

160
K
24.
BIBL. NAZ.
160
K
24

JOANNIS DE PINEDA
SOCIETATIS IESU,
COMMENTARIORUM IN IOB
TOMUS SECUNDUS,
Continens posteriores Commentariorum Libros VII. id est, posteriora quinque, & viginti Capita:

Quibus, præter luculentam Hebraici Textus interpretationem, & copiosam Authorum, tum è Sacra, tum è Prophana Schola annotationem, ipsa Versionis Latinæ vulgatæ authoritas asseritur:

PRAEFATIONIBUS AD SINGULOS LIBROS Summariis ad quarumque Sectionum initia, ac cuiusque Capitis Anacephalæosi Paraphrastica illustrati:

EDITIO V.

DICATUS

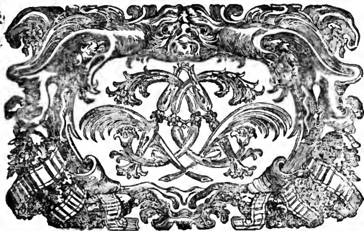
Illustrissimo ac Reverendissimo D. D. ABBATI

MARCO ANTONIO
BARBADICO

Urbini Prolegato, Patricio Veneto &c.

Indice præterea septemplici, nova, & facili nonminùs, quàm artificiosa methodo, cujuis Editioni commoda concinnato, locupletati.

VENETIIS M. DCCVIII.

Apud Hieronymum Albriccium.

SUPERIORUM PERMISSU AC PRIVILEGIO.

ILLVSTRISSIME, ac Reverendiss. D. D.

Uærenti mihi, ac sedulò cogitanti cujusnam Patrocinio Eruditissimi de Pineda Vir commentaria in Iob *meis Typis recussa committerem, occurrit* Nominis Tui Amplitudo Illustriss. ac Reverendiss. Præsul, *effecitque* Virtutis Tuæ *communis existimatio, ne grande Præsidium, ac Decus maximum nuncupando Operi suffurarer. Et sanè hoc munus, sivè Auctorem spectes, sivé argumentum, cui potiùs quàm* Tibi *destinarem? Enimverò in* Te *expoliti acumen ingenii, & pietas singularis adeò lo-*

culenter effulgent, ut Auctori, atque argumento Par, & Major *verius videaris, quam* Patronus; *nisi ex hoc* Patronus *dicendus sis magis, quod* Par, & Major *videare. Accedunt defaecati sanguinis fastus, & saecula* Nobilitatis. In Tuam Familiam, *quidquid ubique magnificum est, corrivatur. Sagatorum, Togatorumque Facinorum ingens attollitur Patrimonium. Splendescit Choragium meriti, & Pompa* Virtutis. *Demum inter* Te, & Romam *mutua existimationis, atque amoris esse commercia quotus est, qui non calleat? Illa redivivum in* Te Marcum Antonium Romani senatus *decora contemplatur, amatque: Hinc* Regimina *deffert;* Urbinum *destinat; exoptat* Patrem; Orbis *expectat. Tu vero Romanam foves venerationem, atque amorem, dum totius mundi sustines expectationem constanti exercitatione virtutis, ac doctrinae satis gnarus, magnos Viros non tam nasci, quam fieri. Hinc quae spes mihi affulget, quae securitas;* Te *benigno oculo, libentique animo excepturum, quae* Tuam Romam *magnum nempe aliquid, sanctumque sapiunt. Patere igitur meam erga* Te *assurgere observantiam, dum* Tibi *non tam munus dat, quam grandis debiti partem solvit. Excipe donarium hoc meum qualecumque, &* Tui *redde suffragium* Patrocinii. *Ego sane* Tibi *Ectypum sisto, & Typografum, tantoque* Patrono *advolutus obsequium meum consecro debitoris, & debiti anathema.*

Illustriss.[me] ac Rever.[mae] Dominat.[nis] Tuae

Humillimus & Obsequentiss. ad Addictiss. Servus
Hieronymus Albriccius.

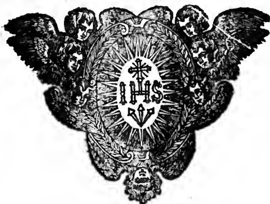

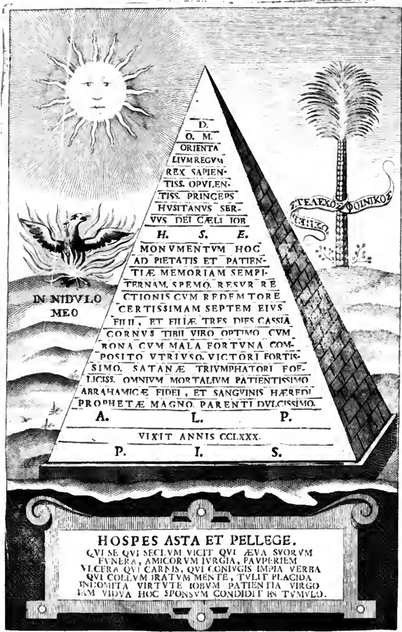
AD LECTOREM

In & nolens, & repugnans, sed vacillantis tamen naturæ legibus necessariò concedens, opus intermisi, quod resumptis viribus resumpsi, & confeci tandem tibi, Lector, non minori cum desiderio, & alacritate, quàm cum animi dolore deposueram è manibus. Etsi enim deposita in tempus tanti operis sarcina, ut respiraret non solùm tenuis, sed afflicta valetudo, refugere visa est laborem; sed refugit tamen, ut posset confirmatis viribus redire in aciem. Est enim in vero Proverbio; Vir fugiens iterum præliabitur. Congressus itaque cum opere prædifficili, prælongo, præmolesto, vici tandem, ac confeci illud. An etiam difficultates superarim, & confecerim, ut rebus difficilibus facilitatem, obscuris lucem, multitudini distinctionem, & electionem attulerim, aliorum esto iudicium. Illud scio non futurum omnibus idem. Quis enim dubitare unquam potuit, varia semper & discrepantia fuisse hominum de una & eadem re iudicia, & sensus? Si quidquam in manus, oculosque hominum emittas, non aliud fit, quàm in Theatro spectandam publicè comediam exhibere; & illam singulorum cuiusque sortis, aut ingenii censuræ permittere, ex quibus alii plaudant, alii non. Atque equidem singulari humanitati omnium, in quorum manus pervenit Prior ille meorum Commentariorum Tomus, quamvis plurimum à me deberi libentissimus fatear, quod singuli propè amiciores de illo tulerint sententias, urbaniusque acceperint, quàm fortasse opus ipsum meretur; non tamen mediocrem amicissimorum illorum, acutissimorumque pariter in ferendis suffragiis pugnam reperi. Quidam enim non modo optarunt, sed etiam verbis, & epistolis à me contenderunt, ut in Posteriori Tomo Commentarii ipsi ampliores fierent: Quidam ex adverso, ut contraherentur, & succinctiores incederent: Nonnulli in illis plura, quæ ad concionandum inservire possent, optarunt: Alii illa tantum ut exhiberentur, quæ ad expediendam dilucidè, & breviter Scripturæ sententiam pertinerent. Illi, ut frequentioribus uterer aliorum Sacrorum librorum testimoniis; Hi, ne aliis locis etiam opportunè, & exquisitè adductis propriam sententiam impedirem. Aliqui accuratam illam rerum vel sacrarum, vel profanarum eruditionem ad illustrandum alicujus sententiæ sensum reconditum, supervacuam censuerunt; Aliqui, potuisse me ea in recum lectoris, & jucunditate, & utilitate amplius aliquid laboris, & industriæ contulisse. Curam aliquam purioris dictionis damnarunt Quidam; Quidam majorem desiderarunt. Paraphrasis Quibusdam probatissima; Quibusdam inutilis, & supervacua. Rebus etiam minutissimis parcendum non judicarunt; & in indicibus, & ratione citandarum rerum, atque verborum fuit sensuum dissensus; postulantibus aliis secundum folia, & paginas referri, è quibus petenda res esset: aliis interim capitula ipsa, & versiculos, quod factum est, comprobantibus. Et quod magis mirari ultro quis possit, in ipsorum & typorum, & characterum, & marginum majuscula, aut minuscula quantitate, pro uniuscujusque sive animi, sive oculorum acie discrepatum est. Ego interim inter hæc tam dissimilia sui judicia, qui non mihi uni meo judicio, sed alieno pluribus

ribus placère, & utilitati publicæ inservire studeo, decrevi plurimorum ex partibus discrepantibus sententiam sequi. id est, nullatenus mutare scribendi, & commentandi stilum; sed contuendo effigiem Prioris Tomi, contineuter contendere, quantum in me est, ut hic alter illum referat totus, tanquam uterinum fratrem, imo tanquam gemellum; simul enim conceptus uterque, simul formatus, utique simul excludendus atque ablactandus videbatur; aut saltem edendus statim secundus, calci prioris inhærens. Sed deficientibus viribus, cessit alter alteri, non ulla lineamentorum, aut naturæ dissimilitudine; sed dispari tantum temporis, & nascendi sorte. Sed hanc tamen disparitatem, ne quid in secundo minus sit, temperavit non solum major capitum numerus, & rerum scitu dignissimarum copia; sed laboris, & operæ multum, quo urgentius à me ipso contendam, in Lectoris mei gratiam, ut quantum mea feret valetudinis, & ingenii tenuitas, non incedat hic Posterior sordidior, aut magis pannosus, & eruditionis ornamentis vacuus, quam Prior; imo & fortasse cultior, & locupletior. Quem si, Lector, præ tua humanitate, & urbanitate benigne susceperis; illiusque opera & dulcedinis aliquid, & utilitatis persenseris, mea non solum abundè explebis vota, sed transfundes etiam in me animos, & indefessam voluntatem ad plura, & majora quædam sine molestia conficienda, quæ non sine labore, jam in incude sub malleo mihi contrectantur, Vale.

D.
O. M.
ORIENTA
LIVM REGVM
REX SAPIEN-
TISS. OPVLEN-
TISS. PRINCEPS
HVSITANVS SER-
VVS DEI CÆLI IOB
H. S. E.
MONVMENTVM HOC
AD PIETATIS ET PATIEN-
TIÆ MEMORIAM SEMPI-
TERNAM. SPEMQ. RESVR RE
CTIONIS CVM REDEMTORE
CERTISSIMAM SEPTEM EIVS
FILII, ET FILIÆ TRES DIES CASSIA
CORNVS TIBII VIRO OPTIMO CVM
BONA CVM MALA FORTVNA COM-
POSITO VTRIVSQ. VICTORI FORTIS-
SIMO. SATANÆ TRIVMPHATORI FOE-
LICISS. OMNIVM MORTALIVM PATIENTISSIMO
ABRAHAMICÆ FIDEI, ET SANGVINIS HÆREDI
PROPHETÆ MAGNO. PARENTI DVLCISSIMO.
A. L. P.
VIXIT ANNIS CCLXXX.
P. I. S.
IN NIDVLO
MEO
ΣΤΕΛΕΧΟΣ ΦΟΙΝΙΚΟΣ
HOSPES ASTA ET PELLEGE.
QVI SE QVI SECLVM VICIT QVI ÆVA SVORVM
FVNERA, AMICORVM IVRGIA, PAVPERIEM
VLCERA QVI CARNIS, QVI CONIVGIS IMPIA VERBA
QVI COLLVM IRATVM MENTE, TVLIT PLACIDA
INDOMITA VIRTVTE IOBVM PATIENTIA VIRGO
IAM VIDVA HOC SPONSVM CONDIDIT IN TVMVLO.

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS.

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB.

LIBER SEPTIMVS.

Certamen septimum, id est, Secunda Job cum Baldad disputatio.

PRÆFATIO:

De opportuna prioris, ac posterioris Commentariorum Tomi in decimooctavo capite divisione.

1 *Recta operis divisio persimilis anatomicæ dissectionis.*
2 *Hujus operis divisio in c. 18. ab aliis quoque servata.*
3 *Peculiare argumentum sequentium capitum usque ad libri finem.*
4 *Doctrina Ethica, atq; Theologica hujus libri.*
5 *Elogium Sancti Iobi, & tum in patiendo constantia, tum in loquendo.*

1 *Libri divisio in suas particulas, similis Anatomicæ sectioni.* Quod in humani corporis Anatomica dissectione solet accidere, ut cum artifices corpus resecant, non discedentes ab ipsius naturæ artificio, singulos articulos, & juncturarum commissuras diligenter observent; (nam qui fortuitas, & sine arte incisuras susciperet, non dissectum, sed lacerum potius, divulsumque corpus exhiberet) idem profecto ipsum scribenti, commentantive magnum aliquod opus, evenire necesse est, nisi opportunas totius, singularumque partium juncturas ad dividendum præmeditatus observet, si non discerpere, & lacerare opus, sed partiri, recteque dividere velit. 2 Ergo non temere, casuve aliquo, sed cum certa ratione, & consilio universi hujus Operis, quod in duos Tomos distributum est, in decimooctavo capite divisionem constituimus. *Ambros.* Nam & Ambrosius, cum duos tantum libros *De interpellatione Job*, scribat, posteriorem ab hoc ipso loco auspicatur. *Philippus.* Philippus quoque presbyter, quem Beda sequitur, non aliunde ducit initium secundi suorum Commentariorum libri. *Gregor.* Magnus vero Gregorius non solum divisionem hanc servare docuit, tamquam duarum præcipuarum totius libri partium; verum etiam hoc ipsum caput decimumoctavum, cum cæteris sequentibus, peculiari præfatione instruit, ut quæ diversam a prioribus decem & septem capitibus materiam contineant. 3 *Materia priorum capitum.* Verum enim vero cum priora septemdecim capita in hoc omnino insumantur, ut vel status rerum sancti Job proponatur; vel ipse priorem suam fælicitatem commemoret, atque præsentem cladem deploret; vel morbos incredibiles, quibus laborat, enumeret; vel vitæ miserrimæ odium, mortis vero salutaris ardentissimum votum exprimat; vel tandem suam innocentiam improbis calumniis tentatam, omni via, atque ratione tueatur, atque in his omnibus perfecti viri formam præbeat: *Catholica dogmata asserta à Jobo.* Nunc certe in posteriori libri parte comparat se ad suscipiendum bellum pro stabilienda veritate Catholicorum dogmatum de Dei Providentia, Sapientia, Potestate, de mortuorum Resurrectione, de novissimo Judicio, de sempiternis impiorum Pœnis, æternaque Sanctorum Beatitudine. Quamvis enim etiam priora capita ab hac materia non omnino abstineant; at certe posteriorum peculiaris, ac propria videtur, & sigillatim suis singula certaminibus, & disputationibus evincuntur, & absolvuntur: ut diligenter ostendere conatus est R. Moyses in suo *Doctore dubitantium*, libr. 3. cap. 24. dum totius libri Job summam meditatur. *R. Moyses.*

4 *Job figura Ecclesiæ. Gregor.* Nunc igitur Sanctus Job jam incipit *Ecclesiæ, quæ columna est, & firmamentum veritatis*, figuram repræsentare; nam, ut acute observat hoc loco Gregorius, *Job in suis passionibus, doctisque locutionibus Sanctæ Ecclesiæ typum tenet: amicis vero ejus quædam recta, & quædam stulta loquentibus, non immerito hæretici figurantur.* Ergo quondam Ethicen docuit, nunc Theologiam; olim non solum verbis, sed actione potissimum, & exemplo rectam humanæ vitæ, atque morum instituendorum philosophiam docuit; aberrantesque aliorum philosophorum sententias, non alio argumento, quam ipsa suæ vitæ ratione, & malorum gravissimorum incredibili sustinentia refutavit. At nunc non tam actione, quam ratione, & disputatione verissimam Divinarum rerum scientiam tradit, atque Hæreticos, non sentientes de Deo in bonitate, plane redarguit.

5 *Clemens. Jobi elogium. Peripateticorum dogma.* Quare ad priorem hujus libri partem, atque materiam illud pertinet, quod graviter, æque ac sapienter scripsit Alexandrinus Clemens libr. 4. Strom. *Job propter insignem continentiam* (intellige singularem in rerum omnium usu frugalitatem, atque modestiam) *& fidem eximiam* (veram in Deo, cujus fidem tenebat, fiduciam quoque, & firmam spem, non in caducis vitæ bonis) *ut qui pauper quidem ex divite, ex illustri abjectus, ex pulcro deformis, ex sano morbidus factus sit, est nobis præclarum exemplar propositus, pudore afficiens eum qui tentaverat; benedicens ei, qui formaverat; secunda ferens ita, ut prima; recte docens Peripateticos, eum, qui est cognitione præditus, recte posse uti omnibus.* *Peripateticorum dogma. Stoicorum doctrina.* Nimirum Peripatetici præter vitium, alia quoque mala fatebantur, quæ contra utilitatem, corporisve delectationem essent. At Stoici, si quis a peccato abstineret, nihil mali habere posse, etiam in mediis malis. Ad posteriorem libri partem, nempe eam, quam nunc aggredimur, illud spectat, quod argute dixit Ambrosius, *Job mysteria loquebatur.* *Ambros. l. 2. cap.* Et rursus: *Non carnis gemitus, & corporis infirmitates, sed voces spiritus loquebatur, quibus urgeret, non quibus cederet; non enim ægrotabat animo. Et si doleret corpore; quia non erat in carne ejus anima, cujus passionibus non adhærebat, sed in spiritu ejus virtute se sexerat.* Quare sive corpore, & virium infirmitate cum fortissimo hoste confligat, sive mentis & rationum pondere cum amicis depugnet, *generosissimum athletarum* (ut aliquando vocat magnus Cyrillus) semper illum invenias. *Job athletarum fortissimus. Cyril. in Apol. ad Theodos.* Sed jam certamen ipsum, atque prælium proprius spectemus, in primisque ipsum Baldad, qui gestu, ore, oculis, minas, & contumelias spirans, ne verbo quidem violatus ad singulare certamen virum sanctissimum, contumeliis, & maledictis ultro lacessivit.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Iobi responsis punctus Baldad, illum iterum animi in præsentibus ærumnis impatientis, & in anteacta vita impietatis insimulat. Propterea que pati digna sceleratis hominibus supplicia.

1 RESpondens autem Baldad Suhites, dixit: 2. Vsque ad quem finem verba jactabitis? in-
telligite priùs, & sic loquamur. 3. Quare reputati sumus ut jumenta, & sorduimus co-
ram vobis? 4. Qui perdis animam tuam in furore tuo, numquid propter te derelinque-
tur terra, & transferentur rupes de loco suo? 5. Nonne lux impii extinguetur, nec
splendebit flamma ignis ejus? 6. Lux obtenebrescet in tabernaculo illius, & lucerna,
quæ super eum est, extinguetur. Arctabuntur gressus virtutis ejus, & præcipitabit
eum consilium suum. 8. Immisit enim in rete pedes suos, & in maculis ejus ambulat. 9. Tenebitur planta
illius laqueo, & exardescet contra eum sitis. 10. Abscondita est in terra pedica ejus, & decipula illius super
semitam. 11. Vndique terrebunt eum formidines, & involvent pedes ejus. 12. Attenuetur fame robur
ejus, & inedia invadat costas illius. 13. Devoret pulchritudinem cutis ejus, consumat brachia illius pri-
mogenita mors. 14. Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus, & calcet super eum, quasi Rex, interi-
tus. 15. Habitent in tabernaculo illius socii ejus, qui non est, aspergatur in tabernaculo ejus sulphur.
16. Deorsum radices ejus siccentur, sursum autem atteratur messis ejus. 17. Memoria illius pereat de ter-
ra, & non celebretur nomen ejus in plateis. 18. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet
eum. 19. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullæ reliquiæ in regionibus ejus.
20. In die ejus stupebunt novissimi, & primos invadet horror. 21. Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, &
iste locus ejus qui ignorat Deum.

PARAPHRASIS

CAPITIS.

Vers. 1.

IOBI, gravissimis responsis, atque verissima vitæ, & innocentiæ defensione punctus plus æquo Baldad, minime æquus disputator (non enim litigatorem tantum, sed judicem in sua se causa constituit) a tumultuosa atque maledica oratione exorsus, per contentionem illum aggreditur, atque in suos etiam amicos, qui non prius illi cesserint gestienti dicere, ambitione quadam invehitur; in Jobum tamen præcipue, quem loquacitatis, & insolentiæ in hunc modum insimulat.

Vers. 2. Quousque tandem tua ista garriendi impunitas sese jactabit? Nos scilicet verbosi, qui incredibili silentio easdem a te sæpe querimonias, & responsiones cum tædio, & contentione repetitas audivimus. Et quidem minime o JOB, intelligere videris, quodnam sit nostræ disputationis caput: nam tota controversia posita est, non tam in restitutione tuarum facultatum, aut futuræ alicujus felicitatis, quam tibi polliceamur, quam in confirmanda, & asserenda suprema Divini Numinis Providentia, quæ justis bona, malis mala rependit. Hoc si attendas, nec indigne tecum agi tam libere pronunciabis, neque salutares nostras exhortationes tam leviter respues.

Vers. 3. Illud non ferendum, quod extra modum insolescis: nam reputare nos videris, ut muta pecora, & sine ratione jumenta, quibus neque insit ratiocinandi, atque dicendi facultas, neque ullus respondendi locus concedi debeat: atque adeo non solum, ut stupidæ, sed etiam ut immundæ, & sordidæ pecudes a te contemnimur. Ita à nobis tanquam à re polluta, oculos avertis: atque ad nostram orationem ita nauseas, quasi ea sordidissima sit, & non nisi crassissimis, & impurissimis labiis a nobis pronuntiata: Tu vero ipse auditor purgatissimarum aurium, & delicatissimi palati, emunctissimæque naris homo esses.

Vers. 4. Sed Heus tu, ò vir animæ tuæ perditor, vitæ tuæ discerptor, & raptor, corporis tui sæve dilaniator, qui adversum te ipsum furore, & amentia raperis, tecum mihi nunc res est, qui non tui animi compos sis, sed potius ira, & incandescentia intumescas? Ita enim nunc tument tua verba, ita de tua vita, & morte censes, & loqueris, ac si mortalium omnium vel incolumitas, vel interitus ex te uno penderet, ac te e vivis abeunte, statim oporteret terram incultam, & desertam relinqui. Ita ne te mortuo nemo supererit hoc terrarum domicilio dignus, qui iratum Numen, benignum, & placatum reddat mortalibus? Ita ne te subtrahente humores, nutabunt montes, dissiliente suis sedibus saxa convulsa, ruet cœlum? aut vero quod tu irascaris adversus Divinam vindictam, temperabit sibi a tuo supplicio Deus, & illam, quam stabilivit, fixitque legem in impios animadvertendi, nunc abrogabit? An Deus Opt. Max. qui, velut firmissima rupes, in eo, quod semel statuit, fixus hæret, nunc unius tui causa de sua sententia, & decreto dimovebitur? scilicet & nos, qui in nostra sententia, & verissima de Divina Providentia, & rerum humanarum constitutione, & judicio immoti perstamus, tuis responsionibus commovebimur, & nutabimus? Jube etiam, si placet, ut pro tuo arbitrio terra, quæ nunc incolitur, inculta maneat: & montes alio convellantur.

Vers. 5. Sed proh immortalem Deum, quanta hominis stultitiam! aberrat nimirum impius vera sapientiæ destitutus luce, & crassissimis ignorantiæ tenebris circumfusus, passim in suamet errantia dogmata & falsos de Providentia, & actionum humanarum præmio, & supplicio, sensus impingit. Est enim illa falsæ doctrinæ perexigua, & brevissima lux, quæ, vix dum apparet, & illucet, omnino extinguitur, & evanescit. Quid (inquam) doctrina impiorum? sane quidquid lucet in oculis, quidquid splendet in fortuna, quidquid in vestibus fulgurat, & conspicitur, quidquid denique in vita & communis lucis usura, luminum concupiscentiæ lenocinatur, brevi deerit & extinguetur, atque in medio ipso ardore, & studio improbe agendi deficiet sua felicitatis lux impio, quem nunc impietas non sinit quiescere, sed perpetuo exagitat, & furere cogit. Levissima sane impiorum felicitas suo ipsa pondere concidit, imo potius sua levitate, & vanitate puncto temporis evanescit, & dissipatur: Lux vanissima, quæ se ipsam extinguit, & velut cerea candela, quo plus lucet, plus se depascit, & absumit. Est enim adeo infirma, ut quamvis splendere videatur, nulla tamen illius ignis

gnis scintilla reliquenda sit; sed semel restinctæ impiorum felicitati sempiterna tenebrarum offundatur nox: postquam enim semel coruscaverit, nunquam deinceps procedet lux eorum.

VERS. 6. Illud vero quidquid est vanissimi splendoris, intra impii domum atque tabernaculum sic continebitur, ut neque foras erumpere: neque ad posteritatem diffundi possit, quamvis enim domum habiturus sit aliquando florentem, & opulentam, illam tamen incolomem & integram suis hæredibus relinquere non permittetur; neque illis cursu tradet lampada; imo obscuros, & inglorios in maximis calamitatum tenebris dimittet. Dignum sane supplicium patrefamilias indignissimo, nam cum deberet illis suis familiaribus vitæ exemplo, & honestissimæ vitæ lumine prælucere, omnibus videlicet qui in domo sunt, ipse tamen improbitatis suæ tenebras in omnes transfundit, omnibusque adeo turpiter actæ vitæ suæ densissimam noctem ita obducit, ut etiam si per se illi egregii essent cives, certe venirent in oblivionem. Sed quid minora alia lumina persequor, ac ea tantum, quæ cum aliis possunt esse impio communia? Certe illam singularem præ cæteris, Regni præstantiam, atque felicitatem, inter alios maxime illustrem atque conspicuam penitus extingui, atque opprimi necesse est, tanto superinjecto calamitatis pondere, ut rursus accendi, aut renovari minime possit. Quid enim magis simile lucernæ, quam Regni alicujus splendor, qui subministrato quasi ex subditorum obsequiis, & facultatibus oleo fovetur, & sustentatur? Hæc si impio Regi, & Tyranno, Dei vindicta sic exigente, denegentur a subditis, in quanta ille nocte, & caligine versabitur, supra cujus caput nuper diadema, ceu lucerna clarissima præfulgebat. Quale deinde gaudium impio esse poterit versanti in tenebris, cum vel maxima, vel tota conviviorum lætitia, aut in ipso lumine, aut non sine ingenti plurimarum lucernarum, & facium splendore constare possit? Perdet igitur, & auferet Deus de tabernaculo illius vocem gaudii, & lumen lucernæ, ut qui epulabatur quotidie splendide, deinceps in tenebris cogatur comedere, & in mœrore perpetuo consistari. Sed est illa in impiorum oculis longe clarissima, atque jocundissima lucernæ lux juxta ipsos splendens, filios dico, & familiæ, atque facultatis propagandæ spem: nam videntur profecto parentes sicut vitam, ita & lucem accendisse in filiis, & vivendi illis tædam, & facem prætulisse, atque tradidisse. Hæc quoque, quæ penes impios parentes lucerna est, extinguetur, nullamque suæ domus nominis, generis, relinquent scintillam; lucernam nullam, ex qua vivere; & propagari lumen possit.

VERS. 7. Post miserrimas vero tenebras istas fiet profecto, ut in maximas vitæ, rerumque omnium, atque negotiorum difficultates, atque discrimina adducantur, ut illius cor miserrimum mœrore, atque angustiis constringatur, & undiq; difficultatibus, & terroribus oppugnetur: atque etiam ut ex vitæ suæ cursu, & incepto, non solum erubescens avertatur, sed ita circumveniatur discriminibus, ut hæreat omnino inops consilii, semper desiderans, nunquam adipiscens latitudinem illam viæ felicissimam, & expeditam justorum semitam. Videas igitur illos, qui fortes quondam, atque viribus firmi, gressus minime nutantes, multa fiducia ponebant in terra, multa suæ vitæ securitate nihil, quod difficile, aut pravum accidere posset, suspicantes, quod sua virtute, & viribus superare, & vincere non possent, multa pergendi alacritate, atque lætitia elatos ad certum exitium jam devenisse. Sed nihil mirum, si tyrannica virtus, injuria, violentia, atque facultates etiam cum aliorum dispendio, & damno comparatæ, iniquo possessori exitum infelicissimum afferant. Ita suis ipse impius consiliis, & suis conationibus amens, & devius ruet in miseranda præcipitia, & præsentissima discrimina; nunquam de alia via capienda consilium capiet, quam de illa cujus exitus exitium sit. Nunquam igitur, ut qui vere sit inops consilii, atque omnibus consiliis devius, & præceps, non aberrabit miser, atque superbiæ, & propriæ virtutis gressibus impulsus, eo concidet, ubi ceciderunt, qui operantur iniquitatem expulsi, & non potentes firmius consistere.

VERS. 8. Neque vero solum ad arctum, & angustum deducitur improbus, sed in arcto, & angusto positus, laqueo, & reti implicatur, & constringitur, in quem ipse suis se gressibus, & consilio induit: inexplicabilia dico discrimina, & præterea ea omnia supplicia, quibus tanquam laqueis, & impedimentis retardatus homo, a consectanda usque, & obtinenda voluptate detinetur, & cum in dies singulos impœnitens, ipsis improbitatis pristinis sceleribus nova scelera accumulet, novos profecto laqueos, atque funiculos intorquet suis ipse manibus, ex quibus deinde suorum suppliciorum retia nectantur. Auget quoque supplicii gravitatem quod per contemptum, & ludibrium impio tyranno ea retia tenduntur, & parantur ab alio sæviori, & potentiori tyranno: ut sicut per contemptum venabatur, & capiebat pauperes, ita ipse velut imbecilla, & stulta animans, ab alio venatore capiatur.

VERS. 9. Tum etiam eodem ipse reti, quod pauperi capiendo, & per insidias occidendo, tetenderat (quod ingentis miseriæ est) capitur, & irretitur: Atque ita constringitur, ut vix ullus illi locus ad respirandum concedatur, detento videlicet angustissimis retiaculi plagis, & maculis. Quod si se conatur extricare, extrahet quidem pedem ex una macula, sed mox in aliam inseret; ut dum explicatur ex una, implicetur in alia, & inter nexus, & laqueos semper volutetur. Vivat hic interim ad momentum felix, & gartiar stultus; pedes profecto jam habet intra maculas retis inditos: constringi se nunc non sentit, quoniam non est adductum rete; adducetur tamen paulo post in morte; tunc sentiet arctatus gressus, contenta vincula, detentos pedes, quibus ligatis, pariterque manibus, mitti jubebitur in tenebras extra domum convivii, & lucis.

VERS. 10. Sed, ut omnino evadendi, spes omnis adimatur impio, laqueo, & reti sentiet se comprehendi, & teneri fortissime, quasi strangulato pedum gutture; Pedis, (inquam) sive postremæ extremæ vitæ partis; quæ quamvis vaga diu, & libera fuerit, tamen ad extremum (quod miserrimum est) vinculis, & angustiis concludetur. Quid enim illi proderit initia vitæ cum omni licentia, & impunitate transegisse, si exitus in sempiternis carceris vinculis, & compedibus exigendus est? Ibi jam tandem experietur non solum homines prædandi, & furandi cupidos in suas facultates avidissime involitare, bibendi, exorbendi, devorandi causa sitientes, & famescentes; sed, instar feræ comprehensæ laqueo, ipse etiam ardentissima siti, & bonorum omnium temporalium, quibus amplius frui non poterit, corripietur; & quasi exerta lingua, & anhelo continenter ore, frustra, vel minimo animæ refrigerio inhiabit.

VERS. 11. Quid, quod laquei, & retiacula hujusmodi, præterquam quod molestissima sunt, abscondita præterea sunt, ut illorum discrimina agnosci, ac prævideri vix possint; atque eo etiam graviorem perniciem afferant, quo illius auctor occultior, & ignotior est. Sic, ò Job, videntur illi tui hostes, prædonesque immanissimi, prius in suis cavernis, & cryptis, pro natura, & indigentia vicinæ istius ardentissimæ regionis, latitantes, instar laqueorum, & retiaculorum in terra delituisse, ut res tuas ex improviso adorientes, nefarie diriperent. Sic quoque & tibi, & mortali cuique suæ conditionis, & fragilitatis oblito, in ipsa sepulturæ fovea, & terra abscondita est mortis pedica, quam, cum ex ipso terræ, & pulveris conspectu, in quem revertemur mortales omnes, agnoscere liceret, sed tamen sui discriminis atque fragilitatis impius oblitus, quod per se obvium tantum non cæco, clarissime patet, tanquam rem omnino obscuram, valdeque reconditam præterit, & ignorat. Ergo in decipulam incidit falsus ipse, misereque deceptus, ac nihil non incommodi atque detrimenti sustinet, quod ex ullo venandi, aut irretiendi instrumento stultissimæ animantes solent accipere, nam sicut illis, in ipsa semita, quam ingredi solent, componuntur a venatoribus laquei, ita in ipsa suæ vitæ, atque actionum semita, paratum est impio discrimen, interitusque decipula, qua impeditus, atque detentus revocatur de media via suorum desideriorum, atq; etiam in media via, in conspectu viatorum idest mortalium omnium, in exemplum severissimi supplicii, palam traducitur.

VERS. 12. Ergo undique literritantibus, & minitantibus per circuitum periculis conturbabitur improbus, atque ita pedibus suis commovebitur, ut non solum titubet, & vacillet, verum etiam cum in tenebris fugiat, passim offendere necesse sit, ac vero meffugii stantitem numquam offendere. Quare & præsentes dolores mœrore, & futuri etiam numquam finiendi formidine afficitur, penitusque conficitur: cujus mali causam non in alium, quam in suos ipsos pedes, suæq; vitæ improbitatem referre poterit, ut qui suis ipse pedibus in exitium, & rete sponte concesserit.

VERS. 13. Sed illud præterea novum, ingensque supplicium, torquebitur namque memoria præteritæ felicitatis, recolens

enim tempus illud, cum epulabatur quotidie splendide, ad summam postea egestatem redactus, & miserabili fame, tabeque confectus, viribusque omnibus, & pristino robore exhaustis, effectusque totus ipse famis, atque famelicorum prædonum pabulum infelicissime suavissimum; illa præterea fame cruciabitur, quæ ex desideriorum vanissimorum, atque concupiscentiæ æstu fit. nam cum semper famescat, & desideret, numquam assequetur vota, neque ventrem implebit. Patente autem misere famescente, famescent quoq; filii, in quibus cum magna paterni roboris, & spei pars posita sit, nihil bonæ spei reliquum parenti improbo fiet. Atque sicut ex fame, & inedia fieri solet gravissimus quidam costarum pendentium dolor, ita etiam post famem paratum est lateribus, & costis impii hominis durum supplicium, & improvisa calamitas, in quibus & dolor incredibilis fit, & vulnus non nisi lethale, quo etiam afficientur illi omnes, qui necessitudine, & familiaritate improbos attingunt, assidue illorum latus claudentes.

VERS. 14. Sic omnis pristinæ dignitatis facie obscurata, & immutata, immutabitur quoque ad insignem deformitatem ipsa impii hominis forma, & facies pessima: atque illius bene curatæ, & renidentis cuticulæ nitor prorsus extinguetur; & quasi Principi Erebi, atque lethi Præfecto demandabitur cura impium cruciandi, ita sane morbos gravissimos illi infliget, atque lethalem etiam, quo in dies contabescat, animi mœrorem; inferetque tandem mortem quandam acerbitate, cruciatu, doloris sensu, præ cæteris omnibus moriendi rationibus, insignem. Neque vero ad senectam permittetur, etiam infelix pervenire: nam cum ex peccato generetur mors, & prioribus sceleribus in prima, & florente ætate perpetratis, primogenita quædam, & vigens robore, & acerbitate mors respondere videatur, certe impio florenti adhuc, & viribus pollenti mors accidet primogenita, quæ momento illum devoret, & superbiæ, atque adversus Numen insolentiæ meritissimas pœnas repetat; omnesque deinde vires, & brachia ipsa confringat, & arefaciat, pristini roboris, & audaciæ vigore, & virore emarcescente. Filios quoque, qui parentum brachia, & rami, atque totius familiæ fulcra esse videntur, omnino perdat.

VERS. 15. Sic sane impii tabernaculum revulsis clavis, & ruptis funiculis, quibus continebatur, prorsus corruet, filiis inquam, atque familiaribus, aut ablatis, aut dissipatis; amissis etiam opibus, quæ ad domum sustentandam necessariæ sunt. Quare nulla deinde spes reliqua erit impio, nulla fiducia fulciendæ domus, nihil in quo pedem figere, & consistere firmus possit. Sed illud quoque miserrimum, cum impio laboranti morbo gravissimo, omnis sustinendi tabernaculi sui corporis, & recuperandæ valetudinis spes adimitur. Est nimirum humanum corpus tabernaculum, tentorio temporario militari, aut pastoritio persimile, quod ad brevissimum tempus componitur, & erigitur: nam dum sumus in corpore, peregrinamur à Dei parentis nostri domo, & à civibus Sanctorum, & domesticis Dei. Rupto igitur & convulso tabernaculo, laxatis nervis, dejecto, & prostrato homine, nihil boni amplius sibi reliquum esse, certo agnoscet. Transferetur deinde ad regionem plenam formidine: & Rex terrorum maxime terribilis, atque formidandus, illum sibi penitus subiiciet; mors (inquam) mortisque terrores illum, antequam moriatur, penitus exanimabunt. Mors itaque Regina tenebrarum, & solitudinis ambulabit super impium, atque tum illius, tum omnium, quæ ad illum pertinent, possessionem capiet per positionem pedum, liberamque habebit, & administrabit potestatem. Impium præterea sepulturæ mandatum, atque humum ipsam desuper injectam mors calce, & ligone bene comprimet. Atque utinam per manus morbi impium sibi traditum acerbis cruciatibus solum conficeret; victoris præterea, & triumphantis more superatum, & triumphatum hominem pessundabit, atque proculcabit: neminem namque reveretur mors, quæ calcandis Regum collis & cervicibus jam inde à primis sæculis assueta est, tanquam potentissimus aliquis Rex, aut tanquam sævus aliquis, & inexorabilis Tyrannus, qui cum adversus cives irascitur, omnia illorum bona, atque etiam vitam ipsam proscribit. Propterea tantam mortis inexorabilis adversus improbum severitatem, & impetum.

VERS. 16. Neque verò melior futura erit impii defuncti memoria, domusve verà illo ejecto è suo tabernaculo, infestabitur profecto antiqua domus terriculamentis, feris noctivagis, morteque ipsa, atque interitu. Habitabunt quoque in illius corpore tanquam in domo propria vermes, putredo, sordesque omnes. Cumque mala hæc omnia in illius tabernaculo habitatura sint, altera pars impii adhuc viva, uxor ejus, inquam, errabunda, & vaga in aliena domo serviet. Frequenter quoque ipse impius, dum vivet, exul, & miser, sub dioque pernoctans videbit domum suam incoli, & inhabitari à suis vicinis, quibus mirabiliter infensus erat, desiderantibus omnibus, ut inde alio, sive vi, & injuria, sive jure expelleretur, ampliusque non esset, neque extaret inter viventes, sed justa supplicia reportaret ab Angelis apostatis, sociisque illius, qui non est, neque stetit in veritate, Diaboli (inquam) quem imitatus est homo improbus, non conservans veram illam hominis veri animam, atque formam, quæ ad Dei similitudinem, & imitationem ab ipso illi collata est. Ergo præterquam quod in illius domo sedem habebunt nequam spiritus, aspergetur tota sulphure, videlicet inevitabili supplicio, & pœna consumptrice, & conflagrabit igne, & sulphure cælitus immisso, fulminibusque devastabitur. Et quid non mali sentiet, si Deus ignem, & sulphur cælitus pluat? Sterilescet profecto solum illud, & in salsuginem redigetur, exitialeque fiet cunctis animantibus. Neque alia re celebris erit defuncti memoria, quam tetris, fœtidisque odoribus, sparsis ad funeria honorem, pro floribus, & aromatibus, quibus aliorum funera, & pheretra, ac rogi respergi, replerique solent. Quod si sulphur, quo tabernaculum impii defuncti respergetur, alicui commodo futurum esse debet, certe illius suffitu expiari poterit adversus tristes eventus, & infelicia omina: quis enim in infelicem, & mali ominis habitationem, non adhibita prævia lustratione, tuto ingredi aut velit, aut possit?

Sic profecto fiet, ut omnis impiorum gloria, quæ instar pulcherrimæ arboris florebat, brevi radicitus exarescat, non secus, ac si fulmine tangeretur. Quid ergo exarescentibus, combustisque radicibus, securitatis, consiliorum, spei, in imo pectore reconditæ, ad futuram felicitatem recuperandam esse poterit? Quid autem gloriæ remanebit, ubi rami in altum elati præcidentur, filii peribunt, cœpta consilia, conceptaque diu desideria neque promovebuntur, neque proficient, sed infausta omnia accident universæ arbori, radicibus, ramis, germinibus, fructui? Etiam ipsæ radicum fibræ extirpabuntur, ne ulla illius memoria diutius conservari possit. VERS. 17.

Quare impio defuncto, nulla erit solemnis laudatio, nullus supremus funeris honor, quippe qui nullum reliquit honorificum nomen, per quod posteri recordari illius cum jucunditate veliot; neque posteritatem ullam filiorum, quæ parentis nomen, atque memoriam diuturnam efficiat, ac bene loquendi de defuncto materiam præbeant iis, qui in frequentibus concionibus, qui in plateis ac foro residere solent, & de rebus tum præteritis colloquia miscere, tum de novis instrui. Quod si quando illius nomen imprudens aliquis usurpaverit reclamabit universus populus, atque ita incredibili, & odio sempiterno illius memoriam excipiet. VERS. 18.

Penitus igitur delebitur, excideturque illius nomen, sive id agente Dei vindicta, sive doloribus, & morbis incredibilibus ad internum usque extinguetur. itaque non solum omnis felicitatis splendor, sed etiam omnis gloria nominis, & sempiternis malorum omnium, oblivionisque tenebris obruetur. Neque vero qui in suo regno, natalique solo extinctus est, vivere permittetur, vel solo nomine tenus, in alieno, nam ex universi terrarum orbis finibus exturbabitur. VERS. 19.

Infelicissimo impio non filius, non nepos, non ullum germen, propagove posterorum, qui morienti adstent, & mortis acerbitatem sua præsentia, & paterni nominis relicta memoria temperent, decedentique supremum vale dicant, oculos claudant, osculo exeuntem spiritum excipiant. Quid, quod nullus erit hæres facultatum, eo quod ex universa illius posteritate, atque familia nemo relinqui, aut effugere poterit; nam paterno incendio conflagrabit familia, domusque universa, ubicumq; tandem terrarū inveniri illos contingat. VERS. 20.

Ergo in extremo illo, maximeque insigni, & celebri impiorum die, in quo de universa illorum felicitate recte judicari poterit, ut in quo illi rependenda sint totius vitæ merita, ingens devastatio pulcherrimæ quondam domus conspicietur, ad cujus conspectum, mentionemque horribilis cladis, obstupescent posteri. Neque solum infimæ sortis homines, sed etiam proceres, & Principes universi; quamvis enim horribilis illa procella, & Divinæ indignationis turbo in impii caput incombat, at qui viderint oculis suis, sibi timebunt, longiusque recedent, ne tanti supplicii participes esse cogantur. VERS. 21.

Hæc

Hæc igitur sors, hæc impiorum hæreditas, hoc velut tabernaculo excipientur, pulsi suis domibus; hic præterea finis pulcherrimorum quondam tabernaculorum; & pulcherrimarum sedium: huc recidit omnis impiorum gloria, * qui Deum neque agnoscunt, neque vero agnoscere volunt: quippe quamvis verbis illum confiteantur, factis negant. Quare, ut tandem orationem meam unica sententia claudam, ac meam sententiam claris verbis exponam, qui in Deum scelerati sunt, his suppliciis excruciantur universi: a quibus illi omnes immunes sunt, qui sancte illum colunt. Vide igitur ô Job, quid sit apud te sceleris, qui incredibilibus suppliciis excruciaris.

Vers. I. Respondens autem Baldad Suhites, dixit:

1. *Iniqua disputatio Baldad, officiumque sapientis disputatoris.*
2. *Natura illius, qui ex contentione, & ambitione disputat.*
3. *Irasci in sacro sermone, quid proprie. Desiderare. Illustrati Michæas, & Jeremias. Propheta qualis. Illustratus Jonas.*

1 *Iniquum, & tumultuosum disputator.* *Olympiod.* Minime æquam fuisse hanc disputationem Baldadi, vult Olympiodorus. *Sanchaoram* (inquit) *Tyrannus tyrannice disserit*. *Origenes.* Origenes quoque in Catena initio capitis 19. *Sanchaoram* (inquit) *Tyranni sermones tyrannidem spirant*. Et quidem omnia *bene audiendi* præcepta, quæ a sapientibus tradi solent, contempsisse videtur, idque plane ostendit ipsa responsio tumultuosa, atque maledica. *Plut. de Audi. officio. Bene audiendi præcepta.* Inter alia enim, quæ *de audiendo* Plutarchus præcepit, illa sunt, *ut qui audit, non tumultuetur, neque oret; ut in latrantum ad quodvis dictum, neque extemplo adoriatur contradicendo.*

Chrysost. Tyrannus, in sua causa judex. Sed præterea aliam illius tyrannidis in disputãdo rationem possumus ex Chrysostomo petere, quod non solum acerbe, & contumeliose loquatur, sed quod *disceptator*, atque simul *etiam judex* in hac sua causa esse velit: ut judex itaq; silentium Jobo imperat. Et *hoc* inquit, *agunt*, *cupiuntque* omnes amici, ut Jobo os obstruant, loquendique facultatem adimant, & ex miserrimo pectore erumpentes gemitus, per sævitiam, & immisericordiam, qua possint ratione, comprimant; urbanum illud, opportunumque *septem dierum* silentium, nunc importune compensantes ambitiosa quadam loquacitate, ne videantur vel inferiores disputando, vel plus æquo Jobi sapientiam 2 criminati fuisse. *Atque id non amplius consolantium, sed multo maxime irritantium, & convitium facientium est opus*, *Nota ambitiosi disputatoris.* ut ait Chrysostomus. Quod manifesto argumento esse potest, non jam ex simplicis veritatis asserendæ studio, neque ex syncera amicitia disputare, etenim qui non tam humanitate quadam animi, & infirmitatis proximorum compassione, quam vel contendendi, vel suæ gloriæ, & existimationis tuendæ cupiditate ducuntur, nimis timent, ne, si quidpiam de suæ disputationis rigore, & severitate, aut de suæ contentionis, & reprehensionis nimis, & acerbitate remittant; aut si is, cum *Jona. 4. 1. 2.* quo illis controversia est, permittatur libere pro se dicere, ac se tueri & vel melius, vel æqualiter respondere ad ea, quæ ipsi objiciunt, in detrimentum sui honoris redundet. Non aliter *Ira Jonæ qualis.* atque Jonas, qui dedecori, & ignominiæ sibi esse existimabat, quod Deus non subvertisset Niniven, etiam ante impletum illum *quadraginta dierum* numerum. Sic enim scribitur: *Afflictus est Jonas afflictione magna, & iratus est &c. Scio enim, quia tu es Deus clemens, & nunc Domine, tolle quæso, animam meam a me, quia melior est mihi mors, quam vita.* LXX. 3 חרה Septuag. pro irato, habent; confusus est, & rectè: nam salutem Ninivitarum ignominiosam sibi putabat, & sane verbum originale commotionem quandam animi affert, iræ similem, ex metu, aut suspicione alicujus mali, & cum zelo quodam, & *Hieronym.* æmulatione conjunctam, cum quis ob bonum alterius irascitur, & indignatur, & sic ab eadem radice dicitur Psal. 36. 1. *Noli æmulari in malignantibus*. Hieronymus: *Noli contendere*. *Mic. 2. 11. Propheta sui honoris contemptor.* Contentione igitur, & quadam animi inhumanitate laborabat tum Jonas, tum Baldad, quorum ille neque Ninivitas vivere contra suas minas, hic vero neque Jobum vincere contra suas rationes, ferre poterat. Quanto melius ille, qui dicebat: *Utinam essem vir non habens spiritum* (prophetiam; neque ex Divina revelatione, sed ex meo potius cerebro loquerer) *Jere. 17. 16.* *& mendacium* (quod meam tantum existimationem læderet, vobis incolumibus) *potius loquerer*. Non aliter in mediis illis ardentissimis comminationibus Concionator ille humanissimus, *Diem hominis*; destinatum supplicio, quem ego prædico. Pagninus, *diem contritionis*. Compl. *diem infirmitatis*, vel *doloris* Idem cum Latina lectione; *diem hominis*, ** Non pomgeyoonsf. se mi onra.* Et nos, miseri, & calamitosi * *Non desideravi*) non existimo mihi decens, decorum; pulchrum. Nam verbum originale, *ni mi gusto.* אוה *Juab*, significat desiderare, quod pulchrum, decens, decorum, & gloriosum homini existit) *lxx*. At Baldad, & cæteri amici *diem Job*, & calamitosum tempus miserrimi hominis, ut sibi decorum, & gloriosum desiderare videntur, & e contrario sibi turpe, & dedecus ducunt, si ille objecta crimina repellat, & ostendat se innocentem.

Vers. 2. Usque ad quem finem verba jactabitis? intelligite prius, & sic loquamur.

1. *Lectio, & Correctio Vaticana.*
2. *Cũ quo nunc expostulet Baldad? Ambitiosa disputatio fraternæ charitatis inimica.*
3. *Numerus multitudinis tributus singulari homini, & cur.*
4. *Lingua Hebraica consuetudo. Illustratus Vulgatus.*
5. *Jactare, quid proprie.*
6. *Emendata sententia.*

Tanquam totius expositionis fundamentum statuenda est vera, germanaq; hujus sententiæ lectio, quæ numerum 1 *Vera lectio.* multitudinis habet. Nam licet in plus Latinis, Vulgatique codicibus varietas quædam lectionis fuerit, multi enim, ut Gregorius, Divus Thomas, Lyranus Hugo, in numero singulari legerunt; *Usque ad quem finem verba jactabis? Intellige prius, &c.* tamen Vaticana editio merito retinet numerum pluralem, ut qui Hebræo, respondeat, & in Latinis antiquis habeatur, sic enim legunt Hieronymus, Philippus, Beda.

Hoc posito, illa se statim difficultas offert, cum quo nunc loquatur Baldad? nam minime loqui cum solo Jobo, probare *Quæstionis explicatio.* videtur ille numerus multitudinis, neque vero cum aliis amicis, a quibus neque re ulla, neque verbo provocatus videtur, ad hujusmodi orationis acerbitatem. Interpretes non eodem modo respondent. Eugubinus sane existimavit adversus duos *Steuchus.* tantum, videlicet Jobum, & Eliphaz indignari Baldad, idque, vel quia longiori Eliphazi oratione se prætermitti, & contemni existimaret Baldad; vel quia sibi dicere, & respondere gestienti, non prius ille suus amicus cessisset. Mirum ut ambitio, & contentio disputandi soleat interdum amicorum animos abalienare, & inter ipsos fratres seminare discordias, & velut intestino, & civili bello infensos reddere sibi invicem filios, & discipulos, parentibus, atque magistris, seniores que adolescentioribus, & in eadem republ. & in eadem familia, & domo *invicem provocantes, invicem invidentes*. Hæc enim *Ambitionis malum.* videtur illa invidiæ, iræ, & contentionis *acies*, quæ aliquid crudelitatis, & indignationis sonat, & fratres in sese mutuo armat, de qua Scriptum est: *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui*. Septuaginta Complut. *& homo* *Proverb. 27. 17.* *irritat faciem amici* Hac igitur etiam ratione adversus LXX. Eliphaz potuit indignari Baldad. Alii in universum cum suis omnibus amicis, Jobo excepto, ajunt expostulare, quod illi *Osorius.* plane assecuti non fuerint Jobi mentem, & ita dicentem commode refellere nequiverint. Ita videtur Hieronymus Algarbiensis.

Sed quidem illud videtur lenius, & congruentius, ut cum 3 solo Jobo nunc, & disputet, & illum appellet numero multi- *Job appellatus numero multitudinis.* tudinis: Sed quorsum: Cajetanus existimat honoris gratia sic *Cajetan.* appellari Jobum. Sed mirum honorari nunc a Baldad, quem manifestis convitiis lacessit. Philippus, & Beda, quod Jobum non solum esse existimet, sed pravo aliquo spiritu comitatum, Sic Philippus: *Quasi non sit synserus; vel solus Job, a Baldad* *Philippus & Beda.* *servosius arguitur, sed potius, qui spiritu, nescio quo instigante, loqui non cessat. Unde & his ipse Baldad quasi contra plures nunc loqui exorsus est*. Alii, quod non solum Jobum, sed ejus etiamsimiles alloquatur eodem vitio laborantes.

Germana responsio. Hebraismus. Sed ut, cum solo Jobo disputans, illum appellet numero multitudinis, potius ad familiarem linguæ Hebrææ consuetudinem, quam ad ullius honoris grave aliquod momentum referri oportet. Quare non mirum quod ad Job a Baldad irato, LXX. atq; indignante hæc dicantur. Sic sane intellexerunt Septuag. *Quousque non cessabis? Cohibete, ut ipsi loquamur: & cur tanquam quadrupedia tacuimus coram te?* Idemque sequentia exigunt, quæ cum solo Jobo expostulationem continent. Similia exempla observari possunt non raro in Scripturis, præsertim *Numerus pluralis pro singulari.* in Originali, ubi numerus pluralis, pro singulari ponitur. Sed illud peculiarius, cum sermo fit ad secundam personam singularem per numerum multitudinis. Mich. 1. 11. *Transite vobis habitatio pulcra*. Quam constructionem, non tam ad rationem nominis collectivi, quam ad ipsius linguæ consuetudinem, *Illustratus Vulgatus.* & familiarem numerorum permutationem servavit Vulgatus, præsertim cum in Hebræo sit, *Transi vobis habitatrix pulchri*, id est, popule habitator pulchri, & uberis soli Samaritani, transi

in captivitatem. Sic solet apud nostrates ireunda persona singularis numeri cum secunda pluralis eoufundi, aut verbum singulare eum prouonime plurali jungi, ac si dicas, Vos fac rem istam, &c.

5 *Usque quem finem?* Proprie est, *Usqueque finem imponitis loquendo?* Sed quoniam his verbis Jobum insimulat loquacitatis, & insolentiæ, recte illustravit Interpres dicens: *Verba iactabitis?* eisdem videlicet querimoniis, eisdemque sæpe responsionibus, cum tædio, & contentione repetitis; & quidem Eliphaz indicat se punctum illo Jobi verbo, cap 16. 3. *Verosi amici*: regerit enim simile, vel etiam acerbius convitium; quod verbo, *jactandi*, recte significatur. *Jactari* enim dicuntur probra, & convitia, & querimoniæ insolentiores, atque tumida, & jactantia verba, quibus se homo locupletem faciat, & sua se prædicatione efferat.

Jactari.

6 *Intelligite prius.* Non intelligis o JOB, quodnam sit nostræ disputationis caput, nam tota controversia posita est, non tam in restitutione tuarum facultatum, aut alicujus novæ felicitatis, quam tibi polliceamur, quam in confirmanda & asserenda Divina Providentia, quæ justis bona, malis mala rependit. Hæc si attendas, nec indigne tecum agi jactabis, neq; salutares nostras exhortationes respues. Etenim tuis responsionibus saltas extra chorum: aliud namque nos agimus, aliud tu respondes. Sequitur similis alia expostulatio.

Sententia paraphrasis.

Vers. 3. Quare reputati sumus ut jumenta, & sorduimus coram vobis?

1 *Bruta muta, Hominis excellentia, & facultas orationis. Rationis, & Orationis affinitas.*
2 *Sordescere quid in Hebræo. Animalia immunda.*
3 *Sordes Orationis, & labiorum. Illustratur Isaias.*

1 *Lucidatio. ventia paraphrasis.*

NOn solum (inquit) extra rem, temereque respondes, sed plane insolescis: Nam cum de nobis dixeris; *Cor eorum longe fecisti a disciplina*, reputare nos videris ut jumenta, bestias, pecora campi; In Hebræo est numerus singularis, *ut jumentum*, tamquam aliquod ex brutis animalibus, ut quibus neque insit ratiocinandi vis, neque ulla dicendi facultas, neque respondendi locus, & tempus concedi debeat. In eundem sensum Septuaginta dixerunt: *Cur tamquam quadrupedia tacuimus coram te?* ea enim re, vel maxime perspicitur hominis excellentia præ ceteris brutis, mutisq; animantibus, quod sermonis facultate polleat, cujus cum muta animantia omnino expertia sint, at quædam in illis adumbratæ intelligentiæ, & prudentiæ vestigia sæpe videmus; quæ res non paucos in errorem adduxit, ut existimarent, illis etiam rationem inesse. Et ex sermonis quidem similitudine quadam decepti rationem aliquibus tribuerunt, Porphirius lib. 3. de Sacrificiis ex re ea Melapo, & Tiresia, & Apollonio Thianæo, qui ajebant, se intelligere garritum hirundinum; Et Opianus Elephantis ait inesse patrium sermonem, & non deesse, qui suo tempore intelligerent latratus canum, ululatus luporum, barritum elephantum, cantum gallorum, scribit August. lib. qq. ex veteri testam. q. 3. Maxima est ergo orationis, atque rationis societas; ut Cic. dixit. Hinc hominibus, quibus sermonis usus non est, capistrum, vel fiscella imponitur, quæ est brutorum oris operculum, aut vinculum, atque silentii symbolum. Scriptum est enim, *Posui ori meo custodiam*, hoc est frænum, capistrum, chamum. Hieronym. *silentium*. Quod autem Cajetanus hanc cum *jumentis* comparationem refert, non tam ad stupiditatem omnis rationis, & orationis expertem, quam ad belluinam quandam feritatem, cum bruta cæco impetu feruntur, & ferociunt, quasi illos JOB vocaverit sævos, & immites, hoc (inquam) non videtur valde congruens.

LXX. Sermonis facultas in homine.

Porphirius. Opianus. Augustin. Rationis, & orationis affinitas.

Silentii symbolum. Ps. 38. 2.

2 *Et sorduimus.* Non omnes eandem verbi *Tama*, significationem agnoscunt, nam Regis, post R. Moysen. & R. David legit, *Clausi sumus in oculis vestris*, dicitur autem *clausus corde*, qui mentem habet clausam, obtectam, gravatam quasi aliquo superiniecto operculo, ne possit aperte, & clare res intueri; & eo forte respexit Tygurina vertens, *Vobis obstinati videmur*. Quod enim clausum est, idem obfirmatum, certum, obstinatum est. Vatab. *stupidi*. verum hanc significationem nunquam agnovit Vulgatus interpres, quare hi potius deducunt a radice *Tamân*, quod est abscondere & cooperire. Ergo cum Latino consentiunt alii, R. Levi, & R. Abraham· *immundi*. Pagninus, *Sorduimus*. Vatabl. etiam, *Polluti*. Sed hanc immunditiam refert ad contemptum rei vilissimæ, nam quæ immunda, & polluta sunt, rejicimus, & aversamur, ita ut sensus sit, Nos contemnis ò Job, atque fastidis, ut rem immundam, & indignam oculis mundissimi, & delicatissimi viri. Alii, ut sit quasi *jumentorum* epithetum, & appositum partis præcedentis; Reputas nos, ut sordidissima jumenta. Quædam enim bestiæ semper habitæ sunt immundæ, atque sacrificiis, & esu indignæ; tum etiam bestiæ in sordibus, cœnoque volutantur, *& jumenta computrescunt in stercore suo*. Sed prolecto videntur eæ sordes ad orationem pertinere: Oratio nostra, ut sordida, & immunda contemnitur, nauseas ad ea, quæ tibi suggerimus, quasi minus culta, & teria, & non nisi e medio vulgi sensu petita; mundo, & emunctæ naris homine indigna. Immunditiæ orationis, & *sordes labiorum* aliquando dicuntur in Scripturis Isajæ, 6. 5. *Væ mihi, quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito*. Cum enim sanctorum Angelorum qui Divinas laudes prædicabant, æmulatione accenderetur Isaias, tamen putavit, sibi non licere impuro, & sordido ore, id est, sordida, & vili oratione, supremi Numinis sanctitatem usurpare, sicut è contrario mundities, & *castimonia* purgatissimorum verborum commendatur. Psal. 11 7. Illud vero, quod indicat Osorius, hæc etiam dici ad amicos *Cur reputamur à JOBO, vobis audientibus, atque videntibus, ut jumenta*, &c. coactum est.

טמא
טמה
R. David.

Tygur. Vatab.

טמן

Paguinus. R. Levi.

R. Abrah. Animalia munda.

3 *Sordes orationis, & labiorum.*

Osorius.

Vers. IV. Qui perdis animam tuam in furore tuo, Numquid propter te derelinquetur terra, & transferentur rupes de loco suo?

1 *Perdere quid Epithetorum usus, & forma in sacris. Illustrati Moyses, & David.*
2 *Tertia persona pro secunda. Ira adversus se ipsam furens, cujus similis. Nunquam permittenda dominari.*
3 *Forma insolentis querimoniæ. Derelinqui in sacro sermone quid.*
4 *Montes in regionis mutatione potissimi.*
5 *Rupes in sacro sermone quid. Illustrati Moyses, & Samuel. Germana sententiæ expositio. Signum perturbati animi.*

QUi perdis. *Perdere*, proprie est, rapere ferarum more, aut discerpere, vel laniare. Quare Theodotio dixit; *Rapiens animam suam in furore*. Alii *discerpens*. Epithetum est, & vocandi casus, q. d. Heus tu, animæ tuæ raptor, & dilaniator. Cum autem epithetorum usus in sacris perelegans sit, & non una tantum ratione fiat, frequenter tamen per participium præsentis temporis exercetur: illa enim epitheta sunt Psal. 113. 7. *Suscitans de pulvere egenum & de stercore erigens pauperem*, & Genes. 49. 11. *Ligans ad vineam pullum suum*. Sed hæc epitheta, & participia claritatis gratia, per relativum exponere solet interpres, ut in eodem Psal. 113. 9. *Qui habitare facit sterilem in domo* prop *Collocans sterilem*, vel, *Collocator sterilis in domo*, & Ps. 114. 8. *Qui convertit petram in stagna aquarum*, proprie *Conversor*, vel, *convertens petram*, & Deuter. 33. 16. *Qui apparuit in rubo* prop. *Apparens in rubo* vel, *Habitator rubi*. Similiter ergo hoc loco; *Perdens animam*, id est, *qui perdis animam*. Unde clare patet mendosam esse lectionem, quam Isidorus Clarius habet: *Quid perdis animam tuam*, &c.

1 *Perdere.* טרף *Epithetorũ forma varia.*

Est autem in Hebræo per tertiam personam: *Perdens animam in furore suo*, quod tum elegantiæ, tum illius linguæ consuetudinis est, ut tertia persona pro secunda accipiatur. Nos etiam diceremus: *A vos diga, el que se mata con sus manos*. Hebraismum sapienter dissoluit Interpres, vertens per secundam personam: *Heus tu, vitæ suæ dilaniator?* tui corporis discerptor: qui adversum te ipsum furore, & amentia raperis. Septuaginta * *Visa est ira*, q. d. Principem in tuo animo locum, & tui sermonis habenas iræ immoderatæ concessisti: illa cum intemperans, & effrænata sit, non potest tuas actiones moderari. Tibi *prorationem est impetus*, ut feris. Et illud iræ proprium quod *in se revertitur*, ut ait Seneca: *Tenetur itaque à proximis & orgatur, ut ipse sibi ipsi placetur, nam sua labia mordet, caput quassat, vestimenta scindit, & se in columnas impingit*. Ille inquam, qui *utitur ira*, de qua est illa gnomica Theognidis sententia, *Nil ira iniustius est, quæ habentem lædit, animæ mala gratificans*. At si ratio utatur ira, instrumentum erit ad res præclaras. vid: Sene lib. 2. & Plut. in qq. Plato. 8. Ubi ex Phædo. *Rationem* vult esse *aurigam*, at Concupiscibilem, & Irascibilem *par equorum*, quorum alter, id est, concupiscibilis, *sit contumax & refractarius, hirtus circa aureas, surdus*,

a *Personarũ permutatio*

* *Rigeño para uoio, y mopor razon y haze de sì la ira, lo que quiere.*

Theognid. Seneca. Plut. Irascibilis, & Concupis.

furdus; & qui vix flagello pareat. Irascens vero pars freno facilè obsequens rationis, eiusque adiutrix. Si verò ira dominetur, *quasi machinam contra seipsum comparet*, ut Nicetas dixit. *Nam in Deum iracundia incitari, & quasi furentem cuncta verborum asperitate uti, & iam vita pertæsum mortem ubique inculcare, nihil aliud est quàm in suam ipsius animam stomachum effundere.* Ergo inquit Baldad; Non tu, sed ira, tui animi compos est, &, veluti rabidus canis, tuo te ore discerpis; tui exitii instrumentum est tua ista furentis adversum te, & adversus Deum, tui animi excandescentis. Respicit ad id, quod sæpè inculcavit Job, suæ mortis votum, & tædium vitæ, tum etiam ad id cap. 5. *Virum stultum interficit iracundia.*

Nicetas.

3. *Numquid propter te derelinquetur terra?* Illud videtur simplicissimum, quod etiam indicaverunt Græci, ut cum JOB sæpè de sua morte, deque sua vita loquatur, notetur a Baldad, quòd querelis, & verbis insolentibus utatur, dicatque non esse de illius morte, aut vita magnopere curandum. Hispanus diceret: *Si que no por vos se a de acabar el mundo.* Ita de tua vita, ac morte censes, & loqueris, ac si mortalium omnium salus, & interitus ex te penderet. Septuaginta: *Quid enim? si tu mortuus fueris, inhabitabilis erit ea, quæ sub cælo?* Itane te abeunte e vivis, nemo supererit, qui dignus hujusmodi domicilio censendus sit? aut mundi fabrica corruet, quasi tu illam fulcires, & sustentares? nutabuntne montes, concident a sua sede convolsa saxa; ruetve cælum? Numquid propter tuas res, & tuam istam impatientis animi iracundiam existimas fore, ut Deus, qui mortalium scelerum ultor, & vindex est, a tuo supplicio, & vindicta temperet: & illam, quam olim constituit legem in impios animadvertendi, nunc novet, & mutet? Qui sensus non omnino alienus est a significatione *derelinquendi, Ghazab. Derelinquetur*, dimittetur libera, sine judicio, sine debita operum compensatione, præmio, aut pœna. Sensum hunc indicavit Philippus, explicate postea tradidit Vatablus, & Isidorus Clarius.

עזב — *Philippus. Vatablus. Isidorus.*

4. *Et transferentur rupes, &c.* Perturbabitur (inquam) mundi ordo, & cursus propter te? Perturbatio autem, & quasi naturæ rerum immutatio, ex montium, & camporum mutatione significari solet. cujus rei explicatè meminit Strabo, cum de regionum transmutationibus loquitur l. 17. *Quoniam* (inquit) *omnia continue moventur, & transmutantur, existimandum est, nec terram ita semper manere, ut semper tanta sit, nec quidquam sibi addatur, aut adimatur: quare minime mirandum est, si quas terræ partes, quæ nunc habitantur, olim mare occupabat: & quæ nunc pelagus sunt, prius habitabantur; sic montes, & campos par est invicem commutari.* Philippus ergo *Rupium* nomine, intelligit potentissimos quosque, quos Deus, sive erigendo ad sublimes honores, sive deturbando, & humiliando, suis locis, & sedibus a Divina Providentia præfixis collocat. Hunc ergo ordinem non invertet Deus Jobi causa; inquit Baldad. At verò post R. David, Vatablus, cum in Originali sit pro *rupibus, Rupes*, aut saxum in singulari, existimat intelligendum Deum, quem immutabilem dicat instar immoti saxi, neque commovendum loco judicii, recessurumve a sua sententia, ut dimittat liberum, quem semel punire constituerit, neque fieri posse, ut unius Jobi causa rerum legem consuetam, & ordinarium judicandi ordinem immutet. Et quidem nomen *Rupis* pro Deo sæpè supponitur; præsertim ubi in Hebræo subest eadem, quæ hoc loco vox, *Tsur*, quæ nunc, *Deus*, nunc *Fortis*, nunc *Robustus* ab Interprete Latino vertitur; sed ita tamen, ut multa eo nomine significentur Dei quasi attributa: aliquando enim significat certum auxilium, & opem numquam defuturam: ut 1. Reg. 2. 2. *a Non est fortis* (rupes, saxum) *sicut Deus noster.* Vel firmitatem, & tenacitatem propositi, Deut. 32. 18. *Deum* (rupem) *qui te genuit, dereliquisti?* Qui fixus, & immotus est in te amando, qui charitate perpetua dilexit te, non redamas? Sed firmam etiam in judicando severitatem, & stabilem sanctitatem, quæ non flectitur prece, aut pretio, afferre solet id nomen. Deut. 32. 4. *Dei* (rupis) *perfecta sunt opera, & omnes viæ eius judicia.* Tigurina, *Opus Petræ illius solidum est, quoniam omnes viæ eius sunt judicium.* OnKelus: *Fortis est: perfectaque sunt opera eius.* Quare ad severitatem quoque, & stabilitatem sententiæ irrogatæ, illud pertinet, 1. Reg. 15. 29. *Triumphator in Israel non parcet, & pænitudine non flectetur.* Sic igitur ait Baldad: *Non transferetur rupes de loco*, aut de sententia sua. Cajetanus, ut Baldad se, suosque amicos, *rupes* nominet firmiter perstantes in sua sententia, neque fieri posse, ut suos assertiones moveantur, aut *terram*, id est communem doctrinam, in qua nati, & nutriti sunt, derelinquant.

Montes potissimi in regionis alicuius mutatione. Strabo. Philippus. 5. *Rupes quorum symbolum. Deus rupes* צור — *a No ai tal penon como Dios, pera hazerse en el uno fuerte. Tygur. Onkel. Caietan.*

6. Sed præstat quod primo loco proposuimus. nisi forte utrumque sic colligere velis, Numquid propter tuas res, tuaque lamenta, suæ Providentiæ legem novabit, mutabitque Deus? Jube etiam, si placet, ut pro tuo arbitrio, *terra*, quæ nunc habitatur, redigatur ad solitudinem; & *montes* è suis sedibus convulsi, alio transferantur. Qui aguntur immoderato aliquo affectu hac circumloquutione describuntur, nam cum perturbate de rebus judicent, perturbari etiam omnia cupiunt, & secum rerum ordinem inverti, & commutari, ut illi, qui dicebant; *Volumus à te signum videre.* Signum inquam, *de cælo*; ita enim perturbationibus animi agitabantur, ut vellent propter illos, non solum terræ, sed etiam rerum cælestium ordinem perturbari. Sic etiam Tyrannidem cum ingenti mentis perturbatione Seneca descripsit. *Quod fieri non potest, vult posse, qui nimium potest.* Ergo quod ex dolore, & humanitatis sensu loquitur, & agit Job, tribuunt immoderatæ animi perturbationi, & insolentiæ.

Lucida sententia paraphrasis. Nota effrænati affectus. Matth. 12. 38. Mar. 8. 11. Seneca Traged.

Vers. V. Nonne lux impii extinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus?

1 *Lucis nomen pro Sapientia, & consilio. Hoc loco pro splendida fortuna. Coacervatio vocum ad certitudinem.*
2 *Particula interrogativa, asserens. Quid lux Impius quis.*
3 *Verbum extinguendi quale. Infelicitas impiorum, quo plus ardet, citius extinguitur. Illustratus David. Verba Hebræa contraria significationis.*
4 *Flamma quid in sacro sermone; Peccata qua ratione dicantur scintillæ. Illustrati Daniel, & Hoseae.*
5 *Varia expositio extinguendæ impiorum felicitatis.*
6 *Splendor pro matutino crepusculo. Illustratus Isaias.*

1. NUnc iterum Cajetanus omnibus his *lucis*, & *splendoris* nominibus intelligi existimat veram doctrinam de præmiorum, & pœnarum distributione, quam Jobus profitebatur, ita ut dicat Baldad, Jobi, & aliorum impiorum dogmata in speciem tantum lucentia, brevi extincta iri. Non valde ab hoc longe Eugubinus, *pro intelligentia consilioque*, accipit, hæc enim quæsitis, partisque divitiis, & obtentis honoribus illustrem, & splendidum hominem efficiunt. Fit ergo hæc sententia; Impius vera sapientia, & consilio destituetur, & sine luce aberrabit cæcutiens, stultescet, offendetq; passim in crassissimis ignorantiæ tenebris. Sic videtur accepisse Nicetas: *Siquidem* (inquit) *qui in lumine ambulant, hi nequaquam offendunt.* Sic quoque Vatablus, pro *prudentia*, & quidem *lucem*, pro *intelligentia*, quæ mentē illuminat, & viam commonstrat, passim accipitur in sacro sermone. adeoque Interpres aliquando *doctrinam* pro *luce* ponit, ut illud Exodi 28. 30. *Pones in rationali judicii doctrinam, & veritatem.* Quod alii dicunt ex Hebræo: *splendores*, aut *illuminationes*, & *perfectiones*. Verum hoc loco non bene quadrat: potius enim his omnibus *lucis*, & *flammæ, lucernæque* nominibus significatur, quidquid lucet in oculis, quidquid splendet in fortuna, quicquid in vestibus fulgurat, in honore, & dignitate nitet, in publico fulget, conspiciturque, quicquid in vita, & communis lucis usura luminum concupiscentiæ lenocinatur: denique prospera cuncta. Sicut eodem *lucis* nomine dictum est Psal. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, & salus mea*, qui me illustrem, & incolumem ex omnibus tenebrarum, & afflictionum discriminibus educit. Præterea tot acervatio vocum idem fere significantium, non solum vim addit orationi, sed etiam firmitatem, & constantiam prædictioni, & veritati, ut pro certissimo habeatur, nihil splendoris perpetuo conservari ab impio posse. nam illa Scripturæ regula est valde observanda, repetitione ejusdem vocis, aut synonymis, non semper significationem augeri; sed semper tamen vim addi sententiæ, aut propter significationis augmentum, aut propter peculiarem aliquem affectum in ipsa sententia indicatum. Jam peculiare aliquid de ipsis vocibus dicendum.

Caiet. Varia lucis significatio. Eugub. Nicetas. Vatabl. Vera expositio. Coacervatio vocum ad certitudinem. Scriptura regula.

2. *Nonne?* Interrogatio hæc nullam dubitationem habet, sed potius asseverationem, quam ex Hebræo expresserunt Septuaginta per particulam, *&c. Et lumen impiorum extinguetur.* Symmachus, *Profecto*, etenim, equidem, etiam. *Lux* quæ diem efficit, videlicet Sol, aut dies ipse, & illuminatio, sicut dictum est Genes. 1. 5. *Appellavit lucem diem.* Lux a lucendo, vel illuminando dicitur, estque communis ad omnia, quæ lucent, Solem, stellas, fulgura, & ignem. *Impii*, proprie; Improbe agentis; inquieti, quem impietas non finit quiescere, sed perpetuo exa-

Particula interrogativa asserens. גם אור *Impius quis.*

רשע exagitat, & futere cogit. *Extinguetur*; propr. deficiet, absumetur, evanescet. q.d. in mediis sceleribus, & medio ipso ardore improbe agendi, tenebræ illos involvent subito deficiente, & tenebrescente illorum Sole, omnique felicitate evanescente; *Sicut accidit in diebus Noe*, & in diebus Loth, ut scribitur Luc. 17. non minus enim cœlestis *ignis*, quam cælestis *imber* impiorum felicitatem extinxit.

Repentinæ impiorum tenebræ.

3 דעך Cum autem *Daghac*, sit activum, & quodammodo intransitivum, recte etiam dicere possis: *Lux impii extinguet se*, impiorum enim felicitas levissima suo pondere, potius sua levitate, & vanitate concidit, & evanescit, ipsa se consumit, & destruit; non sicut lux Solis, quæ constans, & perpetua est; sed sicut candela, quæ se ipsam consumit, seque extinguit, de qua similitudine statim. Ad brevissimam illam lucem *exeunt* inquieti peccatores, *ad opus suum, & ad operationem suam, usque ad vesperam*, mirumque quantis se involvant sollicitudinibus, & vanissimis curis. Sed extincta luce, & cælo illorum cœptis non favente, cogunt derelinquere plerosque suos conatus, optataque infecta. Ad brevissimam illam *lucem exultant*, triumphant, debacchantur in pauperes; sed repentinis statim opprimuntur tenebris. Horum impiorum inquietorum, & improbè agentium *extinguendam lucem*, describere videtur David Psal. 117. 12. *Circumdederunt me, sicut apes, & exarserunt, sicut ignis, in spinis*. Vides hic impietatis tumultuantis tum inquietudinem, tum brevissimum, & certissimum interitum duplici comparatione appositissima explicatum.

Impiorum felicitas candelæ similis.

Lucis ad prosperitatem impiorum allegoria.

Duplex comparatio impiorum.

Prima, *Circumdederunt me sicut apes*: nam hæ strident, & importuna bombizatione omnia complent, quasi jam canentes triumphum; irrumpuntque magno impetu, & infigunt aculeos molestissimos: sed amisso aculeo pereunt: *Nam is, sine viscerum eruptione, eximi non potest*. Vides igitur tumultum repente sedatum, & impietate subito extinctam, lucem etiam obscuratam in secundam comparatione, *Exarserunt, quasi ignis in spinis*. Est autem idem verbum *extinguendi*, quod in nostro loco; neque incongrue dictum est à Septuaginta, *exarserunt*: nam pleraque verba Hebræa (ut peculiari ca de re tractatione probavimus) habere solent duas significationes contrarias, ut ex illis una integra confici possit; *exarserunt extinguendo se*, extinctæ sunt exardescentes adhuc: nam spinæ brevissime ignem concipiunt, & magnum fragorem edunt sed brevissime extinguuntur, & subito evanescit illarum flamma. Igitur lux (ignis) impii (tumultuantis, pungentis, & dilacerantis alios) *extinguetur*.

Tumultus impiorum instar apum.

Arist. 9. hist. anim. c. 40.

Verba Heb. contrariarum significationum.

Spinarum ignis, & impiorum splendor similes.

Nec splendebit flamma ignis ejus, *Flammæ*, nomen originale *Sabib*, vel *flammam*, vel *scintillam* significat, & utrique quidem ratio, & etymologia nominis quadrat. dicitur enim à radice, quæ significat motum, & conversionem rei, quæ circumagitur, aut quæ vagatur, & errat: & ejusmodi certe *scintillæ* sunt, aut etiam *flammæ*. Hieronymus semper *flammam* vertit. Alii malunt *scintillam*, & sic explicant id Daniel. 3. 22. *Viros illos, qui miserant, Sidrach, Misach, & Abdenago interfecit eos flamma ignis*, id est, scintillæ prosilientes, & præter naturam acriores, & vehementiores: ut vice versa, sicut præter naturam *ignis mansuetabatur erga Sanctos*, ita scintillæ sævirent in impios.

4 שביב סבב

Flamma pro scintilla.

Sa. 16, 18

Tum etiam ex illo Hoseæ. 8. 6. *In aranearum telas* (scintillas) *erit vitulus Samariæ*, est enim eadē vox, quæ hoc loco vertitur *flamma*, *Sebibim*. Licet Hieronymus profiteatur se à suo illo Hebræo didicisse, *Sebibim proprio nominari aranearum fila per aera volantia, quæ dum videntur, intereunt, & in atomos, atque in nihilum dissolvuntur*, & quidem *filiis aranearum* per aerem volantibus, & *scintillis* commune videtur esse inconstantia, circumactio, motus, celeritas, *scintillam* itaque vertunt R. Abraham in comment. Rab. David, in lib. Radic. Rab. MardoKai in Concordantiis, ait. n. *Sabib* idem esse, quod *Natsots*, id est *scintilla*, & potest hæc lectio habere elegantem sensum in Hosea: Fecerunt nimirum vitulum æneum splendentem, & *scintillantem*, sed *scintillæ* splendoris in suos cultores desævient, velut scintillæ ignis, tum etiam velut levissimæ scintillæ statim peribunt, & extinguentur.

ניצוץ *Peccata quæ ratione diximus scintil. la adversus suos cultores.*

Simili ergo modo ait Baldad: *Non splendebit scintilla ejus*; id est, felicitas impiorum adeo infirma, & obscura est, ut neque fulgurare, neque scintillare possit, non enim est verus ignis, neque vera felicitas. Vel secundo, & melius, ex illo igne felicitatis impiorum non relinquetur scintilla, neq; mica splendoris, extinguetur omnino, totusque abibit in favillam, & illius ignis *memoria comparabitur cineri*, ut ipse Job dixit c. 13. Vers. 12. Sed tertio & optime; ignis ille impiorum non diu splendebit, neque diu fulgurabit; nam scintillæ volantes licet, atque sublimes cito subitoque evanescent. Quare eleganter Catenæ auctor illud observat in hac felicitatis cum *flamma* comparatione, quod significet *impios*, *qui sublime provehuntur, brevi tamen inclinationem pati ad tenebras*.

5 *Var a expositio extinguendæ impiorum felicitatis.*

Tandem ex verbo *splendendi* potest elici hujusmodi sententiæ incrementum majus præcedente: *Lux impii ita extinguetur*, ut numquam amplius exoritura sit; ita occumbet, ut sempiternarum tenebrarum nulla expectari possit vicissitudo. Nam splendor ille non raro de matutino diluculo, & de aurora dicitur, ut Isajæ 59. 9. *Expectavimus lucem, & ecce tenebræ; splendorem, & in tenebris ambulamus*. Divinam enim opem expectatam, & optatam appellat *splendorem matutinum*, post longissimam calamitatum noctem: succedebant igitur tenebris tenebræ, & nocti nox. Sic igitur impiorum luci semel extinctæ sempiterna miseriarum offundetur nox. Recte Septuaginta; *Non precedet lumen eorum*.

6 *Sententiæ incrementum.*

בבת *Splendor de matutino crepusculo.*

Vers. 6. Lux obtenebrescet in tabernaculo illius: & lucerna, quæ super eum est, extinguetur.

1 *Quid lux, quid prohiberi lucem. Impius neque prælucet suis, neque non majorum suorum lucem obscurat.*

2 *Quid lucerna, quid extinguere, quid opprimere apud Hebræos, & Latinos, Illustratus Isaias.*

3 *Lucerna symbolum singularis felicitatis, tum etiam dignitatis Regiæ.*

4 *Rex, & Magistratus, lucerna in populo.*

5 *Lucernarum usus, atque lætitia apud Priscos. Illustratus Jeremias.*

6 *Lucernæ pensiles, aut sublimes symbolum magistratuum. Candelabrum nunc Rex, nunc Respublica.*

7 *Particula Desuper, Lucerna prophetis, & vita extingui, qua vivunt. Illustratus Tobias.*

Retento eodem *lucis* nomine, alio verbo rem eandem exprimit. *Obtenebrescet*. Verbum *Hhasac*, quod *obscurari* significat, proximum est verbo *Hhasac*, quod significat *prohibere*, aut *detinere*, vel *auferre*, nam obscuratio fieri videtur prohibitione quadam, & detentione lucis; cum tenebræ nihil aliud sint, quam privatio, & carentia luminis. Ergo *prohiberi lucem in tabernaculo impii*, idem erit, quod intra suam domū, & familiam contineri, & prohiberi, ne foras erumpat, neq; ad posteritatē se diffundat. q.d. Domum habebit aliquando florentē, & opulentam, sed quam heredibus incolumē, & integrā non poterit relinquere, lucebit aliquando, sed non tradet cursus lampada suis posteris. Relinquet igitur filios obscuros, ingloriosos in tenebris, & sordibus. Si autem verbum *obtenebrescendi* simpliciter accipias, crescet sententia. Non solum non prælucebit alus impius; sed neque suis domesticis: nam cum Paterfamilias debeat esse lux, & lucerna accensa *super candelabrum*, ut luceat omnibus, qui in domo sunt: *Lux tamen impii obtenebrescet in tabernaculo illius*, idest, non prælucebit suis, neque doctrinæ, neque vitæ exemplo, neque rei alicujus præclaro splendore, immo omnis generis miseriis, ipse miserrimus, omnes suos familiares involvet. Elegānter Septuaginta; *Lux eius tenebræ in domo*. Tandem *lucem obtenebrescere in tabernaculo illius*, videtur quidem significare, omnem suæ familiæ splendorem à suis majoribus acceptum, in ipso tandem cōsistere, & extingui. Nam sicut honestus, & pius vir suis, virtute sua, prælucet majoribus, *ut* (sicut ille dixit) *si prius noti non fuerint, ab illo accipiant initium memoriæ suæ*: ita impius suis, *sua vita turpiter acta, magnas offundit tenebras, ut etiam si fuerint egregii cives certe veniat in oblivione*.

חשך

LXX.

Cic. in Salust.

Et lucerna, quæ super eum est, extinguetur. Aliud luminis genus, quod ex lucerna, aut ellychnio habetur, quod non minus splendorem felicis fortunæ, quam reliqua *lucis* nomina, significat; de quo statim. *Extinguetur*. Verbum Hebraicum est quidem vehemens, & non solum *extinguere*, sed etiam *conterere*, & *opprimere* significat. unde dicitur Isa. 43. 17. *Contriti sunt, quasi linum, & extincti sunt*, ubi duo verba, quę apud Hebręos significant extinguere, conjunguntur, primum conterere quod est: Extinguere conterendo, aut *extinguere* opprimendo, de quo in præsentiarum agimus. Secundum est magis commune, & vertitur extinguere, quare erit sensus; *Contriti sunt, quasi linum*, quod injecto pede, aut aqua opprimitur, & omnino extinguitur. Quare inter illa duo verba erit idem omnino discrimen, quod apud Latinos inter alia duo, videlicet inter *Opprimere*, & *Extinguere*, sic Nonius Marcellus observavit: *Inter extinguere* (inquit) *& opprimere, interesse Cicero voluit de amicitia, ut sit maius opprimere, quam extinguere. Quam ob re primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant, sin tale aliquid evenerit, ut extincta potius amicitia, quam oppressa videatur. Quasi quod extinguitur, possit renovari, quod opprimitur non queat*. Hæc Nonius. Non aliter igitur hoc loco; *extinguetur*, opprimetur, imposito, aut injecto gravissimo miseriarum pondere,

Extinguere verbum vehemens.

דעך

בכח

Opprimere, & extinguere apud Latinos, quomodo differant. Nonius.

dere, *extinguetur lucerna impiorum*, ita ut rursus accendi, aut renovari non queat.

3 *Lucerna ejus symbolum.* Et illud quidem peculiare habet *lucerna*, quod cum in tenebris, & nocte illuminet, videri potest symbolũ singularis felicitatis, quæ inter plurimos ignobiles, & obscuros alicui affulget. Ergo significat impii felicitatem præ cæteris illustrem, atque conspicuam, quæ eo maior est, quo minus communis cæteris, & magis illi propria. Ex quo etiam suam felicitatem amplificasse visus est Job inferius; c.29 3. *Quando splendebat lucerna eius super caput meum; & ad lumen eius ambulabam in tenebris.*

Lucerna pro Regno. Accedit etiam, quod omnem Regni, & fortunarum gloriam lucerna significare potest. sicut 4. Reg. 8. 19. dictum est: *Noluit Deus disperdere Judam propter David servum suum, sicut promiserat ei, ut daret illi lucernam*, idest Regni splendorem, & gloriã, aut sedem, & Regnum splendidum, *& filiis eius cunctis diebus.*

4 *Princeps instar Solis gratuito illuminãtis. Respublica necessaria subminis. strare principi. Lucernæ est Principis cõparatio.* Eadem loquutio 2. Paral. 21. 4. & 3. Reg. 11. 36. & 15. 4. Est autem Rex, & magistratus *lucernæ* persimilis, nam licet (quod fieri possit) futurus sit *lux mundi*, idest velut Sol, qui nihil ab inferiori mundo, quem illuminat, emendicare debet, sed gratis illuminandi officium mortalibus præstat: tamen debet Respublica suo Regi, & Principi necessaria subministrare, quibus illius splendor, & majestas honeste sustentari possit: vivit enim lucerna, & ellychnium oleo; & funale cera: & lucent quidem non solum commodo aliorum, sed etiam dispendio, aut potius expensis. Tum præterea, *Lucerna* ignem habet admistum oleo: sic Princeps severitatem, & Majestatem Lenitati, & misericordiæ. Ergo *extincta lucerna*, Regni amissionem, tum etiam subditorum defectionem abnegantium debitum cultum, & reverentiam atque obsequium rerum aliarum necessariarum, quę ad victum, & commodam sustentationem pertinent, significare poterit.

5 *Lucerna lætitiæ symbolum.* Accedit, quod in solennioribus conventibus nocturnis, & conviviis lætioribus erat lucernarum usus pluribus ellychniis instructarũ. Unde illud Martialis de lucerna pollymixos: *Mart. lib. 14. epig. 41*

Illustrem cum tota meis convivia flammis,
Totque geram mixos, una lucerna vocor.

Priscus lucernarum Quid, quod nulla erat apud veteres festa dies sine lucernis ad fenestras, simul atque januas, publicam omnem privatamque lætitiam comitantibus, lauro quoque, & ramis appensis? sic scripsit ille:

Iuven. Sat. 12.

Cuncta nitent, longos erexit ianua ramos,
Et matutinis operitur festa lucernis.

Tertull. lib. 1. ad uxorem. Atque Tertulianus etiam; *Incipiente anno, incipiente mense, in dæmonum honoribus, & in solennibus Regum, thuris nidorem cum laureata, & lucernata ianua* conjunxit ad uxorem scribens: *Itaque lucerna extincta* conviviis, nuptiis, & lætissimis conventibus magnas tristitiæ, & mœroris tenebras ostendit. Sicut & Jeremiæ 25. 10. scriptum est, *Perdam ex eis vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, vocem molæ, & lumen lucernæ*. Idest, nihil lętum audietur, aut videbitur, sed tristia cuncta; non erunt ministri, qui molituri erant, & parent condimenta, nec qui accendant, aut præferant funale, aut faces, aut lucernas in conviviis, nuptiis, illasve appendant ad januas, & fenestras. Sic igitur perdit, & aufert Deus in tabernaculo impii, *vocem gaudii, & lumen lucernæ*, ut qui in magno lumine agitabat convivia, & comitabat *quotidie splendide*, deinceps cogatur *comedere in tenebris, & in mœrore, atque tristitia cunctis diebus vitæ suæ*. *Luc. 16. 19. Eccl. 5. 16.*

6 *Lucerna sublimes.* Sed quid illud significet, *lucerna, quæ super eum est*? Alluditur quidem ad lucernas, quæ in sublime attollebantur, & collocabantur; & aliquando etiam super ipsa capita impendebant ex tectis: quod ex Poeta quoque cognosci potest in lætissimo illo Didonis convivio, quo Trojanos excepit,

Virg. 1. Æneid.

—— *Dependent lychni laquearibus aureis*
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

Lux desuper iusto promissa, negata impio. Rex, candelabrum, Regnum, lucerna. *Lucerna* igitur *super* illos erat. Sed ad significationem alicujus utilitatis in hoc loco allusio hæc adducta, forte significat illam felicitatem, *desuper*, idest cœlitus illi promissam, & concessam, & a bonorum omnium fonte, & *Patre luminum* descendente in illius caput; aut vero ipsum Principem & Regem efficit *candelabrum*; atque Regiam dignitatem, & sublimis sedis splendorem facit *lucernam*, quæ *super* ipsum est. Quare *extinguï* erit regnum amitti, & pristinum splendorem perire, & coronam cadere de illius capite. Loquutio quidem (ut paulò ante vidimus) non infrequens: nam Regnum Scripturę appellant, *lucernam*. Rex igitur erit candelabrum sustentans lucernam, quanquam opposito modo videatur Matth. 5. 16. dictum; *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum*. *Rex lucerna Regni candelabrum.* Ipse enim Apostolus, aut Princeps dicitur *Lucerna*: & *Candelabrum*, Regia aut sublimis alia sedes, in qua Prælatus constituitur suspiciendus cæteris. Et utroque modo similitudo est apposita, & cum veritate congruens; nam & Rex sustentatur a Regno, & Regnum mutuo sustentatur a Rege.

Sed, si particula illa, *super*, juxta frequentem Scripturarum usum sumatur pro, *apud*, aut *iuxta*, eleganter etiam tota sententia referri poterit ad filios, quos parentes relinquunt velut accensam lucernam ad subditos illuminandos, quare fiet sententia; lux quam ipsi parentes suo tabernaculo, & familiæ vicariam, utpote sibi valde propinquam, relinquere parabant, obtenebrescet, & *lucerna*, idest filiorum vita, quæ juxta parentem impium est, *extinguetur*. Sic sane videas filium, aut nepotem, ut aliquem ex posteris dici esse lucernam parentibus, quibus nasci dicuntur filii, & superesse etiam illis mortuis, (ut aliquando admonuimus.) 3. Reg. 11. 36. *Filio autem eius* (Salomoni) *dabo tribum unam, ut remaneat lucerna David servo meo cunctis diebus coram me in Ierusalem*. Idest ut semper aliquis ex familia David, regnet, & sedeat in sede David patris sui. & similiter cap. 15. 4. *Propter David dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Ierusalem, ut suscitaret Filium eius post eum*. Hujus etiam generis illud est 2. Reg. 14. 7. *Quærunt extinguere scintillam meam, quæ relicta est, ut non superſit viro meo nomen, & reliquiæ super terram*. 7 *Super, pro apud. Filius parentis lucerna. Vide Cap. 2. Vers. 2. n. 8.*

Lumen, suscepta proles. Neque incommode sane *lumen*, aut *lucerna* posteritatem significat, nam præter quam quod nuptiæ obscuræ videntur, quæ lumine liberorum carent, est etiam peculiare igni & lumini, ut vivere dicantur, tum etiam extingui, & mori; quod ad lumen animatum, & vivens filiorum verius referri poterit, & ad ipsius vitæ igniculum, & lumen, quod parens, sicut in certaminibus Prometheis, aut Vulcaniis suis filiis tradit; nam, & animantium propagationem, & innovationem sic descripsit Lucretius. *Extingui, quæ vividi. Certamina Vulcania. Lucret. l. 2.*

Inque brevi spatio mutantur sæcla animantum,
Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Plato. Et Plato, ubi de conjuge separanda a parentum domo, & habitatione scribit l. 6. de Leg. *Parentibus* (inquit) *utrisque, affinibusque relictis, seorsum quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim se ipsos respicientes, habitent, liberos generando, & educando, & vitam quam ab aliis acceperunt, quasi Tædas ardentes, Deos semper secundum leges colentes*. Propterea que ante novas nuptas lampades, & tædæ accensæ præferri solebant. *Priscus nuptiarum ritus.* Certe sicut lumen, aut lucerna accensa ex alio lumine, non solum ignem conservat, sed auget etiam eum incremento quodam, & innovatione: ita sane in propagatione liberorum paternam familiam, vitæ lumine donatus a patre filius auget, & multiplicat. *Filius patris imago.* Atque adeo, sicut lumen luminis, ita filius est vera patris imago, & repræsentatio. Certe Anna mater Tobiæ lumen hoc desiderabat, & se tanquam orbam lamentabatur, *cum flebat irremediabilibus lacrymis*, atque dicebat Heu, *heu me fili mi, ut quid te misimus peregrinari lumen oculorum nostrorum*. *Tob. 10. 4.* Ergo impius nullam relinquit domui suæ, nomini, generi scintillam, lucernam, lumenve.

Vers. VII. Arctabuntur gressus virtutis illius, & præcipitabit eum consilium suum.

1. *Via, & gressus, latitudo, & angustia relata ad cor, & animum. Illustratur semel & iterum David.*
2. *Gressus arctati, pro via discrimine. Via iustitiæ lata. Explicatur Moyses.*
3. *Quid gressus virtutis. Adolescentiæ periphrasis. Virtus in malum pro violentia, & iniquitate. Finis impiorum, atque superborum. Explicatur David.*
4. *Præcipitium, finis impiorum, atque superborum. Explicatur David. Pes superbiæ.*

8 *Gressuum latitudo, aut angustia, quid mystice.* ARctabuntur *gressus*, Metaphoram *gressuum arctandorum*, ad animi angustias, & summas difficultates quibus cursus retardatur, & conatus impeditur, pertinere dubium non est: sicut & que alteram *viæ dilatandæ*, quæ aliquando invenitur in Scripturis, ad rerum, & negotiorum omnium facilitatem, & animi dilatationem, & laxitatem. Est enim sicut *viæ, & gressuum*, ita quoque cordis, & animi arctatio quædam per mœrorem, & tribulationem, *dilatatio* vero per lætitiam, & gaudium; sicut a Davide dictum est: *Viam mandatorum tuorum cucurri* (curram lætus, alacer; nunc enim summis difficultatibus me constringentibus, vix video pedem, aut manum movere, neque cor erigere, & excitare posse) *Cum dilatasti* (cum dilataveris gaudio, & lætitia) *cor meum*. *Ps. 118. 32.* Quod & sibi præstitum iterum gloriabatur: *In tribulatione* (proprie angustiis) *dilatasti* (cor, viam, latam, & spatiosum campum, in quo lætari, & exultare possim libere, & secure) *mihi*. *Psal. 4. 1.* Atque illud ipsum est: *de tribulatione invocavi Dominum, & exaudivit in latitudine: & Statuit pedes in loco spatioso*: aut *Dilatari gres-* *Ps. 117. 5. Psal. 30. 9.*

Pſ. 17. 37. *greſſus ſubtus homine*. Impii autem *greſſus*, *pedes*, per pedes verò actiones opera deſideria, & omnia quibus ad optatum finem contendebat (ut ſtatim dicemus) *Arctabuntur* ad ſummas difficultates, & anguſtias redigentur, impedientur, neque in ſpatio & lato conſtituentur, ſed difficultatibus oppugnabitur undique. Hæc enim omnia complectitur verbum originale.

יצר

2
Præſentiſſima vitæ diſcrimina.

Sed illud præterea in iſtis *anguſtiis* obſervandum, maxima, & præſentiſſima diſcrimina vitæ, & ſalutis cum illis eſſe conjuncta: nam ſicut hoſtium obſidio redigentium in extremas anguſtias, ſimul affert vitæ minas, & diſcrimen, & itineris anguſtiæ, atque difficultas, lapſum & præcipitium minatur: ita ſane *arctati* impiorum *greſſus*, & anguſtiæ animi diſcrimen quoque illis indicunt, & nullam fidem, ſecuram veſtationem. Quare gravior eſt hæc imprecatio, quam illa Pſal. 69. 4. *Avertantur ſtatim erubeſcentes*. Ibi enim tantum precatur David ſuis perſequutoribus, ut ab incœpto itinere deſiſtant, nihil aliud ex ſuis *greſſibus* reportantes, quàm confuſionem. Sic enim Hieronym. legit: *Revertantur ad veſtigium confuſionis ſuæ*. At in hoc loco creſcit ſupplicium: nam *arctatis greſſibus*, averti, aut reverti non licet, & præter *confuſionem* in ſummum vitæ diſcrimen adducuntur. ſicut è contrario juſto incedenti per viam juſtitiæ pollicetur Sapientia; *Ducam te per ſemitas æquitatis* ſemitas (æquales, planas, ſecuras, expeditas; nam *æquitas*, ſicut & juſtitia, reddit æquale) *quas cum ingreſſus fueris, non arctabuntur greſſus tui*, ideſt, in quibus nullæ anguſtiæ, nullæ difficultates, diſcrimen nullum. Sic ſanè ſecuritatem habitandi ſine ullo adverſarii, aut Satanæ incurſu ſibi promittens Iſaac, poſt calumniam illam, & *jurgium paſtorum Gerara* ſuper puteo reperto à paſtoribus, quem vocavit *Calumniam*, & poſt alium quoque puteum, ſuper quo iidem rixati ſunt, quem appellavit, *Inimicitias*; *Fodit alium puteum, pro quo non contenderunt, itaque vocavit nomen eius, Latitudo, dicens; Nunc dilatavit nos Dominus*. Gen. 26. 21. 22. Septuaginta ex Hebræo: *Nunc dilatavit nobis Dominus*.

Supplicium impiorum exaggeratum.
Hieronym.
Juſtorum ſemitæ, & greſſus.
Pr. 4. 12.
Latitudo ad pacem, & ſecuritatem.

3
Greſſus virtutis ad fortitudinem, & licentiam.

Greſſus virtutis. Diximus ſane, quid ſit *greſſus virtutis*, ſed quidnam ſint *greſſus virtutis*, nunc dicendum. Quidam per *greſſus virtutis*, fortitudinem intelligunt, & animi auſum: *greſſus* videlicet à viris fortibus, atque potentibus confidenter jactantur in via hujus vitæ. Alii liberam facultatem quoquo velint, vagandi, & diſcurrendi, qualem habere ſolent viri fortes, atque potentes, quibus currentibus nemo ſe opponere audet. Alii *greſſus* firmos, non imbecillos, atque nutantes; ſed jactatos, & poſitos multa fiducia ſuarum virium, multaque ſecuritate ſuæ viæ, nulla pravitatis, difficultatis, diſcriminiſve ſuſpicione, quam non poſſint ſua virtute, & robore ſuperare. Rectè hæc omnia, quæ ego uno verbo complectar; *Greſſus virtutis*, ſignificant contraria omnia iis, quæ afferuntur anguſtiarum, & *coarctationis* nomine: nam in hac ſententia unum opponitur alteri: quare cum *greſſibus virtutis* conjuncta erit ſecuritas, gaudium, facilitas, & alacritas pergendi in cœpto itinere: quibus ſuccedunt anguſtiæ. Quid ſi etiam *greſſus virtutis* ſignificent, greſſus hominis minimè ſenis, ſed in robuſta, & virili ætate florentis? nam eſt *via virtutis*, quæ etiam videtur dicta Pſal. 101. 24. via adoleſcentiæ, & ætatis vigentis. Igitur tyranno viro poſt malè actam vitæ virtutem, imprecabitur miſeram & afflictam ſenectutem. Neque verò prætereundum eſt, *Virtutis* nomen hoc loco in malum accipi; nam ſubeſt vox *On*, quæ dolorem etiam ſignificat, & iniquitatem, videlicet illam fortitudinē, quæ cum dolore conjuncta eſſe ſolet, quia vel dolorem aliis per vim, & per iniquitatem infert, vel ſibi ipſi dolorem aſciſcit: atque adeo etiam ſignificare ſolet divitias cum dolore & labore partas. Nihil ergo mirum, ſi *Virtus* tyrannica, & fortitudo violenta, atque divitiæ etiam cum aliorum diſpendio, & dolore comparatæ, ſuum poſſeſſorem conjiciant non ſolum in dolorem, anguſtias, diſcrimen, ſed etiam in certum exitium. Simile profectò quid de Samſone dicere poſſis, poſtquam Dominus receſſit ab illo, *Arctatis greſſibus virtutis illius*, nam priſtini roboris fiducia in eas illum vitæ anguſtias, vinculaque conjecit, obſidentibus undique, & arctantibus Philiſthæis, unde ſe expedire nequivit. Sicut ſcriptum eſt Judic. 16. 20. 21. *Philiſthiim ſuper te Samſon. Quid de ſomno conſurgens dixit in animo ſuo, Egrediar ſicut antea feci, & me excutiam; neſciens, quod receſſiſſet ab eo Dominus. Quem cum apprehendiſſent Philiſthiim; ſtatim eruerunt oculos eius*, &c.

Gradiendi ſecuritas, & alacritas.
Adoleſcentia periphraſis.
Virtus in malum accepta.
און
Samſon arctatis greſſibus virtutis illius.

Et præcipitabit. Prop. *Enim deducet, ejiciet*, ſupple, in illas anguſtias, de quibus diximus. *Conſilium ſuum*, videlicet de inſtituenda, vel conficienda hac, vel illa via, ſuo impius conſilio impulſus ruet in ingentia diſcrimina, & difficultates inextricabiles. Quare non ſolum illos anteactæ vitæ greſſus, dicas fuiſſe, *greſſus* propriæ *virtutis*, ſed propriè etiam *conſilii*: quidquid faciet, quid ſtatuet, exitioſum erit, & præſentes vitæ actiones, & *conſilia* certum exitium illi afferent. Sunt igitur omnia illius conſilia ſtulta, & errantia. Quò videntur reſpexiſſe Septuaginta legentes: *erret* (errabit, aut deprecatoter) *conſilium eius*. Poteſt etiam hac ratione, neque incommodè accipi, *Suum conſilium a ſe proiiciet illum, & expellet longe*, hoc eſt, deſtituetur conſilio, & in anguſto poſitus, inops conſilii neſciet prorſus quid agat, aut quo ſe vertat. Vides hic *Viam peccatorum perire*; quod dixit David Pſ. 1. 6. ideſt, viæ, & greſſuum non eſſe alium exitum, quàm miſerum exitium; quod ſe deprecabatur, qui dicebat; *Non veniat mihi pes ſuperbiæ* (non incedam ego pedibus, greſſibuſve ſuperbiæ, *propriæ virtutis*, propriive, & aberrantis *conſilii*, ne ſuperbus fiam, ex Auguſt. Ambr. Cyrill. Didymo, Euſebio) *& manus peccatoris non moveat me*, nam me ſuperbientem, tanquam nutantem, & vacillantem dejicere tandem poterit adverſarius) *Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem*. Ubi nam tandem, aut quò ruerunt? certè in præcipitium. Quodnam illud? quod qualeve ſit, non exprimitur. Certè in præcipitium, quod nulla lingua, verbis nullis, quàm miſerum ſit, poſſit exprimi.

Proprium conſilium oberrans.
LXX.
Varia lectio.
ולום
Pſ. 35. 12.
Pes ſuperbiæ apud David.
Didymus
Baſilius.
Cyrillus.
Auguſtinus.

VIII. Immiſit enim in rete pedes ſuos, & in maculis ejus ambulat.

1 *Quid Laqueus, quid Rete in ſacro ſermone, quid attrahere rete.*
2 *Laquei, & Retia pœnæ, & anguſtiæ, aut etiam peccata.*
3 *Laquei, & Retia inſidiæ occultæ. Illuſtratur David.*
4 *Impius, & Tyrannus experitur ſævitiam potentioris. Explicatus Iſaias.*
5 *Sibi ipſi molitur inſidias impius.*
6 *Macula in ſacro ſermone quid, pro anguſtiis ſumitur.*
7 *Impius nunc non ſentit rete, ſentiet in morte, juſtus ambulat ſuper laqueum.*

PRæcedentis ſententiæ explicatio eſt, aut certe amplificatio; & qua nam ratione *arctati greſſus* fuerint, adjungitur, videlicet non ſolum, quod ad arctum, & anguſtum impius deducitur, ſed quod in arcto, & anguſto poſitus, laqueo etiam capitur, in quem ipſe ſuis ſe greſſibus, & conſilio induerit. Eſt autem *retis* nomen idem, quod alibi vertitur *laqueus*. Pſ. 9. 16. ubi, quod Septuaginta dixerunt; *In laqueo iſto quem abſcondERUNT*. Hieronymus legit: *In reti*, & iterum eodem Pſ. verſ. 32. *Rapere pauperem, dum attrahit eum, in laqueo ſuo humiliabit eum*, Hieronymus: *Rapere pauperem, cum attraxerit ad rete ſuum*. Per Hypallagen: *cum attraxerit eum ad rete ſuum*. Nam retia ſolent primum tendi; deinde ubi animans, aut avicula doli ignara, medium rete ingreſſa fuerit, adducit venator rete ad ſe & aviculam ſumma celeritate per funiculos implicat. Hinc certè colligi poterit commodius, & germanius eam vocem per *Rete*, quàm per *Laqueum* verti: nam laqueus ſimplex eſt, neque attrahitur a venatore: at rete ex multis quaſi laqueis nexis, & implicatis componitur, & attrahitur à venatore ad captandas feras: cum attrahitur autem, expanditur; & ita eadem voce dicitur Hoſeæ 7. 12. *Expandam ſuper eum rete meum* non enim agit de reti piſcatorio, quod ſpargitur in orbem ſuper piſces: ſed de reti, quo capiuntur aviculæ. Ergo impiorum greſſibus, & pedibus, non unus, ſed mille laquei tenduntur, rete magnum, & longe ampliſſimum, quo neceſſe ſit premi, & implicari inexplicabilibus diſcriminibus irretitos: nam hæc per *rete*, & *laqueum* Græci intelligunt, atque ex Latinis Philippus, & Beda, & præterea ea mala omnia, quæ in *anguſtiis* afferri diximus: nam laquei, & retia ſupplicia ſignificant, & ea, per quæ homo à conſectanda, & obtinenda voluptate detinetur, ut ſapienter Hieronymus indicavit ſuper Lamentat. Jerem. c. 1. Verſ. 13. potius quàm ipſa *peccata*, ut hoc loco Gregorius voluit. Quanquam etiam ex ipſis peccatis funiculi intexantur, & conficiantur, ex quibus fiunt flagella noſtrorum ſuppliciorum, ſicut aliquando feciſſe dicitur filius Dei. Joan. 2. Neque ſolum ex peccatorum funiculis flagellum, quod minus eſt; ſed vincula manuum? & pedum, quibus *mittantur in tenebras*, ſicut Scriptum eſt: *Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur*. Hoc quoque parum. Re- te ex

1
רשת
Rete quibus aliis nominibus dicatur.
Hieronym.
Hypallage.
Rete, & Laqueus quomodo differant.
Rete piſcatorium.
2
Rete, & Laquei quid deſignent.
Hieronym.
Gregorius.
peccata alia materia retium, & laqueorum.
Mat. 22. 13.

Pr. 5. 22. Eccl. 7. 27. 1. ad Tim. 3. 7. Ps. 140. 10. te ex illis componitur multis nodis implexum, multis maculis, & laqueis plenum: nam ex luxuria rete fit; ficut de meretrice dictum est: *Laqueus venatorum est*. *Rete* avaritia est: nam *qui volunt divites fieri, incidunt in tentationes, & in laqueum diaboli*. Rete quoque sunt doli, & fraudes, in quas dolosus dives ipse incidet; nam *cadent in retiaculo eius* (suis) *peccatores*, & in universum, ut dicitur Prov. 29. 6. *Peccantem virum iniquum involvet laqueus*.

3 *Insidiæ potentiorum. Pauperes significat per pisciculos, & per aviculas.* Sed præterea cum Retis, & Laquei, sint venatoria instrumenta, quæ arte, & industria jaciuntur licebit per rete intelligere latentes insidias, quæ aliis parantur: illas præsertim, quæ pusillis, & egenis à potentioribus tenduntur: illi enim significari solent vel per pisciculos parvulos, vel per vagas aviculas, vel per incautas alias animantes, quæ cibus, & præda venatorum sunt. Quare quandocunque David, Laquei aut Retis meminit, suam infirmitatem, agnoscit, hostiumque suorum dolos, potentiam, sævitiam. quale est id Psal. 139. 6. Absconderunt superbi laqueum mihi, & Psalm. 10. 8. Sedet cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem, in laqueo suo humiliabit eum; inclinabit se Dives impius & cadabit, videlicet ne pauper retrocedat cognita insidiis & cadet videlicet videbitur humi compressus, & in sese collectus, ne omnino à transeuntibus videri possit, aut *cadet*, irruendo super prædam, quæmadmodum leo, & venator ruere solent super prædam jam irretitam, & implicatam aut *residem cadet* ipse pauper, & innocens viribus potentioris impulsus, *cum dominatus fuerit pauperum*. *Dominari,* In verbo *Dominandi* videre est venatoris retia tendentis sævitiam, & superbiam. Hieronymus: *Confractum subiiciet, & irruet viribus suis valenter*. Alii ad Verbum ex *Pag. Vat. Regia.* Hebræo: *Cadet in robusta*, vel *in fortia ejus congregatio pauperum*, id est, in impiorum potentiam, ungues, dentes sævissimos, aut in laqueos, & retia cadent tandem pauperes. Vides igitur retia, & laqueos à potentioribus parari pauperi, & imbecillo.

4 Sed illud in hoc loco dubitationem habet, quanam ratione impius Tyrannus, atque superbus, qui potius laqueos ipse, atque dolos tendit pauperibus, & innocentibus, dicitur casurus in ipsa retia, quæ non nisi infirmioribus strui *Potentior potentiori insidians.* solent? An quia nemo est Tyrannus, atque violentus in infirmiores, cui præstantior alius, *fortiorque armatus*; insidiis quoque non moliatur, & laqueos retiaque, tanquam infirmiori, per dolos quoque, & contemptum non tendat? Ergo efficiet Deus, ut potentissimus quisque impius, alterius potentioris sævitiam expertus, & præda illius dentibus, & unguibus concessus, infirmitatem suam suo malo agnoscat. Parantur igitur illi *retia* & *laquei*, veluti imbecillæ animanti, & timidæ aviculæ, sic sane Nabuchodonosori superbienti, & subjicienti per laqueos, & retia infirmiora Regna, minatur Isaias hostem potentiorem, cujus laqueos, & retia effugere non possit, & fore, ut vulneratus ab aliis per *Is. 14. 10. Is. 33. 1. Scelus non fore suppliciis.* irrisionem auditurus sit: *Et tu vulneratus es, sicut & nos; nostri similis effectus es*, & iterum; *Væ, qui prædaris, nonne, & ipse prædaberis? & qui spernis nonne ipse sperneris? Cum consummaveris depredationem* ex Hebræo, *Secundum tuum consummare*, id est juxta tuas insidias, & venandi, capiendique pauperes libidinem, tu a ditioribus, & potentioribus pœnas lues; erit enim tuum scelus exemplar tui supplicii *deprædaberis, cum defatigatus desieris contemnere*, Hebr. *Secundum desinere contemnere eos contemneris*.

5 *Impius sibi ipsi hostis, & insidiator.* An etiam in rete, quod pauperibus strui solet, dicitur dives impius casurus quod etiam si non ab alio parentur insidiæ, at cadit in foveam ipsam; quam aliis parat, ut ipse sibi merito dicatur laqueum abscondere? Hoc quoque sane supplicium sæpe minantur, & precantur Sacræ literæ Tyrannis, & iniquis pauperum oppressoribus, Psalm 5. 7. 16. Psalm. 9. 16. Psalm. 57. 7. Proverb. 26. 27. atque Ecclesiastæ *Ec. 27. 28* 10. 8. quatuor aliis similitudinibus res eadem explicatur, & Ecclesiastic. 27. quatuor aliis, aut quinque sententiis pulcherrimis confirmatur: quarum illa prima est. *Qui in altum* *Improbus sibi quam alii nocentior.* *mittit lapidem, super caput eius cadet, & plaga dolosa, dividet* amplificabit, & deducet *vulnera*: id est multo majus, & latius vulnus sibi ipsi infliget. Claudit tandem Ecclesiasticus rem extrema hac sententia; *Facienti nequissimum consilium* *Ec. 28. 30.* *super ipsum devolvetur, & non agnoscet, unde adveniat*. Videlicet eum quæsierint hostem, à quo vulnus acceperint, neque inducere in animum possint, ipsosmet sibi vulnus inflixisse, *non agnoscens* unde advenerit illis.

6 *Et in maculis eius ambulat*. Vox originalis *Sabac*, rete etiam significat, aut quidquid in modum retis perplexum, & implicatum est: quare etiam ponitur pro *cancellis cenaculi*, 4. Reg. 1. 2. & pro *densitate*, & implicatione ramorum in querc. 2. Reg. 18. 9. quare aut erit partis præcedentis expositio, aut amplificatio quædam, quod videtur intellexisse Vulgatus; cum vertit *maculas*, nam spatia illa, aut foramina retis Latinus vocat *maculas*, aut plagas, in quibus liberum est aliquantulum spatii. Cajetanus ait designari, ea peticula, *quæ cognoscimus confidenter aggredi; putantes nos evasuros*. Sed alienum videtur à proposito: nam potius *rete & laquei* absconduntur; *frustra* enim *iacitur rete ante oculos*. Hugo ait significari consuetudinem pravæ vitæ, hoc etiam durum. D. Thomas, de uno peccato in aliud procedere, ut diversitas macularum, & foraminum retis significet diversitatem peccatorum, argutum id sane. Sed diximus hæc potius ad pœnam pertinere. Quare *ambulare in maculis*, erit esse in angustiis, vivere intra præscriptum, vix concesso spatio, aut loco ad respirandum, quantulum enim spatiū est macula retis? igitur vivit impius: sed vivit miserrime. Addiderunt Septuaginta vim quoque sententiæ, *in rete involvatur; volvetur in maculis*, quod sumptum videtur ab animante, aut avicula irretita: quæ dum pedem ex una macula extrahit, mox in aliam inserit; & dum explicatur ex una, implicatur in aliis. *Volutatur* itaque in reti, & *ambulare* nititur; sed frustra, nam cum se erigit, ruit statim ex gradu, & rursus convolvitur, & detinetur, & ut Philippus dixit, *se volens quisque exuere, ipso conamine impeditur*.

Retis macula. שבך *Varia expositio. Caiet. Hugo. D. Tho. Germana expositio. LXX. Philipp.*

7 *Discrimen omnes indicidunt improbitatis.* Vel quidem hæc sententia poterit referri non solum ad futuram impii miseriam, sed ad rerum præsentium fœlicem statum; significabitque in quanto periculo versetur impius, nam quamvia lætissimus vivat sed intra periculum est, ut qui pedes habeat positos intra *maculas retis*: constringi se nunc non sentit, quoniam non est adductum rete: sed adducetur tamen paulo post in morte: tunc sentiet arctatos gressus, contenta vincula, detentos pedes, quibus *ligatis* jubebitur *Iusti superiores quocunque discrimine.* *mitti in tenebras exteriores, ubi erit fletus, & stridor dentium*. Adde etiam interdum justum in pericula cadere, & in retia ab adversario parata; sed ita in illis incedit, ut non inserat pedem in maculam, sed potius ipsos funiculos retis premat, ne adduci rete, & implicari possit. Mature igitur agnoscit, & vitat discrimen, at impius * *immisit pedem in rete, & in maculas eius*. Quam rem ita peccatoribus imprecabatur David, Psal. 140. 10. *Cadent in retiaculo eius* (Dei fumentis vindictam de impiis, aut in *retiaculo* iniquitatis, id est, iniquo, & pravo) *peccatores*, (ruent videlicet captis, & costrictis pedibus) *singulariter sum ego, donec transeam*, id est captis illis, & impeditis, transeo ego premens, & conculcans pedibus rete ipsum, nunquam positis intra *maculas*.

** Quiso su desgracia, que acertasse, a poner el pie en medio de la malla.*

Versus 2. Tenebitur planta illius laqueo, & exardescet contra eum sitis.

1 *Quid tenere, quid Calcaneus quid Planta in sacro sermone. Quid iniquitas calcanei.*
2 *Planta pedis extrema vitæ pars. Illustratus Moyses.*
3 *Sitientes iidem, qui prædones.*
4 *Prædones, quæ sitis exagitet Priscorum opes, quæ potissimæ. Quid arnge illustrati Matthæus, & Iacobus.*
5 *Defensus Vulgatus. Sitis impiorum etiam post mortem. Explicatus Sapiens.*

1 Consequens est, ut teneatur impius adducto reti, & attracto laqueo. Tenebitur nimirum arcte, & fortiter comprendetur; ex proprietate verbi *Abhaz*, quod est apprehendere, aut comprehendere, vel comprehensum firmiter retinere, unde etiam dictum est Ecclesia. 9. 12. *Pisces capiuntur hamo, & aves laqueo comprehenduntur*, & Cantic. 3. 4. *Tenui eum, nec dimittam*. *Planta*. prop. Calcaneus, extrema pars pedis; sicut Genes. 25. 26. *Plantam* (Septuag. *calcaneum*) *fratris tenebat manu*, & e contrario *calcaneus*, pro *planta*, Genes. 3. 15. *Tu insidiaberis calcaneo*, plantæ pedis, quæ terram contingit, hæc enim est, quæ premere, & conterere deberet caput; quæ in fœmina virgine exitialis est serpentis) *eius*. *Sed* sive *plantam*, sive *calcaneum* dicat, pedem, per Synecdochen, intelligit, ut id Psalm. 48. 6. *Iniquitas calcanei* (pedis, vestigii) *mei circumdabit me*, id est, ipsi mei pedes, mei gressus, vitæ meæ actiones, & studia iniqua me obsidebunt, & prement *dies mala*, videlicet in morte. Rursus in nostra sententia per *plantam*, & pedem, non infima pedis pars, sed potius suprema, videlicet gut-

אחז *Planta, & calcaneus idem. Synecdoche. In iquitas calcanei. Translatio à venatoribus.*

tut

tur pedis, quod comprehendi, & constringi solet laqueo, ducitur quidem à venatoribus translatio; nam *observare* solent *calcaneum*. Psal. 55. 7. id est, struere laqueos implicandis pedibus, neque enim observant caput ambulantis pertranseuntis, sed pedes potius, qui laqueum attingunt.

2 *Planta pedis extrema vita:*

Forte autem per pedes, & plantam quæ est extrema, & infima corporis pars, intelligi vult extremam vitę partem, quæ quantumvis initio floruerit, sed tandem (quod miserrimum est) in vinculis, & angustiis concludatur. Quid enim proderit vaga, vanaque libertas anteactæ vitæ, quæ in arctissimam perpetui carceris custodiam tandem conjicienda est? Hujus rei nescio quid videtur præfiguratum in duobus illis fratribus uterinis Jacob, & Esau. Genes. 25. 26. Cum Jacob post primos vitæ labores, & peregrinationem, extrema felicia sperabat; at Esau, qui primum floruit, decrescebat, abibatque in deterius, ergo cum Esau prior egrederetur ex matris utero, Jacob *protinus egrediens plantam fratris tenebat manu*, ut qui extremam illius conditionem extrema sua felicitate superaturus esset; ac jam tunc inciperet *supplantare*, id est, impedire alterius pedem, ne procederet, & ne libere potiretur jure primogenituræ.

3

Et exardescet contra eum, sitis. Propter hanc partem existimare licet, præcedentem referri debere ad laqueos & insidias paratas homini impio à latronibus, Dei vindicta sic exigente, ut respiciat Baldad ad Chaldæos direptores bonorum Job; sicque amarulenta sententia pungat amicum ut statim explicabimus. *Exardescet*. Roborabitur; invalescet, prævalebit firmitatem quandam animi minime languidi, verbum hoc affert, quam agnoverunt Septuaginta vertentes, *confortabitur*, sed eleganter Vulgatus dixit, *exardescet*, ut verbum siti appositum tribueret incenditur enim, & ardet, & non secus ac ignis, restinguitur aqua. Sed vero hoc loco pro nomine abstracto sitis, subest nomen concretum plurale, *sitibundi*, aut *sitientes*, quare iidem videntur esse, quos supra diximus, cap. 5. vers. 5. *Bibent sitientes divitias eius*. Latrones videlicet, quare hoc loco etiam Pagninus Prædones, Vatablus Grassatores, habent. Septuaginta vero idem intellexerunt, & verbum exardescendi, active retulerunt ad Deum; *Confortabit super eum sitientes*. Nicetas sic explicat. *Confirmabit Deus eos, qui opibus impii explere se volunt, & qui contra eum aliquid machinantur, illos ipsos impio robustiores efficiet*. Indicat præterea Nicetas prædones hoc loco vocari *sitibundos qui involant in annonam, & possessionem hominis impii*; ut sitim, & famem explicant, & quidem non incommode: nam ex tribus illis opum generibus, quæ Christus Matt. 6. 19. 20. enumerat, videlicet, quæ ad victum, & cibum, quod indicatur *in ærugine*, non enim agit de ærugine metallorum, ut existimavit Rabanus; nam hæc pertinet ad tertium genus, *quas fures effodiunt, & furantur*; sed de ærugine, aut rubigine quæ segetes etiam infestare solet, sicut Joel etiam dixit cap. 1. 4. *Residuum Bruchi comedit rubigo*, & quæ ad vestitum quem indicat *Tinea*: & quæ ad aurum, & metalla quod appetunt fures: quæ etiam eodem ordine enumeravit Jacobus cap. 5. 2. 5. *Divitiæ vestræ putrefactæ sunt* fructus videlicet, qui diu asservati putrescunt, aut accrescunt, *& vestimenta vestra à tineis comesta sunt, aurum & argentum vestrum æruginavit*. Ex (inquam) tribus divitiarum generibus primis sæculis, primum tantum in pretio habitum est, nimirum annona, & segetum proventus, itaque prędones hanc victus, & annonæ prædam famelcebant, & sitiebant, & hanc nunc non *demolitur* nisi *ærugo*, & *rubigo*, quæ segetes infestat, neq; vero latrones valde jam curant vestes, quas tinea etiam erodit: aurum, nostro sæculo est, quod *fures effodiunt, & furantur*. Sed in promptu est ratio, cur prædones etiam nunc dicantur famelici, & sitientes, cum illos exagitet, & exurat auri sacra sitis, & fames nisi forte, qui in illis desertis, & calidis regionibus excurrunt, & prædas agunt, cum æstuare, sitire necesse sit, *sitientes voces*, atque adeo per metalepsim per sitientes, deserti infestatores, & prædones intelligamus. Ergo perstabit Baldad in semel cœpta venationis metaphora; nam præda capta irruunt statim venatores, & canes sitientes sanguinem prædæ: contra vero nitente fera explicare se, roborantur venatores, & invalescunt venatici.

Chaldæi prædones.

LXX.

Sitis latronum.

Pagninus Vatabl.

LXX.

4 *Triplex bonorum genus. Ærugo alia metallorū alia segetum.*

Tinea vestimentorū Quondam p[r]ima præda segetū. Latrones nunc in aurum insēsi Cur latrones sitientes

Metalepsis

5 צמים צמה

Sed ex ultimo, Vulgatum deducentem vocem Originalem *Tsammim*, à *Tsama*, quod est sitire, de siti proprie, & simpliciter dicta accepisse, & nomen plurale substantivum in abstractum (quorum permutatio frequens est) vertisse, atque ingentem sitim, quæ in illo nomine plurali latebat, expressisse etiam verbo *Exardescendi*; sic enim promovetur venationis allegoria valde commode; nam cum fera comprehenditur laqueo in locis presertim arenosis, quæ apud eam regionem frequentissima sunt, dum se expedire ingenti conatu nititur, ardet, sitit aperto ore & exerta lingua aerem captat, siti conficitur. Quo quid magis proprie in impium quadret? nam laqueo vel mortis, vel alicujus gravissimæ ærumnæ repente comprenditur, tenetur planta, vel pes, id est affectus ipsi, & pravæ concupiscentiæ, & ad extremum vitæ constringitur; non enim ideo amittit sitim sacram opum, & voluptatum, quibus antea inhiabat. imò vero tunc *exardescit contra eum sitis*, cum videt se, neque comparatis bonis amplius frui, neque secum exportare posse. Ergo misere animo agitatur, & frustra effringere conatur mortis laqueos & dolorum funiculos. Quare siti tandem exarescit, in quem quadrat, quod ab Ecclesiastico scriptum est de primo illo genere improborum, qui *abundant in peccatis*. *Anima calida* (æstuans exardescente avaritia, aut prava alia cupiditate, & siti) *quasi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glutiat*, proprie ex Græco dixerunt Septuaginta, *donec deglutiatur*, non enim prius sedatur impii exardescens sitis, quam morte ipsa consumatur, ac neque tunc quidem; nam cruciabatur quidem exardescente usque siti, qui *guttam aquæ*, quanta extremo digito hærere posset, ad refrigerandam linguam, & sitim post mortem *efflagitabat*, *sed frustra Lucæ 16*.

Permutatio abstracti cum substantivo plurali

Impius siti consumptus. *Ec. 23. 21.* *Concupiscentia impiorum ardens.* LXX.

Vers. 10. Abscondita est in terra pedica ejus, & decipula illius super semitam.

1 *Funiculus pro dolore. Exponens Petrus.*
2 *Laqueus absconditus Auctor insidiarum ignoratus. Explicatus David. Illustratus Daniel.*
3 *Troglodita habitantes in cavernis. Laqueus pro hoste. Funis, & Rete pro cuneo, & exercitu. Illustratus Moyses, & Samuel.*
4 *Pedica, vel fovea. Mors à Serpentum color terreus ad fallendum, Insidia mortis manifesta.*
5 *Decipula, Synonymia ad amplificationem. Explicatus Paulus.*
6 *Cerastes in semita Impius publice punitus instar Latronis.*

Mirum, ut omnia, quæ ad *rete*, & *laqueum* pertinent, hic congerantur, & per elegantem expolitionem eadem fere res pluribus sententiis amplificetur. Sed nunc nomen *pedicæ*, aut laquei, est *Hhevel*, quod, & funè, & dolorem significare solet, sicut enim funis constringit, & coarctat, ita etiam dolores, & angustiæ: & quod proprium est laquei, aut funis, dolori tribuimus, videlicet tenere, aut dissolvi: ut de Christo resurgente dixit Beatus Petrus Act. 2. 24. *Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, quibus impossibile erat teneri illum*. Ergo hoc loco *pedica*, est funis, aut laqueus, qui dolorem affert, & angustiam: *ut dolores*, prop. *funes inferni*, quales in inferno constringere & cruciare solent sontes *circumdant* impium, *& præoccupant illum laquei mortis*. Psal. 17. 6.

1 *Amplificatio & coacervatio.*

Pedica; quæ constringit.

2

Abscondita. Solent aucupes, aut venatores foveam, & laqueum ramis, & foliis ita contegere, ut avem, vel animantem fallant, & vel in ipsa via, & semita laqueum parant, & occultant in terra. Sic queritur David Psalm. 139. 6. *Cogitaverunt supplantare gressus meos, absconderunt superbi laqueum mihi, & funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum*, aucupium, aut laqueum venatorium *posuerunt mihi*. Ergo abscondita fovea, aut pedica, aut decipula, super, aut juxta semitam, est paratum per insidias vitæ periculum, nunquam agnitum, neque prævisum. Sic imprecatur suis hostibus idem: *Veniat illi laqueus, quem ignorat*, quem non prævidet, absconditum videlicet; & per Hypallagen ipse deveniat, & incidat in laqueum absconditum, & ignoratum. Laqueus autem ignoratus duo affert, quæ casum tristiorem reddunt; & quod casus repentinus fuerit, propterea que periculosior; & quod ignoretur etiam auctor insidiarum quo insidiæ multo non solum periculosiores, sed molestiores redduntur, nisi enim de illarum auctore constet, neque bene vitari, neque omnino destrui possunt, neque, qui illas patitur tuto quiescere. Vides Baltasalarem ad nocturnum illud visum trementem Daniel. 5. 7. in quo illud valde mirandum, non fuisse illi objectam hominis alicujus terrificam speciem, sed manum tantum; sed neque manum integram, sed tantum *articulos manus scribentis*, id est, illos tantum digitos, aut potius illos digitorum articulos, qui

Translatio à venatoribus.

Ps. 34. 3. Hypallag. Laqueus absconditus.

Insidias, & persequium ignorans.

qui scribendo, & tenendo calamo servire solent, ut videret sibi parari insidias, & necem strui, at auctorem omnino ignoraret: & sic articulos tantum videret, ut manum non agnosceret.

3 Sed cum dicit, *Pedicam absconditum in terra*, ad duo potest respicere, primum ad ipsos prœdones, de quibus nuper egerat, quos dicat *absconditos in terra*, quod fortè in cavernis habitarent, & propter æstum regionis illius desertæ, sicut cogebantur sitire, & æstuare, ita etiam abdere se in cryptas, & specus, res non omnino incredibilis. Certè similes fuisse Troglodytas, Aethiopiæ populos, Pomponius Mela auctor est. *Stridunt* (inquit) *magis, quam loquuntur, specus subeunt, aluntúrque serpentibus.* Ipsos vero hostes vocari *laqueorum* nomine in sacro sermone, non est insolens, cum dictum sit, Psalm. 118. 61. *Funes* (laquei) *peccatorum* (Hieronym. *impiorum*, id est, impii velut funes, & laquei) *circumplexi sunt* (Hieronymus *implicaverunt*) *me*: id est, ipsi peccatores instar multorum funium implexorum me impedire, & irretire conantur. Rete autem ex multis funibus colligatis, & mutui fœderis nodis devinctis componitur; sicut etiam funis ex multis filis, quare congregationem, & cœtum multorum hominum, *funem* appellat Scriptura, ut 1. Reg. 10. 10. *Ecce cuneus Prophetarum obvius ei*. In Hebræo eadem vox, quæ hic vertitur *Funis*, aut *Pedica*. & 1. Reg. 10. 5. *Obvium habebis gregem* (funem) *Prophetarum*, & de Moyse, & reliquo populo, quem damnosum omnino sibi experiebantur Aegyptii, dixerunt ad Pharaonem. Exod. 10. 7. *Usquequo patiemur hoc scandalum? dimitte homines, ut sacrificent Domino Deo suo*, ad verbum ex Hebræo: *Usquequo erit nobis iste in aucupium*, vel *in laqueum venatorum*? & similiter, Exod. 34. 12. Ipsæ illæ gentes à veri Dei cognitione alienæ, *laquei*, & *rete* vocantur: *Cave unquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam* (Septuaginta, *offendiculum*, prop. ex Hebræo, *in laqueum, aut funem*.) Ergo appellatio *Retis*, & *Laquei*, rectè etiam in ipsos homines, & persequutores convenire potest in cavernis, & speluncis absconditos.

Troglodita habitãtes in cavernis. — *Mela l. 1.* — *Laquei pro hostibus.* — *Hieron.* — *Rete multorum funium ex cœtu multorum hostium.* — *Pagnin.* — *Vatab.* — LXX.

4 Secundum vero, quod in hac *Pedica in terra abscondita* respicere potuit, est mors, & sepultura, q. d. terra, & fovea, in qua solent componi tendiculæ, & extendi laquei, & funes, mors est: sepulturæ fovea, & terra ipsa est, luet tunc impius in morte omnia, vagetur licet nunc, & glorietur impune. Sed roganti Psalti, *Usquequo peccatores Domine, usquequo peccatores gloriabuntur*? Responsum hujusmodi cœlitus datum est: *Donec fodiatur peccatori fovea. Abscondita* igitur est *in terra pedica ejus*. Sed mira impii cæcitas, & stupiditas, ut laqueum non videat in ipsa terra, cui mandandus non multo post erit, absconditum, sed ita absconditum, ut terra ipsa, quam videt, & pulvis quem calcat, admonere illum posset sui periculi, suæque fragilitatis, & mortis, ut vitare possis serpentes venenatos, cum plerique colorem terræ habeant, qua occultantur, non est perfacile: difficile quoque, si per arenosam solitudinem iter conficias, agnoscere Cerastem, qui & colore, & squamis arenosus est, ut facilius fallere possit: laqueos præterea occultatos prævidere non cuivis datur. At laquei mortis, & insidiarum qui in terra, & sepultura nobis struuntur occultari non possunt; nam terra, quæ occultat, illos ipsa prodit, & manifestat, & nostri discriminis, ac nostræ mortis nos admonet.

Mors, & sepultura laqueus absconditus. — *Ps. 93. 3.* — *Plin. l. 8. cap. 23.* — *Cerastis color arenosus. Laquei, & insidiæ mortis manifesti.*

5 *Et decipula*. Propriè, comprehensio, captura, sicut Proverb. 3. 26. *Custodiet pedem tuum, ne capiaris*, proprie, à captura, vel à comprehensione. Quare propriè verterunt Septuaginta: *Captio ejus in semita*, est autem hoc loco Captionis nomen plurale, ut significet impiorum varia, multipliciaque discrimina. Sicut autem in Hebræo sunt plura nomina synonyma, quæ rem eandem significant; ita etiam Interpres quærit plura alia Latina, quibus rem eandem explicare possit, & non sine utilitate; nam hæc nomina accumulata indicant omnia insidiarum, laqueorum, angustiarum, discriminum genera, impetum factura in impium. Est vero Latinum *decipula* nomen elegans hoc loco, addit enim supra nomen originale, rationem illã decipiendi, & fallendi: quia enim laqueus absconditus decipit ingredientem, Latinus vocat *decipulam*, qua etiam ratione Colos. 2. 8. quod ex Græco propriè diceretur: *Ne quis vos deprædetur*; Interpres dixit, *Ne quis vos decipiat per inanem philosophiam, &c.*

LXX — ורות מלב — *Synonyma in Hebræo, & Latino.*

6 *Juxta semitam*, intellige *Abscondit eam decipulam in semita*, in ipsis vitæ actionibus, & trita consuetudine vivendi: nam *juxta semitam*, quam solent ingredi animantes, solent venatores componere laqueos, & *juxta iter scandalum posuerunt*. Sic sane *Cerastes in semita* insidiari dicitur Gen. 49. 17. subito, & inopinato aggrediens, nam serpens *ex itinere in arenam immersus, & delitescens, corniculis quadrigeminis ostentandis, aviculas allicit, & invitat ad pastum perimitque decipiens*. Sic capiuntur impii, & terrenarum amatores voluptatum, juxta semitam, dum sua lucra, atque voluptates consectantur. Sic capiuntur potentiores, & equites subito deturbati ex potentia, & fastu, & dum equum ad fælicitatem currentem serpentis virus impedit, *cadit ascensor ejus retro*, in ipso fælicitatis cursu impeditus & comprehensus juxta suæ ambitionis, & sollicitudinum vanissimarum semitam. Aliter particulam hanc considerat Nicetas, nonnihil à literali sensu deflectens, sed non sine utilitate; ut videatur *per semitam* intelligere fælicitatem omnibus conspicuam, verba illius notanda; *Irruptiones in solitudinibus, locisque desertis fieri solent: verum impius non in deserta regione, sed in media via comprehenditur hoc est, in summo fortunæ splendore subitam conversionem cogitur sustinere*. Itaque in media via, & in omnium oculis, non in occulto, sed in urbe, & foro capitur impius, captusque traducitur in publicum exemplum, quo etiam indicatur impius vere fuisse fur, & latro: nam sicut isti in solitudinem, & desertis locis comprehendunt incautos viatores: at latrones ipsos frequenter comprehendunt judices delitescentes in urbe, & ambulantes in publicis viis, & foro, ita certe impius in occultis spoliat innocentem: at Deus in sua urbe; & in publica via gradientem comprehendit, ut videatur in illum à supremo Judice dictum: *Tu fecisti absconditè, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu Solis*.

Semita consuetudo. — *Ps. 139. 6.* — *Cerastes.* — *Plin. l. 8. cap. 23.* — *Solin. c. 30.* — *Nicand. in Theriac.* — *Impii comprehensi in suis studiis.* — *Potentiorũ ruina.* — *Nicetas.* — *Potẽtiores impii comprehensi in urbe instar latronum.* — *3. Reg. 12. 11.*

Vers. 11. Undique terrebunt eum formidines, & involvent eum pedes ejus.

1 *Impiorum formido qualis. Illustratus Amos.*

2 *Formido, & terror de præsentibus malis. Exagitare & terrere quid. Illustrati David, & Isaias.*

3 *Impius suis se pedibus conjicit in supplicium. Instar pretiosi vasis confringitur. Illustratus Ierem.*

4 *Dispergere, & conterere in sacro sermone. Explicati Ieremias, & Salomon.*

5 *Impii publicum supplicium.*

Multi post R. Levi, & R. Perusol sic interpretantur. Undique imminentibus, & minitantibus periculis territabitur impius, & ejusmodi terroribus etiam pedes illius commovebuntur, ut cogatur quidem fugere; &, ut in Hebræo est, *Dispergent eum pedes ejus*, id est, perfugium viis omnibus, sed frustra quæret; atque cum in tenebris fugiat, oportebit illum sæpè offendere, & verum effugii tramitem, nunquam invenire. Ergo illud ipsum Baldad minatur impio, quod prædixit quoque Amos 5. 19. *Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei ursus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber. Numquid non dies Domini tenebræ, & nõ lux, & caligo, & non splendor in ea?* Est enim super impium incursura malorum, discriminum, hostium series quædam continuata, atque longissima. Sed existimare nunc licet Baldad loqui, non tam de *formidine* futurorum discriminum, quàm de ipsis formidandis malis, in quæ dolebit se incidisse. Agit igitur de peccatore repente comprehenso laqueo alicujus ingentis calamitatis, quæ vocetur *formido*, aut *terror*, eo quod sua magnitudine, & gravitate ipsum terreat, atque conturbet, inflicta videlicet à numine terribili, & quæ cum præsens sit, non solum præsentis doloris tristitiam, sed futuri etiam nunquam finiendi formidinem, & timorem afferat. Sic ab eadem *formidandi* radice dictum est 1. Reg. 16. 14. *Exagitabat* (Vatablus *territabat*. Tygurina; *turbabat*. Pagninus, Regia, *terruit*, gravitas videlicet molestissimæ ægritudinis formidabilis erat) *eum*, Saul *spiritus nequam*. Atque de terrore, & formidine præsentis calamitatis, illa quoque sunt Isai. 21. 4. *Tenebræ stupefecerunt me*, propriè in fonte: *Terror terruit me*, & Psalm. 88. 17. *In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui* (mala, & calamitates à Deo indignante, & terrente inflicta) *conturbaverunt me*, Theodoretus eleganter: *Horrendis suppliciis perterruisti*. Babil. *Horrendissimis suppliciis perturbasti*, & Jerem. 8. 15. *Tempus medelæ, & ecce formido*, & Job 15. 24. *Terrebunt eum tribulatio, & angustia*. Diximus de hac formidine

1 R. Levi. R. Perusol. Discrimina minantia impio. — *2 Formido de malis præsentibus.* — *Vatab. Pagnin. Regia. Tygur.*

præsentium malorum supra cap. 6. Vers. 4. super id *Terrores eius militant contra me*, ne quis putaret, hæc referenda ad nescio quam scrupulorum formidine. Idemque ipsum intellexerunt Septuaginta, videlicet *præsentes cruciatus, atque dolores*.

LXX. Ait igitur: *Undique* (Septuaginta ex

Varia lectio. Hebræo, *per circuitum*) *terrebunt* (proprie, exagitabunt, excindent, obstupefacient. Septuaginta, *perdent*) *formidines* (*formidandi*, & terribiles cruciatus) Septuaginta: *dolores*. Nicetas: *Ex omni parte malorum eum acerbitates attingent*.

3 *Et involvent*. Huius verbi suppositum in Vulgato viden-

Varia lectio. tur esse *pedes*, & appositum *eum*. Sed quidem ex Hebræo, vero etiam sensu, Vulgatus duos illos accusativos videtur quasi pro uno apposito sumpsisse, nam partim retinuit; & partim dissolvit Hebraismum, nam ad verbum vertitur: *Involvent eum pedibus suis*, in tertio, vel in sexto casu, id est, cum planta illius teneatur laqueo, & pedes habeat arctissimis compedibus comprehensos, non tantum, *pede tenus involvetur*, & afficietur formidinibus, & doloribus, sed totus ipse propter pedes vinctos impeditus corruet,

Osor. formidabit, dolebit: Nam quod aliqui dicunt. *Pedibus vacillabit, atque titubabit*, minus est, quam pro gravissimis his imprecationibus. Latine autem dictum est, *Involvent*, circumdabunt, implicabunt, quod in Hebræo

רבץ est, *dispergent*, divident, conterent. & affert discissionem quandam, & divisionem plenam doloris, & perditionis, si-

Impiorum confractio instar vasis. cut supra cap. 16. 12. dictum est: *Confregit me*, & Ierem. 25. 34. *Completi sunt dies vestri ut interficiamini: dissipationes vestræ, & cadetis, quasi vasa pretiosa*. Ubi vides dissipationem esse quasi expositionem *interfectionis*: rursus confractionem *vasis*, esse expositionem *dissipationis*, id est, dilacerationis cum dolore, & cruciatu. Ergo cum ait Baldad fore, ut impius involvatur, & dispergatur, id est conteratur & dissipetur calamitate, intelligit fore, ut incredibiles illum cruciatus, & dolores dilacerent, proprie dicas: *Ab se partira de dolor*, & ut sui supplicii causa tribuatur

Impius auctor sui supplicii. ipsius pravis actionibus, dicuntur *pedes* illius *involuturi*, dissipaturi, dispersuri, aut dilaceraturi ipsum impium. Ele-

Tygur. ganter Tygurina: *Quocumque gradietur, comminuent eum*,

Vatabl. atque Vatablus: *Diffugere facient illum pedibus suis*, id est *propriis, non alienis pedibus coniiciet se in rete*.

4

Quæ contritio impiorum. Neque verò hæc *dispergendi*, & *conterendi* metaphora insolens est: cum ab hac ipsa radice dicatur, *malleus conterens* (dispergens) *petras*. Ierem. 23. 5. & Salomon Prover. 19. Vers. 29. *Parata sunt derisoribus iudicia* (supplicia lege statuta) *et mallei percutientes* (excindentes, & conquas-

חלם lantes) *stultorum corporibus*. Sed melius ab eadem illa radice *dispergendi*. Proverb. 25. 18. *Iaculum* (proprie, malleus conterens petras, aut contundens, & confringens. Septuaginta *Clava*, & *Gladius*, & *sagitta acuta*: omnia videlicet nocendi instrumenta) *homo, qui loquitur contra proximum*.

5 Septuaginta vero paulo durius, & alienius hanc verbi

LXX. Originalis *dispersionem*, & Latini, *involutionem*, retulerunt

Impios in exemplum supplicii propositus. ad turbam multorum hominum undique confluentium ad dividendam prædam captam, videlicet divitem comprehensum, & pede tentum, propositumque cunctis vel irridendum vel in exemplum ingentis supplicii. *Multi* (in-

Lectio Græcorum. quiunt) *circa pedes eius*, quod verò apud alios etiam codices Græcos legebatur: *ad multorum pedes veniat*, id est, ut in-

Nicet. terpretatur Nicetas, *ad summam redigatur inopiam, ut ad multorum pedes abiectus, et supplex, victum precibus quærat*, congruit cum eo, quod sequitur.

Vers. 12. Attenuetur fame robur eius, & inedia invadat costas illius.

1 *Potentiorum cruciatus Fames, ignobiliorum sitis. Ritus divitis. Furulentes impiorum latronibus. Illustratus Samuel.*

2 *Filii parentum robur, arma, defensio. Illustrati, Moyses, & David.*

3 *Quid inedia. In malum sumitur. Costarum pendentium dolor, Expositus Salomon.*

4 *Costæ pro latere, Lateris vulnus pro cruciatu mortifero. Illustratus locus Iudith. Latus divitis transfigendum.*

5 *Verbera, & dolor laterum sævissimus antiquus sontium cruciatus. Illustrati Moyses, & Iosue.*

6 *Latus ad insidias improvisas. Amici quoque, & consultissimi, Eva de costa.*

ATtenuetur fame. Proprie, Famescet, aut *famelicum erit robur illius*, iam dives non *epulabitur quotidie splendide*: non iam prodibit quasi ex adipe, & nimia sa- 1

Luc. 16. 19. turitate, *iniquitas illius*: non nitescet bene pingui, ac bene curata cuticula: divitias, quæ *robur*, & fortitudo

Ps. 72. 7. dicuntur, quod fortem reddant hominem ad quasuis iniurias propulsandas, & quidvis aggrediendum, & conficiendum, devorabit *Tenen*, demolietur *arugo*. *Fa-*

Divitiæ cur dicantur robur. *mes*, famelici inquam, atque sitientes fures *effodient*, & *furabuntur*. Ergo ad summam redactus inopiam peribit fame, & quamvis *repletus* prius, pro *panibus se locet*, tamen non poterit *saturare ventrem de siliquis, quas*

Divitia impiorum latronibus. *porci manducant*. Potentioribus, & ditioribus minantur aliquando sacræ literæ *famem*, & tamen ignobilioribus *sitim*. Isaias 5. 13. *Nobiles eius interierunt fame, &*

Luc. 15. 16. *multitudo eius siti exaruit*. Quod ad maximam *sitis*,

Potentiorũ fames, egenorũ sitis. & *famis* amplificationem dictum videtur, nam nulla unquam fuit annonæ charitas, aut sterilitas, in qua non suppeteret misero cuique haustus aquæ. Multitudine autem contabescente fame, numquam defuit potentioribus, quo possent vivere; & (quod indignissimum est, atque extra omnem humanitatem) ita illi vivunt sitientibus, famescentibusque egenis, ut bibant largissime, & *epulen-*

Luc. 16. *tur quotidie splendide*: ac cum ipsi bibant *vinum* generosissimum *in phialis*, *neque mica*, *neque gutta su-*

Amos 6. 7. *perstet Lazaro*. Ea propter cum Davidi data est optio eligendi vel *famem*, vel hostile *bellum*, vel *pestilentiam*, hanc censet Theodoretus prætulisse, ut castiga-

Theodor. in lib. Reg. q. 37. tionis esset particeps: nam manus hostium effugere posset in arcibus munitissimis: & famem, ut qui *frumentum haberet reconditum*, & *in solos pauperes grassaretur supplicium*. Ergo hoc loco incredibilem cladem impio divitiminatur fames. Quod si per *famem* intelligere liceret desiderii, & concupiscentiæ æstum, contineret hæc sententia incredibilem quendam cruciatum divitum, qui quamvis conentur omnibus viribus fieri suorum desideriorum compotes, nunquam tamen assequuntur. Quare oportet, ut illorum vires, atque potentia semper famescant, & desiderent, nunquam saturentur, nec impleantur.

2

Filii parentis robur. Quod verò alii per *robur* intelligunt *filios*, non omnino displicet, præsertim si primogenitum intelligas, in quo se prodit parentis robur, atque integritas, perfectioque naturæ potentis generare sibi simile. Ideo dixit Iacob

Gen. 49. 3. primogenito Ruben; *Primogenitus meus, tu fortitudo*

Primogenito periphrasis. *mea, principium doloris mei*. In qua sententia duæ videntur expositoriæ periphrases *Primogeniti*, atque adeo aliqui secundam cum prima coniungunt vertentes; *Prin-*

Pagnin. *cipium roboris mei*, Onkelus: *Robur, & principium for-*

Onkel. *titudinis meæ*. Neque tantum Primogenitus; reliqui etiam

Filii arma parentũ. filii fortitudo parentis sunt, & ut suis parentibus impensi, & accepti roboris vicem reddant; illum suo robore postea tuentur, & defendunt, instar armorum: sicut Scriptum

Ps. 126. 4. est, *Sicut sagitta in manu potentis, ita filii excussorum*, ni-

Hieron. ad Marcellã. mirum filii iuvenum robustorum, aut *iuventutis*, ex Hieronymo, Theodot. Symmach. Aquil. Illi autem solent esse fortes, atque robusti, præsertim si à patre iuvene sint suscepti; & propterea opportuni sunt ad omnem contra suos parentes inimicorum iniuriam, & vim propulsandam. Quare merito subditur: *Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex ipsis: non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta*. Si autem *filii excussorum* intelligantur filii hominum vexatorum, imbecillorum, & mi-

Theodor. serorum, cum Theodoreto, sententia erit, misero, & imbecillo filios esse pro armis, & robore: & eò forte respe-

Beniamin cur filius dextræ. xit iterum Iacob grandævus cum appellavit Beniamin, *filium dextræ*, Genes. 35. 18. non solum quod etiam tunc ostenderet se Iacob virum, & robustum, & procreatorem filiorum; sed etiam, quo significaret filium, qui matri dolori fuerat, sibi lætitiæ, & defensioni futurum, velut *sagittam* in manu *dextera* fortissimi iaculatoris. Filii igitur non solum natu maiores, sed etiam minimus, *Robur* sunt pa-

Parens miser destitutus à præsidio filiorum. rentis. Quod si hoc filiorum robur famelicum sit, id est, præ fame attenuatum, & languidum, quam erit pater miser, & flaccidus, quam omnium iniuriæ, & violentiæ expositus. Ergo ad parentem potissimum pertinet illa imprecatio famis, & imbecillitatis in filios, Psalm. 108. 10. *Nutantes transferantur filii eius, & mendicent*, & Ierem. 18. 21. *Da filios eorum in famem*: nam hæ filiorum,

&ro-

& roboris attenuatio, ingens est parentum supplicium.
Et inedia. Certe Interpres *inediam* vertit, ut leniter
3 איד hanc sententiam cum praecedente, ubi de *fame* sermo fue-
rat, connecteret: tum etiam, quod *fames* juncta cum se-
quenti voce *laterum*, aut *costarum*, multum faciat ad do-
lorem, & cruciatum; nam *veneris exinanitio pendentes co-
stas facit*, non sine gravi dolore, ut aliquando ex Hip-
Hippoc. poc. adduximus, cum de morbis Job disputaremus cap. 2.
LXX sect. 9. Sed quidem *inedia* vocem alibi Interpres vertit,
Vatab. *interitum, afflictionem*: Septuaginta, *Ruinam*, alii, *confra-
Pagnin. ctionem*; alii, *eventum malum*. Consonant omnia: nam
peritiores dicunt nomen originale *Ghed*, significare quid-
quid subito efficitur, & accidit, & frequenter in malam
partem quare significabit quidem *calamitatem*, vel *exitium*,
quod ex improviso advenit. Quae nominis proprietas vide-
tur indicari Prov. 1. 26. *Ego quoque in interitu vestro* (cala-
mitate, & casu repentino) *ridebo, & subsannabo vos* (expli-
catur deinde nominis vis, & acerbitas subiti eventus) *cum
vobis id, quod timebatis, advenerit: cum irruerit repentina
calamitas & interitus* (iterum eadem originalis vox,) *quasi
tempestas* (subito coacta, & exorta, haec enim formidabi-
lior, & nocentior esse solet,) ingruerit, & Psalm. 17. 19.
Praevenerunt me (imparatum adorti sunt) *in die* (tempore
tristi, & misero) *afflictionis* (repentinae, & subitae) *meae*.
Casus subitus nocentior. Quae etiam subiti casus acerbitas forte *costarum* nomine af-
fertur statim.

Quod autem Cajetanus hanc afflictionem, quae in ab-
4 Caietan. stracto est, tum in Latino, tum in Hebraeo, pro affligente
sumit, ita ut fractio parata ad costas, sit, ut ipse ait; *Effra-
ctor paratus ad costas, & latus divitis* nam *multorum* (in-
Abstracta nomina acriora. quit) *opes exhauriuntur stipendiis satellitum paratorum ad
latus divitiae, qui hoc appellantur effractores, & famelici,
quia sunt viri tenues, & prompti ad mala*, quod nos dicere-
mus (*Que al rico le chupan la sangre, las que se le pegan a las
costillas.*) Praeterquam (inquam) quod hoc sensum efficiet
humiliorem, incommodo etiam facit, nam abstractum mul-
to est vehementius. *Invadat*, proprie Septuaginta: *Para-
ta est*, instructa, praeparata, confirmata: ita ut denotet
robur, & firmitatem ad invadendum, & superandum.
נכון Quare eleganter noster dixit, *Invadat*, quod in originali
Supplicii lege paratum. erat paratum, & bene instructum, videlicet ad invaden-
dum, Nisi forte *parata afflictio*, & calamitas intelligatur
poena, & supplicium constitutum lege, & praeparatum
fontibus: nam etiam miserrimum est publico supplicio pu-
Metonymia. niri. *Costas* per Metonymiam, latera, quae costas continet,
ubi vulnera magis lethalia sunt, & magis alte penetrant,
quippe in lateribus, & thorace viscera sunt, & vitae sedes,
& universum hominis robur, sicut de robustis illis in Ga-
Laterum vulnus lethale. baon, scriptum est 2. Reg. 2. 16. *Apprehenso unusquisque
capite comparis sui, defixit gladium in latus contrarii, &
ceciderunt simul*, & Joab ex insidiis percutiente Amasam,
2. Reg. 2. *Percussit eum in latere, & effudit intestina eius in
terram, nec secundum vulnus apposuit*, nam lateris vulnus
unum lethale est. Sic quoque minatus est Holofernes
Achior Judith. 6. 4. *Gladius militiae meae transiet platera tua,
& non respirabis ultra*. Fuisse autem has peracerbas minas,
indicant illa verba Judith, quae loquuta est ad Achior post
occisum Holofernem, c. 13. 28. *Ecce caput Holofernis, qui
contemptu superbiae suae Deum Israel contempsit, & tibi inte-
ritum minabatur, dicens: Cum captus fuerit populus Israel,
gladio perforari praecipiam latera tua*. Imprecatur itaque, ut
impium deficiant vires, deficiant laterum, costae, & robur,
& ut lethali vulnere transfigatur per latera.

Alii post R. Levi hanc laterum calamitatem intelligunt,
5 R. Levi. verbera, & flagella laterum, quorum dolor est gravissimus,
& quidem non omnino incommode, nam eadem fere vox
צלע originalis, quae *costam*, aut *latus*, significat etiam flagel-
Hieron. lum, aut plagam, Psalm. 37. 18. *Ego in flagella paratus sum*.
Symmach. Hieronymus, *ad plagas*. Symmachus, & alii Hebraizan-
Pagn. Reg. tes post illum, *ad claudicandum*, vel *ad claudicationem*;
quoniam claudicatio fit in alterum latus, ad verbum di-
cas: *Ego ad latus*, aut *ad costas paratus sum*, videlicet ad
Plaut. in Pseud. verberationem laterum, qui dolor est peracerbus, & pro-
pterea vilissimorum erat mancipiorum, uti Leno ille Plau-
tinus Lorariis servis ait:

Nisi somnum socordiamque ex pectore, oculisque amoveritis.
Ita ego vestra latera Loris faciam, ut valde varia fiant.
Ut ne per istromata quidem aque, picta sint Campanica;

Et iterum.

——— *Ita plagis costae callent:*
*Quos dum ferias, tibi plus noceas; eo enim ingenio hi sunt
flagritribae.*

Sapiens etiam monet Eccles. 42. 5. *Servo pessimo latus san-
guinare*, quod est verberibus cruentare. Propterea etiam
dum & nocivam, & oppido molestam barbararum gentium
societatem, nisi illas ex Dei praecepto omnino delere vel-
lent minatur Israelitis Moyses, Num. 32. 55. *Sin* (inquit)
*nolueritis interficere habitatores terrae, qui remanserint,
erunt vobis quasi clavi in oculis, & lancea in lateribus*. Vox
eadem, quae *lancea*, vertitur, & explicatur Jos. 23. 13. *Sint
vobis in foveam, & laqueum, & offendiculum ex latere ve-
stro*. Alii pro flagro, vepribus, spinis. Si pungantur igi-
tur, & verberentur latera, peracerbus dolor, & quidem Laterum dolor acerbissimus.
ferrea illa instrumenta, quibus sontes quondam afficieban-
tur, lateribus potissimum, in quibus dolorem incredibilem
efficerent, adhibebantur. Hujusmodi erant ferreae illae un-
gulae, quibus sulcabantur, & dissecabantur latera. Sic enim
Constantinus l. 1. C. de emend. *Servus sit* (inquit) *equuleo* Cōst. Imp.
*deditus, ungulisque sulcantibus latera, perferat poenas pro-
prio dignas facinore*. Atque D. Hieronymus ad Innoc. de
muliere septies icta; *Cum languidas carnes ungula cruenta* Hieron.
*pulsaret, & sulcatis lateribus dolor quaereret veritatem, in-
felicissimus iuvenis volens compendio mortis longos cruciatus
evitare, &c.*

Forte cum afflictionem *laterum*, & casum repentinum 6
dicit, indicat inopinatum malum per insidias, & ex latere Insidiae ex latere.
acceptum, ut securuos opprimat. Unde etiam latrones di-
cti sunt, quasi *laterones*, latent enim ad insidias, & ex late- Latrones.
re adoriuntur. Neque vero solis impii lateribus, & *costis* Latus amici, & collaterales.
tantum malum imprecatur; sed uxori etiam, filiis, & ami-
cissimis quibusqua, & collateralibus, qui latus claudunt,
quos olim sovebat, & protegebat impius: nam hi homines
laterum nomine significari solent, quare & Eva *de costa*, &
de latere Adam aedificata est. Atque quia latus, & costas Gen. 2. 2
suas homo deiecto brachio continere, & fovere soleat, di- 21.
ctum est: *Nemo carnem suam odio habet, sed nutrit, & fo-* Eph. 5. 29.
vet eam.

Vers. 13. Devoret pulchritudinem cutis ejus, consumat
brachia illius primogenita mors.

1 *Quid primogenita mors. Quid primogenitus mortuorum. Princeps Erebi. Morbus primus formidandus. Illustratus Paulus, & Ioannes.*
2 *Genitivus pro epitheto. Primogenitum in sacro sermone. Explicatus Paul. Sāctis Primogenitis. Christus primogenitus creatura.*
3 *Peccati gradus, & aetates, sic etiam & mortes. Peccatum mortis parens.* *Mors primogenita, aut secundogenita. Pauperum mors languida.*
4 *Superbiae poena, primogenita mors. Initium peccati superbia.*
5 *Pulchritudo, aut membra cutis quae. Vulgati diligentia.*
6 *Devorare quid. Brachia.*
7 *Brachia quid in proprio, & figurato sermone. Illustrati Zacharias, Ezechiel, & David.*

INcipiendum à *Primogenita morte*, quae toti sententiae ap- 1
ponitur & quidem in Hebraeo est, *Primogenitus mortis*, Pagnin.
quo etiam modo universi sequentes textum Hebraeum le- Vatabl.
gunt. Intelligunt *Primogenitum mortis*, non una ratione, Tigur.
nam Rab. David ait dictum per Hypallage: *Devoret Primo-* Caiet.
genitus mortis, idest Mors devoret Primogenitum illius. Alii R. David.
vocant *Primogenitum*, idest Principem mortis, qui mortis Hypallage.
habet imperium, cui impiorum exitium demandatum sit.
Sic etiam videtur accepisse Philippus presbyter, nam *Primo-* Philippus.
genitam mortem, ait vocari diabolum, *quia per ipsum primum* Primogenitus mortis Diabolus.
*intravit mors in orbem terrarum, et ipse est suae mortis inven-
tor*, is profecto videtur *Rex* illi *locustarum* apud Io. Apoc. 9.
11. *Angelus abyssi, cui nomen Hebraice Abadon, Graece autem
Apollyon, Latine habens nomen Exterminans*. Quare hic
Primogenitus mortis, videtur per oppositionem dici
Primogenito ex mortuis, quem Paulus vocat Coloss. 1.
18. aut *primogenito mortuorum*, ut dicit Joan. Apoc. 1. 5. Primogenitus mortuorum Christus.
nam *primogenitus mortuorum* non solum dicitur filius
Dei, quod fuerit primus Resurgentium ad vitam immor-
talem, & quasi regenitus beata ista Resurrectionis nativi-
tate ante alios; sed quod etiam fuerit Princeps, & exem-
plar, atque Principium istius Resurrectionis; sicut ille *pri-*

mogenitus mortis, fuit mortis Princeps, atque principium, & inventor. Ergo huic Erebi Principi, & Lethi præfecto, ait Baldad, demandandum impii supplicium. Alii cum

R. Ioseph. *Morbus gravissimus.* *Caietan.*

R. Ioseph vocant, *primogenitum mortis* morbum gravissimum, ac dolorem mortiferum, quem certa, & inevitabilis mors subsequutura præmittit, & gignit. Caietanus, *mærorem*, quia (inquit) *primum*, *quod gignit mors in animis nostris, est mæror: quilibet enim tristatur cogitans se moriturum, & mæror corrodit membra*, iuxta illud Prover. 17. 22. *Spiritus tristis exsiccat ossa*. Alii exponunt *primam infirmitatem*: nam cum ærumnæ omnes, & morbi ea mortis pœna olim inflicta oriri videantur, prima infirmitas erit primogenita mortis: habebitque nescio quid majoris acerbitatis hæc imprecatio, quæ & apud nostrates terrorem habet, *Vaya dela primera*.

Prima infirmitas formidanda.

2 *Vulgari cōsuetudo, & Scripturæ regula.*

Sed quidem interpres sicut ex genitivo aliquando facit adiectivum, & epithetum ita nunc è contrario, ex genitivo fecit rectum, & ea recto epithetum, quare *primogenitum mortis*, vertit, *Mortem primogenitam*, ut sensum vehementiorem redderet, & significationem magis arcanam, ut jam dicemus, *primogenitus* autem sicut aliis prior est nativitate, ita etiam dignitate, & jure primogenituræ, tum etiam corporis firmitate, & robore à parentibus juvenibus accepto, sicut nuper dicebamus, *primogenitum* vocari parentum fortitudinem, & *robur*. Inde *primogenitus* pro primario, & Principe: qua ratione dicitur Christus, *primogenitus omnis creaturæ*. Colos. 1. 15. Non quidem Primaria creatura, quasi sorores habens alias creaturas, ut mentiebatur Arrius: sed Princeps, & principium creaturarum, nam statim subjungit Paulus; *Quoniam in ipso condita sunt universa*, atque eadem ratione dicitur etiam *primogenitus mortuorum*, ut nuper dicebamus. Isa. quoque cap. 14. 30. vocat *primogenitus pauperum*, idest præcipuos, & primarios pauperum, pauperrimos, videlicet, & Paulus etiam Hebr. 12. 13. *Ecclesiam primitivorum*, dixit cœtum Sanctorum, quos *primogenitos appellavit*, ut Theodoreti verbis utar, *Non quod omnes primi natura solverint matrum uteros, sed quia maior honor primogenitis lege tribuebatur, eorum præstantiam, & honorem significavit per hunc appellationem*.

Christus cur primogenitus creaturarum. *Cur Sancti dicantur primogeniti.* *Theodor. ad Colos. 1.*

3 *Primogenita mortis germana expositio.*

Ergo primogenita mors erit mors, quædam acerbior feralior, & funestior cæteris, & inter omnes moriendi rationes, præcipua, & Princeps efficacitate, acerbitate, cruciatu, & sensu doloris.

Sed ut vocis *primogenita*, proprietatem diligenter investigemus, observandum sane est, peccatum dici posse recta ratione, mortis parentem: nam *per peccatum mors*, ut Paulus ait; & peccatum etiam *generat mortem*. Jacob. dixit. *Deus enim mortem non fecit*, ut Sapiens docet. Quare cum David cecinerit. *Lætabitur Dominus in operibus suis*; commode a Salomone accinitur; *Non lætatur in perditione vivorum*; Porro peccatum multas quasi ætates, & gradus videtur habere: nam si peccator sit juvenis ætate, & viribus florens, si locuples, atque potens, videtur etiam illius peccatum quandam ætatis juvenilis, & roboris integri rationem habere: sicut & peccatum, quod ab homine sene, imbecillo, & vel ea ignorantia, egestate, metu, aut alia simili impotentia committitur, videtur peccatum senile, & infirmum. Cum mors autem, & pœna peccato respondeat tanquam filia, efficitur ut mors, quę peccato juveni, & forti respondet, videatur *mors primogenita*, primaria, quàm duplex dolorum, & cruciatuum portio comitetur, in qua maxime se prodat peccati virtus, seu potius virus exitiale. Mors vero aliis peccatis respondēs videbitur mors secūdaria, minus exaggerat à doloribus, & cruciatibus, quippe mors secundo genita, & ita imbecillior, & minus acerba. Ergo *Primogenita mors* est illa, quam impius, dum ætate, & opibus polleret, commeritus est. Quare imprecatur Baldad ut Divina vindicta non differat impii potentis supplicium, sed statim digna morte illum auferat, *Morte*, inquam, *primogenita*, quæ ætatis florem, quæ opulentiæ splendorem, quæ virium robur, quæ brachiorum lacertos, quæ familiæ speciem, & pulchritudinem universam devoret, & absumat. Hæc est illa Primogenita mors, quam Ecclesiasticus describit cap. 41. 1. *O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis, viro quieto, & cuius viæ directæ sunt in omnibus, & adhuc valenti capere cibum*. Senilis autem, ac nimis languida mors illa altera, de qua idem Ecclesiasticus cap. 30. 17. *O mors, bonum est iudicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus, defecto ætate*.

Rom. 5. 12. *Iacob. 1. 15.* *Sap. 1. 13.* *Ps. 103. 31.* *Sap. 1. 13.* *Peccata diversa ætatis.* *Mors divitum acerbissima.* *Eccl. 41. 1.*

Mors imbecillorum, & pauperū languida.

Tandem si peccatum; & mortem in communi compares, sicut primum hominis, tum etiam Angelorum peccatum Superbia fuit, ita & mors commerita propter superbiam potest dici *primogenita mors*: nam *initium omnis peccati superbia*. Ergo *primogenita morte* consumendum impium dicat Baldad, ut illius superbiam notet, quæ reliquorum quoque scelerum initium, & radix fuerit: & tacite Jobum superbiæ, & adversus Deum insolentiæ accuset. Cum itaque de *morte primogenita* constet, ad reliqua procedendum est.

4 *Primū peccatum superbia.* *Eccli. 10. 15.*

5 בד

Quod *pulchritudo cutis*, nobis est, in Hebræo est proprie, *membra*, aut *rami cutis*, videlicet vox illa, de qua in fine capitis 17. diximus, quæ significat fulcra, vectes, membra, brachia, ramus, & ea omnia, quæ aliquid sustentant. Quare quod alii dicunt *membra cutis*, Hebraice faciunt, sed minime Latine, minime ut boni, & fidi Interpretes, melius ac clarius, neque improprie dicerent, *partes cutis*: sicut enim membra in animali, sunt ipsæ animalis partes, ita *membra cutis* nihil aliud sunt, quam ipsę partes cutis; quasi diceret; Mors absumat universam cutem, & omnes illius partes exugat, corruget, adurat. Nam quod hanc primam partem. Alii (ut Vatablus) videntur conjungere cum secunda, ut membra cutis sint, membra sub cute, quæ cutem velut vectes, & fulcra sustentant, q. d. *Absumat ramos cutis eius, absumat* (inquam) *membra eius*; non omninò commodè faciunt, quantum enim est pondus pellis, ut illam dicantur partes internæ membrorum, & ossium sustinere, tanquam vectes, rami, & fulcra? Potius dicerem esse Hypallagen, ut *membra cutis* sit cutis membrorum, quasi diceret; Externa omnis cutis devoretur. Melius itaque Interpres noster, *Pulchritudinem cutis* dixit: nam cum videret, vocem originalem significare etiam fortitudinem, quæ fulcrorum, & vectium, & partium solidarum, quæ alias infirmiores sustentare valent propria est; quæ etiam *fortitudo* vertitur Isa. 26. 6. Ipse *fortitudinem cutis*, sapienter intellexit esse florem, virorem, pulchritudinem cutis, præsertim cum ipsa *pulchritudinis* ratio, tum membrorum conformationem includat, tum etiam cutis colorem, nam *corporis quadam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate*, Pulchritudo dicitur. Rem eandem subolfecerunt Septuaginta legentes: *Mors devoret speciosa eius*. Quamvis qui hoc ad filios referunt, ut R. Levi, & alii, & ex Græcis Nicetas, longius recedere videantur.

Pagnin. *Caiet.* *Vatabl.* *Hyppallag.* *Vulgati diligentia.* *Cic. in Tus.* LXX.

6

Devorare autem dicitur, quod devorando absumit. Quare, & Igni, & Gladio tribui solet, & nunc *devorare*, nunc *consumere* vertitur, ut statim in secunda parte hujus sententiæ. *Devorare* igitur dicitur mors, aut morbus, cum absumit, & extinguit humani corporis pulchritudinem. Sic idem verbum statim vertitur; *Consumat brachia*. Idem nomen, quod supra vertit; *pulchritudinem*. Sed videtur interpres incrementum addidisse orationi; Non solum externam pulchritudinem, sed membra ipsa, & internas partes, carnem, ossa, nervos, medullas intimas vox et acerbissimi virulentia morbi.

Augmentū orationis.

7 *Brachium solitarie sumptum.*

Brachium in Sacro sermone pro potentia, viribus, robore. sive *brachium*; jungatur cum alio nomine, quod fortitudinem, & potentiam clarius denotet, ut Psalm. 88. 14. *Tuum est brachium cum potentia: firmetur manus*. (Sinistra) *tua, & exaltetur dextera tua*. Idest, nihil non potest tuum brachium efficere; neque enim tantum brachio, aut manu dextera polles, verum etiam sinistra, es enim ambidexter: Sive *brachium* solitarie ponatur, ut Psalm. 70. 18. *Donec annunciem brachium tuum* (tuæ fortitudinis laudem, & statim exponi) *Potentiam suam*. Ezech. 30. 21. eleganti metaphora describit Ægypti plagam, adeo gravem, ut pristinæ vires recuperari minime possint, *Brachium Pharaonis Regis Aegypti confregi, & ecce non est obvolutum, ut restitueretur ei sanitas, ut ligaretur pannis, & fasciaretur linteolis, & recepto robore possit tenere gladium*. Ergo videtur hanc imprecationem Baldad, imitatus David. Psalm. 36. 17. *Brachia peccatorum conterentur; confirmat autem iustos Dominus*, nam quamvis primum potentia, opibus, corporis robore, & incolumitate, solescant, solet Deus *brachia* confringere, omni, & corporis, & rerum externarum præsidio sublato: justos autem ab omni primum & corporis, & rerum alienarum

viribus

Didymus in Catena Danielis Barbari. Brachia mistice quid Princeps sine viribus, sive providentia.

viribus destitutos, confirmat, & brachia roborat. Sic Didymus eo loco per *brachia* intelligit *altrices animæ facultates*. Eusebius, *Divitias*. Augustinus, & Theodoretus, *Potentiam*. Cyrillus, *Robur*. Sed quam Baldad brachiorum *consumptionem*, & David, *contritionem*, Ezechiel, *confractionem*, Zacharias, *arefactionem* dicit c. 11. 17. cum in quo Regi, quicumque ille fuerit, Regni, & omnis potestatis amissionem minatur, *O pastor, & idolum: gladius super brachium eius, & super oculum dextrum eius: brachium eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius obtenebrescens obscurabitur*: nam nihil efficere, nihil providere poterit, quod in rem suam futurum sit.

Vers. 14. Avellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum quasi Rex interitus.

1 *Tabernaculum, Spes Metonymicos.*
2 *Tabernaculum corporis humani.*
3 *Varia tabernaculi etymologia. Quid Tendere, aut Avellere tabernaculum. Illustrati Moyses, Isaias, Ieremias.*
4 *Tabernaculum temporarium quorum fuerit. Quæ apud Isaiam Tabernacula fiducia.*
5 *Tabernaculi materia, Pelles. Pelliones qui.*
6 *Comparatio corporis cum Tabernaculo. Illustratus Paulus.*
7 *Christianus miles habitans in Tabernaculo. Corporis habitatio temporaria. Explicatus David.*
8 *Resurgentium Tabernacula non avellanda. Illustratus Isaias. Mors Sanctorum qualis.*

1 *Tabernaculum impii quæ cōtineat.*

Avellatur de tabernaculo, &c. Alii, inter quos Vatabl. videtur etiam Nicet. explicant, de domo, familia, opibus, quibus potissimum nititur impii spes, ac de quibus servandis, vel recuperandis impius omninò desperet, certus fore, ut universum *Tabernaculum* corruat, paxillis, & clavis revulsis, & ruptis funiculis, quibus tabernaculum continebatur, filiis inquam, & universis familiaribus, aut ablatis, aut dissipatis, nam his videtur niti tota domus, & tabernaculi firmitas, atque sustentari parentum fiducia, & posteritatis spes. Dicitur autem spes, aut fiducia alicuius Metonymicos, id in quo quis fiduciam, spemve collocat. Huc Nicetas; *In perditis erit ille rerum abreptarum restitutio, illique eiusmodi evenient, ut curationem nullam queant admittere*. Congruunt cum hac expositione, quæ de *Tabernaculi* significatione dicta à nobis sunt, cap. 5. Vers. 24. & cap. 8. Vers. 22. ubi idem ipse Baldad eandem fere usurpat sententiam; *Tabernaculum impiorum non subsistet*.

Metonymia. Nicetas.

2 *Verior expositio.*

Sed ego potius sententiam hanc accipiendam censeo de *Tabernaculo* corporis cum impio laboranti morbo gravissimo, omnis sustinendi sui corporis, & recuperandæ valetudinis spes aufertur, eo Septuaginta respexerunt, nam legunt: *Rumpatur de tabernaculo eius sanitas*, & opportune nunc incurabilis, atque mortiferi morbi, necnon collabentis, & moribundi corporis meminit Baldad, cum hæc omnia dixerit propter Iob, quem propter impietatem tam graviter laborare sibi persuaserat. Elegans verò in primis est hæc cum *Tabernaculo convellendo* languentis, & deficientis humani corporis non paratio: neque enim accipienda est nunc, *Tabernaculi*, metaphora à domo (licet ea significatio non sit insolens) sed strictius à tentorio, & domicilio temporario, quale erat militare, aut pastoritium.

Tabernaculi cũ humano corpore comparatio.

TABERNACULI.

Tum variæ in Sacro sermone significationis materiæ, usus, finis; tum cum humano corpore comparationis accurata consideratio.

3 *Tabernaculi tũ significatio, & usus, tũ cum humano corpore cōparatio.*

Exigit hic locus paulò diligentiorem Tabernaculi tractatum, ad humani præsertim corporis fabricam relatum. Notandum vero primum est, cum in aliis locis nominatur. *Tabernaculum*, duci nomen ab illa radice, & significatione, quæ communis est cuicumque tecto, & domui: dicitur enim *succah*, idest: *Tabernaculum*, à radice *sacan*, quod est velare, protegere, operire, q. d. opertorium, velamentum, protectio. Quare allusio ad ipsum vocis etymon videtur fieri Psalm. 26. 5. *Abscondit me in taber-* בסוכה

naculo suo. q. d. protexit me sub suo tecto, & abscondit me in sua absconsione. Solet etiam *tabernaculum* dici *Miscan*, à radice *Sacan*, quod est habitare, aut cōmorari, sive cohabitare in vicinia, & societate aliorum habitatorum, ut Psalm. 131. 5. *Donec inveniam locum* (sedem, & stationem fixam, & domum manentem) *Domino*, * *Tabernaculum* (id est, certum locum in civitate in medio urbis, & reliquorum vicinorum.) *Deo Iacob*. At in hoc nostro loco, *Tabernaculum* descendit ab alia radice, videlicet *Ohel*, à radice *Ahal*, quod est tendere, aut extendere, q. d. *Tabernaculum*, quod extenditur, aut expanditur, quod nomen non nisi in tentorium strictè, & propriè dictum potest convenire, cui etiam convenit moveri, & transferri ex uno in alium locum, ut Gen. 13. 18. *Movens Abraham tabernaculum*, & extendi, Genes. 12. 18. *Tetendit tabernaculum*, & ita nullo addito *Tabernaculi* nomine, sed solo verbo *tendendi*, tabernaculum significatur, ut Genes. 13. 18. *Movens tabernaculum suum*, ea verbo originali dicas tantum, *Extendens*, supple tabernaculum; aut si liceret fingere simplex verbum, *Tabernaculans*: sicut etiam apud Latinos *tendere* solitarie ponitur, pro extendere tentorium, ut apud Livium: *Coarctatio plurium in angustia tendentium*. & apud Poetam:

סכן
משכן
שכן

* *Hasta, q. de hallo A Dios casa en buen barrio, y en buena vezindad.*

אהל

Tendere apud Latinos.

Liv. 7. de Bello Maced.

Virg. 2. Aeneid.

— — — *Dorica castra,*
Desertosque videre locos, littusque relictum,
Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.

Inter alia autem, quæ *Tabernaculo* strictè accepto conveniunt, sunt, *Figi, & Avelli*. Genes. 16. 12. de Ismaele. *E regione omnium fratrum suorum figet tabernacula*, idest ipsis suis fratribus, instructo exercitu, & fixis tentoriis, atque dispositis castris bellum indicet. Huic contrarium est *Avelli*, nam sicut tabernaculum tendebatur fixis in terram clavis, & contentis funiculis; ita convulsis clavis, & refixis paxillis, ruptisque, aut solutis avellebatur, quorum alterum ex illo Isa. 54. 2. Fidelium multitudinem ad Ecclesiam confluentium describentis, cognosci potest. *Dilata locum tentorii tui; & pelles tabernaculorum tuorum extende; ne parcas: longos fac funiculos, & claves tuos consolida*. Alterum vero, ex Ier. 10. 20. *Tabernaculum meum vastatum est; omnes funiculi mei dirupti sunt, non est, qui extendat ultra tentorium meum, & erigat pelles meas.*

Tabernaculi propriũ figi, & avelli.

Ergo *Tabernacula* quæ figebantur, & refigebantur oportebat quidem esse non valde diuturna, sed temporaria; neque parari civibus, & indigenis, quibus domus certæ, & fixæ sunt, sed hospitibus, peregrinis, militibus pastoribus, quibus nulla est certa, & firma statio, sed pro commoditate loci, aut necessitate rei agendæ perpetuo vagantur, & relicta priori sede alio commigrant, sicut apud Ierem. 35. 7. dictum est à Rechab filiis suis; *Domum non ædificabitis, sed in tabernaculis* (Ahalim) *habitabitis, ut vivatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos peregrinamini*, quare ad unum tantum diem, aut noctē figi solet tentorium; iuxta id Isa. 24. 20. *Auferetur quasi tabernaculum unius noctis*. atque adeo quæ idem Isa. cap. 32. 18. appellat. *Tabernacula fiduciæ*, aut secura, sunt illa, quæ neque movenda essent, neque illorum *fiducia convellenda*, ut dixit hoc loco Baldad, & clarius eodem cap. 33. 20. de firmitate Ecclesiæ militantis, quæ sub tentorio licet degat, mutationem non timet; *Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, neque auferentur clavi eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur.*

4 *Tabernacula tēporaria, quorũ fuerint.*

אהלים

Tabernacula fiduciæ.

Ecclesiæ firmitas.

Illud tantum superest, antequam ad eam *tabernaculi* cum humano corpore similitudinem descendamus attendere materiam, ex qua tabernacula conficiebantur: nam hæc quoque cum præsenti instituto facit. Fiebant quidem aliquando ex sagis, cilicio, pilis caprarum, aut camellorum, ut constat. Exodi 26. at frequentissime ex corio, & pellibus, quare tum apud sacros, tum apud profanos *pelles* pro tentoriis, & tabernaculis usurpari videas: cuiusmodi sunt *Pelles Salomonis*, Cantic. 1. 5. quibus in festo Tabernaculorum utebantur, & *pelles terræ Madian*, Habacuc. 3. 8. id est castrensia Medianitarum tabernacula, unde & *Pelliones* dicti, qui pelles conficiebant atque parabant, sub quibus milites hyemarent: quorum in enumeratione aliorum artificum Paternus meminit leg. ultim. D. de iure immunit. quo loco depravatę legi *Pelliones* emendate, *Pelliones*, eruditi observant. Meminit etiam *Tentorarium pellium*. Vopiscus in Aureliano frequens quoque illud apud Cæsarem, & Livium, *sub pellibus hyemare*, atque illud peculiare Decad. 1. lib. 5. *Militem Romanum in opere, & labo-*

5 *Tabernaculorum materia.*

Pelles pro tentorio.

Pelliones apud Rom.

Paternus.

Cæsar. l. 3. Bel. civil.

& lutore, nivibus, pruinisque obrutum, sub pellibus durare.

Tabernaculi corporis descriptio.

6 His positis, quid jam nunc similius humani corporis compositioni, quam tabernaculi structura, *pelles*, funiculi, finis in quem erigitur tabernaculum, duratio tandem non valde diuturna? Nam pelle tegimur, qua cœli injurias excipimus: nervis, quasi funiculis, intendimur: ossibus, quasi malo, & aliis armamentis ligneis sustinemur, & consistimus: pedibus, quasi clavis figimur, & confirmamur: sicut scriptum est: *Pelle, & carnibus vestisti me, ossibus, & nervis compegisti me*: Ergo dum sumus in corpore, in tabernaculo sumus, quod aperte nos docent Petrus, & Paulus, uterque de *tabernaculo sui corporis* loquuti. Corporis vero, sicut & tabernaculi, possessio & inhabitatio perbrevis est: nam *non habemus hic civitatem manentem, sed futuram inquirimus, peregrinantes à Domino*, quare (ut ait Paulus) *bonam voluntatem habemus peregrinari à corpore*, (quòd non amplius in tabernaculo vivere) *& præsentes esse ad Dominum*; ubi videlicet patria, & parentis domus. Eleganter sane Origenes Homil. 23. in Num. ad mores convertit id Levit. 23. 40. quod de *festo tabernaculorum* dictum est: *Lætabimini coram Domino Deo vestro. Lætatur* (inquit) *super te Deus, cum te viderit in hoc mundo in tabernaculis habitantem, cum te viderit non habentem fixum, ac fundatum animum, nec propositum super terram, nec desiderantem, quæ terrena sunt: nec umbram vitæ huius quasi possessionem propriam; sed velati in transitu positum, ad veram illam patriam festinantem, ac dicentem; incola ego sum, & peregrinus, sicut omnes patres mei.*

Iob 10. 11.
2. Cor. 4. 5.
2. Pet. 1. 13.
Heb. 13. 13.
Origenes.

Tabernaculũ Christiani militis.

Militem præterea agit quisque nostrum, & quidem
7 oportet fidelem, ac Christianum militem, multò melius quam Romanum, *in opere, & labore, nivibus, pruinisque obrutum sub pellibus durare. Militare* (inquam) *bonam militiam*, sub pelle huius corporis, atque illud, ut decet militantis Ecclesiæ bonum militem, frequenter ore, atque mente versare, & ponderare; & in rem suam convertere: *Arca Dei Israel, & Juda habitant in papilionibus, & Dominus meus Joab, & servi Domini mei super faciem terræ manent, & ego ingrediar domum meam, ut comedam, & bibam?* Itaque si corpus animi tabernaculum est, temporarium est, non perpetuum, atque adeo non poterit non esse, *velox depositio tabernaculi nostri*, ut de se dicebat Petrus, & ita velox, ut videri possit *tabernaculum unius* diei, uniusve noctis quare cum tam cito proficiscendum ad patriam sit, atque conficienda tabernaculorum peregrinatio, dictum est a Davide: *Minuisti eum* (hominem) *paulo minus* (paulisper, pauco tempore, dum in corporis tabernaculo peregrinatur) *ab Angelis*, qui cives sunt Jerusalem supernæ, tunc enim erimus sicut Angeli, *cives Sanctorum, & domestici Dei?*

1. ad Tim. 1. 18.
2. Reg. 11. 11.
Corpus tẽporarium tabernaculum.
2. Pet. 1. 13. 14.
Psal. 8 6.
Ephe. 2. 19

Complicatio tabernaculi, & depositio corporis.

8 Sed cum hinc abeundum est, cum *avellendum tabernaculum*, & complicandæ, ac convolvendæ *pelles* tunc corrugatur cutis: dissolvuntur funiculi, laxatis nervis: convelluntur clavi, nutantibus pedibus, & quasi à terra sublatis *avellitur* jam tunc de tabernaculo impii *fiducia eius* nam, qui suo corpori, vitæ, viribus, atque suis facultatibus fidebat, & sub quibus pollicebatur sibi securitatis, & protectionis umbram, subito sentiet se nihil habere firmum, cui niti possit, & fore tandem ut tabernaculum complicatum, & involutum transferatur alio.

Mors Sanctorum cũ beata Resurrectionis spe.

Si vero corpus sit Tabernaculum pii, & sancti animi, *bonam militiam militantis*, quamvis nunc avellatur deponatur, & concidat, explicabitur tamen, & erigetur iterum in mansionibus cœlestibus, ubi exercitus beatorum non jam depugnat cum hoste, sed una voce Sancto Domino Deo Sabaoth triumphum, & gloriam canunt; atque lætantur, *sicut exultant victores capta præda quando dividunt spolia*. Tunc figet Dominus tabernacula Justorum tam firmiter, ut illorum *fiducia*, firmitasque *avelli* nulla ratione possit, tunc nobis iterum Isaias dicet: *Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ: oculi tui videbunt Jerusalem habitationem opulentam; tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, neque auferentur clavi eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur.* Ex temporario igitur tabernaculo, sempiterna domus supererit. Qui vero tantam beatis oculis æterni jam tabernaculi pulchritudinem intuebitur, accinet illud. *Quam pulchra tabernacula tua Jacob, & tentoria tua Israel, ut valles nemorosæ, ut fluvii juxta hortos irrigui, ut tabernacula, quæ fixit Dominus,*

Isa. 9. 3.
Isa. 33. 20.
Num. 24. 5.

Et calcet super eum, quasi Rex, Interitus.

9 *Rex terrorum quis Mors terribilis.*
10 *Impios Cruciat mortis metus. Explicatur Amos.*
11 *Vulgati interpretio diligentia. Coniugatio iuxta Hebræorum quomodo exponenda.*
12 *Mors viventem impium exanimat, eadem illum sepelit.*
13 *Calcare ad victoriam, & triumphum. Illustrato Habacuc, & Daniel.*
14 *Calcare ad alacritatem, & usum Græcorum Imperatorum mos in calcandis inimicorum cervicibus, explicatur Iosue, & Lucas.*
15 *Insolentia mortis calcantis vitæ gloriam, & fastum, explicatur Ezechias.*
16 *Regum vindicta, & præscriptiones, Illustr. Salomon.*
17 *Baldad astutia adversus Iobum.*

9 Dissentire videntur Latina ab Hebræis, & Græca ab utrisque, nam in Hebræo ad verbum est, *Deducet ad Regem formidinum*, cuius sententiæ suppositum videtur esse id, quod proximè præcessit videlicet *fiducia*: unde Vatablus hunc sensum elicit; *Fiducia, & proprio consilio devenit in potestatem rei maximè terribilis*. Sed præstat ut suppositum sit *fiducia*, non tamen simpliciter accepta, sed *convulsa* illa, & vana spes *Rex autem formidinum*, aut terrorum videtur phrasi Hebræa dici, maximus, ac potentissimus terror, qui universos alios terrores causa, magnitudine, & gravitate vincit. Rursus terror maximus, pro re maximè terribili, & formidanda. Hæc autem nulla videtur alia esse, quam mors, *quæ est terribilium terribilissimum*. Ergo *Rex terrorum*, erit terror mortis, aut mors ipsa terribilis, quare consurgit hæc sententia; Amissa recuperandæ spes sanitatis, propter vim morbi insanabilis, de vita, inquam, desperatio conjecit impium in certissimæ mortis sævum quendam, & implacabilem terrorem.

Vatabl.
Arist. 3. Etic. c. 7.

Terror mortis impiorum præsertim.
Improbi nec mortes cogitatio ad admittunt.

10 Est enim omni morbo, & cruciatu gravior, & acerbior terror ille, & mortis metus, quo impii, ægrotantes præsertim, afficiuntur, quare inter alias molestissimas animi cogitationes illud proponere non semel videtur Ecclesiasticus c. 40. 2. *Dies finitionis, timor mortis*. Nam quid quæso, causæ est, cur tantopere fugiant impii mortis cogitationem, nisi quod vel illius cogitatio incredibiliter illos torqueat, atque exterreat? Sic illud Amos 6 3. *Separati estis in diem malum*, diem videlicet interitus, & omnis calamitatis. *Separati*, (inquam) non re ipsa, sed cogitatione, & opinione vestra cum quo sensu illa altera lectio congruit; *separantes diem malum*; aut, (ut alii legunt) *elongantes diem malum*, aut, *qui in longinquum reijcitis*, aut, *qui longe repellitis*, nam rem istam formidandam longissime fugiunt, & propterea videas improbos quosdam, quasi mortales non essent, mortem minimè formidare, quod longinquum putant diem malum. Quia ut Aristot. ait: *Quæ longinqua sunt, non metuuntur: sciunt enim omnes fore, ut moriantur, sed quia id prope non esse putant, ideo nullam curam suscipiunt*. Sed terror quantus, cum se mors dat in conspectum, *& Rex terrorum*, aut *rex interitus, calcaturus* super collum impii, jam consurgere, & pedem attollere videtur.

Tygur. Vatabl.
Arist. 2. Rhe. c. 5.
Pagnin.

Varia lectionis examen.
צעד
Coniugatio hiphil quomodo exponenda.
Defensio, & laus Vulgati.

11 Concilianda nunc nostra lectio cum ea, quam diximus haberi in fronte. Interpres quidem significationem verbi *Tsaghad*, quod est incedere, & ambulare, quamvis in *Hiphil*, & cum actione videretur explicanda, dicendo, *deducet*, aut *ambulare faciet*, sumpsit tamen (quod & potuit, non enim omninò semper ille rigor, & proprietas significationis observatur) intransitive, quare dixit, *ambulet*, aut *calcet*, vel quidem actionem coniugationis *Hiphil*, eo modo sumpsit, quo quis diceretur active ambulare alium, id est, ambulare, aut calcare super alium, quare si servata omnium articulorum, & vocum proprietate ex verbo velimus legere, sic reddetur sententia, *Ambulet eum Regi terrorum*, id est, Regi terrorum convenit, vel incumbit ambulare, id est, ambulando conculcare impium, ubi jam vides, quare *Regi terrorum* tribuerit hanc actionem interpres, illumque effecerit suppositum totius sententiæ, atque dilucide, & eleganter reddiderit; *Calcet super eum, quasi Rex, interitus*, ubi vel *interitus* est possessivi casus, aut recti, id est *Rex mors*, aut *Rex mortis*: hæc

hæc enim variatio non variat ſenſum. Quam interpretis lucem, prudentiam, plane acutam, & præſubtilem, ſi in aliquo Hebraizante deprehendiſſemus, bone Deus, quantum miraremur ingenium, & diligentiam hominis nunc quoniam in Vulgato habemus mille hujus rei, atque exquiſiti ſemper laboris exempla, tanquam vulgaria prætereimus.

Igitur ſic inquit, ſicque imprecatur Baldad; Graviſſimi terrores impium exanimeat, atque terrores impeodentis mortis illum conficiant, antequam moriatur. Rex territans, ſed ita territans, ut vel tantum minitando, & perterrefaciendo interimat; Mors Regina, *ambulet ſuper impium* atque illius, & omnium, quæ ad illum pertinent, poſſeſſionem capiat, per poſitionem pedum, liberamque illius habeat poteſtatem. Impium præterea ſepulturæ mandatum, humumque ipſam deſuper injectam, * *mors calcet*, & ligone comprimat, calce etiam oſſa comminuat, faciem deformet, deprimat, & infringat coſtas pectoris. Tum etiam *Rex interitus*, aut *terrorum*, quem paulo ante *Primogenitam mortem*, aut Principem mortis, & Erebi appellaverat, quod maximè terribilis ſit, atque terrifico tormentorum, & cruciatuum apparatu ſontes afficiat, is (inquam) impium per manus morbi, tanquam per manus tortoris, & carnificis ſibi traditum, horrendis cruciatibus conficiat. Sed eſt præterea in verbo *calcandi* vis major, quam ſtatim exprimemus.

** Haraſe la muerte ſepultureros del pecador y piſarale la tierra de la ſepultura.*

Morbus carnifex.

13 *Calcet quaſi Rex.* Tum nomen *Regis*, tum verbum *Calcandi*, victoriam, atque triumphum de impio, deque illius ſuperbia, & ſcelerata vita reportatum, indicare videntur, & opportune ſane, ac congruenter, cum eo, quod præceſſit, *tabernaculum*, quod militum erat, & eorum, quorum adhuc anceps conditio, & Mars dubius, quod etiam à victore, & triumphatore convellebatur, & dejiciebatur. Ergo Mors in impii corpus, & animum quaſi in hoſtium caſtra, & tabernaculum ducis inimici convolabit, inſtar imperatoris fortiſſimi; tabernaculum convellet; atque dejiciet; & animum in tabernaculo corporis commorantem, captivum deducet in *regionem terrorum*, & ita illud verbum, *calcandi*, à præſenti radice, eſt incedere, aut deambulare cum pompa, aut cum peculiari alio affectu, geſtu, & habitu, ut illud Pſalm. 67. 25. *Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, Regis mei, qui eſt in ſancto*, id eſt viderunt, qui ſpectare voluerunt, tuam arcam incedentem cum magna pompa, & jubilatione, deductam ab univerſo populo, victoriam, & triumphum canente, atque lætante, vel, *tuos ingreſſus*, inceſſus ovationes, & triumphos conſpicuos omnibus præbuiſti, nam *ingredi* & *incedere*, *calcare*; aut *conculcare*, vincentis, & triumphantis eſt, Habacuc 3. 12. *In fremitu conculcabis terram*, Pagninus, & Regia, ex Hebræo. *Incedens ſuper terram*, vel *calcabis*. Vatab. *Deambulabas ſuper populos, quibus eras iratus*: eleganter Leo Tygurinus; *Incenſiſti in terram, & in furore obſtupeſacies?* (prop. Triturabis, comminues) *gentes*, & illud etiam Danielis 11. 43. de tyrannide Antichriſti, *per Lybiam quoque, & Aethiopiam tranſibit*, videlicet victoris, & triumphantis more incedet, percalcabit, prop. ex Hebræo. *Lybes, & Aethiopes in greſſibus eius*, id eſt, gradietur ſuper illos; illi excipient greſſus eius; illos ſibi ſubjiciet, & triumphabit. Non aliter profecto, *Interitus* & mors *calcabit* ſuper impium, quæ cum tam terribilis ſit, atque cum inſtar ſæviſſimi Tyranni ſuperatum, & triumphatum hominem proculcet, meritò appellatur *Rex terrorum*.

Calcare, vincentis eſt.

Calcare, & ingredi quid proprie.

Pagnin.
Regia.
Vatabl.
Tygur.

Antichriſti inceſſus; Mors vincens.

14 Neque vero ſolus triumphus, & victoria affertur verbo *calcandi*, ſed præterea alacritas quædam, & auſus animi adverſus omnes hoſtes: nam ſemel adepta victoria, inſolentem efficere victorem ſolet, vel nihil deinceps formidantem. Obſervat Theodoret. quæſt. 11. in Joſue, Principes exercitus Iſraelitici calcatis quinque Regibus, quos bello vicerant, audaciores, & animoſiores deinde in acie conſtitiſſe. id quod non obſcure ſcribitur Joſue 10. 22. *Præcepit Ioſue dicens; Aperite os ſpeluncæ, & producite ad me quinque Reges, qui in ea latitant, & ait ad Principes exercitus, qui ſecum erant; Ite, & ponite pedes ſuper colla Regum iſtorum: qui cum perrexiſſent, & ſubditorum colla pedibus calcarent, rurſum ait ad eos, Nolite timere, nec paveatis; confortamini, & robuſti eſtote. Sic enim faciet Dominus cunctis hoſtibus veſtris, adverſus quos dimicabitis*: quam etiam adverſus communem adverſarium alacritatem ſumere nos volens dux noſter Chriſtus Jeſus, *Ecce* (inquit) *dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra Serpentes, & Scorpiones, & ſupra omnem virtutem inimici.* Quare quamvis Imperium Conſtantinopolitanum Romano poſterius, at mos ſumendi de hoſtibus triumphatis ſupplicium, multo quod apud Romanos antiquor, ut qui ex priſcis illis ſæculis hauſtus, & repetitus eſſet, nam Imperator captum hoſtem, & humi diſtentum, in illius cervices, & collum inſultando, conculcabat. Atque ſic Michaelem Balbum de Thoma exigiſſe læſæ Majeſtatis pœnas, ſcribit Georgius Cedrenus in hiſtoriarum compendio 201. his verbis: *Tomam arreptum compedibus Imperatori tradiderunt. Is morem, qui iam pridem Imperatoribus placuerat, preceptuſque conſuetudine erat, primo omnium ſervans, porrectum in pavimento iacere iuſſit, cervicemque eius pedibus ſuis calcavit: tum pedibus, manibuſque mutilatum, & aſino impoſitum ſpectaculi loco per caſtra circumduci iuſſit, nihil aliud vociferantem, quàm, Miſerere mei, qui verus es Rex.*

Victoris inſolentia, & audacia.

Theodor.

Iſraelitæ animoſiores adepta victoria.

Luc. 10. 19.

Conſtantinopolitanorum Imperatorum ritus.

Cedren.

15 Quanta ergò (ut ad rem noſtram revertamur) mortis audacia, quanta inſolentia, quæ tot *Regum colla calcavit*: Quem jam illa timeat, quæ neminem adhuc reverita, humanam omnem potentiam, atque ſuperbiam, *quaſi* potentiſſimus *Rex* proculcat? Nihil profecto ſibi, vel ad tolerandum magis difficile, vel ad accipiendum magis ignominioſum propoſuit in illa imprecatione David, quam hoſtis inſolentiam, devictum proculcantis; *Perſequatur* (inquit) *inimicus animam meam, & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in pulverem deducat.*

Mortis audacia, & inſolentia omnia proculcantis.

Pſal. 7. 4.

At, inquis, hoc non poteſt efficere mors, quæ mortuorum quidem, & jam terræ mandatum cadaver calcat tantum non vivens adhuc, nec vitam, imò ſane potius eum ſuper cadaver, atque ſuper vita fructum hominem *calcat* mors, vitam, vitæque ſuperbiam proculdubio conculcat, & proterit, atque *gloriam* illius univerſam *in pulverem deducit*. Ad divitem igitur, & opulentum aliquem impium, ſuperbiſſimumve Tyrannum, quem mors, & interitus ſibi ſubjiciant, illud transferendum eſt, quod quondam ad urbem Regiam Ieruſalem Ezech. 22. 5. dictum eſt; *Triumphabunt de te ſordida, nobilis, grandis interitu*, id eſt, ò civitas. nobilis tantum ſordibus, & peccatis, quæ omnem ſuam nobilitatem eo contulit, ut eſſet nobilis, & famoſa peccando, O civitas *grandis interitu*, nam magnitudinem ſuam, atque potentiam ad peccata. & ſcelera patranda contulit; magnum propterea ſupplicium, & magnum cruciatum commerita. Similiter igitur, ò vos *ſordidi nobiles*, opulenti, & grandi ſupplicio, ac morte acerbiſſima digni, triumphabit profecto de vobis *Mors, & interitus*, cum omnium potentum, & *ſublimium colla calcaverit*.

Mors vitā proculcās.

Divitum improborū ſupplicium, & mina.

16 Sed illud non prætermittendum, quod ſeptuaginta aliquanto longius revocarunt ſententiam hanc ad bonorum proſcriptionem, quæ à Rege irato, & indignante contra civem aliquem fieri ſolet, nam legunt, *Teneat eum neceſſitas cauſa Regali*. Quod Nicetas ſic interpretatur; *Non ſolum impius ab inferioribus male mutabitur, ſed etiam ab iis, qui dominantur, in ærumnas coniicietur.* Illa enim videtur eſſe *neceſſitas*, vis potentior, qua homo prematur, & conſtringatur. Affert præterea idem Scholiaſtes Aquilæ interpretationem ſignificantiorem; *Incidet ei Anyparxia*, id eſt *fortunarum ſpoliatio à Rege illi contingat*. Sed quidem *Anyparxia*, videtur non ſolum ſignificare *fortunarum ſpoliationem*, ſed gravius præterea aliquid, videlicet, internecionem, & vitæ, atque ſubſtantiæ ipſius, necnon exiſtentiæ ſpoliationem quod *inexiſtentiam*: aut *hyparxis* eſt ſubſtantia, exiſtentia, vita, quare *Regem terrorum* ut eſt in Hebræo, aut *Regem interitus, vel, Regem, interitum*, ut eſt in Latino, ſumpſerunt Septuaginta pro Rege irato, & crudeli, de ſæviente in miſerum aliquem civem, & terrorem, ac minas mortis, imò & mortem ipſam inferente. Licet enim nunc hominis, ſed *ſupplicium Dei inexorabile*, ut Nicetas dixit, ſignificetur, ſed tum hoc rectè ſignificatur in homine Rege, nam illo nihil eſt crudelius, præſertim ſi juris ſui, & fiſci Regalis paulò ſit tenacior. Vide parabolam illam Matt. 18. *de Homine Rege*, & ſervo nequam; *Iuſſit namque ſervum, uxorem, & filios, & univerſa, quæ habebat; venundari, & tradi tortoribus, quoadusque redderet univerſum debitum.* Eccleſiaſtes, qui, & ipſe Rex erat Ieruſalem, ac bene perſpectum habebat Regum ingenium, monet, neque minimum diſcedendum à verbis, & præceptis Regum, neque coram illis quicquam indecore, aut feſtinanter, & temere agendum, ferenda etiam eſſe mala, & indigna

LXX.

Rex iratus & proſcribens civiū bona.

Nicetas.

Aquila.

ἀνυπαρξία.

ὕπαρξις.

Nicetas.

Mortis inexorabilis imago Rex iratus.

Matth. 18. 25. 34.

Quomodo cū regibus agendum.

Eccl. 8. 2. 3. 4.

*Yes fuesso subdito, hariaesto. * No repares en cometo contra de palabra.*

indigna verba, quibus solent illi subditos excipere. * *Ego* (inquit) *os Regis observo, &* (tanquam, perinde, ac) *præcepta iuramenti Dei. Ne festines recedere à facie eius, neque permaneas*, * (ne hæreas neque moreris, si te Rex malis verbis accipiat; patienter potius dissimula) *in opere* (Septuaginta ex Hebræo, *ne sies in verbo; malo*: *quia omnia, quod voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est, nec dicere ei, quisquam potest, quare ita facis?* Præclare adolescens ille custodibus Darii Regis, propositionem illam suam de Regis fortitudine persequutus est. 3. Esdræ 4. *Ipse unus solus, si dixerit, Occidite; occidunt: dixerit, Remittite; remittunt: dixerit, Exterminate; exterminant: dixerit, Aedificate; ædificant. dixerit, Excedite; excidunt: dixerit, Plantate; plantant: & omnis plebs, & virtutes eum obaudiunt, & super hoc ipse recumbit, & dormit.* Ergo rectè præsentia, & vis mortis inexorabilis in Rege irato, & inexorabili repræsentata est.

17 *Obiectionis solutio. Nicetas.* Sed illud tandem in hac lectione Septuaginta rogandum, quorum adducta fuerit à Baldad hæc similitudo necessitatis, & proscriptionis causa regali, cum nihil tale acciderit Iob? Respondet Nicetas: *Si humanam dicis animadversionem, adeo dicit, ut ea, quæ non Iobo contigerunt admiscens, eius causa hæc eadem dicere minime videantur.* Vel secundo, quod Divinam vindictam per *causam regalem* significaret. *Impii propter scelera proscripti.* Vel tertio, quod etiam simile supplicium aliquando contingat impio propter scelera, non enim tantum proponunt amici Iob supplicia, quæ ille pertulit, sed quæ impiis in universum solerent accidere.

Vers. 15. Habitent in tabernaculo illius Socii ejus, Qui non est; aspergatur in tabernaculo ejus sulphur.

1 *Futurum cum optativo mutatum.*
2 *Sententia difficultas, & varia ex Hebræo lectio.*
3 *Diversitas interpretum. Bestia habitatura in tabernaculo impii. Solitudo horrenda. Illustratus Isaias.*
4 *Fœminina cum masculinis sæpè constructa.*
5 *Habitare, quid. Defensio, & Illustratio Vulgatæ. Socii impiorum vermes.*
6 *Impiorum proprium non esse, sicut esse Dei. Explicatus Ioan. in Apocal. & Moys.*
7 *Variæ interpretationes.*
8 *Diabolus cur dicatur non esse, variæ illius appellationes. Idololatra facit diabolis.*
9 *Homo verè quis, vera item Resp. Christianismus.*

1 *Modorum permutatio.* Habitent, illud initio præmonendum, has imprecationes in Hebræo exprimi per futurum. *Habitabunt, aspergetur*; sed rectè ab interprete reddi optanter; nam solent futurum, & optativum, aut imperativum frequenter, aut confundi, aut permutari in Scripturis Psalm. 22. *Lacentur*, (in Hebræo *lætabuntur*, & sic consonant alia futura, quæ sequuntur) *omnes qui sperant in te: in æternum exultabunt* (exultent) & *habitabis* (& habita, obumbra) *in eis*, & precanter Num. 21. 22. *Obsecro, ut transire mihi liceat.* Onkel, & Hebr. *Transibo per terram tuam.* Rursus imperativum pro futuro, Gen. 20. 7. *Orabit pro te, & vives*, in Hebræo, *vive*. Plura simul exempla suppeditat ille locus, Isa. 8. *Congregamini* (congregabimini) *populi, & vincimini*, (vincemini. Sic etiam quæ sequuntur) *confortamini, & vincemini; inite consilium, & dissipabitur.* Ergo Latinus interpres aliquando retinet Hebraismum, ut vides *Regula, & consuetudo Vulgatæ interpretis.* apud Isaiam; aliquando verò (quod suo iure potest) dissolvit, & convertit Futurum in Optativum, aut Imperativum, ut hoc nostro loco, & aliquando etiam, ut simul exponere doceat, partim retinet, & partim dissolvit, ut *Hieron. Vulgatæ fides, & diligentia.* Psalm. 36. 3. *Inhabita terram* (pro, inhabitabis) *& pasceris* (hic dissolvit, quod in Hebræo est, *Pasce*; Hier. *Pascere*) *in divitiis eius*. Ut vel hinc discas, quantum optimo, & fidelissimo debeas Interpreti tum in hoc, tum aliis locis innumeris. Iam de ipsa sententia.

2 *Sententiæ multis capitibus difficultas. Verbum fœmininũ.* *Habitent socii eius*. Prima hujus sententiæ pars tam apud Hebræum, & Græcum, quam apud Latinum multa obscuritate impeditur: tum quod in Hebræo videtur supposito carere, quare Interpres Latinus de suo cerebro videtur promplisse illud. *Socii eius*: tum quod verbum *habitandi*, sit fœminini generis. Adde etiam secundam partem mutilam, & imperfectam videri, sic enim ex verbo redditur; *Habitabit* (videlicet tanquam fœmina) *in tabernaculo eius* *propter non ei*, sic Regia; vel *ex in non ei*, sic Caiet. vel, *non existente in eo*; sic Pagninus, vel, *eo quod non sit ipsius*; sic Vatablus. Græc. præterea tenebras adaugent, addentes noctem, *Habitet in tabernaculo eius, in nocte eius.* *Regia. Pagnin. Caietan. Vatabl. LXX.*

3 *Varia expositio de supposito huius sententiæ.* Ergo ut à supposito incipiamus, diversi diversa supponunt; nam cum hic describatur impii post mortem supplicium, dicunt fore, ut impio mortuo, & eiecto è propria domo, inhabitetur deinceps illius tabernaculum, & domus non ab alio, quam à timore, & formidine. Ita Vatabl. Post R. Levi *timorem* supplet; *Habitabit in tentorio eius timor*. *R. Levi.* Alii dicunt inhabitandum à fera aliqua, & bestia sanguinaria; ita Abens Esra; *Abē Esra.* est videlicet hoc peculiare supplicii, & imprecationis genus, ubi de domo, urbe, aut ædificio aliquo deserendo agitur; nam solet in locis, & ædificiis desertis horrida quædam vastitas habitare, & formidanda solitudo conspici: *Locorum desertorũ horror.* infesta nimirum redduntur ferarum latibulis, horrenda ululatibus, perstrepentia sibilis, atque diris, & infaustis vocibus, ut constat Isa. 13. 25. ubi *Is. 34. 11.* prædicitur subversio Babylonis, *Requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi ululæ in ædibus eius, & syrenes in delubris voluptatis*, & iterum de devastatione Idumææ, *Possidebunt illam Onocrotalus, & Ericius, & Ibis, & corvus habitabunt in ea.*

Chaldæus tamen, cum Verbum sit fœminini generis, subaudit uxorem, & legit; *Uxor eius habitet in tabernaculo non suo.* *Uxor viri opulenti in egestate tacens. Astunica.* Non quod significare voluerit uxorem suam fore alterius viri scortum, ut quidam Interpres suspicatus est; sed quod hoc extremæ indigentiæ, atque miseriæ sit, uxorem hominis quondam opulenti esse ancillam in aliena domo, Qua de re ipsa Iobi uxor deplorabat, & quærebatur supra c. 2. apud Septuaginta: *Ego errans, & ancilla, locum ex loco, & domum è domo, expectans solem, quando occidet, ut requiescam ab ærumnis, & doloribus, qui me nunc premunt.*

Theodotionis lectio suppositum facit, *interitum*, sic *Theodotio.* enim legit referente Niceta: *Habitabit in tabernaculo eius cunctorum rerum interitus.* Alii denique intelligunt ipsum impium omni suo robore jam spoliatum, velut miserrimam, & imbecillam fœminam habitaturum in alieno tabernaculo, quod proprio domicilio expulsus fuerit, atque hunc sensum elici ex Hebræo affirmat Nicetas illumque *Nicetas.* amplificat his verbis: *Hebræus habet: Habitabit in tabernaculis non suis: dicitque aliquid amplius: hoc est, vagus, in alienis commorabitur ædificiis*, diversitas quidem harum interpretationum aliqua, sed summa consensio in assignanda gravissima aliqua imprecatione, & supplicio impii, atque hæc de aliorum aut interpretatione, aut lectione.

4 Quod vero ad Latinum nostrum interpretem attinet diligenter ille, atque sapienter partes sententiæ singulas consideravit, & ponderavit, atque aliam etiam non minus *Verbũ fœmininum cum nomine masculino coniunctum.* gravem imprecationem his verbis contineri existimavit; primum enim prætermisit, aut potius neglexit illud genus fœmininum verbi; nam sæpè id mysterio caret, cum Scriptura non tam ad voces, quam ad rem significatam respicere solcat. Cujus rei Hebræi grammatici multa exempla proferunt, in quibus nomina fœminina verbis, aut participiis masculinis, & è contrario nomina masculina verbis fœmininis junguntur; in quibus laboriosum, sæpè etiam inutile sit quærere cum ipsis Hebræis mysterium aliquod. Vide Pagninus lib. 2. suarum institut. ubi triginta octo *Pagnign. camora.* exempla affert, quinque alia suppeditabit Camora lib. 2. cap. 6. in quibus pronomen non convenit genere cum suo verbo.

Ergo cum hoc loco genus illud fœmininum verbi prætereundum censuerit Interpres, suppositum, ipse, quod *Illustratio Vulgatæ.* masculini generis esset, non tam supplevit, quam deducendum putavit ex ipso verbo *Habitandi*, quod est *Shacan* שכן quod, ut supra diximus, non tam significat *habitare*, quàm commorari, & cohabitare simul in vicinia cum aliis, & ex adjunctis cognosci potest vis, & proprietas verbi. Exodi 25. 8. * *Facient mihi Sanctuarium* (tabernaculum in star domus) (*& habitabo*) cohabitando tanquam adhabitator, & vicinus) *in medio eorum* (sicut unusquispiam de reliquo populo) sic etiam cum Arca Dei transiit ad Philisthæos, dictum est ab eadem radice, Psalm. 77. 70. * *Repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit* (cohabitavit) *in* (inter, cum,) *hominibus*. (Thargum) *in medio filiorum hominum.* Inde dicitur *Shacen*, *Habitator*, vel cohabitator, quod nos dicimus, *vezino, y morador*.

** Den me casa, y bivire entre ellos, como qualquier hijo de vezino.*
** Dexo su antigua casa, y vezindad.*

Hoseæ

** Al vezino de pared en medio.*

Hoseæ 10. 5. *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ. & Vicinus*, etiam vertitur Exodi 12. 4.* *Assumet vicinum suum, qui conjunctus est domui eius, & proximus*, aut *proximum*. Deut. 1. 7. *Venite ad montem Amorrhæorum, & ad cætera, quæ ei proxima*. (Kald. *loca vicina*) perinde itaque erit dicere, *habitator*, ac si dicas, vicinus, proximus, socius, is præsertim, qui loci, & habitationis propinquitate conjunctus est, ex verbo igitur *habitandi*, latitantem vicinum, aut *socium* produxit interpres claris verbis, dicens: *Habitent in tabernaculo illius socii eius*. Et quod in Originali singulare erat, *habitet*, ipse, ut vim sententiæ adderet, plurale effecit, *Habitent socii*; & ut significaret impium non uni tantum socio, & vicino molestum, & odiosum esse, sed universis cupientibus illum ex tota vicinia expulsum, atque sibi multum mali timentibus propter vicinum malum; tum etiam quod multi sint, qui ad impii domum; & suppellectilem occupandam, cum primum ille expulsus fuerit, parati sint convolare: propter eaque sociis, atque vicinis universis pergratus accedat illius, aut interitus, aut exilium. Videri possim longior; sed nullus mihi pro illustrando Vulgato longus labor. Nunc jam quærendum, qui sint socii defuncti?

Diligentia Vulgati.

5

D. Thom.

Sunt sane, qui per *socios* impii defuncti, intelligi velint amicos, domesticos, & familiares. Ita D. Thom. & Dionys. quæ interpretatio omnino displicet Nicolao: nam quod amici, & familiares defuncti maneant in domo pristina, lugeantque suum patronum, ad defuncti honorem quendam pertinet, non ad supplicium extremum, quod hic describitur. Quare ipse Nicolaus per *socios habitantes in tabernaculo impii*, accipit vermes, qui cadaveris socii sunt. Sed obiiciamus nos quoque Nicolao, hoc non debere referri inter imprecationes, & maledicta impiorum, cum ea sit communis mortalium sors, quorum *pater putredo est, mater, & soror vermes*. Ergo neque nobis placet Lyranus. Placet quod de alienis hæredibus, & de vicinis inhabitantibus in domum, & suppellectilem defuncti diximus.

Lyran.

Vera expositio.

6

Qua ratione dicatur impii, non futuri.

Qui non est. Variam hujus partis lectionem indicavimus nuper, cum integram sententiam ex Originali reddidimus. Sed tum illi, tum nostræ (non enim sunt valde diversæ) varii sensus subesse possunt. Primus, ut dicatur ipse impius *non esse*, id est non amplius apparere in suo tabernaculo, ut qui subito sublatus de medio fuerit, & si juxta Hebræum prop. legas, *Lo*, tertium videlicet casum, cui ille articulus servit, erit idem sensus: *Non ei* amplius deserviet suum tabernaculum, ipse enim ædificavit domum, sed alius incolet hunc ipsum sensum elici ex Hebræo posse agnovit Nicetas, ut supra adduxit; & idem indicat Pagninus sua lectione, *Non existente in eo*, estque communis Latinorum expositio, Div. Tom. Lyran. Dionys. in qua emphasim sane habet hæc circumloquotio mortis impii: *Qui non est*: significat enim ingentis superbiæ, & cumuli bonorum omnium, quibus exultabat, & triumphabat, universalem interitum. Sic apud Ioan. Apoc. 17. 8. videas *bestiæ* illius (sive ea Antichristus, sive Diabolus, dum in hoc mundo potestatem exercet, sive Impieratis dominatio intelligi debeat) interitum describi; *Bestia, quam vidisti, fuit, & non est: & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram, videntes bestiam, quæ erat, & non est*. Simili comminatione comprimere nititur Ezechiel insignem superbiam Regis Tyri 28. 19. *Nihil factus es, & non eris in perpetuum*. Quod in Hebræo fere eodem modo, quo in Apoc. habetur. *Fuisti, & non ea usque in sæculum*. Quidquid ergo fuerit homo, si homo fuit, & vita functus est, *fuit, & non est*, At supremus Deus *solus habet immortalitatem*, cuius divinitatis, & æternitatis est illa circumloquutio *Ego sum A, & ω, principium, & finis*, idest omnes numeros sæculorum omnium comprehendo, omnia tempora æternitate mea complector, & prætergredior, nimirum *Regnum illius*, est *Regnum omnium sæculorum, & dominatio illius in generatione, & generationem*; *Qui est, & qui erat, & qui venturus est*, idest, *qui erit*, nam sic habetur Exod. 3. 12. 13. quo Joannes proculdubio respexit; nam quod nos habemus, *Qui est, misit me ad vos*; ex Hebræo ad verbum legitur: *Ero misit me ad vos*, unde fluxit illud Dei nomen ineffabile à radice *Haiah*, quod est Esse, atque significat ipsum essendi principium, & radicem in Deo, ut plerique Theologi docent, de quo nomine, cum res, & tempus tulerint, dicemus plura. Nunc tantum, quam longe humana superbia à verissimo illo, primoque totius essendi principio absit, nam (ut scholarum verbis utar) contradictorie Deo opponitur, quæ est oppositionum maxima; Deus *qui est*; Homo impius præsertim, *qui non est*; Deus, *Qui fuit, & est*; Homo, & bestia *fuit, & non est*; Deus *fuit, Est, Erit*; Homo, Babylon, Tempus, *non erit amplius*.

יז

Nicetas. Pagnin. D. Tho. & Latini.

Mortis impiorũ periphrasis.

Apoc. 17. 8.

Mors ad nihilum cuncta redigẽs.

1. Tim. 6. 16.

Apoc. 1. 8.

Ps. 144. 13.

Dei nomen Iehovah יהוה

Quantum distet humana superbia à celsitate Divina.

Apoc. 10. 7. 14. 8. 18. 2. 21.

7

Secunda negationis expositio.

Secundus sensus, ut negatio illa, quæ in Originali est, *non ei*; aut *non propter eum*, significet merito impii domum transituram ad alienos, quod ipse illam non suis sumptibus, sed alienis dispendiis ædificarit, sicut dicitur Jerem. 22. 13. *Væ qui ædificat domum suam in injustitia, & tabernacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet ei*. In hac expositione sunt Vatablus, Isid. Eugubin.

Vatab. Cla. Steuch.

Tertius sensus.

Tertius, ut *Qui non est*, referatur ad socios, vel ad socium: nam hæc numerorum permutatio pluralis in singularem, aut contra, non est valde curanda; confundi enim, negligique sæpe solent in Scripturis, præsertim cum illud verbum *Habitandi* in Hebræo sit in numero singulari, propterea que illud *Qui non est*, possit illi congrue respondere. *Socius* autem, *qui non est*, ille erit, qui defuncto nulla cognatione conjunctus est, nullaque necessitudine. Leo Tygurinus; *Habitabit in tabernaculo eius nulla propinquitate attingens eum*. Hoc quoque Cajetano, & nonnullis Hebraizantibus placet.

Numerorũ frequens permutatio.

Tygur. Caiet.

8

Diaboli periphrasis.

Quartus, ut *Qui non est*, sit nomen, & periphrasis diaboli, *socii* autem *eius* sint Angeli apostatæ: quod ad litteram hoc loco intelligi indicant Greg. Philip. Beda. Quorum sententiam breviter, æque ac graviter ipsis illorum verbis traditam adscribemus: *In mente impii*, (inquit Gregor.) *Apostatæ Angeli per cogitationes nequissimas conversantur: eius videlicet socii, qui idcirco iam non est, quia à summa essentia recessit, & quasi ad non esse tendit, ex quo semel ab eo, qui vere est, cecidit, quia bene esse perdidit*. Philippus eleganter: *Recte sive laqueus, pedica, sitis, sive decipula, fames; sive inedia, primogenita mors, interitus, & qui non est, Diaboli nominibus conveniunt: & cum sit natura sua proprietate subsistens, Deo non est, quia prævaricatione factus est alienus*. In suæ expositionis confirmationem adducit Philip. id Esther 14. 11. *Ne tradas Domine sceptrum his, qui non sunt*. Nimirum intelligit *socios diaboli*, quod nomen haberent idololatræ, quod diabolum in idolis colerent. Socio sane gentes Dæmonum venerationi addictas vocari à Paulo, *Non gentem*, & à Moyse, *non populum*, imò, & ab ipso Deo; *voca* (inquit ad Hoseam *nomen eius*, *Non populus meus*, & ut Petrus ex Hosea refert; *Non populus*. Sive autem dicas *Non populus*, sive *Non populus Dei*, perinde est nam qui non est Dei, censetur non esse. Sic sane August. lib. 19. de Civit. cap. 21. ostendit Rempublicam Romanam non fuisse Rempublicam; & in universum populum, qui non vinciatur justis legibus, neque societur æqui, ac boni servandi communione, populum non esse, similiter peccatorem hominem, non esse hominem, aut, quod idem est, esse falsum, & non verum hominem. Idem autem est hominem, & verum hominem esse, ut Philosophi definiunt, nam cum res tamdiu sint, quamdiu suæ illarum ideæ, quæ in Deo est, verissime conformantur: si homo ab idea hominis, quæ in mente Divina est, discedit, à suo verissimo exemplari discedit: propter eaque nec homo est, neque est. Discedit autem è suo exemplari, qui à Deo recedit: nam Scriptum est; *Creavit Deus hominem ad imaginem suam*. Hujusmodi sane verum hominem, qui respondeat imagini suæ, ad quam creatus est, docet Hilarius dici à Salom. *Virum fidelem*, cum Prover. 20. 6. ait. *Virum fidelem quis inveniet? Quid enim* (inquit) *tam difficile, quam invenire, qui meminerit secundum imaginem, & similitudinem Dei se esse factum, atque ob id magnum quiddam est homo; hoc enim nomen, ubi a vitia ceciderit, amittit*. Et eadem fere ratiocinandi forma Nyssenus de Christianismo philosophatur his fere verbis, ad Harmonium scribens; *Christianismus est imitatio Divinæ naturæ*, probat autem sic. *Prima hominis fabricatio ad imitationem Dei similitudinis erat; Christianismi professio est, ut homo reducatur ad pristinam, & antiquam felicitatem, igitur si antiquus homo Dei similitudo erat, Christianismus Divinæ naturæ imitatio est, is itaque nomen ementitur, qui Christi iustitia, veritatis, & puritatis communionem, & societatem in*

Greg. l. 14. c. 11.

Philip. Beda.

Diaboli appellatio.

Idololatræ socii diaboli.

Rom. 9. 25. & 10. 19.

Hos. 10. 9.

Deu. 32. 21.

1. Pet. 2. 10.

9

August. Respub. Romana non Respublica.

Peccator non homo.

Gen. 1. 27.

Hil. super id Ps. 118. Manus tuæ &c.

Viri fidelis definitio.

Nyss. Epist. ad Harmo. de Professione Christiana.

Christianissimo quid sit.

sese

Dæmones habitãtes in tabernaculo impii. *Luc. 11. 26.*

ſeſe non oſtendat. Ergo (ut ad initium redeamus) Diabolus, qui eſt, & appellatur per excellentiam impius, merito etiam appellabitur, *Qui non eſt*, & illius Angeli, *ſocii ejus qui non eſt*. Hi profectò *habitant in tabernaculo* impii, quod quid aliud ſignificat, quam quod à Chriſto Domino dictum eſt de immundo ſpiritu; *Vadit, & aſſumit ſecum ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe, & ingreſſi habitant ibi*? Sic profectò *habitant in tabernaculo impii ſocii ejus, qui non eſt*. Utilis eſt quoque hæc interpretatio, arguta, & elegans, ſed prima illa ſimplex, & germana, & rei toti conveniens atque ab Interprete Latino proculdubio cæteris præpoſita.

Aſpergatur in tabernaculo ejus Sulphur.

10 *Sulphur in ſuppliciis junctum cum igne. Fulmina ſulphurea. Ignis Sodomiticus.*

11 *Sulphur ſymbolum ſterilitatis. Illuſtratur Moyſes.*

12 *Animalia domeſtica odore ſulphuris fugari.*

13 *Sulphureus fumus gehennæ.*

14 *Tetri odores in funere, in captivitate. Explicatur Ezechiel.*

15 *Funerum aromata Priſci ritus ſpargendarum herbarum, & florum odoratorum.*

16 *In funere odores, flores cur adhibiti. Impiorum vitæ reſpondens dignum ſupplicium.*

17 *Sulphur in expiationibus varii ritus Græcorum, & Romanorum ab Ægyptiis.*

18 *Iobi tempore viguiſſe, quæ Græci, & Romani poſtea ſervarant. Bitumen Ægyptiorum.*

Quatuor priores aſpergendi Sulphuris expoſitiones, totidem proprietates.

10 Sulphur Divina vindicta. Nicetus.

NOvam quoque hanc imprecationem alii ſic accipiunt, primo, ut *Sulphur* tantum ſignificet *Divinam ultionem à Deo conſtitutam*. Sic Catenæ auctor. Imprecatur igitur Baldad vindictam impii *in igne, & ſulphure*: nam *ſulphur* cum ad ſupplicium refertur, jongitur cum *igne*, alit enim, & nutrit ignem, q. d. conflagrabit tota impii domus igne, ac ſulphure cœlitus immiſſo, ſicut Sodoma, & Gomorrha *cum pluit Dominus à Domino ſulphur, & ignem*. Geneſ. 19. 24. & Chryſoſtomus ſane ſcribens ſuper id Pſ. 10. 6. *Pluet ſuper peccatores laqueos ignis, & ſulphur, &c.* ait, *dictionum tranſlationem pœnam inevitabilem ſupplicii profuſionem, feriendi facilitatem, & conſumptricem vim voluiſſe oſtendere*. Eleganter quoque Nazianzenus Ora. 40. cum de *Igne*, & *de Lumine* diſputat, duplicem ignem diſtinguit; alterum purgantem, qui craſſiorem, vitioſamque materiam abſumit; *Eſt* (inquit) *alter ſcelerum vindex ſive Sodomiticus ille, quē ſulphur, & procella permiſtum Deus in peccatores omnes fundit*. Ignis autem iſte cum ſulphure miſtus, erit profectò ignis ſulphureus, ut idem quoque Nazianzenus rurſus interpretatur adverſus Julian. Ignis autem ſulphureus, nihil aliud, quam ignis fulmineus eſſe videtur, quo etiam tactæ illæ urbes conflagrarint: *Nam fulmina* (ut Plinius ait) *fulgura quoque ſulphuris odorem habent, ac Lux ipſa eorum ſulphurea eſt*. Quare cum *Ignis, & ſulphur* in Scriptura junguntur, fulmina, & fulgura ſignificantur. Pſalm. 10. 6. *Ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum*, id eſt digno ſupplicio intereant, tempeſtate ſæviſſima, fulminibus, atque fulguribus, & Ezech. 38. 22. contra Og, & Magog: *ignem, & ſulphur pluam ſuper eum, & ſuper exercitum ejus*. Sic noſtrates quoque ad hunc exitialem ignem alludunt, cum *Malum Ignem* alicui imprecantur, *Mal fuego lo queme*. Vel certe *ignis, & ſulphur*, ignem ſignificant nunquam extinguendum, alitur enim ignis admiſſo ſulphure. Quare & ignis ille, quo perpetuo ardet Sodomitica tellus, ſulphure nutritur, unde dicitur à Juda Apoſtolo eſſe *exemplum ignis æterni*. Cujuſmodi etiam eſt *ſtagnum* illud *ignis, & ſulphuris*, quod ſæpe repetit in Apocalypſi Joannes. Ergo imprecabitur Baldad domui, familiæ, & rebus impii univerſis cœleſtem ultionem, & perpetuum ignem, qui ſit exemplum æterni illius inextinguibilis, atque etiam ſimilem Sodomitici. Et quidem familiare eſt. Scripturis Sodomiticum ſupplicium in exemplum Divinæ Juſtitiæ, & ſeveritatis uſurpare, non ſolum mentione expreſſa Sodomæ, ut Deuteron. 29. 23. Iſa. 13. 19. Jerem. 49. 18. Sed etiam cum ſolum *ignis, & ſulphuris* meminit Pſalm. 10. 6. Iſa. 34. 9. Ezechiel. 38. 22. Apoc. 14. 19. 20.

Chryſoſt. Ignis, & ſulphur quid deſignent. Nazian. Duplex ignis. Plin. l. 35. c. 15. Fulminũ lux ſulphurea. Ignis pro fulmine. Iud. in Epiſt. 7. Apoc. 19. 20. & 20. 10. & 21. 8. Ignis, & ſupplitiũ Sodomiticum.

Reiicitur præcedens expoſitio.

Hæc prima exponendi ratio ſicut per ſe ſumpta lenis, & ſimplex videtur, ita conjuncta, & comparata cum antecedentibus non valde hæret. Quomodo enim vult, ut tabernaculum impii à ſociis, & vicinis ejus inhabitetur, ſi conflagrare illud exoptat?

11 Sulphur ad ſterilitatē miſſum. Onkel. זרה

Ergo alii ſecundo accipiunt *ſulphur* pro ſymbolo ſterilitatis, vult itaque, ut impii domus, & ſtatio aſpergatur ſolphure, & ſale, ut omninò ſterileſcat, atque ſolitudine inhorreſcat, & nulli habitatori idonea remaneat. Sic Deuteron. 29. 23. *Dominus ſulphure, & ſalis* ardore *comburens* (terram illam) *ita ut ultra non ſeratur, nec virens quippiam germinet*: Legendum enim eſt non *Solis*, ut pleraque Biblia, ſed *Salis*, ut legunt Vaticana Sixti, & Onkelus *ſulphur, ſalſugo, & ardor*. Quare de eadem regione dictum eſt. *Terram fructiferam* (erat enim antea ſicut Paradiſus Domini) *in ſalſuginem* (quæ exugit omnem terræ ſuccum, & pinguedinem) à (propter præ) *malitia inhabitantium in ea*. Huic interpretationi favet verbum *Aſpergendi*, nam ſicut hic dicitur *aſpergendum ſulphur*, dicitur ab eadem radice Jud. 9. 45. *ſeminavit ſal ſuper civitatem* tum etiam ad eandem ſterilitatem pertinere videtur, quod ſequitur, *deorſum radices ejus ſiccentur*. ſed hæc etiam expoſitio, ſicut & præcedens, atque ſubſequens ſimili incommodo laborant.

12 Tertia expoſitio non cohærens. Animalcula odoris ſulphurei fugantur.

Proxima itaque eſt expoſitio tertia, ſignificari impii domum futuram exitialem aliis habitatoribus: nam non ſolum homines, ſed animalia etiam alia urbana, atque domeſtica tetro ſulphuris odore fugantur, & inſecta animalcula, nec non formicæ intereunt, quorum bona pars in urbe, & intra privatas domos vivunt, ut de *Stellione* Salomon ſcripſit: *Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis*.

Vide Cæl. lib 4. c. 23. Pro. 3. 28. 13 Philippus. Impii præſentiunt inferni cruciatus.

Quartum locum obtinet expoſitio Philippi, qui in hæc verba ſcribit: *Jam de ſaturæ ſibi aeternæ, & magnis cruciatibus in hoc ſæculo aſpergatur ſulpur, ut fumum his ſentiat gehennarum*, eleganter, & argute; ut indicet quaſi redundare, & vomi ex illo interorum *ſtagno pleno ignis, & ſulphuris*, ſulphureas ſcintillas ad tabernaculum impiorum, nam non raro impii, dum hic vivunt, præſagiunt animo ſuos cruciatus futuros, & olent ſulphur, quo obruentur in ſtagno ardente. Olet hæc interpretatio quid allegoricum. Quærenda ergo alia, quæ & litteræ, & rei proximior videatur.

QUINTA; ET SEXTA EXPOSITIO.

Digreſſio ad priſcos in Funeribus ritus, & uſus unguentorum, florum, herbarum, ſuffimentorum.

14 D. Thom. Dionyſ. Periphraſis luctus. Lyran.

QUinto Divus Thomas, quem Dionyſius ſequitur, exiſtimat hanc eſſe circumloquutionem luctus domeſticorum in obitu patris familias, odores tetros, & fœtidos adhibentium in ſignum mœroris, ſicut etiam nigræ veſtes ſumuntur a lugentibus. Sed præterquam quod luctus domeſticorum (ut non male objicit Lyranus) potius pertinet ad honorem funeris, quam ad ignominiam impii; ſed illum tamen lugendi, & mærendi morem gravibus odoribus adhibitis plane non invenio: nam quamvis apud Iſaiam inter alia ſupplicia, & mœroris ſigna ſic legamus 3. 24. *Erit pro ſuavi odore fœtor, & pro Zona funiculus, &c.* Tamen hæc non ſpectant ad luctum funeris, ſed captivitatis: nam captivi, ſive in vinculis, ſive in locis aliis detineantur, ſemper tamen in pœdore, & ſortore vivunt, *& amplexantur ſtercora*. Præterea, quamvis apud Ezechielem 8. 17. legamus, poſt factam Adonidis mentionem, quem plangebant fœminæ, viros deinde idolatras coarguit; *& ecce* (inquit) *applicant ramum ad nares ſuas*, quem fœtidi, & gravis odoris fuiſſe Hebræorum ſententia eſt, videbantur itaque hi luctui funebri tetrum odorem admiſcuiſſe: ſed hæc tamen conjectura infirma quoque eſt, nam viri iſti Solem potius, quam Adonidem adorabant, atque præterea ramum illum adoratum, non fuiſſe fœtidum, eleganter, atque ſapienter oſtendit Pater Hieronymus de Prado, Doctor meus, vir puſillus corpore, pietate, & religione magnus,

Captivi in pœdore jacentes. Thren. 4. 5. Ramus graviter olens in luctus Adonidis. Hieron. de Prado auctoris Doctor.

gnus,

gnus, sanctarum Scripturarum scientia, nostro sæculo nemini secuodus, cujus primam in Ezechielem commentariorum partem, quam ante mortem absolverat, diu exoptatam, & expectatam à sapientibus omnibus, magna nunc utilitatem habemus, reliquo operis invidit mors; sed opitulatur etiam nunc diligentia, & labor Joannis Baptistæ de Villalprando socii quoque nostri. Cajetanus è contrario ad extremam funeris ignominiam refert, affirmat enim prisci moris fuisse, ut in domo, & funere divitis aromata varia cremarentur. Ergo cum pro aromatibus succedit teterrimus sulphuris fœtor, ignominiæ est. Morem vero illum testantur sanè non solum unguenta pretiosissima, quibus condiebantur, & ungebantur cadavera; sed etiam locus ille, 2. Paralipom. 16. 14. de morte Asa: *Posuerunt eum super lectum suum plenum aromatibus, & unguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia.* Similem ambitionem videre licet in funere Imperatoris Pertinacis, & Severi, cum in funere consecrati sunt, idest, inter Divos relati, nam Dio, & Herodianus scribunt rogum pro more confectum ex ingentibus lignis in formam tabernaculi, quod opplebatur aridis fomitibus; Deinde vero aliud minusculum tabernaculum, in quod efferebatur lectus cadaveris, & aromata, atque suffimenta omnis generis, fructus, herbasque, & succos omnes odoratos acervatim effundebant. De qua re videndus Onuphrius l.a. Fast. Erat sane solemne in rogum amici defuncti, vel odores, vel cibos etiam conjicere. Quod illud Teucrorum pertinet in Misseni funere:

Cajet.

15 *Prisci usus funerū ritus unguētorū, & aromatum.*

Pertinacis & Severi funera.

Dio. Herodian.

Onuphr.

6. Æneid.

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt, pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium, & subjectam, more parentum,
Aversi tenuere facem: congesta cremantur,
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.

Stat. lib. 1. syl.

Statius quoque Epicedio in Glauciam:

——— *Quid ego exequias, & prodiga flammis*
Dona loquar? mœstoque ardentia funera luxu?
Quod tibi purpureo tristis rogus ægere crevit.
Quod Cilicum flores, quod munera graminis Indi,
Quodque Arabes, Phariique (palam est undique) liquores
Arsuram lavere comam? ———

Flor. lib. 4.

Hunc ipsum sibi aromatum honorem præparavit Cleopatra; nam (ut Florus scribit,) *Incautiorem nacta custodem, in Mausoleum se recepit, maximo, ut solebat, induta cultu, in differto odoribus solio, juxta suum se collocavit Antonium, admotisque ad venas serpentibus, sic morte, quasi somno, soluta est.*

Cleopatra mors.

Plutarch. in Sylla.

Quid plura? *Ducenta decem lectica referta odoribus*, asseruot cum L. Silla, *quædam etiam justa magnitudinis imago thure, & cinnamomo ingeniis pretiosi formata*, una cum cadavere incensa fuit.

16 *Cur odores adhibiti in funeribus. Varro.*

Adhibebantur vero odores propter grave olentia ustrinæ, cum cremabatur cadaver. Propterea etiam Varro scribit cupressum adhibitam ad funera, ne populi circumstantis corona offenderetur deusti cadaveris odore; cui incommodo tum odoribus, quos diximus, tum floribus, & frondibus odoratis sparsi, aut super lectum cadaveris, aut super sepulchrum, occurrebatur melius. Sic Marcellus honorabat Anchisis sepulturam liliis, & floribus.

Virg. 6. Aeneid.

——— *Manibus date lilia plenis,*
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. ———

Flores, & rosæ in funeribus.

Adhibebant etiam rosas, quarum osum post alia encomia, indicat Anacreon:

Anacr. in hym. de Rosa.

Quid plura? nonne mulsio
Medicina certa morbis?
Defendit hæc sepultos;
Hæc tempori resistit.

Plutar. in Aristid. Theop. l. 6. de histor. plant. Plin. l. 21. c. 10. Sophocl. in Electra.

Myrtum etiam adhiberi in funeribus, scribit Plotarchus: Theophrastus vero Pothum florem subalbidum: atqoe eundem quoque innasci tumulis tradit Plinius: Philostratus, Amaranthom, & omni tandem florum, frondiumque odoratarum genere, funera, atque sepulchra honorata testatur Sophocles inducens Orestem ad patris tumulum hæc ponentem, ut Chrysotemis refert Electræ:

Simul ac enim veni ad vetus bustum patris,
E summo ibi tumulo recentis copiam
Lactis video, tumulumque per gyrum patris
Omnis coronatum genere florum.

Ergo his omnis generis floribus, frondibus, lignis odoratis, rosis, Amarantho, myrto, cupresso, thure, cæterisque aromatis oppone ex altera parte *Sulphur*: utraque separatim conjice in rogum. Illinc videbis pietatem, & honorem extremum erga defunctum efflari; hinc vero omne dedecus, & ignominiam fumare; afficique impii cadaver extremo post mortem supplicio, quale illud est: *Erit pro suavi odore fœtor.* Opportune quidem: nam cum antea esset impius ex illorum grege, *qui lusserunt in stratis suis optimo unguento delibuti*, postea in lecto, & *tabernaculo* illius *aspergetur Sulphur*. Ergo justum est iniqui supplicium justo illo, & consueto carere honore, & odore funebri: sicut & de Joram dicitur 2. Paralipom. 21. 19. *Mortuus est infirmitate pessima, non fecit ei populus secundum morem exequias, sicut fecerat maioribus suis.*

Isa. 3. 24. Amos 6. 46. Impiorum voluptas respondens suppliciū.

SEPTIMA, ET ULTIMA EXPOSITIO PROBATUR.

Sulphuris in Lustrationibus usus, ritus, religio multiplex Digressio.

17 *Sulphur ad domū expiandas adhibitū.*

SEptimo tandem illud videtur sicut cohærentius, ita vero similius, ut cum dixisset Baldad impii domum ab alieno habitatore occupandam; nunc quasi præcastigationem adhibeat, non prius inhabitandam, quàm lustrata fuerit, & expiata ominosa illa habitatio, neque prius quam fuerit numeo Divinum solemni aliquo ritu, & cærimonia expiatoria placatum, quod paulò ante, & habitatori, & domicilio iratum se præbuerat. Ad expiationem autem, & lustrationem domorum, sulphur adhiberi solitum, testatur Plinius lib. 35. cap. 15. sic scribens: *Sulphur habet in religionibus locum, ad expiandas suffitu domos.* Sic sane Homerus inducit Ulyssem post cædem procorum, atque impudicarum famularum, sese purgantem, & domum, perfecto funere, lustrantem:

Plin. l. 35. c. 15.

Homer. Odys. 22.

Ab nere hinc fœdas properare manusque, pedesque.
Mox ad Dulichium, perfecto munere, gressum
Contendunt pariter, qui sic affatur anilem
Nutricem. Huc mihi fer, anus ò charissima, sulphur,
Atque ignem, præsens tetri medicamen odoris.
Nam lustrare domos, læsosque adolere Penates
Ipse paro ———

Sulphur ad aliarū rerum expiationem.

Et quamvis quidem in lustrationibus multa alia delusa adhiberet antiquitas, sed nihil perinde necessarium existimabat, quam *Sulphur*, adhibebat videlicet ad quarumvis aliarum rerum expiationem, & purgationem. Carmina etiam magica, Ova, Tædam, Aquam marinam, Asphatum, Laurum, sed cum Sulphure. Amatorium illud est.

Ovid. l. 2. de artu.

Et veniat, quæ lustret anus lectumque focumque,
Præferat, & tremula Sulphur, & Ova manu.

Apul. l. 11. Navis antiqua expiatio dedicatioque.

Apuleios navim dedicatā Isidi, & à Sacerdote solemni ritu expiatam scribit his verbis: *Ibidem simulachris rite dispositis, navem faberrime factam, picturis miris Aegyptiorum circumseptus variegatā, summus Sacerdos Tæda lucida, & Ovo, & Sulphure, solemnissimas preces de casto præfatus ore, quam purissime purificatam, Deæ nuncupavit, dedicavitque.* Iore quoque rustica similiter solere fieri, scribit Columella lib. 8. cap. 5. quod est, *De servandis, & supponendis ovis. Antequam (inquit) consternant ea, diligenter emundant; paleasque, quas lustraturi sunt, sulphure, & bitumine, atque ardente tæda perlustrant: & expiatas cubilibus injiciunt.*

Colum.

Varia præterea loca, vestes, & hominis caput, illa plusquam venefica, Sulphure purgat Cinthia:

Prop. lib. 4. Eleg. 9. Amatoria expiatio.

Dein quæcumque locum externa tetigere puellæ,
Suffiit, & pura limina tergit aqua.
Imperat, & totas iterum mutare lacernas,
Terque meum tetigit sulphuris igne caput.

Juven.

Homines ipsos post visam umbram inferam, simili ratione purgari, & lustrari meminit Juvenal. Satyra illa 2. quæ est de obscœnis Poetis,

Quo-

——— Quotier hinc solis ad illos
Umbra venit, caperent lustrari, si qua dareutur
Sulphura cum tedis, & si foret humida laurus.

Ovid. 7. Met. Senis Ægonis juventute Medea hoc veneficio reparat.

Bacchantum ritu, flagrantes circuit aras,
Multifidasque faces in fossa sanguinis atrâ
Tingit, & infectas geminis accendit in aris,
Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Claud. Pulchre Poeta Claudianus in sexto Honorii Consulatu, describit Alaricum se adversus Stiliconis potentiam, sed frustra lustrantem.

Lustratio priscorum adversus hostes.

——— Instante fugam Stilicone, tetendit,
Expertas horrens Aquilas, comitatur euntem
Pallor, & atra fames, & saucia lividus ora
Luctus, & inferno stridentes agmine morbi.
Lustrale sic, ergo, facem, cui lumen odorum
Sulphure caru..., nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda Sacerdos,
Rore pio spargens, & dira fugantibus herbis
Numina, Terrificumque Iovem, Triviamque precatus,
Trans caput aversus manibus, iaculatur in Austrum,
Secum rapturas cantata piacula tedas.

Ex his jam videre licet *Sulphuris* usitatum in bonum accipi contra dira omina, & tristes eventus, eamque superstitionem antiquitatis, ansam potuisse sumere ex ipsa *Sulphuris*, & *Ignis* natura: nam ut Proclus lib. de Sacrificiis, & Magia dixit: *Sacerdotes per mutuam rerum cognationem, compassionemque conducebant in unum, purificantes, cum oportebat, Sulphure, atque Asphalto, id est bitumine, aqua aspergentes marina. Purificat enim Sulphur quidem propter odoris acumen, aqua vero marina propter igneam portionem.*

Procl.

Purgantiū rerum natura.

18 Sed Job (inquis) multo antiquior est his Romanorum atque Græcorum Superstitionibus, Funeribus, Ritibus. Sane quidem. Sed cum hujusmodi consuetudinum nullum certum initium, nullumque certum auctorem invenio, conjectura mihi est, antiquissimas esse, itaque hunc *Sulphuris* in expiationibus usum Romanis, Græcisque priorem, ad Aegyptios, & prima illa sæcula referri oportere. Cujus rei, atque nostræ, illud ultimo testimonium addam, quod ut Strabo lib. 16. scribit: *Aegyptij bitumine ad mortuorum conditurus utuntur*. Bituminis autem nomine intelligit profecto sulphur: loquitur enim de bitumine Sodomæ, & Judeæ, quod ex Possidonii sententia dicit *coagulari lotio*, & aliis ejusmodi fœtidis humoribus inspersis, vides igitur Aegyptios in re funebri usos sulphure. Quid ni igitur, & Arabes, atque Idumæos? atque non plura de sulphure, ne plus justo gravior sit illius tractatio.

Romanorū, & Græcorum ritus manasse ab Aegyptiis.

Strabo.

Aegyptii bitumine cadavera condunt.

Quod verò videbatur ultimo loco edisserendum, quorsum Septuaginta legerint: *Habitabit in tabernaculo suo in nocte sua*: mihi perobscura nox est. Forte quidem ostensum paraphrasi, & amplificatione quadam exilii, & extremæ egestatis impii: nam Nicetas testatur in aliis codicibus legi: *In corpore suo*, atque significare: *nihil prater suum ipsius corpus fore sibi reliquum*. Eandemque sententiam apud Theodotionem his verbis haberi; *Habitabit in tabernaculo eius inopia*.

Septuagin. ta paraphrasis.

Nicet.

Theodot.

Vers. 16. Deorsum radices ejus siccentur, sursum autem atteratur messis ejus.

1 *Futurum pro Imperativo. Radices quid allegorice. Arboris ad impium translatio.*
2 *Atteri, & indurari in sacro sermone quid. Illustratur David. Quid Messis.*
3 *Quid radix. Quid fructus. Omnia felicia in radice, & fructu. Explicatur Isaias. Quanta radicum altitudo.*

1 REm eandem repetit, & amplificat alia translatione arboris, cum qua impius, non semper florens, comparatur. *Qui videbatur* (inquit) *firma radice, longe, lateque passis ramis* (*floreats coma, siccetur*, proprie *siccabitur*. Futurum cum imperativo permutatur sæpè. Exarescet impius radicitus per *radices, fortitudinem* intelligunt; Quod maximè firmum, & protectum ab injuriis cœlestibus videbatur, exarescet: conflagrabit fulmine nam hoc genus imprecationis ad ignem, aut fulmen respicit, quo tactæ arbores exarescunt, ut cap. 15. 30. dictum est ab eadem radice: *Ramos eius arefaciet flamma*, similiter comminatur Malachias impiis: *Ecce dies veniet succensa, quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula*, (id est, quamvis virere videantur, siccabuntur,) *& inflammabit eos dies veniens, qua non derelinquet eis radicem, & germen*. Intellige etiam per *radices* occultiora, & abstrusiora consilia, Spes in imo pectore reconditæ, quibus nitebatur impius; exurentur, ut nihil amplius viride, & florens proferre possit, ut virescere rursus, aut felicitatem recuperare minime possit: proferetur deinceps nihil ad speciem gratum, neque ad utilitatem opportunum.

Arboris arescentis cum impio translatio.

Futuri cū Imperativo permutatio.

Radices quid Periphrasis fulmina tacta arbore.

ישרש

Radices recondita consilia.

Quid si etiam, per *radices* (ut ad vim morbi exurentis, quo ardebat, & exarescebat Job, respiciat) intelligat humidum radicale, quo exucto, & consumpto, interit homo, nec ullam deinde ramorum, & filiorum posteritatem producere potest? Est autem ariditas extremum malum radicibus, sicut & profluentes aquæ, maxima lætitia. Vide infra c. 28. Vers. 19. *Radix mea aperta est secus aquas.* 2

Morbus exurens.

Ariditas malum radicis.

Sursum autem atteratur. Atteretur, proprie, *succidetur, resecabitur*. Verbum idem, quod in Psalm. 89. 6. *Mane floreat, & transeat, vespere decidat* (Hieronymus, *conteratur*, prop. *resecabitur, circumcidetur*, id est omnino præcidetur) induret (postquam induruerit exucto humore, qui mollefacit herbas,) *& arescat*. *Messis*, prop. germina, propagines, rami, palmites, denique id, quod ex arbore demeti, & decerpi solet. Intellige, vel filios Job, qui jam videbantur matura seges: qui præcisi fuerant messoria mortis falce; vel cœpta, & desideria, quæ in homine sunt, velut in arbore flores: *Nihil* (inquit) *erit, quod impius in capta promoveri possit. Quare Deus decutiet ex infausta arbore florem, precidet ramos, truncum quoque in frusta concidet: ac, ne ulla ex iniqua radice germinis spes relinqui possit, ipsas etiam radicum fibras exuret*. Imprecatur utique infelicia cuncta, sicut Isaias omnem felicitatem Judaici Regni Ezechiæ pollicetur. 4. Reg. 19. 30. *Quodcumque reliquum fuerit de domo Iuda, mittet radicem deorsum; & faciet fructum sursum*, ubi pro *fructu*, non solum quod vere fructus est, sed quod ex radice nascitur, ut in tritico calamus ipse, intelligi debet: dicunt enim, quanta est profunditas radicum, tantam esse & totius arboris, aut herbæ ascendentis altitudinem. Quod peculiariter de Aesculo scribit Plin. lib. 16. cap. 31. ex auctoritate Virgilii 2. Georgic.

מול

Messis quid allegorice.

Aesculū radix cātē altitudinis quātē rami.

Plin.

Virg.

Aesculus in primis, qua quantum vertice ad auras
Aethereas, tantum, radice in tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres.
Convellunt ———

Et iterum Isa. 27. 7. *Qui ingredientur impetu ad Iacob* (Hieronymus ex Hebræo legit: *Qui egrediuntur de radice Iacob*, ad verbum; *venturis radicabit Iacob*. Noster autem per paraphrasim dixisse videtur, *filios Iacob à parente, tanquam à radice, impetu venire*, id est vehementer crescere, & pullulare) *florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine*, ita & radicum, & germinum, ac fructuum felicitatem significat: econtrario vero Baldad videtur inducere Deum male precantem iniquæ arbori, sicut postea ficulneæ Matthæi 21. 19. *Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, & arefacta est continuo ficulnea.*

Parens filiorum radix.

Arboris felicitas.

Vers. 17. Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen ejus in plateis.

1 *Perire aliquid. Hebraismus. Illustrata varia loca.*
2 *Quid nomen. Quid vocari. Quid Vocatus ex Hebræo, & Græco. Illustratus Moyses, & Paulus. cur hic se commendet.*
3 *Memoria, & memoriale quid. Titulus Absalon. Filii parentum nomen, & memoria.*
4 *Platea quid. Quorsum instituta. Expositus locus Regum.*
5 *Funerum laudationes: Antiquorum Prisci ritus, Aegyptiorum, Græcorum, Romanorum.*

CUjus arboris radices, & radicum fibræ extirpatæ sunt, nulla potest esse memoria: nam non poterit inveniri amplius locus ejus. *Memoriam perire*, est nullam relinqui, aut esse memoriam. Hebraismus familiaris Hebræis; *Perire diem*. Job 3. vers. 3. non esse diem; *Perire fugam*. Psal. 141. vers. 5. non esse effugium, aut evadendi lo-

Continuata arboris translatio: Hebraismus.

di locum; *ille perire*. Psalm. 1. 6. est; viam amplius non esse, sed desinere in præcipitium; *Spem perire*. Prover. 10. 28. nullam esse spem. Nec vero, inquit, apud superstites diuturna erit illius memoria; sed neque statim post mortem ullam habebit impius laudationem, aut supremum funeris honorem: nam *non celebrabitur nomen eius*. Paraphrastice, sed sapienter redditum ab interprete, cum in fonte tantum

Nomen de celebritate fama. Los que eran tenidos en Cabildo por la fama, que tenian de buen parecer. Onkel. LXX. Tygur. Ἐπικλητοί. Cur se Paulus Romanis commēdet. Rom. 1. 1.

2 sit: *Non nomen ei*, nam *nomen* in Scripturis, illam ipsam celebritatem, & famam in se continet. Num. 16. 2. *Surrexerunt contra Moysen viri proceres synagogæ*, * *& qui tempore Concilii per nomina vocabantur*, idest, propter nomen celebre sapientiæ, & consilii. Quare ad verbum legitur ex Hebræo; *Principes concionis, viri nominis*, Onkelus; *Viri nominati*. Septuaginta: *Senatores concilii, & viri nominati*. Sic etiam Num. 1. 55. *Hi nobilissimi Principes multitudinis*. Tygur. *Illi magni nominis erant in cœtu*. Ad verbum: *Illi vocati in cœtu*, idest, nominati, famosi, celebres (nam vocari, nominari est) Septuaginta: *Hi vocati synagogæ*, & eleganter observant Scholia Græca vocem *Epicleti*, significare etiam nobiles, ac similem multiplicitatem, & notionem esse in dictione Hebræa. qua ratione Paulus, ut Euangelium Romanis gloriæ cupidis, ex prædicantis ignobilitate non fieret contemptibile, se commendat, quod sit *Vocatus Apostolus*, idest Apostolus ille nominatus, & celebris, & singulari quadam ratione præ cæteris Apostolis, *Segregatus in Euangelium Dei*. Ergo quamvis in Hebræo, & Græco tantum habeatur, *Nomen*, claritatis gratia recte additum est: *Non celebretur nomen eius*.

Nomē cum memoria cōiunctū, quid designet.

3 Secunda autem hæc pars potest esse primæ expositio, ut *memoria*, sit memoriale, & honorificum nomen: Solet enim Scriptura hæc duo coniungere, *memoriale, & nomen*, ut Exodi 3. 15. cum præcessisset nomen *Iehova*, subditur: *Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione, & generationem*, idest, hoc est meum nomen memorandum, & frequenti apud mortales memoria usurpandum, & Hoseæ 12. 5. *Dominus* (Iehova, hoc, inquam, nomen) *memoriale eius*, id est, hoc nomine, quod affert beneficentiam, Dei recordabuntur mortales, sic igitur hoc loco: *Peribit memoria, & non celebrabitur nomen*, perinde est, ac si diceret: non relinquet ullum honorificum nomen, per quod illius recordentur posteri. Scio etiam, *memoriam*, & *nomen* ad filiorum posteritatem pertinere: nam filii paternum nomen retinent, & in memoriam revocant parentem, quamvis jam defunctum, ut 2. Reg. 18. Vers. 18. Cum Absalon erexit titulum, sive trophæum ex suo nomine, dixit: *Non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei*. Proprie ex Hebræo: *Non est mihi filius, qui conservet memoriam nominis mei*. Sic igitur utrumque potest cadere in præsentem locum, ut dicatur impius, & filiorum posteritate, & omni nominis memoria, & honore cariturus, ut illius jam defuncti nullum extare possit monumentum honorificum. Vide infra Vers. 19. n. 5.

Memoria, & nomē, de filiis.

4 *In plateis*, ad quas confluere solet frequens turba, & ubi variis de rebus miscentur colloquia: nunquam in conventibus incidet sermo de impio, ut qui omnino abierit ex memoria mortalium. Polychronius lectioni Symmachi; *Non erit nomen eius in faciem fori*, hanc interpretationem adhibet: *Nec in amicorum, neque in alienorum versabitur memoria*. Eadem fere Augustini lectio: *Non sit nomen ei in facie platearum*, quod ipse explicat: *tollatur de memoria populi*.

Polychron. August. Illustrata lectio LXX.

Sed quid, quod Septuaginta illud, *in plateis*, pro externa parte, aut extraneo honore accipiunt, & totam sententiam in contrarium sensum sub affirmatione convertunt? *Erit nomen ei super faciem extra*. Ambrosius verò sic legit: *Erit nomen ei in faciem extraneo*. Certè quamvis contrarius sensus videatur, potius tamen est prioris amplificatio, ita ut non solum illius memoria nulla sit apud homines, sed ut, si quando incidat, accidat ingratissima. Eleganter in hanc rem exponit Olympiodorus, *Nomen eius usque adeo dirum erit, & execrabile, ut quicumque illud auditurus est, solius nominis odio, sit faciem aversurus à dicente*. Vides igitur quam variè accipiatur nomen *platea*. Certè in Hebræo est nomen *Chuts*, de quo cap. 5. Vers. 10. disputavimus, & propriè id significat, quod extra privatas domos est, quicumque ille locus sit, sive via, aut platea, aut extra urbem campus, aut desertum. Neque verò hoc tantum loco, sed etiam 3. Reg. 20. 34. invenitur *Platea*: *Fac tibi plateas in Damasco*. Quo nomine non intelligo, id, quod Latini *platearum* nomine intelligere solent, videlicet viam latiorem intra urbem, sed quemcumque locum, aut aream, etiam extra urbem, in quam populus convenire solet, ut sunt fora rerum venalium, ubi nundinæ, & mercatus instituuntur. Permittebat igitur Benadab Rex Syriæ, *Plateas*, & nundinas in Damasco, ex quibus Achab acciperet vectigalia sub nomine tributi. Quare per Metonimiam *Platea* erit hominum multitudo ex diversis partibus confluens, ubi de rebus novis instruuntur: nam eo dicuntur nundinas institutas fuisse, ut pagani, & villani ex pagis, & villis convenirent ad mercatum, & mercium quæstum, aut negotia quæque sua curanda. Tum etiam, ut scita, atque consulta referrentur frequentiori populo, & leges promulgarentur, ut ex Rutilio scribit Macrobius 1. Saturn. c. 16. Ergo dicet Baldad, qui ad plateas, & nundinas conveniret, minime auditurum ab aliquo cive mortem impii, videlicet in rerum memorabilium numero à nemine reponendam.

Olympiod. Platea, nomen multiplex. חוץ Platea apud sacros non idem, quod apud Latinos. Nundinarum institutio. Macrob.

5 Sed existimo sane, Latinum interpretem hoc *platearum*, & celebritatis funebris nomine respicere voluisse, ad eam funerum consuetudinem, qua Regum, & illustrium virorum laudem, ad ipsum cadaver, in publico urbis foro decantabantur, quod cum apud Romanos, atque Græcos in usu fuerit, ipsis Romanis, atque Græcis antiquius esse censendum est. Tetigit rem hanc Philippus presbyter eleganter. *In plateis* (inquit) *atque in portis Reges quondam, & iudices residebant*: & ideo ait, *nec ibi laudem, & prædicabilem famam impius homo integritatis, atque iustitiæ habeat, ubi Regum, & potentiorum nomen solet virtutum suarum merito celebrari*. Sic sane in foro, aut in Campo Martio Imperatores post mortem laudabantur, cremabantur, & in Divos referebantur, quam rem nemo ex Romanorum rerum scriptoribus non luculenter testatur, Dio præsertim, & Herodianus, cum Augusti Severi, & Pertinacis consecrationem scribunt. Consecrationis huius antiquos ritus diligenter colligunt Onuphrius lib. 2. Fastorum. Hubertus Goltzius, atque Ioannes Rosinus lib. 3. Antiq. Romanorum cap. 19. Sed in rem nostram unus nobis Polybius lib. 6. satisfaciet, scribens in hæc verba: *Si quando apud Romanos quispiam ex illustribus viris ex hac vita discesserit: elato funere portatur, ad rostra, sic dicta, in forum, & nunc stans conspicuus, & nunc obvolutus, neque raro universa plebe circumstante, rostra ascendit, siquidem filius adultus superstit, ac præsens existat, sin vero alius quisquam ex ipsius genere; ac demortui virtutes, & quæ in vita præclara gessit, deprædicat: & hinc accidit, ut multi admoveantur, & quæ gesta sunt inspiciant, fiantque non illi modo; qui operum illius fuerunt consortes; sed & exteri usque adeo compatientes, ut casus eiusmodi non solum illis, qui perculsi antur proprius, sed & populo videantur esse communis*. In eandem quoque rem idem paulò inferius. *Qui iam de sepeliendo mortuo concionatur, etiam de aliis disserere incipit: idque primum de maiore natu, ex his qui præsentes sunt, recensens, quid quisquis illorum consequutus sit, ac gesserit, unde fit, ut frequenter bonorum virorum præconia virtute acquisita renovenitur, ac celebritas eorum, qui honeste aliquid gesserunt, immortalis, & gloria illorum, qui patria benefecerunt, multis innotescat, & ad posteros propagetur*. Sed firmius erit, ut & antiquius Ægyptiorum testimonium, quod de Regum quoque funere refertur à Diodoro Siculo lib. 2. cap. 3. quod de Regum institutione, moribus, vita, & funere est, nam postquam per septuaginta dies populi luctum describit, de reliquo sic scribit: *Hoc tempore, quæ ad pompam funeris spectant, præparatis, postrema die corpus in arca conditum ante sepulchri aditum ponunt, ubi breviarium in vita à Rege gestorum de more recitant, volentique facultas datur defunctum accusandi: adstant Sacerdotes mortui rectè facta laudantes. Populus is permagnus est, qui exequias circumstans; applaudit veris laudibus: in reliquis magno reclamant tumultu: quo accidit, ut plures Reges, repugnante multitudine, solito caruerint sepulchri honore, ac magnificentia. Is timor coegit Ægypti Reges iuste vivere, veritos futuram post mortem, plebis iram, atque odium sempiternum*. Hic jam vides Regum justorum nomina celebrari in plateis; impiorum, non solum nullis laudibus ornari, sed reclamante populo ira incredibili, & odio sempiterno excipi.

Laudatio defunctorū in ipso funere. Philip. In Campo Martio Imperatorum defunctorum indignatio. Dio. Herodian. Onuph. Goltz. Rosin. Polyb. Prisci funerū ritus. Diod. Ægyptiorū Regū funus.

Vers. 18. Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum.

1 *Sententia impersonalis acrior. Expellere quid. Explicatus Moyses.*
2 *Lux, & tenebræ variè accepta.*
3 *Orbis, & terra pro peculiari aliqua regione: Illustrat David, & Isaias.*
4 *Quid transferre in sacro sermone, & in Ieremia. Quid Moveri.*

1 *Vatab. Titelm. Dionys.*

EXpellet. Sententia sine supposito, quare alii supponunt *dolores*; aut *calamitates*. Vatablus, *Morbi, & afflictiones*. Titelm. & Dionysius; *Deum* qui est auctor supplicii impiorum: is enim *iubet* impium *ligatis manibus & pedibus* mitti in tenebras exteriores, ubi erit fletus. Sed sententia elegàntior, & significantior, si impersonaliter accipiatur, ut indicatur; in Hebræo, in quo pluraliter legitur, *expellent*, etiam in Græcorum Catena. *expellant* aut extrudant, & in Septuag. Complut. Secunda pars pluraliter quoque legitur: *De orbe transtulerunt*. Igitur *expellet* idem est, quod *expelletur* quod verbum *Delere* aut *subvertere* aliis locis redditur à Vulgato, est videlicet expellendo delere, & penitus subvertere. Cujus vocis proprietas exprimitur Deut. 9. 3. *Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans, atque consumens, qui conterat eos, & deleat, atque disperdat ante faciem tuam velociter.* Nam quamvis illa vox originalis hoc loco non subsit, sed illius proprietas omnibus aliis explicatur; nam est idem sensus Deuteron. 6. 19. ubi in simili sententia est illud verbum, de quo agimus; *ut deleret* (expelleret, & deleret expulsos) *omnes inimicos tuos coram te.*

LXX. הדף

2 *Gregor. D. Thom. Nicet. Philippus. Verior expositio. Tenebræ sepulchri.*

De luce in tenebras. Divus Gregorius, & Thom. & communis Latinorum cum Niceta explicant de luce temporalis felicitatis, in miserias, & ærumnas. Philippus: *De luce temporanea in æternas tenebras*. Simplicius, & commodius ad rem præsentem, & ad significationem expellendi, aut delendi, quod de *luce* ac splendore nominis, ac famæ, *in tenebras* sempiternæ oblivionis. Fortè etiam de *tenebris* sepulchri: nam cum videatur hactenus descriptum impii funus, nunc videbatur reliquum, ut jam cadaveris cineres in obscuro, & abscondito loco repositi perpetuis oblivionis tenebris obscurarentur.

3 תבל

Orbis, & terra quo differunt. Orbis acceptio angusta.

Et de orbe. Non solùm de sua patria, & nativo solo delebitur illius memoria, sed etiam de universo *orbe*; nam nullibi gentium, neque ipse, neque ipsius memoria permittetur vivere, vox propriè significat *orbem* habitabilem, *terra* autem, totam terræ massam, & globum, quare cum *Orbis terra* aut terrarum, dicitur in Scripturis, non tam significat universum terræ ambitum, sed potius habitationem, aut partem habitabilem terræ, ut indicatur, & exponitur Psal. 23. 1. *Orbis terrarum, &*, idest, *qui habitant in eo*. Quare *transferri de orbe* erit de memoria hominum, qui terram habitant, aboleri. Sed aliquando non pro universa terra habitabili, sed pro ea parte, aut provincia, de qua sermo est juxta subiectam materiam, accipitur Exempla in promptu, Isa. 13. 11. *Visitabo super orbis* (Regni Babylonici) *mala*. Isa. 14. 17. *Qui posuit orbem* (idest Jerusalem, aut Regnum Iudaicum: loquitur enim de Rege Babylonis, qui vallaverat Jerusalem,) *desertum, & urbes eius destruxit*. Quare hoc etiam loco cum dicitur impius *transferendus de orbe* intelligi poterit, de suo Regno, de sua regione, provincia, & patria. *Transferet*. Transferent, transferetur, propriè amovebitur, longius facient eum fugere: discedet celeriter è mortalium conspectu. Sic ab eadem radice Jer. 18. 3. *Non erit, qui habitet in ea ab homine usque ad pecus, & moti sunt* (translati recesserunt, fugerunt velociter) *& abierunt*.

Moveri, quid.

Vers. 19. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, neque ullæ reliquiæ in regionibus suis.

1 *Semen, & progenies de universa prosperitate. Filii parentum nomen. Illustratus David.*
2 *Parentis moribundi solatium astantes filii. Explicatus Moyses.*
3 *Extremum spiritum excipiendi, & claudendi oculos ritus.*
4 *Reliquia, & relinqui in sacro sermone. Exilium impiorum.*

SEmen. Neque filius: *Progenies* neque ex illius semine nepotes, aut posteri, qui illius nomen, & memoriam sustentent. In Hebræo, *non filius ei, non nepos*, eademque originalia nomina vertit Interpres Isaiæ 14. 22. *Germen & progeniem*. Septuaginta autem expresserunt, quid damni ex posteritate redundet in impium: *Non erit cognominatus in populo suo*. Perinde est enim habere filium, atque suum nomen derelinquere. Quare quod Ps. 71. dicitur *ante* (Hieronymus *ultra*) *Solem permanet nomen eius*. In Hebræo propriè est: *Filiabitur nomen eius*. Multi filii nomen ejus deducent in omnes generationes: perpetuitas Christiani nominis, & gloriæ Christi in multis filiis; vel, ita celebria erunt Christi Domini gesta, & miracula, ac si singula opera essent filii, qui sunt memoriale sui parentis, ergo propagabitur nomen ejus sapienter itaque illuminarunt. Septuaginta tum nostram, tum Hebræam lectionem. Et quidem sapienter etiam Baldad hanc imprecationem abolendæ posteritatis impii, illius morti, & funeri jam descripto adiungit: nam efficit mortem acerbissimam. Sicut è contrario moribundi parentis unicum est solatium, filii superstites. In illis enim, & pater superesse, & vivere censetur. Disputat hac de re eleganter Orig ho. 4. in Ezech.

1 LXX.

Filius, est nomen parentis.

Christi Iesu memoria, opera, & filii.

LXX.

Orig.

2 *Moribundis parentibus adstantes filii.*

Propterea dictante natura, & sic exigentibus moribundis, adstant filii, ut in Iacob perspicitur Genes. 49. quod etiam ipsi filii Iacob servarunt, nam suos filios accersierunt jam moribundi, ut narratur in illo antiquissimo volumine, quod Testamentum duodecim Patriarcharum inscribitur. Cujus testimonio libenter utitur Origenes homil. 17. in Iosue. Quamvis enim parentes semper dilexerint suos filios, sed *in finem diligunt eos*. Quod etiam quasi in solatium naturæ Deus largiebatur primis sæculis, ut nullus filius ante patrem moreretur, ut observavit Epiph lib. 1. contra hæreses, tom. 1. sed potius parentes morientes, viderent, atque relinquerent filios successores: donec in supplicium idololatriæ Thare pater Abraham, qui dicitur fuisse auctor, & artifex fingendi idola, primus punitus est morte sui filii adhuc vivens. Unde (inquit Epiphanus) admiratione ducta Divina Scriptura adnotavit dicens: *& mortuus est Aram ante Thare patrem suum in terra nativitatis suæ*. Idemque Epiphan. refert quorundam Hæresim, qui non aliam resurrectionem admittebant, quam eam, quam censebatur rursus vivere in ipsis filiis parentes mortui. Ergo oportet, acerbissimam existere mortem, cui nulla posteritatis, aut vitæ in suis filiis spes conceditur, & cui filii non adstant qui pro extremo solatio, extremum quoque osculum infigant moribundo parenti, quasi extremum illius halitum, & spiritum osculo, & ore suo excepturi quod munus Joseph, utpote charissimus, & suorum fratrum princeps parenti præstitit, ut Genes. 50. 1. dicitur: *Ioseph ruit super faciem parentis flens, & deosculans eum*. Similem Abascantii pietatem in conjugem Priscillam describit Statius lib. 5. Sylvarum:

Quodnam filiis parentibus superarunt.
Epiphan.
Thare idolorum artifex.
Gen. 11. 28.
3
Statius.

Hic dicens labens, sociesque amplectitur artus.
Hærentemque animam non tristis in ora mariti
Transtulit, & chara pressit sua lumina dextra.

Illud quoque rogat Deos Penelope scribens ad Ulyssem, ut Thelemachus filius utriusque parentis oculos clauderet:

Ovid.

Dii, precor, hoc iubeant, ut euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Hoc quoque pro ingenti solatio promissum est à Deo Jacob proficiscenti in Ægyptum, *Ioseph ponet manus suas super oculos tuos*, idest, superstes erit tibi. Ergo infœlicissimus impius, cui non filius, non nepos, non reliquiæ ullæ propinquorum, qui morienti justa persolvant.

Gen. 46. 4.

4 *Nicet. Abstractũ pro concreto.*

Neque ulla reliquia. Indicat Nicetas, nomen *reliquiarum* ad facultates impii pertinere, quarum possessio ad alienos transibit. Sed melius abstractum pro concreto: nam vox originalis significat, residuum, reliquum, superstitem, nimirum eum, qui ex communi populo evadit, & ex communi clade relinquitur superstes. Quare verbum Originale *Sarad*, quod est relinqui, aut remanere, aliquando commode vertitur. *Effugere*. Josue 10. 20. *& salvari*, ibidem vers. 2. aliquando vero *Remanere*, Jerem. 42. 17. *Nullus de eis remanebit, neque effugiet*, sed hoc ipso verbo *Relinquendi* Threnor. 2. 22. *Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur*. Vim ergo assequuti sunt Septuaginta vertentes: *Neque*

שׂרד *Relinqui, aut Remanere pro Evadere.*

LXX.

domus

domus eius salvata: Ergo ait paternæ domus incendio posteritatem omnem conflagraturam.

5 *In regionibus suis*. In suis locis, domiciliis, habitationibus, ubicumque terrarum fuerint, insilient in illos ex paterno incendio funestæ & exitiales scintillæ. Dicere etiam possis ex vi vocis Originalis, in peregrinationibus suis. Nam,
נגר *Gur* peregrinari est, & habitare tanquam advenam, non tanquam indigenam Exilium ergo, & miseram peregrinationem illis imprecatur Baldad.

Vers. 20. In die ejus stupebunt novissimi, & primos invadet horror.

1 *Dies pro calamitoso. Cur dies extremus dicatur impiorum. Illustrat David, & Ieremias. Mors, de vita judicat.*

2 *Novissimi in sacro sermone qui dicantur. Quid post, aut postea. Tempus novissimum.*

3 *Varia expositio. Quid stupor, & stupere in sacro sermone.*

4 *Quid horror. Quid tenere. Impiorum supplicium horrendum.*

1 *Dies de calamitoso.* In die. Extremi diei calamitas; cum impius diem suum obibit, erit ingentis admirationis, & stuporis, non apud eos solum, qui suis oculis cernent, sed & apud eos, qui postea auditione accipient. *Dies*, pro calamitoso, & externo, sicut & id Psalm. 136. 7. *Memor esto Domine filiorum Edom, in die Ierusalem*, videlicet ut par pari reddas, qui in devastatione Jerosolymitana gaudebant, & Psalm. 36. 18. *Dominus irridebit eum, quoniam prospicit, quod venit dies eius*. *Antonomasia. Dies mortis cur dicatur dies hominis.* Dies (inquam) per Antonomasiam: oam dies interitus impiorum est maxime insignis, utpote quem extrema calamitas reddat famosum, & nigro notandum lapillo. Tum etiam illc dicetur *Dies eius*, idest, illi debitus, & maxime proprius: nam cæteros, in quibus impius feliciter vivit, commodatos habet, & quasi alienos, non proprios, denique extremus dies est cuique maxime proprius, ot qui de tota vita judicet, & qui etiam facultatem conferat ipsi homini, quantumvis antea stulto, & stupido ad Divinam comminationem, ut jam de universa sua vita vere judicare possit, sicut dicebat Jerem. cap. 30. 23. *Ecce turbo Domini furor egrediens procella ruens in capite impiorum conquiescet: in novissimo dierum intelligetis ea*, nam *Mors universæ vitæ examen.* cum vel promissione præmii, vel comminatione supplicii mortalium vita contineatur, tunc de illis iudicari integre potest, cum impleta videntur. Sic universa agricolæ vita, cogitationes, labores, ad novissimum messis tempus: Sic mercatoris curæ, syngraphæ, pecuniæ, vel persolvendæ, vel colligendæ ad nundinarum diem constitutum referuntur.

2 *Novissimi dicti per coparationem prioris.* *Novissimos* autem Scriptura vocat eos, qoi posterioribus sæculis vivent: quare *novissimi*, & *primi*, non tam in superlativo gradu, quam cum comparatione accipi debent, priores, & posteriores. Sic quod dicitur Isa. 9. 1. *Primo tempore alleviata est terra Zabalon, novissime vero aggravata*. *Hieron.* Nihil aliud significat, quam *prius*, & *posterius*, ex interpretatione Hierooymi. Quare vox etiam Originalis sæpè אחר vertitur *post* aut *postea*. Scio cum *novissimum* dicitur de tempore, aut die, ot dicantur *dies novissimi* aut *tempus novissimum* *Varia lect.* pressiorem, & rigidiorem significationem habere, ut aliquando dicemus. *Primi* autem, idest priores commodius dicuntur, quam *prisci*, aut *ultimi*; quamquam sensus *Regia. Pagnin.* idem. Illud etiam minus elegans, quod *primi* juniores, *novissimi*, autem, seniores illius sæculi appellentur. Tum *LXX. Philippus.* etiam, quod Philipp. per *primos*, *proceres*, per *novissimos* autem *infimos*, intelligit, minus quadrat, sicut & id, quod addit, *Novissimi homines, & primi Angeli, Sancti quoque, & peccatores non absurde intelliguntur*. Sed quidem oeque ad literam.

3 *LXX. Aquila.* *Stupebunt*, Septuaginta; *Super eum gemuerunt ultimi*. Aquila: *In die eorum discruciabuntur, qui post eum nati sunt*: Nostra lectio respondet Originali, quod propriè significat eum *stuporem*, qui ex re vastata, & destructa שמם concipi solet à prætereuntibus Ierem. 19. 8. *omnis, qui pertransierit eam, obstupescet*, & cum ingens clades significatur, dicitur etiam esse inimicis ipsis incredibilis, & stupenda. Levit. 26. 32. *Disperdam terram vestram, & obstupebunt super ea inimici vestri, cum habitatores illius fuerint*. Igitur significat Baldad tam diram futuram cladem impii, & universæ illius familiæ devastationem, ut posterioribus sæculis stupenda sit, & qui audierit, *tinniant ambæ aures* *Ingentis clades circumloquutio.* *eius*; non secus quam cum pulcherrimæ quondam alicujus urbis ruinæ, & miseranda vestigia conspiciuntur.

4 *Primos* autem *horror invadet*. Rectè Septuaginta; *Jer. 19. 3.* *Tenuit admiratio*: nam aliis locis Interpres etiam Latinus *LXX.* אחז vertit, *apprehendere*, *obtinere*; vehementer, firmiter illos capiet, corripiet, occupabit *horror*, horripilatio, timor, qualis concipi solet ex tempestate subito exorta, & ex turbine concitatissimo nam vox Originalis, vel tempestatem, & turbinem significat (ut Complutenses existimarunt) *Complut. in Lexico.* שער סער vel certe cognationem habet cum altera voce, quæ illam commotionem, & tempestatem affert. *Ergo procella* illa, & Divinæ indignationis turbo, quamvis *caput impii* *Ier. 30. 23.* petat, in eoque conquiescat; sed tamen omnes, qui oculis suis cernent, sibi timebunt, & *discedent* longe à *ta-* *Num. 16. 26.* *bernaculo* hominis impii, ne illius supplicii participes sint.

Vers. 21. Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, & iste locus ejus, qui ignorat Deum.

1 *Tabernaculi varia interpretatio. Impiorum exitus. Vehemens reticentia.*

2 *Vera sententia interpretatio. Finis cuiuscumque rei de tota re affirmatur. Explicatus locus Regum, & Ecclesiastæ.*

3 *Particula illativa, aliquando vario reddita, aut omissa* ן. *Vulgati diligentia, & sapientia.*

Epiphonema totius orationis: *Tabernacula* autem Græci accipiunt pro hæreditate, supellectile, & loco, in quem possidendum hæres ingreditur: *Earum* (inquiunt) *rerum cernens impii hæreditatem*. Paulo secus Cajetanus: ait eoim labores, & supplicium, vocari *Tabernaculum*, & *locum* impiorum, propterea quod, sicut nemo tabernaculo, domo, aut loco aliquo carere potest, ita impius hæc supplicia non poterit effugere. Sed utrumque durius Philip. existimat nunc enarratis jam maledictionibus, assignari locum, ubi superbus, & impius habitaturus sit; quem locum, ut pote horribilem, & incredibilium cruciatuum Baldad non describat verbis, sed tantum indicet quasi digito, & relinquat nobis contemplandum, ut aliquando David quasi digito, non verbis notavit locum, & baratrum, in quod taodem præcipitantur impii: *Ibi* (inquit) *ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare*, in inferno videlicet, (interprete Theodoreto, & Dydimo,) quem nunc non nominat, quod nunc nobis occultus, & vix explicabilis ille locus sit, & obscurus. Ambrosius ait illud adverbium *ibi*, aut tempus, aut locum denotare posse: & quidem conformiter ad vocem Hebræam, quæ aut *ibi*, *illic*, *illuc*, aut *tunc*, verti solet, ut Iob. 3. *Ibi* tunc, in morte *impii cessaverunt à tumultu*. Ergo iste est locus impii, iste illius dies, tunc enim, in novissimo die *ibit in ignem æternum*. *Hæc* enim sunt *tabernacula impii, & iste locus eius*.

Epiphonema Tabernaculum pro hæreditate. Caietan. Philip. Reticentia cum acrimonia. Ps. 35. 13. Theodor. & Didym. Ambros. שם

2 *Germanior expositio.* Sed levis, & facilis omninò sensus; Hic finis florentis quondam tabernaculi, & pulcherrimæ domus impii; Sic cum impio aget tandem Deus, cum ejus uoiversa domo, atque familia. Quare rectè exponens; * *Hæc sunt tabernacula*. Huc deveniunt tabernacula, & huc recidit impiorum florens status, illum enim dicitur esse res aliqua, non quod aliquandiu est, sed in quod tandem definit, ut 4. Reg. 9. 27. *Haccine est illa Jezabel?* idest, in hunc finem devenit? & illud Ecclesiast. 12. 13. *Deum time; & mandata eius observa, hoc est enim omnis homo*, idest, ad hunc finem creatus est omnis homo, vel, ut referatur ad sequentia, ubi de extremo judicio sermo est; *Deum time*, quoniam tandem deveniet homo judicandus de mandatorum observatione ante supremi judicis tribunal; & illud est homo, quod in judicio ultimo erit, ut enim ait Sapiens Ecclesiast. 3. 7. *Iustum & impium iudicabit Dominus, & tempus omnis rei tunc erit*. q. d. tuoc iocipiet esse homo; quod enim ante judicii diem esse videtur, vix est; nam de homine secundum ultimi diei judicium, judicandum est.

** En esto viene à parar la casa del malo. Ex fine cōsiderandū quid res sit. De homine iudicandū in novissimo iudicio.*

3 *Qui ignorat Deum*. Verbis enim *confitentur se nosse Deum, factis negant*. Cognitio hæc, quæ impio negatur, *1. ad Tim. 1. 17.*

est practica quædam Sapientia, quæ in Divino cultu consistit, in pietate, & religione: tum etiam in gustu quodam, & quasi sapore atque sensu Divinæ bonitatis: nam hæc omnia claudere videtur, vox *cognoscendi Iadagh*, & quamvis idem sit sensus quidem ignorandi, aut non cognoscendi, sed in Hebræo, & Græco est: *non novit Deum*, ut indicetur impii perversa voluntas rebellis lumini: cum enim cognoscere, & quasi sensu ipso, & experimento percipere & videre Deum in suis operibus posset, cum *non longe sit ab unoquoque nostrum*, sed tamen ipse non agnoscit, non sentit, non videt, avertit sensum suum, & avertit oculos suos, *ne videant cælum*.

Cognitio practica & sapida scientia. ידע

Act. 17. 28.

Dan. 13. 9.

4 In fine capitis illud tantum addendum pro coronide totius orationis Baldad, initio huius ultimæ sententiæ, esse in Hebræo particulam, *Ac* quæ ab Interprete Latino redditur, *Ergo*, à Caietano *Tantum*, à Leone Hebræo in versione Tygurina, *Dumtaxat*, unde colligit Caietanus, vel ex hac particula aperuisse Baldad suam mentem, videlicet his temporalibus suppliciis non nisi impios dumtaxat affici, iustos verò omnino ab illis esse immunes eundemque errorem Baldad Græci in Catena notarunt, & quidem quamvis ita de mente Baldad, ut ex eius oratione elicitur, existimare aliquis posset, quod tamen ad vim, & significationem illius particulæ attinet, a quibusdam censetur esse particula expletiva, & addi ornatus gratia; sic illam omnino neglexerunt Septuaginta. Ab aliis ita exponitur, ut cum initio sententiæ occurrit, sit particula adversativa, aut affirmativa. Sed, Verumtamen, Certe, Vere; at in medio sententiæ sit particula exclusiva, tantum, dumtaxat, &c. Sed eam regulam minime observat Latinus Interpres: nam aliquando illam facit exclusivam, licet sit initio sententiæ. Ut Levit. 21. versic. 23. *Ita dumtaxat, ut intra velum non ingrediatur*. In Hebræo incipit à particula *Ac*, & aliquando est in medio sententiæ, & non vertit per particulam exclusivam, sed per *Etiam*; ut Exod. 10. 17. *Dimitte peccatum meum etiam* (Ac) *hac vice*. Interpres ergo, ut videt sententiam exigere, ita sapienter reddit, & nunc in fine totius orationis opportune adiecit particulam illativam *Ergo*, quæ totam disputationem clauderet.

Particula Ergo variavit. Caietan.

Græci. אך

LXX.

Foller. Mere

Diligentia & prudentia Vulgati.

CAPVT DECIMONONVM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Quæ amici obloquuntur, & per contentionem sæpè inculcant, non nisi ab immiti, & contumelioso animo profecta esse, conqueritur Iob, & quod in amicis desiderat solatium sua innocentia afflicta, in spe, & cogitatione futuræ Resurrectionis ipse ponit.

1 RESpondens autem Iob, dixit. 2. Vsque quo affligitis animam meam? & atteritis me sermo-
nibus. 3. En decies confunditis me: & non erubescitis opprimentes me. 4. Nempe etsi
ignoravi; mecum erit ignorantia mea. 5. At vos contra me erigimini; & arguitis me opprobriis
meis; 6. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo judicio afflixerit me, & flagellis suis me cin-
xerit. 7. Ecce clamabo, vim patiens, & nemo audit. Vociferabor, & non est, qui judicet. 8. Se-
mitam meam circumsepsit: & transire non possum: & in calle meo tenebras posuit. Spoliavit me
gloria mea; & abstulit coronam de capite meo. 10. Destruxit me undique, & pereo: & , quasi evul-
sæ arbori, abstulit spem meam. 11. Iratus est furor eius in me: & sic me habuit quasi hostem suum.
12. Simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum
meum. 13. Fratres meos longe fecit à me: & noti mei, quasi alieni, recesserunt à me. 14. Dere-
liquerunt me propinqui mei, & qui me noverant, obliti sunt mei. 15. Inquilini domus meæ, &
ancillæ meæ quasi alienum habuerunt me: & quasi peregrinus fui in oculis eorum. 16. Servum meum
vocavi, & non respondit; ore proprio deprecabar illum. 17. Halitum meum horruit uxor mea,
& orabam filios uteri mei. 18. Stulti quoque despiciebant me: & cum ab eis recessissem, detrahe-
bant mihi. 19. Abominati sunt me quondam consiliarii mei: & quem maxime diligebam, aversa-
tus est me. 20. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum: & derelicta sunt labia tantummodo
circa dentes meos. 21. Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos, amici mei, quia
manus Domini tetigit me. 22. Quare persequimini me, sicut Deus: & carnibus meis saturamini?
23. Quis mihi det, ut scribantur sermones mei, ut exarentur in libro. 24. Stylo ferreo, & plumbi
lamina: aut celte sculpantur in silice. 25. Scio enim, quod Redemptor meus vivit: & in novissimo
die de terra surrecturus sum. 26. Et rursus circumdabor pelle mea: & in carne mea videbo Deum
meum. 27. Quem visurus sum ego ipse & oculi mei conspecturi sunt & non alius reposita est hæc spes
in sinu meo. 28. Quare ergo nunc dicitis, persequamur eum, & radicem verbi inveniamus contra
eum? 29. Fugite ergo à facie gladii; quoniam ultor iniquitatum gladius est, & scitote esse ju-
dicium.

PARAPHRASIS

CAPITIS.

VERS. 1. IMportuna tum aliorum amicorum, tum Baldadi orationes defessus, ac defatigatus Iob, non iam obiectionibus propositis, quam importunitati, & contentioni illorum, huiusmodi responsione occurrit, leni illa quidem, sed quæ & amicis pudorem induceret, & virtute atque pondere spiritus facile posset adversarios superare.

VERS. 2. Cum ea omnia, quæ de impiorum suppliciis, & interitu disseruistis, propter me dicta esse velitis, pertinaci quodam, & acri studio me affligendi, & opprimendi ardere videmini. Quorsum igitur indignis me reprehensionibus vexabitis, & incredibili contemptu meum animum contristabitis, atque cruciabitis? quasi non sint vobis satis mei istius corporis cruciatus incredibiles, quin animum etiam exagitare velitis. Quousque mem fessam facietis animam meam, &, veluti gravi pondere, me verbis onerabitis? Attenuatis profecto animi mei vires, & consumitis tolerantiæ robur sermonibus istis vestris molestissimis, quibus iustas meas defensiones labefactare nitimini; & hostium more, pro iaculis, verba mittitis, quibus animi robur infringatis. Quid enim molestius, quid durius, quam durus sermo?

ſermo? Quid acutius, quam ſcoma, aut dicterium, quod alterius pungit animum?

VERS. 3. Vos verò eaſdem ſæpè contumelias intuliſtis; &, quod incredibilis inhumanitatis eſt, ignominia, & pudore afficitis honeſtum hominem, de vobis nunquam male meritum, atque cum me à juſtis clamoribus prohibere conamini, iniquo profectò contradicendi ſtudio adverſum me ardetis, neque interim vos pudet tantæ inhumanitatis, cum enim me opprobriis veſtris vehementer pudefaciatis, neque leviter vos erubeſcit. Sed quid mirum? nam ubi quis pudoris lineas tranſilierit, coram jactat maledictum, & imbecillum opprimit impudenti auſu, & innocentem incumbit multarum injuriarum copia, & pódere.

VERS. 4. Quaſi vero è re veſtra ſit meam ignorantiam ante omnium oculos traducere, ita quiſque mihi injurias, & contumelias intendit, & me erroris accuſat, atque non ex ſuis bene geſtis, ſed ex alterius malis exultationem quæris, & triumphum non ſuæ gloriæ, ſed alienæ miſeriæ ducit. Nempè, etſi verbis, & reſponſione, aut meæ innocentiæ defenſione errarim, nihil vos læſi, ego mei erroris pœnam perferam; ſuppliciumque non divertet ad veſtras domos, ſed me quæret, invenietque. Errare denique vobis videar; ſit ſane; ego erroris mei rationem, & cauſam aut probe teneo, aut certe invenire, & inveſtigare teneor.

VERS. 5. Quorſum igitur glorioſum ducitis honori veſtro, ſi me contumeliis vexetis, & redarguatis; & inde vos erigitis, & inſoleſcitis, unde mihi omnem probitatis laudem eripere conamini? In illo itaque laboratis, ut veſtra oratione redargutus videar. Ideo buccas inflatis, & aperto, atque hiante ore linguam exertatis, ut magnifice de vobis ſentientes, de me abjectiſſime loquamini. Magnum itaque quiddam in me oppugnando efficere conamini, & per calamitatem meam veſtram intentionem fulcire.

VERS. 6. Sed ſcire vos (ò amici) oporter, Deum judicem, qui me his calamitatibus, & malis afficiendum ſtatuit, omninò velle, ut miſeri homines ab aliis accipiantur benigne, & perhumaniter, non cum probro, & riſu. Scit enim ille ſortes, & conditiones commutare, & qui inhumanus, injuriuſque in proximum extiterit, eundem illum in eaſdem miſerias, ærumnaſque conjicere. Atqui perſuaſum vobis velim, me à Deo judice percuſſum, & afflictum, reſque meas omnes perturbatas, atque perverſas, & priſtinam meam felicitatem penitus ſubverſam, ſed non æquo judicio: non enim ſervat conſuetam illam, & ordinariam ſui judicii regulam in me puniendo; non enim me propter ullum ſcelus afficit ingenti hoc ſupplicio, ſed exercet, & probat propter multos alios præclaros fines. Quare in hac mea cauſa non agit Deus judicem, ſed moderatorem, & gubernatorem ſapientiſſimum: nec non venatorem ſagaciſſimum: nam retia, & laqueos expandit, quibus me irretiat, & involvat, atque ex eiſdem calamitatum funiculis flagella confecit, quibus me diverberaret, & cingeret, cinctumque, velut perpetua quadam malorum obſidione, undique expugnaret.

VERS. 7. Sed me miſerum, atque omni auxilio deſtitutum, qui cum contenta, & clara voce ſatisfaciam abunde, & cumulate meis calumniatoribus, atque crimina falſo mihi objecta veriſſime diluam, nemo mihi adeſt patronus, nemo hujus litis, diſputationiſve judex, aut diremptor. Itaque vi, & acerbitate doloris ad gemitum, & clamorem impellor: ſed nemo item mihi adeſt clamanti, qui vel è tantis me eripiat malis, vel in tantis ſuppliciis innocentiam meam teſtetur. Neque verò mirum eſt hominem tam indigna patientem clamare, nam incredibiles cruciatus vim afferunt meæ probitati, & nolenti etiam clamorem extorquent. Nemo itaque tam graviter laboranti ſalutem, opemve ullam pollicetur. Imo neque vult Deus ex ſuo ſupremi judicis officio, aut innocentem vociferantem abſolvere, aut calumniatores repellere, aut meæ vitæ merita examinare juſta judicii trutina: nam ſuprema alia Divinæ Providentiæ ratione, & diſpenſatione res meas moderatur Deus. Et vero nunc ſane pugno, ac niſi mihi fuerit certamen confectum, de mea corona haud quaquam judicium fiet. Pugnandi enim, & clamandi tempus nunc eſt: ultimi verò judicii ferendi, & accipiendæ coronæ nunc nondum eſſe opportunitatem ſatis ſcio. Ergo quid ante judicium ego clamo? Præſtat enim in mediis contumeliis mutum, & elinguem me præſtare, quam fruſtra importunis clamoribus terram, cœlumque complere. Imò quid non exclamem, cum in paleſtra ſim; & me exerceam in perferendo? quid non ingemiſcam, ut vel ſaltem clamore, & gemitu me confirmem, & ad majora perferenda erigar: nam nemo laborantem plus juvat, quam ſi riderem. Et verè quidem, ſi non corporis oculis, at animi promptitudine, & alacritate tolerandi merito ridere, & gaudere etiam videri poſſum, ut qui Deo me punienti ſupplex, gratuſque benedicam.

Sed nequaquam dicere prætermittam, quantis ille me malis circumſepiat, ex quibus exitum nullum reperio: namque ille tantis omnes vitæ meæ rationes tenebris obſcuravit, ut omnem mihi evadendi aditum, & ſpem præcluſerit, ille (inquam) quiſquis tandem fuerit, vitæ meæ, atque ſalutis expugnator, murum oppoſuit, ac cæcam noctem caliginis offudit, ut movere pedem nulla ratione poſſim, non ſecus, ac ſi carcere teterrimo, atque difficillimo detentus eſſem. Fruſtra igitur quæram meorum malorum perfugium aliquod, aut diverticulum. VERS. 8.

Quid, quod ille me iis bonis omnibus exuit, quæ me glorioſum efficiebant; & quibus excellebam, efferebamque caput præ cæteris mortalibus? eodemque ipſo aditum patefaciente turpiſſimi, & avidiſſimi prædones, numquam prima contenti præda, ad reliquias bonorum meorum, ad corporis exuvias, ad extremas vitæ particulas perdendas petulantiſſime reverſi ſunt. Neque enim ſolum hiſce externorum bonorum indumentis exutus, ſed pelle etiam, & cute mille modis lacerata, in ſumma rerum omnium indigentia contabeſco: quippe rerum ille variam, atque multiplicem affluentiam, poſſeſſiones, divitias, ſpecioſam ſobolem, externum rerum omnium jucundiſſimarum ſplendorem à me abſtulit, & omnem mihi felicitatem amputavit. Regium quoque diadema diſſoluit, atque detraxit capiti meo, cæteriſque aliis Regiæ dignitatis inſignibus, & ornamentis ſpoliavit: atque ingenti fælicitate, qua præ cæteris mortalibus circumfluebam, me exuit, de qua nunquam male commerueram; quin potius illam multis præclare meritis demerueram. VERS. 9.

Evertit itaque ille me bonis omnibus, divulſit, membratimque diſcerpſit omni ex parte labefactatum, & expugnatum, inſtar florentis quondam civitatis, quam hoſtium impetus, & importunitas obſidionis dejiciunt tandem, ſoloque dirutam exæquant. Pereo itaque omnibus ſtatus mei firmamentis convulſis. Imò perii jam, & abii in nihilum, mortuus propemodum, non tantum moribundus. Non ſecus enim vitæ prorogandæ, ſoboliſve propagandæ, aut recuperandæ fortunæ ſpem mihi præcidit, quam ſi arbori, exciſis radicibus, & radicum fibris, nulla rurſus germinandi ſpes relinquatur. VERS. 10.

Acerrima illius in me ira exarſit; intumuit fumavitque naſo, atque toto ore indignationis adverſum me flammas ſparſit: & non ſecus graviſſimam mihi plagam inflixit: quam ſolet iratus, & indignans homo adverſus hoſtem aliquem ſuum, hoſtili, & perturbato animo deſævire. Sed id affirmare poſſum, & debeo, nunquam me illius inimicum futurum, quamvis ille me ut hoſtem, & inimicum ſuum graviſſimis afficiat malis. VERS. 11.

Omnes itaque illius militum cunei uno impetu, eadem animorum contenſione, quaſi junctis umbonibus conſpirarunt in me, & obſeſſum everterunt bonis omnibus. Etenim eodem momento temporis rerum omnium jacturam ſuſtinere coactus ſum, rapinamque bonorum meorum ab inſignibus latronibus pertuli, qui aperta quaſi janua, & aditu patefacto irruptionem fecerunt, meque proculcarunt, penituſq; obruerunt, ac tandem hominem undique interclusum, reſq; meas omnes nunquam interruptis malorum ordinibus expugnare, ac labefactare ceſſant. Quare, ut quondam Divina cuſtodia vallatus, & ſeptus, in ſumma pace, & ſecuritate vivebam, ita nunc obleſſus ab illius militibus, cunctis diſcriminibus, & ærumnis expoſitus ſum. VERS. 12.

Illos verò, quos fraterna ſanguinis, & cognationis neceſſitudo mihi devinxit, à quibus in tantis diſcriminibus aliquid auxilii ſperare potuiſſem, tum etiam ſervos, amicos, notos, & vicinos, familiares denique omnes, ita à me abalienatos ſentio, ut in illo ipſo latronum, & hoſtium numero ponere atque numerare debeam. Hi enim ipſi mei domeſtici, qui relicti ſunt incolumes, calamitatem vehementius amplificant, & exacerbant, etenim qui deceſſerunt è vita, nihil amplius faciunt: qui autem manſerunt, conviciis, ac probris contumelioſi in me exiſtunt, & VERS. 13.

incredibiliter incitantur: & quos ipsa humanitatis jura, & calamitatis aspectus ad misericordiam allicere deberent, horum in me odium ipsa calamiras conflavit, atque non secus à me recedunt, fugiuntque, quam à re injucundissima, & ingratissima; & nihil illis nunc magis insuave, magisve alienum, quam Jobum videre, aut audire, quibus quondam nihil magis familiare magisque jucundum, quam ex Jobi ore, oculis natu vivere, totosque pendere. Eo tandem crevit inhumanitas, eo pervenir miserrimi hominis inaudita miseria. Jus denique, & æquum censent peregrinis potius, & ignotis beoefacere: ita omni ope, ab omnibus destituor.

VERS. 14. Deseror etiam ab iis ipsis, qui assiduo mihi studio adstare solebant, à meo latere nunquam discedentes: nefarie itaque suo officio desuerunt, nemo mihi extreme laboranti adest, nemo visitat, nemo amicitiæ jura veretur, incredibili vel levitate, vel improbitate omnem gratiæ memoriam omnes abiecerunt, atque illi ipsi, quibus ego ipse ita notus, & familiaris eram, ut in illo rumore, & oculis assidue versarer, & quibus mei pectoris arcana libenter credebam, me nunc obliviscuntur, & negligunt, ac neque de facie Jobum agnoscere dignantur.

VERS. 15. Quin etiam non solum domestici, ac propinqui, verum mei quoque servi, quasi nunquam mei imperii fuerior conscii, me tanquam hospitem, & hominem quempiam peregrinum prætereunt: & quos ego sub meum tectum perhumaniter ad cohabitandum, & commorandum recipiebam, nunc nulla sui tecti, & domus parte, & communione me dignantur. Illi præsertim, quos ego mea doctrina, & consiliis veræ Fidei, & religionis proselytos feceram, & meæ domus, & convictus participes constitueram. Nihilo vero minus ancillæ domus, quibus rerum domesticarum curam commiseram, fideles se mihi præbuerunt. Nemo quippe me agnoscit, ac neque ad oculum, & coram mihi ministrare, & obedire volunt.

VERS. 16. Sordidum quidem, neque magnifaciendum est servorum solatium: sed tandem homini misero, & ab amicis deserto utile randem, atque postremum. Sed mihi tamen accesserunt servorum, (qui quondam servitutem viliorem, & duriorem domi meæ serviebant) injuriæ, & probra, atque impietas incredibilis. Cum enim illos blande, & amice compellarem, atque supplex cum obsecrationibus deprecarer illorum opem, neque quasi herus, sed quasi illorum servus, flebili, & lamentabili voce illorum misericordiam allicere conarer, illi non solum imperium recusabant, operamque nullam præstabant, sed preces etiam audire contempserunr.

VERS. 17. Uxor vero mea, quæ particeps adhuc fuerat spiritus mei, eademque spiritus societate mecum vixerat, nunc ipsum meum halitum, quasi alienum fastidit, & tetrum, contaminatumque penitus aversatur; atque ad mei spiritus suspiria, & gemitus, tam vehementer nauseat, ut non aliter meam vocem, quam rem sibi molestissimam atque ingratissimam fastidiat: & quia eam audire aliquando recusabam flagitiosa suadentem, nunc me conficere molestiis adoritur. Sane quidem cum illam deprecarer supplex per communes filios jam defunctos, & per cineres posteritatis nostræ, nihilo magis ab illa audiebar. Ergo supplex esse cogor iis omnibus, quibus, ut filiis, quondam charitate paterna, prospexi, meis discipulis, & audictoribus veræ doctrinæ, & religionis, quos tenere diligebam; necnon ipsis filiis mearum concubinarum, qui (proh dolor) tranquilla, & jucunda vita fruuntor, meis filiis ingenuis, meisque hæredibus acerbissima nece extinctis. Hos (inquam) cum etiam suppliciter orem, at nunquam exoro; nam ut sunt servili, & perquam vili ingenio, servis se meis pari contumacia, & animi efferati inhumanitate adjunxerunt.

VERS. 18. Homines præterea flagitiosissimi, quibus nihil magis antiquum, quam virtutem, & pietatem, si cum miseria, & calamitate conjuncta videant, irridere, & subsannare, & more petulantissimorum puerorum convitiis, & ludibriis lacessere, me despiciunt, & vehementi cum fastidio abominantur, quod si quando in me conjiciunt oculos, statim dejiciunt, & avertunt, confestim recedentes, atque execrantes meum conspectum. Cum vero illorum petulantiæ cedere statuo, ac me subtrahere conspectui irrisorum, vel cum etiam illis honorem, quem minime debeo, liberaliter impendo, cum illis adventantibus assurgo, novis me scomatis, & contumeliis configunt. Sic illi cum summo mane, non nisi ad me lacerandum, surrexisse videantur, interdiu quoque non nisi de me exagitando, & modis omnibus vexando cogitare videntur.

VERS. 19. Quos vero Regni, & publicæ rei consiliarios, & administros abhibebam, neque conspectu me dignantur, neque auribus, & auditu, neque ulla humanæ vitæ, & convictus societate, & consortio, & cum illis ego quondam consilia, & arcana mei cordis lubens, & fidens patefacerem, at illis ut stultissimus nunc sordeo; atque cum non nemo fuerit, quem peculiari præ cæteris amore, & honore prosequutus fuerim, nunc is etiam immutato animo, odium mihi pro mea charitate rependit.

VERS. 20. Tolerari utcumque hæc mala possent, foris enim tandem sunt. Sed intus implacabiles dolores, & vis morbi incredibilis sæviunt, quibus redigor ad maciem extremam; ut consumptis carnibus vix cutis ossibus hæreat. Quod si quid carnis præter cutem, & pellem reliquum est, id jam computruit; ita totus, & cute, & carne, totisque artubus sanie mano; imò & gingivæ pene jam evanuerunt, ut ipsæ dentium radices apertę videri possint. Quamquam hæc una mei corporis pars, multò minus, quàm membra cætera, detrimentum passa est; nam cum aliæ omnes facultates, atque functiones corporis impeditas sentiam, sola orationis facultas libera mihi concessa est, scio, adversarii callidissimi industria, ut verbo labar & offendam. At artem illius in suam ego perniciem convertam: nam Orationis, & precum unico solatio, & ope me sustentabo.

VERS. 21. Ergo cum ii, quorum erat mihi subvenire, contra jus, fasque me deserverint, vestrum est, ò socii, qui nunc mihi adstatis, miserum hominem, qua possitis ratione, sublevare. Agite itaque & vos, vel leviter mei misereat; vestrum amicitiæ officium iterum, atque iterum imploro miserrimus ego, & Dei Iudicis severissimi severissimo supplicio affectus. Illius enim manus robore, & efficacitate plenissima, lethalia ista mihi vulnera infixit. Verum enim vero ille me non sic cruciat, atque exagitat, ut quem ille persequitur, vos infestetis; sed ut homini afflicto, & miserrimo misericordiæ, & humanitatis officia persolvatis; nam vel ipsi hostes, si ab humanitate omninò alieni non sunt, erga suos ipsos hostes afflictos, atque postratos misericordes esse solent.

VERS. 22. Cur igitur, aut, qua ratione ducti, & impulsi Deo meo persequenti, & laceranti vos ipsos adjutores, & socios præbetis? Cur, si forte ille tot supplicia propter culpam repetat, vos similiter, quasi à me essetis injuria affecti, mihi succensetis? Cur, sicut idem ille non intermissis cruciatibus, ita vos nunquam intermissa contentiosa, contumeliosaque disputatione me vexatis, atque vobis invicem per vices in me omni crudelitate lacerando succeditis? Atqui Deus suo jure utitur, dum de creatura, pro bona voluntate sua, statuit. Vos verò periniqui eritis, si de homine vestri simili, perhumaniter statuendum non censeatis. Nullum (mihi credite) obsequium præstabitis Deo, si quem ille persequitur; vos quoque insectemini. Quanta verò feritas, & inexplebilis humani animi sævitia est, velle hominem devorare, & ferarum more discerpere, famescere alienam vitam, sitireq; alienum sanguinem, & cum me pene jam consumptum, & exanguem intueamini, tamen avidissimè deperire, si quid vel minimum reliquum est vitæ, & sanguinis? Quid verò aliud vos facitis, cum meam existimationem, & famam canino dente roditis, & dilaceratis, & falsis criminationibus de mea innocentia per summam iniquitatem detrahitis. Ergo jam satis sit vobis, meis vos carnibus hucusque exsaturasse, ac me vidisse dolentem, sanie manantem, & totum computrescentem. Videar jam, obsecro, vobis satis pertulisse pœnarum, neque miserrimo homini graviorem vindictam imprecemini.

VERS. 23. Sed cum vos nulla mei consolandi, atque sublevandi cura, vel voluntas tangat, unicum illud, extremumque solatium desiderare cogor, ut hæc ipsa, quæ in vestra præsentia profero de fide Resurrectionis, de humanorum operum; aut premio, aut pœna, de mea innocentia atque suppliciis incredibilibus, publice contestata, & publico instrumento consignata ad memoriam hominum sempiternam permanent.

VERS. 24. Neque satis mihi fuerit, si communi aliarum scripturarum ratione in libro scribantur in charris papyraceis, aut in Philyris biblinis, in asseribus, aut buxis ceratis; tabulas ego requiro multo diuturniores. Incidantur itaque in plumbi lamina, stylo ferreo, vel scalatorio instrumento sculpan-

pantur in silice, saxove durissimo, ut & meæ fidei, meæque innocentiæ perpetuum extare testimonium possit, oamque illud me in extremis ærumnis consolabitur, & sustentabit, licet vos longe à mea sententia, meisque verbis hunc Resurrectionis sensum abesse falso censeatis; quasi jam ego desperanti animo omnem melioris sortis, & conditionis, omnem futuræ vitæ spem abiecerim.

Vers. 25. Etenim ergo ipse certo novi tam mihi peculiari, ac familiari scientia, quam si ipsis oculis haurirem, aut certissimo aliquo experimento didicissem. Scio, inquam, probeque novi Deum meum, cujus ego creatura, & velut mancipium sum, qui me nunc quasi venditum calamitatibus, & hostibus tradidit, fore ut aliquando ab iniquis me possessoribus jure propinquitatis, & consortii cum mea hac humanitate, & natura corporis, & sanguinis redimat, asseratque in libertatem immortalis, beatæque vitæ. Hanc mihi non vanam spem iojicit ille ipse Redemptor meus vivus, qui & ipse vita ipsa est, qui cum olim mortalitatem induet, postqoam mortem ipsam subibit, mortem superabit, & resurgendo, Resurrectionisquoque luce, & lætitia mortuorum suorum corda, corporaque complebit. Si enim ille resurget & nos resurgemus, atque mortalia ista nostra cum cadavere suo suscitabit: cum enim in cinerem ego, & pulverem redigar, unde formatus sum, rursum me, gratia roris cujosdam matutini perfundet, & temperabit, id est gratia Redemptoris mei resurgentis, me iterum refinget, & vivificabit: ille enim est ros lucis, & ab illo mihi sanitatem, & integritatem polliceor. Ego ipsæ felix aliquando, lætusque vivam mei Redemptoris viventis, fruentisque beata immortalitate, societate, & consortio. Non solum enim in hac vita mortali resurgam ex squallore, & ærumnis, in quibus nunc pene mortuus iaceo; sed etiam cum illo resurgam post meum obitum ad immortalem vitam, atque tum meam, tum vero præcipuè illius vitam, & immortalitatem post mortem acerbissimam, cum aliis multis testibus apud perfidos illius hostes contestabor.

Vers. 26. Itaque illius ope, & beneficio consequar, ut licet externa hæc, supremaque vestis, qua nunc contegor, cutis inquam mea, tota lacera, & discissa sit, corrosa à vermibus, & prope absumpta, at olim Deus illam consuat, & resarciat, meque cute restaurata, & integra beata quoque immortalitate amiciat, nam ipsum idem hoc meum corpus, qood impetus, & cruciatus excepit, anima comite, resuscitandum est ut cum illa una fruatur. Et quamvis quidem pellis hæc mea retinere tunc debeat quædam præteritorum cruciatuum vestigia, at illa non deturpabunt, neque imminuent immensam illam immortalis vitæ pulchritudinem pro immani enim scabie, qua totus inhorresco, & pro sævissimis omnium membrorum cruciatibus, spes mihi est fore, ut totus guttis lucis perfundar, totusque stellolis clarissimis ad omnem æternitatem respergar, & colluceam. Tunc sane in carne ipsa hac mea consistens redivivus jucundissimo mei judicis conspectu fruar, cujus adventum jam summis votis expeto: in illius tunc splendore, velut aquila quædam defigam oculos adversum intuens Solem, non cedens splendori, non connivens, non illachrymans; & ad illum venientem in nubibus cum claritate magna, & majestate pernicissime convolabo. Quod si Deus est, qui me vulnerat; idem ipse me sanabit; sic ex ipsarum mearum ærumnarum causa, & auctore, in immortalis vitæ spem assurgo certissimam.

Vers. 27. Outinam jam tantum bonum intueri mihi liceat: conspiciam utique; experiarque mihi benignissimum judicis conspectum, mearum iniuriarum vindicis, & adversua meos adversarios pro me pronuntiantis. His ipsis mei corporis oculis meum judicem contemplabor, ut jam oinime necesse sit, alteri videnti, & narranti credere: ego enim ipse, qui tam sæva patior, idem fruar. Qui vero ab hac mea fide alienus fuerit, & qui per iniquam meæ vitæ calumniam, & criminationem ab alienato à me animo fuerit, is sciat se quoque constituendum ante supremi judicis conspectum, sed non ad voluptatem, & beatæ vitæ gaudium, sed ad cruciatum, & severitatem judicii.

Hæc igitur unica me spes sustentat; nam etsi præ morbi virulentia, & magnitudine, tum renes mei, tum viscera, & cuncta mea præcordia contabuerint, interioresque artus tabe sint exosi, propeque jam consumpti, hæc me cogitatio in summis rerum omnium difficultatibus confirmat, in qua spes meas defigo, ad quam, tanquam ad scopum mea omnia studia, votaqoe ardentissima diriguntur. Hoc unum toto pectore amo, & complector, cujus cogitationem nunquam deponam, cujus desiderium nunquam è meo complexu dimittam, Spes sane non vana, neque fallax: differri poterit; frustrari, aut evanescere non poterit: interim itaque dum mihi meorum laborum merces rependitur in sinum, præmii loco, & pignoris continebo, complectarque firmam, beatamque immortalitatis spem.

Cum hæc ita sint, quorsum perstatis in pertinaci ista vestra contentione, & studio mei persequendi, atque vexandi, & orea hæc dicta bona alioqui, & syncera fide, ac mente prolata, criminandi, atque calumniandi. Quorsum statuitis inter vos de promovenda disputatione per mendacia, & contumelias, non per rationum momenta, neque per veritatem, & æquitatem. Sed fiet aliquando (mihi credite) ut illius olim mentis vos pœniteat, dicatisque: Cur persequebamor virum probum, & innocentem, bene de Deo, deque divinis sentientem? Tunc sane agnoscetis vestrum erratum, neque hanc meam persequutionem in Deum reiicietis, ut nunc facitis, dicentes, ut vestras calumnias excusetis; Quia eum persequitur, oisi Deus, qui omnium merita novit? Frustra enim vos purgabitis ab hoc delicto apud judicem supremum, cum nunc etiam apud vos ipsos deliberationem habeatis, decernatisque, ut omni via, & ratione verbum aliquod meum inconsideranter prolatum possitis aucupari, quod radix & fundamentum sit novæ persequutionis, atque calumniæ. Eorum enim more, qui radices perquirunt, meos investigatis sermones, quo me capere possitis, & peccatum meum aliquod palam coarguere. Tum etiam voltis invenire aliquam peccati latentis, vel adumbratam, & fictam speciem, ex qua, tanquam ex delitescente radice pronuncietis, tot mihi ætumnas accrevisse, totque malorum spinas, & tribulos germinasse. Illud quoqne diligenter exquiritis, quid nam in animo meo infixum hæreat, unde mihi ausua, & confidentia loquendi, vobisque repugnandi, unde constantia, viresque dicendi suppeditentur. Ecce jam meam vobis rectam, integramque de Deo Fidem; firmam Spem, ardentem Charitatem in Redemptorem meum, oieum inquam, præsentis huius vitæ contemptum, immortalitatis desiderium palam exprompsi. Hæc radix verborum meorum, inde mea lingua elicit, & exurgit, quæ dicenda, quæ respondenda vobis habeo; hæc meum animum erigit, & confirmat, ne malis ullis, ne vobis perperam suadentibus cedam, obsequarve. Vers. 28.

Quare cum manifestæ calumniæ teneamini, atque improbi contradicendi studii, timere profecto grave aliquod supplicium deberetis, factique vos pœnitere, nt declinaretis divinam vestris capitibus jam jam imminentem vindictam, & districtum Divinæ justitiæ mucronem vestris cervicibus minantem; Neque immerito; nam cum per simulatam calumniam, & ementiam sanctitatis speciem Divinæ causæ patroni, & opitulatores videri vultis, me condemoatis immeritum. Sed dolendum, nam male secure, valdeque supine agitis, nec videtis fulgurantem gladium, quem Deus, vagina licet sua nudatum, at sub pallio, & umbra manus suæ continet, ut repente, & quasi per insidias in vestra latera adactus, gravius, altiusque vulneret. Gladium sane dixi, non aliud, quam Divinam indignationem iniquitatum ultricem; & severitatem illius judicii; quæ si semel in improbos stringitur, insimulatum quoddam imperium est, parcere, & revocari nescium. Atque hæc dixerim, quo vobis persuasum sit scelus vestrum non abiturum impune, neque me innocentem non reportaturum meæ innocentiæ testimonium; nam veniet tandem severissimus judex in nubibus cœli cum virtute multa, & majestate, gladium non manu, sed ore premens, ut spiritu oris sui interficiat impium. Quare non mecum, sed cum ipso supremo judice jam deinceps vos disceptaturos fore scitote; à quo gravissima supplicia constituta sunt in eos, qui innocentes per calumnias vexaot, & humanitatis, atque misericordiæ jura nefarie violant. Vers. 29.

Vers. 1. Respondens autem Job dixit.

1 *Respondere loco usurpatum. Job mysteria loquitur. Respondendi lenitas.*

2 *Particula, usquequo, varius usus. Præsens pro Futuro. Illustratus David.*

3 *Affligere in sacro sermone; Verbum vehemens:*

4 *Quid Asterere; Explicatus Ieremias.*

5 *Quantum vim habeant ad pungendum verba, & contumeliæ, & quantam difficultatem ad perferendum. Illustratus semel, & iterum Salomon.*

1 Respōdere. DIximus sæpè Verbum *Respondendi:* non semper afferre responsionem aliquam adhibitam adversatiorum argumentis, & impugnationibus suæ innocentiæ. Hoc tamen loco affert fastidium, & defatigarionem tum animi, tum aurium quotidianis convitiis, & importunissimis objectionibus. Diximus etiam non semel, *responsum*, non solum verbis, sed quacumque actione erga alium præstari posse. Ergo quidquid nunc dicat Job, quicquid agat post orationem Baldad, illi respondet. [Vide c. 4. vers. 1. n. 2]

[Ambr. de Interp. Job lib. 5.] Duo tamen hoc loco videtur observasse Div. Ambrosius, primum, fuisse hoc responsum lene; *Vt suis* (inquit) *amicis puderem incuteret*: Secundum (quod nuper dicebamus) nunc potissimum Job *loqui mysteria*; & quidem loqui, *non carnis gemitus, & corporis infirmitates, sed voces spiritus, quibus urgeret, non quibus cederet*. Quare hoc responsum, quod ab animo minime perturbato proficiscebatur plenum erat spiritu, virtute, efficatitate.

Vers. 2. Usquequo affligitis animam meam, & atteritis me sermonibus?

2 CUm ea omnia, quæ amici desiderabant de impiorum suppliciis, & interitu dicta vellent propter ipsum Iob, merito is conqueritur, contumeliis, & modis indignis secum agi, & singulis amicorum sententiis suam vitam, atque existimationem violari, & ut observat Nicetas, ipsaque ostendunt verba, non tantum ad Baldad, sed ad omnes tres amicos orationem dirigit. [Nicetas.]

[Vsquequo particula futuri temporis.] *Vsquequo affligitis?* Particula illa videtur exigere verbum futuri temporis, quemadmodum in Hebræo, & Græco est; quamvis Septuaginta non solum jungunt cum verbo præsentis temporis. Psalm. 12. 1. 2. 3. *Vsquequo Domine obliviscerris me in finem, usquequo avertis faciem tuam à me? Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? Vsquequo exaltabitur inimicus meus, &c.* Unde cum quater repetatur illa particula, *usquequo*, id est, quandiu, usque ad quod tempus, bis jungitur cum futuro, bis cum præsenti, licet in Hebrǫo semper sit futurum. Ergo ubi cum præsenti fuerit, significare poterit, ejus rei, quam verbum significat, præsentiam quandam, & perpetuitatem indefessam, ut hoc loco, *usquequo affligitis?* nunquam non affligitis; Nunc etiam affligendi studium non modo non intermittitis, verum de novo instauratis, & redintegratis. Præterea, particula *Ghad* est idem, quod *Adhuc*. Sic hoc loco, *Adhuc affligitis*.

Affligitis animum meam. Septuaginta. *Molestiam facitis animo meo* Propriè ex Hebræo contristabitis, dolore, mœstitia afficietis, affert enim *Iagu*, internam mœstitiam animi, atque dolorem, illum præsertim, qui ex contemptu quodam, humiliatione, aut abjectione nascitur, atque ex seviore alterius increpatione, verbo,
יגה aut opere. Quare interpres aliis locis vertit. *Contristare*, Humiliare, Abiicere. Thren. 3. 32. *Si abiecit* (affliait, Septuaginta, *humiliavit*) *miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum*. Sicut enim verbum
3 *miserendi*, omnem benevolentiam, & profusum favorem, gratiam, charitatem affert; ita verbum *abjiciendi*,
הוה seu *affligendi* omnia his contraria. Ergo *afflictio* hæc, quam Job perferebat, plena erat contemptu, & contumelia, atque omnis commiserationis expers; plena etiam dolore, & cruciatu animi. Præterea dixit, *animam meam*, animum, vitam, me ipsum; quasi non satis videatur vobis hic meus cruciatus corporis, animum præterea meum incredibiliter exagitatis. Origenes in Catena, ad quandam animi lassitudinem, & defatigationem refert. *Vt flaccescens* (inquit) *animo dicas, quousque fessam facietis animam meam; & velut gravi pondere me verbis onerabitis?* [Verbu affligedi vehemens. LXX. Incrementum orationis. Origen.]

4 דכא *Et atteritis me*. Verbum vehemens; quamvis enim sæpè vertatur à Latino: *humiliare, consumere*, sed quidem propriè est humiliare, & opprimere contundendo, confringendo, consumendo, comminuendo, quemadmodum id, quod pedibus comminuitur, & teritur, & ad minutissimas particulas redigitur, ut Thren. 3. 34. ab hac radice: *Ut contereret sub pedibus eius omnes vinctos terra*. Si ad Latinam proprietatem atterendi, & comminuendi respicias, dicere possis: * Attenuatis, & consumitis animi vires; tolerantiæ robur exile redditis, & extenuatum. Septuaginta: *Destruitis me*. Scholiastes; *Iustitiæ meas defensiones contrariis sermonibus labefactare nitimini; & hostium more, pro iaculis, verba mittitis, quibus animi robur infringatis*. Sic igitur dicit se attenuatum, & contusum sermonibus amicorum, & quod videbatur integrum à morbis, animum videlicet, atque cor, nunc confici, & comminui, quasi attritum durissimis sermonibus. [Asterere verbum acre. * Adelgazaisme, y gastaisme la paciencia. LXX. Niceta.]

5 *Sermonibus*. Ingemiscit ad verba, qui ad tot malorum verbera tacitus, & elinguis perstitit. *Nihil* (inquit Origenes) *sic hominis attingit animum, ut sermo durus*. Dura vero omnia vim illam habent atterendi, & attenuandi: quare ad contumeliam, & sermonem durum tanquam ad Lydium lapidem attrita patientia probatur, & examinatur: nam *Sæpenumero* (inquit Origenes) *qui corporis cruciamenta toleravit, non passus est verba*. Accinit Ambrosius; *Nihil sic penetrat animam, sicut sermo fucatus: nihil iterum sic mordet, ut durior sermo*. Chrysostomus quoque homil. 15. in Matth. ait; *Nescio quomodo omnibus pene rebus amarius solent mordere maledicta, cum certe multi etiam ad aquenm convolarunt, fumi opprobrii non ferentes*. Et illud quidem observat in aliis Beatitudinibus, infinite dictum à Christo Domino: *Beati pauperes, Beati misericordes, &c.* Sed ad ipsos Apostolos sermonem dirigens ait: *Beati estis, cum exprobaverint vobis, & dixerint omne malum verbum adversum vos*, videlicet ostendens, *ipsorum hoc esse præcipuum, super alios omnes: illud Doctorum esse proprium. & quod nisi quis illis, quas superius posuit, armatus fuerit virtutibus, ad hæc nequaquam prodire possit certamina*. Certe Paulus scribens ad Hebr. 10. 32. *Magnum certamen esse testatur, cum quis opprobriis spectaculum fit*: idest publice, & cunctis spectantibus opprobriis appetitur. *Magnum* autem *certamen* vocat quod *multum* dicere ea proprietate vocis Græcæ possis, aut multiplex, quod ingens est exaggeratio contumeliæ, quasi cum multis hostibus confligat, qui cum una contumelia depugnat: *contumeliam enim perferre* (ut Origenes dixit) *magni est viri*. Sara illa filia Raguelis, quæ virago licet, sed vir tandem non erat, cum septem illius sponsos interfecisset Cacodæmon Asmodæus, at nihil peculiare in luctu, & mærore fecisse dicitur; *Cum vero audivit improperium ab una ex ancillis, tribus diebus, & tribus noctibus non manducavit neque bibit: sed in oratione persistens cum lachrymis deprecabatur Deum, ut ab isto improperio liberaret eam*. In hanc rem à Sapiente dictum est; *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui*. Durus enim amici sermo, atterendo animum amici, & obtundendo aures, animi etiam sensum, atque dolorem acutiorem reddit: tum etiam audientis indignationem, & iram concitat, & exacuit, sicut Scriptum est; *Sermo durus* (propriè, *sermo doloris, aut tristitiæ*. Septuaginta: *tristis* Theodotio *molestus*) *suscitat furorem*, vel, ut est in Hebræo, *Facit ascendere furorem*, eleganter. Tygurina: *Bilem movet*. Nimirum flammæ instar suscitatur audientis indignatio, si quis contumeliosis verbis, veluti follibus, insufflet. Sed respondere possent amici Job; Ubi, ò amice, contumelia, ubi durus sermo? tantum te gravissimi, atque modestissimis de divina Providentia, & impiorum supplicio sententiis, & parabolis emollire conamur. Sane; sed parabolis vestris me (inquit Job) pungitis, atque dilaceratis: nam *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in manu stultorum*. Sicut enim spinosa temulenti manus, quem apprehendit... [Acerbitas verborum, & contumeliarum. Orig. Ambr. l. 5. de Interp. Job. Chrysost. Doctorum proprium, patientia contumeliarum. Vna contumelia instar multorum. πολλὰ. Orig. Tob. 3. 10. 11. Prov. 15. 9. Prov. 5. Pagnin. Regia. Tigur. Stultus instar temulenti amicis eriam noxius.]

appre-

apprehendit (quamvis id amicitiæ, & benevolentiæ causa faciat) pungat, & lædat, necesse est, sic stultus cum parabolas importunè usurpat, & accommodat iis, in quos non quadrant, illos lædit, & quidquid nascatur, & germinet in illorum manu, aut ex illo rumore, nocivum est. Ille autem, & stultus, & temulentus non immerito appellari potest, qui immoderato aliquo affectu circumagitur qualem amici adversum Job conceperant.

Vers. 3. En decies confunditis me, & non erubescitis opprimentes me.

1 *Denarii varia acceptione. Pro numero indefinito ultra decem.*

2 *Multa de Denario numero ex sacris, atque profanis. Explicatur Moyses, & Salomon.*

3 *Confundere quid propriè. Iob figura Christi.*

4 *Erubescere quid. Pro Morari, & cessare. Explicatur locus Judicum, & David.*

5 *Opprimere quid propriè. Fides, & laus Vulgatæ. Inconstantia aliorum Interpretum.*

6 *Correctio non indecora, aut contumeliosa esto. Illustratus Ecclesiasticus.*

1 *Denarii varia significationes.* *Caiet.* *D. Thom.* *Hugo.* *Dionys.*

EN decies Numerum denarium accipi vult Cajetanus, ut verba ipsa sonant: quare observat quinquies tantum loquutos esse adhuc amicos Job, quinquies item respondisse Job. Propterea tum audiendo, tum etiam respondendo, *decem* omninò vicibus se pudore affectum recenset. Haurire potuit hanc interpretandi rationem à Divo Thoma, qui illam non obscure indicavit. Explicavit postea, & aliquanto auxit Hugo; sequutus est Dionysius. Et ipsas Jobi responsiones, vel quod laboriosæ sibi exstiterent, vel quod cum tædio, & indignatione ab amicis susciperentur, ait redundasse in confusionem ipsius Job. Acutum hoc, & laboriosum potius, quam solidum, & simplex. Nam nemo sanè in numero debet ponere hanc ipsam responsionem, quam nunc exorditur Job, imò neque responsionem ullam. Quis enim acceptarum contumeliarum responsiones, & depulsiones à se ipso factas appellat suas *confusiones*? Hoc cum videret Philippus, computavit amicorum tantum accusationes, & has quidem solum quinque; quare non posse illo denario numero simpliciter accepto intelligi; *Quidsit* (inquit) *quod ait, decies, requirendum est: cum Eliphaz, & Baldad bis numero usque ad istum locum illi responderint, Sophar vero semel tantum.* *Philip.* Ergo quid in hoc loco magis germanum, & simplex, aut magis clarum, & verum, quam denarium numerum sumi pro indefinito, atque, quod perfectissimus numerus sit, denotare multitudinem? Plura congererem, si pluribus indigeret res clarissima. Invenies de perfectione denarii,

2 *Denarius pro numero indefinito.* & ut omnes in se numeros comprehendat, atque omnes numerorum differentias, plura apud Philonem libro de *Congressu quærendæ eruditionis gratia, & de Decalogo.* Non nihil Origenes Homil. 13. in Levit. & 3. in Josue. *Orig.* Certe denarius numerus, ut qui numerandi finis sit, videtur maximus: nam cum ad decem pervenitur, ulterius non itur, sed iterum resumitur unitas, & denario adjungitur, &c. de quo in Fast. Ovid.

Ovid.

Semper ad usque decem numero crescente venitur.
Principium spatiis sumitur inde novis.

Denarius omnes numeros gignit. Et quidem eadem mensura, quæ gignit Denarium, omnes numeros quantumcunque maximos gignit, ita ut & Centenarius, & Millenarius, denarii quidam sint: nam sicut Denarius mensuratur uno, duobus, &c. ita Centenarius mensuratur Denariis, uno, duobus, &c. Quid quod sicut Denarius hac multitudine, & veluti infinitate gravidus est, ita, & decima quæque omnia gravitate quadam, & magnitudine excellunt? Ita enim Latini *Decumana* vocarunt, quæ excellentissima, & amplissima in suo quæque genere essent. *Decumana omnia magna.* *Festus.* Certe Festus scribit: *Decumana ova, & Decumanos fluctus dici, quæ sunt magni, nam, & Ovum decimum maius nascitur, & fluctus decimus fieri maximus dicitur*, quod & testatur Beda libro de Constitutione mundi, & Ovidius:

Ovid. 1. de Trist.

Qui venit hinc fluctus, fluctus supereminet omnes.
Posterior nono est, undecimoque prior.

Lucan. lib. 5. Lucanus quoque lib. 4.

Hæc fatum, decimus, dictum mirabile, fluctus,
Invalida cum puppe levat. ————

Mirum igitur non est, si *decies* pro magno numero usurpetur. Sed ex Scripturis pauca accipe. Apocal. 2. 10. *Habebitis tribulationem diebus decem Dies decem* (inquit Philippus) *pro toto tempore nominavit.* *Pilippus* Idemque antea docuerat Origenes homil. 2. in Apocal. Postea Beda. Deut. 23. 3. *Ammonites, & Moabites, etiam post decimam generationem, non intrabunt in Ecclesiam Domini.* In Hebr. *etiam generatione decima*; Septuaginta: *usque ad decimam generationem*, id est, etiam post multas generationes imò nunquam intrabunt, &c.

An Denarius numerus acceptatur pro numero minori. Sed objicies, numerum denarium indefinite quidem debere hoc loco accipi, sed non pro majori numero ultra decem, sed pro minori, citra decem: nam disputationes amicorum, quibus se læsum, & confusum dicit Iob, quinque tantum fuerunt: non erit igitur hoc loco Denarius multitudinis nota. Respondeo non semel, sed sæpè in singulis disputationibus pudore, & ignominia affectum fuisse Job. Sed esto quinquies tantum ignominiam, & contumeliam acceperit, observandum tamen est, notas multitudinis solere per Hyperbolen usurpari, ita ut *Decies*, significet etiam ultra decem plurima, quamvis res ipsa infra decem constiterit. *Hiperbole.* Sic igitur Iob *Decies*; id est, sæpè, ac diu, ac sine numero oppugnatum se, per Hyperbolen conqueritur, quamvis suæ vitæ, ac morum impugnationes potissimæ quinque tantum fuerint. Quare illam regulam pro numeris tradit Philippus: *Sunt numeri, in quibus sola auctoritas perfectionis tenenda est, non autem ratio perscrutanda.* *Regula Scriptura in numeris.* Quod autem *Decem* dicantur aliquando in Scriptura de numero minori, quam decem uno, aut altero exemplo ostendemus: *Decē pro numero minori.* Ecclesiastæ 7. 20. *Sapientia confortavit sapientem super decem Principes civitatis*, videlicet, quod melius defendere, & tueri possit civitatem sapiens, quam Principes omnes, quibus demandata est cura civitatis, & tamen in civitatibus Principes (ad eum enim morem allusio fit) non denos, sed septenos fuisse, scribit Iosephus. *Ioseph.* Præterea Genes. 31. 7. 41. ait Iacob de Laban: *Mutavit mercedem meam decem vicibus* quod tamen (ut statim explicat) bis tantum factum scribitur: *Si quando dixit: Variæ erunt mercedes tuæ: pariebant omnes oves varios fœtus, quando vero econtrario ait; Alba quæque accipies pro mercede, omnes greges alba pepererunt.* *An Laban decem vicibus mutaverit mercedem Iacob.* Scio Hieronym. in Tradit. existimare sine ulla figura sermonis *decem vicibus* mutatam fuisse à Laban mercedem Iacob, idque potuisse contingere sex tantum annorum spatio, nam sicut in Italia, ita & in Mesopotamia. *Hieron.*

Virg. Geor.

Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.

Sed tanta levitas dictorum, & conventorum Laban videtur incredibilis; tum etiam Iacob unam tantum ad missuram ovium, id est, conceptus primi temporis sibi deligebat, non Serotinus, ut dicitur Genes. 30. 42. *Gen. 30. 42.* Ergo, *Decem*, pro duobus dixit Iacob. Iob vero *Decies*, pro quinquies: atque uterque sæpè significavit, numerum videlicet indefinitum pro definito, & certo.

3 כלם *Amicorū studiū in dehonestādo Iobo.* *Confunditis*, ignominiæ, pudore afficitis. Est verbum, quod honori, & honestati opponitur, quare quod pudori, & confusioni Iobo fuit, arguit sane amicorum impudentiam; rursus horum procacitas lacessendi ostendit Iobi in audiendo, & perferendo patientiam inauditam; nam non *avertit faciem*, non autem *ab increpantibus*. Quanto melius ille, qui cum suos moneret, atque corriperet severius; *Non* (inquit) *ut confundam vos, hæc scribo, sed ut filios meos charissimos moneo*. *1. Cor. 4. 14.* Dices Iobum ab illo didicisse, cujus ipse figuram gerebat aliquando dicturi: *Faciem meam non averti ab increpantibus.* *Isa. 5. 6.* Vox originalis huius ipsius radicis *confusionem* notat, quam etiam agnoverunt Septuaginta *à confusione*; alii *ab opprobriis*: alii *ab ignominiis: à contumeliis*, alii, idest confusiones, & contumelias sæpe in me jactatas immota fronte excepi: nunquam præ pudore, aut confusione * *averti faciem*, imò neque demisi, aut corrugavi, sed hilarem, & exporrectam objeci contumeliis, & confusionibus. *LXX. Compl. Pagnin. Regin. Vatab.* ** Hæc tostro amis afretas.* Quare sequitur patientiæ præmium: nam quamvis quis multas confusiones, & dedecora sustineat, sed tamen patientiæ præsidio nullum dedecus potest illi imprimi, cui ipsa dedecora, & confusiones pariunt honorem, & gloriam: *Patientia præmium.* *Dominus* (inquit) *meus, auxiliator meus, ideo non sum confusus: ideo posui faciem meam, ut petram durissimam, & scio, quoniam non confundar iuxta est, qui iustificat me, quis contradicet mihi?* Quod percommode convenit in personam

nam Iob, quem contradicentibus licet amicis; justificavit
Deus.

Et observandum quidem totam hanc *confusionis* rem
apud Isaiam concludi illo verbo *contradicendi*, quod de-
חרב clarat amplius vim illam *confundendi*; est enim confunde-
re contradicendo, molestando, resistendo. Quare ab ea-
dem radice dictum est supra cap. 11.3. *A nullo confutaberis*,
& Iudicum 18.7. *Nullo penitus resistente*. Sic Ruth. 2. 15.
Si vobiscum metere voluerit, ne prohibeatis eam, ex Hebr.
LXX. Septuaginta: *Ne confundatis eam*, aut, ne pudefaciatis.
Conqueritur igitur Iob quod sæpè refutetur ab inimicis, &
suam innocentiam tueri per vim, & contumelias resistant,
Pagnin. & à iustis clamoribus, & acerbissimi doloris significationi-
Regia. bus illum prohibeant. Vides, quot, & quanta in sacra una
voce lateant.

4 *Et non erubescitis*. Verbum aliquanto lenius quam su-
perius, *confundere*. Cum vestris me opprobriis vehemen-
ter pudefaciatis, sed vos tamen neque leniter erubescitis
בו ex tam iniqua contumeliarum jactatione. *Grave* (inquit
Nicet. Nicetas) *est obtrectare absentibus; vos autem omni abiecta*
Orig. *verecundia; mihi coram convitium facitis*. Atque Orige-
nes: *Ubi quis pudoris lineas transilierit, coram iactat male-
dictum*. Et quidem notandum est, quod sicut *confundere*
denotat molestiam, resistentiam, & injuriam factam alte-
ri; ita hoc verbum *erubescendi*, ex sua proprietate vide-
tur afferre eum pudorem, quo quis consternatur animo, &
deterretur ab aliquo opere faciendo, vel quasi rigescens
moram facit, & consistit. Sic videas hoc verbum coniungi
cum tremore, Ierem. 48. 1. *Confusa est fortis, & tremuit*,
& sic Exodi 32. 1. *Videns populus, quod moram faceret Moy-
ses*, proprie ex Hebræo, *quod erubesceret*. Alii, *quod confu-
sionem faceret*, id est, quod veluti pudore aliquo retarda-
retur à veniendo, & Iudith 5. 28. * *Cur moratur regredi*
* De que *currus eius*, proprie, Cur erubescit? An victus est, ut pu-
tiene em- dore detineatur regredi? & Psalm. 31. 18. * *Erubescant im-
pacho, ni pii, & deducantur in infernum*, id est, à me persequendo
verguẽça prohibeat illos pudor: pudore illos corripe, ut cessent
do bolver jam, aut certe viam illis vivendi præclude. Sic igitur ait
a su casa? Iob, *Non erubescitis*, non cessatis, nullus vos pudor cohi-
* Tengan bet: nam in toe opprimendo inique coepistis, iniquius nunc
empacho, instatis.
de hazer, *Opprimentes me*. Vox, quam hoc tantum loco in hac si-
lo que ha- gnificatione usurpavit Interpres. Neque vero alibi videtur
zen. occurrere, quam Isa. 3. 9. ubi ad impudentiam perfrictæ
5 frontis refertur, si tamen descendit ab hac radice: * *Agni-
Varia lect. tio vultus eorum respondit (testimonium dat) eis*. Septua-
* En la frẽ- ginta; *Confusio vultus eorum*. Sed Hebræi ex opposito;
te erañ es- nam Complutenses, *Impudentia*, Rab. David Kimhi;
crito, quiẽ *durities faciei*. Quare hoc etiam loco alii legunt, *Indurati
son. mihi*; Cajetanus, *Audetis in me*; Ausus aufert temerita-
Complut. tem; & impudentiam. Alii vertunt. * *Non pudet quod
Regia. apparetis mihi*, id est, aperte adversamini, & coram oblo-
Forster. quimini; vel aperta, denudata, perfrictaque fronte coram
* No s meis me statis. Pagninus, *subsannatis*; Catenæ Græcæ Inter-
verguenca pretes Latinus, *insultatis mihi*; Septuaginta Vaticani;
de parecer *Infesti estis*; Vatabl. *alios mihi vos exhibetis*. Sed videtur
delante de confundere *Hacar*, cum radice *Nacar*, quæ ab alienatione
mi cõ vue- affert. Rab. Mardokai quamvis illam faciei impudentiam
stra cara agnoscat, sed significationem verbi *Hacar* ait esse, *admira-
descubier- tionem*; quare vertit, & legit: *Non erubuistis; obstupescetis
ta. mihi*, id est, *obstupescatis, & admiremini de me*. Quisque
Paguin. pro suo libito vertit, quod singulari huic convenire loco in-
Comitol. tellexit.
LXX Quanta, Deus bone, aberratio, & varietas cum aver-
R. Mardo- tunt oculos à luce Vulgatæ lectionis. Et verò Hierony-
kai. mus attendens ad Loci exigentiam, eam significationem at-
הכר tribuit, quam res ipsa postulabat: nam *oppressionem* dixit,
נכר inanem illam verborum turbam, & profluentiam, atque
Hieron. contumeliosam, & impudentem iniuriarum repetitionem,
qua obruere conabantur patientissimum Iob, ad quam rem
Compl. Septuaginta Complutenses proculdubio respexerunt legen-
tes: *Non reverentes me, incumbitis mihi*, ut quasi incum-
bens, & ruens verborum pondus opprimat, & conterat im-
becillum.

6 Sed illud paucis exponendum, quod ait Iob in ipsa ra-
tione positum esse, ut virum probum, & sobrium pudeat
opprimere imbecillum, vel quoniam quæ contumeliis cor-
reptio, & increpatio fit, vera correptio non est, sicut
testatur Ecclesiasticus cap. 20. 2. *Est correptio mendax in
ira contumeliosi*. Quod Septuaginta dixerunt; *Est correptio
indecora*, non solum quod contumeliæ indecore sint au- LXX.
dienti, & excipienti; sed indecoræ, & pudendæ sint di-
centi, & corripienti. Secundo, quoniam fictæ amicitiæ
verissimum indicium est convitium, aut contumelia: nam
neque *gladius*, neque *os triste* est contra amicitiæ legem:
Excepto convitio, & improperio, & superbia; Eccles. 22. 1.
Quem autem non pudeat violatæ amicitiæ? Tertio quo-
niam iniquum est, & humanæ imbecillitati erubescen-
dum, exprobare homini, quibus tu similiter obnoxius sis,
& quæ Dei occulto judicio decernuntur, & immittuntur,
alicui manifestæ causæ velle tribuere. Rationem hanc ex-
primere voluerunt Septuaginta, qui locum hunc, atque
sequentem hac veluti paraphrasi illuminarunt: *Scitote tan-
tum, quia Dominus fecit me sic loquimini contra me*. Au- Comitol.
gustini lectio, & Interpres Catenæ, *fecit mihi*, sed res
eadem clarius exprimitur ab ipso Iob infra Vers. 6. ubi lu-
culentius tractabitur.

Vers. 4. Nempe, etsi ignoravi, mecum erit ignorantia mea.

1 *Ignorare ad opus relatum. Illustratus David.*
2 *Aliquid cum aliquo esse. Hispanismus.*
3 *An Iob aliquando fateatur se errasse. Concessio, & Confessio nihil nocitura, quæ figura.*
4 *Erigere se adversus aliquem ad verba referri, & insolentiam.*
5 *Quid magnificatis eris? Lingua exerta, apertum os subsannantium.*
6 *Peccatum, opprobrium.*

Quasi è re vestra sit, meam ignorantiam ante om-
nium oculos traducere, ita quisque mihi injurias, 1
& contumelias imponit, & me erroris accusat, atque non
de alio facinore, quam de meo aut scelere, aut errore ca-
nit triumphum. *Nempe, etsi ignoravi* si quid erravi ver-
bis, aut responsionibus, & meæ innocentiæ defensione,
nihil vos læsi. Est hæc ignorantia non solum in verbis, sed Ignorãtia
etiam in opere, & quæ delictum, & peccatum efficit. Sic de ipso ope-
cum Habacuc populi peccata deprecaretur per Messiam, re.
cujus adventum ardentissime, postulat, *Orationem fecit*, Habac. 3.
Pro ignorantiis, atque etiam Psalm. 18. 13. ubi Septuagin- in Titulo
ta legunt, *Delicta quis intelligit*? Hieronymus ex Hebræo
transtulit: *errores*. Alii: *ignorantias*. Est, videlicet ista LXX.
ignorantia, aut error velut practica quædam descriptio Hieron.
pravi operis, ut illud Proverb. 5. 20. ab hac ipsa radice. שגה
Quare reduceris fili mi ab aliena? prop. ex Hebr. Quare,
errabis, aut *hallucinaberis*? sic igitur ait Iob ei to error, &
meæ innocentiæ existimatio me seducat, & in peccatum
conjiciat, &c. Hoc cum videret Græcæ Catenæ auctor, Nicetas.
Ignorantiam hanc non de verbis tantum, sed ipso quoque
opere accipiendam, ita eleganter explicuit: *Illam* (inquit)
*vobis concedo hypothesim, me prave vixisse, pravam vero vi-
tam pravis etiam & falsis rationibus me nunc velle tueri*,
*neque me velle ab errore discedere: an non decebat vos tot
mala patienti homini, & verba qualiacumque facienti ve-
niam tribuere*? Sic igitur error, quicumque fuerit iste
meus error, aut ante actæ vitæ pravitas, non nocebit vo-
bis *Mecum erit*, prop. mecum morabitur, dormiet, mane-
bit, pernoctabit, habitabit. Hæc omnia significat verbum 2
Lun, ego referam, aut pœnam, aut præmium mei erroris: לן
mecum, contra me, quare quod dixit Greg. ad proprieta- Gregor.
tem Latinam, *mecum erit*, id est, *pro me faciet, & mihi erit
utilis ignorantia, quam scientia inflans*. Sensus est accom-
modatitius, & quæsitus magis, quam proprius, & sim-
plex, sicut & ille, quem assignat Dionysius; *mecum erit*,
idest, Mecum ego humiliter illam considero. Vel depre- Dionys.
canter; mecum moretur, mecum pernoctet, non vagetur
in ore, & conventiculis aliorum non proferatis in publi-
cum, sed vestra charitas operiat multitudinem meorum
peccatorum. *Audistis forte verbum adversus me, commo-
riatur in vobis, fidentes, quod non vos disrumpet*, sit vobi- Eccl. 19. 10.
scum, sit mecum, non excitetis tragœdias: *Non audiatur* Isa. 42. 2.
clamor vester *foris*. In alium sensum detorsit sententia lectio
Tygurina acutiorem sane, quam textui Originali congruen- Tygur.
tiorem: *Etenim si omnino erro, constat mihi ratio; qua in erro-
rem abduxit*. Quare illud *mecum*, perinde erit, ac si dixisset,
mecum est illius ratio, meum est meæ assertionis ra-
tionem investigare, atque reddere, nostrates sic ex-
plica-

plicarent: Errare vobis videor; sit sane, ego me intelligo.

An Iob fateatur, aliquando se errasse. Philip. Beda. Astun. LXX. Quint. l. 9. cap. 2. Nicet. Confessio. Confessio nihil nocitura.

3 Sed illud quæstionem habet, an his verbis ingenue fateatur Iob, se aliquando errore, aut ignorantia peccasse? nam sic colligi ex hac sententia asserunt Philippus, & Beda, & ex recentioribus, Astunica. Favet his lectio Septuaginta, qui hanc teaunt hujus loci paraphrasim: *Esto utique in veritate ego erravi, & apud me moratur error, loqui verba, quæ non oportebat, & verba mea errant, & non in tempore.* Sed quis non videat hæc ex concessione esse dicta, ut eleganter observavit Nicetas? est videlicet? *Concessio*, ut Fabius ait, *cum aliquid etiam iniquum videmur causæ fiducia pati*, & conjungit cum ea figura, quæ apud eundem appellatur; *Confessio nihil nocitura*. Firmus igitur semper fuit Job in suæ vitæ defensione, neque admisit erratum; sed nunc quasi ex hypothesi argute argumentatur contra suos amicos; Caput nostræ controversiæ est, an ego sustineam tot mala, propter superioris vitæ scelera. Quid quæso ad rem istam probandam facit, quod ego nunc multa, & ardenter loquar, aut quod me vos verbosum, & multiloquum per contumeliam appelletis? Esto ita sit, & importune loquutus multa fuerim, an ea eo rectè concludetis me innocenter non vixisse. De vitio igitur, aut errore sui sermonis nihil nunc affirmat, an verò postea culpam aliquam fateatur, & agnoscat, disputabimus accurrate inferius cap. 42. vers. 3.

Vers. 5. At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobriis meis.

4 QUorsum igitur honori vestro gloriosum ducitis indignis me contumeliis vexare: & inde vos erigitis, & extollitis, unde mihi omnem probitatis laudem eripere conamini? *Erigimini*, prop. ingrandescitis, exaltamini. Septuaginta, *super me magnificamini*: Magnificatis super me supplantationem; erigitis calcaneum, ut me in sterco-re jacentem proculcetis. Cum vehementia intelligit Nicetas; *In hominem in tantis ærumnis versantem impetum facitis, ac propemodum pedibus obterentes, insultatis.* Non vos sane in pulvere sedetis mecum, qui animo, & verbis *contra me erigimini*. Fortè etiam *erectio* hæc, & magnificatio ad superbiæ tumorem pertinet; Extollimini, ac plenis, & inflatis buccis adversus miserum, & imbecillum debacchamini. Sed verbum *erigendi*, & *magnificandi*, ad verborum potissimum, & contumeliarum insolentiam referri hoc loco, colligi ea illo potest. Abdiæ 12. *Non magnificabis os tuum in die angustiæ*, cum Idumæa loquitur; hortaturque, ne multa cum insolentia, & irrisione loquatur, cum viderit Ierusalem captam ab Assyriis, & Babyloniis. Nam mirum est, ut alienæ miseriæ, & ærumnæ loquendi, & subsannandi, atque *os dilatandi* uberem materiam videntibus, & feliciter agentibus offerant, subsannatio autem aliquando fit magnificato ore, id est dilatato, atque hiante, diductis labiis, necnon etiam exerta lingua, sic sane Gallus ille, qui ad singulare certamen Romanum aliquem provocabat, cui torquem detraxit T. Manlius, Describitur à Claudio Quadrigario, in sua historia, referente Agellio lib. 10. cap. 13. *Gallus*) inquit) *irridere cœpit, atque linguam exertare.* Ergo quid se amici, instar inimicorum, erigerent, & magnificarent eos, necnon etiam linguam subsannando exererent, merito conqueritur Job. Rem similem deplorabat Jeremias verbis prope eisdem Thren. 1. 9. *Vide Domine afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus*, quod verò magnificatio hæc referatur ad exaggerationem erroris, ita quod levissima Iobi errata amici *exaggerent*, & amplificent, ut Vatablus vult, acutum potius est, quam proprium, & germanum ad intelligentiam Hebraismi.

גדל

LXX.

Nicet.

5 *Insolens iactatio contumeliarum, magnificatio oris.*

Subsannatio aperto ore, & exerta lingua.

Gellius.

Vatab.

6 *Et arguitis.* Increpatis, & corripitis, *opprobriis*, probose, & contumeliose: non *in spissa lrattatis. Opprobrium* autem suum appellat Job, quod amici suis argumentationibus concludere conabantur, peccatorem esse, & propterea affligi à Deo. Non valdè adstricta litteræ, sed paulo laxior, non tamen inelegans paraphrasis Tygurina totius hujus sententiæ; *Magnum quiddam in me oppugnando efficere conamini, & per calamitatem meam vestram intentionem fulcire.*

Tygur.

Vers. 6. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo judicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit.

1 *Miserorum pœna non est ab aliis prosequenda cum gaudio, & opprobrio, sed cum miseratione. Explicatus David, Salomon, Ieremias.*

2 *Deus plerumque inæquales hominum sortes commutans, si quis gaudeat de calamitate proximi. Illustratus David, & Salomon. Divitum doctrina.*

3 *Verbum, Scitote, aut intelligite, minas habet. Explicatus Moyses, & David.*

4 *Affligere quid in sacro sermone, quid Perverte-re.*

5 *Iniquitas divini judicii quo pacto exponenda. Explicatus Ieremias. Deus affligens, sed non propter peccata, non judicat.*

6 *Quid Flagellum, quid Cingere in sacro sermone. Deus Venator, & Obsessor. Res, & Daleth, in Hebræo similes.*

HÆc non est explicatio causæ sui status, sed potius comminatio intenta suis amicis, ut acutè observarunt Origenes, & Nicetas, idque constare potest ex Hebræo, ubi præcedens sententia sub conditione legitur cum particula, *Im*, idest, *Si* & cum præsenti sententia conjungitur: *Si magnificaveritis super me, & arguerites super me opprobrium meum, scitote nunc, quod (Deus prop. Elohim) me afflixit.* Ergo ut suos amicos à contradicendi, & vexandi contentione deterreat, proponit illis Deum judicem suarum pœnarum, & calamitatis auctorem, qui quos ipse ærumnis afficit, vult ab aliis suscipi, non cum gaudio, subsannatione, & risu, sed blandè, benignè, & cum misericordia. Enim verò Judex, & Prætor publico, & constituto à se supplicio sontes afficit, non ut cæteri cives insolescant, & deteriores fiant, atque maledicentiores, & inhumaniores; sed ut, qui sceleris alicujus conscii sunt, formidine pœnæ resipiscant. Rectè ergo Job, qui suis amicis sanctior esset, præcipit ex sua ipsius calamitate formidare, & submisso animo esse, *non erigi*, neque extolli: quasi suo exemplo Judex per præconem omnibus ita denunciet; *In civitate, in qua invocatum est nomen meum, ego incipio affligere, & vos quasi innocentes, & immunes eritis? non eritis immunes.* Huc pertinet illud Isaiæ 32. 13. Postquam dixit: *Obstupescite opulenti, conturbamini confidentes*; subiungit quomodo ex aliena calamitate formidandum illis esset divinum supplicium: *Super humum populi mei spinæ, & vepres ascendent, quanto magis super omnes domos gaudii civitatis exultantis.* Tum prætereà quoniam non ideò nocentes plectendi proponuntur omnium oculis, ut quisque pœnam, & supplicium adeat misero, & subsannationem, atque opprobria accumulet, sed potius, ut cæteri, qui communis naturæ sunt, dolentes vicem hominis miserrimi commisereantur; & ut miserorum dolor, atque calamitas, nostram misericordiam alliciat. *Nefas* (inquit hoc loco Origenes) *in eos invehi, in quos divina animadversio incubuit imò vero decet potius eorumdem sortem lugere, & formidare; Haud alia, atque mea est, vos natura constantis mortales, ne cum in meis conviciis peccetis, pares plagas accipiatis.* Hujus nefarii nominis, atque criminis accusat David suos hostes apud Deum Judicem Psalm. 67. 23. *Quoniam, quem tu percussisti, persequuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.* Vides hic crudeliter invehentes in eos, in quos Divina punitio incubuit. Videtur autem David hostium suorum quasi excusationem referre; ajunt isti, dum me persequuntur, zelo id facere Divini honoris: nam æquum censent persequi, quem Deus affligit, & ei, quem Deus vulnerat, *addere* (subaudiendum cum Euthymio) *probra*. Sed ille non est zelus, sed inhumanissima feritas; nam potius jubentur, *dare siceram mærentibus* (Tygurina *damnatis*. Quamvis propter flagitia damnentur ad mortem, digni enim sunt nostra commiseratione, & humanitate. Hebraice *pereunti* cuilibet miserrimo, & pauperrimo homini (*& vinum*) pretiosum videlicet, quo animosiores, & lætiores reddantur ad preferendum laborem) *his, qui amaro sunt animo: bibant, & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius*, ubi propriè legitur ex Hebræo, *non recordentur adhuc*, idest, vel tunc obliviscantur, & intermittatur aliquantulum brevi illa

1 *Orig. Nicet.* אם

Publicum sontium supplicium prosequi debemus cum misericordia. Ier. 25. 18.

Origen.

Euthym.

Prov. 31, 6.

con-

consolatione dolor. Quare similem inhumanitatem exprobat Deus Babyloniis Isa. 47. 6. quod cum Deus populum suum iratus illis tradidisset captivum, at illi captivitatem aggravassent; *Iratus sum super populum meum: contaminavi hæreditatem meam: & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias: super senes aggravasti iugum tuum valde*,

Cyr. in Is.

quo loco vide Cyrillum. *Si aliqui* (inquit) *Deo castigante pœnas sumant, spectemus clementiam, certo scientes, castigatorem valde incandescere, si quidem pœna nobis immoderate ab illis inferantur.*

Ingens igitur nefas subsannare, & deridere afflictum, & quod Divina æquitas vehementer puniat, transferendo videlicet calamitatem afflicti hominis in subsannatorem lætantem de malo sui proximi: ut ipse quoque David imprecatur Idumæis lætantibus de Judæorum, & Jerosolymæ eversione, & clade, quamvis eam Israelitæ fuissent commeriti propter ingentia sua scelera; *Memor esto Domine filiorum Edom in die Ierusalem*. Quid autem *in die* devastationis *Ierusalem* factæ à Babyloniis, peccaverint Idumæi, & quid commeruerint, videtur explicari in Abdia 11: *In die, cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi unus ex eis.* Statim vero explicate tradit gaudium, & lætitiam Idumæorum; *Et non despicies* (non decet te despicere, & cum contemptu, & irrisione aspicere miseros Judæos vicinos tuos; vel *non despicias*) *in die fratris tui, in die peregrinationis* (exilii) *eius*; *Et non lætaberis* (non læteris) *super filios Iuda, in die perditionis eorum; & non magnificabis os tuum in die angustiæ.* Propterea Salomon sic hortatur Proverb. 24. 28. *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum.* (Septuaginta; ne extollaris) *ne forte videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab illo iram suam.* Septuaginta, *Avertat*, * propr. *convertat ab illo*, vel, *redire facias*, videlicet in te iram suam, nam quamvis illam pœnam propter suum peccatum mereatur proximus afflictus, sed illam eandem tu jam satis superque commeritus es propter iniquam tuam lætitiam, & subsannationem in calamitate alterius. Propterea David maledicta Semei æquo animo accepit hac Divinæ æquitatis consideratione animæquior factus. *Si forte* (inquit) *respiciat Dominus afflictionem meam, & reddat* (propr. sicut in loco præcedenti, *Convertat*. Septuaginta; *redire faciet mihi*) *bonum pro maledictione* commutando videlicet *cum sorte felici, & bona* hanc maledictionem; & ipsum meum exilium, & maledictionem transferendo in maledicum Semei. Simili profecto pœnæ commutatione, atque supplicii metu divitem admonet sui officii idem Sapiens Proverb. 22. 2. ne pauperi aut eleemosynam, aut honorem deneget; *Dives, & pauper obviaverunt sibi, utriusque operator est Dominus.* Nam cavendum, atque timendum est diviti, ne si pauperis preces, & paupertatem despiciat, illam Deus convertat, & redire faciat in suum caput, qua consideratione supremæ Numinis Providentiæ, consolatur Deus pauperem, & simul continet in officio divitem. Quare cum eadem sententia repetatur Proverb. 29. 13. additur verbum *illuminandi*, quod ad mentis considerationem, & lætitiā quandam animi pertinet; *Pauper, & Dives obviaverunt sibi; utriusque illuminator est Dominus.* Nimirum utrique Deus præfert lumen, ut videat, & agnoscat quid de proximo suo sentire debeat, pauper de creditore, & divite, dives de paupere. Aquila, Symmach. Theodotio: *Illuminans oculos utriusque Dominus.* Et præterea utrumque observat Deus, quomodo se erga proximum gerat, & si utriusque merita exigant, videlicet patientia, & submissio unius, alterius verò immisericordia, & sordida avaritia, manus, fortesque commutet: Id enim eo loco significarunt Septuaginta apertius legentes; *Fœneratore, & debitore invicem concurrentibus, visitatione utriusque facit Dominus.* Ergo, qui à Deo oppressus est, & afflictus egestate, malisque omnibus, si se præterea videat ab homine subsannari, & rideri, iubeat illum timere supremum judicem, qui suorum afflictorum opprobria, & contumelias acerbe vindicat. Sicut noster Job, qui suos amicos in officio conatur continere dicens; *Saltem nunc intelligite, quia Deus afflixerit me.*

3 Sed jam ad ipsius sententiæ explanationem veniendum.

Intelligite. Minas, quas superius diximus afferri in hac sententia, indicat hoc verbum, quod cum cognitionem quandam practicam, & experimentalem ex sua proprietate afferat, cum per imperativum effertur, jubetur aliquis quasi per minas sibi persuadere, quod dicitur, nisi suo malo, & damno experiri re ipsa velit. Nostrates eodem verbo cum minis, neque sine irati animi significatione utuntur; * *ille me non agnoscit; intelligere illum efficiam.* Exempla non deerunt in sacris Exod. 7. 5. *Scient Aegyptii, quia ego sum Dominus, qui extenderim manum meam super Aegyptum.* Idest experientur suo malo, & sibi tandem persuadebunt. Post ingentes quoque minas suppliciorum dixit Moyses populo Deut. 4. 35. *Scito ergo hodie, & cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse est Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum.* Psal. 9. 21. *Sciant gentes* (experientur, & vexatione tandem admonebuntur) *quoniam homines sunt.* Rectè igitur cum hoc verbo, *Scitote*, vel, *intelligite*, congruit sensus, quem diximus, plenus minarum, atque terroris: confirmabiturque amplius in fine capitis, ubi iisdem minis, & metu propositis similibus verbis concludit Job; *Ultor iniquitatum gladius est: & scitote esse iudicium.*

Deus non æquo iudicio afflixerit me. Vobis (inquit Iob) persuasum esse oportet, me à Deo judice percussum, *sed non æquo iudicio.* Verbum *Ghavath*, quod hic vertitur *affligere*, ait auctor Catenæ in Hebræo esse idem, quod *percutere*. Sic Pagninus vertit; *Perdidit me*; Tygurina, *Potentia sua me premat.* Atque eo videtur respicere lectio Septuaginta; *Turbavit me.* Quod Catenæ auctor explicat: *Res meas confundit.* Sed ex sua proprietate afferre videtur curvitatem quandam, & perversitatem deviantem à recto; quod Latinus Interpres vertit alio loco, *iniquitatem facere*; & aliquando etiam *nutare*; quoniam, quod nutat, declinat à rectitudine, & incurvatur, ut Eccl. 12. 3. *Nutabunt viri fortissimi.* Ubi Septuaginta agnoscunt perversitatem illam, nam legunt: *Perversi fuerint viri fortitudinis.* Ergo in hoc nostro loco prop. legas cum Vatablo, & Regia: *Deus pervertit me*; cum Isidoro Clario *subvertit*, Cajetan significanter, sed barbare, *fecit tortum mihi*, quod cum ad iniquitatem quandam pertinere videatur, ut diximus, ne Interpres diceret, *Deus inique egit*, eleganter, æque ac sapienter dixit: *Non æquo iudicio afflixit me.*

Hæc autem iniquitas, & quasi deviatio à recto, si consideretur ex parte ipsius Divini Judicii, sic à nonnullis explicatur. *Deus agit contra me insolito sibi more.* Deviat nimirum ab ordinaria, & consueta norma, & rectitudine sui judicii in quo innocentes non puniuntur; Alii conditionaliter; si solos *peccatores Deus affligeret, ut vos dicitis, perverse mecum ageret Deus, cum sim iustus.* Aliter Divus Thomas, Titelm. Cajet. *Si Deus pro peccatis duntaxat affligit, non est æquum illius iudicium, quo me non graviter peccantem tam graviter afflixit.* Sed alii *iniquitatem* illam, non tam ex parte judicis, quam ex æquitate, & probitate ipsius Job considerant, ut Gregor. quam alii Latini sequuntur, Hugo. Dionysius: *Beatus Iob* (inquit Gregor.) *vitam suam attenderat, & videbat æquum non esse, ut ad talem vitam, talia flagella reciperet.* Illud etiam eleganter addit; *Quod dixit Deus, quia frustra afflixerit, hoc rursus Beatus Iob asserit, quia non æquo iudicio à Domino sit afflictus.* Rectè, & sapienter. Sed eandem licet rem, alia dicendi ratione emolliamus; Propter, & formaliter. (ut scholarum formula utar,) loquitur Job, & ideo *Dei* nomen, idest, judicis, hoc loco usurpat: Non est enim æquum (inquit) nunc judicium judicis: imò neque est judicium, neque Deus in hac nunc causa judicem agit. Ergo cum judici nunc videtur affingere iniquitatem, nihil Divinam Justitiam lædit, nam existimat suas ærumnas non dispensari ex justitia, & ex judicis officio, sed ex Providentia, & occultiori alia Divinæ Sapientiæ ratione, tanquam à supremo omnium Domino, & rerum Divinarum moderatore sapientissimo, *iudicium* enim est, in quo vel absolvitur innocens, vel delicti reus punitur, & judex innocenti præmium, sonti supplicium constituit. Ubi verò neque meriti, neque delicti ratio attenditur, non est quod agat judex, non est judicium. Quod si judicium est delicti, aut boni, pœnæ, aut præmii pondus examinatur. Sic Threnorum 3. 9. Ieremias conatur populum hac salutari doctrina instituere: *Ut perverteret hominem in iudicio Dominus ignoravit.* * Ne verò insipiens aliquis inde colligeret, Deum, qui non condemnat injuste, propterea non immittere calamitatem homini innocenti, subdit Propheta: *Quis est iste, qui dixit, ut fieret Domino non iubente, ex ore altissimi non egredientur nec mala, nec bona?* q. d. potest ille nihilominus pro bona voluntate sua hominem

Margin notes, left:
Ps. 136. 7.
Idumæorū supplicium lætantium de captivitate Iudæorum.
* *Porque no rebuelva contra si el enojo.*
2. Reg. 16. 12.
LXX.
Cavendū diviti, ne inhonoret pauperem.
Aquila. Simach. Theodot.
LXX.
Intelligere, & cognoscere ad minas.

Margin notes, right:
* *No me deve de conocer fulano, pues yo le haré, que me conozca, y se lo daré a entender.*
* *Entēderemonos, y sabran, a que saben mis manos.*
עוח 4
עוה
Pagnin.
Tygur.
LXX.
Nicet.
LXX.
Vatabl.
Regia.
Isidor.
Caiet.
5
Varia expositio:
Vatabl.
D. Thom.
Titelm.
Caiet.
Greg.
Hugo.
Dionys.
Deus non semper, ex iustitia gubernans.
* *No sabe Dios hazer agravio a nadie, ni dexar de guardarle su iustitia.*

nem vel affligere; vel recreare; ex lege suæ Providentiæ, & arcanæ Sapientiæ, potius quam ex Iustitia, quæ merita, vel demerita attendit. Sed quoniam, quod frequentissimum est, homo punitur propter peccata, concludit statim, ne se putarent innocentes: *Quid murmuravit homo? vir pro peccatis suis*. Idest, non est quod homo murmuret, aut obganniat adversus Deum, quod se immerito, & non æquo judicio affligat; nam quamvis excellens *vir*, & summa apud omnes existimatione sit, cum affligitur *pro peccatis suis affligitur*. Vides igitur amicos Iobi contendere, *Virum pro peccatis* suis affligi à Deo judice rependente pares sceleribus pœnas. At Iob respondet: *Ut perverteret hominem in judicio Dominum ignorare*. Quod si (ait) in mea causa judicem ageret, perverteret judicium, atque iniquus esset, si me ut judex cruciaret: at iniquus non est, cum me propter alios multos, & præ-

Gregor. claros fines affligit. Hic sane Gregorius ex rei huius consideratione, non solum *iniquum, sed neque non æquum* nominare reformidat Dei judicium (quamvis non *æquum* dixerit Iob) cum non peragatur ex justitia, cujus proprium est exercere *judicium*; sed ex misericordia, cui judicii, & judicandi ratio non attribuitur: *Si vita (inquit) & flagella pensantur, non æquum fuit, quod Beatus Job per iram districtionis suæ sibi fieri credidit: si verò misericordia judicis attenditur, quia per pœnam iusti viri eius merita cumulantur, æquum, vel potius misericors judicium fuit*. Sed ex-

Philip. plicate, & argute Philip. *Respexit ad meritum suæ vitæ, & idcirco dicit, quòd Deus, non per iustitiam suam illum afflixit.*

6 *Et flagellis suis me cinxerit*. Originalis vox *flagelli* à radice *Tsud*, quod est, venari, significare videtur in-

Chald. strumentum venatorium, quod Chaldæus, & Rab. David, & R. Abraham cum Pagnino, Vatablo, Isidoro, *Rete* nominant: Cajetanus, *laqueum*: Cum vero rete, laqueis, & funiculis constet, sicut, & flagellum, Interpres *flagellum* dixit, ut significaret sermonem esse de retro sive laqueo ærumnarum, atque dolorum: nam hæc etiam *flagelli* nomine significari solent, ut diximus cap. 18. versic. 8. & quamvis in *flagellum* rectè etiam possit convenire verbum

Verbū cingendi, aut circūdandi quid designet. circumdandi, aut *cingendi*: circuit enim latera ejus, qui vapulat; sed certe verbum *cingendi*, aptius *reti* & *laqueo* convenit, quibus ferarum aditus, aut exitus circumquaque clauduntur, & fera quæpiam in summas angustias adducitur. Sed sive *rete*, sive *flagella* dicas, significat se malis obsideri, & expugnari, sicut & Thre. 3. 5. ab eadem radice translatione eadem dicitur. *Circumdedit me felle, & labore*, ut significaret se omni ex parte labore opprimi & amaritudine affici, neque posse effugere: Ita & Iob se omni ex parte dolere, & verberari, neque obtinere posse ullum doloris allevamentum, & eodem pertinet

LXX lectio Septuaginta, qui hujusmodi hostilem obsidionem

צוד agnuscunt, non quidem in verbo *cingendi*, sed potius in

צור nomine *flagelli*, forte propter characteris similitudinem, videlicet *Daleth*, & *Res*, nam videntur vocem deducere non à *Tsud*, quod est venari, sed à *Tsur*, quod est obsidere, angustiare, vallare, munitionem facere,

Septuaginta sæpe confūdūt Res cum Daleth. Hieron. quam deceptionem in dignoscendis *Res*, & *Daleth*, non semel illis impingit Hieronymus sed sæpè, vide illum super id Sophoniæ 3. 9. *Reddam populis labium electum*. Et super id Hoseæ 9. 13. *Tyrus erat fundata*. Et iterum super id Hoseæ 13. 15. *Desiderabile argentum eorum*. Ergo legunt in hoc loco: *Vallum suum super me exaltavit*.

Nicet. Quod Catenæ auctor explicat; *Deum excitasse murum quendam inter se, atque Iob*, q. d. *Omnem mihi suam spem denegavit*. Sed existimo aliam sententiam subesse: videlicet qui obsident urbem aliquam, munitiones, & propugnacula excitant. Unde possint commodè expugnare urbem, quæ quo celsiora sunt, eo melius in civitatem dominari, & jaculari, tormenta possunt. Ergo cum dicit Iob, *Deum exaltasse vallum*, & munitionem suam, se pro scopo omnium cruciatuum præfixum, atque omnibus malis inferiorem conqueritur.

Vers. 7. Ecce clamabo vim patiens, & nemo audit; vociferabor, & non est qui judicet.

1 *Aegyptiorum mos. Iob bene de Deo sentiens.*
2 *Particula demonstrativa. Clamare quid prop. Respondere, & Audire ab eadem radice. Illustratus David.*
3 *Quid vociferari. Iudicium quæ comprehendat.*
4 *Silendum in contumeliis. Expectandum divinum Iudicium homini afflicto. Illustratus Ecclesiastes.*
5 *Cursorum, & pugilum clamor, & gemitus. Tum etiam congredientium cum hoste. Clamor iustorum qualis.*
6 *Septuaginta lectio. Tres tolerantiæ gradus. Contumelia difficilis ad tolerandum.*

Iterum Philippus censet hæc dici à Job, non ex mentis consilio, & judicio, sed ex vehementia sensus, atque doloris. *Aegyptiorum* (inquit) *more loquitur, qui cum in manus medici venerint acti doloribus, verba quædam injuriosa, & aspera in ipsum medicum, non ex judicio, sed ex amaritudine proloquuntur*. Rectè ille; uno tantum dempto, quod nihil hic injurium est in Deum, sibi tantum injuriam fieri conqueritur: nam cum dupliciter hæc *vociferatio* explicari possit, aut de disputatione cum suis amicis, aut de gemitibus, & ipsa pugna cum suis doloribus, & cruciatibus, uterque sensus dolentis quidem hominis, sed pii quoque, & bene de Divina Providentia sentientis est. In primo sensu (cui favet Origenes) dicit se disputando, atque respondendo calumniis, & falsis criminibus, *clamare*, nemineque adesse patronum, & judicem disputationis, in secundo vero, qui germanior est, vi, & magnitudine doloris impelli ad gemitum, & clamorem, & non esse, qui vel illum commiseratus liberet, vel innocentiam ejus in tantis suppliciis, & solatium aliquod agnoscat, & testetur. 1 *Philip.* *Aegyptiorū cōsuetudo* *Iobi sermones ex sensu doloris. Orig.*

2 *Ecce*. Particula quidem demonstrativa, sed ab aliis vertitur per conditionalem. *Si clamem, respondet nemo*. Sensus semper idem, nam particula Originalis utroque modo verti solet. *Clamabo*, proprie est clamare præ dolore, aut alio vehementi animi sensu, quare recte congruit cum eo, quod sequitur: *Vim patiens*, quod in Hebræo tantum est, *clamabo injuriam*, aut, *iniquitatem, mendacium, contemptum*, idest, vis, injuria, iniquitas, mendax, calumnia mihi infertur, idest, indigna patior, & quæ numquam commerui. Neque mirum est hominem tam indigna patientem, clamare: vim profecto afferunt meæ probitati tot cruciatus; & clamorem, atque gemitum etiam nolenti extorquent. צעק חמס

Et nemo audit. Alii *nemo respondet*; aut non respondetur mihi: nam idem verbum significat, *audire*, & *respondere*; hæc enim sunt inter se nexa, ut qui audit, respondeat: qui non respondet, credatur non audisse, & sane loquendi, & audiendi instrumentum aliquod commune est, inde enim, qui mutus est, continuo & surdus fit. Ita lingua Sancta commune hoc verbum habet ad audiendum, & respondendum, vide quæ diximus cap. 16. Vers. 1. *Exaudire* autem, & *respondere* clamanti, est adesse laboranti, & opem atque salutem afferre: est enim hujusmodi responsum non tam verbis, quam re, & auxilio præstito. Sic illud Ps. 21. 22. *Salva me ex ore Leonis, & à cornibus unicornium humilitatem meam*. Hieronymus existimans non esse nomen, sed præteritum verbi *exaudiendi*, reddidit: *& à cornibus unicornium exaudisti me*. Quem nonnulli etiam imitati sunt. Alii dixerunt: *A cornibus unicornium respondisti mihi*. Alii, *eripe me*, sensus idem, & verbum ad omnes eas intelligentias proclive. Vide omninò quæ dicemus inferius cap. 22. Vers. 27. *Audiēdi & respondendi idē verbum.* ענה *Mutus, pariter etiā surdus. Exaudire de auxilio præstito.* *Hieron. Pagnin. Vatab. Regia.*

3 *Vociferabor*. Expolit eandem rem aliis verbis, est autem hæc *vociferatio* ex proprietate vocis, implorandæ salutis, & opis causa, cum gemitu, & ululatu; quare, & aliquando, *ululatus* vertitur. *Et non est qui judicet*: qui absolvat, & eripiat innocentem his malis, est enim pars judicii absolutio innocentis, & repulsa calumniatorum. Neque vero hac ratione Deus Iobo judex est, nam non agit nunc ille judicem, ut supra explicuimus: neque ad privatam aliam meritorum examinationem, & compensationem שוע *Iudicium, quæ cōprehendat.*

in hac causa attendit, sed ad supremam aliam suæ Providentiæ dispensationem. Vel, Nemo judex, qui pro me contra meos adversarios pronuntiet. Nam pertinet hoc etiam ad judicium, unius condemnatio, alterius absolutio.

Gregor.

Sed Origenes, atque Ambrosius ad novissimum Dei judicium referunt, licet diversa ratione. Origenes; *Etiam nunc pugno, ac nisi mihi fuerit certamen confectum, de mea corona haud quaquam judicium fiet.* Quare illud, *Non est, qui judicet*, perinde accipit, ac si diceret, non est judicii tempus, ideo licet clamem, non judicor, neque absolvor, oportet igitur me expectare patienter, & silentio, & omnem vociferationem comprimere; vel nunc quidem clamare, & pugnare possum, sed accipere coronam non possum; reddet enim illam mihi in illa die justus judex. Ambrosius vero lib. 2. de Interpel. Job, aliter, quasi sub conditione; *Quid* (inquit) *opus est clamare ante judicium? Bonum est tacere, dum expectatur, qui judicat.* De hoc verò in mediis doloribus, & contumeliis silentio accipit, id Proverb. 27. 13. *Tolle vestimentum ejus, qui spopondit pro extraneo*, quod legit secundum Septuaginta; *Aufert vestimentum suum; præterit enim injuriosus, qui quidem aliena vastat. Taceamus* (inquit) *ut prætereat, ne vestimentum nostrum provocatus exurat. Scriptum est enim. Noli incendere carbones peccatoris, ne forte exuraris in igne flamma ejus.* Addit quoque illud sapienter, Tacendum nostris in contumeliis; nam si verum nobis objicitur, *tacere debet, qui recognoscit, ne vulnus exasperet, & scindatur cicatrix*; si falsum, *tacere debet etiam, audit enim non suum, sed alienum crimen.* Hæc, & alia præclarè ibi Ambrosius.

Ambros.

Silentio excipiēda contumelia.

LXX.

Eccl. 8. 13.

5 Sed eleganter Origenes clamorem hunc ad Athletarum morem videtur retulisse his verbis; *Veluti quidam Athleta in stadio consistens, vociferor, nec tamen meum aliquando instituitur judicium.* Ac si dicat, Strenue se tum in disputationis, tum etiam in patientiæ palestra athletam præbere, ac superare invicto animo suos adversarios, suaque mala, neque tamen coronam accipere suæ victoriæ; erat nimirum proprium strenuorum Athletarum, Cursorum, Pugilum clamor, & gemitus, quo se in lucta, & certamine confirmarent, auctore Cicerone 2. Tusc. *In stadio* (inquit) *cursores exclamant, quam maximè possunt, faciunt idem cum exercentur athletæ; pugiles vero etiam, cum feriunt adversarium, in jactandis cestibus ingemiscunt.* Fuit quoque sollemnis illa universi exercitus vociferatio, cum in bello committebantur signa, quibus erigebantur, & incitabantur in bello milites adversus hostes, de quibus scribit Cæsar lib. 3. *Neque* (inquit) *frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent, quibus rebus, & hostes terreri, & suos incitari existimaverunt.* Vide quæ nos aliquando diximus, cap 8. Vers. 21. *Clamat* igitur, & *vociferatur* strenuus miles, & fortiter concurrit cum hoste; sed *nemo est, qui audiat*, qui acclamet, qui clamore quoque respondeat pugnantemque confirmet. Et potest quidem hæc secunda pars admirationem continere; Cum meus, inquit, clamor tam justus sit, mirum est à Deo non audiri, quæ de rebus cœlestibus, & quæ ad animum spectant, voces eduntur, nimium vehementes, & contentæ sunt, cœlumque penetrant, at *si quis* (inquit Basil. *parva, & terrena à Deo petierit, parva is, & humili voce comperietur usus, non ad sublime, neque ad Dei aures perveniente.* Ait ergo Job, Cum cœlum ego appellem, cum Deum implorem, cum non terrena, sed animi bona petam, & mihi per vim eripi vociferet, non *tamen audior*.

Orig.

Clamor athletarū & pugilū.

Cicer.

Basil. in Ps. 29. 9. & Ps. 33. 18. & Isa. 5. 7.

Sed prætermittenda non est diversitas quædam Septuaginta in prima parte hujus sententiæ, nam legunt: *Ecce rideo opprobrio, non loquar*, quæ sententia, ut cum nostra consentiat, hanc interpretationem habere potest; Non magis in mei opprobriis, atque clamoribus audior, quam si riderem; non minus mihi respondetur clamanti, atque ingemiscenti, quam si non loquerer. Tres alias interpretationes attulit Olympiodorus; sed quam Ambrosius adhibet lib 2. de interpellatione Job, non est prætermittenda; ait enim, Job ridere præ gaudio, & exultare in contumeliis. In convitiorum verò tolerantia distinguit tres gradus, *Tacere, Ridere, Benedicere.* In primo constituit David Regem, qui cum summa petulentia malediceretur à Semei, tacitus, & elinguis orans licet, & gemens, excipiebat convitia. Ad secundum, & cum quidem superiorem, ascendit Job, qui *ridebat* Evangelicæ perfectionis æmulator, & illius beatitudinis particeps; de qua scriptum est: *Beati estis cum maledixerint vobis homines. Gaudete, & exultate.* In tertio tandem constituit Paulus, qui *benedicebat*, sicut ipse ait; *maledicimur, & benediximus.* Est in singulis difficultas ingens, & ardua ad superandum. Quid enim magis proclive, quam petulanter gannienti, & convitianti inimico respondere? sunt enim convitia veluti calcaria adhibita, effræni per se, & præcipiti equo, linguæ videlicet auditoris, quæ est, *ut* Jacobus ait, *inquietum malum; quam nullus hominum domare potest.* Continendus igitur indomitus equus intra carceres, exemplo Davidis precantis; *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis.* Quid deinde tristius contumelia, & improperio? Cum scriptum sit; *Pungens oculum deducet lacrymas, & qui pungit cor, profert sensum.* Nam cum sedes tristitiæ cor sit, cor punctum contumelia, lacrymis ubertim manat, quæ incredibilis mœroris testes sunt. Quantum igitur, & quam præclarum facinus, non modo non lacrymari corde, aut oculis in contumeliis, sed *gaudere, exultare*, & *ridere*? *Non ex miraculis* (inquit Chrysostomus) *declararunt Apostoli Dei virtutem; sed ex gaudio in contumeliis.* Tandem quid magis Christiano homine dignum, quam maledicta *benedictionibus* compensare! Hanc profecto esse vocationem Christianam tanquam perfectissimam designavit Petrus 1. cap. 3. 9. *Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis.*

Olymp. Ambros.

2. Reg. 16.

Mat. 5. 12. 1. Cor. 4. 12.

Triplex difficultatis gradus in sustinendis contumeliis.

Jac. 3. 5. Ps. 140. 3. Eccl. 22. 24.

Matt. 5. Act. 5. 31. Chrys. in hom. 14. in Act. Apost.

Vers. 8. Semitam meam circumsepsit, & transire non possum, & in calle meo tenebras posuit.

1 *Oratio vehemens sine supposito. Carceris descriptio, tum in Job, tum apud Jeremiam.*
2 *Quid callis, & semita.*
3 *Tenebræ pro carcere apud sacros, & profanos. Quid lacus inferior apud David. Illustratur Salomon.*

Semel facta suarum ærumnarum mentione rapitur Job, quasi doloris quodam impetu ad illarum repetitionem, & prolixam enumerationem. Et nunc rursus, sicut in c. 16. Vers. 10. oratione utitur sine supposito, neminem certo designans, à quo tantum mali accipiat. Exitum (inquit) nullum reperio è tantis malis, namque omnem mihi evadendi aditum, & spem præclusit ille, quisquis est, meæ vitæ atque salutis expugnator, tum opposito muro, tum offusa cæca nocte, & caligne, ut movere pedem nulla ratione possim. Recte igitur Septuaginta orationem passive reddunt. *In circuitu, circumædificatus sum, & non transibo.* Alii Deum supplent pro supposito, sicut in illa Ieremiæ lamentatione, atque deterrimi, & arctissimi carceris descriptione; *Ædificavit in gyro meo, & circumdedit me felle, & labore, In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos; circumædificavit adversum me, ut non egrediar; aggravavit compedem meum, conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subvertit.* Vides hic carcerem obscurissimum, parietes fortissimos, omnem fugiendi, aut evadendi spem ereptam. Simili igitur malorum, & ærumnarum carcere detentum se dicit Iob.

Oratio vehemens sine supposito.

LXX.

Carceris circumloquutio.

Vide, quæ diximus cap. 13. versic. 27. num. 4.

2

Quod autem dicit *semitam*, nihil peculiarius habet, quam si diceret, viam iter; nam his modis verti solet indiscriminatim vox originalis: sicut, & *callis*, nunc *semita*, nunc *via*, aut *iter* redditur. Quare rei ejusdem repetitio significabit omninò nullam viam evadendi relinqui, effugium nullum, aut diverticulum. Quod autem alii hoc viæ impedimentum, & callis obscuritatem explicant, quod in suæ vitæ discursu interceptus sit, & in suarum cogitationum cursu impeditus, non placet: nam licet *via* nomine hæc omnia significari soleant, vitæ, morum, studiorum, cogitationum etiam status, atque consuetudo, tamen nunc illa carceris arctissimi, & fortissimi translatio tenenda est, & ad inextricabiles ærumnas, & difficultates referenda. Nisi forte dicat, in ipsa suæ vitæ conditione, & consuetudine, repente se comprehensum, & quasi carcere, & vinculis impeditum. Sicut cum Ægyptios tenebræ ipsæ repente offusæ immotos illos tenuerunt, quasi compedibus detentos, & carcere clausos. Sapientiæ 17. 2. 18.

ארח
נתב

Aliorum expositio rejecta.

Via quid significet.

3

Et in calle meo tenebras posuit. Hæc est illa carceris circumloquutio, quem sæpe diximus *tenebrarum* nomine significari. Quamquam sane illa potissimum pars *tenebrarum* appellatione intelligebatur, quem nos; *Calaboço* voca-

Vide, quæ diximus c. 10. ver. 22. n. 11.

Tenebræ pro carcere. Cassiodor.

vocamus, Romani, *Tullianum*; alii, *barathrum*. Eleganter sane Magnus ille Cassiodorus lib. Variarum 11.c.ultimo, quod est, *De indicis indulgentia, & de aperiendo carcere tempore sacro*, illas tenebras carceris describit; *Cella gemituum, tristitiæ domus apud superos, Plutonis hospitium, locus perpetua nocte cæcatus tandem infusione lucis albescat: lumina diutine tenebris obtusa torpescunt. Nunc ergo reos de Averno tuo vilissimos emitte. Redeant ad superos, qui ex magna parte inferos pertulerunt: exite inclusi, vicina morte semper pallentes. Redite ad lucem, quos caliganttes tenebræ possidebant.* Illud etiam Aurelii Prudentii in describendo Vincentii carcere perelegans carmen:

Prudent.

Sublatus inde fortior
Lugubre in antrum truditur
Ne liber usus luminis
Animaret altum spiritum,
Est intus imo ergastulo.
Æterna nox illic latet
Expers diurni Syderis.
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.

Atque hac ipsa loquendi ratione significatum nobis carcerem intelligo, quo suos convivas excipit meretrix; nam
Prov. 5. 5. de illa Scriptum est: *Pedes eius descendunt in mortem, & ad inferos gressus eius penetrant.* Et statim de luxurioso, eodem cap. 5. 22. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.* Et iterum. *Fovea profunda est aliena.* Prov. 7. 27. *Nescit, quod ad vincula stultus trahatur, & via inferi domus eius:* Denique hic est locus ille, qui dicitur *lacus inferior*, & *umbra mortis*, aut, *lacus novissimus*, vel, *lacus in quo non est aqua*, de quo dicuntur *educi vincti*, Ps. 87. 7. Jer. 37. 37. 15. & 38. 6. Thren. 3. 55. Ezech. 32. 23. Zach. 9. 11. Semper igitur lugubris, & teter habitus est carcer, illa interior potissimum pars, nam etiam duas fuisse carceris partes apud Lacedæmonios, & Athenienses legimus. Sed de hoc vide, quæ diximus supra, c. 10. vers. 22.

Vers. 9. Spoliavit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo.

1 *Spoliare quid proprie. Illustratus Michæas.*
2 *Spoliare, & Gloriã referri ad vestimenta.*
3 *Gloria de omnium bonorum cumulo, & gravitate. Explicati Moyses, & Paulus.*
4 *Auferre, quid proprie, Corona, aut Diademata. Lanea, aut linea.*
5 *Tria coronarum in Hebræo nomina, & etymologia.*
6 *Quid corona metaphoricos significet. Illustratus semel, & iterum David.*
7 *Corona regium insigne. Expositus Ezech. Quid corona ligata capiti.*

1 הפשיט

Coniugatio sexta Hebræorũ.

Spoliavit me. Iis me bonis omnibus exuit, quæ me gloriosum efficiebant, & quibus excellebam, & efferebam caput præ cæteris mortalibus. Verbum autem *spoliandi* est in Hebræo in sexta coniugatione *Hipghil*, cuius propria significatio est, agere altero suadente, vel suadere, ut alius agat: Quare ex verbo dicas, *Fecit spoliare*, ut significet multos in suam calamitatem, alicuius præcipue hortatu, & suasu conspirasse. *Spoliare* autem ad prædam pertinet, & ad vim, & impetum grassatorum: est enim idem verbum, quod supra c. 1. 17. vertitur *invadere, invaserunt camelos, & tulerunt, &c.* Gen. 37. 23. *Nudaverunt* (more videlicet latronum, qui ex raptu, & ex præda vivunt, & ex insidiis incautos adoriuntur) *eum tunica talari.* Vim verbi plane videbis Michææ 3. 3. ubi vertitur *excoriare*, describitur enim ibi fur, & latro, qui non solum tondet, sed deglubit, mactat, & dispergit oves, & more sordidorum latronum, nunquam prima præda contentus, revertitur bis, aut ter ad reliquias prædæ. *Violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum: qui comederunt, & pellem eorum desuper excoriaverunt.* Cum se igitur conqueritur Job *spoliatum*, ad latrones respicit, neque ad primam solum rapinam, sed ad reliquias bonorum suorum, corporisque exuvias per summam crudelitatem direptas, nam excoriatus, & contritus ossibus iacet in sterquilinio.

Furunculi sordidi descriptio.

2 Externa bona instar vestis.

Sed illud observandum verbo *spoliandi* afferri etiam translationem in sacro sermone frequentem, qua externa omnia bona, quæ hominem circumdant, & gloriosum, atque speciosum efficiunt, vestes nominantur. Tum etiam *Gloria* peculiariter de vestimentis pretiosis dici solet, ut illud Exodi 28. 2. *Facies vestem sanctam Aaron in gloriam, & decorem.* Et 2. Reg. 6. 20. *Quam gloriosus fuit hodie Rex Israel discooperiens se*, id est, minime gloriosus deposita gloria regalium ornamentorum. Sic etiam dixit Christus Dominus; *Nec Salomon in omni gloria sua.* (Ornamentis Regalibus) *vestitus est, sicut unum ex istis.* Sic igitur nudus Job, & bonis omnibus tanquam vestimentis spoliatus iacet in summa rerum omnium indigentia. *Quid enim sunt* (ut Gregorius dixit) *terrena omnia nisi quædam corporis indumenta?* Pristinæ quoque vitæ studia, & consuetudines, quibus se exercebat, deposuit, atque sic quoque *spoliatus* est, ut enim ille alter Gregorius Basilii frater ait; *Studia, quæ in hac vita suscipimus, quasi vestes sunt, quibus homo induitur.*

Gloria de vestimentis pretiosis. Matth. 5. 9. Greg. hom. 32. in Ev. Nissen. de vita Moyse.

3 Caietan. Vatab. Pagnin. LXX.

Gloriam mea. Cajetan. *honore*; nam sic dicuntur mortales *dicere Deo gloriam*. Psalm. 28. 9. idest, tribuere honorem, & laudem. Alii, ut Vatabl. & Pagninus pro *opibus*; nam istæ quoque gloriosum reddunt hominem, ut Genes. 31. 1. *De illius facultate ditatus, factus est inclytus.* Septuaginta propr. ex Hebræo: *Ex his quæ patris nostri fecit omnem gloriam hanc*, idest Comparavit sibi has divitias: Sed Polychronius minus stricte: *Gloriam* (inquit) *rerum variam abundantiam nuncupavit, ac si diceret, & possessiones, & divitias, & speciosam sobolem, & externum splendorem à me abstulit, & omnem mihi felicitatem amputavit.* Recte nam sic dicuntur *gloriosa de civitate Dei.* Psalm. 86. 2. idest, omnibus bonis abundat; affatim habet, quidquid illam potest gloriosam reddere, quare ex verbo legere potes: *Gloria dicta sunt de te.* Nam gloria urbis multis modis, multisque rebus constat, videlicet honore, divitiis, securitate, frequentia nobilissimorum civium, ædificiorum pulchritudine, firmitate murorum, optimarum legum æquitate summa concordia, denique Deo ipso, qui rector sit, & custos civitatis. Similiter ingentem rerum omnium abundantiam, & felicitatem significavit Joseph dicens Genes. 45. 13. *Nunciate patri meo universam gloriam meam.* Certe vox originalis *Cabod*, significat prop. gravitatem, & pondus, id est, quod hominem gravem reddit, & veluti bonis onustum, ponderosum, ac minime apud alios levis existimationis. Quare forte Paulus ad hanc vocis significationem respiciens, dixit, *Gloriæ pondus*, ut Beatitudinem significaret omnium bonorum aggregatione, & cumulo ponderosam, & gravem, aut gravitatem, & pondus non rei alterius, quam veræ gloriæ, atque beatitudinis. Ergo *gloria* Job ad omnia ea bona refertur, quæ illi calamitas eripuit, sine quibus *alleviatus est* (ut Isaias loquitur) idest, levis, & vilis habitus est ab amicis, antea vero *aggravatus*, idest, gravis, gloriosus, & omni honore dignus habebatur. Vide quæ diximus, cap. undecimo, versic. 12. num. 1.

Polychr. Urbis gloria, quibus cõstet. כבד 2. Cor. 4. 16. Isa. 9. 1.

4 סור אסר Plutar. in Lucullo. Isidor. Cels. 24. a. 6. Hieron. Magius lib. 2. Miscel. c. 17. & Hieron. Mercur. 3. var. c. 9.

Et abstulit. Removit, transtulit. Cum verbum *Sur*, quod hic vertitur, *auferre*, contrarium sit verbo *Acar*, quod vincire, & ligare significat, verti potest, dissolvit; & eleganter iungitur cum *corona*, aut diademate, quod ligabatur capiti: fascia enim erat, & Regium insigne: non Regum (inquam) solum, sed Reginarum etiam, ut Plutarchus scripsit: & lanea, aut linea, ut scribit Isidorus; nam, & aliquando Alexander, atque Pompeius diademate obligarunt vulnera. Antiquissimas autem coronas lineas fuisse, ex quibus postea etiam ad coronas foliorum, aut florum accesserunt lemnisci, aut lanisci, idest, fasciolæ dependentes ex sertis, quibus serta alligabantur capitibus, ne deciderent, ostendunt variarum rerum Scriptores.

5 Varia coronarum nomina, & notiones. נזר LXX. Chald. פאר עטרה

Sed quidem *corona*, & *coronandi* significatio propria à circumdando videtur deducta, tum apud alios Scriptores, tum apud sacros, apud quos triplex est inter alia nomen *corona*, aut diadematis, primum *Nezer*, *à Nazar*, quod est separare, aut separari, vel propter sanctitatem, vel propter dignitatem Regiam, aut Pontificiam, aut alia ratione, & ita *Nezar* est quasi dignitas, consecratio, separatio, videlicet à reliquo populo, & communi vulgo, ut dicitur Exodi 39. 30. *Fecerunt laminam sanctæ venerationis.* Septuagint. *Separationem sanctitatis.* Chaldæus ad Litteram; *Coronam sanctitatis.* Alterum nomen *Pheer*, à *Paar*, quod est glorificari, aut decorari, quod corona sit decor, & gloria capitis, sicut scriptum est Isai. 61. 10. *Quasi sponsum decoratum corona.* Tertium vero nomen hoc loco est *Ghatarah* à *Ghatar*, quod est, cingere, aut circumdare, quod corona cingeret caput, sicut scriptum est

Corona ejus rei symbolum. Nicet. Vatab.

1. Reg. 4. 53. *Saul, & viri ejus; in modum coronæ cingebant David*, quod simpliciter in Hebr. dicitur *Coronabant David*. Hinc corona symbolum honoris, & dignitatis, qua homo separatur, & glorificatur à cæteris, sicut dicitur Psalm. 8. 6. *Gloria & honore coronasti eum*. Quo modo videtur Nicetas, hunc locum exponere: *Quia omni* (inquit) *vitæ jucunditate, dignitateque sum spoliatus*. Vatabl. cum Hebræis ad filios refert morte præreptos, ex eo quod Proverb. 17. 6. dicatur: *Corona senum filii filiorum*; tum propter honorem, quo liberi parentes suos afficiunt; tum quod esse soleant in circuitu parentum. Sed interpretatio hæc est valde angusta.

6
Commodior expositio. Polychr.
** Esse a de ser el Rey de todos los annos.*

Ergo præstabit, duo alia intelligere nomine *coronæ* ademptæ. Primum ingentes opes: nam quia Rex, qui corona insignitus est, solet esse felicissimus, & locupletissimus bonorum omnium, ideo corona significat felicitatem, & jucunditatem, hoc indicat Polychr. superius adductus. Sic Psalm. 64. 12. *Benedices * Coronæ anni benignitatis tuæ*: (Chaldæus; *Coronabis annum bonitate benedictionis tuæ*; idest, cumulabis omnium fructuum uberrimis proventibus, id quod statim exponit) *& campi tui replebuntur ubertate: pinguescent speciosa deserti, & exultatione colles accingentur*, sic annus iste excellet, & efferet caput inter omnia sæcula. Ratio etiam illius analogiæ *Coronæ* ad ubertatem, esse potest, quod oportet esse plurima, & copiosa, quæ nos undequaque cingunt in modum coronæ: quare maxima Dei, & innumera beneficia, corona dicuntur. Psalm. 102. 4. *Qui coronat te* (cumulat, & undique te cingit) *in misericordia, & miserationibus*, & multitudinem justorum, qui gratulandi causa convenire deberent ad Davidem jam incolumen, & Regno potitum, ipse sub eadem metaphora significat, Psalm. 141. 8. *Me expectant justi*. Hieronym. *in me coronabuntur justi*, idest, ego ero exemplar reliquorum justorum, qui erunt à te præmia, & coronas accepturi. Sed ad verbum active: *Me coronabunt justi* (me cingent undequaque; plurimi me circumstabunt) *donec* (quando) *retribuas mihi*. Ergo, si *Gloria* significat rerum omnium optimarum abundantiam (ut supra diximus) poterit similiter *Corona* rem eandem alia ratione significare, & ita eleganter cohærebit utraque pars sententiæ: *Non fui* (inquit) *indignus opibus, & tamen mihi per summam vim ablatas video*: nam *corona sapientum divitiæ illorum; fatuitas stultorum, imprudentia*, idest, cum sapientes rectè, & sapienter divitiis utantur, ostendunt profecto, se dignos esse, & Regno, & ipsismet opibus, ut illis tanquam corona decorentur; at stulto cum divitias dederis, non nisi stultitiam addideris. Quorsum igitur, aut quo meo merito, inquit Job, ablata est *corona de capite meo*?

Corona cur multitudinem, & copiam significet.
Pagnin. Regia. Tygur.
Prov. 14. 24. Justi sapienter usi divitiis.

7
Metonym. Job Rex. Varia Interpretum expositio.

Forte simplicius est, ut *coronam* ipsam, idest, Regiam dignitatem, cujus insigne erat corona, per Metonymiam intelligat, & conqueratur se Regno spoliatum: hoc enim testimonio usi sumus cap. 1. cum assereremus, Job Regem fuisse, eodemque modo exponunt Polychron. Philipp. Beda, Hugo. Alii dignitatem Judiciariam, Nicol. Dionys. Titelm. Auctoritatem vero nescio quam dicendi, ut ab omnibus tanquam Rex audiretur, Cajetan. Ergo similis lamentatio Job, cum illa Jeremiæ Thren. 5. 16. *Cecidit corona* (jus Regni, Regia dignitas amissa) *capitis nostri*.

Theodor. Hieron.
LXX. Lectio Vaticana.
Sacerdotes in luctu deponebant coronam.

Sed illud tantum addendum, locum hunc à non nemine accipi de abscissa coma, & tonso capite propter necem filiorum; namque *coma capitis, corona* etiam dicitur Ezec. 24. 17. *Mortuorum luctum non facies; corona tua circumligata sit tibi*. Sic enim apud Theodoret. & Hieron. legunt, & explicant Septuaginta. *Erunt crines tui colligati super te*. Sed præterquam quod verior, & castigatior lectio Septuag. sit cum negatione, *Non erunt crines tui colligati super te*; Certe eo loco *corona* est à verbo *Paar*, quod est, glorificare, & significat mitram, aut ornamentum capitis, quod est capitis honor, & gloria, qualis est *corona*, quæ quia habebat lemniscos, aut vittas quasdam quibus mitra capiti Sacerdotum alligabatur, jubetur Ezechiel, habere *circumligatam coronam*, aut *mitram super capillos*, idest, non deponere galerum, aut coronam Sacerdotalem, quæ in luctu deponi solebat, aperto capite. Sed de hoc alias.

Vers. 10. Destruxit me undique, & pereo; & quasi avulsæ arbori, abstulit spem meam.

1 *Destruere quid. Iob similis arbori eversæ.*
2 *Spes ablata in evulsa arbore. Filii parentum spes. Illustratus Isaias.*
3 *Deus convellens arborem, & iterum plantans. Illustratus Ezechiel.*

1
Varia lectio.
נתץ
Caiet.
LXX.

DEstruxit. Septuagint. *Diripuit*: Catenæ auctor: *Membratim discerpsit*. Tygur. *Evulsit*. Sed eleganter dixit noster, *Destruxit*, evertit, demolitus est. Est enim verbum, quod de ædificiis dicitur. Futurum quod in Heb. est, *Destruet*, retinent Cajetan. & Regia; referuntque sententiam ad futurum; Me penitus, quem cœpit, destruet, & evertet funditus, ut sic cohæreat secunda pars, quæ est de Spe in posterum ablata. Sed præstat, ut per præteritum efferatur cum Septuagin. & reliquis Hebraizantibus; *Undique*. Non ex una tantum parte expugnatus, atque labefactatus, sed undique bonis omnibus dejectus, & omnibus corporis partibus quasi eversus. Se ac sua omnia comparat cum opulenta aliqua civitate, quam hostis potentissimus obsidet, & undique expugnat, destruit tandem, & evertit. Diximus de hoc cap. 16. Vers. 8.

Caietan.

Et pereo. Septuagint. propriè ex Heb. & *abii*, obii, evanui, eleganter noster Interpres, *Perii*, abii in nihilum. Cajetan. *ivi in manus ejus*; sed frigide. Excedo è vivis, & jam me excessisse dicas, mortuum videlicet, non tantum moribundum.

2
סור
עץ
Spes de quanã re dicatur. Hugo. Titelm. Caiet. Rom. 4. 18. Vir. Ecl. 1.
Filii parentum spes.

Et quasi evulsæ arbori abstulit spem. Clare, & dilucide, quod in Originali est, Recedere, aut abire fecit spem. Septuag. Excidit, quasi dicant; Nulla jam mihi spes vitæ reliqua est, nulla recuperandæ fortunæ. *Quasi evulsæ arbori*; in Originali tantum est, *Quasi lignum*, aut, *quasi arborem*, sic Septuagint. *Excidit tanquam arborem*, & quidem vox Originalis *Gets* indifferens est, ut lignum viride, idest, arborem; aut aridum, & excisum significet, quare ex subiecta materia licebit colligere, de quo accipi oporteat. Sensum itaque illuminavit Interpres, cum dixit; *Quasi evulsæ arbori*. Huic enim si avellantur, aut excindantur radices, continuo arescit; arescenti autem adimitur omnis spes virescendi. Sed cujusnam rei spes omnis adempta est Job? Latinis quibusdam videtur, loqui Job de spe posteritatis, quam in filiis collocatam habebat. Paulus loquitur, cum scribit de Abraham; *Contra spem in spem credidit, ut fieret Pater multarum gentium, &c.* Poeta quoque *gemellos* appellavit *spem gregis*. Atque eadem translatione, cui nulla sit suscipiendorum liberorum spes, *Lignum aridum* vocatur Isai. 56. 3. *Non dicat Eunuchus, Ecce ego lignum aridum, quia hæc dicit Dominus; Qui custodierint, &c. Dabo eis nomen melius à filiis, & filiabus*: Ergo filii sunt parentum spes, quibus nititur posteritas, tanquam fulcris, & columnis. Iidem sunt senum præsidia, & universæ familiæ munimentum. Est autem in illa *convulsæ arboris* similitudine, quæ filiorum Job interitum repræsentat: nam sicut arbor convulsa vento vehementi, stirpitus tandem convellitur; ita sane vi turbinis, & venti vehementioris ruente domo, oppressi liberi, excisi sunt è vita.

3
Germanior expositio.
Allegoria virentis arboris.

Sed existimo, Job seipsum vocare *arborem*, quondam florentem, nunc *evulsam*, & aridam, omnis viroris, & felicitatis pristinæ recuperandæ spe amissa; Deum autem, qui evellat, & dissipet; & iterum pro bona voluntate sua ædificet, & plantet. Sicut in Ezech. 17. 24. ipse testatur *Scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi omne lignum sublime, & exaltavi lignum humile, & siccavi viride, & frondere feci lignum aridum*. Israelis Regnum quondam florens, & virens quasi convulsum è suo solio, & abductum Babylonem, peneque arefactum, spe redeundi in patrium solium pene amissa, frondere iterum fecit, Zorobabel ex captivitate redeunte, quædam etiam alia ad hanc allegoriam spectantia videnda eodem loco.

(*.*)

Vers. 11.

Vers. 11. Iratus est contra me furor ejus, & sic me habuit quasi hostem suum.

1 *Furor, & nasus in Deo.*
2 *Cum ira Deo tribuitur, quid significetur. Antistrophe in sacris. Illustratus Moyses.*
3 *Quam miserum hostem Dei fieri. Moyses, atque David expositi.*

1 אף *Magna ira descriptio.* FUror. Hebraice, Nasus; Fumante, & tumente naso exarsit in me, non facile illi tumet, aut fumat nasus; nam cum sit *Erecappaym*, id est longus, latusque naribus facile difflat conceptum corde ardorem, facile etiam refrigerat inflammatum sanguinem. Ergo cum ardet oculis, naso, facie, ingens ira, & magna copia ignis concepti significatur. Amplificatio etiam est ex conjunctione illarum duarum vocum, videlicet *irascendi*, & *nasi*; nam utraque per se rem eandem, sed conjunctæ vehementissimam iram significant. Sic *Ira furoris*, Isa. 13. 9. *Ecce dies Domini venit, crudelis, & indignationis plenus, & ira, furorisque.* Ubi sine particula Copulativa cohærent in Originali illa duo, *Ira furoris*, vel *nasi*, & Num. 32. 14. *Ecce vos surrexistis pro patribus vestris, incrementa, & alumni hominum peccatorum, ut augeretis furorem Domini.* Onkel. *Iram furoris.* Septuaginta. *Furorem ira*, id est, iram vehementissimi.

2 *Ira Deo quomodo tribuatur. Clem.* Quid autem hujusmodi loquutiones significent, quæ Deo iram tribuunt, cum in Deo ira non sit, multis rationibus explicant sacri Doctores Clemens quidem lib. 5. de Pedag. c. 8. existimat, indicari ex parte hominis malum, quod agit; ex parte vero Dei, benevolentiam, retrahere conantis hominem à malo: *Non enim Deus* (inquit) *irascitur, sed per suam in homines benevolentiam à plurimis quidem abstinere, hortatur. Bona autem est hæc ars, terrore, ne peccemus.* *Damasc.* Abest prope Damasc. lib. 1. cap. 14. *Per iram* (inquit) *& indignationem intelligimus voluntatem ipsius, odio vitii flagrantem, illudque aversantem; nam & nos, ea, quæ cum voluntate nostra pugnant, odio habentes in iram prorumpimus.* Quæ iræ Divinæ significatio neque in Iob, neque in hunc locum quadrat, cum Innocens patiatur, non enim indicatur aliquid injustum geri à Iob. Alii intelligunt iram Dei, aut furorem iræ, cruciatum, dolorem, aut aliam plagam molestissimam à Deo irrogatam, qualem inferre solet iratus homo: sic enim has tropicas loquutiones sapienter explicat *Nazianz. Antist.* Nazianzenus per Antistrophen, id est per conversionem eorum, quæ in nobis sunt, ad Deum relatorum in suis enim Iambicis sic ait:

Antistrophen Fac cogites, & totum habes.
Nam bile, quoniam conciti aliquem cadimus;
Iram proinde, cum ferit, damus Deo.
Sic visum, & aures, sic manus huic finximus;
Dantes supremo Numini hæc, quibus utimur.

Niss. Nyssenus scribens super Psalm. 6. paulò aliter: nam cum David, *Furorem quoque, & iram*, Dei nominasset, ait: *Dolentium votes imitatur, quibus furor videtur esse, & ira, quidquid ad puniendum improbos adhibetur.* Non longe *August. Scriptura regula.* Augustinus non aliam Dei iram intelligit, quam justam de impiis sumptam vindictam, quæ Scripturæ intelligendæ regula sæpè ab illo traditur, tum aliis locis, tum copiose, & erudite ad fin. lib. de Essentia Divinitat. tom. 4. breviter, & eleganter contra adversarium Legis, & Prophetarum lib. 1. cap. 20. Atque fere eodem modo *Epiph. Didym.* Epiph. lib. 2. contrà Hæres. 38. quod Didymus scribens super Psalm. 6. ait. Moyse ostendi, iram non esse affectionem, aut perturbationem in Deo manentem: Cum dicat Exod. 15. *Misisti iram tuam, quæ devoravit eos: nam ira, quæ affectio est, non mittitur, est enim irascibilis animæ facultas, sed iram vocat miseriarum, ac dolorum in malos inductionem.* Ergo dolores sui corporis (ut *Philip.* Philippus exponit) *& implacabiles cruciatus, aut morbos insanabiles forte vocat hoc loco iram Divini furoris*: *Ira Dei aliquando dicitur morbus.* nam & gravissimam quandam corporis ægritudinem, atque dolorem vocat quoque David iram, aut furorem Psalm. 6. 1. *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniã conturbata sunt ossa mea.*

3 *Et sic me habuit.* Sic me tractavit, & affecit; tum etiam, sic me æstimavit. Septuaginta Complut. *reputavit*, nam tum verbum Latinum *habendi*, tum Originale *Chasab* hæc omnia comprehendit, paulo enim angustius est verbum Græcum *Hegiomai*, *Arbitratus est quasi hostem. Præclare* (inquit Nicetas) *dixit tanquam, aut quasi; neque enim aut hostili animo; aut etiam perturbato Deus supplicia irrogat.* ηγήσατο; *Nicet.* Sed non ille hostili animo (inquit Iob) adversum me exardescit; nam ego hostis illius non sum: *quamvis, quasi hostem, me afficiat*; sed benevolenti, sed paterno. Exaggeratio autem est incredibilis supplicii, tum etiam Divinæ indignationis, cum ait: *Quasi hostem*; nam cum hostilis ira etiam inermes, & imbecilles armare soleat: quid cum conjungitur cum Potentia Divina, & cum Deus adversus hostem procedit? *Exaggeratio Divini supplicii.* vel ex hoc solum inferni cruciatus formidandi, quod iratus Deus, quasi hostes suos, sic impios ibi detineat, & afficiat. *Quantum malū fieri Dei inimicum.* Sic se timendum populo suo proponit, & omnium ingentium minarum catalogum, hoc quasi compendio, & clausula concludit: *Non est, qui de manu mea possit eruere. Levabo ad cœlum manum meam* (cum levavero ad cœlum manum, more jurantis vindictam, & indignantis adversus hostes) & *dicam; Vivo ego in æternum*, (id est, cum vitam meam juramentum interposuerim ad perdendum hostem) *si acuero, ut fulgur, gladium meum*, (stringit tunc, heu terror, fulgurantem gladium. *Deut. 32. 40. 41.* Onkelus: *Cum duplo clarior, quam aspectus fulguris sit à fine cælorum, usque ad finem cœlorum*, revelabitur gladius meus) *Onkel.* & arripuerit judicium manus *mea*, (judicii, & condemnationis instrumentum, & cœpero percutere hostem) *reddam ultionem hostibus meis, & iis qui oderunt me, retribuam.* Ergo nihil terribilius, quam *hostem haberi à Deo.* Ita Theod. atque Asterius existimat, cum ait David: *Theod. Aster. Super ps. 6.* *Domine ne in furore tuo arguas me*, non tantum metuere, ne corripiatur, & flagelletur, sed ne tanquam hostis habeatur: *Paterne*, (inquit) *non judiciarie more me corrigas, medici, non tortoris modo.* Non itaque recusat vulnera diligentis, sed *furorem* odio habentis.

Vers. 12. Simul venerunt latrones ejus, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum meum.

1 *Particula* Simul *in sacro sermone quid. Illustrat. David.*
2 *Latro pro milite in sacra Scriptura. Qui Principes Latronum.*
3 *Latronis etymologia, & proprietas apud profanos Scriptores.*
4 *Latrunculorum ludus, illius inventor. Persis non indecorum Latrocinium.*
5 *Varia lectio Græcorum. Pyrateria, & Monozoni qui.*
6 *Latro pro viarum obsessore, & infestatore. Exp. Sam.*
7 *Quid facere, aut parare viam. Illustr. Moys. & Isa.*
8 *Viam facere, ad victoriam, & oppressionem. Expo. Moys.*
9 *Hysteron proteron. Quid obsidere, quid tabernaculum, Tabernaculum obsessum, rerum omnium discrimen.*

1 QUoniam secum, tanquam *cum hoste*, agi dixerat; nunc describit exercitum comparatum: Omnes (inquit) hostium, & militum cunei simul adorti uno impetu conspirarunt in me, & obsessum everterunt bonis omnibus. Nam *simul*. יחד Septuagint. *unanimiter*, id est, eodem fere tempore, atque die bonorum omnium rapinam, atque jacturam sustinuit, ut supra diximus. Vox originalis non solum temporis est, sed etiam consensus; & voluntatis ejusdem, ut Psalm. 12. *Principes convenerunt* (simul) *in unum*, & Psalm. 54. 15. *Simul* (familiariter, summa animi contensione) *mecum dulces capiebas* (consiliorum, & secretorum, ut ex Hebr. legitur) *cibos*. Sic igitur *simul*, unanimiter, quasi ex pacto, & fœdere, condicto die, & tempore, calamitatum omnium, atque ærumnarum turmæ adfuerunt, & in illum impetum fecerunt.

2 גדוד *Latrones*: Vox à radice *Gadad*, quæ significat, accingere se ad prælium, aut cogere, aut congregare, vel expedire exercitum, ut explicatur Genes. 49. 19. dicta etymologia nominis. *Gad Gad accinctus præliabitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum*, id est, exercitus hostium accinctorum, & comparatus ad prælium, bellum inferet. Tribui Gad; sed ipse Gad, secundum nomen suum, postea accingetur fortius adversus suos hostes, tandemque victoria potietur. *Notio nominis Gad* Inde nomen *Gedud*, id est, accinctus, videlicet qui peratus est, & expeditus ad prælium, ut Habac 2. 16. *Metonymia.* *Ascendam ad populum accinctum* (fortem, bellatorem, pu-

gnacem, exponente Hieronymo) & quia exercitus, aut militum turma accinctis militibus constat, aut quia colligitur, & quasi colligatur inter se, idem nomen significat exercitum, aut turmam, aut cuneum militum levioris presertim armaturæ, qui excursiones, & incursiones facere solent ad faciendam prædam, & latrocinia exercenda. Hos frequenter Latinus Interpres *latrones*, & *latrunculos* appellat, Ier. 18.22. *Adduces super eos latrones repente*, id est, militum, aut hostium cuneum, & Hos. 7.1. *Spolians latrunculus foris*. Sed quosnam hoc nomine intellexerit, constat 4. Reg. 6.23. nam currus, & equos, & robur exercitus, quos Benadad misit, ut ex insidiis comprehenderent Elisæum, *latrones* vocantur. De illis enim subjungitur. *Abierunt ad Dominum suum, & ultra non venerunt latrones Syriæ* (Septuag. alludentes ad vocem Hebr.) *Accincti Syriæ in terra Israel*. Similiter 4. Reg 24.2. *Immisit ei Dominus latrunculos* (turmam, aut cuneum grassatorum) *Chaldæorum, & latrunculos Syriæ, & latrunculos Moab, & latrunculos filiorum Amon*. Hinc illi duo duces, sive præfecti militum levioris armaturæ, qui ex præda, & cæde vivebant, 2. Reg 4.2. dicuntur, *Principes latronum* (Septuagint. *Duces agminum*) *erant filio Saul, nomen uni Baana, & nomen alteri Rachab*. Res eadem cum pulchra coniugatione duarum vocum, ejusdem radicis est. Mich. 5.1. *Nunc vastaberis filia latronis*, quasi diceret; *Nunc vastaberis filia vastatoris*; sive; Nunc latrocinio, & prædæ eris, filia latronis, & servata vocis proprietate exponit Hieronym. Jerusalem dici *filiam Diaboli ad prædam semper accinctam*, & nunquam non bellum Justis inferentis. Sic quoque illud Psalm 93.21. *Captabunt in animam Iusti*, quod Hieronym. ex Hebræo legit, *Copulabuntur adversus Iustum*, ita ut ex utraque lectione colligatur, impios instar turmæ latronum convenire ad prædam Iusti.

Latronis nomē unde pro milite.

Principes latronum qui.

3 Sed cum Vulgat. *Latrones* dixit, ad Latinam etiam vocis proprietatem respexit: *Latrones* enim Milites sunt, qui aut Regis, aut Imperatoris latus cingebant, & stipabant; aut conducti mercede serviebant; aut sine Rege, & duce alienas regiones infestabant, & populabantur; omnes enim antiquorum *latronum* vivendi, & militandi rationes ad has tres omninò reducuntur. De singulis tria tantum verba.

Latrones Latine, idem qui apud Heb. Triplex latronū vivēdi ratio.

Varro. Juxta primam Varro lib. 6. scribit, *latrones* etymologiam habere Latinam, dici videlicet à Latere, quasi *Laterones*. *Laterones* (inquit) *dicti a Latere, qui circum latera erant Regi, atque ad latera habebant ferrum; quos postea à stipatione stipatores appellarunt*, Festus Pomp. lib. 17. *Stipatores, corporis custodes, quos antiqui Latrones vocabant: stipant enim ferro circumdant corpora Regum*. Servius ad init. 12. Aeneid. *Latrones vocantur conducti milites: moris autem erat, ut hos Imperator circa se haberet, & primos mitteret ad omne discrimen*. Sic sane antiquissimus Ennius, cum primo annali inducit Amulium Regem mittentem suos Latrones, atque satellites comprehensum quosdam in montibus vagantes juvenes, sic scripsit:

Festus.

Servius.

Ennius.

6

Hic essent ubi, Latrones dicta facessant.

Theodot. Quare apud Græcos, Theodotionem præsertim, vox, quæ significat *Latronem*, aut barbarū satellitem, subest Job 29. ubi nos habemus; *Cum sederem, quasi Rex circumstante exercitu*. Septuag. *Sicut Rex in accinctis*. August. *Rex cinctus fortibus*, cingebant enim Regem *Latrones*, idest, præstantiores milites.

LXX.

August.

Secundo ait Varro *Latrones* etiam dici, *qui conducebantur mercede, ea enim merces dicitur Græce Latron ab eo veteres Poetæ nonnunquam milites appellant Latrones*. Atque Nonius Marcel. *Latrocinari* (inquit) *militare mercede*, & Festus Pompejus lib. 10. *Latrones* (inquit) *eos antiqui dicebant, qui conducti militabant quasi latreuontes, idest, servientes: nam latria est servitus*. De hoc illud Plauti in Pœnulo:

4

Varro.

λάτρον.

Nonius.

Festus.

λατρεύοντες.

Plautus.

——— *Hic latro in Sparta fuit.*

Ut quidem ipse nobis dixit, apud Regem Attalum.

Et idem in milite glorioso:

Ut in tabellis, quos consignavi hic heri
Latrones, quibus dinumerem stipendium,
Nam Rex Seleucus me opere oravit maximo,
Ut sibi latrones cogerem, & conscriberem.

Et postea:

Ut latrones, quos conduxi, hinc ad Seleucum duceret,
Qui eius regnum tutarentur, mihi dum fieret otium.

Qua etiam ratione venatores, qui suas quoque operas locabant, & ferro armati incedebant, *latrones* vocantur à Virgilio cum Turnum comparat cum Leone Saucio: *2. Aneid.*

Excutiens cervice toros, fixumque latronis,
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.

Hinc profecto *Latrunculorum ludus*; sunt enim duæ hostium turmæ colore diversæ, & ita instructæ, ut adversus hostem, ex præscripto militaris disciplinæ procedant, ut ludit Martialis belle in hujus belli descriptione ludicri: *Ludus latrūculorū militaris.* *Mart. l. 14. 20.*

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles, & hostis erit.

Et opportune, nam aiunt Palamedem invenisse hunc calculorum ludum, ad comprimendas otiosi exercitus seditiones, ut ludendo, quasi latrocinando, idest, militando, & prædas agendo pacis tædia depellerent. *Alex. lib. c. 21.*

Tertio jam, latrocinari, idest, prædas, etiam sine duce agere, militare fuit. Sane veterani illi milites Latini, si non nomine, at re ipsa *latrones* se dicunt, & gloriantur: *Militis, ut latronis descriptio.* *Virg. 2. Aneid.*

Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem;
Canitiem galea premimus, semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

Neque verò apud Persas rapto, quam bello vivere, minus honestum: nam *Cardaces* vocantur *ex furto viventes*. Quippe, *Carda*, virile, ac bellicosum sonat, auctore Strabone lib. 15. ad fin. & Sparta quidem furto, æque, ac armis à primis annis pueros exercebat: imò & jubebat furari. Scriptor Plut. in Lacon. *Persis bellum, & latrocinium honesta.* *Strab.* *Plutarch.*

Ex militibus autem priscis, ad viarum obsessores latronis, & latrocinandi nomen redundavit; quod armati, ut milites, & ad prædas agendas, ut illi quoque, latitarent. Vocat etiam nunc vulgus illos, * milites viarum. Res apud priscos valde coniunctæ, latrocinium, atque militia, & quamvis quidem Romani postea milites, severissima lege, sacramento etiam militari, cuipiam è castris furari, aut forte alienum inventum occultare interdicerentur, ut tum Pollyb. tum Agell. scribunt: atque Spartianus etiam tradit: *Pescennium Nigrum ob unius Gallinacei direptionem, decem commanipulones, qui raptum ab uno comederunt, securi percuti jussisse*. Tamen militarē licentiam in latrocinando, quàm oportuisset coerceri, lex ipsa illa, atque severitas indicant, & latrociniis, atque prædis, sed in commune dividendis per manus Tribuni, vacare solitos, scribit Polyb. lib. 10. *Copiis* (inquit) *divisis in duas legiones Romanas, omnes, qui ad prædam, & raptus destinati sunt, ferunt quisque ea, quæ ceperint ad suas legiones: quo facto Tribuni æqualiter omnibus dividunt, non solum iis, qui in præsidiis, aut subsidiis fuerunt, sed & qui castra servaverunt; itemque ægris, sauciis, aut ad munus aliquod alio missis*. Hujus quoque rei imaginem videre est in David, duce fortissimo, cum exularet apud Achis, 1. Reg. 27. 8. *Ascendit David, & viri eius, & agebant prædas, & percutiebat David omnem terram, nec relinquebat viventem virum, & mulierem, tollensque oves, & boves, & asinos, & camelos, & vestes, revertebatur.* 5 *Prædones tur militari nomine gaudrant.* ** Soldades del Camino.* *Polyb.* *Agel. l. 16. cap. 14.* *Spartanus* *Militaris in furādo licentia.*

Denique familiare esse militari nationi rapto vivere, acute, & sapienter scriptum est ab Alexa. Cyrillo lib. 14. de Adorat. super id Josue 7.21. *Vidi inter spolia pallium coccineum*, ubi Septuag. legunt, *vestem variam*, Græce, *Psilen*, *Psilen* (inquit) *militarem esse stolam putant, & chlamydem esse dicunt varie contextam. Est autem ea vestis militaris, & iniquitatis symbolum. Insitum est namque militari hominum generi, ut libentissime sibi, plusquam æquitas patitur, venderet*. Sic Joannes milites jussit ab illo trito, & familiarissimo vitio abstinere, avaritia nimirum, & latrociniis: *Contenti* (inquit) *estote stipendiis vestris*. Luc. 3. 14. Sic etiam cum Ezech. cap. 17. 3. Describit Imperatorem potentissimum Nabuchodonosorē, cui exercitus copiosissimi parebant. *Aquilam* vocat *magnarum alarum* (illius enim milites levissimi erant, & dicto citius convolabant ad nutum sui Imperatoris) *plenam plumis*. Hi ipsi sunt milites, qui Imperatoris latus claudunt; convestiunt, ornant, quo loco habent Septuag. *Plenam unguibus*, quo quid opportunius dici potuit in eos, qui rapto vivunt, quam ut *Vngues* illos appelles! ubi eleganter scribit Theodoret. *Vngues* (inquit) *Reges sunt milites, qui extremam obtinent corporis partem; eo quod ducibus subiecti sunt, & celeres, atque* *Cyril.* *LXX. ψιλή.* *Palium Achā cuius res symbolū.* *Milites pennæ, & ungues.* *Theod.*

validi ad percutiendum, & fera instar ad dilaniandum. Adde etiam, eo quod ipsi per sese sunt aptissima instrumenta ad rapiendum, & tenacissime retinendum. Denique *Milites* (sic Nazianz. Orat. 3. adversus Julia, censet) *Vacordiam, & Avaritiam magna ex parte, vita comites habent.*

Nazian.

Adde quoque cum ex insidiis agant, & vivant, sive milites frequenter, sive semper viarum obsessores, rectè latrones vocari etiam posse, cum insidiæ furta dici apud Latinos soleant; quare insidiatores, fures, aut latrones eiusdem nominis, atque rei omnes. Qua ratione loquitur Curtius lib. 4. *Parmenio peritissimus inter duces artium belli, furto, non prælio opus esse censebat; intempesta nocte opprimi posse hostes.* Atque Poeta etiam:

Curt.

Obvius adversoque occurrit, seque viro vir,
Contulit haud furto melior, sed fortibus armis.

Vir. Æ. 10.

6 Ergo ut jam tandem ad locum nostrum revertamur, *Latrones* hoc loco sunt milites, & exercitus, non solum, inquam, Chaldæi illi, aut Sabæi, sed (ut Nicetas dixit) cunctæ ærumnæ uno impetu contra Iob conspirantes. Consentit in eandem rem Græcorum lectio: *Vnanimiter venerunt tentationes eius super me.* Subest enim eadem vox, quæ supra cap. 7. ubi idem legerunt, *Tentatio est vita hominis* nos, *militia.* Quare hic etiam dicendum, *venerunt milites eius.* Tùm etiam vox Græca, *Pyrateria*, sunt agmina piratarum, & cunei grassatorum; Symmachus, *Insidiatores & prædones*, aut agmina ad insidias instructa; Theodotio vero, *Latrones*, aut milites, quos vocat ipse *Monezonos.* Sunt autem *Monozone*, unica zona cincti, qui inter cæteros, & balteo militari, eximioque ornamento excellunt, ut Suidas interpretatus est. Hesychius verò etiam hos vocat speculatores hostium, qua etiam voce utuntur Septuaginta, 4. Reg. 13. & Iob 29. ubi Nicetas sic quoque definit; Sunt *Monezons, qui in militibus honorem excellunt, quia non idem, quod omnes cæteri cingulum gestant*, & Isidorus eodem loco: *Monozons militaria agmina significant, aut cuneos Barbarorum, aut latronum conventus.*

Nicet. LXX. πειρατήρια. *Symmac.* *Theodot.* μονόζωνοι. *Suid.* *Hesych.* LXX. *Nicetas.* *Isidor.*

7 *Et fecerunt sibi viam per me.* Latine hoc dictum est ab Interprete, sed significanter Septuagint. ex Hebr. *super me*; ut significet se proculcatum, atque obrutum malorum fluctibus, quemadmodum via multorum pedibus calcatur, & proteritur. *Viam autem facere*, est ex proprietate simplicis vocis *salal*, parare viam, & quod videbatur inaccessum, & impervium sternere, & ad æqualitatem reddere, exaltando humilia, & deprimendo excelsa, aggerendo terram, aut lapides ad partes depressiores. Sic Psalm. 67. 5. *Iter facite.* (Hieronym. *Parate viam*) *ei. qui ascendit.* Isai. 54. 14. *Viam facite, præbete iter.* Hebr. hac ipsa voce geminata; *Sternite, sternite.* Clare Septuagint. *Mundas facite vias*, idest, planas, & expeditas. Exponit se statim Isaias; *Auferte offendicula de via populi mei*, significat enim fore, ut Apostoli monstrent Gentibus, atque sternant facilem viam, & aditum ad fidem Euangelii, ne hæreant, aut deterreantur difficultatibus. Non aliter Iob significat, cum antea videretur hostibus, & ærumnis inaccessus, * jam nunc facilem aditum patefecisse Deum malis omnibus ad illum expugnandum. Mirum, quod tam facilis, & trita pateat ærumnis ad Iustos via; interim ad impios vix aliquando aditum inveniant.

סלל *Hieron.* LXX. *Descriptio viæ facilis, & expeditæ.* * *Abriolet Deus el camino y encarrò mis males a prellaneo y sin resistēcia.*

8 Ulterius. Cum via plana, & strata multorum pedibus teratur, inde *viam facere*, est etiam *calcare*, aut *terere*, tum etiam *opprimere*, & subiicere. Exod. 9. 17. *Adhuc retines populum*, ab hac radice; Complutens. *Subiicis*; vel cum R. Mardock. *Calcas populum meum.* Onkel. *Sub iugo retines*; aut, hostiliter subiugas, cadunt hæc omnia in verbum Chaldaicum Paraphrastæ, Septuaginta verò, *Adhuc tu insidias populo meo!* Nam quod Pagnin. & Vatabl. dicunt, *Elevas populum meum*; & Tygur. *Opponis aggerem populo meo*; tenebras offundunt, & retinentes primam Hebraismi faciem, veram translationem non agnoscunt, quæ ducitur ab elevatione partium depressarum in via, ut fiat trita, & plana. Ergo, cum Iob ait, super se ipsum, *fecisse viam* suos hostes, significat se calcatum, & contritum ab hostibus.

Opprimendi periphrasis. *Complut.* *R. Mardoc.* *Pagnin.* *Vatabl.* *& Tygur. notat.*

9 *Et obsederunt.* Hysteron Proteron; nam id quod secundo loco fit, primo ponitur. Primum enim est, obsidere urbem, deinde expugnare, & ingredi. Nisi forte dicat, facili via hostes adventasse, & deinde nemine resistente, castra disposuisse, nam aliqui curiosius observant, verbum *Hhanah*, quod hic vertitur *obsidere* significare commodam, & facilem castramentationem, opportunamque mansionem. Auctor Catenæ refert ad primos illos nuntios; *Qui mihi auctores sunt malorum, me undique in tenebris incertia servant; & qui priores fuerunt ad invadendum, cæteris viam munierunt, aliusque alium insequebatur, & nuntiis malorum non interruptis, animum opprimebant.* Philipp. existimat idcirco dictum esse, *obsederunt*, quod Dæmon non sævijt in animam, sed in corpus tantum; *Ideo* (inquit) *pulchre dictum est, obsederunt, idest, deforis insidiati sunt.* Sed res hæc allegoriam sapit; nam *tabernaculum* familiam, & bona universa complectitur; ut sæpè diximus, & hoc loco Gregor. *in gyro tabernaculum obsederunt, quia sublatis rebus, & filiis, etiam corpus eius omne vulneribus atteriverunt.* Cum vallat Deus domum justi, omnia tuta: cum *obsident* milites illius *in circuitu*, omnia plena discriminibus & miserandis cladibus significantur. Sic *tam in circuitu impii ambulant*, undique nocent, & tunc (inquit David) *secundum altitudinem suam*, (idest, secundum altissima judicia tua, ò Deus) *multiplicasti filios hominum*, qui humana pollent sapientia, & odio adversus filios Dei, lædere, & oppugnare parant.

Hyster. Proter. חנה *Nicet.* *Allusio ad nuncios prioris calamitatis.* *Philippus.* *Tabernaculi obsessio, rerum omnium discrimē.* *Psal. 11. 19.*

Vers. 13. Fratres meos longe fecit à me, & noti mei, quasi alieni, recesserunt à me.

1 *Convitia Iobi à Diabolo procurata.*
2 *Fratris calamitas odio habita.*
3 *Cognoscere, & Notus. Illust. Samuel, & David.*
4 *Quid Recedere, quid alienus, aut extraneus, ex David. Quid apud eundem, vas perditum.*
5 *Septuaginta lectio explicata.*
6 *Quid Propinqui, & appropinquare. Illustr. Sam.*
7 *Quid Derelinquere. Visitatio infirmorum. Expositus David.*
8 *Oblivisci, & oblivio ad contemptum.*

Tot malis obsessus nihil opis, aut solatii habuit ab amicis, aut à cognatis; imò potius videtur inter illas hostium, & latronum turmas numerare amicos, notos, propinquos, vicinos, servos, & familiares; nam (ut hic scribit Chrysostom.) *Atrocitas fuit illa constitutus Diabolo, quandoquidem qui ei reliqui facti sunt domestici, calamitatem vehementius, quam qui emigrarunt è vita, amplificabant. Nam qui decesserant, nihil amplius faciebant; qui autem manebant in vita, conviciis, ac probris contumeliosi erant.* Illud etiam docet Nicetas: *Domum quoque, ac familiam a Diabolo in Iobum fuisse incitatam.* Ergo hi homines tanto acerbiores hostes, quanto ab illis auxilii, & solatii plus sperare potuisset.

1 *Chrysost.* *Nicet.*

2 *Fratres meos.* Consanguineos, & cognatos; nam sicut Scripturæ *patres* vocant, qui alicuius generis, & cognationis caput, & principium sunt; ita *Fratres* vocant, qui eiusdem generis sunt, & ab eodem capite trahunt originem. *Longe fecit a me.* Varablus: *Deserunt me visitare, & consolari.* Sed melius, & vehementius; Quos ipsa naturæ, & sanguinis communio familiaritate, & necessitudine coniunxit, hos ipsa calamitas abstraxit, & ab alienavit; & illorum in me odium conflavit, quos ipse calamitatis aspectus deberet ad misericordiam allicere. Nicetas: *Meam calamitatem, quasi voluntarii flagitium, oderunt*: quod enim Deus fecit, id meo vitio, & peccato vertunt.

Pater, & Frater qui. *Vatab.* *Nicet.*

3 *Et noti mei.* Tygur. *Necessarii*; sed propriè dixit Interpres, *notos.* Caietanus exponit, mihi perspectos, & exploratos, *nepote qui mihi soli communicabant secreta sua*, neque displicet, nam *Iagad*, quod est *cognoscere*, affert peculiare quandam scientiam, & experientiam, quam dicunt; ut 1. Reg. 3. 7. *Porro Samuel necdum sciebat Dominum*, videlicet ex privata aliqua revelatione, & experientia. Quare cum Deus amicis suis arcana sua familiariter revelat, hoc verbo significatur: quo videbatur gloriari David Psalm. 50. 8. *Occulta sapientiæ tuæ revelasti mihi*, quæ alii ignorant, mihi tanquam amico, & à secretis

Tygur. *Caietan.* ידע *Amicorū, & familiarium peculiaris scientia.*

tis tuis, nota fecisti, & Isai. 58. 2. hoc ipso verbo commode exprobat impiis Deus. *Scire vias meas volunt*, videlicet, quæ non omnibus, sed piis tantum, atque iis amicissimis, revelantur. Inde *notum* pro arcano aliquo quod non nisi peculiari aliqua scientia cognosci possit, ut Zachar. 14. 7. *Erit dies una, quæ nota erit Domino*, & cum dicitur de persona, significat aliquem cognitum, & familiarem ex secretorum revelatione, & communicatione, & Psalm. 95. 2. *Notus in Iudæa Deus*, ita hoc loco, *Noti mei*, peculiari scientia, privato experimento, necessitudine, familiaritate amicissimi, quos mutua secretorum communicatio continere deberet in officio, & stabilem reddere amicitiam.

4 זור
Hi (inquam) *quasi alieni recesserunt*. Vox simplex, quam alibi vertit Interpres, *abalienatus*, *extraneus*, cui nihil sit necessitudinis, & amicitiæ, sed potius propter insuetudinem horrori, & nauseæ, atque odio sit. Est enim eadem radix, quæ infrà vertitur verbo *exhorrendi*, de qua statim plura. Affert ergo hoc verbum *recedendi*, recessum, & separationem à re injocunda, & ingrata. Ezech. 14. 5. *Recesserunt à me in cunctis idolis suis*, videlicet illecti pravo amore, & concupiscentia idolorum abalienati sunt à me diligendo, & recesserunt longius, quod minimè gratus illis existerem, atque meæ leges alienæ illis, & peregrinæ viderentur, & Psalm. 68. 9. ut ingens odium Iudæorum significaret adversus se Dei filius, ait; *Extraneus* abalienatus. Hieronymus (alienus) *factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ*, nam erat olim Judæis cum Gentibus, quas alienas, & extraneas vocant, incredibile dissidium morum, & voluntatum, à quibus tanquam ab alienis recedebant longissime. Ergo ait Job: *Quasi alieni recesserunt*, ab alienati sunt, & nihil illis injucundius, minusque familiare. Dicere itaque potest Job, *Homo unanimis, dux meus, & notus* (perspectus mihi propter secretorum animi communicationem) *meus, qui simul mecum dulces capiebas* (secretorum, & consiliorum arcanorum) *cibos*. Hieronym. *Qui simul dulce habuimus secretum*, prop. ex Hebr. *Pariter dulcescere faciebamus secretum*, Symmach. *Qui communicando reddebamus dulcem consuetudinem, & colloquutionem*, & illud etiam, *Factus sum timor* (timendi materia, si mihi adsint, & ita præ timore fugiunt) *notis* (amicissimis, & eorundem arcanorum participibus) *meis*, (abnegant ergo nosse, & jurat amicissimus quisque, *Quia non novi hominem*) *factus sum tanquam vas perditum* (cum non sim illis usui, negligor ab omnibus: nam quondam meam familiaritatem, atque consuetudinem utilitate metiebantur, habebant me videlicet tanquam opportunum, & utile *vas* in sua suppellectile, comparatum ad omnes vitæ opportunitates, sed jam confractus, & *perditus* miser ergo à familiaritate, ab usu, & convictu quotidiano reiicior, neque dignus æstimor, præterquam sterquilinio, tanquam fictile *confractum* illa non fuit vera, & liberalis amicitia, sed sordida, sed fucata. Hæc calamitatis natura, & conditio, ut amicissimos, & notissimos quosque abalienet.

Verbū recedendi vehemens.
Iudæs amicitia, & familiaritas.
Hieron.
Psalm. 54. 14.
Hieron.
Symmac.
Ps. 30. 14.
Calamitas amicitiā dissolvit.

5 LXX.
Septuaginta autem easdem originales voces in diversam sententiam detorserunt: *Noverunt alienos, quam me*. Idest, peregrinis potius, & ignotis, quam mihi benefacere jus, & æquum censent, ita omni ope destitutor, ita nemo dignatur nosse Job: locum itaque neque in ipsa misericordia, & beneficentia mihi concedi video.

Vers. 14. Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me noverant obliti sunt mei.

6 *Nicet.*
PRopinqui: Qui mihi astare solebant, & à meo latere non discedebant. Nicetas existimat hic significari consanguineos & genere propinquos, sed cum hos *fratrum* nomine antea significaverit, nunc eos, qui illi assidue aderant, intelligi oportet, nam etiam juxta proprietatem radicis *Karab* propinqui sunt *Los continuos, y allegados* & se *propinquum* esse Deo gloriabatur David, de re videlicet in primis honorifica, atque utili, Psalm. 72. 27. *Mihi adhærere* (Hieronymus. *Appropinquare*) *Deo bonum est*. Pertinere autem hanc *propinquitatem* tum ad Regium ministerium, tum ad mensæ regiæ participationem aliquam, & familiaritatem, manifestè existimavit Vulgatus Interpres cum 3. Reg. 4. 27. dixit de præfectis Regis Salomonis: *Necessaria mensæ Regis Salomonis cum ingenti cura præbebant in tempore suo*. Proquo ex verbo legitur: *Alebant præfecti Regem Salomonem, & omnem appropinquantem*, vel, *propinquum ad mensam Regis*. Quare *propinquos* dixeris, *sus Panyaguados*:

קרב
Hieron.
Pagnin.
Regia
& fere etiam Tyg.
Caiet.
Isid. Clar.

7 חדל
Dereliquerunt me; Verbum *Hhadal* affert cessationem ab aliquo opere, aut officio: Nemo illorum mihi adest, defuerunt suo officio: me nemo visitat, similis querimonia David, cum decumberet ex fœdo ulcere, & morbo contagioso. Psalm. 37. 12. *Et proximi mei* (socii) *adversum me appropinquaverunt, & steterunt*, (ut meam plagam considerarent; & aversi steterunt, ne me viderent) *& qui iuxta me erant* (ab eadem voce, *propinqui mei*, quorum erat munus mihi assistere) *de longe steterunt* (reformidantes nimirum vim morbi contagiosi,) quod iterum dixerat Psalm. 30. 12. * *Qui videbant me* (qui me frequenter visitare solebant) *foras fugerunt a me*. Ergo Job amplificatum vim pestilentis morbi, & fœdissimi ulceris, tum infidorum amicorum sive levitatem, sive improbitatem.

**De los que me solian ver en mis enfermedades, nadie a entrado por mis puertas.*

8 LXX.
Et qui me noverant. Idem quod supra, & *noti mei*; sed ibi passivè, hic activè, ut discrimen aliquod intercedat; *Cognoscentes me*: Septuaginta, *scientes nomen meum*. Quibus ego ipse ita notus, & familiaris eram, ut in ore illorum, & oculis semper versarer, vel, ut ad cognitionem illam ex communicatione arcanorum (de qua nuper dicebamus) respiciat; Quibus propter necessitudinem, & familiaritatem me totum credebam. *Obliti sunt mei*. Vel de nomine me non agnoscunt; nemo jam recordatur vixisse *in terra sua virum, nomine Iob*, tum etiam me non curant; negligunt plane: nam Oblivio negligens est, recordatio vero diligens, & studiosa, sicut Scriptum est Thren. 2. 6. *Oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem, & Sabbathum*, idest, contempsit, & suo conspectu, aut benevolentia non dignatur.

Oblivio negligens.

Vers. 15. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ sicut alienum habuerunt me, & quasi peregrinus fui in oculis eorum.

1 *Inquilinus, aut advena in sacro sermone quis. Explicatus semel, & iterum Moyses.*
2 *Advena pro Proselyto. Proselytus quis ex Moyse. Samuele, & David.*
3 *Heredis facinus, & ignobilitas. Abraham, & Sara faciebant proselytos.*
4 *Iob convertebat ad veram fidem gentes. Tum etiam Aegyptii aliqui ad Iudaismum, sed hoc studium maius in Ecclesia Christiana.*
5 *Proselytorum appellatio. Explicatus Moyses, Matthæus, Paulus.*
6 *Ancilla quæ, aut nutrix. Illustratus Moyses.*
7 *Quid cognoscere. Alienus. Ad oculos servire. Illustratur Isaias, & Paulus.*

NOn solum (inquit) Domestici, ac propinqui, verum etiam mei servi, sic nunc me tractant, quasi nullius unquam imperii mei sibi fuerint conscii, meque tanquam hospitem, & hominem quempiam alienum prætereunt. *Inquilini domus*. Septuaginta, *Vicini domus*. Et rectè nam Latinis fere idem est, *Inquilinus*, quod *vicinus* quasi dicas, cohabitator, sed *inquilinus* propr. qui non in proprio, sed in alieno, & conducto habitat: vel, ut Juris periti definiunt. *Qui in conductis ædibus solus habitat*, vel *Vrbani prædii conductor*. Quamquam non semper accipiatur pro eo, qui solus habitat, sed pro eo, qui in alieno cohabitat. Qua ratione dictum à Deo est. Levit. 25. 23. *Terra non venditur in perpetuum, quia mea est, & vos advenæ*: vox eadem, quæ hic *Inquilinus*: Unde Tygurina legit; *Vos inquilini, & coloni mei estis*. Festus quoque; *Inquilinus, qui eundem focum colit, aut eiusdem loci cultor*, qui sub eodem tecto cum suo hero, vel socio commoratur. Ex proprietate autem vocis originalis dicas, *hospites, peregrinos, advenas*: nam his etiam nominibus solet Vulgatus vertere vocem originalem, atque eadem est vox, infra cap. 31. 32. *Peregrinus foris non mansit*. Nimirum peregrinus erat, *inquilinus domus*: admittebatur enim intro ad cohabitandum sic, Exodi 3. 22. *Postulabit mulier à vicina sua, & ab hospita sua*. Et ibi addit Onkelus, *ab hospita domus suæ*, pro *hospita*, legimus apud Septuaginta; *Contubernali*, & sanctus Augustinus in loquut. legit: *ab inquilina sua*, & ait

LXX.
Inquilinus quid apud Latinos.
L. 1. D. de acq. poss. l. fin. D. de migrand.
Tygur.
Festus.
גרים
Onkel.
LXX.
August.

ait in Græco haberi; *à cohabitatrice sua*, & quæst. 39. legit; *cancellaria*, vel, *concellanea (si ita dicendum est) vel cohabitatrice*, & Levit. 25. 6. *Advena*. (Septuaginta; *inquilino*) *qui peregrinatur apud te*, & Psalm. 38. 13. *Advena ego sum*. Sed proprietatem vocis *Gur*, habes Exodi 2. 22. Cum Moyses habitans in terra aliena, apud Jetro socerum suum, sub eodem tecto, volens rem hanc exprimere ex hac voce, nomen primogenito suo imposuit; *iuravit Moyses, quod habitaret cum eo: accepitque Sephoram filiam eius uxorem, quæ peperit ei filium, quem vocavit Gersam, dicens: Advena* (inquilinus, peregrinus, hospes) *fui in terra aliena*. Ergo *inquilinos* dicas peregrinos, & hospites, quos sub tecto suo recipiebat Job: aut servos adventitios, non vernaculos, neque domi natos.

גר
LXX.
August.

3
Prosel.

Sed est aliquid etiam peculiare latitans in hac voce: *Ger* significat enim etiam *Proselytum*. Sic vertit noster Interpres, 1. Paralip. 22. 7. *Præcepit, ut congregarentur omnes Proselyti*. (Hebraice, *Gerim*) *de terra Israel*. Quo etiam modo legunt Septuagint. sicut etiam 2. Paralipom. 2. 17. *Numeravit Salomon omnes viros Proselytos, qui erant in terra Israel post dinumerationem; quam dinumeravit David pater eius*. Similiter etiam Ezech. 14. 7. *Homo, homo de domo Israel, & de Proselytis, quicumque, advena fuerit in Israel*. Quibus locis alii leguot; *Advenas, peregrinos hospites*. Possent etiam legere *inquilinos*. In quam etiam significationem consentit Elias Thisbites, in radice *Gaiar*, cuius hæc sunt verba: *Gaiar Rabini dicunt, Peregrinus, qui Proselytus efficitur: Item Abraham viros Proselytos faciebat, Sara vero mulieres. Radix eius est, Gur*, Paulò clarius R. Mardok. *Ger, incola, peregrinus, advena, item Proselytus, qui ex gentibus convertitur ad Hebraismum*; hos enim vocabant *Proselytos*, videlicet, qui non genere, sed quasi ad optione initiati profitebantur Judaismum, & circumcisionem accipiebant, ut lege statuebatur. Exod. 21. 48. *Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam*, (Septuaginta; *si quis advenerit ad vos Proselytus*. Onkelus: *Quando tecum fuerit proselytus aliquis*) *circumcidetur prius, &c. eadem lex erit indigenæ*, qui genus ducit à Jacobo, *& colono* (sive inquilino, idest, advenæ: Septuagint. *& advenienti proselyto, qui peregrinatur apud vos*, Onkelus: *lex una erit indigenæ, & proselyto, qui Iudaismum accepit inter vos*. Quare cum Lex aut Scriptura de *advenis*, aut, *peregrinis*, aut aliis gentibus loquitur inter Iudæos commorantibus, de *proselytis* accipio; ut de Amalechita illo. 2. Reg. 1. 13. *Filius hominis advena* (Septuagint. *incola*, Vatablus, *proselyti*) *Amalechita ego sum*. Tum etiam Ammonites, & Moabites, de quorum *introitu in Ecclesiam* est specialis lex. Deut. 23. 3. 8. *& vulgus illud promiscuum Aegyptiorum comitantium Israel exeuntem*. Exod. 12. 82. *Vulgus promiscuum innumerabile ascendit cum eis*. Quod Onkelius *alienos* vocat, omnes, inquam, isti ad proselytorum ordinem pertinebant. Sic August. Psalm. 145. 9. *Dominus custodit advenas*: legit; *custodit proselytos*; & interpretatur; *proselyti, advenæ sunt*, nam *proseleutho*, advenire est; & Psalm. 93. 6. *Advenam interfecerunt*; Theodoretus *proselytum* interpretatur: *qui ex gentibus accedit*. Tandem quoniam etiam illa fere eadem voce *inquilini*, aut *coloni*, proselytum vocabant: nam, ut ex Africano Historico refert Nicephorus lib. 1. cap. 11. & Eusebius lib. 1. cap. 7. *Proselyti*, & advenæ, *Giora, idest, terræ incolæ, qui cum Israelitis permiscebantur, vocati sunt*. Propterea que Herodem combussisse annales de genere, & familiarum antiquitate, quod neque ipse ad Hebræos antiquiores, neque ad proselytos posset genus suum referre. Vides igitur *proselytum*, aut, *inquilinum*, *colonumve*, non multum differre: tum etiam sicut *inquilinum* in servorum adventitiorum numero, ita etiam *proselytum* reponi posse: nam Exod. 12. discrimen constituitur inter *alienigenam*, qui est servus emptitius, & circumcisus; & inter *mercenarium*, ille enim, utpote non proselytus, neque vere servus, serviens tamen pro mercede, non permittitur comedere Phase. Vers. 43. 44. *Omnis alienigena non comedet ex eo; omnis autem servus emptitius circumcidetur, & sic comedet: advena*, (idest, liber non circumcisus) *mercenarius non comedet ex eo*. Proselyti etiam Abrahæ, servi erant: nam Septuaginta dicunt illos *possessos* ab Abraham, igitur isti *inquilini* fuerunt servi Job, adventitii, quos ipse pro sua in Deum pietate, & religione Deo lucrifecisset, & ad veram fidem ex gentibus convertisset; propterea *proselytos* fuisse, & sub eodem tecto commorantes.

Elias Thisb.
גיר
R. Mard.
Proselytorum lex.
LXX
Onkel.
LXX.
Vatab.
Theod. προσήλυτος προσελεύσθαι.
African. Niceph. Euseb. γειώρας.
Servorum Israelitorum discrimen.
LXX.
Abraha proselyti, & servi.
Iobi proselyti.

4
Sanctorum studium lucrifaciendi proximos Deo.

Quare mirari licebit fervens, & ardens studium viri sanctissimi, qui, ut ab Abrahamo genus, ita & studium promovendæ Religionis, & Fidei duxisse videtur. Nimirum Sancti non de solis, sed de *proximis* quoque suis Deo lucrifaciendis, *mandatum* sibi esse existimant. Abraham huic studio vacabat convertendi viros, & ethnicos ad veram fidem; Sara autem fœminas, ut colligitur ex illo Gen. 12. 5. *Tulit universam substantiam, & animas, quas fecerat in Haran*. Sic interpretante Onkelo in paraphrasi: *Animas quas subiecerant legi*, & Elia Thesbite supperius adducto, atque Hebræis antiquioribus, necnon etiam recentioribus aliis interpretibus. *Proselytos* autem illi, iidem erant servi. Sic Septuaginta; *Omnes animas quas possiderant*. Israelitæ deinde in Ægypto, multa Ægyptiorum millia ad Fidem adduxeruot: nam licet quidem Origenes hom. 13. in Lucam scribat; *Ante Salvatoris adventum Angeli parum poterant credentibus sibi utilitatis afferre. Quando Angelus Aegyptiorum Aegyptios adiuvabat, vix unus proselytus credebat*; tamen proselytos Ægyptios, qui cum populo Israelitico egressi sunt ex Ægypto, Scriptura Exod. 12. 38. vocat, *Vulgus promiscuum innumerabile*. Quod ex Hebræo propriè reddiderunt Septuaginta; *Commistus multus*, aut, *mistio multa*, quæ appellatio, erat etiam proselytorum, qui, cum ingrediebantur in populum Israeliticum, miscebant se cum illis. Quare Isidorus ex hac ipsa mistione, *proselytum* definit lib. 7. Originum. cap. ultimo; *proselytus* (inquit) *advena, & circumcisus, qui miscebatur populo Dei*, & Africanus quoque Historicus nuper adductus; ad istum Scripturæ locum alludens, de genealogiis proselytorum scribens, ait: *Sicut Achior ex Ammonitis, & Ruth ex Moabitis, alii etiam ex Aegypto, qui dicuntur Israelitis esse commisti*, & 2. Paralipom. 2. 17. *Inventi sunt proselyti centum quinquaginta tria milia, & sexcenti*. De Idumæis quoque, imò, & de omnibus gentibus, Origene teste, *Nonnulli proselyti fiebant*. Atque adeò non tam Divini honoris Zelo, quàm sui honoris, & lucri studio, ut legem atque suum populum viderentur promovere, & amplificare, studebant Pharisæi convertendis ad Judaismum Ethnicis: *Væ* (inquit Christus) *vobis Scribæ, & Pharisæi, quia circuitis mare, & aridam, ut faciatis unum proselytum*. Quamquam, ut admonet Chrysost. hom. 23. in Matth. quamvis multum non lapidem moverent, ut unum proselytum facerent, vix tamen poterant, nam malo vivendi exemplo, potius à pietate cæteros avertebant. Sed post Deum hominem natum propter nos homines, quantus Sanctorum Zelus, ut omnes Euangelio lucrifaciant; integra regna, & provincias amplissimas, atque ut *prædicent Euangelium omni creaturæ*, quanta etiam gentium alacritas advenientium ad Fidem, ut ex India utraque, Japoniis, atque infinita pene barbarorum multitudine advenæ, & proselyti numerentur. Sic promissum Ecclesiæ à Deo est: *Ecce accola* (veniet. Septuaginta; *Ecce proselytus accedunt*) *qui non erat mecum*. Septuaginta, *ad te per me* Christus Jesus loquitur) *Advena quondam tuus adiungetur tibi*, Septuaginta; *Coloni erunt tui, & ad te confugient*, idest, non sicut quondam advenæ, & proselyti ex alienigenis, quamvis legem profiterentur, tamen non censebantur domestici, & indigenæ, sicut Israelitæ. Sed ad hanc ipsam rem alludit Paulus; *Erunt non iam hospites, & advenæ, sed cives Sanctorum, & domestici Dei*. Sed dicendum jam de aliis servorum generibus, qui etiam afflicto hero non adfuerunt.

Eccl. 17. 12.
Onkel.
Thesbit.
Ægyptii ad Israelitas cōversi.
Origen.
5
LXX.
Isidor.
African.
Pharisæi quo affectu facerent proselytos.
Chrysost.
Mat. 23. 15.
Gentiū ad Christianā Fidem cōversio.
Isa. 2. 19.
LXX.
Eph. 2. 19.

6
* Las criadas y las amas de casa.
אמה
אמן

Et ancilla * Ministræ domus, quarum fidei, & sedulitati ministeria credita erant. Habet enim *ancilla* nomen Hebræum à fidelitate, nam *Ama* ancilla est. Sic Hispanus vocat, el ama, tum etiam sicut nostrates peculiari nomine nutrices vocant, las amas, ita ab eadem radice Omen, nutricem significat. Num. 11. 12.

* Mis criados me desconocen y los mios fe es raña de mi, como que nunca me vuiera visto.

Quasi alienum. Qui nihil cum illis habuissem; à quo prorsus essent abalienato animo, *habuerunt*, reputaverunt me. Vox eadem, quæ supra. * *Quasi alieni recesserunt à me. Et quasi peregrinus*. Alienus, extraneus, nunquam, nec de facie agnitus; Non me agnoscunt, vel, sic me intuentur, quasi nunquam antea agnitum. Radix originalis significat recognoscere rem sibi familiarem, & antea notam. Sic Genes. 38. 25. *Cognosce cuius sit annulus, & armilla, & baculus, qui agnitus muneribus ait, &c.* Inde

pere-

peregrinus, quem nunquam videris, audierisve. Isaiæ 28.21.

7 נכר

** Estraño castigo, y nũca visto.*

Proprium servorum servire ad oculum.

Ephes.6.5.

Servi Christiani.

Eph.6.6.7

Iob à servis exagitatus.

* *Peregrinum opus eius ab eo*, idest, inauditum supplicium, & cujus simile nunquam visum sit in suo populo. Propterea hic dicitur, *in oculis eorum*; cum me vident, censent nihil unquam simile se vidisse. Alias, *in oculis alienus esse*, nihil aliud significat, quam, in præsentia alicuius. Videtur autem hoc loco emphasim habere; nam illud minimum est, quod nemo servus non habet, videlicet ad *oculum servire* suo hero, idest, in oculis sui heri sedulum se, & audientem dicto præbere; propterea enim Paulus præter communem servorum morem hoc amplius à servis Christianis exigit: *Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed, ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes*. Ergo servi Iob non solum non *servirbant ad oculum*, sed oculis etiam torvis, & minacibus miserrimi sui heri animum, atque oculos plenos lachrymis configebant.

Vers.16. Servum meum vocavi, & non respondit; ore proprio deprecabar illum.

1 *Servorum solatium quale. Quid deprecari.*

2 *Servorum ingenium, qua ratione tractandum.*

3 *Servus qui propriè, plura illorum nomina, & gradus.*

1

Servorum convitia.

SOrdidum quidem est servorum solatium, sed tamen homini misero ab amicis deserto utile tandem atque postremum, quod si hoc quoque desideretur, quanta miseria. Si pro debito servorum obsequio accedant iniuriæ, & convitia, quantus animi dolor in tanta servorum impietate. Philippus eleganter ait: *Ad valde acerbam iniuriam pertinet, ut Domini cum servis blande loquantur, & servi contemnant*. Quod autem dixit Philippus, *blande loqui* benè expressit, quod dicitur, *deprecari*: *Hanan* enim est blande loqui, & *cum obsecrationibus, ut loquitur pauper*, & misericordiam alterius allicere fusis precibus, nihil ex debito, sed ex gratia, & misericordia implorando. Servum igitur, non ut servum, sed ut eum, qui obsequium minime deberet, *deprecabatur* Job: *Quasi ego* (inquit) *conservus essem*, imo servus, *vocavi* etiam voce flebili, & miserabili, & *vocavi* ex nomine: habet enim proprii nominis compellatio, blandum aliquid, & quod ad misericordiam alliciat. Addit etiam Catenæ auctor: *Magnam partem obtinere ad dolorem, ab ægrotante eum accersiri, qui debet obsequium, & imperium recusat*. Atque in hoc Jobi exemplum spectantes, iubet nos etiam servis inobedientibus non irasci, addc etiam ex Paulo, *minas remittere*. Sapienter Augustinus scripsit, indignum esse hominem velle, ut servus suus melius sibi serviat, quam ipse Deo: *Cum vis* (inquit) *ut serviat tibi servus tuus, & tu non vis servire Deo, facit Deo, quod tu pati non vis*.

Phillipp.

חנן

Prov.18.23.

Nicet.

Quomodo agendum cum servis inobedientibus.

Ephes.6.9.

Aug. lib.1. de decem cordis c.4.

2

Herus benignus erga servos.

Macrob.

Docemur præterea hoc loco, quod sit optimi heri, atque patientissimi ægroti officium, videlicet non exigere summo jure a servis, & famulis obsequia: neque omninò fastidire servile nomen, de qua re eleganter, & copiose disserunt prætextatus apud Macrob. lib. 1. Saturn. cap 11. cum pro servis dicit, quos & Diis curæ esse, & multos ex his fortes, fideles, providos, sapientesque fuisse confirmat, atque inter alia; *Non est* (inquit) *quod amicum tantum in foro, & in curia quæras, si diligenter attenderis, invenies, & domi. Tu modo vive cum servo clementer, comiter quoque: & in sermonem illum, & nonnunquam in necessarium admitte consilium, nam & nostri maiores omnem Dominis invidiam, omnem servis contumeliam detrahentes, Dominum Patrem familias, servos familiares appellarunt. Colant ergo te potius servi tui (mihi crede) quam timeant*. Plura pulcherrima alia de servis perhumaniter tractandis eo loco Prætextatus, atque Plutarch. etiam lib. de Cohibenda ira, Senec. lib.3. de Benef. cap.28. lib.4. Controv. 21. & Epist.31. Aug. lib.19. de Civit. cap.15.

Prætextatus.

Plutarch.

Senec.

August.

Docemur præterea, servorum ingenium quam esse soleat iniquum: quos si bene tractes, peiores fiunt, si male, pessimi. Proverbium enim illud iactatur: *Totidem nobis hostes esse, quod servos*, & Euangelus apud Macrob. *Quod nemo sapiens domi suæ contumeliam tam fœdæ societatis admittat*, & inde illud:

Euang.

Serve peius nihil est, ne bono quidem.

Sed *servus* hoc loco est, qui servitutem servit duriorem; nam *Chabad*, frequenter est servire cum labore, & molestia, ut Isaiæ 14. 3. indicatur, ubi ponitur bis fere vox eadem; *Cum dederit tibi requiem à servitute dura, quam antea servisti*. Quare interdum est *opprimi*, ut Levit. 25.39. *Si paupertate compulsus, vendiderit se frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum*. Ubi ter subest in Hebræo vox huius radicis, & proprie legas cum Onkelo; *Non servire eum facias servitutem servorum*, aut cum Septuaginta, quod idem est; *Non serviet tibi servitutem famuli*: hæc enim durior est, sed aliam videlicet mitiore: nam statim additur: *Sed quasi mercenarius, & colonus erit*. Erant enim diversi gradus servorum, ut supra indicabamus Vers.15. num.3. Atque in hoc ipso nostro loco tria etiam servorum genera distinguere licet, videlicet *inquilinos domus*, *Ancillas*, & *Servos*: quos profecto & diversos esse, ex ipsa vocum, & nominum proprietate ostendimus. Atque diversa etiam ministeria obiisse diversos olim servos, certum est: nam tres illorum ordines, & quodammodo gradus constituuntur ab antiquarum rerum observatoribus. In primo erant Actores, Dispensatores, Amanuenses, Ordinarii, quorum opera, & sedulitate, res domesticæ, & privatæ administrabantur. Hos forsan nunc *inquilinos* vocant. In secundo Mediastini, qui in media domo ad omnium imperium vilissima, & sordidissima domus ministeria obibant: dicas nos *Ancillas*, famulos. In tertio qui & duriorem adhuc serviebant servitutem, & compediti, aut Vincti dicebantur, & erant, vel pœnæ, vel custodiæ causa, aut ex officii more. Hi nunc *servi*, aut mancipia. Adde his etiam servos pastores, & qui rem agrariam curabant, ex quibus constabat *familia*. Plura de his habes apud Iuris peritos. Plura illorum nomina, & ministeria apud Alexandrum. Plures item servorum species apud Iudæos; de quibus aliàs.

3

Servus quid propriè.

עבד

Diversitas servorum.

Diversorum servorum nõ eadem ministeria.

Petrus Pythæus lib.2.c.9.

Alex.l.3. c.24.

Vers.17. Halitum meum exhorruit uxor mea, & orabam filios uteri mei.

1 *Quid exhorrere. Fœtidum Iobi spiritum, & Teter spiritus.*

2 *Communicatio spiritus inter virum, & uxorem. Illustratus Malachias.*

3 *Spiritus pro vita, pro voce.*

4 *Fœminarum ingenium vindictæ appetens.*

1

Philip.

LAtini plerique gravitatem fœtidi, & corrupti halitus aversatam fuisse uxorem interpretantur, & Philippus quidem ait, totum intrinsecus computruisse, vel propter apostema pulmonis, vel propter saniosum, & fœtidum spiritum; nam etiam ptisi laborasse ex hoc verisimile est, ut superius diximus, cum de Iobi morbis dissereremus. Sed ingentem miseriæ exaggerationem habet; quod gravem halitum *horruerit uxor*; vel, ut in Hebræo est, *alienus fuerit uxori*, propterea exhorruerit, & aversata fuerit, nec sine molestissima nausea excipere potuerit. Hæc enim omnia affert vox originalis, quæ aliquando vertitur, *nausea*, ut Numer. 11. 20. *Comedetis carnes, donec vertatur in nauseam*, quod propr. dices, *in alienationem*, idest, in cibum ingratum ventriculo, qualis esse solet cibus insolens, & peregrinus. Et vero qualiscumque demum halitus esset, uxori tamen minime alienus videri debuit, quamvis enim antea minus gravem viri spiritum experta fuisset, tamen iam tunc temporis, atque id ætatis suspicari debuisset, *omnes similiter viros olere*, sicut Hieronis uxor illa, castimoniæ, atque amoris coniugalis exemplum singulare, dixisse fertur.

Amplificatio miseria.

זור

2

Periphrasis amoris coniugalis

Vir, & Vxor eiusdẽ spiritus.

Est autem propter quotidianum convictum viri *halitus* uxori notus, & familiaris & hæc loquutio videtur olere aliquid amoris mutui coniugalis; est enim in amantibus reciprocatio spiritus; imò, & inter virum, & uxorem unum quasi spiritum constituit Deus Malach.2.14. cum enim de non repudiandis propriis uxoribus, neque alienigenis accipiendis loqueretur, ait; *Hæc particeps tua, & uxor fœderis tui. Nonne unus (Deus) fecit utrumque*, (virum videlicet, & fœminam) *& residuum spiritus eius est?* idest, simili inspiratione, qua vivificatus est Adam, vivificata est Eva, vel uxor est *residuum spiritus* sui mariti: videntur enim vivere uno spiritu, eundem trahere, & mittere

hali-

halitum, & statim eum ab amore alienigenarum uxorum avocat; *Custodite spiritum*, idest, ne communicetis vestrum spiritum fœminis gentilibus, neque illis commisceamini. Sic enim hanc particulam interpretatur Hieronymus: *Custodite spiritum vestrum, ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini*. Neque ab hac re abludit secunda pars, quæ sequitur, de *orandis*, aut petendis *filiis*, ea quorundam interpretatione, ut statim videbimus.

Hieron.

3 *Halitus, pro spiritu.* Quoniam vero *halitus* idem est hoc loco, qui spiritus, atque spiritu, & halitu vita constat, licebit sic interpretari: spiritum, vitamque meam horruit uxor, idest, me viventem fastidit, & cupit iam è medio sublatum. Tum etiam aliquando sumitur *halitus*, & spiritus pro spiritu oris, & labiorum, idest, pro voce, & tunc efficiet hunc sensum: ad meas ærumnas, ad gemitus, & suspiria, ad voces singulas horret & nauseat uxor mea: tantum abest, ut ad sit mihi ægrotanti, & laboranti, ut potius fugiat meam vocem, tanquam sibi ingratissimam, & molestissimam: clamore igitur, & gemitu vocabam uxorem fugientem, sic

LXX.
4
enim secundam partem ad uxorem etiam referunt Septuaginta, *& rogabam uxorem meam*. Atque notant Græci præfatam ingenii fœminarum contumaciam, & vindictæ cupiditatem, quibus, si semel petita neges, iniuriam censent & reponunt alta mente, ut vitam ipsam tuam, quam ab ipsis deinceps efflagites, pernegare paratæ sint: sic Nicetas facit Iobum loquentem; *Nunc uxor mea me despiciebat: &, quia eam audire recusabam fugitiosa, suadentem conspectore me molestiis adoriebatur*. Non vipera inimicior, læsa fœmina: cuius propria videtur vox illa; *Quo modo fecit mihi, sic faciam*. Minime profecto fortis mulier: hæc enim *reddit viro suo bonum, & non malum, omnibus diebus vitæ suæ*.

Nicet.
Fœmina vindictæ cupida.
Prov. 24. 29.
Prov. 13. 12.
Iuv. sat. 3.

> ——— *Quippe minuti*
> *Semper, & exigui est animi, exiguique voluptas*
> *Vitio. Continuo sic collige, quod vindicta*
> *Nemo magis gaudet, quam fœmina.*

Et orabam filios uteri mei.

5 *Rabbinorum intemperans delirium. Qui filii Iob expositiones parum probabiles.*

6 *Fœmina liberorum, & posteritatis cupida. Mos obsecrandi per defunctos liberos. Tres aliæ expositiones.*

7 *Filii, Nepotes, & pronepotes, ut illi fuerint etiam cum filiis extincti.*

8 *Filii Iob illius discipuli, & auditores veræ religionis.*

9 *Filios susceperat Iob ex concubinis. Quales fuerint nuptiæ Patriarcharum cum ancillis. Explicatus Moyses, & David.*

10 *Ancillarum filii ingenio servili. Explicatus Moyses.*

An præter filios convivantes domus ruina oppressos, fuerint Jobo alii superstites.

5 *Nicet.* ET *Orabam filios*. Non omninò facile, quosnam *oraret filios*, cum ruente domo oppressi iam fuissent. Sic Nicetas difficultatem huius sententiæ auget. *Hæc* (inquit) *non ad filios pertinere, quamvis secus videatur, illud plane ostendit, quod cuncti filii in convivio fuerunt extincti*. Ergo qui brevi volet rem videre, quam eligimus, & dubitationis non omninò facilis solutionem facilem, contendat ad decimam expositionem, quæ simplicissima est, qui plenius velit rem comprehendere, non sine operæ pretio, novem sequentes expositiones alias percurrat.

Prima expositio R. Levi. Primo ergo R. Levi censet, cum ignoretur, quantum temporis intercessit ab interitu filiorum ad hanc querimoniam, fieri quidem potuisse, ut alios jam filios ex sua uxore suscepisset, quos *orasse* nunc dicat. Sed plane deliramentis somnium, & non nisi intemperantis hominis. Tum quod qui tam graviter, & ad extremum usque spiritum ægrotabat, minime potuisset procreare liberos: tum quod nemo censuit tot annos in his ærumnis vixisse, ut quamvis simul atque percussus est a dæmone, vacasset conjugali muneri, jam nunc id ætatis haberent filii, ut opem afferre parenti afflicto, & obsequium præstare oranti potuissent. Adde quod filiorum jactura non prius illi compensata fuit, quam rerum aliarum, ut ea ultimo capite non obscure colligitur.

Intemperans, & delirum somnium Rabbinorum.

Secunda expositio Vatabli non probatur. Secundo, non valde ab hoc abludit Vatablus, qui locum hunc & legit, & interpretatur his verbis; *Gratificatus sum propter filios ventris mei, idest, quamvis illi studeam gratificari, ut ex ea suscipiam liberos*. Scio sane rem uxoriam honestis verbis significari ab Scriptura. Sed illud non possum intelligere, ab homine lethaliter affecto, sanctissimo, & honestissimo, honeste proponi potuisse inter lamentandi causas, non patuisse sibi ad uxorem aditum.

Tertia expositio. Tertio, alii conditionalem quandam *orationem* accipiunt: Iam sum omnibus infensus, & exosus, ut etiam si superstites filios haberem, haberem tamen necesse illis supplicare. Recte: nisi vis afferretur sententiæ: nam in sententiam simplicem non nisi invitus, & coactus cadit huiusmodi conditionatus explicatus.

Quarta sententia. Quarto, Hebræus apud Caietanum profert hanc lectionem; *Miseratus sum filios uteri mei*, & ait ad miseriarum cumulum spectasse filiorum defunctorum miserationem, sed hæc miseratio importune prorsus nunc interiiceretur, nisi forte velit, Job miseratum filios suos, idest, opem illorum, & obsequium desiderasse, cum se videret ab omnibus deseri. Sed profecto sensus durus est, & quamvis verbum originale *miserari* significet, sed tunc habet articulum accusativi, nunc autem habet articulum tertii casus, ut statim dicemus.

Verbum Hebraicũ varie cõstructum.

6
Quinta expositio. Quinto alii interpretantur non ipsos *filios*, sed uxorem suam per filios orasse Job. Confirmare possunt ea lectione Septuaginta; *Rogabam uxorem meam*. Sed præterea colligunt ea Hebræo, ubi verbum *deprecandi* construitur cum articulo *lamed* præfixo *filiis*, q. d. *per*, vel *propter filios*. Tunc vero duplex sensus: alter Pagnini, ut *orare uxorem per filios* sit opem, & obsequium aliquod ab illa petere, ita filios ex illa susciperet Dei beneficio: nam quæ ulla fœminæ orbatæ filiis gratior, aut efficacior obsecratio, quam per filios? sicut nulla durior imprecatio quam illa properantis ancillæ ad Saram. Tob. 3. 10. 11. *Amplius ex te non videamus filium, aut filiam super terram, interfectrix virorum tuorum*. Ad hanc enim vocem *perrexit in superius cubiculum domus suæ, & tribus diebus, & tribus noctibus non manducavit, neque bibit*. Secundus sensus, quem sequitur Isidorus Clarius, ut sit obsecratio *per filios defunctos*; quæ deprecandi formula, non poterat non esse grata, & efficax, atque plena commiserationis apud matrem amantem filiorum, neque fuit omninò insolens jurare, aut obsecrare per defunctos, tanquam per rem sacram, præsertim per liberos. Hecuba sic per patriæ cineres, ac per suos jurat liberos;

Pagnin.
Quæ gratissima fœminis obsecratio.
Isidor.

> *Testor Deorum Numen adversum mihi:*
> *Patriaeque cineres; teque rectorem Phrygum,*
> *Quem Troia toto conditum regno tegit,*
> *Et vos meorum liberum magni greges.*

Senec. in Troad. act. 1.

Steuchus. Sensus hic lenis, & planus merito visus fuisset Eugubino, nisi Latinæ lectioni incommodus, Hebreæ quoque non valde opportunus: Nam licet articulus *lamed* aliquando vertatur à Vulgato, *per*, ut Num. 10. 2. *Per cognationes, & domos suas*: Sed longe diverso sensu: nimirum *iuxta*, vel *secundum cognationes suas*: afferre enim potest ordinem, nunquam verò iurandi, aut deprecandi vim neque formulam. Melius alii, qui *lamed* faciunt articulum accusativi casus, & legant, *Deprecabar ad filios*, quamvis hi constructionem Hebraicam dent verbo Latino, nam articulus ille est proprius constructionis verbi *Hhanan*, quod vel regit accusativum mediante articulo *Eth*, quod est frequentissimum, vel dativum, idque in hoc tantum loco, mediante *lamed*, ut qui Latine conaretur dicere: Rogavi Petro; vel ad Petrum, quod Hispanus simili constructione dicat, *Rogue à Pedro*.

Regia.
את

Sexta expositio. *Simmach.* Ergo alii intelligunt deprecatum fuisse filios servorum, quos, velut proprios liberos haberet, & diligeret. Sic legit Symmachus: *Filios puerorum meorum*. Repugnat plane cum Hebræa, & nostra lectione; nam *filii uteri sui*, alieni filii esse non possunt.

Septima expositio. R. David. Septimo, eadem etiam ratione refellitur expositio R. David Kimhi existimantis filios appellari, quos ipse diligeret, ac si essent sui filii, q. d. Orabam dilectissimum quemque, ac mihi charissimum. Atque huc referri potest Hugonis expositio, *filios* intelligentis, quos ipse enutrierat, & aluerat domi suæ. Sed filium hujus narrationis, & lamentationis exposcit, ut post enumeratos amicos, familiares,

Hug.

ver-

vernaculos, servos, uxorem, veros filios ex se progenitos, adjungeret.

Octava expositio. Philip. D. Thom. Dionys. Nicolaus.

Hæc sane eadem ratio enervat quoque octavam expositionem Philippi presbyteri, quæ *filiorum* nomine nepotes, & pronepotes intelligit, quam postea probabilem existimavit D. Thom. scribens posse intelligi, *Filios filiorum, Qui mortem propriorum parentum peccatis propriis imputantes peccatis Iob, ipsum contemnebant*. Sequuntur Nicolaus, & Dionysius. Contra hoc vero militat, quod sæpè Iob deplorat ereptam sibi omnem posteritatis spem, quæ manebat ad huc integra etiam sublatis filiis. Neque est vero simile, abfuisse convivio illi novissimo omnes Job nepotes, si qui erant, cum etiam ipsæ sorores, quas virgines esse non levi conjectura diximus, interfuerunt. Non ideo nego veram esse illam Philippi regulam; *In Scripturis Divinis filii appellantur etiam pronepotes, & illi, qui sunt de longiore serie nati, sicut è contrario avi, proavi, atavi, patres dicuntur*. Res mille exemplis manifesta; sed propter rationem dictam à præsenti loco alienam censeo.

Filii, omnes posteri, sicut patres, avi.

8

Nona expositio. Philipp.

Nonum locum obtinet, quam secundo loco proponit Philippus, *filios* pro discipulis accipi, sed non inutile illius verba adscribere, *Potuit* (inquit) *& illos ventris sui filios dicere, quos sapientia sua doctrina, tanquam semine, & utero cordis sui formaverat, habens in se per gratiam Dei scientiæ formam, & disciplinam naturalis legis, in veritate, sicut & ipse de eisdem ait; super ipsos stillabat eloquium meum, & hi filii, sive discipuli facti sunt inimici*. August. verba hoc loco hanc ipsam expositionem olere videntur; sic enim ille textum cum sua paraphrasi nectit; *Invocavi blandiens filios uteri mei, quos genueram, persuadens eis spem sæculi*. Illud etiam incommodum videtur in hac expositione, *filios* dici tunc per metaphoram, cum sine alia figura accipi debeant, proprie servi, filii, uxor, &c. nam cætera expositio est sine vitio, & non semel *uterus* aut *venter* spiritualiter accipiuntur in Scripturis pro mente, & intelligentia, ut testantur Nazianzenus Orat. *Ad suos cives gravi timore perculsos*, & Nyssenus Oratione 54. in Cantica, de quo nos quoque dicemus inferius cap. 32. Vers. 18. *Filios* vero *Prophetarum* discipulos esse, atque propter doctrinam, Paulum se nominare parentem eorum, *quos per Evangelium genuerat*, nemo ignorat.

Job 29. 22. August.

Refellitur præcedens expositio. Uterus pro mente. Nazian. Nyssen.

1. Cor. 4. 15.

9

Decima expositio germana, & simplex. LXX. Nicet. Concubinæ Patriarcharũ veræ uxores.

Tandem in decima, tanquam in optima, & simplicissima expositione consistendum, *Filios uteri* sui dici à Job, quos suscepisset ex concubinis, seu ancillis. Hoc docuerunt Septuagint. legentes; *Invocabam in blanditiis filios concubinarum mearum*. Explicat disserte Nicetas; *Filios concubinarum, eos hoc loco appellat, qui non sunt ex legitimis nuptiis, ita ex Agar Abraham Ismaelem suscepit, & ex Bala Iacob Dan, Nephtalim: nam olim ad liberorum procreationem pellicibus uti, ad generis propagationem, haud vetitum erat*. Dictum hoc eo tantum corrigendum, aut interpretandum benigne, quod quidem legitimæ fuerint nuptiæ Patriarcharum cum concubinis, & licitus quidem torus cum veris uxoribus, sed non erant primariæ uxores, quæ ad gubernationem domus; & hæredes procreandos assumerentur; sed tantum ad aliorum liberorum procreationem: Addit deinde paulò inferius; *Neque enim Diabolo in genus Iobi universum, sed in domum eius dumtaxat facta est potestas; nam cætera eius congregatio tranquilla, iucundaque vita fruebatur*. Concubinarum autem filii non manebant in domo paterna, neque primario ad generis paterni propagationem spectare censebantur, ut qui neque rei familiaris hæredes scriberentur: & qui muneribus tantum acceptis, foras separentur à filiis Matris familias, idest primariæ uxoris. Sicut enim quondam Mater familias veniebat in partem hæreditatis, ita, & filii ex ea suscepti: secundariæ vero uxores, eo jure non gaudebant. Rem hanc apud Romanos etiam tetigit Aulus Gellius lib. 18. cap. 6. dum de matrona, & Matre familias disserit, ex sententia Melissi; Mater enim familias veniebat viro, sicut filia, in hæredis locum. Sic jure quasi ipso, *cum vidisset Sara filium Agar Aegyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraam; Ejice ancillam hanc, & filium eius; non enim erit hæres filius ancillæ, cum filio meo Isaac*, & Genes. 25. 5. 6. *Dedit Abraham cuncta, quæ possederat Isaac, filiis autem concubinarum largitus est munera, & separavit eos ab Isaac filio suo, dum adhuc ipse viveret*. Hi igitur filii Job, rectè dicuntur *filii uteri paterni*: *Uterus* enim, sicut & *venter* non semper accipitur, pro alvo fœminea; sed sæpè pro substantia interna, & pro visceribus, aut aliqua viscerum parte. Quare filii geniti ex paterna, & interna substantia, dicuntur *filii uteri*, imò, & ipsa viscera paterna, qua ratione dictum est ad David Psalm. 131. 11 *De fructu ventris tui ponam super sedem suam*. Licet enim Irenæus, & Augustinus exponentes hunc Psalmum, velint, ideo dictum esse, *de fructu ventris*, ut indicaretur Christus Dominus de sola Virgine sine semine paterno nasciturus; sed quidem *de ventre David*, idest, de semine David secundum carnem nasciturus etiam significabatur; quare eleganter dictum est ab Augustino, *de fructu ventris*, idem esse, quod *de fructu femoris*. Sicut etiam ad Abraham quoque dictum est, Genes. 15. 4. *Qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis hæredem*. Et ubi nulla tandem in alvo fœminea, sed sola ex paterna substantia generatio est. Psal. 109. 3. dicitur, *Ex utero ante luciferum genui te*.

Filii concubinarum.

Mater familias veniebãt in partẽ hæreditatis Gellius.

Gen. 21. 9. 10.

Uterus quid.

Irenæus l. 3. c. 18. & Aug. sup. Ps. 131.

Ergo ex concubinis, aut ancillis filii à Jobo suscepti fuerant fortassis superstites, qui cum aliis filiis matris familias minimè convivarentur; & ad communem vitæ rationem neque vocarentur, neque admitterentur, & hos quidem servatos fuisse primariis filiis acerbissima nece sublatis, sicut acerbioris doloris materia fuit, ita etiam propter illorum ingenium minimè ingenuum, & quasi servilem naturæ conditionem, accedente præsertim dæmonis malitia odium ingerente, & instillante adversus parentem, miserrimum Iob incredibiliter illi exulcerabant: *Nam sicut oderunt omnes natos de pellice*, ut ille dixit; & spurium ingenium, atque spurios mores videtur facere spuria filii illegitimi natura, ita etiam servile ingenium creare videtur nativitas de serva, aut ancilla. Res non omninò obscure indicata, Deuterom. 27. cum Moyses Dei nomine proponens benedictiones, & præmia, tum etiam supplicia, & execrationes, populum divisit in duas factiones; & tribus illas vere ingenuas, quæ ex Lia, & Rachel processerant testes *Benedictionum* constituit; at tribus reliquas, quæ ex Bala, & Zelpha, execrationum, minarum, suppliciorum testes adesse voluit, ut quorum animi timore potius servili, quam ingenua filiorum charitate ducerentur; *Præcepit Moyses populo in die illo dicens; Hi stabunt ad benedicendum Domino super montem Garizim, Iordane transmisso; Simeon, Levi, Iudas, Isachar*. (Hi filii Liæ) *& Ioseph, & Beniamin*. (Hi filii Rachel) *Et è regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal; Ruben*, (quamvis enim filius Liæ liberæ, tamen propter peccatum homine ingenuo, & patris sui amante indignissimum, computabatur cum servis, amissa quasi libertate, nam servili concupiscentia pollutus est, cum ascendit cubile patris) *Gad, & Asser* (filii Zelphæ) *& Zabulon* (postremus filius Liæ, ideoque, & dignitate ultimus, ut numerum senarium impleret, cum filiis ignobilioribus annumeratus est) *Dan, & Nephtalim*, (filii Balæ.) Dicunt igitur rem hanc sic peractam, ut consistentibus in monte Garizim sex capitibus Tribuum liberarum, sex item aliis filiis servarum in monte Hebal, universa autem multitudine inter utrumque montem, Levitæ conversa facie ad montem Garizim dicerent; *Benedictus, qui impleverit legem*; & responderent tum tribus liberæ, tum omnis populus, *Amen*. Et conversa facie ad montem Hebal, dicerent; *Maledictus, qui non impleverit*; & tum liberi servarum, tum omnis populus responderet; *Amen*. Quid mirum igitur, quod & filii servarum, minime ingenui adversus Iob extiterint, & servorum instar; etiam vocati non responderent? Denique hic sensus placuisse videtur nostro Interpreti, displicereque nemini debet, cum ab ipsa simplici, & plana sententia omninò videatur postulari. 10

Nati de ancillis, & servis illiberales.

Servile ingenium timore, potius quã præmio allicitur.

Duo ordines filiorũ Iacob seorsim dispositi à Moyse, & cur. Vers. 12. 13.

Vers. 18. Stulti quoque despiciebant me; & cum ab eis recessissem, detrahebant mihi.

1 *Stulti, pro impiis, & petulantibus. Explicatus Samuel.*

2 *Quid despicere.*

3 *Hypallage. Surgere bonorisgratia.*

4 *In diuturnis morbis aliorum tædium. Iob omnibus fastidio, dum ægrotaret. Illustratus David.*

Stulti quoque. Vox originalis indifferens est, ut iniquum & perverse agentem significet, aut innocentem puerum; nam radix *Ghaval*, quod sæpè aliis accidit, contrarios habet significatus, videlicet lactare, quod ad commodum, 1 עול

Verbum Hebraū contraria rum significationū. dum, & utilitatem refertur, aut inique agere, quod ad iniustitiam, iniuriam, subsannationem. Proprietas vocis manifestatur ex 2. Reg. 7. 10. *Non addent filii iniquitatis* (qui hic dicuntur *stulti*) *ut affligant.* (Septuagin. *humilient*, dehonestent, subsannent) *eum*. Conqueritur igitur Job se ab iniquis, & petulantibus hominibus per summam iniquitatem irrisum, & contumeliis appetitum *stultis*, qui, cum iniqui sint, nihil æquis oculis accipiunt; iniqui rerum æstimatores, qui meam vitam ex meis ærumnis metiuntur; virtutis, & pietatis afflictæ subsannatores. Vel etiam alludit ad secundum vocis significatum, quod est lactare, unde dicitur, puer parvulus; *stultis*, tanquam pueri petulantes, quibus miser homo ludibrio, & risui esse solet.

Pag. Reg. Caietan. *Despiciebant me*. Eleganter Septuaginta, *Aversati sunt*. Propriè Hebraic. *Abominati sunt*. Vox originalis est proprie fastidire, abominari, abiicere cum nausea, & contemptu; Etiam ipsis stultis, & petulantibus iuvenibus (quibus miser, & pannosus homo risui esse solet, ad
מאס
quem ridendum, & irridendum catervatim confluere solent) ego abominationi sum, ita me omnes fugiunt, & abominantur.

Et cum ab eis recessissem. Si forte aliquando in me
3 coniiciebat oculos, statim deiiciebant, & recedebant execrantes meum conspectum. Quasi per Hypallagen,
Hypallag. ut ipse dicatur recedere, a quo alii recedebant, sicut actor. 21. 3. *Cum apparuissemus Cypro*, id est, cū Cyprus
Simplicior expositio. apparuisset nobis Forte simplex, & sine figura sensus; Cum furori, & petulantiæ stultorum, & subsannatorum cedere volens recedebam, & subtrahebam me ab eorum conspectu, &c. Nam in originali, & Græco, est propriè; *Cum exurrexero, contra me loquuntur*, quod Vulgatus
Caietan. Tygurin. accepit; Cum exurrexero, ut abeam; ac Caietanus, & Tygur. honoris causa dictum, atq; factum volunt Tygur. *Etiam homines nequam aspernantur me, quibus cum assurgo, iaciunt in me scomata* Caietanus existimat hac sententia vellicari amicos, quibus adventantibus honoris causa assurrexit Job; sed pro hoc honoris officio, non nisi verborum ipse contumelias acceperit.

4 Sed paulo secus Græci; *Cum surrexero, ubi nox præte-*
Nicetas: *riit, & a somno fuero excitatus*, mihi detrahunt, contra me loquuntur, ita summo mane me configunt, & inter-
Diu ægrotantibus precātur cæteri mortem. diu nihil, nisi de me lacerando cogitant. Tum illud ex Græcis. *Quod in diuturnioribus malis usu venit, in ore habebant, Quandiu hic non moritur? Quid pondus hoc grave, atq; inutile haret in terris? etiam nunc hic tartarus vivit?* Simile, id cum ægrotaret David; *Inimici mei dixe-*
Psal. 40. 5 *runt mala mihi, Quando morietur & peribit nomen eius?* q. d. nihil loquūtur, nisi de meo interitu optādo, & meo nomine abolendo.) *Et si ingrediebatur, ut videret* (clarius Hieron. *si veniret, ut visitet*) *vana loquebatur*: mentitur, qui salutem meam sibi esse in votis coram dicit) *Cor eius congregavit iniquitatem sibi* (qui me invisunt, interim observant, quæ deinde cum meæ vitę detractoribus communicent) *egrediebatur foras, & loquebatur in id ipsum* (Hieronymus; *Egrediens foras detrahet*)
Hieron. Tandem; *Verbum iniquum* (Hieronymus, *Verbum Diaboli infundebant sibi*) *constituerunt adversum me; Numquid, qui dormit, non adiiciet, ut resurgat?* Proprie cum Hieronymo asseveranter, * *Qui dormit, non addet, ut resurgat*. Tum etiam precabantur inimici, ut non resurgeret, neq; postera illi lux affulgeret. Sic etiā cum exurgeret Iob, *detrahebant*, & male precabantur. Hinc Philippus colligit, non semper sedisse in sterquilinio; nam mutavit sedem aliquādo. Sed de hoc superius diximus. c. 2. Quis enim crederet, semper in eodem loco sessitasse?

* *Daldo por muerto, que ni se levantara desta mi Jaldra desta noche Phil. Job non semper in sterquilinio sessitans;*

Vers. 19. Abominati sunt me quondam consiliarii mei: & quem maxime diligebam, aversatus est me.

1 *Quid abominari. Explicati Moyses, Amos, & Isaias.*
2 *Qui consiliarii.*
3 *Princeps consilio, & consiliariis indigens ad rectā administrationem Illustratus Joannes in Apocalypsi.*
4 *Senum consilia, & consiliorum candor.*
5 *Consiliarius non esto adulator Principis, sed neq; contumax, aut protervus.*
6 *Consiliarius sit fidus secreti custos. Illustratus semel, & iterū Salomon.*
7 *Princeps honore, & amore prosequatur, qui præ cæteris digni fuerint.*

QUos Regni, & publicę administrationis consiliarios & ad ministros adhibebam, atq; præ cæteris hono- 1
re, & amore prosequebar, hi neq; conspectu me dignantur. *Abominati*. Verbi, *Thagab* proprietas est, ita rem תעב
abominari, ut reputetur indigna familiaritate, convictu, aut alicuius sensus participatione, & usu, quam nemo audire, videre, tangere debeat, exempla manifestabunt, de auditu, Amos 5. 10. *Loquentem perfecte* (loquentem sanctitates, aut perfectiones; Septuaginta, *Verbum sanctum*, quod auditu, & omni veneratione dignissimum erat.) *abominati sunt*, indignum iudicarunt, cui vel aures præberent: Ergo *continuerunt aures suas*, de olfactu, Isai. 1. 13. *Incensum abominatio est mihi*; indignum, cui patefiant nares, de gustu, Genes. 34. 32. *Illicitum est Ægyptiis comedere cum Hebræis*. Septuaginta ex Hebræo, *Abominatio est Ægyptiis*, de contractu, Isai. 14. 19. *Proiectus es de sepulcro suo, quasi stirps inutilis*. Septuaginta ex Hebræo, *Mortuus abominatus est*, idest, mortuum terra ipsa suo contactu, & hospitio non dignatur. Ergo se omni familiaritate, congressuq; indignum reputari, conqueritur Job, ab illis præsertim, quos in suam ipse familiaritatem, & convictum ascivit. Nicet. *Cum me prodire viderent, ut ab eis solatium peterem, tanquam nefarium, Numiniq; infensum detestabantur*.

Act. 5. 37.

Nicetas:

2 סוד
Consiliarii. Prop. dicas, Viri secreti mei, consilii, aut concilii, idest, qui a secretis, & consiliis erant. Septuag. *Qui me videbāt*, idest, qui coram me assidue assistebant.
Nicetas: Caietan. Catenæ Græcæ auctor; *Scientes me*; Quibus arcana mei cordis patebant. Quod vero Caietanus asserit esse in Hebræo; *Omnes gentes secreti mei*; proptereaq; insinuare Job diversarum gentium, & nationum consiliarios, hoc (inquam) non asseritur solide; nam vox originalis *Me-* מתים
thim, præter quam quod sæpe vertitur, *Viri*, *Homines*, aut (ut aliis placet) *Mortales*, non potest verti *Gentes*, quæ varietatem nationum externarum significent, cū pro solis Israelitis usurpetur Deut. 3. 6. & c. 2. 24. Job 31.
3 31. *Viri tabernaculi mei*. Forte autem pro dignitate Re-
Consiliarii Principum. gia, suos habebat Job cōsiliarios, & Regni primores, quorum opera in consiliis capiendis, & rebus decernendis utebatur, quos hic a secreto, & taciturnitate arcanorū commendare, & describere videtur, de quo statim. Quis enim tantum superbiat, ut ex sua unius sentētia omnia agere se posse confidat? Nemo tam potens, cui non magnis adiutoribus ad rectam publicæ rei administrationem utendum sit: tam sapiens nemo, qui omnia complecti sua scientia, & consilio possit. Sapientissimus ipse
Deus forma optimi Principis. Ps. 88. 8. 9. Deus, qui nullius eget, at formam optimi Principis præbens, *glorificatur* (ut ait David) *in Concilio sanctorum, magnus, & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sūt*, & deinde *Veritas tua in circuitu tuo*. Quamvis enim infinitum excellat Divina Sapientia beatas illas Mentes, Angelos videlicet; tamen videtur Concilium celebrare, & Consiliarios adhibere ad rectam universitatis gubernationem, & *Veritatem* ad conciliū accersere, ut optimi Principis officium, quale sit, doceat Tum etiam ipsa Dei Sapientia Senatum habet præclarissimorum *Viginti quatuor seniorum*, cui ipsa præest: cum ipsa dicat, *Ego*
Prov. 8. 12. Apoc. 4. *Sapientia habito in consilio, & eruditis intersum cogitationibus*: Sedetq; in throno, *& in circuitu sedis, sedilia viginti quatuor, & super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circūmicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ*. Habet (inquam) viginti quatuor Consiliarios; ne quisquam putet multos Cōsiliarios suæ dignitati, & gubernationis officio quicquam detrahere; immo sciat addere multum decoris, & ornamenti, ac multum etiam præsidii, & securitatis ad salutem: nam scriptum est; *ubi non est gubernator, populus corruit:*
Prov. 11. 14. Pagn. Regia. Tygur. Vatabl. *salus autem, ubi multa consilia*. Proprie legas cum Pagnino, Regia, Tygurina, Vatablo: *in multitudine consiliariorum*, aut *Consultorum*, idest, sine gubernatore certum esse interitum: sed non ideo cum illo solo certum salutis præsidium, nisi multos adhibeat consiliarios. Prop. ex Hebræo prima pars: *ubi non sunt consilia*, ut perinde sit *non esse gubernatorem*, ac *non esse consilia*, aut non habere satis consul-
Tranq. in torum. Graviter profecto erraruut Principes illi, Cæsar, qui neque in Consulatu, neq; in Dictatura Sena-

Cæs. Liv. Deca. 3. lib. 4.

tus consilio usus est, Nero, qui Senatum capitaliter oderat; Hieronymus Siciliæ Rex, qui ulla de re *neque convocavit, neq; consuluit publicum consilium*. Mesere igitur periit, periisse etiam miserabili ruina Remp. nihil mirum: sine *Gubernatore* enim, idest, sine Consiliariis adhibitis ad gubernationem, *populus corruit*, ut Sapiens dixit, & eleganter; nam Consilium, atq; Senatus non solum est, ut Cicero dixit, *Mens, ratio, intelligentia Resp.* sed etiam, *Fundamentum*, quo labefactato, aut diruto, corruit populus. Unde in Lingua Sancta Verbum *Iasead*, quod significat Fundare, idem ipsum significat convenire in concilio ad capiendum consilium; & ipsum consiliari, est fundamentum ponere; unde Psal. 2. Vers. 2. dictum est, *Principes convenerunt in unum*, ubi ex Hebræo legitur, *Principes consultant*, alii: *Fundati sunt*. vel, pro fundamento positi sunt. Consiliarii quippe, atque consilia, fundamentum sunt rei gerendæ.

[illegible Hebrew]

R. David.

Pagnin. Regia. Tygur.

4 *Optimorum consiliariorū nota. 6. Ethic. c. 7. Prudentia consiliarii.*

Sed quales oporteat esse Consiliarios, quos Jobus a secreto notat, eadem illa Apocalypsis sententia ominatim ex aliis quoq, notis docet. Oportet enim *Senes* esse; nam prudentia senectutis comes est; & *prudentis* (ut Arist. docuit) *hoc proprium maxime munus arbitramur, recte consulere*. His sane Consiliariorum senum præsidiis, in gubernatore quantumvis adolescente, non desiderabimus canos, neq; exercitium variæ fortunæ, neq; rerum usum; nam mutuabitur hæc omnia a suis consiliariis. Tum illud, quod Senibus, ceu satellitibus stipatus, quascumq; difficultatum, & negotiorum moles oppositas superabit. Sapienter nimirum Plutarchus scripsit in eo commentario, *Num seni sit gerenda Respublica. Maxime salva est civitas, ubi consilia senum, juvenum arma obtinent*. Prosertq; illud Regis Regum Agamemnonis decē Nestoreos senes consiliarios a Diis petentis;

Plutarch.

Ha. Ilia. 2.

O consultores mihi sint bis quinque Pelasgi,
Tales consilio, qualis Nelida senex est.

Sed illud præterea; *Circumamicti vestimentis albis*, ut candor quidam animi, nulla pravæ cupiditatis, aut privati affectus labes illorū consiliū, sententiamve afficiat.

5 *Forster. Merc. Consiliū liberum. Tacit. 11. annal. Plutarc. in Apoph.*

Vides deinde illos Regia *corona* insignitos: libertatis sane Regalis, & ingenuitatis symbolum, qua omnis, sordidæ servitutis nescia est, adeo, ut etiam si regi famulentur, at ipsos potius Reges dicas. Nam miserrime quidem quidam Consiliarii serviunt voluntati Gubernatoris, cui nil respondent, nisi quod cupiditati interrogantis lenocinatur; & ut ille dixit, *Veri copiam non faciunt, sed suspensa, & quo ducantur, inclinatura respondent*. Propterea Demetrius ille Phalereus Ptolomæum Regem sapienter monuit, ut libros illos legerent quibus traderentur præcepta Regibus, ac Principibus; quod ideo scriberentur, quod nemo Regibus, ac Ducibus ea dicere auderet. Ergo audet verus Consiliarius, & suo munere dignus. Sed non ideo contumax, aut pervicax sit vel adversus alios eiusdem concilii collegas, vel adversus totius concilii Præsidem, & prælatum: nam illos ipsos seniores videas statim, *Procidentes ante thronum, & adorantes viventem in sæcula sæculorum, & mittentes coronas suas ante thronum*. Non enim suo capiti tantum fidunt, aut tribuunt, ut se solos sapere, aut cæteros ex suo ore, & cerebro velint sapere.

Apoc. 4. 9. 10.

6 *Taciturnitas in consilia, & consiliariis. Apoc. 5. 9.*

Sed tandem quod in optimo Consiliario maxime requiritur, ut arcana consilii arctissima custodiat, designant *viginti quatuor seniores*, minime aperientes librum aut solventes signacula eius, sed rem illam totam arcanam Deo, & consilii præsidii supremo committentes, dicentesque *Dignus es Domine accipere librum, & solvere signacula eius*. Rem hanc, tanquam maxime proprium Regii alicuius consiliarii ornamentum, taciturnitatem videlicet, atque secretum, docet iste noster locus, nam vox *Consiliaris*, aut consilii, secretum, & arcanum sonat (ut diximus) quare ubi nos legimus cum Septuaginta, Psalm. 24. 15. *Firmamentum est Dominus timentibus eum*, Hieronym. proprie legit, *Secretum Domini timentibus eum*. Huiusmodi enim viris, tanquam consiliariis utitur, cum quibus arcana sua & mysteria communicat; ut de his dictum sit Matth. 13. 11. *Vobis datum est nosse mysteria Regni cælorum*. Et iterum Matth. 11. 25. *Revelasti ea parvulis*, & rursus Proverb. 3. 32. *Cum simplicibus sermocinatio eius*; ubi proprie ex Hebræo; *secretum*, & Septuaginta vocem secreti, aut consilii agnoscunt, & vertunt; *In iustis non facit concilium*, q. d. secretum illis revelat, quod tamen non ex lege concilii secreti celare vult, sed potius illis committit prædicandum, & publicandum populo. Magnum hoc profecto, arcanum Principis habere in thesauro pectoris repositum. Uti Athalaricus Rex, commendās Tolum Senatui Romano, scribit Apud Cassiodorum lib. 8. Variar. c. 10. *Arduum nimis est, meruisse Principis secretum, ubi si quid cognoscitur prodi, vel ab alio formidatur*. Atque apud eundem Theodoricus Senario Comiti, scribens lib. 4. c. 3. pingere videtur optimum Consiliarium; *Arcana nostra morum probitate claudebas, multarum conscius, nec tamen, cum plura nosse, elatus. Collegis grata, superioribus humilitate placuisti*. Ergo vides *consiliarium* ex vi suæ vocis, dici *Virum secreti*. Verissime quippe ille dixit: *Taciturnitas optimum, atq; tutissimum rerum administrandarum vinculum*. De consiliariis Regum Persarum videtur id scriptum a Curtio. *Persarum arcana Regum mira celant fide, non spes elicit vocem, qua prodantur occulta; vetus disciplina Regum silentium vitæ periculo sanxerat. Nec magnam rem sustineri posse credunt ab eo, cui tacere grave sit*: Hoc Consiliarii munus propter rem hanc unam, secretum, detrectavit Philippides comicus Poeta, sic scribente Plutarcho; *Cum ei Lysimachus Rex quodam tempore dixisset, Qua nam mearum rerum te impertiam? Respondit, Modo ne arcano ulla.*

Hieron.

LXX.

Cassiodor.

Valer. lib. 11. cap. 2. Curt. lib. 4. ad finē.

Plutarch. de Curiositate.

7 *Consiliariorum circumlocutio.*

Et quem maxime diligebam. In Hebræo, & Septuag. est plurale. *Quos dilexeram*, ut videatur esse expositio præcedentis: nam *Consiliarii*, solent ex dilectissimis deligi; & quicumq. Princeps eos deligere solet, quos diligit; quod si eos, qui virtute, industria, rerum agendarum peritia & fide valent: Recte; in hos incurrat sane Princeps, velut Sol quidam fulgentissimus in nitida quædam, & levia specula, & clarissima sua luce compleat, atque clarissimos, & illustrissimos reddat eos, qui splendore, & amore digni sunt. Neque qui indignus est, juste conqueri poterit: non magis quam carbo, aut res alia inepta recipiendo, aut reflectendo lumini, si Solem criminaretur, quod illius lumine non fieret illustrissima, atq; clarissima. At pastor (inquis) est Princeps, & prælatus; quare oportet oves suas ex æquo curare, & pascere, omnes diligere, &, si opus sit, ut *bonus pastor animam suam dare pro ovibus suis*. Sane: sed quod peculiari aliquem dilectione prosequatur, nemini iniuria. In aliam licet rem verum illud dictum.

Princeps illuminans optimos quosque.

Etiam amplio, qui pascit alienas oves.
Aliquam habet peculiarem, qua spem soletur suam.

Plaut. in Asi. act. 3. s. 1.

Habebat igitur Job, & quos præ aliis diligeret, *& quē maxime diligeret*: sed is (quod maxime, inquit dolendum est) *aversatus est me*. Propr. ex Hebræo, *insurrexit in me*; aut, *Adversatus est mihi*; vel verius est contra me hostilem animum, conatum, & impudentiam, ac odium affert, & illud, quod in amico valde pungit, ingratitudinem. Sic quoq; conquerebatur David, potius Dei filius; *Posuerunt adversum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea*. Credi non debet, quod ait Caietanus, his verbis indicari, & notari a Job tres illos suos amicos; eum potius de suis domesticis loquatur.

[illegible Hebrew]

Psal. 108. 5. Caiet.

Vers. 20. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, & derelicta sunt labia tantummodo circa dentes meos.

1 *Iobi dolores interni, & totius corporis marasmus. Caro procute.*
2 *Quid labia derelicta in Iob. Dæmon peccandi instrumenta subministrans.*
3 *Orationis, & precum efficaciæ. Dæmon interdum garrulus, interdum mutus.*
4 *Varia expositio Græcorum.*

Tolerari (inquit) utcumq; hæc mala possent; nam foris sunt. Sed intus intolerabiles dolores, & vis morbi incredibilis, quo redigor ad maciem extremā, & consumptis carnibus, cutis vix ossibus hæret. Marasmū hoc loco intelligit Philippus, illamq; appellat *infirmitatem pessimam*, de qua superius c. 2. At Septuaginta hanc *consumptionem carnium*, ad putredinem quandam retulerunt. *In cute* (inquiunt) *mea computruerunt carnes meæ*. ita totus & cute, & carne, atque ipsis profundis artubus sanie manabat. At in Hebræo simplicius, & bre-

1 *Philipp. Marasmo laborans Job.*

LXX.

brevius: *In pelle mea, & in carne mea adhæsit os meum.* ita ut dicat, non aliam esse carnem, quam pellem: nam universa caro iam extabuerat, in solam pellem redacta: Aut *cum carnem* dixit, iterum pro *pelle* usurpavit, q.d. In pelle, in pelle inquam, ut vehementior esset asseveratio; nam *Caro* aliquando pro *pelle*, ut Psal. 10.6 *Adhæsit os meum carni meæ*, id est extremæ cuti, sic exponentibus non Rabbinis solum, sed Theodoreto, Hier. Chrysostomo: Nam quod aliqui exponunt de succo illo vitali decurrente inter ossa, & carnem desiccato, sicque adhærescente carne ossibus multo id cum labore quæsitum videtur, & non cohærens leniter. Præsertim, quod hæc ossium agglutinatio, sepæ de cute dicitur, ut si quando de *carne*, pro *cute* accipienda sit. Threnorum 4. 8. *Adhæsit cutis eorum ossibus*. Recte ergo sensum explicuit Vulgatus dicens; *Consumptis carnibus*.

Caro pro pelle, Thedoret. Hieron. Chrysost. Genebr.

2

Et derelicta sunt labia tantummodo. Diximus aliquando cum de morbis Iob egeremus, atq; de Elephatiasi, eo morbo reliqua carne absumpta, labia intumescere, propterea que Iob aliis artubus tabescentibus, sola sibi labia tumentia, & excrescentia, pro aliarum partium carne absumpta, derelicta deplorare. Quod licet tunc ad speciem, & alieno licet loco, non omnino aliene dictum sit, nunc tamen videntur alii nō tam crassitudinem labiorum, quam extenuationem, & maciem labiorum intelligere; ita ut dentes vix contegerentur, labiis vehementer extenuatis. Sed ego iam hoc loco, neq; tumorem illum, neq; extenuationem hanc agnosco, sed integritatem quandam, & incolumitatem labiorum solummodo significari: nam illud, *derelicta*, non tam morbum, quam sanitatem sonat; est enim in Hebræo verbum, quod 1. c. vertitur *evadere*, *Evasi ego solus*, & aliis locis vertitur *eripi liberari*, aut *salvari*; pertinetq; semper ad salutem, & incolumitatem. Quare hoc loco Complutenses, & alii Hebraizantes, Pagninus, Caietanus, Regia, Vatablus, Tygurina vertunt: *Evasi cum pelle dentium meorum*. Nam Dæmon inter ceteras corporis partes sævissime percussas, loquendi instrumenta illæsa esse voluit, ut liberiorem illi loquendi facultatem, & verbo labendi occasionem aliquam faceret. *Hæc* (inquit Philippus) *Diabolus ea eo reservat, ut blasphemus prolatam eius ore cognoscat.* Similiter diximus illius linguam communi plaga, & morbo exceptam, c. 2. in Enumeratione morborum, Sect. 1. num. 4.

Labia derelicta ad morbum an ad incolumitatem aliquam pertineant. Osorius, Verior sententia.

מלט

Complutenses Hebraizantes.

Philipp.

3

Diaboli ars adversus illum retorquenda Psal. 108. 7. 4 Orandi studium salutare. Psal. 51. 5. August.

Quanquam Iob non ad blasphemiam, & inutiles sermones labiorum integritate abusus fuerit, imò potius ad iustas lamentationes, & preces assiduas artem nimirum, & calliditatem inimici, ad illius perniciem, atq; ad sui defensionem convertit, & hoc unico labiorum sulatio se sustentabat, dicebatq; *Detrahebant mihi* (proprie; *Inimicantur*. Hier. *adversabantur*. hostili, & infenso animo, nihil esse in me integrum, & incolume volentes) *ego autem orabam*, id est, dum orare licuerit, & labiis valuero, non vincar, & in inimici potestatem non redigar: nam si *labia nostra a nobis sint*, & orationis studium non intermiserimus, *Quis noster Dominus erit?* Huc quoque detorsit per allegoriam Augustinus lectionem Septuaginta; *Ossa mea in dentibus sunt*, id est *firmitas, & fortitudo mea in verbis, non in factis*. Sane labiis populi Israelitici, vincendos hostes penitusque delendos, non manibus, aut gladio, indicat Scriptura, ut vim precũ & orationis significaret; quod ipse Balac Rex Moab agnovit, dicens: *Ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas, usq; ad radices carpere.* Quomodo autem carpit bos herbam, nisi lingua, & labiis? sic explicate legunt Septuaginta: *Nunc ablinget synagoga hæc omnes, qui in circuitu nostro, sicut ablingeret vitulus virentia de campo* Onkelus. *Sicut lambit bos.* Quæ verba sic Origenes; elucidat homil. 11. Exod. *Per hoc (ut a majoribus accepimus) indicari dicitur, quia populus Dei, non tam manu, & armis, quã voce, & lingua pugnabat, idest orationem fundens prosternebat inimicos.* Non mirum igitur, si sua ipse astutia delusus Dæmon, postea non relinquat *labia* & orationis facultatem intactam, sed mutum reddat, quem semel possidet; & semel expertus virum, *qui non peccavit labiis suis*, labiorum usum impediat ne peccati sui remedium quærat. Sic *Dæmonium* stultiloquum, & garrulum; aliquando etiam *mutum est*.

Precibus obtinere victoriam de hostibus. Nu. 22. 4. LXX. Onkel. Origene.

Dæmon sua arte delusus. Matth. 9. 32. & 12. 22. Matth. 7. 42. Luc. 1. 114.

Sed redeamus ad locum, nam non de *labiorum* tumore, aut crassitudine, nec de illorum sanitate, sed de illorum potius extenuatione, & tabe iam videtur accipiendus locus hic, propter lectionem Hebræam. Pro *labiis* enim est, iterum *pellis* aut *cutis*: quare *pellem, quæ est circa dentes*, intelligunt Hebræi *gingivas*, videlicet carunculam illam, quæ radices dentium vestit; propterea que dici possit, *esse circa dentes*. Sed multo commodius, & verius noster interpres, *pellem dentium* eam intellexit, quæ tegit dentes, simulque ornat, *Labia* nimirum. Sed paulo alienius Græci ad totius corporis cruciatum referunt, & reliqui corporis carnem ponunt in dentibus, quam ipse Iob præ dolore morderet, atque discerperet, postquam primum excoriasset. Sic legit Symmachus; *Evellebam autem meam dentibus meis*. Aliter vero legerunt Septuaginta, propter vehementem etiam cruciatum; *Ossa mea dentibus hærent*; Sanctus Ambrosius: *In dentibus habentur*; Augustinus, *In dentibus sunt*. Dentes intelligit (ut Nicetas exponit) non suos ipsius, sed translatitie dolores mordentes, & comedentes: *Ossa* (inquit) *mea dentibus propemodum belluarum conficiuntur, siquidem ea corporis partes, quæ sunt sensus expertes, dolore minime vacant*. Sed lenitate, ut & perspicuitate præstat Lectio, & sententia Vulgati.

4 *Tertia expositio.*

Symm. LXX. Ambros. August. Nicetas.

Vers. 21. Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.

1 *Repetitio eiusdem Vocis in sacro sermone non semper auget significationem. Illustratur David.*
2 *Amici in angustiis probantur. Illustratur Salomon.*
3 *Iustorum affectus erga adversarios.*
4 *Miserorum, etiam hostes miserentur:*
5 *Quid Manus Dñi, bona, atque fortis. Quid tangere:*
6 *Miseris, & peccatorum suorum pœnas luentibus, impendenda compassio, & misericordia. Explicatur locus Paralip.*

Ergo in vos, ò socii, qui nunc mihi adstatis, miserandum hominem sublevandi officium incumbit. Agite itaque, & vos mei misereat; misereat (inquam) mei: nam vestrum officium, amicitiamque, si qua est, iterum, atque iterum imploro miser ego, & Dei iudicia severissimi severissimo supplicio affectus.

1 *Miseremini*. Vel ex sola gratia, & benevolentia, non ex debito, & iure: nam ii, quorum erat mihi subvenire, contra ius, & fas me deserverunt. Vbi vides, quod non semel admonuimus, eiusdem verbi repetitionem in sacris Literis, non semper augere significationẽ verbi, quod repetitur: nam hoc loco non petit magnam sibi, & uberem misericordiam impendi, imo potius vel levẽ aliquam solatii speciem desiderat. simile id Psal. 125. 6. *Euntes ibant, & flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portãtes manipulos suos* ubi non crescit vis, & significatio *eundi*; potius remittitur, & minuitur repetitione illa, significatur enim abiisse pedetentim, ut lugentes ambulare solent, at crescit postea vis *veniendi*, non tam ex repetitione, quam ex lætitiæ affectu, nam lætantes, & *exultantes* celeriter, & alacriter venire solent. Ergo ubi repetitio eiusdem vocis est in Scriptura, peculiaris affectus, & vis significationis quærenda est, sed qualem circunstantiæ totius sententiæ, & materiæ subiectę petunt, ut nunc intendatur, & crescat nunc remittatur. In homine ergo ab omnibus derelicto; & misericordiam sæpius implorante, quis alius affectus quærendus in illa repetitione, quam desiderium vel levissimi alicuius beneficii, & tenuissimi solatii?

Eiusdem vocis repetitio sine incremento.

Scripturæ regula.

2 *Saltem vos amici*, Propr. socii, proximi elegãter *amicos* nominat, quibus cum disputat nam quod Augustinus exponit hic *Angelos*, aut *Sanctos invocari*, allegoricum est, sed in primis utile in quacumq; tribulatione. sunt enim nobis amicissimi, atq; incredibiles res humanas charitate procurant, ut dicemus inferius c. 33. v. 23. Addidit Interpres, *saltem*, quod neq; in Hebræo, neq; in Græco erat, ut sententiam illuminaret, atq; tanquam conclusionem recte ex antecedentibus deduceret: nam quem *fratres, filii, consiliarii, servi* deserunt, sublevare, & suscipere amici debent. ij enim, si veri amici sint, fratres sunt, consiliarii sunt, & ad omne obsequiũ

August.

parati. *Frater* (inquit Salomon) *in angustiis comprobatur* Quasi dicat: Angustiæ sunt, quæ explorant, & testantur, quis verus frater sit, quis verus amicus. Hebraice

Prov. 17. 17.

Frater in angustiis nascetur, nam qui opitulatur afflicto, tunc primo incipit frater esse, quasi tunc recens natus esset. Quod enim aliud existimas esse fratris officium, quam ut fratrem laborantem adiuvet. Rationem hanc explicarunt Sept. legentes: *Fratres in necessitatibus utiles sunt, huius enim rei gratia nascuntur.* Sed cum aliæ adversitates postulent amicorum opem, tum præcipuæ ægrotatio, & afflicta valetudo, ut eleganter scribit Seneca Epist. 78. *Multum mihi contulerunt ad bonã valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil aque ægrum reficit, quam amicorum affectus; nihil aque expectationem mortis, ac metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori, putabam, inquam, me victurum non cum illis, sed per illos; non effundere spiritum, sed tradere.*

Amicus ter frater

LXX.

Sed illud utiliter ex hac Iobi deprecatione elicit Gregorius. *Hoc habere solet proprium mens piorum, quod cum iniusta ab adversariis patiantur, potius deprecari eligant, quam irasci.* Tum præterea illud; *Eos, a quibus se per contumelias affligi considerat, amicos, vocat, quia bonis mentibus etiam ipsa fiunt prospera, quæ videntur adversa.* Recte, ut, cum ardentius disputãtem audierimus Iob, neque ita inflammatum, neque suæ calamitatis impatientem credamus, sed tantum veritatis, atque suæ innocentiæ vindicem accerrimum, cum etiam pro communi Sanctorum affectu, & consuetudine ipsos etiam inimicos, *amicos*, vocet. Cuius primum exemplar, & exemplum præbet Christus Dominus blande compellans Iudam proditorem (qui inimicitia, & insidiis plenus erat *amicum*. Matth. 26. 50. Et forte cum supplicium eversionis Babylonis describit Is. c. 21. 4. *Dilectam*, & *amicam* illam vocat, à qua multa inimicitiarũ exampla acceperat. *Babylon* (inquit, *dilecta mea posita est mihi in miraculum*

Gregor. Iustorum mos.

4

Ab hostibus etiam est aliena misericordia.

Illud etiam in illa particula, *saltem*, observatione dignum videtur, cum *saltem amicorum* misericordiam, & opem implorat tacite conqueri, quod illi defuerit suorum adversariorum, commiseratio in tantis ærumnis: nã vel ipsi hostes, si ingenui sint, & minime barbari, misereri solent suorum hostium ingentem aliquam cladem, & miseriam passorum. Sane Alexander Darii necem, & Julius Cæsar Pompeii interitum lachrymis, & gemitu prosequuti sunt. Augustus legionem illam in cladè Variana, quamvis sibi infensam, doluit tamen fecit & Titus populi Iudaici, & Ierosolymitanæ urbis stragẽ Atq; Christus Dominus, *videns civitatem*, (civitatem inquã sui sanguinis) *flevit super illam*. De qua re sapienter dixit Plut. lib. de utilitate ex inimicis capienda; *Oblata occasione ulciscendi inimicum, eum missum facere æquanimitatis est, qui vero etiam miseratur inimicum afflictũ, & opem fert indigenti, & filiis eius, ac familiæ adverso ipsorum tempore operam suam, studiumque defert, hunc qui non amat ob animi humanitatem, neque ob probitatem laudat.*

Lu. 19. 41.

Plutar.

Huic pectus atrum est atque adamantinum.
Efficia ferro viscera vel rigent.

Cæsari, cum statuas Pompeii deiectas erigi iussisset, Cicero dixit; Pompeii statuis restituendis, tuas defixisti. Hæc Plutarchus.

Quia manus Domini. Potentia, severitas, vulnus inflictum, non infirma, sed forti manu *Eloah*, instar iudicis severissimi grave aliquod in me facinus vindicantis. *Dei manus*, opus est Dei, Divina potentia, & maiestate dignum, si in bonũ firmatur dicitur *manus Dei bona*, & est ingens Dei beneficium, dignũ Divina munificentia, & liberalitate. Esd. 7. 6. *Dedit ei Rex secundum manum Domini Dei eius super eum omnem petitionẽ eius.* & infra Vers. 9. *iuxta manum Dei sui bonam super se.* Hinc illud in Hispano Proverbio, *De buena mano buen dado.* Si autem in malum, dicitur, *Manus Dei fortis.* Exodi 3. 19. & Psal. 135. 12 & *Dura*. 1. Reg. 5. 7. & *Gravissima* eodem c. vers. 11. *Exaltata, & elevata.* Mich. 5. 8. & significatur plaga ingens, cum illam elevat Deus, cum *extenta brachio*, fortiter percutit; Et vel solam manus Divinæ commotionẽ prædicit Isaias futurã Ægyptiis terribilem, cap. 25. *In die illa erit Ægyptus quasi mulieres, & stupebunt, & timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum quam ipse commovebit.* (non semel sed sæpe elevabit) *super eum* Hæc est illa *Dei manus excelsa* toties decantata, quam exercuerat Deus super Ægyptios, nimirum plagæ acerbissimæ tum illorũ sceleribus, tum Divina potentia, & indignatione dignæ: atque hæc eadem est *Dei manus*, pariter celebris plagis, & ærumnis Iob. Sed peculiari Hebraismo quod Exod. 7. 4. dicitur, Deum *immittere manum*, Hebraice, *Dare manum*, apud nos *darle una buena mano*; & Is. 1. 25. *Convertere manum*, id est, iterum percutere, *bolvenle a dar otra mano*; Nũc dicitur, *manu tangere*, quod in Deo vehementem indignationem ad percutiendum indicat. Licet quidem cum de homine dicitur levem tactum significet. Est autem hoc loco *Nagagh*. non solum *tangere*, sed etiam *pertingere*, aut pervenire, qua etiam phrasi nos utimur, cum vehementem aliquã percussionem, aut attactum significamus, *Pertigit usque ad eum*; *Alcanpole el ramalazo o golpe*. Ergo non unica tantum ratione Iob suam calamitatem amplificat.

5

Manus Domini varie accepta.

Hispanorum Proverbium.

Exod. 3. 19 & 6. 1 & 14. 31. & Psal. 135. 12.

Dei manus cum variis verbis constructa.

נגע

Tangere quid peculiari Hispanisma.

Sed observandum illud *quia*; nam Divinum supplicium, & iram proponit pro ratione, & causa cõmovendæ humanæ misericordiæ: Non enim affligit hominem Deus, ut cæteri affligant quoq; sed ut, quem ille percussit, humane, & benigne tractẽt, & qua potuerint ratione leniant, & medeantur, etiam si ob manifesta scelera Divinum suppliciũ sustineat: nã apud nos, qui privati sumus, & quorum nõ interest ulcisci scelera, etiã sceleratissimi quoq; si homines sunt, ope, misericordia, compassione digni sunt itaque nõ solum peccato, & iniquitati Deus vertit, *persequi, quem ille percussit*, Hoc enim nomine suos hostes apud Deum accusat David; *Quoniam quem tu percussisti persequuti sunt, & super dolore vulnerum meorum addiderunt*, sed etiam non misereri, non suscipere, non delinire, quem ille percussit. An existimas eos omnes, quos in sua persona iudex supremus profert esurientes, sitientes, hospites, nudos, infirmos, carcere detentos, iustos fuisse, aut absq; Dei voluntate vel sine illius sententiã in mala incidisse, aut propter misericordiam solis iustis denegatam immisericordes damnandos fore? Minime vero, nam solus carcer quot sceleratissimorum hominum millia continet? Quot propter peccata fame, siti, nuditate, infirmate afficit Deus atque manu gravissima tangit? iis ergo misericordiam denegasse iniquum est, qui iure illã a se efflagitare possunt his verbis: *Misere mei, quia manus Domini tetigit me.* Ierusalem sæpe propter incredibilem impietatem incredibili etiam supplicio a Deo indignante ponita, quam sæpe suorum quondam amicorum, & vicinorum Regnorum crudelitatem exaggerat apud Deum, quod illius non misererentur, quã manus Domini tetigerat. *Audierunt* (inquit) *quia ingemisco ego, & non est, qui cõsoletur me*, similem conquestionem decies usurpat in in primo Threnorum capite. Ideo Sapienter præcepit Gregorius hoc loco, *Considerandũ est, quod si qui fort asse sint, qui asperitate correptionis indigeant, tunc eis dura correptio a nobis admovenda est, cum Dei manus cessat a verbere. Cum verò superna flagella insunt, non à nobis iam correptio, sed consolatio debetur residere.* Atque in eandẽ rem Nicetas. *Quamvis Deus puniat, in vobis tamen humanitatem vult.* Quanto melius Obed Propheta Domini in Samaria, qui cum planè agnoscat Iudæos traditos esse Samaritanis à Deo irato, & illorum peccata ulciscente, tamen simul Samaritanos ingentis crudelitatis, & insolentiæ ob victoriam accusat 2. Paralip 28. 9. 15 *Obed egressus obviam exercitui in Samaria, dixit eis Ecce iratus Dominus Deus patrum vestrorum contra Iudaam tradidit eos in manibus vestris, & occidistis eos atrociter, ita ut ad cœlum pertingeret vestra crudelitas.* Deinde verò Principes Samariæ admonitione Prophetæ deliniti, valde misericordes se illis præstiterunt, quibus se Deus iratum. *Et apprehendentes captivos, omnesque, qui nudi erant vestierunt de spoliis, cumq; vestissent eos, & calceassent, & refecissent cibo, & potu, unxissentque propter laborem, & adhibuissent eis curam, quicumque ambulare non poterant, & erant imbecillo corpore, imposuerunt eos iumentis, & adduxerunt Iericho civitatem palmarum ad fratres suos.* Sed dicemus de hoc quoque sententia proxima, & diximus nonnihil Versic. 6.

6

In divinis suppliciis commiserendum proximis.

Ps. 68. 27.

Misericordia etiam erga peccatores, et indignos exercenda.

Thr. 1. 21.

Gregor.

Modus in correptione, & cõsolatione servãdus.

Nicetas.

Verſ. XXII. Quare perſequimini me ſicut Deus, & carnibus meis ſaturamini?

1 *Varia expoſitio. Deus aliter, quam homo homi-nẽ affligit Quid perſequi.*
2 *Iniquum ſævire in proxi-mum etiam a Deo affli-ctum Explicatus Iſaias, & Abdias.*
3 *Saturari carnibus ad cru-delitatẽ. Illuſtratus David.*
4 *Comedere, & devorare de detractione. Explica-tus Paulus. Quid præci-pitare, & lingua doloſa ex David.*

1 *Interrogatio vehemens. Quinque expoſitiones minus probabiles.* RES prope eadem, ſed dicta vehementius, & ardentius propter interrogationem. *Quare?* quanam ratione ducti, aut qua cauſa impulſi vos adiungitis ſocios, & adiutores Deo me perſequenti? Sed ſimilitudo indicatur præterea, qua Deus perſequitur Job, amici etiam ad eandem ſimilitudinem illũ inſectentur ſimili. tudo autem a Niceta in illo conſtituitur, quod Deus pœnas repetit ab homine propter culpã. Sic igitur amici
Nicetas. Job: *Poſſit* (verba ſunt Nicetæ) *Deus forſitan culpam aliquam meam accuſare; a me ſi in vos quidpiam peccatũ eſt, docete.* Sed non videtur quadrare, cum ſuam innocentiam apud Deum, nedũ apud homines ſæpe aſſerat
Philippus Job. Philippus è contrario, *Vos,* inquit) *quare præſumitis, ſicut Deus, ut affligatis innoxium, quod ipſi tantum pro diſpenſatione ſua competit?* Paulò ſecus Gregorius; *ita*
Gregor. (inquit) *me ex infirmitatibus meis affligitis, ac ſi ipſi, more Dei, de infirmitate nihil habeatis Tanto enim Omnipotens Deus juſtius aliena vitia percutit, quanto in ſemetipſo nihil habet vitiorum.* Ergo perſequi, affligere, caſtigare, Deus ſuo jure poteſt, qui innocentiſſimus eſt:
Caietan. Homo vero, qui, & culpæ, ideoq; pœnæ obnoxius eſt, nõ debet in hominem ſævire, *Sicut Deus.* Caietanus, quod hoſtiliter Deus illum videretur inſectari, non aliter amici. Alii, quod ſicut Deus nõ intermiſſis cruciatibus illum vexabat, ita ſane amici nunquam intermiſſa contentione, nec contumelioſa diſputatione ſibi invicem per vices ſuccedebant: nam illud *perſequi,* eſt quaſi inſectari fugientem, nullo conceſſo quieſcendi ſpatio; ſicut
רדף apud Iſa. c. 6 dicitur *Perſequi crudeliter,* quod in Habr. legunt, ſine detentione, abſque ceſſatione, inſtanter.

Ego vero in eo tantum ſimilitudinem quærendã exiſtimo, quod amicum Jobum affligerent, affligente etiam
2 *Simplicior expoſitio.* Deo; nam in cæteris potius diſſimilitudo latet, quam indicavit eleganter Greg. q. d. Quare me vexatis, cum nõ eondem finem mearum ærumnarum vobis proponatis, quem Deus intendit? *Quia* (inquit) *cum Omnipotens Deus amando purgationem exhibet, iniuſtorũ pravitas ſævitendo malitiam exercet.* Ergo cum Deus in caſtigando
Dei benignitas hominis crudelitas in perſequẽdo. benignus, & clemens ſit, ſi tamẽ homo perſequatur miſerum hominem, quem Deus perſequitur, ſævus, & crudelis erit: nam etiam ab illo ipſo, quo Deus, tanquã tortore utitur, humanitatem, & clementiã exigit, ut docet locus ille Iſa. 10. Verſ. 5. 6. *Væ Aſſur, virga furoris mei, & baculus ipſe eſt in manu eorum* (Aſſyriorum) *indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, contra populum furoris mei mãdabo illi, ut auferat ſpolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem, ut lutum platearum.* Vides Deum indignantem inſtar furentis, decernentem, ut populus, qui ſe impietate contaminarat, redigeretur in pulverem, ſed deinde ſceleri tribuit Aſſyrio ſævitiam in conterendo, & conculcando populo, & crudelem animi affectum, & pravam intẽtionem. Verſ. 5. 7. *Ipſe autem non ſic arbitrabitur, ſed ad conterendum*
רמס שמר *erit cor eius.* Cõterere Aſſyrius voluit, quem Deus quidem conteri, & conculcari volebat (vix enim quicquã inter illa duo intereſt, *conculcare, & conterere*: utrumq; enim eſt vehemens verbum, & ad interitũ pertinet) & voluit quidẽ Deus illo tortore uti, ſed quia ille voluit tortor eſſe, luet pœnas multo graviſſimas *Ingentes intendit minas* Abdias, immo Deus Idumæis, quod, quẽ Deus mediis Chaldæis perſequebatur, perſequerentur etiam ipſi. *In die cum ſtares adverſus eũ, quando capiebant alieni exercitum eius, et extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Jeruſalem mittebant ſortem, tu quoq; eras quaſi unus ex eis.* Vides igitur, quam aberrent ab omni humanitatis officio, qui *obſequium ſe arbitrantur præſtare Deo,* cum miſeri pœnas augent, & calamitates calamitatibus accumulant. Eſt quoq; in eandẽ rẽ quod ſequitur.

Et carnibus meis ſaturamini. Pleriq; Latini etiã par- 3
tem hanc per interrogationem legunt, & intelligunt; *Verior expoſitio.* Quare *carnibus meis ſaturamini?* Ita ne vobis refectio, & voluptas ſit mei corporis cruciatus? ſed præſtat, ut hæc pars ſine interrogatione accipiatur, potius cũ precatione; Obnixe efflagito, ut jam ſatis vobis videatur; *meis vos carnibus ſaturaſſe,* me vidiſſe dolentem, carne, & artubus putreſcentem; ſanie manantem. Eſtote igitur his meis malis jam contenti, & ſaturi, neq; dolores alios, aut contumelias fameſcatis, nec in me vexando vos inexplebiles exhibeatis. Videar jam obſecro vobis ſatis pertuliſſe pœnarum, neq; graviorem mihi vindictam optetis. Sic coincidit ſenſus hic cum lectione Hebræa, & Græca, Septuag qui cum negatione, & interrogatione legũt; *Et de carnibus meis non ſaturamini?* Quare hoc loco *ſaturari humanis carnibus,* omnino in malũ, & in ſævitiam inexplebilis animi accipi debet, ſecus quam in c 31. *Quis det de carnibus eius, ut ſaturemur?* ut eo loco dicemus, ſimile id Pſal. 26. 2. *Appropiant ſuper me nocentes, ut edant carnes meas.* Quod Theod. interpretatur, *Ferarum more perſequi;* Origines, *Interimere: nam hanc actionem comedendi, non refert ad os hominis, ſed ad gladium, qui etiam in Scriptura dicitur, habere os, & devorare, ſatiari etiam ſanguine. Igitur comedere carnes humanas ore gladii,* interimere eſt: vel ita perſequi, ut devorare, & interficere velle videaris. *LXX. Saturari humanis carnibus ad ſævitiam. Theodor. Origines.*

Sed hunc noſtrum locum, tum eum Pſalmi ad de- 4
tractionem pertinere eleganter docent multi ex patribus. Hieronymus in comment Pſalmi exponit; *Rabido dente dilacerare;* Auguſtinus, *Inſultare, & maledico dente conſumere.* & in Job, Nicetas, *Probroſi ſermones ad depaſcendos artus ſatis per ſe ipſi valent* Gregorius; *Qui aliena vita detractione paſcuntur, alienis proculdubio carnibus ſaturantur.* Allegoria ſane in ſacro ſermone minime inſolens, cum Paulus moneat Galates; *Si invicem mordetis, & comeditis* (depaſcimini, devoratis, eroditis etiam inſtar tineæ, aut inſtar mæroris, & curarum, quæ conficiunt, & conſumunt cor, ex proprietate Græca) *videte, ne invicem conſumamini.* Allegoriæ autem ratio eſt, quod *mordere* ad iram refertur: *devorare,* ad feritatem, & immanitatem. *Qui autem lædunt,* & inſidiantur (ut ait Chryſoſtomus) velut *alios conſumpturi veniunt.* Tum etiam quia dentibus, ore, lingua, quæ eadem ſunt dicendi, & maledicendi inſtrumenta, mordemus, comedimus, devoramus: quare cum loquendo tandem, & maledicendo perdimus proximi famam, devoraſſe, & conſumpſiſſe videmur, & quaſi in ventriculi baratrum, qui eſt conſumptionis, & interitus locus, trajeciſſe. Sic David ad Doeg illum detractorem, & delatorem inſidiarum ait; *Dilexiſti omnia verba præcipitationis* (Hieronymus, *Omnia verba ad devorandum* Chaldæus, *voracitatis.* nam *præcipitare,* abſorbere, & deglutire eſt) *lingua doloſa.* Per lingua videlicet detractoriam, & maledicam affers perniciem proximo Sic Iob ait amicis: Calumniatoriis, & detractoriis iſtis linguis, & dentibus caninis, ſemper ringentes, & inſultantes mordetis, comeditis, abſumitis meam exiſtimationem, & famam, & meum inſuper corpus, atq; vitam perdere conamini, malum interitum mihi tanquam ſceleratiſſimo homini imprecantes. Interim ego his veſtris contumeliis enecor, & conficior. Sapienter Ambroſius: *Contentiones generant iurgia, cuius fructus eſt vitæ conſumptio.* *Detractionis periphraſis. Hieron. Auguſt. Nicetas. Greg. l. 14. c. 54. Galat. 5. 15.* [Greek] *Chryſoſt. Mordendi & devorandi ad detrahendum analogia. Pſal. 51 5 Hieron. Ambroſ.*

Verſ. XXIII Quis mihi tribuat, ut ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro?

Verſ. XXIV. Stylo ferreo, &c.

1 *Optandi formula. Pronomen Quis in ſacro ſermone.*
2 *Calumnia Hebraizantiũ Candor Vulgati.*
3 *Scribere ad leges, & ſtatuta relatum. Illuſtratus ſemel, & iterum Iſaias.*
4 *Quid liber in ſacro ſermone.*
5 *Quoſnam ſermones ſuos, quidve conſcribi publico inſtrumento deſideret Iob.*

SED cum vos (inquit) nullam ei ſublevandi, atq; conſo- 1
landi cura, vel voluntas tangat, unicũ illud, nec nõ *Paraphra*

extremum solatium opto, ut hæc ipsa, quæ in vestra præsentia profero, publice contestata, & publico instrumento ad omnẽ æternitatem consignata permanẽt. Hæc est tota sententia facile collecta, sed membratim propter nonnullas difficultates explicanda.

Optandi forma cũ pronomi. me, pertinet ad difficultatẽ rei. *Hierony. in Eccles. 3. Philip.*

Quis mihi tribuat? Optandi forma Hebræis visitata valet idem, quod *utinam*, quis efficeret hoc? quod cum desiderem vehementer, atque in mea potestate non sit, desidero maiores vires, quarum ope valeam obtinere. Interrogatio etiam, & pronomen. Quis, tum rei magnitudinem tum difficultatem amplificat. Nam (verba sunt Hieronymi) *pronomen Quis in Scripturis sanctis, non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur.* Et quidam eleganter observat Philippus; *Quoniam a nullo hominum potuit invenire solatium, convertit se ad Deum.*

Caie. Eug. Hebraizãtes notati

2 *Vt scribantur sermones mei.* Quidam Hebraizantes aducant huc illam particulam hemistichii sequentis, *in libro*; ita ut legatur; *scribantur in libro.* Aiunt enim forte metri causa etiam in Originali transpositam, sed nodum isti in scirpo quærunt, cum sensus Interpretis legitimus, & planus sit, & expressus ad verbum ex Hebræo; imitatus etiam ex Septuaginta. Si Latinus Interpres verbum de suo loco movisset, quas illi tragædias excitarent de commotato, & luxato verbo, nunc quoniam fixum, & immotum sua sede reliquit, dimotum, & convulsum vellent. Sed bene habet.

Scribere propriũ legẽs ferẽtium. *Vide quæ diximus c. 13 v 16 n. 5.* *LXX.*

3 *Scribi* ergo *sermones*, est describi modo vulgari scribendi, nihil enim peculiare adsert verbum *Cathab*. Propterea se corrigit, *Quis mihi det, ut exarentur, &c.* q. d. Opto non tantum notari, & scribi cõmuni aliarũ Scripturarum ratione, sed ut *exarentur in libro.* Maius quippe hoc est, & firmius nam verbum *exarandi, Chakak*, ad ea pertinet, quę tanquam firma, & rara perscribuntur ad publicam memoriam cuiusmodi sunt statuta, iura, leges, quæ vel impressis characteribus, vel diuturnioribus notis conservata volumus unde ortum est, ut *Scribere* non solum sit verbum forense, ut aliquando diximus, sed præterea sit idem quod legem ferre, aut statuere; ut illud Isa. 10. 1. *Væ qui condunt leges iniquas* (ex Hebræo prop. Sept *Væ scribentibus iniquitatem*, & ita per expositionem additur *scribentes iniustitiam scripserunt.* Quare ad condendum, & indicandum novum decretũ hortabantur, qui dicebant Danielis 6. 8. *Nunc Rex confirma sententiam, & scribe decretum* (proprie Pagninus; *scribe scripturam.* Septuag. *Propone Scripturam ut non immutetur, quod statutum est a Medis, & Persis*, & deinde additur, Vers. 9. *Rex Darius proposuit edictum.* Septuaginta, *iussit scribi decretum.* Pagnious; *Descripsit Scripturam.* Hinc apud Isa. cap. 33. Vers. 22. dicitur: *Legifer noster*; propriè, Scriptor, aut, præscriptor legum, & constitutor iuris. Tandem quod hac *scribendi* ratione firma, & perpetua, & ut ita loquar, iuridica scribi præcepit Deus, *Diligenter exarari*, vertitur ab Interprete, & memoriæ, atque posteritati commendari oportere Isai. 30. 8. *Scribe super buxum*; attente, & per otium scribe. Septuaginta; *sedens scribe & in libro diligenter exara illud; & erit in die novissimo in testimonium usque in æternum.* Ergo hac ratione *sermones suos exarari*, optat Iob, ut sint posteris tanquam bene vivandi decreta, & constitutiones quædam, atque firma, & fixa suæ innocentiæ ad omnem ęternitatem testimonia.

Scientare de spacio a escre vilo como que lo pintaras, y dibuxaras.

Liber perpetuum instrumẽtum. *El titulo, yescritura.*

4 *In libro.* Crescit hæc eadem firmitas, & perpetuitas rei exaratæ ex adiuncto *libro*, nam liber est instrumentum publicum, quo res gestæ Regum, aut annales, temporave describuntur à publicis scribis, aut notariis. Sic dicitur *Liber generationis Adam* Gen 5. 1 & *Liber generationis* Iesu Christi, Matth. 1. 1. Quare ad *libri* proprietatem dictũ est Ieremiæ 32. 10 *Scripsi in libro, & signavi* (ut publica auctoritate muniretur; & deinde) *Dedi librum possessionis Baruc.* Publica igitur fide scribi, signari, excipi, & conservari sermones suos vult Iob, sed neque hoc contentus, diuturnitatis firmioris aliud votum concipit, quod versiculo sequente, subiunget.

Quæstiũcula responsio.

5 Sed illud ultimo nunc loco explicandũ, quod prima parte sententiæ proponitur, quosnam *sermones* in huiusmodi monumenta referri ad æternitatem cupiat Iob nam ex proprietate vocis originalis, nihil peculiare affertur, nisi *sermones*, verba, aut eloquia. Varia apud interpretes expositio, & responsio. Polychr. *Verba*, aut *sermones*, pro rebus ipsis accipit: *Optat* (inquit) *res suas scriptis tradi sempiternis; Hoc item votum proprie ad ipsius pertinere potest ærumnas; illa etiam forsasse literarum cupit monumentis commendari, quæ in communi vita, virtutisque versantur, quarum rerum testimonium datum est illi divinitus, cum Deus improbum eum esse negavit.* Addit etiam ideo hæc desiderari a Iob, *ut posteris extet patientia scopus, tum etiam ut undique, quicquid potest, commiserationis aucupetur*, vel ex aliquo posteritatis lectore. Forsan hæc olim legisse iuvabit, commovebit etiam alicuius pectus, & lector miserebitur miserrimi hominis, ad cuius nunc ærumnarum aspectum ipsi oculati testes misericordiam omnem, atque humanitem exuerunt. Consentit in hunc intellectum Philipp. *Hæc* (inquit) *duraturis in sæcula apicibus optat inscrib.* Gregorius etiam lib. 14. c. 15. *Cuncta, quæ pertulit stylo ferreo, & plumbi lamina scripta sunt, &c.*

Iobi historia & ærumna posterorũ misericordiam alliciunt. *Philipp. Gregor.*

Secunda expositio.

Secundo commode intelligi per *sermones* possunt ea omnia, quæ inter disputandum dixit, nimirum se iustum esse, & immerito gravissimis supplicis affectum, ut cum huius controversiæ nunc nullum habeat æquũ iudicem sed contentiosos potius, atque iniquos concertatores, suæ innocentiæ defensio mandetur memoriæ, possit tandem posteritas de veritate indicare, atque pro illo pronuntiare, qui & modestum in disputando, & constantem in asserenda veritate semper se præstitit.

Hierony.

Tertio frequentior, & germanior expositio, ut ii *sermones* intelligantur, quos deinde de Fide, & de auctore Resurrectionis subiunget, & de adventu Domini, præmia, & beatitudinem pro patientia, & labore largituri iustis. Sic interpretatur Hieronymus Epist. 61. ad Pammach. ubi hoc ipso testimonio utitur adversus errores Ioannis Ierosolomitani, negantis verum corpus carneum resurrecturum, sequitur communis interpretum, atque contextus ipse sic exigit, quamvis alia etiam, quæ diximus, cum hac ipsa interpretandi ratione coniungi debeant: nam cum integram de Deo, & de Resurrectione, atque de præmio bonorum, & supplicio impiorum fidem servaverit, firmamque, & cum charitate coniunctam spem in suo Redemptore posuerit, ex hoc testatum vult fore posteris, se probe vixisse, ac nihil admisisse, de quo iure ab amicis reprehendi, aut redargui potuerit. Et hęc de inscriptione, & monumento testimoniove insculpendo. Nunc de forma, & materia scribendi atque exarandĩ suos sermones ad æternitatem.

Vers. 24. Stylo ferreo, aut plumbi lamina; vel celte sculpantur in silice.

1 *Osseus quondam Stylus in usu, numquam plumbeus.*	5 *Confirmatur, et statuitur pars asserens legendum esse Celte.*
2 *Plumbi lamina cuiusmodi olim. Libri Granatenses D. Cesiphonis nunc denuo reperes.*	6 *Celte legi apud Latinos. Epitaphium Parasiti.*
3 *Quid silex, quid petra. Silex ad perpetuitatem. Illustratus Moyses.*	7 *Lectio Hebræa examinatur Columna dua filiorum Seth.*
4 *Quid celte, & an legendum certe, pars negativa astruitur.*	8 *Varia materia librorum apud sacros, & profanos.*

OPto (inquam) non solum communi aliqua librĩ materia, aut vulgari scribendi ratione meam fidem; resque meas contestatas transmitti ad posteros, sed diuturniori alio monumento: nam librum papyraceum aut membraneum, aut corticeum arrodere solet tinea & consumere vetustas; stylum itaque requiro ferreum, & volumen plubeum, quæ sunt ad monumenti perpetuitatem, contra temporum iniuriam exquisita.

Plumbi lamina in Hebræo non est *plumbi lamina*; sed tantum *in plumbo*, habetque nomen à pulvere *Ghopbereth* cuius etymologiæ ratio ad istam, de qua loquimur, perpetuitatem facit, Ideo enim Kimbi existimat plubũ sic appellari, quasi pulvereũ nã cũ *cetera me-*

talia

Unde dicatur: Plumbũ apud Hebraeos. Plinius.

talia pulvere consumantur, & imminuantur, cum eo sunt, solum plumbum in terra accessionem aliquam sumit. Quamqua ego veriorem causam huius appellationionis existimem, quod (ut Plinius scribit libr. 34. cap 16. *gignitur in summa tellure arenosa. Ghaphar*, autem summus; & tenuissimus pulvis est, vel quod colore referat cinerem, nam *ghaphar* aut pulverem, aut cinerem significat. quorsum igitur Vulgatus, non *plumbum*, sed *plumbi laminam* dixit? Sane ut lucem, & elegantiam afferret sententiæ. Namquid incommodius, quam quod Eugubinus vertit, *stylo plumbi*; & Regia cum Pagnino post R. Mordokai, *plumbo*, sumentes pro calamo, *plumbum*, & pro charta scriptoria *silicem*? Quid enim in *silice* durissimo exarari possit molli, & flexibili plumbo? aut quem usum habere poterit *stylus plumbeus*, ubi adest ferreus? aut vero quisquã audivit unquã stylum plumbeum? ferreum, omnes: non solum ut exares in silice, aut in Adamante, de quo est id Jeremiæ 17. 1. *Peccatum Judæ scriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino*; Sed etiam cum in ceratis tabulis scribebant; ut illud Ovidii probat.

Hebraizantes notati. Stylus ferreus. Ovid.

Dextra tenet ferreum, vacuam tenet altera ceram

Osseus pro stylo ferreo in usu fuit apud Romanos, de quo Isidor. libr. 6. c. 9. *Græci, & Tusci primum ferreo ceris scripserunt, postea Romani jusserunt, ne graphium ferreum quis haberet, unde apud scribas dicebatur, Coram ferreo ne tedito. Postea institutum, ut in cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in Satyra dicens.*

Stylus osseus;

Vertamus vomerem in ceram, mucroneq; aremus osseo.

Ergo duo sunt huius sententiæ membra, duæ item quasi chartæ cum duobus calamis scriptoriis: *stylus ferreus*, & *plumbum*, idest *plumbi lamina* pro charta; *celte* pro calamo, & *silex* pro papyro. Notu vel imperitissimis, plumbi laminis quondam scriptitari solitum, sic scribente Plinio lib. 13. c. 11. *Publica monumenta plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cœpta, aut ceris.* Ergo crescit oratio, & ex suis sermonibus publica monumenta in plumbi voluminibus confici aptat Job.

Plumbi lamina pro papyro. Plinius.

2 Sed in *plumbi* hac *lamina*, unum non immerito animadvertendum a nobis, quod non immerito prætermitti potuit ab Hebræo illo apud Caietanum post R. David a Pagnino in Thesauro, & Sixto Senensi lib. 2. Bibliothecæ, verbo, *Liber desideratus a Job*: in *plumbi lamina* literas ita efformandas, ut vacua literarum spatia excavato in lapide plumbeis illis implerentur, ut magis conspicua scriptura esset; *Alioqui* (inquit Rab. David) *si scriptura vacua relinquatur, tandem dispergentur latera sculpturæ*. In hac exponendi ratione, mirifice expressum videas ingenium Hebræorum, minutias, & ineptias in rebus per se planis & seriis conséctantium. At, inquis, cum Sixto, adhuc in frontispicio templi Pantheon conspici inscriptionem M. Agrippæ, incisis literis, & sculptis, ex plumbo restitutis. Sane sed hoc recens inventum: illud multo antiquius, quod de plumbeis voluminibus ex Plinio adduximus; quod ut optimum, & conservandæ rerum insignium memoriæ valde opportunum, ad posteriora etiam sæcula permanavit; nam ipsi Apostolorum discipulis præsertim D. Ctesiphon, & D. Cæcilius, Arabes ambo, & Jacobi Apostoli discipuli apud Granatam, sacros illos libros, ex Jacobi, & Apostolorum doctrina exceptos, arte mirifica, lingua Arabica, characteribus minutissimis in plumbeis laminis exararunt, compaginaruntque minutissima folia inserentes unico æreo filo ad sempiternam hominum memoriam qui nuper, anno videlicet nonagesimo quinto, ingenti Granatensis urbis, ac totius nostræ Bæticæ felicitate, & lætitia inventi sunt in monte illo, quem Vallem paradisi nominat, super Daurum fluvium, ad latus regionis Albaizinæ ad hunc vero diem, decem & novem libri omnino sunt, simul cum Reliquiis Sanctorum Ctesiphonis, ac Cæcilii, & horum discipulorum; quorum aliquis tria folia plumbea instar volæ manus, alius quinq;, aliquis etiam unum atque viginti folia complectitur; unus de *Providentia* inscribitur; de *Essentia Dei* alter; alius etiam *Fundamentum ecclesiæ*; ac similiter cæteri omnes pretiosis titulis decorantur. Illos apud se retinet illustrissimus Archiepiscopus Granatensis Dominus Petrus de Castro, & Qui omnes, dum maius aliquid, & honorificentius summus Pontifex de huiusmodi thesauro statuit. In his plumbeis laminis, ut testantur, qui attente illas sæpe contemplati sunt, visitur usus styli ferrei: oportuit enim esse ferreum, & bene acuminatum, quo minutissimi ad miraculum characteres in plumbo efformati, & excavati sunt.

Caietan. &c. Pag. Sixtus Senensis. R. David. Vera scribendi ratio in plũbi lamina. Granatenses Patroni; & Martyres. Plumbei libri Granatenses. D. Petrus de Castro Archiep. Granatensis.

Aut celte sculpantur in silice. Excrevit in hac particula tandem desiderium Job, ad suorum sermonum memoriæ diuturnitatem, *sculpantur*, incidantur, excaventur, & est vox propriè conveniens in lapidicinas, ex quibus eruuntur, & præciduntur marmora, & lapides. In *silice*, in petra fortissima, atque durissima, & ex qua possit commode confici instrumentum instar gladii; sic enim exigit originalis vox; ut per hanc ipsam vocem significatur Exodi 4. 25. *Tulit ergo Sephora acutissimam petram*. In originali enim tantum est; *tulit petram*. Est etiam petra quæ attrita emittat scintillas. Quare cum Isai. 5. 20 tantum in Hebræo, & Græco, *Ungula equorum eius, ut petra*; eleganter interpres dixit, *Ungula equorum eius, ut silex*; qui est petra durissima, & propterea apta, ut efformetur in gladium, & in tenuissimam aciem, atque ut attrita ignescat & scintillitet: tum etiam ut cum tempore ipso de æternitate certare possit. Quare hoc loco, cum interpres non *petram*, sed *silicem* dixit, sapienter fecit, & ad subiectam materiam opportune; nam de *Silicibus* scribens Plinius libr. 36. c. 22. *In monumenta* (inquit) *scalpti contra vetustatem quoque incorrupti permanent*. & sicut Quinctilian. lib. 10 cap 3. de tabellis scriptoriis dixit; *scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi*, cum scribuntur, quæ deleri, & corrigi possunt: ita quod deleri nulla ratione debet, in silice scribi oportet, in quo difficillima sit ratio delendi. 3

חצב צור Silex cuiusmodi petra. Plinius: Silices incorrupti. Quinctil.

De lectione Latina, utra verior, & castigatior, Certe, an Celte, & de lectione Hebræa.

Tota jam controversia de *Celte* est, & de lectione Latina, quibusdam *Celte*, aliis legentibus *Certe*, & plerique existimantibus correctiorem lectionem esse *Certe*, & non nisi inepti scriptoris, aut corrupti alicuius correctoris vitio irrepsisse *Celte*. Ex his est Franciscus Lucas in suis Notationibus, asseritque in tredecim manu scriptis codicibus suis legisse *Certe*. Addo ego etiam codicem manu scriptum valde parvum, valdeq; antiquum ex Bibliotheca Hispalensi Benedicti Ariæ Montani, quem is moriens testamentum legavit Regiæ Bibliothecæ Escurialis Cœnobii. Atq; etiam nunc est in eadem Montani Bibliotheca apud fratres militaris ordinis Sancti Jacobi Hispalensis, codex excussus Nurembergæ anno 1475. eiusdem lectionis. Addit etiam Franciscus Lucas Biblia Hentenii, Parisiensia, Moguntina, Quenteliana, & Complutensia. Pro eadem lectione citat Robertus Stephanus ad marginem suorum Bibliorum Parisiensium codicem. S. Dionysii Oblongum, & Latum, & S. Germani oblongum, & latum parvum Titelmanus quoq; vehementer in *Celte* invehitur, quam lectionem asserit esse *corruptam, indoctam, figmentum novitium, & somnium dictionarii barbarorum* (quibus verbis notat Mammotrectum dicentem; *Celtem esse instrumentum ferreum conveniens ad sculpendum*) *& non tantum Hieronymo, Philippo, Gregorio, sed & iis, qui multo posterius, scripserunt, Divo Bonaventura, Thoma, Lyrano incognitam* Joannes Mercerus asserit, dictionem *Celte esse eo loci nihili, per ignorantiam temporum usq; in hodiernum corruptam ex Certe, ut vetustiora exemplaria habent*. Glossa interlinealis *Certe* habet; Ordinaria etiam, cum *stylum ferreum, plumbeum, & silicem* mystice tractet, at *Celte* non meminit, non ob aliam sane causam, quam quod non legerit. 4

Prioris lectionis confirmatio. Frãciscus Lucas. Robert Stephan. Titelm. Mercerus in radice. עט Glossa.

Ex altera parte sunt sedecim item manu scripta adducta à Francisco Luca, quæ legunt *Celte*. Addo ego quinque alia spectatæ antiquitatis, ex quibus tria sunt in insigni Bibliotheca Ecclesiæ Hispalensis, quam illi reliquit vir clarissimus Columbus, omnium omnis doctrinæ librorum copia, & varietate refertissimam; duo reliqua apud nos sunt, unum in domo professa Hispa- 5

lensi

Verior lectio probatur, & ostẽditur. Bibliothe-

ca Hispalensis Columbi, Septem M. S. Hispalensia. lensi nostræ Societatis;alterum in hoc ipso nostro Divi Ermenegildi Collegio. Duo item alia manuscripta reperiuntur in Bibliotheca Benedicti Ariæ Montani, in suo ordinis cœnobio Hispaleosi; alterum quinq; tomis constat decoratum,& munitum Regiis insignibus; alterum item, sed parvulum, non minus tamen antiquum, quod a sciolo qub piam corrigere hunc locum tentante, corruptum est,nam cum *Certe* legat, macula ipsa,& abrasa charta prodit manifeste corruptoré, atq; primam lectionem fuisse *Celte*. Videtur sanè Gregorius sic legisse, Richardus quoq; Pampolitanus, & Hugo Carensis,Magnus quoq; Albertus qui ait; *Celte esse nomen indeclinabile designans instrumentũ cæmẽtarii,quo lapides sculpuntur durissimi*. Sequitur Hugo Cardinalis, videturq; idem placuisse Dionysio; & constans semper fuit ea lectio in textu Glossę Ordinariæ, vel ex eo tempore, quo edita est Interlinealis. Biblia, quæ habent notationes Ioannis Benedicti,cuiuscumq; impressionis fuerint, eandẽ retinent:sicut & pulcherrima illa Parisiẽsia Roberti Stephani excussa anno. 1540. nec non correctissima illa,quæ cum versione Tygurina, & Vatabli annotationibus postea excussa sunt anno 1545. quę item maximis characteribus, æque ac sumptibus Lugduni edidit Gryphius anno 1550. Illa etiã antiquiora sunt,eiusdemq; Lectionis, quæ in pra grandibus chartis excudit Conrradus Svueynbein Romæ anno 1471. quæ nobis suppeditavit Bibliotheca Hispalensis Collegii Divi Thomæ Aquinatis. habuimus etiam ex Hispalensi Bibliotheca Colũbi, quæ Neapoli excudit Matthias Moravus sub Rege Ferdinando anno 1476 & quę Venetiis elaboravit Simon Bevi laqua,ann. 1498. eademq; lectio reperitur in permagnis, æque ac pervetustis Concordantiis, quas Nurembergæ edidit Antonius kobrerger ann. 1485.idemq; sane transtulerunt vulgaria illa Italica, quæ impressit Venetiis Ioannes Ragaaus ann. 1480. hoc verborem tenore; *Cui me da che siano scritti nel libro col stila del ferro, & ne la lamina de piumbo, o ver col scalpello di ferra siano sculpiti ne la dura pietra*. Hane quoq; præfert alteri Marianus Victorius in scholiis super Epistolam Hieron. 61. ad Pammachium Tomo secundo. quam lectionem asserit fuisse antiquorum. *Neque spernenda* (inquit) *est tot peritissimorum hominum, quales fuerunt Septuag. totq; etiam temporũ, et ita ubiq, terrarum pervulgata expositio*. Recte; sed unum illud, sic legisse Septuag. miror: nam illi, neq; *Certe*, neq; *Celte* habent, ut statim videbimus. Sed rei huius confirmatio solida petitur ex lectione Vaticana, quam & antiquam Latinam, & correctiorem esse, iam non est sub judice, sed ipsius summi judicis Pontificis judicio pronuntiatum,& constitutum Hæc (inquam) *Celte* habet. Nulla igitur certior,antiquiorve,nihil propterea apud nos antiquius, quàm ut illam ipsam retineamus, & tueamur.

Gregor. Richardus. Hugo. Carensi, Alb. M. Hugo Car. Dionys. Antiquæ Bibliarum impressiones, Merianus Victorius,

Sed quid rei *Celte* sit, res ipsa,*Silicis*,& scribẽdi aperte declarat esse scalptorum,aut sculptorum instrumentum; nos addita syllaba vocamus *Sinzel*; Latini, *Calum* a cælando.Quare *Calum* Praxitelis celebrat aliquando Papinius in Hercule Epitrapezio.

Statius l. 4. Sylv. 6.

> —— *Laboriferi vivant, quæ marmora cala Praxitelis.*

Sed, & vox *Celte* legitur in Epitaphio illo Sertii Polesis Parasiti,quod in lapide incisum est, ut ipsum de se testatur,& nõ inutile visũ est ex descriptione Ortographiæ Aldinę huc adscribere,quod similem quandã gradationem, & incremẽtum habere videatur, sicut locus hic Job, quanquam in re longe dissimili, & deridicula.

* * * * * *

Parasiti Epitaphiũ

HÆC OLIM SUA VOLUNTAS, VOLENTES VOS LEGERE HOC SCRIPTUM, VAH QUID LOQUOR? IMMO SCULPTUM. QUAM ÆGRE VERITAS ADHUC SE MECUM CONCILIAT. NAM NEQUE HIC ATRAMENTUM, VEL PAPYRUS, AUT MENBRANA ULLA ADHUC, SED MALLEOLO, ET CELTE LITERATVS SILLEX, SILENS ADHVC QVID HIC LATET LATE.

* * * *

Ergo cũ de antiqua,& vera lectione Latina constet, non conferenda est cum Habræa. Hæc pro nostro *Celte* habet *Lagbad* est autem dictio *Gbad* frequens in Scripturis,pro *Vsque; ad æternum, iugiter, in futurum-satis*: nã his modis omnibus verti solet a Vulgato: & si de tẽpore dicantur,perpetuitatem significant.Quare sequẽtes textum Hebræum eum Chaldæo legunt: *in perpetuum sculpantur in silice*.Septuaginta, *in sæculum*:paullo secus Augustinus, qui legit, *Aut in testimonium in petris sculpantur*. sensus idem, videlicet, in testimoniũ sempiternum. Interpres particulam hãc præteriit, quoniam res ipsa *silicis* perpetuitatem sonabat, & *silici* suũ styllum admovit, ut duo per se membra huius sententiæ distingueret, atque diversum esse stylum, quo in plumbo, & quo in marmore scribitur, indicaret.

עדי עד *LXX. August.*

Multiplex priscorum scribendi ratio, multiplex item, in qua scriptitarent, materia.

Hinc sane duo licet colligere:alterum,dum Job desiderat suorum *Sermonum* monumentum aliquod, vel plumbeum,vel lapideum,videri respexisse ad duas illas antiquissimas columnas,quas filij Seth ad posteritatẽ disciplinarum tum Naturalium,tum Teologiæ,& fidem vnius Mediatoris fecerunt ahænem unam,contra aquę vim;lateritiam alteram,aut lapideam contra ignẽ. Audierant nimirum(ut Iosephus ait)Adamũ cecinisse universalẽ rerum interitum,unum incendio,diluvio alterum.Scio in Iosepho legi;*calumnam unam lapideam,alteram lateritiam* Sed tamen alteram æream fuisse,idoneorum auctorum testimoniis aliquando confirmavimus. Non aliter Iob plumbeam laminã contra elluuionem,siliceam,aut lapideã contra ignem desiderare videtur, ne unquam suorum sermonum monumentum temporum iniuria deleatur.

Columnę filiorum Seth cuiusmodi fuerint *Joseph. lib. 1. c. 3.*

Alterum,indicari a Iob fere omnes scribendi rationes,quæ unquam in usu fuerunt mortalibus nam quatuor omnino designat;Primam communem aliquam,& deinde privatam,cum ait, ut *scribantur sermones, &c.* Secundam firmiorem aliam,& diuturniorem ad publica monumẽta. Tertiam in *plumbi lamina*, aut ærea quacumq;alia materia Quartam in *Silice*,aut lapide aliquo Ad primam quidem reducuntur vulgares illæ, & communes scribendi rationes in foliis arborum, libris, aut codicibus. Apud Plin. ligitur, *in palmarum folijs prima scriptitarum* Corrigit Guillandinus; *in malvarum folijs*,quod & Isidori testimonio constat l.6. Etymog. c.12 adducentis antiqui poetæ Cinnæ antiquos versus;

Plinius *Guillandin. Isidorus.* *Vide Alex. l. 5. c. 30.* *Cinna*

> *Hęc tibi Arethęi multum invigilata lucernis*
> *Carmina, queis ignes novimus aereos:*
> *Levis in aridulo malva descripta libella,*
> *Prusiaca vexi munera navicula.*

Fuerunt libri Lintei, quorũ meminit Livius Decad. 1 Libr. 4. atq; Vopiscus in Aureliano. Deinde Ceræ, aut ceratæ tabulæ; appellabantur istæ Schedæ, quæ propie sunt assares,seu tabellæ sectiles, sed rudes, & impolitæ, quæ deinde expolitæ,& lęvigatę,cera obducebãtur.Plinius lib 10. cap 2 Appellat item Isidorius lib. 17. c. 4. *Scandulas*, vel *Scandulas*, vel *Scindulas*, quæ erant parvæ tabellæ ex maioribus arborum truncis in parvas laminas scissæ. Hi autem appellantur, *Pugillares*, quod stylo pungerentur: & fuisse ante Troiana tempora ex Homeri testimonio probat Plin. Sed cum in aliis,tũ in Buxo cerato scriptitatum, testes sunt Propertius l. 3.

Lintei Libri Ceræ. Livius. Vopiscus. Plinius; Isidorus, *Propertius.*

> *Vulgari buxo sordida cera fuit.*

Tũ etiã Prudentius in descriptione supplicii Cassiani Martyris; qui Ludimagister puerorum fuerat;

Prudentius in Peri Stephan. Hy 9

> *Præfuerat studijs puerilibus, & grege multo*
> *Septus, magister litterarum sederat.*

Deinde ipsis pueris stylis configendus traditur.

> *Conijciunt alij pugiles, inque ora tabellas*
> *Frangunt; relisa fronte lignum dissilit.*
> *Buxa crepant cerata genis impacta cruentis,*
> *Rubetque ab ictu curva tumens pagina.*

Sed de multiplici pugillariũ forma plura Guillandinus

suo

Guillandinus. Pergamena charta.

suo commentario de Papyro memb. 3. Deinde scriptitatom in Pergamenis, de quo sic Isid. l.6.c.11. *Pergameni Reges, cum charta indigerent, membranas primum excogitaverunt, & membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur.* Meminit eiusdem rei, atq; inventi Hieronymus Epistola ad Chromatium. Harum usus antiquissimus ante Ptolemaicos, & Attalicos Reges (repugnante licet Plinio, & Varrone) testimonio Herodoti, qui l. 5. scribit *Iones, qui literas a Phenicibus discendo acceperant, prisca consuetudine byblos appellant pelles quod aliquando penuria librorum, hoc est scirporum, pellibus caprinis, ovilisq; utebantur. adhuc quoq; ad meā usque memoriam, multi barbarorum talibus in pellibus scribunt.*

Eburnea tabella. Vopiscus. Vlpianus.

In Eboreo quoq; Flavius Vopiscus in Tacito; *Habet Bibliotheca Ulpia in armario sexto librum Elephantinum, in quo hoc Senatusconsultum perscriptum est, cui Tacitus ipse manu sua subscripsit, nam diu hac 8. c. quæ ad Principes pertinebant in libris Elephantinis scribebatur.* Atque hos Ulpianus lib. 32. Pandect. c. 5. eboreos vocat; cujus hæc sunt verba; *Librorum appellatione continentur omnia volumina sive in charta, sive in membrana sint, sive in quavis alia materia. Sed, & hinc Phylira, aut tilia, ut nonnulli conficiunt, aut in aliquo corio, idem erit dicendū: quod si in codicibus sint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiæ, vel in ceratis codicillis, an debeantur, videamus.*

Hieron. Martial.

Eboris meminerunt Hieron Epist. ad Letam, *Fiant* (inquit pro institutione filiæ) *litera, vel buxea, vel eburnea, & suis nominibus appellentur, & lusus ipse eruditio fit.* Martialis quoq; lib. 14. Apoph. 3. 5.6.7.8. multiplicem Pugillarium materiam notans, ait; de Citreis;

Secta nisi in tenues essemus ligna tabellas.
Essemus Lybici nobile dentis onus. Deinde;
Languida ne tristes obscurent lumina cera,
Nigra tibi niveum littera pingat ebur.

Ubi vides non solum scribi solere in ebore cerato, sed etiam in ebore mundo; sicut & in Citreo, & in buxeo. nam hæ materiæ aptissimæ sunt ad excipiendum, & concipiendum atramentum. Sed quod Ulpianus *Phylira* meminit, sciendum, Phylira, & *Tilia* non solum esse nomē arboris, sed etiam tenuiorum membranarum inter lignum & corticem latitantium. sic enim Plin. l.16. c.14. quod est de Tilia arbore; *Inter corticem, & lignum tenues tunicæ multiplici membrana, e quibus vincula, tiliæ vocantur, tenuissima earum Phylira.*

Saphirinus liber.

In Saphiro quoq; Dei digito scripta fuit Lex, de quo nonnihil indicabimus inferius c.28. cum de Saphiro dixerimus. Similiterq; in lapidibus Onychinis, & aliis ingemmis Superhumeralis, & Rationalis scripta sunt nomina duodecim Tribuum, sunt videlicet multæ gemmæ ad scalpendum, & scribēdum idoneæ. Ærea quoq; lamina scribendo idonea materia fuit præsertim rebus gravissimis, & ad sempiternam memoriam conservandu, ut testatur Plinius l.34 c 9. *Usus æris ad perpetuitatē monumentorum jam pridem translatus est, tabulis æreis, in quibus publica constitutiones inciduntur.* Legum item. & fæderum, quæ in tabulis æreis scripta asservabantur in Capitolio, meminerunt Polybius l. 3. Cicero in Catilinam. Livius Decad. 4 libri tertii. Decad. 1. & libri secundi, Fedus ictum cum Latinis, fuisse insculptum in ænea columna, & 1. Machabæorum c.8. 22. *Rescripserūt Romani in tabulis æreis, et miserunt in Ierusalem, ut esset apud illos memoriale pacis, & societatis*, & similiter c.55. 23. *Scripserunt ad Simonem in tabulis æreis Spartani, ut renovarent amicitias, & societatem, & similiter Romani descripserant in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion.* Sed his omnibus antiquior Plato in Minoe scribit; Talum apud Cretenses tepore Minois, & Rhadamanti circumtulisse per totam insulam tabulas æreas, in quibus leges erant insculptæ, unde etiam Æreus nominatus est. Leges quoque Duodecim Tabularum exceptæ ex legibus Solonis, quæ axibus ligneis continebantur, incisæ fuerunt in ære, atque in foro propositæ.

Ærea tabula. Plinius. Cicero. Livius. Polybius. Plinius. Polybius. Livius. Plato. Leges duodecim tabularum. Intestinū Draconis.

Intestina quoque animalium libro, & scribendo materiam præbuerunt; Nam Constantinopoli, regnante Basilisco, in maximo incendio conflagrasse bibliothecam, in qua erant centum viginti millia librorum, inter quos fuisse intestinum Draconis longitudine pedum centum viginti, habens inscriptum literis aureis Illiadem, & Odysseam Homeri, scribunt Cedrenus in compendio historiarum. Zonaras tom. 3. annalium, Gyllius in Topographia Constantinopolis.

Cedrenus. Zonaras. Gyllius.

Deniq; in antiqua Papyro scriptum est, de qua Plin. l.13.c.11. *Preparantur ex papyro charta diviso acu in pretenues, sed quam latissimas phyliras.* Quæ etiam forte sunt *Vasa* illa *papyri*, quorum Isaias meminit, c. 18. 2. scribens contra Æthiopiam Ægypti orientalem; *Qui mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas* ubi licet per *Papyri vasa*, pleriq; intelligant ipsa navigia, quæ ex papyro fiebant; quare Plinius l.7. c. 22. appellat *Naves papyraceas*, cuiusmodi etiam videtur fuisse juncea illa capsella, in qua expositus est Moyses infantulus; At Septuaginta legunt: *Qui mittit in mari obsides, & Epistolas biblinas super aquas.* Fuerunt enim istæ chartæ papyraceæ multo antiquiores Ptolemeo Philadelpho, contra quam Varro existimavit. Qua de re erudite, & copiose scripsit Melchior Guillandinus in sua papyro, hoc est, in *Commentariis ad tria Plinii capita de papyro.* Denique jam papyrus nostra non est aliud, quam detrita, contusaque linteola, arte, & industria macerata, & conglutinata, diductaque in tenuissima folia. Atq; inter has omnes librorum materias, si diuturnitatem spectes, non est ultima *Plumbi lamina*, & forte nulli secunda.

LXX. Varro. lapsus. Guillandinus.

Vers. XXV. Scio enim quod Redemptor meus vivit; & in novissimo die de terra surrecturus sum.

1 *Scientia hæc Iobi cuiusmodi fuerit. Fides aliis scientiis Superior, sola Visione beata inferior claritate. Illustratus Moyses.*
2 *Redemptor, Redimere. Populus adquisitionis. Illustratus Isaias.*
3 *Deus dimittens servos improbos absque, ex Isaia: Redimens item copiose apud David.*
4 *Redemptor proprie Christus. Explicatus Paulus.*
5 *Gratis ne, an pretio nos redimat Christus? Soluta quæstio ex Isa. & Petro.*
6 *Pronomina, Meus, Tuus &c. amatoria. Syri augurtorum, & omnium captores.*
7 *Ex Deo vivēte Iusti beatam vitam sibi pollicentur. Explicati Ezechiel, & Matthæus.*
8 *Argumentatio Pauli, Nos vivere ex Dei vita Deus vitam suam juramento interponens.*
9 *Iob intuens in Christum resurgentem. Explicatus Paulus.*

QUæ difficultates adversus Vulgatā huius loci Lectionē ab Hebraizātibus excitantur, eæ vel emollientur, vel infringentur facilius, si suo quamq; loco sigillatim explicemus, ne simul omnes eximiam harum sententiarum dulcedinem variarum opinionum, ac Lectionum multitudine obruant, aut asperitate, & ariditate exugant, & exhauriant. *Scio enim* Plena sunt asseveratione singula sententiæ verba; & opportuna; nam hæc est prima illius instrumenti publici sententia, & primum libri scribendi caput, primum etiam totius pietatis, & sanctitatis fundamentum, Dei, atq; Mediatoris unius, & Redēptoris fides: propterea peculiari assertione, & contestatione proponenda fuit. Illud *enim*, quamvis non primo loco positum more Latinorum, sed Hebræis tamen initio sententiæ servit affirmationi, sicut & *Vau*, quod subest in Hebræo, & reddi potest *Et ego scio*, in eodem sensu, *Certe scio* Pronomen præterea, quod in Hebræo est, asseverationem, & emphasim habet, atq; in verbum coniunctum refundit vim significationis *Ego scio*, Certo novi, peculiari, & mihi bene familiari scientia, tam certa, quam si oculis haurirem aut ipso experimento didicissem. Verbum originale *sciendi*, aut cognoscendi, omnem dubitationem excludit, & affert certam quanqam; atq; firmam mentis adhæsionem ad rem satis, superq; exploratam, Genes. 48.19. *Scio fili mi scio*, nam videbatur Jacob filio suo Ioseph per errorem caligantium luminum, *Cōmutasse manus* cum benediceret Ephraim & Manasse, sed ille asserit se ita videre, & prudenter agere manibus, ac si prudentia, & oculi inessent manibus. Sic enim ubi nos legimus hoc loco de Jacob: *Commutans manus*; Onkelus dixit: *Prudenter egit manibus.* Sic Deus, quæ in humanis sua immutabili, & infallibili scientia, quam dicunt Visionis, cognoscere dicitur, hac ipsa

Cognitio, & Fides unius Mediatoris. Copula Hebræorū asserens. Prima persona Emphasis causa. Verbum cognoscendi excludit omnē dubitationem. Onkel.

Stientia Visionis, quo verbo significetur. Fidei cognitio qualis.

ipsa voce originali *scire*, & *cognoscere*, dicitur, quasi experimentaliter. Psal 138.2. *Tu cognovisti sessionem meam, & resurrectionem meam*, & quę supernaturali cognitione novit homo, hac scientia cognoscere dicitur Deut 4 23. 1. Reg 3. 7. Psal. 145. 3. aliis etiam locis Fidei quidem cognitio, & obscura hæc scientia Divinorum, sola Visione beata inferior est claritate, æqualis certitudine, reliquis omnibus aliis scientiis longe superior, atque certior.

2 Redēptor unum ex Dei nominibus.

Redemptor meus. Unum ex Dei nominibus; Qui redimet me a malis omnibus, ab interitu, & morte, secundum illud Isaiæ 63. 16. *Tu Domine pater noster*, (creator, auctor) *Redemptor noster a sæculo* (id est, jam inde ex quo asserti olim sumus ex captivitate Ægyptiaca,) *nomen tuum*. sicut etiam Hoseæ c. 12. 13. per vocem illam, *Dominus*, proprie dicitur; *Ego Dominus* (qui te ab iniquo possessore comparavi) *Deus tuus ex terra Ægypti*.

גאל

Redimere quid.

Redimere vero ex proprietate vocis est, rem quasi abalienata, & devolutam ad alium possessorem, asserere, & vendicare, & quod suum olim fuerat, iterū ad se transferre emptione repetita. Emisse nos videtur Deus jure, & titulo creationis, & conservationis: nam Creator creaturæ Dominus est, non minus quam herus emptitii servi.

Creator est creaturæ Dominus.

Propterea dicitur Sapien. 16. 23. *Creatura factori deserviens*, & Deuter. 32. 6. *Numquid non ipse est pater* (creator) *tuus, qui possedit te, & fecit, & creavit te?* Sic dicitur *Pater* (auctor, & creator,) *& Dominus cœli, & terræ*, Matth. 11. 25. Sed non tam vult Deus dici Emptor, aut comparator nostri propter jus creationis, quam propter ingentia alia beneficia, & paternæ Providentiæ, atq; fortitudinis præclara facinora propter suum populum sibi comparandum ab alienis possessoribus edita.

Populus acquisitionis Deo maxime charus.

Quare vocat, *Sion populum acquisitionis*, 1. Petri 2. 9 & *Peculium de cunctis gentibus*, Exod. 19. 5. subiungiturque statim: *Mea est enim omnis terra* idest, quamvis dominus sim terre universæ, sed unicum tamen populum peculiari beneficio, quasi pretio coemptum, meum & esse, & dici volui, ita ut si dominus non essem huius universitatis, at propter singularia beneficia, & demeruissem, & coemere potuissem istum mihi populum. Est hoc quoque gloriosum Deo: quod æmulari quoq; conatur Reges terræ, ut non tam gaudeant se dominos dici hæreditariæ ditionis, quam nullo negotio, nullo pretio compararunt, quam peculiaris alicuius Provinciæ propria virtute, & industria, aut etiā pretio ingentis difficultatis Acquisitores; & comparatores in eoq; populo Acquisitionis mirifice sibi cōplacent.

Conquisitoris cognomen in Arce Hispalēsi.

Hoc *Conquisitoris* cognomen legimus in hac nostra Hispalensi arce, in illo Petri Regis cognomento Crudelis, elogio quod est in interiori vestibulo; è regione Portæ Venationis, perantiqua literarum forma.

El muy Alto, e muy Noble, e muy Poderoso,
e muy Conquiridor Don Pedro Rey de Castilla, e Leon mando fazer estos Alcacares,
e estos Palacios, e estas Portadas, que fue
feco en la Era de Mille quatrocientos, e
quatro Annos.

Regiom igitur est hoc *Acquisitoris*, vel *Conquisitoris*, sive, quod idem est, Redemptoris, cognomen, imò divinum.

3 Quorsum Deus vendat suum populum hostibus. 2. Paral. 12. 8. Isa. 52. 3.

Sed contumacem, & improbum servum vendit aliquando Deus, & vexandum tradit sævis, & barbaris possessoribus, nimirum hostibus, suppliciis, calamitatibus; non quod Deus redacta ex mancipio pecunia opus habeat, sed ut improbus servus agnoscat tandem, *Distantiam servitutis Dei, & servitutis Regni terrarū*. Nam sic ait Deus, *Gratis venundati estis*. Sic Isaias 50. 1. *Quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis*, q. d. neq; habeo creditorem, cui debeam satisfacere, neque obstrictus sum exteris gentibus, quibus solvendo non sim, nisi servos meos, & suppellectilem domesticam venalem proponam: sed vestra contumacia in causa est, ut domo eiectos suppliciis, & hostibus tradiderim.

Redimere quid sit.

Quod si iterum Deus suos ad se trāsferat, & a durissima peccati, & suppliciorum servitute asserat, jam nunc *Redimere* dicitur, & quasi iterum emere, regenerationis, & recreationis, ac Redemptionis beneficio. Hinc *Redimere* in sacro sermone, idem est, quod liberare a malis, & ab impugnatione hostium, quibus obstricti, & subditi, tanquam servi, tenebantur. Jeremias 15. 21. *Liberabo te de manu pessimorum, & redimam te de manu* & Psalm. 129. 7. *Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio*, id est, Deus solet abunde, copiose, frequenter, liberare ex adversitatibus. Sed quale nam tandem *Redemptoris* munus sit, & quam cumulate ille solus explere Redemptionis rem, atque nomen possit, docet nos ille Isaiæ 41. 8. locus; *Tu Israel, serve meus Jacob, quem elegi, semen Abraham amici mei* (amicitiæ, & benevolentiæ jure, & incredibiliom beneficiorum posteros obstrinxi mihi, & coemi peculiares servos. Beata porro servitus, quæ commune habet cum amicitia nomen Beati servi illi, quo Dominus *amicos* dicit!) *In quo apprehendi te ab extremis terræ* (Apprehendi, inquam, & quasi manu cœpi Abraham, atque in eo posteri omnes æstimantur quasi manu capti, non jure belli, sed summa pace, atq; charitate.

Beatum est, Dei servum simul & amicum esse.

Sed quam nobile, quàm fortunatum mancipium, quod, cum a victore manu capiatur, non trahitur manibus post terga revinctis ad peregrinam regionē, in qua illi, sicut in exilio, peregre vivendum sit, atq; servienda servitus durissima; sed manu ducitur ad terram, quæ illi sola patria promittitur, bonis omnibus refertissima; atq; huius regionis indigenę dantur illi servi in perpetuum) *a longinquis eius vocavi te, & dixi tibi, servus meus es tu, elegi te, & non abieci te*. (nunquam te venalem exponam amplius, nec tradam in manum *Dominorum crudelium*; quod si adhuc te possum deplores ab iniquis, & sævissimis hostibus, tamen asseram nunc in meam potestatem, & domum, & omnia optimi Redemptoris officia præstaba, quæ deinde enumerat) *Ne timeas, quia ego tecum sum, ne declines*: (supple, in te oculos, neq; ad vires tuas attendas, sed ad meū robur) *confortavi te, & auxiliator sum tui, & suscepi te dextera justi mei. Ecce confundentur, et erubescent omnes, qui pugnant adversum te* (ut te bellu capiant) *erunt quasi non sint, & c. ego Redemptor tuus, Sanctus Israel*.

Fiducia concepta Redēptori potentia, & bonitate.

Non aliter profecto confortatus Job, non declinabat in suam infirmitatem oculos, sed divinæ virtutis fiducia se erigebat, atque intuens in *Redemptoris* sui vitam immortalem, qui potens erat servum suum, e potestate calamitatum asserere, immortalis se Resurrectionis, & vitæ solatio fulciebat.

4 Redēptoris nomē Filio Dei conveniēs. Redēptoris, & Propinqui idem nomen.

Sed cum *Redemptorem suum* nominat, vel ex ipsa etiā vocis proprietate, ad filium Dei profecto respexit, in quem *Redemptoris* nomen, & officium mirifice convenit: nam *Redimere* non solum est, communi, aut vulgari tantum ratione emere; verum etiam asserere, & vendicare aliquid, vel ab indigno, vel alieno possessore juse propinquitatis; quare Redemptori, atq; Propinquo commune in Hebræo nomen est; sicut Booz dixit ad Ruth c. 3. 12. *Nec abnuo me propinquum, sed est alius me propinquior. Si te voluerit propinquitatis jure retinere, bene res acta est; sin autem ille noluerit, ego te absq; ulla dubitatione suscipiam*.

גאל

Non solum autem erat Ruth redimenda, & ducēda in uxorem, sed etiam emendus ager, ut c. 4. dicitur quem locum eleganter, & propriæ legunt Septuag. *Vere Redemptor ego sum: & quidem est Redemptor propinquus super me; si redemerit te, bonum redimat. Si autem nolueris redimere te, redimam te ego*. Christus ergo Jesus, *os de ossibus nostris, & caro de carne nostra*, jure consanguinitatis, & propinquitatis suo nos sanguine redemit. Is verissime Redemptor est.

LXX.

Hunc intelligo, cum *Redemptoris*, aut Redemptionis nomen in Sacris Literis lego: non cum Rabbinis, atq; aliis communi aliqua ratione, & vulgari, & simplici assertorem, aut liberatorem; sed Redemptorem (inquam) jure sanguinis, iure consanguinitatis: in Christo enim (ut Apostolus ait) *Habemus Redemptionem per sanguinem eius*. Ita ut *Sanguis* sit Redemptionis ius; idem quoque Redemptionis pretiom. Mira Redemptionis humanæ iustitia, ex iure consanguinitatis Hominis Dei Redemptoris! mira quoq; Dei misericordia, ex sui profusione sanguinis pro immeritis fratribus, qui *communicaverunt carni, & sanguini*.

Ephes. 1. 7

Heb. 2. 14.

Sed priusquam de Redemptore desinam dicere, non illud

Dubitationis de modo Redemptionis agēdę, solutio.

illud addam, *si gratis venundatus* est peccator, Redemptor illum redimat propter consanguinitatem, tanquam per rationem redimendi, non per sanguinem fusum, tanquam per Redemptionis pretium, in redimendo enim eodem reddito pretio, res prius vendita recipitur a Redemptore; sed, quæ gratis vendita est, nullo pretio indiget ut redimatur.

Isa. 52. 3.

Huius dubitationis difficultatem elucidavit Isaias; *Gratis venundati estis, Et sine argento redimemini.* Hostes nostri, in quorum potestatem, & servitutem devenimus, Peccatum, Mors, quorum fuimus servi, nullo pretio pro nobis ex soluto, nos emerunt; gratis nos possident; gratis nosmet effecimus illorum servos. Propterea illi fuerunt iniqui, & iniusti Domini, Tyranni potius. Ergo cum redimimur, sine *argento* quoque redimimur, &, quod ad nos, & ad iniustos possessores attinet, gratis redimimur: nihil enim illis pretii reddendum est, qui nihil pretii dederunt, nihil nos quoq; dignum conferre poteramus Tyrannis pro nostra Redemptione. Sic eodem, quo empti sumus pretio, non majori redimimur. At quoniam divenditi a Deo eramus in iniquitatibus nostris, nisi pretiū pro remittēdis iniquitatibus penderetur vero, & legitimo Domino, cuius eramus servi, non reciperet ille nos in suam benevolētiam, neq: ab iniquis possessoribus vendicaret. Ergo indigebamus pretio Redemptionis, non quod Dæmoni, & morti, sed quod Redemptor Deo, & Patri offerret, ut pristinos servos in domum suam, atq; in gratiam reciperet. Sic *non corruptibilibus, auro, & argento redempti sumus, sed pretioso sanguine.*

Isa 50. 1.

1. Petri 1.

Hæc igitur, quæ sequuntur, sunt Redemptionis, atque Redemptoris Leges.

REDEMPTOR
1 PROPINQUUS esto.
2 CONSANGUINITATIS jure redimito.
3 Iniusto POSSESSORI prædam eripito.
4 Huic PRETIUM nullum solvito.
5 SANGUINEM pro Redemptionis pretio vero Domino offerto.

REDEMPTUS
1 LIBERALITATI jure felix gaudeto.
2 SERVITUTIS jugum ne iterum sponte suscipito.
3 Deinceps SERVUM te exhibeto OBEDITIONIS AD JUSTITIAM.

6 *Rom. 6. 16*

Hæc cum superno lumine illustratus videt Job, *Redemptorem* agnoscit, & incredibili charitate complectitur, & adorat, propterea *suum Redemptorem* appellat, qui non Jobi tantum, sed universitatis hominum Redemptor est. Nam voces illæ, *Meus, Tuus, Suus,* amatoriæ sunt, & ad singularem dilectionem referuntur; ut aliquādo diximus. *Redemptor meus* quem toto corde, & pectore diligo. Sic Achab benevolus, atq; diligens eorum, quos odisset Deus, ait ad servos Benadad 3. Reg. 20, 32. *Si adhuc vivit, frater meus est, quod acceperunt viri pro omine* (erant videlicet Syri auguriis dediti, & omen est auguriū ex verbis captatum; erat autem valde amicum verbum, *frater meus* propter utramq; vocem: sic illi utrumq; repetunt) *Et festinantes rapuerunt verbum ex ore eius, atq; dixerunt, Frater tuus Benadad, &c.* Job quoq; incredibili charitate videtur dicere; si vivit, *Redemptor meus est. Scio sane, quod Redemptor meus vivit.* Cum ait *Redemptorem vivere,* immortalem esse confitetur, Vitam ipsam, & æternæ vitæ, atq; bonorum omniū largitorem: nam *vivere* incolumitatem affert, atq; usuram omnium vitæ bonorum, q.d. *Redemptor meus vivit,* semper incolumis, semper beatus. *Hauriam ego salutē a Domino;* qui est fons, & promptuarium bonorum omnium, atq; vitæ beatæ. *Redimet me a malis,* qui nunquā moritur, quantumvis moriar ego. *Etiam si me occidat, in ipso sperabo;* est Deus *vivens* * mihi satisq; superque.

Pronomina Meus. Tuus; etc. ad charitatem pertinent.

Syri Auguriis dediti.

Pro. 8. 35

Psa. 71. 14

Job 13. 15

* *Bivame mi Dios. aunque todos me falte.*

7 *Deus vivens suis cultoribus*

Ex Deo autem *vivente* pollicebantur sibi illius cultores vitam, & felicitatem; propterea enim appellabant Judæam, Jerusalem præcipue Ps. 26. 19. Ps. 141. 7. Ezech. 26. 20. *terram viventium,* quod in ea verus vivēs Deus coleretur, atq; cultoribus suis vitam, & felicitatem largiretur. Hinc sane viduas apud Ezech. c. 37. reditum ex captivitate Babylonica in Judęā comparari cum resurrectione mortuorum; & carceres Babylonicos cum sepulchris; & ossa arida interfectorum cum ipsis Judæis Babylone detentis, atq; vexatis. *Ossa hæc* (inquit) *universa domus Israel est. Ipsi dicunt, Aruerunt ossa nostra. Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego aperiā tumulos vestros & educam vos de sepulchris vestris populus meus; & inducam in terram Israel; & dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis.* Et propterea etiam Deus ipse profitetur se Deum eorum non qui mortui sunt; ut suadeat, suos cultores vivere apud illum, & beatæ Resurrectionis fore participes; Matth. 22. 32. *Ego sum* (inquit) *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob:* non est *Deus mortuorum, sed viventium.* De Resurrectione enim sermo est, non de sola animorum vita q. d. Deus, qui est semper æternus, & vivens, cultores suos, quamvis tunc mortuos, olim suscitabit in Resurrectionem vitæ. Ad cuius spei, & solatii firmitatem satis illi fuerit, *scire, quod Redemptor suus vivat.*

bus [illegible] tur vitam Terra viventium, que. Vita ad felicitatem, mors, ad ærūnas.

8 *Redēptoris vita, tum Divina, tum Humana spē nobis facit.*

Sed quæ nam hæc Redemptoris sui vita, divina ne, an humana? Diximus enim in Deum hominem respicere. Sane in utraque suæ vitæ spem, atque solatium reponit Job De Divina diximus; proptereaque sæpe Deum suum vivere profitebantur justi, ut a quo vitam & operum bonorum præmia sperarent. Tam sæpe etiā Deus suam vitam sub iuramento interponit, & veras illius, & immortales pollicitationes nobis ad vitam immortalem traductis, futuras esse credamus. Sed explicate Paulus Act. 17. 27. 28. 29. vitam nostram ex Divinæ vitæ participatione colligit hac argumentatione; *In ipso* (non enim longe est ab unoquoq; nostrum, videlicet per similitudinem) *vivimus, movemur, & sumus; sicut quidam vestrorum Poetarum dixerunt, ipsius enim, & genus sumus,* id est, sicut ille operatur, & moveri, videtur intelligendo, efficiendo, & res varias administrando, ita qui ex illo genus, & originem ducimus, vitam acceptamus, & vitæ motiones exercemus. Rursus ex nostra ipsa vita a posteriori colligit, Deum non esse similem auro, argento, aut rebus mortuis. *Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare, auro, argento, aut lapidi sculpturæ artis, & cogitationis hominis, Divinum esse simile.* Hunc ipsam argumentandi formam sequutus Job, ut suam Resurrectionem, & immortalem vitam colligat, hoc antecedens præmittit, *Scio, quod Redemptor meus vivit.*

Cur Deus vitam suā iuramento interponat. Ex Deo vivente vita mortalium accipitur.

9 *Ex Christi resurrectione nostra colligenda.*

Sed quoniam *Redemptoris* nomine Christum Jesum significari diximus, propter propinquitatem naturæ assumptæ, & consanguinitatem, certe opportune ad rem præsentem, atque ad suum institutum, dicet, *Redemptorem suum vivere* vita humana, immortali post Resurrectionem; ut inde postea colligat suam Resurrectionem ex Redemptore suo resurgente; & *in ipso* etiam *vivere* nos colligat; *ipsius enim, & genus sumus.* Quare de Christi Domini Resurrectione, & vita humana immortali, locum hunc interpretatur Hieronymus Epistola 51. ad Pammach. *Necdum* (inquit) *mortuus erat Dominus, & Athleta Ecclesiæ Redemptorem suum videbat ab inferis resurgentem.* Similiter Gregorius per paraphrasim inducit Job dicentem; *Ego illum post mortem vivere certa fide credo, libera voce profiteor, quia Redemptor meus vivit, qui inter impiorum manus occubuit.* Sed quid proxime, legitime, efficaciter ex præmissa, & contestata Redemptoris sui Resurrectione, & vita colligat, iam dicet.

Hieron.

Gregor. li. 14. c. 16.

Et in novissimo die de terra resurrecturus sum.

10 *Conclusio argumentationis præcedentis, Et, aliquando reddit causam.*
11 *Vera Hebraizātium lectio, Vulgatæ defensio, & elucidatio* Jod, *&* Aleph, *quomodo conveniant.*
12 *Job loqui de Resurrectione, id est liberatione ab gēmis, quæ mortis persimiles sunt auctorum sententia. Illustratus Ezechiel, & Paulus.*
13 *Locum præsentē de vera corporum Resurrectione debere accipi. Heretici de Resurrectione spirituali loquuti.*
14 *Satisfit obiectionibus propositis. num. 3. Ezechielis ossa arida ad Resurrectionem pertinere.*

HÆc est antecedentis partis conclusio, *Et,* itaq; *ergo, ideo, propterea.* Notum est particulam, *Et,* frequenter 10

Et, Parti

Ia causa- quenter denotarè causam, aut illationem, quam vocāt; Genes 49. 15. de Isacar, *Vidit requiem, quod esset bona; & terram quod optima, Et* (propterea idcirco) *supposuit humerum suum ad portandum*. Isa 3. 7. *Non sum medicus* (Chirurgus, gubernator populi: *&* (nam, quia) *in domo mea non est panis, neque vestimentum: nolite constituere me Principem populi*. Eleganter varterunt Septuaginta elucidantes Hebraismum, *Non ero tuus Princeps; non enim est in domo mea panis*. E contrario autem Vulgatus elucidavit, & dissoluit Hebraismum, vbi Septuag. retinuerūt, Genes. 44. in. 11. de Scypho. Inicph; *Apud quecumque fuerit inventum, ipse sit servus meus. Itaq; festinato deponentes in terram saccus aperuerunt.* in Hebræo, *Et festinantes* Septuaginta; *& festinaverunt, & deposuerunt, &c.* Sexcenta sunt huiusmodi. Hæc igitur est argumentatio, quam ad superandas suas ærumnas conficit Iob, *Redemptor meus vivit*. Ergo, ideo, propterea resurgam ego, Vivit ille beatus, & felix; igitur ego quoq; lætus aliquando vivam; & redimet ille tandem ærumnosam istam vitam meam a malis omnibus.

LXX.

Examen Lectionis Hebraicæ.

21 Sed antequā ingētes huius sententię divitias aperiamus, diluere oportet difficultates, quas lectionū varietas, atq; Hebraizantium importunitas claudere, & impedire videntur. Et primum quidem illa difficultas occurrit, quam facit varietas personarum, nam in Hebręo refertur sententia ad tertiam personam propter literā *Iod*, formativam tertiæ, præpositam verbo *Kum*, Iakum, loco Literæ *Aleph* formativæ primæ personæ. Quare erit sensus, *surget* aut *surrecturus est*. Sic in vertenda tertia persona conveniunt Caietanus, Pagninus, Regia, Tygurina, Vatabl. Eugub. quamuis in eodē omnes sensu (vt mox dicemus) conveniunt autem illę duæ Literæ *Iod* & *Aleph*. figura, & charactere, nam *Aleph*. componitur ex duobus *Iodaijm* virgula obliqua intariacente a sinistro ad dexteram. Quare si Interpres Vulgatus aliud verius, & incorruptius exemplar nactus est, quam quod modo habemus, certe ex illo ipso potuit alicuius corrupti, atq; corruptoris Iudæi audacia partem Literæ *Aleph*. abrodese, superiori tantum *Iod* servato, ne tantum mysterium de Resurrectionem per Christum Redemptorem homini conferenda integrum nobis relinqueret, atque adeo primam personam converteret in tertiam Quod si Interpres eundem, quem nos, codicem habuit, certe potuit verbum *Iakum*, in tertia persona sumere, transitive, & active; Excitabit, eriget, suscitabit de terra; Caietanus, *super pulverem levabit*; Theodotio; *Redemptor meus vivit, & novissime super pulverem suscitabit*. Posse autem transitive accipi, noster ipse Vulgatus docuit, eum Amos 7. avertit eandem vocem active; *Quis suscitabit* (*IaKum*) *Iacob, quia parvulus est*. Quod fieri posse, sine caula quidam, non omnino integræ fidei auctores negarunt Tunc ergo sensus idem est cum nostro; Redemptor suscitabit, levabit, eriget me de pulvere; surgere me faciet: resurrecturus sum virtute, & ope Redemptoris mei. Si autē (vt Caietanus vult, sub illo verbo activo subaudiendum sit proponem *se*, ita vt sensus sit; *suscitabit* se, vel, surget meus Redemptor. tunc sensum, & vim illationis attendens Interpres, ut illuminaret locum, dixit, *surrecturus sum*; nam ex resurrectione Redemptoris suam quoque Resurrectionem colligit Iob, atque ita tum in Resurrectione, & vita Redemptoris sui, tum in sua ipsius Resurrectione suum solatium constitui; nam cum legitima sit illa consequutio Apostoli; *Si Christus resurrexit, & nos resurgemus*; Legitimum quoque, atque verissimum sensum hausit, & nobis propinavit Legens *Surrecturus sum*, ex Originali, *Resurgit* De quo plura statim: præcipue num. sequente, & num. 19. & num. 26. vbi ad Lectionem Hebræam iterum regrediendum nobis est.

Iod formativa tertię personæ.
יקום
קום
Aleph composita ex Iod.
Caietan. Theodotio.
Mercer.
Caietan.

An locus hic in primo, & Literali sensu accipi debeat de propria, & vera corporum Resurrectione,

22 Secunda difficultas, An locus hic omnino accipiēdus sit de vera corporum Resurrectione ad immortalitatē post mortalem vitam, an de Metaphorica Resurrectione ad meliorem vitæ conditionem, atq; fortunam, cum surget Iob de terra, & de sterquilini sordibus? Nam hūc posteriorem sensum clariorem, & veriorem existimavit Eugubinus: tum etiam convenientiorem cum his, quæ sequuntur: nā novissime tandem post calamitosam conditionem Redemptor *de terra* resurrexit, cum tandem visus est Deus ipsi Iob (vt extremo capite narratur) tūc *rursus circumdatus* est Iob *pelle sua*, cum illi integra, & sana restituta est, quæ ulceribus tota concisa, & lacerata fuerat; tum etiam redditus est externus splendor, & amictus bonorū omnium, quibus antea spoliatus fuerat: *Vidit* prçterea Deum loquentem secum, *non viderunt alij*, non enim visus est Deus tribus amicis Secus quidem in ultima Resurrectione, conspicuus apparebit Dei filius improbis, æque ac iustis. Ideo in Originali videtur illud, *de terra* aut *super terram surget*, indicare, quod illi Deus visus fuerit super terrā consistens Confirmat tandem ex Chaldæo, qui legit, *Ex carne mea videbo bonum Dei* id est, felicitatem, quam ille mihi post sanitatem restituit. Interpretationē hanc prius docuerat Chrysostomus: *Mea quidem* (inquit) *sententia, de corporum Resurrectione esse, malorum, quibus is premebatur, liberationem*. Et paulo inferius, *Postquam me morbo exsolverit, ac liberaverit, iterum pellem corruptam sane innovabit* Sane liberatio ab ęrumnis per Resurrectionē significatur apud Ezech. c. 37. (ut nuper indicavimus) nam captivitas Babilonica representatur multitudine illa, *ossium aridorum*, atque hominum interfectorum; ærumnæ, atque vexatio morte ipsa; carceres tetri, & obscuri, quibus captivi detinebantur, *sepulchris*, & *tumulis*; *spiritu*, quo revixerunt ossa, Dei benignitas, & favor animos, & vires subministrantis captivis, bona externa, victus, vestitus, & alia, quibus ad reditum in patriam indigebant, *cute*, & *carnibus*, quibus increscentibus circūvestita sunt ossa; Denique liberatio, & reditus in patriam, vita ipsa, & Resurrectione. Atq; locum spiritualiter de populi reparatione accepit Augustinus l. 10 de Genes. ad literam c. 5. immo huius allegorię expositionem ipse Deus eo loco docet: *Et dixit ad me, Fili hominis, ossa hac, universa domus Israel est, ipsi dicunt; Aruerunt ossa nostra, & periit spes nostra, & abscissi sumus; propterea vaticinare, &c. Et scietis, quia ego Dominus, cum aperuero sepulchra vestra, & eduxero vos de tumulis vestris, & requiescere vos faciam super humum vestram* atq; eodem profecto pertinet id Ierem. 18. 3. 4. 5 *Cum figulus dissipavit vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis: conversusque fecit illud, vas alterum, sicut placuerat in oculis eius* Vbi, ut observavit Hilar. super psal. 2. aperte significatur, *corporum dissolutio, & mortis constructio* rursusq; instauratio, & resurrectio, quod ab ipso eo refertur ad ærumnarum mortem, & Resurrectionem felicitatis: *Numquid sicut figulus iste, non potero vobis facere domus Israel*. Certe Paulus etiā 2. Corinth 1. 10. ex similitudine quadam Resurrectionis, suā ex periculis liberationem adstruit. *Non sumus* (inquit) *fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit*. In Greco illustrior metaphora, nam pro *periculis*, & afflictionibus, est ad verbum, *ex tanta morte* Ambros. *ex tantis mortibus*. Eandem lectionem habet Chrysostomus, & Theophilactus, quorū sententia, fere una, & eadem elegans est; *De multis, qui ex gravi morbo, aut intolerandis quibusdam tentationibus emerserint, illud usurpari solet; Mortuorum Resurrectionem in hoc homine vidimus*.

ea resurrectio que / *Eugubin.* / *Chaldeus* / *Chrysost.* / *Liberatio ab ærum. nis resurrectio quadam.* / *Ambros. Chrisost. Theophila.*

Sed nihilominus constanter assero locū hunc de vera corporū resurrectione, & acipi, & sine temeritatis nota ad alienum sensum a nemine posse non accipi: nā si huiusmodi clarissimum pro resurrectione testimonium, infringi, aut enervari patiamur, quod nō erit tam illustre tamq; firmum, quod expositiuncula quapiam obscura, & notha obscurari, & debilitari nō possit? Verissime sane Hieronymus, usus hoc ipso testimonio pro vera carnis resurrectione, scribens adversus errores Ioan. Ierosolymi tani ad Pammach *Quid* (inquit) *hac prophetia manifestius? Nullus tam aperte post Christum, quam iste, ante Christum, de Resurrectione loquitur. Sperat Resurrectionem, immo novit, & vidit, &c.* Idem quoque Epistola ad Paulinum. & Aurelius Cassiodor. l. 1. Divinarum lectionum c. 5. *Resurrectionem carnis sic prophetat, ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius aliquid scripsisse videa-*

23 *Secunda pars omnino amplectēda.* / *Hieronym.* / *Cassiodor.*

Augustin. *deatur.* *Scio, ait, quod Redemptor meus vivit etiam.* Augustinus quoque lib. 22. de civit cap. 29. *Illud (inquit) quod ait Iob, In carne mea videbo Dominum, Resurrectionem carnis, sine dubio prophetavit.* D. Cyprianus in expositione *Cyprian.* Symboli. *Iob (ait) mysticis redundans totus eloquiis evidenter Resurrectionem mortuorum praedicit* utitur deinde hoc ipso testimonio. Cum Gregorio quoque universi interpretes *Gregor.* hoc in loco. neque abhorret ab hac interpretatione Chrysostomus quoque illam aperte agnovit. R. Samuel Marro- *Chrysost. l. R. Samuel.* chianus in Epistola illa de Adventu Messiae ad Isaacum Israelitam cap. 11.

Quare cum de corporum resurrectione sermo est, nolo spiritualiter, sed corporaliter resurrectionem intelligere. Scio quosdam Haereticos de resurrectione spiritualiter, & metaphorice loquutos, male utique audire apud Irenaeum *Tertull.* lib. 1 cap. 56. Scio & Tertullianum lib. de Resurrectione carnis cap. 19. eodem sapienter hac nota inussisse; *Resurrectionem mortuorum manifesto annuntiatam, ad imaginariam significationem distorquens.*

14 *Respondetur prioribus obiectionibus.* Quae pro se, & pro sua illa metaphorica Resurrectione adducebat Eugubinus, ex ipsa singularum partium huius sententiae explicatione infringentur. Illud, quod videbatur propter apparitionem, aut revelationem aliquam dictum a Job, *de terra*, aut *super terram resurrecturum Deum*, leviter creditur; nam demum postea, extremo capite, Deum, vel *Angelum corporea illi specie apparuisse* non ideo statim efficitur, ut *super terram* consistens apparuerit; forte enim rationi magis consentaneum esset ut sublimior a terra videretur, in eo videlicet loco, unde prius de nube, & caligine loquebatur, ut iam tunc conquiescente turbine, & dissipata nebula, Dei Maiestas mirabili aliqua, & illustri specie sese exhiberet conspiciendam, ut *dicere* posset Iob, *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te.* Perinde vero confictum ad libitum est, quod illo ex loco censet colligi, illam Dei apparentis speciem non esse propositam aliis amicis, cum eadem prorsus verborum forma dicatur Deus loquutus ad Job, & ad Eliphaz. Ergo cum ait Job, *se visurum non alios*, alia est exponendi ratio, ut dicemus.

Ezechiel de vera resurrectione loquutus Theodoret. Quod vero nos ad confirmationem addidimus, solidus est, sed hac ratione explicandum; Efficax a minori argumentum illis locis ab Ezechiele, & Paulo confici, propter similitudinem, *qui potens est mortuos suscitare*, potens etiam a fortiori erit ab aerumnis, & mortis discriminibus eripere, ut eleganter eo loco Theodoretus explicat. Quare & de vera Resurrectione illis locis agitur, atque illo Ezech. loco ad veram Resurrectionem confirmandam utuntur *Clemens. Tertullia. Cyprian. Iustinus. Nazianz. Hieronym. Epiphan. Damasc. Cyrillus.* Clemens Romanus lib. 5. Const. cap. 5. Tertullianus de Resurrectione carnis, cap. 29. Cyprianus lib. 3. Testimon. cap. 58. Iustinus in oratione ad Antonium. lib. 5. cap. 15. Nazianz. oratione 23. in laudem Heronis. Hieronym. Epistola 51. ad Pammachium. Epiphan. Damascen. in Parallel. Cyprianus superius adductus. Rursus Hieronym. in comment. & Theodr. Cyrill. Jerosolymitan. Cathechesi 18. Cu aerumnas, & exilium cum morte comparat; deinde Resurrectione, & reditum, cum Resurrectione Lazari, & ossium aridorum.

De illa Apostoli Pauli consequutione, Si Christus resurrexit, & non resurgemus: quam Job quoque vidit, & deducit.

15 *Christus causa exemplaris nostrae resurrectionis. Illustratur semel & iterum Paulus, David, Hoseas*

16 *Iob instar Phoenicis intueri verum solem viventem. Phoenix avis Arabica, quae ratione se renovet.*

17 *Phoenix Symbolum Resurrectionis. Idem nomen commune avi, & palmae. Explicatur David.*

18 *Phoenix in palma conflagrans moritur. ter venerata solem.*

15 IAm igitur ad consequentiam illam, & consequendi vim deveniendum, quae omnino eadem est cum illa Pauli, *Si Christus resurrexit, & nos resurgemus*, quae fere ab illo exprimitur Roman. 6. 5. & cap. 8. 11. & 1. Corinth. 15. 22. Philip. 3. 21. Quam rem eleganter explicant Theologi cum Divo Thoma 3. parte, quaest. 56. ubi quaerit, *D. Thomas* *Utrum Resurrectio Christi sit causa Resurrectionis corporum.*

Atque hac ratione ducta ex Resurrectione Christi frequenter utuntur Ecclesiae Patres. Ignatius in Epistola ad Trall. Clemens lib. 5. Const. Apost. cap. 6. Tertul. de resurrectione carnis, cap 23. & 24. Irenaeus lib. 5. cap. 7. Athanas. Sermone de Passione, & Cruce Domini, & de Incarnatione Filii Dei. Hieronymus adversus errores Ioan. Consequentiae vis in eo, quod Redemptor, vindex, & propinquus repraesentet eum, quem redimendum suscepit: ideo enim quia sine carne propinquus non esset, carnem assumpsit, ut perfectus Redemptor, & propinquus esse posset illorum, qui homines essent. Neque perfecte redimit, quem a morte quoque corporis non liberat; neque perfecte liberat, nisi ipse quoque in se ipso mortem vincat. Ergo hominem, quem mori necesse est, necesse quoque est a morte resurgere, ope, & virtute sui Redemptoris resurgentis. Redemptor autem nisi vivat, & post mortem resurrexerit redivivus homo non erit perfectum humanae vitae reliquis hominibus exemplar, & causa; si vivit autem post mortem, vitae conserendae certissimam inicit spem mortalibus omnibus proposito suae vitae exemplari, qui mortem illorum sua morte repraesentavit, & interemit. Sic eleganter Nazianz. oratione 1. *Mors adversus mortem; & tenebrae propter lumen; & sepultura adversus illum interram reversionem, & resurrectio propter Resurrectionem.* In hanc rem Athanasius utitur illo Apostoli testimonio 1. Corinth. 15. *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur* Praeter quam enim quod de ipsa corporum, & morte, & vita intelligat; acute indicat, ipsi quoque Adam, qui caput erat hominum, sive quoad vitam, sive quoad mortem exhibuisse Christum resurgentem suae quoque ac caeterorum mortalium Resurrectionis futurae pignus, cum in Calvariae loco crucifigeretur, ubi ipsi Adamo ibidem sepulto, ac eius posteris diceret; *Exurge mortuis, &c. Nam necessarium (inquit) est surgente Servatore, consurgere quoque cum eo, & ipsum Adamum, & omnes ex Adamo oriundos.* Sic rursus Paulus Philip. 2. 10. cum de glorificatione Christi Jesu post Resurrectionem loquitur, ait; *In illius nomine omne genu flectatur Caelestium, Terrestrium, & Infernorum.* id est, ab hoc vivente Deo, atque, vitae, & resurrectionis auctore viventia cuncta emendicare vitam; atque viventem quoque venerabundos adorare eos, qui in caelis, qui in terris vivunt, tum etiam quorum in sepulchris inferis, & subterraneis iacent cadavera, ut quae ab illo Resurrectionem, & vitam expectent. Sic fere interpretatur Ignatius Epistola secunda ad Trallianos. Scriptum est enim Psalm. 21. 30. *In conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram.* q. d. qui mortuus in terra deponitur, ipso iacendi habitu videtur, quasi prosternendo se adorare *Deum viventem in saecula*, & supplex deprecari restitutionem ad vitam. Unde illa videtur esse mortalium ad immortalem vitam suscitandorum ad exemplar Christi resurgentis, vox, Hoseae 6. 3. *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu eius.* Videntur enim reliqui mortales ipso die Resurrectionis Dominicae iam *convivificati*, & conresuscitati cum ipso Christo resurgente die tertio, nam ipsa Christi resurrectio certissimum pignus, certissima quoque spes est nostrae Resurrectionis, ut propterea resurrexisse videri possimus. Quare Petrus 1. cap. 1. 3. cum *spe*, quam nobis inicit Christi Resurrectio, vitam iam nunc coniunxit; *Regeneravit (inquit,) nos in spem vivam per Resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.*

Christus resurgens exemplar nostrae resurrectionis. Dogma Catholicu antiquoru Patrum. Christus perfectus Redemptor.

Nazianz.

Adamo ceculit Christus Resurrectionis pignus.

Quomodo inferna flectant genu in nomine Jesu.

Ignatius.

Ego certe cum hoc Jobum solum contemplor, olim in Arabia degentem, oculis, & animo sublatum in Resurgentis sui Redemptoris fidem, atque in hunc quasi Orientem Solem resurgentem ex tenebris, fixis intueri luminibus; indeque suae quoque Resurrectionis certissimam spem atque fidem concipere, videor mihi videre Phoenicem, avem sane Arabicam, Syriam, aut Assyriam, quae mirabili naturae artificio, atque miraculo subtilissimo in novam se vitam quasi resurgendo instaurat, & in *nidulo suo moritur*, caelesti calore conflagrans, nimirum stans, atque intuens in Orientem Solem, & illum quasi precata, ex illo eodem vitae, & caloris fonte vivificum calorem haurit, & concipit. Rem de Phoenice sic scribit Clemens Romanus lib. 5. cap. 6. *Narrant autem quandam esse unigenam, quae resurrectionem affatim demonstraret. Hanc dicunt non maritari, & unice atque solitarie gigni, Phoenicem vocant. Quae etiam accedit quingentesimo quoque anno in Aegyptum ad aram Solis,* 16 *Iob cu Phoenice Arabica comparatus.* *Clemens.*

lis, quam vocant; cum multo Cinnamomo, & Cassia, ac Xilobalsamo volare, & stantem ad Orientem Solem, ut aiunt, precari, & sponte incendi, atque in cinerem redigi, ex cinere autem vermem renasci, atque ex eo tepefacto formari novam Phœnicem, &, cum facta est volucris ferri in Arabiam.

Cyrillus. quam rem ex Clemente, dicit se mutuare Cyrill. Jerosolymitanus Catechesi 18. Consentiunt, quæ de Phœnice
Herodot. quoque scribunt Herod. lib. 2. Plin. lib. 10. cap. 2. Philostra-
Philost. sag. tus lib. 3. de vita Appollonii Solin. cap. 35. Oppianus. Le-
Plinius. Solinus. ctantius in poemate, & consonant utique quæ alii auctores
Oppianus. de eadem tradunt, Suidas, Ovid. 15. Meta. August. Ser-
August. mon. 18. ad Fratres in Eremo. Isidor. lib. 12. cap. 7. Cyprian.
Cyprian. (seu potius Ruffin.) in exposit. Symbol. Hæc igitur, mira-
Isidorus. bile est in natura ejus, quæ supra naturam est, *Resurrectionis* exemplum; præclarum quoque viri Arabici, *Magni*
17 *inter omnes Orientales*. Symbolum, Solem Orientem, &
Job. 29. 18. Redemptorem suum viventem pro sua renovatione precantis, atque dicentes; *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies* Quem locum nunc sic legam ex imitatione Tertulliani. *In nidulo meo moriar, & sicut Phœnix*
Tertull. *multiplicabo dies*. nam Tertullianus quoque de Phœnice, atque de resurrectione differens, cap. 13. illum Psal. 91. locum; *Justus ut palma florebit*. sic habet. *Florebit velut Phœnix, id est, de morte, de funere*. nam *Phœnix*. Græce, & palma, & avis est. Et quamvis in illo loco Job, non habeatur simpliciter in Græco, *sicut palma*, sed sicut, *Stelecos*
Στέλεχος φοίνικος *Phœnicos*, sicut, *Truncus palmæ*. aut Phœnicis, ut eo loco dicemus; pro trunco tamen ossa arida, semiusta intelligere licebit, quæ sunt velut truncus Phœnicis. Sed de hoc dicemus iterum ad eum Jobi locum infra cap. 29. num 18.
18 Quid quod etiam Phœnix avis in Phœnice palma nidum constituens, Solem Orientem venerata cantat, moritur,
Lactantius. renascitur, uti Lactantius cecinit.

Paret, & obsequitur Phœbo memoranda satelles.
Expectat radios, & iubar exoriens.
Illa ter alarum repetito verbere plaudit,
Igniferumque caput ter venerata, silet.
Tum legit aereo sublimem vertice palmam,
Vitalique tote membra quieta locat,
Construit illa sibi seu nidum, sive sepulchrum;
Depositi tantis nec timet illa fidem.

Ubi observa Lactantium dicere Phœnicem autem moribundam *ter venerari* orientem Solem. Ter quoque hoc loco Job ait, *se visurum*, atque veneraturum suum Redemptorem resurgentem. Quod si hoc dicit, & cantat Job, non in sublimem palmam elatus, sed in sterquilinio iacens, totusque computrescens, in eo quoque Phœnicem referet, de qua sic scribit Mela lib. 3. cap. 4. *Putrescentium membro-*
Mela. *rum tabe concrescens, ipsa se concipit, atque ex se rursus renascitur*. Sed non plura de hac Job compositione cum volucre Arabica. Illud tantum, quod additur a Tertullia-
Tertull. no: *Multis passeribus antestare nos Dominus pronunciavit;*
Matth. 10. *si non, & Phœnicibus, nihil magnum; sed homines semel interibunt, avibus Arabiæ de Resurrectione securis.*

An loquatur Job de novissima corporum Resurrectione, an vero de peculiari illa Resurrectione Sanctorum cum Christo resurgente.

19 *Job de peculiari sua Resurrectione loquutum cum Christo resurgente. Mysterium Linguæ Hebraicæ.*

20 *Job cum Christo resurgente resurrexit Expenditur locus Septuaginta de duplici Resurrectione Job.*

21 *Qui cum Christo surrexerunt immortalitate donati sint. Quis dies Christi desideratus ab Abraham, illustratus Paulus.*

22 *Adamus, Job, Abrahaam, Isaac resurgunt cũ Christo.*

23 *An cum Christo surrexerint Iacob, & Moyses.*

24 *Surrexit David, & tres pueri.*

25 *Examinatur lectio Hebræa. Quid novissimum, in Sacro sermone.*

26 *An Christo resurgente aperta fuerint tantum monumenta prope Ierosolymam.*

19 SEd quoniam Job sibi peculiariter, non aliis, polliceri videtur sui Redemptoris viventes conspectum locum hunc ita de Resurrectione accipiendum, ut non tam peculiariter de ultima illa, & universali Resurrectione mortalium omnium ad immortalitatem; sed accommodate, & proprie de peculiari illa, quæ cum Christo resurgente facta est, vehementer suspicor. nec sine my-
sterio factum credam (quæ est Linguæ Sanctæ in Verbo in- Verborum
terdum unico intellectuum, & significatorum fœcunditas) Hebraicorum fœcun-
ut hoc loco illa vox *Resurgendi*, in ea significatione, atque ditas.
præformatione, quam diximus, apponeretur, quæ non solum *Resurgere*, sed active etiam, Erigere, & excitare, aut suscitare, significationem commode recipere posset, ut indicaretur Iobi Resurrectionem cum illa ipsa sui Redemptoris Resurrectione coniungendam esse, & ita resurrecturum Jobum, quod excitandus esset a Redemptore resurgente: sicut enim id Verbum duas significationes admittit, ita & duas *Resurrectiones* adumbrat. resurrecturus quippe est alter; alter vero suscitabit, & resurgere
faciet: surrecturus Jobus; Christus eodem tempore susci- Christus resurgens, &
tabit & se, & Jobum. Certe qui Christi resurgentis glo- suscitans.
riam, & numerosum Sanctorum quoque cum illo resurgentium comitatum considerat, hanc interpretandi rationem & pietati, & veritati valde consonam judicabit, cum scriptum sit in Christi Resurrectione Matthæi 27. 52. 53. *Monumenta aperta sunt; multa corpora Sanctorum, qui dormierant, surrexerunt; & exeuntes de monumentis post Resurrectionem eius, venerunt in Sanctam civitatem, & apparuerunt multis.*

Sine auctoritate in re non levi quidquam non asseramus 20
leviter. Habemus hujus rei gravissimum Septuaginta Interpretum testimonium, qui in extremo capite huius li- LXX.
bri sic legunt, *Mortuus est Iob senior, & plenus dierum. Scriptum est autem, ipsum rursus resurrecturum, cum qui-* Nicetas.
bus resuscitat Dominus. Quę verba Nicetas eo loco testatur, neque in Hebræo, neque apud Aquilam, & Symmachum legi, legi tamen apud Theodotionem; illa etiam agnoscit Editio Sixti Vaticana. Atque veram hanc esse le-
ctionem Septuaginta, agnovit Origines in Epistola ad A- Origenes.
fricanum de historia Susannæ, cum aliis, quæ in hoc loco habent Septuaginta, & in Hebræo desiderantur. Sed
rem eandem, ut sacram, suscepit Clemens Romanus ex A- Clemens
postolica doctrina lib. 5. cap. 6. *Divinus ille* (inquit) *neque insigni tolerantia Iob, de quo ait Scriptura scriptum esse, ipsum rursus suscitandum esse cum iis, cum quibus Domi-*
nus resurgit. Sed quod dicit; *rursus resurrecturum Iob*, 21
duplicem sane Resurrectionem indicat. Hanc Pater Fran- Frãciscus
ciscus Turrianus in annotationibus ad eum Clementis lo- Turrianus
cum, sic exponit, ut significetur, *non solum suscitandum esse Iob in illa novissima, & generali Resurrectione, sed iterum, & prius quidem suscitandum fuisse, cum Christus re-*
surgeret: Indicat itaque Jobum, tum eos, qui cum Chri- An, qui cũ
sto resurgente surrexerunt, morituros iterum, iterum- Christo surrexerunt,
que resurrecturos in universali Resurrectione, quod licet iterũ mortui fuerint.
olim placuerit August. Epistola 99. ad Evod. Theophil. & Augustin.
Euthymio Matth. 27. Divo Tho. 3. p. q. 53. art. 3. ad 2. Soto Theophi.
4. d. 43. q. 2. art. 1. Sed jam nunc nostratibus Theologis non Euthym.
valde arridet; censent nimirum & quidem sapienter eos, qui D. Thom.
cum Christo surrexerunt, ad immortalem vitam fuisse Origenes.
translatos. Res quidem ab antiquissimis patribus tradita; Epiphan.
nam illam docuerunt Origines ad Roman. 1. Epiphan. Hę- Clemens
res. 35. Justinus q. 85. Clemens 6. Stromat. Ambros. lib. Ambros.
4. de Fide, cap. 2. Sophron. Sermone de Assumptione Sophronius
Virginis. Eusebius lib. 4. demonst. cap. 12. Ruffinus in ex- Eusebius.
positione Symboli. Remigius super Matth. atque Divus Ruffinus.
ipse Thomas eodem loco, ubi Zacharias Chrysopolitanus, Remigius.
Suarez. 3. p. Cantapetrensis lib. 2. cap. 3. ad finem. Qua- D. Thom.
re illa Nicetæ expositio commodior est; *Illud* (inquit) *rur-* Zacharias
sus oppositum est, ut prior ea intelligatur resurrectio extitisse, cum ie ab ærumna fuit exitaturus. Suarez. Martinez.

Tunc Iobum, tum Sanctos alios nominatim cum Christi resurgente resurrexisse.

22 Verumenimuero postremum inter resurgentes minime oportuit esse Iob, qui non fuit postrema Christi patientis, atque resurgentis figura. Sicut enim patiens patientem, ita resurgens ex lætalibus malis, atque ærumnis mirabili illa restitutione bonorum omnium resurgentem Christum clarissi-

clarissime adumbravit, postea etiam redivivus corpore restituto comitatus est.

Adamus resurgens. Athanas. Origenes. August.

Esto resurrexit Adam, ut Athanasius indicat Sermone de Passione, & Cruce. Origenes tract. 35. in Matth. Augustinus quæst. 161. in Genes. & alii, ut qui mortis sententiam audivit, ab eo etiam Resurrectionem statim acciperet, qui illius peccatum sua morte expiat.

Abraami resurrectio. Joan. 8. 56

Surrexit etiam, Abraham, *Qui exultavit, ut videret diem Christi; & vidit, & gavisus est*. Qui locus quamvis non omnino facilem expositionem habeat, tamen si ad rem præsentem de Resurrectione referatur, non erit omnino difficilis. Hæc enim de Christo Domino dicta sunt post sermonem de Resurrectione conferenda ab ipso, tum animis, tum corporibus. Ergo Abraham magnopere cupiebat videre *diem Christi* resurgentis, qui & suis vitam, non animis solum, sed & corporibus largiretur; ut impleretur quod paulo ante dixerat; *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*. Ergo singulari Dei beneficio (*vidit Abraham*) diem Resurrectionis Christi, *& gavisus est*, non solum communi aliorum mysteriorum fide, sed etiam peculiari illa repræsentatione, cum Isaac a morte præter spem, & *contra spem* liberato vidit cum ingenti animi exultatione, & gaudio repræsentatum Christum: nam tunc *accepit filium suum Isaac in parabolam* (ut Paulus ait) id est. in Symbolum Resurrectionis, ut aliquando nos copiose probavimus, Ergo qui *in parabolam*, & pignus acceperat Isaac, quasi resurgentem, profecto postea ipse quoque resurgens exultavit cum Christo resurgente, videns illum *diem*, de quo dictum est: *Ego hodie genui te*.

Rom. 4. 18. Heb. 11. 19. Vide in prioris tomi præfat. c. 7. ver. 1. & 6. Psal. 2. 7.

Isaac resurgen.

Surrexit quoque Isaac parabola ipsa, & pignus Resurrectionis, atque Christi resurgentis, ut cumulatissime compensaretur illi timor, quem ex imminente cervicibus gladio, cum Christi mortem, & sacrificium repræsentavit, conceperat; & ipse Deus, qui diceba tur *Timor Isaac*, jam tunc esset vita, & exultatio illius

Genes. 31. 43. & 53.

23 *Iacob resurrectionem suam cũ Christo resurgente prænoscẽs. Moribundus Iacob quid adoraverit.*

Hujus quoque sollemnitatis particeps fuit Jacob: nam propterea tantopere videtur curasse suorum ossium translationem ex Ægypto ad terram promissam, ut Christo olim resurgenti omnes, & anteambulo opportune adessei. Quam rem & adumbrasse ille nobis, & prævidisse ipse sibi non obscure visus est, cum jamjam moribundus adiurato Joseph de transferendis illius ossibus in Chananæam Genes 47. 31. dicitur; *Adoravit Israel Dominum conversus ad lectuli caput*. quam adoratione etiam fuisse in ipsius Joseph supremi Ægypti magistratus reverentiam, & cultum, Chrysostomus, Theodoretus, & Procopius interpretantur, ut statim confirmabimus. Ergo quid illud est *Iacob* moribundum *adorare ad caput lectuli*? *Certe Ambrosius in* cap. 5. Luc. super illa verba: *Tolle lectum tuum*, ait, *Lectum hominis*, esse ipsius hominis corpus. Quæ allegoria, si recta est, dicam etiam, *caput lectuli* Jacob, fuisse corpus primum, & excellentissimum humanorum corporum: quod enim primum est, in quoque genere, dicitur caput illius, sicque moribundum corpus Jacobi adorasse corpus sui Redemptoris resurgentis, ex quo suam ille sibi corporis Resurrectionem pollicebatur. Sed quoniam Paulus, & Græci ad Hebr. 11. 21. aliter legunt, ad Resurrectionem quoque pertinere ostendamus. *Adoravit fastigium Virgæ ejus*. Quid obsecro in *Virgæ fastigio* erat peculiari adoratione, & reverentia dignum?

Chrys. Theodoret. Procopius. Ambros. Lectus allegoricè quid.

Aegyptiorum Regũ cõsuetudo. Herod. lib. 1. Vide, quæ diximus c. 9. vers. 34. num. 4. Isa. 11. 1.

Certe coniectari licet, fuisse etiam in Ægypto morem illum imponendi Sceptris in summo fastigio insigne aliquod, videlicet Pomum, aut Lilium, aut Rosam, aut quid simile, quod apud Chaldæos fuisse, aliquando ex Herodoto diximus. *Gestat* (inquit) *Sceptrum adfabre factum, cui superstat aut Malum, aut Rosa, aut Lilium*. Ergo adoravit *Florem*. Florem (inquam) illum, qui in *summitate virgæ* Jesse etiam superstat, & pulcherime *ascendit* de illius *radice*, Christum Iesum non præcisum, & amputatum ex vita: non deiectum, non mortuum, sed redivivum, & reflorescentem in fastigio Virgæ. atque in hac Christi resurgentis fide, adoratione illud videtur dicere, quod postea cecinit David Psalm. 27. 78. *Dominus adiutor meus, in ipso speravit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea, & ex voluntate* mea confitebor ei. Videtur quoque cæteros omnes illius beatæ Resurrectionis participes, illis quasi verbis ad similem lætitiam invitare, & ad peragendum festum Paschatis floridi allicere: *Frondete Flores, quasi Lilium; & frondete in gratiam & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus suis*.

Christus resurgens, Flos.

Eccles. 39.

19 *Moysis mors et resurrectio. Ambros.*

Adfuerit quoque redevivus Moyses, si olim diem suum obiit, quod si non obiit, ac tunc primum gloriam cælestis beatitudinis adeptus est cum primum Christus resurrexit, ut Ambrosius ait lib. 4. de fide cap. 1. *Moysen, licet corpus eius non apparuerit in terris, nusquam tamen in gloria cælesti legimus, nisi posteaquam Dominus, Resurrectionis suæ pignore vincula solvit inferni, & piorum animas elevavit*, nam, & ipse non semel Christi resurgentis, atque Resurrectionis figuram repræsentavit: nam, ut ait, atque legit Tertullianus de Resurrectione carnis cap. 28. Quam *Moyses manum in sinum condit, & emortuam profert, & rursus insinuat, & vividam explicat, nomen hoc de toto homine pretendit*? Ubi observandum eleganter à Tertulliano appellari *manum* Moysis *emortuam*, quæ in Hebræo est, *leprosa tanquam nix*, & in Chaldæo, *Candida tanquam nix* quia ipso colore albente, & exangui videbatur emortua, ut idem ipse explicat, interius cap. 55. *Manus Moysi mutatur adinstar emortuæ, exanguis, & albida, frigida, sed recepto calore, & refuso colore, eadem caro, & sanguis est*. Rursus (ut idem Tertullianus ait) illius mutationis, quæ in Resurrectione erit, speciem pertulit Moyses, cum *muratur* postea *facies eius dem inconsemplabili claritate*. Neque sine causa cum Christus Dominus discipulos *tardos* corde *ad credendam* Resurrectionem excitaret Scripturarum testimoniis, *incepit à Moyse*, ut in quo illustris figura suæ Resurrectionis præcessisset. Atque illud etiam observavit Cyrillus lib. de Incarnatione, cap. 14. *Virga Moysis* deiectam in terram figurasse Dei filium, qui *Virga æquitatis est*, mortalitate nostra indutum *in similitudinem serpentis, & carnis peccati*: at deinde *apprehensum cauda*, id est, extrema hora post mortem, serpentis figuram amisisse, jam immortalem factum, & in manu patris *Virgam æquitatis, & sceptrum regni sui*, quum etiam post Resurrectionem dicit; *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra*.

Tertull. Moysee Christi resurgentis figura. Exodi 4. 5. Tertull. de resurrectione carnis, c. 55. Exod. 34. Luc. 24. 25. 27. Cyrill. Psal. 44. 7. Matth. 28. 18.

25 *David. Resurgens cũ Christo. August.*

Neque abfuerit omnino David: nam si aliis, David quoque Sanctissimo, cui specialis de Christo promissio facta fuerat, hoc Resurrectionis anticipatæ privilegium oportuisse concedi, existimat Augustinus Epistola 99. ad Evodium. Postquam enim dixerat: *Scio quibusdam videri mortem Domini Christi jam talem Resurrectionem præstitam iustis, qualis nobis in fine promittitur*: subiungit; *Durum autem videtur, ut David non fuerit in illa Resurrectione iustorum, si eis jam æterna donata est, cujus Christum eorum semine tam crebro, tanta evidentia, tantaque honorificentia commendatur*. Ita vero contigisse, probat Sophronius Sermone de Assumptione Virginis, quod Petrus de morte Davidis locutus non dixit, cadaver ejus Ierosolymis esse, sed tantum: *sepulchrum ejus apud nos est*.

Sophronius. Act. 2. 29

Tres pueri Symbolum Resurrectionis. Clemens. Tertull. Irenæus.

Resurrexisse etiam dicerem, nisi illorum reliquiæ apud mortales extarent tres viros illos, Ananiam, Azariam, Misaelem, quos in Symbolum, & in testimonium Resurrectionis producunt Clemens Romanus lib. 5. cap. 8. Tertullianus de Resurrectione carnis. Irenæus lib. 5. cap. 5. qui virtute *Filii Dei inter illos flantis*, & vivos *in medio fornacis* conservantis, erepti sunt.

Ionas resurgens.

Resurrexit quoque Jonas, resurrectionis figura clarissima, ut docent iidem Patres nuper citati, Filii etiam Dei morientis, atque resurgentis, ut ipse testatur expressus typus. Matth. 27. 40. nam cum evomitur devoratus, cum repræsentat, qui sepultus est, & resurrexit.

Noe, Daniel & Iob resurgẽtes.

Tandem resurrexerunt Noe, qui à communi mortalium omnium interitu ereptus est: Daniel quoque, qui vivus ex lacu Leonum ministrorum mortis eductus est, ut Nicetas testatur. Ergo & resurrexit Job Sanctissimus, qui cum Noe, & Daniele, non minus, quam illi, eodem privilegio gaudens connumeratur ab Ezechiele. atque de hac resurrectionis die multo jucundissima tum Iob, tum aliorum Sanctorum Christum comitantium, illud dicere possumus, quod scribit Nyssenus Orat. 3. de Resurrect. fuisse multo lætiorem, quam diem Resurrectionis universalis: nunc enim tantum Sancti; postea etiam impii ad supplicia resurgent.

Ezech. 14. 14. Nissenus

26 *Primo obi*

Sed obstat (inquit) quod ipse Iob *in novissimo die*, non ante universalem illam resurrectionem, se resurrectu-

Objectionis responsio. *Eugubin. Caietan. Vatabl. R. Levi.* *Novissimũ quid proprie in novo Testamento.* אחר

rum fore testatur. Respondeo, quamvis in Originali non exprimatur *dies*: sed tantum dicatur *novissimum*. recte explicatum esse ab Interprete, ad quid debeat referri, videlicet ad tempus, & diem. Nam quod Eugubinus, Caietanus, Vatablus post Rab. Levi, ad ipsum Job referunt, *Ego novissimus resurrecturus sum*, aut ad Redemptorem, *Ille novissimus super terram stabit*, aut, consistet, aut eriget se; idest, futurus est æternus, vel *in æternum victurus*, sensus est durus, & valde ab hoc loco alienus. Ergo semper vocem illam *novissimum*, oportet ad tempus reducere: nam *Achar* significat tardare, differe, unde fit adverbium, quod significat *post*, *postea*, *posterius*, *postremum*, *finis*, *novissimum*, videlicet quod tanquam complementum, & finis alicujus rei, aut status, est finis illius, & post illud consequitur, Quare, *Novissimum tempus*; aut *Novissimus dies*, non semper est dies extremi judicii, sed finis novissimus alicujus status, & temporis; quo nomine sæpe significatur tempus Legis Gratiæ, & Christi Jesu patientis, qui fuit finis præcedentis status, & quasi complementum temporis, quod Paulus ad Galatas 4. 4. vocat *Plenitudinem temporis*; & 1. Corinth. 10. 11. *Fines Sæculorum*. & Joannes 1. 2. 18. *Horam novissimam*; & Paulus iterum ad Heb. 1. 2. *Novissime*, videlicet extremus mundi status, post quem non alius status, non alia lex expectatur: nam lex Gratiæ, & Evangelii, est ultima. Sic igitur Job cum *novissimum diem* dicit, commode possimus intelligere, non extremum judicii diem, sed statum legis Evangelicæ, & Christi patientis, atque resurgentis, complentis sua morte, & resurrectione priora sæcula, & incipientis statuere novum, est enim *Pater futuri sæculi*:

Isa. 9. 6. *Secũdę obiectionis responsio. Testes Christi patiẽtis atque resurgentis, neque terrarum. Eusebius, Plinius, Suetonius. Origenes.*

Obiiciens secundo illorum monumenta, quos secum
27 suscitavit Christus resurgens, fuisse vel Jerosolymis, vel prope, ut opportuni esse testes possent resurrectionis Christi, & apparere multis. Respondeo ab Evangelista dici; *monumentum aperta fuisse multorum Sanctorum, qui dormierant*, neque signasse eos, qui prope Jerusalem fuissent tumulati: nam sicut Divinitatis Christi patientis idonei fuerunt testes non solum petræ, quæ *fissæ sunt* Jerosolymis, sed etiam apud regiones alias, ut terræmotus Bythiniæ, de quo Euseb. in Chronic. & in duodecim Asiæ civitatibus, de quo Plin. lib. 2. c. 48. & Suetonius in Tiberio; & sicut quoque Jesum patientem testatæ sunt *tenebræ*, non solum Judææ, ut aliquando Origenes existimavit, sed ut obscurato Sole fieri oportebat, etiam universo terrarum orbi offusæ; Ita sane ex aliis terræ partibus, & regionibus etiam longe dissitis, adesse opportuni testes Divinæ Resurrectionis, ut perfidia Jerosolymitanorum multis testibus revinceretur, & lapidea illorum corda emollirentur, ipsis petris duriora.

Tertiæ obiectionis responsio.

Tandem illud scrupulum facit, quod resurgentes cum Christo, *venerunt in Sanctam Civitatem*, videlicet quod sepulchra erant extra, sed prope urbem. Bene. sed numquid lassitudine viæ deterrerentur, & fatigarentur, qui immortali vita potiebantur, & venire etiam ex regione longinqua opportune non possent? aut vero verius dicitur illos venisse in aliquem locum, qui è propinquo, quàm qui ex longinquo venerunt?

De terra surrecturus, &c.

28 *Allusio ad creationem hominis de terra. Ex creatione argumentum Resurrectionis.*

29 *Resurgentes cum Christo.*

Illustratus Isaias. Constructio Hebræorum.

30 *Pulvis rore matutino temperatus, Christus mane resurgens, ros matutinus.*

LXX. Pagn. Reg. Caiet. Vatabl.

Satis jam in hujus loci enarratione immorati videri potuissemus, nisi novum etiam aliud pro resurrectione testimonium in illis verbis, *de terra*, delitescens, non sine utilitate, & fructu eruendum nobis esset. Et quidem præmittendum est, quod alii vertunt, *super terram*, non valde dissentire a Nostro, sed Nostrum melius cum reipsa, atque cum ipsa veritate consonare; nam præpositionem *Ghal*, juxta materiæ exigentiam alio, atque alio modo verti posse, atque debere, certius est, quam ut probari a nobis nunc debeat. sæpe Latinus Interpres vertit, *supra*, *super*, *propter*, *pro*, *adversus*, *iuxta*, *de*. quare recte על in hoc dicens *de terra*, rem ipsam assecutus est; alii vero, *super illam* consistentes aberraverunt; nam allusio manifesta est ad locum Genes. ubi dicitur Adam *factus de terra*, de pulvere, de *Ghaphar*, vox eadem utrobique. q.d. Qui statuam illam luteam primo formatam vivere jussit, & erectos ad sydera tollere vultus, postquam in eundem pulverem redierit, de quo sumpta fuerat, rursus *de terra*, & pulvere eodem jubebit redivivam resurgere, & super terram stare, consistere, vivere. Sic ex prima hominis creatione argumentum pro resurrectione conficiunt Sancti Patres, Clemens lib. 5. Const. cap. 8. Tertullian. de resurrectione carnis, cap. 9. 10. 11. Irenæus lib 5. cap 3. Athenagoras de resurrectione carnis. Cyrillus Jerosolym. Cathec. 18. Procopius super id Genes. 2. *Formavit Deus hominem de terra*. eleganter ait; *Ex ipsis statim exordiis Resurrectionis spes innuitur: nam homo in pulverem resolvendus erat, ne quis pulverem in sepulchris cernens, desperet de resuscitando humano genere*. Quid ergo mirabilius, quam in ipsa nostra origine, & prima formatione ex terra imaginem & memoriam nostræ mortis constituisse Deum: rursus in ipsa nostra morte, & reditu ad terram, futuræ per resurrectionem nativitatis, & vitæ solatium ostendisse? atque in eandem rem Nyssen. Orat. 3 de Resurrectio. Idem artifex est primæ creationis, & secundæ transformationis. *Novit quomodo opus suum dissolutum rursus concinnet, & ad pristinum statum reducat*. Pulverem itaque siccum refinget Deus, & solidiorem multo reddet, quam prius fuerat: videlicet non amplius convertendum in pulverem, & hoc se solatio moribundus sustentat Iob. de quo sic Hieronymus ad Pammachium ait; hac resurrectionis sui corporis spe, quasi testa bene cocta, & solida abstergit mortalis corporis saniem, & suæ mortalitatis tædium depellit. *Testa* (inquit) *radens putrida carnis saniem, miserias suas resurrectionis spe, & veritate solatur*. & in ipso pulvere sui sterquilinii, & terra sepulchri suæ resurrectionis spem, & solatium quærit, invenitque.

Genes. 2. 7 עפר *Resurrectionis argumentum ex creatione hominis. Clemens Tertul. Iri. Cyril. Athenagoras. Procopius* *Nyssenus* *Hieronym.*

Sed quoniam tum hanc pulveris aridi irrorationem, ut 29
macerari, & compingi iterum in hominem possit, tum mysterium hoc Christi resurgentis, & secum etiam mortuos alios suscitantis, atque infernum carcerem spoliantis conjunxit Isaias, illius jam verbis, commentarium hujus loci concludamus. Sic ille, potius Deus ipse, capit. 26. 19. *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis, ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam*. (Quid inquam, *tuos mortuos* voco? quorum ego curam & rationem habeo, non secusquam si *mei mortui* essent, aut meorum filiorum cadaverea. Ergo videtur quasi prius verbum corrigere) *Interfecti mei resurgent*. ex verbo legitur in Hebræo: *Cadaver meum resurgent*. constructio verbi pluralis cum nomine singulari indicat distributionem faciendam in singulis contentis sub nomine, id est, singula cadavera mea resurgent. Sed sacratius arcanum: nam videtur aliorum mortuorum, qui sibi peculiari curæ essent, resurrectionem conjungere cum resurrectione sui cadaveris; nam Christi resurrectio causa erit resurrectionis aliorum; tum etiam reliquos appellati *suum cadaver*. ut quorum Christus caput esset. Quare legendum aliqui censent supplendo præpositionem, *Cum cadavere meo resurgent*. Alii supplent particulam similitudinis. Tygurin. *Quemadmodum cadaver meum resurgent* (*configurati*) videlicet *corpori claritatis Christi*. Resurrecturis deinde gratulatur Propheta, & ad agendum lætum diem hortatur) *Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in pulvere* (vox eadem, que vertitur *terra*, q.d. qui sedetis in terra, habitatores sepulchri cinericii, aut pulverulenti, consurgite. Sed qua ratione consurgendum, & resurgendum; nisi ex pulvere, & aqua temperatus fiat limus, ut refingi lutum possit? Ideo sequitur ex 30
persona, Prophetæ *quia ros lucis, ros tuus* (id est, tu pro tua potentia, atque sapientia; pulverem istum aridum irrigabis vivifico, qualis matutinus esse solet. Propterea dicitur *Ros aurora*, aut *Ros lucis*. qui cadere solet illucescente aurora. Sic Christo Dominus, *Illucescente die Dominico* (ut Ignatius dixit, & frequens Sanctorum Patrum sententia docet) *Resurgente*, eo tempore, quo gratior, ube-

Isaias illustratio. *Pagn. Reg. Forster, Forerius.* *Vatab. Isidor. Clar. Pagnin. in Thesauro post R. David. Adde etiam Eliã Thysbitem in Lexico* *Christus resurgens instar roris matutini.* *Ignatius ad Trall.*

LXX uberior, salutarior *ros* cadere solet, verno nimirum, atque etiam ea hora, qua propter adventum Solis aurora fecundior roris, & vitæ uberior reddi solet, Rorem vitæ infundit Deus arido pulveri. Septuaginta eleganter totum hunc locum illuminarunt; *Resurgent mortui, & expergiscentur qui in monumentis, & lætabuntur, qui sunt in terra, ros enim, qui a te, sanatio est eis.* Sit sane Job *sanationem* sibi, immo vitam, & immortalitatem pollicetur, atque etiam direptionem, & spoliationem *terræ* illius *gigantum*, idest, inferni carceris ex sui Redemptoris resurrectione, & vita.

Vers. 26. Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum.

1 *Quid* Rursus. *Quid* Circumdare *in sermone. Expositio Isaiæ. Pronomen*, Hoc, *per contemptum dictum.*

2 *Resurrectionis ratio, velut nativitas quædam ad cutis pulchritudinem, & coloris suavitatem potissimam relata.*

3 *Ecclesiasticum dogma de identitate resurgentium corporum. Explicatus Ioannes.*

4 *Variæ rationes pro identitate resurgentium corporum.*

5 *Peculiaria membra Sanctorum ex pristina omnino materia restituenda. Quædam ex nova parte integranda.*

6 *Iobi resurgentis ingēs gloria*

1 *Resurgētis corporis periphrasis.* BRevis, æque ac elegans resurgentis cadaveris descriptio, & circumloquutio; Superior, & exterior vestis hæc, qua contegor, cujus nimirum, nunc tota lacerata, & discissa est: sed olim tamen Deus illam consuet, & instaurabit, cum me, & cute integra, & immortalitate amicierit. *Rursum.* Postea vox eadem, quæ superius reddita est, *in novissimo die.* Tu (inquam) *circumdabor pelle mea.* Alii *Pagn. Reg. Vatab.* contrario sensu, & significatione exponunt verbum *Nakapho*, *Postquam contriverunt, perforarunt, exciderunt, succiderunt, fregerunt pellem meam*, vel, *post pellem meam succiderunt hanc*, ita ut indicet vermes & dolores, non solum depastos cutem, sed etiam carnem, quæ post cutem est. Pro qua etiam lectione, & sensu producit Pagninus, *Pagn. Reg. Vatab. R. Moys. R. Abrahā R. Mardochai.* R. Mosech, & R. Abraham Perusol. Adde etiam Rab. Mardocai, qoibus adiuoge nonnullos alios, Sed instaorationem illam redintegrationem, & resurrectionem pellis omnino agnoscunt. Septuaginta legentes. *Scio, quia æternus est, qui mox solutururus est supper terram ad resuscitandum* LXX. *cutem meam, quæ perpetitur hæc.* Quem locum sic legit *Cyril. Ier.* Cyrillus Ierosolymitan. Cathec. 18. *Cutis mea resurget, quæ ista patitur.* Quare originale verbum omnino significat id, quod Vulgatus dixit, *circuitionem*, aut *evolutionem in orbem.* Job 1. Vers. 5. & Is. 29. Vers. 1. si vero excussionem, aut excisionem, vel contritionem significat, ea est, quæ cum evolutione, & circulo coniuncta est, & hominem cingit, & undequaque consumit. Rem hanc abunde probare potest unus Isaiæ locus capit. 3. 24. *Erit pro Zona funiculus*, quod illi, deducentes *funiculum* ab hac radice, legunt, *Erit pro Zona excisio.* sed frigide; nam pulchram quandam antithesim, quam ibi proponit Propheta inter peccata, atque supplicia omnino destruunt. Sic enim ait, *Pro suavi odore fœtor, pro crispanti crine calvitium, &c.* Deinde pro *Zona*, aliquid, quod cum *Zona* similitudinem habeat, & hominem circundet, & cingat. Quod cum Vulgatus animadverterc, dixit *funiculum*, qui refer- *Caiet.* tur ad ærumnas, & dolores, qui hominem cingunt, & undequaque constringunt. Neque vero piguerit uti hac in re auctoritate illius apud Cajetanum, Hebræi, si non admodum gravi, at Hebraizantium palato non omnino ioiucunda sic ille vertit, & scribit; *Tygur.* *Et postea pelle mea circumdati sunt isti artus. Neque me* (inquit) *latet lectionem interpretatam, circumdari, posse etiam interpretari incisi, vel consumpti; sed quia contexta horret has significationes in hac Litera, ideo electa est significatio quadrans contextui.* *Tygur.* Similiter Tygurina; *Postquam circumdederit hoc mea cute:* *Vatabl.* Ergo ex verbo sic legitur locus: Novissime circumdederunt, vel circumdatum est pelle mea hoc, subaudi *corpus*; vel hæc, subaudi, *caro.* Cajetanus, *ista*, subaudi, *membra.* Vatablus, *demonstrativum est, hoc, quod ob*

deformitatem summam, non liceret corpus dicere, quasi dicat, hoc quidquid illud est, indignum nomine, aut demonstrat ossa absumpta carne, inter albescentia percutis laceræ foramina.

2 *Resurrectio altera nativitas.* Verum enimvero cum resurrectio sit, quasi nativitas altera, potuisset Iob illam describere, sicut capit. 10. nativitatem, aut formationem hominis; *Pelle, & carnibus vestisti me, ossibus, & nervis compegisti me, & visitatio tua custodivit spiritum meum.* Immo & locum hunc de Resurrectione quoque accepit D. Clemens lib. 5. cap. 6. tum et. *Clemens. Resurrectionis descriptio ex pulchritudine cutis.* iam Ezechiel cap. 37. resurrectionem describit ex ossibus coagmentatis per iuncturas, succrescentibus carnibus, & nervis, extenta desuper cute, & demum ingrediente, & vivificante spiritu. Sed ad *pellem*, & cutem, nunc universam resurrectionis formam reduxit, quod cutis contineat totum corpus, & in illa sanitas, & integritas, coloris suavitas, & splendor, ac immortalis totius corporis habitus visendus sit; videbitur quoque esse tunc cutis immortalitatis indumentum: sicut Paulus dixit 1. Corinth. 15. 53. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Atque Greg. Nyssen. de resurrectione disserens. Hac ipsa pellis similitudine usus; *Quemadmodum* (inquit) *si quis lacera tunica circumdatus, eo amictu nudatus sit, non amplius in sese ab eo illius turpitudinem, ac dedecus indumenti videt, eodem modo, cum nos quoque exuerimus mortuam, ac turpem illam tunicam, ex ratione carentibus pellibus nobis iniecta (pelleas autem audiens, figuram ac habitum rationis carentis naturæ; quo cum affectione, ac vitio circundati fuimus, mihi videor intelligere) etiam omnia, quæcumque de rationis experte pelle circa nos erant, exuentur.* Induentur vero ea omnia, quæ cum immortali pelle, & indumento coniuncta sunt.

3 *Nicet. Identitas resurgentium corporum.* Sed illud non prætereundum, quod sapienter observat his verbis Nicetas; *Docemur hoc loco Ecclesiasticum dogma, corpus ipsum quod impetus, & cruciatus excepit, anima comite resuscitandum esse, ut cum illa una fruatur.* Coniungit quidem Nicetas dogma. & illius probationem, propter lectionem Septuaginta, quę utrumque coniungit; *ad resuscitandam* (inquiunt,) *pellem meam, quæ perpetitur hæc.* Primum, quod constans est, & firma in Ecclesia veritas, vel ex hoc loco clarissime consequitur, cum *pellem* ipsam suam sibi reddendam esse asserat Iob; nam nisi idem resurgat, quod prius fuit, vanum, & mendax erit *Greg. l. 14 c. 28.* resurrectionis nomen, ut egregie hoc loco argumentatur Gregorius; *Si in aereo, aut in alio corpore resurrexero, iam ego, non ero, qui resurgo, non enim resurrectio dici poterit, ubi non resurgit, quod cecidit.* Quam rem eisdem pe- *Tertull. Clemens.* ne verbis protulerat Tertullianus de resurrectione capit. 18. & Clemens Romanus lib. 5. Const. capit. 6. Quare Tertullian. de resurrectione carnis, cap. 2. eos, qui reditum animi, non corporis eiusdem, in resurrectione admittebant Marcionitas videlicet, Basilidianos, & Valentinianos, eleganter vocat, *Partiarios sententiæ Sadducæorum*, ut qui dimidiam tantum agnoscerent resurrectionem. Ergo cum hic locus pro huius rei fide, clarissimus sit, ut qui maxime, illud pronomen, *Meum*, observandum est, & pronomen demonstrativum. *Hoc*, quod in Hebræo est, *Pronomina identitatis Tertull.* (utrumque enim est pronomen, ut dicunt, identitatis) nam ex simili pronomine rem hanc confirmavit Tertullianus capit. 18. Cum Christus dixit Ioan. 2. 19. *Solvite templum hoc, & in tribus diebus resuscitabo illud.* Similiter & Irinæus lib. 5. capit. 9. quare Cyrill. Ierosolym. Catech. 18. *Præcipue* (ait) *hoc notate, quod modo non digito indicans* *Nyssenus.* *Paulus, dicit, oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc, induere immortalitatem, corpus enim hoc excitabitur non ita infirmum, sed ipsum quidem resurget.* Videndus omnino Nyssenus lib. de hominis Opificio capit. 27. qua ratione autem singulis animabus suamet antiqua corpora reddi possint integra, & perfecta, res est scholarum potius, quàm commentariorum huius loci, quare plura desino dicere, & quod præsentis muneris non sit adversus hæreticos disputationes Theologicas *Franciscus Suar.* conficere, & quod rem hanc de resurgentium identitate quoad animam, & quoad materiam, tum alii Theologi in 4. tum vero sapienter, & copiose prosequutus noster Franciscus Suarez 3. p. q. 53. art. 1. Non enim minus delector, cum virum aliquem sapientem nostri sæculi intueor, &

audio

audio, & data occasione ad meos commentarios adduco, quam cum ad multos ex antiquitate præstantes doctrina viros oculos converto, & illorum opem in rebus difficilibus efflagito.

Cur expediat corporis ejusdem resurrectio, Nicetas. 2. Cor. 5. 10. Dionys. Tertull.

4 Sed rationem illam dogmatis hujus, quam indicarunt Septuaginta: *Resurgit cutis mea, quæ perpetitur hæc*, explicuit Nicetas; *Ut corpus unà cum anima fruatur*, efficax utique apud Deum judicem æquissimum, *ut referat unusquisque prout gessit in corpore suo*. Dionysius de Ecclesiast. Hierarch. cap. 7. part. 1. *Alii animabus aliorum corporum conjugia tribuunt, iniurius (ut reor) quantum in se est, efficientes corpora, quæ cum sanctis animabus laborarunt, sacrisque retributionibus privantes, quæ ad finem sanctissimi cursus pervenerunt*. Persequitur argumentum hoc Tertullianus lib. de resurrectione carnis, cap. 14. 15. 16. & 17. & hanc causam esse resurrectionis, ut integrum fiat hominis judicium; integrum autem minime futurum, nisi sicut fuit inter animam, & carnem operarum societas, ita etiam sit mercedis, aut supplicii. Nazianzenus etiam oratione de Cæsario ad fratrem Cæsarium. Cyril. Jerosolymit. *Juste justis, & peccatoribus Deus hoc præbebit, nihil enim sine corpore à nobis gestum est. Cum igitur in omnibus cooperatur corpus, etiam in futuro fructum eius percipiet*. Idem fere eleganter Nyssen. Orat. 3. *de Resurrectione, ad finem*. Res quidem ipsa ratione posita, & ad solatium Justorum, & ad terrorem impiorum exquisita.

Nazianz. Cyril.

Quorū hominū resurrectio in eadem parte materia communicantium.

5 Videtur etiam in illo Divinæ Justitiæ distributio, ut si in eadem materiæ parte communicaverint duo homines, in resurrectione illi reddatur illa ipsa materiæ pars, qui plura merita apud Deum habuerit, & quæ sanctioris animæ comes fuerit; Secus (ut Dionysius dixit) *iniuria afficeremus materiam, quæ cum sancta anima laboravit*.

Peculiaris dignitatis membra Sanctorum resuscitā bitur cum eadem omnino materia.

Addo etiam si aliqua corporis pars, aut membrum non omninò habiturum sit integram materiam, quam quondam habuit, supplente nimirum Deo aliquam partem de nova materia, at ubi membrum aliquod viri sancti aliqua re, aut sanctitatis excellentia insigne fuerit, & peculiari ratione ad beatitudinem consequendam operam suam, & usum contulerit, rationi videri consentaneum, ut illud membrum omninò eandem integram materiam in resurrectione assequatur, aliis licet membris ex alia nova materia redintegratis. Verbi Gratia; Idem, & secundum formam, & secundum materiam Sanctissimi Martyris nostri Hispalensis, Regisque clarissimi Ermenegildi caput infixa securi coronatum; Mammillæ Beatæ Agathæ immaniter abscisæ; Renes Zoili Cordubensis discisis lumbis avulsi; Cutis detracta crudeliter Beato Bartholomæo; *Pellis* item Beati Job miris modis, & incredibilibus ulceribus *à planta pedis, usque ad verticem capitis*, cum maximo, & patientiæ, & meritorum incremento dilacerata; ut verissime dixerit, *Et rursum circumdabor* hac ipsa *pelle mea*. Quod si vera est illa Augustini de martyrum vulneribus conservandis in cœlesti regno sententia, aut conjectura, (est autem verò simillima & congruens cum cicatricibus Christi Domini post resurrectionem. *Non* (inquit) *deformitas in eis, sed dignitas erit; & quædam quamvis in corpore, sed non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit*.) Hoc inquam posito, quantus erit totius corporis Beati Job splendor, pulchritudo quanta si pro scabie illa fœdissima, qua totum corpus respersum fuit, *à planta pedis usque ad verticem capitis*, & pro immundis ulceribus, ac pro immanibus singulorum membrorum cruciatibus, respersum postea fuit illius corpus, atque totum illuminatum, quibusdam quasi punctis luminis, & guttis lucis, & stellulis clarissimis distinctum, & circundatum. *Ut ex apparentibus crederetur id, quod expectamus* (inquit Cyrill.) *vermibus parvulis dedit Deus æstate lucidum corpus, ut ex splendorent, quanto multo magis illustrabit hominem justum*. Sed pergendum, vocant nos sequentia.

Aug. l. 22. de Civit. cap. 22.

D. Thom. 3. p. q. 54. art. 4.

Cyril. Ier.

Et in carne mea videbo Deum meum.

1 *Vera lectio. Pronomen, Meum, charitatis est.*

2 *Videre ad voluptatem refertur. Explicant David, & Salomon.*

3 *Iudicem desiderant sancti videre, sicut Aquilæ intuentes Solem, Explicatur Matthæus.*

4 *Varia Sanctorum expositio de Incarnatione Verbi, & de illius pœnalitatibus assumptis. Deus vulnerans, & sanans.*

5 *Expositio Septuaginta.*

6 *Hebræorum expositio languida.*

7 *Veracotius interpretationis clausula.*

Vera, & correcta lectio hæc, utpote Vaticana, plerique codices addebant; *Salvatorem*, & expungebant *meum*, juxta Hebræum. Sed commode quidem, addidit Vulgatus, *meum*, ut responderet primæ parti, *Redemptor meus*; & *videndi* lætitiam, & alacritatem indicaret pronomine illo, *meum*, pleno charitatis, atque gaudii. Ut vero etiam indicaretur hic agi de visione corporea, explicuit aliquis videndum oculis corporeis *Deum, Salvatorem* (inquam) Christum Jesum, de quo statim. 1

Visio verā divinarū

In carne mea. Existens ipse *in carne*; vel, *de carne mea* restituta jam, & reflorescente; vel, *Deum in carne mea* existentem, aut subsistentem. Sed de hoc plura statim. *Videbo*, contemplabor. Affert hoc verbum rei alicuius Divinioris conspectum; unde revelatio prophetica, dicta est *Visio*, & Prophetæ *Videntes*. Tum etiam pertinet ad animi lætitiam ex rei alicuius conspectu jucundissimo. Nos hæc duo coniungere solemus, *Ver y gozar*, sic dictum à Davide est Psalm. 26. 4. *Ut videam voluptatem Domini, & visitem templum eius*, idest, ut fruar dulcissimo templi conspectu, & familiaritate; *videam* cum summa voluptate. Simile id Cantic. 6. 12. *Revertere Sunamitis, ut intueamur te*. Nam incredibilem Ecclesiæ suæ pulchritudinem cunctis conspiciendam, & prædicandam, cum summa intuentium voluptate proponit Sponsus. Simili igitur cum voluptate præbebit se conspiciendum, & fruendum Judex Sanctis, ut statim dicet. 2

חזה

Ecclesiæ pulchritudo omnibus conspicua.

Deum meum. Proprie, *Judicem*: nam incredibilis justorum exultatio, & gaudium in conspectu sui Judicis; vel ex hoc nunc tempore jam *respicimus, & levant capita*; ut videndo, spe se sustentent; *Diligunt nimirum adventum iudicis*. De quibus profecto ab ipso Judice dictum est. *Ubicumque fuerit corpus illuc congregabuntur & Aquilæ*. Se enim comparat Judex cum cadavere, iustos cum Vulturibus, sic interpretante Irinæo lib. 4. cap. 28. Hilario, & Chrysostom. *Ubicumque* (inquit) *est cadaver, illuc congregabuntur & Aquilæ participantes gloria Domini*. Non enim minus avide, minus alacriter, suis votis, & desideriis videntur justi præcurrere in Dei judicis conspectum, & appetere illius tribunal, quam solet Vultur (nam de hoc aquilarum genere loquitur) præcurrere ad locum cadaverum: & non solum jam mortuum corpus, sed vivum etiam, antequam moriatur, præsagire dicitur; exercitum sequi, stragem futuram præsentire, & quodam naturæ sensu observare moribundum, quando diem suum agat, ut Aelianus, & alii naturalium rerum scriptores tradunt, sic justi sanè Christi Domini corpus illud post Resurrectionem gloriosum, ad judicandum rediturum observant, & suam ipsorum mortem expectant, quando diem suum agant, ut Christi corporis gloriosissimi conspectu perfrui possint, expectant etiam universalem resurrectionem, ut non solum animo, sed *in carne* etiam sua, *videant Deum suum*. Hi sunt veræ illæ Aquilæ, *Quarum conversatio in cœlis est, quoad corpus*, ubi illud viderint, pernicissime convolabunt; Qui nunquam oculos ab illo corpore glorioso avertent: nam non solum hoc Aquilarum, aut vulturum genus, corporis humani appetens est, sed etiam visu pollet acerrimo. Quippe Ægyptii aspectum significantes, vulturem pingebant. Aquila etiam adversum intuetur Solem, non cedens splendori, non connivens, non illachrymans. Allegoriam hanc totam eleganter indicavit Hugo Esherianus vetustus scriptor, lib. de regressu animarum, cap. 25. *Aquilæ* (inquit) *Sancti nominantur, eo quod in excelso obviam Christo ituri advolabunt; & quia sicut Aquila Solem intuentur absque reverberatione, ita iusti à servitute corruptionis exuti, veræ lucis radios, Christum scilicet* 3

Mat. 21. 28.

2. ad Timot. 4. 8.

Iusti Iudicem suum avide expectant.

Matt. 24. 28.

Vultur præsagit moribundum. Aelian.

Iusti, Aquilæ & vultures.

Ar. de hist. anim. l. 9. cap. 34. Aelian. Open. Ambr. l. 5. Exam. cap. 18.

licet intuebuntur venientem in nubibus. Vide quæ dicemus iterum versic. sequente.

4 *Aug. expositio.* Certe August. sermone 2. de Nativit. tom. 10. ad Incarnationis mysterium hunc locum retulit; *Iob* (inquit) *prædicat eximius Prophetarum; In carne mea videbo Deum, quod de illo semper prophetavit, quando Christi Deitas habitu nostræ carnis induta est*. Imò & Philippus ad idem retulit

Philip. præcedentem illam sententiam, *Scio quod Redemptor meus vivit*; nam existimat esse idem cum illo Baruch. 3. *Post hæc in terris visus est*. Huc quoque referri posset ista expositio,

Nova, atque pia expositio. *In carne mea*, idest, meæ simili, mortali, & ærumnosa. *Videbo Deum* hominem factum; hoc me solatio sustento, quod illum olim habiturus sim socium quoque pœnarum, atque dolorum. Pia, & non inelegans expositio, nisi durior videretur, & cum antecedentibus, & consequentibus, atque cum fine huius loci minime conveniens.

5 LXX. Septuaginta sententiam hanc cum initio sequentis ita coniungunt, atque legunt; *A Domino hæc mihi consummata sunt, quorum ego mihi conscius sum, quæ oculus meus vidit, & non alius*. Quæ ex Niceta hunc sensum habent:

Nicet. *Non humana est vexatio, calamitatem enim pectoribus, liberisque importatam esse divinitus, è corporis mei ærumnis planè cognosco. Iam morbum naturalem referre hæc non possunt; Deus hæc mihi intulit, egomet, quem dolores pervellunt, novi*. Ita in sua carne putrescente Deum videbat, & agnoscebat, & in suis ærumnis Deum contemplabatur, qui cum illo erat in ipsa tribulatione; Propterea non temere pollicebatur sibi, eundem illum suæ vitæ *Redemptorem*, &

Ex ærūnis suis sibi Sanctis beatitudinem pollicētur. beatæ resurrectionis auctorem: nam si Deus, qui vulnerat, medebitur idem percutit, & manus ejus sanabunt; consumit, occidit, suscitabit quoque. Ergo ex suis ærumnis, & ex auctore suæ calamitatis, qui Deus erat, rectè poterat colligere suam resurrectionem ad vitam, & statum immortalem. Diximus aliquando ex ærumnis polli-

C. 2. vers. 9 n. 5. & c. 5. vers. 16. n. 1. & vers. 17. n. 1. 2. ceri sibi sanctos beatitudinis spem. Erit itaque hæc secunda pars, causa præcedentis. Resurgam, & redintegrata cute, & restituta vita: quoniam Deus est, qui me nunc dilacerat, & prosternit; est autem ille natura sua Redemptor, atque Salvator, eorum præsertim, quos ipse, pro bona voluntate sua, exercet, & pro sua gloria excruciat. Acute quoque hoc videtur dictum; sed non omnino leniter, neque cohærenter.

6 *Hebræi cujusdam imperita doctrina.* Illud præterea prætermittendum minime censui, quod Hebræus quidam quondam suorum doctor, primum Constantinopoli, & Venetiis, Romæ postea, cum Sexagenarius ad Christi fidem, & baptisma accessisset, veritatis discipulus, & jam Octogenarius Hispalem veniens anno præterito, idest Nonagesimo nono, forte in hunc ipsum locum incidens, tanquam arcanam quandam, &

Miraculo vivens, & restitutus Iob. vel peritissimo cuique non valde manifestam intelligentiam mihi obtrudebat; *Videre Iob Deum in carne sua*, idem omninò esse, quod Dei mirabilia, in carne alioqui ærumnosa, & morbida fieri videre, ita ut se Job erigeret spe recuperandæ sanitatis per manifestum aliquod, & inauditum miraculum; atque Hispane (Latine enim nesciebat) sic ille interpretabatur, *De ver tenge que passen por mi maravillas de Dios*. Addebat quove idem fieri posse,

Virtute Divina corroborātus in vita Iob. ut *videre Deum in sua carne*, esset, in corpore tam misero, & cruciatibus confecto, virtutem Divinam experiri, qua posset in vita persistere, & cum vi, & vocis contentione loqui, disputare; & amicis bene valentibus posse resistere. Sed ut hæc probabilia utcumque fuerint, at quanto sunt mysterio Resurrectionis ignobiliora, & inferiora! quam reliqui contextus dissimila! quam à proprietate ipsarum vocum *videndi*, & *Dei* judicis aliena! Hæc cum illi ego ex Catholicorum, & Sanctorum Patrum interpretatione exponerem, sibi lucem oriri existimabat, atque ingenue confitebatur.

7 *Optima interpretatio.* Ergo ille est levis discursus, & benè cohærens totius locis continuatio, ut dicat *in sua carne*, quæ nunc miserrima est, olim tamen reflorescente, & resurgente ad immortalitatem, se fruiturum sui judicis beato conspectu; & dogma illud de veritate carnis, & corporis resurgentis, eiusdem, quod ceciderat, rursus per asseverationem inculcet, ut

Philip. eleganti Paraphrasi illuminavit Philippus; *Ego* (inquit, *ipse Iob, qui in stercore iaceus, à vermibus comedor. Ego* (*inquam*) *Iob iam corruptus, atque ulceribus dissolutus, in hac carne mortali incorruptus per Resurrectionem futuram glorificatus videbo Deum*. Sed de *videndo Deum in sua carne*, oculo non corporeo, vel mentis lumine, sequenti sententia dicendum.

Vers. 17. Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt; & non alius. Reposita est hæc spes in sinu meo.

1 *Expositio Græcorum.*
2 *Tertius casus commodi, & gaudii. Iustis iucundus iudex.*
3 *Quid conspicere in sacro sermone. Illustratur Moyses.*
4 *Quid alius, Idem resurgens, tacita amicorum vellicatio.*
5 *Augustini expositio de videndo Deo non oculis corporis.*
6 *Germana huius loci expositio de videndo Christo Iesu oculis corporis. Illustratur Petrus.*
7 *Aspectus Christi iudicis, iustis ad gloriam, improbis ad pœnam.*

SEptuaginta (ut superius indicavimus) hæc referunt non tam ad gloriam Resurrectionis, quàm ad suæ Passionis, & ærumnarum magnitudine. *A Domino* (inquiunt) *hæc mihi consummata sunt, quorum ego mihi conscius sum, quæ* * *oculus meus vidit, & non alius*, q. d. incredibilis cruciatus nemini, nisi mihi perferenti credibiles erunt. Quod Nicetas ait dictum esse; *ad verberandos amicos, qui eum, ut animo perpusillo miserias perferentem, criminabantur*. Sed præstat non abrumpere filum beatæ Resurrectionis, cujus semel descriptionem instituerat. 1 LXX.

* *Quales nadie lo sabe, sino yo que los padezco. Nicet.*

Ergo mille modis amplificat illud in beata Resurrectione *Videndi* Deum *Redemptorem*, gaudium, & voluptatem, & non solum ex ter, aut quater repetito *videndi* studio, sed etiam ex tertio casu, qui in Hebræo est, & sine ullo sententiæ detrimento, omissus est ab Interprete, quod sæpe redundare soleat, incrementum capit: *Quem ego visurus sum mihi*. Est vero ille Dativus, ut cum Gramaticis loquamur, commodi, gaudii, beatitudinis, constantiæ, & certitudinis, ingentis in præsentibus ærumnis solatii, & cuiusdam etiam timoris clam intentati suis amicis, qui de sua ipsorum Resurrectione ad beatitudinem, minime, ut ipse, certi existerent. *Videbo* (inquit) *Deum* judicem *mihi*, non adversum me, sed pro me pronuntiaturum adversus meos hostes; mearum vindicem iniuriarum, non sicut vos, quem iratum forte videbitis. Utinam ergo jam tandem *manifestet ante* illius *tribunal*, ut referam *prout gessi in corpore meo*. 2 *Tertius casus sæpè redundās* *Vide quæ de Dativo casu diximus c. 3.*

Et oculi mei conspecturi sunt. Verbum *conspiciendi* hoc loco, aliud est à superiori, & significat propriè intendere in rem aliquam oculis, & animo cum peculiari, quasi quodam sensu, & experientia rei conspectæ. Quare ab Interprete vertitur, *Contemplari*, Ecclesiastæ 1. 16. & sic Exodi 3. 3. *Videbo visionem hanc magnam*. Idest, attentius, & diligentius, è proximo considerabo, quæ qualisve sit: nam prius dixerat de *visione* minus diligenti, minusque attenta; *Videbat, quod tribus arderet*, Dici propriè posset, *Quiero entrarme mas, y mirar lo meior*. Sic, Job, post primum illum, & jucundissimum sui Redemptoris conspectum, ait deinde se attentius, observantius, diligentius prospecturum, distincturum, omnia sui Redemptoris decora, & ornamenta, inventurumque oculis, & animo in tantam gloriam. Hoc glorioso (inquit) conspectu abunde compensabitur tot malorum aspectus, quibus nunc crucior, sentiam benignissimum judicis vultum, quem nunc terribilem, & minacem experior. Hic rursus est conspectus ille jucundissimus, quo toto animo, oculorum, ac mentis intentione ferentur sancti in suum judicem venientem in nubibus cœli ad judicium; quod eleganter observavit Chrysostom super id Act. 1. *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic Iesus, qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem*. at quomodo viderunt? quid in illius vultu discedentis observarunt? certe benignitatem, & charitatem Dei. *Sic* (ait Chrysostom.) *redibit, ut adiri possit*, conspectus enim judicis benignissimus Sanctos invitabit, ut occurant *illi obviam in aera*; at impios deterrebit, & examinabit terrificus judicis aspectus; & cum viderint eum, *quem suis sceleribus pupugerunt*, plangent super eum lachrymis irremediabilibus. 3 ראת *Videre cū attēta cōsideratione.* *1. Thes. 4. 17.* *Zach. 12. 10.* *Apo. 1. 7. 8.*

Et non alius. In originali *Zar*, *Alienus*, non videbit, inquam, pro me alius; nec oportebit me credere videnti, 4 זר

& nar-

Alienus quid proprie.

& narranti, nam aperte, & clare videbo ipse. At dicet aliquis cum videris Deum tuum, non eris ô Job, qui nunc es; tam alius eris, quem *alienus* ab his malis, & ærumnis, Minime, inquit Iob; idem ipse quidem videbo, non ero alius, qui tam dira patior, ipse fruar. Sed vox *alius* dissimilitudinem quandam morum, & vitæ indicare potest, & multo clarius vox originalis, *alienus*: significat enim id, quod amico, & familiari opponitur, & quod propter insuetudinem est horrori, & nausæ, ut supra diximus Vers. 13. huius capitis. Quare forte perstringit amicos, qui se ab illo animo, & sententiis abalienaverant, quibus nisi resipiscant, comminetur fore, ut tanquam impii, *non resurgant in iudicio* ad beatam vitam; neque, utpote peccatores, in *concilio iustorum*, qui Deum judicem habituri sunt propitium. Non enim impii videbunt Deum sibi, sed adversum se. Ergo (inquit) oculi mei conspicient Deum summo cum gaudio, *non alius* non alienus ab hac ipsa fide, & religione, quam ego profiteor; non ii, quibus propter meas ærumnas horrori, & nauseæ sum, & qui tamquam alieni recedunt a me.

5 Quibus oculis videndus Deus. Eugubin. D.Th. 1. p. q. 12, ar. 3.

Sed quibus (inquit) oculis videbunt iusti Deum? an oculis carneis, & corporeis; an vero mentis? Respondet Eugubinus, quod ad huius loci interpretationem attinet, oculis corporis obiiciendam postea imaginem aliquam corpoream Dei, vel Angeli loquentis cum Job. Sed hanc exponendi rationem nuper omnino deiecimus. Divus Thomas peculiarem quæstionem hac de re instituit. 1. parte, & respondet verissime; *Impossibile esse Deum videri sensu visus, aut quocumque alio sensu, aut potentia sensitivæ partis*. Ratio in promptu est, & ex parte obiecti spiritualis, quod non attingit sensus, & ex parte subiecti corporei, in quo non potest inesse cognitio rei spiritualis explicat item tum hunc locum Job, *quod, in carne existens, visurus sit Deum*, oculo tamen mentis; tum Augustinum aliquando in hac re dubium, & incertum; sed tandem rem hanc definientem lib. 22. de Civitate, cap. 24. *illud*

August.

(inquit Augustinus) *quod ait Iob, in carne mea videbo Deum Resurrectionem quidem carnis sine dubio prophetavit, non tamen dixit, per carnem meam, quod quidem si dixisset, posset Deus intelligi, qui per carnem in carne videbitur; nunc vero potest & sic accipi, ac si dixisset, In carne mea ero, cum videbo Deum*: Verissime, & optime quod ad rem ipsam attinet de videnda Divina essentia.

6 Germana expositio videndi Deum.

Sed si dixero hanc sententiam Job de videnda non Dei essentia, sed Christi Jesu humanitate, propterea non de visione oculi mentis, sed corporis accipiendam, scio non solum vere quoque, sed ad loci præsentis, & materiæ subiectæ exigentiam, & leoem totius huius de Resurrectione testimonii decursum, recte, & opportune dici, & non solum non adversos, sed gratos etiam me habiturum sanctissimos Augustinum, atque Thomam. Verum enimvero cum adhuc egerit Iob de Redemptoris sui Resurrectione, & vita immortali, de iudicis conspectu sibi iucundissimo de sua quoque cum Christo resurgente Resurrectione, consequens utique fuit, ut de illius humanitate videnda, quod summum erit post beatam Divinæ essentiæ visionem, iustis gaudium, nunc loqueretur Job, atque hac spe suæ carnis imbecillitatem erigeret, non solum quod *configuranda esset corpori claritatis* sui Redemptoris, sed satianda etiam beatæ illius humanitatis glorioso conspectu. Sic locum hunc, præsertim partem illam, *& oculi mei, &c* Interpretatur ipse Divus Thomas, Glossa quoque Interlinearis, atque recentiores multi. Caietanus Hugo, Dionysius, Titelmannus, R. quoque Samuel Marrochianus in Epistola illa ad Isaac de adventu Messiæ, c. 15. ubi ex hoc loco probat Salvatorem esse Deum, & hominem, nam secus oculi corporei non vident Deum. Neque desunt Theologi Scholastici emuncti iudicii, qui severitatem illam Scholarum cum germana, & exquisita tum aliorum locorum, tum illius loci Iob expositione, dicta ratione temperent.

D.Th. Glo. Caietan. Hugo. Dionys. Titel. R. Samuel.

Io. 5. 22. 27. August.

Ergo *in carne*, & *per carnem*, sibi Job pollicebatur fore, ut Deum iudicem videret. Hoc sane proferebant codices illi, qui addebant, *Salvatorem meum*. Hoc ipsum significat Dei nomen, quod ad iudicem pertinet; *& omne iudicium dedit Deus filio*, &, ut Augustinus ad Fortunatianum scribens Epistola 111. & de videndo Deo, Ambrosium adducit, & interpretatur; *Beatus* (inquit) *Ambrosius de Christo cum ageret, secundum id, quod verbum est, non enim corporalibus inquit), sed spiritualibus oculis Iesus videtur*; Licebit quoque nobis dicere, Iob de Deo agens, secundum id quod homo, & iudex est, corporalibus oculis Deus videtur. Sane Divus Petrus hanc Christi iudicis videndi lætitiam incredibilem sanctis in hoc mundo contristatis, & afflictis, quo illorum animos erigat, & sustentet, proponit 1. cap. 5. Cum enim dixisset. *Salutem paratam revelari in tempore novissimo*, subiungit, *in quo exultabitis* (Tunc enim, & expectatio iudicii, & iudicis conspectus ad exultationem erit, & ad gloriam iustorum, quamvis hic affligantur. Propterea enim addit,) *modicum nunc, si* (quamvis) *oportet contristari in variis tentationibus*, &c. deinde de *Revelatione Iesu Christi* agens; *Quem cum non videritis, diligitis*, &c Quasi argumento ducto a minori; si nunc, cum illum non videtis, cum nondum percepistis vestræ salutis præmium illum tam ardenter amatis, tam lætanter exultatis; quod cum illum venientem videritis vestris ipsis oculis largiturum vobis laborum mercedem? Certe cum ex certa Theologorum sententia, corporum beatorum sensibus etiam sua beatitudo, atque gaudium tribuenda sint, non aliam oculis corporis maiorem esse posse credunt, quam frui conspectu sanctissimæ Christi Iesu humanitatis, uti Augustinus aliquando dixit: *Deum factum esse hominem, ut uterque sensus hominis in ipso beatificaretur, & reficeretur oculis cordis in eius Divinitate, & oculis corporis in eius Humanitate, ut sive ingrediens, sive egrediens, in ipso pascua inveniret natura humana condita ab ipso*, Vide eundem de spiritu, & anima cap. 54. & 69. tom. 3. Cyprian. sermone de Nativitate Christi, neque sine causa dictum est inter peculiares iudicii novissimi, & iudicis venientis circumstantias, *videbunt eum*, ut ille aspectus justis ad præmium esse incipiat, sic Scriptum est: *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum*, ut nuper dicebamus.

Christi videndi spes sanctos erigens.

Beatorum sensus quoque externo beandi. August. in Manuali c. 26.

Cyprian.

Apoc. c. 7.

Reposita est hæc spes in sinu meo.

1 *Varia lectio. Verbum respondendi in malum.*

2 Renes, *in spe, & desiderio.* Reponi, & Consummari *bonum. Illustratur David.*

3 Sinus *ad multa relatus. Explicatur David, & Ioannes.*

4 Sinus *ad certitudinem, & tutam possessionem. Spei sinus apud antiquos.*

1 Pagnin. Regia. Vatabl. Caietan. Nicet.

VAriant nonnihil exemplaria, nam Græci dixerunt: *Omnia mihi consummata sunt in sinu meo*. Hebræa, Theodotio, & Hebraizantes: *Defecerunt renes mei in sinu meo*. Caiet. *Consumpti sunt*. Græcorum lectionem ad consumptionem, & malum refert Nicetas, q. d. *in me mihi adhærent mea mala, propterea solus ego illa novi*, tum etiam lectionem ex Hebræo ita interpretatur *Tum renes, tum cuncta mea præcordia contabuerunt; ut facile hinc intelligere possites, & viscera mea omnia esse consumpta, interioresque artus tabe esse exesos*. Eodem pertinet Vatablus. *Præ afflictione defecerunt omnia mœstitia mea*. Sed tam videretur nunc importuna querela suorum morborum post sermonem de Resurrectione, & vita beata, quam est opportuna hæc *spei*, & desiderii clausula. Quare in bonum tota sententia accipienda proculdubio videtur. Ergo notandum est pro *Spe* esse in Hebræo, *Renes*, quos non proprie sed metaphorice accipi, plane indicat, quod additur, *in sinu*, nam veri, & naturales *Renes*, non sunt *in sinu*, neque in pectore, aut complexu brachiorum. Propterea verbum *Reponendi*, & *Spei*, aut *Renum*, eiusdem radicis sunt. *Calach.* quod significat *consumari*, aut *consumi*, *perficere*, aut *deficere*, non solum alio modo deficiendi, sed peculiariter etiam desiderio alicuius rei. Quare significat etiam *expectare*, aut *desiderare*, &, ut Rab. Mardochai ait, *amare*, *diligere*, sicut dictum est Psal. 83. 3. *Concupiscit, & deficit* (desiderio videndæ domus Domini conficitur, consumitur) *anima in atria Domini*. Inde dicuntur *Renes*, *Celaioth*, quasi concupiscentes, perficientes, aut consummantes, vel deficientes, quod in illis videantur perfici, & consumari desideria, & concupiscentiæ, quæ sunt valde ardentes, & vehementes, in illis sint, ut di-

Vatabl.

Spes qui in Sacro sermone, unde dicatur.

R. Mard.

Renib. cur tribuatur concupiscentia.

R. David.

ut dicunt R. David, & R. Mardokai. Inde *Renes*, pro desiderio & in timo affectu; quare cum corde etiam conjunguntur, quod itidem sedes est appetitus, & desiderii. Psal. 25. 2. *Vre* (quasi argentarius, igne examina, excoque, emunda) *panes meos* (desideria, affectus *& cor meum*, id est mentem cogitationem, vel, ut unum sit alterius explicatio. quare eleganter, æque ac pie Interpres hoc loco vertit *spem* quę cum desiderio conjuncta est, nam cum ad supremum illud, Divinumque bonum assequendum, hominis animum erigat, desiderio etiam accendit, & inflammat Ergo *Renes* spes, desideria, vota, intimæ animi cogitationes, & affectiones, *Calu Defecerunt*, consummatæ sunt; ad finem, perfectionem, complementum deducta sunt: nihil habeo, quod desiderem amplius; nihil, quod a me amplius audire, & expectare possitis; nam quidquid intime continebam animo, quod erat fundamentum meæ iustitiæ, videlicet fidem mei Redemptoris, atque Resurrectionis, jam expromsi. Sicut Psalm. 71. 21. *Defecerunt laudes David*; Nam cum hic Psalm. sit de petendo, & expectando Messia non solum eo Psal. suum Psalterium clausi, David, sed etiam ea videtur suisse summa suæ spei, desideriorum precum, & Psalmorum David. Est enim idem Verbum *deficiendi*, quod & ad finem refertur, & ad consumptionem præ desiderio, & spe: Nihil est, quod David desiderare, expectare ve possit amplius. Hieronymus: *completa sunt orationes David*, quasi jam tunc complesset, & finivisset enarrationem suorum desideriorum & illa, quæ tunc exposuisset, fuissent perfectissima, & ardentissima vota; Ad finem hunc, tanquam ad suum finem, & complementum, reliqua Davidis cantica reducuntur. Ita & Job ait: in hoc positam esse suam omnem spem; huc tendere vota sua omnia; Ad hunc tanquam ad finem, complementum, extremam metam reduci, quæ unqoam orasset, dixissetve. Et quoniam diximus hoc verbum ardentem amorem, & desiderium afferre, sicut etiam nomen *Renum*, aut *spei*, possemus dicere, *Calu Citsorbai*, desiderarunt desideria mea: Concupivit concupiscentia mea: Perfectum est desiderium meum; Desideravit perfectio mea; Finem accipiet spes mea. Complebuntur vota mea. Vix enim uno tantum modo exhauriri potest vis huius sententiæ. Sed tamen Vulgatus accommodate ad *spem*, quæ asservari solet in intimo corde, dixit, *Reposita est*, recondita, asservata, *manet altamente reposta*. Sed hęc ne Job *spes* ex ingenti desiderio, & amore, quo flagrat, firmitatis, & certitudinis reddetur suspecta? Scimus enim esse a sapientissimis Philolophis Platone, & Aristot. pulchre dictum, *spes esse vigilantium* (dicerem ego, desiderantium) *somnia*, quo etiam potuit respexisse Poeta.

Aqui se acabaron, y se apfraron mis esperanças.

Hieronym.

Vis huius sententiæ pressius enucleatur.

3

Quid sinus & eius symbolum.

Sinus arcanorum thesaurus eic. l. 2. ad Q. Fratr.

An qui amant, ipsi sibi somnia fingunt.

Sed respondet Job, non esse *spem* suam ex amore illo fallaci, & credulo natam, similem parentis filiam quippe.

Spes amantum credula & fallax amor.

Sed coniunctam cum ardentissima illa charitate; quæ *omnia credit, omnia sperat*. Non est hæc spes illa, quæ *una cum timore eadem catena revincta est*, ut Seneca aliquando dixit, addiditque *Spes metus sequitur*, sed quæ jam *reposita est in sinu*, nunquam abitura.

In sinu meo. Sinus hic multas, easque pulchras intelligentias complectitur; nam ad multa referri *sinus* potest. est autem *sinus* illa corporis anterior pars intra pectoris, atque brachiorum complexum, quæ; & gremium, & complexus dicitur, quæ & continendæ, & asservandæ rei alicui apta est. Et primum quidem ad continendum arcanum aliquod, quod minime evulgari oporteat, refertur; sicut & dixit ille, quod nunquam sibi vel imprudenti excideret; *Mihi crede, in sinu est, neque ego discingor*. Sic dicuntur, *Mitti sortes in sinum*, Proverb. 16. 33. (id est occultis suffragiis, & secretis calculis, quos neque videre neque dignoscere possis) & *a Domino temperantur*, (Deus tamen calculus numerat, videt, eliget, & reponit in manu illius qui manum mittit in urnam) Sic etiam dixit Joan. 1. 18. *Vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Quod enim *in sinu sit*. omnium arcanorum consiliorum particeps est, & nihil tam intimum, & reconditum, quod illi notum non sit, qui *in sinu*, id est, in penetrali cordis est. Sic dicere Job potuit, *repositam* huius mysterii arcani *spem in sinu*; arcanum hoc apud illum maximum, stultis absconditum.

Nicetas. Psal. 78 12. Theodoret.

Secundo pro eo, cuius memoria, aut familiaritas nunquam deponitur. Sic dixit Nicetas, *Sinus pro re, quæ nec divelli, nec disiungi potest*, ubique in *Sacris litteris usurpatur*, ut illud, *Redde vicinis nostris septuplum sinu eorum*: Videlicet illos semper comitetur dignum supplicium, quod nulla ratione effugere possint. Vbi Theodoretus *translationem eorum* exponit, *qui aliquid in sinu ferunt, & cute continent, ut nihil excidat; videlicet, imple eos calamitatibus semper imminentibus*. Sic Job hac jugi Resurrectionis memoria se sustentabat, & occurrebat suis ærumnis immortalis vitæ, & resurrectionis spe: *In sinu* hanc habeo *spem* nonquam discingor, nullum periculum, ut mihi, vel per incogitantiam excidat: tuto contineo; impletus sum spe, quæ mihi semper ad est.

Sinus res charissimas continens Joan. 18. & 21. 20.

Theodoret.

Tertio pro re charissima, quam toto corde complectimur, & intimis præcordiis conceptam, & impressam cupimus; quæ est velut pectoris nostri cor, animus. mês Sic unigenitus *In sinu patris est*. Sic discipulus, quem *diligebat Jesus, in sinu recubuit* supra *pectus* illius, e sinu illius, & cõplexu erat. Nam hoc etiam modo Latini summam charitatẽ & familiaritatem exprimere solent. Sic quoque Theodoretus exposuit locum Psal. 78. 12. *Vt quid avertis manum suã & dexteram tuam de medio sinu tuo in finem*: nam *sinus* inquit *Dei bonorum thesaurus est cur pro consueto more bona non suppeditas?* Job quoque Resurrectionis spem velut rem charissimam & pretiosissimam complexus, eo omnia sua desideria referebat, vitæ huius & mortalitatis pertæsus.

4

Sinus tutare editur aliquid.

Sed quarto forte propria, & simplicissima huius *sinus* intelligentia ad certitudinem quandam tutæ spei referenda est; nam spem non vanam, neque fallacem, quæ nos non frustrabitur, quæ quamuis differatur, sed non elabetur, neque evanescet, continemus in sino, atque complectimur certi nunquam nos prius amissuros spem, quam desideratis potiamur. *Certus* (inquit) Job sum de mea Resurrectione: illius spem nunquam abiiciam, numquam excidet, in tuto illa est. interim mihi præmii, & mercedis meorum laborũ loco *spes* erit, cum *in sinu* mihi rependitur præmiũ ipsum, & immortalitas. Nam *sinus* locus erat excipiendi, & continendi præmium, quod cuipiam daretur: quare oportebat eundem esse locum *Spei* certæ, & firmæ consequendi premii consecratum sane scriptum est: Luc. 6. 36. *Mensuram bonam & confertam, & cogitatam dabunt in sinum vestrum*. & Psal. 78. 14. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum*. Spei etiam sinum dabant antiqui; nam inter alia sortilegia de saliva hominis scribit Plinius libr. 28 cap. 2. *Veniam a Deis spes alicui us audacioris petimus in sinum spuendo*. Corrigere enim, & reprehendere videbantur *spem in sinu repositam*, cui nullus felix eventus, sed potius ignominia, & probrum respondisset. Illud etiam observationem habet, quod dixerit, *in sinu meo*, quasi non de illa maxime communi, & vulgari spe, quæ frequenter fallere solet, sed peculiari sibi, atque adeo certissima loquetur. Tales certe Milesius *rogatus, quid maxime commune esset omnibus Spes, respondit*. Quis enim non implet sinum suum spem aliqua: At in eo sapientes a stultis differunt, ut Democritus dixisse fertur, quod *stultorum spes impossibilis, at sapientum voti fieri possit compos*. & Iobi Spes non fieri voti compos non potest· Tanta enim spei firmitas is ex laboribus, & ærumnis outriri & erescere videtur. De quo vide, quæ diximus, cap. 5. Vers. 16. & Vers. 17. nam quo Job. vehementius ardebat doloribus, eo maiorem spei flammam ipsæ ærumnæ excitabant. In quam rem illud facere potest quod Socrates dicere solebat; *Neque mulierem sine viro, neque spem bonam absque labore quidquam utile parere*.

Sinus consecratus spei. Plinius Priscus despuendi ritus.

Stob. ser. 108.

Spes accenditur labore.

Socrat. de Spe sententia.

Vers. 28. Quare ergo nunc dicitis persequamur eum, & radicem verbi inveniamus contra eum?

1 *Varia ex Hebræo lectio, & conciliatio cum Latina,*
2 *Quid radix verbi, prima expositio peccatoris, Improborum ingenium pronũ ad calumnias verborum. Illustratius Salomon.*
3 *Radix producens absynthium, id est peccatum. Illustratus. pro Moyses.*
4 *Germana totius sententia expositio.*

CVm hæc ita sint; quare adhuc perstatis in vestra ista contentionem, & studio me persequendi, atque vexandi, & mea ipsa dicta bona alioqui, & syncera fide, & mẽte prolata caluminiandi? Quorsum adhuc *dicitis*, id est, statutis inter vos de promovenda ista vestra disputatione, per contentionem, & contumeliam potius, quam per veritatem, & æquitatem? in Hebræo: *Quare dicetis?* ut verbum

Varia le.

Div. Verbis futuri temporis. verbum futuri temporis indicet indifessum studium non intermittendum; vel, ut verbum futurum indicet fore, ut eos aliquando pœniteat huius mentis, atque sententiæ, in qua nunc sunt; *Nam olim dicetis, Cur eum persequebamur?* *R. Levi.* Certe æquum iam esset (sic Rab. Levi) ut vos ipsos colligeret, ad bonam frugem, & meliorem mentem, atque in vestris ipsis cordibus compungeremini, dicentes; Quare persequimur virum probum, & innocentem, recte de Deo deque Divinis sentientem? Atque hunc sensum respicit *Vatabl.* Vatablus legens, *Quin dicetis apud vos, Quare persequamur eum, &c.* Consonant omnia, & una interpretatio aliam munit, & roborat. Illa paulo diversior, quam affert Caietan. *Caietan.* *Quin dicitis, Quis persequutus est eum? id est, quis persequutus est eum, nisi Deus, qui omnium merita novit*: q. d. Iustra nitimini purgare vos ab hoc delicto me persequendi, reijcientes totam meam calamitatem in Divinam Providentiam, atque vindictam meorum scelerum. *Symmach.* Symmachus quoque ad amicos refert: *Quid est, quo persequemus eum?* q. d. Nihil profecto fuit, quo illum persequi deberemus.

2 *Radix.* *Et radicem verbi inveniamus*. Translatio, similitudoq; *Radicis*, ad multa potest trahi, nam *Radix* est rei initium, fundamentum, ipsa virtus, atque veritas. Rursus *verbum*, pro sermone ipso, aut pro re, quæ *verbo* explicatur: tandem hæc res ipsa, aut pro pœna peccati, aut pro salute, aut pro disputatione: rursus sententia aut cum *Varii explicatus.* interrogatione, aut affirmatione legenda. Hinc multi, & varij sensus. Primo, *radicem verbi*, id est, verbum aliquod aucupemur, quod radix, & fundamentum sit illum persequendi, & reprehendendi, aut assertiones eius im*Sic fere Lyra, Gl. Hug.* pugnandi, & refellendi; ex quo ansam sumamus litem illi intendendi; unde illi calumniam statuere, & machinari possumus: Sic Nicetas ait, Hebræum dicere: *Peccatum sermonis*, quamuis certe in Hebræo *radicem* legamus. *Nicetas.* Hanc intelligendi rationem sequutus quoque videtur Gregorius, quamquam referre videatur *radicem*, tum ad verba Job, *Gregor.* tum ad verba etiam suorum amicorum *Perversi* (inquit) *quilibet quia male studio bene prolata audiunt & in linguam sua accusationis aditum invenire optant, quid aliud quam contra eum verbi radicem quærunt ex qua videlicet loquendi errorem sumant, & ramos pravæ loquacitatis in accusatione deferent?* *Chrysost.* Sic quoque videtur ex sententia Chrysostomi exponi in catena Græcorum: *Eorum mors, qui radices perquirunt, mores, investigatis sermonis, quamo captare possitis, & peccatum* *Invidorum hominum studium.* *meum aliquod palam coarguere.* Certe hoc est ingenium invidorum, & fraude, ac dolo agentium hominum, ut cum nihil magnum alicui obijcere possint, at calumniæ occasio*Sap. 2. 17.* nem ex verbis simpliciter prolatis, aucupentur. *Videamus* *Matth. 22. 15. Mar. 12. 13.* (aiunt impij, attente inspiciamus, & diligenter examinemus) *si sermones illius* (iusti) *veri sint*, ut possimus *caperé eũ in sermone*. Atque adeo malitiose isti solent *Radicem verbi* observare, & calumniari, ut aerem ipsum, quæ est materia radix, fundamentum formandæ vocis, attente observent, & ponderent, & vel rem minimam, atque levissimam, gravissimi alicuius criminis nomine murant, ut, si non quid dixeris, at quomodo dixeris, criminentur: Nostrates de homine calumniatore, & nimium acuto, & suspicioso dicere solent; *Qua mira, y nota, no solo lo que se dize, mas tambien el ayre, con que se dize.* Secundo *radicem verbi*, alij

2 *Secunda expositio.* referunt, ad verbum *persequendi*, quod proxime præcesserat, id est, *radicem* persequutionis, aut supplicij, quod *Caietan. Isodes.* persequitur hominem, videlicet occultam iniquitatem, unde tot illi mala accreverint, atque tot ærumnarum tribuli, & spinæ pullulaverint. q. d. investigemus, quænam illius merita, aut scelera. Sic quoque videtur Nicetas. *Nicetas.* *Occultum aliquid, non secus quam alicuius herbæ radicem occultam, atque delitescentem; atque adeo a me improbitatis pœnas persolui, &c.* indicat, velut Titelm. Impatientia, & Divi*Titel.* næ providentiæ criminatio, unde *verbum*, id est, blasphemia eruperit. Non enim placet, Quod Dionysius acti*Dionys.* ve quasi interpretatur, *radicem verbi*, id est, *verbum fundamentale, ac firmum*, quo illum possimus penitus refelle*Deut. 29. 18.* re. Peccatum sane *radix* est germinans mortem; *Ne forte* *OnKel.* (inquir Moyses) *sit inter vos radix germinans fel & amari-* *Ionathas.* *tudinem.* Explicuit OnKelus; *Ne forte sit in vobis vir cogi-* *Vterq; paraphrastes in universa biblia para-* *tans peccata aut superbiam.* Ionathquoque Paraphrastes Ierosolymitanus (nam uterque in universa Biblia paraphrasim ediderunt) sic vertit, *Ne forte sit in vobis ipsis aliquis, cuius cor cogitet peccatum, quod assimilatur radici fixæ in terra, cuius caput quidem, ut mel est, finis autem eius* *amarus, ut absynthium mortiferum*. *Fel* autem, & *ab-* *phrasim ædidit.* *synthium*, dicunt esse duas stirpes pestilentes, quæ brevi tempore, longe, lateque radices, atque ramos profun*Fel, & Absynthium quid.* dunt. Adeo verum est, quod de iniquitatis incremento dicitur vulgari proverbio; Pessimam herbam dicto citius crescere, Ergo peccatum amarissimos supplicij fructus pro*Hispanorũ proverbiũ La mala yerva presto crece.* fert, tanquam pestilens, & noxia radix: quam *radicem*, in animo Iobi fixam, & illos morborum, & pœnarum fructus ad corpus extendere & profundere existimabant.

4 *Tertia expositio germanior.* Sed tertio illud videtur germanum, & leniter currere *ut radix verbi invenienda*, intelligatur cardo totius controversiæ, & disputationis inter Iob, & amicos, in quo voluuntur omnes responsiones Iobi; & principiũ unde deducantur, quo referantur, & revocentur omnia dicta Iobi; unde illi tam constans respondendi, suæ innocentiæ tuendæ, *Apuse. mos, de adonde le nace a este hõbra tanto hables, y tanta presumes de si.* & ad Divinum iudicium appellandi animus, & confidentia, Fieri enim, inquiunt, non potest, quin ex alia arcana sui animi persuasione, hæc, quæ profert, omnia pullulent. Eam autem *radicem*, (ait Iob) cum iam vobis, o amici, indicaverim, atq; palam ostenderim, quorum laboratis in inveniendo, id est, ut invenire, & consequi possitis? Ecce iam meam vobis rectam de Deo fidem, firmam spem, & dilectionem in meum Redemptorem, præsentis huius vitæ contẽptum, futuræ, atque immortalis desiderium, palma expromph. *Hæc radix verbi*: hinc mea lingua exugit, quæ dicenda, quæ respondenda vobis habeo; hinc persto in mea innocentia, hinc non cedam malis. *Radix iam verbi inventa est in me*; sicut alij legunt, quæ lectionis varietas sensum non variat. Neque inutile, quod addit Vatabl. *Radix ver-* *Pagn. Reg. Vatabl. Caietan.* *bi, id est, pars vel veritas invenietur in me; hoc est, cum re vera sim innocens.* Hoc enim est principiũ disputationis Iobi.

Ves. 29. Fugite ergo a facie gladij, quoniam ultor iniquitatum gladius, & scitote esse iudicium.

1 *Quid* Fulgere *in sacro sermone, Sanctis inferentur summum adversarium. Illustratus Sapiens.*

2 *Gladius pro supplicio, pro hoste armato. Quid* facies. *& quid* facies gladii *in sacro sermone.*

3 *Arma dicuntur habere faciem. Gladius terribile monstrum. Illustrati Isaias & Ezechiel.*

4 *Septuaginta lectio axomi. nata. Quid* gladius *amictus, vel involutus apud Ezechielem.*

5 *Hebraizantium lectio, quid* Ita gladij.

6. Gladius, *supplicium lege constitutum. Explicata Sapientia. Gladius Scytharum Deus.*

7 *Gladij potestas apud Iurisperitos. Iudicium insignata, Illustratus Sapiens.*

8 *Iudex gladium non in manu, sed ore premens.*

CUm manifestæ (inquit) calumniæ teneamini, atque improbi contradicendi studij, & virum innocentem criminandi, timere vos profecto oportet, atque pœnitentiam facti sumere, qua victos vos profiteremini, & declinaretis. Divinam ultionem iamiam imminentem vestris captibus. *Fugite* ergo, cavete, timete, curate, diligenter ut evadere possitis. Vtile id, quod observat Gregorius; *Vir* *Gregor.* (inquit) *sanctus, cum a pravis calũ sustinet non exassa eos, sed magis pro ipsis delet ac mala eos, quo, fugiant, ostendit:* *Sancti adversarijs suis benigne providentes.* nam *fugere* timentis est, & caventis sibi ab incursante hoste, & ab adventante periculo. Et verbum quidem *Gur*, timere significat, aut expavescere, in alicuius præsentia, & conspectu terribili, vel in absentia, mali alicuius, quod aliquando præsentes videmus; Sic ab hac radice dicitur Deut. 28 *גור* 6. *Convertet in te omnes afflictiones Aegypti, quas timuisti.* Quod eleganter Onkelus iuxta Hebræum explicuit, *a quorum facie timuisti*, sic illud Proverb 10. 24. *Quod timet impius, veniet sup eum.* *Timere quid proprie.* Nihil enim ille alieni mali videt, *OnKel.* quod non timeat q. d. omnia mala, quæ impiorum oculis obijciuntur, imagines sunt sui supplicij aliquando venturi, nisi metu saltem pœnæ obiectæ resipiscat, sic igitur, cum suos amicos timere iubet Iob, iamiam præsentem ultionem minatur, ut statim dicemus, tum etiam de hoc terrore, qui cum *gladio* iungi solet.

2 *Metonymia Gladius pro hoste, & ms.* *A facie gladij* Gladius inferendæ mortis, sive ab hoste, sive a iudice instrumentum est. igitur Metonymicos, pro supplicio, & sævo aliquo mortis genere, aut pro hoste, & satellite armato, & accincto ad fundendum sanguinem, & hostiliter cuncta vastante, Ezech. 38. 21. *Con-*

voca-

litii.

vocabo adversus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus; & gladius uniuscuiusque in fratrem suum dirigetur. id est, advocabo armatos hostes, & exardescet inter fratres civile bellum. & Levit. 26. 6. *Gladius* (armatus hostis) *non transibit fines vestros.* Quoniam vero freqentes erant in locis illis hostium, & latronum incursiones, tanquam frequentissimum supplicij genus, quod potissimum in Reges, & Principes minabatur, quorum est ditionem suam ab hoste tueri, & quorum potissimum jugulum petitur ab hostibus proponitur nunc a Jobo; & non nisi Regibus ipsis, videlicet amicis proponitur. Cum vero dicitu, *a facie glady*, presentem, & jam constitutam, & paratam ultionem significat. Tum etiam *facies rei* in Scriptura, aut nihil aliud quam rem ipsam, cuius dicitur facies, aut certe rei ipsius præsentiam denotat. Nam cum secundum faciem; & conspectum; aut aliquid nobis videntibus fit præsens, aut nos præsentes alicui rei; inde *facies* pro præsentia usurpatur, aut pro ipsa re, cum vere adest. Psal. 37. 6. *Corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*; id est, propter meam insipientiam, quam in me agnosco, quæ in me est, quam semper ante oculos meos habeo Isa. 10. 27. *Computrescet jugum a facie olei.* id est, propter oleum; aut infuso oleo; in præsentia olei; cum aderit Ezechias unctus Domini: cum præsens fuerit Christus filius Dei, qui antiqui iugi acerbitatem, & duritiem, emolliat Quare non male aliqui observant, *a facie*, sumi ab Hebræis loco præpositionis *propter*, sed anguste, & diminuite; nam deberent addere, semper denotari præsentiam rei cui *facies* datur, quæcunque illa sit, propter quam præsentem dicitur aliquid fieri.

Hostium Gladius, in jugulum Principum petit.

Facies q. d.

Vatablus sæpe Genebr. super. Ps. 37.

3 Sed certe peculiare videtur *Gladio*, & universo armorum generi, ut *faciem* habere videantur; cum vel sola facie, & primo aspectu terrorem inijciant. Sic terribilem conspectum universorum armorum describit Isai. 21. 15. *A facie gladiorum fugerunt, a facie glady imminentis, a facie arcus extenti, a facie gravis prælij*, ubi *facies glady* est cum iam splendet & vibratur; [facies arcus] cum adducitur, & intenditur. qualis describitur Psal. 7. 13. *Gladium suum vibrauit* (proprie, splendificabit, exterget, tersam, & lucentem faciem dabit conspiciendam) *arcum suum tetendit, & paravit illum.* Vnde videas *faciem glady*, non tantum sumi pro acie, cum simili modo *facies* etiam detur *arcui*, quamquam non negem *faciem glady*, aut aciem esse, aut ipsam laterum planiciem, ut ex Lectione Hebræa colligitur Ecclesiast. 10. 10. Sed *glady facies* minacior, & terribilior, quam aliorum armorum, & quam arcus, aut pharetræ. Vnde *terror glady*, per excellentiam dicitur Jeremiæ 6. 25. *Gladius inimici* (exponitur) *pavor in circuitu.* Ezech. 21. 12. *Gladio traditi sunt cum populo meo.* Hebræi legunt *Terrores glady cum populo meo.* Sed non mirum tantum esse terrorem gladij: est enim *Gladius* monstrum horrificũ, non solum terribili facie, sed etiam biceps, etiam duplici ore vorax; & humanarum carnium laniator. Nam quot unica die devorati sunt *in ore glady*? ebriosum, & vinulentium etiam in *cælo*, & in templo quoque *inebriatum est*; Manus crudeles habet, in quas *traduntur* fontes: Pedes quoque, cum *transit*, ac discurrit per terram. Dicam uno verbo quale malum *Gladius* sit; illius comites, & asseclæ * *Pestis & Fames* Ergo cum *gladium* minatur Iob terribilem gravissimorũ malorum exercitum adventantem denuntiat, aut terribilem mortem a Deo inferendam nam *gladius* Dei, non est idem, qui gladius hostium, ut constat ex illo loco 1. Paralipom. 21. 12. ubi per *gladium hostium, bellum*; per *gladium* vero *Domini*, *Angelus interficiens* exponitur.

Armis universi tribuit faciem

Facies gladij non solum acies.

Terror gladij per excellentiam

Compl. Pag. Reg. Tyg.

Gladius monstrum terrificum.

*Isai. 35. 5. Jer. 46. 10. Ps. 62. 11. Je. 28. 21. Levi 26. 6. Ezech. 14. 17. * 2. Paral. 20. 9. & c. 32. 55. Job. 5. 20. Eccl. 39. 33. Isa. 51. 19. Ier. 5. 12. & 14. 12. & 15. 2. & sæpe.*

Hic tantum notanda Lectio Septuaginta omnino diversa a nostra, & ab Hebræa. *Cavete atque & vos a tegmino,* (inquit) *debetis, ne cum* Quod sic accipit Nicetas; *Vereri sive, ab integumento. Deo simulare opitulari videri vultis, me condemnetis: hoc enim valet illud: ab integumento; & Vos* in me radicem aliquam delitescentem iniquitatis pervestigatis: at Deus etiam occultam vestram intentionem animi deteget, & *integumẽtum* removebit, & revelabit vestri cordis penetralia.

Gladius Dei quis

4 Sed quid nã movere Septuaginta potuit, vt pro *gladio tegmen* dicerent Certe ergo unum locum invenio in quo *gladius* dicatur habere *integumentum*, vel *amictum* ad cædem Ezech. 21. 14. *Dedi conturbationem glady acuti, & limati ad fulgendum; amicti ad cædem* Quod videtur valde obscurum; nam *gladius* ad cædem non amicitur, neque tegitur; sed nudatur potius. Responderi posset cum Vatablo, qui, cum videatur approbare lectionem Tygurinã; *Involutus ad mactationem*; ipse sic interpretatur; *hoc est; infertus, & conditus capulo, aut manubrio ut teneri possit.* Ergo quod dixerunt Septuaginta: *Caveta ab integumento* vel a *tegmine* idem erit quod, a capulo, & per Synechdochen, a *gladio*. Sed hoc certe videtur, estq; frigidum, quis enim dicat gladio amiciri, aut involui capulo: Dicerem in hoc loco Ezechielis *Gladium amictum ad cædem*, esse gladium obuolutum, & absconditum per occultas insidias; vagina quidem nudatum; sed tamen pallio, aut brachio obtectum, ut repente adactus in hostem incautum gravius vulneret. Aliquando enim verbum illud *amiciendi*, aut cotegendi, dicitur de velamento oris, aut faciei, quo quis se contegit, ne agnoscatur dicimus nos, el *reboco*, Levit. 13. 45. Cantic. 1. 7. sic itaque diceret nunc Iob, *Guardaos del dissimulado, y del encubierto.* Hoc idem profecto voluerunt Septuaginta cum dixerunt; *Caveta a tegmine*, id est, a gladio evaginato jam, sed tamen sub tegmine pallii, aut brachij involuto, & obtecto, & dissimulato, qui jamjam adigetur in vestra latera, si impij permaneatis, vobis licet ipsis neque videntibus, neque suspicantibus.

LXX. Nicetas.

Quid dicatur Glady tegmen.

Illustratus per obscur.

rus Ezec. locus Vata

Synechdoche.

Quoniam ultor iniquitatum gladius est. Sensus dilucidus sed in Hebraismo delitescens; *quia ira iniquitate gladij.* Regia, *vel ira iniquitatibus glady* Caietanus: *id est ira glady imminet iniquitatibus* vel, ira, & Divina ultio manet, & ulcisscitur *iniquitates gladij*, idest, iniquitates gladio dignas Tygurina; *ira iniquitates; iniquitas paris ultionem Dei.* Vatablus legit; *ira ex iniquitatibus glady*, & exponit: *Provocatio ad iram citra meritum provenit ex iniquitatibus, quæ solent puniri gladio.* & fere eodem modo Pagninus. *Quin irasci fecistis me, est ex iniquitatibus, quæ digna sunt, ut gladio ulciscantur.* Fere nulla in sensu discrepantia, in verbis tantum.

Hebraismus. Regin. Caietan. Tygurin. Vatabl.

Pag.

6 Sed quoniam hic de justo peccatorum supplicio inferendo ab æquissimo judice, sermo est, *Gladium* sumo. non solum pro supplicio in genere, sed pro supplicio Divina lege, & jure statuto, & pro imperio summi judicis supplicij, & vindictæ, de sontibus sumendæ, *non enim sine causa* (ut Paulus Iudex *gladium portat* Sic Philip. & Beda; *Gladius lingua est Regis, & non carnalis, ut Salomon dicit* puto, alludit ad librum Sapientiæ, quem Salomonis nomine significat, ut statim dicemus, est itaq; *gladius* symbolum judiciariæ potestatis, & meri imperij, parcendi nescij, cum semel stringitur in impios, & sceleratos. Sub qua translationis forma describitur ultio, atque imperium Divinum Sap. 18. 16. *Cum quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo a Regalibus sedibus durus debellator, in mediam exterminij terram prosilivit, Gladius acutus insimulatum imperium tuũ portans*, est vero *insimulatum imperium*, non dissimulatum, dissimulare, & parcere nesciens; cuius symbolum erit *gladius*, non quidem in vagina reconditus, sed eductus, & fulgurans: Vnde etiam hostes Divina justitia missi ad vindictam malefactorum, aut bellum justo Dei judicio ad scelerum vindictam immissum, dicitur *Gladius judicij* 2. Paral. 20. q. d. Gladius supremi judicis, ad vindictam scelerum, Nescio an hanc judiciariam potestatem, & severitatem supplicij inexorabilis significare voluerunt Scythæ illi prisci, in cæteris barbari, sed in hoc uno acres, atque mirabiles, quod *Gladium* pro Deo colerent, ac venerarentur. non secus ac Martem militiæ, vindictæque præsidem Testis est Clemens Alexandrinus in Exhortatorio ad gentes. *Scythæ* (inquit) *antiquitus adorabant Acinacem.* Rem eandem descripsit ex Clemente Arnobius lib. 6. est autem. *Acinacis*, Persarum atque Medorum gladius, ut Horatij interpretes observant super id libri 1. carmin. Ode 27.

Gladius est ius symbolum Rom. 13. 4. Philipus Beda

Scytharũ Deus Gladius.

Clemens Alexan. Arnobius. Horatius.

Vino, & Lucernis Medus Acinacis.
Immane quantum discrepat.

Uberius rem eandem commemorat Ammianus Marcellinus lib. 31. *Nec templum* (inquit *apud eos visitur, aut delubrum, sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque, ut mortem regionum, quas circumeunt, præsulem verecundius colunt*, Quamquam Lucianus in dialogo de Amicitia, ideo per *Ventum*, & *Acinacem* tradidit iurare Scythas quod *Ventus* ut vitæ causa, *Acinacis*, vero mortis. Cum autem Potestas non sit, *timori boni operis sed mali*; profecto *Gladius* iudicis, non alia commodiori appellatione dicitur, quam *Gladius iniquitatum ultor*, & scelerum vindex, Quare Deus sæpe suo gladio, id est, severitati, justitiæ

Duo iuramentũ Scytharũ per Ventũ & Acinacem.

Rom. 13. 4

iustitiæ, ultioni hanc vim, & quasi proprietatem, tribuit *ulciscendi iniquitates*. Levit. 26. 25. *Inducam super* vos gladium ultorem fœderis mei. & Deut. 32. 25. *Si acuero, ut fulgur, gladium meum*, (exponitur) *& arripuerit iudicium manus mea* (iterum apertior expositio) *reddam ultionem hostibus meis*. Quare quod 1. Paralip. 21. 12. dicitur *Gladius Domini*; postea 2. Paralip. 20. 9. videtur appellari *Gladius iudicii*, ut diximus. Quare post hanc mentionem *Gladii* recte sequitur *iudicium*, in hac ipsa sententia.

7 Atque cum hoc quidem facit illa tantopere in iure, atque in iudice, & magistratu celebrata *Gladii*, id est meri imperii, iudicandi, & condemnandi facinorosos potestas, aut *Gladiatus*, quæ potestas gladio animadvertendi in facinorosos, antiquior fuit, quam securi, telo, laqueo, aut modo alio supplicium de sontibus sumendi, ut docte, & erudite observavit Petrus Faber in Commentariis ad diversas regulas iuris antiqui. L. 70.

Lege 1. de officio eius cui mand. est iurisd. & l. 1. imperium de iurisd. om. iud. & l. licitas. §. qui universas, de offic. Præsid. Petrus Fabr.

Quare non immerito *Gladius*, aut pro ipso districto, & severo iudicio, aut vero pro ipso severo, atque indignante adversus impios iudice, accipi hoc loco potest: neque abs re quidem; nam coniectura duci potest, prioribus etiam sæculis inter præcipua iudicis insigna, *gladium*, fuisse, ex eo quod posterioribus sæculis, ita quoque observatum legimus: nam cum multa fuerint iudicum, & magistratum iudiciaria insignia, quæ summatim complexus est Aurelius Prudentius suo illo carmine.

Iudicum varia insignia. Prudentius.

Fasces, Secures, Sella, Prætexta Toga,
Lector, Tribunal, & tricenta insignia,
Quibus tumetis, &c.

Herodian. At Gladius præcipuum: cætera illi adiuncta, & quasi ex peregrino ascita, Quare ab Herodiano lib. 3. *Ensis* vocatur supremæ dignitatis insigne, cum de Plautiano illo Syro, quem servum, ex parva humilique fortuna ad opes maximas provexerant, sic scribit; *Habitu, quo in publicum prodibat, Latum clavum perpetuo habebat. Ensem præterea gestabat, cæteraque omnia supremæ dignitatis insignia.* Quod idem indicavit Lucanus l. 5. cum Dictatoriam illam dignitatem Imperatoriæ adiunctam à Cæsare describit;

Lucanus.

Namque omnes voces, per quas iam tempore tanto
Mentimur Dominis, hæc primum reperit ætas;
Qua sibi, ne ferri ius ullum Cæsar abesset.
Ausonias voluit gladiis miscere secures;
Addidit, & fasces Aquilis, & nomen inane
Imperii rapiens, &c.

Gladius gestatus à Iudice. Gladium verò, ut magis proprium, ac familiare insigne, gestabat Iudex ipse; non præferebatur. Sic videas Baruch. 6. 14. *Gladium* coniungi manui Iudicis, cum quo Idola comparantur; *Sceptrum habet, ut homo, sicut Iudex regionis, qui in se peccantem non interficit, habet etiam in manu gladium & securim*. Quo illud etiam facit, quod August. Cæsar Præsidibus, atque Legatis quos in provincias hostibus infestas, mittebat, hoc ius attribuebat, ut vestem militarem induerent, & gladio accingerentur, in pacatas autem provincias, qui mitterentur Proconsules, iis & vestis militaris, & gladii ferendi iure interdixerat. Rei huius scriptor Dio Cassius historiæ Romanæ lib. 53. in hæc verba. *A se designatis, præter nomen* Proprætorum, *hoc etiam tribuit, ut plus quam annum essent cum imperio, quatenus videlicet ipse statuisset, ut militarem habitum gestarent, gladiumque, & ius capite plectendi militis haberent, neque enim ulli Proconsuli, aut Prætori, Præfectove licebat gladio se accingere, quorum licentia necandi milites adimebatur.* *Cassius.*

Ergo Iudex ipse armabatur gladio, & chlamide militari in provinciam minime pacatam, quod simillimum videtur illi, quem nuper adducebamus, Sapientiæ loco; *Omnipotens sermo tuus tanquam durus*, (Sævus, & indignans. In Græco, ἀπότομος, quod sævum ac severum, & inexorabile sonat) *Debellator* (en iudicem iudicisue imperium velle indutum militari. Sed quibusnam bellum, & ultionem denuntiat? *Provinciæ minime pacatæ*, sed infestatæ hostibus; & tumultibus, nam sequitur. *In mediam exterminii terram* (id est, in medium scleratæ, ac perditæ; Alii, *Perniciosæ, ac exitialis terræ*) *prosiliens*.

Iudex armatus gladio in provinciam minime pacatam.

Nonnius, Tygur.

8 *Et sciatis esse iudicium*. Hæc (inquam) dixerim, quo vis persuasum sit, scelus vestrum non abiturum impune, neque tandem hominem innocentem non reportaturum suæ innocentiæ testimonium, nam veniet tandem severissimus iudex *in nubibus cœli cum virtute multa* & maiestate *Gladium portans* non manu solum, sed *ore*, nam *spiritu oris sui interficiet impium*: & cum iudicem agat, *tanquam durus debellator* accinctus terribili chlamide, & ense mortifero apparebit. Tum etiam (inquit Iob) *Scietis*, sentietis, experiemini vestro malo iudicii atque Iudicis severitatem, & calumniarum iniquarum pœnas; Præterea, *Scitote iudicium esse*, id est, oportere vos, non mecum, sed cum ipso supremo Iudice disceptare, nam causam meæ innocentiæ derelictam ab omnibus, sine patrono, sine procuratore, perditam iam, & humano iudicio damnatam, *quæret, & iudicabit* supremus Iudex. Ille pro me lite contendet vobiscum. Vox *iudicii* aut *iudicandi* hoc loco, & absolutionem significat, & ad condemnationem, litem, contentionem, iurgium referri potest, sed pro subiecta materia; suis adversariis denuntiat Iob ad condemnationem, & minatur vindictam.

Matth. 24. 30. Marc. 13. 26. Apoc. 19. 15. Isa. 11. 4. 2. ad Thessal. 2. 8.

ריב

LXX Hoc quoque loco paulo dissimilior lectio Septuaginta; *Ita super iniquos veniet, & tunc cognoscetis; ubi est eorum materia*. Nicetas; *Materiam dicere videtur, aut verborum turbam, aut copiam divitiarum, in quibus videbantur amici Iob confidere*. & inferius, *Singuli cognoscemus, iudicium, & ultionem esse, quæ materiam est consumptura*.

Nicetas.

i

JOAN-

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER OCTAVVS.

Certamen Octavum, id est, Secunda Iobi cum Sophar disputatio.

CAPVT DVODECIMVM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Contendit Sophar impios florere quidem in hac vita aliquandiu, sed brevi perire misererè, propterea Iob Hypocritam fuisse, & impium, cuius & pristina felicitas brevis fuerit, & incredibilium miseriarum exitu conclusa fuerit.

1 REspondens autem Sophar Naamsthites, dixit: 2. Idcircò cogitationes meæ variæ succe-
dunt sibi, & mens in diversa rapitur. 3. Doctrinam, qua me arguis, audiam, & spiri-
tus intelligentiæ meæ respondebit mihi. 4. Hoc scio à principio, ex quo positus est homo
super terram, 5. Quòd laus impiorum brevis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti.
6. Si ascenderit usque ad cælum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit: 7. Quasi
sterquilinium in fine perdetur, & qui eum viderant, dicent: ubi est? 8. Velut somnium avolans non
invenietur, transiet sicut visio nocturna. 9. Oculus, qui eum viderat, non videbit, neque ultrà intuebi-
tur eum locus ejus. 10. Filii eius atterentur egestate, & manus illius reddent ei dolorem suum. 11.
Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, & cum eo in pulvere dormient. 12. Cùm enim dulce
fuerit in ore eius malum, abscondet illud sub lingua sua. 13. Parcet illi, & non derelinquet illud,
& celabit in gutture suo. 14. Panis eius in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus. 15. Divitias,
quas devoravit, evomet, & de ventre illius extrahet eas Deus. 16. Caput aspidum suget, & occidet eum
lingua viperæ. 17. (Non videat rivulos fluminis, torrentes mellis, & butyri.) 18. Luet quæ fecit om-
nia, nec tamen consumetur: iuxta multitudinem adinventionum suarum, sic & sustinebit. 19 Quo-
niam confringens nudavit pauperes, domum rapuit, & non ædificavit eam. 20. Nec est satiatus
venter eius: & cùm habuerit quæ concupierat, possidere non poterit. 21. Non remansit de cibo eius,
& propterea nihil permanebit de bonis eius. 22. Cùm satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, & omnis
dolor irruet super eum. 23. Vtinam impleatur venter eius, ut emittat in eum iram furoris sui, & pluat
super illum bellum suum. 24. Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum. 25. Eductus, & egre-
diens de vagina sua, & fulgurans in amaritudine sua, vadent & venient super eum horribiles. 26.
Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis eius: devorabit eum ignis, qui non succenditur, affli-
getur relictus in tabernaculo suo. 27. Revelabunt cæli iniquitatem eius, & terra consurget adversus
eum. 28. Apertum erit germen domus illius, detrahetur in die furoris Dei. 29. Hæc est pars hominis
impii à Deo, & hereditas verborum eius à Domino.

PARAPHRASIS

CAPITIS.

VERS. 1. IOBI dictis, & oratione punctus Sophar, illo præsertim, cum Iobus suis amicis silentium imperasse visus est, quasi prius inflatus, & tumens, nunc rupto ulcere totum spiritum suum cum insolentia, & iactatione profert, & respondendi occasionem nactus, in hæc verba exorsus est,

VERS. 2. Eo quod tam pertinaciter asseras, ò Job, hæc te mala innocentem, & immeritum sustinere, æstuo animo, & cogitatione, menteque conturbor. Et cum asserueris, gladium esse iniquitatum ultorem, atque impios omnes severissimi iudicii, atque supplicii pœnas subituros, respondendi, atque tuam illam orationem redarguendi opportunam materiam præbuisti. Nam isto tuo te gladio conficis, cuius in tantis ærumnis, ut qui sis in improborum scelere, & nu[illegible] aciem expertus es. Insolescenti itaque in tuos amicos, atque in viros probos, & mo-

destos debacchati occurrendum à me fuit. Quamquam ingenue fatear meam mentem, multitudine cogitationum gestientium erumpere, propemodum obrui, & linguam impediri. Mirum enim est, quam multas, & quàm graves cogitationes hæc tuæ oratio excitarit in meo animo. Si semel exponere cœpera, obruam te profecto. Sed unde iam faciam dicendi initium? nam mens in diversa rapitur; & iam festinat respondere; iam vero sensu quodam, quasi iniuriæ, & contumeliæ affecta pedem refert. Sed conceptiones mentis meæ alacriter sese effundere gestientes vix compescam.

VERS. 3. Dicendi vero facultatem mihi abs te concedi, ò Iob, certo scio; quod & tuam severiorem correptionem tacitus audierim, qua indignis tum me, tum amicos cæteros verbis, rebusque ad confusionem, & ruborem usque exagitasti. Sed vero contumelias, quod ad me attinet, nihil moror, dum veritatem asserere, & tueri valeam. id quod sapientis est disputatoris. Valeo autem satis, superque tua dicta assequi, excutere, refellere. Quod ipse manifesto experimento, & testimonio meæ responsionis constabit; & ipsa mea oratio plena spiritu quodam intelligentiæ sublimioris, atque veræ cuiusdam rerum æstimationis, me a tuis scomatis tuebitur: Nam quid aliena verba, & contumeliæ lædere poterunt, quem sua intelligentia, atque bona conscientia tuentur, & securum efficiunt? Ego sane, secus ac tu, rationibus exquisitis agam: & satis, superque me tuis contumeliis respondisse arbitrabor, cum te rationibus ipsis, & veritate revinxero.

VERS. 4. Atque ut iam ad rem veniam; Hoc unum scio, me scire, quod nemini ignotum esse arbitror, tibi quoque perspectum esse oportet: Hanc esse Divinæ Providentiæ rationem certam, & fixam, ut improborum res lætæ minimæ diuturnæ sint, sed brevi, luctuosoque fine concludantur, & momento temporis omnis simulatæ pietatis iucunditas intereat. Nihil enim tuis in rebus paradoxum accidit, ò Job, nihil novum. Sic enim humanas res moderatus Deus, iam inde ex eo tempore, quo primus homo formatus, atque suo loco, & prima patria, peculiari providentia, & ratione collocatus fuit, ut in terra ipsa luæ vel pietatis, & obedientiæ, vel inobedientiæ, & iniquitatis mercedem referret. Quod idem antiqua supplicia sæculorum omnium improbis, & sceleratis hominibus, inflicta, aperte confirmant. Tum etiam primum illud, idemque vulgatissimum Numinis nomen, quo iudicem illum, & confitemur, Qui sic constituit, ut impiorum vanissima illa lætitia, & exultatio, atque triumphus cito finiatur; nam neque diu est, quod ea felicitate improbus fruitur; neque idem procedet longius; in proximo enim luctus, & ruina sunt. Iustorum gaudium firmum, fixum, stabile, quod nemo ab illis tollet, improborum vero, & eorum, qui vel externo habitu pietatem mentiuntur, vel simulatione pietatis ad honores, & vulgi admirationem, & plausum obrepunt, non solum iucunditas brevis, & temporaria est, sed plane momentanea: nam subito licet excitetur, & exurgat impiorum gloria, subito etiam extinguitur, & evanescit; & velut Sphæra, quæ per sese volubilis est, neque planum potest tangere, nisi in puncto, ita non finitur diu consistere impiorum felicitas, sed dum tangitur, amittitur. Quare dicere profecto possis ipsam impiorum lætitiam, ruinam esse, atque interitum, ut quæ illis exitium, & ruinam afferat certissima.

VERS. 5. Si igitur improbi hominis indignitas, atque felicitas tam excelsa, tamque axaggerata fuerit, ut & celsitudinem Divinam temere appetere audeat, & cum numine de sublimitate contendere, arbitreturque iam se superbo vertice attingere polum, imò & summa sydera plantis premere, caputque efferre ex nubibus ipsis obscuris, & caliginosis, superioremque cunctis humanis discriminibus constitui, quamvis instar bene firmæ, & annosæ arboris altis defixæ radicibus, summis ramis, summoque vertice videatur nubes contingere.

VERS. 6. Sed tamen in miserandum præcipitum recidet universa hæc sublimitas, tamque erit abominandus cunctis mortalibus, quam stercus vilissimum; atque fœdissimum, quod vel in ipso funere, & brevi interitu planum fiet, cum illius cadaver in sterquilinio defessum, cœno, simoque conditum obtegetur. Tunc verò, qui intentis illum oculis olim suspiciebant, & omni observantia colebant, tantæ celsitudinis admiratores, & laudatores, nunc ad repentinam ruinam multò magis mirabundi, & stupefacti dicere numquam desinent: Vah, in quam sordido, & abiecto loco, in quanto squallore, & pædore, in qua nunc fovea ex tanta celsitudine. Neque vero id tantum eveniet ex naturali quadam rerum obsequutione, & humanarum rerum vicissitudine (illa enim casu, & ruinæ propiora sunt, quæ celsiora sunt) sed ex supremi Iudicis consilio, & statuto, gaudet enim ille eminentissima quæque deprimere; quod neminem velit magnifice, & altum de se sentire. Deiicit itaque hos celsitudinis affectatores cælesti fulmine, inevitabilique supplicio.

Nihilo itaque plus durabit impii felicitas, quàm brevissimi alicuius, & vanissimi somnii voluptas, quæ ut non est vera, neque solida, ita certissime evanescit, atque expergefactus homo, nihil illius capit, nihil invenit. Quid enim magis simile somno, & crapulæ, somnio, & vanis spectris, quàm vita hæc plena curarum, atque vanitatum, quibus humana mens ludificatur; in qua confusa omnia, & perturbata; paucissima vero, falsa pleraque? VERS. 7.

Qui autem ludificata mente somnium confixerat sibi, vanoque spectro per summam voluptatem frui videbatur, repente expergefactus, videre amplius lætam illam, & iucundam imaginem non poterit, non aliter sane, nec impius ipse pristinam suam felicitatem retinebit; Atque illi ipsi, qui felicem hominem admirabantur, & intentis oculis suspiciebant, repente è conspectu, & medio ablatum, desiderabunt, sed frustra Nam videre per otium minime potuerunt quem raptim, & per transennam collucentem, atque florentem videre olim licuit. Sicut nulla erit improborum memoria apud oppidanos, & concives suos, nulla apud illorum domesticos, & familiares, atque dissimili conditione, similiter tamen veram rerum æstimationem, & opinionem de rebus, sero licet, habere incipient, tum dives ipse, tum qui illius ementitio splendore obcæcabantur. VERS. 8.

Filii autem impii divitis erunt pauperibus ipsis pauperiores, & miseriores miserrimis, atque adeo vilissimi, & abiectissimi mortalium omnium potentes erunt illos opprimere, & in illos dominari, quare ii, qui quondam omnibus erant formidini, nunc supplicare omnibus cogentur. Sed tamen non brevis illos exagitabit calamitas; diuturna enim egestate, & macie attereutur, & attenuabuntur animo, & corpore, imbecilli, atque nutantes, longoque cruciatu tandem confirientur. Quæ licet filiis gravissima, at ipsis parentibus multo acerbiora erunt dedecora, & supplicia, quam si ipsi parentes illis fuissent obnoxii. VERS. 9.

Sic sane inique impiorum actiones, & nefaria scelera, quæ alijs vim, & dolorem attulerunt, erunt noxia ipsis impiis, & ea ipsa, quibus alios læserunt adversus suos auctores multo vehementius retorquebuntur. & quę in proximum machinati sunt, justa supremi Iudicis vindicta, quasi in cælum iugulati fuissent suas injurias, in ipsorum verticem recident, cælesti, atque Divina vi tantam iniquitatem repellente, atque illorum improbitatem perurente, & accendente eo ipso igne, & flamma, quam suis operibus iidem et impii excitarunt. VERS. 10

Sed illud in impij vita, & moribus, si nihil aliud, gravissimum esset, & gravissimo dignum suplicio, quod quæ semel in adolescentia didicit, numquam dedidicit, & pravis moribus, tamquam ossibus quibusdam, tota eius vita imposita, & sustentata in dies difficilior, & durior ad flectendum, & mutandum efficiunt. Plenus itaque medullitus est infandis sceleribus, quæ turpe est etiam dicere, nunquamque in vita, & moribus maturescit, juveniliter semper lasciviens, & illam optimam, & intimam suæ vitæ VERS. 11.

par:

partem ducens, si quando abunde, & largiter turpibus se voluptatibus ingurgitare contingat.

VERS. 12. Sic profecto fit, ut peccata nunquam illum deserant; nam mortuum perinde, ac viventem comitantur, & in eodem sepulchri lecto cum illo decumbunt, minime hæc dormitantia; nam vigilant, ut surgenti aliquando cadaveri adsint, & ad Divinum usque tribunal comitentur. Ergo cum non prius peccata, quàm vitam suam delerere instituat impius, digna profecto Judicis sententia fiet, ut corpus obscœnum, quod omnis generis voluptatibus indulserat, omnis generis suppliciis afficiatur, & intime etiam excrucietur: ac neque in sepulchro quidem quiescere sinatur.

VERS. 13. Sed incredibilem improborum hominum stupiditatem! quod enim sibi tam noxium, tamque mortiferum est, avidissime complectuntur, ducti nimirum juvenili illa lascivientis animi libidine, & voluptatis dulcedine deliniti, quam semper appetunt, semperque famescunt. Cum enim ori illorum, id est, cogitationi, appetentiæ, & facultatibus omnibus sive animi, sive corporis, malum quodcumque, illud præsertim quod cum iniquitate, rapina, tyrannide conjunctum est, dulcescere cœperit, sic inescantur, & detinentur, ut, instar gulosissimi hominis, non statim devorent; sed versant, & tractant ore, & in ea cogitatione, & sensu voluptatis mirabiliter delitiantur. Tanta est pravæ voluptatis, pravæque consuetudinis vis, tanta in lædendo proximo voluptas, tanta in decipiendo paupere blandis, & fictis verbis demulcendo, statimque insidiis adoriendo dulcedinis gustus!

VERS. 14. Quem ne cito amittat improbus, continet, & detinet in medio faucium, & pauperum consanguineos, & palatum eluit per summum otium, summamque voluptatem, interim parcere se simulat, & miserorum commiseratione medullitus tangi, & interdum etiam, instar Crocodili, lacrymatur ad pauperis conspectum, quem mox per summam sævitiam discerpturus, & devoraturus sit. Et cum tam aperte iniquus sit, at mille modis ingentia sua facinora excusare conatur, indulgentissimus profecto suæ causæ Judex, at pauperum, & miserorum non severissimus solum, sed crudelissimus.

VERS. 15. Itaque postquam ingenti voluptate, sensuque dulcedinis pravæ versavit mente, & palato improbitatem, detinuitq; ore, devoravit tandem, & deglutivit: sed in suam perniciem. Nam malum, quod illi adeo dulcescebat, tamquam delicatissimæ epulæ; & exquisitissimæ cupediæ, omnium voluptatum, & saporum varietate conditæ, omnino convertentur in virus mortiferum, & bilem exitialem, quæ viscera occupabit, ex quibus cum aliquando venenum evomat, & depromat; at ipsum impium imo pectore, & corde amarescere, succendi, ardere, & velut veneno tumentem, & inflammatum disrumpi tandem necesse erit. Sic igitur fluxa momentaneæ voluptatis dulcedo, atq; satietas in amarissimam, & acerbissimam tormentorum omnium nauseam redundabit.

VERS. 16. Efficiet porro venenum illud mortiferum in cordis, mentisque ventriculo tormina, & anxietates incredibiles, & molestissimam quamdam vomendi necessitatem, ut tandem inique parta, & avidissime devorata, infructuosa sint avaro, & cum ingenti illius cruciatu ad suos dominos revertantur, neq; non pungente, atq; torquente conscientia, quæ domi in injustitia impius detinet, Deus, pro sua providentia, invito extrahet; & vel boni alicujus, vel apostatæ angeli ministerio usus, nullum pristinæ felicitatis vestigium relinqui patietur. Quamvis enim adeo tutam divitiarum possessionem adeptus sit, ut eas in ventrem ferme abdisse videatur, brevi tamen illas ipsas dolens amittet; & quæ cum gaudio congregaverat, cum dolore effundentur. At sicut qui noxium aliquem cibum sumpsit, una cum eo probos etiam evomit, sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ipsas, sed etiam quas prius jure possidebat, plerumque amittit.

VERS. 17. Scire igitur impium avarum vellem, quando esurit, & sitit alienum sanguinem, quando lambit, & exugit, velut lac dulcissimum, & suavissimum, pauperum substantiam, venenum utiq; mortiferum haurire, quale in aspidum capite, ore, dentibus residet, & quale lingua viperæ jaculari solet. At sicut cum viperæ libidine agitantur, femina collum maris in emittenda genitura comprehendit, & arcte complexa non prius dimittit, quam caput ore receptum præciderit, atq; devoraverit; femina vero talem luit masculo pœnam, quod filii dum adhuc intra uterū sunt, matricem, & viscera parturientis erodunt, redduntq; ipsi parenti pristinam libidinis voluptatem exitialem: non aliter profecto impius in devorando paupere libidinis æstu exagitatur, ut cogatur postea, quæ devoravit, & concepit, cum incredibili mortis acerbitate parturire, atque effundere; & sicut idem ipse bifida, & venenata lingua in multorum vitam, & famam mortiferum venenum jaculatus est; ita quoq; fiet Divino supplicio, ut aliorum etiā detractorum virulentum morsum ipse quoque experiatur.

VERS. 18. Sic tandem fiet, ut bonorum spiritualium incredibili copia, atq; dulcedine nunquam impius frui permittatur; tum ipsis temporalibus bonis uti non possit. Nam postquam ex rapina, & iniquitate numerosissimos ovium greges, armenta quoque pinguissima Vaccarum, atque Camelorum, multaq; latifundia, & prædia ex præda comparaverit, nullos possit fructus percipere: neq; fruetur magna lactis copia ex distentis uberibus, instar rivulorum fluentis; non butyro bovillo; non alvearibus mella fundentibus; non promptuariis plenis, atq; redundantibus, instar torrentium perennium atq; adeo ea omnia, quorum causa stulte laboravit, neque deglutire, neque concoquere valebit, instar herbæ, quæ mandere conantis linguam asperiorem reddit.

VERS. 19. Nihil profecto abibit impune, quod pari, dignoque supplicio non afficiatur; ita tamen, ut temporalis voluptatis, quæ ea peccato est, supplicium, & cruciatus æternus fit. Æternas utiq; luet impius pœnas pro labore, & molestia, quam aliis inflixit, sicq; restituet septuplum, quod per vim rapuit. nunquam tamen satis eluet tot scelera propter obstinati animi impietatem, & impœnitentiam. Quare, sicut quondam improbus peccati dulcedine delinitus non deglutiebat statim peccatum, sed abscondebat sub lingua, & tractabat, detinebatq; in palato; ita sane cum supplicium, & extremus dolor illum arripuerit, non statim devorabit, & absumet, neq; satis decoquet, sed mors illum ore versabit, abscondet sub lingua, & perpetuo suis dentibus atteret, atq; comminuet. Hoc profecto impiorū consiliis, atq; conatibus par, dignūq; suppliciū respondebit. Atq; tantum restituet, quantum per iniquitatē ditatus est; & quę cū ingēti animi lętitia, & voluptate cōparaverat, in tristitiā, & mæstitudinē sempiternā redundabūt.

VERS. 20. Quid enim supplicii non mereatur, qui egenos, & pauperes per vim, & iniquitatem opprimit, atque confringit, & ad extremam egestatem, & calamitatem redigit? Impius sane, sævusque tyrannus suis bonis omnibus imbecillos spoliavit, attenuavit, exhausitq; viribus. Neq; in miseriores tantum sęviit, sed in opulentiorum etiam domos, atq; facultates inhiavit. quamquam, ut est impiorum ingenium degener, & ignobile, dives impius non potentiorem aliquem, sed miserrimum quemque, & pauperrimum hominem frequentius adoritur. Rem autem alienam ad manum sibi oblatam non solum abstulit, sed incredibili aviditate, & impudentia aliorum domos invasit, atq; diripuit, suis dominis frustra pro re sua pugnantibus; ædificarunt videlicet, instruxeruntq; suas domos, sed non sibi ædificarunt. Destruxit, evertiq; illas sævus tyrannus, neque erexit iterum, aut instauravit, ne unquam de damnis, quę intulit, restituendis cogitavit.

VERS. 21. Verumenimvero cum illius ingluvies, & appetentia bonorum, voluptatumq; omnium tam incaplebilis sit, ut quāvis multa voraverit, multa quoq; sitiat, & denuo esuriat, atq; ipsa mens, & cordis receptaculum nullis unquam avaritiæ desideriis, & voluptatum cogitationibus satiari possit, fit profecto, ut sacra quadam siti, & fame perpetuo laboret, & incurabili morbo crucietur, cumq; semper ignis avaritiæ ardeat, semper quoq; cruciatus intendatur, & crescat, ac nunquam tranquillitatem ullam, satietatemque in animo suo avarus sentiat. Quamvis vero voti cōpos sit, ad illius animi tranquillitatem, quæ mentis jucunditatem efficit, numquam compos erit; nunquam enim comparatis, atq; possessis uti poterit, aut eum securitate, & jucunditate potiri. Nullam igitur ex labore suo utilitatem, fructumve percipiet, neq; eorum, quæ adeptus est possessionem diu retinebit incolumem, novis semper æstuans acquirendi, & possidendi desideriis.

VERS. 22. Igitur nihil ille non ea petit ad comedendū, & devorandū, atq; de rebus, & voluptatibus, quas tempus, & occasio ferūt, nihil relinquit: multoq; plura appetit, & deglutit, quam concoquere possit, & in suam utilitatem convertere: omnia sibi vult; at ne micā, nec guttam quidem egeno, & mendico. Par itaq; rependetur illi supplicium, ut etiam necessario victu cariturus sit, momento omnia sua amittens bona. Quid enim in illius domo, & facultatibus non sit vanum, fugax, instabile?

VERS. 23. Illud omnino cruciatum afferet improbo acerbissimum, quod cum crapula, & bonis hujus sæculi nimium se impius oneraverit, sentiet animi, & pectoris æstum molestissimum, & ad extremas angustias redigetur; conabitur enim vomere, præque ingenti difficultate manus allidet, & complodet; & omnia angoris, dolorisque signa præbebit. Nam vis calamitatum, ærumnarumque omnium illum corripiet, ut necesse sit, ejus animum doloribus incredibilibus redundare: Quid, quod qui alienos labores rapuit, sunc adversum se omnes laborantium manus incurrere videbit, ut auferre, quod suum est, quisque possit? Et cui uni miseri mercenarii laborare visi sunt, tunc ipse omnibus miseris, laboreque suo viventibus laborasse, & opes accumulasse videbitur.

VERS. 24. Sane illo tandem vita impium luxuriosa deducet, ut cupiat saturare ventrem de vilissimo quoque cibo; at nemo illi copiam faciat; postquam in hominem ingurgitatum, & plenum multis rapinis, atque voluptatibus ita Divina desævire cœperit. Atque utinam jam impius, quod prædæ, & rapinæ facturus est, faciat cito, & suæ improbitatis mensuram mox impleat, ut pro meritis rependatur illi supplicium Divino decreto constitutum ad mortalium omnium exemplum, atque terrorem. Fiet enim id, quod maxime bono cuique optandum est, ut Deus tandem modum, & finem tantæ impudentiæ constituat, atque laxatis suæ indignationis, & furoris habenis, justitiam suam quasi è suæ misericordiæ carceribus emittat, ut incredibili impetu in improbitatem incurrat: atque vultu ipso ardente, & inflammato, fumanteque naso, flammas in illum justissimæ vindictæ jaculetur, quibus scelerati principis carnem, & corpus universum exurat, & devoret, totumque hominem, quasi conferto quodam dolorum, & cruciatuum nimbo obruat, ningatque super illum dolores. Cælitus itaque maximus, præpotensque Deus bellum improbis omnibus indicet; adversus quos immanem tempestatem excitabit; cælos conturbabit; teterrimas nubes, terrificas pluvias coget; ventos sævissimos, & universum ætherem commovebit; fulgura, & fulmina, tonitrua advocabit ad impiorum exitium sempiternum.

VERS. 25. Producet itaque potentissimus Imperator Deus adversus hostes suos omnia armorum genera ex omni materia ad lædendum, & percutiendum opportuna; non solum ærea, quæ minus lædunt, minusque lacerant: sed ferrea etiam, quæ in vulnerando sæva sunt, atque lethalia.

VERS. 26. Fugere igitur tentabit impius divinum gladium obstinatione quadam impatientis animi, atque conantis eludere Divinam ultionem, sed frustra: nam numquam effugiet. Si enim illum gladius cominus non vulneret, eminus illum attinget æreus arcus fortissimus, atque incredibili impetu chalybea sagitta transfiget, pervadetque viscera universa. Ita fiet, ut & præsentis vitæ ærumnis, & longinquioribus aliis futuræ vitæ suppliciis miserrime corripiatur.

VERS. 27. Pertransibit igitur per corpus illius Divinę ultionis jaculum, & mortifero veneno tincta sagitta, quam terrificus ille jaculator supernus è pharetra sua splendentem, ac scintillantem jam deprompsit, simulque gladium eduxit, fulguris instar, cum terrore coruscantem, quem in illius viscera adiget, vasculumque fellis vulnere plane lethali disrumpet. tinctus itaque felle pallescet gladius, multoque terribilior efficietur, ut qui ore, & acie, coloreque ipso mortem improbis omnibus acerbissimam denuntiet. Hostes vero sævissimi, terrores quoque, & cruciatus acerbissimi, denique terrifici illi spiritus omnes in impium convolabunt, repetentque dignas de improbitate pœnas: tamque multi accurrent, ut alii semper alios excipiant, & vim torquendi nunquam intermittant.

VERS. 28. Impius vero pavore perculsus loca omnia obscura observabit ad perfugium: si quod vero inveniat latibulum, ubi tot, tamque ingentia discrimina avertere possit, semper tamen illi aderunt terrores ingentes, caligo horrifica, omniaque funesta, atque exitialia, ut cui nullus salutis, lucisve radius affulgere valeat. Quamvis non ideo non semper comburetur, flagrabitque igne illo, qui flatu, & industria, curave humana non indiget, neque lignis, ceu convenienti pabulo, nutritur; sed in corpora, animosque sontium vim suam, & urendi facultatem exerit, qui non aliunde fomenta emendicat, ut ardere, & vivere possit, sed per seipsum inextinguibilis est, semper quidem urgens, semperque urens, sed nunquam ad aliquod solatium lucens, nisi forte ad novos terrores, novosque damnatorum cruciatus. Qui vero relicti fuerint ex impiorum familia, sempiternis quoque malis & ærumnis agitabuntur, sive illi filii, & nepotes, sive familiares extiterint; nemo enim ex tanta clade evadet. Nam tum paterfamilias impius, tum illius asseclæ, & imitatores, si non externis, publicisque discriminibus, at certe domesticis, & intestinis malis male omnes peribunt: ac nihil omnino erit, quod adversus improbam familiam non concitetur, non cives solum, sed advenæ, & exteri, ac domus ipsius penetralia, quæ adversus illum flammas evoment.

Neque solum ignis, & tenebræ, sed universæ creaturæ ad impii supplicium, & exitium conspirabunt; Cæli, terra, & quæ rerum universitatem omnia continentur. Cælum videlicet ignem pluet, ventos eiiciet, & immittet in illius domum; terra ipsa armatos proferet hostes; ipsique tum cælites, tum mortales tantam communis hostis, atque tyranni impietatem modis omnibus prodent; Cælum denique, atque terra, qua potuerunt ratione adversus illum sterilescent, exardescentque. VERS. 29

Tum sane universi mortales agnoscent, unde impio tot fructus, tantaque bonorum abundantia provenerit; videlicet non quidem ex labore, sed ex fraude, manifestaque rapina. Quæ ille igitur condiderat, & negaverat egentibus, thesaurique omnes multis clavibus, & seris obsignati recludentur, patebuntque omnibus, atque ad alios dominos demigrabunt. Nemo sane erit, qui prædones, & fures impedire velit, quo minus promptuaria, universæque domus angulos, & penetralia petulantissime perscrutentur. Defluent igitur cunctæ opes, atque effundentur in aliorum usus, & cuncta illius suppellex dilacerabitur, atque dissipabitur momento temporis, Deo jam ulterius indignationem adversus immania scelera conceptam, minime dissimulante. VERS. 30.

Hæc sane merces spectat rebellum adversus numen hominis impudentiam, atque ab æquo, & recto longe aberrantem; qui non solum verbo, & lingua, sed infandis etiam facinoribus, & conatibus Divini numinis majestatem violare tentavit. Hic est vitæ improbæ exitus dignissimus, suo jure consequutus. Observat quippe, despectatque cuncta è sublimi cælorum specula supremus ille, idemque Judex incorruptissimus. VERS. 31.

I. Respondens autem Sophar Naamathites, dixit.

1 Nexus hujus responsionis cum Jobi oratione.
2 Vitium argumentantium: Non solum verum, sed et breve, & opportune dicendũ.
3 Causa, quæ Sophar stimulaverit ad respondendum exquiritur.
4 Quid succedere in Hebræo; D. Thom. sententia statuitur vera.
5 Quid festinare in sacro sermone. Illustrat David & Isaias.

HUjus orationis, responsionisque Sophar nexum quærit auctor catenæ, atque petit ex ca. 6. & 17. ubi Job amicis suis, tanquam parum sapientibus, silentium imperavit, quo nunc respiciens Sophar, quasi illo Jobi verbo punctus, & tumens, ac nunc rupto jam ulcere, hæc proferat, insolenter jactitans suum spiritum intelligentiæ. Sed nexus alienus est, & longe petitus. Longior multo, & alienior, quod asserit Vatablus, respondere Sophar his, quæ dicta erant à Jobo cap. 19. *Abundare* videlicet *tabernacula prædonum*, *&c.* Sed profecto ex ipsis extremis Jobi verbis, mira celeritate occasionem respondendi, & Jobum redarguendi oblatam sibi existimavit Sophar. Quare nullo interiecto spatio, responsio hæc cohæret cum fine præcedentis capitis. Quod agnoverunt Philipp. Beda, & alii interpretes, atque ex sequenti sententia clare colligitur, ubi *respondendi* causam ipse Sophar exponit. 1 *Nexus varie assignatus.* *Nicetas.* *Vatabl.* *Germana nectendi ratio.* *Philippus.* *Beda.*

Sed in hac oratione Sophar duo observanda: primum, quamvis multas præclare de impiorum exitu, & supplicio disserat, errasse tamen, nec idcirco magnam meruisse laudem: nam (ut Nicetas in Protheoria capit. 14. dixit) *sermones recti, nisi etiam recte promantur, & mente recta, & quo decet delectu, atque discrimine, & quo tempore oportet,* 2 *Error Sophar.* *Nicetas.*

& de

& de qua par est persona, certe nulla laude, sed reprehensione dumtaxat digni fuerint. Alterum, hoc esse vitium argumentantium tempori potius, quam veritati servientium, ut ad extrema tantum verba respondentis attendant, cum quibus suam utcumque argumentationem consuant, non ad responsionem integram. *(Vitiosa argumentatio.)*

3 *(Philipp.)* *Idcirco.* Philippus; *Eo quod tam pertinaciter asseras hæc mala innocentem, & immeritum me sustinere, ideo æstuo, & cogitatione conturbor.* Non omnino leniter. *(Gregor.)* Gregorius vero, ut dicat se mentione judicii conturbatum, & tremefactum: *Quia exteram, (inquit,) judicii terrorem considero, idcirco cogitationum tumultibus in timore confundor.* *(Dionys.)* Dionysius. *idcirco*; propterea omnia, quæ dixisti. Sed sic videretur rudis, & indigesta responsio. Ergo illud proximum & simplex: Propterea (inquit) quod asserueris *gladium esse iniquitatum ultorem*; atque judicii, & supplicii severissimi pœnas solvendas ab omnibus impiis, respondendi materiam præbes; ignorans enim tuis te verbis conficis: nam si jam tu gladii illius aciem expertus es, si vulnera, si ultionem, tu te ipsum in impiorum numero, vel invitus reponis; nam per te jam licet sic asserere. Non permittere Deum diu vivere impios impune; hic enim *gladius* etiam, hic judicium, hic damnat, hic punit. Si illationem referas non ad extremam Jobi sententiam, sed paulo superius ad minas, & asperiores sententias, quibus videtur vellicasse amicos, & tanquam impiis objecisse divini judicii terrorem, cohærebit etiam *Idcirco* tibi insolescenti in hos tuos amicos, & in viros probos, atque modestos debacchanti, occurrendum à me fuit, quod neque suspicari possem ab homine desperato cujusdam impudentiæ hæc dici potuisse. *(LXX.)* Septuaginta: *Non sic putabam contradicere te his.*

4 *Cogitationes meæ variæ succedunt sibi.* Verbum *succedendi* est in Hebræo *Sub*, quod vertere, convertere, redire significat; sed ex subjecta materia modum capit. Quare hic legere possemus, * *Cogitationes meæ vertuntur*, convertuntur, convolvuntur in se præ multitudine gestientes omnes pariter erumpere. Significat etiam idem verbum, *respondere*; quoniam qui respondet alteri, convertitur ad illum. Ideo Hebraizantes legunt, *Cogitationes meæ faciunt me respondere.* Et eodem fere sensu Tygurina: *Cogitationes meæ impellunt me ad respondendum.* Divus Thomas hanc cogitationum varietatem eo refert, quod Sophar in dubio esset, utra sententia verior esset, Jobi videlicet, an sua ipsius de præmio justorum, & supplicio impiorum in hoc sæculo; idcirco more dubitantis, jam in unam sententiam, jam in alteram propendebat. Sequitur hanc rationem interpretandi Dionysius, Nicolaus, ex parte etiam Hugo, & Titel. atque ex parte etiam Hieronymus Osorius. Sed tantum abest, ut hæc verba dubitantis sint, ut potius sint hominis in sua sententia obfirmati, & impetu ruentis in adversarium. Mirum (inquit) est, quam multas, quam graves cogitationes hæc tua oratio excitarit in mea mente. obruam te illis, si semel cœpero. Sed unde jam faciam dicendi initium? nam *mens in diversa rapitur.*

(Atropellā se me los pēsamientos, y unas razones se impiden a otras. Cajet. Regia. Pagnin. D.Thom. Dionys. Nicolaus. Hugo. Titelm. Osorius. Germana sententia Paraphrasis.)*

5 *(Varia lectio.)* Varia etiam hujus partis lectio in Hebræo. *(Tygur.)* Tygur. *Propterea in me festinatio exsistit.* *(Cajet.)* Cajet. *Pro festinatione mea in me.* conjungunt enim hanc particulam cum sequente sententia: Ideo festino respondere, quod doctrinam ex te audierim, &c. Alii aliter. *(Pagn.)* Pagnin. *Quia sensus meus in me est.* *(Regia.)* Regia: *Propter sensum meum in me.* Ideo (inquit) respondeo, quod a te læsus, & punctus acriter fuerim. Si utrumque conjungas, videlicet *festinationem, & sensum*, forte ad erubescentiam quandam pertinebit, nam confundi nos vulgo dicimus, festinare, aut currere, *(Hispanis.)* *Respondeo de puro corrido, y sentido.* *(חוש)* Quare ab eodem verbo, quod hic dicitur rapi, & aliis locis *festinare*, dicitur Isa. 28. 16. *Qui crediderit non * festinet.* Quod Septuag. dixerunt; *Non * confundetur*, atque idem verbum ajunt Hebræi significare, *sensum*, sed sine manifesto aliquo Scripturæ loco: quare si quid proprie significat verbum originale, est festinatio, alacritas: affert enim quasi strepitum quendam festinantis, & properantis. unde dictum est Psal. 69. 2. *Domine ad adjuvandum me festina*; Accurre festinus, & alacer, sentiam ego te, sentiant te mei hostes jamjam properantem. *(Defensio Interpretis Vulgati.)* Vidit hoc profecto Interpres; sed ut cogitationum festinationem illam illuminaret, dixit, mentem a variis cogitationibus *abripi*; nam dum quæque conatur, & gestit erumpere, & se se prodere, mentem singulæ ad se rapiunt.

(Quien en Dios cōfia, no que dara corrido.)*

Vers. 3. Doctrinam, qua me arguis, audiam; & spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi.

1 *Quatuor sententiæ hujus expositionis rejiciuntur, eligitur quinta, & optima.*
2 *Quid doctrina, quid arguere.*
3 *Quæ sit optima disputandi ratio; in rem ipsam potius, quàm in verba intendere. Illustratur locus Regum.*
4 *Quis sit* Spiritus intelligentiæ. *Respondere verbum fortasse.*

Nicetas existimat hæc dici à Sophar ex persona Job per ironiam: *Sic te dicturum existimabam: Vos qui mihi objurgantem disciplinam, & verecundiam affertis libenti animo complector; illud item profitebor; hæc ipsa, quæ vos respondetis, atque loquimini spiritu intelligentiæ fundi. Sibi vero ratio inita est plane contraria.* Sed non video unde hæc dictorum, atque personarum mutatio colligi possit. 1 *(Nicetas.)*

(Cajet. non probatur.) Cajetan. existimat hanc esse quasi præoccupationem quandam errati alicujus, aut lapsus; quasi dicat Agor, & impellor tam multis cogitationibus, ut si quid festinantius dixerim, non sit mihi vertendum vitio, loquar tamen, & patefaciam aditum gravissimis rationibus, quibus gravida mens est, vel si festinationis nimiæ postea debeam pœnas pendere, & reprehensionem severiorem accipere. Nexus hic difficilis, & asper.

(Gregor.) Divus Gregorius, ad modestiæ cujusdam, & submissionis rationem pertinere existimat: nam ait hæc præmitti à Sophar, *sub quadam reverentia, & sub quodam moderamine.* Sed non video quid habeant hæc verba lenitatis, & modestiæ, cum plena videantur indignatione, & insolentia.

(Philippus.) Philippus sic accipit, ut dicat Sophar, indignum esse Job, qui audiatur, dignum vero, qui severius comprimeretur, & reprehenderetur, nisi tam graviter ægrotaret; nam multa condonamus dolentibus, & ægrotantibus, quæ in recte valentibus minime ferenda judicamus: *Audiam,* (inquit,) *te increpantem, & redarguentem me, qui forte in doloribus positum objurgare non debeam.* Sed & indignum omnino esse, ut ab amicis audiatur Job, illa lectio indicat, quæ cum interrogatione legit hanc sententiam Pagninus. *(Pagn. Reg.)* Regia: *Correctionem ignominiæ meæ audiam?* Sed omnino reclamant, tum Hebræa, & Hebraizantes, tum Græca, & Latinæ reliquæ interpretationes, atque interpretes, & demum Vaticana lectio, quæ interrogationem non agnoscunt.

(Germanior expositio.) Ergo duabus potissimum de causis ait Sophar ad respondendum impelli: prima, quod indigna audierit à Jobo, immerito carpente suos amicos. Secunda, quod satis superque sapientiæ habeat, ut dicta Jobi assequi, excutere, & refellere possit.

Doctrinam. Severiorem correptionem, & disciplinam, quæ proprie Domini, Parentis, Doctoris est, qua servum, filium, discipulum continent, castigant, instituunt. Hoc sibi dedecori existimabant amici Job, severius ab illo corripi. Propterea addit Sophar: *Qua me arguis*, ut hæc repetitio ejusdem fere rei, severitatem reprehensionis significaret, & idem valeret, quod Septuaginta juxta Hebræum legunt: *Eruditionem confusionis meæ.* *(LXX.)* *(Cajet.)* Cajet. *erubescentia.* Pagnin. *ignominia.* verbum *Calam*, ad confusionem, & erubescentiam pertinet; *(כלם)* ad opprobrium etiam, atque molestiam, nam his modis omnibus verti solet a Vulgato. *Audiam* (inquit) contumelias, quibus nos configis, ad ruborem usque, atque confusionem; nam contumelias, quod ad me attinet, nihil nunc moror, dum veritatem asseram, & tuear.

3 *(Sapientis disputatoris præceptum.)* Sapiens hoc interdum consilium inter disputandum; non se convertere ad dicteria, & scommata, sive dicenda, sive regerenda, sed rem agere, & veritatem persequi. Exem-

plum habes 4 Reg 3 13 14 in Ioram Rege Israel, qui de salute sua sollicitus, eum rogaturus de belli eventu adiisset Elisæum, acerbius ab illo acceptus: *Dixit autem Elisæus ad Regem Israel, Quid mihi, & tibi est? Vade ad Prophetas patris tui, & matris tuæ*. Nihil ad hæc respondit Joram, sed in rem suam intentus dixit: *Quare* (inquam) *congregavit Dominus Deus tuus Reges hos, ut traderet eos in manus Moab?* exardescente iterum Elisæo, atque dicente, *Vivit Dominus exercituum, in cujus conspectu sto, quod si non vultum Josaphat Regis Judæ erubescerem, non attendissem quidem te, nec respexissem*. expectavit nihilominus Joram responsum. Quid enim tunc curaret verba graviora, meliora curans.

4 *Et spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi*. Quid Tygur. pro *intelligentia*, *conscientia* reposuit legens: *Tametsi me conscientia hæc consolabitur*; mihi nulla ratione placere debet; nam ex proprietate verbi *Bin*, potius est intelligentia quædam solers, acuta, prudens rerum æstimatio. *Spiritus* autem *intelligentiæ*, videtur sumi a Philippo pro Deo, qui intelligentiam impertitur mortalibus. *Spiritus*, (inquit), *quo sapimus, continemur, & regimur*. Melius pro *intelligentia* illa subliniori, & spiritualiori, atque veriori rerum æstimatione, & sensu. vel pro re ipsa, & veritate intellecta, & bene apud Sophar stabilita, & fixa, sic sæpè in Scriptura, *spiritus sapientiæ, aut intelligentiæ*, quæ replet hominem. *Respondebit*. Aliter (inquit) audio ab ipsa veritate, aliter à te, ò Job: illa mihi respondet benigna, & annuit dicenti; Repugnas tu recta monenti, & respondes asperius; spiritus intelligentiæ, & veritas ipsa. *respondet*, sententiam fert pro me, non tibi illa favet, sed mihi. Item respondet, testificatur, testimonium pro me fert: nam *respondere* sæpe forense verbum est, & ad testes refertur, qui rogati a judice respondent. Forte etiam *spiritum intelligentiæ respondere*, significabit, Sophar respondisse sapienter, & prudenter, ita ut illud *mihi*, redundet: aut valeat, *pro me*. Ergo hæc erit sententia Sophar: Quidquid dicas, ò Job, flocci non facio: quid enim verba lædant, quem sua intelligentia, suaque conscientia reddant securum? Quidve stulta scomata pungant sapientem? Ego sane secus ac tu, rationibus sapientissimis agam, & satis, superque me tuis contumeliis respondisse arbitrabor, cum te rationibus ipsis, & veritate convinxero: non enim ego, ut ioiqui litigatores, cum te, & jure non valent, ad verba, & probra convertar.

Tygur. non probatur. בין

Philippus.

Respondere verbum forense.

IV. Hoc scio à principio, quo positus est homo super terram.

V. Quod laus impiorum brevis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti.

1 *Scire. Quid ab æterno, vel a principio. Quid Ponere.*
2 *Supremi judicii providentia ab initio proposita homini. Judex, Dei nomen. Dissidium inter Cain, & Abel unde.*
3 *Laus, & Laudare quid. Impiorum gloriatio. Illustratur semel, & iterum David.*
4 *Breve de tempore, & loco. Explicatur Salomon.*
5 *Punctum quid. Humana felicitas, Sphæra volubilis. Illustratur David.*
6 *Felicitatis humanæ cum stipula comparatio.*

1 HÆc est summa sententiæ Sophar, atque omnium amicorum Job, quam non solum in genere, sed propter Job peculiariter dictam volebant; nam *singulis verbis* illum pungunt (ut ait Philippus) Ex calamitate, & mutatione prioris status, atque ex amissione prioris felicitatis efficax argumentum sumi sceleratæ vitæ, & fictæ, atque simulatæ pietatis.

ידע *Hoc* unum *scio* me scire, hoc sentio, hoc experimento collegi, & comperi. Hæc notat omnia verbum *sciendi*. Contestatio rei clarissimæ, & certissimæ, omnibus notæ.

LXX. In Hebræo, & Sept. est per secundam personam; *Nunne hæc nosti?* Fixa hæc, & constituta Divinæ Providentiæ ratio omnibus nota est. Chrys. *Nihil accidit paradoxum, nulla novitas, nulla mutatio*. *Ex quo* Sept. *Ex eo quod olim*.

Chrys.

Pagn. Reg. עד Symach. & Hebraizantes, *à sæculo*; Cajet. *à semper*. Propric. *Ghad*, ab æterno; *ex eo* inquam tempore, quo *positus est homo super terram*. Forte hic, *homo Adam*, proprie & non appellative; primus homo formatus ex rubra argilla, positus, arte, & industria fabricatus, dispositus certo loco, non casu, sed ad probationem, ut periculum de eo fieret, de ejus obedientia, & vivendi ratione. Capit hæc omnia verbum *ponendi*, aut disponendi. *Super terram*; Hæc illi data est ad habitandum; ut indicet Sophar, etiam *super terram* constitutum homini non leve præmium, nec leve supplicium suæ, aut pietatis, aut iniquitatis. q.d. Non oportet, ò Job, extremam corporum resurrectionem expectare, ut referant impii in corpore suo, prout gesserint; nam hic etiam puniuntur. שים

2 Duo hic tantum: Alterum, nefas esse dubitare cum Cajetano, an Sophar noverit creationem initio temporis, necne; nam quamvis dixerit à sæculo, vel ab æterno, & illud frequenter pro magna, vel sempiterna duratione usurpetur: at nunc ipsa verba fidem creationis in tempore hoc loco statuunt. Alterum, ab ipso temporis initio, Divinæ justitiæ, & judicii specimen propositum, & exhibitum fuisse homini, idque asseri à Sophar; quod tunc forte per traditionem frequenti sermone usurparentur ingentia aliqua supplicia, quæ primis sæculis Divina justitia ediderat in impios. Quorum index, & nota esset illud ipsum Dei nomen, quo tunc Deum agnoscebant, & invocabant. quod existimo idem esse, quod in primis Genes. capitibus exprimitur, videlicet, *Elohim*, Judex, quod primum homini, & propositum, & cognitum fuerit, sicut & primum est, quod initio Genes. scribitur: ut judicii consideratio illum contineret in Dei cultu, & veræ pietatis officio. Atque forte hæc inter impios, piosque homines concertatio esset, & opinionum, Fideique dissensio, non de universali, & novissimo tantum judicio futuro, sed etiam de peculiari illa Divinæ Providentiæ dispositione, quo interdum improbos afficit in hac vita malis gravissimis; bonos cumulat bonis. Quod ipsum dissidii causa vester etiam, inter primos fratres fuisse, Abele asserente judicium, negante Caino, quam rem de judicio, & de nece Abel, non inutile duxi scribere, forte enim Sophar ad Caini tempora, & supplicium respexit. Sic Paraphrast. Jerosol. illum locum Genes. 4. describit. *Cum egressi essent ambo in agrum, respondit Cain: Non est judicium, nec Judex, nec sæculum aliud, nec merces bona pro justis, nec pœna pro impiis, nec Dei misericordia creatus est mundus, nec Dei misericordia regitur mundus, eo quod suscepta est oblatio tua cum beneplacito. Respondit Abel, & dixit ad Cain; Est judicium, est judex, estque sæculum aliud, merces & bona pro justis, & pœna pro impiis. Misericordia quoque Dei conditus est mundus, atque misericordia illius gubernatur, utique propter opera bona gubernatur; Quia enim meliora fuerunt opera mea tuis, suscepta est oblatio mea cum beneplacito*. Ergo vides hic impiorum laudem brevem asseri etiam ab Abel, ut merito dixerit Sophar jam inde à sæculo veritatem hanc magno bonorum omnium consensu receptam.

Cajet. rejicitur.

Judicii Fides ab initio mundi.

Quo nomine Deus primum colens.

Chald.

3 *Quod laus impiorum brevis sit*. Hic est totius disputationis cardo, *Laus*, cantus, exultatio. Septuag. *lætitia*, jubilum, acclamatio lætissima. Qui laudant, lætissimis aliquem acclamationibus extollunt usque ad sydera, & in bono illius exultant, & gaudent. Sic *exultare* pro laudare. Psal. 10. 15. *Exultabit lingua mea justitiam tuam*. Symach. & Theodor. *loquetur*, Hieronym. ex Hebræo; *Laudabit*. & è contrario, *laudare*, pro *exultare*. Isaiæ 42. 11. *Laudate habitatores petræ*, idest, exultate, tripudiate. Jer. 51. 48. *Laudabunt super Babylonem cœli, & terra, & omnia quæ in eis sunt*. enim gaudebunt universi eversione Babylonis. simul autem *laudare, & exultare*, per expositionem Sophon. 3. 14. *Lauda filia Sion jubila Israel, lætare, & exulta in omni corde*. similiter igitur, *laus impiorum*, hæc omnia affert, jubilum, lætitiam, & exultationem; atque illud peculiare, gloriationem quandam, qua sibi mire complacent, & sua bona, felicisque fortunæ sortem jactare solent, & quasi jam feliciter vitæ curriculum confecerint, ita canunt triumphum, & se laudant, instar eorum, quibus res feliciter ceciderunt. volunt nimirum non solum ab aliis laudari; sed etiam ipsi gloriantes, & jactabundi laudant suæ vitæ institutum, & rationem; sicut Scriptum est Psal. 10. 3. * *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur*. gloriatur potius desideriis suis. At hic Sophar ait: *Laus impiorum brevis est*: Non gloriabitur diu. prædicit enim fore, ut potius *Laus justorum*, non solum lætitia, &

רנן LXX. *Laus pro gaudio.*

Symach. Hieron. Theodor.

Impiorum stulta gloriatio.

* *Salenſe, con quanto quieren, y alaban ſe dello.*

exul-

exultatio, sed etiam gloriatio, diuturnior sit, & stabilior, sicut Scriptum est Psal. 34. 9. *In Deo laudabimur tota die.* & iterum Psalm. 32. 1. *Exultate justi in Domino.* q.d. Nihil habent impii, de quo gloriari possint, cum de Deo non glorientur: Justos nimirum tantum decet gloriari; nam felicem rerum omnium exitum consequuntur dicentes; *Salvum me fac, & salvus ero, quoniam laus mea* tu es* (de quo glorior, & de quo laudor.) Hæc sane laus diuturna, stabilis: impiorum instabilis, brevis, stulta etiam, quippe quam infelix exitus damnat.

Iere. 17. 14. ** De quien me precio, y pro quiē me alabo.*

4 Sed quod brevis, in Latino, est in Hebr. est, *de propinquo.* quod Pagn. Uatabl. Cajet. Regia ad localem quasi distantiam referunt. q.d. In proximo est luctus, qui extrema gaudii occupet. Sed nimium dura interpretatio, præsertim cum propinquitas hæc de tempore etiam aliquando dicatur, ut Genes. 47. 29. Recte ergo *brevis* vertitur. Quod etiam haberi in Hebræo, testatur Nic. & cum Hebræo congruere Symachi, & Aquilæ interpretationem. Sed Vatablus ad præteritum refert. q.d. e propinquo trahitur: *Non diu est, quod ea felicitate fruitur.* Lenius ad futurum: Cito finietur, non progreditur longius, in proximo est finis; nam ruinæ, & casui vicina est. Septuag. *Lætitia impiorum ruinam insignis.* Non se laudabit tandem; sicut scriptum est. Prover. 29. 6. *Peccantem virum iniquum involvet laqueus, & justus laudabit.* id est, quantumvis impius velut stulta avicula libere nunc garriat, & cantillet, quasi laudans se, & glorians in vitæ deliciis, sed incidet brevi in luctum, & laqueum. Cantus nimirum illius brevis fuit: justus autem laudabit, & gaudebit, cujus *tristitia vertetur in gaudium* firmum, & stabile, *quod nemo tollet ab illo.*

קָרֹב *Pagnin. Vatabl. Regia. Nicetas. Symmach. Aquila.* LXX. *Ioan. 16. 20. 22.*

5 *Et gaudium hypocritæ ad instar puncti.* Idem aliis verbis, sed cum incremento. Hypocritam sæpe appellat impium, qui nihil habeat pietatis solidæ, qui cum vere infelix sit, externo bonorum circumfluentium habitu ementiatur felicitatem, qui simulatione pietatis ad honores, & dignitates, vulgique admirationem obrepit. Diximus de hoc non semel. *Ad instar puncti*, ad punctum, ad momentum: non solum brevis, & temporaria est impii lætitia, sed momentanea, momentum durat, immediate post hoc extinguitur. Vox eadem, quæ alibi vertitur ab Interprete, *Valde velociter.* Psal. 6. 11. *Repente.* Jerem. 4. 20. *Subito.* Jere. 18. 9. Subito crescit, & exurgit splendor impii, subito etiam extinguitur, & evanescit. Certe etiam si vitam integram hominis duret humana felicitas, momentum durat, ut illi quondam felices lamentabantur: *Nos nati, continuo desivimus esse.* Sed neque vitam integram, quæ ipsa instar puncti est, durare impiorum prosperitatem contendit Sophar, quod quamvis interdum sic eveniat, non tamen est in eo constans, & perpetua Divinæ providentiæ constitutio. D. Grego *punctum* accipit, non pro momento temporis, sed pro puncto lineæ. *In puncto* (inquit) *stylus mox, ut ponitur, levatur, nec mora ulla agitur, ut per exprimendam lineam trahatur. Sic Hypocrita præsentis vitæ gaudia, cum tangit, amittit.* Instabilitatem quidem, & tantum momentaneam lætitiæ voluptatem improbis precatur David Psal. 82. 14. *Deus meus, pone illos ut rotam, & sicut stipulam ante faciem venti.* Numquam consistant in terrena felicitate, non diu, non longe, lateque illam contingant, sed in puncto; non aliter atque rota vel circulus, vel Sphera, aut res alia rotunda, & volubilis, tangit planum in puncto, sic enim oportet, ut qui instar Sphæræ, undique tument; & instar pilæ, distenti sunt spiritu vanitatis, facile itaque moveantur, & devoluantur a puncto illo prosperitatis, quod semel attigerunt. Ruta illos, o Deus. Et ea quidem sors, lex potius Divinæ providentiæ est, ut ad calamitates tandem deducantur. Sic explicantibus Theodoreto, & Basilio. Hæc enim est *ratio* illa sublimium, summarumque rerum profanis etiam agnita scriptoribus:

De appellatione, & propietate Hypocrita dictum c. 8 ver. 6. & 13. & c. 15 vers. 34. *רגע* *Momentanea impiorum felicitas Sop. 5. 13.* *Gregor.*

Quantis casus humana rotant!
Minus, minus in parvis fortuna furit;
Leviusque ferit leviora Deus.

Theodor. Basilius. Seneca in Hip. actu 4

6 Vide quæ inferius dicemus vers. 7. num. 7. *Et sicut stipulam* ventus vehemens transversam agit, ita non fines illos diu quiescere, aut bonis frui. sed cum fortuna ipsa declivis sit, non magno impetu opus est, ut Sphæra, quæ per sese volubilis est, velocissime devoluatur, & præcipitetur e sublimi. Sic impii in sublimi, & in felicitate positi, facile, subito devolvuntur ad infortunia, & calamitates, Septuaginta. *Gaudium iniquorum est perditio;* quod non solum Græci sic accipiunt, ut gaudio, & prosperitati succedat perditio; sed, ut ea ipsa (ut Nicetas ait) *quæ illis lætitia voluptas cordis est exitio futura sit ingensque ruina.* Atque eleganter Chrys. *Si eorum lætitia, ingens est ruina, & gaudium perditio, quid dicemus esse ipsum interitum? Dic, amabo te, quid dolorem, quid animi ægritudinem?*

Felicitatis humanæ cum stipula comparatio. LXX. *Nicet. Ar. Chrysost.*

VI. Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, & caput ejus nubes tetigerit, &c.

VII. Quasi sterquilinum in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent; Ubi est.

1 *Quid Superbia, quid in cælum ascendere. Principes ab elevatione dicti. Explicatus David. Dona, & oblationes cur appellentur elevata.*
2 *Nubium duplex appellatio, extremæ celsitudinis symbolum. Cælum contingere de felicibus, cum etiam de superbis.*
3 *Descriptio proceræ arboris ex David, & Job, Quid Thus recta ascēdere in cælū.*
4 *Sterquilinium rei vilissimæ, & inutilis symbolum.*
5 *Arabum mos sepeliendi Regis in sterquilinio.*
6 *Interrogatio* ubi est, *quos affectus habeat.*
7 *Ruina sublimium multiplex causa, vicissitudo rerum humanarum.*
8 *Sublimium rerum dejectio ex digno supplicio. Illustratus Salomon.*

VAriis modis atque similitudinibus rem propositam, de repentino impiorum casu, explicat, & amplificat, & quam dixit *laudem*, sive lætitiam, atque *gaudium*, nunc superbiam, atque extollentiam vocat, adeo sublimem, ut cum cælo & nubibus de altitudine contendere videatur.

Sed *superbia* nunc proprie est, elevatio, sublimitas, celsitudo. atque eleganter hæc ipsa dicitur *superbia*: nam quod sublime est, & sese attollit, superbire videtur, vel ex ipsa nominis etymologia, *super* enim, *it*, & erigitur, qui superbit. Tum etiam cum sublimioris honoris alto & excelso gradu frequente conjuncta est superbia, & despectus infimorum. Ergo *ascendere in cælum superbiam*, aut altitudinem, est cum ipso cælo, quod celsissimum est, de sublimitate, & altitudine contendere, & propter summum honorem, & fortunas amplissimas nihil infimum habere, sed splendida omnia, conspicua, in sublime evecta. Facit huc, quod *Principes* ab hac radice nomen in Hebræo habent, dicuntur *Nesuim*, quasi elevati, aut sublimes. Suum quoque Regnum, & Regiæ dignitatis pretium, sic quoque videtur vocasse David, elevatum, & sublime, Psal. 61. 5. *Pretium meum cogitaverunt repellere*, quod proprie ex Hebræo legitur, *a celsitudine*, vel, *elevatione Dei.* q.d. a Regni sublimi sede, ad quam me Deus evehere statuit. Ergo in illa *superbia*, quam dicit Sophar, omnes has complectitur elevationis, & sublimitatis rationes. Septuag. specie quidem, atque sensu valde diversi, sed ad genuinam vocis significationem, & elevationem prope respicientes dixerunt; (Si ascenderint in cælum dona ejus; dicuntur enim dona elevata, eo quod dona, & obligationes sublatis in cælum manibus imponerentur. quare elevationem, aut sublimitatem, quæ legitur in Hebreo, sumpserunt pro re elevata, & oblata, nimirum *dono.* de qua sententia in sequenti parte dicendum.

נשא *Superbia notio, & cognatio cum altitudine.* *Principū appellatio.* *נשאים* *Regia.* LXX. *Dona cur dicantur elevata.*

2 *Et caput eius nubes tetigerit.* Si (inquit) ita ascenderit. ut sublimi vertice contingat nubes. Forte non tam quod capite contingere, quam quod pedib. calcare, appetat: uti superbissimus ille dicebat; *Ascendam super altitudinem nubium. Nubes, & cælum*, extremæ celsitudinis quasi meta, & symbolum. Psalm. 35. 5. *Domine in cælo misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes.* Notandum hoc loco, *nubis* nomen proprie significare caliginosam, & obscuram; nam *nubes* etiam a superiori radice elevandi dicuntur, *nesym*, quasi elevationes, vel elevatæ, ut dicere potuerit in prima parte: *Si ascenderit in cælum, tanquam elevata nubes.* at nunc, est ab alia radice *nubes*, scilicet a *Ghab*, quod est grossum, aut densum. unde dicitur

Isa. 14. 14. *Suprema celsitudinis symbolum. Nubis appellatio.* *נשאים* *עב*

citur nubes caliginosa, densior, & obscurior. ait ergo; Si caput super nubem caliginosam, & turbinosam extulerit, ut superior videatur omnibus periculis, & discriminibus, & mundi hujus inferioris vicissitudinibus, & mutationibus, &c. Est quidem etiam apud profanos. Scriptores hæc ratio loquendi, de felicibus atque superbientibus ipsa felicitate, ut Atræus ille gaudens, & insolescens vindicta:

Felicitatis periphrasis. Sen. in Thiest. actu 5.

Æqualis astris gradior, & cunctos super,
Altum superbo vertice attinges polum.

Dicuntur ijdem premere etiam & contingere cælum palmis, aut plantis, uti Propertius:

Propertius.

Nunc mihi summa licet contingere sydera plantis.

Superborũ conatus.

Ubi notandum superbiam humanam esse quandam adversus cælum, & supremi Numinis sublimitatem, & celsitudinem, impudentiam, & ausum, qua videatur adniti homo *similis esse Altissimo, & super astra cæli conscendere*, atque Deum de sua sede præcipitare, instar Gigantum illorum, quos superbissimis evectos montib. & cæli conscensum affectantes, fulmine disiecit potentia Numinis. Sic Deus dicitur *superbis resistere*, quasi se tueri ab illorum temeritate, & impudentia, suam sublimitatem volens. Vide inferius Vers. 7. nu. 8.

Isai. 14. 14.
1. Petri 5. 5.

3
Allusio ad arborem proceram.

Sed tamen existimare licet ex ipsa verborum forma iterum resumere Sophar illam proceræ arboris translationem ex cap. 5. quam instituerat Eliphaz. atque ex firma radice, & solo fertili, & uliginoso descripserat; nunc vero amplificare, & promovere eandem translationem ex sublimitate, & proceritate ramorum, & verticis. Nam etiam cum David dicit Psal. 36. 35. se *vidisse impium superexaltatum, & elevatum*; certe illum comparat cum Cedris Libani; & qua ratione ibi dicit; *Transivi, & ecce non erat*; hic dicitur, *qui eum viderant, dicent Ubi est?* Nec non etiam simili verborum forma describitur superbia Nabuchodonosoris comparata cum valde procera arbore, Danielis 4. 7. 8. *Videbam* (inquit) *& ecce arbor in medio terræ, & altitudo ejus nimia; magna arbor, & fortis, & proceritas ejus contingens cælum, folia ejus pulcherrima, & fructus ejus nimius, &c.* Ubi omnia amplissimæ fortunæ ornamenta magnificentissime describuntur. Sed illud peculiare observandum in hac arboris proceritate, quod quæ prociores arbores sunt, eædem feruntur esse amiciores Solis; Solem propterea quærunt, atque ut illo fruantur liberius, extollunt sese. Sic sane impiis videtur interdum non solum tellus amica esse, quæ justis esse solet noverca; sed cælum ipsum affulgere clarius, & favente cælo crescere, & exurgere ad immensam altitudinem. Cum hoc facere potest quod de donis, & sacrificiis in altum ad Deum sublatis, legunt Septuaginta; *Et* ascenderint in cælum dona ejus, & sacrificium ejus *tetigerit nubes. &c.* Idest, si dona, & sacrificia offerat, quæ videantur à Numine proprio suscipi, & quasi ad se è terris evocari, nihil tamen proderunt homini simulatæ pietatis; nam Sacrificia, & Thuris oblatio, tunc demum videbatur suscipi a Deo, cum recta *ascendebant, & dirigebantur* in cælum, & cum videbantur, aut dicebantur *penetrare nubes*, ut diceretur Deus odorem suavitatis percipere. neque enim video, quomodo possint aliter sacrificia dici, *contingere cælum*. Ergò impius, & hypocrita, quamvis omnia sibi favere videantur, tamen securitatem sibi minime pollicentur.

Regni amplitudo cõparata est arbore pulcherrima.
Arbores proceræ Solē quærunt.

Psal. 140. 2. Cant. 3. 6. Eccl. 35. 21. Genes. 21. & sæpe in Exod. & Num.

LXX.

Quasi sterquilinium, in fine perdetur. Erit tandem exitus miserrimus post priorem felicitatem vel in *finem*, ut legunt Septuaginta, in perpetuum; pro brevi felicitate sempiternus interitus. *Perdetur*, peribit, evanescet; *quasi sterquilinium*, proprie, quasi *stercus*, fimus, fordes, immunditiæ, abominatio, nam hisetiam modis solet verti ab Interprete vox originalis, id est, quasi res fœtida, turpis, obscœna, quam nemo visu, aut contactu dignatur, quam omnes abominantur, & aversantur; ita ut, qui prius in oculis, & ore omnium versabatur, paulo post ejiciatur foras ex convictu humano, in *sterquilinium* tanquam stercus vilissimum. Pungit Jobum sedentem in sterquilinio, e florentissimo in sordidissimam dictum conditionem. *Stercus*, tum ignominiæ, tum extremæ abjectionis Symbolum. Psal. 82. 11. *Facti sunt, ut stercus terræ*, quod conculcatur, quod abominationi est. Aliquando etiam, quod est inutile, & potius damno, quam usui. Ezech. 7. 19. *Argentum eorum foras proiicietur, & aurum eorum in sterquilinium erit.* Ergo quod ab aliis, tanquam

אבד
גלל

Stercus ad ignominiã, & abjectionem;

Deus quidam ad omnes, humanos usus, & opportunitates colebatur jam tandem inutilis, & sibi, & aliis, imò, & noxius extitisse agnoscetur.

Impius, & sibi & aliis noxius.

5
Priscus funerũ ritus. Greg. Cyr.

Quid, si forte res hæc de *sterquilino* ad priscum illius regionis funerum morem respiciat? Dicuntur enim Regum ipsorum cadavera in sterquiliniis sepeliri solita. Gregorii Gyraldi, viri eruditissimi, in suo libro *de vario sepeliendi ritu*, verba ascribam: *Nabathæi* (inquit) *atque Arabes, nec non Sabæi defunctorum corpora stercorib. similia putabant, atque ideo Regum suorum, & Ducum cadavera in sterquiliniis cœno, fimoque obtegebant, deinde terra condebant.* Paulo secus Strabo, a quo ille mutatus est, qui sic lib. 16. ad finem, ubi de Nabathæorum moribus: *Mortua corpora æque, atque stercus, (ut Heraclitus inquit) cadavera stercore abiectiora; quapropter Reges etiam in sterquiliniis defodiuntur.* Verissime igitur dici de superbo Rege, & tyranno poterit, *Tanquam sterquilinium in fine perdetur.* *Strabo;*

6
Et qui eum viderant, * Quoniam verbum *videndi* intentionem, & affectum etiam animi peculiarem affert, interpretari possemus, qui intentis oculis illum * suspiciebant & colebant omni observantia, tantæ celsitudinis admiratores, & prædicatores, nunc ad interitum, & repentinum casum multo magis mirabundi, *dicent Ubi est* per contemptum, aut per admirationem, ubi, id est, in quam sordido, & abiecto loco? in quo squallore, & pœdore, ad quam foveam ex tanta celsitudine, vel, *Ubi est*, quærent videlicet locum, aut vestigium pristinæ feliciratis, sed neque illum in loco pristino, neque pristinæ dignitatis vestigium invenient. Emphasim habent ea verba, *Ubi est!* quæ per Paraphrasim sic exornat Philippus: *Sterquilinio assimilatus es, & ipse te nunc conspicis putrefactum, & qui te quondam viderant regnantem in gloria, nunc inquinunt insultanti voce, Ubi est ille sapientissimus hominum, & potentissimus Regum.* *Philippus;*

** Los que primero se lo est avan merando.*

Observavit hic eleganter Chrysostomus hujus ruinæ duplicem causam. *Repentinum* (inquit) *illi creatur exitium, ne ne putes consequutione quadam naturale, sed multo magis potestate Dei incomprehensa gigni calamitates.* Eleganter aut primam causam dixit, *consequutionem naturalem*, videlicet vicissitudinem rerum humanarum, quæ naturali quadam consequutione alta deprimit, humilia evehit; atque illa sunt casui propria, quæ altiora. Sexcenta hujus veritatis cantica. Illud non inelegans;

Chrysost.
Duplex ruinę impiorum causa.

In brevibus numquam sese probat Æolus undis;
Nec tapis angustus Boreæ certamina collis.
Alpes ille quatis; Rodopes culmina quassat;
Incumbit nunquam calestis flamma saliclis:
Nec parvi fruticos iram meruere Tonantis.
Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.

Claudian. in Epigrã.

Sic alius scite dixit, *amplissima fortuna dona, & timida, & tremula esse.* timent nimirum formidandam ruinam, & jam fere in casum nutant.

Appollodor. Senec. in Agamem.

Habent peramplа dona fortunæ metum:
Periculoque non carent præstustria;
Nec ulla celsa tuta sunt mortalibus.
Quæ evertere vel invidia, vel tempus solet:
Felicitatis culmen, ubi quis attigit.

Quem metum, licet nullos metuant hostium dolos aut arma, indidit natura rebus summis.

——— *Lacet arma vacent,*
Cessentque doli, sidunt ipso.
Pondere magna, ceditque oneri
Fortuna suo ———
Vela secundis inflata notis
Ventos nimirum timuere suos,
Nubibus ipsis inserta caput.
Turris pluvio vapulat Austro.
——— *Quidquid in altum*
Fortuna tulit, ruitura levat.

8
Triplex causa ruinæ impiorum.
Herodo. lib. 7. parti post initium.
Superborũ vox quæ Augusti,

Sed ut commodius in hac summorum ruina philosophemur, illius causa verior ex Divini Numinis Providentia primum petenda, deinde ex hostis humani generis calliditate, & astutia; tandem ex digno ipsius impii, superbiæque supplicio. Primum etiam cognitum profanis. Artabanus modestiam, & consilium suadens Xerxi; *Gaudet* (inquit) *Deus, eminentissima quæque deprimere; quia neminem alium, quam seipsum sinit, magnifice de se sentire*, & vero eum superbissimorum homi-

num

Chrysost. Gen. 11, 4.

num illa vox sit; *Faciamus nobis civitatem, & turrim, cujus culmen pertingat ad cœlum.* Ut eleganter explicuit August. lib. 16. de Civit. cap 4. & Chrysost. homil 30. in Genes. ad superbiam universum ædificium hoc referentes. Deus quasi sibi ab altis timeret, sublimes hos quasi Divinitatis affectatores, excusso dejicit fulmine. Secundum in tentatore illo videas, dum ad sublimia fastigia, & *pinacula* homines evehere conatur, ut inde deturbet: non aliter atque aquila testudinem ungue apprehensam ad æthera evehens, ut quo ex altiori loco demittat in subjectum saxum, facilius frangat, & melius exenteret. Tertium ex illo Salomonis præcepto Prover. 17. 16. *Qui altam facit domum suam, quærit ruinam* sic omni ea parte impleri veritate videas, *Si ascenderit in cœlum superbia ejus, in fine perdetur.*

Aquila astus in conferenda testudine.

Dignum superbiæ supplicium

VIII. Velut somnium avolans non invenietur: Transiet, sicut visio nocturna.

1 *Avis, & volatus celeritatis symbolum; somnium mendacij.*
2 *Transire. Notatus Pagninus. Explicatus David.*
3 *Mors vigilia, vita somnus, & somnium. Explicatus Paulus.*
4 *Divites dormire, & somniare. Insula somniorum.*
5 *Humanæ felicitatis cum somnio comparatio.*
6 *Qui dormiunt, si expergefiat, indignari. Mycili somnium illustratur Isaias.*
7 *Impios dormientes excitat Deus percussios manu.*
8 *Qui sint thesauri impietatis. Mors vigilia, & expergefactio.*

1 NOn plus (inquit) durabit impii fælicitas, quàm somnii alicujus voluptas, quæ, ut non est vera nec solida, ita evanescit citissime: nam expergefactus homo nihil illius capit, nihil invenit. Quare tum alii, qui eum viderant, tum impius ipse, illa umbratili, & brevissima felicitate deluduntur, velut *somnio avolante. Avolare*, autem existimat Cajet. dictum *à memoria*; quod somniorum non recordemur. At, quia multorum somniorum imagines solent firmiter retineri, melius dicas *avolare*, quia celeriter fugit, & disparet adumbrata illa, & imaginata potius, quam expressa aliqua, & vera felicitas. *Avis*, aut *volans*, celeritatis symbolum: *somnium*, item rei fallentis, aut evanescentis, de quo statim.

Caietan.

Volans symbolum celeritatis

2 *Transiet.* Idem quod prius dixerat, sed aliter. *Transire* autem est hoc loco longius recedere, & velociter transeundo fugere, & ita hunc velociorem, & longiorem recessum afferunt, ab hac ipsa radice, loca illa Jere. 50. 8. *Recedite de medio Babylonis.* & Hoseæ 7. 13. *Væ eis quoniam recesserunt a me.* & clarius Ps. 54. 8. *Ecce elongavi fugiens.* Proprie elongavi recessum, accelerationem, transitum, vel quid simile. idest, cito, celeriter, procul abibo, & excedam. Quare miror, quod Pagninus, & Regia legerint; *Vagabitur, sicut visio, &c.* nam nec convenit verbo originali, nec visioni. *Visio* autem *nocturna*, idem est, quod somnium, species per quietem repræsentata, aut simulachrum phantasiæ, non vera res.

נדד

Pagnin. Regia.

3 Notandum vero, ut mors & eleganter, & frequenter comparatur cum somnio (ut enim ille dixit; *Nihil mors est tam similem, quam somnus*) ita nunc è contrario vitam assimilari somno, fęlicitatem vero istius vitæ somnio etiam. At vero mortem ex consequenti asseri esse vigiliam quandam, & depulsionem somni, & vanorum simulachrorum. Scripsit rem hanc pereleganter Philo. lib. de Joseph, cum *civilem virum vult esse somniorum interpretem. idest quem agnũ aliud somnium commune, publicumque vigilantium exacte intelligat. Id somnium* (inquit) *vita est hominum: nam sicut in somniorum visionib. videntes non videamus, audientes non audimus, mente inaniter sine ullis veris obiectis pingente sibi simulachra rerum non existentium, tanquam existentium eodem modo etiam vigilantium imaginationes somniis sunt simillima, veniunt, abeunt occurrunt, refugiunt, priusquã comprehendantur, avolant* hæc, & alia pulchra ibi Philo. Res hæc non uno tantum divino testimonio confirmanda. Bonorum temporalium abundantia somnium conciliat, non minus quam ebrietas, aut crapula. *Attendite vos* (inquit Christus) *ne graventur corda vestra crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ, & superveniat in vos repente dies illa.* q.d. ne vobis consopitis, & sepultis veterno curarum hujus sæculi, vino voluptatum, atque amore præsentiũ, illucescat

Cic. de Senect.

Mors vigilia quædã, vita sõnus

Luc. 21. 34

tandem in morte dies, ad cujus lumen expergefieri vos oporteat. ad quod videtur alludere 1. Thessalon. 5. 4. 5. 6. 8. *Vos fratres non estis in tenebris, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat. Omnes enim vos filij Lucis estis, & filij Dei: non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut & cæteri; sed vigilemus, & sobrij simus: qui enim dormiunt, & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.*

Cum autem conjunxit ebrietatem, & curam hujus vitæ, duo nobis indicavit; primum, non solum dormire peccatores, & divites hujus sæculi, sed etiam fallacib. vanisque somniis agitari; nam scriptum est; *Multas curas sequuntur somnia.* Alterum, hæc omnia, quæ in vita habemus, esse valde confusa, & perturbata, qualia sunt somnia ebriosorum, propter multitudinem æstuantium vaporum crassissimorum occupantium cerebrum, atque irrequieto motu agitatorum. Sane non omnino inutiliter Lucianus ille confinxit lib. 2. Verarum Historiarum. *Somniorum insulam, & civitatem, cujus incolæ Reges, Dij & Somnia etiam varia: Templum ibi Noctis, Somni Impostura.* Imago profecto belle ficta rei verissimæ quippe hæc videtur ipsa, esse impiorum civitas, videlicet *civitas somniorum*, de qua scriptum sit; *Velut somnium surgentium, Domine, in Civitate tua* (propr. in Hebr. *in civitate eorum*, id est, *sua* quoniam licet illa civitas somniantium sit, sed tamen etiam Dei nunquam dormientis semper vigilantis dicitur esse civitas, eo quod cum sit ipse hujus mundi Dominus, permittat in hoc mundo tantisper somniare impios) *imaginem* (vana simulachra) *ipsorum ad nihilum rediges.* 4

Cura hujus vitæ, similes ebrietati, & somno. Ecclesi. 5. 2.

Somnia ebriorum.

Lucianus.

Mundus hic civitas somniorũ.

Sed in hoc impiorum somnio, quibus somniorum spectris, & vanis imaginibus ludificatur illorum mens! omnia miscent inter somniandum, sacra profanis, falsis vera, & prudentissimi, ac sapientissimi quippe mire stultescunt; multa majora, & vehementiora apparent, quæ somniant, quam re ipsa aut sint, aut esse possint. Sicut enim nullum est somnium, in quo non alicujus erroris, atque ligati, & impediti rationis usus manifestum signum deprehendi possit, ut eleganter Philosophi docent: ita horum hominum vita, & somnia turbulentorum errorum, & falsarum opinionum plena sunt. Ac sicut jamjam appetente exitu imaginationis, & imagine prope ad suum jam finem perducta, solet abrumpi somnus, & avolare somnium; ita frequenter contingit, ut impii cum ad suas voluptates, & desideria multas curas addiderunt, & multa bona temporalia compararunt. antequam fine suorum desideriorum potiri queant, repente omnia amittant; *Spes enim impiorum peribit.* Videas hoc, præsertim si nimium tenaces sint bonorum, & divitiarum; nullum illos ea felicitate majus emolumentum capere, quam somniantes. *Quid prodest* (inquit Salomon) *possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis?* an non dices, illum somniasse, qui noctu, & in lecto, his mendacib. somniis confictis ex suo cerebro se recreabat, & *cogitabit intra se dicens; Quid faciam, quia non habeo, quo congregem fructus meos?* & sicut in somniis, omnia quidem majora, si tristia terribiliora, si læta jucundiora videntur, quam re ipsa sunt, ita dicebat *animæ suæ; Anima habes multa bona posita in annos plurimos*, & brevissimam vitam, longissimam existimabat. Si vanitates hujus vitæ non credis mera esse somnia, at Salomoni crede sapientissimo dicenti: *Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates*, Has nimirum comparat cum somniis, unde efficitur a contrario sensu, ubi multæ sunt vanitates, plurima esse somnia. Hæc illa ipsa vanissima stemmata, & nominis monumenta, mere umbratilia, & imaginaria, quæ *velut somnium surgentium ad nihilum rediguntur à Deo.* Ea horum numero, qui vanissimis somnis sepulti jacent, & stertunt, sunt injuriosi, & contumeliosi in Divini Verbi præcones, qui ceu vocales galli, dormientes, & somniantes excitare conantur voce canora; at isti indignantur adversus eos, qui dormientibus strepunt. similes profecto Mycillo illi vero pauperi: & non nisi per somnium diviti, indignanti adversus sapientissimum gallum, his apud Lucianum verbis: *At te, scelestissime galle, cum ista tua invidentia, voceque tam acuta, ipse perdat Jupiter, qui quidem opibus affluentem me, ac dulcissimo in somnio versantem, & admirabili felicitate fruentem, penetrabile quiddam, & clamorosum resonans, expergefeceris. cui facete gallus; Videto, ne per somnium dives esurias experrectus*, Sed narrat deinde somnium persimile impiorum phantasis; nam & somniabat se Mycillus divi-

5

Somnia impiorum fallacia, & perturbata.

Prov. 10. 28.

Ecclesi. 5. 10.

Luc. 12 17 18. 19.

Eccl. 5. 6.

Psal. 72. 25 6

Lucianus. Galli apolo. gus.

tem

tem, saturum beatum: Vide Gregorium eleganter de hoc impiorum somnio, & hypocritarum vita differentem. *Quos* (inquit) *evigilasse pœnitet, quia vigilantes vera inopia tenet, & cum carnis oculos claudunt, mentis aperiunt, &c.*

7 *Impios dormientes excitat Deus.* Sed duplici potissimum via expergefieri contingit hos impios voluptatum crapulam dormientes, & tunc tandem ea omnia *somnium esse avolans* comperiunt, quibus toto animo intenti erant. Primum Divina Providentia sic decernente, bonis omnibus partis spoliantur ad extremam inopiam, & miserias devolvit, Divinæ manus contactu quasi percussi, & exsuscitati, ut de illis dici possit id Isa. 29. 8. *Erit, sicut somnium visionis nocturnæ, multitudo omnium, qui dimicaverunt contra Ariel, & sicut somniat esuriens, & comedit; cum autem fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit.* Tunc sane quamvis se multorum prius bonorum satietate oppleverint, sed postea somniasse se credent, eo quod citissime advolaverint omnia, ac nihil plus satietatis ipsi retinuerint, quam si re ipsa nihil habuissent. Hi sunt profecto, qui ad res visibiles attendentes, nitantur ab Eccl. c. 34. 2. *Quasi qui apprehendit umbram, & sequitur ventum, sic qui attendit ad visa mendacii.*

8 *Vita felicitas, thesaurus Lemurum.* *Prov. 10. 2.* Sic sanè sæpe in Scripturis dicuntur impiorum bona, quasi bonorum repræsentationes, & imagines, quæ omnia inutilia sunt, instar somniorum, & thesaurorum Lemurum, ad imaginem, & speciem lucentium, cum re ipsa carbones sint vilissimi. Nimirum; *Nihil proderunt Thesauri impietatis.* Ubi enim maxime opus est, minus opportuni sunt, ac ne sunt quidem.

Impii repente opulentissimi. *Lucianus.* Mitto alias temporalium bonorum cum somniis similitudinis rationes, inter quas una est, quod impii non pauci, artibus nescio quibus, ex tenui fortuna repente in opulentos evadunt, ut somnium ipsimet non veras divitias immissas sibi credant, de quibus in Timone Mercurius ad Plutonem, non minus scite, quam sapienter ait: *Ego tibi per multos commemorare queam, quib. heri ne obulus quidem erat, quorostum evenerit, qui ne ipsi quidem, opinor credere possunt, quin per somnium divites sint.*

Impii expergefacti in morte. Sed altera hujusmodi impios expergefaciendi ratio; mors. cum à corpore, quasi a crassis vaporibus somnium, & soporem afferentibus, resolvitur animus, evigilant impii, & vident se nihil præter insomnia habuisse, dum viverent. De hoc illud Psal. 75. 6. *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* & Job. 27. 19. Ubi mors cum duabus rebus oppositis comparatur, videlicet cum *somno*, & cum *vigilia*. *Dives cum dormierit, nihil secum auferet; aperiet oculos suos, & nihil inveniet.* De quo suo loco. De hac interim allegoria vide Ambros. Psalm. 75.

Vers. 9. Oculus, qui eum viderat, non videbit; neque ultra intuebitur eum locus ejus.

1 *Impiorum felicitas somnii. Somniantes vero tum ipsi impii, tum illorum admiratores.*
2 *Enallage. Locus pro incolis. Intueri attentionem affert.*
3 *Impiorum ruina multos expergefacit.*

3 *Duplex ostendi, & exponendi ratio.* Forte hæc est præcedentis similitudinis apodosis; nam potest dupliciter illa somnii similitudo tractari. Primo, ut impius dives, & felix comparetur cum dormiente, & somniante, & illius felicitas temporalis sit somnium ipsum. Quam exponendi rationem hactenus docuimus, cum qua nectatur sententia præsens, ut adhuc sit de somnio; *Oculus, qui* somnium *viderat, non videbit* iterum, &c. *Cajetan.* Sic accepit Cajet. & quidem relativum *eum*, indifferens est in Hebræo, ut vel ad somnium, vel ad impium referatur. LXX. Favetque Lectio Septuaginta, quæ relativum sustulit; *Oculus videbit, & non adjiciet.*

Secunda exponendi ratio. Secundo, ut ipse dives impius, illiusque felicitas comparetur cum somnio, at cæteri omnes, qui divitem suspiciebant, & affectabantur, dicantur somniantes, ut à quorum conspectu repente se subtraxerit impius, non secus atque somnium à somniante. Quam secundam interpretationem nunc indicant ipsa hujus sententiæ verba, videlicet fore, ut evanescente impio, plane omnes agnoscant illius fælicitatem, non veram, sed fucatam, & per somnium extitisse. Propterea ait; *Oculus, qui eum* impium *viderat*: nam ad impium referri Græci intelligunt, & fere Interpretes omnes; unico excepto Cajetano, & sequentia manifeste id probant, ubi de filiis impii non somnii agitur. Ergo qui impium cernebant, non cernent amplius, nam avolavit. Recte dissolutus est Hebraismus, quem retinuerunt Septuaginta. *Non adjiciet*, idest, non poterit videre iterum: nam ille ementitus splendor, & gloria rerum mundanarum in transcursu tantum, & raptim pascere potest oculos; neque enim possumus aliter, quam per transennam prætereuntes strictim aspicere florentem impium. *Hebraismus dissolutus.* LXX. In quo latet amplificatio quædam brevitatis fælicitatis impii, nam non in aliis, qui impium vident, sed in ipsa impii felicitate, causa est, quod illam videre per otium non possimus; illa quippe brevior, & inconstantior est, quam reliquorum hominum vita, aut conditio; nam qui semel illam viderit, videre iterum ipse non poterit. Ut sic verissime dictum sit ab Ecclesiaste; *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur*, quod nullus sensus per otium possit pasci, & saturari humana fælicitate. *Eccles. 1. 8.*

Neque ultra intuebitur eum locus suus. Posset per Enallagem accipi; Ipse non intuebitur locum suum. Sed quia de aliorum oculis sermo est, potius videtur accipiendum sine ulla figura dictum, *Locus suus*. Vatablus ex Hebræorum expositione; *Congregatio illa, in qua habitabat.* Tygur. *Homines sui Loci*, idest, sui oppidi, populares illius, quod nos dicimus eodem sensu. *Los de su Lugar.* Velut ipsi *Loco*, & sedi pristinæ det personam. q.d. apud neminem manebit impii fælicis memoria ulla, non apud homines, non apud illius domum, non apud illius domesticos. Videnda sunt quæ late disservimus super cap. 7. vers. 10. super id: *Non revertetur ultra in domum suam, nec cognoscet eum amplius locus ejus.* Hic tantum discrimen, quod verbum *intuendi Sur*, attentionem afferat, & observationem rei, quæ spectatur. Septuaginta dixerunt: *Non animadvertet eum locus ejus.* vertitur alias idem verbum, *Considerare*, aut de loco edito prospicere, & ita crescet sententia; Nemo poterit illum videre, etiamsi diligenter observet, & circumspiciat, etiam si ex loco edito contemplari velit. 2 *Enallage.* שור LXX.

Ubi observandum indicari à Sophar, non solum deludi impium divitem sua falsa fælicitate, sed etiam reliquos omnes, qui illum fixis oculis contemplabantur; nimirum qui aut zelo, aut æmulatione, aut invidentia, aut lucri, aut utilitatis spe, aut alia ratione illum admirabatur. Quippe omnes, instar somniantium, unica impii ruina, quasi ingenti sonitu attoniti expergefiunt. Hos omnes excitat, & præmonet Divina vox, ne falsitati intendant. Psalm. 61. 11. *Divitiæ, si affluant, nolite cor apponere.* Ubi eleganter observat August. ex verbo *affluendi*, indicari rationem, cur non sit *apponendum cor*, neque intendendum *divitiis*; nam fluunt, atque labuntur. quid enim est *affluere*, quam nimium fluere? quamvis omnis fælicitas, atque voluptas eum suavitate affluat, & illabatur, nonne fluit, nonne delabitur? Quamvis omnium rerum affluentibus copiis ditemur, at diutius uno, & eodem statu esse non possunt, & qui semel tantam rerum omnium affluentiam vidit, non videbit iterum. Sed peculiariter zelantes instituit eo loco David; *Ne Zelaveris facientes iniquitatem, quoniam tanquam fœnum velociter arescent.* Invidentes quoque Sapiens alloquitur Eccles. 5. 1. *Noli attendere ad possessiones iniquas.* Denique Salomon eos omnes, qui cum admiratione quadam, & voluptate fælicitatem impii videbant, instruit verissima illius opinione, & contemptu, cum semel, sæpeque repetit; *Vidi, & ecce universa vanitas.* Qui vero ambiebant hujusmodi falsorum, atque fallentium divitum gratiam, jam post somnium mendax expergefacti, videntur dicere. Isa. 28. 15. *Posuimus mendacium spem nostram.* atque etiam in domesticos, & familiares, qui participaverant opes impii, illud convenit Ag. 1. 6. *Qui mercedem congregavit, misit eam in sacculum pertusum.*

Vers. 10.

Vers. x. Filii ejus atterentur egestate, & manus illius reddent ei dolorem suum.

1 *Varia lectio, & expositio Atterere quid propria.*
2 *Vera lectio, & germana intelligentia. Ingens supplicium ab ignobilioribus vinci.*
3 *Quid propriè Egestas. Ingens supplicium mors negata miseris. Illustratus Ieremias.*
4 *Parens impius torquetur in filiis. Explicatus locus 4. Reg.*
5 *Manus pro actione. Dolor active, & passive. Seipsum lædit, qui lædit proximum.*
6 *Manus pro iniquitate, & violentia. Impii ipsi suum ignem accendunt. Illustrati Isaias, & Malachias.*
7 *Septuagintea lectio.*

1 PErgit nunc enumerare incommodà, & supplicia, quibus impius obruitur, cum semel cœpit illius felicitas declinare; imprimisque ponit filiorum miseram conditionem, in quibus parens ipse crucietur, & puniatur. Sed alii verbum illud *atterendi*, deducentes a radice *Ratsah*, quæ *placere*, aut *placare* significat, longe aliter vertunt. *Caietan. Tigur. Pagnin. Vatabl.* Caiet. & Tygurina post R. Mosch, & Abraham. *Filii eius placabunt pauperes.* Pagnin. & Vatablus, *Cogentur placare pauperes.* Se non video, quomodo hic sensus convenire possit cum re præsenti, nam hic describitur extrema impii, & universæ familiæ egestas, atque amissio bonorum omnium. Non magis placet Vatablus, nescio quam iracundiam in hoc loco excitans. *Complut.* *Usque adeo, (inquit) miseri erunt, ut cogantur placare iratos, tenuit fortuna homines.* Placerent potius Complutenses, qui ita etiam legunt. *Regia.* *Filii eius complacebunt pauperibus. Idest, tam pauperes erunt, quod et tam opus sit eis, alios pauperes placare, sive eis complacere.* Nescio quid etiam Regia obscurum legit; *Filii eius placabunt mendicos.* Erunt videlicet pauperiores pauperrimis, & miserrimis miseriores.

2 Sed profecto vulgatus cum Septuag. legit *Raesah*, quod est convertere, confringere, opprimere & quod est in Originali, *pauperes*, aut *egenos*, ipse suo iure vertit in abstractum, paupertatem, aut egestatem, atque nos etiam iure nostro possumus, è converso, abstractum per concretum exponere; *Vulgati defensio, & illustratio.* Atterentur, & opprimentur egestate; egeni qoippe, atque miseri, potentes erunt illos opprimere; vilissimi, & abjectissimi in illos sævient, & dominabuntur. Huc facit lectio Septuaginta, *LXX.* *Filios eius disperdant minores.* Nicetas; *Nicetas.* *Filiis eius necem, perniciemque afferant inferiores.* Ubi Chrys. observat; *Chrysost.* *Exploratum esse, hanc plagam esse illatam divinitus, cum deteriores melioribus dominantur, & robusti ab eis, quorum est abiecta conditio superantur.* *Divinum supplicium à minoribus superari.* Id quod parentibus viventibus, & videntibus ingentis supplicii est, filios miserrimos videre ab omnibus conculcari, nam tunc parentibus nihil spei relinquitur, cum neque sibi, neque filiis quicquam boni ex ruina, & calamitate relictum est.

Et quidem amplificatio vertetur hujus calamitatis, &
3 supplicii, cum non dici solum, filios impiorum occidendos, aut perdendos omoino, sed *egestate, & mendicitate atterendos*, & opprimendos. Nam vox originalis non solum significat *egestatem*, sed etiam quidquid ex illa consequi. & effici solet, videlicet maciem, & attenuationem roboris, & totius corporis imminutionem, & decrementum, *Fames, & macies ingens supplicium.* cum quis bonis omnibus, & facultatibus exaustis ad tenuissimam, & miserrimam fortunam devenit, & ad corporis habitum tabidum, & macilentum, sicut per hanc ipsam vocem dicit Jonadab ad Amon. 2. Reg. 13. 4. *quare sicut attenuaris macie fili Regis, per singulos dies?* *Que es esto que os vays consumiendo y secando a mas andar?* Quantus igitur parentum cruciatus, videre filios macie, & tabe torridos, atque animo, & corpore imbecillos, & nutantes. Hæc est enim illa ipsa Ieremiæ lamentatio Thren. 4. 9. *Melius fuit occisis gladio, quàm interfectis fame, quoniam isti extabuerunt consumpti à sterilitate terræ, manus mulierum misericordium coxerunt filios suos.* Quod videlicet quoddam misericordiæ genus videretur, filiis laborantibus, ubi non adesset panis, occurrere cum gladio. Sic Judith. 7. 17. dixerunt obsessi ab Holofernei. *Iam tradite civitatem in manum militia Holofernis, ut sit finis noster brevis in ore gladii, qui longior efficitur in ariditate sitis.*

Hæc igitur omnia ad parentem impium referuntur, ut in filiis suis torqueatur quid enim peccaverant illi, de quibus dictum est; *Adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti, parvuli petierunt panem, & non erat, qui frangeret eis.* 4 *Parentes in filiis cruciati. Th. 4. 4.* Huc refert Iustinus Martyr, quæst. 80. cum Elisæus 4. Reg. 2. iniuriam sibi illatam vindicavit in pueris. *Iustinus* *Qui (ut Iustinus ait) iniuriam in ea ætate ulcisci, qua propter ruditatem officii rationem non tenent.* Respondet Itaque Iustinus. *Quod voces ipsas pueri à parentibus suis edocti erant; quare puerorum clade parentes flagellavit. Illud enim Ascende calve, proscindendi per detractionem Eliæ assumptionis gratia proferebant, perinde ac si diceret, Abripiat te quoque spiritus, & in iuga montium invia, & inaccessa abiiciat, quemadmodum illum abiecit, ut itidem à te liberemur.* *Quorsum pueri ab Elisæo maledicti.* Huc profecto refert Chrysost. hom. 29. in Genes. c. 9. quod Noe scelus Cham iusta vindicta prosequuturus: maledicit non ipsi Cham, sed puero Chanaam. *Chrysost.* *Neque hoc (inquit) absque ratione factum est, quia pater non minorem pœnam, & cruciatum habuit, quam filius. Gravius enim est videre filios supplicio affici, quam si ipsi parentes iis fiant obnexii.* *Quorsum non Cham sed Chanaam maledictus à Noe.* Illud quoque graviter, & sapienter dictum est à Valerio lib. 1. cap. 1. scribente de Dionysio Siculo; *Tametsi debitas tot sacrilegiis supplicia non exolvit, dedecore tamen filii mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat.* Sed de filiorum propter parentum scelera suppliciis diximus non semel; dicemusque frequenter.

Et manus illius reddent ei dolorem suum. Quamvis in litteram primo aspectu videretur quadrare, non video tamen, quomodo in sensum convenire possit, quod alii referunt ad restitutionem alienorum bonorum: nam Cajetanus legit: *Manus eius restituent male partum.* Paguinus: *Manus illius reddet, quod rapuit.* Tygorina. *Manus illius restituent spes per vim ademptas.* Similiter & Vatablus; *Quod vi, & violentia eripuit pauperibus.* Clarius; *Reddent opes suas.* Hæc (inquam) interpretatio non convenit, nam demus, sic Deo volente, & providente, aliena bona reverti ad suos dominos, tamen illud non videtur effici manibus ipsius impii; perraro autem manibus filiorum; præsertim cum ii etiam describantur redacti ad extremam egestatem. Ergo sensus est manifestus, quem expressit interpres: *Manus illius*, quibus aliena bona rapuit: nam (ut dicit Nicetas) *Manus actiones sunt*: sunt enim instrumentum agendi: idest, ipsa illius scelera, & iniquitates, *reddent*, proprie convertent, reverti facient in ipsum *dolorem suum*. Active, *dolorem*, quem aliis intulit; violentiam, qua alios dolore fecit; robur, fortitudinem, qua alios oppressit nam hæc omnia complectitur vox originalis *doloris*, quæ tum significat iniquitatem, & pravam actionem, & sic vertitur *fortitudo*, *iniquitas*, *dolor*, active; tum etiam significat poenam peccati, & sic aliquando vertitur, *Luctus*, *sollicitudo*, & *dolor* passive.

Atque est illa voce *manus*, nescio quid violentiæ, & 6
iniquitatis, sicut scriptum est; *Iniquitatem manus vestræ concinnant*, idest, scelus conceptum mente, scelerate *Psal. 57. 3* etiam exequimini manibus vestris, & sanguinario cordi respondet non minus eruenta manus. Vides, ut unusquisque lædatur à seipso, immo & seipsum lædat, cum proximū lædit? nam sicut homo iubetur diligere proximum, sicut seipsum *Qui proximum lædit* ut quasi spe proprii lucri, & utilitatis allectus de proximo benemeriti studeat, & existimans sibi ipsi benefecisse; ita & deterretur a lædendo se ipso, nam malum, quod alteri infert, quasi reciprocatione quadam in ipsum revertitur, *& manus eius reddent ei dolorem suum*: ut qui pila ludunt, quo fortius mittunt in parietem, eo citius, & rectius retorquetur in ipsos, nisi dicas iniuriam in proximo illatam, *Hesychius* esse quasi lapidem in cælum ipsum, & in numen profectum *Matth. 25. 40.* qui in caput proiicientis recidat, sicut scriptum est Psalm. 7. 17. *Convertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.* Nam ille è cœlo doloris descensus symbolum est Dei iudicis retorquentis pœnam, & supplicium, ut bene observant eo loco Hesychius, ut illud verissimum sit, *Quod uni ex minimis meis fecistis mihi fecistis*,

Sed observandum, quidquid homo agat, aut cogitet adversus proximum, fore ut in ipsum convertatur: nam quod nunc de *manibus* asserit Sophar, de ipsis *pedibus* asseritur a David Psalm. 48. 6. *Iniquitas calcanei mei circumdabit*

dabit me. Si enim adversus proximum tuum, vel unum gressum feceris, *circumdabit te illa iniquitas*, & te prendet, & obsidebit arctissime: immo etiam si immotus corpore, at mente cogites, & moliaris malum, pendes pœnas, sicut scriptum est, *Confundantur cogitantes mihi malum*. Ergo *manus* hoc loco, quamcumque mentis, aut corporis actionem, & conatum intellige, & retributionem cujuscumque operis. Isa. 3. 11.

Psal. 34. 5. Manus, q. cumq; hominis actio

7 LXX. *August. Ambros.*

Sed vehemens est, atque ardens hoc loco lectio Septuaginta; nam legunt; *Ipsæ manus ejus succedant dolores* Augustinus. *Manus ejus succendantur doloribus*. Quod statim ipse exponit; *Operibus ejus crucientur*. Ambrosius; *Manus ejus urant dolores*, ut tum veritatem, & fidem de igne æterni supplici, & illius efficacitatem, tum etiam vehemens doloris supplicium impiorum, in hac etiam vita designet, quod per ignem significari solet. Quippe impij videntur suum rogum sibi struere, suamque flammam accendere, qua cruciandi sunt: atque illorum facinora materia videntur esse, quibus accedentur, in quem conjiciendi sunt, ignis sempiternus, ut ad hunc locum Sophar, videatur profecto respexisse (Isaias c. 50. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem*, (proprie, *accensores*; est enim quasi nomen perpetui cujusdam officii, quod in impios quadrat, qui suis sceleribus ignem sibi ipsis excitant; quo flammis sempiternis exurantur) *Accincti flammis*) proprie in Hebræo, *accincti laqueis*; supple, flammarum; quasi dicat, vos ipsis vestris manibus efficitis vobis ignea vincula, & vestros pedes in illa insertis) *Ambulate in lumine ignis vestri: & in flammis, quas succendistis*) id est, *Ite in ignem æternum*, qui vester dicitur, quod *paratus vobis sit*, propter vestra scelera. Illud enim *Ambulate*, judicis mittentis in supplicium est) *de manu mea factum est hoc vobis*. Quid hoc? nam dixerat illos *suis manibus* sibi succendisse ignem? Quomodo nunc dicit sua ipsius manu hoc factum esse? Sane. sed illa est Dei Judicis manus, & justa Providentia, ut conjiciantur impii in ignem suis illorum manibus succensum) Hinc sane intelligi potest justos ad diem Domini constantes, & lætos futuros, ut quos *flamma ignis, neque lædet*, neque tanget. Licet enim dies illa (ut Malachias ait) *Veniet succensa, quasi caminus*; at in illos tantum iste ignis sæviet, qui instar Babyloniorum illorum *succendentium fornacem*; stupa, & pice, ac pravis operibus non cessant nequitiæ instare; sibi enim profecto succendebant: nam *erupit flamma, & incendit, quos reperit juxta fornacem*: erant nimirum *stipula*, sicut idem Malachias subjungit. *Erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, quæ non derelinquet eis radicem, & germen*. At justos non *tanget ignis*, neque *contristabit*, *neque quidquam molestia inferet*.

Ignis symbolũ ingentis supplicii. Impij suum ipsi rogũ sibi cõponũt, & accendunt

Matth. 25. 41. Andada la carcel de la lumbre, y del fuego de las llamas que encys atzado. Ignis in lictum non tãdet justos. Malach. 4. 1. Daniel. 3. 48.

Vers. 11. Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, & cum eo in pulvere dormient.

1 *Ossa pro toto homine, aut potioribus corporis, & animi partibus. Compleri ad mercedem referri; Illustratus David.*

2 *Impius impœnitens. Ossa, mores, & consuetudines, ipsave senectus.*

3 *Adolescentia quid proprie. Quid occultum, & absconditum, Adolescentia tenebras amat; Illustratus David.*

4 *Impiorum medulla, Quæ vitia inveterata.*

5 *Peccata cubare, & excubare cum impio, non solum dormire, sed vigilare. Impiorum milites custodes sunt eadem cum illis catena alligati. Explicatus Moyses.*

6 *Dormire ad mortem. Peccata, quæ numquam dimittuntur in vita.*

7 *Adolescentia in libidinem, & voluptatem prona. Illustratus Salomon.*

8 *Impij juveniliter lasciviunt, & fervent. Explicata Sapientia.*

NOn constat, an hoc pertineat ad pœnam impii, an ad culpam. Si de pœna (quod mihi non displicet) melius cohærebit cum præcedenti sententia, eritque sensus, Præteritæ vitæ scelera impio ingenti supplicio rependentur. *Ossa* totus impius, universum illius corpus, quod prius voluptati indulserat, nunc incredibilis supplicio afficietur. Psal. 140. 7. *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum*. idest, nos ipsi adducti sumus in maxima discrimina, & Psal. 34. 10. *Omnia ossa mea dicent, &c.* idest, totus ego, & omnes mei corporis, atque animæ particulæ, potissimæ videlicet partes & solidissimæ pro toto corpore, sic igitur impius toto corpore, & omnibus corporis, atque animæ particulis dolorem sentiet, qui & ossa, & intimas ossibus medullas vorabit. Si vero *ossa* pro firmioribus corporis partibus, aut (ut Olympiodorus ait) *pro firmioribus animi partibus* accipias, sensus erit; Nihil est in impio tam firmum, & bene munitum, quod supplicium, & divina vindicta non frangat. Alii, pro *intimis partibus*; idest, Penetrabit supplicium, & pervagabitur usque ad ipsas medullas ossium. Hoc sensu Psalm. 108. 17. *Induit maledictionem sicut vestimentum, & intravit sicut aqua in interiora ejus*. idest intus, & foris dolebit, & cruciabitur. Cum *ossa*, vel infirmitatis, vel detrimenti alicujus partem capiunt, significatur ignens supplicium, & vis morbi vehemens. Psal. 101. 4. *Ossa mea, sicut cremium aruerunt*. Sic *implere* ossa, ad præmium, vel ad præmium, vel ad supplicium pertinebit; nam quod in fine operum, vel supplicii confertur, est veluti *plenitudo*, aut *complementum* præteriti operis. quod se habet instar mensuræ vacuæ, Illud etiam ad impij supplicium spectat, quod non solum penetrabit supplicium ad ossa, idest interiora impii, sed etiam hæc ipsa illius *ossa*, propter vitæ peccata non dormient secure, neque sinentur quiescere in sepulchro, sed refodientur ab hostibus, & ministris Divinæ justitiæ, q. d. erit pii sepulchrum profanum, & ignobile; hæc enim est illa *ossium* comminatio, & pœna Jerem. 8. 1.

1 *Duplex exponendi ratio. Ossa pro toto homine.*

Ossa firmiores corporis partes. Olympiod.

Vide quæ de ossib. dicenda iterum nobis erunt, c. 30. vers. 30. & c. 33 vers. 19. Impiorum ossa non quiescere.

Si vero de culpa, nunquam per pœnitentiam deleta nunc loquatur, describitur profecto impius impœnitens, quæ est Græcorum, & Latinorum frequentior interpretatio, Gregorii, Olympiodori, Philippi; Intime illis adhæsit peccandi licentia, & impunitas, & quo semel sunt imbuti in adolescentia, servarunt odorem diu, usque ad senectam, usque ad mortem. *Per ossa*, mores, & consuetudines pravæ; quæ, ut Caietanus dixit, *corporis vitam sustentare videntur*; nam singula opera per se considerata, velut caro, mollia sunt; at consuetudo, & habitus duriores sunt, & firmiores, instar ossium. Eleganter Gregorius; *Dura in eo pravitatum consuetudines, atque quotidie duriores existunt, & usque ad mortem perdurant*. Philippus quoque fere in eandem rem, *Ossa ipsam senectutem non est absurdum intellexisse, quibus veternositas annorum, & duritiea senij significatur* Hæc igitur *ossa implebuntur vitijs adolescentiæ*, id est nõ secus, quam ossa medullis plena sunt quibus nutriuntur, humectantur, & conservantur; ita mores impii, jam inde ab adolescentia, iisdem vitiis creverunt, & conservati sunt usque ad senectam. *Vitijs adolescentiæ*. Simplex in Hebræo, vox, *impleta sunt occultis*; quæ vos ad peccata, & adolescentiam refertur, & quidem *adolescentia* dicitur in Hebræo, quasi abscondita, & occulta; & *puer* quasi absconditus; & *virgo*, quasi abscondita, vel occulta; de quo videndus omnino Hieronymus Isaiæ 7. super id. *Ecce virgo concipiet, &c.* ubi ex Septuaginta, Aquila, lingua Punica, & quibusdam Scripturæ locis aperte ostendit nomen Hebræum utrumque significare, videlicet, *adolescentiam* aut *virginem*, & *absconditum*, vel *occultum*. Ratio, & analogia hujus nominis est, quod *Virgo* (ut ait Hieronymus) *Non pateat virorum aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit*. & quod *puer* ea ætate contineatur domi, quasi absconditus, & externis laboribus, & exercitiis nondum expositus. Tum etiam quia *juventus* obscura est, & difficile cognoscitur, ut dicetur infra Sic in titulo Psalm. 9. *Pro absconditis*. Hieron. Isa. 7. testatur cæteros interpretes legisse. *Pro arcanis*; & ipse Hieron. ex Hebræo vertit, *Pro juventutibus Occulta* quoque de peccatis dicuntur, atque illis potissimum, quæ adolescentioribus magis propria, & familiaria sunt; nam quæ occulta sunt, tenebras amant, & *lucem oderunt*, ne à *lumine manifestentur*. Psal. 43. 22. *Nonne Deus requiret ista? ipse enim novit abscondita* (peccata, scelera) *cordis*. Psal. 25. 4. [*Et cum iniqua gerentibus*] proprie ex Hebræo; (*cum occultis*,] vel cum occultantibus se (*non introibo* & Psal. 18. *Ab occultis meis*) a meis peccatis *munda me*. Cõjunxit etiam utrumque David, nimirum *occulta peccata* cum *adolescentia*. Psal. 89. 8. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, sæculum nostrum* prop. occulta nostra; sæculi præteriti peccata; prioris ætatis, & adolescentiæ errores. Hierony. *Negligentias nostras*. At quinta editio, ut ipse Hierony. testatur, interpretatur, *adolescentiam*. Addit vero Hieronymus; *Miror cur Septuaginta voluerint Halumen, idest, adolescentiam, negligentiis, & erroribus, seu ignorationibus, sæculum dicere: nisi forte quod in sæculo,*

Frequens Græcorum, & Latinorum expositio. Ossa inveterati mores. Gregor.

Philipp.

3 *Adolescentia & virginis nomẽ, & etymologia. Hieron*

Titulo. Psalmi noni. Occultũ ad peccata referri. Io. 3. 19. 20. 1. Cor. 3. 14. Ephes. 5. 6. 1. Thes. 5. 5

Hier. Epist. 139. ad Cyprian. tom. 3

in saeculo; & in vita hujus tempore vitia comitantur. Sed respondere possumus pro Septuaginta, ab eadem radice dici *saeculum*, quasi occultu, quod res ætatis præteritæ frequenter occultæ sint, & ignorentur, & recte *adolescentia*, aut *saeculum*, idest, sæculi prioris errata dicuntur peccata, & negligentiæ nobis occultæ, & oblitæ, aut ignoratæ, sed tamen dicuntur alluminari, & clare cognosci à Deo; nam hujusmodi adolescentiæ perturbationes, & errores difficiles esse ad cognoscendum, Salomon testatur Prov. 30. 19. *Tria* (inquit) *sunt mihi difficilia, & quartum penitus ignoro, viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio maris, & viam viri in adolescentia.* Sic Mitio ille senex Æschinsi filium, ne se celaret aliquid, assuefecisse ait; contra ac solent adolescentes alii.

Septuabinta desensi, & illustrati.

Ter. in Adelp. Act. 8. scen. 1.

——— Alii clanculum
Patres, quæ faciunt, quæ fert adolescentia
Ea ne me celet, consuefeci filium.
Nam qui mentiri, aut fallere insueverit patrē, aut
Audebit, tanto magis audebit ceteros.

Adolescentia igitur occulta est, & tenebras, & occulta amat, & male proinde audit. Quare quod noster dixit; *implebuntur vitiis adolescentiæ*, brevius dixerunt Septuaginta; *impleta sunt juventute ejus.* Nos; *Lleno toda via de sus mocedades*; Plena dilectis juventutis, & ignorantiis.

4

Hipp. de alim Gal l. 5. de fa. cuer. nat. sap ule. Quivis Arist. vi deatur negare lib. 2. de part. animal. c. 6.

Et vero notandum est, cum bene habent *ossa*, plena esse medullis, aut medullato succo, quo ossa ex Hippocratis, & Galeni sententia, nutriuntur: tunc bene habet homo, & viget viribus, atque firma, & integra corporis constitutione. Ergo dum dicitur impius, habere *ossa plena vitiis adolescentiæ*, vitia dicuntur esse instar medullarum; atque peccata esse, velut alimentum ossium, ac nunquam non impium vigere in sua illa peccandi licentia, & impunitate; quare quamvis ætate, & corpore, senex centum annorum sit, exhaustus, confectus, & aridus, sed quod ad vitia attinet, adolescens semper, integer, plenis ossibus. Denique quidquid dici de medullis potest, id in impio transferendum ad peccata, & peccandi vires, & consuetudinē; nam si hæc sunt in illius medullæ profecto medullitus amat iniquitatem; hæc in illius medullis, ac visceribus hæret. Quæ autem in ossibus inclusa sunt, in corde, & animo sunt, & in summa cura; &, sicut medullæ videntur esse optima animalis pars, *nam quod optimum est, in medullis natura recondit*, ita & impius optimum, ac suavissimum sibi ducit peccatum: & sicut justus in corde *abscondite eloquia Dei*, & intimis visceribus impressa conservat, *ut non peccet*, Ita impius mandatorum Divinorum oblivionem, & contemptum recondit in corde, & in medullis, ut impudentius peccet: Sic sane Metrodorus apud Ciceronem: *In medullis, visceribusque omne bonum condit natura.*

Psa. 118. 31.

Cic. 5. Tusc.

5

Hyperbol. Impiorū affectus ad scelera

Et cum eo in pulvere dormient. Per Hyperbolem; Etiam cadaver ipsum comitantur vitia, & peccata, quę vivens amavit. Vere etiam; nam peccata, & peccati affectus nunquam deserit damnatos, & cū æterno supplicio vindicentur, nunquā tamen satis elui poterunt. *Dormiunt*, ergo cohabitant, quiescunt simul, quasi sub eodem sepulchri tecto, in eodem Lecto; non solum *opera eorum sequuntur illos*, sed cohærent arctissime. Eadem translatione dictum videtur Deuteron. 29 20. *Sedeant super eum omnia maledicta, quæ scripta sunt in hoc volumine.* Ubi, *sedere*, idem est, quod cubare, requiescere. quare legunt Hebraizantes omnes; *Cubabunt cum eo.* Septuaginta; *Adhærebunt juxta eum, & simul cum eo dormient.* Simile id, quod in Genesis 4. 7. ad Caim dictum est: *Si bene egeris, recipies: si autem male, statim in foribus peccatum aderit*; videlicet, *peccatum tuum* ad fores domus tuæ, idest, sepulchri accubabit, dormiet, excubabit; ut cum in extremo judicii die resurrexeris, statim te comitetur, & deducat ad Judicis tribunal, atque meritas de te pœnas reposcat. Quo enim alio modo *peccatum in foribus adesse* poterit? Si de extremo judicii die accipiendum est, uti accipit Chaldæus legens: *Si non bene egeris; in diem Judicii peccatum servatum est:* sic igitur peccata cum impio *in pulvere dormiunt, & ad sepulchri fores* cubant, & excubant. de eo enim, quod quis dum vivit, semper amaverit, dicere solemus, cum illo ipso esse consepultum, & neque morte quidem dividi potuisse.

Peccata æterno supplicio nunquā satis punita.

Apoc. 14. 13 Sedere quid.

רבץ

Peccata hominem impium ad judicis tribunal comitantia,

Hæc est illa *Rubigo*, scoria, sordes ollæ, de qua Ezech. 24. 6 *Væ civitati sanguinum; olla* (hæc ipsa est civitas multis peccatis plena, & coinquinata) *cujus rubigo in ea est, & rubigo ejus non exivit de ea.* Sunt enim reliquiæ sanguinum multo igne exustæ, & agglutinatæ parietibus ollæ, ut difficillimo negocio defricari, & extergi possint. Communiter sequentes textum Hebræū legunt; *Spuma ollæ non exivit in ea.* Est enim fœculenta ollæ spuma, quæ sursum ascendit, & ebullit manifesta, & si nimium coquatur, exuritur tandem, & agglutinatur ollæ, & cum ea dormit.

Paguin. Regia. Vatablus Tygur.

Sic vero *dormiunt*, & consopita sunt peccata, quemadmodum canis, aut Leo dormiunt, uterq; enim vigiliæ, & excubiarum symbolū est; ille quod excubitoris, & custodis munus obeat, & levis somni sit; hic vero, quod apertis oculis dormiat, & dum dormit, propter brevitatem palpebrarum, vigilantis habitum præferat. Quare illud *adesse* Genesis 4. 4 est proprie ex vi originalis, cubare, seu accubare, ut bestiæ cubare solent, & Leo etiam, unde Genes. 49. 9 dictum est; *Accubuisti ut Leo.* Vides igitur sic cum impio *dormire peccata in sepulchro*, ut vigilent etiam, & præsto sint comitatura impium cum primum è sepulchro surrexerit, & ad judicium steterit. Indicatur igitur impiorum corpore, & anima gravissimus cruciatus. Quid, *quod etiam* peccata velut milites, & satellites impius comitantur, & inter illa, tanquam *inter milites*, dormit impius *vinctus catenis* plurimis; nam peccata sunt, veluti satellites, & comprehensores impii, qui illum semper comitantur usque ad conspectum judicis, sicut scriptum est; *Comprehenderunt me iniquitates meæ*, vinctos autem solere olim cum ipsis militibus custodibus eadem catena colligari, alio loco exposuimus.

Canis, & Leo vigilia symbola.

רבץ

Ps. 39 13. Vincti alligati custodibus.

6

Obstinata peccandi licentia.

Sed præterea illud hac dicendi formula significatur, non prius cessare peccata, quàm vitam; q. d. peccandi licentia, & impunitas vivente impio vivit, non prius finitur, aut moritur, quàm moriatur ille: eodem lecto * dormiunt, eodem pheretro efferuntur. Nam *dormire* hoc loco mortuorum est: & *dormire in pulvere*, cadaverum sepultorum. Unde dicuntur Psal. 87. 6. *Dormientes in sepulchro.* & aliis locis; *Dormire cum patribus.* Quare ad mortem tum vitiorum, tum ipsius impii dictum videtur, sicut supra cap. 3. 17. dictum est, mortem corporis afferre etiam finem tumultibus, & iniquitatibus impii. *Ibi impii cessaverunt a tumultu.* Vide quæ ibi diximus.

* *El pecar, y la vida a la par se les acaba, y à ambos los entierrā en un ataud.*

Alii per Ironiam dictum intelligunt, ut neget voluptatem permansuram cum impio, quasi diceret; scilicet voluptas comitabitur mortuum impium. minime sane, nam illum deseret; nec pernoctabit cum eo tantum, in die vitæ illi aderit, noctu fugiet, & discedet ab illo. Sed præstat, quod diximus.

Ironia.

7

Quæstiuncula. Olymp. Ter. in Adelp.

Sed cum dixit Sophar, *Vitia adolescentia*, significacat ne peculiaria aliquā vitia, an peccatum, & scelus quodcumque? Certe Olympiodorus intelligere videtur, turpem libidinem, in quam videtur esse proclivior adolescentia sicut nuper adductus Comicus hæc ipsa dicebat esse, *quæ fert adolescentia*. & ad eandem rem ille alius refert tenebras illas, & occulta, quæ cum adolescentia conjuncta sunt.

Adolescētia in libidines prona.

Istoc illecebrosius fieri nihil potest, Nox, Mulier,
Vinum homini adolescentulo.

Cic 5, de Offic. Arist. 8. Eth. c. 6.

Hæc enim est illa Philosophorum communis vox; *Adolescentiam tollendam esse à libidinibus.* & illud Aristotelis; *Adolescentium vitam in libidine, & perturbatione consumi, atque sædum amorem esse propensos; magna enim pars sædi amoris in perturbatione, & voluptatem ponitur.* Atque hæc eadem est illa impura nequitia, de qua Poeta dixit;

Ovid. 1. Faust.

Nequitia est, quæ te non sinit esse senem.

Ego tamen non unum adolescentię vitium, sed vel omnia, quæ plurima sunt, vel in universum illa peccata, quæ cæca, & flagrante cupiditate perpetrantur, prętertim unius voluptatis studium, quod in adolescētia vigere solet intelligenda existimo: nam simul cū fervente ætate æstuat Ira, ardet Cupiditas, tumet Superbia, comportat Gulositas, ruit præceps Ignorantia, & in nulla re Voluptatem non quærit: quia (ut Ambr. dixit super Job 13.) *Tū maxime calor corporis fervet, & æstu sangui-*

Adolescētia quæ vitia peculiaria.

Ambros.

sanguinis vaporantis ignescit. Quare delectationis, & voluptatis studium tamen videturSalomon exprobare juveni. Eccl. 11. 8. *Lætare juvenis in adolescentia tua, & in bono (jucundo, & voluptuoso) sit cor tuum in diebus juventutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum, &c.* & deinde vers. 10 *Aufer iram à corde tuo, & amove malitiam a carne tua. Adolescentia enim, & Voluptas vana sunt*. Ubi per *iram*, intelligit quamcumque vehemẽtem, & effrænatiorem animi passionem, & perturbationem, quæ propter fervorem sanguinis in adolescentia facilius, & vehementius excitatur. Diximus etiam eo loco, per *malitiam carnis* significari, non solum turpes actiones, sed etiam, quæ Apostolus vocat, *opera carnis*, quæ numerantur Galat. 5. Sic quoque ad voluptatem videtur tandem retulisse Horatius vitia juventutis.

Horat. in Arte Poet.

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris.
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

Aristot.

Nam ex studio voluptatis videtur, omnino nasci, quod cito amicitias adolescens mutet, ut Arist. superius adductus docuit, *Juvenum* (inquit) *amicitiæ ob voluptatem constant; vivunt enim cum affectu, & id maxime sequuntur, quod est sibi ipsis jucundum, & præsens, & simul cum eo, quod ipsos afficit voluptate, amicitia ipsa mutatur: quapropter amant, & cito desistunt, eadem die propositum sæpe mutantes*. Non aliter profecto Ambrosius de interpellatione Job lib. 10. cap. 7. de peccatis adolescentiæ agens, ea omnia illecebrosis delitiis claudere, & complecti videtur. *Habet* (inquit) *pueritia innocentiam, senectus prudentiam, ipsa vicina adolescentia juventus bonæ existimationis intuitum, & verecundiam delinquendi. Adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delitiis*.

Ex studio voluptatis sæpe mutari amicitias. Ambros.

Adolescẽtiæ descriptio.

8 Vides igitur, quæ sint peccata, quæ impio tribuat Sophar, omnis voluptatis juvenilem quandam, & cæcam cupiditatem, atque ardens studium præsentium bonorũ, quod vel ipsi impii de se testantur Sap. 2. 6. qui se ipsos cohortabantur; *Venite ergo, & fruamur bonis, quæ sunt, & utamur creatura, tanquam in juventute celeriter, &c. Ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors*. Atque hanc ipsam voluptatem in *opprimendo justo, & non parcendo viduæ* sibi proponunt. Non alterius, *quam lætitiæ*, idest, vanissimæ voluptatis vestigia consectantur, aut relinquunt? Quæ enim in peccatis alia ratio boni esse potest, quam species quædam voluptatis, & delectationis, à qua abest honestas, & vera utilitas? Sic superius vers. 3. *Canticum, & gaudium Hypocritæ* tantum commemoravit. Sic Christus, *gaudium* tantum *mundi* indicans, quicquid habet mundus complexus est; *Mundus* (inquit) *gaudebit*. Sic tantum in sequentibus, *dulcedinis*, & voluptuosi gustus meminit.

Impii juvenili cupiditate voluptatis ascivientes.

Voluptatis, & gaudii nomine mũdi bona comprehensa.

Jo 16.20.

Vers. 12. Cum enim dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua.

1 *Peccatum cibus dulcissimus impii. Avaritia, & Ambitio. Venter impii æstuans. Importunissimi homines apud Aristotelem, illustratur Ecclesiasticus.*
2 *Turpis libido atque gulositas.*
3 *Os impii quod.*
4 *Malum quid in sacro sermone. Voluptatis vis comparatur cum serpente, & meretrice.*
5 *Abscondere sub lingua quid. Illustratus David.*
6 *Serpentes gulosi Symbolum pravæ linguæ, & pravæ voluptatis.*

ILla *adolescentiæ* peccata, quorum nomine diximus intelligi vehementem animi cupiditatem, & juvenilem libidinem omnis voluptatis, nunc describit sub ratione rei dulcissimæ, quam summa voluptate percipimus, simulque describit impii occultas artes, & fraudes Hypocritæ ad nocendum. Ergo tum hac sententia, tum sequentibus, introducit impium, tanquam gulosum, atque voracem; & quæ summa aviditate voravit, paulo post fœdissime vomentem; Qui, (ut Sapiens ait) *Comedit panem impietatis, & vinum iniquitatis bibit*; neque comedit tantum, sed semper appetit, semper famescit. de quo id est, *Duo genera abundant in peccatis* (id est, multorum peccatorum fons, & origo sunt. *Anima* (ventriculus, stomachi appetentia) *quasi ignis, non extinguetur, donec aliquid glutiat* stomachus videlicet non famescens, & ardens fame, quam ignis, qui nisi devoret, & depascatur multam materiã, continuo extinguitur, & tunc demum videtur contentus, cum multa illis nutrimenta subministraveris. En *animam*, aut *stomachum* impii æstuantem, atque ardentem cupiditatibus, & non quiescentem donec desideratis potiatur. Quare eleganter Aristoteles eos, qui beatitudinem in voluptate collocarent, appellat *homines importunissimos*. Quod cũ de quacumq; cupiditate verum sit, at de avaritia, & ambitione peculiariter dici potuit: nam hujusmodi impius numquã sibi statuit peccandi finem: videntur enim hæ cupiditates *simul cum illo dormire in pulvere*. Sicut Septuag eo loco legunt; *Non extinguetur, donec deglutiatur*, vel *donec consumatur*: Non enim prius extinguitur prava libido, & sacra voluptatum fames, quàm consumatur, & commoriatur ipse impius. Secundum vero genus, quod *in peccatis abundat* est, *Homo nequam in ore carnis suæ, nũ desinet, donec incedat ignem*. Quod sive in communi, non jam sub nomine, & metaphora (stomachi,) sed sub metaphora *oris*, & *faucium*, intelligas, sive peculiariter de vitio gulæ, aut turpis libidinis, ad idem recidit. Exprimitur enim, quanta voracitas, in universos enim illud quadrat. *Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*: Nam cum omnes unicam voluptatem, atque peccatorum dulcedinem appetant, gurgites sunt, & helluones spurcissimi voluptatum, nati abdomini suo, non veræ laudi, non gloriæ, non fruendo Deo. Sed jam ad sententiam ipsam Sophar.

Impius vorax, & vomens.

Prov. 4. 17.

Eccle. 3. 23.

Stomachus impii ardẽs.

Voluptarii & ambitiosi sũt importuni. Lib. 1 Eth. c. 5.

LXX.

a

Impii voraces. Philip. 3 19.

3

Cum enim dulce fuerit. Septuaginta proprie ex Hebræo *si dulcuerit*. Si semel (inquit) peccati dulcedine demulceatur, &c. *In ore ejus*. Philippus ad os externum restringit, quod prava loquitur. Gregorius ad solum internum, *Es* (inquit) *est iniquitas suavis in mente; os quippe cordis cogitatio est, de qua scriptum est, Labia dolosa in corde, & corde locuta sunt mala*.

LXX Philip. Gregor.

Ps. 11. 3.

Sed præstat in communi accipere, *Os*, animum, cor, appetitum pravum, & facultates illas omnes externas, aut internas, quæ voluptatibus cupiuntur.

Os, pro facultatibus, quæ voluptatem percipiunt.

4

Malum. Philippus de peccato oris: *Dulcia* (inquit) *mala sunt impio blasphemia, & cætera oris peccata, sicut justi faucibus dulcia sunt eloquia Dei*. Chrysostomus, de faucibus, & *rationibus circumveniendi*. Gregorius de *malo* in genere. Favet nomen originale, quod etiam de nequitia in genere dici solet quamquam frequenter dicitur de afflictione, confractione, contritione, & de violentia, quæ proximo infertur, de qua dictum est Genes. 6. 5. *Videns Dominus, quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum*. Ubi nomen *Malitiæ*, & *Mali*, est ab hac ipsa radice, & significare videtur vim, & Tyrannidem, quam potentiores in pauperes, & infirmos exercebãt. Quare quamvis de *malo* in genere; sed peculiariter de iis, quæ sunt contra proximum, accipiendum videtur, videlicet, de iniquitate, rapina, alieni tori violatione: ut ex simili etiam loco Psalm. 9. mox subiiciendo constare poterit. Ergo impius gustata semel peccati dulcedine, *Abscondet illud* * *sub lingua sua*, idest, peccati voluptas semel percepta inescat, & detinet impium instar ejus, qui dulcedinem gustatam non statim devorat, sed prius versat, & tractat in ore: quare impius non facile dimittit pravam voluptatem, vel (si sic loqui liceat) impium non facile dimittit prava voluptas. cujus vis maxima est, ut Arist. dixit lib. 2. Ethic. c. 3. *Voluptatum blanditiis deliniti ad agenda omnia, quæ prava sunt, impellimur, & dolorum cum admoventur faces, a recte factis deducimur. Itaque Platonis sententia institutos esse omnes oportet, jam inde a puero, ut lætemur bonis rebus, doleamusque contrariis*. Id sane, si ut homines, non ut pecora, vivere debemus. nam verissima est illa Senecæ vox; *Voluptas bonum pecoris est*. Voluptatis autem illecebras, fraudes, Tyrannidem, eleganter descripsit Clemens Alex. 1. Stromat. sub nomine meretricis illius, quam Prov. 7. 5. 10.

Philipp. Chrysost. Greg.

רעה

Malũ, de Tyrannide, & violentia.

* *Hazg ed mal, y ia boreaſe en el.*

Voluptatum vis maxima.

Sen. Epist. 92.

Clemens.

pro-

proponit Salomon; *Quæ verba sua dulcia facit, præparata ad decipiendas animas procaci vultu blandiens.* Hanc igitur voluptatis dulcedinem impius *abscondit sub lingua*, versat, & detinet in ore, postquam semel degustavit: nam nisi peccato, & voluptati initio statim intercluseris aditum, difficile te ex illis expedies. Propterea Gregorius Nissenus Hom. 4. in Eccles. ait *Serpentem* in Scriptura nominari voluptatem, cujus si caput semel subeat rimam aliquam, universum, deinde corpus ingrediatur: *Qui vitii* (inquit) *initium admisit, totam in se simul admisit bestiam.*

Voluptati intercludendus aditus. *Nissenus.*

Sed ex Psal. 9. 7. hujus quoque loquutionis *abscondendi sub lingua*, sensus alius elici potest. *Cujus os maledictione plenum est, & amaritudine, & dolo* (amaritudine inquam, nam quod aliis amarum est, sibi dulcescit) *sub lingua ejus, labor, & dolor* non quidem ut alii accipiunt, *sub lingua*, idest *in corde*; sed *sub lingua*, abscondit dolorem aliis inferendum, idest, occulte tractat, quomodo aliis noceat. Propterea enim sequitur; *Sedet cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem. Qui enim* (inquit hoc loco Gregorius) *non aperte mala, quæ cogitat, ostendit, laborem, ac dolorem eorum, quorum mortem appetit, non in lingua exerit, sed sub lingua premit.* Hi nimirum cum venenati serpentes sint, sed hoc tamen a serpentibus differunt, quod non gestant venenum in linguæ cuspide, sed (ut ait David Psalm. 139. 4. *venenum aspidum sub labiis* (sub lingua) *eorum.* De quibus quoque scripsit Salomon Prov. 10. 18. *Abscondunt odium labia mendacia*, quamquam & allusionem esse ad serpentum venena, colligi potest ex eo, quod probati auctores tradunt, animalia venenosa habere venenum in vesica quadam subtus linguam, quæ cum mordent, rumpitur, morsisque corporibus insigunt.

Vatablus. Genebr. *Greg.* *Serpentũ vesica sub lingua. Merc. de venenis.*

6 Et illud peculiare etiam ex venenatis serpentibus ad impii similitudinem, atque loci illustrationem trahi potest, quod sicut impii gulositas hic describitur, & in proximo lædendo voluptas quædam incredibilis, ita serpentes gulositati, & ebrietati dediti sunt; sic enim scribit Aristoteles. *Serpentes omnium maxime animalium cupediæ dediti sunt, vini etiam sunt incontinentes.* Idem quoque ad idem refert figuram linguæ serpentinæ. *Ad saporum* (inquit) *gustatum serpentes, atque lacerti linguam habent longam, & bifidam, propter suæ naturæ cupediam.* Ergo in lingua, aut super linguam, illud esse dicitur, quod dicitur publice omnibus; *sub lingua* autem, quod non nisi paucis, & occulte tractatur, aut quod sub pacificis, & blandis verbis occultatur. Hæc igitur sunt sævissimorum Tyrannorum occulta consilia, & exquisitæ deliciæ, quomodo aliis perniciem per insidias, & fraudes afferre possint. Sic eleganter eo loco Theodoretus, *Fraudes nectit, mala struit, insidiis in pauperes pro vita, & deliciis habet.*

Serpentes gulosi, & ebriosi. *Arist. de hist. anim. l. 8. c. 4. & de partib. l. 2. c. 17.* *Serpentis lingua.* *Sub lingua, quod per insidias fit.* *Theodor. in Catena Barbari.*

Vers. 13. Parcet illi, & non derelinquet illud, & celabit in gutture suo.

1 *Impiorum ficta lachryma, & simulata pietas erga pauperes. Crocodili lachryma. Illustratus semel, & iterum Sapiens.*
2 *Impius excusator sui, accusator aliorum.*
3 *Impii mora in peccatis. Quid Celare.*
4 *Ardens impiorum affectus.*

1 POtest hæc sententia accipi dupliciter: primo, ut sit præcedentis expositio; cum enim diximus, *malum abscondi sub lingua*, esse ita occultari, ut blandis, & pacificis verbis videatur impius delinire pauperes, quorum sanguinẽ exorbere cupit, nunc cujusmodi sint ea verba fallacissima, exponit. *Parcet illi* Parcere se simulat, misericordia miserorum tangi. *Parcere* enim in Scriptura miserentis, & compatientis esse solet; solet, enim impius aliquando habere Crocodili lachrymas, & viso pauperes lachrymari, quem mox devoraturus sit & simulare etiam pietatem Hyenæ, quæ dicitur humanum sermonẽ imitari, ut evocatum, & allectum hominem invadat. Rei hujus, & incredibilis cujusdam sævitiæ figura extitit Joab 2. Reg. 20. 9. qui occurrenti Amasæ dixit: *Salve, mi frater, & tenuit manu dextra mentum Amasæ non observavit gladium, quem habebat Joab; qui percussit eum in latere, & effudit intestina ejus in terram. Dextra* (inquit Gregor.) *mentum tenere, est quasi ex benignitate blandiri, sed sinistram ad gladium mittit, qui latenter ex malitia percutit. De quo scriptum profecto est; Os lubricum operatur ruinas.* idest, mollia verba impii occultare solent cor machinans dolos, & perniciem. Quæ sicut in re lubrica solet homo simplex, & secure incedens labi, & cadere, ita hujusmodi verbis lubricis, & deceptoriis impiorum, quasi commiseratione, & blanditiis plenis solent capi, & corruere pauperes, & sicut nuper dicebamus de Crocodili lacbrymis, ita nunc quoque impii similes sunt Crocodili *ore lubrico.* Nam ut Ælianus scribit; *Ad comprehendendos homines, aliasve bestias Crocodilo hæc est malitia, ut qua noverit eos, in flumen descendere ad aquationem, vel ad conscensionem in naves, viam ore, quod quidem ipsum multa compleverit aqua, de nocte madefaciat, præcipitem efficere studens, quo faciliorem sibi captu prædam reddat. Ii sane, quoniam lubricum gradum sustinere non queant, præcipites aguntur, & Crocodili impetu corripiuntur, & devorantur.* Videa igitur in hoc exemplo, (os lubricum operari ruinas.) Est enim in eadem apposita similitudo a Salomone eodem capite; *Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata. Ubi pro labiis tumentibus.* sunt in Hebræo, *labia ardentia*, quasi dicat: sicut non est valde æstimandum vas testaceum, & luteum, etiam si deargentatum sit; nam tale argentum junctum cum luto, tamquam sordidum habendum est; sic sane sunt plerumq; impiorum verba, quæ pauperibus promittunt aliquid magnum, & pretiosum, sub quibus tamen nihil, nisi lutum, & dolus subsunt. quantumvis ampullas, & tumentia verba proferant, quantumvis *Labia ardentia*, idest splendentia gestare videantur. Argentum datum cum dolo, tanquam testa reputandum. Hoc igitur modo videtur impius *pauperi parcere*. Alii pronomen *illi*, ad ipsam iniquitatem & malum absconditum sub lingua, ita referunt. *Impius parcit suæ iniquitati*, ita ut quamvis agnoscat, se male egisse, tamen sibi ipsi ipse parcat, & mitius agat, & mille modis suum peccatum excuset, & extenuet. Sic solet impius esse judex severissimus pauperum, sed indulgentissimus, at diligentissimus procurator sui juris, suæque causæ.

Impius habet Crocodili lachrymas, & voces Hyenæ. *Gregor.* *Prov. 26. 28.* *Impiorũ os lubricũ simile Crocodili.* *Ælian. li. 10. c. 29. Crocodili astus.* *Magnifica impiorum promissa.* 2

3 Nihilominus existimo haud sententiam secundo sic accipi, ut sit quasi expositio præcedentis, & perstare adhuc in eadem translatione, & descriptione gulositatis impii, *Nam malum abscondit sub lingua, & parcit illi*, idest, parcius agit cum peccato, non statim transmittens, neque deglutiens, aut elabi sinens, *derelinquens ve illud; sed celabit in gutture suo*; Proprie ex originali *prohibebit*, aut continebit, aut detinebit, ne facile dilabatur. *In gutture*; proprie, intra palatum, vel, in medio faucium: nam vox originalis significat instrumentum gustatus, guttur, palatum, fauces, nam in his gustus percipitur.

Impius quomodo parcat peccato, & voluptati. עָנַע חֵךְ

4 Quamvis autem lectio Sept. videatur hoc loco contraria, sententia tamen est eadem; legũt enim cum negatione; *Non parcet ei*; idest, non parce, & moderate aget cum iniquitate, sed ardenter, insatiabiliter sũmo studio, quod Catenæ auctor sic explicat; *Cupiditate immoderata, atq; insatiabili scelus complectitur; non secus quam suavem quempiam cibum in faucibus continebit. Hoc est cum acerbe perniciem alteri machinatus fuerit, tunc demum ad agendum aggreditur.* Hęc est illa impiorũ *acceleratio*, ad peccandum de qua Ps 13. 4 idest, præceps quidam Impetus in scelera. Sicut Jer. 8. 6. scriptum est; *Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in prælium.* Hæc illa *insaniens libido erga amatores suos, prostituta anima* Ezech. 23. 5. 7. 9 Hic ille altissimus, & profundissimus recessus a Deo, de quo Isa. 31. 6. ait, *Convertimini, sicut in profundũ recesseratis.* ubi ex verbo legas; Revertimini ad eũ, à quo profundastis recessũ, idest, à quo profunde, vehementer, sũmo studio, & incredibili libidine peccandi recessistis. Vide id Oseę 9. 9. *Profunde peccaverunt sicut in diebus Gabaa.* alluditur enim ad scelus illud perpetratũ cũ concubina Levitæ; *Incredibili furore libidinis.* Judic. 20. 5 quo similiter pleriq; impii furunt, & agitantur Hæc illa est infrigidatio aquæ in altissimo cordis puteo demersæ.

LXX. *Nicetas.* *Impiorũ ardentissima cupiditas improbitatis.*

Jer.6 7. *Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam*, sive, ut est in Hebræo per contrariam translationem; Sicut è puteo scaturiunt aquæ, sic ista ebulit malitiam suam; quod est, indesinenti studio malitiam complecti, & numquam *parcere*, nec cessare. Hæc enim est illa peccandi *avaritia*, idest, insatiabilis aviditas, de qua Paul. Eph. 4. 19. In quā se impii, *desperantes*, & dedolentes, stupidi, & sine sensu, *se tradiderunt*. Hæc enim omnia profecto significant, improbum *parcere peccato*, id est, inhærere illi ardentissime; vel *non parcere*, idest, sine modo illud amare.

Vers. 14. Panis ejus in utero ejus vertetur in fel aspidum intrinsecus.

1 *Peccata cordis, fœtus, aut cordis pabulum. Justorum cibus, pietas. Illustratus Salomon, & Joannes.*
2 *Panis quid. Quid* Uterus *in sacro sermone.*
3 *Quid fel Aspidum, & quomodo expuatur.*
4 *Particula* Intrinsecus. *Aspidis, & Basilisci natura.*
5 *Vera expositio. Peccata converti in amaritudinem explicatus Salomon, & Isaias.*

1 *Peccata nunc in corde esse, nunc ex corde egredi.*

POstquam impis ningenti voluptate, sensuque dulcedinis versavit peccatum, detinuitque in palato, devoravit tandem, & absorbuit, sed in suam perniciē. Ubi nota pravam operationem, non una ratione solere exprimi in Scripturis; nam aliquando ab interioribus, & *a corde* dicuntur *exire homicidia, adulteria*, &c. videlicet tanquam conceptus, & fetus, postea per manifestum externæ operationis partum exclusi, & æditi in lucem. (*Matth. 15. 19. Marc 7. 21.*) At vero aliquando prava opera dicuntur ab ore intromitti, & devorari, considerata videlicet pravi animi affectione, & fame, quæ expleri, & satiari non potest, nisi pravis operibus. Hoc videlicet illud est, *Non dormiunt nisi cum malefecerint*; & illud etiam. *Exultant in rebus pessimis*. (*Prov. 4. 16. Prov. 2. 14.*) Nam quod in stomacho, & corde est, efficit lætitia, atque somnium Sic etiam justus dicitur, *concipere* (per bonum propositum mentis) *& parturire*) per externam operationam) *spiritus salutis*. Aliàs vero dicitur ipsa bona operatio esse panis, & cibus, qui transmittitur in animæ ventriculum ad satiandum *famem*, *& sitim justitiæ*, juxta id Joann. 4. 34. *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus* & iterum Psal. 118. 10 11 *Judicia Domini dulciora super mel & favum*. Similiter igitur hoc loco, hæc pravi operis voluptas, describitur non tam exclusa a corde, quàm concepta, & admissa in corde per ipsum pravum opus; propterea enim comparatur cum *pane* jam præmanso, & transmisso ad stomachum. (*Virtutis actiones concipiuntur, & excluduntur. Isa 26. 28*)

2 *Panis nomine lautiores epulæ.*

Panis ejus Malum, quod illi dulcescebat, & quod pro deliciis habebat: nam *panis* nomine caro, & lautiores etiam epulæ significātur Quare cum David 2. Reg. 9. 7. invitaret Miphiboseth ad Regias epulas, solum nominat *panem*: *Tu comedes panem in mensa mea semper*. Ergo intelligit illas omnes peccati voluptates, & differentias, atque varietatem scelerum cum quibus impius dives *epulabatur quotidie splendide*.

Uterus etiam virorum. מעה

In utero ejus. In ejus ventriculo, & stomacho; *Uterus* enim apud Latinos fœminarum est; ait in sacro sermone, pro stomacho virorum etiam. Sic supra capit. 19. vers. 17 *Orabam filios uteri mei*. vox originalis, viscera, cor, ventrem, qui est locus formandi fœtus, ventrem etiam, qui recipit cibum, significare solet.

3 *Venena calidissima, & amarissima. Arist. Plinius.*

Fel aspidum. Idest, in venenum, & virus exitiale vertatur, quod omnia viscera occupet: nam sunt venena hujusmodi, utpote ignea, & calidissima, ita etiam amarissima: & venenati quidam serpentes, ut venenati, & bilosi natura sunt, ita & felle, & veneno abundant. Sic Aristoteles scribit: *Serpentum pars maxima fel toto intestino prætextum habere cernitur*. Cui etiam accinit Plinius scribens; *Fel serpentibus portione maxime copiosum*. esse autem *fel* venenum ipsum, idem auctor; *Fel* (inquit) *venenum est serpentum*.

Duplex sententiæ expositio.

Non constat autem, quid velit Sophar, hujusmodi Aspidis, & veneni translatione: nam describere potest, aut indefessum studium nocendi; aliis aut exitium, & interitum, quem sibi ipsi suis peccatis impius accèrsit. Primum sensum sequitur Nicetas in Catena, cujus hæc sunt verba: *Ut Aspis imbuta veneno, è ventre illud evomit, quando ei collibuerit; sic etiam hoc genus hominum ex meditato fallendi artificio, malo, ac fraudi sunt cæteris*, & favet lectio Hebræa, & Græca; nam proprie legitur: *Fel Aspidis in ventre ejus*, & sic sola sententia ex Hebræo verti potest: *Panis ejus in utero ejus versus est fel aspidum in interiori ejus*. Pagnin. *Panis ejus vertitur in escam malam* Sed sensus hac ratione redditur impeditus, & difficilis, nec bene constat, Aspidem ex ventre venenum evomere, nec omninò serpentem ullum; nam, ut illud præter eam de vesica illa, quam supradiximus, serpentibus inesse sub lingua plenam veneno, de Aspide certe constat, non tam vomitu reducto ex vētre, quàm sputo instillato ex lingua, aut dentibus venenum effundere. Sic Plinius lib. 11. scribit; *Aspidum dentes duo sunt, in superiori parte dextra, lævaque longissimi, tenui fistula perforati venenum infundentes*. In qua re aliorū etiam de serpentibus Scriptorum magna consensio est: nam Ælianus etiam scribit nō solum rem eandem de dentibus, sed & de membranis quibusdam, aut tunicis venenatis rem mirabilem; *Aspidis* (inquit) *dentes, quos merito lethiferos dixeris, tenuissimis quibusdam veluti tunicis, aut membranis induti & vestiri audio; & cum Aspis aliquem mordicus invadit membranulis compressis humorem venenosum effundi. Tum illas rursus ad pristinum locum redire, & uniri*. Atque eleganter Nicander ille in Theriacis:

Quatuor huic sacra maxillæ concava dentes
Radices fixere suas, quas uncta quibusdam
Pelliculis tunica obduxit, triste unde venenum
Effundit, si forte suo se approximet hosti.

Vides igitur non ex ventre, sed ex aliis seminariis vasis expui venenum ab Aspide? Ergo Cajetanus aliam expositionem ingreditur, quia enim in Originali particula illa *intrinsecus*, verti potest, *prope eam* ait hic significari, quæ impius devoravit, converti in amaritudinem, & venenum, quemadmodum solet infici, & converti in amaritudinem cibus comestus ab homine existente prope serpentem: sed tamen ipse lectionem nostram his verbis corrigere conatur; *Quia* (inquit) *propria nomina animalium minus certa sunt apud Hebræos, ideo varie transferuntur ab Interpretibus; & quoniam non legimus Aspidem, sed Regulum inficere propinqua, ideo melius legeretur Regulorum, quam Aspidum*. Mirum, ut sæpe se impediat, & intricet Cajetanus in rebus minoris ponderis! & ut breviter, ac clarè dicam, certe vox Originalis: *Pethem*, tum a vulgato, tum ab aliis Interpretibus vertitur *Aspis*: aliquando tamen *Basiliscus*, aut *Regulus*, semel tantum Psal. 90. 13. Præterea si quando dicantur Regulus, aut Basiliscus visu interficere, Aspis similem vim habere scribitur: nam & Gyllius ex Æliano, *Acerbam aspirationem anhelare*, dicit, *in obvios viatores*, & Avicenna quoque *Sputi tantum odore interficere*. Amplius Ælianus, *Libycam Aspidem sua aspiratione oculorum usum adversus se respicientes eripere, aut etiam celeriter interficere*. Vides igitur, quam infirma sint fundamenta, quibus nititur expositio Cajetani, & illa Aspidis in Regulum, & Basiliscum permutatio. Atque illud pejus, quod tota ipsa expositio valde difficile cum re proposita congruat. Illud tamen, quod particula illa *intrinsecus*, quamvis significet illam loci propinquitatem, sed tamen frequentissime significat illud, quod est rei propinquissimum, videlicet, quod est in medio ipsius rei *intrinsecus*. quare ab eadem radice *appropinquandi* dicuntur *medium*, *intestina*, *interiora*.

(*Nicetas. Pagnin. Vide superius v. 12. nu. 5. Aspidis unde expuat venenum. Plinius. Ælian. atque Gyllius in accessione l. 9 c 28. Aspidis dentes, & membranula, venenata. Nicand. 9 Cajetan.* קריב *Gyllius l. 9 c. 28. Avicen. Ælian. li. 9. cap 20.* פתן קרב)

5 *German. explicatur. Dulcia bilescere. Gal. l. de usu, & l. 2. de nat. facul. 8. Gal. l. de vini, & super Hippoc.*

Ille igitur sensus planus est, & quem sequentia quoq. postulant, ut significet Sophar tantā impii in devorando, & exugēdo innocentum sanguine aviditatem, omnino sibi exitialem futuram; sicut solet cibus dulcis homini voraci, & guloso; nam quæ dulcia sunt, facile in amaritudinem, & bilem convertuntur; his præsertim, qui vigent ætatis robore, & calore ventriculi. Sic Galenus docuit: *Dulcia universa in corporibus calidis facile in bilem mutantur*. Rursus, Humorum dulcium maxime bilescit, quod dulcissimum est. Non aliter impiis æstuantibus ardore concupiscentiæ, dulcia male cedunt, & in bilem convertuntur; nam amarescunt tandem illis dulcissimæ quondam voluptates.

Qua

de victus ratione, com v. Vina dulcia facile bilescere. Hippocr. Galen.

Qua dicendi forma scriptum est Isaiæ 24. 9. *Cum cantico non bibent vinum, amara erit potio bibentibus*. Nam ebriis interdum vinum in bilem vertitur. Quare vina dulcia facile bilescere, neque cholericis esse idonea, tū Hippocrates, tum Galenus tradiderunt. Ut etiam hæc ipsa veneni amarissimi similitudine indicatur Prov. 23. 31. *Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus; ingreditur blande, sed in novissimo mordebit, ut coluber, & sicut Regulus venena diffundet.* quod utique de vino flavo, & rubro dicitur, quod Galenus adductus& magis dulce, & magis amicum esse docuit, quamquam non magis utile ventriculo calido, & iterum Jerem. 2. 19. Cum ad detestationem idololatriæ, & turpium voluptatum hortatur ex præsentibus calamitatibus, & suppliciis, ait: *Scito, & vide, quia amaram est, reliquisse te Dominum*. Quare sapienter Vulgatus sententiam totam dilucida ratione reddidit. Atque

Nicetas. Nicetas etiam hunc ipsum sensum ex Hebræo recipit, ut significetur impii viscera a nequitia, perinde ut a serpentis viro discerpi. *Injustia* (inquit) *non solum illa utentibus nullam præbet utilitatem, sed etiam cruciat eos, ac damno afficit.*

Rursus hoc magis videtur ad mentem Sophar, & rei subjectæ, ut intelligatur de supplicio impii etiam in hac vita, quamvis illud potissimum sit, quod perpetietur in

Gregor. altera: nam, ut Gregorius ait: *Satietas transitoria delectationis in retributionis fine ad amaritudinem vertetur.*

Vers. 15. Divitias, quas devoravit, evomet; & de ventre illius extrahet eas Deus.

1 *Sententia germana paraphrasis.*
2 *Devorare, & deglutire, vomere item in sacro sermone.*
3 *Quid extrahere, aut expellere. Illustratus locus Reg. nomen commune ad Deum, & Angelum.*
4 *Divitiæ devoratæ, & evomitæ allegorice multis modis elucidantur.*
5 *Divitias non semper a Deo propitio concedi. Impiter mittens Plutum, aliter quam Ditis.*

1 *Vomitione utendum adversus venena.*

SIcut ad venena hausta remedium præsentissimum, ex medicorum decreto, esse solet vomitionibus uti, ita etiam ipsum venenum haustum sua virulentia ventriculum mordicat, & viscera ita complet, ut obnitens natura adversus hostem, illum conetur expellere vomitione. Perstat igitur in eadem metaphora Sophar, & ait dulcedinem illam peccati, versam jam in amaritudinē venenatam, efficere in corde impii anxietates incredibiles, & vomēdi necessitatem quandam molestissimam; sic Deo rem totam disponente, ut tandem aliena bona redeant ad suum dominum, a quo per injuriam ablata fuerant, & cū magno ipsius impii, qui illas injuste retinebat supplicio, & cruciatu. Hac est sentētia huius loci.

2 בלע

Devitias quas devoravit. Septuaginta *Divitiæ inique congregata*, & forte ea iniqua congregatio affertur verbo illo, *devorandi*, & *deglutiendi*, significat enim inexplebilem quandam ingluviem, & voracitatem, quæ

Impiorū voracitas qua.

etiam referri solet ad malum proximi, ut Psalm. 34. 25. *Nec dicant, Devorabimus eum*, & iterum Psalm. 123. 3. *Cum irasceretur furor eorum in nos, forte vivos deglutissent nos.* Et Isaiæ 49. 19. *Fugabuntur, qui absorbebant te. Evomet.* reddere cogetur, pungente, & torquente conscientia.

Et de ventre illius. Septuag. *de domo eius*. domi enim tamquam in ventriculo, reconditæ asservabantur. *extrahet*, expellet, aut delebit. ita extrahet, ut nullum illarum vestigium remaneat, nullæque reliquiæ retineri possint ab impio: nam verbū originale hæc omnia claudit, significat enim aliquem exuere, aut extrudere sua hæreditate, & possessione, & spoliatum ad summam egestatem reducere. Unde dictum est 1. Reg. 2. 7 *Dominus pauperem facit, & ditat*. idest, Dominus aut bonis, & hæreditate expellit, aut etiam benedictionem, & hæreditatem confert, quibus vult.

3 ירש

Nomen commune Deo, & Angelo. אל

Deus. Septuaginta dixerunt, *Angelus*, Nomen originale *El*, fortem, aut potentem significat. & est quidem nomen ad Deum, vel ad Angelum commune. Auctor Catenæ Angelum quempiam malignum intelligit. *Ex iis, qui tortorum munere funguntur.* Olympiodorus vero intelligere videtur bonum aliquem Angelum, & Divinæ clementiæ adjutorem, & exequutorem. Hunc quidem, ut pauperi spoliato bona sua restituat; illum vero videlicet Dæmonem, ut torquere jam nunc incipiat impium. Sed de hoc an videlicet in hac vita Angeli boni, an mali torqueant impios, diximus 1. cap. Nunc sane commodissimum est, ut ad Deum referatur, tum quod melius cum sententia cohæreat, tum propter frequentissimum nominis originalis usum.

Nicetas 1 impio Oly

Rursus in Septuaginta diversitas est, nam legunt; *De domo eius extrahet eum Angelus*. quod auctor Catenæ sic interpretatur; *Angelus corpore, quasi e ventre, animam extrahet hominis injusti, ac per vim illam interimet.* Sed tum in Hebræo, tum in nostra lectione, multo congruentius est ut ad divitias devoratas referatur, sic enim & similitudo, & metaphora elegantiores sunt.

4 *Nicetas Diabolus animans impii extrahens.*

Conantur autem Græci, Latini etiam hujus sententiæ particularis ad rem ipsam, & veritatem minutatim applicare, & explicare. Chrysost. *divitias devorari*, explicat; *Recondi, & in tuto collocari. Quamvis enim* (inquit) *adeo tutam divitiarum possessionem adeptus sit, ut eas in ventrem ferme abdidisse videatur, brevi tamen illas ipsas dolens amittet. Hoc enim valet, evomentur*. Nicetas; *Cum dolore effundentur*. Rem fere eandem Olympiodorus adducit, neque inelegantius. *Quemadmodum* (inquit) *qui venenum hauserunt, incitantur ad vomitum, sic, cum quis divitias comparavit injuste, cruciatur divulsis visceribus, illas ipsas effundere*. Philipp. etiam ad conscientiæ cruciatus respexit; *In ventre* (inquit) *eius. id est, in corde suo pro iniquitatibus suis amaros dolores, acerbos, & nimios conscientia torquente, patiatur: & quod per violentiam rapuit, & cupiditatis studio devoravit, extorquebitur ab iniquo*. Agnovit in illo *evomendi* verbo peculiarem emphasim Gregorius Nazianzenus Orat. 9. ad Julianum tributorum exæquatorem. Aliquid enim majus existimat significari per *vomitum*, quam si diceretur, divitias omnino amittendas. *Ne* (inquit) *ex aliorum egestate opes nostras comparare sustineamus, neque cum aliorum lachrymis misceamus, a quibus, tamquam a rubigine, ac tinea consumentur, aut, ut Scriptura verbo utar, evomentur*. Quem locum urget etiam in suis scholiis Nicetas: *Ut enim* (inquit) *qui noxium aliquem cibum sumpsit, una cum eo probos etiam evomit: sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ipsas, sed etiam, quas prius jure possidebat, plerumque amittit*. Adde etiam, sicut delicatissimi, & salutares etiam cibi ingesti in venenosum, & bile infectum ventriculū, non solum inutiles sunt comedenti, sed postea etiam evomiti omnino aliis sunt inutiles: sic sane divitiæ injuste acquisitæ, & injusto possessori, & aliis etiam redduntur inutiles. Quare non solum *vomitionem* illam cum auctore Catenæ intelligo, cum opes demigrant ad alios, sed etiam cum nemini utiles sunt.

Chrysost Devorari quod in tuto recōditur. Nicetas. Olympiod

Philipp.

Nazian.

Impius aliena rapiens, amittit propria. Nicetas.

Impio divitiæ & sibi, & aliis inutiles.

Hinc sane Sancti Patres colligunt, divitias illas, quas evomere cogitur impius, & quas Deus *ex illius ventre extrahit*, non esse a Deo collatas, propitio videlicet, & ex peculiari providentia illas conferente. Vide hac de re eleganter differentem Anastasium Episcopum Nicænum. q. 9. in Scripturam qui etiam utitur illo Aggæi. 2. 9. *Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum*, cui loco ab insipientibus & ab aliis hominibus asserit additum fuisse; *cui voluero, dabo ipsum, nam nullus* (inquit) *qui ex bellis, cædibus, furtis, perjuriis, rapinis, munerumque corruptelis, & injuriis opes colliget, potest dicere se per Deum esse dicatum, sed per peccatum maligni*. Et quidem eleganter etiam Nyssenus Gregorius in Orationem Dominicam dixit: *Non habet a Deo panem, qui ex avaritia & plura habendi desiderio habet alimentum. Si in oculis habens iniquitatem dicis, Da panem, alius est, qui hunc audit vocem, & non Deus; nam fructum, qui nascitur ex injustitia, ab adversaria procedit natura: &, qui colit injustitiam, pascitur a benefactore injustitia*. Facetum illud Luciani in Timone, inducentis Plutum illum divitiarum Deum, *claudum*, cum a Jove, quasi a Deo optimo, & benigno, ad quempiam mittitur, & segniter, ac tarde incedentem at cum a Dite inferorum principe, mutatis quasi pedibus celeriter advolare: *Nam & ipse* (inquit) *opum largitor est, ac magna donans, id quod ipso etiam nomine declaras*. Sed neque iste facultates conferre potest, nisi permittente numine. Vid. c. 1. vers. 5. num. 23.

5 *Divitiæ impiorū an a Deo collatæ. Anastas*

Nissenus

Lucianus

Verſ. 16. Caput aſpidum ſuget, & occidet eum lingua viperæ.

1. *Caput Hebræo idem quod venenum. Sugere quid. Impius peccati lacte enutritus.*
2. *Maculoſa quorumdam Latinorum lectio. Notati Dionyſ. & Titelmanni.*
3. *Aſpis incertum in Hebræo nomen, caput Aſpidis mortiferum.*
4. *Vipera concipit exugendo caput maris: parturiens perit. Peccati voluptas mortifera.*
5. *Lingua viperæ biſurca. Improbus improbo vipera Detractoris Symbolū.*

1 *Sententia Paraphraſis.* POteſt eſſe hæc ſenteotia, aut totius præcedeotis allegoriæ clauſula, aut nova alia ſimilitudo, qua ſignificetur ſupplicium, & interitus impii priori modo ſenſus erit, Quando, ò impie, ſitis, & eſuris alienum ſanguinē, & pauperum ſubſtantiam, quaodo lambis, quando ſugis, ſcito te venenum exugere, quale in Aſpidum capite, ore dentibus, lingua reſidet, & quale etiam habet lingua viperæ. Quare dulcedo iſta tuę rapinæ, & pravę voluptatis omnino tibi exitialis, & mortifera futura eſt, non aliter, ac ſi venenum haurires. *Capitis & fellis idē nomē.* Nomen autem *capitis* idem omnino eſt, quod nomen *fellis*, amaritudinis, aut veneni quibus modis ſæpè redditur a Vulgato: quare eodem ſenſu Septuaginta dixerunt. *Furorem Draconum ſugat.* *LXX.* *Nicetas.* & auctor Catenę teſtatur ab aliis verti, *venenum Aſpidum* qua etiam ratione legunt ſequētes textum Hebræum; *Pagnin. Vatab. Tigurin. Caietan.* ſed bene Vulgatus dixit, *Caput*, tum quod vox originalis, quæ *Caput* ſignificat, aut eadem, aut per ſimilis ſit: tum quod Rab. David, & Rab. Mardochai, exiſtimant idem omnino eſſe nomen, ſive habeat in medio *Vau*, ſive *Aleph*; *ראש רוש* & ideo eodē nomine ſignificari *venenum*, atque *caput. Quia* (inquit) *ſunt qui dicunt quod in capite Aſpidis eſt venenum, aut toxicum; & propterea appellari, Ros, quod caput ſignificat.* Congruit etiam verbum *ſugendi*, *Sugere, & lactare.* quod ad mortiferam illam peccati, & iniquitatis dulcedinem reſpicit & proprie ſignificat *lactare*, aut *lactari* infaotis more, lac dulciſſimum ſugentis, & exprimentis ex ubere: quare accommodatur ad dulcia, & lenia quæqoe, mel, oleum, aquam, juxta illud Deuter. 32. 13. *Ut ſugeret mel de petra, oleumque de ſaxo duriſſimo.* Exiſtimat autem *Nicetas.* Nicetas recte dictum eſſe, *ſugat*, aut *lactet*, ut indicetur impius in nequitia creſcere, & augeri peccati lacte, donec tandem excreſcens, perimatur. *Impius peccati lacte enutritus.*

2 *Emaculatur lectio.* Et quidem, antequam ad alia procedamus, obſervandum eſt, pravam, & maculoſam lectionem, apud quoſdam haberi, videlicet Diuum Thomam, Hugonem, Dionyſium legentes, *furget*, quod explicat D. Thomas; *D. Thom.* *Caput Aſpidum, id eſt, princeps ſanus, aut Diabolus invadet impium, atque Hypocritam, ut mordeat, ſicut caput Aſpidis elevatur ad mordendum.* Reſpexit forte D. Thom. ad naturam Aſpidum, quæ, ut Ælianus lib. 9. c. 27. ſcribit, *Ælianus.* *Reliqua amus ſpira in ſolo relicta, caput attollunt.* Et Nicander inquit *Porrecta pectora tollit*, id quod ſtatim ex aliis Scripturis confirmabimus, atque univerſo ſerpentium generi neceſſariū fuit, ut immoto corpore caput *erigere, & circumagere* poſſent, ut Ariſt. *Ariſtot.* docet. 4. de part c. 12. Sed ſane res hæc cum præſenti inſtituto minime congruit. Et mirum, quod Dionyſius *Dionyſ.* pro hac ipſa lectione, tanquam pro aris, & focis pugnas, aſſerat ſic legiſſe Hieronymum, Gregorium, & Septuaginta Interpretes. quod ſane neque agnoverunt, neque cogitarunt; & quamvis Dionyſius Hebraicæ omnino linguæ ignarus, ex fonte veram lectionem petere non poſſet, at potuit ex aliis Latiois diſcere, Philippo, qui explicat verbo *mulgendi*, & ex Gregorio, qui *ſugere* exponit, *ſuſcipere, enutriri, perſuaderi* Illud denique, quod Titelmannus actionem *ſugendi* tribuit *capiti Aſpidis*, *Titelm.* quod dicatur ſugere impium; quam longe a Græcorum, & Latinorum animo, mente, expoſitione.

3 *Propria ſerpētum nomina ignota.* Quod vero attinet ad nomina ſerpentium, diximus ſupra, quam hic vocat *Aſpidem*, vocat *Baſiliſcum*, Pſalm. 90. 13. & a Septuaginta *Dracones*, & a Caietano *Regulum*, quæ hic vocatur *vipera* Iſaiæ 59. 5. vertunt *Regulus*; a Septuaginta, *Coluber*, a Cajetano, *Naderos*, aut *Ceraſtes*, a reliquis Hebraizantibus fere, ſicut a Vulgato, ſed permutatis locis, oe omnino conſentire eum illo videantur. & numquam non eſt in hujuſmodi nominibus propriis, animalium, lapidum ingens varietas. Sed bene quidem convenit hæc ſententia in *Aſpidem*, cujus *caput* totum terrificum, & exitiale eſt; *Gyllius in acceſſione Æliani lib. 9 cap. 28.* nam præter dentes, & linguam venenatam, oculos habet ſcintillantes, atque valde *rubentes*, ut ex Æliani acceſſione conſtat: tum etiam capite ſeſe terribilem efficit, ut Nicander cecinit, *Terrificū Aſpidis caput.* nam minimo ſono excitata ad nocendum ſe ſtatim comparat;

Horrendumque caput, porrecta pectora tollit.

Galenus. Et Galenus quidem de Theriaca ad Pisonē ſcribens, illud etiam peculiare tradit; *Inter Aſpides nominata, Ptyas cervicem exporrigens, & inter valli metita longitudinem, rationalis cujuſdam animalis modo, minimè aberrans, venenum corporibus ſuſpuit.* Vides igitur terrificum, & exitiale Aſpidis caput. De capite autē Baſiliſci nihil peculiare, quod ad veneni rationem pertineat, videtur a Philoſophis tradi, nam quamvis ſolo viſu, aut flatu dicatur interficere, at cujuſcumq; etiam corporis partis cōtactu, vim eandem mortiferā adſtare videtur.

4 *Vipera caput.* Quod ſi hoc loco pro *Aſpide*, *Viperam* ſupponamus, videlicet ſerpentem pro ſerpente, & hanc præcipue, quæ, ut Ambroſius ſcribit, *Ambroſ.* *eſt nequiſſimum genus beſtiæ, & ſuper omnia, quæ ſerpentini generis ſunt, aſtutior*; atque, ut Galenus etiam tradit, *Galenus.* *quæ inter alias feras, caput habet pernicioſius*; certe res hæc de *ſugendo* ſerpentis, aut Viperæ *capite*, non incommode illuminari poterit, ad exprimendam pravam impiorum in ſuis ſceleribus voluptatē, & exitialem dulcedinem. *Cœlius Rod. li. 6. antiq. lec. Nicol. Leoni, & alii.* nam quamvis recentiores rerū naturalium ſcriptores id pernegare videantur, antiquiores aſſerūt Viperam fœminam incredibili voluptatis ardore, ore concipere exugendo Viperę maris caput. *Vipera concipit ex ſucto maris capite.* Sic ex venenato ſemine fœtus prognati ipſi parenti exitiales ſunt, & foras prorumpunt, matrē rumpendo, ac perimendo. Res plane ſcribitur ab Herodot. *Herodot.* lib. 3. *Viperæ* (inquit) *cum libidine agitantur, ac per paria coeunt, fœmina collum maris in emittenda genitura comprehendit, & arcte amplexa non prius dimittit, quam devoraverit, & mas quidem hoc modo perit. Fœmina vero talem luit maſculo pœnā; quod filii, dum adhuc intra uterum ſunt, patrem ulciſcentes, matricem ambedunt, ejuſq; alvo ambeſa, ita partū faciunt.* Res eadē a Galeno, Æliano, & aliis tradita, *Galen. de Theri. ad Piſon. Ælian. lib. 9. c. 31.* ſed elegāter a Nicādro in Theriacis deſcripta, dum de Echidna, id eſt Vipera fœmina canit;

—— Ferventi libidinis æſtu,
Sævo dente ſui reſecat caput illa mariti.
Aſt ubi poſt vegetam ceperunt pignora vitam,
Jam propinqua adſunt maturi tempora partus,
Indignam chari mortem ulciſcentia patris;
Eroſa miſera, naſcuntur matris ab alvo.

Iſidorus Atque Iſidorus quoque lib. 12. Etymol. ſcribit, *quod maſculus ore inſerto Viperæ ſemen expuat; illa autem ex voluptate libidinis in rabiem verſa, caput maris ore receptum præcidit; ita fit, ut parens uterque pereat, maſculus dum coit, fœmina cum parturit.* Hujuſmodi igitur eſt ſupplicium, quod impii libido, & noxia voluptas meretur; nam cum pauperes devorat, & illorum ſanguinē lambit, & exugit, ſumma voluptate, caput profecto viperinum exugere videtur, Tantus eſt in devorando, & exorbendo proximo, libidinis, & voluptatis æſtus. Sed libido illa mortifera eſt, & quæ tandem erodat, & diſrumpat impii viſcera, inſtar Viperæ ſumma voluptate concipientis, & exugentis caput maſculi, ſummo etiam diſcrimine, imo morte acerbiſſima parturientis. Sic igitur dici opportune potuit, *caput Aſpidum* (*viperæ*) *ſuget*, aut in plurali *viperarum*, impius enim una tantum præda non contentus, plurimis inhiavit, & plurimorum capita exuit, atque præcidit.

5 *Plin. li. 6. c. 37. Iſid. lib. 12. Orig. c. 4.* *Et occidet eum lingua viperæ.* Venenatæ atque terrificæ ſunt ſerpentum linguæ, biſulcæ, aut triſulcæ, ut Plinius ſcribit, & ut Iſidorus quoque tradit, *nullum animal tanta celeritate linguam movet, ut ſerpens: adeo, ut triplicem linguam habere videatur, cum una ſit* Sed peculiariter *vipera Geminam linguam jactat, ſimul & caudam contorquet.* Ut Nicander ſcribit. *Nicand.* Septuag. quemcumque venenatum colubrum intelligunt, legentes *Interficiat illum lingua colubri* *LXX.* Ergo nullum non exitiale malum, quod guloſitati, & voracitati impii reſpondeat, illi imprecatur Sophar Atque illud peculiariter Catenæ auctor in hac imprecatione obſervat, *Nicetas.* *Per linguam Viperæ*

ſigni-

significari posse *alium improbum contraria loquentem*: ita ut adversus unum impium, nõ alium hostem, quam improbiorem alium pro supplicio immittat Deus: Scriptum quippe est; *ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur*. Et cum in alios non possunt, in suos ipsos amicos, & fratres linguam & venena cõtorquent. Solet verò Deus pro tortore improborum, improbi alicuius potentissimi opera, & ministerio uti. Quod sapienter quoq; Plut. scripsit suo illo Opere, de sera numinis vindicta, *Deus* (inquit) *quibusdam malis, tanquam carnificibus usus est ad sumendas de aliis malis pœnas, quod verum esse de plerisque tyrannis arbitror. Quemadmodum enim fel Hyanæ, & Phoca, aliorumque fœdorum animalium coagula aliquid habent ad morbos sanandos utile; sic nonnullis morsu, & pœna indigentibus, Deus immiciens tyranni alicuius sævitiam implacabilem, aut magistratus molestam asperitatem, non ante id, quod excruciabat, ac turbabat, sustulit, quam vitiosos morbo liberasset, ac purgasset.* Et quidem *serpentis* linguam symbolum esse linguæ detractoriæ, & maledicentiæ improbi, sæpe indicatur in Sacro sermone: sicut etiam Ægyptii significare cupientes hominem male affectum accusatione, & convitiis alterius, Basiliscum pingebant, ut Orus scribit: eo quod Basiliscus propius accedens ore, & afflatu suo perimere dicatur. Sed ad alias impiorum diras, & execrationes transeamus.

Prov. 1. 18. — *Plutarc.* — *Improbi improborum tortores & carnifices* — *Serpentis lingua symbolũ detractoris.* — *Basiliscus cuius symbolum.* — *Orus.*

Vers. 17. Non videat rivulos fluminis; correntes mellis, & butyri.

1 *Notatus Titelmanus. Germana sententia expositio.*
2 *Impiorum sordida avaritia.*
3 *Impii supplicium; non posse frui bonis comparatis. Explicati Moyses, & Lucas.*
4 *Græcorum lectio. Striphnus quid.*
5 *Videre quid in sacro Sermone & quid videre bonum. Illustratus Joannes, & Moyses:*
6 *Quid Rivulus, explicatus David.*
7 *Flumina, & torrentes ad copiam & ubertatem.*

1 *Gregor. Philipp. Titelm.*

GRegorius quidem, atque Philippus per allegoriam & anagogiam hæc referunt ad bona spiritualia gratiæ, & gloriæ, quibus impius omnino cariturus sit, & mirum quod Titelmanus tam acriter contendat non aliter posse intelligi in ipso primo, & litterali sensu; ut de bonis temporalibus non nisi a Judaizantibus accipi, contendat homo alioqui modestus, & cordatus; sed nũc plane oscitans hallucinatus est, cum pro illa sua anagogia. D. Th. citet, qui tamẽ de bonis temporalibus interpretatur. Ergo certius esse videtur, quam ut probatione egeat, de bonorum temporalium vel amissione, vel usu in primo vel litterali sensu hæc accipi a Sophar: secus extra chorum ipse saltaret, & potius rem Jobi ageret & probaret, quam suam, consentiunt in eandem interpretationem cæteri omnes Græci, atque Latini.

Vera expositio.

2 *Cajetan.*

Cæterum Cajetanus quidem putat nunc describi ingenium avari hominis, qui quamvis abundet bonorum omnium copia, multoque melle, atque butyro; sed tamen propter sordidam suam avaritiam, nihil sibi ex bonis assumit, nihil etiam pro usu domesticorum distribuit. *Imo* (inquit) *ex industria non videbis huiusmodi participationes, nec crescat tristitia sua videndo.* Ergo *flumina* illa, atque *torrentes* bonorum, intra suum alveum, suaqua promptuaria continet, legemque illis ponit, ne transeant fines suos. Non dividit in *rivulos*, quũ ad steriles, & aridas pauperum domos irrigandas, atque ad egestatem, famem, sitim egenorum sublevandam deriventur; neque omnino famulis, & servis aliquid dispertitur. Certe interpretatio hæc, ut plus iusto argutior, ita multo labore quæsita, & non multum solida.

Sordida avarorũ parsimonia? — *Reiicitur sicedens expositio.*

Vatablus. Vatablus significari putat irritos impiorum conatus, quia omnia faciunt, ut res suaves, atque voluptuosas assequantur, quas nunquam assequentur, vel avaritiam divitis, *qui in magna rerum copia, eget.* Sed non video, quomodo bene quadrare possit hæc interpretatio; cum dicatur suaviter vivere, & suavitatem peccati, atque aliarum voluptatum abscondere sub lingua, & se pane suo desiderabili infarcire, & replere.

3 *Interpretatio germana.*

Ergo nisi de supplicio impii hæc intelligantur, cohærere quidem cum antecedentibus, & subsequentibus non poterunt. Quare debet hæc imprecatio accipi, perinde ac illæ, quæ impiis divitibus negant usum suorum bonorum, multo labore comparatorum. Sic Levit. 26. 20. *Frustra seretis sementem, quæ ab hostibus devorabitur, consumentur in cassum labor vester, non proferet terra germen, neque arbores poma præbebunt.* & Deut. 28. 31. *Vineam plantabis, & fodies & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam, &c. Bos tuus immoletur coram te, & non comedas ex eo. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, & greges ovium tuarum.* Quæ omnia profecto hoc unum significant, fore ut impius hoc supplicio luat scelera, quæ commisit in cõparandis facultatibus ex iniquitate, ut non possit ex illis ullam utilitatem capere, quamvis ad manum, & ad os parata habeat, sed inter os supremaque labra ruat cælitus divina vindicta, atque vox illa severissima; *Quæ parasti, cuius erunt?* cedantque tandem in aliorum usum; & vel hac una ratione stultissimus fuisse deprehẽdatur, quod postquam *Uberes fructus ager illius attulerit*, Cogitaverit intra se dicens, *Congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea.* Nam illud *mihi*, & illud *mea*, indicat sibi tantum voluisse bona sua; cum tamen minime *bona sua* essent, quæ non *sibi*, sed aliis servitura essent. Sic fere ponderant hæc verba Basilius, Cyrillus, Theophilactus. Simili ergo supplicii formula hic dicitur; Postquam impius ex rapina, & iniquitate numerosissimos ovium greges collegerit, armenta quoque pinguissimarum vaccarum, atque camelorum, postquam multa prædia ex præda comparaverit, nullos poterit sibi fructus percipere, *non videbit* ipse, neque fruetur incredibili illa copia *lactis* fluentis ex uberibus instar *rivulorum*: non *butyro* bovillo in magna copia expresso; non alvearibus *mella* fundentibus; non promptuariis plenis, atque redondantibus, instar torrentum perennium, *eructantibus ex hoc in illud*. Sensus iste quidem non minus elegans, quam ad rem præsentem, & ad mentem Sophar opportunus; & plane indicatus a Septuaginta legentibus; *Non videat mulctram pecorum, neque pabula mellis, & butyri, in vanum, & frustra laborabit, divitias, ex quibus non gustabit, tanquam durum, quod mandi non potest, neque glutiri.*

Impiis divitibus negatus usus facultatum mala partarum. — *Luc. 12. 16. 17. 18.* — *Dives sibi tantum congregã stultum.* — *Basilius. Cyrillus. Theophil.* — *LXX.*

4 *Nicetas.*

Quod eleganti Paraphrasi illuminat Catenæ auctor Ea (inquit) quorum causa stulte laboravit, quasi striphnus illi erũt. Est autem striphnus, caro boum nervosa; est item herba quædam sic appellata, quæ mandere conantis linguam reddit asperiorẽ; quæ mandi nequit, atque ob id ipsum neq; deglutiri. Dicit igitur impium nequaquam sua bona concocturum, neque illis plane potiturum, &c. Sed quod ad *Striphnum* attinet, certe non tam videtur esse herba aliqua peculiaris, quam nomen saporis acerbi, & austeri, vel adstringentis. Quo nomine Dioscorides nominat vinum acerbum. lib. 5. c. 50. & rursus lib. 4. c. 15. ait tribulum habere *acantas striphnas*, idest austeras, aut acerbas. Quamvis sic etiam peculiaris herba *Striphnos*, de qua Dioscorides lib. 4. c. 65. 66. 67. Sed cui non videtur convenire, quod Nicetas hoc loco tradit. Vide omnino Joannem Gorræum in definitionibus Medicis. Nunc siquid præterea dulcioris succi latet in verbis singulis exprimamus.

Striphn. quid sit. Dioscor. — *Joannes Gorræ.*

5 *Videre, de usu rei præsentis*

Non videbit, non potietur, non utetur, nõ convertet in suũ usum peculiari, & familiari experientia præsẽtis boni, & voluptatis. Quod quis *videt*, & coram se habet, jam videtur in suas quasi manus potestatem, usumq; cessisse: inde (videre) pro uti, & experiri aut sẽtire, & percipere quocumq; alio sensu Sic Eccl. 2. 1. *Affluam deliciis, & fruar bonis*. Quod in Hebræo est, *Videre bonum*. Septuag. *Vide in bono*. Sic & *videre* pro *tangere*, Joan. 20. 27. *Vide manus meas*. Si tange & iterum; *Quia vidisti* (tetigisti) *me Thoma* &c. Et, ut *visus* ad actiones reliquorũ sensuum trãsferatur, vide eo loco. August. & lib. 10. confess. c. 35. & ad Paulin. epist. 112. & lib. 5 locutionum de Deut. Philon. lib. de special. legibus. Diximus quoque nos de hoc non semel. Tum etiam *videre* non solum est experiri; sed præterea affert voluptatem, & animi lætitiam. Certe ipsi fructus & cumuli segetum suo conspectu ingentem afferunt lætitiam agricolæ, ut in proverbio de ingenti gaudio dicitur: *Sicut qui lætantur in messe* qualem percipere videbatur Isaac cum

Videre pro tangere. — *August. Phil.* — *Vide priori so. pluribus loc. sed præci. pue c. 7. v. 7. num. 4.* — *Videre ad lætitiã &c.*

Geuef.

voluptatē Isai. 9 3 Mira l io. magnele.

Genes. 27. 37. benedicens filios dicebat; *Ecce* (proprie, *vide.* sentio ac percipio ego, proh, eximiam lætitiam, & voluptatē incredibilem) *Odor filij mei, sicut odor agri pleni &c.* Ergo impio etiā ipsa videndi fructus uberrimos facultas uenegabitur, nedum utendi & fruendi.

6 *Sinonimis cum incrementa.*

Riuulos fluminis, torrentes &c. Tria nomina videntur; *Riuuli, torrentes, flumina*, ad auxesim, aut synonimiam coniuncta ego etiam indicari existimo his tribus nominibus, non solum affluentiam, & ubertatem, quæ per perennitatem fluminum significatur; sed etiam diversitatem quandam rerum affluentium, ita ut significentur multi *riuuli* & *torrentes* lactis, id est diversitas multorum pecorum; id est, multa ubera lacte manantia ouium, caprarum, vaccarum, camelorum; multa butyri, & caseorum genera; alveria multa affluentia melle; multæ item mulctiæ redundantes; calcalia multa; & liquores hi suavissimi ex vaso in vas transfusi, quibus rebus non unius tantum riuuli, aut defluxus, sed multorum riuulorum atq; torrentium imago repræsentatur.

Riuulus non habet diminutā significationem.

Riuulus autem non significat diminutionem, quamuis divisione nomen habeat; nam in Hebræo *Phalag*, est dividere; unde *Pheleg*, idest *Riuulus*, quasi divisio, aut divisus, cuius nominis Etymologia explicatur Genes. 10. 25. *Nomen uni Phalegs eo quod in diebus eius divisa esset terra.*

3 7 8 *Vnde dicatur flumē in Hebræo Riuus apud Latinos quid Pelagus unde dicatur.*

Non enim eo, quod flumen soleat in riuulos dividi; sed ex eo, quod omnia flumina divisionem aquarum habeant a mari: vel quod flumina a mari dividantur, id nomen habent; quare non sicut apud Latinos, apud quos *riuus* est, tenuis fluor aquæ: sed in Sacro sermone idem est, quod *flumen*, aut *torrens*, impetu decurrens ut Psalm. 45. 5. *Fluminis impetus.* Inde a primitivo nomine *Peleg*, videtur deductum ad Græcos & Latinos nomen, *Pelagi*, quod vel mare, vel magnam vim aquarum denotat. Quare cum Interpres dixit, *Riuos fluminis*, non intellexit tenues riuulos deductos, & divisos a flumine, sed *riuulos*, qui sunt flumina; vel flumina multa invicem; vel impetum, & decursum fluminum, separatim exeuntium a mari.

7 *Flumen symbolum affluentia.*

Flumina porro, & *torrentes*, affluentiam & copiam afferunt nunquam exhaustam; sicut etiam *mel*, atq; *butyrum*, non solum ubertatem rerum suavium, atq; delicatarum, sed præcipue fructuum omnium agri atq; pecorum proventus uberrimos.

Terra quomodo lacte & melle manans.

Sic sæpe promissa est feracissima illa regio antiquo populo, quæ *Lacte, & melle manaret.* Exod 3. 8 & 33. Levit. 20. 24. Num 13 28 Deut. 6. 3. Nam cum sponte in montium, & arborum cavernis mellificarent apes, mel etiam tamquam ex occulta scaturigine effluebat; & cum pecorum ubera nimium distenta lacte distillante terram perfunderent, & madefacerent, videbatur etiam lacte fluere, & habere *benedictionem* illam *Vberum, & vulvæ* Genes 49. 25.

Vers 18. Luet, quæ fecit omnia, nec tamen consumetur; secundum multitudinem adinventionum suarum, sic & sustinebit.

1 *Vera sententia Latinæ lectionis. Luere quid. Impiorum obstinatio.*
2 *Rapina impij inutiles, imo noxia* Calculus *in Sacro sermone quid. Illustratus Salomon.*
3 *Aeternus impiorum cruciatus. Quid sit impium non consumi, nec deglutiri a morte. Notatus Caietan.*
4 *Adinventiones quid in Sacro sermone. Illustratur Salomon. Extenuatio. Explicata sapientia.*

1 *Delucida sententia paraphrasis.*

Nihil abibit impune, quod pari, dignoque supplicio non afficiatur; ita tamen, ut temporalis voluptatis, quæ ex peccato percepta est, supplicium, & cruciatus æternus sit. Hęc est breviter, & dilucide sententia Latinæ lectionis, & sane licet non sit valde magna in sensu varietas, est tamen in verbis mirabilis dissensio ab Hebræo & Græco.

Lectionis atque interpretationis varietas.

Nam quod in genere Latinus dicit, *Luet, quæ fecit, omnia.* Hebræus propria habet; reddet, aut, restituet laborem; aut restituet aliena, quæ alij elaboraverunt, & ipse per vim rapuit; aut etiam, suas ipsius facultates, quæ multo labore paraverat, cogetur amittere, & aliis relinquere, vel, dabit pœnas pro labore, & modestia, quam aliis inflixit. Nam hæc omnia commode possunt significari; atque hoc ipsum est, impium *luere omnia, quæ fecit*, & nunquam satis eluere tot scelera propter obstinati animi impietatem & impœnitentiam.

2 *Varia lectio.*

Quod vero Latinus dixit, *Nec tamen consumetur*, in Hebræo est, non *deglutiet*, aut, *non devorabit*, quod etiam iuxta canones Grammaticos reddi potest impersonaliter, non deglutietur, non devorabitur: & similiter etiam iuxta eosdem canones, quod sic vertitur, *non consumetur*; verti, poterat, *non consumet* Ergo sensus Vulgati interpretis est, ne putet impius restitutis, aut devolutis bonis alienis ad suos veros dominos, iam sibi reliqua salva esse, vitam videlicet, corpus, animam, nam restituto furto, & ipso impio ad summam paupertatem redacto, manet adhuc illi culpa æterno supplicio luenda, quare sempiternis cruciatibus corpore, & animo efficietur, & ita ipse impius *non consumetur*.

Aeternus impiorū cruciatus LXX.

At vero Septuaginta efficiunt appositum verbi consumendi, aut *devorandi* divitias proprias vel alienas, quas impius possidet; legunt enim, *Divitias, ex quibus non gustabit, tanquam durum quid quod mandi non potest, nec glutiri*, id est, licet impius gustum aliquem perceperit ex rapina, & iniquitate, & dulcedinem illam peccati vilis fuerit abscondisse sub lingua, tamen devorare non poterit, neque deglutire, nam brevi facultates omnes amittet, neque poterit illas in suum usum, vel sustentationem convertere, & sicut herba illa Striphnus, de qua nuper dicebamus, quanto magis ore tractatur, & teritur dentibus, tanto magis linguā exacerbat, & difficilior redditur, ut deglutiatur, ita sane, sic Deo disponente, videntur bona furtiva, licet primo aspectu dulcissima appareant sed tamen ad usum & utilitatem aliquam durescere, & inutilia fieri impio, neque facile se tractari permittere.

Rapinæ impius frequentes inutiles. Striphnus ore tractata durescit.

Prov. 20, 17.

In quod verissime dici a Salomone potuit, *Suavis est homini panis mendacij; & postea implebitur os eius calculo.* Panis autem mendacii non solum est sordidum lucrum quod mēdacio, & falso testimonio quis lucratus est sed quodcumque aliud malis artibus quæsitum.

Panis mēdacis quis

Huiusmodi ergo panis durescit: & perindæ ac si esset ex lapillis, & calculis durissimis compactus, ita videtur nolle impio servire ad ullam commoditatem, sed ita lapidescit, ut linguam lædat, dentes confringat, palatum scarificet, & tamen minime mandi, aut deglutiri possit, Quid, si *calculus* ille, in quem videtur converti panis mendacij, sit calculus ignitus? Certe *calculus* non raro prunam accensam significat, & sic clarius significabitur æterni ignis cruciatus, quem pro temporalis voluptatis dulcedine degustata cogetur impius ore versare, numquam tamen omnino devorare, multo minus expuere.

Calculus ignitus. Isai. 6. 6.

3 *Aeternus impiorum cruciatus similitudine explicatus.*

Si tamen suppositum verbi *consumendi* & deglutiendi facias *dolorem*, aut *laborem* latebit elegans similitudo ad declarandum æternum impij cruciatum, sceleri ex opposito respondentem: nam sicut impius non deglutiebat statim peccatum, sed *abscondebat sub lingua*, & tractabat detinebatque in palato, ut diuturniori ex iniustitia dulcedine potiretur, ita sane postea, cum supplicium, & dolor illum corrupuerit, non statim illum devorabit, neque satis decoquet, sed semper illum ore versabit, abscondet sub lingua, celabit in gutture, & perpetuo atteretur doloris, & supplicii dentibus; sed numquam tamen illum mors aut supplicium consumet, neque deglutiet. Sensus hi omnes neque inutiles, neque non ad rei præsentis gravitatem, & pondus opportuni.

Caietani expositio humilis.

Nam quod Caietanus adducit ad huius loci expositionem, humilius profecto est, quam ut cum aliis interpretationibus conferri possit. Ego non refellam, sed referam tantum illius verba: *Reddet laborem, & non deglutiet, quod quando solvit mercedem laboris illis, qui laboraverunt in vineis, agris, vel aliis exercitiis, tanta afficietur passione avaritiæ, ut comendo non deglutiat, id est, non delectatur cibo, atque potu.* Res quidem hæc, vt ab hoc aliena, ita propria & germana illius loci Eccles 5. 16. *Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris; & in curis multis, & in ærumna, atque tristitia.*

4 *Adinventionesque dicantur.*

Secundum multitudinem adinventionum suarum, &c. Id est, conatibus, consiliis, & impietati impij par, dignumque supplicium respondebit Hęc enim appellari soleot

solent *adinventiones* quæ quis ex iniquitate cogitat, & molitur ad nocendum; vel studia quæcumque iustitiã violandi aut prave agendi; juxta id Psal. 80 12. *Dimisit eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis.* id est, permittet illos Deus, desideriis & libidinibus. Sunt etiam *adinventiones* ipsa opera ex præmeditato desiderio, & diuturna cogitatione, quare quod Isai. 3. 10. dicitur de Justo; *Fructum adinventionum suarum comet;* statim de impio dicitur; Retributio manuum eius fiet ei. Denique

Prov. 1 31 hoc est illud Sapientis proverbium; *Comedent fructus viæ suæ, suisque consiliis* (adinventionibus, voluptatibus, vox enim originalis hæc omnia comprehendit) *saturabuntur.*

Varia lectio. Clarius est in Hebræo hoc hemistichium; *Secundum substantiam, vel facultatem, aut robur, permutatio,* aut *retributio eius*, idest, tantum restituet, quantum ex alieno ditatus est, vel, pro rebus ablatis cogetur omnes suas facultates persolvere, & non solum aliena, sed sua etiam reddet: pro furto, rapina, iniquitate permutabuntur omnes facultates impii Hebræi addiderunt; *Et non lætabitur*, aut, *non exultabit*, bir,] id est, redundabunt omnia, quæ ad sui animi lætitiam, & voluptatem comparaverat, in tristitiam sempiternam. Solent enim huiusmodi extenuationes

Extenuatio. frequenter inveniri in sacris, cum minus dicitur, quã significatur, ut Sapien. 1. 11. *Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest*, id est, vehementer nocet, *quoniam sermo obscuris in vacuum non ibit*, id est, gravissimo supplicio afficietur. Sic cum post tot gravissima supplicia, impio dicit fore, ut *non lætetur*, tristitiam, & mærorem sempiternum minatur.

Caietan. Hic iterum minutiora quędam affert Caietanus. Nam quoniam in Hebræo est, *Secundum facultatem permutationis, & non lætabitur.* existimat significari avarum, cum permutat, aut emit res aliquas, quamvis justo pretio emat, *non tamen lætari, quia proprias nummos minuit.* Quis credat hoc nunc tam humile, tam minutum à Sophar adduci inter tot gravissima impiorum supplicia, & cruciatus conscientiæ?

Vers. 19. Quoniam confringens nudavit pauperes: domum rapuit, & non ædificavit eam.

1 Frangere *in Scriptura, quid. Illustrati Amos & Isaias.*

2 Nudare *ad sævitiam impii refertur. Improbus degeneri anima Crocodyli persimilis.*

3 *Avarus impius, truculentus leo, detondet & excoriat pauperem. Illustratus Michaas.*

4 Rapere *quid. Impiorum manifesta impudentia.*

5 *Impius in optimas quasque ædes alienas inhians sibi omnia, nihil vult alteri.*

6 *Avarus ea etiam nomine raptor, quod egẽtiũ necessitatibus non subvenit.*

1 *Impiorũ sævitia punita.* CAusam exponit, sævitiam videlicet & crudelitatem inexorabilem impii, propter quam tam diris suppliciis afficiendus sit. *Confringens.* Confregit, contrivit, oppressit & ad summam inopiam deduxit, hæc enim significat verbum *Ratsats*, sed illam *frangendi* significationem elegerunt quoque Septuaginta; atque Vulgatus etiam Amos 4. 1. *Calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes*, & iterum Oseæ 5. 11. *Calumniam patiens est Ephraim*, **fractus judicio*, oppressionem hæc omnia significant per vim, & nefas: &, quod ex oppressione sequi solet, ut oppressus ad summã inopiam & calamitatem redigatur qualem, qui apud nos *fracti* dicuntur, pati solent: qui cum ingenti ære alieno gravantur, bonis omnibus suis cedunt. Quare Isa. 58. 6 explicatur cuiusmodi sit hæc oppressio, ea qua tandem oppressi confringuntur; *Dissolve colligationes impietatis*, id est, vincula vel obsignationes improbas, & usurarias, quibus ut obligaretur proximus per vim, & nefas effecisti; *Solve fasciculos deprimentes*, onera videlicet, vel pacta onerosa, & iniqua, quibus alligatum & constrictum tenes proximum: quibus ferendis pares non sunt vires hominum imbecillorum; **Et dimitte eos, qui confracti sunt liberos.* Sic fiet, ut calumniæ, & iniquitas non adigant miserum hominem, ut frangatur. Solet etiam in Scriptura *fractio* dici de re destructa, quæ restaurari nequit; ut illud Isai. 24. 19. *Confractione confringetur terra*, sed ab alia radice. Impius igitur per vim, & manifestam calumniam oppressit pauperes, & cum ingenti ignominia bonis spoliavit omnibus.

*(margin: רצץ — Frangere. * Quebrà de pura persegui. do y agra. vuada. — *Dexalos tu, y no los hagas — quebrar. — רעע)*

2 *Nudavit pauperes.* Quod in originali est, dimisit, aut, reliquit pauperes, & juxta præcedentem particulam *frangendi*, sensus esse potest: Postquam per impii calumniam redactus est homo, ut frangeretur, omnino effectum esse, ut in summa ægestate remaneret, apud nostrates unus dicitur relinquere alium in aliquo statu, aut conditione cum illius vi, aut ope, efficitur talis. *Hizo que quebrassen, y dexo las pobres.* Sed significanter Vulgatus dixit, *nudavit*, quod ad rapinam refertur; spoliavit bonis omnibus, attenuavit, exhausit viribus. Septuaginta paulo vehementiorem reddiderunt sententiam, *multorum potentum domos fregit*; id est, impium non solum sævijsse in pauperes & imbecillos, sed in opulentiores etiam, ita ut inhiaret in omnium facultates. Quamquam & Complutenses hoc ipso loco legerint; *impotentum domos fregit*, & quidem quamvis verissimum sit, *inter superbos semper esse jurgia*, & ipsos quoque raptores & avaros mutuo *contra sanguinem suum insidiari*, sed frequenter impii degeneri, & pusillo animo sunt, & non nisi pauperibus & imbecillioribus insidiantur; paulò verò robustiores invadunt, sicut Scriptum est; *Venatio leonis onager in erema, sic pascua divitum sunt pauperes*, & sicut Cocrodilus, quod *magnum malum* appellant, qui terribilis bellua est contra fugaces, at fugax contra insequentes. Et vero nec leo leonem, neq; impius impium, aut avarus avarum, sed ditissimus & avarissimus quisque pauperrimum & miserrimum quemque aggreditur, de quo dicemus amplius, c. 24.

(margin: עזב — LXX. — Divites improbi in pauperes, timidi in compares. Prov. 13. 10. Prov. 1. 18. Eccl. 13. 23. Cocrodilus symbolum impietatis. Seneca l. 1. Natural. qq. Plin. Solin. Ælia.)

3 Sed illud nunc observatione dignissimum, incredibilem esse divitum, & avarorum hominum crudelitatem animi, & immisericordiam erga viduas, pupillos, pauperes; satis fuerit illos vocari *leones*, quamvis sibi multa, habeant semper, *esurientes*, alienis bonis inhiantes, sicut dicebat David Psal. 33. 11. *Divites* (Hieronymus. *Leones*, videlicet crudelissimi, & inhumanissimi) *eguerunt, & esurierunt*; & veluti latrones sordidissimi, non solum homines pecunia, aut alio commeatu spoliant, sed etiam vestimentis ipsis: neque solum eos viatores, ex quibus pinguiorem prædam sperant, sed etiam miserrimos quosque pauperes nudant. Quod videtur Michæ 3. 2. in exemplum incredibilis improbitatis adduci, *Violenter tollitis pelles eorum desuper eis; & carnem eorum desuper ossibus eorum.* Nunquam sibi atque suæ crudelitati & sacræ fami modum statuunt, non solum detondentes, & aliena bona occupantes, sed etiam nudantes, & excoriantes pauperes.

(margin: Ingenium sordidorũ furunculorum.)

4 *Domum rapuit*, diripuit; videlicet non solum oblatam sibi ad manum rem alienam abstulit, sed etiam incredibili aviditate & impudentia invadebat alienas domos, quæritans prædam, atque vi diripiebat, dominis suis pro re sua conservanda frustra pugnantibus nam verbum *rapiendi*, eiusmodi vim contra pugnantem affert, sicut dicitur ab eadem radice, 2. Reg. 23. 21. *Vi extorsit hastam de manu Ægyptii.*

(margin: גזל)

5 *Et non ædificavit eam*, idest, violenter deprædatus est domum alienam, quam ipse non ædificavit, quasi dicat; Si alii ædificant non sibi ædificant, sed huiusmodi impiis, avaris, & raptoribus. Et mirum, quod Divites, sibi tantum & non pauperibus laborare, & thesaurizare non contenti; nam dicunt, *Congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea*, velint præterea pauperes quoque non sibi ipsis, sed illorum impietati & avaritiæ servire, & laborare videntur sane vivere ex illa lege; *Habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem, qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. Sic est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum dives*, inquit Christus servator.

(margin: Mirabilis avarorũ cupiditas. Luc. 12. 18 — Matt. 1. 13. — Frit. 22. 21.)

6 Potest autem hæc esse amplificatio sceleris, & rapinæ, ut indicare videtur auctor Catenæ; Ita domum alienam diripuit, ut numquam restituerit ablata, neque de reædificando cogitaret, & damna, quæ fecit, nullo remedio restituere, aut resarcire curaverit; &

(margin: Avari nũquã restituunt oblata. Nicetas.)

Si

Si quid aliquem defraudavit, non quadruplum, sed neque dimidium reddiderit. Amplificatio etiam potest esse supplicii in quem sensum adducit Catenæ auctor lectionem Symmachi, *Domum rapuit, & non reedificavit eam*, quod sic ipse interpretatur; *Alienam domum, quam iniustus rapuit prosina libidine, iterum ab eo ædificari, atque ornari non posse, quinetiam antea fore ipsi amittendum.*

Symmac.

6 Pretereo Caietani interpretationem violentam omnino, quod avarus * *Domum rapuit, & non readificavit*, id est, optimam quamque domum occupavit recenter ædificatam, *non indigentem*, ut ille ait, *restauratione*, sed illud non prætermittendum, quod forte hoc referetur ad domum pauperum male materiatam, atque nutantem; atque sceleri tribuetur, quod dives diripuerit alienas pauperum domos, cum potius deberet illas ædificare, & confirmare, atque fulcire; & quod aliena rapuerit, cum sua non distribuisse egenis, rapina fuerit. Quod eleganter D. Gregorius docuit hoc loco; *Rapuit* (inquit) & *non ædificavit eam, quia non solum de suo nihil tribuit, sed etiam, quod erat alienum, tulit.* Sed de hoc iterum c. 22.

*Caietan. * Apoderose de las meiores, de las que no avian menester reparo. Rapina non benefecisse indigentibus Gregor.*

Vers. 20. Nec est satiatus venter eius, & cum habuerit, quæ concupierat, possidere non poterit.

1 *Venter, & ventris concupiscentia, in Sacro sermone. Avari venter quis.*
2 *Impiorum ventrem Deus implet, sed ipsi se insatiabiles efficiunt. Fames avarorum inexplebilis. Illustratas Salomon.*
3 *Ingens avarorum cruciatus. Filia sanguisuga, quæ.*
4 *Avarus nunquam possides.*
5 *Desideria impiorum nunquam sedata.*

1 AUt Supplicium, & pœna; aut vitium, & morbos insatiabilis cupiditatis describitur. Ad culpam avaritiæ Greg. Philippus, & plerique Latini referunt: ad pœnam molestissimæ cuiusdam sitis, & famis, & indigentiæ bonorum omnium, Græci, & alii. Sed quidem pleoior atque perfectior erit interpretatio, si utrumque coniungamus *Venter*, ingluvies, appetentia, fames *non est satiatus*, propriè ex Hebræo, *Non novit pacem*, vel tranquillitatem; id est; Non sentiet sedatam sitim, aut famem, etiamsi multa voraverit. *Venter* quidem pro stomacho & ciborum receptaculo, quemadmodum Eccles c. 23. 6. precatur, *auferri à se ventris concupiscentias*. Et iterum liberari *de altitudine ventris inferi*, id est, de profundo illo baratro, & quasi terræ stomacho, qui corpora non solum in sepulchris condita, sed etiam animas in infernis receptaculis detentas absorbere, & devorare videbatur. Quid vero *per ventrem* hunc significetur, eleganter Gregorius docuit. *Venter* (inquit) *iniqui, avaritia est, quia in ipsos colligitur, quidquid per versa desiderio glutitur.* Non minus sapienter Philippus in hæc verba; *Ventrem hic appellatum puto quoddam receptaculum animæ, ubi cogitationes, quasi esca ciborum recondita continentur.* Hunc igitur ventrem cupiditate, & avaritia inexplebilem dicit:

Gregor. Philipp.

Ventris impiorum insatiabilitas, culpa est.

Venter impii avaritia. Gregor. Philip.

2 Solet autem Scriptura aliquando dicere, *animam, & ventrem* impiorum bonis utique ad satietatem repleri, ut significet divitiarum abundantiam, quæ possent satiare quamlibet naturæ indigentiam, & famem. Sicuti Psalm 16. 14 scriptum est; *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, id est, Tu, ô Deus, liberalissime illorum desideria bonis omnibus cumulas, & quæ in tuis promptuariis, & thesauris recondita sunt, illis reseras, & patefacis. Propterea dives epulo sibi de tanta bonorum ubertate blanditus, atque gratulatus ad sese ingurgitandum hortabatur; *Anima* (inquit) *mea*, id est ingluvies, & appetentia, *requiesce, comede, bibe, epulare*, atque illi etiam Sapientiæ 27. *Vino pretioso, & unguentis nos impleamus.* Sed in ista ipsa re, non tam ex parte Dei, liberalissime tantam bonorum affluentiam conferentis, quam ex parte avarissimi animi considerata, frequentius admonent sacræ literæ nunquam impleri, aut *satiari ventrem impii.* Res omnino mirabilis Salomon. Pro. 13. 25 *Iustus* (inquit) *comedit & replet animam suam: venter autem impiorum insatiabilis.* Sicut enim iusti anima, id est appetentia & desiderium, iusto & necessario divitiarum cibo contenta est; ita sanè desideria impii nunquam explentur, quantumvis multa devoraverint, multo plura famescunt, & sitiunt. Quam rem Grego pulchro similitudine exprimit. *Avaritia* (inquit) *Desideratis rebus non extinguitur, sed augetur; nam more ignis, cum ligna, quæ consumat, acceperit, accrescit, & unde videtur ad momentum flamma comprimi, inde paulo post cernitur dilatari.* Nimirum ista avarorum, & impiorum hominum sitis non est vera aliqua naturæ indigentia, sed morbus, ideo nullus modus, nulla satietas, de quo re disserit graviter, & sapienter Seneca, de consolatione ad Helviam matrem. *Quod non ex inopia* (inquit) *sed ex vitio nascitur, quidquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet. Qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Hæc accedunt divitias non ad rationem revocantibus, cuius certi sunt fines; non ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum, & incomprehensibile arbitrium est.*

Cur impii dicantur satiati.

Luc. 12. 19

Cur nunquam satiari impii dicantur.

Greg. l. 15. c. 12.

Cur avaritia sit insatiabilis. Seneca.

Cum hoc facit etiam quod hæc ipsa insatiabilitas cupiditatum, non solum culpa, sed ingens etiam impii pœna sit, cum ex tot bonis multo labore & studio comparatis, nihil emolumenti percipiat, neque, ut iuxta Hebræum legebamus, *sentiat pacem*, & tranquillitatem; vel ut Tyg. vertit; *Non sentiet in ventre suo, quod opulentus est.* Vatabl. *Non agnoscet tranquillum in ventre suo.* Est enim quædam, quasi ventris tranquillitas, & quies refectio illa, atque saturitas. Quare cum ista *saturitate*, coniungitur quies Luc. 12. 19. *Requiesce, comede, bibe, &c.* Certe cum illa Bulimiode, aut canina, quam vocant fame, coniunctos esse dolores peracerbos, & intestinum quasi bellum, omnia quietis, & tranquillitatis expers, medici docent; non aliter cum avaritia, & insatiabili cupiditate animi cruciatus. Nam quanta pœna, & molestia animi, audire semper in corde voces *filiarum sanguisugæ, dicentium semper; Affer Affer.* Vel, propriè ex Hebræo, *da, da*, aut *trade, trade*, & eleganter quidem Beda dixit, *sanguisugam*, diabolum esse nunquam non sitientem humani sanguinis, & damni; illius vero *duas filias*, Avaritiam atque Libidinem, semper novum pabulum exposcentes neque bonis, & voluptatibus adeptis unquam satiatas. Et recte quidem istis concupiscentiis duplex illa vox tribuitur, *Affer Affer*; quoniam *sanguisuga* duo ora habere dicitur, nam ex utraque parte exugit; & hæret cuti, duplici igitur ore incessabilem, atque insatiabilem cupiditatem repræsentat, aut certe non tam duo ora, quam linguam bisulcam, ita, ut cuspia *afferat*, & exugat, atque exulceret. *Aspice* (inquit) *Seneca quemadmodum immensa hominum cupiditates hiant semper, & poscant.* His importunis cupiditatum vocibus respondere videbantur Salomon, cum Eccles 2. 1. dicebat in corde suo, *Vadam, & affluam delitiis, & fruar bonis*, vel, ut ex proprietate textus Hebræi legitur, quasi cum corde suo importune efflagitante loquutus; *Vade; & affluc delitiis, & fruere bonis*, vel, ut Septuaginta legunt, *Veni nunc, tentabo te lætitia.* Sed subiicit, ipse statim, minime suu ventrem satiari potuisse, *Vidi* (inquit) *quod hoc quoq; esset vanitas.* Ergo *nec est satiatus venter eius* Et omnino mirum, quod avarus nihil expendat, & tamen nunquam impleatur. Similis in hoc etiam sanguisugarum, atque illius animalculi, cui cibi exitus non est, de quo scribit Plin. lib. 14. c. 34. *Infixo semper sanguinis capite* 4 *vivens, atque ita intamescens, unum animalium, cui cibi non sit exitus, dehiscitque nimia satietate alimento ipso moriens*, non aliter avarus infixus capite & corde suis divitiis, quarum non est ullus exitus, ita illas asservat, & recondit, & tamen nunquam satiatur, distenditur, intumescit, rumpitur, perit suis bonis.

Insatiabilitas avarorum pœna.

Vatabl. Tygur.

Prov. 30. 15.

Beda. Sanguisuga filia, & voces quæ.

Erasmus in Chiliad. Lib. 7. de beneficiis cap. 26. Ecclesiastæ illuminatio. L X X.

Avarus cuius similis. Plinius.

Et, cum habuerit, quæ concupierat, possidere non poterit, Possidere videtur dixisse Interpres, pro eo, quod est possessis uti, & rebus desideratis secure, & in pace potiri, quod sæpe repetit Sophar, quod sit ingens cruciatus impii, quem insatiabilis cupiditas vexat, captare fugientia bona, & iam iam lambere voluptatum aquas, sed

sed fugientes, & evanescentes. Ergo, inquit, nullam utilitetem poterit capere, *cum habuerit, quæ concupierat*, vel forte illud, *possidere non poterit*, sigoificabit, postquem obtiouerit, fore ut diutius non possideat, sed brevi emittat. Peulo brevius & obscurius in Origioali; *In desiderio suo non evadet*, vel cum Septuag. *in desiderio suo non salvabitur*. Quod sic explicet auctor Catenæ; *eorum, quæ adeptus est, possessionem non retinebit incolumem*. Tygur. *neque conservare poterit res optatas*. Vetabl. *Non servabit de desiderabili suo, id est, nec quippiam eorum, quæ habet in delitiis, servabit sibi*. Poterit etiem esse præcedentis expositio; *Non satiatur venter impii*, quia *cum habuerit, quæ concupierat* iterum alia appetet; nec fieri potest, ut possideat, & fruatur: nam novis semper æstuet possidendi, & ecquirendi desideriis. Illud enim istorum impiorum proprium est, quod ingratorum hominum nimirum inter elias ingratitudinis causas, sic scribit Seneca; *Prima omnium ac potissima, quod novis semper cupiditatibus occupati; non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus: non in id quod est, sed in id, quod appetimus, intenti, quidquid enim domi est, vile est: sequitur autem, ut, ubi quid acceperis, leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio*. Sic avari leve reputant, quod rapuerunt, ed nova lucre; novasque prædas inhiantes, & oovis cupiditatibus inflemmati.

Varia lectio. — *LXX.* — *Nicetas. Tygurn. Vatab.* — *Avari persimiles ingratorũ. Lib. 3. de benef. c. 3.*

Paulo acutius, nisi forte minus solidum, quod ait Caieten. *In desiderio suo non evadet, aut non liberabitur*, id est nunquam liber evadit à desideraodo, &, ut ipse ait, *à laqueo concupiscibilium*, & congruenter quidem ad verbum originale *evadendi*, quod liberetionem, & incolumitatem ex malo & periculo significat. sane qui liber evasit à desideriis, putet se ereptum eb extremis discriminibus, cum scriptum sit, *Desideria inutilia mergere homines in interitum, & perditionem*.

Caiet. — מלט — *Desideriorum inutilium discrimen. ad Tim. 6. 9.*

Vers. 21. Non remansit de cibo eius, & propterea nihil remanebit de bonis eius.

1 *Avari victus sordidus & tennis.*
2 *Impiorum gulositas inexplebilis.*
3 *Impius dives inhumanus. Illustratus Samuel.*
4 *Varia lectio & expositio. Impii ingluvies redacta ad extremam egestatem.*

1 SI Avari & sordidi hominis victus describeretur, non inepte diceretur esse tam teouis, & parcus in victu quotidiano, ut cum vix satis sibi sumet, oullæ remaneant reliquiæ cibi, & propterea, Deo sic jubente, omoino avarus amittat bone, à quibus ipse propter suam avaritiem abstinet. Sed sensus hic, qui Caietano placuit, coovenire non potest iostituto Sophar argentis noo tam de sordida averi homnis parciteto, quam do lautitiis, & luxuria inexplebili voluptatum.

Caietan.

2 Ergo coovenientius videtur, ut adbuc describatur voracissima illa gulositas impii aut extrema paupertas, ad quam redigendus est. Si primum, hec erit sententie; Impius nihil non expetit ed comedendum, & devorandum: atq; de rebus, & voluptatibus oblatis, nihil relinquit, aut prætermittit; * nihil propterea *remanet de cibo eius* Ad quod forte respicere potuit Tygur. legens: *Cibo illius non aderit vis nutriendi* id est, instar voracissimi homiois plura appetit; & devorat quem concoquere possit; quod ventriculi vitium; & morbus est.

Germano, expositio. — * *Todo se lo come, quanto le ponen delante, sin dexar bocado.* — *Tygur.*

Hinc bene colligit Philippus impii divitis immisericordiam, & inhumanitatem, *qui de abundantia mensæ suæ, nulli peregrino, vel hospiti refectionem præbuerit*. Sic cum refertissima esset epulonis divitis mensa, sola tantum de illa *mica cedebant*, & ne illas quidem quispiam mendico Lezaro dabat; non enim *remanebat de cibo eius* egenis & mendicis, ne mica quidem. Hæc ipse illa vox est, stultissimi & inhumanissimi Nabal, qui de cibo suo, nihil voluit reliquum esse David, & pueris eius; *Tollam* (inquit) *panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quas occidi tonsoribus meis, & dabo viris, quos nescio, unde sint*. Et observat Theodor. q. 57. in libr. 1. Reg prætulisse David imagioem mendici; *Nam significans egestatem rerum necessariarum; Inveniant, inquit, pueri tui, gratiam in oculis tuis; da quod invenerit manus tua. Quid differunt hæc verba, à verbis quibus utuntur mendici? Sed vir ferus non modo non dedit, sed etiam irrisit*. Adeoque sordidissimus homo *nihil remanere* volebat *de cibo suo*, cum esset domi suæ *quasi convivium regis*, ut cum postea Abigeil oerreret nescienti Nabal, quæ ipsa detulisset munere ad Devid, *emortuum fuerit cor eius extrinsecus; & factus fuerit quasi lapis*. Videlicet propter missum munus, & elargitam eleemosyoam quod adeo homioem illum avarum discruciavit; ut quidam eleganter observarunt.

Divitum inhumanitas. — *Luc. 16. 21.* — *1. Reg. 25. 11.* — *David figura mendicorum.*

3 *Et propterea nihil remanebit*. Hæc quoque pars ad ingluviem illam referri potest: nam cũ omnie momento temporis devorere velit impius, consequens etiam est, ut neque *de cibo eius*, neque *de bonis eius aliquid remaneat*, cuiusmodi videntur fuisse iniqui illi & everissimi judices, Sophooiæ. 3. 3 *Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes*; (rugiunt nimirum leones capta jam præda) *Judices eius lupi vespere, non relinquebant in mane*, id est, ne osse quidem relinquebant sed io ipsa nocte, qua prædam egerant devorabant. Sed cum hæc pars, tum illa prior ad extremam paupertatem impii referri commode poterit, ut supre indicavimus: Par supplicium illi rependetur, ut quo impius tenacius asservat sua bone, eo citius amittaotur, & evenescent, ita ut neque bolus neque obolus illi relinquantur, atque adeo sit etiem necessario cibo cariturus, ita Catenæ auctor. Gregor. Philipp. favet lectio Septuag. *Non sunt reliquiæ cibis eius, propter hoc non florebunt eius bona*, q. d. ioterpretante Niceta; *In ipso flore contabescent*, proprie ex Hebræo legitur; *Propterea non parturiet*, vel, *non multiplicabitur*, id est, non multiplicebuntur bona eius. Quæ omnia significaot, nihil futurum incolume ex illius facultatibus. Ita fere plerique sequeotes textum Hebræum, Pegninus, Veteblus, Regia, deducentes vocem originalem à radice *Hhul*, quod est parturire: sed alii deducunt à redice *Jabbal*, quod est expectare, uode Caietan. legit, *Non facit expectare bonum suum*, idest, frustra expectabit duretionem, eut diuturnitetem bonorum suorum, cum cito peritura sint. Tygur. *Bonum ipsius instabile est* Reciduot eodem omoie oon oihil, sed pulchre variato sensu.

Nicetas; Gregor. Philipp. LXX. — יחיל — *Pagnin. Vatab. Regia.* — יבל — *Caiet. Tygur.*

Vers. 22. Cum satiatus fuerit, arctebitur, æstuebit, & omois dolor irruet super eum.

1 *Impius æstuans, & vomens. Quid arctari. Illustratus Jeremias.*
2 *Dolor, & manus quid.*
3 *Manus laborantis pro paupere. Impiorum formido, & imbecillitas.*

1 VIdetur non solum præcedentem seotontiam exponere, verum etiam respicere ad semel usurpatam illam heusti veneni allegoriam. Cum ed suum ciboo, suamque voluptetem impius omnia converterit, & nimirum se se repleverit, tunc *arctabitur, & æstuabit*, propriè ex Hebræo, *Angustia erit ei*; compressio, afflictio, animi æstus, & notandum quidem præter nomeo *angustiæ*, subesse etiam verbum io Hebræo, quod complodere, aut pleudere manibus significat: ut ex verbo legi possit; *cum repleta fuerit complosio sua, angustia erit ei*. Quamvis ex eodem verbo (quod sufficere etiam significat) elii legant, *cum impleverit sufficientiam suam*, id est, cum ebuode hebuerit, quod sufficiat oi ad vitam, sed significatio illa frequentior est, & eb omnibus agnoscit, cohæretque cum re præsenti de aoimi angustia, & molestissimo vomitu, juxta id Jerem. 48. 26. *Inebriate eum, quoniam contra Dominum erectus est, & allidet manum Moab in vomitu suo, & erit in derisum etiam ipse*. Nam præ engustia solent vomeotes manus complodere, & pulsare lectum, & alia angoris, atque doloris sigoe præbere. Sic igitur hoc loco; *Cum satiatus fuerit impius, arctabitur, & allidet manus suas in vomitu suo*.

ספק — *Caietan. Vatabl. & videtur etiam Tygur. & Isidor. Pag. in thes. post Aben, Esra & R. May. sen.*

2 *Et omnis dolor*, animi aogustia, labor, afflictio in Hebræo est; *Omnis manus laborantis veniet super eum* idest omnis manus laborare faciens; vel, laborem, & dolorem inferens, quod Interpres noster sapienter dixit, *Omnis labor*, quasi diceret omnium calamitatum, atq; laborũ vis,

עמל — *Manus laboris, aut la-*

[la]borantis, qua. LXX. Nicetas. Tygurin. vis, atque potentia, sicut etiam Septuag. *Omnis necessitas in eum superveniet*, quod auctor Catenæ interpretatus est, *omnem calamitatem*. *Ut necesse* (inquit) *sit, eius animum doloribus redundare*. Non ineleganter Tygur. *Omnibus partibus laboriosi hominis fungitur.* Ergo in hanc rem quadrare videtur illud Psal. 77. 29. *Manducaverunt, & saturati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis; non sunt fraudati à desiderio suo. Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos; & occidit pingues eorum, & electos Israel impedivit.*

3 *R. Levi. Digna impiorum retributio.* Sed non ineptè, *Manus laborantis*, accipitur à R. Levi pro pauperibus, & mercenariis, quos impius sua mercede, & labore fraudavit. Sicut igitur ipse manu rapuit alienos labores, ita nunc tandem in illius facultates, & bona omnes *laborantium manus* incurrent, ut quod suum est, auferre quisque possit. Et cum quondam omnes laborantes illi uni laborasse visi fuerint, tunc ipse unus omnibus laborantibus, & miseris laborasse, & opes accumulasse videbitur. Cum hoc quoque facere potest, quod cum nomen *doloris*, aut *laboris*, pravitatem, aut iniquitatem etiam significet, R. *R. Levi. Vatabl.* Levi etiam interpretatur, *manum iniquam* juxta quē Vatab. *Invadent eum omnes iniqui, parati ad iniuriam inferendam.* Quem eundem sensum sapienter quoque *Greg. lib. 15. c. 13 Impius timentes omnia.* indicavit Gregor. hunc dolorem ex timore alienæ manus sic exponens; *Formidat potentiorem alterum, ne hunc sustineat violentum; pauperem verò cum conspicit, conspicatur furem; ipsa quoque, quæ congesta sunt, curat magnopere, ne ex natura propria deficiu, per negligentiam consumentur.* Illud vero frigidum est, quod *Clarius.* Isidor. Clar. adducit; *etiam si accesserit ei omnis manus laborans*; hoc est, *etiam* si omnes homines laborent in ejus commoda, adhuc egebit.

Vers. 23. Utinam impleatur venter eius, ut emittat in eum iram furoris sui, & pluvat super illum bellum suum.

1 *Varia lectio. Multiplex voracitatis impiorū supplicium.*
2 *Vera, & germana lectio. Optantis affectus, aut potius minantis. Illustratus Joannes.*
3 *Impius quo nequior, eo supplicio propinquior. Illustratus Amos.*
4 Emittere *quid. Divina justitia aliquando continetur, emittitur aliquando.*
5 Ira furoris, *& ira nasi, ad amplificationem.*
6 *Hebraizantium lectio, & mos.* Bellum, *& carnes eadem voce cur signi. ficet Hebræa lingua.*
7 *Belli tum tempestate cōparatio ex sacris & profanis.* Stillare *in Sacro sermone de supplicio.*
8 Pluvia, *supplicium ingens. Bellum per laqueos cuiusmodi. Illustratus David.*

IAm descendit ad describendum potentiam Divini numinis, bellum indicentes impio, & illum suis bonis omnibus, vita etiam ipsa spoliantis, instar pugnatoris cuiusdam, ducisque fortissimi.

Impiorū insatiabilis voracitas. *Utinam impleatur venter eius.* Græci hanc partem conjungunt cum superioribus, legentes; *Si quomodo possit implere ventrem suum*; id est, ita dolebit, atq; laborabit inopia gravissima, *ut vix rationem ullam invenire possit, quomodo inanem ventrem possit explere.* Vi- *Luc. 15. 26* delicet, eo deducet illum vita luxuriosa, *Ut cupiat saturare ventrem, de siliquis, quas porci manducant, & nemo illi det.* Sed juxta Hebræum, Latinus Interpres coniungit potius cum sequentibus. In Hebræo autem non est ille optantis affectus, sed verbum substantivum, *Erit, cum impleverit ventrem suum, &c.* id est, in illum jam plenum, & ingurgitatum multis rapinis atq; voluptatibus, desæviet Divina ira quam- *Caietan.* vis Caiet. hanc etiam lectionem ita urgeat; *Erit in implere ventrem suum &c.* ita non expectabit Deus, quod impletus sit; sed dum implet ventrem, & dum adhuc esca fuerit in eius ore, corripietur Divino supplicio. *Tygurin.* Paolo secius Tygurina; *Esto, ut impleat ventrem suū; Deus tamen immittet ei fervorem iræ.* Et similiter Va- *Vatabl. Pagn. Reg.* tab. *Si fuerint illi opes, quibus explere possit ventrem.* Pagnin. & Regia; *Fuerit ad replendum, &c.* quasi potentialiter, &c.

2 *Affectus optandi quomodo exponendus.* Sed proculdubio longe pulchrior, atque significantior est nostra lectio, cum affectu illo optantis, quem Interpres latitantem licet, expressit: *Utinam* jam impius quod facturus est prædæ, faciat cito, & impleat mensuram suæ improbitatis, ut pro meritis rependatur illi supplicium. Qui affectus non tam est optantis, ut impius immodice peccet, & suæ libidini, & cupiditati habenas laxet; quam, ut cum peccaturus sit, justo, atque severo Dei iudicio ad Divinam gloriam, & mortalium cæterorum exemplum puniatur; ut sequens particula ostendit; *Ut emittat, &c.* consequetur enim id quod maxime optandum est, ut Deus tantæ impudentiæ modum tandem, & finem constituat. Similis profecto videtur illius sententiæ affectus Christi Iesu dicentis Judæ; *Quod facturus es, fac citius.* Non enim præcipiebat, non optabat; ut Judas *Joan. 13. 17.* tantum facinus committeret, sed permittebat; sed ostendebat se, si vellet, prohibere posse, &, si ille in sua improbitate pergeret, posse etiam punire severissime. Quare Cyrillus dixit illa Christi verba esse po- *Cyril. libr. 9. in Ioan. 17.* tius minantis, quam hortantis; *Quemadmodum* (inquit) *si vir fortis, adversus quam quisquam feratur, ipse vero viribus suis fretus magna voce dicat. quod facis, fac citius, ut mea dextra vires experiaris.* Ita sane nunc hæc sententia non est urgentis, neque optantis, ut peccet impius, sed minantis extremæ illius libidini extremum supplicium. Commode nos diceremus; *Oxala que se diesse priessa a pecar, para que se la diesse Dios a castigarle.* Est quidem impius, velut vec- *Impius sagina permissus, atque macello.* cæ illæ, quæ cum saginæ, & implendo ventri permittuntur, gladio quidem atque macello destinantur, ut, cum bene impleverint ventrem, tunc demum iugulentur. Quare illa vox tribui posset ipsi gladio, & macello; Utinam impleatur venter earum, ut illæ nobis iugulatæ, & concisæ in partem, & in prædam dentur. Sic Amos cap. 4. 1. Tyrannis principibus loquitur; *Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ calumniam facitis, &c. Ecce dies venient super vos; & levabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis ferventibus.* Pinguedini, & obæsitati improbitatis videtur respondere, illud, *Ecce*, quasi Divinæ Justitiæ tempus nihil aliud expectet, quam ut bene impleta, atque pingues evadant. Et iterum cap. 5. 13 *Væ, qui opulenti estis in Sion, &c. qui separati estis in diem* *Illustratus locus Amos 6. 13.* *malum, & appropinquatis solio iniquitatis*, nam quanto Judæi iniquiores, & crudeliores erant erga proximos, tanto magis suo ipsi supplicio appropinquabant, videlicet captivitati, & dominationi Chaldæorum, à quibus iniqua etiam passuri essent. Aut *solium iniquitatis*, erit obstinatior iniquitas, & maius scelus quo cum impleti fuissent, *malum diem*, & extremum supplicium experirentur.

4 *Deus continens & aliquādo emittens indignationem. Ps. 70. 10.* *Ut emittat.* Tum præsto erit divinum supplicium, ut statuto tempore Deus laxet suæ indignationi & iustitiæ habenas, & quasi è carceribus *emittat*, quos videbatur adhuc continuisse, ne incurrerent in impium. Nam verbum *mittendi*, eam vim habere potest; *Dimittet iram*, non cohibebit, neque continebit indignationem suam, sed faciet liberam potestatem suæ iustitiæ sæviendi in impium. Solet Deus iram suam intra carceres suæ misericordiæ continere. Sed, si nunc *in ira sua contineat misericordias suas* iudicium postea de impio fiet sine misericordia.

5 *Ira amplificatio.* *Iram furoris sui.* Iram furentem, & indignantem, id est, iram maximam, & incredibiliter succensam, in originali, *iram nasi*, cum quo ira sæpe coniungitur ad amplificationem. Exod. 32. 11. Num. 11. 33. Isaia. 5. 25. Psal. 84. 4. & sæpe alias. Atque videtur, *ira nasi*, illud peculiariter indicare, quod ira, quæ antea supprimebatur; & continebatur corde, iam nunc nimium succensa, & inflammata sursum prodeat, & fumante, atque tumente naso sese prodat. Ergo cum Deus *emittit iram nasi* iam non connivet, aut dissimulat ad peccata impii; non avertit faciem suam: sed videns, & vultu ipso quasi excandescens, atque conceptæ iræ manifesta documenta præbens torvo vultu, fronte mi- *Ps. 33. 17.* naci, naso tumenti convertat *Vultum suum super facientes mala: ut perdat de terra memoriam eorum.*

6 לחם *Et pluat super illum bellum suum.* Vox originalis quam noster transtulit *bellum*, plerique carnem vertunt,

Pagn. Reg. Complutenses. Vertunt, atque legunt; *Pluet super illum in carne sua*, vel, *in corpore suo*. Pagninus, Regia, Complutenses in Lexico. Et quidem radix *Lahham*, quod est comedere, & devorare, aut discerpere, indifferens est vel ad carnes, aut quoscumque alios cibos, qui in convivio apponuntur, & comeduntur; vel ad corpora etiam, & humanas carnes, quæ in bello ore gladii devorantur, & consumuntur. *Comedere, & pugnare re ipsa cognata.* Quare idem verbum *comedendi*, est etiam pugnandi, & bellandi; & nomen quod cibum, aut carnem significat, potest etiam significare *bellum*: ideo sequentes textum Hebræum, vel ut pro suo ingenio, & more à Vulgato discenderent, vel ut sensum latentem etiam exprimerent, legerunt: *Pluet in corpore ejus*. *LXX. Complutens. Symmach.* Quid vero *in corpore impii* cælitus pluat Divina Justitia, nisi dolores, cruciatus & infinita alia mala? cujus rei exemplum in Job sibi proponebat Sophar, ideo Septuaginta legerunt, *lavet super eum dolores*. Quasi effusa pluvia, illum obruat doloribus, vel *ningat super eum dolores*. Symmac. *Pluet*, vel *effundet*. *Pagn.* Effusæ enim aquæ, qua cum se quis lavat, vehemens etiam pluvia similis est. Propterea ausus est Pagninus ita leggere: *Faciet pluere ægritudines malas super eum*. Sed si à Vulgato discedendum esse potius legerem; *Pluet super eum in cibo suo*, vel, in manducatione sua, quod eleganter respondet primæ parti; *Utinam impleat ventrem*: nam dum adhuc fuerit esca in ore ipsius, fulgurabit, & pluet super eum Divina justitia: *Sicut erat in diebus Noe comedentes, & bibentes, & non cognoverant, donec venit diluvium*, Matth. 24. 38.

Vulgati interpretis illustratio, atque defensio. Cajetan. Forsterus. Sed quidem elegans est Latini Interpretis lectio, perinde ac germana, quanta etiam Cajetanus agnoscit, & sequitur. Atque Joannes etiam Forsterus, cum videret proprie legendum, *Pluet super eum in incisione*, vel, *in devoratione sua*; censuit potius referendum ad *bellum*, in quo cæduntur, & devorantur carnes ore gladii, quàm ad carnes ipsas, quæ cum aliquando comedantur, appellari possunt *incisio*, vel *comestio*. Sed illud pro Latino Interprete omnino facit, quod, cum hic describantur indignans Deus, & bellum indicens impio, certo existimavit de *bello* mentionem fieri: *Bellum*, autem cum verbo *pluendi* conjunctum esse. *Bellum, & pluvia similia.* Nam pugnat adversus impios Deus coacta tempestate, cælo turbato, tetris nubibus, terrificia pluvia. Sic Deo, tanquam Imperatori supremo universitatis hujus.

Claudian.

——— *Militat æther,*
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Sub illius vexillo sua dant nomina nubes, fulgura, fulmina, tonitrua, ignis, sulphur, spiritus procellarum. Sed tempestatis, atq; belli, eadẽ est apud homines etiam ratio, & imago persimilis. Non aliter describit prælium illud poeta; *Virg. 12 Aeneid.*

Qualis, ubi ad terras abrupto sidere, nimbus.
It mare per medium, miseris, heu, præscia longe.
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas.
Arboribus, stragemque satis: ruet omnia latè.
Antevolant, sonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adversos ductor Rhætejus hostes.
Agmen agit.

Et iterum Æneam in medio prælii; velut in medio tempestatis, describit;

Ac velut effusa si quando grandine nimbi.
Præcipitant, omnis campis diffugit arator.
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris, ut possint solere reducto
Exercere diem: Sic obrutus undique telis
Aeneas, nubem belli dum detonet.

Homerus. Certè imitatus Virgilius Homerum, qui lib. 4. Iliad. Græcorum agmen adversus Trojanos ruens, sic describit ex similitudine tempestatis.

——— *Qualem super æquora nubem*
Sæpe vides celso scopuli de vertice pastor,
Censtallam Zephyri flatu, & caligine nimbos;
Densam ante picea, & sævam minitante procellam.

Ergo pulchre dictum est, *pulvere bellum*; quia eadem translationis formula Deus *stillare* dicitur, super aliquem, cum immittit supplicia; quasi tunc Deus adversum illum pugnet. 2. Paral. 12. 7. *Non stillabit furor meus super Jerusalem* & Nicheæ 2. 6. *Ne loquamini loquentes; Non stillabit super istos; non comprehendet confusio: Stillabo tibi in vinum, & in ebrietatem, & erit, super quem stillatur, populus iste.* *Stillare, & pluere de supplicio.*

8 *Pluvia pro supplicio.* Sed vehemens supplicium *pluvia* etiam nomine significatur forte jam inde ab eo tempore, cum vel universali diluvio, vel pluvia illa ignea Sodomitica impios debellavit, atque extinxit potentissimus Deus. Neque solum hujus supplicii allusione, sed quod etiam ipsa vehemens pluvia repræsentet inevitabilem aliquam plagam, omnibus viribus humanis superiorẽ, quæ cælitus recidit in caput, &, ut auctor Catenæ ait, *Plagam more pluviæ confertam, & sine intercapedine, cientemque dolores.* Neque frustra viderut dictum *bellum suum*, quasi indicet, propriam & consuetam Deo pugnandi rationem esse ex aere tanquam ex castris, per tempestatem, & pluviam, ut aliquando memini me explicasse. *Deus ex aere pugnans adversus impios. Vid. cap. 9. vers. 8. num. 2.* Propterea ergo quandocunque Deus aliqua ratione, aut supplicio pugnat adversus impium, *pluere* dicitur. Sed utrumque videlicet, & *pluviæ*, & *belli* rationem explicuit David. Psal. 10. 7. *Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum*, id est bellum indicet, atque inferet peccatoribus, tempestate coacta, fulminibus, procellosis ventis, & vehementissimis imbribus, quæ omnia similia sunt bello, quod per *laqueos* desuper injectos, & ex alto cadentes geritur. Fuisse autem aliquando pugnam hujusmodi, scripsit laue Herod. lib. 7. dum de Nomadibus, & Sagartiis agit; *Herodot.* *Utentes (inquit) resle e loris conserta, freti in prælium eunt. Est autem prælium eorum virorum hujusmodi; ubi cum hoste congressi sunt, rejiciunt eos restes in summum laqueos habentes, qui laqueus, cum aut equum, aut hominẽ adeptus est, eũ ad se trahunt, ita illi illaqueati cõficiũtur.* *Bellum per laqueos quale.* Ita Deus super impios pluet *bellũ suũ*. ita *pluet super peccatores laqueos*. Ita Sophar Iobũ his dictis cõfigit, tot calamitatũ plagis, sine ulla doloris intermissione, tot corporis ægritudinibus, tot malis ningentibus, & grandinãtibus oppressũ.

Vers. 24. Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum.

1 *Arma quaedam ex qua materia. Aerea instrumenta colendorum agrorum, æreis temperatura.*
2 *Ferrum ad lædendum opportunum. Clavus, aut gladius æneus saluς aris.*
3 *Impiorum in fugiendo obstinatio, & irritus conatus.*
4 Irruere *&* pertransire *in Sacro sermone quid.* Arcus *symbolum invicti roboris illustratus David.*
5 *Aes, à plerisque pro Chalybe & ferro accipi. Temperatio æris, & ferri apud Jeremiam.*
6 *Aes à ferro diversum. Illustratus locus Regum.*
7 *Impiorum pericula in dies graviora.*
8 Arcus *supplicium futurum*, gladius *ad præsens*

Bellum illud, de quo dixerat, nunc describit, ex omni genere armorum, quæ adversus hostem aliquem produci solent in bellum. Videlicet *arma ferrea*, & *ærea* cum vero *arma ferrea* dixit indicat tum temporis imbeciliora, & quæ minus læderent, fuisse alia armorũ genera, ut lignea, aut solum ærea; sive propter defectum, sive propter ignorationẽ ferri. *1 Armorum materia multiplex. Lucretius.* Et quidem Lucretius dum de usu, & inventione ferri, & aliorum metallorum disserit, l. 5. graviter & vere cecinit,

Arma antiqua manus, ungues, dentesque fuerunt.
Et lapides; & item Sylvarum fragmina, rami.
Et flammæ atque ignes, postquam sunt cognita primum.
Posterius ferri vis est, ærisque reperta.
Et prior æris erat, quam ferri cognitus usus;
Quo facilis magis est natura, & copia major.
Aere solum terræ tractabant, æreque belli.
Miscebant fluctus, & vulnera vasta ferebant.

Alcæus. Athenæus. Et Alcæus poeta apud Athenæum, lib. 14. c. 85. æreorum ensium meminit; tum etiam *æreis arcus*, atque aliorum ex ære armorum, non solum quæ lædunt, sed etiam quæ protegunt? sic enim inquit; *Splendet magna domus ære, omniaque tecta Marti sunt ornata: splendidis galeis, equinæque cristæ in hominum capitibus super imaginibus nutant; æreæ tibi alia abditas vallis splendida circumposita; arcus fortiter jaculans, thoraces novo lino, concava scuta percussu; juxta æreis enses, atque apud cingula multa, & Cyppatides, quarum non licet oblivisci.* *Arma ærea omnis generis.* Non aliter Hesiodus quoque libro, qui inscribitur, *Opera dies, ait;*

Hesiodus. *Iis autem erant ærea quidem arma, æreæque domus.*

Virg. 2. Aeneid. Atque Virgilius Pyrrhum describens.

Exultat telis, & luce coruscus ahena.

Sane Philisteus ille 1. Reg. 17. 5. 6. Totius ære tectus prodibat in prælium; *Cassis ærea super caput ejus, & lorica hamata induebatur: porro pondus loricæ ejus quinque millia siclorum æris habebat, & ocreas æreas habebat in cruribus,*

ribus, & clypeus æreus tegebat humeros ejus (quamquam ad hastam muniendam ferro uteretur) *ipsum autem ferrum hastæ ejus sexcentos siclos habebat ferri*, sed fuisse quoque hastarum mucrones ex ære, illud Ovid. 5. Met. in describendo tumultu, abunde probat.

Ovidius.

Primus in his Phineus belli temerarius auctor,
Fraxineam quatiens æratæ cuspidis hastam.

Tibullus.

Atque Tribul. Eleg. 10. pacem à Diis precatus;

Falces æreæ

At nobis ærata Lares depellite tela.

Ahenarum *Falcium* meminit Virg. lib. 4. atque Lucret. dum de inventione ferri agit, lib. 5.

Inde minutatim processit ferreus ensis,
Versaque in opprobrium species est falcis ahenæ,
Et ferro cœpere solum proscindere terræ.

Aereæ compedes.

Et quidem ex ære etiam factas compedes colligitur Thre. 3. 3. ubi legitur, *Aggravavit compedem meum*; ex Hebræo legunt Sept. *Aggravavit æs meum*. Simmach. Theodo. Orig. *Catenas* *c*ol*i* interpretantur; at Interpres id, quod frequentius est, pedum vincula. Qua vero ratione, æs, natura sua mollius, temperarent tum ad usum armorum, tum ad rustica instrumenta, (nam pro ferro, ære etiam colebant terram) his verbis explicuit Proclus. *Ad arma ære utebantur, tanquam ferro, ad cultum terræ, quadam temperatura æs durantes, quod alioquin natura molle est; amissa autem temperatura illa ad usum ferri etiam in bellis venerunt.*

Proclus,

2 Neque dubium quin *ferrum* utpote durissimum, ad lædendum, atque protegendum multo sit commodius, multo etiam hosti formidabilius, atque nocentius; nam cum hoc loco *arma ferrea* sint sane ea, quæ cominus feriunt, gladius hoc loco intelligitur (*ferri* enim pro gladio; apud scriptores omnes usus frequentissimus est.) Certe gladius æreus ita vulnus infligit, ut simul etiam inflicto vulneri mederi videatur, at ferrum vulnus infligit, quantum ex se est, immedicabile; sic Arist. sectio 1. Prob. 35. sapienter rogat; *Cur siquis ære incisus sit, facilius, quam si ferro, sanescat?* Respondet vero; *Utrum quia æs levius est, minusque laceret, aut vero æs medicamenti vim obtinet?* Propterea *clavus æneus* pro re salutari, & quæ putrescendo servaret, in proverbium videtur abiisse; atque in eam apud antiquos consuetudinem, ut apro in venatione, atque occiso infigeretur, ne putresceret de quo vide Plut. lib. Symp. q. 10. & Cœliu. 29. c 6. qui ex Carm. lib. 2. de Italia refert *Thuscos æreis vomeribus usos. Tum etiam apud Sabinos ex ære cultros fuisse, quibus Sacerdotes tonderentur*. Videlicet, ut opinor, ne si contingeret vulnerari; ferro, quod durus, & crudelius est, vulnerarentur, & non potius ære, ex quo cum vulnere medicamentum simul acciperent. Vides igitur, cum Sophar *armorum*, id est, gladii *ferrei* meminit, quem impius *fugiat*, profecto significare voluisse armorum genus sævum, atque lethale. Gladium item per *arma ferrea* plane intellexerunt Septuaginta, legentes, *Manum ferri*, quæ eadem est cum ære, aut acie, gladii; sed in illo tantum differunt, quod dixerunt, *non salvetur de manu ferri*, significantes impium omni ratione, & cruciatu à Deo afficiendum; cum tamen in Latino juxta Hebræum sit potius, *fugiet*, aut, *salvetur*, ut significetur, nunquam evasurus ex minoribus malis, quin in graviora incidat.

Ferrum pro gladio, Ferri nomina. Gladius æreus salutaris. Arist. Clavus æreus apro infixus. Plutarch. Cœlius. Aereis cultris Sacerdotes detonsi.

LXX, *Manus ferri.*

Est vero in illo verbo *fugiendi* observanda primum ob-
3 stinatio impatientis animi impii, conantis eludere, & fugere divinam ultionem, & numquam sese *humilians sub potenti manu Dei*, atque non solum suppliciis non emendati, sed potius deterioris reddit.

Impiorum obstinatio.

Secundo, irriti impii conatus, & sors infelicissima, ut numquam præsens periculum sic fugiat, quin in Scyllam incidat, neque unquam remedium quærat unius mali, quin ipsa remedia in deterius illi recidant, quod extremæ est miseriæ. Quare comminatur illi Deus, ut *per septem vias fugiat hostes suos*, id est, per omnes vias fugiat. Nam cum undique circundatus sit divina ultione, quamvis per singulas vias fugiat, effugere non poterit, quin in supplicium incidat, ut sequens particula dicet.

Impiorum fuga inutilis. Septem vias fugiendi quid.

Irruet in arcum æreum. Si gladium cominus fugiat, emi-
4 nus illum transfiget æreo arcu sagitta emissa. in Hebræo est verbum vehemens, *Transfoendi*, vel *pertransfoendi*, aut, *perforandi*. Quare proprie legitur, * *Pertransibit eum arcus æreus* aut *perforabit*. Quia vero illa trásfigendi vis proxime convenit sagittæ, ideo Septuaginta legerunt; *Vulneret eum sagitta ærea*. *Arcus* autem *æreus* robur invictum denotat in Scriptura. Psal. 17. 35. *Posuisti, ut arcum æreum, brachia mea*. Ærei vero arcus, ex Athenæo & Alcæo supra meminimus.

Pagn. Reg. Complutenses. חלף

** Quando no le alcançare la espada, passara le la saeta. Arcus æreus invicti roboris symbolum.*

Sed cujusmodi fuerit iste *arcus æreus*, id est, ex qua materia, seu quod idem est, quid æris nomine intelligi debeat, controversia est. Nam quod in Hebræo est, *nehhoset*, non pauci Hebraizantes, contendunt esse ferri genus durissimum, nimirum Chalybem, sic R. Joseph. R. David; quem sequitur R. Mardochai, dicentes, *capi pro metallo; quod admiscetur ferro, quando instrumenta fabrilia fiunt*. Placuit idem Mercero. Quare vertitur à Tygurina. *Fugientem arma ferrea excipiet arcus chalybeus*. Cajetanus, *arcus Chalybis*. Quanquam idem ipse. Psal. 17. *æneum arcum* potius legat. Tygurina, licet & Vatablo legentibus, *Chalybeum* alii vero auctores confundunt omnino cuprum, æs videlicet subrufum cum Chalybe, & vocem originalem ad utrumque extendunt. Ergo illi ubi *ascendens* legitur Ezech. 17. & *æs mundissimum* 2. Paral. 4. 16. intelligunt Chalybem tersum, & politum. Et in eundem sensum adducunt ad Jere. 6. 28. *Omnes isti principes declinantes ambulantes fraudulenter, æs & ferrum universum corrupti sunt*, id est, ope & auxilio principum servi etiam, & ignobile vulgus lædunt pauperes; nam sicut ferrum miscetur cum Chalybe, ut fiat gladius, ita iniqui invicem cohærent, ut noceant, sed forte hoc Jeremiæ loco de duritie ærea, aut ferrea impudentis & procacis frontis agitur, contraria forte ratione, qua *Aristonides ille artifex, cum exprimere vellet* (auctor Plin.) *Athamantis furorem Learcho filio præcipitato residentem, pœnitentiamque, ferrum & æs miscuit, ut rubigine ejus per nitorem æris relucente exprimeretur verecundiæ rubor*. Sed inverecundiæ tamen durities per æs & ferrum commista commode repræsentatur.

נחושת

R. Joseph. R. David. R. Mardoc. Mercer. M. Marin. Avenar,

Plin. li. 34. cap. 14.

At in prioribus locis de ære Cyprio, quod anum, dum mundum, & candens est, repræsentat, sermo esse videtur. Ergo noster interpres cum *æreum* dixit, sapienter fecit. Nam licet aliquando *æs*, pro ferro accipi possit etiam apud Latinos, ut nonnulli contendunt, tamen fere semper acceptum invenio, ut à ferro diversum, tum apud profanos, tum apud sacros, ubicumque *æris* mentio fit. atque ex eo commode fiunt *cimbala* 1. Parallip. 19. & *aspectus æris* flavescens. Ezech. 1. 7. cap. 40. 3. & *funditur*. 3. Reg. 7. 16. & commutatur *aurum* pro *ære* propter similitudinem. Isai. 60. 17. Atque ex hoc *ære* oportuit fuisse serpentem illum æneum Num. 21. & 4. Reg. 18. ubi ipsum originale nomen retinuit Interpres, cum Ezechia dicitur: *Confregit serpentem æneum, quem fecerat Moyses, vocavitque nomen ejus Nehustam*, videlicet additis litteris quibusdam nomini originali, diminutionis gratia, ut Hebræis placet, quasi diceret, æniulus, ærulus. q. d. vile æs, non Deus. Ex chalybe vero commode fieri non potuit, sed potius ex ære flaventi, ut serpentum ignitorum, in quorum amuletum, & remedium fiebat, speciem repræsentaret. Adde etiam quod de hac ipsa æris materia vasa, thuribula, base, columnas, mare æneum fecit Salomon, quæ nemo dicat facta ex chalybe. Nam & similia omnino opera, videlicet vasa esculenta, lucernas, trullas, statuas, tricliniorum pedes, ac fulcra, candelabra ex ære fieri solita scribit Plin. lib. 34. c. 2. & 3. quamquam idem quoque cap. 14. scribat Romæ Scyphos e ferro dicatos in templo Martis ultoris. Denique chalybem non deberi à ferro distingui (cujus contrarium contendit Joannes Brodæos lib. 6. Miscell. c. 23.) sed ad ferrum pertinere, tanquam illius purissimam, & durissimam partem ad indurandam instrumentorum aciem, colligo ex Plinio lib 34. c. 14. ubi videtur Chalybem appellare *nucleum ferri*, neque alio unquam loco Chalybem nominat.

Zetses in com. Heliodor. Lamb. in comment. Lucretii libro 5. Eustach. in co. Homer. lib. 2.

4. Reg. 25. 13. & 1. Paral. 18. 8. Esdr. 8. 27 Num. 7. 4 Supellex ærea. Plinius. Brodæus.

Sed cum de *ære* pro defensione Vulgati dicta sufficiant, at nihil satis dictum videretur, ad explicanda impii pericula, & sortem extremam infelicissimam. Res sæpe in sacris litteris, & quasi proverbialiter repetita, ut nunquam ex uno evadat impius, quin impellatur ad majus, & gravius, discrimen. Isa. 24. 18. *Qui fugerit a facie formidinis, cadet in foveam: & si se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo*. Vide Jerem. 48. 44. Amos 5. 19. Nam profecto in hujusmodi sanguinarios, & crudeles impios illud videtur quadrare. Prov. 28. 17. *Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet*. id est, etiamsi impius fugiat, & sese abscondat in lacu, & in ipsis sepulchris defunctorum, nemo tamen sustinebit illum

7 *Impiorum discrimina in dies graviora.*

illum remanere impune: nam eo tandem pervenient arcus æreì sagittæ ꝛævissimæ; & latentem licet in tenebris collimabunt illum iaculatores.

Gladius præsentia mala arcus futura.

Tandem arguere in *gladio*; qui non nisi e propinquo cædit, præsentia hujus vitæ mala, at vero in *arcu*, qui e longinquo collimat, futuræ vitæ cruciatus, quos nulla ratione evadere poterit impius, interpretatur Greg. Philipp. Bed. D. Thom. atque alii Latini, allegorice quidem, sed vere, & non sine utilitate.

Verſ.25. Eductus, & egrediens de vagina ſua, & fulgurans in amaritudine ſua: vadent, & venient ſuper eum horribiles.

1 *Varia lectio & expoſitio.*
2 *Germana intelligentia & nexus. Vagina pro corpore.*
3 Amaritudo *quid.* Acuere Fulgurare, *Gladius politus ſimilis fulguris, aut fulminis. Miles nitida arma habeto. Illuſtratus Moyſes.*
4 *Græcorum lectio explicata.*
5 Vadere, & venire *ad perpetuam ſucceſſionem malorum.* Horribiles *in Sacro ſermone quid. Gigantes formidandi.*

1 DEſideratur etiam in Hebræo ſuppoſitum, aut ſubſtantivum, quod cum his adiectivis conveniat, *eductus*, & *egrediens*. Quamvis in Hebræo non tam per nomen quam per verbum dicatur, *eduxit*, & *exivit*. Pagn. & Regia, *de corpore*; Cajetanus, *ex intimo ejus* atque totam ſententiam vel ſupplendo ſuppoſitum verbi, vel ſubſtantivum nomen ſic interpretantur Septuaginta; *Pertranſeat per corpus ejus jaculum*. Interpres Catenę Grecę legit, *pertranſeat os ejus*. Sic quoque Ambroſ. *Pertranſeat per os ejus ſagitta*. Pagn. *Faciat eos ſagittam eduxit de corpore ejus*. Vatab. *Extrahet ſagittam aliquis, & exibit e pharetra*. Rurſus etiam ſententiam Cajetanus refert ad id, quod ipſe Job dixerat c. 17 conquerens ſe confixum ſagittis; ut eo reſpiciens Sophar, dicat merito à Deo confixum divinæ ultionis ſagitta, quæ non ſolum infixa ſit corpori eius, ſed exierit de intimo ejus, videlicet cum penitus tranſfixerit totum hominem. Sed nexus

Paguin. Regia. Cajetanus. LXX. Comsrolus. Ambroſ. Paguin.

2 hic violentus eſt, & longe petitus. Propinquior, lenior, & verior eſt ille proculdubio quem ipſa Latina verba præſeferunt, ut connectantur cum *gladio*, & *ſagitta*, de quibus dixerat; & non ſolum minetur impio *arcum*, aut *ſagittam*; ſed etiam *gladium* ſævisſimum, id eſt præſentia alia mala. Quod autem in originali eſt; *Egrediens de intimo l. de medio, vel, de corpore*, certe *ad vaginam* pertinet, de cujus medio, & intimo exeritur enſis. Quamquam quod alii etiam interpretantur *Corpus*, non repugnet cum noſtra lectione:

גית

Nam præterquam quod vox originalis ſæpe ſignificet corpus, aut partem corporis eminentem, videlicet *Dorſum*; poteſt etiam non inepte comparari *Corpus* cum *Vagina*: nam ſicut in vagina, ita etiam in corpore capulo tenus abditus enſis. Sicut ille dixit.

Virg. 10. Æneid.

An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens.
Induat: & crudum per coſtas exigat enſem.

Sed prior ſenſus melior, & ſimplicior.

3 *Fulgurans in amaritudine ſua*. Iterum, *fulgurans*, deſtituitur ſuppoſito. Quidam igitur referunt ad hoſtem, inſtar *fulguris*, convolantis ad illius cædem ſed commodius ad ipſum gladium fulgurantem, & ſcintillantem Illud vero, *in amaritudine ſua*, referunt fere ſequentes textum Hebræum omnes ad fel ipſius impii, quo tingatur ſagitta; vel enſis tranſmiſſus per illius viſcera, atque dirumpens letali vulnere vaſculum fellis: proptereaque ipſe gladii fulgor obductus pallore fellis, terribilior fiat. Conveniunt in hoc Pagninus, Regia, Vatablus, Tygurina, Cajetanus. Sed multo verior, & germanior ſenſus, ut enſis dicatur, *fulgurare in amaritudine ſua*, id eſt, per ſuam amaritudinem, id eſt, quod mortem amariſſimam afferat, & lethale vulnus infligat. Nam quæ mortifera ſunt, in Sacro ſermone dicuntur amara, ut aliquando explicuimus, & præterea illa gladii, & armorum fulguratio ſicut valet multum ad perterrefaciendum hoſtem, ita etiam ad terrorem impiorum commendandum, & esprimitur in Sacro ſermone. Deuter. 32. 41. *Si acuero* (exterſero, & espoliero, & coruſcare fecero) *ut fulgur gladium meum* (inſtar fulguris coruſcantis) ſic legit Onchelus: *Cum duplo clarior, quam aſpectus fulguris ſit à fine calorum uſque ad finem calorum, revelavitur gladius*

Amarita. de pro felle.

Pag. Reg. Vatabl. Tyg. Caiet.

Vide c. 13. ver. 26. varia ſignificata amaritudinis.

meus. Quare ibi *acuere*, non eſt aciem extenuare, ut bene incidat, ſed extergere, ut ſplendeat. Nos diceremus, *Acicalar*. Abac 3. 11. Nahum. 3. 3. Pſal 7. 13. 1. Machab. 6. 39. Turpis, & impolitus habebatur miles, qui impolitis, & parum nitidis armis non fulgeret, & ſeſe terribilem, vel ſolo aſpectu hoſti non præberet, ſed de armorum fulgure alias Nunc de *enſe*, quem cum fulgure, aut fulmine comparatum prius vides in ſacris, quam in profanis, ex quibus ille dixit.

Vide Alex. lib. 37. c. 13.

Virg. 9. Æneid.

——— *Rotat enſem*
Fulmineum. ——— & iterum
——— *flammaſque vomentem.*
Fatiferumque enſem ———

Profani auctores diſceſcentes ex ſacris.

Nam ſi quid in prophanis Scriptoribus elegantiæ, & nitoris eſt, micæ ſunt ex Sacro ſermone diſſilientes, emendicatæ, ſuffuratæ.

Sed non omittendum, quod *fulgorem* hunc ad ſydera retulerunt Septuaginta. *Sydera* (inquiunt) *in tabernaculo ejus*. 4

LXX. Nicetas.

Scholiaſtes vero triplicem interpretationem adhibet *ſyderum*; Terribilia viſa perterrefacientia; aut fulgura, & fulmina cælitus immiſſa; aut ſydera ipſa, quæ impio cubanti, & dormienti ſub dio immineant. Explicat ille pluribus. Auguſtinus dixit; *Fulgura in tabernaculis ejus ambulent*. Videlicet, videatur cælum ruere in ejus caput, & ejus domus ita concutiatur vehementi aliqua tempeſtate, ut parietes, & univerſa contignatio diſſolvi videatur, atque per rimas funeſtæ luces, & cometæ ad ipſum ingrediantur.

Auguſt.

Vadent, & venient. Verbum non repetitur in originali. 5

רלור

Sed quia utrumque ſignificat verbum, *Halac*, ad exaggerationem rei, utrumque dixit Interpres: *vadent, & venient*, quaſi dicat: Alii alios excipient; multi, & numquam intermittentes aderunt illi; *Terribiles* hoſtes intellexiſſe videtur Interpres. Alii ex Hebræo, & Græco legunt, *Terrores*, aut *horrores*. Sed eodem ſenſu; *horribiles* cruciatus, & mirifica mala. Vel præter ea, quæ commemoravimus, cruciabit impium metus aliorum adventantium malorum perpetuus comes. Interpres autem vocem originalem licet in terminatione fœminina vertat per nomen verbale, at in terminatione maſculina, ut eſt hoc loco, ſemper vertit *Horribilem*, aut *terribilem*, aliquando etiam, *ſtupendum*, aut *mirabilem*. Et retenta eadem voce originali, dicitur de *Gigantibus*, quorum proceritas erat terribilis, atque mirabilis. Deuteron. 2. 10. de Moabitis loquens; *Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus, & validus, & tam excelſus, ut de Enacim ſtirpe quaſi gigantes crederentur*. Vox eadem hoc loco, *Venient, & vadent ſuper eum Emim*. Gigantes, cruciatus, & mala de genere Giganteo, quæ prodigioſa altitudine, & robore ſolo aſpectu exanimant homines. Gregorius quoque aut malignos ſpiritus, aut *mala*, aut etiam *vitia* interpretatur, *quia impii mentem mala mala*, & *vitia vitiis ſuccedunt*. Sed an de hoſtibus aliquibus terribilibus vaſtæ cujuſdam, & inſolita proceritatis accipi debeat, dicemus intra, cum *de Gigantibus* dixerimus c. 26. verſ. 24.

אים אמים

Gigantum appellatio.

Gregor.

Verſ. 26. Omnes tenebræ abſconditæ ſunt in occultis ejus; devorabit eum ignis, & qui non ſuccenditur; affligetur relictus in tabernaculo ſuo.

1 Tenebræ *quarum rerum ſymbolum.*
2 Succendere, & ſufflare: *Ignis, qui accenditur, aut qui non accenditur, quid. Illuſtratus Iſai.*
3 *Emaculatus Gregorii locus. Ignis inferni corporeus, aut ratione aliqua dici poſſit incorporeus.*
4 *Ignis æternus, & inextinguibilis: quo differat a noſtro: Quaillius nutrimenta, & fornax.*
5 *Ignis inferni ſine lumine: Illuſtratus locus Exodi, de Rubo ardente.*
6 *Ignis os, lingua, voracitas, Illuſtratus Moyſes; non extinguit, neque conſumit, quos cruciat. Gehenna unde dicta.*
7 Relictus, & relinqui *in Sacro ſermone. Explicatus levem.*
8 Affligere *quid. Furto ablatum, & menſuram fraudatum ignis reſtituit, & implet. Explicatus Michæas.*

OMnes tenebræ in occultis. Si quod inveniat latibulum, aut perfugium, ut tot, tamque ingenti diſcrimina avertere poſſit; ſemper tamen illum comitabuntur 1

terrores, & formidanda caligo & funesta omnia, atque exitialia, Septuag. *Omnes tenebræ illum permaneant*. Cujus apud Nicetam non est alia sententia, quam, *Impium pavorem perculsum, loca omnia obscura, ac tenebricosa observare, & quærere ad perfugium*. Sed prior interpretatio vehementior est. Quod alii, de solicitudinibus, atque terroribus occulti cordis, aut de peccatis, & sceleribus occultis, & latentibus domi; minus cohæret. Sicut cum *tenebris* conjuncta sunt pericula, formidines, lapsus, ita per *tenebras* illa omnia significantur aut forte, quoniam de igne statim dicturus erat, ut omnem lucis usuram impio denegaret, *ita omnes tenebras* illi offudit; nimirum inter impiorum supplicia ignis est adurens, sed non illuminans, ut aliquando diximus.

LXX. Nicetas. Tenebræ quod significent. Ignis impiorum nõ illuminãs.

2

Devorabit eum ignis, qui non succenditur, In Hebræo; *non sufflatur*, sed sensus idem, nam ignis flatu accenditur, & excitatur, & ex flatu succensio, sicut Scriptum est Isai. 3. 27.28. *Furor meus conflatur, & succendetur*, & iterum, *Flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam*. Quare Aquila; Theodotio, Symmachus dixerunt; *Ignis sine sufflatione*. Sed quidnam significat *ignis* qui *non sufflatur*, aut qui *non succenditur*? Nicetas dixit, significare *ignem, qui consulto non fuit accensus, sed casu, fortuitoque dimissus* cujusmodi ille fuit, quo Jobi greges, atque pastores deflagrarunt. Chaldæus de Gehenna interpretatur. Et Origenes quidem *ignem qui accenditur*, existimat, periphrasim esse ejus, qui apud nos est: qui cum hæreat in materia, indiget accendi. Non sic ille alius ignis. Idem fere Gregorius, *Ignis* (inquit) *Gehennæ, cum sit incorporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurat, neque studio humano succenditur, neque lignis nutritur; sed creatus durat inextinguibilis, & succensione non indiget, & ardore non caret*. Intelligit ergo ignem semper accensum, propterea succensione non indigere.

Isai. illustr. Aquila, Theodotio, Symmach. Nicetas. Periphrasis ignis æterni. Chaldæus. Origenes, Gregor.

3

Sed quoniam Gregorius dixit, *Incorporeum*, sistendum hic est parumper. Nam non desunt viri docti, qui existiment, *mendum esse scriptorum, qui posuerunt, incorporeum pro corporeo, ut patet ex sequentibus; dicit enim statim, corporaliter urere*. Ego vero suspicor, Gregorium dixisse *incorporeum*, ut ex antecedentibus non obscure colligitur; idque sapienter opponit enim illum ignem nostro, quem corporeum esse dixerat his verbis; *Ignis corporeus, ut esse ignis valeat, corporeis indiget fomentis* Ergo alium dicit *incorporeum*, non quod existimet, esse materiæ omnis, & corporis expertem, ut delirant Hæretici, sed quod corporeo pabulo, atque materia non indigeat, ut accendatur. Quo etiam sensu Damascenus dixit; *Aeternum ignem non materia, instar hujusce nostri, constare*. Sicut & Paulus 1. Corint. 15. asserit *corpus* in beata resurrectione futurum *spirituale*; id est, ut ipse Damasc. explicat, *non crassum, sed subtile, neque cibo, ut nutrimento indigere, neque mortale, & corruptibile*. Ergo ad hunc sensum dixerit Gregorius, æternum ignem, quamvis quidem corporeum, & elementarem, atque, sicut cætera corpora, forma, & materia constantem, tamen *incorporeum*, id est, inextinguibilem, atque pabulo, & fomento minime indigentem; nam qui ex eo, quod dicat, *non succendi*, colligere valeat, non esse corporeum, propterea quod necesse sit, ut ignis corporeus sit, succensum esse; colligat profecto & succensum semper esse, & verum corpus, propterea quod ita ardeat, ut inextinguibilis sit. Sed rem totam eleganter hujus ignis descriptione, illuminavit hoc loco Philippus; *Ignis Gehennæ non materiis quibusdam, & pabulis corporalibus vivit, nec aliunde accipit fomenta, ut ardeat, sed per seipsum, ut creatus est, vigens, cuncta, quæ ei injecta fuerint, concremat, ubi eis nec aer iste spaciosus erit, nec anhelitus libere respirandi*. Atque Innocentius hoc ipso loco usus, eandem quoque interpretationem adhibet, lib. 3. de miseria humanæ conditionis cap. 6. *Ignis Gehennæ nec lignis nutritur, nec flatu succenditur, sed à Deo creatus est inextinguibilis ab origine mundi; scriptum est enim Devoravit eum ignis, qui non succenditur*.

Card. Bellarmin. to. 2. lib. 2. de Purg. c. 11. Gregorii lectio emendata. Quomodo ignis inferni possit dici incorporeus. Damascenus l. 4 de fide c. 28. Quomodo resurgẽtiũ corpora spiritualia. Philipp. Ignis æterni descriptio. Innocent.

4

Agnoscunt præterea hoc loco *ignem æternum*, cæteri Latini interpretes, & vel ex hoc uno loco licet colligere æternitatem cruciatuum infernorum nunquam remittentium, neque languentium. Nam ignis, qui flatu accenditur, non semper eandem, & æqualem flammam attollit, sed per intervalla quædam, quasi intermissam; sicut enim flamma tollitur & exurgit per flatũ, qui necessario intermittitur, nam inspiratione interpellatur; ita quoque flamma habet etiam suas coruscationes, & incrementa per intervalla: at *Ignis, qui non succenditur*, idem semper, constansque, neque languescit, & remittitur, neque attollitur, & extinguitur Quod graviter, atq; sapienter explicuit Chrysostomus Epist. 5. ad Theodorum Lapsum. *Cum* (inquit) *audis ignem, ne arbitreris, esse similem huic igni; accensus enim defervescit, & mutatur; ille autem semel in flammam exurgens, ardet perpetuo, nunquid intermoritur. Hic quidem non contingit vehementia pœnarum, & earum diuturnitas; altera enim cum altera pugnat propter conditionem corruptibilis corporis. immortalitatem autem succendente solvitur hæc pugna, & magna potentia nos in infinitum utraque mala possidebunt*.

Æternitas infernorũ cruciatuũ. Chrysost.

Sed quoniam humano captui videtur valde difficile, ignem esse, qui neque accenditur, neque nutriatur; alias solet sermo Sacer significare per similitudinem cum nostro igne, flatum quo accenditur, nutrimenta, fornacem, sed longe diversa. Fornacis instar, dicitur Gehenna sæpe, *Theopheth*. Isa. 30.32 *Stagnum ignis*. Apoc. 19.20. & 20.10 14. *Flatus succendens*, numquam intermissus Divinæ indignationis, Isa. 30.28. Ezech. 21.31. Et ipse item iniquus *spiritus* impii sui ignem succendit Isa. 50.11. *Nutrimenta*, ipsi impii Isa. 30.33.

Ignis æternus fornax, & nutrimenta.

Sed in hoc quoque *igne, qui non succenditur*, illud videtur commode, & coherenter cum antecedentibus intelligi, esse ignem, qui non luceat, neque ullam attollat flammam splendentem. Nam flammam excitat flatus, is enim educens subtiliores vapores ex densiore, & calidiore materia, cogit illos in micantem flammam. Ergo ignis, qui non afflatur, erit ille, qui nunquam splendet, & opportune hoc adiunctum fuerit ab Eliphaz, postquam enim dixit; *Omnes tenebræ in occultis ejus*; exaggerat pœnam: Quamvis (inquit) in occultis, & in tenebris delitescere quærat impius, at in mediis illis tenebris inveniet ignem comburentem, sed non accensum, nec micantem. Nullum enim lumen apud damnatos ex igne æterno provenire asserunt Chrysostom. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum. Cyrillus Alexand. in oratione de Exitu animæ. Prosper. lib. 3. de Vita contemplat. cap. 12. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 46. Basil. super id Psalm. 28. *intercidentis flammam ignis*, & super id Isai. 10. 17. *Erit lumen Israel in igne*. & Orat. 23. de Futuro judicio. Athanas. q 112. in Scripturam. Theodoret. super id Psalm. 96. *illuxerunt coruscationes ejus orbi terræ*, & Psalm. 28. Innocent. libro 3. de Contemptu mundi cap. 6. Ambros. lib. 4. exam cap. 3.

5 Ignis inferni sine lumine. Chrysost. Cyrillus. Prosper Gregor. Basil. Athanas. Theodoret. Innocent. Ambros.

Neque desunt in eandem rem Hebræorum testimonia, nam in Libro, cui Titulus est, *Iesod Sirim*, idest, *Fundamentum Canticorum*, inter septem inferni mansiones, constituitur secunda, quæ vocatur *Corruptio, quæ dicitur esse ignis sub viridi colore nigricans, neque enim ibi ulla lux, sed caligo, & tenebræ*. Ibi etiam dicuntur, torqueri *elati homines, atque superbia, quique in proximorum contumeliis exultant*. Est videlicet lumen solatium aliquod, quod omnino abest ab æterna illa nocte. Acute ille dixit in describenda clade tristissima.

שורים

Nec hoc levamen denique ærumnis datum est.
Videre saltem, & nosse, quæ pereant mala:
Premunt tenebræ lumina, & dura Stygie,
Infrana nox est.

Senec. in Agamemn. actu 3.

Quamvis aliqua ratione lumen adesse damnatis, asserat Gregorius l. 9. Moral. c. 39. *Illic ad consolationem non lucet, sed, ut magis torqueat*. & Isidorus l. 4 de Summo bono c. 31. asserat; *ignem Gehennæ ad aliquid lumen habere, & ad aliquid non habere; hoc est, habere lumen ad damnationem, ut videant impii, unde doleant; & non habere ad consolationem, ne videãt, unde gaudeant*. Et Innocentius supra adductus c. 4. ait *Horribilis ibi visio Dæmonum, qui videntur in excussione scintillarum de igne ascendentium*. Ergo ille *ignis non succenditur*, id est, non splendet; sicut & igne Divino, qui visus est Moysi. Exod. 3. Rubus *ardebat* (i. splendebat) *& non comburebatur*. Sic interpretante Ambrosio; & favente etiam voce originali, *ardendi*, quæ etiam significat, *succendi*. *Comburi* autem est idem verbum, quod in hoc nostro loco *devorare*: quare legi posset; *Rubus succendebatur, & non comburebatur*. ut inde colligamus, cujusmodi sit ignis, *qui devorat, & non succenditur*. Deum autem sic posse res natura sua conjunctas separare, & alteram sine altera constituere, id est vim comburendi, & vim illuminandi, docuerũt etiam Theodoretus, & Basilius Psal. 28. exemplo igni Pentecostes, qui Apostolos illuminabat sed non comburebat.

Aliquod lumẽ damnatis affulgens Greg. Innocent. Ambros.

בער

אכל

Sed cum ex istis duabus facultatibus, quas ignis habeat, vide-

videlicet, illuminativâ, & combustiva, hanc tantum igni Gehennæ tribuerimus, quæ hoc loco explicatur verbo *devorandi*; Considerandum quidem est, cum ignis per se videatur habere oculos, id est, lumina, & os ad devorandum, nunc tamen asseri ignem inferni esse cæcum, at habere os, linguam, atque actionem comedendi, & devorandi, propterea quod, sicut, qui comedit, & devorat, consumit cibum, ita ignis absumit materiam omnem; & flamma quidem ignis similis est linguæ animalis, eo quod habeat figuram illam acuminatam, & sit in movendo velox, atque versatilis. Sic 3. Reg. 18. 38. non solum *devorandi*, sed etiam *lambendi* actio tribuitur *igni*: *Cecidit ignis Domini, & voravit holocaustum, & ligna, & lapides, pulverem quoque, & aquam, quæ erat in aquæductu, lambens*. Huc pertinet, quod quæ comburuntur, dicuntur sæpe in Scriptura fieri esca, aut *cibus ignis*; quare propter vim ultricem, qua impios solet consumere Deus, dicitur Deuter. 4. 24. *Deus tuus ignis consumens est*. Hebraice; *Igni devorator*, aut *comedens* id est; qui hostes suos facile perdere, & destruere potest. qui locus ad ipsam eandem consumptricē vim ignis videtur alludere, nam tum alibi, tum eodem ipso capite paulo ante dixerat: *Vos tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Ægypti*. id est, de Pharaonis imperio, qui Hebræorum populum perdere, & delere moliebatur. Itaque ne putarent, si impii essent, & erga Deum ingrati, abituros impune, admonet illos Moyses fore, ut multo facilius, severiusque puniantur à Deo, & consumantur, quod ipse sit *ignis devorator*, atque consumptor. Sic igitur dicitur *devorandus* impius, perdendus, atque consumendus, sed sempiterna quadam, & nunquam finienda morte, & combustione, ut eleganter explicuit Chrysostomus nuper adductus, atque Augustin. etiam Sermone 1. in Vigilia Pentecost. cap. 18. *Propterea* (inquit; loquitur autem de igne inferni) *inextinguibilis dicitur non solum quia ipse non extinguitur, sed quia nec eos, quos susceperit, extinguet, aut perimet*. Et Theophilactus super id Matth. 10. 28. *Qui potest animam, & corpus perdere in Gehennam* Ait. *Gehennam cum dicit, significat perpetuam pœnam, Gehenna enim dicitur à semper nascendo*. Etymologia quidem diversa ab ea, quam alii Doctores frequenter tradunt, sed qua illud Promethei supplicium, fabulosum licet cum veritate repræsentari possit semper enim illi nascebantur, viscera, quæ semper exedebantur:

Ignis infernus cæcus, sed vorax. — *Flamma linguæ similis* — *Cur Deus dicatur ignis.* — *Allusio elegans;* — *Crysost. August.* — *Theophil.* — *Unde dicatur Gehenna;*

——— Rostro immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis; habitatque sub alto:
Pectore, nec fibris requies ulla renatis.

Virg. 6. Æneid.

7 *Affligetur relictus in tabernaculo suo*. Alii *relictum*, sive *superstitem* accipiunt pro filio, vel nepote ipsius impii, quasi hoc loco respiciat Sophar ad filios Iob oppressos ruente domo, vel ad totam posteritatem delendam. Vatab. *Conterentur, quotquot superstites fuerunt in tabernaculo ejus*. idem sequitur Cajetanus. Sed videtur potius pro ipso impio accipi, ut sit dictorum expositio; ita ut cum ex aliis periculis *relinquatur*, id est, *eripiatur*, sed non possit tuto in domum suam se recipere; ibi enim *affligetur*, vexabitur dure, aspere accipietur, lædetur. Hæc enim omnia cadunt in verbum Originale. Ergo quamvis externis, & publicis discriminibus non pereat, peribit tamen domesticis, & internis: nam verbum originale *relinquendi*, aut remanendi, idem est, quod effugere aut salvari, ut patet Thren. 2. 22. *Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur*. & Jere. 42. 17. *Nullus de eis remanebit, neque effugiet*. Sic etiam Josue 10. 20. ubi nos habemus: *Hi, qui Israel effugere potuerunt, ingressi sunt civitates munitas*. Hebræi legunt; *Relicti, qui remanserant ex eis &c.*

Vatab. Cajetanus. — יריד — שריד — LXX.

Sed suppositum verbi *Affligendi*, quærunt Septuaginta, atque intelligunt fore, ut impius ab advena, & hoste alienigena devastetur: nam legunt; *Lædat advena domum ejus*. Quod sic interpretatur auctor Catenæ id est: *Hospes aliquis, aut alienigena: quod ipsum ad miram impii imbecillitatem confirmandā allatum est*. Videlicet quod adversus hospitem, & peregrinum non possit se domi suæ tutum continere. Sed potest non incommode ad ignem etiam, de quo paulo ante dixerat, referri: nam confugientem ad suum tabernaculum, excipiet, & affliget *ignis, qui non succenditur*: ex his enim, quæ domi suæ congregata habet ex rapina tū etiam ex domesticis aliis, & occultis scelerelibus exurget mirabilis quædam flamma, quæ illum exorbeat, & devoret;

Imbecillitates periphrasis;

sicut Mich. 6. 10. dictū est. *Adhuc ignis in domo impii, thesauri iniquitatis, & mensura iniquitatis ira plena*. *Ignem* appellat, *thesauros* per iniquitatem, & rapinam comparatos, & per iniquas mensuras, atque fraudulentas, videlicet justo minores sed quod deest mensuræ, explebit ira Divina; nam quantum suffuraris proximo, tantū igni, & flāmæ domi tuæ abscondisti; quæ paulo post in te exardescet, & te affliget, atq; vastabit, sicut Jacobus Apostolus dixit c. 5. 1. *Agite nūc divites, plorate ululantes in miseriis, quæ advenient vobis, Divitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt aurum, & argentum vestrum æruginavit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras, sicut ignis*.

Occulta scelera, & rapina sunt ignis absconditus; Quod proximo aufertur vertitur in ignē

Vers. 27. Revelabunt cæli iniquitatem ejus: & terra consurget adversus eum.

NOn solum (inquit) ignis, & tenebræ, sed universæ creaturæ se armabunt ad ultionem impii; nā Cæli, & Terra conspirabūt adversus eum. Auctor Catenę existimat, hęc dici propter ignem cælestem, quo illius greges, & armenta conflagarunt, & propter aeris impulsum quod domus concussa est. Aer enim non raro *cælum* appellatur. *Terram* autē accipiunt pro Chaldæa, & Sabæa, quæ armatos latrunculos immisit; atque utrumque dicit Sophar, fuisse testimonium ad latentem Jobi impietatem revelandam. Aliter quidam Latini, sed per Metonymiam etiam pro incolis cęlestibus, id est, Angelis, atque etiam pro terrigenis, qui omnes pro Deo pugnabunt adversus communē hostem; atque illius iniquitatem suo testimonio prodent; fiet etiam, ut in futuro judicio omnes, sive mali, sive boni (læsit enim omnes, aut injuria, aut exemplo) illum condemnent testimonio prolato improbitatis. Tertio alii simplicius; *Cælum & terra* sterilescent adversus impium, nam & cælum lumen, & pluviam; terra fructus denegabit; atque in perniciem illius multa producet. Quadrant omnia. Et cum possint hæc dici à Sophar de suppliciis temporalibus, at potissimum ad futuri judicii damnationem spectare videntur; illi enim *dies revelationis* dicitur, cum *erunt signa in sole*, non obscure significantia, atque *revelantia iniquitatem impii*.

Nicetas; — *Varia expositio.* — *Diony. Hugo post Gregor.* — *Vatabl.* — *Rom. 2. 5. Marc. 21. 25.*

Vers. 28. Apertum erit germen domus illius: detrahetur in die horroris Dei.

1 Aperiri, & revelari, *in sacro sermone quid: Aliquando ad exilium pertinet. Impii bona aliorum transferenda, Explicatus Joannes.*
2 *Impiorum thesauri patefaciendi & excludende ab externis.* Germen *quid.*
3 Detrahere *quid proprie. Varia item ex Hebræo lectio.*
4 *Horreis, & apothecis impiorum sua peculiaris comminatio. Ira nasi.*
5 *Hæreditas impiorum quare vocetur supplicium.* Verbum *prore. Oris peccata:*
6 *Episcopus quid, & quod apud Indos munus esset, Deus Episcopus.*

APertum erit. Ab eadem radice, à qua dictum est: *Revelabunt*: revelabitur ergo, & manifestum erit, detegetur, & discoperietur. *Germen*, fructus, proventus, terræ nascentia; idest, cognoscent omnes, unde impio tot fructus, & tanta bonorum abundantia provenerit. semper objicit Jobo, & diviti rapinam. quasi nimia copia divitiarum vix citra fraudem, & aliorum injuriam contingat. Est enim *Mammona iniquitatis*, vel quod vix, sine iniquitate divitiæ contingant, vel quod multis iniquitatibus facultatem, & materiam præbeant. Vel, Fructus, & proventus, quos condiderat, & occultaverat sibi in annos plurimos, quos negaverat pauperibus, aperientur, & patebunt omnibus, cedentque in sustentationem pauperum. Alii legunt; *Migrabit germen*. alii: *captivabitur*, aut *captivum erit*. Posset etiam legi; *Exulabit*, aut *transferetur*. Sed eodem recidunt omnia; nam verbum *Galah*, quod est *revelare* active, vel apparere intransitive, pertinere solet captivitatem, migrationem, vel translationem in alium locum, in quo quis denuo revelatur, & apparet. Nam qui se intra unum locum, aut intra privatos, patriosve parietes, continet, latere dicitur, & occultari; cum vero alio migrat, ut mores hominū multorū videat, & urbes, dicitur revelari, & apparere. sicut

גלרה — *Divitibus frequenter objicitur rapina, & iniquitas; Luc. 16. 9.* — *Regia Tygur. Cajetan;*

Christo Domino commoranti in Galilæa, Dixerunt Joan. 7. 3. 4. *Fratres eius; Transi hinc, & vade in Iudæam, ut & discipuli tui videant opera tua, quæ facis; nemo quippe in occulto quidquam facit, & quæris ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.* Quare *manifestatio* hæc celebritatem quandam, & publicam notitiam videtur afferre. Sic igitur dicitur, *aperiendum*, & manifestandum, quidquid in domo impii *detinebatur in iniustitia*, & migraturum, atque transferendum alio, cum celebritate quadam, & publica notitia supplicii: quare impii bona, & facultates exulabunt, captivæ ducentur ab advenis, & peregrinis, & quæ prius bona abscondebantur in thesauris impii, postea conspicientur, & apparebunt in aliena regione.

Impiorum facultates captiva ducenda.

Sed forte etiam aliquanto lenis, *apertum erit*, idest, patebit cunctis deprædantibus, scrutabuntur fures, & diripient prædones, quidquid in illius promptuariis, quidquid in scriniis, & loculis habebat; patebunt fores; nullæ claves, nullæ seræ, ut votis, & avaritiæ impii eveniant omnia contraria,

Alii etiam per *germen domus*, *posteritatem*, & *filios* intelligunt. Quadrabit ergo in impium illa comminatio facta Ezechiæ Regi ab Isa. 4. Reg. 20. 17. *Ecce dies venient, & auferentur omnia, quæ sunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui, usque in diem hanc, in Babylonem, sed & de filiis tuis, qui egredientur ex te, Tollentur &c.*

Detrahetur. Proprie, auferetur, defluet, fluet, videlicet germen illius, & terræ fructus, atque proventus, fluent velut aquæ, quæ effusæ colligi, aut instaurari non possunt. idest, nunquam recuperabit amissa bona. in qua explicandi ratione conveniunt Thargum. R. Mosch, & R. Abraham Perusol. Non omnino incommode explicuit Tygurina, post Hebræos alios adductos; *Proventus domus eius, quando iram suam depromet, migrabit, ut aqua effusa.* In quo observandum est, eo impetu, & celeritate, quo defluunt aquæ in præceps, significari hoc loco deducendas, & quasi defluxuras facultates omnes impii in alienas domos, ut non nisi, cum violentia, & iniustitia detineri, & invitæ negari externis possint; alioquin sponte fluxuræ, & sese ad aliorum usum, & utilitates effusuræ. Sed quod noster legit, *detrahetur*, sapienter fecit, & cum vehementia sententiæ, nam verbum originale, *Trahere*, aut *detrahere*, significat, aut *deducere*, & *extendere ex uno loco in alium*. nam omnibus his modis vertitur à Vulgat. Et notat Cajet. *Hebraicam dictionem significare violentas tractiones, quæ fiunt trahendo aliquid super imam terram, quod Vulgari Italico dicitur Stracinari*, aut *Stracciare*. Apud nos videtur esse, *Destrocar, ó de pedaçar*. habet enim vim quandam, atque celeritatem communem fluxui præcipiti aquæ celeriter decurrentis; quare forte integra significatio consurget ex utroque, si dicas esse idem, quod fluere, aut defluere cum distractione; aut distrahi defluendo. Quare Rab. Moseh in Commentariis explicat; *Festinabit migratio perfecta, sicut aqua defluens in descensu, quæ non congregatur.*

Thargum. R. Mosch. R. Abrahā

Facultates impii sponte fluētes in pauperum domos.

נגר

Caietan.

R. Moseh.

4

Quid, si forte fluxus iste cum violenta illa tractione ita conjungatur, ut respiciat ad vastationem domus, quæ fit ab hoste, & furente milite, horrea, & apothecas ingrediente, & vertente dolia, frangente vasa omnia, oleum, vinum, liquida omnia effundente, & dispergente, quæ collecta erant. Eo videtur respexisse Thargum; *Captivabitur fructus domus eius, oleum eius, vinumque eius.* Diffundentur videlicet. Quod Eugubin. dixit, Ipsum impium periturum, & abiturum, velut rapidum fluvium; coactum est. Quod vero Septuaginta legunt; *Trahat domum eius perditio in finem*; verbis tantum non sententia differunt à nobis.

Stheucus

LXX.

In die furoris Dei. Quoniam in Hebræo est, *in die nasi eius*. Caietanus existimat, referri ad impium passive, idest, *in die furoris*, quem impius patitur. Sed sapienter explicuit Vulg. cujus esset ille furor, videlicet Dei, estque idem omnino quod *Dies nasi Dei*.

Caiet.

Vers. 19. Hæc est pars hominis impii à Deo, & hæreditas verborum ejus à Domino.

HÆc est pars. Hæc retributio, quam impius, seditiosus, & rebellis adversus Deum, accipiet *a Deo, Elohim*, judice sapientissimo, & potentissimo. *Et hæreditas verborum eius*. Impius pœnæ, & supplicia jure debentur, sicut *hæreditas*, quæ jure propinquitatis, & consanguinitatis ad aliquem devolvitur. Cum autem dicit, *verborum eius*, plerique intelligunt. indicari à Sophar peccata oris. Ita post Greg. Latini, & Hebraizantes, q. d. Hæc est merces, quam reportat impius propter suas in Deum blasphemias. Sed forte simplicius, quod in Hebræo sit in singulari * *Verbum*, ut accipiatur pro negotio impii; q. d. * Huc tandem omnia recidunt, quæ de illius interitu dici possunt.

5

אמר

Greg. Vatabl. Pagnin. Caiet. Clarius, Hugo, Dionysius,

** Este es el paga, que Dios lo darà, y lo que del se espera en este caso.*

Septuaginta. *Hæc est possessio bonorum eius a superintendente*. Græc. *Ab Episcopo*. Nicet. *à Deo, qui omnia speculatur*, verti etiam posset; *à visitatore*. Nam Judex visitat, & asservat bonis præmia, atque improbis providet supplicia. Arrianus scribit, *peculiare munus fuisse apud Indos Episcoporum; videre, quid in quaque regione fieret; ut cognita ad Reges vel magistratus referrent*. Sed *Deus* ipse idem inspector, & *Episcopus*, ipse supremus Judex est; atque etiam *Panepiscopus*, idest, omnia visitans; quod Dei epithetum est apud Dionysium.

6

LXX.

Nicander: ἐπισκόπους.

Arrianus lib. 8.

Episcopi munus apud Indos.

πανεπίσκοπος Dionys.

CAPUT DUODECIMUM PRIMUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Ex multorum impiorum fœlicitate redarguit Iob suorum sociorum sententiam, videlicet, non semper impios puniri in hac vita sæpe affligi, & exerceri pios; perperam igitur ex suis ærumnis argumentum peti scelerata vita. Interim conqueritur nullis opportunis ad consolandum verbis amicos suos uti.

1 REspondens autem Job, dixit; 2. Audite quæso sermones meos, & agite pœnitentiam; 3. Sustinete me, & ego loquar, & post mea, si videbitur, verba ridete. 4. Numquid contra hominem disputatio mea est, ut meritò non debeam contristari? 5. Attendite me, & obstupescite, & superponite digitum ori vestro: 6. Et ego quando recordatus fuero, pertimesco, & concutit carnem meam tremor. 7. Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? 8. Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba & nepotum in conspectu eorum. 9. Domus eorum securæ sunt & pacatæ, & non est virga Dei super illos. 10. Bos eorum concepit, & non abortivit: vacca peperit, & non est privata fœtu suo. 11. Egrediuntur quasi greges parvoli eorum, & infantes eorum exultant lusibus. 12. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi. 13. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. 14. Qui dixerunt Deo: Recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus. 15. Quis est Omnipotens ut serviamus ei? & quid nobis prodest si oraverimus illum? 16. Verumtamen quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longè sit à me. 17. Quoties lucerna impiorum extinguetur, & superveniet eis inundatio, & dolores dividet furoris sui? 18. Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut favilla quam turbo dispergit. 19. Deus servabit filiis illius dolorem patris: & cùm reddiderit, tunc sciet. 20. Videbunt oculi ejus interfectionem suam, & de furore Omnipotentis bibet. 21. Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? & si numerus mensium ejus dimidietur? 22. Numquid Deum docebit quispiam scientiam,

qui

qui excelsos judicat? 23. Iste moritur robustus & sanus, dives & felix. 24. Viscera ejus plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur: 25. Alius verò moritur in amaritudine animæ absque ullis opibus: 26. Et tamen simul in pulvere dormient, & vermes operient eos. 27. Certè novi cogitationes vestras, & sententias contra me iniquas. 28. Dicitis enim: Ubi est domus principis? & ubi tabernacula impiorum? 29. Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis. 30. Quia in diem perditionis servatur malus, & ad diem furoris ducetur. 31. Quis arguet coram eo viam ejus? & quæ fecit, quis reddet illi? 32. Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit. 33. Dulcis fuit glareis Cocyti, & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles. 34. Quomodo igitur consolamini me frustrà, cùm responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

PARAPHRASIS CAPITIS.

VERS. 1. ORationem Sophari, & aliorum amicorum de brevi impiorum exitio, certoque supplicio, hujusmodi responsione sapientissima excepit Job. Cum ingens sit viri, non male de rebus judicantis cruciatus, quæ rectè, bonaque mente dixerit, perperam, atque sinistre ab aliis accipi, neque permitti integrum sui animi sensum in quæstione proposita satis exponere; cogor profectò attentionem vestram vehementius efflagitare, ut pacatiori animo, & ad rectè judicandum magis idoneo me dicentem audire velitis. Si enim longanimes, atque benignos meæ vos orationi præbueritis, ostendetis profectò jam vos ipsos pristinæ disputandi formæ pœnitere. Erit igitur vestrum hoc silentium mihi pro magna consolatione; fietque profectò, ut cum intellexeritis verba ad consolandum idonea vos minime fecisse, tum vestri vos pœniteat consilii, tum orationis ordinem commutetis, neque tam crebro mea vulnera refricetis, dum illa à Deo irato, & indignante inflicta mihi fuisse asseritis.

VERS. 2. Me itaque tantisper loqui, ac mentem meam exponere permittite. Scio meam vobis orationem gravem videri, sed me ferte dicentem, ac meæ ipsius ægritudinis gravitatem vestra taciturnitate sublevare. Quam vestræ benignitatis gratiam pari quoque officio compensabo: nam tacitus deinde, patientissimusque vestram irrisionem excipiam. Sed ridebor scilicet, si semel audiar. minime sane; nam postquam ipse arbitratu meo peroravero, super priorem me accubitum, & sedem collocabitis.

VERS. 3. Non disputo vobiscum, ò amici mei, neque cum ullo homine, mei simili, sed cum ipso Deo de mea justitia, quam cum ille vobis testatam non faciat, merito contristor, & mente conturbor. Et quidem illud quoque me vehementer exagitat, quod me hypocrisis, atque simulatæ pietatis insimulatis. At qui hominem latere posset meum mendacium, sed minime Deum, omnia videntem. Neque vero ego tantum existimationem meam apud vos tueri volo; neque ea res ullam meo animo tristitiam asperget. Sed illud tamen non possum, non mœrenti, ægroque animo ferre, quod Deum alloquar, a quo vicissim mearum querimoniarum responsionem nullam accipio. Sed nihilominus meam de re gravissima, sive orationem, sive querimoniam omittam: non enim de re aliqua humana est, sed de re plane cælesti, atque Divina, de Providentiæ, & Sanctissimæ Fidei arcanis; de impiorum suppliciis; de piorum ærumnis; de Divina Justitia. Hæc videlicet attentum, & serium auditorem postulant, ut merito adversus susurronatores, atque negligentes auditores contristari, & excandescere debeam.

VERS. 4. Sed vos, ò amici, si cum animi attentione in me dicentem intenderitis, obstupescetis profectò: videbitis enim tum meam innocentiam afflictam, tum aliorum improbitatem felicem, supra quam oratione ulla explicari possit. Sed mea potissimum incredibilium ærumnarum magnitudo tanta est, ut omnem dicendi facultatem superet; de quibus propter rei difficultatem, silere præstat, quàm leviter pronuntiare, temereve de Divinæ Providentiæ arcanis quicquam statuere. Tantisper igitur, dum loquor, verba, sententiamque compescite: nam postquam audieritis, procul dubio vel injussi tacebitis, de meis rebus jam minime temere pronuntiantes.

VERS. 5. Nihil vero magnum à vobis postulo: nam ego ipse, qui loquor, cui mea mala familiaria sunt, non possum tranquilla, & pacata mente vel memoriam repetere præteritorum meorum malorum, vel impiorum felicitatis recordari. Strictim igitur attingam, & breviter commemorabo, de quibus sum dicturus: nec enim, qui meos artus dolores obsident, largiuntur mihi, ut longiore utar oratione. Pertimesco igitur, ac vehementer sollicitor, ne cum Deo, atque illius Providentiæ arcanis disputaturus sum, temere aliquid loquar: atque vestri, ò amici, similis efficiar, qui intrepide, & iocunctanter de rebus Divinis judicatis; quamvis sane ab homine dolente, atque miserrimo, quem cruciatus, & ægritudines incredibiles possident, non est postulanda magnifica, atque ambitiosa oratio, de re licet magnifica, atque materia longe exquisita, atque sublimi.

VERS. 6. Sed rem jam ego meam: Si propter sceleratam vitam dira supplicia sustineo, cur, qui omnium scelerum colluvione inquinatissimi vivunt, vivunt tamen, ac feliciter, beateque vivunt, vivunt quoque diutius? Cur tam firmas, stabilesque opes consequuntur? Cur præcelso dignitatum omnium fastigio gaudent, atque insolescunt? Cur denique ab ineunte ætate ad summam usque senectutem, eundem vitæ, felicitatisque cursum nunquam interruptum tenent, nihilo meliores ipsa diuturna divitiarum possessione effecti; sed potius ad scelera perpetranda audaciores, promptioresque, & ad ipsas rapinas nunquam dimittendas neque suis dominis reddendas fortiores, & potentiores redditi?

VERS. 7 Sicut post vitam, atque divitias prima, atque potissima felicitatis pars in liberorum posteritate sita est, ita horum filii firmam, atque stabilem, prosperèque incedentem vitæ rationem, & conditionem sortiuntur, & quæ nunquam suos parentes fallere possit. Vident itaque impii, & liberos suos in sublimi honoris, & dignitatis gradu collocatos, ac vident cum ingenti lætitia, & gaudio, quod semel optarunt, nunquam sane eventum spe minorem. Jucundissimum itaque conspectum illis exhibet gnatorum, nepotumque quasi virentium, lætissimorum germinum ubertas, & copia, quibus ipsi parentes florere se, ornarique conspiciunt, atque gloriantur.

VERS. 8. Ex his domus efficitur, consurgitque familia incredibili rerum omnium felicitate, atque pace ita confirmata, ut nullam florentis status vicissitudinem pertimescat; neque solum humanas omnes insidias contemnat, verum etiam nullam supremi judicis severiorem vindictam sentiat, ac nec supernam quidem Numinis potestatem revereatur; sed impune, ac libero arbitrio, palatoque suo omnia metientes, quasi penes illos esset summa potestas, nullum suæ causæ judicem velint agnoscere.

VERS. 9. Quid verò deve illorum pecuaria dicam? Sunt videlicet armenta fœcundissima, quibus nunquam contigit, ut vacca immaturum fœtum funderet, aut sinistri aliquid prægnans pateretur; nunquam taurus inutili congressu pecus iniret, nunquamve armentorum consortia iners abominaretur. Juvenca, cum peperit, nulla fœtum abjecit, nullumque fœta sensit tedium. Nunquam itaque desiderantur in gregibus vituli integri, plurimi, pingues; nulli sunt, quos oporteat removere à matribus, sed plurimæ bis veniunt ad mulctram, binosque binis uberibus alunt fœtus, apprimique referunt ipsorum dominorum, atque uxorum tanquam lascivientium, præpinguiumque vaccarum fertilitatem, filiorumque petulantissimorum, ac filiarum taurientium multitudinem.

VERS. 10. Verumenimvero pecudum more propagantur impii;

tum

tum quod corpori tantum vacent, tum quod ex liberorum plurimorum procreatione generis, & nominis æternitatem quandam sibi polliceantur. Mirum igitur, videre illorum liberos lactentes adhuc, aut etiam depulsos ab uberibus matrum, pessimæ indolis documenta præbentes; instar numerosissimorum gregum lascivientes, petulantes, ac nulla honestioris disciplinæ lege, & fræno institutos; licentiosè omnino ad libitum domi subsilientes, foris vagantes; parentibus interim honestæ, & probæ illorum institutionis prorsus oblitis, ac nihil minus curantibus, neque sollicitis, quam quomodo illi ad vitam universam informentur. quo fit, ut illa ipsa pueritiæ vitia, cum ipsa simul ætate crescant, & adolescant. Quare suæ libidini, & stultitiæ permissi, totos se tradunt scurrilibus ludis, & indecentis saltationibus, cantilenis quoque, ac musicis impurissimis, necnon corruptissimis colloquiis, atque societatibus. Est quippe vigor istius ætatis incontinens voluptatum, & fræno opus habet; & qui illam non magna opera regendam suscipiunt, imprudentes animo licentiam, qua in flagitia feratur, concedunt. At illud utique intolerabilis flagitii est cum parentes, & senes ipsi impudentissimi exemplum sese præbent insignis impudentiæ, & verecundiæ adolescentibus, illorum libidini assonantes. Nam cum filiis exhilarandis nihil non indulgentiæ, & sollicitudinis adhibeant ipsi parentes indulgentissimi, æque ac in vero officio negligentissimi, cum nihil de virtutum, & morum honestate procurent, at curant tamen, ut canendo, & saltando, ac musicis instrumentis pulsandis assidue sese exerceant: atque illis omnibus studiis vacent, quæ ad solam voluptatem, & illiberales corporis motus, pravosque animorum affectus comparata sunt. Quin se ipsos parentes exhibent saltandi, & pulsandi magistros, Tubicinesque, & præcentores, atque in medio suorum liberorum consistentes, pravo exemplo præeunt, & voluptatis studio alliciunt, & concitant.

VERS. 11. His itaque tot, ac tantis vitæ oblectamentis, nunquam impedito felicitatis cursu, omne suum ævum beate traducunt, atque in summa voluptate, & jucunditate omnes suæ vitæ annos perficiunt, & complent. Et, ne quidquam desiderare possint, perpetua quadam conviviorum splendidissimorum serie dies universos numerant, non solum palato deservientes, sed aures etiam suavissimorum instrumentorum concentu, & harmonia demulcentes; filiorumque suorum choreis, lusibus, saltationibus, quæ sunt omnia conviviorum ornamenta, magnificentissimas epulas celebrantes. Cum vero jam naturæ fato concedunt, mirum, quam jucunda mors illos complectatur, quàm brevis, nullo diuturni morbi, doloris ve tædio, aut sensu! Sine ullo igitur cruciatu ad inferorum sedes demigrant, in illo sane damnatorum carcere sempiternis suppliciis exagitandi. Descendunt quidem placidissime, atque lucidissime; sed eo descendunt, ubi irrequieta cruciatuum universorum serie percellentur, & confringentur. Ascenderat nimirum in cęlum quondam illorum superbia, sed peccari gravissimo pondere oppressi, lapsi præcipites in puncto videntur ad infimas inferni sedes pervenisse.

VERS. 12. Cum illa vero vitæ, quam dicimus fęlicitate, & bonorum omnium affluentia con-uncta est insignis quædam adversus Numen audacia, & impudentia, quæ cum omnes verecundiæ fines semel transierit, sic apud se animo statuunt, atque etiam ore impudico pronuntiant, ut supremi judicis potestati, & Numini legem præscribere, & rationem agendi præcipere velint, Ne sua ille providentia, & bonitate pravis conatibus obsistat, neque se illorum mentibus ultro insinuet divinum lumen, sed aliorsum divertat, atque decliner, aditum liberum, & expeditum ipsorum libidini relinquens. Sic sane omnem animo salutarem cogitationem, excutere conantur, & quasi Divinam præsentiam fastidientes omne cum divinis rebus commercium repudiant. Animo itaque soluto, ac vacuo, nullaque molestia impedito semper vivunt, a Deo palam abalienati: nolunt enim experiri, ac ne quidem leviter attingere viam divinorum præceptorum, ullumque pietatis gustum capere: quem si semel profecto sumerent, facile impietatis damna sentirent, meliora saperent, ac virtutis dulcedine allecti ad meliorem mentem converterentur.

VERS. 13. Instar impiissimorum atheorum, videtur ignorasse omnia potentem auferre, atque conferre; cui oportet à mortali homine deferri semper cultum dignum, atque cum omnia præterea metiantur sua vel utilitate, vel voluptate tanquam sordidissimi mercenarii, nulla videntur agnoscere Divinæ bonitatis divitias, quibus suos servos afficere, atque cumulare possit. Contemnunt igitur eum, à quo nihil sperant, nihil timent: atque illas plenas contemptu voces sæpius usurpant, Quis est is tam potens, qui omnia perdere, & vastare possit, ad omnia perpetranda robustissimus? nam illius vires nunquam experti sumus. Quis igitur erit tam vecors, ut illud timeat, quod ignorat? Quis iste tam felix, atque beatus, ut ex tanta bonorum affluentia ad mortales bonorum omnium ingens copia redundet; quæ nobis sit satis, superque? nam non aliam fęlicitatem experimur, quam illam ipsam, quam industria, laborque noster pepererunt. Quis denique iste mundi parens, atque enutritor, vel potius nutrix indulgentissima, ex cujus plenissimis uberibus quidam fingunt nos omnes vitam sugere, & accipere? Nemini sane ignoto serviemus Domino; sed nobis ipsis, nostrisque potius affectionibus. Et quoniam (inquiunt) nostri oculi verissimi sunt rerum testes, ex eorum tantum, quę videntur utilitate, & lucro vitam nostram, actionesque omnes nostras metiemur. Ecquid enim opis polliceri nobis possimus, si ad adorandum invisibile quoddam Numen procumbentes accesserimus? quippe nunquam vidimus nostris illum precibus occurrisse. Incredibilem plane stupidissimorum hominum impietatem, & intemperantiam prorsus ferinam.

Sed quis non miretur tantam peccandi impunitatem, audacissimamque temeritatem, cum illam ipsam fælicitatem Divina illis largitas contulerit, quam à Deo sibi sperare, atque frequenti precandi studio, & diligenti Divinæ legis observatione promereri potuissent? Ingratissimi igitur vel Deum contemnunt, vel agnoscere recusant. Sed inconstantia humanæ fælicitatis miseros istos brevi deludet, quod si diuturnior fuerit, non erit tamen perpetua: quod enim nunc possident, minime permissum est illorum arbitrio, & potestati, nam hinc excedentes minime poterunt quicquam secum exportare: simul enim cum vitæ usura, usus quoque, atque potestas suis voluptatibus fruendi illis adimetur, & quam ipsi suis honestis operibus fælicitatem minime promeriti sunt, ad alienos tunc devolvitur. VERS. 14.

Propterea ego longe semper abfui ab instituto, & vivendi ratione impiorum. Longeque alia insedit animo sententia, atque voluntas de hujus vitæ fęlicitate, aut appetenda, aut procuranda. Nam proh Deum, quàm stultum, quàm cæcum improborum consilium, futurorum oblitos præsentibus se committere, & æternis præponere temporaria! cum tamen etiam ipsa, quæ nondum possidemus, si illorum largitorem promereri volumus, in manu jam quasi comprehensa, & possessa certo credere, gloriarique possimus. VERS. 15.

At improbi præterquam quod nimis volubilem, atque inconstantem, sæpeque deficientem fortunam possident, sed ut diuturna sit, & perpetuus vitæ comes, in morte tamen, non solum vitæ lux, atque jucundissimæ lucis usura, sed omnis etiam fælicitatis splendor obscuratur, & extinguitur: &, quod ingentem admirationem facit, quam subito, quàm misere nulla pristini splendoris, vel scintilla, vel mica remanente: incumbit nimirum in illos extrema pernicies, exundabitque ingens malorum omnium torrens, qui illos obruat, atque convolvat, instar rapidissimi fluminis. Tribuet tandem pro meritis supremus index suam singulis, tum præsentium, tum futurorum suppliciorum mensuram: atque justis propitius Deus, atque benignus, æque ac improbis minax, atque terribilis, seorsum à factione justorum illam improborum catervam relegabit. VERS. 16.

Ergo jam tunc cum mortalium res extremo supplicio discernet judex supremus, improbi, tanquam res omnino inutiles, ac velut paleæ levissimę excutientur, & ventilabuntur, & velut favilla, & pulvis minutissimus ventorum ludibrio permissus, dispergentur propellente, & agitante divinæ indignationis vento, & turbine, atque etiam Divinæ Justitiæ ministris, spiritibus nequam impellentibus. Jam tunc decussa gluma, & ventilatis quisquilius impiorum, justi remanebunt, tanquam mundissima grana in æterna horrea recondenda, atque sicut cum justis terra ipsa VERS. 17.

tan-

quam cum optimo fructu pulchre ornata, & locupletata est, ita ablato, atque excusso inutili illo impiorum pondere, sentiet se, & onere permolesto levatam, & sordibus turpissimis permundatam.

VERS. 18. Ex tam ingenti vero impiorum supplicio multum quoque calamitatis, & ærumnæ ad universam illorum posteritatem redumdabit: nam quod dives impius per vim, & Tyrannidem ab infirmioribus rapuit, cum summo illorum dolore, atque dispendio; tum ipse, tum illius filii cum summo & corporis, & animi cruciatu persolvere cogentur. Interim sane peccatorum omnium, atque commeritorum cruciatuum rationes Deus in numerato apud se servat, suo tempore in impios proferendas. Sic sane tum supplicio, tum depravatissimis moribus, filii impiorum testes erunt nequitiæ adversus parentes suos, ut qui non solum paternæ hæreditatis; sed etiam morum corruptissimorum, ingentisque supplicii hæredes instituti fuerint.

VERS. 19. Jam vero cum æquissimus Deus justissimo supplicio improbos affecerit, tunc sero licet, ac suo malo sentient Divinæ Providentiæ curam, & efficacitatem in mortalium rebus procurandis, & illius justitiæ vim, & aciem in sceleribus universis vindicandis. Erudiet itaque stultissimos quosque supremus judex, universorumque severissime admonebit peccatorum.

VERS. 20. Hæc tamen supplicia sic sane permanebunt ad posteritatem, ut sceleratissimus ipse Paterfamilias perferre incipiat, propriisque oculis filiorum interoecionem sævissimam spectare cogatur: itaque qui quondam cæcus ruebat in scelera, tandem apertis oculis, quid facto opus fuisset, aperte cognoscat. Sed neque tantum afficiendus, & perterrefaciendus erit aspectu malorum; sed amarissimo illo Divinæ indignationis calice abunde potandus, & inebriandus, cujus haustus, & corpus, & animum impii pervadet, totumque hominem corripiet; agitabitur itaque, atque convoluetur Divina immersus indignatione ad memoriam sæculorum sempiternam.

VERS. 21. Verum enim vero sic exigunt Divinæ jura æquitatis. Ita enim vixit impios, ut nullam suæ domus, familiæque instituendæ in pietate, & religione, curam suscipere, oihilque omnino animo curaret, quid boni, malive ex suæ vitæ ratione in domesticos, & familiares suos redundare posset. Proptereaque non solum immitis, & inhumanus erga familiam suam extitit; sed erga se ipsum sævus, atque crudelis: nam propter vitæ turpitudinem, & improbitatem, oon permittetur diotius vivere, neque ad eum annorum numerum attingere, quem si sancte vixisset, felicissime progressus sine ulla vitæ difficultate perageret. Sed quidquid hoc est, quod ad corpus, vel ad posteritatem impiorum pertinet, parum quidem est; vita enim, atque viventium omnium consuetudine defunctom, quid illius animum aliorum cura tangat, aut viventium felicitas, jucunditasve titillet? Esto enim, dum vivit, aliorum fęlicitate fęliciter ipse vivat, atque triumphet: sed mortuus tamen ex sola filiorum calamitate non erit satis infelix, nisi animo ipse crucietur.

VERS. 22. Hæc sane est Divini judicii, atque supremæ illius Sapientiæ formula, ut postquam impium patienter sustentaverit in vita, mortuum æterno supplicio gravissime afficiat: non enim semper à viventibus scelerum statim pœnas repetit. Neque vero aliam judicii, aut Providentiæ rationem convenientiorem proferre quispiam, aut excogitare poterit, quam eam, quam sapientissimus Deus in mortalium rebus judicandis tenet, hominibus præsertim potentissimis, atque opalentissimis; quorum & superbiam comprimere, & insolentiam retundere egregie novit; is enim est, qui & supremorum Angelorum, & celsissimarum Potestatum Judex est.

VERS. 23. Varia itaque, atque multiplex Divina Sapientia, atque Providentia rerum humanarum cum sit, fieri necesse est, ut cum improborum proborumque hominum inæqualis plerumque sit vitæ conditio, mortis quoque, atque futuræ vitæ sors inæqualis etiam sit. Quid, quod etiam non eundem semper Providentiæ tenorem io tractandis sive probis, sive improbis servandum sibi proponit Deus? nimirum ex utroque numero invenias quosdam maxime felices, quosdam insigniter miseros; atqoe utriusque, sive bona, sive mala communia esse, ut enim bona malis, ita bonis mala, & adversis prospera vitæ quadam perturbatione, & confusione videmus permisceri. Ergo iovenias hominem valetudine, & virium firmitate iotegerrimum, (quæ non est ultima fælicitatis pars) deinde etiam cæteris bonis affluentem, quę beatum efficere possiot; undequaque bene affectum, in summa quadam rerum omnium tranquillitate, & oblivione curarum, pinguem atque bene curata cuticula, tardo gravem abdomine, & obæso aqualiculo; denique in renibus opinandis luxuriantem, atque otiosam, & sedentariam vitam agentem, cui cum vitæ voluptatibus crescit qooque tenuissima illa, & quæ vitam multum conservat, medullarum substantia; qua cum perfunduntur ossa, egregie valent, & confirmantur: nam vincula vitæ illius, quam anima corpori juncta ducit, applicata medullæ, eaque per omne deducta, vinciuot, & fulciunt corporis nostri constitutionem. Accidit etiam, ut impius quispiam temporali calamitate affectus, partem nunc aliquam supplicii accipiat, reliquum deinde per æternitatem luiturus, nullum harum vitæ voluptatum gustum percipiat, conflictetur cum morbis, atque doloribus cum fame, & egestate. Et tandem, qood reliquum in hac vita est, mors una utrumque conficiat, eadem denique post mortem sepulturæ, atque cadaveris conditio. Hinc profecto efficitor ex hujus vitæ sortis, & fortunæ vel discrimine, vel æqualitate minime sumendum esse judicium de proborum, atque improborum sorte, & fine: sed futuræ illius, aut præmia, aut supplicia asserenda, & expectanda.

Jam igitur perspicere potestis, quam opportune vobis responderim, quam recte vestræ etiam menti, ac tacitæ cogitationi occurrerim. Probe enim novi, quorsum tendant, quæ dicitis omnia: nam quæ contra impium in universum differitis, de me dicta, & intellecta esse vultis, atque malitiose me vestra oratione pungitis, temereque mihi meam innocentiam tuenti repugnatis. VERS. 24.

Atque hoc profecto intenditis mente, & animo apud vos taciti, ut cum Principum domos, & impioruot tabernacula Divino supplicio eversa, atque delecta dicitis, in me respiciatis, quasi me Deus propter insignem impietatem insigni supplicio affecerit. cum lusu quoque, & risu freqoenter usorpatis illam quondam opulentissimam domum, arcemque munitissimam, quam vehementissimus ille turbo disiecit. Cum tamen si bono, & minime coacto animo erga Deum fuissem, bene de illo potuissem sperare adversus hostium impetus, etiam si domo, atque munitione carerem, atque ab omni familiarium, & domesticorum præsidio imparatus fuissem. VERS. 25.

Sed, utcumque de mea innocentia vos existimetis, certa illa apud universos tam explorata, & certa est, ut ipsi viatores de me, deque mea vivendi ratione interrogati honorificentissimum mihi testimonium præbituri sint, quem vos præsentes osque adeo contemnitis, iidemque docebunt, impios in futuro sæculo perditioni destinari, quod ego apud vos serio contendo. Nam qui, instar viatorum, nullum in bonis hujus vitæ caducis finem statuentes, sed per hujus vitę viam celeriter convolantes, ad futurę felicitatis sedem contendunt, hi profecto sciunt, & de præsentibus, & de futuris sapienter judicare; atque illi potissimum, si qui sunt, qoorum itineris, atque longissimi erroris fama ad vos pervenit, qui digressi ab Ægypto ad vicinas istas provincias Dei ductu, atque promissis contendentes, veram sancte vivendi legem, & sublimium mysteriorum revelationes divinitus susceperunt. Et qoidem, qui multas obeunt Provincias, atque mores hominum multorum, urbesque vident, hos oportet multa vidisse, atque collegisse exempla de impiorum in hac vita fęlicitate, piorumque ærumnis. Quemadmodum vero iis, qui iter faciunt, signa sunt cognita, & diversoria nota, postquam iter confecerunt; sic qui humanæ vitæ spatia ambulatint, quo tandem loci vitam deposituri sint, haud est obscurum; improbus itaque dignum sua improbitate reperiet tandem diversorium. Atqoe otinam fieret, ut de viatoribus aliquem, qui confecto hujus vitæ curriculo hac demigrarunt, liceret convenire, testemque proferre, subscriberet profecto isti meæ assertioni de bonorum, atque malorum fine, & exitu. VERS. 26.

Quam vis enim impius à communi clade occultis viis, occultaque Divinæ Providentiæ ratione subducatur ad extre- VERS. 27

tre-

tremam usque senectam ; tamen sic exigit Divina Iustitia, ut ad sæculi cruciatus sempiternos, nunc illæsi custodiantur, cum Divina indignatio, quæ nunc sese colligit, incredibili quodam impetu se in sceleratos omnes effundet.

VERS. 28. Interim impune vivit impius nemine audente illius scelera coarguere ; nemine etiam potente dignas de illius improbitate pęnas repetere. Excors quippe, cæcusque, cum præceps ruat in scelera, admonitione opus habet. Cum ipse enim truci, atque minaci vultu terrorem incutiat cunctis mortalibus, quotusquisque erit, qui in faciem illum tum improbæ vitæ, tum miserandi exitus commone facere audeat?

VERS. 29. Mirandum plane, quod cum ille homo sit, nemo illum audeat hominem, & mortalem esse pronuntiare, nemo illi futuræ cadaveris conditionis memoriam afferre, ut si fieri posset, aliquando à somno excitatus, ad defunctorum monumenta suæ mortis recordationem usurpans in suarum rerum sollicitudine vigilaret. Sic profecto fieret, ut uberrimorum fructuum, amplissimorumque bonorum congeriem, & cumulos prorsus contemnere ; &, quod vitæ reliquum est, attentus, & pervigil in animi sui cultura transigeret ; illasque inanes vanissimarum rerum sollicitudines, vigiliasque molestissimas dimittere, ut ipsa animi bene compositi quies, placidum mortis somnum illi afferret. Nam hujus sæculi curæ quid aliud afferre poterunt defuncto homini, quam molestissimam quoque vigilam vitæ futuræ, ut nunquam sinatur quiescere ; sed instar vigilantis, per æternitatem cum cruciatibus, & doloribus confligetur? Quid enim, per Deum damnatorum animis apud inferorum sedes summo supplicio, summoque dedecore detentis conferre poterit externus ille, supremusque funeris honor, cum ad sepulchralem fornicem cadaver magnificentissima pompa deducitur, triste sonantibus tibiis, & graviter personantibus Siticinibus? Quidve proderit beatum vixisse, & illius monumenti, cadaverisque medicati memoriam ad multa sæcula propagari?

VERS. 30. Quid juvare poterit miseram animi conditionem, quod exanime jam tandem corpus nihil incommodi percepturum sit ex lapidibus sepulchri ; aut quod simul illi videantur cum corpore universæ vitæ scelera consepelienda, propterea que dulcescere illi mors incipiat viventi adhuc? Quid, quod excipiendus sit à terra communi omnium parente avidissime? quod amanter illum excepturus sit sepulchri lapis? quod molliter, atque leniter tractandus à glebis, lapidibusque, in quibus sternendus est? Quid (inquam) hæc omnia polliceri possunt, nisi fabulosam quandam, inanemque felicitatem, si quod verissimum est? Mors illum sæva, & hians. Tartarus summa cum aviditate devorabunt, & sempiternorum cruciatuum fluvius rapidissimus impetu incredibili obruet, atque convoluet! nam Stygii fluctus expetunt, sane tanquam cibum suavissimum, impiorum animos, & infernæ illæ sontium catervæ, umbræque damnatorum avidissime impium expectant, suæ sortis socium, suæque vitæ, atque exitus imitatorem. Sic sane quamvis magnificentissima funeris pompa illius cadaver educatur ad sepulchrum; quamvis, dum vixit, multos habuerit anteambulones; & asseclas: quamvis, viventem multi laudent, mortuum multi lugeant ; at illius animum cum multis quoque ejusdem vitæ, atque morum imitatoribus, ille, qui impiorum caput est, nequissimus Dæmon, secum pertrahet in locum cruciatuum sempiternorum.

VERS. 31. Ergo jam tandem liquet vestram, ò amici, disputationem inanem fuisse: tum quod minime fuerit opportuna ad erigendum animum hominis miserrimi : tum quod cum non aliam statuitis, neque pollicemini fęlicitatem laboranti homini, quam eam, quæ ex hujus vitæ commodis, & prosperitate capitur, fallimini profecto, & fallitis : læditis enim, atque contemnitis amicum, quem observare potius debuissetis, agnoscentes simul veritatem, atque illam ingenue confitentes.

Vers. 1. Respondens autem Job, dixit.

Vers. 2. Audite, quæso, sermones meos, & agite pęnitentiam.

1. *Vitia in disputando. Ejusdem vocis geminatio.*
2. Poenitentiæ *vox, quid proprie, Varia Græcorum lectio, & expositio.*
3. Irridere *quid proprie. Ironia Jobi. Oratio gravissima.*
4. *Novem expositiones verosimiles.*
5. *Germana interpretatio,* Homo, *& humanum de re terrena, & non valde pretiosa. Explicatus Paulus.*
6. *Multa in Jobi re, & oratione, sapientia admirationem.*
7. Attendere, obstupescere, *cum dubitatione, & timore coniunctum. Quo quis felicior, plus timeto. Explicatus David.*
8. *Manum ponere super os, aut maxillam, cujus gestus.*
9. Pertimescere *quid. Non temere, & festinanter de divinis loquendum. Illustratus Salomon.*

INGENS est viri sapientis cruciatus, quæ recte, & bona mente dixerit, perperam, & sinistre ab aliis accipi, & disputantem crebro interpellari, neque permitti integrum animi sui sensum in quæstione proposita, ardua præsertim atque difficili satis exponere. His incommodis ut occurrat Job, audientiam facit, seu postulat potius. Quod cum peculiari affecto est in Hebræo, & Græco: nam Septuag. repetunt. *Audite audiendo*. Sed cujusmodi sit hujus repetitionis affectus, & sensus, Catenæ auctor explicat : *Duplicatio* (inquit) *verbi audite, aut ad excitandam attentionem, aut ad animi securitatem declarandam pertinet*. Dubium non est, quin peculiarem audiendi rationem requirat, forte ut pacatiori animo, & ad judicandum, intelligendumque magis idoneo *audiant*, vel longius forte, quam vellent, disserentem sustineant, quod indicant illa verba vers. 3. *Sustinete me, & ego loquar*: nam videbatur Sophar festinantius, & concitatius, quam par esset, processisse ad redarguendum Job. Hinc videas quod non semel admonui, repetitionem ejusdem verbi in Scriptura non semper augere, & intendere significationem verbi, sed tamen semper denotare peculiarem affectum in significatione verbi, juxta exigentiam materiæ subjectæ.

1 Viro sapienti calūnia molesta.

Repetitio ejusdem vocis cum peculiari affectu.

Et agite pœnitentiam. Vox originalis in genere significat commutationem animi, quæ per varios affectus efficitur, sed potissimum per pœnitentiam, aut consolationem: Quare verbum *Nahham*, aut consolari, aut *pœnitere* significat; & per pœnitentiam, sive per consolationem dicere quidem solemus, hominem mutari, & alium reddi, *Ya esta otro*. Hinc nata est varietas in lectione: nam Vulg. pro *pœnitentia* sumpsit, quasi diceret; *Si vos attentos, & longanimes præbueritis in me audiendo, ostenderis vos ipsos pœnitere pristinæ disputandi formæ*. Id, quod indicavit lectio Symmachi, *Sit hoc mutatio consilii, & sermonis vestri*. At Græci, cum quibus omnes sequentes textum Hebręum, alteram *consolandi* significationem sequuntur: *Attente me audite, & hoc vestrum silentium erit mihi vice magnę consolationis*. Sed in lectione Græcorum notandum. Sept. Vaticanos cum negatione legere *Ut non sit mihi a vobis hæc consolatio*. Compl. affirmative *Ut sit mihi hæc consolatio* Lectionis autem illius negativæ sententia sic exponitur ab Aug. *Non sit mihi à vobis hęc consolatio, qua putatis bonis temporalibus gaudendum, cum communia sint piis, & impiis*. Ex Catena autem non potest colligi, an cum negatione, an sine illa acceperint, nam utramq; lectionem, atq; sententiam, *pœnitentię* videlicet, *& consolationis*, in unica interpretatione conjungunt; *Accipite, quę a me dicentur, ut cum intellexeritis verba ad consolandum idonea, vos minime fecisse, tum vestri vos pœniteat consilii, tum orationis ordinem commutetis*. Nimirum cum asseritis, a Deo irato immitti dolores meos, refricatis procul dubio mea vulnera: si ab amante, & propitio, ut ego sentio, atque censeo, incredibilem consolationem facietis. Sed illud videtur simplex, & germanum, ut amicorum suorum silentium, & attentionem in audiendo dicat fore sibi magnæ consolationi; homini enim afflicto, atq; dolenti nunc amicorum verba, & oratio, nunc è contrario taciturnitas ipsa solatio præbet. Illud item significat futurum sibi ingenti solatio, si tantisper loqui, & suam mentem exponere permittatur. Quare cohæret, quod sequitur.

2

נחם

Mutatio animi per pœnitentiam, & consolationem.

Symmach. Vatab. Tygur. Caiet. Regia.

LXX.

Complut. Ef. August. Nicet.

Varia afflicti hominis consolatio.

Vers. 3. Sustinete me, ut & ego loquar ; & post mea, si videbitur, verba ridete.

SUstinete me. Ferte me dicentem. * *Sustinere*. Quod ad pondus referri potest, quod gestatur, aut attollitur; quare indicat suam orationem onerosam, & gravem visam fuisse ami-

3

** Sobrellevad me un poco, aunq; es pesado.*

amicis. Sed forte significat hac suorum amicorum taciturnitate, & attentione sublevandum esse dolorem. Indicat
Nicetas.
hoc Catenæ auctor; *Relevate* (inquit) *me, atque erigite morbo succumbentem*. Atque hanc mihi gratiam compensabo ego patiente quoque silentio; nam tacitus deinde excipiam vestram irrisionem; *& post mea si videbitur, verba ridete*. Additum illud, *si videbitur*, ab interprete illuminationis gratia. Potest autem accipi permissive, ut videtur accipere Gregorius; *Postquam enim, quod sui muneris est, præstant sancti Doctores, si ridentur ab auditoribus, sustinent patienter*. Vel Ironicos; Postquam ego attente audiar, ridebitis scilicet gravissimam, atque verissimam orationem meam. minime quidem. Sic acceperunt Septuaginta, qui legunt; *Deinde non ridebitis me*. Eodem sensu Symmachus; *Post sermones meos quiescetis*. Videlicet, cessabitis à ludibriis, & irrisione. Catenæ auctor, nescio quid de primo honore deferendo, ad ipsum Job, nedum non irridendo, interpretatur his verbis; *Postquam ipse arbitratu meo perorare, super priorem me accubitum, & sedem collocabitis*.

Gregor.
Permissio aut Ironia.
LXX.
Symmach.
Nicetas.
לעג

Illud tantum notandum, *irridendi* verbum vehemens esse; affert enim subsannationem, & opprobria, quibus gestu, ore, verbis balbutientibus, & labiis irrisoriis quis contemnitur, & irridetur. & quod similiter rideretur Job ab omnibus amicis, sicut à Sophar, quamvis in Hebræo singulariter dictum sit; *Post verba mea ridebit*: sapienter ab Interprete redditum est numero multitudinis.

Job ab amicis irrisus.

Vers. 4. Numquid contra hominem disputatio mea est, ut merito non debeam contristari?

ה 4
Multiplex particulæ vis & usus.

NUmquid ex prima illa particula toti sententiæ præposita, quæ multiplex est, multiplex efficitur hujus sententiæ interpretatio: aliquando enim habet vim affirmationis, aliquando negationis. Ergo si neget cum interrogatione; efficiet sententiam affirmantem; si vero affirmet cum interrogatione, negantem. Hinc primus sensus. Non disputo cum homine, sed cum Deo de mea justitia, & meæ innocentiæ testimonio contendo; quam cum ille testatam vobis non faciat, merito contristor. Secundus; Cum me hypocrisis, atque simulatæ pietatis, & falsæ doctrinæ accusatis, merito contristor; Nam hominem latere posset meum mendacium, minime vero Deum, cum quo disputo. Tertius; *Numquid non cum homine*, vobiscum, inquam ago, quibus indignum sit, me cedere, in veritatis præsertim defensione, & refutatione mendacium testimonium? Quartus; Numquid existimatis meam me apud homines, apud vos inquam, existimationem tueri velle? tum enim non deberem contristari, sed *pro minimo* ducere *à vobis judicari, aut ab humano die*. Quintus apud Vatablum: *Cum Deum alloquar, nec mihi respondeat, quare non contrister & conquerar?* Sextus ipse Vatablus: *Si ita est, ut Deum alloquar non hominem, quare non de ponderem animum, si loquuturus essem falsa?* Septimus apud Isidorum Clarium, *Numquid propter hominem ego loquor? idest vera, & Deo approbante loquor; alioquin quomodo non deficeret spiritus meus in his tantis doloribus?* Octavus Philippi, *Dicit, quia ideo tristis fuerit, quia castigatio ejus non ab homine fit, cujus judicium solet errare*. Idemque videtur Greg. docuisse; *Omnis* (inquit) *qui Deo placens hominibus displicet, causas tristitiæ nullas habet. qui autem aut hominibus placens Deo displicet, aut simul Deo, & hominibus displicere se credit, si hunc tristitia non afficit, à virtute sapientiæ alienus existit. Beatus autem Iob despicuisse Deo inter flagella se credidit, & idcirco animum ad tristitiam revocavit*. Nonus Septuaginta, *Quid enim? Numquid hominis est castigatio mea? aut quare non irascar?* Pro castigatione, elenchos, redargutio, idest (exponente Olympiodoro) *Quis tandem ex omnibus hominibus probare poterit me aut impium, aut rapacem fuisse?* idest, non est alicujus hominis, aut alicujus veri testis hæc mea criminatio. Alii aliter. Sed has interpretandi rationes collegisse operæpretium fuerit ad hujus loci vel varietatem, & incertitudinem, vel fæcunditatem explicandam. Nullam enim habeo, quam ita probem, ut alias contemnere velim, sed tamen augebo numerum mea quoque interpretatione.

Varius etiam terque explicatus, et novē sententiæ.
Vatabl.
Isidor.
Philippus.
Gregor.

Decima, et simplex expositio.

Ergo hunc esse nostræ lectionis sensum simplicem, & bene cohærentem existimo, ut silentium, & attentionem merito se postulasse dicat de re gravissima dicturum, quippe non de re humana aliqua, sed planè cælesti, atque Divina, de providentia, de verissimę Fidei professione, impiorum suppliciis, piorum ærumnis, sua justitia soli Deo cognita. Hæc videlicet attentum auditorem, & serium postulant oratorem; ut merito adversus subsannatorem, atque negligentem, aut indoctum auditorem contristari, excandescere, irasci debeat. Cum hoc sensu consentiunt proprietates vocum singularium; *Disputatio*, propriè, conquestio, doloris, & anxietudinis enarratio, & explicatio, aut mussitatio, & meditatio. ita ut non solum respiciat ad disputationem initam cum suis amicis, sed etiam ad internam meditationem, & deprecationem suarum apud Deum ærumnarum. *Contra hominem*, vel, ad hominem, idest, super nulla re humana, de qua videlicet apud hominem conqueri possim; nihil meorum malorum illatum est humana industria, sed Divina providentia res omnes moderante. Simili loquutione Paulus dixit Ephes. 6. 12. Se non pugnare *contra hominem*, idest, non pro re aliqua humana; *Non est* (inquit) *colluctatio adversus carnem, & sanguinem, sed adversus rectores tenebrarum harum in cælestibus*. idest, pro rebus cælestibus non amittendis, sed superato hoste consequendis; non *adversus carnem, & sanguinem*; quid enim caro, & sanguis pretiosum habeat, aut pulchrum, pro quo merito pugnare debeamus? Unde *lites*, & bella inter homines, nisi ex fœdissimis *concupiscentiis*, ut Jacobus dixit? Spiritualia igitur sunt, pro quibus non adversus carnem, & sanguinem, sed adversus spiritus nequissimos depugnamus. Similiter igitur ait Job, non esse sibi disputandum *contra hominem*, ex concupiscentia aliqua humana; sed litem, & causam sibi esse omni humano negotio superiorem, ut merito satagere debeat, quomodo in causa obtineat. Cum ergo ita sit, *Cur* (inquit) *merito non contristabor?* Propriè ex Hebræo; *Cur non abbreviabitur*, vel, *arctabitur spiritus meus?* Septuag. *Cur non irascar?* idest, Cur non sentiam angustias? Cur non explicem mœrorem? Cur oblatrantibus amicis non respondeam vehementius?

שיח
Homo, & res humana in malum.
Paulus illustratus.
Jacob. 4. 1.
קצר
Theodor.
Hispanismus.

Vers. 5. Attendite me, & obstupescite, & superponite digitum ori vestro.

ATtentionem, & admirationem, etiam usque ad stuporem, exigit ab amicis. Sed ex cujus nam rei consideratione? Caietanus ait, respicere ad mysterium Divini Judicii, atque Resurrectionis, ad quod superius dixerat Job, se contremiscere; tum etiam jusserat suos amicos obstupescere. Sed præterquam quod longe petatur hæc interpretatio, non quadrat Gregorius, *Considerate, quæ ego, & admiramini in hac percussione, quæ patior*. Fere idem Philippus, D. Thomas, & alii Latini. Olympiodorus dupliciter, aut quia ærumnarum Job nulla inveniebatur certa, aut evidens ratio, & causa. *Quandoquidem* (inquit) *neque perpessionum mearum causam invenire potestis*, aut propter incredibilem ærumnarum magnitudinem, quæ tantæ erant, ut ad illarum considerationem idem ipse, qui illas perferebat, exhorresceret. *Usque eo* (inquit) *mea ærumna oratione quamlibet superant facultatem, ut de iis propter difficultatem præstat silere, quam temere pronuntiare*. Fere idem Vatablus, & Tygurina. Alii de auditione eorum, quæ mox subjungit, de fęlicitate impiorum: nam in ea re valde se mirabilem Divina providentia præbet, cum indignissimos quosque diuturna bonorum ingentium felicitate afficit. Sed plenior, & integrior sensus, si hæc omnia conjungantur. *Attendite* (inquit) & procul dubio *obstupescetis*, tum ex mea innocentia afflicta, tum ex improbitate aliorum fęlici, & prospera, attenta mentis cogitatione perpensis: inde enim procedetis ad divinæ providentiæ admirationem, & ad silentium de illius arcanis concipiendum.

6
Caietan.
Gregor.
Philippus.
D. Thom.
Olympiod.
Vatabl.
Tygur.
Germana, & integra sententia.

Attendite ad me, Proprie: *Inspicite in me*, idest, in meas ærumnas; vel, ad me dicentem vos ipsos convertite. Hactenus enim inviti, & aversi me audistis. *Et obstupescite*. Sept. *Inspicientes in me admirabimini*, Aquila: *Dubitate*. Symmachus; *Obmutescite*. Connexa sunt hæc omnia: nam primum rei occultæ, & Divinæ tantum providentiæ cognitæ consideratio in dubitationem nos conjicit: admiratio vero in silentium. Rursus dubitatio admiratio, & silentium conjuncta sunt cum timore quodam, & salutari quadam Philosophia, nimirum oportere eos, qui prosperi, & fęliciter nunc agunt, timere, ne postea illos maneant, atque exci-

7
LXX.
Aquila.
Symmach.

excipiant cruciatus sempitèrni. Hæc igitur (inquit Job) cogitatio, ò amici, animos vobis adimet, quos felix fortuna facere potuit. Forte eo respexit illa Aquilæ lectio, quæ non solum *per dubitationem* reddi potest, sed etiam, *Animo concidere*; aporiamini. indicavit hoc etiam Gregorius; *In meis* (inquit) *percussionibus vestra damna formidate*. nam quo quis videtur felicior, & ab omnibus vitæ hujus bonis magis munitus, eo Divinæ providentiæ arcanum judicium magis debet timere. Hæc enim sunt illa judicia, de quibus ait David, *Confige timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui*. Timendum enim omnino, ne qui nunc florent, reserventur futuro igni: sunt vero judicia alia, per quæ paratum est regnum miseris nunc, & afflictis. In quo spem suam reposuerat idem afflictus Rex, cum dicebat; *& in judiciis tuis supersperavi*. Admonendum Ambrosii lectionem singularem esse, qui *stuporem* refert ad ipsum Job; *Cum inspexeritis in me stuporem habentem, &c.*

Psal. 118. 120.
Judicia Dei erga falices, & erga miseros.
Ps. 118. 43.
Ambr.

Et superponite digitum ori vestro. Accommodate ad phra-
8 sim Latinam: nam Hebræus habet; *Ponite manum super os*. Septuag. vero dixerunt; *Manum ponentes super maxillam*. Quem gestum attendentis esse dixit Olympiodorus. *Qui silentio* (inquit) *audiunt, forme subito in femur incumbente, & in manum ore residente, ad ea, quæ dicuntur, advertere animum consuevere*. Ergo postulat Job, ut tantisper, dum ipse loquitur, verba, atque orationem compescant. vel dicit fore, ut postquam audierint, etiam inviti taceant, neque temere de suis ærumnis pronuntiare audeant.

Attendentis habitus.
Olympiod.

Vers. 6. Et ego, quando recordatus fuero, pertimesco, & concutit carnem meam tremor.

9 Nihil (inquit) magnum à vobis postulo: nam ego ipse, qui loquor, cui mala hæc familiaria sunt, non possum tranquilla, & pacata mente vel memoriam repetere præteritorum malorum, vel impiorum felicitatis recordari. *Pertimesco*. Septuaginta; *Sollicitus sus*. Ambrosius; *Stupui*. Symmach. *Conturbor*. August. *Perturbor*. Niceta sic per paraphrasim interpretatur; *Strictim attingam, ac breviter commemorabo, de quibus sum dicturus: nec enim qui meos artus dolores obsident, largiuntur mihi, ut longiori utar oratione*. Idem Chrysostomus. Sed existimo hoc loco non tam excusationem suę orationis, & conquestionis quærere ex suis doloribus, quam admirationem, & attentionem suorum amicorum. Verbum originale, *pratermiscendi*, timorem, & perturbationem affert; quæ cum acceleratione, & festinatione conjuncta est: significat etiam aliquando temere, & festinanter loqui. Sicut Eccles. 5. 2. ab hac radice dicitur; *Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo*. Quare forte illud vult Job, se de Divinæ providentiæ judiciis disputaturum *pertimescere*, ne temere quid loquitur, neve cor suum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo: nam cum Deus, & ejus arcana valde à nobis distent, oportet multa à nobis de Deo ignorari, multa quoque à nobis temere dici, si multa dicamus. Quare eo loco subjunxit Salomon, quo nos a temere loquendo deterreret; *Deus enim in cælo, & tu super terram, idcirco sint pauci sermones tui*. Perstringit itaq; Job suos amicos, quod & multa loquerentur, & temere judicarent de effectis Divinæ providentiæ. Simul etiam tenuitatem suæ orationis excusat, neque enim postulanda est ab homine dolente, atque miserrimo, quamvis de re magnifica, magnifica, & ambitiosa oratio.

LXX.
Ambros.
Symmach.
August.
Nicetas.
Chrysost.
בהל
Parce de divinis loquendum.
Cur multa a nobis de divinis ignorentur

LXX.

Et concutit carnem meam tremor. Septuaginta ad corporis dolores referunt; *Tenentur carnes meæ doloribus*. Sed commodius noster ad illam ipsam animi conturbationem, & timorem dicendi; nam vox originalis potius est *tremor* aut *formido*, aut etiam *tenebra*, quę cum timore, & tremore conjunctæ sunt; minime vero dolores, aut ægritudines corporis. Quod verò dixit Interpres, *Concutit*, Latine fecit; Nam Hebræus potius dicit, tenet, apprehendit, possidet. Neque sine elegantia, nam videtur vehemens metus ita possidere totum hominem, ut sui compos minime videatur, ut qui totus sub timoris potestate sit. Vides istos etiam affectus animi conjunctos, & humanis viribus superiores Ps. 47. 7. *Admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos*.

Vers. 7. Quare ergo impii vivere, sublevati sunt, confortatique divitiis?

1 *Germana sententię expositio*. Vivere in *sacro, & profano usu ad falicitatem. Verbum præsentis temporis omnia comprehendit tempora.*

2 Sublevari, & Inveterascere *ad diuturnitatem. Quid* Vetus, *quid* Opes veteres. *Explicatus locus Paralipomenon, & Salomon.*

3 *Græcorum lectio illuminata. Divites in dies deteriores.*

4 *Divitiæ cur dicantur robur, & fortitudo. Illustratus Michaas. Tenaciter illas complectuntur divites. Explicatus David.*

5 *Divitiarum inconstantia improbos frequenter comitatur. Quid Mammona iniquitatis.*

Chrysostomus, Philippus, & plerique existimant hanc esse quasi expostulationem quandam persimilem illius Davidis Psal. 72. 3. Jere. 12. 1. Habac. 1. 2. 13. Sed procul dubio potius est objectio, aut responsio data argumentis Sophar. quod indicat illa particula, *ergo*, quam sapienter addidit Interpres Ambr. l. 2. de interpel. Job c. 4. sic connectit; *Si propter peccatum meum hoc patior, sicut obiicitis, quare impii vivunt?* Vel, si ita res habet, ut impii in hac vita dent pœnas improbitatis, quare *vivunt*? Præsentis temporis verbum denotat id, quod fuit, quod est, quod erit, quod communi, & consueta providentiæ lege fit: *vivunt*, igitur vixerunt, vivent feliciter. Pagnin. & Regia, per præteritum vertunt, *vixerunt*: sed magis proprie Cajetanus, per futurum, *vivent*. Quoquomodo sit, verbum absolvitur à tempore, ut diximus. Cur igitur vivere solent? Cur digna morte, atque digno supplicio non pereunt? Cur ex omnibus plagis, & periculis illi frequentissime evadunt incolumes? Nam hoc est *vivere*, feliciter agere, ut Psal. 33. 13. *Quis est homo, qui vult vitam* (non solum longævam, vel fęlicem, atque beatam, ut statim exponit) *Diligit dies videre bonos*? & Prov. 16. 15. *In serenitate vultus Regis vita*, idest, recreatio, jucunditas, fęlicitas. Sic & Gen. 45. 27. *Revixit spiritus eius*. incredibili gaudio, & jucunditate perfusus est, qui antea mœrore, & tristitia contabescebat. Apud Latinos quoque *vivere* est bene vivere, atque valere. Vivere igitur impios ad fęlicitatem, & jucunditatem pertinet.

1
Chrysost.
Philippus.
Ambr.
Pagn. Reg.
Caiet.
Divitiæ ad felicitatē.
Vivere, atq; valere.

Sublevati sunt. Nonnulli ad solam vitæ diuturnitatem referunt, ut cum dixisset, *impios vivere*, nunc dicat, quam diutissime vivere, usque ad senectam, & senium. consonat verbum originale. Interpres ad divitias retulit, quæ hominem evehunt in sublime; & ad superbiam, *quę ascendit usq; ad cælum, & cacumen ejus nubes pertinget*. Sed Septuaginta proprie ex Hebræo legerunt; *Senuerunt in divitiis*, vel inveteraverunt; non solum quod ipsi divites (ut Origenes dixit) ab ineunte ætate ad summam senectutem, vitam in divitiis agunt; & (ut Olympiodorus ait) *cum bonis ipsis vitam deponunt*; sed quod ipsæ illorum divitiæ veteres, & senescentes dicantur, idest, stabiles, firmasque opes consequuntur. nam Hebræi *vetus* appellant, quod firmum est, diuturnum, & extra novitatis, aut mutationis suspicionem positum. Alii dicunt, durum, forte, multiplex, cujusmodi fere sunt vetusta, & diuturna. R. Mardochai; *crassum, multum, multiplex, tumidum*. 1. Paralip. 4. 22. Post fortissimorum virorum nomina, & facinora egregia subiicitur. *Hęc sunt verba vetera*, idest, fortia, dura, firma, stabilia, quæ nulla temporis exedet vetustas, diuturna ad perpetuam sæculorum memoriam. Atque eadem quoque dicendi formula de justis dictum est Isa. 65. 22. *Opera manuū eorum * inveterabunt electi mei*. idest, faciunt opera vetera; idest, firma, stabilia, quæ diu durabunt, uti solent vetera, & diuturna. Ergo senescere, aut *veterascere divitiis*, pertinet ad perseverantiam, & stabilitatem divitiarum, quæ ad multam temporis vetustatem permanere possunt. Constare igitur non potest (inquit Job) quod asseruisti, Sophar, *Laudem impiorum brevem esse, & gaudium Hypocritæ ad instar puncti*. Aliquando quidem, antiquæ, & diuturnæ divitiæ cum justitia, & sanctitate conjunctæ sunt; sicut Prover. 8. 18. Sapientia de se testatur; *Mecum sunt divitiæ, & gloria, opes superbæ, & iustitia* pro *superbis* subest eadem vox, quæ hoc loco, *sublevare*, aut, quod idem videtur, *superba*. aut, ut alii legisse videntur, *opes superna*. Sed proprie legitur, *opes veteres*,

עתק
LXX.
Origenes.
Veterascere & vetus, quod firmum est.
* *Hazen obras de sus ra.*
Simplex loci intellectus.
Divitię piis, impiisque communes.
Complures in Lexico in radice.

עתק res, aut antiquæ, vel inveteratæ, aut, dixit Theodotio, *substantia antiqua*. Hujusmodi igitur diuturnæ, & stabiles opes; cum justitia, & æquitate conjunguntur à sapientia, & pietate. Sed frequenter cum iniquitate, & scelere conjunctas videmus, jam inde à Jobi ætate, & sæculo, in quo impii, *consenescebant, & inveterabant divitiis*.

3 *Ambros. lib. 2. de interp. c. 4.* Sed Ambrosius juxta lectionem Septuag. sic interpretatur; *Inveteraverunt autem, & in divitiis, Pepaleonda, dixit, ut non tam diuturna divitiarum possessio, quam inveterata copiarum molestia significata videatur sicut vidit Ecclesiastes divitias custodiri in malum possidentis. Habes ergo non esse laudabilem, qui inveteratus in pecunia cupiditatibus sit*. Accepit ergo in malum, *inveterascere in divitiis*, quod sic ex mente Ambrosii intelligo, in dies divitem cupidiorē fieri, & in avaritia, rapina, iniquitate pro congerendis opibus consenescere. *Explicatus Ambrosius. Chrysost.* Quod Chrysost. quoq; indicavit, existimans Jobi sententiam esse, non solum mirandum, quod impii ditescant, sed *quod felicitate fiunt deteriores*. efficietur igitur hic sensus non incongruus; Si impius Deus (ut tu asseris) vitæ cursum, & filum præcidere solet, ut præsenti supplicio compescat, atq; afficiat illorum improbitatem, quare multi non solum vivunt improbe, simulque feliciter, verum etiā fælicitate ad improbitatem, & scelus abuti permittuntur, factique in dies deteriores? *Eccl. 11. 30.* Videlicet illi, de quibus scriptum est; *Exultant in malo, & consenescant in malo*.

3 *Confortati* Prævalent, pollent opibus *Divitiis*; in Hebræo, robore, virtute, substantia. Sic Hebræus *divitias* vocat; hæ enim muniunt, & roborant possessorem, sicut & paupertas efficit ad pericula inermē, & timidum; Scriptum est enim; *Prov. 10. 15.* *Substantia divitis urbs fortitudinis ejus; pavor pauperum egestas eorum*. Sive quia frequenter divitiæ ex rapina, & violentia fortissimorum hominum cōparantur, *Divitiæ per vim cōparata.* ut dicitur Michææ 4. 13 *Interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino universæ terræ*. Non aliter quam si Leonis prædam, fortitudinis prędam compellaret; sic divites, iidem Leones sunt. *Divites Leones.* Psal. 33. 11. *Divites* (Hieronymus Leones) *eguerunt, & esurierunt*. Sive tandem, quod divites soleant unusum fortiter, atq; tenaciter apprehendere, & complecti divitias, minime sinentes elabi. Diceremus nos. *Que se hazen fuertes en sus riquezas*: quod ab aliis transfertur, qui cū viribus polleant, ita firmiter figunt alicubi gradum, ut nullius inde viribus dimoveri queant. Sicut Psal. 72. 12. dicitur; *Ecce ipsi peccatores, & abundantes in sæculo obtinuerunt* (comprehenderunt, quasi injecta manu tenuerunt, ne dilaberentur) *divitias*. Ergo ait; *Confortati sunt robore*, prævaluerunt virtute, ditati sunt divitiis, idest, per vim, & rapinam nimium locupletati sunt.

5 Vel etiam hoc loco, ut cum præcedent, & cum Jobi proposito cohæreat, *confortatos esse divitiis*, significat fortitudinem quandam, aut diuturnitatem divitiarum, quæ non facile evanescant, sed diutius perseverent. *Divitiæ inconstantes.* Mirum omnino cum ex se ipsis fallaces sint, fallereque sæpe possessorem soleant, & promissam diuturnitatis, & constantiæ fidē vix unquam servent: *Facile* inquit Basilius *Basil. super id Ps. 34.* *dilabuntur divitiæ, atque ut maris unda ventorum vi pulsa, ad alias, atque alias partes diffluere solent*. atque Jacobus, *Incertum* (inconstans, & fallax:) *divitiarum appellet*, sed cum ad impium pervenerunt, *Divites eguerunt, &c.* quod supra ipsarum naturam videatur, constantes sunt, & stabiles, & in illius domo consenescunt. *Impiorū divitiæ diuturnæ, & constantes.* Tum præterea illud habent, quod frequenter divitiæ sequuntur iniquos, quare non mirum appellari, *Mammona iniquitatis*, aut divitias iniquas, quod cum illis abundent iniqui, iniquum videtur, ut necessariis etiam probi careant, *Mammona iniquitatis.* ut interpretari videtur Augustinus super Psal. 48. *Ea (inquit) ipsa iniquitas est, quod tu habes alter non habet, tu abundas, & alter eget*.

Vers. 8. Semen eorum permanet coram eis; propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum.

1 Semen *metonymicos, nunc pro solis filiis*.
2 Permanere, *quid proprie. Illustratus Moyses*.
3 Coram aliquo fieri, *quod ipsa gaudentes ex animi sui sententia fit*.
4 Germen *de filiis. Notatus Cajetanus, explicatus locus 2. Paralip.*

1 Sicut Sophar minuatim, & per partes contendebat, impiorum fælicitatem non nisi brevissimam esse, ita Job, ut dicta dictis opponat, sigillatim, & per partes firmam quandam, atque diuturnam impiorum fælicitatem elegantissime describit; cuius post vitam, atque divitias prima, & potissima pars in filiorum posteritate sita est. *Semen*; metonymicos, prognati ex semine, progenies, posteri. *Semen per metonymiam* Sed hoc loco ab Interprete pro solis filiis accipi videtur, nam de aliis posteris dicet in sequentibus. alias *semen* pro tota posteritate, etiam post multas generationes, non semel accipitur.

Permanet. Firmum stabile, perfectum, integrum, directum, recte ordinatum, & incedens prospere. 2 כן *Permanere, & dirigi.* Continet hæc omnia vox originalis, quæ vertitur. *dirigere*. Ps. 101. 29. *Filii servorum tuorum habitabunt, & semen eorum in sæculum dirigetur*. Hieronymus ex Hebræo *Ante faciem suam perseverabit*. *Hieron.* Stabilietur, confirmabitur coram te, idest, vivat semen, & filii eorum, quandiu tu, ò Deus vixeris, perfecti & integri ante te consistant, ordinentur, instruantur. affert enim vernum originale ordinem quendam, instructionem, præparationem, qua aliquid firmū, & stabile redditur, & quasi in sua sede, & basi collocatur. Adde etiam quod R. Mardochai scribit, hoc verbum non solum afferre stabilitatem, sed etiam *certificationem*: *R. Mard.* quod enim firmum est, certum esse dicitur, sicut quod nutat, & vacillat, incertum Juxta hoc filios impiorum, *permanere coram eis*, erit filios impiorum viventibus suis parentibus, non solum florere, cū parvuli sunt, & teneri, sed etiam adolescentes firmæ jam ætatis: præterea in conspectu suorum parentum *permanere*, idest, in permanenti, firmoque loco, gradu, & officio collocari, quod nos proprie dicimus, *ponerse en estado, y tener oficios de assiento*. כן כנה Nam ab eadem ipsa radice dicitur permanentia, gradus, locus, officium, in quo quis permanenter ministrat, ut Genes 40. *Restituet te in gradum pristinum*. Septuag. *in tuum principatum*, Onkelus; *Restituet te ministerio tuo*. Sanctus Ambrosius; *super officium tuum*. R. Mardochai, *super basim tuam*. *LXX. Onkelus. Ambros. R. Mard.*

Vident igitur impii liberos suos in gradu, officio, principatu, & loco sessionis, & firmitatis collocatos, *Coram se*, 3 *Isa. 1.* nam non prius obeunt diem, quam *enutriverint*, atque *exaltaverint* filios suos. Tum etiam *coram eis*, lætantibus, atque gaudentibus ad conspectum iucundissimum liberorum. Adde etiam *coram eis*; quoniam vota, & spes de filiorum suorum salute, & prosperitate, numquam illos frostrata sunt; sed vident omnino *coram se*, quod sperarunt, atque optarunt. respicit profecto ad hæc omnia lectio Septuaginta *Semen eorum secundum animam*, idest juxta spem, & desiderium. *LXX. Origenes.* nam quod Origenes interpretatur; *secundum animam*, idest *nullus in iis sterilis est, omnes fæcundi, omnes semen, filiosque habent*, coactum videtur.

Propinquorum turba, & nepotum. Quod in Hebræo. 4 *Casetan.* est, *germina eorum*, Cajetanus refert ad camporū, & vinearum fructus, sed reclamantibus universis, nam præterquam quod Septuag. *filios vertunt*, & Chaldæus, *filios filiorum*, *LXX.* certe vox ipsa originalis, frequenter transfertur ad filios, nepotes, & universam posteritatē. significat autem ex proprietate vocis, egressionem, processionem, progerminationem & nominis ratio explicatur 2. Paral. 32. 21. *Filii, qui egressi fuerant de utero ejus*. *Filii instar germinum.* Sicut enim egreditur, procedit, germinat herba ex terra, sic filii ex utero, fęcunditate, substantia parentum. propterea frequenter in Scriptura, hoc præsertim libro, qui alicuius familiæ caput sit, comparatur cum arbore florente, & ramis, floribus, germinibus onusta, & ornata sic supra cap. 5. 25. *Progenies* (germen) *tua sicut herba terræ*. & infra cap. 31. *Progenies* (germen germinatio) *mea eradicetur*. & Isa. 48. 19. *Stirps uteri tui*. Quod vero dicitur: *in conspectu eorum*, fidem quod supra *coram eis*.

Vers. 9. Domus eorum securæ sunt, & pacatæ, & non est virga Dei super illos.

1 Domus. *Pax, qua cum timore conjuncta est, vera non est.*
2 *Deus judex*, virga *pro verbere; iudicis item insigne. Quid* virga virtutis, *&* virga florens.
3 Virga Dei, *ipsa etiam humana potestas. Hostis, aut bellum. Dei virga.*

Domus. Tum quæ continet familiam universam, tum universa familia domi contenta; de quo sæpe

diximus, Hoc loco, quæcumq; ad vivendi rationem, tum ipsius Patrisfamilias, tum familiarium omniũ pertinent.

Hebraismus.

Secura, & pacata. In originali est elegans Hebraismus; *Domus eorum pax a timore:* idest, summa quædam tranquillitas, atq; fælicitas, omnis timoris expers. *Pax* enim, quæ timorem omnẽ expellit, fælicissima quædam pax est, sicut pax illa, cui timores, atque pericula incumbunt, vera pax non est:

Iere. 6. 14. Ezech. 13. 10.

Scriptum est enim; *Pax, pax, & non erat pax,* & iterum. *Cum dixerint pax, & securitas, repentinus eis superveniet interitus.* Ergo *Pacis* nomine, non solum tranquillitas quædam, & benevola consensio domesticorum, sed fælicitas, & abundantia, atq; secura possessio bonorum omnium affertur.

1. Thes. 5. 5. XX. ΚΑʹ

Sic legunt Septuag. *Domus eorum abundant*, atq; florentis status nullam vicissitudinẽ pertimescunt. Præterea indicatur felicitas quædam, & bonorum cumulus sine ulla asservandi, aut conservandi sollicitudine, & anxietate. Hæc nimirũ cura somniũ eripiebat *diviti illi* & consilii ancipitem tenebat; cogitãtem intra se, atq; dicentem: *Quid faciam?*

Luc. 12. 17.

At horum impiorum prosperitas, non solum cum abundantia, sed etiam cum *pace*, atque *sine timore*, & sollicitudine describitur.

2 *Et non est virga Dei super illos.* Nomen *Dei* est hoc loco nomen judicis: nõ sævit in illos Dei supremi judicis vindicta, non visitat in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum.

Virga pro verbere.

Virga pro percussione, ictu, verbere; sic illud 2 Reg. 7. 14. *Arguam eum in virga virorum* idest, ut solent homines castigare filios suos, virga, aut baculo.

Quando dicatur virga Dei florere.

Hinc quando significatur imminens Dei supplicium, in hac ipsa *virga* allegoria, virga *flore* dicitur, ut Ezechiel. 7. 10. *Egressa est contritio, floruit virga.* Hujus autem *florentis virga* fructus est plaga ipsa verber, dolor. Sed quia judicis nomen hoc loco tribuitur Deo, virga accipietur pro sceptro, & insigni Regis, Principis, Magistratus, aut pro judiciaria potestate. Sicut Psal. 109. a. dicitur *Virga virtutis*, quod dicere possumus, insigne, quod indicat, quid ex jure possit, & valeat.

Virga virtutis. Germanus explicatus.

Ergo *non esse virgam Dei super illos*, erit impios libere, & pro libito agere, metientes omnia suo arbitrio, atque palam, quasi penes illos sit summa potestas volendi, atque efficiendi, non agnoscentes supremum judicem.

3 Adde etiam *virgam Dei*, non solum pro ipsa Dei judiciaria potestate, sed etiam pro humana judicis potestate, quæ est participatio quædam divinæ justitiæ, atque potentiæ; *nam omnis potestas à Domino Deo est*,

Rom. 13. 1.

Quare *non esse virgam Dei super impium*, est nullam juris, & æquitatis, nullam legum politicarum, nullam judicis auctoritatem agnoscere, aut revereri, neque ullam esse humanam potentiam, quæ illum in officio continere possit. De homine potentissimo, æque ac impudentissimo dicere solemus, nullam esse illi virgam justitiæ, neque judicis timorem, *Que no ay vara de justicia para el*. Forte potest esse hæc pars expositio prioris; cum enim dixerit impiorum *domus in pace*, esse, nunc addat non esse *Dei virgam*, idest, hostem, aut bellum à Deo immissum super illos;

Virga Dei pro hoste.

nam sævissimus aliquis hostis, *Virga Divini furoris*, dicitur Isai. 10. 5. sicut etiam Attila Tyrannus sævissimus, qui se nominabat *Dei flagellum*. Sed primus sensus simplicissimus est.

Vers. 10. Bos eorum concepit, & non abortivit, vacca peperit, & non est privata fœtu suo.

1 Bos, *de vacca tantum ab aliis accipi, in sacro sermone etiam pro tauro. Unde* Tauri *nomen dictum sit, necnon &* vaccæ.

2 *Bovis ætatec, & gradus apud sacros, & profanos.*

3 Concipere, *quid proprie in sacro sermone. Varia ex Hebræo lectio.*

4 Abortire *quid. Illustratus Ezechiel.*

5 Vaccæ *nomen de juvenca, quæ est concipiendo magis idonea.*

6 *Quid* Privari fœtu. *Quid* sterilitas. *Illustratus Moyses.*

7 *Jucundus ovium, & armentorum conspectus cũ suis fœtibus. Explicatus locus Canticorum.*

8 Vaccarum *nomine lascivientes fœmina. Explicatus Amos.*

BOs eorum. Hanc primam partem ad vaccam fœminam necessario referri dabere propter verbum *concipiendi*, & *abortiendi*, multi Latini existimaot post Gregorium, qui hoc loco ait:

Gregor.

Vulgaris loquutionis usus est, ut bovem masculum, & vaccam fœminam vocent: sed litteratura loquutio bovem communis generis appellat. Sic Septuaginta de vacca intelligunt legentes; *Bos eorum non fœtum immaturum peperit.* Eodemque modo Græci in Catena, præsertim Origenes, quare erit gradatio fœcunditatis gravidarum vaccarum, quibus, postquam conceperunt, nihil sinistrum, uti non raro solet prægnantibus accidit. *LXX.*

Sed certe partem hanc primam ad bovem masculum, idest, ad Taurum pertinere omnes sequentes textum Hebræum contendunt, ex proprietate vocis originalis: nam *Sor* licet sæpe *Bovem*; sed *Taurum* aliquando Interpres vertit, ut Deuteronom. 33. 17. *Quasi primogeniti Tauri pulchritudo ejus*. Estque idem, quod Chaldæis *Thor*, unde Græci, atque Latini nomen Tauri mutuati sunt. *Pag. Reg. Vatabl. Tygur. Cajetan.* תור

Est autem *Sor*, masculini tantum generis, & pro masculo tantum usurpatur, differtque à nomine *Bakar* quod etsi bovem etiam significet, sed tamen in genere videtur significare sive masculum, sive fœminam: unde etiam videtur *vacca* nomen ad nos derivatum. *Tauri nomen unde dictum.* בקר

Significat autem *Sor*, non vitulum, aut juvencum, sed grandiorem jam bovem plene distentum, justa ætate, & magnitudine, & ad labores ruris, & ad hostiam, & sacrificium paratum, & opportunum: nam juniorem vitulum *Ghegel* appellant; adolsiorem vero *Par*, sicut & apud Latinos suis gradibus distinguuntur Vitulus, Juvencus, Taurus, & apud nostrates bubulcos distinguuntur. *Bezero, añoso, eral, utrero quarteño.* עגל פר

Ergo *bovis* nomen, quamvis speciei nomen sit, sed frequentissimæ masculum significat, nunc contumacem, atque minacem cornu, & indomitum, nunc vero exectum, atque perdomitum id quod videtur Latinus Interpres omnino respexisse, dum *bovem* transtulit, manifestum profecto discrimen constituens à *vacca*, de qua statim dicet. *Valla l. 4. cap. 42.*

Sed obstat (inquis) verbum *concipiendi*, & *abortiendi*, quod tantum in fœminam convenire non poest. Sciendum tamen verbum originale concipiendi, *Ghabar*, hoc tantum loco in hac significatione reperiri, & iuxta proprietatem primæ radicis in coniugatione *Kal*, significat *transire*, aut *pertransire*, aut progredi, transgredive, aut trajicere, sive transferre. Quod potius ad masculum suo congressu gravidantem, quam ad fœminam gravidatam spectare videtur unde *Ghibbar*, in *Piel*, Hebræi usurpant pro coire, ut ait Rabin Mardochai. 3 עבר

Est enim, inquit, *in hoc actus transitus mariti, & famella* Unde idem Rab Mardochai, in radice *Gagbal*. vertit hunc locum; *Bos præterit*; sive quia masculus facit transire semen. Alii vero vertunt: *Bos gravidat*, imprægnat, init pecus, &c. juxta quod etiam notat Elias Thisbites verbum in hac significatione esse transitiuum, aut actiuum, & huic loco Job nullum extare exemplum simile in Scriptura. *R. Mard.* געל *Elias Thysbit.* ילד

Dicitque esse idem, quod *Jalad*, quod quidem non solum parere, sed etiam generare significat. Ergo verbum *concipiendi* hoc loco activa etiam accipi oportet pro generare, aut gravidare, ut sit sensus; Armentorum Tauros fecundos esse ad ineundum pecus, & ad gravidandas vaccas. Non enim verba sacra omnino exigenda sunt ad significatioons Latinorum: nam in Scriptura sacra sicut illorum significatio sacra est, ita & minus communis, & magis arcana. *Latinorũ nominũ significatio in Scriptura arcana.*

Et non abortivit. Hujus etiam vocis est difficultas, quæ emolliendā est, ut convenire possit in masculũ. Ergo notandum hoc tantum loco verbum, *Gagbal*, verti ab Interprete *abortire*, quod tamen aliis locis vertitur abominari, aut abiicere, ut Levit. 26. 11. *Non abiciet vos anima mea*. & ad tædium quoddam, satietatemque societatis, & rei vxoriæ aliquando accommodatur, ut Ezech. 16. 45. *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos, & soror sororum tuarum, quæ proiecerunt viros suos, & filios suos* Est enim illud verbum *proiiciendi*, idem, quod abiicere cum tædio, vel abominari rem insuavem, aut inutilem. 4 געל *Abortire.*

Hinc igitur alii post R. David hanc abiectionem, vel abominationem referunt, vel ad Tauros, qui numquam abominati fuerint consortia armentorũ, neque inertes fuerint ad ineundas vaccas, neq; inutiles semen proiecerint, sed non minus fœcundi fuerint ad generandum, quam fœminæ ad concipiendum, & pariendum quippe solent aliquando tauri, sicut & equi, non appetere, aut etiam fastidire vacas, ut Columella, & rei rusticæ Scriptores observant, *R. David* *Columel.*

Sed

Politior, & honestior expositio. mirabilis ratio. Sed qui velit cum Latinis, & Græcis, quos diximus, universam sententiam ad vaccas fœminas referre, honeste atq; eleganter poterit. erit enim integra quædam pulchraque descriptio faustæ conceptionis, & felicis partus armentorum per suos quasi gradus: primum enim *bos*, fœmina concipit, nulla videlicet sterilis est: deinde nulla conceptum immaturum, aut imperfectum abiicit, nulla abominatur fœtum, idest, nulla fœta sentit tædium. Deinde recte cohærent, quæ de partu sequuntur.

LXX פרה פר

Vacca peperit. Septuaginta in communi dixerunt; *Prægnans eorum*. Sed vox originalis *Parah*, vitulam, aut vaccā juvenem significat, sicut *Par*, bovem juvenem, ut ait R. Mardochai. Ita hoc loco Aquila, *juvencam* transtulit, nec n. multum moror distinguere vitulā, a juvenca. Et quidem potest etiam hac re notari fæcunditas, & bonitas armentorum, atq; maturitas fœtuum: nam Aristoteles auctor est, vaccas minores natu prius ad concipiendum statum tempore accedere, quam maiores. Sed in hac armentorum fæcunditate cum iuvencæ peperisse dicuntur, videtur profecto ex præcepto rei rusticę dictum; nam sic Pallad. de hac ipsa re præcipit, *Erit studium diligens, amotis senioribus, novellas subinde conducere, & steriles aratro, ac laboribus deputare* & Columella lib. 2. c. 21. quod est de forma vaccæ, inter alia in fœminis requirit *præcipue, ut sint novellæ; quoniam cum excesserint annos decem, fœtibus inutiles sunt*, & Marcus Varro c. 5. *Qui gregem* (inquit) *armentorum emere vult, observare debet, primum ut sint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quam iam expertæ* Atq; idem ipse paulo superius, [vaccæ] nomen de novella accipit, *In bubulo* (inquit) *genere ætatis gradus dicuntur quatuor, prima vitulorum, secunda juvencorum, tertia boum novellorum, quarta vetulorum. Discernuntur in prima, vitulus, & vitula: in secunda juvencus, & juvenca: in tertia, & quarta taurus, & vacca; Quæ sterilis est vacca, taura appellata, quæ prægnans, horda*. Non sine causa igitur dictum, *vacca*, juvenis, *peperit*, eleganter Hebrea, evasit, aut Septuag. *Salvata est*, ingens enim discrimen ferentis ventrem, ne casu aliquo fœtum abigat immaturum.

R. Mardoc. Aquila. Arist. de histor. anim. lib. 6. c. 18.

Pallad.

Colum. Vaccæ nomen de nomen de novella. M. Varro.

6 LXX. *Pagnin. Vatabl. Caietanus.* שכל

Et non est privata fætu suo Septuaginta; *non est frustrata*. Videntur enim ad abortum referre. Sic Pagnin. Vatab. Caietan. *Non abortivit*. sed in Hebræo unica voce dicitur, non sterilescet, aut, non orbabitur: nam *Saccal* est liberis orbari, sive propter sterilitatem non pariendi, sive propter filiorum necem, ut Isai. 47. 9. Cum Babyloni minatur, & Regis tanquam viri, & civium, tanquam liberorum interitum: *Venient tibi duo hæc subito in die una, sterilitas* (orbitas) *& viduitas*. Unde etiam dicitur Genesis 43. 13. *Ego autem, quasi orbatus, absque liberis ero*. Hinc illud Genesis 31. 38. *Oves tuæ, & capræ steriles non fuerunt*, non tam significat, non concepisse, aut non peperisse; quam non esse privatas fętibus, neq; orbatas agnis, aut hœdis; in quo potissimum pastoris diligentia, & vigilantia commendatur arcentis lupos, id quod statim explicat, subiciens; *Arietes gregis tui non comedi, nec captum a bestia ostendi tibi. Ego damnum omne reddebam* & ita eum locum Onkelus legit; *Oves tuæ, & capræ tuæ non fuerunt orbatæ*. Similiter igitur hic dicitur, *Vacca non est privata fætu suo*. Vituli integri, pulcherrimi, pingues, semper incolumes, tum etiam illud; Non esse vitulos inutiles, ita ut oporteret partum removeri à matre, & orbam remanere: quod tamen aliquando ita fieri, si ante tempus vacca conceperit, magistri rei rusticæ præcipiunt.

Sterilitas quid.

Onkel.

Vitulus inutilis removendus a matre.

7 *Illustratus locus Canticorum.*

Est præterea jucundissimus ille conspectus, cum matres fętibus non sunt orbatæ, qualis ab Sponso commendatur Cant. 4. 2. *Dentes tui, sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fætibus, & sterilis non est inter eas*. Nam sicut in dentibus tum candor, tum æqualitas, & integritas commendatur, ita ut nihil sit in dentibus hiulcum, nihil exæsum, aut rubiginosum, ita etiam in gregibus jucundissimus conspectus est integri cuiusdam, & plenissimi gregis, in quo etiam ipsa spatia, quæ sunt vacua inter matrum crura, & pedes, plena sint candore agnorum, qui sub uberibus vacuum illum inter pedes locum replent, nihil relinquentes hiulcum: & sicut gemelli præbent jucundissimum conspectum (respondet enim alter belle alteri) ita etiam cum dentes superiores ex æquo respondent inferioribus. Multis igitur ex capitibus potuit commendari armentum, cum vaccæ non sunt steriles, nec orbatæ fœtu suo, sed potius binos nutriunt, ut de sua illa vitula jactabat Dametas;

Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus. *Virg. egl. 3. 8*

Sed jure dubitari potest, an de ipsis armentorum gregibus locus hic accipiendus sit, an vero per pulchram trāslationem de impiorum hominum uxoribus? nam hūc sensum Origenes in Catena proponit. *Quidam* (inquit) *de mulieribus hæc dici arbitrantur, quod impiorum hominum uxores mutilata, & imperfecta minime pariant*. *Origenes.*
Ego sensum hunc improbare non ausim; tum quod sequenti versiculo manifeste sermo fiat infantium, & puerorum sub figura agnorum, & hœdorum: tum quod sicut appellatio *Tauri* in hominem superbum, familiæ parentem, & caput (quod Græcis familiare est) ita etiam *vaccæ* nomen in fœminas superbientes, atq; lascivientes convenit: nam de optimatum, & Tyrannorum uxoribus existimat Theodoretus dictum illud Amos 4. 1. *Audite verbum Domini, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes, quæ dicitis Dominis vestris, afferte, & bibemus*, nimirum fœminæ illę luxu, & voluptatibus diffluentes (ut Theodor. ait) bona tenuiorum in rem suam convertebant, & viris suis (hos enim appellat *dominos*, maritos, sicut 1. Pet. 3. 6. *Sara obediebat Abrahæ Dominum eum vocans*) imperare non verebantur. Est sane vacca muliebris petulantiæ, atq; ingenii symbolum: nam præterquam quod, sicut mulieres, ita quoq; vaccæ *ventrem ferunt decem menses* (ut ait Varro *aut ferunt quidem uterum menses novem, decimo pariunt*, teste Aristotele; inter armenta aliqua, vacca est ad venerem incitatissima; qua de re dum Ælianus differit, testatur quoq; Venerem in Ægypto, simulque vaccam religiose coli, quia affinitatem, & convenientiam cū Dea ipsa habere existimetur apud Thussas quoque in Ægypto, ubi Venus cornuta colebatur, vacca illi immolabatur. Quid quod, ut rei rusticæ Scriptores tradunt, Colum. Varro, Africanus, *Quomodo plena fætu, non expletur libidine*, sed pinguescat, & multo abundet pabulo, impotenter taurire, & lascivire necesse est? ideo enim ad *vaccæ pingues*, loquitur Amos; *quoniam post vernam pinguedinem gestientes, & pabuli numeritate exhilaratæ lasciviunt*. Ergo hic describentur familiæ, & domus impiorum; sicut congregatio *Taurorum in Vaccis populorum*.

Taurus de homine superbo. Uxores superba vacca. Theodor. Vacca symbolum petulantis fæminæ. Colum. l. 6. cap. 24. Arist. Ælian. l. 4. c. 45. Greg. Gyral. Colum. lib. 6. c. 24. Colum. l. 6. c. 184. Ps. 67. 31.

Vers. 11. Egrediuntur, quasi greges parvuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus.

1 Grex, *quæ in malis comprehendat Impii, velut pecudes generationi vacantes*.
2 Egredi, *ad liberam lasciviam pertinere. Præceptum rei rusticæ de emittendis agnis*.
3 *Parentum negligentia in filiorum educatione. Explicatus Sapientiæ locus*.
4 *Quid exultare in sacro sermone. Explicatus David*.
5 *Lascivia, & lusus adolescentium. Meretricia saltationes*.
6 *Filia Herodiadis saltatio, Verbum* Placuit, *antiquū; in puerorū saltationibus*.

EGrediuntur quasi greges. Vox originalis, licet interdum boves, & grandiora armenta comprehēdat, sed ad pecudes etiam minores referri solet, ideo Interpres dixit *Greges*, quæ vox Latinis communis est; nam etiam Latinus dicit *greges armentorum*, & *greges equarum*, sed frequentius, *greges ovium*, agnorum, hædorum; quibus parvuli lascivientes, & exultantes persimiles sunt: sed quidem *gregis* nomine indicatur numerosa soboles; pecudum itaque more propagari impios; & quod tantum corpori vacare videantur, & quod copia liberorum diuturnitatem nominis, & generis æternitatem quandam polliceri videatur. Quo videntur Septuag. respexisse legentes; *Permanent, sicut oves æternæ*. Quod Origines interpretatur. *Impios diuturnam vitam vivere, ac pecudum more propagari, & procreationibus æternitatem æmulari*. 1 עויל

Cic. Phil. 3. in Ver. 3. & 4. Impii pecudum more corpori vacantes. LXX. Origenes.

2 שלח

Sed hæc ipsa *gregis* translatio, verbo, *egrediendi* illustratur, nam verbum originale, quod est, *egredi*, aut *emittere*, aut *eiicere* liberam quandam, & petulantem egressionem, aut dimissionem liberorum indicare videtur, sine disciplina, & sine ratione Est enim vox etiam communis his, quæ ab aliqua radice sponte nascuntur, & pullulant, eadem, quæ Cant. 4. 13 dicitur, *Emissiones tuæ* (aut egressiones tuæ, idest, propagines, & rami) *Paradisus malorum punicorum*, quod etiam Hispanus de arbore fęcunda

[*Hispanismus.*] da dicere solet, proiicere ramos, *Echa, y arroja pimpollos, y renuevos.* Forte igitur grandiusculos jam parvulos intelligit, cum è matris gremio quasi egrediuntur, & emittuntur; & jam firmiores saltibus, & lusibus lasciviunt. In quo etiam similitudo ex agnis petita videtur: nam & præcipit [*Colum.*] Colum. lib. 7. cap. 3. ut agnus, *quandiu non lascivit, obscuro, & calido septo custodiatur: postea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne, velut puerili nimia exultatione macescat, ubi vero convaluerint, a septo emittendi agni, ut condiscant foris pasci.* Claudi etiam solebant, ne matrum ubera exhaurirent: emittebantur vero, cum jam grandiores matribus obesse non possent, ut indicant illud Melibæi; [*Agni clausi, & emissi. Virg. egl. 3.*]

——— Nec Phillida habebam,
Depulsus à lacte domum quæ clauderet agnos.

Quibus autem loculamentis seorsum agni, atque hœdi secundum ætates etiam discluderentur, explicat Homerus dum de Poliphemo loquitur. [*Homerus Odiss. 9.*]

Multus ibi in Calathis lactentis easeus orbe,
Stipabantque suo distinctis examine cellas,
Hinc agni, hinc hœdi, locus nam quisque seorsum.
Postremus partus, mediusque, & primus habebat.

Grandiusculi igitur jam, atque firmiores liberi describuntur hoc loco, egredientes iam, & emissi foras, extra septa, ut extra subsiliant.

Sed duo hic animadvertenda, primum, cum parvuli
3 [*Parētum incuria.*] dicuntur *egredi*, aut emitti, parentum sanè incuriam notari, qui postquam adolevit puer, libere egredi permittunt, illis neque inspicientibus, neq; curantibus, quos graviter reprehendit Plutarchus; *Culpandi* (inquit) *sunt* [*Plut. de liberis educandis.*] *parentes nonnulli, qui postquam filios suos pedagogis, magistrisque commendarunt, ipsi, quid discatur, neque inspiciunt unquam, neque audiunt* Atque huic loco eleganter convenit Equisonis illius dictum, qui aiebat; *Nihil esse, quod perinde saginaret equum, quam oculum Regis.* Propterea monet parentem Sapiens, Eccles. 16. 1. *Ne credas vita illorum,* nimirum inspiciendum potius, quo egrediantur, neque facile illis fidendum. Alterum, impiorum liberos libere etiam permitti crescere, & nutriri non alia disciplina, quam ut nati sunt; id enim indicat illud ver- [**Criansi, y conosen ca.*] bum * *egrediendi*, aut nascendi, unde fit, ut omnino illa vitiorum semina, cum quibus quisque nascitur, stultitiæ, petulantiæ, iræ, superbiæ, cum ipsa quoque ætate cre- [*Prov. 25. 15.*] scant, & adolescant. Porro scriptum est; *Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam.*

Et infantes eorum Proprie, nati, aut pauperorum, exul-
4 tant lusibus proprie, subsiliunt, exultant; nam *lusu* adduntur ab Interprete explicationis gratia: similiq; modo illuminarunt Septuaginta legentes; *Parvuli eorum ludunt.* [*LXX.*] Est autem verbum hoc *exultandi*, quod arietibus [*Exultatio rerum inanimatarum.*] etiam subsaltantibus accommodatur. Psal. 113. 6. *Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ovium.* Nimirum quasi suis sedibus mori, atq; gratulantes populo transeunti per mara rubrum tum, etiam tribuitur vitulis. [*Hieron.*] Psal. 28. 6 *Comminuet eas, tanquam vitulum Lybani* Quod [*Pulchra similitudo.*] eleganter Hieronymus illustravit legens, *Disperget eas.* in quo latet pulchra similitudo Quemadmodum cum vitulus lasciviens in Libano, monte videlicet pingui, & herboso exultat, & quoquo versus sese agitat saltibus, sic sane Divina potentia cedri confractæ, & disiectæ vi turbinis, atque ventorum, videntur exultare, & divulsæ saltare; *Saltaran las astillas* idque facile, sponte, crebro, sicut saltare solet vitulus.

9 Sed eum Interpres *exultare lusibus*, dixit, videtur respexisse ad privatam puerorum educationem, qui suæ libidini, & petulantiæ permissi, totos se tradunt lusibus, & indecoris saltationibus, cantilenis quoque, atq; musicis impudicissimis, & corruptissimis societatibus: *Est enim vigor illius ætatis incontinens voluptatum, lasciviteque, &* [*Plutarc.*] *fræno opus habet; & qui ætatem istam non magna opera regendam suscipiunt, imprudentes animo licentiam, qua ad flagitia feratur, concedunt.* Verba hæc Pluth. Sed quod [*Pueri saltationibus assuescentes.*] de saltatione, & exultatione dicitur, fuit quoque in consuetudine apud alias nationes, ut pueri condiscerent saltare; nam de Lacedemoniis id scribunt Lucianus lib de Saltatione, Athen. lib. 14. cap. 13. Romanos vero pueros e [*Lucianus Athen. Macrob.*] schola ad ludum saltatorium aliquando digredi solitos, refert Macrobius lib. 3. cap. 14. In Delo quoque sic sacra peragi solere, scribit Lucianus, *Ut ingressi puerorum chori, tibia, & cythara præcinentibus saltarent, quos subsequuti optimi facto delectu, choreis excipiebant.* Quod modera- [*Saltationes inhonestæ.*] tum, & modestum est, honestum quoque est. Sed proh Deum, quantum immodestum, & inhonestum in hujusmodi saltationibus, iis præsertim, quæ nuper ad nos vel meretrix ex Lupanari, vel Dæmon ipse ex orco, non ad privatas tantum domos, sed ad fora, & compita invexit. [*Lucianus Meretrix saltatoria.*] Lucianus profecto in dialogis meretriciis, ex hac tantum nota describit Thaidem, *Thais* (inquit) *saltavit prima, nudatis in multum usque salis.* Atque ex Cratonis persona appellat; *rem frivolam, ac muliebrem prisci sæculi, mulierculas amatorias imitantem, nempe libidinosissimas Phadras, & Partenopas, & Rhodopas.* Sed Dæmones [*Dæmones magistri impudicarum saltationū.*] magistros fuisse huiusmodi saltationum, ac velut saltatores choreas ducere, vel ex eo colligitur apud Isaiam 13. 21. *Pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi Vlulæ in ædibus eius, & Syrenes in delubris voluptatis.* Sed quid, si forte ipsi parentes notentur hac sententia æque, ac illa Ec- [*Parentes colludentes liberis.*] clesiast. 30. 9 10. *Lacta filium, & paventem te faciet; lude cū illo, & contristabit te; non corrideas illi, ne condoleas, & in novissimis obstupescant dentes tui.* Nimirum iubetur parens non colludere ludenti puero, sed comprimere potius juveniles impetus, & non solum non scelerum, quin potius omnis virtutis exemplum sese illis præbere: *ubi* [*Plutarc. de lib. educan.*] *enim senes sunt impudentes necesse est ibi adolescentes quoque inverecundissimos esse.*

Ex hoc profecto puerorum saltantium grege puella 6
illa fuit: *Quæ saltavit in medio, & placuit Herodi.* Quid [*Matt. 14. 6.*]
enim aliud est; *placuisse*, quam ludenti puellæ corrisisse parentem? Atque hoc fuisse pro more impurissimæ antiquitatis, quæ lascivas puerorum in Theatro saltationes amabat, & consectabatur, verbum illud, *Placuit,* non [*Petrus Victor. lib. 37. var. c. 7.*] obscure indicat, in Inscriptionibus duorum puerorum Saltatorum, quas affert Petrus Victorius. Hoc annotato rem eam non fuisse infrequentem Iobi sæculo. Epithaphium alterum sic habet.

D. M.
PUERI SEPTENTRIONIS,
QUI ANNORUM XII.
ANTIPOLI IN THEATRO
BIDUO SALTAVIT
ET PLACVIT.

Alterum vero.

DIS. MAN.
C. IOCVNDO C.F.EX QQVI XII AN. VIX.
ET SEPTIES SPECTANTIB. PUB. IMP.
SER. GAL. OTH. SIL. A. VIT. ET P. R.
SALTAVIT. CANTAVIT. ET PLACUIT
PRO JOCIS. QUIB. CUNCTOS OBLECTABAT.
SI QUID OBLECTAMENTI APUD VOS EST.
MANES, INSONTEM REFICITE ANIMULAM.

Vers. 12. Tenent Tympanum, & Cytharam, & gaudent ad sonitum organi.

1 *Musica vis, cum ad solam voluptatem comparatur præsertim in adolescentia.*
2 *Pueri saltantes ad parentum suorum concentum & harmoniam. Illustratur Samuel.*
3 *Puerorum in musicis institutio.*
4 Tympanum, *quale instrumentum. Latis serviebat.*
5 Cythara & Organum *cuiusmodi fuerint. Varietas, & incertitudo nominum propriorum.*
6 *Cognatio musicorum quorundam instrumentum cum lascivia, atque impura libidine.*

DE ipsis impiorum filiis hæc accipiuntur à Græcis, quibus exhilarandis nihil non adhibent indulgen- [a *Græcorū interpretatio.*] tissimi, ac negligentissimi parentes, curantes sane, ut non tam educentur in virtutum, & morum displina, quam in canendo, saltando, & musicis instrumentis pulsandis. Tunc demum ingenue, & liberaliter existimātes actum cum liberis, si discant tenere Tympanum, cytharam, &c. Hunc quoque sensum sequuti videntur Septuaginta le- [*LXX.*] gentes, *Parvuli eorum ludunt sumentes psalterium, & cytharam* Musica vero, si depravata, atque lasciva sit, 5 [*Musica vis.*] & ad solam voluptatem comparata, valere ad dementandos, & concitandos homines in incredibilem quendam intemperantiæ, & libidinis furorem, docuit Tibicen ille Calli-

Plutarc. Calliſtrati, apud Plutarchum lib. 7. Simpoſiacun. q. 5. eum adoleſceutes illos conviv antes, qui laſcivos cantus tibiæ admiſerant, effecit non ſolum clamare & plaudere, ſed pleroſque etiam proſilire, & una motus illiberales edere, oumeris, & carminibus convenientes. *Theophr.* Quare Theophraſtus iu libro quem de muſica ſcripſit, eum teia faciat muſicæ principia, dulorem, voluptatem, iuſtinctum divinum, de voluptate ait; *Exultaus animus gaudium eorum, quorum leviora ſuut iugenia, totum sorpus, ſaltationemq; numeris aptam soucltare, & ad ſurores, & sonclamationes cum ſremitu, & cervicum iactatione.* *Plutarc. l. 1. Simpoſiacon. quaeſt. 5.* Certe Ægyptiorum pueri, muſicæ non vacant, referente Diodoru Siculo lib. 1. c. 3 exiſtimant enim exercitium inutile, periculoſum, & effæminatum. *Aegyptiorum de muſica opinio. Diodorus.*

2 *Lyra.* Sed alii tamen ſententiam hanc referunt ad ipſos patres, qui puerorum luſus, atque laſciviam promoveot ipſi, & comitantur cautu, & muſica, iubentque ad ſuorum muſicorum inſtrumentorum concentum filios ſaltare, & ludere; quod profecto videtur cum ſequentibus melius cohærere. Erat autem priſci moris, ut ex Luciano ſupra vidimus, videbimus etiam ex Homero ioferius, ut tibiceo, aut præcentor in medio couſiſteret, deinde pueri, aut juvenes ſaltantes circumſiſterent, chureas, ducerent. *Priſcus ſaltandi, & canendi mos.* Videutur itaque deſcribi parentes, tamquam tibicines, & præcentores, at pueri circum ſaltantes & exultantes luſibus, choreaſque duceotes. ita ad voluptates, & ſcelera filiurum parentes ipſi exemplo præeunt, & ipſi etiam voluptatis ſtudio alliciunt & excitant. *Parentes exemplũ.* Sic videas Ieremiæ. 7. 18 idulis ſacrificium uſſerri ab impiis, noo à filiis, non à parentibus ſolum, ſed ab utriuſque mutuo ſeſe juvantibus, & cohortantibus; *Filii colligunt ligna, & patres ſuccendunt iguem, & mulieres conſpergunt adipem, ut faciant placentas Reginæ cali, & libent Diis alienis, & me ad iracundiam provocent.* Itaque matres ſua blanda indulgentia *adipem* ſubminiſtraut; patres vero *ignem*, animos, vim adduot; filiorum ligna conflagraut ſtatim, & ardent cupiditate atq; libidine. Ergo parentes ad quorum **Tympanum, & Cytharam* ſaltant pueri, recte dicas, ſuo illos exemplu filiis præcinere, ac pedes etiam, manuſque illorum inſtruere, & componere. ** Los padres con ſu mal exemplo les hazen a ſus hijos el ſon.* Viderunt aliquando Saulem inter Prophetas cum cantu, & tripudio Divinas laudes celebrantem, & quaſi mutatum in virum alterum, atque miraculo dantes, quod ſciret Saul canere, & tripudiare cum tamen non eſſet à patre ſuo in muſica eruditus dixerunt ad iuvicem; *Quæ nam res aſsidit filio Cis? & quis pater eius?* *1. Reg. 10.* oam præter naturam videtur, ut liberi laſciviant ſaltu, cantu, & luſibus, quos oon excitaverit *Tympanum, & Cythara* parentum.

3 *D. Thom.* Obſervat vero opportune Divus Thomas antiquam conſuetudinem inſtituendi filios à prima ætate in muſicis, cujus rei teſtes ſunt Plutarchus libro de muſica. *Pueri in muſica inſtituti.* Plato dialog. 7. de legibus, meminit quoque ex Pythagora, Quintilianus lib. 1. cap. 17 vide quæ verſ. præcedente. ou. 5. diximus ex Athæneo, Luciano, Macrobio. *Plutarc. Plato. Quintil.*

4 נשׂא *Tenent tympanum.* Prope ex Hebræo, * *Elevantes tympano*, vel ut legunt Septuaginta; *ſumentes*, vel *aſſumentes*, aut *accipientes*. Quod quidam refert ad pedes, vel ad vocem. ** Levantan la boz, y alcan el pie a cãpas, y al ſuon de la vigue-la.* Ita Caietanus, & Vatablus; favet etiam paraphraſis Tyguriua; *Ad tympanum, & cytharam ducant choros.* *Caietan. Vatabl. Tygur.* Sed multo melius noſter, cum Septuaginta ad ipſum muſicum inſtrumentum, *tenent*, elevant, ſumuut in manus *Tympanum*. Hebraicè *Thoph.* Hoc ioſtrumentum muſicum exiſtimatur eſſe vulgare inſtromentum ligneum vacuum, & utrinque clauſum membrana, quod bacillo pulſatum ſimilem ſuo nomini reddit ſonitum. Vulgus apellat; *Tamboril*, vel *atambor*; aut quidem ex uoa tautum parte membranæ clauſum, quod ex antiquitate Hiſpanica, ounc urbium Senatus retioent, ſimul cum tubis ad ſuas celebritates, *trompetas y atables*. *Tympanum cuiuſmodi inſtrumentum.* Sed quidem potius videtur illud eſſe, quod vocamus *Aduſe*, membrana etiam conſtans, & manuum pulſatiune ſonans, quod Maria aſſumpſit ad canendum de Pharaone, & Ægyptiis triumphum, quo etiam utebantur virgines illæ, de quibus dicitur Pſalm. 68 26. *Exod. 15. 20.* *Prævenerunt Principes conuncti pſallentibus in medio iuvencularum Tympaniſtriarum.* *Tympana* autem palmis pulſari ſolita, memioit Ovidius. *4. Metam.* Qualecumque id fuerit, erat quidem iuſtrumentum lætiſſimum, & non niſi ſolennioribus celebritatibus adhiberi ſolitum. ſic quaſi proverbiali locutione dicitur Iſaiæ. 24. 8. *Gaudium tympanorum*, ubi etiam coniungitur cum *cythara*; *Ceſſavit gaudium tympanorum, quievit ſonitus lætantium, conticuit dulcedo cytharæ.* Forte aſſonabant tympanum, & cytharam, ita ut & mulierculæ cum tympanis, & viri cum cytharis concentus, & choreas miſcerent. Vertitur nihilominus hoc loco à Septuaginta *Pſalterium* cujus alia ratio, forma, & pulſatio erat, ut dicemus inferius cap. 30. LXX.

5 LXX. *Et cythara* Nomen videtur habere à voce canora, dicitur enim Hebraice, Cinor, vertitur autem *organum*. Pſal. 136 2. quare cum Septuaginta dixiſſent, *Suſpendimus organa noſtra*, Hieronymus ex Hebræo legit *Cytharas noſtras*. *Hieron.* Rurſuſq; ipſe Hieron 1. Paralip. 15. 16. vertit *lyram*, cuiuſmodi autem eſſet *cythara*, agit Divus Hieronym. ad Dardanum, de diverſis generibus muſicorum, epiſtula 28 tom 9. & ſic deſcribit; *Cytbara fabrica & deſcriptio.* *Cum chordis 24. quæ in modum Δ litteræ, ſicut peritiſſimi tradunt, componitur, & per digitos Pindari variis vocibus tinnulis, ictibuſque in diverſis modis conſitatur.* & ſuper Pſalm 32. ait, *Cytharam deorſum habere cavamen, & ſex chordas.* *Joſephus.* quamquam Ioſephus lib 7. Antiquitatum c 10. ſic Scribit; *Cynnira decem chordis intenditur, & plectro pulſatur.* Magna ſemper varietas in oominibus propriis verteudis, & explicandis.

Organum autem, quod in Hebræo dicitur *Ghugab*, celebre fuit Paleſtinis, & Hebræis, ſed antiquius, ut ex hoc loco conſtat, Arabibus; imu & antiquiſſimum iam inde à primo ſæculo: nam Geneſ. 4. 21. *Iubal fuit Pater canentium cythara & organo.* *Organi antiquitas, & locutio.* עגב De forma autem *organi*, ſic ſcribit Hieronymus loco citato: *De duabus elephantorum pellibus conſarvum coniungitur, & per duodecim fabrorum ſufflatoria compenſantur, per quindecim cicutas areas, in ſonitum nimium, quem in modum tonitrui concitat: ita ut per mille paſſuum ſpatia ſine dubio, ſenſibiliter utique, & amplius audiatur. Sic apud Hebræos de organis, quæ ab Jeruſalem, uſque ad montem Oliveti, & amplius ſonitu audiuntur, comprobatur.* *Organi forma & antiquitas. Hieron.* Tygurina hoc loco *fidiculam* vertit; Oleaſter Geneſ. 4. exiſtimat potius eſſe *Tibiam*, quæ flatu ſonat, quam organa, quæ pulſantur. *Tygur. Oleaſter.* Eodem loco Septuaginta pro *cythara*, *Pſalterium*; pro *organo* vero *cytharam* reddiderunt. LXX.

6 Sed, ut de vera furma huius inſtrumenti non conſtat, ita ex his tribus inſtrumentis muſicis, tanquam ex primariis videtur ſignificari omne genus ioſtrumenturum muſicorum; ſicut ex illis duubus, *Cythara*, & *organo* videtur ſignificari Jubal ſuiſſe inventor muſicæ, & inſtrumẽtorum muſicorum illius ſæculi. *Pars pro toto.* Eſt autem aliquando libidinis, & turpis concupiſcentię cum his inſtrumentis conſpiratio, & aſſonantia, conſentieote etiam ipſo nomine origiuali; nam *Ghagab*, eſt iuſanire præ impudico amore, & turpiter aliquem deperire, ut ſæpe legitur Ezechielis. 23. iude *Ghugab*, ideſt, organum, quaſi dicas inſtrumentum amatorium, & voluptuoſum, quod amatores inſanientes pulſare ſolent & quod ad amorem, & inſaniam concitat. *Muſica intemperata cum libidine affinitas.* עגב Unde viros illos potentiores, intemperantiſſimos tamen. Iuvenalis notat:

——— Prætoribus organa ſemper *Satyra 6.*
In manibus; denſi radiant teſtudine tota
Sardonyches, criſpo numerantur pectine chordæ.

Sed an concentus iſte, & harmonia muſicorum, ad iucundiſſima convivia referri debeat, dicemus in ſequentibus.

Verſ. 13. Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt.

1 *Impiorum quotidiana convivia, nomen Boni de convivio, muſica in convivio. Illuſtratus Lucas, Samuel. David*

2 *Luſus in convivio, cantus, & ſaltatio.*

3 Punctum, *quid in Sacro ſermone Mors impiorum brevis, ac minime moleſta.*

4 Infernus. Deſceodere *quid in Sacro ſermone.*

5 *Peccati pondus graviſſimum Illuſtrat. David, & Iſaias.*

His tot, tantiſque vitę ublectamentis, uumquam interrupto fęlicitatis curſu, omne ſuum ævum tranſigũt beati. 1 *Ducunt*, perducuut perficiunt, complent, *dies ſuos*, vitæ ſuæ annos, vitam ſæculum, *in bonis*, in ſumma voluptate & iucunditate. Septuaginta, proprie ex Hebræo; *Conſummaverunt in bonis vitam ſuam*, verbum idem, quod infra cap. 36. 11. dicitur; *Complebunt dies ſuos in bono.* *Conviviorum perpetuorum* Sed quoniam nomen, *bons*, aliquando de victu, & coovivio dicitur, & quoniam res hæc muſicorum inſtrumentorum ad convivia etiã adhibebatur, ſuſpicor

circumlocutio.

non sine probabili conjectura, *ducere dies in bonis*, fere idem esse, quod Lucæ 16 19 de impio divite dicitur, *Epulabatur quotidie splendide*; quasi dicat, perpetua quadam conviviorum serie & jucunditatem vitam complent atque traducunt Sic videas dictum esse illi ipsi impio diviti sitienti; *Recepisti bona* (lauta, iucunda, splendida) *in vita tua*: quod responsum illi est, cum peteret guttam aquæ ab Abrahamo convivante, & in optimo convivii loco residente Lazaro, quod est *esse in sinu patris familias*: nam *multi recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno calorum*, de quo aliquando diximus, & Ecclesiast. 7. 15. retrahens a sordida, & avara parsimonia, ad jucundam vitam & splendidiorem victum; *In die bona, fruere bonis*. *Dies* autem *bona* videtur esse *dies convivii*. Sicut & 1. Reg. 25. 8. *Cum Nabal faciebat convivium, quasi convivium Regis*, dixerunt servi David; *In die bona venimus*, & similiter cum in Hebræo sit; *Quam magna multitudo bonitatis tuæ* (ut Hieronymus legit Psal. 30.) Septuaginta dixerunt; *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ*. Musicam autem cum convivio conjunctam esse notius & vulgatius est, quàm ut probatione indigeat. Vide Amos 6. 5. Isaiæ. 6. 12. & 24 9 Ecclesiast. 32 4 & cap. 40 10. & 46. a Lucæ 15. 26.

Illustratus Lucas. — *Mat. 8. 11* — *Hieron.*

2 Et, ut quod de puerorum *lusibus* dictum est, cum convivio etiam faciat, certe Exodi. 32. 6. videmus etiam *lusus*, & lascivas saltationes cum profano illo convivio junctas: nam *sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. Quod quidem ex profana consuetudine videtur factum, ut saltationes convivarum adhiberentur convivio: nam in convivio illo procorum Penelope, convivæ saltu ludebant, & ad sonitum cytharæ choreas ducebant, aut etiam cantabant;

Saltationes in conviviis.

Post quam potus, & esca desiderium exemerint.
Proci, ipsis vero alia in mente cura erant.
Cantus, saltatioq; hac enim sunt ornementa convivii.

Hom. Odyss. 1.

Et placet quidem Andræas Justioopolitanus, qui in sua interpretatione vertit;

Andreas Iustinopolitanus, Homeri interpres.

——— *Hæ enim appendices sunt convivii.*

Nam vox Græca *Anathemata*, non solum ornamentum est, sed quod dicatur, & consecratur alicui, quod item templis, & columnis appenditur. Eleganter igitur *cantus*, & *saltatio* anathemata conviviorum dicuntur, quasi conviviis dicata consecrata, & appensa. Iterum quoque Alcinonus, ait Ullyssi:

Odiss. 1.

Semper nobis convivium gratum est, cytharaq; choreaq;
Vestesque mutatoria, balneaq; calida, & cubilia,
Sed agite Phæacum saltatores, quicumque optimi.
Tripudiate ———
Præco autem prope venit ferens cytharam canoram.
Demodoco: hic autem postea ivit in medium, circum autem juvenes,
Puberes stabant periti saltationis.

Quare dum Mopsum sacrum illud convivium Daphni, tanquam Deo Lari vovet, pastores ipsos, convivas futuros, & cantores, & saltatores designat;

Virg. egl. 5

Vina novum fundam calathis Arvisia, nectar.
Cantabunt mihi Damatas, & Lyctius Aegon.
Saltantes satyros imitabitur Alphesibæus.

Quo loco Servius antiquitatis observantissimus, ait; *Sane quidem, ut in religionibus saltaretur, hac ratio est, quod nullam majores nostri partem corporis esse voluerunt, qua non sentiret religionem*. Atque in aliis etiam conviviis, nullam corporis partem esse voluerunt quæ voluptatem, & mobilitatem non sentiret. Lucianus in lib. de saltatione, & Plutar. lib. 7. de Sympos. quæst 8 disputant qualis saltatio conveniat conviviis. Socratem quoque in convivio saltasse scribunt Xenoph. lib de Cyri minoris expeditione, & Athenæus lib. 1 cap. 17 Annotat. quoque Philippus Berouldus olim convivas saltare solitos Philyra coronatos. Ergo ait Iob impios, & conviviis, jucundissimoque mosicorum concentu, & filiorum saltationibus vitam felicissimam transigere.

Servius. — *Lucianus Plutar. Xenoph. Athenæus. Beroald. in annot.*

3 *Et in puncto*. Verbis quidem diversa sed sensu affinis est aliorum lectio, Græcorum videlicet, & multorum aliorum nam Septuaginta habent; *in requie inferni dormierunt*. Sic etiam Pagninus, post Tharg. R Moysen, & R. Abraham. Ratio varietatis est, quoniam verbum *Ragagh*, à quo nomen *puncti* deducitur, habet duas significationes contrarias, videlicet aut subitam conturbationem, aut quietem, & quasi tranquillum quoddam otium inde *Regagh*, aut significat *punctum*, momentum, subito, repente; aut quietem; juxta primum, noster. Interpres cum nonnullis aliis legit. *In puncto*, vel, *in momento* repente, subito *ad inferna descendunt*, aut juxta secundum, *in quiete*, & tranquillitate, quo (omni Hebræorum classe consentiente, ut Eugubinus ait) significatur impius morte placidissima, & quæ minime diuturnitate affligat, sed morbo brevissimo de medio tolli, & quasi sponte naturæ concedere, velut eum matura poma vix leviter tacta decidunt ex arbore, nulla vi convulsa. q. d. aliis miseris, & afflictis mortalibus solet sola mors requiem afferre post vitam acerbissimam; impiis verò post beatam vitam, tranquilla, & doloris expers mors advenit. idest, (ut bene Nicetas dixit) *usque ad obitum animi quiete, & securitate usi, sine cruciatu ad inferorum sedes demigrant*. Res omnino repetita à David Psalm. 72. 4. *Non est respectus morti eorum*. Proprie; *Non sunt vincula morti eorum*, idest, nullis funiculis dolorum constringontur, neque detinentur in morbi cruciatibus. Aquila: *Nulli cruciatus interveniunt morti eorum*. Symmachus (referente Theodoreto *Non sunt ægritudines morti eorum, & non quærebantur de morte sua*. Observat verò Theodoretus vocem Græcam *Ananeusis* significare renutum quandoquidem volentes aliquid negare, abnuere solemus, quasi dicat, Mors illis adeo facilis, atque benigna accedit, ut nihil sit, cur renuant. Septuaginta Vaticani, cum Augustino, & veteri Psalterio, eodem sensu legunt; *Non est declinatio in morte eorum* Addit deinde David; *& firmamentum in plaga eorum*. Cum Theodoreto, Ambrosio. Psalterio Romano, repetenda est è proximo negatio, idest, *non est firmamentum in plaga*, hoc est, non afficiuntur, neque laborant ægritudine aliqua firma, & diutina sed subita, & repentina mors illos brevissime explicat ex infirmitate. Alii accipiunt cum affirmatione; firmi, integri & obæsi moriuntur, nullo diuturno morbo contabescentes; sic in puncto ad inferna descendunt.

LXX. Pagnin. Tharg. R. Moys. R. Abr. — רגע — *Tygur. Caiet. Regia. Complut. Forster. Eugub.* — *Impii morbis brevissimis sublati.* — *Nicetas.* — *Aquila, Symmac. Theodor.* — * *Ni tie. non vexas, ni de que quexarse.* — ἀνανεύσις. — *LXX. August. Theodor. Ambrof.* — *Repetitio negationis per Zeugma.*

4 Alii vero justi frequenter diuturnis doloribus, & morbis conflictantur, & non nisi sævissima quædam mors illos aufert, eo crudelior, quo legnior: similis profecto illius bestiæ apud Danielem, quæ *terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans*. nam miserum infirmum prius pedibus, & calcibus conterit, & commolit, quam interficiat. Vide id Threnorum 4. 6. ubi gravissimum illud supplicium Sodomiticum, ex eo, quod momento, & quasi in puncto corripuerit Sodomitas, minus, & tolerabilius dicitur, quam supplicium populi Dei in diutina captivitate, & obsidione; *Maior effecta est iniquitas populi mei peccato* (peccati pœna) *Sodomorum quæ subversa est in momento temporis, & non ceperunt in ea manus*. idest, non fuit captivitas misera, & diuturna. Et iterum; Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame; quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terræ.

Iusti diuturnis morbis vexati. Dan. 7. 7.

Sed quoniam tum ex hoc loco, tum ex Davide diximus impiorum mortem tranquillam & pacatam, cujusmodi ea requies sit, ex eodem Psalmo docemur Prædictum enim locum sic legit Ambrosius, *Non est reclinatio morti eorum*. *Quando* (inquit) *laboramus, & incurvamur ad opus aliquod, atque inclinamur, nos reclinare consuevimus: peccatores autem se reclinare non possunt, de quibus dictum est, & dorsum eorum semper incurva*. Qua propter considerat idem Ambrosius divitem illum sepultum in inferno, *non petentem se reclinare, sed vix ad Abraham non totum se, sed oculos erigentem* Ergo justi plagarum suarum post mortem inveniunt *reclinationem*, & *firmamentum*; *& somno suo requiescunt*. *At non est reclinatio morti impiorum*.

Ambrof. illustratus. Psal. 68. Quid impios incurvari, & non inclinari. Luc. 16. Iob. 3. 13.

5 *Ad inferna*. Ad *sebol*, sepulchrum, subterraneam stationem, non solum cadaverum sepultorum, sed etiam animarum sontium, & damnatorum, de cujus nominis significatione diximus aliquando fusius, *Descendunt*. Septuaginta per præteritum, in Hebræo per futurum; sed eleganter Latinus Interpres per præsens, ut significaret id, quod fieri solet ex Divina lege, & constituto iam in impios supplicio. Vox autem originalis *Iechathu*, quæ veritur *descendere*, potest cum emphasi, & amplificatione hujus sententiæ deduci commode ex triplici radice. Primo, ut noster interpres deduxisse videtur ex radice *Nabhath*, quæ significat descendere, & curiosius aliqui

Vide quæ diximus. c. 7. v. 9. — *LXX.* — *Verbum præsentis temporis de statuta consuetudine.*

volunt

Impiorū mors lenis.

volunt significare descensum quendam lenem, cum quis sensim descendit, & demittit se quietis causa, quare significabitur mors quædam, & descensus, impiorum placidus, sensim, pedetentim, nemine impellente, neque urgente à tergo. Si vero deducatur ex radice *Hbarba*, ut iudicarunt Complutenses, congruet cum nomine *infernus*, & cum ejus significatione, & proprietate, non solum pro sepulchro, sed etiam pro subterranea statione, & loco damnatorum, nam hoc verbum significat fovere ignem, allumere, aut aspirare in vas, aut in locum ubi inveatur, & accendatur, unde deducitur nomen *Thuribuli*, in quo ignis conservatur, & accenditur; quod in impium egregie convenit, qui velut ignitus carbo in æterni ignis locum demittitur, in quo ardebit perpetuo igne inextinguibili. Tertio tandem deduci potest à radice *Hbasbarb*, quæ confractionem quandam affert, sive animi, cum quis consternatur, & percellitur ingenti aliquo timore; sive virium corporis, cum quis deiicitur, & confringitur, sic vertit Hebræus apud Cajetanum; *in puncto foveæ franguntur*, quasi dicat, toto vitæ decursu integri, tunc primum, cum moriuntur, franguntur, & percelluntur, non timore solum, sed mœrore sempiterni supplicii. Frigidum est, quod Vatablus interpretatur, *corrumpuntur in sepulchro*: nam vehementior proculdubio, & severioris supplicii comminatio est.

Complut.

Impius velut ignitus carbo conservatus in gehenna.

Caietan.

Impiis in morte mœror & timor.

6

Descensus impiorum propter gravissimum peccati pondus.

Sed non prius hinc digrediendum, quam subitum istū impiorum in puncto, tanquam ponderis gravissimi descensum ad ipsum terræ centrum ex superna regione (ascenderat enim in cœlum illorum superbia) contemplemur. Diu quidem in sublime evecti nequiverunt consistere; nam quod violentum est, neque perpetuum, neque diuturnum esse potuit Ergo peccati, & improbitatis pondus gravissimum potuerunt aliquandiu industriç, & humanarum artium machinis evehere in sublime, sed minime tamen figere, & confirmare. Aliquando tandem *gravabit illos iniquitas sua, & corruent, & non adiicient, ut resurgant*. Quis enim ignoret iniquitates, *sicut onus grave gravare* super peccatorem? aut qua ratione non corruent miserere, nisi Deus *tollat* (transferat à nobis) *peccata*? Joann. 1. 29. 2. Reg. 12. 13. Isai. 53. 4. & 12 Quid enim prodest *mittere vasa, quæ sunt in navi, in mare, ut allevietur*, nisi tandem tollatur peccatum, & peccator, propter quem oritur tempestas, & propter cuius gravitatem *navis periclitatur conteri*? Interim dum non *descendunt in profundum* impii, sustentat illos Dei benignitas, & ad pœnitentiam adducit, atque vocat eos, *qui laborant, & onerati sunt*: sed impœnitentes tamen suo ponderi, & gravitati dimittit, sicut Scriptum est: *Allisisti nos in manu iniquitatis nostræ, & cecidimus, & iniquitates nostræ abstulerunt nos*. Sed quanta velocitas descensus, quanta peccati gravitas. *In puncto ad inferna descendunt*, Quod non nisi ex infinita quadam gravitate fieri potest. Nam ex Philosophiæ regula, quo maior est gravitas, eo velocior descensus Ergo ubi infinita gravitas, descensus in instanti. Inde igitur *in puncto*, & in instanti ad inferna descendunt. Quid, quod illi ipsi spiritus, in supremo cęlo creati, ubi se peccati pondere gravissimo alligarunt, lapsi præcipites in puncto ad inferna descenderunt? Parum quidem est, *Aegyptios descendisse in profundum, quasi lapides*; Parum quoque *submergi Babylonem* (colligato ad librum Sententiæ, & supplicii illius lapide) *& non consurgere a facie afflictionis, quam Dominus adducit super eam*; Parum sumi ab *Angelo forti lapidem, quasi molarem, magnum, & mitti in mare, dicente. Hoc impetu mittetur Babylon, & ultra iam non invenietur*; Parum impiam illam mulierem *proiici in medio amphoræ, & mitti massam plumbeam in os eius*; nisi postquam *levaverunt amphoram inter cælum, & terram*, dimittatur, ut *in puncto ad inferna descendat*.

Is. 2. 20. 4.
Psal. 37. 5

Joa. 1 4. 5. 12.

Matt. 11. 28.

Isa 64. 7.

Descēsus in puncto ex infinita gravitate.

Varia descensus, & ponderis peccati similitudines.

Exo. 15. 5
Ap. 18. 21
Ier. 51. 63.

Zac. 5. 8. 9

Vers. 14. Qui dixerunt Deo, Recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus.

1 *Impudentia, & stultitia impiorum divitum adversus Numen. Particula copulativa (Et) pro causali, aut pro relativa. Dicere quid.*

2 Recedere *quid. Impius aliquando recedit ipse de*

na aliquādo vult Deum recedere. Divina misericordia nunquam recedens à peccatore vocando.

3 *Viæ peccatorum aberrantes. Illustratus Lucas.*

4 Scientia *de experimento*

virtutis. Virtutis via latior, quam existimetur. Impiorum via deterrima. Illustratus semel, & iterum Salomon.

5 Velle, *aut* Nolle, *quid in*

Sacro sermone. Explicatus Samuel.

6 *Ignorantia affectata impiorum. Explicatus Habacuc.*

CUm ea vitæ felicitate, quam descripsit Job, coniuncta est insignis quædam adversus Deum impudentia impiorum; *Qui dixerunt*, proprie in Hebræo: * *Et dixerunt*, quæ particula videtur habere emphasim, & posset congrue hoc loco exponi per particulam causalem *ideo, propterea*: ex tanta enim felicitate insolescentibus efficitur, ut Numen non revereantur: nam divitiæ, & fęlicitas loquaces, impudentes, temerarios efficiunt suos possessores: sicut scriptum est; *Tenuit eos superbia* & statim; *cogitaverint, & loquuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelso loquuti sunt, posuerunt in cælum os suum*. Sed particulam illam copulativam sumpsit Interpres pro relativo iuxta proprietatem linguę Hebrææ, ut Psalm. 88. 38 *Sicut Luna perfecta in æternum, &* (quæ est) *testis in cælo fidelis*. Danielis 4. 7. *Ecce arbor in medio, terræ, &* (cuius) *altitudo eius nimia*. Ita hoc loco, (*& qui*) *dixerunt*. Septuaginta de præsenti. Tygurina de futuro, *dicent*. Consonant omnia, idest, dicere solent. *Dicere* autem mentis decretum, & firmitatem affert, idest, statuerunt apud se, quasi legem Deo ponentes, & præcipientes nam verbum originale aliquando significat *præcipere Deo, el*. Forti iudici rectè Septuaginta dixerunt, *Domino*, ut servorum, & imbecillorum mortalium adversus Divini Numinis potentiam, impudentia notetur.

1

Particula & pro relativo

* *Y aun por esso se atreven a dezir lo que dize.*

Divitiæ loquaces reddunt divites.

Psal. 72. 68. 9.

LXX.

Consuetudo verbo omnis temporis indicatur.

LXX.

* *Apartaos alla y quitaos de en medio.*

Recede a nobis. Proprie, * Declina; est enim quasi divertere ab aliquo loco, & via ut libera, & expedita maneat transeunti à quo verbo dicitur, *Recedere de via*. Deuteronom. 9. 16. Ergo volunt excutere animo omnem salutarem cogitationem, & omne cum Divinis rebus commercium, quasi fastidientes Divinam præsentiam; nam sentiunt in seipsis divinam Providentiam sese ultro illorum menti, & cogitationi ingerentem, & mediis inspirationibus Deum cum illis amice agentem, & quasi aucupantem illorum familiaritatem, aut sese opponentē illorum gressibus, & viæ pravæ. Deo igitur resistenti illorum conatibus, *dicunt* Greg *Dicunt, Recede a nobis, qui ei ad se aditum præbere recusant, eumque pravis actibus impugnant*. Ubi notanda est incredibilis horum impiorum procacitas, nam ut plurimum solent impii recedere de via Divinæ legis; de quo apud Jeremiam conqueritur Deus capit. 5. 23. *Populo huic factum est cor incredulum* (pravum, rebelle) *& exasperans* (contumax, exacerbans Divinam bonitatem) *recesserunt* (Septuaginta: *declinaverunt*) *& abierunt* adeò, ut dicat David; *Omnes declinaverunt*. Sed videbantur isti non omnino impudentes, ut qui se non opponerent Deo *dura facie, & indomabili corde*; sed fugerent ipsi Divinum conspectum; quos licet fugientes indulgentia tamen, & amore paterno persequitur Deus, ut ad se reducat, sicut quondam Laban fugientem Jacob, duasque filias persequutus est. *& misericordia* (inquit David) *tua subsequetur me* (vel etiam proprie ex Hebræo, *persequetur*, vel *affectabitur*) *omnibus diebus vitæ meæ*. At impudentissimi isti peccatores volunt, ut Deus recedat, & ipsi nihil volunt cedere de suis commodis, & voluptatibus, quasi Deus posset de bonitate, & misericordia sua, & studio vocandi peccatores, cedere, aut recedere. Igitur illi dicunt; *Quid nobis imponendis legibus molestiam exhibes? sine nos ingredi vias nostras*. Sed his ipsis videtur respondere Deus, *Væ eis, cum recessero ab eis*.

Impii fastidientes divinam Præsentiam, & inspirationes.

Greg.

Impii impudentes adversus numen.

Psal. 13. 4.

Ezech. 2. 4

Genes. 31.

Scientiam viarum tuarum nolumus. *Animo* (inquit Nicetas) *soluto, ac vacuo, nullaque molestia impedito semper vivunt, à Deo palam abalienati*. Videlicet sectantur illam vivendi rationem, qualem gentes, *Quæ ignorant Deum*. de quibus Paulus, & Barnabas dixerunt Actuum, 14. 16. *in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas*. non quidem omnes, eandem; nam pro libito quisque in *suam viam* aberrabat: sed ita tamen dimisit, ut illi etiam *audirent verbum post tergum monentis: Hæc est via, ambulate in ea*. Ergo non omnino recedebat ab illis, quamvis ipsi recederent; sed ita, ut se præsentem, aut internis spirationibus, aut externis etiam beneficiis contestaretur. Proptereaq; Paulus cum Barnaba

Nicetas.
Act. 14. 16
Hosa 9.

3

1. The. 4. 5
Ecc 11. 28
Isa. 4. 7. 15
Iere. 11. 8.
& 17. 10.
& 18. 11.
Isa 30. 21
Act. 14. 15. 16.

subiun-

Beneficia testantur Deũ præsentem.

subiungit: *& quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, bene faciens, de cælo dans pluvias & tempora fructifera, implens cibo, & lætitia corda nostra.* Voluit omnium beneficiorum, & temporalis prosperitatis testimo-
4 nio testatam illis esse suam Divinitatem, præsentiam, atque Providentiam.

Experientia Divinæ dulcedinis ex obediẽtia divinæ legis. *Matth 7. 14.* *Via iustorum & impiorũ elegans comparatio.* *Aquila. Theodor. Tygur.*

Sed est peculiaris vis in verbu singulis: nam *Scientia*, non solum esse simplex aliqua cognitio, sed coniuncta cum experientia, & sensu; nolunt igitur experiri, qualis sit Divinæ legis via, neque possunt aliter bene erga illam affici, nisi per experientiam in illam ingredientes gustum aliquem divinæ dulcedinis, atq; virtutis sumant, sicut scriptum est Proverbior 4.12. *Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.* Nam antequam quis ingrediatur, videtur omnino arctandi gressus: *Arcta enim est* (idest, videtur) *via, quæ ducit ad vitam.* & e contrario via ipsa iniquitatis, antequam quis in eam ingrediatur, amœna, & iocunda videtur: nam sic adolescentem, quasi in bivio constitutum, hortatur Sapiens eodem loco: *Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via.* vel, ut proprie ex Hebræo legi potest, secundum Aquilam, & Theodotionem: *Ne beatas putes vias malorum.* quod per Paraphrasim eleganter dixit Tygur *In via malorum ne te beatum existimes.* nam postquam quis ingressus est, certè impius, velit, nolit, fateri cogitur mille detrimenta, & incommoda viæ suæ deterrimæ. ita enim arctantur illius gressus, ut inter extremas angustias, & tribulos incedere videatur. Verissimum quippe est illud proverbium, *Arma, & gladij in via perversi* vel ut Septuag. legunt; *Tribuli, & laquei in viis perversis* Hebræa; *Spinæ, & laquei*: quod videtur per oppositionem quandam dictum ad iustorum viam; sicut enim in illa dicuntur, *non arctandi gressus*, quod eleganter Symmachus transtulit; *non tribulabuntur*: ita in malorum via, ubi *sunt tribuli*, tribulantur. Quare Ieremias ipsa scientia, & experimento laboris revocare conatur impium à via sua mala; *Prohibe* (inquit) *pedem tuum a nuditate.* quod illuminarunt Septuaginta dicentes: *Averte pedem tuum a via aspera*; nam pedes nudi in via pulverulenta; deterrima, plena laqueis, & tribulis, quantum sustinebiit incommodi, atque doloris. Sed insaniens libidine, desperantis instar, quem sua ipsa mala, & ærumnæ ad miserrimum interitum adigunt, respondet, *Desperavi, nequaquã faciam; adamavi quippe alienas, & post eas ambulavi.*

Prov. 22. 5. Pagn. Reg. Vatab. Symm. *Ier. 2. 25. LXX.*

Nolumus. Est in verbo originali *volendi*, affectus quidam complacentiæ, & dilectionis, cum voluptate quadam, & affectione, quod recte explicatur per *complacere*, aut, habere beneplacitum; quod per paraphrasim noster interpres explicat Deuteron 21. & Psalm 14. 10 *Habere voluntatem*, & Genes 34. 19 *Amare valde*. Dicunt igitur Deo, *Non placet nobis tua lex videlicet vitiorum voluptatibus inescati, nullum divinæ dulcedinis gustum percipiunt. Simile id 3. Regum 11. 9. *Iratus est Dominus Salomoni, quod aversa esset mens* (cor, voluntas, complacentia) *eius a Domino Deo Israel.* & Ecclesiast. 11 cap 9. *Voluntates* dicuntur *Via cordis adolescentiæ*. Sicut e contrario Deus dicitur Psalm 36.23 *Velle viam iusti*. Vides igitur, quid sit *velle*, aut *nolle scientiam viarum Dei*.

חפץ ** No nos da gusto, ni le te nemos afic.* ** Que ya no gustavas de Dios, como solia.* ** Los caminos, y tracas de tus gustos.* ** Que gusta Dios de verle andar.*

Sed illud ultimo, hic describi ignorantiam, quam vocant affectatam, videlicet cum impius non solum ignorat, sed ignorantiam amat, & scientiam odio persequitur, iuxta id Prov. 1. 22 *Usquequo imprudentes odibunt scientiam?* quæ eadem ignorantiæ, volitæ, & affectatæ ratio videtur indicari in illo titulo orationis Habacuc cap 3. *Pro ignorantiis*, quod Theodotio transtulit, ut interpre-
6 tatur Hieronymus, *Pro voluntariis, & probis, qui sponte delinquunt.* Ignorantiæ autem voluntariæ sunt eiusmodi peccata, quæ sæpe imprudentiæ, insipientiæ, stultitiæ nomine notantur in Scriptura, ipso nomine indicante depravatum impiorum affectum, & abalienatum animum erga res Divinas. Sed de hoc plura postea.

Theodot. Hieron.

Vers 15. Quis est Omnipotens, ut serviamus ei; & quid nobis prodest, si oraverimus illum?

1 *Impii metiuntur omnia lucro. Relativum* Quis, *quid denotet. Explicati Samuel, & Moyses.*
2 *Prima etymologia, & ratio nominis* Saddai, *Explicatus Iohel.*
3 *Etymologia nominis* Saddai. *Explicatus Sophonias.*
4 *Tertia Etymologia eiusdem nominis. Explicatus Moyses.*
5 Servire, & timere *in Sacro sermone quid. Explicati Moyses, &* David.
6 *Impii attenti ad lucrum Illustratus Malachias &* David.
7 Oratio *pro integra religionis cultu. Impiorum oratio qualis. Error negantium,* Deum orandum.
8 *Qui orat, Deo occurrit. Explicatus Sapiens & Ieremias.*
9 *Deus propensus ad benefaciendum, & annuendum nostræ orationi. Illustrati Eccles & Ieremias.*

IMpii Athei videntur ignorasse Deum omnipotentem, 1
cui oportet à mortali homine deferri cultum, & adorationem, atque cum omnia præterea metiantur sua utilitate, & voluptate, eaque non nisi caduca præsentis vitæ, tanquam sordidissimi mercenarii, nullas videntur agnoscere Divinæ bonitatis divitias, quibus suos servos cumulare possit contemnũt igitur eum, à quo nihil temporarium sperant. *Quis est*; sive in neutro, ut legunt Septuaginta. *Quid est*; Sensus idem, & ad contemptum pertinet, ut 1 Reg. 25. 10 *Quis est David, et quis est filius Isai? Hodie increverunt servi, qui fugiunt Dominos suos.* Exod 3. 11 *Quis sum ego, ut vadam ad Pharaonem?* Poterant quidem, qui hæc dicebant, mutato tantum affectu, divitias bonitatis, atque omnipotentiæ Divinæ inquirere, aut mirari his ipsis verbis, ut allicerentur & ad serviendum, & ad orandum, sicut qui dicebat; *Quid mihi est in cælo?* Sed longe ab isto animo absunt divini Numinis contemptores. Potest etiam subesse illi relativo affectus dubitantis, aut negantis id, de quo interrogat, sicut Pharao Exod. 5. 2. *Quis est Dominus, ut dimittam Israel? Nescio Dominum, & Israel non dimittam.* Sic videtur accipere Gregorius, vel potius coniungit utrumque: *Carnales* (inquit) *viri iussa spiritualia contemnentes, Deum, quia corporaliter non vident, quandoque etiam non esse suspicantur.* Idem fere Nicetas.

Impii tanquam mercenarii, attenti ad lucrum. *Relativũ Quid, ad contem. ptum, & admirationem.* *Psal 72. 25.* *Affectus dubitantis.* *Gregor.*

Omnipotens. Negare videntur divinam omnipoten- 2
tiam, quæ si ab illis agnosceretur, & coleretur, illos procul dubio sibi devinciret. Sed quid nam in hac *omnipotentia* intelligant, operæ pretium erit exponere. Subest quidem in originali unum ex Dei nominibus *Saddai*, cuius proprietatem & significationem indicavimus sæpe; exposuimus numquam. Ergo invenio à diversis radicibus deduci posse. Primum à verbo *Saddad*, quod est vastare, perdere fortiter, potenter inde nomen *Saddai* deduci existimant. R. David R. Mardochai, Complutenses, Pagninus, Caietanus hoc loco, qui vertit, *Vincens omnia*; atque videtur eandem etymologiam, & significationem agnovisse Hieronymus, qui interpretatione Vulgata fere semper vertit; *Omnipotentem*. Rursusque ipse epistola 136. ad Marcellam asserit interpretari ab Aliqua *Alcimon*, quid nos *robustam, & sufficientem ad omnia perpetranda accipere possumus* & Elias Thesbites asserit plerosque interpretes exponere *fortem*, & *victorem*, à vastando deductum; *Eo quod* (inquit) *Daleth Daghesata est*, ut sic respondeat verbo *Saddad*, quod duplicat *Daleth*. In eandem significationem consentit Theodoretus, citans Symmachum, & Theodotionem, super id Ezechielis 10. *Vox Dei Omnipotentis*, ubi Septuaginta habent; *Vox Dei Saddai*. Rationem etymologiæ, & significationis conantur assignare Complutenses, quod dicatur Deus *Saddai*, idest, *Omnipotens*, à devastando, *eo quod potest devastare, vel mutare naturam elementorum, & terrestrium, & cælestium, quando oportet miracula facere*. Sed melius colligitur ratio nominis ex illo Isai 13. 6 *Quasi vastitas a Domino*, Saddai, vastatore, Omnipotente *veniet*, & Ioelis. 1. 15 *Quasi vastitas a potente* (Saddai) *veniet*. Secundum hanc significationem congruit illa impiorum vox, qui nihil sibi timentes mali à Numine tanquam ab impotente, & imbecillo, non curant se illi dedere, neque servire; & per contemptum, aut negationem Divinæ omnipotentiæ, dicunt; *Quis est omnipotens*.

Omnipotens & Saddai, quid. *Prima etymologia nominis Saddai.* *R. Mard. Complut. Pagn. Caiet. Hieron. ἄλκιμον Elias.* *Theodor. Theodot.* *Complut.*

Sed potest deduci à voce *Dai*, cum *Sin* servili, quod 3
est sufficientia, abundantia. ita docet Elias Thesbites secundum Rabbinos, & secundum Rabbi Sabadiam; *Nempe pro ea, cui est * sufficientia in Deitate sua, vel ab ea, quod dixerit mundo suo; Satis est*, idest, pro eo, qui bonorum

Secunda Saddai etymologia.

** Que ni nos a menster, ni sō el tienen sus criaturas sine ceßidad de nada.*

norum nostrorum non eget, & qui abunde sufficit suis creaturis, ut videatur fieri ad hoc nomen allusio 2. Corinth. 3. 5. *Sufficientia nostra ex Deo est.* Hanc significationem agnoscit Græcus Scholiastes super id capitis 6. *Sagitta Domini &c.* Cum enim Symmachus dixisset, *Saddai,* ipse interpretatur, *Potentem, qui sibi satis est, nullius egens.* Similiterque Theodoretus super id Ezechielis 1. *Quasi sonum sublimis Dei,* ubi eum subsit, *Saddai,* ait, Aquilam, & Symmachum *idoneum* interpretari, conjungitque eum *omnipotentia, idoneum* autem aliquando pro sufficiente accipimus; *Cum sis* (inquit Theodoretus) *idoneus, & omnipotens, omnia, perinde ac vult, facile perficit.* Certe Hebræi, qui Hispanicam noverant, hoc nomen *Saddai,* & *Omnipotens,* vertebant, *El abondador.* ut in illo loco Genes. 28. 3. *Deus omnipotens benedicat tibi, & crescere te faciat. Dios el abondador te bendiga, y te acreciente.* Iuxta quem sensum eo hæret eleganter hoc impiorum dictum; quasi enim nihil boni sperare possent ab inexhausto bonorum omnium fonte, sic illum contemnunt; & cum ipsi dicant; *Quis ostendit nobis bona* aberrant miseri recedentes ab eo, qui & sibi, & suis creaturis *præbet omnia abunde ad fruendum.* Quod si utramque etymologiam, & significationem jungas, videtur esse eadem impiorum vox, quam describit Sophonias cap. 1. 12. *Qui dicunt in cordibus suis; Non faciet Dominus bene, & non faciet male:* nam neque omnipotentiam ad nocendum, & devastandum, neque sufficientiam ad benefaciendum, & munerandum agnoscunt.

Nicetas. Symmac. Aquila Theodor. — *Psal. 4. 7.* — *1. ad Tim. 4. 17.*

4 Tertio, potest deduci à radica *Sad,* quod est uber, aut mamma, quasi dicatur Deus uberum, idest, uberrimus, Deus mammarum, idest *sua nutrice gratia,* & misericordia enutriens creaturas suas, & homines recreans lacte suæ dulcedinis, tanquam indulgentissima nutrix quam Divinæ bonitatis, atque uberum affluentiam precatus est Iacob filio suo Ioseph *accrescenti,* Genes. 49. 25. ut iuxta suum nomen lacteo Divinæ largitatis ubere enutritus, in dies proficeret; *Omnipotens* (Saddai) *benedicat tibi, benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus uberum & vulvæ.* Quod si cum David Kimhi intelligamus per *duo ubera,* cęlum, & terram, nam cœlum instar lactis distillat pluviam, ex terra quoq; surgit fructus intelligetur quidē Deus ille esse, cuius hæc sunt ubera, & *de cuius plenitudine omnes accipimus* atq; ad eandem significationem videtur fieri allusio Gen 35. 11. *Ego* (inquit Deus ad Iacob) *Deus omnipotens, cresce, & multiplicare,* quasi ferens māmam, & applicans sibi *Jacob, quem dilexit,* ut incrementū, atq; multiplicationem inde exugeret. Congruit quoque hæc significatio huic loco: nam cum Deus uberrimus, & indulgentissimus homines *contriverit,* atque *exaltaverit,* ipsi autem *spreverunt* illum.

Tertia nominis ratio. — *Oleas. Genes. 9. 8. & 16. 25.* — *R. David* — *Celum et terrā velut duo ubera auctorum natura* — *Rom 9. 13 Isai. 1. 2.*

5 *Ut serviamus ei,* idest, ut illi tribuamus debitum cultum, & adorationem idq; proprie sonat *timoris,* & *servitutis* nomen, quæ Græce dicitur *Latria.* ut explicatur Deuteron. 6. 13. *Deum timebis, & ipsi servies.* Quod Onkelus dixit: *Dominum Deum tuum timebis, & coram eo cultum facies* & iterum Exod. 4. 13. *Dimitte populum meum, ut serviat mihi.* affert enim ille cultus & adoratio, quandam servitutis speciem, videlicet timorem quendam, opus, laborem, sicut dictum est; *Servite Domino in timore.* Est enim idem verbum, quod Isaiæ. 19. 21. *Colent eum in hostiis, atque muneribus* dicitur etiam de cultu, atque adoratione exhibita idolo. 3. Reg 16. 31. *Servivit Baal, & adoravit eum.*

Psal. 2. 11

6 *Et quid nobis prodest?* Sola utilitate, & lucro temporali metiuntur actiones suas, & propterea, nisi ex pietatis studio intelligant sibi proventurum aliquid boni utilis, boni non erunt Simile id Malachiæ. 3. 14. *Vanus est, qui servit Deo, & quod emolumentum, quia custodivimus præcepta eius, & quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum.* Sic illi aut negantes, aut illudentes Divinam Providentiam Psal. 4. 7. *Multi dicunt, quis ostendit nobis bona? Interrogatio* (inquit August.) *quotidiana est omnium stultorum, & iniquorum, qui sæpe dicunt; Quis novit, si vera sunt, quæ de futura vita dicuntur?* Atq; iidē sunt *iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes; Ubi est promissio, aut adventus eius?* De his asserit hoc loco Gregorius; *Plerumq; plus appetunt homines servire hominibus, quos corporaliter vident, quam servire Deo, quem non vident: per omne enim, quod faciunt, ad finem oculorum tendunt.* Hi igitur dum negant, se velle Deo servire, nisi proposito præmio aliquo temporali, videntur quidem minime agnoscere, quidquid habent, universum id esse Dei beneficium, quo quasi anticipata solutione, nos sibi devinxit, & conduxit ad serviendum. Tum etiam ostendunt se valde intemperantes; nam, ut docuit Aristotel 7. Ethic. *Propter præmium & non propter honesta tem velle quippiam operis, aut laboris sumere, intemperantis hominis est.*

Impii ad lucrum attenti. — *August.* — *2. Pet. 3. 4.* — *Gregor.*

Deus anticipato pretio nos sibi conducens ad serviendum Arist. Intemperantis signum.

Si oraverimus illum. Idem videtur per *Orationem* intelligere, quod per *servitutem,* videlicet universum Dei cultum, & religionem aut si peculiarem religionis, & orationis cultum intelligas, sensus erit; *Ecquid nobis erit opis; si ad eum adorandum procumbentes accesserimus?* ita Nicetas, vel negant, se obtinere à Deo, quæ orantes petant. in quo cujusmodi istorum hominum oratio sit, indicatur, & sapienter à Gregorio exponitur: *Cum Deus in oratione non quæritur, citius in oratione animus lassatur; quia cum illa quisq; postulat, quæ fortasse iuxta occultum iudicium Deus tribuere recusat, ipse quoque venit in fastidium, qui non vult dare, quod amatur.* Suspicor vero, hoc loco notari etiam impios quosdam, qui ita negabant Divinam Providentiam, ut omnia fato, & necessitati tribuerent, ex quo manifeste colligitur futurum omnino inutile studium Deum orandi, cum æqualiter omnia deberent evenire. Quem impiorum errorem eleganter refellit Boetius lib. 5. de Consolatione. Prosa. 3. atq; verbis quidem, quæ huius loci vice Commentarii esse possent. *Quid enim* (inquit) *vel speret quisque, vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series indeflexa connectit? Auferetur igitur unicum illud inter homines, Deumq; commercium, sperandi scilicet, ac deprecandi. Quare necesse erit, humanum genus dissectum, atque disiunctum suo fonte fatiscere.* Sed notandum Septuaginta hoc loco habere, *Quæ utilitas, quoniam obviam ivimus ei?* quod Nicetas refert ad cultum, & honorem Deo exhibitum, *Per metaphoram* inquit) *dictum est, translato verbo ab iis, qui claris, honoratisq; hominibus assurgunt, iisque obviam honoris causa procedunt.* Sed quidem verbum originale proprie significat occurrere, aut obviam ire, sive in bonū, sive in malum, vel gratia deprecandi, & obsecrandi, aut ferendæ opis, aut resistendi Isaiæ 59. 17. *Aporiatus est, quia non est qui occurrat* Quasi doleret Deus, quod non esset, qui illum deprecaretur in nostris malis Septuaginta legunt; *Non erat, qui defenderet.* Sed sensus idem, nam protegit oratio, velut scutum, & arma, quibus nos defendimus. sicut de Aarone deprecante pro populo dicitur Sap. 18. 21. *Properans homo deprecari pro populis, proferens servitutis suæ* ministerii sui, quo Deo servit, & ministrat Sacerdos, vel Prælatus, habet enim Deus, & quasi stipendio sustentat domi suę, intercessores, & deprecantes) *scutum* (quo repelleret Divinam vindictam) *orationem, & per incensum deprecationem allegans restitit iræ, & finem imposuit necessitati.* & Ier 27. 18. *Si Prophetæ sunt, & est verbum Domini in eis, occurrant Domino exercituum.* intercedant, deprecentur Quare, quę *occurrendo* fiunt, ea etiam ad orationem referuntur, videlicet, contradicere, & resistere, ut Jerem. 36. 25. *Contradixerunt Regi* (deprecati sunt, occurrerunt precibus) *ne combureret librum.* & Jerem. 7. 16. *Ne assumas pro eis laudem, & orationem,* quod statim exponit) *& non obsistas mihi.* Ergo recte *occursum* hunc illuminavit Interpres per *orationem.*

Nicetas Impiorū preces Gregor. — *Negantes Providentiā, orationē etiam auferunt. Boetius.* — 8 *LXX.* — *Nicetas.* — *Isaias il. lustratus. LXX. Orationis vis & protectio.* — *Occurrere & obsistere de oratione.*

Sed in ea ipsa loquutionis formula occurrendi, aut obviam eundi, certe indicatur Dei propensissimus affectus ad benefaciendum; nam qui petit; & orat, Deo ad nos venienti, imo, & occurrenti occurrit; ita ut in ipsa via obvium habeat, bonorum omnium largitorem, atq; *sponsum venientem,* quem quærit. Fere simile id Ecclesiast. 15. 2. *Qui continens est iustitiæ, apprehendet illam, & obviabit illi, quasi mater honorificata, & quasi mulier a virginitate suscipiet illum* Idest, qui justitiam, qui sanctitatem, qui Deum quærit, non opportebit universum viæ laborem, & lassitudinem suscipere, ut illam consequi possit: nam sicut inter sponsos constitutum erat, ut *venienti sponso* occurreret sponsa, quæ etiam erat, & dicebatur *Matersamilias* (non enim hic de matre respectu filii, sed respectu Patrissamilias) ita Deo occurimus venienti, & quærenti eos, qui se inquirunt. Sic occurit miseris Deus Jer. 15. 11. *Si non occurri tibi in tempore afflic-*

9 *Deus ad benefaciendum propensus Mat. 25. 6.* — *Quærenti Deum ipse occurrit.* — *Mater, nomen sponsæ.*

ſtitionis : Sic occurrit laboraoti præmium largiturus ; Iſaiæ 26.5. *Occurriſti latanti, & facienti iuſtitiam in viis tuis*. (quaſi dicat, in ipſo medio itinere) *recordabuntur* cum te præſentem viderint, tua præſentia, & occurſu recreat) *tui*. Sed ita tamen occurrit Deus, ut non ſolum partiri videatur nobiſcum viam, & itineris molaſtiam, ſed ſere totum, quod itineris, & laboris aſt, conficiat ipſe,
Matth. 15. 21. 22. ac ſe nobis, vix ex noſtris *finibus egreſſis*, obviam præbeat. uti expreſſum videas Matth 15 in muliere illa Chananæa: nam vix *à finibus Tyri*, & Sidonis *egreſſa*, Chriſtum
Sap. 6. 4. Jeſum obviom habuit, qui primum ex Iudææ finibus *egreſſus ſeceſſerat in partes Tyri, & Sydonis*. Ergo Divi-
1. ad Tim. 4. 8. na Sapientia *praeoccupat, qui ſe concupiſcunt. ut illis ſe prior oſtendat*. Vide igitur, quam ſit *Pietas* (Theoſebia, Dei cultus) *ad omnia utilis*; quantum veræ, & ſolidæ
Pietatis & precium fructus. utilitatis ex hoc occurrendi Deo ſtudio, id eſt, ex oratione, & Dei cultu percipiamos promaremur enim Divinam opem, & occurſum feſtinantis Dei in noſtra deſideria; temperamus illius adverſus nos iram; maturamus, & acceleramus noſtrorum operum præmia; & rem totam noſtræ ſalutis multo facilius peragimus. In quanta igitur ſtultitiæ, & errorum caligine verſantur, dicentes; *Quid nobis prodeſt, ſi oraverimus illum?*

Verſ. 16. Verumtamen, quia non ſunt in manu eorum bona ſua conſilium impiorum longe ſit à me.

1 *Varius nexus cum praecedentibus, & ſequentibus. In conſtantia ſælicitatis humana.*
2 Manus, *libera poteſtas*. *Aliorum interpretationes repudiata. Illuſtratus David.*
3 Conſilium, *in Sacro ſermone. quid Explicatus Iſaias. Impiorum conſilium, de captandis temporalibus bonis, non curandis æternis.*
4 *Pracipua Iuſtorum retributio in altero ſaculo. Quid Præſens in ſacro ſermone. Explicatus Iſai. & Paulus.*
5 *Hypallage. Quid* Contemplari *apud Paulum*:

1 POſtquam multa dixit de impiorum ſelicitete, molta de impunitate peccandi, nunc explicare aggreditur extremum impiorum ſupplicium, & inconſtantiam fælicitatis humanæ. Sed Septuaginta, & Græci exiſtimant nunc reddi cauſam tantæ impiorum in peccando auda-
LXX. ciæ, & temeritatis, nam ſic legunt Septuaginta; *Erant enim in manibus eorum bona*. Ideo (inquit) Deum vel contemnunt, vel agnoſcere recuſant, quod iam ipſi illa bona habent, quæ à Deo ſperare, & promereri potuiſſent obſervatione Divinæ legis, & frequenti peccandi ſtudio. Idem Auguſtinus. *Nõ tulit*, inquit) *eis bona ipſa, cum hac dicerent*. Cæterum Hebræa, & Latina negationem habent, ſicque melius coheret cum ſeqoentibus. Eſt præterea in Hebræo particula *Ecce*, quæ attentionem excitat rei mirabilis, & præter opinionem, cuiuſmodi certe eſt ipſum impiorum ſupplicium ipſis impiis, neque cogitantibus, nequa timentibus. Sed inter Latinos tamen
Ambroſ. eſt diverſitas alique. Nam Ambroſius videtur ſententiam hanc referre ad humanæ fælicitatis inconſtantiam, quæ ſuum poſſeſſorem ſæpe ſolet fallere: ſæpe enim Deus ſolet impios quondam fæliciſſimos deturbare, ut ipſa fortunæ commutatione illos vehementius torqueat. Quare coniungunt cum ſententia ſequente. *Quoties impiorum lucerna extinguetur?* Sed Gregorius, Philippus, cæteri-
Gregor. Philipp. que Latini potius exiſtimant, agi de diuturna, & perpetua totius vitæ impiorum fælicitate, ex qua deinde ad ſempiternas ærumnas devolvantur. Quod bene hæret eum eo quod dixit: *Ducunt in nobis dies ſuos*. & cum ſequentibus; *Iſte moritur robuſtus, & ſanus, dives, & ſælix, &c*. Ergo *in manu impii non eſſe bona ſua*, eſt, non eſſe ſælicitatem perpetuam, vel non eſſe in perpetuom poſitam in illorum arbitrio, & poteſtate, ut etiam hinc decedentes poſſint ſecom exportare. nam cum in *pun-*
Pſ. 48. 18. *cto* deſcendet impius ad inferna, *non deſcendit cum eo gloria eius*.

2 *Manus impii an ipſa & præceſſe.* *Manus*, liberæ poteſtatis, & arbitrii ſignum, videlicet inſtrumentum efficiandi, quidquid velis. accioit David Pſal 75.5. *Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus ſuis*: nam nihil iam illorum poteſtati, & arbitrio ſuberat, ſed ſimul eum vita uſus, atque poteſtas fruendi ſuis voluptatibus, eſt illis adempta. Hieronymus ex Hebræo: *Non invenerunt viri exercitus manus ſuas* nimirum, quantumvis Hieron. potentes, atque fortes, tenaciſſime etiam, & ſtrictiſſime emplexi fuiſſent ſuas divitias, ſed ipſas eum divitiis *manus* videtur ſupremus iudex illis præcidiſſe, ut neque divitias, neque manus ipſas tueri, & retinere potuerint. Hæc ſuot illa bona; quæ commorari tantum poſſunt uſque ad limen ſepulchri; non quæ *ſequuntur* daſuncti Act. 14. 13 hominis animum quocumque ierit. Paraphraſis Tygurina *manum*, hoc loco accipit pro ipſis operibus; *Certe* Tygur. (inquit) *fælicitatem ſuam, non operibus ſuis adepti ſunt*, quaſi Iob dicat, pleroſque impios fælicitatem habere, quam ſuis operibus non fuerint promeriti, atque ſe nolle ſine ſuo labore, & merito, fælicitatem, & voluptatem aliquam. Sed ſenſus hic langueſcit, & friget. Manifeſta quoque allagoria aſt illa Gregorii, iuſtos habere *bona in* Gregor. *manu*, ut pro arbitrio regant, & moderentur; impios vero minime ille habere ſub dominio mentis, cum potius *ab his, qua habent, captiva mente teneantur*. Vide id Eccleſiaſtic. 5. 18 *Vir, cui dedit divitias, nec tribuit ei poteſtatem, ut comedat ex eo*.

3 *Conſilium impiorum longe ſit à me*. Ego longe ſemper Cõſilium. abſui ab inſtituto, & vivendi ratione improborum; longe alia inſedit meo animo opinio, atque ſententia de huius vitæ fælicitate aut appetenda, aut procuranda. *Conſilium*, ſententia, firmum mentis decretum, tum etiam ratio agendi, aut vivendi diu præmeditata, & cognita. non enim accipio hic *conſilium* ſtricte, pro eo, quod aſt actionis initium, & quaſi inquiſitio, & electio, ſed pro tota agendi ratione, prodepravata voluntate: nam etiam originalis vox aliquando pro *voluntate* ſumitur, יעץ Hoſeæ 10.6. *Confundetur Iſrael in voluntate ſua*. Proprie ex Hebræo: *In conſilio ſuo*. & ſimiliter Ierem. 7. 24. dicitur, *Abire in voluntatibus ſuis*. Sed deſcribit hoc loco Gregorius, quale ſit huiuſmodi conſilium; *Quod eſt*, Gregor. Impiorum errans conſilium (inquit) *iniquorum conſilium, niſi terrenam gloriam quaerere, æternam negligere, ſalutem temporalem cum damno interiori appetere, & dolores tranſitorios ad æternos gemitus commutare*

4 *Futurum præmium potiſſimũ.* Sed quam ſtultum *conſilium*, quàm cæcum, futurorum oblitos, præſentibus ſe committere, & æternis præponere temporalia iuſtis ſuis ſe Deus præbet, non tam in præſenti, quam in futuro remuneratorem. *Ego* (inquit Moyſi) *Sum, qui ſum*. Proprie ex Hebræo; *Ero, qui ero*, Exo. 3. 14. qui æternitata mea nunquam non ero iuſtis meis præ- Ap. 17, 8. mium, protector, comes. Quidquid mundus nunc ſit, ſed 19. Ezech. non erit: Quidquid ſit Babylon, *ultra non erit; neque in* 27 36. Iſa. *venietur*: Quicquid ſit, quidquid fuerit Tyrus, tamen 9. 9 ad illam dictum aſt; *Non eris uſque in perpetuum*. Iden Dei filius hoc gloriatur nomine, quod ſit * *Pater futuri ſaculi*, non quod pater non ſit eorum, qui nunc vivunt, iuſtorum, ſed quod iſti ipſi iuſti non vivaot ex legibus, & inſtitutis præſentis vitæ, & ſæculi; non ament præſentia, *ſed futura inquirant*. Sicut & Paulus ait Galat. 14. Chriſtum *nos eripuiſſe de præſenti ſaculo nequam* quo loco eleganter D. Thom. dixit, *Trahendo nos ad æterna per deſiderium, & ſpem*. Eripi autem de ſæculo præſenti, eſt vivere non iuxta præſens ſæculum, ut idem Apoſtol. dixit Rom. 12. 2. *Nolite conformari huic ſaculo*. Rurſus vox illa, *Præſens*, eſt *inſtans* in Græco. Vnde Theodore:. *Vide, quam ſit momentaneum, id eam præſens, ſeu inſtans dixit*. Sic profecto iuſti, quamvis future tantum bona ſperant, & præſentibus renuntieot, dicentur tamen *habere bona in manu ſua*; quod quamvis futura, eiuſmodi tamen futura ſint, ut in ſua manu, & poteſtate habituri ſiot, nam *gaudium eorum nemo ab illis tollet*. Ioan. 16. 22. Sic & Paulus currebat, *ſequebatur. & perſequebatur, ſi quomodo comprehenderet* non præſentia, ſed futura; Philipp. 3. 12. 13. ad *anteriora extendens ſeipſum*. at impii, qui ea habent *in manu, quæ illis, vel invitis, & repugnantibus eripienda ſunt, perinde profecto ſe habent, ac ſi in eorum manibus bona non eſſent*.

* *Los iuſtos no anidam al tiempo, ni vs-em al uſo de agora-ſino al iuero. y uſo del ſiglo que vendra. Iuſti ad futura, impii ad præſentia attenti.*

Iterum hic Septuaginta longe alio ſenſu legunt; *Opera* LXX. *impiorum non inſpicit* vel, quod hæc ſit impiorum vox Nicetas (ut interpretatur Nicetas) ex qua ſibi impunitatem promittant; illius alterius ſimilis, inferius cap. 22. 14 *Iuxta cardines cali perambulat, nec noſtra conſiderat* quaſi Deus nihil curet humana. vel, quod Iob hæc dicat admirans incredibilem Dei patientiam, qui impios impone ſinit, quaſi minime videret.

Longe

Hypallage.

Longe sit. Per hypallagem; Ego longe absum ab illo, longe à me propulso impiorum opiniones In Hebræo; *Longe fuit à me.* Videtur enim commendare perpetuum quoddam studium longe ab impiis recedendi. Sicut autem impii, in huius vitæ bonis fœlicitatem constituunt, ita, qui ab hoc consilio, & instituto absunt, non *contemplantur, quæ videntur, sed quæ non videntur*, iuxta Apostoli præceptum. ubi verbum *contemplandi*, ex proprietate Græca affert, vel vigilantiam speculatoris alicuius, qui è loco subliniori speculatur, & perlustrat: vel certe denotat gestum sagittarii, qui magna attentione contemplatur scopum, quem configere, & collimare nititur. Ita profecto impii cootemplantur, & perlustrant animo, & cogitationes temporalia, quæ contingere, & collimare procurant suis desideriis: at justi è cootrario contemplantur, quæ non videntur, & quod paradoxum videatur, in ea respiciunt, quæ non videntur; & collimant, quo visus non pertingit.

2. Corinth. 4. 18. *Contemplari instar sagittaris.* *Paradoxu Christianum.*

Vers. 17. Quoties lucerna impiorum extinguetur; & superveniet eis inundatio, & dolores dividet furoris sui.

1 *Varia expositio.* Lux, aut Lucerna, *pro vita, & Incis usura Particula* Quoties, *quos usus habet.*
2 Inundatio, *quid proprie.*
3 *Quid* Dividere *in Sacro sermone. Deus attribuit par supplicium cuiusque impii meritis. Explicati Matthæus, & Samuel.*
4 Dolores, *funiculi.*

1 *Caietan.* *Expositio inervis.*

CAietanus existimat respondere, nunc Iob ad illam interrogationem, vel expostulationem factam, *Quare impii vivunt?* Videtur enim respondere, quod ideo permittuntur vivere fœlices, quod eorum fœlicitas atque vitalis lux momentanea sit. Nihil ergo magnum illis conceditur. Ergo toties puniuntur merito supplicio, *quoties* vitæ lux illis extinguitur Sed hæc interpretatio enarvat totius sententiæ vim, atque primæ illius particulæ.

Ambros. Philip. Gregor. Dionys. Hugo.

Ambrosius, Gregorius, Philippus, & post hos Latini alii videntur exponere de commutatione fortunæ, & fælicitatis impiorum, ad vitæ huius cruciatus, & ærumnas; non enim videtur aliter constare posse illa multitudo importata per illam particulam, *quoties*, nisi intelligatur de frequenti humanæ fœlicitatis commutatione, & volubilitate. Sed neque hæc interpretatio videtur cohærere. Agit enim ob fere in universo hoc capite, de diuturoa, & constante impiorum fœlicitate in hac vita, & de supplicio alterius. Ergo germanior expositio, ut agat de morte impiorum, in qua non solum vitæ lux, atque lucis usura, sed omnis etiam fælicitatis splendor obscuratur, & extinguitur. Neque ineleganter vita comparatur cum *lucerna*, quæ deficiente oleo extinguitur: nam oon aliter vita humana, vel exusto humore deficit, vel humoris abundantia obruitur, & perit. Extingui etiam solet *lucerna* vehementi flatu, sic etiam *impiorum lucerna* inuodatione, ac turbine; de quo statim. Mortem autem cum extinctione luceroæ comparatam vides in illa Parabola decem virginum Matthæi 25. Ergo particula illa, *Quoties*, admirationem cum interrogatione affert, neque solum rogat de numero, sed de qoalitate, & de magnitudine gravissimi supplicii impiorum. Quare miratur, quam graviter judicentur, quam misere intereant vertitur quidem eadem vox, *Quam multipliciter*, Psalm 26. 2. *Quantum*, Iob 13. 23 *Quale*, Num. 13 19. *Quam*, Psal 9. 10 Isa 83. 2 Quare hic dicere posses; Quam extinguitur. Quantum extinguitur. Qualis impiorom Interitus. Quam multiplex, quam severa punitio. Dixi *lucernam*, & lumen, non solum pro vita, sed etiam pro fælicitate usurpari. Gregorius magis strictè pro solis filiis, qui sunt parentibus vice lucernæ. Sed de hoc non pauca supra cap. 18. ver. 5 & 6.

Germana expositio. *Vita humana similis lucerna.* *Quoties, rogat cū admiratione.* כמה *Gregor.*

2 *Et superveniet eis* Veniet super eos, incumbet in illos, irruet, obruet: *Inundatio*, interitus, & extrema peroicies, quasi tempestas, aut turbo, aut noxia aliqua, & intempestiva pluvia, nam vocem originalem solet vertere Interpres *afflictionem, interitum, nubem, pluviam, gurgitem*. Græci *subversionem* dicunt: quod videtur bene convenire cum impetu rapidissimi fluminis exundantis. Philippus; *Inundatio*, id est, *abundantia tormentorum*, cuius etiam translationis usus est Isaiæ 8. 7 Ergo, vel hæc pars erit expositio præcedentis *lucernæ*, quæ extinguitur vento, aut tempestatis alicuius commotione; vel erit nova alia, & translatio, & descriptio interitus impiorum.

איד

3 *Et dolores dividet furoris sui.* De supposito huius sententiæ dubitant aliqui; & quidem Græci suppositum verbi, *dividendi*, faciunt, *dolores*, nam legunt, *Dolores habebunt eos*, quod per ipsum verbum dividendi videtur exponere Nicetas; *Acerbi* (inquit) *eos discindent dolores, parientisque mulieris cruciatus imitabuntur* Sed recte Philipp *Proculdubio. Deus dividet dolores. hoc est, pœnas unicuique tribuet, ut meretur*, idem Caietanus, & Vatablus. Ergo accipiunt verbum *dividendi*, non pro *secare*, aut *scindere*, ut volebat auctor Catenæ, Sed pro *distribuere*, habita meritorum ratione. Gregorius autem, & aliqui Latini *divisionem* hanc intelligunt, quod partim in hoc sæculo, partim in futuro puniantur: quare dolores, & cruciatus non omnes simul vel in hac vita, vel in altera inferuntur, sed diviti, & partiti. Cæterum verbum originale *Hbalak* significat divisionē illam, aut partitionem, quæ fit alicuius rei inter plures; sicut dicitur, *dividi terra inter tribus* Iosua 14 7. & *divide præda*, Iosue 22. 7. & *hæreditas inter fratres*, Prov 17 2 Unde *divisio*, idem est, quod pars, aut portio hæreditatis, quæ alicui obvenit. Sicut dicuntur *divisiones Gratiarum*, & donorum, 1. Corinth. 12. 4 & 5. Sic igitur Deus dicitur, *dividere dolores*, id est, suam cuique impio, & damnato partem & portionem sempiternorum cruciatuum attribuere, & quasi ingentem illum globum sempiterni ignis, qui *paratus est Diabolo*; partiri, & dividere inter Angelos, & asseclas eius. Sicut etiam ex illo *calice, qui est in manu Domini*, tanquam ex pelago quodam tormentorum, dicuntur dividi haustus quidam, qui propinantur impiis; nam *inclinavit ex hoc; in hoc, & bibent omnes peccatores terræ*, Psalm. 74 9. Sic illud Matthæi 24. 51. de servo malo. *Dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis*, & Lucæ 12. 46. id est, attribuet servo malo partem suæ hæreditatis, seorsumque constituet, separabitque à justis: nam utraq; hæc *divisio* videtur coniuncta, videlicet & hærudum, & hæreditatis; * Facta enim divisione inter fratres, statim dividuntur alter ab altero Quod expressum vides Genes 25 5. & 6. nam cum Abraham *Dedit cuncta, quæ possiderat Isaac; filiis autem concubinarum largitus est munera; separavit eos ab Isaac.* Sic quoque precatus est David Psal. 16. 14 *Domine a paucis* (justis) *de terra divide eos* (impios) *in vita eorum*, id est, da *illis portionem substantiæ, quæ illos contigit*, tum ex huius vitæ bonis, tum alterius vitæ malis Sic Deus dividare solet inter hominas suas hæreditatis partes, instar sapientis illius Patrisfamilias, qui *suis filiis divisit substantiam.* Lucæ 15. 12.

LXX. *Nicetas.* *Philipp. Caietan. Vatabl.* *Dividere* *Gregor.* חלק *Ignis inferni quomodo dividatur.* *Matth. 25. 14.* * *En hazziendo la particion ca da uno sua por su parte.* *Justi ab impiis hæreditate, & bonis divisi.*

4 *Dolores furoris sui*, aut *nasi sui*, id est, iratus Deus instar furentis, doloribus afficiet impios acerbissimis, instar dolorum parturientis, quibus impius, velut fortissimis funiculis obligetur, constringatur, & in doloribus etiam computrescat, & pereat. Nam totum hoc affert proprietas vocis originalis. Tum etiam *de Naso* iræ indice, alibi.

חבלי *Dolores, funiculi.*

Vers. 8. Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut favilla, quam turbo dispergit.

1 *Impios omnino perituros. Quid Palea. Quid Favilla. Quid Pulvis. Explicatur David, & Isaias.*
2 *Ventus, & turbo, spiritus nequam raptans impios.*
Illustratus David, & Isa.
3 *Impiorum conversio, ne raptentur à vento. Explicatus Sophonias.*
4 *Impii levissimi, terra inutile pōdus. Quisquiliæ.*

1 QUas *Lucernas* extinguendas dixit, nunc *Paleas*, & *Favillam*; & quam *inundationem*, & *furorem Dei*, nunc *ventum*, & *turbinem*. Ergo vidatur agere de extremo damno, & pœna impiorum sub ea metaphora, qua describitur res eadem Matthæi 3 12. *Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam; & congregabit triticum suum in borrea; paleas autem comburet igni inextinguibili.* *Palea* autem maiores, & grandiores, ut deinde crescat senteotia *in turbine, & favilla*. *Favilla* autem est idem, quod sæpe vertitur *Pulvis*;

מוץ

Iustus utilis conspicue, impius inutilis.

ens; videlicet non quicumque, sed remanet in area ex decussis granis, & contritis paleis, minutulum illud, quod ex folliculis granorum, & aristis remanet, & fere in pulverem abit. Sic Psalm. 1. 4. Cum iustus sub figura pulcherrimæ, atq; feracissimæ arboris describitur; *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis, quem proiicit ventus a facie terræ*, videlicet tanquam res omnino inutilis, quæ ventorum ludibrio permissa omnino perit irrevocabilis. Cuiusmodi autem iste *pulvis* sit, clarius explicat Isaias cap. 41. 15. 16. *Ego posui te, quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia; triturabis montes, & comminues, & colles quasi pulverem pones; ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos*. Deinde vero subiungit lætitiam iustorum, sicut, qui lætantur in messe: *& tu exultabis in Domino, & in sancto Israel lætaberis*. Sic hoc loco Philippus existimat, significari *impios perituros, ut omnino reparari non possint*. Idemque significat illa pulcherrimarum translationum coacervatio Hoseæ 13. 3. *Erunt quasi quasi nubes matutina; & quasi ros matutinus Præteriens, & sicut pulvis turbine raptus ex area; & sicut fumus de fumario.*

Philipp.

2 *Ventus, & turbo Dæmon.*

Sed quamvis per *ventum*, & *turbinem* Divinam indignationem intellexerimus, possumus etiam spiritum nequam intelligere, qui etiam dicitur *furor Domini*, & cuius ministerio iudex supremus utitur in exagitando, & dispergendo pessimo hoc pulvere. Sic ventum illum nonnulli interpretantur Psal. 1. sed clarius Psal. 34. 5. videtur facere Angelum Domini triturantem, comminuentem, & ventilantem paleas, & glumam. *Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, & Angelus Domini coarctans eos*. Quia vero solet area constitui ab agricolis in locis editioribus, ut vento sit magis exposita, præsertim ubi venti vel lentiores, vel infrequentiores esse solent; Ideo videtur Isaias cap. 17. 13. repentinam illam populi dispersionem significasse, constituens illam malarum segetum aream in monte sublimi, unde gluma facile raperetur à vento; *Rapientur sicut pulvis montium à facie venti*. Deniq; ubi huius *pulveris* mentio fit, ne intelligas, esse pulverem ipsum terræ, nam iste non comminuitur, neque atteritur humana arte, & industria; sed intellige pulvisculum, quem diximus decussum ex segetibus trituratis, ut Psal. 17. 43. *Comminuam eos, ut pulverem ante faciem venti.*

Pulvis areæ.

3 *Impius ne rapiatur vento fiat ex pulvere granum.*

Sed qua ratione possint impii subtrahere se à *vento*, & *turbine* Divinæ indignationis, ostenditur per Sophoniam sub eadem allegoria cap. 2. 1. & 2. *Convenite, congregamini gens non amabilis*, (id est, ò impii, quos Deus odio habet, curate, ut sicut grana in acervos congregantur, & colliguntur, ita vos mutuis pietatis, & charitatis studiis conveniatis in unam religionem, & in unum cor) *prius quam pariat iussio quasi pulverem transeuntem diem*, id est, priusquam Deus præcipiat, ut quasi exurgente vento maximo dispergamini, & raptemini, velut gluma, & scobis inutilis ex area) *Antequam veniat super vos ira furoris Domini.*

4 *Impius cæteris inutilis, imo noxius.*

Cicer li 1. ad Attic. & pro Sextio

Impii terræ inutile pondus.

Tandem ex hac impiorum appellatione, & comparatione cum pulvere, & gluma, colligi primo potest, impios esse levissimi ingenii; tum etiam non solum inutiles, sed etiam incommodos, atque nocivos cæteris, instar glumæ, quæ & oculis hominum, & armentis ipsis non leviter nocet. Sic fere eadem translationis ratione levissimos, & nequissimos homines appellavit Cicero, *Quisquilias*. Sunt autem *quisquilia* totum id minutulum, & inutile, quod ex arborum frondibus, & floribus exarescens cadere solet. Secundo indicatur, impios esse quasi terræ inutile pondus, ut quos parens terra non videatur velle suo gremio complecti, & capere; sed potius, quasi invita sustinere, & exponere primo cuique vento, tunc se liberam, atque mundatam existimatura, cum illos à se expulerit, atque *ventus abstulerit, turboque disperserit.*

Vers. 19. Deus servabit filiis illius dolorem patris; & cum reddiderit, tunc sciet.

1 *Mutatio personarum. Variæ expositiones: eligitur optima. Quid dolor.*

2 *Abscondere, & servare de Thesauris. Deus thesaurizans impiorum supplicia.*

3 *Quomodo filii puniantur ob parentum delicta. Explicatus Ezechiel.*

4 *Restituere, de supplicio commerito. In pace esse, ad solutionem debiti referri. Explicatus David, & Salomon.*

5 *Impii sero licet, sapiunt, & suo supplicio agnoscunt Deum. Illustratus David, & Isaias.*

Est huius sententiæ non una apud omnes Interpretes expositio, & quidem Philippus ex hoc loco exaggerat obscuritatem huius libri, quod sicut in aliis locis, ita nunc videtur quædam personarum mutatio, videlicet non tam personæ loquentis, quam personæ, de qua est sermo. Existimat ergo, cum adhuc de impiis dictum sit; nunc Iob subiungere *personam, nescio quam* (ut ipse ait) id est, *Diabolum*; ut impii tanquam illius filii, cum illo pariter puniantur. Sed non video, quorsum prædifficili hac interpretatione locum ipsum per se planum obscurare debuerit. Secundo Vatablus existimat, hanc sententiam repeti à Iob ex persona Sophar, quasi dicat; *Tu forte dices mihi, Deum puniturum rapinam patris in filiis ipsius. Res non ita habet, filius non portabit iniquitatem patris.* 1 *Philipp.*

Vatab.

Tertio Caietanus; *Dolorem* sumit, non pro pœna, & supplicio, sed pro substantia, & opibus, cum aliorum dolore per scelus, & iniquitatem comparatis. Ita, ut Iob dicat, non semper puniri filios propter parentem impium, ut in universum asserebat Sophar, neque semper Deum auferre a filiis paternam hæreditatem: sed aliquando fælicitatem vitæ huius, qua impii parentes post longissimam vitam defunguntur, integram, & intactam suis etiam filiis, ac posteritati relinquere. Quod cum Iobi intento, & cum totius huius capitis argumento bene convenit. Sed illud melius, & cohærentius, ut cum describat extremum impii supplicium, affirmet etiam redundaturum ad filios, & posteritatem. In quo sensu Gregorius, & Latini omnes cum Græcis conveniunt: nam *dolor* hoc loco quamvis sit substantia cum aliorum dolore comparata, proprie tamen etiam est violentia, rapina, iniquitas, quæ non solum aliis, sed etiam ipsi facienti dolorem affert *Caietan.*

Interpretatio congruentior.

Gregor.

און

2

צפן

Thesauri divinæ iustitiæ.

Theodotio

Hunc igitur dolorem, & pœnam respondentem sceleri, & iniquitati, *Servat Deus filiis*, propriè, abscondit, quasi in thesauro reponit, & asservat, isti enim sunt Divinæ Iustitiæ thesauri, in quibus non solum peccata, sed etiam peccatorum pœnas, quasi depositum, in numeratu asservat Deus tempore suo reddendas, & effundendas in ipsos impios. Sic Theodotio legit hunc locum, *Deus recondet filiis eius similitudinem eius*. Atque eodem fere sensu illam similitudinem *palea rapta*, & *dispersi pulveris* interpretatur, quod non aliter *paterna bona ad alienos migrabunt, quam palea a vento, aut pulvis a turbine iactatur*. Ergo asserit Iob, Deum servare vindictam, id est, non statim animadvertere in filios impii, sed simili ratione cum filiis agere, atq; cum parentibus: nam cum plerumque filii impiorum propter depravatos etiam mores *sint testes nequitiæ adversus parentes suos*, Deus similes pœnas, & similem interitum filii reservat; & sic non solum iniquos filios commerito supplicio afficit, sed etiam propter similes mores, & paternæ vitæ imitationem, cum illos punit, dicitur, *rependere iniquitatem patrum in filios.*

Servata vindicta quæ differtur.

Sap. 4. 6.

Filiis quomodo servatum supplicium parentum.

3

Ezech. 18

Exod. 20. 5. Impiorum filii, qui.

August.

Hinc facile est, colligere conciliationem illorum duorum locorum prima facie inter se pugnantium; *Filius non portabit iniquitatem patris*, Ezechiel. 18. 20 & *Visitans iniquitatem patrum in filios*, Exod. 20. 5. Nam filii iusti non portant iniquitatem impiorum parentum; sed qui vita, & moribus non minus, quam natura ipsa, & corpore, illorum peccata referunt; quod quidem est (ut ita loquar) esse impiorum filios, non solum materialiter, sed etiam formaliter. Quare cum Augustinus de Paternitate Diaboli erga impios omnes dissereret, pulchre dixit Psal. 64. *Hæc est quædam paternitatis ratio, quam non tam pater ipse constituit, quam filii; nos enim illum imitando patrem facimus, non ille nos creando filios*. Videndus omnino idem Augustinus Epist. 75. Hieronymus super id Isaiæ 65. *Reddam in sinu eorum iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum simul*, & Gregorium hoc lib. 15. c. 31. Divum Leonem Epist. 84. atque interpretes in caput 18. Ezechielis, præsertim Hieronymum de Prado præceptorem meum, cuius sicut apud me recordatio suavissima est, ita apud omnes Sacrarum literarum studiosos illius lectio cum ingenti fructu, & utilitate. Quã-

Hieron.

Gregor.

D. Leo.

Hieron. de Prado.

quam

Parentes in filiis torqueri.

quam illud quoque verum est; non solum filios iniquitatis parentum hæredes juste à Deo supremo judice puniri, sed ipsos etiam parentes in suorum liberorum suppliciis puniri, & torqueri. Quod Divinæ justitiæ opus est, ut parentes ipsos à malo revocaret metu damni, & supplicii suorum filiorum. Tertullianus lib. 2. adversus Marcion. cap. 14. quod *de Divina justitia operibus* est, eleganter scripsit: *Et si patrum delicta ex filiis exigebat, duritia populi talia remedia compulerat, ut vel posteritatibus suis prospicientes legi Divinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quam suam curet? Sed etsi benedictio patrum, semini quoque eorum destinabatur sine ullo adhuc meritorum, cur non & reatus patrum adhuc in filios redundaret?* Illud verò Ezechielis 18. videlicet, unumquemque portaturum suam ipsius, non alterius iniquitatem, referre videtur idem Tertullianus ad legem Evangelicam: *ut post duritiam populi, duritia legis edomita, justitia jam non genus, sed personas judicaret.* Pulchra quædam hac de re congerit vir pereruditus Petrus Faber libro tertio Semestrium cap. 8.

Tertul. — *Petrus Faber.*

4 *Et cum reddiderit.* Supple Deus, rependerit debitum, & commeritum supplicium impio restituerit. nam verbum originale *reddendi*, dicitur de solutione, aut restitutione debiti. Et est quidem notandum hoc ipsum verbum solvendi debitum significare *pacem habere*, aut *pacificum esse*, nam postquam quis debitum solvit creditori nihil est, quod illorum pacem, atque concordiam perturbare possit. Sic nos dicimus post solutum debitum, aut post factam retributionem, & compensationem alicujus damni: *Ta estamos in paz.* Sicut etiam, cum quis pro meritis, & culpa punitur, dicimus; *Que le an dado su pago.* Sic quod Septuaginta dixerunt Psalm. 54. 22. *Extendit manum suam in retribuendo.* Hieronymus ex Hebræo: * *Extendit manum suam ad pacifica.* loquitur de impio, aut de Saule, id est, malum rependit his, quibus nihil mali reddere debebat. Eodem fere sensu Proverb. 13. 13. *Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat. qui autem timet præceptum, in pace versabitur.* id est, qui peccat, peccati, & solvendæ pœnæ reus, & debitor efficitur: sicut qui Divinæ Legis observator est, debitam mercedem recipiet. * *In pace versabitur*, id est, fiet ei retributio; & persolutio mercedis. Sic hoc loco *Deus reddet*, restituet, in pace manebit cum hoste suo. id est, debito & commerito supplicio illum cumulabit.

שלם — *Solutio debiti pacem conciliat.* — *Hispan.* — *LXX.* — *Hieron.* — * *Echo mano de quie no le devia nada, y esta a con el en paz.* — * *Pagara le Dios, lo que se o deve, y que daran ambos en paz.*

Tunc igitur sciet. videlicet, ipse impius cognoscet. Est 5 autem scientia hæc experimentalis, & quæ ad sensum pertinet. id est, tunc tandem impius sentiet. Sed videtur esse reticentia quædam, quid enim oporteat, impium sentire, & agnoscere, non exprimitur. Caietanus supplet parentem impium jam defunctum cognitorum, quare filii sui non puniantur. Philippus: *Quod Deo reddente, pater impiorum Diabolus tunc sentiet, quando cum filiis pœnas patietur æternas.* Nicetas; *Tunc animadvertet, ac sentiet ea, quæ geruntur perspicua Deo, certumque esse impiis supplicium constitutum.* Recte.

Reticentia — *Caietan.* — *Philipp.* — *Nicetas.*

Deus punens cognitus ab impiis.

Sed addendum etiam impium post illatum jam supplicium non solum agnoscere Divinam Providentiam curantem res humanas, & repetentem pœnas scelerum sed etiam magnitudinem, & gravitatem sceleris. Sic David Psal. 9. 17. *Cognoscetur Dominus judicia faciens*, id est, in ipsa vindicta, & ultione suorum hostium, cognoscitur, & suspicitur: nam Deum misericordem neque sentiunt, neque agnoscunt, contemnunt etiam. Idem fere Psalm. 82. 18. *Erubescant, & conturbentur in sæculum sæculi, & confundantur, & pereant; & cognoscant.* (proprie ex Hebræo, *ut cognoscant*) *quia nomen tibi Dominus*: nam sine supplicio dicunt: *Nescio Dominum.* sicut Scriptum est Ieremiæ 26. 10. *Misereamur impio, & non discet justitiam* & paulo ante: *Cum feceris judicia in terra (supplicio afficiens improbos) justitiam discent habitatores terræ.* Simile Agesilai illius de nonnullis Asiæ populis dictum. *Si libertate fruerentur, malos, si servirent, bonos esse.* Ergo illud est verissimum Isai. 28. 19. *Tantummodo sola vexatio dabit intellectum auditui.* non enim prius improbi fidem habere solent Divinis comminationibus, quam suo tandem malo in ipsis malis sint, Divinamque vindictam experiantur. Hinc Deus erudire sapientes istos, & stultissimos peccatores, dicitur, ipso suæ virtutis, & potentiæ ultricis experimento Sapientiæ 1. 3. *Probata virtus corripit insipientes.* Erudit, arguit, declarat insipientes fuisse, & sero licet, ut sapiant, efficit. ideo postquam in ipsis tormentis positi sunt damnati, se ipsos appellant *insensatos*, dum viverent, post mortem vero scientes; & sentientes. Ergo impii, quos permittit Deus fæliciter agere, stultissime vivunt; cum tandem illis rependit Deus mercedem suæ improbitatis, *tunc sciunt.* Vide supra cap. 4. vers. 20. & 21. & infra. cap. 36. vers. 12.

Exod. 5. 2. — *Agesilai dictum.* — *Sap. 1*

Vers. 20. Videbunt oculi ejus interfectionem suam, & de furore Omnipotentis bibet.

1 *Impiorum post mortem supplicium. Videre de cognitione aliorum sensuum. Explicatus Samuel.*
2 Interfectio *quid prop. in Hebræo. Varia lectio.*
3 Saddai, *& Omnipotentis furor. Quid Indignatio Divina comparata cum torrente. Illustrati Hoseas, & Jeremias.*

1 Confirmat iterum impiorum supplicium, ne quis existimet, impium, qui fæliciter vixerit, impune dimitti post mortem, repetitis tantum pœnis ab illius posteritate, & filiis. Minime (inquit) sed *oculi ejus videbunt*, id est, ipse perferet, experietur, sentiet. quæ ad experimentum, & cognitionem aliorum sensuum pertinent, significant oculi, qui inter sensus primi, ac potissimi sunt. Diximus supra. Sed Philippus, nescio quid, intelligit in hoc supplicio *videndi*; forte ad horribiles inferni visiones respicit: *Duplex (inquit) tormentum est, videre pœnas, quas sustineas.* Simplex, & germanum, quod diximus: sicut alienum, & invitum, quod alii dicunt, de interfectione filiorum, qui ad parentis supplicium in illius oculis interficiendi sint. ut 4. Reg. 25. Scribuntur filii Sedechiæ interfecti spectante ipso suo parente: Non convenit (inquam) huic loco; illud enim *suam*, est singularis numeri, non pluralis. quasi dicat; *suam ipsius*, non illorum. Quod Gregorius verbum *videndi*, pro *cognoscendi*, & *intelligendi* accipit, non omnino displicet, & cohærere etiam cum antecedentibus potest, ut hæc sit expositio præcedentibus, Sciet (inquam) & videbit oculis suis: nam *ut* *quas* (inquit) *post casum oculos aperit.* Exemplo illius, qui pœna suæ temeritatis affectus, de se ipso dixit, Num. 24. 4. *Dixit homo, cujus obturatus est oculus: Dixit auditor sermonum Dei, qui visionem Omnipotentis intuitus est, qui cadit, & sic aperiuntur oculi ejus.* Sed quid nam apertis oculis vidit Balaam? Certe quod narratur cap. 22. 31. *Protinus aperuit Dominus oculos Balaam: & vidit Angelum stantem in via evaginato gladio.* Jam tunc ergo vident impii Divinæ justitiæ strictum gladium, non micantem tantum, sed adactum in sua viscera. *Vident* quippe oculis suis *interfectionem suam.*

Oculi de aliis quoque sensibus. — *Philipp.* — *Greg.* — *Impius post supplicium aperiens oculos.*

Interfectionem. Eodem sensu Septuaginta *Necem.* Symmach. *Ruinam.* Tygurina. *Detrimentum.* Pagnin. post Thargum, *Contritionem.* Vatabl. & Cajet. *Confractionem.* Regia: *Infortunium.* Forster. *Capturam*, seu *comprehensionem.* R. Mardok post R. David; *afflictionem, accidens malum, eventum malum.* Conveniunt omnia. Originalis vox hoc tantum loco in hac significatione usurpatur. in aliis enim pro *hasta*, aut *lancea*, aut instrumento quopiam bellico accipitur, unde Interpres videtur, *interfectionem* dixisse, quod ea fieret instrumento bellico, hasta, aut lancea. Jos. 8, 18. 1. Reg. 17, 6. Job. 39. 28. & 41. 21. Jerem. 6. 23. & 50. 52.

Varia lect.

3 *Et de furore Omnipotentis. Saddai*, vastatoris *bibet*, non tantum afficiendus, & perterrefaciendus aspectu malorum, sed abunde potandus, & inebriandus. *Bibet enim de calice iræ Dei*, id est, cruciabitur impius; *Induet maledictionem, sicut vestimentum*, id est, non solum corpore cruciabitur, sed etiam *intrabit, sicut aqua in interiora ejus, & sicut oleum in ossibus ejus.* Cum vero hic dicitur: *Bibet de furore Omnipotentis*, non intelligo tantum *calicem iræ Dei* propinatum impio, sed torrentem rapidissimum Divinæ indignationis, cum quo maximi, & multiplices ærumnarum, & tormentorum fluctus comparari solent. Psal. 119. 7. & 123. 4. 5. His igitur vorticibus convolvetur, & immergetur damnatus, & bibet ad æternitatem. Atque

Ps. 74. 9. Isai. 51. 17. 22. Jer. 25. 15. Apoc. 16. 19. Ps. 108. 8.

L sicut

Saddai abundantissimus suppliciorum in impios. Psal. 35. 9.

sicut nomen *Saddai*, id est, abundantissimus, & sufficientissimus, cum refertur ad delectationes, & gaudia, quæ Deus propinat justis, indicat omne gaudium, atque *torrentem voluptatis suę*, quo illos potat; ita cum ad malum, & ad vindictam pertinet, afferat omnia cruciatum genera, & quendam malorum torrentem, quem in impios immittit, atque profundit *Omnipotentis furor*. Propterea dicitur furor. Propterea dicitur furor *effundi* Holeæ 5. 10. *Super eos effundam quasi aquam*, (torrentem multis aquis confluentibus inundantem) *iram meam*. Septuaginta: *Effundam, sicut aquam, impetum*: nam ab impetu torrentis ducitur metaphora, non ab aqua vasis alicuius ex Hieronymo, Theodoreto, Theophylacto. Forte etiam *bibere de furore Omnipotentis*, erit bibere furorem propinatum de manu Dei indignantis: nam nimia aliqua afflictio, qua quis afficitur, & redigitur quasi ad furorem, & insaniam, appellari solet, *vinum inebrians, furor, insania*. ut Jerem. 51. 7. *Calix aureus Babylon in manu Domini*. (nam per Babylonios acriter Deus punivit gentes cæteras) *De vino, cuius biberunt gentes, & ideo commotę sunt*: infanierunt, mente motæ sunt, & adactæ ad furorem. nimirum *biberunt de furore Omnipotentis*. Diximus, non semel, *Aquam*, seu potius *Aquę* vim, aut impetum pertinere ad maximam vel gaudii voluptatem, vel doloris, & tribulationis vehementiam: tum quod *Aqua* repræsentat id, quod undequaque cingere, & convolvere potest hominem, & in quod immergitur, ita ut *bono servo* dicatur: *Intra in gaudium Domini tui*; tanquam in immensam aquæ vim, ut indique gaudio circumfluat. Afflictus vero, & dolens etiam dicit, *Intraverunt Aquę usque ad animam meam*, & iterum: *Libera me de aquis multis*. Tum quod *Aqua* symbolum sit rei penetrantis omnes internos animi sensus, sive ad dolorem, sive ad voluptatem, sicut scriptum est: *Intravit, sicut aqua, in interiora ejus*.

Hieron. Theodoret. Theophyla. Ingentis ęrumnæ amplificatio.

Matth. 25. 23.

Psal. 68. 1. Psal. 143. 7. Psalm. 108. 18.

Vers. 21. Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se, & si numerus mensium ejus dimidietur?

1 *Impius negligens suæ domus, & suæ familiæ insciens.*
2 *Contextus, & interpretatio germana.* Voluntas quid. *Impius non satis punitus in sua posteritate.*
3 *Mortis periphrasis. Quid* dimidiare vitam. *Illustratus David.*

ITa (ut quidam interpretantur) vixit impius, ut nullam haberet curam domus suæ instituendæ in pietate, & religione: neque curaret quid boni, aut mali ex suæ vitæ ratione in domesticos, & familiares suos redundare posset, Propterea que non solum sævus, & crudelis in familiam suam extitit, sed etiam erga se ipsum: nam propter improbitatem: non permittetur diutius vivere; non enim improbus attinget eum annorum numerum, ad quos probus; & pius perveniret: sicut Scriptum est; *Viri sanguinum non dimidiabant dies suos*. Sed non videtur hæc interpretatio bene cohærere cum antecedentibus, & consequentibus, & cum argumento universi capitis; ubi non tam impiorum, vita, & vitia, quam supplicium, & interitus describuntur.

Aliorū interpretatio

Ps. 54. 25.

2 *Germanior expositio.*

Quare lenior decursus orationis, ut cum dixerit, impium ipsum familiari sensu, & experimento incredibilium malorum puniendum, nunc subjungatur, non futurum satis, si tantum in suis filiis, & posteritate puniretur, ipsius vero animus post mortem remaneret impune. Quid enim ille post mortem, aut lætitiæ, voluptatis, aut vero doloris, & pœnæ accipiet ex fęlicitate; aut infęlicitate domus suæ? *Quid enim* aut doloris, aut gaudii *pertinet*, redundareve poterit? *ad Deum de domo sua*, & de domus suæ statu, & conditione *post se* defunctum jam vita, & suorum filiorum, atque mortalium omnium consuetudine? Proprie ex Hebræo? *Quæ voluntas* (voluptas, complacentia, dilectio. hæc enim omnia comprehendit vox originalis) *illi in vita sua post se*? dum vivit quidem, fęlix est filiorum fęlicitate, & incolumitate, sed mortuus non erit satis infęlix ex solo filiorum infortunio, & interitu, etiam si ex impii parentis importuna, & inexpectata morte tota domus periclitetur, & concidat. Græci cum Septuaginta hanc voluntatem, & complacentiam longe alio referunt, *Voluntas ejus in domo ejus cum eo*. id est, ut

[illegible]

Pag. in. Vatabl. Tygurin. Vatabl.

LXX.

Nicetas dixit: *Maluit suę improbæ, quam recte Dei voluntati obsequi*. & idem videtur sensus lectionis Augustinianæ; *Nulla voluntas ejus in domo sua post eum* idest, Vivens obsequutus est suæ voluntati, sed non licebit post mortem.

Nicetas. August.

Etsi numerus mensium ejus dimidietur. Nihil (inquam) curat de domo sua: *Si numerus mensium ejus dimidietur*. id est, si moriatur. Videtur enim esse mortis periphrasis, dimidiari vitam, annos, dies: quod idem est, quod rescindi, secari, dividi. Sicut res aliqua dividitur in duas quasi medietates, cum secatur, & laceratur jaculo, ac sagitta penetrante, & scindente. Et sic etiam Septuaginta dixerunt; *Numeri mensium ejus divisi sunt*. Theodotio, & Aquila cum nostro, *dimidiabuntur*. Vox enim Originalis hujusmodi fere arma bellica significat, jaculum, sagittam, quæ dividendo, & penetrando videntur dimidiare res, id est, in plures partes medias discindere. Illa autem Psal. 54. 24. exaggeratio est nimium immaturæ, & intempestivæ mortis: *Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos*. Non illos expectabit mortis iaculum, ut dimidiet, & quasi medios discindat. Sed ipso quasi initio sceleratæ vitæ auferet de medio Deus.

3 *Mortis circūloquutio.*

LXX. *Theodotio. Aquila.*

[illegible]

Vers. 22. Numquid Deum docebit quispiam scientiam; qui excelsos judicat?

1 *Recta, & ordinaria Divinæ Providentiæ regula, & formula.*
2 Excelsi *qui Græcorum lectio examinata. Philosophia humana.*
3 Excelsi, *Cælorum, Angelorum, Iudicum cognomen. Notatus Cajetanus. Illustratus Ecclesiastes.*
4 *Eligitur optima expositio: Deus sapientissimus in judicandis potentissimis hominibus;*

HÆc (inquit) est Divini judicii, atque Sapientiæ formula, ut postquam impium in vita patienter sustinuit, mortuum æterno supplicio afficiat: nec semper viventium scelera puniat, dum vivunt. *Altissimus enim est patiens redditor*.

1 *Quæ divinæ Providentiæ formula.*

Eccl. 5. 7.

Neque vero aliam judicii, aut Providentiæ rationem convenientiorem proferre quispiam poterit, quam istam, quam sapientissimus Deus servat in tractandis, & gubernandis rebus humanis, ut *sciat* (inquit Divus Thomas) *quibus prospera, & quibus adversa reddat*. Quo videtur Job, perstringere suos amicos, aliam Providentiæ rationem statuentes, quod Deus impios in hac vita debito debeat afficere supplicio, atque justos etiam sua mercede. Gregorius quidem aliam Sapientiæ, & providentiæ rationem, existimat indicari hac sententia, *Quod electos* (inquit) *ad vitam flagella revocant, & a malis actibus reprobos, nec flagella compescunt, Omnipotentis Dei judicia super nos valde occulta sunt*. Nicetas quoque, Iob agere de illo occulto Dei judicio, quo innocentes affliguntur; illud enim supra nostram scientiam est, & quidem omnia recte hac sententia comprehendi poterunt, videtur enim quasi finis, & clausula eorum omnium, quæ hactenus disputata sunt.

D. Thom.

Gregor.

Nicetas.

Qui excelsos judicat. Dei sapientissimi, atque fortissimi, qui summam rationem Providentiæ tenet, periphrasis est. Sed qui nam sint isti *excelsi*, dubitant merito interpretes. Et primo quidem Septuaginta Complutenses, & in Catena Græca, accedente etiam interpretatione Nicetæ, & lectione Ambrosiana, intelligunt, leguntque, *Sophos*, aut *sapientes*, quorum nemo potest, Deum docere rationem rerum agendarum, cum sit ipse prima, atque suprema Sapientiæ regula. Deus vero *judicat* sapientes, id est (ut Nicetas ait) *alios Divina sapientia præditos probat*. Sed lectio Vaticana habet, *Ipse homicida judicat*. quippe facilis fuit transitus, & permutatio similium vocum, quod enim *Phonis est*, id est, homicidia, in aliis est *Sophis*, id est, sapientes quasi dicat; Deum tandem excelsos istos, & potentiores viros oppressores pauperum, & effusores humani sanguinis, qui nullum subeunt in terra judicium, districte post mortem judicare, & potentissimis tormentis committere.

2 *Dei periphrasis. Excelsorū nomen.*

LXX.

Septuaginta Vaticani.

φόνοις σοφοῖς

Alii *excelsos*, per antonomasiam interpretantur Cælos, ut qui cæterarum creaturarum universitate superiores sint. & mirum sane est, quam adhæserit Cajetanus suo illi errori de animatione cęlorum, ut etiam ex hoc loco existimet colligi

3 *Cæli excelsi. Caje. error de animatione cęlorum.*

colligi posse, quod apud *antiquos credebatur Cælos esse animatos*, propterea quod hoc loco dicatur, *Deus judicare sales*. Multo satius alii exponentes. Deum dici *Judicare solos*, id est, *judicare in cælis*, vel quod in cælis sedere dicatur supremus Judex, quasi in subsellis, juxta id; *Ecce in cœlo testis meus, & conscius meus in excelsis* Job. 16. 19.

Isid. Blas. Deus judicas cælos, quid. Gregor Philipp. Excelsi Angeli. Judicum, & Magistratuu circumloquutio.

Sed quarto Gregorius, Philippus, quos sequuntur alii Latini *excelsos* intelligunt Angelos, quos justo Deus judicio, atque supplicio damnavit, ut inde colligat, justum Angelorum judicem, nihil iniquum apud homines statuere.

Quanto *excelsos*, alii interpretantur Judices, qui in sublimi sedere solent, ut sit periphrasis Dei, judicare ipsos judices, & esse *Deum Deorum*; velitque Job, probare Divinam Sapientiam, atque æquitatem ex eo, quod ipse sit Judex supremus, qui ab alio judicari, & corrigi non potest, sicut apud Ecclesiasten. 5. 7. *Si videris violenta judicia, & subverti justitiam in provincia, non mireris super hoc negotio, quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alii, & insuper universæ terræ Rex imperat servienti*. Quo loco supremus Rex, atque Judex Deus, qui est super omnes excelsos, id est, super omnes judices, *imperat* tandem *servienti*, id est, ipsis tyrannis, atque improbis, quorum improbitates, & scelera Divinæ Justitiæ, atque Providentiæ serviunt. De quo plura diximus, cum eum locum interpretaremur. Et quidem ea celsitudinis ratio ad judicium sæpe refertur in Sacro sermone, Isaiæ. 33. 10. *Nunc consurgam dicit Dominus, nunc exaltabor, nunc sublevabor* videlicet, ad hostium judicium, atque vindictam. & iterum Psal. 7. 8. *In altum regredere: Dominus judicat populos*.

4

Optima Divi Thomæ expositio. Divina Sapientia in judicandis Principibus.

Sed mihi placet tandem illa Divi Thomæ expositio, ut quæ lenissima sit, optimeque cohæreat, ut per *excelsos*, accipiantur potentissimi quique, atque opulentissimi homines, de quorum judicio, atque supplicio fere universum hoc caput est. Deus enim novit, cum *excelsos* istos *judicat*, quemadmodum cum illis agi oporteat, quandiu sustinendi sint, quandiu expectandi, quando tandem extremo judicio sistendi, atque damnandi. Ergo nemo velit sapientissimum Judicem docere viam, atque rationem, qua comprimere debeat tantam impiorum insolentiam atque improbitatem: novit ipse. Nomine autem *excelsorum* superbissimos istos, atque opulentissimos non semel Sacræ literæ significant. Vide Iob 38. 15. Psalm. 72. 8. Isaiæ 2. 12. 14. 15. & cap. 10. 33.

Excelsi, superbi, & opulentes.

Vers. 23. Iste moritur robustus, & sanus, dives, & fęlix.

Vers. 24. Viscera ejus plena sunt adipe, & medullis ossa eorum irrigantur.

Vers. 25. Alius verò moritur in amaritudine animæ, absque ullis opibus.

Vers. 26. Et tamen simul in pulvere dormient, & vermes operient eos.

1 Piorum, & *impiorum discrimen, non tam in vita quam in morte.*

2 *Vita bona, & mala communia omnibus* Providentia varia. *Explicatus Salomon.*

3 *Simplex vita, de felici Sanitate corporis pars felicitatis.*

4 Quies *de opulentia. Divites male servari. Explicati Salomō, & Zacharias.*

5 Viscera *quid proprie*. Pinguendo *de lascivia, de bona quoque corporis habitudine*. Pinguedo *cum renibus cognata. Illustratus David.*

6 Medullæ *quid præstent animali. Illustratus Salomon.*

7 *Propositio*, In. Amaritudo *de morbis.*

8 *Mortis periphrasis. Ornamenta sepulchrorum.*

1

Greg.

VAria (inquit) est, atque multiplex Divina Sapientia, atque Providentia in gubernatione humanarum rerum, quod nunc quasi exemplis ostendit. Sententias autem istas Græci, Gregorius, aliique Latini accipiunt de improborum fęlicitate, & justorum ærumnis, quorum dissimiles vitæ sortes necesse sit, dissimiles quoque post mortem judicii, & æternitatis conditiones sequi: nam supremi Iudicis æquitas postulat, ut vita fęlicissima impius, miserrima vero justus defungatur; & utrumque deinde similis mors excipiat: at tandem dissimilis sit utriusque sors. atque conditio sempiterna, Ergo probus, atque improbus non tam differunt vitæ incommodis, aut fęlicitate, quam novissimæ retributionis, & extremi judicii discrimine: *Illa est ergo* (inquit Gregorius) *solummodo vita cogitanda, in qua cum resurrectione carnis ad finem dissimilem pertingitur retributionis*. Illud enim discrimen futuri sæculi, & futuri temporis est: quod Malach. 3. 18. ait: *Convertimini* (respicite ad extremum diem) *& videbitis, quid sit* (quid inter sit) *inter justum & impium*. Pulchre sane Prudentius l. 2. adversus Symmachum rem istam scribit, quamvis in vita, & morte pares videantur justi, & improbi, at post mortem omnino dispares, atque dissimiles remansuros, in quod potissimum discrimen respici oportet. Cum enim obiecisset Symmachus; *Æquum est, quicquid omnes colunt, unum putari, eadem spectamus astra, commune cælum est: idem nos mundus involuit*, Prudentius sic respondet:

Discrimē pii & improbi in futuro sæculo.

Natura cōmunis omnibus. Prudentius.

Ego commune cunctis viventibus unum.
Aëris, astrorum, pelagi, telluris, & imbris:
Imo etiam injustus pariter, justusque sub uno.
Axe habitant. Unus capit impius, & pius auras:
Castus, & incestus: meretrix, & nupta: nec alter:
Ore sacerdotis, quam mirmillonis anhelat.
Spiritus, aereo victum, qui temperat haustu.
Ergo capax utriusque res natura creandis.
Se præbet populis, nec habet discernere dispar
Viventium meritum, quos tantum pascere jussa est:
Servit enim mundus, non judicat. Hoc sibi summus
Naturæ Dominus præscripta in tempore servat.
Sis probus, atque reus capitalis criminis iisdem
Syderibus, fucilisque polo bonitate fruuntur.
Vivere commune est, sed non commune mereri.

8

Philipp

Mihi vero non displicet contextus Philippi, & quorumdam aliorum, ut asserat Iob, Deum pro sua Sapientia non semper eundem Providentiæ tenorem servare in tractandis sive probis, sive improbis: nam ex utrorumque numero invenias quosdam, aut fælices, aut miseros, & ærumnosos. itaque huius vitæ sive bona, sive mala communia esse omnibus sive bonis, sive malis. Quod Sacri Scriptores nituntur persuadere mortalibus, ne res caducas, & momentaneas in veris bonis, aut malis constituant. quod aliquando etiam Salomon pulchra illa sententia testatus est; *Omnia in futurum servabantur incerta, eo quod universa æque eveniant justo, & impio: bono, & malo, mundo, & immundo; immolanti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: ut perjurus, ita & ille, qui verum dejerat*. Ubi mirum est, quanta sit illa humanarum rerum *incertitudo*, id est, confusio quædam, & permixtio, ut boni malis, atque bona etiam malis, aut mala etiam bonis sine discrimine permisceantur. Quare subjicit Salomon: *Hoc est pessimum* (molestissimum) *inter omnia, quæ sub sole sunt, quia eadem cunctis eveniunt*. Similiter ergo Iob asserebat contra Sophar, non semper vivere pios fęliciter, sed plerumque impios: hos quoque non semper, incerta igitur esse humana.

Eccles. 9. 2

Sentētia germana expositio. Varia lect.

Iste (impius inquam aliquis) *moritur robustus*, & *sanus* Illuminavit Interpres, quod in Hebræo, & Græco obscurius est, nam Hebræa habent; *In robore perfectionis*, aut *integritatis suæ*. Septuaginta vero; *In robore simplicitatis suæ*: nam integritatem, aut perfectionem sæpe appellant Sacræ literæ *simplicitatem*, ut aliquando fusio explicavimus, atque etiam hoc loco *simplicem* vitam dicere possunt, quæ nullis admixta sit ærumnis, simplici & nunquam interrupto fęlicitatis cursu, filo, tenere. Nam lectio, quam habet Græcorum Catena; *in robore insipientiæ*, sicut minus congruens, ita etiam minus emendata est, quam vaticana. Integritatem autem istam, & perfectionis robur videtur Interpres, retulisse ad corporis integritatem. & sanitatem, quæ non est ultima fęlicitatis pars, videlicet, mens quieta, & tranquilla in corpore *robusto*, & *sano*. Sed licet etiam paulo latius accipere ad ea omnia, quæ beatum efficiunt hominem. Contingit (inquit) mori hominem, cui sua omnia permanserunt semper integra, atque perfecta, cui de fuit nihil ex his, quæ ad corporis incolumitatem, aut ad voluptatem animi pertinerent, nondum declinante, aut marcescente felicitatis flore, sed virente, & vigente adhuc.

LXX.

Lectio Catenæ mēdosa. Pars felicitatis integritas corporis

4 *Dives, & felix.* Septuaginta; *Totus bene affectus* Interpres Catenæ Græce verti; *Letabundus & abundans.* Proprie ex Hebræo; *Totus ipse* (videlicet, corpore, & animo) *quietus ac pacificus.* solet enim comitari opulentos istos, quædam male secuta oblivio, atque tranquilitas ærumnarum omnium, atque sollicitudinum obliviscens. Quare *quies* ipsa significatur aliquando opulentiæ, & *abundantia* nomine. Sic illud Zachar. 7. 7. *Cum adhuc Jerusalem habitaretur, & esset opulenta ipsa, & urbes in circuitu ejus* (id est, cum habitaretur absque timore hostium, pacata, & quieta.) *Fiat pax in virtute tua* (idem per expositionem repetit) *& abundantia* (tranquilitas, & quies) *in turribus tuis.* Sed quietem hanc exitiosam esse impiis opulentis, atque divitibus, & non ad salutem, sed ad mortem, docet Salomon Proverb. 3. 2. *Aversio* (requies) *parvulorum interficiet eos; & prosperitas* (Tranquilitas, vox eadem, quæ hoc loco) *stultorum perdet eos.*

Comitolus. Maladrivisum fecuritas. Quies pro abūdātia. Vatabl. Vatabl. Regia, & Forstrrus. R. David,

Viscera ejus. Singularis vox, hujus tantum loci. quidam post Rab. David, & Complutenses vertunt. *Mulctralia.* Post Thargum verò R. Mardokai, & Caietanus, & Tygurina, *Ubera,* aut *mammas.* Rab. Jonah. *Lacunas* quibus congregantur aquæ. sed nihil elegantius, magisve oppositum in hunc locum, quam *viscera,* consentiente etiam lectione Septuaginta; *Intestina plena adipe.* nam vel ex hac una re *ubera, mamma, viscera intestina,* per similia sunt mulctralibus, quod omnia lacte, pinguedine, & adipe tota obducta, & plena sunt.

Tygur. Thargum. R. Mard. Caiet. R. Jonah.

Ergo describit nunc, quem dixerat robustum, & sanum, videlicet impium pinguem, atque bene curata cute, *Epicuri de grege porcum,* tardo abdomine, & pingui aqualiculo, propenso sesquipede, gurgitem helluonem, narum voluptatibus, quales suos etiam hostes depingit David Ps. 16. 10. *Inimici mei adipem suum concluserunt,* videlicet referti sunt clauso intra viscera nimio adipe. Vel, ut alii legunt; *Pinguedine sua concluserunt.* Subaudi *os & fauces.* Usque adeo enim pingues sunt, ut fauces eorum præ pinguedine præclusæ sint. Chaldæus; *Adeps eorum, operit os eorum.* Ergo cujos sensus, mens, os *pinguedine,* atque voluptatibus diffluant, quid acutum, & subtile; quid non pingue, & obtusum percipere, aut loqui possit? De his profecto scriptum est illud; *Coagulatum est, sicut lac, cor eorum.* nam pinguis venter gignere (ut ille alius ait) non potest tenuem mentem. Ideo subjungitur Ps. 72. 7. *Prodiit, quasi ex adipe, iniquitas eorum.* Qualis (inquit) ac quanta improbitas? qualis, ac quanta decet hominem pinguem. Hieronymus eo loco; * *Processerunt a pinguedine oculi eorum* videlicet, non solum nimia pinguedo foras, quasi protrusit ex suis orbibus oculos, sed etiam nimium lascivos, & rerum omnium visibilium concupiscentes efficit, ita ut ad res, quas vident, prodire, & dissilire videantur. Chaldæus: *Mutata est ob pinguedinem figura eorum.* idest, vix illos agnoscas præ pinguedine. unde quæ supra diximus c. 15. n. 27. super id; *Operuit faciem ejus crassitudo, &c.* ubi quamvis per *adipem,* & *pinguedinem,* bonorum omnium abundantiam interpretati fuerimus, sed hoc loco simplicius, ut bonam corporis habitudinem, atque universas corporis delitias intelligamus, & id quod præcessit, & id quod sequitur, postulant. Hoc enim modo descripsit etiam Cicero voluptuarios istos homines, *sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boves.* & est quidem huic viscerum pinguedini, cum renibus, atque cum illa voluptate, quæ quasi conjuncta est renibus, peculiaris cognatio; nam, ut scripsit Aristoteles: *Renes ex visceribus pinguescunt.* Rursus, *Quæ sevo pinguescunt, in renibus opimandis luxuriant.*

*Impius Epicuri de grege: Pingues, obtusi, & hebetes, sūt etiam volupuarii. Tygur. Vatabl. Pagnin. Regia. Chaldæus. Psal. 118. 70. Hieron. * Salēūse le los ojos, por lo que vee. Chaldæus. Cic. in Tusc. Arist. de histo. animal. l. 3. c. 17.*

6 *Et medullis ossa illius irrigantur.* Amplificatio bonæ corporis habitudinis, & bene quidem *adipi* subiunxit *medullas:* nam hæ fiunt ex adipe, aut sævo. Auctores sunt Plato in Timæo. Arist. 2. de par. animal. c. 6. Plin. l. 11. c. 37. Rursus, *Viscera,* & intestina affinia sunt medullis; quoniam, ut ait Arist. l. 3 de hist. animal. c. 17. *Plurima pars animalium ventre pinguescunt, & præcipue quæ parum se movent.* Quare qui otiosam, & sedentariam vitam agunt, hi & habent *viscera plena adipe,* & *medullis ossa;* crescunt enim, & augescunt otio, consumuntur vero curis, morbis, lassitudine, ut dicebat ille;

Medullæ nutriuntur adipe. Plato. Arist. Plinius.

At ego perii, cui medullam lassitudo perbibit.

Plau. Stic.

Sic etiam junguntur *viscera* cum *medullis* Prov. 3. 8. *Sanitas erit umbilico tuo* (ventri, visceribus, abdomini) *& irrigatio ossium tuorum.* Irrigantur, inquam, idest, abunde perfunduntur succo illo vitali fluente in ossium cavitates, quo ossa nutriuntur, & consistunt. nam ossa aluntur medullis, ut Aristot. & Galen. docent, quæ propter innatam arriditatem indigent molli, & fluido illo nutrimento, quo irrigata, & perfusa non arescant, sed foveantur, & confirmentur. Quare quæcumque animalia firmioribus, & solidioribus ossibus sustinentur, ea minus habent medullarum, quod plus illarum absumatur in constituenda substantia ossium, ut auctores sunt Aristot. & Plinius. Ergo medulla ex genere fluidorum cum sit, irrigat, & humectat. *Medulla* (inquit Aristot.) *humidis annumeranda est, propterea conceptaculis quibusdam, tanquam vasculis continetur.* Ubi igitur medullæ quantum satis est, non deest, ibi optima valetudo, & totius corporis robur, & firmitas. *In visceribus* (inquit Cicero) *atque medullis omne bonum condidit natura.* Plato quoque non solum *totius generationis mortalium sementem, fomitemque,* medullam esse voluit, sed vitæ ipsius quasi sedem. *Vincula* (inquit ille) *vitæ illius, quem anima juncta ducit, applicata medulla, eaque per omne deducta, vinciunt, fulciuntque corporis nostri constitutionem.* Vides igitur, ut Sacræ literæ sint omnis Sapientiæ, atque literaturæ officina refertissima.

Ossa medullis nutriri. Arist. li. 2. de part. c. 6. Gal. l. 11. de usu part. et de nat. facult. Pl. l. 11. c. 37. Arist. l. 4. de hist. animal. c. 20. Cic. in Tusc. Plat. in Tim.

Alius vero moritur, &c. Accidit etiam (inquit Job) ut impius quispiam temporali ærumna partem aliquam supplicii accipiat; reliquum paulo post luiturus per æternitatem. *In* (cum) *amaritudine animæ,* idest, amarissimus. Diximus aliquando *amara* omnia esse acerba, & inimica naturæ, atque propterea esse symbolum omnis acerbitatis. Sed si hanc amaritudinem opponat firmæ illi valetudini, de qua dixerat, significabit morbos, atque dolores, qui vitam efficiunt acerbissimam, atque mœstissimam sicut etiam egestatem opponit illi fœlicitati, & tranquillitati; quam efficit divitiarum abundantia. Sed id, quod ait, *absque ullis opibus;* in Hebræo est, *non comedit in bono,* in jucunditate, & lætitia. Septuaginta. **Cum non comederit ullum bonum.* Diximus supra *Boni* appellationem in sacro sermone pertinere ad suavitatem, & delicias ciborum.

*Amara, cuius symbolum. Varia lect. LXX. * No comiēdo ninguna buebocado ni cosa que bie le sepa.*

Et tamen simul in pulvere dormient, Mortis periphrasis, jacere super pulverem, & dormire, aut quiescere, Mors 8
(inquit) est communis omnibus, neque ex sola vitæ inæqualitate, aut ex sola æqualitate mortis colligi potest meritorum inæqualitas, & mercedis diversitas. Ergo alia alterius vitæ, sortisque futuræ conditio, & retributio asserenda, & expectanda est, & in ea potissimum constituendum proborum, & improborum discrimen.

Mortis periphrasis.

Et Vermes operient eos. Periphrasis est mortis, & status cadaveris. Pro verme redditur *tinea* Isa. 14. 11. & Septuaginta hoc loco, *putredinem.* Cum autem dicitur, *operimentum ex vermibus,* videtur profecto contemnere Regum, & Principum apparatum in ornandis, & operiendis cadaveribus: nam non solum statuebantur in pretiosis, sericisque stragulis, sed etiam pretiosa veste stragula contegebantur, ut ex simili loco Isa. 14. 11. colligi potest, ubi describitur funus Regis Babylonis; *Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Diximus de hoc plura prioribus capitibus.

LXX. Cadavera contecta pretiosis stragulis.

Vers. 27. Certe novi cogitationes vestras & sententias contra me iniquas.

1 Certe, *quid in Hebræo.*
2 Cogitatio *quid. Cogitationes impiorum similes. Expositio Salomon.*
3 *Alterius interpretationis refutatio.*
4 *Verborum futuri temporis, perseverantiam denotat.*
Princeps, *quis proprie, aliquando accipitur in malum. Explicati David, & Lucas.*
5 Tabernaculum. *Synonima.*

Ex his (inquit) faciles cognoscitur, quam opportune vobis responderim, neque vestris tantum argumentis, sed vestræ etiam menti, & tacitæ intentioni occurrerim: Nam, *certe;* in originali, *Ecce,* aut *enim* similis particula in Hebræo, *Hen,* demonstrat ad oculum rem omnino certam, & ex certis principiis deductam. 1

Novi cogitationes vestras. Idest, Scio quorsum tendant, quæ dicitis omnia; nam quæ contra impios in universum dici- 2

Cogitatio in malum. dicitis, in me dicta, & intellecta esse vultis Septuaginta,* *Scio vos Sententias*, Divus Thomas distinguit à superioribus *cogitationibus*, quod *sententia* sint exterioribus verbis prolatę. Sed idem est quod *cogitatio*, quamvis ab alia radice, & aliqoid dicunt pertinere ad cogitationem, & machinationem alicujus mali videlicet, aut sceleris patraodi, aut poeoæ, & supplicii infligendi. Quare non inutiliter Tygurina vertit; *Conatus ad me invadendum*. Sic Genes. 11.6. de iniquis cogitationibus dictum est; *Non desistent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant*. Et iterum Prov. 29.8.9. *Qui cogitat mala facere stultus vocabitur: cogitatio stulti, peccatum est*. q. d. Stultua habet cogitationes malitiosaa, quæ peccatum sunt. nos etiam ea duo coojuncta esse vulgo dicimua, *Necio malicioso*. Ait igitur Job: * *Novi cogitationes vestras* machinationes, quæ malitiose dicitis, molimini, cogitatia. Septuaginta, audaciam io repugnando interpretantur; *Scio vos audacter mihi insistere*; audacter, temere pronuntiare de mea innocentia, & cum nihil certi habere possitis, constanter me multorum scelerum damnare audetis.

Marginalia: **Bien es en entendo.* — [illegible] — *Tyr.* — ** Bien se me alcançāu vuestras malicias.*

LXX. Quod Vatablua observat, hanc esse Jobi sententiam; *Novi cogitationes, quos adversum me supprimitis, ut causam vestram affeveretis, mea destructa*. quod videlicet non agerent cum Job juxta leges disserendi: nam ea tantum dicebant, quæ illorum sententiæ, & parti servire poterant, non quæ potuissent favere Jobo; Hæc (inquam) expositio, sicut multum coacta, ita parum conveniens est cum genuina significatione *cogitationum*; potius enim significat (ut diximus) nefarios conatus, & consilia adversus aliquem, quam suppressionem, & præteritionem alicujus veritatis. Atque in quo præterea consisterent illæ *cogitationes, & sententiæ* contra Job, clarius patet sequente sententia.

3 *Vatabli expositio non probata.*

Vers. 28. Dicitis enim: Ubi est domus Principis; & ubi tabernacula impiorum?

4 Hoc intenditis apud vos taciti, ut cum Principum domos, & impiorum tabernacula eversa, & deleta à Deo dicitis, in me respiciatis, & de me ea omnia dicta intelligatis quasi ille me propter insignem impietatem, insigni etiam supplicio affecerit.

LXX. Verbum futuri temporis. Vatabl. *Quia dicitis*. Septuaginta ex Hebræo *dicetis*, perseverantiam, & obstinatam in ea senten ia nentem denotat. q. d. Hæretis, & persistitis in ea sinistra de me opinione. *Ubi est domus Principis?* Vatab. per *Principem* intelligit; *virum pium, qui sua sponte, non coactus Deo servit*. atque hanc esse sententiam; *Pios non timere, propterea non ædificare sibi domos, quibus se tueantur*. secus impii. Ergo *domum* sumit pro arce munitissima. Consentit paraphrasis Tygurina; *Ubi est domus boni, & liberalis hominis?* Sed qoidem vox Principis ex sua proprietate significat, voluntarium, spontaneum, liberalem, muoificum, hilarem datorem, quod ejusmodi debeat esse, qui vere Princeps est, & dignus nomine Principis. Sicut & David Psal 50.14. precatur confirmari *spiritu principali* munifico, & benefico; ut omnibus bene faciat, non jam deinceps cuipiam malum inferat, sicut intulit Uriæ. Sed præterea nulla antiphrase, nullaque figura loquutionia significat quemvis Principem etiam illiberalem, & avarum. Sicut & Christus Dominus superciliosos Principea, & imperiosos Tyrannos, Luc. 22.25. *Beneficos* appellat, a quibus non bonum, sed malum subditi acciperent. *Reges* (inquit) *gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, Benefici* (Principea) *vocantur*. Similiter ergo hoc loco, quamvis ex ipsa vocis notione *bonum* sonet, sed potiua accipitur *Princeps* in malum; nam *Principem* vocabant Jobum, ut qui dominatione, & opibus præcelleret inter omnea Orientales, & quasi cum maximo principatu, maxima quoque improbitas conjuncta esset, dicebant; *Ubinam est* (periit, corruit) *domus* (familia, supellex) *Principis*, Jobi inquam: qui inter impios utique reponendus est? propterea enim subjungitur.

Marginalia: *Principis ratio, & notio ex liberalitate.* — *Principes benefici.* — *Principis appellatio in malum.*

5 *Et ubi tabernacula impiorum?* vel, ut per *tabernacula* notentur peculiares mansiones omoium famiiliarium Jobi; vel ut sit generalis senteotia, qua dicerent; eos, quorum res, & domus perirent, impios utique extitisse. Quod vero Septuaginta legunt; *Ubi est velamen in tabernaculis impiorum?* Respondet certe Hebræo, quod habet; *Ubi tabernaculum habitaculorum impiorum?* & ea vocum sinonymarum geminatio, aut nullam peculiarem vim habet, propterea enim videtur Interpres illam contempsisse; aut significabit maxima, amplissima, speciosissima tabernacula.

LXX. Pag. Regia, Cast. Tygur.

Vers. 29. Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis.

Ad suorum dictorum confirmationem Job adducit testimonium *viatorum*, quorum apud suos amicos indobitatum esse deberet. Sed id plenum est dubitatione, qui sint hujusmodi *viatores*. Priua tamen, quoniam Burgensis contendit hoc loco verum sensum peti oportere ex veritate literæ Hebraicæ, illam statuamus. sic autem habet ex verbo; *Nonne interrogastis transeuntes per viam, & signa eorum non negabitis?* Sed quidem & proprie & eleganter noster Interpres illuminavit, quod erat in fonte paulò obscurius: Nam, *Nonne interrogastis?* idem est, ac si diceret asserendo, *Interrogastis*, aut interrogare potuistis, vel potestis, aut poteritis. aut quod noster cum Septuaginta dixit; *Interrogate*. Quod vero dicitur; *Transeuntes per viam*, idem omnino est, quod noster dixit; *viatores*; neque vero immutat sensum, quod dixerit; *Quemlibet de viatoribus*. Quamvis enim Burgensis dicat propterea in Hebræo non dici; *Quemlibet de viatoribus*, quoniam non omnes, simpliciores præsertim, possunt rationem reddere de omnibus, de qoibua rogari possent, præsertim in rebus Fidei, & supernaturalibus: tamen cum *viatores* in commuoi dicuntur, profecto *quemlibet de viatoribus* libere sumere, aot intelligere possumus: nam sicut non omnes *viatores*, præsertim simpliciores, interrogari deberent, ita oon *quilibet de viatoribus*, prę̨sertim ex simplicioribus, necessario respōdere teneretur.

Marginalia: 1 — *Burgensis.* — *Lectio Hebraica.*

2 In secunda autem parte sensum potius, quàm verba curavit Interpres. nam quod in Hebræo est, *Signa eorum*, videlicet, quæ præbebuot illi rogati, *non negabitis*, tanquam aliena à proposito, & ignota, neque dissimulare poteritis illorum planam, & simplicem veritatem, quod Pagninus, & Vatablus legit; *Non negabitis*; Regia; *Non dissimulabitis*. Septuaginta. *Non alienabitis*. Divus Augustinus; *Non ignorabitis*. Idem omnino est cum nostra lectione, quam etiam ex verbo originali, potuit Interprea deducere; nam *Nacar* fere habet duas significationes contrarias, videlicet agnoscere, & alienare se, vel dissimulare, quod nos dicimus; *Reconoscer, ò estrañarse*. Quare idem est: * *Non alienabitis*, aut *agnoscetis*.

Marginalia: *Pagnin. Vatabl. Regia. LXX. August.* — **Las señas y respuesta que dieren, ni las podreis negar, o estrañar, ni dexar, de reconocer.*

Ergo, quod ad sensum attinet, ex duobua tantum pendet; primo, de quanam re futura sit hujusmodi interrogatio. Prima sententia, ut ad ipsum Jobum referatur: Vatabl. *Non ne interrogastis de me viatores? & signa eorum, qua dixerunt vobis de justitia mea, non potestis negare?* Pagninus eodem modo. Sed videtur alienum. nam jam erat deducta tota disputatio ex Hypothesi ad Thesim, id est ex particulari sua re, ad communem, & universalem de supplicio, aut mercede extrema impiorum. Quare secunda expositio germanior, & verior, ut nunc tantum intendat Job confirmare suam doctrinam de futuri sæculi poenis, aut prę̨mio, & judicio piorum, & impiorum. In quo Gręci, & Latini omnes conveniuot, paucis quos diximus, exceptis. Isidorus Clariua utrumque conjunxit, neque ea in re mihi displicet, nam neque amici Job, neque Job ipse Thesim ab Hypothesi omnino separant. *Viatores* (inquit Isidorus) *interrogare debueratis, de Job, quem præsentes usque adeo contemnitis: hi sciunt, & docent impios in futuro sæculo perditioni destinari.*

Marginalia: 3 *Vatabl. Pagnin.* — *Verisimilior expositio.* — *Isidor.*

4 Alterum difficilius, quæ via hæc, aut qui *viatores*? nam Gregorius, Divus Thomas, & alii Latini, Lyra prę̨sertim, allegorice interpretantur illos, qui non constituunt

Marginalia: *Gregor. D. Th.*

L 4 finem

Nicolai. Viatores qui.

finem in bonis temporalibus, sed per *viam* hujus vitæ transeunt, ad terminum fælicitatis futuræ; quibus, quod non habeant mentem obscuratam pravis affectionibus, & actibus, fidem adhiberi, & veritatem istam de futuro judicio ab iisdem addisci oportet. Hanc expositionem oppugnat iratus, & indignabundus Burgensis, atque ipse ex sua officina aliam profert, *viatores* intelligi Israelitas, aut Hebræos, qui exeuntes ab Ægypto, & ad terram promissam contendentes, longis itinerum erroribus veram legem atque revelationes mysteriorum susceperunt signis, & prodigiis confirmatas: quos facile adire, & confulere potuissent amici Job, cum terra Hus vicina, & conterminaa fuerit Mesopotamiæ, & terræ promissæ. Sed rependit Burgensi vicem Replicator, & postquam minutiora alia obiecit, illud immerito minime addit, dubium valde esse quo tempore vixerit Job; atque illud præterea pluribus probari vixisse ante exodum, tempore videlicet Ægyptiacæ servitutis quare de Israelitis per desertum iter agentibus hęc intelligi non posse. Verum, si hoc audisset Burgensis, respondere sane posset Patriarchas illos primos, Abraham, Jacob, Isaac, atque etiam Nacor, & eorum familias, qui omnes veram fidem, atque religionem colebant, posse vocari *viatores*, Abraham præsertim, quasi transeuntes; nam nonnulli post R. Salomonem Genes. 14. contendunt nomen *Transeuntis*, impositum esse Abrahamo à Chananæis, & Phoenicibus, propterea que dictum fuisse Hebræum; nam *Ghabar* significat transire; & *Hebræus* quasi transiens, eo quod ad illos commigrasset Abraham Euphrate trajecto, ex quo dictus fuerit Transitor, vel Transeuphratæus: sicut etiam Transalpinos vocamus. Inde ergo Abrahamitæ omnes dicti fuerint Hebræi, quasi transeuntes, aut viatores, id quod videtur indicari Josue 24. 2. dicente Deo ad populum: *Trans fluvium habitaverunt patres vestri ab initio: Thare pater Abraham, & Nacor. Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Mesopotamiæ finibus, & adduxi eum in terram Chanaan, multiplicavique semen eius.* Consentit quoque vox originalis hujus loci, *Viatores*, ab eadem radice *Ghabar*. Ad Hebræorum itaque gentem, utpote, quæ vera fide, atque Dei cognitione instructa esset, potuit appellare Job pro suæ sententiæ veritate confirmanda, ut contendit Burgensis.

Burgensis sententia.

Replicator reclamans contra Burgensem.

5

R. Salomõ. Abraham Hebræus, aut transiens.

עבר

Verum illa nominis *Hebræi*, & *viatorum*, aut *transeuntium* appellatio, & etymologia non est admodum firma, cum potius Hebræorum nomen dictum sit ab *Heber* de quo fit mentio Gen. 10. & 11. ut plerique cum August. 16. de Civit. c. 13 sentiunt & licet ab Euphratis transitu Abraham accepisset Hebræi nomen, sed tamen non a transitu, & via, sed potius ab ipso Euphrate desumptum esse id nomen contendit Theodor. q. 60. in Gen. quod *Eura*, Syrorum lingua, Euphrates sit, ut Hebræus idem sit, quod Euphratæus. sed hæc longiora sunt, atque difficiliora, quam ad planum, & lenem hujus loci intellectum coacta, & invita vocari debeant.

Hebræi, ab Hebar. August.

Theodor.

6 Ergo tertius ille est, & fere communior intellectus, ut *viatores* sint, qui multas obeunt provincias, atque mores hominum, multorum, urbesque viderint; hos enim oportet multa quoque vidisse, atq; collegisse exempla de impiorum in hac vita fælicitate, atque piorum ærumnis. Addunt etiam alii, inter quos Philippus, quasi Proverbiali loquutione, *viatores* dici, imperitos, & ignaros, atque obvios quosque, quibus quamvis lippis indubitata sint, atque notissima. quæ Job dixerit; ita ut argumentum sumatur (ut Cajetanus dixit) a cantu transeuntium per viam publicam, *Tanquam à Proverbio communi, & noto omnibus*; quasi cantilenis vulgus usurparet id, quod sequitur, *Quod in diem perditionis servatur malus*. Nos certe etiam de re notissima, atque vulgatissima dicere solemus.

Vatab. Eus. Isid. Clarius, Dion. Caiet. Toletus. Philippus. Proverbialis loquutio. Gaietan.

Que quantos passan por la calle lo van diziendo.

7 Porro Græci, atque Augustinus existimant potius Job confirmare suam sententiam similitudine quadam, quam ullo argumento, aut testimonio *viatorum*. Similitudinem autem conficit hanc Catenæ auctor; *Quemadmodum iis, qui iter faciunt, signa sunt cognita, & diversoria nota, postquam iter confecerunt; sic, qui humana vita spatia ambularint, quo tandem loci vitam depositurisint, haud esse obscurum.* improbus itaque dignum sua improbitate tandem repetiet diversorium. Augustinus paulò aliter, quod impii transeuntes dant cæteris viatoribus, qui illos vident, suæ futuræ sortis non obscura signa, nam, ut Sapiens dixit; *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii; in illa enim finis cunctorum admonetur hominum; & vivens cogitat quid futurum sit*: nam per comparationem suæ vitæ cum vita, & moribus defuncti, potest vivens sibi polliceri similem, aut dissimilem sortem, & mortem, neque solum ex impiorum morte, sed etiam eorundem viventium testimonio, & conscientia rogata ipsam veritatem eliciemus: nam procul dubio præsentiunt isti judicii diem, & extrema supplicia timent: quippe

Aug.

Nicetas.

August.

Eccl. 7. 3.

Impii præsagiunt suã sortem. Ovid. in Fast.

Conscia mens ut cuique est, ita concipit intra
Pectora pro facto, spemque metumque sua.

Simile id Pauli, 2. Cor. 4. 12. *Mors in nobis aliquid operatur, vita vero in vobis*. Mortificatio (inquam) justorum intus generat alterius beatæ vitæ spem, & ex spe gaudium, atque lætitiam; ipsa vero voluptuaria vita improborum operatur, & gignit in illorum cordibus extremi supplicii metum, atque ex metu, & formidine mœstitiam animi, & cruciatus etiam incredibiles.

Justorum spes, Impiorũ metus.

Illud tandem ad hujus loci expositionem non inutiliter addendum, operæ pretium fore, si tota hæc sententia, quasi ex conditione, & positione quadam accipi posset; Utinam (inquit Job) fieret, ut *quemlibet de viatoribus*, qui confecto hujus vitæ itinere ex hac vita demigrarunt, liceret convenire, atque testem proferre. Profecto hæc eadem illum intelligere cognosceremus. Nimirum audiremus Divitis cujusdam quondam inter mortales beati, jam inter mortuos miserrimi, clamores, & gemitus, deprecantis flammarum cruciatus, & sitim implacabilem, precantis etiam serio, ut ad *vivos mitteretur aliquis ex viatoribus mortuis*, qui illis testaretur, *ne & ipsi venirent in eum locum tormentorum*: nam *si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent*. Audiremus profecto Abraham dicentem; *Recordare, quod recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala*. Videlicet *talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt*, ut Sapientia, quæ illos audit, nobis, qui illos non audimus, verissime testatur.

8 *Defunctorum testimonium verax.*

Luc. 16. 28 30.

Sap. 5. 14.

Vers. 30. Quia in diem perditionis servatur malus, & ad diem furoris adducetur.

1 *Varia lectio. Impii interdum communi plaga erepti.*
2 *Qui nunc malis eripiuntur, incidunt in futura supplicia. Explicatur Amos, & Ieremias.*
3 Furor *quid prop.* Differre *pro irasci. Illustratur David.*
4 *Peccata semina suppliciorum. Cum hæc differuntur, crescunt, & reconduntur in Dei longanimitate. Illustratur Ezechiel.*

HOc videlicet est, quod omnibus notum est peregrinis, & viatoribus *malum* (quem sæpe dixit impium) *servari*, reservari *in die perditionis*, exitii, &, quam supra dixit, *inundationis*. Aliqui autem sic accipiunt sententiam hanc, quod tempore calamitoso, & quo Deus iratus sævit in mortales, impius servatur incolumis. Pagninus autem texens paraphrasim, sic interpretatur: *In die contritionis prohibebitur malus, ne attingat eum contritio: in die irarum, ad quem ducentur alii, ipso prohibetur*. Cajetanus autem duas hujus sententiæ partes sic distinguit, *ut per diem perditionis*, sive fractionis, intelligat levior a damna; at per *diem furoris*, intelligat extremum supplicium, ita ut dicat Job, improbum prohiberi, ne parva afflictione attingatur; ideo *in die irarum* invitum subiturum ingentes pœnas. Idemque videtur olere Tygurina; *Pravus parcetur ad diem perniciei, & ad diem irarum adducuntur*. & quidem verbum originale servandi, propriè significat prohibere, custodire, vel vitare aliquod malum, & parcere alicui; nam his omnibus modis vertere solet Vulgatus, sicut 1. Reg. 25. 39. *Servum suum custodivit à malo*. Esdræ 9. 13. *Liberasti nos de iniquitate nostra*. Psalm. 18. 14. *Ab alienis parce servo tuo*. Ubi Hieronymus ex Hebræo vertit; *A superbis libera servum suum*. Liberatur ergo impius a communi clade; quod Septuaginta dixerunt; *Sublimatur malignus*. Symmac. *Conservatur* Aquila: *Subducetur*. quod auctor Catenæ existimat, perinde esse, ac si diceretur; *Clam aufertur*. Mirum est enim, quam occulta via, occultoque judicio impius communium malorum, atque plagarum immunis evadat. Secundam vero partem non ad impios, sed ad alios pertinere, argumento esse potest; quod non sicut præcedent in singulari numero, sed in plurali

1 *Impius communi plaga ereptus.*

Pagnin.

Caiet.

Tygur.

חשך

Hieron.

LXX.

Symmac. Aquila. Nicetas.

dica;

LXX dicatur: *Ad diem furoris ducentur*; & Sept. *In diem iræ eius adducentur*. Sed tantum abest, ut hoc argumentum alicujus momenti sit, ut potius ex consuetudine linguæ Hebrææ numeri mutatio indicet utramque partem ad eandem rem pertinere, & numerum pluralem sequentem distribuere; & ut ita dicam universalizare, quod in prima parte singulariter dictum fuerat, videlicet non unum, aut alterum impium, sed universaliter, omnes in universum *adducendos ad diem furoris*. Quare sapienter Vulgatus utramque partem singulariter reddit.

Numerorū permutatio familiaris Hebrais.

Ergo cum duo asserat Job, impios frequenter vivere fælices ad extremam usque senectam, & præterea fore, ut in altera vita digno supplicio afficiantur; eleganter utramque assertionis partem unica sententia complexus est Interpres, nihil immutato fonte: nam qui nunc in tempore calamitoso servatur ab ærumnis, servatur quidem ad graviora futuri sæculi supplicia; ideo enim ab illis temporalibus servatur, ut in futuras longe gravissimas incidat; & qui nunc à præsentibus subducitur, adducetur procul dubio in sempiternas. Sententia omnino similis Amos 6.3. *Separati estis* (longe semoti à præsentibus malis) *in diem malum*. & iterum Jerem. 12.3. *Sanctifica eos in die occisionis*. videlicet serva intactos, usque ad diem occisionis, cui destinati sunt. Dies autem extremi judicii, sive universalis omnium, sive particularis cujusque vocatur *dies perditionis*, exitii interitus, atque *dies* etiam *furoris*, sive, ut in Hebræo est, *Dies furorum*, idest, vehementissimi furoris, & dies indignationis, omnia pervadentis, & pertranseuntis, ac proculcantis, ea enim est proprietas nominis originalis.

Impius evadens ex malis præsentibus incidet in futura.

3 עבר Pro quo notandum est radicem *Ghabar*, unde deducitur nomen *indignationis*, vel *furoris*, in conjugatione *Hithpaghal* duo significare, primo vehementer irasci, & quasi cum excessu quodam: secundo differre, aut protrahere, unde dictum est Ps. 83.39. *Distulisti Christum*. quod propter fœcunditatem radicis Hieronymus transtulit; *Iratus es adversus Christum tuum* & Ps. 77.21. *Audivit Dominus* (videlicet populi murmur dicentis; *Numquid panem poterit dare, aut parare mensam populo suo? & distulit* (idest, excanduit, iratus est, quod statim exponitur) *& ignis accensus est in Iacob, & ira ascendit* (videlicet, ignis illius flamma invalescens, & vires sumens) *in Israel*. Analogia autem harum duarum significationum ea est, quod cum Deus differt supplicium vehementer irascitur, & tarditatem supplicii gravitate compensat. Quare *differre* sumitur pro vehementer irasci; sic illud 2. Machabæorum 6. 13. *Etenim multo tempore non sinere peccatores ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. Non enim, sicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, ut eas, cum iudicii dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat*. Non enim *irascitur Deus singulos dies*; sed est longanimis, *iustus, & patiens* Ex dilatione autem vindictę videtur uberrima seges, & peccatorum impii, & suppliciorum etiam provenire; nam singula peccata sunt quasi semina, quę servata, & temporis diuturnitate confota, & coalescentia, multum suppliciorum fructum afferunt, sicut à Sapiente dictum est Proverb. 22. 8. *Qui seminat iniquitatem, metet mala*. fit etiam ingens quidem Thesaurus suppliciorum, & tormentorum, cum non statim rependitur impiis debitum supplicium, *Thesaurizant enim sibi iram in die iræ*. Continetur etiam diuturnitate temporis à Divina ira, quasi fluvius quidam clausis ostiis, longo intervallo compressus, sed in fine majori impetu sese effundit, sicut scriptum est: *Effudit quasi ignem indignationem suam*. atque hæc est illa *arcus* similitudo, quam observat Hieronymus Thr. 3. videlicet per *arcum* designari diem judicii, quia ut in arcu, quanto longius trahitur chorda, tanto districtior exit sagitta: sic extremi judicii dies quanto differtur, tanto futurus est terribilior. Vide igitur, cum *servatur impius*, servari utique, sed in diem furorum. Sed ubi nam servatur, aut sub qua protectione? Certe in Dei longanimitate, Sic Theodoret. super id Ezech. 21. ubi dicit Deus se *eduxisse gladium suum irrevocabilem*, in die videlicet furoris, & indignationis, rogat ergo quæ sit vagina Divini *gladii*, in qua servatur, & reconditur? & respondet esse *Longanimitatem Divinam*. Ergo cum servabatur reconditus gladius, servabatur quoque absconditus impius sub Dei longanimitate. Diximus etiam Divinam misericordiam subtrahere impium à Divina justitia c. 4. v. 3. n. 13.

Coniugatio octava Hebræorū. Differre pro irasci. Hieron.

Deus differens supplicium ex ira.

4 *Psal. 12.*

Peccata semina producentia fructum suppliciorū.

Iræ divinæ thesaurus. Rom. 2. 5.

Thren. 2. 4 & c. 4. 11. Hieron.

Dies iudicii differtur, instar arcus adducti.

Theodoret.

Gladius Divinæ iræ in vagina longanimitatis.

Vers. 31. Quis arguet coram eo viam ejus? Et quæ fecit, quis reddet illi?

1 *Simpliciter interpretatio.* Arguere *quid proprie*.

2 *Impii non vident sua scelera, indigent itaque moneri. Illustrati Isaias, & Ieremias.*

3 *Impiorum cogitationes arguendæ, & traducendæ. Explicata Sapientia.*

4 *Prædicator, ut debeat arguere potentiores, ex Isa. & Ierem. Illustratus locus Paulip.*

5 Arguere, *aut* annuntiare *verbum forense. Interrogatio* quis. *Explicatus Michæas.*

6 *Minax impiorum vultus, coram quo nemo audeat loqui. Explicatus Salomon, & Ieremias.*

7 *Impiis divitibus omnes clam detrahunt. Illustratus Ecclesi.*

INterim (inquit) impune vivit impius, nemine audente illius scelera coarguere, & palam exprobrare; nemine etiam potente æquas de illius improbitate pœnas repetere. Ergo hinc manifeste colligitur, ut post mortem in judicio Divino in illius faciem scelera illius arguantur, & quæ fecit, reddat illi Divina justitia. Hæc est tota sententiæ vis: vocum autem singularum, quæ sequitur. 1 *Lucida sententiæ paraphrasis.*

Quis arguet? Proprie juxta Hebræum dixerunt Sept. *Quis annuntiabit?* Vel, *quis renuntiabit in faciem ejus*, vel, *indicabit?* & quamvis verbum originale, *Annuntiandi*, simplex sit, & lene, sed quia ex eo, quod sequitur; *Coram eo*, sive, ut est in Hebræo, *in faciem eius*, videtur vim accipere, & ad sceleratæ vitæ reprehensionem, & accusationem pertinere: ideo sapienter Interpres dixit: *Quis arguet?* Quod verbum objurgatorium est, cum quis sceleris convincitur. נגד

Sed ex hac ipsa sententia duo, aut tria cum utilitate observare debemus. Primum, Impios ita ruere cæcos, atque præcipites in peccata, ut admoneri indigeant, atque jubeantur etiam Prophetæ, & prædicatores ipsis denuntiare illorum opera, & improbitates. Sicut Isaiæ præcepit Deus ca. 58. 1. *Annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum*. Nam ipsis facientibus, & peccantibus videntur ignota esse, & quasi aliena sua ipsorum scelera. Hoc quoque primum in suo Evangelii ministro requirit Paulus: *Argue*. Hinc quoque qui resipiscunt, tunc primum se agnoscere sui animi conditionem, & statum profitentur, sicut qui dicebat: *Postquam ostendisti mihi, percussi femur meum, confusus sum, & erubui*. Sicut autem ingens Divinæ majestatis gloria est, cum peccator suum scelus agnoscit, & confitetur; ita etiam indignum judicat Deus, ut improbus improbitatem suam ignoret, egeatque externa admonitione. *Propterea* (inquit Deus, *ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris; Non peccavi*. Vides igitur opus esse, ut quis *arguat coram impio viam ejus*.

2 *Impius cæcus, & præceps in scelera.*

2. ad Tim. 4. 2.

Ier. 31. 19.

Propris sceleris cognitio, & confessio ad Dei gloriā.

Ier. 2. 35.

Secundo oportere etiam, ut *arguatur* vita impii, idest, prodatur, & ostendatur, cujusmodi sit. Illud enim etiam *arguere* est, uti dictum est à Poeta;

Degeneres, animos timor arguit.

Ergo detrahenda est ficta illa, & personata ementiti splendoris facies, qua fulgent impii; palam prodenda illorum scelera; *fodiendus paries*, & decrustandus, sicut jubetur Ezechiel. 8. 8 & 9. manifestandæ abominationes impurissimi pectoris. Quid, quod non solum occulta scelera, & perpetrata in tenebris, sed arcanas etiam impiorum cogitationes, cum expedit, traducit palam Justus? id quod indignissime ferebant, *impii* [illegible] *cogitantes apud se non* recte. Sap. 2. 1. & 14. *Factus* (inquit) *est nobis in traductionem* (proprie ex Grę-co, *in redargutionem*) *cogitationum nostrarum*. Quam ergo sępe Divini verbi vindex, & prædicator, improbos redarguit, dicens, *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?*

3 *Officiū prędicatoris verbi Dei.*

Virg. 4. Æneid.

Matt. 9. 4.

Tandem perdifficile esse invenire prædicatorem, aut ministrum Divini Verbi, qui audeat *in faciem arguere* hujusmodi impios, potentiores præsertim & opulentiores: non solum quod illi avertunt statim faciem, sicut ait Paulus: *A veritate auditum avertent, ad fabulas autem convertentur*: sed etiam quod plerique Divini Verbi ministri revereantur, & accipiunt faciem, personamque illorum. Quis, quæso, Balthasari inter pocula, & sacrilegia ausus est denuntiare mortem, & arguere scelus? Quisquis ille fuit, caput, & faciem obtexit, ne agnosceretur, manum tantum protulit, quid (inquam manum? tantum *apparuerunt digiti, quasi* ma-

4 *Prædicator accipit personam potentiorum.*

2. ad Tim. 4. 4.

Dani. 5. 5.

manus hominis. Sed Jeremias tamen, cum se missum videret, ut in faciem resisteret Regibus, & argueret Principes, conqueritur c.15.10. *Væ mihi, mater mea, ut quid me genuisti, virum rixæ, & discordiæ in universa terra?* Quasi se hominem litigiosum diceret, quod omnibus impiis litem acerrimam intendere deberet, pro asserendo Dei honore, omnes palam arguere, neminem in Dei causa erubescere. Itaque idemmet sæpius comminatur Principibus. * *In veritate* inquit) *misit me Dominus ad vos.* Isaias quoque cum vidisset populum fastidire suam prædicationem, & invitum audire, tunc se ipse confirmabat, atque dicebat; *Proeo, quod objecit populus iste, &c.* * *ideo, &c.* idest, quod populus iste nauseat ad ea, quæ Ezechiæ Regis humilitate, & mansuetudine illis prædico, ideo sæpius ingeram, & inculcabo eundem sermonem. Tandem de Azaria illo Sacerdotum gloria, qui Oziæ Regi sacrificanti, in faciem restitit, ut scribitur 2. Paralip. 26. dicitur 1. Paralip. 6.10. * *Ipse est, qui Sacerdotio functus est.* Numquid non alii Sacerdotes Sacerdotio functi sunt? Sane. sed qui *in faciem* ausus est Regem *arguere*, is Sacerdoti, & muneris sui partes verissime implevit.

*Prædicator nō accipiēs personas principū. Ier. 26. 51. * Para de Ziros las verdades. Isa. 8. 6. * Per el mismo casoque ellos se cāsan de oyrme, no me vingo yo de cansar de dezirse'lo. * Esse si fue Sacerdote e bien lleno.*

Et, ne id prætereamus, animi magnitudine, & insigni
5 virtute opus est, ut quis audeat litem intendere potentioribus, & ad judicium novissimum vocare, quippe istud verbum *arguendi*, aut *denuntiandi*, judiciale, & forense videtur, quod etiam vulgo dicitur, *denuntiar de alguno* Nam ex hac ipsa radice dicitur Jer. 36.16. *Nuntiare debemus Regi omnes sermones istos*, & c.20.10. *Persequimini, & persequamur eum.* quod Complutenses etiam legunt: *Annuntiate, & denuntiemus eum.* Videlicet falsa contra illum testificatione, & iniqua apud Regem, & judicem delatione. Recte igitur. *Quis arguet*, aut, * *quis annuntiabit ei*? Quis illi contestabitur, & dicet idem ad tribunal supremi judicis? Michæas profecto suo munere dignissimus, qui ait c.1.8. *Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini judicio, & virtute, ut annuntiem.* Illa Gregorii regula hic non prætermittenda: *Aliquando* (inquit) *in Scriptura sacra, cum interrogando, Quis, ponitur, Omnipotens designatur.* Unde scriptum est; *Quis suscitabit eum?* De quo per Paulum dicitur: *Quem Deus suscitavit à mortuis.* Sic ergo dicitur hoc loco. *Quis arguet?* &, *coram eo*, quia cum Sancti impios in faciem arguunt, non sua, sed divini spiritus virtute id faciunt. Deus etiam in futuro judicio; *Statuet contra faciem illorum.* Et licet paulò lenius, tamen non ineleganter Græci hac similitudine sententiam totam elucidant; *Quemadmodum ab his, qui sunt viarum periti, quærimus, quo hac, illaque via ducat: sic prorsus perditis, profligatisque hominibus vitæ suæ exitum exploratum esse oportebat. Verum quis arguet coram eo viam ejus? Quis flagitiose, atque feliciter viventi, aut viam in quam se dedit, aut viæ clausulam commonstrarit? Quis impio coram, palamque dicet, vitæ suæ omnis finem esse mortem? ut is hac ratione compungatur, & ad tumulum meditans, præ sollicitudine vigilet!*

*Verbum arguendi forense. Complut. * Quien se atrevera a notificarle, que parez. ca en juizio? Prædicator animi fortitudine pollens. Greg. Scripturæ regula. Gen. 49. 9. Galat. 1. 1. Ps. 49. 21. Pulchra similitudo.*

6 *Coram eo.* Nescio quem trucem impiorum vultum, faciemque minacem inducere videtur, coram qua, utpote ira, atque supercilio terribili, nemo audeat loqui, ne dum arguere: namque videntur hi superciliosi, atque superbissimi Principes universis indicere sacrum quodam silentium, ne quisquam *coram* illis loqui audeat, aut aliter de illis, quàm de Diis quibusdam, non hominibus, pronuntiare. Sicuti de illo Serapi maximo Ægyptiorum Deo scribit Augustinus, de quo postquam mortuus est; *Constitutum est, ut quisquis illum hominem fuisse dixisset, capitalem penderet pœnam. Et quoniam in omnibus templis, ubi colebatur Isis, & Serapis, erat etiam simulachrum, quod digito labiis impresso admonere videretur, ut silentium fieret, hoc significare Varro existimat, ut homines eos fuisse taceretur.* Quis igitur audeat dicere, cum ipso altari videat *Sarcophagum, & ossa Serapis illum fuisse hominem coram eo*, & coram Harpocrate, qui silentium imperat! Propterea Salomon, qui Regios mores, & Principum ingenia probe noverat, sic hominem, qui cum Principibus acturus sit, instruit, Ecclesia. 8.1.3. *Ego os Regis observo* & deinde: *Ne festines recedere à facie ejus, neque permaneas in opere malo.* Ita (inquit) te gerere debes cum Principe, ut eum præsentem omni observantia colas, & venerabundus coram illius facie consistas. Sed tamen ita, ut illius facies non persuadeat tibi ullam iniquitatem: ideo enim subdit; *Quia omne quod voluerit, faciet, & sermo illius potestate plenus est, neque quisquam dicere ei potest. Cur ita facis?* Itaque faciem potentiorum videbatur aliquando reformidare Jeremias. Sed Divina voce confirmatus est ad coarguendos in faciem. Jerem. 1.17. *Ne formides à facie eorum; nec enim timere te faciam vultum eorum.* Ezech. 2.4. *Filii duræ facie*, & *indomabili corde: ne timeas à facie eorum.* & iterum cap. 3. 8. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum: & frontem tuam duriorem frontibus eorum.* Nam quanto illi impudentiores fuerint in irridendo Prophetas, tanto debet is constantior esse, ut *non erubescat Evangelium.*

Vultus principū terrificus eripit prædicatoribus loquendi facultatem. Aug. 18. de Civit. c. 5. Cur coram Serapide Harpocrates. Qua ratione agendū cum Principe,

Sed illud tamen consequuntur impii isti, atque insolentes 7
Principes, ut cum nemo audeat illos *coram arguere*, nemo non sit, qui clanculum non detrahat: nam quod frequentissimum apud homines sit, atque propterea, quod non pauci inciderint in indignationem Principum, dictum est à Salomone; *In cogitatione tua Regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti, quia aves cæli* (filii Diaboli, corvi, adulatores, qui non solum non audent in faciem verum dicere, sed illorum officium est, in faciem mentiri) *portabunt vocem tuam.*

Eccl. 10. 20.

Vers. 32. Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit.

1 *Impio annuntianda mors. Ad sepulchra defunctorum dormire, vel vigilare.*
2 *Duæ acerum expositiones. Felicitas impii, et mensura bonorū bene cumulata. Dives vigilans, non dormit.*
3 *Mortis, & defunctorum periphrasis. Hispanicum proverbium.*
4 *Malæ hujus impiorum vigiliæ interpretationes. Justorum somnus in morte placidissimus.*
5 Tumulus, *aut* cumulus, *de sepulchris Thracū sepulturæ.*
6 Ducere *quid. Tuba funerum. Sticines qui.*
7 *In funere puerorum, & senum non eadem tibia. Inter tibicines non valde solidum discrimen.*
8 Vigilare *quid. Locus defunctorum, arca. Impiorum mors matura.*
9 Vigilare, *pro permanere. Explicatus David.*
10 *Conditura, & medicamenta cadaverum. Qui medici apud Ægyptios. Explicatur Moyses.*
11 *Mortuorum imagines apud Ægyptios. Supremus funeris honor.*

In sententia alioqui plana, magna est Interpretum varietas. Catenæ auctor cum præcedente sententia conjungit, & hanc esse existimat, quam oportet annuntiari impio, nimirum, se mortalem esse, & non multo post deportandum ad sepulchrum. Sic igitur fieri poterit, ut *in congerie*, idest, super acervos *vigilet*; idest, ut antequam moriatur, à somno, & crapula excitetur, atque in hujus rei consideratione noctes ducat insomnes, & ad tumulum meditans præ sollicitudine vigilet. Videtur profecto ad illorum institutum alludere, qui ad defunctorum monumenta preces fundebant, & vel vigilabant, vel dormiebant; somniis etiam, si quæ habuissent, tanquam Divinis, atque verissimis utebantur, quorum Herodotus l. 4. meminit.

1 Sententiæ multiplex expositio. Niseras. Quo pacto vigilandū ad sepulchra defunctorum. Nasamones ad sepulchra consistē divinus Herodot.

Cajetanus existimat describi impiorum mortem post ingentem vitæ felicitatem: nam cum in Hebræo non sit, sicut neque in Græco; *Congeries mortuorum*; sed tantum *congeries*, aut *acervus*, aut *cumulus*, ipse non refert ad congeries, seu tumulos mortuorum, sed ad cumulos frugum. *Subest enim hoc loco vox eadem, quæ supra c. 5.* vertitur, *acervus tritici*, atque aliis etiam locis. Est itaque ille *acervus*, quem demessæ, & congestæ fruges efficiunt & attollunt in arca. Alii cum David Chimhi accipiunt pro eo cumulo, quem *mensura bona*, & *superfluens* efficit, nullo radio, aut hostimento æquata; quod radendi, aut æquandi mensuram, instrumentum ligneum, nos vocamus, *el rasero*, Rabbini cum Elia Thisbite, quoniam in Sacris literis non invenitur, vocant, *Mahhas* Ergo sensus erit impium ducendum ad sepulchra, idest, ad unum aliquod è sepulchris, postquam in acervis frugum, & omnium bonorum abundantia ubere, & super effluente mensura *vigilaverit*, idest, vixerit, attente, & vigilante, & sollicite perstiterit, toto vitæ suæ tempore. Caietanus vertit, *Super acervum continuabit*. quia enim verbum *vigilandi* affert attentionem, & persistentem curam, inde etiam persistere, durare, & continuare significat. Et ad hunc sensum facilius aptari potest lectio Septuaginta, quæ per præteritum legit: *Ipse super acervos vigilavit*. Et

2 Caiet. גדיש Exod. 22. 5. Iudic. 15. 5. Iob 5. 26. R. David. Elias Thisbit. Caietan. LXX.

qui-

quidem in hac interpretatione, non est prætereundum, divitis fęlicitatem describi sub ratione, & nomine vigiliæ cujusdam: nam præterquam quod curæ, & sollicitudines conservandæ rei, augendæ, amplificandæ somnos eripiunt; cogunt præterea divitem multa secum noctu inter vigilandum colloqui vana, & inutilia; Certe sola illa quasi saturitas, aut etiam satietas, & repletio temporalium bonorum est somni, atque quietis inimica; sicut à Sapiente dictum est: *Saturitas divitis non sinit eum dormire.* Ecclesiast. 5. a. 1.

Divitum fęlicitas, vigilia nūcupata. Bonorū abundantia inimica quieti, & somno.

3 Alii existimant periphrasim mortis, *Vigilare iuxta acervos frugum*: nam sepulchra in agris erant. q.d. Sepelietur in sepulchro, quod est in agro juxta aream, in quam deportantur fruges. Addit quoque Vatabl. *Acervum frugum*, apud alios significare tumulum, apud alios pyramidem sepulchralem. Quare forte proverbiali loquutione dicebantur defuncti agrorum custodes, & arearum, frugumque vigiles: sicut solet Hispanus fontes suspendio multatos, & in cruce relictos, aut viis publicis per membra dissectos, & sublatos in palos sublimes appellare viarum custodes: & prædones ad Orgasium sagittis confixos, appellare molendinarios Orgasii; *Molineros en los molinos de Orgaz*. ita nunc *Vigiles acervorum*.

Mortis periphrasis. Vatabl.

4 Divus Thomas, Dionysius, & alii *vigilarurum* ajunt secundum animam immortalem, ut digna supplicia referat, qui mortuus corpore inter sepulchra dormierit. Titelmannus *vigiliam*, idest, vitam, in hominum memoria, & recordatione post mortem: nam aliquando vivunt impii, in linguis, & frequentibus mortalium sermonibus usurpantur illorum facinora, opes, fęlicitas, cum è contrario frequenter accidat, ut *iusti virique misericordiarum pereant, & tollantur, & nullus sit, qui recogitet corde.* Tandem alii per *sepulchra*, & per *vigiliam*; lacum illum æternæ mortis, atque sempiternos cruciatus intelligunt. Et potest quidem intelligi molestia quædam ingens vigiliarum. q. d. Cum alii defuncti, probi præsertim, quiescunt, & placide dormiunt, impius non sinetur quiescere, sed vigilabit tunc, & perpetuam illam damnationis noctem ducet insomnem: nullam doloris particulam retundet somnus, immo potius perpetua vigilia, attentio, & memoriæ, mentisque ad suam pœnam alligatio efficiet cruciatum acerbissimum. Præterea qui cæcus vixerat, jam tunc incipiet, novas rerum formas videre oppressus et apula, evigilabit tandem, sero licet. Alii aliter multa tum super *congeris*, tum super *vigilia* excogitant.

D.Th. Dion. Titelm. Isa. 57. 1. Iusti placide in morte dormientes, impii vigilantes.

5 Sed proferam, quod sentio: Perstare certe adhuc Jobum in suo illo proposito confirmando, videlicet, sæpe impios vivere fęlices, necnon supremum etiam funeris honorem conferri illis amplissime, & magnificentissime, atque feliciter cadere, quidquid ad sepulchrum, & cadaver pertineat. Sapienter ergo Latinus interpres *congeriem* illam, vel acervum retulit ad tumulos defunctorum, nam subjecta materia sic videbatur postulare, suffragantibus etiam Hebræis. R. Haii exponente; *Super acervum*, idest, *Super fornicem, quæ fit super sepulchrum, secundum morem terrę Israel.* Atque R. David; *Fornix eius instar acervi frugum.* Quare acervus, aut congeries, non tam significat sepulchrum, quod *ad illud aggregantur universi*, ut existimavit Steuchus, quam quod sepulchrum, aut pyramis sepulchri, aut fornix illa superstructa quam Hebræi dicunt, imitetur acervum frugum. Atque ob eam ipsam rationem à Latinis, *tumulus* dictus est, quod coacervata ad sepulchrum terra tumeat: nam *tumulus*, ut ex Ælio definit Festus, *Et tumulus arena, editus secundum mare, fluctibus sublevatus, unde similiter, & manufactus, & naturalis proprie dici possit*. Cumulus autem ille manufactus, est proculdubio sepulchrum. atque nunc quoque circa Troadem, & in Thracia tales tumulos cerni, *Ut montes supra se invicem fossi esse videantur, meritoque suis loci incolis, Regum sepulchra esse credantur*. Petrus Bellonius scribit. nam sicut Ægyptii pyramidibus æternitatem affectabant, sic Thraces editissimis tumulis. atque explicate quidem Herodotus scribit optimatum sepulchris adgeri desuper tumulum; illius verba in Terpsicore, dum de Thracibus dicit, hæc; *Optimatibus eorum tales sunt sepultura: prolato triduum cadavere, mactatisque omnifariis hostiis convivantur: illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aliter humo contegunt: aggestaque desuper tumulo, cum alia omnis generis certamina proponant; tum præcipue certa cum ratione Monomachiam, idest, singulare certamen.*

Verosimilior expositio. Defensio Latini interpretis. R.Haii. R.David. Cur sepulchrum dicatur congeries. Eugub. Tumulus unde dicatur. Festus. Bellon. l. 1. de sepulc. c. 10. Thracū sepulchra. Herodotus in Terpsicore. Monomachia in funere.

6 Sed, ut ad nostram sententiam redeamus, asseris quidem Job impium *deducendum*, efferendum numerosissimo comitatu ad locum sepulchrorum, & ad tumulorum agrum. Verbum autem *ducendi*, *Iabal*, est idem quod supra cap. 10. vers. 19. legitur, *De utero translatus ad tumulum*. & alii qui curiosius observant asserre apud Hebræos pompam quandam, & apparatum *deducendi*, cum cantu quodam, & musicis instrumentis; quod in pompam funeralem, qua defertur cadaver, recte conveniet. cujus rei etiam conjectura duci potest ex eo, quod ex verbo isto, *Iabal*, deducitur *Iobel*, idest buccina, cujus in Jobæleo usus erat Exod. 19. Josu. 6. Licet ex proprietate vocis, non tam sit ipsa tuba, aut buccina, quàm productio, vel eductio tubæ, sive malis dicere, productior buccinæ sonitus, & clangor. quare forte verbum hoc significat deducere aliquem cum pompa, & buccinarum clangore productiori, & longiori. quare verbum hoc conjungitur cum exultatione, & jubilo. Psal. 44. *Adducentur cum lætitia, & exultatione.* Quod autem cognationem habeat cum cantu funebri, constat ex cognatione radicis *Iabal*, quæ significat *deducere* cum radice *Abal*, quæ significat *lugere*, aut flere. quare integra significatio erit, deducetur cum pompa, & cantu funebri, & modis flebilibus. Diceremus eleganter, *Haranle las honras, y llevaranlo a enterrar con musica.* Ergo cum funeris pompa eleganter etiam tum vox, tum res ipsa conveniet, nam præter quam quod tibiæ aut tubæ ad funera adhibebantur, nobiliorum præsertim virorum; sed erat tuba hæc producta, longa, & lata, quod testantur illa de avium lamentatione in morte Psitaci carmina:

Io. Forst. Deducendi verbum affine pōpa funerali. אבל

Horrida pro mœstis lanietur pluma capillis,
Pro longa resonent carmina vestra tuba.

Tibia, aut tuba funerum quales Ovid. 2. Amo. eleg. 6.

Meminit quoque alicubi Galenus, ubi de flatibus disserit, qui in intestinis fieri solent, latiores fuisse tubas illas: *Sunt* (inquit) *alii bombosi, bombis latissimarum tibiarum non absimiles, quales habere solent ii, qui Tymbaustę, idest Siticines nominantur.* Siticines autem qui fuerint, his verbis declarat Aullus Gellius lib. 20. c. 2. *Nos in Capitonis Atei conjectaneis invenimus Siticines appellatos, qui apud Sitos canere soliti essent, hoc est vita functos, & sepultos, eosque habuisse proprium genus tubæ, qua canerent, à cæterorum tubicinum proprietate differens, quos Siticinistas vulgus dicit.* Ergo proprium hoc genus tubæ, productioris videlicet, atque longioris, propriumetiam sonum reddidisse, videlicet productiorem, atque gravem, auctores sunt Galenus paulò ante citatus, atque Aristoteles, l. 5 de gener. animal c. 7. ubi de animalium voce, & vocis mutatione, & qualitatibus scribit, ait enim tardam, & gravem vocem ab spiritu calido effici, *Qualem* (inquit) *Tibicines, & lamentantes graviorem sonum inspirans tibiis.*

Galen. l. 3. de symp. caus. Gellius. Galen. Aristot.

7 Atque eodem etiam pertinet, quod à *quibusdam observatum est, Tibicines, ac tibias, ut quæ acutum quiddam, & minus grave sonarent, juniorum, ac popularium funebribus adhibitos, at tubas, ac Tubicines majorum natu, atque nobiliorum, uti describitur divitis illius funus à Persio;

Hinc tuba, candelæ, tandem beatulus alto
Compositus lecto, crassisque lutatus amomis,
In portam rigidos calces extendit,

Et virorum fortium, qui in bello occubuerant à Virg.

Spargitur & tellus lachrymis sparguntur & arma,
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.

Sed in funere puellæ filiæ Iairi Principis Synagogæ *Tibicines*, num *Tubicines* adfuisse scribit Matthæus. Verum quidem hoc discrimen neq; perpetuum, neque valde solidum; nam & *Tibicines* quibuscunque funeribus, immo & virorum Principum adhibitos, leges duodecim Tabularum testantur: & in Julii funere scribit Suetonius; *Tibicines & scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphorum ad præsentem usum induerant, detractam sibi, atque discissam iniecerunt flammæ.* Et Cicero l. 2. de legib. *Honoratorum* (inquit) *virorum laudes, in concione memorantur, easque etiam ad cantus ad tibicinem prosequuntur, cui nomen Nænia, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.*

** Lactantius super Statium. l. 6. Theb. Servius 6. Æn. Geral. de sepulch. Manutius de legi. Ro. Rosinus l. 8. Ant. Nebr. in quinquagena 3. n. 46. Per. Satyra 3. Virg. 6. Æneid. Matth. 9. Sueto. c. 84. Cicero.*

Ergo, ut ad rem nostram redeamus, vides, quàm bene verbo illi, *deducendi*, cum jubilo, & clangore conveniant apparatus iste, & pompa funeralis, feralisq; tubarum sonitus, cum quo effertur impii divitis cadaver, *ad sepulchra*, idest ad unū

ali-

aliquod è sepulchris; vel, ad agrum, in quo sunt sepulchra: non enim significat deducendum, & coniiciendum impium in fossam aliquam, *& congeriem cadaverum*.

R. Abrahā. Pagnin. Vigilare quid.

8 *Sic in congerie mortuorum* tumulatus, *vigilabit*. est in hoc verbo nonnulla difficultas, atque varietas, quam supra quoque indicavimus. nam R. Abraham, & Pagnin. in Thesauro vertunt; *Ad pulverem festinabit*: nam *vigilare*, est mature, aut festinanter aliquid facere, aut prævenire, quod nos dicimus; *madrugar a hazer algo*. Ergo sensum hunc sic explicat Pagninus: *Festinabit aggregari ad sepulchrum; quemadmodum acervus frugum, quem aggregamus in tempore suo*. neque festinantia hæc, &, ut ita loquar, matutina vigilia est aliud, quam opportunitas quædam, & optimi temporis articulus. q. d. Suo tempore moriatur: *No morirà fuera de tiempo*. Nihil enim felicius, & pulchrius ad fruges, quàm cum opportuno tempore demetuntur, & comportantur, atque aggeruntur in aream. Sic igitur ad fœlicitatem, quandam temporalem spectat, suo tempore, non immaturum, sed maturum mori, & in agrum deferri: sicut cum portantur fruges in aream. Sicut Eliphaz supra dixit cap. 5. 26. *Ingredieris in abundantia sepulchrum sicut infertur acervus tritici in tempore suo*. Quare agrum, aut locum sepulchrorum repræsentat proculdubio sermo Sacer, tanquam aream quandam, in quam manipuli; id est, cadavera deportantur, & quasi ex defunctis omnibus unum, quasi cumulum, & acervum efficit, quæ postea ventilabit supremus judex, *cuius ventilabra in manu sua. & permundavit aream suam*. cum quo illa frequens Scripturæ loquutio congruit; *Appositus est ad patres suos*, cum quis in acervum, & congeriem defunctorum deportatur.

Locus sepulchrorū instar areę, defuncti instar manipulorum. Matt. 3. 12 Luc. 3. 17.

9 Sed commodior forte *vigilandi* acceptio, ut consistentiam quandam, perseverantiam, aut perpetuitatem importet; vel, ut ita loquar, vitam ipsam: vivit enim, qui vigiliat, sicut dormit, qui moritur, tum etiam qui vigilem agit, perseverat in officio, persistit in vigilia. Et quamvis nullum invenio locum, in quo *vigilare*, pro permanere, aut perseverare videatur omnino debere accipi, tamen illa exempla perseverantiæ, & persistentiæ sunt; Psal. 101. 8 *vigilavi* (vigil perseveravi) *& factus sum, sicut passer solitarius, &c.* & Psal. 126. 2. *Frustra vigilat* (persistit, perseverat vigilando) *qui custodit eam*. Cum igitur hic describatur supremus honor cadaveris; ait Job, impii cadaver (quod ad fœlicitatem quandam pertinet) vigilaturum, victurum, perseveraturum, permansurum ad multa sæcula. unde Pagninus in sua translatione. *In tumulo jugiter manebit*, quasi dicat; Impii corpus non solum vivens, sed etiam conditum, & sepultum felix videtur. Forte alludit ad condituram medicatam cadaveris, cujus beneficio servatur a putrefactione per multa sæcula, atque *vigilare*, durare, & vivere videtur.

Vigilia vita. Vigilia perseverantiā affert. Pagnin. Medicatū impiorum funus.

10 Neque mirum; hæc enim ratio servandi cadavera antiquissima est, & Aegyptiis familiaris, atque solemnis, à quibus ad Arabes, Æthiopes, Judæos permanavit. de conditura autem, salitura, & medicato funere Ægyptiorum multa differit Herodotus l. 2. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 5. Plutarchus in Symposio. Plin. l. 11. c. 37. Censorinus l. de die natural. Mela l. 1. c. 9 Cic. 1. Tuscul. Lucianus & Sextus Empiricus. Sed res est indubitata ex 50. c. Genes. ubi mortuo Jacob; *Præcepit Joseph servis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem, quibus iussa explentibus, transierunt quadraginta dies, iste quippe mos erat cadaverum conditorum*. Quos autem hic *medicos* vocat, non tam intelligendi sunt vulgares medici, quam alii ad id præcipue munus curandi funeris, & cadaveris destinati: nam, ut Herodotus lib. 2. scribit: *Medicina apud Aegyptios in hunc modum distributa est, ut singularium morborum sint medici, non plurium. itaque omnia referta sunt medicis*. & statim de quodam medicorum genere; qui cadavera curant, subiicit: *Sunt certi ad hoc ipsum constituti, qui, cum ad ipsos cadaver portatum est, diligentissime condiunt corpus, &c.* Idem scribit Diodorus loco nuper citato additque *curatores cadaveris vocari salitores* & quidem etiam illud nomen *medici*, tum à sanando, tum à curando ex Hebræo deducitur. Septuaginta vocant; *sepultores*, & D. August. l. 1. loquutionum sic scribit: *Quod scriptum est, dixit Joseph servis suis sepultoribus ut sepelirent patrem ejus, non invenit linguа. Latina quemadmodum appellaret. Entaphiastas; nam enim ipsi sepeliunt, id est terræ mandant corpora mortuorum, quia non est Græce, Entaphiasam; sed etapsan. Illi ergo Entaphiastę id agunt, quod exhibetur corporibus humanis, vel condiendo, vel siccando, vel involvendo, & alligando; in quo opere maxime Aegyptiorum cura præcellit. Quod ergo dicit: sepelierunt curavere, intelligere debemus, & quod dicit, quadraginta dies sepulturę, ipsius curationis accipiendi sunt*, Quamquam Herodot. Septuaginta dies conditurę assignet. Sic igitur dicetur cadaver sepultum *vigilare*, continuare, perdurare, quod sedulo curatum fuerit, & ambitiose conditum ab Entaphiastis, & curatoribus.

Cadaverū medicata conditura. Herodot. Diodorus. Plutarc. Plinius. Mela. Cicero. Lucianus. Sextus Empir. Medici, cadaverum. Herodot. Diodor. LXX. August. Ἐνταφιασταὶ ἐνταφια-[illegible]

Sed addam etiam conjecturam ex Diodoro ad paulo diversam interpretationem; Fuere quidem nonnulli Ægyptii, qui non solum conderent, & condirent suorum majorum cadavera, sed etiam illorum imagines, quasi viventes, & spirantes haberent: *Plures* (inquit) *Aegyptii progenitorum corporibus domi magno sumptu conditis, ac picentes suorum imagines viventium magnitudine, & habitu a longa progenie ductos, tanquam viventium aspectu animo oblectantur*. Meminit quoque Herodot. harum imaginum quas simul cum conditura medici illi conditores, & sepultores curabant. Posset igitur aliquis suspicari, cum dictum est, *cadaver deducendum ad sepulchrum, & vigilaturum*, intelligi non solum condiendum, sed etiam quasi in imagine quadam vivente, & spirante victurum & *vigilaturum in congerie*, & longa serie imaginum suorum majorum; nam hic supremus omnis funeris honor, ut diximus describitur.

Nova interpretationis suspicio, Diodor. Imagines defunctorum quasi viventes, & spirantes,

Vers. 33. Dulcis fuit glareis Cocyti, & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles.

1 *Sententiæ obscuritas, & difficultas. Varia lectio, variaque significatio singulorum vocum*. Torrens Glarea.
2 *Variæ expositiones. Impiorum prosperitas. Mors.*
3 *Germana expositio. Variæ* inferni *appellationes.*
4 Cocytus *qualis fluvius. Stygius Fons.*
5 *Vulgata versio elucidata. Scriptura interdum vulgari, fabulose loquendi modo utitur ad exprimendam veritatem.*
6 *Sepulchra ad ripam fluminis. Procarsiella*, Sit tibi terra levis. *Hypallage.*
7 *Impiorum pompa funeralis.* Pertrahere *quid.*
8 *Germanior expositio. Illorum comitatus, invitus potius. quam spontaneus. Illustratus Salomon.*

1 NUnc vel maximè magna hujus sententiæ difficultate deterritus Catenæ auctor, *neque hunc fluvium tranare audet sine adiutore, viaque duce*, neque *glaream, & lapides* attingere. quare illum ipsum, qui hæc philosophatus est, beatum (inquam) Jobum ducem, & expositorem rectæ viæ desiderat. multas ille expositiones indicat verbis, licet obscurissimis; plures nos quoque proponemus sed quæ tamen ad duo capita referri possunt, alterum, ut hæc pertineant ad pœnam, & supplicium impii: alterum, ut ad fœlicitatem quandam, & honorem funeris, & cadaveris. Sed præmittenda tamen est difficultas, quæ ex singulis hujus sententiæ verbis provenit: nam Vulgatus Interpres non solum posuit speciem pro genere, videlicet *Cocytum* pro eo quod in Hebræo est, *torrente*, aut *fluvio*, quemadmodum etiam Septuaginta legerunt; sed præterea vox originalis, *Nahhal*, non solum significat torrentem, sed vallem, per quam torrentes defluere solent. Quare *lapides vallis* vertunt Pagnin. & Cajetan. Adde, quod inversa videtur in nostro Interprete sententia, nam dicit impium *dulcuisse glareis*, & lapidibus; cum è converso in Hebræo dicatur; *Lapides, & glaream dulcuisse impio*; sicut etiam Septuaginta vertunt, *Dulces fuerunt ei lapides torrentes*. Illud tandem pro, *glareis*, in originali esse voce *Regebim*, quæ vox Job. 38. 38 vertitur *Glebę*, in Sept. Complut. *Silices* in Vaticanis hoc loco, *Lapides*; in illo autem loco Job 38. vertunt *pulverem*. R. Mardochai ait vocē originalem significare *profundum*, aut *particulas pulveris*, & totam sententiā sic vertit: *Dulcem quietem præstans ei glebæ planities. Hoc est*, Regeb *est locus in valle continuus torrenti, ubi manet aqua, vel gleba terre*,

Nicet. Varietas interpretationum: Varia lectio, LXX. נחל Pagn. Caiet. LXX. רגבים LXX. R. Mardoc.

R. Jonach. *terra, nonnulli volunt esse partem torrentis:* Idem R. Jonach. Alii exponunt terræ *scissuras*, aut *rupturas*, quæ præ siccitate fiunt, sive etiam, ut Vatablus ait, *rupturam torrentis suapte natura factam in torrente.* *Vatab.* R. Levi, R. Abraham, & R. Moseh, dicunt esse *scissiones planicies*, referri tamen ad sepulchrum. *Isid. Clar.* Alii dicunt esse *speluncas sepulchrales*, quæ juxta torrentes fiebant, *in sabulo vallium, ut corpus citius consumeretur.* Vides, quanta ipsis verbis obscuritas, & varietas, quanta proinde in tota sententia difficultas!

2

Niceta, & Caiet. expositiones recollig. Primo ergo Catenæ auctor, atque Cajet. putant describi adhuc ubertatem agrorum impii, sed non eadem ratione; nam Caietan. ait *Glaream, & Glebas vallis*, idest agrorum, *dulces, & delectabiles esse impio, non solum* (inquam) sata, sed partes agrorum novalium, quæ alternis annis feruntur, quæ verbacta appellantur. *Pars* (inquit) *agrorum non sata, sed quiescens in Glebis planicies, delectabilis fuit ei.* *Fertilitatis periphrasis.* At vero Nicetas: Homini neque tanta gignitur ubertas, ut etiam terra sterilis, cujusmodi ea est, quam torrentum cursus, ac saxa exaggerarunt, fit fructifera. Quod videtur alludere ad id, quod cap. 5. 23. dictum est ab Eliphaz: *Cum lapidibus regionum pactum tuum.* Sed videtur interpretatio coacta, & longe petita, neque cum re funeris, quam semel instituerat, convenire.

Niceta allegoria. Secundo auctor Catenæ Græcæ hanc expositionem præ cæteris eligit, quod *torrentis lapides*, idest *huius fluxa, & caduca visa aspera, & inæqualis conditio, sit impio voluptati.* nihil videlicet mali sensit, dum vixit. Sed ipsa expositio se prodit esse allegoricam, non litteralem.

Vatab. Tertiò Vatablus; *Glebæ torrentis, ubi sepultus est, nullum negotium illi facessunt*, hoc est, *nullum malum sensit post mortem.* *Impio quomodo non valde molesta cogitatio mortis.* Sic videlicet, ut Catenæ auctor indicat, ipsam fossam, torrentis speciem imitantem, vel ipsos lapides iniiciendos, dulces videri impio; *cum nec molestiam* (inquit) *neque admirationem ea res adferat, cogitanti, non sibi soli esse moriendum.*

Isid. Clar. Paulo aliter Isidorus Clarius, quamquam obscurius, figurate dici impium mortuum læaturum, quia (inquit) *Secutus est, quod propter mortem nos nihil certi de eo ant pro eo pronunciare queamus.* sic videtur illi dulcescere sepulchrum. Hæc exponendi ratio, si non omnino placet, certe non displicet omnino, sequemur enim ex parte.

3

Communis Latinorũ expositio. Greg. Philipp. D. Th. Ergo illa est fere communis omnium Latinorum expositio; ut res hæc *Lapidum torrentis, & Glarea Cocyti*, pertineat ad supplicium impiorum. Ita Gregor. Philipp D. Tho. & plerique posteriores. Sapienter enim dixit Philippus: *Non in Scripturis Divinis, eundem fluvium, torrentem puteum, caminum, ignem æternum, lacum, stagnum legimus, & gehennam; glaream uero nomine, ipsa officia Tartarorum, ministros quoque pœnarum infernalium.* *Inferni nomina.* Sed ne omnino allegorica sit hæc expositio, atque ut pulchrior sit translatio ducta ex *Cocyto*, sic conficietur sententia: *Sententiæ explicatio atq; paraph.* Impium, qui tam multa, tamque avide devoravit, dum viveret, mortuum jam momento temporis devorari a morte, & absorberi à Tartaro, obruique sempiternis suppliciis; non aliter, atque cibus dulcissimus celeriter devoratur ab homine avidissimo, & gulosissimo.

4

Cocytus palus inferna. Sciendum est ergo, quod *Cocytum* finxit antiquitas tetram inferorum paludem, in quem horridus Acheron, fluvius etiam inferus, arenas eructaret, animos videlicet & umbras defunctorum, uti a Poeta dictum est.

Virg. 6. Æneid.

Hinc via Tartarei, quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cæno, vastaque voragine gurges.
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

Cocyti nomen unde dicatur. Plato. Gregor. D. Th. Cum autem *Cocytus* à querelis, & lamentationibus nomen habeat, ut Plato scripsit 3. lib. de Repub atque hic etiam Greg. & D. Thomas notarunt, commode finxit antiquitas in Cocyto audiri bubonis gemitus, atque aliorum feralium avium tristissimos ululatus, qualis Coccycis, aut cuculi, à quo nomen *Cocyti* ductum videtur. Hoc etiam descripsit eleganter Seneca in Hercule.

Seneca in He. fur. act. 3. sce. 2

Palus inertis fœda Cocyti iacent,
Hic vultur illic luctifer bubo gemit;
Omnemque triste resonat infaustæ strigis:
Horrent opaca fronde nigrantes comæ.
Taxo imminente; quam tenet segnis Sopor;
Famesque mœsta tabido rictu iacent:
Pudorque serus conscios vultus tegit.
Metus, Pavorque, Funus, & frendens Dolor,
Aterque luctus sequitur, & Morbus tremens;
Et cincta ferro Bella in extremo abdita.
Iners senectus adiuvat baculo gradum.

Cocytum vero esse Stygiæ paludis rivulum Homerus statuit; *L. 11. Odyss.*

Atque Periphlegeton, Cocytusque è Styge labens.
Immensas Acherontis aquas mox fluctibus augent.

Stygius fons. Herodotus. Pausan. Plinius. Asinius. Stygium vero fontem ad Nonacrim Arcadiæ urbem scaturire tradit Herodotus in Erat. Pausanias vero in Arcadicis, & Plin. lib. 3. c. 2. illius potum exitiosum esse animalibus, atque ejus aquæ eam vim esse, ut omnia metalla solvat, & erodat; nullumque vas esse, quod aquæ vim sustinere possit. Quod enim alii comminiscuntur, in eum lacum multa cadavera coniici solita, sine auctore est.

5

Cur Interpres Cocyti nomẽ usurpaverit. Hæc cum de Stygiæ, & Cocyti aqua dicantur, cumque *Glarea*, aut vero limo torrentis dulcescere dicatur impii cadaver forte intelligere potuit Interpres cito devorari, & tanquam cibum suavissimum impium appeti ab inferis: atque ut eam rem, notiori alia, & pervulgata illustraret, pro torrente, *Cocytum*, supposuit, re ipsa, aut certe existimatione ad præsens institutum valde accommodatum; præsertim cum non solum Interpres, sed primæva etiam sacrarum literarum institutio aliquando fabulosæ, ac vulgari loquendi rationi se accommodet, ut clarioribus, & vulgatioribus verbis veritatem proponat. T. m etiam forte indicat, impios alios damnatos, qui per arenam, sive *Glaream Cocyti*, significantur advocare ad se impium divitem pari supplicio puniendum: propter eaque illius adventum in sedes tartareas dulcem, idest, jucundum, atque lætum existere cæteris damnatis. Sic igitur referri poterit hæc sententia ad supplicium impii.

6

Cohærentior & verosimilior interpretatio. Sed ut leniter hæc sententia cohæreat, & de supremo illo funeris honore accipiatur, opportune dicetur perstare adhuc Job in describenda sepulchri pompa, & temporali cadaveris felicitate, atque securitate: ita ut hæc si periphrasis loci, in quo sepeliebantur cadavera, atque secure quiescerent; nam cum vox originalis significet convallem, in qua aliquando sepulchra parabantur, vel torrentem, ad cujus ripam forte constituebantur, *Sepulchra in convallibus vel ad ripas fluminum sita:* notiori, & vulgatiori appellatione rem eandem Interpres explicat, videlicet impium benigne, & comiter excipi a lapidibus & *Glarea Cocyti*, & ab aliis etiam cadaveribus honorifice salutatum; eadem ratione, qua Isaias c. 14. 10 describit descensum ad inferos Regis Babylonis; *Infernus subter conturbatus est, in occursum adventus tui suscitavit tibi gigantes, omnes Principes terræ surrexerunt de soliis suis, Omnes Principes nationum.* Ergo (inquit) cùm impius infertur in sepulchrum, minime gravate, aut moleste excipitur a terra parente, dulcis est glebis; dulcis lapidi, qui imponitur sepulchro; dulcis solo, in quo cadaver sternitur, molliter, leviter, suaviter tractatur à terra. nam profecto videtur respexisse Interpres ad illam felicitatis partem, quam prisci precabantur suis defunctis; *Sit tibi terra levis.* *Defunctis terram levem precabantur.* quibus verbis precabantur, ut terra amica, & benevola corpus exciperet, non gravis, & irata: quem enim terra nimium gravis premeret, putabatur non posse evolare ad regiones superas, ut illis verbis Tertullianus indicat de testimonio animæ, cap. 4. cum ait illi, cujus memoriam cum morsu quis usurparet; *Terram gravem imprecaris, & cineri penes inferos tormentum.* *Tertul.* Quamquam id ridiculum existimet ethnicus homo, Plin. lib. 11. c. 63. agens de terra; *Cujus* (inquit) *numen ultimum iam nullis imprecamur irati grave, tanquam nesciamus hanc esse solam, quæ nunquam irascatur homini.* *Plin.* Precabantur tamen cæteri, ut diximus, eam securitatem ab amica terra:

Ovid. 3. amor. eleg. 8. ad Tibulli Manes.

Ossa quieta, precor, tuta requiescite in urna,
Et sit humus cineri non onerosa tuo.

Et illud etiam de morte Eutichi?

Mart. l. 6. epig. 67.

Sic precor, & tellus mitis, & unda tibi.

Hypallage. Falsa impiorũ quies fabulosis nominibus significata. Sic igitur, & terram, & glebas sepulchri, & glareas, ac lapides feralis torrentis molles, leves, non graves fore precabuntur impio in extremo illo sepulturæ officio. Quod perinde est, ac si dicatur, *Glaream*, & lapides dulces, blandos existere defuncto. Rursus hoc per hypallagem, idem est, ac si dicatur, ipsum defunctum dulcem fuisse *Glareis Cocyti*, & terræ sepulchri. Neque vero elegantia caret, quod falsam istam; & inanem impii felicitatem fabulosis quibusdam nominibus explicare voluerit Interpres.

7

Et post se omnem trahet, & ante se innumerabiles. Hic iterũ dis-

Mortis univerforum circumloquutio. Vatabl.

dissensio est, de supposito verbi, *Trahendi*: nam alii *Corysum*, aut sepulchralem torrentem, vallemve supponunt, ut sit periphrasis interitus mortalium omnium. Similiter Vatablus mortem intelligit. quasi dicat. *Si dicas illi esse pœnam quod moriatur, respondeo omnibus hoc accidere*: nam si quid in morte amarum videtur, impio dulcescere potest hac consideratione, quod mortis necessitas inevitabilis sit omnibus mortalibus. Philippus dæmonem supponit, qui post se per imitationem, aut per prævaricationem generis humani, trahit, & ante se præmittit multos ad pœnas. Auctor Catenæ, Tygur. atque Cajet. subaudiunt *impium*, licet non uno, & eodem sensu; nam Nicetas fere sicut Vatabl. ad Caietan. refert ad exemplum pravæ vitæ, & felicitatis sectandæ; impius (inquit) dum viveret, multos in sui æmulationem pertraxit, mortuus etiam multos sui imitatores relinquit, neque præterea hæc impiorum prosperitas, & vivendi, atque moriendi ratio contingit raro, sunt enim innumerabilia illius exempla.

Philippus.

Nicetas, Tygur. Caiet.

8 Sed forte cohærebit commode hæc etiam pars cum præcedentibus, si accipiatur de comitatu impii, sive in vita, sive in pompa funeris, in hanc sententiam. Viventis latus multi claudebant, habebat multos anteambulones multos asseclas: mortuum etiam multi lugent, & innumerabiles comitantur funus. Habet porro sententia hæc amplificationem magnam, nam quando Salomon Regem adolescentem, & recens innauguratum instruere vult, ne insolescat multorum comitatu, ait Eccl. 4.16. Infinitus numerus est populi omnium qui fuerunt ante eum, sed subit statim, non valde multos asseclas, aut ante ambulones habiturum vel in morte, vel in senectute; *& qui postea futuri sunt non lætabuntur in eo*. at de impio dicit Job; *ante se, & post se innumerabilium* hominum comitatum habiturum. Sed est hoc loco verbi *pertrahendi* elegans vis, & proprietas, non solum in Latino, sed etiam in Hebræo, nam verbum *Masac* significat cum vi aliquid trahere, quasi invitum. quare significabit eos, qui impio obsequuntur, non tam sponte id facere, amore videlicet, & obedientia, aut pietate, quàm timore, & vi, invitos, & repugnantes.

Coharentior, expositio.

Disciplina Principis adolescentioris.

משך *Impio familiares, & servi inviti.*

Vers. 34. Quomodo igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

1 Frustra. *Inanis consolatio ex huius vitæ bonis.*
2 *Hispanismus*. Prævaricari quid Expertus Salomon.
3 Transgredi *afferre contemptum*. *Tacita Iobi de suis amicis querimonia.*

COlligit ex sua responsione, & falsam, & inanem esse suorum disputationem; falsam quidem, quia asserebant impios in hac vita potissimum pendere pœnas suorum scelerum; inanem, quoniam ea disputatio non erat opportuna ad erigendum, & consolandum animum miserrimi hominis. Tum etiam consolationem, quam ipsi afferebant, & pollicebantur ex hujus vitæ commodis, & felicitate, *frustra* esse, proprie, *vanam*. Septuaginta, *Consolamini me inaniter*. 1

Cum responsio vestra, &c. Proprie ea Hebræo. *Responsiones vestræ remanent mendacium. Quedan por falsas.* 2
Vox originalis, quam per paraphrasim Vulgatus illuminavit, dicens: *Ostensa sit repugnare veritati*, est in Hæbræo simplex *Maghal*, quod proprie est prævaricatio, transgressio, & quia, qui loquitur, si præterea præfixos veritatis terminos, errat; ideo ab Interprete pro errare sumitur. Proverb. 16.10. *Divinatio in labiis Regis, judicio non errabit os eius*. Hebr. *non prævaricabit, aut non transgredietur os eius*. Aquil., & Theodotio, *Prævaricabitur*. ideo sensum transtulit Vulgatus, & *repugnare* * *veritati* dixit, quod prævaricatur, aut *præterit* præfixos veritatis terminos.

Pagnin. Regia. Vatabl. Caiet.

מעל

* *Aveysba blado largo, ypassando el pie da la mano.*

3 Est etiam notandum verbum hoc afferre contemptum quendam, idest transgressionem, & prævaricationem per contemptum, & contumaciam repugnando, & opponendo se illi, cui quis debet se submittere, tanquam inferior. Sic enim quidam curiosi, & docti linguæ Hebraicæ observant. Quare eum locum Proverb. transtulit Symmacus. *Non facies iniuriam*, idest, non contemnet facere iniuriam, aut errare in judicio, quare cum prævaricationis arguit suos amicos Job, tacitè conqueritur, se ab illis contemptum, à quibus potius observari debuisset, agnoscentibus simul veritatem, & illam ingenue confitentibus.

JOAN-

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORVM IN JOB,

LIBER NONVS.

Qui est de nono certamine, idest, tertia Job cum Eliphaz disputatione.

CAPUT VIGESIMVMSECUNDUM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Contendit Eliphaz, non oportere imperitum, & male de sua innocentia securum hominem, suarum ærumnarum causam curiosius scrutari velle, aut in occultam aliquam Divinæ Providentiæ rationem conicere, cum in promptu sit vita plena sceleribus, & quovis supplicio dignissima. Hortatur ergo Job ad resipiscentiam, & pœnitentiam anteactæ vitæ.

1 Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit: 2. Numquid Deo potest comparari homo, etiam
cum perfectæ fuerit scientiæ? 3. Quid prodest Deo si justus fueris? aut quid ei confers, si im-
maculata fuerit via tua? 4. Numquid timens arguet te, & veniet tecum in judicium. 5. Et non propter
malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas? 6 Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine
causa, & nudos spoliasti vestibus. 7. Aquam lasso non dedisti, & esurienti subtraxisti panem. 8. In forti-
tudine brachii tui possidebas terram, & potentissimus obtinebas eam. 9. Viduas dimisisti vacuas, & lacer-
tos pupillorum comminuisti. 10. Propterea circumdatus es laqueis, & conturbat te formido subita. 11.
Et putabas te tenebras non visurum, & impetu aquarum inundantium non oppressum iri? 12. An non co-
gitas quòd Deus excelsior cælo sit, & super stellarum verticem sublimetur? 13. Et dicis: Quid enim novit
Deus? & quasi per caliginem iudicat. 14. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, & circa cardines
cæli perambulat. 15. Numquid semitam sæculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui? 16.
Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluvius subvertit fundamentum eorum: 17. Qui dicebant Deo:
Recede à nobis: & quasi nihil posset facere Omnipotens, æstimabant eum: 18. Cùm ille implesset domos
eorum bonis: quorum sententia procul sit à me. 19. Videbunt iusti, & lætabuntur, & innocens subsan-
nabit eos. 20 Nunne succisa est erectio eorum, & reliquias eorum devorabit ignis? 21. Acquiesce igitur
ei, & habeto pacem; & per hæc habebis fructus optimos. 22. Suscipe ex ore illius legem, & pone sermo-
nes eius in corde tuo. 23. Si reversus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis, & longè facies iniquitatem
à tabernaculo tuo. 24. Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos. 25. Eritque Omnipotens
contra hostes tuos, & argentum coacervabitur tibi. 26. Tunc super Omnipotentem deliciis afflues, & ele-
vabis ad Deum faciem tuam. 27. Rogabis eum, & exaudiet te, & vota tua reddes. 28. Decernes rem, &
veniet tibi, & in viis tuis splendebit lumen. 29. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui incli-
naverit oculos, ipse salvabitur. 30. Salvabitur innocens, salvabitur autem in munditia manuum suarum.

PARAPHRASIS CAPITIS.

Vers. 1. Cum gravissima Jobi oratione superati amici non haberent, quid opportune responderent, neque tamen desisterent, Eliphaz imprimis, jam nunc tertio disputandi certamine, atque discrimine, non tam ratione, quàm novis conviciis hominem aggreditur, quamquam novam etiam ratiocinandi speciem sic nunc inire videatur.

Vers. 2. Frustra, ò Job, tuam innocentiam tanta animi contentione tueri vis in mediis ærumnis, quasi ex tuis suppliciis aliquid Deo utilitatis accresceret. Numquid enim, qui sapiunt, atque iuxta Sapientiæ præscriptum vitam suam instituunt, Deo commodant, ac non potius sibi ipsis? Nihil enim ex humanis, vel malis, vel bonis [illegible], & lucri capit suprema Bonitas. Quare si diutius sinantur impii vivere; è re sane illorum est, ut pœnitere possint. Numquid etiam homo quantumvis virtute præstans, fortissimusque Gigas sit, quantumvis sapientia præpolleat, audebit se ita cum Deo conferre, ut rerum humanarum providentiam, supernamque dispositionem corrigere temere audeat? Et quæ Deus dispensat flagella, atque supplicia propter hominum peccata, ille ad alium finem referat, atque detorqueat? Præsertim, cum mortalem minime deceat Divinæ Providentiæ arcana perscrutari; neque suarum ærumnarum causam humana via, & ratione velle comprehendere.

Quod si te, ò Job, exerceret Deus ærumnis istis in- Vers. 3.
nocentem, & immeritum, ac non potius, ut digno supplicio afficeret, certe videretur multum compendii ex

tuis ærumnis facere. Sed quid nam obsecro illi conferes,
si nunc affligaris innocens? Quid hominis justitia cum
ærumnis conjuncta illi voluptatis affert? Et sane qui-
dem esto, fueris justus, atque innocenter vixeris, quid
ad Dei commoda tua innocentia contulisti, ut ea de re
gloriari possis, & te magnifice circumspicias? Atque
omni via, & ratione coneris te probare, ostendereque
justum, & sanctum, jam inde à prima ætate, quasi nul-
lam unquam animo peccati labem contraxeris? Cum
potius pro sua benignitate velit ille nobis prospera, læ-
taque cuncta; amat enim mortales, beneque proinde
vult mereri de universis.

Numquid enim ille negligens est nostri juris, nostra-
Vers. 4. rumve rerum? Semper sane tecum aget, ò Iob, ex æ-
quo, & jure, ut nihil prorsus timere debeat sibi inju-
stitiæ, aut iniquitatis aliquid obiici posse, quod inno-
centem damnet, aut plus justo severiori pœna leviora
tua errata prosequatur? Quid enim Deus timeat judi-
cium superioris alicujus potestatis, quo sua sententia
corrigatur? Quidve sibi ab improbis timere possit. Non
enim permitteret, ut diuturna felicitate insolescerent;
atque adeo statim illos de medio tolleret. Sicut enim ex
justo, & sancto homine afflicto, & vexato nihil sibi lu-
cri reportat, ita sane neque ex flagellato impio studet
aliquid sibi impendentis mali avertere. Ergo cum ne-
que suspicione stimulatus hominem exerceat, neque il-
le Tyrannorum mores imitetur, qui in excellentissi-
mos, & optimos quosque profusissime sæviunt, omni-
no nostrorum scelerum causa, & ratio in nostris ipsis sce-
leribus inest. Nam si te, ò Job, Deus innocentem com-
perisset, minime tam graviter vexaret, sed ita te pro-
cul dubio exerceret, ut vereretur, timeretque instar
parentis indulgentissimi, na paternæ disciplinæ modum
in castigando excederet. At qui severissime ille, non
tamquam cum filio charissimo, sed tanquam cum hoste
agere videtur: & per publica ista supplicia occultorum
scelerum te arguit, publiceque spectandum traducit,
suoque judicio incorruptissimo te vitæ corruptissimæ ap-
pellat, accusat, damnat.

Vers. 5. Ergo videris, ò Iob, ne forte multa te peccantem la-
tuerint, quibus hujusmodi Incredibilis calamitatis mer-
ces sit persoluta: nam quæ tu impudenter adversus Nu-
men, inique adversus proximum admisisti scelera, &
magnitudine, & numero infinita, digno jam supplicio
statuit vindicare Deus, & tantam, tamque perpetuam
peccandi licentiam certis finibus comprimere, certissi-
misque sceleratæ vitæ suppliciis coercere. Concesseram
nuper sane aliquam tibi sanctitatis, & pietatis, simula-
tæ licet, speciem, nunc illam jure tibi adimam, cum
illis te impietatis, rapinæ, atque omnis generis inhu-
manitatis sceleribus obstrinxeris, quorum fructibus,
non nisi sceleratissimi Tyranni ditescere solent.

Quid enim tam sordidum, tamque inhumanum,
Vers. 6. quam per vim, & iniquitatem rapuisse pignora ipsorum
tuorum fratrum, & propinquorum: atque eorum et-
iam, qui eadem tecum sunt, non solum sanguinis, sed
etiam religionis communione devincti, pauperum po-
tissimum, qui nihil interdum tibi debebant? Sed esto
debuerint; quid tam inhumanum, quam illos ipsos de-
bitores tibi ipse vendicasse tanquam mancipia, & ser-
vos, atque iniquissimis vinculis constrinxisse? Quid
tam crudele, quàm ablato pignora, & necessaria veste
nudum, & conglaciantem pauperem dimisisse: & quæ
illorum vitæ, & corpori necessaria erant, in tuum te
usum petulanter convertisse? Atqui non solum eo no-
mine raptor, & deprædator censeri debes, quod paupe-
ri vestem abstuleris, sed eo etiam, quod nudo ami-
ctum necessarium non præbueris.

Reus profecto quispiam est; non solum quia injuriam
facit, sed etiam quia benigne non facit. Quare crimi-
Vers. 7. ni etiam obstrictus es, quod sitientibus pocula non mi-
nistraveris, perinde ac si potu necessario hominem siti
enectum, atque arentem, multoq; labore deficientem
interdixeris, ex frigida, nulla arte aut medicamento
præparata; præsertim cum harum rerum vilissimarum,
atque communissimarum, qualis est frigida, plena essent
promptuaria tua; & ex tanta divitiarum affluentia, ne
guttam quidam ad egenos redundare passus fueris. Ideo
sane victu esurienti, atque cibatum omnem denegasti,
fraudasti, rapuisti, non solum misericordiæ obliviosus,
& fastidiosus contemptor, verumetiam immisericordiæ
improbus affectator, & ingentium opum iniquissimus
possessor. Cum enim illæ sponte quasi sua fluere videan-
tur ad sublevandam pauperum inopiam, tu tamen
detinebas in injustitia, ac ne quidem panis frusto,
micisve candentibus ex tua mensa famelicos digna-
baris.

Qui vero pauperes nullo vitæ necessario subsidio sub-
levabas, potentioribus tamen tuas ipsas facultates spon- Vers. 8.
te offerrebas. & opulentiorum quorumcumque perso-
nam accipiebas, degeneri vir animo, atque imperio in-
dignus; utpote apud quem tantum valerent, qui bra-
chiis, viribusque valebant, ac nihil omnino valerent
causa, & impotentia infirmiorum. Itaque ex potentia
tantum, & fortitudine cuncta administrabas, non ex
æquo, & jure; atque cum viribus omnia metireris, ni-
hil mirum quod per iniquitatem, atque rapinam incre-
dibiliter locupletatus fueris, ac fere universam provin-
ciam per Tyrannidem occupaveris; seque imbecillio-
res tibi dederint, atque subjecerint, divitias potius,
superbiamque tuam timentes, & admirantes, quam
virtutem ullam, aut æquitatem Principe dignum. Sic
sane non in tuam solum, sed etiam in tuorum familia-
rium finum, & utilitatem bona pauperum convertebas,
à quibus ipse turpem quoque quæstum, atque sordidissi-
mam largitionem munerum aucupabaris.

Quis vero non gravissime tribuat crimini, non solum
quod partem bonorum non communicaveris cum vi- Vers. 9.
duis, sed quod illas etiam suis bonis, fortunisque ex-
turbaveris, atque in gentem sævieris, cujus vel solum
nomen miserabile est: res autem ipsa viduitatis ærum-
nosissima. Tu vero instar medici pessimi infirmioribus,
atque imbecillioribus immodicas evacuationes præcipie-
bas, sanguinemque ipsum vitæ necessarium exhaurie-
bas: ac nisi tuum patrocinium ingenti pretio impoten-
tiores coemerent, neminem tuebaris; venditabas igi-
tur sordidissime Principis gratiam, officiumque. Pu-
pillos autem, omni parentum, ac propinquorum præ-
sidio destitutos, non solum fregisti, constravistique,
verumetiam contrivisti, & conculcasti, atque viribus
omnibus spoliatos, tua avaritiæ, famique inexplebili
bolum suavissimum proposuisti.

Propter tot igitur, ac tam immania scelera constri-
ctus teneris divini supplicii vinculis, atque compedi- Vers. 10.
bus: & incredibilium malorum exercitu obsideris, &
oppugnaris usque ad stuporem, & animi consternatio-
nem, qua te nihil tale opinantem repente oppressit. Sic
igitur circumveniris, ut nullum tibi pateat ad salutem
perfugium: cogeris enim cum ineluctabilibus malis, at-
que inextricabilibus laqueis conflictari. Præterquam
enim quod subita illa florentis status conversione, qua-
si per insidias perturbatus, veluti stupidus redditus es,
& animi quodam tumultu perterritus, atque conster-
natus; at illud pejus, quod ab omni patientiæ, sani-
que consilii præsidio inter tot adversa destitueris.

Is ergo cum fueris, ò Iob, profligatissimus tamen ti- Vers. 11.
bi per summam stultitiam persuaseras fore, ut semper
frueris conspectu jucundissimo splendentis fortunæ, at-
que ut nulla domi tuæ terræ noctis, & tenebrarum tri-
stissimarum vicissitudo, efficeretur. Occidit itaque in
medio splendore Sol ille tuus; ac lumen ipsum tibi in te-
nebras conversum est; & neque videnti, neque opi-
nanti repentinæ malorum tenebræ offusæ sunt, quæ
omnem tibi futuri luminis spem adimunt, & omnem iu-
cunditatis conspectum, voluptatemq; prorsus eripiunt.
Ita ne tibi nunquam in animum induxeras fore, ut ex-
undantium malorum fluctus, & perstrepentium mul-
toque cum impetu præcipitantium aquarum incursus
consopitum, & omni cura vacuum intercluderent, at-
que obruerent.

Nisi forte Deum ignoras scelerum vindicem ex su-
prema Cœlorum sede, tanquam è sublimi specula om- Vers. 12.
nes mortalium actiones despectare, atque adeo latere
illum nihil posse. Sic enim profecto vixisse videris, ut
numquam te divinæ providentiæ, vel firma cogitatio,
vel levis aliqua suspicio perculerit. An forte, sic de
Deo censes, ita illum residere in Cælo sublimem, aut ita
se à nobis attollere longissima à nostris rebus dissitum, ut
neque in nobis sit, neque actionibus nostris, suum ille
conspectum, suamque providentiam intermisceat, at-

que ut ipsa locorum distantia humanarum rerum scientiam, rationem illi adimeant? Anne existimas Deum præsidere tantum supremo Cęlo, & celsissimis stellis, astrisque magnitudine prima conspicuis, non etiam minutissimis quibusque & rationem Providentiamq; tantum ducere excellentium Principum, supremorumque Dæmonum, non etiam vilissimorum hominum, rerumque infirmarum, ut istis omnino prætermissis, atque neglectis, illorum tantum superbiam comprimat, atque altitudinem præcipitet? Minime inquam, ò Job. Terrena etiam ille curat, teque luteum, & in terra degentem digno affecit supplicio, atque in miseram istam conditionem coniecit. Supremæ ille stellarum faciei, nobis invisæ, & inespectabili sane supereminet; sed adest etiam infimis præsentissimus.

Tu vero non solum verbis ipsis, sed tacita mentis cogitatione simile quid tecum fuisse locutus, & elancu-
VERS. 13. lum quidem peccasse videris, cum sic apud te diceres: Nihil eorum, quæ apud nos geruntur, Deus videt, nihil percipit, nihil sentit. Potens ille quidem, & fortis est, cæterum quæ neque videt, neque agnoscit curare, iudicareve non potest. Quamvis enim robore, ac viribus potens sit, cognitione tamen, atque scientia rerum multissimarum infirmus, atque imbecillus censendus est. Ita vero de rebus ille statuit, ac si illas obscure tantum, & quasi per nebulam videret, densa nimirum circumfusus nube, quid videre aut dispicere poterit? Si quando enim ad nos descendit, non tam contuetur, & dispicit res mortalium, quam magnifica specie, atque terrifico nubium tabernaculo inclusus homines territat.

VERS. 14. Nubibus nos inter, atque Cęlum positis, sicut nos latet Deus, ita Deum res latere nostras stultissimis hominibus persuasum est: Cęlestia illi tantum patere, illa tantum curari, atque videri; Humana ab illo, aut contemni, aut ignorari. Sed quam impie, quam stulte horum te opinione adiunges, ò amicę: nam ex sua ipsius cæcitate, & ignoratione cæcutiens homo Deum cæcutire statuit. Neque aliter de natura Divina existimat, quam de homine quopiam, cui obiecta nubes, aut impedimentum aliquod contuendi, atque pure & syncęre de rebus iudicandi facultatem adimit. Sed longe, ò amice, his rebus omnibus Divina superior est natura. Est natura sua rerum omnium verissimus, idemque oculatissimus testis; est vocum omnium auditor, atque perceptor; est in nobis ipsis, quo movemur, quo vivimus; nihil ille suorum operum per oblivionem contemnit. nulla minutissimarum rerum multitudine opprimi, fatigarive potest; neque, ut impiissimi homines existimant ita se ille Cælo continet, ut cęlestia tantum loca invisat, quorum se Dominum atque supremum Imperatorem profiteatur, amandata procul omni terrigenarum cura. Esto quidem illius sit Cælum, sed neque non illius est terra, & universi qui habitant in ea. Esto ille stellarum cęlestiumque luminum ductor, & quasi pastor sit; pascit etiam, & ducit cæterarum agmen creaturarum. Incumbit intenditque in cælestium orbium conversionem, in cursum, & recursum Syderum supra cælestes axes, & polos mirabili sapientia atque potestate: sed nulla illi tanti negotii occupatio est, ut non possit liberum omnino spatium, tempusque ponere nostris in rebus inspiciendis atque curandis.

Numquid pariter, ò Job, cum illa falsa de Deo, deque vera religione, & providentia, opinione ad illo-
VERS. 15. rum sectam abusti, qui prisco illo diluvii sæculo; & superbissimorum gigantium ætate Divinam Providentiam de medio sustulerunt; & jam inde ab iniquo Cain errorem istum per manus impiorum traditum acceperunt? Placuit ne forsam pravum vivendi corruptissimorum hominum institutum multis observatum sæculis, & tum antiquo, tum recente impiorum usu tritum & confirmatum? ac non potius illum virtutis, & pietatis tramitem velis insistere sanctissimorum hominum, qui & supremi Numinis providentiam agnoverunt, & sanctissimorum studiis operum coluerunt? Ita ne ad illos te adiungis, quorum vitam sceleribus, & improbitate turpissimam; jam inde à primis sæculis acerbissimis suppliciis, morteque certissima supremus iudex afficere solitus est? Hujus profecto rei exemplo tibi esse poterunt Tyranni plurimi, pauperumque oppressores sævissimi, atque impudentissimi religionis contemptores, digno supplicio miseraque morte multari.

Qui omnes Divina vindicta succisi sunt, multisque cruciatibus confecti; & quamvis potuissent diutius per- VERS. 16.
sistere, sed tamen in medio juventutis robore, & florentissimo ipso ætatis tempore intercepti lethali quadam, atque fatali ariditate constricti sunt in rugas, & velut natura jam seges, mortis falce demessi, quia accepta tempora non ad fructum pęnitentiæ, sed ad iniquitatis usum converterunt; atque merito suo, quod à Divina misericordia accipere ante potuissent, amiserunt. Sic immaturi moribus, vitaque adhuc acerbi, decerpuntur tamen ex arbore vitæ. Continuo quoque defluentis mortis impetus illorum vitæ fundamenta alluit lambit, erodit, atque Divinæ indignationis torrens exundans, fælicitatis illorum stabilitatem, & constantiam nullo negotio labefactatam subvertit, & universam vitæ molem vanissimam, eaque omnia, quibus spes vota, cogitationes vanissimæ nitebantur, comminuit, disturbat, dissipat. Quid enim firmum, quidve incolume esse unquam poterit, ubi nulla veræ, constantisque doctrinæ, nulla certa de Providentia, & religione fidei fundamenta constituta sunt? Sed apage tantam impietatem, & stultitiam, quæ profecto vicinam Ægyptum multis tum erroribus, tum sceleribus contaminatam redolere mihi videntur. Ii enim cum variis viis, atque rationibus conati fuerint, se suaque omnia Divinæ Providentiæ subtrahere, tamen ab ipsa Divina Providentia acerbissime correpti sunt, sublatis illorum primogenitis ante tempus suum, tandemque fortissimorum curruum fundamentis rotis inquam subversis, & disiectis axibus in medio rubri fluminis, ad mortalium exemplum sempiternum.

Atque eo stultitiæ, vesaniæque redacti sunt, ut om- VERS. 17
nem Numinis cultum, timoremque exuentes, impudentissime non solum cordis tacita cogitatione, sed aperta, claraque oratione verum Deum, rerumque mortalium Providentiam abnegarent, dicerentque: Absit à nobis istius Dei cultus, atque religio; facessat Dei, Divinorumque respectus, plena nimirum vox contemptus, atque fastidii, animique erga Divinam benignitatem ingrati; quæ ultro, atque benigne ad illorum mentes, domosque cum accederet, sese illorum oculis, & cogitationibus amicissime offerebat, & insinuabat. Nihil videlicet sublime de Divinitate cogitant; nihil de illius Providentia sibi persuadent; neque timent, neque diligunt, illum, quem minime credunt bona bonis, improbis rependere mala. Neque vero agnoscunt apud Deum optimum, esse bonorum omnium uberrimum fontem, promptuariumque plenissimum voluptatum; inutile propterea esse omne pietatis studium sive ad animi, sive ad corporis opportunitates consequendas.

Sed esto quidem temporalium illi bonorum parando- VERS. 18.
rum cura, & studio incitentur, oportet sane supremum Deum, bonorum, malorumque dispensatorem venerari; & colere, ut à quo bona accipiant, à quo eadem auferri possint, nisi gratos se Divinæ munificentiæ præstiterint. Ille vero proculdubio est, qui non solum domos, & promptuaria implet bonorum omnium, omniumq; vitæ commoditatum ubertate, & copia: verum corda etiam, & animos ingenti lætitia, & jucunditate perfundit. Quod solum Divinæ beneficentiæ testimonium persuadere illius potuisset veram de Divina Providentia, atque religione existimationem. Sed facessat inanis, & mendax stupidissimorum hominum opinio, stultumque consilium de fugienda ea, quæ expugnari numquam potest, sempiterna Providentia. Utinam à te quoque ò amice Job, abfuisset longius error pestilens, neque tantum verbo, & specie tenus, non re ipsa impiorum sententiam, vitæque institutum improbasses.

Nunc quidem omnia parumper in vita confusa; & VERS. 19.
permixta, nullo certo ordine distincta: sed probabit exitus, quam recta, sapientiaque extiterint iustorum consilia; qui recte de Deo, deque, Divinis sentiunt: quam vero stulta, atque aberrantia impiorum, qui secus de Divina bonitate statuunt, ipsisque moribus confirmarunt. Videbunt itaque pietatis cultores cum summa animi voluptate, id, quod summis votis expetunt, publicum videlicet, omnibusque conspicuum improbitatis supplicium: Eoque conspectu ovantes gaudebunt, &

exultabunt plane perspicientes Divinæ Providentię documenta clarissima, tum in Tyrannorum supplicio; tum in pauperum, & miserorum, omnium salute, & incolumitate; ex Divinæ præsertim justitiæ magnificentissimo triumpho de suorum hostium impudentia, & temeritate reportato. Ergo cum ex Dei honore victoriaque sumant iusti lætandi materiam certe in eodem etiam rationem inveniunt omnem ridendi; atque subsanandi improbitatem miserando exitu conclusam. Quare cum lætissimus felicissimusque exitus Sanctos susceperit atque cum miseranda improborum morte contenderint, non poterunt non aliter de rebus ipsis judicare, deque utriusque sortis discrimine, quam de re sannis, & irrisione dignissima, quod ad impios attinet; quod vero ad iustos omni laude, atque gloria celebranda:

VERS. 20. Quanta enim ex Patriarchæ Noe erectione, & incolumitate, Quanta ex Sodomitico supplicio, & profligatissimi populi incendio integerrimæ Providentiæ, atque justissimæ sævesitatis gloria in supremum judicem redundavit! Quanta ex aliorum impiorum propaginibus universisque radicibus excisis, penitusque extirpatis! Quanta ex procerissimæ arboris sublimitate detruncata; dejecta, prostrata! Quanta ex insolente superbissimorum hominum superbia, & extollentia humiliata, & præcipitata! Deflagrat etiam nunc Sodomiticæ illius felicitatis, atque cadaverum ambustorum flammæ signum certissimum, quæ neque radicem, neque germen impiorum derelinquet: sæviet nimirum in illorum reliquias, neque posteritatem universam, atque in extremam potissimum vitæ partem statumque novissimum, cum quo prior felicitas commutabitur; ac sortem illam bonorum omnium affluentem, præcellentemque supra omnes mortales, Divinæ vindictæ, atque supplicii voracissimus ignis absumet, penitusque conficiet.

VERS. 21. Sed quod te merito recraare, atque erigere debeat, salutare præbeo consilium, ne cum Deo fortissimo testatur gratias inimicitias, sed quam primum amicitiæ, & consuetudinis fędus inire studeas. Quem enim tuis sceleribus infensum tibi reddidisti, poteris nunc salutari pœnitentia efficere utilem, ac salutarem; familiarem itaque te illi, atque illius legi servandæ exhibeto; si quam enim primum senseris viæ divinorum præceptorum difficultatem, ipsa paulatim assuetudine emollies, atque pervinces: teque ipsum in pietate roborabis; atque confirmabis. Supremo igitur Numini res tuas pro bona voluntata sua moderanti, te accommoda, atque parem cum illo voluntatum, & consiliorum societatem inito, fidum, ac utilem te illi ministrum præbe, si non illius gratia, & utilitate, at tuo lucro, sic enim profecto fiet, ut pace cum illo stabilita, & fixa fructibus bonorum omnium suavissimis perfruaris. Tumore igitur isto animi tui compresso, sedatisque importunis querimoniis, supplicibus verbis ab illo pacem, & veniam pete.

VERS. 22. Docebit ille te exomologesim tuorumque peccatorum confessionem; legemque suam, ita tibi dilucide proponet, ut vitam deinceps tam ad omnem pietatem instituere, atque informare possis. Neque non diligenter explorabis universam mandatorum Dei legem, quam sollicite, atque diligenter servare expedit, ne deinceps similibus ærumnis, atque suppliciis aditum iterum patefacias. Suscepta vero Divinæ legis pluvia animum profecto tuum arentem, & squallentem irrigabit, & ad optimos virtutum, & bonorum operum fructus provehet. Quidquid ille dixerit, & quamcumque vel ore, vel nutu suæ voluntatis significationem præbuerit, omnibus tuis viribus complectere; atque ut rem pretiosissimam comparare stude; tanquam rem suavissimam, atque dulcissimam hianti ore suscipe; omni cura, & sollicitudine, quæ ex ore Dei susceperis, dispone in animo tuo, ut deinde ordine, & ratione quadam perficere, & intelligere possis. Scito tibi Deum suæ voluntatis depositum custodiendum credidisse, ideo diligenter corde servandum, atque retinendum.

VERS. 23. Recessisti utique longius ab omni religione, & pietate; nunc cum omni animi submissione, & verecundia ad illum accede, atque longissime omnis sceleris labem ex animo tuo repelle. Sic sane qui Omnipotens est, atque totius bonitatis, virtutisque fons, facile iacturas omnes tuas resarciet, construet, erigetque ruinas, atque spoliatum bonis omnibus, multo pluribus, amplioribusque cumulabit; in diesque mirabile capies præsentis fælicitatis incrementum. Hac plane salutari ratione à corpore, animoque tuo, à domo, familiaque universa ærumnas omnes, atque calamitates avertes.

VERS. 24. Dabit Deus tandem tuis malis finem, firmaque ponet pristinæ fælicitatis restituendæ fundamenta, ut cum iterum ædificeris, sublimisque erigaris, nulla te miseriarum tempestas, impetusve labefactet. Inepta sane pristini status fundamenta constituisti, caduca nimirum, neque magis constantia, quam minutissimam terræ pulverem, solutamque arenam. Nunc Dei ope silicem habebis, roburque firmissimum, in quo bene munitus possis consistere. Tuto itaque atque constanter in terra commorabere, nullis terrenis opibus nixus; sed Deo petræ fortissimæ, atque durissimo silici, quem nulli hostium impetus commovebunt. Auri porro, atque rerum pretiosissimarum tam locuples evades, ut pulveris, atque lapidum copiam æquare possint, ut quidem ex ipsis auri glebis possis firmissima, iuxta ac pretiosissima fælicitatis, domusque futuræ fundamenta iacere; & opes quoque sua quasi sponte ad te confluent; torrentes auriferi ad te permanebunt, tantumque auri babebis, ut altissimos æquare possis montes, unde oriri multa solent flumina. Denique super terram abditas ingentes divitias effundies; ab exciso silice perennes præstantissimi auri venæ tibi provenient, ut nunquam ad ingentes expensas ædificiorum, majores, nedum pares, divitiarum scaturigines deficiant. Denique omnia tibi succedent meliora, ita ut tanto stabilior futura sit secunda fortuna, quanto durior, & firmior est silex minutissimo pulvere; tanto etiam locupletior, quanto aurum pretiosius est petra, aut silice.

VERS. 25. Ita sane fiet, ut evadas omnino hostibus tuis superior, cum te Omnipotens, qui ipse silex munitioque tua est, tuebitur. Invadet enim ille hostes tuos, ut nunquam incerto, dubioque cum illis Marte pugnare debeas. Is quoque ipse thesauri tui: non enim solum temporalium bonorum, sed Divinorum quoque mirabili copia redundabis. Habebis nimirum præter magnam argenti vim, magnamque copiam, & ut ita dicam, montes aureos, atque argenteos, animi præterea puritatem, eximiumque candorem instar purissimi, atque purgatissimi argenti, cum ex tribulationum igne ad ingentem gloriæ, & fælicitatis splendorem incolumis evaseris.

VERS. 26. Itaque iam non sceleri, & iniquitati adhærebis, sed Dei bonorum omnium largitoris præsidio confirmatus, sempiternis deliciis afflues. Perhumaniter Deus te tanquam filium tenerum, atque delicatum tractabit, neque iam cum austeritate, & duritie exercebit doloribus. Et vero cum te videris Dei beneficio, & numine felicissimum, singulari cum animi voluptate fiduciam concipies fore, ut deinceps familiarissime cum Deo agas, à quo clarissima benevolentiæ documenta iam acceperis; illiusque sedes sublimes Cælorum suspicies hilariter, qui non jam in te ignem, neque fulmina; sed mollissimam pluviam, bonorumque omnium imbrem compluent. Illud vero potissimum, quod non iam ream, neque peccati pondere conscientiam gravem ad Deum judicem eriges.

VERS. 27. Ipse iam animus sceleris inscius ad pias preces fundendas te excitabit. Deus vero, quem religiose coles, annuet propitius oranti: ipseque ope, & beneficio præstito ostendet benevolas aures tuis votis adhibuisse. Quod si unquam pro re aliqua impetranda, aut malo, & discrimine avertendo, votum aliquod conceperis, ac Deo nuncupaveris, ratum illud erit, acceptumque Numini. Proptereaque re iam obtenta lætus votum persolves, & largitori bonorum omnium debitum restitues voti compos, atque damnatus: Idem enim ipse tibi præstabit, ut quæ illius causa suscepisti, possis persolvere vota. Nullas vero irritas, aut caducas preces lingua tua concipiet, sed rata semper fundes verba; imò quidquid apud te statueris, certo eventurum sperare poteris; nullus enim casus vel cogitationes, vel spes tuas frustrabitur: &, quod mirabile est in homine inscio futurorum, poteris prestare fidem rei alicujus efficiendæ omnino certus fore, ut Dei ope illam perficere possis. Quanquam, quæ tua erit pietas, nihil à Numine nisi sanctum postulabis. Docebit enim te Deus

suo

suo lumine, quid tibi faciendum, quid decernendum, quid postulandum, & orandum sit; adeoque in omni semper opere tibi aderit prætenta Divinæ benevolentiæ fax clarissima.

Cum ergo ipsi tui hostes, improbique omnes ad infimum miseriarum gradum præcipitabuntur, tu proculdubio exaltaberis. ac tunc tandem intelliges insolentis animi superbiam miserrimo exitu concludi. Quid enim boni sperare possit contumax ille homo, qui cum laboribus, & ærumnis attritus fuerit, & ab ipsis hostibus humiliatus, ipse tamen animo tumet, & de sanctitate insolescit? Quare hæc tibi bona cuncta ominor, cum te humiliaveris, persuaserisque propter tui animi superbiam in tot mala incidisse: cum enim de te senseris demisse, oculosque istos fastu, & elatione plenos demiseris, ac nihil de te sublime senseris, tunc sane incolumis ex tribulationum istarum, quæ te comprehenderunt, potestate, & durissima captivitate evades.

Unico jam tandem verbo concludam; Si te hac ratione innocentem, ac mente, & animo nitidum præstiteris, utique malis omnibus Divina ope superior eris coram Deo, ut non te solum domumque tuam, sed omnes vicinos, ac cives tuos à maximis periculis sanctitate tua eripere possis, & in tuto collocare. Si enim semel te Deus bene probatum, ac multiplicibus laboribus examinatum, & ab omni labe expurgatum invenerit, tibi, & universæ familiæ salutem conferet optatissimam.

Vers. 1. Respondens autem Eliphaz Thamanites, dixit.

1 *Qua optima disputandi ratio. Illustratus Sapiens.*
2 *Summa totius disputationis, atque propositionis Eliphaz.*
3 *Varietas lectionis. Deum non captare utilitatem ex nostris operibus.*
4 *Nota nimia subtilitatis Caietani.*
5 *Varia significatio verbi* Comparandi. *Vulgati defensio.*
6 *Comparatio exercita, cum quis est altero excellentior. Luctatur homo cum difficultate rerum cognoscendarum.*
7 *Comparatio æqualium. Illustrati Sapiens, & Paulus.*
8 *Eliphaz veris principiis usus. Divina quadam occulta, quadam aperta.* Vanum *Explicati Salomon, & Paulus.*
9 *Divina parce scrutanda. Ægyptia Palma, Providentia occulta. Illustratus Zacharias.*

1 *Victi in disputando contumeliosi.* Congressu iam hoc tertio, tertioque disputandi certamine, contingere Eliphazo, quod victis in disputando contingere solet, ut contentiose potius, & contumeliose eadem replicent, & inculcent, quam cum utilitate aliqua, aut ullo rationis pondere adversarium urgeant, existimaverunt Lyra, & Steuchus: videtur enim Eliphaz ad easdem omnino rationes se convertere, quas cap. 4 proposuit, & cap. 15. persequutus est. Idem prope Nicetas ait; *Ad nova nunc convitia Eliphazum se conferre, quod vereretur, ad ea, quæ Jobus disseruerat, respondere, propterea que contumeliis agere, atque ea crimina obiicere, qua vix in profligatissimos homines cadant.* Quæ disputandi, & contendendi ratio, sicut stulta est ita vero sapiente est indignissima, cum Scriptum sit; *Non contradicas verbo veritatis ullo modo; & de mendacio ineruditionis tua confundere.* Nam veritati, quam adversarius proponit, nulla ratione, aut tergiversatione repugnare decet: sed potius cum verecundia, iustoque pudore præteritam ignorantiam, falsamque veritatis calumniam confiteri.

Lyra, Steuc.

Nicetas.

Ecc. 4. 30.

Sed ego tamen existimo, non tam longe abire Eliphaz, neque à proposito, neque à forma disputandi; sed ad ea, quæ proxime dixerat Jobus, nunc respondere; Licet enim in eo semper cardine volvatur tota controversia, ut probet Jobum puniri propter peccata, sed nunc in hoc capite nova confirmatio adducitur in hunc modum; Si propter aliquam causam, certumque finem tot mala pateris, o Job, (subest autem causa, & finis certus, cum Deus ex Providentia, & consilio agat, neque temere, casuve aliquo administrentur res humanæ) illam causam, aut alteris petendam esse ex Deo, aut ex te ipso; si ex Deo, impudenter, & temere arcanam Dei mentem, & maiestatem plenam gloria scrutari tentas, & quos ille sibi fines in agendo proponat, consequi nimium curiose appetis; atque cum per occulta, & ignota humanæ menti procedas (quale illud est, Quorum unus lætus vivat, alter miser, & ærumnosus?) quæ facile dixeris, & affirmaveris, facile negabimus. Si vero ex te ipso, atque ex tua vita, & actionibus petenda sit tuarum ærumnarum causa, certe nulla alia aut reperiri, aut assignari poterit, *quam malitia tua plurima, & infinita iniquitates*: quas dum non agnoscis plane insolescis adversus Providentiam Numinis, & meritissimorum malorum impatientem te præbes. Hæc est summa totius argumentationis Eliphaz, cuius partes singulas ipse explicat in decursu capitis, atque nos etiam inter explicandum, quibusdam aliis verisimilibus confirmationibus promovebimus.

Summa totius orationis, & argumentationis Eliphaz.

Vers. 2. Numquid Deo comparari potest homo etiam cum perfectæ fuerit scientiæ?

Sententiam per se (ut videtur) facilem, variam, difficilemque reddit varietas Lectionum, quæ ex 3
verbo originali *cacan* nata est. Nam Hebraizantes omnes post Rab. David, & Rab. Moseh vertunt illud verbum *prodesse, iuvare, aut conducere*: ita ut proprie, & ex verbo legatur; *Proderit sibi, aut, super se, qui prudenter agit.* ut efficiatur hic sensus, Numquid Deo proderit homo? minime verò, sed qui perfectæ fuerit scientiæ, sibi sapit, atque suam rem agit, & promovet. Tygur. *Num Deo commodabit vir fortis? Nam, qui sapiunt, sibi commodant.* Pagnin. *Proderit sibi ipsi intelligens.* Sapientia autem, vel intelligentia est illa rerum agendarum, & bene instituendæ vitæ prudentia, quam Vulgatus videtur appellare *scientiam perfectam*, & aliis in locis vertit, *eruditionem, disciplinam, prudentiam, intellectum*, quæ etiam ad praxim, & actionem pertinent. Qui igitur hac ratione prudenter vitam instituit, * *Perfectam* utique *scientiam* habet, ac satis bene sapit, ut qui sibi consulat, non utilitati, & lucro Dei. Inde igitur colligebat Eliphaz, neque ex bonis, neque ex malis humanis aliquid redundare lucri, & utilitatis in Deum. Proptereaque Jobum frustra suam innocentiam tanta contentione velle tueri, quasi inde maxima quædam utilitas Deo accresceret. sed potius contra Deum facere; nam si innocentem gratis Deus affligit, videtur ex malis, & suppliciis humanis aliquid emolumenti, voluptatisve captare. Recte ergo, & ex norma iuris, & non ex Divina utilitate dispensari hominibus bona, aut mala iuxta illorum merita. Quod si impios permittat Deus interdum impune vivere, id non ad Dei, sed ad illorum ipsorum utilitatem pertinere, quod velit illos ad pœnitentiam, & meliorem frugem adducere. Quo etiam videatur respondere Eliphaz ad quæstionem illam superius propositam à Iobo; *Quare impii vivunt?* Hæc est horum Hebraizantium sententia, & interpretatio, benigne, & vero similiter à nobis explicata, & nonnihil etiam ornata, & concinnata.

R. Dav. R. Mos. Varia lec. Tygur. Pagnin.

** Acier. talo, el que sirue a Dios, Sensu bal la locura, y ensusa lud loba' laria qua a Dios en esso no le va, ni le atene.*

Hebraizantium sententia, & interpretatio.

Sed unam, aut alteram paulò diversam adhibent Ca- 4
ietanus, & Isidorus Clarius aberrantes etiam (nisi fallor) à vera vocum originalium significatione, & sententia. Caietanus (inquam) sic legit; *Num proderit super eos intellectori?* idest, *Nam homo proderit Deo isto modo, quia Deus super eos est intellector, gubernando eos, & proficiens in intelligentia, & experientia regendi homines?* Deus bone, quanta Caietani subtilitas, & quam longe à proposito Eliphazi quasi nunc ille agat de illa utilitate, quam potentia videtur capere ex obiecto proportionato, & actualiter apprehenso, & quasi inter Iob, & amicos controverteretur de discrimine scientiæ visionis, & simplicis intelligentiæ, quæ suum habent in scholis locum, nunc vero nullum. At Isidorus totam sententiam sub forma similitudinis ex suo cerebro componit; *Numquid homo prodesse poterit Deo, sicut sibi prodesse poterit aliquis prudens?* Atque hæc de Hebraizantium varietate, ex qua sua etiam utilitas capi poterit.

Caietan. Isidor.

Caietani subtilitas.

Isidor.

Sed iam ad nostram lectionem, & germanam sententiam. Certè cum nemo ex Hebræis, Hebraizantibusve sit, qui unam, eamque perpetuam, atq; constantem, neque plures quidem ratione aliqua inter se nexas significationes assignet illi verbo *cacan*, sed varias, atque multiplices, non magis se cohærentes, quam scopas dissolutas; nam inter alios Rab. Mardokai hæc omnia significata illi tribuit; *Prodesse, assuescere, thesaurizare, recondere, calefacere, fovere, perficere, affligere, humiliare, opprimere, depauperare* Alii etiam; *Arguere increpare, docere, claudere.* Alii, *Censere*, aut *sub censura habere aliquid*. Elias Thisbites interpretatur; *Inchoare ad mortem* vel, *periclitari*; Sane multo mihi magis arridet Vulgatus Interpres, qui frequenter vertit; *Comparare, assimilare*. Comparem esse, aut æqualem; præsertim in lib. Iob, ubi sæpius in hoc uno, quam in cæteris omnibus libris occurrit, & sensum sane reddit commodissimum, nam ait Eliphaz; *Numquid homo* (hic propriè est nomen ductum à fortitudine, quasi dicat, fortis, masculus, virtute præstans, quamvis *gigas* sit, ut alii vertunt) audebit se comparare, aut comparem, & æqualem se Deo facere? Deo (inquam] *El*, forti, & omnis fortitudinis, atque virtutis principio, & fonti? Quamvis *homo perfecta scientia* sit, atque sapientia multum præpolleat? nam secundam illam partem; quæ erat in Originali; *Comparabitur super se intelligens*, etiam accipit Interpres interroganter, & totum Hebraismum dissolvit, clausitque unica interrogatione, & sententia. accepitque affixum illud non reciproce, sed relative, ut referret Deum quasi diceret; Numquid comparabitur super illo, aut cum illo?

R. Mard.

Pagnin.

Forsterus.

6 Sed rogas, cujusmodi ista *comparatio* intelligenda sit; duobus enim modis accipi potest, aut, ut sit quasi exercita quædam comparatio in hunc sensum; Numquid homo præ Deo, aut plus quam Deus intelliget? aut se in rerum humanarum dispositione, & providentia sapientiorem, & providentiorem ostendere conabitur? temerene tentabit corrigere, quæ Deus circa res humanas constituit? Hunc sensum videtur indicasse Chaldæus; *Numquid Deum potest docere filius hominis?* qui enim docet alium, sapientior est, & præcipuum membrum comparationis, nam comparatio inter plures fit Idem indicarunt, & promoverunt Septuaginta legentes; *Nonne Dominus est, qui docet intellectum, & scientiam?* Quasi dicant; Hominis cum Deo comparatio est inferioris cum superiori, qui nisi doceatur à Deo *incerta & occulta Sapientiæ*, & Providentiæ suæ, ignorabit prorsus. Facit etiam cum hoc sensu vox illa, *hominis*, quæ à fortitudine dicitur; diximus enim aliquando esse quandam in scientia & cognitione pugnam, & contentionem rerum difficilium, & obscurarum cum homina intelligente. Sicut de compositione corporis humani ad intelligendum prædifficili scriptum est; *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.* Hinc colligebat Eliphaz, minime debere Iob, ut qui intelligendo infirmus esset, eniti, & quasi luctari cum arcanis Divinæ Providentiæ, aut comparare suas vires cum illius celsitudine, ut superiorem, & sapientiorem se efficiat; neque contendere, se innocentem flagellari à Deo, si Deus illum propter peccata cedat flagellis; ne videretur præscribere Deo novam in homines animadvertendi rationem, videlicet in innocentes potius, quam in sceleratos, & impios.

Comparatio quomodo intelligenda.

Chald.

LXX.

Ps. 138 6.

7 Altero modo potest sumi *comparatio*, ita ut neutra pars excessum aliquem adferat, sed æqualitatem quandam, atque similitudinem; nam *est* (ut Cicero dixit] *comparatio parium, quæ nec elationem habet, nec submissionem, est enim æqualium*. quam etiam appellavit Quintilianus, *similium comparationem*. & quidem hæc est tum apud Scriptores sacros, tum apud profanos propria *comparandi* significatio. Quid enim aliud est comparare unum cum altero, quam assimilare unum alteri? Sic dicitur Ecclesiast. 6 15. * Amico *fideli nulla est comparatio*. idest, nihil illius utilitatem, pretiumve exequat. & 2. Corinth. 10. 12. *Comparantes nosmetipsos nobis*, idest, nihil conantes, quod nostras vires excedat, sed ad virium mensuram attemperantes conatus, & desideria. Hac ratione contendebat Eliphaz, non decere hominem velle consequi, quæ Deus intra suæ Providentiæ arcana continet: imò neque posse attingere, aut ulla ratione sese exæquare Divinæ Sapientiæ. Propterea non posse Iob, comprehendere suarum ærumnarum causam, quam Deus solus nosset, neque finem, quem sibi Deus in illo affligendo præstituisset. non decere igitur, suam scientiam velle comparare cum Divina.

Cicero in Top.

Quint. li. 1. cap. 6.

* *No ay cosa, que se le yguale.*

* *Midiendo y ajustando nuestros deseos non nuestras fuerças.*

8 Hinc perspici potest, quam veris principiis usus sit Eliphaz contra Iob, deinde vero, quam male subsumat, & quam distorte applicet ad Iobi rem. Quapropter concesso principio, & majori propositione, minorem cum illatione negare opportebat: Nam esto Divina Providentia, atque Sapientia non possint ab homine comprehendi, penitusque exæquari, nedum superari, aut vinci; Iob sane non ideo non poterat certo, & constanter nosse, atque asserere causam, atque finem suarum ærumnarum, cum sibi de sua innocentia conscius esset. neque enim corrigere nitebatur effecta Divinæ Providentiæ, sed se tantum innocentem flagellari, quod & iustum, & impium Deus possit pro libito exercere.

Eliphaz male subsumens sub principiis vero.

Vel certe distinctione quadam, atque moderatione explicanda esset illa maior propositio Eliphaz; nam quædam sunt in Deo manifestiora, & clariora humanæ intelligentiæ, ex quibus quædam alia ratiocinando coniicere & colligere de Deo potest homo At quædam alia supra humanum captum, & ratiocinationem. De illis Scriptum est; *Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, & de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est*. ubi illud, *autem*, asseverationem continet, ac si dicas; *Quidem, re vera.* quod in originali habetur, *Vani sunt natura*. Quo etiam modo transtulerunt Septuaginta. Idest, ipsi per se nullo firmo certæ alicuius scientiæ fundamento innixi, inconstantes abripiuntur in varios errores. *Vani* autem sunt in Græco *Mati*, * qui non solum sunt stulti, & stulti, irritoque labore frustrati, verum etiam propter eximiam stultitiam, & imprudentiam commiseratione digni. Isti videlicet sunt ignorantes veri Numinis, atque supremæ Providentiæ, sine cujus cognitione nemo vitam suam recte, & prudenter moderari, & instituere potest, quin miserando exitu concludatur. De illis vero occultioribus Deitatis, & Providentiæ arcanis dictum est. *Noli altum sapere, sed sapere ad sobrietatem* q d. ad mensuram tui capitis. Non enim poteris Divinorum mysteriorum decoquere tantam vim, instar vini generosissimi sine moderatione, & parcitate delibati. Nisi velit homuncio, instar ebriosi, ac temulenti, stultis vocibus personare, & insanire, & multa etiam falsa disturbatis luminibus per errorem videre, passimque nutare pedibus, menteque titubare, atque collabi.

Distinguenda propositio Eliphaz.

Divina quædam clariora hominis, quædam obscuriora.

Sap. 13. 1.

Pagnin.

Clar.

uani

* *Mueve a compassion, y es gran lastima verlos.*

9 In quam rem sapienter ab Hugone, Etheriano li. de Spiritu sancto, indicatum est, in Divinorum cognitione, & scientia oportere nos gerere, quasi Ægyptiam palmam gustaremus Est autem Ægyptia Palma, Solino Auctore, proprie à Græcis *Adipsos* vocata, quasi sine siti. *Sitim* (inquit) *sedat, si prius, quam maturuerit, decerpatur; nam si matura sumatur, sensum intercipit, gressum præpedit, linguam retardat, obsessisque officiis mentis, & corporis imitatur vitium ebrietatis.* Hujus etiam meminit Plin præcipiens *colligi, paulo antequam incipiat maturescere* Cujus fructum viridem videtur appellare Myrobalanum, maturum vero jam, Phœnicobalanum, *qui & aegrescat, & vescentes inebriet* Quo etiam respexisse videtur Theophrast. de Palmis Ægypti, Phœniciæ, & Syriæ scribens; lib 2 c. 8. *Virides suaves esse gustuque gratas* Non aliter sane, si *ad sobrietatem* delibentur Divina, sitim sedant atque pabulum etiam utilissimum præstant humanæ menti sin vero cum maturitate degustare velit homo, ad ebrietatem profecto, & errorem degustabit Ergo merito inducitur Sponsus Canticorum 5. Nunc ad nos accedens, pulsans fores, ac sese nobis in conspectum præbens; nunc vero a nobis recedens, atque abdens sese, cum *declinat*, atque *transit*. quia (ut sapienter indicavit Glossa Raban) *Deus nulli ad plenum patet, sed incomprehensibilis sensus omnium excedit*. Quare etiam quæsitus, non invenitur ab Sponsa, ut qui sese abdidisset in obscurissimam illam *altitudinem Sapientiæ suæ, Scientiæ*, & Providentiæ, *incomprehensibiliumque iudiciorum*. Quare in populi calamitatibus, & afflictionibus visus quidem est Zachariæ Prophetæ; *Per noctem*, (res videlicet nobis nimium ob-

Divina parce libanda.

Hugo.

Aetherianus.

Solin. cap. 45.

Ægyptiæ Palmæ vis.

Plin libro 12. cap. 4.

Theophr. de hist. plant. lib. 2 cap. 8.

Ioan. Goropius in desiat. medic. in voce αδιψος

Interlinealis.

Rom. 11. 33.

Ærumnarum istorum rec obscura.

Zach 1 8.

Rufus equus quid significet. Theodor. Myrteta Babyloni, ac cuius rei symbolum.

obscura, & recondita) *vir ascendens super equum russum* ille videlicet est Michael Archangelus primarius Dux cælestis exercitus, & Divinæ Providentiæ in suæ Ecclesiæ rebus administer, qui tunc in equo *russo* assidebat propter populi afflictionem significandam: ut enim ait Theodoretus; *Equus russus hostium coniurationem, & indignationem ostendit, nam sanguinarius, & russus est furor, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo*, nam *myrteta* illa ad Euphratis ripas, & valles Babylonis umbrosæ, & nemorosæ significant obscuritatem arcanorum iudiciorum Divinæ Providentiæ circa res humanas, & tribulationes iustorum) *& post eum equi russi, varii, & albi* (videlicet alii etiam equites, & Angeli variis muneribus destinati, quidam exercendæ severitati, & iustitiæ, quidam beneficentiæ, & misericordiæ conferendæ) Hi deinde *perambulant universam terram* (quia effecta hujus Divinæ Providentiæ omnibus manifesta sunt, licet ex obscuris causis, & occultis judiciis prodeant, & ex Divino consilio, quod in profundo, & *inter myrteta* geritur. & , ut Septuaginta legunt; *inter montes umbrosos*, homini tum obscuros, tum impervios, & inaccessos. In hac igitur recte quadrat, quod ab Eliphaz dictum est; *Numquid Deo comparari potest homo, etiam cum perfecta fuerit scientia?*

Effecta Divinæ providentiæ obscura.

LXX.

Vers. 3. Quid prodest Deo, si justus fueris? aut quid ei conferri, si immaculata fuerit via tua?

1 *Varia totius sententiæ expositio, & summa Sanctitas hominis afflicta, quid Deo conferat.*
2 Iustum *esse, aut iustificare se, forense Quid* via immaculata. *Quid* Iter
Explicatus David.
3 *Quid* Prodesse, *& conferre in Sacro sermone. Quid* Velle, *aut complacere. Illustratus Samuel, & Salomon. Innocens afflictus Deo gratias.*

1 *Lucida sententiæ paraphrasis.*

SI (inquit) Deus te exerceret ærumnis innocentem, & immeritum, certe videretur non tam tui, quam quam suicausa te affligere, quod si id faceret sui causa, aliquid ex tuis ærumnis compendii ille faceret. Sed quid obsecro illi utilitatis, & lucri confers, si cum sancte vixeris, nunc affligaris innocens? aut quid boni ex hominis iustitia, & innocentia afflicta illi accederet? Hæc est horum verborum sententia, non enim simpliciter accipio pro *Iustitia*, & sanctitate, & pro vitæ innocentia, ut Olympiodorus, & Chrysostomus accipiunt, in hunc sensum; Esto fueris justus, & innocentia contulisti, ut ea de re gloriari possis, & te magnifice circumspicias? Atque eodem fere modo interpretantur Latini, Gregor. *In omni, quod bene agimus, nosmetipsos, non autem Deum iuvamus.* Philippus item; *Nemo iustitia sua, & sanctitate efficit meliorem: quoniam fons omnis boni, atque origo, nullius bono eget.* Idem fere D. Th. Caiet aliique minoris notæ. Ego vero (ut dixi) juxta subiectam materiam, ut bene cohæreat cum præsenti instituto, accipio pro *Iustitia*, & sanctitate afflicta, & vexata: & de ea utilitate, aut voluptate, quam ex iustorum ærumnis captare posset Deus. Quo videtur spectare universa Iobi responsio, & contentio asserentis, atque etiam gloriantis, se innocentem vexari.

Olymp. Chrysost. Gregor. Philipp. D. Thom. Caietan. Germanus ex. catus.

2 אדק *Iustificare verbũ forense.*

Quamvis autem videatur tota hæc sententia ex duabus partibus componi idem pene significantibus, sed quidem non est sine aliqua varietate, & peculiari significandi ratione: nam prima illa pars; *Si iustus fueris*, in originali est, per verbum forense *iustificandi se*, quasi coram iudice, & coram calumniatore, & criminatore: nam se justificare, non tam est, iustum esse, quam contendere, & conari adversus calumnias, & scelera sibi obiecta, se justum esse; atque calumniatori ex iure, & ex ratione coram iudice respondere. Ait ergo Eliphaz; Tuus iste conatus, atque contentio in probando, & ostendendo te justo, & sancto, in nullum Dei commodum, imò in insigne Divinæ Iustitiæ, &
LXX. Providentiæ dedecus redundat. Deinde secunda pars; *Si immaculata fuerit via tua*, ad rectam, perfectamque actionum omnium, atque consiliorum rationem pertinet. Est enim in Hebræo proprie; *Viam perficere*, aut perfectam, integram, simplicem immaculatam tenere, & servare. Quare iuxta originale propriè legerunt Septuaginta: *Simplicem faciem tuam.* Symach. *Si immaculata sit via.* Quare quamvis sensus, sententiaque eadem sit, at minus correcta est Gregorii lectio; Philippi, & fere Latinorum frequentissima, quæ non *viam*, sed *vitam* legit. Esse autem *immaculatam viam* idem omnino est, quod alibi legimus, esse *immaculatum in via*, integrum, atque perfectum, quod quandam integræ, totiusque vitæ sanctitatem semper servatam indicat. Quod observasse videtur Ambros. super id Psalmi 1. 6. *Novit Dominus viam iustorum, iter autem impiorum peribit*. nam ait, *viam*, in bonum sumi, cuius initium ex bono sit, exitus quoque bono, ac felicitate concludatur. At *Iter*, aberrationem quandam, & deviationem afferre, cujus initium, neque ex bono sit, neque bonus aliquis, aut certus exitus, & finis. Propterea que Hilarius super id Psal. 118. 1. *Beati immaculati in via*, asserit, hunc Psalmum alphabetarium esse, ut ostendat parvulos, & imperitos ab ipsis statim elementis, & pueritia informandos esse ad pietatem, ideoque *immaculati in via*, dicuntur, quià primis statim carceribus & vitæ ingressu sanctitatem colunt. Ergo cum ait Eliphaz; *Si immaculata fuerit via tua*, significat vitam integram, nunquam peccati gravioris alicujus labe fœdatam.

Symmac.

Maculosa Latinorũ lect. Psal. 118. 1. Immaculata via quid. Ambros. Via & itineris discrimẽ.

Hilarius. Alphabetieus Ps. quid significet.

3 *Conferre, & prodesse quomodo differant.*

Quæ deinde adduntur duo illa verba, *Prodesse, & conferre*, non eiusdem notionis sunt: nam *conferre* ad lucrum, & utilitatem refertur à Septuag. & Hebraizantibus, qui legunt; *Quæ utilitas, lucrumve?* & quidem etiam ab Interprete Latino solet verbum *Batsagh* ad lucrum, avaritiam, rapinam, vel ad lucri concupiscentiam referri. ut Genes. 37. 26. * *Quid nobis prodest* (Septuag *Quid utile?* Aquila; *Quæ accessio, & emolumentum?* Onkelus; (*Quid lucri*) *si occiderimus fratrem nostrum.* Exod 18. 21. *Qui oderint avaritiam.* Rub. Mardochai; * *Odientes cupiditatem*. Alii; *utilitatem, quæstum, lucrum*. Ait igitur Eliphaz, ex iustorum ærumnis, nullum quæstum facere Deum.

Vatabl. Tygur. Regia. Caiet.
* *Que ganancia es perder un hermano?*
* *Hombres sin iudicia, y desinte. ressados.*

Prima autem pars: *Quid prodest Deo?* Non solum ad utilitatem; sed ad quodvis bonum pertinere videtur, vel certe ad voluptatem potissimum atque delitias, & quadrat optime cum Dei nomine, quod hoc loco subest, *Saddai*, Omnipotens, abundantissimus, uberrimus, sufficientissimus sibi, tum etiam creaturis omnibus. q. d. qui bonis abundat omnibus, quid ex te boni expectare, aucuparive poterit? Proprie ex originali legitur, quæ *voluntas*, quæ *voluptas*, quod *beneplacitum*, quæ *complacentia*? aut, qua ratione in suorum amicorum ærumnis sibi complacebit? nam verbum, *Hhaphats*, tenerum quemdam affectum benevolentis animi, aut valde amantis, voluntateque nimium in aliquid propendentis cum voluptate quadam affert. Nos non incommode explicaremus; *Teder gusto de alcuna cosa, gana, aficion* sicut ab hac radice dicitur Psal 113 3 * *Omnia quæcumque voluit, fecit*, & Cantic. 2. 7. * *Ne evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit*. & 1. Reg 18. 22. *Loquimini ad David, clam me dicentes; Ecce places Regi* (incommode Tygurin. *Favet tibi* Melius Vatab. *Deamat te.* Optime Pagnin. & Regia: *Complacuit in te Rex.* Septuagint. *Ecce vult in te Rex. El Rey gusta de vos*) Genel. 34 19. *Nec distulit adolescens: amabat enim puellam valde.* Onk. *Animus erat ei erga filiam Iacob.* R. Mardo. *Complacuit*; vel, *Complacentiam habuit. Avale cobrado aficion.* Hanc igitur significandi vim, & energiam capere potest sententia Eliphaz; * Vult ne, aut diligit Deus amicorum calamitates? an vero vexatus homo illi gratior, & acceptior existit? Videt te ille lachrymantem, & ejulantem cum lætitia, & voluptate?

Saddai. Pagnin. Regia. Forster Tygur. Caietan.
* *Hizo, lo que le dio gusto, y gana.*
* *Hasta que ella de sugana despierte.*
Tygur. Vatab. Pagn. Regia.
LXX.
Onkel. R. Mard.
* *Aficionase Dios a los afligidos, o da le gana, y gusto de verlos llorar?*

De eo tristitiæ, aut voluptatis sensu, quo dicitur Deus affici ex suorum Iustorum ærumnis.

DIGRESSIO

Ad explicandam argumentationem Eliphaz.

4 *Deum complacere in hominum fælicitate, & lætitia. Explicati Moyses, & Sapientia.*
5 *Deum amare iustorum ærumnas, & calamitates mul.*

multis variisque de causis.

6 *Divina Potentia in liberando iustos ex malis.*

7 *Ipsorum iustorum in suis ærumnis eruditio, & instructio. Explicata Sapientia.*

8 *Dei magnifica nomina. Paracleti, & Medici. Explicata Sapientia. Myrtus eiusque virtutes.*

9 *Deus cum voluptate suscipit ad se confugientes. Explicatus David.*

ET quidem hoc principium, quo utitur Eliphaz, confirmare in illius gratiam possumus ex Divina Providentia, & benignitate erga suos iustos, quorum lætitia lætatur ille, & quorum fælicitate videtur suam ille fælicitatem metiri; quare pulchra clausula suam orationem pro deprecandis ærumnis, & laboribus atq; brevissimæ vitæ molestiis conclusit Moyses; Psalm. 89 cujus titulus est, *Oratio Moysi hominis Dei*, cum dixit: *Opera manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige*. Quamvis (ut Theodoretus observat) recte dictum sit *super nos*, eo quod *iustitia lucrum nostrum sit*; attamen illi gratissima est hæc deprecatio, quod nostris secundis rebus & lælicitate hominum ille gaudeat. Quare qui suas actiones fortunari, & bene à Deo disponi, ut feliciter succedant, precatur, rem sibi utilem, Deo iucundam sane postulat: neque aliter existimare licet de illa plusquam materna Divinorum viscerum erga hominem indulgentia, & suavitate. Cujus evidens est illud exemplum, quod profert Salomon Sapientiæ 16. Cum Manna de cælo pluit: pluerat autem super suos hostes, improbos videlicet Aegyptios, fulgura, fulmina tenebras, & mala propemodum infinita. *Pro quibus* (inquit) *Angelorum esca nutristi populum tuum, & paratum panem, de cælo præstitisti illis sine labore* (videlicet non *conspersam farinam antequam fermentaretur*, sed jam confectum panem, & elaboratum) *omne delectamentum in se habentem; & omnis saporis suavitatem; substantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, in filios habes, ostendebas*. (Velut in Græco habetur, *substantia tua ostendebat, &c.* quasi dicat; ipsa tua viscera, ipsa tua natura, atque Divinitas, quasi uberibus, & papillis admotis mortalium palato, & desiderio, dulcissimum nutrimentum illis instillabat, simul contestans multo te suaviorem esse erga genus mortalium, quam Manna in illorum palatis,) *& deserviens uniuscujusque voluntati ad quod quisque volebat, convertebatur*. (Videlicet ostendendo simul in hominum gustum, palatum, felicitatem, te etiam natura tua esse propensum, teque ipsum attemperare illorum voluntati, & appetentiæ.) Ergo merito Scriptum est, Deum *in Filio suo* splendente, & circumfulo gaudiis Transfigurationis *bene sibi complacere* quasi suorum filiorum ærumnas, & damna, non nisi ægris oculis aspicere possit. Ergo firmum est intentum Eliphaz, complacere Deum non in ærumnis, sed in iucunditate, & fælicitate suorum iustorum.

Opportuna ærumnarum deprecatio apud Deum. Theodor. Quod nobis utile, Deo iucundum.

Exod. 12. 34.

Deus natura sua propensus in nostras iucunditates.

Matt. 17. 5.

Sed responderi ad hanc Eliphaz argumentationem, non una tantum ratione potest. Nunc una sufficiat;
5 Hominum ærumnas amari à Deo, non quod homini damnum, aut aliquem doloris sensum inferant, sed quod non homini solum perutiles existant, verum etiam ad multos præclaros Divinæ gloriæ, & honoris fines deserviant. Nam si Paulus ad Romanos 3. dixit: *Iniquitatem nostram commendare iustitiam Dei*, quod ex iniquitate nostra patienter dissimulata, & tolerata ad Divinam iustitiam, & sanctitatem, atque promissorum fidelitatem nihil damni, sed multum honoris, & gloriæ redundet; quanto magis hominum sanctitas, & iustitia afflicta, & vexata, Dei iustitiam, & bonitatem commendabit? Ergo etiam si calamitatibus ipse exerceat suos iustos nulla illorum culpa, at sui tantum honoris, potentiæ, & cujusdam quasi voluptatis causa poterit facere; sicut Scriptum est: *Quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? Respondit Jesus; Neque hic peccavit, neq; parentes, sed ut manifestentur opera Dei in illo*. Manifestat autem Deus sua opera in hominum, iustorum præsertim, ærumnis quatuor rationibus.

Cur Deus amet iustorum ærumnas

Iustorum ærumna ad Dei gloriam. Joan. 9. 2. 3.

6 Primo enim manifestatur Divina potentia adversus improbos, patratis etiam miraculis in iusto eripiendo, & liberando à malis omnibus, & tum suam, tum iustorum suorum sanctitatem conspicuam reddendo: qua etiam Divinæ potentiæ fiducia Joan erigit afflictorum animos 1. 4. 4 *Maior est, qui in vobis est* (Deus) *quam qui in mundo* (diabolus pressuram vobis excitans.) Non aliter sane permisit diripi Jerosolymitanum templum, & sacra vasa asportari Babylonem; quam, ut dum illa ignominiose ad profanos, & impuros usus tractantur, se illorum Deum, & rerum sibi sacrarum sanctitatem ostenderet, portento manus *scribentis in pariete*, & interminantis mortis sententiam Balthassari Regi. Ideo arcam sui fœderis tradidit Philistæis, quod in illius recuperatione male illos perdere, & affligere pararet. Ideo sanctos illos adolescentes in ignem conjici, quod improbos illos Kaldæos, *succendentes fornacem*, vellet ipse succensos, & concrematos erumpente flamma, atque suæ potentiæ glorificationem, vel ab invito pectore extorquente. nam tunc *erumpens Nabuchodonosor ait, Benedictus Deus eorum, qui misit Angelum suum, & eruit servos suos, qui crediderunt in eum*.

Prima ratio Divina Potentia in calamitatibus sanctorū. Dan. 5.

Daniel 5.

Secundo, suam apud ipsos iustos illorum calamitatibus potentiam commendat, laudesque conciliat. Sic permisit populum suum vexari ab Aegyptiis, ut ex suis ipsi Israelitæ ærumnis discerent, quanta in illorum gratiam inflixisset Deus Ægyptii mala. Sap. 11. 9. *Ostendens per sitim, quæ tunc fuit* (sitivit enim etiam Dei populus in Ægypto, cum, aquæ versæ sunt in sanguinem) *quemadmodum tuos exaltares, & adversarios eorum necares: cum enim tentati sunt, & quidem cum misericordia disciplinam accipientes, scierunt quemadmodum cum ira judicati impii tormenta paterentur* & iterum Sapientiæ 16. 4 *Oportebat illis sine excusatione quidem supervenire interitum exercentibus tyrannidem, his autem tantum ostendere, quemadmodum inimici eorum exterminabantur*. Sic sane iusti ex huius vitæ molestiis gustum aliquem Divinæ Potentiæ, Divinæque Iustitiæ, quam erga damnatos exercet in inferno Deus, capere, & æstimare possunt.

Secunda ratio sumpta ab ipsis iustis afflictis.

Iusti ex suis ærumnis colligunt gravitatem cruciatuum inferni.

Tertio magnifica quædam, & gloriosa nomina aucupatur Deus, quæ sine iustorum ærumnis non assumeret, videlicet Paracliti, & Consolatoris; tum etiam Medici, & Chirurgi, nam si sancti in hoc mundo bene valerent, & prospere agerent, non indigerent consolatore, & medico. Sapientia 16. 10. *Filios tuos, nec draconum, nec venenatorum vicerunt dentes*. (mordebantur sane non sine ingenti doloris sensu, sed non superabantur, neque interibant virulentia, morsus.) *Misericordia enim tua adveniens sanabat illos*. Quam deinde medicæ artis, & sanandi etiam incurabiles morbos Divinam facultatem multis descripsit Salomon, usque ad eum locum; *Tu enim vitæ, & mortis habes facultatem, &c.* Nam *ipse vulnerat, & medetur*. Atque illud ipsum videtur *Susceptoris* nomen, quod sæpe inclamat David ad suam ope *Susceptor meus es tu*. quasi dicat, Meus medicus: nam licet nomen *suscepti* significet *clientem* ut observat Servius ad id Æneid. 6.

Tertia Divinæ gloriæ ratio in ærumnis iustorum. Deus Medicus, Consolator. Susceptor quis proprie. Ps 3. 4 et 17 3. & 4 10. Servius August. Ambros.

——— *Aut fraus innexa clienti*.

Et August Epist. 59. Ambros serm. 93. propterea que *Susceptor* sit nomen patroni; tamen *susceptus* etiam significat ægrotum apud Tertull. contra Valent. Ambros. serm. 17. Cassianus libr. 10. capit. 7 & 14. Ideo *Susceptor*, medicus est. Propterea dum Populo gravissima laboranti captivitate subvenire vellet, visus est Zachariæ Princeps, & protector populi Michael insidens *equo russo* (videlicet edomans iam, & refrænans Chaldæorum hostium sanguinarium, & indignabundum furorem) visus est autem *inter myrteta* potius, quam inter Babylonicas salices, aliasve arbores illi regioni familiares, ut ostenderetur Divina facultas incurabilem illam (ut videbatur) captivitatem sanandi, & recuperandi: nam (ut ait Theodoretus) *Myrtus planta odorata est, habens vim morbos calidos refrigerandi* Exurebat autem populum Babyloniorum bilis ardens, & inflammatus furor. Ergo videri, nominari, & esse vult optimus, ac sapientissimus Medicus, qui sanat omnes infirmitates nostras, *scit compati infirmitatibus nostris*; qui non *malagmate, neq; herba sanat, sed sermone suo, qui sanat omnia*.

Susceptus nomen ægroti. Tertul. Cassian. Zach. 1.

Theod. Myrtus eiusque virtutes. Ps. 102. 3. Heb. 4. 15. Sap. 16. 12.

nia: Qui ideo permittit justos suos cooteri; ut *contritis corde medeatur*, sive, quod idem est ex Hebræo, ut alliget, instar chirurgi, vel quod Septuaginta; *Ut sanet contritus corde*.

Isai. 56. 1.

Quarta ratio Divini boni ris ex spe justorum in Deo reposita.

Psal. 146. 10. 11.

1. Pet, 4. 14.

Quarto denique non mirum quod bene sibi complaceat Deus cum voluptate, & lætitia, in suis justis vexatis, & afflictis. Scriptum est enim; *Non in fortitudine equi voluptatem babebit, neque in tibus viri beneplacitum erit ei, beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius*, videlicet super sanctos, suarum ærumnarum perfugium, atque solatium ex Deo quærentes; sic enim *quod est honoris, & gloria & virtutis Dei super* justos vexatos, & afflictos *requiescit*, ut Petrus ait. Ergo roganti Eliphaz. *Quid Deo prodest* ad honorem, & gloriam, vel ad nominis, & famæ celebritatem, vel ad voluptatem, & lætitiam, si cum justus fueris, nunc vexeris? aut *quid ei confert* ad utilitatem, & lucrum, si cum *immaculata fuerit vita tua*, nunc ærumnosissimam ducas? Merito respondere potest Job; Et prodest, & confert multum, & per omnem modum ad Divinas misericordiæ, & honoris opes, & ad illios voluptatem, & gaudium, mea innocentia afflicta, beneque probata. Non igitur frustra suis me honoris causa exercet Deus nullo meo peccato.

Vers. 4. Nunquid timens arguet te, & veniet tecum in judicium?

1 *Varia interpunctio. Parum cōsiderata verba Eliphaz.*
2 *Aliorum expositiones parum germana.*
3 *Vera interpretatio. Sævitia, & crudelitatis causa, timor. Tyrannorum metus comes.*
4 *Deus cum attentione, & reverentia affligēs justos. Timere quid Explicata Sapientia. Illustratus David.*
5 *Arguere quid. Illustratus Moyses.*
6 *Judicium ad publicum supplicium pertinere. Dei judicia, reprehensio, & cur lumen appelletur.*

1

Olymp.

OLympiodorus testatur, hunc locum apud quosdam interpungi solere, ut in ea prima particula *Numquid*, sistat interrogatio; quæ deinde vero sequuntur cum affirmatione, & sine interrogatione legantur, ut Divinam Providentiā statuat, quæ mortalium actiones *arguat*, & *veniat* cum hominibus *in judicium*, ut nec nocentium, neque innocentium hominum negligens sit. Sed quidem sicut concitatior, & vehementior, ita etiam verior in Hebræo, Græco, & Latino lectio est, si tota sententia interrogatione incitetur. Et sane D. Gregor. existimare videtur, hanc sententiam Eliphaz nullum omnino commodum sensum habere posse, sed illum parum considerate, vel potius valde insipienter loqutum; *Quis* (inquit) *hoc vel desipiens sentiat; quod Dominus ex timore nos arguat, & ex metu judicium contra nos suum proponat? Sed quia verba sua metiri nesciunt, proculdubio ad otiosa dilabuntur*. Sed comode sententiam alii interpretantur. Plerique ergo sic accipiunt, ut dicat Eliphaz, Deum cum Jobo agere, ut ex æquo, & iore illum puniat, nihilque *timere* sibi posse iniustitiam, aut iniquitatem obiici, quod innocentem damnet, aut plus justo severiori sententia prosequatur leviora Jobi errata, cum potius illius benignitatem, & æquitatem gravissima hominum peccata plane ostendant. Sic in dissimulandis hominum peccatis, & differendo severissimo supplicio dicitur Deus non propterea id facere, quod quemquam superiorem judicem timeat, a quo posset tanquam plus nimio severus judicari, Sapient. 12. 12. *Nec timens aliquem veniam dabas peccatis illorum. Quis enim dicet tibi; Quid fecisti? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? &c.* Sensus hic omnino verbis bene conveoit, sed non omnino bene præcedentibus cohæret

Gregor.

Eugub. Astunica. D. Thom. Dionys.

2 *Secunda sententia expositio.*

Alii respiciunt ad quæstionem superius à Jobo propositam, de impiorum diuturna felicitate, cui sic respondeat Eliphaz; Si Deus aliquid sibi ab improbis timeret, non permissurum, ut diuturna felicitate insolescerent, sed fore, ut statim illos de medio tolleret. At cum omnino Deus sit illorum conatibus, & improbitate superior, duplici ratione eum illis poterit agere; Prima ut, quo illos ad pœnitentiam adducat, tardus sit ad iram. Secunda, quod nonnumquam contingit, non differendo vindictam, sed subito, & insperato vocando ad judicium. Sensus hic quoque verus. Sed expositio coacta, paromque instituto conveniens.

3 *Tertius, & germanus explicatus. Ratiocinatio Eliphaz.*

Tertio illa videtur leois, ac bene cohærens interpretatio, ut omnino contendat Eliphaz, nostrarum nos ærumnarum causam in nosmetipsos reiicere debere, & ex præcedeoti, præsentique senteotia constet huiusmodi argumentatio, seu potius sui instituti, confirmatio; Neminem Deus propter se ipsum afficit supplicio aliquo, neque ut ex iusto afflicto aliquid lucri reportet, neque ut ex impio punito aliquid sibi impendeotis mali avertat, uti fere homines soleot, cum in alios sæviunt cuiuspiam mali timore, aut suspicione stimulati. Quid enim sibi timeat Deus à vilissimo homuocione? Tota ergo exercendi, & affligendi homines ratio sumitur ex *malitia hominis plurima*, & *infinitis* illius *iniquitatibus*, quas Deus pro sua Providentia advertit, & in quas severissimo suo judicio, atque sententia gravissima animadvertit. Est vero illud, quod inter argumentandum assumit Eliphaz, verissimum, & ex timore frequenter nasci, aut etiam vehementius accendi solere, vel severitatem in irrogando supplicio, vel crudelitatem io repetenda vindicta. Nam quid ad tam sanguinarium, tamque crudele infanticidium Herodem impulit, quam incredibilis illa animi *turbatio*, & ex Regis Judæorum nativitate, seu regni amittendi timor vanissimus? Quid Pharaonem, ut & similem infantum Hebræorum necem procuraret, & maximis illorum parentes ærumnis, & laborum difficultatibus per summam sævitiam debilitaret, & frangeret: necnon ipsum Moysen in filium suæ filiæ adoptaptum, *ad occidendum quæreret*, quam ex Israelitici populi multitudine, & robore conceptus timor, seditionisque concitandæ metus inanis? Quid illa fæminea ira, & muliebris crudelitas (cum sævitiam fæmineam dico, summam ac maximam dico) Athaliæ Reginæ, *omne semen Regium interficientis*, & regnum Judaicum per summam tyrannidem occupantis, quam fæminæus quidam metus, & mulieribris timor, qui & ipse eo est maior, quo, qui timet, imbecillior, & sui impotentior est, atque ad accipiendum damnum magis patens? Illud Ennii Poetæ pervulgatum, æque ac veruio.

Timor sævitiæ parens.

Matth. 2.

Exo. 1. 50.

4. Reg. 11. 1.

Enn. in

Quem metuunt, oderunt, quem quisque odit, periisse expetit.

Sic metus, quo cruciantor Tyranni, sævitiæ parens, & comes est;

Qui sceptra duro sævius imperio regit,
Timet timeates, metus in auctorem redit.

Senec. in Ædipo act. 5.

Hæc est illa Tyraoaorum sævissimorum plusquam inhumana feritas, ut nihil excelsum consistere patiaotur, sed excellentiores semper cives, sive inimicos, sive amicos è medio tollant, timent videlicet omnes, itaque nullius saluti, & incolumitati pareunt. Hæc videlicet est inhumanissimi Neronis adversus Plantum, & Syllam plena meto, & suspicione, pariter, ac furore vox, atque lex;

——— *Quidquid excelsum est, cadat.*

Senec. in Octavia, act. 2.

Quod idem fuit Periandri consilium datum in Epist. ad Trasibulum, cuius memioit Arist. in Polit. *Civitatis principes tolle, sive illi amici, sive inimici videantur; quippe Tyranno amici quoque suspecti sunt*. Rectè igitur convenit cum his sententia Eliphaz, videlicet Deum nihil sibi *timere* ab homine ullo, propterea nullam illum Tyrranidem, nullam crudelitatem: sed incorruptum judicium adversus mortales exercere, quos dignis afficit suppliciis.

Arist. 5. Polit. cap. 10.

Deus, utpote æquissimus nihil timens.

4 *Elucidatio, & expositio superioris sententiæ.*

Sed, ut nec illud quoq; non inotile prętermittamus poterit proculdubio hęc sententia in eo quoq; sensu accipi, ut sit præcedentis sententię expositio, aot vero confirmatio in hunc modū; Si te, ò Job, Deus innoceotē affligeret, certe non ille, tam severe argueret, neq; tam graviter vexaret; sed ita te exerceret, ut vereretur, atq; timeret, ne plus nimio te læderet, atque ne in castigando modum paternæ disciplinæ excederet. Com enim pater castigat filiom, etiam sævissimus, timide id, & reverenter efficit. Numqoid itaque, ò Job, *timens arguet te* Deus, tanquam insontem filium? minime vero, nam te

Timor parentum in castigandis filius,

ille

ille feverissime, & gravissime afficit, atque profusissima indignatione, non tanquam filium, sed tanquam hostem prosequitur. Hanc exponendi rationem præferre videtur lectio Septuaginta: *Aut rationem tui habens arguet te?* nam *rationem alicuius habere*, quod in Græco est, *Logon pieisthe* est, alicui prospicere, & consulere. Ac bene etiam convenit verbum *timendi*, quod in Hebræo subest: nam (sicut & apud Latinos) non solum affert metum impendentis mali, sed etiam venerationem quandam, & cultum erga rem illam, quam veremur, atque metuimus, & quam bene servatam, ac minime læsam cupimus. Sicuti sæpe dicitur in Sacro sermone: *Timete Deum*, & Proverb. 24. 21. *Time Dominum fili mi, & Regem*. Tum etiam & parentes, ut Malachiæ 1. 6. fere per honorem explicatur; *Filius honorat patrem, & servus dominum suum. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? & si Dominus ego sum, ubi est timor meus?* Sicut autem filius parentem suum timet, & reveretur, ita è converso pater quoque timet, & reveretur, ne plus nimio filium dolore, & verbere afficiat, sicuti à Sapiente dictum est; *Tu dominator virtutis cum tranquillitate* (æquitate) *judicas, & cum reverentia* (parcendi studio) *disponis* (gubernas, tractas, præsertim dum castigas, & erudis) *nos*. Atque is ipse timor, & reverentia eadem est, quæ inferius, *attentio, & diligentia* appellatur; *Si inimicos servorum tuorum, & debitos morti, cum tanta cruciasti attentione* (cautione, moderatione.) *Cum quanta diligentia* (sollicitudine, aut potius maturitate, & castigationis, atque supplicii præmeditationa) *judicasti* (affecisti dolore, & pœna) *filios tuos?* Paternum igitur illud est, *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium: quod si inique aliquid egerit arguam illum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum*, quasi tremens, & timens, uti fere solent homines, cum castigant filios; *virga* enim *virorum*, quæ in Hebræo dicitur *Besebeth Onasim*, non est virga fortium, & robustorum, sed potius senum, ac imbecillorum, qui & præ imbecillitate, & præ senili quadam in adolescentiores filios indulgentia, & timent ipsi, & tremunt manu, cum filium verberant. *Enos* enim miserum, & imbecillum sonat, ut alibi diximus. Igitur (inquit Eliphaz) te, ò Job, *non timet*, neque reveretur Deus; tuæ saluti minime consulit, tuæ vitæ non parcit; non consulit tuis rebus, sed vult modis omnibus consumptum, atque deletum.

LXX. λόγον ποιεῖσθαι. ירא

Timor, et reverentia parentum, ac filiorum mutuus. Sap. 12, 18.

Tyguria. Nam. 2 Reg. 13, 14.

בשבט אונשים

אנוש

Illud vero, quod dicitur *Arguere*, & *venire in judicium cum aliquo*, severioris animadversionis, & irrogati supplicii periphrasis est, quamvis voces ipsæ, non tam ad supplicium, quam ad culpæ manifestationem, & forensem, ac judicialem criminationem pertineant. Nam *arguere* est proprie accusare, increpare, aut reprehendere, cum quis peccati reus non solum arguitur, & accusatur, sed etiam *convincitur*, & jam manifestatus, & convictus criminis, verbis, ac re ipsa reprahenditur. Quare non ineleganter dixit Rab. Mardochai, idem esse, quod *probare*, seu *comprobare*: Quod nos dicimus: *Aver sele probado a alguno algun delito*. & quidem apud Latinos, nihil aliud est in sua proprietate *arguere*, quam ostendere, & manifestare, & inde *arguere reum*, est manifestare, & prodere illius delictum, quare est verbum forense, & judiciale; cum illud etiam diffinierit Ulpianus leg. 197. de verbor. signif. *Judicasse* (inquit) *reum est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse*. In quam rem est valde appositus ille locus Genes. 20. 16. ab illa eadem originali radice, cum Abimelech ait Saram; *Memento te deprehensam*, quod proprie juxta originale legas: *Memento se reprehensam*, quo etiam modo legit Rab. Mardochai; *& reprehensa est*, quare dilucidius, & elegantius legeret Pagninus, & Regia; *Erudivit*, aut *corripuit illam illam*; quam *erudivit se*, sed sensus idem, ac si dicat; *Memento te argutam*, id est, non solùm à me reprehensam mendacii, sed etiam manifestatam, atque convictam, & in comprobato mendacio * *deprehensam*, & ita dilucide verterunt Septuaginta, *omnia vere dicito*. Capit etiam verbum *arguendi* illam etiam peculiarem significandi vim, quam Latinus dicit *castigare*; Hispanus vero *bostigar*, cum quis ex obiurgatione manet in posterum admonitus, & in re aliqua magis prudens, & cautus. Cum quo bene convenit, quod eo loco Genes. indicat Vatablus. *Castigata fuit, ne postea diceret se sororem esse Abrahami*. Sic igitur ait Eliphaz; Accusaris, ò Job, argueris, convinceris manifesti, & sat bene comprobati sceleris, & propterea te Deus non verbis, sed re ipsa verissime increpat, & gravissimis ærumnis castigatum traducit, & manifestat in publico omnium conspectu, cum quo recte cohæret, quod sequitur.

Instich junction periphrasis.

ונבה

R. Mard.

Arguere verbum forense. Ulpianus.

Pagnin. Regia.

* Bastantemente seas a probado, no aver dicho verdad, y de manos à boca us avemos cogido en la mentira.

Et veniet tecum in judicium? id est, in disceptationem judicialem, in qua postuleris, accuseris, convincaris sceleratæ vitæ. Simile id Jeremiæ 2. 35. *Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod dixeris, Non peccavi*, id est, judicio palam argueris, & convinceris ingentium scelerum: nam sicut, quæ palam videntur, *a lumine manifestantur*; ita Divina judicia cum lumine comparantur, quod in illis nostra peccata manifestentur. Scriptum est enim; *Judicia tua quasi lux egredientur*, ut nemo de tuo scelere (ait Deus) nemo de mea justitia ambigere possit. Ex quo etiam loco peti potest, huius interrogationis responsio, Cur supplicium, atque vindicta divina vocetur in Sacro sermone reprehensio, judicium, & argumentum criminis? videlicet, quod Deus semper procedat ad supplicium ex æquo, & jure: & non prius puniat, aut condemnet, quam ratione ipsa, & argumentis, probationibusque certissimis veritatem criminis comprobarit, comprobatumque manifestarit, atque proposuerit omnibus circumspiciendum; ut censeant, esse reprehensione, & supplicio dignissimum; Ideo *arguit, & venit nobiscum in judicium*.

Divina judicia cũ luce comparata. Osea. 6. 6. Deus iure procedens ad vindictam.

Vers. 5. Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas?

1 Malitia *in Sacro, & Latinorum usu quid. Quo differat ab* iniquitate.
2 *Verus sententiæ sensus. Particula* Noone, *vel* Numquid, *vis, & usus*.
3 *Superlativa cur addat Interpres*. Multum *ad numerum, & magnitudinem*. Iniquitas *pæna, aut culpa*.
4 *Infinitudo peccatorum ad obstinationem pertinet. Quid* Aversio contentiosa *apud Jerem. Finalis impœnitentia dux peccatorum*.
5 *Divina patientia connivens ad priora peccata. Quid* dissimulare. *Explicata Sapientia*.
6 *Multiplex morborum causa, non solum peccata*.

PEndet ex superiori sensus. Non ille propter timorem, metumve alicuius mali aut propter cuiuspiam boni spem te arguit, & judicat: sed quod ingentem tuam malitiam, & iniquitates innumeras, digno supplicio ulcisci constituerit. Inter *malitiam* vero, & *iniquitates* hoc *interesse tradit Origen.* quod *malitia*, sonet *vitium* qui est *flagitiosus habitus*: deinde vero *iniquitates*, aut peccata, quam à pravo habitu proficiscuntur. Paulo secus D. Thom quod *malitia* referatur ad peccata, quibus alios læsit, *iniquitates* vero ad peccata omissionis: propterea que dicat; *iniquitates infinitas, quia in pluribus peccas homo omittendo, quam committendo*. Ego de hac observatione D. Thom tantum adiungam Dionysii censuram suis ipsius verbis; *Hoc*, inquit, *ultimum verbum B. Thomæ mirationem pariter, et timorem generat mihi*. Sed certe discrimen ullum inter hæc, non est valde curandum, cum utrumque nomen sonet aliquid virtuti, & sanctitati in universum contrarium ex Hebræo vero *malitiæ* nomen pertinet ad improbitatem quandam, & impudentia contra jus, & æquum, omnia conculcantem, & proterentem. *Iniquitas* vero ad curvitatem, & deviationem, & perversitatem actionum deficientium, & declinantium à recto. Quare cum Interpres *Malitiam* dixit, non sumpsit pro versutia, calliditate, aut fraude, quæ est certum & peculiare vitium; sed pro vitiositate, aut perversitate, quæ virtuti opponitur, & quam Greci in universum *Cakiam*, vocant, ut eleganter differit Cic 3. de finibus, & 4. Tus.

1 Malitia & iniquitas. Origen.

D. Thom.

4 Dionysii censura.

רע

עוה

Malitia non pro peculiari vitio. Cicero.

Existimant vero Origen. & Nicetas. Hæc dici ab Eliphaz, non tam affirmanter, quam dubitanter; Vide, ne forte multa te peccantem latuerint, quibus huiusmodi est merces persoluta? Orig. *Probabiliter te iniustum appello, credibile enim est ist hæc tibi ob innumerabiles culpas cecidisse*. Sed ego existimo huiusmodi amicorum interrogationes

a Origenes. Nicetas.

gationes sub specie dubitationum propositas, assertiones esse, quibus & Jobum asserant improbe vixisse, & quæ de impiis in universum disputarunt, nunc in Jobum omnia referant; & convenit eum hoc paticula *Nunquid*, vel *Nonne*, vel *Et non*, quam in Hebræo est *Halo*, & servit sere semper affirmationibus quare non raro vertitur ab Interprete, *Ecce*, aut *Vsq*; quod ut indicaret, simul duabus particulis reddidit unicam, atque simplicem Hebræam. 1. Reg. 23. 23 4 *Nonne ecce David latitat apud nos*.

Particula nunquid affirmans הלא

3 *Malitia plurima*. Deest in Hebræo superlativum, quo ea lingua caret. Sed frequenter, atq; sapienter suppletur ab Interprete, quod sensus & locus sic exigant. Quod autem est in originali, *malitia multa*, eadem ratione verti posset *magna* oimirum vox indifferens ad multitudinem aut magnitudinem. *Infinitudo* autem, seu innumerabilitas *iniquitatum* presse, & stricte accipitur ab Origene, pro multitudine innumerabili peccatorum, aut pro incredibili gravitate, ut Jobum urgeat, & suadeat, ne sibi videatur plura, aut graviora perpeti, quam peccarit; nam certis; & numeratis morbis, & ærumnis innumera, & infinita peccata respondent. In quem quoque sensum inclinat annotatio Vatabli, accipientis *malitiam* pro pœna, atq; sic elucidantis locum; *Nonne afflictio tua est multa, at iniquitatibus tuis non est finis?*

Cur superlativis utatur Interpres. רבה

Vatabl.

4 Sed quidem videtur hoc non tam ad numerum, gravitatemve pertinere, quam ad contiouas iniquitates, & nunquam intermissam peccandi licentiam; nam in Hebræo est; *Et non finis iniquitatibus tuis*. Quippe hæc est ingens quædam improbitatis amplificatio, quod sit obstinata, & *consentiosa aversio*, ut Jeremias dixit; nesciens converti aut corrigi: *& casus* atque præcipitatio, nescia resurgendi. Quem locum licet alii significanter legant; *Rebellio eterna*, vel *perpetua*, ut Vatablus, aut *pertinax*, ut Tygurina, & Regia; aut *Fortis*, ut Pagninus; aut *inaccessibilis*, ut Forsterus; aut *Impudens*, ut Septuag. (hæc enim omnia propria epitheta sunt obstinationis) At eleganter vertere possis juxta originalis verbi proprietatem; *aversionem vincentem* aut *triumphantem*, victricem, aut triumphatricem, quod videatur obstinatio, & finalis impænitentia superare, & vincere reliqua peccata; Sic enim *Vincens*, aut *triumphator* ab hac ipsa radice dicitur secundum Rab. Mardochai, *Quis fortis est in corpore suo, & Princeps, & Dux*. Quasi obstinatio sit aliorum peccatorum Princeps; & Dux, unde præfectus cantorum dicitur *Victor in psalmis*: aut vero dicetur *Obstinatio victrix*, quod Divinam misericordiam; & patientiam videatur quodam modo superare, & vincere. Atque etiam propter eandem victoriæ rationem, legere poteris: *Aversionem finalem*, aut *in finem*: Nam iniquitates, aut aversio, quæ dicitur *infinita*, aut sine fine, quod nunquam finiatur; eadem dicitur *finalis*, aut *in finem*, quod finis, & victoria pro illa tandem stet, & quod Hispanus diceret; *Al fin de la muerte queda el campo de la vida por el peccado*. Quare hoc sensu recte potuit appellare Eliphaz; *Infinitas iniquitates*. Tam forte, tamquam incessabile peccandi studium, & consuetudinem, videtur mirari Deus apud eundem Propheram exemplo maris, quod quamvis indomitum, & effræne, at illius impetum cohibent littora, & arenæ ipsæ intra suos fines continent. *Mare* vero *fervens* impiorum, nullis finibus contineri, coercerive possit; *Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit: & commovebuntur, & non poterunt, & intumescent fluctus eius, & non transibunt illud. Populo autem huic factum est cor incredulum*. Sepuaginta; *Non audiens*. Vatablus; *Pravum*. Tygurina; *Rebelle*. Pagninus; *Declinans, & exasperans*. Septuaginta; *Contumax*.) *Recesserunt, & abierunt*.

Germanus explicatus de obstinatione. *Paguin.* *Regia.* *Caietan.* *Jerem. 8. 5. 6.* *Vatab.* *Tygur.* *Regia.* *Regia, & Forsterus.* *Perpetua epitheta obstinationis.* נצח

Obstinationis victoria, & triumphus.

Jerem.

Isa. 57. 20.

LXX. *Vatab.* *Tygur.* *Pagnin.*

5 Illud præterea non obscure indicat Eliphaz, eum obiicit *iniquitates sine fine*, Dei patientia ad prima adolescentiæ errata conniventem; minimeque *irascentem per singulos dies*; longanimiter expectantem, donec exaggeretur peccatorum cumulus, & *impleatur mensura*, quā Divina Justitia expectare tantum constituit. Quamvis enim priora scelera digna extiterint quocumq; supplicio, etiam gravissimo, at hæc finalia, & nimis contentiosa videntur, si ita liceat loqui superare, & vincer Divinam potentiam, & misericordiam, atq; tam acriter stimulare, & lacessere Divinam potentiam, ut ad supplicium incunctanter procedat; * *Dissimulans* (inquit Sapien. 12.) *peccata hominum propter pœnitentiam*. (idest, dissimulas te videre, & convives ad peccata hominum, ut vel sic pœnitentiam agant. Verbum Græcum videtur significare, non satis mentis attentione, & cogitatione advertere ad ea, quæ oculis obiiciuntur, ut cum oculi sine peculiari animadversione præsentia præterlabuntur.) *Ideo eos, qui exerrant, partibus* (id est, paulatim, & per partes, non adhibendo statim integrum supplicium) *corripis. Non quia impotens eras bestiis sævis, aut verbo duro simul exterminare, sed partibus* (paulatim, pedetentim) *judicans* (condemnans, & puniens, aut judicia tua peragens) *dabas locum pænitentiæ* (quamvis præscires illorum obstinationem fore infinitam, & incessabilem) *non ignorans, quoniam nequam est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum; & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum*. (ubi autem quis contumax, & impænitens abutitur Dei patientia *Virtutem ostendis tu, qui non crederis esse in virtute consummatus, & horum, qui te nesciunt*, quod experti non fuerint Divinum supplicium, languidè, & frigidè sentiunt de Divina potentia, nihilo segniores improbitatis studio) *audaciam*) *traducis* (manifesto supplicio redarguis, & spectandam publico exemplo proponis)

Psal. 9. c. 2. Matt. 23. 32.

* *Teneis lot de lanees, y parece, que no los echais de ver.* παρορᾷς. *Quatenus Deus dissimulet peccata. Deus cur paulatim puniat. Impii cur languidè sentiant de Divina potentia.* *Tygur.* *Nannine*

6 Tandem illud videtur Eliphaz profiteri, morbos, & calamitates alias cadere hominib. non nisi propter peccata; quod quamvis sæpe, sed non semper verum est. Est videlicet ille vulgi sensus, & pervulgata existimatio hominum secundum speciem tantum de rebus judicantium. Ergo duo esse ærumnarum, & pænarum genera certum est, quasdam supplicium, & eas quidem propter peccata; alias ad probationem, perfectionem, & confirmationem sanctitatis. Videndus Greg. 15. Mor. c. 29. Basil. in Regulis fusioribus c. 45. Hier. in id Isaiæ 38. ubi Ezechias dicitur, *Infirmatus usque ad mortem*. Augustin 1. de Civitate, cap 8. quod est, *de commodis, atque incommodis, quæ bonis, ac malis, plerumque communia sunt*. Tum etiam c. 9. *de causis correptionum, propter quas boni, & mali, pariter flagellantur*. Theodorus Heracleotes super Joan. 9 quatuor omnino assignat causas, ob quas calamitates externæ accidant hominibus, videlicet, aut propter propria, aut propter parentum peccata, aut propter probationem, aut propter Divinæ gloriæ manifestationem. Sed quatuor item supputat castigationis modos Cæsarius ille clarissimus, ac Germanus frater Gregorii Nazianzeni, dum dialogo 3. de Jobo loquitur, ac de impiorum etiam extremo supplicio propter finalem impœnitentiam, illius verba, quod in rem nostram opportuna sint, adscribenda: *Quatuor* (inquit) *modos castigationis scimus: nam alia quidem propter peccata nobis ad correctionem adhibetur; Multa enim flagella peccatoris. Alia vero superbiam, & fastum deiicit, hoc est, elationem, ac tumorem animi comprimit; Superbis enim Dominus resistit. Alii autem latentem virtutem, & fortitudinem ostendunt, ut eam spectatores imitentur: Nullus enim accendit lucernam, & ponit eam subter modium, aut lectum, sed super candelabrum, ut luceat omnibus; qui sunt in domo, inquit Dominus, quasi dicat: Propter hoc instar facis accendi Jobum, & extra civitatem super candelabrum stercoreum posui, ut luceat omnibus in orbe terrarum. Alia denique castigatio est in universum a Deo desers, propter extremam nequitiam, & improbitatem, cui nihil omnino admixtum est boni, quod & Pharaoni, & Nabuchodonosori, & Judæ contigit, ut in exitium traderentur propter inemendabilem malitiam; Avertam enim ab ipsis faciem meam, & ostendam, quid cum ipsis futurum sit in novissimis, inquit Deus per lingua Moysis*. Ex quatuor his, duos tantum ærumnarum modos Nazianzenus in suis Jambicis describit cap. 30 de Patientia, videlicet, supplicium impiorum, piorum expurgationem, & medicinam;

Non semper morbi, & calamitates ob peccata. Duo genera calamitatū. *Gregor.* *Basil.* *Hieron.* *August.* *Theodor.* *Quatuor calamitatū causa.* *Cæsarius.* *Psal. 31. 10.* *1. Pet. 5. 5.* *Matth. 5. 15.* *Jobus accensus, & super candelabrum.* *Deut. 30. 20.* *Nazian.*

Me quando sævis obrutum morbis petis,
Mea dicta panis accipe, & doctrinam habe.
Aegrum esse melius est mihi, quam sit tibi,
Valere: morbo nam piari me scio,
(Licet piandos improbos susceperim)
Ac forte morbi magis est mysterium;
Sed arbitrari præstat id, quam sordibus
Tinctum quibusdam, noxiæ inredicere.

Sed

Sed iam ad peculiares facinorum species, quas enumerat Eliphaz, contendamus.

Vers. 6. Abstulisti enim pigous fratrum tuorum sine causa; & nudos spoliasti vestibus.

1 *Tyrannidis comites sævitia, & rapina.*
2 Pignus *quid, & unde dictum in Sacro, & Latino sermone.* Quid Pignoris capio. *Lex de non auferendo pignore. Explicati Moyses, & Salomon.*
3 *Inhumanum, & iniquum non esse erga fratres munificum.*
4 Fratres *qui. Princeps non servis, sed fratribus imperat.*
5 *Debitores mancipia creditorum. Quibus pœnis addicti. Explicatus Isaias, & Matthæus.*
6 *Divites, & exactores frequenter mendaces. Pauper non sua culpa miserandus.*
7 *Immisericordia non vestire pauperem. Explicatus Moyses.*

COncesserat quondam Eliphaa Iobo aliquod sanctitatis, & pietatis vestigium, simulatæ saltem pietatis speciem; at nunc etiam hanc illi adimit, & ea in amicum crimina conferi, quæ divitum improborum, atque tyrannorum propria esse videntur, & eorum, qui impietatis, rapinæ, & crudelitatis fructibus ditescere solent; ut observavit Origenes.) nimirum sordidam avaritiam, incredibilem feritatem, atque inhumanitatem, extremam quoque tyranoidam impingit Iobo Eliphaz. Enim vero crudelitas, atque torpis lucri cupido Tyraooidis comites sunt. Sic oimirum definitur ab Aristotele Tyrannus; *Qui ita dominatur, ut ad proprium commodum, & utilitatem omnia conferat.* Dum suam utilitatem conlectatur, oportet sæpè humanitatis, iura per summam crudelitatem, atque iniquitatem violare. Avaritiæ itaque crudelitas germana est, vel potius parens. utraqua etiam Tyrannici dominatus filia; quem ex sua sobole sapieoter descripsit Cordubensis Seneca.

Origenes. — *Sævitia tyrannorum.* — *Arist. 4. Polit. & 1. Ethic.* — *Seneca in Hippol. Act. 4.*

Rupere fœdus impius furor,
Et ira praceps quoque succensas agit
Libido mentis: venit imperii sitis
Cruenta, factus peada maiori minor
Pro iure vires esse. ———
A fratre frater, dextera nati parens
Cecidit; maritus coniugis ferro iacet.
Perimunt fœtus impia matres suos.

Sed singula verba Eliphax acriter pungunt Iobi aoimum, ot quibus amplificetur vehementer crimen, quod illi obiicit; & suis quasi gradibus crescit senteotia; oam pignerare, sordidum, & illiberale est; sed *auferre pignus*, violentum; & *pignus fratrum*, ferum; & *sine causa*, iocredibiliter iniquum, & improbum. Sed explicanda singula.

Amplificatio sceleris, & sententia.

Abstulisti pignus. In Hebræo simplex verbum; *Pignerasti.* q. d. obligasti, contraxisti. *Hbabal*, qood est *pignerare*, aot pigous accipere, idem est *obligare*. Quā sigoificationem agnovit Vulgatus Prover. 13. 13. * *Qui detrabit alicui rei, ipse se in futurum obligat.* q. d. detractor, quamvis non statim puniatur, non ob id tamen absolvitur, & dimittitur liber; nam qoasi coniiceretur io publicam custodiam, ita dicitur esse in obligatione, & vioculis ad luendam pœnam; vel ad vitandum id, de quo minus bene sentit, aut detraxit. Ex bac igitur radice ducitur *Hbebel*, quod, & *funem*, & *vinculum* significat, aut *pignus*; quod pignus sit obligatio quædam, & quasi vinculum debitoris, quo constringatur, & irretiatur. & consonat quidem notio nominis Græci, nam quod nos *pignus* appellamus, Græce dicitur *Hypotheca*, quasi, *obligationi suppositum*, ut Budæus annotavit io Pandectas, ex l. pen. de pignoribus atque Alc. l. 237. de verb signif. Grave igitor, & odiosum verbum *pignerandi*, & per obligationem, & vinculum quasi obnoxios, & sibi debitos asserere, & supponere, atque subiicere concives suos. Illud præterea addit Budæus *pignus accipere*, aut *pignerare*, illud esse, quod vulgo dicitur, *per exequutionem capere. executar, y sacar prendas.* Quod summo iure, atque summa iniuria fieri ab avaris divitibus in pauperes solet. Quod autem *auferre* dixit interpres, & Latine, significanter fecit, quod violentiæ cuiusdam, & inhomanitatis esse videtur; sic Cicero, *Capere*, vel *auferre pignora* dixit, aut *captis* vel *ablatis pignoribus*, aliqoem cogere, vel coercere. Atque iode Gell. lib. 7. ca. 10 ex Catonis lib. epistolicarum quæstionum, refert *pignoris* etymologia docere hominem videtur, *pignus* non tam propria manu auferendum, & rapiendum ab invito, & misero debitore, quam accipiendom (si quando oporteat) noo nisi ipsius debitoris, manu oblatum. *Pignus* enim, ut Cajus dixit, *appellatum est à pugno quia res, quæ pignori dantur, manu tradantur. Auferre* igitur *pignus*, erit rapere cum violeotia; ablatum etiam retinere diu, & quasi re propria, uti Quare Ezech. 18 16. inter alia, quæ facienda Deus præcepit, enumeratur; *si pignus non retinuerit*. Quod in Hebræo est; *pignus non pignoravit*; ubi repetitio ejusdem vocis eam vim habere videtur, quam diximus, auferendi, & retinendi pignus, & cum violentia rapiendi, nam id prohibebatur creditori; tantum permittebatur oblatum accipere, Deut 24. 10. *Cum repetes à proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum eius, ut pignus auferas; sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit.*

2. *Pignus unde dicatur.* — * *Quien de alguna cosa babla mal, en pennads queda para no bazerla.* — *Hypotheca Græce quid.* — *Budæus.* — *Alciatus.* — *Pignus accipere, & auferre, quid.* — *Cic. 1. Philip.* — *Gellius Pignoris capio.* — *L. plebs de verbor. signif.* — *Complut. Lex de non rapiēdo pignore.*

Fratrum tuorum. Immisericordiæ, & inhumanitatis genus erga *fratres*, ac propinquos, noo esse erga illos liberalem, ac munificum, sed sævum creditorem, & turpis lucri, usurarumque exactorem, atque illis egentibus postulantibus etiam, nihil sine pignore dare, verum captis pignoribus, postea cogere, & coercere. Quid vero frater fratri mutuo, & commodato, ac non potius dono, minimeque reddendum dedisse, aut reddendum vero; cum primum possit, sine pignore, sine repetitione existimandus est? Certe qui sua fratri communia noo fecerit, is & fraterna compellatione iodignus & humani sanguinis eaors censendus: propertereaqoe ab hominum commuoitate ablegandus. In quem illud exquisite quadrat, quod de Tyranno dictum est à Cicerone sapienter; *Hoc genus pestiferum, & impium ab hominum communitate exterminandum. Et enim, ut membra quadam amputantur, si ipsa sanguine, & tanquam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis; sic in ista figura hominis feritas, & immanitas bellua à communitate, tanquam humanitate corporis segreganda est.*

3. *Illiberalitas erga fratres.* — *Cic. 3. offic. Inhumani exterminandi a communis convictu.*

Sed *fratrum* nomine, Symmacbus *insontes* legit, quasi dicat, innocentes, nihil debentes, forte propinquos, & ejusdem cognationis homines intelligi. & vero *fratris* etiam nomen cuiuscumque homiois, quem proximum dicimos eadem natura, eisdem legibus, eadem religione nobiscum devincti appellatio est, cum quo princeps taoquam cum fratre, & paris naturæ, licet disparis conditionis, agere debet: non tanquam cum mancipio; ut fere tyrannus ille, qui Senatores, quibus tanquam fratribus, & sociis consiliorum, atque eiusdem imperii, & gubernationis consortibus uti deberet, *mancipia togata* appellare coosuevit. Sapienter inter alia principum præcepta scribit Tacitus 12. Aooal. *Nec dominationem, & servos, sed rectorem, & cives cogitet; clementiamque & iustitiam capessat* & Plin io Paneh. 12. 10. *Non minus hominibus praesse cogitet.*

4. *Fratres qui.* — *Princeps subditos fratrum loco habere debet.* — *Anto. Heliog.* — *Tacitus Plinius.*

In Hebræo. & Septuaginta sensus vehementior, *In pignus accepisti fratres tuos in vanum.* non solum illorum bona, quasi tibi obnoxia, & debita, iniecta manu, & quid dicunt, exequutione facta tibi asseruisti, sed illos ipsos per vim, & Tyrannidem compreheosos *tenens suffocabas quoad usque redderent universum debitum*. Hoc in foro dicitur, *pignerari iniecta manu*, vel *comprehensione corporis*, ut observat Budæus in suis Foreosibus. Quid autem sonat, accipere in pignus ipsos debitores, oisi illos sibi vendicure tamquam mancipia, & servos; Neque videbitur aliena interpretatio, si apud nationes plurimas ostendamus, id io usu, & lege fuisse, ut debitores tanquam servi, & captivi, ac vincti traderentur creditoribus. Certe apud Hebræos rei hoius non obscura testimonia. Isaiæ 58. 6 *Dissolve colligationes impietatis* [solve vidalicet obligationes, & vincula illa, quæ impii, & improbi creditores debitoribus iniiciunt, ex pignoribus, & fœnore contractis. Vides consonare cum eo, quod diximus, *pignus* ex proprietate vocis sonare vinculum, aut obligationes. Exime igitur miseros debitores nexu tibi devinctos impiis, & iniquis obligationum vinculis; aut etiam educ de carcere eos, qui tibi solvendo non suot) *Solve fasciculos deprimentes* (videlicet, servitia, & opera, & iugum molestiarum, & usurarum pauperum capitibus

LXX. Pressior ex Hebræo & Græca interpretatio. — *Matt. 18. 28.* — *Budæus.* — 5. *Debitores tamquā mancipia creditorū apud hebræos.* — *Isaias illustratus.*

tibus per summam inhumanitatem, tanquam mancipiis impositum. Vel etiam, fasciculos * chirographorum, quibus obligationes continentur. Cum quo facit, quod Plutarchus commentariolo *de vitando ere alieno*, eleganti similitudine descripsit, de creditoribus & exactoribus loquens; *sicut Dorius Athenas misit Datin, & Artaphernem, catenas, & vincula manibus gestantes ad vinciendum captivos, ita hi Syngrapharum, & tabularum tanquam compedum plena vasa Græciæ importantes circum urbes ambulant.*) *Dimitte eos, qui confracti sunt liberos* (ingenti ære alieno oppressos, & quod solvendo non sunt, quos nostrates dicunt, *Que an quebrado*. Liberos e servitute permitte abire, & illos tibi tamquam servos, minime devincito.) Et consonant quidem hæ loquutiones cum eo, quod apud profanos scriptores legimus, obæratos appellari, *nexu vinctos*, quod videlicet necterentur, atque creditoribus traderentur. T. Livius. *Nexu vincti, solutique se undique in publicum proripiunt*, & alio loco; *Qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alii.* De quo statim.

** Les legajos de deudas, y escrituras, y cartas de pasto. Plutarch. Syngraphæ & tabulæ con pedes debitorum. Obærati oni dicerentur nexo vincti.*

Secundum vero ejusdem rei testimonium clarius in parabola illa Matt. 18. de *Rege & servo nequam*, cui dimissa fuerant *Decem millia talenta; cum autem non haberet unde redderet, jussit eum Dominus ejus venundari, & filios, & omnia, quod habebat, & reddi.* Atque ut Dion. scribit, non solum filii, sed etiam nepotes, vel in ergastulum, vel in servitium creditoris abducebantur. Deinde vero subiungitur in parabola; *Iratus Dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoad usque redderet universum debitum.* Quod sane videtur olere immanissimam illam creditorum inhumanitatem, qua ad creditorum libidinem post vincula & catenas, debitorum membra dilaniabantur, quam refert Aulus Gellius l. 20. c. 1. ex lege 12. tabularum cujus iste est verborum tenor; *Æris confessi, rebusque jure judicatis triginta dies justi sunto, post deinde manus injectio esto, in jus ducito, secum ducito, vincito, aut nervo, aut compedibus quindecim pondo, aut si volet, majore vincito*, Deinde vero; *Tertiis nundinis partes secanto, si plus minus ve secuerunt, sine fraude esto.* Addit deinde ex suo Gellius; *Nihil profecto immitius, nihil immanius, nisi* (ut re ipsa apparet) *eo consilio tanta immanitas pœnæ denunciata est, ne ad ea unquam perveniretur.* Invaluit lex eadem apud Romanos, apud quos Nexus, aut *Nexum* erat obligationis genus: *cum corpus debitoris, ut pignus, capi poterat obligationis jure atque conditione*, ut explicat Budæus, nam debitor oppigneratus tradebatur creditori nexus, de quo, ac de immanitate fæneratorum videndus Livius l. 2. & 8. Varro li. 6. de Lingua Lat. Cic. in Topi. de Abalienatione, Mancipio, & Nexu differens, Budæus in Pandect. In tit. *De in diem adiect.* Quinct. li. 7. c. 4. & c. 8. Gelli. l. 20. c. 1. Macrob. l. 1. c. 16. Cæl. l. 12. ca. 20. & 21. Sed Solon, ut Diodorus, Plutar. & Laertius scribunt, illam legem Athenis abrogavit. *Solon* (inquit Diodorus de Ægyptiorum legibus loquens) *in bonis debitoris solum fiebat, corpus non poterat addici creditori. Hanc quoque legem videtur Solon ad Athenienses transtulisse, quod Sysachthiam appellavit, decernens, ne ob usuras civium corpora necterentur, Haud immerito quarunt ur quidam de nonnullis Græcis legum latoribus, qui arma aut aratrum, aut aliud quod vis opere necessarium prohibebant, ob fænus addici creditori, corpora vero, quæ his utuntur, tradi permittant.* Hæc Diodorus. ac Plutarchus: *Nos dum contenti esse nostris rebus pudet, dandis pignoribus, contractibusque subeundis, in servitutem nosmet damus.* De carnificina autem, & laniena illa paulo inferius; *Hi miseris debitoribus, de foro, locum flagitiosorum pœnis destinatum redegerunt, vulturum instar eos edentes, & laniantes, &c.*

Illustratur parabola Regis, & servi nequam.

Debitores luentes corpore, debitum.

Gellius.

Nexus, quæ obligatio

Budæus.

Diodor. Sicul. l. 6. 3. Laer. & Plut. in Solone, & in commentario, de vitando ære alieno. Atheniensium lex.

Altius insertos undentes viscera nostra.

Homerus. Odyss. 12.

Voces vero illæ servi nequam, *suffocantis* conservum, atque dicentis, *Redde, quæ debes*, videntur esse, certa, & concepta verborum formula, exigentis debitum, ut Plutarchus eodem ipso loco indicat; *Nihil* (inquit) *turpius, nihil molestius, quam audire hanc vocem. Persolve, quid debes*, Tertium denique 4. Reg. 4. 1. cum vidua dixit ad Elisæum, *Ecce creditor venit, ut tollat duos filios meos ad serviendum sibi.* Ad eumdem enim nexi ritum, & consuetudinem profecto respexit. Hæc certe omnia, quæ de creditorum, & exactorum immanitate dicta sunt, cadunt in eum, qui non solum bona fratrum suorum, sed ipsos suos *fratres in pignus accepit.* Atque hanc ipsam, aut similem iniquitatem, & inhumanitatem videtur Eliphaz obiicere Jobo; quod *abstuleris, & pignus fratrum*, & ipsos *fratres in pignus.* Ut hinc colligas quod aliquando admonui, cum leges, & ritus pluribus nationibus communes inveneri-mus, oportere illos ad superius sæculum, & antiquiorem gentem revocare.

Matt. 18. 28. Concepta formula exigentis debitum.

Sine causa. D. Th. interpretatur, *sine causa necessaria*, 6
quia de fratribus tuis sine pignore confidere poteras. Tyrannus nemini credit, nemo illi. Sed quidem *sine causa*; idem est, qui *frustra, immerito.* nam vox *Hhinam*, à radice *Hhanam*, quod est gratificare, aut donare per gratiam, excludit meritum, sive in bonum, sive in malum, quod ab Interprete dicitur; *supervacue, & gratis*, Psal. 34. 7. *Frustra*, Prov. 1. 11. *Sine causa*, itaque sine merito, gratis, nihil debentes, nam solent divites in media luce, & in medio foro latrocinia exercere, & spoliare *sine causa* pauperes atque fingere se creditores & alios debitores, quid licet nihil à divitibus unquam acceperint, nihilque debeant, sed tamen propter paupertatem pares non sunt repellendæ injuriæ, asserendæ veritati, redimendæ vexationi. In hunc fere modum explicant Origenes, & Catenæ auctor: *Frustra* (inquit Origenes) *pignus abstulisti ab iis, quibus nihil ipse credideras.* Certe debitores, mentiri, non mirum, & cum *debeant centum, accipiant cautionem suam, & scribant quinquaginta*, paupertate nimirum, & solvendi impotentia impulsi minus in tabulas referunt, quam acceperunt. At multo iniquius, multoque impudentius mendaces plerique creditores: *Magis* (inquit Plutarchus) *mentiuntur, qui dant, quam qui accipiunt: mala enim fraude in suis adversariis solent plus scribere, quam dederint; cuius mendacii causam habent, non necessitatem, non inopiam, sed insatiabilem avaritiam.* Illud etiam auget scelus Tyranni, & avari divitis, atque ex altera parte miseri pauperis miseriam, & commiserationem incitat, quod *sine causa*, sine sua culpa pignus ab illo extorqueatur; nam qui sua culpa, & luxu, atque sumptibus immodicis, multis se acceptis usuris, multoque ære alieno obstrinxit, cum miserrimus sit, miseratione tamen minus videtur dignus. Ideo enim *Persæ primam inter peccata locum æri alieno adsignarunt; secundum mendacio, quod obærati mentiri soleant.* Obæratum autem esse, non nisi ex immoderato luxu, accidere soleat. At qui sine causa opprimitur, is vere commiseratione dignissimus: nam;

Divites in media luce exercentes latrocinia.

Origenes. Nicetas.

Plutarchus de ære alieno.

Divites, quam pauperes magis mendaces.

Miser sine culpa dignissimus miseratione.

Plutarc.

Quem fata cogunt, ille est cum venia miser.

Senec. in Hypp. act. 3.

Parique ratione dicas, quem avarus, quem sævus & inhumanus creditor, *sine causa* coercet, & vexat, ille est eum ingenti omnium commiseratione misertimos. Sed quid tandem *abstulisti pro pignore*? Vestes, immane, inhumanum.

Et nudos spoliasti vestibus. Ablato igitur pignore nudus 7
conglaciabat pauper. Quæstiunculam sic proponit, solvitque Origenes: *Atque nudos spoliare qui poterat? nudos igitur valde inopes cogitare debemus, qui non alteram habent vestem.* Facilius, & clarius; Quem spoliasti ablato, & capto pignore, effecisti, ut nudus maneret. Erepto itaque vestitu nudum, spoliatumque contra naturæ, & humanitatis jura dimisisti. est namque in ipsa rationis, & humanitatis lege positum, quod benignissimus deinde Legislator hominum Deus, præcepto suo, & lege cavit Exo. 22. 26. *Si pignus à fratre tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei: Ipsum enim est solum, quo operitur indumentum carnis ejus, nec habent aliud in quo dormiat.* Accipit nimirum *vestem*, pro culcitra, aut pro lodice, nam etiam Ulp. inter vestimenta numerat *omnia lanea, lineaque, vel serica, vel bombycina, quæ induendi præcingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, accumbendi caussa parata sunt.* Quare Amos. 2. 8. quod nos legimus; *vestimenta pignorata*; Chaldæus legit; *lectulos oppignoratos.* Vel certe pro illo ipso vestimento, quo & se operit interdiu, atque noctu etiam jacens se contegit. Cui præcepto respondet id Ezech. 18. 16. *Pignus non retinuerit, &c.* atque amplificatur sceleris hujus immanitas. Amos 2. 8. *Super vestimentis pignorati accubuerunt juxta omne altare.* Non enim contenti pauperis spoliatione, & expilatione, ipsa præterea rapta pignora, ab insomni paupere, convertebant, vel ad suas voluptates, & somni delicias, vel ad captanda auguria ab idolis juxta illorum altaria, pro antiqua gentium consuetudine, qua in pellibus victimarum accubantes captabant sua auguria per insomnia. Vide etiam Deut. 24. 13. & paulo ante vers. 6. *Non accipias*

Origenis quæstiuncula.

Vestes pro culcitra.

Ulpia l. 23. §. 1 D. de aur. & arg. Chaldæus.

Quorsum ante altaria dormitum.

cipias loco pignoris inferiorem, & superiorem molam, quia animam suam apposuit tibi. idest non auferes à paupere loco pignoris, pristinum, videlicet, id, unde sibi quotidianum victum parat, & *animam*, idest vitam sustentat. Unde coniectura mihi est hoc nostro loco per, *vestes*, non solum, strictè debere intelligi vestimentum, verum etiam quamcumque aliam domesticam, & necessariam suppellectilem ad commodam vitæ sustentationem, sic Isa. 1. per *vestes*, & *panem*, opes, & facultates necessariæ ad vitam intelliguntur; *vestimentum tibi est, Princeps esto noster.* idest tibi suppetunt necessariæ facultates, respondet vero eodem sensu; *In domo mea non est panis; neque vestimentum.* Illud non prætermittendum, quod eleganter indicat Orig. videlicet posse dissolvi hanc partem à præcedenti, & nunc proponi aliud immisericordiæ genus, videlicet quod non vestierit nudum. *Forasse* (inquit) *amictum nudum non præbere, ablationem, spoliationemque nuncupavit; spoliator enim, & raptor is est, qui nudum non induit.* Sicut, qui esurientem non pavit, occidisse censetur. Exempla hujus loquendi formulæ sequentia suppeditabunt,

Vestis nomine quæcumque pars supellectilis.

Vers. 7. Aquam lasso non dedisti, & esurienti subtraxisti panem.

1 *Reus iniuria, qui proximo non benè facit. Avarus principatu indignus. Illustratus Isaias.*

2 Aqua *Symbolum abundantia. Avarus nihil alios deficere existimat. Explicatus Paulus.*

3 *Quid* Aqua frigida, *apud Matthæum. Usus calida apud priscos,* Æneum, & Thermopolium,

4 Lassus *in Sacro sermone quid. Potus frigida naturalis. Illustratus semel, & iterum Isaias.*

5 *Quid* Subtrahere *in Sacro sermone. Avarorum ingenium erga pauperes sævum. Illustratus Iacobus.*

6 *Quid sit Deum* dedisse divitibus ad fruendum, *apud Paulum. Quid* prohibere. *Illustratus Salomon.*

7 *Quid* panis, *&* aquæ, *quid item* famis, & sitis *nomine significetur in Sacro sermone. Divites comedunt panem non suum. Avari pauperiores pauperibus.*

1 A*Quam lassonon dedisti.* Elegans imprimis ad nostram doctrinam documentum statim in hac sententia occurrit, quod non aliis, quàm ipsis Nicetæ verbis libet proponere: *Ergo reus quispiam est, non solum, quia iniuriam facit; sed etiam quia benigne non facit; vide igitur quanta nostra in alterum esse debeat munificentia; quoniam quidem non ministrasse sitientibus pocula, criminis datur; sicut & aqua frigidæ poculum mercede non caret.* Similis loquutio, & inhumanitatis, atque avaritiæ criminis notatio. Isaiæ 32. 6. ubi indignissimi Principis, tum stultitia, tum sordida parcitas, & avaritia, propter quas efficitur principatu indignus, describuntur: *Non vocabitur ultra is, qui insipiens est,* Princeps (*Princeps* ex sua proprietate liberalem, & munificum sonat, aut beneficum, & cum hilaritate, & alacritate animi benefacientem. Quanta igitur stultitia *Principem* illiberalem, & parcum esse.) *Neque fraudulentus* (idest ex proprietate nominis, qui claudit, prohibet, vetat; videlicet, avarus, qui suas facultates prohibet, & claudit ab inope, quod ingens fraudulentia est, defraudare pauperem debita eleemosyna) *vocabitur major* (ex proprietate vocis, opitulator, salvator, auxiliator. Subjungitur statim hujus rei ratio, videlicet, quare *insipiens*, & *fraudulentus* indignus sit principatu) *stultus enim fatua loquetur*, quæ ista *loquendi stultitia*? Certè avarum semper de suo lucro, semper de spoliadis, & lacerandis egenis loqui, & cogitare. Quod eleganter explicat Vatablus legens: *Avarus loquitur stultitiam.* Tygurina vero; *Sordidus, fordida loquitur) & cor eius faciet iniquitatem, & perficiet simulationem* (Pagninus, & Vatablus, *impietatem*, vel *iniuriam*, nam nihil aliud cogitat, quam quomodo ditescat ipse jure, vel iniuria) *& loquatur ad Dominum fraudulenter* (Septuaginta, *loquatur errorem*, videlicet dicens; Deum non curare pauperem) *& vacuam faciat animam esurientes, & potum sitienti auferat*, idest, nequem panem porrigat, neque aquam propinet, hoc enim est, atque idem refert, quod exinanire *animam*, idest stomachum, & ventriculum famelici, & potum sitienti, auferre. Sed premendæ partes singulæ hujus sententiæ.

Crimen nō benefecisse miseris. Princeps avarus, stultus & fraudulentus. Illustratus. Isaias.

נריב

ברא

Vatabl. Tygur. Pagn.

LXX.

Aquam. vox quidem originalis, *Maim*, licet pro quolibet potu, etiam pro unico haustu aquæ sumi possit: tamen in Hebræo vox est pluralis, & dualis numeri, quod comprehendere videatur duplicis generis aquas, superiores videlicet, & inferiores: Propterea sæpè vertit Interpres Latinus plurali nomine, *aquas*, sæpe etiam integrum aquæ elementum significat, aut ingentem pluviam, aut etiam flumina; ideo solet *aqua* esse copiæ, & abundantiæ, symbolum. Quæ vocis proprietas, & significatio præsenti loco, & instituto conveniet; ut significet Eliphaz ex magna illa divitiarum abundantia, & affluentia divitis, ne guttam quidem redundasse in sitientes, & lassos, *quotidie* dives epulo *epulatur* opipare, & *splendide*, & ne mica quidem obvenit famelico. Proh avaritiam inexplebilem, & sacram auri famem, & sitim, quæ ad victum, & vestitum nihil sibi sufficere, at vero nihil pauperi deficere, neque æstimant, neque recordantur; quæ inhumanitas hominem efficit omnis humanitatis, & misericordiæ ex legem: *Hic enim in vita sua proiecit intima sua.* qui autem viscera proiicit in quibus sedes est misericordiæ, legem, & humanitatis fidem abnegavit. Hi sane nunquam *derivant fontes suos foras*, sed *claudunt viscera* sua ab egenis, atque mendicis petentibus respondent, *sicut æstus in siti.* Quid enim sicci, & humanitatis ardens æstus communicabit sitibundo, & lasso? Quid igitur opportunius ad hanc parcitatem, & humanitatem divitum emolliendam quam ad inexhaustum illum bonorum omnium fontem Deum, oculos attollere, atque ex illo discere, ut sit *facile tribuendum, communicandum*, dandum egenis, *abunde ad fruendum*? Audi Pauli præceptum scribentis ad Timotheum. *Divitibus huius sæculi precipe, Non sublime sapere; nec sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum: Bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere; communicare.*

2 *Aqua quid proprie.*

Aqua symbolum abundantiæ.

Avarorum divitum inhumanitas.

Eccl. 10. 11

Pro. 5. 16. Isai. 25. 5. Divina munificentia erudiēs avaros. 1. ad Ti. 17. 18.

Sed illud præterea in *aqua* relucet, quod licet quicumque potus per illam intelligi soleat, sed juxta exigentiam loci videtur, de *aqua frigida* debere intelligi, idest de ea quæ nullis expensis eget, non igne ad calefaciendum, non alio medicamento, aut vini mistione ad condiendum, sed facile parabolis, qua hominem interdici, etiam sceleratissimum lex humanitatis vetuit. Quam etiam vim expressit locus ille Matthæi 10. 42. *Quicumque potum dederit uni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam:* nam, ut eo loco interpretatur Chrysost. *Frigidam aquam dixit ut ne calefaciendo impendat laborem, hoc est, non dicam, quo eos magnifice suscipias.* Atque Hilar. *Non inanea* (inquit) *in eos, etiam levia, quæ sub frigida aquæ nomine designat, officia esse decernit.* nam & in usu, & in delitiis fuisse potum *aquæ calidæ*, apud antiquos, non solum hæc Chry. & Hilarii testimonia indicant, sed ex prophanis etiam scriptoribus, vir bene de antiquitate, ac de nostro sæculo meritus Justus Lipsius suorum Electorum li. 1. c. 4. aperte demonstrat. Atque erant etiam in eum peculiarem calefaciendi usum, sua etiam peculiaria vasa: nam, ut scribit Varro, dictus est; *calix à calido, quod in eo calida puls apponebatur, & calida ea bibebant*, Erat & *aenum*, sic Paulus 38. de instru & instit. leg. *Nec multum refert inter cacabos, & aenum, quod supra locum pendet, hoc aqua ad potandum calefit, in illis pulmentarium coquitur.* & Thermopolium item erat taberna, aut caupona, in qua veniret calida. Quanquam Turnebus, atque Hieronymus Mercurialis contendant Thermopolium fuisse locum, ubi dulces potiones venderentur, quas calidas sumebant; & Mercurialis, calidam vocari, non aquam quæ igne calefacta esset, sed eam, quæ refrigerata non fuisset nive, aut ulla alia arte. Ut sit, refrigeratam, non solum natura sua frigidam, tum etiam præcalidam delitiis, & palato servisse in conviviis, & initio mensæ solum apponi, facile evincunt, tum quæ Mercurialis affert, *De variis antiquorum refrigerandi vina, & aquam modis*, tum quæ de calefaciendi Lipsius congerit, ex Seneca, Athenæo, Ammiano, Dione, Martiali, Plauto. Quare cum *aqua* nomine frigidam intelligo, non intelligo singulari arte, & cura refrigeratam, sed qualem profundit natura sua fons, aut adfert fluvius. Propterea enim *aqua*, tenuis, & vulgaris beneficii symbolum est, atque ex illa sumpsit Seneca pulchram illam similitudinem, & in rem præsentem opportunam, scribens de Benef. lib. 2. cap. 2. *Quemadmodum in agris aqua tempesti-*

3 *Aqua frigida facile parabilis.*

Chrys. Hilarius.

Aqua calida potus in deliciis.

Justus Lipsius.

Varro.

Turnebus. Mercu. l. 1. c. 9. varia.

Refrigerationes aquæ & vini.

Aqua symbolum vulgaris beneficii. Seneca.

positive data remedii locum obtinet, ita quamvis leve, & vulgare beneficium sit, si praesto fuerit, gratiam pretiosi, sed lenti, & diu cogitati muneris vincit.

Lasso. Non cuicumque denegavit aquam avarus; sed *lasso*, siti enecto, & arenti. propriè dicas, deficienti siti, & labore confecto. sic vertitur Deut. 25. 18. *Quando tu eras fame, & labore confectus.* Defatigatos videlicet, & fatiscens, ut ultra movere te non posses, à qua etiam radice dicitur Isa. 40. 29. *Qui dat lasso virtutem*, idest, deficienti vires: nam statim exponit Propheta, quod prius dixerat; *& iis qui non sunt fortitudinem, & vires multiplicat.* Quod de illo animi defectu, & quasi deliquio, quod ex fame, & siti contingit, acceperunt Septuaginta legentes. *Qui dat esurientibus fortitudinem.* &, quod apud Vulgatum legitur statim; *Deficient pueri, & laborabunt*; illi legunt; *Esurient juvenes, & laborabunt* (præ siti) *adolescentes.* Ergo *lassus* est deficiens, laborans, sine viribus sine robore, indigens omnino quiete, & refrigerio. Quare, & sine quiete, & sine refrigerio se profitetur Deus benignissimus, cum aqua denegatur suo lasso. Isa. 28. 12. *Hæc requies mea, Reficite lassum: & hoc est meum refrigerium.* Quo in loco, cum pronomen illud *meum*, desideretur in Hebræo, acute vir doctus Forerius conjicit hunc sensum; *Hæc requies*; hic quiescite; nolo mentem vestram longa mandatorum serie vexare; hoc unum vobis commendo, quod cum impleveritis, existimare poteritis universam legem implesse, quæ benignitate, & proximorum charitate continetur. Sed illud etiam opportunum; Hac ratione *requiem* vobis, & refrigerium remetiar; reficiam vos lassos, & æstuantes, atque sitientes refrigerabo, cum *aquam lasso dederitis*; aquam (inquam) non ullo dispendio decoctam, aut præparatam, & calefactam. Lassis, & commotis post defatigationem, & æstum, non vinum, nec frigidam, sed calidam bibere perutile, & inter præcepta de sanitate tuenda à Plutarcho relatum: *Placida enim* (inquit ille) *est aqua humidiens, & quieta. Frigida inquit* (sic Hieron. in Matth. 10.) *non calida, ne & in calida paupertatis, & penuria lignorum occasio quæreretur.* Præsertim, cum potus calidæ, sicut majoris impensæ, ita minus naturalis sit, ut Plinius aliquando scripsit; *Notandum* (inquit) *nullum aliud animal.* (excepto scilicet homine) *calidos potus sequi, ideoque non esse naturales.* Naturalis autem est, *aqua frigida animæ sitienti.* Clemens Alex. de hoc quoque l. 2. Pedag. c. 2. *Naturalis, & sobrius potus sitientibus necessarius est, aqua; eam ex prærupta petra manantem veteribus Hebræis, unicum ac simplicem temperantiæ potum suppeditavit Dominus.* Sed de *aqua* satis; nunc de *pane* nonnihil.

עיף 4, vel יגע

LXX.

Deus refrigeratur refrigerio pauperum.

Forerius.

Lassis quis potus conveniens.

Plutar. de tuenda valetudine.

Plinius.

Prov. 25. 25.

Cle. Alex.

Et esurienti subtraxisti panem. Victum, & *panem*, quem esurienti non porrexisti, *subtraxisse*, & rapuisse censeris. Proprie, Abscondisti, negasti, removisti, prohibuisti, fraudasti, & privasti necessario victu, & debito alimento. Cadont videlicet hæc omnia significata in verbum origine, *Managh*, & in verbum Latinum *subtrahendi.* Significatur vero non solum divitis in operibus misericordiæ socordia, & oblivio, sed sedula, & bene memora sui avaritia. & de industria pauperum contemptus, & affectata immisericordia: nam interdum ipse petenti pauperi impudenter negat; interdum abscondit, & mentitur se minime habere, quo pauperem sublevet, ut vel sic scelus, & avaritiam dissimulare possit, quam illi conscientia ipsa exprobrat. Si vero sentiat uxorem, aut filios, aut ex domesticis quempiam paulo propensiorem erga pauperes, & mendicos, removet, vetat, prohibet, atque modis omnibus *subtrahit esurienti panem.* Hi sunt, qui frequenter illud in ore habent ad preces, & obsecrationes mendicorum; * Parce mihi frater: nam vel inviti fatentur se delinquere contra illum. Precantur etiam à Deo pauperi necessarium victum: sed de suo, vel buccellam panis esurienti dare nolunt. quos graphice depingit Jacobus Apostolus de *Fide sine operibus mortua*, disputans, c. 2. 16. *Si frater, aut soror nudi sunt, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis;* * *Ite in pace* (idest, si removeritis illum à vobis, etiam pacem, & fœlicitatem precando) *Calefacimini, & saturamini* (idest, utinam invenias vestimentum, quo calefias, & necessarium victum, quo satureris) *non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* Hos etiam notat Joan. 1, cap. 3. *Non diligamus verbo, & lingua, sed opere, & veritate.* Hi præterea avari divites respondere frequenter solent mendicis petentibus * Utinam Deus nobis præbeat, quæ aliis dare possimus. Quos mendacii manifesti arguit Paul. 1. ad Timoth. 6. cum præcipit, *Divites sperare in Deo*, qui *præstat* (præstitit etiam divitibus) *nobis omnia abunde ad fruendum*; idest, non ut abscondant, neque *subtrahant* ea, quibus nemo frui possit; sed ut proferant, & erogent in usus pauperum, & cum egentibus *communicent.* Ergo cum ad communicandum, & elargiendum concessæ sint opes divitibus, valde opportune dicitur dives illas *subtrahere*, prohibere, & vetare; quasi panis, & victus necessarius, atque reliqua humanæ vitæ præsidia sponte sua fluant, & decurrant in pauperes soblevandos, eo quod in illorum usum, & commoditates, *ad fruendum*, creata sint: at vero divites *in injustitia detineant*, & per vim, & iniquitatem prohibeant bonorum temporalium cursum, & redundantiam ad pauperes, & ad suas tantum utilitates, & voluptates detorqueant. nam verbum originale, decursu fluminum impedito, & in novum alveum detorto, dicitur Ezechielis 31. 15. *Prohibui flumina eius, &c.* Sic dicitur Prov. 3. 27. *Noli prohibere benefacere eum, qui potest*, idest sponte sua propensum, & inclinantem ad benefaciendum ex sua facultate (si enim potest, cum dives sit, nisi per iniquitatem, & avaritiam se comprimat, & cursum divitiarum suarum prohibeat, sponte sua incurret in pauperes) *ne detineas.* neque alio detorqueas ejus animum, & voluntatem, & Jeremiæ 5. 25. *Peccata vestra prohibuerunt bonum* (sponte sua in vos profluens, & redundans magno Divinæ misericordiæ impetu, & Divinæ bonitatis sese effundentis ad commoditates mortalium) *a vobis.* Eum autem qui hac ratione *panem subtrahit*, & prohibet à paupere, *maledictum* pronunciat Sapiens Prov. 11. 26. *Qui abscondit* (detinet, & prohibet in horreis, & non profert ad publicam utilitatem, & pauperum sustentationem) *frumentum, maledicetur in populis; Benedictio autem super caput vendentium.* Locus in rem præsentem opportunus, & ex versione Septuaginta dilucidior. Sic illi: *Qui continet frumentum* (vides ibi *contineri*, & detineri, quod Symach. & Theodotio dixerunt; *Qui prohibet*: S. autem Cyprian. l. 3. testimoniorum ad Quirinum, sic habet: *Captans annonam*, & S. Ambros. lib. 3. Offic. cap. 6. *Captans pretia frumenti*, idest captans temporis annonæ, ut majori pretio divendat) secundam partem sic habent Septuaginta; *Benedictio in ejus capite, qui communicat.* S. Ambros. *Qui participat*; non solum vendentem significet, sed etiam hilariter dantem, & *facile tribuentem*, & *communicantem*, ne dum sordide *subtrahentem*, & inique prohibentem.

Divitis immisericors mendax.

Avarus prohibens familiam ab operibus misericordiæ.

* *Perdonad hermano, que no tengo que daros.*

* *Id es, Dios os provea.*

6

* *Dios nos de que demos.*

Divitiæ concessæ divitibus ad communicandum.

Prohibere id quod sponte sua fluit ad pauperes.

Maledictum qui panem prohibet a paupere.

Locus Proverbiorum enucleatus.

LXX.

Symmach. Theodotio.

Cyprian.

Ambros.

LXX.

Panem. Sicut per famem, & sitim extrema indigentia significatur; ita etiam per *panem*, & *aquam*, quodcumque inopiæ levamen, & laboris, atque lassitudinis solatium; præsertim vero quotidiani victus subsidium. Res in Sacro sermone frequenter obvia. Sed Græci valde stricte, *panis* nomine *frustrum*, aut panis bucellam, intelligi volunt, ex proprietate vocis Græcæ *psomos*, qua eadem voce dicitur Ruth. 2. 14. *Intingens buccellam panis in aceto*, & Ambr. quidem sic legit, *Esurientium subtraxisti frustum panis.* Atque eleganter per paraphrasim explicat Nicetas; *Quid ego te negem largitum esse egenti, quoniam perexiguum panem, quo suam ei, qui esuriebat, solabatur inopia, aut ersisti.* Hic perspicies verissimum esse illud paradoxum, Divitem vere esse pauperem, atque omni egeno miseriorem: nam si verum est illud, *Hoc habeo, quodcumque dedi*; qui nihil dant, nihil omnino habent, nec frustum quidem, bucellamve panis, nam panem suum non comedunt; ac velut si stipem cogant, & panem emendicent, ita alienum panem manducant, quem vi, & iniquitate extorserunt. Quam rem eleganter tractat D. Ambros. l. de Naboth, c. 4 super id 3. Regum 21. Cum Achab Jezabelis, idest avaritiæ vir, inhians in alienas opes, præ tristitia, *projecit se in lectulum suum, & non comedit panem.* Quem locum legit Ambr. *Non manducavit panem suum. Etenim* (inquit) *divites, magis alienum panem, quàm suum manducant, qui raptu vivunt, & rapinis sumptum exercent suum.* In eo præterea pauperibus miseriores, & pauperiores, quod ipsi emendicent à pauperibus, & accipiant ab invitis, & nolentibus; cum tamen pauperes, non nisi à locupletibus petant, neque nisi ab *hilari*, & lubente *dantore* accipiant. Acute hoc indicatum à Chrys. Hom. 13. super 1. ad Cor. 4. *Considera* (inquit)

7

Panis, & aqua symbolum victus quotidiani.

ψωμὸς

Ambr.

Nicetas.

Paradoxum de avaro divite.

Ambr.

Dives alienum panem comedens.

Divites pauperibus pauperiores.

Chrysost.

quid apud omnes homines videatur esse turpe, à divitibus ne petere, an à pauperibus? est perspicuum, quod à pauperibus. Hoc ergo faciunt divites; non petet enim mendicus à mendico. Rursus, quid quasi est honestius, accipere à volentibus & gratiam habentibus, an nolentes cogere, & eis esse molestes? Sed hoc quoque faciunt divites; quod est argumentum majoris paupertatis. Quid rursus dic mihi turpius, pannis ne obsitum petere, an, vestes gestantem sericeas? Sed de hoc non semel postea.

Vers. 8. In fortitudine brachii tui possidebas terram, & potentissimus obtinebas eam.

1 *Divites in bruta liberales, avari in pauperes.*
2 Brachium *tyrannidis, & violentiæ symbolum. Illustrati Isaias, & Ezechiel.*
3 *Manus Regibus, & divitibus longæ. Pauperes claudi, & manci. Lex manuum.*
4 Elevare faciem, *aut,* acceptus facie. *Quis Tyrannus; Quis Princeps. Explicatus Moyses.*
5 *Iudex iniquus personarum acceptor. Quid* Mirari personam quæstus gratia.
6 *Principum familiares, quales. Illustratus Michæas, atque David.*
7 *Principum familiares si impii sint, perturbant Rempublicam. Illustratus Amos & Salomon. Privata utilitas obest publicæ.*
8 *Avari inhospitales.*

1
Varia lectio, & multiplex expositio.
Vatabl.
Nicetas.
Origenes.
Matth. 13. 81.
Divites liberales erga alios opulentos.
Divites cur dicantur quercus.
Ambr.

SEntentia in Originali ambigua, duplicemque propterea sensum sustinere potest ad verbum legitur; *Viri brachii, et terra: & acceptus facie habitavit in ea.* Primum interpretationem affert Vatablus; *Pauperes non dignatus pane, sed potentibus possessiones tuas offers; & iis, quos magnifaciunt homines, propter auctoritatem eorum.* Idem indicavit Nicetas; *Humiles* (inquit) *per vim oppressisti, potentes suspexisti, atque ornasti,* & fere eodem modo Origen. solent, enim divites *habenti dare; ab eo autem, qui non habet etiam quod habet, auferre ab eo.* Sed quibus (inquam) dant? Rursus, à quibus auferunt? Divitibus, & cupidissimis; ab egenis, atque mendicis. In domibus divitum pinguescunt, & nitescunt porci; homines autem, & Filii Dei *fame pereunt.* Vides certo Zachariæ 11. 2. impios hosce principes, & magnates appellari; Quercus Basan, quos eo loco Chaldæus interpretatur, *Satrapas Provinciarum:* quippe quercus non aliis fructum ferunt quam porcis; glandes, & siliquas. Patescunt (si Diis placet) canes; equos, accipitres, corvos, hominem vere hominem, ne unum quidem. *Parietes* (inquit Ambros.) *vestitis auro, homines veste nudatis? Panem postulat homo, & equus tuus aurum sub dentibus mandit? Infelix cujus in potestate est tantas animas a morte defrudere, & non est voluntas.*

Secundus explicatus germanior.

Sed secundum seorsum elegit Vulgatus, ut tyrannidem obiiciat Jobo, quod abusus fuisset potentia, & viribus, non & nisi per iniquitatem, & rapinam ditatus fuisset, ut sequentia ostendent.

2
Brachium cujus symbolum.

In fortitudine brachii, id est, in brachio forti appellat autem Hebræus *virum brachii*, virum lacertosum, & robustum; *in brachiis* enim multum virium, & roboris residet; & nos, quod vi fit, & violenter rapitur, dicimus fieri, *à fuerza de bracos.* Affert itaque hoc loco *fortitudo brachii*, potentiam simul, & injustitiam, cum sævitia quadam, & inhumanitate, contemptuque imbecillorum, sic Ezech. 22. 6. *Principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te, ad effundendum sanguinem*, idest, abusi sunt potentia ad sævitia, & iniuriam, ita ut illorum brachium, & *dextera plena* fuerit *injustitiæ*, & iniquitatis. Sic quoque

Ps. 47. 11.

severissimum Dei supplicium *immissione*, aut *descensione brachii*, significavit Isa. 30. 30. *Terrorem brachii sui ostendet, in comminatione furoris.* Proprie ex Hebræo, *Descensionem brachii sui.* Nos vehementem aliquem ictum, aut gravissimam plagam, appellare solemus, *Descendimiento damanos.* Septuaginta verterunt; *Furorem brachii.*

Tyrannidis periphrasis.
ארץ

Illud etiam tyrannidem, & rapinam sonat, *Possidere terram*, quod est occupare alienas hæreditates per vim, & iniustitiam, & *terræ* nomen, quod hic subest, ad habitabilem, & inhabitabilem, commune est, ut significet potentissimum aliquem tyrannum, civitates, agros, prædia civium omnium sibi uni afferentem, & per vim occupantem, & ex unica illa tyrannorum lege Rempublicam administrantem; *Sit fortitudo nostra lex justitiæ.*

Sap. 2. 11.

Sed dolendum, quod *viro brachii* sit terra. qui ergo *brachia* non habuerit, nihil obtinere necesse est, & qui plura, atque longiora brachia habuerit, maioribusque viribus fuerit, is demum consequetur majora, sublimiora, & potiora. Rursus si per *brachia* intelligantur ministri, & familiares Principum, quibus Princeps utitur, velut brachiis, & manibus ad diripiendum, spoliandum, & ad desideria, atque animi sui appetitiones consequendas, quid tunc de misero, & egeno fiet, *cui brachia* non sunt, quibus justitiam suam, suaque omnia tueatur? Pereat necesse est, & sicut claudus ille dicebat se *non habere hominem;* ideo aliis non posse præcurrere ad piscinam; ita egenus brachiis, & manibus truncus dicat, se non habere brachia, ideo nihil ex æquo, & jure consequi posse. At Regibus, & Magnatibus in promptu omnia, quibus & robusta brachia, & manus longissimæ, ut ille dixit;

3
Viribus, & vi potius, quam jure, omnia obtinere.
Brachia ministri principum.
Joan. 5. 7.
Principibus longissima brachia, & manus.
Ovid.

An nescis longas Regibus esse manus!

Neque longas tantum, sed multas, atque adeo innumeras; instar illius Briarei gigantis Centimani, & Centumgemini, nihil ut non posset in fortitudine brachiorum, & in multitudine manuum contigere, consequi, rapere. Ergo cum tanta brachiorum, atque manuum fortitudine polleant, dici de his proceribus, atque magnatibus opportune, æque, ac vere potest, quod de magnis illis, ac procerissimis gigantibus Poeta dixit:

Vir. 6. Æn.

Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cælum,
Aggressi, superisque Jovem detrudere Regnis

Sic *en chiron nomo*, idest, *in lege manuum*, *quasi in fortitudine brachii*, quæ reputetur pro lege justitiæ, Æschines contra Tymarchum dixit fieri, quæ violenta, & tyrannica manu fiunt.

ἐν χειρῶν νόμῳ.
Æschines.

Et potentissimus obtinebas eam. Superioris hemistichii expositio dilucida, atque Hebraismi elegans dilutio; proprie enim (ut diximus) habetur in Hebræo, *Acceptus*, vel *elevatus facie habitabit in ea.* cum enim in comuni, & in tertia persona hæc proferantur ab Eliphaz, Interpres, ut illuminaret, recte convertit in secundam; nam propter Jobum universa hæc dicuntur, atque in Hebræo sermone est familiaris eiusmodi à persona in personam transitio. Rursus hic est in sensu ambiguitas: nam & active, & passive sumi potest; passive quidem accipit Interpres & plerique Hebraizantium videlicet *acceptum, elevatum facie*, id est, cujus persona ab aliis accipitur, quem alii suscipiunt, & admirantur; quem propter timorem potius, quam propter amorem colunt. Et hunc Interpres *potentissimum* nominat: nam similiter ab eadem originali radice *elevandi*, Hebræi, Principem vocant *Nasi*, quasi elevatum facie, & persona ab aliis acceptum, unde dicitur Genes. 19. 21. *Suscepi preces tuas*, quod proprie in Hebræo est; *Elevavi faciem tuam.* Rab. Mardochai: *Reveritus sum faciem tuam.* Septuaginta; *Admiratus sum faciem tuam*, quod honoris exhibiti, & dignitatis in alio observatæ est. Ergo in hoc sensu significat Eliphaz non ullo jure obtinuisse Job principatum in suos, quam potentia, & tyrannide, propter quam alii se illi subiecerint, illius divitias timentes, & admirantes, non enim, ideo juste possidet, neque honorem meretur, quod pauper illi deferat, aut offerat. *Etenim nos* (Chrysost. in hanc ipsam rem eleganter) *canes sæpe timentes pertimemus, quos contemnimus, & propterea aversamur, & fugimus latrantes, quod nobis assidue insistent & nos urgueant.*

4
Pagn.
Regia.
Vatabl.
Personarũ mutatio Hebræis familiaris.
נשיא
R. Mardoc.
LXX.
Dives injuste honorem capesit à pauperibus.
Chrys. hom. 14. ad Corin.

Secundus sensus, ut hæc *faciei elevatio* active sumatur, atque legamus cum Pagnino; *Acceptor personarum habitabit in ea.* Idemque sequuti sunt Septuaginta legentes, *Admiratus es quorundam personam.* Quare notat Jobum, quod cum supremus judex, & populi administrator esset, acciperet tamen potentiorum, & locupletiorum personas, atque non alios haberet amicos, & familiares, quam illos ipsos sui similes superbos pariter, ac locupletes, vel etiam, quod inique judicaret, efficeretque iniquis judiciis, ut Potentioribus, quorum personas accipiebat in judicio, bona pauperum caderent, atque ea omnia utilitatem suorum familiarium, & privatorum converterentur. In ea autem personarum acceptione, turpem quæstum, & sordidam munerum acceptionem forte indicat Eliphaz, ut propterea divitum personã dicatur Princeps ipse accipere, quod ab illis munera cupiat accipere.

5
Pagn.
LXX.
Princeps accipiens personas subditorũ.
Acceptio personarũ lucri gratia.

Si-

Juda 16.

Sicut etiam, propter lucri spem aliquam, inferiores dicuntur mirari, & accipere personas potentiorum, ut Apostolus Judas dixit, *Mirantes personas lucri gratia.* Quem locum tam ad adulationem, (ut aliquando cum plerisque exposuimus) quam ad personarum acceptionem referre oportet; namque illi certe, qui personatam illam, & splendentem divitum speciem, & fortunam mirantur, & suspiciunt, iidem ipsi verissime illorum personam accipiunt, ut ex epistola Jacobi aperte colligitur ca. 2. ubi *accipere personam divitum*, ex eo significatur, *intendere in eum, qui indutus est veste praclara*, cum gestu quodam suspicientis, & admirantis.

Quid sit mirari personam.

6 Hinc eliciuntur duo, aut tria instituendæ vitæ monita. Primum, ut sæpe errare Principes soleant, in diligendis sibi familiaribus, & quos vocant privatos; quorum fami, & siti inexplebili dum satisfecere, & respondere student, sæpe jura, legesque omnes æquitatis pervertunt, cum pauperum iniuria, & damno: quare merito exprobrat iniquis Principibus, & magistratibus Michæas cap. 7. 3. *Princeps* (vir princeps, & magnus coram suo Rege, & judice supremo) *postulat* (à Rege) *& index* (supremus) *in reddendo* (facile annuendo, & concedendo, nulla sufficiente causæ, & rei postulatæ cognitione) * *est; & magnus* (primates, & Regi familiares) *loquutus est desiderium animæ sua*, (quod appetunt, hoc petunt; quod vero petunt, dicto citius obtinent) *& conturbaverunt eam* (Rempublicam, pungendo videlicet, & lacerando pauperes, & infirmiorum sanguinem exugendo, ideo enim subditur) * *Qui optimus in eis est, quasi Paliurus; & qui rectus, quasi spina de sepe.* Quanto melius Rex ille, qui de seipso scripsit; *Ad nihilum deductus est in conspectu eius* (meo) *malignans*, (non accipit David personam impiorum, quantumvis divites, & potentes sint, despicit illos; Hieronymus; *Despicitur in conspectu eius improbus.*) *Timentes autem Dominum glorificat.* Et rursus in illa optimi Principis descriptione; *Superbo oculo, & insatiabili corde* (avaro) *cum hoc non edebam; non habitabit in medio domus mea, qui facit superbiam* (Hieronimus; faciens dolum) *qui loquitur iniqua* (Hieronymus, *loquens mendacium*; nam sæpe iniquitas, & iniuria pauperis nititur mendacio, & fraudi divitum) *non direxit* (Hieronymus; *Non placebit*) *in conspectu oculorum meorum. Oculi mei ad fideles terræ*, hos videlicet admiror, horum personam suspicio, & accipio, hi digni; qui sedeant cum Principe, & ad mensam, & ad consilium.

Familiares, & privati principū quales. Illustratus paraphrasi Mich.

** Los grādes y los privados.*

** El mejor de llos os sacara, y chupara la sangre.*

Psal. 14. 5. Hieron.

Psal. 10.

Hieron.

7 Secundum, quantum & Regno, ac Regibus noceant ambitiosi quidam illorum familiares, & privati, privatis sane affectibus, & commoditatibus inservientes; ut enim ille sapienter dixit: *Privata res semper offecere officiunt quo publicis consiliis.* & ille alter accinens, *Pessimum vero affectus venenum, sua cuique utilitas.* Deplorandum enim universo populo, cum primates, & magnates student avaritiæ. *Avaritia* (inquit Amos 9. 1.) *in capite omnium.* Quod autem est istud *populi caput* nisi de quibus dictum est; *Optimates, capita populorum?* Nocent vero vehementer Regibus ipsis, cum scriptum sit: *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum; aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur justitia thronus eius.* Quæ verba comparationem hujusmodi continent: Sicut purissimum vas, ex argento bene purgato efficitur, ita & Rex justus depulsa impietate; nam non minus impietas, & iniustitia Regi, quam rubigo, & scoria officit argento. Sed quænam *impietas* hæc, quæ Regalis vultus splendorem obscurat, & commaculat? Certe, *impius*, qui coram illo stat, & qui Regibus assistunt, & ministrant. In Hebræo, & Græco; *Auferatur impius à conspectu Regis*, sic & Regia dignitas præfulgebit reipublicæ; nam *impii* isti privati (propriè ex Hebræo, *inquieti*, & rerum peturbatores) per vim, & fraudes obscurant candorem, & maiestatem dignitatis Regiæ, atque Regni firmitatem commovent, & ad ruinam impellunt.

Principū familiares avari venenum reipublicę. Livius l. 22. Tacit. 2. hist. Amos 9. 1 Amos 6. 1 Pro. 25. 2. Illustratus locus Prover.

Pulchra similitudo

Tyg. Pag. Regia Bayn. Septuagin. Aquila Thodotio. רשעים

8 Tertium, hospitalitatem commendari hoc loco, damnarique inhospitalitatem familiarem avaris divitibus, qui ita *obtinent terram*, ut ne pugillum quidem in quo requiescant permittant pauperibus; ita ipsi in amplissimis palatiis spatiantur, ut non solum domo sua non excipiant peregrinos; sed hos ipsos suis domibus, & possessionibus pulsos, & deturbatos velint. Res hæc in hoc loco clarior ex versione Septuaginta: *Habitare fecisti eos, qui super terram.* Ambros. autem sic legit: *Habitare fecisti pauperes in terra.* Nicetas autem testatur in nonnullis codicibus haberi: *Cubare fecisti pauperes in terra.* Ergo non solum obtinet tyrannus pignora pauperum, sed domos ipsas, neque contentus, si dicat peregrinis, * *Ite in pace*: cogit præterea pauperes peregrinari, & exulare. Ad hos dictum est: *Væ, qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis: numquid habitabitis vos soli super terram?* Quo loco eleganter Cyrillus: *Hi, qui ditescere volunt, & potentia valent, insidiantur semper accolis, & vicinis, & urbanas res amplificare student.* Hic fuit ille Romanorum luxus: *Latifundia* (inquit Plinius) *perdidere Italiam: jam vero, & provincias. Sex domini semissem Africa possidebant, cum interfecit eos Nero Princeps.* Nimirum potentissimus obtinebat terram. Eleganter Seneca Avaritiam sui sæculi in obtinenda terra, cum paupertate prisci sæculi comparans Epistol. 91. *Licet agros agris adiiciat, vicinum, vel pretio pellas agris, vel iniuria; licet in provinciarum spatium rura dilates, & possessionem voces, per suam longam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eo reducet: unde discessimus.* Ingens damnum ex impio vicino *terram obtinente.* Sed pergendum.

Commen. datur hospitalitas.

*LXX. Ambr. Nicetas. Jaco. 2. 16. * En orra parte hallareys posada. Isai. 5. 8. Cyrillus.*

Plinius l. 18. c. 6.

Seneca.

Vers. 9. Viduas dimisisti vacuas, & lacertos pupillorum comminuisti.

1 Dimittere *in Sacro sermone ad violentiam. Vidua nomen miserabile, cur dicatur ligata.*

2 Vacuum *de paupertate dici*, Racha, exinanire, leve *ad idem refert. Explicatus Nehemias, & David.*

3 *Avari pravi medici immodicis evacuationibus utentes, Deus tantum superflua evacuat.*

4 *Magistratus iniqui, non nisi pretio tuentur viduas.*

5 Lacerti, & brachia *pro robore, & pro consanguineis.* Pupillus *tyrannorum præda.* Pisces *Symbolum tyranni.*

Hic rursus *partem bonorum non communicasse cum viduis crimini datur.* observavit Nicetas, & qui viduæ sinum non complet, evacuasse, & exinanisse censetur. Sic quoque Orig. Philippus etiam aliquanto benignus interpretatur. *Unamquamque* (inquit) *earum vacuam dimisisti, quoniam id, quod a te postulabat, non potuit impetrare.* Sed forte gravius etiam aliquid significatur, & in rem præsentem opportunius, quod viduas suis bonis, fortunisque ejecerit, nam sermo esse videtur de improbissimo tyranno, ex illorum grege qui Sap. 2. 19. dicebant: *Opprimamus pauperem iustum, & non parcamus viduæ, nec veterani, nec revereamur canos multi temporis.* Et quidem verbum *dimittendi* violentiam quamdam affert, ut sit idem, quod ejicere, extrudere, expellere, ut Genes. 3. 23. *Emisit eum Dominus de Paradiso*, (ut statim exponitur) *ejecit Adam.* Et in lingua Chaldaica significat *spoliare*, aut, *pellem detrahere*, ut Complutenses affirmant. * Emisisti vacuas, & ejecisti suis bonis, & facultatibus. Auget vero tyranni improbitatem, & amplificat immanitatem facinoris, quod *in viduas* desævierit, quarum nomen, ut miserabile est, ita & omni commiseratione dignissimum: dicitur enim *vidua* in Hebræo, *Almana*, è verbo *Alam*, quod est *colligare*; &, si de lingua dicatur est habere linguam colligatam, idest obmutescere, aut mutum esse, ergo *ligata* per contrarium intellectum est jam *soluta viro*, & lege, ut Paulus loquitur: sive potius, ut R. Mardochai ait, *quod mortuo viro, non valeat loqui, & negare*, quamvis contra jus, & æquum rapinam bonorum suorum patiatur, & vacua dimittatur ab iniquo tyranno. Res autem ipsa *viduitatis* ærumnosissima: illam descripsit eleganter Greg. Nyss. opere de Virginit. c. 3. cujus initium attingam. Nam (ut ipse ait) *Quæ sunt viduitatis incommoda, quotusquisque est, qui omnia accurate enumeret? De improviso viduitas ærumna, solitudo, quæ horribilia sunt nomina sibi imponet; Pro luce in nuptiali cubiculo caligo, & tenebræ, luctus lamentabiles, plorans, atque odium in eos, qui dolorem lenire conātur, cibi abstinentia, corporis tabes, contractio, demissioq; animi, mortis cupiditas quod sæpe ad ipsam usq; morte perdurat; tabens domus, servi omnia neg-*

1 Nicetas. Origenes. Philipp.

Sævitia tyrānorum in viduas.

*Complut. * Dexaste a las biudas sin hazienda y echastela de sus casas. Paradoxū de avaro dixit.*

Ambr.

Divesalienum pană comedens; Divites pauperibus pauperiores. Chrys.

gligentes, cunctaque alię res adversa. Plura in Nysseno.

2 *Vidnas vacuas*. Elegans Hebraismus; *vacuum* enim, aut *inane* illud appellat Hebræus, quod bonis, substantiaque caret, pauperem videlicet, à radice *RiK*, vel *Rakak*, quod est effundere, vel evacuare; unde deducitur vox illa *Raka*, apud Matth. 5.22. quæ significat levem vacuum, aut inanem; non quidem levem, idest inconstantem, & judicii parum gravis, ut quidam docti existimarunt; sed levem, idest bonis exhaustum, & omni pondere evacuatum. A qua radice dicitur 4. Reg. 44. *Pete a vicinis tuis vasa vacua*. & Isaiæ 29.8. *Vacua est anima ejus*, idest, stomachus inanis, & sine cibo. Erat ergo contumeliosum verbum dicere fratri, *Raka*, idest, vocare pauperculum, & bonis omnibus exhaustum, sine pondere, aut ulla divitiarum gloria, vel gravitate, sicut etiam contumeliæ apud nos esset, & contemptus plena vox alicui dicere, *Pobrete y sin honra*. Sicut ergo *aggravare*, vel *grave* ad divitias, & honorem pertinere solet in sacro sermone, ut alibi ostendimus; ita è contrario, *evacuare*, vel vacuum, & *inane*, ad inopiam refertur, Judic. 11.3. *Congregati sunt ad eum viri inopes*: Hebraice, *vacui*. non, ut existimavit Vatablus, *vacui*, idest *otiosi*, sed ut eleganter Vulgatus dixit, *inopes*, & bonis exhausti. Sicut etiam eleganter dixerunt Septuaginta: *Viri inanes*. Nehemiæ 5.13. *Excussi sinum meum, & dixi, Sic excutiat Deus omnem virum, qui non compleverit verbum istud, de domo sua, & de laboribus suis, sic excutiatur, & vacuus fiat*, idest, redigatur ad inopiam. ubi etiam Septuaginta: *Erit sic excussus, & inanis*. Ps. 7.5. *Decidam ab inimicis meis * inanes*. idest, sine præda, sine lucro, aut compendio ullo, multo autem dispendio belli, & apparatus bellici. Quare eximiam illam, quam sibi elegit Christus Dominus, paupertatem, *exinaniendi*, & *evacuandi* verbo explicuit Paulus ad Philip. 3.7. * *Exinanivit semetipsum*. Vides igitur hanc *viduarum vacuitatem*, ad extremam inopiam, & bonorum omnium, atque facultatum direptionem pertinere: tum etiam, & ad famem, & esuritionem, quæ inopiæ comes est, metaphora sumpta ab inani ventriculo famescentium; qua translationis figura dictum est Lucæ 1.53. *Esurientes* (vacuos & inanes) *implevit bonis, & divites* (bene plenos facultatibus, & repletos panibus) *dimisit inanes*, (evacuatos, exhaustos facultatibus.)

Vacuum, de paupere.

Jan. Maldo.

Gravitas de divitiis, & honore.

Exinanitio de paupertate, & fame.

Pagnin. Regia. Tygur.

LXX.

** Gastado, y perdido, de averlos hecho guerra sin provecho.*

** Empobreciose, y apocose.*

3 Ubi notandum Tyrannos pessimorum medicorum partes obire, ut qui miseris, & infirmis immodicas evacuationes præcipiant, non quidem superflui, aut vitiosi alicujus humoris, sed necessarii ad vitæ sustentationem sanguinis: Viri vere *sanguinum*, & pauperum sanguini insidiantes, idest bonis, & facultatibus imbecillorum, quibus illorum vita, ceu sanguine, sustentatur. Qua etiam translatione dictum est Num. 23.24. *Donec devoret prædam, & occisorum sanguinem bibat*. idest, donec parta de hostibus victoria, illorum facultatibus, & bonis sese impleat. Inter evacuandi vero instrumenta hirudines sunt, quæ sanguinem insatiabiliter sitiunt; *Sanguisugæ enim duæ sunt filiæ, quæ dicunt semper, Affer, affer*. Sed quænam duæ istæ inexplebiles *sanguisugæ*? Certè non aliæ, quam Ambitio, & Avaritia. At Deus medicus optimus, qui *amat animas*, & neminem vult perire, cum ipse evacuat bonis, & facultatibus, *evacuare* profecto censetur, atque *exinanire* (sic loquuntur Medici) quod superfluum, & vitiosum in corpore est; & inedia, atque esuritione, facultatum inopia, lachrymis, assiduo labore, sudore etiam, & profusione sanguinis evacuare ille vult, quod vitiosum in nobis est, & salutari *Kenosi*, aut *Chatharsi*, idest, vacuatione, & vitiosi humoris è nostris animis detractione, nostræ saluti bene consulere.

Tyranni sunt medici pessimi.

Ps. 54. 24. Pr. 30. 15.

De his sanguisugis, videque di ximus cap. 20. ve. 20.

Deus evacuans superfluos humores.

Sap. 11. 23. Gal. 1. ad Glauconem.

Evacuationes salutares animorum.

4 Secundo observa forte hoc loco notari avaros, quosdam magistratus, qui nisi accipiant pretium à viduis, illas minime tuentur, sed evacuari permittunt ab aliis potentioribus quos eleganter describit D. Salvianus l. 5. de Providentia, dum loquitur de pauperiorum inopia, mercantium suis facultatibus patrocinia potentiorum; *Tradunt* (inquit) *se ad tuendum, protegendumque majoribus dedititias se divitum faciunt, & quasi in jus eorum, ditionemque transcendunt; nec tamen grave hoc, aut indignum arbitrarer, si patrocinia ista non venderent. Illud grave, ac peracerbum est, quod hac lege tueri pauperes videntur, ut spolient; hac lege defendunt miseros, ut miseriores faciant defendendo, omnes enim hi, qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam, priusquam defendantur, addicunt; ut patres habeant defensionem, perdunt filii hæreditatem; Inauditum commercii genus est; venditoris crescit facultas; emptoribus nihil remanet, nisi sola mendicitas*. Pulchra præterea alia, invitus licet prætermitto. Vide qua ratione viduæ dimitti soleant vacuæ.

Vide Gorraeum in li. definitionum medicar.

Principes, & judices vendentes sua patrocinia.

Salvianus.

Et lacertos pupillorum comminuisti, *Viduæ*, atque *pupilli* nomina, & per se singula, & juncta sæpe repetuntur in sacro sermone; de quo eleganter dixit Tertull. l. 1. ad Uxorem, c. 8. *Duo ista nomina in quantum despectui humano, in tantum Divinæ misericordiæ exposita*. Atque per *Viduam*, *& pupillum*, omne miserorum, & imbecillorum hominum genus significari videtur; nimirum per res in eo genere priores, & excellentiores, idest miserrimas, & omni solatio, atque auxilio destitutas. Quod autem ait, *comminuisti*, idem est quod *contrivisti*, confregisti, depressisti, in terram humiliasti, consumpsisti. Hæc omnia cadunt in verbum originale *Daca*, & cum analogia, & significatuum proportione quadam; nam quæ comminuuntur, & contunduntur, frequenter proculcantur pedibus & ideo in terram humiliantur, tum etiam contusione, & comminutione dissipantur, pereunt, & absumuntur. 5

Tertul.

Viduæ, & pupilli nomina significant omnem miseriam.

Per *brachia* autem significat robur, fortitudinem, divitias, & quæ orphano pro brachiis, & manibus esse possent, bona, illos item, qui tueri, & defendere orphanum possent, cognatos, atque propinquos. Si *comedere* aut vorare *carnem brachii sui*, dicitur Isaiæ 9.20. idest, spoliare opibus, & viribus fratrem, proximumve, & consanguineum suum deglutire, & consumere. Ut statim eodem loco Isa. nu. 21. exponitur, *Manasses Ephraim, & Ephraim Manassem*. Isti videlicet erant uterini fratres mutuis bellis, & dissensionibus sibi mutuo infensi. Ergo neminem vult tyrannus vivere, qui tuendas orphani partes suscipere possit; non consanguineos, non patronos, aut curatores, ne quis suæ inhumanitati, & prædæ obsistere possit. Quo enim imbecillior, & minus à tutoribus munitus pupillus, eo bolus tyranno diviti mollior, & dulcior. ut de vastissimis piscibus scriptum est; inhiare videlicet in delicatiorum, & minorum pisciculorum prædam sibi gratissimam, & de accipitre, libentissime uesci tenellis passerculis. *Quare tacet* (inquit Habacuc 1.14. obstupens, & admirans tantam mortalium injustitiam, tantam Divinæ justitiæ patientiam, & longanimitatem) *devorante impio justiorem se? & facies homines, quasi pisces maris?* Pisces majores minorum devoratores, atque direptores, describit eleganter Basilius hom. 7. Exam. & per opportune in rem præsentem; *Major pars piscium ligurriunt alter alterum, atque devorant: & minor apud illos esca majoris est, & si unquam evenerit, ut ex, qui minorem superaverat, alterius præda fiat, ambo cum simul deglutiuntur, & una ultimi pisces immersi ventrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agamus, cum vim afferimus inferioribus?* Itaque

Brachium, robur, & propinqui.

Consanguinei mutuo sibi insidiantes.

Vastiores pisces insidiantes minoribus.

Basilius.

Qui pote plus, urget: pisces, ut sæpe minutos
Magnus comest; ut aves enecat accipiter.

M. Varro in Margopols. Cle. Alex.

Utitur in hanc ipsam rem Clemens Alexan. 1. Stromat. Hesiodi testimonio justitiæ legem homini tribuentis, non piscibus, non volucribus;

Hesiodus.

Humano generi lex namque est à Jove data:
Pisces, atque feræ, volucresque per aera nantes;
Sese edunt, cum illis ulla haud sit notio juris.
Ast hominum generi justum est, neque optima cessit.

Versu 10. Propterea circumdatus es laqueis, & conturbat te formido subita.

1 Circumdari, *ad obsidionem ærumnarum*. Laqueus. *Illustratus David*.

2 Formido, *& Timor de præsentibus malis. Illustratus Isa. Mentis perturbatio inimica salutaris consilii*.

3 *Supplicium debitum gravissimum. Impii male securi Volare ad celeritatem supplicii apud Zachariam. Illustratus Joannes, & Lucas*.

4 *Quare Dei vindicta dicatur* Fulgur. *Qui* filii diffidentię *apud Paulũ. Illustratus Isaias, & Matthæus*.

PRopter tot (inquit) ac tanta scelera, quæ enumeravimus, constrictus teneris Divini supplicii vinculis, atque compedibus, quas tibi injecit Divina ultio; & incredi- 1

bi-

bilium malorum exercitu obsideris, & oppugnaris usque ad stuporem, & animi consternationem, qualis in iis, quę subito accidunt, solet accidere.

Circumdatus es. Clare, & dilucide, quod quamvis obscurius, sed significanter tamen in Hebræo; *Laquei in circuitu tui*, nulla ad solatium, & remedium via, nullum perfugium. Undique enim structi sunt, & compositi laquei, in quos necesse sit fugientem ruere. Hostile aliquid, & obsidionale significare videtur, & undique calamitatibus oppugnari, & constringi doloribus. *Laquei*, inextricabilibus malis, quibus quasi vinculis quibusdam comprehensus teneatur à Justitia Divina, ex quibus homo se non possit extricare. Sic Ps. 65.11. ubi describuntur ærumnæ, quas patiebantur Israelitæ captivi Babylone, dicunt ipsi; *Induxisti nos in laqueum*, quod interpretatur Theodoretus, dictum propter Danielem conjectum *in lacum leonum*, unde exire non poterat, occluso ostio, & fossa inclusus: *Leonum* (inquit Theodor.) *lacus, erat ineluctabilis laqueus*. Sed præterea *laquei* sunt insidiæ, & machinæ occultæ, non solum, quas composuerunt Chaldæi, atque Sabæi suis artibus, sed etiam quas Divina Justitia sua arte, & Providentia, scelerum ultrice paraverit, simulque Jobum in eos laqueos impulerit. Nicetas in universum; *Laqueos* interpretatur, quæcumque illi acciderunt. Sed de *laqueo*, & ejus in Sacro sermone significatione diximus aliquando plura.

Ærumnarum obsidio. Laqueus, malum inevitabile. Theodor. Laquei insidiæ. Nicetas. Vid. sup. c. 18. v. 7. 8. 9.

Et conturbat. In Hebræo, exterruit, perterrefecit te *formido*, pavor *subitus*, subito terrore perculsus es, & subita florentis status conversione perturbatus. Terribilem denotat cladem, & ærumnas mirabiles, quæ præ magnitudine sua stuporem, & incredibilem admirationem afferant, non patientibus solum, sed spectantibus. nam hujusmodi *formido*, & timor non est futuri, aut imminentis mali metus, sed stupor quidam, & admiratio ob bonum, malumve præsens, ut manifeste colligitur ex Is. 60.5. *Tunc videbis, & afflues, & mirabitur* (Pagnin. *Obstupescet*; Regia, *Pavebit*) *& dilatabitur cor tuum*: non enim est admiratio, & timor, qui constringat, sed qui latitudinem cordis, & viscerum laxitatem quandam afferat, idest, ipse conspectus, atque experientia bonorum te in admirationem, atque lætitiam simul conjicient. Eleganter eo in loco Hebraismum retinuerunt Septuaginta; *Tunc videbis, & timebis. & stupebis corde, quoniam transferentur in te divitiæ, &c.* Retinuit etiam Vulgatus Jere. 33.9. *Pavebunt, & turbabuntur in universis bonis, & in omni pace, quam ego faciam eis.* In malum autem Isaiæ 33.14. *Conterriti* (terribilibus malis oppressi) *sunt peccatores, possedit timor Hypocritas*: loquitur enim de præsenti supplicio. Similiter sane intellexisse videntur Septuaginta nunc legentes; *Sollicitavit te bellum insigne*. Referunt nimirum *formidinem* illam, & *conturbationem*, non tam ad imminentis belli suspicionem, quàm ad belli jam exardescentis, præsentisque tumultus terrorem, & formidinem. Cum autem gravior *sit tumultus*, quàm *bellum*, ut dixit aliquando Cicero, recte Interpres *perturbationem* dixit, quasi timorem multum, aut ingentem tumultum. *Quid est enim* (idem inquit Cicero) *tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur, unde etiam nomen ductum est tumultus?* Quare non usque quaque conveniens est commentarius Philippi referentis hanc *formidinem* ad male conscientiæ perturbationem; quamquam nonnihil utilitatis contineant illius verba: *Hoc* (inquit) *dicebat Eliphaz, quod ipse B. Job mala conscientiæ formidine turbaretur, & eadem formidine sibi subito veniente, usquequaque consternatur consilium patientiæ contra adversa perdiderit.* Ubi pulchre impatientem laborum, & ærumnarum comparat cum homine, quem ipsa animi perturbatio, & prava affectio non permittat salutare capere consilium in re ardua, & difficili; sed perturbatione impulsus, in deteriora, atque pejora præceps agatur; Quod cum eo, quod sequitur, de inopinato, & improviso casu, & subita fortunarum amissione convenire potest. Percelluntur enim mente, & consilio pleríque ad terrores subitos, atque rationem tenere non possunt, ut de se aliquando scribit Greg. Nazianzenus orat. 1. apologetica.

Terror, & formido, pro admiratione rei præsentis. Pagnin. Regia. LXX. LXX. Cic. 8. Phil. Ad Attică. Impatiens similis perturbati hominis. Timor subitus perturbat mentem. Nazianz.

3 Quod autem ait *formidinem subitam*, ingens quædam amplificatio est calamitatis, atque supplicii, tum etiam supinæ securitatis impiorum, quos male securos inopinata, & repentina mala opprimunt: nam inopinata omnia graviora esse solent. Quare cum Christus Dominus grave supplicium, multoque triginta octo annorum morbo deterius comminatur infirmo illi; quem in piscina sanavit, ait; *Noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Quid est autem *deterius contingere*, quam subito, & inopinato supplicio affici, cum minus expectatur, nulla triginta annorum admonitione præmissa? Rem hanc indicavit acute Toletus Cardinalis illo Joannis loco; atque eodem etiam utitur Basilius, in suis Moralibus reg. 11. c. 1. simulque illo altero Lucæ 12. *Veniet Dominus servi illius in die, in qua non sperat, & hora, qua nescit.* Sed *subiti supplicii* gravitatem, atque Divinæ justitiæ improvisam celeritatem, & inexpectatam ultionem perspicere licet in illa Zachariæ vatis visione, *volantis voluminis*, in quo *maledictio*, idest, maledictionis, & supplicii impiorum sententia descripta convolabat celerrime, *subito* insiliens in capita impiorum, ut enim observavit Chrys. homil. 17. ad popul. Antioch. *Volans, velocissimum ultionis incursum significat.* Ideo *gladium* suum, atque Providentiam ultricem comparat Deus cum *fulgure*, Deut. 32.41. *Si acuero, ut fulgur, gladium meum.* nam Divina ultio fulminea quadam celeritate coruscandi, & percutiendi, & subito perterrefaciendi tonitru, insignis est. Sed improbi, cum differtur supplicium, mala securitate consopiti, illud videntur dicere Isaiæ 28.15.* *Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum, flagellum inundans*, (Septuaginta; *Tempestas ruens*; solet hæc subito cogi, & inexpectato viatorem opprimere) *cum pertransierit, non veniet super nos.* Pro *pacto*, in Hebræo est, *fecimus visionem*. Sic Tygurina, & Regia, aut *speculatorem*, vel *speculationem*. q.d. antequam veniat ultio videbimus à longe, nosque comparabimus. Sed in hoc quoque quadrat, quod Apostolus dixit Ephes. 5. 6. *Nemo vos seducat inanibus verbis.* (sunt enim hæc inania promissa, quibus se ipsum decipit peccator) *Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.* q.d. (ut indicavit Basil. loco nuper adducto) *in eos, qui de adventu judicis*, & de supplicii celeritate *diffidunt*. Videtur autem alludere ad illos, qui in diebus Noe, inexpectato diluvio obruti sunt: Nam de hoc dictum est Matth. 24.38. *Sicut in diebus Noe, ita erit adventus filii hominis, sicut erant in diebus ante diluvium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes, usque ad eum diem, in quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt, donec venit diluvium.* Tunc nimirum conturbati sunt formidine subita. Ergo cum hoc dicit Eliphaz, imaginem quandam supplicii omnium impiorum nobis proponit; *Quia* (ut inquit hoc loco Greg.) *illum formido subita conturbat, qui considerare renuit, quid ex districtione judicis venientis imminent.*

*Inopinata omnia graviora. Joa. 5. 14. Cardinal. Toletus. Basilius. Divinæ vindictæ celeritas. Zach. 5. 1. Chrys. Gladius Dei fulmineus. Impiorum mala securitas. * A la muerte estamos de la muerte, y puestos tenemos quien nos avise, para que no se nos entre sin sentir. LXX. Tygur. Regia. Basilius. Impii diffidentes de celeri adventu judicis. Greg.*

Vers. 15. Et putabas te tenebras non visurum: & impetu aquarum inundantium non oppressum iri?

1 *Lectionum varietas. Repentinæ tenebræ.*
2 *Notata nimia argutiæ Cajetani.*
3 Tenebræ *in Sacro sermone quid. Illustratus David.*
4 *Quid sit* tenebras videre, *in Sacro sermone.*
5 *Quid proprie* Aquarum redundantia, *aut impetus. Illustratus Ezechiel. Unde* aquarum *pro calamitatibus significatio.*
6 *Divina misericordia perennis fluvius, decurrens cum impetu. Illustratus David.*
7 *Quid* opprimere, *quid* operire *in Sacro sermone. Explicati Isaias, & Jeremias.*

ISergo (inquit Eliphaz) cum fueris, ò Job, profligatissimus. atque sceleratissimus, tamen tibi per summam stultitiam persuaseras fore, ut semper frueretis conspectu jucundissimo splendentis fortunæ; ac nulla domi tuæ noctis, ac tenebrarum vicissitudo esset. Occidit itaque in medio ipso splendore, sol ille tuus, & *lumen tibi*, (sic legunt Septuaginta) *in tenebras conversum est.* Græci cum præcedente versiculo hanc quoque sententiam nectunt: Propterea circumdatus es laqueis, atque res tuæ à splendido ad tenebricosum statum devenerunt. Valde concisa sententia in Hebræo; *Aut tenebræ, non videbis.* idest (ut exponit Vatablus) *Tenebræ perturbationum perturbaverunt te, nec vidisti.* id est, tibi nec videnti, nec opinanti repentinæ malorum tenebræ offusæ sunt, vel, *ut legit*, simulque 5

LXX. Varia lectio. Vatabl.

per

Pagn.

per paraphrasim illustrat Pagninus: *Tenebra venerunt super te, ut non videns*. Videlicet, sempiternæ tenebræ, quæ omnem tibi futuri splendoris spem adimunt. Sed multo elegantior, vehementiorque in nostra lectione Vulgata, efficitur sententia cum interrogatione, & quadam stultæ illius opinionis, & persuasionis irrisione.

2 *Caietan.*

Cajet. hoc loco, nescio quam mentis cæcitatem obiici Jobo existimat ex ipso *tenebrarum* nomine; Illius hæc verba: non fingo: *Intendit Eliphaz per hanc noviter explicatam cæcitatem dicere, quod Job impeditus, vel à timore ex improviso, vel ab obscuritate phantasmatum ministrantium intellectui, perseverabit non videndo veritatem, quod propter iniquitates suas afflictus est*. Vel cæcus profecto videat hanc interpretationem phatasma esse, nisi ad allegoriam trahatur sententia: nam post primum illum literalem sensum, addit quoque hanc Philip. *Tenebris depressus es, ut obscurato corde non videns te correptum esse*.

3 *Quatuor tenebrarum significata. Greg. Naz. Joan 1. 5.* 4 *Tenebræ adversitas. Theodor.*

Tenebræ igitur hoc loco, mala, & calamitates. Quattuor autem in universum *tenebrarum* significata indicantur à Philippo. *Multis, inquit, modis tenebra intelligi possunt, modo peccata, modo ignorantia, modo tribulatio, modo obscuritas Divinorum voluminum*. Alia quædam breviter accipet Vita præsens, nox, ex Greg. Nazianz oratio. 2. in Pascha. *Sic lux in tenebris, id est, Christus in hac vita, & carne lucet*. Eodem expositore Oratione in Sancta lumina. *Tenebra adversaria potestas*, eodem loco. Sed *Tenebra*, pro adversitatibus frequentissime in Sacro, & sacrorum Doctorum sermone, de quo prioribus capitibus memini me dixisse non pauca. Sed addam rei hujus pulchram ex Theodoreto confirmationem, nam quod *tenebrarum, & noctis* comes sit somnus, existimat id Ps. 3. *Ego dormivi, & soporatus sum*, ad calamitates etiam, quæ nocte adversitatis accidunt, referri; additur enim deinde: *exurrexi, quoniam Dominus suscepit me*, id est, eodem expositore: *Divina ope adiutus mala ingruentia superavi*.

Tenebras videri, quid.

Nunc illud non prætermittendum huic loco proprium, ac peculiare. Cum *tenebræ* omnino videri non possint, ut quæ videndi facultatem prohibeant, quomodo *videri* potuissent à Job? An quia illud est *tenebras videre*, nihil lucidum, nihil lætum videre? Sicut enim *tenebra* nihil aliud sunt, quam abscessus luminis, ita profecto, qui illas videt, lumen non videt. An quia *videre* hoc loco non tam ad aspectum, quam ad totius corporis sensum, & experimentum quoddam, ex familiari Sacræ Scripturæ usu, referendum sit? Sciendum ergo est, *videre tenebras*, idem esse, ac si diceretur, sentire, ac perpeti mala, & sensui adversa. Quare cum Job de die natali suo conquestus, ait: *Et non abstulit mala ab oculis meis*; perinde refert, ac si dixisset: non abstulit tenebras à meo conspectu, ne illas viderem. *Job. 3. 10.*

5 *LXX. Nicet.*

Et impetu aquarum inundantium non oppressum iri? Septuaginta: *Te dormientem aqua operuit*. Nicetas: *Te consopitum, & omni cura vacuum, nec quidquam minus expectantem, torrentes tentationum intercluserunt, & perculerunt*. Recte ex hac parte: sed, quod dixerunt: *Aqua operuit*, frigide dictum est. Melius, quod Nicetas refert ex aliorum lectione: *Multitudo aquarum*. Sed omnium optime Vulgatus Interpres cum dixit: *Impetum aquarum inundantium*: nam nomen *Sephagh*, quamvis multitudinem, aut inundationem significet, tamen abundantiam, & affluentiam cum celeritate quadam, impetu, commotione strepitu afferre videtur: *sicut aquæ allæ in præceps*, ut Elias Thisbites scribit. Sed exempla rem demonstrabunt, nam si ad homines referatur, *globus* vertitur. 4. Reg. 9. 17. 20. Videlicet multitudo conjuratorum militum celeriter, præcepsque gradientium cum Jehu duce; *præceps enim gradiebatur*. Si ad æquos referatur vertitur *inundatio*, sed cum hinnientum equorum strepitu, equitum clamore, & fragore rotarum. Ezech. 26. 10. de Nabuchodonosore adversus Tyrum; *Inundatione equorum ejus operiret te pulvis eorum, à sonitu equitum, & rotarum, & curruum movebuntur muri tui*. Hic ergo cum de aquarum, & fluctuum multitudine, & copia sermo fit, non solum dixit, *inundationem aquarum, abundantiam; aut multitudinem*; quomodo fere vertunt Hebraizantes; sed, ut penitus exhauriret Interpres vim vocis, dixit; *Impetum inundantium aquarum*, atque commotionem, & agitationem fluctuum frementium. Ergo significat Eliphaz nunquam intermissam properantium, & incurrentium in Job malorum seriem, & perpetuum ærumnarum cursum; præsertim cum *conglobati* omnes, una die, uno impetu in illum, universamque domum irruerint. Porro de *aquarum* in Sacro sermone significatione pro calamitatibus, & ærumnis dixi unus non semel. Nunc tantum ex eo videri hanc symbolicam significationem fluxisse, vel ex *diluvio illo aquarum multarum*, vel ex demersione Ægyptiaci exercitus in mari rubro. Utrumque enim non calamitosum solum, adversumve, sed lethale omnino hominibus extitit. vel tandem ex ipsa aquarum, marisque natura, in qua *non est substantia*, id est, *subsistere* homo non potest, sicut neque *in miseriis*. Vide quæ diximus supra c. 21. v. 20.

Pagnin. Regia. Tygur. Vatab.

Aqua symbolū calamitatis. *Ps. 133 11.*

Sed notandum Divinum supplicium *impetu aquarum inundantium* non solum significari, sed etiam Divinam misericordiam multum redundantem, & affluentem, atque magno impetu ad nos permanantem, ut indicatur Ps. 76. 10. *Numquid obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* id est, effuso furore, & impetu indignationis detinebit cursum misericordiarum: &, ut Hieron. hoc loco vertit; *Complet in furore misericordiam suam?* id est misericordiarum complementum, & quasi finis extrema indignatio erit? Simile dicas contingere, cum duo flumina in sese incurrunt, quod rapidius, & vehementius est, continet, alterius cursum in furore suo, sed ita tamen, ut utriusque aqua non misceri aliqua ratione non possit. Non aliter sane impetus Divinæ indignationis, atq; vindictæ, non potest non cum aliqua misericordia, atque clementia temperari; punit enim citra condignum. Ergo *qui Divina bonitatis divitias contemnit*, tandem, *impetu aquarum inundantium oppressus ibit*, neque satis dignas suæ improbitatis pœnas pendet.

6 *Divinæ misericordia inundatio.*

Fluvius Divinæ indignationis detinens cursum misericordie. *Rom. 2. 4.*

Quod autem Interpres dixit, *oppressum* significanter fecit, quanquam verbum originale cum hac *inundatione*, aut multitudine, de qua diximus, soleat ab eodem Interprete verbo *operiendi* exprimi, pro obruere, & opprimere, ut apud Ezechielem citatum, & Isaiæ 60. 60. *Inundatio* (multitudo cum lætissimo quodam strepitu) *camelorum* (gravia rerum pretiosissimarum onera deferentium) *operiet* (circumfundet, obruet, implebit usque ad verticem) *te*, & Jer. 54. *In multitudine fluctuum ejus operta est*.

Vers. 15. An cogitas, quod Deus excelsior Cælo sit, & super stellarum verticem sublimetur?

1 *Deus in cælo esse ad Providentiam spectare. Varia lectio. Quid sit. Deum testem esse Explicata Sapientia.*
2 *Deum in cælo qua ratione assererent, qui Providentiam negabant.*
3 *Germana expositio. Conciliatio locorum pugnantium.*
4 *Antiquorum error Deum Cælo concludentium ad Ægyptios relatus. Ægyptiorum Deus quali forma.*
5 *Aristoteli similem errorem tribuentes S. Patres.*
6 *Divina immensitas, ubique præsens, ex profanis.*
7 *Pulchra Divinæ immensitatis testimonia ex Patribus. Explicatus locus Canticorum.*

Hanc interrogationem ad Divinam providentiam statuendam, certum est dirigi ab Eliphaz, sed quonam sensu ambiguum, & incertum. Primo enim sumi potest, ut hæc interrogatio idem valeat, quod affirmatio, qua Deus asseratur *in cælo esse, & super stellarum verticem sublimari*, ut inde despiciat humana omnia, omnesque mortalium actiones tanquam è sublimi specula; propterea que illum nihil latere possit. In quo sensu exponendum; *An cogitas?* id est, nonne hoc cogitas? an non cecidit in mentem tuam? nam vel sola hæc cogitatio te tuæ malæ securitatis, & supinæ oscitantiæ reum traducet. Sensum hunc indicarunt Septuag. legentes; *Nonne qui excelsa habitat, aspicit?* Nicetas dilucide per paraphrasim: *Deum, qui in altis habitat, & humilia conspicit, ea, quæ geruntur, videre minime putas?* & convenire quidem potest cum Hebræo, quod ex verbo sic legi potest: *Nonne Deus sublimior est cælo?* Aut quidem cum Tygurina; *Nonne Deus cælum altum tenet?* Quasi dicat; Sedem ille tenet celsissimam, unde contemplari possit inferiora omnia: neque est, qui se possit ab ejus oculis abscondere, Confirmarique potest hæc interpre-

1 *LXX. Nicetas.* *Pagn. Regia. Tygur.*

pretandi ratio, quod videatur eodem sensu tribui hæc Deo propria, & perpetua epitheta, *Excelsus, Cœlestis habitator, & Testis in cœlo*, idest provisor, & conscius humanarum actionum. Sicut Sapientiæ 1. dicitur Deus; *Testis renum*, idest, cogitationum, & appetitionum conscius. *Testem* enim, & *conscium* pro eodem fere Latinus usurpat, atque pro *conscio*, & inspectore, dixit Epigrammatarius;

Desepitheta.

Cic. pro Fonteio. Mart.l. 1.

Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

Idest, qui non vult videri dolere, sed nemine inspiciente dolet. Similiter ergo asserat Eliphaz, testem, & inspectorem nostrum in cælo, & supra stellarum verticem residere.

2 Cæterum nexus eorum, quæ sequuntur, planaque sententia, omnino postulare videntur secundam interpretationem, ut hæc interrogatio vicea negationis cujusdam habeat. & quidem particula interrogandi, *Halo*, huic etiam sensui servire potest, atque commode verti, *nisi*, ut legit Caie vel, *numquid*, quæ particulæ interrogandi, virtute continent negationem quare particula illa originalis, *Lo*, unde, *Halo*, componitur, omnino negativa est. Ergo sic possumus legere: *Nisi cogitas Deum esse in cælo*, quod minime cogitare oportet; vel, *Numquid cogitas, quod Deus in calo sit*, quasi dicat minime quidem ille in cælo sublimis residet, aut à nobis sublimem se attollit, est enim in nobis ipsis, atque intra nos omnino. Quare illi, qui Divinam providentiam negabant, Deum supra *nubes* constituebant; *Circa cæli cardines perambulantem*, ut dicitur vers. 14. quasi longe a nobis dissitum, proptereaque negabant illum *nostra considerare*. Et procul dubio hunc ipsum sensum Latinus Interpres exprimere voluit, cum dixit; *An putas?* q.d. eam de Deo opinionem, & cogitationem stultam esse.

לוא

Negātes divinam providentiam, quomodo constituerent Deum in cælo.

3 Observandum vero, cum superiore c. 11. vers. 8. tanquam dogma Catholicum affirmaverit de Deo Sophar, *Excelsior cælo est*; nunc vero simili certitudine, atque fine videatur Eliphaz negare Deum *esse cælo sublimiorem*; ita conciliari hæc loca debere, ut illic Dei immensitas omnia complentis, atque continentis, minime tamen contenti intra suas creaturas, doceatur; hic vero illa loco, & cognitione definitio, & inclusio removeatur à Divina natura, quam Divinæ providentiæ abnegatores constituebant, tribuentes Deo quandam celsitudinem longissimo à nobis intervallo distantem; ex qua loci distantia continuo adimebant Deo, humanarum rerum scientiam, & Providentiam.

Pugnantia dicta Sophar, quomodo cōciliāda.

Error, Deum Cælo concludentium, Jobi ætate jam natus in Ægypto, ubicumque gentium repulsus.

4

Ægyptii negantes divinam providentiam, qua forma Deum fingerent. Eusebius.

Credendus est quidem Eliphaz de errore aliquo inter Husitanos sapientes pervulgato, nunc loqui. Et sane errorem, qui Deum cælo concludit, ex Ægyptiis primum manasse, ideoque apud istos Arabiæ sapientes, & Theologos celebrem fuisse, conjectura duci potest, tum ex eo, quod Ægyptii negarunt Providentiam; ut aperte ostendemus ad finem vers. 16. tum ex eo, quod Euseb. 3. de præpar. Evang. c. 3. scribit; *Ægyptiorum Deorum symbola talia sunt. Creatorem ENEPH, Ægyptii appellant, cujus imaginem in forma hominis faciunt, colore cæruleo, coronam tenentem, & sceptrum; cujus in capite pennam ponunt, significantes difficilem inventu esse creatorem, & nomini conspicuum: vivificum etiam, & Regem, & intelligibili motu circulatum.* Ideo autem *cæruleum* illi colorem induunt, quod tantum in cælo illum habitare crederent. Quam opinionem ex vetustissimis illis Ægyptiis, primisque sæculis haurire potuit Arist. qui l de Mundo ad Aleaandrum, non aliter Deum in cælo constituit, & concludit, *quam Rex Persarum in Regia urbe Ecbatanis, aut Susis residere solet*. Idem omnino videtur docuisse 8. Physi. statuens Deum, non quidem in mundi medio, sed in *circumferentia*: repetit vero, & approbat communem hanc existimationem, & consensionem hominum de Deo, deque illius sede, & Throno, in qua resideat, Cælo inquam 1. de Cælo. Et, ut quæstionem illam de Aristotelia hac in re vera sententia, & mente ad scholas dimittamus; de qua plura quondam, dum illum interpretaremur in utramque partem disseruimus. Certè hanc illi mentem antiqui patres tribuerunt, videlicet, Deum ab illo definitum esse cælo, aut cæli sphæra. Nam præter Justin. qui Aristot. ubique oppugnat, Cyrillus Alexandrinus lib. 1. contra Julianum, sic loquitur; *Ille, qui apud eos maximam*,

5

Arist. quomodo Deum calo concluserit.

Text. n. 84. 1. de Cælo, tex. 22. Vide etiam 2 de cælo. c. 12. tex. 66. & 2. de gener. c. 10. tex. 59.

Antiqui patres errorem tribuerunt. Arist. Justinus. Cyrillus.

& usque ad miraculum, gravitatem sententiarum habet Aristotelem, inquam Stagiritam, Platonis discipulum, spectem quidem separatam vocat Deum, & ingredi contendit super unicam sphæram. Alii etiam Aristoteli tribuunt, quod Deum deduxerit, & extenderit usque ad Lunam tantum, non vero intulerit in inferiora, & sublunaria. Hi ergo collocabant Deum extra suas creaturas, non intra mundum.

Quanto melius illi agnoscentes ipso naturæ lumine Divinam immensitatem per omnes creaturas penetrantem, & quasi diffusam, ex quibus non postremus Pythagoras sic docebat, referente Cyrillo; *Deus quidem unus, & ipse, non ut quidam suspicantur, extra mundi gubernationem, sed in ipso totus in toto circulo, omnes generationes considerat, contemperatio existens omnium sæculorum, & lux suarum virtutum, & operum principium; omnium lumen in Cælo, & Pater omnium; mens, & animatio omnium; circulorum omnium motio.* Orphæus quoque in Saturni hymno, in quo non parum antiquæ Philosophiæ, atque Theologiæ docuit; *Qui omnes, inquit, mundi partes habitas, generationis Princeps*. Idemque eleganter æque, ac sapienter referente Eusebio, 3. de præparatione Evangelica. c. 3. hanc etiam ex illo Theologiam afferente;

6 *Deum qui constituerint per omnia penetrantē. Pythag. Dei descriptio; Orphæus.*

Juppiter altisonans ante omnia sæcula primus,
Juppiter extremus, longa est per sæcula mundi;
Juppiter est summus vertex, atque infima planta,
Ipse æternum semper simul est, ac totus ubique.

Adducunt plura pulcherrima ex omni antiquitate Clemens l. 5. Stromat. Cyrillus Alexand. & Eusebius, superius citati, Lactantius l. 6. c. 24. Arrianus de dictis Epicteti l. 1. c. 14. Marsilius Ficinus l. 2. de immortalitate animorum, c. 6. Eugubin. li. 4. de perenni Philosophia. Denique omnium priscorum unus consensus is fuit.

Clemens. Cyrillus. Eusebius. Lactātius. Arrianus. Marsilius. Eugubinus.

——— *Deum ire per omnes.*
Terrasque, tractusque maris, Cœlumque profundum,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

Virg. 4. Georg

Sed in re sacra, sacratiora testimonia afferunt Theologi, de Dei in rebus existentia disputantes, cum D. Th. 1. quæst. 8. Nostri præsertim. Sed sacri potissimum Doctores multi in hac re sunt; ex illis pauca quædam selectiora. Hispalensium decus, & Hispaniarum Doctor Isidorus l. 1. de summo bono, c. 1. pulcherrime: *Immensitas Divinæ magnitudinis ista est, ut intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum; extra omnia, sed non exclusum; & ideo interiorem, ut omnia contineat; ideo exteriorem, ut in circumscripta magnitudinis sua immensitate, omnia concludat. Per id ergo, quod exterior est, ostenditur esse creator: per id, quod interior, gubernare omnia demonstratur.* Atque in eandem sententiam Greg. l. 2. Moralium; *Deus manet intra omnia, sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans.* Quam rem sibi ipsi cogitatione, & exemplo informaverat August. in Confessionibus l. 7. c. 5. *Constituebant* (ait ille) *in conspectu spiritus mei universam creaturam, & fecundam massam eandem, distincta generibus, sane finitam, te autem Domine ex omni parte ambientem eam, & penetrantem, sed usquequaque infinitum. Tanquam si mare esset ubique, & undique per universa spatia infinitum solum mare, & haberet intra se spongiam, quamlibet magnam, sed finitam tamen plena esset spongia illa ex omni parte sua immenso mari: sic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam, & dicebam; Ecce Deus, & ecce, quæ creavit Deus, & ecce quomodo ambit, & implet ea.* Hoc ut ex utraque parte Deus ipse per Isaiam significaret; *Cælum, inquit, sedes mea; terra autem scabellum pedum meorum*, videlicet ut *Cælum*, atque *terram* ipse *impleat*. Non enim illius præsentia contineri, atque definiri cælo potest, ut dicebam Divinæ Providentiæ abnegatores, cum cælo sublimiorem statuebant, neque terra, aut templo Jerosolymitano concludi, ut errantes Judæi existimabant, teste Hieron. Quare ut Cyprian. dixit; *Dei templum totus mundus*. Ex quo Isaiæ loco edoctus est profecto Orphæus, sic existimante Clemente ex illius Theologia;

Per Mol. Greg Val. Gabr. Vazqu. Isidor.

Greg.

August.

Divina immensitas instar maris immensi.

Isa. 66. Ierem. 23. Iudæi existimantes Deum suo tēplo conclusum. Hier. in c. 66. Isai. Cypri de vanit. idolor. Clem. l. 6. Stromat.

Ipse autem in magno constans, & firmus, Olympo est:
Aureus huic Thronus est, pedibus subjectaque terra,
Oceani ad fines illi porrigitur ingens
Dextera, montanas, atque intus concutit illi
Ima bases; motus nec possunt ferre valentes.
Ipse est in cælis, terram complectitur omnem;

Ocea-

Oceani ad finus expansa est, & manus illi
Undique dextera ———

Ergo delipiunt, qui ita Deum *sublimiorem cęlo* constituunt, ut *longo* illum faciant *ab unoquoque nostrum*. Præsertim cum ea ipsa ratione, qua supra cælos; supraque rerum universitatem illum constituunt, in ipsis etiam constituant, necesse est. Sic sane ratiocinatur Nyssenus in id Cant. 1. *Equitatui meo assimilavi te*; nam & dicitur Rex sponsus super regalem equum ascendere, & lectica etiam vehi, atque in suo *accubitu* requiescere, nam *qui Deum supra se habet* (inquit Nyssenus) *omnino etiam in se habet, & qui in se habet, accepit eum, qui in se fuerat*, ad similem ergo modum, qui *ascendit*, inequitatque *super cęlos cęlorum*, sedetque super rerum universitatem, in ipsis etiam rebus est, tanquam super equum conscendens, considensque, tanquam in lectica, & accubitu residens, quiescensque.

Act. 17. 27
Nyssen.
Deus nunc equitans, nunc accumbens in lectica.

Excelsior cælo, & supra stellarum verticem, &c.

8 *Vulgati interpretis diligentia.*
9 Caput, & vertex *in Sacro sermone ad superbiam, Deus omnia curans.*
10 *Quid* stellarum vertex;
11 *Error existimantium mundum esse animal.*

8 SEd redeo ad nostrum locum, longiuscule, licet non ab re quidem, sed ab illius verborum, vocumque ponderatione digressus. In Hebræo (ut diximus) non est ille comparationis gradus, *sublimior cęlo*, sed simpliciter dicitur Deus habitare *in sublimitate Cęlorum*. Sed sapienter Interpres dixit, *sublimiorem*. ut illam longissimam distantiam, & recessum à mundo inferiori, quem fingebant errantes illi Philosophi, significantius exprimeret, meliusque conveniret cum sequente hemistichio, in quo asseritur calcare stellarum capita, & se se attollere supra illorum *verticem*.

Vulgati interpretis diligentia.

9 *Et supra stellarum verticem sublimetur.*

Quisnam hic *vertex*, quodve *stellarum caput*, non omnes tangunt. Nam ex interpretibus alii *verticem*, aut caput pro sublimitate, & altitudine accipiunt, alii pro supremis, primisque stellis, nam caput, aut vertex pro *primo*, aut *primario* accipi solet, ut Zach. 4. 7. & pro *optimo* Amos 6. 6. Metaphorice alii, pro superbia, & elatione mundanorum Principum, aut etiam Potestatum tenebrarum: nam superbia proditur extollentia oculorum, & capitis. Quæ omnia recte possunt convenire cum proposito Eliphaz. q. d. Numquid existimas Deum præsidere tantum Cælo supremo, & celsissimis stellis, astrisque maximis, non etiam minutissimis quibusque rebus: & rationem, Providentiamque habere Principum, Dæmonum; non etiam vilissimorum hominum, ut his omnino prætermissis, atque neglectis, illorum tantum superbiam comprimat, & altitudinem præcipitet? Hoc indicavit lectio Septuaginta: *Eos, qui iniuria (inferenda iniurię libidine. Nicetas) efferuntur, humiliavit*. Minime vero hoc, inquit Eliphaz; nam te, ò Job, terrenum videlicet hominem propter superbiam atque animi extollentiam depressit in abiectissimam sortem. Juxta quem sensum, videbitur Eliphaz male interpretari Jobi d. c. 21. v. 22. *Numquid Deum docebis quispiam scientiam, qui excelsos iudicat?* Quasi affirmasset Deum sublimia tantum, & sibi proxima judicare, & curare, quę vero apud nos sunt prorsus ignorare.

Varia expositio.
Capitis, & oculorum extollentia.
LXX.
Nicetas.
Eliphaz prave interpretans Jobi dicta.

10 Sed simplicius quidem, forte etiam verius, *verticem stellarum*, supremam cæli, & stellarum faciem intelligit quam dicimus convexam; hæc enim sicut nobis invisa, & inspectabilis existit, ita ab eo, qui cælo, & astris super eminet, videri necesse est. Et latere videtur hoc loco similitudo quædam inter nostrum, Divinumque aspectum, quam stulti, & errantes confingunt, ut sicut nos cæli, & astrorum connexum videre non possumus, concavum possumus: ita & Deus convexum videat, concavum & quæ infra supremam sphæram sunt, non videat. Hoc indicatur in Hebræo, quod ex verbo sic legitur: *Vide, ò Job, verticem stellarum*, quasi dicat. Hoc minime poteris, sic neque ille partem imam, ut te existimare videris. Quamvis Cajet. non per imperativum ad Job, ut aliqui Hebraizantes, sed ad Deum referat, atque legat, *Vidit caput stellarum, quia elevarunt se*. q. d. quæ ad Deum accedunt, illi patent: quæ longius recedunt, latent.

Vertex stellarum cæli convexũ.
Prave de Divinis oculis sentientes.
Caiet. Pagnin. Regia. Tygur. Clar.

11 Quod vero dixit *verticem*, sive, ut est in Hebræo, *caput stellarum*, alludere profecto videtur ad errorem illum priscum existimantium. Mundum esse animal quoddam ex suis partibus, quasi ex membris, compositum: cujus capitis cælum esset, & stellarum vertex; pedes vero, infernæ terræ partes, coma capitis, stellarum radii: ortus & occasus, quasi cornua: oculi, Sol, & Luna: venter tumescens, terra; humeri elati, aer. Sic ex Orphæo affert Euseb. l. 3. cap. 3. simul docente Deum præsentem esse ubique.

Priscus error consistens Mũdum anim.
Eusebius.
Orpheus.

Jupiter est summus vertex, atque infima planta
——— *Magno hęc in corpore Regis*
Sunt Jovis excelsi; cervicem namque videbis
Cęlo suspiciens renitentia magnaque tecta,
Hoc caput auricomum: flavi de vertice crinis
Stellarum rutilant radiis: de hinc aurea pandit
Cornua bina caput, capitisque simillima tauri
Unum est ortus, occasus aliud.
Ast oculi, fulgens ingenti lumine Phœbus;
Lunaque purpureo Phœbi redimita colore.
Prescia venturi mens constat, Regius ęther;
Quam strepitus nullus, nec vis, nec fama latere;
Arcanumve potest, penetrasque per omnia victrix.

Reliquum hujus pulcherrimæ descriptionis lectori permittendum, non prætermittendum.

Vers. 13. Et dicis, Quid enim novit Deus? & Quasi per caliginem judicat.

1 Dicere *ad os, & cogitationem*. Scire *de sensu, & experimento. Nomen plurale ad amplificationem. Illustratus Samuel. Deus* potens *in scientia. Quid* descendere; ut videat.
2 Caligo. *Quid in sacro sermone. Quid Deum* per caliginem judicare.
3 *Duæ aliæ expositiones rejectę.*

1 ET *Dicis*. Dicere videris tum verbis prolatis, tum mentis cogitatione, & falsa persuasione. Nam verbum *Dicendi*, & ad verbum mentis, & ad verbum oris commune est. Quare eleganter Nicetas per paraphrasim elucidat: *Veri est* (inquit) *Eliphaz simile tecum te fuisse loquutum, & clam quedem peccasse, cum sic diceres: Quid novit Deus?* quasi dicat eorum, quæ apud nos geruntur nihil videt, nihil percipit, nihil sentit. nam verbum originale *cognoscendi*, non solum ad cognitionem internam, sed ad eam, quæ per sensus, & experimentum fit, frequenter refertur, & ad res singulares pertinet, quæ familiariter nobis notæ sunt. à qua radice dicitur, in eadem materia de Providentia Dei Ps. 72. 11. *Et dixerunt, quomodo scit Deus*, (percipit, sentit, experitur, videt, audit: nam hæc omnia cadunt in cognitionem sensitivam) *& si est scientia* (videndi, & audiendi facultas, cura, & studium percipiendi, experiundique res humanas) *in Excelso?* (In Deo, qui cælo, & stellarum vertice sublimior est, quasi dicerent, Minime ille cognoscit singularia.) Cui impiorum interrogationi respondet per eandem originalem vocem Anna. 1. Reg. 2. 3. *Quia Deus scientiarum* (idest, audiendi, videndi, curandi singula) *Dominus est*. ubi plurale nomen perfectam scientiam, & rerum omnium cognoscibilium cognitionem indicat, ut eleganter Vatablus per paraphrasim annotavit, *Omnia novit opera, & cogitationes hominum*. Propterea subditur; *& ipsi preparantur cogitationes*. Testatur vero idem Vatablus (quamvis præter proprietatem verbi originalis) alios legere: *Ipsi numerantur opera*, idest, ab eo ponderantur, & examinantur opera omnia. Quod totum respondet illi verbo *cognoscendi*. sicut & id Ps. 138. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me*. Idest, mirabilis tua cognitio rerum minutissimarum, quæ in homine sunt. Nomen autem *Dei* hoc loco fortitudinem affert, quod eleganter expresserunt Septuaginta: *Quid novit fortis?* Quæ lectio, hunc exhibet sensum; Potens quidem ille, & fortis est, cæterum quæ non videt, neque agnoscit; minime judicare, damnare, præmio afficere potest: fuerit quidem ille viribus potens, cognitione tamen, & intuitu infirmus, & imbecillus est. Cui loco eleganter respondet ille nuper citatus ex cantico Annæ; *Deus* (El, fortis, potens) *scientiarum est*; ut interdum legit Origenes; *Fortis in scientia Dominus*. aliquando vero: *Forti scientia Dominus*.

Nicetas.
Scire ad experimentum.
Scientia Divina cujusmodi sit.
Nomen pluralis numeri ad perfectionem.
Vatab.
אל
LXX.
Origenes

2 *Et quasi per caliginem iudicat*. Non aliter (inquit) existimas Deum de rebus mortalium *judicare*, statuere, aut cognoscere, quam *per caliginem*, id est, sicut, qui nihil clare, & di-

Caligo quid. distincte perspicit, sed confuse, & obscure. De *caligine* vero, quid sit, aut quid significet, non est eadem omnium elucidatio, nam alii longissimum, quo terra à cælo distat, interiectum spatium, *caliginem* videntur appellare, quod efficiat caliginosum intuentibus prospectum; Alii *nebulam*, quæ terras obsidet; Græci in Catena, & Græcanica scholia, ea, quæ in caligine transigunt obscure, & in tenebris clanculum fiunt. Sed ex frequenti vocis originalis usu, videtur sequenti versu, quid hæc *caligo* sit, exponi, cum additur; *Nubes latibulum eius*. Caligo enim caliginosa nubes est; quæ vel nimio splendore, vel obscuritate, & densitate caliginem, & tenebram offundit oculis; cujusmodi *caligo* Divinæ Majestatis referebat speciem; sic enim scribitur 3. Reg. 8.10. *Nebula implevit Domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam; impleverat enim gloria Domini Domum Domini, Tunc ait Salomon; Dominus dixit, ut habitaret in nebula*. id est, ex hac nebulosa caligine coniicio Deum adesse præsentem, atque statuisse in hac domo habitare. Sic Exod. 20.21. *Accessit Moyses ad caliginem, in qua erat Deus*. Quam esse caliginosam, interdumque fulgurantem nubem, explicatur Deut. 5.22. *Loquutus est Dominus in monte, de medio ignis, nubis, & caliginis*. Et eisdem vocibus Ps. 17.10. *Nubes, & caligo sub pedibus eius; ignis ante ipsum præcedet*. Ait ergo Eliphaz existimari ab stultis Deum definiri, & circumscribi loco, & quidem aut in cælo tantum residere, aut vero aliquando ad nos descendere, sed nube tectum, atque absconditum. Quid ergo videre, aut despicere possit *per caliginem*, densa nube circumfusus? Quare, si quando descendit ad nos Deus, & se nobis propinquum exhibet, non tam descendet (tua opinione, ò Job, inquit Eliphaz) ut videat, & contueatur res humanas, quam ut magnifica specie, & visenda majestate terriret mortales, nam bene quidem ille *inclinabit cælos, & descendet*; sed *caligo sub pedibus eius*. Errant etiam, & cæcutiunt, qui sic de Deo cogitant: nam descendit quidem ille, non solum ut terriret, compescatque impios, sed etiam ut tanquam judex, oculatusque testis mortalium facta investiget, & contueatur: cum Scriptum sit; *Descendit Dominus, ut iudicet*. & iterum; *Descendam, & videbo, utrum clamorem, qui venit ad me opere compleverint, an non, ut sciam*. idem verbum, quod supra, *cognoscendi* per sensum, & experimentum, familiari, & peculiari cognitione rerum, & circumstantiarum singularium. Ubi notandum, non ideo dici *descendere*, quod ex cælo non videat; nam qui audit clamorem, videt utique; in Deo enim idem est audire, & videre: sed ut significet hominum facta audiri tanquam clamorem; videri etiam tanquam ea, quæ oculis obiici solent, ut qua vox, qua, res conspicua sint, id est, omni ratione perfecte, & integre cognoscantur à Numine.

Cur dicatur Deus descendere — *Ps. 17.10.* — *Gen. 11.15* — *Gen. 18.21* — *Deus videns, & audiens, id est, perfecte cognoscens.*

3 *Philipp.* Sed *caliginem* hanc premunt, & urgent aliter alii interpretes. Philippus, *per caliginem iudicare*, interpretatur; *Quod iudicium eius affirmet incertum esse, & dubium, quasi verisimile sit, quod iudicas*, q.d. Job, *quod Deus fallatur, vel etiam erret in iudiciis suis*. Sed non quadrat præsenti instituto: nam sermo est de distantia, & magnitudine spatii interiecti, aut nubis interpositæ, quibus prohibetur Deus à rerum nostrarum cognitione. D. vero Tho. quem sequuntur Cajet. Dionys. Lyra. Titelman. *iudicium* hoc caliginosum interpretantur, cognitionem rerum generabilium, & corruptibilium, non secundum individuas, & singulares proprietates, sed secundum rationes universales, & communes, sicut ea quæ à longe videmus, imperfecte videmus, non quæ, qualiave sint perspicientes; sed entia, corporave sub rationibus communibus percipientes, Metaphysicum hoc, aut Phisicum, & ad quæstionem de Primo cognito omnino relegandum. Quanquam, non negarim posse hunc locum referri ad priscum illum errorem existimantium, res quidem universales, & incorruptibiles solas in Divinam Providentiam cadere. In quo Platonem fuisse, viri sapientes docent. Sed plusculā hac de re addenda quoque sequente sententia.

D. Tho. & alii Latini — *Priscus error circa Providentiam.* — *D. Tho. 3. p. q. 22 art 3. Nemes. l. 8. Philos. c. 3.*

Vers. 14. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, & circa cardines cæli perambulat.

1 *Stultorum falsa persuasio, Deum non videre, quando à nobis non videtur.*
2 *Dei tenebra, lux: cum non videtur, videt. Explicatus Moyses.*
3 *Error antiquorum Providentiam tantum deducentium usque ad Lunam.*
4 *Græcorum interpretatio minus probabilis.*
5 *Quid considerare in Sacro sermone. Ecce quam habeat vim.*

Nubibus (inquiunt illi) inter nos, atque cælum interpositis sicut nos latet Deus, ita Deum latent nostra; cælestia illi tantum patent: illa curat, illa videt, & providet; nostra aut contemnit, aut omnino ignorat. Hanc impietatis, & erroris plenam mentem tribuit Jobo Eliphaz. *Nubes latibulum eius*. Diximus quondam *nubibus*, Deum quasi peculiari vestimento, aut velamine miciri, sicut ille cum Apolline loquutus; 1

Horat. 1. carmin. Oda 2.

——— *Venias, precamur,*
Nube candenteis humeros amictus.

Ajunt itaque qui Providentiam tollunt, Deum se ita cælo continere, ut nequeat per immensum prope spatium interjectum dispicere, ac dijudicare, quæ apud nos geruntur, atque in nubibus ita delitescere, ut non cernat res humanas. Quare omnem illius scientiam, ac Providentiam sola cæli gubernatione concludi. Sed quam impie: nam ex sua ipsorum cæcitate, & ignoratione, Deum cæcutientem, & ignorantem efficiunt, & quod ille se nobis occultet caliginosa nebula, nos quoque illi absconditos eadem nebula sibi persuadent; & quem non vident, statuunt minime vereri, timereve. *Sunt* (inquit Gregorius) *plerique ita hebetes, ut formidare nesciant, nisi quod corporaliter vident; unde fit, ut Deum non metuant, quem videre non possunt*. Et paucis interiectis, de Deo, *Sic latet in sua specie, ut tamen cognoscatur, in operatione; sicut cognoscitur in suo opere, ut tamen comprehendi non valeat agnoscentis æstimatione; sic adest, ut videri nequeat; sic videri non valet, ut tamen eius præsentiam ipsa sua indicia testentur; sic se nobis intelligendum præbet, ut tamen ipsum nobis eadem sui intellecta obnubilet: & rursum sic caligine nos ignorantiæ reprimit, ut tamen menti nostræ radiis sui claritatis intermicet*. Illi itaque ex illi stultorum numero sunt, qui *declinaverunt oculos suos, ut non viderent cælum, neque recordarentur judiciorum justorum*. Propter eaque credunt se non videri à cœlo, cælique gubernatore Deo, neque summum judicem illorum iniustitiæ recordari: & sicut ipsi prohibentur nubibus, nubibus illum prohiberi existimant. Stulti, vel ipso docente Orpheo Musæum suum;

Greg. — *Dan. 13.9.* — *Stultissimus error impiorum.* — *Orpheus.*

Hunc ego non video, nubes ubia densa resistit;
Namque homini, cui acies obtusa videndi,
Atque Deum mundi rectorem cernere non est.

Quanto & melius, & sapientius ille, qui *invisibilem tanquam videns sustinuit*. Deum nimirum præsentem reveritus, menteque cernens, ac sibi certo suadens *prospicere illum per cancellos, respicere per fenestram, stantem licet, post parietem nostrum*; nam qui nobis paries videtur crassus, ac impervius luminibus, & omnino prohibere conspectum invisibilis Dei; Deo paries non est, sed cancelli clatrati, & aperta, patensque fenestra, qua clare ille nos, atque aperte contueatur. Res hæc profanis etiam, priscisque Theologis minime incognita; nam Homerus sic Deos describit, ut cum ad homines accesserint, non videantur ab omnibus, sed ab iis duntaxat, quibus se volent manifestare. Sic accessit ad Ulissem Minerva;

Heb. 11.25. — *Cant. 2.9.* — *Ho. 11. Odyss.*

Sed hæc prope venit, corpore autem assimilata est mulieri
Pulchræque magnæque, & splendida opera scienti.
Stetit autem in vestibulo stabuli Ulyssis, neque intellexit,
Non enim omnibus Dei apparent manifesti.

Justinus autem l. de Monarchia Dei, ex Philemone illo, in rebus priscis exponendis copioso scriptore: illud assert;

Justinus. Philemon.

Qualis Deus mihi dicito, censendus est?
Qui cuncta cernit ipse sed non cernitur.

Orpheus.

Atque ex Orphæo, in libro, quem Testamentorum titulo inscripsit, ad Musæum filium;

Unicus est, per se existens, qui cuncta creavit,
Lumine conspectans, mortales conspicit omnes.

Sed rursus non una illi tantum, sed duplici ratione stulti; nam ex eo, quod Deus nos lateat, & quasi *caliginosa nube* circumvolutus, nostrum conspectum fugiat, efficitur omnino ab illo nos videri, & provideri. Quid enim existimas esse *nubem* illam, in qua, tanquam in latibulo, delitescit nisi *lucem inaccessibilem*, quam Deus *habitat*; quem nul-

Deus nos latens, videt nos. — *1. ad Tim. 6.16.* — *Ps. 138.12*

nullus hominum videt; sed nec videre potest? Nam sicut apud Deum nostra *nox sicut dies illuminatur*, & sicut *tenebræ non obscurantur ab illo*; ita apud nos eximia illius claritas, & inaccessa lux tenebrescit, & obscuratur. Quare cum circumdatur gloria, & splendore incredibili, & ultra quam ferre possit humanus conspectus, ponit utique *nubem, ponit & tenebras latibulum suum*. Sic apud Isaiam templum *repletur fumo*, quia (sicut quondam) *repleverat gloria Domini domum, neque poterant ministrare Sacerdotes propter caliginem*. Rursus *gloria*, & *caligo*, *nubes* ipsa est, quæ hoc loco dicitur, *latibulum*, cum ea ipsa, *gloria*, & *caligo* alio in loco describatur; *Repleta est domus nube*. Erit ne igitur Divinum illud jubar cæcum, ut illuminare, & conculcare non possit tenebras nostrarum actionum? *Inaccessibilis* ne *lux* illa, quæ videri à mortalibus non potest, videre non poterit, dispicereque mortales?

Divina lux nobis caligo. Ps. 17. 12. Isa. 9. 4. 3. Reg. 8, 11. 2. Par. 5. 4

3 Sed, ut paulo etiam demissius, & paulo crassius, *nubem* istam consideremus, possumus quidem locum hunc Eliphaz cum illo antiquorum errore componere, qui usque ad Lunam, & eam regionem in qua *nubes*, & *caligines* coguntur, Divinam tantum Scientiam, & Providentiam deducebant. Quos Seneca eleganter describit, eosque ex in grati animi nota demonstrat; sicut, & Divinam Providentiam, ex profusa in mortales liberalitate, & munificentia. *Dii* (inquit) *omnium rerum optimi auctores qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis obiicit negligentiam nostri; alius iniquitatem; alius illos extra mundum suum proiicit, & ignavos, habetesque sine luce, sine ullo opere destituit.* Quam opinionem tribuit Aristoteli Clemens Alexandrinus l. quinto, Stromatum, eamque ex Scriptura perperam intellecta habuisse; nam post Platonem, & Epicurum, qui quædam ex Sacra Scriptura suffurati ad sua stabilienda dogmata transtulerunt, sic scribit; *Aristoteli venit in mentem usque ad Lunam deducere Providentiam ex hoc Psalmo: Domine in cœlo misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes: nondum enim revelata fuerat prophetitorum mysteriorum declaratio; usque Adventum Domini.* Cum quo etiam testimonium Theodoreti consentit, lib. sexto, de curatione Græcorum, qui est de Providentia: *Nichomaci* (inquit) *filius Aristoteles Luna tenus putavit Dei Providentiam rebus prœsse; & ea omnia, quæ infra Lunam subsidunt, minus Deum curare; sed eorum gubernationem tradidisse fatorum necessitati.* Et paucis interpositis: Hanc *ejus opinionem Cynicus Oenomanus apertissime accusavit; ac librum, quem eadem conscripsit, Veneficorum indaginem, appellavit, in eo autem scripta hæc sunt; Perit (quantum in sapientibus viris est) perit, inquam, ex humana vita, sive id temonem, sive saburram, sive trepidinem libeat appellare, libertas videlicet humanæ vitæ, quam nos quidem vel rerum, quæ maximè necessaria sunt, Dominam esse decernimus.* Hæc ex Oenomano, & Theodoreto. Neque vero nostrarum nunc partium est Aristotelem à calumniis vendicare. Certe juxta sententiam hanc, Jobi & Eliphazi tempore non inauditam, ita *nubes*, aut Luna, infra quam nubes coguntur, limes erat, ac definitio Divinæ Providentiæ, ut eo tantum Divinorum luminum acies pertingeret, deinceps *latibulum* esset.

Error ladu centium Providentiam usque ad Lunam. Senec. li. 3. de benef. 3. Arist. de Providentia sen. Clemente. Ps. 35. 6. Theodoret. Oenomaus Providentia & libertatis assertor. Error circa Providentiam Iobi ætate.

4 Sed particulam hanc annotatione Græcanica concludamus; nam Nicetas existimat priorem hanc hujus sententiæ partem ad Jobum referri posse, ac si ab illo diceretur; *Nubes latibulum meum*; nube, & caligine convolutus, latebo Divinum conspectum, neque de rebus, quæ in caligine transiguntur, judicare poterit. Sed quidem communior, forte etiam germanior, & verior est aliorum interpretatio, *latibulum* illud *nubium*, referentium ad Deum, ut ex sequentibus confirmabitur.

Nicetas.

5 *Nec nostra consideras.* Ita (inquit) existimas Deum abscondi, & circumfundi caligine, ut per medias tenebras dispicere, & considerare minime possit. Septuaginta; *Et non videbitur*, ita (inquit) latet, ut videri non possit, neque videre instar mortalium, quos à videndo prohibent eadem ipsi obstacula, quæ, ne ipsi videantur, prohibent alios. Recte *considerandi* verbo usus est interpres, quod in Hebræo proprie est, *videre*. Nam videtur peculiarem quandam *videndi* vim, & attentionem afferre, & non solum oculis, sed animo etiam in rem aliquam curandam procurandam, ponderandam intendere. Unde fit, ut imperativum hujus verbi sæpe vertat, Vulgatus adverbiis demonstrandi, *En*, *Ecce*, quæ attentionem imperant, ut Genes. 27. 15. *Ecce odor filii, mei, &c.* Sed exempla alia opportuna Exod. 3. 3. *Videbo* (contemplabor, considerabo attente) *visionem hanc magnam*. Genes. 27. 24. *Vide si cuncta prospera sint*. id est, diligentius percontare, cognosce singula, ut singulatim, & accurate rationem de omnibus mihi possis reddere. Sic hoc loco ex impiorum sententia negatur, Deum *videre* humana, contemplari, attendere, providere. Solent enim (ut alibi observabimus) omnium aliorum sensuum, atque facultatum cognoscitivarum actiones significari nomine *visus*, propter hujus sensus excellentiam, ut annotavit in hac radice R. Mardoch.

LXX. Videndi verbo, quæ curam, & attentioné importans. R. Mardoc.

Nec Nostra, &c.

LIcet autem pronomen illud *nostra* desit in Hebræo, sapienter additum est ab Interprete, emphasis causa, ut totam sententiam illuminaret, simulque indicaret, quibus nam rationibus ducti prisci Philosophi divinam Providentiam abstulerint, desumpsit nimirum ex *nostrarum* rerum atque negotiorum, vel multitudine vel ignobilitate, vel contingentia, & incertitudine, vel re alia, quæ Divinam Majestatem, mentemque dedecere videatur. Sed, ut scholis alias magis aridas, magisque perplexas ratiocinandi rationes relinquamus, nunc duas tresve, ex quibus Divina Providentia statuatur, vias ingrediamur.

Quæ Divinam Providentiam tum ex parte ipsius Dei, tum ex parte nostrarum rerum nobis ostendunt, & commendant.

6 *Philosophorum negantium Providentiam inanis fallacia.*
7 *Providentia statuitur ex ipsa ratione Creatoris. Quomodo in Deo omnes videndi, & audiendi facultates. Illustratus Jeremias, & Sapientia.*
8 *Minima quæque Divini luminis splendore collustrari, & revelari. Explicatus Jeremias.*
9 *Nihil eorum, quæ facta sunt, contemni a Deo. Amat animas. Illustratus Sapiens.*
10 *Aliorum providentia relata ad hominum bonum. Explicatus Paulus.*
11 *Dei potentia in providendo Providentia adducit res inferiores ad concentum, & harmoniam. Explicatus Isaias. Illustratus Sapiens.*

6 QUi providentiam negabant, certe se non sine ratione ratiocinari, philosopharique profitebantur. Sed illorum philosophiam *inanem*, potius *fallaciam* esse, & appellari debere eleganter ostendit Clemens Alexandr. 1. Stromat. de Epicureorum sententia, quæ tollit Providentiam; accipiens illud Pauli ad Colossenses. 2. 8. *Videte, ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum.* quia videlicet ita *elementa honore* affecit Epicurus, ut illis non *constitueris causam efficientem*, neque *opificem*, ut idem Clemens exponit. Rursumque dixisse, *non secundum Christum*, *quia* (inquit) quæ est in Christo consentanea doctrina, opificem Deum esse asserit, & deducit Providentiam usque ad singularia.

Inanis Philosophia negantium providentiam. Clemens. Epicurus notatus à Paulo. Christi doctrina providentiam statuit.

Sed breviter tamen illæ philosophorum, & contra Divinam scientiam, Providentiamque ratione, ex *nostris* rebus ad duas, tresve possunt revocari, quæ illis suadebant, *Deum nostra non considerare*, vel quia Deus natura sua, & facultate cognoscere, & providere omnia *nostra* non posset; Vel si possit, at *nostra* contemneret; Vel si non contemneret, at tantum cognoscendi, providendique laborem, & negotium *nostrorum* innumerabilium negotiorum recusaret.

Philosophorum ad tria rationum sapienta revocatio.

Ex Creatoris, & Videntis, atque Audientis ratione, Deus Providens.

7 PRimum manifeste refellitur tanquam Divinæ naturæ, quæ omnipotens, & omniscia esse debet, omnino repugnans, atque ipsarum creaturarum indigentiæ, & saluti inimicum, vel ex ipsa Creatoris ratione, ex qua, sicut unus, ita & sui operis conservator, inspector, gubernator, & provisor manifeste colligitur. Quare utrumque conjunxit Jeremias c. 10. 12. *Fecit terram in fortitudine sua; præparat orbem*

Deus ratione Creatoris omniscient. Deus propter Sapientiam universam Rex.

bem in Sapientia sua, &c. Quare Regnum mortalium omnium Creatori deferendum vel propter Sapientiæ, & scientiæ immensitatem, contendit eo loco Jeremias. Solebant nimirum quondam sapientissimi quique in Reges assumi; *Quis* (inquit) *non timebit te, o Rex gentium? tuum est enim decus,* * (Vatablus: *Tibi convenit, subaudi Regnum, vel monarchia* (*inter cunctos sapientes gentium, & in universis Regnis eorum nullus est similis tui.* Concludit tandem Propheta, falsos Deos, qui nihil crearunt, nihil proinde gubernant, exterminandos esse; *Dii, qui cælos, & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his, quæ sub cælo sunt.* Quod eleganti carmine complectitur Prudentius.

** El Reino deseo de quié monarchia (sollevo la sa Regis galu de la sabiduria.*

Prudentius.

Nec putet esse Deum, nisi quos super omnia summus
Emineat, magnaque immensa creaverit orbis.

Justinus. Pythag.

Non minus profecto eleganti, sapientique Pythagoræ testimonio utitur Iustinus l. de Dei monarchia, quo illam ipsam Jeremiæ vatis sententiam aut illustrare, aut parallelam illi adiungere videtur.

Extra unum si fors, iactet sua numina quisquam,
Debet & is merito talem sibi condere mundum.
Hic mens est, recte tum dicat, & incolat orbem
Ipse suum, testans quo sit fallore creatus.

Pagn. Regia. Baynus. Tygur.

Divina Sapientia, & providentia nutrix creaturarum.

Ideo Divina Sapientia, Providentia, gubernatio, profitetur Patri se creatori astitisse in rerum omnium productione; *Cum Deo* (inquit) *eram cuncta componens*. Quod Hebraice habetur; *Eram apud eum nutritius*: ut quidam legunt; aut, *eram alumnus*, velut is, *qui alit istu inferiora*, aut *eram fida*; in Hebræo *Aman*, quod nos iuata vocem Hebraicam appellamus; *El Ama, queda el pecho*. hunc sensum habet, Quemadmodum proceres, procreatos liberos solent nutricibus, atque nutritiis educandos, & instituendos tradere; ita Divina Potentia res creatas tanquam procreatos liberos suæ Sapientiæ atque Providentiæ educandas, instituendas, moderate regendas, & in certos suos fines dirigendas, conducendasque commisit. Hæc nimirum est illa Dei *gratia nutrix*, omnium altrix, tanquam mater indulgentissima. Septuaginta illum locum sic exhibent; *Quotidie iucundabar in facie eius in omni tempore, cum lætaretur orbe profecto*. nam excellentis artificis incredibilis lætitia est, perfectum à se opus, & numeris omnibus absolutum semel, & iterum circumspicere, sibi ipsi de tanta perfectione, & absolutione congratulatus. Et neget quis, nisi plane desipiens, Creatorem opus suum semper videre, atque providere.

Sap. 16.25 LXX.

Ps. 193. 9.

David efficaci argumento probans creationem.

Sed ratione quidem efficaci, & quasi ad scholarum normam exacta rem hanc ostendit David; *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum non considerat?* est sane in illo omnis *videndi*, omnis *audiendi* facultas supereminenter. Quo statim argumentum reprimere vult Sapiens c. 1. impietatem impudentiamque Tyrannorum; *Renum* (impiarum appetitionum) *testis* (inspector) *est Deus, & cordis* (cogitationum occultissimarum) *scrutator* (speculator, & contemplator) *est verus, & linguæ eius* (sive verborum, sive scelerum clamantium) *auditor: quoniam spiritus Domini replevit* (non solum exterius continet, atque complectitur) *orbem terrarum, & hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc, qui loquitur iniqua non potest latere, quoniam auris Zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abscondetur*. Alluditur profecto ad vocis, aerisque naturam: nam sicut voces, sonitusque omnes in aere fiunt, atque vehiculo aeris perferuntur ad audientes: ita sane, si Divinus Spiritus omnia ambit, & continet omnia, pervadit, & penetrat, necesse omnino est, ut quæ voces, & qui clamores intra ambitum, complexumque Divini Spiritus formantur, atque in ipso etiam fiunt, (nam *in ipso vivimus, movemur, & sumus*) ad Divinam cognitionem, divinumque auditum: quasi hoc spiritus vehiculo perveniant. Latere igitur Deum non potest, vel murmur tenuissimum. Illud præterea, *Divinam aurem*, dici *aurem Zeli*, quasi nimium audiendi cupidam, & quasi ad *nihil aliud vacantem; nisi audire aliquid novi*.

Sapientia locus de providentia illustratus.

Cur Divinus Spiritus dicatur audire. Act. 17. 28.

Auris Zeli quid.

8

Lib. de pœnit. c. 6. Luce 8. Eccles. 23.

Sed de illius oculis, Tertullianus Sapienter; *Nihil occultum, quod non revelatur, quantascumque tenebras factis tuis superstruxeris: Deus lumen est; & illius oculi multo plus lucidiores super solem circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & corda hominum intuentes in absconditas partes*. Nam solis huius, quod videmus, lumen in terræ superficie consistit, non pervadit abditos inferni sinus. Propterea sane, referente in Corinthiacis Pausania, *Iovis* celebrabant *simulachrum ternos habens oculos: quia in cælo, sub terra, & in mari imperaret*. Neque vero imperare posset, quo illius visus pertingere non posset. Ad hoc Divini conspectus lumen clarissimum vel minima, atque tenuissima rei s abscondi non potest, quæri, & investigari potest, amissa etiam certo inveniri, in quam rem Menandrum producit Clemens sic monentem.

Pausania.

Li. 5. Strom. Menand.

——— *Neque acum charissime.*
Desideres unquam alienam, nam Deus
Te respicit prope.

& iterum ex eodem:

Ne acum quidem implicatam cupias Pamphile,
Namque aspicit propinquus: qui est tibi deus.

Philemon non solum *acum*, sed ne ullum vilissimum filum, non illustrari divino splendore dixit, referente Iustino Martyre;

Philemon. Justinus.

——— *Non experos*
Acus vel unum vile filum, Pamphile,
Nam is videt, qui præsto adest tibi deus
Pietate gaudens, non iniquis actibus.

Quam esse paraphrasim Jeremiæ, existimat Clemens capit. 23. 23. *Putas ne, Deus vicino ego sum, dicit Dominus, & non deus de longe*. Videlicet sua præsentia propinquo, & opportuno lumine complens, illustransque omnia. Pulcherrima ex omni priscorum Theologorum, idest Poetarum antiquitate Æschylo, Sophocle, Philemone, Orphæo, Euripide, Menandro, Platone, atque aliis magni nominis Philosophis, testimonia congerunt Justinus Martyr. lib. de Monarchia Dei, & Alexandrinus Clemens. 5. Stromatum. Lactantius l. 6. c. 24.

Justinus. Clemens. Lactant.

Ex charitate suarum creaturarum Deus provisor.

Nihil suorum operum contemni à Deo, quod secundo loco proposuimus, facile ostendit eximia lætitia, quam ex suorum operum conspectu Deum percipere Scriptura significat: Nam *vidit* (cum voluptate quadam, atque diutius, & per otium videndi cupiditate) *cunctaque quæ fecerat*, & (quia) *erant valde bona*, aspectu, & consideratione jucundissima. Accinit Psaltes; *Lætabitur Dominus in operibus suis*. Sic de se quoque divina Sapientia; *Cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos* (creationis) *dies*. Ludens (voluptatis, & recreationis ergo) *coram eo omni tempore. Ludens* (iucundata) *in orbe terrarum*. Sed numquid contemnet, *Oblivisci potest mulier infantem uteri sui?* atqui Deus (etsi illa obliviscatur) minime contemnet creaturas suas, quas ex suo utero procreavit? Vilissimas etiam, *glaciem*, gelu, *nivem*, *grandinem*. Job 38 29. 29. *Passerculum* ille servat, & custodit diligentissime Matt. 10. 19. *Corvorum pullos* sustentat, & enutrit; atque *capillos* habent innumerato, ut ne ullus quidem pereat inscio illo, aut invito. Matth. 10. 30. & Ps. 146. 9. Et cum *justitia* omnis, atque sanctitatis, & misericordiæ primus fons, supremusque magister sit. *Novit* profecto ille (curat, providet, benigne tractat) *jumentorum suorum animas*: Prov. 12. 10. Hoc illius proprium, perpetuumque cognomen; *Animarum amator*. Verum enimvero amor sollicitus est, neque solum *solliciti plena res timoris*, sed indulgentissimæ cujusdam Providentiæ, atque benignitatis. Hoc certe nomine Sapiens cognominat Deum, *Qui amas animas*, omniumque vitas, atque commoditates tueris. Propterea que subjungit: *O quam bonus & suavis est Domine spiritus tuus in omnibus*. Quod in Græco propric est: *incorruptibilis spiritus*. videlicet incorruptionem, commodam & utilem gubernationem, Providentiamq; omnium salutarem exercens.

9

Deus gaudens suarū creaturarum conspectu, & providentia.

Gen. 1. 33. ראה *Ps. 103. 31 Prov. 8. 30 Isa. 49. 15.*

Deus mater creaturarum non potest oblivisci, quas progenuit.

Deus providens ex misericordia.

Sap. 11. 27

10

Deus Past.

Quid, quod Deus se omnium suarum creaturarum, velut gregis cujusdam ovium, custodem, atque pastorem agit; ac veluti horti cujusdam pulcherrimis, selectissimisque arboribus consiti, colonum, & agricolam? atqui in hæc pastoris, & coloni munia non cadit oscitantia, non contemptus, non oblivio. Visus est aliquando Paulus dixisse nullam esse Deo, *de bobus curam*. 1. Corint. 9. 9. quasi illi essent minoris apud Deum, quam ut de illis esse vellet sollicitus. Similique ratione ignobiliora quædam animalcula à tanta Numinis majestate contemni, videtur dicere

Deus Agricola. Cur boves dicatur nō curare Deus.

Hier.

Hieron. ad cap. 1. Habacuc, super id: *& facies homines, quasi pisces maris, & quasi reptile non habens Principem. Absurdum* (inquit) *est ad hoc Dei deducere majestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur: quæ cimicum, & pulicum, & muscarum sit in terra multitudo: quanti pisces in aqua natent, & qui de minoribus majorum prædæ cedere debeant.* Sed hæc quid aliud sunt, aut quid aliud significant, quam præcipuam curam, atque providentiam Dei versari potissimum circa *nostra*, idest, circa res humanas ac rerum aliarum vel considerationem, vel Providentiam ad hominem referri? sicut Paulus dixit: *Propter nos utique dixit, & propter nos scripta sunt.* Atque idem Hieron. superiori loco subjungit: *Non sumus tam fatui adulatores Dei, ut dum potentiam ejus etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem rationabilium, quam irrationabilium providentiam esse dicentes.* Deus igitur & nos, & *nostra* plurimi facit, & attentissime considerat, ac propter nos nihil rerum aliarum, quamvis ignobilissimarum, comtemnit. Sed de hoc plura postea.

Deus aliarum creaturarum Providentiã ad hominem conferens.
1. Cor. 9. 10
Hieron.

Nostrarum rerum multitudinem facile; atque suaviter in harmoniam vocari a Divina Providentia.

11 NEque vero Deus (quod tertio, extremoque loco propositum est) tanta Providendarum minutissimarum rerum multitudine, aut mole opprimi, fatigarive potest. Contra quam Epicurus ille, de grege porcus sensisse videtur. Cujus sententiæ summam hanc Theodoret. his verbis describit, Græcorum infidelitatem curans lib. 6. *Epicurus Neoclis filius, quaque ab eo secta, societasque descendit, Deum, quidem esse dixerunt, verum ad sesipsum conversum esse, neque curare ipsum quicquam negotii, neque item sibi velle ab ullis exhiberi.* Cum vero, qui Epicurum sequuti, injurii in Divinam Providentiam existerent, sic expostulat supremus rerum Provisor; *Quare dicis, Jacob, & loqueris, Israel:* (frequenter nimirum usurpare, & inculcare soles plenam infidelitatis vocem) *Absconditu est via mea à Domino* (vitæ meæ rationes procul à Dei intelligentia remotæ sunt) *& à Deo meo judicium meum transivit:* (idest; præterit ille negligitque causam meam, non attendit quam inique mecum agant hostes, intentus tantum in cælestis orbis movendi, moderandique munus; res singulas, minutoriaque negotia libere non potest inspicere) Quibus vocibus cogitationibusque occurrit Deus ipse: *Numquid nescis, aut non audisti, Deus sempiternus, Dominus qui creavit terminos terræ, non deficiet, neque laborabit, neque est investigatio Sapientiæ eius?* q.d. infinita illius virtus lassari, delatigarive non potest, neque illius Bonitas potest creaturarum suarum tædio affici; neque Sapientia opprimi assidua cogujtione, & Providentia; neque Sempiternitas languescere novis rebus curandis; administrandisque; neque Providentia obrui multorum negotiorum gubernatione, atque sollicitudine. Tam facile ille omnia sua Providentia continet, ponderat, sustinet, atque per partes minutissimas numerat, & expendit; quam ea, quæ nullo negotio homo fovea manus continet, aut mensurat: atque *rebus* tantum *digitis*, non tota manu è terra attollimus: hæc enim oportet esse levissima. *Quis mensus est?* (idem Propheta ad eandem rem) *pugillo aquas, & cælos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & liberavit in pondere montes, & colles in statera? Quis adjuvit spiritum Domini?* ubi pro *mole terræ*, in Hebræo est; *pulvis terræ*, summus videlicet, atque vilissimus: ut res nullius ponderis significetur, velut cum quis extremis digitis nonnihil capit pulveris. Pro *tribus* autem *digitis*, qui facilitatem absque ullo labore significant, est solum in Hebræo, *ternarius*, aut, *mensura ternaria:* ut Divinæ Providentiæ, Sapientiæque perfectio indicetur, quæ universas mundi partes ita perfectorum numerorum solertissima ratione, & ponderum examine colligavit; ut numerosissimum omnia, suavissimumque concentum, tum suo Provisori, moderatorique exhibeant, tum tantæ Providentiæ diligentissimos contemplatores, attentissimosque auditores, sua contemperatione, harmoniaque demulceant. Scriptum est enim de Dei Providentia, & cura, atque consideratione nostrarum rerum, & de obsequio inferiorum rerum Divino nutui, & Providentiæ: *In se elementa, dum convertuntur sicut in organo, qualitatis sonus immutatur, & omnia suum sonum custodiunt unde æstimari ex ipso visu certo potest.* Quod in Septuaginta paolo dilucidius legitur: *In se elementa convertebantur, sicut in Psalterio soni modulationis nomen mutant, semper custodientia sonum. Quod æstimari potest, ex ipso rerum factarum visu certo.* Est igitur rerum provisor, & moderator Sapientissimus quidam modulator, cytharæque pulsator, cujus chordas, id est res singulas tangit Deus, moderatur, attemperat sua Providentia, atque Sapientia, & quocumque modo illas vertet suavissimum Rithmum faciunt, variatum quidem secundum sonos diversos, & sicut ille de Cythara, atque Oratione dixit: *Sicut Cithara, seu Oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta nervis consentiat:* ita ego de Providentia: quæ, sicut cythara, perfecta non erit, nisi rebus universis ab ima ad summom quasi omnibus intenta nervis consentiat. Sed quam facile, quam sine labore, potius cum voluptate ludit Divina Providentia hac rerum universitatis Cythara; *Ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum.*

Theodor.
Epicuri sententia.
Isa. 46. 28.
Deus nullo negotio singulis rebus providens.
Tres digiti cujus rei simbolum.
Pagnin. Vatab. Regia.
Providentia in rebus concẽtũ efficiens.
Ps. 59. 17.
LXX.
Deus providens instar Cytharædi.
Quint. l. 2. cap. 8.
Deus cytharã ludens.
Pro. 6. 30.

Et, circa Cardines Cæli perambulat.

12 Perambulare *quid. Divites, qui sua prædia invisebant. Milui volatus.*
13 *Dei ager mundus. Explicatus David.*
14 Perambulare, *refertur ad pastoris munus. Deus pastor siderum, aeterarumque creaturarum.*
15 *Quid* Cæli Cardines *Varietas in numero Cardinũ assignando, Explicatur Moyses, & Matth.*
16 Cardines, *pro limitibus agrorum. Tota tales circumferentia.*
17 *Deum nimium occupatum in Providentia rerum relictũ, Priscorum error, & querela.*
10 *Deus versans circa Sphæram superiorem, attingere etiam sua scientia, & Providentia centrum mũdi. Explicata Sapientia.*

12 HÆc profecto illa vox est impiissimorum hominum; *Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.* Cælo se continet Deus, humanis non prospicit: Non alia ille loca invisit, quam cæli cardines: horum se Dominum, atque supremum imperatorem profitetur, & gloriatur, & quasi *pedum positione*, ea sibi vendicat, amandata procul omni terrigenarum cura, quibus (ut illi ajunt) *non est cum Diis conversatio.* Idem verbum *perambulandi*, & eadem vis, quæ primo capite, *Circuivi & perambulavi terram.* Quod quam ad proprium agrum, & suam possessionem pertinere eo loco diximus. *Perambulando* enim, & *circumeundo* obit quis sua prædia. In qua etiam significatione, cui, magna latifundia erant, atque tam ampla possessionis, ut pedibus eas circumerrare nequiret, non *perambulabat* quidem, sed equo sua jugera circumvisebat. Quare, qui neque nobilis, neque dives esset, dicebat:

Ezec. 8. 12.
Dani. 2. 11
Perambulare, & circumire, periphrasis possidendi prædia.

Non ego me claro natum patre, non ego circum
Me Satureiano vectari rura caballo,
Sed quod eram, narro,

Itaque illa est prædivitis hyperbolica circumloquutio.

Dives erat Curibus, quantum nec milvus oberret.

Et illa etiam.

——— *Cui tot montes, tot prædia servas*
Apula, tot milvos inter tua pascua lassos.

Hora. l. 1. serm. Sat. 6.
Pers. Sat. 4
Iuven. Sat. 9.

Nimirum *milvus* pergyrum volat, & cum sit pernicissima volucris, vix pervolando ambire, & circumdare potest tam ampla prædia.

13 Ergo prædives ille Deus, cui pro latifundiis integra est cælorum immensa periphæria, quam circuit ille, atque *perambulat*. Amplissima hac possessione exultimabat Epicurus contentum esse Deum, neque curare parvum hujus mundi agellum, & fundum tenuissimum ex cujus persona videtur illud Ciceronis dictum lib 3. de Natura Deorum: *At enim minora Dii negligunt, neque agellos singulorum, nec viticulas persequuntur.* Sed quam aberrat Epicurus: cum tanquam de agro bene culto, atque prædio, quod providetur, prævideturque a Patre familias (hæc est enim prædii notio) gloriatur Deus, cantante David *Domini est terra* (tanquam ager, non quidem pigri hominis, sed diligentissimi agricolæ, solertissimique patris familias) *& plenitudo eius: orbis terrarum, & universi, qui habitant in eo.* Quod ad Providentiam refertur a Theodoreto dictum nimirum contra Judæos, *suspicantes soli Palæstinæ ipsum dominare; & ipso-*

Deus dives latifũdiis.
Epicurus.
Cicer.
Terra Dei ager, & vinea.
Psal. 23. 1
Theodor.
Judæi claudentes Deum intra Palæstinã.

ipsorum tantummodo curam gerere. Et quod terram, tanquam bonus agricola agrum, vel horum opportune irrigarit singulari Providentia, statim ostendit dicens; *Ipse super maria fundavit eum, & super flumina preparavit eum*. Vide eo loco Theodoretum.

Iudæi clau densos Dei intra Palestinam.

14 *Deus pastor stellarum perambulans loca pascua.*

Lucre. l. 1.

Ovid. 1. Met.

Rursus hæc cælorum, & cardinum cæli perambulatio non solum ad Divinæ Potestatis opes, sed ad pastoris munus referri potest; Nam fingunt Deum pascere Angelos, Stellas, & Astra in cælorum spatiis immensis, extra hujus mundi infernæque civitatis habitationem, atque tumultum, in pascuis supernis, uberrimis, pinguissimis, semper virentibus. Sic cælum dixerunt mundo huic promuris, & mœniis esse: unus quidem, *mundi mœnia*, alter *ingentia mœnia cæli*. Extra huius civitatis mundialis ambitum, & mœnia Deus immensitate spatiosissima *perambulare* videtur, ducens, pascensque astrorum agmina & greges stellarum; quarum dux, Lucifer, pastor Deus. Primum in auroræ descriptione graphice pinguitur à Seneca.

Sen. in Her. Furent. Act. 1.

Iam rara micant sydera prono
Languida mundo, nox vagos
Contrahit ignes, luce renata.
Cogit nitidum Phosphoros agmen.

Secundum à Synesio Hymn. 6. alloquente Christum Deū;

Synesius.

Astrorum greges Semper pascis.

Ps. 146. 4.

Nonne illud pastoritii muneris est; *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat?* Solet enim pastor suas oves *nominatim vocare*, & in numerato habere.

Ioan. 10. 3.

Peculiari nimirum ratione supernos illos ignes alit, conservat, curat, & in suo motu, & cursu moderatur & regit; vagantes, errantesque reducit intra suos limites, atque viam, jam educit quasi ad pastum, jam abscondit & cogit ad caulas. At pascit etiam, & ducit, instar pastoris, Deus cæterarum creaturum agmen, non hominum gregem solum; *Qui producit fœnum jumentis, & herbam servituti hominum, & iterum: Qui producit in montibus fœnum & herbam servituti hominum: qui dat jumentis escam ipsorum, & pullis corvorum invocantibus eum. Pascit in montibus excelsis cervos, Petrarum* cavitates, pro caula dedit *erinaceis*: educit ad pastum nocentiores alias belluas, sed, quo minus noceant, nocte. *In ipsa pertransiunt omnes bestiæ sylvæ. Catuli leonum rugientes ut rapiant, & quærant à Deo escam sibi. Deinde orto jam Sole congregat, cogitque ad cubilia sua.* Adaquat item, ac recreat sitientes; nam *emissis fontibus in convallibus* potabunt omnes bestiæ agri. *expectabunt onagri in siti sua*; vel, ut Symmachus legit: *recreabit onagros sitim suam*. Pastor quoque volucrum ille est, sicut scriptum est *Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, & tamen Pater vester cælestis pascit illa*. Omnium denique ne minima quidem neglecta, pastor, & custos suarum creaturarum est, cum *omnes ab illo expectent, ut det illis cibum in tempore*. Itaque si omnes ubique pascit res, non tantum ille, circa *cardines cæli perambulat*, cum *alias oves habeat* in hoc inferiori ovili.

Deus pastor omnium creaturarum.

Ps. 103. 14

et Ps. 146. 8

Ps. 103. 18

Ps. 103. 21

Luc. 12.

Ioa. 10. 16

15 *Cardines cæli qui.*

Circa cardines cæli. Non omnino clarum, quid *Cæli cardines*, nuncupet: nam & poetica, & figurata loquutio videtur. Et primo quidem *cardines cæli* commode intelligi possunt; polus uterque, quibus immobilibus, & constantibus agitatur, & vertitur cælorum universa moles. Constituuntur à profanis scriptoribus nunc duo cardines tantum, videlicet duo cæli vertices alter Septentrionalis, alter Meridionalis, ut Vitruvius numerat: nunc unius tantum cardinis meminerunt, videlicet Septentrionalis, quod nobis is tantū apparet, ceu sublimis cæli vertex, & ut Sulmonensis poeta dixit.

Vitruv. l. 6 c. 1. & l. 9. c. 4.

Qui semper liquidis altior extat aquis.

Ovid. 2. de Ponto, Eleg 10.

Nunc duos præterea alios numerant, Orientalē, & Occidentalē, ut omnino quattuor sint cardines. Hos nominat Statius,

Stat l. 2. Thebaid.

Limes uterque poli, quem Sol emissus Eoo
Cardine, quem porta vergens prospectat Ibero;
Quasque procul terras obliquo sydere tangit
Axis, aut Boreas gelidas: madidive tepentes
Igne Noti.

Quatuor item cardines, aut cælorum limites, notat Christus Dominus Matth. 24. 31. *Congregabunt electos a quatuor ventis, à summis cælorum usque ad terminos eorum*. quamquam & duos etiam tamquam præcipuos indicet David Ps. 18. 7. videlicet Orientalem, & Occidentalem: *A summo cælo egressio ejus, & occursus ejus usque ad summum ejus*,

Ps. 18. 7.

Quare ubi nos Deuter. 30. 4. legimus: *Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde retrahet te Dominus Deus tuus*. Sept. *Si fuerit dispersio tua à summo cæli usque ad summum cæli*. Sed hoc loco per terræ extremitatibus & ultimis limitibus qui cæli verticibus subjacent, accipiuntur. At in nostro loco pro ipsis *Cæli verticibus*, cælestiumque orbium conversione. Quia autem in hac cæli circa cardines conversione, & recursu syderum mirabilis cernatur Creatoris Sapientia, & Potestas, dicitur peculiariter in horum cardinum constitutionem, & gubernationem intendere, & incumbere; quod ex eorum constitutione, universorum orbium cælestium motus, & conversionis ratio constare, petique debeat.

Dei mirabilis potentia circa cæli cardines

16

Ergo existimabant ita Deum, primumque motorem cælestes orbes circum axes versare, & duas illas potissimas, quatuorve extremas cælorum partes tueri, & spatiosissima spatia per itinera longissima quotidie conficere, ut nullam tanti negotii vacationem, liberumque spatium haberet, quod in nostris rebus inspiciendis, atque curandis posset ponere, juxta quod forte dicet Eliphaz ut interpretatur Philipp. *Scio* (inquies, ò Job) *Deum esse justissimum, qui si nosset, quæ patior, neque pati non fineret*. Hæc profecto est illa ipsa hominum non *sentientium de Deo in bonitate* vetus de Providentia querimonia, quod cælestia tam sollicite gubernaret, terrestria humanaque non item. Quam expressit eleganter Boetius;

Sap. 1. 1.

Boet. l. 1. de Consolat. metr. 5.

O stelliferi conditor orbis,
Qui perpetuo nixus solio
Rapido cælum turbine versas,
Legemque pati sydera cogis,
Omnia certo fine gubernans.
Hominum solos respuis actus
Merito rector cohibere modo?
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices?

Imitatus sane Boetius Senecam, qui illo ipso nomine *cælestium cardinum* non minus pulchre rem scripserat eandem;

Sen. in Hyppol. act. 3.

O magna parens natura Deum,
Tuque igniferi rector Olympi,
Qui sparsa cito sydera mundo,
Cursusque vagos rapis astrorum,
Celerique polos cardine versas;
Cur tibi tanta est cura perennes
Agitare vias Ætheris alti?
Qui tanta regis, sub quo vasti
Pondera mundi librata suos
Ducunt orbes, hominum nimium
Securus ades, non sollicitus
Prodesse bonis, nocuisse malis?

Sed quidem iniqua querimonia, simulque insipida: nam oportet eum, qui perfectum circulum describere & ducere vult, non ad extremam tantum lineam attendere, sed etiam ad punctum centri: in quo alterum circini pedem figere debet. Ergo si Deus in formando orbe circulum, sphæramque duxit, non potest ita se continere cælo, & ambitum illius tantum perambulare, quin etiam in profundum inferni, atque terræ centrum respiciat, in quo, quasi alterum suæ Providentiæ, Sapientiæque circini pedem figat, alterum circa *Cæli cardines* circumducat. Non aliter profecto globus hic terræ, atque aquæ effici, conservarique potuit; *Quando certa lege, & gyro vallabat abyssos, quando circumdabat* (quasi ducto circino) *mari terminum* (cardinem extremam lineam, limitem) Ut recte etiam dicere possis antiquum illud: *Deum sedere quasi in centro omnium rerum*, atque inde universali oculo cuncta conspicere, & circulum etiam orbi inducere. Neque solum despicere è cælo terram, sed è terræ centro cuncta videre *Quoniam à centro simul in omnia unus est aspectus*. Sed de hoc non plura.

Deus cardines cæli perambulans altero pede in infima terra defixo

Pro. 8. 27.

Marius Vict. l. 4. ad versus Arriam.

Deus non solum è cælo, sed è centro omnia videns.

17 *Cardines cæli pro toto cælesti globo.*

At secundo *Cardines cæli*, significare poterunt integrum cælestis globi ambitum, & extremam aut lineam, aut superficiem, qua tota mundialis machina continetur; nam vox originalis, *Hhug* proprie est ambitus, aut periphæria, circulusve, quæ describit circini ductus atque adeo pro *Circino* ponitur Isaiæ 44. 13 Quare hunc locum legit Rab. Mardokai; *Sphæram cæli ambulavit*. Pagnin. *Lineam, qua circuit cælum*. Regia: *Ambitum*. Tygurina; *In sphæra cælesti versatur*. Vatablus. *In circuitu cæli*. Quod autem Vulgatus circularem lineam cæli, *Cardines* dixit sapienter fecit: nam *cardines* sunt apud Latinos lineæ illæ, quæ agros, prædiaque

R. Mardoc. Pag. Reg. Tygur. Vatab.

Cardines apud Latinos qui.

terminant; hæc enim cardinibus dicebant limitari: sumpta videlicet ratione, & nominatione *a cæli cardinibus*; nam qui limes per agrum currit à Meridie in Septentrionem, *Cardinem* appellari docet Plin. l. 18. cap. 35. At dilucidius Siculus

Plinius. Siculus Flac.

Flaccus de *Conditionibus agrorum*, capite de *Quæstoriis agris*, scribit in hæc verba: *Limites, qui Orientem, Occidentemque intuentur, qui Meridianum, & Septentrionem, tenent nuncupabant Matutinos, & Vespertini, & Meridiani, & Septentrionis cardinem. Addit deinde; Posten vero, qui Orientem, Occidentemque intuentur, Decimani; qui Meridianum, & Septentrionem, quoniam cardinem cæli tenerent, Cardines sunt appellati.* Aggenus quoque de *Agrum limitibus*, *sic*

Aggenus,

scribit; Decumanum limitem traxerunt ab Occidente in Orientem; cardinem à Meridiano in Septentrionem: quidam vero in adversos eos afferunt constituntes. Sed prima illa verba Hygeni; Augusti liberti lib. de limitibus, rem totam elucidant; *Antiqui primum duos limites constituerunt, unum, qui ab Oriente in Occidentem dirigeret; Hunc appellaverunt Duodecimanum, ideoque terram in duas dividat partes. Alterum à Meridiano ad Septentrionem, quem cardinum nominaverunt à mundi cardine.* Ergo *cardines* sunt limites, limes autem *à limitibus ostiorum ex* Hygeno *quod per eos agrorum itinera servantur.* Eleganter igitur dixit Interpres; *perambulare circa cardines*, quasi per publicam viam, & certa jam cæli itinera, quibus cælestes regiones dividuntur, & limitantur; non secus, quàm agri amplissimi suis cardinibus, limitibus, itineribus.

Hygenus;

Vers. 15. Numquid semitam sæcolorum custodire cupis, quàm calcaveruot viri iniqui?

1 *Prima interpretandi ratio. An Cain & Gigantes prisci providentiam agnoverint. Explicatur locus Genesis.*
2 Semita sæculorum *quid. Superbia reliquorum peccatorum dux. Tribuuntur illi pedes in sacro sermone. Explicatur David.*
3 Semita, *Divinæ providentia lex, & cursus ordinarius.*
4 *Eligitur germana expositio. Explicatur David. Quid* Via æterna.
5 *Quid* custodire, *quid* viam custodire. *Illustratur David & Isaias.*
6 Ioiquitas *quid in sacro sermone, cum dolore cuniuncta. Quid* calcare.

1 *Sententia difficultas.*

Nisi prius constiterit, quæ sit hæc *sæculorum semita*, constare profectò non poterit, quæ sit huius *semita custodia*, quis item totius sententiæ germanus sensus. Neque vero id facilis negotii visum est Græco Scholiasti. *Est, inquit locus hic sane lubricus, nec nostratibus hominibus facile explicatus.* Porro ad tres, quatuorve revocari possunt multæ, ac variæ interpretum sententiæ, de hac *semita sæculorum*, vel *sæculi* (ut legunt Septuaginta) vel æternam, aot æternitatis, quod perinde est; nam ea omnia denotat vox *Gholam*.

LXX.

Prima intelligit per *semitam sæculorum*, sectam priscorum Philosophorum, aut impiorum hominum Providentiam negantium. Hæc interpretatio non displicent Philippo scribenti in hæc verba: *Forte de illis peccatoribus dicit, qui superioribus sæculis fuerunt, non credentes Deum humana curare, quorum memoriam propinquitate vitæ illorum apud istos recens erat.* Vatabl. ad eos opinionem hanc refert, *qui erant tempore diluvii, consebantque tollendam Divinam providentiam.* Hunc autem errorem eo tempore viguisse colligi potest, ex eo quod Berosus de illis Gigantibus civitatis Enos, prodidit, præter infinita alia scelera; *Contemptores religionis, atque Deorum extitisse.* Paulo strictius Caietan. & quidem oon parum acute, sed neque multum; Hanc *sectam sæculorum* dicit esse viam *innixam sempiternitati*: quia videlicet res æternas, ingenerabiles, & incorruptibiles subjiciebant Divinæ providentiæ, cæteras singulares, & corruptibiles fato, & casui relinquebant. Hanc vero *semitam custodire*, erit tenere, defendere, & tueri. Huic interpretandi rationi nihil magni momenti habeo, quod opponam; illud tantum, *semita sæculorum* in sacro sermone, nunquam pro secta philosophandi, aut doctrina certæ alicujus scholæ accipi. Hic primus modus interpretandi confirmari potest ex eo, quod appelletur *semita*, secta, aut doctrina sæculorum, quasi prioribus sæculis nata, & vel cum ipsius mundi primordiis. Forte enim allusio fit ad impietatem Cain, qui negasse Divinam providentiam scribitur à Paraphraste Jerosolymitano, sic locum illum Genes. 4. elucidante; *Dixit Cain ad Abel fratrem suum, Veni, & egrediamur in agrum. Et accidit, cum egressi essent ambo in agrum, respondit Cain: Non est judicium, nec judex, nec sæculum aliud, nec merces bona pro justis, nec pœna pro impiis, nec Dei misericordia regitur mundus, eo quod suscepta est oblatio tua cum beneplacito; mea autem non est suscepta cum beneplacito. Respondit Abel, & dixit ad Cain; Est judicium, est judex, estque sæculum aliud, merces item bona pro justis, et pœna pro impiis. Misericordia quoque Dei conditus est mundus; atque misericordia illius gubernatur, utique propter bona opera gubernatur. Cumque duo isti contenderent in agro, insurrexit Cain contra Abelem fratrem suum, et occidit.* Juxta hoc certe secta negantium providentiam, non immerito *secta sæculorum* dici potuit. Sed res de Cain & ejus mente in quæstione illa de Divina providentia; incerta omnino est. Atque multo certius, ut ex Scriptura colligitur, ut verum Deum, ita & veram providentiam agnovisse, quamvis alioquin *opera illius maligna essent ut Ioannes Apostolus ait fratres antemnilla.*

Phil pp. Vatabl. Berosus, Caiet. Vera semitis prima sententia confirmatio. Cain abnegatur divina providentia. Verosimilior de Cain sententia. 1 Joa. 3.12.

2 Secunda, & ea communior expositio, *semitam sæculorum* interpretatur, parvum vivendi institutum sæcularium hominum multis sæculis observatum, & tum aoriquorum recenti impiorum usu tritum, & confirmatum: nam *via*, aut *semita* pro vivendi genere, & instituto frequentissime occurrit in Sacro sermone. Hanc autem *semitam custodire*, erit profectò observare, imitari insequi vestigia impiorum. Sic Gregor. Philipp. D. Thom. & fere posteriores Interpretes; sed restringit peculiariter Philipp. *ad eorum vivendi semitam, qui in diluvio, & Sodomis, & eremo perierunt.* Gregor. quoque non de quacumque *semita*, id est, vitæ pravitate, sed nominatim de *superbia*, quam Jobum custodire, id est imitari dicat Eliphaz; *Sicut inquit semita Redemptoris nostri humilitas, ita semita sæculorum superbia est, quam viri iniqui calcant, qui per hujus vitæ desideria in elatione perambulabant.* Certe superbis, superbiæque potissimum sicut *pedes*, ita, & semitæ calcatio, & perambolatio tribuitur, orante David. *Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moveat me.* Orat videlicet (ex Ambrosio, & Augustino) ne in soperbiam incidat, pertractus manu Diaboli superbia, calcantis *semitam sæculorum*. Videntur nimirum reliqua peccata sine pedibus sine manibus at superbia illis est pro pedibus ad *calcandam* iniquitatis semitam, & pro manibus ad consequendum, & apprehendendum, quæ illa non possunt. Quod autem de hoc *pede superbiæ* oravit hoc loco David, implevit utique atque obtinuit, cum alio loco dixit; *Non ambulabam in magnis neque in mirabilibus super me.* Superbia ergo in hac *sæculorum semita*, est quasi reliquorum peccatorum viæ dux; inquam quoque semitam ingreditur ille, de quo scribitur; *Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris.* id est, Diaboli q. d. odisse correptionem, debet tribui *pede superbiæ* gradientes in *sæculorum semita*.

D. Thom. Gregor. Philipp. Semita sæculorum, Superbia. Ps. 35. 12. Ambr. August. Superbia pes & manus cæterorum peccatorum. Ps. 130. Eccl. 21. 7.

LXX.

3 Huc quoque revocari oportet lectionem Septuaginta, contrariam utique nostræ, sed quæ per *viam*, vitæ genus interpretatur; *Numquid semitam sæculi observabas, quid calcaverunt viri justi?* Quod Nicetas dupliciter exponit primo, ut *semita sæculi*, sit virtutis trames. Nicetæ hæc verba ex persona Eliphaz; *Ne forte, ò Iob, ipse quoque æternam virtutis viam, ut quidam alii similiter tenueris, qui non tam veritatem, quam ficta potius specie sunt persequuti; qui tametsi justitiæ viam tenere videbantur, illam ipsam tamen minime ambulabant.* Ergo hypocrisim affingit Jobo Eliphaz. Tum his quoque verbis, per *semitam sæculi*, rationes Divinæ Providentiæ nuncupata; *Virum inquit Eliphaz Divinæ Providentiæ semitas, ac rationes notare potes, quibus rationibus illud fit, ut justi sæpe numero rebus adversis divexentur, extremumque vitæ diem immatura morte conficiant?* Ergo *semita sæculi*, erit ordinaria Divinæ Providentiæ lex, & agendi ratio, bona bonis, supplicia immittens malis; atque bonos etiam, quid alioqui sua bona Deo accepta non retulerunt, immatura morte puniens in hoc sæculo. Utiles sane hæ quoque expositiones, sed non omnino Sacro Scripturarum Sermoni convenientes.

Nicetas; Semita sæculi ordinaria Divinæ Providentiæ cursus.

Quare tertiam, & eam forte simpliciorem, commodioremque subiungemus, atque confirmatam ex sequenti versiculo, ubi de impiorum supplicio, universæque illorum felicitatis interitu disserre agitur. Ergo *semita sæculi*, mortis supplicium erit, quo Divina Justitia solet impios, & religionis contemptores afficere. Quare hoc supplicio proposito

Germanior expositio, Semita sæculi mors,

cona-

conabitur Eliphaz Jobum ad salutarem de Divina Providentia sensum revocare q.d. Si impiorum hominum vitam imiteris, calcabis utique cum illis *sæculorum semitam*, id est afficieris lethali supplico. Huius aut interpretationis ratio exponenda breviter est ex Psal. 138. 23. ubi, quæ hic dicitur *semita sæculi*, fere verbis iisdem, dicitur *via æterna*, distinguiturque à *via iniquitatis*. *Vide inquit si via iniquitatis in me est, & deduc me in via æterna*, sive, ut ex Hebræo legimus; *Deduc me in via sæculi*, ubi quamvis plerique *viam sæculi*, aut, *viam æternam*, accipiant pro recta via, quæ ad æternitatem ducit; sed perplacet mihi illa Kimhi expositio, ut sit mortis periphrasis. Sicut & 3. Reg. 22. eadem ipsa mors appellatur, *Via universæ carnis*, quid videlicet omnes omnium sæculorum mortales ingrediuntur, quæ etiam Josue 23. 14 dicitur, *Via universæ terræ*, id est, quam calcant omnes a sæculo mortales, ut eo loco legunt, Septuagin. *Ego recurro viam sicut, & omnes, qui sunt super terram*. nam aliquando terræ nomine ipsi terrigenæ mortales appellari solent. Eadem loquutio 3. Reg. 2. 2. Dixerit ergo David loco superius adducto, Me ô Deus, interfice, cum videris à via mandatorum tuorum aberrare; si impius fuero impiorum mortem mihimet imprecor. Hâc autem *æternam sæculi semitam custodire*, erit profecto ab illa nunquam discedere, id est, morte affici, atque perire cum reliquis ejusdem viæ sectatoribus. Frequens autem est in Sacro sermone loquutio *custodiendi viam*. 3. Reg. 2. 4. & 8. 25. Sed forte cum hoc loco proponatur impiorum supplicium, posset hoc loco verbum *custodire* idem omnino esse, quod cavere, aut præcavere; quod & Hispanus vocat, *Guardarse*. qua loquendi formula dictum est 2. Reg. 22. 24.* *Custodiam me ab iniquitate mea*. quod Septuaginta dixerunt Psal. 17. 24.* *Observabo me ab iniquitate*. & similiter Deut. 24. 8. *Observa* (in Hebræo, custodi) *diligenter, ne incurras plagam lepræ*. & illud Isaiæ 7. 4.* *Vide, ut sileas* (proprie, cave, vel custodi temet ipsum, ut sileas.) Poterit ergo dicere Eliphaz; Numquid, Job, arridet tibi impiorum supplicium, atque extremus interitus, ut cum illis simul perire velis? an potius cavere vis ab illorum supplicio, atque tantum vitæ discrimen præcavere? Nam si via mortis declinanda tibi est, atq; præcavenda, deserenda quoque tibi erit *via iniquitatis*.

Mortis periphrasis.
Vatab.
R. Kimhi.
LXX.
Terrigenæ, terræ nomine.
3
Custodire, cavere.
** To me guardare, dennaca mas pecar.*
** Mira, que te guardes de hablar.*

Quam calcaverunt viri iniqui. Detrita (inquit) est illa supplicii, & mortis impiorum semita, frequenti Divinæ Justitiæ vindicta, & puniendi consuetudine frequentata. *Viri iniqui*, vel viri *iniquitatis*, Tyranni sunt, & pauperum oppressores; nomen enim *iniquitatis*, sonat dolorem, laborem, afflictionem, tristitiam, ærumnam: eo quod iniquitati, & peccato hujusmodi dolores, & miseriæ pœna debeatur, aut iniquitatis, & peccati perpetuus comes sit interitus, animi mœror, dolor, cruciatus. Quare hujusmodi iniqui sunt, qui *concipiunt dolorem, & pariunt iniquitatem*. Quod autem in verbo *calcandi*, observat D. Thom. significari eum, qui intrepide, & *frequenter, & sine aliqua dubitatione ex proposito viam terit*, & sic illi, *qui non credunt Divinam Providentiam frequenter, & secure, et ex proposito iniusta opera agunt*; Hæc (inquam) observatio quamvis vera sit, sed non valde videtur exacta ad proprietatem verbi, *Darac*, quod subest in originali. Huic vero admonitioni Eliphaz, respondere potest Job sanctissimus illud ipsum Davidis; *Vide si via iniquitatis* (proprie ex Hebræo, rebellionis, impatientiæ, qua obsistimus, & renitimur Deo immittenti supplicia, aut non ferimus libenter quæ ille de nobis statuit) *in me est, et deduc me in via æterna*. Peream cum impiis, si Divinæ Providentiæ, aut contemptor, & rebellis, aut impatiens sum.

6
Viri iniqui Tyranni.
און
Peccati comes afflictio.
Ps 3. 7. 15.
D. Th.

Vers. 16. Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluvius subvertit fundamentum eorum.

1 *Quid* Auferre, *aut contrahere rugas*, *defensus Vulgatus*.
2 *Cur impii dicantur*, mori ante tẽpus *suum*. *Sunt immaturi, et acerbi fructus*.
3 Fluvius, *quid designet in sermone metaphorico*. *Res humana fluxa*. Fluvius *hostiũ impetus*. Aquæ *quid*.
4 Fundamentum *ad quid referatur*. *Fides firmitas*. *Illustratus Salomon*.
5 *Subitus impiorum interitus*. Fundamentum *et radix pro eodem*.

1 HAec sententia (ut diximus) præcedentis expositio est; nam illi, qui *ingressi sunt viam sæculorum*, aut *viam universæ carnis*, & universæ terræ, sunt omnino, qui *sublati sunt ante tempus suum*.

Sublati sunt, Plerique post R. David, R. Abraham, R. Levi, R. Mosch, vertunt, *successi sunt*, & quamvis sensus idem, sed quidem verbum originale *Kamat*, nunquam in ea significatione reperitur in Sacris literis; cum enim tantum occurrat in libro Job, convenienter ibi vertitur, *Rugare*, aut *corrugare*, aut *rugas contrahere*; quam esse genuinam significationem, ingenue agnoscit, docetque R. Mardokai, simulque asserit, *quod cantum apud doctores Hebræorum significat succedere, idque per metathesim literarum* à verbo *Katam*, quam significationem pulchre expressit Vulgatus, cum dixit,* *Sublati sunt*, mortui videlicet ac si jam corrugati essent, semique confecti, atque exucti; quod Deus laboribus, & ærumnis immissis, senium simul, atque turpes rugas immisisset, qua loquendi formula videtur Eliphaz notare, ac vellicare Jobum qui c. 16. de se dixerat; *Rugæ meæ testimonium dicunt contra me*. Quam quoque rem deplorabat David Ps. 8. 7. *Inveteravi inter omnes inimicos meos*, quasi dicat immaturo senio confectus sum, atque intempestivos canos contraxi, ex hostium meorum insidiis, & persequutionibus. Non displicet hoc loco Tygurina paraphrasis. *Qui arideræ contracti sunt in rugas*. Nescio autem, cur Vatablus dixit, *Exterminati sunt*.

R. David.
R. Abrah.
R. Levi.
R. Mosch.
קמט
R. Mardoc.
** Alos que contrabaron hize Dios viejos à cos de tiempo.*
Tygur.
Vatab.

Ante tempus suum. id est, ante quam explerent vitæ annos, quos secundum communem naturæ legem vivere possent. hæc enim immaturitas, & importunitas temporis, est illa, *moriendi in tempore non suo* comminatio frequens in sacro sermone, videlicet non naturalis, sed violenta mors inflicta vel à Deo judice, vel à Divinæ Justitiæ vindice, & ministro dæmone, aut alio quovis hoste, aut casu. Quare Cajetanus aliené interpretatur *sublatos* fuisse impios, antequam fuisset eis *tempus evadendi*. Multo melius Tygurina paraphrasis; *Cum potuissent diutius persistere*.

2
Ecclesi.
Caiet.
Tygur.

Elegantem, & ad mores opportunam quæstionem hoc loco excitat Gregorius, *Cum tempus vitæ à Divina nobis præscientia sit præfixum, quærendum qua ratione iniqui ante tempus proprium subtrahantur?* cui duplicem videtur solutionem adhibere: *Aut quia accepta tempora, non ad fructum pœnitentiæ, sed ad usum iniquitatis vertunt quod à Divina misericordia mereri poterant, amittunt. Aut quia omnes, qui præsentem vitam diligunt, longiora sibi ejusdem vitæ spatia promittunt, et ea, quasi in cogitatione mors superveniens intercidit*. Hæc ex ipsius Gregorii verbis constructa, sed de hoc memini me aliquando plura dixisse. Sed nescio quam aliam metaphoram desumptam ab arbore, indicarunt Septuaginta legentes; *Capti sunt immaturi*. comparare ni mirum videntur impios cum fructibus quibusdam, qui ante tempus corrugantur, & cum videantur extrema specie mitia poma, corrugata, vitioso humore jam consumpto, sed immaturi nihilominus sunt, *acerbi inutiles*; nam sub hac ipsa fructuum immaturorum translatione illos describi Sapientia. cap 4.

Quæstiuncula explicatio Greg.
Impii fructus, immaturi, & acerbi.

Et Fluvius subvertit. Rei, & sensui totius hujus loci non male convenit, si *fluvius* non pro vera aliqua inundatione, aquarumve copia (quanquam & de hoc dicendum postea) sed metaphorice, & figurate accipiatur. Divus Greg. *Quotidianum temporis lapsum, & præsentis vitæ mortalitatem decurrentem*, nomine *fluvii* intelligit. Divus Th. *fluvium* interpretatur, *cursum mutabilitatis rerum* qui res omnes temporales, quibus inhærent impiorum animi, erodit, excedit evertit. Hugo *mortes fluxum* in currentis impetu maximo in omnia ea, quæ interitui sunt obnoxia. Et vero aliquando dicitur mors instar fluvii *desinere*: nam & filius Sirac, *pro morte defluente deprecatus est*, videlicet in mors, quæ vitæ nostræ fundamenta lambit, & erodit instar fluentis fluvii, paulisper ab illo dilaberetur, & intactum, illæsumque relinqueret. Alii ex Hebræo intelligunt impiorum *fundamentum*, id est ea omnia, quibus nituntur vita, ac vitæ commoda, comparari cum *fluvio*, aut torrente, qui cum celeriter effunditur, subito etiam defluit & consumitur; nam in Hebræo proprie est *Fluvius diffusus est fundamentum eorũ*. Sed comparationem clarius expresserunt Sept. *Flumen decurrens fundamentum eorum*. Tygur. *Fundamentum eorum, ut flumen defluxit*. Sed in hac figurata, & translatitia acceptione, multo melius. *Fluvius* significabit iram Dei, scelerũ vindicem. nam (ut Philippus ait.) *imminente in se ira Dei tanquam fluvii impetu stabilitas præsentis vitæ eorum subversa est*. aut etiam ingenté malorũ, & ærũnarũ exundãtiũ copiã, & impe-

3
Fluvius metaphorice.
Greg.
T. Thom.
Eccl. 51. 13
Oserius,
Caiet.
Varia lect.
Pag. Reg.
LXX.
Tygur.
Fluvius ira Dei.
Philipp.

tum, non aliter atque Isa. 8. 7. hostium exercitum, omnia vastantium sub fluminis similitudine comminatur; *Ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas. Regem Assyriorum, & omnem gloriam eius, & fluet super universas ripas eius.* & iterum Isai. 59. 19. describitur immanis furor sub eadem metaphora; *Cum venerit* (hostis) *tanquam fluvius violentus, quem ne nocens spiritus Domini* (tanquam vehementissimus ventus) *cogit* (retardat, impedit.) Sed de *aquarum* perinde atque *fluminum* arcana in sacro sermone significatione nuper diximus. Nunc unico Chrysostomi testimonio homil. 25. in Matth. 7. rem claudamus *Pluviam, & flumina, & ventos, translatione verborum afflictiones & ingentia hominibus pericula nuncupavit, calumnias, insidias, luctus, interitus, aliorum impugnationem, defectiones suorum, cæteraque omnia vitæ præsentis incommoda.*

Pluviae impetus hostium.

Chrys. Pluvia & flumina.

4 *Subvertit fundamentum.* id est, ea omnia, quibus spes, desideria, cogitationes impiorum innituntur, & quibus superædificat superbissimas vanitatis moles, aut ipsa vita, quæ omnium, quæ in vita sunt optimum est, atque reliquorum bonorum, & commoditatum initium, & fundamentum, eleganter Philippus; *Tota vitæ eorum structura.* Sed quam infirmum *fundamentum*, quod, ut aqua præterlabitur, & continuo motu agitatum, nunquam consistit! Quam male firmata, fundataque fœlicitas, quam fluvius abripit, diluto, atque dissipato fundamento! Quam stultus impius; *Qui ædificavit domum suam super arenam, & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna!* Quam prædixit quoque in impios, graviterque descripsit Ezechiel, c. 13. 13. 14. *Hæc dicit Dominus Deus, erumpere faciam* (hostes Chaldæos, & ærumnarum exercitum; tanquam) *spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit, & lapides grandes in ira, in consumptionem, & destruam parietem, quem linistis absque temperamento, & adæquabo eum terræ, & revelabitur fundamentum eius, & cadet, & consumetur in medio eius.* Forte etiam infirmum, falsumque fundamentum, quod præterfluens fluvius demolitur, & abripit, erit falsa de Divina providentia, Divinoque iudicio doctrina. Nam post doctrinam de ultimo judicio futuro, & operum retributione, comparavit Christus Dominus eum, qui *audit, & servat sermones suos*, cum eo, *qui ædificat supra petram*, quam neque fluctus, neque venti maximi commovent; eum vero, *qui neque audit, neque servat illos*, cum eo, *qui ædificavit domum suam super arenam.* Ergo sicut qui Divinæ Providentiæ, atque sanæ, veræque de operum retributione, & præmio fidei nituntur, firmo utique, & stabili fundamento nituntur, superædificantes vitæ suæ structuram, super eam ipsam Petri, & Ecclesiæ *Petram*, ita sane, qui Divinæ Providentiæ se subtrahunt, atque rectam fidem abnegarunt, nullo firmo *fundamento* nixi jactanter fluctibus, & facile illos tentationum, & calamitatum torrentes abripiunt, omnes vitæ labores, actiones, structuramque universam subvertunt, obruuntque sicut ab Eccles. admonemur; *Nec dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam,* (id est, Ne sis in Divinam Provideotiam blasphemus, & injurius, ut illa negata licentiosius pecces) *neque dicas coram Angelo* (qui administer, & exequutor est Divinæ Providentiæ) *Non est Providentia; Ne forte iratus Deus contra sermones tuos* (nimium videlicet adversus ejusmodi impios indignatur, ut qui non solum adversus Providentiam, sed etiam adversus ipsam Dei naturam, universaque illius attributa pugnare videantur; propterea refundit in illos fluvium suæ iræ, atque vindictæ) *dissipet cuncta opera manuum suarum.* Vides universam mortalium structuram, vitæque molem, subtracta, negatave Providentia, ruere, & concidere? nam qui operum humanorum Providentiam negat, cuncta *opera suarum manuum* ipsemet profecto dissipat, & destruit, vitamque suam universam labentis, & inconstantis fortunæ fluctibus permittit.

Fundamentum quid. Philipp.

Matth. 7.

Fundamentum vera Fidei.

Mat. 7. 23. 24.

Mat. 16. 18.

Infidelium structura sine fundamento.

Eccles. 5. 3.

Providentiæ fides, vitæ fundamentum.

5 Sed notandum, ex *subversione fundamenti* subitam impiorum ruinam, & rerum omnium universam destructionem significari, nam *everso fundamento*, nihil omnino potest consistere, ut in ruina priscæ illius statuæ perspicitur, nam universæ dominationis, splendorisque caput, atque jugulum periit *lapis* ille, quamvis non caput, aut supernam aliquam corporis partem, sed *extremum* tantum *pedum* partem, nimirum bases, & *fundamentum* universæ molis concusserit. Ingens ergo hæc fælicitatis impiorum subvertendæ comminatio, nam si *statuam* dicas, à pedibus ad summum caput; si domum, ædificiumve aliquod, *à fundamento*, usque ad summum fastigium, si *arborem*, ab imis radicibus, usque summum verticem excindunt, penitusque delentur, frequens hujus rei mentio in Sacris. Nunc illud tantum ex Sap. c. 4. 19. *Commovebit illos à fundamentis, & usque ad supremum desolabuntur.* Solent autem simul duæ hę translationes *arboris*, atque *ædificii*, ita tractari commutatis nominibus, ut fundamentum tribuatur arbori, & radix domui; aut ædificium dicatur plantari, aut evelli radicibus subverso fundamento; rursus dicatur arbor destrui, aut fundari. ut illud Jer. 1. 10. *Ut evellas,* (exponitur deinde) *& destruas, & ędifices,* (per expositionem) *& plantes.*

Universarum rerum everso subducto fundamento.

Dan. 2. 34.

Ruinę impiorum varia translationes.

Quos potissimum impios hæc Eliphazi Sententia perstringat: Brevis ad Ægyptios digressio.

6 *Quid sit allusio in Sacro sermone. Quinque illustres allusiones.*

7 *Allusio ad Ægyptiorum interitum in mari Rubro. Aliorum interpretationes rejecta.*

8 *Ægyptios negasse Divinam Providentiam accurate probatur ex lib. Sapientiæ; Illustratus David.*

9 *Iniquitas Ægyptiorum; Primogenitorum plaga. Explicata Sapientia.*

10 Fluvii *appellatio etiam ad* Mare *se extendit in Sacro sermone. Explicatus Habacuc, Jonas, Isai.*

11 Fundamentum. *Ægyptiorum currus, & equites, quomodo illorum* Rotæ subversæ *in mari. Illustratus Exodi locus.*

12 *Quatuor versiculorum de Ægyptiis quoque expositio indicata, multis Sapientia locis illustratis.*

ALlusiones frequenter in Sacris literis inveniri, nemo; qui illas attente consideret, non inveniet. Allusionem autem voco, cum rem quampiam tractans Scriptura, ea verba usurpat, quæ rem similem, aut in exemplum adducere, aut in memoriam reducere, aut quoquo modo, sed tacite, & latenter tangere videatur. Quo non minus redditur venustus, & elegans sermo sacer, quam quovis alio schemate, aut figura verborum, aut sententiarum. Exempla ex multis pauca, & exempli, & luminis gratia proferamus. Ps. 54. 16. imprecatur impiis David; *Descendant in infernum viventes.* Quis non videat hunc locum respicere ad *Dathan, & Abiron*, quos Nu. 16. exorbuit vivos hiscens tellus? Cum Paulus Roman. 16. 20. Precatur; *Deus conterat Satanam sub pedibus vestris velociter*; colludit profecto cum illo Gen. 4. *Ipsa conteret caput tuum.* Quid enim est *velociter*, nisi initio, & *capite*, ac prima serpentis aggressione? Rursus cum idem Paulus de *gratia*, quæ non cadit sub meritum, disserens Rom. 9. 16. ait; *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*; nisi hebeti, & cæco, statim occurrit Rebecca *volens*, procuransque studiosissime benedictionem pater. nam filio dilectionis suæ Jacob: atque velocissimus ille, diligentissimusque *cursus* ipsius Jacob, hædos ex grege referentis. Propterea ait Paulus, *non est volentis* Rebeccæ, neque *currentis* Jacob, sed *Dei miserentis.* Cum Isaias c. 10. 33. adversus Assyrios prophetat disperdendos, & exterrendos cęlitus, ait; *Ecce Dominator Dominus exercituum confringet lagunculam in terrore.* respiciens profecto ad victoriam illam longe gloriosissimam, cum Gedeon *confractis lagunculis*, & prælatis luminibus, innumerabilium Madianitarum copias fudit. Cum Amos c. 6. 9. excidium miserandum comminans, ait. *Si reliqui fuerint decem viri, morientur*, e contrario se opposuit illi precationi Abraham Gen. 18. 32. *Si inventi fuerint* (Sodomis) *decem.* &c. ut severissimam Dei vindictam indicaret. Hujusmodi nos allusiones passim inter exponendum solemus indicare. Has præmisimus, ut ad loci præsentis illustrem quandam allusionem aditum parēt.

6 *Allusio quid.*

Allusiones in Scriptura frequentes.

Judic. 7. 16

Ergo an etiam locus hic cum peculiari aliquo impiorum supplicio similiter colludat, & hæc *fluvii*, & *fundamenti* verba rem quampiam alterius loci, quasi proverbiali locutione in memoriam reducat paucis exponamus. Philippus quidem ad eos respici hoc loco indicat. qui diluvio, & Sodomis, & in eremo perierunt. Explicat Cajetanus *Fluvium* dici posse, vel pluviam cælęstem universæ terræ cælitus affusam, vel imbrem igneum, atque sulphureum Pentapolitanum: nam *pluit* etiam tunc *Dominus ignem à Domino.* Sed eo *fluvii* nomine, non invenio diluvium, aut pluviam significari in Sacro sermone, nedum fulmen,

7

Philipp.

Caietan.

Fluvius nunquam pro pluvia.

men, aut ignem sulphureum. Ego vero ad Ægyptiorum, & Pharaonis exercitus interitum, & demersionem in mari Rubro, tanquam ad rem tunc temporis frequentis, recentique hominum memoria, atque sermone usurpatam, ad exemplum supplicii impiorum, hunc locum omnino respicere a versic. 15. usque ad 20. non levibus suadebo conjecturis.

Chaldæus.

Qua in re præivit sane me Chaldæus, subobscure licet, sic legens; *sublati sunt a sæculo ante tempus suum, in profundo fluminis effusum est corpus eorum,*

8 Sed per singulas particulas rem ostendam. Primo nam locus hic de Providentia, & contra providentiæ negatores est; atqui Ægyptios illos illius sæculi negasse Divinam providentiam Sapientia testatur c. 17. 2. *Dum inqui persuasum habent iniqui posse dominari nationi Sanctæ, vinculis tenebrarum, & longæ noctis compedibus inclusi; sub tectis, fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt,* ubi per *fugitivos providentiæ* non quidem *à providentia derelictos ut quidam existimant* intelligere oportet, sed qui divinam providentiam frustra tentarent fugere, & sese, suaque omnia illi subtrahere: proptereaque illam negarent. Sic Tygurina lectio aliquanto lucidior; *Ab æterna providentia profugi.* Ignari itaque & quasi *extorres* Divinæ Providentiæ, & ab illius cognitione relegati Ægyptii, male de Deo, deque illius conspectu, & providentiæ oculis sentiebant subditur enim *& dum putant se latere in peccatis, tenebroso oblivionis velamento dispersi sunt.* idest, lethæo quodam, & lethali quasi operimento tenebrarum involuti perierunt. Et quoniam hic Sapientiæ liber peculiariter scelera, & impunitates Ægyptiorum adversus Israelitas veræ fidei, & religionis cultores persequitur, eodem profecto referri potest, quod primo capite dicitur; *Sentite de Domino in bonitate.* quasi iniquos Ægyptiorum principes, & judices de divina providentia male sentientes instruere velit; propterea que subdit, *Perversæ enim cogitationes separant à Deo* (falsa videlicet persuasio, & opinio, quod Deus humana non curet, efficit hominem fugitivum, extorrem, longeque exulantem à divina providentia) *Probata autem virtus corripit insipientes.* idest, dum ipso experimento, & supplicio accepto sentitur divina potentia, & virtus; redarguuntur impii sui erroris, & vel inviti fatentur Providentiam esse scelerum vindicem. *Quarecum irritavit impius Deum dicens in corde suo; Non requires,* ait David, *vides* (hic enim inter pungendum, ut admonet Theodoret. *Licet infinitis modis dixerint impii, te minime res humanas inspicere, nos tamen novimus te videre*) *quoniam tu laborem, & dolorem consideras, ut tradas eos in manus tuas,* idest, pœna, & flagello illos ab ista stultitia coerces, & ad tuæ providentiæ confessionem, & obsequium revocas profugos istos. *In camo videlicet, & freno maxillas eorum constringis, qui non approximant ad te.* Quare subiungit Sapientia cap. 16. 16. de ipsis Aegyptiis; *Negantes enim te nosse impii per fortitudinem brachii tui flagellati sunt.* & Versic. 18. *ut ipsi videntes scirent quoniam Dei judicio patiuntur persequutionem.* vide etiam cap. 18. 13.

Ægyptios negasse Divinam providentiam.

Osiuius.

Tygurina, Lib Superstit materis

Psal. 9. 32.
Theodoret.

Psal 31. 6.

9 Secundo nam Aegyptiis omni ex parte convenit illud *iniquitatis* nomen, quod versiculo 15. subest, quod diximus significare dolorem; afflictionem, ærumnam, ut qui infinitis malis, & incredilibus laboribus divexarint Dei populum. Hos autem *iniquos classe* etiam *feminam* (*semitam*) *sæculorum*, idest, condigna morte, & supplicio affectos ob tantam in suos hospites, tamque immanem inhumanitatem, ut dicitur Sapientiæ, c. 19. 16. *hos sævissimis afflixerunt doloribus.* sed illos quidem dici *sublatos fuisse ante tempus suum*, quis non videat aperte dictum propter cedem Primogenitorum, qui *immature*, ut Septua. legunt, *capti*, decerptique sunt ex vitæ hujus radice? nam inter ea supplicia, quibus Aegyptii adhuc afflicti sunt, hoc fuit extremum, atque acerbissimum, quod magnifica sane oratione describitur cap. 18. *Uno momento repentino exitio quo erat præclarior natio illorum clarissimorum sobolus exterminata est* (periit) Cum quo etiam lectio Hebraica commode aptari potest; *Sublati sunt, & non tempus.* Quamquam, & ad interitum in mari Rubro referri etiam potest, nam, ut superius diximus, *auferri ante tempus suum* mortis violentiæ circumloquutio esse solet. Sed illa tandem particula, *fluvius subvertentis fundamentum eorum*, rem totam confirmat, atque ob oculos proponit miserandum Aegyptiaci populi interitum in mari Rubro, quod Scriptura appellat, Novum mortis genus; *Populus quidem tuus mirabiliter transiret: illi autem novam mortem invenirent.*

Sap. 18. 12.

LXX

Sap. 19. 5.

10 Illud tantum duriusculum videtur, *Mare Rubrum* appellari *fluvium*. Certe verbum *Nahar* fluere, aut defluere, aut affluere significat; neque tantum in rivulos, sed in magnam aquarum copiam decurrentem cum impetu Habacuc c. 3 cum Dei furorem in Jordane furente quoque, & in mari Rubro indignante, & frequente ad Israelitarum salutem, & Ægyptiorum necem describit: *Numquid (inquit) in fluminibus iratus es, Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari indignatio tua?* & deinde; *Dedit abyssus vocem suam.* Adde tunc parem Deus vicem reddidisse Ægyptiis, atque pro flumine, in quod exponebant infantes mare illis furibundum, frementibundumque reddidisse, in quo demersus est Pharao, ut dixit Sapientia 19. 12. *Vexationes peccatoribus supervenerunt non sine illis, quæ ante facta erant, argumentis per vim fluminum: juste enim patiebantur secundum suas nequitias.* Scio Vaticanam lectionem, atque Græcam legere, *fulminum*, non *fluminum*: sed tamen altera quoque lectio, & pervulgata est, & non omnino rejicienda. Quid, quod ipsum mare, unde fluens appellatur à Moyse; Exo. 15. 8. *Stetit unda fluens.* quod statim repetit; *Congregatæ sunt Abyssi.* Sed testimonia proferamus clariora. Psalm. 73. 15. *Tu siccasti fluvios Ethan.* quod de mari Rubro dictum nonnulli volunt, quod mare Rubrum esset vicinum loco Ethan Isaia. 18. 1. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ.* ubi per *flumina*, verosimile est indicari Oceanum, ut viri docti existimant, universa littora Æthiopiæ pulsantem. Alii rectius Nilum, & mare Rubrum, quibus terminatur illa Æthiopiæ pars, quæ est in interiori Ægypto. Quamquã Cyrillus solum Nilum, septemque illius ostia intelligat. Jonæ 2. 4. cum dixisset, *Projecisti me in profundum, in corde maris,* subjecit, *flumen circumdedit me.* ubi Theodoretus, *flumina; Fluctuum impetum appellat.* Ergo cum hic dicitur *Fluvius subvertit fundamentum* eorum, recte, & juxta Scripturæ familiarem sermonem de *mari Rubro* accipere possumus.

Mare Rubrum fremens demersis. Pharaonis; Fluminis nomen tribucli mari.

Vaticana editio.

Mare dicitur unda fluens

Genebr. ibi Guevara. Habac. 3. Vers. 8.

Guevara; Forerius. Cyrill.

Theodoret.

In quo profecto *fluvio subversum* est Aegyptiorum *fundamentum* illud videlicet, in quo tota illorum potentia, & contra divinam providentiam ausus, temeritasque innixa superbiebat: videlicet, magnus curruum, equitum; equorum apparatus, & multitudo. Scriptum est enim; *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Ipsi obligati sunt, & ceciderunt:* videlicet *subversa fundamento*: Nam cum Pharao *tulisset sexcentos currus electos, & quidquid in Ægypto curruum fuit, & duces totius exercitus,* dicitur deinde; *Deus glorificatus in Pharaone, & in curribus, atque in equitibus eius.* Videlicet, *Subvertit rotas curruum, & reversæ sunt aquæ ad Ægyptios super currus, & equites eorum, & fugientibus Ægyptiis occurrerunt aquæ, & involuit eos Dominus in medio fluctibus.* Ecce *fluvium subvertentem fundamentum Ægyptiorum*, subversis rotis, dissilientibus axibus, & à proprio loco, cardineque rotarum amotis, quod Septuaginta dixerunt; *Colligavit axes curruum eorum, & egit eos cum violentia.* idest, impedivit rotas, atque ex altera parte incitavit equos. Symmachus dixit; *Evertit rotas.* Onkelus, *Abstulit.*

15

Psal. 19. 8.
Exo. 14. 7.

Vers 18. 25
26. & 29.

Symmach.
Onkel.

Continens ad Aegyptios allusio quatuor sequentibus sententiis.

21 SEd quoniam continens videtur, perpetuaque ejusdem supplicii, eorumdemque impiorum descriptio, usque ad Vers. 30. breviter reliquos percurramus, referamusque similiter ad Ægyptios, ut deinde expeditior, universaliorque, & ad omnes impios magis idonea expositio singulis sententiis adhibeatur.

Vers. 17. Qui dicebant Deo, &c.

17. Dicebant certe Ægyptii Deo, *Recede à nobis*; quasi longe à se relegantes pietatis, & religionis cultum, quem in Hebræorum populo illis proponebat Deus. Quod videtur profecto respicere ad insolens illud, superbissimumque, Pharaonis responsum; *Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus, & dimittam Israel? Nescio Dominum, & Israel non dimittam.* Rursus Aegyptii, *Quasi nihil posset facere Omnipotens, æstimabant eum.* videlicet quasi non posset Deus favere suo populo adversus vim machinasque Aegyptiorum. Quod videtur tangi Sapientiæ 17. 2.

Exod. 5. 2.

Dum persuasum habent iniqui posse dominari nationi sanctæ, vinculis tenebrarum, & longæ noctis compedibus jacuerunt,

Nimi.

Nimirum fibi perfuaferaut, vel nullam effe Dei Ifraelitarum potentiam vel, fi quæ effet, nihil contra fuas vires, induftriamque profuturam. & favet Hebræa lectio, quæ ad verbum habet; *Quid faciet Omnipotens eis? Que les puede hazer fu Dios.*

Verf. 18. Cum ille impleffet, &c.

18. *Cum ille impleffet domos eorum bonis.* Aegyptus non folum fertiliffima terra fructuum, fed affluens etiam auro, & argento, bonifque omnibus: quibus juftiffimo Dei judicio,

Exo. 12. 35. atque fententia fpoliavit Ifrael Aegyptum, comportatis fecum *vafis aureis, & argenteis, vefteque plurima.* Horum igitur fententiam, ut qui ingratiffimi exifterent erga divinam providentiam, quæ eofdem locupletarat, *procul à fe*, longeque relegatam vult Eliphaz.

Verf. 19. Videbunt iufti, &c.

Iuftorum appellatio ad Ifraelitas.

19. Tandem *Iufti* (hoc enim nomine fæpe in libro Sapientiæ notantur Ifraelitæ captivi in Aegypto, ut in eo libro frequenter obfervavimus, præfertim c. 4. 11. 16. & c. 10. 15. & 17. & 20. & c. 11. 15. & capitul. 12. 9. & c. 18. 9. & 20.) *viderunt* palam confpicuum de Aegyptiis fupplicium, ficut dixerat Moyfes; *State, & videte magnalia Domini, quæ facturus eft hodie.* & iterum: *Viderunt Aegyptios mortuos fu-*

Exod. 14. *per littus maris, & manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos.* Hoc vifo incredibiliter *læti funt*.

Exod. 15. Tunc cecinit Moyfes, & filii Ifrael carmen hoc Domino, & dixerunt; *Cantemus Domino, &c.* in quo cantico Pharaonis, totiufque exercitus demerfio, non una tantam, fed mille dicendi formulis variata reperitur, quod ex nimia *lætitia* fæpe idem aliter, & aliter replicari foleat. Rurfus, quod fequitur; *Innocens fubfannabit eos*, recte in idem Canticum Ifraelitarum de fubmerfis Aegyptiis convenit. De quo etiam vide Sapientiæ 18. & 19. Quare ficut Hebræi cum divinis laudibus, ita etiam cum hoftium fuorum fubfannatione exceperunt, atque fpectarunt illorum exitium, *Innocentes* ipfi, ideft falvi omnino, atque pœnæ exortes.

Verf. 20. Nonne fuccifa eft erectio, &c.

20. *Tandem fuccifa eft erectio eorum*, ideft illorum ftabilitas, & robur concidit (fubverfo, ut diximus, fundamento, ficut

Pf. 19. 8. 9. è contrario ipfi Ifraelitæ dixerunt; *Hi in curribus, & hi in equis, ipfi obligati funt, & ceciderunt; nos autem furreximus, & erecti fumus.* Tandem *reliquias eorum devoravit ignis*: nam de iifdem dicitur Sapientiæ 17. *Pro fortitudine brachii tui flagellati funt novis aquis, & grandinibus, & pluviis perfequutionem paffi, & per ignem confummati.* Ideft, non folum infuetis pluviis (nam *imbrem* in Aegypto cerne-

Mela lib. 1. c. 5. Aegyptii fulminibus percuffi.

re ficut rariffimum, ita etiam novi miraculi inftar habetur) fed etiam exitialibus fulminibus, igneque cælefti conflagrantes. Sed jam ad fingula nunc, minufque ftrictam, & anguftam exponendi rationem veniamus.

Verf. 17. Qui dicebant Deo: Recede a nobis; &, quafi nihil poffet facere Omnipotens æftimabant eum.

1 *Impiorum effufa impudentia adverfus Numen.* Recedere *quid proprie.*

2 *Deus obviam occurrens homini. Mortalium via qua. Illuftratus Lucas. Explicatus Paulus.*

3 *Verbum* Faciendi *in bonum. Explicatus Malachias. Iuftorum, & iniquorum difcrimen.*

4 Facere *etiam in malum. Divina providentia five ex profperis, five ex adverfis ftatuitur. Antiqui varios Deos in profperis, & in adverfis adhibebant. Illuftratus Ifaias.*

1 EO (inquit) ftultitiæ, atque vefaniæ redacti funt, ut omnem Numinis cultum, venerationemque exuentes impudentiffimi adverfus Deum exiltant, *dicentes*, non folum

Pf. 13. 1. *in corde fuo* tacita cogitatione verum Deum, Providentiamque negantes, fed ore etiam impudente (eft enim libera, & effrænis loquutio, impudentiæ fymbolum, ficut mutum filentium verecundiæ, & confufionis. de quo non femel diximus) *Recede à nobis.* Abfit à nobis Dei cultus, aut religio faceffat Dei, divinorumque refpectus. plena nimirum vox contemptus, atque faftidii; *Quita alla*; nam verbum *fur*, non folum fignificat *recedere* neutraliter, vel *declinare*, aut *divertere*, fed activè *amovere*, vel *auferre*. & quidem non femel quæ Vulgatus vertit verbo *recedendi*, poffumus non minus eleganter verbo *auferendi*, in Hifpanum vertere. Numeror. 12. 19. *Nubes receffit, quæ erat fuper tabernaculum. Quitofe la nube.* & Num. 16. 26. *Recedite à tabernaculis hominum impiorum. Quitaos de ai.* & Pf. 118. 115. *Declinate*

Loqui ad impudentiam, filere ad verecundiam. Verbum recedendi activo fignum.

à me maligni. Quit aos delante de mi ojos. Sic igitur vefani, & amentes jubebant, Deum faceffere, & fefe ab illorum confpectu auferre.

Ubi obfervanda eft Dei benignitas ultro accedentis, fefeque offerentis illorum oculis, ac menti: Nam contrarium verbi originalis *Recedendi*, eft tenere femel cœptum iter, atque in eadem via infiftere, & pergere. Ergo vel inviti fatentur Deum ultro fefe illis præbere obvium, & in illorum mentem, atque cogitationem incurrere, clamare poft illos, *fubfequi, perfequi*, infiftere. Sic eodem verbo originali dicitur 2. Reg. 2. 21. *Noluit Afael omittere, quia urgeret eum.* *Pf. 22. 6.* quod proprie legitur; *Noluit recedere ab illo.* & iterum, *Recede, & noli me fequi.* quod in originali tantum eft. *Recede à me.* Sic igitur non vult recedere Deus, *urget à tergo, fequitur.* Ergo cum dicebant. *Recede à nobis*, perinde refert ac fi dixiffent; *Recede*, aut diverte, non folum de via quam nos tenemus, atque libere nos permitte *ingredi vias* *Act. 14. 16* *noftras* (quo indicatur vitæ genus impiorum omni fcelerum labe, atque Numinis, & pietatis oblivione corruptiffimum, Dei præfentiam averfantium, & faftidientium) fed etiam, Noftram regionem defere; alio concede; nihil eorum, quæ ad nos pertinent, contingas. Urgent igitur etiam ipfi Deum, *Exo. 12. 31 & 32.* *ut recedat*, ficut cum Ægyptii *Urgebant populum exire de terra velociter.* atque Pharao ipfe dicens, *Egredimini, furgite, ite.* Sed fi quando, ut impii ardentibus votis expetunt, *Nu. 14. 9.* *Pf. 118. 155* *recedat ab illis Deus, quid illis reliquum*, quàm extremus interitus? *Recedit* enim ab *eis omne præfidium*, omnis vitæ, & bonitatis fons, & *longe fit ab illis falus.* Nifi forte (fi fuperis placet) exiftiment fibi ipfis femet fufficere, ac fine Deo, & effe, & vivere, ac fæliciter effe, & vivere poffe. Hi funt fane illi *alienati*, five, ut Hieron. * *abalienati à via Dei per ignorantiam Dei, quæ eft in illis.* qui omnem Numinis, ac religionis mentionem abalienato, infenfo, & faftidienti animo excipiunt. Vide quæ fupra c. 21. v. 14. diximus, fuper id, *Recede à nobis, & fcientiam viarum tuarum, &c.*

Ephe. 4. 18. * *Genio enfadado, y defabrido con Dios, y que no arroftran, a que ver verfe cõ el.*

Et, quafi nihil poffet facere Omnipotens, æftimabant eum. 3
Vulgatus per paraphrafim illuminavit fententiam, nam in Hebræo, ut brevis, ita obfcura habetur; *Et quid operabitur Omnipotens eis?* quafi illud dicerent, quid dicebant *defixi in* *Soph. 1. 12.* *fecibus fuis. Non faciet Dominus bene, & non faciet Dominus malo.* ideft, nulla eft Providentia Numinis, quæ bona bonis, mala rependat malis: Deus neque timendus, neque diligendus. Et quidem verbum *faciendi*, aut in bonum, aut in malum indifferens eft; quamquam in bonum accipi fuadere poteft adjunctum nomen, *Omnipotens, Saddai*, quod fonat bonorum omnium uberrimum fontem, & promptuarium refertiffimum. Cum quo fenfu recte cohæret, quod fequitur; *Cum ipfe impleffet domos eorum bonis.* Senfus ergo erit, Non plus fieri ab impiis Deum, & religionem, quam rem omnino infructuofam, inutilem. Nam quem (inquiunt) fructum capere ex Deo poffunt homines divitiis, atque temporalibus bonis parandis, fruendifque intenti? quærunt nimirum bona temporalia, quæ videri poffint ad fruendum: neque fpiritualia, futurave curant. Hæc enim eft illa vox *multorum*, imò infinitorum ftultorum vox una: *Quis oftendet nobis bona?* quod idem ille apud Malachiam cap. 3. dicebant: *Vanus eft, qui fervit Deo* (tandem indonatus recedet, nullo accepto fui laboris præmio: *Vanus* videlicet, qui finem non confequitur) *& quod emolumentum, quia cuftodivimus præcepta eius?* Quibus refpondet Deus ipfe; *Convertimini, & videbitis, quid inter fit inter iuftum, & impium, & inter fervientem Deo, & non fervientem ei.* Videlicet non ex differentia temporalium bonorum æftimandi jufti, aut impii, neque folum penes præfentia bona, aut mala ponderanda, & æftimanda eft Divina Providentia, quod bona temporalia bonis, & mala temporalia malis immitat, fed ex futuris bonis, aut malis, & ex diverfitate, & difcrimine fortis futuri judicii: quam diverfitatem defcribit ftatim Malachias initio cap. 4. fequentis. Vide quæ diximus fupra ca. 21. verf. 16. num. 4.

Facere ad bonum, & ad malum commune; LXX. Oforius.

Stultorum vox et vota Pf. 4. 6. Impii utilitate ferviunt.

Sed tamen non in bonum, fed in malum debere accipi 4
verbum *faciendi*, verofimilius videtur; quo etiam fenfu *Philipp.*
Philippus, & antiquiores interpretantur: nam familiari Hebraifmo folet in malum accipi pro nocere, ut infra Job 35. 6. *Si peccaveris, quid ei nocebis?* Proprie, *Quid facies ei?* Noftrates quoque verbo *faciendi* rem eandem exprimunt; *No hazen mas cafo del que de quien no los puede hazer nada.* Sequentia quoque cum hoc fenfu recte cohærebunt. Sed ma-

gis

gis liberum erit ut rovis modo accipere cum Græcis, quorum lectio etiam, ficut Latina, indifferens eſt ad utrumvis; *Quid inducet nobis omnipotens?* Atque ex utroque Divinam Providentiam, atque Potentiam, non Sacræ solum, ſed & profanę literæ commendant. nam Aratus Poeta in Phænom. eo ipſo loco, cujus teſtimonio Paulus utitur; poſtquam dixerat, *Nam genus illius ſumus*, ſubiungit:

Aratus.
Act. 19. 28

Atque illum ſemper primum, extremumque precamur:
Salve mire pater, qui ingentia commoda prabes.

Neque ſolum commoda, ſed pœnas etiam, atque omnes vitæ incommoditates ab illius providentia, & vindicta diſpenſari ſignificavit Homerus cum duo illa dolia bonorum, & malorum in Jovis limine conſtituit.

Hom. 23. Iliad.

Dolia quippe duo poſita ſunt in Jovis limine,
Donorum, quæ dat, malorum, alterum autem bonorum.
Cui quidem commiſtens dederit Iuppiter gaudens fulgetro,
Interdum quidem male incedit, interdum autem bene;
Cui vero ex triſtibus dederit, culpabilem fecerit:
Et ipſum mala triſtia ſuper terra diu impellunt:
Ambulat autem honore eius, neque Deo, neque hominibus.

Iſa 45. 7. Deus bona, ac mala diſpenſans.

Ego (inquit) *ſum Dominus, & non eſt alter formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum.* Neque mirum, quod hoc loco ad ſuperſtitionem gentium reſpiciatur, qui non eoſdem in proſperis, quos in adverſis adibant Deos. In proſperis quidem Solem, Jovem opulentum, Minervam, Mercurium, Apollinem: hos omnes quaſi lucis, & ſecundarum rerum largitores. At in adverſis Tellurem, & Neptunum, & alios malorum depulſores, noctu multum pollentes, quaſi tenebrarum ipſi Domini, atque noctis potentes eſſent. Tangit rem hanc Hippocrates lib. de Inſomniis, Athenæus lib. 11. Lilius Gyrald. Syntag. 1. Ergo ſe Deum *lucis, & diei*, atque noctis, & tenebrarum, tum ſecundarum, tum adverſarum rerum ſupremum diſpenſatorem, omni falſorum Numinum ſuperſtitione remota, coli vult.

Divi, ac proſperitatis dii noctis, & ærumnarum patroni.
Hippoc.
Athenæus.
Gyrald.

Verſ. 18. Cum ille impleſſet domus eorum bonis, quorum ſententia procul ſit à me.

1 *Deus bonorum etiam temporalium fons uberrimus.* Particula, &, *affirmans. Explicatus. Salomon, & Ieremias.*

2 *Mortalium ingratitudo adverſus divinam munificentiam.*

3 Bonum, *tū ad externa, tū ad animi lætitiam referri. Explicatus Lucas, & David. Nili exundantis menſura in templo repoſita.*

4 *Sententia, & conſilium impiorum. Ironia. Juſtorum conſilium.*

5 OPortet quidem eos, qui temporalium bonorum parandorum cura, & ſtudio tanguntur, Deum bonorum, malorumque diſpenſatorem venerari, & colere, ut à quo bona acceperint; à quo auferri illis poſſint, niſi gratos ſe divinæ munificentiæ præſtiterint. quem nexum hujus ſententiæ, cum præcedente eleganter indicavit Philip. *Cur non timuerunt, ne propter peccata ſua auferentur eis eadem bona, quę ille præſtiterat?* Nicetas ait notari hoc loco ingratum impiorum animum ſimul etiam ingratitudinis pœnam, atque illos mala perpeti, propterea quod bona Deo accepta, minime referant. Ergo (inquit) *cum ille impleſſet*. In originali: *& ipſe implevit*. affirmationem habere videtur, aliquando enim particula, & idem valet, quod *certe*, ut 3. Reg. 18. 14. *Vade, et dic Domino tuo, Adeſt Elias, ut interficiat me.* In Hebræo, *et* (certe) *interficiet me.* Sic hoc loco, *et implevit*, utique ille implevit. Eleganter Septuaginta, *Ille vero implevit*. Primam bonorum omnium ſcaturiginem deſignat & inexhauſtum promptuarium bonorum omnium, ſicut Sapientia de ſe teſtatur; *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet ſalutem à Domino.* Eſt enim *haurire*, quaſi ex refertiſſimo promptuario; id eſt ex Divina liberalitate, & munificentia vitam incorruptibilem, & fęlicitatem ſempiternam accipiet. Quod in Hebræo legitur: *Educet, quod voluerit à Domino*. Quam inexhauſtam vitæ, & commoditatum omnium affluentiam, ſponte in nos incurrentem indicavit lectio Septuaginta; nam pro eo, quod nos habemus: *Inveniet vitam*; illi habent: *Egreſſiones meę, egreſſiones vitæ*, videlicet Divina bonitas, quamvis ſumma bonorum omnium congregatione in ſe refertiſſima, non ſibi tantum ea continet, quin illa in mortales refundat; & etiam in eos, qui hauriendi obliti ſunt, magnam ſemper copiam derivet,

Nemo ſibi præcedentibus.
Philipp.
Nicetas.
Particula, Et affirmãs
LXX.
Prov. 8. 35
Pagn. Reg.
LXX.
Divina Bonitas ſponte in homines affluens.

Sicut Jeremiæ 18. 14. dicitur: *Numquid deficiet de petra agri nix Libani, aut evelli poſſunt aquæ erumpentes, & frigide, & defluentes? quia oblitus eſt mei populus meus?* Comparat ſe nimirum Deus optimus cum Libano nivibus cooperto, ſemper in agrum ſubjectum deſtillantibus, & per montium rimas percolatis, quæ omni fertilitate, & optimorum fructuum copia implent tellurem adiacentem. Tum etiam, & cum perennibus fontibus, quorum ſcaturigines, & defluxus impediri non poſſunt.

Divina munificentia ſimilitudo.

Sumitur autem ingens Divinæ ubertatis, & bonitatis amplificatio, ex mortalium ingratitudine. *Malorum* (inquit hoc loco Gregorius) *domos Dominus bonis implet, quia etiam ingratis ſua dona non denegat, ut aut bonitatem conditoris erubeſcant, & ad bonitatem redeant; aut redire omni modo contemnentes, inde illic gravius puniantur, unde hic & bonis Dei largitionibus mala reddiderunt; ut duriora tunc ſupplicia puniant; quorum hic malitiam nec dona vicerunt.* Vide in hanc ipſam rem Divinæ Munificentiæ, atque humanæ ingratitudinis, differentem Senec. l. 7. de Benefi. c. 31. & 32. *Dii omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorantibus dare incipiunt ingratis perſeverant. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis ſuorum infantium arrident, non ceſſant Dii beneficia congerere de beneficiorum auctore dubitantibus: Non eſt magni animi dare, & perdere; at hoc eſt magni animi, perdere, & dare.*

2
Mortaliũ ingratitudo
Gregor.
Quorſum Deus ingratis beneficia conferat.
Seneca.
Magni animi index.

Impleſſet bonis. Non ſolum (inquit) implevit eorum promptuaria optimorum fructuum copia, ut *eructarent ex hoc in illud*, ſed etiam *implevit illorum corda lætitia*, & jucunditate, nam nomen *boni* hæc omnia comprehendit. quod Actuum 14. *Cibi & lætitia*, nominibus exprimitur, quaſi diceret; Vel hoc ſolum Divinæ beneficientiæ teſtimonium ſuadere illis potuiſſet, veram de Divina Providentia opinionem, & religionem. Quam eodem ipſo argumento ſuadebant Lyſtris Barnabas, & Paulus, inter alia de Deo ſic prædicantes: *In præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas, & quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit benefaciens de cælo, dans pluvias, & tempora fructifera, implens cibo, & lætitia corda noſtra.* Quare precatur David, ut Deus ſe cunctis Deum oſtendat, benefaciendo omnibus, & implendo domos eorum bonis: *A fructu* (inquit) *frumenti, vini, & olei ſui multiplicati ſunt.* Id eſt, Multiplicentur, ò Deus, forte prolixa tua liberalitate illos lucrifacies id quod mihi erit ingenti lætitiæ, ut cognoſcaris ab omnibus. Propterea enim addit: *Dediſti lætitiam in corde meo*, quaſi ab eo tempore, ex quo illos cumulaſti bonis, ne excuſationem ullam habeant ſuæ infidelitatis, dicendo: *Quis oſtendit nobis bona*. Quanquam ſimul etiam hoc Pſalmo notet David impiorum ingratitudinem, qui cum *à fructu frumenti, vini, & olei multiplicati ſunt*, id eſt, omnigenis terræ fructibus fruantur: etiam in manibus ſuis Dei munera ferentes, & magnifice (ut Theodoretus ait) *eius bonis ſe delectantes, conditorem tamen, & eius Providentiam non agnoſcunt.* Docet enim hic Pſalmus Providentiam, expoſitore eodem Theodoreto. Certe illi melius, quamvis unius, verique Dei ignorantes, ſed grati tamen animi affectatores, qui exundantis Nili menſuram altitudinis cubitorum, in Serapis templum ſingulis annis deferebant. Sed qua id animi perſuaſione non omnino certum; Certe poterant ſuæ fertilitatis, ac proventuum terræ menſuram Deo acceptam referre, qui illorum domos, Nili inundatione, bonis omnibus impleret. Conſtantinus Imperator piiſſimus non jam in Serapidis templo, ſed in Chriſtianorum Eccleſiis, vero Deo bonorum omnium largitori apponi, & conſecrari menſuras illas juſſit. Auctores ſunt Caſſiod. lib. 2. c. 18. & Ruffinus in append. lib. 1. ad Euſebii hiſtoriam. Illius verba non prætereunda; *Quoniam moris erat in Ægypto, ut menſura aſcendentis Nili fluminis ad templum Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum, & inundationis auctorem, ſubverſo eius ſimulacro, ulna ipſa, id eſt aquæ menſura ad aquarum Dominum cœpta in Eccleſias deferri.*

3
Pſal. 145. 14.
Act. 13. 16
Boni, quid afferat.
Argumentum Providentiæ.
Pſ. 4. qui eſt de Providentia Illuſtratus
Pſal 4. 8. & 9.
Theodoret.
Ægyptii deferentes menſuram Nili exundantis in templum.
Conſtantini decretũ.
Caſſiodorus in Tripar. Ruffin.

Quorum ſententia. In Hebræo, & in Græco exprimitur; *Impiorum conſilium*. Sed eleganter Vulgatus dixit; *ſententiam*, ut indicaret falſam tum humanarum, tum Divinarum rerum exiſtimationem, & conſilium deneganda, aut fugienda Divina Providentia; & ut aliquantulum variaret à ſimili loquutione, ſupra capit. 21. Verſ. 16. *Procul ſit a me.* Septuaginta: *Longe eſt ab eo*. Sed duarum iſtarum lectionum triplex interpretatio. Prima Græcorum, ut illius relativi

antecedens Deus sit, in hanc sententiam; *Quæ consilia illi ineunt, longe absunt a Deo*, ita ut consilio Divinæ Providentiæ de locupletandis impiorum domibus opponat ingratissimorum mortalium consilia longe à Dei Providentia, & cultu aliena. Secunda, ut referatur ad Job, ita ut Eliphaz maligne repetat ea ipsa verba, quæ cap. præcedenti vers. 16. dixerat Job, *Consilium impiorum longe sit à me*, quasi Job verbo, & specie tenus, non re sola impiorum consilium, & vitæ decretum improbarit, ut his etiam verbis blasphemiæ, & impietatis Jobum accuset: *Num poteris dicere te non sentire cum improbis, cum tu, ut ipsi, Providentiam Dei tollas?* Tertia, & simplicissima, ut hæc sint ipsius Eliphaz verba, quibus se ipsum commendet, ut qui potiori jure, quam Job, ac multo verius possit asserere, se toto cælo ab impiorum sententia dissidere. Vide similem locum cap. præcedente.

Maligna repetitio.

Vatabl.

Vers. 19. Videbunt justi, & lætabuntur, & innocens subsannabit eos.

1 Videre *quid denotet in Sacro sermone. Pertinet ad exemplum omnibus conspicuum. Principum publica peccata, publico supplicio afficienda.*

2 *Quid* Paradigma *apud Græcos. Publica supplicia ad exemplum. Tres causæ sumendi supplicii de aliquo scelere. Illustratus Moyses, & Zachar.*

3 *Proponitur quæstio de* Lætitia Justorũ, *cum vident improborũ exitiũ. Recitantur quinque responsiones. Illustratur David.*

4 *Sexta & vera responsio. Justos lætari impiorum supplicio, propter Divinæ Justitiæ, & providentiæ honorem. Explicatus Moyses, & Sapiens.*

5 Innocentis *nomen de Noe.* Subsannatio *ad justitiam impiorum exitum.*

6 Innocens *active, aut passive pro pœna, aut pro culpa. Explicatus Moyses, & Samuel.*

7 Subsannare *quid proprie. Quid* sanna, *aut* sannio. Apertioris, *& distensio labiorum ad subsannationem. Illustratus David.*

8 *Qua ratione Deus, & Sancti dicantur subsannare impios. Scriptura regula.*

Omnia nunc parumper in vita confusa, & permista, *atque in futurum servantur incerta*: sed exitus probabit rectissima justorum consilia, impiorum vero stulta, & aberrantia fuisse. Illi igitur, qui recte de Deo, deque Divina providentia senserint, expectent parumper, non enim tamdiu durabit impiorum felicitas, quin sui sæculi multi oculati testes, & spectatores infelicissimi exitus futuri sint. *Videbunt.* Rem videlicet, quam avide expectant, ut nullus deinceps pungere possit Divinæ Providentiæ criminandæ aculeus: nulla *æmulandi malignantes* cupido. *Videbunt* etiam; quod ad certitudinem pertinet, atque firmitatem dogmatum de divina providentia, & de impiorum suppliciis, atque piorum præmiis. *Videre* item ad rem omnibus conspicuam, & in publicum exemplum omnibus propositam referendum est; præsertim cum Principum, potentissimorumque virorum peccata publico, illustrique supplicio afficiuntur, ut cæteris bene sit vivendi disciplina. Sicut ad Davidem dictum est 2. Reg. 12. 12. *Tu fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, et in conspectu solis hujus*, nimirum ut *videant justi, et lætentur*. Similis omnino locus Num. 25. 4. cum punitur populus pro peccato fornicationis cum filiabus Moab; *Tolle cunctos Principes populi, et suspende eos contra solem in patibulis*, q. d. in oculis Solis, ut qui publico munere fungebantur, ac publice peccarant, publico affectos supplicio Sol omnibus conspicuos redderet. Septuag. dixerunt, *Paradigmatison*, quod eleganter in Vaticanis vertitur: **Ostenta eos Domino contra Solem*, quod Latine diceretur: *Exemplum fac Domino contra Solem*. Augustini interpretationem q. 52. super Numeros, adhibeamus illius verbis; *Idest palam in conspectu lucis hujus: nam Græcus ait, Paradigmatison, quod dici potest exempla* (videlicet, ut verbum sit imperandi, non nomen) *quia Paradigma exemplum dicitur*. Sed exemplum hoc ideo *contra Solem* poni, ut ab omnibus conspiciatur, eadem profecto ratione factum videtur, qua *amphora*, illa visa Zachariæ vati, qua Judæorum peccata, & supplicium, mutuo sibi in mensura respondentia continebantur, delata est Babylonem, *ut ibi stabiliretur, & poneretur super basim suam*, idest, ut pœna, atque captivitas Judæorum in publico loco, quemadmodum statua, super columnam aliquam, aut basim erigi solet, ut videri ab omnibus, etiam longe remotis facilius posset. *Videbunt* igitur *justi*, quod conspicuum omnibus, etiã impiis futurum erit, tanquam *exemplum, & paradigma*.

Eccles. 9. 1.

Psal. 33. 1. Videre ad certitudinem. Videre, quod in publico est ad universorum exemplum.

LXX.

** Que lo vea el Sol, para que lo vea Dios y todo el mundo. August. παραδειγμάτισον. Zachar.*

Cur amphora posita supra basim.

Verumenimuero, ut ad illud iterum *Principum populi* paradigma respiciam, certe hæc erat inter præcipuas causas vindictæ de aliquo scelere sumendæ, quas ex Tauro Philosopho, in primo commentariorum in Gorgia Platonis, Aulus Gellius transtulit in suum librum sextum, cap. 14. *Puniendis* (inquit) *peccatis tres esse debere causas existimatum est: Una est, quæ Paræneſis, dicitur, cum pœna adhibetur castigandi, atque emendandi gratia; altera, quam Timoriam appellant, cum dignitas ejus, in quem est peccatum, tuenda est, ne prætermissa animadversio contemptum ejus pariat, & honorem levet. Tertia, quo paradigma à Græcis nuncupatur, cum punitio propter exemplum necessaria, ut cæteri similibus à peccatis, quæ prohiberi publicitus interest, metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco veteres nostri exempla, pro maximis, gravissimisque pœnis, dicebant.* Et quidem sapienter Sextus ille Cæcilius juris prudentia clarus, de severitate legum differens; *Acerbitas* (inquit) *ulciscendi maleficii, bene, atque caute vivendi disciplina est.* Ergo quod *Videndum* proponitur, *paradigma*, atque exemplum cæteris, ipsis vero impiis, maximam, gravissimamque pœnam esse oportet.

Tauro Philosophus. Aul. Gel. Tres causæ sumendi supplicium de sontibus. παραίνεσις. τιμωρία. παράδειγμα. Exemplum de supplicio gravissimo. Cæcilius apud Gel. l. 2. capit. 1.

Et lætabuntur. Gaudebunt, exultabunt. Sed quænam justis lætandi, & exultandi materia? Præceptum enim est Prov. 24. 17. *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas in ruina ejus ne exultet cor tuum*: nam, ut Gregorius hoc loco scribit; *Justi cum injustos errare conspiciunt, de errore pereuntium lætari non possunt. Si enim gaudent erroribus justi non sunt. Rursum si dicimus, quod perfecto gaudio exultare justi possunt de morte pravorum, quale est in hoc mundo gaudium de ultione peccantium, in quo adhus incerta est vita justorum?* Respondet itaque huic dubitationi Gregorius lætitiam hanc justorum ad futurum judicium referendam, futuramque impiorum damnationem: *Nunc* (inquit) *justi reprobos aspiciunt, & gemunt: tunc aspiciunt, & subsannant, quia eos exultando conspiciunt, quos modo, nec sine gemitu iniqua perpetrantes, nec sine metu vident pro iniquitate morientes.* Utile Gregorii responsum: sed si nimium prematur, non valde satisfaciet dubitantium argutiis nam de temporali impiorum supplicio concipit etiam justus lætitiam, ut Psal. 57. 18. 11. dicitur; *Lætabitur justus, cum viderit vindictam: manus suas lavabit in sanguine peccatoris & dicet homo, Si utique est fructus justo utique est Deus judicans eos in terra*; idest, divina, providentia etiam in hoc mundo præmio afficiens justum, morte, & supplicio impium, præbet utraque ex parte justis ubere lætandi materiam, sic Augustinus necessario existimat intelligi eo loco vindictam, *non illam futuram*.

Cur justi lætentur in suppliciis impiorum.

Gregor.

Prima Gregorii responsio. Justus gaudens de temporali impiorum supplicio.

August.

Secunda responsio Philippi hoc loco: *Cum justi de illis* (impiis pereuntibus) *dolere cœperint, de se lætabuntur*. Hieron. quoque Psalm. citato: *Quia quando illi damnantur in pœnis, isti lætantur in præmys*, & fere eodem modo D. Tho. quod se videant *non punitos similiter*. Claudicat item hæc responsio, nam lætitia ad ipsa impiorum supplicia progreditur; sicut colligitur ex loco Threnorum 1. 21. *Adduxisti* (adduces) *diem consolationis* (gaudii & lætitiæ mihi, quando) *fient similes mei*.

Secunda Philippi responsio: Hieron. D. Thom. Responsio nulla.

Tertia præcedenti similis Theudoreti, super Psal 57. *Gaudet n virtutis studiosus, cum malitiæ operarium supplicüs affectum videat, non illudendo illis, sed perspiciendo Divinam providentiam, nolentem despicere ab illis injuria affectos*. Lætatur igitur justus propter pauperum salutem, & protectionem, quæ ex Tyrannorum interitu redundat. Sane. Sed quis etiam non dicat cecinisse populum universum, præcinente Moyse, canticum lætissimum ex ipso Ægyptiorum interitu?

Tertia solutio Theodoreti.

Oblectio.

Quarta aliorum: *Gaudendum, cum Deus castigat impios virga correctionis, ut emendentur*. sic dicebat Paulus; *Gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam*. Sed quidem non de eo solum supplicio, quod in contumaces impios extremum fit, dubitatio præsens est.

Hugo super Psal. 57. 2. Cor. 7. 9.

Quinta Hilarii qui eum Psal. locum ad justos judices referendum intelligit: *Lætitia, inquit, justi est, cum viderit vindictam; quia peccatoribus puniendis deductum saper Angelos in æternam requiem lætatur*. Hæc quoque exponendi ratio, præterquam quod sit angusta, non magis judicem à pro-

Quinta solutio Hilarii. Judicis præmium pro impiis punitis.

Iudex cōparitur damnatis. proximi damnationis, & supplicii compassione, & sensu eximere debet, quàm quemvis alium.

Sexta germana responsio. Sexta denique, ut communis, ita & germana, & vera, asserit *lætitiam* hanc ex divinæ providentiæ honore, Dei gloria, & triumpho in suorum hostium interitu reportato, ex divinæ Justitiæ veritate, & celebritate apud universos mortales concipi in justorum animis. *Places enim, inquit Philipp. justis Dei iustitia.* Video rursus Dei dignitatem, & auctoritatem commendari vindicta scelerum, quod potissimum à Moyse in Cantico celebratum fuisse, vel ipsa verba prima aperte ostendunt: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est.* Sapientia quoque c. 18. 20. testatur fuisse propriam illius Cantici materiam divinas laudes: *Ideo decantaverunt Domine Nomen sanctum tuum, & victricem manum tuam laudaverunt pariter.* Quare quamvis justus, ut persona privata, non habeat in impiorum supplicii, & interitu peculiarem lætandi materiam, neque rationem; at, ut Theologice dicam, qua se divinæ Justitiæ defensorem & divinæ voluntatis studiosum, atque obsequentem præbet, & qua se Justitiæ divinæ, & efficaci voluntati damnandi impios conjungit, ex Deo ipso sumit, atque in illius voluntate invenit rationem jucundissimam volendi impiorum vindictam, atque lætandi, & gaudendi in illorum ærumnis, & suppliciis. De quo aliquando diximus, cum de Prophetarum, & Sanctorum hominum imprecationibus Propheticis adversus impios differeremus.

Philipp.

Exod. 15. 1

Propria materia Cantici Moysi.

Propheticæ imprecationes.

Et innocens subsannabit eos. Græci utramque hujus sententiæ partem ad irrisionem, & subsannationem referunt; *Videntes iusti riserunt, & inculpabilis subsannabit*. nisi *ridere*, non pro *irridere*, cum Niceta, se pro *lætitia* cum nostro Interprete accipias. Accipiunt autem Hebræi locum hunc de Noe, atque illius familia, illumque appellari *innocentem* proprio quasi cognomine: *impios* vero eos omnes, quos diluvium obruit, quorum infelicissimum interitum cum summa voluptate *videndum* dederit Deus Noe, atque illius filiis, ut qui, juxta id Isa. 66. 24. *viderent cadavera virorum, qui prævaricati fuerant in Deum* & qui forte subsannabatur ab incredulis, *cum fabricaretur arca*, jam ipse incolumis, & sospes, arcæ, imò Dei beneficio, subsannabat profligatos illos sanniones. Cæterum præstat, vel de Ægyptiis accipere, ut supra indicavimus; vel in universum Ægyptiorum nomine, quosvis impios per *innocentem* vero, justum, quemvis intelligere, qui cum spes omnes suas in Deo collocet, securus tandem, & incolumis evadat; contra quam impii, qui cum res suas omnes benè, firmasque arbitrantur, ipsi tandem cadunt, & miserando exitu concluduntur; nam hujusmodi *subsannatio* in exitum infelicem convenire solet, ut illud Prov. 1. 26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo vos cum vobis id, quod timebatis, advenerit, cum irruerit repentina calamitas, & interitus, quasi tempestas ingruerit.* Ante exitum enim omnia incerta, & dubia.

5 *LXX.*

Nicetas.

Hebræorū interpretatio.

Noe cognomento innocens.

1. Pet. 3. 20

Germanior expositio.

Subsannatio de infelici exitu.

6 *Innocens.* Proprie *purus, mundus*, vacuus culpa, innoxius, quod in Sacro sermone non solum refertur ad culpæ munditiem, sed etiam ad immunitatem pœnæ. q. d. qui cum à culpa mundus est etiam extremo illi supplicio nequaquam obnoxius, *subsannabit impios*, ut culpæ, ita pœnæ, & supplicio obnoxios. Sic Exo. 34. 7. *Nullus apud te per se innocens est*: id est improbum neminem relinquis impunitum. Et ejusdem fere verbis Num. 14. & 2. Reg. 14. 9. *In me Domine mi Rex sit iniquitas* (id est pœna, & supplicium) *& in domo patris mei Rex autem, & thronus ejus sit innocens.* Id est pœnæ exors. q. d. Te desidero, & volo incolumem, quamvis ego affligar, & puniar. Quare *innocens* in Sacro sermone, non solum sumitur active, pro eo, qui nemini nocet; sed etiam passive, pro eo, cui nemo nocet; Sic enim, quod Nu. 5. 19. dicitur, *Non te nocebunt aquæ istæ amarissimæ.* proprie legitur: *Innocens eris ab aquis istis amarissimis.* Septuagin. *Innocens esto ab aqua argutionis.* Quod Latine dicetur, *Innocuum*, active etiam, & passive nominatis auctoribus.

Innocens culpa, & pœna.

Innocens active, & passive.

Num. 5. 19 & 29.

Innocuus Latine.

Servius li. 7. Æneid.

Sanna cū gestu oris, & sonitu narium.

Iuvē. Sat. 6

Subsannabit Cum sanna, & irrisione multa excipiet infelicissimum impiorum exitum, *subsanandi*, verbū Hebræis affert gestum, qui fit ore, labiis, & ficta balbutie: sive quod balbutientes irrideri soleant, sive quod irrisores balbutiant, per cōtemptum, & per malignam imitationem, cum alios, irrident. *Sanna* autem Latinis, non solum a gestu oris, & labiorum, sed etiam a nariū sonitu dicta est, sicut a Satyrographo scribitur,

Iamne, & dubito, qua sorbeat aera sanna,

Id est, qua oris, & nasi distorsione hiantis respiret, & sonitum edat per contemptum, & irrisionem. Quare *sanniones*, homines moribus, gestu, vultu denique ipso ridiculi. Et sane inter species *sannæ posticæ*, id est, irrisionis quæ a tergo fit, illa etiam constituitur a Persio, cum in eos, quos contemnimus, linguam exerimus.

O Iane, à tergo quem nulla ciconia pinsit: *Pers. Sat. 1*

Nec linguæ quantum sitiat canis Apula tantum.

Quæ linguæ exertio, *apertione oris* videtur significari in Sacro sermone, non sicut canis in Apula sitiens exerta lingua sed *sicut* David ait: *Aperuerunt super me os suum sicut Leo rapiens, & rugiens* Psal. 21. 14. & paulo ante; *Deriserunt* (subsannaverunt) *me, loquuti sunt labiis* (super distentis, nam non redundat illud, *labiis*, quippe indicat distensionem, aut distorsionem labiorum, & balbutiem, blæsitatemque linguæ. Tygur. distendunt labia) & moverunt caput. Qui omnes gestus sicut ad irridendum comparati sunt, ita Sanniones sunt valde riduculi: imo, ut Cic. dixit, *quid potest esse, tam ridiculum, quam sannio est, qui ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso.* Cum ergo tam vile genus sit sanniorum, tamquam ridiculum subsannare, qua ratione asseritur, *Innocens subsannaturus impios* quave ratione dicemus Deum sannionem: nam irridet etiam ille, & subsannat impios. Quam dubitationem auget profecto, quod in ea sortis, & status commutatione, quodam justi, atque impii habituri sunt, nihil omnino dicuntur justi, avi agere, aut loqui adversus impios, nam quietus omnino, atque oppido securus agebat Lazarus *in sinu Abrahæ*, multa interim, rogante loquente, deprecante *Divite in inferno*. Atque illi etiam, qui *computati sunt inter filios Dei*, omni cura vacui; & beata fruentes tranquilitate, nihil aliud, vel agere, vel dicere describuntur, quam *stare in magna fiducia, & constantia*, tanta oris, totiusque vultus dignitate, & splendore, ut impiorum oculos aspectu ipso conturbent, & ingenti pavore concutiant. nam hi *videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur*, (penitebunt) *præ angustia spiritus gementes, dicent*, sat multa, sed sero, sed frustra. Nihil igitur in justis sannæ, aut irrisionis! neque illi in impiorum calamitatibus, & exitio velut sanientes insultant. Sed obscuritas hæc ex illa pervulgata Scripturæ regula sic illustratur; Cum affectus humani, & Divinitati repugnantes Deo tribuuntur, non tam affectus ipsi in Deo, quam effectus in re ipsa considerandus est. Similiter profecto, aut de Beatis, aut vero de Iustis, & Sanctis apud nos degentibus licebit dicere; Cum affectus illis à sanctitate, & pietate alieni tribuuntur, non ad illorum animos, sed ad res ipsas respiciendum est. Ergo irridet, & subsannat Deus impios, cum illorum supplicium ad suam ipse gloriam, quasi cum summa voluptate transfert; cum re ipsa illos proponit irridendos, & subsannandos universis mortalibus; cum illorum spes, atque conatus irritos tandem, atque irridendos traducit: denique cum sic agit cum illis, ac si irrideret, & subsannaret. Similiter Sancti dicuntur subsannare impios, quod non tam ad ipsorum Sanctorum actionem aliquam, quam ad dignam (ut ita dicam) impiorum passionem referendum est; quod hi digni sint, qui a Sanctis irrideantur, & subsannentur; quod ex sortis, & exitus Sanctorum cum sorte, & fine impiorum collatione, ridiculi ostendantur omnes impiorum conatus, quod illos nemo nisi sannio, atque riduculus, insanusque imitari velit; quod Sancti, si parem pari vicem rependerent, subsannare profecto illos deberent, a quibus ipsi irrisi, & subsannati sunt, quod Sancti contemnant, & ne aspectu quidem illos dignentur, quæ sane subsannatio dici potest, ut ex Prov. 1. colligitur, nam quod Sapientiæ *vocanti & manus extendenti* renuerint, despexerint, *nemo aspexerit*, par supplicium respondet, *Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, &c.* Tandem, ut significentur impiorum gravissimum supplicium, nam irrisionis, & subsannationis pœna acerbissima est, atque inde etiam sumatur amplificatio sortis, & gaudii Sanctorum: cum duarum istarum factionum conspectus; hinc Sanctorum ovantium, & cum duce Deo, exultantium; illinc miserrimorum hominum vultus, oris, oculorum animi abiectio, & casus, pudor, confusio gemitus cum silentio, utramque sortem mutuo amplificat.

Tygurina.

Cic. 2. de Ora.

8 *Quæstiuncula, quomodo Deus & sancti subsanentur.*

Luc. 16. 22

Sap. 5.

Sancti constantes vultu, & nihil indignum agentes.

Dubitationis solutio Scriptura Regula.

Quomodo Deus irridens ipios

Sancti irridēt impios;

Impiorum sors comparata cū sorte sanctorum ridicula.

Par pari rependitur impiis.

Subsannationis pœna acerbissima.

Duæ factiones justorū & improborum.

Vers. 20. Nonne succisa est erectio eorum, & reliquias eorum devoravit ignis?

5 *Varia Hebraizantium lectio, & expositio.*

2 Succi-

2 Succisum *qui proprie.* Absconditum. *quod destructum est* Erectio *quid.*

3 *Septem* Erectionis *significata. Tres ultima proponuntur. Explicatus Samuel, & Isaias.*

4 Reliquiæ *quid ex aliorum sententia.*

5 Ignis *inevitabile supplicium.*

6 Reliquiarum *varie acceptiones in Sacro sermone. Eligitur ultima. Illustratus Salomon, atque David.*

Vatabl. R. Abrah. Levi. Mos.

RUrsus hoc loco Vatablus post R. Levi, R. Mos. R. Abraham reflectuntur ad Noe; nam in Hebræo est; *Erectio nostra.* Illum ergo appellant *erectionem*, aut *erectionem*, & resurrectionem, idest instauratorem humani generis, aut quod Noe, & ipsius filii videantur fuisse nostri substantia quotquot post illos vivimus, atque nos illorum resurrectio. Sic ergo quasi in confirmationem suæ doctrinæ, adducat exemplum conservati Noe propter suam sanctitatem; atque reliquorum impiorum exitium. Deinde etiam mentionem faciat supplicii, & *ignis* Sodomitici. Vel conservatam dicat *erectionem*, aut, ut plerique Hebraizantes legunt, *substantiam nostram*, id est tum suas, tum suorum amicorum opes, & facultates, ut ea fælicitate temporali suam justitiam statuat, sicut è contrario Iobi Hypocrisim, & improbitatem ex illius ærumnis. Fere in hanc sententism interpretatur Caie. *Destructum levamen*, id est res *foventes, & elevantes nos iustos, non sunt destructa, res autem impiorum voratæ sunt ab igne.* Sed friget, & languet hic sensus.

R Mard. Pagn. & Septua. Gaetan.

Ergo simplex illud, & germanum est, ut communes impiorum pœnas, & supplicia gravissima persequatur Eliphaz, cum ingenti animi, & orationis contentione. Quare, quod in Hebræo, & in Græco legitur; *si non succisa*, aut, *deleta est*, &c. asseverationem, & emphasim habet, quam cum vehementia quoque, & incitata interrogatione expressit Interpres; *Nonne succisa?* proprie *deleta*, ut Sept. extirpata, excisa disperdita, contrita. nam hæc omnia cadunt in vocem orginalem, quæ primario significat *abscondere*, seu (ut R. Mardokai ait) *removere*, ut nihil deinceps extet amplius alicujus rei, nullumque vestigium, aut significatio. Quare aliqui vertunt; *Abscondita fuit substantia nostra.* Quod enim *absconditum est*, neque audiri, neque videri potest, sicut & id, quod omnino deletum est.

בחד R.Mardoc. Foster. קום

. *Erectio* alii *substantiam*, ut diximus, alii *subsistentiam*. dicere etiam poteris, *consistentiam*, aut *firmitatem*, videlicet id, quod putabatur firmum, stabile, ideoque erectum, & constans, certe concidit, periit, evanuit.

Multiplex translatio.

Sicut autem *electionis* nomen ad multa peculiaria referri potest, ita & multiplex potest sub hac sententia translationis ratio subesse; primo enim si propter verbum *succidendi*, velis hanc erectionem referre ad arboris proceritatem, recte quadrat; nam frequenter in Sacris literis impiorum interitus significari solet succisione, & dejectione procerissimæ arboris. Vide Ezech. 4. & Is. 10. 33. *Ecce Dominus confringet laguaculam in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur, & subvertentur condensa saltus ferro, & Libanus cum excelsis cadet.*

Impiorum interitus succisio arboris.

Secundo idem nomen *erectionis* in segetes convenit, quia (ut ait R. Mardochai) *est seges erecta, antequam demetatur.* Convenit acerbissimo impiorum exitio, & Divinæ vindictæ, velut dentatæ falci erectam, atque sublimem impiorum segetem vitæ, & fælicitatis præcidenti.

R.Mardoc. Seges erecta impiorum felicitas. Falx Divina iustitia.

Tertio pro bonis, & facultatibus, quibus homo consistit, & erectus vivit, Sic exponit Nicetas: *bona deleta penitus.*

Nicetas. Erectio pro statura procera.

Quarto *erectio* etiam potest appellari ædificium sublime, & erectum, firmo fundamento consistens; cum quo conveniet fundamenti, ac totius ædificii subversio, de qua superius diximus; tum etiam, & verbum *succidendi*, quod desolare, & destruere aliquando vertitur.

Complut. Pagnin. Regia. Vatabl. 1.Reg.9.

Quinto simplicius nomen *erectionem* pro altitudine, & statura. est enim vox fere eadem, quæ Cant. 7. 7. *Statura tua assimulata est palma.* & quod 1. Reg. 28. 20. dicitur de Saul; *Cecidit porrectus in terra.* Quod ea Hebræo legitur; *Cecidit tota statura sua in terra; vel, plenitudo staturæ ejus.* idest, ut elucidat Tygur. *Corruit Saul in terram, quantus erat.* cum esset Saul procerus valde, & *ab humero, & sursum* superior omni populo, oportuit casum fuisse vehementem, & cum ingenti discrimine; quod nos diceremus; *Cayo redondo de su estado, quam grando era.* sic sane, ut Isaias dixit; *excelsi statura succiduntur*, conciduntque in terram casu acerbissimo, atque eo graviori, quo cæteris ipsi potentiores, superioresque sunt. Sic horum impiorum *erectio*, & statura *succisa est.*

Casus excelsorū periculosus.

Erectio, pro superbia. Philipp.

Sexto, *erectionis* nomen pro superbia, & animi elatione accipit Philipp. & nomeo quidem originale lubens ad id trahi potest, pro erecto, & elato collo, qua supra alios consurgit. quale est illud Levit. 26. 37. *Nemo vestrum inimicis audebit resistere.* prop. ex Hebræo; *Non erit vobis erectio coram hostibus.* & denique hoc nomine significatur, quidquid phrasi illa *levandi capitis*, de qua superius diximus c. 10. 15. & c. 11. & 15. & quidquid contrarium est humiliato capiti, aut demisso, & concidenti vultui, videlicet animi constantia, & fiducia, erectio, exaltatio, oculorum sublimitas, cervicis, & colli extollentia, nullius oneris patiens sicut illo ipso Levit. 26. 13. loco dictum est; *Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti, ne serviretis eis, & qui confregi catenas cervicum vestrarum, ut incederetis erecti.* Onke. *In libertate.* idest erecto collo, quale liberum, & ingenuum hominem decet. Septuag. *Duxi vos cum fiducia*, cujus signum est erectus vultus. Hæc igitur *erectio*, (inquit Eliphaz) & vivendi pro libito libera, & impunis licentia, & fida quædam, atque secura impunitas, absque omni jugo, tum etiam animi alacritas, & exultatio in rebus pessimis omnino depressa, atque compressa est.

4 *Sodomiticum supplicium acerbissimum.* *August, Gregor. & Hugo. Cteg.*

Et reliquias eorum devoravit ignis. Sulphureum incendium hic locus olet omnibus, quod semper ejusmodi supplicium pro gravissimo, & acerbissimo impiis proponi soleat; nam ut Judas Apost. in sua Epist. dixit; *Sodoma, & Gomorra, & finitimæ civitates facta sunt exemplum ignis æterni pœna sustinentes.* Sed quid sit *reliquias*, aut residuum Sodomitarum devoratum esse ab igne, ego plane non video. Nam quod quidam dicunt, per *reliquias* intelligi urbes ipsas, non quadrat *reliquiarum* appellationi, aut significationi. Quod alii ad *corpora* referunt, quæ relinquuntur post mortem, & quæ sunt quasi exuviæ abeuntium animarum; ita ut significet non solum Sodomitas igne extinctos cælesti, sed etiam in cinerem redacta illorum cadavera, & ab igne voracissimo depasta; Recte quidem, sed insolens est in Sacro sermone illa *reliquiarum* significatio.

5 *Ignis, Divinum supplicium. Nicet.*

Ergo præstat, ut hoc de aliorum impiorum supplicio accipiamus, & *ignis* nomine, ipsam divinam ultionem, & inevitabile supplicium intelligamus. Græcus Scholiastes interpretatur; *Confectricem vim, quæ in casibus adversis hæret infixa*, quę intimas vorat ossibus medullas, & ipsum etiam torquet acerbissime animum, qui non solum fumat, aut ardet in hac vita, sed potissimum in futura inextinguibilem flammam excitat, sicut scriptum est; *Pones eos ut clibanum ignis, in tempore vultus tui.* id est, in fornacem incredibiliter accensam, & inflammatam impios conjiciet indignatio, & vindicta tua. *ps. 20. 10*

6 Jam nunc exponendum, quæ sint *reliquiæ* impiorum. Et quidem si in illa arboris translatione persistamus, per arboris *reliquias*, non incommode intelligemus, radices arboris, & radicum fibras, in quas sævire solet ignis, ut nihil ex arbore reliquum sit: quare de ingenti supplicio, quo omnino pereat impius, dictum est Is. 5. 24. *Sicut devorat stipula lingua ignis, & calor flammæ exurit, sic radix eorum, quasi favilla erit, & germen eorum, ut pulvis ascendet.* & Malach. 4. 1. *Dies veniet succensa, quasi caminus, & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, quæ non derelinquet eis radicem, & germen*, idest. Nihil firmum, stabileve in radicibus: nihil, pulchrum florens, vigens in germine, sed injecta clade omnis splendor, & dignitas evanescet. atque eadem metaphora Isai. 14. 22. *Perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen;* radicem, & ramos.

Nicetas.

Sed plerique Interpretes *reliquiarum* nomine peculiare aliquid significari existimant. Nicet. omnes impios, ut nullus reliquus sit; *Quod si quispiam superstes fuerit, hunc quoque est ignis consumpturus.* Sed expositio hæc minime lenis. Philipp. *Reliquias** (dicit) *novissimum quadrantem, vel extrema quæque peccamina in die judicii punienda, quod in hoc sæculo nulla pœna gravissimos peccatores, ita ut digni sunt, damnat*, id est, incipient pœnas in hoc mundo pendere, sed quod reliquum fuerit, in futuro cumulatius persolvent igne æterno conflagrantes. Acutum hoc & subtile, sed non valde solidum. Tertia quoque expositio, videlicet, posteritate impiorum, sive per naturalem propagationem, sive

* *Lo que a caïes que dare por pagar, ala pagaran con el fuego*

sive per morum imitationem. D.Th. *filios*. Greg. *corpus*, quod hic relinquunt, recepturi in resurrectione, ut simul etiam cum animo ardeat. Atque hos fere alii Interpretes imitantur. Duo tamen alia indicabimus. Primum, si eadem vox hoc loco subesset, quæ Ps 36.37. *Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico*, certe per *reliquias* intelligerem ego extremam humanæ vitæ partem, aut novissimum statum; ita ut *reliquias igne devorandas*, significarent eversionem, & commutationem fælicitatis impiorum, in extremam miseriarum, & infælicitatis sortem. sicut *reliquiæ hominis pacifici*, est novissima illius fælicitas, & *tristitiæ in gaudium conversio*, commutatio. Quo loco vertit Hier. *Ad extremum erit viro pax*. nam hoc loco *reliquiarum* vox proprie significat ultimum vel postremum, & ideo subditur; *Iniusti dispereunt, simul reliquiæ* (Hier. Novissimum) *impiorum interibunt*. id est, postremum illorum erit infælicissimum. Chald. eleganter, & propr. *Finis impiorum exitium*. Syma. *Sunt futura homini pacifico, extrema iniquorum excidentur*. Subolfecit hunc quoque sensum Philip.

D.Tho. — Reliquiæ extrema vitæ sors. — Hieron. — Chaldæus. — Symach. — Philipp. — Reliquiarum germana expositio.

Secundum tamen statuo, quoniam hoc nostro loco *reliquiarum* nomen est à verbo *iathar*, quod significat superare, aut *superesse*, aut *reliquum* esse, quod sæpe Ecclesiastes appellat, *amplius*, & Sept. *abundantiam*, aut *excellentiam*, id est, quo quis alium superat, excellit, quod oportet esse excellens, superabundans, & cæteris superius; ideo *reliquiarum* nomine, impiorum excellentem, & supra cunctos mortales ingentem fælicitatem intelligo, q.d. *Sus excessos y sobradas venturas los consumira el fuego*. Eodem sensu, quo dictum est Ps.16.14. *Dimiserunt reliquias suas*; id est, amplius, suam abundantiam, excessum divitiarum, & ut ita loquar, supremitatem suam, quod illis reliquum erat post æquatas aliorum facultates; *parvulis suis*. Sic hoc loco uberrimam bonorum omnium copiam, & bene cumulatam, ac superefluentem fæliciraris mensuram absumpsit Divina ultio, & supplicii ignis voracissimus, ut non possint, relinquere *reliquias suis parvulis suis*.

Vers. 21. Acquiesce igitur ei, & habeto pacem, & per hæc habebis fructus optimos.

1 Acquiescere *quid propriè. Varia in Hebræo lectio*.
2 Acquiescendi *verbum, obsequium, & ministerium affert, illustratur Samuel.*
3 Pax *de bonis, & felicitate. Reiectæ aliorum expositiones. Explicatur Paulus.*

1 IAm nunc Eliphaz Iobum gravissimarum minarum quasi pondere oppressum recreare, & erigere videtur proposito præmio, atque exhortatione, ne cum Deo fortissimo testatat gerat inimicitias. Sed (quod tibi imprimis utile, & salutare futurum sit) amicitiæ, & consuetudinis fœdus quamprimum ineat.

Acquiesce. Propter amplissimam significationem verbi *sacan*, de qua superius vers. 2. nunc quoque dissentiunt Interpretes, R. Moys. * *Proficе cum Deo*. Hebræus apud Caiet. *Fac prodesse nunc cum Deo*, q. d. tu tibi Deum acerbum, & infensum reddidisti, poteris nunc tua pœnitentia efficere placatum utilem, & salutarem, qui tibi minime noceat, qui maxime prosit. Pagnin. Vatab. Regia; *Assuesce cum eo*. familiarem te illi, & illius præceptis servandis præbe, & quam primum senseris viæ mandatorum Dei difficultatem, ipsa assuetudine emollies, & vinces: nam *dedocet te Deus per semitas æquitatis, quas cum postquam ingressus fueris* ipsa iam experientia, & assuetudine agilior, & alacrior effectus non arctabuntur gressus tui. Huc pertinere existimo lectionem Septuaginta. *Esto atque durus: si sustinueris, fructus tuus erit in bono*. non quidem duritiam cordis, & obstinationem obiicit (ut interpretatur Nicetas) sed duritiem illam præcipit, quæ ex consuetudine fit, cum callum quis in re quapiam ex repetitione obducit. Tum etiam ne se mollem per impatientiam præstet, sed laboris patientissimum, & adversus miseriarum stimulos obduratum.

** Subere aprovechar de Dios. — R.Mard. — Caiet. — Pagn. — Regia. — Vatab. — Prov.4.12 — LXX. — Nicetas.*

2 Certe hoc tantum loco Verbum *sacan* vertitur ab Interprete *Acquiescere*; & propriè, ut supra indicui, affert duorum inter se comparationem quandam, & æqualitatem similitudinem, & quasi paritatem consiliorum, & voluntatum, atque in eam potissimum duorum familiaritatem, & consuetudinem accommodari potest, cum quis alteri familiariter acquiescit, ministrat, utilis est. quare *acquiescens*, vel *assuescens*, ex hac radice, pro ministro, familiari, cubiculario, Thesaurario etiam sumitur, qui in re maxime utili ministrat, & familiaris est. ut 3. Reg. 14. *Abisag erat puella pulchra nimis, dormiebatque cum Rege, & ministrabat ei*. In Hebræo pro, *Dormiebat cum Rege*, tantum habetur; *erat Regi proficiens*, aut utilis, ut Regia legit: nam quod noster dixit; *Dormiebat cum Rege*, & alii, *fovebat Regem*, ut Septuagin. R. Mardoch. Pagnin. Vatab. Tygur. explicationis gratia facient, ut speciatim significent, quale nam esset ministerium, quod exhibebat Regi. Quare legere eleganter possis, erat Regi *consuetudinaria*, sive, *ad habitutrix*: erat illi *usui*. R.David. kimhi vocat *Thesaurariam usiem*, *quippe quæ Regis frigus contemperabat*, familiari cum illo consuetudine, & ut ita loquar, sui commodatione, vel accommodatione, & quasi æqualitate communis lecti, & habitationis. Sic igitur hortatur Eliphaz Jobum; * *Acquiesce illi*. Numquam mihi magis placuit, quam hoc loco Tygur. * *Accommoda te illi*; parem cum illo ini voluntatum, & consiliorum societatem; fidum, ac utilem te illi præbe ministrum, & servum; si non illius gratia, (nam quæcumque fecerimus, *servi* tandem *sumus* nostro hero *inutiles*) at tui lucri, & utilitatis. Ergo esto Deo familiaris, consuetudinarius, cubicularius, assiduus minister, acquiescens, pariter cum illo incedens, & gradiens, & forte cum *acquiescendi* rationem ipse Eliphaz statim exponet, nimirum *suscipiendo ex ore illius legem, &c.*

*Acquiescere ad ministerium. — Regia. — LXX. — R.Mardoc. — Pagnin. — Vatab. — Tygur. — Forster. — * Acomodate con su gusto, ajustate con su voluntad, y en parecer có el Luc.17.10.*

3 *Et habete pacem*, Pro, *habebis pacem* ex consuetudine, & familiaritate cum Deo, ex tuo obsequio, & ministerio fiet, ut pace cum illo stabilita, & fixa, bonorum omnium fructibus perfruaris. nam ex bello, & inimicitiis cum illo, innumera tibi mala. Caiet. durius, & magis aliene; *Taciturnitate, cessando à lamentationibus*. Comprime tuas istas querimonias, & expostulationes cum Divina bonitate; seu potius, pacifice, & submissius cum illo age tumore isto animi compresso. Alii per paraphrasim; *Supplicibus verbis ab illo pacem; & veniam pete*. Sed *pacem habere* pro *veniam petere*, insolens, imò inauditum in Sacro sermone. Melius Philip. *Post bellum hunc horribilis plaga poteris habere incolumitatis pacem*. Sed præstat, quæ primo loco diximus. Similis profecto illa Pauli adhortatio Heb. 12. 11. *Omnis disciplina in præsenti quidem, non videtur esse gaudii, sed mœroris; postea autem fructum pacatissimum* (fructum ex pace provenientem) *exercitatis, per eam reddet justitiæ*, nisi quod Paulus, illud *postea*, ad futuram vitam refert. Eliphaz ad hanc ipsam temporalem.

Sossiegate, y ponte en paz, y en paciencia, Osorius. — Philipp.

Vers. 22. Suscipe ex ore illius legem, & pone sermones ejus in corde tuo.

1 *Quid sex in Sacro sermone. Comprehendit etiam universum Scripturam. Legis Divinæ proprium reficere mentem. Explicatur Joannes, & Paulus.*
2 Legis *Etymologia, ab explorando. Quid exigat.*
3 Legis, *& pluviæ nomen idem. Mentem irrigat, & fœcundat. Illustratur Isaias, & Ioel.*
4 Suscipere *quid propriè.* Doctrina *quid designet in Sacro sermone. Illustratur Salomon.*
5 Ponere *sermo Dei custodiendus monet b...*

1 GRæci dixerunt: *Accipi ex ore illius exegesiam*, id est *enunciationem* qua Philip. *edictum* legit. Symmac. *exomologesim* interpretatus est. Est autem *exomologesis*, ut explicat Orige. *peccatorum confessio* q.d. *De tuis peccatis confitere, confessiones autem rationem à Deo docere*. Sed Aquila, *Nomen*, dixit, id est *legem*, & hanc Septuag. videntur dixisse. Divinæ voluntatis, & sanctissimæ disciplinæ *enunciationem*. Legis autem nomen in Sacro sermone non est angustum, ut tantum sumatur pro ea ratione, quæ jubet facienda, & contraria prohibet, sed pro ea etiam parte, quæ quacumque ratione mores instituit, vitamque informat. Qua ratione *lex* complectitur alios etiam libros præter Pentatheucum, quos Christus *Legem* appellat Joa.10.34. *Nonne Scriptum est in lege vestra: Ego dixi Dii estis*, & c. 15.25. *Ut compleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, Odio habuerunt me, &c.* Quæ sane loca ex Davide sunt. Et Paulus Galat. 4. proferens ex Genesi testimonium, ait; *Qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, Quam Abraham duos filios habuit*. Et quod Isaias scripsit, ait; *In lege Scriptum esse*. 1. Cor. 14.21. *Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic* V. Greg. Nysse. præfat. in Cantic.

Philipp. — Symmach. — Origen. — Aquila. — Legis significatio late patens. — Nyssen.

Magnus inquit *Apostolus legem dicens spirituale legis nomen, comprehendit etiam historicas narrationes, adeo, ut universa à Deo inspirata Scriptura, sit lex iis qui ipsam legunt, non solum per præcepta, sed etiam per historiam eruditos, & ad cognitionem mysteriorum, & sinceram vitæ institutionem.*

Quæ comprehendat appellatio Legis.

Nunc ergo Dei legem non solum Dei præcepta, sed institutionem, & doctrinam morum universam intelligit, qua Deus nos suam voluntatem, & totius vitæ informandæ rationem edoceat. Hilar. autem super Ps. 118. *leges* proprietatem, & germanam rationem in eo consistere, quod David assignavit Ps. 18. dum *legem à testimonio justitia, iudicio, præcepto*, suis quasi vocum notionibus & proprietatibus discernit; *Lex Domini immaculata, convertens animas: Testimonium Domini fidele, Sapientiam præstans parvulis, &c.*

Hilarius.

Legis proprium est recreare mentē.

Quidquid enim ex Dei ore excipimus Lex nobis futurum ex illius vero lex reficit, & recreat, & tranquillat animam, & cordis sitim, famemque excruciantem restinguit. Sic igitur Jobo ærumnoso, & misero præcipit Eliphaz *legem ex Dei ore suscipere: ut animam* jam deficientem recuperet & abeuntem *convertere*, & recreare possit, & incredibilibus malis cum motam, & agitatam, tranquillitate, & pace reficiat: sicut de viro justo Scriptum est: *In lege Domini voluntas eius*. quod proprie ex Hebræo legitur: *voluptas, & delectatio eius*: nam ex legis disciplina, & observatione omnem animi voluptatem & gaudium comparabit.

Ps. 1. 2.

2 Sed quidem propria *legis* ex Hebræo notio, & ratio nominis pulchre in rem præsentem convenit: nam nomen legis *Thorah* quidam deducunt a radice *Thur*, quod est explorare, aut circumquaque lustrare, & obsidere: quia ex universa est diligenter exploranda, & circumquaque custodienda, & observanda; *ne quis in uno offendat*: cum enim præcepta omnia legis nexa sint. *in uno offendens, fit & omnium reus*. Obsidenda ergo, & circumeunda legis custodia, & murus servandus omni ex parte, ne qua hosti pateat aditus, ad legis, nostrique expugnationem. Igitur Eliphaz suggeret Jobo, ut deinceps exploret diligenter universam legem Divinorum mandatorum, servetque sollicite, neque hosti supplicio, ærumnis, pœnisque legis non bene custoditæ, aditum patefaciat.

Legis etymologia. תורה תור

Iacob. 2. 10

Lex instar muri undequaque custodienda.

Sed alii tamen *Thorah* deducunt à verbo *Iarah*, quod est pluere, irrigare, perfundere. Quare commune, ac fere idem est nomen *Pluviæ, Doctoris, & Legislatoris*. Hinc illud Psa. 83. 7. *Benedictionem dabit Legislator*. idest, affluentiam, & copiam doctrinæ, velut imbrem, nam doctrina, & vitæ lex, quasi pluvia perfundit, & fœcundat animum & implet virtutum ac bonorum operum proventibus, & fructibus & Isa. 30. 20. *Non faciet avolare à te ultra doctorem tuum*. quod ex Hebræo legitur: *Non elongabit à te pluviam*. ubi promittitur Ecclesiæ Christianæ, abundantia panis, & pluviæ spiritualis doctrinæ; transiens a fame, & siti temporali, de qua prius Propheta dixerat; *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam brevem*. Sed hæc res illustrior Ioel 2. 23. post promissionem incredibilis cujusdam ubertatis subjungitur: *Filii Sion, exultate, & lætamini in Domino Deo vestro; qui dedit vobis doctorem justitiæ* & exponit, quis sit doctor, aut vero lex, & doctrina *& descendere faciet ad vos imbrem matutinum, & serotinum*. Ubi sane collusit Propheta, nominibus *doctoris, seu legislatoris, & pluviæ, seu imbris matutini, & serotini*; & ut indicaretur quantum spiritualis frumenti, & alimenti, ac nutrimenti virtutum omnium, ex ea pluvia proventurum esset, dixerunt Septuagint. *Quia dedit vobis escas in justitia*. Vides igitur quam opportune dixerit Eliphaz: *Suscipe ex ore illius legem*, postquam dixerat: *Per hæc habebis fructus optimos*. nam suscepta Divinæ *legis* pluvia matutina, & serotina, tuum animum arentem, & sterilescentem irrigabit, fœcundabitque, & ad egregios virtutum, & bonorum operum fructus pervehet. Tunc tandem bonorum omnium fructus, & proventus percipere poteris. Inde collige, quam miser ille, quam sterilis, & aridus, qui, non suscepit ex Dei ore legem, imbremve, quo fructus optimos proferre possit! qua egenus ille, & extrema confectus macie, cui non aperit Deus *Thesaurum suum, cœlum, legis, quæ servanda imbrem non instillat*!

Nomen commune Pluviæ, & Legi.

Doctor instar pluviæ.

LXX.

Arens animus & sterilescens sine pluvia divinæ legis.

Num. 10. 6
Deu. 28. 12

4 *Suscipe ex ore illius*. Quidquid ille dixerit, voluerit, significaverit, ex ore illius pende, & ad illius verba te compone. *Os* pro voluntate, imperio, & nutu, & pro totius vultus habitu, & significatione, non semel in sacro sermone. *Suscipe*, ex illo salutis, totiusque sanctitatis, & bonitatis fonte hauri, cape; patet tibi, patet omnibus salutarem vitæ disciplinam sitientibus. Verbum *suscipiendi Lakahh*, ad prædam, quæ cum violenta tollitur, aliquando referri solet. Omnes igitur tuas vires in Divinæ legis susceptionem, & observationem exerce, ea tibi prædæ opimæ, & locupletis spolii loco fuerit, si *legem susceperis*. Significat etiam *emere*, idest, emptum accipere, & portare secum; sic *suscipe ex ore illius legem*, quamvis multo labore constet, multa servandi cura, & sollicitudine; eme quovis tandem pretio, ut *locuples fias: statim vende universa*, quæ in animo tuo habes legi Divinæ contraria, & longe a te relegatis, *eme ex ore illius legem*. Sed observandum tamen verbum *suscipiendi*, eleganter cum *lege, & doctrina* convenire: nam ab hac ipsa radice dicitur *doctrina*, aut *lex*, *Lekahh*, quasi accepta, vel accipienda, videlicet quia doctrina, vel lex debet avide, & sitienter accipi, grato, & lubenti animo quod nos ex proprietate vocis originalis diceremus: La buena *doctrina à so de tomar bien*. Sicut etiam Prover. 4. 2. *Donum bonum tribuam vobis*. Proprie ex Hebræo, *doctrinam, aut legem bonam tribuam vobis*. idest, ut ex vocis proprietate dicamus. *Accipiendam bonam tribuam vobis*. idest, donum a vobis sitanter accipiendum; nam bona doctrina, & sancta lex, *donum* pretiosissimum est, non *projiciendum porcos*, & tanquam *margarita* pretiosissima accipi debet. Vel etiam deduci potest *doctrina*, aut lex, a verbo *suscipiendi*, quòd doctrina, & lege capiatur homo, & suadeatur illi, quid faciendum, fugiendumve sit. dicet Ergo Eliphaz: *Suscipe legem* grato, lubentique animo, tanquam bonum, & pretiosissimum donum, quod divina tibi munificentia, & largitas confert, avide propterea percipiendum. Quinto Job, te hoic Divinæ *legis* ratione, & suavitate capi! nam, quæ illius suavitas, & dulcedo est, capere, & tenere potest quemcumque nisi depravato palato sit. Cum igitur te, *ad capiendam legem* impello, id volo, & suadeo, ut te ab illa capi, & persuaderi permittas.

Varia suscipiendi vis, & notio.

Apoc. 3. 18
Matt. 13. 44 & 19. 21.

Doctrina debet libenter suscipi.

Comp'ut.

* *Quieroos dar un bué dado, que os, de dar, y de tomar*

Matt. 7. 6.

Doctrina capitur homo, & persuadetur.

Sententia propria, & illustris paraphrasis.

Et pone sermones eius in corde tuo. Præcedentis partis expositio, & amplificatio: Ita *legem suscipe ut ponas*: proprie, disponas, arte, cura, sollicitudine observandi, & intelligendi ea, quæ ex ore Dei audieritis, atque etiam perficiendi, quæ mente conceperis. *Pone* etiam, tanquam depositum custodiendum; *Verbi* Dei *depositum*, quod acceperit, cordi tuo crede, ne *veniat malus, & furetur de corde tuo verbum*; aut ne excidat per incuriam, & oblivionem. *In corde tuo*. Greg. *Hucusque in ore, & non in corde tenuisti*. Appone cor tuum ad illius sermones, & præcepta, & sine hypocrisi, *exhibe tamquam ... Deo rationabile obsequium* idest, rationis, cordis, mentis vivens, verumque sacrificium. Vult Deus illius legem, atque præcepta in *nostro corde*, atque mente reponi, & conservari, ut vicissim nos ipsamet lex conservet, complectatur. Quare nunc dicuntur Dei præcepta, *abscondi*, & asservari *in corde*, & voluntate hominis. Psal. 36. 31. & 39. 9. & 85. 12. nunc ipsam hominis voluntatem esse, & reponi in lege Dei. Psal. 1. 2. Scriptum est enim; *Si servaveris mandata, servabunt te*. Vanissimi profecto Pharisæi illi, qui cum ipsi non servarent in corde mandata, at membranulas Decalogi *complicantes, & ligantes in fronte, & quasi coronam capitis facientes, quasi custodiam, & monumentum sui habebant*, ut Hieronymus dixit: *Phylacteriorum* enim ex proprietate sua, *custoditorium* est, & velut arma, quibus protegimur; sed non quicumque, sed ille tantum, qui *ponit*, & custodit *sermones Dei in corde suo*.

שום

Mat. 13. 19
Gregor.

Rom. 12. 1.

Lex custodita in corde, nos vicissim custodit.

Prov. 7. 2.

Hier. super Matt. 23.

Vers. 23. Si reversus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis: & longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo.

1 Converti, & reverti *ad Deū quo differant, Sadas.*

2 Ædificari *non solum ad filios, sed ad universam felicitatem pertinens. Explicatur Isaias. Notatus Caietanus.*

3 Elongare iniquitatem *de culpa, aut de pœna. Explicatur David.*

INcipit enumerare fructus illos optimos, quod ex inita cum Deo pace, & amicitia percipiet. *reversus*: *conversus*, ut & Septuag. legunt, estque in utraque voce sua peculiaris vis: *Revertitur* enim, qui elongavit se à Deo, & *abiit in regionem longinquam*; procul à Dei conspectu, & religionis memoria: *Convertitur*, qui post habuit omnem pietatem, & cultum Numinis, atque oculis, & animo in res externas parandas incubuit. Sed quanam ratione *revertendum, aut convertendum*, ad Deum (Septuag. per paraphrasim, certam, *Revertendi* rationem assignant; *Sin autem*

1

Luc. 15. 13
Converti, & reverti, quo differant.

LXX.

com-

conversus fueris, & humiliaveris temetipsum coram Domino, procul fecisti iniquitatem à tabernaculo tuo. q. d. *Humilia te* *1. Pet. 5. 6.* *sub potenti manu Dei, ut te exaltet in tempore* exacto tempore *tribulationis*. Sed simplicior sensus, si petatur ex secunda parte: *Reverteris ad Omnipotentem*, si longe cujuscumque sceleris labem ex animo tuo repellas ad *Omnipotentem*, inquam *saddai*, *Saddai.* totius bonitatis, atque virtutis fontem toto animo convertere, qui facile jacturas omnes resarcire, ruinas construere, & erigere, atq; spoliatum bonis omnibus multo pluribus, & amplioribus cumulare potens est.

Ædificaberis. Ruinæ fortunarum tuarum, filiorum tuorum familiæ, atque domus universæ erigentur, & ædificabuntur; rursumque illud ruinosum, & male materiatum corpusculum reconcinnabitur. *Ædificare, ad felicitatem.* Non oportet cum Græcia, & quibusdam Latinis, *ædificationem* istam ad solos liberos suscipiendos iterum, restringere: nam *ædificandi* verbum si cum domo jungatur ad filiorum, & posteritatis propagationem pertinet, sin vero absolute de persona quapiam dicatur, firmam, stabilem, ac bene fundatam fælicitatem denotat. Jerem. 31, 4. *Rursum ędificabo te, & ędificaberis virgo Israel idest, recuperabis pristinas opes, & dignitatem*, ut statim exponit *adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium, adhuc plantabis vineam, &c.* & illud Ps. 27. 5. *Destrues illos, & non ædificabis eos*. idest, omnino, sine ulla spe recuperandæ fælicitatis. Pertinet etiam ad firmam, & stabilem fortunam. Ps. 89. 3. *Misericordia ędificabitur in cælis*. durabit ad æternitatem: fixa erit, firmaque apud Deum sic hoc loco, *ædificaberis*, alta, firma perpetuę fælicitatis ponis deinceps fundamenta. Observatio Cajet. nihil utilitatis solidæ continet. putat enim dictum ab Eliphaz *ædificaberis*, quod non habiturus sit bona simul omnia, sed successive instar domus, quæ paulatim ædificatur. certe potius ex Dei Omnipotentia polliceri illi videtur fore, ut facile ad bonorum, & fęlicitatis omnis culmen, & fastigium provehatur. *Philipp.* Philippi interpretatio, non favet *Caietan.* Cajet. nam quod ille ait; *ædificaberis, id est, quotidie reparaberis*: ad quotidianum incrementum, post semel adeptam pristinam fælicitatem pertinet.

3 רחק *Et longe facies*. elongabis, relegabis, procul à te, *iniquitatem*, sive peccatum, & scelus, sive peccati pęnam: nam alterum alterius comes est. Hac (inquit) ratione omnes ęrumnas, & calamitates avertes *à tabernaculo tuo*, domo, familia universa. Sic Ps. 102. 12. Cum de Divina benignitate remittente supplicium sermo fit: *Longe fecit à nobis iniquitates nostras*, abegit furias & supplicia, atque pœnas sponte in nos incurrentes, erecto, & vibrato jam flagello, sicut misertus *est Pater Filiorum*.

Vers. 24. Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos.

1 *Fundamentum ad fortunæ stabilitatem.* Terra *pulvis minutissimus, & instabilis.* Silex *quid: Turres & arces quondam raræ: Iustorum custodia.*

2 *Divitiæ fortitudo, & munimentum. Hyperbole. Explicatus Paralipomenon.*

3 *Varia expositio, & divitiarum amplificatio.*

4 *Germana interpretatio. Descriptio restitutæ fælicitatis. Illustratus Isaias.*

5 Ophir *ubi terrarum, Aurum obrizum.*

6 *Aurum variis modis capi, in Ophir fluere, & piscatu comprehendi.*

1 DAbit Deus tuis ærumnis finem, atque tuæ fælicitatis restituendæ fundamenta firmissima, ut cum ædificeris, nunquam iterum corruas, neque ulla ærumnarum tempestate labefacteris. in Hebræo per secundam personam imperativi. *Tu ipse pone*, id est, pones, jacietque tuæ incolumitatis fundamenta supra petram firmissimam. *LXX.* Septuaginta: *Poneris*. *Complut.* Complutenses: *Sedebis*. firmitatem & stabilitatem hæc omnia indicant. *Terra pulvis.* *Pro terra*, pulvere suprema terræ parte, minutiori, & subtiliori, & arenæ instar solutæ, minimeque cohærentis, & ad ędificii cujuspiam fundamentum ineptæ, in qua adhuc exædificasti tuam istam pristinam, & minime stabilem fælicitatem, nunc è contrario בצר habebis *silicem*; proprie munitionem, robur, firmitatem. nam hæc omnia adfert vox originalis. *LXX.* Ergo, ut Septuaginta legunt: *Poneris super aggerem in petra*; id est, ut *Nicetas.* Nicetas interpretatur: *Tuta atque constanter in terra commorabere*. *Caiet.* Cajet. paulo demissius; *Ita ædificaberis, aut ædificare poteris, ut erigas munitissimam domum; in qua degas secure, velut in munitione & fortalitio.* Philippus paulo spiritualius; Non inniteris deinceps terrenis; & fluxis rebus, *Philipp.* sed Deo petræ fortissimæ, atque durissimo silici, qui te munitum reddat adversus omnes malorum impetus, sicut Scriptum est de viro justo: *Qui ambulat in iustitiis, & loquitur veritatem* *Isai. 26.* (id est, qui omnem iniquitatem procul à se relegat) *iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas eius*. *Iustorum firmitas; & constantia.* id est nunquam is trepidabit metu, sed firmus constansque in præcelso, firmissimoque propugnaculo, & rupe undique prærupta consistet, unde despiciet inferiores omnes hostium conatus: nam ad illius altitudinem nemo poterit evadere. Sic igitur suos justos Deus Divinis prę̨sidiis sepit, ac suæ potentiæ sempiternis mœnibus includit. *Vatabl.* Vatablus hanc etiam partem ad affluentiam opum, insignisque potentiæ refert: *Adeo* (inquit) *crescere te faciet Deus, ut munitionem, sive turrim* ædifices *in terra*: nam forte tunc temporis arces, & munitiones raræ, non nisi à potentissimis Principibus erigebantur.

At Hebræi, ut R. Moyses, atque R. Mardokai hanc partem ita legunt: *Pones super terram aurum*. Licet enim vox originalis proprie turrim, aut munitionem significet, sed tamen per turrim, aut munitionem, existimant significari opes, & aurum; *Quia* (inquit R. Moys.) *aurum est munitio, aut turris fortis*. *R. Moys.* *Ergo ponere super terram aurum*, significabit auri copiam incredibilem, ita ut velut vilissimus pulvis, aut lapides contemnatur. Similis profecto Hyperbole de divitiis Salomonis, 3 Reg. 10. 21. *Omnia vasa erant aurea, & universa supellex; non* * *erat argentum, neque alicuius pretii putabatur in diebus Salomonis*, & 2. Paralip. 1. 15. *Præbuit Rex argentum, & aurum in Ierusalem, quasi lapides*. * *No se servia de plata por que no se hazia caso della.* Sed hæc nostra multo major Hyperbole. Poteris (inquit Eliphaz) dare, habereque aurum, quasi lapides, qui sunt super terram. *Vatabl.* Vatab. *Non Pluris facies aurum, quam lapides*. aut illi, ut tum firmitatem, tum opes polliceatur; promittit fore, ut ex auri glebis possit firmissima suæ felicitatis, futuræque domus fundamenta jacere. non *Felicitatis & opulentia periphrasis.* solum *plateas, & muros aureos erigere*. Quo quid ad fælicitatem majus, ubi simul opes cum securitate, & perpetuitate junguntur.

3 *Et pro silice torrentes aureos*. Nicetas *ex Sophir, ubi aurum gignitur præstantissimum, ac lapides pretiosi, aurum* *Nicet.* *tuum amne fluens ad te permanebit*. Videlicet exundantes opes ad te usque pertingent. Duriusculum, quod Vatab. ex aliis refert; *Habebis tantum auri, ut æquare possis montem,* *Vatab.* *unde oriuntur multa flumina*. Non ineleganter episcopus Algarbiensis: *Opes eximias sub terram abditas effodies, & ab excisa silice auri purissimi venæ tibi, quasi aqua perennes emanabunt*. *Oserius. Caiet.* Paulo argutius, quod Cajet. interpretatur: *Tanta* (inquit) *auri copia promittitur, ut petras ædificii tegas auro*. nam quod auro tegitur, perennis quædam auri scaturigo videtur. *Symmach.* Sed omnium optime Symmac. ᵃ *In silice quasi rivos auri primi*, vel, *quasi venas, aut fistulas*: ex tuæ domus fundamentis effluent rivuli aurei: sicut enim, cum ᵃ *Acertanas, o edificar sobre montes de oro.* effodiuntur altissima fundamenta, solent multæ aquæ scaturigines ebullire, atque exilire, quæ interdum prohibent altius infodere, sic sane, cum jeceris fundamentum, non aliæ tibi scaturigines erunt obviæ, quam auriferæ, quæ exhauriri nunquam possint. Numquam igitur tibi ad ingentes ædificandi expensas deficient ingentes divitiarũ cumuli.

4 Sed in hac ego interpretum, non valde dissentiente varietate, existimo fieri comparationem pristinæ cum futura fælicitate, ita ut tanto stabilior futura sit secunda, quanto firmior, & durior est *silex*, *pulvere* minutissimo: tanto etiam locupletior auri, & argenti, & bonorum omnium, quanto *aurum* pretiosius est petra, aut *silex*. *Cõmutatio in melius promissa Iustis.* omnia igitur instauranda, & commutanda in melius pollicetur Eliphaz. Tum etiam nescio quid adversæ, lugubrisque fortunæ, quam nunc experitur Job, indicat illud *terra*, aut *Terra res vilis, & adversa.* pulveris nomen. *Sedet* enim *in pulvere*, & terra ut hominem miserrimum in luctuosissimo statu decet. videtur igitur dicere; *Dabit tibi Deus coronam pro cinere; Oleum gaudii pro luctu; pallium laudis pro spiritu mœroris, & ædificabis deserta à sæculo: & ruinas antiquas eriget: & instaurabit civitates desertas, & dissipatas in generationem*. *Isa. 61. 3. 4.* Ubi status infęlicissimæ tribulationis, aut peccati, cum incredibili fælicitate restitutiones, atque Divinæ gratię eleganter describitur, & iterum apud eundem Prophetam;

[Isa. 60. 17] *Pro ære aurum proferre argentum, pro lignis æs, pro lapidibus ferrum.* Ubi vides Dei Numine, & beneficio miseris commutari omnia in melius. Sic hoc loco pro *terra silex*, pro silice *torrentes aurei*, nulla erit ruina, quam non instauret, & resarciat Deus duplo maiori, & firmiori bono.

[5 Aurum Ophir.] Duo hic tantum observanda, aut potius indicanda breviter; primum in Originali haberi: *Torrentes Ophir*, in Græco autem *Sophir*, quam utique constat, esse regionem auriferam, unde dicitur aurum *obrizum*, quod *primum, purissimumque aurum*, non semel dicitur in Scriptura, neque infrequens in illa mentio *Ophir*. Ubi autem terrarum sit [Ophir ubi terrarum, Nicet. Origines.] *Ophir*, in Africa ne (ut hoc loco Orig. & Nicet. existimarunt) an in Indiа Occidentali, quæstionem habet non omnino facilem, a qua nunc me expedio, expediturus dubitationem ipsam ad cap. 38. ubi iterum etiam nolentibus occurret *Ophir*, nunc sat sit, quod Joseph ait lib. 8. c. 3. Olim [Joseph. Terra aurea.] *Sophiram*, suo tempore *Auream terram nominatam*.

Alterum in Caiet. gratiam, cum hic nominantur *Torrentes Ophir*, indicari non effodi aurum in *Ophir*, sed fluere, & aurea grana, aut glebas etiam maiusculas simul cum arena colligi, aut retibus extrahi, instar piscium: nam sicut multis modis provenit aurum, ita etiam non uno tantum modo capitur; effodiunt illud, metunt, vindemiant, [Aurum multis modis capi.] expiscantur, venantur; & quid non? Deus bone, ut aurum comprehendant. Sed dicendum de aureis fluminibus cum res, & locus tulerit; nunc tantum indicantur ea de [Simon Maiolus.] re Simon Maiol. in suis diebus Canicularibus colloq. 19.

Vers. 25. Eritque Omnipotens contra hostes tuos, & argentum coacervabitur tibi.

2 *Varia lectio. Deus Iustorum robur.*
3 *Certa victoria non nisi à Deo. Dubius belli eventus.*
3 Coacervatio, *ad multitudinem & copiā Pertinet, Rursus* erectio, *&* altitudo *de aff uētia. Varia lectio.*
4 Deliciari *quid*. Sabbathū *Deus non solum necessaria, delicias etiam concessit. Explicatur Ieremias.*
5 *Deliciæ, quæ ex Deo percipiuntur, veræ, & solidæ; fallaces, quæ ex creaturis, Illustrat. Salomon.*
6 Elevare faciem *cuius habitus.*

Videtur certe hæc præcedentis sententiæ expositio, nam pars parti respondet: aut certe sententiæ præcedentis amplificatio; nam nunc iterum pollicetur Eliphaz mutationem, & fortitudinem; tum etiam, auri, atq; argenti affluentiam, & copiam. *Erit omnipotens contra hostes tuos.* Quod prop. in Hebræo legitur, *erit Omnipotens, silex,*
[1. Reg 22.] petra munitio tua vel, *erit Saddai in munitionem*, aut, in
[2. Prov. 18. 10.] robur tibi: is est *petra, & robur*, quæ te exaltabit, ut superior evadas tuis hostibus; illius tibi *nomen*, præsentia, favor, erit *turris fortissima*, & ars munitissima, quæ te ab hostium impetu securum, ac tutum efficiet. Est hoc
[Dei cognomen Petra] Dei cognomen in Psalmis frequentissimum, ubi David opem adversus hostes postulat, Psal. 17. 3. *Deus firmamentum* p.tra, & retento nomine Originali 2. Reg. 22. 2. *Dominus petra mea, & robur meum, & salvator meus.* Psal. 18. 15. *Dominus adiutor petra propugnaculum, & redemptor.* Psal. 30. 4. *Fortitudo mea* præsidium munitio, *& refugium,* Psal. 61. 3. *Ipse Deus meus* Petra arx *& salutaris meus.* Ergo ex adiunctis aliis nominibus, cum Eliphaz pollicetur Jobu Deum, petram, & silicem, pollicetur illi Refugium Robur, Salvatorem, Redemptorem, salutem, & quid quid illum adversus omnium malorum catervas tueri possit. Nunc iterum Hebræi munitionem, & fortitudinem usurpant pro *auro*. Legit ergo Vatab. *Aurum tuum erit Omnipotens, id est immensum, & ingens*, nam addito *Dei* nomi-
[Vatabl.] ne significant Hebræi, quod magnum, & excellens est. Sed utique nunquam eiusmodi exaggeratio, aut amplificatio orationis ita fit, ut aliqua res dicatur *Deus*, sed *Dei*, hoc autem loco non dicitur *fortitudo Dei, Omnipotentis, sed fortitudo Deus, omnipotens*. Non longe ab hac ipsa lectio-
[Caietan.] ne Caietan. legens; *Erit Saddai in thesauros tuos*, bene; nisi abiecte, & humiliter *Thesaurorum*, nomine intellexisset *coronatos fructus agrorum, frumentum, hordeum, fructusque animalium, lanam, caseum*. Sed omnium optime illuminavit Interpres *Erit Omnipotens contra hostes tuos,*
[LXX.] consentientibus etiam Septuaginta. *Erit adiutor ab inimicis*; ita ut cum Divinorum bonorum copia redundes, illius quoque potentia, & fortitudine muniaris; non iam Chaldæos, non Sabæos timebis; non solum te ille defendet ab hostium impetu; sed te feliciter, & in pace agente, invadet ille hostes tuos. Propterea nunquam cum hoste incerto Marte pugnabis, sed felici eventu, & certa spe victoriæ.

Inter huius vitæ promissiones vix ulla frequentior, & 2
amplior fieri iustis à Deo solet in Sacris Literis, quam victoriæ, & triumphi reportandi de hostibus, ea se suorum iustorum peculiarem Providentiam habere, & se Omnipotentem adversus omnium mortalium vires, & industriam declarat Deus, Nam quid belli fortuna, & eventu magis dubium, & incertum? quis vero certum eventum, & felicem efficere possit, nisi Divina Providentia, atque potestas? Varius *enim eventus est belli*, &, [Deus pugnans pro iustis non dubio Marte. Promissio victoriæ à Deo 2. Reg. 11. 24. Senec. in Thebaid. act. ... Liv. lib. 30. Ho. 4. Iliad.]

Fortuna belli semper in ancipiti loco est.
Et nusquam minus, quam in bello, eventus respondent.

Propterea, & se bellorum verissimum Martem, & largitorem victoriæ semper vult Deus coli, de quo illud quoq; est;

Qui & fortem virum terret, & aufert victoriam.
Facile, hic aut. in ipse excitat pugnare.

Ergo certa victoria neque promitti, neque obtineri nisi ab Omnipotente potest.

Et *Argentum coacervabitur tibi*. Hic iterum Hebræi, 3
& Hebraizantes dissentiunt ab Interprete; Illi legunt: *Argentum fortitudinum tibi*, ut Caiet. & Regi, vel, *Argenti fortitudines tibi*, ut Complutens. vel, *Argentum erit in fortitudine tibi*, ut Pagn. vel, Argentum fortitudinis tibi, ut Forst. vel, *in fortitudine, & multitudine erit tibi*, ut R. Abraham iunior. Et certe verum esse Hebraismus quem Latiuus Latine exprimet; Tibi erit argenti magna vis, magnaque copia. Sed Vulgatus eleganter dixit: *Coacervabitur*: nam sicut radix, *Iaghaph*, significat ita defatigari, & lassari, ut se homo erigere non possit, aut vires exercere; ita nomen, *Thoghapheth*, inde pullulans, contrariam habet significationem; significat enim erectionem, & quasi roboris atque virium manifestationem. Quare & legi hoc loco potest; *Argenti erectiones tibi*. Quid autem est *argenti erectio, aut*, fortitudo, & *vis*, nisi multitudo, & coacervatio illius? Eandem sane vocem dixerunt Septuaginta, *Altitudines*, Ps. 95. 4. *& altitudines montium ipse conspicit*, ubi alii legunt: *Fortitudines montium*. Quid enim sunt *fortitudines montium*. Quid enim sunt *fortitudines montium*, nisi illorum altissima, & præcelsa cacumina? e contrario vero cum interpres dicere posset Num. 23. 22. *Cuius altitudo, & erectio, similis est Rinocerotis* Sapienter dixit; *Cuius fortitudo*; nam erectio, & altitudo cornu Rhinocerotis, est illius robur, & fortitudo. Ergo cum hoc loco altitudines, erectiones, coacervationes in cumulos valde exaggeratos argenti pollicetur Eliphaz, existimavit R. Moseh polliceri montes aureos. & argentos; nam legit; *Argentum tibi, tanquam montes* Quare languet Vatab. lectio: *Argentum duplex erit tibi*, neque scio unde illam haurire potuit. Jam quod habet Tyg. *Habebis argentum purgatissimum*; certe ex septuag. desumptum est; nam legunt: *Purum reddet te (Deus tanquam argentum examinatum igni*, illam enim *fortitudinem argentum*, ad fortem, & vehementem purgationem, & acre illius examen retulerunt, ut ad ærumnarum patientiam hortetur, quib. perpurgatus atq; coagulatus animus, *argenti igne examinati* nitorem imitatur. Ita ut Eliphaz promittat externum omnis gloriæ, & opum splendorem, & internum omnis Sanctitatis, & pietatis candorem Jobo resipiscenti. Sed quam longe, quam aliene, quam humiliter, & abiecte Hebræus ille apud Caietanum, qui in re tam gravi, nescio quid leve, & vile mercimoniorum faciundorum, & lucri comparandi confingit. *Promittit, inquit, recondendas copias tantas*, ut vendere possit, & argentum inde cumulare. [Caiet. Regia, Complut. Pag. Forster. R. Abrah. יגע תועפת Vox Hebr. contrariarum significationū. R. Moseh. Vatab. Tygur. LXX. Psal. 11. 7. Caietan.]

Vers. 26. Tunc super Omnipotentem deliciis affluens, & elevabis ad eum faciem tuam.

Iam itaque non sceleri, & pristinæ iniquitati innixus sed Divinæ Potentiæ, & opi, *Saddai*, Largitori bonorum omnium, qui de omnibus affluenter, & non improperat; *Deliciis affluens*, deliciaberis, delectaberis: nam his mo- [4 Saddai.]
dis aliis in locis, idem verbum vertitur ab Interprete. Sonat etiam aliquid delicatum, & molle, & ex eodem Interprete Deut. 28. 56. Isaiæ 58. 13. *Et vocaveris Sabbathum delicatum*, id est, delicate, & tenere tractaveris diem Sab- [ענג]
bathi, non exercendo in illo res laboriosas, & asperas, sed illa tantum, quibus Deus delectatur oratione, pia lectione, misericordiæ operibus. Sic igitur ait hoc loco: *Delectaberis super Omnipotentem*. Id est, Omnipotens, te deli- [Deus delicate tractās iustos;]

catum,

catum, & tenerum dicet; molliter, & delitiose te tractabit; non aspere, neque severe te exercebit laboribus, & ærumnis. Sic Jerem. 6. 2. Cui jam non delicate, & molliter tractandam à Deo Jerusalem, sed severissime prædicit Vates; *Speciosa, & delicata* (adhuc cum deliciis afflueres meo beneficio. & ope) *assimilavi te, Sion*. (Deinde vero bellum, & supplicium vehemens denuntiat.) *sanctificate super eam bellum*, &c.

Deliciæ ultra necessitatem à Deo concessæ.

Cum vero *delicias*, promittit, plura etiam bona, quam quæ necessitas humana exigit, pollicetur nam & Deus non necessaria solum, sed quæ jucunditati, & honestæ voluptati essent, concessit mortalibus. Quod eleganter quoque Seneca adversus Epicurum Divinæ Providentiæ beneficia tollentem, scripsit; *Vnde*, inquit, *hæc innumerabilia oculos, aures, & animum mulcentia, neque enim necessitatibus tantummodo nostris provisum est, usque in delitias amamur.*

Sen. lib. 4. de benef. c. 5.

5

Veræ, & solidæ in Deo deliciæ.

Sed quam eximia illa animi lætitia, & voluptas, quam quis ex Deo percipit, non ex iniquitate, aut ex rapina aliove scelere, aut vanitatis studio, & veræ istæ profecto, & perpetuæ deliciæ: nam cæteræ, deliciæ quidem sunt *filiorum hominum*, sed cum ingenti animi moerore, & sollicitudine ita temperatæ, ut qui illas *delitias*, aut voluptates nominet, certe erret; sicut Scriptum est. *Dixi ego in corde meo vadam, & affluam deliciis, & fruar bonis. Risum reputavi errorem, & gaudio dixi. Quid frustra deciperis?* Hujusmodi sane deliciæ stultum, & à vera voluptate errantem dicent; non illæ, de quib. Sapiens affirmat: *Non decent stultum deliciæ*; sed flagella, sed vibices, sed supplicia: illæ videlicet, quæ ex Deo capiuntur, quas pollicetur ipse afflictis, & miseris, atque lugentib. quos velut infantulos plorantes uberibus delitiarum applicitos consolatur, & recreat, ut post labores, & lachrymas, *sugant, & repleantur ab ubere consolationis ejus, ut mulgeant, & deliciis affluant ab omnimoda gloria ejus.* Super Omnipotentem profecto post ærumnas; affluebat delitiis, quæ *ascendebat de deserto deliciis affluens, innixa super dilectum.*

Eccl. 2. 8.

Humanæ deliciæ cum merore coniunctæ.

Eccl. 2. 1. 2

Prov. 8. 19

Lugentibus promissæ deliciæ.

Isai. 66.

Cant. 8. 5.

6

Et elevabis ad Deum faciem tuam. Cum te videris Dei beneficio, & Numine opulentum & bonis omnibus cumulatum, cum animi voluptate incredibili, concipies simul fiduciam cum Deo agendi familiariter, ut à quo non obscura illius benevolentiæ documenta acceperis. *Faciei elevatio*, orantis habitus esse solet. quare ad Orationem hunc locum referunt plerique Interpretes; idque non male cohæret cum sequentibus, & vero sublatis manib. & erecto vultu solebant peragere preces; *De Manibus* plura olim diximus. de *oculis, & facie*, uti orabat Sara Tobiæ uxor, Tobiæ 3. 14. *Ad te Domine faciem meam converto. ad te oculos meos dirigo.* & apud profanos.

Faciei elevatio in Oratione.

Hoc recto vultu solum hos, & pallidus optat.

Iuve. Sat. 10.

Et rursus.

Virg. 18. Aen.

At pater Anchises oculos ad sydera lætus

Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.

Elevata facies ad confidentiam.

Sed illud videtur simplicius, ut *elevatio faciei ad Deum*, afferat erectionem, & fiduciam constantis animi, bene erga Deum animati, & de illo in bonitate sentientis: Quare elegante paraphrasi locum hunc illustrarunt Septuaginta. *Fiducialiter ages coram Domino, inspiciens cælum hilariter*, ut quod in te non iam ignem fulmina, grandinem jaculabitur, sed benigne, sed molliter pluet, perfundetque te quasi ex *aperto Tesauro* affluente bonorum omnium, salutari imbre. Ideo qui Redemptorem; redemptionemque suam e cælo expectant, jubentur in cælum *respicere, & levare capita sua*, Luc. 21. Quem peccati conscientia condemnat, is sane neque ad judicem, neque ad iudicis sublimem cælorum sedem libenter elevat conspectum, sed potius, *avertit faciem suam, ne videat cœlum, & non recordetur judiciorum ...orum*. Sic videas Cainum concidente facie, pressum pondere malæ conscientiæ: Cui dictum est: *Nonne si bene egeris, recipies.* pro. ex Hebræo: *si bene egeris, elevare, vel levabis, aut attolles*, aut *exaltatio* tibi Quare illud etiam ad conscientiam patratæ noxę adversus hominem pertinet. 2. Reg. 2. 22. *Recede ne forte compellar confodere te in terram, & levare non potero faciem meam ad Ioab fratrem tuum.* Non aliter qui dicebat: *Propitius esto mihi peccatori, neque oculos audebat ad cœlum levare.* Eleganter hoc loco Philip. *Non ream; neque incuratam deorsum mala conscientia, eriges ad Deum animam tuam, & dices; Ad te Domine levavi animam meam Deus meus in te confido, non erubescam.* Quod

Periphrasis conscientiæ sceleris.

Dan. 13. 7.

Gen. 4. 5. 6.

Vatabl. Regia.

Luc. 18. 13.

Philipp.

si hanc *elevandi faciem*, rationem omnino cum priori hemistichio conjungamus; poterit esse elegans præcedentis expositio; Ex Deo jam delitias, & opes emendicabis; ab illo tantum expectabis bona, ideo elevabis ad eum faciem, ut servi solent attollere oculos *ad faciem, & manus Dominorum suorum*. Sapienter Theodoret. id Psal. proxime adducti explicat; *Ex tuo auxilio pendeo.* Memini me de hac phrasi non pauca dixisse c. 10. Vers. 15. & c. 11. Vers. 15.

Ps. 122. 2. Theodoret.

Vers. XXVII. Rogabis eum, & exaudiet te; & vota tua reddes.

1 Exaudire *quid. Deum propitium audire, respicere, adesse. Explicatus Isaias, & locus Regum.*

2 *Ritus, & religio nuncupandorum votorum antiquissima, etiam sub conditione.*

3 Vota *inter precandum concepta: Genibus Deorum affixa.* Genua *misericordiæ symbolum.*

4 Reddere, *debiti est. Votum Deo creditori restitui, & persolvi. Varij priscorum ritus.*

5 *Vota quę solvuntur rata, & firma. Illustrat. Isai.*

1.

Scientiæ paraphrasis Deus audiens præstita ope.

Fiducia, & alacritate de Dei benignitate, & bonitate concepta, & conscientia sceleris inscia erectus atque excitatus, orabis Deum, & piis precibus illum coles. Ille vero propitius oranti annuet, atque beneficio, & præstita ope ostendet benignas, benevolasque aures tuis votis tribuisse. Quem Deus deprecantem, voti compotem non efficit, censetur non exaudisse, cum erga illum se habeat ac si minime audiret. Vox *exaudiendi* hoc loco non est, quæ alias respondere; sed *audire*, acquiescere, obedire quod ad impetrationem utique etiam pertinet. Quæ Jovem concedere petentibus credebant, illa ipsa *sentire* Iovem dicebant, cæteraque numina *audire*, ut in extremo illo sæculari carmine Horatij;

Horat. in sæculari carm.

Quindecim Diana preces virorum

Curet, & votis puerorum amicas

Applicet aures.

Hæc Iovem sentire, Deosque cunctos;

Spem bonam, certamque domum reporto.

Et id sacrificantis sacerdotis, sonitumque quasi ad preces auditas respondentium Deorum Manium percipientis.

——— Audior, vates ait.

Rata verba fudi. ———

Sen. in Oedip. act. 3.

Et illud.

Huc ades, atque audi placidus, Neptune, precantem,

Ovi. 8. Meta.

Certe *adesse* Deum sacrificiis, & precibus, *audire* etiam optabant, atque etiam *respicere*, ut ille Deorum, atque hominum benevolentiam sibi ipsi gratulatus, inquit.

Dei me, homines que respiciunt, bene ego hinc prædatus ibo.

Plau. in Rudēt act. 5. scena. 4.

Hę quoque in precationibus exorandi formulæ in Sacris, & Dei propitii, & postulatis annuentis, *Adesse, Respicere, audire*. Isa. 58. 9. *Invocabis, & Dominus exaudiet* (explicatur idem per Dei præsentiam) *Clamabis, & dicet: Ecce adsum. Adesse* igitur, & *exaudire*, idem: *Respiciendi* exempla passim occurrunt; sed illud inter cætera illustre. 3. Reg. 8 19. *Sint oculi tui aperti super domum hanc, ut exaudias orationem, &c.* & rursum; *Respice ad orationem servi tui, & ad preces ejus exaudire* igitur, & *respicere*, idem: nam *respicere ad orationes, nisi exaudiendo* non potest, quare quid in 3. l. Reg. 18. 24. dicitur *exaudire per ignem*, id est, Deo præbent significationem auditarum precum, immisso cælitus igne super sacrificium; dicitur Gen. 44. *Respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus.* Quod igne cælesti vorante sacrificium Abel, verosimile est accidisse. Sed *exaudiendi* usurpatio frequentissima, & unum illud e 3. Reg. centum exēpla soppeditabit. At cur potius, atq; frequētius *exaudire* Deus dicatur, quę petentib. concedit, quā *respicere*, aut, *adesse* dicā (ne hic lōgior sim) cum primū occurrerit loci opportunitas.

Deum propitium adesse, audire, respicere.

Exaudire per ignem. Deus respexisse ad Abel cælesti igne.

Et vota tua reddes. Si unquam pro impetranda aliqua re, aut avertendo aliquo discrimine, votum aliquod conceperis, ac Deo nuncupaveris, ratum illud erit, acceptumque Numini: propteraque re iam accepta, & accepto beneficio lætus, atque hilaris votum persolves. Meminit autem votorum nuncupandorum Eliphaz, quod ea fuerit peccandi, & venerandi Numinis religio, & cultus apud nationes omnes frequentissimus? Ex Sacris Genes. 28. 22. *Vovit Iacob votum dicens; Si fuerit Dominus mecum, &c. decimas offeram, etc.* Nam quæcumque res ad Dei honorem oblatæ pro quavis re impetranda, voveri poterant; Templa, Ludi, Sacrificia. *Sed decimam partem prædæ*, aut rei alicuius

2

Sententia dilucida. Votorum sacrorum religio usus antiquissimus. Decima pars prędę voveri solita.

consequutæ offerendam vovere: solenne fuit, quale est illud Livii l. 5. Camilli Dictatoris egredientis ad bellum; *Tuo ductu, Pythice Apollo, tuoque Numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios, tibique hinc decimam partem prædæ voveo.*

Votum sub conditione.

Et sicut Jacob sub conditione votum nuncupavit, ita sane solennis erat votum suscipiendi formula, qua Appius ille in medio pugnæ discrimine, sublatis in cælum manibus votum in hæc verba concepit: *Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voveo.* Simile, quod Ovidius Augusti votum pro ultione paterna susceptum: Marti auctori sub conditione nuncupavit.

Livius lib. 10.

Ov. 5. Fast.

Si mihi bellandi pater est, Vestæque sacerdos
Auctor, & ulcisci numen utrumque paro:
Templa feres, & me victore vocaberis ultor.

Ergo, & Jobi tempore, & multo etiam antiquius votorum suscipiendorum religio viguit, atque in universas nationes, modo Divini Numinis non ignaras, permanavit. Facessant Sacrorum votorum impugnatores impii, Athæi, nihil sui Sacrum, & sanctum Deo, sibi, Dæmoni omnia volentes, consecrantes.

Votorū impugnatores impii.

3 *Vota inter precandū concepta.*

Sed eleganter *vota* junguntur cum *precibus*, quid interprecandum, & sub formula etiam precum conciperetur. Quare & Latini plerumque *preces*, & *vota* conjungunt: atque adeo Voventium idem omnino habitus, qui & Precantium; ut ex illo Appii voto nuper adducto manifestum est, atque ex illo quod Senec. lib. 4. de Beneficiis contra Epicurum Atheum scribit: *Hoc dicit, qui non exaudit precantium voces, & undique sublatis in cælum manibus vota facientium privata, ac publica.* Propterea sicut inter precandum *Genua tangebant*, quæ misericordiæ symbolum sunt, ita & vota in femore, genuve Deorum cera adfigere, atque obsignare solebant, ut indicat Plinius scribens ad Trajanum; *Solemnia vota, pro incolumitate tua, & suscepimus, Domine, pariter & solvimus precati Deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari.* Hoc de *signo*; illud de Genu, & cera apud Juvenalem;

Ci. pro Pla. & 1. de natura Deor.

Sen. l. 4. c. 4.

Cur vota affixa genibus Deorum.

Pl. Epis. ad Traia. l. 10 Epis. 44.

Ergo supervacua, aut perniciosa petuntur;
Propter quæ fas est genua incerare Deorum.

Satyr. 10.

Ad Deorum autem *genua* manus tendi, atque attingi à supplicibus: cum alias latius, nunc ex Plinio tantum l. 11. c. 45. *Hominis* (inquit) *genibus religio quædam inest, observatione gentium: hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc, ut aras, adorant.* Ergo recte Eliphaz cum *precibus vota* Deo nuncupanda conjungit, & sub hac ipsa voti nuncupatione, *Divina* Jobo beneficia pollicetur: nam, ut Seneca dixit de votis Deo nuncupatis; differens adversus eos, qui Divinam Providentiam tollunt: *Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda Numina, & inefficaces Deos nisi nossent illorum beneficia, nunc ultro oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiva, ingentes minas interventu suo solventia.* Sentias igitur, ò Job, Deum erga te beneficentissimum.

Plin.

Vota pro acceptis beneficiis.

Sen. l. 4. de benef. c. 4.

4 *Reddes*, Restitues, debitum solves lætus, atque hilaris votum persolves, minime pertæsus nuncupati: namque *votum*, quod hoc loco est in originali, non tam significat liberam, aut spontaneam oblationem, quam promissionem Deo factam, qua ad solvendum quis obligetur, & constringatur. Quare non video cur Joannes Forsterus vir, alioqui doctus, & bene de Hebraica lingua meritus, verbum *Nadar*, à quo deducitur *votum*, dixerit non esse debitæ, sed liberæ voluntatis: præterquam enim quod confundere videatur diversas voti species, & formas, & tollere eam, quæ sub conditione aliquid promittit Deo; convincitur tamen errasse ex loco Levit. 7. 16. ubi votum distinguitur ab spontanea oblatione. *Si voto, vel sponte quispiam obtulerit hostiam, &c.* Tum etiam ex verbo *Salam*, quod est *reddere*, retribuere, solvere debitum, & per consequens; significat esse in pace, nam persoluto debito dicimus creditorem atque debitorem in pace manere. Quare post petitionem jam, & preces obtentas efficimur Deo debitores voti, tanquam creditori, exigenti debitum. Propterea enim monemur: *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim illi infidelis; & stulta promissio.* Quare quousque votum persolveretur, votorum compotes, voti reos appellabant aut voti damnatos. Quod eleganter docet Macrobius lib. 3. Saturnalium. cap. 2. tractans illud Æneidos.

I. Forster.

נדר

שלם

Deus creditor, & exactor voti, Eccl. 5. 3.

Voti reus.

Macrob. Virg. 3. Æn.

Vobis lætus ego, hoc candentem in littore taurum.
Constituam ante aras voti Reus. ———

Reus (inquit Macrobius) *vox propria sacrorum est, ut reus vocetur, qui suscepto voto se numinibus obligat: damnatus autem, qui promissa vota non solvit.* Illud quoque in hanc rem illustre ex lib. 5. Livii; *Camillus identidem omnibus locis concionabatur, haud mirum id quidem esse: furere civitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiorem curam, quam religione se exsolvendi habeat.* Ergo cum *vota reddi*, solvi, persolvi dicuntur proprie, & ex debiti ratione dictum censeri debet. Nihil apud profanos frequentius;

Debita cum castæ solvuntur vota Minervæ.

Virg. in Ciris.

Atque illud;

Et Thure, & fidibus juvat
Placare, & vituli sanguine debito
Custodes Numida Deos. ———

Hora. l. 1.

Deum autem in hujusmodi debitis creditorem, atque debiti exactorem; illæ quoque loquutiones indicant, quæ Deo *merenti*, aut *merito* reddi vota pronuntiant, nam beneficio collato, quasi ex pacto fœdere meretur Deus promissum votum; quale illud est;

Venerat Autumnus calcatis sordibus uvis
Redduntur merito debita vina Iovi.

Ovid. l. 5. Fas.

Iterum.

Hæc si contigerint, meritæ cadet agna Minervæ.

Ov. 1. Trist. Eleg. 9.

Vides igitur recte, & proprie verbum *reddendi*, aut *restituendi*, aut *persolvendi* in vota, & obligationes conceptas, Deoque nuncupatas convenire ne quis levem, aut inanem esse voti religionem, & obligationem stulte sibi persuadeat.

5 *Vota rata, quid soluantur.*

Sed cum *reddenda vota*, Eliphaz dicit, rata omnino illius vota, Deoque accepta fore pollicetur, & votorum omnium compotem, ita ut nulla illius vota casura, omnia valitura ominetur: neque illius linguam ullas caducas preces concepturam. Hanc vero pollicitationem Eliphaz amplificat, & exaggerat lectio Septuaginta. *Exaudiet te, & dabit tibi reddere vota.* Quod eleganti paraphrasi illuminavit Origenes. *Si Deo illius te voti, promissive, religione obstrinxeris, ille ipse hoc tibi præstabit, ut quas illius causa suscepisti, possis persolvere: ille enim est, qui operatur in nobis velle, & perficere.* Quare Dei benignitatem in conferendo beneficio, & benevolentiam in annuendo postulatis; Jobi vero fælicitatem in fruendo acceptis, pietatem, religionem justitiam in persolvendo, sententia hæc affert. Sicut & locus ille *Isaiæ* 19. 21. Votorum persolutionem pro exemplo religiosis, & Divini cultus, cum animi quodam ardore, & alacritate exhibiti proponit; *Cognoscent Ægypti Dominum in die illa, & colent eum in hostiis, & in muneribus, & vota vovent Domino, & solvent.* Nam Divinis beneficiis cumulati, atque rei, compotesque facti suorum votorum, votorumque damnati, munera, hostiasque venerabundi largitori bonorum persolvent.

LXX.

Origen.

Dei benignitas, Iobi fides circa vota.

Vers. 28. Decernes rem, & veniet tibi: & in viis tuis splendebit lumen.

1 Decernere *quid proprie.* Verbum *prora, aut cogitatione. Iustorum pollicitationes firmæ, & stabiles Deo annuente. Explicata Sapientia, illustratus Iacobus.*

2 *Iustorum preces de rebus sanctis, & utilibus. Non temere petendum à Deo.*

3 *Inutilia, & temporalia videntur* nihil *esse. Explicatus Ioannes.*

4 Dei lumen *quid.* *Quid* hominis via.

1 *Ovid. lib. 1. Fas.*

Decernes rem. Poterit esse præcedentis partis expositio; Decernes offerre vota, & Deus illa rata efficiet. & ut ille dixit; *Nullas sua lingua caducas concipiet preces*, sed rata semper verba fundes. Vel poterit esse sententia minus stricta; Non solum vota, quæ semel conceperis, rata erunt annuente Deo, sed quidquid apud te statueris, certo eventurum sperare poteris. *Veniet tibi*, à radice *Kum*, firmabitur tibi, stabilietur, firmum evadet, in originali proprie est; *Decernes sermonem, vel verbum.* id est, rem quamcumque, cogitationes tuas spes omnes nullus casus frustrabitur, quidquid mente conceperis, quidquid ore protuleris, ratum volet Deus: Evades itaque illi similis, cui *præparantur* (firmantur, stabiliuntur) *cogitationes*: & quæ ille semel decernit aut dicit, fiunt statim; *attingit enim à fine* (id est à principio, & cogitatione operis) *usque ad finem*, id est usque ad perfectionem, & absolutionem. Quod si illam vocem originalem *Rei*, id est, *sermonis* & verbi, stricte. & rigide sumere quis velit, commodum eliciet sensum; Dices, decernes, *Decides verbum* (nam ex Hebræo proprie est decidere, aut dividere, ut statim dicemus, & *veniet*, id est, Pronuntia-

קום

1. Reg. 2. 3; Psa. 8. 1.

Verbū pro ipsa voce.

** Podras, dar la palabra de loque misieres fiado, que Dios la cũplira por ti.*
Caiet.
D. Thom. 9

tiabis verbum, & illico fiet, dicto citius fies tuorum desideriorum compos. Vel, ut ad fidem de re aliqua facienda referatur; Poteris rei cujuslibet faciendæ, aut præstandæ, præstare * verbum, fidem, certus fore, ut Dei ope, & Numine illam implere possis. Paulo strictius, sed non extra rem, Caiet. *Decernes futurum aliquid ita facturum.* Idem fere D. Thomas, *Ordinabis per tuam providentiam futurum aliquid*, & quasi rem non futuram, & incertam, sed Divina jam voluntate constitutam illam habebis, de Divina benevolentia, & propria voluntate certus: nam, cum de illius beneplacito dubium est, monet Jacobus Apostolus, ne certi aliquid, aut firmi in futurum statuamus, nisi præcastigatione adhibita, aut Divinæ Voluntatis aut vitæ comitis: *Ecce* (inquit) *nunc qui dicitis hodie, aut crastino ibimus in illam civitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur Pro eo, ut dicatis, Si Dominus voluerit, & si vixerimus, & lucrum faciemus (qui ignoratis quid erit in crastinum.) faciemus hoc, aut illud.* Ergo jubet, de futuris statuere dubios, & trepidantes, atque ex occulta nobis Divina voluntate, & beneplacito omnino suspensos. Quam religiosam Divinæ voluntatis exceptionem agnoverunt etiam ipso naturæ lumine sanctam, servandamque Ethnici, quibus in ore frequens illud erat; Si Dii volent, cum rem quampiam agendam decernerent. Tu tamen, o Iob (ait Eliphaz) si Deo adhæseris, ex Divina Voluntate posita in tuo ipsius verbo, rem quampiam decernes, & veniet, nulla exceptione aut præcastigatione adhibita, non minori constantia, & fiducia, quam qui dixerit, *Vivit Dominus, si erit annis his ros, & pluvia, nisi juxta oris mei verba.* Sic tu decernes tua verba.

Iacob 4. 13 & 15.
Dubie statuere de futuris debemus.
Divinæ voluntatis exceptio in rebus futuris decernendis.
Ci. 4. in Ver.
Plaut. in pænul. act. 4. scen. ult.
3. Re. 17. 1.
Philipp.
Preces de rebus utilibus.

Philippus nimium stringit sententiam hanc. Rem (inquit) *duntaxat iustam, sanctam, honestam, quam à Deo peteris, obtinebis.* Sed nescio, cur tam angustum sensum sententiæ minime angustæ tribuat. Quanquam vera sane sit hæc expositio; sancti enim non nisi ea, quæ sancta sunt, à Numine precantur. Et quidem cum hac expositione facere poterit proprietas verbi Originalis, decernendi quod proprie significat, scindere, dividere separare. Quare quidam hoc loco legunt: *Decides sermonem, & stabilietur* id est, divides, separabis: nam quæ decernuntur post longam consultationem, & quasi consilii capiendi ventilationem, ab inutilibus secernuntur, separanturque seorsum. Cujusmodi, etiam debent esse ea, quæ postulamus à Numine; non communia, neque sine prævia deliberatione, & consultatione, sed ab inutilibus, supervacaneisque desideriis separata, & decisa, sancta videlicet: Sic enim fiet profecto, quæ Dei est bonitas, *decernamus rem* utilem, *& veniat.*

גזר

Basil. lib. de Constitut. monast. c. 2.
Aug. tract. 102. in Ioa.
D. Th.
Caiet.
Hug.
Dionys.
Ioa 16. 23.
Lumen favor.
Philipp.
Orig.

Illud vero in hanc ipsam rem obiter judicandum ea, postulata, quæ sancta non sunt, non esse *rem*, aut *aliquid. Quidve.* nam de his tantum, quæ spiritualia sunt, dictum est: *Si quid petieris, &c.* Quæ enim ad animi profectum non pertinent; *res non sunt*, nihil sunt.

Et in viis tuis splendebit lumen. Quidam Latini cum precedente nectunt; Docebit te Deus suo lumine, Quid tibi faciendum, quid decernendum, quid postulandum, & orandum sit. Sed melius ad opis, & favoris Divini illuminationem; Ut nunquam vacilles in ullo opere, sermone, cogitatione, præsens tibi semper aderit lux superna. Philippus breviter; *Lumen tibi erit Dei assistia, Dei visitatio, atque protectio.* Quid quid egeris, collucebit Divino splendore, Origenes; *Cuncti vie tua directe erunt, Divino lumine duce collustratæ; quin etiam illustria, & gloriosa tua erunt facinora.* Diximus de viis sæpè de Divino lumine, non semel. dicturi quoque uberius aliquando.

Vers. 29. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria; & qui inclinaverit oculos, ipse salvabitur.

1 *Varietas lectionum, & Hebraizantium.* Gloria, aut exaltatio *pro superbia.* *Tertia persona pro secũda.*
2 *Significatio verbi in conjugatione Hiphghil.* Gloria *quid proprie.*
3 Demittere oculos *cujus habitus.* Humilem esse in oculis suis, *quid* Salvare *quid. Illustratur Samuel.*
4 *Tertia persona pro secunda. Sanctus suos vicinos servat.* Salvare, & salus *de Dei ope.*
5 Mundities *quid proprie; Prepositio In.*

1
Multiplex lectio, &

NOn consentiunt Hebraizantes in hujus sententiæ lectione cum Interprete, & inter se dissentiunt, atque tenebras offundunt Vulgato Interpreti, qui sensum clarissimum reddidit. Ad verbum autem sit ex Hebræo legitur; *Cum humiliaverit se, aut illum, dices, Exaltatio, aut gloria.* Alii expungunt pronomen, atq; legunt; *Si humiliati fuerint, dices; Excellens.* Vel. *Cum * humiliabuntur, dices, Exaltatio mihi* Quod in hunc sensum acceperunt; *Si humiliati fuerint impii, tu dices: Erectus ego.* Vel, *Cum humiliati fuerint* alii. Tu dices; *Exaltatio mihi*, ut polliceatur Iobo Eliphaz felicitatem, impiis aliis, atque etiam hostibus suis ad extremum infelicitatis gradum præcipitatis, vel, ut dicat Eliphaz, tunc tandem intellecturum Iob superbos, & elatos deprimi a Deo, & ad ingentes ærumnas abiici, cum se videat post pœnam suæ superbiæ humiliatum jam, ad felicitatem exaltari. Quod expressit Tygurin. *Deprimuntur enim, quos dicebas elatos esse.* Caietanus paulo aliter legit, & interpretatur: *Quia humiliaverunt, & dixisti, Celsitudinem* quod ad Chaldæos, & Sabæos refert; Cum illi humiliaverint te, o Iob, tamen adhuc tu te non humilias. Quare dicere exaltationem, erit superbe loqui. Nomen, quod hic vertitur gloria, fere semper ab Interprete Latino vertitur superbia, ut inferius cap. 33. 17. & Ierem. 13. 17 & quamvis in alio sensu, tamen significatione eadem acceperunt Septuaginta legentes: *Quoniam humiliasti te ipsum; & dices, Elatus est in superbiam.* Id est hæc tibi bona cuncta ominor, cum te humiliaveris, dixerisque te propter animi tui elationem tot mala perpessum. ubi Nicetas observat, *quod cum de Iobo sit sermo, de alio quopiam videtur tamen loqui.* quanquam Augustinus per secundam personam legat: Elatus es in superbiam. Hæ sunt tenebræ aliarum lectionum; quibus prælucet clarissima Vulgati interpretatio.

Interpretatio.
Regia. pag.
Isid.
Vatabl.
** En viendolos abatidos dirás, soberbia prastia.*
Tygur.
Caietan.
גוה
LXX.
Nicetas.
August.

Pro cujus elucidatione notandum obiter, non esse quidem necessarium, ut omne verbum in conjugatione *Hiphghil* duas actiones significet; quando enim verbum in conjugatione Kal fuerit intransitivum, cujusmodi esse potest verbum humiliandi, id est humilem esse, in *Hiphghil* transitio erit simplici actione, quod ergo in conjugatione *Hiphghil* dicitur *cum humiliaverint*, supple, *se*, recte, & clare vertitur in singulari, *cum quis humiliaverit se; & rursus, quod idem omnino est; cum quis humiliatus fuerit* Secunda etiam pars; *Dices, Exaltatio* hunc sensum habet, Statim dicere poteris; Exaltationem futuram Dei ope. q.d. Nihil. expectat Deus amplius ad tui restitutionem, & exaltationem, quam, ut te humilies; nam *qui humiliatus fuerit, erit in gloria*, Gloria autem hoc loco ex proprietate vocis est exaltatio; excellentia, decor, incrementum: quod & in bonum, & in malum indifferens est.

2
Sexta coniugatio Hebræorum.
שפל
גוה vel גאוה

Et qui inclinaverit oculos. Septuaginta eleganter ex Hebræo: Demissum oculi, incurvatum; non cujus cor *exaltatum sit*, & elati oculi; sed qui, cum agnoscat se peccasse in cælum, non audeat *oculos ad cælum levare; sed humilibus omnibus conspiciat.* Habitus est erubescentis, & timentis, sicut contraria omnia affert extollentia, aut superbia oculorum, Psal. 100. 5. & Psal. 17. 28. & Ps 130. 1. Proverb. 6. 17. Eccle. 25. 5. & 26. 12. vide quæ diximus supra vers. 26. Interior animi fastus, & tumor per oculos, & per omnes externos gestus se prodit; non enim is superbiæ morbus est, qui latere, aut dissimulari possit. Forte etiam demissus, aut *humilis oculis* ille appellatur hoc loco, non qui demittat oculos ex modestiæ, & humilitatis affectu, sed qui in oculis suis, id est, suo judicio, & existimatione sibi ipsi vilescat, ut de se David, *demissus* utique in *suis oculis*, dicebat: *Vilior fiam, plusquam factus sum, & ero humilis in oculis meis,* Septuaginta; *Ero contemptus in oculis suis, & cum ancillis, de quibus dixisti me non esse glorificatum.* nam qui vere humilis est in oculis suis, is in aliorum oculis non vult videri magnus *Salvabitur; Humilem Deus* eripiet (Nicetas) *tentationibus, & ærumnis.* Salus non solum est liberatio de potestate hostis, sed etiam tribulationis, quæ tenet hominem captivum. Quare tempore famis, & sterilitatis, mulieri pro cibo clamanti, *Salva me, Domine mi Rex;* Respondit Josaphat: *Unde te possum salvare, de area, aut de torculari?*

3
LXX.
Ps. 130. 1.
Luc 18. 13.
Oculorũ demissio, aut extollẽtia.
Superbia se per oculos prodens.
Humilis in suis oculis quis.
2. Re. 6. 22.
LXX.
Nicetas.
Tribulatio tenens hominem captivum.
4. Re 6. 27.

Vers. 30. Salvabitur innocens, salvabitur autem in munditia manuum suarum.

R. David.
Pag Regia
Vatab.

SAlvabitur innocens. De Jobo loquitur sub tertia persona; Si te hac ratione innocentem, nitidumque mente, & anima præstiteris, utique tot ærumnis, Divina ope, superior

perior evades; Nam semper *salvandi*, aut *salutis* nomen, Dei opem adversus imminens malum afferre solet. Juata Hebræum vero active legunt alii post R. David, & pro apposito illius verbi, nomen originale interpretantur *insulam*, aut *regionem*. Tygurina, Liberabit (supple Deus) *insulam innocentis*. vel cum Isidoro, *Tantus eris coram Deo, ut non te solum, sed etiam omnes vicinos, ac cives tuos à maximis periculis puritate tua eripere possis*. Sed malo cum aliis, Vulgato, & Septuaginta, sumere illud quasi dicat; Salvabitur vir innocens; aut active cum Septuaginta; Eruet virum innocentem.

Tygur.
Isidor.
Tyg. Isidor.
R. Ionab.
Complut.
Caietan.

Salvabitur autem. Evadet, Subtrahet sese. *In munditia*: propter munditiam operum; quæ ex proprietate radicis, *Barar*, est probatio, vel examen, quod purgatione, & ablutione fit. unde deducitur, *Borith*, qua herba, velut sapone, vestes expurgantur. Sensus ergo; Cum te Deus bene probatum, atque his ærumnis emaculatum ab omni labe invenerit, tunc tibi optatam salutem conferet. Præpositio autem, *In*, sæpe valet idem quod, *Propter*, ut Isai. 1. 27. *Sion in judicio* (propter justum suæ redemptionis pretium) redimetur, & reducent (à captivitate in Patriam) *eam in justitia*, id est; Si propter peccata abducta fuit; propter meliores vitæ rationes revocabitur ab exilio in munditia manuum, & puritate operum.

3
Præpositio In.

CAPUT VIGESIMVMTERTIUM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Job supremi iudicis opem, sententiamque expectat; quamvis ob supremam Numinis maiestatem vereatur simul; sed erigit se bona conscientia; & quod ea, quæ præcipit Eliphaz facienda, minimè prætermiserit.

1 RESpondens autem Jab, ait: 2. Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus pla-
gæ meę aggravata est super gemitum meum. 3. Quis mihi tribuat ut cognoscam & inveniam
illum, & veniam usque ad solium ejus? 4. Ponam coram eo judicium, & os meum replebo increpa-
tionibus. 5. Vt sciam verba quę mihi respondeat, & intelligam quid loquatur mihi. 6. Nolo multa
fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat. 7. Proponat æquitatem con-
tra me, & perveniat ad victoriam judicium meum. 8. Si ad Orientem iero, non apparet: si ad Oc-
cidentem, non intelligam eum. 9. Si ad sinistram, quid agam? non apprehendam eum: si me ver-
tam ad dextram, non videbo illum. 10. Ipse verò scit viam meam, & probavit me quasi aurum, quod
per ignem transit. 11. Vestigia eius secutus est pes meus, viam ejus custodivi, & non declinavi ex
ea. 12. A mandatis labiorum ejus non recessi, & in sinu meo abscondi verba oris ejus. 13. Ipse enim
solus est, & nemo avertere potest cogitationem ejus: & anima ejus quodcumque voluit, hoc fecit.
14. Cùm expleverit in me voluntatem suam, & alia multa similia præstò sunt ei. 15. Et idcircò à fa-
cie ejus turbatus sum, & considerans eum, timore sollicitor. 16. Deus mollivit cor meum, & om-
nipotens conturbavit me. 17. Non enim perii propter imminentes tenebras, nec faciem meam
operuit caligo.

ORationem Eliphaz leatremum jam nunc cum ingenti animi dolore, & sensu excipiens Job, sic respondere aggreditur, ut non tam cum illo, quam cum Deo, supremo judice plenum pietate colloquium instituere videatur.

Vers. 1. Idem (inquit) etiam me doloris acerrimus stimulus lacerat, & cruentat; vexorque perpetuo, nullo mihi respirandi intervallo concesso. Cum nullis enim amicorum meorum verbis, vel leviter delinitum meum animum sentiam, cogor profecto etiam nunc tristi oratione uti, & calamitatis meæ gravitatem sæpius usurpare: atque adeo cum singulis amicorum vocibus vulnus meum recrudescat, mordeor profecto acerrimis contumeliis, atque amarissimis convitiis: quæ quid aliud ex meo pectore, atque ore extundere possunt, quam orationem, verbaque amarissima? Video quippe nulla posse ratione adversariis meis meam innocentiam probari. Non solum igitur, quod corpore doleo, sed quod animo, atque vitæ etiam existimatione sustinere cogor, gravius profecto est, quam ut ullis suspiriis, atque gemitibus demonstrari, atque explicari possit: ita me neque intelligunt, neque meos dolores pro dignitate æstimant hi ipsi meorum gemituum auditores, & testes, qui cum nullam idoneam medicinam vulneri meo adhibeant, importunissima contentione, novas imponunt plagas; antiquas vero refricant, & lacerant. Quamvis illud mihi pro certo sit, non ex iis, quæ falso adversarii criminantur, neque ea iis, quæ in manibus meis sunt, morbis, atque doloribus sed ex meis ipsis operibus, de me judicium ferri oportere.

Vers. 2. Utinam ergo palam liceret mihi coram illo pro me dicere, qui vitæ meæ, atque omnium animi cogitationum conscius est: quippe probe novit pauperum gemitum, atque suspiria cum ipsa animi ægritudine, & dolore, ex quo proficiscuntur, comparare. Homines enim, qui eorum tantum, quæ vident testes, atque judices sunt, non aliter de rebus judicant, quam per signa externa; atque hæc ipsa vel ægre non assequuntur, neque satis bene percipiunt: vel certe in pejus interpretantur. Nihil igitur mihi præsidii reliquum est, quam ut omne vitæ meæ judicium Deo committam, illiusque opem assiduis gemitibus sollicitem: nam si semel cum illo familiariter agere permittar, cui ego bene notus, atque exploratus sum, fiet utique, ut illius quoque incorruptum de mea innocentia testimonium expectar. Utinam jam sciam, ubi ille sit, ubi se conspicuum præbeat mortalibus, ut cum invenero, agnoscam statim aperte, & clare: magna sane animi constantia, atque fiducia ad illius solium, sedemque celsissimam accederem, atque judici sanctissimo, & incorruptissimo gravissimas injurias adversariorum meorum exponerem, satis, opinor, essem, abundeque sufficerem meam illi causam, atque vitam probare, quam hominibus probare nequeo. Tunc tandem mea causa perorata, defensionis meæ finem imponerem; ac, ut spero, victoria de meis calumniatoribus reportata, conquiescerem.

Verum enim vero certa tunc ratione, & ordine meam causam coram illo informarem, atque illas pro mea innocentia validissimas rationes proferrem, quæ suo pondere, & momentis gravissimis judicem flecterent, atque ad illum expugnandum, vincendumque sufficerent. Sed quid ego exquisitis argumentis coram incorrupto judice, & mei conscio opus habeo? exquisitis potius justissimi doloris signis, atque querelis pleno ore, fidenti, constantique animo de immeritis suppliciis, indignissimisque calumniis cum illo expostularem; justeque meos adversarios injustos utique increparem, ut meam justitiam pro meritis tuerer, atque apud meum judicem deplorarem ærumnas, acerbitatesque meas, iis, quæ gessi, ac pertuli, pariter expositis. Vers. 3.

Ille vero, si quid à me erratum est, minime contumeliose, sed amanter potius, atque benigne admonebit: neque convitiis incesset; sed re ipsa, atque ratione mecum aget. Totius igitur hujus rei veritatem, atque mearum ærumnarum causam ex illo perdiscam. Tum præterea jam tandem intelligerem, qua via, atque ratione meis expostulationibus atque querimoniis jure satisfieri, aut quæ cu- Vers. 4.

ratio

ratio meô vulneri adhiberi possit. Quippe assiduis meis querelis apud meos socios nihil proficio: in quos profecto de iniuriis, & iniquitate, quibus vitam meam violare conantur, nova mihi, eaque gravissima conquestio esse debet. Neque præterea respondent, tolluntve dubitationem illam, in qua hæremus, Cur tam acerbè innocens omnino exercear, affligarque?

VERS. 5. Neque vero in animo meo est, cum suprema Numinis Potestate congredi, & contendere: sed cum illius tantum Aequitate, atque Justitia ex bono, & æquo parum per agere: nam satis scio humanam imbecillitatem Divinæ virtutis magnitudine, & contentione facile opprimi posse: at illius Aequitatem, atque Justitiam, nihil contra veritatem, nihil contra justitiam, nil contra meam innocentiam posse: non enim solet ille viribus tantum, atque potestate contendere cum mortalibus; neque minis gravissimis, & terrore ingenti incumbere in hominum animos timidissimos: sed agit ratione potius, atque verissimis argumentis ex illorum, aut innocentia, aut improbitate petitis. Hæc illius ordinaria, & consueta agendi lex, & ratio.

VERS. 6. Sic sane considerem jus meum me adversus improbas accusationes perpetuo retenturum: nam fraudibus ille, atque calumniis reprehensis, serioque coercitis, de re tantum, atque veritate statueret, & vel innocentem absolveret, vel nocentem, & improbum insigni nota, & ignominia condemnaret. Quæ tanta judicis æquitas sanctissimi, non adimit, facit potius mihi animos, affertque robur ad caussam in judicio constanter sustinendam. Ibi enim tantum veritati, & rectitudini datur locus, nullus malitiæ, & dolo: nemini afflicto, & misero coram Deo judice, aut facilis aditus, aut opportunus, & honestus pro se dicendi locus denegatur. Hac profecto ratione liber, superiorque accusationibus evaderem; atque adversariis coactis cum ingenti ignominia calumniæ, accusationem perpetuo relinquere, sententiam à judice victoriæ, atque triumphi plenam obtinerem.

VERS. 7. Sed si in hoc meo voto conscendendi ad cæli sedes lucidissimas, & ad Dei tribunal, cuipiam videar temerarius, & audax, cum uni præsertim loco, & sedi ille minime alligatus sit, sed ubivis gentium, atque locorum nullo non tempore præsentissimus adsit, is sane sciat, nisi Deus se mihi, atque meis adversariis conspicuum præbeat, consistamusque pariter ad illius tribunal, atque palam, & manifeste feratur de mea vita testimonium, neque meos calumniatores, accusationem relicturos, neque meam innocentiam satis probatam hominibus iri. Tam enim longe absum, ut per callidas, & malitiosas respondendi vias, atque rationes sanctus videri, & haberi velim, ut manifestum Dei judicantis conspectum, & publicum afflictæ pietatis testimonium ardentissime desiderem. Sed cum Deum appellem, & tester unicum meæ caussæ cognitorem, atque in tantis ærumnis laboranti, & pene jam despondenti animo adesse illum non sentiam neque via ulla, aut spes illum inveniendi apud mortales mihi affulgeat. Quid agam? Quo me vertam? Nam si me ad Orientem solem converam, nusquam ille se conspicuum præbet. Si ad Occidentem respiciam, nulla illius vestigia inspicio, aut invenio.

VERS. 8. Si ad Aquilonem, quæ sinistra est orbis, atque cæli plaga, deflectam, aut ad dexteram, quæ ipsa est Meridies, oculos referam, investigabo quidem illum, sed minime cernam. Rursus, si sequar, non sentiam. Utrum igitur illum quæram in iis locis, quæ ante sunt posita, an in ipsis, quæ extrema, retroque sunt? Si ad mirabilia effecta, quæ ille in Septentrione gerit, ubi & plures, & majoris efficientiæ stellæ sunt, animum intendam; aut si ad Australem partem proficiscar, in qua ille se loca mirabiliter abdit, & velut integumento quodam se involuit, numquam illius compos ero.

VERS. 9. Nihilominus tamen illum judicem appello, atque desidero, quem cum homo perspicere non possit, at perspectas ipse habet omnes mortalium actiones: cui cum quotidiana, familiarique experientia bene probatus, exploratusque existam, certus sum non nisi ob præclarum suæ gloriæ, ac mei quoque commodi, & utilitatis finem, tam gravibus me ab illo ærumnis exerceri. Non aliter igitur de me periculum fecit, quod mihi imprimis honorificum est, quam de auro quod cum per se pretiosissimum sit, at minime delicate tractatur ab aurifice, sed diligente probatione, & acri fornacis examine succenditur, ut ex igne mundius, & defæcatius evadat: sic sane jam fiet, ut pluris ab universis mortalibus mea sanctitas post incredibilium ærumnarum patientiam fiat, & longe, lateque summi splendoris radios circumquaque diffundat.

Quæ cum ita sint, quid me, ò amice Eliphaz, reverti ad Deum, & converti ad rectam, verissimamque mandatorum Dei semitam jubes, cum illam semper ita tenuerim, ut neque unguem latum in alterutram partem deflexerim; neque contentus vulgari aliorum hominum, quamvis justorum more, Deum sequi pedes ipsos meos in ipsa illius vestigia ponere semper studui, neque ponere tantum sed insistere, adhærereque firmissime, fixis quasi gressibus? Quo enim ille me prælato lumine ducebat, summa animi contentione sequebar; & illius divinas virtutes, gressusque actionum, studiosissime imitari conabar. Si enim ille apud mortales ageret, homo factus (quod fore aliquando firmissimè animo informabam) atque vestigia sua in hac ipsa terra imprimeret, præclara procul dubio virtutum omnium universis mortalibus documenta præberet: atque ad hæc ipsa, mente ego prævidens, & versans, me totum componebam. Nunc etiam cum me per difficiles, atque multis calamitatibus impeditas vias duxerit, per multa rerum omnium dispendia, sollicite, ac diligenter viam illius observavi; atque si sexcenta præterea alia in me mala incursarint, à recta tamen via, iter non deflectam: sed pergam celerius, & vehementius laboribus acutioribus stimulatus. VERS. 10.

VERS. 11. Verissimam rem, semel, & centies inculcabo constantissimus. Illam ipsam Dei naturalem legem, quam naturæ auctor hominum mentibus insculpsit, observari perfectissime; & si quid unquam ille mihi interius loqueretur, parvi lubens, neque unquam illius imperium detrectavi, aut negligenter contempsi; sed semper præ manibus habui, familiarissimeque tractavi, pleno corde excipiens, totisque mentis viribus retinens, & cum in cordis mei recessibus ejus sanctissimas sanctiones inclusas haberem, quasi cum iis satus, factus, ac conglutinatus essem, sic ipsas illas incredibili animi voluptate servavi; Divinæque voluntati, mente sedata, certo proposito, atque consilio, nulla necessitate coactus, sum obsequutus; nihil pretiosius, aut potius habens, quam Divinorum cultum mandatorum. Quippe mores inveteratos meos, & omnia vitæ, atque honoris commoda, si quando res exigebat, Divinæ legi posthabui; & præ illa omnia jucunde, & feliciter vivendi humana decreta rescidi, & irrita feci.

VERS. 12. Quæ quamvis sic habeant, atque is ego semper extiterim, quem vobis proposui, sanctissimus, & innocentissimus, at Deus pro bona voluntate sua, cujus ego arcanam rationem minime assequor, mecum agit. Ipse enim solus est, a cujus voluntate, & decreto ad alium superiorem judicem non potest esse provocatio, nemoque illius cogitationem avertere, aut inflectere à constituto fine poterit. Si enim ipse sic judicat, quis illi contradicere, aut repugnare audebit? Hæret enim constans, & fixus in eo, quod semel faciendum sanxit, cumque unus sit rerum omnium auctor, & conservator, ex sola illius voluntate universitatis hujus conditio pendet: ac nemo certo illius animum retrorsum abducet, revocabitve ab instituto; Quod enim libet illi, cum summa ratione conjunctum est; quod vero ejusmodi est, perficit ille summa, & facilitate, & efficacitate. Itaque quamvis nihil mihi conscius sim, at non ideo non timeo Deum potentissimum.

VERS. 13. Faciet enim, perficietque, quod ille de meis rebus faciendum semel statuerit: Neque uno tantum ærumnarum genere, sed mille aliis inauditis, atque insolentibus poterit me, si volet, exercere, sic oportet quidem mortalem ad nova semper flagella comparatum esse. Cujus liberæ Dei Potestatis, atque Providentiæ, quam erga justos servavit, dum multos viros pietate excellentes multis incommodis vexavit, plurima idem ipse exempla nobis demonstrare poterit. Atque adeo nihil sane in creaturarum universitate est, quod illam ipsam voluntatem, atque supremam potestatem non testetur. Omnia enim illius voluntate, & efficacitate constant. Sed tandem, ut spero, tamen meum recte, & pie vivendi statutum uberi præmio implebit, atque cumulabit. Quamvis enim nunc miris me exerceat modis, at non denegabit statutum, & consuetum vitæ dimensum, & animi victum, solatiumque necessarium. qui

quon-

quondam alia multa vitæ commoda, & oblectamenta præstitit. Cum enim idem ipse mei corporis artifex sit, atque omnium, quæ in me sunt, similia semper ab eo suæ benignitatis, atque Providentiæ effecta polliceri mihi potero.

VERS. 14. At tantæ potestatis, tamque efficacis voluntatis majestas me omnino percellit, atque conturbat: non ullius conscientia sceleris; bona enim conscientia me excitat, ut desiderem Divinum tribunal, coram quo plurimum innocentia valet: at tantus Numinis splendor deiicit, deterretque me. Hoc itaque unum semper studeo, ut illum venerer supplex, ac ne voce, cogitatione ve levissima illius famæ, & existimationi obsim: illum itaque adeo parcè, ac submissè considero, ut timidus potius, quam temerarius merito videri possim. Ac idem studium ex eo etiam tempore, cum meæ res florebant, assiduè habui, ut illius Numinis veneratione, & cladis, quæ illius voluntate mihi accidere posset, præmeditatione, & metu sollicitus agerem.

VERS. 15. Neque vero mollis, aut parum fortis, & constantis animi est hæc conturbatio, & metus majestatis supremæ: nam quamvis adversus ærumnas adversus mortem impavidum me præbere potuissem; at nisi Deum timerem, non fortis, sed fatuus: nisi ad considerationem Divinæ magnitudinis mollescerem, & liquescerem totus, non carneus, sed ferreus, aut lapideus; non constans, sed contumax haberi deberem. Cujus enim vires atque fortitudinem non emolliat, frangatque Deus ærumnarum ictibus, & tunsionibus frequentissimis: Cujus non fastum, & superbiam deiiciat tanta celsitudo? Quis se durum, & contumacem tantæ efficacitati, & robori præbere velit? Quis non tanta bonorum omnium, tamque perennem scaturiginem non miretur, stupescensque attonitis non contempletur oculis?

VERS. 16. Quare si vobis videar molli, & liquescente animo, emota facie, penitusque pallente, ne me, quæso existimetis externis illis calamitatibus, corporisque malis exanimatum, atque superatum esse; propterea que consumptum corde contabuisse, & præsentium ærumnarum caligine quadam obcæcatum, pudoreque totum, atque ignominia suffusum; sed Divinæ potius majestatis in me, resque meas incumbentis, & supremi splendoris mihi tenebras offundentis reverentis, & timore hanc mihi faciem squallentem, vultumque obscurum, & deformatum accessisse. Clare namque etiam, cum adhuc felici fortuna florerem, quid mihi accidere potuisset, contemplabar; neque ulla ignorantiæ caligo me prohibuit, quominus præmeditarer, quæ mihi impendebat, status mei ruina. Ergo acerbissimi dolores, & incredibilis cruciatus hoc saltem levamenti, & solatii habere possunt, quod non fuerint inopinati, neque voluerit Deus meam pietatem probationis hujus immunem esse, ac homine tanta in luce versantem, tenebrarum miserrima ignoratione teneri, aut insolescere.

Vers. 1. Respondens autem Job, ait.

1 Respondendi *verbum. Vitium in argumentando.*
2 Nunc *pro hodie.* Dies, & hodie, *pro* nunc. *Explicatus Moses.*
4. Amaritudo, *sermo, meditatio, exercitatio. Explicatus David.*
5 Manus. *Importuna consolatio. Miserorum dolor non augendus. Illustratus David, & Isaias.*
5 *Græcorum lectio. Iterum* manus *in suo sermone.*

1 Philipp. MInime nunc videtur Job respondere ipsi Eliphaz: nam (ut Philippus dixit) *Relictis amicorum insidiosum colloquiis convertitur ad Deum.* Sed jam diximus *respondendi* verbum ad ea omnia extendi, quæ quacumque ratione post alterius orationem ab audiente dicuntur opportune. Quamquam autem Job eadem inculcet, & repetat, quæ præcedentibus capitibus dixit, sed vitiola tamen non est hujusmodi responsio, imo potius firma, & constans; sicut è contrario vitium in argumentante est importuna ejusdem rei obiectio, & repetitio.

Respondendi significatio late patens. Constantia responsionis, vitium repetita argumentationis.

Vers. 2. Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus plagæ meæ aggravata est super gemitum meum.

2 N*Unc quoque.* Eleganter, & dilucide, & quod in Hebræo est, *Etiam hodie.* q.d. diem integrum vexor continenter, & sine ullo respirandi spatio. Sed, dies, pro articulo temporis, & pro *nunc* aut pro præsenti tempore, ut Ps. 84. 8. *Hodie* (inquit) *si vocem ejus audieritis.* & Gen. 25. 31. *Vende mihi primogenita tua.* in Hebræo: *vende hodie,* vel, *hoc tempore*: id est; vende nunc absque ulla dilatione, *morior,* enim. & Deut. 4. 38. *Sicut cernis in præsenti die.* id est, sicut nunc cernis. Nisi forte illud, *Nunc,* referatur ad orationem Eliphaz, quasi dicat; etiam ex ista consolatione, & importuna amici oratione amarior mihi ipsi efficior. nam, *nunc,* non solum solet sumi pro præsenti tempore, sed etiam pro præsenti aliqua re, ut 3. Reg. 14. 14. *Percutiet domum Jeroboam in hoc die, & in hoc tempore.* Pro, *tempore,* est particula temporis, quamquam, ab alia radice; ita ut legi possit cum Reg. & *quid est nunc?* Id est, quanta est hæc tribulatio præsens? Pagninus *nam futura debet esse multo gravior.* Sic igitur ait Job, Vatablus *etiam nunc* præsens ista consolatio oppido mihi onerosa est.

Dies pro articulo temporis. LXX. *Pagn. Regia.*

3 *Tygur.* *In amaritudine est sermo meus,* id est, cum nullus amicorum verbis delinitus sim, cogor profecto, *Etiam nunc tristi oratione uti,* & sæpius meæ calamitatis gravitatem usurpare. Sed germanior sensus, ut ad importunam consolationem Eliphazi respiciat, ex qua nihil dulce, sed amarulenta multa acceperat; *quibus; quasi ex noxio medicamine* (ut Gregorius ait) *vomitus erevit;* Nam incredibiles meas ærumnas amarissimis contumeliis respergunt mei amici, in eo perseverantes, ut me sceleris, & arrogantiæ convincant. Quod vero Eugub ait: *Quod sermo tantus, querimoniaque assidua, & indignatio os reddiderat amarum:* indignius est, quam vehemens viri gravissimi oratio postulet. Quod *Sermonem* dicit, emphasim habet: est enim proprie, *sermo* non leviter jactatus, qui in corde assidue volutatur, priusquam usurpetur ore: denique qui manat ex intima cordis meditatione: quare aliis locis vertitur *meditatio, cogitatio, & exercitatio,* Ps. 54 *Contristatus sum in exercitatione mea,* id est, assiduis precibus ex mærenti animo me assidue exerceo. Ita sane Job, hunc esse suum *sermonem,* meditationem, exercitationem profectam ex amarissimo animo.

Gregor. *Eugub.* שיח *Gen. 5 4.65 Ps. 141.5.*

Et manus plagæ meæ. Aug. cum Hebræo conveniens: *Manus mea.* illud enim *plagæ meæ.* illuminationis gratia addidit Interpres. Sed metonymicos, *Manus,* pro effectu, id est pro vulnere, & plaga, quæ manu fit. Quanquam etiam *manus* pro ipso robore, & vi. Quare Greg. *Manus plaga est fortitudo percussionis,* & fere eodem modo D. Thomas: *Perestatem plaga,* dicit, id est, vim, & acerbitatem.

Manus. Metonymia. Gregor. D. Tho.

4 *Aggravata est super gemitum meum.* Gravior, & vehementior est gemitu meo; acrior meis suspiriis, quamvis acutissimis, & major, quam ut ullis querimoniis, atque lamentis demonstrari, aut explicari possit, ita me; neque intelligunt, neque meos dolores pro dignitate æstimant hi ipsi meorum gemituum, & suspiriorum auditores. & testes. Sed melius cohæret, ut significet suam calamitatem augeri importuna amicorum contentione, & contumeliis potius, quam consolatione. Non aliter de suorum hostium contumeliis, subsannatione, gaudio ex suis ipsius calamitatibus, conquerebatur David; *Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.* Quare illis parem pœnam imprecatur, ut crescat illorum supplicium aliorum irrisione, & contumeliis; *Appone* (inquit) *iniquitatem.* Theodoretus, *condignam pœnam super iniquitatem eorum.* addatur calamitas, calamitati, & contumeliis amplificetur, & crescat semel inflictus dolor. Neque solum David, Deus ipse conqueritur de hac adversus miseros, & afflictos impudentia, & immunitate Babyloniorum; *Dedi eos in manu tua, non posuisti eis misericordias: super senes aggravasti jugum tuum valde.* nam captivitatem populi Israelitici, quam iratus Deus statuerat, multo graviorem, & acerbiorem efficiebat ipsa Chaldæorum immisericordia, & petulantia erga captivos. Ergo sicut hic dicitur jugum ab inimicis *aggravatum,* ita & Job; *plagam suam* ab amicis *aggravatam* conqueritur.

Plagam a Deo inflictam, aggravari ab homine inhumano. Ps. 68. 27. *Theodor.* *Isai. 47. 6.*

5 LXX. At Septuaginta, *Manum,* hoc loco non tantum pro plaga, sed pro opere. & actione usurpant, sensu quidem non valde cohærente cum antecedentibus, & subsequentibus, sed tamen per se vero, & ad aliquod animi solatium opportuno: *Et quidem scio quia de manu mea increpatio, & manus ejus gravis facta est super gemitum meum.* Quod Nicetas in protheoria, & Olympiod. in scholiis, sic accipiunt; *Non ex iis, quæ falso ostis criminatis, verum ex iis, quæ egi ipse, de me judicabitur.* Aliter Chrysostomus, & licet non

Nicetas. Olympiod. Chrysost.

non longius à proposito, at certe longe aliene à significatione *manus*. Novi (inquit) *ex iis*, * *quas in manibus sunt, ex plaga (inquam) ipsa, non ex iis rebus, quæ gessi, me refelli à vobis*. Acceptio quidem *manus*, pro re præsenti, quam versamus & tractamus insolens omnino in Sacro sermone, quamquam Volgo frequens.

** Juzgais por lo que veis, y por lo que tenemos entre manos. Manus pro re præsenti.*

Vers. 3. Quis mihi tribuat, ut cognoscam, & inveniam illum, & veniam usque ad solium eius?

1 *Calamitas ad Deum ire compellit. Homines tantum judicant de externis. Impiorum in ærumnis consiliũ. Explicatus Amos.*
2 Cognoscere *de experimẽto*.
3 Invenire, *quid in Sacro sermone Hysteron Proteron. Mi-sericordia, & Benedictio.*
4 Invenire *pro sufficere. Explicatus David semel, & iterum.*
5 Solium *quid propriè. Dei solium commendatur à firmitate, & stabilitate. Illustratus David.*

1 VTinam ergo palam, & coram liceret mihi cum illo agere, qui novit *gemitum pauperum, & præparationem cordis eorum audit*; qui suspiria, & gemitus comparat cum animi ægritudine, & dolore, ex quo proficiscuntur: namque homines utpote externorum tantum signorum testes, atque judices vel externa tantum considerant, atque de tota re non melius judicant, quam ex coniecturis externis possunt, aut certè quæ vident signa, in pejus interpretantur; ut quondam Heli *existimavit Annam temulentam*, ex habitu, & gestu externo; cum tamen illa *ex amaro animo*, vultu, gestu, ore insolito, & perturbato inter preces mussitaret. Vides, ut extrema calamitas, & abalienatio amicorum, & familiarium justum hominem ad Deum confugere compellat, & frequenter illius Numinis, opis, judicii meminisse. Non enim Job sanctissimus ex illorum numero in mediis ærumnis impatientissimorum, & adversus Cælum indignantium hominum, quorum alter hortatur alterum; *Tace, & non recorderis nominis Domini, quia ecce Dominus mandavit*. Ne eum interpelles, neque illum tuis precibus sollicites, illiusve memoriam, aut nomen usurpes, qui tibi hæc mala fecit, mandavit, voluit. At profecto confugiendum in miseriis ad illum ipsum est, qui miserias, & ærumnas mandavit. Illud enim sicut in optima ratione positum, ita vere dictum est: *Diligentius Dii coluntur irati*. Sed expendendæ voces singulæ.

Ps. 10. 17. 1. Reg. 1. 13. Tribulatio ad Deũ ire compellit. Impatientes Divinæ opis obliti. Amos 6. 10. Senec. l. 8. declam. 1.

2 *Vt cognoscam illum*. Sciam, experiar, familiariter cum illo agam haberem profecto clarum, & apertum meæ vitæ, atque innocentiæ testimonium illius sententia, & judicio; utinam jam illius sententiam, syncerumque de me judicium cognitum habeam, experiar; utinam ille me judicet, quem ego * *cognoscam*, & qui me bene novit intus, & in cute, nam isti mei amici, noti, & familiares me non agnoscunt, ut quibus meam innocentiam nulla ratione probare possim. Ergo illum desidero, & appello; *qui probavit me, & cognovit me; cognovit utique sessionem meam, & omnes semitas meas prævidit*. Non omnino incommode Vatabl. *Vtinam scirem, ubi Deus sit*, nam loquitur more humano, & primum de cognoscenda via ad Dei tribunal. Sed prior expositio verior, acrior, & sublimior.

ידע

** Quien su viesse un conocido, que me conosciesse, qual diria quien yo soy. Ps. 138. 2. Vatab.*

3 *Et inveniam illum*, id est, ut cognoscam, postquam invenero, vel Hysteron Proteron; *Vt inveniam, & agnoscam* qui præposterus rerum dicendarum ordo non est in Sacro sermone infrequens, quale illud Psal. 23. 3. *Hic accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo*, cum tamen ordine congruo semper soleat *misericordiam* præmittere, ex qua *benedictio* nascitur; juxta id; *Deus misereatur nostri, & benedicat nobis*. Valet vero verbum, *inveniendi*, idem quod *venire in*, id est idem, quod verbum *veniendi* compositum cum præpositione, *in*, aut aliis etiam præpositionibus, ut Genes. 33. 12. *Invenisti gratiam coram me*, id est, venisti in gratiam. Psal. 114. 3. *Pericula inferni invenerunt me*, id est, venerunt in me, vel *evenerunt mihi*, & per Hipallagem, Incidi, deveni in pericula, & discrimina vitæ, & Psal. 114. 3. *Tribulationem, & dolorem inveni*, id est, incidi in tribulationem. Similiter hoc loco; *Inveniam illum*, veniam, perveniam ad illum quod exponitur parte sequente.

Hist. Prot. Psal. 66. 2. Invenire, quid propriè.

מצא

Hipallage.

4 *Et veniam usque ad solium eius*. Affectus quidem iste est hominis injuriam gravissime patientis, sed judicis in corrupti sententiam, præsentiamque quasi impatienter desiderantis. Et vero si huic quoque verbo, *inveniendi*, demus vim, & significationem *sufficiendi*, nemini, aut curiosius, aut argutius videri debet; nam non semel sic vertit Vulgatus interpres, Num. 11. 22. *Numquid ovium, & boum multitudo cædetur ut possit sufficere ad cibum?* Regia ex Hebræo: & invenit eis, & iterum statim, *Omnes pisces maris in unum congregabuntur, ut eos faciant*. Onchel. Septuaginta. Pagnin. & Tygurina, *qui sufficiant*. Eodem sensu Psal. 209. * *Inveniatur* (Hieronymus *Inveniet*) *manus tua omnibus inimicis tuis* (in dandi casu; id est, sufficiat, sufficienter retribuat, satis bene poterit sese opponere, & resistere omnibus inimicis tuis. Et statim) *Dextera tua inveniat omnes, qui te oderunt*. id est: tua vindicta ad omnes impios perveniat, & quamvis fugientes persequatur, & comprehendat. Psal. 35. 3. *Dolose egit in conspectu eius* (Dei) * *ut inveniatur* (inveniat, sufficiat, sufficiens sit, & abundans sit) *iniquitas eius ad odium*, idest imprecor ex Dei nomine, ut tam abundet in scelere, & improbitate, ut ei sufficiat ad conciliandum illi odium universorum. Hoc eodem sane sensu dicere potest Job; * *Inveniam illum*; inveniam illi, sufficerem profecto illi, abunde me illi probarem, qui me bene probatum, & perspectum habet: non sum sufficiens meam causam vobis probare: at sufficerem incorrupto judici, & veritatis, atque innocentiæ vindici. Scio paulo durius alicui videri posse, sed ille sciat esse ad Scripturæ phrasim, & proprietatem Hebraici sermonis non vulgariter observatum.

Invenire, pro sufficere.

** Tomo baste, vos ƒ sois bastan te para vue stros enemigos, y los mios. * Sea tan malo, que baste a que todos lo aborrezcan. * No basto cõ vosotros pero cõ Dios bastaria, y pudiera.*

5 *Et veniam*, incedam, ingrediar, accedam usque *ad solium eius*, propriè habitationem, sedem, firmitatem, aut stabilitatem, id est, usque ad cælos firmissimos, & incorruptibiles: nam Scriptura sempiternam Dei dominationem ex cælorum firmitate, & stabilitate illius solii, sedisque commendant, juxta id; *Sedes tua Deus in sæculum sæculi*, Sicut Exod. 15. 17. ex firmitate montium terræ sanctæ, & natura firmissima illius regionis quam Deus in arcem, & sedem Regiam delegerat; colligit sempiternitatem Regni illius, *Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine. Sanctuarium tuum Domine, quod firmaverunt manus tuæ, Dominus regnabit in æternum, & ultra*, Septuaginta, * *Dicam in finem*, Auctor Catenæ, & Ambros. *In terminum*. Tunc tandem conquiescerem, & meæ defensioni finem imponerem: Chrysostomus minus congrue; *ad finem*, id est, *ad perfectum* dixit, sive *ad victoriam*; adducitque confirmationem ex titulis Psalmorum, qui frequenter inscribuntur, *in finem*, sive *victori*, de quo dicendum v. 6.

*Cæli, Dei sedes stabilis. Psa. 44. 7. LXX. Nicetas. Ambros. * Acabaria ya, y no hablaria mas palabra. Chrysost.*

Vers. 4. Ponam coram eo judicium, & os meum replebo increpationibus.

1 Ponere *verbum militare. Dolor arma ministrat.*
2 Judicium *Os plenum ad constantiam, & confidẽtiã.*
3 Increpationes *quid propriè.*
4 *Animi constantia sancti Iob. Explicata Græcorũ lectio.*

1 POnam. Disponam certa ratione, & arte meam orationem; ordine informarem coram illo meam causam, & proculdubio obtinerem adversus meos accusatores, atque eas rationes pro mea innocentia, eoque ordine proferrem, ut judicem veritatis pondere quasi victum, & expugnatum ad me traherem. Vox originalis *Gharac*, significat idem quod *ponere*, cum suis compositis, disponere, componere, præparare, ordinare, dirigere. Estque militare verbum, atque dicitur de aciebus, quæ certa ratione, arte, ordine componuntur, disponuntur, diriguntur ad congrediendum cum hoste. Vides, ut dolor arma ministret, rationesque fortissimas inveniat, atque illas certo ordine componat, & dirigat, quibus judicem flectat, & emolliat, & quantumvis pectus sævissimum expugnet, atque vincat?

ערך

Ponere verbum militare. Rationes dolentis pectoris instar armorum.

Quid non possit superare dolor?

Senec. in Her. Oeta. act. 4.

2 *Judicium meum*, causam, causæ defensionem, & totius rei summam, quæ inter me, calumniatoresque meos versatur. Cajetanus aliene dicit; *Judiciariam telam inter suas afflictiones, suaque peccata*: Nam hoc potius ad sequentem partem pertinet. Non omnino placet; quod D. Tho. exponit; *Proponam ei, qualiter debeat esse justum judicium*,

משפט

Caiet. D. Thom.

Et os meum increpationibus, idest pleno ore, fidenter, constanter pro me dicam, *dilatabo os meum*, non contraham, quippe nullius mihi sceleris conscius sum. hæc videntur afferri *ore pleno*; aut *dilatato*. Tum etiam illud, nihil aliud posse usurpari ore, cum *plenum est*: quare *Repleri os laude Divina, est cantare tota die* Dei laudes Psa. 70. 8.

Ps. 25. 11. et Psa. 85. 11. & Isai. 57. 4.

Ho-

Hominem dilatare os, *& repleri à Deo*, est multa petere; multa quoque deinde prædicare beneficia accepta, & accipere à Deo materiam semper laudandi, Psal. 80. 11. *Reple-ri os risu*, est semper ridere, semper læta loqui. Psalm. 125. 4. Ergo *Repleri os increpationibus* erit, diu multumq; innumeras *increpationes* proponere. Neque solum (inquit) cum illo agam rationibus pro mea innocentia exquisitis (paucis enim coram incorrupta judice, & mei conscio opus habeo) sed multis etiam *inter dolores querelis* (ut Philippus dixit meam pro me rationem infarciam. Expostulabo nimirum cum illo de mea innocentia afflicta, & de immeritis calumniis.

Philippus.

8 יכחת

Sunt autem hoc loco *increpationes*, disputationes, argumenta, quæ in judicio adversus criminatores, & accusatores vel respondentur, vel obiiciuntur, & admonitiones etiam paulo severiores, ex dolente quidem animo, sed ex amante, & benevolo profectæ, cum quis ista loquitur, justeque se tuetur. sicut Jeremias dixit 12. *Iustus es Domine, verumtamen juste loquar ad te*. Chrysost. *increpationes*, exponit, *deplorationem ærumnarum, acerbitatumque suarum, ut quas cessit, & pertulit uno tempore expositis*. Si quid autem in his increpationibus inest reprehensionis, ad amicos, non ad Deum referri oportet.

Chrysost.

Vers. 6. Ut sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam quid loquatur mihi.

ILle (inquit) si quidpiam erratum à me est, errati me admoneret, neque contumeliose, sed re ipsa, & ratione mecum ageret; atque rei totius veritatem, & mearum calamitatum causam ex illo intelligerem. Tum præterea ** scirem*, an ratione ulla atque responsione meis expostulationibus, & querimoniis satisfieri posset. Vos enim neq; satis facietis, neq; respondentis. Verba côstantis fidentisq; animi, ac bene sibi conscii. Septuag ** Cognoscam sanas ones, quas loquetur mihi*, idest, responsiones, quibus aliquod ærumnarum mearum solatium, & ægritudinem medicamentum contineatur. Chrysost eleganter dixit; *Quam mihi laboranti curationem adhibiturus esset, intelligerem*, q. d. qua nam re mea injuria compensari; meæ innocentiæ jactura resarciri possit, vel potius *sanationem* vocat responsionem aliquam propositarum suarum rationum, qua omnino exponat, tollatque dubitationem illam suam, quam nam ob causam innocens vexetur? Ita explicat Chrysostomus, non ille, quem affert auctor Catenæ, sed quem adducunt scholia Vaticana: *Quid (inquit) ad hæc afferet, quod solvet dubitationem*. Quo sensu videtur legere Aug. *Cognoscam causationem*. Eleganter hoc loco Philippus admonet tuum, atq; eundem tenorem esse toto hoc libro querimoniarum sancti Job.

4 *Sententiæ paraphrasis.*
** Sabeia-mo, que respuesta pue-den tener mis que-xas.*
** Sepamos que reme-dio, o que cura pueda tener mis males.*
Chrysost.
Chrysost. Scholia Vaticana.
August.
Philipp.

Vers. 7. Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat.

1 *Divina æquitas, & justitia. Verbum* Nolo, *quid designet*.
2 Multa Dei fortitudo, *de absoluta potentia*.
3 *Divina Potentia temperata cum æquitate. Explicatus Salomon*.

1

IDem superius cap. 13 dixit, & abunde expositum à nobis est: Sed addit præterea nonnihil locus hic; respondet nimirum amicis obiicientibus infinitam Dei potentiam, & magnitudinem. Non (inquit) in animo meo est congredi, aut litigare cum illius potestate, & magnitudine; sed cum illius tantum æquitate, & justitia: scio enim humanam imbecillitatem nullo negotio illius virtutis, atque virium magnitudine opprimi posse: at illius æquitatem, & justitiam nihil contra veritatem, nihil contra justitiam, nihil contra meam innocentiam posse. *Iustitiam itaque eius* (sic Philippus eleganter, & breviter) *solam requiro*. Observat præterea Philippus verbum, Nolo, optantis sensu, *non jubentis* dictum. Sed quidem potius sui animi propositum, voluntatemque exprimit nomine appellandi divinam potentiam, sed solum justitiam: quamquam in Originali hæc eadem sententia sub alia forma exprimatur; *Numquid multa potentia, aut in magnitudine potentiæ litigabit mecum?* Quasi dicat; Frustra vos mihi divinam potentiam obiicitis, nam ille non solet potentiæ, & virium magnitudine litigare cum mortalibus; sed judicio contendere, atque argumentis ex illorum aut innocentia, aut improbitate desumptis. In quo illius sanctitas, æquitas, justitia consistit; sicut scriptum est: *Quærite judicium, & venite, & arguite me dicit Dominus*, & iterum: *Appropinquare* (litigare, congredi, contendere) *cum Deo volunt, quasi gens, quæ justitiam fecerit, & judicium Dei sui non dereliquerit*. Quo loco ex ratione, justitia, æquitate respondet Deus expostulantibus; *Quare jejunavimus, & non aspexisti*: &c.

Contentio cum divina justitia, non cum potentia.
Philippus.
Deus ratione litigans non potentia.
Jer. 2. 9. 3; Isa. 1. 18, Isa. 58. 2.

Addit præterea Cajetanus non inutiliter, divinam potentiam, quæ absoluta vocatur, posse de homine, deque creaturis universis statuere, quacumque ratione libuerit; at ordinariam illius potestatem, rationemque agendi ad statutam jam legem, pactumque cum hominibus, & ad judicis incorruptissimi, jurisque æquissimi formam, regulamque adstringi. Ergo illam liberam, amplissimamque potentiam, magnam, *Multamve potentiam*, aut *fortitudinem* vocat Job; quam Septuaginta sic explicant: *In multa virtute superveniet mihi?* Quod cum assertione, & sine interrogatione legendum, ut valeat idem, quod negatio, manifeste colligatur; post interrogationem enim negatio subsequitur. Sic quod Augustinus: *An in multa virtute dijudicabitur meam?* Symmachus; *Tantum ipse non incumbat in me*. Vides in hoc loco summam Dei æquitatem, æquissimamque illius potentiam, & justissimam fortitudinem, non minus sapienter significari à Job, quàm à Salomone; nam iis paribus fere verbis, atque sententiis parallelis; Sapientiæ 12. 15. scribit, divinam potentiam summa æquitate temperari; *Cum* (inquit) *sis justus juste omnia disponis* (administrans) *ipsum quoque, qui non debet* (non meretur) *puniri, condemnare* (quasi lata, & pronunciata sententia) *exterum* (alienum, & abhorrens) *æstimas a tua virtute*: *virtus enim tua* (virium, & potentiæ magnitudo) *justitiæ initium est*. Deinde; *Tu autem dominator virtutis*: idest, qui ita potentiam moderaris, & regis, ut non te potentia agat, impellatve; sed tu potius illam agas, cohibeas, temperes, & quo æquitas, justitiaque tua constituerint, tantum applices; *cum tranquillitate* (æquitate) *judicas, & cum magna reverentia* (cum multa moderatione, magnoque parcendi studio) *disponis* (gubernas) nos. Ostendit præterea Sapiens adversus quos absolutam potentiam suam exerat Deus, non tamen sine justitia, videlicet adversus improborum audaciam, qui vel divinam potentiam non agnoscunt, vel non verentur; atque tunc demum cum id ratio juris efflagitat.

2 *Cajetan. Dei potentia absoluta, aut ordinaria.*
LXX.
August. Symmach. Dei potentia cum summa æquitate.

Neque magnitudinis suæ, &c. Additum hoc est ab Interprete gratia explicationis, sicut etiam Septuaginta ex suo addiderunt, ut amplificarent sententiam: *Deinde in minis me non utetur*. Quod sanctus Augustinus legit: *Nequaquam in terrore abutatur me*. Quod præcedentis partis expositio, & expolitio est.

3 *LXX.*
August.

Vers. 7. Proponat æquitatem contra me, & perveniet ad victoriam judicium meum.

1 *Varia lectio, & interpretatio*.
2 *Defenditur Vulgatus*. Ponere *quid propriè*. *Illustrata lectio Hebræa*.
3 *Adverbium* Ibi. Ponere *verbum forense Coram Deo litem agere, & causam dicere licet. Illustratus David*.
4 *Illustratus Vulgatus*. Perpetuum; Finis, Victoria.
5 Finis *idem quod* fine fine. *Deus triumphator, titulus Psalmorum in finem Illustratus Isaias, & Habacuc*. Vincere *verbum forense*.

IN Hebræo sententia curta, & concisa, *Ipse ponet in me*. Hebræus apud Caietanum: *Judicando attribuet mihi*: subaudi; Rectam, justamque sententiam, aut, apponet mihi id, quod exigunt merita meæ causæ. Quem ferè sensum expressit lectio Septuaginta: *Veritas, & increpatio est ab eo*, idest, Ipse ponet, proponetque veritatem meæ innocentiæ, & absolutionis; aut si improbum comperit, me increpabit, damnabitque lata sententia. Lectio Tygurina, atque scholia Vatabli, & Isidori Clarii longe aliter sententiam supplent: *Ipse ponet in me vires*, conferret, addet, q. d. Tantum abest, ut ille me potentiæ magnitudine exterreat, & abigat à suo tribunali, ut potius vires ille mihi suppeditet, & animos faciat subsistendi coram illo; & benignè etiam faciat copiam loquendi, meque defendendi. Huius autem lectionis ratio est, quod verbum *ponendi*, videatur idem esse, quod *apponere*, addere, augere; ex additione autem, & augumento, vires, roburque commode significantur, atque intelliguntur.

1 *Cajetan.*
LXX.
Tygurin. Vatabl. Isidor.

Sed quidem, ut pro nostro Interprete contra hujusmodi Latinam lectionem tueamur, hoc loco minimè, subest

Desensio Latini Interpretis.

subest verbum *Lavab*, quod significat apponere, addere, adiungere, vel copulare, & adhærere. neque tunc quidem oporteret vires, aut robur subaudire; cum illud verbum indifferens sit ad ea omnia, quæ, apponi, vel componi, & iungi inter se possunt. Subest ergo hoc loco verbũ, *Sum*, quod significat imponere, aut componere, aut iacere, & fabricare certa arte, aut cura; & ad ea solet usurpari, quæ diligenter certo loco, & industria collocantur, & disponuntur. Sicut Genes. 30. 41. dicitur; *Ponebat Jacob virgas in canalibus*. quod industriam, & curam, atq; dispositionem certi loci adsert, & Gen. 50. 26. de eodem Iacob; *Conditus aromatibus, repositus est in loculo*. Et id Cant. 8. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum*. Et centum hujusmodi, quæ aperte probant verbum *ponendi* afferre secum collocationem certo loco, & ordine. Ergo significat Iob Deum ordine quondam, certaque ratione *positurum*, & collocaturum. Sed quid tamen collocari, & *poni* oporteret, omninò subticetur. Ergo Interpretem divinare oportuit: divinavit autem divinitus, certo, ac sapienter; nam cum Iob de ineundo, & subeundo judicio, de sua causa informanda, de argumentis proponendis agat, nunc quid aliud optare debuit *poni*, aut proponi sibi à Deo, quã *aquitatem*? id est, non iniquas adversariorum suorum calumnias, & falsas criminationes, sed æquissimarum rationum momenta: neq; exquisitam *iustitiæ* divinæ severitatem, sed temperatam benignitatem, qua cum mortalibus agere Deus solet. Ergo (inquit) disputet utiq; mecum Deus ex æquo, & bono; atque exquisitè, quod voluerit, proferat contra me in suo judicio; nihil enim proferet, aut mihi imponet quod honesto, & innocente viro indignum sit.

Diligẽtia et acumẽ Interpretis.

Aequitatem, præterea hanc sapienter sumere Interpres ex ipso Hebræo potuit, nam additur deinde in

3 Originali, quod à nostro Interprete videtur ex parte prætermissum; *ibi rectus litigans cum eo*: vel ut legit Hebræus apud Cajetanum: *Ibi rectum fuit disputatum cum eo*, idest, tãtum, quod rectum est, & æquum, potest proponi in divino judicio; nam nullus locus ibi fraudi, & calumniæ. Quare adverbium illud loci, *ibi*, non accipio cum Vatablo, pro adverbio temporis, *Tunc*: sed propriè; Illic, coram Deo judice, nemini justo, & innocenti negatur copia se defendendi; nemini afflicto, & misero negatur aditus, atque honestus, & opportunus dicendi locus. Sicut ab hac ipsa radice dicebat David Ps. 55. 9. *Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo*, idest meis ærumnis, atque gemitibus liberum ingressum ad tuum tribunal patefecisti, & loco honesto, atque ad dicendũ, & audiẽdum valde opportuno sedere fecisti. Nam hoc videtur forense aliquid; præcessit enim; *Vitam meam annuntiavi tibi*. idest, vitæ meæ ærumnas, & discrimina, tibi tanquam æquissimo judici exposui, conquestus de meis persequutoribus & quod dicitur, *In conspectu tuo*, in Hebræo est; *In sacculo, vel in utre tuo*, videlicet, tanquam pondera, & momenta, quæ dicebantur, *Lapides sacculi*, ut scilicet innumerato habeas omnes meas lachrymas, ut illas ponderes, & diligenter expendas, atque æquissima tuæ iustitiæ trutina dijudicatas, & ponderatas benigna sententia prosequaris. Conficiuntur ergo in divino judicio libelli causarum nostrarum, in quo describuntur nostræ iniuriæ, & supplicationes; *ponuntur* etiam, quæ divina justitia contra nos obiicere potest, deinde quasi scripto pronuntiatur, serturque sententia. Quæ omnia in Dei rationario, & commentariis ad totius rei, suæque iustitiæ memoriam sempiternam, & suorum iustorum solatium consignãtur, & tanquam in Thesauris reponuntur, & conduntur. Sic enim locum Psalmi opportunius in rem præsentem Tygurina legit; *Fugas meas dinumeratas habes, lachrymas meas repone, in lagunculam tuam. An non in rationario tuo?* Vatab. *In libro tuo, vel in commentariis profectò scripta, & annotata sunt*. Ergo *ibi rectus*, & innocens libere *litigat*, & optimo loco causam agit.

Lectio Hebræa. Pag. Reg. Tygurina Cajetan. Ad verb. loci, pro adverbio temporis. Vatab. Afflictioni & lachrymis cõceditur honestus, & cõmodus locus in Dei iudicio ponderans lachrymas afflictorum, & merita cuiusque. Pr. 16. 11. Libelli nostrarũ causarũ, atque accusationes apud Deum. Tygur. Vatabl.

4 *Et perveniet ad victoriam iudicium meum* Paulò secus in Hebræo: *Et liberarer in perpetuum a iudicante me*, id est, hac ratione evaderem liber ab iniquis meæ vitę iudicibus, & calumniatoribus, ut ultra iam mihi disceptatione, & contentione opus non esset. Sed elegãter Vulgatus Interpres sententiam illuminavit. non dissentiẽtibus etiam Septuaginta; nam *perpetuum*, pro *fine*, seu *victoria* sumpsit: & quod retento Hebraismo diceret; *Evadam, aut Liberabo me in victoria à iudicante me, vel à iudicio*: Latinè, & eleganter vertendum censuit; *Perveniet ad victoriam iudicium meum*.

Pag. Regia. Vat. Isidor. Caiet. LXX.

Sed est tamen reddenda ratio hujus lectionis, atq; 5
premenda illa vox *victoria*. Et quidem pro voce originali *Necsah*, Græci, & Septuag. vertunt, *finem*; atq; hoc etiam loco legunt; *Educat in finem iudicium meum*, licet enim *æternum*, aut *perpetuum*, videatur *fini* contrariũ, utpotè quod fine careat, ideòque finem omnem excludat, tamen ex ipsa nominis propietate, & significatione, quamdam habet *æternum* affinitatem cum *fine*; nam *post æternum*, non aliter atq; *post finem*, nihil expectare oportet. Præterea æternitas vincit omne tempus, atque in illam tandem desinunt, & finem capiunt temporaria omnia; quare cum aliquando dicitur in Scriptura *finis*, intellige, *sine fine*, idest *perpetuum*, ut illud Psalm. 48. 10. *Vives adhuc in finem*. idest, sine fine. quod Hieronym. dixit, *vives ultra in sempiternum*. Rursus eadem voce Hebræi *victoriam*, & triumphum significavit; atq; eum fortem, victorem, & triumphatorem appellant, qui rem ad finem, & ad perfectionem perducit. Quare Sapientiæ fortitudinem, & quasi victoriam; & triumphũ ex eo descripsit Sapiens, quod *attingat à fine usque ad finem fortiter*, idest, superatis omnibus difficultatibus, non desistat ab incœpto, donec ad finem rem perducat. Et ideo Samuel 1. Reg. 15. 29. Deum appellavit, *Triumphatorem in Israel*, quod rem semel cœptam fortiter persequeretur ad finem usque, & ita Paulus Hebr. 7. videtur Legi antiquæ, quasi minimè vincenti, neque triumphanti, eam *finis*, & *victoriæ* rationem denegasse, cum dixit, * *Nihil ad perfectum adduxit lex*. nam *finis legis Christus*, quasi Victor, Triumphator, Perfector, *Auctor fidei, & consummator*, attingens à fine usq; ad finem, & ultimus rerum omnium quasi exequutor, atq; perfector. Hinc profectò quod Septuag. in plerisq; titulis Psalmorum inscribunt, *In finem*. Hieron in Hebræo legit, *Victori*, & in procemio in Danielem, *In triumpham, aut palmam* Aquila, *Victoriæ auctori*; Theodotio. *In victoria*. Symmach. *Epinicion*, idest, *Carmen victoriale*. Quæ omnia eodem recidunt: nam finis, est victoria; & *Finitor*, vel consummator, idem est *Victor*. quod an de Christo Domino, an de aliquo alio accipiendum literali sensu sit alterius loci, atque negotii est. Rursus, sicut *perpetuum*, & *finis*, idem sunt, idem quoque *finis* atque victoria significant. Quod non alio, quàm ipsius Pauli testimonio demonstrabimus; nam quod Isaias cap. 25. 8. dixit; *Præcipitabit mortem in sempiternum*; Paulus vocibus synonymis exposuit 1. Corinth. 15. 54. *Absorpta est mors in victoriam*. Iam ergo sensus huius loci idem erit, sive legas; *Perveniet iudicium meum ad victoriam, vel ad finẽ, vel in perpetuũ, in sempiternumve*. Sed nomen *victoriæ*, quod interpres usurpavit clarius, & significantius. Unde elucidabitur illud Habacuc 1. *Lacerata est lex, & non pervenit usq; ad finem* (victoriam, triumphum) *iudicium*. idest, ut eleganter Tygurina reddidit; *Non habet efficacem executionem iudicium*: nam effectio, & perfectio iudicii, id est, *finis*, ipsa exequutio est. Sed congrue quoque legemus; *Non perveniet ad victoriam iudicium*, idest quod rectum, & iustum est, non evincit, non obtinet in sua causa adversus potentiores, sed si pauperes sint, quantumvis ius, & æquum pro illis stent, non pervenient ad victoriam, sed vincuntur, & superantur. Hæc genuina, & simplex hujus loci elucidatio, ex verbis Habacuc sequentibus apertè colligitur, *quia impius prævalet adversus iustum*. Similiter, verbis ferè synonimis ait Iob, se evicturum, atque obtenturum in sua causa coram Deo judice, habiturumque ab illo, ut Chrysostomus ait, *Sententiam plenam victoriæ, & perfectam, atque integram*, contra suos adversarios. Neque verò, ut neque hoc prætereamus, *victoriæ, & vincendi* nomina aliena sunt à foro, & litibus, nam, ut Budæus observat in Forensibus, *Vincere rem judicio, est quod evincere dicunt*. Loquutio sanè Græcis auctoribus, Platoni, Demostheni, Aristophani, Thucydidi, non insolens; iuris verò Consultis familiaris.

*LXX. Hebraizantes. Æternum & finis affinia. Finis, idẽ quod sine fine. Hieron. Finis pro victoria. Sap. 8. 1. * Elque lleva las cosas hasta el cabo y las haze como lo dize. * Comẽçò y no sacò al cabo lo que pretẽdia. Rom 10. 4. LXX. Tituli Psalmorum. Hieron. Aquila. Theodot. Symmac. Consonantia Isaiæ, & Pauli. Sempiternum & victoria pro eodẽ. Elucidatio Habacuc. Tygur. Chrysost. Vincere, & victoria, forensia. Budæus. Steph. in Lex.*

Verſ 8. Si ad Orientem iero, non apparet, ſi ad Occidentem, non intelligam eum.

Verſ. 9. Si ad ſiniſtram, &c. Si me vertam ad dexteram, &c.

1 *Quinque huius ſententia nexus alieni.*
2 *Germanus nexus, & interpretatio Iobi ſanctitas.*
3 *Sex poſitiones Cœli non eadem omnibus.*
4 *Quas Cœli poſitiones agnoſcat Sacra Scriptura, & unde illas diſtinguat & conſideret.*
5 Oriens *quibus aliis nominibus appelletur.* Primum, *aut principium, in ſacro ſermone quid.*
6 *Quorſum dicatur* Paradyſus plãtatus ab initio. *Varia lectio. Quid prævenire in Sacro ſermone Explicata Sapientia.*
7 Occidens, Meridies, Mare, *& horum nominum etymologia. Illuſtrati David, & Ezechiel.*

a Nexus difficilis, & multiplex apud Interpretes. Dionyſ. Alexan.

SEntentiæ iſtę per ſe faciles, ſed illarum cum reliquis textura, & nexus difficilis, nimirum quorſum nunc dicat, Deum humano labore inveniri non poſſe, neque illum ſe noſtris oculis prębere conſpicuum: quamvis ille perſpicue nos, noſtraque omnia contempletur? Primo ergo Dionyſ & Alex. in Catena aiunt; *Iobum ſignificare temporis inconſtantiam, & mobilitatẽ, in quo plane oſtendit, nos homines id tantum vivere temporis, quod inſtat, quandoquidem id, quod præterit, amiſimus, quod autem futurum eſt, nondum tenemus: at Deus quidem ſemper eſt, & adeſt uſquequaq;* Partes ergo, & poſitiones loci accipiunt Graci pro partibus, & differentiis temporis, quaſi dicat Iob: Si ad præterita, vel ad futura me converto, nihil invenio, ſed tantum præſens, quod inſtat. Sed quorſum? Secundo, ut deplores, ſibi roganti, optanti, appellanti ad Dei judicium, & tribunal, illum in tantis ærumnis non adeſſe, & id hinc ſignificare, cum dicit; ſe nuſquam invenire poſſe Deum. Tertio, ut ſi priſtini ſui voti repetitio quædam; Appello Deum incorruptiſſimum iudicem, ſed deſpondeo animo, nulla enim mihi affulget ſpes inveniendi: nam exercet quidem ille iudicium rerum humanarum, ſe inacceſſum mortalibus, & intra ſuæ lucis tenebras ſe continet.

Caietan. Lyran.

Quarto Caietan & Nicolaus exiſtimant, declarare Iobum, ſe non poſſe ratione humana per res naturales, quas per quatuor mundi plagas ſignificat, cognoſcere certò, & clarè rationes Divinorum iudiciorum, & extraordinariæ, ac ſupernaturalis Dei Providentiæ; nam hæc niſi per revelationem aſſequi non poſſumus: ideoque quamvis ad Deum appellet, ſed non eſſe in ſua poteſtate ſiſtere ſe ad illius tribunal, & ad illius Providentiæ adita penetrare; atque adeo, ut Cartuſianus addit, videtur poſtulare ſupernaturalem aliquam illuminationem.

Dionyſ. D. Thom. Hugo.

Quinto D. Thomas, & poſteum Hugo; Hæc ſubiunxiſſe Iob ad declarandam Dei immenſitatem, ne quis putaret ipſum exiſtimaſſe Deum corporeum eſſe, aut corporali loco circumſcribi, cum de illius tribunali loquutus eſt. idem videntur ſenſiſſe Greg & Philipp.

Gregor. Philipp.

2 Simplex nexus. Reſpōdet Iob. acite obiectioni.

Sed tandem is erit contextus lenis, & ſententia facilis, ac bene cohærens, ut quaſi tacitis duabus obiectionibus reſpondeat Iob in hanc ſententiam: Si cui videar in hoc meo voto conoſcendi in cœli ſedes lucidiſſimas ad Dei tribunal temerarius, & audax, præſertim cum uni tantum loco, aut ſedi ille minime alligatus ſit, ſed ubivis gentium, atque locorum præſens adſit. ac ius dicere poſſit: ſciat is, qui mihi in obiicit, niſi Deus ſe mihi, ac meis adverſariis conſpicuum præbuerit, atque conſiſtamus pariter ad illius tribunal, ſicut in die iudicii noviſſimi, feraturque ſententia pro mea innocentia palam, & manifeſte, neque meos adverſarios ceſſaturos à mea criminatione, neq; meam innocentiam probatam, atque exploratam iri. Rurſus, ſi quiſpiam obiiciat, me velle tenebras offundere meę cauſæ, & per occulta, & ignota velle me innocentem probare, ſicq; ſatisfacere meis adverſariis, Reſpondeo ſane, iden me deſiderare, & appellare manifeſtum, atque conſpectum Dei judicantis tribunal, palamq; proferri aliquod meæ innocentiæ afflictæ præſidium, ne in tenebris mea innocentia delileſcat mortalium oculis incerta, & dubia.

Secunda obiectionis ſolutio.

Iob deſiderans noviſſimum iudicium.

Sed tertiam obiiciamus nos viro ſanctiſſimo; ergo cupis iam ab inferis avolare ad ſuperos, & mortales relinquere? nam quandiu ſuper terram verſaris, etiam ſi quatuor mundi plagas perambules, ac pervageris univerſas, ſolium iudicis invenire non poteris. Reſpondebit ſanè annuendo propoſitæ obiectioni. Qui enim hæc dicit, Salvatorem ſuum videre deſiderat in carne ſua, *& pro minimo habet iudicari ab humano die*; ideſt, hoc tempore, præſertim mortales inter, atque humano more; ſed tamen pro maximo iudicari *in die Domini*; cum *confitebitur* iudex iuſtos ſuos, non ſolum coram hominibus, ſed etiam *coram Angelis Dei*. Sed veniendum iam ad partes ſingulas.

1. Cor. 4. 3.
Matth. 10. 32.

Si ad Orientem Hier. &c. Non eſſe eaſdem poſitiones Cœli, neque eadem illarum nomina apud Sacros, & propbanos, vel ex hoc loco manifeſte colligitur, ubi quod Latinè dicitur *Oriens*, Hebraicè dicitur *Ante*. Sed hoc ne ſine obſervatione præterlabatur, ſtrictim Poſitiones attingemus, quantum exiget Scripturarum intelligentia. Philoſophi ſex omnino Cœli Poſitiones, totidemque in terram reſpondentes conſtituunt, Surſum, & Deorſum; Ante, & Retro; Dextrum, & Siniſtrum; quas omnes non aliter in Cœlo ſtatui oportet, quam ex analogia quadam, & comparatione Cœleſtis motus ad animalium motum, & partes; ut ea cenſeatur pars Cęli dextra, verſus quam movetur, nimirum Oriens; ſicut, & animalia dextrorſum naturaliter moventur, & inclinantur; oppoſita vero ſiniſtra, nimirum Occidens. Illa Surſum, ubi oportet caput hominis conſiſtere habentis dextram in Oriente, quam oportet eſſe polum Antarticum; oppoſitam verò noſtrum Aquilonẽ. denique anteriorem partem, verſus quam fingimus faciem hominis converſam moventia ſe ſe, porrigentiſq; ad Orientem dextram, nimirum hemiſpherium, non illud quidem unicum, & certum, ſed varia, atque diverſa pro regionum varietate, & ſitu. Scio hæc multis ſcatere difficultatibus, ſed quæ phyſici negotii ſint, non noſtri, & quas diligenter expedire curavimus, cum 2. Ariſt lib. de Cœlo interpretaremur.

3 Sed Cœli poſitiones apud Philoſophos.

Eſt in his quoque mirabilis varietas inter Aſtronomos Coſmographos, Philoſophos, Poetas, quiſque enim pro ſuo uſu, & neceſſitate, ſive ad polum Aquilonarem, faciem cum Ptolomæo, & Geographus convertat, volens poli altitudinem indagare, terræque ſitum verius depingere: ſive ad æquinoctialem cum Aſtronomis reſpiciat, ut & motum cęli velociſſimum, & ſyderum curſus diligentius obſervet: ſive aſtrorum occaſus cum Poetis reſpiciat, præſertim Latinis, opportet aliud, atq; aliud dextrum, & ſiniſtrum, aliam, atque aliam partem anteriorem, atque poſteriorem aſſignare. Qua de re diximus nos aliquando nonnihil; nunc verò nihil aliud, quod ex noſtro ordine hac de re, quantum ſatis eſt, dixerint noſtri Conimbricen. lib. 2. de Cœlo; doctè quoque, & ſolide Chriſtophorus Clavius ad c. 2. Sphæræ; eleganter, argutè, & copioſe Martinus Delrius ad Senec. Thieſten *de ſiniſtris, dextriſque auguriis* diſſerens. Nunc tantum illa perſtringimus, quæ Sacro ſermoni intelligendo neceſſaria exiſtimamus.

Incertæ Poſitiones Cœli; Plato Pyth. Ariſt. de quo Gal. in hiſt. Philoſ. E. Dio. Halicar. lib 2. Vir. in Georg. Ovid. 1. Met. Lu. can. lib. 2. Conimbricenſes, Chriſtoph. Clavius; Martinus del Rio.

Ex his ſane ſex Poſitionibus, quatuor tantum Scriptura uſurpat, ſed ratione, conſideratione, nominib. diverſas, videlicet Ante, & Retro, Dextrum & Siniſtrum; quod iſtæ præcipuæ ſint, & uſu, atq; ore hominum frequentiores, Ante, ideſt, *Oriens*: *Retro*, *Occidens*; Dextrum, *Meridies*, quo itur ad polum antarticum, & quo porrigitur dextra hominis capite defixi in Oriente; Siniſtrum vero *Septentrio*. Harum autem Poſitionum diſcrimen certaque indicatio ex ipſis humani corporis poſitione, & capitis converſione, & geſtu, ſumpta eſt. namque Hebræi, Arabeſque ad Orientem adorabant, & ad ortum oculos, faciemq; convertebant. Ergo cum caput in *Oriente* figerent, dextrum relinquebant Meridiem, ſiniſtrum Aquilonem. Hinc Scriptura pars antica, Orientalis, poſtica Occidentalis, Auſtralis, dextra, Aquilonaris, ſiniſtra. Sed dicendum nonnihil de ſingulis.

4 Scriptura quatuor Cœli poſitiones conſiderat. Hebræi, et Arabes ad Orientem converſi adorabant. Oriens pars anterior.

Si ad Orientem. In Hebræo ex verbo habetur: *Ante ibo, & non ipſe*, ſupple apparet, *& Retro, & non intelligam*. Quod clare, & dilucide Vulgatus expoſuit, *Oriẽtem, & Occidentem*, ratione iam indicata. At Septuag rem eandem multa obſcuritate dixerunt: *Si primus ambulavero, et non ultra ſum, quæ autem in noviſſimis, quod novi?* nam illud *Ante*, *pro primo*, ſumpſerunt, & *Retro*, aut *poſt*, pro *noviſſimo*. ſicut enim *kedem* ſignificat Hebraicè, *ante*. ita *kedma*, ſignificat Kaldaicè, *primum*, ipſa autem radix, *kadam*, ſignificat anteire, præoccupare

LXX.

re

re, antevenire, anteſtare: Quare non ſolum ea vox ſignificat anteriorem partem loci, quam reſpicimus, ſed etiam anteriorem temporis partem, quod primum, vel initium dicimus: quare ſenſus lectionis Septuaginta ille erit, quem Symmach. clarius ſua lectione interpretatus eſt: *Etiam ſi antegrediar ipſum, apparere non poteſt, ſi ſequar, non ſentiam* id eſt, nulla ratione cernere illum potero. Sed ipſam hanc lectionem cum noſtra Latina facile conciliabimus, illud enim *primum*, quod ad initium temporis videtur pertinere, certe poteſt facile ad priorem, vel anteriorem locum referri; nam & Olimpid. ſic interpretatur: *Verum in iis locis, quæ ante ſunt poſita, eum quæram?* Atqoe in aliis quoque editionibus teſtantur ipſa Vaticana Scholia legi; *In priora, & anteriora ibo*, ſive, ut noſter Comitolus eleganter, atque opportune legit in interpretatione Catenæ; *Ad prima proficiſcar*. Quæ omnia Orientem indicant, quæ anterior, prior, prima pars mundi eſt, in quam anteriorem, & primam noſtri partem, id eſt, faciem convertimus. Hinc viduas quod Vulgatus dixit Geneſ. 2. 8. *Plantaverat Dominus Deus paradiſum voluptatis à principio*; Recte Septuaginta vertiſſe. *Plantavit paradiſum in Edem ad Orientem*. Onkelus; *Plantaverat hortum ante*; ſic etiam Hebræus apud Caiet. *Plantavit hortum ab ante*. Symmach. *à prima*. Theod. *In primis*. Hebraizantes aliis; *Ab Oriente*, ſive, *ad Orientalem plagam*. Quæ omnia idem omnino ſignificant, Præſertim cum ipſa ratio, nomenque temporis *anterioris* vel *primi*, aut *principii* juncta, & cohæreos ſit cum ipſo loco *Orientali*; nam cum *Kadam* ſignificet anteire, prævenire, aut præoccupare, quod nos dicimus *Adelantarſe*, unde dicitur anterior pars, ideſt, *Oriens*, certe etiam propierea dicetur pars Orientalis nos ante ire, prævenire, aut præoccupare tempore; quia videlicet Orientalis lua nos excitat, & præoccupat, atque quaſi in labore, & curſu diurno nos antevertit. Cum qua lucis, ſoliſq; Orientis proprietate videtur profecto colludere David Pſal. 118. 147. & 148. cum ait, *Prævenerunt oculi mei ad te diluculo*, & ibidem; *Præveni in maturitate, & clamavi*, ideſt, quamvis diluculum, Orienſque lux præveniat, antevertatque nos; at ego, ò Deus, præventorem iſtum Solem, atque noſtrarum actionum præventricem, & præoccupatricem lucem, meis antelucanis precibus anteverto. Similem quoque rei, vociſque alluſionem obſervare licet Sapientiæ 16. 28. de Manna; *Quod enim ab igne non poterat exterminari* (corrumpi) *ſtatim ab exiguo radio Solis calefactum, tabeſcebat*, (liquefiebat) *ut notum omnibus eſſet, quoniam oportet prævenire Solem ad benedictionem tuam, & ad Orientem lucis te adorare*. ideſt, ne nobis tua benedictio, beneficiaque effluant, aut liqueſcant, oportet, ne ſolem expectemus, Orientemve lucem, quæ ex proprio ſuo munere, & officio juxta ipſam ſui nominis notionem, & etymologiam, nos præveniat, & antevertat ad præcipiendum tuæ munificentiæ fructum; ſed potius debemus nos *prævenire ſolem* ipſum præventorem, atque præoccupare gratiis agendis & precum alacritatem, & diligentia lucem ipſam; & ante lucis, diemque ortum precari, ſalutareque Dei optimi liberalitatem.

Anterioris loci, & temporis idem nomen. Symmach. Conciliatio lectionis græca cum Latina. Olimpiod. Comitolus. Cur Oriēs prima mūdi pars. LXX. Onchel. Caiet. Pagn. Regin. Varab. Tygur. Tempus primum sū loco primo, & Orientali cognatum. Sol oriens nos præveniens in labore diurno. Oratio præveniens ſolem. Pulchra alluſio ad nomen, & officium Orientis Solis.

7

Occidens ſub Oriente comprehendi. Aquilonē ſub Meridie notari. Theodoret.

Sed ad Occidentem. Solet Occidens, utpotè minus nobilis pars, & quæ (ut ſtatim dicam) ex propria ratione dicitur poſterior, quaſi in dorſom reiici per oblivionem, aut ſuppreſſionem quaſdam, & tantum ſub Oriente comprehendit, ſicut etiam Aquilo ſub Meridie, ut Pſal. 138. 9. *Si ſumpſero pennas meas diluculo*, ideſt, ſi ſumpſero pennas diluculi, vel Orientis, Auroræ videlicet, ut inde avolem in extremum Occidentem: nam (ut Theodor. ait) *Diluculum, Orientis partem vocavit. Deinde alias* quas cæli plagas ſub unica tantum potiuri ſignificat: *& habitavero in extremis maris*; non enim *extremum mare* intelligo cum Theodoreto, & pleriſq; Occidentem ſed potius Meridiem, quæ ad Aquilonem uſq; recta portenditur, q. d. Tu præſens ades Orienti, Occidenti, Meridiei, Aquiloni, ut fugere tuam potentiam, tuumq; conſpectum nullo modo poſſim. Quamquam etiam ſub Occidente, cum tineri oriens; ſub Aquilone Meridiem, viri etiam docti è contrario exiſtiment, ut Lindanus in illo Pſal. 88. 13. *Aquilonem, & tu mare creaſti*. nam per *mare*, Occidentem interpretantur, q. d. *Omnes orbis plagas* quaſi ex duabus tantum intelligit. Sed an per *mare*, Occidens ſignificetur, jam dicemus. Aliquando tamen, ut hoc loco omnes quattuor Cæli plagæ exprimuntur, ut alii etiam contendunt in Pſal. proxime citato, intelligentes per *mare*, Meridiem: unde ſubditur, *Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt*, ſunt nimirum iſti montes Paleſtinæ, *Thabor* ad ortum ſolis, *Hermon* ad occaſum. Pro Occidente vero eſt in Hebræo *Retro* aut *poſt*, ideſt, poſt ica pars anteriori oppoſita, ad quam orantes dorſum vertebant: nam illa vox *Retro*, vel *Poſt*, idem omnino eſt, quod tergum dicimus, vel ſcapulas, ut tum ex aliis, tum ex illo conſtat Ezech. 2. 9. *Liber ſcriptus intus & foris. Eſcrito por la haz, y por las eſpladas*, ideſt, *Ante*, & *Retro*. Septuag. ut ſupra indicavimus: *Noviſſima*, aut *extrema* dixerunt. אחור

Oriens ſub Occidente, Meridies ſub Aquilone. Lindanus. Quattuor cœli plagæ diſtinctæ.

Si ad ſiniſtram, quid agam? non apprehendam eum. Si me vertam ad dexteram, non videbo illum.

1 *Quid* ſiniſtra, *varia lectio. In polo Aquilonari plures, & mirabiliores ſtellæ. Perſonarum mutatio in Scriptura.*

2 *Quid* convertere, *Varia lectio ex Hebræo, & Græco.*

3 *Quid* dextrum, *quid* Mare. *Explicati David, & Moyſes.* Theman.

4 *An Maris appellatio ad Meridiem, Occidens ve, referatur. Explicati Moyſes, & David.*

Si ad ſiniſtram &c. ideſt, ſi ad Aquilonem, ut ſtatim *in dextro* explicabimus, nunc tantum particula ſequens elucidanda. nam cum Vulgatus legerit; *Quid agam* videtur tamen ex Hebræo aliter debere legi, ut actio illa, aut operatio, ad Deum ipſum referatur. Quare Pagnin. legit; *Si ad Aquilonem, quando operatur ipſe*. Regia, *Siniſtram, in faciendo ipſum*. Hebræus apud Caiet. *Siniſtram, in facere eo*. Vatab. *Ad ſiniſtram dum operatur*; Tygur. *Dum agit quidpiam ad lævam*. Iſidor. *Vbi facit opus ſuum*, Cum quibus omnibus certe videntur facere Septuag. legentes. *A læva ſi ipſe aget, & non apprehendi*. Auguſt. *A læva quid aget? non apprehendam*. Ambr. *Siniſtra quæ fecit ipſius, non reſtiti*. Exiſtimant autem indicari mirabilia quedam Dei opera, & effecta, quæ in Septentrione Deus efficit, ubi ſunt, & plures ſtellæ, & mirabilioris efficientiæ quàm in Auſtrali. Sed quidem licuit noſtro Interpreti, quod obſcurum, & anceps in Hebræo erat, ad Jobum referre: & quod per tertiam perſonam invenit, per primam reddere; hæc enim perſonarum mutatio, & alterius pro altera poſitio in ſacro ſermone frequentiſſima eſt. Latine ergo, & ad explicandam ancipitem animi deliberationem dixit. *Quid agam*? Præſertim cum hic non ageret Job de inveſtigandis, aut perſcrutandis naturæ mirabilibus, ſed de ipſo Dei ſolio indagando, & quærendo, per omnes quattuor mundi plagas.

Elucidatio Latinæ lectionis. Varia lectio. Pagnin. Regia. Caietan. Vatabl. Tygurin. Iſidor. LXX. Auguſt. Ambroſ. In polo Aquilonari ſtellæ mirabiles efficientię. Perſonarū permutatio. 1

Si me vertam ad Dexteram. Rurſus hæc *ad Dexteram converſio*, Deo videtur tribui in Originali Hebræo, & Græco. Auguſt. *Convertetur ad dexteram, & non videbo*. Olympiod. *Si dexteram tenueris, prorſus illum ipſum nequeo intueri*. Eſt vero in ipſa voce originali *convertendi*, aut *vertendi*, ingens varietas: nam cum ſubſit, in Hebræo radix *Ghataph*, quæ cooperire, involuere, ſeu occultare ſignificat, dixerunt Septuag. *Circum teget Dextera, & non videobo*. Ambr. *Circumiacies Dextera*. Hebræus apud Caiet. *Teget Dextera* Tygur. *Ad partem dexteram ſe abdit*. Vatab. *Abſcondit Dexteram*. Pagnin. *Abſcondet ſe in Meridie*. Complutenſ. *Involuetur ad Dexteram*. R. Mardoch. *Involuit Dexteram*. Quæ omnia idem omnino ſignificant, videlicet, quod ſi ita Deus Meridionalem partem occultare, & circumtegere velit, ut eo quaſi operimento ſeſe circumtegat, & abſcondat, non poſſit quidem ab homine inveniri, aut cerni, neque inveſtigari locus, in quem ille ſe abdiderit. Sed eadem ratione, qua ſupra de Aquilone diximus, hanc *converſionem* Interpreti licuit ad Jobum referre; & quod in Hebræo erat; *Abdere ſeſe in dexteram* vel *penetrare in Meridiem*, ipſe Latine dixit; *Quid agam? Ad dextram ne me vertam*.

2 *Varia lectio. Auguſt. Olympiod.* עטף *LXX. Ambroſ.*

Ad Dexteram. Mundi, Cælique dextrum Meridies eſt; ſed unde nam hæc cognominatio fluxerit, indicavimus ſupra, cum de parte anteriori, ad quam faciem convertimus, id eſt, de Oriente diceremus: atque aliam etiam ſumptam ex ipſa Palæſtina paulò poſt indicabimus. Ergo ubi Pſ. 88. 7. vertunt Septuag. *Aquilonem, & mare tu creaſti*; Hieron. ex Hebræo dixit: *Aquilonem, & dextrum*; Aquila, & Symmach. *Aquilonem, & dexteram*; Chald. *Deſertum Aquilonis, habitatoreſque Auſtri*; Theodot. *Aquilonem, & Auſtrum*; Felix, *Aquilonem, & Meridiem*. Hæc enim omnia eiuſdem Cæli, terræqoe plagæ nomina ſunt, ideſt, Meridiei, ſed illa duo præcipua, *Mare*, & *Dex-*

3 *Dextrum pro Meridie. LXX. Hieron. Aquila. Symmach. Chaldæus. Theodotio. Felix.*

Theman propriè, & appellativè.

& *Dextra*, sive *Dexterum* : nam & ipsa Hebraica nomina affinia sunt: *Iam* enim est mare ; at *Iamin* dextra. Unde etiam Meridies dicitur *Theman*, nomini, *Iamin*, præposito Thau, ut Exod.26.18. *Erunt in latere Meridiano, quod vergit ad Austrum*. ubi in Hebræo duo nomina immediate junguntur; *Erunt in latere Meridiei, dexteri*, sive *Austri*. quare *Theman* si appellativè sumatur, Dextrum, Australe, sive meridionale significat; si autem propriè, est nomen regionis Australis, sive Meridionalis, ex ipsa nominis ethymologia, ut ex Hieron. Theodor. & aliis diximus, c. 2. v. 11. nu. 28. agentes de *Theman*.

4 *Hier.*

At de cognominatione *Maris*, major est difficultas. Sæpè enim videtur *necessario* accipi pro *Meridie*, sæpè item ab Interprete Latino vertitur *Occidens*. Imo & Hieronymus non nisi *Occidens*, per *Mare* significari, & intelligi, contendere serio videtur super id Ps. 106. *A solis ortu, & occasu, ab Aquilone, & mari*; scribens in hæc verba; *Videtur quidem quatuor dixisse climata, Orientem, Occidentem, Meridiem, & Boream: Hæc sunt quatuor climata mundi. Sed non ita Psalmus continet: hic enim habes: A solis ortu, & occasu, ecce duo climata. Ab Aquilone, hoc est à Septentrione; ecce tria climata, & mare utique in Occidente est. Ergo videte quoniam Occidentem bis nominavit, & Meridiem nec semel*. Sed hoc loco neminem habet pro se D. Hier. nam ferè reliquorum omnium interpretum corona. *Mare* hoc loco *Meridiem* interpretatur; Nominatim Basil. & Theodor. qui partes orbis, *Eoas, Hesperias, Australes*, & *Aquilonares* vocant, & August. totum mundum significari existimat. Kald. quoque sic legit *De mari, regione Austri* & manifestè ipse contextus sic exigit. Quia vero non unum mare, sed multa sunt, ideò sanè *Mare* nunc pro Occidente nunc pro *Meridie* usurpatur. Pro Occidente quidem, cum mare Mediterraneum significatur : nam hoc est *Mare magnum*, quod appellat Scriptura, quod etiam *Ægyptiacum* appellatur, eo quod Ægyptum alluat, atque Nilum recipiat; & terram sanctam ambiat ab Occidente. quam hujus significationis pro Occidente, rationem dilucidè assignat. R. Mardok. sic Gen. 13. 14. *ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem, & Occidentem*: sive ut in Hebræo est; *ad Orientem, & Mare*, ut eo loco legit Regia, aliique Hebraizantes; imo & Septuag. *ad Aquilonem, & Africum, & Orientem, & Mare*. & Deut. 33. 23 manifestè *Mare* discernitur à Meridie, cum de Nephtali dicitur, *Mare, & Meridiem possidebit*, id est, Occidentem, & Meridiem, ut eo loco legit Pagn. Tygur. & alii Hebraizantes; quorum studium est, ut nunquam cum Vulgato Interprete conveniant, sive ille Hebraismum retineat, sive dissolvat. Quo loco Onkel. *Mare* cum *Occidente*, simul junxit per dilucidam paraphrasim legens; *ad mare Occidentale Genesar, & ad meridiem habebit possessionem*. At verò *Mare* pro Meridie, sua quoque ratione ex meridionali mari dicitur. Quanquam non convenit inter expositores : nam Jansen. Ps. 88. v. 12. A mari mortuo, aut Rubro (quorum utrumque in meridie est respectu terræ promissionis, denominationem sumit. Alii, ut Genebrardus, non nisi ab Oceano, cujus propria sedes est in Meridie. Sic Ps. 88. citato.

Maris appellatio pro Meridie, an pro Occidente.

Basil. Theodor. August. Chald.

Mare magnum Mediterraneum.

Ps. 103. 5. R. Mard. Regia. LXX

Pagn. Tygurina. Onkel.

Cur mare pro Meridie.

Iansen. Genebrar.

Vers. 10. Ipse verò scit viam meam : & probavit me, quasi aurum, quod per ignem transit.

1 *Deus incorruptibilis Iudex, omnia videt. Qui in conspectu Dei ambulat, cautè vivit*. Scire *de experimento*.

2 *Duplex hominis à Deo probatio, per prosperas res, aut per adversas. Illustratur Paulus.*

3 *Auri examinati cum iustis comparatio, exquisitè exponitur. Explicati Zacharias, & Sapiens.*

4 Transire per ignem *quid. Explicati Zachar. David, Judith.*

5 *Impii*, argentum reprobum, *& Scoria terræ. Christus cur* Lapis stanneus *apud Zach.*

1 Propterea (inquit) appello judicem incorruptissimum, quod jam illi bene probatus, exploratusque ea istam ; de cujus judicio, atque sententia, quamvis non omnibus manifesta valdè confido, quod quamvis illum non possit homo perspicere, at ille perspectas habeat omnium mortalium actiones; & quod non nisi ob præclarum suæ gloriæ, ac mei quoque commodi, bonique finem me ille ærumnis exerceat.

Ipse verò, in Hebræo particula reddens causam, *quia*, sic etiam apud Septuaginta. Sed melius per affirmationem; Certè ille novit, *Scit*: novit familiariter, quotidiano experimento experitur, atque etiam approbat sicut ab eadem radice dicitur Ps. 1. 6. *Novit Dominus* (familiariter, probat, intuetur, nam coram illo ambulant) *viam iustorum*. Potest etiam causam reddere incorruptionis, veritatisque Divini judicii; quia scilicet eiusmodi suus judex est, qui antequam judicet, pronuncietve sententiam, tanquam oculatus testis novit omnia : *viam* gressus cujusque Proinde (ut Theod. eo loco ait) *neque demonstrationibus, neque confutationibus indiget*. Aut verò poterit esse hæc suæ innocentiæ commendatio: cum enim non nisi in Divinæ legis via ambulet, oportet nosse Deum, sicut & *iustorum viam*, ita & Jobi gressus, *novit enim Dominus, quæ sunt eius*, &, *Vias quæ à dextris sunt, novit Dominus*: Tum etiam ostendit suam pietatem, & Dei timorem; nam qui agnoscit, Deum invisibilem omnes nostræ viæ, & vitæ exitus videre profectò se in Divino conspectu parcè & timidè gerere ostendit: nam, ut ait Gregorius, *Qui sic nos inspicit, ut à nobis inspici nequeat, eo magis timendus est, quo cuncta videns, à nemine videtur. Cum enim contra nos latere quempiam in insidiis credimus, eo illum amplius metuimus, quo minimè videmus; atque insidias metuimus, ubi sunt, & ubi non sunt*. Ergo Job postquam dixit, Deum non cadere in suum conspectum; asserit tamen, quod *invisibilem illum tanquam videns sustinet*. Tandem videtur hæc esse ingens fiducia constantis animi; Per *invia, & inaquosa* vagari videor, ut neque Deum invenire, neque viæ certæ tramitem tenere possim : erro per varias calamitates, sed Deus *viam meam novit*, & curat; ad illum spectat meæ vitæ exitus. Sequor illum, *nesciens, quo eo* at ille novit meę vitæ exitum: & ad ingentem, ut spero, fœlicitatem per istas viæ difficultates, & dispendia me deducere: fieri enim non potest, *ut iter meum pereat*.

בי ידע

Iustorum via Deo familiariter nota. Theod. 2. ad Tim.

Pro. 4. 72.

Heb. 11. 27.

Heb. 11. 27.

Heb. 11. 8.

Ps. 1. 6.

2

Et probavit me. Observat D. Tho. dixisse, *probabit*, de futuro, *quasi exhibens se per patientiam, ad futuram examinationem*, sed vera lectio Latina, Gręca, Hebræa, de præterito, sensuique congruentior. Jam de me periculum fecit Deus: quare experientia illi notus sum. Potest verò meliori jure, quam Rex ille, dicere: *Probasti me & cognovisti me*, videlicet cum illum ad Regnum, & fœlicitatem evexit, probavit per fœlicitatem: nam, ut eleganter Teodo. ait, *sicut in rebus tristibus probamur, eodem quoque pacto in secundis rebus exercemur*. At multo verior, multo acrior, & diligentior probatio per labores, ærumnas, quam per gloriam, & honorem, quamvis utrumque ea amen virum sanè ostendat, & probet, an sciat *abundare*, an sciat etiam *penuriam pati*, & adversus hostem fœliciter depugnare *per arma iustitiæ, à dextris, & à sinistris*. Sed tunc potissimum se ostendit Paulus, *Dei ministrum, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, &c.*

D. Tho.

Job cum Davide comparatus.

Ps. 136. 1.

Theodor.

Philipp. 4. 12. 2. Cor. 6. 8. 2. Cor. 6. 4. 5.

3

Quasi aurum. Frequens hæc in Sacro sermone comparatio cum sanctorum calamitatibus, & examine per ignem tribulationum, Prov. 17. 3. & 27. 21. Sapient. 3. 6. Ecclesia, 2. 5. Zachar. 13. 9. Quæ omnia loca, ut posteriora, ita etiam ea loco Jobi per imitationem aut per manifestam allusionem desumpta esse non dubito. Dixi autem *aurum per ignem probatum*, symbolum esse Iustorum: nam illos minimè lædit examen ignis, sicut solet exurere impios vehemens aliqua tribulatio. Videtur indicatum Zachar. 13. 8. & 9. cum Deus suum populum dispersum in tres dividit partes : quarum *duas*, prędicit fore, ut *disperdantur*, & *deficiunt*: deindè verò ait, *Ducam tertiam partem per ignem, & uram eos, sicut uritur argentum: Et probabo eos, sicut probatur aurum: Ipse invocabit nomen meum : & ego exaudiam eum, dicam: Populus meus es, & ipse dicet: Dominus Deus meus*. Quod sicut de Christiana Ecclesia dictum est, ita sanè in universos justos quadrat : de quibus eleganter dixit Hieron. *Tertiam hanc Sanctorum partem : ne delicata esset, & secura, quasi argentum, & aurum per ignem duci, & probari*. Hi profectò in ipso medio igne, & examine Deum suum amanter invocant, & (ut Theodoret. ait) *candido, & germano suo erga illum studio*. Vicissimque ab aurifice, & examinatore illis dicitur: *Populus meus es*: nam hujusmodi sanctis quasi probatissimis, & expurgatissimis argento, & auro, se Deus locupletem gloriatur, utpotè quod Dei Thesauris dignum sit, ut dicitur Sapient. 3. *Probavit eos, & invenit illos dignos se*. Vultque huiusmodi *aurum*, atque *argentum examinatum* in magno pretio, & ęstimatione apud reliquos mortales esse : nam in hunc ferè finem videtur Prov. 17. 3. dictum : *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat Dominus.*

Calamitatum Sanctorum cum auro comparatio.

Iustos non lædit ignis tribulationis.

Illustris Zacharia sententia de tribulationibus Iustorum.

Hier.

Theodor.

vi-

videlicet non solum illum ipsum, qui tribulationem patitur suo igne, & ærumna probari; verùm etiam reliquos, quæ alterius ærumnam contemplantur, hos enim probat Deus, an bene de Divino examine, & Providentia sentiant; an justum ærumnosum, & calamitosum despiciant; an verò pluris æstiment. Propterea enim subditur: *Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius.* Vide Sapie. 3. ubi eleganter describitur hujusmodi auri probati splendor ipso Deo dignus: *Tentavit* (inquit) *eos, et invenit illos dignos se, tanquam aurum in fornace probavit illos;* deinde: *Fulgebunt iusti* & iterum, *In tempore erit respectus eorum.* Quod alii ex Græco legunt; *In tempore suæ visitationis resplendebunt*, aut *effulgebunt*. imò & Sept. sic legunt: *In tempore respectus ipsorum fulgebunt:* nam cum *respectu*, id est visitatione, & tribulatione, aut igne, fulgorem illum purissimum, & expurgatissimum coniungunt.

Vnius Iusti ærumna probat etiam aliorum cogitationes Iusti splendentes in tribulationibus. Nannius Tyg. LXX

LXX

Quod per ignem transit. In Hebræo brevior sententia, sed minus splendida: *Sicut aurum egrediar.* Sept etiam, *Ignem* non habent, *auri* tantum meminerũt sed sententia eadem apud omnes constat. Egrediar (inquit) ex hoc igne probationis, & examinis mei expurgatissimus, atq; purissimus, & antè omnium oculos, ut firmiter spero, corruscabit innocentia mea. Quare illud, *quod per ignem transit*, eundem sensum habet à radice *Iatsa*, quod per ignem Deus me splendidissimum *ducet*, id est, exire, & evadere me faciet per tribulationes clarissimum; sicut per Zachariam dixit; *Ducam per ignem*, quod sic explico: * Educam illos de igne; non vero; duci faciam illos per ignem; quamvis re ipsa utrumq; coniunctum sit. illud enim *ducere*, est *producere*, aut educere; & illud *transire*, est *producere*, & *exire*. Quo etiam sensu accipio id Iudith 8.23 *Omnes, qui placuerunt Deo per multas tribulationes transierunt, fideles.* id est, probati, & fideles tandem evaserunt. Secus n.31 23. *Omne, quod potest transire per flammas, igne purgabitur.* ubi *transire*, propriè est, ingredi, calefieri, excoqui. quod statim explicatur ab Interprete; *Quicquid autem ignem non potest sustinere, &c.* ubi in Hebræo iterum est. *Quicquid in ignem non potest ingredi.* Similiter, & Ps. 65. 12 *Transivimus* (ingressi eramus) *per ignem, & aquam.* & statim sequitur; ingressos jam, & in medio pelago aberrantes) *& eduxisti nos in refrigerium.* Sic educit aurum suum Deus in refrigerium.

Varia verbi transeundi significatio.
** To im sacare del fuego, y bare, que passen, y no se detẽga enel.*

5

Jer. 6. 30. Impii argentum reprobum & scoria Pag. Regia. Tygu. Vatabl. Hieron. Symmac Theodot.

Atqui in igne tribulationum per impatientiam, aut diffidentiam despondent animo, aut se purgari non sinunt, ii certe non aurum, argentumve, sed *argentum reprobum*, id est, inutile omnino censeri debent, aut ut mera, & impurissima scoria: sicut scriptum est Ps. 118 119 *Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ.* quod ex Hebræo legitur; *Scorias cessare fecisti omnes impios terræ.* Hier. *Quasi scoriam computasti omnes impios terræ.* eademque est Symmach lectio, ut refert Theodor. & Theodotio; *Pro nihilo reputasti.* Sunt videlicèt omnes impii, scoria inutilis, & qui dum igne tribulationis probantur, toti abeunt in fumum, & scoriam; nihilo puri, aut solidi auri remanente, sicut Ier. 6. 28. 29. 30. de illis, quos cum per ignem tribulationis excoquere & emundare vellet Deus, tamen illi nihilo meliores facti, neq; exhortationibus Prophetarum, neque Divino auxilio uti in suam utilitatem voluerunt, scribitur *Æs, & ferrum universi, corrupti sunt: defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator: malitiæ eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* Neque mirum: nam Deus suis iustis in tribulationis igne velut plumbum & stannum sese admiscet, ne ab igne exurantur, sed tantum purgentur. Propterea filius Dei CHRISTUS JESUS dicitur Zach. 4. 10 *Lapis stanneus*, quo loco Hieron. ait, ideo sic cognominari Christum, quod *sit murus & fortitudo, roburque credentium; sicut enim stannum ab igne alia metalla defendit, & cum sit natura æs, ferrumque durissimum, si absque stanno fuerit uritur, & crematur, sic omnis Angelorum, hominumque fortitudo, si non habuerit auxilium Salvatoris, imbecilla probatur, & fragilis.* Ergo illius ope, & coniunctione bene nobis succedit probatio per ignem, in splendorẽ & munditiem: nam, ut Hieron. etiam eodem loco docet; *Quomodo stannum mixta, & adulterata inter se per ignem metalla dissociat, ita Dominus veros probator, & Chouentes ab auro, & argento-*

Deus suis Iustis se adiungit velut plũbum auro purgãdo. Christus cur dicatur stannum.

Ieronymus

rum, *æs vitiorum plerumque secernat, ut purum aurum remaneat, & argentum.* Vides igitur, ut Job cum suã innocentiam maximè tuetur, tunc potissimum omnia Deo accepta referat; qui ne in tribulatione exuratur, sed expurgetur, & nitescat, sua ope, & benignitate præstas.

Sed hoc tantum, Cum se Job cum *auro, quod per ignem transit*, comparat, agnoscit ne jã aliquid in se esse, quod purgatoria egeat flamma? Sanè, sic Greg. ad humilitatem Jobi refert: *Minus* (inquit) *de se æstimavit ipse, quam erat; dum tribulationi traditus purgari se credidit, qui purgandum in se aliquid non habebat.* Verum enim vero id istorum proprium est, ut in tribulationibus suspicentur aliquid in se, quod Deo displiceat, & tribulationis igne excoqui oporteat; sicut justus ille Rex iniqua ab hoste passus, ad ignem tribulationis sacrificium ipse, pro suo peccato caveos, adiungebat 1. Reg. 26. 19 *Dominus* (inquit) *incitat te adversum me, odoretur sacrificium.*

Jobi eximia humilitas. Iusti afflicti de suis peccatis solliciti.

Vers 11. Vestigia eius sequutus est pes meus: viam eius custodivi, & non declinavi ex ea.

1 Via Dei, *et* via hominis. *Discrimen huiusmodi viæ. Illustratus David.*
2 *Quid* Sequi *in sacro Sermone. Quid* perfici gressus *apud David.*
3 Via *aut* vestigia Dei *quid significent. Explicatus Petrus.*
4 *Notatus Caietanus. Divitia, & fælicitas unde nomen habeant.*
5 *Iobi laus.* Quid sequi Deum. *Illustratus Ecclesiastes.*
6 Custodire *quid. Via Dei aspera. Explicatus David.*
7 *Iustos confirmat tribulatio in via Dei Peccatorem avertit. Illustratus David, & Samuel*

VEstigia eius. Observabat vir quidam prædoctus, cuius apud me auctoritas esse debet, estque gravissima, hoc discriminis inter *viam Dei, viamq; nostram*, quod *via Dei* significet ipsam Divinam legem sub metaphora viæ, aut stratæ Regię, per quam homo graditur: at *via hominis* sit ipsum vitæ humanæ quasi exercitium sub translatione itineris suscepti per viam. Rectè ille, atque eleganter, & vero confirmari potest ex Ps 118. 1. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Vbi iusti dicuntur vitæ suæ actionibus suscipere iter per Regiam Dei stratam, quæ recta in destinatum beatitudinis finem finem erroribus, aut ambagibus nos ducit. Tum etiam Ps. etiam 43 20. *Non recessit retro cor nostrum, &* (non trahenda enim est negatio ex superiori, & refundenda in sequentem quoque partem, sic Hier. *Nec declinaverunt gressus nostri a semita tua* Quod Septuag dixerunt sub affirmatione) *Declinasti semitas nostras a via tua.* ubi vides semitam, aut *viam nostram* dici *declinare*, aut recedere, videlicèt tanquam iter, & gressus hominis deambulantis; at verò *viam Dei* significari tanquam fixam, firmamque stratam Vulgatissimum quoque in sacro Sermone: *In præceptis, aut in via Dei ambulare.* Rursus, viam nostram *declinare, recedere, averti, converti, reverti*, aut quid simile: ut dicere possis; Viam nostram dici, *el viage*, Viam Dei, *el camino, o la calcada.* Sed discrimen hoc neque valdè firmum, neque perpetuum est; id quod vel ex hoc loco apertè convincitur, ubi *vestigia Dei*, idem omnino sunt, quod illius via: Quare *via Dei* etiam est iter Dei, & gressus illius Tum etiam Ezech. 18. 25. eadem omnino significatione dicitur *Via Dei*, & *via hominis*: *Numquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ pravæ sunt?* via pro actione & agendi modo sive Dei, sive hominis Tum etiam *Via Dei*, pro ipsis Dei operibus, & quasi gressibus Prov. 8. 22 Et via hominis aliquando etiam sub nomine stratæ, & viæ publicæ significatur Ps. 1. 1. *In via peccatorum non stetit.* Ergo *via Dei*, nunc pro Dei itinere & gressibus, nunc pro ipsa via strata, Divinam legem, & agendi rationem significat. quæ utraque translatio hoc loco concurrit, ita ut Iob in hæc verba respondeat exhortationi Eliphaz; Quid me iubes reverti ad Deum, & converti ad rectam, verissimamque Divinorum mandatorum semitam, cum ita viam illius semper tenuerim, ut neq; unguem deflexerim ab ea; neque contentus vulgari modo Deum sequi, aut in præceptis eius ambulare, pedes ipsos meos in ipsissima illius vestigia posuerim.

1 Hieron. Prado. Ezech 5. v. 7 et c. 7. v. 3. Via Dei, et via hominis quo differant.

Zeugma. Hieron. LXX.

Præcedens discrimen parum solidum.

Sequutus. Prop ex Hebræo; *Apprehẽdit pes meus illius gressum*, aut vestigium; tenuit; adesit firmiter illius ve-

Sententia elucidatio

ſtigiis, & greſſibus Nſ verbum originale, quamvis proprie dicatur de manibus, quæ aliquid apprehendunt, & tenent firmiter; transfertur tamen etiam ad pedes, qui firmiter inhærent, & cōſiſtunt in loco aliquo ſicut dicebat David Pſ. 16.5. *Perfice greſſus meos in ſemitis tuis, ut non moveantur veſtigia mea* Prop. ex Hebræo, *Scatue, confirma, sene.* eleganter Hier. *Suſtenta greſſus meos in callibus tuis, et non labentur veſtigia mea.* At verò, ut noſter Interpres ſignificaret Deum ſuo verbo, aut præcepto præeuntem, & lumen præferentem actionibus humanis, hominem vero ſequentē, & ambulantē ad Divinum lumē, Rectè dixit, *ſequutus.* Poteſt etiam ſignificari, & continuari recto ordine tota hæc *Via* allegoria, ut primum dicat, *ſequutū ſe Dei veſtigia;* ideſt, quæ fuiſſe & obſervaſſe; deinde vero *tenuiſſe viā*, tādēq; perſequutū, neq; unquam deflexiſſe, aut *declinaſſe* ex recto tramite.

Hieron.

Via integra allegoria.

Sed cum de hac *veſtigorum Dei* translationis, ſeu allegoriæ ratione jam conſtet, nunc breviter de ſignificatione dicēdum. Et vero *veſtigia Dei*, idem ſignificare poterunt, quod *via Dei*, videlicet illius præcepta, & legem, quam nobis tenendam, peragendamq; commonſtrant: *aut* quidem *Veſtigia Dei* erunt Divinæ actiones, quibus præit ille, & in virtutum actionib. nos informat. Quare dicet Job, ſe miſericordem, juſtum, veracem fuiſſe, atq; quoad humana imbecillitas eniti, & conari poteſt, Dei actiones & virtutes æmulatum fuiſſe: *Nos itaq;* (inquit Greg.) *cum virtutem longanimitatis, atq; pietatis ejus intuentes imitari contēdimus, quid aliud, quā greſſuum ejus veſtigia ſequimur, quia extrema quadam ejus operationis imitamur?* Addit deinde forte Jobū illoſtratum ſuperno lumine intendiſſe in Chriſtū Jeſum, atq; *quaſi in terra conſpiciens, ad imitationem ejus veſtigia teneret, de quibus per Petrum dictum eſt; Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut ſequamini veſtigia ejus.*

3 *Veſtigia Dei quid.*

Deus præit nos in virtutum actionib.

Gregor.

1. Pet. 2. 21.

Mirum quidem, quod hoc loco Cajet commentatur, atq; legi poſſe exiſtimat; *In beare tuo vidit pes meus* q. d. defendendo ſuam innocentiam, quod *pes ſuus*, ideſt, affectus, *vidit*, ideſt deſideravit, aut inſequutus eſt *Beare*, vel beatitudinem Divinā. De qua lectione, & interpretatione ſic breviter cenſeo; Verbum *ſequendi, aut apprehendendi*, num quam ſumi pro *videre*, quod ego, poſt multum laboris ea in re poſitum, ſciam: neque ejus ſignificationis adducere poterit Cajet. veriſimile aliquod exēplum. quanquam admittam ſecundam partem, videlicet nomen *greſſus*, aut *veſtigii*, affine eſſe nomini divitiarum, aut beatitudinis: nā eædem literæ mutatis punctis, *Iſer*, ſignificat recta incedere, aut dirigere; at verò, *Oſer*, beatitudo, aut divitiæ; & *Aſar*, beatificare, hac nimirum analogia, quod videatur beatitudo, atque fælicitas, quaſi terminus rectæ viæ, rectique inceſſus, atque ſucceſſus; & quòd ad beatitudinem contendendum ſit rectis vitæ actionibus; aut quod beatitudo, & opulētia ſit, ad quam omnes recta contendunt. Quare quamvis Cajet interpretatio re ipſa vera ſit, neque omnino aliena ab originalis vocis proprietate, at dura eſt, & male cum reliquis hujus allegoriæ partibus conveniens.

4 *Caiet. in ſententia, & cenſura.*

אשר

Sed obſervandum tamen, egregie Jobum tueri ſuam innocentiam, tum ex eo quod dicat inhæſiſſe Dei veſtigiis rectiſſimis, quaſi diceret; * Pari cum illo contentione cucurriſſe. Id quod mirabile videbatur Salomoni Eccleſ. 2. 12. *Quid eſt* (inquit) *homo, ut ſequi poſſit Regem factorem ſuum?* Cum enim nimium diſtent *via Dei a viis hominum*, miraculi inſtar videtur, quod homo poſſit a via ſua humili, & terrena, ad Dei viam Cæleſtem, atq; ſublimem ſeſe erigere, & transferre, eo præſertim tempore, cum Deus humanæ ſe infirmitati, atque greſſibus nondum attemperaverat, neque mortalitatis hujus viatores benigne præſens ipſe, atq; viſibilis invitaverat illis verbis; *Sequere me, &, venite poſt me.* ex quo mirificam fidei & ſanctitatis laudem conſequutus eſt Abraham; obediens Deo vocanti; *Egredere de terra tua: Neſciens* (tamen ut Paulus ait) *quo iret.* Quare illam Salomonis ſententiam Hieronymus hac quaſi parapheaſi elucidat: *In laudem illius hominis erupi, qui poſt vitia ſe refrenans, virtutum poſſit eſſe ſectator.*

5 ** Que a podido tener con Dyos, y tener a ſu paſſo.*

Iſai. 55. 9.

Mat. 2. 14

Luc. 5. 27.

Mat. 4. 19.

Mar. 1. 17

Abrahamis fidei.

Heb. 11. 8

Hieron.

Viam ejus cuſtodivi. ſervavi ſollicitè, & diligenter; qua ille me duceret, aut vocaret præſto fui, nihil cunctatus, etiamſi per vias ille difficiles, & laborioſas me præiret. *Propter verba* (inquit *labiorum tuorū ego cuſtodivi vias duras;* nam *aſpera* nimium eſt via ſanctitatis, & mille difficultatibus impedita, quas affert verbum illud *cuſtodiendi*, quod aſſiduum vigilandi ſtudium affert, & militiæ labores; nocturnamq; vigiliam, atq; diurnam cuſtodiam, ut videatur profecto iuſtus hanc Dei viam plenam latronibus & ſanctitatis inſidiatorib. (hæc enim eſt illa *via duritiei* ex Hebræo) non niſi bene monitus, atque onuſtus armis adverſus hoſtes ingredi, & cuſtodire, ex Hebræo legit Hieron. *Ego obſervavi vias latronis.*

Pſ. 16. 4.

Eccl. 6. 25

Mat. 3. 14

Et non declinavi ex ea. Hoc (inquit Nicetas) vim habet mirificam. Si ſexcenta (inquit) *in me mala incurſarint, a recta tamen via iter non deflectam.* nam impios, aut eos, qui leviter Deo adhærent, quæcumq; viæ difficultas, & labor ab incœpto itinere deterret, deducitque atq; laborib. & ærumnis fracti, non modo non *cuſtodiunt vias duras*, ſed nequius, & impudentius prævaricantur impietatis itinere ardentiſſime ſuſcepto, ſicut de Achaz dictum eſt 2. Paral. *Tempore anguſtiæ ſuæ auxit contemptum in Domino*, quæ illius impietatis ingens amplificatio eſt. At iuſtos ipſa tribulatio in via Dei confirmat. Quare Paulum recta incedentem per viam ſanctitatis, deducere de via non potuit, ingens ærumnarum, & tribulationum impetus; *Quis, inquit ille, nos ſeparabit a charitate Chriſti? Tribulatio; an anguſtia, fames, nuditas, perſequutio? &c.* Imo potius exiſtimat vir iuſtus, tribulationum ſtimulos ſibi adhiberi à Deo, & calamitatum calcaria, ut diligentius, rectiuſq. pergat in cœpto itinere mandatorum Dei. Quam ſapienter Seneca. *Nolite obſecro vos expaveſcere iſta, quæ Dii immortales velut ſtimulos admovent animis; calamitas virtutis occaſio eſt.* Quare eo loco Pſ. 43. 19 &, *non; Declinaſti ſemitas noſtras a via tua*, ſubiicit ſtatim: *Quoniam humiliaſti nos in loco afflictionis.* Quem locum ſic legis Symac *Non declinata ſunt a via tua ea, quæ dirigunt nos.* Ideſt, plena eſt via tua difficultatibus, & laboribus, qui cum nos pungunt, recta nos incedere compellunt. Quamquam etiam ſi negatio eo loco non ſuppleatur, commodum habebit ſenſum ex interpretatione Theodor *Declinaſti*, ideſt videris tu ipſe, ò Deus quaſi effeciſſe, ut declinaremus à via tua, quoniam *Omnis generis malis nos circumdediſti, quæ ſufficientia fuerunt avertere nos a via tua.* Ergo iuſti profecto ſunt. *Vaccæ illæ, quæ ibant in directum pergentes, & mugientes, & non declinabant, neque ad ſiniſtram.* Quare dicere poterit Job. Quamvis quæ patior mala, ſufficientia ſunt declinare ſemitam meam à via tua; quamvis bene onuſtus graviſſimis calamitatibus, cum ingenti difficultate, & labore *traham* plauſtrum graviſſimum ærumnarum, mugiens licet, gemenſque; at ivi ſemper, *iboque in directum, & non declinavi ex via tua, neque ad dextram, neque ad ſiniſtram.*

7 *Nicetas:*

Impii difficultatibus viæ Dei deterriti, nequiores:

Rom. 8. 35

Tribulationes ſunt calcaria ad currendū in via Dei.

Sen. l. Cur bonis accidant mala.

Symac:

Theodor.

1. Re. 6. 12

Verſ. 12. A mandatis labiorum ejus non receſſi, & in ſinu meo abſcondi verba oris eius.

1 *Repetitio eiuſdem rei, de re veriſſima. Veriſſima Jobi ſanctitas.* Dei mandata. *de naturali lege.*	4 Abſcondere *ad Theſaurum, & lucrum.* Sicut *etiam de lucro accepto. Explicatus David.*
2 Recedere, *quid proprie in ſacro ſermone. Explicati Michaas, & Salomon.*	5 *Illuſtrata lectio Hebræa. Iuſto nihil magis antiquū, quam Dei Lex.*
3 Sinus *de affectu, & voluptate cordis. Illuſtrati David, & Paulus.*	6 *Defenſus vulgatus. Divina Lex præponenda humanis traditionibus. Illuſtratus Matthæus.*

HÆc toties repetita, & inculcata ſuę innocentiæ defenſio, & conteſtatio, verbis, ſententiiſque omnino Synonymis planè indicat veriſſimam illius ſanctitatem. Is enim nunc ejuſmodi repetitione affectus omnino videtur obſervandus. Quod autem dixit: *Dei veſtigia*, aut *viam* nunc *mandata labiorum, & verba oris illius*, appellat. Obſervat autem Catenæ auctor, *præcepta*, aut *mandata* hic dici; *Non quæ ſibi auditione accepta, aut ſcriptis conſignata fuerant* (nam Job legem præcocurrit) *Sed quæ ſine Scripto in noſtris animis inſitæ ſunt leges divinæ mentis vocibus.* quod Jacobus etiam appellat *inſitum verbum* nam interius per legem noſtris mentibus impreſſam loquitur nobis naturæ Auctor.

8 *Repetitio ejuſdem rei ad certitudinē & veritatem.*

Nicetas;

Lex naturalis.

Iacob. 1. 25

Non receſſi. Extenuatio quædam eſt, qua plus ſignificat, quam dicit, non ſolum enim aſſerit non receſſiſſe à Divinis præceptis, ſed præ manibus ſemper illa habuiſſe ſemperque familiariſſime tractaſſe; nam verbum *recedendi* ex ſua proprietate ſignificat, ita a re aliqua lon-

Extenuatio ſignificans omnia contraria

ge

ge recedere,ut tangi,aut contractari nequeat:nam per contrariam significationem, significat idem verbum. *Verbi recedendi proprietas.* *Attrectare*, Genes. 27 12.& *Tangere*, Iudic. 16.26.& *Palpare*. Exodi 10.21. Quare verbum *non recedendi*, significat tantam propinquitatem, ut res aliqua tangi,& contrectari queat.ut Michææ.2.3. *Ecce Ego cogito super familiam istam malum, unde nõ auferetis colla vestra.* quasi dicat: Sentietis profecto iugum, ex quo non poteritis cervicem auferre: sed tenaciter inhærebit in Hebræo; *Non poteritis recedere facere*. id est longe excutare,& repellere a vobis. sic etiam Prov. 17.13 *Non recedet malum de domo eius*. Idest, semper familiariter in illius domo versabitur,ita ut malum ipsum, & ærumnæ palpari queant,& e contrario Isaiæ 54 10 *Misericordia mea non recedet a te*. idest nunquam te longe deseram, sed ita prope te consistet mea misericordia, ut illam familiariter tractare, & vel manu ipsa contingere, & attrectare queas. Similiter igitur hoc loco, non *recedere a Divinis præceptis*, est illa opera complere, tenere, non dimittere de manu, aut actione, non solum leviter tangere, aut
Mat.28.4 vel *digito* solo *movere*, sed plena manu, & utraque ulna complecti, exequi.

Et in sinu meo abscondi verba oris eius. Amplificatio
3 *Sinus rerum pretiosissimarum thesaurus.* est, aut expositio paris præcedentis; Non solum familiariter tractavi Divina præcepta, sed pleno etiam corde a xcepi, *tota mente, totis viribus, & sinu*, & cordis penetrali; qui locus non conceditur,nisi pretiosissimis,atq; charissimis rebus, aut primis curis, & cogitationibus. Elegans est hujus loci Græcorum paraphrasis: *In mentis recessibus cum ejus leges inclusas haberem, quasi cum sis* *Nicetas* *sanus factas, ac conglutinatus essem, sic ipsas illas incredibili animi voluptate servavi, Divinaq; voluntati mente sedata, certo proposito, atq; consilio, nulla necessitate coactus sum obsequutus*. Quare *sinum* pro cordis affectu, & *Sinus pro cordis affectu.* voluptate accipiunt, quasi dicerent Nihil mihi cordi magis fixum, nihil magis charum, & familiare, quam Divina lex. Vide, supra c 19 vers. 27. ubi non pauca de *sinu* diximus; dicturi etiam pluscula inf. c. 31. v. 32 Sed nunc tantum, ex Divina lege percipiebat Job, idem profecto præcipuisse quod in illa viri iusti descriptione postea a David usurpatum est, *In lege Domini voluntas*
Psal.1.2. *eius*, quod propriè ex Hebræo legitur; *Voluptas eius*. est enim hoc loco hujusmodi *voluntas*, quæ cum *voluptate* quadam, & dulcedine affectus coniuncta est, quod Hispanicè dicimus; *Gusto, y afficion*. Quam Deus in bono opere, ac legis suæ custodia non postremo loco ab homine exigit; vult enim letum, ac *hilarem* legis suæ observatorem. Sic enim Paulus suæ hilaritati, ac voluptati in laborando, mercedem sibi repositam esse his ver-
1.Cor.9.17 bis testatur; *Si volens hoc ago mercedem habeo; si autem* *Lætus neque invitus Divinæ legis observator. Hierõ.* *invitus; dispensatio mihi* (tamquam servo, non spõtaneo, ne gratuito) *credita est Quæ est ergo merces mea?* Vide Ps. 39.9 *Ut facerem voluntatem tuam Deus meus volui*. [vides ibi *voluntatem* eximia voluptate perfusam] & *legem tuam in medio cordis mei*. q.d. *in sinu meo*. Quod ex Hebræo legit Hier. *in medio ventris mei* & verò quamvis *venter* idem sit in Sacro sermone, quod *cor*, aut vero quod pectus, aut cordis receptaculum; si tamen pro ipso
Venter mentis appetens pabulũ Divinæ legis ventriculo, & stomacho, in quo residet cibi appetentia, velis rigide, & stricte sumare: sensus erit, Divinam legem avidissimè suscipi ab stomacho & appetentia mentis, ita ut anima esuriat, sitiat illud Divinæ legis suavissimum pabulum; ad illius similitudinem, qui dixit;
Ioan.4.34 *Cibus meus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cælis est*.

4 Illud etiam, *Abscondere in sinu*, nescio quid divitia-
Sinus, Thesaurus. rum, & Thesauri, atque ingentis lucri sonare videatur; nam *Thesaurus* in Sacro sermone, quasi absconditus dicitur, cuiusmodi profecto Divina lex est servãti, & custodienti. Quare sub eadem translatione Sapiens Prov. 2.1 ait: *Fili, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te*. & deinde; *si quæsieris Sapientia quasi pecuniam, & sicut Thesauros &c*. nam in suscipiendo, & recondendo ostendit homo, quam chara, quamq, pretiosa illi existant Divina præcepta, & in quantum sibi
Sinus ad lucrum. lucrum redundatura speret. Quod etiam vox illa *sinus* indicat; nam quod *in sinum* ingreditur, aut derivatur, in lucrum profecto, & utilitatem ceditur, ut dicitur Ps. 34.
In sinum converti. 13 *Humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo*, in sinum meum *convertetur* idest, tum hostiũ meorum persequutio, tum insuper voluntaria mei cor- *Theodor.* poris afflictio, & oratio fructuosa mihi extiterunt: &, ut eleganter dixit Theod. *Recepi a Deo postulata; & gremium meum implevi*. Sic Latini etiam significatione *sinus* usi sunt: nam de iudicibus, qui in lucra inhiabant, & non nisi iudicio, & sententia suam utilitatem venaban- *Ælius Lamp. Cõmodo.* tur, scribit Lampridius; *Agebantur omnia per alios, qui etiam condemnationes in sinum vertisse dicuntur*.

5 *Pagnin. Reg Caie. Tyg.* Sed paulò aliter habetur hęc sententia in Hebræo: *A statuto, vel more meo abscondi verba oris eius*. Vat *A præcepto*: Tygur *Ab instituto*, & quidem vox originalis *Hb Kab* significat statutum, legem, cęrimoniam, pręceptum, ius, ritum. Quæ omnia oriuntur à radice *HbaKak*. Quod si autem, *in statuto*, aut, *lege sua*, vel, *pro cærimonia sua abscondere Dei legem*, Caiet interpretatur; Quod ex ple- *Cajet.* na electione, & deliberatione firma, & fixa apud se, non externè tantùm, & leviter, divinam legem custodire apud se decreverit, & cõstituerit. Sed illud videtur congruentius iuxta Hebræũ, ut significat Iob, nihil sibi magis consuetum, nihil magis fixum, & constitutum, vel in *Hæ nam consuetudines, & leges post habenda divinis.* corde, vel in actione, quam Dei legi, suas cõsuetudines; moresq. inveteratos, qui sunt veluti natura altera, omnes vitæ, & politiæ humanæ leges, & statuta post habuisse, & quod se totum pervicerit, atq pessum dederit, ne quid adversaretur divinæ legi, quam supra statuta, cærimonias, legesque suas respondebat Non is sane *transgrediebatur mandatum Dei propter traditionem suam, aut propter doctrinas, & mandata hominum*. *Matt. 15.2.3.9. Marc 7.*

6 *Vulgati defensio, & elucidatio.* Ergo rogas, quorsum noster Interpres præclarum hũc sensum dimiserit, & cum videretur legendum; *Abscondi illius verba in statuto, & lege mea*: dixerit, *In sinu meo*? An forte quod ea sit frequentissima sacræ Scripturæ loquutio. *Abscondendi in sinu*, aut corde verbum Dei? Ps. 18.31. Prov. 2.1. Ps. 36 31. & 39. 9 & fare ubicumque de lege, aut *verbo Dei* custodiendo, & apud se servando mentio fit. An verò, quod cum *servare Dei legem pro statuto suo*, proveniat ex serventissima charitate dilucidius id explicatur per *sinum*, quàm per *statutum*. An tandem quod cum hoc loco veritatem suæ sanctitatis absque omni hypocrisi ostendere velit Iob, idem omnino videbatur referre, si diceret: legem divinam præposuisse suæ: ac si diceret. Non externè tantum, sed *ex sinu, & corde* servasse legem: nam cum apud Matthæum *Hypocrisis notatio. Matt. 15. 6.7.8.9.* 15. Christus Dominus exprobrat Pharisæis, quod *irritum facerent mandatum Dei propter traditionem suam*, subiungit statim illud ad Hypocrisim pertinere non ad cordis & sanctitatis veritatem; *Hypocritæ* (inquit) *bene prophetavit de vobis Isaias dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me, sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum*.

Vers. 13. Ipse enim solus est, & nemo avertere potest cogitationem ejus, & anima ejus quodcumque voluit, hoc fecit.

1 *Germanus totius sententia nexus, et paraphrasis.*
2 *Varia ex Hebræo lectio.* *Notatus Caietanus. Deus creator Idem, et Provisor omniũ. Explicatus Sapiẽs.*
3 *Efficacitas divinæ potentia, & stabilitas divini Decreti. Illustratus Ezechiel.*
4 *Quid* Cogitatio, *quid* Anima, &, Desiderium animæ. *Explicatus Samuel, & Ieremias.*

1 *Duplex sententia nexus, & paraphrasis.* Hujus sententiæ cum præcedente nexus varius, & difficilis apud Interpretes. Duplex mihi videtur non incommodus; Primus ut Vers. 15 sequenti sumatur initium hujus sententiæ. Quamvis (inquit Job) nihil mihi conscius sim, at non ideo timeo Deum potentissimum, *sed considerans eum timore sollicitor* & illius providentiam, occultasque cogitationes vereor; *Ipse enim solus est, &c* Secun, ut doceat Job, qua ratione ipse con- *Germanus explicatus.* ciliet suam innocentiam afflictam cum fide, & cultu divinę providentiæ; Quæ vos (inquit Job) ò amici, conciliare neque nostis, neq; valetis, videlicet hominis innocentis ærumnas cum Divina Iustitia, & Providentia, facile ego adducam in concordiam; nam quamvis ergo semper extiterim, quem paulo ante serio, & constanter affirmavi, innocentissimus; at Deus pro sua voluntate, cujus ego ratione minime assequor, mecum egit; *Ipse enim solus est*, à cujus voluntate, & decreto, ad alium superiorem iudicem non potest esse provocatio, *Nemo* illius cogitationem *avertere*, aut inflectere, à constituto fine poterit. Conqueror itaque & eiulo, quod doleam,

non

LXX. *Chryfoft.*

non quod Divinæ voluntatis, & Providentiæ decretis repugnare velim. Hæc eſt ſententia,& nexio quam eleganti paraphraſi illuſtrarunt Septuaginta. *Si autem & ipſe iudicavit ſic,quis eſt, qui contradicat ei? Ipſe enim voluit,& fecit.* Quo loco videndus eſt Chryſ. Vides hoc loco Iobum reſpondentem Eliphaz; minime ſe perquirere Divinæ Providentiæ occultas rationes; duo tantum aſfirmare; Nullius ſe rei conſcientia opprimi; & , Deum quæ voluit ipſe, feciſſe omnino. Tum præterea egregie tuetur Divinam Providentiam, nam cum amici illa tantum ratione pro Divina Providentia pugnēt, quod ſcelera puniat, at Iob etiam illam agnoſcit, cum, ærumnas ille immittit propter præclaros alios fines nobis occultos, ſoli Deo notos quare illum vultu atq; oculis demiſſis oportera coli; Qui *omnia quæcumque voluit fecit in Cælo, & in terra,in mari, & in omnibus abyſſis.* Sed exponendæ partes ſingulæ.

Iob. Providentia aſſertor ſapientior quam amici. Pſ. 113.3.

2 *Caietan. Regia. Vatab. Pagnin. Iſidor, Tygur.*

Ipſe ſolus eſt. In Hebræo ex verbo legitur; Ipſe in uno: Alii contumnunt præpoſitionem, *In*,& legunt, *Ipſe unus ſingularis*,aut *ſolus*, ſicut noſter Interpres; explicat autem; *Ipſe in uno*, ſupple, fixus eſt, aut *manet*, ut ſupplet Iſid Clar & Tygur. Ipſe perpetuo ſui ſimilis eſt, ideſt, non mutatur, ut homo; ſed conſtans, firmuſque in ſuo decreto agit cum homina pro voluntate, & Sapientia ſua, ideo illum iudicem deſidero, qui è ſententia iuſta non mutatur,& quamvis immutabilem, & Omnipotentem eom agnoſcam, diſputare tamen cum illo minime vereor. Certè ſenſus hic Hebraizantium, & nexus minime lenis, & multo cum labore quæſitus. Sed illud peculiare, & ſingulare, quod Caietanus, ut eſt terminorum ſcholaſticorum callentiſſimus,& religioſiſſimus obſervator, videre ſibi viſus eſt hoc loco, ſuum illud *Deitatis individuum*, Quare ſententiam ille complet; *Ipſe Deus eſt in uno individuo dumtaxat,nec te turbet*,(inquit) *Trinitas Divinarū perſonarū,quia quemadmodum Deitas non multiplicatur in Trinitate,ita neq; hic Deus.* Belle, & argute Sed an tam argute,& belle Iob,potius quam graviter,vehementer,ſeverè,videre certè potuiſſe Caietanus Theologizat etiam hoc loco Phil. ſed ſolidè, & conſtanter; *Nam ſolus* (inquit) *Deus, & propterea Deus quoniam omnes creatura eſſe ab illo acceperunt.* ut inde colligat omnia adminiſtrare Deum pro Sapientia, & voluntate ſua: nam quod *Deus ſolus* ſit creaturarum auctor, rectè colligitur eſſe illarum etiam curator, & proviſor atq. pro volontate ſua,vel conſervator, vel de ſtructor,ut ſupra diximus cap. 12. cum de Providentia ageremus ſicut etiam ratiocinatur Sapiens Sapientiæ 12 12. *Quis tibi imputabit,ſi petierint nationes,quas tu feciſti? aut quis in conſpectum tuū veniet* (quis * tibi veniet obviam) *vindex iniquorū;neq. enim eſt Deus,niſi tu, cui cura eſt de omnibus,ut oſtendas,quoniam non iniuſte iudicas iudiciū* Sed ſimplex, & germanū eſt quod primo loco propoſuimus,ut illud, *unum ſolum ſingulare*,ad ſingularem Dei potentiam, Sapientiam, Providentiam referatur.

Caiet.

Deitatis individuum aſſertum a Caiet.

Soli 'a Philippi Theologia Solus Deus Creator, & Conſervator.

** Quien os ſaldra al encuentro,y os ira ala mano.*

3

Et nemo avertere poteſt. Prop Nemo faciet eum redire retrorſum; neq revocabit ab inſtituto, vel à ſemel conſtituta ſententia. Pertinet hoc ad efficacitatem potentię, & Providentiæ Divinæ, omnia pervincentis uſque ad finem ſibi conſtitutum. ſicut,& ad eximiam iaculandi peritiam, & robur Ionathæ pertinet, quod de illo dicitur 2 Reg 1.22 *Sagitta Ionathæ non redut retrorſum*, ut quæ fortiſſimè excuſſa per medios hoſtes, & clypeos penetraret. Sic etiam ad immobilitatem Divinæ Providentiæ,& efficacitatē potētiæ pertinet id Ezec 24 14 *Ego Dominus loquutus ſum; veniet, & faciā; non tranſeam* (ideſt,non retractabo ſententiā; non permittā abire impune) *nec parcam,nec placabor* Pro *non tranſeam*, eſt in Septuaginta. *Non differam*,ut ſignificet, cum ſemel ipſe decrevit punire,nulla ratione poſſe impediri, aut retardari ejus potentiam; nullis precibus mutari, aut leniri ſuam iuſtitiam, & decretum, quod Interpres verbo * *Tranſeundi* explicavit q.d non præteribo ſopplicium.

Divina Iuſtitia immobile decretum

** No ſe me paſſara,m les dare mas larga*

Eſt autem hoc loco *cogitatis*, ſententia, decretum: quamvis hoc illuminationis gratia additum ſit ab Interprete *Et anima eius quodcumque voluit,hoc fecit.* vel ut Septuaginta. *Voluit, & fecit*. eſt autem *anima* in Sacro ſermone appetentia, deſiderium, cupiditas, & aliquid peculiarius,quam voluntas ſicut etiam, *velle* eſt hoc loco,aliquid peculiarius, videlicet expetere, concupiſcere, quod ſolet ad rem quampiam delectabilem referri,

4 LXX. *Anima qui proprie.*

quomodo vertitur ab Interprete Deut. 12.15. & ab eadem redice dicitur *formoſum*, *pulchrum*, decens, quaſi deſiderabile, aut concupiſcibile Ergo tum ex verbo *volendi*, tum ex voce *anima*,amplificatur efficacitas Divini placiti; *Haze ſiempre ſu guſto.* & licet apud nos huiuſmodi *anima*,& *appetentia* deſiderium, & libitum, non tam afferat rationem aliquam,aut conſilium,quam quēdam quaſi appetitus impetum, & guſtum; tamen huiuſmodi *anima* Dei, & Divini guſtus delectatio, & appetentia cum ſumma in Deo ratione,& cum prima atque ſumma agendi lege conionćta eſt. Solet autem in Sacro ſermone deſiderium, aut voluntas cum *anima* coniungi,quod vehemens deſiderium ſignificat; aut vero liberum,& nullis legibus coercitum,ut 1 Reg 23. 20. *Sicut deſideravit anima* (concupiſcentia concupivit) *tua, ut deſcenderes,deſcende.* ideſt, Accurrere, & veni ſtatim ad prædam,quam vehementer deſideraſti & illud Ierem. 2 24 *Onager aſſuetus in ſolitudine, in deſiderio animæ ſuæ attraxit ventum amoris ſui* ideſt,cum in ſumma libertate,& deliciis vivat, rudit pro libito, & ſęmellam quærit vagabundus nulla lege coercitus. Ergo cum noſtro modo loquendi dicitur *anima* in Deo, ęquiſſima illius voluntas ſignificatur. Sicut autem in humanis ratio agendi, & legis, *anima eſt*, ita certè in Deo ipſa anima eſt ratio agendi,atque pręcipiendi.

Voluntas Divina cum ſuprema rationis regula coniuncta.

Voluntas humana male audit.

Verſ. 14. Cumque expleverit in me voluntatem ſuam; & alia multa ſimilia pręſto ſunt ei.

1 *Varia lectio ex Hebræo Verbum* Reddendi, *aut* reſtituendi.
2 *Varia expoſitiones Hebraizantium. Deus non privans afflictos neceſſarios ſolatio.*
3 *Deus variis modis exercens ſuos Iuſtos.*
4 *Dei Maieſtas terribilis.*
5 Feſtinatio, *aut* acceleratio *pro* conturbatione. *Illuſtratur Iſaias*
6 Timor *quid proprie. Varia lectio.*

ÆGrè,ac vix Latina cum Hębreis,& Gręcis convenire poſſunt,nam breviter, & concile ex Hebręo ſic legitur; *Reddes ſtatutum meum* eſt enim pro *ſtatuto* vox illa *Hhuka*,quę verſ. 12 pręcedente vertitur *ſinus*, & quam diximus eo loco ſignificare ſtatutum legem,cęrimoniam,ritum Verbum autem *explendi*, eſt. *Salau*, quod eſt *reddere*,aut *reſtituere*,aut ad pacem,concordiā, perfectionem,& complementum adducere Quæ omnia ſignificata analogiam, & connexionem inter ſe habent: nam licet quidem primaria ſignificatio videatur eſſe implera,explere,integrare, perficere aut finire, deinde verò in pace eſſe,qoę eſt velut integritas quędam, complementum, & perfectio;& tandem, ſolvere abſolvere, compenſare,reſtituere,quę eſt quędam quaſi integritas, & perfectio amicitię aut debiti, ex vocis tamen originali ſignificatione, & amplitudine multi pullulant, nec inutiles ſenſus. Primus, quem indicat Caiet Deus reddet,aut reſtituet ſtatutum meum,aut decretum,vel cōſuetudinem,ideſt; Non me relinquet ſine pręmio, & retributione meę vitę,rectique inſtituti, & priſtinæ conſuetudinis; quamvis enim ille pro ſuo libito agere poſſit,ſed tamen,ut Sapiens dixit, Dei voluntas, *virtus*, potentia, *iuſtitia*, potius ęquitatis benignitatis *initium*, & origo aſt: quare reddet unicuique quod ſuum eſt,atque meę vitę inſtitutum nunquam intermiſſum, compenſabit pręmio uberi, complebit,perficiet,iuxta id,quod ſupra dictum eſt c 8 à Baldad, *Pacificum reddet habitaculum iuſtitia tua* ubi Septuaginta legerunt * *Reſtituet tibi habitaculum iuſtitiæ*.

1 *Pagn. Regia. Caiet.*

Verbi explendi multiplex ſignificatio

Caietan.

Sap. 12. 19.

** Dios te lo pagara y quam dara en paz conti. go.*

Secundo,ut pertineat ad quandam animi conſtantiā, & fiduciam, de Dei bonitate conceptam *Ipſe* (inquit) complebit,perficietque ſtatutum vitę meę ideſt,quamvis nunc miris me exerceat modis, tamē non denegabit ſtatutum,& conſuetum vitę meæ dimenſum, & victum ſolatiumque neceſſarium; ſicut quædam alia multa vitæ commoda,& emolumenta præſtitit. Hoc fortè voluit Pagninus legens; *Reddidit ſtatutum, quod erat mihi*, & Vatab. *Perfecit neceſſaria mea.* ideſt, ipſo eodem Interprete; *Perfecit, quidquid mihi erat opus,ipſe corporis mei artifex, & omnium,qua in me ſunt.* Ab eo igitur ſimilia ſperare poſſum.

2 *Deus ſuos Iuſtos non fraudans neceſſario ſolatio.*

Pagn. Vatabl.

Sed multo melius, cohærentiuſque noſter Interpres; Decretum illud ſuū,quod Iobus vocat, acutè expoſuit, *Quod Deus decreverat*,cōſētiēte etiam in eundem ſenſū

Interpres latinus cæteris prælucēs

R. Abra-

R.Abraham, & ; ut totam sententiam illuminaret, non
R. Abrah. dixit *decretum*, *sed voluntatem*: *Explebit* (inquit) perficietque voluntatem suam in me, ut sententiam præcedentem, non solum exponeret, sed etiam amplificaret. Faciet quodcumque volet, statuetque de me, ac de meis rebus.

3 *Alia multa similia presto sunt ei*. In Hebræo, *Cum eo, vel apud eum*, id est, non uno tantum modo, genereve ærumnarum, sed mille aliis inauditis, atque insolentibus
Philippus. poterit me ille exercere. Videtur ergo se patientissime comparare ad nova flagella, quod indicavit Philippus, quasi Job dicat: *Multa quidem jam passus sum: tamen si aliud animo eius voluerit, fiet.*
Hieron. Atque clarius Hieronymus: *cum jam me, quibus voluit tormentis afficerit, & alia adhuc, quanta voluerit, mihi infligere poterit.* Idem quoque Gregor.
Gregor. velut hæc multitudo referatur ad similia exempla hominum, quos Deus similiter exercere possit, si velit: Non unicus (inquit) neque singulare exemplum ero hujus liberæ Dei potestatis, atque voluntatis efficacissimæ: nam nihil in universo est, quod illam ipsam voluntatem, atque potentiam non testetur: omnia enim illius voluntate, & potestate constant. Tum præterea, nec in me primum hoc consilii cœpit, ut virtutem, & innocentiam ærumnis exerceret, & probaret: sed in multis etiam hominibus, quos ob eandem causam multis incommodis affligi permisit.
Osor. Indicavit posteriorem hunc sensum paraphrasis Hieronym. Osorii, eleganter sane, nisi illud obstaret, quod suis ærumnis, atque doloribus, nullas pares, neminem perferendo parem, aut similem agnoscat Job, cum quo novo, & inusitato modo atque à priscis temporibus inaudito, profecto visus est egisse Deus. Quo modo igitur dicet, *multa alia similia* innocentiæ afflictæ exempla præbuisse Deum.

Vers. 15. Et idcirco à facie ejus turbatus sum & considerans eum, timore sollicitor.

4 *Osorius.* IGnoro, cur Algarbiensis Episcopus hunc Jobi timorem, & sollicitudinem referat ad tempus pristinum fælicitatis, ut dicat Job, se quondam rebus suis secundis conturbari solitum metu cladis, quæ consilio, & voluntate Di-
Nexus, & explicatus simplex. vina illi potuisset accidere. Nam in promptu, & in proximo est melior sensus, facíliorque nexus: Tantæ (inquam) potestatis, & tam efficacis voluntatis majestas me omnino terret, atque conturbat; non mala conscientia, non metus Divinæ vindictæ, aut ullius commeriti supplicii quare cum Divinum tribunal, conspectumque desidero, & appello, excitor, & erigor vitæ innocentia, conscientiaque bona, quæ tum apud me, tum apud Deum plurimum valet: at eum conturbor, & commoveor, percellit me, atq; territat Divina Majestas: nulla quippe, ut vobis videor, impellor impatientia, aut prava alia mentis affectione.

LXX. Quod clarius dixerunt Septuaginta; *Propterea super ipso trepidavi*. Ambrosius hoc loco legit: *Propter hoc super*
Ambr. *eum studui*. quasi dicat, tantum abest, ut stultorum more Divinam Potentiam, aut Providentiam vel non agnoscam, vel non verear, ut unicum hoc meum sit studium illius venerandæ, & meditandæ. August. autem legit; *Propterea ad Deum festinavi* quod ipse exponit; *Quia me tribulavit, ideo relictis temporalibus ad eum festinavi*. Quod
August. quamvis utiliter ab August. dictum sit, sed tamen non ad exigentiam vocis originalis: nam illa *festinantia*, idem est, quod *conturbatio*. solet enim qui conturbatus est, aut
5 בהל perterritus festinare, aut accelerare gradum. Quare radix eadem *Bahal* significat *turbare*, aut *accelerare*. Unde Isa. 65.23. Quod Deus promittit suis justis: *Non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione; quia semen benedictum Domini est, & nepotes eorum cum eis*; intelligendum, promitti diuturnam posteritatem: non ad *conturbationem*, id est, ad celeritatem, vel festinationem. Quod ele-
Forerius. ganter a viro docto exprimitur, ut *cito orbentur*. Sed non minus bene; *Generabunt non ad terrorem*, ut timere filiis suis, & familiæ possint; erit enim illorum posteritas fælicissima. Sive, *Generabunt non ad celeritatem*, id est, multos suscipient liberos, fæcundi erunt, & in senectute etiam multiplicabuntur. & idem expresserunt Septuaginta. *Non*
Hieron. *in maledictionem*. Maledicta enim dicitur posteritas, non
Aquila. solum, quæ velociter transit, & evanescit (ut Hierony. ex
Symmach. Hebræo, & Græco eleganter exprimit; *ut esse desistant, &*
Theodotio *finem substantia sua habeant*. *Pro quo Aquila, Symmachus, & Theodotio, festinationem interpretati sunt*. Sed etiam, quæ copiosa non est. Idem ergo; indicat Job se *conturbatum* fuisse, aut *festinasse*: non solum amissa omni posteritate, atque etiam suæ vitæ spe, sed præterea percelli, & ea terreri consideratione supremi numinis. sic etiam legit Interpres catenæ Græcæ: *Super hoc à facie eius festinabo*, Nicet. *Nempe me Deus suo vultu, suo, inquam solo, terret aspectu*. Idemque exprimit sua lectione Ambros. *A facie eius caler ero*. *Nicetas.*

Et considerans eum. Græci; *Illud mihi cura fuit imprimis, ne cogitatione, vel voce Dei existimationi, famæque obessem.* Quare illud *considerans*, conjungi debent cum sequente timore, *Considero*, sed parcè, & timidè: intelligo; agnosco, considero Divinam Providentiam, sed in ejusmodi consideratione timidus potius sum, quam temerarius; contra פחד quam vos de me existimatis: nam vox illa *Timoris* ex sua proprietate affert reverentiam quandam, atque perterrefactionem temeritati oppositam, conceptam quidem ex Divinæ excellentiæ consideratione. *Timor temeritati oppositus.* Quod aliis vocibus vertiab Interprete solet, pavor, terror, conturbatio, admiratio. Qua etiam voce dicitur Genes. 31.42. Deus ipse, *Timor Isaac*, id est, quem timide, atque submisse reverebatur, colebatque Isaac cuius vocis proprietatem duplici illa voce, videlicet *timore*, atque *sollicitudine*, exhaurire, atque exprimere conatus est Interpres. Nicet. vero sic illu- *Nicet.* stravit: *Meta concutior, neque causam cur me ceciderit, exquirere audeo: æstuo, animoque sum perturbato*. Paulo ali- *August.* ter lectio August. *Commonitus, sollicitus fui de eo*. & ferè *Ambros.* eodem modo Ambr. quod videlicet flagellis admonitus, atque castigatus à Deo, nihil egerit intoleranter, sed potius illud diligenter curaverit, ut gratias ageret, atque haberet.

Vers. 16. Deus mollivit cor meum, & Omnipotens conturbavit me.

1 *Totius sententiæ paraphrasis, & simplex expositio.*
2 *Quid* Cordis teneritudo, *aut* mollitudo, *Quid* fortitudo, *aut* durities *ex frequenti usu Sacri sermonis.*
3 *Quæ illa Pharaonis* Induratio. *Impiorum impudentia. Illustratur Zacharias, & Jeremias. Adamantis natura.*
4 *Divinum supplicium*, Adamas siderites. *Explicatur Amos.*
5 *Varia nomina, aut obstinati, aut mollis cordis.*
6 Saddai. *Quid* conturbare. *Explicatur Samuel.*

VIdetur occurrere tacitæ objectioni, fortis enim viri est, sicut non esse temerarium circa res arduas atque 1 difficiles, ita neque plus nimio timidum, & mollem; Quæ duo extrema vitia affingebant Jobo sui amici; ab altero jam se purgavit, cum dixit, nihil velle conari, aut tentare temere, & impudenter, in arcanis Divinæ Providentiæ: alteri nunc respondet. *Iob duo extrema vitia à se repellit.* Suam conturbationem, & metum non esse abjecti, parumve fortis, & constantis animi: *Constantia, cum facilitate, & mollitudine.* quamvis enim adversus ærumnas, & adversus mortem impavidum se præbere potuisset, at nisi Deum timeret, non fortis, sed fatuus esset, & nisi ad cogitationem Divinæ magnitudinis mollesceret, & liquesceret totus; ferreus, lapideus, non carneus esset; contumax, non constans. Ex mollito igitur corde, sed minime molli, aut effeminato, isti lachrymarum rivuli, & gemituum, ac suspiriorum strepitus, & conturbatio ortum habent. Sic cohæret sententia cum præcedentibus,

Deus, Et fortis, potensque, sua magnitudine, atque potentia, *mollivit cor meum*, molle, tenerum, delicatum, timidumque reddidit: Sed quæ nam hæc *cordis mollitudo*, *August.* aut quid significat? August. *Mollivit* (inquit) *variis afflictionibus*. *Vatab.* hoc sequitur Vatabl. Durum, & forte censemus, quod integrum, & intactum est, quod verò tunditur, & quatitur frequenti ictu, & contrectatione, mollescit. Nos de homine cujus morositas, & fastus comprimatur, & laboribus attritus sit, animoque demisso; *Que les trabajos le an puesto blando*. eodem fere sensu Psal. 68.21. ubi Septuag. dixerunt: *Improperium expectavit cor meum*; Hebraizantes *Calamitatum igne mollescens animus.* legunt; *Improperium fregit, aut contrivit cor meum*. Hieronym. dilucidè; *Opprobrio contritum est cor meum*. & *Hieron.* Psalm. 21.15. *Factum est cor meum, tanquam cera liquescens in medio ventris* (viscerum, pectoris) *mei*. & Jeremias 48.51. indicatur eadem cordis mollitudo; & liquescentia, quam efficit ardor laborum: & dolorum: *Erit cor fortium Moab in die illa, sicut cor mulieris parturientis*, *Nicetas.* Nicetas refert ad virium defectum, & cordis deliquium;

Mol-

Mollivit (inquit) *psoas*, *quod est*, *animi nervos*, *ut viset elidis* Sequuntur Latini alii.

Ostrius. Mollitudo cordis de timore.

Sed dubium non est, quin hæc mollitudo pertineat, ad timorem vehementem, quo quis mente, & corde cedit Divinæ majestati, & potestati, cum quis facile in se recipit cogitationem, & metum supremæ magnitudinis: quare idem verbum *emolliendi*, est quoque terrendi, aut timendi. Deut. 20.3. *Non pertimescat* (Sept. *Non dissolvatur*, propr. ex Hebræo, ne emolliatur, vel mollescat) *cor vestrum*, & 4. Reg. 22.19. *Audisti verba voluminis, & perterritum est cor tuum*. Prop. *emollitum* est. explicat deinde in quo consistat hæc cordis teneritudo) *& humiliatus es coram Domino*, & Levit. 26.36. *Dabo pavorem*, (Sept. *servitutem*, id est formidinem, & dejectionem animi, qualem servi habere solent. Propriè ex Hebræo, Teneritudinem, aut mollitiem) *in cordibus eorum, in regionibus hostium* (explicat deinde, quod dixerat) *Terrebit eos sonitus folii volantis*. Sed clare etiam ex oppositione *Duri* explicatur, quid molle sit, Prov. 28.14. *Beatus homo, qui semper est pavidus, qui autem mentis est duræ, corruet in malum*. ex Hebræo; *Qui durum facit cor suum*: nam pavidum, & timentem Dei vindictam, ipse timor retrahit à malo perficiendo. Igitur is Dei timor, & Numinis reverentia, & severitatis Divini judicii, Divinæque vindictæ cogitatio, mollefacit humanum cor, Scriptum est enim: *Aspexit, & dissolvit gentes, & contriti sunt montes sæculi*. id est, vel solo aspectu suo mollefacit, & liquefacit durissimas rupes, & barbararum gentium saxea corda. *Molle autem* (inquit hoc loco Greg.) *est, quod penetrari potest*. Philosophi definiunt, quod cedenti, aut dividenti cedit; est quoque *molle* id quod externam figuram appressam facile recipit, & ideo facile ad Divinam figuram aptari, & conformari potest, qui minas audit, & timet, qui Dei verbum non respuit, in quo Divina omnia imprimuntur, sicut per Jerem. dictum est: *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam*. & per Ezech. *Auferam, cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent*.

Pag. Regin. — *Habac. 3.6* — *Gregor. Molle quid.* — *Jere. 31.33 Ezech. 11.19. 20.*

3 *Duritia cordis quid afferat.*

Hinc facile perspici potest illam Pharaonis obstinatam mentem, & *induratum cor*, ad impudentiam quandam omnis sensus, & timoris expertem, & omnium minarum contemptricem, referri debere; tum etiam ad contumacem animi superbiam, & barbaram quandam inhumanitatem, qui flagellis, & tunsionibus, atque igne ingentium plagarum subjecto, vel minimum emolliri nequierit, *Posuit* enim (sicut & obstinati postea Judæi) *cor suum, ut Adamantem, ne audirent legem, & verba, quæ misit Deus exercituum in spiritu suo per manum Prophetarum priorum*. In quo quidem *Adamantino corde*, illud imprimis observandum est, ineptum esse ad recipiendam externam figuram, & Divinæ vitæ imaginem, & informationem, vel induendam, vel repræsentandam cum enim propter suam duritiem scalpi non possit, ullam figuram recipere renuit. Quo loco Kaldæus transtulit: *Cor suum posuerunt durum, sicut Adamantem, ut susciperent Legem*. & quod mirandum magis, cum ferrum, & durissima quæque mollescant igne, *Adamas* neque incalescit. Sic sane obstinatissimi, neque præmio, neque pœna. Quod mirabatur quoque Jerem. 5.3. *Attrivisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: induraverunt facies suas super petram, & noluerunt reverti*. Vide, quæ de Adamante, præsertim Arabico Plin. scribit li. 37. c. 4. *Quippe duritia* (inquit) *inenarrabilis, & simul ignium victrix natura, & nunquam incalescens*. In eo sane impiorum obstinationis imaginem repræsentans, quod addit Plinius: *Illa invicta vis duarum violentissimarum naturæ rerum contemptrix, hircino rumpitur sanguine fœdissimo animalium*. Ad divina durissimi, ad fœdas voluptates, & sæcularia mollissimi Emollit illos levissimi damni, aut lucri temporalis metus, spesve; lapidescunt ad æterna, vel præmia, vel supplicia.

Zach. 7. Adamantinum cor quale. — *Chald.* — *Plinius. Adamas Arabicus.* — *Adamas symbolum obstinationis.*

Durum cor supplicio, & igne domandum. Illustratur Zach. ex lectione Sept.

Sed quos hic suppliciorum temporalium, & futuri judicii ignis non emollit, sciant liquefaciendos ab igne novissimo, & Adamantes licet, atterendos, & in minutissimos pulveres dissolvendos à durissima, gravissimaque Dei supremi Judicis sententiæ, & vindictæ severitate, atque duritie, multo quam sit illorum obstinatio, fortiori, & duriori. Sicut Amos Prophetæ ostensum est cap. 7. *Quid tu vides Amos? & dixi: Trullam cæmentarii; & dixit Dominus: Ecce ego ponam Trullam in medio populi mei Israel, non adjiciam ultra superinducere eam, & demolientur excelsa Idoli, &c.* Videlicet significat Deus, jam amplius nolle se sui populi ruinas resarcire & instaurare, sicut ruinosum parietem cæmentarii solent. Quo loco Septuaginta legunt; *Sic ostendit mihi Dominus; & ecce stabat super murum Adamantinum, & in manu ejus Adamas, & dixit Dominus ad me: Ecce ego pono Adamantem in medio populi mei Israel*. quia videlicet Deus duritiem; & obstinationem sui populi durissimo supplicio emollire, & punire statuebat; & Adamantinum cor, adamante alio duriori perforare, conterere, dissolvere. Sic enim naturæ scriptores tradunt; *Adamantem sidereum ictibus frangi, & alio adamante perforari posse*. Quare Theodoret. eleganter per *Adamantem* interpretatur; *luculentam, & admodum duram plagam, similemque adamantis, qui ex omnibus materiis durissimus est*.

In manu Dei Adamas quid. Adamās ē Adamāte duriori conteri. — *Plin. l. 37. c. 4.* — *Theodor.*

5 *Duritiei cordis synonima.*

Ergo sicut male audit in Sacro sermone *Duritiei cordis*, Isaiæ 46.12. Jeremiæ 7.20. & 13.10. Quod enim; *Pravitas cordis* dicitur, in Originali est, *Duritiei cordis*. *Dura* etiam *facies, & indomabile cor*, Ezech. 3.7. & *Cervix dura*, Prover. 29.1. 4. Reg. 17.14. Deut. 10.16 & *Frons ærea*, & *cervix ferrea*, Isaiæ 48.4. & *Fortitudo cordis*, Psal. 80.13. Quòd enim Septuaginta dixerunt; *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum*; & Hieronymus; *In pravitate cordis sui*; Propriè ex Hebræo legitur, *Permisi eos fortitudini cordis eorum*; videlicet non solum libidini, sed etiam pertinaciæ, ut legit Regia, & *obstinationi*. Sic è contrario bene audit *Contritio*, vel *confractio cordis*. Psal. 33.19. & Isaiæ 61.1. quæ dicitur etiam *Effusio cordis*, Ps. 61.9. & Threnor. 2.19. & *liquefactio*, vel, *deliquium cordis*, Ps. 22.1. & *scissio cordis*, Joelis 2.13. & tandem in hoc nostro loco: *Mollitudo cordis*, videlicet præ Dei timore, & Divinæ Majestatis reverentia, facilitas quædam, & flexibilitas cordis ad accipiendam Divini spiritus motionem, nam *molle* dicitur quasi *mobile*; molle autem cor facile obedit Deo moventi, quod in sequente particula clarius exponitur.

Hieron. — *Vatabl. Pagn.* — *Mollitudinis cordis Synonyma.*

Verbū conturbādi vehemens. — בהל — LXX.

Et omnipotens conturbavit me. Saddai bonorum omnium abundantissima, & sufficientissima scaturigo tanta sua majestate me *conturbavit*, exterruit, obstupefecit. verbum enim hoc *conturbandi*, præter ea, quæ versu 5. diximus, ad quandam quasi commotæ mentis festinationem, accelerationem, & formidinem incredibilem pertinet, sicut dictum est Psal. 2.5. *In furore suo conturbavit eos*. & 1. Reg. 28.20.21. de Saul; *Extimuerat, robur non erat in eo, quia non comederat panem tota die illa* (quæ omnia complectitur id, quod sequitur) *Conturbatus enim erat valdè*. Septuaginta legerunt: *Omnipotens festinavit me*. Quod simili modo Nicetas exponit: *Turbavit, & perterrefecit*. Eleganter igitur respondit Job suis amicis non semel ex probrantibus, quod *turbatus* esset, quod *attonitos haberet oculos*, quod percitus *spiritu*, quod exagitatus impatientia videretur. Hæc enim omnia ad suam innocentiam, & reverentiam Numinis convertit.

Nicetas. Vide sup. c. 4.5. & cap. 21.10. Job 15.2.12.

Vers. 17. Non enim perii propter imminentes tenebras, neque faciem meam operuit caligo.

1 *Duæ exponendi rationes explosa. Vatab lectio.*
2 *Germana expositio.* Perire quid propriè.
3 Facies tenebrarum. Imminere *prop. quid*.
4 Caligo *lux, aut obscuritas faciei. Pietatis Jobi commendatio. Illustratur Salomon.*

1 LXX. *Prima expositio non bene cohærens.*

TRiplex omnino hujus sententiæ nexus, & interpretatio prima Græcorum, & Septuaginta legentium: *Non enim noveram, quod supervenirent mihi tenebræ*. ut videlicet dicat, quoniam inopinato illum oppresserunt *tenebræ, & caligo*, id est inexplicabiles calamitatum rationes, quorum ipse causas nequeat assequi. Sed non videtur bene cohærere. Nunquam enim Job tam securus vixit, ut incautum illum, atque inexpectantem mala opprimerent, ut ipse quoque de se testatus est superius. c. 3. v. 25. quare Tygurina legit: *Non enim excisus sum malo improviso, nec caligo operuit faciem meam*; id est, Vidi utique, præsagiente corde, imminentem mihi calamitatem.

Tygur.

Secunda expositio coacta.

Secunda, ut dolenter, & quærule dicat Job; Heheu, non enim antea perii, quod ad præsentes malorū tenebras asservares. Vivus itaque servabar his cruciatibus, servor nunc quoque

que majoribus. *Nec faciem meam operuit*, defendit, protexit à tantis malis sustinendis *caligo mortis*; id est, mors me non subtraxit tantis ærumnis. Sed quidem expositio videtur coacta, & male cohærens cum semel cœpta suæ pietatis, & innocentiæ defensione.

Lenis, & germanus explicatus. Ergo tertiò leniter, & germanè exponendum: Si videor abiecto, & liquescente corde, pallente facie, pæneque jam totus consumptus; Certè non sum tam abjectæ mentis, tamque imbecilli cordis, ut me externæ istæ calamitates tantum exanimarint, & exterruerint, verum supremi judicis atque Numinis terror, & majestas. *Non perii*. propr. Non sum excisus, consumptus, disperditus, non contabesco, aut non conturbor. *LXX.* Hæc enim omnia complectitur verbum originale: quare ubi ab hac radice dixarunt Septuag. *Ps. 87. 17. Terrores tui conturbaverunt me*. ex Hebræo legitur: *Terrores tui consumpserunt me*. Hieronymus: *oppresserunt*. Quo loco similiter David pænè se consumptum, mortuumque deplorat; atque suam lethalem plagam furori, terrorique Divino tribuit.

Propter imminentes tenebras. Quod in Originali est; *à facie tenebrarum*. Ergo Interpres *imminentes* dixit, id est, *Philipp.* præsentes, aut (ut Philipp. ait) *Ipsas calamitatis suæ miserias, velut ruinas subito imminentes, & sibi insistentes*. Quod enim adhuc suavi, & pondere incumbit, *imminere* dici potest.

Nec faciem meam, &c. Deest in Hebr. & Græco hæc ultima *Zeugma.* negatio, sed est per Zeugma trahenda, & repetenda ex superioribus; quod Scripturis familiare est. Rectè ergo dixit Interpres; *Nec, &c.* Sed invertunt alii sententiam: *Pagn. Regia. Vatab.* *A facie mea non operuit caliginem*, vel, *Neque abscondit caliginem ante me*. quasi dicat; Præsagii, vidique profectò imminentem, & instantem caliginem: admonuit me Deus ingruentium tenebrarum, ne me incautum, maleque securum opprimerent. Sed melius cohæret, quod diximus. *Tygur. Cajetan.* Quo etiam modo Tygurina, Cajetanus. Præsertim cum sine ullo articulo sit in Hebræo vox *caliginis*, quare videtur in primo casu accipienda, Ergo *caligo*, idem quod *tenebræ*, & ærumnæ; quod melius quadrat, quam quod *Philipp.* Philippus ad allegoriam detorquet; *Desperatione non perii, nec faciem mentis meæ infelicitas excæcavit*, vel negatio Dei. & quam, quod Greg. D. Th. & Latini alii, *errores, & peccata* in- *Gregor. D. Th.* telligunt, quæ neget, fuisse causas suæ calamitatis. Opertio autem, & obiectio faciei, aut oris immutatio aliqua, ad metum, pudorem, verecundiam pertinere solet. ut Ezech. 7. 18. *Operiet eos formido, & in omni facie confusio*. & iterum Psal. 43. 16. *Operuit confusio faciem meam*. Quare idem de se affirmabit Job, quod de Sapiente dicitur Eccles. 8. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius, & Potentissimus faciem illius commutabit*. *Facies operta verecũdiæ, & cõfusionis. Timendũ coram Dei maiestate.* Videlicet, quod Sapiens, justusque coram Divina Majestate pallescat, & exalbescat; timeatque. Quod Hieronym. legit; *Fortis faciem suam commutabit*. vel propriè etiam ex Hebræo: *Fortitudo faciei eius mutatur*. id est, superbia, & obstinatio vultus deponi debet coram Deo. è contrario autem humilitas, & timor Dei *lucet in illius vultu*. Ergo loquit; Non mihi morbus, non me mala cætera istum cadaveritium faciei habitum, tabificumque pallorem effecerunt; sed potissimum Divinæ potestatis in me incumbentis, & supremi splendoris mihi tenebras offundentis, reverentia, & timor. *Argutũ.* Illud argutum est quod à non nomine indicatur, ut hæc sententia faciat ad tribulationum Sanctorum dignitatem, & laudem; ac dicat Job, se non prius ante istas ærumnarum tenebras *Isid. Clar. Deus nolẽs Iustos suos ignaros esse malorum.* periisse, quod non pateretur Deus hanc illi ignorantiæ caliginem perpetuo inesse, ut neque mala experiretur, neque per labores erodiretur, ut magis, ac magis Deum timeret. Ergo crescit ex hac responsione defensio suæ pietatis; Non solum, non patior propter ulla scelera, sed in tot ærumnarum perpessione augetur mea pietas, & magis, ac magis nitet mea religio. Quod cum superiori; illa aut similitudine bene convenit.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Ostendit Job suam de Divina Providentia fidem: atque Deum sic curare res humanas, ut sæpe in hac vita permittat impios impune vivere, at certam ab illo supplicii horam, & articulum temporis opportunum observari.

1 AB Omnipotente non sunt abscondita tempora: qui autem noverunt eum, ignorant dies illius.
2. Alii terminos transtulerunt, diripuerunt greges, & paverunt eos. 3. Asinum pupillorum
abegerunt, & abstulerunt pro pignore bovem viduæ. 4. Subverterunt pauperum viam, & oppres-
serunt pariter mansuetos terræ. 5. Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum: vigilantes
ad prædam, præparant panem liberis. 6. Agrum non suum demetunt: & vineam eius, quem vi op-
presserint, vindemiant. 7. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operi-
mentum in frigore: 8. Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen, amplexantur lapi-
des. 9 Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem spoliaverunt. 10. Nudis & ince-
dentibus absque vestitu, & esurientibus tulerunt spicas. 11. Inter acervos eorum meridiati sunt,
qui calcatis torcularibus sitiunt. 12. De civitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum
clamavit, & Deus inultum abire non patitur. 13. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias ejus,
nec reversi sunt per semitas eius. 14. Manè primo consurgit homicida, interficit egenum & paupe-
rem: per noctem verò erit quasi fur. 15. Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me vide-
bit oculus: & operiet vultum suum. 16. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi,
& ignoraverunt lucem: 17. Si subitò apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis: & sic in tene-
bris quasi in luce ambulant. 18. Levis est super faciem aquæ: maledicta sit pars eius in terra, nec am-
bulet per viam vinearum, 19. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, & usque ad inferos pec-
catum illius. 20. Obliviscatur eius misericordia: dulcedo illius vermes: non sit in recordatione, sed
conteratur quasi lignum infructuosum. 21. Pavit enim sterilem, quæ non parit: & viduæ benè non
fecit. 22. Detraxit fortes in fortitudine sua: & cum steterit, non credet vitæ suæ. 23. Dedit ei
Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam: oculi autem eius sunt in viis illius. 24.
Elevati sunt ad modicum, & non subsistent, & humiliabuntur sicut omnia, & auferentur, & sicut
summitates spicarum conterentur. 25 Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentium, &
ponere ante Deum verba mea?

Vers. 1. PErsuasum mihi, amice, penitus est id, quod in meis ærumnis pro ingenti solatio esse debet, Deum O. M. qui se ipso beatus est, mortali tamen res, actionesque omnes solertissimè curare, neque temporalium rerum, quamvis extra tempus ipse sit, unquam oblivisci: habet nimirum bene cognitos, atque præfinitos rerum omnium articu-

ticulos, & opportunitates, quibus quæque fieri debeant. Certo enim constituit, quando improbos extremo supplicio affici expediat: Quando innocentes erigi, & sublevari: Quis iniquitati, & justitiæ terminus; Quis ærumnis, atque lachrymis innocentum: Quantum Tyrannis, & superbis indulgendum sit temporis; Quantum Sanctorum sustinentiæ tribuendum. Non enim ille tantum se nubium latibulo continet; sed temporalia etiam, pariter ac æterna moderatur, & administrat. Stultissimi vero cum videant Deum nostri minime indigere, sibi persuadent, nihil esse Omnipotenti, ac beatissimo Numini cum nostris rebus, ac sæculo nostro commercii; neque illum, qui tempori obnoxius non est, temporalia curare. Et ab his quidem non longe abestis, ò amici; quamvis enim existimetis Deum esse temporum auctorem, atque moderatorem, vestramque Theologiam plenis buccis jactetis; at ignorare prorsus videmini, diversos Deum præfiniisse dies, nimirum præsentis sæculi quosdam, quibus interdum permittat mortales impune vivere; novissimum, in quo justa judicii lance humanas omnes actiones expendat, suoque vel præmio, vel supplicio afficiat. Ergo ille cum nostra tempora probe norit, atque omnes agendi opportunitates capiet, nos tamen neque illius æternitatem comprehendere valemus, neque, quid multo minus est, humanarum rerum opportunitates, ac temporis articulos observare, atque cognoscere? Hos enim sibi uni Divina Providentia subjecit, illum præsertim judicii extremi diem justis exoriturum lætissimo lumine, improbis tetra caligine plenissimum.

VERS. 2. Et vero nihil curandum, qualem nunc impii vitam vivant, sed qualem per æternitatem habituri sint. Vos quidem existimatis meas ærumnas, dignas esse ingentium scelerum pœnas. Atqui, ò amici, non sum is, quem falso censetis, improbitas enim sceleratissimorum hominum impune, atque etiam fæliciter vivere permittitur: connivente quidem, sed tamen curante, atque vidente supremo judice, grassatur potentissimorum hominum violenta Tyrannis, attingentium, revellentium, transilientium agrorum terminos aliorum, & per summam iniquitatem finitima omnia prædia invadentium, resque suas contra jus, fasque dilatantium. Eorum, qui minus possunt, greges rapiunt, quibus partim se ipsos exsaturent, atque saginent; partem vero reliquam impudentissime pascunt, & cum suis continent, antiquis pastoribus cum ignominia, & contumelia vel ejectis, vel in servitutem abductis, illorum simul facultatibus universis direptis. Quibus omnibus sedato animo, & secura omnino improbitate potiuntur, & pro libito, si amplissima latifundia pascendis tot gregibus, atque armentis non sufficiant, alienos agros depascuntur, atque depopulantur.

VERS. 3. Cum ergo amicis, atque vicinis sancta omnia vicinitatis, & amicitiæ jura violent, nihilo sane magis sunt erga pupillos, & viduas, atque erga universum miserorum genus æqui, aut benigni: nam vel unicum ac singulare, vilissimumque jumentum pupillis, atque pauperculis, non utile tantum, sed necessarium etiam ad victum, & res domi necessarias, abducunt, furto sublatum ante faciem suam minantes. Neque his contenti per nefarium abigeatus crimen, omne miserorum instrumentum diripiunt, pecusque abigunt. In viduam autem, cujus tam tenuis, & angusta res est, est tamen impii potentioris valde prolixa inhumanitas. Unicum enim eumque macilentum bovem vertendo agello necessarium, loco pignoris exigunt, & abripiunt. Sine tecto autem, munimentoque pecora, & armenta habentibus quid salvum miseris esse possit, ubi potentibus impune furari, licet? Neque vero tantum furantur clam, & per insidias, sed in ipsa via publica, ac consueto itinere gradientes intercipiunt; neque aliter bona fide securos capiunt, quasi justo bello subegissent, atque spoliassent. Ita bonis omnibus evertunt miseros, atque omnia illorum cœpta, & consilia rerum agendarum impediunt, subvertuntque calumniis certum jus elevant, & infringunt; truci, & immani aspectu fugere, ac cedere de via, cedereque, suis bonis pauperes cogunt: à virtutis recto tramite vel pravo exemplo, vel iniquo imperio infirmos retrahunt, atque illos ipsos, quos à suo conspectu deterrent, insolentissima animi elatione, neque via publica, qua ipsi gradiuntur, dignari volunt. Quare cogunt egenos omnes, humilisque fortunæ, ac conditionis homines injuriarum gravissimarum patientissimos obscurissima, sed paulo tutiora diverticula quærere, & in tenebris, atque timore perpetuo latitare; adeo enim tyrannos timent, & fugiunt, ut ferarum convictum magis deligant: si quando enim in publicum prodeant, extruduntur, necanturque ab impiis.

Impudentissimi nimirum cæteros homines proculcant, VERS. 4. despiciunt, irrident: licenter prædantes omnia, atque vastatores, nulla æquitatis ac juris lege coerciti; quorum jam ego, resque meæ omnes impetum ac vim cum ingenti damno suscepimus. Neque hoc mirum quod in pinguiorem prædam inhiarint; nam frequenter ferinæ cujusdam libidinis tantum atque inanis voluptatis impetu feruntur, summa tum impudentia, & temeritate, cum celeritate, atque alacritate in aggrediendo, atque nocendo; omnem enim humanæ politiæ, atque humanitatis jura aversantes, de nemine non male merentur; civitatisque frequentiam oderunt, præ degeneri quadam, turpique animorum ignavia, & timiditate; illorum tantum societatem amantes, qui è rapto vivunt. In quo, cum sylvestrium, efferatorumque asinorum mores exprimant, tum potissimum illorum imaginem ad vivum repræsentant, quod universa illorum familia eorumdem scelerum, atque prædarum particeps est: atque universos prædandi fames matutinos excitat, & stimulat; In eo enim omnem diligentiam adhibent ut undecumque tum servos, tum liberos, rapinis alere possint; atque illos prætrrea levis armaturæ milites, domi habeant, quibus improbi Principes ad faciendas prædas abutuntur.

Nullum itaque honestum laborem ad vitam suscipiunt, VERS. 5. sed, cum turpissimo otio diffluant, metunt, ubi non seminarunt: uberes in alienis fundis segetes colligunt; atque in alienos labores & agros impune irruunt, non uno tantum seminis genere, sed universis ad humanæ vitæ sustentationem necessariis consitos. Et, neque jam ab ipsis agrorum Dominis fructus maturi percipiantur, ipsi maturitatis tempus importunum ducentes (proh immane scelus, ac dira nocendi libido) fructus acerbos, & immaturos nulli usui, nulli bono, devastant; suam fælicitatem ex alieno tantum damno, & infælicitate metientes. Sic sane alienas vineas vindemiant, potius proculcant, & populantur impune; atque cum bona, resque piorum invadant, sed tamen suorum sceleratissimorum sociorum vineas, prædiaque prætereunt, illæsaque dimittunt; nisi fortè illos etiam rerum suorum amicorum fames stimulet: nam sero licet, neque amicis, neque sociis parcere sciunt. Est enim omnino infida, plenaque discrimine improborum societas. Quem enim vilissimi etiam lucelli gratia non emungant, non exinaniant, ac, si possint, etiam insontem amissionis omnium bonorum, non condemnent, quo in suum sinum, usumque omnia convertantur? Atque illud avaritiæ, & inhumanitatis cumulus, miseros mercenarios suis agris ejectos, sine mercede, sine victu cogi ipsa impiorum prædia strenue, & graviter colere!

Ergo jam non in agros, & pecora tantum, sed in ipsos VERS. 6. homines ejusdem naturæ, jurisque consortes, inhumaniter sæviunt: neque solum egentes, ac nudos necessario tegumento non fovent, sed per summum contemptum dimittunt pernoctare in frigore, sub aperto cælo; ac nudant etiam turpiter, & petulanter; extremum etiam indumentum, quo corporis turpitudinem contegebant, adimentes.

Propriis itaque extrusi domiciliis, extra tectum, extra urbem vagantes, non solum nocturno rore persunduntur miseri, sed cum ad apricas convalles se recipiant, madent toti, rivulis jugiter cadentibus è montibus: cum nullam enim opportuniorem, tutioremve stationem habeant, ad quam confugiant, subeunt antra, lapidosasque cavernas, quibus nuda membra confoveant.

At neque teneriori, & imbecilliori ætati parcunt; nam VERS. 7. pupillos in mancipia capiunt: & ab ipsis matrum uberibus filios, quos illæ summa indulgentia complectuntur, inhumaniter abstrahunt. Quin etiam urphanis tenues patrimoniorum suorum reliquias, quibus tanquam maternis uberibus, atque lacte alendi essent, detrahere non dubitant; rapiunt præterea pupillis, quod post rei paternæ devastationem, relictum fuerat: ac quicquid tandem in viduæ bonis reliquum esse vident, pro redemptione filiorum, aut pro pignore auferunt. Eum vero, qui à divitiis ad inopiam defluxit, non solum jacentem non erexerunt, sed

gra-

gravi etiam imposito exactionis pondere, oppresserunt, ne exurgere posset. Atqui, si quando opus est, ipsam tuitionem iis vendunt, quos tueri pro suo munere, ac Principis fide tenerentur.

VERS. 8. Illi vero miserrimi homines per summam iniuriam nudati, & bonis, omnibus spoliati, silere omnino coguntur, ac ne hiscere quidem audent, ullave ratione de iuria cum illis expostulare. Ut verò vitam sustentare possint ad extremam redacti inopiam, in alienis agris relictas à messoribus spicas legunt, teruot manibus, granaque ipsa dentibus commolunt: cum enim manipulos suos demessuissent, in raptorum manus incidentes, vacui dimissi sunt. At his ipsi famelicis buccellam tenuissimam sceleratissimi homines ex ipso prope ore abripuerunt, & ex turpissima, atque vilissima præda rem ipsi suam multiplicare conantur; neque in suis agris spicarum remanentium egenis, & esurientibus copiam faciunt.

VERS. 9. Cum vero miseri mercenarii congerant illorum fruges, olivas excutiant, oleum exprimant, torcularia calcent à summo mane, ad meridiem usque magno, assiduoque labore defatigati, sitire, & esurire permittunt, ac ne haustu quidem vini dignantur, nedum buccella, quæ illos in labore confirmare posset. Interim opulentissimi isti prædones ex alieno saturi, sine ullo labore, in summo otio, & tranquillitate alienis operis, laborisque perfruentes, inter congestos ex rapina cumulos divitiarum, fructuumque omnium jucunde meridiantur, & largissimis compotationibus indulgent; deliciantur, comessantur, & turpi etiam somno se dedunt, atque pro curanda cuticula, post alienum cibum sumptum meridiationes servant. Exsuscitati verò inter ipsos segetum cumulos, & quasi monticulos delitescentes in meridie, cum solis fervor, & exactus diei labor quietem mortalibus, & somnum afferre solent, ipsi, ex insidiis, securos & improvidos adoriuntur, prædamque faciunt. Interim ipsæ istorum domus oleo, vino, cæterisque terræ fructibus affluunt, ac ne guttam, micamve ad alienos affluere patiuntur: cum ipsi enim à mero æstueot, & obruantur, at alios sitire volunt: nam vel direptis jam, & depopulatis aliorum vi netis, pauperes, etiam post calcata sua torcularia, exprimere vix possunt haustum vini, quo sitim sedent: vel certe multo divitum ære opressi, compelluntur fruges, atque vindemiam statim divendere, pretiumque deferre divitibus. Sic collectis frugibus esuriunt, sic calcatis torcularibus sitiunt; sic ipsi avari inexplicabili siti vexati, & suis calcatis, & aliorum exhaustis torcularibus, siti etiam ardentiori cruciantur.

VERS. 10. Non in agros solum, sed in urbes, & hominum frequentiam sævit tanta potentissimorum hominum impietas. Alios enim malè habitos; indignissimè percussos, iniquè oppressos ad clamores, vociferationes effrænatas, & gravissimas de acceptis iniuriis conquestiones compulerunt, opem, ac fidem, si quæ apud homines esset, inclamantes; ac Numinis, quod sibi reliquum esset, aures postulantes; pristina in urbe domicilia, ex quibus trudebantur per tyrannidem, cum ingenti dolore deserentes: Nam non solum corpore male affecti, verum etiam, quod vel animo ipsi, velut vulnerati, atque perfossi, quæ hostium nimio timore, velut gladio ferirentur, vel parentum necem, solitudinemque intuerentur, non poterant non ingenti gemitu, & lachrymis tanta mala prosequi. Atque illi, quibus cum vita, & sanguine vox pariter deficit, non ore, sed silentio, & nece ipsa clamorem ad Deum pauperum exauditorem, sustulerunt, vindictamque depoposcerunt. Optimus verò, idemque justissimus vindex, qui nihil insulsum, aut sine summæ sapientiæ, & æquissimæ providentiæ sale efficit. quippe explorat suorum sanctorum per varias tribulationes fidem, atque constantiam, tanta, tamque nefaria scelera, quasi salita in extremum judicii diem, gravissimo supplicio afficienda servat; nihil interim nefariis conatibus & impunitati peccandi repugnando, sed tamen suppliciis æternis deputatos servat, velut innexos fune cervicibus, & frænata ora habentes, non multo post educendos ad supplicium. Sed nihil tandem vel integerrimæ justitiæ, vel digni supplicii à quoquam desiderari poterit; servabit enim Deus omnes optimi, & sapientissimi judicis judicandi leges, atque rationes.

VERS. 11. Hæc cum sint Numini supremo clarissime cognita, & explorata, Deus enim lux est; at improbi sunt classissimis oblivionis, & ignorantiæ tenebris obcæcati; adeoque videntur nefarium lumini, atque scientiæ Divinæ bellum indixisse; ab illo enim per summum perfidiæ scelus desciscentes, ipsam Divinæ Legis lucem clarissimam, quæ illis vivendi viam certissimam commonstrare poterat, contemnunt. Providentiam verbis, operibusque lacesserunt; atque ipsum bonum naturali lumine cognitum, & insitam rationis legem suis libidinibus voluptatibusque posthabent; adeoque externam hanc lucem, quam corporeis oculis usurpamus, ne suo splendore turpissimas, ac nefarias illorum tenebras discutiat, & prodat, odio gravissimo prosequuntur. Placuit enim illis semper & tempus, & iter tenebrosum. Quod si fortè apertas, illustresque veritatis vias ingressi, pedem in pietatis studio posuerunt, referunt statim, & ad consueta scelera summa velocitate convertuntur: tandemque cum multum in impietatis studio progressi sunt, de mutando itinere, aut experiendo iterum virtutis tramite nunquam cogitant.

Sub lucem vero matutinam, cum simplices, ac probi homines se labori, aut itineri necessario committunt, tunc sicarios, & nequissimos istos prædones, prædandi, & fundendi humani sanguinis fames stimulat; neque aliter ad homicidia perpetranda se comparant, quam ad venationem quandam ferarum, gustu quodam, voluptateque cædium percepta. Quod si aliquando à cæde, & sanguine abstineant, egenos tamen, ac tenuissimæ fortunæ homines, non secus vexant, ac proculcant, victumque necessarium suis rapinis auferunt, quam si ferro vitam ipsam eriperent. Nocte itaque vel latrocinia exercent, vel pro temporis opportunitate horam, & locum sine arbitris, captandis muneribus, sordidissimi isti Principes, & Magistratus captant. VERS. 12.

Utuntur sanè prima ipsa nocte, ac tenebris tanquam fusrum libidinum administris, sollicite, atque avide nimium expectant vespertinum tempus, ne à quoquam videri, agnoscive possit; cum ipsi tamen oculos gestent petulantissimos adulterii plenos, & aliorum matrimoniorum subsessores. Tenebris itaque, quasi velo quodam obductis, & ore, quo prodi poterat, obvolutus, metuens potius homines, quam Deum oculatissimum testem, procedit adulter. VERS. 13.

Exquisitis isti utuntur artibus ad penetrandum in alienas domos, & alienos toros occupandos, & aditum sibi ad turpes voluptates, vel per foramen, vel per fenestram, aut viam aliam patefaciunt; atque eas ipsas domos nocte adeunt, de quibus cum impudicis fœminis interdiu paciscuntur. Designant enim adulteri quasi sigillo, certisque notis locum tutiorem, atque infirmiorem, quo irrepere ad alienas uxores possint: fortè etiam schedulis, nuntiisque secreto missis, tam totam interdiu designant, quam nocte perficiant. VERS. 14.

Si verò vel somno, vel voluptate consopiti, tardius expergiscantur, ac repente se luce matutina præoccupatos, & circumventos videant, mirum quantum vitæ suæ timere incipiant, ac mortem ipsam, suppliciumque suæ improbitatis ob oculos jam versantia cernere videantur. Lux enim ista jucundissima, quæ pio cuique, honestoque viro jucunditatem; atque maxime optatam securitatem affert, istis nihil, nisi præsentissima vitæ discrimina, mortisque horridam imaginem efficit; perinde enim à lætissimo, vitalique lumine abhorrent, ac si lethifera illis, atque tristissima caligo offunderetur. Præterquam enim, quod conscientia illis sæva minante, ac supplicium meritissimum denuntiante, perturbantur; at etiam illud vehementer dolent, quod voluptas perpetua non sit, sed brevis, inanis, multi semper timoris, & doloris, atque sinistræ etiam suspicionis plenissima; & brevissimæ tantum noctis, momenti potius spatio circumscripta. Itaque sic perturbantur, ut ante mortem, atque supplicium, penè præ timore è vita excedant. Quid, quod jam appetente luce matutina tristantur ad mortem usque; quare cum interdiu timeant; cum noctu perturbentur, nullæ sunt impiis timoris, & perturbationis induciæ. VERS. 15.

Ac quemadmodum ea, quæ levia sunt, cum aquæ insederint extimæ, facilè aquarum impetu hac, illacque jactantur, sic quivis impius tentationibus rapitur, nulloque negotio deletur; neque enim improba calliditas, atque iniustitia, eum, qui illius est cupidus, servabit. Nullam itaque VERS. 16.

impiorum res stabilitatem habere, nulloque ipsi firmo loco poterunt consistere. Dignum profecto tanta animi inconstantia, & vanissimarum, atque levissimarum voluptatum libidine supplicium; nunquam enim se illis obtulit occasio sceleris cujusquam, quin ad illam incredibili facilitate, atque animi ad omne facinus projecti, & expediti alacritate se proriperent. Fugiant igitur summa cum festinatione, atque trepidantis animi perturbatione suum supplicium necesse est: & re ipsa fugiunt quidem, adulteri præsertim, pede tam celeri, quam si super aquas ambularent, & vix per summam levitatem, ipsam supremam aquæ faciem planta attingerent. Per loca autem publica, viamque regiam minimè ambulabunt; ac ne suburbia quidem, in quibus horti, & vineæ sunt, attingere interdum præ timore audebunt; quærunt nimirum perfugium aliquod, ubi tuto latitent, etiam si transfretandum sit: etiamsi ad arentia, desertaque loca concedendum. Sed peribunt profecto fastus, resque sceleratissimorum hominum, & universæ illorum regiones sterilescent. Cælo utentur rigido, & inclemente; solo minimè temperato, sed vel fervente, & æstuante, vel nimis frigido, & imbrido, quale vineis, & tenerioribus, dulcioribusque fructibus inimicum esse solet. Neque jucundiori quidem animo erunt: nam abfuerunt semper ab ea vitæ, & viæ consuetudine ex qua jucunditatem animi placidissimam, & omni divinæ consolationis vino affluentem percipere potuissent. Itaque sicut vanissimas, infrugiferasque voluptates consectati sunt, ita profecto digno supplicio fiet, ut in omnem acerbitatem incidant, & neque guttam vini illius, incredibilisque gaudii delibent, quod Deum, atque homines lætificat.

Vers. 17. Extrema igitur bonorum, atque jucunditatis omnis sterilitate cruciandi erunt. Videbuntur enim semper, vel in summo frigore, vel in maximo æstu versari; quæ duo fructus exurere, & prohibere solent. Neque mirum his extremis vitæ contrariis illos ad cruciatum affici, qui contrariis semper vitiis agitati sunt; quibusdam videlicèt ardentes, & inflammati, quibusdam frigidissimi, & conglaciantes. Sed coagulatos hos, ac nivis instar rigentes Divini supplicii ignis momento temporis liquefaciet, nullumque pristini candoris, ac status vestigium relinquet. Neque secus impios squalida illa inferorum tellus exorbebit, & absumet, quam solet arida terra influentes ex liquatis nivibus aquas haurire, & conficere. Interim futili, atque vanissima fęlicitate fruantur, & placidissimè etiam ad mortem decumbant nullo doloris sensu, leniter, & insensibiliter liquefientes: nam mors illos incredibili quadam appetentia rapiet, & devorabit, bolum videlicèt suavissimum, atque dulcissimum. Neque secus quam rorida, & pertenuis nebula, Divinæ indignationis radiis dissipabuntur, & evanescent. Non solùm autem temporali pœna, sed æterna potissimum afficiendi sunt. Atque is tandem erit obstinatæ mentis exitus: hoc in sempiternum inferorum baratrum præcipitium, quorum peccandi finis nullus.

Vers. 18. Ab omni igitur piorum memoria delebuntur, ac nullius commiseratio ad illos perveniet, nullo enim solatio æternus illorum cruciatus temperabitur; nullaque amicorum misericordia sublevabuntur; neque minus oblivione, quàm sempiterna morte consepelientur. Quorsum enim illis jam divina misericordia, & indulgentia, qua propter incredibilem animi obstinationem, atque divinæ bonitatis contemptum, semper abusi sunt? Ergo quamvis in sepulchro jacens cadaver, nullo doloris sensu corrodatur à vermibus, at omnis illorum vitæ dulcedo, atque voluptas, non in vermes solum, sed in sævissimos conscientiæ remorsus convertenda est. Eo tandem recident omnes curandi corporis curæ, laboresque suscepti, ut bestiolæ sævissimæ in corpus sæviant, avidissimeque illud dilacerent, tum etiam internus vermis animum incessanter arrodat, atque discruciet. Ergo cum nullum pristinæ voluptatis vestigium, aut memoria permaneat, nullis deinde mortalium sermonibus impii nomen usurpabitur, sed instar iniquæ arboris aridæ, & sterilis, illius memoria penitus evelletur, ac conteretur tandem, sicut insanabile lignum, quod ubi concisum fuerit, nullam curationem admittit, sed prorsus inutile est in posterum.

Vers. 19. Et quidem nunquam impius sugiser est: præterquam enim quod Tyrannus turpissimus virginum pudicitiæ nefariam vim, stuprumque inferat, atque omnem etiam religionem polluat; ne ullam voluptatis intermissionem habeat, medicato poculo pellices, aut abortiri faciat, aut reddat steriles, atque hujusmodi plures lupas alat, & pascat; quod enim à viduis, & pupillis rapit, illud totum in meretrices, & lupanaria erogat, proptereaque sancta matrimonii jura violet, uxorem enim sterilem ob sterilitatem affligit, & inhumaniter tractat (nam digno interdum supplicio omnem impii legitimæ posteritatis spem adimit Deus) at in alienas domos, atque familias ita sævit, ut postquam virum de medio sustulit, & filiolos jugulavit, convertat se statim ad faciendam viduæ prædam, omni filiorum, propinquorumque ope, & auxilio orbatæ. Hujus res omnes depascitur, & devorat, & cum jam nihil habeat spei suscipiendæ prolis, miseram penitus frangit, & conterit. Neque solum viduam (cujus, vel solum nomen miserabile est) malis ingentibus oppressam, non sublevat, tantum quippè abest, ut erga illam pro humanitatis jure bonus sit, atque benignus, ut sævissimum raptorem, & iniquum exactorem illi se nullo non tempore præbeat.

Vers. 20. Sed neque in miseros, & imbecillos solum grassantur Tyranni, cum multum potentia, & viribus insoleverunt: nam etiam potentiores, & opulentiores quosque sibi subjicere conantur, atque de statu suo, opibusque exturbare: Quippe sibi certo persuadent, nisi excelsa quæque demetant, non posse procul omni suspicione, & metu in capite, & fortunis inferioris conditionis hominum dominari. Ergo excellentes quosque indigne versant, & susque deque agitant; fortissimos quosque malis artibus superant; deque suo illorum statu, atque fælicitate præcipitant. Abducit tandem Tyrannus honestissimos cives, quo vult, nemine impiis conatibus repugnare audente; quanquam nonnunquam ii, à quibus nihil propter imbecillitatem timendum sibi ducit, duce Deo, vindicare facinora impiorum soleant. Sed plurimum fit, ut, cum superbissimus Tyrannus insurrexerit in aliquem, is quem adortus est, non speret se ultra victurum: actum enim de se coram Tyranno putat. Quamquam similes timoris pœnas idem improbus pendit; si quis enim paulò liberius, atque confidentius audeat se opponere Tyranno, fuerit statim, in sanitque præ dolore ad mortem usque: est nimirum tam vecors, & timidus, quàm sævus, atque crudelis: neque minus datæ fidei violator: nam etsi manus porrigat amicitiæ, & fœderis, tamen per summam iniquitatem nunquam non quærit occasiones nocendi. Tanta igitur animi commotione, & perturbatione pravorum affectuum agitatus, nulla inter opes, atque voluptates maximas animi tranquillitate frui potest, etiam si in summo dignitatis fastigio consistat. Illum enim sic sua damnat conscientia, tanquam singulis diebus moriturum; quotidie enim, cum surgit, de vita sua actum putat: neque unquam satis se firmum, & tutum in sua fælicitate existimat.

Vers. 21. Et quidem cum Tyrannus acceptis muneribus vendere videatur suam opem, atque patrocinium, quo infirmiores tuto agere possint, illeque non ideo ab injuriis, & Tyrannide cesset; abutitur sordidissime muneribus, dataque fide; putat se etiam impune abuti posse opportuno tempore, atque loco pœnitentię, quem Numen illi indulget; maleque securus, cum sibi consulere debuisset, improbitati potius, ac libidini per summum contemptum indulget, neque ullis pietatis operibus saluti suæ, vel securitatem, vel meliorem spem comparare studet. Quod enim sceleratissimus, non statim digno afficiatur supplicio, bonitatis, & benignitatis divinæ omnino est: sunt enim hi nunc dies utiles, atque legitimi, quibus salutem nostram tueri possumus. At impii obstinata mente conantur, divina potentia, atque bonitate abutentes, licentiosius vivere, & impudentius peccare, atque adversus Numen benignissimum, longanimeque insolescere. Neque vero quod tarda, & segnis divina iustitia videatur, obliviosa erit: colliget enim, numerabitque usque ad minimum quadrantem omnes mortalium actiones; perspicacissimè enim despicit, & intuetur, non gressus tantum, sed levissimas, ac minutissimas omnes cogitationes.

Vers. 22. Cum autem illud impiorum proprium sit, ut nihil eorum recordentur, quæ illos in officio continere possint, aut servandæ fidei admonere (nam statim atque ex urbe recedit, qui illorum fidem datis muneribus, & oblata pecunia mercatus est, perniciem illi, necemque moliuntur) fit profecto, ut tantæ superbiæ, atque improbitatis certissimas

mas pœnas luant; insolescunt enim, atque extollunt sese Sed non ideò constabilientur illorum fælicitas: nam dissipabitur statim, velut mollissimus vapor è terra sublatus, qui nulla ratione deinde conspici potest: vel si fortè appareant post ruinam, in summis tamen ærumnis jacere videbuntur, paupertate, & macie confecti: & quasi sortis extremæ supplicio destinati, constricti vinculis, & conjecti in carceris tenebras comprimentur tandem, ne impune debacchentur, ac ne illorum virus serpere amplius possit. Marcescit igitur momento temporis universa illorum gloria; &, sicut spica decidens de stipula, cum primum ex culmo excussa est, nullum amplius humorem haurire potest, ita contabescent ipsi, ex illa, in qua virebant, fælicitate decussi, & acerbissimè necis falce demessi. Jam tunc igitur amplissimorum bonorum, oberrimorumque fructuum, quasi granis turgentibus onusti. Divinæ iustitiæ administris, quasi messoribus uberem, & copiosam ingentis supplicii segetem præbebunt. Verum enimvero ex illa reliquos mortales lege Tyranni moderantur, ut excelsos quosque dementant, & excellentissimum quemque civem, aut exilio submoveant, aut morte consumant Summus igitur rerum arbiter condigno supplicio suæ iustitiæ virga illorum capita, velut summas frumenti aristas, nullo negotio decutiet.

Ergo ut jam orationi meæ finem imponam, illud quidem effici videtur, neque semper improbus improbitatis pœnas in hac vita pendere, licèt assiduo sceleratæ conscientiæ supplicio excrucientur: neque vos, ò amici, sapienter de me potius ex præsentibus calamitatibus, & ærumnis, quàm ex laudabilibus vitæ actionibus judicasse. Quod si neque verè, neque rectè sentio de bonorum, atque malorum remuneratione, & fine, prodeat, qui sentit aliter, ac me falsitatis convincat. Sed quidem, neque ratione, neque experimento ullo meam sententiam refellere quispiam valebit, neque justam mihi litem ante Dei tribunal, propterea intendere; aut meam orationem tanquam futilem, parumque constantem redarguere.

I. Ab Omnipotente non sunt abscondita tempora, qui autem noverunt eum, ignorant dies illius.

1 *Apex interrogandi mutat totam sententiam, non est mutandus temere in scriptura*. Tempus, Dies, Dies Domini.
2 *Subtilis, sed audax Caietani lectio, & expositio*.
3 *Germana expositio. Deum observare temporis articulos ad puniendum*.
4 Saddai, *Deus nullo suo lucro curat res humanas*.
5 Abscondi, & tegi, *quod ignoratur*.
6 Tempus *quid propriè, Opportunitatem cuiuslibet rei faciendæ Deus novit. Illustratus David Isaias, Lucas*.
7 *Etiam iustis ignoratur Dies iudicii, de expositione illius*. Nemo novit, neque filius?
8 *An Angeli, & beati in verbo cognoscant Diem iudicii. Explicatus Zacharias*.

1 *Apex interrogationis.* Apex unus interrogationis demptus, aut additus totam sententiam reddere solet valdè diversam, aut certè ambiguam; Quod in præsentia contingit: nam in Hebræo interroganter legitur propter particulam, quæ semper interrogationi servit, *Quare Cur*, *Varia lectio.* מדוע Quid; *Cur ab Omnipotente non sunt abscondita tempora?* Quia autem interrogatio cum negatione valet idem quod affirmatio, videtur profectò asseri; *Ab Omnipotente sunt abscondita tempora*; ita ut videatur Job *Vatab.* *induere* personam eius, qui Providentiam Dei non agno- *Isidor.* scat, aut certè de ea dubitet; ut explicant Vatablus, & *Nicetas.* Isidorus, cum quibus videtur Nicetas facere, sic exponens particulam illam interroganter, *Illud, cur, non exquirendæ rationis, sed problematis amicis ponendi causa dictum est*. Non quidem, ut vellit Job negare Providentiam, sed tantum explorare sententiam amicorum, hac quasi dubitatione proposita, quod cum Deus nullam habeat affinitatem cum tempore, neque sapientissimi etiam, ac Deo familiarissimi illum videant tempori obnoxium, certè non videtur temporalia curare; præsertim cum impii diutius sinantur in improbitate perdurare. In qua interpretandi ratione, *Tempus* accipitur pro humanis, & temporalibus rebus, actionibus, sæculo iusto; *Dies* autem *Dei* pro illius æternitate, vel pro Die judicii, qui etiam *Dies Domini* dicitur, qui videatur nimium differri, *Tēpus pro tēporalibus Dies Domini.* interim dum *non profertur contra impios sententia*, cum quo sensu bene convenit clausula totius capitis, qua Job affirmat se vera dixisse de impiorum impunitate, & libera vivendi licentia. *Eccl. 8. 11.* Sensus profectò hic facilè in nostram lectionem posset cadere, si solum interrogationis apicem appingeremus: *Ab omnipotente non sunt absconmdita tempora?* Sed quidem non audendum temere vel *Nihil mutandum in Latina vulgata lectione.* apicem addere, vel mutare, præsertim sine ullo exemplo. quamvis nonnulla huius rei conjectura fieri posset ex eo, quod particulam Hebræam interrogandi omiserit Interpres, quæ cum sola nota interrogationis suppleri poterat.

2 *Caiet.* Secundo tamen Cajetan. ita ex Hebræo legit, ut prima pars consentire possit cum nostra lectione, & vis interrogationis potius cadat in secundam, hoc videlicèt sensu; Cur, cum ab *Omnipotente non sint abscondita tempora*, vos tamen, qui gloriamini, & jactatis vestram Theologiam, *ignoratis Deum* habere diversos *Dies*, quosdam videlicèt in hac vita, quibus interdum permittit mortales impunè vivere; postea verò diem judicii novissimum ut tunc *in plenitudine peccatorum puniat*? Acutum *2. Mac. 6. 14.* aliquid, & subtile præ se fert hæc expositio; sed neque nunc audendum licenter secundæ partis sensum mutata ad- *Caiet. notatur.* dita interrogatione, neque cum Cajetano pronunciandum, nostræ litteræ *intolerabilem esse obscuritatem, & mutationem sensus*. Præsertim cum Septuaginta, non *LXX.* quidem Complutenses (nam hi cum Hebræo conveniunt) sed correctiores Vaticani affirmationem habeant cum interrogatione: *Quare Dominum latuerunt horæ?* Quod manifeste respondet nostræ negationi affirmatæ. atque similiter Augustinus sine interrogatione legens; *Quare* *August.* *Dominum non latuerunt horæ: quam ob rem finem transgressi sunt*. non enim interrogat, sed asserit à Deo non esse abscondita tempora, redditque simul causam, cur impii sustineantur diutius.

3 *Cohærēs, & germanus explicatus.* Tertiò tandem existimo congruenter tum ad ea, quæ Eliphaz de Divina Providentia disputaverat, tum ad suæ calamitatis solatium, Jobum nunc asserere, Deum non præterire nunc *tempora* nostra, neque tantum se continere nubium latibulo, sed certò decernere, & constituere certos temporis articulos, & opportunitates vel puniendi improbos, vel sublevandi innocentes. Ergo Dei Providentiam, quæ se extendit ad omnia tempora, & ad omnia sublunaria, quæ sunt in tempore, bene consentire posse cum illa ipsa longanimi Dei patientia, & *divitiis* *Rom. 2. 4.* *bonitatis*, quæ peccatores permittit fælices vivere, innocentes ærumnosos, usque ad diem novissimum, cum justis præmia, improbis supplicia decernentur. Nunc expendendæ partes singulæ.

4 *David illustratur paraphrasi.* *Ab Omnipotente. Saddai*, Deo optimo Maximo, quamtumvis in se ipso beatus sit, neque nostri egeat: *Non sunt* tamen *abscondita tempora*. Quod videtur dixisse David Psalm. 15. 2. *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. est videlicet ille *Saddai*, bonorum fons, sibi sufficiens; at non ideo non curat *Sanctos, qui sunt in terra*. *Sanctis* (inquit) *qui sunt in terra, mirificavit omnes voluntates meas in eis*. id est, omnem benignam, sollicitamque Providentiam, quam desiderare posset homo, gerit erga Sanctos. Vel, *voluntates suas*, ut Græci le- *Deus accurrens suorū voluntati.* gunt: id est, Accurris in terram, ut tuorum justorum vota, & desideria compleas. Tum deinde punis, ac prosequeris digno supplicio improborum scelera, ac illorum calamitates, *& infirmitates multiplicas*. Ergo à *Saddai*, quamvis bonorum nostrorum non egeat; *non sunt abscondita tempora*: Non solum enim est moderator, dominatorque æternorum; sed temporalium etiam auctor administrator, provisor. Præterita, præsentia, atque futura omnia callet, & quidquid in sæculo isto nostro fit, ponit ad *illuminationem vultus sui*. Licèt enim *quasi tem-* *Ps. 90. 8.* *poris oblitus* (ut Nicetas ait) *remunerationem sustinet*, *Nicet.* at bene novit, quantum temporis concedat impiis, & quanto temporis ac patientiæ debeat respondere supplicium *in die iræ*.

5 עת *Non esse* verò *abscondita tempora* (quod ad phrasim attinet) idem est, quod, non sunt occultata, velata,

id est, ignorata: nam quæ teguntur, occultantur, & absconduntur, quæ verò occulta sunt, & abscondita, non videntur; quæ non videntur, ignorari existimantur. Atq; ab eadem *abscondendi, & contegendi* radice ductum est illud Josephi cognomen à Pharaone impositum *Tsaphnath Paghneahh*, Gen. 41. 45. Vocavit eum lingua Ægyptia, *Salvatorem mundi*, quo loco vocem originalem retinuerunt Sept. *Et vocavit Pharao nomen* Joseph, *Psonthom Phanech*, quod Hebræi interpretantur: *Absconditorum revelatorem*, sive *repertorem*, quod etiam occultissima non ignoraret, ut Josephus historicus, & Hieron. ajunt. Cum autem Jobus dicit hoc loco, *A Deo non esse abscondita tempora*, quamvis per extenuationem minus videatur, quam si diceret, *Deum nosse tempora, & momenta*; tamen amplius aliquid indicat, videlicet illa omnia à nostræ mentis oculis abscondi, & ignorari: Non solum enim ignoramus, *quid agere*, verum illud etiam, quando, & quatenus agere *debeamus*, quod est ignorare tempora, & temporis articulos.

Josephi cognomen eum. צפנת פענח

Joseph. 2. Ant. c. 3. Hieron. de Trad. Hebr.

6 Tum etiam, *Tempora*, id est, articulos temporis, opportunitates, & occasiones captandas probe novit. Est enim vox originalis, tempus congruum, aut constitutum ad aliquid agendum, ut Genes. 24. 11. dicitur de Rebecca certa temporis hora, & diei articulo egrediente, *Eo tempore, quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquam*, quod breviter Septuaginta dixerunt; *Quando egrediuntur aquatrices*, & similiter Deuter. 2. 28. ab eadem radice dicitur, *hora vescendi*. Isa. 50. 4. *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui lassus est, verbo*. Quod Septuaginta dixerunt; *Ut sciam quando oporteat loqui verbum*, & propriè ex Hebræo legitur: *Ut sciam opportunè loqui, aut suo tempore*. Quod complutenses legunt; *Ut sciam tempus constituere lasso*. Ergo videtur quidem homini afflicto, ipsum suæ calamitatis tempus, opportunitas etiam percipiendi statum præmii, aut certè accipiendi divinitus auxilii. Quare conquerebatur David Psalm. 9. 1. *Despicis in opportunitatibus* (propriè *in temporibus*. Hieronymus: *In temporibus angustiæ*) *in tribulatione*, sic etiam dum impii insolescunt, aut feliciter agunt, videtur homini statim tempus, & opportunitas instare sumendæ vindictæ; sicut dicebat David Psalm. 118. 123. *Tempus* (opportunitas, ipsissimus articulus, & occasio) *faciendi* (supplicii, & sumendæ vindictæ) *Domine, Dissipaverunt legem tuam*. Sed idem ipse David postea eximia de Dei bonitate, & Sapientia fiducia erectus dixit Psalm 30. 16. *Deus meus es, tu; in manibus tuis fortes mea*. Quod Psalterium Romanum, & Hieronymus ex Hebræo legunt: *In manibus tuis tempora mea*. Quam etiam lectionem Theodoretus testatur reliquos præter Septuaginta, habere. Ipse autem tempora; vel sorte, interpretatur, *Rerum vicissitudines, divitias, & mendicitatem, servitutem, & dominatum, pacem, & bellum, & alia similiter*, sortis, nempe, & status commutationem, quæ tum justis, tum improbis obveniet, cum illi præmio, illi supplicio digno afficientur. Hanc enim temporum, & articulorum temporis opportunam observationem, tanquam suæ Sapientiæ, Providentiæque propriam, Omnipotens sibi Deus vendicat: atque adeo cum Christum Jesum rogarent discipuli post Resurrectionem; *Domine, si in tempore hoc restitues Regnum Israel? ait illis; Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*, ubi pro, *momenta*, Græci habent, *Cheros*, id est, temporis articulos, & rei cuiuspiam gerendæ opportunitates, quasi dicat. Hæc Divinæ omnino potestati, & administrationi, præfinitionique, subiecta sunt, *& ab illo non solum non sunt abscondita tempora*, sed sunt optimè notata, atque præfinita, non inquam quæcumque tempora, quoscumqueve temporis articulos, & opportunitates, sibi soli vendicat; nam naturalium rerum tempora opportuna nostræ observationi credita sunt, cũ Sidera creata sint *in signa, & tempora*, videlicet in opportunitates serendi, metendi & alia opportunæ vitæ subsidia præparandi; sed illa tamen *tempora* sibi Deus reservavit, quibus ipse in judicio novissimo messem nostrorum operum metendam, & colligendam, atque fruendam in perpetuas æternitates nobis permittet. Idque præsertim verissimum est in opportuno sumendi de impiis supplicii tempore. In quam rem elegans imprimis est, quod de sera Numinis vindicta Plutarch. scribit, hac ipsa temporis, & articulorum *temporis ratione* observata; *Cum perdifficile* (inquit) *sit homini plebeio consilium medici deprehendere, quod secuerit non antè; sed post sectionem adhibuit, neque heri lavet ægrotum, sed hodiè: Certè de Deo non facilè aliud quidpiam firmum homo pronunciabit, quam eum, ut qui optimè opportunum medendi flagitiis tempus habeat cognitum, medicamenti instar pœnam sceleri cuiuis imponere, neque eadem in omnibus magnitudinis mensura, neque eodem temporis articulo definitam. Medicinam enim animi, quæ justitia cognominatur, omnium esse artium maximam, præter sexcentos alios, etiam Pindarus testatur, Principem, & Dominum omnium Deum appellans Aristotechinam, id est, artificum præstantissimum, quippe justitiæ administratorem, quæ iubet determinandi, quando, quomodo, & quatenus quilibet malorum sit puniendus.* Pluribus verò interiectis: *Nonne sic statuendum est, tempore, & modo convenienti irrogatas pœnas, præstare celeriter, ac subitò immissis.*

Tempus pro temporis articulo. [illegible]

LXX.

Complut. Calamitosus statim eripi petit. Hieron.

Iustus Deo committit opportunitatem suæ salutis. Hilarius. Theodor.

Act. c. 1. 6. 7.

καιροὺς

Gen. c. 1. 14. Tempora opportuna homini indicata. Tempus opportunũ supplicii impiorum. Plutarch.

Deus instar medici observans opportunitatem supplicii.

Deus artificum præstantissimus.

Sed illud præterea in illa voce *temporis* observandum radicem originalem *Gneth*, ut argutè, & eleganter observarunt Complutenses, non solum significare congruum tempus eligere, aut decernere aliquid agendũ, sed ita tempus eligere, ut res tunc in suo tempore opportunè facta, *multo tempore duret*; quod Vulgatus significasse visus est, cum vertit *sustentare*, Isa 50. 4. *Ut sciam sustentare eum, qui lassus est, verbo*. idem enim est, quod ex Hebræo supra diximus, *ut sciam constituere* * *Tempus*; videlicèt, ad diuturnitatem, & firmitatem salutis collatæ. Sic ergo Deus captat tempora, quibus diuturno præmio, vel supplicio afficiat, tempora inquam, vel potius æternitatem; tunc enim diuturna erit, ac nunquam præterlapsura operum retributio.

Complut.

* *Sabe dar con fuelo a tiepo queen tre en provecho, y que dure.*

Et qui noverunt eum, ignorant dies illius. Varios sensus superius indicavimus. 7 Vatabl. *Qui maiorem de Deo habent cognitionem, non vident illum obnoxium tempori. Aeternus agit in Cælis, nihil curans, quæ in hoc mundo aguntur*, ex persona negantium Providentiam, sed hoc jam rejecimus. Secundò, ut perstringat amicos cum interrogatione pungente; Ita ne vos, qui familiarem de Deo scientiam habetis, nondum planè nostis diversos dies præfinire Deum supplicio impiorum, videlicèt in hac vita unum, in altera alterum? Sed jam sæpè diximus non videri verisimile amicos Jobi ignorasse diem judicii, & retributionis novissimæ, contra quam Caiet. hoc loco existimat. Tertiò, D. Gregor. Philippus D. Thomas, & post hos plerique Latini, Deus nostra tempora perspicit, ut nos illius Aeternitatis *dies* plane comprehendere non possimus. Sed non valdè bene cohæret.

Vatabl. reiellus.

Caietan. D. Greg. Philipp. Dionys. Expositio coherẽtior.

Præstat ergo, quod superius indicavimus, illos temporis articulos præfinitos judicandis mortalibus, & vindicandis sceleribus, atque munerandæ pietatis, non esse etiam ipsis iustis, Sapientibus, & Deo familiaribus cognitos. *Nostrum non est* non solum cognoscere, at neque inquirere: uni sibi illa *tempora* subjecit Divina Providentia. Quid quod etiam, qui *in sinu patris est*, Sapientia ipsa Patris, ait, *De die illa, & hora nemo scit, neque Angeli Cælorum, nisi solus Pater*. Addit etiam Marcus, *Neque Filius*. Basilius, filios adoptivos intelligit, id est iustos quoscumque qui sicut Angeli, ignorant diem, & horam Dei, sed de ipso *Dei Filio* accipi debere, universus Sanctorum Chorus asserit, vel quia Dei Filius, & non quia *Filius hominis*, sed quia Dei Filius Deus, & homo sit cum diem noverit: vel quod Filius hominis, cum sibi sciat ignorare dicatur, quod Ecclesiæ suæ, neque expedit scire, neque revelare vult. Vel quia non est filii officium, illum diem constituere, & præfinire, sed Patris; vel ratione alia. Multas enim atque diversas Sancti Patres assignant quas Theologi colligũt, atq; expẽdũt.

Dies iudicii neq; angelis, neque filio cognitus, quomodo.

Mat. 24. 36. Mar. 13. 13. Basil. Vide Maldon. Mat. 4. 24. & Suarez 3. p. q. 10. art. 2.

Sed si neque Sancti, neque Angeli beati eum diem in verbo noverunt (quod, & verbis Christi conformius est, atque Sapientibus Theologis verosimilius) certè verissimè dictum fuerit à Job; *Qui noverunt eum, ignorant dies illius*. 8 Hæc illa dies, de qua Zach. c. 14. 7. *Erit dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox; & in tempore vesperi erit lux*. id est, erit dissimilis dies illa, quam Deus solus novit, reliquarum dierum, cuius finis eximia sanctorum gloria illuminabitur: at pro impiis puniendis obtenebrescet; *& erit in die illa, Non erit lux, sed frigus, & gelu*. Neque verò obstat dici à Job, *dies*, in numero plurali, at verò frequenter appellari *diem* singularem, & *unam*; namque poterit significare Job extrema illa tempora, quibus justi *levabunt capita*, nimirum *appropinquante* illorum *Redemptione*; at verò impii *arescent*, imminente illorum sempiterno supplicio. Vel *dies* pluraliter dixit, quod unicam

Richar. & Soto 4. d. 43. q. 2. art. 2. & 59. ar. 6.

Dies iudicii pluraliter significata.

illam,

illū,& singulaeem diem consideratione dividat in duas; alterum pro impiis; *in qua non erit lux sed frigus, et gelu* (ut Zach.dixit) alteeam pro justis,elarissimā,& illustrissimam,cujus vesperum illuminabitur,id est cuius elaritas nunquam occidet. Non aliter profectò quod Aegyptiis,Israelitisque eodem tempore contigit, *Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine,& non impeditis operibus continebatur. Solis autem illis superposita erat gravis nox,imago tenebrarum,quæ super ventura illis erat.* Cum autem sæpe in Scriptura, *Dies Domini*, ad vindictam,minasque Impiorum peetineat', rectè sane post mentionem dierum, quos novit, & captat Dominus ad judicium retributionēque humanorum operum subjungit io sequentibus Job impiorum scelera, quæ videntur ampunè perpetrare, sed manebunt minimè impunita.

Cap. 17. 22.21.

Dies iudicii ad minas impiorum.

Vers. II. Alii terminos traostulerunt, diripuerunt greges, & paverunt eos.

1 *Germanus nexus, & cohærentia cum antecedentibus. Diē iudicis in raptores,et tyrannos incumbere.*

2 *Priscæ,et naturales opes, Terminorum, & limitum religio. Maris terminus.*

3 *Quid propriè* Trāsferre, *quid* Attingere *Metonymia. Divitum inexplebilis possidendi aviditas. Illustr. Salomon*

4 *Avaritia incredibilis trāsferent in terminos,notata ab Hosea,& Isaia. Dei beneficium, arcere infestatores terminorū. Illustratus David & Zachar.*

5 *Quid* diripere, *quid* pascere *in Sacro sermone.*

6 *Verbum* pascendi, *ad ausum, impudentiam, & avaritiam referri. Illustratus Samuel.*

1 *Philipp.*

Varius nexus.

TOtam hāc ex hoc loco usque ad finem, Jobi orationem, valdè obscuram,& implexam esse, atque nulla sibi consequentia cohærentem, existimat Philippus. Sed quidem hic tantum videtur esse oodus. Quorsum nunc tot scelerum texat catalogum? Ipse existimat respondere Job ad suorum amicorum objecta, & omnino scelus eapinæ, aliasque iniquitates a se ad alios depellere. Sed melius coberæt ut persistat in illo suo antiquo instituto, se noo pati propter improbitatem, eum scelcratissimi alii, quos nune enumerat impuue, fœliciterq; vivant. Sic nectunt Nieetas,& Græci. Vel ut *Diem Domini*, de quo dixerat, nunc afferat in Tyeannos, Raptoresque potissimum (quorum magoa vis, magnaque copia semper fuit) incumbeee,& instare: Neque valdè curandum, qualitee nune vivant impii, sed quanam ratione victuri sint pee æternitatem.

Nicetas.

2 *Tyranni infestatores terminorum.*

Alii. Deest in Hebræo, & Græco; sed ut seotentiam explicet, additum est ab Interprete. Septuaginta etiam elaritatis gratia, *Impii*, apposuerunt. *Terminos transtulerunt*. Cum de potentissimorum hominum Tyrannide, & injueia agat, rectè *occupatorum terminorum* meminit; nam hos potissimum illorum iniquitas, & violentia invadere solet. Atque eem hanc de agrorum, prædiorumque terminis, atque limitibus primo loco proponit quod in illis præcipuæ, ae primæ opes, naturalesque divitiæ pristinorum sæculorum numerabantur. Fuit autem miratum in constituendis, tum in servandis, neque ravellendis, neque attingendis agrorum limitibus, ātiquorum fides, atque religio. Quam etiam servandam docuit totius æquitatis, & justitiæ Auctor Deus, eum potentissimo æquori; ac æstuantibus fluctibus *Constituit terminum, quem non transgredientur*, neque quidē semper fluctibus præcelsos montes obiecit, aut saxa fortissima, stupendæque molis; sed minutissimam etiā, mollissimamque arenam voluit pro limite mari, & fluctibus esse, non tam limitibus, aut terminis fixis, quam ipsa justitię, & æquitatis ratione contineei omnia volens. Hinc non semel humana vita pee *semitam, funiculumq;* significari solet in Sacro sermone, quod hæc vel certis limitibus constent, vel limitandorom agrorum, & hæreditatū instrumenta sint: quo admoneatur homo humanam vitam omnisque virtutis, atque justitiæ rationem contineei intra suos limites, quos ultro citrove nequeat consistere. Vide quæ de *Terminis*,& limitibus diximus supra, capite 5. Vers. 23.

Prisca terminorum religio.

Ps. 103,9

Maris potentia limitibus invalidis coercita.

Humana vita termini.

3 *Pag. Regia. Caietan.* נשג

Transtulerunt. Propriè ex Hebræo legitur; *Attigerunt*, quæ soppeditare posset non iuutilem sensum; vitio nimieum verti potentibus atq; divitib quod ex amplissimis suis possessionibus & agris, nihil omnino peemittāt, aut reliquant pauperibus, sed ita omnia sibi usurpent, ut ad ipsos usque alienos terminos iuexplebili; quadā avarissimi animi cupiditate pertingant. Sed quidem vis originalis verbi ea est, ut ita res *attingatur*, quod apprehendatur, & occupetur. Quare sæpe veetitur ab Inteeprete, *comprehendere*, aut *apprehendere*, ut Gen. 44. 1. 1. Reg. 30. 8. & 2. Reg 15.14. *Ne fortè veniens occuper nos*, propeiè, *attingat*, id est, comprehendat. Quod vulgari idiomate dicimus; *No nos toca* Pertinet hic idiotismus ad vim potentioris præoccupantis, & manum iniicietis. Ergo sentētia est, Improbos, atq; Tyrannos, quæ per metonymiam est alienos agros, & prædia occupare. Quo loquutionis genere dictum est Prover 23. 11. *Ne attingas parvulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas* Quo loco, quamvis ab alia eadice dixit Pagninus, & Tygur. *Ne transferas*; Regia; *Ne loco moveas*. Septuaginta: *Ne transponas*. Symmae. *Ne transmoveas* quod statim explicatue: *Ne introeas*. quod est occupare, & possessioem capere, quasi per pedum positionem Sed rectè Interpres dixit; *Transtulerunt*; Septuag *Transgressi sunt*. nā rebus finitimis raptis, & populatis, pactisq, terminis prę tergressis, suos ipsi **Terminos transferunt*, & promovent.

Divitum avaritia.

Attingere pro cōprehende re.

Metonymia.

Pagn. Tygur.

LXX

Symmac.

Introire pedum positione caprr.

* *Van siempre ganando tierra y adelantādo sus mojones.*

Res omoino supeemo rerum Domino invisa, & sæpius lege interuicta Deut. 19.14. *Non assumes, & transferes terminos proximi tui, quos fixerunt peiores in possessione sua.* Ubi unico Verbo originali respondent illa duo *assumendi, & transferendi*, ita ut illud *assumere* videatur respondere originali propeietati *comprehendendi*, & occupandi. Ubi Septuaginta dixerunt; *Non dimovebis fines*, quod ferè idem est, quod, ex uno loco in alium movere; atque hoc idem est, quod *transferre*. Vide etiam Deut. 27. 17. *Maledictus, qui transfert terminos proximi sui; & dicet omnis populus, Amen.* Ubi similiter Septuaginta dixerunt: *Qui transfert, &c.* Hine illa de Principibus conquestio Hoseæ. 5. 10. *Facti sunt Principes Juda, quasi assumentes terminum.* Quasi per vim finitimas possessiones, & ageos occupantes, atque iniquè res suas dilatantes. Ubi etiam Septuagiota legerunt. *Quasi transferentes terminos*: nam eum viderent fratres suos Israelitas occupatos, & vastatos ab hostibus, noo secus Judæi in Israelitici Regni vastitate lætabantur, quam si ipsi res suas dilatassent, hostium suorum terminis occupatis, suisq, ipsorū limitib. trāslatis. Atq hęc eadem est illa Isaiæ. 5. 8. expostulatio: *Væ; qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, usque ad terminum loci. Numquid habitabitis vos soli in medio terræ?* Cui omnino simile videtur id Senecæ Epist 90. adversus nostrorum sæculorū avaritiam; quondā enim:

4

LXX

LXX.

LX..

Avaritia in dilatādis terminis.

Seneca. Vir. 1. Geor.

Nulli subigebant arva Coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Ierupit (inquit) *in res optimè positas avaritia; & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo omnia amisit. Licet itaque velit nunc reparare, quod perdidit, licet agros agris adjiciat vicinum vel pretio pellat agris: vel iniuste; licet in provinciarum spatium rura dilatet, & possessionem vocet per suā longā peregrinationem, nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus; multum habebimus, universum habebamus* At quantum malum à vicino Quantos metus ex infestatione limitum, & teemioorum Certè maximū illud beneficium, cum Deus; *ponit fines nostros pacē*, neq; sinit ab iniquis terminos rerum nostrarum infestari, attingive nedum moveri, aut teansferri, id, quod agnoscebat, gratiamque habebat Salomon in Epistola ad Joram Regem; *Requiem dedit Deus mihi per circuitum, & non est Satan neq. occursus malus.* Ad insigne etiam illud Divinæ Chaeitatis, atq Providentiæ eega suos est, quod ab illorum limitibus longe arceat infestatores omoes, circunfundeos se Deus ipse tanquam *murum igneum in illorum circuitu*. Zach. 2. 5. id est, tutos, securosque reddens ab iniquorum societate, & vicinitate; ne si *terminos* attingerent, vellent simul occupare, & *transferre*.

Ingens malum vicinus malus.

Psal. 147 1.

Beneficio divino termini servati.

3. Reg. 5. 4.

Diripuerunt greges. Populantes Tyranni alienos agros diripiunt, & deprædantur vicinorum greges. Vehemens est in Origioali illud *diripiendi* verbum, quod est, violentee eapere, aut vi extorquere ab eo, qui non possit defendere, & tueri: & ad omnem violentam rapinam, aut iniquā fraudem accōmodari solet *Et paverunt eos*. Philippus interpretatur; *Comederunt eos*, q.d. depasti sunt

5

גזל

Philipp.

Pascendi verbũ ambiguum.

eos Nam, & *pascendi* verbum apud Latinos comedere est Quare sicut animãtia bruta pascere herbas dicũtur sic quoque efferati isti, barbarique Tiranni non *vesci*, quod de hominibus dicitur, sed *pascere*, quod de brutis, dicuntur suas rapinas, atque iniquas prędas. Sed reliqui omnes interpretes, Hebræi, Græci, Latini *pascendi* verbum in altera significatione usurpant, qua pastor dicitur armentum, aut gregem pascere. Quod magis consentaneum est cum avaritia, & iniquitate Tyrannorũ, quæ hic describitur; tum etiam cum usu frequente ejusdem verbi in sacro sermone, viæ enim vel Hebræorum

רעה

Ragbab, vel Latinum *pascere*, in Scriptura invenies pro *comedere*; frequentissimum tamen, pastoris instar, *Pascere, Regere, Nutrire*.

Tyrannorum quæ scelera hic nunc notetur. Eugub.

Sed quæ nam iniquitatis pars indicatur; cum dicuntur Tiranni *direptos greges pavisse*? Primo Steuchus significari existimat barbarum Tyrannorum impudentiam; quod antiquis pastoribus ejectis, agros, & pecora aliena occuparint. Sed quidem hoc non satisfacit, præsertim cum contrariam sententiam videantur sequuti Septuaginta legentes; *Gregem cum pastore rapientes*, quod videlicet finitimos populos in servitutem abducant, direptis illorum facultatibus, & bonis omnibus, ac simul etiam custodibus, & pastoribus ad se translatis. Vel certe allusio fiat ad Chaldæos, & Sabæos, qui non solum Jobi greges diripuerunt, sed etiam *pueros*, atque pastores *percusserunt gladio*.

D. Th. Ly. Dio. Titel. Osor.

Secundo D. Tho. & post eum fere Latini posteriores voce *pascendi*, existimant significari alienos greges, qua si sui essent, adjunxisse sui; gregibus & in suis pascuis continuisse. Quæ videtur esse amplificatio quædam impudentiæ, & rapacitatis, qualis illa est Isa 3. 14 *Dominus ad judicium veniet cum Senibus populi sui, & Principibus ejus; vos enim depasti estis vineam* (videlicet alienã) *& rapina pauperis in domo vestra*: nam alienas res suis adjungunt, & cum rapere aliena fuerit avaritiæ, improbitatis profecto, & impudentiæ est, cum suis, & pro suis domui habere. At iniqui, domui habeo, quod dono mihi pauper dederit; non quod rapuerim. Scilicet, Pauper tibi sponte, & dono; non tu ab illo vi, & injuria, rapueris, extorseris.

6 *Germana & simplex interpretatio.*

Tertio tamen potest hoc referri ad diuturnam quondam, & securam possessionem rapinarum, & ad proventus, fructusque susceptos ex aliorum pecorum direptorum multiplicatione; Potiuntur ergo bene securi rapina, neque direptos greges dilaniant, aut occidunt, ut prædam occultent, nullius infestationem, nulliusq; vires formidantes, pascendis, servandiq; gregibus vacant. Nescio enim, quam animi securitatem, & rei quam minimè oporteret occultare tãquam furtivam, præse videbatur ferre illa præda Saul, *parcentis optimis gregibus ovium, & armentorum*, quos contra Dei præceptũ servaverat. Avaritiæ enim illud, & rapinæ fuit. Sicut illi dictum est a Samuele; *Versus ad prædam es* Si quis autem contenderet illud indicari hoc loco, quod postea supremus Legislator cavit. Exod. 22 5. ne quispiam alienũ agrũ occuparet, & in eum suos greges pascendos cogeret, depulsis alienis armentis; *Si laeserit* (inquit) *agrum, vel vineam, & dimiserit jumentum, suum ut depascatur aliena, etc* Quod in usum hodie quoque potentioribus iniquis est, ut ab illorum gregibus, & armentis nullę segetes, sata nulla tuta esse possint; non valde (inquam) repugnarem huic interpretationi, sed fortè etiam admitterem non invitus; præsertim cum in Hebręo desit illud ultimum relativũ, tatumque sit, *Diripuerunt greges; & paverunt.*

1. Reg. 15. 9. 19.

Non, inepte explicatus.

A potentiorũ gregibus, & armentis nulli agri tuti.

III. Asinum pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bovem viduæ.

1 *Asinus necessariũ domus instrumentum.* Abigere *quid & Abigeatus crimẽ. Sordida divitum avaritia Illustratur Amos*

2 *Pupilli præda expositi. Scytharũ lex adversus furtc*

3 *Viduitatis incommoda, et imbecillitas. Divitum inhumanitas.*

1

HI (inquit) amicis, atque vicinis, omnia vicinitatis, atque amicitiæ jura violant; nihiloque magis sunt erga pupillos, & viduas, quam erga omne miserorum genus benefici, & misericordes.

חמור

Asinum, cujus usus pupillis, & miseris, non utilia tantum, sed necessarius est ad necessarium victum. Tũ etiã indicatur unicum, & singulare, vileque jumentum tum ex ipsa nominis Etymologia, tum ex re ipsa, necessariũ

Nicetas. נהג

gestandi sarcinis. Quod Nicetas eleganter dixit *Viduæ, & pupilli bovem, & asinum, certa vitæ instrumenta avertunt. Abegerunt.* Septuag. *Subjugale dixerunt* Propriè, egerunt, abduxerunt, furto sublatum ante faciem suam minarunt. Eadem originalis vox, atque significatio Gen. 31. 26. cum Laban dixit ad Jacob; *Quare ita egisti, ut etiã me abigeres filias meas, quasi captivas gladio?* ubi Septu. dixerunt; *Abduxisti filias meas*. Quare verbum idem sæpè vertitur ab Interprete, *minare, deducere, abducere*; sæpèque ad greges, & rem pastoritia accomodatur. Sed eleganter, Latineque fecit Interpres cum *Abigere* dixit; nam *Abigeus*, apud Ulpianum proprie is habetur; *Qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahit, & quodammodo deprædatur, & abigendi studium, quasi artem exercet, oves de gregibus, vel boves, de armentis abducens.* Quos & *Abactores* Paulus appellat; atque etiam insigne est apud juris peritos *Abigeatus* crimen. Quare in istos quadrat illud, quod jacebat in Verrem. Cic. *Omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit.* In pauperes vero quadrat, item quod Livius de illis dixit: *Propter populationes agri, non fructu modo caruerunt, sed villa incensa fuit, direpta omnia, pecora abacta.* Ex illo quoque observari potest sordidissima Tyranorum cupiditas, & avaritia, quod non copiosos pupillorum greges subtrahant, & deprædentur, sed unicum etiam jumentum, & singulare subjugale, fur unculi nimirũ sordidissimi, simulq; impudentissimi abigei: nam ut Callistratus ait: *Pronumero abactarum, furem, aut abigeum quãtitate discerni*: Nam qui ovem unam abegerit, *fur*, qui plures, *abigeus*, Sed isti; ut pote sordidissimi, ac avaritissimi, unicum, & singulare jumentum abigunt, & nullũ non sibi quamvis vilissimum, & minutissimum lucrum necessarium arbitrantur Quid simile observat Theod. ad id Amos 2. *Quod vendiderit pro argento justum, & pauperem pro calceamentis.* Videlicet, *quod sordido lucro asservientes, ne calceos quidem pauperum lacessere recusarunt, qui extremum hominibus usum præbent.*

LXX.

D. li. 48. l. 1. §. 1. D. de Abigeis, l. 5. sen. tit. 10. & C. de repu. lib. 8. Abigeus Abigeatus.

Cic. 5. Ver. Liv. li. 2.

Fur, & Abigeus quo discernantur. L. ult. ff. de Abigeis.

Sordida avaritia. Theodor.

2 *Justinus.*

In miseros autem *pupillos*, quibus a potentioribus nihil sit tutum, illud, quod de Scythis Justin scripsit, deberet profecto convenire: *Nullum scelus apud eos furto gravius quippe sine tecto, munimentoque pecora, & armenta habentibus quid salvum esset, si furari liceret?* Cum furari autem illis per summam improbitatem, liceat, gravissimum furti, & abigeatus scelus perpetrant, propter quod gravissime, [ut & leges etiam humanæ in Abigeos statuunt] *puniuntur*.

Ulpian. et Macro li. 47. tit. 14. de Abigeis

3

Et Abstulerunt pro pignore bovem viduæ. Cui videlicet nihil, nisi unicus bos erat arando agello, neque habebat quicquam aliud, quod pro pignore exactori offerre posset. Cum ergo valde angusta res viduæ sit, valde tamen prolixa est impiũ potentioris inhumanitas, illius similis, qui ab homine paupere *ovem unam parvulam, quam emerat, & nutrierat* abstulit; cum ipse dives haberet *oves, & boves plurimos valde.* Diximus de iniqua hac pigneratione, supra c. 22. Vers 6 Tum etiam de ærumnis, & imbecillitate viduitatis Vers 9 Nunc tantum hanc videri oppressionem per calumniam; nam (ut Philippus ait) *illic calumniæ locus est, ubi sub occasione oblati pignoris, rem alienam calumniator invadit.*

2. Reg. 12. 13.

Oppressio per calumniam.

IV. Subverterunt pauperem viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.

1 *Varia lectio Pravum iniquorum exemplum.*

2 *Septẽ expositiones minus germanæ Divitũ Tyrãnorũ. insolentia, inhumanitas. Potentiores lupi Illustratus Ecclesiasticus.*

3 *Duæ aliæ germaniores expositiones. Explic. Michæas.*

4 Opprimere *ad mortem referre Illustrata Sapiẽtia.*

5 Mansueti, *qui. Pauperes coram potentioribus silẽt. Illustratus Salomon, & Sophonias.*

6 *Quis*, Populus terræ. *Humiliores frequenter sanctiores. sicut divites frequenter improbi. Illustratus Paulus, & Ezechiel.*

1

CUm ad Tyrannidem, & iniquitatem potentiorum, hanc *viæ subversionem* pertinere certum sit, sed quale nam hoc peccatum sit, incertũ est apud Interpretes. Est autem *declinare viam pauperum*, ut ex Hebræo legitur, facere ut pauperes divertant de via, ut etiã Septuaginta legunt Prima ergo Septuaginta videntur referre ad iniquum vitæ exemplum, & pravam consuetudinem, ut nemo coram impiis potentiorib. audeat aliud sanctioris vitæ tramitem ingredi, & profiteri. Sic enim legunt:

LXX.

August. *Ambros.*

legunt: *Divertere fecerunt impotens a via iusta*. & Augu&t. *Inclinaverunt pauperes a via iusta*: Ambrof. *Deiecerunt impotentes de via iusta.* Quod ipse Aug his verbis Interpretatur: *Ut vel imitarentur eos, vel inde arbitrarentur non esse Divinum iudicium, quia impunitam videbant malitiam.*

2 *Nicetas.*

Secundo, Nicet. nomine *Pauperum*, illos intelligit; *qui infirmitate iudicii, atque intelligentia laborant, & commodiorem, beatioremque viris vitam existimant, quos impii sua vita a recta vivendi disciplina abducunt*. Sed profecto hæc non quadrant vnci (*pauperis*, & egeni; qui videlicet necessaria ad vitam non suppetunt.

Tertio, cum videatur hic locus esse omnino idem cū illos Amos 2.7 *Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant*; videbitur quoq; idem sensus esse, videlicet, ut *Pauperes* oppressi a potentioribus, & rebus suis spoliati, quasi cogerentur de via recta pietatis divertere, & perjuria multa, furta, querimonias de Divina Providentia, & in verba alia impatientiæ, & desperationi, plena se se conjicere. Cum quibus facit Philippus *Ita* (inquit) *odio, & multis persequutionibus, & diversis tribulationibus pauperes affecerunt, ne illos de via iustitia aliorum averterent.*

Philipp.

D. Thom. *Dionys.*

Quarto, Latini alii, inter quos D. Thom. *Viam pauperum* interpretantur; *facultatem sibi necessaria procurandi*. Quod videtur desumptum quoque ex Philip Presbyt. sic exponente; *Pauperes ita necessitatum miseriis coarctarunt, ut copiam vivendi non invenierent*

Fugiētes occursum vel cōspectum pauperum.

Quinto, alii referunt ad *viscera impiorum crudelium*, qui non solum non tanguntur ulla commiseratione pauperum, sed neque tangi volunt; fugiunt enim illorum conspectum, neque æquo animo ferre possunt, obviam sibi fieri pauperum. Quapropter etiam ipsi miseri, & egeni illos quoque invicem fugiunt; Scriptum est enim Eccl.13.24. *Sicut abominatio est superbo humilitas; sic exsecratio divitis pauper.*

Titel. Ofo. *Assuniga* *Pauperes fugientes conspectū divitum.* *LXX.* *Ecc.13.23*

Sexto, ad insignem quendam timorem alii referunt, quem pauperes concipiunt ex immanitate, & superbia divitum, propterea que non audent in publicis viis conspici, ne si diviti occurāt, prædæ pateant, & iniuriæ. Abdunt ergo se se in latebras tutiores, & secretiora loca, & errant *in solitudinibus & speluncis, & in cavernis terræ*. quod in parte sequente indicarunt Septuag. *Absconditi sunt mites terræ*. Ac ne quidem securos se, aut tutos in latebris arbitrantur: namq; ad venationem egrediuntur, atque ipsas pauperum solitudines, & remotiores, secretioresq; angulos infestant: Scriptum est enim; *Venatio Leonis Onager in eremo, sic pascua divitum sunt pauperes*. aiunt enim à Leonibus potissimum Onagros appeti Atque iterum, diviti pauperum vitam, sanguinemq; non minus dulcescere, quam agninam lupo *Si communicabit lupus cum agno aliquando? sic peccator iusto* *Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars divitis ad pauperem?* Quid ergo mirum, cum potentissimus aliquis Tyrannus lupus sit, canis sit, leo sit, imbecillū pauperē timore correptum cedere, & declinare de via, atq; illud omnino dicere; *Leo est in via, et leæna in itineribus?*

Vers. 21. et 22. *Tyranni sitientes prædam pauperū.* *Prov. 26. 13.*

Via pauperū causa bonitas. *Nicolaus* *Philipp.* *Theodor.*

Septimo *Viam* alii pro jure, & justitia accipiunt, in qua cum pauperes stare dicantur, quando pro illis stat justitia, hæc tamen via, jusq; *subvertatur* per calumniam, & vim manifestam à potentioribus: Indicavit hoc profecto Nicol. sed hanc ipsam expositionem præjuvit Philip cum hanc *viæ pauperum subversionem* dixit fieri, *ad spoliandos eos libit. calumniarum* Et fere idē suboleecit Theod. illo loco Amos 2. cū illud, *viam humilium declinant*, hac paraphrasi illuminat, *Contumeliose acceptorum iustam causam non admittunt*. Atque Chaldæus etiam legit; *Causam pervertunt.*

Potentiores dedignantes societatē pauperum. *Glossa* *Rabani.*

Octavo, Tumoris incredibilis, & arrogantiæ nimium insolentis videtur esse, *subvertere pauperum viam, vel facere, ut divertant pauperes de via*, id est non ferre societatem pauperum in eadem simul via, & itinere: *Non solū quia* (ut ait Gl.) *faciunt eos declinare a strata publica, propter magnitudinem, & multitudinem equorum suorum, et famulorum*, sed etiā quod illorum societatem dedignētur; & ut ait Hieron. *In tantam elevantur superbiam, ut nolint cū hominib. ambulare*. Id hoc loco significavit paraphrasis Tygu *Pauperes pellunt ex via, ita ut in latebras abdantur quotquot in terra humiles sunt.* Hi profecto velut Leones, superbum animal, solitarii incedunt, quod neminem parem, nedum priorem agnoscant. Illud unum ore, & corde inculcant: *Non sum, sicut cæteri hominum.*

Tygur. *Leo solitarie inced* *dens symbolum superbia.* *Luc.18.11*

3 *Simplicior, & germanior expositio.*

Nono, Simplex illud, & ad rem præsentem opportunum, ut ad insidias intentas, & laqueos structos pauperibus à potentioribus respiciat, quod in ipso itinere, & via publica secure gradientes decipiant, & intercipiant inexpectato, juxta id Michææ 2. 8 *Desuper tunicam pallium sustulistis, & eos, qui transibant simpliciter, convertistis in bellum*. Ita enim pauperes, & innocentes spoliatis iniquo illis bello indicto; ac si justo bello eos cepissetis, prædaque justa potiremini.

Decima expositio probatur. *Via pauperū subversa, omnis boni aditus præclusus.* *Multorū interpretationum collectio non inutilis.*

Decimo, tandem, ut sensus crescat; *Pauperum viam*, vitam, consilia, desideria, instituta q; omnia *subvertunt*, evertunt, spoliantq; bonis omnibus, atque cogunt ab inceptis desistere, illisq; sua potentia, & iniquitate omnis boni aditū, & viam præcludunt. Plura diximus, sed, quę cadant omnia in rapacitatem, & avaritiam improborum Principum, atque in fæcunditatem, & amplitudinē Sacri sermonis Neque soleo minutatim tot, tamque diversos sensus ad nauseam usque colligere, & numerare, nisi cum videm in Lectoris, & morum utilitatem aliquam redundaturos.

4 *LXX.* *Symmac.* *Comitolus.* *Hiz jerou los invisibles y desaparecieron.* *Nicetas.* *Philipp.*

Et oppresserunt pariter mansuetos terræ. Ita (inquam) oppresserunt, ut cogerent illos in tenebris iacere, & in obscuro latitare. Sic cōsentiet Latina lectio cū Hebręa, & Græca. Legunt enim ex Hebr. Septuag. *Simul absconditi sunt mites terræ*, Symmac *E conspectu removere mansuetos*. Aut, ut Interpres Catenæ legit; *Indivisibiles fecerunt*, quod ad necem crudelissimam spectare videtur. Elegans est Nicet. huius loci elucidatio; *Seu* (inquit) *quod fugiunt iniquos, ferarumque convictum magis deligunt; seu quod verius est, quia extruduntur, necantur-que ab impiis* Similis ille locus Sap. 2. 20. ubi postquam impii dixerunt; *Opprimamus pauperem iustum, & non parcamus viduæ, nec veterano*. Addunt: *Morte turpissima condemnemus eum*. Quem locum sic videtur Nicetas legere; *Abscondamus in terra hominem iustum iniuste.*

עני

Mansuetos terræ. Humiles, & abjectos, quoq; Philip. interpretatur; *Innocentes, & simplices, qui propter mansuetudinem resistere non poterant, dominatione, & servitute subjugarunt*. Sed quidem prop. ex Heb *Mansueti sunt, humiles, aut humiliati*, afflicti, oppressi, labore sustinentes, pauperes, miseri, mites, & mãsueti His enim modis omnibus vertere solet Vulg, vocem originalem. Addit etiam R Mard. significare *modestum, aut ieiunantem, humanum. & benignum*, & hæc quidē omnia in humiles, & intimæ conditionis, atq; fortunæ homines recte quadrant: nam quamvis inique tractenturà potentioribus non licet illis aut cōqueri, aut mutire: oportet enim illos etiam iniuria affectos, non alia re se communire, & tueri, quam mansuetudine, & patientia; Scriptum est enim; *Dives iniuste egit, & fremit: pauper autem læsus tacebit*. Ideo iubet Sophon. ut ad solum Deum provocent, & appellent *mansueti terræ: Quærite* (inquit) *Dominum omnes mansueti terræ*. His enim suam potissimum opem promitit, præstatq; Deus Ps. 146 6 Ps. 24. 10. Mat. 5. 5. Cum autem dicuntur *mansueti terræ, vel humiles terræ*, profecto eadem loquutio est, atq. illa, quæ *Populus terræ*, plebeios, & infimæ conditionis homines significat. Nescio enim, quæ familiaritas, & cognatio est virtuti, & pietati cum infima hominum sorte, & conditione: *Infirma enim mundi elegit Deus*, & qui *populus*, atq; *humiles terræ* sunt, idem vocantur, suntq; mansueti, iusti, & pii Tum etiam nescio quæ antipathia potentioribus, & ditioribus cum iustis, atque humilibus, imò & cum ipsa justitia humilitate, & pietate, ut in illud potissimum incumbant, quo possint de medio tollere, & immaniter *opprimere mansuetos terræ*. Vide Ezech. 22. 29. *Populi terræ calumniabantur calumniam*, ubi *populi terræ*, est secundus casus singularis numeri, propriè ex Hebræo: *Populus terræ opprimebantur oppressione*. Septuaginta *populum terræ vexabant iniustitia, egenum, & pauperem affligebant*. Vide etiam Psal. 36. 20

R. Mard. *Humiles etiā læsi tacent.* *Eccl.13 4.* *Soph.2.3.* *Populus terræ de ignobilibus.* *4. Reg. 15. 19.* *Ezech.22. 29.* *Dan. 6 9* *Sanctitatis cum humilibus familiaritas.* *1. Cor 1 27* *Potentiorum, atq; pietatis antipathia quædam.* *LXX.*

V. Alii quasi Onagri in deserto, egrediuntur ad opus suum; vigilantes ad prædam, præparant panem liberis:

1 *Aliorum interpretationes minus probata Onagri Syria, pecus timidum, & ignavum.*

2 *Impii nulla ratione, sed solo libito aguntur. Onagrorum proprietas ex Ieremia.*

3 Egre-

3 Egredi, & Ecce in *Sacro sermone. Onagrorum celeritas. Impiorum in Dei opere segnities, in sua diligentia Vituli in Dan, & Bethel. Explicatus Moyses.*

4 *Onager amans solitudinis. Impiorum feritas, improbitas timida, & insidiosa. Explicatus Salomon.*

5 *Improba impii familia, duce impio. Onagrorum greges. Illustratus Ieremias.*

6 *Varia lectio Impii inhiantes prada.*

7 *Lectio Septuaginta. Impii pratendunt aequitatem.*

8 *Vigilantium ad pradam, velox supplicium Illustrat Ieremias, & Zacharias.*

1 *Onager impudentia ferin. symbolũ.* Diximus de *Onagro*, illiusq; ferinis moribus non pauca c. 6. Vers. 5. Nunc tamen non est omnino facilis huius comparationis divitum potentiorum cũ Onagris ratio nem plerique existimant hoc loco describi per Onagrorum similitudinem, ferinam Tyrannorum impudẽtiã, omnisque facinoris licentiam, nem impudentiæ, & libertatia symbolum est Oneger Sic Nicet. per paraphrasim ait, *Impudenter caeteros homines proculcantes, cunctos despicientes, cunctos irridentes, licenter prædantes, omniaque vastantes.* Philip. quoque *Violentos*, atque *rapaces*, hac similitudine exprimi existimat. D. Th. eos, *qui nulla disciplina legis continentur* Eugubinus; existimat, *prædones illos Arabas, & Nomadas*, indicari per *Onagros*; quod sicut *Onagri* in regionibus Orientis omnes agros devastant, ita prædones illi in Jobi bona impetum fecerunt. Et facit cum hoc lectio Septuaginta. *Evaserunt, tanquam asini in agro, super me.* Aug. *Irruerunt Asini feri in agra super me.* Deinde particulam sequentem pro *Opere suo*, legunt Septuaginta. *Egressi sunt ipsorum ordinem.* Ambros. *Egressi suam actionem* Nos diceremus: *Hizieron su mmigo, como suelen deles suyas.* Nam Nicet. *Consuetudinem suam* interpretatur. Sed contra has interpretandi rationem illud obiici potest, quod tanta alinorum sylvestrium, Arabum præsertim, atq; Syrorum feritas, & licentia vastandi agros, ex nullo probato auctore constet. cum potius constet pecus esse ignuvissimũ atque valde timidum, ut qui viso homine, summa extemplo celeritate diffugiant.

Nicet. Philipp. D. Thom. Eugub. August. LXX. Ambros. Nicetas.

Onagri ignavi et timidi

2 *Onagri appetitu licenter aguntur. Jer. 2. 14 Hosea 8. 9.* Ergo duo, aut tria Tyrannorum propria hac comparatione indicantur. Primum quod nulla ratione sed solo voluptatis libito agantur, & impetum faciant in pauperes, & *mansuetos terræ*: hoc enim Onagri proprium est (ut Jeremias dixit) agi, & impelli *desiderio animæ suæ* &, ut Hoseas dixit. *Abire sibimet.* Sic impii videntur, *egredi ad opus suum*, cum tamen nihil illis operis necessarii sit, nihil honesti negotii, nisi quod voluptatem, & insolentiam nutriat, & quod præscribat illis vivendi licentia, impudentia, & temeritas, non lex ulla.

3 *Multiplex impiorũ cũ Onagris similitudo. הן Onagrorũ celeritas. Oppian. Impii in bono timidi, in scelere audaces. Impii op. us Dei negligunt, opus suũ amant. Philipp.* Secundo observari potest celeritas quædam in aggrediendo, perte quendoque suo libito, & turpi, aut inutili desiderio: quod verbo illo *egrediendi* indicari videtur, tum etiam originali particula, quæ toti huic sententiæ præponitur, *Ecce*; quod profecto, non nisi ad alacritatẽ & celeritatem currendi, & discurrendi commode referri potest? Nam Onagros, celeritate, & pernicitate valere, Oppianus diserte scribit, *Ungulas bonas, & robustas, & velocitatem vento comparandam* illis tribuens. Neq. mirum, nam timidis animantibus natura simul velocitatẽ, tanquam timiditatis medicamentum, & subsidium dedit. Sic igitur mira est impiorum in male agendo, nocendoque diligentia, & alacritas, & in aggrediendo, & persequendo suo opere diligentia, & celeritas; cum tamen in quocumq; alio religionis, & pietatis opere ignavia, & segnia animalia sint, nimiumque timida; *Opus Dei* nõ *Opus suum* existimant: quod in illo verbo, *Opus suum* eleganter observavit Philippus Hæc est illa alacritas, & diligentia, quæ in insolentissimis illis ædificatoribus turris Babel notata est Gen. 11. 6. *Cœperunt hoc facere, nec desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant.* Vide Jerem. 8. 6. *Omnes conversi sunt ad cursum suum, sicut equus impetu vadens in prælium.* Sic sane cum populus Dei religionem, & cultum fastidiebat, 3 Reg. 12. 30 *Ibat* (alacer, & diligens) *ad adorandum vitulum, usque in Dan.* cum tamen multo propinquior esset Jerusalem, in cuius templo varum Deum multo minori itineris dispendio, atque labore adorari oporteret Atque illud etiam observari in hoc ipso loco debet, cum duo vituli erecti fuissent à Jeroboam, unus in Bethel, alter in Dan; tamen propter vehemens idololatriæ, ardeiq; peccandi studium, ibat populus ad remotiorem vitulum, & qui erant in Bethel, ibant adoraturi in Dan; qui verò erant in Dan, facilem ibi adorationem, & nullo labore perficiendam contemnebant, ibantque multo labore adoraturi in Bethel. Erant autem duo isti montes, & termini valde distantes, ut dixit Reb. Salomon, alter videlicet ad Meridiem decem tribuum; alter ad Aquilonem oppositus.

Impius dispendiũ amãs propter peccatum: compẽdiũ virtutis negligens.

Ubi vituli erecti a Ieroboam. Ardentissimũ peccandi studium. Vatab. R. Salã.

4 *Onagri solitudines amantes. Impii humanitatis inimici, et at inter se fœdere vincti. Impiorũ societas ex timore*

Tertio judicetur feritas quædam Tyrannorum, & omnis humanæ civilitatis, atque politiæ contemptus. Quod significatur in Onagro, qui *Salitarius* apud Hosæam; & hoc loco solitudinis, atque *deserti* amator dicitur. Tum etiam Ecclesiast. 13. 23. Jerem. 2. 24. Quare infra dicitur cap. 39. 10. *Cui dedi in solitudine domum, et tabernaculum eius in terra salsuginis; contemnit multitudinem civitatis.* Sic igitur isti pauperum oppressores videntur quidem humanitatis osores, atq; totius humani convictus. Est quoque in hoc contemptu civilis convictus, timiditas quædam Tyrannorum observande, quãvis enim pauperum sanguinis, ac prædæ avidissimi sint, sed tamen ipsa impietas illos reddit timidos instar sylvestrium asinorum. Quapropter quamquam in solitudine vivere dicantur, ut qui sint civilitatis, & humanitatis inimici, et ipsi inter sese gregatim incedunt, & amant aliorum impiorum, prædonumque societatem; non enim audent soli ipsi prædam quærere, & latrocinia exercere. Sic profecto Proverb. 1. 11. 12. dicebant illi *peccatores*, atq. prædones impudentissimi adolescenti; *Veni nobiscum: abscondamus tendiculas contra insontem frustra; deglutiamus eum, sicut infernus viventem.* Certè nulla illos boni hospitii ratio, humanitasq. stimulabat, ut amice invitarent adolescentem, cum statim subjiciatur versic. 18. *Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas*; Soli enim vellent potiri præda. et non audent soli aggredi, præ metu timidissimi, quẽ efficit ipsa iniquitas Nonne ingentis timoris illud fuit, cum decem robusti juvenes fratres Joseph adversus puerum inermem, & innocentem convenerunt, et sese cohortabantur: *Venite occidamus eum?* Profecto, cum Eva viro suo pomũ obtulit, ut *ipse quoq; comederet*, de cibo vetito, timoris fuit; ac peccati socium quæsivit: *Timida enim est omnis nequitia* Sic profecto gregatim timidissimi *Onagri egrediuntur ad opus suum.*

Iniquitas timida. Ge. 37. 20. Sap. 17. 11.

5 *Impius universæ familiæ dux ad impietatẽ* Tandem non repugnarem, si quis diceret describi hoc loco universam Principis alicujus impii familiam, impietati studentem, impio duce, & Patre familias præeunte ad iniquitatem, & rapinam: nam cum liberorum statim mentio fiat, videtur sane allusio fieri ad Onegros duces gregis, gregem ducentes, & educentes primo mane ad pastum. Sic enim Oppianus de illis scribit: *Magna fœminarum multitudine gaudent, quoq. maritus ducit, fœminæ sequuntur, sive is ad pastiones, sive ad fontes, proficiscitur atq. ad vesperã, una cum ipso ad domesticam sedẽ redeunt.* Sic profecto universa impii familie videtur *egredi ad opus suum*, & eodem impietatis, atque rapinæ studio flagrare: quale etiam describitur Jer. 7. 18 *Filii colligunt ligna, & patres succedunt ignem, & mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas Reginæ Cœli, & libent Diis alienis, & me ad iracundiam provocent.* Sic *universa familia intenta est sceleri.*

Oppian. ex descript. Gyllii.

6 *Pag. Reg. Cajet.* שחר *Matutina cura, & diligẽtia.* *Vigilantes ad prædam* Prop. ex Hebræo, Aquila, & Hebraizantes; *Mane surgentes.* aut *matutini ad prædã*; vix ex orto Sole: nam prædæ illos aviditas excitat, & stimulet. Hæc est ille suæ cupiditatis perficiendæ celeritas, & diligentia, de qua nuper dicebamus, quæ per summum diluculum, & primam diei horam indicari solet, de quo aliquando diximus non pauca.

Vide. ca. 1 Vers. 5. & 9. 10. נערים

Præparant panem liberis. Quanquam vox *Liberi*, in Originali sit liberior, nam significat pueros, quod ad filios, & ad servos indifferens est; At tota sententie est concisior, & obscurior: nam ad verbum legit Pagnin. *A deserta est sibi panis filiis.* Regia: *Solitudo ei panis pueris*, Tygur. *Desertum panem profert ad liberos alendos.* Cajet *Planities ei panis pueris*, id est, *in deserto præparant*, faciunt, de prædantur, quo filios suos, & universa familia alienis bonis, & pane exsaturent. Et mirum profecto, quæ ex deserto, & solitudine inculta, & sterili panem eliciant, suis liberis alendis raptores isti; & ex inopia, & mendicitate pauperum, tanquam ex solo uberi, & pingui velut suis liberis panem, & necessaria omnia extor-

Pagn. Regia. Tygur. Cajet.

Caietan. torquere. Cajetanus autem *Desertum*, *& planitiem* (ut ipse vertit) sumit pro *planitie frugum*. id est, pro agro culto, & sato alieno, quæ sanè alienum est à proprietate vocis ערב originalis quæ semper solitudinem incultam, desertaque significat, unde etiam ferè eadem voce originali, *Gharab*, dicitur Arabia, quia est propè desertum: quare ex Etymologia suæ vocis dicitur *Deserta*. At Caiet. lepidum sensum adhibet, quod videlicèt impio fructus alieni agri sint, *sicut panis pueris*. id est, quod *quemadmodum datur pueris* (non hoc valde puerile, sed neque parum) *panis absque ullo illorum labore*, ita raptores isti alienis laboribus, tanquam suis potiri velint: Quod argutum magis est, quam ut ratione aliqua gravi, & solida reiici debeat.

Caiet. lepidus explicatur.

7 LXX. *Nicetas.* Lectio verò Septuaginta vocem illam *liberorum*, aut *puerorum*, nescio ad quos alios adolescentes detorquet: *suavis factus est ei panis in adolescentes*. Quod ad milites quosdam levis armaturæ, quibus ad rapinas Principes impii abutuntur, videtur referre Nicetas. *Iucundum* (inquit est) *impius, quosdam alere iuvenes ut ad inferendas cæteris contumelias, iis administris abutantur*. Sed in omnes has interpretationes illud commune est, quod observat Philippus, *quod sub specie iustitiæ, iniquitatem, & iniustitiam palam operantur*. Nam quid prima specie magis justum, aut honestum quam suos domesticos alere? Quid minus honestum, aut justum, quam domesticis alienos labores servire?

Philipp.

8 *Dignũ supplicium impiorũ vigilan.* Illud tantum hoc loco iodicandum, impietati *vigilantium ad prædam*, & celeritati, atq. alacritati, convolantium ad rapinam, dignum supplicium respondere, *vigilantissimum* nimirum, celer, velox, à *vigilante* judice celeriter immissum; sicut ex populi persona, Jeremias deplorabat Threnorum I.14. *Vigilavit iugum iniquitatum mearum*. id est, nimium velox, & opportunum supplicium vigilanti meo studio iniquitatis, & idololatriæ impositum est. Sed potissimum tamen in raptores, atque oppressores pauperum, est illa Divinæ vindictæ celeritas significata volumine volante Zachar. 5. 1. 2. *Cuius longitudo viginti cubitorum erat, & latitudo eius decem cubitorum*, quantum erat ipsum templi vestibulum: per quod ingrediebatur universus populus: nam ad universum populum turpibus rapinis, & pauperum oppressionibus contaminatum pertinebat; Dixit autem Angelus. *Hæc est maledictio, quæ egredietur super faciem omnis terræ, quia omnis fur, sicut ibi Scriptum est, iudicabitur*. Videlicèt peccata omnia contra proximum furti nomine comprehendit: atque eo etiam videtur revocare falsum juramentum, cum quis *iurat in dolo proximo suo*. Mirum autem, quod statim subiicit; *Educam illud dixit Dominus exercitium, & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter, & commorabitur in medio domus eius, & consumet eum, & ligna eius, & lapides eius*. utpote quæ ex pauperum rapina constent omnia. *Sic vigilantes ad prædam, virga vigilante*, celerique Dei supplicio corripiuntur: *Et egrediente super faciem universæ terræ*, consumuntur.

Voluminis longitudo, et latitudo apud Zachariam, qualis.

Peccata cõtra proximũ furtũ. Ps. 23. 4.

Iere. 1. 11.

VI. Agrum non suum demetunt: & vineam eius, quem vi oppresserunt, vindemiant.

1 Ager, demetere, migma. *Tyranni res alienas præoccupant.*

2 *Improborum aviditas, & importunitas in capiendis voluptatibus. Illustrati Isaias, & Sapiens.*

3 Vinea *quid propriè, in Syria rara. Explicatus David. illustratus Salomon.*

4 *Quid* vindemiare. *Impiorum diffidium. Explicatus Jacobus, & Salomon.*

5 *Impius damnatus.* Superare *in Sacro sermone. Commendatur Vulgatus. Illustratus Samuel.*

6 Vindemiare. *Tempus serotinum. Menses messis.*

7 *Improbi frequenter nulla sua utilitate aliis nocent. Verbum forense.* Cui bono. *Illustrata Sapientia.*

8 *Impii fraudant operarios mercede sua. Peccata, quæ clamant in Cælum. Explicatus Ecclesiasticus.*

1 AGrum non suum. Cum non laborent sed turpissimo otio diffluant, tamen metunt, ubi non seminarunt, & in alienos labores per vim, & rapinam irruunt. Quamvis autem in Hebræo videatur sententia contraria: est enim: *Agrum suum demetunt*; sed opposita negatione sensum eundem illuminavit Interpres. dicens; *Agrum non suum*; nam si alienum agrum invadunt, ac si suus esset, tantundem refert dicere: *non suum*, quam *suum*: occupant enim quodcumque obvium habent; Quod enim interpretari quis posset, quod cum ipsi abundent amplissimis fructibus, & uberrimis frugibus, tamen aliena rapiunt, non quadrat: nam hic continenter enumerantur variæ, multiplicesque rapinæ & deprædationes pecorum, agrorum, *vinearum*, *&c.* Est præterea in Hebræo non *ager*, sed *pabulum*, aut, *messis agri*, id est, non unius tantum seminis messis: sed quodcumque pabulum: sive illud jumentorum, sive hominum sit: nam vox *Belil*, cujuscumque generis, aut seminis fructum significat. unde Isa 30. 24. dicitur: *Commixtum migma comedent*. q.d. pabulum ex diversis mixtum, & confusum, id est, commixtionem vel mixturam. quare Tygur. significanter dixit hoc loco *Farraginem demetunt*. Significat ergo hujusmodi prædones, in quascumque segetes irruere, omniaque vastare. Illud præterea eleganter addiderunt Septuaginta, ut hujusmodi prædonum ingenium exprimerent: *Agrum ante tempus non suum demessuerunt*: nam cum tempore demetendarum frugum custodes tantum adhibere soleant Domini agrorum, latrones ipsi præoccupant opportunum tempus, ne fortè fructuum maturitate expectata, vel a custodibus repulsam accipiant, vel fructus perceptos jam ab agrorum Dominis reperiant. Atque hunc sensum ex verbo *demetendi* potuerunt elicere, nam *Katsar*, propriè significat, abbreviare, vel decurtare; & inde succidere, & metere: eo quod abbrevietur, & decurtetur calamus, cum succiditur & metitur. Ergo abbreviationem illam messionis, ad temporis brevitatem retulerunt, quasi in Originali legissent; Abbreviarunt, aut, prævenerunt segetem. Qui etiam sensus in sequentem vocem *vindemiandi*, egregie convenit, ut dicemus statim. Hæc profectò est illa incredibilis impiorum aviditas ad omnem voluptatis, & avaritiæ occasionem, non solum opportune captandam, sed etiam ante opportunitatem, & maturitatem præveniendam, & antevertendam. Quos perstringit Isaias: *Væ, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam*. Cum tamen matutinum tempus largioribus potationibus immaturum, & importunum sit: nam non nisi post horam tertiam, aut sextam ebrietati ullus locus erat. & Petrus sane, vel ex ipsa hora, & tempore ab ebrietatis suspicione se purgat apud illos, qui obiiciebant: *Quia musto pleni sunt isti: Non enim* (inquit) *sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt; cum sit hora diei tertia*. Non aliter importune, & immature consectabantur illi voluptates, qui Sap. 2. 6. dicebant: *Fruamur creatura, tamquam in iuventute, celeriter*. Nimium videlicèt immature, & importune, ut ex sequente parte constat: *Coronemus nos rosis, antequam marcescant*. quod propriè ex Hebræo legitur: *Coronemus nos calicibus rosarum*: Nam antequam ex calice se exerat ipse flos, non est messionis, aut putationis tempus, neque ullum usum, voluptatemve ullam afferre potest ille ipse immaturus, & viridis rosæ caliculus. *Ergo ante tempus suum* voluptuarii isti homines demerebant, colligebantque flosculos. Denique hi sunt ad quos dictum est; *Omnia tempus habent*; ne importune tempus, temporisque opportunitates prævertant; & qui nec sibi, neque aliis usui futuri sunt, fructus immaturos ante tempus suum, ne decerpant.

Migma quid apud Isa. Tygur.

LXX.

Impii sceleris occasionem opportune, importune captantes.

2

Isai. 5. 11.

Matutinũ tempus cõpotationi importunũ. Act. 13. & 15.

Eccle. 3. 1.

3 כרם כרמים

Et vineam, In Hæbreo *Cherem*; & in plurali *Cheremim*: Unde fluxisse puto Arabicam illam hortorum appellationem, quæ apud Granatenses, hodie quoque vulgata est: hortos namque appellant *Carmenes*. Est autem *Vinea* in Sacro sermone aliquando vitis unica & singularis, erecta, & exculta in arboris formam; quo modo intelligo id Ps. 79. 9. *Vineam de Aegypto transtulisti*, id est vitem, sic enim bene cohæret, quod sequitur: *Extendit palmites suos usque ad mare, & usque ad flumen propagines*. nam sicut est elegans unius vitis amplificatio, quod longè lateque palmites proferat, ita si de vinea pluribus vitibus consita intelligeretur, minùs bene conveniret. q. d. *Vna parra, que alcança de mar amar*, at verò eo loco non subest vox *Cherem*, sed alia vox *Gephen*. Quare eo loco opportune, alii legerunt; *Vitem ex Aegypto traduxisti*. At hoc loco vox Originalis fere semper significat *vineam* multis vitibus consitam, quæ jam inde à sæculo Noe in usu erat, qui primus dicitur, *plantasse vineam*, & vites in quincuncem redegisse. Neque omnino videtur res fuisse vulgaris pretii vinea, in Syria potissimum. & Arabia; cum in argumentum potentiæ cujusdam, & opulentiæ illud fuerit à Salomone dictum Eccles. 2. 4. *Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos: & plantavi vineas*. Sed plura de hoc eo loco,

Vinea, vitis unica.

Pagn. Regia. Tygur. Gen. 9. 20.

Eius,

R. Abrah. Perus. Pagnin. Regia. Forster. Eugub. Compl. Cajetan.

Eius, quem vi oppresserunt. Ingens nonnullorum cum Vulgato diffidium: nam in Hebræo propriè est, *vineam impii vindemiant*, quam etiam significationem agnoverunt, & retinuerunt Septuaginta, ut statim videbimus. Vox autem *impii*, quamvis accipi posset plurali numero, ut esset suppositum verbi *vindemiandi*, ut statim videbimus; at in secundo casu numeri singularis omnes Hebraizantes accipiunt. Quid autem apud hos sit, quod ipsi raptores impii vineam hominis impii vindemiant, non convenit inter illos: nam licèt simul omnes verbo *vindemiandi*, longe aliam significationem attribuant, videlicet, *tardare*, aut *tardare facere*. quare legunt; *Vineam hominis impii tardabunt*, aut, *tardare facient*; aut retardabunt, aut, *serotinabunt*; tamen in exponendo est varietas: nam Caietanus sic intelligit, quod quamvis raptores impii potissimum res, & bona piorum invadant, interimque aliis impiis favere, & prospicere videantur, prætereantque vineam, & prædia sui similium minime læsa; at tandem, stimulante avaritia, tardiuscule licèt, fide nulla suis comparibus servata, illos etiam suis bonis exturbent, vineasque devastent; *Primum quidem* (ut exponunt Compluten.) *deprædantur bonos & iustos, & postea etiam iniustos, & impios, quia nemini parcunt*. Alii è contrario: Quod impii sibi mutuo prospiciant, & impius impii alterius vineam *prætereat, prætervolet, dimittat* illæsam, & intactam. R. Abraham: *Dimittent illam, nec capiens ex illa quicquam*. R. Joseph Kimhi: *Quod tardare fecerunt vineam, ob necessitatem impii*. Nimirum quod cum pauperum agros populentur, at vineas suorum sociorum, & vuas bene maturas, pendentes adhuc in vitibus servent, iniecto cunctis terrore ingenti, ne quisquam illas audeat attingere. Sic *ante tempus suum demetunt* pauperum immaturas fruges; sic etiam post tempus suum bene maturas, & jam passas vuas aliorum ne attingunt quidem. Lupus videlicet alterius Lupi carnem non devorat: neque Leo attingit Leoninam.

Compl. Eugu. Cla. — *R. Abrah. R. Ioseph.* — *Proverbiū.*

Sed ego existimo raptores, & avaros Lupis etiam petulantissimis, & sævissimis Leonibus immaniores, neque sibi ipsis parcere, sed mutuo insidiari rebus alterius alterum. *Unde* (inquit Jacobus) *bella, & lites? Nonne hinc, ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?* At adversus quos militant? adversus compares & æquales; *Concupiscitis, & non habetis; occiditis, & zelatis; litigatis, & belligeratis, & non habetis, propter quod non postulatis*. Rumpuntur enim invidia, & pravis cupiditatibus inflati: *occidunt* etiam, cum possunt: sin minus *item* intendunt, *bellum* indicunt, ut qua possunt iniuria, ditescant: neque enim divitias illas curant, aut appetunt, quas oratione possent, si necessariæ essent, à divina liberalitate obtinere; *Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas*. Sic semitæ omnis avari, animas *possidentium rapiunt*. Inhiat nimirum avarus in *animam*, sanguinem, vitam ipsam cuiuscumque alterius divitias possidentis. Quæ cum ita sint, parcet scilicet avarus avaro: raptor raptori: impius impio. minimè sanè sed impii impiorum *vineam*, cum primum facultas, & opportunitas aderit, vindemiabunt, atque etiam vi opprimunt, ut qui sint *Sine affectione, absque fœdere*.

Iacob. c. 4. 1. — *Impii adversus cōpares belligerantes.* — *Prov 1. 18.* — *Divites divitibus insidiātes.* — *Rom. 1. 31.*

5 Ergo is sensus, quem Latina lectio exprimit, verissimus est: tantum aptandus, & quadrandus cum Hebræis vocibus, in quo per exiguus labor. Pro *impio* dixit Interpres, *eum quem vi oppresserunt*: nam sive impium sive iustum vi opprimunt, dum emungere lucri aliquid possint. Ergo nemo ab illorum avaritia, & unguibus tutus. Præterea quantumvis pauper, & mansuetus, pius, ac iustus sit, at cum illo, velut cum impio, & capitis damnato, atque proscriptionis omnium bonorum reo agunt: quare per vim, & calumniam mansuetum, & humilem damnant amissionis bonorum omnium. Neque hoc vanè dictum est: nam eadem vox, quæ *impium* sonat, ponitur etiam pro *damnato*. Psa 18. 7. aut pro *reo*, Num 35. 36. quod impius sit impietatis reus, atque damnandus. & similiter eadem radix, quæ significat *impium esse*, significat etiam *condemnare*, quod est quasi impium declarare, & facere, ut habeatur aliquis impius, propterea que & capite, & bonis omnibus. Unde etiam dicitur 1. Reg. 14. 47. de Saul; *Quocumque se verteret, superabat*, vel, ut legunt ex Hebræo, *Condemnabat*: Chaldæus, *Perdebat*, scilicet, *tamquam noxios*, addit Vatab. Caje. verbum finxit audacter, sed significanter: *In omnibus, ad quæ se vertet, faciet inquinare*. idest eodem ipso expositore; *Vincendo suos hostes; fecit eos iniquos quoad pœnam*, idest, cum aciem adversus hostes dirigebat Saul, tanquam ad damnatos capite, & bonis omnibus pergebat, sicque invicto robore, & capite illos, atque bonis omnibus ex Dei judiciis quasi sententia, & præcepto multabat. In hac igitur eadem significatione licuit Interpreti sumere vocem Originalem, & pro *impio* dicere, & intelligere, *oppressum, damnatum* per calumniam. Neque hoc scelus inauditum in Scriptura: nam exprobrat idem iniquis magistratibus & avaris raptoribus Deus, Amos 2. 18. *Vinum damnatorum* (per calumniam, & vim pœnis affectorum) *bibebant*. Septuag. *Vinum de calumniis bibebant*. Jonathas, *Vinum rapinæ*, expressum profectò ex oppressione, & conculcatione pauperum. Sic sanè Achab *vindemiavit* vineam eius, *quem vi oppresserat*, tanquam impii: quem, & capite, & bonis omnibus propter impietatem, & blasphemiam, per calumniam, & falsum testimonium illi affictum, multaverat. Cui, ad vineam innocentis, tamen damnati Naboth, descendenti dictum est; *Occidisti, insuper & possedisti, & post hæc addes*. Quis jam non miretur tantam Latini Interpretis subtilitatem in iudicando: lumen in illustranda, proponendaque sententia; dexteritatem in vertenda, & temperanda Latinis auribus? Hæc sane, & vera, & solida est Latini Interpretis defensio, placuitque sæpè mihi non semel cogitata; atque elaborata.

Elucidatio Vulgati, & conciliatio cum Hebræo. — *Idem nomē impii, & damnati.* — *Complut. Regia. Chaldæus. Vatab. Caiet.* — *Optimi Ducis forma vinci. tis hostes.* — *LXX. Ionathas 3. Reg. 21.* — *Mirabilis Latini Interpretis subtilitas & diligentia.*

At nunc video breviorem, faciliorem, clariorem aliam: nam profectò videtur legisse Interpres ex Hebræo, quod & licuit, *Vineam impius vindemiabunt*. Quo etiam modo legit in Thesauro Pagnin. ex R. David Kimhi, ubi juxta familiarem linguæ Hebreæ idiotismum, nomen singulare constructum cum verbo plurali significat omnes sub nomine contentos, q. d. omnes impii, aut quilibet impius. Cum autem hæ omnes rapinæ tribuantur hoc loco impiis, non existimavit Interpres valdè necessarium *impiorum* nomen nunc repetere, prætermisit ergo nullo sententiæ detrimento, & addidit claritatis gratia, cuius nam intelligi oporteret *vineam*, nimirum *eius, quem vi oppresserunt*. Rem ipsam (ni fallor) pro Vulgato diximus.

Pagnin. R. David. Constructio Hebræa.

At verbum (quod reliquum erat) *vindemiare*, semel tantum sub ea forma, & sub ea significatione, & non nisi hoc in loco reperitur: quod quidem deducitur à nomine *Leges*, quod significat pluviam serotinam. Quare verbum inde ductum non debet significare quamcumque moram, aut tarditatem, sed vel eam maturitatem, quam in frugibus, & satis efficit imber serotinus ante tempus messis, & vindemiæ; aut potius eam tarditatem, quæ est in tempore serotino, quod est ante pluviam serotinam, antequam grana turgescant, & perveniant ad debitam maturitatem: nam *tempus serotinum*, aut, ut ita loquar, tardum non est id, quod est post maturitatem, sed potiùs tempus immaturum, ante debitam fructuum maturitatem, & importunum colligendis fructibus. Sic Zachariæ 10. 1. *Petite à Domino pluviam in tempore serotino*, tempore videlicèt illo, quo postremus imber, ad fructus maturandos expectari, & cadere solet, videlicèt in mense Nisan, ut dicunt R. Kimhi, & R. Mardokai, qui respondet nostro Martio, non verò Aprili, aut Maio, ut alii computarunt: nam messis tempus fere incidebat in Majum. Ergo *tardare*, aut *serotinare vineam*, quid erit aliud, quàm irruere in vineam tempore serotino, aut tempore serotinæ pluviæ ante maturitatem vuarum, & ante maturum, opportunumque tempus vindemiæ? Quod quid aliud est, quàm vindemiare ante tempus, & maturitatem? Sanè qui Interpretem accuset, quæ verbum illud *serotinandi* verterit *vindemiare*, aut stupidus, aut iniquus erit.

Tēpus serotinum, & pluvia serotina quo mense. — *R. Kimhi. R. Mardo.*

Nunc coniuganda hæc pars cum præcedente. Nam impii, & tyranni fruges *ante tempus suum* demetunt, & vuas ante maturitatem, tempore ipso serotino, vindemiant. At quæ aggrestium, & acerborum fructuum utilitas, aut usus? Prorsus nullus, Crescit hinc sceleris, & improbitatis immanitas: *Novum* (inquit Salvianus lib. de Provid. 5.) *& inæstimabile nunc in plurimis malum est. Parum alicui est, si ipse sit felix, nisi alter fuerit infelix*. nam nocere ut tibi prosis, iniquum; sed tamen humanum. Nocere tamen, cum neque tibi prodesse possis, non inhumanum solum, sed diabolicum planè, cum nulla causa, nulla utilitas subest facinori, sed improbitas sola, atque malitia. *L. Cassius ille* (sic Cicero) *quem populus Romanus verissimum, & sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quærere* solo-

Tyrannorū immanitas sibi, & aliis inutilis. — *Salvianus.* — *Cic. pro se Roscio*

solebat; Cui bono fuisset? Sic vita hominum est, ut ad scelus nemo sine spe conetur, atque emolumento accedere. Quod non de scelere solum, sed de reliquis humanæ vitæ actionibus in universum iterum à Salviano scriptum est: *Numquid est ullus hominum, qui non omnia, quæ facit, vel salutis suæ, vel certe utilitatis gratia faciat? Nemo opinor: omnes enim ad effectum, atque appetitum utilitatis suæ natura ipsius magisterio; atque impulsione ducuntur.* Verum propterea improbitatis dignoscendæ regulam ille tradidit, qui dixit;

Salvian. li. ad Ecclesiam.

——— *Cui prodest scelus,*
Is fecit.

Senec. in Medea Act. 3.

Plerique improbi ob lucrum.

Sap. 2. 11. 12.

Sic profectò illi supra fidem omnem petulantes, & impudentes se cohortantur, ad viribus, & potentia abutendum, opprimendumque justum: at utilitatem sibi in tanta rapiendi, & dominandi insolentia, proponebant: *Sic* (inquiunt) *fortitudo nostra lex iustitiæ: quod enim infirmum est, inutile invenitur*: nam imbecillitatis esse existimant subdere se æquitati, & juri. Rursus hoc sicut *inutile* accumulandis opibus, ita non aliam legem quam potentiam, & Tyrannidem colere, utile ad rem amplificandam, *Circumveniamus præterea iustum, quoniam inutilis est nobis*, idest contrarius illorum conatibus, & iniquis lucris comparandis. Ergo illorum improbitas, & scelera proderant illis, & conatus, atque potentia bono illis erat. At *frustra*, gratis, quod sæpè clamant Sacræ literæ, idest, sine ullo suo fructu (qui enim immaturus, & acerbus est, fructus nomen non meretur, ut qui fructuosus non sit) proximi res lædere, hoc demum, cum causam nullam habeat, nullam quoque excusationem habet. In quos profectò illud quadrat, quod de sordidissimis avaris scripsit Plutarch. l. de Divitiarum cupiditate: *Sicut viperas, Cantharides, & Phalangia, magis vituperamus, & odimus, quàm Leones, & Vrsos, quod illa bestia homines interficiunt, neque interfectorum ullus iis est usus: ita maiori digni sunt odio, qui propter illiberalitatem, & sordes malignitatis, quàm qui propter intemperantiam; auferunt enim aliis easlis, quibus utendi nullam habent facultatem.* Sic quidem *causæ* appellatæ sunt criminationes, aut delationes sceleris alicujus, quod in illis non tam factum quæreretur, quam causa, idest utilitas aliqua, propter quam factum esset & in causa bene, an secus assignanda laborant patroni, qui, & *Causidici* dicti sunt. quod Apuleius Apol. 1. illis verbis omnino docuit: *Scire omnium factorum rationes diligentius examinandas, ac sæpius causas quæri. facta concedi: eoque etiam patronos litigatorum causidicos nominari, quod, cur quæque facta sint, expediant. Frustra igitur an factum sit, quæritur, quod nullam malam causam habuit, ut fieret. Ita falsis reus apud bonum judicem scrupulo quæstionis liberatur, si nulla fuit, & ratio peccandi.* At cum apud supremum judicem facti reus constet, cui nulla fuit ratio peccandi, quam severè, quàm graviter quæstioni, atque tormento obnoxius erit!

Frustra lædere insignis improbitas.

Plutarch.

Avari viperarum similes.

Cur delatio criminis dicatur causa.

Apuleius.

Crescit vero ex lectione Septuaginta hujusmodi Tyrannorum improbitas; nam sic legunt; *Impotentes vineas impiorum sine mercede, & sine cibo operati sunt.* Duplex videlicet iniustitia, & quod sine alimentis, cum tamen *dignus sit operarius* cibo suo, pauperes divitibus operam navare cogantur. Hoc unum est ex sceleribus, quæ in cælum clamant. *Ecce* (inquit Jacobus) *merces operariorum, qui messuerunt regiones* (agros amplissimos) *vestras, quæ fraudata est à vobis, clamabat: & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introivit.* Ubi observari potest, non dici pauperem ipsum clamare; quoniam *pauper*, etiam læsus tacet; ut ait Sapiens; sed merces ipsa denegata, aut fraudata, quam dives raptor suæ domi continet, & scelus ipsum suum, quod nullo modo conscientia tacere, aut dissimulare potest. Quod autem hæc mercenariorum defraudatio clamet, arguit scelus esse ex illis maximis, quæ *clamare* dicuntur: par videlicet Homicidio, Naturæ abusui, extremæ Tyrannidi, & Oppressioni pauperum. Hæc enim omnia validè clamant. Quare *mercenarii fraus*, cum *sanguinis effusione* coniungitur, Eccles. 34. 27. *Qui effundit sanguinem, & qui facit fraudem mercenario, fratres sunt.* Quare eleganter dixit Augustinus in Loquutionibus; *Clamorem solere Scripturam ponere pro tanta impudentia, & libertate iniquitatis, ut nec verecundia, nec timore abscondatur.*

8 LXX.

1. Tim. 5. 18.

Divitiæ iniusta ipsa clamant.

Eccl. 13. 4.

Scelera quæ clamant in cælum.

De fraudare mercenarium simile homicidii.

August.

Vers. 7. Nudos dimittunt homines indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore.

1 *Avarus dives inhumanus. Nulla mora trahenda in vestiendo nudo, Illustratus Isaias.*
2 *Impiorum petulantia. Quid* animæ nuditas *in sacro sermone.*
3 *Quid propriè* imber.
4 *Quid propriè* Velamen impii, Turbo, & Tempestas. *Illustratus Isaias.*
5 *Quid* amplexari, & cõplecti. *Illustratus Paulus.*
6 *Aliorum interpretatio explosa. Gens degens in speluncis.*

NOn solum (inquit) in agros, aut in pecora sæviunt: sed in ipsos homines, ut qui sint omnis humanitatis expertes. Quoniam verbum Originale, *Lun*, accipi potest, pro *dimittere*, aut facere manere, quod nos dicimus, *Leidexar estar*, doctè addidit Interpres, *indumenta tollentes*; ut rapinam, & deprædationem exprimeret, cum in Originali tantum sit, *Dimittunt homines absque vestimento*. quod æque indifferens est, ut intelligi possit vestimentum abstulisse, aut nudum non vestiisse. Sept. dixerunt; *Nudos multos dormire fecerunt sine vestimentis*. Respexerunt ad proprietatem vocis originalis, quæ propriè vertitur: *Pernoctare fecerunt*: aut *habitare*, vel *commorari*: sive autem dicas, facere, vel adigere, ut pernoctent nudi, vel *nudos dimittere*, ad longiorem moram, & tempus minimè breve pertinere videtur. Cum tamen jubeatur dives statim ac viderit pauperem nudum, convestire, & fovere. Isaiæ 58. 7. *Cum videris nudum, operi eum* (quasi diceret: Ne dimittas, ne moreris, ne illum pernoctare facias in sua nuditate) *Et carnem tuam ne despexeris.* Nam qui nudum despicit, cum humanitatis, & carnis proximi particeps sit, se ipsum profectò despicere censetur. nisi forte *carnem suam despicere*, sit, nudum se, atque despicabilem cora Divina majestate constituere: qui enim pauperem operit: qui nudum dimittit, manet ipse, pernoctatque nudus. Illud etiam *despicere carnem suam*, est, non perspicere sedulo, ac diligenter, sed dissimulare, & præterire nudos, atque egentes.

1

LXX. Non trahenda mora in vestiendo nudo.

Qui nudũ non vestit, nudus ipse corã Deo.

Quibus non est operimentum in frigore. Pernoctare (inquit) coguntur subdio, omnibus cæli iniuriis expositi; nam cum sint propriis domiciliis extrusi, vel occupatis, vel dirutis Tyrannorum iniuria, vagari profectò extra tectum, & extra urbem coguntur. Nescio quid immanius, & petulantius sub iis verbis subolfecerunt Sept. legentes: *Indumentum animæ eorum abstulerunt*. quod Nicetas interpretatur: *Extremum vestium, quo corporis turpitudinem contegebant, ademerunt.* Acceperunt ergo Græci *animam*, pro ventre, & iis, quæ sub ventre sunt, atque familiarem Scripturarum loquutionem respexerunt, sæpe *nuditatem* usurpantium pro eo, quod nudum esse minimè oportet, & cui (ut Paulus ait) *abundantiorem honorem circumdamus*. Tum hæc nuditas profectò, & pudenda, & ignominiosa est, ut sit vel molesto, asperoque integumento vestienda. Sic enim cum primi parentes viderent se nudos, erubescentes, *folia arborum consuerunt*. folia (inquam) minimè lenia, aut mollia, sed quę cum scabra, & aspera essent, corpus vexarent, ut Irinæus ait lib. 3. c. 37. Quanta igitur petulantia *nudos dimittere homines*! Hoc si conjungere velis cum illa lectione, Septuag. præcedentis versiculi, conficietur hæc sententia; Cogunt egenos sine mercede laborare, & insuper vestimenta illis auferunt, nudosque dimittunt. Non dissimili ratione Jacob expostulabat cum Laban, quod diutinæ servitutis mercedem per fraudem *immutasset decem vicibus*; *Et nisi* (inquit) *Deus patris mei affuisset mihi, forsitan modo nudum me dimisisses.*

2

LXX. Nicetas.

Anima pro ventre. 1. Cor. 12. 23.

Folia arborũ quibus primi parentes sa contexerunt, qualia fuerunt;

Gen. 31. 42.

Vers. 8. Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen amplexantur lapides.

EX re commiseratione dignissima immisericordiam ferinam Tyrannorum exaggerat. Non solum sine tecto, & domo miserorum capita perfunduntur rore, & guttis noctium, sed toti ipsi madent rivulis cadentibus ex montibus. Septuaginta: *De stillicidiis montium madescunt*. Vox originalis uberiorem perfusionem, & largiorem imbrem significat. Quare Complutenses legunt: *A fluctibus montium humectabuntur*. Alii, *Inundatione*. atque, eadem vox vertitur *turbo*, Isa. 25. 4 & *tempestas* Isa. 32. 2. & *impetus*, Isa. 28. 2. & *gurges aquarum*. Habacuc 3. 10. Atque eandem proprietatem agnovit profectò Interpres, cum dixit, *Imbres*. &

3 זרם

LXX. Complut. Vatab. Pagn. Regia.

op-

opportune ad rem quæ describitur: nam cum egentes, & nudi præ frigore abdant sese in valles, & aprica loca, necesse profecto est excipere quoque vim ingentem aquarum, quo de montibus solet in valles confluere.

4 *Et non habentes velamen*, protectionem, fiduciam, spem, aut refugium. Hæc enim omnia complectitur vox Originalis, & ad umbraculum, vel protectionem, non semel refertur, ut Isaiæ 30. 3. *Fiducia in umbra Aegypti*, & Ps. 103. *Petra refugium* (velamen, protectio) *herinaceis*, & Isa. 25. 4. *Spes* (protectio, tegmen) *à turbine* (ab imbre, & innundatione) vox etiam eadem, quæ hoc loco; nam videtur profecto locus ille Isaiæ per allusionem, aut imitationem expressus ex hac ipsa Jobi sententia; ubi Tyrannorum potentia, & violentia describitur, non solum ex eo, quod egenos spolient *velamine*, operimento, tecto, exponantque imbribus, atque turbinibus; sed etiam ipsam Tyrannorum improbitatem cum vehemente turbine comparat; Deum autem pro velamine, & operimento esse suis egenis, ac nudis: *Factus est* (inquit) *fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione spes* (perfugium tutissimum) *à turbine* (procella, imbre, & tempestate) *umbraculum* (nam etiam sævitia Tyrannorum imitatur solis ardorem) *ab æstu, spiritus enim robustorum* (prævalidorum istorum, potentissimorumque Tyrannorum) *quasi turbo* (vox eadem, quæ hoc loco) *Imber impellens parietem* (videlicet inimanissimi hostes, non aliter invehuntur in miseros, & egenos, quam tempestas in parietem labefactandum, & dirnendum.)

Isaiæ locus ad Jobum alludens.

5 *Amplexantur lapides.* Cum nihil habeant, quo se protegere possint, subeunt antra, & lapidosas cavernas. Septuaginta: *Petram sibi circumdederunt*. Quod cum illo congruit, quod Paulus de Sanctorum persequutionibus & ærumnis scribit, Hebr. 11. 37. & 38. *Circuierunt in melotis* (ovillis pellibus) *in pellibus caprinis* (videlicet, nudi etiam quocumque aspero, & hirsuto vestimento se contegebant) *egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus, speluncis, & in cavernis terræ*. Verbum autem *amplexandi* licet non videatur referri posse ad lapides, at eleganter respondet nuditati, & vestimento: Nam videtur homo amplecti suam vestem cum illam sibi applicat, & complicatis manibus pectori & corpori apprimit. Non habent igitur egeni, & nudi, quid complicatis manibus fovendo corpori applicent, quam durissimos, frigidissimosque lapides, & saxa, aut rupes. Qua etiam loquutionis formula dictum est Threnorum 4. 5. *Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora*. quod nihil jam haberent, quo se contegerent, & foverent quam sordidissimum terræ pulverem. Nam quod Cajetanus præ sua subtilitate excogitat, tam vehementem describi aquarum confluentium impetum, ut miseri illi cogantur rupes, & saxa amplecti, ne fluctibus ferantur præcipites; quis non videat præter rem dici, & nulla nuditatis (de qua hic sermo est) habita ratione? Illud elegantius, quod interpretatur Augustinus, hunc saxorum complexum, confugium tantum ad cavernas; *Confugiunt* (inquit) *nudi ad speluncas, ubi saxa distillant*. Sicut enim complecti solemus id, ad quod confugimus, ita complecti, confugere est.

LXX.

Extrema nuditatis descriptio.

Cajetan.

August.

Complecti idem quod confugere.

6 Cæterum prætermitti profecto non debet, quod Olympiodorus hoc loco ex aliorum sententia, & interpretatione affert: *Quidam* (inquit) *de violentis hominibus hæc dici existimaverunt: nam ajunt hoc genus hominum sese in solitudines abdere, ac latronum vitam forte subdio agere. Quod si contingeret aliquando, iis opus esse tecto quopiam loco, illis pro tecto esse antra, saxa angustasque valles*. Sed de hoc hominum genere, cum priori tomo nonnihil dixerimus, nunc nihil, quod hic locus non nisi invitus, & repugnans ejusmodi interpretationem admittat. Vide, quæ dicemus cap. 30. vers. 6.

Olympiod.

Vers. 9. Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem spoliaverunt.

1 *Varia lectio*. Uber. Rapere. *Pupillorum præda suavissima.*

2 *Pignoratio pauperum iniqua.*

3 Tuitio Principum *quid*. *Tyranno pretio tuentes populum.*

4 *Silentium de morte.*

5 *Tyranni ex necessaria aliorum re ditescentes*. *Quid* ferre *aut* accipere.

6 *Quid propriè* spica. *Sordida divitum avaritia. Illustratus. Moyses.*

Non parcunt (inquit) infantibus, & pueris; nam per summam iniuriam illos capiunt in mancipia, & ut teneriorem, & molliorem, ita dulciorem sibi prædam arbitrantur, quam lactentem ex matrum ubere abstraxerunt. 1
Septuaginta ex Hebræo propriè legerunt: *Rapuerunt ab ubere pupillum*. Sed illam vocem *uberis* suppressit, aut prætermisit Interpres, quod intelligeret, non tam de infantibus sugentibus sermonem esse, quam de *pupillis*, liberisque viduarum, quos cum matres incredibili charitate complectantur, illarum uberibus, & cordi appressi, & affixi videntur: quare oportet hanc quidem esse omni crudelitate plenissimam, ut quæ non pupillis solum, sed matribus etiam ex charissimorum pignorum amissione, extremum dolorem, atque rerum omnium interitum adferat. Aut quidem cum vox, *uberum*, atque prædæ in Originali fere eadem sit, non legit Interpres, *uber*, sed *prædam* ut certo existimo: *Sad* enim, & *mamma*, & *præda* est. Unde legit Cajetanus: *Rapiunt ex præda orphanum*. Ergo intellexit Interpres, auferri, & detrahi pupillis tenues etiam patrimonii reliquias, quibus tanquam uberibus, & lacte alendi essent. Sic per paraphrasim, Tygur. dixit: *Rapiunt pupillo, quod post vastationem, relictum fuerat*. Est autem vehemens in Hebræo verbum, *vim faciendi, & deprædandi*, quod alias verti solet à Vulgato, *Vi*, aut *violenter auferre*, aut *vi extorquere*, aut *per vim rapere*, Gen. 21. 25. & Gen. 31. 31. & 2. Reg. 23. 21. & Ezech. 18. 7.

LXX.

Cajetan.

Tygurin.

Et vulgum pauperem. *Vulgum* addidit Vulgatus, ut humilis, ac tenuis conditionis homines significantius exprimeret, cum in Originali tantum sit, *pauper*. Ut hæc autem pars cohæreat cum illa præcedente de *pupillorum deprædatione*, & captivitate, sic intelligi debet; A dolentibus matribus repetunt pro redemptione filiorum, quod extenuissima facultate relictum fuerat. Sic enim videtur debere accipi, quod Symmachus ex Hebræo legit: *A paupere pignus abstulerunt*, vel, ut alii legunt; *Super pauperem pignus accipient*. Ut hæc pignerationis iniquitas alio spectet, quam supra c. 22. vers. 6. Nam ad illum locum potius pertinet, quod hoc loco legerunt. Vatablus; *Accipiunt in pignus, quod est super pauperem*; & Tygurina: *Cum iniuria humilium pignus accipiunt*. Hanc vero iniquitatis, & improbitatis rationem amplificat lectio Septuag. *Eum, qui ceciderat, humiliaverunt*, idest, Interprete Niceta; *Qui à divitiis ad inopiam defluxit*. Non solum jacentem non erexerunt, sed gravi etiam imposito exactionis pondere oppresserunt, ne exurgere posset. Quanta Deus bone, iniquissimorum Principum tyrannis, improbitas, cum oportet ab illis mercari ipsam redemptionem, & patrocinium pauperum, atque pupillorum: cum tamen illorum munus sit pupillos, viduasque tueri, & tenuem, inopemque vulgum in suum sinum, atque tutelam recipere. Scilicet, imploretur Principis auctoritas, cujus potentia, & nomen ipsos pauperes opprimit. Qua de re scripsit eleganter Cassiodor. 7. lib. var. Epist. 39. in formula Tuitionis; *Superfluum quidem videtur tuitionem specialiter à Principe petere, cuius est propositi universos communiter vindicare*. Hæc est illa solemnis in jure *Tuitionis* vox, cujus Symmachus meminit lib. 1. Epist. ad Theodosium. Sic etiam Tuitionis gratia imaginem Imperatoris præferebant, cuius reverentia securi infirmiores fierent. Illa autem erant concepta verba, quibus Tuitio dabatur à Principe: *Tuitionem nostri nominis, quasi validissimam turrim contra inciviles impetus nostra concedit auctoritas*. Quàm longe, cujus auctoritas Principit civiles ipsos impetus adversus cives, *Vulgumque pauperem* facit, accipitque pignus, pretiumque tuendæ libertatis. Gravissima sunt in hanc rem Salviani Massiliensis lib. 5. de Provid. Verba. *Tuitio parentum mendicitate pignorum paratur. Ecce, quæ sunt auxilia, & patrocinia maiorum*: Addit deinde quædam alia Salvianus, quæ profecto dicas omnino scripta esse in Commentarium hujus capitis Iob, quamquam ille tantum voluerit mores sui sæculi describere. 2

Symmach. *Pagnin.* *Regia.* *Caiet.* *Vatabl.* *Tygur.*

LXX. *Nicetas.*

Cassiodor.

Formula tuitionis. *Symmach.*

l. 5. C. de iniur. et l. ea. §. ad statuas. ff. de pæn. *Iacobus Ducantius l. 1. variar. c. 1.* *Salvianus*

Vers. 10. Nudos, & incedentibus absque vestitu; & esurientibus tulerunt spicas.

Duplex sententia in Hebræo, & Græco: *Nudum ambulare fecerunt absque vestitu*. Septuag. *Nudos dormire fecerunt inuste*. Quod Nicetas exponit, quod *in nudo pavimento nudos jacere coegerunt*; vel ex proprietate Græcæ vocis, *Ecliumesan*, stare coegerunt, cum ne hiscere quidem 4

ηὐλίσαν

dem auderent, aut de injuria utcumq; expostulare: non aliter atque *mutus coram condente agnus*. Nisi de somno mortis loquatur; occidunt nimirum post iniquam spoliationem. Illud enim ipsum verbum Græcum ad mortem etiam refertur aliquando

5 *Vatab. Tygurin. Caiet.* Secunda sententia. *Esurientibus tulerunt spicas*. Vatab. Tygur. Cajet. in primo casu legunt; *Esurientes*, aut, *famelici gestant manipulum*, aut *spicas*. Vel quod miseri oppressi ad extremam inopiam redacti, & suis agris; possessionibusq; eiecti cogantur in alienis agris spicas a messoribus relictas legere, & manu ipsa terere, granaque ipsa commolere dentibus, quod fame stimulati fecerunt Apostoli, Matth. 12. & Marc. 2. & Luc. 6. Aut quod qui prius manipulos suos demessuerant, incedentes in latrones, vacui recesserint. Reliqui tertium casū dant famelicis, & *esurientibus*, ut hic novum quoddam, *LXX.* & immane flagitii genus proponatur; Non solum non pavisse, sed *esurientium* etiam (ut Septuagin. legerunt) *buccellam abstulisse*, quod *summæ crudelitatis, atque incredibilis iniustitiæ*, (ut Nicetas dixit) *est argumentum*. נשא *Ditesiétes ex re necessaria pauperis.* Verbum autem *Naca*, cum puncto sinistro significat accipere, vel auferre, vel transferre ex uno loco in alium. Indicatur ergo avaritia prædonum, qui rem suam etiā ex victo necessario, & tenuissimo pauperum amplificare conantur. 6 עמר Recte autem Interpres dixit, *spicas*, quāvis eandem vocem Originalem *Ghomer*, manipulū vertit Levit. 23. 11. Deut. 24. 7. ut non solum *manipulum* integrum, sed pauculas *spicas*, quæ messoris manum effugere solent & vix bene sufficiunt colligando, aut componendo manipulo, significaret. *Gomer qua mensura.* Est autem *Gomer* vel *Gomor*, mensuræ genus, quod quotidianum dimensum, & diurnum victum hominis capere potest ut constat ex Exod. 16. 16. *Colligat unusquisque ex eo, quantum sufficit ad vescendum; Gomer per singula capita.* Ergo necessarium victum abstulerunt famelicis, quem forte ex spicis minutatim collectis sibi suo labore collegerant. Aut ne illis ullum in suis agris subsidium esset, minime passi sunt spicas remanentes colligere. Propter quam *Deut. 24. 19. 20. 21.* divitum sordidam avaritiam cavit postea Lex, ne vel *manipulum per oblivionem* prætermissum, vel paucas *Olivas remanentes* in oliveto, vel remanentes *post vindemiam racemos*, reverteretur quis, ut colligeret. *Sed relinquerentur aduenæ, pupillo, ac viduæ*: nam ex eo *Providētia, in sustentandis pauperib.* videretur Divina Providentia quodammodo lædi: cum enim ex nostra oblivione, & ex reliquiis nostri laboris per incuriam prætermissis, voluerit sustentare famelicos, & egenos, qui hoc non permittat, non tam egenos ipsos, quam Divinam Providentiam frustra re suo fine tentabit.

Vers. XI. Inter acervos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.

1 Meridiari. *Non eadem apud omnes meridies.*
2 *Meridiatio de somno, sanitatis gratia. Avaro improbo alienus labor summum conciliat. Illustratur Salomon.*
3 *Lectio Septuaginta. Improborum insidiæ.*
4 *Varia Hebraizantium lectio. Defensio Vulgati.* Lux de *oleo*. Meridies, et acervus, *quid propriè. Illustratus Zacharias.*
5 *Varia lectio, & expositio. Divites cogunt sine mercede laborare pauperes.*
6 *Avaritia morbus inexplebilis. Quid inter divitem, & pauperem intersit.* Iterum inter divitem, & ebrium quid conveniat. *Illustratus Habacuc.*
7 *Avarus pari supplicio, atque pauper ab illo vexatur. Explicatus Amos.*

1 INter *acervos eorum*. De quibus nam sermo est, de Tyrannis ipsis, atque raptoribus, an de miseris, & oppressis? priorem hanc partem ad egenos referunt quidā; *Isid. Astu. nic.* qui cum *inter acervos eorum*, id est, suos (non enim habent Hebræi reciprocum aliud) *meridientur*, id est colligendis, & excutiendis, oleis, uvis, aut aliis frugibus, fructibusve, ab ortu solis ad meridiem usque laboraverint, tamen meridiei, & prandendi tempore, cum deberent se reficere, irruentibus repente prædonibus, atque cuncta occupantibus impransi manent. *Vatab.* Vatab. quod cogātur oppressi laborare in agris potentiorum, & congerēdis fructibus, congregandisque acervis eorum ad meridiem usque, oleum exprimere, torcularia calcare, fruges metere, nulla tamen laboris mercede. *Caiet.* Cajetanus quoque de egenis, aliter tamen. Sed nexus ipse, filumque sermonis omnino exigit, ut hæc sit continuata quædam, atque perpetua Tyrannorum descriptio. Quem sensum amplexi sunt reliqui fere Interpretes, tum antiquiores, tum recentiores; atque Vulgatus tane idem intelligi voluit verbo illo *meridiandi*. Nam describit opulentos istos prædones ex alieno lauturos, atque sine ullo suo labore in summo otio, & quiete alienis operibus & laboribus perfruentes. Ergo inter congestas aliorum facultates, aut frugum acervos alienos ipsi *meridiantur*, id est cibum meridianum capiant: id enim *meridiari* est apud Latinum; *Plautus.*

lectando, meridiando, commessando, pergræcando vitam ducere.

Neque obstat, quod non semper prandia meridiano tempore; sed frequentiora quondam ad vesperam fuerint; nam *meridies* etiam non eadem omnibus, qui enim *Meridies diversimodo computata.* diem ad mediam usque noctem sequentem computabant meridiem fere suam habebant advesperascente die, & deficiente luce. Ergo qui *famelicis auferebant spicas*, tamen ipsi inter congestos ex præda manipulos deliciantur, comessantur, pergræcantur, lætanturque sicut *qui lætantur in messe; sicut exultant victores capta præda, quando dividunt spolia.* *Isa 9. 3.*

Quid si etiam meridiationem significatione Latina pro quiete, & somno meridiano acceperit interpres? Indi- a *Philippus* cavit hoc profecto Philippus, cuius hæc verba in hoc loco: *Hoc malum est magnum, & iniquissimum, ut sub laboribus, & fructibus aliorum alii requiescant.* Atq; eandem *meridiandi*, id est, quiescendi significationem agnoverunt Greg & D. Tho. Ergo *meridiantur*, id est, quiescūt, *Gregor. D. Thom.* quod insignis impudentiæ est, ut etiam tunc bene curādæ cuticulæ curam non prætermittant, & *sanitatis tuendæ gratia meridiationes servent, aut ante cibum, aut post sumptum cibum* alienum. Quanquam illud valde mirā- *Meridiationes ante, & post cibum* dū, quod alienus illis labor quietem, & somnum conciliet nam illud naturale est, ut suus cuique labor, & defatigatio somnum afferat, Scriptum est enim; *Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum manducet.* Impiis *Cura Cel. lib. 1. cap. 1. Eccl. 5. 11.* tamen, & raptoribus pauperum lassitudo, & sudor laborandi, quietem placidissimam conciliet, sive antequam comessentur, & sese exsaturent aliorum bonis; aut etiam *Alienus cibus con. citat impiis somnum.* postquam largis compotationibus, & conviviis sese ingurgitarunt ex alieno; *Non enim capitur somnus ab eis, nisi supplantaverint; comedunt panem impietatis, et vinū iniquitatis bibunt* In hac vero *meridiandi*, id est, quiescē- *Pro. 4. 16.* di ratione nescio quid lasciviæ, & petulantiæ agnoscit *D. Thom.* D. Tho. ait enim *Meridie quiescunt, quasi lasciviences de bonis eorum.* Forte indicat esse huiusmodi prædonum non ferendam improbitatem, ut, quæ egenis, & pauperibus auferunt ea in alenda scorta, & impuros usus convertāt, sicut illi Sacerdotes Bel; cum *Per absconditum introitū,* *Dan. 14.* *cum uxoribus, parvulis, & filiis* lasciviebant, & epulabātur clam, & per insidias ex iis, quæ offerebātur in tēplo.

At vero Septuaginta has impiorum *meridiationes inter acervos*, ad occultas insidias referunt, quos etiam 3 *Nicolaus LXX.* Latini alii sequuti sunt, legunt enim: *In angustias insidiati sunt iniqui*; nam inter ipsos acervos delitescentes, & in meridie, cum fervor solis, & præteritus labor quietem, & somnum cæteris afferre solent, ipsi liberius ex insidiis adoriuntur incautos: quare illis pro somno, & quiete meridiana, est ipsa structio, & comparatio insidiarum, atque ad prædam invigilatio. Hoc ipsum in illo Proverbiorum loco nuper adducto observari potest: *Non dormiunt, nisi cum malefecerint*: Nam quo tempore alii nocturno somno, & quieti vacant, vigilant ipsi *Sedere ad insidias.* ad male faciendum. Complutenses hoc loco legerunt: *In meridie sederunt*. Est enim ille habitus ex insidiis observantium, & captantium prædam.

Sed Vulgatæ nostræ lectionis, atque etiam Hebraicæ nunc breviter reddēda ratio est; nam fere omnes sequē- *Pagn.* tes textū Hebreū vertunt pro *Meridiari*, *Oleum exprimere*: pro *acervis* autē, legunt, *muros*. In hanc sententiā: *In-* *Reg. Caiet.* *ter muros suos oleum exprimunt, faciunt, vel calcant, aut* *Tygur.* *producunt*, ut vertit Mardoch. Cujus est ratio, quod *Tsabar* *Vatab.* significat fenestrā, per quam lux ingreditur, & inde *Clarius. Olearius.* significat *meridiem*, idest ut ait R. Mardochai, *Duæ lucē* *R. Mard.* *fortē, & clarā*, & habent formam dualem, ut idē Mardochai ex Kibi observat, eo quod lux diei, duplex videatur צהר aut diurna lux videatur in duas dividi; nā a mane *pergit* יצהרים *procedit, & crescit usque ad perfectā diem*, idest ad meri- *Fenestra, et Merid.* diem, at vero a meridie *pergit, & tenebrescit*. Meridies *dic. nomē.* autem

autem est illud tempus, *In quo lux est fortis ex u. tor. sa tere.* Hinc etiam nomen habet *oleum*, eo quod lucidum, & splendidum sit, luciq. pervium; aut, ut ego existimo, quod lumen fovet, & efficiat. Quare proprio quasi cognomento dicitur in Scriptura, *Oleum lucidissimum, atque purissimum*, Levit. 24. 2. Tum etiam quoniam cognatione habet eum luce quam nutrit, & conservat: quare dua illæ spicæ, aut rami olivarum, Zach. 1. 14. dicuntur: *duo filii olei splendoris*. Duplici videlicet voce respondente uni, & simplici Hæbraicæ q d *olei splendentis*, aut splendori olei aginosi, aut olei, simulque lucis. Quare cum Theodotio dixerit tantum, *duo filii splendoris*; Septuag. Symach & alii Hebraizantes legerunt; Olei, aut pinguedinis tantum; Vulgatus tamen conjunxit utrũque. Ex his jam verbum conficitur, quod tantum hoc loco usurpatur, quod cum respondere posset, vel *oleo*, vel *meridiei*. Hebraizantes referunt ad oleum faciendum, calcandum, & exprimendum, quod simplicius, & melius dicerent. *Oleificare.* At vero Vulgatus, optione quasi sibi data, retulit ad *meridiem*, atq. simplici etiã verbo eleganter dixit; *Meridiari*, sensu valde opportuno ad rem præsentem. Hoc unum scio, si Vulgatus dixisset: *oleum expresserunt*, aut calcarunt dicturos, lecturosque statim Hebraizantes, ne cum Vulgato convenirent; *Meridiati sunt*. Præterquam quod lectio aliorum nullum videtur habere commodum sensu: nam quod post R. David. Caiet, & Isid. aiunt, Pauperes, & oppressus intra privatos parietes oleum exprimere, non palam, & in publicu metu prædonum, i (ut ille ait) *non in molis solitis, sed intra cellaria, in quibus recondere consueverunt oleu:* Non video, quam bene conveniat, neque cum extrema indigentia pauperum, neque cum incredibili aviditate prædonũ, præoccupantium ipsos etiam immaturos fructus. Neq. omnino cohæret (ut probavi superius) sensus ille aliorum; Quod *pauperes in domo divitium, in qua prælum est, exprimant oleum impiorum*, & cogantur laborare divitibus Multo minus, quæ alius interpretatur per paraphrasin: *Quod intra muros olei impiis olei vis ingens emanat*. Cur ergo voce Originalem, quæ sæpe idem ipse vertit *murum*, nunc *acervum*, & non nisi hoc loco? Respondeo sensum sententię sic postulasse, neque omnino a proprietate vocis: nam sicut vox Originalis significat proprie intendere, extendere sive vocem cantando, sive oculos aspiciendo, sive membra impinguando, sive ædificium, aut parietem ædificando; unde vel significat *Cantorem*, vel *parietem*, aut *murum*, vel *bovem* bene completum, & distensum; sic etiam poterit significare *acervum*, aut *cumulum* multa accessione, & aggregatione completum, atque distentum. Existimo hanc fuisse Vulgati mentem, & intellectum.

Olei cum lumine cognatio

Theodotio LXX. Symmac,

Vulgati prudentia

Hebraizantium studium. R. David. Caietan. Isidorus.

Vatbl. Clarius, Osorius.

שור

Fecũditas vocis Hebraica.

5 *Qui calcatis torcularibus sitiunt.* In hac quoque secũda parte varietas est: nam non pauci referunt ad ipsos pauperes, qui coguntur laborare divitib. & illorũ torcularia calcare, sed nulla tamen mercede accepta laboris sui: nam crudeles Tyranni, non secus ac Pharao, proprio sumptu cogunt laborare oppressos, atque illud dicunt; *Opprimantur operibus, & expleant ea*. Atq. instãt; *Ite, & operamini, palea non dabitur vobis; completa opus vestrum quotidie.* Ergo extremæ avaritiæ, atq immanitatis est quæ impii velint pauperes calcare sua torcularia; at eos neq; potu dignantur, **sitire* itaq. inter torcularia; redundantia multo mero coguntur. Alii, quæ pauperes, direptis jam, & depopulatis suis vinetis, vix ex reliquiis calcatis haustum vini exprimunt; *Calcatis ergo torcularibus sitiunt.* Nisi forte etiam indicetur, oppressos ære alieno divitum, cogi miseros, fruges, atque vindemiã vẽdere statim, pretiumq deferre divitibus, sic collectis frugibus esurire; sic calcatis torcularibus, & exacta vĩdemia sitire coguntur. Quam improbitatem potentiorum eleganter descripsit Salviã. Massilien. suo etiam sæculo urgentem, grassantem potius in Romano populo libro de Provid. 5. *Illud, inquit, indignius, quod pauperculos tributa divitum premant, et infirmiores ferant sarcinas fortiũ, neque alia causa est, quod sustinere non possunt, nisi quia maior est miserorum sarcina, quam facultas. Quis existimare rem huius iniquitatis potest? Solutionem sustinent divitium, & indigentium mendicorum. Plus multo est, quod dicturus sum: Indictiones tributarias ipsi interdum divites faciunt, pro quibus pauperes solvunt. Soli sunt immunes à debito, qui cunctos faciunt debitores, & quidem miserrimi pauperes solvunt, quod, quare, vel qua ratione solvant penitus ignorans. Cui enim licet discutere cur solvatur? Cui permittitur explorare, quod debeat?* Hæc Salvianus paucis prætermissis.

Exod. 5. 9. 14. & 19.

* *Hazeles los probres sus vendimias y no son los avarientos para darles una vez de vino.*

Vatabl. Tygur. Caiet. Engub. Dionys. D. Thom. Titelm. Salvian.

At ego magis probo aliorum sensum, & interpretationem referentium quoque sententiam hanc ad avaros ipsos divites, & inexplebiles prædones, qua ratione accepisse profecto video D Greg. quãvis ad Tropologiam deflectat: *Omnes, inquit, qui vitam fidelium persequũtur, esuriunt, & sitiunt, quia agendo crudelia ferociores fiunt.* Notatur ergo avaritia inexplebilis nunquam rapinis, & prædis, quamvis opimis exsaturata quæ quamvis multum exugat sanguinis pauperum; *nunquam dicit, Sufficit*. Certe inter plena dolia avari sitiunt, & inter medios fluctus stant sitibundi Tantali isti: 6

Sitis avarorum Gregor.

Prov. 30.

Claudius.

Non Tartesiacis illum satiares arenis
Tempestas pretiosa Tagi, non stagna rubentis
Aurea Pactoli, totumque exhauserit Hermum;
Ardebit maiori siti.

Morbus hic avarorum; de quo solebat Aristippos dicere: *Si quis multa edens, multa bibens, nunquam saturetur, cum ad medicos iturum, & interrogaturum, qualis hic morbus? Quæ affectio? Quis sanandi modus esset? Si quis autem decem mensas possidens, alias totidem emeret, multisque prædiis, multo argento pacato, non expleretur, sed alia paranda se intenderet, tum non putare sibi medico opus esse.* Sed ægrotat profecto avarus gravissime, de quo gravissime quoque loquutus est Varro:

Plut. de cupiditate divitiarum.

Varro. Eume.

— *Denique avarus*
Quis sanus? cui sistet terra, & traditus orbis,
Furando tamen ac morbo stimulatus eodem
Ex se se ipse aliquid quærat, rogatq; peculi.

Scripsit Gal. de hoc modo luculenter, peculiari libr. *de Dignoscendis, curandisq. animi morbis*. Cap. 9. quod incipit, *De vitanda insatiabilitate, quæ omnis mœroris causa est*; atque cum insatiabilitatem corporis definiat, *ultra quam satis est, progredi vescendo*; animi insatiabilitatem ponit, in cupiditate rerum, ultra id, quod satis est; *Scito, inquit, omnis tristitia, ac mœroris unam esse causã eam quam modo insatiabilitatem nostri, modo aviditatem inexpletilem vocant, ex eo, quod cupiditates habeant homines, quæ neque satiari, neq; expleri possint, semper enim concupiscunt ii; qui præsentium rerum inexplebiles sunt. Proinde si duplum quidquid habent, triplum illico student dent acquirere. Si triplum, quadruplum appetere incipiũt. Quare nunquam tu sane omnibus ditior, sed propter immensas cupiditates semper futurus es pauper. Recte igitur dictum, insatiabilitatem vitium esse animi pessimum. Fundamentum enim quoddam est omnium cupiditatum, pecunia, gloria, honorum, principatus contentionis.*

At qui (inquis) communis hic morbus omnium est. Quis enim non sitiat aurum, atque argentum? Sitiunt pauperes, sitiunt & divites, cum neutri sint a desiderãdo, sitiendo, & famescendo immunes. Sane nam, & pauperem ex ipsa nominis sui Etymologia, & proprietate (quam aliquando diximus) *desiderans* est; atq. eo sitibundior, quo pauperior. At hoc inter divitum, atq. pauperum sitim interest, quod eleganter Plutar. indicavit; *Sitientem, inquit, qui nondum biberit, spes est potu sitim aboliturum; qui vere continentur bibens sitire non desinat, impletione, sed purgatione censemus opus habere, & vomere iubemus, quia non indigentia eum vexet, sed acrimonia, aut calor aliquis contra natura inhærens, eodem ergo modo pauperem, & indigum apparet finẽ facturũ si domũ nactus fuerit, aut thesaurum invenerit. Qui vero plura necessariis possidens, plura expetit, eum non aurum, & argentũ sanare posse, sed iactura opus habet, ac purgatione.* Sic sane supremus nostrorum animorum curator, & medicus Deus curare vult inexplebilem istã sitim, cum præcipit avaro, *divitias, quas devoravit, evomere*: cum iactura illum, atq. purgatione impletiones evacuat, & nolenti etiam atq; invito *de ventre illius extrahit divitias Deus*. Diximus de hoc morbo siticuloso non pauca superius c. 20 vel. 15. 10. 21. 22. 23. Atqui amari ipsi siti, & morbo exagitati remedium sibi quærunt, sed stultũ profecto, & non nisi nociturum; de quo illud quoq dici potest, quod in medicum, gloriosum dictum est. *Tuum remediũ morbum graviorem facit. Multo enim concitatior est avaritia in maiorum opum congestu conflata, ut flamma, infinito acrior vis, quo ex maiori incendio emicuit.* Hæc

Pauper desiderãs. אביון

Plutarch. Quid inter sitim divitũ, & pauperũ interfit.

Deus morbũ avarorũ curans evacuatione.

Senec. l. 2. de benef.

illa

Ebrii, & avari remedia noxia quærunt.

Hæc illa profectò est egri ad noxium potum inhiatis, & ebrii vioum sitientis deceptio, & prava omnino, atq; prępostera medicina, de qua dixit Abacue c. 2. adversus Nabuchodonosoris superbiam, & avaritiam inexplebilem; *Et quo vinum potantem decipit; sic erit vir superbus, & non decorabitur*. Causam statim subiungit, inexplebilem sitim, & morbum incurabilem adimpletione, & potu; *Qui dilatavit, quasi infernus, animam suam* (vêtrem suum stomachum, in quo residet appetentia, sitis, & famis multo autem potu dilatatur, & distenditur vêtriculus, inflantur pręcordia, sed non propterea minus sitiuot; nam distento ventre, inteoditur sitis) *& ipse quasi mors, & non adimpletur*. (quamvis enim mors multa devoret, inexplebilis manet) *& congregabit ad se omnes gentes, & coacervabit ad se omnes populos*. Deinde subiungitur gravissimi illa supplicii comminatio: *Va ei, qui multiplicat non sua*.

Sed si oihil aliud, certe illud gravissimum est quod avaros huiusmodi, raptores, divites, oon alia Deus videatur pœna afficere, quam ea ipsa, qua pauperes, & miseri ab illis opprimuntur; sicut Amos c. 9. dixit: *Avaritia in capite omnium*, q. d. *In caput omnium*. quasi in suum ipsorum caput recidat par supplicium, atque illa ipsa pauperum oppressio: Non enim deterior est in pauperem avarus, quam in se ipsum: non minus indigens, ut verus Poetas dixit;

Refert Seneca li. 2. de benef.

——— *Desunt inopia multa, avaritia omnia:*
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Plutarch.

Et sicut pauperes non dignantur potu, aut buccella panis, se ipsos etiam siti, ac fame cooficiunt: *nam hac divitiarum cupiditas pugnat contra sui impletionem: pecunia enim avari, ob amorem pecunia abstinent*. & sicut ipsi pauperes laborare coguntur nulla mercede, *ita ipsi labores sustinent, voluptates autem non percipiunt: ac sicut morosa hadera parietem, illos avaritia cogit; frui prohibet; & concupiscentiam cum excitet, voluptatem adimit*. Quæ omnia quid aliud sunt, quàm: *Calcatis torcularibus sitire?*

Vers. 22. De civitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum clamavit, & Deus inultum non patitur.

1. Gemere *quid proprio. Explicatus Moyses.*
2. *Dua constructiones diversorum verborum uni verbo attributa. Explicati Samuel, & David.*
3. Vulnerare, & vulneratus *in sacro sermone. Varia mortis circumloquutiones, Illustrati David, & Ezechiel.*
4. Clamor *scelerum. Deus auditor Quid* auris Zeli, *apud Sapientiam.*
5. *Varia ex Hebrao lectio, & interpretatio;* Insulsum, & inultum *quid prop. Deus omnia cum ratione disponit. Notata argutia Caietani.*
6. *Deus Sapienter cunctatur in impiorum supplicio. Priscus damnatorũ educendorum ad supplicium ritus. Illustratus semel, & iterum David.*

1 NOn in agro, inquit, solum grassata est poteotũ impietas, sed etiam in ipsis urbibus, & media hominum frequentia, alios enim percussos, & oppressos, *fecerunt gemere*, vociferari, de iniuriis illatis, & oppressiooe conqueri Sicut Exod. 2. 23. ab eadem radice dicitur; *Ingemiscentes filii Israel propter opera vociferati sunt, ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus, & audivit gemitum eorum* Est præterea hic *gemitus*, & exclamatio implorantis opem; &, cum in humanis nemo adsit, benignias Cæli aures postulantis. Id quod sequente particula indicatur.

נאק

2 *Dua diversa constructiones vero verbo attributa.*

Septuag. intelligunt hoc loco (*ingemiscentes de civitatibus* eos, qui domibus suis, & civitatibus exturbãtur, & forte illud ipsum indicat, *gemere, de civitate*: nam solet Scriptura doas constructiones diversorum verborum, uni tantum tribuere, cum simul duas diversorum verborum significationes in unam tantum sententiam coniungit, ut illud Isaiæ 41. 1. *Taceant ad me insula*, id est, tacentes ad me convertantur. Jonæ 1. 2. *Ascendit malitia coram me*, id est, *ascendit* in cælum usque, & deinde *coram* meo tribunali constitit, & Ps. 19. 7. *Clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus*, id est, clamor in conspectu eius effusus est à me, & perceptus à Deo: alias clamor non est in oculis. Sunt eius generis plura, Si hoc loco *gemere de civitate*, id est, pulsos & exturbatos de civitate, ingemiscere.

Et anima vulneratorũ clamavit. Sept. per *vulneratos* intelligunt, *parvulos*, & infantes necem parentũ, solitudinemq; ioruentes, proptereaq; præ dolore, & gemitu clamantes, legunt enim; *Anima parvulorum in gemitu valde fuit*. Philipp *Vulnerati*, inquit, *non solum intelligendi sunt, quorũ corpora telis transfodiuntur, verũ etiam illi, quorum anima hostium timore nimio, velut gladio feriuntur*. Certe in familiari Scripturæ sermone *vulnerare* est idem, quod occidere, aut interficere, & *vulneratus*, interfectus, aut occisus. Ps 87. *Sicut vulnerati, dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt*. Ubi sunt quatuor mortis periphrases vocibus tantum, non seotentia diversæ, & 1. Reg 7. 52, *Ceciderunt vulnerati, interfecti, de Philistbum*. ubi iterum duplici voce eadem mors significatur, non aliter Ezech 21. 29. loquitur Deus cũ suæ vindictæ gladio adigendo in Ammonitas; *Mucro, Mucro, evaginate ad occidendum, limate, ut interficias, ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita*. Ubi rursus duplex, aut triplex necis, & extremi supplicii circumloquutio.

2 LXX. — *Philippus* — חלל — *Varię mortis circumloquutiones.*

Ergo (inquit Job) alii, quibus cum vita; & sanguine vox simul deficit, non ore, sed silentio ipso, & morte excepta, *clamarunt*; nimirum, *anima*, vita ipsa adempta; sanguis, in quo est anima viventis, profusus clamavit, se se ipsum prodidit, ooo passus occultari, sed adversus actores tanti facinoris publice accusant ante Deũ iudicem, & Divinam iustitiam, quasi tardo iocessu gradiẽtem excitant, ut gradum acceleret; ut iam Deus, neq; dormire, neque non animadvertere posse videatur, Cadunt hæc omoia in hunc clamorem oppressionis pauperum, aut in clamorem ipsorum scelerum, quæ sua magnitudine Cælum complere videntur. Atque ad hunc respiciunt aliæ Scripturæ loquutiones etiam suppressa clamoris voce, ut Isai 5. 9. *In auribus meis sunt hac dicit Dominus*, & Isa. 1. 2. *Ascendit malitia eius, coram me*. Hinc profectò Deus *auditor est, vel exauditor*, ut ait Eccl. c 35. vers. 18. id est iudex: atque eo *audiendi, & exaudiendi*, nomine, tum se benignum pauperibus, & oppressis, tum severum iudicem oppressoribus comendat. *Aurem Zeli* habet Sap. 1. 10 & auditorem zelo plenum se vult haberi. Diximus de hoc clamore non semel; dicemus quoque nonnihil, Job. 34 38. 4

Deus auditor scelerum clamantium

Et Deus inultum abire non patitur; Deus in cuius aures clamor pauperũ introivit, excitatus ad sumẽdam de impiis vindicta: is enim dixit; *Mihi vindictam* Ex Hebræo proprie legitur. *Deus non ponit insulsum?* quod alii per interrogationem legunt. q. d. Si Deus non affligit pios, ut probet, & exploret, ut tu, ò Eliphaz, dicis, profectò insulse, & sine ratione ageret, cum illos affligit. Sed præstat sine interrogatione legere, cum sensus idem cõstet. Deum antẽ *non ponere insulsum*, vester esse idem, quod nihil Deũ relinquere in mundo sine sale iustitię, & vindictæ suæ; nihil sine providentiæ ratione, nihil irrationale facere: nã quamvis, quæ in mundo fiunt, insipientibus insipida videãtur, & fatuis fatua, & stultis insulsa; at sapientibus, & agnoscentibus Divinã Providẽtiam, nihil insipidum, nihil insulsum, nihil, quod nonsit sale conditũ Ut autem tum huius lectionis, tum aliarũ rationem reddamus, certe vox, quæ *inultum* hoc loco vertitur, est eadẽ, quæ sup c. 1 ver 22. vertitur: *stultum* & c 6. *Quod non est sale conditum* est videlicet propriè res absque temperamento, quod dicere possumus; *Lo que non tiene su punto*, quodcũq; illud tamẽ sit. Sub qua significatione hæc omnia comprehendit R. Mardochai, *Futile, inane, vanũ, irrationale, prohibitio, defectus*. Hine Pag hoc loco legit; *Deus non prohibet eorũ opera* vel, ut ex doctis Hebræorum affert Vatab *Deus non ponit prohibitione*, i. Sinit utiq; illos Deus interim, dum viuunt: licenter, & impunè agere. Sed tamen pręcedentẽ lectionem cum ista coniungamos; *Deus non ponit* * *insulsum*. Sed tantam improbitatem, & licentiam quasi salitam, & in extremum iudicium puniendã reservat. Præsertim cũ id, quod nobis longissimum videtur, atque tarda fieri, respectu iudicis supremi valde breve existimari debeat Quod noo aliter, quam si ex Divinis litteris illud accepisset; *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna*; Plutarch differens de sera impiorum vindicta, ait; *De tempore longo, cum dixi, intelligendum est hoc, ne ad humanam referatur naturam: nam Diis quidem omne vita* 5

Rom. 12. 19. — *Vatabl. Regin.* — *Providentia vel sal omnium, quę fiunt.* — תפל — *Varia lectio.* — *R. Mard.* — *Pagn. Vatab.* — *Tiene los Dios como en sal para tiempo.* — *Ps. 89. 4.* — *Plutarch*

ne vitæ spatium pro nihilo est : & quod nunc, non a ante triginta annos, tale est atque hoc, quod non mane sed vesperi cruciatur, aut suspenditur sceleratus. Cajet. legens; *Deus non ponet defectum*; pœnas futuræ vitæ, *defectus* nomine comprehendit: *Quoniam, inquit, in privatione eorum, quæ apti nati erant habere, consistunt.* Subtilis, & argutus est auctor, & amator argutiarum, cum tamen *defectus* ex hac voce Hebræa, nihil aliud sit, quam deficiens, caducum, & parum durabile, atque sine debito ad diuturnitatem temperamento; cum tamē ea, quæ decernit Divina providentia, stabilia sint, & minime defectuosa, ut quibus optima semper ratio subsit Quo etiā respexit R. Abraham dicens; *Deus non faciet hoc gratis, & frustra*, id est non temere, & absque ratione. R. Kimhi; *Deus non ponet imminutionem*, id est, rem deficientem, aliqua vel justitiæ, vel æquitatis circunstantia. Sed eleganter compræhendit hæc omnia clare, & dilucide noster Interpres, cum dixit: *Deus inultum abire non patitur*: nam omnes optimi, & sapientissimi judicis circunstantias, & rationes Deus servat; & quamvis interdum convivere videatur ad improborum scelera, tamen non sinit impune abire improbos, quos videlicet damnatos jam, & lethali supplicio addictos continet in carcere, educendos non multo post ad æternum supplicium. Quod graviter, æque ac sapienter Plutarchus loco nuper adducto his verbis docuit: *Ut primum quis improbe egit iam obstrictus pœna tenetur, & suavitate flagitii, veluti sesea illico devorata conscientiam intus urgentem, plectentemque habens. Hoc qui neget, perinde est, ac si piscem, qui hamum voravit negemus captum antequam a coquis assatum, aut in frustra concisum videamus. Sic qui in hac vita captivus detinetur, tanquam in carcere, unde migrare, aut effugere non possit, fune super capita pendente.* Cum quo videtur colludere illa Davidis oratio. Ps. 31. 9. *In chamo, & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.* Non solum, ut præcipites istos ad scelera impios contineat, & refrænet adductis habenis, & fræno ingentis supplicii; sed etiam ut funem capite, & cervicibus pendentem, tanquā jam damnatis, statim alliget. Refert enim idem Plutarchus in Cleomone, morem apud Ægyptios fuisse, ut hi, de quibus sumendum esset supplicium, *cervices fune innexas traheret, & frænata ora*, ut eo insigni pænas luituri notarentur. Idemque apud Medos, & Persas observatū scribit Herodot. lib 3. in Cambyse. cum is *misit ante Psamnitis faciem, filium eius, cum duobus millibus Aegyptiorum, æqualis ætatis, vinctas fune cervices, & frænata ora habentibus, pænas capite luituris.* Tetigit rem Chrisostomus hom. 4. super id Isaiæ: *Vidi Dominum: Iure, inquit, damnatus posteaquam funem acceperunt, adduxunt funem oregestantes.* Quo etium videtur allusisse Plautus, cum dixit; *Deus quasi, ut quidem canum, & furcam feras.* Non enim loco lego, *Canem, & furcam.* Chamo igitur, & fræno constrictos impios Deus non permittit abire, sed æterno supplicio deputatos paulisper servat, & continet in corporis carcere fune pendente, & *in chamo, & fræno.* Atque illud etiam ex eadem Ægyptiorum Regum consuetudine affert idem Plutarchus *Ut qui interficiendi causa, in custodia tenebantur, pridie quam interficerentur, cœnam, & munuscula quadam ex Regis aula, missa acciperent.* Sic sane impii pridie quod afficiantur extremo supplicio, quasi cœna missa, & rerū temporaliū munusculis cōcessis, permittit illos Deus convivari, deliciari, splendere; sed hæc tamē munuscula, quæ Deus illis permittit, quæq; ipsi ex rapina lucrantur, æterni quoq; supplicii non multo post luēdi, insignia sunt, bis onusti, & ornati cum incedunt sicut dictum est: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Quem locum sic legit August. *Sicut fascis, gravati sunt.* Nā ex peccatis omnibus, atq; rapinis videtur non fasciculus, sed ingens fascis confici, non solum quibus ipsi impii opprimant pauperes, ut Isaias dixit: Solve fasciculos deprimentes) sed, quibus ipsi oppressores, tanquam lignorum fascicolo accenso concremandi sint in Divinæ iustitiæ sacrificiū, & laudem. Hos igitur cum omnia felicitate, & copia bonorum temporalium onustos viderimus, dicere licebit; Imposita iam esse ligna holocausti super illos, Deum autem ignem, & gladio præsto habere in manibus; non enim quamvis *spatio trium dierum* impios pergere sinat, *abire*, tamen permittet inultos.

Caiet.
הדר
R. Abrab.
R. David.
** A la que Dios haze, nadie le puede poner falta, aita. cha*
Deus non dimittit liberos quos adhuc con:i. net in carcere.
6
Plutarch.
Damnati funehabē. tes pendētem supra capita.
Plutarch.
Aegyptiorum mos.
Herodot.
Chrysost.
Plau in Cas.
Aegypti Reges dānatis munera mittunt.
Ipsa temporalis felicitatis aliquādo impiis supplicium.
ps. 37. 6.
August.
Isaia 58.
Impius ipse gestat supra se fascem lignorū, qui bus cremādus est.
Genes. 22

Vers. XIII. Ipsi fuerunt rebelles lumini: Nescierunt vias eius: nec reversi sunt per semitas eius

1 Rebelles *qui. Lumen benefacere paratum, a tenebris non recipitur. Illustratus* Ioannes, *et Ieremias.*
2 Tenebræ *humana mentis. Peccata in proximum dicuntur contra Deum. Explicatus David.*
3 *Lumen insitum rationi.*
4 *Impii luminis osores Varia lectio, Nox suadet scelera.*
5 Nescire *quid.* Reverti *ad moram, et pertinentiam Impii amatores tenebrarum.*

NOn sunt (inquit) hęc tam immania flagitia supremo Numini ignorata, aut convoluta tenebris oblivionis alicuius; nam Deus *lux est, et tenebra in eo non sunt ulla.* Ipsi profecto involuti sunt crassissimis ignorātiæ, & oblivionis tenebris, adeoq; nefarium videntur bellum indicere lumini, & Divinæ sciētiæ, *Rebelles* proprie, prevaricatores, deficientes, recedentes a lumine; est videlicet hoc quoddam rebbellionis genus coniunctum cum protervia quadam, cōtentione, & contumacia, atq; etiam cum provocatione quadam, & exacerbatione, atque inobedientia erga Deum. Hæc enim omnia comprehēdit Originalis vox. Si autē per *lumē* intelligamus id, quod plerisq. interpretibus placet, Deum nimirum intelligunt, aut Divinam legem; ut nonnulli ex ipsis addunt sensus erit; Hos in lucem ipsam insurrexisse, tāquā Divinæ legis, & supremæ Providentiæ, atq; Numinis contemptores Deum, & Providentiam exacerbantes, & ad iracundiam provocante; Divinis preceptis adversantes; increduli novissimi judicii, tanquam *generatio prava, et exasperans*; vel, ut ex hac ipsa radice transtulit juxta Hebræū Hieron *Generatio declinans, et provocās.* Ergo mirum omnino videri debet, quod *tenebræ* obscurissimæ *luminis* contemptrices sint, & tetra ipsa nox advenienti soli, & ultro properanti bellum indicat, & impedimentum objiciat. Quod per admirationem ingentē videtur dixisse Ioan. c. 1. 5. *Lux in tenebris lucet; et tenebra eā non comprehenderunt* id est, cum lucere soleat in tenebris, lux, tenebrasq suo adventu discutere, at humanæ iniquitatis tenebræ ultro sese ingerentem, & offerentem Divinam lucem noluerunt admittere, neq; illuminari, & cum Deus *in sua propria veniret*, non solum quod esset rerum omnium universalis Dominus, & cujusdam etiam peculiaris populi, sed quod proprium lucis sit *pertransire benefaciendo*, & illuminando inferiores tenebras, *in propria* tamen *veniens*, & proprium illominandi munus exercens, receptum non sit a tenebris, quorum proprium esset lumen expectare, & expetere. Tandem rem totam hanc luminis, & tenebrarum, unico verbo explicuit; *Mundus eum non cognovit.* Rem profecto eandem, quamvis sub diversa translatione, *horribilem*, appellavit Ierem. c. 18. 14. *Quis* (inquit) *audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel? Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquæ erumpentes frigidæ, et defluentes? quia oblitus est mei populus meus.* q. d. Num ex supremo vertice Libani ultro fluētes, & liquescentes nivales aquæ respui possunt ab agro sito ad montis radicem arescente, & sitiente? Num sitis ipsa, & necessitas, atque privatio cælestis humoris deserere, aut non admittere potest sponte sua influētē ibrē? minime sane. At Divino tamē *luminis rebellis* existit humana caligo, & humanorū tenebræ aiorū.

Sed quid obsecro ad tantam insaniam perduxit tenebras humanæ mentis? Respoderi nihil aliud posse videtur, quam ipsas tenebras tantæ obcæcationis causam extitisse, atque noctem ipsam, quam impii amant, suasisse impiis, ne lumen admitterent. Quid enim non suadeant tenebrę, & nox? Illud vero interpretatione observādū, postquam peccata in proximum enumeravit Iob, nunc peccata, & contemptum in Deum, eadem omnino dicēdi formula subjunxisse. q. d. Ea ipsa, quæ in proximum, præsertim pauperem, & impotentem peccata fiunt, in Deum illa etiam fieri: *quod enim uni ex minimis fit* sive in bonum, sive in malum, ipsi Deo fieri existimare præcipimur. Nam hujusmodi oppressorum, & oppressionū, nemo alius adversus potentissimos Reges, & superbissimos tyrannos vindex esse potest, sicut dicebat David post

1
1. Io. 1. 5.
מרד
Philippus
R. Abra.
Caiet.
Vatabl.
Deus, et Divina lex lux.
psal. 7. 7.
Mirum, tenebras resistere lumini.
Act. 10. 38.
Lux in tenebras, tāquam in propria veniens.
2
Impiorū tenebra, et cecitas.
Peccata in proximum, eadem in Deum.
Mat. 25. 4.

Pf.30.6. post interfectum Variam, & post raptam uxorem *Tibi soli peccavi* nam quem alium iudicem, aut vindicem mei sceleris verear, aut agnoscam? Quis enim alius
Psal.81 Deos iudicare possit, quam Deus ipse? *Stat ille in Synagoga Deorum, & in medio Deos deiudicat.* Ad supremum igitur Regem Deum appellare precipit Eccles.c.5 7. In calumniis egenorum; *Si videris, inquit, calumnias egenorum, & violentia iudicia, non mireris super hoc negotio, quia excelso excelsior est alius.*

Alii tamen per *lumen* intelligunt, aut bonum ipsum,
3 *Lumen rationis.* quod quasi naturali lumine noverunt, ut Gregorius aut vero ipsum naturę, & rationis lumen, ut D. Thom. alii
Gregor. D. Thom. Caiet. & Tigur. qua Latini, quod videtur ipsi homini facienda, & fugienda dictare; at vero impius contra illud ipsum insitum lumen, & innatam rationis legem rebellare videtur, dū contra illam agit, nisi in vetitum.

4 *Simpliciter interpretatio. Impii lucifugæ.* Sed ergo tamen, quod aliorum venia dixerim, suspicor de hoc ipso externo, diurnoque lumine, quod oderunt amatores tenebrarum, & improbi lucifugæ, sermonem esse. Quare dicuntur *rebelles lumini*, quasi hostes, & osores luminis, ne lumine ipso prodantur, & manifestentur: Nam quę ab illis *in occulto, & in tenebris fiunt, turpe est etiam dicere*; ferinis enim præditi moribus ferarum more nocte grassantur; *orto* autem *sole*, existimant
Ephes. 5. 12. sibi licentiam; & impudentiam facinorum interdictā; *Congregantur igitur in cubilibus suis*, & abstinent à sanguine. Hunc sensum manifeste colligo ex iis, quę de tenebrarum ad improbitatis usus, utilitate, & opportunitate subiiciuntur vers. 14.15.16.17 Atque in hanc ipsam interpretationem recidit, quod R. David vocem Origi-
R. David. nalem, non deducit à *Marad*, quod est rebellare, sed à
בדר *Iarad*; quod est cadere, aut descendere. Propter eaque
ירד legit; *Ipsi fuerunt in descensu luminis*, q d. videntur ad solis occasum, advesperascente iam luce, prodire ex latebris more ferarum, qua in tenebris rapiunt, & quęrunt escam sibi. Neque dubium quin multa improbis facinora suadeant tenebræ, quibus pares cum muliere, quoque vires, aut certe maiores conceduntur.

Plaut. in Bacchidibus act. 1. *Nox* (inquit ille alios) *mulier, vinum homini adolescentulo suaserunt*, & Sulmonensis poeta.

Ovid. *Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadent:*
Illa pudore vacat, liber, amorque metu.

5 *Nescierunt vias eius*, id est, non probarunt, vel contempserunt, aut quidem non experti sunt; neque ingressi. Hęc enim omnia cadunt in illam ignorationem, & nescientiam; id est semper illis placuit tenebrosum iter; *Nec reversi sunt* propriè ex Hebræo: *Nec federunt in semitis eius.* Permanentiam quandam, & moram significa-
Tigur. Caiet. Regia. re videtur verbum *Iasab*, quod sæpe vertitur manere,
ישב stare, expectare, morari sicut Ps 1.1. dicitur; *In via peccatorum non stetit*, & quod deinde additur, nomen *Cathedre*, est ab hac ipsa *revertendi, aut sedendi* radica; *Et in cathedra pestilentiæ non sedit*. Ergo, inquit, huiusmodi impii solis ipsius lumen reformidant, nè a lumine manifestentur ipsorum tenebræ Significat etiam, si forte aliquando luminis vias ingressi sunt, avertisse statim faciē & pedem, atque discessisse obstinato animo nunquam revertendi ad rectum lucidumque iustitiæ tramitem; de
Via luminis quę. quo ipsi illi impii loquebantur Sapientiæ 5 6. vias luminis appellantes, *Viam veritatis, & solem intelligentiæ,*
Ps.34.6. *& viam Domini*; at verò tenebras, *viam iniquitatis, et perditionis, et vias difficiles*. Quæ autem incommoda afferant *tenebræ, & lubricum*. Quę item discrimina alibi persequuti sumus. Tantum hic, quod eleganter ait
Philipp. Philippus: *Qui caeco corde in tenebris sunt, mittentur in tenebras exteriores; & duplici malo induentur, sicut diploide*. De differentia autem *via, & semita*, Grago-
Gregor. rius hic, sed ad mores, non ad literam. Cum utilitate ergo adeundus.

XIIII. Mane primo consurgit homicida; interficit egenum, & pauperem, per noctem verò erit, quasi fur.

1 Mane quid *Prima impiorum cura, Iudex Deus mane interficiens impios.*
2 *Impii effusores humani sanguinis, scelus homicidii horrendum. Illustrati Samuel, & David.*
3 *Homicidium venationi simile. Homicidiorum ex illa occasio Sanctorum clementia erga mutas pecudes. Illustrati Moyses, & Salomon.*
4 *Oppressio pauperis instar homicidii. Ex Sapiente*
5 *Particula* Quasi, *ad veritatem, & proprietatem. Iudices iniqui, quasi fures Munera rapiunt, & furantur.*

1
MAne primo Fortè (inquit Phili.) *Mane dictum est, pro eo, quod publicè, et clara luce malū committitur, ut sit quasi gloria facinus operantium, secundū Sodomitarum exemplum, de quibus dicitur, Et peccatum suum non absconderunt.* Sed præstat, ut *primo mane* sit, prima luce appetente, vel potius sub lucem, vel in ipso matutino crepusculo: nam incipit enumerare, quę impii in tenebris, & nocte facinora aggrediantur. Tunc se impius prędæ committit, cum simplices viatores se committunt itineri. Grassandi, igitur, & fundendi humani sanguinis aviditas, & cura illos excitat; sicut & interficiēdi impios ipsos cura sanctissimum Regem excitabat Psalm. 100. *In matutino* (inquit) *interficiebam omnes peccatores terra, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem* Nimirum ut sanctam civitatem expurgaret sordibus. At impii sordidissimi, na aliquid præter sordes suas mundum repleat, in matutino interficiunt iustos terrę. Par profectò videtur illis imminere supplicium ex æquo respondens suo sceleri: nam mane illius diei supremi iudicii consurget etiam iudex ipse, ut interficiat interfectores hos, atque profusores humani sanguinis; de Christo enim iudice; non solùm Gregorius accipit eum locum Psalmi, sed etiam Chaldæus sic legens; *Mundo venturo, qui assimilatur luci matutinæ, perdam omnes peccatores terra*, Ne quid *pollutum, & cruentum* ingrediatur in civitate Ierusalem.
Mane pro media luce.
Prima impiorum cura.
Par supplicium respondēs improbitati.
Gregor. Chald.

2
Hi profectò *viri sanguinum* sunt; quo nomine sceleratissimi esse significantur: nam quod alieno sanguine cruentatum est non nisi immanissimo scelere, & flagitio pollutum, & co[illegible]inatum censetur, adeoque viris sanctis horrori fuit humani sanguinis effusio, ut etiam ab improborum, & nocentium dignissima cæde, quoad fieri posset, abstineret. Sic maximi beneficii loco fuisse, ait Abigail ad David 1. Regum. 25.26. *Vivit Dominus & vivit anima tua, qui prohibuit te ne venires in sanguinem, & salvavit animam tuam tibi.* Ex Hebræo prop. legitur; *& salvavit manum tuam tibi*. Septuaginta, *& servares manum tuam tibi*, quasi dicat. *As quedado con el braca sano*, nam videtur homicidæ manere ipsa manus cruentata alieno sanguine, alieno etiam quasi vulnere ipsa quoque confossa, & lacerata, sicut etiam dixit Lamech; *Occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in livorem meum.* Nam sicut interfectus homo vulneratur, lividusq; totus manet, ita & homicida vulnus ipsum sibi inflixisse, livoremque sibi ipsi inesse merito censet; & hoc perpetuo cuidam singultui, & scrupulo, nunquam eximendo ut eadem illa sapientissima Abigail dixit; *Non erit tibi hoc in singultum, & in scrupulum cordis Domino meo, quod effuderis sanguinem innoxium, aut ipse te ultus fueris*. Ubi Septuaginta legunt: *Non erit tibi hoc abominatio, aut scandalum*. Quod profectò significat molestissimos conscientiæ aculeos, & internam animi convulsionem ex homicidio.
Ps.54 24. Horrēdū effundere humanū sanguinē.
Vatab. Tigur. Regia.
Gen.4.3
Homicida aliena cæde interfectus.

3
Illud tantum hoc loco observandum, cum dicitur *homicidia mane primo consurgere*, indicari quasi ad venationem egredi; & rectè quidem; nam non aliter sanguinolenti, & cruenti homicidæ videntur humano sanguini insidiari, quam ferarum venationi. Imò & Soclarus colloquens cum Autobulo disertis verbis ait; *Inde inhumanitatem, & sævitiam ad homines venisse, cum se adsuefecissent semel gustu cædium perceptio in venationib. de sanguine, & vulnera animantium æquo animo ferenda gaudendumque iis trucidandis*. Similem sanè cædem suo scelere dignam primus homicidia subiit; nam antiqua Hebræorum traditione dicitur Lamech fuisse venationi deditus, illamque studiose usque ad extremā senectā coluisse, usque, cum iam caligaret præ senectute, rectore, & vestigatore ferarum puero. Ergo aliquando ferarum more errantem in Sylvis Cainum, Lamech malè admonitus a puero æstimante feram esse Cainum, sagitta transfixit, atque dejecit: puerum quoque statim, errore cognito, percussit, atque occidit, atque hoc illud est; *Occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in livorem meum*. At non errore, *primo mane consurgit homicida*, ad venationem humani sanguinis, sed im-
Homicidium venationi simile.
Pluth. comment. terrestria an aquatilia sint calidiora.
Caim interfectus a Lamech venationi vacante.
Hist Sch. cap.28.
Hier. Epi. 125.

pietate,& crudelitate stimulatus. Etiam ab animantiũ irrationalium cæde immani, & crudeli videtur absterrere Sapiens, quo longius hominem abducat ab humano sanguine fundendo: *Novit*; inquit, *iustus iumentorũ suorum animas* (conservat, sustentat illorum vitam, quæ in sanguine est) *viscera impiorum, crudelia*. Certe *Pythagorei, ut homines ad miserationem, & humanitatem condoce facerent, mansuetudinem erga bestias meditandam præceperunt.*

Erga irrationalia etiam mentium benignitate. Prov. 12. 10. Plutarch. comment. superius citato.

Interficit egenum, & pauperem. Proprie, oppressum, & humiliatum, & rebus necessariis carentem. Subiit meum animum suspicio, non solum de vero ipso homicidio sermonem esse, sed & de rapinis potentiorum, quæ perinde atque homicidia censet Deus; Scriptum est enim Eccl 34.25. *Panis egentium, vita pauperum est; qui defraudat illum, homo sanguinis est; qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum; qui effundit sanguinem, & qui fraude facit mercenario, fratres sunt.* Quare, & cum iis, qui ex alieno, & ex rapto sacrificabant, videtur loquutus Isaias c 61.3. *Qui immolat bovẽ, quasi qui interficit virum.* Non displicuit hoc Philippo sic scribenti hoc loco: *Non aperte quidem interficiunt gladio, sed dum spoliant eos, & eorum auferunt, unde vivebant, atrocius eos quodammodo, & gravius occidunt.*

4 Raptor, et oppressor pauperum instar homicida. Philippus

Per noctem vero erit, quasi fur. Illa particula, *quasi*, nõ dicit similitudinem, sed proprietatem nullam enim temporis particulam opportunam suis sceleribus prætermittunt; immò sic partiuntur temporis momenta, & articulos, ut nullus vacet suo scelere. Nam matutinum tempus homicidio tribuunt, vespertinum, & nocturnũ latrociniis Nisi fortè similitudinem quandam inter manifestos fures, atque hos personatos sub iudicum, & magistratuum nomine, incidet illa particula, *Quasi*, quod placuit Philippo; sicut etiam *noctem* intelligi vult, *secretum quoddam, quasi tempus nocturnum* ab eisdem requiri; quando munera pro causis prævaricatis accipiunt.

5 Particula Quasi, ad veritatem. Iudices iniqui, quasi fures. Philipp.

Vers. 15. Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non videbit me oculus; & operiet vultum suum.

1 *Tenebræ suadentes facinus.*
2 *Impius, cum non videt, putat se non videri. Oculi Lenones, & prima amoris via. Qui* Oculi pleni adulterii *apud Petrum.* Oculi sobsessores, *qui.*
3 *Timor adulterorum, dum se nimium occultant, produntur a Deo Illustratus locus Regum.*

1 Nox suadet impiis facinora. Ephes. 5.

NOx, & tenebræ administræ sunt impii suarum libidinum, & cupiditatum Hæc ipsa nox est, alioquin cæca, infandarum tamen libidinum testis oculatus, consciaque stuprorum, adulterorumque nefariorum. Hæc ipsa sunt, quæ Paulus intelligi vult, cum ait; *Quæ in tenebris ab ipsis fiunt.* Hæc adulteram domo ad quærendum vecordem iuvenem ægredi persuasit: *In obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, & caligine, donec illucescat dies.* Hæc ipsa *efficit fornicatio omnem panem dulcem,* & pellicit *ad transgrediendum lectum suum, contemnentem in animam suam, & dicente: Quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor?*

Prov. 9. Eccl. 23. 24.

2 Vespertini temporis observatio ad impuras voluptates.

Sed illud, *observare caliginem*, est propriè servare aut custodire vesperam, nos diceremus: *Aguarda à que anochezca.* In quo duo indicantur, alterum adulteris, & libidinosis, antiquum esse observare tempora, ut Syrus ille dicebat.

In tempore ad eam veni, quod rerum omnium est primum.

Terent.

Alterum verò quod illa vespertini *temporis*, & caliginis *observatio* familiaris, & solennis est amantibus; ideo enim *Hesperum tardum* incusabant.

Et cu, quæ gemine prævia temporis
Tarde stella redis, semper amantibus,
Te matres avida, te cupiunt nurus
Quam primum radios spargere lucidos.

Se. in Medea act. 5.

Cur oculis tribuatur expectatio noctis.

Sollicitam ergo expectationem affert rei concupitæ. Sed *oculis* potissimum tribuitur hæc *exspectatio*, atque observatio tenebrarum duplici de causa, aut quia cum ipse adulter velit non videri, certum huius rei iodiciũ ex suis ipse oculis capit, cum alios non videt, neq; agnoscit præ obscuritate. Quare cum primum videt, se non videre, statim aggreditor scelus. Aut quia in re turpi, & amatoria oculi sunt lenones, & *prima amoris via*: ut Lucianus dixit: rursusque *amoris principium*, ut Plato: *Amoris sedes*, ut Philostratus: *Duces amoris*, ut Nonus, & Dionys. *Martiales* profecto *oculos* Oedipus appellat suos, quibus matris amores hauserat, visamque, & amatam sibi matrimonio iunxerat, & de his ipsis primis auctoribus pœnas sumpsit:

Lucian. Plato philost. Nonus. Dionys. Senec. in Oedep. Act. 5.

Flere satis est? Hactenus fundent levem
Oculi liquorem: sedibus pulsis suis.
Lacbrymas sequantur, hi maritales statim
Fodiantur oculi, Debitas pœnas tuli.
Inventa Thalamis digna nox tandem meis.

Atque hos in amore gradus constituit, distinguitque Philamon;

philemon.

Primum vident omnes; Deinde subit admiratio;
Deinde contemplantur, & deinde spes venit.
Ita fit ex his amor. ——— ———

Oculi pleni adulterii. Vatab.

Sed de *oculorum* petulantia dicemos non nihil inferius c.31 vers. 1. Nunc tantum, quod ad adulterum spectat, D. Petrus 2. c 2. cum adulteros notat; *habentes oculos plenos adulterii, & incessabilis delicti*; ex Græco legitur; *Plenos adulteræ*: nihil videlicet in oculis est, quod non sit lascivum, & petulans, nihil in oculorum pupilla inesse dicas quam amicam, & adulteram; illam animo, illam oculis ferunt: ac sua lumina esse subinde dicunt, idest, uxorem alterius semel visam incessanter depereunt. Nisi etiam significetur *plenis oculis*, lascivus quidam, & pertinax conspiciendi ardor, ut cum potiri non possint, & voluptate ipsa exsaturari, at saltem conspectu sese impleant, & satient, sicut illi petulantissimi senes, qui *Videntes* Susannam *quotidie, exarserunt in concupiscentiam eius, & observabãt quotidie sollicitius videre eam*, & tandem postulatam adulterii, *iniqui illi iusserunt, ut discooperiretur* (erat enim cooperta) *ut vel sic saturarentur decore eius.* Quis no dicat hos senes *habuisse oculos plenos adulterii*? Apud profanos etiam, *oculi* dicuntur *insidiatores* alienorum matrimoniorum: nam Valerius lib 2 c 1. Sic loquitur, de usu vini mulieribus interdicto, *Quo formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt; nulli enim tunc subsessores aliorum matrimoniorum oculi metuebantur, sed pariter & videre sancte, & aspici mutuo pudore custodiebantur.* Dicuntur autem *oculi subsessores*, idest, iosidiatores, quasi ex insidiis delitescentes, & ex insidiis interimentes, atq; vulnerantes, quam *subsessoris* significationem observavit Servius, ut *subsessores* dicantur, qui delitescunt in insidiis ad interficiendum imparatos, & nihil tale suspicantes Sic profecto incautas, & nihil tale suspicantes honestas fœminas, & pudicas aliorum uxores opprimere solent *subsessores, oculi* (inquã) adulterorum. Vides sanè hoc loco impios in mediis tenebris perspicaces, & oculatos: at in luce, & media die cæcutientes: sordidissimi vespertiliones, quorum oculi observant caliginem; *Noctu vident, interdiu ferè nihil*: Propterea *noctu vagantur* atque ita vagantur, *Ut præcipes motu alis circumvolent.*

Dan. 13. 12. 32. Valerius M. Oculi subsessores, & insidiatores. Servius, in libr. 5. Aeneid. Subsedit Acestes, & 2. Subsedit adulter. Aphrod. prob. 66 Ari. 2 de hist cap. 1 lud.

——— *Lucemque perosa*
Noctu volant, seroq; tenent a vespere nomen. Quippe filii tenebrarum: *Sapientes sunt, ut faciant malum bene autem facere nescierunt.* Iniquitas ipsa *est oculus eorum in universa terra.*

Ovid. 4 Met. Iere. 4. 22 Zac. 5. 6.

3

Non videbit me oculus, & operiet vultum suum, idest Adeo videri metuit adulter, ut non solum se velit committere tenebris, sed præterea convelat faciem suam, propriè ex Hebræo; *Ponet absconsionem faciei. Pondra se nu reboco.* Nic *Tenebris, quasi velo quodam obductus, & ore, quo prodi poterat, obvoluto.* Hi sunt, quos Eccl. c 23. dum de adultaris loquitor, ait esse, Oculum metoentem homines, non Deum; *Qui transgreditur lectum suum, non intelligit, quoniam omnia videt oculus illius: quoniam expellit a se timorem Dei: huiusmodi hominis timor, & oculi hominum timentes illum* (videlicet humani, & carnei oculi non nisi hominem timent, *& non cognovit, quoniã oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas partes.* Statim autem publicam adulterii pœnam, quamvis nimium diligenter occultare voloerit adulter, proponit: *Hic in plateis civitatis vindicabitur, & quasi pullus equinus fugabitur; & ubi non speravit, apprehendetur.*

Nicetas. V 25. 27. 28 Oculus adulteri timens hominem, non Deũ.

Quam

Quam publici supplicii vindictam repræsentant illud Davidis adulterium 2. Reg 16.22. *Cum tetenderunt tabernaculum in solario, & ingressus est Absalon ad concubinas patris sui coram universo Israel, & in conspectu solis*. Sic correspondet solarium supplicii, *solario* illi adulterii, unde prospexit, concupivitque David: Atq; parum hoc est, respondet profecto *Sol*, solario: vel potius meridianus Sol, vespertino jam tempori, *Cum post meridiem deambularet in solario David*; Dictum enim illi est; *Tu fecisti absconditè, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu solis hujus*. Ergo adulterio nullum operimentum.

2. Re. 12. 12.

Vers. XVI. Perfodiunt in tenebris domos sicut in die condixerant sibi: & ignoraverunt lucem.

1 *Adulteri prefessores alienarum domuum.*
2 *Adulter adultero inimicus. Quid* condicere.
3 *Virginis domus diligenter custodienda, & munienda. Pudicitiæ amor, muri instar Illustratus Salomon, & Moyses.*

a Adulterorum descriptio.

HÆc domorum perfossio, non iam ad latrocinia nocturna, sed ad turpes artes penetrandi in alienas domos, & occupandi alienos toros manifeste pertinet, ut ex ipsa continuatæ orationis serie constat. Quamvis enim perfossores, aut suffossores domorum, fures sint, ut ex Evangelio habemus, Matth. 24.43. Luc. 12.39. & pertineat etiam ad vim illatam per insidias, & occultas fraudes, Gen. 49.6. & Isaiæ 23.13. tamen adulteri etiam viam sibi, & aditum quærunt, vel per parietis foramen, aut fenestram, qua possint in alienam domum penetrare.

Sicut in die condixerant sibi. Illas (inquam) domos, quas interdiu notaverunt, nocte adeunt. vel, de quibus in die pacti sunt cum impudicis feminis: Nemo enim adulter adulterum alium vult suæ voluptatis consortē ut *condixisse* intelligamus plures impios secum. Quem sensum videtur indicasse Philipp. inquiens: *Hoc apud se per diem definierant adulterina colloquia*. Propriè ex Hebræo legerunt Septuag. *Per diem obsignaverunt se ipsos*. Symmach. *Quasi in signaculo abscondent se ipsos. aut, signaverunt sibi, vel obsignaverunt sibi*. Quod proprius respondet articulo Hebræo tertii casus. id est, quasi sigillo, & certa nota designaverunt sibi locum, quo tutius, & occultius ingredi; & locum infirmiorem, quem facilius suffodere, & aperire possent. Nisi fortè hæc obsignandi, & apprimendi sigillum translatio pertineat ad aliquid amatoriarum, & arcanarum schedularum, ultro citroque missarum inter adulterium, & adulteram, quibus inter illos agatur de quærendo, aut patefaciendo aditu, aut aperienda fenestra, & præbendo ingressu.

Philippus

LXX.
Symmach
חתם
ל

Propterea prudentes, præcaventesque patres familias sic domum suam circumspiciūt, universosque parietes, aditusque dispiciunt, ne qua pateat adultero, & insidianti aditus, ut Cantic. 8.9. ait Sponsus; *Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?* id est, Qua illam, parvulam licet, ac teneram ratione custodiemus ad diem, cum in matrimonium danda, & collocanda est? subiicit deinde custodiam firmissimam: *Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea; si ostium, compingamus illud tabulis cedrinis*. id est, quamvis muris, atque parietibus cincta, & munita sit, tamen speciosissimis, æquè ac fortissimis propugnaculis muniēda quoque domus est, ex quibus tamquam ex specula observari, abigique possint pudicitiæ hostes, & oculi insidiatores, atque subsessores. Quod si etiam ostium sit, non nisi ex materia fortissima, ac durissima compingi, & confici debet. Quod cum sponsa pudicissima audisset, respondit statim: *Ego murus, & ubera mea sicut turris, ex quo facta sum ei, quasi pacem habens*, id est, meam pudicitiam, non externi isti parietes, non propugnacula, non custodens custodire sufficiunt, nisi ego ipsa *murus* essem fortissimus, atque mea pulchritudo Adamantina esset, & inexpugnabilis Sic sane cum meo sponso *pace* jucundissima fruor, nullas subsessorum insidias, neque Zelotypiam pertimescens. Sic sana ubi intus habitat similis quædam pudicitiæ custodia, & amor, nemo potens est *perfodere domum*, nemo illam turpi nota designare: excæcubitur anim *oculus adulteri*, ut neq; aditum, neque ostium videre, invenireq; possit: *Percutiet enim illos Angelus Domini cæcitate, sicut illi in foribus iusti, cum subitaneis cooperti essent tenebris, unusquisque transitum ostii sui quærebat*. Saplent 19.16. Sed invenire non poterunt Gen. 19.11.

Patrisfamilias diligentia, in custodienda, & munienda domo. Virga vigilantissime custodienda.

Frustra virgini custodia externa, nisi se ipsam custodiat ipsamet.

Gen. 19. 11

Vers. XVII. Si subito apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis: & sic in tenebris, quasi in luce ambulant.

1 *Totius sententiæ dilucida paraphrasis.*
2 *Lectio Septuaginta*. Umbra mortis. Umbra *similitudo. Explicatus Moyses, & David.*
3 *Impiorum præsertim adulterorum, terrores etiam per somnia.*
4 *Lux adultero invisa. Adulter similis pullo equino. Illustratus Sapiens.*
5 *Varia lectio. Prælucet omnibus Vulgatus.*

1 Totius sententiæ paraphrasis.

SI aut somno, aut voluptate consopiti, tardiusque expergefacti, repente se luce matutina præoccupatos, & circumventos vident, mirum, quam vitæ suæ timeāt & quam videantur sibi mortem ipsam ob oculos versātem cernere; agnoscunt videlicet in quanto discrimine versetur, qui aliena domus invasor, & alieni tori appetitor, & oppressor est. Sic sane coguntur semper timere, sive exoriente, & lucente Sole, sive advesperascente. Hæc est hujus loci sententia.

Si subito apparuerit Aurora. Augustinus legit; *Simul eis manet umbra mortis*. Sed constat verum lectionem Septuaginta respondentem Hebræo esse: *Simul eis mane umbra mortis*. Vel, ut Ambros. habet; *Simul eis in aurora umbra mortis*. Sensus idem cum Vulgato quasi dicat: Auroram, & matutini crepusculi lucem perinde æstimant, atque umbram mortis. Nicetas; *Per mortis umbram, ait, apud Sacras literas sæpenumero pericula morti propinqua nominari*. Veratur igitur adulter prodire in lucem, ne mortis se manifesto periculo dedat Philipp. *De conscientiæ suæ malo iam pœnas mortis æstimant sustinere. Umbram igitur mortis*, pœnas mortis interpretatur. Alii per *umbram mortis*, rem horrendam, & omni odio prosequendam, q. d. *Æque ipsi abhorrent à matutina luce, tamquam a morte*. At ego, duo per *umbram mortis* significari posse hoc loco, intelligo, pluribus aliis prætermissis, quæ de hac umbra diximus c. 3. vers. 5. aut tristissimas, crassissimas, immedicabiles morientium tenebras, & caliginem, cum obscurātur eorum lumina; *Cum tenebrescunt Sol, & Lumen, & Luna, & Stellæ, & tenebrescunt videntes per foramina*; quod tenebratum genus inter omnes tristissimum est, & maxime contrarium huius lucis usuræ, ut sit pulchra quædam duorum contrariorum oppositio; Lucem exorientem: jucundissimam, lætissimamque æstimant tristissimos, mortiferasque tenebras Tygur. *Universis ipsis matutina lux æque invisa est, atque densissima caligo mortis*. vel secundo *umbram mortis*, pro similitudine, & repræsentatione mortis accipi; *umbra* enim similitudo, aut imago est in Sacro sermone; aut certè nomina umbræ, & similitudinis affinia sunt, *Tsel*. enim est umbra & *Tselem*, est imago, & in lingua Arabica, *tenebræ*, sicut homo creatus *ad Imaginem Dei*; Heb. *In umbram Dei*. Ps. 38.7. *In imagine pertransit homo*: Alii; *In umbra*. Alii *in tenebris, & caligine*. Convenit etiam res ipsa; nam umbra videtur expressa corporis similitudo, & repræsentatio. Refert enim etiam in suam quasi figuram, & staturam, atque motum corporis cujus est. Ergo *Umbra mortis*, erit quædam mortis similitudo, & repræsentatio, cum obscuritate quadam atque caligine conjuncta.

a August. Vera lectio Sept. Ambros. Umbræ mortis vitæ discrimen. Nicetas. Philippus Umbra mortis omnia horribilia Vatab. D. Tho. Cai. Dionys. Lethales morientiū tenebræ. Eccl. 12.2 4.

Tygur.

צל
צלם

Impii ergo ita lucem exhorrent, ac si eiram illis consisteret mortis quædam repræsentatio, aut mors ipsa. Nos de homine vehementer commoto, & perturbato ad repentinum rei terrificæ conspectum, dicere solemus; *Que se le puso su muerte delante* Ingens profecto hoc, atque perpetuum impiorum supplicium, ut eleganter de illis dixit Plutarc. *Pravi homines malitiam in se suam contemplantes, ob voluptatem vanam, statim gratiam habentem inveniunt spei inanem esse, eandemque semper de fera abundare metu, dolore, memoria tristi, & de præsenti statu diffidentia, de futuro sinistrarum suspicionum plena esse*. Hæc sunt terriculamenta illa, & imagines per somnium repræsentatæ impiis: *Quippe somnia, & spectra perpetui diurna, oracula, ie cælo servationes, & quidquid aliud divinitus obiici videtur tempestatibus, terroribus percellit*

Impiorū oculis mors obversans, Plutarco de sera Numinis vindicta. Impiorū perpetui terrores.

cellis male sibi conscius. Et quoniam hoc semel tetigimus, non prætermittam illud somnium, & suæ necis imaginem, quam Appollodorus, eodem Plutarcho referente, vidit: *Narrant, inquit, Appollodorum aliquando in somnis vidisse cutem sibi a Scythis detrahi, deinde elixari se, & cor ex ipso lebete sibi tacite dicere Ego tibi horrorum sum causa*. Sic sanè adulteris ipsa sua mala conscientia mortem præsentem adfert; & quasi delineat, exprimitque suæ ipsorum necis umbram, & imaginem, ipso suo corde dicente; *Ego tibi horum sum causa*.

Appolladori somnium a nam terrore.

Cordis impiorum vox.

4 Sed unde iam impiis hæc mortis repræsentatio, & terror? Nonnulli Interpretes ad turpem adulterorum voluptatem referunt; quod voluptatis finis exorto iam die, illis molestissimus adveniat, non secus atque ipsa mors. Sic fere D. Thom. & alii. Atque eodem etiam referunt illud *subito*, quod consopiti turpissima voluptate preteritum tempus, momentum existimant, & solito velocius properasse diem. Sed non oportet sententiæ per se facili, vim, aut tenebras afferre: nam timet omnino impius deprehendi, & prodi ab ipsa diurna luce, ne, si deprehendatur, morte pœnas adulterii luat. Hæc est enim illa *umbra mortis*, quam exhorret, sicut de adultero dictum est Ecclesiast. 23. *Sicut pullus equinus fugabitur, & ubi non speravit, apprehendetur*. Est enim notabilis *pulli equini* metus appropinquante homine, fugit enim quoquo versus, nullo recto cursu, aut itinere, atque semper ad conspectum viatorum, commovetur, metuit diffugit, multoque velocius, atque perturbatius, cum capere illum conantur. Denique, vel repentino laquei iniectu, aut alia ratione a tergo improviso capitur. Sic sane adulter imitatus equum petulantissimum *hinnientem, ad uxorem proximi sui*; at in timore, & perturbatione animi in fugiendo, & timendo lucem; *pullum equinum* imitatur.

D. Thom. Dionys.

Adulteri perturbatio cum similis.

Ier. 5. 8.

Illud autem *subito*, quamvis desideretur in Hebræo sed utiliter additum est ab Interprete, ut gravitatem repentini supplicii, quo solent impii opprimi, significaret. Sed quos nam hæc sententia notat, adulterum ne, an adulteram simul? Ita existimant. Divus Thomas, Caietanus, Dionysius, Nicolaus. Sed de solis impiis, atque adulteris viris nunc sermonem esse, tum præcedentia tum contextus ipse manifeste demonstrant.

D. Thom. Caiet. Dionys. Nicol.

5 *Et sic in tenebris quasi in luce ambulant*. In Hebræo & Græco, iterum reperitur *umbra mortis*. Septuaginta: *Quia cognoscet tumultum umbræ mortis*. Ex Hebræo; *Cognoscet terrores umbræ mortis*. Hoc Nicetas sic explicat: *Is, qui deprehensus fuerit, huiusmodi terrores agnoscet, ac sustinebit; Sic perturbabitur, ut ante mortem pene præ timore è vita excedat*. Sed non quadrat Vatablus; *Cum agnoscere potest unus alterum appetente luce matutina, tristantur ad mortem usque*. Et ferè eodem modo paraphrasis Tygurina: *Si quis cognoscat eos, affert terrores densissimæ caliginis*. Sed neque hoc benè convenit. Multo melius, quod Vulgatus ait; *In tenebris, quasi in luce ambulant*, id est, & die timent, & nocte horrent, nullaque illis timoris, & perturbationis induciæ: nam etiam in ipsis tenebris sunt, ac si ab omnibus agnosci possent; cognosci enim se existimant etiam circunfusi tenebris. August. *Nō quia nox recessit, propterea eos deseruit umbra mortis*. Et è converso, Non quia recessit dies; illos timor deserit, ne agnoscantur, & prodantur.

Pag. Regia. Caiet. Vatabl. Nicetas. Vatab.

Tygur.

August.

Vers. XVIII. Levis est super faciem aquæ; maledicta sit pars ejus in terra, neque ambulet per viam vinearum.

1 *Impiorum res fluxa; & instabiles.*
2 *Inconstantia pravarum cupiditatum. Duæ aliorum expositiones.*
3 *Tres item aliæ. Multiplex impiorum cum aqua comparatio. Præceps impetus ad peccandum.*
4 *Incredibilis impiorum fugiendi velocitas. Leve pro veloci. Velocitatis descriptio. Illustratus Habacuc, Ieremias, & Ecclesi.*
5 Navigatio *fugæ symbolū. Explicatus David.*
6 *Varia expositio. Terra maledictio quæ.*
7 *Paronomasia.* Leve, & maledictum *ab eadem radice.*
8 *Varia lectio. Notata argutia Caietani.* Vinea, & vinum *symbolum iucundioris vitæ.*

1 Quæ sit huius *Super faciem aquæ levitatis*, aut velocitatis, & impii cum aqua comparationis ratio, non omnino facile est; Nam primum quidem ad tentationum fluctus, quibus iactatur impius, Græci referri existimant: & quod ipsi etiam Septuaginta legerūt; *super faciem aquæ*, Symmachus dixit; *Supernatans aquæ*. Quam Nicetas comparationem his verbis conficit; *Quemadmodum ea, quæ levia sunt, cum aquæ insederint extimæ, facile aquarum impetu hac, illacque iactantur; Sic quivis impius tentationibus rapitur; nulloque negotio deletur: Neque enim improba calliditas, atque iniustitia, eum, qui illius est cupidus, servabit*. Sic igitur videtur esse hæc imprecatio, & supplicii improborum, ut eorum res nullam stabilitatem habere possint, sed labantur, & effluant, neque ipsi ullo in loco consistant.

LXX. Symmac. Nicetas. Impii iactantur ab ipsa inquietate.

2 Alii ad impiorum animi inconstantiam, ut nulla in cupiditate consistant, sed cum vanissimas, atque levissimas voluptates consectentur, oportet quidem nunquā quiescere, verum inconstantiores, & mobiliores existere summa incitatis fluminis aqua. Eadem profecto, quæ nunc cum *aqua*, est illa, quæ cum *pulvere* comparatio fit Psal. 1. *Impii tanquam pulvis, quem proiicit ventus a facie terræ*. Non solum quod videantur esse fortunæ ludibrium, verum etiam quod suorum ipsi cupiditatum inconstantia, & vanitate agantur, & impellantur.

Impiorū inconstantia ex cupiditatib. vanis.

Alii ad difficultates, quæ per aquas significari solent, vincendas, & superandas referunt: *Videtur* (inquit D. Thomas) *impio propter impetum concupiscentiæ, super aquam, & super quacumque difficultatem leviter transire posse, ut ad rei concupitæ fruitionem perveniat*. Sed non valdè consonat hoc, cum eo timore, & animi pertubatione, quam huc usque descripsit.

D. Thom. Impii audaces ad vincendas difficultates.

3 Quarto valde longius alii recedunt ad ipsam usque maris ripam; nam Vatabl. *Velociter* (inquit) *mane se ad mare recipiunt*. Quod si de prædonibus ad maris ripam antra, & diffugia habentibus, in quibus interdiu delitescerent, sermo esset, non incommoda esset interpretatio; verum illud divinare est ex proprio cerebro, & multo magis ad piratas referre, cum hic tantum de infestatoribus agrorum mentio fiat, non navium, non maris. Et sanè ad maris ripam confugere, non est in sacro sermone fugæ symbolum; sed potius, *ambulare in extremis maris*, & ad extremum, oppositumque littus transfretare.

Vatab.

Ps. 138. 9.

Quinto, Alii ad supplicium, & pœnam. Quam expositionem ex parte iam indicavit Nicetas. Cito peribit, & delebitur impius, ut qui levior, & imbecillior sit ipsa aqua summa, quæ a vento agitatur, & mille modis infringitur, & dissipatur, *velut spuma gracilis, quæ a vento dispergitur*. Quippè *Transibunt impii, quasi spuma super faciem aquæ*.

Nicetas Impii inconstantiores aqua, & spuma. Sap. 1. 15. Hos. 10. 7.

Sexto, De facilitate peccandi, atque velocitate ad captandam quamcumque sceleris occasionem intelligi etiam posse videtur. Labitur enim, ferturque præceps impius ad improbitatem stimolatus cupiditate, & libidine; sicut aqua facile sequitur cuiuscumque etiam levissimi venti impulsum; defluunt igitur in omnis generis vitia, sicut ille, de quo dictum est: *Effusus es sicut aqua, non crescas, quia ascendisti cubile patris tui*. Atq; *Sicut cursor levis explicans vias suas*. Sicut quæ *adamat alienos & post eos ambulat*; tanto impetu, tanta velocitate, ut nullis retinaculis *averti*, aut *prohiberi* possit. Deniq; sicut *qui bibit aquam*, sic qui *vinum iniquitatis*. Similia hæc omnia.

Lyra Aftanig. Titel. Impiorū impetus ad peccandū variis similitudinibus explicatur. Genes. 49. Iere. 2. 23. Iere. 2. 25. Prov. 4. 17

4 Sed existimo cum nonnullis aliis describi hoc loco velocitatem impiorum, præcipuè *adulterorum* in fugiendo, ne agnosci, aut comprehendi possint: illa enim videtur esse pedū celeritas, & in labēdo ex comprehensorum manibus *levitas*, persimilis aquæ defluentis. Tygur. *Quisque illorum diffugit per aquas*. Cajet. Tam agilis (inquit) *fugiendo est adulter, quam si super aquas ambulares; & vix per summam levitatem, ipsam aquæ faciem supremam attingeret planta*. Proprium hoc adulterorum; ut Seneca Hyppolitum strupratorem describit evadentem Thesei gladium.

Caje. Isid. Tyg. Germanior interpretatio. Adulterorum fuga descriptio.

——— *Trepidum fuga*
Videre famuli concitum celeri pede.

Senec. in Hypol. act. 3.

Et facit cum hoc sensu ipsa *levitatis* vox originalis; nam per metalepsim, *levitas* pro velocitate sumitur: *leve* enī facilè movetur; quod autem facilè movetur, velox est: qui velox est, fugiendo, & labendo ex aliorum manibus aptus est. hic *levitas* ad fugam pertinet. Habacuc. 1. 8. *leviores*, (velociores) *pardis equi eius*, & statim exponitur, & ve-

קל Metalepsis Levitas pro velocitate, & fuga.

velociores lupis vespertinis. Sic etiam Isa. 19. 1. Ascendet Dominus super nubem levem (velocem) & Ierem. 2. 23. *Cursor levis*, (velox.) Cum qua vocis significatione videtur colludere id Eccles. 19. 4. *Qui credit cito levis est corde.* id est, qui nimium velociter credit, committitque suum animum desiderio, aut verbis alicuius, profecto corde levissimo est; atque ad temeritatem, & præcipitem velocitatẽ expedito. Sic Vulgatus ipse *levitatẽ* hanc vertit *facilitatem.* Jer. 3. 9. *Ex facilitate fornicationis suæ contaminavit terram*; ubi Regia legit; ex *levitate*; Tygur. *ob lubricitate.* Quæ omnia illam facilitatem, atq; velocitatem explicãt & Sept. paulo obscurius sed non inelegantius; * *Facta est in nihilum fornicatio ipsius.* Videtur autẽ hæc impiorum *levitas*, aut velocitas, *super faciem aquæ*, quasi provebialiter dici, quasi de eo, qui non cæterorum more per terrã discurrat, sed instar alatæ navis prætervolet; *cuius, cum præterierit, nullum in fluctibus vestigium inveniri potest.* Simile quid de incredibili eiusdã Ladæ currendi levitate, & velocitate refert Solin. c. 6. qui tanta velocitate; longissimũ aliquãdo spatium percurrebat, ut sæpe visum falleret, nullaque vestigia terræ suo pondere, & gravitate apprimeret. *Primam* (inqoit) *palmam velocitatis Ladas quidam adeptus est, qui ita supra canum pulverem cursitavit, ut arenis pendentibus nulla indicia relinqueret vestigiorum.* De quo cum Iuvenalis etiam mentionem fecit, *Velocis gloriam plantæ* appellat.

Reg. Tygur. LXX.
* No bizo mas caso dello, que fino fuera nada.
Proverbialis loquutio.
Sap. 5. 10.
Lada mira velocitas.
Solinus.
Velocitatis varia exemplo, et Pescriptiones.

——Pauper locupletem optare podagram
Nec dubitet Lada, si non eget Anticyra, nec
Archigene Quid enim velocis gloria plantæ
Præstat? Esuriens Pisææ ramus Olivæ?

Ju Sat. 3.

Similem profecto *velocis plantę gloriam* describit Isaias c. 41. cum de Abraham loquitur, & de velocitate, qua de potentissimis illis Regibus triumpho reportato domum rediit; *Persequetur eos; transibit in pace,* * *Semita in pedibus eius non apparebit.* Sic quoque hoc loco cum impius describitur levioris esse *superficie aquæ*, videtur nulla non solum in semita, quam calcat, vestigia relinquere, neque in ipsis pedibus cursus, & fugæ vestigia aut pendentem pulverem habere. Summa igitur velocitas, & motus incredibilis adulterorum.

* Parece, que vino por los ayres, sin llegar los pies al suelos.

5 Potest quoque, cum dicitur impius fuga sua velocior *super faciem aqua*, non tam asseri velocior aqua, quam quod sua velocitate quærat longissimum aliquod perfugium, ubi tutius, remotiusque ab arbitris latere possit; sicut dicebat David; *Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitavero in extremis maris.* Id est, si tanta velocitate fugiam, quanta solent pennæ, radiique Solis matutini, ad oppositam hemispherii partem per mare medium fundere se se, atque pertingere momento temporis; sicut Hyllus hac ipsa orationis formula velocem, æque ac tutam fugam suadebat matri;

Fugæ symbolum navigatio.

I, profuge, quære, si quid ulterius patet
Terris, Freto, Syderibus, Oceano, Inferis;
Ultra labore, mater, Alcidæ fuge.

Sen. in Her. Oetheo act. 3.

6 *Maledicta sit pars eius in terra.* Caie. ad judicium sententiam, & damnationem existimat hoc pertinere; solẽt enim judices locum, in quo adulteri, & homicidæ fugientes sese abdunt, *maledicere*, & destruere, ut ipsos comprehẽdere possint. Sed non convenit hoc cum Principibus Tyrannis, atque raptoribus, qui hoc loco describuntur. Alii quod se isti prorripiant in loca *maledicta*, id est; arentia, inculta, salebrosa. Hæc enim est *terræ maledictio*; juxta id: *Maledicta terra in opere tuo, spinas, & tribulos germinabit tibi.* Hoc Vatablus sed laborat simili incommodo. Alii, quod impii; *Fugiant à terra sua, ac si esset maledicta, vel e terris frugiferis, in terras squalidas, quæ maledicta videntur esse.* Hoc Isidor sed quorsũ, cum hic describantur Tyranni, & occupatores aliorum agrorum, non suæ terræ desertores.

Caietan.
Varia maledictionis expositio.
Gen. 3. 17.
Vatbl.
Isidorus.

7 Ergo præstat, ut hæc sit imprecatio quædam supplicii impiorum, ut *pars eius*, portioque bonorum, quam *in terra* possideat, *maledicatur*, & sterilescat, ut fructum nullum possint percipere. Tygur. *Portioni eorum maledicetur in terra.* Augustinus legit; *Maledicatur pars eorum super terram; sterile sit, quod elegerunt.* Atque eo videntur respexisse Septuag. legentes; *Appareant plantæ eorum super terram aridæ.* Id est, cum conseverint agros suos, non germinet terra: Nicetas. *Illorum segetes, ac plantæ privatæ fru..u penitus exarescant; & qua Cainum invasit, eadem illo, complectatur execratio.* Est vero pulchra in Hebræo paronomasia vocum coniugatorum: nam *levis, & maledictus* ab eadem radice oriuntur; *Kalal*, enim est idem, quod levem esse, aut levifaceere, quod est cõtrarium gravitati, oneri, & honori: inde provilipendere, & contemnere verbis, quod est *maledicere.* Quare *levificatio* est, quasi *maledictio, & levificare*, quasi *maledicere.* Cum ergo dixisset impium esse *levem super faciem aqua*, ait; qui levis est fuga, sit etiam honore levis, vacuus benedictione, honore, bonis omnibus; oneretur gravissimo supplicio, opprobriis maledictis. Sic qui levis est, levificabitur, contemnetur, exhaurietur gravitate, ac bonis omnibus.

Conveniẽtior expositio.
Tygurin.
August.
LXX.
Nicetas.
Paranomasia קלל

Nec ambulet per viã vinearum. Alii: Abstinebit a viam Regia, & frequentia hominum, ne agnoscatur. Erat nimirum quondam vineæ ad ipsa suburbia oppidorum, ut constat ex illo Iudicum 14. 5. *Cum Samson venisset ad vineas oppidi, apparuit catulus leonis sævus,* &c. *Alii; Ita (inquiunt) festinat fugere, ut ne proprias quidem vineas olim tam gratas aspiciant. Alius legit, Non revolvat per viam vinearum.* *Significatur* (inquit hic subtilis Interpres) *quod fugiens incidet in manus persequentium, per vineas revolvat, hoc est volvendo perficiat viam vinearũ.* Sed bone Deus, quorsum istæ argutia? Nam verbum *Pana*, quamvis declinare, avertere, aut divertere significet; tamen proprie significat faciem convertere, aut respicere. Respicere autem viam, vel faciem ad viam convertere, quid aliud obsecro esse potest, quam viam ingredi, aut perambulare? Alii nescio quem *in via vinearũ locum contemperatum* agnoscunt; & aeris temperiem: non enim amat vinea cœlum, aut solum nimis frigidũ, vel nimis calidum: sic præcipit Palladius; *Solum vineis reponendis lato proximum: cæ um mediocris qualitatis, tepidum tamen magis, quam frigidum; siccum potius, quam nimis imbridum.* Ac postquam diversa *soli* genera enumeravit, subiungit; *Maxime utile solum est, quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit.* Ergo intelligunt temperiem, iucunditatemque vitæ placidissimam, refertam omni animi gaudio, & affluentem vino Divinę consolationis, a qua longe abest impiorum animus, cum ipsi potius se dederint in omnem acerbitatis, & miserię vitam, atque viam.

Vatabl.
Isidorus.
Caiet. arguties.
D. Thom.
Dionys.
Vineæ solum, & cælum tẽperatum.
Palladius in Januario tit. 13.
Vinea, & vinum in cũditatis symbolũ.
Cohærentior interpretatio.

Sed cohærebit cum superioribus, si hęc sit quasi precedentis expositio imprecationis; Nullam habeat impius partem in agris, locisque frugiferis, ex quibus ullũ fructum percipere possint: non ille vinum, quod Deum, & homines lętificat, gustet. Ex Hebręo; Non videat; id est, non fruatur, experiaturve vitæ, & vitæ iucunditate, & facilitate; sed semper ambulet *per loca arida, & inaquosa, quęrens requiem, & non inveniens: Ambulet* (inquam) *per vias difficiles*, & salebrosas. Quæ etiam imprecatio convenit cum his, quæ sequuntur.

Iudic. 9. 1.
Videre, experiri.
Luc. 11. 24.
Sap. 5. 7.

Vers. XIX. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, & usque ad inferos peccatum illius.

QUÆSTIO PRÆVIA.

An damnati non solum ardoris, sed frigoris etiam æternum cruciatum sentiant?

1 *Quæstionis propositæ pars affirmans, Verum in damnatis cruciatum frigoris, & stridorem dentium.*
2 *Frigus damnatorum ex igne provenire, quorundam sententia. Aliorum, ab elemento aquæ.*
3 *Paucorum sententia negans.*
4 *Simplicior, & elegantior sententia affirmans. Unde proveniat in damnatis stridor dentium. Varia, & multiplicia damnatorum supplicia.*
5 *Neutram partem ad fidem pertinere, neque certo ex hoc loco statui.*

UT expeditior nobis veræ sententiæ investigandæ, & inveniendæ locus sit, præmittenda est illa plurimorum dubitatio, quam ex hoc loco sumunt, an locus hic accipi debeat de pœnis inferni, & de aliquo æternorum suppliciorum commutatione, & vicissitudine à calore in frigus, & è contrario; aut vero de utroque simul extremo cruciatu, quo damnati afficiantur.

Partis asserentis pondus, & auctoritas,

1 *Dionys. Soto. Hierony. Beda. Philipp. Tselm. Lyra. Haym. Greg. in Mor. Au.*

PArtem affirmativam docuerunt non pauci; atque adeo eam esse communem sententiam, tum hoc loco Dionysius Cartusiensis, tum Soto 4. D.50 q. unica, art.4 asserunt. Illam vero dissertis verbis docent Hierony & Beda hoc loco Immo Philipp. præsbyter, quem commentarii Hieronymi, & Bedæ fere describunt, aut imitantur. Sequuntur Titelman; & Cartusiensis; nõ omnino respuit Lyranus Docet Haimon Matthæi 18. Hieronym. Matth. 10 Gregor ait; *In inferna est frigus insuperabile, ignis inextinguibilis, vermis immortalis, fœtor intolerabilis, tenebræ palpabiles, flagella cedentium, horrida dæmonum visio, confusio peccatorum.* Immo, & Aug. lib de triplici habitaculo, cap. 2. *Duo* (inquit) *sunt præcipalia tormenta in inferno; frigus intolerabile, & calor ignis inextinguibilis.* Atque ad confirmationem utitur hoc ipso loco sancti Iobi. Sicut Hugo à S. Victore lib.5. de anima, cap 13. & Innocensius lib.3. de contemp. mũdi. ca.4. Idem asserit Hugo Card. sub dubio aliquo Mat. th.8 Cassian in Confessione Theologica par. 3. *Gehennæ* (inquit) *lethale frigus, & glacies indificiens.* Ex Scholasticis Sanctus Thomas 4 d.50 q.2. art.3. Palud q. unica, affligentur (inquit) *ab aquis, & omnibus quattuor elementis.* Idem Durandus q unica Vigner. de Sacram. pœnit v.34. Existimant autem Aug. Hierony. & Phil. sententiam hanc respondere illi loco Matth 8.12. 22.13. & 24 51. & Luc. 13. 28 *Ubi in tenebris exterioribus*, per quas intelligitur damnatorum locus, dicitur futurus *fletus, & stridor dentium*; ita ut *fletus* ex igno, & fumo, at *stridor* ex intolerabili frigore efficiatur. Quia autem frequenter legitur in Evangelio *Gehenna ignis*, Matth. 5.27.28 9. Jacobi 3 6. duplicem videntur *Gehennam* distinguere, unam ignis, & ardoris, alteram frigoris Atque rem hanc diserte tradiderunt doctissimi Rabinorũ.

Hugo S. V. Innocen. Hug. Car. Cassian. D. Thom. Paludan. Durand. Vigner.

Zohar. Nam *Zohar*, idest, *Luminare*, sic enim inscripsit sua commentaria in Pentat R. Ben Jochai super id Genes. 18. *Pluit Dominus super Sodomam*; Sic de Gehenna, aut Purgatorii loco scribit; *Hoc latus aquarum; illud vero ignis. Utrumque autem est supplicium Gehennæ. Nam qui Gehenna reis sunt, duobus his suppliciis plectuntur*, & *aquam* dissertis verbis asserit Philip. super id cap. 36. *Salvabit te de ore angusto, &c.* Cum enim adducit id Psal. 68. *Libera me de profundis aquarum. Noverimus* (inquit) *quia loca infernalium ergastulorum, secundum fidem Scripturarum; inter immensas abyssi aquas sunt constituenda.*

R. Ben Iochai.

Philipp.

Ex similitudine autem cum humani corporis morbo, hanc frigoris, & ardoris commutationem probare, & explicare nititur Philipp. hoc loco: *Similitudinem* (inquit) *ex nostris corporibus aliquatenus possumus invenire, in quibus ex felix rassi abundantia, quod est calidissimum in Typicis morbis, intolerabilis rigor præcedit ignem febrium ardentissimum sequuturum: dicuntur à medicis hæc duo, quæ sibi contraria dignoscuntur, ex una sellix materia in homine procreari.* Quare pari profecto proportione ad unam, & eandem causam æterni ignis, hos duos cruciatus frigoris, & ardoris, videtur Philippus revocare: nam dixerat prius, esse suas frigoris adustiones, sicut & ignis, cujus imaginem quandam videtur prætulisse ignis ille, quo Ægyptii cruciati sunt. Sap.16. 13. *Sicut enim ignis supra virtutem, & naturam suam, nunc mansuetabatur, ne comburerentur, quæ ad impios missa erant animalia, & quodam tempore in aqua, supra virtutem ignis exardescebat undique, ut iniqua terra nationem exterminaret.* Sic profecto, & ignis inferni dissimili effectu poterit nunc nimio ardore, nunc nivali quasi frigore excruciare damnatos Qua etiam inæqualitatem supplicii similitudine alia declaravit Gregorius lib.4. Dialog. cap 43. *Sicut* (inquit) *sub uno sole multi consistunt, nec tamen eiusdem solis ardorem æqualiter sentiunt, quia alius plus æstuat, atque alius minus, ita illic in uno igne non unus est modus incendii, quia quod hic diversitas corporum, hoc illic agit diversitas peccatorum.* August autem loco indicato ad hæc duo, *frigus, & ardorem*, cæteras pœnas revocat: *De aquis* (inquit) *nivium transiliunt ad calorem nimium; de quibus duobus innumera pendent pœnarum genera: videlicet sitis intolerabilis, pœna famis, pœna fœtoris, pœna horroris, pœna timoris, pœna angustiæ, pœna tenebrarum, severitas tortorum, præsentia Dæmonum ferocitas bestiarum, crudelitas ministrantium, dilaceratio immortalium verminum, vermis conscientiæ; ignita lacrymæ, suspiria, miseria, dolor sine remedio, vincula sine solutione, mors æterna.* At vero Paludanus, & Durandus superius adducti, asserunt ab omnibus quattuor elementis proventurum cruciatum sensibilem damnatorum.

An ignis inferni efficiat in damnatis cruciatu frigoris. Philipp.

Gregor. Ignis inferni inæqualiter exures. August. Tormentorũ inferni ad duo revocatio.

Partis negantis Auctores; & quæstionis explicatio

3 *Prima in quæstione propasita assertio.*

EGo nunc, quod huius loci, & mei muneris est, duo, aut tria pronuntio Primum, plerisque nostri sæculi Theologis non videri asserendam hanc frigoris, & ardoris commutationem in damnatorum pœnis, quod sẽper ignis, & vix semel *frigus* torquendis impiis designetur in Scripturis Hoc pronuntiarum, qui deserte, & clare doceant, invenies ex antiquis paucissimos: qui timide tantum *frigus* hoc negent, non vero constanter, & audacter, valde itidem paucos, Abulensem in Matth. 25. q 558 Jan enim cap. 45. suæ Concordiæ, super id Matt. 8 *Stridor dentium*; Dominicum Soto superius adductum, & nonnullos recantiores Theologos, ut Ioannem Maldonatum super Matth 8.

Abulensis. Jansen. Dom. Soto Ioa. Mal. Cumel p. 1. qu 64. sua q.2.

4 *Secunda assertio inclinamus ad partem affirmantem.*

Secundum, Ego neque temere ausim affirmare, neque negare. At vero displicere mihi non poterit, qui ea loca, quæ de damnatorum pœnis intelligi debent, sine ullo metaphorarũ diverticulo plane, & ut sonãt accipiẽda existimet, ubi nulla sententiæ falsitas, nulla rei ipsius absurditas contineatur. Immo quis non ausit, eum ingenti sanctorum Patrum, atque Scholasticorũ patrocinio, quos supra adduximus, partem istam tueri, & defẽdere. Nam quid incommodi, si asseras, & credas damnatorũ corpora torquenda vero, ac proprio stridore dentium? Nihil omnino Quamvis sciam eum *stridorem*, non solum consequi ex frigore, cum etiam effici possit ex ingenti dolore, aut alio intolerando cruciatu. Provẽturum autem in damnatis *ob vermem, qui non moritur*, scripsit Bernardus ser. 8. in Ps. *Qui habitat* At ex dolore, Prosper lib. 1 de vita contemplativa, cap. 2 *Fletus* (inquit) *& stridor dentium acerrimos dolores ostendunt.* Chrys. Epis 5. ad Theod. lapsũ. *Profecto stridemus dentibus propter labores, & cruciatus illos incredibiles.* Ex furore, & ira Rabanus Matt 8. *Stridor dentium perdit indignantis affectũ, eo quod sero sibi irascantur; quod tam pertinaci improbitate deliquit.* Certe si *stridor dentium cum ardore febris* coniungatur in ægroto, *insaniam significat ac morte*, ex medicorum Prognosticis Quantum igitur furoris erit, quantumque supplicium æternæ mortis, in mediis flãmis stridere dentibus! & quid non mali significabit stridor damnatorum? Sed de illo Matthæi loco, aut de *stridore* nunc non disputo. Scio Patres sanctos universa malorum, & suppliciorum genara in miserrimum illum damnatorum locum conferre Cyril. Alexandrinus in *Oratione de exitu animæ*, cum longe gravissimam inferni descriptionem fecisset, sic claudit; *Custodia muris insuperabiles, ne nulla refrigenda catena, ferri, & intractabiles flamma mistri; graves illa, qua ad supplicium adhibẽtur, fentica, firmi ungues, et infracti; prædura flagella; pix nebulosa. & strepitans; sulphur grave oles; atra cubilia; pyra semper ardeas, fœdus, & aleus vermis; tetricum Pretorium.* Scio etiam in illa frigoris damnatorum sententia, multa esse necessario ab illis Theologis, vel Theologice, aut Physice explicanda, nimirum, an ille frigoris, & caloris sensus sit realis, & Physicus, an intentionalis tantum per species sensibiles? sit ne ulla commutatio, & vicissitudo, an vero simul utraque extrema qualitas torqueat damnatos? an cum illo igne, defluat etiam, aut fluctuet aqua, unde frigus illud proveniat. Sed aliorum est ista prosequi; meum, non omnino prætermisisse.

Stridor dentium unde proveniat. Bernard. Prosper.

Chrysost.

Rabanus.

Gal in Prognost. Hip. Com. 1 21.

Omnia malorum genera in infernum confluentia. Cyrillus.

5 *Tertia assertio.*

Tertio, Censeo ex hoc ipso Iobi, non posse solide, & firmiter alterutrã huius rei partem probari, ut in cujus oppositione, neque Patres, neque Interpretes omnes consentiant, ut statim videbimus. Quamquam enim illud verisimilius sit, non de æterna pœna, sed de temporali impiorum supplicio Iobum agere, nonnulis tamen videtur alludere tẽporale supplicium ad æternũ illud.

Quarto, Tandem hoc loco, sive de temporali, sive de æterno supplicio accipiatur, sed tamen potissimum de temporali impiorum felicitatis fine miserando, sub latente, & tacita similitudine agi, ut jam explicabimus. Ergo jam ab ista quæstione soluti, liberius locum tractabimus, nostro more interpretandi.

Vers.

Ad niminm calotem transeat ab aquis nivium.

6 *Aliorum expositiones. Extrema impiorum, vel vitia, vel supplicia.*
7 Nix, Aqua, Limax, *humanæ felicitatis symbolū. Illustratus David.*
8 *Mors, & cruciatus exardescentes adversus impios. Illustratus Daniel.* Teansire, *quid proprie.*
9 *Sempiternus impiorum cruciatus. Obstinata mens.*

6
Quid per ignem, & nivē metaphorice significetur.
Greg.

NOn omnino facile, qnod mali, & imprecationis genus hac *caloris*, atque *nivalis aquæ* translatione contorqueatur io impios. Nam Gregoe. existimat per *ignis, & calorem*, diversa vitiorum genera designari, enm enim impii nulla in re modum servent, ab ingenti infidelitatis frigore ad vehementem, & ardentem hæresim transire solent. Sed hoc, verum licet, allegoricum tamen; cujus allegoriæ multiplex imitatio in Hugone, & aliis videri potest.

D. Thom.

Divus Thomas intelligi etiam vult, *contraria vitia*; quæ maxima est impiorum pęna; nūquam enim in medio consistunt, sed ad extremos fines præcipites abeūt. Hoc item allegoricum.

Lyra.

Nicolaus sterilitatem omnium bonorum significati existimat: nam tum æstus, tum frigus, & gelu terræ fructus lædunt, atque perurnnt. Uerum hoc argutum potius est, quam solidum, digoumve gravissimo impiorum supplicio describendo.

Hebræorū narratio de tempore diluvii.

Hebriæ alii, quos Nicolaus adfert, nescio quā ad tempus diluvii allusionem comminiscuntur: nā aiunt tunc temporis invertisse Deum mensium, & temporis vicissitudinem, partitumqua aonum universum in duo semestria, quorum alterum perpetuo æstu, alterum perpetuo frigore laboraverit. Sed hoc item Hebræorū somnium.

Vaira explicatio supplicii impiorū.
Tygur.
Impiorū felicitas liquescēs ad ignem tribulationis.

Ergo vidatur profecto Job improbis imprecari simile supplicium, atque exitiū, quale *nivi* afferre solat æstus, aut *calor nimius*, nam momento temporis liquefit nix, nullumque pristini candoris, atque frigiditatis vestigium relinquit; absumit enim aeida, sitibundaqu. tellus incredibili celeritata liquatas ex nivibus aquas. Quam rem lucida paraphrasi exposuit Tygurina. *Ut terra torrida, & calor absumunt aquas nivales, ita Infernus eos, qui peccaverunt*. Noo semel sane impiorum felicitas, cum rebus minime solidis, sed ad solem, & ardorē liquescētibus; at vero supplicinm cum ardore, estu, igne, comparari solent ut Ps. 67.3. *Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei*. & Ps 57.9. *Sicut cera, quæ fluit, auferentur; supereecidit ignis*. Ubi pro *cera fluente*; Tygur. *Liqueat, ceu aqua*. Vatab. *Quasi in aqua evanescant*. Alii similiter; *Limacem, & cochleam* vertunt, atque legunt, *Sicut limax liquefactionis*: Nam vermiculorum, aut cochlearum caruncula illa valde evigua in humorem tota facillime colliquatur Quibus profecto simillimi videntur impii, quibus multum oliez conchæ, & vastæ molis est, durissimę, atq. gravissimæ, at in sua felicitate carnis, & cibi, aut voluptatis perexiguum, & illud, quidquid est, ad tenuissimū cuiuscumq. miseriæ, & supplicii calorem liquescit, & evanescit. Dicuntur eum esse quædam animalcula impatientia solis, & ad calorē liquescentia. Similis quoque illa translatio, qua felicitas humana comparatur cum *fumo*, qui facile evanescit; eum *procella*, quæ facile *dispergitur*; cum *fœno*, quod facile arescit, de quibus aliis locis diximus.

Pagn.
Regia.
Cajet.
Vatabl.
Impius similis concha, et limacis.
Animalcula impatientia solis.
Felicitas humana similis fumo, procellæ, fœno. Ps 36. 2. et ps. 67. 3. Sap. 5. 15. ps 36. 1. & 73. 16. & 91. 8. & 102. 15.

Sed præterea alii ex Hebræis existimant, non solum indicari imbecillitatem humanæ felicitatis, verum etiā lenissimā, & placidissimam mortem impiorum, qui leniter, & insensibiliter liquefiant, nullo quasi doloeis sensu Sed non quadrat veebum illud *transeundi*, quod in Hebræo minime lene, aut placidum est, sed vehemens, & violentum, ut statim videbimus. Itaque melius ut significetur mortis, & ipsius supplicii quasi appetentia quædam ex siti, & ęstu ad devorandum, & exorbendum impium, impiique felicitatem oniversam absumendum quasi destillantes, & influentes liquatę nivis guttas. Brevi inquit) exugētur, exorbebuotur ab aedente Dei vindicta, omnem illorum fastum ad nihilum redigente Sic ex Hebræo legitur; *Aestus, & calor rapiunt aquas nivis sepulchrum peccatores* Id est, sicut æstuans tellus, nimiū que torrida sitientet ebibit nives liquatas, sicut nivalis aqua dulcescit telluri; non aliter sepulchrum, infernus, mors, supplicinm, avide exorbent impinm, expectantque tanquam bolum suavissimum, & dulcissimum Sicut Leones illi Babylonici, qui impios *cum filiis, & uxoribus in lacum missos*, rapuerunt avidissime; Scriptum est enim: *Non pervenerunt usque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, & omnia ossa eorum comminuerunt*. Sic profecto *Seol*, sepulchrum, infernus mors, eapiunt impios. Vide quæ diximus c. 21. vers. 23. super id, *Dulcis fuit glareis Cocyti, &c.* Est autem verbum *arripiendi* eo loco Danielis, verbum *Dominandi*, ut omnino mortis, & supplicii dominatum quendam potentissimi Principis, & indomitæ cuiusdam Tyrannidis adversus impios illos significarat sermo sacer. Sic Septuag. legunt: *Dominati sunt eorum Leones*. At vero in nostro loco est verbum *transeundi*, i. *rapiendi*, quod etiam vim affert, aut violentam extorsionem, & rapinam, cum fraude etiam, & calumnia. Simile quid patiuntur improbi a morte per insidias, & occultam quasi fraudem, cum subito rapiuntur. Quare cum Vulgatus dixit; *Transeat*, non indicatur illa spontanea, & lenis transitio, sed cum visi quadam, & quasi fraude, occultaque calumnia mortis impios per insidias rapientis Eundem fere sensum expresserunt Septuag. quamvis sub alia nominis pulchra translatione: *Sicut nebula roris, factus est non apparens*. Mutarunt enim *Nivem in Nebulam raridam*, eadem enim est utriusqua materia: *nimiū* autem *calorem* in solis radios ferventissimos, sicut enim momēto temporis dissipatue a sole nebulas, & evanescit ros, sic sæviente cælitus vindicta absumitur impius.

Vatab.
Isid. Clar.
Mors placida impiorum.
Suppliciū & mors appetens impium.
Dā 6 24.
שיר
ערף
LXX.
דיך
Mors fins: dians impii.
LXX impius instar nebula.

8

9

Et usque ad inferos peccatum illius. Hæc pars videtnr respondere sententiæ, ut habetur in Originali, ex qua conficiebamus alteram æujus similitudinis parien. Illam autē accepit Vulgatus tanquam diversam senteotiam. Accipi vero potest, ut sit quasi superioris imprecationis, aut correctio; aut amplificatio. Non solū, inquit, temporali pæna, sed æterna quoque est afficiendus impius. Vel, ut sit clausula quædam, & finis præcedentis orationis; Is tandem est pecatorū descensus ad inferos, & iter ad sepulchrum, extremumque supplicium. Vel, ut obstinata illorum mens significetur, digna præcedētibus suppliciis: His, inqnam, digoi sunt, qui ad mortem usqne improbitati adhærescunt. Quibus finis nullus, usque improbitati adhærescunt. Quibus fiois oullus, nullaque meta improbitatis; prius quippe vita illos, quā illi scelera deserunt. Vide, quæ de finali impæniteotia diximus c. 22. vers. 5. super id, *& infinitas iniquitates, etc.*

Finalis impænitētia.

Vers. XX Oblivis catur illius miser cordis; dulcedo illius vermes: Non sit io recordatione: sed conteratur, quasi lignum infructuosum.

1 Oblivio *ad defunctos, & mortem Quorum dicatur Deus oblivisci. Explicatus David. Illustrata Sapientia.*
2 *Erga obstinatos Deus severissimus. Illustratus Isaias.*
3 *Dei iustitia quid* Alę Milvi, *aut* Ciconiæ *apud Zachariam.*
4 *Varia expositiones Perturbata impiorum mens.*
5 *Hypallaga.* Vermis. *Nominatius absolutus in sacro sermone.*
6 Oblivio & recordatio *de sermone. Explicati Samuel, & David.*
7 *Quid* Conterere. *Arbor iniquitatis sterilis, & eradicanda. Illustratus Marcus.*
8 *Arbor iniqua, nociva Iustus omnibus nimis.* Arbores iofelices. *Illustratus David.* 9 Arbor insanabilis, *impius obstinatus.*

1

OBlivis catur, &c. Idest, Ab omni memoria deleatur, oullius proinde misericordia ad illum perveuiet. Sempiterna hæc oblivio æternitatem pęnæ, & aliorum croeiatuum indicat nulla misetatione, aut intermissione temperaodā. Nomē autem abstractum *Misericordia*, sequentes textum Hebræum vertuot in substantivū, *misericordem*; aut quid simile; *Obliviscetur eius amicus*. videlicet, quod pro adultero aut homicida fugiente nemo audebit se medium, aut vindicem ioterponere. Tygurina: *Obliviscetur eiusmodi hominis ad misericordiam proclivus*. Sed nomen abractum significantius est, proprieq. sinificat gratuitam erga hominem miserum clementiam, & commiserationem: ac frequenter de divina misericordia dicitur. Potest autē conjuogi cū eo, quod proxime dixerat de morte, & sepultura impii; nam *oblivio defunctorum*, propria est superstitum, atq. vivētiū.

Pagnin.
Caiet.
Vatabl.
Tygurin.
Oblivione etiam viventium consepeliuntur mortui.

Deus

Deus quoque dicitur *mortuorum oblivisci*, sicut dicebat David Ps. 87.6. *Vulnerati, dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt*. Ubi exponit cujusmodi illa sit Dei *oblivio*, videlicet quod Deus videatur deposuisse defunctorum curam, ut quibus exsuscitandis tunc manum non porrigat. Sic Sapient. 16. 11. de Israelitis percussis à Draconibus venenatis dicitur; *Misericordia tua adveniens sanabat illos; in memoria sermonum tuorum examinabantur, & velociter salvabantur: ne in altam incidentes oblivionem non possent tuo uti adjutorio*. idest, ne si semel venenum illos extingueret, divina illa benignitas, quam erga viventes Deus exhibet, mortuorum jam, & interfectorum oblivisceretur. Ubi videtur esse antithesis inter *memoriam*, & *oblivionem*; qui enim non habebant memoriam divinorum præceptorum, incidebant in Dei oblivionem, idest peribant; & interficiebantur. Ergo *oblita* impii divina *misericordia*, non revocabit illum à sempiternis cruciatibus, neq; conferet illi *Resurrectionem ad vitã*.

Pulchra antithesis.

2 Forte tantam divini supplicii gravitatem, quasi excusare velit, quod cum Deus benignum se solcat præbere peccantibus, at obstinato impio, & incredibilibus sceleribus contaminato, severissimum judicem, quasi *misericordiæ oblitum*, se exhibet, juxta illud Isaiæ 26.10. *Misereamur impio, & non discet justitiam*. idest, cum ille abusurus sit misericordia, & indulgentia propter animi pervicacissimi obstinationem, & divinæ beneficentiæ, atque bonitatis contemptum, præstat, ut cum severitate, & gravitate supplicii cum illo agatur. Hoc quidem Agesilaus dicere solebat de nonnullis Asiæ populis: *Si libertate fruerentur, malos; sin servirent, bonos esse*. Vide Justinum q. 80. ad gentes, ubi cum de illa severissima Elisei in pueros maledictione, & vindicta scribit; *Quando* (inquit,) *per longanimitatem illorum, qui contumeliis sunt expetiti, resipiscentia eorum, qui illa sunt usi, errata corrigenda non subsequitur, tunc mansuetudine severitas hominibus longè est commodior*.

Circumlocutio maxime Dei severitatis.

Plutarch. Justinus. Severitas interdum salutarior misericordia.

3 Quamquam quidem nunquam satis condigno supplicio Deus peccata punit, quin multa cum gravitate supplicii, misericordia permixta inveniatur. Sic sanè in gravissima illa Israelitici populi captivitate, & severissima ingentium scelerum, & impietatis vindicta, significata per *Amphoram* illam *impietate* plenam, & gravissima supplicii *massa plumbea* ore obturatam, visæ sunt Zachariæ, *Duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habentes alas, quasi alas Milui, & levantes amphoram inter cælum, & terram, atque deferentes in terram Sennaar*. Mulieres autem duæ illæ quid aliud sunt quàm divina justitia, divinaque severitas, & indignatio, quæ impietatem Israelitarum gravissima inter Babylonios hostes servitute, & captivitate puniendam exportant. Sed Justitia, & Indignatio *alas* habent *spiritu* plenas, volant enim nimium celeriter, nimiumque sublime: quoniam *a facie iræ indignationis suæ*, cum punit Deus, *elevans de allidit*. Habebant autem *alas milui*, quæ avis nomen habet in Hebræo à misericordia, & beneficientia gratuita; nam *Hhesed*, misericordia est; at *Hhasidah*, miluus. & quamvis Septuaginta legant: *alas upupæ*; Theodot. Symmachus, & Aquila, *alas erodii*; at Rab. David, & nonnulli alii intelligunt; *Alas Ciconiæ*, quæ symbolum est misericordiæ, & pietatis erga miseros, & effætos parentes, quos in senectute sustentant. Ergo suam Justitiam etiam in gravissimis suppliciis temperat, aut retardat Deus sua misericordia, & benignitate; & denique quamvis in sempiternis suppliciis damnatorum videatur *oblivisci* divina *Misericordia*, ut quibus nunquam supplicia remittenda sint; at qua illos citra condignum punit, illorum non obliviscitur. Septuaginta *oblivionem* hanc divinæ *misericordiæ* convertunt in memoriam peccati impii; *Rememoratum est peccatum eius*. Idem tamen sensus, nam cum in *memoria cadit peccatum in conspectu Dei*, tunc videtur tantum memoriam habere divina justitia, ac *oblivisci misericordia*. Nicetas sempiternitatem supplicii hoc loco intelligit; *Impiorum* (inquit) *flagitia scriptis ad memoriam consignata sunt, quocirca supplicium in eos decretum est, quod vitari non poterit*.

Deiseveritas temperata misericordia.

Illustrata visio Zacariæ 5.9. 50.11.

Cur divina Justitia dicatur habere alas.

Ps. 50.1.11

Milui nomen à misericordia.

חסד

חסריה

LXX.

Theodot. Symmach. Aquila.

.David. Regia. Montan. Tygur.

LXX.

Ps. 108.14

Nicetas.

4 *Dulcedo illius vermes*. Cohæret hoc proximè cum morte, & sepulchro impii. Aliqui Latini intelligunt hic dici impio sepulto *dulcescere vermes*, quod sine sensu doloris cadaver corrodatur à vermibus. Quare sic elucidat Vatablus: *Nihil à morte sentit dolores, celeriter absumant eum vermes*. Vel quod nihil referat impius ex suis studiis, & actionibus, nisi corrodentes vermes: aut quod illius vitæ dulcedo, & voluptas convertenda sit in vermes, & conscientiæ remorsus: Ita D. Thom. & Cartusiensis. Vel quod nihil meliùs, aut dulcius habiturus sit in sepulchro, quam vermes, & putredinem; hæc mollis culcitra, & delicatus lectus; nam subter illum *sternetur tinea, & operimentum illius erunt vermes*. Quare videtur esse quædam quasi irrisio, & subsannatio mortis impiorum. Sed hæ omnes expositiones neque bene cohærent, neque pares sunt severitati supplicii, quod hic describitur. Gregor. non tam supplicium, quàm improbitatis studium existimat significari, impium videlicet, cui ipsa inquietudo, & perturbatio, ac remorsus conscientiæ placeant, & dulcescant; *Hinc nimirum* (inquit) *cura sæcularis in delectatione est, & quies in labore: valdè enim fatigatur, si desit cura sæculi qua fatigetur. Perversis itaque mentis dulcedo, vermis est: quia inde delectabiliter pascitur, unde per inquietudinem incessanter agitatur*. Hoc quoque allegoricum.

Varia Latinorum interpretatio

D. Thom. Dionys.

Isa. 14. 11

Gregor. Impiis familiares, & amici conscientiæ remorsus.

Illud ergo præstat: quod sapienter indicavit Philipp. *Per antiphrasim* (inquit) *dictum quod dulcis sit vermibus, & ab eis infatigabiliter consumatur*. Voluit Philip. dicere per Hypallagem, idest, conversionem orationis; ut dicatur ipse impius dulcedo vermium. Quem etiam sensum bene admittunt Hebræa, quæ legi, & verti possunt; *Capietur dulcore eius vermes*. Atque eundem sensum sequuta est Tygurina legens; *Est dulcis cibus vermium*. Hebræus apud Caietanum, *Dulcescit ipse vermis*. Neque interpretationem hanc respuit omnino contextus Latinus: nam *dulcedo illius*, potest esse, velut nominativus absolutus, qui frequens est in Hebræo sermone, atque etiam retineri solet in Vulgato Latino; deinde *vermes*, sint suppositum alterius orationis, supple illam sentient, aut capient, lambent impii viscera, & avidissime arrodent. Est autem *vermis* vox eadem, quæ Isa. 14. Vertitur *tinea*, & pertinet ad sepulchrum. 5

Germana, & simplex expositio.

Philippi interpretatio benigne interpretata.

Hypallage.

Tygur.

Caieta.

Nominativus absolutus in Scripturis.

Non sit in recordatione Caiet. existimat sensum esse, quod adulter, vel homicida; *statim, ut apprehensus fuit, est occisus absque tela iudiciarii processus, absque commemoratione criminis: notorium enim præsupponitur factum cum fuga facientis*. Sed quam dura interpretatio. Leniter cohæret cum sequentibus quod nulla memoria, aut vestigium impii mansura sit, sicut ocque arboris infructuosæ, quæ penitus extirpatur. Asserit autem oblivionem omnis vestigii, & memoriæ brevissimam, particula originalis *Ghod*, quæ verti potest, *Adhuc*, ut sit sensus; *Adhuc non erit illius recordatio*. De hac tamen oblivione impiorum statim ab illorum morte, diximus non semel pertinetque non solum ad simplicem rei memoriam, & recordationem, sed etiam ad sermonem, qui de aliqua re usurpari solet, & ad mentionem faciendam: sicut dixit David; *Nec memor ero nominum illorum per labia mea*. Et videlicet illa memoria, aut *recordatio per labia*, cum memoriam alicuius labiis, & verbis usurpamus. Quare verbum *recordari*, aut *meminisse*, aliquando significat *nominare*, ut 1. Reg. 4.18. *Cum ille nominasset arcam Dei*. Prop. ex Hebræo; *Cum memorasset, vel, cum recordatus fuisset arcæ Dei*. Sept. *Meminit arcæ Dei*. Exo. 28.24. *In omni loco, in quo* memoria fuerit nominis mei*. Prop ex Hebræo; *In quo memorare fecero nomen meum*. Hæc ipsa illa memoria est quæ Ps. 136.6. ad linguam refertur; *Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui*. idest, si te non crebris sermonibus usurpem. Sic nulla erit impii recordatio, quod deinceps nemo præteritam illius fælicitatem meminisse, aut sermone usurpare volet. 6

Caietan dura interpretatio.

Lenis sensus.

Memoria aut recordatio coniuncta cum sermone.

Ps. 15.4.

Pagn. Regia.

LXX.

Compl.

** Adonde se tratare de mi ymo sumerem el nombre.*

Conteratur quasi lignum infructuosum. Prop. *Confringatur, comminuatur*, velut arbor infructuosa. In Hebræo; *Velut arbor iniquitatis*. est autem *arbor iniquitatis*, arbor sterilis, & infructuosa, & propter sterilitatem damnata eradicationis, & evulsionis, sicut iniquus capite damnari solet, & *abscindi de terra viventium*. Quis enim neget fuisse illam *ficum* sterilem, arborem iniquam, aut arborem iniquitatis; in qua cum nihil *invenisset* Christus, *nisi folia tantum*, ait illi: *Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea*? Quis item, tanquam iniquam arborem sententia extrema damnatam, non videat *ficulneam* illam alteram, de qua scriptum est: *Ecce anni tres sunt, ex quo venio, quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio: succide ergo illam. Ut quid ergo terram occupat*? Neq; verò de homine dici potest, quæ de *ficulnea* dixe- 7

Arbor iniquitatis, quæ.

Mat. 21.19

Mar. 55.23

Luc. 13. 8.

Homini ad ferendum fructum nullum nõ tempus. Mat. 21. 34. Deus longanimiter expectans hominis fructum.

dixerunt Apostoli, *Nondum, erat tempus ficorum*: nam si homo arbor est, nullo non tempore ferre debet, facereq; fructum. Quare illud *tempus* fructuum, cum mittit *Deus servos suos, ut accipiant fructus* nostros; tota vita nobis, & ætas universa est æstas, quæ debet esse frugifera: quod si in adolescentia à prima ætate fructum non ferat, *expectat* tamen patienter, & longanimiter agricola, *pretiosum terræ*, & arboris *fructum*, Isaiæ 2. Luc. 13. 7. & 8. Quod si tandem infructuosa sit, convellit, confringit, *conterit* arborem, quæ non nisi sua voluntate, & pravitate sterilescit.

8

Arbor iniqua & noxia.

עול

Sed illud etiam significari potest, per *arborem iniquitatis*, arbor non solum infructuosa, verum etiam venenata, aut nociva, que non solum nullam utilitatem præstat aliis, sed, quæ vehementer nocet. Est enim hoc loco *iniquitas*, iniuria, & nocumentum illatum proximo. Quare hanc ipsam vocem; quæ subest Psal. 70. 4. *De manu contra legem agentis, & iniqui*; Hieron. ex Hebræo transtulit: *De manu iniqui, & nocentis*. Sic recta erit oppositio inter pium, & justum: is enim est *velut lignum, quod plantatum est secus decursum aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo*, est enim justus omnibus utilis, atque beneficus, & qui ultro omnibus dat suos fructus, sponteque sua offert beneficia gratuito cunctis indigentibus. At impius est arbor non solum infrugifera, propterea que infęlicissima (sic enim Plinius Steriles arbores infęlicissimas vocat, & religione damnatas) verum etiam pro utili, & oportuno fructu proferens venenum: estque confugientibus ad ipsum, suis foliis, & umbra valde noxius: quippe ex illarum arborum genere, quarum umbra venenum est plantis aliis: in quo genere Juglandes, Pinos, Piceas, & Abietes reponit Plinius. Quæ omnes arbores hominem avarum repræsentant, quæ neque cadentem super se cælestem imbrem, communicare volunt cum aliis plantis, de quibus sic scribit Plinius: *Omnium, quę proiectis frondibus ita defenduntur, ut per ipsas non defluant imbres, stilla sæva est*. Non aliter sane avarus, quæcumq; ex cæli beneficentia beneficia accipit, neque guttatim vellet communicare cum aliis plantis infirmioribus: sed si forte gutta ex illius facultatibus attingat miseros, venenum illis est.

Psal. 1. 3. Justus gratuito omnibus beneficus. Impius arbor venenata. Plin. lib. 16 cap. 16. Plin. l. 17. cap. 2. Impius instar arboris, per cuius folia non defluit imber.

9

LXX.

Septuaginta amplificasse videntur similitudinem hanc, legentes, *Conteratur, sicut lignum insanabile omnis iniquus*, videlicet, *quod ubi concisum fuerit, nullam curationem admittit, ut sanari possit, sed inutile est in posterum*. Sic exponit Nicetas: in quo observari potest, quod quemvis homo eiusmodi arbor sit, ut semel arida vivere iterum possit, & ex arbore iniquitatis, & infructuosa facere fructus pænitentiæ dignos, at hoc loco propter suam obstinationem dicitur *arbor insanabilis*.

Nicetas.

Vers. 21. Pavit enim sterilem, & quæ non parit; & viduæ non benefecit.

1 *Prima expositio.* Sterilis *pro virgine. Stuprum* Pascere *quid*.

2 *Ex frequenti Veneris usu sterilitas.* Steriles *meretrices*.

3 *Uxorem sterilem diligere humanum*.

4 *Duę aliæ expositiones. Adulteri pęna, sterilitas. Illustratus Moyses*.

5 Sterilis *pro vidua. Quid proprie ex Hebr. Quid pascere in Sacro sermone*.

6 Lyptote, Bene agere, *aut facere in Sacro sermone quid. Viduis subveniendum. Illustratus Isaias*.

7 Viduæ *nomen unde dicatur. Illustratus* Paulus. *Duę viduarum virtutes, duo item vitia*.

1

Videntur peculiariter nunc describi impiorum, & Tyrannorum facinora, quæ in civitate perpetrant, inter quæ primum illud est, quod *pavit sterilem*: per quod Cajetanus existimat significari Tyrannum turpissimum, stupratorem virginum, quas non modo per vim opprimat, verum etiam medicato oculo illas reddat steriles, aut abortiri faciat, tantum sibi pro fine voluptatem constituens, non liberorum procreationem neque, quam oppressisset, virginem volens in uxorem ducere; quod turpissima quædam sævitia est, & inhumanissima turpitudo, atque illius similis, qua petulantissimus Ammon violatam Thamar exosam habuit, præcipiens *eiice eam foras, & claudi ostium post eam: quæ respondit ei, maius est hoc malum, quod nunc agis adversum me, quam quod ante fecisti expellens me*. Verbum quidem originale *pascendi* huic expositioni favere videtur, nam ad rem turpem aliquando refertur, ut Jeremiæ 2. 16. *Constupraverunt te, usque ad verticem*, quod ex Hebræo legitur: *Confregerunt te, aut subegerunt te*. Significat enim societatem quandam, aut amicitiæ congregationem qualis in eodem grege esse solet *in pascuo communi*: Scio sane (quod de ista interpretandi ratione breviter dicam) rem turpem ita solere in Sacro sermone significari pure, & sancte, ut non omnino clare, sed obscure significetur. At certe hic tam obscure significatur, verbo *pascendi, ut nemo præter Caietanum id animadverterit*.

Caietan. Infandi virginum stupratores. 2. Reg. 13. 16.

רעה

2

Secunda interpretatio. Sterilitatis causa. Plutarch.

Secundo potest hoc quoque ad meretrices pertinere, quæ frequenter ex nimio libidinis usu redduntur steriles: sive etiam, quod illæ veneficiis, aut medicatis potionibus suam sterilitatem concipiunt, & procurant: nam huiusmodi fęminas sterilescere, tum à Medicis, & Philosophis, tum Plutarch lib. 5. de placitis Philosophorum cap. 9. ex Diocle medico refert: atque multas eiusmodi sterilitatis causas affert; pullulantes omnes ex frequentia veneris. Qua in re Erasistrati, atque Stoicorum etiam sententias adfert: Sensus igitur erit: Impius leno, atq; Tyrannus Lupas alit, & pascit: & quod à viduis, & pupillis rapit, illud totum in meretrices, & Lupanaria erogat. Laborat hæc quoque interpretatio simili incommodo, sicut præcedens.

3

Tertia expositio. Vatab. Tygur. Pagn. Vir consolaturus uxorē sterilem.

Tertio, Vatablus exponit; *Sterilem uxorem afflixit ob sterilitatem*. Eademque videtur lectio Tygurin. *Sterilem, quæ non pariebat afflixit*. Facit quoque lectio Pagnin. *Confregit uxorem sterilem, ne pareret*: sive ut nos habemus, *& non pariet*, vel, *non parientem*. Quod facinus tamen abest ab humanitate, quam quod longissimè, namque debet vir consolari uxorem sterilem, atque etiam ferventius diligere. Illud enim singularis virtutis erat, quod de Eleana dicitur 1. Reg. 1. 5. *Annam*, nimirum sterilem, *diligebat; Dominus autem concluserat vulvam eius*. Nam sterilem affligere, non est maritalis benevolentiæ sed muliebris æmulationis, & petulantiæ, illius quoque similis; *Affligebat eam æmula eius, & vehementer angebat, in tantum, ut exprobaret, quod Dominus conclusisset vulvam eius*. Sic Jacob Rachel sterilescentem non minus, quam fæcundam Liam diligebat. Sed neque hic sensus, cum antecedentibus, & consequentibus cohæret.

4

Quarta exponendi ratio. Adulterorum ingens supplicium. Sterilis pro adultera.

Quarto, ad rem præsentem propius, ut comminetur Tyranno sterilitatem uxorum, sicut de Agag dicitur 1. Reg. 15. 32. *Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit mater tua*. Adde etiam (quod ingens supplicium est, quod sicut voluit adulter ex alieno toto liberos suscipere, neque quidem suscipere possit ex suo: ut quondam contigit Abimelech propter raptum Saræ: *Concluserat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech*, Gen. 20. 18. Huic similis est illa aliorum interpretatio, ut per *sterilem* significetur, *adultera*, quæ non parit hęredem ex proprio viro, sed interdum ex alieno supponit sicut Eccles. dixit c. 23. 32. *Mulier relinquens virum suum, & statuens, hæreditatem ex alieno matrimonio, in adulterio fornicata est, & ex alio viro filios statuit sibi*. Non male conveniret hæc interpretatio, nisi secunda pars, quæ de viduis sequitur, aliam postularet.

5

Quinta D. Thomæ expositio metaphorica. Nicol. Dionys. Gregor.

D. Thomas quintam affert expositionem, existimans significari hominem, qui bona sua in res inutiles prodigit, & consumit ad similitudinem eius, qui uxorem inutiliter nutrit. Placuit hoc quoque nonnullis Latinis, Nicolao, Dionysio. Sed allegoricum quoque hoc, sicut, & quędam alia, quę de carne ad malum proclivi, & ad bonos fructus sterilescente afferuntur à Gregorio, & aliis.

6

Ultima, & simplex interpretatio. Sterilis pro vidua. Varia viduitatis circumloquutiones. Viduitas respectu filiorum.

Sexto, tandem facilem, & simplicem interpretationem existimare licet, eam ipsam, quam prę se ferunt verba; ita ut *sterilem* exponat sequens particula, vidua; postquam enim sęvissimus Tyrannus virum de medio sustulit, filiolos jugulavit, convertat se statim ad capiendam viduæ prædam, viro suo, atque liberis, omnique propinquorum patrocinio orbatę. Quare idem omnino significabunt tres istę voces, *sterilis, non pariens, vidua*, & de *sterili, & non pariente*. Isai. 54. 1. *Lauda sterilis, qua non paris*. Rursus *sterilitas, & viduitas*, ad filios etiam pro eodem referuntur Thren. 5. 5. *Matres nostræ quasi viduæ*. Quod cum intelligerent Septuag. non amplius dixerunt, quam *mulierem sterilem*: Propriè *eradicatam*, convulsam, cui nulla stirps, radix nulla, ex qua germinet posteritas, à radice *GhaKar*, quod est extirpare, eradicare, convellere. *Pavit*, sicut pecus herbam depascere solet, non sicut pastor pascit gregem, idest, devoravit, absumpsit. Et verbum

LXX.

Pascere in malum.

originale, non solum dicitur de officio boni pastoris, quod est pascere, nutrire, regere, sed de severiori etiam, & duriori gubernatione, quod *frangere, & conterere*, alias vertitur à Vulgato, ut Psal. 2. 9. *Reges eos in virga ferrea*, Hieron. ex Hebræo vertit, *Franges eos*, & similiter Micheæ 5. 6. *Pascent terram Assur in gladio*; quod ex Hebræo legitur; *Confringent, vel conquassabunt terram Assur in gladio; alii devastabunt, alii non incommode, depascent*, devorabunt, depopulabuntur. Cæteri omnes cum Gregorio allegoriam sectantes. *Pascere*, sumpserunt pro saginare, & nutrire.

Compl. Pagnin. Vatab. Tygur. Regia. Caiet. Scripturæ regula. Lyptote.

Et viduæ non benefecit. Caiet. ad rem turpem refert, sub verbis honestis significatam, Sed mirum quod non solum non favente, sed repugnante etiam originali verbo, cum sensum sua mente complexus sit: est igitur cum præcedentes eadem quippe solet Scriptura rem eandem, nunc per affirmationem, nunc per negationem repetere, & repetendo majorem vim addere. Exempla passim, est etiam *Lyptote*, aut extenuatio; *non benefecit*, id est, *malefecit*, nimium sævus, & ferus erga viduam fuit non fuit beneficus, lætus, hilaris; denique non fuit erga illam bonus (hæc enim propriè sonat vox originalis) quod nos vulgari, & notiori nomine diceremus, *No le hizo buen tratamiento*. sed è contrario, raptor, severus, tristis, & omnino iniurius, & impius. Quare Jerem. 22. 3. dicitur: *Viduam nolite contristare*. Sed potius lætos, atque hilares vos illi præbete. quare opportuno dixit hoc loco Tygurina, *neque exhilaravit viduam*. Quamquam etiam hoc loco locum habeat, quod observabamus c. 22. v. 6. non solum crimini dari, quod iniurius extiterit improbus in viduas, & in omne miserorum genus: sed etiam quod non fuerit beneficus, jucundus, liberalis, beneplacens, lętus, & hilaris: nam cum his omnibus vitæ commodis viduæ, & pupilli careant, profectò vult Deus, ut ex domo divitis, & ex illius benignitate, & liberalitate illa facilè mutuari possint. Hoc illud est, quod ab hac ipsa radice dicitur Psal 35. 4. *Noluit, intelligere, ut bene ageret*, Quod Hierony. ex Hebræo vertit; *Cessavit cogitare benefacere*. quare sequitur. * *Iniquitatem*, (injuriam, *iniustitiam*, rapinam, fraudem, & calumniam, *meditatus est in cubili suo*. Quare cum ejusmodi Principes pauperum, & viduarum oppressores, hortatur Deus Is. 1. 16. *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis*. * *Quiescite agere perverse*. id est, erga neminem sitis iniqui, aut injurii, explicat deinde quid sit bene, aut benigne facere; *Discite benefacere: quærite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam*, ubi quæ sit viduæ peculiaris miseria, significat, quod viro careat, qui illam defendat, & tueatur. Quid si etiam careat liberis, & omni sit præsidio destituta? Quam Paulus 1. ad Thimot. 5. 5 describit, *quæ verè vidua est, & desolata*, videlicèt, quod neque habeat virum, filios, aut nepotes, à quibus opis, & subsidii aliquid sperare possit.

Divitū erga viduas misericordia qualis, esse debeat

Sus trazas no son de aprovechar à nadie, sino de hazer a todos mal.

Hieron.

No hagays mala nadie.

Viduitatis propriū incommodū quale.

Vidua dissoluta quę.

7

Viduæ autem nomen hoc loco cum *sterile* jungitur, quod vidua, viduitatis tempore, sterilescere debeat, & omnino à voluptatibus, & deliciis abstinere, non pariens; *nam vidua, quę in deliciis est, vivens mortua est*, quasi, quæ vidua sancta est, debeat se pro mortua gerere, & habere. Sic vivet vere vidua. Secus si aliter, nimirum *in deliciis vivat*, non vivet vita viduitatis: atque est quoddam, ut Ambros. ait, imposturæ genus, *aliud agere, & aliud profiteri*. Cypr. l. 3. ad Quirin. cap. 74. legit. *Quæ autem delicata est, vivens mortua est*. Illud, *delicata*, proprium earum videtur esse, quæ viros habent; ut constat ex illo Isai. 47. 8. 9. *Audi hæc delicata, quæ dicis in corde tuo; Non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem*. Ergo deliciis, imò, & vitæ contraria est viduitas, quæ pro morte quadam reputatur. Sed illud peculiarius ad mortem pertinet, quod vidua hoc loco nomen habet ab obmutescendo, & tacendo; quæ est etiam mortuorum; circumloquutio. Illa enim est mortis in improbos imprecatio, Ps. 30. 19. *Muta fiant labia dolosa*; nam *Alam*, à quo dicitur *Almanah*, vidua, significat colligare, & deinde refertur ad vinculum linguæ, quod est obmutescere. Vidua igitur sonat, * *colligatam, & mutam*: quorum utrumque mortuis convenit. Sed peculiariter primum viduis, quod ligatæ debeant esse ad domus angulum, ut se inde movere posse non videantur, neque domo egredi: deinde quod silentium ita debeant colere, ut mutæ æstimari possint. Contraria his duabus viduarum virtutibus ponit Paulus 1. Timoth. 15. 13. duo alia viduarum vitia; *Discunt circuire domos, non solum otiosa, sed & verbosa; & curiosæ*, loquentes, quæ non oportet.

Viduas vere vidua, quasi mortua.

1. ad Thi. 5. 6.

Ambr.

Cypri.

Vidua delicata quę dicatur.

Viduę nomen mortuā sonat.

Vidua domi se continente.

* *Dus virtutes viduarum, Cerada la boca, y encerrada*

en casa. ex proprietate nominis.

Vers. 22. Detraxit fortes in fortitudine sua, & cum steterit, non credet vitæ suæ.

1 *Tyrannorum descriptio, et lex*, Excelsa demetere.
2 *Quid* detrahere. *Tyrānis etiam imbecilles timētur*:
3 *Varia expositio. Tyrannus, tam timidus, quam crudelis*. Stare, *habiens percutientes fœdus*.
4 Stare, & consurgere; *quid in Sacro sermone*.
4 *Tyrannus nemini fidit, nemo illi*.

DEtraxit fortes. Non solum grassatur sæva tyrannis inter miseros, & imbecillos, sed etiam adoritur potentiores omnes, & opulentiores, quos ex suo statu opibusque exturbet. Hoc illud est, quod ad illam tantum legem Tyranni se conformant, quæ præcipit; *Excelsa quæque demetere*; ut procul omni suspicione, & metu, in infirmam, & miseriam plebem dominentur. Qua de re sapienter scripsit Arist. lib. 3. Politic. c. 9. & nos inferius, versic. 24. nanciscemur occasionem plura dicendi. Sic sanè Senecæ monenti;

Tyrānorū Lex. Arist.

S. Pulchrum eminere est inter illustres viros;
Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
Cæde abstinere, tempus atque iræ dare.

Sen. in Oct. act. 2.

Respondit Nero illas plenas omni sævitia; & tyrannide voces.

N. Munus Deorum est, ipsa quod servit mihi
Roma, & Senatus, quodque ab invitis preces;
Humilesque voces exprimit nostri metus.
Servare cives Principi, & patriæ graves;
Claro tumentes genere, quæ dementia est,
Cum liceat una voce suspectos sibi,
Mori iubere.

Quæ ferè Tyranni descriptio ex hoc ipso Jobi locō videbitur imitata; aut desumpta. Illa quoque, quam scripsit Herodot. in Thalia, ex oratione cujusdam Otanis, ad eos, qui Magos Persarum, Regemque Tyrannorum occiderant, elegans est, æquè ac vera. *Omnem*, (inquit,) *malitiam habet, tum per insolentiam, quod expletus rebus omnibus est: tum per invidiam multa facinora admittens, At enim vir Tyrannus (ut qui omnia bona obtinent) debebat sine livore esse: verum ita natura comparatum est, ut insit adversarius popularibus suis, si quidem eorum optimis quibuscumque, qui superstites sunt, atque vivunt, invidet; deterrimis delectatur: &, quod indecentissimum est, criminationes admittere, optimum putat, nam si admireris eum modeste, offenditur, quod non effuse hoc facias: sive effuse facies, offenditur, quasi sibi assenteris: &, ut exequar dicendo, quæ maxima sunt, iura patria labefactat, fœminis vim affert, indamnatos interimit*. Hæc ipsa disertè videas in nostra sententia.

Tyranni descriptio Hero. l. 3.

Invidia Tyrannorum.

Detraxit, Sept. *Furore avertit*, Tygu. *Potentes versat sua potentia*; susque deque illos agitat: fortissimosque robore vincit. Propriè traxit, seu, abstraxit, detraxit de suo statu, præcipitavit de sua fælicitate; *Alii, trahet ad se cunctos*, sibi subiiciet. addit Caiet. *ut sic se cunctis civibus terribilem exhibeat*: Alii, *Fortissimos abducit, quo vult*; Nemo audet se opponere Tyranno, sed ad nutum, & libitum illius sese cuncti componunt. *Fortes*, prævalentes, præpotentes. Ignoro itaque quare Septuag. legerint, *Furore evertet impotentes*. D. quidem Tho. nostræ lectioni interpretationem adhibet, respondentem etiam lectioni Septuag. ut iis dicantur *fortes*, qui licet re vera infirmi, & imbecilles fuerint: tamen nocere etiam possunt potentissimo Tyranno, minima enim quæque aliquando irritata, lædere alios, & se ulcisci potentia sunt; nullus propterea hostis quamvis invalidus, timendus non est. sic de Pharaone minutis omnino, & vilissimis animalculis vindictam reperiit Deus, non solum quod illa ipsa coluisset, ut Deos, sed quod etiam adversus infirmos, & afflictos advenas, tam duram Tyrannidem exercuisset, ut per *quæ quis peccat, per hæc & torquea tur*, & re ipsa experiretur, à minimis quibusque, & contemptissimis hominibus timendum esse Tyranno. Sic & apud inferos torqueri per plebejam manum Tyrannos Theseus exponit Amphitrioni;

Caiet.

Vatab.

LXX.

D. Thom. Hostis quāvis invalidus, nō despiciendus. Cur Deus minimis animalculis afflixerit Pharaone. Sap. 11. 17. Sen. in Her. Fure. act. 3.

Quod

Quod quisquis fecit, patitur; auctorem scelus
Repetit; suoque premitur exemplo nocens,
Vidi cruentos carcere includi duces;
Et impotentis terga plebeia manu.
Scindi Tyranni ———

Sed arguta licet, coacta tamen, & repugnans. Hæc D. Thomæ expositio.

In fortitudine sua, per vim, & potentiam & per ferinum quendam impetum bachantis animi, nullam probabilem ob causam. Ibi sunt illi *fessi robore*, quos supra dixit Job. cap. 3. quorum robur, & fortitudinem, si non res alia, at mors tandem retundit, & debilitat.

3 *Varia expositio.* *Et cum steterit, non credet vitæ suæ.* Sententia anceps ad multos sensus, ex eo quod supposita istorum verborum non exprimantur, neque in Hebræo, neque in Græco, aut in Latino. Si primum verbum dicatur de Tyranno, secundum de paupere oppresso, is sensus efficietur, quem affert *Vatab.* Vatablus; *Si steterit, id est, si insurrexerit in aliquem, & adoriatur, is, quem adortus fuerit, non sperabit se ultra victurum.* Idem ferè *Caiet.* Caiet. Nemo videlicèt à Tyranno se satis tutum arbitratur, sed si semel illius indignationem adversum se conciliaverit, actum de se statim credit. Si è converso prima pars ad alios, secunda verò ad ipsum impium referatur, hæc sententia consurget: Si quispiam steterit, seque opposuerit Tyranno, furit is statim, insanitque *3. Reg. 21. 4.* præ dolore ad mortem; ut furebat Tyrannus ille Achab, quod videretur Naboth adversus illius libidinem, & effræois animi impetum stetisse; *Venit enim Achab in domum suam indignans, & frendens super verbo, quod locutus fuerat ad eum Naboth, & proiiciens se in lectulum suum, avertit faciem suam ad parietem, & non comedit panem.* *Tyrannus timidus æque ac crudelis.* Itaque tam vecors, & tam timidus est Tyrannus, quam sævus, atque crudelis: nam illi facit animos, & sævitiam illius armat aliorum impotentia, & imbecillitas: si enim quispiam audeat resistere, statim de vita sua, & incolumitate desperat. Iterum si prima pars ad impium, & secunda ad alios; & relativum illud reciprocum, pro non reciproco sumatur, Isid. hanc sententiam componit; *Illorum vitæ nemo credit: nametsi porrigant manus, & fœdera percutiant, tamen quærunt occasiones nocendi.* *Tyranni fœdifragi & infidi. Stare pro pacisci.* *Stare* igitur accipit, pro Percutere fœdus stando. Si utraque pars ad alios referatur, is erit sensus; Quis restitit impio, & Tyranno, qui non statim de sua vita actum putet? *Germanus & cohærens explicatus.* Sed quidem lenissimus atque simplicissimus sensus, iuxta antecedentia, & consequentia est, ut utraque pars de impio dicatur, & de illius commotione animi, & metu, quem mala conscientia efficit, ut iam explicabimus.

4 *D. Th.* *Cum steterit.* D. Th. supplet, in sua fælicitate, tamen anxius est timore amittendi; nulla igitur inter tot opes animi tranquillitate frui potest. Propriè ex Hebræo: *Cum surrexerit, vel, cum insurrexerit* contra aliquem, *si se obfirmaverit.* Hoc enim propriè significat verbum originale, & affert animum, & impetum hostilem: unde *insurgentes* di- *Stare et insurgere hostilia.* cuntur hostes, & adversarii. Ps. 17.40. & Ps. 43.6. & 58.1. & 91.12. Septuaginta nihil hostile agnoscunt in verbo standi, *LXX.* aut surgendi, sed quotidianum tempus lecto surgendi; quod nos diceremus, *en levantan dose, y poniendo los pies en el suelo*, ut per elegantem paraphrasim exponit Nicetas. *Illum* *Nicetas. Tygur.* *sic sua damnant conscientia, tanquam singulis diebus moriturum: quotidie enim cum surgit, de vita sua actum putat.* Tygur in verbo standi, aut surgendi, celsitudinem quandam sublimioris sedis, & dominationis agnoscit; nam & verbum originale referri solet ad altitudinem. Ergo legit; *At tamen ab illis evectus non fidit vitæ suæ.* sed præstat, quod ex Hebræo diximus.

5 *LXX.* *Non credit vitæ.* Septuag. *Non credat contra vitam suam.* *Fallax Tyrannorum felicitas.* Videtur imprecatio; Etiam si stet, & firmam fixamque suam fęlicitatem arbitretur; at non credat vitæ; dejiciatur de suo statu, atque re ipsa intelligat, non esse fidendum, tam infidæ stationi, & tam fallaci fælicitati. Sed simplicior sensus; Tyranni nemini fidunt, neque illis, quidem, à *Dionysius Tyrannus nemini fidens.* quibus evecti sunt ad regnum, non amicis, non uxori, non filiis: uti Dionysius ille: quare sicut propter vim semel illatam, nemo fidit Tyrannis, neque de sua vita securus est: ita profecto neque Tyrannus suæ vitæ credit, sibi propterea ab omnibus timet. *Sen. in Act. 3.* Quam verè Thyestes ad Plisthenum ut videatur ferè dixisse,

Cum steteris, non credet vita sua:

——— *Dum excelsus steti;*
Nunquam pavere destiti, atque ipsum mei.
Ferrum timere lateris ———
Venenum in auro bibitur: expertus loquor;
Rebusque parvis alta præstatur quies.

Tetigimus tem hanc, de malæ Conscientiæ metu, Tyrannidis comite assiduo, super c. 21. v. 10. & Job sæpius.

Vers. 23. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam: oculi autem ejus sunt in viis illius.

1 *Verbum* dandi *in Sacro sermone Varia lectio. Tyranni pretio vendunt securitatem infirmorum.*
2 *Metonymia. Tempus pœnitentiæ agendæ, cur appelletur* Securitas.
3 *Divinam iustitiam concedere improbis locum pœnitentiæ. Asseritur sera Dei vindicta. Ægyptiorum lex.*
4 *Improbitati statim imminet pœna. Quid* tempus acceptabile *apud Paulum,* & tempus beneplaciti *apud David. Illustratus Isaias.*
5 *Qui* Dies utiles. Dies sessionum, & Dies iusti *in iure. Divina Iustitia quomodo se prodat. Explicatus* Paulus.
6 *Quantum scelus abuti Divina benignitate.* Qui di*cantur* illusores. *Explicatus Paulus. Quid prop.* abuti.
7 *Deus computat omnium mortalium actiones. Quid* Thesaurizare. *Operandum, dum lux est. Explicatus Isaias, & David.*
8 *Impius in morbo statim concidit animo: exeuntem à corpore comitatur supplicium. Illustratus Moyses.*

DEdit ei. Quod in Hebræo sine supposito est, aliter Hebræi, aliter Vulgatus interpres supplendum existimaverunt: nam sic ex verbo legitur in Hebræo: *Dabit ei ad fiduciam: & innitetur.* vel, ut Hebræus apud Caietanum: *Dabit ei securitatem.* Vatablus: *Dat illi ad confidentiam.* quod pertinere potest ad eos, qui pretio, & muneribus mercantur, ut sub Tyrannis tuti esse, & vivere possint, videlicèt Tyranni vendunt illam confidentiam, & securitatem acceptis muneribus, & pauperes infirmiores illam mercantur, ut vel sic quasi Tyrannorum datæ fidei inniti, videantur. quem sensum lucidiori paraphrasi illuminavit Tygurina: *Si quis ei donet, ut tutus agere possit, at nitatur illi, oculi eius speculantur vias eius ad nocendum.* Nam abutuntur, & muneribus acceptis, & data fide, ut qui sint ex illis, quos Paulus vocat, *Absque fœdere.* Pagn. *Dabis, ei munera, ut habitet confidenter, & innitetur.* Isid. *Dabit ei manum pro securitate, ut suffulciretur.* Et quidem verbum *Dandi*, indifferens est, vel ad danda munera, vel ad porrigendam manum, vel ad præstandam fidem, vel ad quidvis aliud, quod vel dono, vel contractu aliquo commutationis, emptioois, aut venditionis dari solet. Quamvis frequenter ad munera, & gratuita dona soleat referri, ut statim dicemus. Ergo hoc illud erit, quod supra ex Salviano Massiliensi attulimus, cum de *Tuitione* ageremus, cum ipsi Principes, & Magistratus patrocinium suum pauperibus venderent; *Et quod dixi* (inquit Salvianus) *vendunt, utinam venderent usitato more, aliquid fortasse remaneret emptoribus: novum quippe hoc genus venditionis; & emptionis, venditor nil tradit, & totum accipit: emptor accipit, & totum penitus amittit. Cumque omnis fere contractus hoc in se habeat, ut invidia penes emptorem, inopia penes venditorem esse videatur, quia emptor ad hoc emit, ut substantiam suam augeat, venditor ad hoc vendit, ut minuat: Inauditum hoc commercii genus est: venditoribus crescit facultas, emptoribus nihil remanet, nisi sola mendicitas.*

5 Varia lectio. Caiet. Vatabl. Infirmi pretio obtinentes securitatem à potentioribus. Tygur. Rom. 1. 31. Pagn. Isidor. Vid. supr. c. 22. v. 9. n. 4. Salv. l. 5. de Provid.

At Vulgatus Interpres verbo, *Dandi*, nullum aliud commodius suppositum tribui posse, quam *Deum*, sapienter iudicavit, quod intelligeret impium non posse commode sobaudiri, ut qui nemini posset esse causa ullius securitatis, aut confidentiæ, nemoque quidem in illius fide, aut patrocinio spem suam audeat reponere: nam hoc significat vox Originalis. Ergo illustri paraphrasi locum illustravit Interpres, & securitatem, aut confideotiam, appellavit tempus, aut locum pœnitentiæ: nam ea securitas, aut confidentia, aut erectior spes non potest comparari, nisi acta improbæ vitæ superioris pęnitentia. Hęc enim est quæ licèt nō omnino securū, at tranquilliorē, & fidentiorē potest reddere

2 Elucidatio & defensio Latini Interpretis. *בטח Pœnitentia paratur animi tranquillitas. Metonymia.*

animum hominis peccatoris. Quare *securitatem*, *& spem*, Metonymicos vocavit *tempus* comparandi securitatem, & spem. Tum etiam securitatem appellavit *tempus*, quod peccatori conceditur, tanquam induciæ, in quo securus quasi agere, & vivere potest: non enim *Irascitur Deus per singulos dies*, sed longanimiter expectat. Ergo benignitatem Dei, sub qua homo impune sinitur vivere, securitatem, & confidentiam eleganter vocat.

Psal. 7. 12.

3 *Quare Deus tardo procedat ad puniendum.*

Sed hanc tamen impunitatem, & quasi inducias suæ justitiæ concedit Deus propter pœnitentiam agendam: atq; hæc non ultima ratio est, quæ seram, & quasi tardam Dei vindictam erga nefarios homines tuetur; quoniam quidem illius justitia *dat locum pœnitentiæ*, ut Sapient. 12. 8. 9. 10. dicitur: *His, tanquam hominibus pepercisti, & misisti antecessores exercitus tui, vespas: ut illos paulatim exterminarent: non quia impotens eras in bello subiicere impios iustis, aut bestiis sævis, aut verbo duro simul exterminare, sed partibus, paulatim, iudicans, dabas locum pœnitentiæ, non ignorans quoniam nequam est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum. Semen enim erat maledictum ab æterno.* Ubi vides Divinam Justitiam, quod ad se pertinet, agere concedendo locum pœnitentiæ; quamvis eo impius *abutatur in superbiam*. Qua de re disseruit eleganter Plutarch. de sera Numinis punitione, quamvis in eo erraverit, quod existimet iis tantum locum, & tempus pœnitentiæ concedi, quorum non sit insanabilis malitia; *Humanæ, inquit, malefactorum ultiones legitimæ, id duntaxat, quod delicta, canum instar, cum latratu persequuntur, & facinora extemplo ulciscuntur, expositoque maleficio subsistunt. Atqui Deum credibile est, quamcumque vitio captam animam iusto suo iudicio aggreditur, eius motus perspicere, sicubi ad pœnitentiam inclinatur; tempusque correctionis largiri iis, quorum non extrema est, & incurabilis nequitia.* Illustrat deinde rem hanc multis exemplis eorum, qui spatio pœnitentiæ vitam, & mores in melius mutarunt. Propterea que existimat *mores*, Græce nominari *tropos*, à mutando; quod tempore mutari frequenter soleant. *Et Cecropem in priscis suisse biformem dictum, non quod è bono Rege immanis, & draconis naturam imitans, sit factus Tyrannus; sed contra, quod perversus ab initio, & terribilis, post modum benigniter, humaniterque imperaverit.* Rectè profecto Ægyptiam illam legem Græci sanxerunt, mulierem gravidam si mortis fuisset damnata asservari, donec pariat; non aliter profecto, si quispiam progressu temporis, meliorem vitam, & sanius consilium in lucem proferre possit, & velit, dilato supplicio, & expectata pœnitentia, expectat illum Deus, donec eum gemitu, & lachrymis pariat, sicut Scriptum est, *A facie tua concepimus, & quasi parturivimus spiritum salutis.*

Plutarch. de sera Numinis vindicta c. 3.

Cecrops cur biformis dictus.

Ægyptiorū lex apud eundem Plutarch. Ead. lib. Praegnantis. D. de Pœnis.

Isa. 26. 18.

4 *Quod peccator non statim puniatur Misericordia Divina est. Simile. Genes. 4. 7.*

Dedit Deus locum pœnitentiæ. Verbum *Dandi* gratuitam quandam donandi munificentiam, & liberalitatem indicat: nam quod peccator non statim supplicio afficiatur, bonitatis, & benignitatis Divinæ omnino est. Sicut qood qui capite damnatus est, pendente ex collo fune, non statim educatur ad supplicium: nam statim atque homo peccat, supplicium ad illius fores excubat, ut eum primum aditum, & introeundi facultatem concedat supremus judex, in peccatorem statim insiliat. Sicut ad Cain dictum est; *Si bene egeris recipies, sin autem male, statim pro foribus peccatum tuum* (peccati tui pœna) *aderit*. *Locus autem pœnitentiæ*. idem est, quod tempus, opportunitas, & ut superius diximus, quædam Divinæ justitiæ quasi pactæ cum peccatoribus induciæ, post quas bellum illud extremi judicii adversus improbos ardebit; cum *pugnabit* cum judice *Orbis terrarum contra insensatos*. Et rectè quidem dicitur hoc pœnitentiæ tempus juxta vocem Originalem, *Locus, & tempus securitatis*, spei confidentiæ; cum idem dicatur misericordiæ tempus, de quo profectò Paulus dixit: *Ecce* (ut rei omnino pretiosissimæ labentis, & quasi fugientis è manibus occasionem captandam significaret) *nunc* (brevissimum scilicet tempus, non differendum in posterum) *tempus acceptabile* (quod Isai. 49. vocatur *tempus acceptum*, ut Paulus ex versione Septuag. ait; quod apud Vulgatum est: * *tempus placitum*; non solum ut dicatur, *Tempus*, quod judex pro bona voluntate sua nobis ad defensionem nostram concedit, cum posset statim prolata sententia extremo supplicio afficere. Propterea que subdit.) *Ecce nunc dies salutis.* Sed etiam ut dicatur *tempus acceptum*, scilicet Deo. Hoc enim tempus vitæ, atque incolumitatis nobis, ex gratuita judicis benignitate, & misericordia omnino donatur, vita ipsa indignissimis, morte æterna dignissimis. Quare rectè vocatur *tempus acceptum*, id est, Divinæ acceptationis, & gratiæ, & præterea tempus *beneplaciti*, id est gratuitæ Dei voluntatis: sicut & dicebat David Psal. 68. 15. *Ego vero orationem meam ad te Domine; tempus beneplaciti, Deus in multitudine misericordiæ tuæ*, id est, ut hoc saltem tempore, quod opportunum videtur, meæ vitæ, & defensionis, velis pro tua bonitate, & gratia me exaudire, ubi *beneplacitum* (inquit Theodoretus) *bonam appellat voluntatem*. Quo loco Symachus legit: *Tempus reconciliationis*. Similiter etiam, & Hieronymus; *Tempus reconciliationis, Deus, in multitudine misericordiæ tuæ*. Quod profectò *acceptabile tempus diesque salutis* videtur dici à Paulo per allusionem quandam, ad dies, quos Jurisperiti, *Utiles* appellant, quos Græci, *Orismenos*, vocant, quibus scilicet, *experiundi iuris sui potestas est*, & ad *dies legitimos*; qui (ut inquit Budæus) *erant dilationes ordinariæ*: nam his & salutem suam tueri, & pro se, & sua causa dicere licebat; Denique ante sententiam dies illi omnino utiles. Sic sane peccatori solemnes istæ Divinæ justitiæ dilationes, aut potius Divinæ misericordiæ quasi induciæ, locum nobis pœnitentiæ præbent: nam in extremo illo, quasi *fatali die*, non jam *dies* peccatori *utiles*, sed potius *dies sessionum* censendi sunt, quibus sedet judex pro tribunali; aut potius (ut in jure est) *dies iustus* appellandus, cum videlicet est *tempus faciendi iudicati*: nec durabit *dies* iste *iustus* mensem unum, ut quondam decernebant Leges duodecim tabularum, sed brevissimè, & quasi in ictu oculi, *referet quisque prout gessit in corpore suo, sive bonum, sive malum*. Quare in hoc *pœnitentiæ loco*, & tempore gratis nobis oblato, non solum *Divitias bonitatis*, & misericordiæ ostentat, Deus, verum etiam justitiæ, sicut Paulus ad Rom. 3. 25. cum de remissione præcedentium delictorum per Christi merita dixerat, subdit statim; *In sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi*, ubi observa dici Deum, *Iustitiam suam ostendere*, cum sustentat, id est, cum patienter expectat peccatoris pœnitentiam invitando illum ad suam gratiam, & justificationem, nam quamvis justitiæ proprium sit judicare, & condemnare nocentem, sieque injustitiam tollere, & punire, tamen manifestum etiam est justitiæ opus, scelera destruere quacumque alia ratione. Ergo tam *in hoc tempore* pœnitentiæ, tum in futuro judicio ostentabit Deus justitiam suam, sed diversa tamen ratione: nam *in hoc tempore*, quod pœnitentiæ, & misericordiæ est, destruit Deus peccatum; justificando peccatorem, *ut sit ipse iustus, & iustificans*: at in futuro tempore *ostendit iustitiam suam*, cum fuerit ipse judex justus, minime justificans, sed potius injustos condemnans. Nunc itaque pœnitentiæ utilis, & legitimus dilationis dies est; postea justus dies sessionis, & opportuni supplicii, & non revocabilis vindictæ.

Post huius vitæ inducias, Dei bellum adversus impios. Sap. 5. 21. 1. Cor. 6. 2.

** El tiempo de conceder nos Dios plazos.*

Theodor. Symmac. Hier.

Dies utiles & legitimi in iure. ὡρισμένοι. L. 1. D. de divers. temp. præscript. Budæus in forens.

Dies sessionum in iure. Vid. Duar. l. 2. disp. c. 16. Cuia. ob serv. lib. 2. c. 18. Lex duodecim tabularum. 2. Co. 5. 10.

Simul Deus divitias misericordiæ, & iustitiæ ostentat dans locū pœnitentiæ.

6 *Et ipse abutitur eo in superbiam*. Propriè in Hebræo. *Ipse innititur, vel fulcitur*, aut sustentat se, vel indurat, & obfirmat cor suum adversus Deum, & adversus omnia æquitatis, & pietatis jura. Verbum Originale, aliquando vertitur à Latino Interprete; *Niti*. 4. Reg. 5. 18. & *Recumbere*, Num. 21. 15. & *Expectare*. 2. Paralip. 13. 18. & inde nomen deductum significat *firmamentum, robur, fortem, validum*, denique id, super quo alius recumbit, nititur, sperat. Ergo sensus est, Impium. Dei potentia sustentatum longanimiter, ipsa Dei benignitate, & longanimitate abuti, & super illam quasi niti, & recumbere, atque sperare, ut plus peccet, quod ingens est sceleris, & improbitatis amplificatio, & *divitiarum bonitatis divinæ contemptus* non ferendus, atque stupida) quædam ignorantia, quod *benignitas Dei ad pœnitentiam hominem adducat*. Qua de re Paulus cum disseruisset ad Rom. 2. 4. duo subiicit, quæ genuinam huius verbis Originalis significationem respicere, & exponere videntur. Alterum, *Existimas autem, homo, quia tu effugies iudicium Dei*? Quasi diceret; in quo nam speras, recumbas, niteris, ut *existimare* possis tuam impœnitentiam impune tandem abituram? Alterum cum verbum hoc Originale, etiam afferat duritiam quan-

שען

Intolerabilis præsumptio homi. nis contem mentis divitias bonitatis Dei. Paulus exponit Iobū.

Impius impœnitens, dissonis vocibus respõdens divinæ vocationi.

quandam; & fortitudinem obstinati cordis, subjicit statim Paulus. *Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram, in die iræ, & revelationis justi judicii Dei.* Quam rem dilucida, & eleganti paraphrasi illuminavit Interpres dicens; *Impium abuti loco, & tempore pœnitentiæ in superbiam*, insolescendo adversus Deum, & eius longanimitatem, atque lenitatem. Mirum autem, quam dissonet impius Deo suaviter illum adducenti, & invitanti ad se juxta id Is.22.12. *Vocabit Dominus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, & ad calvitium, & ad cingulum facci* (videlicèt invitabit ad pœnitentiam) *& ecce gaudium, & lætitia, occidere vitulos, & jugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum.* De quo incredibili divinæ vocationis contemptu, subditur statim, *Si dimissetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini, dicit Dominus exercituum.* Sic sanè Patrocles apud Plutar. de impiorum supplicio differens: *Nihil* (inquit) *aliud perinde, atque dilatio justa affectorum spes enervat, animosque eorum dejicit: contra improbis ferocia, & audacia augens.* Cum quo illud hærere videtur, quod Eccles. c.27.31. de improbis ait: *Illusio, & improperium superborum*, supple propria, & familiaria sunt; nam *abutentes* divina patientia *in superbiam*, illudunt divinas comminationes, & improperiis, atque injuriis infirmiores quosque vexant: sicut Petrus eodem *illudendi* verbo usus dixit. 2. c. 3. 3. *Illusores iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes; Ubi est promissio, aut adventus eius*: nam quamvis ipsi vindictam obliviscantur, & non videant; at vindicta in illos semper intendit, quod statim subditur; *Oculi* autem eius, &c.

Plutarc. de sera Numinis vindicta.

Impœnitētiū propria illusio, & iniuria. Illusores qui.

Eccl. 27. 31

7 *Oculi autem eius sunt in viis illius*, idest non ideo, quod segnis videatur in puniendo providentia, segnis etiam erit, aut obliviosa in colligendo, & usque ad minimum quadrantem computando omnes vias, actiones, cogitata etiam singula improborum, Differt enim supplicium, *ut in plenitudine peccatorum puniat.* Quod videtur respondere illi verbo Pauli: *Thesaurizas tibi iram*, idest paulatim colligis, reponis, & recondis materiam divinæ adversus te iræ, quæ tandem tota simul adversum te depromatur, instar Thesauri, paulatim collecti, & coacervati. Expectat itaque ille, ut *impleas mensuram* improbitatis. In quod illud convenit, quod de Idumæis scriptum est; Is. 21. 11. *Onus Duma, ad me clamat ex Seir. Custos, quid de nocte? Dixit custos: Venit mane, & nox. Si quæritis, quærite: convertimini, & venite.* Appellant videlicet Deum *custodem*, idest vigilem, & speculatorem, ut cujus *oculi sint in omnibus viis illorum*. Interrogant statim. *Quid de nocte* sui supplicii, suæque calamitatis? Respondet vero Custos Deus; *Nunc adest mane*: quasi dicat, temporis, locusque pœnitentiæ. *Operamini ergo, dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant*: nam instat *nox* supplicio, & sempiternis cruciatuum tenebris deputata. Ergo si aliquando *quærendus* vobis Deus est, *quærite*: quærendus statim, quærendus sollicite, & diligenter: cito, celeriter accurrendum, neque hoc tempore abutendum vobis in oblivionem, atque *in superbiam*. Sic igitur vigil, & speculator Deus oculos habens in viis improborum, simul prospicit noctem jamiam adventantem, & paulò post offundendam impiis, die, & luce abutentibus. De qua etiam nocte, sub diei tamen nomine, & appellatione, dictum est; *Dominus irridebit eum, quoniam prospicit, quod veniet dies eius*, idest (ut Theod. ait) *Iudex eorum audaciam irridet, ut qui celerem eorum finem prævidens.* Vel, ut alii exponunt, *Deus prospicit, omnes dies hominis impii; & oculi eius sunt in omnibus viis illius.* Quid ergo impio prodest, quod non statim de singulis sceleribus vindictam repetat judex, si omnes in numerato habet, omniaque simul multo graviori supplicio persequuturus est, quam si singula statim particulatim suppliciis afficeret!

2. Macc. 9. 14.

Matth. 23. 32.

Deus custos et vigilās.

Ioa. 12. 35. Impio instās nox supplicii.

Ps. 37. 13. Theodor. Simul in impios refundendū eorum supplicium.

8 LXX. Sententiam vero hanc (ne Sept. prætereamus) quorsum ad morbos incurabiles Græci retulerint, ego non video: legunt verò; *Cum infirmari cœperit, non speret sanitatem, sed cadet morbo.* quod sic intelligit Catenæ auctor, ut si facinorosus aliquando in morbum incidat, desperatione quidem frangatur, ac moriendum sibi credat omnino. Quod si ex morbo aliquando recreetur, tamen ea res incredibilis illi, atque admirabilis accidat. Quod ad metum pravæ conscientiæ, & insidiarum, quæ Tyranno parari ab omnibus solent, pertinere videtur. Nisi fortè significare Septuag. voluerint, cum primum impius in morbum incidit; tunc jam sero licèt, & nulla utili pœnitentia ductum de supplicio cogitare. Sicut ad impium Cainum, ut suum supplicium assidua mente versaret, dictum est; *Si male egeris, statim pro foribus peccatum tuum aderit.* quo pertinet illa paraphrasis Jerosolymitana hujus loci: *Si non emendaveris opera tua in sæculo hoc, ad diem judicii magni peccatum tuum conservabitur, & ad ostium cordis tui quiescit.* Ergo non mirum, quod desperet impius morti, & sepulchro proximus, & egredi renuat; cum supplicium suum, tanquam excubantem, aut insidiantem canem, leonemve in ipso suo exitu adesse videat.

Nicet.

Impius ægrotās, animo fractus, & supplicio timeat.

Gen. 4. 7. Chaldaus.

Vers. 24. Elevati sunt ad modicum, & non subsistent, & humiliabuntur, sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarum, conterentur.

1 Elevare, & recedere *in sacro sermone quid.* Altitudo *pro superbia. Illustratus Isaias.*

2 *Impii se ipsos extollunt. Miser Resp. status regnantibus impiis. Illustratus semel, & iterum David.*

3 *Brevissima impiorum lætitia. Præsentibus contenti sunt. Iusti sempiterna spectant. Illustrat Zacharias, & Hoseas.*

4 *Hebraismus, singulare constructum pluraliter. Notata Caietani argutia.*

5 Humiliare *quid propriè? Humana fœlicitas suo pondere ruens.*

6 Auferri *quid propriè. Varia lectio. Humana omnia caduca. Illustratus Isaias.*

7 *Græcorum lectio.* Malva *quondam in deliciis.*

8 *Multiplex similitudo humanæ fœlicitatis. Illustrati Joel, & Joannes.*

9 *Tyrannorum lex. Tyrannis debitum supplicium. Tarquinii, & Thrasybuli stratagema.*

1 E*Levati sunt*, Pagninus: *Recesserunt*, Vatablus, *Discesserunt*, ut ad illos referatur, qui pro redimenda vexatione, aut vita dederunt impio munera: nam statim atque recedunt ex urbe, obliviscitur illorum impius, & non minus humiliantur, quam reliqui omnes. Ita ferè Vatablus; sed dure, & aspere. Potius dicerem verbum illud Originale, *elevandi*, aliquando significare, separare, recedere, aut discedere, pro perire, & auferri de medio; quia quod aufertur, & separatur ab aliis, elevari solet. sic etim vulgo dici solet *elevari*, quod quisque sibi aufert; vel quod de medio aufertur, ut Num. 16. *Recedite de medio huius multitudinis*; vel, ut Onkelus; *Separamini*. Clare: *Tollite vos*. & idem esset, si diceretur, extollite vos, vel *elevemini*, quasi diceremus: *Alcaos de ay*, vel, *Levantaos de ay*. Quare hoc loco, idem erit, *Recesserunt*, ac si dicas; Ablati sunt, aut sublati. Sed multo elegantius noster interpres frequentiorem, & genuinam verbi significationem sequutus, dixit, *Elevati sunt*, quod ad superbiam, & insolentiam refertur; est enim superbia coniuncta cum sublimitate oculorum, cervicis, capitis, quale *altitudo* sæpè usurpatur pro superbia, ut Michææ 2. 3. *Ecce ego cogito super familiam istam malum, unde non auferetis colla vestra, & non ambulabitis superbi.* Prop. *Non ambulabitis in altitudine.* Sept. *Non ambulabitis recti.* q. d. Malum gravissimum, quæ vestris cervicibus imponã, deprimet vestram altitudinem, atque superbiam. fere idem cũ illo Isa. 2. 11. & 12. *Incurvabitur altitudo virorum; exaltabitur autem Dominus solus in die illa*, quod statim exponitur; *Dies Domini super omne excelsũ, & superbum, & super omnem arrogãtẽ, & humiliabitur.* Sic igitur, *Elevati sũt, superbierũt.*

Pagn. Vatabl.

Discedere, pro perire.

רמה vel רום

Elevatio, & altitudo ad superbiam.

Sed illud observari potest, quæ ex Hebræo legere possumus passivè quidem, sed non impersonaliter: *Elevati sunt*, 2
à se ipsis; vel, *elevaverunt se.* insolescendi, & superbiendi impiorum studium significatur: quamvis enim honor illis non deferatur à populo, illi tamen honores ambiunt; & quamvis ab aliis non evehantur, ipsi se elevant, & evehunt in sublime. Simile id Ps. 61. 9. *Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in id ipsum.* Prop. ut ascendant ipsi. q. d. ut * *elevent sese.* ubi Theodotio legit; *Vapores filii hominum.* qui sua quasi sponte ascendunt, sed vel statim dissipantur, vel coguntur in nubem, & pluviam, ut statim in terram recidant, unde se excitarunt. Sed quam miser Reipublicæ status, cum *elevantur* impii! uti David dixit Psalm. 11. 6. *In circuitu impii ambulant: secum dum altitudinem tuam multiplicasti*

Superbi se ipsos extollentes.

* *Ellos son los que solo vãtã à mayores, aũq; nadie los ayude à subir.*

Theodot.

Miseria Repub. regnantibus impiis.

filium hominum. Vindique (inquit) oppugnant impii miseros, & pauperes, idque referendum est ad profunditatem judiciorum Dei, & abyssum Divinæ Providentiæ, ut impii multiplicentur, vivant, triumphent. At ex Hebræo legitur: *Cum exaltati fuerint, vilitas est filiis hominum.* q. d. *Cum impii primas tenent, tunc reliqui homines jacent; hoc est abire, & vilitèr ab eis tractantur.* Tum etiam vilissima est, & abjectissima Reipublicæ conditio; nam nemo regnantibus impiis audet nisi vilia, & abjecta consectari: nihil laudabile, & gloriosum cogitant, nedum aggrediuntur. Mitto illum alium sensum; quod cum *elevantur impii*, tunc *vilitates*, id est omnia nefaria, & probrosa, & homine ratione prædito indignissima ad illos confluere videntur, & hujusmodi pessima quæque ad se attrahere, *cum exaltati fuerint à terra.* Cum quo facere potest, quod legit Thargum: *Sicut sanguisuga, quæ sugit sanguinem filiorum hominum.* Nam tunc tandem cum *in dignitate sublimi positi* sunt indigni, videntur esse sanguisugæ similes corruptissimum quemque sanguinem exugentes. Non dubium etiam, quin illos etiam *elevent*, & evehant vilissimi alii, abjectissimique homines; quod etiam in hunc ipsum locum cadere potest, ac si legatur: *Cum exaltati fuerint impii à vilissimis filiorum hominum*, id est, à fæce improborum, & à vilissimis hominum.

Vatab. — *Elevatis impiis viventes, tacet.* — *Thargum.* — *Impii instar sanguisugæ sugentes pessimum sanguinem.* — *Impii non nisi ab impiis sublime elevati.*

3 *Ad modicum.* Elevantur quidem, sed dissipantur statim; velut mollissimi, & vanissimi vapores, e terra sublati tantillum durant. Igitur brevissimam illam exaltationem, quis merito non despiciat, cujus deturbatio, & ruina brevissima quoque est? Sic sane brevissimam fælicitatem consectantur impii, ita etiam brevissimam omnino vitam vivere censendi sunt, & sicut brevissimam, ita etiam nullius pretii, aut æstimationis dignam. Quem impiorum communem errorem indicat illud Zachar. 4. 10. *Quis despexit dies parvos?* q. d. Quotusquisque est, qui brevissimam hujus vitæ fælicitatem, & *exaltationem ad modicum*, ut par est, contemnat? Quo loco in Hebræo legitur: *Quis despexit diem exiguitatis?* vel *parvitatis*, aut, *diem parvarum, subaudi, acclamationum?* nam gaudia omnia hujus vitæ, & faustæ omnes acclamationes profecto sunt durationis brevissimæ, & diei cujusdam valdè parvæ. Propterea justi nolunt suas spes, suasque voluptates brevissimis hujus vitæ, brevissimæque hujus fælicitatis terminis concludi, sed ad amplissimos illos æternitatis limites suas spes proferunt, ita ut dicere ad impios possimus: *Si latior terminus eorum termino vestro est?* Quod Hamos dicebat cap. 6. 2. id est, si regna, atque possessiones gentium aliarum limites habent ampliores, & latiores vestris limitibus? quasi dicat, Minimè sanè immo veri Israelitæ, justique omnes cum hujus terminis minimè suas spes contineant, nolintque *elevari ad modicum*, longe, lateque patentes fælicitatis terminos sortiuntur. At vitæ hujus sectatores valdè angustiis conclusi terminis, quam modica, quam brevi fælicitatis umbra contenti sunt.

Impiorum ut fælicitas brevis, ita & vita. — *Vatab.* — *Justi ad æternitatis diem aspirantes.* — *Regnum justorum immense amplissimi.*

4 *Et non subsistent.* In Hebræo propriè est *& non ipse*, qua dicendi formula solent Hebræi significare, quod omnino deletur, & perit, ut supplere possint. Non ipse manet: aut, Non ipse conspicuus amplius apparet. Exempla occurrunt passim. Quia vero hoc loco pronomen est singularis numeri, existimavit Cajeta significari unum aliquem ex multis Tyrannis interdum parum durare in sublimi fælicitatis fastigio, & cito deiici in miserias, & egestatem. Sed certè hæc Cajetani argutia, nihil omnino facit cum Jobi instituto, cum potiùs Tyrannorum in universum supplicium, & ruina describatur. neque potuit quidem ignorare Cajetanus, singulare sæpè accipi pro plurali, præsertim cum adiungitur plurali, cujus exempla protulimus aliquando. Sic hoc loco. *Elevati sunt; & non ipse.* id est, non ipsi, nam peribunt statim, & deturbabuntur. Quare sapienter dixit hoc loco Philippus; *Nunc iterum illi pluraliter describuntur, de quibus usque ad hunc versum singulariter disserat.* Eleganter autem sensum supplevit Interpres; quod enim alii dicunt: *Nulli erunt; non invenientur* aut quid simile; ipse dixit; *Subsistere, & perseverare non poterunt, in semel adepta fælicitate.*

Hebraismus. — *Caiet.* — *Singulare constructũ cũ plurali, pro plurali.* — *Philipp.*

5 *Et humiliabuntur.* Res eadem ad majorem amplificationem per expolitionem repetita; Deprimentur; labefactati concident. Vox quidem Originalis ad casum, vel ruinam, pertinet, & propriè significat eam inclinationem, quæ ruinam minatur; sicut dicitur Eccles. 10. 18. *In pigritiis humiliabitur contignatio*, videlicèt cum tectum domus facit ventrem, & suo pondere ruit. Quæ elegans est humanæ fælicitatis imago, quæ quo magis tumet, & ventrem facit, tunc suo pondere semper propendens, certius inclinat in ruinam, atque eo citius, quo fuerit in sublimiori fastigio constituta. Licèt autem verbum Originale significet etiam, ad paupertatem redigi, quæ est quædam humiliatio, & ruina; tamen translationis filum multo melius tenuit Latinus Interpres, quàm alii, qui post R. Levi legunt; *Paupertate conficientur*; aut quid simile; agnoscentibus licèt, atque probantibus aliis illam, *Humiliandi*, significationem.

Ruinosus paries imago humanæ fælicitatis. — *Vulgatus pro lucens Hebræo.* — *Zaneib.* — *R. Levi.* — *Pagnin.* — *Tygur.* — *Cajetan.* — *Vatabl.* — *Regia.*

6 *Et auferentur*, Verbum quod alibi vertit Interpres; *Claudere, continere, contrahere*, & per contrariam significationem, *extendere se*, aut *transilire*, quia etiam aliquando celerius transilitur, cum fit ante saltum quædam quasi corporis contractio; sicut vehementius curritur, quando prius recurritur, & id perspicitur in serpentibus, & reptilibus, quæ quadam corporis contractione fortius, & celerius transiliunt, & coniiciunt se in anteriorem partem. Hinc itaque varius sensus, & lectio hujus loci multiplex. Pagninus, & Regia: *Claudentur, sicut omnes*, quod videtur ad sepulchrum pertinere, & ad inferni carcerem, in quem impii asservandi conjiciuntur. Sicut Isaias dixit. 24. 22. *Congregabuntur in congregatione fascis in lacum, & claudentur ibi in carcere.* Cajet. *Restringentur.* subaudit ipse, *à judice*, nimirum, quod sicut omnes alii cives, qui malefecerunt, adjicietur impius carceri. Sed quam aliene ab impunitate Principis, & Tyranni, quæ hoc loco describitur. Tygurina; *Contrahuntur.* Vatablus: *Obturantur*, supple, *ora eorum.* Sed multo melius, *Contrahentur*, ne longius serpant; Prohibebuntur, ne longius vagentur; Continebuntur, ne impetum faciant, & comprimetur illorum audacia. Vel, Transilient cito, disparebunt, abibunt suo loco, & eiicientur celeriter suis sedibus. R. David dixit: *Festinanter deficient, & non cognoscetur locus eorum, sicut saltantis.* R. Mosech. *Saltabunt à loco suo.* forte respicit ad saltum, qui fit ex loco superiori in inferiorem. Sed omnia hæc pulchre complexus est Interpres, cum dixit: *Auferentur. Auferentur* autem, *sicut omnia.* Alii, **sicut omnes*, æqualem impiorum conditionem, communem etiam aliis mortalibus indicat. Sicut etiam Tyranno illi digna nece sublato occurebant alii defuncti, apud Isajam, dicentes: *Et tu vulneratus es, sicut & nos.* Quod etiam impiis Principibus comminatur David; *Vos autem sicut homines moriemini.* At Interpres, *Sicut omnia*, dixit, ut reliqua humana omnia complecteretur, quibus finis, & interitus, ut certissimus; ita & brevissimus accidit.

Verbũ contrariarum significationum. — *Varia lectio.* — *Pagnin.* — *Regia.* — *Sepulchrũ et infernus carcer.* — *Caiet.* — *Tygur.* — *Vatab.* — *R. David.* — *R. Mosech.* — **Cayran el los cãbio como todos.* — *Isa. 14. 10.* — *Psa. 81. 7.*

7 Septuaginta, modum, quo *auferendi* sunt eleganti similitudine expresserunt: *Emarcuit, sicut malva in æstu.* quod Nicetas, ex aliis codicibus legit; *Sicut herba*, ut illi respondeat: *Sicut olera herbarum cito decident*: nam levia, & mollior herba cito arescit. Vel certe in *Malva*, aliquid deliciosum observarunt: nam habebatur quondam malva in deliciis acetariorum; in æstate autem, aut negligebatur, aut virens non poterat conservari; tum etiam serviebat coronis, ac lætitiæ, ut Plinius auctor est. Ergo (inquiunt) exorto divinæ justitiæ sole, marcescat, arescat, peruratur, atque omnis deliciarum flos decidat, & proteratur.

LXX. — *Nicetas.* — *Ps. 36. 2.* — *Malva in deliciis habita.* — *Pli. l. 20. c. 21. & l. 45. c. 4.*

8 *Et sicut summitates spicarum succendetur.* Summitas vel caput spicarum, pro ipsis spicis, natis in summitate; & capite calami. Septuaginta, *Sicut de stipula spica decidens sponte sua.* Quod Græci accipiunt, ut significetur spica contabescens, cum primum fuerit excussa ex culmo illam sustinente, ut nullum amplius humorem haurire possit: Non aliter impius excussus, & dejectus ab ea fælicitate, qua virebat, & irrigabatur. Illud vero quod *sua sponte*, dicitur, indicat unumquemque suum proprium peccatum habere ultorem; quasi diceret, suo vitio, & culpa, & sui peccati propria, & digna poena. Ego etiam dicerem, *sua sponte*, suapte natura, humanam omnem fælicitatem contabescere, *sicut spicam*, quæ etiam si non decutiatur bacillo, neque concutiatur vento, sua imbecillitate, & ariditate dissipatur, dissilientibus aristis, & granis. Sed com-

Metonymia. — *LXX.* — *Impius instar spicæ decisæ.* — *Fælicitas humana suapte natura marcescens.*

commodior; atque usitatior translatio, si dicat suo tempore succidendum, & demetendum impium, velut spicam onustam granis. Expectat enim Angelus Dei temporis, & supplicii opportunitatem, ut jubeatur *mittere falcem, & metere quia venit hora, ut metatur, quoniam aruit messis terra.* Qui cum aliquando cælesti voce admonitus esset, misit celeriter *falcem suam in terram, & demessa est terra.* Quod etiam Joelis 3. 13. à judice indignante adversus incredibilem mortalium improbitatem, præceptum est, non uni tantum, sed multis messoribus divinæ justitiæ, & indignationis administris; *Mittite falces quoniam maturavit messis; venite, & descendite, quia plenum est torcular; exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. Populi, populi in valle concisionis; quia juxta est dies Domini in valle concisionis.* Appellat vallem *concisionis*, quasi vallem demessionis; ubi impii divinæ sententiæ, & vindictæ falce acutissima præscindendi, & ab omni pristina fælicitate, & dignitatis culmo resecandi erunt. *maturitatis* autem illud tempus assignatur post fælicem vitam decursam, cum est omni voluptate, & turpitudine usque ad maturam ætatem transacta. Est autem observandum, *vallem concissionis*, dici non solum quia demetendi impii, sed etiam quia tribulandi, & conterendi: nam eadem vox, *concisionem* significat, est etiam *tribulas* Atque respondet hæc pars trituræ, & tribulationis impiorum illi alteri torcularis, & calcationis uvarum; exprimenda enim est omnis impiorum viriditas, & humor pristinæ fælicitatis.

Apoc. 14. 15. & 16. Angeli messores, ac ministri divinæ justitiæ.

Tempus maturitatis, & demissionis impiorum.

9 Sed cum hoc loco *summitates spicarum*, video, legoque succidendas; justam quandam Tyrannorum pænam respondentem illorum immanitati, & improbitati indicari suspicor: nam Tyranni omnes illam legem tantum colunt, omni jure, & æquitate abrogata, ut summa quæque, & excelsa demetant, id, quod in illo Tarquinii Superbi facto constat. Nam, ut probati antiquæ historiæ scriptores referunt, filio sui consilii arcanum, hoc tantum stratagemate, per dubiæ fidei nuntium quendam indicavit; videlicèt nuntio in hortum adducto, summa papaverum capita, baculo decussit: quo facto nuntiato filius intellexit, quid pater vellet, nimirum præcipiti sibi, ut excellentissimum quemque Gabinorum (hos enim opprimere parabant) aut exilio summoveret, aut nocte consumeret. Auctores sunt Plinius, Dionysius, Halicar. Livius, Valer. Maxim. Julius Frontinus. Idem omnino de Trasybulo Milesiorum Tyranno, non minoris calliditatis homine, scribitur; Periandro enim Corinthio per nuntium roganti, quid facto opus esset, ut securus imperitaret; Non aliud respondit nuntio, quàm adducto illo in messem jam maturam, summas frumenti aristas baculo decussit. quo facto intellexit Periander summa rerum, & principum capita tollenda, si Tyrannide potiri vellet. Res quidem ab Aristotele commemorata. 3. Politic. cap. 9. & lib. 5. cap. 10. Dionysio enim Halicarn. lib. 4. Herodot. lib. 5. Laertio in Periandro. Abstulit igitur Tyrannus uterque excellentes quosque viros, sicut *summitates spicarum*, ut soli ipsi elevarentur in sublime, eminerentque inter cæteros. Sed profecto *ad modicum*: nam auferet Deus Tyrannos illos pari supplicio, & *sicut summitates spicarum* baculo suæ justitiæ decutiet, ex summæ fælicitatis culmo. Cum impio enim Principe loquitur Zacharias cap. 4. 7. *Quis, tu, mons magne?* * *in planum*. q. d. dejiciet Deus tuam illam altitudinem, & adæquabit terræ, ut jam eminere non possis. Omnis eminentia deprimetur, & ad æqualitatem, & planitiem redigetur: *Omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt aspera in vias planas.*

Par supplicii respondens Tyrannis.

Tyrannorum lex, excelsa demetere.

Tarquinii stratagema.

Plinius li. 17. c. 4. & 8. Dion. Halicar. l. 4. Livius 1. Dec. l. 1. Val. M. lib. 7. c. 4. Frōt. l. 1. Stratage. c. 1.

Ad Periādri Thrasibuli respōsum.

Arist. Dion. Herodot. Laertius.

** Dios te allanara.*

Isai. 40. 4.

Vers. 25. Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, & ponere ante Deum verba mea?

1 Clausula totius capitis, 2 Hebraismus pariter, & Hispanismus. *3 Lectio Græcorum, cum Hebræa, & Latina conciliata.*

Ex tota sua oratione, & disputatione colligit tandem quod proposuerat, videlicèt non semper iniquos pendere in hac vita suæ improbitatis pœnas; sed tamen cum sint variis casibus obnoxii, assiduis sceleratæ conscientiæ pœnis cruciari; tum etiam insolenter, & temere fecisse amicos, qui non tam ex suæ vitæ laudabilibus, & sanctis actionibus illum judicarent, quam ex præsentibus calamitatibus damnarent. Cum tamen sancti, etiam si in calamitates incidant, at neque veram animi dignitatem, neque præmiorum immortalium spem firmissimam amittunt. 1

Paraphrasis sententiæ & orationis clausula.

Quod si non est ita. Brevissimè in Hebræo, *Et si non*, non pluribus Hispanus; *Y si no.* Septuaginta, *Alioquin*. Suppleri hæc brevitas variis modis poterit: Si non verè, & rectè sentio, de bonorum, & malorum remuneratione. Philipp. *Si non ita sit futurum*. Cajetan. *Si non afferitur, quod dixi*, aut, Si non mecum consentitis. Res omnino eadem, *Quis*. in Hebræo, *ubi nam?* Prodeat, qui aliter sentit, qui me falsitatis convincat. Hebr. * *Quis faciet mentiri me?* quasi dicat, nemo aut ratione, aut experimento opposito meam sententiam refellet, neque propter ea, quæ asserui, poterit dicere mihi diem, justamve litem intendere ante Dei Tribunal.

2 LXX. *Philippus.* *Pagn. Regia.* ** Quiē me facara mētiroso, o quien me desmētira.*

Septuaginta; *Et ponet nihilum verba mea.* quam lectionem probarunt fere omnes sequentes textum Hebræum. Id autem existimat Nicetas esse, *Irritam orationem facere*, & tanquam parum solidam, & valdè futilem nihili ducere. Sed apparet manifeste, aliis, atque aliis punctis tum illos, tum Latinum Interpretem eandem vocem legisse: nam *Al*, est idem quod *Non*, aut *neque*; at, *El*, est Deus. Quare si ex verbo legeretur, deberet verti; *& ponet ad non verba mea.* Sed illa dictio negans, aliquando *non neque, in, contra, volle*, & quidquid ad repugnantiam, vel negationem pertinet, significare solet, quare etiam accipitur pro nihilo, sicut & alia similis particula *La*, cuius similis est usus. Quadrat igitur utraque lectio in rem præsentem.

3 LXX. *Pagn. Vatabl. Regia. Cajetan. Nicetas. Lectio varia.* אל לא

JOAN-

IOANNIS DE PINEDA
HISPALENSIS
E Societate Iesu,
COMMENTARIORVM
IN JOB,
LIBER DECIMVS.
Qui est de certamine decimo, idest, tertia Job cum Baldad disputatione.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.
ARGUMENTUM CAPITIS.

Baldad iterum Dei Majestatem, Potentiam, Iustitiam Iobo ingerit, quo illum deterreat ab appellando Deum, & à sua innocentiæ defensione, ut qua videatur detrahere Divinæ Iustitiæ.

1 RESpondens autem Baldad Suhites, dixit: 2. Potestas & terror apud eum est, qui facit concor-
diam in sublimibus suis. 3. Numquid est numerus militum ejus? & super quem non surget
lumen illius? 4. Numquid justificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de
muliere? 5. Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus: 6. Quanto
magis homo putredo, & filius hominis vermis?

PARAPHRASIS CAPITIS.

Vers. 1. CUm hæc perorasset Job, Baldadus quidem Suchites, cum quemadmodum Jobum refelleret, rationem nullam reperiret, defensionem alio derivare nisus est; quanquam non omnino extra chorum: neque omnino abjecte, de Dei majestate, deque hominum vilitate, ad Jobum perterrefaciendum dicere in hunc modum aggreditur.

Vers. 2. Formidandum omnino Præpotentis Dei Numen, atque majestas; apud quem nunc tantisper delitescit extremum de homine, deque omnium mortalium meritis judicium, edendum aliquando ad publicum totius orbis Theatrum, & conspectum universorum mortalium; de cujus æquitatis, incorruptissimæque justitiæ ratione nemo jure dubitabit: nihil enim iniquum cum summa rerum potestate consentire potest. Fieri autem, ò amice Job, nulla ratione posse videtur, ut terrificam majestatem, peculiarem, ac propriam sibi, deponat Deus. Inepte ergo postulas, qui cum Deo, non cum illius majestate, & magnitudine contendere optas, illius enim potestas atque dominatio tam efficax, tamque assidua ad universitatis huius moderationem est, ut à dominando, & imperando cessare non possit. Quare cum tuam, ò Job, pietatem insolenter jactas, oporteret te sanè ex Divinæ majestatis timore, & reverentia initium sumere, quàm ex temeraria quadam, & nimium projecta cum illo disserendi animi libidine; initium enim pietatis timor Domini est. Quanta verò illius magnitudo, atque sublimitas, cuius imperio, & nutu cælorum motus perpetuo ordine constant! Cuius perpetua lege in sublimi æthere coguntur tempestates: pugnantque in se invicem elementa. ille verò solo nutu tranquillat dissidia, perturbationesque serenat. Quantus ille, qui sublimes spiritus, natura præcellentes, gratiæ verò donis sanctissimos, atque purissimos, in timore, & tremore continet, ut nunquam cum Deo contendere audint, aut cælestis domicilii pacem, tranquillitatemque perturbare. Is ipse profectò est, qui sublimes illas, sanctissimasque cælorum sedes, summa pace, atque tranquillitate possidet, nemine interim iussis, aut voluntati supremæ reclamante. Quare tentandum tibi, ò Job, nequaquam est, in domicilium beatissimi Dei invehere perstrepens forum ubi nunquam auditus est litigiosus strepitus. Hinc è terris cum illo te agere oportet; illius Numen placare, non alio quam pietatis studio, & antè actæ vitæ pœnitentia. Cum enim ille pacis, atque concordiæ amator sit, atque erga universas creaturas suas valdè beneficus, si quando nostrarum rerum pacem turbat, gravissimis profectò mortalium sceleribus provocatur: Quid enim nobis mali velit, nisi nostris sceleribus adductus, qui se ipso beatissimus est, ac summa pace, bonorumque omnium affluentia redundans, omniaque ex beneficentiæ, ac bonitatis lege regat, & moderetur, summaque partium omnium consensione, atque concordia contineat?

Tres profectò exercitus maximi, iidemque fortissimi sub illo Imperatore merent, Cælorum Syderumque unum; Angelorum secundum; Sanctissimorum etiam hominum, non ultimum. Quanta igitur Imperatoris majestas. Quanta gloria. Quis dinumerare queat clarissimos, fortissimosque copiarum illius sine numero milites? Quis certa ratione, numeroque definire optimos, pulcherrimosque ministros, in quibus terrificæ potestatis, supremæ potentiæ, infinitæque pulchritudinis suæ, non obscura illa documenta præbet. Accincti nimirum universi, paratique ad prælium cuncti consistunt, ad agendas prædas, efficiendaque impiorum supplicia; denique ad excurrendum, quoquo illos Imperatoris nutus egerit, impigri, atque strenui; & præclaris facinoribus supremi judicis, atque Imperatoris amplitudinem contestantes. Num vero qui sua natura optimus, beneficentissimusque est, ac nullis nunquam gentibus lumen suum denegavit, malitiam suo in judicio dominari permittet? Qui universis luminis, quo humanæ, Angelicæque mentes illustrantur, & fons & auctor est, aliquando aut errabit, aut humanæ veritati, & iustitiæ tenebras offundet? An illi poterit esse aliquid parum exploratum, aut minus bene cognitum, qui luminis sui efficacitate universa attingit, & penetrat? Vers. 3.

Ni-

VERS. 3. Nimium profecto abiecta, & sordida mortalium omnium, quamvis sanctissimorum conditio: quæ ad divinæ mentis lumen, cuncta perlustrantis, omnino pura, & munda apparere non potest. Quare minimè sapienter facis, Job, cum in divino lumine res tuas collocari postulas: nam si propè ad illum accedas, non poteris apparere iustus, neque ab omni criminis suspicione, & supplicii reatu immunis pronunciari. Comparebunt profecto, quas tu non vides, in animo tuo sordes, quibus te coram divinis oculis polluisti. Nam quibus non maculis atque noxis obnoxius non sit, cujus est sordida, & immunda origo, parensque mulier non solum imbecillitatis, ac mollitudinis, sed totius malignitatis, atque iniquitatis symbolum? Qui enim de muliere, cuius sunt mille nocendi lædendique artes, & insidiæ, natus est, vix satis potest à se inhumanitatis, improbatisque nocendi maculam depellere.

VERS. 4. Luna certè, quæ pulcherrimum sydus est, at suum statis temporibus deliquium sustinet, assiduasque maculas, nævosque gestat, atque Stellarum fulgentissimarum splendor aliquantisper à nubium caligine obscuratur, & intercipitur: Neque verò propterea Deum quisquam incusat, quasi indigne cum illis agat. Ergo neque indignari te oportet, ò Job, cum tuus ille pristinus splendor, multis ærumnarum tenebris obscuratus, atque involutus nunc sit. Quamvis ergo tu instar Lunæ speciosissimæ, pulcherrimorumque sydetum, quondam in oculis omnium, nunc verò etiam in tuis ipsis fulgere videaris, at si te cum tui creatoris divina luce tanquam cum verissimo sole conferas, luteus cum sis, non secus quam coram sole minora lumina niger, fuscusque videberis. Quid enim tu cum illa suprema Dei potestate, qui potest innatam Lunæ lucem adimere, illiusque longe, lateque passos radios prohibere, & quem ipse, qui est totius claritatis fons, syderibus cunctis splendorem impertitur, cui volet denegare? Coram quo cælestia omnia, quæ peculiari quadam ratione divinam lucem repræsentat, quamvis corruptionis omnis expertita sint, præ Dei tamen puritate, & luce clarissima, impura sunt?

VERS. 5. Quanto magis vilissimus homuncio tam longè à natura stellarum, & æternorum corporum materia secretus; non multum à vermibus, & putredine, rebusque omnibus sordidissimis distans, divinis oculis, divinoque lumine indignus censeri debet? Si enim lumen astrorum, ignisque cælestium orbium tantum à supremo igne distat, quantum obsecro distabit fumosus iste, atque clarissimus, qui in nostra mortalitate, tanquam in materia densissima, pinguissimaque accenditur? Nemo itaque, qui ex primo homine peccatore peccati maculam, simul cum natura transfusam accepit, de sanctitate gloriari. sive fælix agat, sive plagis, atque doloribus à Deo afficiatur, insolenter poterit.

Vers. 1. Respondens autem Baldad Suhites, dixit.

1 *Nexus huius responsionis, cum antecedentibus.*
2 *Nexus cum præcedentibus non valdè probatur.*
3 Potestas *in Sacro sermone quid.* Dominari. *Explicantur Zacharias, Isaias David. Dei virtus nunquam otiosa.*
4 *Dei timor initium pietatis, atque loquendi de Deo. Græcorum lectio.*
5 *Relativum* Qui. *Epithetorum usus in Scriptura. Varia expositio.*
6 *Quid* Dei sublimia. *Tranquillitas Divinarum sedium. Illustratus locus Iudith.*
7 *Tres aliæ exponendi rationes non inutiles.* Pax, *falsitas. Deus amator pacis.*
8 *Græcorum lectio.* Pacificare *quid. Divinæ Maiestatis descriptio.*

1 *Nexus incertus.* IN quonam cardine volvatur hæc responsio Baldad, non conveniunt Interpretes. Quanquam enim manifestum sit, disputationem iniri de terrifica Dei Potentia, & Maiestate obscurum tamen, cum quo hæc responsio, & materia nectatur. Et quidem Nicetas existimat minimè cohærere responsionem hanc cum Jobi oratione; *Baldadus*, (inquit,) *cum quemadmodum Jobum refellas, rationem nullam reperias, defensionem alio derivas.* Philippus quoque *Manifestum est*, (inquit,) *quia de inopia respondendi, eadem, quæ dixerant, frequentius repetant.* Alii Latini ad ea, quæ Job proximè dixerat, pertinere existimant responsionem Baldad. Certè is non saltat omnino extra chorum, sed neque omnino absque contentione disputat: laborat enim sicut & alii amici, molesta quadam, neque non inepta ejusdem argumentis repetitione. Sed interim tamen mirifice de Deo, deque humanæ naturæ utilitate, & abjectione loquitur.

Margin: Nicetas. Philipp.

Vers. II. Potestas, & error apud eum, est qui facit concordiam in sublimibus suis.

POtestas, & terror. Philipp. hanc sententiam his verbis indicari existimat; eo quod asseruisset Job Dei judicim potius in futuro, quam in præsenti expectari sdebere; *Non tam exercet iudicium, sed apud se repositum tenet, ac reservat in postremum.* Sed obscura hæc, & aliena Philippi interpretatio. Alii existimant ex summa potestate commendari Divinam iustitiam, nihilque iniustum fecisse contra Job. Alii, quod cum Job dixerit c. 23. sic se velle cum Deo disputare, ut non tam viribus, & magnitudinis suæ mole cum illo contendat, quam re ipsa, atque ratione; Nunc occurrat Baldad dicens, fieri non posse, ut Deus terrificam suam maiestatem deponat. Ineptam ergo esse Jobi postulationem, & votum. 2 *Varia expositio. Philippus. Vatabl. Oserius. D.Tho. Caietan.*

Ergo præstat, quod indicavimus in argumento; leniter enim cohæret cum præcedentibus; Quid tu (inquit) ò Job, provocare, & appellare ad Deum audes, cuius est terrifica maiestas, eaque coniuncta cum omnipotentia? *Potestas.* Dominatio, ditio, observavit Hebræus apud Cajetanum vocem originalem non plenè explicari per *potestatem*; *Quoniam*, (inquit,) *significat potestatem exercentem actionem suam.* Hoc non omnino male, quamvis neque omnino solidum, nam pro dignitate Principis, aut Domini alicuius quasi habituali, non semel accipitur: ut Zachar. 9. 10. *Potestas eius à mari usque ad mare.* id est, ille terræ tractus Mesopotamius in illius ditionem cadit. & Ps. 144. 13. *Dominatio* (Hieronymus. *Potestas*) *sua in omni generatione, & generatione.* Quæ ex proprietate vocis non afferunt actionem percipiendi, sed dignitatem, & facultatem. Quanquam non semel exercitium ipsius Dominationis per hanc ipsam vocem significari solet; ut illo 1. Par. 29. 12. *Tu Dominaris omnium*: id est, Quidquid fiat, non nisi tuo præcepto, & voluntate fit; nisi assidue tu dominareris, & juberes, nihil fieret. Quare cupiditatem illam dominandi, id est, semper iubendi, & præcipiendi molestissimam, notat Isai. 28. 14. *Qui dominabimini in populum meum.* qui abutuntur potestate, ut semper præceptis, & imperiis instent. Sic de Deo Psal. 65. 7. *Qui dominatur in virtute sua in æternum* id est cuius virtus, & potestas nunquam desider languida, & otiosa, semper dominatur, semper exerit, exercetque suas vires; quod statim explicat; *Oculi eius super gentes respiciunt.* Sicut enim Divina Providentia semper videt, & providet, ita & eius *potestas*, & dominatio non solum semper potest, sed semper præcipit, semperque dominatur. Ergo ait Baldad, *Potestas*, dominatio tam efficax, tamque potens, ut nunquam à dominando, & imperando cesset, *apud Deum est.* Quam etiam Divinæ virtutis efficacitate filio Dei communicavit Pater, Isai. 55. 4. *Testem populis dedi eum; ducem, ac præceptorem gentibus.* quo loco legunt Septuag. *Principem, & præcipientem gentibus* ut Divina illius virtus significaretur semper efficax, semper in actu, nunquam otiosa. Quod etiam est esse *testem*, Divinæ nimitum virtutis, & potestatis. 3 *Caietan. Potestas; pro ipsa facultate, & pro actione præcipiendi. Abutentes principatu et dominādi libidine. Dei Potestas & Dominatio, nusquam otiosa. Christi Iesu Divina virtus.*

Et terror. Alii, timor, formido. Sed quia hæc potius passivè sumuntur, in eo qui timore afficitur; at terror quasi activè, in eo, qui aliis terrorem incutit, elegantius dixit Latinus, *Terror.* Septuag. hoc loco: *Quid enim exordium, quam timor ab eo?* Idest, (ut exponit Chrysostomus) quod exordiri velit Baldad ex terrifica Dei maiestate. Sed melius Olympiod. Cum tuam ò Job, pietatem arroganter jactas, oporteret profecto, ut ex Divino timore initium sumeres, tu verò nihil trepidans differis, intrepidus etiam cum Deo contendere audes. Ergo vel ex hoc tua impietas convincitur, quod cum *initium pietatis timor sit*, tu timoris expers es. 4 *Chrysost. Olimpiod. Prov. 1. 7. Eccl. 1. 16.*

Qui facit concordiam in sublimibus suis. Per relativum, *Qui* solent Hebræi Epitheta, & participia circumloqui: quare. *Qui facit*, idem est quæ *Faciens*, aut *Factor.* ut Ps. 113. 9. *Qui habitare facit sterilem in domo.* propr. *Habitare faciens*; vel, *Collocator sterilis in domo.* & Psal. 113. 8. *Qui convertit petram in stagna aquarum*, propr. *Conversor petra.* Certum verò hanc quoque sententiam pertinere ad de- 5 *Epithetorū usus apud Hebræos. Varia expositio.*

D. Thom. Nicol. Cajetan. Vatab.

de scriptionem Divinæ potentiæ, & maiestatis; sed incertum, quid sit, *concordiam*, aut pacem *facere in sublimibus suis*. Plerique intelligunt, Cælorum motus perpetuum ordinem servantes ex Dei potentia, & jussu. Alii *Sublimia* elementa, in quibus coguntur tempestates, pugnæque in se invicem committuntur. At Deus vel solo nutu tranquillat elementorum dissidia, tempestatesque serenat. *Qualis*

Matt. 8. 24. Mar. 4. 41. Luc. 8. 23. Philipp. Caiet. Hug. D. Thom. Dionys. Clar.

ergo is erit, cuius imperio, & nutui sublimiora elementa, *venti, mare obediunt*? Alii quoque per *sublimia* intelligunt *Angelos*, quos quantumvis natura potentissimos, gratiæ vero dono Sanctissimos, continet Divina maiestas *in timore, & tremore*; neque familiaritas, & clara Dei visio vel reverentiam imminuit: nunquam itaque se cum Deo comparare, nunquam contendere audent. Ergo his verbis vellicabitur Job, quasi insolens, & seditiosus, ac querulus homo, qui Divinam illam cælestium mentium, sediumq; pacem, & tranquillitatem suis clamoribus, & forensi quasi strepitu velit turbare, atque miscere, neque cesset usque à raucis suorum malorum querimoniis, & repetitionibus.

6 *Ps. 109. 3. Eligitur ultima expositio.*

Sed illud mihi arridet, ut per *Dei sublimia*, vel excelsa, intelligat Job sublimes cælorum sedes, quæ vocantur, *Splendores sanctorum*, id est, sancta, aut sanctuaria lucida, in quibus Deus habitat: *Facere autem concordiam*, vel pacem in suis cælestibus sedibus, erit, Deum summa pace, & tranquillitate frui quod tam terrificam majestatem, & tam beatam quietem nemo audeat interpellare: nemo Deo jubenti reclamare, aut contra illius voluntatem mutire. Hoc summæ potentiæ argumentum est, supremeque majestatis. Similique ratione Imperatoris Assyriorum potestas, atque dignitas significatur Judith 14. 9. 10. *Hi qui in tabernaculo erant venientes, & ante ingressum cubiculi perstrepentes, excitandi gratia inquietudinem arte moliebantur, ut non ab excitantibus, sed à sonantibus Holophernes evigilaret. Nullus enim audebat cubiculum Virtutis Assyriorum pulsando, aut intrando aperire*. Primus ille Medorum Tyrannus Dejoces, *cavit* (auctore Herodot.) *ne quis ad Regem ingredi permitteretur, per internuncios cuncta transigerentur: Ad hæc nec videre, nec exspuere coram licere*. Quam indignum (inquit) Baldad vastis clamoribus & stultis querimoniis velle, beatam Dei quietem abrumpere, aut coram perstrepere!

Herod. l. 1.

7 *Tres aliæ idoneæ exponendi rationes.*

Sed proponam præterea duas, tresve alias exponendi rationes, quæ sicut mihi non omnino displicent placere aliis omnino possent. Prima, ut dicat Baldad non opus esse, ut Jobus tentet conscendere, & venire usque ad excelsum solium Dei: nam non est ille sublimis locus strepitu forensi complendus. Ergo hinc è terris agendum cum Deo; hinc posse mortales Divinam majestatem placare, & fœdus amicitiæ inire cum illo. Quod non alio quam pietatis operibus & pœnitentia anteactæ vitæ efficiendum est. Secunda, quod cum Deus natura sua beneficus sit, atque pacis, & concordiæ amator, & auctor, si quando inimicitias agit cum homine, & humanarum rerum pacem turbat, jure & merito id facere, & non nisi gravissimis mortalium sceleribus provocatum. Ergo Job, cuius res perturbatæ, & ab omni tranquillitate, & pace alienæ sunt provocasse quidem ad pugnam, & indignationem Divinam bonitatem. Tertia, ut *facere concordiam, & pacem*, idem sit, quod habere pacem, & concordiam procurare, comparare, aptare, nam complectitur hæc omnia vox originalis *faciendi*. Habere autem, aut comparare pacem sit, omnium bonorum aggregatione & sempiterna fœlicitate potiri: ut hinc afferatur tremenda illius maiestas, quæ omnia potest, bona habet omnia, & in summa pace, bonorumque omnium redundantia nullius indiget. Vtiles sanè omnes hæ exponendi rationes. Dixi, quam ego probem; dicam etiam ex his tribus posterioribus quam præ aliis faciam. Postremam. Sed indicabimus etiam in lectione Sept. quendam alium non ineptum explicatum.

Optimus, & simplicissima explicans. עשה

8 *Lectio Sept. elucidata.* שלם *Pax pro perfectione, & complemento.*

De Septuaginta illud tamen dicam *pro pace & concordia*, universitatem legisse; Qui facit universitatem in altissimo. Ex eo forsitan, quod verbum *Salam*, quod est pacificare, aut in pace esse, significet etiam perficere, aut complere: & inde Pax, pro perfectione, & complemento: quare & pro rerum universitate, & orbe perfecto, & completo, Pacem, aut *concordiam* sumpserunt. Quæ quoque commoda est Divinæ majestatis, & potentiæ descriptio. *Facere autem universitatem in altissimis*, erit; Quod altissimus ipse Deus non solum rerum universitatem creet, sed etiam aptet, disponat, moderetur, procuret per summam potentiam. At cum Græcis, *in altissimo suæ mentis*, & sapientiæ arcano; Non solum potentissimus & maximus est, sed sapientissimus, omnia è sede majestatis moderatur: *Omnia portat verbo virtutis suæ*; cunctis præeminet, cunctis præsidet; altissima tenens, in rebus dissimilibus concordiam efficit mirabilem, & sublimi providentia continet mundialem machinam, ne privatis dissidiis suarum partium pugnantium, dissolvatur. Deus igitur residens *in sublimibus suis, facit concordiam* in inferiori hoc mundo.

Hebr. 1.

Vers. 3. Numquid est numerus militum eius? & super quem non surget lumen illius?

1 Dei milites *terribiles, Angeli, stellæ, milites splendidi potius, quam formidandi. Illustratus David.*
2 *Aliorum Regum satellitia.*
3 *Angelorum numerus. Numerus indefinitus.*
4 *Angeli quales milites, quã obedientes, Illustratus Zacharias, & Joannes.*
5 *Duæ olim iudices. Milites ministri iudicium.*
6 *Divinæ cognitionis lumen efficacissimum. Quid sit* Oriri ex alto, *apud Lucam. Illustratus David.*
7 *Græcorum lectio, & expositio.*

De militia Solis, Lunæ, Stellarum hoc dictum volunt aliqui interpretes: nam cum sub Deo supremo Imper. tres maximi exercitus militent, Angelorum, Cælorum, & Syderum, atque Sacerdotum, ut alibi diximus: *Militia Cæli* frequentius, quam aliæ, nominatur: & tantus illorum militum splendor ad Divinam majestatem ostendendam multum facit; sicut dixit Sapiens Eccl 43. 12. *Species Cæli, gloria stellarum, mundum* (cosmon, ornatum) *illuminans in excelsis Dominus*. Quod videtur respondere alteri parti: *super quem*: idest, super quam stellam aut super quem militem, *non surget lumen illius*. Esse autem hos milites, idest, stellas innumerabiles, ut hoc loco asseritur, ex aliis quoque Scripturæ locis constat. Sicque cohærebit cum sequentibus, ubi de pulchritudine Lunæ & Stellarum in comparatione ad Divinum lumen, & pulchritudinem agetur: in cuius conspectu omnis creatæ lucis, & puritatis candor, obscuritas & caligo est.

8 *Sub Deo tres exercitus. Prima expositio de Militia Cæli. Vide, quæ diximus cap. 9. ver. 1.*

Sed quidem, cum etiam proxime præcesserit mentio *potestatis, & terroris*, videtur nunc ex innumerabili numero *militum eius* terribilium, maiestas & terror describi. Stellæ autem milites sunt non tam terribiles, quam præclare ornati, atque speciosi: *perfecti enim sunt cæli & terra, & omnis ornatus* (Chaldæus, *exercitus*) *eorum*. Genes. 2. 1. ubi vides etiam ornatum terræ, idest, herbas plantas, animalia dici exercitum, & milites Dei, sicut stellas cæli, quod in utrisq; Deus suam potentiam ostentet, sed pulchritudinem potissimum, atque ornatum. At non in Stellis, & Plantis, sed in militibus exercitus angelici potius *potestas, & terror* consideratur: cum scribatur Psal. 88. 8. *Deus, qui glorificatur* (*Pag.* Terribilis. *Regia*, formidandus, *Tygur.* Vehementer formidandus) in concilio sanctorum (*Angelorum*) Magnus, & terribilis (Psalterium Romanum; Metuendus Hier. Horrendus. Tygur. *Tremendus*) *super* (plusquam *omnes, qui in circuitu eius eius sunt*, idest, ultra omnes angelos, qui illum circunstant, tanquam milites suum Imperatorem: non enim tam terribiles sunt milites, quam ipse potentissimus Imperator, *apud quem potestas, & terror est*. Emendicant nimirum homines aliquem terroris apparatum ex militum custodia, & ex numero satellitum; at Deus Imperator potentissimus potius suis satellitibus terrificam speciem, & fortitudinem impertitur. Servantur illi à custodia; at Deus suos servat excubitores, & vigiles. Neminem is timet; timent illi insidias, & hostium audaciam. Ideo primus ille Tarquinius satellitio *se stipavit audacissimorum hominum*; Dionys. quoque *ferocissimis servis, & feris barbaris*, Masinissa etiam *canibus vitam suam vallavit*. Adeoq; Imperator ipse à suis satellitibus, vel assumebatur ad Imperium, *vel etiam imperio deturbabatur*. Sic non tam apud Imperatores, & Reges erat *potestas, & terror*, quam apud ipsos milites custodiæ. At Deus suis satellitibus tremendus est. Hoc tamen Angelicum Dei satellitium modo quodam repræsentarunt Principum custodiæ, quod *Lacedemoniorum Regum custodia trecentis constabat generosissimis iuvenibus*. Macedonum verò *Sacra ala equitum, inter quas medias Rex erat*. Alexandro duæ item *turmæ amicorum invicem se amantium*, quæ custodia Regia dicebatur. Atq; *mille præterea milites ex Persarum iuvenibus*. Sed quid hæc ad Dei satellitium, cuius non est numerus?

9 *Secunda expositio.*

Animalia & plantæ. Dei quoq; exercitus, & milites. In Angelorum exercitu fortitudo, & terror. Hieron. Suninam.

Livius l. 1. Decad. 1. Dionys. Halicar. li. 4. Dion. Halicar. li. 2. Livd. 1. 2. De eod. 15. Arrian. l. 1. Dion. Val. Ma. l. 9. c. 14. Cic. 5. Tusc. Valer. lib. 9. c. 14. Justi. l. 12. Curt. l. 10.

5 Ergò etiam si de Angelis præcedens sententia non accipiatur, cohærebit hoc Divinæ potentiæ, & majestatis argumentum ex innumerabili Angelorum illi ministrantium, & sub eo militantium multitudine; quam ex eodem innumerabili numero Daniel quoque descripsit cap. 7. Quamvis enim Divina majestas nihil accipiat ex ministrorum numero; at is numerus innumerabilis, nobis argumento quodam Divinam majestatem declarat. Licet autem Angelorum multitudinem certo numero videatur comprehendere Daniel, sed debere pro incerto, & indefinito numero accipi, tum ex aliis locis, tum ex hoc nostro colligi debet. Nam Jo. Apoc. 5. 11. multitudinem Angelorum describit, *per millia milium*; & Paulus ad Hebræos 12. 22. vocat *Ierusalem Cælestem multorum millium Angelorum*. Sed innumerabiles esse omni humanæ comparationi docet præsens locus. Atque illud videtur mirabilis esse potentiæ, atque sapientiæ, quod omnia illos quasi unius mentis voluntate, & consensione contineat Deus, & quod nunquam satis pro meritis divinam majestatem laudare valeant, quamvis assiduo semper studio, & nunquam intermisso clamore illius *sanctitatem* prædicent.

Numerus indefinitus

Isa. 6. 3.

4 *Militum eius*. Pugnare cum Vulgato videntur hoc loco Septuaginta legentes; *Nemo putet esse moram piratis*. nam vox originalis *Gedudim*, quæ vertitur, *milites* aliis locis vertitur à Vulgato, *latrones*, ut Hoseæ 6. 10. 2. Reg. 4. 2. Micheæ 5. 1. & supra Job 19. 12. Quare prædones, aut *piratas*, dixerunt hoc sensu; *Nemo putet esse* concedendam *moram piratis*; nullum numerum dierum illis tribuendum; ut quibus subito superventurus sit interitus. q. d. Non prorogabit Deus ad multum spatium supplicia iniquorum hominum, cum quo etiam facit quod vox, *Tsaba*, quæ solet significare exercitum cælestis militiæ, minimè hoc loco legatur. Sed nihilominus vox illa originalis sumi potest pro agmine militum, aut exercitu, aut pro milite regio; præsertim cum etiam illa vox *latrones* in bonum accipi possit, videlicèt pro conducto, aut regio milite (ut aliquando diximus) & infra etiam c. 29. in bonum accipitur vers. 25. *Cum sederem quasi Rex circumstante exercitu*. Ergo Angeli dicuntur *milites* accincti, & expediti ad prælium; obsequentes imperatori Deo; acerrimi ad agendas prædas, & efficienda impiorum supplicia; Impigri ad perferenda mandata, & excurrendum, quoquo illos Divinæ voluntatis spiritus impulerit. Sicut Zach. 9. 8. describuntur; Circundabo domum meam (arcem regiam, Ecclesiam, templum) ex his, qui militant mihi, euntes (ad exsequenda mandata) & revertentes (celeriter illis perfectis.) quæ etiam Angelorum expeditio, & obedientia significatur Joa. 1. 51. Videbitis cælum apertum (videlicèt in die judicii, *cum sedebit Rex in sede maiestatis suæ*, quando illum universi homines verum Deum confiteri cogentur, *& Angelos ascendentes, & descendentes supra* (iuxta, circa) *filium hominis*. Id est, ministrantes summa diligentia, & celeritate, & alios *descendentes*; quasi mandata perferant; alios *ascendentes*, quasi denuo mandata perficienda accepturos. Sicut etiam illa fuit supremæ areis apposita quædam significatio, cum Gen. 28. 17. vidit Jacob *ascendentes, & descendentes* per schalam Angelos, providentiæ, & gubernationis mortalium omnium edicta, mandataque perferentes, atque exsequentes. Meminime nonnihil de hac Angelorum militia dixisse c. 7. v. 1.

LXX.

Angelique les milites.

Mat. 26. 64.

Nunc tantum observandum, Angelos appellari *milites*, quod terribilis, severissimi, & integerrimi judicis persona nunc describatur. Olim enim judices, & magistratus iisdem erant Imperatores, & duces; ministri autem iudicum, *Milites*. Ergo suprema illa majestas, cui innumerabiles ministrant; terribiles, cujus administri, *milites*. Quamquam Greg. ob id milites appellari scribat, quod *cum potestatibus tenebrarum pro nobis pugnant*. Et Nice. quod ad impios ulciscendos mittuntur: sed ratio huius appellationis amplior est, quam quæ ad unum tantum, vel puniendi, vel pugnandi munus restringi debeat.

Iudices, & Magistratus, idèque Imperator.

Gregor.

Nicet.

6 *Et super quem non surget lumen illius?* Alii ad Divinam Bonitatem hæc referunt, ex qua provenit, ut omnes Divino lumine collustrentur, & *ex plenitudine gratiæ eius omnes accipiant*. Ut inde colligat Baldad contra Jobum (ut ipse existimabat) nullam malignitatem, aut severitatem dominari in judicio Divino, sed summam æquitatem, atque benignitatem. Alii de Divina Sapientia in operibus creatis relucente accipiunt; Cum enim (inquit Baldad) omnia præseferant Divinæ Sapientiæ splendorem, quomodo audeat homo dicere, Deum in aliquo opere errare, sicut tu, Job, dicere videris, cum te Deo præfers iustitia, & munditia? Alii de *lumine* Divinæ illuminationis, & revelationis quo illustrantur Angeli, quod & Divinæ potentiæ argumentum clarissimum est, quod innumerabiles ministros suos suo lumine dirigat, & de agendis admoneat. Rectè quidem hæc omnia. Sed mihi vehementer probatur, quod Dei potestas, & sapientia nunc quoque describatur, & amplificetur ex efficacitate agendi, & pertingendi ad omnes creaturas, respiciendi omnia inferiora; & suæ cognitionis lumine clarissimo cuncta perlustrandi. Quare sicut *potestas, & terror* ex eo ostenditur, quod *numerus militum eius innumerabilis est*, ita etiam ex eo, quod cuncta attingat efficacitate, & cognitione; sicut Sol, à cuius efficacitate, *calore, lumine nemo se abscondit*. ubi hanc ipsam agendi efficacitatem agnoscit Theod. his verbis. *Caloris quidem, pro lumine, meminit, plus efficacia demonstrans. Fieri enim potest, ut etiam qui longè absunt, fruantur lumine hominum manu accenso; caloris verò nisi appropinquantes participes esse non possunt. Sol autem etiam longissime radios emittens calorem cum lumine impertit*. Huius autem corporei solis, luminisque visibilis comparatione, *Deus lux vera est*, quod similes alienos effectus multo verius, multoque præstantius, & efficacius faciat, quam Sol iste, quem videmus. Dicitur autem *lumen illius surgere*, ut exorientem lucem Divinæ efficacitatis, & cognitionis intelligamus, semper vigentem, nunquam languentem, aut occidentem. Si ex verbo legas, dicere poteris; *Super quem non stabit lumen eius?* ut non solum exorientem, & surgentem lucem, sed etiam consistentem supra nostra capita, calore, lumine & agendi facultate præpotentem, & humanis omnibus rebus imminentem intelligamus. Similis profectò locutio illa Zachariæ parentis Joannis, in suo Cantico; *Visitavit* (inquit) *nos oriens ex alto*. Luc. 1. 78. Cum enim Sol iste visibilis surgere videatur & exoriri ex terra, aut ex mari, in quod videtur immergi, cum occidit; rursus emergere, & caput exerere undis, cum exoritur, & surgit, at Divinum lumen ita super nos surgit, ut cum surgit, *oriatur ex alto*, & cum surget, stet, & consistat supra nostra capita. Nunquam nos languide respicit, nunquam illuminat frigide, sed pleno lumine, ardore, sicut cum Sol *lucet in virtute sua* est enim ille Sol verissimus. Vide quæ inferius dicemus vers. 5. n. 5.

Varabl.
Osorius.
Varia luminis interpretatio.

Isidor.

D. Th.
Dion.

Germanior expositio.

Divina efficacitatis circumloquutio.

Ps. 18. 8.

Theodor.

Lumen pro calore, & è contrario.

1. Ioan. 1. 5.

Efficacitas Divini luminis, et cognitionis.

LXX.

Nicetas.

At verò in hac *illuminatione* videtur Septuag. agnovisse quandam quasi occultam, & per insidias observationem, & speculationem Divinæ cognitionis, nam legunt; *In quos non veniens insidia ab eo*. Quamquam Nicetas *insidias has ad milites*, idest; Angelos referat, qui ad vindictam impiorum mitti solent. 7.

Vers. 4. Numquid justificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere?

1 *Comparatio humanæ puritatis cum Divina, Comparationis formula*. Justificare *quid*.

2 Apparere. *Peccata, sordes*.

3 *Mulier sordium, & iniquitatis symbolum: nocendi auctor, & veneni inventrix*.

Nimium abjecta, & vilis est mortalium omnium conditio, quamvis sanctissimorum. Quare ad lumen Divini oculi cuncta contuentis nemo omnino purus, & mundus est. Frustra igitur, ò Job, Divinum judicium, & tuarum rerum disquisitionem postulas. Quod hic dicitur, *comparatus Deo*, in originali tantum est, *cum Deo*; quod bene intellexit Vulgatus, comparationem continere; quasi diceret, *præ Deo*. Septuag. dixerunt, *Coram Deo*, quasi diceret, Si prope ad Deum accedas, non poteris apparere justus. Namque, nobis etiam ignorantibus, inveniet ille in nobis multa animadversione, & supplicio digna. Quorsum igitur, ò Job, illius conspectum exposcit? quamvis enim nihil tibi conscius sis, sed non in hoc justificatus eris. *Justificabitur*, Apparebit, pronunciabitur justus, 1.

LXX.

Iustificari quid.

absol.

absolvetur ab omni criminis suspicione, & ab omni pœnæ, & supplicii reatu. Dixi de hac sententia supra, c.4.v.17.& cap.9.v,2. Ubi ipsam rem multo magnificentiori oratione; quam sui amici, exponit, & prosequitur Job.

2 *Aut apparare mundus.* In Hebræo *Quomodo erit mundus!* Sed recte dixit Vulgatus, Apparere, ut comparationem illam cum Deo, & Divino conspectu, coram cujus lumine, splendet nemo, significaret. Septuag. *Quis mundaverit se*; August. *Quis mundavit se?* Symmachus; *Per quem erit sine sordibus?* peccata intelligit, *quę coinquinant hominem*. De hac *munditia* diximus supra cap. 11. 4. ubi rem eandem obiicit Jobo Sophar. Vide etiam cap. 8. versic. 6.& c.9.vers. 30.

LXX. August. Symmach.

Natus de muliere. Quasi diceret; Ex immunda materia genitus, & concretus, immundus, & sordidus homo, insitam habens imbecillitatem, quam hausit, & traxit ex ipsis matris visceribus, ut nequeat per se puritatem in vita perpetuo retinere. Rem eandem dixerant luculentius, & vehementius Job. cap.14.v.4. dicens, *Hominem de immundo conceptum semine*. Aut certe per, *mulierem*, non solum imbecillitatem, & mollitudinem, sed etiam infectionem peccati, & mortiferi e serpente veneni denotat. Est enim mulier totius malignitatis, & iniquitatis symbolum, atque nocendi, & lædendi alium per insidias; ut Nero ille, alioquin tyrannus, & hostis totius justitiæ, sed in hoc tamen æquus rerum, & naturæ muliebris æstimator, ex Senecæ sententia, censuit;

Mulieris imbecillitas.

Mulier malignitatis & iniquitatis symbolum.

Sen. in Oct. act. 5.

Mulier, dedit natura cui pronum malo
Animum, ad nocendum pectus instruxit dolis,
Sed vim negavit: ut ne inexpugnabilis
Esset, sed ægras frangeret vires timor,
Vel pœna,

Quam eandem muliebrem iniquitatem amplificavit Simonides;

Simonides.

Neminem beneficiis demeretur: sed illud spectat,
Et hoc quotidie consultat secum,
Ut malum aliquod facinus, idque maximum edat.

Non igitur mirum, quod venena mortifera, & aconita sævissima invenerit mulier, totius inhumanitatis auctor. Ut enim Diodorus Siculus scribit l.5.cap.4. *Hecate fæmina sævissima sic cruciatu hominum lætabatur, ut eos pro feris, appetere sagittis consueverit. Sed ad venena mortifera conficienda summum studium, operamque impendens, prima aconitum invenit, vim, naturamque cuiusque veneni in cibis, quos advenis dabant, experta. Huius digna proles Cyrce & Medea sævitiæ omnis, insidiarum, & totius improbitatis symbolum.* Ergo cum Baldad nunc improbitatem muliebrem obiicit, profecto vim, & improbitatem nocendi, & inhumanitatem omnem Jobo latenter obiicit. Sed de hac ipsa re disseruimus cum ipso Jobo cap.14.vers.1. ad illa verba, *Homo natus de muliere.*

Mulier invenerix veni.

Diodor.

Vers. 5. Ecce Luna etiam non splendet, & Stellæ non sunt mundæ in conspectu eius.

1 *Duæ alienæ expositiones. Tertia germanior. Coram Divina luce cætera obscura.*
2 *Varia lectio. Lux expansa tabernaculi instar. Lunæ potestas in nocte. Explicatus David.*
3 *Luna imperfectissima cœlestium corporum. Symbolum pulchritudinis. Illustratus Ecclesiasticus.*
4 *Lunę natura, & lux distantior à Sole. Explicatus Sapiens.*
5 *Deus Sol fulgentissimus. Luna cornuta. Facies Moysi. Sol Divinæ Bonitatis Imago. Illustrati Moyses, Habac. Paulus.*
6 *Notatus Caietani error de animatione cœlorum.*

1 Confirmat eandem rem argumento ducto à majori admista etiam similitudine sumpta ex Luna, & Stellis. Sed in modo explicandi est nonnulla varietas interpretum. Primo enim quidam rem hanc de Luna, & Stellis sub hac similitudine, aut dissimilitudine accipiunt; Luna in Cælis suum fert deliquium; & stellarum splendor aliquantisper à *nubium caligine intercipitur; cum tamen in hos Deum nemo incuset, quasi indignè cum illis agat. Quid igitur malè audit Deus si hominem iustum aliquantulo tempore affligat, mox denuo refocillandum,* Nihil igitur mirum quod præclarum virum tantisper obscurari permittat, & involui ærumnarum tenebris mox disiiciendis, & illuminandis. Sed expositio hæc aliena est ab instituto Baldad. conatur enim ostendere Iob iniustum esse: non verò erigere, neque consolari. Secundo alii, de *defectu Lunę*, ad quam interdum Sol non pertingit suis radiis, & lumine: & de *immunditia*, id est, obscuritate, & offuscatione stellarum, quæ *in conspectu Solis*, id est, orto sole nullæ apparent. Cuius similitudinis, & comparationis hominis cum Deo applicatio, sententia sequente continetur, *Quanto magis homo* obscurus, & impurus erit coram Deo? Sed mirum, quod rem sæpè in Scripturis inculcatam, alio detorqueant, & *conspectum eius*, coram quo immundæ sunt stellæ, per vim ad solem referant; cum ex ipso contextu, & aliis etiam locis aperte constet, Deum esse, ut statim dicam.

Isidor.

Aliena expositio.

Astronomico; & quadam Hebraizantes.

Invicem repugnans explicatur.

Tertiò itaque lenis, & bene cohærens sensus, ut non deliquio, & defectu Lunæ, ut Hebræi existimant, sed potiùs de illius candore, luce, & pulchritudine accipiatur, quæ in sui auctoris conspectu minime candida, lucidave censeri debet. Sicut neque pulcherrimæ stellæ ad sui creatoris lucem Divinam comparatæ. Cælestia igitur, cum in Dei conspectu multo verius, quam coram sole reliqua lumina, offuscentur, & obscurentur, quanto magis terreus, & vermiculans homuncio? Et, si nihil, quod effectum à Deo sit, coram suo auctore puritatem suam potest gloriose ostentare, quanto minus homo, quanto minus tu, ò Job? Sed lectionis Originalis reddenda breviter ratio est.

Lenis, & bene cohærens interpretatio.

2 *Ecce luna etiam non splendet.* Septuag. *lunæ præcipit, & non lucet.* Ut ad Potentiam Dei ostendendam pertineat (Interprete Niceta.) Qui Lunæ potest suam innatam lucem adimere. Sed non cohęret; nam nunc jam non de potestate, & terrore; sed de Divina sanctitate, & munditie. Accipio igitur illud verbum præsentis temporis, non *splendet*, pro, censenda est non splendere, vel censet Deus nullam esse suarum creaturarum, etiam cælestium, pulchritudinem, & candorem præ sua Divina luce. Ex Hebræo ad verbum legit Pagnin. & Tygur. *Ecce usque ad lunam non illuminabit.* Cajetan. magis prop. *Non faciet illuminare.* Magis rigide magisque obscure Regia; *Usque ad Lunam non ponet tabernaculum.* Alii; *Non expandet*, aut *non extendet*, supple tabernaculum, vel, ut Complutenses dixerunt; *Non expandet lumen suum in modum tentorii.* Est enim illa à corpore lucido radiorum circumfusio instar cujusdam tabernaculi in orbem expansi, in cujus medio sedet corpus lucidum, quale est Sol, aut Luna. Et sicut contrahi, & convolui solet tabernaculum, ita *Stellæ Cœli, & lumen earum non expandent* (instar tabernaculi, quod expanditur, & explicatur) lumen suum, Isaiæ 13. 10. Et quidem cum Sol, Luna, & Stellæ exercitum conficiant, & militare dicantur, rectè dicuntur *lumen suum expandere instar tabernaculi* militaris: in cælesti enim regione, tanquam in campo ad castrametandum, & figenda tentoria commodissimo, & spatiosissimo consistunt: Sol præsertim, qui est dux, & moderator reliquorum; de quo Scriptum est Ps.18.6. *In sole posuit tabernaculum suum.* vel, ut legit Hieron post Symmachum, Aquilam, & Theodotionem ex Hebræo; *Soli posuit tabernaculum in eis*, supple, Cælis. Et Luna item, quæ agmina syderum ducit. Fecit enim etiam Deus *Lunam in * Potestatem noctis*. Quæ potestas, atque dominatio est, instar cujusdam Imperatoris præcipientis militi, vade, aut fac hoc. Quod idem est cum illo Genes.1.18. ut præesset nocti: affert enim non solum dignitatem quandam super cætera sydera nocte lucentia, sed etiam dominationis, & potestatis exercitium quoddam, ex proprietate vocis originalis.

LXX. Nicetas.

Pagni. Tygur. Caiet. Regia.

Complut. Radiorum circumfusio tabernaculi instar.

Hieron. Symmach. Aquila. Theodotio. ps. 135.9.
** Para que mandasse de noche.* ממשלת

3 Sed si hæc expensio, aut extensio luminis, instar tabernaculi, referatur ad Deum totius claritatis, & pulchritudinis fontem, erit quoque pulchra translatio; dicetur enim Deus non extendere lumen ad Lunam, quod præ sua Divina luce, videatur non illuminare Lunam, & Stellas, id est, non facere, ut splendeant, quo illæ Hebraizantium lectiones variæ spectabant. Et Tygurina. *Ecce facit, ut non existat lux usque ad Lunam.* Quod eleganter, atque Latine à Vatablo elucidatur; *Sed ne Luna quidem lucida est cum Deo collata.* Fit autem Lunæ mentio duplici ratione, aut quia Luna sit imperfectissimum omnium syderum, & ut Cajetanus dixit, quia est *tanquam fex cælestium corporum*, & non

Deus non extendens lumen usq. ad Lunã. Tygurin. Vatabl.

Luna imperfectissima syderũ.

Fit autem Lunæ mentio duplici ratione; aut quia Luna sit imperfectissimum omnium syderum, & ut Caietanus dixit, quia est *tanquam fax cœlestium corporum*, & non est penitus naturæ diaphanæ, ideoque usque ad Lunam, dixit, quasi usque ad ultimum corporum cœlestium, & incorruptibilium: quasi diceret; Omnia cælestia, quamvis incorruptibilia sint, tamen præ Dei puritate, & luce impura sunt, & obscura. Quod supra c. 15. v. 15. Eliphaz dixerat in universum; *Cæli non sunt mundi in conspectu ejus*. Sed secundo verius existimo, *Lunæ* mentionem hoc loco fieri in bonum, propter eximiam pulchritudinem, & candorem quendam nostris luminibus minus molestum, quam solis lumen, quod acrius, & vehementius est. Nam eximiæ pulchritudinis semper Luna fuit symbolum cum cæteris syderibus comparata; ut dixit Sulmonensis Poeta;

Luna lumen minus molestum.

Luna symbolum pulchritudinis.

Ovi. in Epi. ad Leand.

Quantum, cum radiis fulges argentea puris,
Concedunt flammis sydera cuncta tuis:
Tantum formosis formosior omnibus illa est.

Lib. 1. Car. Oda 12.

Et dum Horatius laudes Deorum, & hominum persequitur, Augustum cum cæteris viris clarissimis comparat, ceu Lunam cum stellis;

——— *Micat inter omneis*
Julium sydus, velut inter ignis,
Luna minores

Hippolyti pulchritudinem amplificat quoque apud Senecam Chorus;

Sen. in Hip. Act. 2.

Conferas tecum decus omne priscum
Fama miratrix senioris ævi:
Pulchrior tanto tua forma lucet,
Clarior quanto micat orbe pleno
Cum suos ignes coeunte cornu
Junxit, & curru properante pernox
Exserit vultus rubicunda Phœbe,
Nec tenent stellæ faciem minores.

Cant. 6. 9.

Ecclesiæ pulchritudo, ut Lunæ.

Quare etiam Sponsæ comites cum Luna conferunt Sponsæ pulchritudinem, Cant. 6. 9. *Pulchra, ut Luna, ut discrimen* (inquit Theod) *inter illam, & stellas indicarent, & ut ipsius Lunæ perfectionem ostenderent. Quasi dicerent; Ut Luna plena, nitens, non exilia ostentans cornua, non semiplena, non decrescens; sed perfecta, & toto orbe splendida, non quidpiam retinens imperfectionis, sed totum globum lucidum præferens*. Quo indicatur Ecclesiæ perfectio, & sanctitas in nocte huius mortalitatis, & præsentis vitæ, nam in futuro resurrectionis, & beatitudinis die, erit Electa, ut Sol. Quapropter dixit Ecclesiast. c. 43. 10. de Luna; *Vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli resplendens gloriose*, id est, Lunam esse inter reliqua cælestis militiæ lumina, vas, instrumentum, aut ducem etiam reliquiorum militum admirabilem; gloria luminis, & pulchritudinis præpotentem.

Luna gloria.

4

Luna ex altera tantum parte illuminatio.

Nyssenus.

Itaque Luna apud nos pulchritudine, & luminis candore commendatur: at *coram Deo non splendet*. Quo videtur allusum ad ipsam Lunæ naturam, & rationem illuminationis: Nam cum apud nos lucet, ex superiori parte non illuminatur. Quod eleganter Philosophus, Theologusque clarissimus Nissenus lib. de anima, & resurrectione post initium exposuit: Nunc enim radios solis à tergo recipit; nunc à fronte, & à facie ad nos conversis. Sic sanè quæ pulcherrima nobis videntur, in supremi luminis conspectu obscura sunt, & non illuminata; & qui hominum judicio sanctissimi habetur, interdum coram Deo impuri sunt. Quare & cum Luna Sapiens comparat stultum, *Qui sicut Luna, mutatur*. Nam cum apud homines lucere, & splendere quærit stultus, lumen ex superiori parte coram Dei conspectu amittit. Atque illud etiam, quod tunc Luna maximè nobis splendet; cum maxime distat à Sole; obscuratur autem, cum ei appropinquat, ut Philosophi, & Astrologi tradunt: sic profectò, quo ad Divinam lucem aliquid magis accesserit, minus lucidum apparebit, atque adeò si ab illo recesserit, minus utique luminis habebit; quamvis apud homines multum fulgere videatur.

Stultus cũ Luna comparatus.

Quo Deo propinquior eo apud homines minus splẽdens.

5

Deus Sol, homo Luna mutuato lumine.

Eccl. 43. 10.

Deus fons luminis.

Hinc profectò manifestè colligitur, Deum hoc loco asseri à Baldad esse totius luminis, & claritatis fulgentissimum Solem, qui Lunam humanæ naturæ mutuato tantum lumine illustret. Quare de sanctitate nemo potest coram Deo gloriari; sicut neque coram Sole, Luna. Sic Sapiens, *Mundum*, (inquit,) *illuminans in excelsis Dominus*. id est, ut Græce habetur; *Ornatum cæli illuminans Dominus*. Nam Deus est, a quo in reliqua sydera, quæ dicuntur, *ornatus cælorum*, lumen tamen tanquam à Sole derivatur, & diffunditur. Quare Dionys. c. 4. Divinorum nominum, dixit, *Solem esse significativam, expressam, & evidentem Divinæ bonitatis imaginem*. Quare quod Divinitatis symbolum sit, videtur Christus Dominus dixisse Matth. 5. 45. *Qui solem suum oriri facit*; ut peculiariter, suum, appellet Solem, quasi suam imaginem. Itaque non mirum, quod ex consortio, & familiaritate cum Deo, instar Lunæ splendentis, & mutuantis lumen à Sole, cornuta processerit facies Moysis, Exodi 34. 29. *Cornuta*, inquam, id est, *splendida*, ut Paulus exponit 2. Cor. 3. 7. appellans illum splendorem, *gloriam vultus Moysi, quæ evacuatur*. Videlicet, quod instar Lunæ, ex propria natura, cui lumen proprium non est, sed alienum, & mutuatum, minuatur, & deficere possit. Nam ipsum *Lunæ* nomen illud indicat, quod *luce luceat aliena*, ut Catullus in Sæculari carmine dixit;

Dionys.

Sol Divinæ Bonitatis imago.

Sol cur dicatur esse proprius Dei.

Moyses lucens ex cõsortio Dei, sicut Luna.

Lunæ nomẽ unde dicatur.

Catullus.

Notho est dicta lumine Luna

Deus autem tunc Moysi, ut Sol visus est, sicut Habacuc 3. 4. dicitur; *Splendor eius, ut lux erit*. propriè ex Hebræo, Ut lux erat. & iterum Deuter. 33. 2. *De Seir ortus est nobis*. videlicèt sicut oriri solet Sol, & Lux. Quo etiam loco Septuaginta dixerunt; *De Seir aliuxit*. Onkel. *Splendor gloriæ eius de Seir apparuit nobis*. Vides igitur jam sapienter, & significanter Interpretem dixisse, *Luna non splendet*; ut humanæ naturæ impuritatem, ad lumen, & sanctitatem Divini Solis comparatam ostenderet. Hæc enim omnia peculiaria, quæ observavimus, in nostra lectione continentur.

LXX.

Onkel.

Caietan.

Transirem libenter ad alia, nisi me Cajetani argutiæ tantisper detinerent; Nam ait, Baldad præsupponere cælestia corpora esse animata: & quod *stellarum munditia* de spirituali accipienda sit, cum dicatur in oculis Dei, non in oculis hominum. Quæ sit autem vis, & proprietas hujus *munditiei Lunæ*, & Stellarum, dixi supra c. 15. v. 15. nimirum esse munditiem quandam coniunctam cum diaphaneitate, vel transparentia experte omnis maculæ, & crassitudinis: qua ratione vitrum crystallinum dicitur purissimum, & valdè pellucidum, ab hac ipsa voce originali, *Mundandi*, aut munditiei. Job 28. 17. *Et oleum purissimum*. Levit. 24. 2. & *Thus lucidissimum*, Levit. 24. 7.

Vers. 4. Quanto magis homo, putredo: & filius hominis, vermis?

1 *Deus lumen, ignisque supremus, homo velut carbo accensus.*

2 Vermes, & putredo, *mortalitatis symbolum. Mortis quoque periphrasis. Explicatus Ecclesiast.*

3 Vermis, & putredo, *quid proprie.* Homo, *et* filius hominis, *quo differant.*

Præcedẽtis similitudinis apodosis

Deus supremus ignis, homo carbo accensus.

1

Apodosis est præcedentis similitudinis, & conclusio quasi à minori; Quanto (inquam) magis immundus censebitur homo, ex vilissima materia concretus, tam longe à natura stellarum, & corporum incorruptibilium semotus, quam cum vermibus, & putredine coniunctus, atque rebus omnibus vilissimis, turpissimisque cognatus? Stulte igitur gloriatur, qui coram Deo gloriatur. Præcedentem autem similitudinem promoverunt Græci hoc loco, ut lumen humanæ sanctitatis, atque justitiæ comparent cum igne nostrate, qui carbonibus alitur, & terrestri materia: Deum autem supremum, purissimumque ignem: medium autem inter utrumq; extremum, lumen astrorum, & ignes cælestium globorum. Ergo si lumen astrorum à supremo igne tantum distat, quantum distabit fumosus iste, & crassissimus, qui in nostra mortalitate, tanquam in materia crassissima, accenditur?

2

Nicetas.

Porte autem cum hoc loco dicitur homo, & putredo, non solum indicat sordes, & immunditiam, & *animi in deterius semper labentis, pronique ad malum, omni tempore, putrescentem quandam naturam*, ut Nicetas hoc loco indicavit; verum significat statum mortalitatis, per oppositionem quandam ad Lunam, & Stellas, & cætera superiora corpora incorruptibilia: nam per *vermes, tineam, putredinem*, solet circumloqutio fieri mortis, supra Job, 13. 28. & c. 17. 11. Isajæ 14. 14. Ecclesiasticis 19. 3. ubi *de fornicario*, & scortatore dicitur; *Putredo, & vermes hereditabunt illum*. (id est, putrescet; citissimeque morietur, quæ est prima mortis periphrasis: deinde additur secunda) *& extolletur in exemplum maius* (tolletur de vita ad exemplum aliorum. Sequitur deinde tertia mortis circumloqutio) *& tolletur de numero viventium anima eius*. Itaque

Mortis circũloquutio

Triplex mortis periphrasis.

vermis, *& putredo*, mortia, imbecillitatisque nostræ symbolum sunt. Nam putrescimua sensim, corrodendi deinceps a vermibus, qui ex putribus nostris cadaveribus creabuntur.

3 רמת חרע LXX. Quod autem hoc loco dicitur, *putredo* supra c. 25. 26. dicitur *vermis*, *& tinea* Isai. 14. 11. & quod dicitur; *vermis*, à Septuaginta dicitur *putredo*, & *vermiculus* etiam vertitur à Vulgato Isaiæ 1. 18. res omnino sordida, atque vilissima; non solum quia, *sicut vermis, ex corruptione nascitur*, ut Philippus dixit; sed quia abibit tandem in vermes. Quidam autem inter *hominem*, *& filium hominis*, discrimen aliquod constituunt, ut *homo*, qui in originali est, *Enos*, id est miser, desperatæ salutis, & vitæ, referatur ad Adam primum hominem, qui dicatur *putredo*, quod fuerit ipse velut prima vermium origo, & mortem, quæ est putredo, ipse sibi, & suis posteris attulerit: at verò, *filius hominis*, qui in Hebræo est, *filius Adam*, dicatur propter nos, qui, quasi *vermis*, ex illa primigenia putredine nascamur. Sed quidem hoc discrimen minimè solidum est, quare propter majorem vim, & amplificationem sententiæ, bis res eadem repetitur: sicut & *vermes*, & *putredo*, re idem sunt. Multo minus congruit, quod indicat Caietanus dici *filium hominis*, quasi *natum de muliere*; ut respondeat superiori versic. 4. non enim est *filius hominis* aliud, quam *homo*.

Philipp. Hom., & filius hominis an differant.

אנוש ארם

Cajetan.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Dum Job asperius pungit Baldadum, quod visus fuerit supervacaneis, levibusque rationibus velle tueri divinæ Sapientiæ, atque Potentiæ partes, multo ipse uberius, & magnificentius de iisdem disserit, Dei Potentia, Sapientia, Justitia, & Aequitate.

1 Respondens autem Job, dixit: 2. Cuius adiutores? numquid imbecillis? & sustentas brachium
eius, qui non est fortis? 3. Cui dedisti consilium? forsitan illi, qui non habet sapientiam,
& prudentiam tuam ostendisti plurimam. 4. Quem docere voluisti? nonne eum, qui fe-
cit spiramentum? 5. Ecce gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis. 6. Nudus est infer-
nus coram illo, & nullum est operimentum perditioni. 7. Qui extendit Aquilonem super vacuum,
& appendit terram super nihilum. 8. Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deor-
sum. 9. Qui tenet vultum solii sui, & expandit super illud nebulam suam. 10. Terminum circum-
dedit aquis, usque dum finiantur lux, & tenebræ. 11. Columnæ cœli contremiscunt, & pavent ad
nutum eius. 12. In fortitudine illius repentè maria congregata sunt, & prudentia ejus percussit su-
perbum. 13. Spiritus eius ornavit cœlos: & obstetricante manu eius, eductus est coluber tortuosus.
14. Ecce, hæc ex parte dicta sunt viarum eius: & cùm vix parvam stillam sermonis eius audierimus,
quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

Vers. 1. Cum Baldadi orationem attentis auribus suscepisset Job, cumque visus esset non solum tumide, & arroganter de Deo loquutus, verum etiam ita abiectè de illo sentire, ut Jobo desideranti Dei conspectum, & ad illius judicium appellanti, acriter repugnandum esse judicaret, quasi Divinæ potentiæ, atque Sapientiæ diffidens; ne, si Jobus cum solo Deo judice disceptaret, Jobus vinceret, Divina verò justitia caderet causa; aut quod indigeret Deus humano patrocinio, & exhortatione ad summendas dignas de sontibus pœnas: justa Job indignatione commotus, cito, opportunè, sed acriter, & vehementer, tum omne crimen à se repellit, tum huiusmodi recriminatione adversarium pulsat.

Vers. 2. Ita ne (inquit) tantum mihi divinæ magnitudinis, atque supremæ majestatis terrorem incutis, tantum extollis, & amplificans Divinam potestatem? Homini scilicet ignaro. An illius causæ times, si homo audeat cum illo disceptare? An dum pro Deo causam dicere conaris, existimas te alicujus deserti hominis patrocinium suscipere? An verò multum te tibi devincere putas Deum, quem non bonitatis, & benignitatis commendes, sed terroris, atque severitatis acerbissimæ? Quid nam hoc? Subsidio venire paras præpotenti Deo? Scilicet imbecillis ille, & causam suam ratione, & æquitate tueri non valens. Ita ne te illi protectorem, & hyperaspistem præbere niteris? Tu ne Deum serves incolumen, & ullum ab illo salutis, capitisve discrimen salutari tuo brachio interposito propulses? Atqui natura ille sua adversus iniuriam omnem munitissimus est; atque suos hostes roboris, & fortitudinis partibus infinitis superat. Divinum brachium per sese erectum, firmum, atque robustum sustentare velle videris, quasi iam assiduo me flagellandi labore languescens, & defatigatum concidat. Atqui, ò amice, neque viribus neque verbis tu multum polles; tam jejunia enim est oratio tua, ut infirmus hinc non roboretur, neque insipiens sapientiam discat, neque errans legem rectè vivendi apprehendat, quod sanè ex me ipso comperi, quem infirmum, & laborantem tua oratione neque leviter adiuvisti.

Vers. 3. Deo ne velis, quamvis sapientissimè excogitatam rationem aliquã providendarum, administrandarumque rerum, quasi dubitanti afferre? Abundat ille consilio, nihilque utilia rationis, & animadversionis tu suggerere ei, qui non eget consilio, poteris, cum ipse consilio egeas. Non tu supremo rerum moderatori legem statues; nullamque illi in mercede nostrorum operum rationem firmam, perpetuamque præscribes, quæ ille pro sua sapientia, æquissimaque voluntate mutare non possit. Quid igitur attinebat te, quasi Deo consilia dantem, verbo pro illo facere? Aut quid me à Dei tribunali deterrere, quasi non illum pro sua benignitate benevole, sed pro tuo judicio, atque consilio, severissimè, atque tristissimè mecum agere oporteat? Rectè opem, ac vires tuas ei defers, Deo, scilicet qui vim omnem, roburque complectitur. Neque solum Divinæ providentiæ decreta, quasi uni tibi, præ cæteris mortalibus, revelata in præsentiarum exponis; Verum quasi à te primum inventa, & excogitata depromis, ostentas, venditas.

Vers. 4. Cur tot, tamque magnifica annuntiasti verba? Cui tua sensa narras, & eloquentiam venditare decrevisti; nihil sanè cum possis Deo novi suggerere, nihilve opis afferre, à quo ipsum vivere, spirare, loqui accepisti? Ei ne, qui tibi spiritum, atque animam impertitus est, mutuam patrocinii, & auxilii causa, orationem rependis? Quis verò docuit talia te verba profundere, atque tam tumidum spiritum quis tibi adflavit? Videris enim jam non tuo, sed alieno spiritu imbutus, & percitus personare. Cui igitur tua oratione placere studes, cujusve palato serviunt hæc tua verba, ex libidine potius, & temeritate, quàm ex veritate, & synceritate judicii deprompta? Sic sanè, quæ ex me ipso censeo, non est hæc tua doctrina opportuna ad miseri alicuius animum refocillandum, & erigendum, neque verò ad conciliandam admirationem aliquam sapientiæ singularis. Sed quidem dum frustra, & vanè loqueris, abuteris pro tua loquendi facultate, quæ pro maximo beneficio, & munere, mortalibus ab auctore naturæ tributum est.

Vers. 5. Is propterea nullis mortalium adminiculis indiget, potentissimus cum sit. Quam mirabilem vim in ipsis parvis seminibus demonstrat, quæ cum mortua sint, ac vegetationis expertia, at jacta in terram subactam, & humectam for-

formantur, & ut ita dicam, parturiuntur mira fœcunditate: nam elicit inde naturæ opifex herbescentem viriditatem, explicat folia, excitat calamum, maturat fructum. Quid de herbis, ac plantis dicam, quibus non aridam solum, sed ipsum etiam maris fundum, & alueos fluminum consevit? Quid de metallis, margaritis, corallis, quæ sub aquis formantur, & generantur? Quid de priscis illis Gigantibus, quos aquis diluvii demersos, & obvolutos, gementes, dolentes, enitentes, si qua ratione evadere, & emergere possent, ad internecionem usque delevit? Quid de superbissimis, atque potentissimis Tyrannis, quorum vehemens timor irruit in universos mortales? Nonne ipsi ingentibus quoque suppliciis morteque acerbissima cum illorum asseclis, Deo sic judicante, conciderunt? Ipsi etiam superbiæ parentes, iniquissimi Dæmones quorum virtutis, & potentiæ robur tantum est, supremi Numinis imperio, & vindicta, cum omnibus suis imitatoribus in sempiternarum tenebrarum carcerem, perpetnis cruciatibus exundantem, conjecti sunt. Neque verò isti omnes, qui suorum scelerum pœnas dederunt, cùm jam mortui sint, ulla opera curati iterum, rursusque consistere poterunt. Sola enim illa Divinæ Sapientiæ, atque potestatis ars, eos, qui ceciderunt, excitare, & ad meliorem sortem revocare potens est. Quod si in rerum humanarum Providentia, sontiumque suppliciis terribilem se præbet supremus judex; mirabilem in rebus se aliis Divina quoque sapientia, atque potentia præstat. Si enim ad ea, quæ sub immensis aquarum gurgitibus delitescunt, & vivunt, cogitatione pervadas, invenies profecto bestias marinas vastissimas, atque hoc ipso Arabico mari, Cetos, Balenasque monstrosæ magnitudinis, ceu immanes quosdam Gigantes magnitudine, longitudine, visu horribiles, tyrannidem quoque suam exercentes. Horum mirabilis est concipiendi, progignendique natura, & mirabilis parturiendi fœcunditas, ac humoris luxuriantis mira quoque, atque occulta natura, perplexis, & in semet aliter, atque aliter nunc statu, nunc fluctu convolutis seminibus, atque principiis. Horum Gigantum maximorum mirabiles quoque asseclæ sunt parvi quidam pisculi, vicini, & adhabitatores eorum, quorum ductu ingentes illæ, vastæque moles gubernantur. Neque minus mirabiles cæteri humidæ regionis incolæ, quorum mira natura, & varietas, mira in quoque genere fœcunditas, & multiplicatio ad Divinæ potentiæ, sapientiæque documentum clarissimum.

VERS. 6. Quid, quod abditissima terræ viscera, tenebris quoque, atque caligine plena Divinæ illius mentis radius attingit, penitusque complet. Cumque nos ignoremus prorsus, quid in illo profundissimo baratro, & consumptionis, ac perditionis obscurissimo præcipitio, tetraque, & horrida mortuorum statione agatur, at Divinis oculis patent universa; nonsecus ac si nuda essent, & suis ipsis pellibus, atque cute spoliata, non solum enim in cute, sed intus etiam agnoscit, ac intuetur obscurissimos, occultissimosque rerum universarum recessus; & quæ crassissima ignorationis caligine operit, atque integit tartarus, suo ipse aspectu aperit, atque revelat.

VERS. 7. Ipse quidem regionem Septemtrionalem vastissimam, & nunquam satis mortalibus perviam, verbo suo, atque imperio dilatavit. Idem ipse spatiosissimum æthera super inanitate quadam expandit, ex cujus Aquilonari parte perflat Aquilo vehementissimus, terramque pervadit universam. Sed hæc minora sunt. Maximam istam spatiosissimamque Cælorum molem, cujus Aquilonaris polus elevatur nobis supra Orientem, extendisse videtur instar tentorii concamerati, atque imposuisse immenso isti spatio inter Cælum, & terram interjecto incumbentem tanquam firmissimo fornici: simulque suspendit suis quasi libratum ponderibus, nullo nixum fundamento, tantum gravitate sua consistentem, istum terræ globum in medio universi loco eminentem, & velut ventrem intumescentem, non minus stabilem, quam si firmissimis radicibus penitus defixus hæreret.

VERS. 8. Tanti Numinis sapientia, superiores aquas nubibus quasi colligatas, & inclusas continet, ut non nisi guttatim tellurem perfundant, quæ si deorsum pariter erumperent, regiones devastarent, atque subverterent. Qua in re neque satis mirari possumus rem tam fluxam, tamque labilem, qualis aqua est, claudi, & constringi posse; atque nubem tam tenuem, tam levem aquæ pondus deorsum incumbentis continere posse, quin discindatur, ac importune effundatur omnibus terris, satisque nocentissimus. Statuit enim naturæ auctor lenissimis pluviarum irrorationibus, minutissimisque stillicidiis terram, plantasque universas exhilarare, & quasi ex suo vestimento percolatis perfundere. Ne vero ulla regio nimia siccitate squaleret, levissimis, velocissimisque nubibus pluviam adligavit Deus, & quasi in suo vehiculo inclusit, quo simul cum nubibus moveri, & discurrere, perque regiones universas vagari possit.

VERS. 9. Cum verò aerem ipse contineat nubibusque illud obducat, pluviam defluere non sinit, nisi ea ratione, quam is conducere cum primis intellexerit. Tunc sanè Cælestis solii faciem clarissimam presso aere, coactoque vapore nobis eripit, qua etiam re magnificentissimi, atque amplissimi sui Throni majestatem dum occultat, & operit, demonstrat simul, atque testatur; nubibus enim, velut pretioso stragulo, aut gemmato peristromate exornat, atque, instar amplissimorum judicum intra nebularum cortinas se continet, quo absconditus licèt, judicii sui timorem, & sententiæ ferendæ expectationem cunctis mortalibus iniiciat.

VERS. 10. Idem ipse maris frementis æstum, agitationemque fluctuum certis limitibus coercet, ac suo præcepto sempiterno, quasi adducto fræno, injectisve compedibus constringit, & moderatur, ne præfixos limites transiliat, ac ne immensitas aquarum terris offusa, universa devastet. Quæ naturæ lex cogentis mare in loca depressiora, atque terræ cavernas, montesque eminentiores fabricantis, quid aliud est, quàm ipsum auctoris naturæ præceptum summæ Sapientiæ, atque Providentiæ? nam quod mirabile prorsus est, quasi circumducto circino, unam ex uno, eodemque centro aquæ, atque terræ molem conglobavit. Quæ rerum constitutio, lexque sempiterna erit, dum dierum, atque noctium varietates, commutationesque temporum quadripartitæ conservabuntur, dumque elementorum vicissitudine mundi natura continuabitur.

VERS. 11. Tantam supremi auctoris magnitudinem ipsi illi beati spiritus, quorum munere cælorum motus sempiterni administrantur, & quorum virtute rerum iste ordo, nexusque fulcitur, & confirmatur præ reverentia, & timore contremiscentes adorant. Terra ipsa, montesque altissimi, atque firmissimi, qui cælestium machinam velut erectæ quædam, & sublimes columnæ sustinere videntur, insolitis motibus, nutibusque formidantes, agitati, atque concussi, in sui auctoris conspectu tremere, & hiscere præ pavore videntur, illiusque maiestatem quasi persentire, & admirari. Ipsum profecto cælorum robur firmissimum, stabilitasque sempiterna nutat, & vacillat, illorumque bases, & fundamenta horrent, & contremiscunt, cum eis aliquid præpotens imperarit Deus, ad cujus nutum, vultumque minacem aliquando tandem commovebuntur universa, & insolitis motibus, atque mirandis mutationibus perturbabuntur.

VERS. 12. Idem ipse insigni robore coegit immensitatem aquarum in unum locum, attollendo montes, deprimendo valles, excavando profundissimas terræ cavernas. Idem ipse effervescentis maris æstum refrigerat, & quod agitatione, mutationeque maxima discendi, infringique videbatur, illius imperio repente conquiescens inæquabilem quandam, & placidissimam planitiem coit, atque subsidit, & in suum alveum momento colligitur, omni tumore, atque superbia evanescente, ferociaque compressa. Is ipse serpentem illum antiquum superbissimum inter hujus mundi fluctus cæcos prædas agentem, atque tyrannidem exercentem, confregit, proculcavit: nunc etiam tempestates maritimas, cientem, compescit, & alligat, ac sapientia mirabili tranquillat universa. Vastissimos cetos superbissime dominantes in minores pisciculos, suo imperio subit, & suis illorum superciliis excæcat, & ad scopulos, littoraque frequenter allidit, tandemque ipsis piscatorum oculis transverberandos obiicit. Quòd verò nostra memoria recens viget, superbissimum sanè Ægypti Tyrannum potentia, & imperio insolescentem inter maris fluctus inter-

clusum, velut draconem immanissimum vulneravit, prostravitque.

VERS. 13. Quis verò ignorat suo verbo, atque imperio, cælos istos specie mirabili, divina pulchritudine efformatos, luminibus clarissimis distinxisse; ac peculiaribus etiam constellationibus variasse: Inde qui prius fulserat instar clarissimi Syderis, tortuosum colubrum suæ potentiæ robore, & nisu ex illo sublimi domicilio, in quo creatus fuerat, deiecit. Cujus quoque imaginem non minori potentia, atque sapientia, in hoc æthere nobis repræsentat, cum cælestem istam regionem nubiferam in mediis tempestatibus, & pluviis, fulguribus exornare, & pulchrifacere videtur. Et mirum, cum fulgura exhibet, coruscant protinus igneæ nubium rimæ: aliquando cælestes faces inardescunt, volant sydera; tunc velut gemebundes cum ingenti tonitru, enituntur nubes, vi summa, fulmen obliquum, volantemve draconem, truduntque ignem recurvo tractu in modum colubri incredibili celeritate discurrentem, cadentemque, & mortales divinæ potestatis terrore concutientem.

VERS. 14. Hæc quidem exiguæ quædam illius sapientiæ, atque potentiæ, præclarissimorumque operum sunt particulæ. Quis enim possit universa naturæ mirabilia cogitatione assequi, nedum oratione percensere? Quis, cum ille ad mortales descendere videtur, & cęlos suos horrifica aliqua tempestate ad nos inclinare, viæ, itinerisque rationem universam pro meritis explicare, eloquentissimus sit licèt, atque verbis, & oratione tonet, & fulgeret? Quis illius adventantis strepitum, fremitum, clamorem, tonitruum, quo non solum terra, sed cælum etiam contremit vehementissime? Quis ex his, quæ diximus, ad alia multo maiora, quæ in illius potentiæ immensitate, & sapientiæ occultis rationibus servantur, intelligentia, & cogitatione adspirare tandem poterit.

Vers. 1. Respondens autem Job, dixit:

1 Respondendi *verbum propriè. Jobi lenitas in respondendo.*
2 *Particula interrogandi in Hebræo. Defensus Vulgatus.*
3 *Deum defendere, qua ratione vitio dari possit.*
4 Imbecillus *quis*. Brachium sustentare. *Divini brachii fortitudo.*
5 Fortitudo *in sacro sermone. Illustrati Moyses, & David.*

1 RESPONDENDI. Verbum hoc loco presse, & in rigore accipiendum. Quamvis enim Vatablus existimet, Job *videre argumenta Baldadi, propterea que non respondere, cum ad similia iam responderit*: At, ut rectios existimant Interpretes Græci, atque Latini, respondet proximè sibi obiectis: occurrit enim cito, apposite, sapienter ipsis verbis, & rationibus Baldadi, sine ulla digressione ad materiam alienam. Illud autem observat Philippus peculiariter: *Quotiescumque Sanctus Job respondit suis amicis, nunquam aspere cœpit, cum illi apertas ei iniurias irrogarent: nunc autem videns Deo iniuriam fieri iusta indignatione commotus, in ipso initio sermonis sui Baldad Suchitem durioribus arguit verbis*. Sed in quonam severitas, & acrimonia hujus responsionis consistat, nunc videndum.

Vatabl.

Philipp.

Iob acer, et severus in defendendo Dei honore

Vers. 2. Cujus adiutores, numquid imbecillis? Et sustentas brachium eius, qui non est fortis.

INterrogatio hæc nonnihil habere videtur amarulentię, & irrisionis. Et Vatablus, quidem existimat, Job non de Deo, cui opem ferre videretur Baldad, sed de Baldadi ipsius sententia, & oratione dixisse, *In qua re adiuvisti sententiam tuam de Providentia Dei particulari, in qua nullę sunt vires?* Quare ex Hebræo legit, non, cuius, sed *Quid adiuvisti?* Et quidem quamvis verum sit, vocem originalem, *Mah*, esse dictionem interrogandi, aut dubitandi, cur, quid, quomodo; & quamvis R. David, & R. Mardoch. velint non esse interrogationem personæ: nam, *Mi*, interrogat, *Quis*; at cæteri omnes hoc loco id discrimen non agnoscunt, sed sine controversia existimant fieri de persona interrogationem, aut expresse, aut latenter; in quo quoque conveniunt, Pagn. Regia, Tygur. Caiet. Steuch. *Cuius adiutor*, aut, *quem adiuvisti*.

2

Vatabli interpretatio aliena.

Interrogatio de persona, aut de re.

מה

R. David.

R. Mardoc.

Sed de quanam persona fiat interrogatio, iterum dubitatio est; nam Isidor. non accipit peculiariter de Deo dictum, sed de quocumque alio homine imbecillo corpore, aut animo, ut fiat hæc sententia. *Tam iciuna est oratio tua, ut infirmus hinc non roboretur, neque insipiens discat sapientiam, aut errans legem rectè vivendi apprehendat*. Sed frigent hæc omnia: multo ardentior, & proposito congruentior est sensus, quem ad unum omnes Græci, atque Latini accipiunt de Deo, ut aperte sequentia indicant.

Pagnin.

Regia.

Tygurin.

Caiet.

Eugub.

Isidor.

Concors interpretum expositio.

Sed quanam ratione vitio dari potest, quod homo velit bene mereri de Deo, & illius partes tueri? nam vitiosam fuisse illam divinarum partium defensionem, quam Baldad suscepit, indicant ipsa verba Jobi; imò concitatiorem fuisse, & duriorem Job in reprehendendo, Philippus ex Latinis, Chrysost. ex Græcis clare interpretantur. Respondet ipse Chrysost. Non dati crimini, quod Dei partes suscepisset Baldad; sed quod Jobum sine causa condemnaret. Potuit etiam reprehendi, quod licèt de Deo, tamen tumide, & insolenter loqueretur, quasi magno aliquo defensionis, & patrocinii beneficio devinxisset Deum. Vel, quod ita inveheretur in Job, quod existimaret posse ipsum Jobum improbum effugere divinam potentiam, nisi sua ipse accusatione urgeret, & excitaret Deum judicem, ut sumeret de illo pœnas. Vel etiam, quod quamvis videretur defendere divinum honorem, at non id faceret divini honoris, aut fraternæ correctionis causa (nam cum Iob sæpius admonitus, non resipisceret ad amicorum monita, sed potiùs in eadem verba sæpius relaberetur, oportebat jam relinquere hominem) sed propter contentionem, aut propter ambitionem aliquam ostentatæ sapientiæ, aut rei alicujus aucupandam ex disputatione, & redargutione Iobi; Vel tandem (quod mihi videtur tangere punctum ipsum hujus difficultatis, & responsionis Iob, & simul detegere vitium Baldadi) quod Iobo desideranti Dei conspectum, & locum dicendi pro se in Divino judicio, ipse Baldad reclamaret, & repugnaret, quasi Divinæ potentiæ, & sapientiæ diffideret, ne si Iobus cum Deo disputaret, inferior Deus in sua causa evaderet, atque Iobus superior, & quasi etiam timeret Baldad, ne si solus Iob cum solo Deo ageret, posset Deo judici imponere, tanquam rerum ignaro. Ita conatur Iobo terrorem, & metum incutere Divinæ majestatis, ne ad illius tribunal audeat provocare. Ergo, inquit Job tantum eatollis, & amplificas Divinam potentiam? an illi times, si cum illa congrediar? an verò multum tibi devincire posse existimas Deum, quem non bonitatis, & benignitatis commendes, sed tantum severitatis, & terroris.

3

An vitio dari possit; divina causa patrocinium.

Philipp.

Chrysost.

Multiplex proposita dubitationis responsio.

Propria, & genuina responsio.

Cuius adiutor? Septuaginta: *Cui ades? vel quem adiuturus es?* id est, Cui nam opem defers, & cujus patronum, & auxiliatorem agis? *Numquid imbecillis?* In Heb. *Cui non potentia?* Septuaginta. *Numquid non, cui multa est fortitudo?* Latenter autem conqueritur Iob se sine causa damnari; nam cum sontem, & capite damnatum conquerentem de judicis contra se iniustitia compescere volumus, non agimus cum illo homine ratione aliqua, sed semel & iterum judicis potentiam, & sapientiam obiicimus ad terrorem, & silentium, sicque iusti iudicis partes tuemur. quasi dicat Iob; Numquid tu, quasi infirmo, & imbecillo judici, & causam per se suam tueri non potenti; ac curris, a cujus non ego viribus timeam, sæpeque deprecatus fuerim, *ne fortitudine, & potentia multa contendas mecum*, sed potius agat ex æquo, & bono? *Et sustentas*. Propr. *salvas, & servas incolumis*: aut protegere niteris, tanquam Hyperaspistes, & protector. *Brachium*, dexteram facultatem agendi D. Thom. *Operationem, qua puniens sum ab eo*. est enim *Brachium*, præsertim extentum, habitus punientis, & percutientis. Quasi ergo Divinum *Brachium* sit iam defatigatum, & lassatum, & suo pondere, & gravitate concidens, & deficiens, ita & niteris illud *sustentare* ad meum supplicium: cum tamen Divinum brachium sit per sese erectum, firmum, robustum, & ex cujus robore provenit, ut interdum imbecillus homo habeat *brachia, ut arcum æreum*. Commendatur ergo robur, & magnitudo *Divini brachii*, Deuter 4.34. 2. Reg. 8.42. Job 40.4. Psa. 70. 28, 78. 11, Sap. 11, 22. Eccles. 33.7. Isai. 52.17. & sæpè alibi in Scri-

4

Varia lectio.

Iudicis terror improbis eorum clamoribus obiiciendus.

Sustentare quid.

זרע

D. Th.

Brachium extentū punientis symbolum.

ps. 27. 35.

Commendatio Divini brachii, & oborsi.

Colludens Isaias cum Jobo.

Scripturis. Quare Isaiæ 63. 5. Videtur ad hunc ipsum locum fieri allusio; *Salvavit mihi brachium meum.* q. d. non alium desustentor, comparove salutem, & gloriam vincendi. Quis enim mihi adiutor: & quis meum *brachium sustentet*, quasi *non sim fortis*?

5
Est autem hoc loco *fortitudo* ejusmodi in qua quis bene securus, & munitus est adversus impetum hostium, tanquam in turri munitissima. unde dictum est Psalm. 20. 2. *Domine* * *in virtute tua latabitur Rex*, quasi in præcelsa turri suis omnibus hostibus superior. & Psalm. 27. *Dominus* * *fortitudo plebis sua*; aheneum propugnaculum, & turris, ad quam popolus confugere solet. Quæ vocis proprietas quadrat hoc loco, cum dicit Job Deum per se satis munitum, & fortem esse, neque indigere alterius ope. Sed præterea affert originalis vox ejusmodi robur, quod ad vincendum, & prævalendum potens est: nam affert excellentiam quandam potestatis, & roboris quasi principatum, & dominatum. unde Gen. 49. 3. dicitur de Ruben: *Maior in imperio.* quod R. Mard. & alii Hebraiz. legunt; *Excellentia roboris, vel, fortitudinis*. vel, *excellentior fortitudine*. Indigum profecto (inquit Iob) quod eum velis defendere, qui sua natura munitissimus est adversus omnem iniuriam, & qui per sese prævalet robore, & excellit fortitudine suos hostes. Illud quoque, quamvis lectionem variet, sed non sensum, quod legi potest, *Sustentas brachio*, quasi interposito salutari brachio, hominem cadentem sustentares, erigeres, protegeres, ita Deo Hyperaspistem te præbes. Sed non minus congruens, aut lenis nostra lectio.

** En vuestro poder me hago fuerte, y ay me encierra.*
** La fortaleza, donde se recoge el pueblo en qual quier robaro.*
R. Mardoc.
Pagnin. Regin. Cajetan.

Vers. 3. Cui dedisti consilium? Forsitan illi, qui non habet sapientiam, & prudentiam tuam ostendisti plurimam?

1 Consilium *quid propriè*: *Explicatus Isaias, & David.*
2 *Imbecillitas humani consilii. Quid* prævaricatio *apud Nahum*, Intellectus *apud David.*
3 Sapientia *propr. de actione. Explicatus David.*
4 *Divini iudicii lenitas humani vero severitas. Explicatus Lucas. Divinus Spiritus* amans animas, *apud Sapientiam.*
5 Prudentia *quid propriè. Varia lectio.*

Eugub. Aben Esra.

CVi *dedisti consilium*? Iterum hoc loco Eugubinus cum Aben Esra, hanc sententiam accipit non quasi dictam de Deo, sed de ipso Jobo, quod non Deo, sed Jobo videretur Baldad consilium dedisse. Sed contextus manifeste repugnat: tum etiam antecedentia, & consequentia, & universi Interpretes Græci, atque Latini. Dixit autem Vulgatus, *Consilium dare*, multo melius, multoque Latinius, quam, qui vertunt, *Cui consuluisti*? Cum verbum originale, non tam sit consulere, & prospicere alicui; quam consilium dare, inire, cogitare, decernere. Quare alii vertunt: *Quare decrevisti*? Neque omnino male: nam significat etiam vox originalis ejusmodi *consilium*, quod à Rege, vel magistratu deliberantibus de re aliqua, tandem statuitur, quod nos diceremus: *el acuerdo que sale del conserio.* quasi post longam deliberationem, & consultationem firma, & certa deliberatio, & ita dicitur de Divinis cogitationibus firmis, & constitutis Isaiæ 23. 9. & de statuto Divinæ Providentiæ firmo, & stabili, Psalm. 31. 8. *Firmabo super te oculos meos.* Quod Hieronymus ex Hebræo legit: *Cogitabo de te oculo meo*, id est, firmam cogitationem, fixumque consilium capiam de tua salute procuranda. Quæ ipsa Dei consilia, & decreta suæ providentiæ appellat Isaias 25. 1. *Cogitationes antiquas, fideles.* Ergo hoc loco, *dare consilium*, erit decernere, & statuere, quid Deo agendum sit circa res humanas, & quæ providentiæ ratio sit tenenda in præmio, & retributione justorum, atque impiorum. Verum enim verò indignum est, ut homo velit Deo præscribere rationem agendi, aut suggerere firmum decretum, quod non possit ipse pro sua sapientia, & voluntate mutare. Atque hujusmodi decretores, & consiliatores ab arcanis suæ providentiæ omnino rejicit Deus, Isaiæ 40. 13. Isai 9. 6. Rom. 11. 34. Cum è contrario *Consilium* humanum, valdè sit infirmum, & imbecillum, atque à vero fine sæpè aberrans, Iob 12. 17. Isa. 19. 11. Nahum. 1. 11. Ubi ipsum humanum consilium appellatur *prævaricatio*, aut aberratio; *Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam, mente pertractans prævaricationem.* Ubi Septuaginta legunt: *Cogitans contraria.* Contraria, inquam, fini, & spei; loquitur enim de Sennacherib, cujus fuerunt omnino irriti conatus, & adversus se ipsos pugnantes. Quare tota firmi, utilisque consilii capiendi ratio ab *Admirabili Consiliario*. Deo petenda est; Psal. 15. 7. *Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum.* pro quo ex Hebræo legit Hierony. *Benedicam Dominum, qui dedit mihi consilium.* id est, firmam, certamque agendi rationem ipse mihi sequendam statuit, ut optima quæque eligerem; quid vitandum, quid sequendum cognoscerem. Ergo qui volet Deo *consiliarius* esse, aut rationem agendi commonstrare, stultissimus omnino erit, cum Deus sapientissimus sit, & totius in agendo prudentiæ prima origo.

Vatabl. Consilium, de ultima, & stabili rei agenda deliberatione.

Invisi Deo qui aliena consilia improbant aut corrigere tentant.

2
Consilii humani imbecillitas.
Consiliũ humanũ reſũ tra ſeipſum pugnans.
Isai. 9. 6.
Hieron.

Nam ex proprietate vocis originalis, est hoc loco sapientia, prudentia agendi, & consiliandi, quæ senum propria est, Ps. 104. 22. *Et senes eius prudentiam doceret*, atque hæc ipsa est sapientia, quam parentes filios suos docent, Prov. 8. 33. 10. 1. & 5. & 13. 1. Quare cum actione conjungitur, vertiturque. *Sapienter aliquid facere*, Exod. 1. 10. 1. Reg. 20. 22. Psal. 56. 8 Prov. 28. 26. Ecclesiast. 29.

Deus prima prudentia, & agendi norma.

3
Sapientia, idem, quod prudentia.

Sed quanam in re, aut quibus enim verbis visus est Baldad *Deo dedisse consilium*, & rationem agendi, providendique præscripsisse? Auctor Catenæ Græcæ, ob hoc tantum, quod orationem habuerit pro Deo defendendo; *Quid igitur*, (inquit,) *attinebat te, quasi Deo consilia dantem, verba pro illo facere.* D. Th. ait, tunc videri suggeri alicui consilium, *quando eius causa sua ratione defenditur*. Dura, & difficilis interpretatio. Verò similis est Cajetani expositio, quod qui in Divinis actionibus, & providentiæ arcanis, atque ratione agendi circa humana, aliquid ex suo cerebro affert, is profectò videtur Deo rationem agendi præscribere; sicut, qui coram judice assereret, sic jam à judice decretum aliquid esse, quod ipse minimi decrevisset, videretur admonere judicem, ut quam primum illud decerneret. Sic sanè videbatur fecisse Baldad, cum asserebat fore, ut summo terrore, & potestate cum illo Deus ageret in suo judicio, quasi non solum conjiceret Baldad, qui Deus acturus foret, si se sisteret Job ad illius tribunal; sed etiam statueret, quid facere deberet; cum tamen Divinæ benignitatis, & judicii æquitas longe abesset ab illa iniqua severitate, & judicandi temeritate Baldadi. Simile id, cum Apostoli dixerunt Christo Domino adversus Samaritanos, Luc. 9. 54. *Vis dicimus, ut ignis descendat de cælo, & consumat illos?* Quasi judici accelerationem supplicii inferendi improbis, & severius eum illis agendi præscriberent, atque sicut Baldad, non tam suæ, quam Christi, & Dei vindictæ Zelo flagrarent. Qui tamen audire meruerunt ab eodem judice; qui erat ipsa Dei Sapientia; cum *conversus increpavit eos*, tanquam minus sapientes Divinorum consiliorum: *Nescitis cuius spiritus estis; filius hominis, non venit animas perdere, sed salvare.* Quod non solum accipio dictum à Christo Domino de se solo, quod nollet suum Evangelium armis, & gladio obtrudere, sed potius mansuetudine, & beneficentia insinuare; sed etiam de suo, ac Patris Spiritu Divino, *qui, ut Sapiens ait. amat animas*, id est, vitam, & incolumitatem rerum omnium, præsertim mortalium. de quo iterum dicitur; *O quam bonus, & suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus.* Prop. ex Græco: *Incorruptus spiritus*, id est, incorruptionem amans, procurans que rerum omnium, & iterum: *Tu Deus noster suavis, & verus, & patiens, & misericordia disponens omnia.*

D. Thom. Cajetan.
Nicetas.

Divinũ iudicium benignius humano.

Hieron. ad Algas. 9. 5. Beda.

Divinus Spiritus vitam omniũ tuetur.
Sap. 12. 1. 27.
Sap. 15. 1.

5
Et Prudentiam tuam ostendisti plurimam. Rectè nomine Prudentiæ significavit Interpres, quid per præcedens *Sapientia* nomen accipi deberet. Est autem hoc loco pro *Prudentia*, *Thusiah*, quæ vox significat decretum, statutum, essentiam, legem, aut quid simile. de qua voce non semel diximus. Unde variant hoc loco lectiones nam Sept. ad Deum referunt, atque legunt: *Quem sequeris, non ne cui maxima est virtus?* q. d. Cui nam potestatem, & vires tuas defert, & *quem sequeris*, quasi opem laturus? Deum ne, qui omnem vim, ac robur complectitur? Sed videtur lectio hæc, & sensus incidere cum vers. 2. Vatab. *Notificasti abundè ordinationem*, quasi per ironiam dicat; Scilicet, Divinam

חושיאח Vide, quæ diximus Iob. 5. 12. & 6. 13. & 11. 6. & 11. 6.
Varia lectio.
LXX.
Vatabl. Ironia.

nam Providentiam, & illius statuta nobis manifestas, atque ea ipsa re abunde etiam demonstras, quantum valeas prudentia, & sapientia. Hebræus apud Caiet. *Statutum multitudini indicasti*. Quod scilicet videretur Divinæ Providentiæ leges, & ordinationes amicis, & circunstantibus omnibus, quasi sibi uoi revelatas, expoocre velle. Regia; *Essentiam in multitudine scire fecisti*. Tam obscure, ut intelligi non possit. Eminet ergo inter omnes lectio, sententiaque Latini Interpretis; *Thusiam*, legem, statutum, (tuum videlicèt, & ex tuo cerebro depromptum, quod noster dixit, *Prudentiam tuam*,) in multitudinem, ut in Hebr. est, vel *ad multum*, quod noster elucidavit dicens; *Plurimum*; id est, magnam huius tuæ prudentiæ ostentationem, multis, magnificisque verbis propositam *ostendere*, & venditare visus es; ita ut videreris etiam Divini judicii, & cælestis fori leges, & statuta condere, & forensem regulam Deo, hominibusque præscribere.

Caiet.

Regia.

Vulgata lectio prælucens reliquis.

Vers. 4. Quem docere voluisti? nonne eum, qui fecit spiramentum?

1 Docere *quid propriè Sermonis beneficium collatum homini.*

2 *Quid* Spiramentum, *aut* Anima, *in sacro sermone.*

3 Aoima, *desiderium Hebraismus*. Animam egredi. *Explicans Moyses, David, & locus Regum.*

4 Spiramentum *de facultate vitali, tum etiam de sermone.* Spiritus hominis *dicitur* Spiritus Dei, *apud David, & Isaiam Illustratus Moyses.*

5 *Discrimen inter* spiritum, *&* aoimam. *Puer ab Elia suscitatus, quomodo, & cuius figura. Explicatus Lucas.*

6 *Discrimen Hebræorum*, Spiritus, *animæ, & concupiscibilis. Spirituum vitalium, & animalium differentia, & sedes.*

7 Spiritus, *& vitæ varia nomina synonyma, in sacro sermone.*

1 Pestat in eadem divinæ Sapientiæ amplificatione, & abjectione humaoæ stultitiæ, & temeritatis ad Deum relatæ. *Quem docere voluisti?* Propriè ex Hebr. Sept. *Cui annunciasti verba?* idest; Cui nam tuos sermones, & tua sensa enarras? Cui iogenium venditas, & eloquentiam ostentare niteris? Apud quem nam multa verba effundis, cum nihil novi possis Deo suggerere, qui tibi ipsum vivere, loqui, ac spirare tribuit? *Ubi* (ut Nicet. inquit) *docta consequutione usus est Jobus, dum dicit, Ei, qui spiritum tibi, atque animam impertitus est, mutuam orationem tribuisti, quando ad Deum patrocinii, & auxilii causa accessisti*. Ergo videbatur Baldad linguæ beneficium, & sermonis defensionem velle Deo rependere, a quo ipse loquendi facultatem accepisset. Hæc est hujos sententiæ vis, sed deinde explicatius tradenda. Elegaoter autem Philipp. hoc loco sententiam hanc Jobi amplificat his verbis; *Advertens, quia minor est participatio ad totum; gutta stilla, perenni fonte; scintilla latens in cinere, igne divino, quo omnia concalescunt; lucerna corporis, solo iustitiæ; testa, figulo animæ, Deo admirans Job loquitur; quare ausus fuerit, ut eum, à quo illi est esse, docere voluerit.* q. d. ad Baldad, stulta est hæc tua existimatio, ò amice: nam qui plantavit aurem, non audit? Qui *finxit oculum, non considerat?* Qui *docet hominem, scientiam*, doceri ab homine poterit? Qui vitam ipsam confert mortalibus, quidpiam opis, & auxilii expectare, & emendicare à mortalibus poterit? Quare rectè subiunxit Psaltes; *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt*. Stultescit apud illum humana Sapientia.

LXX.

Nicetas.

Sententia simplex, & germana.

Philipp.

Elegans imbecillitatis humanæ cũ divina magnitudine cõparatio.

Ps. 93. 9. 10

2 *Nonne eum, qui fecit spiramentum?* Propriè, & ex verbo legitur ex Hebr. *Anima eius exivit à te.* vel, *Spiritus cuius egreditur ex te.* Quod ferè idem est in lectione Sept. *Spiramen, cuius est, quod exit ex te?* Quod io longe diversum à proposito sensum trahitur ab aliis. Nam quidam post R. David - Spiramentom, accipientes pro spiritu, halitu, & deinde pro sermone, qoi spirando formatur, perinde esse putaot, ac si dixisset; *A quo homine suscepisti hæc verba, quæ loqueris?* Quis te docuit talia profundere? Quis ejusmodi verba posuit in ore tuo? *Quem sequutus hæc dixisti?* Atque censet esse phrasim Hebraicam; *Animam*, vel, *spiritum alicuius exire ab aliquo*, cum ab hoc, tamquam à magistro, alius verba accipit, & quid loquendum sit, edocetur; vel, cum quis ex alieno spiritu loquitur, quasi agitatus, percitus; & imbutus alterius spiritu. quasi diceret; *Ex cuius spiritu loqueris tu?* Loqutio sanè, & sensus durissimus. Quod si phrasis est, & certa Hebraicæ linguæ formula, proferaot exemplum simile. Proferre autem nullum poterunt.

Pagn.
Regia.
Caietan.
Vatabl.
Tygur.
LXX.
R. David.
Spiramẽtũ pro sermone.
Vatabl.
Hebraism.

Alii *spiramentum*, aut, *animam*, accipiunt pro anima rationali, aut pro animæ rationalis affectu, desiderio. Sicut Ps. 26. 12. *Ne tradas me in animas* (voluntatem, desideria) *tribulantium me.* & Exo. 23. 9. *Peregrino molestus non eris; scitis enim advenarum animas.* idest; Cum advenæ vos fueritis, bene nostis, qualis affectus peregrini habeant, quid velint, quid sentiant animu, quo indigeant, & forte etiam illud Ps. 150. 6. *Omnis spiritus laudet Dominum*. idest, Non solum omne, quod spirat (ut vertit Hieron.) sed etiam omnis mortalium affectus, desideria, verba cedant in Dei laudem, & gloriam. Ergo dicet Job. Ad cuius, ò Baldad, libitum, & voluotatem loqueris? Cuius nam palato serviunt hæc tua verba, potius ex libito, & animi præcipitantia, quàm ex æquitate, & veritate jactata? Sed hæc etiam non magis mollis, neque minus dura interpretatio.

Pagnin.
Caietan.
Spiramẽtũ & spiritus pro animæ affectu.
Hieron.

Subtilior alia Isidori Clarii, sumentis etiam animam pro desiderio, & voluptate; *Cuius spiritus, aut, anima exivit ex te?* idest, Cuius anima, aut spiritus revixit; refocillatus est ex te, ex tuo ore, tuis verbis? cujus anima, & spiritus pendet ex tuo ore, & anhelat ad tuam orationem? Simili fere phrasi dicitur 2. Reg. 13. 39. *Cessavit Rex persequi Absalon*. ubi proximè ex Hebræo vertunt Pagn. & Vatabl. *Desideravit anima David egredi propter Absalon*, vel, *ad Absalon*. idest coepit desiderare conspectum Ablalon, ac frequenter suspirare, cum illius meminisset. Potest etiam hæc sententia quasi contrario sensu ad stuporem quendam, & ecstasim referri, ut quasi ad tam mirificam Baldadi orationem auditoris anima deficeret, & spiritus intercluderetur. Sed uterque hic intellectus subtilis potius, & argutus est, quàm verus, aut solidus.

Anima egrediens, aut spiritus pro voluntate.
Aliquid ſit ſ...e, quo ſe ſ...el anima per virtute, ò quem ſe mouere per tuas razones.
Pagn.
Vatab.
Subtilis explicatus potius, quam solidus.

Ergo illa erit germana expositio, quam supra indicavimus, & quam profectò clare, & sapienter expressit Interpres, ut illud *eius*, referat Deum, & *anima* accipiatur pro spiramento, aut spirandi vitali facultate, ut efficiatur hæc sententia; Cum tu, ò Baldad, respiras, ac respirando attrahis aerem, refrangis, elidis, sicque formas vocem, profectò, uteris spiritu ipso, *anima spiramento*, quod Deus tibi ipsi, velut auctor naturæ, & vitæ contulit. Si igitur tuis istis verbis, & loquendi facultate abuteris, Dei beneficio, & spiramento illius abuteris; si tuo spiramento, & voce velis illum adiuvare, cum ab illo ipso *spiramentum* acceperis, stulte facies. Sic clare dixit Interpres: *Qui fecit spiramentum*, quod paulo obscurius erat in Hebr. *Cuius est spiramentum*, tanquam sui auctoris, & creatoris; à quo inspiratur in hominem *spiraculum vitæ*, & respirandi, ac formandi vocem facultas. Sic, *qui vane iurat*, dicitur *accipere in vano animam suam*, Ps. 23. 4. idest, frustra, & mendaciter loqui, quod in Hebr. est; *Accipere in vanum animam illius*. idest, Dei; quod perinde est: nam anima, vel respiratio, aut loquendi facultas hominis est, cui innata est; est quoque Dei, à quo effecta est; ipse enim est, qui (ut Isa. ait) dat flatum populo, qui est super terram, & spiritum calcantibus eam. Quare cum viventium spiritus intercluditur, & spiritum illorum aufert Deus, dicitur quoque *auferre spiritum suum*, & rursus cum vitam, & spiritum elargitur, suum ipse spiritum emittere, & conferre dicitur, Ps. 104. 30. *Auferes spiritum eorum, & deficient: & in pulverem suum revertentur; emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* & Ps. 75. 13. *Auferet spiritum Principum*, vitam, & flatum, quasi comprimit, & colligit ad se, quod suum erat. Ergo quod à nostro ore exit spiramentum, Dei quoq; spiramentũ, & flatus est, ut qui illud fecerit, & contulerit homini.

4
Germana, & vera interpretatio Anima, & spiramẽtũ pro spirãdi facultate.

Isai. 42. 5.
Spiritus viventiũ quo modo dicatur spiritus Dei.

5 Tandem forte illud lenius, & simplicius, ut *spiramentum* noo accipiatur strictè pro facultate loquendi, sed pro vita, & animali facultate: nam vox originalis *Nesamah*, quæ hoc loco subest, ferè ejusdem significationis est cum *Ruahh*, idest, Spiritus, quo comprebenduotur omnia, quæ spirare possunt, ac vivunt. Quare cum lutea Adami statua vivificata est, hac ipsa voce *spiramenti*, dicitur Genes. 2. 7. *Inspiravit in faciem eius spiraculum vitæ*. Et Elias ad idem ipsum respiciens, cum suscitavit filium viduæ mortuum, inspiravit quoque *in faciem eius*. Ubi enim nos habemus

Spiramẽtũ pro vita.

3. Reg.

3. Reg. 17. 21. *Expandit se, atque mensus est super puerum tribus vicibus*; Sept. legunt; *Insufflavit puerulo ter.* Et simile aliud miraculum patratum ab Eliosæo 4. Reg. 4. 34. Cum *incubuit super puerum*; quo etiam modo legerunt Septuagin. *Cubuit super puerum*; testatur Theod. q. 18. *apud alios Interpretes* haberi; *Insufflavit. Quomodo, inquit, Deus corpus Adami fabricatus, per insufflationem addidit animam.* Facere igitur, vel, *dare spiramentum*, erit idem, quod vitam conferre. Rursus hæc erit circumloquutio quędam divinæ omnipotentiæ, atque sapientiæ, nulla in re indigentis humanæ sapientiæ, aut industria, aut consilio; quare dixerit Job Deum non posse doceri ab homine, ut qui nulla ratione indigeat humanis adminiculis. Qui enim novit, potuitque vitam universis viventibus conferre, potens quoque, atque sapiens erit universa, quæ ad homines spectant, optima ratione disponere. Sic Paulus eadem ratione videtur usus, Act. 27. 24. 25. dicens; *Deus, qui fecit mundum, & omnia, quæ in eo sunt, hic cæli, & terræ cum sit Dominus, non in manu factis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, & inspirationem, & omnia.* idest, Sapiens, est largiri omnia alia bona simul cum vita, ubi vitam, per *inspirationem* exposuit; aut certe duo nomina Græca eiusdem fere significationis coniunxit, quæ viderentur respondere duabus aliis Hebraicis, *Ruahh*, & *Nesamahh*, videlicet, *Zoe*, idest vita, aut vivendi facultas, & *Pnoe*, idest flatus, aut spiramen, idem, quod *Pneuma*, veluti si dicas eiusrum flatus, aut ventorum spiramina; ut etiam hac voce dicitur Act. 2. 8. *Factus est de cælo sonus; tanquam advenientis spiritus vehementis.* Ergo quasi proprio Epitheto appellat Deum Paulus, dantem, sive datorem vitæ, & spiritus, aut spiraminis, *Zephorum, aut Zoodorum*, aut vitalem, sive vivificantem, & salutarem; aut vitæ datorem, & largitorem; Quia autem illud ipsum Græcum vitæ nomen, significat etiam apud bonos auctores, *vita*, aut vivendi facultates, & sensus, inter quas est respirandi facultas, omnino necessaria viventibus, ideo vita exponitur per inspirationem, tanquam per rem, aut eandem, aut proximam.

LXX.
Theodor.
Periphrasis divinæ providẽtia.
Paulus Moysem exponens.
[illegible]
Proprium Dei epithetum, Dator vitæ. Plutarch. & Homer.
Metonymia respirati̇o pro vita.

6 Et ut de discrimine etiam vocum illarum Hebraicarum, valde inter se affinium, aliquid dicamus, notandum utique ex R. Mard. quod ipse ex R. Esra Gen. 2. affert; *Nota, inquit, discrimen inter Nesamah, & Ruahh, ac Nephes; idque ex R. Esream Genes. 2. Nesamah est flatus, spiritus, anhelitus. Item anima, seu potius vis sensibilis, & rationalis, & habet locum in Moah, id est cerebro. Sed Ruahh, est spiritus, habet sedem in corde, quod est origo vitæ, complectiturque Hapaghas, id est, vim irascibilem. Porro Nephes, anima, sive vis, Mitharah concupiscibilis situm habet in Bacar, id est, iecore.* Quibus verbis videtur indicare unam, & eandem vitam cum peculiari tamen indicatione diversorum spirituum quos Philosophi, ac Medici appellant; *Vitales*, qui in corde elaborantur, & à corde per arterias decurrunt, & in totum corpus invehuntur; *Animales*, qui à corde in cerebrum evadentes, adeptique novum quoddam temperamentum, idoneum instrumentum fiunt ad motum sensuum, & omnes animales functiones, ideoque à cerebro per nervos descendunt, & *Naturales* denique, qui cum subtiliori sanguine in iecore elaborantur, & per venam ad reliquum corpus transmittuntur, & singularum corporis partium concoctionem adiuvant. Qui omnes, & singuli ad vitam necessarii sunt, ut eleganter, æque ac sapienter explicavit Doctor Petrus de Peramato, præclaro illo suo de cordis palpitatione, & de Spiritibus corporis, libello. Et sicut omnes dicuntur spiritus, ita & appellari singoli possunt, *vita, aut anima*, eo quod, ut Arist. definivit, *Mors sit caloris*, id est, spirituum horum, qui calidissimi sunt, *extinctio* & è contrario, vita ex illis pendeat, sunt enim *animę, & corporis vinculum*, ut Aphrodisi, eleganter dixit. Quare idem valebunt hæc tria nomina, *Vita, Anima, Spiramentum, aut Spiritus*, quod ad vitam animalem, & sensitivam pertinet. Sed quoniam illud *spirandi, aut spiramenti*, vel halitus, valde sensibile est, ideo frequenter per illud vita circunscribitur, & significatur, & per nomen originale, *Nesamah*, per quod dicitur Gen. 2. 7. *Spiraculum vitæ*, id est, Spiraculum, quod est vita, aut vitale, & ut denotaretur illa vitam ducendi, & respirandi vitalis facultas, dicitur in Hebr. (ut etiam legūt

R. Mard. R. Esra. Discrimen vocum in Hebraic.
נשמה
רוח
נפש
מוח
הפעם.
נפש
מרזאיתל
בכר
Gal. lib. 12 Meth. & Petrus de Peramato opusc. de cordis palpit. app. 2.
Spiritus triplices apud Medicos, & Philosophos.
Petrus de Peramato.
Arist. de iuven. & senect. c. 2
Aphrodis. 2. Probl. q. 93.

Symach. & Aquila) *Inspiravit in nasum spiraculum vitarum*: nam duobus foraminibus narium, quasi duæ vitæ ducuntur per duas illas vias spiritus, & halitus. Quod aliquando fusius diximus. Hæc est illa tam frequenter repetita, mortis, aut vitæ periphrasis; *Cuncta, in quibus est spiraculum vitæ, mortua sunt.* Gen. 7. 22. ubi iterum legit Onkelus; *Quidquid flatum spiritus vitę in naribus suis habebat, mortua sunt*, & Josue 10. 40. *Omne, quod spirare poterat.* Septuag *Omne spirans vita.* Pag. *Omnem animam* (vox eadem, quæ hoc loco, *Omne spiramentum*) *interfecit*, & 3. Reg. 17. 17. *Erat languor fortissimus, ita ut non remaneret in eo halitus.* Vbi Septuag. Complutenses legerunt; *Non remansit in eo spiritus vitę.* Hinc etiam tria illa nomina frequenter etiam apud Vulgatum, vitam significant: non enim agnoscit, aut non observat nimis curiose, & religiose illud Rabbinorum discrimen. Sic, *Ruahh*, pro vita, & spiramento, Numer. 16. 22. *Deus spirituum universæ carnis.* Similiter, & *Nephes*, *spiramentum*, est Job 41. 12. *Halitus* (Septuag. *Anima*) *eius prunas ardere facit.* Et pro vita, Ezech. 13. 19. & alibi sæpe. Itaque *Factor spiramenti*, Deus est, vitæ auctor.

Symach. Aquila.
Cur nomen vitæ dicatur in Hebręo pluraliter. Vita periphrasis
LXX. Compl.
Spiritus, vita, spiramentum pro eadem.

Vers. 5. Ecce gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.

1 *Difficultas sententiæ statuitur.*
2 Gemere, dolere, parere, formare, in *Sacro sermone. Illustrati David, & Salomon.*
3 *Prima* Gigantum *appellatio, & ratio nominis.* Rapha, & Arapha *qui. Explicatus Samuel.*
4 Gigantum, & mortuorũ *eadem appellatio: Antiphrasis. Explicatur Salomon, & Isaias.*
5 Gigantum *nominis duplex Etymologia. Illorum potentia, & terror.*
6 *Alia* Gigantum *appellatio à cadendo. Explicatus Moyses atque David.*
7 *Tertia* Gigantum, *appellatio, & notio. Quis* Enac, & Enacim.
8 *Quarta, & quinta appellatio* Gigantum.
9 *Veros Gigantes fuisse* potentes à sæculo. *Custodes lectuli Salomonis. Nembrod.*
10 Gigantum *nomen male semper audisse. Illorum superbia. Allegoria vasta illorum molis, & generationis. Nominis ratio in Græco.*

1 REm hanc de *Gigantum gemitu*, pertinere ad prædicationem Divinæ Potentiæ, nemini dubium esse potest: nam instituit in hoc capite Job luculentiorem, & magnificentiorem de Deo, & de Divinis attributis orationem. Sed ingens tamen dubium de tota sententia: nam singula verba scatent difficultatibus. Prima, qui sint *Gigantes*: deinde quid gemere: tertio, qua ratione, *sub aquis*: quarto tandem, qui sint illorum vicini, aut convivæ, *Qui habitant cum eis*? Nos pro elucidatione rei valde obscuræ, duarum vocum proprias, & germanas significationes præmittemus, quæ sint velut radices. ex quibus diversi sensus pullularunt; varias item Gigantum appellationes, & notiones nominum, quibus tanquam fundamentis, interpretationes varias imponemus, atque erigemus.

Sententiæ difficultas, & obscuritas.

Verbum Gemendi *varium, & multiplex, sed cum analogia.*

Multiplex verbi, Gemendi, significatio, & significationum analogia.

2 ET primum quidem, *Gemere*, in Hebr. *est Hhul*, quid propriè est *dolere, aut contremiscere* præ dolore *in morem parturientium, aut parturire.* Sicut videtur explicari Deut. 2. 25. *Audito nomine tuo paveant, & in morem parturientium contremiscant, & dolore teneantur.* Ubi pro dolore, est hæc ipsa vox originalis, & pro *tremore*, simplex aliud *timendi, aut formidandi*, verbum, quod simplicibus aliis duabus vocibus expresserunt Septuag. *Turbabuntur, & dolores habebunt.* Et Onchelus; *Contremiscant, & frangantur.* Unde solet verti ab Interprete Latino; *Parturire, vel parere.* Isai. 13. 8. 23. 26. 18. 45. 14. 10. 66. 7. Jere. 4. 31. Ezech. 30. 16. vel vertitur, dolere, Jerem. 4. 19. & 5. 3. Isa. 13. 8. 26. 17. Michæ 4. 10. Significat etiam ea quæ cum doloribus parturientium coniuncta sunt, videlicet *obstetricare*, ut inf. vers. 13. & *contremiscere, aut concuti, vel concutere*, ut Ps. 28. 8. *Vox Domini concutientis desertum, & commovebit Dominus desertum Cades.* Et statim quod Septuag. dixerunt;

חול
LXX. Onchelus.
Varia interpretatio Latina.

Vox

Vox Domini praeparantis ceruos, idem Hieronym. dixit ex eadem radice; *Vox Domini obstetricans ceruos*. Quia autem cum partu, & cum fœtu edito in lucem coniuncta est forma quædam, & species hominis: qui antea videbatur quasi informis jacere in tenebris, ideo significat etiam, *formare*, ut Ps. 89.2. *Antequam formaretur terra, & orbis*. Deus enim mundi, & creaturarum, non solum est parens, & auctor, sed etiam velut mater indulgentissima, pariens, & enitens creaturas, ut infra explicabimus, c. 38. v. 28. & 29. & Prov. 8.25. *Ante omnes colles ego parturiebar*. Ubi nulla difficultas, nullus dolor parturientis significatur, sed tantum species, formaque pulcherrima genitæ Sapientiæ. Quare Hebræi legunt; *Ante omnes colles formata sum*. Sept. *Ante omnes colles genuit me*. Aquila, & Theodotio: *Per partum erupi*. Symach. autem quasi utrumque coniungens: *Quasi obstetricis opera conformata sum*. Atque ad hanc *formandi* significationem respexerunt Sept. legentes hoc loco: *Numquid gigantes formabuntur subter aquam?* Tum etiam, & lectio Tygur. ut infra dicemus. Quia autem cum parturientium doloribus coniuncti sunt gemitus, atque cruciatus ingentes, & incredibilis infirmitas, ideo vertitur, *gemere* hoc loco, & cruciari, Joelis, 2. 5. & *infirmari*, Michææ 1.12. Hæc igitur de hac voce necessario dicta sunt, sine quibus ea, quæ dicemus, constare utique non poterunt. Ea verò, quæ ad hanc ipsam vocem pertinent, sed à nostro loco aliena sunt, lubens prætermitto, Iam de Gigantibus.

LXX. *Hieron.*
Cur dicatur Dei Sapientia parturiri.
LXX. *Aquila. Theodotio. Symmach. Tygur.*

De Gigantum re, & appellationibus variis, Digressio.

Prima Gigantum appellatio, & ratio nominis, Rephaim.

Alterum tanquam fundamentum jaciendum de proprietate, voce, & significatione, Gigantum, ex quo fere pendet interpretationum varietas huius loci mirabilis. Quioque ergo omnino invenio in Sacris literis Gigantum appellationes, cum peculiaribus cuique, notionibus, & Etymologiis. Prima est hujus nostri loci, & ea quidem frequentissima; Appellantur enim *Rephaim*, ut ego quidem verisimilius existimo, a *Rapha*, viro Gigante, & monstrosæ cujusdam magnitudinis, cuius fit mentio 2. Reg. 21.16. *Deficiente David*, *Iesbibenob* (id est, In Nob, quæ est urbis nomen) *Qui fuit de genere Arapha*, (Sept. *Iesbi, qui erat in nepotibus ipsius Rapha*) *cuius ferrum hastæ trecentas uncias appendebat, & accinctus est ense novo, nisus est percutere David*. Sept. autem Complut. videntur existimasse, *Rapha*, esse nomen appellativum, legunt enim; *Qui erat de genere gigantum*. Sed esse nomen proprium viri gigantei ex eodem capite colligi potest, ubi post, Iesbi, additur; ver. 18, *Saph de stirpe Arapha, de genere gigantum*. (Ubi Vulgatus addit illud, *de genere gigantum*, explicationis gratia, & ut nomini proprio *Arapha*, appellativam etiam vocis expositionem adiungeret) *& Goliath, cuius hastile erat quasi liciatorium texentium, & vir excelsus* (hunc Sept. appellant, Madon, quæ vox Hebraicè significat mensuram q.d per excellentiam, magnæ cujusdam mensuræ, & proceritatis, ideoque Vulgatus illum appellavit *excelsum*, sive per antiphrasim, quasi sine mensura, vel ultra mensuram, quod nos diceremus. *El desmesurado*) *qui senos in manibus, pedibusque habebat digitos*, id est, *viginti quatuor, & erat de origine Arapha*, Subjungitur statim: *Hi quatuor nati sunt de Arapha in Geth*. Quare existimarem illud nomen *Arapha*, vel *Rapha*, scribendum esse litera majuscula, utpote nomen proprium quod tamen secus scribitur eo loco in Bibliis Vulgatus. Quamquam ipsa Biblia me hujus rei, & Orthographiæ correctionis admonuerunt; nam 1. Paralip. 20.4.6. Ubi idem fere repetitur, Vulgata, & Vaticana eadem nomina majusculis literis insignita habent; *Saphai de genere Raphaim, & homo longissimus in Rapha stirpe generatus*. Tandemque additur; *Hi sunt filii Rapha in Geth*.

Primo Gigantum appellatio.
רפאים
רפא
Complut.
Vers. 22. Arapha, et Rapha majusculis literis scribenda.

4 Sed sive appellativum, sive proprium nomen sit, tum nomen singulare *Rapha*, tum plurale *Raphaim*, dictum videtur à radice *Rapha*, per Lamed Aleph, quod significat mederi, sanare, curare, quasi dicantur sani, validi, robusti lacertosi, integræ, & nunquam labefactatæ valetudinis; unde etiam simili voce dicitur medicus; *Rophe*, & medici *Rophim*. Quare R. Mardoc. ait vocem hanc significare *gigantem potentem, magnum, fortem*. Significat quoque eadem vox forte per antiphrasim, & contrarium intellectum, interfectos, aut mortuos, & quorum salus omnino desperata sit, vitaque ipsa deplorata, ut aliis placet, quod eiusmodi gigantes, & Tyranni male apud omnes audirent, quasi certo jam damnandi, aut damnati a Deo, utpote filii mortis, propter insignem improbitatem. R. verò Abraham in commentariis Gen. 14 propterea putat idem esse Gigantum, & mortuorum nomen; *Quia illis, qui videbant eos gigantes, emoriebatur cor, & reputabant se cum mortuis*. Quam etiam nominis rationem videtur approbare R. Mardoc. Sed friget: nam potiùs deberent appellari alii *Raphaim*, & mortui, non ipsi gigantes. Ergo juxta priorem rationem, *Gigantum, & mortuorum* nomen commune, indicatur Prov. 9.18. ubi agitur de falsis meretriciis illecebris, & verissima crudelitate, morteque certissima illius, qui meretrici fit præda; cum de *vecordi* juvene ait Salomon; *Ignoravit, quod ibi sint gigantes* (id est, mortui, & interfecti, Tygur. *Non novit, quid mortui illic sint*. Sic etiam Pagnin. Regia; *Manes*, quod statim sequenti particula exponitur.) *Et in profundis inferni convivæ eius. Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos: nam qui abscesserit ab ea, salvabitur*. Quæ ultima sententia quamvis in Hebræo non sit, neque in exemplari correcto Vaticano, in aliis tamen Vulgatis fere circumfertur, quæ videtur addita maioris explicationis gratia. Sic etiam Proverb. 21. v. 16. *Vir, qui erraverit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur*. id est, peribit certissimo exitio, eritque unus de numero, & congregatione illorum miserrimorum. Ubi iterum Tygur. legit: *In cœtu mortuorum requiescet*; sicut & Pagn. Clare etiam *Gigas*, pro *mortuo*, aut *interfecto*, Is. 26.14. *Morientes non vivant, gigantes non resurgant. Propterea visitasti omnem memoriam eorum*. Ubi eleganter Pagn. dixit loco *Gigantum*; *Mortui, qui dominati sunt nobis*. Sept. verò: *Mortui vitam non videbunt, neque medici suscitabunt*, alludentes ad illam ipsam etymologiam radicis, *sanandi*, aut *curandi*, & Isa. 14.9. *Suscitavit tibi gigantes*, ubi Pagn. legit; Mortuo; Vatablus item, *Excitabit sepulchrorum propter te mortuos*, id est, *fortissimos quosque mortuos*, & potentissimos Tyrannos: Nam quod alii interpretantur, *mortuorum umbras*, quæ vulgus appellat Phantasmata quæ cum apparent, vastissima videntur, certe frigidè explicant. Quare retenta ipsa nominis ratione, & analogia à sanitate, vel à morte, salutis, & curationis inimica, ipsi *mortui* vocantur, *medici*, aut *sanatores*, aut sani. Ps. 87.11. *Numquid mortuis facies mirabilia?* (& per expositionem additur) *aut medici suscitabunt* (Pagn. Tygurina: *Num mortui resurgent!* Chaldæus *An corpora in pulvere consumpta resurgent?* Hieron. *Gigantes resurgent?*) *& confitebuntur nomini tuo?* id est, Resurgentes confitebuntur, & celebrabunt nomen tuum.

4 Gigantes, quasi sani, & integri.
R. Mard. Eadem vox Gigantis, Medici, & mortui.
R. Abrah.
R. Mardoc.
Crudeles meretricis illecebra.
Tygur. Pagn. Regio.
Correctio Vaticana;
Tygurin.
Pagnin.
LXX.
Forster. Vator.
Medici, aut curatores pro mortuis.

Similii fere etymologiæ ratione alii vocem *Raphaim*, & *Gigantum*, deducunt à radice *Raphah*, per *Lamed He*, quod est dissolvere, laxare, relaxare, & quasi languere: quo etiam nomine *Gigantes*, *& mortuos* rectè appellabimus, propterea quod vires vitalesque omnes facultates in mortuis languescant, solvantur concidant. In *Gigantibus* autem, per contrarium intellectum, minimè dissolvantur, aut languescant. Quamvis Rab Selomoh referente Mardochai, scribat: *Gigantes sic appellatos, eo quod hominum manus, qui illos videbant, erant debiles, ipsique destituti viribus, & quibus nulla cura adhiberetur*. Quare R. Mardoch. subscribit: *Sic derivatur à verbo Raphah, id est dissolvit, quod mortui dissoluti sunt ab omni actione corporis, & huius mundi vita*. Andræas Masius Iosue. 21. 22. Sic dici vult Gigantes, quod instar manium, & inferorum, plerique illorum habitarent in antris, & in cavernis terræ, & in montanis specus quærerent. Sed incertum hoc, cum tam in montanis, quam in campestribus urbes maximas haberent, quæ libris Num. Judic. & Iosue recensentur. Mitto aliam vocis etymologiam, quam excogitavit Hieronym. ab Oleastro Genes. 14. super id vers. 5. *Percusserunt Raphaim*, ubi *Gigantes, & Raphaim*, existimat dictos à radice *Rupb*, quod secundum ipsum significat *integrare*, & quasi *sanare*. Quanquam alii Hebræi dicant significationem esse. *Confractionem, fracturam, & successionem*, ut Rab. Mardochai.

5 Gigantes dicti a dissolvendo, sive laxando.
S. Selomoh. R. Mard. Metony.
Masius.
Alia minus idonea nominis Gigantum notiones Oleastro non probatur.
R. Mardoc.

chai. Vulgatus verò vertit hoc verbum; *Contremiscere*, quod idem Oleaster ad metum quendam iogentem; & rigorem refert, eo quod quæ rigescunt, videantur quasi integrari, quod nos dicimus: *Elarse, y hazerse como de una pieca, & forte, inquit, Gigantes sic dicti sunt, quod sint rigidi, aut quod homines ex eorum aspectu rigescant.* Nimis exquisita, nimisque rigida profectò etymologia.

Sed habemus tamen ex hoc primo Gigantum nomine, Giganteam potentiam, & fortitudinem, tum etiam timorem, & languorem lethalem, ex illorum conspectu conceptum in animis hominum, aut etiam significationem *morguorum*, quæ omnia servient statim nobis ad integrum sensententiæ sensum eliciendum.

Secunda Gigantum appellatio, & notio.
Nephilim.

6 נפלים נפל

Secunda Gigantum appellatio, *Nephilim*, à radice, *Naphal* quod est *cadere, concidere, irruere, corruere, se adeir facere*, aut *prosternere*, nam his modis omnibus verti solet a Vulgato. Dicuntur autem hoc nomine *Gigantes*, Gen. 6. 4. & vertitur eadem vox, monstra, Num. 13. 34. *Vidimus monstra quadam filiorum Enac, de genere Giganteo, quibus comparati, quasi locustæ videbantur.* Ubi videtur indicari ipsa ratio, & notio nominis, nam propter Gigantum magnitudinem cæteri humiliores videbantur ante eos cadere: sive, ut ex Kimhi affert Rab. Mardokai, *quod illorum timore homines cadant*: aut, ut Compluteoses addunt; *quod irruat timor eorum super alios*: nam hoc modo quasi active dicitur etiam hoc verbum Josue 2. 9. *Irruit in nos timor vester*, aut quod per tyrannidem, & improbitatem caderent, & irruerent in aliorum res, & facultates. Qua loquendi ratione nos de Principe civium bona occupante dicere solemus: *Que se echa sobre las haziendas de sus vasallos.* Quomodo dictum est Genes. 43. 13. *Ut violenter subiiciat servituti nos.* Quod Pagnin. dixit. *Ut jactet se*; Regia; *Ad deiiciendum se super nos*: Vatabl. *Ut devolvat se se super nos.* Sed elegantius Tygur. *Ut irruat in nos, capiatque nos, & asinos nostros.* Sed clarius hæc *cadendi* significatio pro *irruere*, & *dominari* Psal. 9. 30. *Inclinabit se, & cadet* (irruet, quasi supra prædam, Hieron. *Irruet viribus suis volanter*) *cum dominatus fuerit pauperum.* Consonat, quod Hieron. in tradit. Hæbraicis refert, Symmachum Genes. 6. pro *Gigantibus*, sive *cadentibus*, *violentes* interpretatum fuisse. Quanquam alii hoc verbo *cadendi*, nescio quid turpe significari arbitrentur, videlicet obscænam invicem morigerandi servitutem, atque supra alium cadendi pronum, incumbendique turpem libidinem.

R. Mard. Complut.

Gigantes irruentes in aliorum bona.

Hispanism.

Cadere pro irruere dominari, occupare violenter; Hieron. Symmach.

Tertia Gigantum appellatio Ena Kim.

7 ענקים ענק

Dicuntur etiam tertio *Enakim*, ab, *Anak*, viro Gigante, proprio nomine sic appellato, ut videre est Num. 13. 23. *Achinam, & Sisai, & Tholmas filii Enac.* Onkelus; *Filii Gigantum.* Quod deinde vers. 29 explicatur: *Cultores fortissimos habet, & urbes grandes, atque muratas: stirpem Enac vidimus ibi.* ubi Onkelus legit: *Filios Gigantum vidimus.* Et clarius explicatur infra vers. 34. *Monstra quadam filiorum Enac, de genere Giganteo.* Ubi legunt Septuagin. *Omnis populus, quem vidimus in ea, viri prælongi, & ibi vidimus Gigantes.* Vide etiam Deut. 1. 28. *Maxima multitudo est, & nobis statura procerior filios Enacim vidimus ibi.* Septuag. *Filios Gigantum.* Similiter, & Onkelus, & Deuter. 2. 11. *Populus magnus, & validus, & tam excelsus, ut de Enacim stirpe, quasi Gigantes crederentur, & essent similes filiorum Enacim.* Ubi Onkelus legit. *Fortes reputantur etiam ipsi, sicut Gigantes.* ubi pro *fortibus*, & pro *populo magno*, & *valido*, & ut vertit Vulgatus; Septuag. retinent nomen illud primum originale, tanquam proprium, leguntque; *Terra Raphaim reputabitur; gens magna, & multa, & potentior vobis, sicut Enacim.* Vide etiam Deut. 9. 2. Jos. 11. 21. & c. 14. 12. Theodor. vero q. 26. in Numer. cum interrogasset; *Quam dicit esse generationem Enak.* Respondet; *Hic (ut verisimile est) propter magnitudinem corporis famatissimus erat, & vulgatissimus, genere vero patrem omnino representabat.* Et refert quidem Pausanias in Atticis, in Asterii insula ante Milesiorum urbem sita, Asterii cadaver repertum decem cubitorum, & fuisse existimatum, fuisse filium Anactis, qui ex terrà natus sit. Quod videtur *Anak*, intelligendum. Ex radice autem *Ghanak*, videtur hoc nomen deductum; quæ radix est, circumligare, aut ornare torque; unde deducitur nomen quod torquem significat Quare volunt dici Anak, aut *Enakim*, quasi torquatos, eo quod forte *Anak* eiusmodi insigni, & torque pro ornamento uteretur, deinde insignes, & fortes viri ad imitationem *Enak*, simili cultu corporis incederent, præsertim Gigantes illius posteri. Quare secundum hanc etymologiam potuit *Anak*, ab ipsa radice appellativa, & ornamento colli, nomen accepisse, vel è contrario ab ipso *Anak* Gigante; torques nomen accepit. Quamquam mihi profectò friget huiusmodi etymologia, quam non semper in nominibus propriis vel invenire, vel investigare licet. Alii asserunt Gigantes dictos *Enachim*, ab Enachia civitate, quæ sit illa, quam Berosus, *Henos*, vocat circa Libanum, urbem maximam Gigantum, qui corporis vastitate, & viribus fisi, ac inventis armis omnes opprimebant.

Onchel. Enac, gigas.

LXX.

Chaldæus.

LXX.

Theodoret.

Pausanias.

Gigantes, quasi torquati. Forst. Avem. Marin. Verbum ductum nomine proprio, aut contra. Nō semper in nominibus propriis quęrenda ratio nominis. Berosus. Civitas Gigantum Enachia.

Quartum Nomen Gigantum, Emim, *item & quintum* Giborim.

8 אמים גבורים

Quartam *Gigantum* appellationem *Emim.* Deut. 2. 10. *Emim primi fuerunt habitatores eius, populus magnus, validus, & excelsus, ut de Enacim stirpe, quasi Gigantes crederentur, Denique Moabitæ appellant eos Emim.* Quod videtur dictum, *Tal sin basta llamarse à si.* Nam radix, *Aiam*, à qua descendit, *Emim*, significat terrorem, aut pavorem, significabit ergo *Gigantem*, ut ait Mardochai, *quod tremere faciat videntes eum, propter magnitudinem formationis illius naturalem.* Atque vox similis, *Emthani*, Chaldaica, *terribilem*, atque mirabilem significat. Daniel. 7. 7. Quare Onchel. legit *Moabitæ vocant eos Emethanim.* At vero Genes. 14. 5. ubi nos habemus; *Percusserunt Raphaim, & Emim*; Onchel. per nomina appellativa vertit; *Percusserunt Gigantes, & terribiles.* At Septuag. alterum tantum appellative, alterum propriè; *Percusserant Gigantes, & Ommæos.* Quinto appellantur *Gibborim*, à potentia, & dominatu, de quo inferius, sequente num. 9.

אים

R. Mardoc. Gigas dictus à terrore.

אמתני

Onchel.

אמתנים

LXX.

Res Gigantum vera, vera item fortitudo, & belligerandi scientia, ex quinto illorum nomine,

Hinc jam eliciendum est, *Gigantum* rem non esse fabulosam; qui enim ea de re dubitarunt, de Fide, & de Sacræ historiæ veritate profectò dubitarent, ut August. 15. de Civ. cap. 23. censuit: *Secundum Scripturas*, inquit, *Canonicas, Hebræas, atque Christianas, multos Gigantes ante diluvium fuisse, dubium non est.* Theodor. quoque q. 48. in Genesim; *Ego*, inquit, *cum audio Scripturam dicentem, Enac fuisse à gigantibus oriundum, &c. Arbitror fuisse quosdam prægrandes homines.* Atque rem eandem propter verissimas historias, profanorumque auctorum infinita testimonia negare, non solum esset perfidiæ, verum etiam insignis stultitię. Quamquam boni quidam auctores rem hanc negasse videantur, & allegoricè tantum, non vere, & historice intellexisse, ut Macrobius & Strabo. Nam Cyrillum, quem huius sententiæ docti quidam auctores insimulant, tantum censet esse fabulas, quæ de Gigantibus Poetæ fabulantur; verum tamen fuisse illorum vastitatem, & immanitatem corporum formidabilem. Quod idem censeri de Philone oportet lib. de Gigantibus, atq; de Chrys. inferius adducendo, ubi Giganteam molem allegoricè tractantibus. Sed in illorum numero fuisse videtur Franc. Georgius adversus quem disputavit eleganter, ac luculenter noster Benedictus Pereira l. 8. Comment. in Gen. disput. 4. colligit nonnulla ex recentioribus Scriptoribus noster item Martinus del Rio p. 2. sui Syntagmatis tragædię Latinæ ad Oedipum Senecæ. Fuse rem eandem persequutus est Hier. Magius l. 1. Miscellaneo. c. 4. Congessit plurcula Simon Majolus suo colloquio 2. quod est de homine. Probant rem eandem peculiaria exempla, quæ afferunt Herod. l. 1. Solin. c. 5. & c. 14 Pli l. 7. c. 16. & l. 9. c. 3. Philostr. l. 5. Plutar. in Teseo. Mela l. 3. cap. 4. Isidor. lib. 11. etymolog. cap. 3. Nicephor. lib. 12. cap. 37. August. lib. 15. de civitate cap. 9. Saxo Grammaticus lib. 7. historicæ Danicę, & in præfatione totius operis

Gigantes esse non fabula. August. Theodor. Rem Gigantum alleg. quidam interpretantes. Macr. l. 3. c. 20. Strabo lib. 17. Peter. Philo. Chrysost. Franc. Georg. Bened. Per. Maria. del Rio. Hieron. Mag. Herodot. Solin. Plin. Philostrat. Plut. Mela Isidor. Niceph. August. Saxo, Cal. Rhodi.

Cælius

Nauclerus. Olaus Mag. Ioa. Bocat. Galeot. Mart. Sur. Fulg. Melc. Nunes. Regũ Sinarũ custodes Gigantes.

Cælius Rhodiginus antiquarum lect. cap. 6. Nauclerus Decad. 2. lib. 2, Olaus Magnus lib. 5. cap. 2. Ioan. Bocatius li. 4. general. Galeot. Marinus, cap. 36. de doctrina promiscua Laurentius Surius in suis commentariis 1511. Fulgosius li. 1. cap. 6. Pater Melchior Nunnez Lusitanus nostræ Societatis, in suis litteris de rebus Japonum, & Sinarum, anno 1555. ubi tradit, Regis Sinarum custodes Gigantes esse, tum etiam & Regiæ urbis portarum custodes. Quod profecto nescio quid simile referre videtur Salomonis custodię: *Lectulum enim Salomonis Sexaginta fortes ambiebant*
9 *ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, & ad bellu doctissimi.* Videtur quippè hæc esse circumloquutio Gigantum; Nam potentissimi isti Gigantes propter bellicam gloriam celebrabantur Psalm. 32. 16. *Gigas non salvabitur in multitudine virtutis sua*, & Baruc 3. 26. *Ibi fuerunt gigantes nominati, qui ab initio fuerunt, statura magna, scientes bellum.* Quare cum Isaiæ 3. 2. dicitur: *Auferam fortem, & virum bellatorem*; Septu. explicationis gratia addiderunt, *gigantem.* Atque Chrysost. hom. 22. in Gen. per *gigantes*, tantum intelligit, *robustos corpore*; hom 34. in Gen. 14. *proceros & fortes*, & in cap. 3. Is. *Viribus, & proportione membrorum multis antestantes & per ætatem vegetos, ac succulentos.* Illi autem custodes Lectuli Salomonis dicuntur profectò, Fortes, Hebraicè *Gibborim* eadem voce, qua Nemrod, violentus gigas, videtur fuisse robustus, & potens in terra, Gen. 10. 8. & 9. Ubi Septu. legunt; *Hic capit esse gigas super terram: hic erat gigas venator contra Dominum.* Eademque est Chaldæis, *Gigantis* appellatio. Et quidem radix *Gabar*, eam potentiam, & fortitudinem significat, quæ prævaleat, & vincat, cuiusmodi *Gigantes* erant, ita potentes, & robusti, ut prævalerent, & vincerent. Quare hoc idem tanquam proprium Epithetum datur *Gigantibus* Genes. 6. 4. cum videtur; *Hi sunt potentes à sæculo, viri famosi*, q. d. Primi prævalentes, & primi Tyranni, *oppressores* reliquorum, armis, & inhumanitate cuncta vastantes quod statim ex Hirony. & Cyrillo confirmabimus, vide Baruc. 3. 26. & Eccles. 18. 8.

Cant. 3. 7. Gigantes bellatores. LXX. Chrysost. Custodes Salomonis Gigantei. LXX. Gigantes, quasi prævalentes.

Gigantum Superbia; & Immanitas, Græci nominis ratio, Deformitas: Montana habitatio.

10 Hinc factum est, ut *Gigantum* nomen ad superbos homines insigniterque immanes atque impios accommodetur, quæ Philip. hoc loco docet; in hæc verba: *Gigantes appellat Scriptura Divina homines improbos, rebelles, & contumaces, ut fuit ille Nemrod Gigas robustus, venator contra Dominum Diabolus quoque & sui, translato nomine Gigantes propter superbiam nuncupantur.* Ferè scripsit eadem Macrob. 20. cap. lib. 1. Saturnalium, cum de Hercule agit; *Ipse*, (inquit,) *creditur Gigantes interemisse, cum pro cælo pugnasset, quasi virtus Deorum. Gigantes autem quid aliud fuisse credendum est, quam hominum quandam impiam gentem, Deos negantem: & ideo existimatam, Deos pellere de cœlesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant, quod significat nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ eorum gressu, atque processu in inferna vergente.* Sed non minus elegantem allegoriam indicavit vir nostræ ætatis acutus, & elegans (utinam & tam solidus) Goropius Becanus in sua *Gigantomachia.* Digna illius verba, quæ describantur. *Qui alii sunt gigantes, quam qui omnia violentis manibus, lateque extensis agere contendunt; atque iis ita confidunt, ut ipsum Cœlum, idest Divinam mentis nostra motionem, in qua ratio dominatur, convellere nitantur? Quod igitur Virg. de Aloidis dixit, id omnibus commune est Gigantibus: qui nihil aliud sunt, quam immania corpora, corporea ut cuncta tentantia, adeo ut cœlum velint rescindere, non ratione ulla humana, aut Divina, sed manibus, id est, violenta manuum iniectione, in qua omne ius, & omnem potestatem volunt esse constitutam. Hinc Briareus Centimanus dictus, & Virgilio Centumgeminus, quod centenas, quod est, infinitas manus haberet, quibus omnem Deorum potestatem, sive totum rationis regnum territabat.*

Gigãtes pro superbis. Philipp. Gens. 10. 9. Macrobius. Herculiscũ Gigãtibus pugna. Pulchrũ Gigãtum allegoria. Goropius Becanus. Virg. 6. Æn.

Atque Giganteam hanc molem ad insignem improbitatem referri debere, suadet ipsum Græcum *Gigantis* nomen; nam *Gigas*, videtur dictus quasi, *Gegenes*, Terragenitus. sic Prov. 9. 18. ubi nos habemus, *Gigantes*; Septuaginta dixerunt, *Terrigenas*, & Kald Prov. 21. 16. pro nostro, *catu Gigantum*, vertit, & legit, *cum filiis terra*, quod ad allegoriam trahens Philo; *Legislator*, (inquit,) *to docere vult; alios esse terra, alios cœli, alios Dei homines: Terra, & eos, qui venatur voluptates corporis, & harum usum fructum quærendo undecumq; singularum materiam Cœli, eos qui tenent artes, ac scientias: Quod enim nostri cœleste est, mens est: Dei verò homines, Sacerdotes, & Propheta sunt.* Quare rectè Aug. de Civit. 15. cap. 23. *Gigantes* appellat, *Terrigenę societatis hominum cives.* Irineus autem lib. 2. adversus hæreses cap. 53. Orig. hom. 7. in Num. Hieronym. in 24. cap. Isai. Gigantum impiissimorum, & superbissimorum figuram gerere Hæreticos omnes, & qui adversus Deum rebellant, & Ecclesiæ contumeliam faciunt. Vid. Gregor. hoc loco, & Cassianum collat. 8. cap. 21. Atque hanc interpretandi rationem, cum refert Theodoret. q. 48. in Gen. *Nonnulli*, (inquit,) *dicunt Gigantes esse Dei osores, & Dei adversario homines.* Et cum deinde illorum superbiam notat, ex magnitudine, & proceritate corporis superbiisse scribit? *Perfacilè*, (inquit,) *erat Deo majores homines creare sed ut superbiam amputaret, & arrogantiam cohiberet, non dedit hominibus maxima corpora, nam si exiguis corporibus prediti, non contra se modo, sed contra Deum creatorem attolluntur, qua non commisissent?* & Gregor. Nazianz. orat. 3. adversus Julianum, *Gigantes* appellat; *nominibus simul ac rebus horrendos.* Rursusque oratione 16. videtur illis tribuere, quod se natura *quadam sublimiori*, & præstantiori, quam reliquos homines existimaret. *An* (inquit, contra divites disputans) *ipsi contra nosmetipsos efferabimus, ut nos quoque præstantiori natura, qua ipsi sunt existimemus? & quemadmodum olim (ut poeta fabulantur) genus quoddam erat Gigantum, & reliquorum hominum sic nos quoque sublimes, & humana conditione maiores apud pauperes erimus? velut ille Nemrod, cui genus Enac, quę Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret?* Cyril. sanè Alex. tantam corporis molem, tum ad deformitatem, tum ad morum immanitatem, & animi improbitatem refert; *Erant*, (inquit,) *Gigantes, idest Indomiti, robustique homines, plurimumque deformes, atque ob corporum magnitudinem cæteros excellentes*, & paulo inferius. *Horribiles visu, robore incomparabiles, indomiti, invictique ob corporum magnitudinem. cæterosque propterea contemnentes.*

LXX. Chald. Philo l. de Gigãtibus Homines, Dei, Cœli, terra, qui. Augus. Ireneus; Origen. Hieron. Gregor. Cassian. Theodor. Superbia ex corporis proceritate. Nazianz. Divites quasi Gigantes. Cyril. Al. Gigantum deformitas.

Verum enim verò, quod ad deformitetem Giganteæ molis attinet, confirmari poterit ex horrore, qui affertur in illa quarta appellatione Gigantum, *Emim.* Quanquam Theod. atque etiam August. & Cyril. lib. 1. super Isa. ubi nos legimus, cap. 30. *Fortem, & virum bellatorem* (Septuaginta autem *Gigantem*, quod Hieronym. observat additum esse à Septuaginta) Cyrill. ait, esse *familiare Scriptura Gigantes appellare eos, qui sunt robustissimi: siquidem de Babylonus, qui Judaorum regionem expugnarunt, dicitur: Gigantes veniunt ad explendum furorem meum gaudentes simul, & exultantes.* Rursus libr. 9. contra Julianum rem eandem verbis aliis, non minus significantibus, expressit, hanc Giganteam molem, ad peccati pœnam referens; Pepererunt, (inquit,) *mulieres Gigantes; eo quod Divina ira, etiam ipsas corporum pulchritudines fugabat, eo quod iustitiam conculcassent. Fuerunt autem Gigantes potentes quidem, & fortissimi, sed aspectu valde deformi, monstrosi, & temerarii. Mos autem est Sacra Scriptura Gigantes vocare, agrestes, feroces, & robustos.* De hac morum immanitate, & superbia vid. Eccles. 16. 8. Baruc. 3. 26.

Theodor. August. Cyrillus. Hieron. Gigantes pro robustissimis. Isa. 13. Gigantum occasio ex peccato.

Vides igitur in tanta corporis mole tantam mentis, & morum immanitatem, & feritatem significatam. Quare gens barbara, & agrestis in montanis habitabat in morem ferarum ab omni humanitate aliena, ut elegantes observavit Andreas Masius vir eximiè doctus, ad id Jos. 11. *Jesus interfecit Enachim de montanis Hebron, & Dabir. & Anab, de omni monte Juda, & Israel.* de quo jam exposuimus sententiam nostram. Plura videbimur de Gigantibus dixisse. Sed operæ pretium non perdidimus, quod longitudinem brevitate, atque claritate sententiarum, & interpretationum proponendarum, iam nunc compensaturi sumus.

Gigantes gens barbara, & montana. Masius. De quo diximus sup. 8.

γῆγας γηγενής

Ecce Gigantes gemunt sub aquis, &c.

11 *Prima, & secunda interpretatio. In profundo maris Rubri herbæ, & arbores. Explicatu Sapient.*
12 *Tertia expositio. Metalla sub aquis generata.*
13 Gigantes *aquis diluvii obruti. Explicantur Ecclesiasticus, & Baruch. Causa immissi diluvii.*
14 *Non probatur Græcorum lectio, neque expositio.*
15 Gigantes *metaphoricè dicuntur. Cete & balenæ vastissimæ. Cur aquatilia maiora terrestribus.*
16 Pisces gemunt, *id est, parturiunt sub aquis. Quæ piscium benedictio.*
17 *Mirabilis Balænarum dux, & alii pisciculi assecla illarum.*
18 *Mirabilis aquatilium varietas. Piscium periphrasis.*

11 *Prima expositio R. David, R. Lev. Pagnin. Seminum mortuorũ mirabilis vivificatio et parturitio.*

Ergo his positis, prima interpretatio R. David, R. Levi, & post illos Pagn. qui per *Gigantes*, idest per vocem illam originalem *Rephaim*, intelligunt mortuos, aut mortua; legunt itaque semina mortua, quæ dicantur, *gemere sub aquis*, idest propter vocem originalem, *Hhul*, dicantur parturiri, aut formari sub aquis, id est, sub terra humectata formari, vivificari, excitari in herbescentem viriditatem, & explicari in folia, & calamum. Sicut etiam Num. 24. 7. dicitur; *Semen eius erit in aquas multas*. id est, erit nimium fertile, sicut cum semina iaciuntur in locis humectis. Huius interpretationis fundamenta in explicatione utriusque vocis, *Gigantum*, & *Gemendi*, præiacta sunt. Tum etiam nexus cum præcedentibus, quod in huiusmodi naturæ operibus mirabilis sit Dei Potentia, atque Sapientia.

Secunda expositio R. Gerson, & Aben Esra Herbę in fundo maris nascentes mirabiliter;

Proxima est expositio Rab. Gerson, & Aben Esra, sermonem quidem esse; non de seminibus in terra nascentibus, sed de herbis, aut plantis, quæ *sub aquis*, idest in profundo lacu, aut flumine nasci solet, quod profectò inter naturæ mirabilia ultimum non est. Nam non herbas solum, sed & arbores, lucus, sylvas sub aquis parturiri, nasci, multiplicari, probatæ fidei auctores scribunt. Quod si de mari Rubro, quod non longè ab Husitarum regione aberat, loquebatur Job, certè rem mirabilem, & inter suos pervulgatam, atque verissimam, in Divinæ Potentiæ, & Sapientiæ testimonium adducebat. Hujus verò rei Plinius Scriptor est l. 13. c. 25. quod de *Fruticibus, & arboribus nostri maris, atque Rubri, & Indici* inscribitur; *Rubrum*, inquit, *& totius Orientis Oceanus refertus est sylvis, In alto abies, & quercus cubitali altitudine, ramis eorum adhærent conchæ.* Sed de Rubro peculiariter, *In mari Rubro, sylvas vivere, laurum maxime, & olivam ferente baccas, & cum pluat, fungos, qui Sole tacti mutantur in pumicem. & cum pluat, fungos, qui Sole tacti mutantur in pumicem. Fruticum ipsorum magnitudo ternorum est cubitorum.* De mari Indico similia quædam, omni etiam admiratione dignissima subiicit statim. Id verò de Mari Rubro ad Divinæ Potentiæ documentum à Sapiente profertur, Sap. 19. 7. *Ex aqua, quæ antea erat, terra arida apparuit, & in Mari Rubro via sine impedimento, & campus germinans de profundo nimio, per quem omnis natio transivit, quæ tegebatur manu tua, videntes tua mirabilia, & monstra.* Quod neque per hyperbolen, neque per similitudinem dictum intelligo (sicut quidam non mali auctores intellexerunt, quæ videlicèt via illa in mari fuerit illis loco campi germinantis, eo quod cum summa alacritate, & lætitia per eam transierint.) sed per verissimam ipsam rem, quod ea parte Hebræi mare traiecerant, qua herbosum solum, & lætissima viriditas subsidebat. Recentes autem alii Scriptores, & novi orbis repertores, narrant Parium Mare herbis florentibus sic implicitum esse, ut navigari nequeat; longissimis illis quidem à radice ad summum cacumen palmorum sexaginta. & quocumque vertuntur fluctus, converti etiam germina, & flores, ut fluctus herbarum potius, & florum, quam undarum dicas. Hæc mirabilia utique imò humana omni admiratione maiora.

Plinius. In maris Rubri fundo arbores, & sylvæ.

Simplex Sapientię explicatus de fundo herboso maris Rubri. Bona. Lyr. Iaf. Eman. Sa. Holcot. Oret. l. 2. c. 5. Simon. Maio. colloq. 10. Pariũ mare herbidũ, & floridũ.

12 *Tertia expositio R. Abraham.*

His non omnino dissimilis tertia expositio Rab. Abraham intelligentis, *Mortua* metalla, ut Margaritas, & corallia sub aquis *formari*, & generari; quod Divinæ etiam argumentum est Sapientię, *Potestatis, Providentię, quę extendit se ad profunda maris, & sub piscibus, qui habitant ipsas aquas ubi gignuntur metalla*, Placuit hoc quoque Vatablo, Isidoro Clario, indicat lectio Tygur. *Res emortuæ à Deo formantur, sub aquis, & in vicinis locis.*

Mirabilis metallorũ, & margaritarum sub aquis formatio. Vatabl. Isidor. Tygur. Triũ præcedentiũ sententiarum censura.

Tres istæ sententiæ duræ sunt, & exquisitæ potius multo cum labore, quam ab ipsis verbis antecedentibus, & consequentibus postulatæ; quanquam à fine huius sententiæ, & intentione Jobi non dissonent.

Quarta expositio. Latinorũ. D. Th. Nicol. Titelm. Oforius. Diluvium ad eluẽdas Gigantum sordes.

Quarto alii accipiunt de mortuis quoque sed hominibus verisque Gigantibus, quos aquis diluvii Divinæ Potentię vindicta obruit, qui *sub aquis gemebant*, dolebant, cruciabantur, coitebantur in morem parturientium, si possent emergere, aut caput exerere fluctibus, sed demersi tandem; atque extremo supplicio affecti sunt, tum ipsi, tum qui *cum illis habitabant*, videlicèt illorum asseclæ, & vitæ ac morum imitatores. Hæc est communis Latinorum expositio. Et quidem confirmari potest ex sequente sententia, ubi mortuorum quoque, & damnatorum mentio fit; tum quod videatur potissimum immissum diluvium propter impiissimos Gigantes perdendos, ut indicatur Sap. 14. 26. *Ab initio, cum perirent antiqui Gigantes, spes orbis terrarum ad navem confugiens, remisit sęculo semen nativitatis*, & Eccles. 16. 8. *Non exoraverunt pro peccatis suis antiqui Gigantes, qui destructi sunt confidentes virtuti suæ*, & Baruch. 3. 26. Ibi. (in inferorum loco, qui proximè præcesserat) fuerunt Gigantes nominati (Genes. 6. 4. dicuntur, *Viri nominis*) *qui ab initio fuerunt, statura magna, scientes bellum: Non hos elegit Dominus, & viam disciplinę non invenerunt, propterea perierunt.* Quam diluvii immittendi causam Nazianz. & Cassian. superius adducti exprimunt, & ex posterioribus multi. Video expositionem hanc, cum ipsis verbis, vocibusque simplicibus convenire: at cum Jobi instituto, & Divinæ Potentiæ prędicatione, ex naturæ, & creationis operibus instituta, vix nunc convenit hæc supplicii Gigantum commemoratio, ac ne vix quidem.

Nazian. Cassian. Præcedens expositio parum cohærens. Quinta aliorum Latinorũ expositio aliena. Gregor. Philipp. Caiet. Titelm. Dæmones. Gigantes.

Quare eodem etiam incommodo laborabit Gregorii, Philippi, & aliorum expositio de Dæmonibus, qui *Gigantes* sunt propter superbiam, & quod naturæ, & scientiæ magnitudine omnem humanam vim multis partibus superent. Qui *cadentes* etiam, & ruentes in baratrum cruciatuum, *sub aquis*, idest in inferioribus terræ, subter aquas, aut obruti cruciatuum fluctibus, *gemunt*, dolent, cruciantur; in quorum cruciatu, & supplicio sempiterno, Deus se potentem, æquè ac formidabilem exhibet.

14 *Sexta expositio Græcorum parum cohærens. LXX. Compl. August. R. Mardoc. Nicetas.*

Ergo huic contraria tum lectio, tum interpretatio Gręcis placuit propter illam aliam significationem verbi originalis, *formandi*, aut *obstetricandi*. Videtur quippe Septuag. retulisse ad resurrectionem Gigantum; & mortuorum; legentes: *Numquid Gigantes formabuntur subter aquas, & vicinos eius?* Sept. Complutenses, legerunt: Obstetricantur: similis Augustini lectio: *Numquid Gigantes redigentur in nihilum subter aquam? & proximi eorum*, & eo etiam faciunt aliorum Hebraizantium lectiones, Rab. Mardoch. *An non, quæ mortua sunt, reformantur?* Quod Nic. sic accipit, *Numquid Gigantes illi cum Deo pugnantes demersi, atque depressi, uteris, obstetricisve opera curari iterum possunt, ut sua vi rursus existere? Id unius Dei est, imperio mortuos iterum ad vitam vocare.* Intelligo interpretationem hanc. Sed quomodo cum re præsenti cohæreat, planè non intelligo. Laborat itaque eodem incommodo, quo præcedens.

De maris Gigantum, idest, Cetorum, & Balænarum SVB AQVIS GEMITV, cohærens, & solidus explicatus.

15 *Sexta expositio eligitur. Job in hoc capite agit de naturæ mirabilib.*

Sed age tu, cui nulla hujus loci interpretatio omnino placet, profer tu aliam meliorem. Minimè vero, neque enim tam temerarius sum, ut unus ipse mihi ulla in re placere aut velim, aut honestum, tutumve existimem. Sed tamen in re prædifficili, secundum alios interpretes, quid mihi verò simile videatur, proponam; judicium, & probatio esto penes cordatum lectorem. Suspicor sententiam hanc non pertinere ad ullum impiorum, superborum, Tyrannorum, Gigantum suppliciom, sed ad Divinæ Potentię descriptionem ex mirabilibus naturæ colligendam, quam sibi proposuisse videtur Job in hoc capite, quasi multo me-

melius sibi cognitam, quam suis amicis, quorum tota oratio in Divinorum suppliciorum enumeratione, & in amplificatione Divinæ iustitiæ, & severitatis posita fuerat. Primum ergo meminit animantium terrestrium, quæ spirant. Nunc profectò piscium, & aquatiliom, quę & multitudine, varietate, magnitudine terrestria superant. Deinde ad terræ viscera, & partes, abditissimas v. 6. tum etiam ad aeris regionem, & quę in illis generantur, meteora explicanda progredietur: absolvetque tandem in hujusmodi naturę mirabilibus totum caput. Contextus, atque argumentum capitis totius hunc esse germanum sensum, aperte convincit; Confirmabunt etiam voces singulæ, quæ cum hac nostra interpretatione non invitè convenient.

Totius capitis nexus postulat, ut hac sententia intelligi debeat de piscibus. ver. 4 prec.

Et quidem nemini mirum, quod *Gigantes* accipiamus metaphoticè pro vastis piscibus, & Cetis monstrosæ magnitudinis; Præsertim, *Cete grandia*, quæ nominatim dicitur, Genes. c. 1. creasse Deus, illumque *benedicant*, Daniel. 3. 79. idest, illius magnitudinem, & potentiam prædicent, & non edoceant. Magnitudinem præterea *Leviathan*, celebrat Deus ipse, Job 40. Et ut de aliis belluis marinis mole vastissimis, de quibus Plin. l. 9. c. 3. scribit, nos taceamus, de Arabici tamen Maris Balænis, & Cetis, utpote apud Husitas notioribus, silendum non est, quod idem Plin. libro 32. cap. ex Jubæ commentariis Arabia, refert; *Cetos sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis in flumen Arabię intrasse*, & quæ de Indico mari ex Nearcho refert Strabo, l. 15. *Cetorum magnitudinem vicenum, & ternum passuum esse*. & dum de sinu Persico loquitur l. 16. visum esse eidem Nearcho, *Cetum è mari eiectum, quinquaginta cubitorum*. Solinus c. 36. *Indica*, (inquit,) *maria Balænas habent ultra spatia quatuor iugerum. Sunt & quos Physeteras nuncupant, qui enormes ultra molem ingentium columnarum super antennas se navium extollunt, haustosque fistulis fluctus ita eructant, ut nimbosa alluvie plerumque deprimant alveos navigantium*. Ferè descriptum hoc ex Plinio libro 9. cap. 3. Perderem pretium operæ, si curiosè, quæ de quarundam belluarum marinarum vastitate scribuntur à bonis auctoribus, colligere, & percensere vellem, cum in promptu sint Pli. locis adductis, tum præterea l. 9. c. 30. Strabo l. 15. Ælia. l. 13. & l. 17. cap. 6. & 12. Albert. lib. 24. Baptista Fulgo. lib. 1. Olaus li. 21. c. 5. 7. 8. cap. 16. Leonius, 9. Oretanus lib. 13. Hist. cap. 2. Basil. homil. 7. Exam. Procopius Cæsariensis lib. 3. Belli Gothorum. Simon Majolus colloq. 11. Causa tantę piscium molis, & vastitatis inquiritur ab Arist. Sect. 10. Problem. *Cur maris animalia maiora, vegetioraque sunt, quam terræ? An*, (inquit) *quod vis solis consumendo, quæ terram ambiunt, copiam detrahit nutrimenti? Quam ob rem, quæ abditam vitam degunt vegetiora sunt*. Causam deinde aliam indicabimus ex Plinio. En igitur jam *Gigantes*, belluas nimirum marinas, magnitudine, longitudine; visu horribiles.

Gigãtes pro vastissimis piscibus.

Cete benedicentia Deum.

Plinius.

Maris Rubri Balanę mirabilis magnitudinis.

Strabo.

Solinus.

Qui de piscium vastitate mentionem fecit perlegat. Pli. Strabo. Ael. Alber. Ful. Olaus. Leon. Oret Basil. Proc. Maiolus.

Cur aquatilia maiora fiat terrestribus. Arist.

Sed si pisces (inquis) maximi, & vastissimi, non solum cum minutissimis comparati. (sunt enim in mari *animalia pusilla cum magnis*, idest in utroque extremo, & magnitudinis, & parvitatis mirabilia) sed etiam cum terrestribus animantibus illam magnitudinis, & eminentię Giganteæ analogiam haberent, nihil jam esset, quod in hac *Gigantum*, pro Cetis, aut piscibus vastissimis appellatione, dubitationem facere posset. Optimè quidem. Accipe igitur ex Opiano, quantum pisces magnitudine, viribus, ferocitate præstent similibus animantibus terrestribus.

ps 103. 25. Aquatilia magnitudine, et parvitate mirãda.

Opian. Aquatilia prestãtiora terrestribus, mole, & viribus.

Testudo in terra est, sed longe viribus impar,
Et longe inferior dura testudine Ponti.
Sunt sicca tellure canes horrore timendi:
Sed nequeunt rabie canibus certare marinis.
Tristiale facit vulnus Panthera tremendis.
Dentibus in terra; fluctu magis aspera Ponti.
Et nimis horrenda in terra versantur Hyana,
Sed multè præstant crudeli horrore marinæ.
Est aries terra mitis; natat æquore vasto
Sævior, ut nequeas hunc assimilare priori.
Ecquis vastus aper superabit robore Lamnam?
Qui tantum salui præstant virtute Leones,
Quantum sub fluctu fertur præstare Zigena?
Formidant Phocas arsi certamine torvas.

An non comparatione terrestrium anguium *Gigantes* erunt *Anguillæ* illæ, quas, ut scribit Pl. l. 9. c. 3 & Solin. c. 36. *ad tricene pedes educat Ganges*? An non, & vermes terrestres pumiliones erunt, illi verò marini *vermes* Gigantes, & magnitudine, & robore incredibili, quibus Ganges idem abundat, ut iidem Scriptores, & Pl. cap. 15. ex Statio Seboso referunt, quibus *bina brachia longitudinis cubitorum non minus senum, adeoque robustis viribus, ut elephantes ad potum ventitantes mordicus comprehensos ipsorum manu rapiant in profundum*? Sed iam de Gemitu.

Anguillæ tricenum pedum. Plin. Solin. Vermibus marinis abundans Ganges.

De marinorum Gigantum sub aquis
GEMITV.

16 *Gemunt utique sub aquis*, in morem parturientium, aquatilia hæc Gigantea, atque in universum, genus omnem piscium, eo quod mirabiliter parturiunt, & incredibili fæcunditatem luxuriant, & multiplicantur. Neque enim sine causa factum videtur, ut cum *produxisset terra iumenta, & reptilia, & bestias terrę*, nulla illis *multiplicationis benedictionem* impertitus sit Deus: at creatis Cetis grandibus, & omnibus aquatilibus, statim *benedixit, dicens; Crescite, & multiplicamini, & replete aquas maris*. Quid, quæ non solum *benedictionis* participes, sed etiam maledictionis illius universalis eluvionis immunes fuerunt! nam terra, terrestriaque omnia maledictionem, mortemque subierunt; at plaga non tetigit aquas, non pisces. Quam rem expendit August. de Mirabilibus Scripturæ li. 1. cap. 4. *Multitudinis autem, & magnitudinis* (inquit Plin.) *Causa evidens humoris luxuria, in mari tam latè supinæ, mollique ac fertili nutrimento, accipiente causas genitales è sublimi, semperque pariente natura, pleraque etiam monstrifica reperiuntur, perplexis, & in semet aliter, atque aliter, nunc flatu, nunc fluctu, convolutis seminibus, atque principiis, ut vera fiat vulgi opinio, quicquid nascatur parte natura ulla, & in mari esse prætereaque multa quæ nusquam alibi*, Merito ergo ille cecinit:

Gemitus piscium, parturitio, & fæcũditas. Gen. 1. 25. & v. 21. et 22. Benedicuntur pisces, & non terrestria. Pisces immunes universalis maledictionis. August. Pl. l. 6. c. 2.

Innumeræ pelagi gentes voluantur in imo
Nantes, quę numerum vincant. Sunt abdita nobis.
Plurima monstra maris. Quis posset nomina versu
Edere? Quis Ponti metas: quis nomina dicet?
Tercentum ad summum ulnas novere sub undis
Mortales. Sed multa latent immensa profundi
Æquora, Sub vasto spirant tot gurgite pisces.
Alma parens tellus non agmina plura ferarum,
Nec maiora tulit, quàm vastus in æquore pontus.
Norunt cœlicolæ numerum pensare natantum,
Terrestresque: acies, an pares æquet utrasque.

Opian. l. Halieutic. ex interpr. Laurent. Lippi.

Vides iam ut *Sub aquis gemant*, idest pariant, aut potius parturiant incredibili fæcunditate, & ut in aquis semper pariat (ut Plin. dixit) natura, quæ sæpè in terra sterilescit.

Qui nam sint adhabitatores Gigantum aquatilium, atque Cetorum.

17 *Et qui habitant cum eis*. Propriè ex Hebr. legas: *Adhabitatores*. vel cum Sept. *vicinos*; vel proximos; aut eos, qui propè habitant, propeve requiescunt. A verbo, *Sacan*, de quo aliquando plura diximus. Propter hanc itaque proprietatem vocis, coniectura mihi est, Jobum respicere ad mirabilem illam pisciculorum naturam, qui proximi Cetis enavigant, & Balænarum duces sunt, mutua amicitiæ fœdera inter parvum pisciculum, & maximum Gigantem conciliante natura. *Musculum* appellat Plin. *Mysticetum*, Arist. *Ducem*, Opianus, quem cum alii, tum Plut. lib. *Vtrùm terrestria prudentiora sint aquatilibus*, eleganter describit: *Is*, (inquit,) *quem gubernatorem vocant, magnitudine, formaque gobii pisciculus, grandiorum Cetorum cuipiam semper hæret: praitque cursum dirigens, ne vel in brevia, cœnumve impingat, vel in angustias incidat, unde exitus non detur. Hunc Balæna lubens sequitur veluti timonem navis. At cæterorum quidem quicquid intra barathrum belluę veniat, animal, seu scapha, seu saxum pessum it statim, peritque in alvei profunda mersum. Hunc autem cognitum ore velut ancoram recipit intra fauces eius dormiturum, & quiescente quiescit, progrediente rursus, ut antea, eum sequitur, haud unquam diu, nocteve desistens. Hoc nisi facit, errare, impingereque certum est. Postere mul-*

Regia. LXX. Qui habitent cũ Marinis Gigãtibus. Musculus Balænarũ Pl. l. 11. c. 62. 37. & l. 32. c. 1. Arist. l. 3. de hist. animal. c. 12. Opian. li. 5. & Ælian. l. 10. c. 6. Hermolaus in Pl. Plutarch.

na, dum velut gubernatore carens navigium, ad terram delata sunt. Quis hic non videat mirabiles vicinos, proximosque Gigantum adhabitatores? Sed proferamus etiam alios non minus mirabiles: nam Balænam faucibus filios abscondere quo ab aliarum belluarum impetu sint tutiores, scribit Philostrat. l. 3. de vita Appollonii. Quid, quod etiam Nearchus Scriptor tradit, visum esse à se cetum in Persico littore, longum cubitos quinquaginta, in cujus cute conchæ, ustecæ, herbæque marinæ enatæ fuerant? Ut jam profectò is Gigas marinus maximè mirabilis fuerit, *& qui cum ille habitabant.*

Balænarū mirabiles fœtus. Philostrat. Nearchus. Cete rūcuti adhærescētes pisciculi.

18 Sed si in universum hæc verba accipere velis, ut adhabitatores, vicinique Gigantum sint humidæ omnis regionis incolæ, idest, pisces omnes, quorum mira in quoque genere fœcunditas, & multitudo, ad divinæ potentiæ, & sapientiæ documentum rectè sanè cohærebit. Nam hanc esse in universum piscium periphrasim, colligi potest ex Deut. 4. 8. *Pisces, qui sub terra morantur in aquis,* & iterum Deut. 5. 8. *Quæ versantur in aquis sub terra.* Convenietque cum illo Ecclesi. 43. 27. 28. *Qui navigant mare, enarrant pericula ejus, & audientes auribus nostris admiramur. Illic præclara opera* (Septuag. *incredibilia*) *& admirabilia; varia bestiarum genera* (Sept. *Varietas omnis animalium*) *& omnium pecorum, & creatura belluarum* (Sept. *Creatura Cetorum*) Pecora marina omnis generis sunt, quæ Pli. dixit in mari esse *animalium simulachra.* Sunt enim Apri, porci, arietes, oves, boves, vituli, canes, equo, hippopotami, leones, ursi, tigres, pantheræ, elephanti, hirci, asini, monocerotes, simiæ, vulpes, lepores, mures, mustellæ, lacerti, vermes, tineæ, aranei, cancri, pulices; pediculi. Familiaria hæc, & nota omnia piscium genera de scriptoribus piscium. Hæc dixit Jesus Sirach. *Varia bestiarum genera, & omnium pecorum.* At neque pecorum solum; volatilium etiam. Sunt enim in mari aquilæ, accipitres, milui, phœnices, cuculus, gallus, grus, hirundo, loligo, picus, pardalis passeres varii. Neque hæc tantum; *Rerum quidem* (inquit Pli.) *non solum animalium simulachra esse, licèt intelligere, intuentibus uvam, gladium, serras, cucumim & colore, & odore similem.* Cum serra, & gladio, junge novaculam, acum, pugillarum; Cum uva, junge papaver, pastinacam, urticam, arborem. aquatilia omnia. Artificialia etiam alia, Throchirote, *solea equorum. De arbore, & rota* accipe Plinii verba l. 9. c. 4. *In Gaditano Oceano arbor in tantum vastis dispersa ramis, ut ex ea causa fretum nunquam intrasse dicatur. Apparent, & rotæ appellatæ à similitudine quaternis distinctæ radiis, modiolos earum oculis duobus utrinque claudentibus.* Sunt etiam in mari Satyri, Syrenes, monachi, parasiti. Sed quid terrena commemoro? sunt nubes, sunt stellæ, est quoque Luna, quorum omnium mirabilem naturam, non solum nomina, in Arist. Plinio, Æliano, Opiano, & recentioribus qui piscium historiam scripserunt, minutatim descriptam videre licèt. Quid igitur ex naturæ operibus, tam opportune ad mirabilitatem creatoris, atque illius Sapientiæ, & Potentiæ proferri à Jobo potuit, quàm mariorum *Gigantum,* & reliquorum, *qui cum illis habitant,* historia, & commemoratio? Longa profectò, lataque hæc, sed non injucunda, de *Gigantibus* longe, lateque vastissimis disputatio.

Piscium circumlocutio. Illustratus Ecclesiast. de natura aquatiliū.

LXX.

Quomodo in mari pecora multa

Pl. li. 9. c. 2.

In mari volatilia.

Plinius.

In mari unitāe, & vivunt inanimata.

Marinæ herbæ, & arbores aquatiles. Res artificiales in mari nascūtur. Astra, et Luna vivente in mari.

Luna, Æli, l. 15. ca. 4. Stella Pli. l. 9. c. 60. et c. 22. Aris. l. 5 de hist. anim. c. 15.

Vers. 6. Nodus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.

1 Infernus, & perditio quid. *Efficacitas Divinorum luminum. Stella Dei oculi Explic. Apoc. Joan.*
2 Inferni velamen. *tenebræ, & oblivio. Affirmatio exposita per sequentem negationem. Deus de facie omnia cognoscens. Explicatus Paulus.*
3 *Notata argutia Caietani.*

1 Cum ad profundum maris superiori sententia descendisset Job, in quo Dei Potentia, & Sapientia relucet, profunda etiam omnia terræ viscera cogitatione penetrare aggreditur, quæ cum inveniat tenebris, & caligine plena, rursus Divinæ mentis radium, lucemque clarissimam quæ universa illuminat, commendat, & amplificat. *Infernus, Seol,* de quo sæpè diximus, pro sepulchro, & subterranea mortuorum statione, pro terræ visceribus, & centro. *Perditio* verò, *Abadon,* interitus, consumptio, mors, locus omnino nobis occultus, & multa caligine obvolutus, barathrum, & præcipitium, in quod cum aliquid descendit, periisse videtur, tenebris, & oblivionis caligine immersum, & obrutum. Ideò Apoc. 9. 11. *Angelus, qui ascendebat ex Abysso, vocabatur* Hebraicè, *Abadon* (idem ferè nomen, quod perditio, aut locus ipse perditionis) *Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen, Exterminans.* Ergo potest pro sepulchro, morte, & mortuorum conditione utrumque nomen accipi, quo sensu frequenter junguntur infernus c. 28. 22. *Perditio, & mors.* Ps. 87. 12. *Sepulchrum, & perditio.* Prov. 27. 20. *Infernus, & perditio.* Hæc igitur, quæ ad mortuos, & eorum domos: conditionemque pertinent, nostris oculis convelata sunt; ignoramus, quid apud illos agatur, nisi fides doceat, & revelet; ignorant rursus illi nostra. At Divinis oculis patent, profunda, & abdita quæque; omnia circuit Divina Providentia, omnia perlustrat. Sed melius pro infernis locis, & terræ centro nobis occultissimis, quæ cum nos ignorationis, & caliginis velo contectum lateat, at latere non potest Divinorum aciem oculorum; *Nudus est enim infernus, et nullum operimentum perditioni.* Quod Prov. 15. 11. simili sententia dicitur; *Infernus, & perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum?* scrutatur utraque & collustrat Divinorum lumen. Hinc illud apud Hesiodum celebre de Iovis oculis.

Hesiodus in li. Opera, et Dies, Dei lumina penetrātia inferos omnes terræ partes

Omnia videns Jovis oculus, omniaque intelligens.

Et sicut cælestium luminum, Solis, Lunæ, Stellarum virtutes & actiones, non solum circa terræ, marisque extimas superficies versantur, sed suis viribus, & efficacitate penetrant interna, & profundissima quæque; Ita sanè Divinorum oculorum lumina. Quod eleganter illa Arionis historia, potius fabula, quam Plutarch. in convivio describit, significatum est; cum Arionis cogitationem in mediis fluctibus periclitantis, nisi delphinorum ope, & Divina Providentia sublevatus fuisset, in hæc verba exprimit; *Atchae sibi, neque mortis tantum metum, neque vitæ cupiditatem tantam ad animum accidisse, quantum sibi studium incessisset, ut servatus, & Diis charus videretur, & firmam de iis opinionem conceperat. Simulque se, cum cælum intueretur stellis frequentissimis nitens, unamque fulgidam, & puram exorientem, stante mari tranquillo undequaque, & sine fluctibus cursum veluti semitam ipsam præbente, cogitasse secum animo suo, non unum duntaxat Justitiæ esse oculum, sed his omnibus* (stellis inquam, atque luminibus cælestibus) *circumcirca Deum observare, quæ terra, mari que agantur.*

Plutarch. Arionis fabula ad veritatem adducta.

Stellæ velut Dei oculi.

Quod autem dicitur, *nudus infernus,* statim per negationem, quod moris Scripturarum est, repetitur, *& nullum est operimentum.* Quid autem hoc velamen est, quod abditissima quæque ad Divinos oculos deponunt? certè oblivionis, & ignorationis caligo, & tenebræ, ut Ps. 87. 12. indicatur, postquam enim dixisset: *Numquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam, & veritatem tuam in perditione?* Per expositionem additur: *Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, & justitia tua in terram oblivionis?* & simili ferè metaphora intra cap. 38. 9. Nebula, & caligo dicuntur esse velamen, & pannus obvolvens. Ad hanc ergo Jobi sententiam alludens Paulus Hebr. 4. 13. ait: *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus. Omnia autem nuda, & aperta sunt oculis ejus.* Quod aperta, dixit, alii dicunt, resupinata, à verbo, *Trachelizo,* quod est resupinare in collum, aut in cervicem quasi dicat. Exposita Divinis oculis, ita ut perfectissimè omnia cognoscat, non per umbram, non videat tantum posteriora, sed faciem ipsam ad cælum, & Divinos oculos conversam; ita ut de facie, & intus, & in cute perspiciat. Sed eleganter dictum est. *Aperta,* quasi d. Nihil tectum, patefacta omnia, quasi resupinatis valuis. Sed illud etiam ad vocis originalis proprietatem est, quod dicantur omnia in Divino conspectu cervicata, quasi à cervice ad caudam excoriata, & nudata pellibus. *Sicut enim,* (inquit Chrysost.) *cum pecudes occiderit quis, & ex carnibus detraxerit pellem, omnia interiora revelantur, & aperta sunt oculis nostris, sic & Deo aperta subjacent omnia.* Anselmus nescio quid in hac aperiendi translatione referendum existimat ad librum, qui cum aperitur, legi potest, ita Divinis oculis pervium, & lectu facilè esse quidquid in nostris conscientiis exaratum, & signatum est. Quare quod nos seris, & repagulis claudere conamur, recludit Deus, quod nos conculcare, & obvo-

2 Scripturæ mos. Oblivio, et ignorantia rerum velamentū. Paulus ad Jobum alludens.

1 τραχηλίζω

a Estān todas las cosas, como casas abiertas las puertas de par en par. Res in Divinis oculis, quasi excoriata. Chrysost. Anselmus. Operta res, quasi liber obvolutus. Deus illuminās, quę nos obscuramus.

Quid propriè Infernus, et perditio.

obvolucere tenebris, illuminat; quod operire, & contegere, revelat.

3 *Caiet. nimium argutus.* Sed Caiet. qua est argutia, & subtilitate, observavit, appellari *nudum infernum*, quod dæmones, & animæ apud inferos sint exutæ corporibus, quæ sunt veluti indumenta, & velamina, & quod infernus dicitur esse coram Deo, *quia possunt dirigere intellectum versus Deum directa cognitione*, nos autem non possumus illum contemplari, *nisi per conversionem ad phantasmata*. Atque utinam nunc esset his Philosophiis, & Theologiis locus, aut Iobus horum nos aliquid docuisset, ut certi aliquid haberemus; & in illius explanatione spatiaremur. Sed quia tam sunt extra rem, quam a Jobi mente aliena, ad id, quod nostrum est, pergamus.

Vers. 7. Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.

1 Aquilo *unde dicatur. Quatuor terræ, sicut, & cœli plagæ.*

2 Aquilo *de aere. Quid firmamentum, & etiam in Sacro sermone. Exp[l]icatus David.*

3 Aquilo, *de Aquilonari hemisphærio. Quid vacuum, vox a lectis.*

4 *Quid appendere. Quid nihilum, quod est terræ fundamentum. Illustratus David.*

1 *Eugub. Aquilo pro terra Septentrionali. Philipp.* Extendit Aquilonem. Eug. existimavit Aquilonem, vocari terram Aquilonarem, aut Septentrionalem, quod respectu nostri illa sit magis habitabilis, quæ Australis, & Meridionalis. Hoc idem prius docuerit Philipp. Presbyter, atque ex eo confirmat, quod sicut antea dixerat, *qui fecit interiora Austri, id est, plagam Meridianam per spatia infinita ingredientem, sic ait Septentrionalem partem quæ similiter in quodlibet spatium immensum extenditur, quasi in quosdam sinus habitationi inaccessibiles*. Ait autem dictum, *Aquilonem, extendi super vacuum, quod impenetrabilis sit, & in longo remotum silentio*. Certè ex nomine ipso

Quatuor terræ plagæ respondentes cœlestibus. non potest redargui Eugubinus: nam sicut in cœlo potissimum sunt illæ quattuor plagæ, sic sané in terra totidem constituimus respondentes cœlestibus, ut manifestè, tum alibi, tum Genes. 28. 15. numerantur: *Et dilataberis ad Orientem, & Occidentem, Septentrionem, & Meridiem*.

Aquilo, cur ex proprietate nominis dicatur absconditus. Tum etiam ipsum nomen originale, *Tsaphon*, id est, *Aquilo*, quod dicitur ab occultando, æquè convenit, vel in Cœli partem Septentrionalem, quæ quasi abscondita est ab oculis, & radiis Solis (illam enim cœlestem plagam, non peragrat Sol) vel in ipsam terram Septentrionalem, quæ etiam abscondita videtur a calore, & lumine. Tantum

Eugubini nonnulla refutatio. improbari potest hæc prima exponendi ratio ex eo, quod cum statim acturus sit de terra, non videtur Iob nunc quoque meminisse, ne in hac commemoratione divinorum operum, ulla materiæ inopia laborare, ullave repetitione indigere videatur.

2 *Nicetas. Aquilo pro aere.* Secundò, Nicetas intelligit per *Aquilonem*, elementum aeris, quæ *super vacuum*, aut, ut Septuag. pro aere legunt, *super nihilum*: & Aquila, *super inanitate*, id est super illud inane spatium aereæ regionis fusum, & expansum est. Et quadrat quidem ipsa res, namque etiam in Gen. 1. 6. dicitur factum *firmamentum*, vel expansio, aut sparsio aeris; quod Vulgaria quondam Hebræorum Biblia lingua Hispanica dicebant, *Faga/e espar ʒimiento*: nam videtur per rarefactionem, quæ est extensio quædam, aut expansio, fa-

Aeris extensio ad magnificentiã divinarum operum. ctus aer de aqua, cum interiectus est aer inter aquas inferiores, & superiores, *facto firmamento in medio aquarum*. atque huiusmodi aeris extensio proponi sæpè solet ad speciem divinorum operum. sicut Psalm. 103. 2. *Extendens cælum, sicut pellem*, idest, rarefaciens, & expandens aerem. Propterea enim sequitur; *Qui tegis aquis superiora eius*, videlicet cœlestibus orbibus ex aqua factis, aut certè aqueis nubibus, quæ supremam aeris regionem, velut tectum quoddam contegunt, & occultant nostris oculis. Sic enim leniter statim subiungitur ipsa nubium consideratio: *Qui ponis nubem ascensum tuum, &c.* Atque de hoc, & de aere intelligitur id Isaiæ 40. 22. ubi suis gradibus à terra ad aerem ascendit, cum ait; *Qui sedet supra girum terræ, qui extendit velut nihilum, cælos, & expandit eos sicut tabernaculum ad habitandum*. Nisi enim illud elementum, quod proxime terram habitabilem ambit, & quasi contegit, intelligatur, non erit lenis, aut commode petita tabernaculi, aut tentorii translatio. Neque verò *Aquilonis* nomen magis alienum est ab Aquilonari vento, quam ab Aquilonari cœli, aut terræ plaga. Sed quidem de hac ex-

Sententia superioris censura. Aquilo pro vento Aquilonari. positione censeo, posse *Aquilonis* nomen in ventum quoque quadrare flantem ab Aquilone, sed tamen in totam aeream regionem non valde leniter convenire, nisi forte per Synecdochen: Qua dicendi figura Nicetas existimat nunc significari reliquos ventos, ab hoc uno Aquilonari, sicut alibi, *Hesperum, & Arcturum*, appellavit, cætera astra *Synecdoche. Nicet.* indicans. Atque hæc interpretatio valde mihi cohærens videtur cum tota hac oratione, quæ de meteoris suscepta est.

3 *D. Thom. Albertus, Nicolaus, Dionys. Titel. Isidor. Clar.* Ergo reliquum est, ut de cœli Aquilonari parte, & per Synecdochen, de toto cœlo, locus hic intelligatur. In quo nonnulli Latini post Albertum Magnum, & Divum Thomam libenter conveniunt. Hic autem existimat *Aquilonem* vocari, non cœlum integrum, sed Hemisphærium superius: nam polus Aquilonaris elevatur nobis supra Orientem, sicut Australis deprimitur, & occultatur sub Orizonte, & rectè dicitur *cælum extensum*, quasi in modum

Aquilo pro hemisphærio superiori. tentorii concamerati; quæ translatio in Scriptura non est infrequens. Dicitur autem *extendi super vacuum*, quia hoc spatium interiectum inter cælum, & terram, ut D. Thomas ait, vulgo videtur vacuum; at, ut Caietanus

D. Thom. Caiet. Aer quasi vacuum, et inane. existimat, quod aerem antiqui nominarent *vacuum*, & videtur cum aere, aut vento coniungi, quasi per expositionem, hoc ipsum originale nomen Isaiæ 41. 29. *ventus, & inane, simulacra eorum*. Sed cum eodem modo dicatur hoc loco *cælum extensum super vacuum*, sicut & terra *appensa super nihilum*, ut Septuag. legunt; *Extendens Aquilonem super nihilum, suspendens terram super nihilum*; *LXX.* Commodius videtur, *vacuum* vocari, inane illud spa-

Vacuum, aut inane locus in transitu corporum. tium, aut capacitatem, quam locum intrinsecum nonnulli Philosophi appellaverunt, quem res corporea nata est occupare, & implere. Qua in re mirabilem se præbet divina potentia, cum tantam molem erexit nullo iniam fundamento, super nullo fornice, sed se ipsa firmatam, & consistentem. Non displicet tertia hæc exponendi ratio, sed placet secunda.

4 *LXX.* *Et appendit: Suspendit*, ut vertunt Septua. idest, librat quasi suo pondere, *super nihilum*, nullo fundamento nitentem, sua tantum gravitate connixam, ut explicatur Psal. 103. 5. *Fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum*. Quod Aquila, & Symmach. dixerunt:

Aquila; Symmach. Hieron. Theodoret. *Fundasti terram super sedem suam*; D. Hieronymus ex Hebræo: *Super bases suas*. Quod Theodoretus eleganter etiam explicat: *Cum ipsam super se ipsam fabricasset, dedit ipsi, ut nunquam moveatur. & hoc modo permanet.*

Quæ terræ basis, & fundamentum. Nazianz. Ergo cum hæc *stabilitas*, & *basis* hoc loco dicatur esse nihilum, certè commode dicemus; esse hoc nihilum, terræ centrum, & imaginarium illud spatium, sive punctum longissimè distans a cœlo ambiente. Et quamquam hoc loco Gregorius Thologus asserat, in hac terræ stabilitate, & firmitate, nihil posse a ratione reperiri, *ubi insistat, nisi Dei voluntatem, quæ etiam suspendit, atque firmavit*; ita ut dicatur *suspensa super nihilum*, idest, nihil esse, quod illam sustentet, ac firmet: Cæterum ex omni terræ partium gravitate, atque gravitatione in centrum, & locum à cœlo maximè distantem, necessario ea stabilitas consequuta est. Quare aberravit à vero centro Plinius, cum

Plin. li. 2. c. 64. cœli, terræque formam statuit: *In cælo*, inquit, *in se convexitas vergit, & cardini suo, hoc est terræ undique incumbit: Hæc ut solida neque conferta assurgit intumescenti similis. Mundus in centrum vergit: at terra exit à centro, immensum eius globum in formam orbis assidua circa eam mundi volubilitate cogente.* Non exit à centro terra, sed colligit, fulcitque sese in centro; non sustinetur, neque innatat mari, ut Thales Milesius dixit, tanquam grande navigium fluctuans, sed stabilis, fixaque perseverat extensa supra nihil, & sua gravitate puncto incumbens. Sed ne hæc ipsa terræ natura in aliud, quàm in Dei potentiam referri possit, dicitur nunc terra, non solum *fundata super stabilitatem suam*, sicut & Psal. 101. 26. & Ps. 103. 5. & 8. & Psal. 118. 90. & Proverb. 8. 28. & infra Iob. 38. 4. Sed appensa, & quasi in bilance suspensa tribus Dei digitis, Isaiæ 40. 12. idest, facilè, ac nullo negotio; neque enim indiget divina potentia, ut brachiorum complexu, aut compresso pugno, & contentis nervis terræ molem sustentet, & teneat pendulam, *Quis appendit tribus digitis molem terræ, & libra-*

bravit in pondere montes, & colles in statera? Quanta præterea Dei sapientia, & quàm mirabilis ars, quæ pro tanta mole bilances conficit, & brachia stateræ, quibus immensa pondera librentur.

Vers. 8. Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum.

1 Aquæ superiores. *Multa naturæ mirabilia in generatione pluviæ.*
2 *Formatio guttarum pluvialium exhilarans herbas.* Ligare *quid propriè.* Nubes *Dei vestimentum.*
3 *Quid sit* Nubibus colligari aquas. *Illustratur Salomon & Hoseas.*
4 *Diluvii tempore quomodo viderentur pluviæ,* erupisse pariter deorsum.

1 A*Quarum* nomine superiores aquas, non inferiores intelligi, ex adiunctis nubibus, liquidum est: sicut & Ps. 103. 3. Ier. 10. 13. Isaiæ 28. 2. & Ps. 28. 3. & Ps. 73. 18. & 20. & alibi. Cum autem Sacri Scriptores ex Meteororum consideratione divinam sapientiam, atque potentiam prędicent, edocti certè videntur à Iob, qui non semel, sed sępè rem hanc sapienter, atque magnificè descripsit, tum hoc loco, tum etiam infra c. 37. & 38. ubi etiam *Pluvię* meminit, de qua nunc agit, non tam ut in se est, quam ut nobis esse videtur: nam videtur sanè aqua contineri nubibus, quasi colligata, & inclusa, atque inde, quasi laxato nubium orificio guttatim stillare in terram, ne si *erumpat pariter deorsum*, terram devastet. Hoc sanè ex illis est naturæ mirabilibus quæ assiduitate viluerunt, & quæ consuetudinis vitio neque scrutamur, neque admiramur: cum tamen Iobum sapientissimum in maximam admirationem coniecerit. Et ut alia de pluviis omittam, quæ alterius loci sunt, certè in hac pręsenti sententia multa indicari videntur naturæ mirabilia, atque divinæ sapientiæ, & potentiæ documenta. Primum, quod aquam rem fluxam, & labilem *Ligare* Deus possit, sive juxta proprietatem vocis originalis, claudere, constringere, premere. Secundum quæ ita constringat, & detineat, ut non omnino prohibeat, neque reprimat; sed ita pluviæ habenas temperet, ut neque omnia arescant, neque liberè omninò emittat, *ne subvertant terram.* Sicut supra cap. 12. v. 15. ipse Iob dixit; *Si continuerit aquas, omnia siccabuntur: & si emiserit eas, subvertent terram.* Tertiam, quod res tam tenuis, tam levis, tam subtilis, qualis est nubes, continere possit pluviam, quæ sua gravitate videtur semper in terram incumbere. Quartam, quod cum vi ventorum rapidissimorum jactentur nubes, nunquam scindantur, aut rumpantur, ne, quæ in illis existimatur conclusa aquarum copia, tota simul unquam erumpat, aut cadat uno impetu, sed suis temporibus, suoque ordine, opportunè atque æquabiliter spargatur, inundaturque terræ guttatim. Quare in Hebræo, & Græco secunda hujus sententiæ pars ex verbo legitur. *Non est scissa nubes sub eis.* Miratur certè Ecclesiasticus c. 18. non tam pluvię abundantiam, quam numerum, & copiam guttarum tenuissimarum, sive in imbre, cum guttæ tenuiores, & crebriores, ob vaporis tenuitatem, eodem tenore jugiter decidunt, sive in nimbo, cum guttæ paulo grandiores, & aliquanto rariores propter vim frigoris, majorem partem vaporis simul condensantis, defluunt; *Arenam maris, & pluvię guttas, & dies saculi, quis dinumeravit?* Sic etiam Ps. 64. 11. non tam dicitur Deus exhilarare, facereque lætas segetes aquarum affluentia, quæ opportunis illis, lenissimisque pluviæ irrorationibus *In stillicidiis eius lætabitur germinans.* Nam multam humoris copiam confertim, & uno impetu effusam terra respueret; at sensim, & guttatim instillatam libenter suscipit.

Divinę potentię, atque sapient. commendatio ex pluvia.

Multa in pluvia naturæ mirabilia.

צרר

Pagn. Regia. Caieta.

Guttarum usus ad exhilarandă terram.

Hæc autem guttarum imbris formatio unde fiat, aut qua ratione æstimari debeat, subtiliter in hac ipsa sententia indicatur, tum verbo *Ligandi*, tum etiam in *nubibus*: Nam, ut diximus, *Ligandi* verbum *angustias* affert, cum aliquid premitur, & in angustum cogitur, quod quidem est densationi, & coagulationi commune: res enim, quæ densatur, premitur, & constringitur. Ideò autem aqua *non erumpit pariter deorsum*, quoniam paulatim *ligatur*, & densatur nubes rorida, & vapor aqueus, quare paulatim in aquam cogitur, & sensim defluit, non enim tota simul generatur, atque hac idem pulcherrima, licèt latente similitudine significatur, cum dicitur, *in nubibus suis*: nam peculiariter dicuntur *nubes*, Dei propriæ, quod in illis residere videatur, & iisdem vestiri, & contegi. Quare *ligare aquas in nubibus suis*, idem erit, quod ligare, & *continere aquas in vestimento suo*, ut clarè dicitur Prover. 30. 4. ad Divinæ potentiæ, atque sapientiæ admirationem; *Quis colligavit aquas, quasi in vestimento?* Quod & eodem verbo originali, utrobique dicitur, & Intelligo de aquis superioribus, quæ sursum generantur. Si autem in linteo, vel in panno aqua contineatur, fieri aliter non potest, quin percoletur, & guttatim distilletur, & exprimatur, neque erumpat pariter deorsum. Sic igitur *Ligante Deo aquas, in nubibus suis*, quasi *in vestimento*, percolatur aqua, & guttatim instillatur. Mitto hujus guttarum formationis, & multitudinis immensæ causam illam petitam ex longissimo spatio, per quod ex media aeris regione decidit, accedente etiam ventorum agitatione, & impulsu, qui aquam in multas particulas dispergit, & partitur; nam hæc persequi, alterius est negotii.

Guttarum generatio. Nubes cur dicantur peculiariter esse Dei.

3 *Nubes Dei vestimentũ in quo percolatur pluvia.*

Physica alia causa generationis, & formationis guttarum.

Illud nostri, quod fortè etiam, *in nubibus ligari aquas*, indicat, sua Providentia auctorem naturæ constituisse, ut nubes essent tanquam aquarum vehiculum, quod ventis impulsum deferretur in diversas terræ regiones; quare, *ligari in nubibus*, non solum erit in nubibus includi, sed illis alligari, ut nisi simul cum nubibus, moveri, & discurrere non possint. quare dicas, *Atrel agua alas nubes.* sicut Oseæ 4. 19. dicitur *Ligavit eum* (Israelem) *spiritus in alis suis.* id est, quocumque ventus perflaverit, eo secum deferet alligatum Israelem. quare celerrimè hinc avolabit, simul cum velocissimo, & rapidissimo vento. Simili ratione dicuntur nubes levissimæ aquas secum colligatas convehere in diversas terræ partes. Quare sæpe, cum pluviæ, ac nubium mentio fit, statim quoque venti in mentionem veniunt. ut Ierem. 10. 13. *Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in calo, & elevat nebulas ab extremitatibus terra, fulgura in pluviam facit, & educit ventos de thesauris suis.*

Nubes pluvia vehiculum.

4 Quæ diximus germana sunt. Sed tamen illud valdè verò simile, quod Philippus indicavit, allusionem in hac sententia fieri ad diluvium; *Ligata*, inquit, *aquę dicuntur, quando non effundantur in terras, sicut in diluvio legimus factum.* Quare videbitur Iob mirari, quod Divina potentia videatur mediis tantum nubibus continere immensitatem aquarum, ut non rumpantur, neque *aperiantur cataracta*, & fenestræ cæli, sicut Genes. 7. 11. diluvii tempore factum narratur, cum videntur *erupisse pariter deorsum.* Quod quidem ad humanum existimandi modum, & vulgi opinionem accomodatum videtur, ut inter alios illius loci expositores Chrys. Rupertusq; eleganter observarunt. Hæc igitur Philippi interpretandi ratio, mihi omnino placeret, si diluvium fuisset, non peculiare quoddam supplicium, & supra naturam miraculum, sed de ordinario, & consueto naturæ cursu, mirabile aliquod meteorologicum, ut antecedentia, & consequentia aperte exigere videntur.

Philippus. Allusio ad diluvium.

Cataracta cali qua ratione aperiq.

Chrys. Rupert.

Interpretationis præcedentis censura.

Vers. 9. Qui tenet vultum solii sui, & expandit super illud nebulam suam.

1 *Varia lectio. Eclipsis.*
2 Tenere aerem, *quid. Prima expositio concitior.*
3 *Quid* Cæli vultus. *Quid item* Tenere. *Secunda expositio aliena.*
4 *Cœlum Dei Thronus. Per qua Deus iuret. Illustratur Moyses.*
5 Cæli facies, *aut* vultus *quid.* Terræ, *aut* Regni facies, *quæ.*
6 Tenere *quid propriè. Hebraismus cum Hispanismo; Explicatur Samuel.*
7 *Solii nomen unde. Subsellia judicum circumsecta. Deus sectas nubilas. Illustratus Salomon.*
8 *Quid propriè.* Expandere. *Quid* Nebula.

1 NOtanda primum est illa Augustini lectio tanquam spuria, & depravata. *Qui tenet faciem Solis.* Quamquam enim ad prædicationem Divinæ Potentiæ faceret commemoratio eclypsis, cum Auctor naturæ videtur detinere, & obscurare Solis faciem fulgentissimam; aut commemoratio vicissitudinis dierum, & noctium, cum videtur Sol noctu extingui, interdiu reddi mundo redivivus: Cæterum vera lectio, ut ex Hebræo, & Græco constat, non est, *vultus Solis*, sed *Solii*, aut *Throni.*

Augustini lectio maculosa.

2 *Qui tenet vultum solii.* Non omnino facilis sententia

ex omnibus tribus vocibus, *Tenendi*, *Vultus*, *Solii*. Nicetas ita rem hanc interpretatur, ut ad pluviam referat. Hæc illius verba, *Thronum Dei malè vsurpatum Divina Scriptura Cœlum nominat; Cœli verò facies & ac vultus est aer. Dicit igitur; Cum aerem continens, & nubibus illum obducens, pluviam defluere non finit, nisi ea ratione, quam is conducere cum primis intellexerit.* Ferè Vatabl. annotatio eodem recidit. Nam *tenere faciem solii*, existimat, idem esse, quæ *constringere aerem, & vaporem existentem in media regione sublimi, qui est antè faciem solii eius, hoc est Cœli*, constrictus autem, & pressus aer in nubes cogitur, de quo statim. Utraque expositio durior, & ad proprietatem verbi *Tenendi*. parum accommodata.

Nicetas.

Vatabl. Precedens interpretatio non probatur.

3 Diversa quidem, sed non magis lenis, aut simplex Alberti explanatio, qui verbo, *tenendi*, firmitatem quandam perpetuæ conservationis causarum naturalium, atque celestium influxuum indicari existimat, & *Cœli vultum*, existimat, esse Cæli superficiem stellatam concavam, quæ nos respicit, per quam, idest, per virtutem stellarum influit Deus in elementa virtutes generationis, & corruptionis, & pluviam præsertim faciendi, atque excitandi nubes. Ergo Deum *tenere vultum Cœli*, est, Deum perpetuo conservare syderum, & stellarum virtutes; ac his mediis conservare etiam generationes, & corruptiones rerum sublunarium. Cui expositioni favere potest verbum originale, *Tenendi*, quod firmitatem quandam affert, & quasi perpetuitatem, in apprehendendo, & retinendo fortiter. Sed quid germanum in hac sententia videatur jam exponam. *Solium*, quidem, aut, *Thronus*, Dei, Cælum est: res sæpè in Sacro sermone repetita, Matth. 5. 34. & cap. 32. 22. *Non iurare omnino per Cœlum, quia Thronus Dei est: & qui iurat in Cœlo, iurat in Throno Dei, & in eo, qui sedet super eum.* Vide etiam Isai. 66. 1. Amos 9. 6. Cum autem etiam per creaturas alias jurare prohibeat Matthæi 5. at Cælum tanquam rem sibi propiorem, & sacratiorem primo commemorat; *Neque per Cœlum, quia Thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Ierosolymam, quia civitas est magni Regis.* Quare inter res alias per quas Deus jurare dicitur, nullam aliam creaturam in juramento assumit, quam *Cœlum*, vel jurat *per semetipsum*, Gen. 22. 16. Vel *per sanctitatem suam*, Amos 4. 2. vel, *in anima sua*, Amos 6. 8. *vel, per vitam suam*, Ezech. 18. 3. Sic etiam & *per cœlum*, Deut, 32. 40. *Levabo ad cœlum manum meam, & dicam: Vivo ego in æternum*, idest, Jurabo per cælum, quod sua stabilitate, & æternitate meæ vitæ, & beatitudinis sempiternitatem repræsentat. Quanquam hoc loco Septuag. alio referant juramentum legentes: *Levabo in cœlum manum meam, & iurabo dexteram meam*, idest (ut August in Loqutionibus exponit) *per dexteram meam*. Sed illud clarius Exod. 17. 16. *Cum ædificavit Moyses altare, & vocavit nomen eius; Dominus exaltatio mea, dicens; Quia manus solii Domini, & bellum Domini erit contra Amalech, à generatione in generationem.* Quo loco licet juramentum obscuraverint etiam Septuaginta, legentes; *Quoniam in manu occulta pugnat Dominus contra Amalech*. Verù alii juramentum agnoscunt, in primisq; Onchelus sic legens: *Per iuramentum dictum est hoc coram Deo timendo, cuius maiestas est super solium gloriæ*, & similiter paraphrasis Jerosolymitana: *Iuramentū egressum est à solio gloriæ Domini totius mundi, Domini Regis æterni*. Ergo vides hoc loco tanquam per rem sacram, per solium Dei, suumq; Thronum Deum ipsum jurare.

Albertus.

Sydera virtutes, & influxus.

Germana expositio.

Cœlum Dei Thronus in iuramēto non assumendum.

Deus per nullā aliā creaturā, quā per Cœlū iurans Cœlum repræsentans Dei æternitatem, & stabilitatē.

LXX.

August.

Onchelus.

Ierosolymitana paraphrasis.

5 *Vultus* autem *Divini solii*, nihil aliud est quam visibilis iste Cæli conspectus splendidissimus, ac multo jucundissimus. Non enim semel *facies*, *vultusve* in Scriptura sumitur pro habitu, specieque externa, aut pro rei alicuius statu, & conditione, sicut sæpè dicitur *facies terræ*, idest dispositio, species, pulchritudo Isa. 24. 1. & Psal. 103. 30. *& faciē Regis*, aut *facies Christi*, & Regis, est regni status, & conditio, Psal. 68. 18. Qua etiam ratione Latini dixerunt; *Faciem reipublicæ*, aut *faciem civitatis*, *Senatusve*. Sed faciem etiam, *vultum cœli* peculiariter dici, observavit Gellius l. 13. c. 28. *Quidam (inquit) faciem esse hominis putant, os tantum, & oculos, & genas, quod Græci Prosopon, dicunt; quando facies sit forma omnis, & modus, & factura quædam corporis totius, à faciendo dicta, ut ab aspectu species, & à fingendo figura. Non solum autem in hominum corporibus, sed etiam in rerum cuiusque modi aliarum facies dicitur. Nam montis, & Cœli, & maris facies, si tempestivè dicatur, probè dicitur.* Quā rem confirmat idem Gellius ex Pacuvio, Plauto, Quadriario, Salustio. Ergo *Cœli faciem*, aut *vultum* oportebit intelligere, Cæli magnitudinem, pulchritudinem, splendorem, & quidquid sub aspectum nostrum cadit.

Facies cœli etiā inanimatarū, pro statu, & conditione.

Salo ius. Cicer. pro Flac.

Gellius.

Facies apud Latinos quæ.

6 Sed quid nam est, *tenere faciem*, vultumve Cæli? Numquid erit possidere, & quasi residere in glorioso Cæli Throno? Sic certè videtur dici 1. Reg. 2. 8. *Ut sedeat cum Principibus, & solium gloriæ teneat*. Sed quidem verbum; *Tenendi*, hoc loco ex alia radice est, quasi dicat; *Solium gloriæ hæreditet*; sicut legerunt Septuaginta, *Sedem gloriæ hæreditatem dans eis*. Et Præterea, quia hic sensus non congruit: nam profectò ad rem meteorologicam pertinet hæc Jobi sententia.

Tenere vultum Cœlo, quid.

LXX.

Vera expositio, tenere Cœlum, pro obnubilare

Ergo *tenere faciem Cœli*, profectò est, Cælum occultare, & obducere nubibus, ut sequenti hemistichio clare exponitur. Quod cum acute D. Thomas pesperxisset, exposuit, *Tenere faciem Cœli occultam*. Cajetanus etiam, *Accipere faciem*, idest, *Tollere apparentiam Cœli*. Sed profectò Hebraismus est: nam verbum Originale, *Abhaz*, significat apprehendere, capere, aut accipere nos dicimus *Tomar*, quod in nostro Hispanismo aliquando redundat, & resumi debet in sequens verbum, sicut cum dicimus; *Fulano tomo, y bizo esto*. Sic hoc loco Deus * *Tenet Cœlum*, idest, capit, & obnubilat. Nisi velis alio etiam Hispanismo, simulq; Hebraismo, illud, *tenendi*, verbum exponere per, operire, vel obducere. Sicut de pariete, vel ligno, aut re quapiam, calce, vel gypso, obducta, dicimus, *Estar tomado con yesso*, & de ferro rubiginoso. *Estar tomado de orin*, quod videatur paries à calce, & ferrum à rubigine teneri, & apprehendi. Ita sanè dicemus, Deum capere, * *Tenereve Cœlum* nubibus, atque efficere, ut nebula Cælum teneat, & comprehendat. In qua eadem significatione interpres Latinus hoc verbum, *tenendi*, interpretatus est, operire 3 Reg. 6. 10. *Operuit domum lignis cedrinis*, quod ex vi verbi Originalis posset verti, tenuit, vel, apprendit domum lignis cedrinis.

D. Tho. acumen.

Caiet.

Hebraismus similis Hebraismi.

* *Toma y añublo el Cielo quādo le parece.*

* *Toma el cielo de nubes y haze, que las nubes lo so... abscondad.*

7 Illud præterea observandum, cum hac significatione *tenendi*, idest, contegendi, & quasi operiendi, eleganter colludere nomen *Solii*, aut *Throni*. Nam videtur *Chisse*, idest, *Thronus*, aut *Solium*, dici à radice *Chasa*; quod est; operire, abscondere, aut tegere, quod Throni, & solia regalia, aut subsellia judiciaria cortinis circum tegerentur, aut quod ornarentur, & tegerentur pretiosis stragulis, & tapetibus. Sicut de Throno Salomonis Cantic. 3. 3. dici *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media charitate constravit propter filias Ierusalem.* id est, media loca huius ferculi, sive ascensus, constravit stragulo, sive peristromate gemmato, in quo amorem suum erga filias Jerusalem depinxerat; vel quod filiæ Jerusalem tantam straguli pulchritudinem mirabiliter adamabant. Sed multo gloriosius, & magnificentius stragulum, quo contegitur Dei solium: nam quamvis contegatur, & ornetur, ut ipsum nomen faciendum indicat, tamen quia solium est Præpotentis Dei, supremique judicis, continet se intra velum, & cortinas nubium, ut solebant quondam judices sententiam de capite laturi, & ita Deus suam sedem Regiam ornat, ut & majestatem suam, & judicii severitatem ostentet, atque simul iniicit mortalibus, velut iudex absconditus, expectationem sententiæ pronuntiandæ. Jam quid hac Jobi sententia, aut significantius, aut magnificentius ad ostendendam ex naturæ operibus supremam Numinis majestatem?

Solii nomē dictum ab operiendo, & ornādo. Thronus Salomonis.

Dei solium opertum nubibus.

Deus instar iudicis, intra cortinas sedēns.

Et expandit super illud nebulam suam. Præcedentis hemistichii clara, & aperta expositio. Expandit, Tendit, extendit, spargit, & de nubibus iterum, hoc verbum dicitur infra Job 36. 29. *Si voluerit extendere nubes, quasi tentorium suum*. *Nebulam* autem quidam Latini omnium latè usurpant, pro illis vaporum reliquiis, ex quibus nubulæ generantur; quæ quod sint quasi evanidæ, & ad aquam gignendam parum idoneæ, in pluviam cogi non potuerunt, atque hanc exponendi rationem videtur exigere contextus ipse, tum ne bis de nubibus mentio fiat; tum etiam, ut post pluviæ mentionem, serenitatis, & tranquillitatis ratio habeatur, illius enim signum *nebula est*, ut Aristot. docuit. Cæterùm nulla hic curiose quærenda est *nebulæ*, à *nube* distinctio: nam in Hebræo, & Græco vox eadem, quæ supra reddita est, *nubes*. Cujus nunc præter pluviæ generationem, munus alterum describitur, quod est Dei solio,

D. Th.

Arist. e. 9. 1. Meteoro.

folio, & judicis supremi subsellio ornando, cum gendoque inservire quasi Divinæ sedis venerationem, & religionem, judicis timorem iniiciendo, & indicendo hominibus.

Duplex nubiū munus et obsequiū Deo.

Vers. 10. Terminum circumdedit aquis, usque dum finiantur lux, & tenebræ.

1 *Divinæ potentiæ commendatio, ex maris æstu.* Terminus maris, *lex & præceptum.*
2 *An maris intra littora continentia, danda sit miraculo. Mare superius terra plurimorum sententia.*
3 *Mare inferius terra, potius probatur.*
4 Præceptum maris, *& rerum aliarum naturalium, cuiusmodi sit. Illustratus David.*
5 Circundare *quid proprie. Idem centrum magnitudinis terræ, & aquæ.*
6 *Perpetuitatis proverbiales loquutiones.*
7 *Terra post iudicii diem aperienda mari. Infantes non prodituri ex Limbo.*

1 *Eugub.*

TErminum circumdedit aquis. Quod Eugubinus in Cosmopeia, locum hunc explicare nititur de Cælo supremo, qui terminus est, & quasi circulus circumductus super aquas illas Cælestes: certè vix, ac ne vix quidem potest ipsi sententiæ, & verbis congruere? Non ergo nunc ascendit Job ab aere ad supremum Cælum, sed potius descendit ad mare, atque mirabilem marini æstus, in tanta turgescentium fluctuum magnitudine continentiam; quam sæpè ad magnificentium conditoris prædicant Sacræ litteræ, infra Job. 38. 10. & 22. Psalmo. 104. 9. Jeremiæ 5. 22. Quod autem hic dicitur, *terminus*, propriè est lex, præscriptum, præceptum, statutum. Quare Ieremiæ, 5. 22. Videtur exponi *terminus, per præceptum. Posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum*, & similiter Prov. 8. 29. *Legem ponebat aquis, ne transirent fines suos*, & versiculo 27. *Certa lege, & gyro vallabat abyssos*. Imò, & aliquando Seneca, Mare æstuans atque per certa loca excurrens, appellat, *certis legibus solutum*. Non ergo littora, arenave, aut altissimi montes circumjecti mari censeri debent esse illi, pro termino, & limite, quam Dei præceptum.

Mare citerum intra sua littora ex Dei potentia.

Senec. l. 3. cap. 28.

An miraculo contineatur Mare, ne exundet?

2 HInc certè rem hanc sancti Patres videntur ad perpetuum quoddam miraculum referre, quasi sit super omnem naturæ vim, imò, & contra peculiarem maris inclinationem, quod cum terra, atque littoribus sublimibus sit, sed tamen non exundet, neque effundatur super terram, illamque obruat: nam existimant, cum præcepit Deus, *aquas congregari in locum unum, ut appareret arida*, necessario factum fuisse, ut moles aquæ congesta extumesceret, & efferretur in sublime, sicque non parum eminerer terræ. Quam sententiam docet Basilius hom. 4. Examerон: illam sequitur, ut solet, Ambrosius, & Chrys. docuit idem D. Th. 1. p. q. 69. art. 1 ad 2. & 4. sequuti sunt Dionysius 2. sententiarum Catharinus Gen. 1. Titelm. Iob. 38. Atque Cic. etiam 2. de natura Deorum eandem paucis verbis absolvit. *Mare* (inquit) *cum supra terram sit, medium tamen locum expectans, congregatur undique æquabiliter: neque redundat, neque effunditur*, & quidem hoc loco Nazianz. huius quasi jugis miraculi vim, magnitudinemque pulcherrime describit: *Maris* (inquit) *tum magnitudinem, tum tranquillitatem, tum utriusque rei vim admiratur: Quanam ratione solutum finibus suis numquam excedat? Quid illud contineat? Quid nam devinctum teneat? Quemadmodum cunctos excipiat fluvios, & vis nihilominus aqua sit eadem? Et quidem quemadmodum terminus sit arena huic tanto elemento, aut ipse ignoro omnino (quamvis Physici, & Sapientes inania quædam dicere habeant; qui cum hæc ipsa credunt se habere cogitationis præcepta, re vera mare ipsum Cyatho metiuntur) aut si mihi paucis sit è Sacris Scriptis Philosophandum, & id, quæ longis disputationibus probabilius, & verius est, explicandum, naturæ humidæ hoc unum vinculum esse affirmarim, Præceptum circumdedit super faciem aquæ*. Similia ferè subiicit eodem loco Olympiodorus, comparans hanc Divinæ virtutis legem cum *freno*, quod aquas coerceat; Basilius *verò*, cum *compedibus*, quæ mare constringant Theodoretus item cum *freno* Psalm. 103. sed pulcherrimè;

Gen. 1. 9. Prior sententia affirmans aquā esse superiorem terra. Basil. Ambr. l. 3. exam. c. 2. et 3. Chry. D. Thom. Cartusian. Catharin. Titelm. Cicero. Nazianz. Pulchra maris continentia intra littora descriptio.

Maris frenū, & compedes. Olympiod. Basil. Theodor.

Mare (inquit) *arenam veretur; & usque ad illam rabie percitum, veluti freno, Divino termine inhibitum rursus coercetur, & retrorsum cedit.* Atque ad hanc miraculi rationem respicere videntur, qui hunc terminum, & Divinum præceptum appellant, *Dei virtutem*, ut D. Thom. hic, & Dionysius. Non displicuit quoque mihi sententia hæc Aristotelis de Cælo libros interpretanti, confirmabamque ex Ps. 32. 7. ubi dicitur, *Congregasse Deus, sicut in utre, aquas maris*, quod ex Hebræo legitur, *Congregans super tumulum*, aut *super cumulum*. Ad vim, & motum eodem Cælorum tenore constantem, Lucretius etiam refert certum fluendi, & æstuandi maris tenorem;

D. Tho. Dionys. Lucret. l. 5.

Nam modicè fluere, atque uno posse æthera nisu,
Significat tantum mare, certo quod fluit æstu,
Unum labendi conservans usque tenorem.

Lucr. l. 6.

3 Sed jam nunc cedere cogimur rationi, & auctoritati præstantissimorum Philosophorum, atque Astrologorum, non obscurè demonstrantium, terram esse altiorem aqua. Quod si verum est, nullum jam erit miraculum, quod mare non effundatur in terras, illasque obruat. Quam rem videtur docuisse Augustinus l. 1. super Gen. c. 12. & 13. & in Ps. 135. Indicat Damasc. l. 2. c. 9. & 10. eleganter quoque Seneca scribit l. 3. Nat. qq. ca. 28. describens diluvium, quo existimat ad finem terras obruendas; *Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt: nam par undique sibi ipsa tellus est. In rotundum orbis adæquatus est; in parte autem eius, & maria sunt, quæ in unius æqualitatem pilæ coeunt. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit, & ordinem servat, ad mensura enim crescit, iterumque decrescit*. Atque ex recentioribus non pauci, Cajet. Lipomanus, Honcala ad c. 1. Genes. Neque de hac quæstione ego nunc plura, & quod pluribus quondam de illa disputavimus, & quod nostri Theologi, atque Philosophi doctè, & copiosè, verè etiam de illa scripserunt Benedictus Pererius l. 1. comment. in Genes. in opere tertiæ diei. Ludo. Molin. 1. par. in opere tertiæ diei, disp. 51. Gregorius de Valentia, 1. par q. 3. de opere sex dierum, puncto 3. Christophorus Clavius ad c. 1. Sphæræ, Conimbricenses nostri 2. lib. de Cælo. q. 4.

Verior pars aquā esse inferiorē terra, et natura sua non posse effundi ad operiendam terram. August. Damasc. Bened. Perer. Lud. Mol. Gregor. de Valent. Chrysost. Cl. Conim.

4 Ergo illud Dei præceptum, virtusque continentis mare intra certos terminos, littoraque arenosa, nihil aliud erit, quam ipsa naturæ lex coniicientis mare in loca depressiora, indentisque aquæ naturalem vim decurrendi in declive; atque ipsa etiam Conditoris potentia præcipientia cum mare esset effusum super terra, *ut congregarentur aquæ in locum unum*.

Præceptū Dei ipsa natura lex.

Tum freta diffudit, rapidisque tumescere ventis
Iussit, & ambitæ circumdare littora terræ.

Ovi. 1. Met

Sicut etiam dicitur naturæ auctor præcipere *Soli, Diluculo, Nivi, Pluviis, Aquilę, Luci*, ut juxta naturas suas operentur, Job 9. 7. cap. 36. 31. & cap. 37. 6. 12. & 15. & c. 38. 12. Atque rem ipsam hanc confirmare poterit locus ille Ps. 32. ex interpretatione Theodoreti; *Idea enim dicitur Deus, congregasse sicut in utre aquas, quod aquarum naturam, velut in quodam penu conclusam contineat? Trahit verò hanc in aera sublimem, cum voluerit: & tamquam in utre quodam, eam in nubibus congregat, propterea ait; Deducens nubes à finibus terræ.*

Theodo.

5 *Terminum circumdedit*, Est in verbo, circumdandi vis, & proprietas peculiaris, significat enim lineam, vel circulum describere, quasi circino: de quo verbo nonnihil diximus c. 22. v. 14. Ergo, *circumdedisset terminum mari*, erit certum spatium præscripsisse, & intra certam lineam continuisse. Quod quamvis etiam Deus fecisse dicatur, *Circumducens gyrum, & circulum terra*. Isaiæ 40. 22. & *Cardines*, aut circinationes cæli, supra Iob 22. 14. tamen mirabilius hoc videtur in re fluxa, & vaga, & quæ suis terminis minimè continetur, sed alieno termino terminatur, ut circumducto circino contineri possit. Forte etiam indicatur eodem, *circumdandi*, verbo, unum effici globum ex terra, & aqua, atque unum, & idem utriusque elementi esse centrum magnitudinis, atque gravitatis, ut eleganter ostendit noster Clavius loco superius adducto, adversus quorundam aliorum opinionem. Sed longior jam hac in re fui, quam volui.

Terminus circūdatus circino in re fluxa, mirabile. Idem centrum terræ & aquæ. Clavius.

6 *Usque dum finiantur lux, & tenebræ.* idest, perpetuo sicut apud Jerem. dicitur hoc idem ipsum: *Præceptum sempiternum*: nam videtur ista esse proverbialis formola perpetuitatis significandæ: cujusmodi etiam apud profanos proverbialiter dicuntur.

Perpetuitatis circū locutiones. Jer. 5. 22.

Se. in Oed. act. 2.

Lucida dum currens annui sydera mundi;
Oceanus clausum dum fluctibus ambiet orbem,
Lunaque dimissos dum plena recolliget ignes,
Dum matutinos prædicet Lucifer ortus;
Altaque cærulæum Nerei nesciet arctos.

Sen. in Her Oetheo. act. 4.

Et iterum:

Vere dum flores venient tepenti,
Et comam sylvis hyemes recident,
Vel comam sylvis revocabit æstas,
Pomaque autumno fugiente cedent.

7 Sed quanto elegantior, quantoque significantior nostra periphrasis ex rebus per se perpetuis, & constantibus! Sed in hac perpetuitate potest etiam indicari fore, ut aliquando, videlicèt cum *tempus non erit amplius*, neque dierum ac noctium vicissitudo, iterum recurrant aquæ, & operiant terram, atque eundem ordinem, situmque servent elementa, quem in sua prima constitutione habuerunt, cum terra esset aquis operta. Cui intellectui cum ipsa per se verba congruunt, tum illa multorum Theologorum verior, solidiorque sententia suffragatur, quæ negat ex suis tenebris, & inferno Limbo prodituros in hanc lucem pueros, qui in peccato originali decesserunt. Propterea que opus non esse, ut terræ aliqua pars post judicii diem habitationi idonea relinquatur. Quamquam non defuerit, qui pie, neque omnino improbabiliter senserit habitaturos in hoc mundo, ne ulla pœna sensibili inferni carceris afficiendos, cogamur concedere.

Apoc. 10. 7.

An pueri è Limbo egressuri post iudicium?

Bona. Sen. d. 47. q. 2. ar. 4. & li. 1. de nat. & Grat. c. 14.

Prodituros tenet Catharinus.

Vers. 9. Columnæ cæli contremiscunt, & pavent ad nutum eius.

1 Cælicolumnæ, *Angeli*, Columnæ *ad ornamentū; non ad sustentationem.* Virtutes cælorum.
2 *Montes*, Cælicolumnæ: *Montium prodigia. In fastigiis montium templa Deorum. Illustratus David.*
3 *Quæ sit* Montium exultatio. *Quid* contremiscere, *aut* pavere, *in sacro sermone expositio germana.*
4 *Arguta interpetratio* columnarum cæli *pro ipsa stabilitate calorum. Quæ dicantur* Virtutes cælorum commovendæ, *apud Matthæum.*

1 HÆc Item sententia ad Divinæ maiestatis, potestatisque tremendæ significationem pertinet. Sed quæ nam sunt *Cæli columnæ*? Non pauci sanctos Angelos intelligunt, vel quia (ut inquit D. Thom.) *eorum officio administratur motus Cælorum*; vel quia continere, & sustinere videntur Cælum sua virtute, atque Cælorum influxum, quasi sua assistentia, & motione fulcire; & promovere, ut alii dicunt. In hac exponendi ratione conveniunt Greg. Philipp. D. Thom. Nicolaus, aliique Latini. Et quidem quæ hic videntur appellari *Cæli columnæ*, simili appellatione dicuntur *Virtutes Calorum*, Matthæi 24. 29. per quas Angeli etiam intelliguntur ab Origene, Chrysostomo, Euthymio, Theophilacto. Quanquam de hac, *Columnarum* appellatione, & officio, illud argute scribit Philippus; *Non ab re esse existimo, ut sanctos Angelos columnas Cælestis ædificii senentiamus, quibus Deus non tam sustentari, quam ornare voluerit Regnum suum; quia, & ad ornatum solummodo ædificiorum, columnæ plerumque per magnifica erigi solent; sicut & illæ duæ, quas in templo Salomonis fuisse legimus. Numquid aliquid super se poderis, quod ad ædificiorum sustentacula pertinet, habuerunt? Stabilitatem ergo permanentem in natura Angelorum intelligamus nomine Columnarum. Et de futura immobilitate hominum, ait filius Dei; vicerit, faciā illum columnam in templo Dei mei. Et ipsa Ecclesia pro æterna sive in Deo firma stabilitate. Columna: & firmamentum dicitur veritatis.* Addit eo loco pulchra quædam alia Philippus, sed quæ allegoriam sapiant, & non solum primam, aut simplicem harum columnarum translationem. Quare Jobum hic loqui de ipsis naturæ operibus, ut filum totius capitis exposcit, mihi pro certo est.

Cæli columnarū, varius explicatus Angeli.

D. Th. Gregor. Philipp. D. Th. Nicol. Hug. Tolelm.

Virtutes Calorum quæ. Origen. Chrysost. Euta. Theoph. Philipp.

Columna symbolum ornamenti, & stabilitatis.

3. Reg. 7. Apoc. 3. 12. 1. Tim. 3. 15.

2 Rabbi Abraham Perusol, per *Cæli columnas*, terram intelligit, partesve illius, aut ipsa quatuor elementa, quibus Cælum incumbere; innitique videtur. Subtile hoc potius, quam verum. Alii, montes altissimos, & qui Cælum velut erectæ columnæ contingere, fulcireque videntur, quæ loquutio poetica est atque aliquando ab Homero usurpata, Cælo columnas tribuente. Neque mirum montes existimatos esse sustinere Cælum, aut cum cælestibus commercium aliquod habere: nam Montes omnes sacri habebantur, Iovique dicati, cacumina præsertim. ad quem delusæ antiquitatis errorem forte allusit, Ps. 34. 4. *Quoniam in manu eius sunt omnes fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt.* Ubi eleganter Theodoretus *Ipsius etiam sunt montium crepidines, licet sæpissime Dæmones stolidis hominibus persuaserint, ut ibi delabra eis erigerent.* Atque Jovi, præsertim, ut diximus; utque illi cecinit;

R. Abrah.

Cajetan.

Montes columnæ Cæli sustinentes.

Hom. Odys. 1.

Hac rupe celsa, nulla quam nubes ferit,
Annosa fulgent templa Cenei Jovis.

Montium religio prisca.

Ergo significabit Job, in hoc *columnarum*, idest, montium *contremiscentium* pavore, terræ, ac montium motus mirabiles, formidandosque mirum in modum mortalibus. *Quid enim* (ut Seneca dixit) *cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant; Si quod unum immobile est in illo, fixumque ut cuncta in se intenta sustineat fluctuat? si quod proprium habet terra perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quam latebram prospicimus si orbis ipse ruinas agitet? A tempestate nos vendicant portus, Nimborum vim tecta propellunt adversus tonitrua & minas Cæli subterraneæ domus. In pestilentia mutare sedes licet. Sed hoc malum inevitabile.* Atque hoc præsertim, cum his terræ motibus montes multi subsiterint redacti in planiciem, multi absorpti, multi denuo emerserint, ut sub Theodosio Imperatore, in mirabili illo terræ motu, qui totum fere orbem concussit; evenisse Nicephorus scribit. Et in eremo Sabæ ex terræ motu plures montes in unum coisse circa annum Domini 734. scribit Theophanes Isaurus apud Anastasium Bibliothecarium. Quid quod etiam aliquando Ossam montem cohæsisse Olympio, deinde motu terræ iterum recisisse, scriptor est Seneca li. 6. naturalium quæstionum? Denique portentum illud est, quod in Hetruscæ disciplinæ voluminibus invenisse se scribit Pli. *cum in agro Mutinensi montes duo inter se concurrant crepitu maximo assultantes, recedentesque inter eos flamma, fumoque in Cælum exeunte interdiu, eo concursu villæ omnes elisæ, animalia permulta, quæ intra fuerant exanimata sunt.* Digna igitur hæc naturæ, montiumque portenta, quæ in hac sua Jobus de Dei potestate, & virtute oratione non prætermitteret. Nam & similia quædam describit Psaltes, recolens Dei miraculum educentis *de Ægypto populum; Montes exultaverunt ut arietes, & colles sicut agni ovium.* Causam deinde subiicit; *A facie Domini mota est terra.* Describit enim montes *exultantes*, non aliter, quam Pl. appellavit *assultantes, & recedentes*; videlicèt concussos, & quasi arietantes inter se, cum latus legem in montem Sina descenderet Deus, Exod. 19. ubi in gens illa montis motus scribitur. Favet huic exponendi rationi verbum, contremiscendi, quod propriè est, commoveri, concuti, confringi, quod quidem elegantee convenit in montes ex ingenti terræmotu hiscentes, & vi eluctantium ventorum dissilientes. Tum etiam, *pavor*, pulchra translatione tribuitur montibus rebusque inanimatis, quasi mens, & internus sensus illis insit, ut etiam stupor in illas cadere posse videatur, q. d. Montes, & creaturæ omnes majestatem, & imperium Creatoris persentiunt, admirantur, reverentur. Jam hæc exponendi ratio nemini displicere jure poterit.

Theodor.

Senec. in Herc. Oet. act. 3.

Montium, et terræmotus mirabiles.

Senec. li. 6. Nat. qq. c. 1

Quantus timor, & discrimen in terræ motu.

Montes cōcussi terræ motibus.

Nicephorus Theophan.

Seneca l. 6. Natur. qq.

Plin. lib. 2. c. 38.

Terræ motus cū daretur lex in Monte Sina.

Timor tributus rebus inanimatis.

4

Sed proponam tandem, quod scio non nemini magis placiturum; *Cæli columnas*, nihil aliud hoc loco esse, quæ ipsam Cæli firmitatem, & robur, quod in sui conditoris conspectu quasi nutat, atque vacillat, præque reverentia contremiscit, & tantam majestatem ingenti cum pavore admiratur. Hæc enim proprietas est Originalis verbi *pavendi*. Indicavit rem hanc Nicetæ paraphrasis. sic elucidantis; *Ipsa Cæli firmamenta, ac propebases, & fundamenta horrent, & contremiscunt, cum iis imperarit. Aquila; Columnæ Cæli dimota sunt, & fluctuarunt.* Illud peculiare Nicetas addit, intelligi hunc Cæli, columnarumque tremorem, atque commotionem, de mundi fine. Quare huic loco opportune respondebit ille alius Matth. 24. 19. *Virtutes Cælorum commovebuntur. ubi alii, stellas, alii, Angelos*; at eleganter alii ipsam Calorum firmitatem, stabilitatem, & robur intelligi volunt, commovendos ergo Cælos, atque insolitis motibus perturbandos ad Dei *nutum*, id est, ad Dei minacem vultum, indignansque supercilium, quod eleganter, atque Latine dictum est, sicut & illud:

Ultima, & pressior interpretatio.

Nicetas.

תמהו

Aquila.

Virtutes Calorum commovendæ, quæ.

Na-

Nutu tremiscecit Olympum:

Vir. 9. Æn. נער *Deus increpans, aut loquēs rebus inanimatis.*

In Hebræo legitur, *ad increpationem eius*, nam ille vultus superciliosus est *increpantis*, quàm cum dicitur habere Deus erga inanimata, denotat effectum timoris in creatura, quem, si esset animata, sentiret Cum qua novissimi temporis prophetia facit, quod in Hebræo sunt verba futuri, *Contremiscent, & pavebunt*. Sed illa de Montibus expositio præstat.

Vers. 12. In fortitudioe illius repente maria congregata sunt, & prudentia eius percussit superbum.

1 Congregare, *quid. Quomodo* aquæ cōgregatæ *fuerint* in locum unum, *Explicatus David.*

2 *Divina potentia in sedando mari. Illustratus David.*

3 Repente, *quid*. Congregare. *Defensus Vulgatus.*

4 *Dæmonis superbi, concitantis tempestates compressa à Deo, apud Marcum.*

5 Rahab *quid*. Superbus. *Pharaonis cognomen. Illustratus David, Isaias, Sapientia.*

6 *Cetorum in mari superbia. Præsignat tempestates: multiplicitet illos Deus comprimit.*

7 *Simplex, & germana interpretatio. Maris superbia. Illustratus Zacharias.*

1 *Verbum contrariarium significationū.* רגע *Phil. Beda D. Thom. Caiet. Quanam ratione aqua congregatę in locum unum. D. Thom. 1. p. q. 69. ar. 1. Aug. 1. supet Genes. Montium formatio, postquam terra formata est.*

IN *Fortitudine*. Per fortitudinem, potentia, robur; *congregata sunt*. Verbum Originale duas videtur habere significationes contrarias. Primam concitare, conturbare; tum etiam dividere, scindere, quod ex commotione sequitur; secundam vero, requiescere, sedari, refrigerari, atque utramque significationem solet Vulgatus usurpare libenter. Ergo interpretes fere omnes Latini, atq; Hebræi huoc locum referunt ad illam primam *congregationem aquarum in locum unum*, Genesis primo, quod ingenti miraculo factum est; atque illa potissimum ratione, quæ ex tribus aliis, quas D. Thomas ex Divo Augustino proponit, vero simillima videtur; videlicet; formando tunc, & attollendo montes, atque deprimendo valles; excavendoque profundissimas terræ cavernas, in quæ loca humiliora celerrimè tunc aquæ defluerent, quod videtur describi Psal. 103. 7. & 8. *Fundasti terram super stabilitatem suam; non inclinabitur in sæculum sæculi Abyssus, sicut vestimentum, amictus eius* (tunc enim induebatur, & operiebatur, terra tota aquis) *super montes stabunt aquæ* idest, super terram, quæ postea in montes efformata est) *Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt* (idest, defluxeruot celerrimè quasi oimium timentes Dei præceptum. Assignat deinde rationem, hæc facta sint) *Ascendunt montes, & descendunt valles in locum, quem fundasti eis*. Atque aliorum lectio, quamvis diversa, eodem pertinet. *In increpatione eius mare divisum est*, vel; *Sua potentia scindit mare* aut, *scidit*, vel, *divisit*. Videlicet cum divisæ sunt, & separatæ aquæ ab aquis, atque in diversa maria, & congregationes, sinusque diversos confluxeruot, *ut appareret arida*.

Pagn. Tygurin. Caietan. Regia. Complut. 2 *Expositio germanior, & tolerantior.* LXX.

Sed (quod pace aliorum dicam) cum sensus hic non bene cohæreat cū re meteorologica probo potius alterum, quem jam dicam in quo præibant Septuag. interpretes quibus ad Vulgatæ nostræ lectionis interpretationē uti libenter volo, & debeo, in quam etiam intelligentiam oon omnino invitus Interpres accedet Latinus. Ergo leguut Septuag. *Virtute sedavit mare*; Nam elegerunt illam alteram verbi Originalis significationem, *quiescendi*, aut *refrigerandi*, ut supra diximus: cohærebat, enim hoc cum præcedentibus nam post tempestatis, & pluviæ, atque terræ motus descriptionem, inducit auctorem naturæ tranquillantem elementa. Quare eleganter hunc locum legit Vatablus; *Virtute eius quiescet mare*. Videlicet, cum effervescens ille maris æstus refrigeratur, & horribiles fremitus conticescuot, quod etiam Psal. 103. pulchrè id exponente Theodoreto, ad Divinæ potentiæ argumentum dicitur de ipsis aquæ montibus *Ascendunt montes, & descendunt campi*. Videlicet cum ventorum mut attolluntur mare, & fluctus in altitudinem montium, deinde vero sternuntur veluti in camporum planitiem, & æquora placidissima. Qua etiam ratione ostendit potentiam suam Dei filius Matthæi 8. 26. cum post motum magnum, *Surgens imperavit ventis, & mari, & facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt dicentes: Qualis est hic quia venti, & mare obediunt ei*. Hoc etiam pro signo potentiæ maxime indicatur 2. Machab. 9. 8. dum superbia Antiochi dicitur, *Qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare supra humanum morem superbia repletus, & montium altitudines in statera appendere*. Vide etiam Psal. 88. 10. *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas*.

Vatab.

Theodoret. Divinæ potentiæ argumentū, tranquillatio maris.

3 *Elucidatio & diligentia Latini Interpretis.*

Quod verò ad nostram lectionem attinet, existimo Interpretem verbum Originale vertisse duabus illis vocibus: *Repente congregare*. Nam cum radix ipsa Originalis significet *scindere*, aut *dividere*, consequenter etiam significat *punctum*, aut *momentum*, vel adverbialiter, *repente*, & *subitò*, quasi dicas minutum, aut tempusculum scisum, & divisum à reliquo tempore, quod etiam *subitum*, aut *repentinum* appellari potest. Verbum autem, * *congregandi* significabit, quasi collectionem, & reductionem fluctuum intra suum alveum, quando fit tranquillitas, postquam à seipsis quasi dissesserant, & æstuantes dispersæ fuerant Nam cum æstuat mare, scindi; & dividi præingenti commotione videtur. Quare huius loci *congregatio*, coniuncta est cum quiete, refrigerio, malacia. At vero *congregatio aquarum*, Gen. 1. 9. est omnino ab alia radice, & dicitur de confluxu aquarum, quasi cum magno desiderio, & celeritate properaotium ad suum locum.

** Tiene poder para hazer, que el mar se recoja, y iunte sus olas.* קוה

4 כיז מחץ

Et prudentia eius. Sapientia, aut, cum Septuag. *Scientia percussit*. Prop. confregit, conculcavit, Septag. *Stravit*; Augustinus: *Vulneravit Superbum*, propter tumultuantem, invalescentem sese extollentem. Sed quis nam iste *Superbus*? Ferè Latini omnes superius adducti *diabolum* ioterpretatur. Sed cohærentiam, & opportunitatem huius interpretationis non video; nisi fortè, quod soleat diabolus tempestates excitari; quare in sedando mari, cum *increpat, mare*, aut *imperat fluctibus* Deus, non tam rebus inanimatis, quam malis ipsis spiritibus *imperare, & loqui* censetur; sicut etiam cum Marci 4. 29. *Exurgens Christus comminatus est vento, & dixit mari: Tace, obmutesce, &* Luc. 8. 24. *Increpavit ventum, & tempestatem aquæ*. Non enim loquitur nisi intelligenti, neque increpamus nisi res rationales. Nam ferè huiusmodi noxiæ *immissiones* fiunt *per angelos malos*, & qui excitavit *ventum vehementem à regione deserti*, idem ipse spiritus nequam concitavit mare, & *fervere facit* fluctus & sicut in Apocalypsis 7. 1. dicuntur, *Stetisse quatuor angeli super quatuor angulos terra, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare*, quos fuisse spiritus malos plerique sanctorum docent; ita è converso advehent iidem, & incitabunt ventos adversus terram, & adversus mare, de quo vide Martin. Delrium lib. 2. Disquisitionum Magic. q. 16. Cohærebit igitur si in sedando mari dicatur Deus *diaboli superbiam* comprimere. Sed ratio hæc arguta licet, & subtilis, longiuscule petita videtur.

Augūst.

Superbus qui Diabolus excitator tempestatum. Diabolum excitantē tempestates increpat Deus Ps. 77. 49. Iob. 3. 19. Iob. 40. 22. Clemen. l. 4. Recog. Hieron. Isa. 7. August. lib. 5. contra Jul. c. 3. Strab. in Apocal. Oforius. Caiet.

Alii *Tyrannum importunum*, interpretantur Dei potentia compressum. Sed quorsum? Cajet. legens; *In intelligentia sua fregit fortitudinem*, refert ad terræmotum, quo *scinduntur etiam lapidesq; terræ partes*. Sed valdè durè, & remotè.

5 *Verosimilis suspicio.*

Certè si boc loco mentionem maris Rubri fieri verosimile esset, atque cum hæc Job dicebat, jam accidisset Pharaonis, Ægyptiorumque submersio, cuius tunc divinæ potentiæ, fama, & admiratio per finitimas regiones percrebuisset, percommode nunc meotio fieret *Superbi*, quod cognomen, aut Ægypti est, aut Pharaonis, quod Deus novo tempestatis genere, novo etiam suæ potestatis facinore in mari Rubro edito potentissimum, superbissimumq; Tyrannum obruerit. Neque verò solum accipitur *Superbi* nomen appellative, sed etiam propriè. Quare vocem Originalem, *Rahab*, aliquando relinquit Ioterpres intactam, aliquaodo verò *superbiam*, aut *superbum* vertit, ex merito suæ radicis, quæ significat excellere, superbire, tumultuati. Quare ubi Psal. 86. 4. dicitur: *Memor ero Rahab, & Babylonis*; Hieron. vertit: *Memor ero superbia*. Chaldæus: *Memorare faciam laudes tuas Ægyptios, & Babylonios*. Sic etiam Psal. 88. 12. *Tu humiliasti, sicut vulneratum, Superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos*. Ubi etiam de Ægyptiis, & Pharaone sermo est, Interprete Theodor. Quare Isai. 5. 9 de Ægypto quoque dictum est; *Numquid non tu percussisti Superbum, vulnerasti Draconem? Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis; quo posui-*

Superbus cognomen Ægypti. רחב *Hieron. Chald. Theodoret.*

Divina sapientia ducis Pharaonem ad supplicium.

fuisti profundum maris viam, ut transirent liberati? In quo non solum divina potentia elucet, sed in primis *Prudentia*, atq; Sapientia, miris modis quasi evocans Pharaonem, & quasi alliciens ad ingressum maris, ut opportunè demergeret, sicut Sapientiæ 19. 4. *Ducebat illos ad hunc finem digna necessitas, ut quæ deerant tormentis, repleret punitio, & populus quidem tuus mirabiliter transiret, illi autem novam mortem invenirent.*

6 *Certior interpretatio LXX. R. Moyses. Nicetas. Signum tempestatis. Balenæ ad littus ostendentes, aut vi tempestatis etc. Ita Oppianus. Philostr. l. 3. de vita Apollonii. Plin. Diodor. Cetorum superbia multipliciter retusa ab auctore naturæ: Cetorum captura ab Opiano, & aliis tradita. Lucidior, & simplicior explicatio sententia. Tygur. Symmach.*

Sed illam fortè minus dubiam, expositionem afferunt Septuaginta, quam etiam præter recentiores alios R. Moyses amplexus est, de maris ut Tyranno, id est Ceto, hic locus intelligatur; legunt illi; *Scientia stratus est cetus*, quod Nic. exponit; *Sua imperio subegit*, sicut etiam David, cum maris meminit, subiecit statim, Psal. 103. 26. *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei*. Dicitur enim, cum Cete, aut Balenæ in mari ludunt, signum esse tempestatis. Sed qua nam ratione dicetur Deus *Superbissimos Cetos percutere*? An quia sic Deus naturas disposuit, ut Cete grandia cum pisciculo illo suo duce destituuntur, imminente, & incumbente in oculos earnea mole excæcentur, & ad scopulos, & littora facilè offendant? Sic certè rerum huiusmodi scriptores tradunt. An verò quia ut tempestatis aliquando ad littus appellunt, & in arida emoriuntur? Certè hoc quoque in multis Indiæ locis non semel contigisse, Arrianus scripsit. An quia quamvis ingentis molis sunt, tamen tam timidæ naturæ sunt ad fragorem aliquem, aut sonitum, ut continuo clamore aliquo exaudito in ima diffugiant? Sic de Cetis vagantibus in mari Arabico scripsit Philostratus, *Naves illas navigantes tutela causa tintinabula secum deferre*. Cuius quoque rei Plin. atque Diodorus auctores sunt. His modis omnibus Cæterum superbiam comprimi, ferociamque retundi ab auctore naturæ quis non videat? Mitto huiusmodi belluarum capturam quam Deus edocuit homines, ut percutere, & vulnerare possent belluas superbissimas.

Sed tandem simplex, & germanum, cum Deus sedat, & tranquillat mare, percutere, & conculcare virum superbum, non quidem alium, quam mare ipsum. Eleganter Tygur. *Sua potentia sedat scindit mare, & intelligentia sua compescit eius ferocium*. Symmach. Confringit arrogantiam. Simile Zach. 10. 11. *Transibit in maris freto, & percutiet in mare fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis*. Ergo hanc interpretationem deligo, sententiam hanc quæ proximè de Ceto præcessit, aliorum judicium de aliis esto, ut volent.

Vers. 13. Spiritus eius ornavit cælos, & obstretricante manu eius eductus est coluber tortuosus.

1 *Opus quarta diei. Pulchritudo cælorum: Angeli, & lumina. Explicatus Moyses.*

2 *Aliorum expositiones, multiplex etiam* obstetricationis *interpretatio. Præcipitatio, & casus Diaboli. Explicatus David, & Ioannes in Apocalypsi.*

3 *Simplicior expositio. Ornare quid proprie. Exhalationes ignitæ, sunt aeris ornamenta. Explicatus Moyses, & Ecclesiasticus.*

4 *Mirabilia meteora ignita. Quales* Stellæ de cælo casuræ.

5 Obstetricare *quid proprie.* Coluber tortuosus *de fulmine obliquo. Illustrati Lucas, & Isaias.*

6 Fulmina *ad divinam potentiam. Deorum arma multiplicia.* Dei sagittæ.

D. Th. Nicol. Dion. Simplex expositio. Gen. 1. 14. 16. שפר *Pulchritudo cæli, syderum. Pulchritudo terræ, plantæ & animantia Onchelus. Cur tramura exercitus Dei. Aquila. Hieron. Symmach.*

ALlegoricum est, quæ D. Th. aliiq; Latini de ornamento Angelorum, idest donis spiritualibus vel de illis ipsis civibus cælestibus qui sunt suæ urbis ornamentum, hæc accipiunt. Illud simplicius, ut describatur opus quartæ diei cum creator pro sua potentia, & sapientia potentia *spiritu suo*, idest, *verbo*, & præcepto *dixit: Fiant luminaria magna, &c. Ornavit* prop. Pulchrifecit; & cum specie formavit cælos, juxta id Gen. 2. 1. *Perfecti sunt cæli, & terra, & omnis ornatus eorum*, nam pulchritudo, ornamenta cælorum stellæ sunt; sicut & pulchritudo, & ornamentum terræ sunt plantæ, & animantia; quod illa Oncheli lectione indicatur: *Perfecti sunt cæli, & terra, omnisque exercitus eorum*. Sicut enim Rex, Princepsve aliquis, quid valeat per exercitus numerosos ostendit, sic sanè Deus per militiam, & syderum herbarum, arborum, animantium, aliarumq; innumerabilium creaturarum potentiam suam manifestat. Similibus quoq; verbis David cecinit Ps. 32, 6. *Verba Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum*, idest, omnis exercitus, vel *militia eorum*, ut legit Aquila. Ubi Hieronymus, & Symmachus ex Hebræo legunt, *Omnis ornatus eorum*.

2 *Variæ expositiones colubri tortuosi. Titelm. Isidor. Via lactea. Draco marinus. Dæmon coluber tortuosus. Apoc. 12. 4. Diabolus obstetricatus cælo Dei sententia.*

Secunda verò pars de peculiari aliqua constellatione, videtur accipi debere, videlicet cum quibusdam interpretibus, de *constellatione Draconis*, quæ est circa polum Arcticum, & complectitur utramque. Ursam, atque figura videtur referre colubrum tortuosum. Vatabl. *Viam illam lacteam*, intelligit, quæ refert colubrum, & per hoc *reliqua signa, q. d. Creavit omnes imagines cælestes*, & opportunè quidem; nam cum de cæli ornatu in comuni dixisset, consequens fuit, ut aliqua cælestis ornamenti partem proponeret. Alii *Cetum, aut marinum Draconem*, significari intelligunt, *ut à cæli ornatu*, ad maris ornatum, tanquam ad extremum aliud descenderet. Alii in hac ipsa interpretandi ratione verosimilius existimant mentionem fieri de Dæmone *Serpente, & colubro tortuoso*, è cælo divina virtute præcipitato, secumque trahente *tertiam stellarum partem*. Nam Dæmonis expulsione videtur potissimum Deus expoliisse, *ornasseque*, supremas cælorum sedes, & quasi per *obstetricationem* ex illo supremo receptaculo cæli Empirei, in quo Lucifer creatus est, protulisse in hanc inferiorem lucem, seu potius in has tenebras Diabolum, qui *est serpens antiquus*, quasi per viam quandam, & fortitudinem divinam, quæ per Dei *manum obstetricantem* significatur; & fortè allusio fiet, ad prælium, quæ à Michaele gestum est adversus *Draconem*; Apocal. 12. 7. 8. 9. *Factum est prælium magnum in cælo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum Dracone: & proiectus est Draco ille magnus Serpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Sathanas. Et audivi vocem magnam de cælo dicentem; Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius.*

Diaboli præcipitati dolor, & cruciatus. Gen. 3. 14.

Nisi velis hanc *obstetricationem*, & ut ex Hebr. etiam habetur, plenam doloribus parturitionem, referre ad cruciatum ipsius Diaboli, qui in pœnas sempiternas præcipitatus est: & ut coluber utique præcipitatus, ut serperet per terras, & terram, impiosque *comederet*. Forte etiam volet non nemo hanc *obstetricationẽ*, doloremque parturiendi, referre ad dolores nostrarum tentationum, & infestationum, ita ut ille sit, quasi huius parturitionis gemitus, & doloris plena vox; *Væ terræ, & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam*. Hanc expositionem de *obstetricatione Diaboli* indicarunt Septuag. legentes: *Claustra uli metuunt eum; præcepto autem peremit Draconem desertorem*. Quod multo erit congruentius, si cum D. Th. 1. p. *ornamentum cælorum*, accipiamus de creatione sanctorum Angelorum: qua etiam ratione id Psal. 32. 6. *Spiritu oris eius omnis virtus eorum*, de sanctorum Angelorum creatione accipitur à Theodoreto, Basilio, & aliis. Proposui, promovique quoad fieri potuit, quæ in huius sententiæ explanatione maximè aliis probarentur. Sed in quibus, nisi oscitans, requirat lector nexum, & cohærentiam orationis. Ergo quid mihi lenius, germaniusque videatur, jam proponam.

Ad obstetricationem serpentis dolentes homines Apoc. 12. 12. LXX. D. Th. Theodor. Basilius. Præcedentes expositiones parum cohærentes.

3 *Simplex, ac bene cohærens expositio.* ספר *Ioan. Forst.*

Certè in Meteorologica pluviæ potissimum, tempestatisque descriptione versatur Job: ad hanc ipsam rem hunc *Cælorum ornamentum, & obstetricationem colubri tortuosi* facere, non obscurè ostendam, si exposuero, hic fieri fulgetri fulguris, fulminis mentionem. Quod ad fulgur attinet, sciendum est, verbum originale *ornandi* semel tantum, & hoc quidem loco legi; at nomen inde deductum, non semel, quod pulchritudinem, & speciositatem affert, in quo Hebræi, Hebraizantesque consentiunt: nam quod aliquis existimare posset significationem esse, *clangere*, vel *buccinare*, eo quod ex ipsa radice, *Saphar*, dicatur, *Sophar*, idest, *buccina*, certè sine ulla auctoritate dicet, comminisceretur ex suo cerebro. Et quod bonus alias auctor Forster. putavit propriam significationem esse, *expandere, ampliare, explicare*, unde hunc locum legit; *Spiritu ipsius cælos explicuit*, fingit quoque ipse pro suo libito. Sicut & qui existimat significationem esse, *rotundare*, seu in sphæram formare, unde legit. *In spiritu suo cælos rotundavit*, delusus omnino similitudine quadam Græci, & Latini nominis *sphæra*, cum verbo Hebræo *Saphar*, vel *Sophar*, Ergo illud verú, & cum

cum mente nostri interpretis faciens, quod R. Abrah. legit; *Spiritus eius cœlos decoravit*. Sed tamen *decor*, sivè *ornatus* iste significat illam pulchritudinis partem, quæ ad claritatem, splendorem, aut (ut Cicer. sæpè loquitur) *suavitatem coloris* pertinet. Quare pulchritudinem hanc vertere, claritatem, illustrationem, illuminationem, & verbum ipsum *ornandi*, aut, *pulchrifaciendi*, clarescere, illustrare, illuminare: quare quæ Psal. 16. 6. dixerunt Septuag. *Funes ceciderunt mihi in præclaris; Etenim hæreditas mea præclara est mihi*, quamvis Hieron. propriè etiam dixerit. *Lineæ ceciderunt mihi in pulcherrimis, & hæreditas mea speciosissima mea est*; sed tamen eleganter dictum est, *præclara*, ut amenitas, & decor ille illustris, & clarus, ex proprietate radicis originalis significaretur. Similiter & id Genes. 49. 21. *Nephtali cervus emissus, dans eloquia pulchritudinis*; dicerem ex proprietate vocis; Dans eloquia præclara, clareve resonantia, ut significetur celeritate pedum, atque clarissima voce, famaque eloquentiæ personatura tribus hæc inter suos fratres: nam vox, & oratio hac *claritatis pulchritudine* maximè commendantur. Inde igitur Sophar, idest buccina, quod clare clangat, & pulchre sonet. Itaque cum *cælorum ornamentum*, & pulchritudo lumen sit, certè cum cælos illuminat Deus, *ornare* illos, & pulchrifacere dicetur, juxta id Eccl. 43. 10. *Species cœli, gloria stellarum mundum illuminans in excelsis Dominus*. In mediis igitur tempestatibus & pluviis, cælos, idest regionem hanc superiorem nubiferam exornat, & illuminat Deus mirabilibus, fulgoribus: sive ante pluviam. *Cum sereno cælo fulget* (sic Plin.) *pluviæ erunt, & tonitrua, & hyemabit, atrocissimè autem, cum ex omnibus quatuor partibus cœli fulgurabit*; sive in ipso imbre, & tempestate: nam fulgura, cum exhalatio ardorem concipit, nubes illuminant, & cum exhalatio ignita longiori tractu (ut Plin. ait) ignitur, fulgetra exhibet, nubemque scindit, *coruscantque proximus ignes nubium sinu. Argumentum* (inquit Seneca) *tempestatis nautæ putant, cum multæ transvolant stellæ. In magna tempestate apparent quasi stellæ velo insidentes; adiuvari se tunc periclitantes existimant Pollucis, & Castoris numine: causa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem: aliquando feruntur ignes, non sedent*. Quædam præterea alia ibi Seneca, & Stobæus libr. 1. Ecl. Phy. cap. 28. Quamvis igitur sæva tempestas videatur eripuisse mortalibus cœlum, & ut ille dixit;

R. Abrah.
Pulchritudo in suavitate coloris.
Lux, et claritas de amœnitate, & pulchritudine.
Vocis, et famæ claritas.
Buccinæ nomen à claritate.
Pl. l. 18. ca. 35.
Pl. l. 2. c. 45.
Seneca.
Stobæus.
Ovid.

——— Caret ignibus æther,
Cæcaque nox premitur tenebris, hyemisque, suisque.
Discutiunt tamen has, præbentque micantia lumen
Fulmina, fulmineis ardescunt ignibus undæ.

4 Perderem operam, si meteora omnia ignita percensere velim, quibus mirabiliter Cælum hoc aereum exornat naturæ auctor, suæ potestatis, & arcanæ sapientiæ dilucida præbens argumenta. Verùm enim verò quis non miretur mortalium, non solum in tempestate fulgetra, sed in sereno cælestes subitò inardescentes igne, velut *capras saltantes*, & per subtiliores exhalationes, quæ non videntur, communicantes summa cum celeritate flammam separatæ materiæ, *Lanceas, trabes, jacula*, ignita in sublimi pendentia, *volantia sydera*, stellasve cadentes?

Arist. li. 1. ca. 4.
Vir. 1. Geo.

Sæpè etiam stellas Cælo impendente videbis
Præcipites Cælo labi, noctisque per umbras,
Flammarum longos à tergo albescere tractus.

Volant autem incredibili celeritate, ut longum iter videantur porrigere;

Sen. in Hyp. act. 2.

Ocyor cursum rapiente flamma;
Stella, cum ventis agitata longos
Porrigit ignes. ———

Hæc ergo portenta, quæ Jobus intelligi vult, ex illis sunt profectò, quæ ad mundi finem terrore ingenti percellent mortalium animos; *Stellæ de Cœlo cadent*: Nam quod stellas ipsas cælestes ex suis globis divellendas, casuras in terram unus, aut alter arbitratur, intelligi non potest, cum stellæ sint tota terra majores, atque cum suo orbe continuæ; quare nisi me alicujus viri gravis auctoritas detineret, dicerem, qui illud assereret, errare toto Cælo. Ergo *casuræ stellæ* illæ sunt, quibus hoc Cælum aereum illuminatur, vagæ, discurrentes, saltantes, crinitæ, barbatæ, caudatæ, & in pontum, terrasque jaculatæ;

Stellæ de cœlo cadentes, quomodo.
Matth. 24. 29.
Marc. 13. 25.
Chrysost.
Euthy.
Id. Mald.

Vt interdum de Cælo stella sereno;
Et si non cecidit, potuit cecidisse videri.

Ovid.

Sed si secunda pars de *colubro tortuoso*, cum hac priori, ad eundem sensum de pluvia, & tempestate coire potest, nihil desiderari poterit ad hujus expositionis firmitatem.

5 *Et obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus:* Verbum *obstetricandi*, idem est, quod supra versic. 5. ab Interprete vertitur, *Gemere*, assertque, quæ cum parturitione, & parturientis doloribus conjuncta sunt. Quare ex Hebræo ad verbum legi potest; *Manus eius formavit*, vel, *obstetricavit*, vel, *parturiri cum dolore, & gemitu fecit colubrum*, aut, *serpentem tortuosum*. Symmachus dixit, *Serpentem, qui concludit*; quod Nicetas exposuit, *Qui concludit eos, qui sibi obtemperant interitu, parato igne cremandos*. Alii legunt, *Serpentem vectem*. videlicet, quod sicut *vectis*,* videatur concludere ostia maris. Alii verò proprius ad Originalem radicem quæ significat fugere, aut fugare, & affert celeritatem, vertunt, *serpentem fugacem*, quasi dicat. Serpentem *labentem*, & summa cum celeritate *fugientem*. Quæ omnia profectò juxta subjectam materiam præsentis loci non solum accipi de fulmine possunt, sed debent; Præterquam enim quod inter alias exhalationes ignitas refertur à Philosophis, *Draco volans*, qui videtur parturiri à nubibus, dum ab illarum frigore truditur, & impellitur recurvo tractu, in modum colubri, & serpentis, videturque scintillas ardentes quasi vomere, tamen in fulgure, & fulmine illa profectò igniti *colubri tortuosa* imago, summaque celeritas, atque incredibilis fugacitas egregiè repræsentatur. Celeritas in primis; propter quam de Diabolo dictum est, Luc. 10. 18. *Videbam Sathanam, tanquam fulgur de Cælo cadentem*. Videlicèt magno impetu, magnaque celeritate, sicut cadere solet fulgur, iisdemque verbis videtur allusisse Christus Dominus ad illud Is. 14. 12. *Quomodo cecidisti de Cælo Lucifer?* Quod iisdem vocibus *fugiendi*, atque *labendi* descripsit Luc.

Symmach.
Nicetas.
Pagn.
Tygurin.
Caietan.
Vatab.
Regia.
* *Que como tranca se atravesa, y cierra el passo.*
ברח
Coluber tortuosus, fulmen.
Draco volans quæ exhalatio.
Fulminis celeritas.
Lucr. l. 6.

Mobilitas autem fit fulminis, & gravis ictus,
Et celeri ferme pergunt sic fulmina lapsu,
Inter enim fugit, ac penetrat per rara viarum.
Non igitur multis offensibus in remorando
Hæsitat, hanc ob rem celeri volat impete labens;

Tortuositas verò illa peculiaris est cadenti fulmini, cujus valdè irregularis, valdeque obliquus motus est, ut ex caussis naturalibus Philosophi docent, Aristot. 1. Meteor. Seneca eleganter; *Ignes aer transversos agit. Magna vi illos exeuntes argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici*. Quapropter proprio cognomento, *Obliqua fulmina* appellant Poetæ, cujusmodi illud;

Quem non concutiet cadens
Obliqui via fulminis?

Senec. in Thyest. Act. 2.

Parturitio, verò, aut *obstetricatio*, convenit etiam fulmini, quoniam prærumpuntur nubes quasi ingenti vi, & gemitu enitentes, & parturientes ardentem exhalationem.

6 Quam verò appositè in Divinæ potentiæ confirmationem nunc de fulminibus mentionem faciat Job, vel ex illo intelligi potest, quod non alia Diis, Jovi præsertim, tribuebant arma adversus mortales, quam fulmina. Quare fingebant Jovem *rubente*, flammanteque *dextra* in terras *iaculari*. Et quoniam hujusmodi fulminationum Jovis, aliorumque Deorum, usus, & utilitates, significationesque variè ab antiquis observabantur, neque inutile neque injucundum nobis fuerit breviter illas ex Festo indicare; *Manubiæ* (inquit) *Iovis tres dicuntur esse, quarum una sunt minimæ, quæ moneant, placidæque sint; Alteræ, quæ maiores sunt, ac veniant cum fragore discutiantque, aut devellant, quæ à Iove sint, consilioque Deorum mitti existimantur. Tertiæ his ampliores, quæ cum igne veniunt*. Late hæc persequitur, & ridet etiam Senec. libr. 2. Nat. qq. à cap. 31. usque ad 51. Non aliter hæc *fulmina* appellat *Dei sagittas*, Psalm. 17. 15. & Habacuc 3. 11. Iam quæ diximus non obscure ostendunt, qua ratione in tempestatibus, *Spiritus Dei ornet Cælos, & obstetricante manu eius educatur coluber tortuosus*. Fortè quædam alia juxta loci exigentiam capit. 37. vers. 2. & 3.

Jovis arma fulmina.
Horat. l. 1. Carm. ode 2.
Festus.

Vers.

Verſ. 14. Ecce hæc ex parte dicta ſunt viarum eius: & cum vix parvam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

1 *Concluſio capitis.* Pars viæ Dei, *quid Illuſtratus David. & Nahum.*
2 Stilla *quid.* Sermo *pro re.*
3 Tonitrui magnitudinis Dei, *varia interpretatio. Divinæ potentia admirabilitas.*
4 Tonitrua *Dei voces, fremitus.* Altitonans *Dei cognomen, Templa Iovis tonanti. Illuſtrati Habacuc, Ezechiel, Ieremias.*

1 ELegans concluſio totius hujus de Divinæ potentiæ, & ſapientiæ ex naturæ mirabilibus deſcriptionis. *Ecce* (inquit) *hę viarum eius partes ſunt*, ut ex Hebræo, & Græco legitur.. Non enim (inquit Iob) poteſt mortalis omnia naturæ mirabilia oratione complecti. Alii pro, *partibus*, legunt, *Extrema viarum eius*. Nam verbum Originale, quod ſignificat abſcindere, &, quaſi in partes dividere, ſignificat (ut aliis placet) non quomodocunque ſecare, ſed quaſi extremitates præſcindere. Quare bene dicitur de *Claudo*. Prov. 26.6. Quaſi præſciſus, & truncatus extremitatibus, ideſt, pedibus. Hæc igitur dicuntur Divinorum operum partes reſectæ, extrema, & minima. *Via* autem *Dei* (ut alibi diximus) illius opera ſuot, & agendi rationes, quibus ad nos ille venire dicitur: quibus ad illum nos contendimus, quas ille conſuetudine, & ordinaria naturæ, aut providentiæ lege terit. & calcat. ſed accommodatè ad ſubiectam materiam, *Via Dei*, nunc dici poſſunt, tempeſtates; nam in huiuſmodi mirabilibus aeris, atque elementorum mutationibus ille venire ad nos dicitur, ſicut Pſ. 17. 9. Poſt ingentis tempeſtatis commemorationem: *Inclinavit Cælos* (aereos, nubiferos) *& deſcendit, & caligo ſub pedibus eius*. Et Nahum. 1. 3. *Dominus in tempeſtate, & turbine via eius, & nebula pulvis pedum eius.*

** Lo menus et eſto. Pars extremitas rei. Via Dei, tempeſtas.*

2 *Et cum vix parvam ſtillam ſermonis, &c.* Sic etiam Septuaginta, id eſt, guttam tenuiſſimam, & perpuſillam partem Sapientiæ, poteſtatiſque Dei ex immenſo illius poteſtatis abyſſo hauſtam. in Hebræo tantum eſt, *paululum, pauxillumve*, ſine ulla *guttæ*, aut *ſtillæ* mentione. Symm. dixit, *Suſurrum verborum eius*. q. d. murmur leniſſimum, ut deinde cum ingenti tonitru comparet. Rurſus quod hic dicitur, *Stilla ſermonis eius*; ſermo aut *verbum*, pro re, & pro operibus. Quare idem eſt, *Stilla ſermonis*, quod prius dixit: Pars viarum eius.

LXX. שמץ *Symmach. Sermo, aut verbum pro re.*

3 *Quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri?* In Hebræo propriè: *Tonitruum fortitudinum*, aut, *potentiarum eius*, id eſt, tonitrum fortiſſimum, atque vehementiſſimum. Sed quod nam ſit huiuſmodi *tonitruum*, ſubdifficile eſt. Steuchus intelligit vocem aliam magnificentiorem, qua prodigia divina enumerarentur. q. d. Job; Cum ego vix minimam divinorum operum particulam balbutiendo recenſuerim; quid ſi alius linguis loqueretur hominum, aut Angelorum, & parem rebus orationem afferens, cæleſti voce tonaret, & fulminaret? Sed parum leniter cohæret. Alii, ut Iob videatur vellicare Baldadum; Hæc inquam, atque his ſimilia oportuiſſet à te, ò amice, proferri: nam quis æquo animo audiat illam tuam plus nimio concitatam diſputationem de Dei juſtitia, & terrifica majeſtate adverſus mortales tonante, & fulgurante? indicavit hoc Cajetanus. Sed dure, & coacte. Illud mihi quondam germanum videbatur, ut *tonitruum magnitudinis* Divinæ, eſſet ipſa Divinæ virtutis immenſitas, atque vis admirabilis efficiens magnificentiſſima naturę miracula, ad quæ audita, conſpectave ſtupeſcerent mortales, velut ingenti tonitru attoniti. *Quis* (inquam) poſſit *intueri*; cogitare, ponderare? q.d. Hæc nos cogitata, & leviter commemorata obſtupefaciunt; quid ſi majora, quæ illius poteſtate continentur, intueremur, atque attentius contemplaremur? Hoc indicaſſe videtur lectio Septuaginta: *Virtutem tonitrui eius qui ſcivit, quando faciet?* Latent enim multa in immenſitate poteſtatis ſupremæ, quæ nondum depromſit naturæ auctor.

Genitivus pluralis pro adiectivo ſuperlativo. Varius tonitrui intellectus. Eugub. Caiet. Veriſimilis expoſitio. LXX.

4 Sed jam nunc contextus, filumque non ruptum totius huius capitis, mihi perſuadent, optimam, pariterque elegantiſſimam eſſe Nicetæ expoſitionem, ut per *tonitruum* non aliud, quam *tonitruum* intelligatur, tonante, & fulgurante Cælo. *Quis*, inquit, *eum, qui per aera, & nubes fertur, tonitrui ſonitum, aut interpretando, aut quemmodum oriatur explicandis rationibus aſſequi poſſit? Cuiuſmodi eſt ille ſpiritus, qui coangustatus, neque exitum reperiens, cum illiditur, fulgur ſecum prorumpit, tonitrum creat?* Quare *intueri*, idem erit, quod audire, aut audiendo intelligere, & digne ponderare ex proprietate verbi *Bin*. בין

Optima Nicetæ interpretatio.

Sed inquis, *Tonitrui* generatio non tanti eſt, ut omnino alia naturæ miracula ſuperare videatur, atque procoronide reliquorum, debere magnificentiſſimam orationem claudere. Certè quamvis tonitrui cauſæ Phyſicæ non majores, neque mirabiliores ſint, quàm fulguris fulminisve, aut aliorum cæleſtium ignium; at mortalibus multo majoris terrori eſt, interdum etiam majori, univerſaliorique damno. Præterquam enim quod cauſæ tonitrui Phyſicæ variæ, & ambiguæ extiterunt inter priſcos Philoſophos, ut Senec. l. 2. Natur. qq. & Stobæo Eclogis Phyſic. l. 1. c. 28. intelligere licet, aliis, ut Anaximandro, metrodoro, Anaximene, Heraclito referentibus ad *converſiones ventorum, ac nubium*, aut ad ſpiritum in nubibus incluſum; aliis ut Anaxagora, Archilao, Empedocle, Diogene, ad caſum ignis cæleſtis in nubem frigidam & humidam, cuius occaſus, *veluti candens ferri in aquam demerſio*, ſonitum efficeret, quod Plinio quoque placuiſſe videtur; aliis ut Peripateticis, ad exhalationem inflammatam, nubem, in qua includitur, cum ingenti vi rumpentem: aliis aliter: At res multo magis timenda mortalibus, ut quæ repræſentet nobis divinam iram noſtris capitibus comminantem, vibrato jam fulmine, & jam jam appetentem tangere. Non aliter, quam cum rugiente Leone pavent, & examinata concidunt reliqua animantia timidiora. De quo ſanè ſcriptum eſt; *In fremitu conculcabis terram, & in furore obſtupeſacies gentes.* Accedit quod tonitru frequenter attoniti ſtupent homines, aut examinantur; bruta etiam animantia, aut concidunt, aut *abortum ejiciunt*. Hoc illud eſt, *Non loquatur nobis Dominus* (tonuerat quippe, atque fulgurarat in monte) *ne forte moriamur*. Putabant enim neque videri ab homine Deum ſine manifeſto vitæ diſcrimine; neque loquentem tonitribus audiri poſſe. Sic Lucretius hæc omnia ſuperna, præſertim tonitrua, ad Deorum minas, ex communi omnium ſenſu refert.

Varia tonitrui cauſa, & ſatietę. Seneca. Stoban. Plinius. Tonitruorū terror. Habac. 3. 12. Plinius l. 6. c. 47. Petrus Mexia 1. par. & 4. Sylv. c. 23. Exod. 19. Lucr. l. 6.

——— *Nox, & noctis ſigna ſevera,*
Noctivagaque faces cæli flammæque volantes,
Nubila, ros, imbres, nix, venti, fulmina, grando,
Et rapidi fremitus, & murmura magna minarum.

Quæ profectò Iſaias appellat, *Terrorem divini brachii, & comminationem furoris.* cap. 30. Propterea non aliter de *tonitruo* Sacræ loquuntur litteræ, quàm de *Dei voce* magnifica, atque terribili, plenaque minarum, ut Pſalm. 28. *Vox Domini ſuper aquas, Deus maieſtatis intonuit. Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini intercidentis flammam ignis, vox Domini concutientis deſertum.* Quaſi ſi loqueretur Deus, non alias editurus eſſet voces, quam præpotentium tonitruorum ſimiles. Sicut etiam Joannes in Apocalypſi, cæleſtes voces angelorum comparat cum magnis tonitruis, Apoc. 6. 1. & 10. 4. & 14. 2. & 19. 6. Res eadem Pſalm. 67. 34. *Ecce dabit voci ſuæ vocem virtutis*, ideſt tonabit vehementiſſimè. quod ſtatim explicat; *Magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.* Iſaiæ 30. 30. *Audiri faciet Dominus gloriam vocis ſuæ, & terrorem brachii ſui oſtendet in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis, allidet in turbine, & in lapide.* ideſt, percutiet, terrebitque Aſſyrios terrifica tempeſtate, tonitribus, fulminibus grandine. Quare Quod dicitur Ezechielis 1. 24. & 3. 13. & 10. 5. *Sonitus alarum Cherubim audiebatur, quaſi vox Dei omnipotentis loquentis*: Symmachus, & Theodotio dixerunt; *Quaſi tonitru Dei potentis*, ideſt (ut expoſuit Theodoretus) *Sonitum illum comparare potuiſſes potentis Dei voci, ideſt tonitrui, quod à divina virtute proficiſcatur.* Vide Exod. 19. Pſalm. 17. 15. Ierem. 51. 16. Habac. 3. 12. & Eccl. 43. *Vox tonitrui eius verberavit terram.* Nam cum viventia omnia, non homines ſolum, ingenti percellantur timore, rectè dicitur tota *terra tonitru verberata*, ut jam hoc ſolo *Tonantis* nomine, non Iovem, ſed præpotentem Deum intelligere debeamus, *Cælo tonantem*. Divina præterea

Tonitruū Dei vox terrifica. Symmach. Theodotio. Theodoret.

ma-

magnitudo proponitur nobis ; quod videatur non solum mundus inferrior contremiscere ad cælestia tonitrua , sed universa quoque cælestis machina contremiscere , & ipsa superni templi liminaria , quasi Deo ingredienti , surgentique manifesto hoc reverentiæ signo , tremore , & voce gloriam illius mortalibus contestari ? Qualis est illa Septimii ad Janum salutatio.

Septimius. *O sancte rerum sator & principium Deorum ,*
Stridula cui limina cui cardines tumultus ,
Cui reserata mugiunt aurea templa mundi.

Lucret.lib.2. Unde etiam magnificentissimo quoque epitheto Lucretius *Cælum* celebrat , appellans , *Tonitralia templa superna*. Videlicet Templum Dei , cujus majestatem tonitribus horrificis contestari solet . Quare non solum cælo Deum , sed mundo etiam inferiori regnare,& imperare credebant,propter tonitrua , ut ille cecinit.

Horat. l. 3. Carm. Ode 5. *Cælo tonantem credidimus Jovem*
Regnare.

Suet. in Aug. c. 59. Illi igitur *Tonanti* , mirum , quantum venerationis , & religionis tribuerint antiqui , quod vel ex plurimis templis eo titulo dicatis intelligere licet . Mitto quod *Æthiopia* non uno tantum modo tonare soleat : nam non solum cum elidit fulmina , sed etiam cum colliduntur inter se nubes , aut cum venti intra cavernas terræ eluctantur , aut etiam infirmis lacubus , & profundissimis specubus terrifici fremitus exaudiri soliti sunt . *Æthiopia aliquando multo igne abundavit* (ut scribit Seneca) *illorum tempore* *annis multa fuisse tonitrua , et fulmina , quæ concursu aridorum corporum facta sunt , non nubium Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum , quem arena Austro mota , et more nivis incidens obruit : Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua , fulminaque attritu arenæ se affricantis* . Denique quis jam non intueatur , tonitrua , *esse Magnitudinis* illius clarissima documenta ? His omnibus *vocibus fortitudinis suæ* , videtur Deus terrere , & in fugam convertere hostes suos , triumphumque de humana omni fortitudine , imbecillitate potius , & infirmitate cavere.

Sen. l. 4. de benef. l. 2. c. 8. et l. 34 c. 53. Diod. 5. 3.

Seneca l. 2 Nat. qq c. 3 Oros. lib. 5. c. 16.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Ex eo , quod tam constanter de Deo , tamque verè , & solidè loquatur Job , confirmat iterum suam innocentiam , suamque de impiorum supplicio , & extremo interitu sententiam .

1 ADdidit quoque Iob , assumens parabolam suam , & dixit : 2. Vivit Deus , qui abstulit judicium meum , & Omnipotens , qui ad amaritudinem adduxit animam meam . 3. Quia donec superest halitus in me , & spiritus Dei in naribus meis . 4. Non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium . 5. Absit à me ut justos vos esse judicem : donec deficiam , non recedam ab innocentia mea , 6. Iustificationem meam , quam cœpit tenere , non deseram : neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea . 7. Sit ut impius , inimicus meus : & adversarius meus quasi iniquus . 8. Quæ est enim spes hypocritæ si avarè rapiat , & non liberet Deus animam ejus? 9. Numquid Deus audiet clamorem ejus , cum venerit super eum angustia ? 10. Aut poterit in Omnipotente delectari , & invocare Deum omni tempore ? 11. Docebo vos per manum Dei quæ Omnipotens habet , nec abscondam . 12. Ecce , vos omnes nostis , & quid sine causa vana loquimini ? 13. Hæc est pars hominis impii apud Deum , & hereditas violentorum , quam ab Omnipotente suscipient. 14. Si multiplicati fuerint filii eius , in gladio erunt , et nepotes eius non saturabuntur pane . 15. Qui reliqui fuerint ex eo , sepelientur in interitu , et viduæ illius non plorabunt . 16. Si comportaverit quasi terram argentum , & sicut lutum præparaverit vestimenta : 17. Præparabit quidem , sed justus vestietur illis : et argentum innocens dividet . 18 Aedificavit sicut tinea domum suam , et sicut custos fecit umbraculum . 19. Dives cum dormierit , nihil secum auferet : aperiet oculos suos , et nihil inveniet . 20. Apprehendet eum quasi aqua inopia , nocte opprimet eum tempestas . 21. Tollet eum ventus urens , et auferet , et velut turbo rapiet eum de loco suo . 22. Et mittet super eum , et non parcet . De manu eius fugiens fugiet , 23. Stringet super eum manus suas , et sibilabit super eum , intuens locum eius ,

VERS. 1. HÆc cum dixisset Job , ac nemo dicentem otiose interpellaret , quasi jam victi , aut sponte cedentes adversarii continentem orationem audire non recusarent , confidentius disputationem suam instauravit , secundam quasi orationem , gravissimam illam quidem , atque sapientissimam instituit , & divinæ potentiæ manifestationem , suæque causæ defensionem semel susceptam , minime deponendam esse ratus , hunc in modum cum gravi juramento exorsus est .

VERS. 2. Per Deum viventem , qui de me judicium judicavit , iniquo hæc me ob eas causas tantum , quæ mihi prorsus ignotæ , illi uni cognitæ sunt , perpeti : Deum quoque non me ex judicii formula in sceleris alicujus pœnam punire , sed pro bona voluntate sua ob multos alios præclaros fines , acriter probare , & exercere : ideoque mihi illud sui judicii testimonium , quod ardentibus votis sæpius efflagitavi , denegare . Quo profecto efficitur , ut & meæ innocentiæ judicium disturbetur , & inique judicari videar , dum multo acerbius punior , quàm leviores forte aliquæ meæ culpæ exigant . Non enim ille exquisitam meæ vitæ , atque innocentiæ cognitionem nunc consectari volt . Idemque ipse cum sit bonorum omnium fons uberrimus , ex quo dulcissimum beneficentiæ lac in ora , votaque creaturarum omnium decidit , & instillat , peracerbis , peramarisque doloribus vitam meam , omnesque animæ facultates , ac vires affecit .

VERS. 3. Juro etiam , quamdiu vixi , sancte me , ac religiose vixisse : quamdiu vixero , sancte , & innocenter victurum . Neque aut de mea innocentia , aut de Dei bonitate ulli unquam mendacio assensurum . Quid enim ego injurias in eum existere velim , cujus beneficio spiritum istum duco ; cujus spiritus ad sustinendum tot labores me corroborat ? Quamvis itaque cruciatus , ac pœnæ producantur , nihil indignum loquar , aut animo cogitabo : verum usque ad extremum spiritum peccato repugnabo . Neque vestræ calumniæ , vestri me similem unquam efficient : quippe nunquam fatebor iniquitatem , quam vos mihi per mendacium affingitis .

VERS. 4. Absit , ut me contaminem stulta ; & iniqua vulgi opinione , qui externis tantum , vel ærumnis , vel bonis animi sanctitatem metitur . Quem vos quoque profecto imitamini , solo calamitatum testimonio sceleris meam vitam condemnantes . Nunquam igitur meæ conscientiæ fidem polluam , vel de impiorum , justorumve præmio , aut supplicio vobiscum consentiam . Proderem profecto innocentiam meam , si alia loquerer , atque sentiam . Quare neque aliud vitæ consilium nunc instituam , sed pristinos meos mores conservabo ; neque ab innocentia mea tuenda desistam .

San-

Sanctitatem, atque justitiam arte complexus sum; ad-
VERS. 5. hæsique pietati à primis annis, jam nunc minimè dimittam,
neque commitam, ut per animi segnitiem, atque molli-
tudinem e manibus excidat. Cum enim animum meum nul-
liu unquam sceleris conscientia carpserit, aut convitio af-
fecerit, laborabo strenue, ut nunquam deinceps gravioris
culpæ labe me polluam: atque cum neque cogitatione qui-
dem Deum ullius iniustitiæ insimulaverim, aut illi contu-
meliosus extiterim, indignum profectò fuerit, ut nunc ad-
versus illum maledicus, convitiatorque existam.
VERS. 6. Quod si paria iis, qui me calumniantur, blasphemiasque
que meis verbis affingunt, imprecari deberem, optarem
profectò, ut perirent ipsi, & quæ vos in me per impieta-
tem conicitis, in meorum inimicorum capita retorqueren-
tur. Eum enim, qui mihi in hac mea de impiorum, aut
fælicitate, aut supplicio sententia, repugnaverit, plane
censebo impium; & sicut meæ innocentiæ, veræque do-
ctrinæ, ita etiam veritatis hostem. Spero enim fore, ut
divino etiam judicio falsitatis convincatur, gravissimique
sceleris damnetur, ut qui contra jus, fasque justum homi-
nem, veramque de pietate, & religione doctrinam profi-
tentem persequatur. Ego enim illos profectò semper ho-
stes habui, quos impios esse cognovi: & ut quisque im-
probus fuerit, ita profectò mihi infensus existet. Quare
tam longe absum ab impietatis studio, quod mihi vos tri-
buitis, ut neque mihi, neque iis, quibus bene velim,
optem ullum impietatis fructum; huoc sanè percipiant
inimici, & hostes.
VERS. 7. Quid enim boni, & solidi fructus ex iniquitate percipi
unquam possit? Securam, inquis, impius vitam vivit,
cum ad vitæ præsidium, & custodiam ingentes divitias com-
pararit. Ego verò sic censeo; nullam esse impio diviti ani-
mi securitatem ad beate vivendum, nullumque solidum
stabilitatis suæ præsidium. Nam quid illum tandem est,
cui nititur, & unde sibi bene sperare potest? Fulget qui-
dem exterius, sed fallax, & ementitus est fulgor ille, sub
quo mens latet sordida, & fæda. Quo enim plura rapit,
& asservat, eo plura concupiscit, & sitit, eoque infir-
mior est: nam nisi à Deo verissimo bonorum omnium prin-
cipio, vera, solidaque firmitas peti non potest. Nisi enim
Deus Opt. Max. hominis vitam servet, & tueatur, nul-
lum satis firmum comparari potest vitæ præsidium. Ille
enim est, qui salutem, veramque animi tranquillitatem
conferre potest omni scelere mentis absterso, & bonorum
omnium spiritualium abundantia collata: nam impius
profectò, quem sceleris conscientia capit, frui non poterit
illa propria sanctorum firmissima, iucundissimaque de Dei
bonitate existimatione, fiduciaque concepta.
VERS. 8. Deplorata utique impiorum omnium salus, qui spes
suas in Deo non collocant. Quamvis enim obsessus ærom-
nis gravissimis Deum pro salute deprecari videatur; at id
minimè præstat, ut oportet, non quidem ex animo, neque
ex improbitatis odio, sed metu supplicii. Non poterit ita-
que ex ficto, simulatoque deprecandi studio firmam cer-
tissimamque Divinæ opis fiduciam, ac bonæ mentis con-
stantiam consequi, neque Dei propitii benevolas aures pre-
cibus suis tribuentis, & votis supplicibus annuentis docu-
mentum aliquod capere.
Quomodo enim, quibus pietas, & religio oblectationi
VERS. 9. non est, oblectamentum, & solatium ex uberrimo illo om-
nis delectationis fonte percipere poterit? Sic enim profectò
suas impii voluptates, atque corporis delectationes conse-
ctantur, ac si Deo bonorum omnium auctori minimè refer-
ri acceptæ deberent. Quare neque illius incredibilis jucun-
ditatis participes sunt; quam ii habent, qui cum Deum ar-
denter aliquid precentur, læti deinde, & hilares Divino
beneficio suorum compotes desideriorum evadere solent.
Non enim impius ex illo felicissimo justorum numero est,
quibus propitium orantibus, & invocantibus adest Numen:
qui nullo non tempore Deum amant, & calamitatis perin-
de, ac felicitatis tempore laudant, & colunt; Hi profectò
sibi laborantibus Divinam opem affuturam, ac felicissimum
suarum precum eventum quo lætari, & exultare possint,
non dubia fide pollicentur.
VERS. 10. Sed ut ad rem ipsam, & meæ orationis caput jam acce-
dam, liberas doctrinæ habenas laxabo, & velut cælestem
imbrem mihi cælitus instillatum, Divina ope, quæ me di-
centem corroborat, vobis affundam libentissime, palamque
exponam; quæ supplicia gravissima Divina virtute impiis
infligenda sint; quæ dum differuntur, manu sua parata con-
tinet Deus, occultaque arcanas rationes agendi, & provi-
dendi propterea, antequam executioni mandentur, cogno-
sci à mortalibus non possunt. Verissimam igitur sine fuco, si-
ne mendacio Theologiam apertè vobis tradam, & arcana de
Providentia dogmata minimè supprimam.
Sed quid inquam arcana? Vos illa quidem, ut qui etiam
in rerum Divinorum consideratione multum operæ, ac VERS. 11.
temporis posueritis, minimè ignoratis; quorum non obscu-
ra exempla observare non semel potuistis. Quæ cum ita sint,
mirari profectò satis non possum, homines in speculationi-
bus Theologicis versatos, atque detritos, nunc tam levibus,
tamque inanibus coniecturis persuaderi, de re gravissima si-
nistre judicare, vana & futilia vanis adiicere, neque illud
quidem quod ferendum utcumque esset, timide, & dubitan-
ter, sed fidenter, audacter, insolenter pronuntiare. Deside-
ro itaque ac in parte judicii vestri gravitatem, atque sapien-
tiam, quod cum cætera tam acutè videatis, nunc quod
æquum, quæ verum est, pervidere minimè potueritis.
Namque & sæpè, & cum fastidio inculcatis, ò amici, im-
pios in hac vita improbitatis pœna pendere, & filiorum VERS. 12.
amissione, atque omnis posteritatis abolitione, & dire-
ptione bonorum, facultatumque omnium. Ego verò sic
statuo, Verissima impiorum supplicia à morte incipere, &
æstimari debere. Quamvis negare non possim, nonnun-
quam etiam in hac vita supplicii partem aliquam perferre.
Verùm enim verò plerumque videmus, impiis, quibus tem-
poralia bona abunde suppetunt, sempiterna mala à Deo su-
premo judice parari, & asservari, tanquam propriam hære-
ditatem, suo jore adeundam. Qui enim adeò viribus, & po-
tentia prævalent, ut cæteris non solum terrorem inferant,
sed vim etiam afferant, recipient profectò à Præpotenti
Deo acerrima, gravissimaque supplicia.
Multos præterea, multumque florentes illorum liberos
gladius hostili magna internecione confodiet. Quibus nihil VERS. 13.
proderit, quæ mutuis auxiliis, atque fraterna se societate
communire, & confirmare conentur; neque enim, iuvenes
sint licèt, gladium repellere poterunt; neque si infantes, quis-
quam illorum miserebitur: nam sublato parente in univer-
sam familiam omnes statim cives lacessiti desævient. Uni-
versa verò posteritas ita abolebitur, ut si qui forte hostium
gladium effugerint, in summa ignobilitate, & egestate vivant
non solum enim bello, sed ingenti fame infestabuntur.
Si verò ex superioribus aliqui cladibus superstites fue-
rint, morte acerbissima interibunt, & vel conficientur mor- VERS. 14.
bo diuturno, vel vivi adhuc moribundi sepelientur; vel
turpi, atque immatura morte auferentur, quorum quidem
uxores in miserrima viduitate consenescent nisi prius ea-
dem, quæ illarum viros, lues primat, atque se potius, quam
maritos lugere cogantur, si ullæ fortè lachrymæ, ullaq. la-
menta tot malis deplorandis sufficere posse videantur.
Nihil jam tunc proderunt impio collectæ per iniuriam
facultates, quibus posterorum nemo uti poterit: nam devo- VERS. 15.
luentur tandem omnia ad justos, quos fortunabit, locuple-
tabitque Deus optimus ipsis fortunis impiorum. Verum
enim verò iniquus dives colligit, aggeratque immensos di-
vitiarum cumulos, neque minori, aut copia, aut facilitate,
quàm si terræ pulvis vilissimus esset, & argenti massa, la-
pides ipsi nullius pretii. Variam præterea, multiplicem-
que supellectilem, plurimamque pretiosam vestem stu-
diose comparat, quibus & vivat, & fulgeat beatus sua qui-
dem opinione, in multos annos. Sed quæ ille in iniustitia de-
tinebat, Deo sic providente, in honestos, justosque usus ce-
dent universa: nam hæc omnia justi vendicabunt; & præ-
paratas ab impio vestes justus induet, coacervatas ab im-
puro homine pecunias, sancti, & integri homines posside-
bunt. atque ea, quæ decet, ratione illis utentur. Sic im-
probitas pietati serviet, & facultates iniquas ad sanctorum
utilitatem, & commoda convertet supremus rerum mo-
derator Deus.
Ergo domo magnificentissime ædificata non eiicietur im-
probus tardius, quam tinea ex putri ligno, aut vestimen- VERS. 16.
to, quod paulatim arrodit; atque sicut tinea corrodendo vi-
detur sibi domum ædificare, & latibulum quærere, simul ta-
men & sibi, & domui suæ exitium, & interitum molitur, ita
sanè impius, dum res alienas mordendo, & dilacerando, do-
mos ipse suas erigere, & stabilire nititur, suum sibi exitium
ma-

machinantur. Atq; adeo munimenta, quibus improbi se protegunt, & tutantur, quamvis astuta & latebrosa, non magis valida erunt, quam tineæ folliculus, quo se abscondit, & areneæ caverna, in quam se includit. Tum etiam impietas instar veneni depascet impios, non secus quam tineæ lanas. Et quemadmodum aranearum telæ, nullo maiori negotio exterminantur, sic quæ ab impio asservantur, putridam, & dissolnbilem aranearum telam imitabuntur. Illa etiam brevissimæ impiorũ fçlicitatis imago est, tugurium, quod vineæ custodiendæ tamen gratia erigitur. Sed quanta stultitia, ingenti solicitudine, & dispendio animi erigere, ædificare, conquirere, quæ momento temporis corruent.

VERS. 19. Tandem mortũ somno sepelietur dives, qui quidem tantum per somnium dives est, re ipsa miser. Tunc verò nihil colligere poterit ex his, quæ domi habet? neq; verò ipse colligitur, aggregabiturve ad sanctorum fasciculum, qui meliori sorti, atque beatiori vitæ servati sunt. Deposito autem corporis pondere, cum apertis oculis se ipsam anima intuebitur, nihil profectò fçlicitatis pristinæ inveniet, momento temporis pristina omni specie evanescente.

VERS. 20. Extrema verò inopia, dolores ingentes, atq; terrores incredibiles, qui viventi impio imminebant, morientem jam assequentur, & conprebendent, velut supremi judicis ministri impium ad Dei tribunal accersentes, & sicut mali viatores, sævique apparitores manus colligantes, caput obnubentes, & ad extremum supplicium rapientes. Quemadmodum autem noctis tenebræ faciunt, nihil ut possit apparere, sic impius, ærumnarum cęca nocte obrutus, nec cernitur, nec uspiam videtur existere. Dissipabitur itaque sæva tempestate, atque procella inopinata, & clam furtimque repentina numinis vindicta corripietur.

VERS. 21. Neque verò uno tantum modo, sed omnibus supplicii generibus afficietur: nam hærentem licet terræ, profundisq; defixum radicibus Divinæ indignationis vehementissimus, idemq; ardentissimus convellet impetus, tolletq; sublimen: atq; veluti somum dissipabit. Inter tot animi angustias, atq; perturbationes, incredibili tunc impius inconstantia jactabiturque ærumnarum venti omnes propellent, atque turbinabunt, nullo unquam stabili loco potentem consistere.

VERS. 22. Vehemens itaq; æstus, instar nocentissimi venti subsolani, invehet sceleratissimis hominibus affatim malorum, & morborum incurabilium, ut ex hac vita citius fugere cogantur Neque deerit ultor quispiam, sævusq; vindex à judice missus, qui quasi fur improviso incidat impio nec illi ulla ratione ignoscat iratus. Ergo Deus velut maximus, supremusq; Imperator, cui tempestates parent immittet improbis, atq; pietatis, hostibus instructissimum qoendam malorum omnium exercitum, gravissimorumq; suppliciorum tempestatem, quæ cum sempiternis tenebris de duratione contendet. Tum illud, quod gravissimum est, Divina vindicta quasi sese super improbum proiiciet, atq; in universas illius res ultrix incumbet. Ille verò frustra Divinam plagam effugere conabitur; ac nunquam sibi satis poterit fuga consulere. Tandem enim irretietur, & implicabitur inexplicabilibus malis, atque in vanum recident omnes illius evadendi conatus.

VERS. 23. Qui tam miserandum sceleratissimi hominis interitum viderit, audieritve, conplodet sanè præ admiratione manus, atq; infelicissimum sibilis, clamore insectabitur; & vel illius familiarissimi, è conspectu pristini loci consistentes, stupebunt in tam miseranda ruina. Iusti verò immoti ipsi suis locis, & sedibus, impiorum exitiũ irridebunt, Deusq; ipse triumphum de suo hoste reportans, quasi gestiens plaudensq; manibus, victoris instar, vociferabitur, ac de sublimi solio illum despiciet ex summa furtuna ad extremum miseriarum baratrum præcipitatum.

Vers. 1. Addidit qooqoe Job, & assumens parabolam suam, & dixit.

1 *Iobi in dicẽdo constantia. Verbum* Addendi *secundas vices significat.*

2 Parabola *quid Gregorius utilia semper conjectans.*

3 Assumere, *aut* portare, *quid. Paulus* portans Dei nomen. Onus *prophetarum.*

4 *Iuramenti formula.*

ADdidit. Confidentius videtur disputationem suam continuare, nemine videlicet respondente, quasi jam victis, sponteq; cedentibus adversariis. Quippe, ut Philippus ait. *Convictis jam amicis suis, quasi liberè agẽs*, & ut dixix Olympiodorus, *cum nullus eius obsisteret orationi*. Atq; eam animi erecti, & fidentis ad suam defensionem, indicat illud verbum, *addidit*; quasi suam loquendi vicem instaurans, & veluti secundam orationem instituens. Septuag. *Adhuc autem adiciens Iob.* Videlicet ad superriorem orationem, novas quasdam, gravissimasq; sententias attexens: *Addiditq; assumens parabolam*, idest; Iterum assumpsit parabolam; rursus est quod non incommodè dixit Tygur. *Ulterius sermonem suum prosequens*, & Vatabl. *Resumpsit Iob sermonem, & disputationem intermissam*. Diximus aliqnando verbũ *addendi*, in Sacro sermone, secundas vices significare, id est, idem valere quod, secundo, rursus, iterum; *Addiderunt facere malum*, idest, rursus fecerunt. Jud. 3. 12. & 4. 1. 10 13. *Addidit Dominus*, ut appareret. 1. Reg. 3. 21. id est, iterum apparuit, sic, *Addidit dicens*; vel, dicere; id est, rursus dixit. Sexcenta sunt huiusmodi.

1 Iobi constantia, et dicendi fiducia. Philippus. Olymp. LXX. Tygur. Olympiod. Vatabl.

Assumens parabolam; idest, gravem qoandam, viroq; sapiente dignam orationem. *Parabola* autem, ex proprietate suæ radicis, significat dignissimam quandam sententiam, excellentem utilitate, pondere, gravitate inter alias q. d. sententiam dominantem, aut præsidentem aliis: Nam *Masal*, significat Dominari, aut Principem esse. Quare nulla hic Ænigmatis significatio, aut occulti alicuius arcani, vel proverbialis loquutionis significatio, per *Parabolam* Quamquam his omnibus modis soleat usurpari *Parabola*. Quare non est cur Philippus hoc loco dixerit, quod Iob *sumens parabolam suã, significat, quod ea, quæ antea dixerat, per similitudinem, & parabolam maximè dixerit*. Quam etiam exponendi rationẽ sequuti sunt aliqui Latini, *Parabolam* dici orationem Job, quod plena sit similitudinibus. Neque mirum, quod Gregorius pro more suo utilia semper exprimens ex plano, & literali sensu, ex hoc *Parabola* nomine suum studium probare contendat; *Ostenditur*, inquit, *sanctissimi viri dicta quam mistice sint prolata, dum parabola, idest, similitudo assumpta narratur ab eo, qui nihil inferius per similitudinem, aut comparationẽ loquitur*. Rectius Olympiod. *Parabolam, inquit, Scriptura dixit, non id solum, quod a familiaris sermonis similitudine remotum est, sed quemvis etiam sapientem sermonem.* Sed de *Parabola*, atq; eius etymologia diximus quondam plura Nũc tantum indicanda lectio Septuaginta. *Adiciens Iob dixit proœmio*, quasi ea, quæ ante disputavit, sint velut proœmium consequentis orationis.

2 משל Parabola præ aliis excellens sententia. Philippus & alii Latini utuntur aliena Parabolæ significatione. Greg. utilia sẽper ex misticis sensibus conjectans. Olymp. Vide c. 17. V. 6. n. 1. LXX.

Assumens, Elevans, extollens, portans, & fortè cum de sermone dicitur, nihil aliud peculiare indicatur, quã loqui. Videlicet à radice, *Naca*, quæ significat elevare, vel tollere super os verbum, aut sermonem; Quod est loqui sicut & cum *Cogitatio* dicitur *ascendere super cor*, nihil aliud est, quam cogitare, & elevare oculos, nihil aliud quam videre. Habemus verò Hispanismum simi lem, *Levantar la platica*, & è converso; *Aver se caido la platica, que corria*. Hoc significat jam rem aliquam non usurpari sermone; illud verò, usurpare alicuius rei memoriam, & loquendi initium facere, aut aditum patefacere ad aliquam disputationem. Quod ausum quendã, & constantiam in loquẽdo adfert, & primum sermonis auctorem. Sicut & Actor 9. 15 dicitur de Paulo ad prędicationem Evangelii electio, *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gẽtibus, & Regibus, & filiis Israel*, idest, ut costanter de me loquatur, & primus ipse auribus Regum obtrudat nomen meum. namqne illud *portare*, non est, ut pleriq; existimant, transferre ex uno loco in alium, aut per diversa loca circumferre. Sed est elevare * *Sustinere*, tollere, vel attollere, & quasi super se ipsum assumere, q. d. ut hoc onus mei nominis evulgandi sibi imponat. Et sicut qui alicuius obligationis onere gravatur, & constringitur, obligatus etiam manere solet ad illius rei dispendia, & laborem; ita de Paulo *portaturo Dei nomen*, subiicitur, quasi portandi explicatio, & ratio; *Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*. Atque ut uno verbo dicam hoc est illud *onus* Prophetarum, quod ex hac ipsa radice dicitur quasi, *portatio*, cum videlicet Propheta suam prophetiam ita super se assumit, ut videa-

*4 נשא Assumere sermonem aut cogitationem. Hispanismus. Constantia fidentis animi in assumendo sermone. Portare Dei nomẽ, quid propriè. * Para que se encargue, y tome sobre si la publicaciõ de mi nõbre.*

Onus Prophetarũ, quale. Job assumens parabolam. & onus defensionis Providentia, et & suae innocentia.

tur etiam super se onus & obligationem suscipere, tum illius prædicandæ, & tuendæ, tum & pro illa opprobria, & iniurias sustineodi. Ergo & hoc loco *assumere parabolam*, erit ita hanc Divioæ Poteotiæ, & suæ causæ manifestatioois, & defensionis oous, & obligationem super se aceipere, ut paratus sit de omnibus rationem reddere.

Sed tameo propter id, quod sequitur de *Dei Viventis* cootestatiooe, potest hæc *parabola elevatio*, aut, *assumptio* ad aliquam juramenti speciem referri, ut eum dicitur *assumpsisse parabolam*, indicetur Dei nomen in juramento assumpsisse, aut elevasse.

Vers. 2. Vivit Deus, qui abstulit judicium meum: &

4 *Assumere ad iuramenti formulã.*

Omnipoteos, qui ad amaritudioem adduxit animam meam.

Vers 3. Quia, &c.

1 *Jurandi forma.* Dei viventis *contestatio ad verses Idola.*
2 *Varia aliorum interpretatio Iunicentē Deus affligit extra judicialiter.*
3 Judicium *quid.* Auferre judicium, *tum Dees* contemnere *videtur. Illustrat es Isaias.*
4 Judicium *pro condemnatione, aut absolutione.* Facere judicium *Explicant Isaias, & David.*
5 Omnipotens, *Saddai, quid.*

1 *Regia.*

Vivit Deus. Sioe ulla juramenti forma hæc verba accipi posse existimant, qui ex Hebræo legunt; *Videns Deus abstulit judicium meum, &c.* Sed sive legas *vivens*, sive, *vivus Deus*, (nam hæc participia Hebræorum valent idem, quod verbum præsentis temporis) sensus idem erit; & ut ex aliis Scripturæ locis aperte evincitur, jurandi formula, quam tum Græci, tum Latioi omnes agnoscunt; & dilucida paraphrasi exposuit Nicetas; *Per Deum viventem, qui de me judicavit, juro hac me ob eas causas tantem, qua mihi prorsus ignota, illi ent cognita sunt, perpeti.* Est verò jurandi hæc formula solemois io Scriptura qua Dei vitam contestamur ut Matth. 26 63. *Audiro te per Deum vivum*, id est, Dei viventis, præseotisque nomine te obstringo, & Apoc. 10. 6. *Jeravit per viventem in secula seculorũ*, & cum Deus ipse iurat; *Vivo ega, dicit Dominus.* Quod certè fiebat, ut simul cum confirmatiooe alicuius veritatis confirmaretur etiam veri Dei fides, & cogoitio ed versus Idola, quæ putabantur Dii, sed mortue erant. Cum enim homines per *majorem se jurent*, ut Apostolus eit nisi Deus vivens esset neque maior neq; melior homine esset, neq; ulla ratione timendus. Sicut Baruch soo illo c. 6. pluribus probat. Quare sæpe illud repetit adversus falsos Deos; *Ne ergo timueritis eas, quia non sunt Dii.* Et ideo sæpe cum juramento coniuogitur Dei viventis timor, Deut. 7.8 & 10. 20. Genes. 31. 52. Quere in id potissimum incumbebant Prophetæ, ut persuaderent populo omem vitæ, sensusque ratiooem deesse falsis Diis; & id eurabaot Dæmooes redditis oraculis, ut lapides, & ligne aliquod vitæ, & seosus specimen præberent, & metum mortalibus aliqua ratione inicerent, ergo cum *Deus vivens* in iuramento assumitur, veri Dei præsentia veneranda adducitur in testimonium, aut certè stabilitas, & sempiteroitas Divioæ vitæ, ad stabiliendam nostram veritatem.

Participia Hebraorum Jurandi formula. Nicetas. Deus vivens in iuramento assumptis.

a

Qui abstulit judicium meum. Quæ in boc primo versiculo dicuntur, per parenthesim leguot Biblia pleraq; vulgata, quasi hæc sub iuramentum minimè cadaot. Sed parenthesim expunxerunt Biblia Vaticana, neq; incommodè: nam quamvis hæc quoque sententia comprehendatur juramento, non hebebit sensum incommodum, quasi dicat: Solemni juramento contestor, Deum abstulisse judicium meum. Sed illud paulò obscurius, quid sit *auferre judicium*, aut, *removere*, aut *facere, ut recedat* judicium, ut ex Origioali legimus: nam, *çur*, est recedere, declinare, divertere sive oeutraliter, sive activè legas. Caiet. existimat id esse, quod Deus exerceat Jobum longe à judicio, idest, noo in judicio, sed extra judicium, idest, noo tanquam judex judicando, & condemnando reum pro scelere aliquo, sed tanquam pater probando illum propter multos præclaros sioes suæ providentiæ. Hoc idem indicasse videtur

Biblia cor

Iudiciem recedere, aut removeri quid. סור

Caietan.

Kaldæus: *Abstulit regulam judicii mei*, nã hæc est iudicii regula, inoocentem absolvere, sontem damnare. Quod si puniatur innocens extraiudicialiter fit. Interpretatio hæc vera, sed dura.

Chald. Iudicii reg.

Eugubinus, quod Deus *abstulerit, removeritque*, id est, denegaverit, minimeq; concesserit illud supremum judicium, atque tribonal, quod tam ardenter, tamq; sæpe postulavit, ut sibi pateret. Hoc quoq; longius.

Eugub.

Paulo propinquius, quod Septuag. legũt; *Vivit Dees qui sic me judicavit*, idest, qui quasi pervertit meum judicium, dum tam acerbo me afficit supplicio, quod alibi dixit; *Non aquo judicia afflixit me*, Quare, *auferre judicium*, erit inferre plagas, sed non iuxta mensuram delicti: verum multo maiori pœna leviores culpas compensare. Verò similis hæc expositio, sed neq; valdè lenis.

LXX. Iob. 16.6.

Illud ergo videtur ad Scripturæ phrasim accommodatum, ut pro varia, atq; diverse eeceptione *iedicii*, varia etiam sit, atq; diversa significatio, *auferẽdi iudicium*. Nam si, *iudicium*, pro actione iudiciali, & cogoitione iudicis sumatur, *auferre iudicium*, erit, noo intrare in judicium, oeq; velle cogooscere merita alicuius causæ. Hãc enim exquisitam suæ vitæ, & ionocentiæ cognitionem, ut ex illa iudicaretur, sæpe desideravit Job, suæ innocẽtiæ benè conscius. Sicut è contrario sui peccati malè cõscius dicebat David: *Noe intres in iudiciem cum servo tuo, qeia eoe iestificabitur, &c.* Atq; hoc modo videtur Symmachus intellexisse leges: *Qui despexit iudicium meum.* Quo etiam modo dixit Deus Isaiæ 40. 27. *Quare dicis Jacob, & loqueris Israel? Abscondita est, via mea à Domino* (id est, oon vult agnoscere meam causam) & *a Dea mea iudiciem meem transivit.* Ubi Septoaginta legunt; *Judicium meum abstulit, & recessit*, idest, ille vitam, causamque meam negligit, & sive iusta, sive iniuste patiar, nullam illum mei eure taogit.

3 *Varia expositio ex varia iudicii significatione. Iudicium pro iudiciali Iudicis actione & cognitione.* Ps. 142. 2. *Symmac. LXX.*

Si eutem, *iudicium*, pro condemnetione, aot pro merito, & causa condemnatioois, & mortis usurpetur, *auferre iudicium*, erit condonare mortem, & noo pronunciare dignem scelere sententiam, ut Sophoniæ 3. 15. *Abstulit Dominus iudicium tuum*, (idest, supplicium, & pœnam, quam ex iudicii, & iustitiæ lege merebaris, condonavit scelera. Septuaginta. *Abstulit Dominus iniquitates teas. Avertit inimicos tuos non timebis malem ultra.* Sensus hic huic loco non quadrat.

4 *Iudicium pro merito extremæ sententię, & supplicii inferendi. LXX.*

Si, *iudicium*, sumatur, ut sæpè solet, pro iustitia, & æquitate causæ, & pro innoceotia vitæ, & operum, quibus debetur illa potissima judicii pars, quę est absolutio; *Auferre iudicium*, erit, non absolvere pœna, neq; liberare supplicio immerito, sed citra culpam affligere, & puoire, quod huic quadrat loco. Sicut etiam populus conquerebatur, quod male, & iniqua pateretur ab hostibus iniuste, Deo quasi ooo curante, idest, non liberãte. Isa. 59. 9. & 14. *Elongatum est iudiciem a nobis, & non apprehendet nos iustitia; expectavimus iudicium, & non est.* Septuag. *Recessit iudicium*, sive ut hoc loco, *ablatum est*, cuius contrarium lætabundus, & liberatus à malis canebat David Psal. 9. 5. *Fecisti iudicium meum, & causam meam, sedisti super thronum; qui iudicas iustitiam.*

Iudicium pro bonitate, & æquitate causæ. Germana, & simplex expositio.

LXX.

5 שדי

Et omnipotens. Saddai, qui cum sit bonorum omnium fons uberrimus, cumq; ex illius indulgeotissimi pectoris uberibus dulcissimum, suavissimumque beneficentię lac instillet in ora, desideriaq; suarum creaturarum, me tamen amaricavit; *ad amaritudinẽ*, ærumnas doloresq; incredibiles, naturę humanæ ad perferendũ difficiles, & peracerbos, *adducit animam meã*, vitã, corporisq; partes omoes, atq; animæ facultates nullo merito. Hæc (inquã) iurameoto cootestatur quoq; deinde quod sequitur.

Aerumna amarescentes hominis.

Vers. 3. Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.

Vers. 4. Non loqueotur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur meodaciom.

1 *Vitę periphrasis.* Spiritus, *quid in sacra sermone.*
2 *Oris peccata, & iniquitas, qua.*
3 Iniquitas, & Dolus. Meditari, *quid, Explicant David, & Isaias.*
4 *Particula.* Absit; *ie Hebraa, quę proprietas Illustratus Moyses.*
4 *Varius Gracorum, et Latinorem nexus, Varia etiam sententia paraphrasis.*

Juro

1 *Lucida sẽtentiæ paraphrasis.*

IUro inquit) per Deum viventẽ, quamdiu vixi, sanctè me & religiosè vixisse: quãdiu vixero, sanctè me, & religiose victurũ; neque falsi aliquid aut de mea innocentia, aut de Dei bonitate, & iustitia pronunciaturum; neque ulli unquam mendacio consensurum.

Vitæ periphrasis. נִשְׁמַת

Donec superest halitus. Elegans vitæ periphrasis; Quandiu respirat homo, tandiu vivit; moritur tandem cum expirat. Vox eadem, quæ supra c. 26. 4. vertitur, *spiramentum*, de quo ibi plura.

Olymp. Ambros. Philippus. Trinitatis mysterium indicatum. Method.

Et Spiritus Dei in naribus meis, Septuag. legunt; *Spiritus Divinus, qui circa me est in naribus.* Quo nomine Olympiodorus, *Spiritum sanctum*, intelligit, sicut etiã Ambrosius super id Ps. 118. *Auerte oculos, &c.* nec non Philippus, *Spiritus, inquit, Dei, qui me, ut sustineam hos cruciatus, corroborat.* Vnde Græci hoc loco *Trinitatem* indicari existimant: Patrem, per *Deum viventem*; filium, *Omnipotentis*: & Spiritum sanctum, suo proprio nomine, *Spiritus Dei* Methodius autem hoc ipso loco, *Spiritum Dei*, intelligit Spiritum a Deo datum hominibus; sed non alium, quam conscientiam ipsam, quæ sive suæ innocentiæ, sive sui sceleris testis est, de qua etiam intelligi vult, quod Sapientiæ 12. 1. dicitur: *Quã bonus, & suauis est, Domine Spiritus tuus in omnibus!* Quod Septuag. legerunt: *omnibus incorruptus tuus inest spiritus.* Sed sanè quid *Spiritus Dei*, hoc loco sit, vel ex adiuncto *narium* nomine clarè licet intelligere: nam est respiratio vitalis, narium adminiculo homini, ut viveret concessa, ex eo iam tempore, cum, *inspiratum est in faciem*, id est, *in nares*, aciei hominis, *spiraculum vitæ*, aut ex Hebræo, *vitarum*, nam singulis narium foraminibus singulæ vitæ hauriri videntur. Tum etiã ex præcedente hemistichio: nam *spiritus in naribus* idem omnino est, qui *halitus* in homine Nam cum spiritus dicitur, vel narium, vel vitæ, vel adiuncto nomine alio simili, eum spiritum significare solet, qui etiam viventibus brutis communis est, videlicet respirandi facultas. Sed de hoc diximus plura superiori capite.

Conscientia incorrupta quæ. *LXX.* *Germana expositio.* *Gen. 2. 7.* *Spiritus ex adiuncto nominis explicatus.*

a *Nicetas.*

Non loquentur labia mea iniquitatem. Græci, atque post illos plerique sic elucidant: *Quamuis (inquit) cruciatus ac pœna producantur, quamuis acerbiora sint mihi perferenda, nihil tamen absurdi, nihil a dignitate Dei alienum me loquuturum, aut animo cogitaturum, verum usque ad extremum spiritum, peccato repugnaturum.* Chrysost. *Nemo pervertere me unquam poterit; nemo abducere a semel suscepto consilio.* Persto (inquit) in eodem sanctioris vitę instituto. Non meæ me tribulationes, non vestræ calumniæ separabunt a Charitate Dei. Caietanus existimat Iobum duo linguæ peccata a se removere, alterum, *inique loqui*, quod apertè malum est; alterum, *dolosè loqui*, quod speciem boni præsefert, idque iurare; ut socios vellicet, qui vel iniquis, vel etiam fictis, & dolosis calumnijs adversus illum agerent. Et quidem ea duo linguæ peccata non raro coniunguntur in sacro sermone. Psal. 119. 2. *Libera animam meam à labiis iniquis, & lingua dolosa.* Ps. 10. 7. *Cuius maledictione os plenum est, & amaritudine* hæc est iniquitas) *& dolo.* Sed quidem sicut his locis *iniquitas & dolus*, pro eodem videntur accipi, ita etiam in præsenti sententia; *loqui iniquitatem, aut, meditari mendacium*, eodem videntur pertinere, ut efficiatur hic sensus; Non loquar, nunquam fatebor iniquitatem, quam vos mihi per *mendacium* affingitis; *Nec lingua mea meditabitur*: *Hagah* verbum est commune cordis, autoris loquutioni. Hinc quasi commutatis verbis dicimus, corde loqui, lingua meditari, de corde, Isaię 59. 13. *Concepimus, & loquuti sumus de corde verba mendacij*, idest, Meditamur in corde dolos, & mendacia; concipimus corde verba, quæ postea excludamus ore. De lingua Psalm. 70. 21. *Lingua mea tota die meditabitur iustitiam tuam*, idest, semper de tua iustitia loquetur. Sic etiam hoc loco Quare tantundem existimarunt Septuaginta referre, si dicerent linguam, aut animam: legerunt enim; *Neque anima mea meditabitur iniusta.* Sed quidem affert verbum *meditandi* attentionẽ, vel intentionem quandam animi sivè in verbis, sivè in rem eam, de qua sermo sit, quod huic loco rectè quadrat: namque sicut est in Proverbio, Mendacem oportere esse memorem; ita sanè mẽdax, aut dolosus sermo attentione quadam, & excogitatione, aut meditatione sit, ne deprehendatur, aut detegatur dolosus. Ait ergo se nunquam

Chrysost. *Caiet.*

Iniquitas cũ dolo sermone coniuncta. 3 *Iniquitas, & mendacium pro eodem.* הגה

Locutio cordis, meditatio linguæ. *LXX.* *Meditari mendaciũ quid.*

loquuturum mendacium, dolum contra conscientiam, contra veritatem sibi bene perspectam, & exploratam suæ vitæ, suorum studiorum. Rectè itaque cohæret, quod sequitur, neque male, si neget se loquuturum, idest, concessurum, quod alii de illo mẽtiebãtur, videlicet impiè vixisse, & nunc flagellari propter peccata.

Vers. 5. Absit à me, ut iustos vos esse judicem. Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.

חָלִילָה לִּי

ABsit à me. Eleganter, quod in Originali ex Hebræo legitur, *Hhalalilo*, pollutum, aut contaminatum mihi, supple, est; commune, & profanum, & ideò mihi fugiendum; Absit, ut me contaminem, q. d. Non ego ducor, neque seduci me patior communi vulgi, & stultorum judicio, qui de externis tantum iudicant, & internam sanctitatem æstimant, & metiuntur ex externa felicitate. Quemadmodum, & vos iudicatis, dum me ex calamitatibus, & ærumnis, peccati, & sceleris alicuius putatis damnandum. Similis illius particulæ vis, & proprietas. Genes. 18. 25. *Absit à te, ut rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, non est hoc tuum* q. d. Hæc iudicandi ratio, nulla servata, neque attenta causa iustitia, communis, profana, polluta est, & longe à tue sanctitate, & æquitate aliena. Ait igitur Iob: Nunquam assentiar, ne me polluam, & fidem meam contaminem, vestro iudicio: vestræque sententiæ, ut iustam illam pronuntiem, neque veram de impiorum, iustorumve in hac vita, aut felicitate, aut supplicio. *Sententia elucidatio.*

Donec deficiam. Vel si moriar; vel si ex vobis vita mea penderet. Coniungunt hanc partem Græci cum antecedente. Sed Latini cum sequente; Ad extremum usque halitum, non recedam ab innocentia, & sanctitate, simplicitateque meorum morum tuenda, & defendenda, contra vestras calumnias, & ab omni infamiæ labe vendicanda; Non aliam vitæ rationem instituam, quã meam pristinam, quamvis vos me ad resipiscendum, & ab instituto recedendum tam ardenter, tamque contentiose adhortemini; Non patiar igitur, quod in me erit, simplicitatem, & innocentiam afflictam calumniis, & mendaciis obrui, & in iudicio cadere Indicat hunc sensum lectio Septuaginta, quæ etiam respondet Hebræo; *Non separabo a me innocentiam meam* .q. d Non deseram: nam unicus ergo persto innocentiæ afflictæ defensor, adversus vos omnes illius accusatores, & calumniatores. Nicetas. *Desererem innocentiam meam, atq; proderem, si alia loquerer, atque sentiam.*

Varius Græcorum, & Latinorum nexus. *Varia sententia vis, & circumlocutio.* *LXX.* *Nicetas.*

Vers. 6 Iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.

1 *Quid* Tenere, *aut* Deserere *Pietas arcte retinẽda.* Lapis probationis. *Illustratus Salomon, & Ecclesiasticus, electas arcte complectenda. Obligationes maioris perfectionis, addunt fortitudinem.*

2 *Quid* Reprehendere. *Peccatum est, hominis opprobrium.*

3 *Qui dicantur* dies hominis: *Periphrasis humana vita.*

4 *Pœnitentia delet commissa flagitia. Illustrati Ioannes, & Paulus. Iob cum Paulo comparatus.*

1

IUstificationem, iustitiam, sanctitatem. *Quam cœpi tenere.* Pulchrè illuminavit Vulgatus, quod in Hebræo tantum est, tenui propriè apprehendi fortiter, arctè complexus sum Eleganter Septuaginta, *Iustitia inhærens.* Explicat igitur perpetuum, & nunquam intermissum à primis vitæ primordiis pietatis studium. *Non deseram.* Retinebo adhuc, non dimittam, non laxabo, non desinamve ab illa complectenda, & retinenda. Hæc est proprietas verbi *deserendi*. Est enim contrarium verbo tenendi, affertque mollem quendam, dissolutum, otiolumque animum in opere aliquo Unde Proverb. 18. 9. *Mollis, & dissolutus in opere suo* Aquila; Ignavus. Symmach *Cessans.* Theodoret. *Remissus*, & Septuagint. ad morbum quendam languoris, & deliquii videntur referre, cum legunt. *Qui non medetur sibi in operibus suis*, & rectè quidem; nam eadem vox verti-

הָחֱזַקְתִּי

Deserere proprietas verbi tenendo. רָפָה *Aquila. Symmach. Theodoret. LXX.*

Y 2 tur

tucinfirmus, Num. 13. 19. *Considerate populum, utrum fortis sit, an infirmus.* Est enim illa impotentia, & lassitudo, morbi similis, & eadem vocis proprietas exprimitur Iud. 19. 9. *Considera, quod dies ad * Occasum declivior sit, & appropinquat ad vesperam.* Quod ex Hebr. tantum est; *Ecce dies remisit, aut, relaxat se ad vesperā.* Septuaginta eleganter. *Infirmata est dies ad vesperam.* sic etiā dicuntur, *pennæ*, quib. extentis, & erectis Cherubini volabant, *Demitti.* Ezech. 1. 24 & sec. 38. 4. * *Dissolui manus virorum bellantium.* Quæ omnia si ad studium pietatis referas; significabunt, nunquam Iob in sanctitatis cultura tepuisse, nunquam concidisse animo, semper rectum, semper benè animatum erga pietatis opera fuisse, *& apprehendisse vitam æternam*, in quæ vocatus fuit. Quēadmodum, & Sapiens instruit Sapientiæ amatorem Eccles. 6. 28. *Continens factus* (id est, si semel tenueris, arctèque comprehenderis) *ne derelinquas eam*; ne demittas, neque laxes manus; aut dissolvas complexum brachiorum, ne unquam mollem te, parumve constantem Sapientiæ amatorem præbeas; quod hic dicitur, *non deseram*; nam si semel relaxes brachiorum nisum, eucamque *tremendæ iustitiæ*, & sanctitatis, avolabit statim, aut excidet è manibus, non aliter, atque res magni ponderis, & momenti, nisi arctissimè complectaris. Scriptum est enim, *Quasi lapidis virtus, probatio erit in illis* stultis, & vecordibus: *& non demorabuntur proiicere illā.* Quod clarius Septuag. dixerūt; *Quasi lapis probationis, fortis erit in illo.* Erat nimirum quondā lapis quidā, quo probabatur, & explorabantur vires cuiusq; & ad quod se exercebant iuvenes, quem videtur Zachar. 12. 3. vocare *lapidem oneris*, quem, ut Hieronymus ait *alij ad genua, alij ad umbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli super verticem erectis, iunctisque manibus attollebant.* Sic pietatis pondus quasi per gradus quosdam ætatis, & temporis homines attollunt, & sustinent, paucissimi qui supra verticē attollūt, ita ut ad finē usq; perseverent, at si semel illū lapidē apprehenderent lāguidus, aut imbecillis homo, sine mora proiiciebat pondere superatus, nō aliter dissoluti, cū semel apprehēdūt pietatē. Quare ad summā animi constātiam, & robur, illa tandē verba hortantur vers. 29. *In omni animo tuo accede ad illud, & in omni virtute tua conserva vias illius.* Vult enim ardenter *concupisci*, & amari, vult quæri diligentissimè, vult apprehendi, & teneri arctissimè quoniā autē imbecillitati humanæ timēdū est, quę lassari, & deficere sæpè solet, monet Sapiēs, ut etiā qua fieri possit ratione, nos cū Sapientia religemus, & constringamus fortiter, & vinculis quibusdā maioris perfectionis obligemus, ne facile illam dimittere possimus, facileve ab illa dissolui Eccl. 6. 28. ut huiusmodi compedes, & obligationes voluntariè susceptæ, sanctioris vitæ retinendæ, sint adminicula, ad pietatem fortiter tenendam. Quare postquam Sapiens dixerat: *Iniice pedes tuos in compedes illius, & in torques illius collum tuum*; subiecit statim; *& erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolā gloriæ.* Nam hęc ipsa *vincula*, quæ sunt nostræ imbecillitatis argumenta; eadem ipsa sunt, quasi supplementum fortitudinis, & præsidium validissimum ad retinendam fortiter sanctitatem, quam semel *tenere cæpimus.*

**El Sol no tien fuerça, y deila vade calda,*
LXX.
** Caidos los braços, y las alas del coraçon.*
Iobi in retinenda pietate, robur, & firmitas.
1. Tim. 6. 12.
Pietas arctè complectenda instar ingentis, & gravissimi lapidis.
Eccl. 6. 23.
LXX.
Hieron.
Alligare nos debemus cum pietate ne facile ab illa dissolvamur.
Obligationes & vota maioris perfectionis, adaugent animo vim & fortitudinem.

Neque enim reprehēdit me cor meū in omni vita mea. Verbum, *reprehendit*, legendum de præsenti, quamvis in Hebręo legatur de futuro. Deest quoq; in Originali particula causalis. Quare non alia erit huius partis sententia, quam expositio præcedentis. videlicet, *Tenuisse semper iustificationem*, nihil aliud erit, quam sibi non esse conscium alicuius sceleris. Sed D. Thom. quem nonnulli Latini sequuntur, presè, & strictè accipit particulam illam causalem, ut rationem reddat, cur confidat, se non recessisse ab innocentia, quod videlicet semper assuetus fuerit iustitiæ, & sanctitati: nam ipsa peccandi consuetudo solet, hominem in maiora in dies peccata impellere. Sed nimium videtur hoc subtile, & argutū. *Non reprehendit*; Non exprobrat, non improperat, non convitiatur, non blasphemat, aut maledicit; sive potius de futuro, non blasphemabit, maledicetve. His enim modis omnibus verti solet verbum originale a Vulgato. Cum autem oratio sit in Hebręo sine apposito, poterat non incommode apponi huic sententiæ, Deus *Cor meum non exprobravit*, supple *Deum*; Non blasphemavi; nunquam maledixi; semper de Deo in bonitate sensi cōtra quam illi obiiciebant amici, & Dæmon interius molestissimè suggerebat: nam iam eo videbatur revocata tota amicorum disputatio, quis melius, veriusque de Deo sentiret, & loqueretur? Sed Vulgatus sententiam aliter supplevit, commodèque expressit oppositum: *Non reprehendit me cor*, non exprobrat, neq; convitiatur mihi. Similiter etiam Septuag. *Neq; enim conscius sum mihi, commisisse absurda.* Peccatum enim est opprobrium hominis, iniuria, convitium. Quare, quem carpit alicuius sceleris conscientia, huic ipsa conscientia exprobrat, convitiatur maledicit. Et qui reprehendendo, peccatum alieni obiicit, si non verbo, at certè re ipsa exprobrat, & convitiatur. Ait igitur, se nullius opprobrii, vel in suam conscientiam, vel adversus Deū commissi, conscium esse. Sed potius probra, & convitia indignè excepisse ab amicis, scelera, & impietatem obiicientibus.

2
D. Thom.
Dionys.
Consuetudo peccandi, ad nova sē. per peccata alliciens.
חרף
Varia ex Hebræo interpretatio.
Peccatum, probrum, et convitium.

In omni vita mea. Clare quod in Hebr. paulò obscurius: * *A diebus meis.* Cajet. *Dies suos*, existimat appellari *Dies*, quibus usus est libero arbitrio. *Nam dies infantis, ante usum liberi arbitrii, nostri non sunt quoad portionem, & usum.* Vere quidem, sed nimia in emulgendis vocibus subtilitas, inimica sæpè solet esse dignitati orationis, atque sententiæ. Loquutio ergo illa vitam in universum significat.

Sed Philippus hoc loco, ut sententiam hanc conciliet cum illa superiori, cum Iob *peccata* aliqua *adolescentiæ* suæ confiteri videatur, existimat hanc sententiam deberi tamen accipi de præsentis suæ calamitatis tempore; *Hoc (quod) inquit loco omnis vita præsens eius intelligenda est, quo tempore hæc dicebat: nam & ita dicta ex superiori versiculo credibile videri potest, ubi ait, iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram, ubi cœpisse se profitetur.* Similis profectò loquutio, 1. Reg. 25. 28. *Malitia non inveniatur in te omnibus diebus vitæ tuæ.* Videlicet dum vixeris in posterum, quod tamen ex Originali videbatur accipiendum in universum: *Malitia non est inventa à diebus tuis.* Nihilominus & Iobi sanctitas, & illius innocentiæ sæpè ab ipsomet confirmata, & contestata, atque Græcorum, Latinorum interpretum consensus suadent, ut in universum de tota vita superius acta hic locus accipiatur. Neque obstat quod aliquando se peccasse fateatur Iob: nam de levioribus illud peccatis accipiendum, docet hoc loco Gregor. D. Thomas, & Latini. Quamquam illud observat Origenes, *Mirificam esse iusti fiduciam, qua non modo eius vita superior, sed ærumnosi etiam temporis conflictu nitebatur, ut dicere non dubitaverit: Nihil mihi conscius sum.*

** En mis dias talna, ni a remordiendo la conciensa.*
Notatur subtilitas Caietani.
Philippus.
Iob 10. 16.
An Iob sua innocens universa vita sua, an præsentis tantum temporis illa hæc dicit.
Leviora peccata agnoscens Iob.
Gregor.
D. Thom.
Origen.
1. Cor. 4.

Sed cum hoc etiam Paulus de se affirmaverit; *Nihil sibi conscium esse*, qui tamen, & *blasphemus fuit, & Ecclesiam Dei persequutus est*, non videtur magnum suppeditare innocentię argumentum, quam à primis annis post delatam originis labem conservaverit? Dicendum quidem, Paulum post actam vitæ anteactæ pœnitentiam, nihil sibi conscium fuisse, neque à suo corde, suaque conscientia graviter reprehensum, sicut & Ioannes 1. c. 3. 21. dixit: *Si cor nostrum non reprehenderit nos: fiduciam habemus ad Deum; &c.* quod propriè ex Græco legi potest; *Si cor nostrum non condemnaverit nos*: nam per pœnitentiam deleto jam peccato, *nihil nunc est* (ut Paulus ait) *damnationis his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant*: quamvis quondam secundum carnem ambulaverint: & Paulus quidem videtur quodammodo ad præteritæ ignorantiæ commemorationem erubescere: *Qui non sum dignus, inquit, vocari Apostolus, quoniam, &c.* At Iob non solum hac ratione, sed & quod semel acceptam gratiam nunquam amiserit, sibi conscius non est gravioris alicuius sceleris; neque ad commemorationem præteriti alicuius opprobrii erubescit. Nam & præteriti criminis memoria sanctis, dum adhuc vivunt, & humilitati, & pudori est. Quare ne populus Dei, velut sponsa, quæ deprehensa in adulterio fuerat, & iam præteriti, & condonati adulterii opprobrio vel solam memoriam acciperet, dictum Sophoniæ 3. 17. *Noli timere Sion, Dominus Deus tuus gaudebit super te in lætitia.* * *Silebit, in dilectione sua.* Quod Septuag. dixerunt. *Innovabit te in charitate sua*, id est, quasi illa alia esses, novaque nupta, te accipiet. Iob dixit se innovatione minimè indigere, ut qui primam charitatem nunquam amiserit.

1. Cor. 4. 4.
1. Tim. 1. 13.
Bona conscientiæ testimonium in Iobo, & Paulo, quale.
Pœnitentia peccati damnationem tollens.
Rom. 8. 1.
Præteritorum criminum memoria sanctis ad humiliationem.
** No se hablara palabra de lo passado.*
Iob primā gratiā conservans.

Vers.

Vers. 7. Sit, ut impius, inimicus meus, & adversarius meus, quasi iniquus.

1 *Duplex aliorum interpretatio, Iobi constantia, de ultimo huius controversia iudicio, prophetia.*
2 *Germana expositio.*
3 *Imprecatio in hostes proverbialis. Illustrati Samuel, & Daniel.*

1 *Chrysost. Olimpiod.*

CHrysostomus in Catena, paulò acerbius, per imprecationem hęc exponit: *Pereant inimici mei, quando quidem me calumniantur*, & ferè eodem modo Olympiodorus; *Quæ vos in me per impietatem condemnatis, in meorum inimicorum capita retorqueantur*, ut latenter notet amicos, qui petulanter illius innocentiam lacesserent, & non nisi cum impietate. Et vehemens quidem est Septuag. lectio; *Verumtamen sint inimici mei, & qui super me insurgunt, sicut perditio impij* Sed secundo, paulo lenius; Qui in hoc meo proposito, meaq; sententia de impiorum, aut felicitate, aut supplicio mihi repugnaverit, planè censebo impiũ; & sicut meę innocentię, veręque doctrinę, ita etiam veritatis hostem. Sic Iob monebit amicos, ne sibi importunius obganniant, nisi velint ab ipso merito impij, & sanctitatis inimici haberi, quo sensu non omninò impios dicet suos adversarios, sed speciem tantum impietatis præferre, ut qui contra veritatem, & sanctitatem pugnare videantur Idem indicavit Tygurina; *Qui mihi adversatur hac in causa, impius; & qui se mihi opponit, iniquus habendus est*, Hęc est frequentior Latinorũ expositio. Et illud peculiare Philippus addidit; *Prophetia, inquit, spiritu hac dicere videtur mihi: magis, quã voto maledicẽtis.* Cui propheticę predictioni, favere videtur verbũ futuri tẽporis, quod in Hebreo subest; *Erit, ut impius, &c.* Quod tunc impletum videtur, cum ad extremũ huius disputationis, & litis, damnati sunt illius adversarij stultitiæ, & iniustitię.

LXX. Lenior interpretandi ratio. Tygur.

Philipp. Iob prophetat futurum adversariorum in hac causa sententiam adversam.

2 *Optimus, & simplicissimus explicatus, Novo sanctitatis Iobi probat.*

Sed tamen prestat lenissimus alius sensus, quanquam non remisso suę defensionis ardore, ut novum argumẽtum proponat suę sanctitatis; Illos (inquit) semper hostes habui, quot vidi cognovique impios: & ut impius quisque fuerit, ita profecto mihi erit inimicus; Quare oportuit semper mihi placuisse sanctitatem, atque omnem impietatis speciem displicuisse; Nullum cum impiis amicitię fœdus inivi, sed adversus illos tanquam adversus hostes pugnavi.

3 *Proverbialis imprecandę formula.*

Sed tandem non leviter suspicor, esse hanc quasi proverbialem dicendi formulam, qua imprecetur fructum, retributionemque impietatis suis hostibus, in hanc sententiam; Vos censetis me impium. Ergo verò tam longè absum ab impietatis studio, ut neque mihi, neque amicis meis, quibus bene velim, optem illos impietatis fructus; Hos certè percipiant inimici, & hostes mei. Solemus enim vulgari consuetudine, diras, & imprecationes in inimicos convertere, cum nobis tantum fausta precamur, aut omnia mala à nobis depellimus, cuiusmodi illud est. 1. Reg. 25. 26. *Fiant sicut Nabal, inimici tui, & qui quærunt Domino meo malum*, id est, ut Iosephus lib. 6 Antiq elucidavit, *Quod Nablaum manet infortunium, inimicorum suorum capitibus contingat.* Et quod aversantur, id certè in inimicorum capita, ut recideret, precari, solemne semper fuit; ut ille dixit;

Iosephus.

Hostibus eveniat tam fœda causa pudoris,
Inque unus Parthas dedecus illud eat

Ovid. 3 de Art.

Danielis etiam 4 16. *Domine insomnium his, qui te oderunt, & interpretatio eius hostibus tuis sit* Illud; frequenter usurpant aniles fabellæ, *El mal para los moros, y el bien para nosotros* Nã sicut quidquid malum est hostibus, & inimicis, ita quidquid bonum est, nobis, & amicis solemus precari. Atque illud quoque Propertii simile:

Prop. lib. 3. Od. 27.

Hostium uxores, puerique cæcos
Sentiant motus Orientis Austri.

Poppea verò apud Senecam, terrificum somnium, & noctis minas in hostes declinat;

Sen. in Oct. act. 4.

Delubra, & aras petere constitui sacras,
Ut expientur noctis, & somni minæ,
Terrorque in hostes redeat attonitos meos.

Video sanè similem esse formulam hujus sententiæ Iobi, atque adeo etiam cogor existimare, esse imprecatoriã. Cum quo sensu rectè cohæret sequens sententia.

Vers. 8. Quæ est enim spes hypocritæ, si avare rapiat, & non liberet Deus animam ejus?

1 Spes *per metonymiam.* Hypocrita *qui, Avaritia proprium.*
2 *Divitiarum stabilitas à Deo.*
3 Liberare *quid propriè? Varia lectio.*
4 *Impii non eriguntur filiali in Deum confidentia.*

ODio (inquit) semper mihi fuit impius, atque impietas, ideoque illam imprecor inimicis, quod nihil ex illa boni percipi possit. Sed securã, inquis, impius vitam vivit, cum ad præsidium, & custodiam divitias comparet. Ego verò (inquit Iob) sic existimo, nulla esse diviti impio vitæ securitatem, aut stabilitatem, cum nitatur infirmo, & fallaci fundamento. Nam *quæ est spes?* id est, in quo nam spem suam defigit, nititurve, unde nam sibi bene, sperare possit? Spes, pro ea re, quæ nobis spem facit, aut de qua spem cocipimus *Hypocrita*, impius divitis, qui omnino aliud videtur, & apparet, quã sit; qui cũ exterius fulgeat, pollutus, & contaminatus mẽte est: ut proprietas huius vocis exposcit, de qua aliquando diximus: quadrat enim commode illa *Hypocrita*, & fallacis, mendacisve compellatio in impium divitem: sicut, & *divitiæ fallaces* appellantur. Sed in universum *Hypocrita, pro impio*, ut hoc loco verterunt quoq; Sept *Si avare rapiat*, simplex in Hebręo vox, quam vertere posfis, *si avarizet*, idest, si avaritię studeat, aut avide, & avare rapiendo, condendo, & asservando, multo alia plura concupiscat Quam vocis proprietatem indicarunt Sept legentes; *Quæ est spes impio, quia expectat?* Scholia Sept notarunt, verbum Græcum reddi posse: *Quia tenax est*, aut, *quia in habendo exuperat*; aut ex Olympiodoro, *Quoniam plus capit, & aliena ad se rapit.* Et sanè verbum Græcum, *Epecho*, ita significat continere, & reprimere aliquid, ut etiam aliquid expectetur, propter quod cunctatio, & retentio fiat, quare Vaticana dixerunt *expectat*; Complutensia verò, continet. Et quadrat quidem utrumque in divitem avarum, qui cum multa contineat, & possideat, plura expectat, & concupiscit, & concupiscentia illum retrahit à fruendis bonis, quæ iam possidet. Cadunt sanè omnia hæc in proprietatem verbi originalis, quod non solum *avarissare*, aut *cõcupiscere* significat, sed etiam lucris inhiare, & undecumque corradere, quod potissimum indicatur Ps. 9. 3. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ*, quæ hæc desideria, corradendi, & discendi; nam statim ab hac ipsa radice exponitur, *& iniquus*, avarus, corradens, lucri sectator, benedicitur, aut cum avaritia perficere aliquid, aut implere. Ergo, inquit, quãtumuis bene munitus, firmusque videatur a divitijs, quantumuis multò plura expectet, atque desideret, suorum quoque desideriorum compos; tamen, nisi illum muniat, confirmetve Deus, nulla vera firmitate fulcietur. Nimirũ verus omnis boni auctor Deus est, vera proinde bonorũ omnium firmitas ab illo petenda: nam divitiæ a Deo collatæ vitæ præsidium sunt; ex avaritia verò, vel rapina vitam evertunt, & enervant Sicut a Christo Domino dictum est Luc 12. 15. *Videte, & cavete ab omni avaritia; quia non in abundantia cuiusquam, vita eius est ex his; quæ possides* id est, non ideo diutius, aut beatius vivet, quod amplioribus facultatibus abundet Quare miserè deceptus fuit, cuius *ager uberes fructus attulerat*, cum dicebat, animæ, id est, vitæ suæ; *Anima habes multa bona posita in annos plurimos*, diuturnæ vitæ securitatem sibi promittans ex *abundantia* divitiarum, quas ipse suæ industriæ, suæque sollicitudini, forte etiam suæ iniquitati tribuebat, cum *bona sua* illa appellabat; *congregabo, inquit, omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea.* Sed tamen neque nocte unam potuit vitã suam prorogare. Quare eleganter in rem hanc dicere possis, quod in alium dictum a Paulo est 1. Cor. 8. 8 *Esca nos non commendat Deo; nec enim si manducaverimus, abundabimus; nec si non manducaverimus, deficiemus.* sicut & de huiusmodi impio divite, requiem, securitatemque vitæ sibi pollicente, dictum est; *Nescit quod tempus prateriet, & mors appropinquat, & relinquet ora alijs, & morietur.*) Quod sequenti particula clarius exprimitur.

1 *Sententiæ nexus, & paraphrasis.*

Spes pro eo, in quo spes figitur.

Vide cap. 8. vers. 13. n. 4 & c. 13. vers. 16. n. 1. & c. 15. vers. 34. n. 1. & c. 17. vers. 8 n. 3. & cap. 20. vers. 5. n. 5. vide etiam inf. c. 3. 4. vers. 30.

בצע

LXX.

Scholia Vaticana.

ἐπέχω;

2 *Divitiæ a Deo collatę firmæ, & salutares, ex avaritia falsæ. Luc. 12. 15*

Basil. Theophil. Beda.

Et non liberet Deus animam eius Id est, nisi Deus illius vitam servet, & tueatur, is enim est a quo vitæ pręsidium,

fidium, & abundaotia nobis confertur: nam si illa polliceantur opes, falleot tamen. Vide sup. c. 20. vers. 20 super id; *Nec est satiatus venter ejus*; ubi Septuaginta vertunt; *Nec est ejus salus facultatibus*. Sed hæc secunda paes, totaque sententia premenda magis.

Eccl. 11. 20

3 *Pagnin. Cajet. Varia expositio. D. Thom. Matth. 16. 26.*

Et non liberet Deus, &c. Prop. ex Hebræo: *Et non requiescere fecerit Deus*, aut, *pacificaverit*, vel salutem, & pacē, atq; abundantiam noo conferat. Quod ad animæ sanctitatem, & peccati condonationem refert D. Thom. oam *si Deus non liberet illius animam*, eluatque peccato, quid *prodest homini, si universum mundum lucretur*? Quam ille pacem, aut falicitatis partem habebit, si cum Deo amicitiæ fœdere junctus oon est? si pugnat adversus illum Deus? Quia verò hæc sententia est in Hebræo sine ulla negatione, contrariam significationem dederuot verbo *liberandi*, aut *pacificandi*, nonnulli legunt enim post Thargum; *Qua spes Hypocrita, si Deus evellat animam ejus*; Tygur. verò: *Quid Hypocrita sperandum est, cum Deus extrahet illius animam?* Sed utriusque lectiocis sensus idem, neque incommodus; Quamvis Deus permittat impiis fœliciter agere, & frui tantisper comparatis facultatibus, at non abibunt impunè tunc enim in illos animadverteret Deus, cum extraxerit, *repetieritque ab illis animam*. Non invideo igitur, ioquit Job, impiorum fælicitati, quos malus manet exitus. Sed Vulgatus illam partem, *si liberet*, aut, *si pacificet Deus, &c.* deprecaoter verò intellexisse; *Si liberet, o utinam liberet: Qua enim spes, si Deus non liberet?* Actum enim profectò erit de illius salute, & in columitate. Utilem profectò sensum Septuag quoque sua lectione indicarunt; *Confidens ne super Dominum salvabitur?* Ang. *Expectat, & confidit in Domino, si fortè salvatur.* q. d. Impius profectò, quem carpit scelerum conscientia, nulla Divinæ opis firma spe, aut præsidio erigi poterit: nam illæ voces a bona mente, bonaque conscientia proficiscuntur, *Dicam Domino, susceptor meus es tu, & refugium meum, Deus meus, sperabo in eum*, atque non Dei inimicorum, sed filiorum propria confidentia illa; Dictum est eoim; *Confide fili.*

Thargum. Regia. Tygur. Luc. 12. 20 LXX. Iustorum fiducia. Psal. 90. 2 Filiorum Dei constantia. Matth. 9. 2

Iob amicos hypocrisis notans. Philipp.

Hoc tantum addendum, an de impio, & Hypocrita in universum loquatur Iob, an vero latenter notet suos amicos? nam sic profectò existimare videtur Philipp. *Hypocritas, inquit, fictos in amicitia, vel dolosos intellige*, quos etiam avaritiæ notet, & nefandæ cujusdam voluntatis condemnandi Job. Philippi interpretationē emendatam, nam corruptè circumfertur, hæc est; *Quantam vos cupiditatem, & quasi avaritia sitim patimini, inquit, in interitu meo, ut me votis jam ad tartarum rapiatis? has igitur nefanda voluntate quam opem, veniæ aute Deum habebitis, si vos Deus damnatione justa sententia liberare noluerit?* Alii vero de se ipsū loqui existimant, ut se ab omni Hypocrisis suspicione expurget. Quem (inquam) fructum colligere possim ex vitæ mendacio, & verissima sanctitatis simulatione? sed præstat quod diximus.

Hier. Oser.

Vers. 9. Numquid Deus aodiet clamorem ejus eum venerit super eum angustia.

1 *Impiorū discrimen. Clamor quid propriè. Irrita impiorum, & notha preces. Desideria, & libelli supplices; Explicatus locus Machab, & Illustrat. David.*
2 *Quid angustia quid venire. Explicat Samuel.*
3 *Aliorū expositio improbis injucundū pietatis studiū. Illustratus Joannes.*
4 *Germana intelligentia Gaudium, de precibus obtentis. Illustratus David, & Habac.*
5 *Iustorum precibus Deus propinquus. Fiducia orandi. Illustrat. Moyses, & Isaias.*

1 *Impiorum inter precandum animi diffidentia. LXX.*

COofirmatio est superioris senteotiæ. Actum, ioquit, erit de impio, qui spes suas non collocaverit in Deo; nam expositus est malorum omnium cohorti, & incursioni minimeque Deus audiet illius *clamorem*. Septuag. *deprecationem*. Simile id 2. Mach. 9. 13 *Orabat scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consequuturus*. Quod cum, neque ut oportet, neque ex animo faceret, non odio sceleris, sed metu supplicii, ipsa quoque sua conscientia puoctus, fiduciam omnem consequendæ misericordiæ amittebat. Quare non incommode alii hunc locum legerunt. *Orabat scelestus Dominum, dicens, sui jam misertturum non esse.* *Clamare*, autem est: ardentius, aut conteotius implorare opē; aut, ut Is. 1. 15. dicitur, *Multiplicare orationem*; nam *multiplicatio*, tum re ipsa iterata; tum verbis per repititionem facta, peculiarem vim, & contentionem adfert. Quare aliquando idem est, *clamare*, quod *invocare*. Tū etiam *clamor*, idem quod oratio, Jerem. 7. 16. 11. 14. Cum dicitur autem Deus, *audire*, repræsentatur nobis velut supremus judex libellos supplices, id est supplicationes, precesque nostras suscipiens, deinde verò seotentia sua, id est, re ipsa, & effectu, aut annuens, aut renuens. Atq; simili ferè dicendi formula, qui libellos supplices Magistratui, aut Imperatori offerebat, *fundere preces*, desideriaque offerre apud Magistratum, vel Imperatorem dicebatur: iidemque libelli non solum *preces, sed desideria* etiam appellantur in Jure; ut jam non sit mirum, illam esse Divini Judicii formulam, & Dei rescribentis, annueotisque ad preces miserorum; *Desiderium pauperum exaudivit Deus*. Ergo supremus judex *non audiet* impiorum *clamorem*, non suscipiet libellos supplices; irrita igitur eruot eorum, & desideria, & preces.

Orationem multiplicata peculiarem habet vim. Deus humanorum clamorum auditor instar judicis. Preces ille libelli supplices. L. 5. C. de aedific. priu. & l. 19. C. de donat. & l. 31. transact. & l. 11. C. de error. advoc. Psal. 10. 2.

2 *Matt. 22. 7.* בוא

Cum venerit super eum angustia. Imò potius (inquit Job mittet Judex, Imperatorq; supremus *exercitus suos, ut malum male perdant*. *Angustia*; Hostiliis incursio, & tribulatio, vel potius mala, & ærumnæ, quæ concludant, & arctissima obsidione oppugnent, & in angustum redigant. Hæc est enim verbi proprietas. Quare hic angustias cogeotibus accipi debet. Verbum verò, *veniendi*, videtur indicare liberam quandam potestatem castrametantis, aut adventantis exercitus ex jure justissimi belli, sicut & illud indicat. 1. Reg 25. 26. *Prohibuit te Dominus, ne venires in sanguinem*, id est, cum liberum tibi, tuisque militibus esset vindictam sumere de improbo Nabal, &c. Quam male ergo tuta (inquit) Job illius vita est, cui quantumvis omnia præter Deum abunde suppetant, at Deum habet inimicum, omnesque illius exercitus hostili contra se animo concitatos, uno impetu in suam vitam, suamque domum ruituros, cum primum supremus Imperator Deus signum dederit.

Verbum veniendi bellicum.

Vers. X. Aut poterit in Omnipotente delectari, & invocare Deum io omoi tempore?

3 *Pietas invisa his, qui externas incunditates captant.*

ALii sic exponunt; *Non delectabitur in Deo*, eo quod pietas, & Dei cultus gratus impio oon sit; neque Deum, neque Divina habeat in deliciis, neque collocet in illo spes suas, tanquam in re sibi gratissima: potius, tum spes, tum voluptates suas in divitiis, bonisque externis defixerit. Simile id Joann. 5. 44 *Quo modo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, quæ a solo Deo est, non quæritis?* q. d. quomodo potestis in *Omnipotente delectari*, cum gloriam, delectamentaque externa tam avide captetis? Alii existimant hīc ootari ingratissimorum divitum stultitiam, qui delicias, fælicitatemque suam non referunt acceptas Deo Optimo Maximo, Saddai, *Omnipotenti*, & uberrimo bonorum omnium fonti.

Caiet.

4 *Germanus explicatur sententiæ.*

Sed illud præstat, ut hojusmodi *delectatio*, & oblectamentum ad rem ipsam referatur, & preces obtentas, votaque consequuta; nam hæc est propria *gaudii*, & delectationis materia, si cum habeas, quæ desideraveras, desideratis perfruaris, quare hæc erit expositio præcedentis sententiæ, Non delectabitur Divina sibi ope exhibita, salutisve, & liberationis beneficio. Hujusmodi ex liberatione consequuta gaudium, significatur Psal. 36. 4. *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui*, id est; *Delectaberis in Domino, cum dederit ille tibi petitiones cordis tui*. & Habac. 3. 18. Propter salutem consequodam, gaudium sibi, & exultationem pollicetur; *In Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo*, illud etiam subtiliter indicatur a D. Thom. *delectationem* hanc pertinere ad tempus tribulationis, cum justi non solum ex tribulationibus, lætabundi evadunt, sed etiam in ipsis *tribulationibus* exultant, *& gloriantur*: at impii & animo, & spe concidunt; non enim possunt in eo, quem iratum, & hostem habent, *delectari*.

Gaudium post preces, & votorum seq. D. Thom. Rom. 5. 3.

5 *Justis quo*

Et invocare Deum in omni tempore Impius (inquam) non est ex illis, qui omni tempore Deum habent propitium,

Deum omni tempore invocent. Psal. 33 a. Deus iusti orationibus præsto assuturus. Philippus. Theodor. Jobi, & Davidis sententiæ parallelæ. Theodoret.

tium, perindeque illum laudant tempore calamitatis, atque fœlicitatis; quorum *in ore semper Dei Laus*, versatur. Aut illa tantum erit sententia; Numquid impius habet Divinam opem paratam, & præstu sibi affuturã, quandocumque illum invocaverit? aut pollicebitur sibi lætissimum suarum precum eventum, quo delectari, & explere possit, quandocumque contingat Divinam opem implorare? *Qui sibi, inquit Philipp. bene conscius fuerit, rectè præsumet, ut quolibet tempore mereatur audiri.* Ad quem sensum elegaoter explicat Theodor. id Ps. 36. *Spera in Domino,* (quod respondet vers. 8. *Quæ est spes, &c.*) *& fac bonitatem*, quod respondet illi particulæ, *& non liberet Deus animam ejus, &c. delectare in Domino,* (quod respondet vers. 10.) *& dabit tibi petitiones cordis tui* (quod respondet extremæ huic particulæ: Invocare Deum in omni tempore) Plena (inquit Theod.) *manu consequentur, qui veras delicias putant esse habere cum illo consuetudinem.* Hæc illa justorum in orando fiducia est, de qua Joan. loquitur 1. c. 6. 14. *Hæc est fiducia, quam habemus ad eum, quia quæcumque petierimus, secundum voluntatem ejus audiet nos.* Est videlicet suis proximus, ut facilè exaudire possit, sicut Deut. 4. 7. Dictum est: *Non est alia natio, tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Quod Onkel. ita legit: *Quis est populus magnus, cui Deus ita appropinquet, ut suscipiat orationem ejus in tempore tribulationis, sicut est Dominus Deus noster in omni tempore, quo nos eramus coram eo.* Quare stultitiam sui populi, postquam se incredibilibus sceleribus contaminaverat, ridet Deus Isai. 59. a. quod vellet suas orationes instar justorum, exaudiri. *Appropinquare Deo volunt, quasi gens, quæ justitiam fecerit.* q. d. Quamdiu perseveraveritis in improbitate, non exaudiet vos Deus, ut qui longissimo a vobis intervallo separatus sit: cum tamen propè sit Deus *genti facienti iustitiam.* Quare post præscripta opera pietatis subiungit vers. 9. *Tunc invocabis, & Dominus exaudiet; clamabis, & dicet; Ecce adsum.* Ergo illud curandum, ne longe a Deo recedamus; Invocare enim commode, & utiliter illum poterimus, *dum propè est.*

Deus appropinquans Orationi sui populi. Onkelus. Jere. 12. 2. Isai. 55. 2. Philip. 4. 5.

Vers. XI. Docebo vos per manum Dei, quæ Omnipotens habet, nec abscondam.

1 *Affirmatio exposita per negationem.* Docere *quid propriè. Explicat. Moyses.*
2 Manus Dei, *& manus* excelsa. *Illustratus Moyses.*
3 *Exordiendi formula.*
4 *Varia lectio.* Nosse *quid.*

Affirmatio exposita per negationem eiusdem rei ad confirmationem. ירות *Sermo de rebus Divinis instar cælestis pluviæ.*

VIdetur jam aggredi, legitimeqne exordiri parabolam suam, orationemque gravissimam de impiorum interitu, & supplicio, & quod primum pollicetur se docturum, deinde per negationem repetit, se *non absconsurum*, vel non negaturum, aut non *mentiturum*, ut alii vertunt, quæ ejusdem rei repetitio amplificat veritatem doctrinæ, vimque dicendi, & attentionem conciliat. *Docebo* Proprie dicere possis: Pluam, demittam, aut jaculabor doctrinæ, & veritatis imbrem, *& fluet, ut ros, eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Quod præsertim convenit, cum de rebus Divinis sermo fit, tuoc enim congruentior est similitudo doctrinæ cum cœlesti pluvia. Propterea enim subiecit Moyses in suo Cantico; *Quia nomen Domini invocabo, & Dei perfecta sunt opera.* Similiter ergo Job ait, se instillaturum, *per Dei manum, quæ ille habeat.*

a

Varia expositio. Vatabl. Dei manus quid. D. Thom. Caietan. Olympiod. Philippus.

Illud autem. *Per Dei manum*, sive, ut in Hebræo est; *In manu Dei:* Vatablus, exponit; *Deo iuvante, & subministrante facultatem*, ad dicendum pro meritis; Nam *Dei manus*, sæpè Dei virtus, & potentia est confirmans hominem. D. Thomas, *Dei virtutem.* Id est, Dei Sapientiam, à qua ipse Job dicenda acceperit. Cajetanus, *plagam Divina manu illatam* q. d. se expositurum Divina in impios supplicia. Idem ferè Olypiodorus, Philippus: *Dei potestatem, secretaque iudicia*, quæ quasi illius manu complicata secreto continentur.

Dicere per manũ Dei, alacriter, & audacter.

Ergo præterea duo, aut tria alia non minus verosimilia indicabo: ut vel *manus Dei*, significet audaciã quandam, & alacritatem in dicendo. Sicut Exod. 14. 8. dicuntur filii Israel egressi ex Ægypto, *in manu excelsa*, id est alacriter, & lætanter, sublatis, erectisque manibus, & brachiis, uti ovantes, atque lætantes habere solent; non demissis, aut languentibus; instar mærentium Alacer igitur, inquit Job orationem aggredior, lætus veritatem exponam, non invitus, aut repugnans. Vel, ut per *manum Dei* disputaturum se dicat, quasi *Divina manu* excitatum, & Divino Spiritu confirmatum ad diceodũ vere Divina, atque Divina quadam dicendi ratione, & efficacitate, sicut cum manus Domini dicitur fieri super Prophetas, cum à Deo accipiunt, & vim, & doctrinam quam populum doceant. Aut tandem, quod verosimillimum videtur, ut referatur ad id, quod sequitur, *Docebo per manum Dei, quid habeat Omnipotens*, supple manu, id est, quam ille agendi rationem cum hominibus servet, quid facere possit, quid velit, & quam suæ arcanæ Providentiæ regulam sequatur: Aug. *Quid disponat Deus.* Quo videntur Septuaginta respexisse legeotes; *Annunciabo vobis, quid sit in manu Domini, quæ sint apud Omnipotentem.* Illud non tam dicam, quam indicabo. Forte prosperum felicemque suæ orationi exitum precatur, nam & illud apud nos pervulgatum est, ut exordiendo, solemni illa formula utamur; *A la mano de Dios, y comencemos.* Denique Dei favor, & assistentia in faciendo certum est iodicari per *manum Dei*; Esdr. 1. 7. 6. *Dedit mihi Rex iuxta manum Dei bonam mecum.* Et hoiusmodi plura.

Dicere per Dei manũ, accepta à Deo dicendi facultate. 3. Reg. 3. 15. Ezec. 1. 7. & 37. 1. & c. 33. 22. Dicere per manũ Dei, explicando quid habeat in manu Deus. August.

3 *Bona exordiendi precatio ex manu Dei.*

Vers. XII. Ecce vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini?

a

PEr correctionem superioris sententiæ, videtor hæc adiungi, Dixi (inquit Job) prelaturum me, quæ Deus apud se recondita habeat suæ providentiæ arcana. Sed quid (inquam) arcana, & abscondita? cum illa vos probe noveritis, nisi nunc ea, quæ videtis, dissimulare velitis. *Nostis* prop. *vidistis*. Sive ad rerum Divinarum contemplationem pertineat, id est, didicistis, atque divinitus edocti estis, sive ad experimentum, quod in suppliciis impiorum non semel observare potuerant. *Et quid?* admirationem habet: *Sine causa vana loquimini.* Prop. io Hebræo: *Vanitate evanescitis, aut, vane vani redditimini.* Septua. **Vana vanis adiicitis.* August. *Vane vana loquimini*, id est, vanissima est vestra oratio, vanissimusque conatus resistendi meæ orationi, atque vestra dogmata absque ratione toendi. Non solum propter ea quæ dicta sunt ab amicis, sed propter modum etiam dicendi, iactanter, insolenter, contumeliose. quod videtur Interpres explicuisse, cum *sine causa*, dixit, videlicet nullo solido fundamento nixi, nulloque meæ vitæ scelere probato, in quod coovenire possint, quæ contra impios iactatis Dilucida est hujus loci paraphrasis Tygur. *Cum vos omnes speculationibus Theologicis operam dederitis, quare tam vanas opiniones habetis.* Desidero itaque hac in parte vestram Sapientiam. Quibus verbis acerbitatem reprehensionis temperat opinione, & laude sapientiæ. Coofidenter (inquit) loquar apud eos, quibus mea oratio, oeque nova, neque inaudita existet, & qui, cum cætera tam acute videant, hac in parte minus quod verum, quodque iustum est perviderint.

*הבל 2. Pag. Regia Vatabl. *Decis una vana, y dos vazaias. Tygur. Artificiũ dicendi. Lucida sententiæ paraphrasis.*

Vers XIII Hæc est pars hominis impii apud Deum; & hæredites violentorum, quam ab Omnipoteote suscipieot.

1 *Jobum ex propria sententia loqui; verior intelligentia hujus loci.*
2 Pars, *tota filiis hæreditas. Quæ impiorum pars.*
3 *Deus pater familias, iusti, filii maiores natu. Improbi prodigi. Illustratus Lucas, & David.*
4 Hæreditas violenti. *Varia lectio.*
5 *Violentiæ, Dei omnipotentia abiicienda.*

1 *An ex propria sententia loquatur Iobam. biguum. Isidorus Clar Caiet. sup. vers. 16. 17.*

MIhi nõ est omoino exploratum, an tum sententiam hanc, tum sequentes usque ad vers. 19. recitet Job ex amicorum persona, an verò ex propria senteotia. Certe verisimile est ex aliorum sententia proferri id quod non nulli obseruarunt; ita vt, quæ amici huc vsque disseruerunt de temporalibus impiorum suppliciis, repetat Job quasi nimium importune ab illis obiecta, & inculcata; videlicet impios solere in hac vita pœnas improbitatis dare amissione filiorũ, abolitione posteritatis,

tis, direptione bonorũ, & facultatũ omniũ. Deinde verò subiungat, ex propria sententia v. 18. *Dives cum dormierit, &c.* q. d. Ego sic statuo, verissima impiorum supplicia, non in vita illorum ęstimari sed a morte incipere, & computari debere: nam mala, bonaq; huius vitæ, bonis communia sunt, perinde ac improbis. At verò quoniam tum Græci, tũ Latini reliqui, ex Iobi persona, & sententia dicta hæc omnia interpretantur, libẽter illos sequar: præsertim, cum commodum habeant sensum, cumque profiteatur Iob multo luculentius, magnificentiusque quã amicos, disputaturũ se de impiorũ supplicijs: nunquam enim negat improbos aliquando in hac vita puniri, multos etiam feliciter agere. Sed illud tãtum asserit, verissima aut supplicia, aut præmia ad vitam alteram reservari; Ait ergo.

Iobum ex propria sententia loqui verior intelligentia.

2 *Hæc est pars hominis impij apud Deum.*) Quid nomine patriæ, & hæreditatis designet, incertum: nam cum Gregorio, & Philipp. fere Latini omnes referunt *partem* hanc & hæreditatem ad sequentia supplicia. At D. Th. & Nicolaus, ad temporalia bona, hos vtrũque coniungamus, vt & impiorum hæreditatem dicamus, constare & temporalibus bonis, & sempiternis malis: Tum etiam si non suis, at saltem suorum filiorum, totiusq; familia post breve annorum spatium incredibilibus calamitatibus. *Hæc* igitur est *pars*. Caietanus *partem* dici existimavit, quod temporalibus suorum filiorum supplicijs, non tota impij pœna comprehendatur, sed *pars* tantum. Sed mirum, quod Hebræus ille, quo amanuensi, & interprete Hebraicæ literæ vtebatur, nõ admoverit illũ clarissimi huius Hebraismi, quo pars, portiove, sumitur pro tota filij hæreditate, quæ illi obvenit post partitam, divisamq; in plures hæredes paternam substantiam, vt etiam sequente nomine *hæreditatis*, exponitur: nam quod *pars* est rei paternę, id filio tota res est.

Greg. Phil & Latini. D. Th. Nic. Caiet. Pars pro tota cuiusque filij hæreditate.

Apud Deum. Apud Cęlestẽ Patrẽfamil. Sept. *A Deo.* Hebr. *Cũ Deo* id est, hanc ille servatam, & paratã habet hæreditatis partem adeundã impijs. Ergo *simile* profectò est *Regnũ Cęlorũ*, id est Cęlorũ Rex, atque tũ Angelicę, tũ terrestris familię Pater, moderatorque sapientissimus, hominis patrisfamil. qui *habuit duos filios*; quorum alter, videlicet maior natu, iustos repręsentat, adolescẽtior vero peccatores, quibus, vtpotè minoribus, solet interdum in hac vita magis indulgere Deus, illisque vt potè minus prudẽtibus, imò per insignem stultitiam efflagitantibus statim in hac vita (*Portionem substantię, quę illos cotingit*, statim dividere, atque parte sua hęreditatemque facile permittere: *Reddit* enim *odientibus* se statim: Quare in hanc impiorũ partẽ, hęreditatẽque bonorũ temporaliũ intuens David, simulque in multitudinẽ stultissimorum impiorum efflagitantium à Deo; *Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit*, ait Ps. 16. 14 *Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum* id est, a sanctis, & iustis, quorum minor, paucissimusque semper numerus extitit, improbos separa, divideque simul eis partem substantiæ, quæ illos cõtingit; & quasi iam partitione facta, & bonorum parte, hæreditateque permissa, subijcitur statim: *De absconditis tuis* (thesauris, opibusque, & bonis) *adimpletus est venter eorum; saturati sunt filijs, & dimiserunt reliquias suas parvulis suis.* Hieron. eo loco legit; *Quorum pars in vita* Sic exigit contextus Hebraicus: Pagn. *A viris de mundo, quorum pars est in vita.* Eleganter Tygur. *A mortalibus, huic seculo add ctis, qui partem suam in hac vita expetunt.* Vatab. *Ab hominibus, qui tantum mundana sapiunt Hęc est pars hominis impij apud Deum*, quam Deus illis permittit, non tam ex peculiari affectu paterno, quam propter improbitatem illorum, & suavem suæ familiæ gubernationem, & providentiæ legem. At iustis, pijsque hominibus, videlicet tanquam filijs natũ maioribus, quorum omnia paterna sunt, nihil tale postulantibus, non sẽper illa bona confert Deus sæpè negat, sæpè semel concessa aufert: ideoque subiunxit David: *Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo; satiabor, cum apparuerit gloria tua* Namque non vult adimplere ventrẽ temporarijs bonis, sed æternis, propter quod *praeclaram*, speciosissimamque hæreditatem suam appellavit superius, Ps. 15. 5 & 6. cum dixit *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es, qui restitues* (qui conferes, facies, æternamque conservabis) *hæreditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in praeclaris. Etenim hæreditas mea praeclara est mihi. Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum*, id est, qui hoc mihi consilium suggessit, ut hanc hæreditatem eligerem, futuram in cœlis, non præsentem in terra.

Luc. 15. 11 Parabola fili. prodigi adimplebat relata. Hieronym. Pagn. Tygur. Vatabl. Iustis sæpè negat Deus tẽporalia. Iusti famẽ bonorũ, ad æterna fruenda servant.

4 *Et hæreditas.* Possessio hæreditario iure adeunda impiis; *Violentorum*, fortium, potentium, robustorum, terribilium, qui alijs vim inferunt, & terrorem afferunt; nam cadunt hæc omnia in vocem originalem: Nominis autem proprietas explicatur Psalm. 53. 5 *Fortes* (violenti) *quæsierunt animam meam* ecce violentiam eorum, & timorem ingentem quo afficiebatur David: *& non proposuerunt Deum ante conspectũ suum*, (videlicet *Eloah*, Deum iudicem, à quo essent hæreditatem ingentiom suppliciorum cumulatissimam recepturi) Observarunt profectò Sept. vim vocis legentes: *Possessio potentium veniet ab Omnipotente.* Vim illi cæteris afferunt; vim quoque à Potentiori sustinebunt.

Violenti qui. עריץ *LXX.*

5 *Quam ab Omnipotente accipient.* Potentibus Omnipotentiam obiicit, & fortibus, Divinam fortitudinem, & terribilibus iniicit terrorem Divinæ Iustitiæ. Quid enim humanum homines inhumanissimos possit in officio continere? Ideo Deus hominum causam contra illos suscipit, sicut etiam Isaias robustis, violentisque hostibus Divinæ fortitudinis metum obiicit 25. 3. *Civitas gentium robustorum timebit te.* Neque aliam rationem ad curationem iniquitatum, & publicorum scelerum, violentorumque iudiciorum proponit Eccl. 5. 7. *Si videris* (inquit) *calumnias egenorum, & violenta iudicia, ne mireris super hoc negotio, quia excelso, excelsior est alius.* Is profectò, quæ impii pervertunt, & violenter depravant, & corrumpunt, ad æquitatem, & integritatem adducet.

Tyrannis obiicienda Divina virtus.

Vers. 14 Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt: & nepotes ejus non saturabuntur pane.

1 *Impii sive mortui, sive viventes puniti in sua posteritate.*
2 *Impiorum filii multis infensi Pius multis amicus.* Gladius.
3 Nepotes, *qui in Sacro sermone.* Fames, *quantum malum.*
4 Reliquiæ, *&* relinquere *in Sacro sermone quid. Explicatus Ieremias.*
5 Morte mori. *De morte acerbissima, & pestilenti.*
6 *Plurale constructum cum singu ari. Pestis descriptio ex eo, quod nemo lugeat funera.*

1 Minatur impio interitum, & exitium filiorum ad paternæ impietatis supplicium, sæpè in hoc libro repetitum, sæpè etiam a nobis explicatum. Sunt nimirum filii parentum non membra solum, sed viscera, hae tanguntur, læduntur que male habentibus liberis; puniuntur, etiam mortui filiorum dedecore, & ignobilitate. In quam rem de Dionysio Siciliæ Tyranno Valerius scripsit; Tametsi (inquit) *debita tot sacrilegiis supplicia non exsolvit, dedecore tamen filii mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat.* Quare si in filiis viventibus censentur vivere parentes mortui, quid ni etiam iterum mori censeantur morientibus filiis, & illorum fama, & existimatio lædi, filiorum contumeliis? Quod si vivant adhuc multo miserius, videtur improbitati Paternæ dici à suprema vindicta.

Filii parentum viscera. Val. Max. lib. 1. c. 1.

Atque ita vive, quidem pende tamen improba, dixit.
Lexque eadem pœnæ (ne sis secura futuris)
Dicta tuo generi, serisque nepotibus esto.

Ov. 6. Met.

2 *In gladium.* In gladium Sept. dilucide, *in occisionem*, id est, filiorum multitudinem devorabit hostilis gladius. Eleganter vero dicitur: *multiplicati filii*, id est, quamvis se ipsos confirment mutuis auxiliis, & societate; quamvis frater fratrem adiuvet, sibique videantur esse *velut turris munita*; illorum tamen nervos, & robur præcidet ferrum hostile, facileque superabit multorum inimicorum odium, invidia, vires adversus illos armatæ. Ut miserabiliorem filiorum cladem Sept. repræsentarent, partem hanc priorem de filiis adhuc infantibus acceperunt, posteriorem verò de adolescentioribus, legunt videlicet. *Filii eorum in occisionem erunt; si autem, & viri facti fuerint, mendicabunt.* Aug. *Si autem iuvenes facti fuerint, indigebunt*, q. d. nemo infantium illorum, quorum imbellior est ætas, propterea que miserabilior, miserebitur. Nihil verò miserius, quam parentem suis

LXX. Multiplicatio fratrum de mutuis auxiliis. Pro. 18. 17 Augustin.

filiis

filiis relinquere multos inimicos, amicum nullum, quod frequenter contingit impiis in quorum filios statim sublato parente, cives omnes læsi, lacessitique desæviunt Cum tamen de viro justo Scriptum sit; *Bonus relinquit* *Pr. 13. 23.* *hæredes filios, & nepotes*. Non solum (inquã) hæredes rei familiaris, sed commoditatum omnium, atque etiam amicorum.

נכד *Et nepotes eius*. De voce originali superius diximus propriè significare *germina*. Rectè autem verti ab in- *Vide c. 21. vers. 8.* terprete; *Nepotes*; quo significetur universa impiorum posteritas, qua etiam significatione, vocem, *Nepotum*, Latini accipiunt, licet quidem tum in Sacris, tum in prosanis, *Nepotum* appellatio, aliquando ferè eadem sit quæ filiorum Sed Nepotes ipsi suaviores aliquando existunt avis, ut teneriores, & bis filii, his enim arrident, colluduntque senes puerascentes.

Tibul. li. 2. Elegia 5.

Nec tadebit avum, inquit ille *parvo advigilare nepoti,*
Balbaque cum puero dicere verba senem.

Ergo omnem posteritatis iucunditatem impiis negat. *Non saturabuntur pane*. Necessarius, & quotidianus illis victus deficiet. Si qui, inquit remanserint, aut hostium gladium effugerint, vivent in summa ignobilitate, & egestate. Et ex tribus quidem malis illis, magnitudine, & gravitate paribus, duo nunc videtur imprecari posteritati impiorum, videlicet *bellum*, & *famem*. Quæ quam gravia sint, probè noverat David, neque belli ignarus, ut qui *bellorum Domini* dux esset; neque inexpertus famis cũ exul non semel *panes* emendicare coactus fuerit Is, inquam) Gad Prophetæ danti optionem, ut ex tribus unum eligeret, *aut famem septem annorum*; aut quod perinde æstimari poterat, *trium mensiũ*, exercitum hostium aut tandem pestem trium dierum; Hanc elegit respondens; *Melius est, ut incidam in manus Do-* *Fame nihil miserius. Cic. l. 5. ad Atticum.* *mini, quam in manus hominum* 2. Reg. 24 sed de hac versequente plura. Nunc de *fame, qua* (ut Cicero dixit) *nihil est miserius*. Quam etiam inter malas artes enciendi, computabat Andromacha in illa malorum congerie;

Sen. in Tro. act. 3.

———— *Diras mali*
Doloris artes, & famem, & sævam sitim,
Variasque pestes undique, & ferrum inditum
Visceribus ustis, carceris cæcitatem,
Et quidquid audet victor iratus tumens.

Parentibus quidem famescentibus præsidio esse poterant liberi *distracti, & divenditi*: at mortuis parentibus, famescantibus filiis, cunctis inimicis, quod præsidium. Certè non potuit à Nerone Majus tormentum, post neces, post flammas, post ruinam universi populi excogitari, quam;

Turpis egestas; sæva cum luctu fames.

Sen. in Oct. act. 5.

Sed non hoc vltimum, neque maximum supplicium sequitur majus.

Vers. XV Qui reliqui fuerint ex eo sepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt.

3 *Philippus. D. Thom.*

QUi *reliqui fuerint*. Quamvis de posteris superstitibus adhuc loquatur, sed tamen *reliqui*, propriè sunt, non posteri (ut videtur dicere Philip.) neq; domestici, & amici ut intelligit D Th) sed qui ex superioribus cladibus evaserint, & ex aliis suppliciorum, & exilii שריד generibus incolumes remanserint. Quare originale *Reliquus pro incolumi.* verbum *relinquendi*, aut *remanendi*, solet à Vulgato verti *effugere*, vel *salvari*, aut certè sumi pro eodem, ut Thren 2. *Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur*, & Jerem 31. 2. Populus qui remanserat gladio Hi (inquam) quos aliæ calamitates non attigerint, morte alia acerbissima peribunt.

4 *Cajet.*

Sepelientur in interitu. Cajetanus refert ad interitum impii Patris famil q d. primam pœnam gladii, & famis infligendam vivente adhuc patre familias: sed hanc postremam, non nisi post parentis mortem eventuram Sed expositio hæc enervat totam vim sententiæ. *Vatabl.* Vatabl intelligit. *Sepeliri in ipsa morte*, idem esse quod, *sepeliri adhuc vivos, moribundos, vel confectos morbo diuturno*. Non video unde hanc interpretationem possit elicere; nam quod phrasis hæc, *sepeliendi in interitu* affert idem illud est, quod significat illa alia, *morte moriendi*, in sacro sermone frequentissima. Quod eum sapienter intellexissent Septuag legerunt; *In morte mo-* *LXX.* *rientur*. Quæ mortis repetitio vim affert orationis, & significat mortis genus acerbissimæ, ignominiosissimæ, certissimæ Sed hanc mortis acerbitatam Græcus Scholiastes retulit, *ad parum honestam mortem violentam, atque* *Mortis, aut moriendi, vox repetita quid denotet.* *immaturam*. D. Th quod *Sepelientur absque solemnitate, quasi necessi*. Alii, ut Philipp. agi existimant de *sepultura animarum*, idest, inferno Existimo tamen, neq; leviter, partem hanc accipi debere de peste, atque lue *Nota.* miseranda, qua tota impiorum soboles aboleatur Sicq, *D. Thom.* *a fame, & gladio* præcedantibus, tum etiam à particula *Philipp.* sequenti postulari vidatur, ut jam exponemus.

Germana interpretatio, & periphrasis Po, silentia.

Et viduæ illius non plorabunt, idest uxores illorũ impiorum, non enim insolens est in Scriptura, ut plurali nomini adiungatur singulare, cum distributio pro singulis contentis sub singulari indicatur. *Uxores non plorabunt*; quod quasi passivè accipiunt Sept pro, *non plorabuntur*; Vel quia simul cum suis viris eadem lue perimentur, vel quod ingenti mali, & morbi grassantis timore perculsæ; se potius, quàm maritos lugere, & plorare cogentur, vel quod tot malis deplorandis nullæ sufficient lachrymæ, lamenta nulla. Hoc eleganter indicavit Philippus; *Viduæ*, inquit, *eorum præ nimio instante sibi malo, flere non potuerunt non habentes utique temporis copiã, quos varietate miseriarum cum lachrymis recordentur*. Sicut ad significationem gravissimæ calamitatis dictum est mulieribus, alioquin non omnino immisericordibus ad alienas ærumnas; *Nolite flere super me, sed super vos ipsas flete*. Luc. 23. 28. Illis autem verbis lues aliqna perniciosissima significatur, & quidem nota esse solet acerbissimo alicujus pestis ut tunc funera lachrymis, & luctu eareant. Sicut & in ea pestilentia, quam in Oedipo pulcherrime descripsit Seneca:

5 *Pluralis nomi. constructum cum singulari, ingētis calamitatis amplificatio.* *Philipp.* *Luc. 23. 28* *Pestilentie nota, cum funera careant lugentibus.* *Sen in Oed. Act 3.*

Pars nulla Regni immunis exitio vacat:
Sed omnis ætas pariter, & sexus ruit,
Iuvenesque senibus iungit, & gnatis patres,
Funesta pestis, una fax thalamos cremat,
Fletuque acerbo funera, & questu carent.

Quod videtur dixisse ex imitatione Sophoclis in suo quoque Oedipo Tyranno:

Sophocles;

Absque numero perit urbs quoque,
Tum turba non miserabilis
Prostrata, funesta jacet
In campo eamque luctibus
Haud curat ullus prosequi.

Neque minus elegans illa Pestilentiæ descriptio apud *Ov. 7. Met.* Ovidium, quamvis jam præoccupata a Thucydide, Lu- *Lucr. lib. 6.* cretio, Virgilio: *Virgil. 3. Æn.*

Corpora missa neci, nul is de more feruntur
Funeribus, neque enim capiebant funera portæ;
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & iam reverentia nulla est.
Deque rogis pugnat, alienisque ignibus ardent.
Qui lacrymenti desunt, indefletaque vagantur
Natorum, matrumque animæ, iuvenumq; senumq;
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignem.

Scribitur quidem à Tito Livio libro 25 paulu ante me- *Tit. Liv.* dium, de Pestilentia in Romanis castris ad Syracusas grassante; *Cum quotidiana funera, & mors ob omnium oculos esset, & undique dies, noctesque ploratus audirentur, postremo ita assuetudine mali efferaverant animos, ut non modo lachrymis, ploque comploratu non prosequerentur mortuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent*. Quæ omnia persimilia sunt huic nostræ sententiæ, cum in miserando interitu virorum, ac liberorum, uxores, matresque non plorant, neque lugent.

Vers. XVI. Si comportaverit quasi terram argentum, & sicut lutum præparaverit vestimenta.

Vers XVII Præparabit quidem, sed justus vestietur illis, & argentum innocens dividet.

1 Terra *de abundantia, & copia Hyperbole*
2 Aurum, & argentum *de vestibus pretiosis. Quid* Præparare.
3 *Impiorũ avaritia, cuius similis*
4 *Quid* Dividere. *Improbi. servus sanctorum gloria. Explicatus Salomon.*

NIhil proderunt, inquit, impio collectæ per iniuriã facultates, quibus neque liberi, neque posteri illius 1

liua perfrui potcrunt: nam devoluentur tandem omnia bona ad iustos, quos fortunabit Deus, locupletabitque fortunis impiorum. Hoc & miseriam impiorum, & iustorum felicitatem amplificat. Si comportaverit, si collegerit, coacervaverit, condiderit, immensos aggeres.

צבר

Quasi terram, propriè, ut terræ puluerem, ad copiam, & multitudinem refertur, proverbiali Hyperbole *Cōma terræ*. Sicut & illa Genes. 41. 49. Congregavit Ioseph tritieum, *tanta abundantia, ut arenam maris coæquaretur*. & 3. Reg. 10. *Fecit Salomon, ut tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta & lapidum*. Huiusmodi autem comparationes Hyperbolicæ frequentissimæ sunt in Sacris literis, quarum multa exempla congerit Isidor. Pelusiota lib 2. Epist 99. Quæ quidem, cum proverbia sint, mendacia non sunt, & illud quidem per hyperbolen intendimus, ut auditor adigatur vi sēntentiæ hyperbolicæ ad credendum, & intelligendum, quantum satis est in re proposita, ut eleganter docuit Quintilianus; *Mentitur*, inquit, *Hyperbole*, *nec ita, ut mendacio fallere velit. Quare ignoscitur, quia non affirmamus* Quod lib. de Beneficiis ultimo dictum est sapienter a Seneca; *Quoties parum fiduciæ est in his, quibus imperas, amplius est exigendum, quàm satis est, ut præstetur quantum satis est In hoc omnis Hyperbole excedit, ut adversum mendacium veniat, nunquam tantum sperat Hyperbole, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia veniat*. Quare tunc demum, ut ait Fabius, *Hyperbole virtus est, cum res ipsa, de qua loquendum est, naturalem modum excessit: Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum est, non potest, meliusq; ultra, quàm citra stat oratio*. Ergò habet aliquid mendacii, sed specie tantum, loquutio Hyperbolica. Cum enim a Vulgari proverbio desumatur, vulgum imitatus, qui semper aliquid affingit veritati, quod eleganter quoq; a Fabio indicatum: *Est*, inquit *in usu vulgo quoque, & inter eruditos, & quod rusticos, quia natura est omnibus augendi res, vel minuendi cupiditas insita, nec quisquā vero contentus est*. Quare ex reb. vulgaribus exempla sumit; qualis est sequens luti comparatio, quæ non solum copiam, & abundantiam significat, sed etiam rem nullius pretii. Vtraque autem Hyperbole (ut eleganter observat Philippus) notat *insatiabilem cupiditatem, ac voraginem quandam*. Sed de hac peculiari Hyperbole, quæ vel a terra, vel ab aqua desumitur, elementis quidem communissimis, & abundè nobis ad quemuis usum suppetentibus, alio loco diximus.

Hyperbolica loquutiones. *Isidor. Pelusiota.* *Quint. l. 8. cap. 6.* *Pulchra Senecæ sententia de Hyperbolicis loquutionibus.* *Hyperbol. vulgari loquutione desumpta.* *Luto in de abundantia, aut de re vilissima.* *Philippus.*

Argentum Argenteā pecuniam, vel argenteam supellectilē, aut infectum, factumve argētum. Cui sensui etiam secunda pars apud Sept respondere videtur; nam pro *vestimentis*, legunt, *auri* Quod ni obstat tēporis, & chronologiæ ratio, pulchram allusionem habebit ad id Exod. 12. 35. Cum *peterent* Israelitæ ab *Ægyptiis vasa argentea & aurea, vestemque plurimam*, & spoliaverunt Ægyptios. Tum etia, cum iidem Palesthinæ Provinciæ opes ingentes Septem illarum nationum propter illarū scelera, Hebræi abstularunt, *Et* (ut ait David) *labores populorum possederunt*. Quamvis, *auri*, nomine forte intellexerunt Sept aureas, pretiosasque vestes, quarum quondā magna parabatur suppellex, atque inter præcipuas divitias numerabantur. *Vestium* autem nomine, quamvis D. Th intelligat significari *Divitias naturales, quæ scilicet homini naturalis necessitati subueniunt, sicut panis, & vinum, & vestimenta*: at cum ista non tam vitiosæ sint, quam necessariæ, potius illas significari dicam, quæ vitiosa sollicitudine, & arte supervacanea, nō tam ad vitæ necessitatē, & subsidium, quam ad voluptatem, splendorem, & luxum comparantur. Et verbū quidem *præparandi*; artem hanc, & sollicitudinem secum affert, qua aliquid formamus, & in certum finem dirigimus, & stabilitum, confirmatumque volumus.

Auri, vel argentum factum aut infectum. *LXX.* *Ad Ægyptiorū spolia allusio.* *Ps. 104. 44.* *LXX* *Vestiū nomine, quæ opes intelligantur.* *D. Thom.* *Vestium super vacaneorum luxus.*

כן

1 *Præparabit quidem*. Et, sua opinione, in multos quidem annos Sed *quæ parabit, cuius erunt?* ad pios sanè, & iustos devoluentur omnia, Deo sic Providante, ut quę illi in iniustitia detinebant, tandem in honestos, iustosque usus conferantur: nam *iustus vestietur illis*. Septuag. *Hæc omnia iusti vendicabunt*. Est ergo sordida impiorum avaritia, vel, ut eleganter Plutar. dixit, *Asinina ista, & formicaria divitiarum cupiditas, planè similis asini balneatoris, qui ligna & malleolos identidem apportans, fumo semper, & favilla oppletus, in nullam lavacri, ea oris, munditiæque partem venit*. Deinde idem Plutar. *Similes sunt muribus, qui in metallis Chrysitidem* (ea est terra glebulas auri permistas habens) *vorant aurum, non reddunt nisi mortui, & dissecti. Cur ergo liberis, & hæredibus volunt multum pecuniæ relinquere? scilicet, ut hi quoque aliis hæc, rursumque alius iis servent, instar figlinorum canalium: qui nihil in se retinent aqua. Sed unusquisque proximo à se eam tradit*. Donec tandem iustus vestiatur illorum vestimentis.

Luc. 19. 20 *LXX.* *Plut. opusc. de cupiditate divit.*

Et argentum innocens divides, partietur, dabitque pauperibus Quare dictum est à Sapiente Prou. 28. 8. 4
Qui coacervat divitias usuris, & fœnore, liberali in pauperes congregat eas. Quare observat Graecus Schol verbum Græcum, cum Sept. legunt; *Hæc omnia iusti vendicabunt*, non tam valere, *acquirent, & possidebunt; quam ea, qua decet, ratione illis utentur*. Impii ergo homines inserviunt gloriæ piorum, atque improborum studia, & facultates, ad bonorum fructum, & amplitudinem convertit Deus.

Nicetas. *LXX.* *Impiorum avaritia serviens iustorū liberalitati.*

Vers. 18. Ædificavit, sicut tinea, Domum suam; & sicut custos fecit umbraculum.

1 Domus tineæ *qualis Impii sibi ipsis sunt exitio, Illustrati Hosææ, & Ieremiæ*.

2 Domus araneæ, *quæ in regestet impii similitudinem, Multa aranearum genera. Illustratus David de brevitate humana vita*.

3 Facere *quid in Sacro sermone. Avarus nō tā Domin. quā custos pecuniæ. Ædificiorū luxus irrisus*.

Cum de suppellectile dixisset, quæ argento, & vestibus constat, nunc ad bona immobilia, domum, & agros transit, quorum possessione brevi etiam eiiciendus. *Ædificavit sicut tinea domum*. Videlicet, non longiori tempore duraturam, quam domunculam tineæ, in ligno putrido, aut vestimento: nam præterquam quod brevissima est, vanissimaque domuncula tineæ, ac hoc habet proprium, quod quamvis corrodendo videatur sibi ædificare domum, & latibulum quærere, sed corrodendo etiam suam domum diruit; nam cum vel lignum nimium cariosum est, vel cum vestis iam nimium attrita, & lacerata, tunc tandem perit *domus tineæ*, excutiturque ex suo latibulo. Igitur ipsa sibi tinea molitur exitium suum, demoliturque domum suam. Non aliter sanè impii, dum alienas res mordendo, & vorando, domum suam erigere, & stabilire nituntur, suum ipsi exitium quærunt, sicut Amos. 6. 3 dictum est; *Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis*, idest, ut ex Heb. legimus; *Separantes, aut elongantes diem malum*, nā quantū in illis est, tueri, & comunire se volunt ab omni malo, & calamitate, at ea ipsa ratione contēdūt, & properant suis ipsis pedibus in ea mala, quæ fugiunt, Quare legunt Sept. *Venientes in diem malum*. Rursus cum suum supplicium avertere, & declinare procurent, at *appropinquāt ipsimet solio iniquitatis*, idest iudicio, aut tribunali pœnæ, oppressionis, & iniuriæ, videlicet, ubi par illorū peccatis & Tyrānidi suppliciū rependatur Ego *sicut tinea* (quod animalculum a mordendo, & corrodendo nomen habet aliorū iniuria domum sibi quærit, & construit, sed sua domo cito eiicitur, excussa veste: sic isti excutientur opibus, quas aliorū iniuria comparaverant. Sic ad Sellum Iosiæ filium dictum est, Ier. 22. 13. & 14. *Væ, qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet. Qui dicit, ædificabo mihi domum latā, & cœnacula spatiosa: qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide* Deinde clarius exponitur: *Tui vero oculi, & cor ad avaritiam, & ad cursum mali aperis; Propterea non plangent eum, Sepultura asini sepelietur, putrefactus, proiectus extra portas Ierusalem*. Ædificavit profectò iste domum suam, *sicut tinea*, ex qua proiectus, excussus tandem est. Vides hic impium per ea puniri, *per quæ peccat*, atque cum ipse tinea sit alienis rebus, *ipse consumetur*, velut a tinea: Iob 4. 19. & comedetur a tinea Isaiæ 50. & Deus ipse ultor, & vindex impiorum est, *quasi tinea*. Hoseæ 5. 12. a

Cum tinea, araneā iunxerunt Septuag. *Evadet domus eius, sicut Tinea, & sicut aranea*. Quo loco paulo dilucidius

Domus tineæ, non diuturna. Quo nam sit tineæ similis impius. *Impii ipsi sibi quærunt exitium suum.* *LXX.* *Tinea nomen a mordendo, & rodendo.* *Contra ditescentes aliorum morsu, & damno.* *Impiorum digni supplicium, ut consumantur à tinea.* *LXX.* *August.*

eidius quam solet, ait Ang. *Domus, dixit, munimenta, quibus se protegunt, verum astuta, & latebrosa, sed invalidissima, sicut tinea folliculus, quo se abscondit, & aranea caverna, in quam se recipiendo cooperit, & claudit eam*. Illis ergo verbis duas similitudines contineri existimavit Nic. *Impietas*, inquit, *instar veneni depascit impios, non secus quam tinea lanas, & quemadmodum aranearum tela nullo maiori negotio exterminantur, sic, quę ab impio asseruantur, putridam, & dissolubilem aranearum telam, quasi veneno, tineaque consumpta imitantur*; Quare *tineam*, & *araneam* adversus ipsos impios convertit, ut ipsi sint *tela aranea*, & *domus tinea*. Cum in priori explicandi ratione ipsi impii dicerentur tineæ, comparatione aliorum. *Domus* ergo *tinea* erit velut *domus aranea*, quæ quamvis duret *Septuag. Octoginta ve* annos (Hæc enim longissima in *Potentatibus* vitæ meta) at nullo negotio proteritur, & dissipatur. Ad quem miserandum, nimiumque celerem magnificentiæ, & opulantiæ domus impiorum finem, forte allusum est Ps. 89. 10. *Anni nostri, sicut aranea meditabuntur: dies annorum nostrorum in ipsis* Septuag. *anni*. *Si autem in Potentatibus Octoginta anni, & amplius eorum, labor & dolor. Quoniam supervenit mansuetudo, & corripiemur.* Quod ex Hebræo legit Hieron *Quoniam transibimus cito, & avolabimus*. Tunc sistemur judicandi: quare additur, *Quis novit potestatem iræ tuæ?* Quibus verbis eruditi quidam respici existimant ad quorundam araneorum naturam (plura enim genera distinguit Pli.) *qua nectunt suas telas*, in quattuor circulorum quasi sectiones, quorum quælibet sectio viginti item sectiunculas alias, & fila viginti contineat, ut inspicienti curiosius constare poterit. Octoginta igitur circulis, aut sectionibus constat tela tota, si plura fila astruat, aut neat, incommoda fit prædando, & capiendo animalcula: avolat enim interdum præda propter majore eos spatii, & discurrendi laborem ex telæ centro, & latebris. Hæc est humanæ vitæ, etiam longissimæ; constantis *Octoginta annis* levissimis, brevissimis, celerrimeque labentibus expressa imago; hęc duratio brevissima mortalis, & caducæ domus, quod Lusitanus noster perbellæ cecinit;

Latebre & astutię improborum. Nicetas.

ps. 89. 10.

Pli. l. 11. c. 24.

Aranearū tela octoginta circulis constās.

Ludo. Crucius in interpretatione. Ps. 90.

Nos fila molles sicut aranei,
Denos in annos tendere septies,
Speremus, ante mors obunca
Falce rapax, nisi solvit orsa.
Denos in annos firmior octies
Procurrat ętas; hic labor, hic dolor
Maior. volandum quippe tandem,
Ceu volucres habeamus alas.
Quid deinde novit, crimina puniet
Vt iusta flagris ira sonantibus?
Pro mole culparum severas
Justitia repetente pœnas.

2 *Et sicut custos fecit umbraculum*. Hæc est altera comparatio, & imago brævissimæ impiorum fælicitatis, tum etiam inanissimæ illius curæ, & sollicitudinis, in com-

עשה parandis, & possidendis multis latifundiis: nam *fecit*, cura, arte, industria, sollicitudine ornavit, aptavit, disposuit, composuit (claudit hęc omnia vox originalis) *umbraculum*, tugurium, tabernaculum. Quantæ igitur stultitiæ, tantum operæ, industriæ, & sollicitudinis posuisse in componendo tugurio, & erigendo umbraculo, quod brevi collapsurum, aut deserendum esset! Videtur ergo per sarcasmum irridere magnificentissima mortalium ædificia, & munitissimas arces, vocando, *Tuguria, umbracula*, rusticas, & perangustas casas. Surinm (inquit Seneca) *ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admitteitur: at ita si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus, levisque ac contentus modico emicuit. Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris angustias*: imò & sordes. Quid enim erigere, aut construere possit homo nisi tuguria, & casas; &

נצר non nisi ad tempus brevissimum; *Quasi custos*, nam quæ avarus summa vigilantia custodit, & à quibus abstinet, aliis, non sibi custodit. Ergo in *custode*, duplex impii, & avari similitudo, & quod aliena sui Domini lata, aut prædia servat, non sua; quæ in potestate igitur avari sunt, in custodia sunt, & quod non integrum annum, sed brevi quodam certo, & definito anni

Aedificiorū luxus, & superbia. Sen. l. 5. Natur. qq. initio.

tempore in custodia est: proptereaque *umbraculi*, habitatio temporaria est. Non est igitur divitiarum ęterna possessio. *Vos* (ait Sen.) *tamquam aliquis vobis æternam possessionem divitiarum promisarit, assuescitis illis, & coharetis. Sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis constitit.* quippe scit illa aliena esse; se tantum custodem.

Seneca de vita Beata c. 23.

Vers. 19. Dives enim dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, & nihil inveniet.

1 *Mors, & fælicitas impii. Somnus.*
2 Auferre, & colligere *in Sacro sermone quid.* Deficere *an dicatur de Justis. Illustrati Moyses, Samuel, & Isaias.*
3 *Impius non* alligandus in fasciculo viventium *Vita periphrasis. Explicatus Samuel.*
4 *Vulgati Interpretis defensio.*
5 *Hebraismus*, Non ipse. Aperire oculos *quid impius post fælicitatem sibi ipsi vix notus. Resurrectionis periphrasis.*

CVm de certissimo impii interitu, vitaque, & fælicitate brevissima dixerit, nunc de ipsa morte apertius ait; *Dives, cum dormierit*. In Hebręo, & Septuag. *Dives dormiet*, quod habet asseverationem instantis mortis. De eo autem *divite* loquitur, quem *hypocritam* prius dixerat; & qui improbis artibus ditescit. Verbum autem *dormiendi*, indicat divitias, humanamque fælicitatem eum *somnio* comparari, ut observavit hoc loco Nicetas: nam sicut qui per *somnium* tantum dives est, re ipsa miser est; sic sanè, & hujus viæ divites, miseri re ipsa sunt. nam statim, atque diluxerit, & è vitę hujus crapula, somnoque evigilaverint, extrema inopia laborare incipient. Verbum autem dormiendi significat etiam *iacere*, *prosterni*. quod etiam referri potest ad impii casum ex sua fælicitate.

1 Futurū pro asseveratione rei certissima. Humana fælicitas somnium. Nicetas.

Nihil secum auferret. Verbum originale multiplex est, quamvis prima, & genuina eius significatio sit, *congregare*, aut, *colligere*, & inde significat auferre, quia quæ ex uno loco aufertur, alio colligitur, & congregatur. significat etiam retrahere, aut revocare, quod est, quasi colligere ad sese; tum etiam *perire* aut *disperdere*, quoniam quod colligitur, videtur perire, & de medio tolli. Huic ortæ sunt varię hujus loci interpretationes; nam oratio in Hebræo tantum habet; *Cum dormierit, non colliget*; vel, *non auferet*, aut passivè; *Non colligetur*, vel, *non congregabitur*. Septuag. *Dives dormiet, & non adiiciet*. id est (ut colligitur ex interpretatione Nicetæ) *brevi tempore bonis adeptis fruetur*. Illud enim, *non adiicere*, ad tempus aliquando refertur.

2 אסף Auferendi verbū multiplex, sed cum Analogia. Varia lectio & interpretatio. LXX. Nicetas.

Secundo Vatabl. *Non colligetur*. id est; *non deferetur ad sepulchrum*. consentitque Tyg. *Nec honorifice funerabitur*: namque sepulturæ officium hoc verbo *colligendi*, aut, *colligendi* significari videtur, sive quis dicatur, *colligi*, aut, *congregari ad populum suum*, sive *ad patres suos*, sive *ad sepulchrum*. 4. Reg 22. 20. *Colligam te ad patres tuos, & colligeris ad sepulchrum tuum in pace*, Nu. 31. 2. sive absolutè, & sine addito, Nu. 20 26. *Aaron colligetur, & morietur* ibi. Isa. 57. 1. *A facie malitiæ collectus est justus, & viri misericordiæ colliguntur*. Quod idem est, quod abstrahi, auferri, tolli de medio, & condi, congregari vè in horrea defunctorum. Verum enimvero cum hoc verbum, *colligendi*, duos terminos viæ afferat, quos appellant à quo, & ad quem, alterum fere semper supprimit Scriptura, videlicèt, e vita, aut ex vivis; alterum interdum tacet, interdum exprimit, videlicèt *ad patres, ad sepulchrum*. Videbitur ergo aut prædicere, aut imprecari improbo tyranno, ut pro infandis sceleribus, sepultura careat. quod supplicii genus in hostes publicos decernebant Romani. quare cadavera vel unco trahebant, vel feris obiiciebant, vel in profluentem proiiciebant. In Attica etiam Majestatis, id est, perduellionis reos sepeliri nefas erat: licebat vero etiam sepultorum ossa effodere, ne quod scelerati hominis vestigium posteritatis relinqueretur ut Div. Chrysostomus observavit. ex quo, atque ex Plutar. Senec. Tacito, Sueton. plura congerit Petr. lib 2. Semest. cap. 9. Tyrannus, igitur, inquit Job, publicus hostis, perduel-

Vatabl. Tygur. Colligari aut colligi de morte, aut sepultura. Mortui, & sepulti congregati in horreu. Chrysost. Pet. Faber.

duellionis reus, & totius honestatis inimicus, non colligetur, neque funerabitur, dignus qui unco trahatur, & feris, avibusque proiiciatur, non nisi *asini sepultura sepeliendus*

Iere 22. 19.

Caiet.

Tertiò Caiet. qui prope vim huius loquutionis attingere videtur, existimat describi hoc loco impiorum pœnam, quorum animæ non congregantur ad societatem aliarum animarum iustorum; nam de iustis dictum est Gen. 25.8 *Abraham deficiens, mortuus est in senectute bona, congregatus est ad populum suum.* Et quamvis de verbo illo deficiendi sic notaverit Hierony. in traditionibus. *Male in Septuag. interpretibus additum est, deficiens Abraham, &c. Quia non convenit Abrahæ deficere, & imminui.* Tamen illa particula in Hebræo, Græco, Kaldæo legitur: & dici propriè de iustis observat Nicolaus de Lyra, post R. Salomonem, & alios Hebræos, ideoque sequi: *Congregatus est ad populum suum*, id est, ad Limbum Sanctorum Patrum. sic etiam Gen. 35.29. *Iacob consumptus ætate mortuus est, & appositus populo suo.* Onchel. *Collectus est ad populum suum.* ubi iterum Nicol exponit: *Limbum Sanctorum Patrum.* & Raban. *Populum Angelorum, vel Sanctorum animarum.* Confirmarique posse videtur: nam Abraham, secundum cadaver, non est congregatus cum aliis gentilibus, aut popularibus suis, sed cum Sara tantum. Quare intelligitur *populus*, & societas sanctarum animarum; atque eo loco simili fere ratione explicat loquutionem hanc Rupertus: *Quemadmodum* (inquit) *de agris congregatur matura messis in horreum, sic de publica vita huius congregantur electi temporibus suis singulis in secreta quiescentium.* Cum quo videtur facere regula illa, quã tradit Ambr. l. s. de Cain, & Abel c. 2. *Cognoscimus, neque illud otiose Scriptum esse, sed perpense atque examinatè, quod legimus in Regnorum libris, & appositus est ad patres suos, intelligi enim datur, quod Patrum similis fuerit fide.* Unde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium *viæ relatum.* Sed quidem quamvis de morte iustorum hæc congrue intelligantur, at certè ex vi locutionis nihil aliud importari videtur, quàm Mori sicut & antecessores omnes.

Hieron.

Verbũ deficiendi an Iustis tribuatur.

Nicolaus R. Salom Onchel. Rabanus.

Rupert.

Regib. tradita ab Ambros. Apponi ad Patres, quid sit.

2 Verior, & simplicior explicatus.

Vitæ, & mortis circumlo quutiones.

LXX.

Ergo quod de impio hoc loco dicitur, *Non colligendum*, dicerem potius dici per allusionem ad locum illum, 1. Reg. 29. ubi videtur esse quædam vitæ circumloquutio, alicuius *animam custodiri in fasciculo viventium* apud Deum: At vero pariter videtur esse mortis circumlocutio, *Animam rotari, quasi in impetu, & circulo fundæ.* Quem locum Septuag. legerunt; *Erit anima Domini mei illigata in vinculo vitæ apud Dominum Deum; & animam inimicorum tuorum rotabis in medio fundæ.* nam quod est ligatum, & collectum cum viventibus, vivit, servaturque incolume inter viventes: quod vero *rotatur funda*, & longe proiicitur, videtur amitti, & perdi. Igitur impius non *colligetur*, non alligabitur, neque servabitur cum reliquis viventibus. Quare ab hac ipsa colligendi radice dicitur Michææ 2.12. *Congregatione congregabo, Iacob, totum te in unum, conducam reliquias Israel, ponam illum, quasi gregem in ovili.* cum quo etiam colludit Ps. 26.10. *Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit* (pro, *collegit.* Hier.) *me.* id est, eripuit me à morte. quare sequitur; *credo videre bona Domini in terra viventium.* Ergo, *non colligi*, erit morti, & exitio tradi.

Sed tamen cum videret Interpres secundam partem huius sententiæ persimilem esse illi Psalm 75.6. *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis* priorem etiam partem, quę legi poterat passive, *non colligetur*, vel, *non auferetur*; maluit activè legere; Non auferet; & eandem sententiam reddere, quæ Psalm. 38. 18. *Quoniam cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius.*

Aperiet oculos suos. Quod David dixit: *Dormierunt somnum suum.* id est, postquam dormivit, expergefactus iam somno, & crapula corporis, & huius vitæ negotiorum; cum se ipsam intuebitur anima, veræ & clare de rebus iudicatura.

Hebraismus.

Et nihil inveniet. Prop. ex Hebr. *Et non ipse.* Clare Septuaginta. *Et non est.* Quod Tygur. intellexit; *Nemo aderit ei.* Sed incommode: nam de ipso divite mortuo accipi debet; non est felix, qui fuerat. sicut miserrima Babylon *Fuit, & non est.* Apoc. 17. 8. & ca. 8. 11. Quare non solum *nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis*, id est, ut ex Hebræo legit Hieron *Non invenerunt omnes viri exercitus manus suas.* id est, nihil pristini roboris, aut splendoris; Sed totus ipse impius evanuit, & iam amplius non extat. quasi se ipsam anima intuens non agnoscat ad extremum supplicium delapsam. nam de re notissima illud proverbio dicimus, a què cognitam esse, ac manus propias. ergo qui non inveniat, neque agnoscat suas manus, quam sibi alienus, & ignotus existet! Forte hic quoque Hebraismus est, *aperire oculos, & nihil invenire*, sit * in oculi ictu evanescere, quam cito connivet. Philipp. hanc, *aperiendi oculos*, rationem videtur ad Resurrectionem retulisse, quem alii quoque Latini sequuti sunt, ita ut dicat impium resurrecturum *sed non in resurrectionem vitæ.* nam, *evigilare*, de vita, & resurrectione dicitur, sicut, & *dormire*, de morte. Qui quoque sensus forte indicatur Prov. 9. 18. *Qui confidit in divitiis suis, corruet* (non enim resurget *in resurrectionem vitæ, sed in resurrectionem iudicii*) *Iusti autem, quasi virens folium, germinabunt* (quod indicat beatæ vitę resurrectionem iustorum.) Sed simplex; & germanum est, quod diximus.

LXX. Tygurin.

Hieron.

* En un abrir y cerrar de oyas Philippus.

D. Thom. Dionys.

Resurrectionis periphrasis. Ioan. 5. 2a

Vers. 20. Apprehendet eum, quasi aqua, inopia, nocte opprimet eum tempestas.

1 *Accelerans impii supplicium.* Apprehendere. *quid Illustrat Salomon, & Paulus.*

2 Inopia *quid ex Heb. & Græco - Illustratus Salomon.*

3 Viatores, *qui apud Latinos. Qui* Boni, *aut* mali viatores. Inopia *apparitor summi Dei adversus impios.*

4 Tempestas *quid prop. Quid* Turbo. Mare Suph. Ventus occidentalis.

IAm in defunctum impium mala omnia uno quasi impetu ruentia describit. * *Apprehendet*, assequetur, quem indefesse persequitur, quæ est proprietas verbi *Nasag.* Et mirum, quod mala omnia persequantur impium, dum vivit; interim fugiat, & quoquo modo effugiat; at tandem in morte comprehendant. Consonat illud Prov. 24. 33. *Veniet tibi, quasi cursor egestas tua, enim & mendicitas tua, quasi vir armatus.* Properat cohors miseriarum, ut comprehendant impium, Quare supplicium suis quasi gressibus tantum appropinquat ad impiũ, quantum ipse impius appropinquat ad mortem. Sed de hoc loco statim plura Septuag. legerunt: *Occurrerunt ei, sicut aqua, dolores.* Intellige *aquam*, vel è sublimibus motibus præcipitatam, quæ incredibili impetu obvia quæque rapit, secumque præcipitat; vel imbrem noxium cum tempestate cadentem, ita ut sequenti sententia hæc prior exponatur. Utrovis autem modo subitam egestatem, & repentinam calamitatem comminatur impiis, quæ hominem incautum, & nihil tale cogitantem præoccupat, sicut Apostolus ait 1. ad Thesal. 5. 2. *Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint; Pax, & securitas: Tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, & non effugient.* Quibus verbis duplex, triplexve repentini supplicii similitudo indicatur, *Furis in nocte*, clanculum irrepentis; *Doloris* parturiendi, incurrentis subito, & repente occupantis puerperam, atque *interitus*, necisve per insidias intentæ, *non effugient* (inquit) quoniam *apprehendet eos*, sed inter alias elegans est Torrentis subitò ex repentina tempestate coacti, huius loci comparatio.

* Corretalo, basta darle alcance. נשג

Impius, atque suũ suppliciũ obviam sibi occurrunt.

LXX.

Repentina calamitas opprimens impium.

Triplex cõparatio subiti impiorum exitus.

Inopia. Septuag. *dolores*, dixerunt. Symmac. *Anyparxia*, quæ est propriè, quasi inexistentia, aut (ut ita loquar) in substantia, significatque mortem, & interitum ipsum, quanquam Nicet. scribat, significare *fortunarum interitum, unde dolor existit.* Quod etiam indicasse videtur Vulgatus vertens *inopia.* Vox Hebr. significare videtur turbationem, aut *formidinem*, sicut vertitur Iob 18. 11. aut *senectutem*, sive *vetusta*.

2 ἀνυπαρξία LXX. Symmac. בלה Varietas vocis Hebraicę.

vastate, quæ *interitui* proxima est. Unde etiam pro interitu, ponitur Job 18. 14. & pro *nihilo*, in quod res periens aut evanescens redigitur, Ezech. 28. 19. & 26. 21. ubi Septuaginta vertunt; *perditionem*. Hebraizantes constanter vertunt, *terrores*. Sed omnia certe commode cadunt in interitum, & in supplicium impij, atque in judicium severissimum, quo accipitur à supremo iudice statim, atque e vita tollitur. Hoc enim non longe abludit ab illo Proverb. loco, quem nuper tangebamus, bisque reperitur verbis fere eisdem Prou. 6. 21. *Veniet tibi, quasi viator, egestas: & pauperies, quasi vir armatus*, ubi Septuag. legerunt; *Tamquam malus viator, paupertas & egestas, tanquam bonus cursor*; Iterum Prou. 24. 43 *Quasi cursor, et quasi vir armatus*. Quod ex vi originis nihil profecto aliud significat, quam *viatorem* incedentem, procedentemque in dies, & concedentem eo, quo destinatur, summa celeritate. At ex vi Latini nominis, potuit Interpres indicare calamitatem, & supplicium esse, velut supremi iudicis ministrum, missum ad accersendum, comprehendendumque hominem impium, & sistendum ad Dei tribunal. Nam *viatores* olim magistratibus erant pro *ministris*, sive *apparitoribus*. sic enim sæpe Leges appellat. Tum etiam & pro *exequutoribus*, vt idem fere munus obiisse videatur, quod in militia, quos vocamus, *Sargentos*. M. autem Verrius Flaccus, & Sextus Festus sic de *Viatoribus*, scribunt, *Viatores appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia ab initio omnium tribuum, cum agri in propinquo erant urbis atque assiduè homines rusticabantur crebrior opera eorum erat in viam, quam urbem, quo ex agris plerumque homines vocabantur à magistratibus, & frequens eorum erat ab agris ad urbem via*. Eadem quoque nominis notione testatur Cic. in Catone majori, & Columella l. 1. c. 1. Primum ergo erant *boni*, faustique *viatores*, qui fausta nuntia perferebant, & ex agro ad Senatum vocabant. Ut enim inquit Cic. *E via ad Senatum accersebantur Curius & cæteri senes, ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt*. Faustus quoq; ille viator, fuit qui *aranti Cincinnato* (ut Plinius scribit) *dictaturam attulit; & quidem (ut traditur) nudo, plenoq; pulveris etiam narrore: Cui viator, Vela corpus (inquit) ut proferam Senatus, populiq; Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est subinde, & ex agris, Senatum ducesque accersentibus*. Hi itaq; *boni*, faustiq; *viatores* dici possunt. At sermonis consuetudine nomen hoc ad illos postea deductum est, qui judicis jussu reos in jus vocarent, atq; judicata exigerent, & exequerentur, ut Imperator docuit in §. triplici de action. Hi profecto mali, infaustive viatores appellari possunt. Ad quos videntur Septuag. respexisse, cum dixerunt; *Egestas tanquam malus cursor, aut tanquam malus viator*. Quod in Hebræo, & latino dicitur, quasi per expositionem. *Tanquam vir armatus*, cum postea iidem fuerint *viatores, quod lictores*, ut Aullus Gellius cum Valgio Ruffo testatur lib. 12. c. 3. nam armabantur fascibus, & virgis, postea etiam securibus. Quare consonat lectio Theodotionis, qui pro *viro armato*, legit: *Virum hastiferum*. Sed de *viatoribus* non plura; consulendi tantum Sigonius de antiquo jure civium Romanorum l. 2. c. 15. Turneb. l. 11. c. 11. Justus Lipsi. l. 2. electorum c. 23. Rosinus l. 7. c. 43. Igitur *inopia*, tanquam *viator, & vir armatus*, & summi judicis apparitor divitem reum in judicium vocabit, manus colligabit, *apprehensumque* ante illius tribunal sistet.

Illustratio loci Proverbiorum.

LXX.

3 חלך

Calamitas quasi Lictor missus ad comprehendendum impium: Viatores, qui.

L. 3. §. Tutor D. de suspec. tutor. & lib. fin. parag. fin. D. quod metus caus. lib. si pignora D. de evict.

Festus.

Cicero.

Columella

Boni viatores fausta nuncia perferentes. Plin. l. 15. c. 13.

Gellius.

Sigonius. Turnebus. Justus Lipsi. Rosinus.

4

Nocte opprimet eum tempestas. Eo sævior tempestas quo minus lucis habet, quæ lenire, aut consolari posset animos ingenti discrimine laborantes, quod si tempestas cum teterrima nocte coniungatur, signum utrumque erit Dei adversus mortales vehementer irati, quare, *Ira Dei*, solet poni pro ipsa tempestate, & vento procelloso Ps. 82. 14. *Prosequeris illos in tempestate tua, & in ira* (propr. hæc ipsa vox Originalis, turbine; spiritu procelloso, repentina tempestate) *tua turbabis eos*. Eleganter Poeta de Deo ventorum, & tempestatum moderatore.

Tempestas cum nocte conjuncta.

Vir. 1. Aen.

Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras
Ni faciat, maria, ac terras, cælumq; profundum
Quippe ferant rapidi secum, vertantq; per auras:

Quod autem *in nocte dixit*; vel vera nox, vel tanta caligo, ut nox censeri possit; illud enim sollemne in ingenti tempestate;

Eripiunt subito nubes cælum diemque,
——— *ponto nox incubat atra*.

Aut in ipsa tempestate duplex nox;

Nec una nox est, densa tenebras obruit
Caligo, & omni luce subducta fretum
Cælumque miscet.

Se. in Aga. act. 5.

Septuag. verterunt, *Caligo*, quod idem est, quod caliginosa, & tetra tempestas. Pro *tempestate*, vox est, quam sup. c. 21. 18. & aliis in locis Interpres vertit. *Turbinem*, atq; Isa. 5. 28. *Impetum tempestatem*. Dicitur aut propriè esse vehemens venti frigidissimi impetus, obvia quæque prosternentis, & convoluentis, ut Exo. 10. Nam cum præcipiente Deo, *ventus urens* conportaverit in Ægyptum *locustas*, opportuit ut contrario vento, videlicet frigidissimo abigerentur, & auferrentur. Quare sic scribitur vers. 19. *Flare fecit ventum ab * Occidente vehementissimum*. Quo loco dicitur in Hebræo, *Deus vertisse ventum* (*Que so bolvio el ayre*) & pro *vento Occidentali*, est, *ventus maris*, sive ut Sept. *Ventus à mari*. Et ibidem dicitur mare *suph*, quæ est eadem vox, quæ hic vertitur *tempestas*, aut, *Turbo*, q. d. diceretur, Mare procellosum, sive, Mare juncosum, unde solet vehemens ventus Africus perflare; quale erat Mare Rubrum respectu Palæsthinæ, & sic Pli. lib. 18. c. 33. scribit, *Ex Adverso Aquilonis ab occasu brumali Affricum flare*, quem appellant nautæ *Sudveste*, alii Meridionalem, quod sit inter Austrum, & occasum Æstivalem. Hic autem celebris est procellis, & turbinibus, ut Poeta dixit;

Ventus vehementissimus contrarius Austro.

סוף

Una Eurus, Notumq; ruunt, creberq; procellis
Africus: & vastos volunt ad littora fluctus.

Vir. 1. Aen.

Et quod Lyricus:

——— *Quacumque per undas*
Notus vocabit; aut protervus Africus.

Hor. Epod. 16.

Unde Is. 21. 1. dixit: *Onus deserti Maris. Sicut turbines ab Africo veniunt*. Pro verbo autem *Opprimet*. Sept. dixerunt: *Sustulit*. Propriè dicas: *Furata est eum tempestas*, aut, clam, furtim, & cito abstulit. Ubi vides *Diem Domini*, quasi *furem*, in nocte claneulum irrepere in domum impii. Græci autem hanc nocturnam, tetramq; *tempestatem* tantum retulerunt ad omnis felicitatis abolitionem: nā sic per paraphrasim elucidat Nicet. *Quemadmodum noctis tenebræ faciant, ut nihil possit apparere: sic impius ærumna quasi cæca nocte obrutus, hoc aspicere videtur exsilere*.

גנב

Nicetas.

Vers. XXI. Tollet eum ventus urens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo.

1 Tollere quid, & auferre. Ventus urens. *Impii instar fumi. Impietatem neque cælum, neque terra capit. Explicatus David, & Isai,*	2 Ventilare, & procellare, Ventus *divina sententia*. 3 *Impiorum instabilitas, & perturbatio. Pila similes. Illustratus Isaias.*

NOn uno (inquit) tantum modo; sed viis omnibus punietur impius, atque jactabitur, fluctibus supplicii etiam inter se adversis, atque contrariis: nam cum antea de *tempestate; & turbine*, ventoque frigidissimo dixisset, nunc de *vento* contrario, nimirum *urente*, & æstuante loquitur. Quæ omnino est tempestatis sævissimæ amplificatio.

5 *Impius jactatus ventis contrariis.*

Adversus Euro Zephirus; & Borea Notus
Sua quisque mittunt tela, ———
Serymonius altas Aquilo contorquet nives
Lybicusque arenas Auster ad Syrtes agit.

Se. in Aga. act. 3.

Tollet, efferet sublimem, sublatum expellet: à radice *Naca*, quod est sublevare, aut extollere. Dici non ineleganter posset, *Belarale*, Videlicet hærentem terræ, & profundis radicibus defixum evellet, & jactabit in aera. *Ventus urens*. Sept. *Æstus*. Prop. *Eurus*, aut ventus Orientalis, qui in Hebr. appellatur *Kadim*, quasi anterior, aut prior, utpote quia priori, & anteriori mundi parte spiret, qui vertitur: *ventus urens*, Exo. 13. & c. 14. 21. Ubi etiam dicitur, *ventus vehemens*, quæ vehementia videtur indicari frequenti particula, *Et auferet*. Quod propriè legunt Septuaginta juxta Hebræum, & *abibit*: nam si se totum Eurus effundat in rem aliquam, quantumvis benè firma, & fixa resistere non poterit, quanto minus impii, qui *sunt tanquam pulvis* tenuissimus, aut tanquam levissima gluma, vel vanissima *favilla ante faciem venti*? Quare videtur idem supplicium hoc loco describi, quod Psal. 87. 3. *Sicut deficit*

נשא

Ventus urens quid.

קדים LXX.

Pagn. Regia. Vatab.

חלך

Impii instar fumi. *LXX.* *deficit fumus, deficiant*: nam fumus in sublime elatus vi turbinis, aut venti facile dispergitur, & evanescit. Vide id Is. 41.16. *Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos.* ubi Sept. fere verbis eisdem, & cum nostra sententia consonantibus, legunt; *Ventilabis & ventus auferet eos, & tempestas disperget.* Non aliter profecto impii populi supplicium describitur apud Zach. c. 5. 9. Cum iubetur portari *amphora* illa plena impietate sublimi, quasi vi ventorum, & tempestatis raptata, & quasi volans *inter terram, & cælum,* quod neque cælum capiat impietatem, neque terra, sed instar impiissimi Iudæ inter cælum, & terram suspensi pereant impii, & vi tempestatis sublati in omnium oculis deficiant, & euanescant. *Impios neque cælum, neque terra capit.*

2 *LXX.* *Et velut turbo rapiet eum de loco suo.* Simplex in fonte verbum, quod etiam imitati Sept. simplici alio verbo reddiderunt: *ventillabit eum de loco suo.* Et vox quidem ad tempestatem, & procellam pertinet, quæ cum ingenti horrore, & commotione coniuncta sit. Quare non ineptè diceremus ex proprietate verbi, procellabit, aut horrificabit eum de loco suo. Idest, horrifico impetu, & procellosa tempestate convellet, & proiiciet de loco suo, atque ab eadem radice dictum est Psalm. 57. 10. *Sicut viventes, sic in illa tempestas rapiet eos.* Quod Hierony. ex Hebræo dixit; *Quasi viventes, quasi in ira tempestas rapiet eos.* D. August. *Tamquam in ira* combibet eos.* utrumque ad interitum pertinet. Ubi vides, quod nuper dicebamus, Iræ Divinæ quasi tempestati, & turbini attribui hunc impiorum interitum. Quare elegans est hoc loco Philippi interpretatio: *Venti*, nomine *Dei sententiam* intelligentis: *Et ventus* (inquit) *hic divina sententia urens dicitur, eo quod ad gehennæ ardorem ducet, sive compellet.*

Hieron. August. ** La ira de Dios se los comera, y se los bebera.* *Philipp.*

Sed illud tamen in hac congerie suppliciorum indicari videtur, impii inconstantia, atque animi perturbati instabilitas, & trepidatio, quem venti omnes circumagant, & vel ut pilam jactent, nullo in loco potentem consistere. Sicut Isai 22. 17. dicitur Sobnæ templi Præposito, *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum; sicut sublevabit te*: ubi primum vides impium sublevari ex terra, & solo cui adhærebat, & velut globum circumligatum, & constrictum in peregrinas sedes asportari. Deinde subditur. *Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam.* Nam sicut pila projecta in latam, & spatiosam planiciem, nullum reperit consistendi locum, sed ita semper prevolvitur, ut nunquam per se ipsam quiescat: Ita sane impius circumquaque versabitur, & nunquam ab assiduis cruciatuum vicibus conquiescet, sed per omnia malorum, & calamitatum genera rotabitur, Et cum *pila*, aut sphæra ita principio, & fine careat, ut ejus revolutio in eodem semper loco sempiterna esse possit, non incommodè hac similitudine exprimit sempiternitas suppliciorum.

Impius nullo in loco consistēs. *Impii instar pilæ usque turbinata.* *Sempiternitas cruciatuum infernorū.*

Vers. XXII. Et mittet super eum, & non parcet, de manu eius fugiens fugiet.

1 *Impiorum incolumitati cuncta infesta.*
2 *Super improbos tempestas, & tenebræ numquam desinentes.*
3 Mittere *quid proprie. Explicatus David.*
4 *Deus bona proscripturus impii. Hispanismus simul cum Hebraismo.*
5 Manus Dei *quid. Repetitio eiusdem verbi, aliquādo minuit significationem.*
6 Stringere *quid proprie. Deus triumphans impium.*
7 *Locus impio dignus. Explicatus Lucas.*

1 *Sententiæ difficultas.* *LXX.* OBscurum est, quodnam supplicium hoc loco describatur, nascitur vero difficultas ex eo, quod sententia careat supposito, atque etiam apposito, & solum verbum activum, mittet, exprimatur. Sept. videntur facere suppositum, *ventum urentem*, aut æstum, de quo nuper dixerat; nam sub eodem puncto, tum hanc, tum præcedentem sententiam solo comate distinctam concludunt. *Æstus tollet, & ventilabit, & projiciet super eum, & non parcet.* Placuit hoc quoque aliis. Fiet igitur hæc sententia, Ventus Subsolanus, qui morbidus est, & infestus mortalium saluti, & vitæ, immitet, invehetque impio affatim malorum, & morborum incurabilium, ut ex hac vita citius fugere, & excedere cogatur. Catenæ auctor supponit, *ultorem* quempiam *ac vindicem, qui quasi fur improviso incidat impio; nec illi ignoscat iratus.* Alii commodius faciunt huius sententiæ suppositum, Deum pœnarum, ac suppliciorum impii auctorem: cui ventus, cui turbo, & tempestas, velut Imperatori supremo parent convocanti mala, & calamitates adversus hostes suos. Hanc interpretandi rationem cum prima, ita coniunxit Philip. *Ventus, inquit, sententia Dei, sive ipse Deus per sententiam iustitiæ suæ, immittet super eum.*

Vatabl. Tygur. Isidor. *Philippus*

2 *D. Thom. Caiet. Philip.* De apposito item, & re *mittenda desuper* dissentiunt iidē interpretes: nam D. Thom. dicit mittendam à Deo vehementem aliquam *persequutionem*. Cajet. in communi, *Quidquid affligere, & cruciare possit.* Philipp. *Meritum facinorum suorum.* Alii, & fortem non incommode, subintelligunt mittendam illam ipsam sævissimam tempestatem, & turbinem, de qua paulo ante dixerat: Quam ideo repetit, ut indicet non futuram illam tempestatem brevi sedandi, instar *diluvii prætereuntis*, sed fore diuturnam, & cum nocte sempiternarum tenebrarum, sempiternam quoq. procellā, & turbinem conjungendum. Atque id significare videtur sequens particula; *nec parcet*: idest iustissimus Deus nunquam abstinebit à supplicio efficiendo, & immittendo, ut qui ulla damnatorum commiseratione tangi non possit.

Sempiternitas cruciatuum.

3 *Hieron.* *Impius undique oppugnatus.* Est vero in illo Verbo, *mittendi*, aut *proiiciendi* observanda proprietas quædam, quasi iaculandi ex loco superiori in inferiores hostes; nam ex eadem, *mittendi*, radice dictum est Ps. 147. 17. *Mittit* (cum pluit cælitus Hieronym. *proiicit*) *Crystallum suam* (Hierony. *Glaciem*) *sicut buccellas*, & Threno. 3. 1. *Proiecit de cælo in terram inclytam Israel.* Significatur ergo impius oppugnatus undique cælo, terra, aere, & creaturis omnibus illius exitium conspirantibus. Sed cælo præsertim iaculante desuper.

4 *Vehemens sententia explicatur.* Illud non prætermittam, si sententia hæc sine apposito sumi posset fore vehementiorem; *Deus mittet*, aut proiiciet super eum: supple mittet, aut proiiciet se. Quod indicasse mihi videtur Græcus Scholiastes: nam exponit, *Deum mittere*, aut proiicere super impium, idem esse quod, *ultorem incidere impio* sicut cum de iudice, alicujus facinorosi hominis bona proscribente, & occupante dicere solemus, Cadere illum, aut irruere super illius facultates: aut de hoste ex improviso aggrediente, *dar sobre alguno, o echar se sobre su hazienda.* Ita Dominus proiicict sese, & illius justitia incumbet in impium & illius bona omnia.

Sententia sine supposito.

5 *D. Th.* *De manu eius fugiens fugiet.* Incertum quoque quem desigoet pronomen, eius: Nam D. Th. intelligit, *persequutionem*, aut *persequutorem immissam à Deo.* Alii etiam existimabunt referri suppositum sententiæ præcedentis. Sed præstat, ut *Dei manus* intelligatur, quod eleganter dixit Phil. *Non significat, inquit, de cuius manu, & tamen non potest, nisi manus Dei intelligi. Ita Sanctus Iob tum amicis suis hæc mysteria loquebatur, ut eis nutu quodam significaret, quod manus Dei hæc esset, dum aut eleuat oculos ad cælum, aut in altum extendit manum, aut, forte caput in sublime sustulit. Manus autem Dei plaga*, est illata cælitus, quam impius *fugiens fugiet*, aut, ut in Hebræo est, *Fugiendo fugiet*, aut, ut in Græco: *Fuga fugiet.* Quæ eiusdem vocis repetitio vim significationi auget, quam alii interpretantur: *Fugam velocissimam.* Ita ut Deus (ut Nicetas ait) inducatur, quasi *hostis persequens impium: impius autem fuga sibi consulens.* Verum aliquando admonui, cum eadem vox, aut eiusdem significationis plures voces, junguntur in Sacro sermone, semper afferri specialem vim, & affectum sententiæ: sed non semper crescere vim significationis: verum aliquando imminui, & remitti. Hoc itaque loco non potest significari fugæ velocitas, cum describatur impius comprehensus, & irretitus cruciatibus, tenebris, & turbine occupatus, & impeditus, cælestibus demum jaculis præfixus. Potius ergo indicabitur vehemens quoddam, sed inane, & vanum fugiendi studium. Tentabit enim fugere, sed frustra: explorabit omnes evadendi vias, sed in vanum. Quare non ineleganter paraphrasis Tygur. dixit. *Magno studio effugere molientur.* Quod vero Philip. dixit: *de manu eius fugiet: non tenebitur manu Domini, ut salvetur, sed veloci lapsu in ruinam decidet*, vix quadrare potest.

Phil. *Iobi actiones et gestus peculiares, dum loquebatur.* *Nicet.* *Significatio vocis aliquando remittitur repetitione.* *Vera fugæ interpretatio.* *Tygur.* *Phil.*

Vers.

Vers. XXIII. Stringet super eum manus suas, & sibilabit super illum, intuens locum eius.

8 *Varia interpretat.* *Vatabl.* *Tygur.* *Oser.* *D.Th.* *Cajetan.* *Verior expositio.* *Nicetas*

HÆc quoque sententia caret supposito, diversæ propterea interpretationes. Nam plerique supponunt, exponuntque, *eum, qui viderit, audierit ve* supplicium impii, cumplosurum manus suas præ admiratione, & exsibilaturum. Tygur. *Quo sublate plaudetur, & homines loci eius illum exsibilant*. Similis gestus admirantium, aut stupentium, *percussio fæmoris, manuum complosio*, & id genus alia. D. Th. subintelligit amicos stupentes, compatientes, lugentes e conspectu pristini loci, & felicitatis. Cajet. supponit iustos, quasi irridentes impiorum exitium, immotos ipsos suis sedibus, & locis, & nullo fortunæ vento, aut suppliciorum fluctibus jactatos. Sed præstat, ut hujus quoque sententiæ suppositum sit Deus. Quare eleganter nunc quoque Philip. *Nutibus*, inquit, *quibusdam humanorum corporum, quasi gestibus, censuram indignantis Dei, & contra peccatorem divitem irascentis, hoc sermone describit, ubi etiam sibilans indicat, quam atrox illi pœnarum locus reservetur*. Ergo placet, quod auctori Catenæ placuit, ut nunc describatur Divina iustitia triumphum agens, canensque de impio ob triumphum, & victoriam quasi gestiens plaudensque manibus, & vociferans, quod in præliis, & victoriis fieri solet. Quod enim verbum *stringendi*, non pro *plaudere*, sed pro constringere, & arctare alii sumunt, quasi Deus *manu sua*, id est, potestate impium constringat, & pœnis concludat, ut movere se non possit, longe alienum est a tota sententia, & propria verbi significatione, quod proprie significat *sufficere*, aut *satisfacere*; ratione autem *manuum, & sibili* iunctorum significabit, *satis posse agere manibus* cum sibilaverit; quod quid aliud est, quam *manus stringere*, seu *complodere*? Sed dicemus de hac radice cap. 36. 18. an verò suppositum esse possit ipse impius *intuens locum* suum, dicens statim

Intuens locum eius. Quoniam non alia sunt Hebr. relativa reciproca Septuag. dixerunt; *Exsibilabit eum de loco suo*. Quos etiam imitati sunt plerique. Videlicet quasi Deus de sede sancta sua exsibilet, & prosternat impium, aut ut Nicetas dixit, impium *a suo loco, id est a pristina felicitate, consuetudine, atque sede sua illum abstrahat*. Interpres videtur accepisse de loco supplicii, & ignominiæ, in quem impius præcipitatus est, atque ille dicatur suus locus impii, dignus utique illius improvitate, sicut & Act. 1. 25. dicitur Iudas, *Abiisse in locū suum*. Consonant omnia. Qua vero ratione accipienda sit exsibilatio Dei in improborum interitu, superius exposuimus. Sed valde vehemens reddetur hæc clausula, si, *locus iste*, accipiatur locus pristinæ felicitatis, ubi tyranidem exercuerat impius, a cuius conspectu, & amissione tum irrideatur a iustis, tum ipse incredibilem animo dolorem sentiat, invitus, mæstusque ad exilium sempiternum excedens. Hunc affectum doloris expressit Orator summus in Catilina a se ejecto in exilium, subinde prospectante urbem; *Iacet ille prostratus, Quirites, & perculsum, atque abiectum esse sentit, & retorquet oculos sæpe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse luget*. Sic impius de loco suo ridetur ab aliis luget ipse quoque locum suum.

Pagnin. *Vatab.* *Cajet.* LXX. *Proprius locus impii* *Vide c. 22 vers. 19. & 3. 8.* *Affectus, & habitus eunteis in exilium.* *Ci. 1. Cati.*

Villas ubis, longeque ignotis exulus oris
Multum gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris.

Virg. 4. Aeneid.

CAPUT VIGESIMVMOCTAVUM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Enumerat Sapientia, ac divini timoris laudes ex Dei *austeris natura operibus mirabilibus: propterea veram sapientiam, verasque iustorum divitias non tam ex terrenis bonis, quàm ex Deo sapientia, & bonorum omnium fonte petendas.*

1 HAbet argentum venarum suarum principium, & auro locus est, in quo conflatur. 2. Ferrum de
terra tollitur, & lapis solutos calore in æs vertitur. 3 Tempus posuit tenebris, & universorum
finem ipse considerat: lapidē quoque caliginis, & umbram mortis. 4 Dividit torrens a populo peregri-
nante eos quos, oblitus est pes egentis hominis, & invios. 5 Terra, de qua oriebatur panis, in loco suo
igni subversa est. 6 Locus Sapphiri lapides eius, & glebæ illius aurum. 7. Semitam ignoravit avis, ne
intuitus eam oculus vulturis: 8. Non calcaverunt eam filii institorum, nec transivit per eam leæna. 9.
Ad silicem extendit manum suam, subvertit a radicibus montes. 10. In petris rivos excidit: & omne
pretiosum vidit oculos eius. 11. Profunda quoque fluviorum scrutatus est, & abscondita in lucem pro-
duxit. 12 Sapientia vero invenitur, & quis est locus intelligentiæ? 13 Nescit homo pretium eius, ne-
que invenitur in terra suaviter viventium. 14. Abyssis, dicit, Non est in me, & Mare loquitur,
Non est mecum. 15 Non dabitur aurum obrizum pro ea, neque appendetur argentum in com-
mutatione eius. 16 Non conferetur tinctis Indiæ coloribus neque lapidi Sardonycho pretiosissi-
mo, vel Sapphiro. 17 Non adęquabitur ei aurum, vel vitrum, nec commutabuntur pro ea
vasa auri. 18. Excelsa, & Eminentia non memorabuntur in comparatione eius. Trahitur autem Sa-
pientia de occultis. 19 Non adæquabitur ei Topazius de Aethiopia: nec tincturæ mundissimæ compo-
netur. 20 Vnde ergo Sapientia venit, & quis est locus intelligentiæ. 21 Abscondita est ab oculis omniū
viventium, volucres cæli latet. 22 Perditio, & more dixerunt: Auribus nostris audivimus famam ei-
us. 23. Deus intelligit viam eius, & ipse novit locum illius. 24. Ipse enim fines mundi intuetur: & om-
nia, quæ sub cælo sunt, respicit. 25. Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura. 26. Quan-
do ponebat pluviis legem: & viam procellis sonantibus. 27. Tunc vidit illam, & ennaravit, & præ-
parauit, & investigauit. 28. Et dixit homini; Ecce timor Domini, ipsa est Sapientia, & recedere
a malo intelligentia.

Vers. I. IN eodem instituti mei Cardine semper consistam, nimirum ut asseram iam tandem, quamvis impiorum vita, exitusque interdum acerba, & calamitosa sint, at frequenter eadem vel bona, vel mala impiis, atque sanctis communia esse. Est enim huiusmodi varietatibus, atque vicissitudinibus obnoxius istius mundi status. Ratione tamen atque Providentia summa cuncta gubernari. Si enim cuncta Deus ratione disponit elementa, metalla, cæteraque id genus, quanto magis humana certo consilio, atque arcanas rerum rationes ordine administrat? Quamvis autem causas, atque abstrusas rerum rationes non possimus nos plene assequi, at non ideo temere aliquid ex nostro cerebro statuendum est; veluti si ærumnas omnes ad occultum aliquod scelus revocare velis. Sed Dei Sapientiæ, atque Providentiæ nobis occultæ suppliciter obsequendum. Propterea quæ latent in terræ visceribus, humana tandem industria penetrari, & erui possunt; atque in Divina mente latent, quis pervestigare valebit? Vnum illud certum, & constitutum præmium est proprium, ac peculiare pietati, nimirum Sapientia vera ac solida, a qua impij abhorrent omnes, quamvis auro, atque ar-

Onus Prophetarũ, quale. Job assumens parabolam. & onus defensionis Providentiæ, et suæ innocentiæ.

tur etiam super se onus & obligationem suscipere, tum illius prædicandæ, & tuendæ, tum & pro illa opprobria, & iniurias sustinendi. Ergo & hoc loco *assumere parabolam*, erit ita hanc Divinæ Potentiæ, & suæ causæ manifestationis, & defensionis onus, & obligationem super se accipere, ut paratus sit de omnibus rationem reddere.

Sed tamen propter id, quod sequitur de *Dei Viventis* contestatione, potest hæc *parabola elevatio*, aut, *assumptio* ad aliquam iuramenti speciem referri, ut cum dicitur *assumpsisse parabolam*, indicetur Dei nomen in iuramento assumpsisse, aut elevasse.

Vers. 2. Vivit Deus, qui abstulit judicium meum: &

4 *Assumere ad iuramenti formulã.*

Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.

Vers. 3. Quia, &c.

1 *Jurandi forma.* Dei viventis *contestatio ad versus Idola.*
2 *Varia aliorum interpretatio Innocentẽ Deus affligit extra judicialiter.*
3 Judicium *quid* Auferre judicium, *cum Deus contemnere videtur. Illustratur Isaias.*
4 Judicium *pro condemnatione, aut absolutione.* Facere judicium *Explicatur Isaias, & David.*
5 Omnipotens, *Saddai, quid.*

1

1 *Regia.*

VIvit Deus. Sine ulla iuramenti forma hæc verba accipi posse existimant, qui ex Hebræo legunt; *Videns Deus abstulit judicium meum, &c.* Sed sive legas *vivens*, sive, *vivus Deus*, (nam hæc participia Hebræorum valent idem, quod verbum præsentis temporis) sensus idem erit; & ut ex aliis Scripturæ locis aperte evincitur, jurandi formula, quam tum Græci, tum Latini omnes agnoscunt; & dilucida paraphrasi exposuit Nicetas; *Per Deum viventem, qui de me judicavit, juro hac me ob eas causas tantum, quæ mihi prorsus ignota, illi uni cognita sunt, perpeti.* Est verò jurandi hæc formula solemnis in Scriptura qua Dei vitam contestamur ut Matth. 26 63. *Adiuro te per Deum vivum,* id est, Dei viventis, præsentisque nomine te obstringo, & Apoc. 10. 6. *Juravit per viventem in sæcula sæculorũ*, & cum Deus ipse iurat; *Vivo ego, dicit Dominus.* Quod certè fiebat, ut simul cum confirmatione alicuius veritatis confirmaretur etiam veri Dei fides, & cognitio adversus Idola, quæ putabantur Dii, sed mortua erant. Cum enim homines per *majorem se jurent*, ut Apostolus ait nisi Deus vivens esset neque maior neq; melior homine esset, neq; ulla ratione timendus. Sicut Baruch in illo c. 6. pluribus probat. Quare sæpe illud repetit adversus falsos Deos; *Ne ergo timueritis eos, quia non sunt Dii.* Et ideo sæpe cum juramento coniungitur Dei viventis timor, Deut. 7. 8 & 10. 20. Genes. 31. 52. Quare in id potissimum incumbebant Prophetæ, ut persuaderent populo omnem vitæ, sensusque rationem deesse falsis Diis; & id curabant Dæmones redditis oraculis, ut lapides, & ligna aliquod vitæ, & sensus specimen præberent, & metum mortalibus aliqua ratione inicerent, ergo cum *Deus vivens* in iuramento assumitur, veri Dei præsentia veneranda adducitur in testimonium, aut certè stabilitas, & sempiternitas Divinæ vitæ, ad stabiliendam nostram veritatem.

Participia Hebræorum Jurandi formula. Nicetas. Deus vivens in iuramento assumptus.

2

Qui abstulit judicium meum. Quæ in hoc primo versiculo dicuntur, per parenthesim leguot Biblia pleraq; vulgata, quasi hæc sub iuramentum minimè cadant. Sed parenthesim expunxerunt Biblia Vaticana, neq; incommodè: nam quamvis hæc quoque sententia comprehendatur juramento, non habebit sensum incommodum, quasi dicat: Solemni juramento contestor, Deum abstulisse judicium meum. Sed illud paulò obscurius, quid sit *auferre judicium*, aut, *removere*, aut *facere, ut recedat* judicium, ut ex Originali legimus: nam, *סור*, est recedere, declinare, divertere sive neutraliter, sive activè legas. Caiet. existimat id esse, quod Deus exerceat Jobum longe à judicio, idest, non in judicio, sed extra judicium, idest, non tanquam judex judicando, & condemnando reum pro scelere aliquo, sed tanquam pater probando illum propter multos præclaros fines suæ providentiæ. Hoc idem indicasse videtur

Biblia cor Judicium recedere, aut removeri quid. סור *Caietan.*

Kaldæus: *Abstulit regulam judicii mei,* nã hæc est iudicii regula, innocentem absolvere, sontem damnare. Quod si puniatur innocens extraiudicialiter fit. Interpretatio hæc vera, sed dura.

Chald. Iudicii reg.

Eugubinus, quod Deus *abstulerit, removeritque*, id est, denegaverit, minimeq; concesserit illud supremum judicium, atque tribunal, quod tam ardenter, tamq; sæpe postulavit, ut sibi pateret. Hoc quoq; longius. *Eugub.*

Paulo propinquius, quod Septuag. legũt; *Vivit Deus qui sic me judicavit,* idest, qui quasi pervertit meum iudicium, dum tam acerbo me afficit supplicio, quod alibi dixit; *Non æquo judicio afflixit me,* Quare, *auferre judicium*, erit inferre plagas, sed non iuxta mensuram delicti: verum multo maiori pœna leviores culpas compensare. Verò similis hæc expositio, sed neq; valdè lenis. *LXX. Iob. 16. 6.*

Illud ergo videtur ad Scripturæ phrasim accommodatum, ut pro varia, atq; diversa acceptione *judicii*, varia etiam sit, atq; diversa significatio, *auferẽdi judicium*. Nam si, *judicium*, pro actione iudiciali, & cognitione iudicis sumatur, *auferre judicium*, erit, non intrare in iudicium, neq; velle cognoscere meritũ alicuius causæ. Hãc enim exquisitam suæ vitæ, & innocentiæ cognitionem, ut ex illa iudicaretur, sæpe desideravit Job, suæ innocẽtiæ benè conscius. Sicut è contrario sui peccati malè cõscius dicebat David: *Non intres in judicium cum servo tuo, quia non iustificabitur, &c.* Atq; hoc modo videtur Symmachus intellexisse leges: *Qui despexit judicium meum.* Quo etiam modo dixit Deus Isaiæ 40. 27. *Quare dicis Jacob, & loqueris Israel? Abscondita est, via mea à Domino* (id est, non vult agnoscere meum causam) & *a Deo meo judicium meum transivit.* Ubi Septuaginta legunt; *Judicium meum abstulit, & recessit,* idest, ille vitam, causamque meam negligit, & sive iusta, sive iniusta patiar, nullam illum mei cura tangit.

3 Varia expositio ex varia iudicii significatione. Iudicium pro iudiciali Iudicis actione & cognitione. Ps. 142. 2. Symmac. LXX.

Si autem, *judicium*, pro condemnatione, aut pro merito, & causa condemnationis, & mortis usurpetur, *auferre judicium*, erit condonare mortem, & non pronunciare dignam scelere sententiam, ut Sophoniæ 3. 15. *Abstulit Dominus judicium tuum,* (idest, supplicium, & pœnam, quam ex judicii, & iustitiæ lege merebatis, condonavit scelera. Septuaginta. *Abstulit Dominus iniquitates tuas. Avertit inimicos tuos non timebis malum ultra.* Sensus hic huic loco non quadrat.

4 Iudicium pro merito extremæ sententiæ, & supplicis inferendi. LXX.

Si, *judicium*, sumatur, ut sæpè solet, pro iustitia, & æquitate causæ, & pro innocentia vitæ, & operum, quibus debetur illa potissima judicii pars, quæ est absolutio; *Auferre judicium*, erit, non absolvere pœna, neq; liberare supplicio immerito, sed extra culpam affligere, & punire, quod huic quadrat loco. Sicut etiam populus conquerebatur, quod mala, & iniqua pateretur ab hostibus iniuste, Deo quasi non curante, idest, non liberãte. Isa. 59. 9. & 14. *Elongatum est judicium a nobis, & non apprehendet nos iustitia; expectavimus judicium, & non est.* Septuag. *Recessit judicium,* sive ut hoc loco, *ablatum est*, cuius contrarium lætabundus, & liberatos à malis canebat David Psal. 9. 5 *Fecisti judicium meum, & causam meam, sedisti super thronum; qui judicas iustitiam.*

Iudicium pro bonitate, & æquitate causæ. Germana, & simplex expositio. LXX.

5

Et omnipotens. Saddai, qui cum sit bonorum omnium fons uberrimus, cumq; ex illius indulgentissimi pectoris uberibus dulcissimum, suavissimumque beneficentiæ lac instillet in ora, desideriuq; suarum creaturarum, me tamen amaricavit; *ad amaritudinẽ*, ærumnas doloresq; incredibiles, naturę humanæ ad perferendũ difficiles, & peracerbos, *adduxit animam meã*, vitã, corporisq; partes omnes, atq; animæ facultates nullo merito. Hæc (inquã) iuramento contestatur quoq; deinde quod sequitur.

שדי

Ærumna amarescentis hominis.

Vers. 3. Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.

Vers. 4. Non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.

1 *Vitę periphrasis.* Spiritus, *quid in sacro sermone.*
2 *Oris peccata, & iniquitas, quæ.*
3 Iniquitas, & Dolus. Meditari, *quid, Explicatur David, & Isaias.*
4 *Particula.* Absit; *in Hebræo, quę proprietas Illustratur Moyses.*
4 *Varius Græcorum, et Latinorum nexus, Varia etiam sententia paraphrasis.*

Juro

3 *Lucida sẽtentia paraphrasis.* IUro inquit) per Deum viventẽ, quamdiu vixi, sanctè me & religiosè vixisse: quãdiu vixero, sanctè me, & religiose victurũ; neque falsi aliquid aut de mea innocentia, aut de Dei bonitate, & iustitia pronunciaturum; neque ulli unquam mendacio consensurum.

Vitæ periphrasis. וְנִשְׁמַת *Donec supereſt halitus.* Elegans vitæ periphrasis; Quandiu respirat homo, tandiu vivit; moritur tandem cum expirat. Vox eadem, quæ supra c.26.4. vertitur, *spiramentum*, de quo ibi plura.

Et Spiritus Dei in naribus meis, Septuag. legunt; *Spiritus Divinus, qui circa me eſt in naribus.* Quo nomine Olympiodorus, *Spiritum ſanctum*, intelligit, sicut etiã Ambrosius super id Ps.118. *Averte oculos, &c.* nec non Philippus, *Spiritus, inquit, Dei, qui me, ut ſuſtineam hos cruciatus, corroborat.* Vnde Græci hoc loco *Trinitatem* indicari existimant: Patrem, per *Deum viventem*; filium, *Omnipotentis*: & Spiritum sanctum, suo proprio nomine, *Spiritus Dei.* Methodius autem hoc ipso loco, *Spiritum Dei*, intelligit Spiritum a Deo datum hominibus; sed non alium, quam conscientiam ipsam, quæ sive suæ innocentiæ, sive sui sceleris testis est, de qua etiam intelligi vult, quod Sapientiæ 12.1. dicitur: *Quã bonus, & ſuavis eſt, Domine Spiritus tuus in omnibus!* Quod Septuag. legerunt: *omnibus incorruptus tuus ineſt Spiritus.* Sed sanè quid *Spiritus Dei*, hoc loco sit, vel ex adiuncto *narium* nomina clarè licet intelligere: nam est respiratio vitalis, narium adminiculo homini, ut viveret concessa, ex eo iam tempore, cum, *inſpiratum eſt in faciem*, id est, *in nares*, faciei hominis, *ſpiraculum vitæ*, aut ex Hebræo, *vitarum*, nam singulis narium foraminibus singulæ vitæ hauriri videntur. Tum etiã ex præcedente hemistichio: nam *ſpiritus in naribus* idem omnino est, qui *halitus* in homine. Nam cum spiritus dicitur, vel narium, vel vitæ, vel adiuncto nomine alio simili, eum spiritum significare solet, qui etiam viventibus brutis communis est, videlicet respirandi facultas. Sed de hoc diximus plura superiori capite.

Olymp. Ambroſ. Philippus. Trinitatis myſterium indicatum. Method. Conſcientia incorrupta quæ. LXX. Germana expoſitio. Gen.2.7. Spiritus ex adiunctione nominis explicatus.

2 *Nicetas.* *Non loquentur labia mea iniquitatem.* Græci, atque post illos plerique sic elucidant: *Quamvis (inquit) cruciatus ac pœna producantur, quamvis acerbiora ſint mihi perferenda, nihil tamen abſurdi, nihil a dignitate Dei alienum me loquuturum, aut animo cogitaturum, verum uſque ad extremum ſpiritum, peccato repugnaturum.* *Chryſoſt.* Chrysost. *Nemo pervertere me unquam poterit; nemo abducere a ſemel ſuſcepto conſilio.* Persto (inquit) in eodem sanctioris vitę instituto. Non meæ me tribulationes, non vestræ calumniæ separabunt a Charitate Dei. *Caiet.* Caietanus existimat Jobum duo linguæ peccata a se removere, alterum, *inique loqui*, quod apertè malum est; alterum, *doloſè loqui*, quod speciem boni præfesert, idque iurare; ut socios vellicet, qui vel iniquis, vel etiam fictis, & dolosis calumnijs adversus illum agerent. Et quidem ea duo linguæ peccata non raro coniunguntur in sacro sermone. Psal.119.2. *Libera animam meam à labiis iniquis, & lingua doloſa.* Ps.10.7. *Cuius maledictione os plenum eſt, & amaritudine hæc eſt iniquitas) & dolo.* Sed quidem sicut his locis *iniquitas & dolus*, pro eodem videntur accipi, ita etiam in præsenti sententia; *loqui iniquitatem, aut meditari mendacium*, eodem videntur pertinere, ut efficiatur hic sensus; Non loquar, nunquam fatebor iniquitatem, quam vos mihi per *mendacium* affingitis; *Nec lingua mea meditabitur*: *Hagah* verbum est commune cordis, autoris loquutioni. Hinc quasi commutatis verbis dicimus, corde loqui, lingua meditari, de corde, Isaię 59.13. *Concepimus, & loquuti ſumus de corde verba mendacii*, idest, Meditamur in cordę dolos, & mendacia; concipimus corde verba, quæ postea excludamus ore. De lingua Psalm 70.21. *Lingua mea tota die meditabitur iuſtitiam tuam*, idest, semper de tua iustitia loquetur. Sic etiam hoc loco Quare tantundem existimarunt Septuaginta referre, si dicerent linguam, aut animam: legerunt enim; *Neque anima mea meditabitur iniuſta.* Sed quidem affert verbum *meditandi* attentionẽ, vel intentionem quandam animi sivè in verba, sivè in rem eam, de qua sermo fit, quod huic loco rectè quadrat namque sicut est in Proverbio, Mendacem oportere esse memorem; ita sanè mẽdax, aut dolosus sermo attentione quadam, & excogitatione, aut meditatione fit, ne deprehendatur, aut detegatur dolosus. Ait ergo se nunquam *loquuturum mendacium*, dolum contra conscientiam, contra veritatem sibi bene perspectam, & exploratam suæ vitæ, suorum studiorum. Rectè itaque cohæret, quod sequitur, neque male, si neget se loquuturum, idest, concessurum, quod alii de illo mẽtiabãtur, videlicet impiè vixisse, & nunc flagellari propter peccata.

Iniquitas eſt dolo ſermonis coniuncta. 3 *Iniquitas, & mendacium pro eodem.* הגה *Locutio cordis, meditatio linguæ.* *LXX.* *Meditari mendacium quid.*

Verſ. 5. Absit à me, ut iustos vos esse judicem. Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.

תַּרְיחָלִילָה *Absit à me.* Eleganter, quod in Originali ex Hebræo legitur, *Hhalalilo*, pollutum, aut contaminatum mihi, supple, est; commune, & profanum, & ideò mihi fugiendum, Absit, ut me contaminem, q.d. Non ego ducor, neque seduci me patior communi vulgi, & stultorum judicio, qui de externis tantum judicant, & internam sanctitatem æstimant, & metiuntur ex externa felicitate. Quemadmodum, & vos judicatis, dum me ex calamitatibus, & ærumnis, peccati, & sceleris alicuius putatis damnandum. Similis illius particulæ vis, & proprietas. Genes. 18.25. *Abſit à te, ut rem hanc facias, & occidas iuſtum cum impio, non eſt hoc tuum* q.d. Hæc iudicandi ratio, nulla servata, neque attenta causa iustitia, communis, profana, polluta est, & longe à tua sanctitate, & æquitate aliena. *Sententia elucidatio.* Ait igitur Job: Nunquam assentiar, ne me polluam, & fidem meam contaminem, vestro iudicio: vestræque sententiæ, ut iustam illam pronuntiem, neque veram de impiorum, iustorumve in hac vita, aut felicitate, aut supplicio.

Varius Græcorum, & Latinorum actus. *Donec deficiam.* Vel si moriar, vel si ex vobis vita mea penderet. Coniungunt hanc partem Græci cum antecedente. Sed Latini cum sequente; Ad extremum usque halitum, non recedam ab innocentia, & sanctitate, simplicitateque meorum morum tuanda, & defendenda, contra vestras calumnias, & ab omni infamiæ labe vendicanda; *Varia ſententiæ vis, & circumlocutio.* Non aliam vitæ rationem instituam, quã meam pristinam, quamvis vos me ad resipiscendum, & ab instituto recedendum tam ardenter, tamque contentiose adhortemini; Non patiar igitur, quod in me erit, simplicitatem, & innocentiam afflictam calumniis, & mendaciis obrui, & in iudicio cadere. Indicat hunc sensum lectio Septuaginta, quæ etiam respondet Hebræo; *LXX.* *Non ſeparabo a me innocentiam meam.* q. d. Non deseram: nam unicus ergo persto innocentię afflictæ defensor, adversus vos omnes illius accusatores, & calumniatores. *Nicetas.* Nicetas. *Deſererem innocentiam meam, atq; proderem, ſi alia loquerer, atque ſentiam.*

Verſ. 6. Justificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.

1 *Quid* Tenere, *aut* Deserere *Pietas arcte retinenda.* Lapis probationis: *Illuſtratus Salomon, & Eccleſiaſticus, ejectas arcte complectenda. Obligationes maioris perfectionis, addunt fortitudinem.*

2 *Quid* Reprehendere. *Peccatum eſt, hominis opprobrium.*

3 *Qui dicantur* dies hominis: *Periphraſis humanæ vitæ.*

4 *Pœnitentia delet commiſſa flagitia. Illuſtrati Joannes, & Paulus. Iob cum Paulo comparatus.*

IUſtificationem, iustitiam, sanctitatem. *Quam cœpi tenere.* Pulchrè illuminavit Vulgatus, quod in Hebræo tantum est, tenui propriè apprehendi fortiter, arctè complexus sum. Eleganter Septuaginta, *Iuſtitiæ inhærens.* Explicat igitur perpetuum, & nunquam intermissum à primis vitæ primordiis pietatis studium. a הֶחֱזַקְתִּי *Non deſeram.* Retinebo adhuc, non dimittam, non laxabo, non desinamve ab illa complectanda, & retinenda. *Deſerere propriè contrarium verbo tenendi.* Hæc est proprietas verbi *deſerendi.* Est enim contrarium verbo tenendi, affertque mollem quendam, dissolutum, otiosumque animum in opere aliquo. Unde Proverb. 18.9. רָפָה *Mollis, & diſſolutus in opere ſuo* Aquila; Ignavus. *Aquila. Symmach. Theodotio. LXX.* Symmach. *Ceſſans.* Theodoret. *Remiſsus*, & Septuagint. ad morbum quendam languoris, & deliquii videntur referre, cum legunt. *Qui non medetur ſibi in operibus ſuis*, & rectè quidem; nam eadem vox verti-

Y 4 tur

tur infirmus, Num. 13 19. *Considerate populum, utrum fortis sit, an infirmus.* Est enim illa impotentia, & lassitudo, morbi similis, & eadem vocis proprietas exprimitur Iud. 19. 9. *Considera, quod dies ad * Occasum declivior sit, & appropinquat ad vesperam.* Quod ea Hebr. tantum est; *Ecce dies remittit, aut, relaxat se ad vesperã.* Septuaginta eleganter. *Infirmata est dies ad vesperam.* sic etiã dicuntur, *penna*, quib. extentis, & erectis Cherubini volabant, *Demitti.* Ezech 1. 24 & Ier. 38 4. * *Dissolvit manus virorum bellantium.* Quæ omnia si ad studium pietatis referas; significabunt, nunquam Iob in sanctitatis cultura tepuisse, nunquam concidisse animo, semper rectum, semper benè animatum erga pietatis opera fuisse, *& apprehendisse vitam æternam*, in quæ vocatus fuit. Queãdmodum, & Sapiens instruit Sapientiæ amatorem Eccles. 6. 28. *Continens factus* (id est, si semel tenueris, arctèque comprehenderis) *ne derelinquas eam*; ne demittas, neque laxes manus; aut dissolvas complexum brachiorum, ne unquam mollem te, parumve constantem Sapientiæ amatorem præbeas; quod hic dicitur, *non deseram*; nam si semel relaxes brachiorum nisum, curamque *tuendæ iustitiæ*, & sanctitatis, avolabit statim, aut excidet è manibus; non aliter, atque res magni ponderis, & momenti, nisi arctissimè complectaris. Scriptum est enim, *Quasi lapidis virtus, probatio erit in illis* stultis, & vecordibus: *& non demorabuntur proiicere illã.* Quod clarius Septuag. dixerũt; *Quasi lapis probationis, fortis erit in illo.* Erat nimirum quondã lapis quidã, quo probabãtur, & explorabantur vires cuiusq; & ad quod se exercebant iuvenes; quem videtur Zachar. 12. 3. vocare *lapidem oneris*, quem, ut Hieronymus ait *alij ad genua, alij ad umbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli super verticem erectis, iunctisque manibus attollebant.* Sic pietatis pondus quasi per gradus quosdam ætatis, & temporis homines attollunt, & sustinent, paucissimi qui supra verticẽ attollũt, ita ut ad finẽ usq; perseverent, at si semel illũ lapidẽ apprehenderent lãguidus, aut imbecillis homo, sine mora proijciebat pondere superatus, nõ aliter dissoluti, cũ semel apprehẽdũt pietatẽ. Quare ad summã animi constãtiam, & robur, illa tandẽ verba hortantur vers. 29 *In omni animo tuo accede ad illud, & in omni virtute tua conserva vias illius.* Vult enim ardenter concupisci, & amari, vult quæri diligentissimè, vult apprehendi, & teneri arctissimè quoniã autẽ imbecillitati humanæ timẽdũ est, quę lassari, & deficere sæpè solet, monet Sapiẽs, ut etiã qua fieri possit ratione, nos cũ Sapientia religemus, & cõstringamus fortiter, & vinculis quibusdã maioris perfectionis obligemus, ne facile illam dimittere possimus, facileve ab illa dissolui Eccl 6. 28 ut huiusmodi compedes, & obligationes voluntarie susceptæ, sanctioris vitæ retinendæ, sint adminicula, ad pietatem fortiter tenendam. Quare postquam Sapiens dixerat: *Iniice pedes tuos in compedes illius, & in torques illius collum tuum*; subiecit statim; *& erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ.* Nam hęc ipsa vincula, quæ sunt nostræ imbecillitatis argumenta; eadem ipsa sunt, quasi supplementum fortitudinis, & præsidium validissimum ad retinendam fortiter sanctitatem, quam semel *tenere cœpimus*.

Neque enim reprehẽdit me cor meũ in omni vita mea. Verbum, *reprehendit*, legendum de pręsenti, quamvis in Hebręo legatur de futuro. Deest quoq; in Originali particula causalis Quare non alia erit huius partis sententia, quam expositio præcedentis. videlicet, *Tenuisse semper iustificationem*, nihil aliud erit, quam sibi non esse conscium alicuius sceleris Sed D. Thom quem nonnulli Latini sequuntur, pręsè, & strictè accipit particulam illam causalem, ut rationem reddat, cur confidat, se non recessurum ab innocentia, quod videlicet semper assuetus fuerit iustitiæ, & sanctitati: nam ipsa peccandi consuetudo solet, hominem in maiora in dies peccata impellere Sed nimium videtur hoc subtile, & argutũ. *Non reprehendit*; Non exprobrat, non improperat, non convitiatur, non blasphemat, aut maledicit; sive potius de futuro, non blasphemabit, maledicetve. His enim modis omnibus verti solet verbum originale a Vulgato. Cum autem oratio sit in Hebręo sine apposito, poterat non incommode apponi huic sententiæ, Deus *Cor meum non exprobravit*, supple *Deum*; Non blasphemavi; nunquam maledixi; semper de Deo in bonitate sensi cõtra quam illi obiiciebant amici, & Dæmon interius molestissimè suggerebat: nam iam eo videbatur revocata tota amicorum disputatio, quis melius, veriusque de Deo sentiret, & loqueretur? Sed Vulgatus sententiam aliter supplevit, commodèque expressit appositum: *Non reprehendit me cor*, non exprobrat, neq; convitiatur mihi. Similiter etiam Septuag *Neque enim conscius sum mihi, commisisse absurda.* Peccatum enim est opprobrium hominis, iniuria, convitium. Quare, quem carpit alicuius sceleris conscientia, huic ipsa conscientia exprobrat, convitiatur maledicit. Et qui reprehendendo, peccatum alieni obiicit, si non verbo, at certè re ipsa exprobrat, & convitiatur. Ait igitur, se nullius opprobrii, vel in suam conscientiam, vel adversus Deũ commissi, conscium esse Sed potiùs probra, & convitia indignè accepisse ab amicis, scelera, & impietatem obiicientibus.

In omni vita mea. Clare quod in Hebr. paulò obscurius: * *A diebus meis.* Cajet. *Dies suos*, existimat appellari *Dies*, quibus usus est libero arbitrio *Nam dies inquit, ante usum liberi arbitrii, nostri non sunt quoad portionem, & usum* Vere quidem, sed nimia in emulgendis vocibus subtilitas, inimica sæpè solet esse dignitati orationis, atque sententiæ. Loquutio ergo illa vitam in universum significat

Sed Philippus hoc loco, ut sententiam hanc conciliet cum illa superiori, cum Iob *peccata* aliqua *adolescentiæ* suæ confiteri videtur, existimat hanc sententiam deberi tamen accipi de præsentis suæ calamitatis tempore; *Hoc (quod) inquit loco omnis vita præsens eius intelligenda est, quo tempore hæc dicebat: nam & ita dicta ex superiori versiculo credibile videri potest, ubi ait, iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram, ubi cœpisse se profitetur* Similis profectò loquutio, 1. Reg. 25 28 *Malitia non inveniatur in te omnibus diebus vitæ tuæ.* Videlicet dum vixeris in posterum, quod tamen ex Originali videbatur accipiendum in universum: *Malitia non est inventa à diebus tuis.* Nihilominus & Iobi sanctitas, & illius innocentiæ sæpè ab ipsomet confirmata, & contestata, atque Græcorum, Latinorum interpretum consensus suadent, ut in universum de tota vita superius acta hic locus accipiatur. Neque obstat quod aliquando se peccasse fateatur Iob: nam de levioribus illud peccatis accipiendum, docet hoc loco Gregor D. Thomas, & Latini Quamquam illud observat Origenes, *Mirificam esse iusti fiduciam, qua non modo eius vita superior, sed erumnosi etiam temporis conditio nitebatur, ut dicere non dubitaverit: Nihil mihi conscius sum.*

Sed cum hoc etiam Paulus de se affirmaverit; *Nihil sibi conscium esse*, qui tamen, & *blasphemus fuit, & Ecclesiam Dei persequutus est*, non videtur magnum suppeditare innocentię argumentum, quam à primis annis post delatam originis labem conservaverit? Dicendum quidem, Paulum post actam vitæ anteactæ pœnitentiam, nihil sibi conscium fuisse, neque à suo corde, sua quę conscientia graviter reprehensum, sicut & Ioannes 1. c. 3. 21 dixit: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; &c* quod propriè ex Græco legi potest; *Si cor nostrum non condemnaverit nos*: nam per pœnitentiam deleto jam peccato, *nihil nunc est* (ut paulus ait *damnationis his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant*: quamvis quondam, *secundum carnem ambulaverint*: & Paulus quidem videtur quodammodo ad præteritæ ignorantiæ commemorationem erubescere. *Qui non sum dignus, inquit, vocari Apostolus, quoniam, &c.* At Iob non solum hac ratione, sed & quod semel acceptam gratiam nunquam amiserit, sibi conscius non est gravioris alicuius sceleris; neque ad commemorationem præteriti alicuius opprobrii erubescit. Nam & præteriti criminis memoria sanctis, dum adhuc vivunt, & humilitati, & pudori est. Quare ne populus Dei, velut sponsa, quæ deprehensa in adulterio fuerat, & iam præteriti, & condonati adulterii opprobrio vel in solam memoriam acciperet, dictum Sophoniæ 3. 17. *Noli timere Sion, Dominus Deus tuus gaudebit super te in lætitia.* * *Silebit, in dilectione sua.* Quod Septuag. dixerunt. *Innovabit te in charitate sua*, id est, quasi si alia esses, novaque nupta, te accipiet Iob dixit se innovatione minimè indigere, ut qui primam charitatem nunquam amiserit.

Vers.

Marginal notes (left): * El Sol no tien fuerça, y dell a vade calando, — LXX. — * Caidos los braços, y las alas del coraçon. — Iob: in retinenda pietate, robur, & firmitas. — 1. Tim. 6. 12. — Pietas arctè complectenda instar ingentis, & gravissimi lapidis. — Eccl. 6. 23. — LXX. — Hieron. — Alligare nos debemus cum pietate ut facile ab illa dissolvamur. Obligationes & vota maioris perfectionis, addunt animo vim & fortitudinem. — D. Thom. Dionys. — Consuetudo peccandi, ad nova semper peccata allicione. — חרף — Varia ex Hebręo interpretatio.

Marginal notes (right): Peccatum, probrum, et convitium. — * En mis dias calno me a remordido la conciencia. — Nota sub tilitas Caiet. in Philippus. Iob 10. 26. — An Iob sui innocens, universæ vitæ tuæ, tum præsentis tantum temporis cũ hæc dicit. — Leviora peccata agnoscens Iob. — Gregor. D. Thom. Origen. 1 Cor. 4. 1. Cor 4 4. 1 Tim. 1. 13. — Buena conscien tie testimonium in Iobo, & Paulo, quale. — Pœnitentia peccati damnationem tollens. — Rom. 8. 1. — Præteritorum crimi num memoria sanctis ad humilitatem. — * No se hablara palabra de lo passado. — Iob primã gratiam conservans.

Verſ. 7. Sit, ut impius, inimicus meus, & adverſarius meus, quaſi iniquus.

1 *Duplex aliorum interpretatio, Iobi conſtantia, de ultimo huius controverſia iudicio, prophetia.*
2 *Germana expoſitio.*
3 *Imprecatio in hoſtes proverbialis. Illuſtrat Samuel, & Daniel.*

1 *Chryſoſt. Olimpiod.* CHryſoſtomus in Catena, paulò acerbius, per imprecationem hęc exponit: *Pereant inimici mei, quando quidem me calumniantur*, & ferè eodem modo Olympiodorus; *Qua vos in me per impietatem condemnatis, in meorum inimicorum capita retorqueantur*, ut latenter notet amicos, qui petulanter illius innocentiam laceſſerent, & non niſi cum impietate. Et vehemens quidem *LXX.* eſt Septuag. lectio; *Verum tamen ſint inimici mei, & qui ſuper me inſurgunt, ſicut perditio impij* Sed ſecundo, *Lenior interpretandi ratio. Tygur.* paulò lenius; Qui in hoc meo propoſito, meaq; ſententia de impiorum, aut felicitate, aut ſupplicio mihi expugnaverit, planè cenſebo impiũ; & ſicut meę innocentię, veręque doctrinę, ita etiam veritatis hoſtem. Sic Iob monebit amicos, ne ſibi importunius obganniant, niſi velint ab ipſo merito impij, & ſanctitatis inimici haberi, quo ſenſu non omnino impios dicet ſuos adverſarios, ſed ſpeciem tantum impietatis præferre, ut qui contra *Philipp. Iobi prophetat ſuorum adverſariorum in hac cauſa ſententiam adverſam.* veritatem, & ſanctitatem pugnare videantur. Idem indicavit Tygurina; *Qui mihi adverſatur hac in cauſa, impius; & qui ſe mihi opponit, iniquus habendus eſt*, Hęc eſt frequentior Latinorũ expoſitio. Et illud peculiare Philippus addidit; *Prophetiæ, inquit, ſpiritu hac dicere videtur mihi: magis, qua voto maledicētis.* Cui propheticę prędictioni, favere videtur verbũ futuri tēporis, quod in Hebręo ſubeſt, *Erit, ut impius, &c.* Quod tunc impletum videtur, cum ad extremũ huius diſputationis, & litis, damnati ſunt illius adverſarij ſtultitiæ, & iniuſtitię.

2 *Optimus, & ſimpliciſſimus explicatus, Non ſanctitatis ſibi probat.* Sed tamen pręſtat leniſſimus alius ſenſus, quanquam non remiſſo ſuę defenſionis ardore, ut novum argumētum proponat ſuę ſanctitatis; Illos (inquit) ſemper hoſtes habui, quos vidi cognovique impios: & ut impius quiſque fuerit, ita profecto mihi erit inimicus; Quare oportuit ſemper mihi placuiſſe ſanctitatem, atque omnem impietatis ſpeciem diſplicuiſſe; Nullum cum impijs amicitię fœdus inivi, ſed adverſus illos tanquam adverſus hoſtes pugnavi.

3 *Proverbialis imprecande formula.* Sed tandem non leviter ſuſpicor, eſſe hanc quaſi proverbialem dicendi formulam, qua imprecetur fructum, retributionemque impietatis ſuis hoſtibus, in hanc ſententiam; Vos cenſetis me impium. Ego verò tam longè abſum ab impietatis ſtudio, ut neque mihi, neque amicis meis, quibus bene velim, optem ullos impietatis fructus; Hos certè percipiant inimici, & hoſtes mei. Solemus enim in vulgari conſuetudine, diras, & imprecationes in inimicos convertere, cum nobis tantum fauſta precamur, aut omnia mala à nobis depellimus, cujuſmodi *Ioſephus.* illud eſt. 1. Reg 25.26. *Fiant ſicut Nabal, inimici tui, & qui quærunt Domino meo malum*, id eſt, ut Ioſephus lib. 6 Antiq elucidavit; *Quod Nablaum manet infortunium, inimicorum eorum capitibus contingat* Et quod averſantur, id certè in inimicorum capita, ut recideret, precari, ſolemne ſemper fuit; ut ille dixit;

Ovid. 3 de Art.
Hoſtibus eveniat tam fœdi cauſa pudoris,
Inque nurus Parthas dedecus illud eat

Danielis etiam 4 56. *Domine inſomnium his, qui te oderunt, & interpretatio eius hoſtibus tuis ſit* Illud; frequenter uſurpant aniles fabellæ, *El mal para los moros, y el bien para noſotros* Nã ſicut quidquid malum eſt hoſti- *Prop. lib. 3. Od. 27.* bus, & inimicis, ita quidquid bonum eſt, nobis, & amicis ſolemus precari. Atque illud quoque Propertii ſimile:

Hoſtium uxores, puerique cæcos
Sentiant motus Orientis Auſtri.

Sen. in Oct. act. 4. Poppea verò apud Senecam, terrificum ſomnium, & noctis minas in hoſtes declinat;

Delubra, & aras petere conſtitui ſacras,
Ut expientur noctis, & ſomni minæ,
Terrorque in hoſtes redeat attonitos meos.

Video ſanè ſimilem eſſe formulam hujus ſententiæ Iobi, atque adeo etiam cogor exiſtimare, eſſe imprecatoriã. Cum quo ſenſu rectè cohæret ſequens ſententia.

Verſ. 8. Quæ eſt enim ſpes hypocritæ, ſi avare rapiat, & non liberet Deus animam ejus?

1 Spes *per metonymiam.* Hypocrita *qui, Avaritia proprium.*
2 *Divitiarum ſtabilitas à Deo.*
3 Liberare *quid propriè? Varia lectio.*
4 *Impii non eriguntur filiali in Deum confidentia.*

1 *Sententiæ nexus, & paraphraſis.* ODio (inquit) ſemper mihi fuit impius, atque impietas, idcoque illam imprecor inimicis, quod nihil ex illa boni percipi poſſit. Sed ſecurã, inquis, impius vitam vivit, cum ad præſidium, & cuſtodiam divitias comparet. Ego verò (inquit Iob) ſic exiſtimo, nulla eſſe diviti impio vitæ ſecuritatem, aut ſtabilitatem, cum nititur infirmo, & fallaci fundamento. Nam *quæ eſt ſpes?* *Spes pro eo, in quo ſpes figitur.* id eſt, in quo nam ſpem ſuam defigit, nititurve, unde nam ſibi bene, ſperare poſſit? Spes, pro ea re, quæ nobis ſpem facit, aut de qua ſpem concipimus *Hypocritæ*, impii divitis, qui omnino aliud videtur, & apparet, quã ſit; qui cũ exterius fulgeat, pollutus, & contaminatus mēte eſt: ut proprietas huius vocis expoſcit, de qua aliquando di- *Vide cap. 8. verſ. 13. n. 4 & c. 13. verſ. 16. n. 5 & c. 15. verſ. 34. n. 1. & c. 17. verſ. 8 n. 3. & cap. 20. verſ. 5. n. 5. videbimus inf. c. 34. verſ. 30.* ximus: quadrat enim commode illa *Hypocritæ*, & fallacis, mendacisve compellatio in impium divitem: ſicut, & *divitiæ fallaces* appellantur. Sed in univerſum *Hypocrita, pro impio*, ut hoc loco verterunt quoq; Sept *Si avare rapiat*, ſimplex in Hebręo vox, quam vertere poſſis, *ſi avarizet*, id eſt, ſi avaritię ſtudeat, aut avide, & avare rapiendo, condendo, & acervando, multo alia plura concupiſcat Quam vocis proprietatem indicarunt Sept legentes; *Quæ eſt ſpes impio, quia expectat?* Scholia Sept notarunt, verbum Græcum reddi poſſe: *Quia tenax eſt*, aut, *quia in habendo exuperat*; aut ex Olympiodoro, *Quoniam plus capit, & aliena ad ſe rapit*. Et ſanè verbum Græcum, *Epeche*, ita ſignificat continere, & reprimere aliquid, ut etiam aliquid expectetur, propter *LXX.* quod cunctatio, & retentio fiat, quare Vaticana dixe- *Scholia Vaticana.* runt *expectat*; Complutenſia verò, continet. Et quadrat quidem utrumque in divitem avarum, qui cum multa contineat, & poſſideat, plura expectat, & concupiſcit, & concupiſcentia illum retrahit à fruendis bonis, quæ iam poſſidet. Cadunt ſanè omnia hæc in proprietatem verbi originalis, quod non ſolum *avariſſare*, aut *concupiſcere* ſignificat, ſed etiam lucris inhiare, & undecumque corradere, quod potiſſimum indicatur Pſ 9. 3. *Laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ*, quæ hic deſideria, corradendi, & ditefcendi; nam ſtatim ab hac ipſa radice exponitur, *& iniquus*, avarus, corradens, lucri ſectator, benedicitur, aut cum avaritia perficere aliquid, aut implere. Ergo, inquit, quãtumuis bene munitus, firmuſque videatur a divitijs, quantumuis multò plura expectet, atque deſideret, ſuorum quoque deſideriorum compos; tamen, niſi illum muniat, confirmetve Deus, nulla vera firmitate fulcietur. Nimirũ verus om- 2 *Divitiæ a Deo collatæ firmæ, & ſalutares, ex avaritia falſæ. Luc. 12. 15* nis boni auctor Deus eſt, vera proinde bonorũ omnium firmitãs ab illo petenda: nam divitiæ a Deo collatæ vitæ præſidium ſunt; ex avaritia verò, vel rapina vitam evertunt, & enervant Sicut a Chriſto Domino dictum eſt Luc 12. 15. *Videte, & cavete ab omni avaritia; quia non in abundantia cuiuſquam, vita eius eſt ex his; quæ poſſidet* id eſt, non ideo diutius, aut beatius vivet, quod amplioribus facultatibus abundet Quare miſerè deceptus fuit, cuius *ager uberes fructus attulerat*, cum dicebat, animæ, id eſt, vitæ ſuæ; *Anima habes multa bona poſita in annos plurimos*, diuturnæ vitæ ſecuritatem ſibi promittens ex *abundantia* divitiarum, quas ipſe ſuæ induſtriæ, ſuæque ſollicitudini, forte etiam ſuæ iniqui- *Baſil. Theophil. Beda.* tati tribuebat, cum *bona ſua* illa appellabat, *Congregabo, inquit, omnia quæ nata ſunt mihi, & bona mea.* Sed tamen neque nocte unam potuit vitã ſuam prorogare. Quare eleganter in rem hanc dicere poſſis, quod in aliam dictum a Paulo eſt 1. Cor. 8. 8 *Eſca nos non commendat Deo; nec enim ſi manducaverimus, abundabimus; nec ſi non manducaverimus, deficiemus.* ſicut & de huiuſmodi impio divite, requiem, ſecuritatemque vitæ ſibi pollicente, dictum eſt; *Neſcit quod tempus prateriet, & mors appropinquat, & relinquet ea aliis, & morietur.*) Quod ſequenti particula clarius exprimitur.

Et non liberet Deus anima eius Id eſt, niſi Deus illius vitam ſervet, & tueatur, is enim eſt a quo vitæ præ-

fidium, & abu ndantia nobis confertur : nam si illa pol liceantur opes, fallent tamen. Vide sup.c.20 vers 20 su per id; *Nec est satiatus venter ejus*; ubi Septuaginta vertunt; *Nec est ejus salus facultatibus*. Sed hæc secun- *Eccl.c.1.20* da pars, totaque sententia premenda magis.

3 *Pagnin.* *Cajet* *Varia expositio.* *D Thom.* *Matth.16.26.*

Et non liberet Deus, &c. Prop.ex Hebræo : *Et non requiescere fecerit Deus*, aut, *pacificaverit*, vel salutem, & pacē, atq; abuodantiam nnn conferat. Quod ad animæ sanctitatem, & peccati condonationem refert D. Thom.nam *si Deus non liberet illius animam*, eluatque peccato, quid *prodest homini, si universum mundum lucretur*? Quam ille pacem, aut fælicitatis partem habebit, si cum Deo amicitiæ fœdere junctus non est? si pugnat adversus illum Deus? Quia verò hæc sententia est in Hebræo sine ulla negatione, contrariam signifi- *Thargum.* cationem dederunt verbo *liberandi*, aut *pacificandi*, non- *Regia.* nulli legunt enim post Thargum; *Quæ spes Hypocritæ,* *Tygur.* *si Deus evellat animam ejus*; Tygur.verò : *Quid Hypocritæ sperandum est, cum Deus extrahet illius animam?* Sed utriusque lectionis sensus idem, neque incommodus; Quamvis Deus permittat impiis fæliciter agere, & frui tantisper comparatis facultatibus, at non abibunt impunè tunc enim in illos animadverteret Deus, *Luc.12.20* cum extraxerit, *repetieritque ab illis animam*. Non invideo igitur, inquit Job, impiorum fælicitati, quos malus manet exitus. Sed Vulgatus illam partem, *si liberet*, aut, *si pacificet Deus, &c.* deprecanter verò intellexisse; *Si liberet, o utinam liberet : Quæ enim spes, si Deus non li-* *LXX.* *beret*? Actum enim profectò erit de illius salute, & incolumitate. Utilem profectò sensum Septuag quoque sua lectione indicaruot; *Confidens ne super Dominum* *Iustorum fiducia.* *salvabitur*? Ang. *Expectat, & confidit in Domino, si fortè salvatur.* q. d. Impius profectò, quem carpit scele- *Psal 90. a* rum conscientia, nulla Divinæ opis firma spe, aut præ- *Filiorum Dei constantia.* sidio erigi poterit : nam illæ voces a bona mente, bonaque conscientia proficiscuntur, *Dicam Domino, susceptor meus es tu, & refugium meum, Deus meus, spe-* *Matth.9.2* *rabo in eum*, atque non Dei inimicorum, sed filio- *Job amicos hypocrisis notans.* rum propria confidentia illa; Dictum est eoim; *Confide fili*.

Philipp. Hoc tantum addendum, an de impio, & Hypocrita in universum loqoatur Job, an vero latenter notet suos amicos? nam sic profectò existimare videtur Philipp. *Hypocritas, inquit, fictos in amicitia, vel dolosos intellige,* quos etiam avaritiæ notet, & nefandæ cujusdam voluotatis condemnandi Job. Philippi interpretationē emeodatam, nam corruptè circumfertur, hæc est; *Quantam vos cupiditatem, & quasi avaritiæ sitim patimini, inquit, in interitu meo, ut me votis jam ad tartarum rapiatis? hac igitur nefanda voluntate quam opem, veniæ ante Deum habebitis, si vos Deus damnatione justæ sententiæ* *Hier. Oster.* *liberare noluerit?* Alii vero de se ipso loqui existimant, ut se ab omni Hypocrisis suspicione expurget. Quem (inquam) fructum colligere possim ex vitæ mendacio, & verissima sanctitatis simulatione? sed præstat quod diximus.

Vers.9. Numquid Deus audiet clamorem ejus cum venerit super eum angustia.

1 *Impiorū discrimen*. Clamor *quid propriè. Irrita impiorum, & nothæ preces. Desideria, & libelli supplices; Explicatus locus Macbab, & Illustrat. David.*

2 *Quid* angustia *quid venire. Explicat Samuel.*

3 *Aliorū expositio improbis injucundū pietatis studiū. Illustratus Joannes.*

4 *Germana intelligentia* Gaudium, *de precibus obtentis. Illustratus David, & Habac.*

5 *Iustorum precibus Deus propinquus. Fiducia orandi. Illustrat. Moyses, & Isaias.*

1 *Impiorum inter precandum animi diffidentia.* *LXX.* Confirmatio est superioris sententiæ. Actum, inquit, erit de impio, qui spes suas non collocaverit in Deo; nam expositus est malorum omnium cohorti, & incursioni minimeque Deus audiet illius *clamorem*. Septuag. *deprecationem*. Simile id 2. Mach. 9. 13. *Orabat scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consequuturus*. Quod com, neque ut oportet, neque ex animo faceret, nnn odio sceleris, sed metu supplicii, ipsa quoque sua conscieotia punctus, fiduciam omnem consequendæ misericordiæ amittebat. Quare non incommode alii hunc locum legerunt. *Orabat scelestus Dominum, dicens, sui jam misertnrum non esse. Clamare,* au- *Orationum explicata peculiarem habet vim.* tem est : ardentius, aut contentius implorare opē; aut, ut Is 1.15. dicitur, *Multiplicare orationem*; nam *multiplicatio*, tum re ipsa iterata; tum verbis per repititionem facta, peculiarem vim, & contentionem adfert. Quare aliquando idem est, *clamare*, quod *invocare*. Tū etiam *clamor*, idem quod oratio, Jerem.7.16.11.14. Cum *Deus humanorum clamorum auditor instar judicis.* dicitur autem Deus, *audire*, repræsentatur nobis velut supremus judex libellos supplices, idest supplicationes, precesqoe nostras suscipiens, deinde verò seotentia sua, id est, re ipsa, & effectu, aut annuens, aut renuens. Atq; simili ferè dicendi formula, qui libellos supplices Ma- *Preces ille libellis supplices.* gistratui, aut Imperatori offerebat, *fundere preces*, desideriaque offerre apud Magistratum, vel Imperatorem dicebatur: iidemque libelli non solum *preces, sed desideria* etiam appellantur in Jure; ut jam non sit mirum, il- *L.3. C. de adsis priu. & l.19.C. de donat. & l.30. transact. & l.11. C. de error. advoc.* lam esse Divini Judicii formulam, & Dei rescribentis, annuentisque ad preces miserorum; *Desiderium pauperum exaudivit Deus*. Ergo supremus judex *non audiet* impiorum *clamorem*, non sucipiet libellos supplices; irrita igitur erunt eorum, & desideria, & preces.

Psal.10.2 *Cum venerit super eum angustia*. Imò potius (inquit Job mittet Judex, Imperatorq; supremus *exercitus suos, ut malum male perdant Angustia*; Hostiliis incursio, & tribulatio, vel potius mala, & ærumnæ, quæ concludant, & arctissima obsidiooe oppugneot, & io angustum re- 2 digant. Hæc est enim verbi proprietas. Quare hic an- *Matt 22.7.* gustias cogentibus accipi debet. Verbum verò, *veniendi*, videtur indicare liberam quaodam potestatem castra- *Verbum veniendi bellicum.* metantis, aut adventantis exercitus ex jure justissimi belli, sicut & illud iodicat.1.Reg 25. 26. *Prohibuit te Dominus, ne venires in sanguinem*, id est, cum liberum tibi, tuisque militibus esset viodictam sumere de improbo Nabal, &c Quam male ergo tuta (inquit) Job illius vita est, cui quantumvis omnia præter Deum abunde suppetant, at Deum habet inimicum, omnesque illius exercitus hostili contra se animo concitatos, uno impetu in suam vitam, suamque domum ruituros, cum primum supremus Imperator Deus signum dedarit.

Vers.X. Aut poterit io Omnipotente delectari, & invocare Deom in omni tempore?

ALii sic exponunt; *Non delectabitur in Deo*, eo quod 3 pietas, & Dei cultus gratus impio noo sit; neque *Pietas incōda his, qui externas iucunditates captans.* Deum, neque Divina habeat in deliciis, neque collocet in illo spes suas, tanquam in re sibi gratissima : potius, tum spes, tum voluptates suas in divitiis, bonisque externis defixerit. Simile id Joano. 5. 44 *Quo modo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, quæ a solo Deo est, non quæritis?* q.d qoomodo potestis in *Omnipotente delectari*, cum gloriam, delectamentaque externa tam avide captetis? Alii existimant hic notari *Caiet.* ingratissimorum divitum stultitiam, qui delicias, fælicitatemque suam non referunt acceptas Deo Optimo Maximo, Saddai, *Omnipotenti*, & uberrimo bonorum omnium fonti.

Sed illud præstat, ut hojusmodi *delectatio*, & oblecta- 4 mentum ad rem ipsam referatur, & preces obtentas, vo- *Germanus explicatur sententiæ.* taque consequuta; nam hæc est propria *gaudii*, & delectationis materia, sit cum habeas, quæ desideraveras, desideratis perfruaris, quare hæc erit expositio præcedentis sententiæ, Non delectabitur Divina sibi ope exhibi- *Gaudium post preces, & votaconseq.* ta, salutisve, & liberationis beneficio. Hujusmodi ex liberatione consequuta gaudium, significatur. Psal 36. 4. *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui*, id est; *Delectaberis in Domino, cum dederit ille tibi petitiones cordis tui*. & Habac. 3. 18. *Propter salutem consequendam, gaudium sibi, & exultationem pollicetur; In Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo*, illud etiam *D.Thom.* subtiliter indicatur à D. Thom. *delectationem* hanc pertinere ad tempus tribulationis, cum justi non solum ex tribulationibus, latabundi evadunt, sed etiam in ipsis *tribulationibus* exultant, *& gloriantur* : at impii & animo, & spe concidunt; non enim possunt in eo, quem ira- *Rom.5.3.* tum, & hostem habent, *delectari*.

Et invocare Deum in omni tempore Impius (inquam) 5 non est ex illis, qui omni tempore Deum habent propi- *Justi quo* tium,

Deum omni tempore invocent. Psal. 33. 2. Deus iusti vel precibus præsto affuturus. Philippus. Theodor. Jobi, & Davidis sententia parallela. Theodoret.

tium, perindeque illum laudant tempore calamitatis, atque felicitatis; quorum *in ore semper Dei Laus*, versatur. Aut illa tantum erit sententia; Numquid impius habet Divinam opem paratam, & præstu sibi affuturã, quandocumque illum invocaverit? aut pollicebitur sibi lætissimum suarum precum eventum, quo delectari, & exultare possit, quandocumque continget Divinam opem implorare? *Quis sibi, inquit Philipp. bene conscius fuerit, recte præsumet, ut quolibet tempore mereatur audiri*. Ad quem sensum eleganter explicat Theodor. id Ps. 36. *Spera in Domino*, (quod respondet vers. 8. *Quæ est spes, &c.*) *& fac bonitatem*, quod respondet illi particulæ, *& non liberet Deus animam ejus, &c. delectare in Domino*, (quod respondet vers. 10.) *& dabit tibi petitiones cordis tui* (quod respondet extremæ huic particulæ: Invocare Deum in omni tempore) Pleno (inquit Theod.) *manu consequentur, qui veras delicias putant esse habere cum illo consuetudinem*. Hæc illa justorum in orando fiducia est, de qua Joan loquitur 1. c. 6. 14. *Hæc est fiducia, quam habemus ad eum, quia quæcumque petierimus, secundum voluntatem ejus audiet nos*. Est videlicet suis proximus, ut facilè exaudire possit, sicut Deut. 4. 7. Dictum est: *Non est alia natio, tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris*. Quod Onkel. ita legit: *Quis est populus magnus, cui Deus ita appropinquet, ut suscipiat orationem ejus in tempore tribulationis, sicut est Dominus Deus noster in omni tempore, quo nos eramus coram eo*.

Deus appropinquans Orationi sui populi. Onkelos.

Quare stultitiam sui populi, postquam se incredibilibus sceleribus contaminaverat, ridet Deus Isai. 59. 0. quod vellet suas orationes instar justorum, exaudiri. *Appropinquare Deo volunt, quasi gens, quæ justitiam fecerit*. q. d. Quamdiu perseveraveritis in improbitate, non exaudiet vos Deus, ut qui longissimo a vobis intervallo separatus sit: cum tamen propè sit Deus *genti facienti justitiam*. Quare post præscripta opera pietatis subiungit vers. 9. *Tunc invocabis, & Dominus exaudiet; clamabis, & dicet; Ecce adsum*. Ergo illud curandum, ne longe a Deo recedamus; Invocare enim commode, & utiliter illum poterimus, *dum propè est*.

Jere. 12. 0. Isai. 55. 2. Philip. 4. 5.

Vers. XI. Docebo vos per manum Dei, quæ Omnipotens habet, nec abscondam.

1 *Affirmatio exposita per negationem.* Docere *quid propriè. Explicat. Moyses.*
2 Manus Dei, *& manus excelsa. Illustratur Moyses.*
3 *Exordiendi formula.*
4 *Varia lectio.* Nosse *quid.*

Affirmatio exposita per negationem eiusdem rei ad confirmationem.

Videtur jam aggredi, legitimeque exordiri parabolam suam, orationemque gravissimam de impiorum interito, & supplicio, & quod primum pollicetur se docturum, deinde per negationem repetit, se *non absconsurum*, vel non negaturum, aut non *mentiturum*, ut alii vertunt, quæ ejuidem rei repetitio amplificat veritatem doctrinæ, vimque dicendi, & attentionem conciliat. *Docebo* Proprie dicere possis: Pluam, demittam, aut jaculabor doctrinæ, & veritatis imbrem, *& fluet, ut ros, eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina*. Quod prætertim convenit, cum de rebus Divinis sermo fis, tunc enim congruentior est similitudo doctrinæ cum cœlesti pluvia. Propterea enim subiecit Moyses in suo Cantico, *Quia nomen Domini invocabo, & Dei perfecta sunt opera*. Similiter ergo Job ait, se instillaturum, *per Dei manum, quæ ille habeat*.

ירה Sermo de rebus Divinis instar cœlestis pluviæ.

2
Varia expositio. Vatabl. Dei manus quid. D. Thom. Caietan. Olympiod. Philippus.

Illud autem. *Per Dei manum*, sive, ut in Hebræo est; *In manu Dei*: Vatablus, exponit; *Deo iuvante, & subministrante facultatem*, ad dicendum pro meritis; Nam *Dei manus*, sæpè Dei virtus, & potentia est confirmans hominem. D. Thomas, *Dei virtutem*. Id est, Dei Sapientiam, à qua ipse Job dicenda acceperit Cajetanus, *plagam Divina manu illatam* q. d. se expositurum Divina in impios supplicia. Idem ferè Olympiodorus, Philippus: *Dei potestatem, secretaque iudicia*, quæ quasi illius manu complicata secreto continentur.

Dicere per manũ Dei, alacriter, & audacter.

Ergo præterea duo, aut tria alia non minus verosimilia indicabo: ut vel *manus Dei*, significet audaciã quandam, & alacritatem in dicendo. Sicut Exod. 14. 8. dicuntur filii Israel egressi ex Ægypto, *in manu excelsa*, id est alacriter, & lætanter, sublatis, erectisque manibus, & brachiis, uti ovantes, atque lætantes habere solent, non demissis, aut languentibus; instar mærentium Alacer igitur, inquit Job orationem aggredior, lætus veritatem exponam, non invitus, aut repugnans. Vel, ut per *manum Dei* disputaturum se dicat, quasi *Divina manu* excitatum, & Divino Spiritu confirmatum ad dicendũ vere Divino, atque Divina quadam dicendi ratione, & efficacitate, sicut cum manus Domini dicitur fieri super Prophetas, cum à Deo accipiunt, & vim, & doctrinam quam populum doceant. Aut tandem, quod verosimillimum videtur, ut referatur ad id, quod sequitur, *Docebo per manum Dei, quid habeat Omnipotens*, supple manu, id est, quam ille agendi rationem cum hominibus servet, quid facere possit, quid velit, & quam suæ arcanæ Providentiæ regulam sequatur: Aug *Quid disponat Deus*. Quo videntur Septuaginta respexisse legentes; *Annunciabo vobis, quid sit in manu Domini, quæ sint apud Omnipotentem*. Illud non tam dicam, quam indicabo. Forte prosperum felicemque suæ orationi exitum precatur, nam & illud apud nos pervulgatum est, ut exordiendo, solemni illa formula utamur; *A la mano de Dios, y comencemos*. Denique Dei favor, & assistentia in faciendo certum est indicari per *manum Dei*; Esdr. 1. 7. 6. *Dedit mihi Rex iuxta manum Dei bonam mecum*. Et huiusmodi plura.

Dicere per Dei manũ, accepta à Deo dicendi facultate. 3. Reg. 3. 05. Eze. 5. 7. & 37. 1. & c. 33. 22. Dicere per manũ Dei, explicando quid habeat in manu Deus. August.
3
Bona exordiendi precatio ex manu Dei.

Vers. XII. Ecce vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini?

Per correctionem superioris sententiæ, videtur hæc adiungi, Dixi (inquit Job) prelaturum me, quæ Deus apud se recondita habeat suæ providentiæ arcana. Sed quid (inquam) arcana, & abscondita? cum illa vos probe noveritis, nisi nunc ea, quæ videtis, dissimulare velitis. *Nostis* prop *vidistis*. Sive ad rerum Divinarum contemplationem pertineat, id est, didicistis, atque divinitus edocti estis, sive ad experimentum, quod in suppliciis impiorum non semel observare potuerant. *Et quid?* admirationem habet: *Sine causa vana loquimini*. Prop. in Hebræo: *Vanitate evanescitis, aut, vane vani redditmini*. Septua. **Vana vanis adiicitis*. August. *Vane vana loquimini*, id est, vanissima est vestra oratio, vanissimusque conatus resistendi meæ orationi, atque vestra dogmata absque ratione tuendi. Non solum propter ea quæ dicta sunt ab amicis, sed propter modum etiam dicendi, iactanter, insolenter, contumeliose quod videtur Interpres explicuisse, eum *sine causa*, dixit, videlicet nullo solido fundamento nixi, nulloque meæ vitæ scelere probato, in quod convenire possint, quæ contra impios iactatis Dilucida est hujus loci paraphrasis Tygur. *Cum vos omnes speculationibus Theologicis operam dederitis, quare tam vanas opiniones habetis*. Desidero itaque hac in parte vestram Sapientiam. Quibus verbis acerbitatem reprehensionis temperat opinione, & laude sapientiæ. Confidenter (inquit) loquar apud eos, quibus mea oratio, neque nova, neque inaudita existet, & qui, cum cætera tam acute videant, hac in parte minus quod verum, quodque iustum est perviderint.

1
חזה 2
Pag. Regia Vatabl.
**Dezis ana vana, y dos vazaias.*
Tygur. Artifficiũ dicendi.
Lucida sententia paraphrasis.

Vers XIII Hæc est pars hominis impii apud Deum; & hæredites violentorum, quam ab Omnipotente suscipient.

1 *Jobum ex propria sententia loqui; verior intelligentia hujus loci.*
2 Pars, *tota filii hæreditas. Quæ impiorum pars.*
3 *Deus pater familias, filii, filii maiores natu. Improbi prodigi. Illustratus Lucas, & David.*
4 Hæreditas violenti. *Varia lectio.*
5 *Violentiæ, Dei omnipotentia abiicienda.*

1
An ex propria sententia loquatur Iobam bigunum. Ildorus Clar. Caiet. sup. vers. 26. 27.

Mihi nõ est omnino exploratum, an tum sententiam hanc, tum sequentes usque ad vers. 19. recitet Job ex amicorum persona, an verò ex propria sententia. Certe verisimile est ex aliorum sententia proferri id quod non nulli obseruarunt; ita vt, quæ amici huc vsque disserverunt de temporalibus impiorum suppliciis, repetat Job quasi nimium importune ab illis obiecta, & inculcata; videlicet impios solere in hac vita pœnas improbitatis dare amissione filiorũ, abolitione posteritatis,

filiis relinquere multos inimicos, amicum nullum, quod frequenter contigit impiis in quorum filios statim sublato parente, cives omnes læsi, lacessitique desæviunt. Cum tamen de viro justo Scriptum sit; *Bonus relinquit* *Pr. 13.22.* *haredes filios, & nepotes*. Non solum (inquã) hæredes rei familiaris, sed commoditatum omnium, atque etiam amicorum.

מרו *Et nepotes eius*. De voce originali superius diximus propriè significare *germina*. Rectè autem verti ab interprete; *Nepotes*; quo significetur universa impiorum posteritas, qua etiam significatione, vocem, *Nepotum*, Latini accipiunt, licet quidem tom in Sacris, tum in profanis, *Nepotum* appellatio, aliquando ferè eadem sit quæ filiorum Sed Nepotes ipsi suaviores aliquando existunt avis, ot teneriores, & bis filii, his enim arrident, colludunt que lenes parentes. *Vide c. 21. vers 8.*

Nec tade bitavum, inquit ille *parvo advigilate nepoti*, *Tibul. li. 2. Elegia 5.*
Balbaque cum pueto dicere verba senem.
Ergo omnem posteritatis iucunditatem impiis negat. *Non saturabuntur pane*. Necessarius, & quotidianus illis victus deficiet. Si qui, ioquit remanserint, aut hostium gladium effugeriot, vivent in summa igoobilitate, & egestate. Et ex tribus quidem malis illis, magnitudine, & gravitate paribus, duo nunc videtur impræcari posteritati impiorum, videlicet *bellum*, & *famem*. Quæ quam gravia sint, probè noverat David, neque belli ignarus, ut qui *bellorum Domini* dux esset; neque inexpertos famis cũ ea ul non semel *panes* emendicare coactus fuerit Is, (inquam) Gad Prophetæ danti optiooem, ut ex tribus unum eligeret, *aut famem septem annorum*; aut quod perinde æstimari poterat, *trium mensiu*, exercitum hostium ant tandem pestem trium dierum; Hane elegit respondens; *Melius est, ut incidam in manus Domini, quam in manus hominum* a. Reg. 24 sed de hac verfequente plura. Nunc de *fame*, *qua* (ut Cicero di ait) *nihil est miserius*. Quam etiam inter malas artes enciendi, computabat Andromacha in illa malosum congerie;
Fame nihil miserius, Cic. l. 5. ad Atticum.

——— Diras mala
Dolores artes, & famem, & savam sitim,
Variasque pestes undique, & ferrum inditum *Sen. in Tro. act. 3.*
Visceribus ustis, carceris caci luem,
Et quidquid audet victor iratus tumens.

Parentibus quidem famelicentibus præsidio esse poterant liberi *distracti*, & *divendiri*: at mortuis parentibus, famelicentibus filiis, cunctis inimicis, quod præsidium. Certè oon potuit à Nerone Majus tormentum, post neces, post flammas, post ruinam universi populi excogitari, quam,
Turpis egestas, sava cum luctu fames.
Sed non hoc vultimum, neque maximum supplicium sequitur majus. *Sen. in Oed. act. 5.*

Vers. XV Qui reliqui fuerint ex eo sepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt.

Philippus. D. Thom. Qui reliqui fuerint. Quamvis de postaris superstitibus adhuc loquatur, sed tamen *reliqui*, propriè sint, non posteri (ut videtur dicere Philip.) neq; domestici, & amici ut intelligit D Th) sed qui ex superioribus cladibus evaserint, & ex aliis suppliciorum, & exilii generibus incolumes remanserint. Quare originale verbum *relinquendi*, aut *remanendi*, solet à Vulgato verti *effugere*, vel *salvare*, aut certè sumi pro eodem, ut Thren 2. *Non fuit in die furoris Domini, qui effugeret, & relinqueretur*, & Ieram 42.2. Populus qui reiqanserat gladio Hr (inquam) quos aliæ calamitates non attigerint, morte alia acerbissima peribunt.
שריד *Reliquos pro superstit.*

Cajet. *Sepelientur in interitu*. Caetanus refert ad interitum impii Patris famil. q d. primam pœnam gladii, & famis infligendam vivente adhuc patre familias: sed hane postremam, non nisi post parentis mortem eventuram Sed expositio hæc enervat totam vim sententiæ. *Vatabl.* Vatabl intelligit. *Sepelirentur in ipsa morte*, id est quod, *sepelies adhuc vivos, moribundos, vel conjectos morbo durtuenio*. Non video unde hanc interpretationem possit elicere; nam quod phrasis hæc, *sepeliendi in interitu* afferi idem illud est, quod significat illa alia, *morte morirendi*, in sacra sermone frequentissima. Quod cum sapientes intellaxissent Septuag legerunt; *In morte morientur*. Quæ mortis repetitio vim affert orationis, & si-
LXX.

gnificat mortis genus acerbissimæ, ignominiosissimæ, certissimæ Sed hanc mortis acerbitatem Græcus Scholiastes retulit, *ad parum honestam mortem violentam, atque immaturam*. D. Th quod *Sepelientur absque solemnitate, quasi necesse*. Alii, ut Philipp. agi existimant de *sepultura animarum*, id est, inferno Existimo tameo, neq; leviter, partem hanc accipi debere de pe te, utque lue miseranda, qua tota impiorum soboles aboleatur Sicq, à *fame*, & *gladio* præcedentibus, tnm etiam à particula sequenti postulari videtur, ut jam exponemus. *Mortis, aut moriendi vox repetita quid denotet. Natec. D Thom. Philipp.*

Et vidua illius non plorabunt, id est uaores illorũ impiorum, non enim insolens est in Scriptura, ut plurali nomini adiungatur singulare, cum distributio pro singulis contentis sub singulari indicatur. *Uxores non plorabunt*; quod quasi passivè accipiunt Sept pro, *non plorabuntur*; Vel quia simul cum suis viris eadem lue perimentur, vel quod ingenti mali, & morbi grassantis timore perculsæ; se potius, quàm maritos lugere, & plorare cogentur, vel quod tot malis deplorandis nullæ sufficient lachrymæ, lamenta nulla. Hoc eleganter indicavit Philippus; *Vidua*, inquit, *eorum pra nimio instante sibi malo flere non potuerunt non habentes utique temporis copiã, quos varietate miseriarum cum lachrymis recorderentur* icut ad significationem graviffimæ calamitatis dictum est mulieribus, alioquin non omnion immisericordibus ad alienas ærumnas; *Nolite flere super me, sed super vos ipsas flete*. Luc. 23.28. Ilis autam verbis lues aliqua perniciosissima significatur, & quidem nota esse solet acerbissimo alicnjus pestis ut tunc funeræ lachrymis, & luctu eareant. Sicut & in ea pestilentia, quam in Oedipo pulcherrime descripsit Seneca: *Germana interpretatio, & periphrasis Pe, stilentia. Pluralem, nu. enstru. ctum cum singulari. Magis ca. lami, tatis amplificatio. Philipp. Luc. 23.28 Pestilentia, cum funera carent lugentibus. Sen in Oed, Act 1.*

Parcit ut la Regus immunis exitio vacat:
Sed omnis atas pariter, & sexus ruit,
Iuvenesque senibus iungit, & gnatis patre,
Funesta pestis, una fax thalamos cremat,
Fletuque acerbo funera, & questu carent.

Quod videtur dixisse ex imitatione Sophoclis in suo quoque Oedipo Tyranon:
Absque numero perit urbi quoque, *Sophocles;*
Tum inopia non miserabilis
Prostrata, funesta jacet
In campo eamque luctibus
Haud curat ullus prosequi.

Neque minus elegans illa Pestilentiæ descriptio apud Ovidium, quamvis jam præoccupata à Thucydide, Lucretio, Virgilio: *Ov. 7. Met. Lucr. lib. 6. Virgil. 3. Æn.*
Corpora missa neci, nulli is de more feruntur
Funeribus, neque enim capiebant funera porta;
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & iam reverentia nulla est
Deque rogis pugnant, alienisque ignibus ardent.
Qui lachrymis, defunt, indefletaque vagantur
Natorum, matrumque anima, iuvenumque, senumque;
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignem.

Scribitur quidem à Tito Livio libro 2 paulo ante medium, de Pestilentia in Romanis castris ad Syracusas grassante; *Cum quotidiana funera, & mors ob omnium sculsi esset, & undique dies, noctesque ploratus audirentur, postremo ita assuetudine mali efferaverant animos, ut non modo lachrymis, ut que comploratu non prosequerentur mortuos, sed ne efferent quidem, aut sepelirent*. Quæ omnia persimilia sunt huic nostræ sententiæ, cum in miserando interitu virorum, ac liberorum, uxores, matresque non plorant, neque lugent. *Tit. Liv.*

Vers. XVI. Si comportaverit quasi terram argentum, & sicut lutum præparaverit vestimenta.

Vers. XVII Præparabit quidem, sed justus vestietur illis, & argentum innocens dividet.

1 Terra *de abundantia*, & *copia Hyperbole*
2 Aurum, & argentum *de vestibus pretiosis*. *Quid* Præparare.
3 *Impiorũ avaritia, cuius similis*
4 *Quid* Dividere. *Impiorum. servus sanctorum gloria. Explicatus Sat. mon.*

Nihil proderunt, inquit, impio collectæ per injuriã facultates, quibus neque liberi, neque posteri illius 1

lius perfrui poterunt: nam devoluentur tandem omnia bona ad iustos, quos fortunabit Deus, locupletabitque fortunis impiorum. Hoc & miseriam impiorum, & iustorum felicitatem amplificat. Si comportaverit, si collegerit, coacervaverit, condiderit, immensos aggeres.

צבר

Quasi terram, propriè, ut terræ puluerem, ad copiam, & multitudinem refertur, proverbiali Hyperbole *Cōmo tierra*. Sicut & illa Genes. 41. 49. Congregavit Ioseph triticum, *tanta abundantia, ut arenæ maris coæquaretur*. & 3. Reg. 10. *Fecit Salomon, ut tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta & lapidum*. Huiusmodi autem comparationes Hyperbolicæ frequentissimæ sunt in Sacris literis, quarum multa exempla congerit Isidor. Pelusiota lib 2. Epist 99. Quæ quidem, cum proverbia sint, mendacia non sunt, & illud quidem per hyperbolen intendimus, ut auditor adigatur vi sententiæ hyperbolicæ ad credendum, & intelligendum, quantum satis est in re proposita, ut eleganter docuit Quintilianus; *Mentitur*, inquit, *Hyperbole, nec ita, ut mendacio fallere velit. Quare ignoscitur, quia non affirmamus*. Quod lib. de Beneficiis ultimo dictum est sapienter a Seneca; *Quoties parum fiducia est in his, quibus imperas, amplius est exigendum, quàm satis est, ut præstetur quantum satis est. In hoc omnis Hyperbole excedit, ut adversum mendacium veniat, nunquam tantum sperat Hyperbole, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia veniat*. Quare tunc demum, ut ait Fabius, *Hyperbole virtus est, cum res ipsa, de qua loquendum est, naturalem modum excessit: Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum est, non potest, meliusque ultra, quàm citra stat oratio*. Ergò habet aliquid mendacii, sed specie tantum, loquutio Hyperbolica. Cum enim a Vulgari proverbio desumatur, vulgum imitatus, qui semper aliquid affingit veritati, quod eleganter quoque a Fabio indicatum: *Est*, inquit *in usu vulgi quoque, & inter eruditos, & quod rusticos, quia natura est omnibus augendi res, vel minuendi cupiditas insita, nec quisquā vero contentus est*. Quare ex reb. vulgaribus exempla sumit, qualis est sequens luti comparatio, quæ non solum copiam, & abundantiam significat, sed etiam rem nullius pretii. Vtraque autem Hyperbole (ut eleganter observat Philippus) notat *insatiabilem cupiditatem, ac voraginem quandam*. Sed de hac peculiari Hyperbole, quæ vel a terra, vel ab aqua desumitur, elementis quidem communissimis, & abundè nobis ad quemuis usum suppetentibus, alio loco diximus.

Hyperbolica loquutionis.

Isidor. Pelusiota.

Quint. l. 8. cap. 6.

Pulchra Seneca sententia de Hyperbolicis loquutionibus.

Hyperbole vulgari loquutione desumpta. Lutum de abundantia, aut de re vilissima. Philippus.

Argentum. Argenteā pecuniam, vel argenteam suppellectilē, aut infectum, factumve argētum. Cui sensui etiam secunda pars apud Sept respondere videtur; nam pro *vestimentis*, legunt, *aurū*. Quod ni obstat tēporis, & chronologiæ ratio, pulchram allusionem habebit ad id Exod. 12. 35. Cum *petierunt* Israelitæ ab *Ægyptiis vasa argentea & aurea, vestemque plurimam*, & spoliaverunt Ægyptios. Tum etiā, cum ijdem Palesthinæ Provinciæ opes ingentes Septem illarum nationum propter illarū scelera, Hebræi abstulerunt, *Et* (ut ait David) *labores populorum possederunt*. Quamvis, *auri*, nomine forte intellexerunt Sept aureas, pretiosasque vestes, quarum quondā magna parabatur suppellex, atque inter præcipuas divitias numerabantur. *Vestium* autem nomine, quamvis D. Th intelligat significari *Divitias naturales, quæ scilicet homini naturali necessitati subueniunt, sicut panis, & vinum, & vestimenta*. ut cum istæ non tam vitiosæ sint, quam necessariæ, potius illas significari dicam, quæ vitiosa sollicitudine, & arte supervacanea, nō tam ad vitæ necessitatē, & subsidium, quam ad voluptatem, splendorem, & luxum comparantur. Et verbū quidem *præparandi*; artem hanc, & sollicitudinem secum affert, qua aliquid formamus, & in certum finem dirigimus, & stabilitum, confirmatumque volumus.

Aurū, vel argenteam factum aut infectum.

LXX.

Ad Ægyptiorū spolia allusio.

Ps. 104. 44.

LXX

Vestiū nomine, quæ opes intelligantur. D. Thom. Vestiam super vacaneorum luxus.

כן

1

Præparavit quidem. Et, sua opinione, in multos quidem annos sed *quæ parabit, cuius erunt*? ad pios sanè, & iustos devoluentur omnia, Deo sic Providente, ut quę illi in iniustitia detinebant, tandem in honestos, iustosque usus conferantur: nam *iustus vestietur illis*. Septuag. *Hæc omnia iusti vendicabunt*. Est ergo sordida impiorum avaritia, vel, ut eleganter Plutar. dixit, *Asinina ista, & fornicaria divitiarum cupiditas, planè similis asinis balneatoris; qui ligna & malleolos identidem apportans, fumo semper, & favilla oppletus, in nullam lavacri calōris, munditiæque partem venit*. Deinde idem Plutar. *Similes sunt muribus, qui in metallis Chrysitidem* (ea est terra glebulas auri permistas habens) *vorant aurum, non reddunt nisi mortui, & dissecti. Cur ergo liberis, & hæredibus volunt multum pecuniæ relinquere? scilicet, ut hi quoque aliis hæc, rursumque aliis iij servent, instar fictilium canalium: qui nihil in se retinent aquæ. Sed unusquisque proximo à se eam tradit*. Donec tandem iustus vestiatur illorum vestimentis.

Luc. 19. 22

LXX.

Plut. opusc. de cupid. divit.

Et argentum innocens divider, partietur, dabitque pauperibus. Quare dictum est à Sapiente Prou. 28. 8. *Qui coacervat divitias usuris, & fœnore, liberali in pauperes congregat eas*. Quare observat Græcus Schol verbum Græcum, cum Sept. legunt; *Hæc omnia iusti vendicabant*, non tam valere, *acquirent, & possidebunt*; quam *ea, qua decet, ratione illis utentur*. Impii ergo homines intervinnt gloriæ piorum, atque improborum studia, & facultates, ad bonorum fructum, & amplitudinem convertit Deus,

4

Nicetas.

LXX.

Impiorum avaritia serviens iustorū liberalitati.

Vers. 18. Ædificavit, sicut tinea, Domum suam; & sicut custos fecit umbraculum.

1 Domus tineæ *qualis Impii sibi ipsis sunt exitio, Illustrati Hosaas, & Ieremias*.

2 Domus araneæ, *qua in re gestet impii similitudinem, Multa aranearum genera. Illustratus David de brevitate humana vita*.

3 Facete *quid in Sacro sermone. Avarus nō tā Domin. quā custos pecuniæ. Ædificiorū luxus irrisus*.

Cum de suppellectile dixisset, quæ argento, & vestibus constat, nunc ad bona immobilia, domum, & agros transit, quorum possessione brevi etiam eiiciendus. *Ædificavit sicut tinea domum*. Videlicet, non longiori tempore duraturam, quam domumculam tineæ, in ligno putrido, aut vestimento: nam præterquam quod brevissima est, vanissimaque domuncula tineæ, ac hoc habet proprium, quod quamvis corrodendo videatur sibi ædificare domum, & latibulum quærere, sed corrodendo etiam suam domum diruit; nam cum vel lignum nimium cariosum est, vel cum vestis iam nimium attrita, & lacerata, tunc tandem perit *domus tineæ*, excutiturque ex suo latibulo. Igitur ipsa sibi tinea molitur exitium suum, demoliturque domum suam Non aliter sanè impii, dum alienas res mordendo, & vorando, domum suam erigere, & stabilire nituntur, suum ipsi exitium quærunt, sicut Amos. 6. 3 dictum est; *Qui separati estis in diem malam, & appropinquatis solio iniquitatis*, idest, ut ex Heb. legimus: *Separantes, aut elongantes diem malum*, nā quantū in illis est, tueri, & comunire se volunt ab omni malo, & calamitate, at ea ipsa ratione contēdūt, & properant suis ipsis pedibus in ea mala, quæ fugiunt, Quare leguot Sept. *Venientes in diem malum*. Rursus cum suum supplicium avertere, & declinare procurent, at *appropinquāt ipsi met solio iniquitatis*, idest iudicio, aut tribunali pœnæ, oppressionis, & iniuriæ, videlicet, ubi par illorū peccatis & Tyrannidi suppliciū rependatur. Ego *sicut tinea* (quod animalculum a mordendo, & corrodendo nomen habet aliorū iniuria domum sibi quærit, & construit, sed sua domo cito eijcitur, excussa veste: sic isti excutientur opibus, quas aliorū iniuria comparaverant. Sic ad Sellum Iosiæ filium dictum est, Ier. 22. 13. & 14. *Væ, qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet. Qui dicit, ædificabo mihi domum lata, & cœnacula spatiosa: qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide*. Deinde clarius exponitur: *Tui vero oculi, & cor ad avaritiam, & ad cursum mali aperti, Propterea non plangent eum, Sepultura asini sepelietur, putrefactus, proiectus extra portas Ierusalem*. Ædificavit profectò iste domum suam, *sicut tinea*, ex qua proiectus, excussus tandem est. Vides hic impium per ea puniri, *per quæ peccat*, atque cum ipse tinea sit alienis rebus, *ipse consumetur*, velut a tinea: Iob 4. 19. & comedetur a tinea Isaiæ 50. & Deus ipse ultor, & vindex impiorum est, *quasi tinea*. Oseæ 5. 12.

1

Domus tineæ, non diuturna. Qua nam in re tineæ similis impius.

Impii ipsi sibi quærunt exitium suum.

LXX.

Tinea nomen a mordendo, & rodendo.

Contra discentes aliorum morsu, & damno.

Impiorum dignū supplicium, ut consumantur à tinea.

a

Cum tinea, araneā iunxerunt Septuag. *Evadet domus eius, sicut Tinea, & sicut aranea*. Quo loco paulo dilucidius

LXX.

August.

Latebr. & astutiæ im. proborum. *Nicetas.*

eidius quam solet, ait Aug. *Domus, dixit, munimenta, quibus se protegunt, verum astuta, & latebrosa, sed invalidissima, sicut tinea folliculus, quo se abscondit, & aranea caverna, in quam se recipiendo cooperit, & claudit eam.* Illis ergo verbis duas similitudines contineri existimavit Nic. *Impietas,* inquit, *instar veneni depascit impios, non secus quam tinea lanas, & quemadmodum aranearum telæ nullo maiori negotio exterminantur, sic, quę ab impio asservantur, putridam, & dissolubilem aranearum telam, quasi veneno, tineaque consumpta imitantur;* Quare *tineam, & araneam* adversus ipsos impios convertit, ut ipsi sint *tela aranea, & domus tinea.* Cum in priori explicandi ratione ipsi impii dicerentur tineæ, comparatione aliorum. *Domus* ergo *tinea* erit velut *domus aranea,* quæ quamvis duret *Septuag. Octoginta ve* annos (Hæc enim longissima *in Potentatibus* vitæ meta) at nullo negotio proteritur, & dissipatur. Ad quem miserandum, nimiumque celerem magnificentiæ, & opulantiæ domus impiorum finem, forte allusum est Ps. 89. 10. *Anni nostri, sicut aranea meditabuntur: dies annorum nostrorum in ipsis* Septuag. *anni. Si autem in Potentatibus Octoginta anni, & amplius eorum, labor & dolor. Quoniam supervenit mansuetudo, & corripiemur.* Quod ex Hebræo legit Hieron *Quoniam transibimus cito, & avolabimus.* Tunc sistemur judicandi: quare additur, *Quis novit potestatem iræ tuæ?* Quibus verbis eruditi quidam respici existimant ad quorundam araneorum naturam (plura enim genera distinguit Pli.) *quæ nectunt suas telas,* in quattuor circulorum quasi sectiones, quorum quælibet sectio viginti item sectiunculas alias, & fila viginti contineat, ut inspicienti curiosius constare poterit. Octoginta igitur circulis, aut sectionibus constat tela tota, si plura fila astruat, aut neat, incommoda fit prædando, & capiendo animaleulis: avolat enim interdum præda propter majorem spatii, & discurrendi laborem ex telæ centro, & latebris. Hæc est humanæ vitæ, etiam longissimæ; constantis *Octoginta annis* levissimis, brevissimis, celerrimeque labentibus expressa imago; hęc duratio brevissima mortalis, & caducæ domus, quod Lusitanus noster perbellæ cecinit;

ps. 89. 10. — *Pli. l. 11. c. 24.* — *Aranearũ tela octoginta circulis constãs.* — *Ludo. Crucius in interpreta. tione. Ps. 90.*

Nos fila molles sicut aranei,
Denos in annos tendere septies,
Speremus, ante mors obunca
Falce rapax, nisi solvit orsa.
Denos in annos firmior octies
Procurrat ętas; hic labor, hic dolor
Maior. volandum quippe tandem,
Ceu volucres habeamus alas.
Quid deinde novit, crimina puniet
Vt iusta flagris ira sonantibus?
Pro mole culparum severas
Iustitia repetente pœnas.

8 *Et sicut custos fecit umbraculum.* Hæc est altera comparatio, & imago brævissimæ impiorum fælicitatis, tum etiam inanissimæ illius curæ, & sollicitudinis, in comparandis, & possidendis multis latifundiis: nam *fecit,* cura, arte, industria, sollicitudine ornavit, aptavit, disposuit, composuit (claudit hęc omnia vox originalis) *umbraculum,* tugurium, tabernaculum. Quantu igitur stultitia, tantum operæ, industriæ, & sollicitudinis posuisse in componendo tugurio, & erigendo umbraculo, quod brevi collapsurum, aut deserendum esset! Videtur ergo per sarcasmum irridere magnificentissima mortalium ædificia, & munitissimas arces, vocando, *Tuguria, umbracula,* rusticas, & perangustas casas. Surium (inquit Senecu) *ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus, levisque ac contentus modico emicuit. Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris angustias:* imò & sordes. Quid enim erigere, aut construere possit homo nisi tuguria, & casas; & non nisi ad tempus brevissimum; *Quasi custos,* nam quæ avarus summa vigilantia custodit, & à quibus abstinet, aliis, non sibi custodit. Ergo in *custode,* duplex impii, & avari similitudo, & quod alieni sui Domini lata, aut prædia servat, non sua; quæ in potestate igitur avari sunt, in custodia sunt, & quod non integrum annum, sed brevi quodam certo, & definito anni tempore in custodia est: propterea que *umbraculi,* habitatio temporaria est. Non est igitur divitiarum ęterna possessio. *Vos* (ait Sen.) *tamquam aliquis vobis æternam possessionem divitiarum promiserit, assuescitis illis, & cohæretis. Sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis constitit.* quippe scit illa aliena esse; se tantum custodem.

עשה — נצר — *Ædificiorũ luxus, & superbia.* — *Sen. l. 5. Natur. qq. initio.* — *Seneca de vita Beata c. 27.*

Vers. 19. Dives cum dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, & nihil inveniet.

1 *Mors, & fælicitas impii.* Somnus.
2 Auferre, & colligere in *Sacro sermone quid.* Deficere *an dicatur de Iustis. Illustrat Moyses, Samuel, & Isaias.*
3 *Impius non alligandus* in fasciculo viventium *Vita periphrasis. Explicatus Samuel.*
4 *Vulgati Interpretis defensio.*
5 *Hebraismus,* Non ipse. Aperire oculos *quid. Impius post fælicitatem sibi ipsi vix notus. Resurrectionis periphrasis.*

CVm de certissimo Impii interitu, vitaque, & fælicitate brevissima dixerit, nunc de ipsa morte apertius ait; *Dives, cum dormierit.* In Hebręo, & Septuag. *Dives dormiet,* quod habet asseverationem instantis mortis. De eo autem *divite* loquitur, quem *hypocritam* prius dixerat; & qui improbis artibus ditescit. Verbum autem *dormiendi,* indicat divitias, humanamque fælicitatem cum *somnio* comparari, ut observavit hoc loco Nicetas: nam sicut qui per *somnium* tantum dives est, re ipsa miser est; sic sanè, & hujus vitæ divites, miseri re ipsa sunt. nam statim, atque diluxerit, & è vitę hujus crapula, somnoque evigilaverint, extrema inopia laborare incipient. Verbum autem dormiendi significat etiam *iacere, prosterni.* quod etiam referri potest ad impii casum ex sua fælicitate. 1

Futurũ per asseverationem rei certissimæ. Humana fælicitas somnium. Nicetas.

Nihil secum auferret. Verbum originale multiplex est, quamvis prima, & genuina eius significatio sit, *congregare,* aut, *colligere,* & inde significat auferre, quia quæ ex uno loco aufertur, alio colligitur, & congregatur. significat etiam retrahere, aut revocare, quod est, quasi colligere ad sese; tum etiam *perire* aut *disperdere,* quoniam quod colligitur, videtur perire, & de medio tolli. Huic ortæ sunt varię hujus loci interpretationes; nam oratio in Hebræo tantum habet; *Cum dormierit, non colliget;* vel, *non auferet,* aut passivè; *Non colligetur,* vel, *non congregabitur.* Septuag. *Dives dormiet, & non adiiciet.* id est (ut colligitur ex interpretatione Nicetæ) *brevi tempore bonis adeptis fruetur.* Illud enim, *non adiicere,* ad tempus aliquando refertur. 2

אסף — *Auferendi verbũ multiplex, sed cum Analogia. Varia lectio & interpretatio. LXX. Nicetas.*

Secundo Vatabl. *Non colligetur.* id est; *non deferetur ad sepulchrum.* consentitque Tyg. *Nec honorifice funerabitur:* namque sepulturæ officium hoc verbo *colligendi,* aut, *colligendi* significari videtur, sive quis dicatur, *colligi,* aut, *congregari ad populum suum,* sive *ad patres suos,* sive *ad sepulchrum.* 4. Reg 22. 22. *Colligam te ad patres tuos. & colligeris ad sepulchrum tuum in pace,* Nu. 31. 2. sive absolutè, & sine addito, Nu. 20 26. *Aaron colligetur, & morietur* ibi. Isa. 57. 1. *A facie malitiæ collectus est iustus, & viri misericordia colliguntur.* Quod idem est, quod abstrahi, auferri, tolli de medio, & condi, congregarivè in horrea defunctorum. Verumenimvero cum hoc verbum, *colligendi,* duos terminos vitæ alferat, quos appellant à quo, & ad quem, alterum fere semper supprimit Scriptura, videlicèt, e vita, aut ex vivis; alterum interdum tacet, interdum exprimit, videlicèt *ad patres, ad sepulchrum.* Videbitur ergo aut prædicere, aut imprecari improbo tyranno, ut pro infandis sceleribus, sepultura careat. quod supplicii genus in hostes publicos decernebant Romani. quare cadavera vel unco trahebant, vel feris obiiciebant, vel in profluentem proiiciebant. In Attica etiam Majestatis, id est, perduellionis reos sepeliri nefas erat: licebat vero etiam sepultorum ossa effodere, ne quod scelerati hominis vestigium posteritatis relinqueretur ut Div. Chrysostomus observavit. ex quo, atque ex Plutar. Senec. Tacito, Sueton. plura congerit Petr. lib 2. Semest. cap. 9. Tyrannus, igitur, inquit Job, publicus hostis, per-

Vatabl. Tygur. Colligari aut colligi de morte, aut sepultura. Mortui, & sepulti congregati in horrea. — *Chrysost. Pet. Faber.*

duel-

Illustratio loci Proverbiorum.

LXX.

tuſtato, quæ *interitui* proxima eſt. Unde etiam pro interitu, ponitur Job 18. 14. & pro *nihilo*, in quod res periens aut evaneſcens redigitur, Ezech. 28. 19. & 26. 21. ubi Septuaginta vertunt; *perditionem*. Hebraizantes conſtanter vertunt, *terrores*. Sed omnia certe commode cadunt in interitum, & in ſupplicium impij, atque in judicium ſeveriſſimum, quo accipitur à ſupremo iudice ſtatim, atque e vita tollitur. Hoc enim non longe abludit ab illo Proverb. loco, quem nuper tangebamus, biſque reperitur verbis fere eiſdem Prov. 6. 11. *Veniet sibi, quaſi viator, egeſtas: & pauperies, quaſi vir armatus*, ubi Septuag. legerunt; *Tamquam malus viator, paupertas: & egeſtas, tanquam bonus curſor*; Iterum Prov. 24. 43 *Quaſi curſor, et quaſi vir armatus*. Quod ex vi originis nihil profecto aliud ſignificat, quam *viatorem* incedentem, procedentemque in dies, & concedentem eo, quo deſtinatur, ſumma celeritate. At ex vi Latini nominis, potuit Interpres indicare calamitatem, & ſupplicium eſſe, velut ſupremi iudicis miniſtrum, miſſum ad accerſendum, comprehendendumque hominem impium, & ſiſtendum ad Dei tribunal. Nam *viatores* olim magiſtratibus erant pro *miniſtris*, ſive *apparitoribus*. ſic enim ſæpe Leges appellat. Tum etiam & pro *exequutoribus*, ut idem fere munus obiiſſe videatur, quod in militia, quos vocamus, *Sargentas*. M. autem Verrius Flaccus, & Sextus Feſtus ſic de *Viatoribus*, ſcribunt, *Viatores appellantur, qui magiſtratibus apparent, eo quia ab initio omnium tribuum, cum agri in propinquo erant urbis atque aſſiduè homines ruſticabantur crebrior opera eorum erat in viam, quam urbem, quo ex agris plerumque homines vocabantur à magiſtratibus, & frequens eorum erat ab agris ad urbem via*. Eadem quoque nominis notione teſtatur Cic. in Catone maiori, & Columella l. 1, c. 8; Primum ergo erant *boni*, fauſtique *viatores*, qui fauſta nuntia perferebant, & ex agro ad Senatum vocabant. Ut enim inquit Cic. *E via ad Senatum accerſebantur Curius & cæteri ſenes, ex quo qui eos accerſebant, viatores nominati ſunt*. Fauſtus quoq; ille viator, fuit qui *aranti Cincinnato* (ut Plinius ſcribit) *dictaturam detulit; & quidem* (*ut traditur*) *nudo, planoq; pulveris etiam numero: Cui viator, Vela corpus* (*inquit*) *ut proferam Senatus, populiq; Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant, quod ipſum nomen inditum eſt ſubinde, & ex agris, Senatum ducesque accerſentibus*. Hi itaq; *boni*, fauſtiq; *viatores* dici poſſunt. At ſermonis conſuetudine nomen hoc ad illos poſtea deductum eſt, qui judicis juſſu reos in jus vocarent, atq; judicata exigerent, & exequerentur, ut Imperator docuit in §. triplici de action. Hi profecto mali, infauſtive viatores appellari poſſunt. Ad quos videntur Septuag. reſpexiſſe, cum dixerunt; *Egeſtas tanquam malus curſor, aut tanquam malus viator*. Quod in Hebræo, & latino dicitur, quaſi per expoſitionem. *Tanquam vir armatus*, cum poſtea iidem fuerint *viatores, quod lictores*, ut Aullus Gellius cum Valgio Ruffo teſtatur lib. 12. c. 3. nam armabantur faſcibus, & virgis, poſtea etiam ſecuribus. Quare conſonat lectio Theodotionis, qui pro *viro armato*, legit: *Virum haſtiferum*. Sed de *viatoribus* non plura; conſulendi tantum Sigonius de antiquo jure civium Romanorum l. 2. c. 15. Turneb. l. 11. c. 11. Juſtus Lipſi. l. 2. electorum c. 23. Roſinus l. 7. c. 43. Igitur *inopia*, tanquam *viator, & vir armatus*, & ſummi judicis apparitor divinitem reum in judicium vocabit, manus colligabit, *apprehenſumque* ante illius tribunal ſiſtet.

3 חלך *Calamitas quaſi Lictor miſſus ad comprehendendum impium: Viatores, qui. L. 3. §. Tutor D. de ſuſpec. tutor. & lib. ſin. parag. ſin. D. quod metus cauſ. lib. ſi pignora D. de evict. Feſtus. Cicero. Columella. Boni viatores fauſta nunt ia perferentes. Plin. l. 15. c. 13. Gellius. Sigonius. Turnebus. Juſtus Lipſi. Roſinus.*

4 *Tempeſtas cum nocte conjuncta.*

Nocte opprimet eum tempeſtas. Eo ſævior tempeſtas quo minus lucis habet, quæ lenire, aut conſolari poſſet animos ingenti diſcrimine laborantes, quod ſi tempeſtas cum teterrima nocte coniungatur, ſignum utrumque erit Dei adverſus mortales vehementer irati, quare, *Ira Dei*, ſolet poni pro ipſa tempeſtate, & vento procelloſo Pſ. 82. 14. *Proſequeris illos in tempeſtate tua, & in ira* (propr. hæc ipſa vox Originalis, turbine; ſpiritu procelloſo, repentina tempeſtate) *tua turbabis eos*. Eleganter Poeta de Deo ventorum, & tempeſtatum moderatore.

Virg. 1. Aen.

> *Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras*
> *Ni faciat, maria, ac terras, cœlumq; profundum*
> *Quippe ferant rapidi ſecum, verrantq; per auras:*

Quod autem *in nocte dixit*: vel vera nox, vel tanta caligo, ut nox cenſeri poſſit; illud enim ſollemne in ingenti tempeſtate;

> *Eripiunt ſubito nubes cœlum diemque,*
> ——— *ponto nox incubat atra.*

Aut in ipſa tempeſtate duplex nox;

Se. in Aga. act. 5.

> *Nec una nox eſt, denſa tenebras obruit*
> *Caligo, & omni luce ſubducta fretum*
> *Cœlumque miſcet.*

Septuag. verterunt, *Caligo*, quod idem eſt, quod caliginoſa, & tetra tempeſtas. Pro *tempeſtate*, vox eſt, quam ſup. c. 21. 18. & aliis in locis Interpres vertit. *Turbinem*, atq; Iſa. 5. 28. *Impetum tempeſtatem*. Dicitur aut propriè eſſe vehemens venti frigidiſſimi impetus, obvia quæque proſternentis, & convoluentis, ut Exo. 10. Nam cum præcipiente Deo, *ventus urens* conportaverit in Ægyptum *locuſtas*, opportuit ut contrario vento, videlicet frigidiſſimo abigerentur, & auferrentur. Quare ſic ſcribitur verſ. 19. *Flare fecit ventum ab* * *Occidente vehementiſſimum*. Quo loco dicitur in Hebræo, *Deus vertiſſe ventum* (*Que ſo bolvio el ayre*) & pro *vento Occidentali*, eſt, *ventus maris*, ſive ut Sept. *Ventus à mari*. Et ibidem dicitur mare *ſuph*, quæ eſt eadem vox, quæ hic vertitur *tempeſtas*, aut, *Turbo*, q. d. diceretur, Mare procelloſum, ſive, Mare juncoſum, unde ſolet vehemens ventus Africus perſlare; quale erat Mare Rubrum reſpectu Palæſthinæ, & ſic Pli. lib. 18. c. 33. ſcribit, *Ex Adverſo Aquilonis ab occaſu brumali Africum flare*, quem appellant nautæ *Sudveſte*, alii Meridionalem, quod ſit inter Auſtrum, & occaſum Æſtivalem. Hic autem celebris eſt procellis, & turbioibus, ut Poeta dixit;

Ventus vehementiſſimus contrarius Auſtro.

סוף

Vir. 1. Aen.

> *Una Eurus, Notumq; ruunt, creberq; procellis*
> *Africus: & vaſtos volvunt ad littora fluctus.*

Et quod Lyricus:

Hor. Epod. 16.

> ——— *Quocumque per undas*
> *Notus vocabit; aut protervus Africus.*

Unde Iſ. 21. 1. dixit: *Onus deſerti Maris. Sicut turbines ab Africo veniunt*. Pro verbo autem *Opprimet*. Sept. dixerunt: *Suſtulit*. Propriè dicas: *Furata eſt eum tempeſtas*, aut, clam, furtim, & cito abſtulit. Ubi vides *Diem Domini*, quaſi *furem*, in nocte clanculum irrepere in domum impii. Græci autem hanc nocturnam, tetramq; *tempeſtatem* tantum retulerunt ad omnis ſelicitatis abolitionem: nã ſic per paraphraſim elucidat Nicet. *Quemadmodum noctis tenebræ faciunt, ut nihil poſſit apparere: ſic impius ærumna quaſi cæca nocte obrutus, hoc uſpiam videtur exiſtere*.

גנב

Nicetas.

Verſ. XXI. Tollet eum ventus urens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco ſuo.

1. Tollere quid, & auferre. Ventus urens. *Impii inſtar fumi. Impietatem neque cœlum, neque terra capit. Explicatus David, & Iſai.*
2. Ventilare, & procellare, Ventus *divina ſententia*.
3. *Impiorum inſtabilitas, & perturbatio. Pila ſimiles. Illuſtratus Iſaias.*

NOn uno (inquit) tantum modo, ſed viis omnibus punietur impius, atque jactabitur, fluctibus ſupplicii etiam inter ſe adverſis, atque contrariis: nam cum antea de *tempeſtate*; *& turbine*, ventoque frigidiſſimo dixiſſet, nunc de *vento* contrario, nimirum *urente*, & æſtuante loquitor. Quæ omnino eſt tempeſtatis ſæviſſimæ amplificatio.

5 *Impius jactatus ventis contrariis.*

Se. in Aga. act. 3.

> *Adverſus Euro Zephyrus; & Boreæ Notus*
> *Sua quiſque mittunt tela,* ———
> *Strymonius altas Aquilo contorquet nives*
> *Lybicuſque arenas Auſter ad Syrtes agit.*

Tollet, efferet ſublimem, ſublatum expellet: à radice *Naſa*, quod eſt ſublevare, aut extollere. Dici non ineleganter poſſet, *Belarelo*, Videlicet hærentem terræ, & profundis radicibus defixum evellet, & jactabit in aera. *Ventus urens*. Sept. *Æſtus*. Prop. *Eurus*, aut ventus Orientalis, qui in Hebr. appellatur *Kadim*, quaſi anterior, aut prior, utpote quia priori, & anteriori mundi parte ſpiret, qui vertitur: *ventus urens*, Exo. 13. & c. 14. 21. Ubi etiam dicitur, *ventus vehemens*, quæ vehementia videtur indicari frequenti particula, *Et auferet*. Quod propriè legunt Septuaginta juxta Hebræum, & *abibit*; nam ſi ſe totum Eurus effundat in rem aliquam, quantumvis benè firma, & fixa reſiſtere non poterit, quanto minus impii, qui *ſunt tanquam pulvis* tenuiſſimus, aut tanquam leviſſima gluma, vel vaniſſima *favilla ante faciem venti*? Quare videtur idem ſupplicium hoc loco deſcribi, quod Pſal. 87. 3. *Sicut deficit*

נשא

Ventus urens quid.

קדים

LXX.

Pagn. Regia. Vatab.

חלך

Impii instar fumi. LXX.

desistit fumus, desiciant: nam fumus in sublime elatus vi turbinis, aut venti facile dispergitur, & evanescit. Vide id Is. 41.16. *Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos.* ubi Sept. fere verbis eisdem, & cum nostra sententia consonantibus, legunt: *Ventilabis & ventus auferet eos, & tempestas disperget.* Non aliter profecto impii populi supplicium describitur apud Zach. c. 5. 9. Cum iubetur portari *amphora* illa plena impietate sublimi, quasi vi ventorum, & tempestatis raptata, & quasi volans *inter terram, & cælum,* quod neque cælum capiat impietatem, neque terra, sed instar impiissimi Iudæ inter cælum, & terram suspensi pereant impii, & vi tempestatis sublati in omnium oculis deficiant, & evanescant.

Impios neque cælum, neque terra capit.

2 LXX.

Et velut turbo rapiet eum de loco suo. Simplex in fonte verbum, quod etiam imitati Sept. simplici alio verbo reddiderunt: *ventilabit eum de loco suo.* Et vox quidem ad tempestatem, & procellam pertinet, quæ cum ingenti horrore, & commotione coniuncta fit. Quare non inepte diceremus ex proprietate verbi, procellabit, aut horrificabit eum de loco suo. Idest, horrifico impetu, & procellosa tempestate convellet, & proiiciet de loco suo, atque ab eadem radice dictum est Psalm. 57. 10. *Sicut viventes, sic in illa tempestas rapiet eos.* Quod Hierony. ex Hebræo dixit; *Quasi viventes, quasi in ira tempestas rapiet eos.* D. August. *Tamquam in ira* combibit eos.* utrumque ad interitum pertinet. Ubi vides, quod nuper dicebamus, Iræ Divinæ quasi tempestati, & turbini attribui hunc impiorum interitum. Quare elegans est hoc loco Philippi interpretatio: *Venti*, nomine *Dei sententiam* intelligentis: *Et ventus* (inquit) *hic divina sententia urens dicitur, eo quod ad gehennæ uredinem ducet, sive compellet.*

Hieron. August. * *La ira de Dios se los comera, y se los bebera.* *Philipp.*

Sed illud tamen in hac congerie suppliciorum indicari videtur, impii inconstantia, atque animi perturbati instabilitas, & trepidatio, quem venti omnes circumagant, & vel ut pilam iactent, nullo in loco potentem consistere. Sicut Isai 22. 17. dicitur Sobnæ templi Præposito, *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinacius, & quasi amictum; sicut sublevabit te:* ubi primum vides impium sublevari ex terra, & solo cui adhærebat, & velut globum circumligatum, & constrictum in peregrinas sedes asportari. Deinde subditur. *Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam.* Nam sicut pila projecta in latam, & spatiosam planiciem, nullum reperit consistendi locum, sed ita semper pervolvitur, ut nunquam per se ipsam quiescat: Ita sane impius circumquaque versabitur, & nunquam ab assiduis cruciatuum vicibus conquiescet, sed per omnia malorum, & calamitatum genera rotabitur. Et cum *pila*, aut sphæra ita principio, & fine careat, ut eius revolutio in eodem semper loco sempiterna esse possit, non incommode hac similitudine exprimit sempiternitas suppliciorum.

Impius nullo in loco consistes. *Impii instar pila usque turbinata.* *Sempiternitas cruciatuum infernorũ.*

Vers. XXII. Et mittet super eum, & non parcet, de manu eius fugiens fugiet.

1 *Impiorum incolumitati cuncta infesta.*
2 *Super improbos tempestas, & tenebræ nunquam discutiendæ.*
3 Mittere *quid proprie. Explicatus David.*
4 *Deus bona proscripturus impii. Hispanismus simul cum Hebraismo.*
5 Manus Dei *quid. Repetitio eiusdem verbi, aliquãdo minuit significationem.*
6 Stringere *quid proprie. Deus triumphans impium.*
7 *Locus impio dignus. Explicatus Lucas.*

1 *Sententia difficultas.* LXX.

OBscurum est, quodnam supplicium hoc loco describatur, nascitur vero difficultas ex eo, quod sententia careat supposito, atque etiam apposito, & solum verbum activum, mittet, exprimatur. Sept. videntur facere suppositum, *ventum urentem*, aut æstum, de quo nuper dixerat; nam sub eodem puncto, tum hanc, tum præcedentem sententiam solo comate distinctam concludunt. *Æstus tollet, & ventilabit, & projiciet super eum, & non parcet.* Placuit hoc quoque aliis. Fiet igitur hæc sententia, Ventus Subsolanus, qui morbidus est, & infestus mortalium saluti, & vitæ, immittet, invehetque impio affatim malorum, & morborum incurabilium, ut ex hac vita citius fugere, & excedere cogatur. Catenæ auctor supponit, *ultorem* quempiam *ac vindicem, qui quasi fur improviso incidat impio; nec illi ignoscat iratus.* Alii commodius faciunt huius sententiæ suppositum, Deum pœnarum, ac suppliciorum impii auctorem: cui ventus, cui turbo, & tempestas, velut Imperatori supremo parent convocanti mala, & calamitates adversus hostes suos. Hanc interpretandi rationem cum prima, ita coniunxit Philip. *Ventus, inquit, sententia Dei, sive ipse Deus per sententiam iustitiæ suæ, immittet super eum.*

Vatabl. Tygur. Isidor. *Philippus*

2 *D. Thom. Caiet. Philip.*

De apposito item, & re *mittenda desuper* dissentiunt iidẽ interpretes: nam D. Thom. dicit mittendam à Deo vehementem aliquam *persequutionem*. Cajet. in communi, *Quidquid affligere, & cruciare possit.* Philipp. *Meritum facinorum suorum.* Alii, & fortem non incommode, subintelligunt mittendam illam ipsam sævissimam tempestatem, & turbinem, de qua paulo ante dixerat: Quam ideo repetit, ut indicet non futuram illam tempestatem brevi sedandi, instar *diluvii prætereuntis*, sed fore diuturnam, & cum nocte sempiternarum tenebrarum, sempiternam quoq. procellã, & turbinem conjungendum. Atque id significare videtur sequens particula; *nec parcet*: id est iustissimus Deus nunquam abstinebit à supplicio efficiendo, & immittendo, ut qui ulla damnatorum commiseratione tangi non possit.

Sempiternitas cruciatuum.

3 *Hieron. Impius undique oppugnatus.*

Est vero in illo Verbo, *mittendi*, aut *proiiciendi* observanda proprietas quædam, quasi iaculandi ex loco superiori in inferiores hostes; nam ex eadem, *mittendi*, radice dictum est Ps. 147. 17. *Mittit* (cum pluit cælitus Hieronym. *proiicit*) *Crystallum suam* (Hierony. *Glaciem*) *sicut buccellas*, & Threno. 2. 1. *Proiecit de cælo in terram inclytum Israel.* Significatur ergo impius oppugnatus undique cælo, terra, aere, & creaturis omnibus illius exitium conspirantibus. Sed cælo præsertim iaculante desuper.

4 *Vehemens sententia explicatus.*

Illud non prætermittam, si sententia hæc sine apposito sumi posset fore vehementiorem; *Deus mittet*, aut proiiciet super eum: supple mittet, aut proiiciet se. Quod indicasse mihi videtur Græcus Scholiastes: nam exponit, *Deum mittere*, aut proiicere super impium, idem esse quod, *ultorem incidere impio* sicut cum de iudice, alicujus facinorosi hominis bona proscribente, & occupante dicere solemus, Cadere illum, aut irruere super illius facultates: aut de hoste ex improviso aggrediente, *dar sobre alguno, e echar se sobre sus hazienda.* Ita Dominus proiiciet sese, & illius iustitia incumbet in impium & illius bona omnia.

Sententia sine supposito.

5 *D. Th.*

De manu eius fugiens fugiet. Incertum quoque quem designet pronomen, eius: Nam *D.* Th. intelligit, *persequutionem*, aut *persequutorem immissum a Deo.* Alii etiam existimabunt referri suppositum sententiæ præcedentis. Sed præstat, ut *Dei manus* intelligatur, quod eleganter dixit Phil. *Non significat, inquit, de cuius manu, & tamen non potest, nisi manus Dei intelligi. Ita Sanctus Iob cum amicis suis hæc mysteria loquebatur, ut eis nutu quodam significaret, quod manus Dei hæc esset, dum aut elevat oculos ad cælum, aut in altum extendit manum, aut, certe caput in sublime sustulit. Manus autem Dei plaga*, est illata cælitus, quam impius *fugiens fugiet*, aut, ut in Hebræo est, *Fugiendo fugiet*, aut, ut in Græco: *Fuga fugiet.* Quæ eiusdem vocis repetitio vim significationi auget, quam alii interpretantur: *Fugam velocissimam.* Ita ut Deus (ut Nicetas ait) inducatur, quasi *hostis persequens impium: impius autem fuga sibi consulens.* Verum aliquando admonui, cum eadem vox, aut eiusdem significationis plures voces, junguntur in Sacro sermone, semper afferri specialem vim, & affectum sententiæ: sed non semper crescere vim significationis: verum aliquando imminui, & remitti. Hoc itaque loco non potest significari fugæ velocitas, cum describatur impius comprehensus, & irretitus cruciatibus, tenebris, & turbine occupatus, & impeditus, cælestibus demum jaculis præfixus. Potius ergo indicabitur vehemens quoddam, sed inane, & vanum fugiendi studium. Tentabit enim fugere, sed frustra: explorabit omnes evadendi vias, sed in vanum. Quare non ineleganter paraphrasis Tygur. dixit. *Magno studio effugere molientur.* Quod vero Philip. dixit: *de manu eius fugiet: non tenebitur manu Domini, ut salvetur, sed velox lapsu in ruinam decidet*, vix quadrare potest.

Phil. Iobi actiones et gestus peculiares, dum loquebatur. *Nicet.* *Significatio vocis aliquando remittitur repetitione* *Vera fugæ interpretatio.* *Tygur. Phil.*

Vers.

Verſ. XXIII. Stringet ſuper eum manus ſuas, & ſibilabit ſuper illum, intuens locum eius.

8 *Varia interpretat.* *Vatabl.* *Tygur.* *Oſor.*

HÆc quoque ſententia caret ſuppoſito, diuerſæ propterea interpretationes. Nam pleríque ſuppenunt, exponuntque, *eum, qui viderit, audieritve* ſupplicium impii, cumploſurum manus ſuas præ admiratione, & exſibilaturum. Tygur. *Quo ſublato plaudetur, & homines loci eius illum exſibilant.* Similis geſtus admirantium, aut ſtupentium, *percuſſio ſæmoris, manuum comploſio*, & id genus alia. D. Th. ſubintelligit amicos ſtupentes, compatientes, lugentes e conſpectu priſtini loci, & ſelicitatis. Cajet. ſupponit iuſtos, quaſi irridentes impiorum exitium, immotos ipſos ſuis ſedibus, & locis, & nullo fortunæ vento, aut ſuppliciorum fluctibus jactatos. Sed præſtat, ut hujus quoque ſententiæ ſuppoſitum ſit Deus. Quare eleganter nunc quoque Philip. *Nutibus*, inquit, *quibusſdam humanorum corporum, quaſi geſtibus, cenſuram indignantis Dei, & contra peccatorem diuitem iraſcetis, hoc ſermone deſcribit, ubi etiam ſibilans indicat, quam atrox illi pœnarum locus reſeruetur.* Ergo placet, quod auctori Catenæ placuit, ut nunc deſcribatur Diuina iuſtitia triumphum agens, canenſque de impio ob triumphum, & victoriam quaſi geſtiens plaudenſque manibus, & vociferans, quod in præliis, & victoriis fieri ſolet. Quod enim verbum *ſtringendi*, non pro *plaudere*, ſed pro conſtringere, & arctare alii ſumunt, quaſi Deus *manu ſua*, id eſt, poteſtate impium conſtringat, & pœnis concludat, ut movere ſe non poſſit, longe alienum eſt a tota ſententia, & propria verbi ſignificatione, quod proprie ſignificat *ſufficere*, aut *ſatisfacere*; ratione autem *manuum, & ſibili* iunctorum ſignificabit, *ſatis poſſe agere manibus* cum ſibilaverit; quod quid aliud eſt, quam *manus ſtringere*, ſeu *complodere*? Sed dicemus de hac radice cap. 36. 18. an verò ſuppoſitum eſſe poſſit ipſe impius *intuens locum* ſuum, dicens ſtatim

D. Th. *Cajetan.* *Verior expoſitio.* *Nicetas*

Intuens locum eius. Quoniam non alia ſunt Hebr. relativa reciproca Septuag dixerunt; *Exſibilabit eum de loco ſuo.* Quos etiam imitati ſunt plerique. Videlicet quaſi Deus de ſede ſancta ſua exſibilet, & proſternat impium, aut ut Nicetas dixit, impium *a ſuo loco, id eſt a priſtina felicitate, conſuetudine, atque ſede ſua illum abſtrahat.* Interpres videtur accepiſſe de loco ſupplicii, & ignominiæ, in quem impius præcipitatus eſt, atq; ille dicatur ſuus locus impii, dignus utique illius improvitate, ſicut & Act. 1. 25. dicitur Iudas, *Abiiſſe in locū ſuum.* Conſonant omnia. Qua vero ratione accipienda ſit exſibilatio Dei in improborum interitu, ſuperius expoſuimus. Sed valde vehemens redderur hæc clauſula, ſi, *locus iſte*, accipiatur locus priſtinæ felicitatis, ubi tyranidem exercuerat impius, a cuius conſpectu, & amiſſione tum irrideatur a iuſtis, tum ipſe incredibilem animo dolorem ſentiat, invitus, mæſtuſque ad exilium ſempiternum excedens. Hunc affectum doloris expreſſit Orator ſummus in Catilina a ſe ejecto in exilium, ſubinde proſpectante urbem; *Iacet ille proſtratus, Quirites, & perculſum, atque abiectum eſſe ſentit, & retorquet oculos ſæpe ad hanc urbem, quam e ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Sic impius de loco ſuo ridetur ab aliis luget ipſe quoque *locum ſuum.*

Pagnin. *Vatab.* *Caiet.* LXX. *Proprius locus impii* *Vide c. 22 verſ. 19. & 3. 8.* *Affectus, & habitus eunte in exilium.* *Ci. I. Cati.*

Victus abit, longeque ignotis exulat oris
Multam gemens ignominiam, plagaſque ſuperbi
Victoris.

Virg. 4. Aeneid.

CAPUT VIGESIMVMOCTAVUM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Enumerat Sapientia, ac divini timoris laudes ex Dei auſteris natura operibus mirabilibus: propterea veram ſapientiam, veraſque iuſtorum divitias non tam ex terrenis bonis, quàm ex Deo ſapientia, & bonorum omnium fonte petendas.

1 HAbet argentum venarum ſuarum principium, & auro locus eſt, in quo conflatur. 2. Ferrum de
terra tollitur, & lapis ſolutos calore in æs vertitur. 3 Tempus poſuit tenebris, & univerſorum
finem ipſe conſiderat: lapidē quoque caliginis, & umbram mortis. 4 Dividit torrens a populo peregri-
nante eos quos, oblitus eſt pes egentis hominis, & inuios. 5 Terra, de qua oriebatur panis, in loco ſuo
ĩgni ſubverſa eſt. 6 Locus Sapphiri lapides eius, & glebæ illius aurum. 7. Semitam ignoravit avis, ne
ĩntuitus eam oculus vulturis: 8. Non calcaverunt eam filii inſtitorum, nec tranſivit per eam leæna. 9.
Ad ſilicem extendit manum ſuam, ſubvertit a radicibus montes. 10. In petris rivos excidit: & omne
pretioſum vidit oculos eius. 11. Profunda quoque fluviorum ſerutatus eſt, & abſcondita in lucem pro-
duxit. 12 Sapientia vero invenitur, & quis eſt locus intelligentiæ? 13 Neſcit homo pretium eius, ne-
que invenitur in terra ſuaviter viventium. 14. Abyſſis, dicit, Non eſt in me, & Mare loquitur,
Non eſt mecum. 15 Non dabitur aurum obrizum pro ea, neque appendetur argentum in com-
mutatione eius. 16 Non conferetur tinctis Indiæ coloribus neque lapidi Sardonycho pretioſiſſi-
mo, vel Sapphiro. 17 Non adęquabitur ei aurum, vel vitrum, nec commutabuntur pro ea
vaſa auri. 18. Excelſa, & Eminentia non memorabuntur in comparatione eius. Trahitur autem Sa-
pientia de occultis. 19 Non adæquabitur ei Topazius de Aethiopia: nec tincturæ mundiſſimæ compo-
netur. 20 Vnde ergo Sapientia venit, & quis eſt locus intelligentiæ. 21 Abſcondita eſt ab oculis omniũ
viventium, volucres cæli latet. 22 Perditio, & mors dixerunt: Auribus noſtris audivimus famam ei-
us. 23. Deus intelligit viam eius, & ipſe novit locum illius. 24. Ipſe enim fines mundi intuetur: & om-
nia, quæ ſub cælo ſunt, reſpicit. 25. Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in menſura. 26. Quan-
do ponebat pluviis legem: & viam procellis ſonantibus. 27. Tunc vidit illam, & ennaravit, & præ-
parauit, & inveſtigauit. 28. Et dixit homini; Ecce timor Domini, ipſa eſt Sapientia, & recedere
a malo intelligentia.

VERS. 1. IN eodem inſtituti mei Cardine ſemper conſiſtam, nimirum ut aſſeram iam tandem, quamvis impiorum vita, exituſque interdum acerba, & calamitoſa ſint, at frequenter eadem vel bona, vel mala impiis, atque ſanctis communia eſſe. Eſt enim huiuſmodi varietatibus, atque viciſſitudinibus obnoxius iſtius mundi ſtatus. Ratione tamen atque Providentia ſumma cuncta gubernari. Si enim cuncta Deus ratione diſponit elementa, metalla, cæteraque id genus, quanto magis humana certo conſilio, atque arcanas rerum rationes ordine adminiſtrat? Quamvis autem cauſas, atque abſtruſas rerum rationes non poſſimus nos plene aſſequi, at non ideo temere aliquid ex noſtro cerebro ſtatuendum eſt; veluti ſi ærumnas omnes ad occultum aliquod ſcelus revocare velis. Sed Dei Sapientiæ, atque Providentiæ nobis occultæ ſuppliciter obſequendum. Propterea quæ latent in terræ viſceribus, humana tandem induſtria penetrari, & erui poſſunt; atque in Divina mente latent, quis perveſtigare valebit? Vnum illud certum, & conſtitutum præmium eſt proprium, ac peculiare pietati, nimirum Sapientia vera ac ſolida, a qua impii abhorrent omnes, quamvis auro, atque argento,

gento, gemmisque pretiosissimis circumfluant, & iis, quos terra fert, fructibus âplissimis affloant. Sed ut hæc, quæ dixi, confirmem, pauca quædam ex natura exempla proferam.

Est quidem argenti mirabilis, nimiumque occulta nativi-
Vers. 2 tas, nimiumque abstrusus locus, in quo conflatur, ac tandem exitum quærit, & instar germinantis ex terra herbę, sese prodit, ac signis quibusdam sui pervestigatores admonere videtur viæ, & rationis, qua illud effodere possint, atque in lucē, utilitatemque communem proferre. Nec non aurum, in quo expurgando, conflando, percolando, cælando tantopere humana industria laborat, certe a natura etiam mundissimum, atque expurgatissimum effici solet, rude licet, atque infectum, sed tamen colore, atque nitore humanos oculos non solum præstringente, sed mirabiliter exhilarante, atq; pelliciente, & suæ nativitatis locum occultis quibusdam notis, & quasi nutibus commonstrante.

Quid de ferro dicam, quod auro etiam gratius inter bel-
Vers. 3. la, cædesque existit! Illius certe fodinæ minus abditæ, minusq. profundæ sunt, nimirum ipsi supremo pulveri valde vicinæ; materia vero, terra ipsa parum excocta, pulveris instar effoditur, quæ deinde artis beneficio compingitur, & formatur in ferrum, suamq. gratiam rependit terræ, ex qua desumptum est: ferro enim tellurem scindimus serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus juvenescere. Ferri vero pars defæcatissima, & quasi nucleus, nimirum Chalybs, similiter æs, quod ipsa terra, instar præduri lapidis erat (aliquando enim, ut lapis cæditur, illius videlicet materia concrescente in lapidem) accedente igne, sine cuius beneficio, & virtute iners, irritusque esset artis labor, ad usus humanos liquatur, & funditur, & interdum etiam eo progreditur humana industria, atque sapientia, ut siccissimos, durissimosque lapides emolliat, colliquatosque fundat.

Vers. 4. Idem itaque ipse naturæ sapientissimus artifex, qui suũ nocturnis tenebris spatium cum luce divisit, tempusque constituit, cum luci adventanti cederent, terminum res occultandi præscripsit: atque idem ipse rebus non existentibus, profunda quadam caligine immersis, suum tempus præfixit, cum emergere in hanc lucem deberent. Constituit quoque rebus illis prætiosissimis in obscuro delitescentibus, & vel in terræ visceribus, vel in profundo mari subsidentibus tempus suum, cum industria humana ad mortalium, siue piorum, siue impiorum usus, & commoditates essent producendæ. Quantus igitur Divinæ lucis splendore cæca essent omnia. Quam mirifica illius Providentiæ ars, & ratio, quæ homini commonstrat viam, qua res diuturna obscuritate obsitas, patefaciat, atque eruat. Temporis præterea opportunitatem expectat, & obseruat, quo quæque res perfectionem suam, atque absolutionem assequatur, ne nisi omnibus suis expleta numeris in mortalium oculis incurrat. Quare non solum metallis profundissimis latitandi tempus præfinit Deus, sed universis etiam aliis, quantumvis reconditissimis, & inventu difficillimis, suæ caliginis, & ignorationis suæ quoque lucis, & conspectus articulum, & horam designavit. Omnia itaque sua Providentia complectitur: omnium exitus, & eventa subtilissime cognoscit: principia ipse instituit, progressiones etiam moderatur, & regit, & absolutiones confert perfectissimas. Namque non minori quidem Providentia, atque Sapientia ex informi, obscuraque materia, plurima speciosissima, & eximie formata corpora educit: rupes ingentes, & profunda caligine demersas perscrutatur, ipsoque præcelsos montes vel nubibus obscuratos, vel solis ardoribus exustos, ac denigratos evoluit, & explicat; quo pretiosos lapillos delitescentes eliciat. Tandemque docuit homines rationem, qua saxosas montium cavernas, atque radices ingenti licet vitæ discrimine excavatas subirent, vt quæ natura occultavit, ac demersit, quamvis invita, & repugnantia in lucem traherentur.

Vers. 5. Illud quoque ad insignem Dei Potentiam, atque Sapientiam, & mirabile naturæ artificium spectat, quod aliquando ex abditissimis terræ, ac montium antris erumpant flumina, tantaque aquarum copia exundent, ut frugiferos agros operiant, desertisque prioribus alveis, profundissima quæque patefiant. At tunc quidem ea loca, quæ pedes peregrinantium hominum numquam attigerant, sicco vestigio ac firmo gressu pertransiri possunt; tamque valet interdum humana industria, vt fluviorum cursum, quoquo velint, detorqueant, profundum abyssi aperiant; & iter illac constituant expeditum, & facile, ubi nunquam impresse cernebetur humana vestigia. Contingit etiam non raro, ut torrens aliquis, cujus propriæ sunt temporales exundationes, & fortuitus, incertusque alueus, quippe quem efficit impetus confluentium aquarum, separet, arceatque longius vicinorum locorum accolas: illisque antiquas suę habitationis sedes inique auferat; & quadam quasi æquitatis lege, pro illi ræstituat alia quædam loca pervia, quorum nemo antea meminisset, ut quæ certe imperuia, & intranabilia penitus extitissent. Sic sane terra, quæ ad gignendum ferrum, aut aliud quodpiam mettallum utilis est, sæpe numero in aquis inuenitur, & a torrente discissa ferrum protulit. Nec non lapides, qui in profundo sunt conditi, ac propemodum radicibus nixi, torrentis impetus in apertum extulit, ubi subiectam materiam divulsit, & nullo firmamento fultam terram abripuit.

Atque ut de illis terris taceam, quæ cum prius lætas fru-
ges effunderent, postea cælesti incendio deflagrarunt; de illis Vers. 6.
quoque quæ terræ motu conquassatæ dehiscunt, & quasi incluso, subiectoque igne exustæ subuertuntur: Certe illud in natura mirabile est, quod cum quidam agri sint frugiferi concipiendis, comprehendisque seminibus idonei: alii sulphurei sint, seu quod idem est, igniferi, imò, & eadem aliquando terræ, quæ cum in superficie suo calore, & quasi nativo igne semen conceptum tepefaciat, & suo complexu diffundat, at in profundo materiam omnino sulphuream, salsugineamque cotinet; quare altius eruta, & subtus versa ignem exhibet; cujus quidem ignis, id est, sulphuris beneficio, & vi igniculi alij fulgentissimi concoquuntur, & generantur, nimirum pretiosi quidam, & igniti lapilli; quos ut eruat mortalium cupiditas, terram ipsam vertere, invertere, & suberuertere solet.

Est vero etiã locus, in quo instar lapidũ, in magna copia, Sa- Vers. 7.
phiri pretiosissimę proveniũt simul cũ auri glebis, & aureis ramẽtis permistæ: ũde fit, ut Saphirus aureis quasi pulverib. respersa, pũctis quibusdã collucere, scītillareq; videatur. Cujus quidẽ prima est inter gemmas, species, ac regia, dignitas.

Ejusmodi vero loca pretiosissimorũ lapillorum; atq; gẽ-
marũ feracia frequenter impervia sunt mortalium gressib. Vers. 8.
atque adeo etiam ipsis avibus inaccessa, ut neque eo videatur perspicacissimus voltoris oculus pertingere posse. Cum enim aurileræ, aut gẽmiferæ terræ frequenter quoque sulphureę sint, exhalare noxios vapores, quos aliter longe fugiũt. Quãquam aliquando ita suo thesauros natura recondit, ut ipsę etiam aves, quarum est sensus acutissimus, nulla ratione illos ex sublimi regione intueri possint. Et vero contingit sępè, ut illę ipsę terræ ita sint natura sua steriles & arentes, ut nullam avibus nidificãdi cõmoditatẽ præbere possint, nullã viatoribus expeditã ad iter semitã, nullũ opportunũ animãtib. pastum. Neq; vero hujus rei aliquod nobis in propiquo exemplum deerit; Cũ enim regio Sodomitica rerũ omnium optimarum, atq; pretiosissimarum uberrima fuerit, at postea neq; ipsis avibus ullã commodã habitationẽ propter insignẽ vastitatẽ, neq; propter odores teterrimos accessum prębet.

Inacessa quoque est immanibus, vastisque belluis; atque Vers. 9.
illis quoque qui quamvis homines sint, tamen inhumanitate, & feritate belluina præditi sunt, divitibus (inquam) superbissimis, atque mercimoniorum distractoribus, & qui negotio gerendo, vendendo, & emendo instant, qui lucri spe aliqua, nulla non loca circuimire solent. In illa ergo loca sicut numquam pedem posuit Pantheres, neque Leopardus, ita sane, neque humanę avaritię, & cupiditatis feritas unquam penetravit.

Itaque cum Sapphiri, ac gemmæ prætiosissimę, au-
ri glebę, cęteraque pretiosa metalla, tam sint pro- Vers. 10.
cul remota ab humano conspectu, tamen Deus suam Sapientiam homini impertitus est, qua nullum non terræ Angulũ perscutari, & evertere valeat, nullamque non viam atque rationem invenire, qua occulta in lucem proferre, atque ex solitudine ad civitatem, humanosque usus evocare possit, sive lateant illa sub saxosis montium radicibus, siuę silicibus, & saxis, marmoribusque durissimis intra suas venas adhæreant aureæ, & pretiosorum metallorum glebæ, & grana; sive in profundo flumini demersa delitescant, ut gemmæ, ac pretiosæ margaritæ, ad quas investigandas, & expilcandas necesse sit, ingenti flumina in plurimos rivulos deducere, Atque adeo cum homo ipse quærens sca-

turigines aquarum, filicibus ferium, & manum admovet, montesque evertit, contingit, ut certe venas aureas, aut argenteas, aut etiam quampiam metalli materiam, gemmasve curiosius simul pervestiget, feliciterque inveniat: nihilque tandem inteotatum relinquit ob acre conquirendi, & comparandi studium, sive ob divinitus concessam Sapientiam. Quæ eo aliquando pertingit, ut perpetuas scaturigines maximorum fluviorum, restringere, obturareque possit. Qua quidem rerum occultissimarum productione, atque illustratione tum ostendit Deus, testaturque mortalibus, quantum ipse virtute, atque Sapientia polleat tum homo ipse gratiam, atque vim sibi datam divinitus facit insignem.

Vers. 11. At rerum divinissimarum, quæ in arcanis Sapientiæ, & scientiæ Dei thesauris continentur inventio, & perscrutatio multo est humanæ menti difficilior. Tum etiam præmia illa spiritualia, quæ longe suot corporeis divitijs, atque voluptatibus præstantiorem, à supremo judice probitati, & virtuti proposita, sola humana industria obtineri non possunt. Quare frustra vos, ò amici sanctitatem metimini opibus, atque divitijs. Ego vero si Sapientiæ, quæ cum vera religione, veraque pietate conjuncta est, compos sim, beatum me jure existimabo, atque lætissimis in futurorum præmiorum spe jucuodissime conquiescam: nam cælo errat toto, qui divinam Sapientiam, atque divinæ bonitatis participationem in terra potissimum, non in cæln provenire existimet.

Vers. 12. Rem sanè pretiosissimam, planeque divinam Sapientiam, mortalium nemo satis pro dignitate æstimare novit. Nemo terrenorum bonorum pervestigator, & conquisitor in illam incidit: nemo qui terrenarum tantum, atque sensibilium rerum aspectu capitur, illius luce, atque conspectu dignus habitus est. Quare tota aberrant via, qui cum ditescere cupiant, terras tamen, mariaque perscrutantur, cum Sapientiæ fons in cælo sit. Quippe est carni inimica, & non tam cum vita ipsa corporis, quam cum morte connexa.

Vers. 13. Sed age, elementa ista amplissima percontare, ubi nam Sapientiæ domus sit? Respondebunt sane multo superiorem illius naturam esse; quam ut ex elementis originem trahat, aut in illis occultissimis locis inveniri possit, in quibus natura suas opes inclusit. Nam sive spatiosissimus æther, sive aquarum immensitas, atque omnis per maria, per flumina, per antra aqua diffusa negabit apud se esse, Præsertim verò mare istud vastissimum, nemini unquam mortalium satis exploratum (quis enim illud unquam exhausit?) firmum, verumque testimonium præbebit, Sapientiam non procreari inter margaritas, & uniones, neque inveniri ab urinatoribus posse, numquamve navium beneficio, ut exteri mercatoris industria advectam esse ex remotissimis regionibus.

Vers. 14. Sed esto (inquies) Sapientia reperiri non possit inter opes terrenas; at auri, argentive pretio comparari poterit, ubicumque tandem illa proveniat. Minime vero: nam neque illa venalis exponitur; neque comparandæ ullum auri optimi, purissimique pondus, aut ulla quamvis ingens, numerosaque pecunia satis erit. Tum præterea gravior, atque pretiosior est omni argento, quamvis mundissimo, ac defæcatissimo.

Vers. 15. Omnes sane Indorum opes Sapientia longissime superat; non enim habet comparationem aliquam, vel cum auri fulgure pulcherrimo, vel cum pretiosissima Sardonyche, aut Sapphiro. Præstantissimi illi colores, quos vel nativos, vel factitios India mittit, non minus à Sapientia superantur, quam cæteri colores ab ipsa luce. Vilissimi præ illa sunt varij, ac multiplices lapilli, quos Arabes, quos Persæ in Oriente legunt, mirabili lucis varietate distinctos. Non poterit cum illa fieri ulla contentio, aut comparatio Onychis, Sardij, Crystalli aut Berylli.

Vers. 16. Aurum certè mundissimum terræ Evilath, tum etiam clarissimum atque purissimum Vitrum, aut Crystallus, Adamasve pellucidus non poterit cum sapientiæ splendore, & dignitate conferri, neque aurum defæcatissimum ex Ophaz, aut de Tharsis, nullaque magnificentissima suppellex, nominus propter artem, & cælaturam, quam propter materiam pretiosissima, ad sapientiæ pulchritudinem, & ordinem assurgere possunt.

Vers. 17. Verum enimvero cum incidit de sapientia, deque illius præstantia, ac dignitate sermo, non est quod io comparationem, sermonemque adducantur quæcumq; dignitate, & pretio Excelsa, & Eminentia sunt; oam cætera indigna sunt, quorum ulla mentio fiat. Pretiosior itaque sapientia est Coralio Indico, aut Arabico, cuius decor, atque religio non levis inter homines est. Multo illa est majoris virtutis, & ad pellenda, retundendaq; venena efficacitatis quam Rhinocerotis pellis aut corou præcelsum, quæ pretiosa suot æque, ac rara, aut quam alii lapilli ingentii pretii. Nam si quis Sapientiam longe ab humanis conspectibus remotam eruat, trahatque in lucem, tandemque obtineat, profecto præ omnibus thesauris, ac reconditis margaritis æstimabit illam, & qui semel illius dulcedinis gustum aliquem perceperit, in illius investigatione patientissime laborabit. Sapientia quippe cum multo magis occulta, magisque recondita sit, quam occultissimæ, reconditissimæque aliæ naturæ opes, multo magis laborare, persistereque oportebit in illa comparanda, atque invenienda.

Multo illa inferior est Topazius Æthiopiæ, quæ sub Æ- Vers. 18.
gypto est, aut Persica, Ægyptiave Smaragdus; multum illi de dignitate, & pretii magnitudine concedet fulgentissimum æque, ac purissimum Indiæ aurum.

Unde ergo rem tam eximiam, tamque præclaram accer- Vers. 19.
sere nobis poterimus? noo enim provenit in eodem solo, neque ex eadem origine, ex qua terrenæ opes, illa nascitur, neque ex libero isto cælo, & aere decidit aliquando, ut quæ aves ipsas cæli omnino lateat, neq, ex terra ista, quæ sedē, ac domicilium mortalibus præbet: nam instat virginis cuiusdam castissimæ, ac speciosissimæ abscondit sese, ut numquā oculis corporeis cerni possit. Quid, quod nullis, non dicam humanis, sed neque superiorum intelligentiarum viribus obtineri, aut investigari potest. nam neque illas ipsas spirituales substantias virtute, & mentis acumine præstantes, oedum præstantissimi alii Principes, ac superbissimi homines propriis viribus illam assequuti sunt.

Quod si ad inferorum, maniumve sedes infimas animo, & Vers. 20
meote intenderimus, de Sapientiæ domicilio rogata, respōdebuot sane nobis, neque in illis subterraneis locis, in quibus natura suas opes recondidit, ubi etiam funerum luxus, viventium divitias, ornamentaq; simul cum ipsis cadaveribus inclusit, Sapientiæ ortum, & originem contineri: quamvis Sapientię laus, & gloria nominis nullum non locū quamvis remotissimum compleverit, & usque ad eos etiam, qui terram oppositam nostræ incolunt, pervenerit. Illi etiam sive Angeli, sive homines, qui interitui, & perditioni serviunt, quique cælesti hoc Sapientiæ dono se indignos reddiderunt, asseverabunt. quidem constanter, Sæpe se clarissimum Sapientiæ nomeo auribus accepisse; vim vero illius, atque rationem, ut qui stultissimi fuerint, minime tenuisse: nam multorum, qui opinione Sapientiæ claruerunt, & Sapientum nomina, aut captaruot ambitiose, aut inique usurparunt, nomen inane sine re fuit.

Illud quidem reliquum est, ut cum nemini mortalium Vers. 21.
satis sit Sapientia cognita, Deo sempiterno bonorum omnium auctori, & largitori familiarissima sit, novit sane ille ubi assidue Sapientia versetur, & quiescat; quam sibi sedem, atque domicilium delegerit, quem teneat viam, cum ad mortalium mentes Dei beneficio, ut sese illis insinuet, descendere videtur; qua etiam via ad illam pervenire mortalis possit. Commonstrabit itaque Deus illius viam, quippe optime novit locum ejus.

Ipse sane docet nos, Sapientiā in cęlestibus locis, quæ su- Vers. 22.
pra nos sunt, quæri oportere: neq; esse sublunare aliquod, aut terrestre bonum. In numerato enim ille habet, ut qui universitatis hujus opifex sit, quid cælorum ambitu, ac terræ finibus contineatur; cujus dignitatis, & pretii unumquodque sit; lustrat, attentissimeqoe observat, ac perspicit universa, & singula quamvis levissima, ac minutissima æquis ponderibus librat, & examinat.

Nihil sane illum latere potest, qui rerū omnium naturas, Vers. 23.
vires proprietates exploratas habet; in cujus trutina iustissima oihil ex æquo sapientiæ præponderat. Fecit sane illa certa ratione, & exquisita sapiotia, certam quasi lancem, atque mensuram, qua levissimam, atque vastissimam istam aeris molem moderaretur; quem quasi pendulum, & suæ potentiæ manu appensum in sublime provexit, suamque illi sphæram definiens, omnia contulit, quæ illius natura, & inclinatio postularent, Tum ventis ipsis vim, atque im

petum indidit, ut non nisi suis temporibus flarcot, oec sine certa lege, & mensura vel sæuirent in terras, vel in sublime incerto impetu proueherentur, atque libram tandē, & pondus præparasse visus est, qua, si quaodo plus iusto fremere, & incitari, atque in terras vehementius incumbere viderentur, statim pro suo gubernatoris sapientissimi munere coerceret, & temperaret. Certa quoque lege, atque mensura fluidam aquæ naturam dimensus est, atque æquissime dijudicavit, qua ratione dari, vel negari mortalibus, quo loco, & ordine pro sua dignitate constitui deberet.

Neqoe vero iis tantum elementis, quæ perpetua sunt,
VERS. 24. ac semper constantia, sed illis etiam, quæ casu videotur effici, & subito exurgere ut pluvia, & tonitrua, modum statuit: enim vero arte quadam, atque ratione preceptum imposuit, terminumque proposuit pluviæ, ut certo ordine, & quantitate, prout humanarum rerum vel vtilitas, vel uecessitas exiget, terras perfundat, tum præterea certam regionem in aere attribuit, in qua concrescere, & effici, ac certum locum in quem defluere deberet, assignavit. Neque vero ille minus prouidet, ac perspicit aeris sonitus, tonitruorum rationes, causas, vias, atque motiones universas, locaque illa, per quæ fulgura, ac fulmina discurre debeant.

VERS. 25. Itaque quando supremus naturæ architectus creaturarum universitatem certis naturæ legibus devinciebat, tunc certe in eam potissimum Sapientiam, atque legem æquissimam respicere videbatur, qua hominis vitam, moderaretur, & contineret, & ad recte, & honeste agendum, amandumque suum opificem incitaret: voluit quippe hominem ex creaturis ipsis ad suum creatorem cognoscendum, & diligendom assurgere. Ac iam inde a prima hominis creatione, supernaturali fidei lumine illum instruxit, ab eodemque etiam spei, & charitatis officia requisiuit, præcepto etiam peculiari imposito, in cuius obseruatiooe oporteret hominem præstare se veræ Sapientiæ, veræq. pietatis amorem. At sane postquam omnes creaturas valde esse bonas vidit, tunc nobis Sapientiam explicauit, suarum effectorum, quasi tabella quadam nobis proposita, io qua illius Sapientiam cernemus, atque a creaturæ pulchritudine, & magnitudine, Sapientiæ ipsius invisibilia comprehenderemus. Tum vero in ipsis creaturis Sapientiam qoandam practicam vidit Deus, cum circa creaturarum usum certam legem, rationemque agendi præscripsit homini, præuiditqne quis in illarum usu futurus esset Sapiens, quæ insipiens, & stultus. Atque hanc ipsam agendi legem enarrauit, exposuitqoe primo homini iniuncto præcepto illo, de non edendo pomo verito, & quasi ex libello, & syngrapha illi Sapientiam seruandam commisit, rationem aliquando exacturus redditure. Neque vero primo homini solum eam veræ sapientiæ legem proposuit, sed cunctis etiam hominibus eandem custodiendam iam inde ab initio præparavit, atque cæteris etiam creaturis quodammodo præscripsit, Quare videtur profecto Sapientia, velut Imperator clarissimus prælato vexillo universarum creaturarum exercitum ducere, atque moderari in suum Imperatorem respicientium. Neque vero suæ legis suæq. Sapientiæ hominibus semel propositæ, deinceps obliuiscitur Deus: namque iouelligar profecto, atque inquirit, an veraciter homo illam obseruet, ut quem Sapientiæ deditum inveoiat, præmio afficiat; quem insipientem, a se repellat, ac quem inveoerit Sapientiæ studio teneri, huic viam commonstret, atque ad aditum ad illam patefaciat. Ac ne quis inveniendæ Sapientię difficultatem, & multam viæ obscuritatem causetur, Deus ipse quasi inventam, & investigatam, atque ex suo thesauro depromptam homini offert, & certam agendi regulam seruandam tradit.

VERS. 26. Sic sane Deus, qoi totius Sapientiæ, atque probitatis fons est, præscripsit, edixitque homini veram sapiendi, veramque vivendi legem. Atque dum illum conderet, visus est re ipsa hominem admonuisse, io quo vera sapientia consisteret, videlicet io Divinæ legis custodia, ac Divino cultu, & timore, omnisque improbatis odio. Rem plane omni obseruationem dignissimam; Non enim exigit Deus ab homine, ut vel terras, vel maria perscrutetur, montes excavet, cum Gryphis, & Serpentibus pro auri glebis dimicet, Æthiopiam, atque ultimos terræ fines perlustret, vt pretiosissimos lapillos comparare possit; sed tantum ut se in sapientiæ cultarum, & disciplinam tradat, cuius opibus, atque præceptis verissimæ, immortalesque opes continentur. Illa demum potissima, ac verissima Sapientia est, non quæ rationibus leviter exoogitatis petitur; ac meotem ad Dei cultum, & timorem sanctissimum non accendit, sed quæ cum justitiæ, & religione conjuncta est.

Dubitatio præmittenda.

Quis proprius huius capitis scopus, materia, nexus?

1 *Materia, & nexus huius capitis cum præcedenti prædifficilis.*
2 *Tres aliorum nectendi, & exponendi rationes. Secunda, & tertia verisimiliores.*
3 *Nexus optimus. Iustorum divina Sapientia, atque Timor. Illustrans David.*
4 *Sacra Doctrinæ fæcūdicas.*

QUorsum nunc instituat Iob tam luculenta de divina sapientia, atque timore disputationem, dubium est, ac necessario quidem præmittendum ad intelligentiam, tum huius, tum sequentium capitum. Varios scopos, variosque nexus investigant Interpretes Philip. quæsiisse sane videtur: sed neque se iovenisse neque ab aliquo inveniri posse ullum nexum, aut cohærentiam huius capitis cum præcedentibus existimavit. *Quis* (inquit) *non videns, quam dissonantia sint hæc subiecta superioribus? Sed videtur mihi, quod per ænigmam, & parabolam sub horum nominibus metallorum, mores hominum, ac virtutes describat animorum, minime ordines consequentiam. Prophetarum more custodiens.* — 1 *Nexus huius capitis prædifficilis.* *Philipp.*

Sed alij tamen putarunt se invenisse feliciter. Et primo quidem Vatablus censet Iobum docere, *Cur idem probis, & improbis eveniat? nempe, quia mundus subiectus est mutationibus.* Quare terra semper aliquid profert novi, nunc argentum, nunc aurum, &c. Sed invitus nexus. — 2 *Varia interpretum sententię: Vatab. longe petens nexum.*

Secundo, Chrysost. Cum disputaverit Iob de exitio impiorum, subiicit nunc, *Si nulla ratione disposuit, quanto magis humana certo consilio, atque ordine administrat?* Non enim qoidquam fortuito evenit; sed si argenti, aurique sunt certa loca, & fines, certum, quoque erit mortalibus præmium. Hunc nexum confirmare potest particula causalis in Hæbreo. *Quoniam habet argentum*, &c. Sept. *Est enim argento locus*, &c. videtur enim reddi causa totius superioris disputationis. — *Chrysostomi simplex & facilis nectendi ratio.* LXX.

Tertio, Nicetas duplicem hujus disputationis scopum assignat; tum ut rectam suam de Deus Iobus opinionem testetur; tum ut probet amicis suarum causa ærumnarum noo esse referendam in scelus aliquid, sed in Dei prouidentiam humano iudicio occultam. Propterea quæ latent in terræ visceribus penetrari tandem posse ab homine; sed quæ in divinæ menti, & sapientiæ altitudine continentur, imperscrutabilia esse. Ergo & cur improbi vivant interdum feliciter; cur probi omnibus interdum vitæ incommodis affligantur, non posse homini exploratum esse. — *Nicetas subtiliter assignans finē totius capitis in Prostheoria cap. 19.*

Quarto, sicut nexus præcedens totius capitis decursui convenire videtur, ita sane ex capitis fine, alium finem licet colligere, cum ait; *Dixit homini; Ecce timor Dei, ipsa est Sapientia, & recedere a malo intelligentia.* Cum enim sæpe asserverit bona frequenter conferri improbis, oportuit etiam, ne omnino parte sua iusti homines fraudarentur, carerentve iis alimentis, quæ solent filii familias habere, etiam *cum sub tutoribus sunt*; oportuit (inquam) aliquid assignari justis, quod esset velut portio, & pars illorum, dum hic vivunt, & quasi pignus futuræ hæreditatis. Multi enim, idest, tam iusti, quàm improbi, dicuot; *Quis ostendet nobis bona?* Quis enim mortaliom non sit boni appetens? Requirentibus ergo verum bonum, respondit Prophetas; *Signatum est super nos lumen vultus tui*, idest, divinæ sapientiæ splendorem nostris mentibus insitum esse nobis quasi signum impressum, & pignus præstitum veræ fælicitatis. Simili ergo sententia hoc capite ostenditur idem illud verum bonum non nisi in vera Sapientia constituendum, dixit enim Deus homini; *Ecce timor Domini ipsa est Sapientia, & recedere à malo, intelligentia.* Atque hoc lumine sese consolantur, — 3 *Gravis, & solidus explicatur cohęrentia capitis cū præcedentibus. Iusti nunc non corā capientes hæreditatem. Sapientię, & timoris collatio Iustis in pignus hęreditatis.* *Psal. 3. 7.*

&

& erigunt justi quantumvis afflicti, & malorum suorum tenebras non solum patienter, sed lætanter perferunt; Sic eodem loco attestante David; *Dedisti lætitiam in corde meo;* ubi Theod. *Qui tuæ divinæ scientiæ lumen accepimus, etiam in ipsis calamitatibus, quæ contra nos consurgunt, ex animo magnam spem in te collocamus.* Igitur terrenas opes requirant alii: at justis abunde sufficit Divinæ Sapientiæ thesaurus.

Theodoret.

Sacræ Doctrinæ fœcunditas.

Nexuum præcedentium censura.

Nos nexus hos in Sacræ Doctrinæ fœcunditatem posse omnes convenire censemus. Non enim mirum, si duobus, aut tribus cardinibus totum hoc caput voluatur. Cui unicus tantum placuerit, habet quidem tres posteriores: ex quibus ultimus plenus est gravis, & solidæ Philosophiæ; sed paulo coactior. Penultimus acute, & subtilior excogitatus est; sicut & ille, quem indicavit Cheytoit. quamquam hic facilitate, & simplicitate præstare videatur. Nos certè libenter ex uno ad alium excurremus, prout subiectæ sententiæ melius convenire judicabimus. Sed nunquam extra chorum. Præsertim cum disputationem de mistis imperfectis, quam præcedente capite instituerat nunc promoveat Job, & ad perfecta usque mista deducat, ut pleniorem Divinæ Sapientiæ, & potestatis orationem afferat.

Vers. 1. Habet argentum venarum suarum principium, & auro locus est, in quo conflatur.

1 *Varia lectio.* Argentum, & aurum *in modum stirpis nasci.* Vites aureæ, & aurea poma.

2 Argenti *nomen unde* Argenti *usus, prior quam auri.* *Cur* argenti venæ. *Cavendum ab illius candore.*

3 *Quid propriè* conflare. Auri glebæ.

4 Auri *nomen unde.* Aura *Explicatus Zachar.*

5 Aureæ catenæ, *apud quos. Stulti solo auri splendore ducti.* Auri *nomen unde.*

1

Varia lectio. Argentum egrediens a terra instar stirpũ. Aurum Quiti Peruanũ serpens, & adhærescens.

HAbet *argentum venarum suarum pricipium*, unico verbo in Hebræo: *Habet argentum* exitum, aut *egressionem.* Tyg *Venas.* Septuag. etiam per paraphrasim dixerunt, *Est argento locus unde fit*, sed nomen illud originale *egressionis*, aut *exitus*, commne est ad stirpes, & germina, quæ cum nascuntur, videntur exire ex sua radice, & produci foras, & convenienter quidem dicitur hoc modo *argentum habere exitum*, sive ut ita loquar, nascentiam; quia videtur ex terra, sicut & germina, aut stirpes procreari. Atque illud peculiare, quo etiam aurum, aut argentum verè in modum stirpium nasci aliquando visum est, in Quiti videlicet Regno, quasi ex terra surgere, atque egredi, & adolescere, & juxta arbores serpere, & velut vitium capreolis adhærescere. Cuius rei quoque quid simile, non de novo sed de nostro juxta Pannoniam orbe, commemorat Fulgos. lib. 1. c. 6. enucleatius autem Alex. Neapolitanus lib. 4. c. 9. ab amicis fide dignissimis testatur se accepisse, in citeriori Germania intra Danubium loca esse, in quibus vites primum nive obrutas, postea liquatis nivibus claviculos, & plerumque candinantia folia ex puro auro germinare: quod forte in aurifodinis vites illæ satæ, simul cum radicibus coalescat aurum, & occulta naturæ vi exitum quoque simul cum foliis, & germinibus habeat, ut jam videatur ex hoc verissimo naturæ portento suæ fabulæ speciem aliquam potuisse Poeta sumere, cum locum describit Cumanum;

Fulgos.

Vites auræ.

Virgil. 6. Aen.

——— Latet arbor opaca
Aureus, & foliis, & lento vimine ramus;
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit: primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo,

Aurea Poma cur Proserpinæ sacra. Pl. l. 16. c. 6

Aristotel.

Quid est, *aurea poma*, esse Proserpinæ sacra quam inferorum Deæ, id est, telluri parenti debere aurifodinas, & sub terris, aut, quod Plin. ait, in *summo cespite metalla inveniri?* Quid, quod etiam ipsas metalli, aurive glebas defossas, velut satas crescere, & augeri, scriptum est ab Aristotele sive Theophrasto, aut quisque ille sit, auctor libri de admirandis narrationibus? *Circa Philippos* (inquit) *ferunt, metalla inveniri, quorum ramenta crescant defossa, aurumque manifesto producant?* Facit quoque quod deinde subiicit; *Circa Pæoniam dicunt crebris imbribus terra liquefacta aurum; quod apyrum vocant inveniri.* Illud quoque *In Cypro iuxta Tirrhiam nuncupatam, æs fieri, quod in parva frusta dissecantes seminant atque imbribus factis augetur, & exit; posteaque colligitur.* Sed si hæc non veram rationem stirpium, at certe similitudinem quandam vitalis plantarum incrementi continere videntur, ut dici possit; *Argentum habere exitum, aut, germinationem de terra.*

Aurum, et metalla sata, & germinantia.

2

Cur interpres paraphrasi usus fuerit.

Plinius.

Interpres autem Latinus dixit non inelegauter, *venarum principium*, ut indicaret abstrusiora loca, in quibus argentum generatur, & vias etiam, quas humana industria invenit, & quibus eruitur, & in lucem communemque usum profertur. Quamquam, & illud respexi Interpres, quod argentum *pluribus venis* in ramorum speciem expansis provenire soleat, & quod, ut Plinius scribit, *Vbicumque una vena argenti inventa est, non procul invenitur alia.* Atque utinam in communem usum, & non sibi quisque per avaritiam, & sacram famem argentum conquireret, & deperiret, exit enim illud sponte sua ad mortalium usum. Avarus aut condit, & occultat. Habet certe *Argentum* in lingua sancta nomen, *Keseph*, à concupiscendo, & desiderando: quasi dicas desiderabile, aut concupiscibile. Atque ex proprietate vocis cum affectu desiderandi affert intentionem animi, & oculorum, à qua leo famescens inhiare, solet in prædam. Nam ab eadem ipsa desiderandi radice, dictum est psalm. 16. 12. *Susceperunt me, sicut leo prædam.* Quod Hieronymus ex Hebræo legit; *Similitudo eius leonis desiderantis prædam.* In argenti igitur prædam inhiant, expectantque mortales, sicut leones famescentes in præda. Atque *argenti* prima fames, avaritiaque fuisse dicitur. Quo forte pertinet, quod hoc loco prius *argenti*, quam auri meotio fiat: Nam Abrahami tempore *argentea moneta probata. & transiens per manus* mercatorũ, & peculiari *Sicli* signo insignita in usu erat; nondum, ut apparet, auro nummo percusso. Atque etiam apud Romanos scribit Plinius lib. 33. c. 3. *Argentum signatum est anno urbis D. LXXXV.* Q. Fab. Col. *Aureus autem nummus post annum LXII. percussus est, quam argenteus.* Sic primum argenteis armis, non ferreis debellavit homines avaritia, ac triumphavit animos, & desideria mortalium; & quod Pythia Philippo respondit, *Argenteis hastis pugna, & omnia vinces;* in nostrum damnum avaritia vertit, quæ dum argento nos oppugnat, vincit, & expugnat. Unum illud in argento observandum, Qui illius candorem amant, nigrescere animo non enim sine causa *lineas ex argento nigras produci*, plerique mirantur, ut Plinius ait. Ergo si Isidoro etiam attestante, mirum in modum, dum candidum sit impressum corpori nigras lineas reddit, quanto magis cordi, & animo impressum? cavendum itaque etiam si affluat, ne apponatur cor.

Argentũ dictum à concupiscendo. כסף

Argenti prima fames, posterior auri:

Plinius: Argentum quando primo signatum.

Plutarch. Qui candorem argenti, amant, atrorem contrahunt.

Pli. l. 33. cap. 3. Isidor. l. 16. Orig. c. 18. Psal. 61. 11.

3

De naturæ an de artis opere intelligendum. Pag. Tygur. Regia. Caiet. LXX. August. זקק

Et auro locus est, in quo conflatur. Incertum an de opere artis, an vero de opere naturæ hæc sententia accipi debeat, nam de artificio, & industria excoquendi, & fundendi auri non pauci ex Habraizantibus, aliisque Interpretibus accipiunt. Et confirmari potest ex lectione Hebræa, quæ ad verbum habet: *Auro locus est, in quo conflabunt*, aut *conflant*, vel, ut alii legunt; *fundent*, supple, artifices; aut, aurifices. Sic non exigere videtur verbum plurale. Tum ex lectione Septuag. *Locus auro, unde percolatur.* Aug. *Ubi purgatur*, quod omnino artis est, ut ex Malach. 3. 2. colligitur; *Ipse quasi ignis conflans, & sedebit conflans, & emundans argentum; & purgabit filios Levi: & colabit eos, quasi aurum & quasi argentum.* Consonatque ipsum verbum originale, *conflandi*, quod vertitur, *defæcare*, Isai. 25. 7. & *colare*, loco Malach. citato. Sed ego tamen existimo, non tam de artis, quam de ipsius mirabili naturæ opere sermonem esse, ut cohæreat tota hæc series, & descriptio mirabilium mistorum. Neque dissonat verbum *conflandi*, aut purificandi. Nam inter cætera metalla valde mirabile, quod auri purgatissimi fragmenta, & quæ vocant semina, aut grana (Nostrates, *oro de pepita*) natura ipsa conflentur, & purificata gignantur in ipsis terræ visceribus: & auri etiam glebæ plurium librarum rudes, informesque; sed tamen purissimæ, & probatissimæ reperiantur in novo orbe. Sunt etiam auri lapides, qui in morem lapidum exciduntur. Qua de re noster Josephus Acosta

Verior explicatus, de ipso naturæ opere. Aurum præ cæteris metallis purgatissimum gigni

Ioseph Acosta. Amm. Marcell. li. 23. Iustin. li. 4.

sta in historia illa Indica, quam vulgari idiomate, sed minime vulgarem scripsit, disseruit luculenter li. præsertim 4. ut jam nemo jure mirari possit; a Marcellino scribi *glebas maximas auro micantes* reperiri, & à Iustino, in Gallicia frequenter *glebas aureas aratro excindi*. *Quin etiam aurum, terra fulgure proscissa detegi*. Paravit igitur natura locum, in quo non minus purgatum aurum gigneretur, quàm si igne, & fornace, aurificisque industria *conflaretur*, & expurgaretur. Mirabile itaque, eiusmodi conflatoria loca habere naturam.

4 Auri nomen ab splendore. זהב

Est vero aurum multiplex, ut infra dicemus, atque eliciemus illius quoque differentias ex Sacris Literis. Sed nunc tantum de nomine auri, *Zahab*, quod videtur habere nomen ab splendore, & puritate, quasi dicas, purum putum, nitidum, flavum, propter quod *oleum*, quoq. purissimum, & cum splendore pallescens, & flavescens, idem nomen obtinet in sacro sermone. Quare in illa visione candelabri Zach. 4. 12. ubi nos legimus, *suffusoria ex auro*; Hebraice legitur; *infundentia aurum*, id est oleum flavescens aurei coloris. Et convenit etiam Latinum, *auri*, nomen, quod, ut scribit Isid. *ab aura* dictum est, idest, ab splendore, quod repercusso ære plus fulgeat, unde illud;

Olium instar auri flavescens. Aurum ab aura dictum. Verg. lib. 6.

Discolor unde auri per ramos aura refulsit.

Atque Horatius, auram, quoque pro pulchritudine, & splendore usurpavit, de Barine meretrice cum dixit, *nuper nuptas timere*, ne illius pulchritudine sponsi caperentur,

——— *Tua ne retardet,*
Aura maritos.

Hor. 2. Car. Od. 8. Plin. l. 33. cap. 6.

Accedit quoque quod *Aurum* in ipso suo ortu flavescit, & scintillat; contra quam argentum. Hoc enim, ut Pli. dixit, *nulla sui spe nascitur, nullis, ut in auro, lucentibus scintillis*. In hunc itaque ementitæ felicitatis splendorem cum intuentur homines, misere capiuntur, & ab illius *aura retardantur*; atque in suam ipsi pestem, vel solo colore, & nomine acti præcipites, atque insani ruunt. *Quam innocens* (inquit in proœm. libr. 33. Plin.) *quam beata, imò verò, & delicata esset vita, si nihil aliud, quam supra terras concupisceret: breviterque nisi quod secum est? Eruitur aurum, & Chrysocolla iuxta, ut pretiosior videatur nomen ex auro custodiens; parum erat unam vitæ invenisse pestem nisi in pretio esset auri etiam sanies*. Et sane velut insani, & phrenetici aureis sese vinciunt catenis, vinculis quidem honorificis, sed quidem veris vinculis, verisque catenis. Nam quid nunc ornamentu est, custodiæ vinctorum, nobilium præsertim, olim serviebat. Apud Æthiopes.n. ex auro vincula, propter illius copiam fieri solebant. Æthiopes, inquam, illos, quos Herodotus *maximos omnium, atq; pulcherrimos appellat*. Quorum Rex à Persarum sive legatis, sive speculatoribus *sciscitaretur de auro, de torque monili, atque armillis; risit tandem, atque existimans vincula esse, inquit, robustiora apud se vincula esse. Deinde Rex istos ad carcerem deduxit, ubi viri omnes aureis vinculis erant alligati*. Et alii quidem etiam non sine ratione eundem morem servarunt. Nam Trebellius Pollio de fortissima muliere Zænobia, quæ post Odenati coniugis necem Orientis Imperium tenuit, quæ ab Aureliano victa, & triumphata est, sic scribit; *Vincti erant pedes auro, manus etiam catenis aureis, nec collo aureum vinculum deerat, quod scurra Persicus præferebat*. Atque illud etiam de Cresso, eleganter in suo ludo Septem Sapientum, descripsit Ausonius cum Cressum à Cyro devictum his carminibus persequitur,

Plinius. Aureæ catenæ quondam nobilium vincula. Herod. l. 3. Treb. Poll.

——— *Cressum in amicis habet,*
Vinctumque pedicis aureis secum iubet,
Reliquum, quod esset vitæ, totum degeret.

Eo respexit Tertul. lib. de *Cultu fœminarum*; *Aurum*, inquit, *cuius vos gloria occupat, cuidam genti ad vincula servire referunt Gentilium litteræ*. Clemens quoque Alex. lib. 2. Pædagogi c. 12. dum in luxum, & cultum fœminarum invehitur, sic scribit; *Istæ verum pulchritudinem obscurant, auro eam adumbrantes; nec intelligunt quantum in se delictum admittunt, se innumerabilibus vinculis alligantes, quemadmodum dicunt apud barbaros, scelestos, & maleficos homines auro vinciri. Captivos hos, vinctosque divites videntur esse æmulatæ mulieres. An non enim colli vinculum est torquens aureus, & quæ catenarum locum obtinent? Ac mihi quidem videatur sua sponte vinculis alligata gloriari de suis magnis calamitatibus*. Plura in hanc ipsam rem ibi Clemens, & quæ non solum ad fæminarum luxum, sed ad virorum etiam avaritiam commode adduci possunt. Illud tantum, quod ad auri splendorem (de quo nuper dicebamus) pertinet, quod ait, *In gemmas, & pellucidos lapillos, proprios que, ac peculiares colores, atque vitra varia magno ferri studio, nihil est aliud, quam stultorum hominum, qui trahuntur ab iis, quibus taest pellens visio. Ita etiam pueri cum ignem aspexerint, splendore adducti ad eum feruntur; cumque sit eum tangere periculosum, propter ignorationem minime animadverterent*. Sed de auro præterea nonnihil postea.

Tertull. Clem. Alex.

Vers. 2. Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore in æs vertitur,

1 Ferri *cum terra cognatio. Unde dictũ. Usus illius varii.*
2 Aes *natura fusum. Liquati lapides.*
3 Aes *quid? Aeris, & ferri inventor. Explicatus Moyses.* Bellum, *& pugna unde dicta,*

POst aurum, & *argentum*, præcipuorum deinde aliorum metallorum *ferri*, & *æris* meminit; nam & *ferrum aurectiam* (ut Plinius dixit) *gratius inter bella, cædesq; existit*. *Ferrum*, ergo inquit, *de terra tollitur*. Propr. *Assumitur de pulvere*, ut forte indicet ferrifodinas non esse tam abditas, tamque profundas, quam auri & argenti. Vel potius, ut indicet *Ferri* materiam nimium terream, & non nisi pulveris instar, quæ deinde arte compingitur, & formatur in ferrum; Divus Thomas, quia ferrum invenitur *in terra quasi indigesta*. Forte etiam, quod ferrum potissimum generat, & subministrat terra ad sui ipsius culturam; ideo peculiaris ferro cum terra cognatio. Propterea Isidorus existimat. *Ferrum* habere nomen *à farre, quod farra, id est, semina frugum terra condat*. Alii, quod in agros colendi gratia feratur; alii a feriendo. Quare propter utrumque usum, illud appellat Plinius, *Optimum, pessimumque vitæ instrumentum. Siquidem* (inquit) *hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites, squalore decisa, annis omnibus cogimus iuvenescere. Hoc extruimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia, non cominus solum, sed etiam missili, volucrique nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato, quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem, ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quam ob rem culpa eius, non naturæ fiat accepta. Et tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod expulsis regibus populo. R. dedit Porsena nominatim invenimus, ne ferro nisi in agriculturam uteretur*, Ad hoc enim *de terra tollitur*.

1 Plin. in Proœmio l. 33. Ferrũ bello gratio auro. Ferri fodinæ minus profundæ, quam aliorum metallorum. D. Thom. Ferrum ad terræ culturã. Isido. l. 16. c. 20. Ferrum unde dicatur. Ferri usus varius. Plinius. Ferrum innocens in terræ cultura.

Et lapis solutus. Proprie, fusus, liquatus, recte addit Interpres, *calore*: nam iners, & irrita esset sine igne, & calore ars. *In æs vertitur*. In Hebræo tantum, *Lapis solutus æs*. Quod forte non solum ad artis opus, sed etiam ad ipsam naturam referri potest; quod æs nascatur instar prædurilapidis, & solis calore decoquatur, & concrescat, quo modo videntur Septuag. accepisse, legentes, *Aes similiter, ut lapis, cæditur*. August. *Similiter ut lapides excluditur*. Vatablus; *Qua concrevit in lapidem, accipitur chalybs*. Neque placet, quod Tygurina indicat, videlicet lapides etiam, ut metalla, aliquando vi artis, & ignis liquari. Sic enim legit, *Lapis, ut æs funditur*. Nisi forte dicas hanc etiam mirabilem artis industriam liquandorum laterum, & lapidum in Sapientiæ argumentum voluisse nunc Jobum proferre, sed omnino alienum est à Jobi instituto, & decursus orationis: quanquam sciam inter *Ignium miracula* scribi à Plinio, *Igne lapides in æs solvuntur, Igne ferrum gignitur*.

צקו LXX. August. Vatabl. Tygur. Plin. l. 36. cap. 27.

Cuiusmodi autem, *Aes* sit, de quo hoc loco loquitur Job, an chalybs, quæ est ferri defæcatissimi pars, an vero æneum metallum flavum, diximus quondam. Nunc pro omnibus metallis illud videtur observatione dignum illorum inventionem tum eruendi, tum purgandi, & excoquendi antiquissimam esse, & quæ non nisi ad Tubal Cain referenda videatur, de quo Genes. 4. 22. Scriptum est; *Qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris, & ferri*. Quare fabulatur Herodotus ferri inventionem tribuens Scythæ cuidam. Atque item illud, quod ex aliorum opinione Clemens Alexandrinus refert lib. 1. Stromatum, *Celmem, & Damnaneum Idæos Dactylos ferrum primos invenisse in Cypro*,

3 Aes, quod nam metalli genus. Vid. c. 20. vers. 24. nu. 5. & 6. Metallorum inventio, et fundendorũ ars Tubal Cain. Herod. l. 2.

alium

alium autem Idaum ferri inveniſſe temperaturam. Vel (*ut Heſiod. ſcribit.*) *Scytham*. Quare ante inventum ferri uſum, pugnis pugnabant homines, unde, & *pugna* dicta ſit: at à Belo gladius inventus, unde poſtea bellum dictum eſt. Sic quoque Caſſiodorus ſcribit libr. 1. variar. cap. 30. Sed tam *ferrum*, quam gladius antiquiora, ut diximus. Varios quoque auri inventores, Plinius nominat lib. 7. cap. 56. & alios quidem Eoſebius lib. 1. præparat. Evaog. cap. 7. lib. 10. cap. 2.

Cle. Alex. Pugna, a pugno dicta Bellū a Bello. Caſſiodor. Auri & ferri inventores. Plinius. Euſeb.

Verſ. 3. Tempus poſuit tenebris: & univerſorum finem ipſe conſiderat: lapidem quoque caligins, & umbram mortis.

1 *Primus expoſitio non cohærens. Viciſſitudo dierum & noctium.* Tempus *quid.*
2 Tenebrę, *ea qua non ſunt.*
3 Tenebræ *pro iis, quæ in tenebris latent.*
4 *Humana Iuſtitia. Divina Providentia. Rerum univerſarum perfectio, & fines.*
5 *Quatuor* lapidis caliginis, *expoſitiones. Materia prima obſcuritas.*
6 *Excavati montes auriferi. Hiſpania montes Baleyrates auri hoſtes, & defoſſores*

1 *Varia interpretatio.*

DUorum præcedentium verſiculorum hucuſque pendentium, hæc videtur eſſe concluſio, de cuius vera ſententia mira eſt varietas. Et quidem frequeotior poſt Chryſoſtomum, & Olympiodorum, eſt, de nocturnis tenebris ſtatuiſſe ſic Deum ut nocti ſuum ſpatium jam inde ab ipſo temporis initio cum luce diviſum eſſet. At que miratur hoc loco Chryſoſtomus graode prodigium videlicet tenebras cedere, ac deeedere conſueto ordine. *Quis* (inquit) *earum caliginem, obſcuritatemque diſpellit; unde in re tanta ordo tantus? Olympiodorus quoque Tenebrę* (inquit) *appropinquante luce cedunt, fitque harum quadam accretio, & diminutio: & ut aliquid a communi opinione ſeiunctum dicam; quadam efficitur ex inæqualitate æqualitas.* Cum qua interpretaodi ratione congruit vox Originalis temporis, quæ propriè ſignificat finem, aut præciſionem, vel ſectionem, a radice *Karſats*, quæ ſignificat ſcindere, aut ſecare; & accommodatur ad finem, & extremum *temporis* præciſum, & determinatur. Quare Aquila, & plerique leguot; *Finem poſuit*. Theodotio; *terminum*. Symmachus, *præſcriptionem*, vel, *tempus præſcriptum*. Septuaginta vero, *ordinem*. Quamquam alii etiam dicant *legem*, aut *præceptum*. Hæc interpretatio licet videatur ſimplex, & lenis, non videtur cohærere eum reliqua narratione, ubi de mixtis quæ inveniuntur io terra, & mari aperte agitur.

Chryſoſt. Olympiod. קץ *Aquila. Pagn. Regia. Caietan. Theodot. Symmach. LXX.*

Precedens expoſitio non cohærens.

Secundo Vatablus, *tenebras*, vocat, *ea qua non ſunt*; quibus dicatur Deus imponere finem non eſſendi, aut exiſtendi, q. d. *Fecit Deus eſſe, qua prius non erant*; & vocat in lucem, quæ io magnis quaſi oblivionis tenebris jacebant. Sed profecto tam longe petita *tenebrarum* translatio, non videtur cum antecedeotibus, & ſequentibus coherere, neq; vere videtur, cur non debeant tenebræ proprie accipi.

2 *Vatabli expoſitio longe petita.*

3 *Verior interpretatio.*

Ergo illud præſtare videtur, atque leniſſime cum contextu cohærere, ut dicatur Deus *tenebris* id eſt, rebus abditis, & deliteſcentibus in obſcuro, ſive in terræ viſceribus, ſive in profundo mari, finem temporis præfiniiſſe, & ſtatuiſſe, cum tandem humana induſtria inveniri, & in lucem erui ſua providentia conſtituit. Quare in perpetuo res iſtæ occultarentur, ſua Providentia ſtatuit; cum quo facit proprietas temporis nuper expoſita. Et certe io hac eruendorum metallorum, atque lapillorum Providentia, quam cæpit Job deſcribere, *Umbra mortis, & lapidis caliginis* videtur Plinius meminiſſe oon obſcuris verbis, mox adducendis. Hinc igitur elici triplex ille finis huius capitis poteſt, quem ſopra aſſignavimus, videlicet vel confirmatio Divinæ Providentiæ; vel oihil poſſe ſciri, & inveſtigari ab homine. ſine Divino lumine; vel pręmia rerum temporalium Deum propoſuiſſe communia tam bonis, quam improbis, ut quæ tandem ad omnium conſpectum, & uſus è ſuis latebris producantur.

Expoſitio cohærens cum fine capitis.

Et univerſorum finem ipſe conſiderat. Tum huius partis, tum præcedentis ſuppoſitum eſſe, *Hominem* oon *Deum*, Cajetanus cenſet. Homo enim *conſiderat*, perſcrutatur inquirit & (ut ſanctus Auguſtinus legit) *invenit*, huiuſmodi rerum abditiſſimarum *finem*, illaſque ſua induſtria patefacit. Sed melius cohæret ſcotentia ſi ſupponatur Deus. *Ipſe conſiderat*, propriè, ſubtiliſſimè perveſtigat, cognitum, & exploratum habet cujuſque rei finem, id eſt, ſecuodum aliquos, conſummationem, & complementum rei; quia Divina ſapientia, & potentia rebus univerſis certam perfectionis menſuram, & terminum prænivit. Sic Pagninus, *perfectionem*, vertit, & Tygurina, atque eundem ſenſum indicavit Auguſtinus legens, & exponens; *Omnem finem ipſe invenit*; id eſt, *quid que perducerit*. Sed pręſtat ut *finis* eodem ſenſu accipiatur quo in ſentcotia priori. Noo ſolum (inquit) *finem*, *& tempus* latitandi præfinivit Deus argeoto, auro, ferro, ſed etiam univerſis aliis lapidibus pretioſis, &c. quantumvis recooditis, & inventu difficillimis. Er poteſt ex utraque parte effici integra ſeotentia; *Tempus ponit tenebris, &* (id eſt, quando) *univerſorum* (id eſt cuiuſcumque rei) *finem ipſe perquirit, & inveſtigat*, id eſt, omnia complectitur ſua providentia: rerum omnium exitus, & eventa ſcrutatui, principia ipſe inſtituit, progreſſiones etiam moderatur, & regit.

חקר *Caiet. Auguſt.*

Varia lectio. & interpretatio. Pagn. Tygur. Auguſt. Germanior explicatus:

Lapidem quoque caliginis. Vatablus per *lapidem caliginis*, intelligit obſcuram, & informem materiam, ex qua Deus produxerit pulchra, atque bene formata corpora, & ita illi caliginoſo lapidi & materiæ *finem*, id eſt, perfectionem, diſtinctionem, & formationem corporum attribuerit. Sed quam dura hæc *lapidis*, pro materia acceptio, D. Thomas intelligit rupem alicuius excelſi montis, quæ ſemper *caligine nebularum* obtegitur, qua multa occultentur, quæ auctori naturæ ſuot bene cognita. Nicolaus, & Dionyſ. exiſtimant appellari poſſe *lapidem caliginis*, rupem excelſam ſoli ardore denigratam: hoc enim inter alia naturæ miranda opera non prætermittitur ab Eccleſ. c. 43. 3. 4. & 5. *In meridiano exurit terram, & in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtineri? Fornacem cuſtodiens in operibus ardoris, tripliciter ſol exurens montes, radios igneos exſufflans, & refulgens radiis ſuis obcæcat oculos.* Sed neque hoc filo, & cohærentiæ capitis omnino quadrat. Alii (quod Catenæ auctor indicat) ad lapillos pretioſos referunt, demerſos in caliginoſam terram, & *mortis umbram*, id eſt in loca profunda, atque tenebroſa, plenaque diſcrimine. *Lapides* (inquit Nicetas) *qui in fodiendo quæruntur, ſunt in profundo abſtruſi, in ipſa mortis umbra delitescunt: id eſt, in partibus terrę.* Sed huic expoſitioni illud tantum obſtat, quod inferius de huiuſmodi pretioſis lapillis ſermo inſtituendus eſt.

5 *Vatabli expoſitio durior.*

D. Tho. Nicolaus, & Dionyſ.

Caieta.

Ergo exiſtimo, *lapidem caliginis*, vocari ſaxoſas montium cavernas, ſiliceaſque radices, quas cum iogenti diſcrimine, atque cum majori etiam cupiditate ad eruenda pretioſa metalla excavant homines. Tum etiam, & lapides illos, ex quibus æris metalla fiunt, quæ omnia non mirum eſt appellari *umbram mortis*, eum huius auri, argeoti, aliorumque metallorum ſodinæ horridis, pleniſqoe diſcrimine tanebris plenæ ſint. *Vivimus* (inquit Plinius) *ſuper excavatam, miramur dehiſcere aliquando, aut intremiſcere illam ſeu vero non hoc etiam indignatione Sacrę parentis exprimi poſſit, imus in viſcera eius, & in ſedes manium, opes quærimus, illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quæ occultavit, atque demerſit; illa quæ non naſcuntur.* Hæc in Procemio l. 33. ſed deinde, c. 4. ubi agit de naturali ratione inveniendi auri, atqoe de noſtratibus Hiſpaniæ montibus Aridi (inquit) *ſteriliſque, & in quibus nihil aliud gignatur, huic bono ſoguntur fertiles eſſe: Aurum, quod puteis foditur, canalitium vocant. Hi venarum canales per marmora vagantur, & latera puteorum. Tertia ratio opera vicerit Gigantum cuniculis per magna ſpatia actis cavantur montes ad lucernarum lumina eadem menſura vigiliarum eſt, multiſque menſibus non cernitur dies. Sidunt rima ſubitæ, & opprimunt operarios, ut jam minus temerarium videatur e profundo mari petere margaritas, tanto nocentiores fecimus terras. Relinquuntur itaque fornices crebri, montibus ſuſtinendis occurſant ſilices, ubilque durius putant, niſi quod inter omnia auri fame duriſſima eſt.* Deſcribit deinde excavatorum montium ruinas: ſed pulcherrime Senaca de hac ipſa re. l. 6. Nat. qq. c. 25. *Majores noſtri ſpe ducti montes ceciderunt, & ſupra lucrum ſub ruinas ſteterunt: Ante Philippum reges fuerunt, qui pecuniam in altiſſimis uſque latebris ſequerentur in quas nullum noctium, dierumque perveniret diſcrimen. Quæ tanta neceſſitas hominem ad ſydera erectum incurvavit, & defodit, ut erueret aurum non minore periculo quærendum, quam poſſidendum?* Sed familiora huius rei exme-

6 *Veroſimilior explicatus. Auri, & argenti ſodinæ caliginoſæ, & plena diſcrimine. Plinius.*

Hiſpania montes, & auriſodina. Triplex auri eruendi ratio.

exempla habemus nostro hoc sæculo, nostra hac Bætica, videlicet in argenti fodinis Guadalcanalitiis; tum etiam, & in Potosiano colle novi orbis, de quo eleganter scripsit Josephus Acosta li. suæ historiæ 4. Illud addam pro huius etiam *Lapidis caliginosi, & umbræ mortis* commentario altero breviori, neque minus eleganti ex 2. Boetii l. de Consol. tenebras cum umbra, & discrimine mortis dilucide coniungentis.

Argenti fodinę Guadalcanalis. Collis Potosianus. Ioseph Acosta. Boetius.

Heu, quis primus fuit ille,
Auri qui pondera tecti,
Gemmasque latere volentes
Pretiosa pericula fodit?

Consultis profecto illi, qui (ut Plinius ait) *In Septentrionali Tigris alveo, oppido Babytace, mortalium soli, aurum in odio contrahunt: id defodiunt, ne quo cuiquam sit in usu. Addit & de Babytacibus illud peculiare Solinus c. 68. Omnes odio auri coemunt hoc genus metalli, & abiiciunt in terrarum profunda, ne polluantur usu eius, ut avaritia corrumpant æquitatem.*

Babytacae auri hostes, & infossores. Plin. l. 6. c. 27. Solinus.

Vers. 4. Dividit torrens à populo peregrinante eos, quos oblitus est pes egentis hominis, & invios.

1 *Vulgati defensio.*
2 *Varia lectio. Torrentium, & fluminum excrescentia, & mutationes. Inundationes Nili.*
3 *Torrentes auriferi. Mira antiquorum industria in eruendo auro.*
4 *Mirabiles fontium, & fluminum ex abdito eruptiones.*
5 Dividere, & divisio in sacro sermone quid? Illustratus Samuel, & Isaias.
6 Peregrinus, & peregrinari quid? Pes in sacro sermone. Oblivio itineris, de invio. Explicatus Isaias.

1
Sententiæ obscuritas. Puncta humana invisa industria sunt in Hebræo.

Nihil mirum, si Interpres, ex exemplari multo difficiliori sententiam difficilem descripsit, & si illius diligentiæ detrahant Hebraizantes; nam vel ex unica ista sententia constare potest, quod vel puncta eadem non legerit, vel potius neglexerit; nam puncta nihil sacrum continent, cum appicta, & inventa fuerint humana industria Rabbinorum; propterea aliter legerit, & interpretatus fuerit, quam illi. Propter punctorum enim diversitatem, neque *populum*, in hac sententia inveniunt, neque *hominem egentem* agnoscunt; neque eo modo, quo noster, dispungunt; neque ad easdem radices, easdemque significationes reducunt singulas voces. Sed quidem pro Vulgato Interprete semper stat fides, & diligentia in interpretando incomparabilis.

Varia ex Hebræo lectio.

Jam ad emolliendam difficultatem huius loci, & sententiæ perobscuræ illustrationem, præmittendam primum est, sequentes textum Hebræum legere; *Erupit torrens cum habitatore: obliti sunt a pede*, vel, *oblivioni tradi sunt; elevatæ sunt præ homine*, vel, *depauperata sunt*, motæ, vel, vagatæ sunt. Discrimen nostræ lectionis pendet ex eo, quod Hieronym. non legit *Ghim*, id est, *eum*, sed *Gham* id est, *populum*, deinde. *Ghar*, deducit Hierony. a radice *Ghur*, quod est, *peregrinari*, alii vero a radice, *Naghar*, idest, *diffluere*. Quædam etiam minutiora prædictam diversitatem lectionum effecerunt, quæ si referam, aridus & molestus lectori existim. Ergo quæ alii in hoc loco commentantur, duplici fere paraphrasi, Pagnini altera Tygurina continentur. Nam Pagninus post R. Levi, R. Abraham, R. Moseeh, sic legit: *Crescere fecit torrentem apud eum, qui peregrinatur, juxta illum, & siccato torrente aquæ oblivioni traduntur*. Paulo dilucidior Tygur. *Erupit alicubi torrens, qui accolas aufert; rursus exarescunt torrentes, ut à pede non sentiantur: superant etiam hominis staturam, & qui poterant vadari.* Hæc est autem horum sententia: Contingit ut flumina exundantia aliorsum detorqueant cursum, & agros primum frugiferos operiant: quæ vero primo alveo latitabant, jam nunc patefiant; & eos, idest, ea loca, quę tanquam invia *obliviscebatur pes*, idest, nunquam eam contigerat, neque calcaverat viatoris alicuius pes, ut pote quæ minime vadari possent, jam nunc sicco pede, firmoque vestigio pertranseantur. Propterea hinc colligendum nihil esse in rerum natura occultum, quod non reveletur aliquando. Si vero ad artem, & industriam humanam referatur, significabit tantum valere, ut detorquere possit fluviorum cursum quoque velit, revelare abyssi profunda, atque id iter invenire, quod invenire non poterat hominis alicuius vestigium.

Hieron. עם עַר עוּר נָעַר

Pagn. RR. Levi Moseeh, Abraham Tygur. Sententia elucidata?

In hanc fere sententiam vocari, aut certe trahi nostra lectio potest; Nam *torrens* (cuius propriæ sunt temporales quæquam exundationes, & fortuitus alveus, quem efficit impetus, aquarum confluentium) si nimium exundet, *dividit*, idest, dividere solet *a populo*, id est, *populum peregrinantem*, id est, juxta habitantem: nam cum adimat illis habitationis locum, sedes illæ priores redduntur inhabitabiles. Interim *eos, quos oblitus est pes pauperis, & invios*, id est, loca invia (masculinum pro neutro, hoc enim carent Hebræi) quorum nemo viator meminerat, ut pote quæ pervia non fuissent, videlicet alveum intranabilem, pervia tandem relinquit, & itineri commoda. Quare habitatores ex priore littore pulsos dividit medius torrens à priori alveo, & ab aliis peregrinis & viatoribus istac pergentibus. Et quod Jobus non in universum loquatur, sed de aliquo torrente, aut flumine peculiari, videlicet de Nilo, qui ab Husitanorum provincia non longe distat, coniectura esse potest, quod Strabo scribit de Nili excrescentiis libr. 16. ubi miræ Nili mutationes atque itinerum varietates describuntur; Talia (inquit) *circa Casium apud Aegyptum contingunt, ubi terra contractu quodam celeri, atque simplici in alteram partem transfertur, & decidit, ut pars eius in sublime elevata mare impellat, pars deorsum subsidat: qua conversa, rursum locus pristinam sedem accipiat, atque nonnumquam permutatio quædam fiat, nonnumquam vero minime; qui motus quibusdam fortasse circuitibus innexi continentur omni incogniti. Hæc de Nili excrescentiis incertum ordinem habentibus.*

Latinę sententiæ conciliatio cum Hebr.

Locus hic de Nilo intelligēdus. Strabo. Nili incerta excrescentia.

Sed quod in re prædifficili non improbabile videtur, unum aut alterum proponam. Primum, quod Catenæ auctor scribit, dum suam, septuagintaque lectionem explanat; *Decisio torrentis a pulvere*, vel, *ab arena. Lapides* (inquit) *qui in fodiendo quæruntur, sunt in profundo abstrusi, in ipsaque mortis umbra delitescunt, id est, in partibus terra imis, atque in alia obscuritate. Illa vero terra, è qua, cum purgata fuerit, ferrum, aliave metalli materies existit, sub torrente, arenaque latet: vel ut planius dicam, terra, quæ ad gignendum ferrum utilis sæpe numero in aquis reperitur, quæ à torrente discissa ferrum protulit. Fortasse etiam hæc ipsa verba aliam sententiam pariunt, quod lapides, qui in profunda sunt conditi, ac propemodum radicibus nixi, torrentis impetus in apertum protulit, ubi subiectam materiam divellit, & nullo firmamento fultam terram abripuit.* Nam quid mirum, quod cum semel Jobus meminerit naturalis rationis inveniendi auri, non illam tantum effodiendi, sed alterius quoque quæ, & hodie apud Occidentales Indos in usu est, & a Plinio minutatim describitur lib. 33. c. 4. Jobus multo verius multoque magnificentius descripserit. Certe in hac re Plinius meminit *torrentis* incredibili erumpentis impetu, rupium inviarum, & aliorum, quæ pro commentario esse possunt huius nostri loci. Postquam enim de auri, argentisque fodinis, ad ingentem altitudinem subcavatis montibus agit, deque ipsis montibus ruentibus, subjungit. *Alius par est labor: flumina ad lavandam hanc ruinam jugis montium ducere obiter, a centesimo plerumque lapide convallis, & intervalla substructis canalibus junguntur, alibi rupes inviæ cæduntur sedemque trabibus cavatæ præbere coguntur is, qui cadit funibus pendet, ut procul intuentibus species nefaria quidem sed alienum fiat* (ecce consistentem hominem, potius pendentem eo loco, quem nunquam contigit *pes*, vestigiumve humanum) *itaque insistentia vestigiis hominis locus non est. Ad capita deiectus in superciliis montium piscinæ cavantur, ducenos pedes in quasque partes, & altitudinem denos: emissaria in iis linquuntur, & repleta stagna excussis obturamentis, erumpit torrens tanta vi, saxa provoluat. Fossæ in quas profluat, cavantur de terra in mare, &c.* Nescio quid etiam in metallorum fodinis horum torrentium meminis Senec. lib. 5. Nat. qq. c. 15. *Asclepiodotus* (inquit) *auctor est, demissos quam plurimos à Philippo in metallum antiquum olim desertum, ut explorarent, an aliquid futuris reliquissent veteris avaritiæ: descendisse illos cum multo lumine: deinde longa viam fatigatos vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos non sine horrore.* Atque torrentes eam vim habere, ut pretiosos lapilos, præsertim Sardonychos, detegant,

3
Duę aliæ idoneæ exponendi rationes: Nicetae.
LXX.
Lapides pretiosi, & metalla in profundis fluminum.

Alia ratio inveniēdi auri in fluminibus, & torrentibus, excavatis montibus; Plinius.

Flumina dicta montes excavati, machina inventę ad eruendum aurum.

Seneca;

Pretiosi lapilli in torrentibus. Plinius. Isidor. Philostrat. Curt. Strabo. Torrentes auriferi apud Soanes.

tegant, auctor est Plinius lib. 37. c. 6. Isidorus lib. 6. c. 8. imuno & ad montem Caucasum, quem Plinius, Philostratus, Curtius in Indiæ parte constituunt. Soanes, populi numerantur, Caucasi extrema obtinentes, de quibus Strabo lib. 11. *Apud eos torrentes dicuntur aurum deferre, quod barbari perforatis tabulis, ac lanosis pellibus excipiunt, unde aurati velleris fabula conficta est. Et fortasse Iberes eodem nomine vocatur, quo occidentales, ab auro, quod apud utrosque invenitur.*

4
Secundus explicatus simplicior. R. Moyse.

Alterum, quod forte simplicius, & ad rem præsentem magis accommodatum videri potest, indicatur à R. Mose in huius locis commentario; *Deus* (inquit) *crescere facit torrentem è loco, in quo defluit, qui est absconditus sub terra, unde & loca torrentis oblivioni traduntur, aqua non transibunt illum, quia aquæ excreverunt, & roborata sunt super homines, & moventur, & elevantur fluctus.* Cum quo noster Interpres bene consentit, namque ut inductione probet, quæcumque in humanis sunt occulta, & abdita, posse tandem proferri in lucem; præter illa exempla eruendorum adiungit etiam fontes, & flumina ex abdito erumpentia in apertam terræ faciem: quam rem hac verborum circuitione proponit; Fieri solet, ut denuo erumpens *fons*, aut *torrens* ex occultis terræ canalibus, invios reddat, atq; oblitos humanorum vestigiorum agros, in quos decurrit: illosque separet à viatoribus: seu, quod idem est; peregrinos, & viatores ab illis separet, dum vadum, & aditum illis negat. Cum hoc explicatu, & sententia consentiunt etiam singulæ voces.

Mirabiles fontium, & fluminum eruptione ex terræ cavernis.

5
Eruptio fluviorum, dicitur divisio.

Torrens dividit. Proprie erumpit, dirumpit, erumpendo dividit; *Sale, y rompe*, est enim hæc divisio propria erumpentium aquarum ingenti vi & impetu, de quo memini aliquando dixisse, atque etiam confirmasse ex illo 2. Reg. 5. cum post partam victoriam de Philisthiim, appellatus est victoriæ locus, *Pharasim*, id est, *locus divisionis*, ab hac ipsa radice dividendi. *Paratis, Venit ergo David in Baal Pharasim, & percussit eos ibi, & dixit, Divisit Dominus inimicos meos coram me, sicut dividuntur aquæ; propterea vocatum est nomen loci illius, Baal Pharasim.* Quo respicientes Sept. ad illam proprietatem erumpendi, legerunt; *Venit David de superioribus rupturis, & concidit alienigenas ibi, & dixit David: Disrumpit Dominus inimicos alienigenas corã me, sicut disrumpuntur aquæ. Propter hoc vocatum est nomen loci illius, Desuper rupturis.* Et quidem fere simili voce, & significatione cum magno victoris impetu dissipantur hostes, appellare nos etiam solemus *rupturam, la rotta*. Atque eiusdem quoque appellationis videtur mentio fieri Isai. 28. 21. *Sicut in monte divisionum stabit Dominus*, id est, Magno impetu fundet, perrumpetque hostes suos, sicut quondam fudit illos David in Baal Pharasim. Quare hoc idem nomen *divisionis*, ad affluentiam, & redundantiam refertur ab ipso nostro Interprete, Prov. 3. 10. *Vino torcularia redundabunt*, ubi ex Hebræo legunt, *Vino torcularia rumpent se.* Hoc igitur est, *Dividit torrens*, erumpit, exundat, cum impetu, & alacritate, victoris instar, obvia quæque convoluendo, & proculcando; exundans autem, & erumpens videtur arcere *populum peregrinantem*, atque etiam appetere illum convoluere, & obruere suo impetu.

פרץ
ברצים
בער
LXX.

Rumpere; ano dividere, de victoria dictum. Pulchra Isidor. allusio ad David. Pagn. Regia. Vatab.

Recte autem dixit, *populum peregrinantem* potius, quàm *accolam*, aut *habitatorem*, ut alii vertunt. Quamvis enim idem fere sit *peregrinus*, quod *accola*, & *habitator terra*, & peregrinari in terra, idem, quod incolere illam, sed cum de via, & itinere sermo fit, ipsa subiecta materia postulat, ut ad peregrinum, & viatorem referatur. Fontis præterea erumpentis impetus agros pervios reddit inviat, quasi quadam oblivione itineris, & pedum squalentes: nam, Pes, solet sumi pro itinere, via, progressu, vestigio. Isa 52. 7. Pes, id est, adventus, *evangelizantium pacem*, & Isaiæ 41. 3. *Vocavit ab Oriente iustum, ut sequeretur se.* Hebraicæ. *Vocavit eum ad pedem suum*, idest, ut illam viam teneret, quam illi commonstrabat Deus, cum iussit illum *exire de terra sua*. Rursus dixit, *Pes pauperis*, quod frequenter pauperes sint, qui peregrinantur, & itinera conficiunt pedites; sicut Iacob, cum pristinam suam paupertatem significabat, *In baculo*, pedes inquam, & adhibito baculo ad fulciendos gressus, *transivi Iordanem*, & Isaiæ 23. 7. describitur miser captivitatis status: *Ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum*; & c. 26. *Conculcabit eam pes; pedes pauperis; gressus egenorum.* Si lectionem Septuag. & peculiares aliorum interpretum explicationes adducam, nihil profecto luminis, sed obscuritatis potius rei per se obscuræ videbor afferre. Tantum repeto, quod initio præmonui, videri Latinum interpretem aliud exemplar habuisse, quam nunc legimus in Hebræo codice.

Pes pro itinere, & via.

Pauperes non nisi pedites itinera conficiunt.

Gen. 33. 10

Vers. 5. Terra; de qua oriebatur panis, in loco suo igni subversa est.

1 *Aliorum interpretatio parum idonea.*
2 Calor, & ignis *terræ nativus ad seminũ procreationẽ.*
3 Subverti *quid? Sulphur in terra visceribus igneum.*
4 *Sulphur chimicorum* Ignis *de gemmis ignitis. Pyritis, Gagatis, Sapphiri natura mirabilis.*

1
Prima aliorum expositio de Sodoma conflagratione. Phil. D. Tho. Nic. Dion. Titel. Aug. Osorius.

Videri potest prima ipsa verborum species de regione Sodomitica debere accipi, quod Philippo, Divo Thoma, aliisque placuit: favetque Augustini lectio: *Terra, de qua egressus est panis, & eam incensurus est.* Sed de hac interpretandi ratione dicam ver. 5. Tum hic non video, qua ratione cohærere hoc possit cum reliquis sententiis; sicut neque illa aliorum interpretatio, quod *tellus, quæ aliquando lætas fruges effundit, postea terræ motu conquassata debiscat, & tanquam ignis inclusi incendio flagret.*

2
Verior, & cohærentior explicatus. Nicetas.

Ergo perstat certe Iob in eodem instituto, & enumeratione eorum, quæ occultis terræ visceribus aut eruuntur, aut inveniuntur. Nam quidam agri sunt natura sua frugiferi, quidam igniferi. Et quidem non de eodem agro, sed de diverso sententiam hanc posse accipi, existimas Nicetas, ita ut duo terrarum genera proponat, unum concipiendis, comprehendendisque seminibus idoneum; alterum sulphureum, aut, quod idem videtur, fere igneum. Sed fere omnes alii de uno, & eodem terræ genere utramque partem accipiendam putant, ut manifeste exigere videntur Hebræa, Græca, & Latina. Sed laborant tamen in explicando hoc *igne*. Quare primo auctor Catenæ sic exponit *ignem* cum *pane* convenire, quod postquam dixit terram aliam esse auri, aliam argenti, aliam æris, aliam ferri procreatricem, nunc addat aliam, quæ suo utero semina comprehendit, & postquam suo calore, quasi igne quondam dissolvit, tunc ad conficiendum panem spicam progignit. Neque vero omnino incommode *ignis* appellabitur innatus illæ terræ calor; nam tum Plato, tum Aristoteles vivificas illas rerum naturalium vires, *ignem*, appellarunt. Atq; ex eadem etiam caloris ratione rem istam significavit Cicero; *Terra* (inquit) *semen tepefactum complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem.*

Varia expositio convenientia ignis cum pane.

Ignis appellatione innatus terra calor. Plato. Aris. Cic. de Sen.

Alii tamen de sulphure accipiunt; sicque miscent, atq; temperant *Sulphure panem*, ut proponatur quoddam naturæ miraculum, quòd in plerisque locis terra, quæ in superficie producit panem, in profundo inveniatur materia sulphurea, & vena salsuginis. Sic Isidorus; quod videtur quoque paraphrasis Tygur. indicasse; *Est*, inquis, *terra in qua panis provenit, alius autem eruta ignem exhibet*, à quo nonnihil deflectis Vatabl. quod scilicet sit terra fertilis, & ferax; *Et quod sub ea est, vertitur in quendam veluti ignem, idest arescit, & fit infæcunda.* Quare illud *subversa est*, idem valebit, quod *subtus versa*, aut versata, vel, us in Hebræo est, *subter ea versus est ut ignis*; vel ut legunt Septuag. *De subtus ea versatum est sicut ignis.* Et quidem hoc etiam mirabile est, quod aliquando terra apertis faucibus repente ignem eructaverit, & vel accenso aere, vel ardente, & liquato sulphure flammas moverit. Hæc mihi interpretandi ratio tanquam simplex, & facilis non displiceret, si eum reliquo contextu, auri, argentique præcedentium etiam gemmarum *sapphiri, & Topazii* cohærere possit. Sed quorsum nunc inter mirabiles naturæ opes, gemmasque pretiosissimas, respergatur sulphuris odor, & memoria. At inquis nescio quid commercii, & affinitatis sulphuri cum gemmis, cum auro, & aliis metallis: nam aliquando ratione caloris, & sulphuris decoquuntur, & elaborantur in terræ visceribus pretiosi lapilli, propterea que dicuntur etiam Chimistæ, qui metalla, & lapides adulterare, aut ementiri solent tanquam familiarissi-

Terra sulphurea fœcaces panis. Isidor. Tygurin. Vatabl. Varia lectio.

LXX.
Mirabiles ignis è terra eruptiones.

Sulphuri & ignis, cum gemmis cognatio.

mo

mo instrumento sulphure uti; imò & in plerisque auri fodinis inveniri sulphur; sursus in fodinis sulphuris inveniri aurum experientia compertum est, atq; adeo volunt Chimici ad generationem sui auri primum alia metalla converti; & colliquari in sulphur, quod in generatione auri habeat vicem viri: & argentum vivum, quod habet vicem fœminæ. & quidem *sulphuris natura* (ut Plin. ait) *calefacit, concoquit, & discutit collectiones corporum.* Indicavit hoc Nicolaus.

Plin. l. 35. c. 15. Nicol.

Sed paulo clarius Caietanus, cuius expositio minus est incommoda, licet una tantum voce indicata; *ignis* enim nomine accipit res pretiosas; puta in colore, & luce similes *ignis*, atque flammarum; nam calidum, quasi suffocatum ab aquis, & vapores imis terræ visceribus, inclusi digeruntur, vertunturque in pretiosos lapillos; quod inquit Caietanus in Orientis partibus evenire facilè credi posset. Neque mirum nomen *ignis* pretiosos multos lapides convenire, cum Ezechielis 28. 14. gemmæ ipse appellentur, *lapides igniti*; cuiusmodi videtur esse Persicus ille Pyrites, *Cuius ignis plurimus est, & facilè scincillas emittit*, ut Plin. & Isidor. tradont; *Hic etiam concutit manum, si vehementius prematur, adurit; propter quod ab igne nomen accepit.* Quid, si cum de torrente, & de fontibus erumpentibus adhuc dixerit, nunc indicet quoque Job in ima terra fluminum, quorundam lapidum qui in aquis generantur, naturam fere igneam prorsus mirabilem? Nam de Gagate, quem Gagates flumen profert, mirum, quod aqua accenditur, restinguitur oleo. Sic igitur, *terra* dicetur *igni subversa*, cum ignis, luxque pretiosissimarum gemmarum subter illam versetur. Nisi forte pro eruendis gemmis dicamus *subverti terram*, evertique montes. Res ergo hæc gemmarum benè cohæret. Si cui videtur explicatio durior, emolliat licet ex sequentem sententia: nam & Sapphirus sole repercusso ignescere dicitur; & Carbunculus, qui in tenebris lucet, velut *ignis* cum Sapphiro jungitur, Exod. 28. 18. & Ezechie. 28. 13. Quare etiam hic post mentionem ignis, rectè sequitur *sapphiri*, & aliarum gemmarum enarratio.

Cajet. expositio idonea. Lapillorũ pretiosorũ generatio. Ignes de gemmis. Pyrites lapis. Plin. l. 36. c. 19. & lib. 37. c. 12. Isid. l. 16. c. 4. Ignei lapides in aquis geniti. Eligitur ultima expositio ignis pro gemmis.

Vers. 6. Locus Sapphiri lapides eius, & glebæ illius aurum.

1 *Terra aurifera* Sapphirus *aureis punctis colluceus.*
2 Sapphiri *natura, & plena descriptio ex proprietatibus, & colore, atque significatione Arcana. Illustrati Moyses, Salomon, Jeremias.*
3 *Quale ebur antiquum apud Jeremiam. Pulchritudinis descriptio.* Rubens sapphirus. *Regia, & Sacerdotalis gemma. Cur Dei thronus sapphirinus apud Ezechielem.*
4 *Sapphirus Indica, aut, Aethiopica optima. Templum Bacchi.*

1 Longè sane, meo judicio, abeunt, qui dicunt hoc loco proponi à Job aliud mutationis rerum exemplum, quod videlicet terra primum ferax auri, atque Sapphiri aliorumque pretiosissimorum lapillorum, postea deseratur etiam ab avibus, & cunctis animantibus. Nam profectò his omnibus sententiis, Job exempla accumulat rerum pretiosissimarum, quas natura abdit, & procul removet ab humano conspectu; sed deinde vel tempus vel industria hominum profert in lucem. *Locus sapphiri.* Est, inquit, terra, & locus, in quo proveniunt Sapphiri, vel, qui Sapphiris, quasi lapidibus abundat, & *glebæ illius aurum*? illius (inquam) terræ Sapphitiferæ, glebæ auriferæ sunt; sive, ut in Hebræo est, *pulveres illius sunt auriferi*, ita ut Sapphiri non nisi in terra aurifera inveniantur: Sive de terra alia loquatur, ut Græci volunt; quare lectionem Septuag. *Agger aurum ei*; exponit hac ratione Nicet. *Terrarum alia lapides pretiosos gignunt; partim sunt acervi, & aggeres, è quibus concoctis aurum procreatur.* Ego manifestam fieri allusionem existimo ad Sapphiri naturam; neq; potest ex relativis in contrarium quicquam certi coligi; nam primum illud, *eius*, est in Hebræo fœminini generis, secundum verò, *illius*, masculini. Est (inquam) hæc Sapphiri natura; ut videatur aureis pulveribus respersa. Nam *sapphirus* (ut Plin. ait) *aureis punctis collucet.* Rursus autem, cum de auro loquitur, lib. 33. cap. 4. ait, *Aurum in Oriente sapphiro, aliisque in gemmis scintillare.* Rursus lib. 37. cum de Smaragdo; *Inest*, inquit, *ei aliquando aureus pulvis, non qualis in sapphirinis.* Possunt igitur dici ipsius Sapphiri *puncta illa, quasi glebæ*, aut pulveres *aurei.*

Aliena plurimorum interpretatio. Germanus. Contextus. LXX. Nicetas. Sapphiri natura. Plin. l. 37. cap. 9.

Sapphiri prima inter gemmas laus, color; vires significatio.

2 SEd quoniam semel de *Sapphiro* dicere cœpimus, universam illius descriptionem, & præstantiam, vel ex hoc Jobi loco, & elogio colligere licebit. Cum enim lapillorum, atque gemmarum meminisse vellet, *Sapphirum* primo loco profert, ut ex illa tanquam ex gemmarum præstantissima reliquas intelligeremus. Et quidem Epipha. *Est*, inquit, *gemma admirabilis, pulcherrima, gratissima, propterea etiam in armillis, & monilibus reponi consuevit, idque potissimum à regibus.* Quare, & quoddam Sapphiri genus nominat, quod *Regium* appellant, aureis punctis varium. Habere in religione locum existimarunt antiqui, & cum Phœbo sacra facerent, quasi rem gratissimam cum multo fastu, & superstitione ostentabant, ut auctor est Diosc. lib. 5. c. 146. atque per *Sapphirum*, Imperium, & summum Sacerdotium significari, quod hæc gemma cum Jove, & Saturno quid commercii habeat, crediderunt. Quare vetustus ille Poeta Gallus Marbodæus in suo de lapidibus pretiosis enchiridio, sacrum, vocat.

Quam natura potens tanto ditavit honore,
Vt Sacer, & merito gemmarum gemma vocetur.

Sapphirus gemmarum præstantissima, primo loco propositæ. Epiph. de 12. gemmis. Sapphirus. Regia. Sapphirus Phœbo sacra. Frãc. Rued. de gem. c. 2. Pier. l. 41. Dioscor. Sapphirus imperii, & sacerdotij symbolum. Marbod. c. 53.

Sed rei hujus rationem ego ad colorem cælestem refero; est enim Sapphirus colore, purissimi Cæli sereni, quale vernum est, quem quamvis R. Kimhi dicat esse *albi*, & *puri coloris*; intelligit profectò esse cæruleum, aut cælestem, sed dilutũ, quem nos dicimus; *Turquesado claro.* Quã quam sciam *Sapphiros* etiam *esse cãdidas*, quas forte Chimhi, *albas* nominavit. Confirmari tamen cælestis ille color videtur Exodi 24. 10. *Viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphirini* (per expositionem additur) *& quasi cælum, cum serenum est.* Imò Theodor. Cant. 5. dixit; *Solam Sapphirum obtinere cæli speciem, & colorem*: Quare cum suam cælestem laturus legem descenderet cælo Deus, in lapidibus Sapphirinis illam insculpsit, ut Hebræorum traditio fert; quam confirmant Epiphan. tract. de duodecim gemmis, & Anastas. Nicen. q. 38. in Scripturam, & Nilus Metropolita Rhodius Diasirinus tract. *de lapidibus & eorum theoria*; R. Joseph in Paraphrasi Chaldaica, super id Cant. 1. *Murenulas aureas, &c.* Suidas verbo, *Moyses*, quod etiam referunt & probant Abul. Exod. 24. q. 16. Nicol. Cajet. Diony. ad finem Exod. 31. unde videtur appellari *Ignea lex*, Deut. 33. 2. nam cum Dominus de Seir dicatur *ortus*, quando ferebat legem, verus, videlicet & dilucens quasi Sol, non mirum, quod Divinæ faciei radiis, & splendore tabulæ repercussæ ignescerent. Nam Sappirus, Piropi instar, Sole illustratus ignescere, & scintillare dicitur, ut indicant Philonius Episcopus, & Rab. Aben. Esra in id Cantic. 5. *Venter eius eburneus distinctus Sapphiris*, & Rabanus in glossa, Apoc. 21. ubi de duodecim gemmis. Et hæc, quod ad religionem, & cælestem colorem pertinet.

Sapphiri color cælestis. R. Kimhi. Theodor. Lex descripta in Tabulis Sapphirinis. Epiphan. Anas. Nic. Nilus. D. Thom. R. Joseph. Suidas. Abulens. Nicolaus. Caiet. Dionys. Philonius. R. Esra. Rabanus.

Quod ad Regalem dignitatem, & Imperium, ex ipso etiam colore facilè perspicitur; quippe cælestis ille color mirabiliter cum purpura (regali omnino ornamento) junctus est. Nam licet Plin. duo videatur genera distinguere, *cæruleum* alterum, alterum vero purpurascens; nam inquit, *cærulea Sapphiri, raroque cum purpura*; neque alium, quam *cæruleum splendorem, qui recreet fatigatos oculos*, agnoscere videatur Nyss. super id Cant. 5. 14. *Venter eius eburneus distinctus Sapphiris*; At verò Isidorus Sapphirum refert inter gemmas purpureas, cæruleumque semper coniungit cum purpura; *Sapphirus (inquit) cæruleus est cum purpura habens pulveres aureos sparsos; apud Medos optimus, nusquam tamen placidus.* Et semper purpurascere, illam præsertim, quæ optima, & pretiosissima est, Epiph. quoque cap. 5. his verbis docere videtur, *Sapphirus gemma purpurascit, ut species Blattæ. id est, purpuræ nigræ; multa eius sunt genera; est enim. Regius aureis punctis varius; non est verò hic in tanta admiratione, quanta ille, qui prorsus purpurascit.* Imò purpurei tantum coloris meminerunt Anastas. Nic. q. 28. in Scripturam, & Nilus Metropolita Rhod. suo tractu de

Cæruleus Sapphiri color Regia purpura dilutus. Nazianz. Isid. lib. 16. cap. 9. Epiphan. Anastas. Nilus.

lapi:

lapidibus. Confirmarique potest ex illo loco Thren. 4. 7. *Rubicundiores ebore antiquo; Saphiro pulchriores.* Nam de-
3 scribit eo loco Nazaræorum pulchritudinem, & splendorem similem eboris antiqui, atque Sapphiri, propter eandem rubentis cum splendore speciem: non quidem, quod *ebur antiquum* rubescat; nam pallescit potius, atque ita Plin. lib. 8. cap 3. ait: *Dentium candore intelligi iuvenes elephantis*; nam senibus pallescunt dentes: sed quia priscis sæculis ad pulchritudinem, ebur tingebatur purpur. Quare ex hac ipsa similitudinem descripsit Æneæ pulchritudinem Poeta.

Ebur antiquum pallescere, aut rubescat? Ebur purpura tingi solitum.

Vir. 2. æn.

Restitit Æneas claraque in luce refulsit,
Os, humerosque Deo similis; namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ,
Purpureum, & lætos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum, Pariusve lapis circumdatur auro.

Sed clarius, cum Laviniæ lachrymantis faciem pingit.

11. æn.

———— Cui plurimus ignem
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit,
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur: vel mista rubent ubi lilia multa.
Alba, rosa.

Pulcritudinis periphrasis, & laus.

Huic splendenti rubori respondet statim *Sapphiri* purpurascentis *pulchritudo, Sapphiro pulchriores*: sicut enim purpureus color, cum illo cælesti Sapphirino conjunctus, ac multa luce dilutus pulcherrimus est; itam etiam cum prius candorem Nazaræorum descripsisset, *candidiores nive, nitidiores lacte*, Sapphirinam purpuram, & eboris ruborem statim subiiciens, miræ pulchritudinis speciem ex candore, & rubore temperatam depingit. Qualem, & Poeta tum illa eboris tincti, tum aliis similitudinem expressit;

Ovi. 3. am.

Quale coloratum Tithonia conjuge cælum
Subrubet. aut sponso visa puella novo,
Quales rosæ fulgent inter sua lilia mistæ,
Aut ubi cantatis luna laborat equis.
Aut quod ne longis flavescere possit ab annis
Mæonis assiduum fœmina tinxit ebur.
His erat, aut aliquis color ille simillimus horum.

Rubet ergo, ut redeamus ad rem nostram, Sapphirus: imò purpurascit regali honore, & dignitate. Quare mysterio non vacat; quod cum per ordinem Apoc. 21. duodecim gemmæ, pro *duodecim fundamentis* portarum civitatis Jerusalem disponantur, in quibus essent *nomina duodecim Apostolorum Agni*. secundum fundamentum sit Sapphirus: quod videlicet Petro, qui post primum Andræam vocatus est summo sane Sacerdoti, imò & Regale Sacerdotium gerenti respondeat. Propterea ex Sapphiro repræsentator Ezechiel. cap. 1. 26. Dei *Tronus: Aspectus lapidis Sapphiri, similitudo throni*. nam si cælestis color cum purpura conjugatur, quid potest ad cælestis Regis majestatem significandam commodius dici, aut repræsentari? Igitur recte concludit ille Sapphirum regibus dignam;

Sapphirus in duodecim gemmis respondet Petro.

Cur Dei Tronus similis Sapphiri. Marbod.

Sapphiri species, dignitas aptissima regum.
Egregium fulgens, puroque simillima cælo.

4

Ubi proveniat optima Sapphirus. Isid. Marb. Rueus. Epiphan.

Ubi tandem invenitur terrarum Sapphirus optima, ea hoc item capite colligo; nam quamvis apud Mædos preciosissimam inveniri scribunt Isido. Marbod. Franc. Rueus, & alii: at cum hic potissimum de opibus Indiæ, & Aethiopiæ agit Iob, vt ex versic 16. constat, & ex 19. profecto conjectura, est non nisi de Sapphiro Indica, aut Aethiopica loqui. Quare & hujusmodi Sapphiros præstare scribit Epiphan. *Quo circa, inquit, aiunt apud Indos templum exsculptum Baccho extare, quod gradus ex Sapphiro trecentos sexaginta quinque habeat Quamvis multis fidem non adhibeant.* Idem quoque Anastas. Nicen *Nascitur, inquit, in India, & Aethiopia.* Et Nilus Metropolita suo item tractatus. Sed jam de Sapphiro satis.

Anastas. Nilus.

Vers. 7. Semitam ignoravit avis, neque intuitus est eam oculus vulturis.

1 *Aliorum interpretatione parum cohærentes.*
2 *Germana expositio. Ignorare quid? Montes aurifero steriles.*
3 Ophir, *quæ regio. Aurum eruitur a Leonibus, custoditur a Griphibus. Gryphes fabulosi.*
4 Vultur *quid proprie? Pica varia Miluini, &* Vulturini oculi;
5 *Accipitris cū auro Sympathia Lapis Heracleotes. Accipitrum in deligenda insu-al mira industria.*
6 *Totius sententia ad Sodomiticam regionem accomodatio. Sodoma peculiaris quædam.*
7 *De paradiso interpretatio Chaldæi minus commoda.*

ILla (inquit) loca lapillorum, atque gemmarum feracia: impervia sunt, & inacessa ipsis avibus, neque eo contingit perspicacissimus oculos vulturis. Græci per hanc. *Semitam ignoratam avibus*, intelligunt metallicæ artis rationem, neque vulturibus, quarum est acies acutissima, ut etiam e sublimi regione illa cernant, quæ jacent in profundo, nec ceteris item volucribus, animantibusve exploratam Deus esse voluerit, sed tantum homini. Sed non video quid in hac expositione, & sensu multum conferat ad Divinæ potentiæ, & sapientiæ descriptionem. Vatabl. suam illam continentem interpretationem sequitur de rerum mutatione, ita ut terra, aut regio aliqua primum avibus aliisque animantib. familiaris, postea ab ipsis volucribus deseratur, & perpetua solitudine inhorrescat. Alber. D. Thom. Dionys. & Latini alii, quod cum ejusmodi, regiones, aut loca gemmifera, & aurifera frequenter sulphurea, sint, sulphureosque vapores exhalent altibus noxios, nunquam volatu suo illas regiones pervagantur.

Vatabl.

Alber. D. Thom. Dion. Tited

2.

Simplicior, & cohærentior explicatus.

Sed illud est simplicius, magisque coherens, ut ex eo auctoris natura sapientiam commendet Job, quod hujusmodi regiones auro, gemmisque locupletes, herbarum, atque arborum adeo sint steriles, ut neque nidificando commoditatem præbant avibus, neque viam expeditam viatoribus, neque pastum alicui animanti. Ideo *semitam illius ignorat*, non agnoscit, non experitur, non probat avis; neque intuetur, non convertit se ad illam oculus vulturis. Sic Plin. dixit, *Hispaniæ montes aridos, steriles que. et in quibus nihil aliud gignatur, tantum eruendo auro fertiles esse.* Atque hoc loco Philipp. *Lapides preciosi, sive auro non in optimo terræ calculo inveniri dicuntur, sed in remotis. vel maxime, et squalidis ariditate regionibus.*

Terra sterilis aurifera.

עיט

Pli. lib. 33. cap. 2. Hispania sterilitate locuples. Philip.

3

Ophir, ubi Gryphes Aurum eruunt custodiunt. Abulens.

Si vero cui placeat de aliqua peculiari, & quasi digito monstrata regione sententiam accipi oportere, certe non omnino absonant ab eo, quod quidam non mali auctores censetor Ophir fuisse terram auro affluentem, aureisque montibus plenam, in quorum summitatibus multum fuerit auri a leonibus, & Gryphibus erutum, simulque custoditum. Hæc ferè scribit Abulen. Genes. 10. pro quo citat Rabanum, super li. Reg. & quidem invenitur ejusmodi testimonium in Glossa ordinaria quæ creditur esse Rabani. 3. Reg. 9. ubi etiam rem eamdem probat Nicol. videlicet Ophir esse regionem in India, in qua sint montes auriferi, inhabitati a leonibus, & bestiis sævissimis: qua propter nemo audet eo accedere, nisi proprie littus parata, & consistent navi, atque tunc temporis, cum creduntur fere vagari extra domicilia. Ergo qua possunt celeritate, terram effossam leonum unguibus in naves imponunt, quam postea excoquunt, & purissimum inde aurum eliciunt.

Rabanus Nicol.

Sed quia sequente sententia afferitur *non transire per regionem leænam*, commodior est rei fere hujus narratio ex Solino, qui de Gryphibus, qui leonino sunt corpore facie, & alis aquilinis, hæc scribit, cap. 19. *in Scythia inquit, terræ sunt locupletes inabitabiles tamen; nam cum auro, & gemmis affluant, Gryphes tenent universa alites ferocissimi, & ultra omnem rabiem sævientibus Quarum immanitate obsistente. advenis accessus difficilis ac rarus est: quippe visos discerpunt, velut geniti ad plectendam avaritiam. Arismaspi cum his dimicant, ut intercipiant lapides; Smaragdos videlicet, quibus ille locus patria est.* Similia fere scribit Pomp. Mela lib. 2. atque ante hos Plin. lib. 7. cap. 2. Sed res de Gryphibus a vitis Sapientibus fabula creditur Plin. lib. 10. cap. 49. Arrian. lib. 5. gestorum Alex. Nicol. Perot. & Angelo Decembrio. pag. 68. videndus quoque Philost. lib. 3. de vita Apol. Pausi. in Attic. Aelian. lib. 14. cap. 11. Matthias Michou. in Sarmatia Asiat. Quare præstat illud de terra sterile ipsis etiam avibus inacessa?

Solinus. Gryphes Scythia.

Pomp. Mela Plinius. Arri. philo Paus. Aeli & alii fabulosa ceteros cō Gryphinus.

4 יאה
Caiet. *Nomina propria rerum Hebr. ignorata.* *Hieronym.* *R. David.* *R. Mordec.* *Oserius.* *Pica auri concupiscentes.*

Sed de oculis vulturis nonnihil dicendum, cur illius potissimum hoc loco mentio fiat. nam *Aiah*, quæ avis sit, fatetur Caiet. se ignorare, quamvis Vulgatus Interpres vulturem verterit, & in universum viri, docti, & Hebraicæ linguæ periti existimant nomina propria avium animalium, lapidum, locorum periisse ab Hebræorum scientia, & memoria. Et licet quidem Hierony. hic & Levit. 11. 14. Deuter. 14. 13. *vulturem* vertat, at R. David *Picam*, interpretatur, sicut etiam R. Mardoch. idemque sequutus hoc loco Algarbiensis, Episcopus, rationem simul exponit, ob quā *pica* avis mentio fiat; *Est*, inquit, *locus ille oculis etiam Picarum, quæ auro gaudent prorsus incognitus*. Sed hæc Picarum auri concupiscentia nō videtur bona alicujus auctoritate fulciri, nisi forte *picas* appellet, quos *Grypes* esse veteres Latini voluerunt, ut Nonius scribit, de quibus nuper dicebamus, atque eo quidem nomine Plautus quoque in Aulu. dixit:

Nonius. *Plautus.*

Picos divitijs, qui aureos montes colunt, ego solo supero.

Pagn. *Pica varia.* *Albertus.*

Idem omnino Pagn. intelligit transferens *avem variam*, vel a vario, & incerto volatu, vel a varietate plumarum & colorum: nam est quæ peculiari nomine *pica varia*, & *caudata* appellari solet, & Alber. præsertim hanc *pica* varietatem *ex albo, & nigro colore* facit. *Sed in cauda niger color splendescit in viridem cum Saphirino permistum*. Alii originalem vocem vertunt, *Miluum*. quod etiam indicavit R. Mard. & hoc logo Tygur. Neque deficit visus perspicacitas, quæ *oculi* nomine indicatur: nam sicut Vulturini, ita etiam, & Miluini oculi in proverbio sunt. Sed quorsum nunc potius meminisse deberet Job, *Milui*, quam Aquilæ, cum in eo perspiciendi genere, *Miluus* non excellat maxime? *Vulturem* autem, ut & Vulgatus, vertunt Sept. sed quorsum? Respondit Titelma. quod *vultures*, qui fœtentium cadaverum odore delectari, & alici solent, etiam terram illam auriferam quidem, sed tamen sulphuream a longe odorantes, non audent, propius accedere.

R. Mordec. *Tygur.* *Titelm.*

5 *In re ambigua coniectura aliqua.* *Aeli. li. 14. cap. 7.* *Accipitrio idē genus, & mersusque varill.* *Peculiare Accipitribus.* *Tentb. ulis. cap. 15.*

Ego certe, quod ingenue fatear, nihil invenio, quod mihi facere abunde possit satis. *Vultures*, accipitresve (nam idem genus est avium rapacium, & adumcorum nostri, & ungium, ut Ælianus ait, *Varium & multiplex genus*) cum auro peculiare aliquit Sympathiæ, & cognationis habet, ut ex Æliani verbis. lib 14. c. 17. quod de *Accipitre* est, facile constabit; *Os*, inquit, *sibin illorum, si ad aurum admoveatur, sic ipsum illecebra quadam mirabili ad se allicit, quemadmodum Heracleotem lapidem sua vi prædicant quasi præstigiis, & captionibus ferrum ad se attrahere*. Forsan igitur inest Vulturi, accipitrive auri quærendi insita vis, & propensio. Sed esto ita sit, quid illud de oculo? An forte ad illam ipsam accipitrum naturam respicit hæc Jobi sententia. quam Ælianus quoque scribit de *Accipitribus Trannensis? Ineunte*, inquit, *vere delecti ex omnibus duo in Ægyptum allegantur ad speculandas insulas quasdam desertas quæ Libyæ adiacent. Ii autem ubi reverterint, prætaneos eo alios deducūt, quibus ducibus cæteri peregre illinc profectionem festinanter agunt cum ad eas insulas pervenerunt, quas illi duo speculati commodiores sibi indicarant. Hic in multa quiete, & tranquillitate pariunt, & excludunt; passeresque, & columbas venantur; pullos cum magna redundantia alunt, deindeque firmos ad volandum in Ægyptum abducunt, tanquam ad paternas sedes*. Quia igitur id genus vulturum, & rapacium avium montes auriferos, sed tamen alitiori vitæ sustinendæ incommodos, minime invisit, aut considerat missis speculatoribus, & congruenter dicetur, regiones illas *non intueri oculum vulturis*. Atque eo melius hujus conjectura expositionis quadrabit, quo etiam cum nomine originali melius convenit; nam, *Aiah*, volunt aliqui deduci a voce, *I*, præcedente Aleph, quod est insula, aut a plurali, *Iim*, insulis. Ut videatur de vulturibus insularum speculatoribus loqui.

איה
אי
איים

6 *An de regione Sodomorū hæc vos accipienda.* *Philipp.* *Sodomorū abūdātia, & terræ opes.*

Illud quæstionem hoc loco habet, an de peculiari aliqua terra, regioneve locus hic accipiendus sit? Nam ipsa prima verborum species sic suadere videtur. Et quidem de regione Sodomorum continenter has omnes sententias interpretatur Philip. a vers. 5. nam fuit quidem Sodoma terra *de qua oriebatur panis*, id est, valde frugifera, valdeque fertilis, ut constat Ezech. 16. 49. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius*. ex & Genesi 3. 10. *Loth vidit omnem circa regionem Iordanis; quæ universa irrigabatur antequam subverteret Dominus Sodomam, et Gomorrham, sicut paradisus Domini, et sicut Ægyptus venientibus in Segor*. Hæc *igne subversa est*, cum pluit *Dominus ignem, et sulphur de Cœlo in Pentapolim*, Gen. 19. Locus præterea *Saphiri, lapides ejus*; quod in Sodomis *uberrima fuerint omnia, et optima quæque etiam auro, et pretiosis lapidibus comparanda. Tum præterea Semitam ignoravit avis. Quoniam exitus* (inquit Philip.) *plurimos in eadem regione multitudo habitatorum fecerat, et ideo pro frequentia hominum non facile avibus copia semitas natandi, vel illic considendi, et quia condensis fructetis consita esset tota regio, ne ea aves desuper volantes despicere non possint*. Tum etiam quod sequitur. *Non calcaverunt eā filii institorum*, quod cum fuerit Sodoma omnibus boni referta, *nullius patriæ eguerit mercimoniis, et ideo negotiatores ad regionem nullius rei indigam negotiandi gratia numquam venerint*. Hæc fere omnia paucis demptis ex Philippi interpretatione. Sed meo iudicio, hoc incommodi habet hæc interpretandi ratio, quod non videatur cohærere, cum reliqua oratione, ubi de naturæ rebus mirabilibus sine ulla impiorum supplicii commemoratione instituta est. Quod si quis contendat hoc loco fieri mentionem Sodomiticæ regionis, non tam propter supplicium ignis, quam propter mirabilem soli naturam, & fertilitatem, atque auri, gemmarum, universarumque opum abundantiam, certe sine ratione id affirmabit, cum regiones, quæ auri, lapillorumque ferraces sunt, rerum aliarum frequenter sint steriles, ut ex Plinio supra diximus. Illud etiam obest, quod Philip. cogitur non cum proprietate, sed cum translatione duriori nonnullas hujus loci sententias interpretari.

Precedētis sententia judicium.

7 *Ionathe interpretatio*

Ad longe aliam, longeque feliciorem regionem Chald. respexit, videlicet ad *paradisum Edem*, & sicut vers. illum 5. vel de Sodomitica regione, vel de alia quapiam mirabiliter interpretatur; Nam inquit: *Terra, de qua egrediebatur cibus; et sub ea est gehenna, cujus nix frigida convertitur in similitudinem ignis*; ita sequentes sententias de Paradiso accipit; *Et paradisus*, inquit, *voluptatis est locus, cujus lapides sunt saphiri, et pulveres aurei sunt ei & semitam arboris vitæ nulla scivit avis neque intuitus est eam oculus vulturis & non ambulaverunt in ea filii leonum, nec declinavit ad ea leæna*. Hæc quoque interpretatio eodem, quo precedens laborat incommodo, neque mihi magis; sed minus probatur, quod hæc sit paraphrasi Ionatæ Chaldæi, qui fuit filius, ut ajunt, Uzielis, & auditor cujusdam Hillelis, nam in multis locis plane delirat; dignus profecto, qui sæpe deleatur: legaturque frequenter a nemine.

Paratos, & praphrasis Ionatha.

Vers. 8. Non calcaverunt eam filij institorum: nec transivit per eam leæna.

1 Filii superbiæ, *in sacro sermone qui?*
2 Institores, *qui avaritia coniuncta cum leonina feritate. Explicatus Davið.*
3 Institor *non solum mercator apud Vlpianum. Explicatus Salom.*
4 Leæna *quid proprie.*

Sicut velocibus, ita etiam nunc quadrupedibus, hominibusque impervia dicit illa eadem loca. Sed in vocibus hujus sententiæ nonnihil varietatis, & difficultatis. Nam quos hic Vulgatus dicit, *filios institorum*, inf. cap. 41. vers. 55. vertit, *filios superbos*; sicut etiam hoc loco Septuag. legunt; *Non calcaverunt eam filii superborum*. Qui sint autem, *superbiæ filii*, Nic. exponit, *immanes, ac vastas belluas*; idem Vatabl. Tygu. Ferat. Pagnin. *Bestias rapaces*; sicut etiam cap. 41. per *filios superbiæ*, videntur intelligi Cete, ac Balænæ, aliaque marinæ belluæ deprædatrices pisciculorum imbecillorum. Chald *filios* quoque *leonum* legit, videturque sic postulari a particula sequenti, *leæna*. Sed Hieron. *institores*, dixit, quibus ad aurum, & res pretiosas coquirendas nullus est locus difficilis; aut inaccessus; nulli perspicaciores vulturum oculi; nullus extremorum finium terræ, aut solitudinis scrutator diligentior. Hi ergo cum propter pecuniam, & opes

1 *Varia lectio.*
Filii superbia. *Nicetas.* *Vatab.* *Tigurin.* *Chald.*
2 *Institorum diligentia, & avaritia.*

& opes superbiant, recte vocari possunt, *superbiæ filii*, & cum iidem frequenter venditatione suorum mercimoniorum exugant sanguinem pauperum, & deprædentur aliorum facultates recte quoque dici possunt, *Filii leonum*. Denique & avaritia, & superbia cum belluina inhumanitate, & feritate conjuncta est. Quare ubi Septuag. Psalm. 33.10. dixerunt, *Divites eguerunt, & esurierunt*; Hieron. ex Hebr. dixit, *Leones indiguerunt*. Alii; *Leunculi penuria, & fame laborant. videlicet, leones juniores, qui valeant viribus, id est rapaces homines qui potentia similes sunt leonibus*. Vides igitur, quam sit elegans, quamque gravida sensu, & sententia Vulgati interpretis lectio?

LXX. *Hieron.* *Tygur.* *Vatabl.*

Sed ut illud etiam perspiciatur, quam latinus sit Interpres Latinus, certe cum, *filios institorum*, dixit, illos significavit, non solum qui mercaturam faciunt, aut *negotio gerendo, vendendo, emendove præpositi sunt, & instant*; sic enim institorem definit Ulpianus; sed illos, qui mercatura facienda, & distraenda, varia loca circueunt. Quare idem Ulpian. ex Labeonis sententia; *Illos etiam institores dicendo placuit, quibus vestiarii, vel lintearii dant vestem circumferendam, & distraendam, quos vulgo circitores* (alias, circuitores) *appellamus*. hos nos, Corredores, vocamus addidit deinde. *Sed etsi tabernarias servum suum peregre mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas, loco institoris habendum Labeo scripsit*. Quare eleganter noster Interpres vim *Latinæ*, atque Hebraicæ etiam vocis assequutus est, cum Prov. 31. 24. dixit; *Naves institoris de longe portans*. ubi alii; *circumeuntis*; nam *Sahhar*, est proprie circuire; deinde per translationem, negotiari, aut mercaturam exercere; propterea quod mercatores circuire regiones soleant *Quare institor*, aut mercator ex vi nominis idem valet, quod circuitor, aut circitor. Igitur illa erit loci inaccessi exaggeratio, quod eo non apulerint *institores*, qui ex suo nomine, & officio circuire universas regiones solent.

2 *Institor quis proprie dicatur.* *L. Institor. ff. de instit. act. & l. cui cumque eo. sit.*

Peritia omnia linguarum in Latino interprete. Regia. שחר

Nec transivit *per eam leæna*. Plerique *Leonem*, legunt. Septuag. Pagnin. Vatabl. Cajet. Reg. Tygur. *Leopardus*. Alii vocem originalem, *Sahhal*, vertunt, *Pantherem*, aut *aspidem*. Sed de diversæ naturæ Leoninæ appellationibus, atque de hoc ipso nomine diximus fuse cap. 4. vers. 10.

4 *Varia lectio.* שחל

Vers. 9. Ad silicem extendit manum suam, subvertit a radicibus montes.

Vers. 10. In petris rivos excidit, & omne pretiosum vidit oculos ejus.

Vers. 11. Profunda quoque fluviorum scrutatus est, & abscondita in lucem produxit.

1 *Harum sententiarum dilucida paraphrasis.*
2 *Quid* silex. *Aurum adhærens marmori.* Extendere manum, *cujus habitus. Explicatus locus Judicum.*
3 Subvertere *quid. Nihil avaritiæ, aut industriæ, humanæ resistens.*
4 Profūda fluviorū *scaturia pretiosis rebus. Varia lectio.*
5 Flere, *&* fluere *assinia.* Vallis lachrymarum, *quæ apud David.*
6 *Varia lectio industria humana in comprimendis ontium scaturiginibus.*

Eodem etiam tres istæ sententiæ pertinent. Cum Sapphiri, gemmæque aliæ, & glebæ, auri multaque pretiosa metalla tam remota sint ab humano conspectu tamque abdita in locis inaccessis, tamen Deus suam sapientiam homini impertitus est, qua nullum non terræ angulum, lucemque perscrutaretur, nullamque non viam, & rationem inveniret, qua proferrentur in lucem, atque ex solitudine ad urbes, & civitates humanosque usus evocarentur, sive illa sub saxosis montium radicibus, tanquam in thesauris recondita laterent, sive silicibus, & saxis, marmoribusque durissimis, intra suas venas adhærescerent, ut solent auri, & pretiosorum metallorum glebæ, & grana; sive in profundo fluminum, ut gemmæ ac pretiosæ margaritæ, ad quas investiganda, oporteat in multos rivuolos flumina maxima diducere, demersa delitescant. Hæc fere est horum versiculorum sententia. Sed minutatim de singulis.

Vers. 9. Ad silicem, &c.

AD *Silicem*: Ad montem siliceum, saxosum, ut statim in secunda parte exponitur, quod Deut. 8. 15. vocat, *Petram*, & Deut. 32. 13. *Saxum durissimum*, & iterum Isa. 50.7. *Petram durissimam*, & quidem cum re de auro, & metallis semel instituta egregie convenit; nam aurum metallave alia saxis, & marmoribus adhærescentia effodiuntur. *Quod puteis* (inquit Plinius) *foditur, canalitium vocant, marmoris glareę inhærens; hi venarum canales per marmor vagantur, & latera puteorum*. Et statim, cum de montibus ad auri investigationem subcavatis agit; *Occursant in utroque generosilices; hos igni, & aceto rumpunt; Sæpius vero, quoniam in cuniculis vapor, & fumus strangulat, cædunt fracturis C. L. libras ferri terram urgentibus, egeruntque humeris, noctibus ac diebus per tenebras proximis tradentes*. Hi igitur *ad silicem extendunt manus suas*, aut quod idem est, Deus dicitur *ad silicem manus extendere* in eruendo auro, cum aurum conjunxit sua Providentia cum silice, docuitque hominem silicem rumpere ad eruendum aurum. *Extendere* autem, *aut mittere manum*, habitus est strenue se accingentis, & manum admoventis operi. Dicitur vero ipsa *manus mitti*, quasi nuntius, qui mittitur mandatū aliquod perfecturus; videtur enim manui demandari aliquid operis, ut illud Judic. 4. 26. *Sinistram manum suam misit ad clavum, & dexteram ad fabrorum malleos; percussitque Sisaram*. q.d. suis manibus demandavit negotium hoc, quod illæ strenue perfecerunt. Sic Deus, aut homo divina Sapientia instructus, *mittit manum suam*, cum quidpiam operis, etiam difficilimi aggreditur, & perficit.

ולמש

Extendere manū cujus habitus. *Manus perferens mādatum rei perficiendæ*

Et subvertit a radicibus montes, vertit, invertit, evertit, convertit iterum; nam verbum; *Haphac*, significat quod Latinum, *vertere*, cum omnibus suis compositis. Quare etiam indicari potest, quod industria humana aliquando transfert, & vertit in alium locum impositas radicibus montium moles, & ageres maximos, ut fundamenta, in quibus subsidere solent metalla, perscrutetur, & saxa durissima comminuit, ne quid avaritiæ, aut industriæ resistere posse videatur. Hæc illa ipsa est Seneca querimonia; *Majores nostri spe ducti montes ceciderunt, & in eos demiserunt specus, in quos nullium noctium dierumque perveniret discrimen*. Vide, quæ diximus superius vers. 3. nu. 6. super *Lapidem caliginis*. & vers. 4. n. 3.

3 הפך *Montium eversio ad eruendum aurum.*

Senec. li. 6. Nat. qq. c. 15. Vid. etiam lib. 5. cap. 15.

Vers. 10. In petris, &c.

IN *Petris quoque rivos excidit*: Docet Divina Sapientia quomodo rivos excidat humana industria. Sed quorsum. Vatabl. & Isidor. ut cum vult faciat exundare totam regionem, ita ut aquis subvertatur; cum tamen quid quid pretiosum esset, antea cerneretur in ea regione. Sed merito hæc exponendi ratio multo ante ab aliis præmeditata, non placuit auctori Catenæ. D. Th. Nicol, Dionys. quod vel terræ motu discissæ rupes, & montes locum, & viam præbent novis fluminibus; aut quod divina Sapientia, & Providentia inter medium montium saxeorum excidit, jam inde a prima mundi origine, viam & transitum ingentibus fluminibus; nam *inter medium montium pertransseunt aquæ*. Utraque ista expositio non cohæret; nunc enim non de elementis, aut eorum mirabilibus? sed de mistis, & mineralibus sermo institutus est, ac needum absolutus. Illa ergo Nicetæ optima videtur sententia, & explanatio. *Quantum ipse opinione consequi possum, non fontes quærens aquarum homo silicibus ferrum admovet, montesque evertit, ac ripas fluviorum perfringit*; sed cum aut venas aureas, aut argenteas, aut etiam quampiam *aliam metalli materia, aut gemmas curiosius pervestigat, tunc perfodit montes, & ima flumina perscrutatur*. Ergo in petris rivos excidere, erit excisis rupibus, & montibus petrosis ingentia flumina in multos rivos diducere, atque quoquo versus detorquere, ut alveum perscrutari, & pretiosa quæque in profundo latentia contemplari, & eruere possit. Propterea enim subjungitur; *Omne pretiosum vidit oculus ejus; profunda quoque fluviorum scrutatur est, & abdita in lucem produxit*. Quare hunc locum ex Heb. proprie legit Pagn. *E silicibus rivos erumpere facit*. Sept. *Gurgites fluminum dirupit*. Aug. dilucide; *Ripas fluminum dirupit*. Theod. *Munitiones*, aut, *munimenta*. Symmach. *fluenta*, aut, *alveos fluentorum*.

3

Vatabl. & Isidor.

Nicetas. D. Thom. Nicolaus. Dionys.

Psal. 103. 10.

Niceta interpretatio optima.

Pagn. LXX. *August.* *Theodo.* *Symmach.*

Verſ. 11. Profunda quoque, &c.

5 QUid igitur fluminum curſu impedito, & impetu in multos rivulos diducto, atque exareſcente alueo, conſequens ſit, ſtatim explicatur, cum dicitur; *Profunda fluviorum ſcrutatus eſt*, Sept. *Altitudines fluminum revelavit*. Eleganter Nic. *Nihil inexaratum relinquit homo, ſed quæcunque in aquis ablitescunt ſive ob acre conquirendo ſtudium, ſive ob divinitus conceſſam ſapientiam in eius notitiam incurrerunt*. Sed noſtræ lectionis, ſimulque Hebraicæ, quæ longè inter ſe diſſidere videntur, ratio breviter reddenda eſt. Nam ex verbo legitur. A fletu flumina ligavit. Vatabl. *A fletu flumina coercet*, ideſt, *flumina ſiſtit, quæ erumpere ſolent e montibus*, vel ut Pagn. exponit; *Ne ſtillarent flumina, ligavit*. Cajet. ſenſu eodem, ſed lectione nonnihil mutata: *A perplexitate flumina ſtrinxit*. Perplexitatem vocat, multitudinem confluentium aquarum, quas humana induſtria reſtringit, obturatis ſcaturiginibus, aut alio divertit, & detorquet. Sed multo melius, multoque elegantius, dicitur, *a lachrymis*, vel, *a fletu*, nam, *Bacah*, flere eſt, flere autem, & fluere, affinia ſonitu, & re; nam flentes, & lachrymantes oculi manant calidis aquis, inſtar fontium, & ſcaturiginum fluviorum. Cujus translationis rationem tenuit. David Pſalm. 83. *Beatus vir, cuius eſt auxilium abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lachrymarum in loco, quem poſuit*. Primo cortice, de voto aſcendendi in templum Jeruſalem, per viam licet æſtuoſam, & aridam, in qua multas ſcaturigines, & puteos excavabant, ne peregrini aſcendentes in templum præ ſiti æſtuarent, & deficerent. Quare *vallis lachrymarum*, aut, *vallem fletus* appellat valle puteorum, & ſcaturiginum ſtillantium, inſtar flentium, & lachrymantium. Quare Hieronym. legit; *Transeuntes in vallem fletus fontem ponent eam*. Sed quia hujuſmodi ſcaturigines collachrymantes, & ſtillantes, erumpere ferè ſoleant in profundo fluminum, ideo lachrymas, & fletus fluminum eleganter, & dilucidè. Interpres dixit, *Profunda fluviorum*. Similiterque vertit inf. cap. 38. 16. *Numquid ingreſſus es profunda maris? &c.*

LXX. Nicetas. Hebraicæ lectionis cum Latina conciliatio. Vatabl. Pagnin. Caiet.
בכה
Flere, & fluere affinia.
Cur dicta vallis lachrymarū.
Hieron.

6 Hujuſmodi autem ſcaturigines, aut fluenta *ſcrutari* aut *revelare*, ut dixerunt Septuag. vel *perveſtigare*, ut dixit Theodotio, dicitur in Hebræo, *ligare*, aut circumvolvere, inſtar chirurgi, faſciis, & linteolis. Quare aliqui legunt, *flumina faſciavit*; quod nihil aliud videtur eſſe, quam perveſtigantis, aut revelatis hujuſmodi ſcaturiginibus, obturare omnes vias, quaſi appoſitis lapidibus, aut ceſpitibus, aut linteis, vel pannis, quibus aquæ ductus, & canales obturari ſolent. Quare, ſicut chirurgus, vulnera, & ſanguinem fluentem ſiſtere ſolet linamentis & faſciis adhibitis; ita etiam divina Sapientia hominem docuit rationem, & artem, qua parentes ſcaturigines comprimere poſſit, aut, ut ita dicam, ſanare: nam ſicut chirurgus qui ligat vulnus curare, & ſanare dicitur, ita etiam qui obturat ſcaturigines, & terræ hiatus, illos dicetur ſanare. Hoc igitur erit, guttas, vel lachrymas fluminis ligare. Nam quod Tygurina dixit: *E guttis flumina colligit*; videlicet quod ex guttis undique ſtillantibus, & in certum locum influentibus, fluvios in terræ faciem elicit, multaſque res ſub terram abſconditas in lucem profert: Hoc (inquam) neque bene cohæret cum lectione Hebræa, neque cum antecedentibus, & ſequentibus, ubi continentur ſermo eſt de metallis, & terræ opibus abditiſſimis, quæ in lucem tandem proferuntur. Hanc autem partem ultimam ſignificanter Septuag. legerunt, *Oſtendit virtutem ſuam in lumine*, id eſt, hac productione rerum abſconditarum in apertum, & lucem, tum oſtendit Deus, teſtaturque mortalibus, quantum ipſe virtute, atque ſapientia polleat; tum, ut ait Nicetas. *Homo ipſe gratiam, atque vim ſibi datam divinitus, facit inſignem*. Quis verò ſit harum omnium ſententiarum finis, & ſcopus, dicet ſtatim Job.

LXX. Theodot.
חבש
Regia.
Deus inſtar chirurgi comprimens fluentes ſcaturigines.
Tygur.
LXX.
Nicet.

Verſ. 12. Sapientia verò ubi invenitur? & quis eſt locus intelligentiæ?

1 *Vera ſententia, & finis totius capitis elucidatio.*
2 *Quid* Sapientia, & Intelligentia. *Scientia practica. Explicatus Moyſe, & Salom.*
3 *Divina providentiæ participatio, ſapientia humana.*
4 Sapientia terrena *quæ? Interrogatio ubi de re difficili. Explicatus Jacobus.*

1 REum, inquit, divinarum, quæ in theſauris continentur ſapientiæ, & ſcientiæ Dei multo difficilior inveſtigatio, atque inventio eſt, quam eorum omnium, quæ in terræ, aut maris theſauris deliteſcunt. Tum etiam præmia illa ſpiritualia, multoque corporis divitiis, & voluptatibus præſtantiora, quæ ſunt à Deo ſupremo judice probitati, & virtuti propoſita, non cuivis patent, neque induſtria humana obtineri poſſunt. Quare fruſtra vos, ò amici, ſanctitatem metimini opibus, atque divitiis. Ego verò ſi Sapientiæ, quæ cum vera religione, veraque pietate conjuncta eſt, compos fiam, ſatis me beatum exiſtimabo, & lætus in futurorum præmiorum ſpe exultabo, & gloriabor. Nam errat profecto cœlo toto, qui Divinam ſapientiam, Divinæque bonitatis participationem in terra potiſſimum, non in cælo provenire exiſtimat. Hæc niſi fallor eſt hujus ſententiæ, atque totius Sapientiæ laudationis ſcopus & finis, ut initio capitis admonuimus.

Dilucidatio hujus ſententiæ, & ſequentiū paraphraſis.

2 *Sapientia verò ubi invenitur?* Eædem voces *Sapientia, & Intelligentia hoc loco*, quæ in fine capitis, atque idem profecto ſignificant: videnturque ad opes, & praxim referri, & ad rectam rationem agendorum, quæ ſapientia practicę vel tota, vel potiſſima ratio eſt. Quare Pſal. 104. 21. hæc ipſa originalis vox vertitur *Prudentia: Ut erudiret principes eius, ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret*, id eſt, conſtitutus eſt Joſeph à Pharaone reliquorum Senatorum præſes primarius, quos tum in pietate, tum in recta adminiſtrandi regni ratione inſtrueret: &, ut eleganter ait Theod. *non verbis ſolum utens, ſed etiam operibus in ipſam pietatem trahebat*. Quare Exo. 3. 3. dicitur de Beſeleel; *Implevi eum ſpiritu Dei, ſapientia, & intelligentia, & ſcientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabre fieri poteſt, &c. Intelligentia*, verò eſt ab alia radice, & ſimiliter vertitur, *Prudentia*, Prov. 14. 33. aſſertque certum quodam judicium, atque intentionem conſiderantem, aut expendentem quid, qualiſve res aliqua ſit, aut eſſe oporteat. Quare illud Pſal. 49. 22. *Intelligite hæc, qui obliviſcimini Deum*; id eſt, ponderate, & conſiderate, quid facto opus ſit, &c. Quare etiam affert peculiare quodam lumen ad intelligendum, ut res non jam videatur per nebulam, ſed juxta ſua merita, & dignitatem conſideretur, ſic 3. Regum 2. vertitur intueri diligentius; *Intuens clara luce, deprehendi, &c.* ſupra Job undecimo. * *Videns iniquitatem, nonne conſiderat?* intelligit, ponderat pro dignitate. Atque hæc illa Sapientia, quam poſtulavit, & adeptus eſt Salomon, utraque iſta voce originali expoſita 3. Reg. 3. *Poſtulaſti tibi ſapientiam* (quæ hic dicitur *intelligentia*) *ad diſcernendum* (rectè exequendum) *judicium. Ecce dedit tibi cor ſapiens, & intelligens*, ubi utraque vox originalis. Qui hanc ſapientiam poſtulat, divitias non poſtulat, quippe re longe diverſa: *Sed & quæ non poſtulaſti, dedi tibi, divitias, &c.*

חכמה
בינה
Sapientia practica.
Joſeph Conſiliarius in curia Pharaonis Theodor.
בין
Intelligentia practicę vis & proprietas.
* *Dios que lo ve, la conoce y ſabe apreciar en lo que merece.*

3 Ex hac igitur utriuſque vocis proprietate non difficilè elicitur, quid per *Sapientiam, & Intelligentiam* intelligi debeat. Licet enim aliqui, ut Nicet. ait, *Sapientiam* hoc loco interpretentur, *rationes opifices, quibus mundus condidit, ac moderatur Deus*; Dionyſ. Alex. rerum creatarum cognitionem, aut verò iſtam ipſam ſapientiam eruendorum metallorum, aut excogitandorum artificiorum: At certè *Sapientia* hæc, & *Intelligentia*, eſt recta agendi ratio; quæ ſi in Deo conſideretur, eſt ſuprema lex, & regula totius honeſtatis, & æquitatis illius Providentia, & potiſſimum quidem erga res humanas, atque erga hominum opera juſto, aut præmio, aut ſupplicio afficienda. Si verò conſideratur in homine, aliquid Divinum, & ab illo participatum, quo homo rectè, & juſte agit, haberque ſe ſanctè erga Deum, & homines, atque huc pertinet, quod Methodius ait, *Pietatem, atq; Religionem vocatam eſſe ſapientiam, rem planè Divinam, atq; ab uno Deo precario conceſſam hominibus. Quo circa*, inquit, *principio idem Deus partim viſis, partim angelorum conſuetudine atque congreſſu, partim divinorum vatum opera ad pietatem homines erudivit*. Quare tum de *ſapientia* ipſa, & rerum divinarum cognitione, tum de ſanctitate, & Divinæ naturæ participatione, & ſimilitudine elegans æque, ac verum eſt, illud Sapientiæ elogium apud Plutarchum, initio libri de Iſide, & Oſiride: *Qui ſapiunt*, inquit, *ut omnia bona ſunt, à Diis* immor-

Varia interpretatio hujus ſapientiæ accepta.
Dion. Ale.
Sapientia Divina in Deo & homine, quid.
Methodius.
Sapientiæ, & pietatis elogium.
Plutarch.

immortalibus petenda; maximè autem cognitionem Deorum, pro captu humanæ naturæ confectantes, ab ipsis petimus nobis tam concedi. quò neque majus homo accipere, neque dignius dare munus homini Deus potest, veritate; Reliqua quippe non sibi propria, & peculiaria. Deus homini largitur, neque enim argentum, & aurum Deo beatitatem, neque tonitru, & fulmen vim parant, sed scientia, & prudentia. Cum enim illa vitæ, & morum similitudo, & *incorruptio nos faciat simillimos Deo*, qui illam sapientiam imitandi Deum,
Sap. 6. 20. habet, & Divinam Sapientiam habet, & Deum peculiari ratione, & familiari scientia cognovit. Hæc illa pre-
Exo. 33. 13. catio Moysi; *Ostende mihi viam tuam* (ut ingrediar vitæ actionibus, & pietatis exercitio) *ut sciam te*, sciam mo-
Isa. 58. 2. res tuos meis repræsentare, & adumbrare. Ridet igitur Deus *qui scire vias illius vellent*, & tamen *judicium Dei sui*
Isai. 1. 3. *dereliquerent*. Ridet item, potius increpat, quod *suus populus illum non intellexerit*; id est, animi affectum, & bonam gratiam, debitumque obsequium non reddiderit, perinde ac si illum non novisset.

4 Ubi observandum est, quod cum dicitur *Sapientia non inveniri* inter pretiosissimas gemmas, atque metalla, in ullisque terræ angulis, aut maris penetralibus, planè as-
Jaco. 3. 21. seritur esse *Sapientia* illa *de sursum*, longeque diversa ab illa, *quæ terrena est, animalis, diabolica. Terrena*, inquam, quod terræ opes concupiscat, sicut animalis, quod voluptates. *Diabolica*, quod honores *Terrena* ergo *Sapientia*, vel inter illas ipsas res superius memoratas invenitur, vel inter ipsas terrenas divitias nascitur, & nutritur. Sed quoniam huius Divinæ Sapientiæ encomium minutatim Job persequitur; nunc de ista *Sapientia* observat Philip. quod hic modus interrogandi, *Ubi invenitur? & quis est locus? indicat rem difficilem, & quod nisi Deo demonstrare neque inveniri possit ab homine, nec haberi.*

Terrena Sapientia, ubi invenitur. Philipp.

Vers. 13. Nescit homo pretium eius, neque invenitur in terra suaviter viventium.

1 *Vera sapientia quibus ignota Baruch, & Eccles.*
2 Pretium *quid propriè. Sapientia cunctis præponenda.*
3 Terra viventium *quid? Illustratus Vulgatus.* Sæculum præsens *quid? Illustrati Joannes & Paulus.*
5 *Cum divitiis coniuncta vita suavitas. Qui* ablactati à lacte *apud Isaiam. Voluptas inimica Sapientiæ.*

1 ירע

NEscit, Hebraice de præterito, *Nescivit*, non *cognovit*, non est expertus, idest, rem hanc pretiosissimam inter lapides, aliaque pretiosa metalla non invenit, nemo ex his terrenorum bonorum pervestigatoribus, & conquisitoribus in illam incidit, non enim videtur loqui de omnibus in universum, sed de his, qui tantum de sensilibus judicant; ut ex Baruch. 3. apertè hic locus explanari potest, ubi cum de Sapientia, prudentiaque similem sermonem instituisset, *Ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus?* Subiecit statim, ignotam *esse principibus gentium, & qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram; qui in avibus Cæli ludunt, qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, qui argentum fabricant, & solliciti sunt: Chananæis etiam, Themanitis, & Agarenis, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra est.*

Quibus ignota Divina sapientia thesaurus.

Cajetan. Philipp. Quare non omnino planè interpretantur, qui vim huius locutionis in eo tamen ponunt, quod significetur (ut etiam Philip. interpretatus est) sapientia timoris Dei inæstimabilis esse, eo quod tam magna sit, ut quantum sit eius meritum penitus homo ignoret. Greg. argute quidem, & subtiliter, quamquam non valdè juxta phrasis exigentiam, dixit, nescire pretium ejus, idem esse, quid nihil habere, aut invenire dignum æstimatione illius, q. d. *No sabe con que poder comprarla*. Septuag. *Non novit homo viam eius*, q. d.
LXX. Aberrant tota via, toto cælo, qui cupientes ditescere, terram, mariaque perscrutantur, *cum fons sapientiæ sit in*
Eccl. 1. 5. *excelsis, & ingressus illius* (via, quæ ad illam ducit) *mandata æterna*. Vide hoc primum caput Ecclesiastici, ubi idem ferè argumentum differitur. Quare subiicitur, *Radix sapientiæ cui revelata est, & astutias* (agendi actione exquisitas) *illius quis agnovit? Disciplina Sapientiæ cui revelata est, & manifestata, & multiplicatione gressus illius quis intellexit?* Q. d. nemo sanè ex his, qui de terra sunt,

Gregorij arguta expositio.

& de terra sapiunt, & loquuntur?

2 עֵרֶךְ

Pretium eius. Aquila propriè dixit ordinem, nam *gharac*, propriè est, *ordinare*, aut *disponere*, sed eleganter dixit Intepretes, *pretium*; nam secundum gradum, & ordinem, in quo res aliqua costituitur, illius pretium cognoscimus, & æstimamus. Quare propriè etiam legeremus hoc loco; *Nescit homo appretiationem*, vel, æstimationem eius. Atque huc etiam reducitur illa significatio *disponendi*, nam legere possemus, *Nescit homo dispositionem eius*: quia cum res disponuntur, ordine servant. Ergo qui primo loco sapientiam istam non quærunt, neque cæteris opibus præponunt, ita *ut primum* illam, atque *regnum Dei quærant*, iste certè ordine illius planè ignorant, vide Prov. 8. *Ubi Sapientiæ præponitur cunctis opibus pretiosissimis, & omnibus desiderabilibus, auro, & lapidi pretioso, & argento electo.* Quare inferius, ver. 33. eadem Sapientia monet; *Audite disciplinam, & nolite abiicere eam.* Ubi eleganter Pagn. *ne postponatis eam*, q. d. ne retro illam coniiciatis, quasi rerum ordinem invertentes, illi aliquid minus dignum præponentes, sic enim exigit verbi proprietas. *Matt. 6. 33.*

Pretium, pro ordine, & gradu rei alicujus. Ordinem rerum invertentes, qui primo non quærunt regnũ Dei.

3 ארץ

Neque invenitur in terra suaviter viventium, id est, Non est de hoc mundo, utpote cuius origo immortalis sit, de cæloque petenda. *Terra* autem *viventium*, terra est habitata mortalibus; Sic David spe firma concepta, non prius se, aut in mortem, aut in manus hostium perventurum, quam regno potiretur; dicebatur Psal. 26. 13. *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Quare eleganter Septuag. explicarunt Hebraismum, legentes; *Non est inventa in hominibus.*

Terra viventium communis habitatio. LXX.

Sed quare Interpres addidit illam particulam, suaviter? an quod ea sapientiæ inimica sit carni, & voluptati? Quare qui *suaviter vivunt*, illam aversantur. An, ut *vivendi* vim peculiare, & rationem explicaret, quam in ipsa *vita* ratione latere existimabat? videlicet, *vivere*, quasi vitæ tantum indulgendo; nihil de morte, aut de his, quæ post mortem manent, curando. Hi sanè non solum *suaviter vivere*, sed in hoc tantum mundo vivere censeri possunt, nam qui carnem suam crucifixerunt, mortui sunt, *& vita illorum abscondita est cum Christo in Deo*, quare & dicuntur à Paulò, *Erepti de præsenti seculo nequam*, quasi diceret, de medio sublati, & vitam istam, quæ videtur, non viventes. Quare etiam quorum Sapientia ipsa supremi Patris, Pater est, ut quos in *novam vitam*, novamque spem *regnavit*, hi dicuntur esse non de hoc sæculo, sed de futuro; nam ille dicitur, *Pater futuri sæculi*. Isai. 9. 6. quamvis in hoc ipso sæculo adhuc degant; & ideo cum ipse Christus Joan. 18. 36. dixit; *Regnum meum non est de hoc mundo*: non dixit; Non est hic, sed, *Non est hinc*. Ali etiam ideo dixit, *Suaviter vivere*, ut indicaret illos omnes divites, de quibus sermo erat, & qui conquirendis divitiis, eruendisque pretiosis metallis, atque lapidibus intenti sunt, vel hoc ipso divitiarum nomine male audire, ut qui vitæ suavitates, & voluptates consectentur, propterea que longe absint à vera sapientia? Vide Amos 6. ubi cum divitiis nimius luxus, atque lascivia conjungitur, & Isai. 28. Ubi *vinum*, & *ebrietas*, *lac*, & infantiles omnes delitiæ cum insigni stultitia, & ignorantia conjunguntur, nam voluptatis studium verum reddere animum ineptissimum ad veram sapientiam, verumque de rebus judicium: non enim vult Deus *docere scientiam* pueriles illos animos, non minus deliciarum consectatores, quam si essent etiam nunc lactantes, aut recenter *ablactati lacte*, nuperque *avulsi ab uberibus*. Sapienter & graviter Seneca; *Aspice Nomen tantum, & Apicium terrarum, ac maris bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide eosdem electis suis spectantes popinam, aures vocum sonos, spectaculis oculos, saporibus palatum, mollibus, lenibusque fomentis totum corpus lacessens. Hos esse in voluptatibus dices; nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent. Ego nego quenquam posse jucunde vivere, nisi simul, & honeste vivat.* Ubi alia plura de Sapientiæ, & virtutis voluptate Quare stulti vocandi sunt *divites; qui hoc habent consolationem suã* *Luc. 2. 24.* quia, ut hoc loco inquit Greg. *tanto verius stulti sunt, quãto majora perdentes in minimis lætantur*, ut alia præterea multa hoc loco Greg. Illud ex Ægyptiorum sapientia addã existimantiũ sanè a vitæ voluptatibus, & pingui curicula longè alie- *Gregor.*

Cur interpres aliquid interpretatione addiderit. Vita, & vivere in communi, dicta ad voluptates. Vita præsentis amatores. Gal. 5. 24. Galat. 1. 4. Vita huius contemptores, instar mortuorũ. Cur dicatur Christus Pater futuri sæculi. Cum Divitiis voluptatum studium conjunctum frequenter. Voluptas inimica sapientiæ. Sen. de vit. Beat. c. 11.

alienâ esse veram sapientiam; nam, ut Plut. de Iside, & Osiride refert, solebant Sacerdotes Isiaci dari Api bovi quem colebant, potum ex quodam peculiari puteo, non ex Nilo. *Non quod Nili aquam profanam arbitrarentur Crocodili causa (ut quemadmodum ferebat opinio, in hibilemum est eque apud Ægyptios, in tanto honore, atque Nilus. Sed quia eius aqua pota creditur pinguedinem, carnisque magnum efficere incrementum. Non volunt autem Apim pingue esse, & multa carne obesum, at nec se ipsos quidem, sed animis volunt levia, atque gracilia circumdata esse corpora, ne Divina pars à mortali prematur.* Hæc illa pars est, in qua Sapientia residet. Et cum Isis apud illos sit eadem, quæ Minerva, sacerdos Isiacus illum significat, ut ipse Plutarch. definit, *Qui ea, quæ circa Deos monstrantur, & aguntur, legitime percipit, rationem scrutatur, & inquirit eorum veritatem.* Adde etiam, & qui rectam agendæ, & vitæ instituendæ, omnisque pietatis servandæ rationem à Deo percipit. Tantum hoc, ut teneas *ubi invenire* Sapientiam possis, ac nusquam *in terra suaviter viventiam*, accipere hæc signa; *Altum quoddam est Sapientia, & virtus excelsum, regale, invictum, infatigabile, nec satietatem habet; nec pœnitentiam, immortale, In templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, callosas habente manus.* Porro ne tibi imponat illa, quæ inventurum terra suaviter viventium, Voluptas. ex his notis illam discernes: *Frons ipsa ad malam spem invenio, humile, imbecillum, caducum, cuius statio, ac domicilium fornices, & popinæ sunt, circa balnea, ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollis, enervis unguento madens fucata, tam bonis, quam malis obvia, per risum furens.* Senec. de vita Beat. c. 7. 8. 12.

Plutarch.

Sapientiæ inveniendæ signa.

Voluptatis nota.

Vers. 14. Abyssus dicit non est in me, & mare loquitur non est mecum.

1 Abyssus, & Mare, *metonymicos. Prosopopœia.*
2 Abyssus *quid in Sacro sermone. Explic. Moyses, &* *David.*
3 *Maris Thesauri, & alia commoditates. Illustrati Moyses. Ezech. & Salom.*

1 *Metonymia.* *Phil.* *Prosopopœja.*

QUamvis aliis in locis loca ipsa metonymicos accipiantur pro habitatoribus locorum, quo etiam modo Philippus, *abyssum, & mare*, hoc loco accipi ait pro his, quæ in locis vel mundi, vel inferorum sunt, sed quidem elegantius, & congruentius est, ut per illustrem Prosopopœjam, inducat elementa quasi de *Sapientia* domo, & sede rogata respondere, superiorem illius naturam esse, quam quæ ex elementis originem trahat, aut in locis illius inveniri possit, in quibus natura suas opes thesaurosque recondidit.

2 *Caieta.* תהום *Abyssus quod propriè.*

Abyssus. Cajetan existimat *abyssum* esse aerem; idque, ut suo ordine colligat ternarium numerum elementorum, aerem, aquam, terram. Sed apud Caietanum plus fortasse nunc valet illa numeratio, quæ Philosophiæ servire potest, quam verbi propriâ, & genuina significatio quæ Sacræ intelligentiæ necessaria est. Namque *abyssus*, quantumvis (ut Hebræis placet) voraginem, & sine fundo, profundum significet, numquam pro aere reperitur, nam semper datur profunditati aquarum, quæ cum plurimæ sunt, propter copiam, & obscuritatem, vorago dicitur, aut ut alii volunt, nomen habet à tumultu, & fremitu, quem efficiat aquarum commotio, & semper ad aquarum profunditatem, vel ad terræ partes profundiores, & opertas aquis pertinet, atque adeo è regione opponitur superiori, & aereæ regioni. Genes. 49. 25. *Benedicat te benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi deorsum.* Psal. 106. 26. *Ascendunt usque ad cælos, & descendunt usque ad abyssos.* Atque in universum abyssus ad mare pertinet, vel profunditatem, aut copiam aquarum. Quare rectè dixit Theodor. Psal. 103. *Humidam naturam abyssum Sacra litera nuncupant*, & August. *Omnis aqua diffusa per maria, & per flumina, & per antra quoque occulta, abyssus dicitur.* Sed ut aliqua ratione distinguatur à mari (de quo statim) certè abyssum nunc profunditatem fluminum intelliget, ut illi respondeat quod nuper dixit, *Profundum quoque fluviorum scrutatus est, & abscondita in lucem produxit.*

Theodo. August. Abyssus, non pro maris, sed pro fluminum profunditate.

3 *Et mare loquitur.* Simili oratione mare dixit, & serio affirmavit non esse apud se, cum enim mortalium industria non potuerit exhaurire mare, neque eius profunditatem ita penitus scrutari, ut quæ in illa latent, proferrè potuerit universa in lucem, certè requiritur in hac de re maris ipsius firmum, verumque testimonium, Sapientiam non concrescere, neque procreari inter margaritas, & uniones, neque inveniri ab urinatoribus posse. Quamvis autem non nemo existimet ideo *abyssi marisque* fieri hoc loco mentionem, propter tanta, tamque varia quæ in profundo monstra, & animantia generantur, inter quæ nemo Sapientiam invenit, sed multo certius, congruentiusque illorum mentio fit propter reconditos rerum pretiosissimarum thesauros, qui vel in mari sunt, vel per mare advehuntur, quo videtur pertinere illa Zabulonis Benedictio Deut. 33. 19. *Inundationes maris, quasi Lac sugent, & thesauros absconditos arenarum*, ubi Septuag. legunt. *Divitiæ maris lactabunt te, & emporia maritimam habitantiam.* Quod simplicius legit Theodoret. *Divitias maris sugent, & mercaturam habitantium juxta mare.* Onkelus. *Facultatem populorum comedent, & thesauri, qui absconditi sunt in arena revelabuntur eis*, ubi utrumque maris beneficium significatur quamvis Genes. 49. 13. alterum tantum navigationis, & negotiationis potissimum indicari videtur: *Zabulon in littore maris habitabit, & in statione navium pertingens usque ad Sydonem.* Fereque similis ex mari abundantia, & opulentia indicatur Ezech. 31. 4. ubi de Rege Assyriorum: *Aquæ multæ nutrierunt illum, abyssus elevavit eum*, ubi quamvis describatur sub arboris figura consitæ juxta perennia flumina, tamen per *multas* illas *aquas*, & abyssum rectè Hierony. intelligi existimat opes, atque divitias. Huc etiam illud pertinet, quod ubi *mulieris fortis pretium*, dignitasque describitur Prover. 31. 10. dicitur ferè eadem loquendi phrasi, *Mulierem fortem quis inveniet? procul, & de ultimis finibus pretium eius*, q. d. de intimis, ultimisque maris, terræque recessibus, videlicet propter uniones, & margaritas, quæ in terræ marisque profundo inveniri solent. Quare ex Hebræo legitur: *Distans à margaritis pretium eius*, vel ut dilucide dixit Tygur. *Mercem habet gemmis procul petitis pretiosiore;* Septuag. autem *Pretiosior est lapidibus pretiosis.*

Oserius.

Maris thesauri, & commoditates.

LXX.

Theodor. *Onchel.*

Aqua, & abyssus symbolum divitiarum. *Hieron.*

Pagn. *Tygur.* LXX.

Vers. 15. Non dabitur aurum obrizum pro ea, neque appendetur argentum in commutatione ejus.

1 *Sapientia superior terreni opibus. Pecuniæ respondent omnia. Illustrati Salomon, & Matth.*
2 Aurum obrizum *quid?* Inclusum, & Inclusura *quid* *in sacro sermone Explicatus locus Regum, atque Jeremias.*
3 Commutatio *quid. Pecunia ponderari solita.* Pondo *apud Latinos.*

VIdetur quasi occurrere tacitæ obiectioni. Esto quidem non reperiatur Sapientia inter pretiosa metalla, cæterum undecumque habeatur, aut undecumque proveniat, comparari poterit pretio auri, aut argenti. Si ita esset, certè numerari jam posset inter terrenas opes, sicut enim ut est in Proverbio Hispano, *Oro es, lo que oro vale;* ita etiam videtur in auro, & argento numerari debere, quod auro, aut argento comparari posset, propterea enim à Sapiente dictum est; *Pecuniæ obediunt omnia*, vel ut est in originali: *Argento obediunt*, vel, respondent; eo quod ad sonitum, vel tinnitum pecuniæ, præsto adest, quasi vi compulsum, & evocatum ab ultimis finibus quidquid latebat, & quidquid desiderat dives. Sed respondet Job, *non dari aurum obrizum* pro Sapientia, vel quia non sit exposita venalis, vel quia emendæ, & comparandæ non satis sit quodcumque auri pondus, & copia: quasi per hypallagem dicat: *Non dabitur ea pro auro.* Imò hoc eo mirabilius, quod quo plus quis habet argenti, & auri, minus habeat sapientiæ, & plus stultitiæ. Quare si alicuius rei commutatione emi posset sapientia, certà non tam compararetur divitiis, quam paupertate, unde sapientes subsannaus stultum. Prov. 17. 16. *Quid prodest*, inquit, *stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit?* Quod ex Hebræo legi potest: *Quorsum pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, cum cor non sit illi?* Nam cælestis hæc sapientia non tam multis divitiarum impensis, quem studioso quodam, & bene ad virtutem, & pietatem animato corde indiget. Quæ sententia eadem videtur cum illa;

1

Eccl. 10. 19

Sapientia paupertate acquiritur.

illa; *Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur; aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?*

Matth. 16. 26. Mat. 8. 36. Luc. 9. 25.

Aurum obrizum. Vox, *Obrizi*, non est originalis, sed est aliud nomen auri, quod *obrizum* appellari solet, unde fortè hoc auri epithetum in hunc locum translatum est, de quo suo loco dicendum. Sed hic tamen subest aliud auri nomen, videlicet *Segor*, à radice *Sagar*, quod est, *claudere*, vel *includere*, aut, *concludere*, unde aliqui simpliciter vertunt, Aurum, ut Pagnin. & Vatabl. alii, *Aurum mundum*, ut Cajetanus alii, *Aurum purissimum*, ut Complutenses; *Ob id dictum quod aurum clauditur, & custoditur firma custodia*, unde 3. Regum 6. 20. dicitur: *Operuit illud auro purissimo*, quod in Hebræo dicitur: *Auro sagur, & ab aliis dicitur, Auro concluso*. Hoc verò nomine hoc loco Tygur. intelligit in universum, *quod in thesauris conclusum habetur*. A Septuag. autem ex proprietate vocis dicitur: *Non dabitur aurum pro ea inclusum*. Nicetas verò, *pecuniam* ipsam intelligit, propterea quod tuto illam claudimus. Sed tamen hoc peculiari *auri* nomine, sive *clausura*, aut *conclusura*, significari existimo aurum optimum, atque purissimum: Cum enim ex Isidor. tria sint auri genera, *factum*, *infectum*, *signatum*, intelligo non signatum in pecunia, neque infectum: sed factum, & artis beneficio expurgatum ab omni scoria, & cælatum, formatumque in pretiosissimæ alicuius coronæ, monilis, aut torquis figuram; propertereaque *clausura*, aut *conclusura* dicatur, vel aurum inclusum, clausumve, quod circularis illa torques, aut coronæ figura undique clausa sit: aut quod caput, collumve cingat, & claudat. Ad hanc rem illa mihi non levis conjectura est, quod nomen *Inclusores*, ab hac ipsa claudendi radice, *Masger*, sit nomen artificis. 4. Reg. 24. 14. *Nabuchodonosor transtulit omnem Jerusalem, & universos principes, & omnes fortes exercitus, decem millia in captivitatem, & omnem artificem, & inclusorem*: ubi licet Chaldæus, *inclusores*, intelligat esse custodes urbis, aut janitores; quasi clausores portarum, & alii velint esse *inclusores* castrorum, id est, homines castrametandi, rerumque bellicarum peritos: Complut. verò, interpretentur *Thesaurarios, qui includunt, & servant aurum, resque pretiosas*; qui apud illam dicuntur *Præpositi domus*; at profectò nomen est artificis. Quare semper cum artifice conjungitur, bis hoc capite, & Jerem. 24. 1. Fabrum, & inclusorem, & iterum cap. 29. 2. *Faber, & inclusor de Jerusalem*. Quare *Inclusor erit*, cælator aurarius, vel argentarius, qui vel gemmas auro, vel argento includit; vel coronulas, aut torques aureas facit, quibus capita, collaque gestantium includantur. *Clausura*, autem dicitur. Exod. 25. 11. etiam, *corona*, & 3. Reg. 7. 29. dicitur *coronula*, atque ibidem eædem ipsæ appellantur, *Sculptura*, versic. 24. Videlicet opus sculptoris, & inclusoris. Quare quod Noster dixit; *Aurum*, & Septugin. *Conclusorium*, est quidem, *Conclusura* aurea, vel pretiosissima torques inclusorio opere confecta, de auro purissimo, digna thesauro, atque custodia.

סגור סגר Pagnin. Vatabl. Cajet. Compl. Auri nomẽ à custodiendo. Regia. Tygur. LXX. August. Nicet. Isidor. lib. c. 17. Aurum factum cur dicatur conclusum. Inclusores qui. מסגר Chald. Complut.

3 *Neque appendetur argentum in commutatione eius.* Eodem modo accipiendum, quo superior pars, videlicet **non posse appendi argentum in commutatione Sapientiæ*; aut quia non exponitur Sapientia venalis, aut quia pretiosior est omnia argenti pondere. Quod autem *commutationem* dixit Interpres, solet idem dicere, *pretium* Deut. 23. 18. 2. Regum 24. 4. Regum 12. 4. quia medio pretio fit unius rei cum alia commutatio. Ipso autem *commutationis* nomine dicitur Psal. 43. 13. *Vendidisti populum tuum sine pretio*, quod statim exponitur, aut potius repetitur. *Et non fuit multitudo in commutationibus eorum*, id est, non multò pretio, sed vili vendidisti populum tuum, & singulos ferè Israelitas commutasti non pro multis, sed pro uno argenteo. Non appendetur, non ponderabitur in trutina. Nam quondam non tam numerabatur pecunia, quàm pendebatur, hoc enim genus solvendi multo est alienius à fraude, quam numeratio. Atque hunc ipsum *ponderandi argentum*, vel aurum receptissimum morem indicat ipsum verbum Latinum *Pendendi*, vel *appendendi*; tum etiam, & verbum Hebraicum, *Sakal*, quod similiter *ponderare*, vel *librare* significat: unde habet nomen *Siclus*, quod est genus ponderis: tum etiam, & apud Latinos, *Pondo*, quod ad rei valorem pertinet, genus est ponderis: idem enim est, quod libra; sicut & Talentum, quod libras habebat. Quæ res clarior est, quam ut majori confirmatione indigeat.

** No se halla vi aun u peso de plata. Commutatio pro pretio. Argentum ponderarè solitum. שקל Siclus ponderis genus. שקל*

Vers. 16. Non conferetur tinctis Indiæ coloribus: nec lapidi Sardonycho pretiosissimo, vel Sapphiro.

1 Conferre *quid propriè. Explicatus Jeremias.*
2 Pretiosi colores *ubi proveniant.* Minium, & Rubrica. *Illustrata Sapientia.*
3 Tinctura auri *optima, color item optimus. Illustratus David, & Jeremias.*
4 Sophir, *vel* Ophir, & Aurum obrizum *ubi. Peruana regio unde nominata.*
5 Lapis Sardonychus, *vel* Onychinus *cujusmodi sint, atque integra illius descriptio. Illustratus Moyse.*

Omnes Iodorum opes Sapientia superat longissimè: non enim habet comparationem aliquam vel cum auri fulgore pulcherrimò, & pretiosissimo, vel cum Sardonycho, aut Sapphiro. 1

Non conferetur. Non comparabitur Aquila dixit, *Non reycietur*. Augustinus vero, *Non erit deterior præ auro*. Sed propriè ex Hebræo, *Non æstimabitur cum auro*, à qua etiam radice est illa comparatio. Threnorum 42. ** Amicti auro primo*. Propriè ex Hebræo, Æstimati, sive collati in auro.

*סלה * Mas que un oro. Rixa Hebraizantium tum Vulgato.*

Tinctis Indiæ coloribus. Vehementer hic succensent sequentes textum Hebræum Interpreti Latino, quod legerit, *Tinctos Indiæ colores*, cum in Hebræo, & Græco tantum legatur *Chetem Ophir; aurum Sophir*, vel *Ophir*. Prima autem vox Chetem, quæ subest hoc loco, vertitur etiam, aurum, Cant. 5. 11. & infra Job 31. 24. *Obrizum*. Sed commodè, atque sapienter ita vertisse, jam nunc ostendam, ubi diversas interpretum sententias ponderavimus. Ergo primum, *tinctos Indiæ colores* eos esse quibus pretiosa ornamenta tinguantur, vel inficiantur, Philippus, Albertus, Titelmanus, nonnullique alii Latini interpretantur. *In India* (inquit Philip.) *colores pretiosi vel nascuntur, vel fiunt.* atque Albertus, *colorum*, aut *tincturarum* pulchritudinem ex majori terræ caliditate fieri docet. Quare & *Indiæ colores*, ut potè regionis jacentis sub æquinoctiali, propterea q. calidissimæ, pulcherrimos esse, atque præstantissimos existimat commodissimeque cum illis comparari sapientiam, quæ tantum illos dignitate, & prætio superabit, quantum lux colores omnes, qui sine luce obscuri sunt: immò (ut quidam Philosophi voluerunt) veri colores non sunt. Sapientia autem Sol est, lux est, Sapientiæ 7. 29. *Est enim speciosior Sole, & super omnem dispositionem stellarum luci comparata invenitur prior; illi enim succedit nox; Sapientiam autem non vincit malitia.* Rem autem hanc colorum pretiosis metallis, auro, & argento conjunctam, Plinius docet lib. 35. in proæmio, & lib. 33. c. 7. ubi ait; *Inveniri in argentariis metallis minium, & nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam apud Romanos non solum maxime, sed etiam Sacræ. Enumerat auctores Verrius, Iovis ipsius simulachri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantumque corpora.* Esse autem conjunctum cum auro, eodem docet capite, atque jam inde à Trojanis temporibus rubricam in honore fuisse. Manifestè sanè Sapientia cap. 13. 14. rem illam de idolis miniatis confirmare videtur; *Si quis* (inquit) *faber lignum sculpat, & assimilet illud imagini, perliniens rubrica, & rubicundum faciens fuco colorem illius, & omnem maculam, quæ in illo est perliniens.* De custodia autem adhibita miniariis metallis Bæticæ Provinciæ à populo Romano, tum etiam & de pretio in vendendo lege statuto, ne modum excederet, meminit eodem loco Plinius. Quare opportunè pretiosæ tincturæ, aut colores inter pretiosa mettalla, atque lapillos referri potuerunt.

אופיר כתם· Auri nomẽ Vestium tinctura Indica. Phi. Albr. Titel. Sapientia tanto dignitas excelione, quãto lux colores. Sapientia, Sol. Plinius. Minium apud Romanos sacrum. Idolorum facies miniata aut rubricata.

Commodior tamen, & ad rem propinquior D. Thomæ, Nicolai, & quorundam aliorum expositio hos *Indiæ tinctos colores* interpretantium, diversorum colorum pretiosissimos lapillos, quos India procreat.

D. Th. Nicol.

Sed tandem illud verum, atque germanum est, ut per *tinctos Indiæ colores*, non nisi *Aurum Ophir*, intelligi voluerit Vulgatus; nam cum plura sit auri nomina, atque etiam genera pro regionum diversitate, illud dicatur esse optimum, primumque quod India tingit primò, præstantissimoque colore: idest, quod fulgentissimum gignit, cum quo egregie facit quod Hieronymus Epist. 140. ad Principiam

Vera expositio tincti coloris pro auro. Aurum Ophir sui aurissimum. Hieron.

piam

piam Virginem, explanans illa verba, *Abstitit reginam à dexteris inuestitu deaurato, circumdata varietate*, ait in Hebræo haberi, Diademate aureo. Symmachu verò transtulisse, *in auro primo*; Aquilam, Quintam, & Sextam Editionem, *in tinctura*, vel, *in auro Ophir*, ubi *tincturam*, vel *tinctum colorem*, vides apertè idem esse, quod aurum hoc nostrum. Subiicitque Hieronymus eo loco: *Ophir genus auri est vel à colore nomine indito*, atque adeo Plinius lib. 33. c. 3. à colore etiam aurum obrizum, sive optimum nominat; Auri (inquit) *experimentum ignis est, ut simili colore rubeat, quo ignis: atque ipsum obrizum vocant*. Isidorus quoque lib. 16. Ethymulo c. 17. Hoc ipsum *Aurum obrizum* ex eo sic dictum scribit, *quod obradiet splendore, sitque coloris optimi*. Quare ipsum nomen, Chethem, fortè significat insignem aliquem colorem, notam, aut maculam: nam ab eadem radice dicitur Jerem. 2. 23. *Maculata es in iniquitate tua*. Et si vox originalis, ut aliqui volunt, significat, *micare*, dicet Jer. iniquitatem insignem, & micantem in omnium oculis. Sed rem totam explicavit idem Jerem. Treno. 4. 1. exponens manifeste hujusmodi *India colores*, esse fulgentissimi auri colorem optimum; *Quomodo* (inquit) *obscuratum est aurum, mutatus est color optimus*? ubi pro colore, est eadem vox Chethem, id est, aurum. Et ita legitur ex Hebræo, *Mutatum est aurum*! Septuag. verò, *Mutabitur argentum*? q. d. peculiaris illi fulgor, Chethem, auri, extinctus est, ubi repetere noluit Interpres voce *auri*, tum de sententia minus concinnam redderet, tum quoniam *aurum*, multa sortitur nomina in Hebræo; atq; adeo ne voce eadem Latina ipse redderet tū ibi, tum in hoc loco, usus est hac circuitione *tinctorum Indiæ colorum*. Ergo de prima illa voce Chethem, aut *auro* hoc dictum sit.

Plinius.
Isidor.
LXX.
Cur Interpres variis auri circūloquutionibus vocatur.

De secunda verò, id est, de *Ophir*, nunc dicendum paucis. Non constare quidem quænam regio sit *Ophir*, videri tamen in India, ut fere Sapientes omnes existimabunt, Hieronym. supra adductus Epistola 140. Joseph. libr. 8. antiquitatum cap. 2. Gaspar Varrerius Lusitanus peculiari hac de re commentario, ubi adducit Rabanum & Nicolaum, Joseph Acosta lib. 1. historiæ Indicæ c. 19. Adrichom. in suo Theatro in descriptione *Pharan*. & ut hoc loco ait Nicetas; *Regionem esse apud Indos, in qua tum pretiosi lapides, tum aurum præstantissimum procreetur*, atque Philippus ex illo Ophir, filio Jectan, nomen quoque accepisse scribit; *Sciendum* (inquit) *est, quod vel maximè sub meridiana plaga hæc metalla nascuntur. Ophir autem, vel Evilath, cujus mentio habetur in Genesi, filii fuerunt Heber, filii Simei, isti ergo, quando terra divisa est, eam regionem occupaverunt, quæ ex eorum vocabulis nomen accepit*. Alii etiam dicunt, quod à Plinio, aliisque Latinis indicatur, *aurum obrizum* ab *Ophir* nominatum esse, quasi *Ophirizum*. Et ut illud omittam, quod diligenter à nostris Scriptoribus tractatum est, Francisco Ribera in Jonam c. 1. Benedicto Pererio lib. 15. in Genes. & lib. 12. in Danielem, & Gaspare Varrerio superius adducto, hanc *Ophir*, cuius mentio fit 3. Reg. 9. & 10. & 1. Paralip. 29. fuisse insulam, aut pæninsulam Malachæ, vel Zophalæ, vel Samatræ, aut valdè simile, valdeve loco propinquam; sed unum illud addam; neotericis quibusdam placuisse, *Ophir* esse nostrum Occidentale *Peru*, quod quidem sibi persuaserunt Montanus in suo apparatu in lib. *Caleb*. & Genebrardus, in Chrono, atque Gotopius Becanus in Hispanicis; nam & ipsa vox *Ophir* colludere videtur cum nomine *Peru*. Sed illa melior conjectura quod 2. Paral. 3. 7. dicitur Salomon *texisse domum laminis, de auro probatissimo*, quod in Hebræo dicitur, *Aurum Parvaiim*: quæ terminatio, & inflexio vocis videtur esse dualis, cuius singulare fit *Paru*, vel *Peru*, juxta Gramaticos Hebraicæ linguæ Canones. Cum autem illa vox dualis fit, duplex videbitur significari Peru, videlicet quæ peculiariter vocatur Pervana regio; & altera etiam Mexicana illi contermina: licet altera tantum nomen proprium Peru retineat. Vel certè significabitur duplex Judia, videlicet Orientalis, & Occidentalis. Etymologiam aliam hujus vocis, comminiscitur Becanus longe diversam ex sua lingua Cimbrica, multisque ostendere nititur *Ophir* esse regionem ultra Mare Athlanticum, incidereque in nostrum *Peram*. Sed auctor hic ingeniosus, acutus, argutus, nullum suæ doctrinæ solidum, firmumve fundamentum præter suas suspiciones unquam posuit. Quare in hujusmodi rebus somniare, sed ut Sapientem virum, illum semper existimavi, atque cum verò similitudinis quadam voluptate, & veritatis specie, cujusmodi esse plerumque solent Sapientum somnia. Sed ut ad Pervanæ regionis conjecturam revertar; Constanter etiam affirmat Franciscus Vatabl. 3. Reg. 9. licet non totum *Peru*, at saltem partem aliquam eius regionis significatam nomine. *Ophir*, videlicet insulam illam, quæ nostratibus appellatur *Sancti Dominici La Espanola*, exteri Hispaniolam; Sed minuunt, quod apud nos integrum est, sonatque *Hispaniam*. Sic verò ille; *Ophir insula est remotissima à sinu Elanitico; nam tertio demum anno revertebantur inde: Vocatur hodie Spagniola sic nominata à Christophoro Columbo, in Occidente est in terra inventa nuper est enim illic aurum laudatissimum*. Sed quam tenues, qua leves istæ conjecturæ, in re valdè incerta? Quam levis quoque illa nominum collusio ex nomine Hebræo, cum neque ipsi Indi Pervani unquam audierint antè Hispanorum adventum eam suæ regionis appellationem; sed tanquam recenter ab ipsis Hispanis invectam, aut inventam acceperint? Memini me aliquando hac de re familiariter egisse cum nobili Garcia Lasso Inga, qui maternam originem ducebat, ex Ingarum Pervanorum sanguine regio, viro sanè omni laude dignissimo, neque solum moribus honestissimis, sed politioris litteraturæ studio præclaro, & qui nunc etiam Indiarum Occidentalium historiam jucundissimam, verissimamque parat, propediem daturus; Is audita illa conjectura nominis Hebraici tam longè petita, tamque curiose excogitata, bone Deus, quantum risit? audire me statim jussit veram illius nominis rationem, & occasionem. Cum primi Hispani post longam navigationem, illa tenuissent, littora atq; indigenam quandam piscationi intentum, ex improviso comprehendissent, gestu ac signis rogare cœperunt, quænam illa terra esset, ille (quod naturale est) suspicatus rogari, qui appellaretur, frequenter repetebat, Beru, Beru, est autem hoc nomen frequentissimum, ac familiarissimum maritimis hominibus Pervanis. Inde Hispani vel responsione decepti, vel occasione sumpta, regionem ipsam Peru appellaverunt. Quid hoc cum *Ophir*? Sed satis: nam vocat nos Sardonyx.

Ophir in India.
Hieron.
Josephus.
Varerius,
Acosta Adrichom.
Nicetas.
Plinius.
Aurum Ophirizū.
Frāciscus Ribera.
Benrd. Perer.
Varrerius.
An Ophir sit nostrum Peru.
Montanus.
Genebrar.
Goropius.
Nomen Peru an Hebraice agnitum.
פרוי
פרנים
Goropius qualis auctor.
Sapientū somnia.
Sapientum somnia.
Insula S. Dominici an sit Ophir.
Vera nominis Peru ratio, & impositio.
Veru nominis Peru ratio, & inventio.

Nec lapidi sardonicho pretiosissimo. Vocem originalem Soham, Vatabl. *Chrystallum* vertit, eandem vocem Onchel. Gen. 2. vertit *Burla*, quod nomen videtur affine *Beryllo*. Reliqui consentiunt cum nostro Interprete, & cum Sept. *Onychem* interpretantes, sive ut Nicetas, qui pro eodem reputat, *sardonychem*. Quare Hieronymus ad Fabiolam, de illis duobus lapidibus Superhumeralis sic scribit: *Qui Hebraice dicuntur, Soham, ab Aquila, & Theodotione Onychini, à Septuag. Smaragdi transferuntur. Josephus sardonychas vocat cum Hebræo, Aquilaque consentiens, ut vel colorem lapidum, vel patriam demonstraret*.

שוהם
בנרלה
Chaldaus.
Nicetas.
Hieron.
Josephus.

Sed inter eos, qui propè inter se convenire videntur, est nonnihil etiam discriminis; nam *Onychem* cum *Sardio* videtur Epiphanius confundere, & alii eum utroque *sardonychem*. Ego verò *sardonychem*, quæ hoc loco *Soham* nominatur, ferè pro *Onyche* accipiam; distinguitur verò sicut nomine, ita & re ab ea, quæ *sardius dicitur*, qui ab Hebræis *Odem* dicitur, à radice *Adam*, quod est rubere, quare lapidem *sardium* Hebræi *Rubinum* exponunt, & fortè nomen mutuatus est à *Ruben*, primogenito Jacob, cujus nomen in *sardio* inscriptum erat in Rationali, Quare hoc loco deceptum existimo Josephum, qui inter lapides Rationalis primo loco *sardonychem* nominet, pro *sardio*. Similiores autem sunt Onyx, & Sardonyx ut re, ita, & nomine. Quare quem hoc loco Vulgatur *sardonychem* dicit, *Onychinum* nominat Genes. 2. 12. & similiter Exod 28. sæpè atque licet plerique diversos lapides efficiant, tamen illorum differentiam non verum Interpres valdè curasse; atque unum, & eundem reputat Nilus Metropolita. Est autem *Onyx* ex ipso nomine Græco, *unguis*, id est lapis colore unguis humani. Quare cum *sardonychem* dicit, verum componere ex *Sardio*, & *Onyche*; atque significare lapidem coloris humani unguis, sed flavescentis, aut rubentis. Quare ait Plin. lib. 37. c. 6. *Sardonyches olim, ut ex nomine ipso apparet intelligebantur candore in sarda, hoc est velut carnibus ungue hominis imposito, & utroque translucido*. Atque Isidor. libr. 16. c. 8. *sardonyx ex duorum nominum societate vocata est; est enim ex Onychis candore, & sardo: constat autem tribus coloribus subterius nigro, medio candido;*

Sardonyx quis lapis.
Epiphan.
אודם
ארם
Sardius, idem, qui Rubinus.
Josephi error.
Onyx, & Sardonyx eadem gēma.
Nilus.
Onyx nomen à colore unguis.
Plinius.
Isidor.
Tres Sardonychis colores ... unus in unum,
Marbod.

de, superius minii. Quod Marbod. suo quoque carmine descripsit prisco.

Sardonychem faciunt duo nomina sardus, Onyxque
Tres capit ex binis unus lapis iste colores,
Albus, & hinc niger est, rubeus supereminet albo.

Sed quoniam in Onychinæ, aut Sardonychinæ Gemmæ colore assignando, mira est varietas auctorum, certè non diversos ejusdem Gemmæ colores, sed eundem vel remissiorem, dilutiorenive vel intensiorem, aut pro patriæ, & regionis varietate paululum diversum, intelligere oportet, nam ut ait Plin. *Nullo Sardarum vestigio Arabicæ sunt, sed radice nigra, aut caeruleum imitantem, nec sine quadam spe purpuræ, candore in minium transeunte. Armeniaca cætera probanda, sed pallida Zona.* Ex Zenothemo præterea Plin: refert, *Indicam Onychem plures habere varietates, igneam, nigram, corneam.* *Isidorus quoque Onychæ genus rubore sanguineum, quod in Aetiopia, Arabia & Africa invenitur, &c.* Atque de hoc Epiphanius intelligendus est; dum Sardonychem facit *coloris ignei, qui sanguinis colorem referat, sed subviridem.* Qua in re fuisse sanè videntur Septuagin. qui Exodi 28. ubi eadem Hebraica voce dicitur; *Sumes duos lapides Onychinos:* Illi dixerunt, *Sumes duos lapides Smaragdi,* non tam quod veram Smaragdum, quam quod Sardonychem subviridem intellexerunt. Quare & Epiphanius testatur, esse quandam Sardonychem, quæ vocatur Molochites, quasi habens maluæ colorem; ut etiam Plin. interpretatur lib. ult. cap. 8. de qua Solin. ait cap. 46. *Molochitem Arabs invenit virentem crassius, quam Smaragdus; contra infantum pericula ingenita vi resistentem.* Cum quo etiam facit, quod in historia illa de Sardonyche Polycrati Regi adducta, quam infra tangemus *smaragdum* illam vocat Herod. in Thalia *Ceres*, aut *mellis coloris* alias, spurias censet Epiphan. has quoque Indicas esse, ait Plin. *Hoc (inquit) in Indicis cereum, aut corneum invenitur; etiam circulis albis: quædam in iis cælestis arcus anhelatio est, superficies vero locustarum maris crustis rubentior.* Nilus, *flavum* tantum nominat.

Isidor. — *LXX.* — *Sardonyx sub viridis, dicta Smaragdus. Molochites apud Epiph. & Plinius. Solinus. Herodot.*

Sed perdam operam, si in hac colorum varietate amplius demorer, de quo Plinius Isidorus. Alber. Christophorus Encelius libr. 3. consulendi. Illud mei instituti magis proprium, si patriam, & præstantiam hujus gemæ, propter quam pretiosissima à Jobo dicitur, indicemus. Aethiopicas esse. Arabicas, Indicas, Africanas, constat ex Plinio & Isidoro superius adductis. Arabicæ, & Indicæ præcipuæ. Marbodæus de Onyche.

Encelius. Ubi terrarum perveniat Sardonyx. Marbod.

Hanc quoque dant nobis Arabes, dat & India gemmam.

Et de Sardonyche;

Partibus hunc nostris Arabes, sed & India mittit.

Nilus etiam in Tauro Monte provenire dicit Indicas esse præstantissima, atque pretiosissimas, vel ex hoc Jobi loco elici potest; & ad colorem, quem vulgus appellat carneum, accedere, ex illa Plinii descriptione; quam de Indicis tantum accipi debere existimarunt Ismenias, Demostratus, Zenothemis. Sotacus apud eundem. Neque dubium quin in India, cujus hic Jobus meminit, in maximo pretio fuerint. (Quamvis Zenothemis scripserit, Indis non fuisse habitas in honore) nam, & lapis Onychinus terræ Evilath, quæ in India creditur esse, valdè commendatur, Genes. 2. 12. Romanis quidem gemma celeberrima, ut scripsit Demostratus. Magnitudine præcipue commendatur; nam, & oportuit valdè magnas fuisse gemmas illas Onychinas super humeralis, in quibus singulis sena nomina filiorum Israel insculpi possent, Exod. 28 *Et tanto* alias *magnitudinis apud indos,* ut Plin. scribit, Ut inde capulos factitarent. Addit quoque Nilus, ea esse magnitudine, *Ut indi ex iis lectorum pedes conficiant.* Ad præstantiam illud pertinet, quod Epiphanius cap. 12. scribit: *Plurimum delectari hac gemma Regum, & divitum hominum sponsas, quæ hanc gemmam in poculorum usum convertunt.* Hæc denique gemma est illa, quæ Regi Polycrati gratissima cum esset, ejus unius jactura voluntaria fortunæ volubilitatem inconstantis redimi posse existimavit; *nam assiduo gaudio lassus, profectus navigio in altum, annulum mersit; at illum piscis eximiæ magnitudine esco vice raptum, in culinam Domini rursus fortuna manu reddidit: Sardonychem eam gemmam fuisse constat.* Scriptor est Plin. libr. 37. cap. 1. Herodotus lib. 3. Cic. lib. 5. de finibus Unica jam tandem observatione hujus gemmæ tractationem includo, si dicam non Indicam Sardonychen, at Arabicam pretiosissimam tum nominari hoc loco à Jobo, tum fuisse illam Polycratis Sardonychen; quippe advectam è Mari Rubro, verba hæc Solini c. 46. docent Ex *Arabici littoris sinu Polycrati regi advecta sardonyx, gemma prima, in orbe nostro luxuria excitavit facem: superficies eius probatur, si meracius rubeat, arguitur si fuerit faculentior, Medietas circuitur limite candicante. Optima est, si nec colorem suum spargat in proximum, nec ipsa ab altero mutuetur. Reliqua nigra finiuntur. Quod si translucent, vitio vertitur.*

Nilus. Sardonychee Arabica, & indico præstantissima. Onyches magnitudine commendato. Plinius. Nilus. Epiphan. Gemma Polycratis Regis. Plinius. Herodot. Cicero.

Vers. 17. Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum: nec commutabuntur pro ea vasa auri.

1 Adequare, *quid? Aurum unde dictum.*	5 Vitrum *unde. Illius inventio.*
2 *Particula, & , pro disiunctione.* Vitium, & Specula *unde. Explicatus Moyses.*	6 *Quartũ auri nomẽ* Ophaz, *aut* Mophaz, *& ubi sit. Explicatus Jeremias, & David.*
3 *Crystallus unde.*	7 Vas *in sacro sermone quid. Vasa aurea inutilia. Explicatus Moyses, Jeremias, Lucas.*
4 Adamas, Doctrina, & Veritas *Sacerdotis, cuiusmodi fuerit.*	

ITerum comparatur Sapientia cum rebus aliis pretiosissimis. 1

Non æquabitur. Non coæstimabitur ei, vel, non appretiabitur, non ordinabitur cum ea, vel, non disponetur in eodem gradu cum illa. *Aurum*, jam hoc tertium est nomen auri. *Zahab*, quod nomen videtur esse à mundicie, & puritate: significat enim aurum optimum, purissimum, mundissimum; ut supra diximus. Quare hoc nomine significatur, *aurum optimum terra Evilath* Genes. 2. 12. & *aurum mundissimum*, Exod. 35. 24. vide etiam infra Job 37. 22. super id, *Ab Aquilone aurum venit.* Quare idem nomen est vini purissimi, & splendentis, sine sedimento, & fæce. Jerem. 51. 7. *Calix aureus Babylon in manu Domini*, quod non tam ad materiam, quam ad liquorem auratum, quem continet, referendum putant, quasi diceret: *Calix auri purissimi*, & splendentis, aurescentisve liquoris. 2

Tertia auri appellatio à puritate. זהב *Vinum aurescens.*

Vel vitrum. Hebraice. *Et vitrum*: sicut etiam legunt Septuag. Sed frequenter particula copulativa, *Et*, sumitur pro disiunctiva, *Vel Vitrum* autem, *Zechuchith*, est à radice *Zacac*, quod est, purificare, mundare, aut fulgere, & candescere, de quo non semel dixi. Quare videtur idem esse, quod lucens, & fulgens, aut pellucidum, & transparens; cujusmodi esse oportet, quod Exod. 30. 34. dicitur *Thus lucidissimum*, id est, *pellucidum*, ut vertunt Septuaginta, & *Oleum purissimum, atque lucidum.* Levit. 24. 2. quod obscurius reddiderunt Septuag. dicentes, *Oleum expressum ad lumen.*

LXX. Particula copulativa pro disiunctiva. זכוכית זכך *Vitri nomen a luce, & diaphano. LXX.*

Quia autem res hæc pellucida, & transparens ad multas gemmas, materiasque pretiosas referri potuit Interpretes quoque res diversas intelligunt: Nam Thargum vertit, *speculum*, quod forte eo sæculo recens *speculi* inventio, summo haberetur in pretio, & non nisi ex pretiosa etiam materia fieret, ut enim ait Plin. lib. 33. cap. 9. *Laminas duci, & specula fieri non nisi ex optimo posse creditum fuerat.* Meminit deinde speculorum argentorum; atque Ægyptiorum speculorum, *argento non cælato*, sed tincto, & picto. *Mirumque*, inquit, *crescit pretium fulgoris excæcati.*

Vocis originalis varia interpretatio. Thargum. Speculorũ materia. Plinius. Specula Aegyptia.

Alii verò hoc nomine intelligunt *Crystallum*. Ita nonnulli Hebræi, quos sequitur Regia, atque Nicet. etiam. Videturque res hæc congruere cum Orientalium, Indicarumque gemmarum enumeratione. Nam cum de Crystallo disserit Plin. lib. 37. c. 2. *Oriens*, inquit, *hanc mittit. Sed Indica nulla præfertur. Juba etiam auctor est, in quadam insula Rubri Maris ante Arabiam fieri nasci. Xenocrates etiam tradit torrentibus sæpe deportari.* Quæ omnia non longè absunt à Jobi patria, atque sermone. Neque verò multum abludit vitri nomen a *Crystallo* nam, ut Plin. ait, *Ad Crystalli similitudinem mire accessere vitrea.* Atque utrumque respicere potuerunt Complutenses Hebræi exponentes, *Vitrum Crystallinum.* Pagn. quidem post Rabbi Levi Kimhi, 3

Crystallus. Regia. Nicetas. Plinius. Chrystallus ubi. Complut. Paguin. R. Lev. kimh. R. Abrah. R. Mardoc. Caietan.

existi-

Excelsa, et eminentia, voces valde difficiles. Philippi expositio allegorica. Consuetudo Latini Interpretis in reddendis nominibus propriis.

excelsa, & eminentia sunt; nam cætera indigna sunt, quorum in Sapientiæ dignitate æstimanda, vel mentio fiat. Hæc est sententia facilis quidem Sed duæ illæ voces *Excelsa*, & *eminentia* sunt valde difficiles. Et quidem pono illam Philippi expositionem per *Excelsa*, & *Eminentia* intelligentis Angelos, minimè literalem esse. Quare plerique ex Hebræis, Hebraizantibusque conveniunt, Excelsa, & Eminentia esse nomina propria lapidum pretiosorum. Neque verò id alienum est a more, & consuetudine Vulgati interpretis, qui plerumque nomina propria solet explicationis gratia appellativis exponere; sursus appellativa multa, quasi propria essent, intacta, & sine interpretatione relinquere; cujus rei exempla multa ad Sacræ Scripturæ intelligentiam necessaria proferemus cap. ult. ubi de nominibus filiarum Job dixerimus. Ergo cum in rem hanc incidissent, Septuag. alterum nomen appellativum reddiderunt, alterum reliquerunt intactum; nam legunt; *Sublima, & Gabis non erunt in memoria*. Habetur verò in Hebræo. *Ramoth, & Gabis*. Sed mirabilis Hebræorum illosque sequentium omnium incertitudo, & varietas in his pretiosis lapidibus, aut unionibus nominandis, & designandis. Et quidem *Ramoth*, R. David, R. Mardochai, Pagn. Regia, Vatab. existimant appellari Coralia: sicut etiam eandem vocem Tygurina vertit, *Coralium*, ubi Ezech 27. 16. nos habemus, *Sericum*, quas res oportuit esse notas Jobi ætate, sicut & cæteras opes Indicas & Arabicas. Nam, ut Plinius dicit. *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est tantum apud Indos in coralio*. Subditque statim: *Gignitur, & in Rubro Mari, sed nigrius*. Item *in Persico*, atque ex Coraliis frequentissimis in Maris Rubri fundo nascentibus ipsum Mare reddi, appellarique *Rubrum* supra meminimus. Addit quoque Plin. *Auctoritas baccarum ejus non minus Judæorum viris quoque pretiosa est, quam feminis nostris uniones indici. Aruspices eorum. Vatesque imprimis religiosum ad gestamen amoliendis periculis arbitrantur. Itaque & decore, & religione gaudent*. Potuit igitur inter materias pretiosissimas opportunè *Coralium* à Jobo connumerari.

2
LXX.
ראמות
גביש
R. David. R. Mard. Pagnin. Regia. Vatab.

Coralium, & Sericum in pretio habita sibi sæcula. Plinius. l. 31. c. 2.

Alii vocem Ramoth, ad Rhinocerotem referunt, favetque ipsum originale nomen Rhinocerotis, Reem, à quo videtur *Ramoth*, deduci posse. Ergo Eugubinus *Ramoth* dicit esse, *pellem Rhinocerotis*. Verum hoc fictum est omnino; nam neque pelles illæ in pretio sunt; neque inter metalla, lapidesque pretiosos videbantur opportunè pelles interserendæ. Quare alii de cornu Unicornis, aut Rhinocerotis accipiunt, quod & pretiosum est, atque pertarum, & præterea cum ipsa Latina lectione consentit: est enim hujusmodi cornu *excelsum*, & *eminens*, cum scriptum sit: *Exaltabitur, sicut unicornis, cornu meum*, & Iterum; *Ædificavit, sicut unicornium sanctificium suum in terra*, id est in loco sublimi, & in loco excelso, & eminenti. Sed quorsum nunc longè diversæ materiæ, nimirum ossæ, inter metalla, & lapides pretiosos meminisset? An quia par utriusque rei pretium? nam pretiosis quidem ossibus, ut Ebori, proximus fuit honor & locus auro, gemmisque 2. Paralip. 9. 21. Threnorum 4. 7. Ezech. 27. 15. Vocem eandem, *sericum*, vertit Latinis Interpres Ezech. 27. 16. *Syrus negotiator tuus, propter multitudinem operum, tuorum, gemmam, & purpuram & scutulata, & byssum & sericum, & Chodchod proposuerunt in mercatu tuo*, ubi Tygur. vertit, *Corallum, & carbunculum*. Pag. *Corallū, & unione*, Reg. *Corallum, et Rubinū*. Theod. *Aromata, & Onychem*. Sept. autem nomina originalia, tanquā propria, intacta relinquunt, *Ramoth*, & *Chorchor*. Ut res fuerit Interpres eleganter dixit, *Excelsa*: sive vocem deducat à radice *Rum*, quod est exaltare, *aut elevare*, & pertinet ad dignitatem, & excellentiam Quare hoc nomen. *Excelsum*, tribuitur excellentibus, & præpotentibus hominibus Isa. 2. 12. & pro re præstantissima Proverb. 24. 7. sive deducat à radice Raam, quæ ejusdem etiam significationis est.

ראם
Eugub.

Cornu Rhinocerotis eminens, atque pretiosum. psal. 91. 11. psal. 77. 99. Ebori pretium proximum gemmis.

3
Varia item versio Ramoth. Tygur. Pagn. Regia. Theodot.
LXX.
רום
ראם

4
Vocis Gabis varia interpretatio.

Secunda vox, *Gabis*, incertior, & ignotior, quamquam enim Nicet. dicat significare *eminens, et elatum*, & Symmac. quoque verterit *Excelsa, et sublimia*: recteque conveniat cum radice *Gabah*, quod est *elevare*, aut *exaltare*: sed tamen plerique Hebræi existimant esse genus lapidis pretiosi; ita R. Mardoch. post quem Pag. Cajet. & alii, ut Reg *unionem*, vertunt. Vox quidem originalis hoc tantum loco invenitur, sed in compositione *Elgabis*, reperitur Ezech. 13. 11. *Dabo lapides pergrandes*, & Ezech. 38. 22, *Imbre vehementi, et lapidibus immensis*, ex quibus locis aliqui conjecturam faciunt debere hoc loco intelligi, *Crystallum*, quæ fit instar grandinis, & cælestium lapidum pergrandium. Res incerta, & ad verum certumque sententiæ sensum eliciendum non valdè necessaria, dummodo constituatur significari aliquid in communi excellens, vel aliquid peculiare.

Nicet. Symmach.
גבה
R. Mard. Pagn. Cajetan. Regia.
אלגביש

5
Illustris lectio Septuaginta.

Trahitur autem Sapientia de occultis. Si dixisset Interpres *præ occultis*, vel, *super occulta*, rem totam illustrasset. Sicut fecerunt Septuag. legentes; *Attrahe Sapientiam super intima*, idest, Si quis illam latentem, & reconditam eruat, trahatque in lucem, idest, apprehendat, obtineatque profecto præ omnibus thesauris, & reconditis margaritis æstimabit illam. Eandem quoque comparationem elucidavit Aquila: *Dulce est Sapientia, ultra ea quam sunt spectabilia, et illustria*. Forte enim in illo verbo, *trahendi*, aut *attrahendi*, quod nos habemus, nescio quem habitum exugendi re dulcem subintellexisse videtur. *Trahitur*, propriè, *attrahitur*, vel, *extrahitur*, & nescio quam prolongationem, aut elonganimitatem in *attrahendo*, & operando verum hoc verbum indicare, quasi dicat, *Protrahitur Sapientia de occultis*, vel, prolongatur ejus attractio; aut longanimiter laboratur in ejus attractione. Quod quidem verbum verti solet *elongare*, aut *prolongare*, Isaiæ 13. 22. Ezech. 12. 28. Quod idem profectò esse videtur, cum illo Eccles. 6. 19. *Quasi is, qui arat, & qui seminat, accede ad Sapientia, & sustine bonos fructus illius*, idest, longanimiter, & patienter labora, ut enim Jacobus Apostolus ait, c. 5. 7. *Agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum, & serotinum. Patientes estote & vos, & confirmate corda vestra, quam adventus Domini appropinquabit*. Cum igitur patientes nos jubet esse, longanimes nos vult, longanimiterque expectare, & attrahere operum bonorum fructum. Quare subiicit Ecclesiasticus: *In opere* (cultura, colendi, & excolendi labore) *illius paululum laborabis, & cito edes de generationibus* (germinibus fructibus) *illius*. Quod quidem egregie convenire videtur cum illo Psal. 125. ubi priorum hominum, virtutis colendæ opus, laborque describitur; *Seminantes* videlicet, in lachrymis, propter hujus sæculi, hyemisque acerbissimæ molestias incredibiles, *euntes ibant* (sensim, pedetentim, non nimium festinantes, sed quales iremœsti, miserique possunt) *& flebant, mittentes semina sua*, pro quo Hebræi legunt, *Portantes attractionem*, sive *prolongationem seminis*, vel, ut clarius dicam, longanimiter extrahentes, vel, elongantes semen: quod dicere possumus, *Sembrar a la larga*. Ita etiam ab hac ipsa radice hoc loco dicitur, *Trahenda Sapientia*, quasi dicat, elonganda, prolonganda, seminanda, aut excolenda longanimiter sic enim laborantibus nobis *fructum afferet in patientia*.

Aquila. proprietas verbi Attrahendi.
משך
Sapientia longaniminter quærenda, & patienter excolenda.

6

Seminanda pietas, & Sapientia longanimiter. Complut. Plantin. Regia. Luc. 8. 15.

De occultis. Alii legunt, *Præ margaritis*. Et quidem vocem originalem, *Peninim*, ab eodem nostro Interprete vertitur, *Opes*, Proverb. 3. 15. *Pretiosior est cunctis opibus* ubi Septuag. legunt, *pretiosior est lapidibus*, & Hebræi, *gemmis*, vel, *margaritis*, & Prover. 20. 15. *Est aurum, & multitudo gemmarum, &c.* Sed quidem vox hæc deducitur à radice, *Pana*, quod est respicere illud, quod ante nos est. Quia autem illud, quod est ante nos videtur esse quasi intra tempus futurum, vel intra locum, in quem nondum ingressi sumus, ideo significat hæc vox illa, quæ sunt à nostris oculis, & conspectu remota, aut quæ in occultis locis reposita delitescunt: cujusmodi sunt thesauri lapidum, metallorum, vel pretiosarum rerum, quos intra terræ viscera natura condidit. Significatur ergo divinæ Sapientiæ thesaurum multo magis abstrusum, reconditumque esse, quam metalla, aut pretiosos lapides, propterea multò magis nobis laborandum in illius investigatione, multo etiam nobis naturali tantum lumine minus cognitam, minusque naturalibus viribus perviā. Quod profectò Eccl. 6. 24. indicatur, *Sapientia doctrinæ secundum nomen est eius, & non est multis manifesta; quibus autem est manifesta, permanet usque ad conspectum Dei*, ubi licet secunda Græcam etymologia posset dici, ipsa Sapientia ex proprietate sui nominis occulta, & ignota; *Sophia enim a Zophos*, idest, à caligine dicitur, quasi in caligine, & ignoratione delitescens: tamen, ut allusio non Græce tantum, sed Hebraice etiam conveniat, potius ex ipsa re sumenda est; nam cum sæpe nominetur, significeturque auri, gemmarum, universarumque

Pagnin. Regia. Tygur. Vatab.
פנינים
LXX.
גה

Divina Sapientiæ thesaurus valde abstrusus.

Græcam Sapientiæ nomen quid efferat. σοφία ζόφος

rumque opum appellationibus, significatur esse aliquid reconditum in occultis recessibus, & oportet quidem à paucissimis inveniri, & quod in rebus rarissimis, pretiosissimisque contingit, plerisque ignoram, & occultam esse; & non nisi nomine tenus cognitam; qui autem semel illam invenit, si sapiens est, nunquam dimittit.

Vers. 19. Non adæquabitur ei Topazius de Aethiopia: nec tincturæ mundissimæ componetur.

1 Topazius *in Hebræo quid? Smaragdus optima. Epiphanius notatus.*
2 *Topazii natura, & descriptio Aethiopiæ Orientalis, & Abyssinorum.*
3 Flumina Aethiopiæ, & *Troglodytæ.* Cimbalum alarum *apud Isaiam.*
4 *Topazius virens. Nomen illius unde.*
5 Tinctura *quid propriè? Sapiens vir sola prudentia contentus vivit.*

Topazii prima inventio, patria Aethiopia Orientalis; color, præstantia.

1 Nomen in Hebræo ambiguitas. פטדה R. David. R. Jonah. Pagn. Regia. Vatabl. Caietan. Plinius. Smaragdi qua probatissima: Nilus. Metropolita. Epiphan. Lapsus Epiphanij causa.

Topazius. In Hebræo, *piteda*, constat esse nomen pretiosi lapidis, sed incertum quis ille sit. Nam R. David R. Jonah & post illos Pagninus, Regia, Vatablus, Caietanus, contendunt esse Smaragdum; atque hujus rei coniectura fit ex Plinio lib. 37. c. 5. ubi Æthiopicas Smaragdos valde commendat ex auctoritate Jubæ, nimirum *acriter virides.* Sed levis hæc conjectura est; nam probantur etiam Smaragdi Scythicæ, Aegyptiæ, Bactrianæ, Cypriæ, Hermuieæ, & Persicæ, atque Thodicæ. Quare, & Nilus Metropolita suo illo tractatu de lapidibus, non unam tantum patriam Smaragdo assignat. *Hunc* (inquit) *Aethiopia mittit, & Aegyptus & Persis, & quædam Attica montes.* Atque Epiphanius etiam *in Judæa, Aethiopia, & in terra quam Phison. id est, Ganges præterfluit;* provenire scribit. Quamquam hoc loco existimo, bona venia, lapsum Epiphanium; nam in terra, quam aluit Phison, inveniri tantum scribit Moyses, *aurum optimum. lapidemque Onychinum;* nisi forte intellexerit *Onychinum subviridem*, proptereaque Smaragdum dixerit, ut supra indicavimus. Deniq; vera Smaragdus non appellatur in Hebræo, *piteda*, sed Bareketh Exodi vigesimooctavo.

Gen. 1. 12. ברקת

Topazius ubi proveniat.

Ergo Vulgatus constans est in vertendo, intelligendoque Topazio, tum hic, tum Exod. 28. 17. & c. 39. 10. & Ezech. 18. 13. convenitque cum re ipsa, quam oportuit esse valde exploratam Jobo, ut quæ in illis Orientalibus regionibus proveniat; videlicet tum in Arabiæ insula, tum in Aethiopia Orientali, non longe ab Aegypto, atque à Jobi patria. Sic enim de Topazio scribit Plinius lib. 37. c. 8. *Egregia etiam num Topazio gloria est suo virenti genere, et cum reperta est, prælata omnibus. Id accidit in Arabia insula; quæ Chitis vocatur; in qua Troglodytæ prædones, cum diutius fame, et tempestate pressi herbas, radicesque effoderent, eruerunt Topazion. Hæc Archelai sententia est. Juba topazion insulam in Rubri Mari a continente Stadiis 300. abesse tradit. nebulosam, et ideo quæsitam sæpe navigantibus, ex ea causa nomen accepisse. Topazio enim troglodytarum lingua significationem habere quærendi. Ex hac primum importatam Berenicæ reginæ, quæ fuit mater sequentis ptolomei, à Philemone præfecto regis, ut mire placuisse, & inde factam statuam Arsinoe Ptolemæi Philadelphi uxori, quatuor cubitorum sacratam, in delubro, quod aureum cognominabatur. Recentissimi auctores & circa Thebaidis Alabastrum oppidum nasci dicunt.* Epiphanius quidem scribit, nasci in Topaza urbe Indiæ, quamquam in inventionem pauló diversius sit; *Inventa* (inquit) *quondam illic à lapicidis in corde alterius lapidis, quam cum splendidam vidissent, & Thebanis, quibusdam ostendissent, parvo pretio vendidere. Thebani verò tum temporis regnum administrati reginæ attulerunt. Illa verò diademati suo imposuit in medie frontis.* Strabo lib. 16. in descriptione Arabiæ, & Brabici Sinus, sic scribit. *Post si non esse Ophiadem insulam, propter Topazia insignem. Is autem* (inquit) *lapis est pellucidus splendore aureo effulgens, ut interdiu videri non possit; noctu verò videtur ab iis, quo eum colligunt: nam signo aliquo imposito, de die effodiunt. Aegypti reges maxima hominum multitudinem mercede conductam, ad horum lapidum collectionem, custodiamque collocaverunt.* Ferè eadem scripsit Nilus Metropolita tum de magna Thebaide, tum de insula sinus Arabici.

Plinius, Topazii prima origo, & inventio.

Epiphan. de invent. Topazii.

Strabo.

Topazij ex Strabone descriptio, & inventio.

Nilus.

Aethiopia Orientalis, seu abyssina.

Quare cum hoc loco dicitur *Topazius de Aethiopia*, utique Aethiopiam Orientale nominat, quæ sub Aegypto est, & ferè est, quam Abassinam, sive Abyssinam nominant: atque Aethiopas, Abyssinos etiam nominari, videtur Beniaminus Tudelensis affirmare, in suo illo itinerario, quod Arias Montanus Latinum fecit. Esse verò hujusmodi Aethiopas Abyssinos Arabiæ confines, cum quibus Arabes assidua bella gerant, scribit Franciscus Alvarez in suo itinerario. Illud vero etiam addit Beniaminus, regionem hanc Aethiopiæ esse illam, quæ Genes. 2. dicitur terra *Evilath.* Verum diversam esse Athiopiam ea codem loco videtur colligi, cum dicitur, vers. 13. *Secundus fluvius Gehon circuit omnem terram Aethiopiæ.* Quam quam *Evilath* non longe esse ab Aegypto, neque ab Assyria, sed propè Palesthinam, colligi potest ex c. 25. Gen. 18. *Habitabit Ismael ab Evila usque Sur, quæ respicit Aegyptum introeuntibus Assyrios*, & idem ferè dicitur 1. Reg. 15. 7. *Percussit Saul Amalech ab Evila, donec venias ad Sur, quæ est è regione Aegypti.* Quare etiam Stabo lib. 16. inter Arabes nominat *Cavilatheos*, vel quod idem esse videtur, *Hevilatheos.* Unum tantum non prætereundum, Aethiopum, atq; Maurorum nomen ad universos Arabes aliquando referri; tum etiam ad Aegyptios, & Afros, propter fuscum faciei colorem, ut ex Leunclavii historia Turcica eleganter confirmat noster Nicolaus Serarius super Tobiam c. 2. q. 3. Sed non procul esse hanc Aethiopiam ab Aegypto, vel à circumvicinis regionibus, colligi tandem potest ex illo Isaiæ 18. 1. *va terræ Cymbalo alarum, quæ est trans flumina Aethiopiæ, qui mittit in mare legatus, et in vasis papyri super aquas.* Quo loco videtur Propheta loqui de interiori Aegypto, quæ confinis est Aethiopiæ, non longè à Nilo, neque à Mari Rubro, nobilis mercatura, & alatis navibus, factis ea juncis, & papyro. Atque adeò madianitas ipsos Aethiopes esse, colligi potest ex Habac. 3. 7. *Vidi tentoria Aethiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.* & Ps. 86. 4. *Ecce alienigenæ*, (Palesthini) *& Tyrus, & populus Aethiopum.* (Aegyptii, aut Madianitæ: nam nunc isti, nunc illi Aethiopes appellantur) Quare, & Sephora uxor Mosis, Madianitis erat, simulque Aethiopissa, Exod. 2. 2. Num. 12. 1. Quæ omnia rursus egregie conveniunt cum illo Plinii testimonio oper adducto, tribuentis Topazii inventionem Troglodytis. Esse autem Troglodytas Aethiopea ipsos sub terram habitantes propter immodicos illius Aethiopiæ Orientalis calores, ea ipso Græco nomine constat, ut Plinius ipse scribit lib. 5. c. 4. Ponponius Mela, & alii Geographi, de quo fortè non nihil dicemus infra c. 30. vers. 6. atque hos ipsos Troglodytas significari ab Isaia per *Cymbalum alarum.* sive, ut in Hebræo est, per *umbram alarum*, verò simile videtur. Præterquam enim quod, *alæ*, significare videantur naves, velaque plena ventis, quibus quasi alis volitant; tamen Cymbalum vertitur ab Interprete, & a Symmacho, *sonitus alarum* fortè per allusionem quasi ad serpentinum sibilandi in luquendo sonitum. Nam *Troglodytæ*, sive Aethiopes *non tam loqui, quam stridere videntur*, ut Mela scribit. Rursusque Herodotus. *Troglodytæ* (inquit) *Aethiopes omnium hominum velocissimi, serpentibus, lacertisque vescuntur; nulla altori simili lingua utuntur; vespertilionum more stridens.* Proptereaq; *Cymbalizare*, in loquendo videntur. Tum etiam isti dicuntur habere *umbram alarum*, idest, *umbram alatam*, idest, fugacem, & citò quasi avolantem. Nam in Berenice, & Ptholomaide, quæ fuerunt Troglodytarum urbes, antè solstitium quadragintaquinque diebus, totidemque postea nullam umbram effici, scribit Plinius lib. 6. c. 24.

Beniaminus. Tudelens. Montanus. Aethiopes Abyssini con termini Arabia. Francisus Alvarez. Evilath quæ regio. Strabo. Aethiopū nomen de universis Arabibus. Leunclavius Serarius. Aethiopia non longe ab Aegypto. Madianitas ad Aethiopes pertinere. Uxor Moyses Aethiopissa & Madianitis. Troglodytæ Aethiopes. Plinius. Pomponius. Cymbalum alarum periphrasis Troglodytarum. Symmach. Troglodytarum lingua stridens. Mela. Herodot. Troglodysis umbra alata cur. Plin.

4 Topazij color. Theoph.

Sed ut ad Topazii naturam quam describere cœpimus jam tandem revertamur, certè videtur à Plinio eleganter descripta, nimirum, *ex aureo quodam fulgore cum virore quodam porraceo diluto.* Quare a Theophrasto, *prasitis* genima; ab aliis, *prasius* lapis idest, porraceus dictus est. Diminutus igitur videtur Epiphanius, cum ea eo tantum Topazium describit, *quod colore rubeat magis, quam carbunculus.* Neque magis exacte Nilus Metropolita, *Topazius* (inquit) *pellucidus lapis est, vitro persimilis, colore holeraceo*, sicut etiam Marbodæus, dum duas Topazii species numerat;

Epiphan. Nilus Metropolita.

Alterius puro color est vicinior auro,

Clarior

Isidorus.

Clarior alterius, tenuisque magis reperitur.

Ergo Sapienter Isido. lib. 16. ca. 7. merito inter viridiores gemmas Topazium numerat, *Est* (inquit) *ex virenti genere, omnique colore resplendens, gemarum amplissima.* Qualem profecto mihi comonstravit aliquando doctor Joannes Lendinez, non Medicinæ solum neque Chimicæ tantum artis, sed metallorum, lapidum, optimarumque aliarum rerum cognitione apud nostros Hispalenses præclarus; cujus gemmæ vel primus ipse aspectus omnem ambigendi de illius præstantia, & pretio dubitationem tollit. Illud peculiare videtur, quod hoc loco de Topazii nomine, & etymologia scribit Gregorius: *Topazium* (inquit) *pretiosus lapis est, & quia Græca lingua, Pan, omne, dicitur, pro eo quod omni colore resplendet, Topazium, quasi Topandium vocatur Omni vero colore splendere Topazium*, Isidor. præter Gregorium, scribit. Non deest auctor quidam, qui nomen Topazion, ab Hebræo nomine Auri optimi, Paz, deduci velit, quod aurum optimum suo colore, ac splendore æmuletur. Sed nugatur ille; cum *Topazion*, Græcum sit à quærendo: *Paz* vero Hebræum; atque proprium, & peculiare auri nomen longe diversum, ut diximus. Quamquam sciam consonare id, Psalm. 22. *Posuisti, in capite ejus coronam de lapide pretioso: in Hebræo* haberi; *coronam paz*, quod addito Græco articulo τὸ fiet, *Corona Topaz*, Sed certe hæ nominum affinitates, & connubia illegitima, & parum firma esse solent. De nomine autem, Paz, diximus supra vers. 17. num. 6.

Doctor Ioannes Lendinez. — *Gregor.* — *Topazii appellatio, & natura aliena.* — *Cætera Gesner. Avenar.* — *Topazion à verbo Aethiopico, aut Troglodytico, Topazin, idest quærere, aut à Topazo insula, ex Plinio lib. 37. ca. 8. suppeditat addu. Elo. PAZ, vero Hebræi à fulgendo. Epiphan. Nicetas.*

Nec tinctura mundissimæ componetur. Hæc iterum eadem vox, quam supra Interpres reddidit, *Tinctis Indiæ coloribus*, fulgentissimum profecto Indiæ aurum, aut Aethiopiæ, mundissimum, & splendissimum significans, id quod etiam hoc loco intellexit Philipp. *Cum diversa auri pretiosi nomina* interpretetur. Quare etiam Septuag. legunt; *Auro puro non conferetur.* quam collationem aut comparationem sic accipit. Nicetas, ut asseratur Sapientia cum auro simul libranda, neque simul ponderanda: *Nam* (inquit) *quæ simul ponderantur, in utramque lancem impositam examinantur; vel quia qui hanc est adeptus Sapientiam, nollet eam cum auro, sed solam portare.* quasi ei sola sufficiat; & quidquid aurum valet, multo nobiliori, eminentiorique ratione Sapientia contineat: ut qui Divina gratia, & pietatis possessione contentus, felixque sit, illud dicere possit, quod dicebat ille alius quapiam re, ut ipse existimabat, beatus; *Sibi sua habeant Regna reges, sibi divitias divites, sibi honores, virtutes, sibi pugna, sibi prælia, dum mihi abstineant invideri.* Sapiens vero: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.*

Sapientia eminenter continens aurum. Planans in Curcul.

Vers. 20. Unde ergo Sapientia venit, & quis est locus intelligentiæ?

Vers. 21. Abscondita est ab oculis omnium viventium: volucres quoque Cæli latet.

Vers. 22. Perditio, & Mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam ejus.

1 Abscondere *Sapientia, virgo castissima. Templi Minervæ inscriptio.*

2 Volucres Cæli, *quæ Sapientia superior ætherea regione.*

3 Perditio, quid: *Ejusdem vocis repetitio ad asseverationem.* Fama.

4 Fama Sapientiæ *omnes mundi partes complens Varia expositio* Perditionis.

Sap. 7. 11. Nexus, & sententia dilucida.

VErsiculus vigesimus idem est, cum superiori duodecimo. Non provenit (inquit) in eodem solo, neque ex eadem origine, ex qua terrenæ opes. Non est enim illius origo sub Cælo *Latet enim Cæli aves:* non in terra, nam abscondita est ab oculis viventium: non sub terra, nam manes, & defunctorum umbræ de nomine tantum, non de facie illam agnoscunt. Hæc est horum versiculorum sententia.

1 *Sapientia virgo pudicissima.*

Abscondita est. Nescio quid virgineum, atque castissimum videtur Sapientiæ tribui in hac voce *Abscondendi;* nam in Hebræo prop. est, *Abscondit se*, vel; abscondet. Alma virgo Sapientia, est enim eadem vox, à qua Virgines dicuntur *absconditæ*, vel occultæ, ut aliquando diximus, ex illo Isa. 7. 14. *Ecce Virgo concipiet.* quo loco, idem Hieronym. Et quidem illud est perpetuum Sapientiæ epithetum, quod non pateat vulgi oculis, & prophano conspectui. Cum quo illud facit, quod Plutarc. lib. de Iside, & Osiride scribit; dum de Philosophia Ægyptiorum disserit, qui pleraque fabulis occultabant, atque ante templa Sphinges collocabant, quo innuerent suam rerum sacrarum doctrinam, atque Sapientiam sub involucris latitare. additque Minervæ Fanum, quod Sai erat, hanc habuisse inscriptionem: *Ego sum omne, quod existit, est, & erit; meumque peplum nemo adhuc mortalium detexit.* Est autem *peplum*, aut flammeum, velamen capitis, vultusque virginei. Atque eodem loco adducit Plutarc. illud apud Ægyptios peculiare Jovis cognomen, Amum, vel *ammonem:* quæ vox *occultum aliquid* significat, estque *invocantis*, qua Deum obscurum, & absconditum vocabant & orabant, ut se proderet, atque prædiret ad conspiciendum. Hujusmodi igitur Sap. pictaque Virgo est, quam neque suis viribus industria humana invenire, neque illius nuptias digne ambire, neque illius conspectu frui, sine Divino munere, & gratia mortalium aliquis possit. Scriptum est enim: *Incerta, & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.*

Plutarch. — *Inscriptio templi Minervæ.* — *Priscorum invocatio, & preces, ut se Deus illis manifestaret.* — *Psal. 50. 8.*

2 *Cajetan. Gregor.*

Volucres quoque Cæli latet. Cajet. *Angelos* intelligit; ideoque dici in originali de præterito, *Volucres cæli latuit*, ut indicaretur, Angelos naturali notitia, & lumine non habuisse Divinæ Sapientiæ cognitionem. Greg. Dæmones superbos, qui & in Evangelio dicuntur, *aves cæli;* hi enim cum à sanctitate, & Divina gratia exciderint, à vera Sapientia recesserunt. Philip. superbos, leves aut *altè sapientes*, quos omnes latet *Sapientia timoris Dei.* Sed hi omnes allegoriam sapiunt. D. Thom. respici existimat ad angulares quasdam aves, ex quibus Prisci Sapientiæ, & futurorum cognitionem capere se posse credebant. Sed hæc expositio longe petita est. Alii ad Gryphes illos, aut alatos Serpentes referendum putant, quos dicunt pollere ingenti visus perspicacitate; propterea que thesaurorum custodes existimatos, quorum etiam meminit D. Clemens Rom. lib. 4. Constit. cap. de Avaritiis: *Avarus* (inquit) *serpentis locum obtinet, quem ajunt in sepulchris dormire.* Alii idem esse cum illo vers. 7. *Nec intuitus est eam oculus vulturis.* Simplex, & germanus sensus est, quem initio proposuimus, in regione sublunari, & æthera quam per vagantur aves, nunquam inveniri, ut cujus origo sublunaris non sit, sed supercælestis. Aut quod indicavit Nicet. Cum inter avium genera minime reperiatur, non licere homini illam aucupari, neque principibus quidem, quamvis *in Avibus cæli ludant.*

Philipus. — *D. Thom.* — *D. Clemens* — *Simplex expositio.* — *Baruc. 3. 19.*

3

Perditio, & mors. Pertinet hæc quoque sententia ad ejusdem rei confirmationem, videlicet: Neque subterranea loca, ubi vel natura suas opes, vel funerum luxus divitias viventium, ornamentaque simul cum ipsis cadaveribus recondidit, Sapientiæ ortum, & originem sibi vendicare potuerunt. Ibi nimirum tantum dominatur *Perditio*, exitium, interitus, vastitas; non vera Sapientia, quæ ipsa vita est, & veræ, ac beatæ initium vitæ. pro *perditione* vox eadem, quæ supra, ubi diximus subesse in Originali *Abadon.* Illud minus simplex, quod Nicetas, per *mortem*, & *perditionem*, intelligit Dæmones, aut homines etiam peccatores. *Hujus*, inquit, *Sapientiæ homines, & quid deciderunt Angeli obliti sunt; ut merito, & illi, & hi perditioni, atque interitui ferantur.* Alii peccatum ipsum, quæ vera stultitia est, aut affert peccati pœnam ignorantiam. Sed non bene hæc cohærent. Dixerunt: asseverarant serio. *Auribus audivimus:* frequenter, sæpeque rem ubique notam, & pervulgatam, quæ repetitionis illius vis exprimitur in Hebræo efficacius: *Auribus audivimus auditum ejus*, nam triplex ejusdem rei vox significationem intendit, & auget vehementer. *Famam* Sept. *Gloriam.* quod alias dicitur *nomen;* quasi dicat, Nomen famosum, & gloriosum, quod ex proprietate radicis est *auditus*, vel *auditio*, eo quod, quæ celebri asunt, longe lateque pervulgata, frequenter audiantur.

Niceta, & aliorum expositio non cohærens.

4 *Vera expositio famæ Sapientiæ Cajet. Ofcotine*

Sed quid est, *Perditionem audivisse famam sapientiæ?* Cajet. Quia dæmones & animæ damnatorum exhibuerunt se indignos hoc Divino, & Cælesti Sapientiæ dono. Sed quid hoc cum fama Sapientiæ? Illud magis acutum Episcopi Algarb. quod in inferorum regionem innumerabiles homines opinione Sapientiæ præstantes dejiciuntur, cui nomen quidem Sapientiæ, sed vim, & rationem complecti minime potuerunt. Sed hoc potius

est famam illorum hominum falsam, & adumbratam auditam esse, non vero gloriam ipsius Sapientiæ veram, & solidam, Philip. quod irrationales creaturæ *fama timoris Dei audierint, quam in natura sua sitam perceperunt; sed per inobedientiam eam habere minime voluerunt. Hoc quoque allegoriam sapit.* Hebræi (quos refert Vatab.) ajunt *perditionem* appellari *materiam ipsam informem*; quę ob id dicatur *audisse famam divinæ Sapientiæ*, quod quodam modo in se ostendit Divinam Sapientiam. Hęc expositio dura, & coacta, & cũ cæteris sententiis minime cohærens. Illud melius convenire censet Vatabl. ut *perditio*, & *mors*, sit homo perditus, corruptus propter peccatum Adę, in quo salvando, & reparando reluceat divina Sapientia. Sed hoc quoque manifeste allegoricum est. Ergo verosimilem expositionem judico illam Nicetę: *Metallorum materies quibusdam in locis reperitur; at Sapientiæ gloria usque ad eos, qui terram oppositam nostræ incolunt, pervenit.* Ita ut nullus non sit locus, quem laus, & nominis Sapientiæ gloria non compleverit: quamquam de facie illam mortalium nemo alicubi agnoverit. Nisi mavis per Prosopopœjam induci mortuorum regionem infernã de Sapientia interrogari ab aliquo illius studioso, & amatore; atque respondere; Nunc tantum illius nomen, & famam ex tuis verbis percipimus, ante hunc diem apud nos inauditam sicut de re quapiam nova, & nunquam nota rogati dicere solemus; *A hora locye.* Placebit non nemini.

Philippus Hebræorũ expositio coacta. Vatabl.

Verosimiliter explicatus Niceta. Aruen expositio.

Vers. 24. Deus intelligit viam ejus, & ipse novit locum illius.

1 Via Sapientiæ *quæ?* Continere. *Illustratus Salomon.*
2 *Commendatur* Sapientiæ via *a pulcritudine, & facilitate. Illustratus Salomon.*
3 *Dubida sententia paraphrasis.*
4 Intueri. Mundus *pro terra, & aliis terræ partibus. Deus ex judicii ratione Sapientiam debet agnoscere.*

Hoc solum superest, ut quæ nulli mortalium cognita sit sapientia, Soli Deo nota sit; *ipse enim intelli-*
1 *git viam ejus*; idest, bene novit, ubi versetur. Videtur enim secunda pars, *ipse novit locum illius*, esse præcedentis expositio. Hoc autem loco *via Sapientiæ* non videtur esse via, qua ad illam pervenitur, de qua scriptum est. *Beati, qui custodiunt vias meas.* Videlicet viam, quæ ad Sapientiæ domum ducit: sed videtur esse *via*, quam tenet ipsa Sapientia, Quasi diceret, *Bien sabe Dios pro donde ella anda.* Philippus paulo aliter hanc sententiam accepit, viam videlicet, & locum, quem ipsa Sapientia tenet, dum descendit ad homines. *Pro certo*, inquit, *scit Deus, quo hoc Sapientiæ properet. cui etiam ipse ducatum præbent ad locum quietis, videlicet ubi ipse per hunc Sapientiam timoris sui, super quietam, & humile, & trementem sermones suos requiescere delectatur.* Sed Simplicius est, quod initio diximus; tum etiam, & quod indicat Tygur. *Deus vitam eius monstrat, quippe qui novit locum eius.* quod idem videtur esse cum illo Sap 8. 21. *Scivi, quoniam aliter non possem esse continens* (obtentor, & apprehensor Sapientiæ) *nisi Deus det, & hoc ipsum erat Sapientia, scire cuius esset hoc donum. Adii Dominum, & deprecatus sum illum, &c.* August. lectio nescio quid addit; *Dominus commendavit viam eius*, id est non solum ab eo debemus discere, ubi Sapientia habitat, sed cum ille nos doceat multo pretiosiorem esse auro, & argento, docet, & hortatur nos illam quærere, & certis quasi notis indicat, commendatque viam, qua possimus ad illam pervenire, cum ait, *Viæ eius, viæ pulchræ, & omnes semitæ eius pacificæ.* ut qui jucunditatem, & pacem mirabilem conferat Sapientiæ investigatoribus. & iterum: *Viam Sapientię monstrabo tibi, & ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum,* & iterum, postquam de tenebrosa iniquitatis semita dixit, subjungit; *Iustorum semita, quasi lux splendens, procedit, & crescit usque ad perfectum diem.*

Via Sapientiæ.
Prov. 8. 31
Philippus.
Tygur.
August.
Deus ad Sapientiæ viam alliciens.
Prov. 4. 15.
Prov. 4. 18

Vers. 24. Ipse enim fines mundi intuetur, & omnia, quæ sub cælo sunt, respicit.

3 *Paraphrasis, contextus totius*

Deus (inquit) nos docet Sapientiam quærere in cælestibus, & quæ supra nos sunt, *fontemque illius in excelsis.* Propterea non esse stultis, & terrenarum opum consectatoribus perviam; Scriptum est enim *Excelsa stulto Sapientia.* Fidendum (inquam) est Deo docenti, non esse Sapientiam sublunare aliquid, aut terrenum bonum: nam novit ille, utpote Creator universorum, quid cælorum ambitu, & terræ finibus contineatur, cujus valoris, & pretii unumquodque sit, quod infrà cælum est: videt enim explorate omnia, atque librat, & ponderat quantumvis levissima, cujusmodi sunt venti, & stillæ imbrum. Hęc videtur esse simplex, & germana sententia usque ad vers. 25.

sententia. Prov. 14. 7

Ipso enim intuetur. Videlicet ex proprietate vocis, respicit peculiari quadam affectione, & observatione, lustrat, perlustrat, circumspicit omnia. *Fines mundi.* prop. *Fines terræ.* Nam *vox*, mundi, variè sumitur à Vulgato Interprete, nunc pro terra, nunc pro toto orbe, nunc pro duratione Sæculi hujus, apud Latinos vero etiam pro aliis mundi partibus, & pro *inferno* ipso sumi solet nonnunquam apud Poetas, ut eruditi observant. Probationem hanc atque rationem sic construit Cajetanus ut cum Deus prima regula sit omnium agendorum (videt enim omnia, quæ sub cælo sunt) singulis legem agendi, aut efficiendi præscribat: oportet etiam ipsum nosse, in quo consistat Sapientia practica, per quam homo in suis actionibus docetur, & instituitur quid agere debeat, & quid fugere. Nam mundi gubernator, cujus providentia ad alia opera naturalia, etiam minima, sed extendit, debuit etiam rationem agendi præscribere homini. Sed præstat nexus, & constructio rationis, quam initio proposuimus, quo etiam modo accipit, construitque Nicetas. *Qui cuncta* (inquit) *cognoscit, & qui est rerum omnium effector; is viam Sapientię novit.* Facitque cum hoc, vox Dei, quæ vers. 23 est nomen judicis, tum præscribentis formam, legemque agendorum; tum ex eadem formula, & lege judicaturi mortales. quæ lex, formulaque videtur præscribi infra vers. 28. *Et dixit homini, Ecce timor Domini, ipsa est Sapientia, & recedere à malo, &c.*

4 Mundus quid apud Latinũ interpretem. Vide Mart. Delrium in Senec. Her. Fur. Act. 1. et in Hypol. act. 5. Caietan.

Nexus sententię præstantior. Nicetas.

Vers. 25. Qui fecit venti pondus, & aquas appendit in mensura.

5 Facere *quid.* Ponderat *Deus res levissimas scientia ventorum apud Salomonem.*
2 Metiri. & ponderare *pro eodem. Deus ponderator cogitationum. Illustratus Samuel, & Isaias.*
3 Pondere, *quid.* Lex pluviæ *quæ.*
4 *Circa lex meteorologicarum impressionum.* Procella sonans *quid.*

Non enumerat hos mirabiles naturæ effectus, ut inde colligat creatoris potentiam, sed ut exemplis confirmet, quod superius dixerat, Deum rerum universitatem, vires, & proprietates exploratas habere: nihilque propterea latere illum posse, etiam levissima, & ignobilissima, & in illius justa trutina, & pondere nihil sapientiæ ex æquo præponderare, nihilque æque in honore & pretio apud illum esse. Hæc est sententia, & nexus.

1 Nexus, & paraphrasi sententia.

עש

שקל

Qui fecit. Certa ratione, arte, & industria aptavit, & quasi labore quodam fabrefecit. *Ventis.* in Hebræo, vento, aeri, spiritui. *Pondus.* Septuag. *Libramentum*, intelligit forte elementum aeris, quem quasi pendulum, & quasi Divinæ potentiæ manu appensum, & in sublime elatum constituit suamque illi sphæram, & locum præfiniens, quasi libravit, & certo pondere, & mensura moderatus est, non secus quam terram, aut rem aliam graviorem: omnia in super contulit, quæ illius naturæ pondus, & inclinatio postularunt, qui probe novit quantum ponderaret, quantique æstimari deberet. Non displicet observatio Vatabl. *Facit aerem servare suam proportionem, & aquam similiter.* & ex his duobus reliqua elementa intellige, ut observavit August. Tota (inquit) *creatura per partem significatur.* Si autem de vento ipso (quæ est frequentior interpretatio) accipias. *Fecit ventis pondus*, cum certam vim, & impulsum ventis indidit, ut non nisi certo tempore spirarent, ad certas definitasque regiones pervenirent, non æveherentur in sublime, nisi certa lege, & termino, quæ omnia, & quæ de ventis in universum quæri, & disputari solent, mirabilia sunt. Quæ nosse non est adeo minima Sapientiæ pars, ut Salomon inter res naturales insigniores, quas divinitus edoctus est, hanc ipsam non enumeret Sap. 7. 17. 18. *Dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam verum, ut sciam dispositiones orbis terrarum, consummationes temporum, stellarum*

Aeris mirabilis dispositio.
Vatabl.
August.
Ventorum dispositio mirabilis.
Ventorum scientia nõ contemnenda.

larum dispositiones, naturas animalium, differentias virgultorum, virtutes radicum, vim ventorum, &c.

Sed forte, *Fecisse ventis pondus*, non tam est libratos illos, & quasi certa quadam mensura expensos creasse, seu præparasse illis pondus, & libram, qua, si qoid forte excederent, aut plus justo viderentur fremere, & incitari, statim pondere, & bilancibus, pro suo justi judicis, & gubernatoris sapientissimi munere, coerceret, & moderaretur. *Hizo tambien su peso, y fiel para los vientos.* Nihil est enim tam leve, tamque vile, ac nullius ponderis, quod non ille certis ponderibus examinet.

Deus omnia juxta sua naturas examinans. Sap 11. 21 בחון

2 *Et aquas appendit in mensura.* Aquila: *in commensuratione. Recte mensuram*, dixit; ut suis quæque rationibus accommodatis, & opportunis examinet, & dijudicet Deus, nam *numerat* ea, quæ multitudine constant; *ponderat*, quæ mole, & magnitudine; at liquida, & effluentia *mensurat*. Ideo *in numero, pondere, & mensura* dicitur omnia *disposuisse*. Ergo ventis *pondus aqua mensuram* adhibe. Appendere, autem hoc loco, est proprie metiri, aut juxta præscriptam mensuram, pondusve præparare, dare, disponere. Quare eleganter dixit Symmachus; *Aquam exæquabit mensura*. Vel dimensus est. Aliloquin, *Palmus* extensus non ponderat. & 1. Reg. 2. 3. ab eadem radice; *Ipsi præparantur cogitationes*. id est, quasi mensura quadam pondere, & trutina mensurantur, & ponderantur; expendit, quanti quæque cogitatio ponderis sit, quantique momenti, quod vanum, & leve est abiicit: quod solidum, & grave suo premio, quasi in altera lance posito, remunerat. Si igitur *aquam*, quæ vilissima quædam res est, & maxime communis, mensura quadam certa elargitur Deus, quid ille sine ratione, & digna æstimatione constituet? Proiiciet ne Sapientiam, quæ res est pretiosissima inter ea, quæ terrena sunt, & pili non facit! Vide Ezech 18. 25. ubi ab illa ipsa radice, *appendendi*, commendat Deus suam hanc rationem cognoscendi, & dijudicandi ponderis, & pretii cujuscumque rei. *Et dixistis: Non est æqua via Domini.* (proprie, non ponderat Deus, quid facto opus sit.) *Nunquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ pravæ sunt?* Id est, bene, recteque ego pondero & æstimo cujusque merita; vos vero iniqua trutina, & improbo examine res æstimatis, & vos ipsos magnifacitis, quos ego flocci non facio: atque è contrario, levia vos censetis, quæ apud me gravissima scelera sunt. In Dei ergo statera justissima, gravissima, ste Sapientiæ dignitas, & momentum.

** Peso los pensamien tos, y los recebe, y paga por peso, y medida. Etiam res levissimas ponderat Deus.*

Iniqua hominis ftatera.

** Haze de hecho, y no separa, a tomar el peso y la medida.*

** Mi peso es cabal, y el vuestro falto y falso.*

Vers. 26. Quando ponebat pluviis legem, & viam procellis sonantibus.

3 NOn conjungo cum superiori sententia; nam illæ particulæ non semper nectunt sensum: verum de elemento aquæ videtur præcedens sententia debere accipi. & hæc nunc & præsens de pluvia, ut novi aliquid afferat, Nihil, inquit, est cujus locum, originem, tempus, terminosque omnes Deus non habet perfectos, sive ea sint, quæ perpetua sunt, & semper constantia, ut elementa: sive ea, quæ casu videntur effici, & repente exurgere, ut pluvia, & tonitrua. Ponit igitur; proprie, facit, præparat, arte quadam, & ratione disponit, *legem*, præceptum, statutum. Tygurina, *dixit terminum*, videlicet constituendo, & præcipiendo, ut certo tempore, certaque proportione, & mensura pluat, proot rerum humanarum vel utilitas, vel recta moderatio, & providentia exigit: *dat enim pluvias, & tempora fructifera*, ut Paulus dixit Atheniesibus Act. 14. 17. Tum etiam præscripsit *pluviæ legem*, locumque designavit, quo loco effici, & creari debeat, & in quem locum defluere. de quo plura capitulo 37. & 38.

particula ornatus, & transitionis gratia.

עשת

Tygur. חקק

4 *Et viam procellis sonantibus.* Ex hac certe sententia elici potest, hanc rerum naturalium enumerationem fieri à Job, ut confirmet, quod superius proposuerat, Deum nosse viam, sedem, originemque Sapientiæ, ut qui viam, locum, certamque rerum omnium originem, atque principium idem ipse constituat, disponatque universis, non solum elementis, quæ suas semper sedes retinent; sed iis rebus quæ vagæ, incertæque feruntur, pluviis, & fulminibus; non solum, inquam, loca designat, & regionem, in qua incumbere debeant *procellæ*, tonitrua, & fulmina, sed etiam certa loca, certamque aeris regionem, in qua nubes cogi, fulgura edi, fulmina conflari, & meteorologicæ reliquæ impressiones procreari debeant. *Procellis sonantibus.* Septuag. Complutenses legunt; *Viam in concussione vocis*. August. *Vim tempestatum vocib.* neque enim *vis*, pro *via*, hoc loco omnino incommoda expositio est. Sic enim interpretatur etiam Nicetas, *Æris sonitus, tonitrus rationes, causas, vias, & motiones cognitas habet*. In Hebræo pro, *Procella sonante*, est *Hhaziz*; quam vertit Vulgatus Job. 38. 25. *tonitruum*, & Zachar. 10. 1. *nives*, quamvis eo loco, *nubes*, legerint Complutensens ex versione Hieronymi, eandemque significationem tribui illis ab Hebræis. Atque Talmudistæ, referente R. Mardochai, ajunt esse hoc nomen unum ex quique nominib. nubis. Ajunt autem quidam alii cum R. Mardochai, esse *coruscationem quæ præcedit tonitrua* neque hoc est alienum à mente Vulgati; qui illam conjungit cum *sonitu*, id est tonitru. Vertit autem *procellam*, vel *nubes*, quoniam hæc omnia conjuncta sunt, *Procella fulgus, tonitrum*. elegantius vero Interpres noster dixit *sonitum* aut *sonans*; nam vox originalis non significat proprie tonitruum; sed vocem, clamorem, aut sonitum. Quamquam eadem voce etiam dici possint *tonitrua*, quæ dicuntur esse *voces* Dei; & sic Exod. 9. semel vertitur *tonitrua*. Vide supra cap 26. vers. 14. & inferius cap. 37. vers. 4. & 5.

Deus certas omnibus sedes, et actiones præscribit.

Complut. August.

Vis pro via Nicetas. חזיז

Complutens. in Lexico.

R. Mardoc. Quinque nubis nomina apud Talmudistas.

Pagnin. Regia. R. Mardoc. קול

Vers. 27. Tunc vidit illam, & enarravit, & præparavit, & investigavit.

1 *Homo iubetur ex creaturis agnoscere creatorem.*
2 *Creatura tabella repræsentans creatorem. Creaturarum usus.*
3 *Enarrare quid. Lex agendorum homini statim proposita. Illustrati Moyses, & Ecclesiasticus.*
4 *Sapientia dux, & vexillum rerum omnium agendarum.* Præparare *quid.*
5 *Deus Sapientiam proponit homini servandam, & servata rationem exigit.* Investigare *quid.*
6 *Sapientia requiescens legis observatores. Explicati Baeus, & Salomon.*

CUm (inquam) certis legibus universitatem creaturarum à se conditam naturæ auctor constringeret, 1
tunc Deus in eam potissimam Sapientiam, & legem respiciebat, qua hominem esset gubernaturus, & quam oportebat hominem servare cognoscendo, & amãdo creatorem suũ nã voluit Deus hominẽ ex ipsis creaturis cognoscere, & amare suum opificem, tum etiam jam tunc illi revelavit supernaturalium rerum fidem, quarum etiam spem, & charitatem ab homine requirebat: imposuitque præceptum de non edendo vetito pomo, in cujus observatione homo se præberet veræ Sapientiæ, veræque pietatis studiosum. Hæc interpretandi ratio bene cohæret cum antecedentibus, optime quoque cum versiculo sequente.

Sententiæ dilucida paraphrasis, et nexus cum sequentib.

Tunc vidit illam. Nicetas videtur interpretari de *Sapientia*, quæ relucet in reb. creatis, quam dicitur Deus *vidisse*, 2
cum *vidit universa, quæ fecerat: & erant valde bona*. Tunc, inquam, id est, in prima rerum creatione, cum naturæ universæ leges ferebat. *Qui postquam* (inquit Nicetas) *vidit illa esse valde bona, nunc nobis Sapientiam explicavit suorum effectorum tabella, quasi quadam nobis proposita, in qua illius Sapientiam cerneremus, atque à creaturarum pulchritudine, & magnitudine, Sapientia ipsius invisibilia comprehenderemus.* D. Tho. & alii Latini nimium subtiliter hoc loco theologizant. Sed illud videtur ad rem, ut dicatur Deus in ipsa rerum creatione Sapientiam *vidisse*, prævidisse, observasse, quia propter hominem cuncta creavit, ea ratione, & mensura, quæ homini aducere, & suadere posset sui opificis non solum cognitionem, sed venerationem, & cultum. Tunc etiam ipsis reb. creatis *vidit* Deus Sapientiam illam practicam, cum circa usum creaturarum certam legem, & rationem agendi præscripsit homini, prævidit que, quis futurus esset in creaturarum usu Sapiens, quis insipiens, cui mundus futurus esset in occasionem Sapientiæ, & boni; cui in deceptionem, & lapsum: sicut scriptum est. *Creatura Dei* (quas ille ad usus nostros, & suam gloriam creavit) *in odium* (ad usus nefarios, & odibiles) *factæ sũt* (ab idololatris, & fide carẽtib. hominib.) *& in tentationem animæ hominum, & in muscipulam pedib. insipientium.* dum non solum non agnoscunt creatorem ex creatura, sed creaturam pro creatore stulti adorant.

Nicetas. Genes. 1. 31

D. Thom.

Creaturæ propter hominem factæ.

Sap. 14. 11

Et enarravit. Septuag. *Exposuit eam.* Nicetas accipit de Sapientia creaturis ipsis quasi immista, quam Deus visendam, & contemplandam proposuit in ipsis creaturis.

Varia enarratio.

Nicetas. Dionys. Caiet.

Deus quasi ex scripto, & numero requirit ab homine præceptorum obedientiã.

ris. D. Tho. *Manifestavit Angelis.* Caietanus Revelavit primo homini; ut testatur lex lata de cibo vetito. Non displicet hoc ultimum: nam Sapientiam, quæ est recta ratio agendorum, & obedientiam Divinæ legi, tum etiam legem Fidei, & Charitatis supernaturalis proposuit homini, & utriusque tam naturalis, quam supernaturalis observationem requisivit ab homine. Congruit cum hoc sensu verbum *enarrandi*, quod proprie etiam vertere possis, *scripsit*, vel *numeravit*. nam verbum *caphar*, est idem quod nostrum Hispanum, *Contar*, quod dicitur vel de re narratione, vel de numeratione, & supputatione, quæ fit vel verbo, vel libello, & scriptura. Quare dicitur Deus *Sapientiam*, id est, pietatis, & agendorum legem *Numerasse*, supputasse quasi ea libello & scripto tradidisse; ut cujus rationem exacturus esset, & universas hominis actiones ad numerum, & rationem revocaturus. Conjungere solet Scriptura cum hominis, mundique totius creatione, legis præscriptionem, & judicis nomen exacturi ab homine exactissimam vitæ rationem: *In principio enim creavit Deus*, Elohim, judices, Deus judex, qui mundi propter hominem creati, usum ipsi homini permisit, sed rationem redditur) *Cælum, & terram.* & Eccles. 15. 13. 16. *Non dixeris per Deum abest* (supple mihi, Sapientia.) *quæ enim odit, ne feceris. Deus ab initio constituit hominem & reliquit eum in manu consilii sui. Adjecit mandata, & præcepta sua. Apposuit tibi aquam, & ignem. Ante hominem vita, & mors, bonum, & malum quod placuerit ei dabitur illi.* Hæc est Sapientiæ enarratio facta homini jam inde à sua prima conditione, & hic, ut ita dicam rationum alveolus, & codex scriptorius, vel supputatorius.

ספר ** Dicelo Dios la Ley por que la y ar mosola en sus libros luego en criandolo.*

Philippus.

4 Et præparavit, Pilippus. *Preparavit eam cordibus fidelium futurorum.* q. d. non solum primo homini eam veræ Sapientiæ legem proposuit, sed cunctis etiam hominibus eandem proponendam præparavit. Dura, & coacta interpretatio. Cajet. *Preparationes, idest, viam ad Sapientiam decrevit.* Hæc quoque expositio, nunc non bene cohæret. D. Tho. non refert ad ipsam Sapientiam, sed ad cæteras res creatas; *Preparavit* (inquit) *orbem in Sapientia.* Sed hoc multo minus placet. Illud vero maxime displicet; quod ait Dionys. *Preparavit*, id est, *hominibus dare disposuit, eorumque corda ad illam aptavit.* Sed illud paulo melius, quod dicatur *præparata Sapientia*; ut cum ipsa sit, cunctarum rerum, actionumque humanarum regula, non nisi juxta illius præscriptum, sua officia, actionesque cuncta obirent. Cui interpretationi videtur posse favere Theodotio legens: *Ordinavit eam*, nam hæc loquutio pertinere solet ad militiæ ordinem, & disciplinam, cum milites rediguntur in ordinem, ut suo Imperatori pareant, atque in suum vexillum respiciant. Sic igitur videtur *ordinata Sapientia* in orbe terrarum, quasi dux, vexillumque in quod cuncta intueantur. Sed juxta vocis proprietatem & consuetam phrasim Scripturarum, illud melius quadrat, ut dicatur Deus *præparasse* Sapientiam, id est, firmasse, & stabilisse, firmam, & ratam voluisse, proposuisseque perpetuo servandam tum naturæ ipsi, tum homini, tanquam humanarum actionum certam regulam.

Cajetan. D. Thom. Dionys. Theodotio.

Sapientia creaturarum dux.

5 *Et investigavit.* Dionysius; Deus investigavit, & consideravit, an veraciter homo illam haberet, & quem invenit insipientem, a se repulit. Sed non quadrat, cum hæc omnia de ipsa Sapientia accipi debeant. Cajet. *Quod Deus investigat, & quærit homines volentes Sapientiæ donum*, quib. aditum patefaciat ad illius thesauros, cum quo illa omnia loca faciunt, quæ jubent quærendam Sapientiam studiose, & diligenter. Illud videtur paulo subtilius, neque non egregie cohærere cum illa inveniendæ Sapientiæ difficultate sæpius proposita in hoc capite; *Deus qui* locum Sapientiæ probe novit, is ipse est, qui illam quærit, & investigat, investigatamque atque inventam proponit homini, ne vel homo causetur Sapientiam sibi esse inventu impossibilem; vel causetur suam insipientiam, offert Deus homini Sapientiam erutam jam, & depromptam ex suo Thesauro. Tu etiam *investigavit*; & ut ea proprietate verbi originalis colligitur, *scrutatus est*; Consideravit præterea, & observavit, an legem, quam servandam ille præcepit, & firmam stabilemque esse voluit, servaret ipse homo; exploravit diligenter qua ratione homo se gereret erga Divinam legem q. d. Non obliviscitur Deus legis à se traditæ, sed quamvis videatur *abiisse in regionem longinquam*, exigit tandem rationem; & post gustatum vetitum pomum, *deambulat* tandem in paradiso accrescens, redarguensque præcepti transgressores. Cum hac exponendi ratione facit, quod eleganter scribit Nicetas. *Qui nomini* (inquit) *Sapientia sapientem ad versus Deum intelligunt, ajunt à Deo depromptam nobis, traditamque esse rationem, quemadmodum sentire de illo debeamus. nec non quemadmodum ad ea, quæ eandem parentem habent, nobis sit accedendum.*

Dionys. Caiet. Deus quærens Sapientiæ amatores.

Subtilis, et cohærens expositio.

חקר Deus legẽ semel eta ditam, exactissime exigens ab homine.

Luc. 15. 13. Genes. 3. 8.

Nicetas.

6 Illud etiam cum hoc facit, quod plerique dicunt, Deum *investigasse Sapientiam*, quia investigare nos docuit, cum legem à nobis, legisque obedientiam requisivit. Nam illa *est vera Sapientia investiganda*, & inveniendæ via, observatio legis, & præceptorum, sicut Baruc. 3. 9. dicitur. *Audi Israel mandata vitæ aurib. percipe, ut scias prudentiam; Dereliquisti fontem Sapientiæ. Nam si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace super terram. Disce ubi sit prudentia ubi sit virtus ubi sit intellectus; ut scias simul, ubi sit longiturnitas vitæ, & victus, ubi sit lumen oculorum, & pax.* Quare inferius vers. 37. cum de lege populo data, lataque in Monte Sinai loquitur Propheta, tum etiam, & de lege Evangelica (nam utraque lex ad veram Sapientiam utramque instituendæ vitæ, & formandarum actionum rationem spectabat) ait, *Deus adinvenit omnem viam disciplinæ & tradidit illam Jacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominib. conversatus est* q. d. Idem ipse antiquæ Legis Lator, commonstratorque antiquæ Sapientiæ, illam promovit, & ad *perfectum adduxit* factus homo. Deinde vero initio c. 4. sequentis rem totam elucidavit Baruc; *Hic liber mandatorum Dei; & lex, quæ est in æternum. Omnes, qui tenent eam, pervenient ad vitam, qui autem dereliquerunt eam, in mortem. Convertere, Jacob & apprehende eam; ambula per viam, & splendorem ejus, contra lumen ejus.* ubi Theodoret. observat, cum Deus dicitur *invenisse Sapientiam*, dictum esse humano more, ipse enim est Sapientiæ fons: Quare ipsum invenire, vel investigare Sapientiam, forsan est, Sapientiam apud ipsum inveniri, & investigari. Hinc videas Eccl. 20. 10. Sapientiam sic de se loquentem; *In omni populo, & in omni gente primatum habui, & omnium excellentium, & humilium corda virtute calcavi* (quod enim primum, excellentissimumque in omni republicam esse potest, ac debet, pietas est, veraque religio) *& in his omnib. requiem quæsivit. & in hereditate Domini morabor.* (cum enim reliqui populi ea certa lege, & præscripto à Deo tradito non viverent, quæsivit Sapientia, ubi per legem traditam, servatamque quiescere, & demorari posset) *& dixit mihi, in Jacob inhabita, & in Israel hæreditare, & in electis mitte radices.* videlicet cum Deus bene vivendi leges traderet perpetuo servandas, dixit Sapientiæ, ut perpetuo moraretur inter Israelitas, & quasi per legem datam sese insinuaret in illius populi familiaritatem. Atque hæc est illa peculiaris requies & inhabitatio Sapientiæ in Israel, quam Baruc quoque per ipsam legem datam exponit c. 4. 3. *Ne tradas alteri gloriam tuam, & dignitatem tuam genti alienæ. Beati sumus Israel, quia quæ Deo placent, manifesta sunt nobis.* Quod idem est cum illo Psal. 147. 10. *Qui annunciat verbum suum Jacob, justitias, & judicia sua Israel; non fecit taliter omni nationi, & judicia sua non manifestavit eis.* Quæ legis acceptæ dignitas eadem est, cum Sapientiæ acceptæ dignitate. Sicut clarius dixit Moyses populo Deut. 4. 5. 6. *Scitis, quod docuerim vos præcepta, atque justitias, sicut mandavit mihi Dominus Deus meus, Sic facietis ea in terra; quam possessuri estis, & observabitis, & implebitis opere. Hæc est enim vestra Sapientia, & intellectus coram populis, ut audientes universi præcepta hæc dicant; En populus Sapiens, & intelligens magna.* Sed eidem populo Divinorum præceptorum transgressori, * ne vana Sapientiæ opinione gloriaretur, dictum ab eodem Moyse est, Deut. 32. 29. *Gens absque consilio est, & sine prudentia, utinam saperent, & intelligerent, &* iterum, à Jerem. *Stultus populus meus, me non cognovit, filii insipientes sunt, & vecordes. sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.* & iterum: *Qui cæcus nisi servus meus, & surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? Quis cæcus, nisi qui venundatus est? & quis cæcus, nisi servus Domini?* & illud tandem; *Quomodo dicitis, sapientes nos sumus. & lex Domini nobiscum est?*

Sapientia investiganda via observatio legis.

Heb. 7. 19

Theodoret. Loquutio de Deo humano more

Pietas in Repub. potissima.

Sapientia requies in Legis observatione.

Sapientia, & vivendi lex.

Abest Sapientia legis transgressorib.

Iere. 4. 22.

Isai. 42. 19

Ierem. 8. 8.

Vere

Vere mendacium operatus est, stelus mendax scribarum. Confusi sapientes, perterriti, & capti sunt; verbum enim Domini projecerunt, & sapientia nulla est in eis.

Vers. 18. Et dixit homini; Ecce timor Domini, ipsa est Sapientia & recedere à malo intelligentiã.

1 Dicere. *Cur dicatur Sapientia effusa super res omnes. Vera sapientia definitio.*
2 Ecce. *Vera divitia quomodo obtinenda Prece.*
3 Timor *quid vero sapientis elogium.*
4 Judiciũ, & Intelligentiæ *finis, recta operatio.* Stultus, & Mendax, *qui male agit.* Scire *pro agere. Illustrati Isaias, Habacuc, Joannes.*
5 *Vera Sapientia cum sanctitate conjuncta.* Initium Sapientiæ *quod. Explicati Moys. Salom.*
6 *Pulchra allusio ad lignum scientia boni, & mali.*

1
Clausula omnium dilectum. Vatabl. Subtilis nexus.

HAec est totius capitis longe gravissima, verissimaque clausula. *Et dixit.* Præscripsit, edixitque homini veram sapiendi, veramque vivendi legem. Subtilis est illa Vatabli notatio, & nexus exquisitus hujus sententiæ cum superiori, *& dixit*, id est, dum hæc faceret, visus est, quasi dicere homini, eundemque admonere, quid esset vera sapientia, videlicet, divinæ legis, præceptique custodia. Atque ni fallor, hæc est ratio, propter quam dicitur Deus *Sapientiam effudisse super omnia opera suas sapientiamque astitisse* in omnium rerum creatione, quod legem perpetuo servandam cunctis rebus inderet obedientesq; suæ voluntati & legi cunctas efficeret quæ videtur esse veræ sapientiæ definitio.

Eccl. 1. 10. Prov. 8. 27
2

Ecce, rem omni observatione dignissimam; non enim exigit Deus ab homine, ut vel terras pervagetur, vel transfretet maria, vel reconditos terræ, ac maris sinus penetret, & evertat, si ditescere veræ Sapientiæ opib. velit, sed tantum, ut quam ille commostrat Sapientiam, amet, & Numen cognitum veneretur, & colat. Nulla hic excavandi montes, & perveniendi ad argenti venas, & ad locum, in quo aurum conflatur, opera, & labor; nulla cum Gryphis, & serpentibus pro auri glebis dimicatio; nulla inveniendi Sapphiros, Sardonyches, Topazios de *Aethiopia*, & de ultimis Indiç finib. difficultas, & temporis, operæque dispendium; tantum suademur; *Congregare* nos in disciplinæ *domum*, Emere ab illa *aurum ignitum*: *Appropinquare pedib. Dei, & accipere de doctrina illius; Diligere, quærere illam; Cogitare de illa; Vigilare propter illam; inclinare cor* ad cognoscenda prudentiam: *invocare* Sapientiam; Petere à Deo, *ut mittat illam de caelis sanctis suis, & à sede magnitudinis suæ, ut nobiscum sit, & nobiscum laboret, ne sciamus quid acceptum sit apud illum, & deducat nos in operib. nostris sobriè, & custodiat nos in sua potentia*. Nam diligentib. & quærentib. invenitur facile, & *præoccupat, quod se concupiscunt, ut illis se prior ostendat & optanti datur sensus & invocantem venit spiritus sapientiæ.*

Oce. 51. 35 Deu. 33. 3. Apoc. 3. 28 prov. 2. 2.

Sap. 6. 13. 7. 7.

Timor pro religione.
LXX.

Timor Domini ipsa est sapientia. Dixi de *timore* sup. c. 1. ubi etiam exposui, qua ratione accipiatur pro pietate, & religionis cultu. Hoc autem loco rectè explicarunt Septuag. quid esset timor: *ecce cultus Dei est sapientia, & recedere à malo intelligentia.* Quod Sept. dixerunt: *Abstinere à malis.* Est enim hæc duplex perfectæ justitiæ pars. Est autem elegans Isidori hujus loci commentarius; *Reipsa* (inquit) *summa sapientia est, vera de Deo opinio, scientia vero summe Divina, actio optima. Illa de Deo veram sententiam assequitur; hac à malis abstinet. illa verbis de Deo divinisque reb. disputat; hac agendi laude commendatur. Si ergo is, qui Deo charus, & amicus est, scit ut sapit, utramque est amplexus virtutem, tum eam, quæ in contemplando, tum illam, quæ in agendo versatur & illam quidem, tamquam animam, hanc vero veluti corpus. Sane supervacanea est eorum hominum philosophandi ratio, qui optima disciplina, ac vita despicientes, in percudenda tantum lingua, atque in orationis concinnitate studium ponunt.* Videndus quoque in Catena Græcorum ad eandem rem Gregorius Theologus, atque Chrysostomus.

Isidor.
Nazianz. Chrysost.

4
Cur sapientiaque in...

Sed cum sæpe hoc capite, tum vero potissimum versiculo præcedente, veram Sapientiam definierimus, quæ in actione, & legis observatione consistit, atque nunc etiam, quæ in Dei timore, vera pietate, ac religione versatur, bræviter explicandum est, Quare quod proprium intellectus esse videtur, id est, *sapere*, voluntati, imò verò, & actioni ipsi tribuatur? Cujus rei, una, vel altera assignari potest ratio. Prima, quod (ut Ambros. ait sermo. 16. in Ps. 118.) *judicii finis est justitia*, id est, rectæ intelligentiæ finis est recta operatio: Stultissimum autem videtur rectam intelligentiam, rectumque judicium in pravam operationem evadere. Igitur stultus ille est, qui rectam intelligentiam cum pravo opere conjugit; sicut sapientissimus, qui par pari copulat, & res inter se nexas & cognatas, quas Deus conjunxit, non separat: hic enim adæquat, & conformat voluntatem suo judicio, quæ est sapientiæ, & veritatis definitio, & ratio. At qui peccat, si verum agnoscat, veritatem illam, & conformitatem operis ad suam regulam minimè servat; hic stultus, mendaxque est. Hinc illud 1. Io. 2. *Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est*, & Iere. 7. 8. *Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum*, nam scribunt leges, quas minimè ipsi servant. Sic Christus Dominus Jo. 8. gloriantibus Pharisæii de Abrahamo parente, illiusque fide, exprobrat hujusmodi ignorantiam, & stultitiam, & ingenium vere diabolicum, atque mendax; *Vos*, inquit, *ex patre Diabolo estis. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit.* Cum enim *Deum cognovisset, non sicut Deum glorificavit*, & infra: *Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est, & non cognovistis eum; ego autem novi eum, & si dixero: Quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius servo.* Id est, (ut interpretatur Theophilactus) *quia sermonem ejus servo*, vel, ut particula illa, *&*, sit expositiva: *Sic*, &, id est, servo. Hinc est, quod res inter se nexas, conjungit frequenter scriptura, videlicet, *judicium*, & *justitiam*, id est, rectam rationem, rectamque agendorum intelligentiam, & præterea ipsam actionem: diciturque ipsum *judicium fieri*, sicut, & ipsa justitia, aut *custodiri*, sicut præceptum. Psal. 118. 121. Psal. 105. 2. Prov. 1. 3. & Prov. 2. 9. Unde videtur conqueri Habacuc, *quod non perveniat usque ad finem judicium*, id est, quod non evadat usque ad rectam operationem, quæ est finis judicii practici. Quare tantam impiorum justitiam, qui cum videant, & intelligant, perinde labuntur, & corruunt, ac si nihil viderent, notat Isaias loco nuper adducto, cap. 42. 19. *Quis cæcus nisi servus meus! Qui vides multa nonne custodies? Qui apertas habes aures; nonne audies!* Vide Io. 9. 39. & infra: *in judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant* (& vivant etiam, ambulentque quasi videntes) *& qui vident* (adepti videlicet veram Dei, & agendorum intelligentiam) *cæci fiant.*) id est, vivant, ambulentque ac si vere cæci essent.) *Et audierunt quidam ex Pharisæis, & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus? Dixit ei Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis. Quia videmus; peccatum vestrum manet.* Atque hos quidem ipsos suis coloribus depingit Paulus ad Tit. 1. 16. *Qui confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Theologi in hanc ipsam rem subtiliter disputant, quod omnis peccans sit ignorans.

Intellectus est, voluntati tribuatur.
Prima ratio, atque responsio. Ambros.
Peccans stultus.
Cur scribarum stylus mendax.
Cur Diabolus in veritate nõ permansit.
Theophil.
Particula et causalis aut expositiva. Judiciũ & justitia cur conjungãtur.
Habac. 1. 4
Cæcus in sacra sermone qui perinde impingit ac ne videret

5
Secunda ratio, & dubitationis responsio.

Secunda ratio, quod omnis sapientia est participatio quædam Dei, & splendor quidam superni luminis. Vera igitur sapientia illa est, quæ suam originem repetit, & hominem cum Deo conjungit, non solum intellectu, sed voluntate, moribus, actionibus, quæ quidem *faciunt esse similem Deo.* Est enim vera sapientia illa, quæ *de sursum est*, fons aquæ vivæ *salientis in vitam æternam*, & eo gestiens conscendere, unde ducit originem, juxta id Eccles. 1. 5. *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante ævum. Fons Sapientiç, verbum Dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna.* Sic ait Moyses Deut. 33. 3. *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius*, id est, qui illum sequuntur, ambulant in viis ejus, vel; ut Septuag. dicunt; *Hi sub te sunt.* id est, se penitus illi subiiciunt, ut edoceantur veram Sapientiam. Vide in Joan. 6. 45. *Erunt omnes docibiles Dei. Omnes, qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me.* Hæc est illa Sapientia, quæ inclinat hominis cor, & animum, atque gressus ipsos dirigit, & impellit in *vias, quæ à dextris sunt*; hæ enim sunt viæ, quas novit Deus, Scri-

Sap. 6. 21. Ioan. 4. 14.
LXX.
Prov. 4. 27

Scriptum est enim: *Cor sapientis in dexteram illius.* Cum enim *Cor* Sapientiæ, atque intelligentiæ sedes sit; cum ipsius Sapientiæ virtute, & beneficio, ad ea, quæ dextra, quæque meliora sunt, cor, animusque diriguntur, & ad Deum impelluntur; argumento est, veram illam esse Sapientiam: *Cor autem stulti in sinistra illius.* Quare vana illa Sapientia, atque stulta censetur, quæ hominem, vel à Deo separat, vel cum illo non coniugit; sicut Psal. 93. 11. dicitur: *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Quod explicuit Paulus 1. Corint. 3. 20. *Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.* Quare statim subdit David: *Beatus, quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum.* Sic Coloss. 2. 8. appellatur *deceptoria philosophia, & inanis fallacia secundum traditiones hominum*; id est, quatenus refertur ad homines; non verò ad Deum, qui est totius Sapientiæ fons, & prima origo. Hinc facilè perspicitur, qua ratione dicatur, *Timor Domini esse ipsa sapientia.*

Prov. 10. 2

Cor Sapientiæ sedes ad meliora propensum

Cur dicatur Philosophia inanis.

Sed hæc ipsa sententia paulo secus habetur apud Ecclesiasticum, nam cap. 1. 16. dicitur: *Initium sapientiæ timor Domini*, & c. 1. 22. *Corona Sapientiæ timor Domini*, & cap. 21. 13. *Consummatio timoris Dei, sapientia, & sensus*, & c. 16. *Radix sapientiæ est timere Deum, & rami illius longævi*, & cap. 1. 20. *Plenitudo sapientiæ est timere Deum.* Quæ omnia ferè eandem sententiam habent: nam quod dicitur: *Initium sapientiæ*, alii legunt: *Primitiæ sapientiæ.* Quod interpretantur, primum, præcipuumque, *sed primitias* has ego sic accipio, quod velit Deus sibi in acceptis, offerrique velut in sacrificio Sapientiam, ut agnoscamus illius domum esse. Divus Thomas, *Initium sapientiæ* dixit esse *timorem Domini*, id est, primum Sapientiæ effectum. Quod verò deinde dicitur: *Corona, seu plenitudo sapientiæ, timor Domini*; significat sanè Sapientiam verè perfectam, vereque Regiam esse, quæ cum religione, & pietate conjuncta est: sordidam verò, planeque ignobilem, quæ sejuncta est à vera pietate, & religione. Neque solum timorem Dei esse *Coronam*, supremumque Sapientiæ honorem, sed radicem etiam, atque fundamentum: nam *in malevolam animam non intrabit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis.*

Jobi sententia cũ aliis Scripturis collata.

D. Th. 2. 2. q. 19. a. 7

Sapientia aliquid sublime, & regale.

Sap. 1. 4.

Illud tantum dignum videtur, quod non prætereamus, non obscuram esse hujus loci allusionem ad *Lignum scientiæ boni, & mali.* Cum enim cætera, quæ dixit de lege, pluviis, ventis, aliisque rebus naturalibus à Deo lata, videantur respicere ad primam illam rerum creationem, & constitutionem universi; hæc quoque sententia non sine elegantia, & utilitate doctrinæ eodem videtur referenda, ut notet Job vel primæ mulieris vanissimam illam curiositatem, vel serpentis etiam callidissimi fraudem, noxium illud sciendi desiderium suggerentis: *Eritis sicut Dii, scientes bonum, & malum.* Atqui (inquit Job) vera Sapientia prosequendi bonum, fugiendi malum, obtineri debuit obedientia, & observatione præcepti de non gustando interdicto pomo: hæc enim unica, ac vera Sapientia est, Deum colere, & ab iis recedere, & abstinere, quæ ille fugienda præcipit: nam & res ipsæ, quæ rationis, & intelligentiæ participes non sunt, sapientia tamen participes esse dicuntur, quod auctori naturæ, necessitatisq; legem nunquam non servent.

6 Illustris allusio ad lignum Scientiæ.

Genes. 3. 3.

Vera Sapientia obtinetur obedientia.

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Conciliat iterum attentionem orationis suæ, ex pristina quondam suæ dignitatis commemoratione, quam tum ex sapientia tum ex pietatis existimatione apud omnes comparaverat. Simulq; quæ docet ex temporaria felicitate, aut miseria non esse temere judicandam de hominis animo.

1 ADdidit quoque Job, assumens parabolam suam, & dixit. 2. Quis mihi tribuat, ut sim juxta
mensea pristinos. Secundum dies, quibus Deus custodiebat me. 3. Quando splendebat lu-
cerna eius super caput meum: & ad lumen eius ambulabam in tenebris. 4. Sicut fui diebus adolescen-
tiæ meæ: quando secreto Deus erat in tabernaculo meo. 5. Quando erat Omnipotens mecum, & in
circuitu meo pueri meo. 6. Quando lavabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi rivos olei.
7. Quando procedebam ad portam civitatis, & in platea parabant cathedram mihi. 8. Videbant me
iuvenes, & abscondebantur, & senes assurgentes stabant. 9 Principes cessabant loqui, & digitum
superponebant ori suo. 10. Vocem suam cohibebant Duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat.
11. Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi. 12. Et quod libe-
rassem pauperum vociferantem & pupillum, cui non esset adiutor. 13. Benedictio perituri super me
veniebat. & cor viduæ consolatus sum. 14. Justitia indutus sum, & vestivi me sicut vestimento,
& diademate iudicio meo. 15. Oculus fui cæco, & pes claudo. 16. Pater eram pauperum: & cau-
sam, quam nesciebam, diligentissimè investigabam. 17. Conterebam molas iniqui: & de dentibus
illius auferebam prædam. 18. Dicebamque: in nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.
19. Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea. 20. Gloria mea semper inno-
vabitur: & arcus meus in manu meæ instaurabitur. 21. Qui me audiebant, expectabant sententiam:
& intenti tacebant ad consilium meum. 22. Verbis meis addere nihil audebant: & super illos stilla-
bat eloquium meum. 23. Exspectabant me, sicut pluviam, & os suum aperiebant quasi ad imbrem
serotinum: 24. Si quando ridebam ad eos, non credebant: & lux vultus mei non cadebat in terram.
25. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus, cumque sederem, quasi Rex circumstante exercitu eram
tamen mærentium consolator.

VERS. 1. CUm ad Jobi gravissimam orationem siluissent amici, quibus nulla suppeditaret refellendi ratio, ut se amplius purgaret ab obiectis criminibus, atque ut ex se ipso ostenderet sanctitatem vitæ non esse necessariò cum ista rerum temporalium felicitate colligatam: cumque ex amicorum silentio, & attentione subiret mente præclaræ quondam apud omnes suæ temperantiæ, & existimationis memoria, cum salutaribus monitis suorum civium animos temperabat, & pectora mulcebat: rursus à pristina felicitate, atque ab eo studio, quo cum felix esset, omnem sanctitatem coluit; aliam orationem in hunc modum exorsus est.

Utinam Deus Maximus in eum ipsum dignitatis locum me restituat, in quo sublimem constituit aliquando, & vel menstruam mihi felicitatem permittat, in qua antea vigebam. Quamvis enim hanc temporariam, fallacemq; fortunam nemo jure magni æstimari debeat, at certè illa recuperata, fieret Dei providentia erga res meas illustrior, atque innocentia mea magis munita a meorum amicorum calumniis, in quibus nunc propter infortunium delitescit. Atque illos in primis dies opto, cum in Dei pastoris vigilantissimi, ac solertissimi, velut imbellis ovicula, fide, atque custodia vivebam securus, felixque. VERS. 2

VERS. 3. Cum præsentissima illius benevolentia, & favore sum-
mas

mas tribulationes, ac rerum omnium difficultates superabam, ac per Dei gratiam nihil mihi erat difficilè. Cum divina luce ita collustrabar, ut nullas unquã tenebras paterer, sed lætus, alacerque pergerem nullis difficultatibus impeditus, & undequaque beatus. Nam in cæcis hujus vitæ fluctibus, quibus mortales jactari solent, ad divinam legem, quasi ad sydera sese usq; ostendentia retorquebam oculos, illiusq; splendore, & ductu fæcundissimo vento cursum tenebam meum. In rebus verò obscurissimis, atque difficillimis menti meæ Deus cæleste lumen præferebat, cujus ope perspicaci mente res omnium impeditas explicabam, ac sine ulla difficultate copiosissimè de illis ad populum dicebam, & quid opus facto esset, constanter designabam.

Vers. 4, Tunc sanè in adolescentia velut in autumno, & opportuno omnium fructuum tempore, instar arboris frugiferæ, bonis eram usquequaque onustus, quando in omni via, in amplis fortunis, in muneribus religionis ac pietatis exequendis nec levis quidem eram, nec instar Euripi agitabar, verum morum constantiam, ac soliditatem retinebam; atq; ea, quæ ad honestum pertinent, immota mente administrabam. Quamvis enim juvenilior ætas per sese opprobriis, & vitiis obnoxia sit, ac nullis maturandis præclarorum operum fructibus idonea, verum instar turbulentæ hyemis, multis perturbationum procellis agitata: at jam ego inde à prima ætate magnam cum Deo consuetudinem, & familiaritatem contraxeram: jucundum enim illi erat meum hospitium, atq; pergratum, domum visitare meam, ac se mihi cum summa animi pace, atq; tranquillitate, ab omni procul mentis tumultu, socium, & comitem præbere.

Vers 5: Sic autem ætatis incrementa capiebam, ut præclaros quoque in pietate, atq; felicitate progressus facerem: nam cum in ætate illa priori, fluxa, & labili Deum haberem pædagogum, & doctorem; at uxore jam ducta, liberisq; susceptis expertus illum planè sum bonorum omnium largitorem, ac sufficientem præbere omnia familiæ meæ necessaria, meque ad omnes difficultates superandas corroborare, atque confirmare. Tunc mihi sanè multa divitiarum materies suppetebat, ac nobili sobole, copiosoque famulitio communiebar. Hæc verò aliaq; plura beneficia virtutis materiam mihi egomet statuebam, cum & divitias in egenos conferrem, & liberos Dei arbitrio, & voluntate educarem: nihil enim me familiæ gubernandæ cura, & sollicitudo ab usu, & assidua cum Deo consuetudine abducebat.

Vers. 6. Nihilo verò minus tunc lætissimis æque ac honestissimis conviviis me oblectabam, ac pretiosis pro more unguentis etiam ipsa pedum vestigia delicate tingebam. Fluebant tunc viæ meæ butyro, ac montes mei fluebant lacte: tanta enim erat copia, ac numerus meorum gregum, & armentorum, ut quocumque me verterem, notas viderem diffluentis lactis ea distentis uberibus, ac nolens etiam butyrum, & lac ambulans premerem pedibus, tum etiam oleum in montanis locis ex maturis olivis distillans. Atque adeò ipsi silices, saxa ipsa, quæ aliis rigescunt, & arescunt in his præsertim siccis, æstuantibusque locis, mollescebant mihi, ac oleo, & butyro suaviorem, dulcioremque melle aquam ex perennibus fontibus largiter ad meos usus subministrabant.

Vesr. 7. Neque verò in agris solum, sed multò magis in urbe felia eram. Quando enim ad publicum civitatis locum multò cum comitatu prodibam jus dicturus, & Reip. causam administraturus, primo mane surgebam. Deinde etiam in foro, & publico urbis loco, non tanquam severo, & cruento judici, sed velut magistro plebis, ac doctori sapientissimo populi jubebam sellam meam collocari, ac de suggesto etiam, si quando opus esset, concionem instruebam; omnibus deniq; tanquam Princeps quidã, ac magister ad virtutem, & tanquam Idea, atq; effigies civitatis propositus eram.

Vers. 8. In honore, & reverentia maximà eram apud omnis ordinis, & omnis ætatis homines, & quantum doctrina, & dignitate pueri, atque adolescentes distabant à senibus, excellentibusque viris, tantum senes ipsi, atque Principes à mea dignitate, sapientiaq; aberant. Neq; enim minus juvenes moribus, & sensu, quam ætate, & annis mea præsentia deterriti, atq; meam virtutem reverentes, quasi minus idonei essent gravissimæ doctrinæ auditores, ut senioribus loco cederent, se è conspectu subducebant. At senes ipsi, & sapientia, sicut ætate, multum provecti, cum prius ipsi velut doctores juniorum sedissent, meos se discipulos assurgentes, & stantes libentissimè profitebantur.

Vers. 9. Principes ipsi, ac viri optimates, quibus tum dignitas, tum amplissimæ facultates dicendi facultatem faciebant, & suos etiam ipsi privatos populos sapienter administrabant, coram me tamen ne mutire quidem, aut de rebus consultare audebant, huic unicæ curæ intenti, ut à me benè instituendæ Reipubl. præcepta, legesque acciperent, atque ori manu imposita silentium, unaque audiendi attentionem profitebantur.

Vers. 10. Duces ipsos clarissimos, ac viros bello, victoriisque insignes, qui audaciores, & promptiores ad loquendum, & blaterandum esse solent, meæ vis eloquentiæ defixos tenebat, penitusq; silentes; neq; minus, quam cæteros, legibus ac Sapientiæ parere efficiebam. Nemo enim dux, nemo doctor tam Sapiens, qui per meam vocem, atque doctrinam non proficeret, ac me immoto silentio, oreque suspensus non exciperet.

Vers. 11. Qui verò audiebant, mea oratione mirabiliter deliniti me beatum prædicabant, & qui me contuebantur dicentem è suggesto, & jura populis dantem, nõ minus illustre Sapientiæ, & integritatis testimonium præbebant. Quorum interdum tantum erat audiendi, ac mente, quæ dicebantur, complectendi studium, ut oculos demitterent, tum quod nimiũ dicentis splendorem sustinere non possent, tum ut tantum auditui redderetur, quantum videndi sensus amitteret. Tantum deniq; ad exteras etiam provincias Sapientiæ laude, celebris eram, ut ex solo auditu, & famæ gloria apud omnes prædicarer felix, ac beatus. Nam qui mei videndi desiderio ad me disserentem, & verba facientem peregre veniebant, re ipsa, atq; experimento verissimà esse comperiebant, quæ rumor, & fama longè, lateque sparserant.

Vers. 12. Videbant, namq; Principis optimi vivam imaginem eripientis miserum hominem à potentioribus iniq; oppressum & opem, ac fidem sui Principis implorantem. Nec non pupillo, & ei, cui nemo aderat patronus, nemo vindex adversus improborum injurias subsidio currebam, & iis, qui ex iniquis aliorum inferiorum judicum sententiis, certum auxilium petentes, me appellabant, jus suum incorruptè servabam.

Vers. 13. Ille sanè, qui iniqua, & falsa criminatione, calumniaque potentiorum capitis reus accersebatur, cui nisi incorrupti judicis æquitas, atque benignitas adfuisset certò periturus credebatur, postquam mea ope in tuto se conspiciebat, omnia mihi felicia, & fausta precabatur. Atq; utinam illud mihi aliquando contingat (continget ut spero) quod sæpè mihi precati sunt. Viduæ autem cor incredibiliter mærens, atque contabescens, quæ neq; clamare, neque conqueri apud quemquam audebat, exhilarabam ego singulari solatio, & ingentibus beneficiis ad jubilum commovebam. Quamvis enim viduarum genus sit quodammodo ingratum, non naturæ, voluntisve vitio, sed egestatis necessitate, quamvis ægre eum laudent, à quo sunt beneficio affectæ, eæ nihilominus meum cum laude nomen usurpabant.

Vers. 14. Cum verò jus dicturus essem, non valdè curabam, ut armis instructus aut satellitibus stipatus, quam ut pulcherrimis virtutum omnium sed justitiæ potissimum, atq; æquitatis ornamentis decoratus proditem: non enim externa ego tantum facie, vestitu, & cultu Regio, sed verè ex animo integerrimò, & omnis æquitatis studiosissimo judicis munus obibam. Justitiam itaq; sic semper retinui, instar interioris tunicæ, ut intime mihi adhæresceret, & etiam instar pallii illa me totum amiciebam; judicium vero omnemque administrandi juris, moderamdæque r[illegible] rationem sic colui, ut illis velut Regalibus, judiciariisque insigniius, speciosoque diademate excultus incederem.

Vers. 15. Neque verò per famulos, aut alios Regni administros res pauperum, causasq; curabam; sed egomet integrum, [illegible]ctumq; auxilium laborantibus afferebam, atque etiam ipsa quodammodo naturæ vitia meorum popularium corrigere tentabam, & cæcis ipsis, atque mutis corporis [illegible], aut quos membri alicujus calamitas oppr[illegible] rebus necessariis præbendis, ea [illegible] Providentia [illegible]bam. Ignorantibus itaq; dux viæ ad intelligendum; imbecillibus verò, atq; pigris dux viæ morum, omn[illegible]ique virtutis eram. Illud non ultimum, quod in meo tribunali homines [illegible]plices atq; sine causæ vix bene conscios admonebam, [illegible]loque instruebam; impotentibus autem, atque jus suum non valentibus prosequi animos ipse faciebam; nemo itaque apud me sua causa cecidit, quod sapiens illi advocatus,

aut

aut diligens deesset procurator, cujus diligentia, & discurrendi sollicitudine opus esset. Sic enim me existimabam imperare meo populo, ut in singulorum commoda, utilitatesque inspicere, & singulorum onera sustinere, ac portare simul cum ipsis quoque deberem.

Vers. 16. Illud vero cum unice curatem, ut in mea Rep. omnia (quoad fieri posset) sana, & integra essent; nemo orphanus reperiebatur, cui ego patria charitate non prospicerem. Atque adeo misericordiæ studium in affectum naturæ convertisse videbar, ac unicum patrem, ac patronum in defendendis egenis adversus iniquas potentiorum calumnias me præbebam. Nunquam sane inconsidereuter, & temere causas, & delationes civium suscipiebam, neque de re non satis perspecta, & explorata, mente præcipiti sententiam tuli, ut quemquam condemnarem, sed veritatem causarum, tum juris vim, atque rationem sedulo perquirebam. Neque solum delationes criminum explicabam, & excutiebam, atque sedens expectabam eos, qui accepissent injuriam, ut tunc cum me adiissent, præsto essem: sed prævertens lustrabam, eos quærens, qui læsi fuissent, multa adhibita diligentia, adeoque studiosius disquisivi, & omnia perscrutavi, ut calamitosos reperirem, ne quispiam violatus injuria uspiam lateret.

Vers. 17. Sed ne tanta clementia, & benignitas contemneretur, severissimum me adversus nocentes, impiosque præstabam; atque illorum truculentiam acertime comprimebam nullius potentioris Tyranni faciem reveritus. Eorum itaque, qui suapte natura mordere solent, dentes molares contregi, potentiamque enervavi, ita ut à nova inferenda injuria arcerentur omnino. Prædam autem de medio dentium illorum summa animi contentione, atque fortitudine extrahebam. Rem quoque plane obrutam, judicioque præreptam in integrum restitui; nec desperabam, quamvis res esset præjudicata. Verum & devoratum negotium more optimi, vigilantisque pastoris, eruebam quasi ab ore leonis, ovis cruribus abstractis, summisque auribus avulsis.

Vers. 18. Hæc vero tanta mei populi pax, atque felicitas, non solum aliis vitam efficiebat jucundissimam, sed mihi etiam, cui cuncti bene, ac feliciter precabantur, felicem pollicebatur senectutem, tranquillam denique nec non jucundissimam mortem, &, quod raro evenire solet, sperabam fore, ut sine ulla felicitatis vicissitudine, omnes longissimæ vitæ partes, ætatesque percurrerem; tandemque nulla vitæ difficultate impedirer, sed leniter, nullo ægritudinis, dolorisve sensu præ senio deficerem, & liberis meis stipatus. domi meæ, in lecto meo, in illo ipso arcis præcelso loco, tanquam in sublimi nido extremum spiritum edens, a vivis evolarem. Firme quoque spe sustentabar fore, ut non minus diuturnam vitam ducerem, quam phœnix, cujus est vita longissima, aut quam palma, in cujus trunco multi anni ex decidentibus annuatim ramis numerari possunt.

Namque videre mihi videbar felicitatis meæ radices firmas. & in loco uberi, & uliginoso defixas, arescere non
Vers. 19. posse, consenescere vix posse: nam veluti si ad aquas uberrime affluentes palmæ radices diffusæ essent, sic mihi omnia, quæ essent ad vitam necessaria, abunde aderant, & sicut cum palma aperta radice, & irrigatione continua vincit æstatis ardores, gaudetque semper affluenti humore; ita sperabam fore, ut dulcissimis bonorum omnium fructibus onustus, omnes temporis difficultates facile superarem. Ac quemadmodum fructus rore, atque imbribus lætificati, atque completi suo tempore demetuntur, sic ego in bonorum copia, ætate exacta, putabam ex hac me vita migraturum neque unquam rore illo cælesti, quo me ætes completæ maturescerent, destituendum: tum etiam mortem placidissimam mihi pollicebar instar messis, quæ cum exaruis, ne præ ariditate confringatur, granis dissilientibus rore cælesti indiget, quo humidior, lentiorque mollescat, cedatque præcidenti.

Res igitur apud me erat non in opinione dubia, sed de-
Vers. 20. finita, certa gloriam meam, præcellentemque dignitatem novis quotidie ornamentis augendam; ac fore ut semper vigeret, semperque recens, ac florens nunquam occideret, sed firmior indies, illustriorque redderetur, nunquamque præsentem desiderarem felicitatem. Sed spes inanis, vanaque gloria, ac res fallaces omnes, quæ mihi ipsi contra ceciderunt. Nam Præpotentis Dei arcus contra me intentus, & vehementer adductus jaculis me acerbissimis confixit: Me, inquam, quem quondam bene munitum adversus omnia vitæ, ac temporis incommoda arbitrabar, omnibusque armis, viribusque ad tegendum, & ad offendendum instructum, tantoque brachiorum robore pollentem, quod videretur fore, ut nunquam languesceret, consenesceretve, sed indies augeretur, atque confirmaretur. Ita ut arcui, jactuique meo nil opponi posset, quod non facile transverberarer. Non enim minus domi, & in pa-
ce. quam foris, & in bello strenue me gerebam. Vers. 21.

Illud vero, quod optimi Principis, integerrimique magistratus proprium est, eloquentiam, ac dicendi vim, & copiam, justitiæ, atque fortitudinis comitem, universi mirabantur, ita ut non solum Senatus, atque consilii mei viri Sapientissimi attente audirent, & quam sententiam ego dicerem suspensis animis expectarent, ac quamvis longissima oratione uterer, nulla illis esset longa, molestave expectatio: Verum etiam reliqui omnes dictis, atque præceptis meis ita audientes se præbebant, ut simul atque dicere pararem, accurrerent. Nemo itaque audebat dicentem interpellare, vel monenti, aut imperanti obstrepere. nihil enim, quod opponerent, contrave dicerent, habebant, non manus solum, sed animum meis consiliis dantes.

Si quando in consilio ultimus ego dicebam, ita rem pro- Vers. 22.
positam complectebar, & quod optimum erat statuebam, nihil ut addi posse videretur; velut rem itaque Sacram verba mea accipiebant, quibus vel addere vel detrahere nefas esse quasi enim arcus, sic cor meum manu tenebatur Divina, ut a recto scopo nũquam aberrarem adeoque subtiliter de proposita quacumque re disserebam, ut auditores quamvis sapientissimi, instar ruditorum discipulorum, non possent meam sententiam iisdem verbis, eademque orationis majestate, atque dignitate repetere. Sic mea dicta, tanquam de cælo lapsa oratio, & salutis quidam imber, mirabiliter in eorum animos influebant, & summa cum animi alacritate atque [illegible] excipiebantur: quibus exhilarati, frugiferi reddebantur auditorum animi. salutarum præceptorum seminibus consiti; Omnium vero inter docendum captui ita me attemperabam; ut quibus opus esset, terrorem iniicerem, quibus opus non esset, leniter, ac blande, velut vasis angusti orificii, & doctrinam instillarem, ut sensim, & per partes salutaria vitæ monita imbiberent.

Sic sane meam Sapientiam exspectabant, desiderabant- Vers. 23.
que aperto, & hianti ore. non minus, quam pluviam maturandis frugibus necessariam, ex quo omnes sibi bonorum seminum, bonarumque cogitationum. atque virtutum proventum, fructumque pollicebantur. Non enim solum bonis cogitationibus concipiendis, mea illis Sapientia proderam, instar pluviæ temporaneæ, quæ sementi faciendæ necessaria est, verum etiam instar imbris serotini ad maturandos, proferendosque fructus optimos opportuni, illos perfundebam.

Aliquando verò (quod indulgentissimum patrem fami- Vers. 24.
lias decet) consulto remittebam animum, & gravem, atque seriam de Divinis rebus disputationem, ut me benigniorem, humanioremque subditis præberem; atque naturam meam ita temperabam, ut populares partim severitate continerem in officio, partim benignitate, & lætitia permulcerem, & ad officium allicerem. Arridebam itaque aliquando leniter, quasi ad illorum risum, & lætitiam connivens. Cum vero me ridentem cernerent, tum præ gaudio vix credebant; tum illud certo credebant, me non risus tantum causa, sed ut serio aliquid inde elicerem, corrisisse, & quod per risum à me fiebat, periclitaudi alterius rei causa, fieri arbitrabantur. Tandemque in ipso gaudio, atque lætitia cum me præbebam, ut ridens timeri potuissem. Sic sane cum ridentem revererentur, meam auctoritatem nunquam contemnebant, atque cum omnes mei vultus sive mutationes, sive habitus probatos haberent, cavebant diligenter, ne lucem, atque hilaritatem mei oris. aliquo modo turbare, aut re aliqua indigniori obscurasse ipsi viderentur. Ipsos præterea meos oculos nimium attente observabant, certo sibi suadentes non sine causa vel attolli, vel demitti. Quare ne semper vultu hilari, atque sereno fui, ut nunquam conciderem facie, mœstusve incederem, sed indicem animi vere candidi, vereque optimi splendidum, lacteumque vultum

præsef-

præferrem: quem semper, sive increparem, retinui, gravitati, & severitati comitem splendorem adiungens.

Cumque supremus illorum Princeps, atque judex essem, ita me perhumaniter erga illos gerebam, ut unus ex iis videri vellem; nec secus quam unus è moltis, ad eos adibam, atque omnium moribus me accommodabam; neque solum viam infimæ sortis hominum non declinabam, sed eorum consessum, & cœtum humanissimè inibam. Quam vicissim ipsi singulari obedientia, & observantia humanitatem rependebant: nam quamcumque rationem, & viam, sive pacis ego eligerem, parebant protinus, omnia meo arbitratu, & consilio facientes, & sive res in pace gereretur, in principe ego sedebam loco; sive ad bellum procedendum esset, dux ego, atque Imperator, fortissimorum hominum satellitio cinctus prodibam. Si quando verò contingeret, ut ad exteros proficiscerer, non secus quam Regem suum, Principemque excipiebant; ac loco primo collocabant; tantum enim apud omnes mea valebat auctoritas, ut etiam latrones, & vagi solitudinis milites me Principem, atque Imperatorem vellent. Militibus itaque legitimè præeram; barbaros strenue superabam; terrorem latronibus inferebam; omnesque legibus fortiter coercebam; cumq; ab omnibus summa charitate diligerer, non minus securus inter illos sedebam, quam Rex militum custodia cinctus. Omnia tandem ad publicam utilitatem, miserorumque solatium referebam, etiam arma, ipsamque legum severitatem, quibus & tueri miseros, & consolari lugentes, & in summo Imperio summam pacem constituere, propositum mihi semper fuit.

Vers. Addidit quoquè Job, assumens parabolam suam, & dixit,

1 *Varii huius capitis nexus cum præcedentibus.*
2 Addere *in sacro sermone quid.*
3 Primû, *quid in sacro sermone. Miserorum ingenium.*
4 *Qua mente Job desideret pristinam felicitatem.*
5 *Divina custodia, atque oculi. Deus, Pastor,* Deum faciem avertere, *quantum malum.*

1
Interpretũ varietas in nexu huius capitis cum præcedentibus.
Auctor Catena.
D. Tho.

OBservant Græci rursus. siluisse amicos ad Jobi orationem, quibus nulla suppeditaret refellendi ratio: tacentibus verò illis Jobum exordiri orationem aliam, ab alio capite, nimirum à pristina felicitate, atque ab eo studio, quo felicitatis tempore Deum est prosequutus. Hæc verò omnia in eum finem referri, ut se amplius purget ab objectis, & ab iniquæ vitæ suspicione. D. Tho. existimat, eum superius ostenderit temporales divitias communes esse probis, ac improbis, nunc in se ipso ostendere non esse alligatam sanctitati huius vitæ felicitatem nam idem ipse, qui semper eandem vitæ sanctitatem coluit, nunc miserrimus est, qui quondam felicissimus. Sed quamvis hi nexus spernendi non sint; at ut aptius hæc oratio cum præcedente cohæreat, illud videtur posse dici paulo subtilius, & elegantius, quod cum videret Job amicos suos attentos, & veluti obstupescentes ad suam orationem, atque (ut par erat) nihil repugnantes, subitò venerit illi in mentem pristina conditio, & suæ sapientiæ præclara quondam apud omnes existimatio, cum sapientissimis monitis, atque honestissimarum actionum exemplis Remp. suam moderabatur: cum audientes obstupescebant atque intenti tenebant ora, ille verò regebat dictis animos, & mulcebat pectora. Res toto hoc capite luculenter ab ipso descripta.

Nexus subtilior, neq; non commodior.

2
Tygur.

Addidit Job assumens, &c. Idest Rursus assumpsit parabolam, rursusq; dicere cæpit. Non enim placet quod Tygurina ait: *Ulterius sermonem suum prosequens, Job dixit:* Nam verbum addendi junctum alteri verbo, valet idem, quod iterum, rursus, secundo. Diximus superius, dicemus etiam inferius. Quod autem hic dicitur assumpsisse parabolam, eodem sensu dicitur, quo supra c. 27. n. 1.

Vers. 2. Quis mihi tribuat, ut sim juxta menses pristinos: secundum dies, quibus Deus custodiebat me?

3
UTinam (inquit) restituat me Deus in eum ipsum locum, in quo ipse me aliquando constituit, evexitque. Aug. *Quis nam me restituet in menses priorum dierum?* Septuaginta singularem *mensem* dixerunt; Symmachus, & Aquila; *Mense primos.* Atque eadem est ratio, & significatio *primi*, aut, *pristini*; nam *Kadam*, significat id, quod est ante nos sive loco, & positione, sive tempore, & antiquitate, quod dicitur anterius, sive primum. Sed Julianus observat, *mensem* in singulari dici: *Nam miserorum est brevem aliquam felicitatis particulam exoptare*, quasi dicat: * *Quis mihi menstruam restituat felicitatem, in qua antea vigebam?*

August.
Symmach.
Aquila.
קדם
Primum idem quod pristinum.
Julianus.
* *Quem in viera agorasi qui tru ua mes de, los de a quel buen tiempo.*

Sed his ne verbis orat Job pro felicitate recuperanda? Respondet D. Tho. hæc verba non pertinere ad orationem aliquam, sed ad exprimendum desiderium. Verum hæc duo non valdè instant inter se. Ego existimo nihil esse incommodi, si & pristinam felicitatem desideret, & pro illa recuperanda orationem formet, ut hoc loco sentire videntur Julianus, atque Chrysostomus, & ex Latinis Philippus; eo tamen fine, & animo, *ut Dei Providentia fieret illustrior*, ut Chrysostomus ait. Vel, ut justus tandem habeatur ab amicis ex recuperata felicitate, qui impius censetur ex infortunio. Tum etiam, ut misericordiam excitet in omnium animis à commutatione fortunæ: est enim oratio pathethica, & amplificationem habet; qualis illa;

4
D. Thom.
Pristinæ felicitatis votum, & preces. Julian.
Chrys.
Philipp.

Heu mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore ———————
Et illud;
Heu quantum hæc Niobe distabat ab illa.

Vir. 7. Aen.
Ovid. 6.

Similiter Job; Heu quantum disto ab illo, qui quondam fui.

Secundum dies, quibus Deus custodiebat me. In pristina felicitate (inquit Olympiodorus) non tam numerat speciosam sobolem, & magnas opes, *sed potius Divinam custodiam, atque opem, & quia in tanto splendore Divino septus præsidio jus summopere tuebatur.* Unde colligit Olympiodorus, optare Job *semper esse in Dei fide, atque tutela.* Sed simplex, & apertus sensus accipiendus est de illa *Custodia*, de qua supra dictum est; *Nonne tu vallasti eum, ac domum eius, universamque substantiam per circuitum?* Quæ Custodia multo excellentior est illa, *quam Angelis suis Deus mandavit* de nobis *ut custodiant nos in omnibus viis.* Non contentus Angelorum præsidio, agit Deus ipse pastorem, custodemque nostri, nostrarumque rerum, sicut Jeremias dixit 31. 10. *Congregabit, & custodiet eum, sicut pastor gregem suum; redemet enim Dominus Iacob, & liberavit eum de manu potentioris.* Non solum enim procurat commoda, verum etiam, quod non est minima custodiæ pars, removet damna, atque defixis semper oculis in eum, quem custodit, hostium, malorumq; omnium insidias arcet. Quare cum permittit populum hostibus; & malis omnibus, suamque custodiem removet, ait Deuter. 32. 20. *Abscondam faciem meam ab eis*, ut avertente faciem, oculosque pastore, & custode ovium, irruant sævissimi lupi in gregem. Contra verò, si custodiat, solus ipse tuetur, & sufficit etiam in media solitudine; sicut eodem loco Scriptum est: *Invenit eum in terra deserta, in loco horroris, & vastæ solitudinis.* Quod ex Hebræo legunt: *Sufficit ei in terra deserta*, satis superque munivit eum Divinorum oculorum custodia. *Bussole Dios.* Nihil enim illo præsente, desiderari; custodiente verò, nihil lædere potuit. Vide de Divinorum oculorum custodia Clementem Alexandrinum lib. 1. Pedagogi cap. 8.

Meta.
Job. 1. 10.
Ps. 90. 12
Deus custos & pastor.
Deut 32. 10.
Avertente facie Deo incurrunt in nos mala.
Clem. Ale.

Vers. 3. Quando splendebat lucerna ejus super caput meum, & ad lumen ejus ambulabam in tenebris.

1 Lumen *Divinæ Iustitiæ. Lucerna pensiles supra caput. Lucerna in Sacro sermone cuius rei symbolum.*
2 Tenebræ *calamitates, & difficultates discriminum.*
3 Tenebræ *rerum agendarũ obscuritas & difficultas.*

MIrabilis Dei propri custodia, instar illius, cum per noctem *ignis columnam*, id est, erectum ignem, & sublimem flammam prætulit suis peregrinis. *Quando splendebat lucerna eius*, propriè *Dum splendere faciebat lucernam suam super caput meum*, id est, cum cælitus præbebat mihi lumen, & incredibili favore prosequebatur. *Super caput*; videlicet, Meum caput, meam ille vitam tuebatur, *à sagit-*

2
Dei custodia & vigilia.
Exo. 13. & 14.

à sagitta volante in tenebris, & ab omni hostili *incursu*. Philippus, ait nescio quid peculiare *præ omnibus* aliis significari nomine Capitis. Fortè nonnulla allusio fit ad pensiles illas lucernas, quæ olim supra capita lucebant. Vide, quæ diximus supra c. 18. v. 6.

2. Reg. 21. 29. Psal. 30. 16. Philippus.

Lucerna eius. Illius benevolentia, & favor, tum etiam illa ipsa illius præsentia, & facies multo jucundissima, atq; clarissima, quæ meum animum complebat, & confirmabat. *Quia tu* (inquit David) *lucerna mea, Domine* & iterum; *Illustra faciem tuam super servum tuum*, sunt hujusmodi sexcenta. Philippus, *Multis modis lucerna in Scripturis appellatur, hic vero potuit Iob pro gloria temporali dixisse, quam à Deo acceperat.* Diximus de hoc plura loco indicato.

Varia expositio. Vatab.

2 *Et ad lumen eius ambulabam in tenebris.* Non est eadem apud omnes interpres hujus luminis interpretatio, sicut neque tenebrarum; nam plerique, ex Vulgata illa tenebrarum pro malis, & difficultatibus acceptione, exponunt; *Illius favore vincebam summas tribulationes, earumque difficultates, & per Dei gratiam, nihil mihi erat difficile.* Sed quæ nam tribulationes acciderant Jobo, quem Deus custodiebat? Aut cum quibus nam malis, & difficultatibus unquam pugnavit, qui in summa felicitate vivebat? Melius ergo in hac ipsa tenebrarum significatione, conficietur hæc sententia; Divina Lux disiiciebat tenebras omnes, ne unquam illas sentirem: sed lætus, alacerque pergerem, nullis difficultatibus impeditus, & undequaque felix. Olympiodorus per tenebras intelligere videtur, *Caros vita huius fluctus, quibus qui iactantur, ad Divinam legem, quasi ad sydera sese usque ostendentia retorqueat oculos, illiusq; splendore, ac ductu iter conficiunt suum.*

Commoda tenebrarũ huius loci expositio. Olympiod.

3 Sed placebat quondam mihi hujus loci tenebras, non tam esse calamitates, quam res difficillimas, atque obscurissimas, quæ vel in agendo, vel in cognoscendo occurrere solent; quam interpretandi rationem, non solum indicarunt Græci, verum etiam Philippus, D. Thom. & post illum alii Latini: neque solum cum Cajetano intelligebam per tenebras, primam illam quasi stultitiam, & ignorantiam puerilem, sive primum illum rationis crepusculum, cum affulget puero rationis usus, ut significet se Job jam inde à primis annis Divinæ sapientiæ lumine illustratum fuisse, lucisque semitam tenuisse, *sicut*, inquit ipse, *fui in ipsis diebus adolescentiæ meæ*; sed in universum, quod Divinæ Sapientiæ lux illi semper affulserit, cum docebat populum, & *auris audiens beatificabat illum*, &c. q. d. Nunc me loquentem vos miramini; utinam nunc essem tam perspicaci mente, ut lui quondam, cum in rebus difficillimis, atque obscurissimis Deus mihi præferebat lumen: ad cujus ego splendorem ambulabam, id est, disputabam, differebamque sine ulla difficultate, aut offendiculo; cum Deus *Illuminabas tenebras meas, & lucerna pedibus meis erat verbum illius.* Hæc enim omnia ad revelationem rerum difficillimarum pertinent.

Tenebræ rerum agẽdarũ difficultas, ignoratio. Russeus. Philipp. D. Th. Cajetan. angusta expositio. Crepusculum rationis in puero. Psal. 17. & Psa. 118.

Sed jam nunc primam intelligentiam magis probo, utpote magis cohærentem sequentibus. Vel certè cum hæc inter se non repugnent, integram hujus sententiæ intelligentiam ex utraque interpretatione confici velim.

Vers. 5. Sicut fuit in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.

1 Dies adolescentiæ *qui. Varia lectio. Hyems, & adolescentia, cur dicantur opprobium. Illustratur Lucas, & Ezechiel.*
2 *Adolescentia quæ peccata, quæ item laus.*
3 *Familiaritas cum Deo. Secretum in sacro sermone quid.*
4 *Adolescentiæ perturbationes. Deus tranquillitatis amator. Illustratur Salamon.*

Varia lectio. Tygur. Vatabl. Regia. חרם *Hyems, et*

1 QUod Vulgatus dixit, *dies adolescentiæ*, alii legunt *dies hyemis*, sicut Tygurina: aut *Autumnum*, sicut Vatablus: aut *dies opprobrii*, sicut Regia: nam vox deducitur à radice *Haraph*, quæ significat exprobare, aut ignominiam facere, aut hyemare, & quod frigus & hyems videatur quasi probro quodam, & ignominia afficere arbores atque *suo honore spoliare*; sic enim etiam Latinus explicat, cum injuriam temporis, & frigoris dicit. Significat autem ejusmodi opprobrium, & ignominiam, quæ non solum in verbo consistit, sed etiam in ipsa re, & quasi de honestatione & malo ipsius rei; sicut id Gen. 30. 23. cum Rachel sterilitatis malo liberatam se vidit, ait: *Abstulit Deus opprobrium meum.* Quam loqutionem etiam imitata est Elisabeth Lucæ 1. postquam concepit; *Sic fecit mihi Deus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Quare quancumque cladem, *opprobrium*, vocat scriptura 1. Reg. 17. 26. 2. Reg. 13. 13. Psal. 21. 7. & Psal. 68. 8. Atque propter eandem nominis proprietatem non solum *Hyemem*, sed etiam *Autumnum*, eodem nomine significari volunt, videlicet cum sub initium hyemis incipiant fructus vitiari, & corrumpi, & folia cadere. Quam nominis rationem, quæ ex terræ vastitate, & sterilitate sumitur, indicasse videtur Ezechiel. 36. 30. Cum post insignem vastitatem, atque sterilitatem prædicit; *Salvavi vos ex universis inquinamentis vestris, & vocabo frumentum, & multiplicabo illud, & non imponam vobis famem, & multiplicabo fructum ligni, & genimina agri, ut non portetis ultra opprobrium famis in gentibus.* Hinc etiam *adolescentiam*, dici voluit noster Interpres, non quia (ut Vatablus dixit) *ut autumno semina terris mandantur, ita in adolescentia homines facilè graveant*: nam in autumno terræ semina non mandantur, potius colliguntur fructus; sed quia illa ætas, quæ non est idonea ferendis fructibus grandioribus, & maturioribus quæ sibi relicta sylvesceret, proptereaque diligenti cultura, & aratione indiget, in opprobrio, & contumelia esse videatur apud viros. Vel quod ea ætas vitiis, & probris, aut vitiorum exprobationibus & increpationibus maximè obnoxia sit. Quo videtur allusisse Jerem. c. 31. 19. priora peccata vocans *opprobrium adolescentiæ*. Vel quia ut hyems, ita ea ætas multis perturbationum fluctibus, procellis, atque tempestatibus agitetur. Ergo eleganter nunc dixit Interpres, *dies adolescentiæ*. Quam etiam lectionem habent Septuag. Complutenses, Symmachus, & Pagninus, Cajetanus, Forsterus. Complutenses in Lexico. Quamquam Septuaginta Vaticani legerint; *Cum eram gravescens vir*, quod procul dubio respicit ad illam significationem autumni, ut colligi potest ex pereleganti commentario Nicetæ; *Quo ad* (inquit) *velut frugiferæ arbores, bonis eram usquequaque onustus, quando in omni via, in amplis fortunis, in muneribus religionis, ac pietatis exequendis, nec levis quidem eram nec instar Euripi agitabar; verum meam constantiam, ac soliditatem retinebam, atque ea, quæ ad honestum pertinent, immota mente administrabam.*

Adolescentia cur dicatur in iuria officero. Clades, aut calamitas cur dicantur opprobriũ. Sterilitas dicta opprobrium. Adolescentia et Autumni simile opprobrium. LXX. Compl. Symach. Pagn. Caiet. Forster. Vaticani.

2 Quod Jobi de sua adolescentia testimonium, præclarum est eximiæ illius sanctitatis argumentum: *Nam cum adolescentia, et voluptas vana sint*, ut scribit Sapiens; Quid magis mirabile, quam in tanta ætatis, & adolescentiæ levitate, tanta morum gravitas, & pondus, tanta cum Deo familiaritas? *Magna* (inquit hoc loco Philippus) *virtus, atque præcipua erat in illo, Denique gratia singularis, ut in tempore adolescentiæ suæ in secreto eius, Deus cum suo familiarissimo moraretur.* Ergo multo melius, quam Tobias, *Cum esset aliis iunior, nihil tamen puerile gessit in opere.* Cum tamen frequenter esse soleant adolescentum *peccata* (ut Plutarchus sapienter dixit) *ingratia, atrocia, ingluvies ventris, furta paternæ pecuniæ, alea, comessationes, virginum amores, adulteria. Quapropter iuveniles impetus accuratis rationibus vinciri, ac compesci convenit.*

Adolescentia sancta res mira. Eccl. 11. 9. Philipp. Iob cum Tobia cõparatur. Tob. 1. 4. Plutarch. de lib. instituend. Adolescentum peccata non levia.

3 *Quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.* Sept. *Cum Deus visitationem faciebat domus meæ.* August. *Cum verbum Domini inspiceret domum meam.* Quod vel nimium arctam necessitudinem, & familiaritatem Dei cum Iobo, ejusque familia significat. Tygur. *Cum Deo esset arcta necessitudo cum meo tabernaculo*, vel quod Deus res illius domesticas procuraret, atque promoveret. Vox etiam secreti, videtur societatem quandam, aut comitatum significare. Unde alii legunt: *In societate Dei, in meo tabernaculo. Vel, Dum esset societas Dei super tabernaculum meum: Vel, Comitante Deo*; quod videretur Deus se præbere pedagogum, & adolescentiæ comitem ipsi Iobo. Sed fere semper Vulgatus vocem originalem *sod*, refert ad *secretum*, vel ad arcanum consilium, quod quamvis inter socios, & ejusdem Regni aut Reipub. consortes tractari soleat, proprietas illa *secreti* indicare quidem videtur internam quandam Divinarum rerum contemplationem, divinaque colloquia secreta, & à tumulto rerum aliarum traductoque animo admirabilem quandam mentis pacem, & tranquillitatem. Quod in adolescen-

LXX. August. Tygur. Vatab. Pagn. Caietan. סוד

4 *Adolescentiæ tranquillitas,*

lesceotia mirabile est: cum illius via persimilis sit *via navis in medio maris*, nimirum navis jactatæ fluctibus, impulsæ ventis furentibus. Neque verò *loquitur Deus ad cor*, nisi prius humanam mentem *ducat in solitudinem*. *Non enim in spiritu grandi, & forte Dominus; non in commotione; sed in sibilo auræ tenuis.* Quam nisi operto pallio vultu, clausis oculis, erectisque auribus percipere nemo queat. Scriptum est enim, *Cum simplicibus sermocinatio ejus*, id est, cum iis, qui non duplici multiplicium curarum, sollicitudinumque, sed simplici corde & unico Divina curant, cum his (inquam) Dei Sermocinatio, propriè dicas; Dei secretum; vel colloquium arcanum; & iterum, Psal. 23. 15. *Firmamentum est Dominus timentibus eum, & testamentum ipsius, ut manifestetur illi.* Quod Hieron. ex Hebræo legit; *Secretum Domini timentibus eum, & pactum suum ostendet eis.* Nimirum pii sunt Divini consilii Senatores, & consiliarii, etiam si senes non sint, quantumvis adolescentes, quantumvis pueri, tantum honesti, & sancti Quod illi probe æstimarunt, qui sancto puero Danieli *dixerunt senes Veni, & sede in medio nostrum, & indica nobis, quia tibi dedit Deus honorem senectus, qua in viis justitia reperitur.* Suprema inter ætates dignitas senectutis; at par illi est adolescentia sancta.

& malitia mirabilis. Hosea 2. 14. 3. Reg. 19. Sermocinatio cũ deo mentis simplicitatem, & trãquillitatẽ requirit. Prov. 3. 32. Hierony. Dan. 13. Prov. 16.

Ver. 5. Quando erat Omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri mei.

1 Omnipotens; *Saddai. Eloah. Jobi sanctimonia.*
2 Pueri *de famulis aut filiis. Paterfamilias, centrum.*
Familiares circumferentia.
3 Pater *idem, qui magister. Idem, & exemplar.*

SI nomen *Omnipotens*, *Saddai*, afferat nunc quasi incrementum beneficii, & favoris Divini, supra id, quod nomen, *Dei*, in sententia precedenti significabat, profectò indicabit Job secundum diversitatem, & incrementa ætatum, majora indies à Deo beneficia, & benevolentiæ signa accepisse; puer enim, atq; adolescens Deum habuit *Eloah*, fortem, atque potentem, qui ætatem illam inconstantem, labilem, imbecillam continebat, confirmabatque in bono. At vir jam factus, uxore ducta, atque susceptis liberis, Paterfamilias, Deum habuit *Omnipotentem*, bonorum omnium largitorem, sufficientem præbere necessaria omnia familiæ suæ, cujus ope vitæ, atque negotiorum omnium omnes difficultates superabat. Hæc enim omnia latent in proprietate illius nominis, *Saddai*. Sed *Omnipotentiam* hanc, & sufficientiam illius nominis, Septuaginta referunt ad ingentes opes, legunt enim; *Cum eram materiatus nimis.* Nicet. *Cum mihi materies divitiarum suppetebant; ipsius verò divitias, ac nobilem sobolem, virtutis materiam mihi egomet statuebam; cum & divitias in egenos conferrem, & liberos Dei arbitrio, ac voluntate educarem.*

1 Omnipotens, & Saddai quid afferant. Iob maiora indies beneficia à Deo accipiens.

LXX. Nicetas. Divina beneficia virtutis materia.

Et in circuitu meo pueri mei. Quidam ad famulos referunt, ut Gregor. indicat, Philippus, Vatablus, & alii videturque colligi ex *circuitu*: nam significat se fideli servorum suorum custodia circumseptum, atque numeroso famulitio stipatum. Alii de filiis accipiunt, ut Nicetas, recentioresque Latini post Divum Thomam, & certè anceps est ad utrumque *puerorum* appellatio. Habetque sanctitatis quandam amplificationem, quod cura, & sollicitudo amplissimæ familiæ, tum servorum, tum liberorum, nihil illum abstraheret a secreta illa cum Deo familiaritate, & necessitudine. Elegans verò est Nicetæ comparatio, quod ita essent liberi *illius in circuitu, ut in illum, tanquam in centrum oculorum, animique aciem intentam haberent.* Nam optimus Paterfamilias est veluti circuli centrum, à quo licet multæ lineæ ducantur inter se divisæ, sed tamen quælibet linea, vendicat sibi totum centrum; ita patrem totum sibi vendicant singuli filii, & quod in proverbio est, Unus pater centum filiis sufficit. Sed illud peculiare est centro, quod respiciatur ab omnibus lineis, non aliter sanè parens suæ familiæ, suisque liberis inspiciendus, & imitandus propositus est. Id quod post multa alia de liberis educandis præcepta, eleganter tanquam totius operis coronidem, docuit Plutarchus: *Ante omnia, inquit, debent parentes nihil peccando, omniaque pro officii rationibus agendo, evidens se se liberis exemplum præbere, ut in istorum ii vitam, tanquam in speculum intuentes, à turpibus dictis, factisque avertantur. Quorum verò tota vita turpis est, ii ne servos quidem objurgandi libertatem sibi reliquunt, nedum filios.* Quare *Patris* nomen in sacris litteris, idem est, & *magistri* atque præceptoris, ita ut, & præceptor, qui sanctè, & diligenter munus suum obeat, pater merito sui alumni appelletur. Hæc illa est Prophetarum, aut Sacerdotum Paternitas quædam 4. Reg. 2. 12. & 5. Reg. 6. 21. Judicum 18. & sæpe alibi.

2 Pueri famuli. Gregor. Philipp. Vatabl. Pueri filii. Nicetas. D. Thom. Elegans. Nicetæ comparatio. Paterfamilias instar centri in circulo.

3 Paterfamilias exemplar filiorũ. Plutarch.

Vers. 6. Quando lavabam pedes meos butyro: & petra fundebat mihi rivos olei.

1 *Pueri, & puella conviviorum ministri. Ungendi consuetudo, & unicuique parti corporis idonea unguenta adhibita.*
2 *Abundantia significatio. Explicatus Moyses.*
3 Oleum, & mel de petra. *Illustratus Moyses, & David.*

VIderi posset alicui describere Jobus pristinam suam felicitatem ex lætissimis, lautissimisque suis, suorumque filiorum conviviis; Tum ex eo quod præcedens sententia indicet conviviorum, mensæque ministros: nam pueri, puellæque ministrabant mensæ, ut ex illo Virgilii facilè colligi potest Æneidos 1. in illo apud Reginam convivio.

1 Pueri, atq; puella conviviorum ministri.

Dant famuli manibus Lymphas, Cereremq; canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantillia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri.

In hac verò sententia indicabitur etiam pristina ungendi pedes in convivio consuetudo; quod, & Magdalena præstitit Ioannis 12. Matth. 26. Marci 14. & apud priscos alios, eadem ratione fieri Athæneus docet lib. 12. ex Antiphane, & Trophonio; atque lib. 15. idem moris fuisse apud Athenienses, ut delicatorum pedes unguento ungerentur; veterumque nimiam curiositatem, ut unicuique parti corporis idonea unguenta adhiberent, pedibus, cruribus, maxillis, uberibus, temporibus, brachiis, superciliis, capillis, Baccharinum, Amaracinum, Ægyptium, Phœnicinum, Nardinum, erudite persequitur Fulvius Ursinus in sua appendice ad Triclinium Petri Ciaconi. Cum verò etiam in hac nostra sententia, in Originali sint pro pedibus, viæ; Rursus via, pro vestigio, aut pedibus planta, mutuo accipi soleat, faciet cum hac ipsa consuetudine, quod Plin. lib. 15. c. 3. de oleo differens: *Vidimus, inquit, etiam vestigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni Principi ferebant.*

Ungendi pedes in convivio priscus ritus. Athenæus.

Fulvius Ursinus. Per pro via Plinius.

Atque hæc tantum in hunc locum probabiliter indicata sint: nam simpliciter sententia illa est, ut hæc sit ingentis cujusdam abundantiæ, & fertilitatis circumloquutio. Septuag. *Fluebant viæ meæ butyro, & montes mei fluebant lacte*, tanta erat copia, numerusque meorum gregum, ut quoque me verterem, viderem notas diffluentis lactis ex distentis uberibus; indeque fiebat, ut ipse tingeret, *lavaretque* pedes suos *butyro, & lacte*. Simile est id Deut. 33. 24. *In benedictione Asser* (cujus nomen divitias, & beatitudinem sonat) *tingat in oleo pedem suum*. & deinde subditur; *Ferrum, & æs calceamentum ejus*, quia videlicet terra illius tribus prædives, & abundans erat venarum ferri, & æris. Idemque indicatum est Genes. 49. 20. *Asser pinguis panis ejus* (ea pinguedo olei est, aut butyri) *& præbebit delicias Regibus*. (nam ex pane, & oleo, atque butyro placentæ fiebant delicatæ.) Similes igitur sibi delicias, aut potius abundantiam ex oleo, & butyro contigisse ait Iob; & similis etiam profusi sanguinis redundantia significatur Psal. 97. 25. *Intingatur pes tuus in sanguine.*

2 Abundantia periphrasis. Benedictio. Asser.

3 LXX. Montes feraces olivarum. Caiet. Insignis abundantia circumloquutio.

Et petra. Septuag. *Montes*; montes videlicet saxosi, & montana loca, quæ feracia erant Olivarum. Quod autem Cajetanus *petram* hanc *fundentem oleum*, intelligit petram *molentem olivas*, ridiculum est. Sed planè alludit ad fluminum, fontiumque scaturigines, quæ cum soleant frequenter in montibus petrosis, & ipsis saxis aperiri, ait Job, non aquam, sed oleum ex ipsis petris collegisse. Quod simile est illius Deut. 32. 13. *Ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*, id est, abundantiam olei, atq; mellis sylvestris: nam in rupibus terræ Sanctæ, quippe regionis

præca-

præcalidæ, frequentissimè apum examina, quæ vix poterant alveari̇bus capi, mellificabant, & nullus erat locus inutilis, aut infrugifer; nam in ipsis rupibus oleæ nascebantur. Item & illud Psal. 80. 15. *De petra melle saturavit eos*. Quod aliqui intelligunt mellitos, dulcesque fructus, ut dactylos, ficus, uvas; sicut & Exod. 13. 5. *Terram lacte, & mel emanantem*, id est multis pecoribus, multisq; suavissimis fructibus. *Philipp.* Philip. verò existimat fieri potuisse, ut ille potus deserti ad voluptatem, voluntatemque bibentium saperet sicut mel, atque oleum; sicut manna pro voluntate comedentium, continebat omnis saporis suavitatem. *Sap. 16. 20* Sed quidem hæ tantum sunt incredibilis cujusdam feracitatis, & abundantiæ periphrases; qualе est illud: *Vir. Eglo. 3.*

Mella fluant illi, ferat & rubus asper Amomum.

Et illud. *Theocri. 5. Edyll.*

Et non fluctus aquosos, sed las profundas himera
Aestuet & eratis vino, Sia fruge nitescat.

Consonantque reliquæ voces: nam *fundere*, aut *profundere*; tum etiam *rivi*, sive (ut alii vertunt *paludes*, ad abundantiam quoque referuntur, ut supra c. 10. 17. *Non videat rivulos fluminis, torrentes mellis, & butyri.*

Vers. 7. Quando procedebam ad portam Civitatis, & in platea parabant Cathedram mihi.

1 Egredi *quid in sacro sermone. Princeps primo mane tutans Rempub.*
2 *In portis iudicia celebrata. Explicatus Moyses.*
3 Cathedra, *& sedes principum atque iudicum; Tum etiam magistrorum. Explicatus locus Regum.*
4 *Principes, & Reges aliquãdo de suggesto concionati. Explicatus locus Reg. & Para.*

1 *Deut. 28. 6.* AB agris, & rure, ad urbem se transfert: Non felix (inquit) solum eram ruri, sed etiam domi, atque in urbe beatus; *benedictus ingrediens, & egrediens*. Procedebam, egrediebar, ut munus publicum obirem, ad exercenda judicia, & Rempublicam administrandam, cum multo comitatu. Ejusmodi *egressio*, aut *processus*, est aut Imperatoris ad bellum 1. Reg. 8. 20. 2. Reg. 18. 2. aut viri ad munus publicum obeundum, uti *Sol procedens* de altero hemisphærio ad obeundum alterum, Psal. 18. 5. Non aliter etiam civitatis gubernator, & Reip. Princeps procedit; idque summo mane; ut primam curam civitatis, & publici commodi expergefactus suscipiat. *Princeps procedens summo mane instar Solis ad obeundam civitatem* Sic Septuag. *Cum exibam matutinus in civitate.* Elegãter Olympio. *Tanquã princeps quidam, ac magister cæteris ad virtutem, sic nec somno, nec ebrietatibus indulgebat, sed charitate cõmotus de mane in plateis residebat, tanquã lex, atque effigies civitati propositus.* *LXX. Olympio.* Sed illam procedentis solis comparationem pulcherrimè attigit Seneca lib. 1. de Clemen. c. 3. *Quo* (Principe) *procedente non tanquam malum aliquod, aut noxium animale cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum, & beneficum sidus certatim advolant.* *Seneca.*

Ad portam civitatis. Caiet. vertit: *Super eis, quæ sunt civitatis*: ut non locum, sed potius negotium significet, ut & indicare videntur Septuag. *Exibam matutinus in civitate.* Sed quidem vox, *platea*, & *cathedra*, arguit etiam certum quendam locum. *Tygur. Vatabl. Pagn.* Tygur legit: *Per oppidum ad portam.* Vatabl. *Per portam iuxta urbem*: Pagn. *Portam super civitatem*, quod sic interpretatur Vatabl. *Deambulaturus scilicet circa urbis mænia, ut fit sub nocte tempore æstatis.* Sed hæc interpretatio humilior est, quam quæ in exemplum magni cujusdam Principis, magnæ apud suos populares auctoritatis afferri debeat. Tum etiam valdè levis, valdesque frigida esset doctrina, quæ tunc temporis traderetur à Principe. Malo itaque existimare iam tunc temporis *in portis* solere judicia exerceri; quare procedebat ad populi portam, & publicum, atque frequentissimum urbis conventum jus dicturus: Nam & hæc ipsa judicii, & portarum res antiquior videtur fuisse: cum dictum sit Genes. 5. ad Cain. *Si male egeris, pro foribus peccatum aderit*, id est, Judicaberis. *Indicia in portis urbium facta iam inde a primis sæculis.* Chaldæus *ad iudicii diem*. Sed de porta diximus plura c. 5. v. 4. nu. 2. *Et in platea parabant*. Alii in prima persona: Parabam. prop. *Faciebam parate*. *3 Vat. Pagn. Reg. Caiet LXX.* Sed magis Latine ab Interprete dictum est: *parabant*, sicut, & à Sept. impersonaliter: *Ponebatur mihi sella*. *Cathedram*, ex vi originalis vocatum est *sedes*, sed rectè sumitur pro judiciaria sella aut pro Regali solio: nam judicum Principumve *sedere* est; sicut & eorum, qui judicantur, ministrant, audiunt, *stare*. *Sedes, & sedere pro iudicantium dicentium docentium* ישב Quare vox eadem vertitur solium, Amos 6. 3. & pro sede Regali, 1. Regom. 20. 25. & pro sede simul Regali, atque judiciaria. 2. Reg. 23. 8. *David sedens in Cathedra sapientissimus princeps inter tres*. Quare etiam hanc Jobi *Cathedram* ad doctrinam videtur referre Chrys. & ad *priorem illam suam in dicendo libertatem, & dignitatem*. *Iobas Doctor sui populi. Chrysost. Origen. & Olympiod.* Sicut, & Origin. *Intensum studium charitatis, quod aliorum eruditioni, atque utilitati operam navaret*. Olymp. verò non tam ad sermonem, quam ad vitæ exemplum. *Tanquam princeps quidam, & magister cæteris ad virtutem, & tanquam lex, atque effigies civitati propositus*. Philip. quanquam in *Cathedra* significari intelligat examen diversorum negotiorum, sed tamen nihil regium, nihil severum intelligit. *Philippus.* *Sedes*, inquit, *non tanquam severo iudici, & cruento, sed ut magistro plebis, ac doctori populi*, & quidem aliquando *sedere*, benignitatis, & comitatis est; cum nihil humanitatis detrahit majestas Principis, & dignitas doctoris. *Unum ille se* (de optimo Principe in Panegyr. Plin.) *ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat, nec minus hominem se, quam hominibus præesse meminit.*

Sed præstat, quod initio diximus, præsertim cum, & Reges aliquando de suggesto ad populum verba fecerint, 4 non enim judices tantum, sed concionatores, ac magistri erant, quod fecit Josias 4. Reg. 23. 1. cum *congregatus est ad eum omnis populus à parvo usque ad magnum, legitq; cunctis audientibus omnia verba libri fœderis, & stetit Rex supra gradum, scilicet conscendit suggestum*, & exponitur 2. Paralip. 34. 31. *Stans in tribunali suo percussit fœdus*. *Reges populo de suggesto doctores.* In primo autem loco legunt Septuag. *Stetit Rex ad columnam*, & in 2. *Stetit Rex super columnam*. *LXX.* Sic etiam David 1. Paralip. 28. Convocavit, & instruxit concionem. Salomon etiam Ecclesiasten egit.

Vers. 8. Videbant me juvenes, & & abscondebantur, & senes assurgentes stabant.

1 Juvenes *in sacro sermone, qui.* Abscondi *ad reverentiã. Honor delatus senibus.*
2 Senes *qui.* Assurgere, & stare. *Senes instar parietũ.*
3 Princeps *pro iudice. Rex Regum magistratibus inferioribus jus dicens.*
4 Manus *allegoricè. Explicatus Salomon.*

IN honore (inquit) & reverentia maxima eram apud omnes ordines, & omnis ætatis homines, & quantum doctrina, & dignitate juvenes, puerique distabant à senibus, excellentibusque viris, tantum senes ipsi, Principesque à mea dignitate, Sapientiaque aberant. *Iuvenes*, vox ad pueros, vel adolescentiores anceps est. 1 נערים *Iuvenum appellatio in quos quadret. Ps. 103. 11* *Abscondebantur. Reverentiam* (inquit Philip.) *pietatis, & sancti timoris indicat*. Nicet. intelligit eos, qui ætate, moribusque *iuvenes* erant, qui cum justi virtutem vererentur, ab illius se conspectu abducebant; sicut enim exoriente Sole bestiæ *congregantur, & in cubilibus suis* absconduntur: nam in nocte tantum impune pertranseunt, & grassantur; ita qui male agunt, oderunt lucem, & optimi Principis splendorem, quem superius diximus, instar Solis procedentem ad obeundam urbem, non sustinent; sed confestim fugiunt, & absconduntur. Simplicius est, si juvenilem ætatem intelligamus, quæ gravissimæ Jobi doctrinæ minus idonea erat: sicut & Plato Ethicæ doctrinæ censet adolescentes minus idoneos, at in Mathematicis exerceri oportere. *Plato.* Indicat vero Job Rempub. à se optimè institutam, ut *Iuvenes* verecundiores essent, & senibus honorem, locumque digniorem deferrent. *Plutarch. in Laconic.* Quare, sicut dicebat ille, in sola Sparta expedire fieri senem, cum cerneret quem honorem senibus juniores haberent, ita profectò in Jobi Republica Hussitana, & expediebat fieri senem, & juvenes educari, & institui.

Et senes. Alii vertunt, *Decrepiti*; quam vocem reddere etiam solet Interpres, *Antiquum*, vel *antiquos*, superius c. 12. 12. & 12. 10. & c. 32. 6. Sed *decrepito*, vertit 2. Paralip. 36. 17. *2 Pagn. Reg.* ישיש Certè ex proprietate, & merito suæ radicis, tantum significat hominem, qui diu existitit, diuque vixit. Rectè ergo hoc loco *senes*, & ætatis, Sapientiæq; provectioris *assurgentes*: nam cum prius ipsi sedissent, ut- *Assurgendum senioribus*

pote

pote doctores, magistrique adolescentum, assurgendo profitebantur se Jobi discipulos, eundemque ipsum velut parentem venerari. Hoc enim indicabat ille urbanus, & comis *Assurgendi* habitus in adventu seniorum; quem adolescentes Spartiatæ tam religiose servabant, ejus enim rei causam, rationemque rogatus Telecrus, respondit; *Venis*, inquit, *qui nihil attinent, honorandis, ita se gerentes, magis honorent parentes*. *Stabant*. Habitus est famulantis, audientis, discentis. Primum frequentissimum est in Scripturis, *stare coram Deo, coram Rege*. Secundum rarius, cum potius contrarius habitus *sedendi secus pedes* alicuius sit habitus discipuli discentis. Sed hic ex subiecta materia sic opportet caponi, ut ad audiendum referatur, simul & ad habitum servorum, qui coram regibus stantes ministrant vel mandata accipiunt, quare hæc erit periphrasis supremæ dignitatis; & Regis Regum, coram quo ipsi Reguli stabant; ille vero jus dicebat omnibus nam, Princeps stantibus jus dicit, & sententiam pronuntiat, sicut Josue 20. 9. Reus sanguinis *stabit coram cœtu expositurus causam suam*. Observat autem Nicetas, Jobum in hac sententia verberare amicos suos, quod in eum tunc insultarent, qui prius eisdem ipsis formidolosus, ac gloriosus exstitisset.

tanquam parenti-bus.
Plutarc. in Laconic.
Stare eamus habitas.
Nicetas.

Vers. 9. Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo.

SEntentiæ præcedentis expositio est, atque amplificatio. *Principes*, optimates, capita populi. Septuag. *Potentes*. Philipp. dicit *Potestates*. Origen. *Divites*, quibus tum potentatum divitiæ loquendi facultatem faciebant, & quorum dicta, atque sententias universi auditores in cælum usque extollebant. Scriptum est enim; *Dives locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius usque ad nubes perducent*. At (inquit Job) me præsente ob mutescebant. Nomen autem *Principis*, nomen videtur magistratus, & judicis. Exod. 2. 14. *Quis te constituit Principem, & judicem super nos?* & Psalm. 118. 23. *Sederunt Principes, & adversum me loquebantur*. Quare eadem ipsa radix *sar*, unde dicitur, *sar*, id est, *Princeps*, aliquando imperare significat, vel legem ferre, ut Prover. 8. 16. Per me *Principes imperant*. Ergo significat cæteros minores magistratus, stantes coram illo bene instituendæ Reipublicæ præcepta, legesque accepisse, tanquam a Rege Regum, ut superius diximus. Quo quidem Job suam Sapientiam valde commendat: nam & Salomon ex illa, hanc ipsam rem vel imprimis sibi pollicebatur, quam habuit nullo negotio Job; *Habebo* (inquit) *propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud seniores. Juvenis, & acutus inveniar in judicio, & in conspectu Potentium admirabilis ero, & facies Principum mirabuntur me. Tacentem me sustinebunt, & loquentem me respicient, & sermocinante me plura, manus ori suo imponent*. Similiterque in hoc loco pro, *digito*, est in originali, *manus*; digito enim quamvis compescatur labellum, sed manu tamen obstruitur os.

3
LXX.
Philipp.
Eccles. 13. 26.
Princeps pro Judice.
Vide c. 1. V. n. 17. & 18. Sap. 10. 11. 12. 13.
Jobus cum Salomone comparatus.

Illa autem Origenis allegoria non est inelegans, quod digitus ori injectus, manusve apposita usurpetur pro factis. *Manum* igitur, aut *digitum* imponebant ori præsente Jobo, quia sua illorum facta cogebant illos obmutescere, utpote, quæ minus clara, & illustria essent, quam Jobi virtutes. Ad similemque allegoriam illud non invitum trahi potest Prov. 26. 15. *Abscondit piger manus sub ascella sua, & laborat, si ad os suum illas converterit*, id est, si efficiat, quæ loquitur. Vide Greg. lib. 15. moral. c. 10.

4
Origenis elegans allegoria.
Manus abscondita, pro opere obscuro.

Vers. 10. Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat.

1 *Milites amisi. Ducis propria Sapientia. Dux unde dicatur. Illustratur Isaias.*
2 *Varia lectio. Silentii circumlocutio.*
3 *Singularis in audiendo attentionis descriptio. Oculi demissi inter audiendum.*
4 *Oculus ad experimentum. Illustratur locus Regum.*

5
D. Thom.
Nicol.
Caiet.

DUces. Alii referunt ad militiæ duces, virosque bellatores, quorum animus solet esse a Sapientiæ studio alienus, & (ut ait D. Th.) solent audaciores, & promptiores esse ad loquendum, & blaterandum. Ita fere Latini omnes. Quare erit hæc Sapientiæ, & eloquentiæ Jobi ingens amplificatio, quod sui admiratione defixos, silentesque teneret duces ac milites; cum potius *leges*, atque Sapientia, *silere soleant inter arma*, quamvis enim 2. de Rep. velit Plato militem debere esse *philosophum*, & *discendi cupidum*; tamen idem ipse in Critia, probat priscum Atticæ institutum, quo milites *separati a Divinis viris* habitabant. Audiebant igitur *Duces* ac milites: nemo non parebat legibus; omnes ex æquo, & jure moderabatur. Sed quidem, *Ducis*, nomen ex proprietate suæ radicis, non pertinet ad militiam; oritur enim a radice *Nagad*, quod est nuntiare, indicare, explanare, aut docere verbo, aut exemplo, aut gestu, aut alia quapiam re. Inde dicitur *Princeps*, aut *Dux*, qui suos subditos, & populares, vel verbo, vel nutu moderatur, & in cujus os, nutum, oculos intenti respiciunt subditi. Ex adiuncto autem, *præceptoris* nomine explicatur proprietas vocis, Isa. 55. 4. *Ducem, ac præceptorem gentibus*, idest, docentem, & præcipientem, vel, annuntiantem, imperantemque quid facto opus sit. Quare Prov. 28. 16. dicitur; *Dux indigens prudentia, multos opprimet*, nam cum ducis (idest ex proprietate vocis, *Legislatoris*) propria sit Sapientia ad docendum, Potentia vero ad coercendum; si Sapientia destituatur, per potentiam opprimet, nihilque recte moderabitur. Ergo (inquit Job) nemo dux, nemoque doctor tam sapiens, qui per meam doctrinam non proficeret, neque tacitus non audiret.

Milites a Sapientia abhorrentes.
Plato.
Dux, aut Princeps præit exemplo.
Ducis Sapientia.

Vocem cohibebant. In originali est: *Vocem abscondebant*. Nihil autem aliud est, *vox abscondita*, qua vox suppressa. Quare eleganter dixit Tygurina: *Procerum vox premebatur*. nam illud aliud vix convenire potest, quod Pagninus, & Regia vertunt; *Abscondebant se*. Et quod ait Vatabl. *Una cum voce abscondebantur, & silentes proprimebant se*. nam in ipsi proceres erant auditores Sapientiæ Jobi, & *lingua eorum gutturi suo adhærebat*, illo disserente, id est, manebat immota. Simile id Ps. 136. 6. *Adhæreat lingua mea faucibus meis*; elinguis, mutusque fiam. q. d. ligata maneat lingua. & contracta ad fauces, ne suo officio expedite fungi possit. Res eadem paululum variata phrasi Psal. 12. 16. & Zach. 14. 12. *Lingua eorum contabescet in ore suo*.

2
Tygur.
Pagn.
Regia.
Vatab.

Vers. 11. Auris audiens beatificat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi.

3
Fusius explicatus.

PLanus sensus ille videtur, qui legenti statim sese offert; Qui me audiebant, mirabiliter deliniti meo sermone, me beatum prædicabant; & qui me contuebantur e suggesto verba facientem, & jura dantem, non minus illustrem mihi Sapientiæ, & integritatis testimonium reddebant. Nemo igitur aderat, qui mea verba tanquam divina quædam oracula, non exciperet. Sed interpretatio hæc non est valde exquisita. Quare Græci paulò subtilius exponunt, quippe separant *aurem audientem* ab *oculo vidente*, idest, eum auditorem, qui cum audiat, at (ut ait Origines) oculos demittat, præ reverentia, & *adverso obtutus intueri non posset, propter nimium splendorem dicentis*: *Idcirco*, (inquit) *oculos abducebant, quia ad excelsa, altaque illius naturæ, nullo pacto uici se posse intelligebant*. Certe splendor ille vultus, & oculorum præstringens aliorum aciem, vere Regia, vereque Divina esse solet; Sueton. in Augusto: *Oculos habuit claros, ac nitidos, quibus etiam existimari volebat inesse quiddam Divini vigoris, gaudebatque si qui sibi acrius contuenti, quasi ad fulgorem solis oculos submitterent*. Dicenti vero Jobo non solum propter oris dignitatem, sed etiam propter doctrinæ sublimitatem oculos submittebant. Quare ut tantam doctrinæ magnitudinem attentius perciperent, avertebant oculos, ut *tantum auditui redderetur, quantum videndi sensus amitteret*. Quare licet attenti, & benevoli auditoris *sint oculi, in ipsum dicentem conversi* (ut Plutarchus docet libello de auditione) vitiumque in auditore censeatur *demissio vultus*; at nunc vultus, oculorumque demissio erat virtus auditorum Jobi, atque eximia ipsius dicentis laus. Hanc interpretandi rationem indicarunt Septuag. legentes: *Oculus videns me declinavit*. Videbatur ergo illis loqui quasi *ex consortio sermonis Dei*: ita erat inter docendum vultu prope Divino, ut non possent in illum intendere.

Græcorum expositio subtilior.
Origen.
Splendor Regius.
Sueton.
Plutarch. in Sympos. q. 3.
LXX.
Exod. 34. 29.

Sed ego tamen hunc encomium Sapientiæ Jobi persi-

Germanier explicatur. Iob enim, Salomoni collatus.

mile existimo illius testimonii, quod reddidit Salomoni Regina Sabba. 3. Reg. 10. *Videns enim omnē Sapientiam Salomonis, dixit ad Regem; Verus est sermo, quem audivi in terra mea super sermonib. tuis, & super Sapientiam tuā, & non credebam narrantib. mihi, donec ipsa veni, & vidi oculis meis.* Non aliter cum Jobi Sapientiæ fama longe, lateque pervagaretur, ex solo auditu prædicabatur apud omnes beatus. Qui ergo illius videndi desiderio ad illum disputantem & differentem veniebant, re ipsa, & experimento comperiebant verissima esse, quæ fama, & rumore jactabantur. In quam eandem sententiam adducit hoc loco Philippus illud sancti Loth elogium 2. Petr. 2. 8. *Aspectu, & auditu iustus erat.* idest, experimentum, ipseque conspectus sanctitatis illius par erat famæ, & existimationi.

Res in Iobo par rumori, & famæ. Philipp.

Vers. 12. Eo quod liberassem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non esset adiutor.

1 Liberare quid. Pauper.
2 Pupillus. *Tria miserorum genera egētia tuitione principis. Illustratus Paulus.*
3 *Iob Rex regum, & Salom.*
4 *Vera principis gloriatio, & Aegyptiorum Reges.*
5 *Iob citra invidiā se laudās.*

1 HOc est optimi Principis officium, *liberare* salvare, in tuto constituere, facere, ut fugiat, velut evadat. est enim hoc loco verbum, *malat*, quod vel eripere, vel evadere, aut effugere significat, & ita addiderunt Sept. explicationis gratia; *De manu potentis.* Indicatque illud verbum *liberandi*, ingens *pauperis* periculum, difficultatemque effugiendi. *Pauperum*, Septuag. *Mendicum*, proprie, humilem oppressum, *vociferantem*. Ex Hebræo *Clamor* significatur, aut ululatus hominis vehementer afflicti, & anxii, implorantis opem; quod, *clamare*, vertitur Ps. 17. 42. *Clamaverunt, neque erat, qui salvum faceret.* Vere Regia illa Theoderici vox apud Cassiodorum; *Inter gloriosas Reipub. curas, quas perpeti cogitatione, Deo auxiliante, revolvimus, cordi nostro est levamen humilium, ut contra potentiam superborum nostra pietate erigamus obstaculum, nec liceat quicquam apud nos audaciæ, cuius est propositi superba calcare. Et pupillum.* Orphanum; *Cui non esset adiutor.* In Hebræo, cum distinctione, *& cui non erat adiutor*, ut indicet tres miserorum ordines indigentes Principis tuitione, & judicis misericordia, & æquitate; *pauperem* oppressum, *Orphanum*, & illum, *cui nemo patrocinatur.* Quod verum esse illud Eccles. 4. 1. *Vidi lachrymas innocentium, & neminem consolatorem* (patronum adjutoremve) *nec posse resistere eorum violentiæ cunctorum auxilio destitutos.* Indicatur vero vehementer requirere a nobis Deus, ut juvemus infirmiores; de quo est illud 1. ad Timot 5. 8. *Si quis suorum, & maxime domesticorum*, idest fidelium, qui sunt intra domum Dei, *curam non habet* (idest, opem non fert) *Fidem negavit, & est infideli deterior.* idest, est maximè injurius in Deum, qui præcipit miseris benefacere, & renuntiavit fidei, jurique humanitatis. q. d. *Es peor que un erege, o que un renegado.* Ingens hyperbole inhumanitatis.

מלט LXX. Pauper clamans. ושע Cassiod. lib. 3. var. cap. 10.

2 Tres miserorum ordines.

3 Ubi primo observandum est id, quod initio capitis primi proposuimus, Jobum fuisse Regem Regum, ut qui Regibus aliis Magistratibusque jus diceret, legesque daret. Quare, & aliquando *pauperem vociferantem*, appellantemque à minoribus judicibus ad tribunal Jobi, ipse supremus judex, & magistratus *liberabat*. Sic enim Salomon, qui inter Palæstinæ Reges, illo Regis Regum munere fungebatur, ut Sap. 8. 14. & 15. indicatur, ait beneficio Sapientiæ, quam adamabat fore *ut disponeret populos, & timerent illum audientes Reges horrendi.* Et iterum Prov. 9. 15. Sap. dicit; *Meum est consilium, & æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo; per me Reges regnant, & legum conditores justa decernunt, per me Principes imperant, & potentes decernunt justitiam.* Quæ omnia tum in Sapientiam Salomonis, qui erat supremus inter Palæstinæ reges magistratus: tum vero in Jobum supremum etiam Principem inter Idumæos, & jus dicentem aliis regulis, egregie conveniunt.

Job Rex Regum. Pauperes oppressi provocantes ad Jobi tribunal. Salomon Rex Regū inter Palæstinos.

4 Secundo observat Chrysost. Non gloriari Jobum, quod sacrificiis operam daret. *Iudæorum enim* (inquit) *hæc erat gloriatio.* Sed in eo potissimum, quod *judicaret pupillo, & viduas benefaceret*, atque illa præstaret, quæ à bono Principe, & judice requirit Deus, nimirum ut sit Princeps subditorum suorum, atque popularium verus pater; qua in re paterna quoque Dei gubernatione imitantur Principes; cui propositum est, ut ingentibus beneficiis mortales omnes demereatur. Quare inter Divinas virtutes illud est, quod ad suos Reges transtulerunt Ægyptii: nam Sacerdotem, qui coram populo preces, & vota pro Rege faciebat, illud solebat de Rege prædicare ad populi gratiam conciliandam: *Leviores infligere pœnas, majores vero reponere gratias, quam pro delictorum, aut beneficiorum meritis.* Auctor est Diodor. Siculus lib. 1. Quanto magis pauperem vociferantem, orphanumque ab injuriis, & calumniis vindicabit Sapienter enim Ecphantas ille Pythagoricus dicebat: *Verum Regem eadem amicitia subditis esse sociatum, qua Deus mundo.*

Chrysost. Princeps pater subditorum. Divina virtus Principis. Ægyptiorū Regum beneficentia. Diodor.

5 Tertio, quod notat Isid. in Catena, quod *Pharisæus* se laudans apud Deum, offendit; at *Jobus quamvis plura, & majora de se prædicaverit, tamen laudem tulerit.* ille enim nemine incitante, vel impellente se commendat: friget autem laus, quam sibi quisque assumit nulla necessitate coactus. secus Job, quem justa sui defensio, & iniqua criminatio adversariorum cogunt ad proferenda vitæ suæ merita. Quare & Paulus, dum aliquando se commendat, ait; *Vos me coegistis: ego enim à vobis debui commendari.* Vide Plutar. commentario, qua quis ratione se ipsum citra invidiam laudare possit; *Usu*, inquit, *venire potest, ut audendum sit viro civili, aliquid de se ipso dicere, non gloriæ ullius, aut gratiæ captandæ causa, sed quia occasio, & res ita postulent.* Inter alias vero causas se ipsum absque culpa reprehensionis laudandi primam assignat; *Si calumniæ aut accusationis depellendæ gratia id faciat.* Secundam, *Si quis in aliquam inciderit calamitatem.* Tertiam; *Si rem bene gestam defendas.* Quartam, *Si suam quis laudem in Deum transferat.* Quintam etiam, *Si laudem propriam ad utilitatem auditoris referat.* Quæ omnia pulchris exemplis sententiisque confirmat; atque pulcherrime in Jobum universa cadunt. De quo illud dicit Basil. in Caten. *Tempus tacendi, & tempus loquendi*, nam postquam calamitates incredibiles diuturno silentio toleravit, virtutibusque se exercuit tacitus, & modestus, nunc necessaria oratione vitæ suæ actiones exponit. Vide hoc loco Greg. lib. 16. c. 19. 10.

Isidor. Luc. 18. Frigida sine necessitate sui cōmendatio. Jobus se necessario, & opportune laudās. 2. Cor. 12. 11. Plutarch. Quinque causæ laudandi se citra invidiam. Basil. Eccl. 3. 7.

Vers. 13. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum.

1 Periturus *quis. Varia lectio.*
2 *Viduitatis malum. Dona iudex viduarum. Illustratus locus Regum.*
3 *Vidua cur ingrata. Consolari, & Laudare in Sacro sermone quid. Explicatus Moyses.*

1 SEptuaginta: *Benedictio pereuntis.* Philip. ait Septuag. legisse: *Benedictio pauperis.* Vox originalis significat interitum ejus, qui in summo vitæ, rerumque discrimine versatur, & quem vel falsa, & iniqua delatura, vel calumnia Potentiorum agebant capitis reum, atque certo *periturus* credebatur, nisi illi adfuisset incorrupti judicis æquitas, & benignitas. Divinum porro est certo periturum hominem a morte, à discrimine revocare: Dei quippe sunt *exitus mortis*, idest, viæ, & rationes, quibus quis possit è certa morte effugere. *Hæc* (inquit Seneca) *Divina Potentia est gregatim ac publicè servare: multos autem occidere incendii, ac ruinæ potentia est.* Is inquam, *benedicebat* mihi, & omnia bona precabatur jam ereptus discrimine. Sept. Alium sensum indicant: * *Benedictio pereuntis super me veniat*, ut sit optanter, aut deprecanter: *Quæ à me illis benedictio accidit, eadem mihi eveniat.* Si vero legendum sit de futuro, *veniet*, ut Cajetan. contendit, videbitur sibi polliceri, suæ justitiæ, suorumque recte factorum certum præmium, *reddendum* aliquando à *Justo Judice.* Sed quidem non levis mihi suspicio est, Jobum nunc commendare illam optimi Principis virtutem Misericordiam, & Clementiam, quæ sæpe merentibus pœnas, extremumque capitis supplicium remittit. Sic quoque Artoxerxes mirabili lenitate Regum Persarum sævitiam temperavit, nam (ut scribit Ammianus lib. 30.) *tra-*

*אבד Ps. 67. 21. Sen. de Clem. * El bien que les hize, esse me venga. Caietan. Ammian.*

rae

Chrysost. *ras ad vitem capitum quibusdam noxiis amputabat, & ne secaret aures more regio, e galeris fila pendentia præcidebat.* Chrys. sane Hom. 20. ad Pop. Antioch. illud affert Theodosii Imperatoris cum solemnitate Paschali jubebat vinctos dimitti: *Utinam*, dicebat, *mihi liceret & defunctos revocare, & ad priorem vitam reducere. Et hi*, inquit Chrys. nimirum rei læsæ majestatis) *iam mortui sane prius, quam judicium proferatur.* Sic perituri benedictio veniet super Regem in exigendis pœnis humanissimum. Vide in hanc rem Fabr. 3. Semest. cap. 16. & 17.

2 *Et cor viduæ consolatus sum.* Cor (inquam) mærens, atque amarum; *viduæ*, quæ præ afflictione, & mœrore neque audebat, neque valebat vociferari; tantum loquebatur, & clamabat in corde suo: sicut & Anna, cum *multiplicaret preces coram Domino, loquens in corde suo, & vox penitus non audiebatur*, ad multitudinem doloris, & mœroris retulit, 1. Reg. 1. 13. 16. Illius desiderium exaudivit Job, instar supremi Numinis, quod *exaudit desideria pauperum*. *Vidua* (inquam) cujus conditio miserrima est. Diximus nonnihil de Viduitatis ærumnis, superius cap. 24. num. 3. Nunc illud tantum, quod qui se judicem, vindicemque viduarum constituit, Deum viduarum judicem imitatur, vide id 3. Reg. 17. 20. cum Elias pro viduæ filio oraturus, ait; *Domine Deus meus, etiamne viduam, apud quam ego utcumque sustentor, afflixisti, interficiendo filium ejus.* q. d. non illi sufficerat viduitas, quin etiam addidisti filii orbitatem? utraque res miserrima. Sept. *Heu mihi Domine, testis viduæ.* Testis inquam, non solum quod videre se significet, injuriam, quæ viduæ irrogatur, sed etiam, quod judex, vindexque futurus sit. Philippus: *Pupillus, pauper, & vidua, omne genus humilium, afflictorumque significant.*

Vidua non audiebat vociferari, et dolorem in corde suo gemebat. *Ps. 10. 15.* *Cur Deus dicatur testis viduæ.* *Philippus.*

Consolatus sum. Clare, & dilucide, quod in Hebræo est, *Exultare feci præ gaudio.* vel *cantare feci*, aut *jubilare*. Tyg. *Cor viduæ commovebam ad jubilum.* ad solatium, & lætitiam pertinet, ac si diceret; Exhilarabam, lætificabam viduam, implebam gaudio, ita ut continere se non posset, quin exultaret, jubilaretque: nam *Ranan* est exultare, cantare cum tripudio. Ubi est elegans rerum antithesis, nam cor viduæ mœrens, verba supprimens, & dolorem premens, & ne hiscere quidem audens; jam tandem ope allata, vix se poterat continere, quin cantu, & jubilo proderet incredibilem cordis lætitiam. Consolatio itaque major erat præterito mœrore, nam hunc tandem continebat cor; illam non capiebat animus. Septuag. videntur hoc jubilum referre ad laudes ipsius Jobi decantatas; legunt enim *Os viduæ benedixit me.* Ubi illud observari præcipit Chrys. *Quamvis viduarum genus sit quodammodo ingratum; non natura voluntatisve vitio, sed egestatis necessitate, quamvis ægre eum laudent, a quo sunt beneficio affecta, nam furnus est paupertatis viduitas: eas nihilominus Jobi nomen cum laude usurpasse.* Incredibilis igitur beneficentia Jobi aperiebat mutarum viduarum, reddebatque diserta ora. Atque eum hac interpretatione facit ipsa radix *consolandi*, aut canendi, quod etiam est laudare cum cantu, & exultatione, unde illud Thren. 2. 19. *Lauda in nocte*, & Zach. 2. 10. *Lauda, & lætare*, & Lev. 9. 24. *Cum vidissent turbæ, laudaverunt Deum.* Vides igitur non jam ingratum viduarum genus, sed gratiis agendis profusissimum, ut quæ cantu, & jubilo prosequantur beneficii largitorem. *Quidam* (inquit Seneca) *furtive agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris agit gratias.* & rursus; *Non est quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate, atque inopia petat; gratus potest esse voluntate.* Illud etiam amplificat Jobi æquitatem, & benignitatem, quod iis bene faceret, a quibus nihil lucri sperare potuisset. Quod eleganter observavit Nicetas; Nam quid muneris a *paupere, pupillo, vidua? Magni porro animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa. Tunc est virtus dare beneficia non utique reditura, quorum a viro egregio statim fructus perceptus est. Non est beneficium, quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est.* Senec.

רנן *Tygur.* LXX. *Chrysost.* *Sen. de Be. lib. 2. c. 23. 30. 31.* *Sene. lib. 1. de Ben. & l. 4. cap. 14.*

Vers. 14. Iustitia indutus sum, & vestivi me, sicut vestimento, & diademate judicio meo.

1 *Ius olim dicebant Magistratus armati. Illustratur sapientia. Sumebant etiam purpuram, aut prætextam.*
2 Iustitia. Pallium, *aut tunica, cujus rei Symbolum. Explicatur David.*
3 *Iudex non solum erga alios sed erga se iustus.*
4 Diadema, Cydaris, Mitra, *quid in sacro sermone. Judicum insigne. Commendatus Hieronymus Prado.*
5 Iudicium *quid. Regia virtus est.*

Mire se ornatum non tam peculiaribus armis, aut vestimentis, quam virtutum insignibus, justitia, æquitate nunc profitetur Iob: quibus verbis profecto indicat peculiaria quondam fuisse judicum ornamenta. Et quidem armis instructos ad jus dicendum processisse Imperatores, vel ex illo non obscure colligi potest Sapien. 5. 18. 19. *Accipiet armaturam Zelus illius, induet pro thorace justitiam, & accipiet pro galea judicium certum; sumet scutum inexpugnabile, æquitatem. Solebant quippe Reges ipsi*, atque Imperatores jus dicere, judicumque munus exercere Atque eo nomine Virg. prædicat Augustum.

Imperatores armatos ius dixisse.

——*Cæsar dum magnus ad altum*
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.

Virg. lib. 4. Georg.

Peculiaria etiam Regum ornamenta fuisse, cum jura darent, indicat idem ipse Poeta depingens Priamum Regem; ex observatione viri eruditissimi nostri ordinis Iacobi Pontani lib. 12. suarum Symbolarum,

Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
Iliadumque labor vestes. ——

Iacob. Pontanus. *Vir. 7. Aen.*

Cum quo illud facit, quod Polyenus lib. 4. Stratagema. scribit, Alexandrum, cum apud Macedones, aut etiam Græcos judicium exerceret, mediocri, vulgarique foro uti solitum: at inter barbaros, splendido, & militari, ut barbaris metum incuteret. Sumebant interdum, deponebantque pro qualitate judicii, atque sententiæ ferendæ Romani magistratus purpuram, vel prætextam. de quo videndus non inutiliter Baysius de re vestiaria. Quem mutandarum vestium morem antiquorum fuisse, & ab ipsius Jobi temporibus inolevisse, ex hac nostra sententia facile colligi potest; ubi Job non tam externa vestimentorum, aut armorum insignia, quam certam peculiariaque virtutum ornamenta sumpsisse in judicio; asserit, ut non tam externa facie, & habitu, quam re ipsa, & animo judex esset, justitiamque tueretur.

Polyenus. *Baysius.*

1 *Iustitia.* Sanctitatem dicit, quæ virtutem omnem complectitur, vel illam peculiarem quæ reddit unicuique, quod suum est. Idem repetit, & exponit particula sequenti; *Vestivi me sicut vestimento.* Septuag. *Sicut diploide*, vel, *sicut pallio*, quod totum hominem tegit. Vox originalis, vel *pallium*, vel *tunica*, vel *diplois*, verti solet aliis locis ab Interprete. Ego hoc loco tunicam potius dicerem, ut significet, justitiam fuisse quasi vestem interulam, quæ nunquam ab illo deponebatur, sed adhærebat intime. Qua phrasi utitur David Psal. 108. 29. *Operiantur sicut diploide* (tunica, aut pallio, quod semper hominem comitatur, Hieronymus, quasi cingulum, quo semper accingitur) confusione sua.

LXX. מעיל *Tunica symbolum rei, quæ nunquam deponitur.* *Hieronym.*

2 Duo hic observat Chrys. Primum, postquam dixit opem, & salutem allatam pauperi, subiecisse, Vestimentum justitiæ. ut non solum erga alios justos significetur, sed etiam in se ipso: *Nam sunt*, inquit, *qui cæteris præsint, verum ipsorum vita turpis est, & ingloria.* Cum tamen ipsa magistratuum vita debeat cæteris esse tanquam lex quædam animata, in quam intueantur. Secundum, quod sicut necessitas cogit vestibus semper uti, sic nunquam ipse calamitosorum judicium deseruit; quasi dicat; Hæc fuisse illius quotidiana, familiarique ornamenta, *Et trage ordinario.* Nam quidem, qui non semper justitiam administrant; licet aliquando induantur justitia, sed illa non est quotidiana, familiarisque vestis, utpote quam statim deponant. Atque illud etiam observat Greg. quod, *Qui justitia, sicut vestimento vestitur, se undique bono opere protegit, & nullam partem actionis suæ, peccato nudam relinquit: nam qui in aliis actionibus justus est, in aliis injustus, quasi hoc latus cooperit, illud nudavit: neque iam bona sunt opera, quæ subortis aliis pravis operibus inquinantur.*

Chrysost. *Gregor.*

Et diademate judicio meo. Diadema, *aut* Cydaris Sacerdotis

Diadema quorū, & quale insigne. *Pendrate Dios sobre su cabeça. Diadema in manu, quid sit.* צנוף צניף

cerdotis, Judicis, Principis insigne gloriosum, videlicet fascia, aut vitta, qua redimiebatur caput, sicut Isa. 62. 3. dicitur. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema Regni, in manu Dei tui.* Cum, * *in manu*, dixit, non intelligit *aureum annulum*, ut frigidè quidam exponunt; sed Dei opem, & Potentiam, qua in tantum gloriæ fastigium evehatur, ut ascendat ad ipsum Dei caput ornandum, insigniendumque Regia dignitate, ita ut de illo glorietur Deus, quasi de Corona. Est autem hoc *diadematis* nomen in Hebræo *Tsaniph*, a radice *Tsanaph*, quod est circumvoluere, aut circundare: quia videlicet diadema circumvoluitur capiti, & cingit tempora. Esse vero vittam aut fasciam, colligi potest ex ipsa Vulgata interpretatione Isaiæ 3. 23. ubi vertitur vittæ, & fere sonat idem, quod nostrum Hispanum *canesu*. Vertitur aliquando *Cydaris* Levit. 16. 4. & *Corona* Isa. 29. 1. Sed de *Corona*, *mitra*, & *diadematis*, appellationibus, varioque honore, & usu, nunc non plura, quod pluribus de illis disseruerint Noster Hierony. Prado, vir omnium judicio Sapiens, cap. 21. Ezech. & Petrus Faber lib. 3. Semestr. cap. 25. Illud tantum, quod hoc loco *judicium*, non solum significat æquitatem, sed comprehendit totam judicialem forensemque formam administrandi juris, atque Reipubl. Quæ duo in Rege conjuncta sunt, atque etiam in supremis aliis magistratibus. Et quod *Justitiam Judiciumque* sua insignia, ornamentaque Regalia fuisse dicit, quibus excultus incedebat, illud ipsum videtur esse, quod ab Hesiodo, Plutarcho, aliisque scriptum est: Jovi regnanti astitisse Dircem, Themimque, quasi illius consiliarias Virgines Sanctissimas; quas profecto nihil aliud fuisse intelligendum est, quam Justitiam, & Judicium; aut Jus, Fasque, quæ sunt plane Regiæ virtutes, quo etiam illud pertinet Anaxarchi consolantis Alexandrum ob Chliti cædem; *Auignoras*, inquit, *Jus, & Fas Jovi assidere, ut quidquid Rex agat, id fas, justumque putetur?* Vide Plutarchum libello ad Principem ineruditum.

Hieron. Prado Petr. Fabr.

Justitia, & judiciū Regum ornamenta. Isidorus. Dirce, & Themis assistentes Jovi. Plutarch.

Vers. 15. Oculos fui cæco, & pes claudo:

1 *Princeps per se ipsum curans res pauperum.*
2 Cęcus, & claudus, *quorum Symbolum. Optimus judex.*
3 *Princeps, quatenus Reip. caput, populo minime onerosus. Est etiam velut pedes portantes onus. Explicatus Moyses, & Baruc.*
4 *Princeps vicem subire debet omnium Reipub. partiū atque membrorum. Illustratus Isaias.*
5 *Princeps, Reip. medicus. Explicatus Isaias.*
6 *Sub optimo Principe, nihil sibi timet pauper. Explicatus Isai.*

1 NOn inutiliter observari potest ex Hebræo, *oculum*, & *pedem*, esse pluralis numeri, *oculi*, & *pedes*, ut integrum, perfectumque auxilium miseris, & egentibus a se præstitum significet, ut sub optimo principe neque civis claudicet, neque ullo unquam lumine destituatur. Tum illud, ipsum Jobum per se, non per servos, aut alios administros curasse res pauperum. In Hebræo enim sic ad verbum legitur; *Oculi eram cæco, & pedes claudo ego.* Quod etiam observavit Chrys. *Non dixit per servos faciebam: verum egomet natura peccata emendabam, nec hominem solum, verum etiam ipsius naturæ vitia corrigebam, multisque corporis artubus rebus necessariis prebendis, eximiaque Providentia consulebam.* Sane si Princeps *sui gregis inspector sit*, non poterit, nisi inhumanissimus sit, sua ipse manu miseros non sublevare: *Quo studio* (inquit Theodoricus) *convenit reparare, quod & nostris oculis frequenter civitas offerri!*

Chrysost.

Prov. 2. 15. Cassiod. lib. 2. c. 39.

Sed quid hoc loco *cæcus*, & *claudus*? inde enim colligemus, quid præstiterit sua ope Jobus, dum vice oculorum, ac pedum erat pauperibus. Plerique intelligunt ignorantiæ tenebris, & pravitate operum, atque morum laborantes, quos illuminabat, & ad rectam virtutis viam reducebat. Ita Orig. in Catena: *Usurpatus est*, inquit, *oculus, tanquam dux viæ, ad intelligendum: pes autem, quasi dux viæ morum.* Atque fere eadem ratione Philippus, Chrysostomus vero, *ipsos corpore mancos, membrisque captos, ac debiles intelligit, aut quos membri alicujus calamitas opprimebat.* Quippe his etiam opitulari debet bonus Princeps. Ego illud præterea addo, quod cum re præsenti eleganter cohæret, ut hæc pertineant ad judicium forense; nam cum ipse Princeps, aut magistratus ignorantes, simplicesque homines, atque suæ causæ vix bene conscios admonet, instruitque, videtur esse ipse *Cæcorum oculus*, & cum imbecillibus, jusque suum non potentibus prosequi, animos facit, favetque, videtur profecto esse idem ipse *Claudorum pes.* Ergo (inquit Job) nemo in meo tribunali sua causa cecidit, quod illi patronus, & advocatus deesset, qui de rebus necessariis illum instrueret, aut quod eidem deesset diligens aliquis procurator, cujus labore, & diligentia, & quasi discurrendi sollicitudine, obtineret in causa; vel, si opus esset, ipse Jobus pro salute miserorum discurrebat. Nescio quod simile laudat in Trajano Pli. *Incedis pedib. ambulas inter nos, ita communia, & confusa Principis vestigia.* In hac interpretatione præeunt mihi D. Th. atque Cajetanus.

Cæcus, & claudus quis. *Origine. Philipp. Chrysost.*

Cæcus, & claudus in judicio forensi quis.

Plin. in Panegy. D. Thom. Cajetan.

3 Sed paulo attentius consideranda, premendaque est hæc sententia, atque illud primo observari potest, Principem quidem debere se existimare, ita esse supra Rempublicam, ut non sit illi onerosus, sed esse illius partem, & membrum corporis politici: non quidem sicut naturæ auctor, qui ita est naturæ, & universi caput, ut non sit pars mundi, neque comprehendatur in universitate creaturarum; sed est Princeps pars suprema suæ Reipublicæ, quæ tamen, capitis instar, nullum est suo corporis onus, sed honor, dux, lumen. Illorum vero, qui Remp. oneribus opprimunt, imago viva quædam statua aurea, aut argentea, inutilis omnino suo populo, imo non inutilis solum, sed gravis, molesta, exitiosa. Sicuti describuntur Idola Baruc. 6. 3. *Videbitis in Babylone Deos aureos, & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari ostentantes metum gentibus.* & Isa. 44. 10. *Quis formavit Deum, & sculptile conflavit ad nihil utile!* & iterum. Isa. 46. 1. *Facta sunt simulachra eorum bestiis, & jumentis, onera vestra gravi pondere, usque ad lassitudinem.* Hujusmodi profecto sunt lignei, lapideique Principes humeris suorum subditorum impositi, gravissimi, atque molestissimi: at bonus Princeps caput est, oculus est, idemque ipse, velut pedes, portant onus populi, sicut ad Moysen dictum est, Nu. 11. 17. de Principibus illis, *ut sustentent tecum onus populi, & non tu solus graveris*, & Exod. 18. 22. *Levius sit tibi partito in alios onere*, quod faciunt Sept. legentes; *Ipsi allevabunt te, & suscipient onus tecum.* Quare Princeps nomen habet in scripturis, ab elevando, non tam quod ipse elevatus sit, portetur que sublimis in humeris aliorum, quam quod ipse elevet, portetque aliorum onera super se.

Princeps Reip. caput non onerosum.

Principes Reip. graves instar lapidea statua

Optimi principis formula.

Princeps dictus ab elevando super se populo.

4 Secundo, Notandum Principem ita esse Reipub. partem supremam, ut licet caput sit, ita tamen debet intendere, in singulorum etiam abjectissimorum popularium commoda, ut etiam oculus sit, atque pes, cæteraque membra Reipub. necessaria. Non enim tantum loci, & sedis præcellentis honorem habet caput in humano corpore, sui honoris gratia, sed potius propter totius corporis utilitatem, & usum, ut melius influxum suum, atque vim derivare inde possit in universas totius corporis partes; *Quem* (inquit Seneca) *tam supra se esse, quam pro se sciunt; cujus curam excubare pro salute singulorum, atque universorum quotidie experiuntur.* Quare ita est caput, ut sit cor Reip. manus, pedes, qui totum Reipub. pondus sustineant, & circumferant. Hinc videas nullam esse ex præcipuis corporis humani partibus, cui non assimiletur Regia potestas, ut in illa Nabuchodonosoris statua licet videre, cujus partes omnes a capite usque ad pedes varios Regnorum, Regumque status significabant. Quare prælatus, aut Princeps, instar Magni Eliæ *est currus, & auriga*, idest, *pedes* qui portant onus: sicut *currus*, atque *oculus*, qui dirigit, velut *auriga*. Immo Elias fuit instar Jobi, qui fuit, *oculus*, atque *pedes* suo populo. Est præterea Princeps, *manus*, atque *sinus*, ut *portare* possit populum *in sinu suo, sicut nutrix portat infantulum.* Quo respicit illa promissio facta Ecclesiæ Isaiæ 49. 23. *Erunt Reges nutritii tui.*

Princeps non solum caput sed etiam instar cæterorum. Reip. membrorū

Senec. 1. de Clem. c. 3.

4. Reg. 2. 12. 13. 14. Princeps currus, & auriga. Nu. 11. 15.

5 Tertio, Bono Principe, integro, incolumique existente nihil non integrum, & incolume in Republica futurum, ut qui medicinam ipse præsentissimam afferre debeat malis omnibus, sitq; mirificus quidam *Cæcorum, Claudorumque* medicus, atque Chirurgus: hoc enim *medici* nomen familiare

Medici tegumentū Regum.

militate

miliare quondam fuit Regibus, ut aliquando diximus ad illum Isaiæ locum 3. 7. *Non sum medicus, & in domo mea non est panis, neque vestimentum: nolite constituere me principem populi*, ubi pro *medico* est, vox, quæ propriè significat *Chirurgum*, ut Theodotio etiam vertit, referente Hieronymo, *Qui ligat vulnera, & provides sanitati*: ille videlicet, qui Reipublicæ vulnera sanat, & sua ipse suppellectile miserorum ærumnas, & inopiam alligare, & sublevare possit. Justitiam quoque Medicinam Reipub. appellavit Apulejus suo illo de Philosophia libro. Sed habet Princeps quocumque medico; atque Chirurgo aliquid præclarius, ut eleganter dixit Chrysostomus. *Pro natura* inquit, *melior quidem, quam quivis medicus, curator erat hominum mancorum, ac membris captorum; nam quæ arte corrigi nequiebant, solatio ipso, ac mira providentia a suo recreabat. Nostra autem ætatis homines videntur etiam cæcos faciunt.* Illud addit Chrysostomus pertinere ad optimum Principem, non solum, ut consoletur subditorum calamitatem, sed ut illam, quo ad fieri possit, auferat, penitusq; resarciat; *Siquidem* (inquit) *nec claudicationem, nec cæcitatem illi ipsi sentiebant: tanta in eos huius cura, & studium extitebat, ut calamitatem ipsam minimè viderentur experti.*

Theodot. Hieron.

Justitia medicina Reip. Apuleius.

Chrysost.

princeps non solum consolator, sed curator calamitatis.

6 Quartò, Tandem nihil esse, quod calamitosus, homo, cæcus, aut mancus timeat sibi in bene constitota Republica, sub optimo Principe: Quamvis enim qui *hominem non habet*, frequenter laborare soleat; imò, & ejus sanitas, causæque curatio, non minus *triginta octo annis* contemni, & in obscuro jacere (dum enim claodus *venit, alius ante eum descendit*, & vicem præripit) at optimus Princeps in Christi supremi Regis formam, exemplumque intuens, abiectissimum quemque curat, sanat, & languentibus est pro pedibus; tum etiam, & pro ore; jubetur enim qui potest, patrocinari homini *muto*, id est, in sua causa silenti, Prov. 31. 8. *Aperi os tuum muto, & causis omnium filiorum, qui pertransiunt. Aperi os tuum, decerne quod iustum est, & judica inopem, & pauperem.* Christus itaque Rex Regum, exemplar Principis optimi, quo regnante, atque curante populum suum, dictum est: *Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut cervus, claudus, & aperta erit lingua mutorum.*

Nihil mancum sub optimo Principe.

Joan. 5. 1. 7

Christus Jesus forma Optimi Principis.

Isa. 3. 56.

Vers. 16. Pater eram pauperum; & causam, quam nesciebam, diligentissimè investigabam.

1 *Paternus erga pauperes affectus. Deus*, Pater pauperum, & maritus viduarum. *Unde dicantur* Pater, & Pauper. *Illustrati Paulus, & Matthæus.*
2 Pater *pro patrono. Illustratus Ecclesiasticus.*
3 *Magistratus causam diligenter cognoscens. Quid* veritas, mendaciumve *in Sacro sermone.* Doctrina, & veritas *Sacerdotis. Illustrati Daniel, David, Sapiens.*
4 *Judicum vigilantia.*
5 *Quid* causa, *quid* investigare. *Regum munus. Illustratus Salomon, atque David.*

1 PAter *eram pauperum*. Omnia (ut diximus) integra in Repub. ubi imperat optimus Princeps; Nemo orphanus: nam se constituit *Patrem orphanorum*: Nulla vidua, nam idem ipse est vir viduarum, & quidem cum filiorum viduæ pater est, pro viro, & marito est viduis ipsis, ut dicitur Eccles. 4. 10. instar Dei, qui cum *pater* dicitur *orphanorum*, idem ipse dicitur *maritus viduarum*, ut 1. Timot. 5. exponunt Chrysost. Occu. Theoph. exponentes quid sint *Viduæ in Christo luxuriantes*; videlicet, quæ cum Christum haberent quasi maritum, illius fide abrogata, voluptatibus aliis se tradiderunt. Porro vulgatum est illud Principum cognomen, Parens Reipublicè, sed illud indulgentissimum. *Pater pauperum, & Orphanorum.* Elegans imprimis illud Theoderici Regis, apud Cassiodorum: *Bene principalis clementia suscepit, quos pietas paterna destituit; quia sub parente publico genitoris minimè sentiri debet amissio. Ad nos siquidem iure recurrit infantia destituta.* Ita quod ille de Principe non usquequaque optimo dixit, de Jobo merito dictum fuerit; *Talis fuit; ut sub illo filios tollere libuerit, expedierit.* Mirum, ut sub illo parentes moriere filiorum fuerit, quique ab opt. Principe adoptandorum. Sed observat Philippus *paternum* Iobi *affectum* erga

Princeps pater orphanorum.

Deus maritus viduarum.

Chrysost. Oecum. Theoph.

Cassiod. 4. var. c. 42.

Plin. in Panegy.

pauperes; & Gregor. quoque multum interesse quod quis opus bonum ex bono affectu faciat. *Plerumque enim*, inquit, *multa homines pauperibus largiuntur, non quia eosdem pauperes diligunt, sed quia si minimè tribuunt, iram iudicii superni formidant. Qui Deum si non metuerent, quæ habent, dare noluissent.* & inferius: *Non patronum se vel proximum vel adiutorem pauperum, sed patrem fuisse testatur, quia nimirum magno charitatis officio studium misericordiæ vertit in affectum naturæ.* Hunc ergo quasi naturæ affectum erga pauperes requirit à nobis Deus, cum præcipit eleemosynam largiendam fratribus. Deuter. 15. 9. 11. Eccles. 29. 13. Et ipse se *propinquum* pupillorum nominat, id est, consanguineum, & maximè coniunctum, Prover. 23. 11. quod ex naturæ suæ propensione, & paterna bonitate omnibus bene velit, & benefaciat. Quid enim aliud illud est, *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, nisi illum esse patrem miserorum, & pauperum? nam in filiis suis parentes sive lætantur, & honorantur, sive læduntur, & ostenduntur, & præterea ipsum Deum se totum singulis pauperibus quasi filiis unicis tribuere, ut in *uno* quoque vel ostendatur, vel honoretur. Quare ipse sit verus *Melchisedech*; id est, invocetur à singulis etiam minimis, *Rex meus Sanctus, & Justus.* Atque est in hoc loco pulchra Hebraicarum vocum allusio, inter *patrem* & *pauperem*; nam *Ab*, dicitur pater; *Evion* pauper; utrumque ab *Abah*, quod est desiderare, & concupiscere. Eo quod pater desiderio, & concupiscentia ad filios feratur; pauper verò desideret, quæ sibi necessaria sunt. Si igitur Princeps optimus Pater est, toto desiderio feretur ad explenda, cumulandaque pauperum desideria, quod proprium parentum est; atque æmulabitur Patrem omnium Deum; *Qui desiderium pauperum exaudit* & annuit votis, verus ipse *Abimelech*, Pater meus, & Rex.

Misericordia impendenda tanquam ex affectu naturæ. Cur se deus propinquum pauperum nominet.

Matth. 10. 42. & 25. 40.

Deus verus Melchisedech.

Allusio inter patrē, & pauperē אב אביון אבה

Ps. 10. 16.

2 Sed ut cum tota oratione sententia hæc cohæreat, non solum illam accipio de affectu erga pauperum inopiam sublevandam, sed etiam de calumniis eorum, & injuriis in judicio propulsandis contra potentiorum violentiam; nam Patris nomen, pro patrono non raro usurpatur, & cum hoc sensus facit id Eccl. 4. 10. *Tu iudicans esto pupillis misericors, ut pater, & pro viro matri illorum, & eris tu, velut filius altissimi obediens, & miserebitur tui magis, quam mater.*

Pater pro patrono.

3 *Et causam, quam nesciebam*, &c. Hoc etiam pertinet ad Optimi Principis, & integerrimi officium magistratus, non suscipere temere causas, & delationes civium, neque de re non bene, satisque cognita sententiam ferre. Quare perfectam causæ cognitionem præcipiunt judici Sacræ Literæ hoc loco, *Diligentissimè investigare*; Deuter. 21. 1. *Perspicere*; Prover. 25. 8. *Cogitare iudicium, & advertere omnia*; Deuter. 17. 9. *Diligentissimè perscrutari, quod difficile, & ambiguum est.* Exod. 23. 2. in judicio ferendo *non sequi turbam, nec plurimorum acquiescere sententiæ.* 2. Paralip. 19. *Videte quid faciatis, & cum diligentia cuncta facite.* Atque existimo hanc esse *Veritatem*, quam sæpe Deus requirit à judicibus, videlicet, ut veritatem causarum, sive judicii *veritatem* inquirant, Exod. 18. 21. Deuter. 17. 9. Exod. 23. 2. & Daniel. 13. 48. Daniel, *cum staret in medio eorum, ait sic fatui filii Israel, non iudicantes, neque quod verum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel?* Atque hæc illa veritas, judicii comes Psal. 110. 7. *Opera manuum eius veritas, & iudicium.* Licet enim Chrysost. *veritatem* sumat pro *misericordia*, sed præstat, ut pro *veritate* sententiæ ferendæ, & iustæ, simplicisque causæ cognitione, quod dicere solemus, *Hazer razon, y verdad.* Sic etiam Psal. 88. 14. 15. *Iustitia, & iudicium præparatio sedis suæ*, & per expositionem additur: *Misericordia, & veritas præcedent faciem tuam*, ubi quamvis Augustinus *Veritatem* sumat pro *fidelitate* promissionem, sed accipio pro æqoitate, & iustitia. Cum quo consonat id Prov. 3. 3. *Misericordia* (qua quis gratuito benefacit) *& veritas* (qua quis ex iustitia cognita, & explorata, impendit Deo, vel proximo habita officia) *non deserant te*, & id Prover. 20. 28. *Misericordia, & veritas custodiunt Regem.* q. d. Hæ virtutes sunt Regis satellites. Quare & illud erat propriom Summi Sacerdotis, summique iudicis insigne, *Rationale iudicii*, quod gestabat in pectore, in quo erat *Doctrina & Veritas*, Exod. 28. 30. quod ex proprietate vocis dicere possis, *Integritatem*, quæ est ipsa iustitia, & æquitas: vel, ut alii vertunt, *Illustrationem, & manifestationem*, quæ in rebus

Judicis officium in explorādo causam multipliciter explicatum. Veritas iudicii quid in Scripturis.

Chrysost.

August.

Virtutes Regiæ. Rationale iudicii. אור תמם

bus dubiis, responsis à Deo redditis, admonebant Pontificem quid verum, & quid facto opus esset. Nisi enim iudex veritatem causarum omni via, & ratione perspectam habeat, sæpe errabit in judicio, sæpe etiam indiget illuminari à Deo, ne præpostere judicet. Quam *veritatem* imitati postea videntur Ægyptii, quorum Sacerdos Summus, idemque judex collo appensam gestabant imaginem Sapphiro insculptam, cui nomen *Veritas*: Auctor Ælianus libr. 14. Atque huic *veritati* cognoscendarum causarum respondet illud *mendacium*, Proverb. 29. 12. *Princeps, qui libenter audit verba mendacii omnes ministros habet impios.* ubi intelligo nomine, *mendacii* injustas calumnias malitiosè confictas, & falsas denuntiationes, juxta id Ecclesi. 51. 3. *Liberasti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, & à labiis operantium mendacium.* Sic enim ibi legunt Sept. *Rege annuente verbum injustum libenter.* idest, facile, & non magna veritatis inquisitione, nam id aditum patefacit calumniatori sicut e contrario diligens veritatis amor solet iniquos à calumniis deterrere, & quod ille dixit, *sub optimo principe, non delatores, sed leges timentur.* Et denique, qui magistratus bene cognoscere causas criminum vult, non cito, neque temere judicabit, non iratus, neque ut ille dixit, *animo saloenti*, sed salutariter, & utiliter cunctabitur; nam ut sapienter admonuit Seneca: *Dandum est semper tempus veritatem enim dies aperit: potest pœna dilata exigi non potest exacta revocari.* Quare Olymp. hoc loco ait: *Hæc ad eos dici oportere, qui temere judicant, atque condemnant.* Et quidem, tum in aliis criminibus, tum in furto perquirendo, & perscrutando, mirabilis fuit quondam judicum diligentia, ut etiam cum lucernis, & perfodiendo parietes fieret. Plin. lib. 29. c. 1. *Inquisitio*, inquit *per parietes agitur, & qui indicetur à Gadibus, ca'umnisque Herculis accersitur.* Eodem quoq; respicit Petronius Arbiter: *At*, inquit, *non servus publicus tam languide agit, sed raptam arundinem subter lectum mittet, omniaque etiam foramina parietum perscrutatur*, sic supremus iudex minatur, *se scrutaturum Ierusalem in lucernis*, Soph. 1. 2. & Ezech. præcipit, ut judicis munus obeat, *perfodiatque parietem*, & in apertum proferat, ingentia populi crimina c. 8. *Fili hominis fode parietem.* Denique Platonis 12. de legibus hoc præceptum est, ut judex clausa omnia, & obsignata, ac minutissima quæque perscrutetur, & excutiat, ne furtum latere possit.

Aelianus.
Summi Sacerdotis Aegyptiorum gestamen.
Mendaciū falsa delatio.
LXX.
Plin. Pan.
Salutaris judicum cunctatio.
Statius l. 3 Thebaid.
Seneca l. x. de lec.
Olympiod.
Iudicū in perquirendis furtis diligentia.
Plin.
Petronius.
Platonis preceptum.

4\. *Optimi principis diligentia.*

Sed præterea indicat Job, non solum delatas causas, & quas vocant, denuntiationes, diligenter excussisse, & exploraste, verū etiam ipsum per se tam fuisse sollicitum de sua Republica, ut sponte sua perquireret, quid rei, malive in populo esset, cui sua industria, & consilio succurrere cito posset. Quod eleganter Chrysost. *Hoc* inquit, *majus est, quā esse judicem, qui exercent judicia, sedent; & illi quidem eos expectant, qui acceperunt injuriam; qui, cum illis abierunt, tunc præsto sunt. At Iob præveniens, lustrabat omnias eos quærens. qui læsi essent, multa adhibita diligentia.* Hæc est illa magistratuum diligentia, de qua Constantini Lex: *Iustissimos, & vigilantissimos judices publicis acclamationibus collaudandi damus omnibus potestatem.* Sed nunc pauca de vocibus.

Chrysost.
Lib. 1. C. tit. 89.

רִיב *Philippus*

Causam. Litem, Septuag. *judicium*, contentionem, aut jurgium forense. Philip. restringit, *ad negotia, causasque pauperum*, & ad retegendas calumnias, dolosque potentiorum digno supplicio prosequendos, ut cohæreat cum eo, quod sequitur: *Conterebam molas iniqui*, &c. Addidit Interpres, *diligentissime*, ut vim verbi originalis melius exprimeret, nam in Hebræo tantum est: *investigabam.* Chrys. variis modis exponit: *Scrutatus sum studiosius exquisivi, curiose semper perspexi, omnia movi, ut calamitosos reperirem, neue quispiam violatus incassa usquam lateret.* Accōmodari autem solet verbum Hebræum ad has ipsas inquisitiones Iudiciarias, ut Psal. 43. 22. *Nonne Deus requiret*, (Hier. *Investigabit*) ista! & Prov. 25. *Gloria Dei celare verbum, & gloria Regum investigare sermonem.* Deus enim cum omnia sciat, celat tamen, & dissimulat: at Reges, quos multa latent, oportet causam, *quam nesciunt diligenter investigare.* Subjungiturque verbum *scrutandi* ab eadem radice: *Cælum sursum, & terra deorsum, & cor Regum inscrutabile.* Quod ex Hebræo legitur: *Cordis Regum non est scrutatio.* idest, ut Complutenses exponunt: *Non est eius scrutari supradicta.* q. d. Regum officium est, non quidem vacare Philosophiæ, & contemplationi rerum naturalium, cæli, & terræ, sed potius inquirere in actiones, & mores suorum civium, & investigare, ac nosse, quid inter cælum, & terram geratur. Quare terminum investigationis Regum, videtur esse *cælum sursum, & terra deorsum*, & hoc est, quod aliquando vertitur explorare, aut probare, quod nos dicimus; *Hazer informacion, ò probanza.* Psal. 138. 1. *Domine probasti me*, Hierony. *Investigasti me*, & ibidem. *Proba me Deus*, Hierony. *Scrutare me.* Modum autem investigādi, & faciendi (ut ita dicamus) hujusmodi probationem, statim subjungit; *Tu cognovisti sessionem meam, & resurrectionem meam; intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam; & funiculum meum investigasti, & omnes vias meas prævidisti*, &c. Videlicet, observare vestigia, actiones omnes, gressus, diverticula, verba, conferre antiqua, & præterita cum præsentibus, ex quibus syncera rei veritas constare possit. Hæc itaque Deo tribuit, ut significetur supremus judex habere cognitas, & exploratas causas omnium mortalium, quem imitari, quoad fieri possit, debent humani judices in investigandis, perquirendisque causis forensibus.

רקת
Chrysost.
Hieron.
Regum munus, nō tam vacare Philosophis, quam administrationi Reip.
Hieron.
Deus supremus Iudex forma iudicum humanorum in causis cognoscendis.

Vers. 17. Conterebam mulas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.

1 *Principis clementia, atque severitas. Commiseratio conjuncta cum indignatione.*
2 Quid conterere. *Potentiores instar leonum Optimi Principi munus prædicti.*
3 *Principis pastoram agit: Illustrati Moyses, & Samuel.*
4 *Vigilandum Principi, & nocte surgendum. Pastor improbus.*

HÆc est altera pars, officiumque optimi judicis, severitas erga nocentes, & impios: nam nisi severitas adsit, clementia, & benignitas contemnitur. Quamvis enim (ut ille dixit) optimo judici, *quærendæ sint ignoscendi causæ, non puniendi occasiones*; Tamen simul optimi judicis est impedientes coercere, & ad restitutionem inique ablatarum vi compellere, habereque se instar Apis, quæ Regis, moderatorisque populorum symbolum est, severitatis aculeum simul conjunctum cum clementia, & mellificationis instrumento. Ergo audendum judici, & Principi est adversus Potentiam, violentiamque impiorum, ut *virtute perrumpat iniquitatem, ne forte extimescat faciem Potentis*: nam qui ita principatum, magistratumve gereret, ut leges subjiceret arbitrio, & libidini al cuius civis, & qui periclitanti justitiæ, timiditate quadam, non succurreret, judicatur à Platone civitatis, patriæque hostis maximus. Est autem in optimo Principe mirificè conjuncta clementia erga pauperes cum severitate, & indignatione erga nocentes, & iniquos, ut enim sapienter docuit Arist. *Commiseratio, & indignatio perturbationes sunt, bonorum ambo morum*, oportet enim condolere cum quis indigne vexetur, similiter & propter illum indignari. quod & se fecisse hoc loco testatur Job. iratus, & indignatus adversus iniquum, cuius conterebat molas. Rei hujus simile exemplum in Moyse, *Viro mitissimo super omnes homines, qui morabantur in terra*; sed adversus peccatores rebelles, adversus idolorum cultores, adversus Ægyptios severissimo, *irascente valde, atque indignante.* In David item ingenij Principe levissimi, qui bello clarus, & hostium sanguine insignis, at clementia multo præclarior, exemplum præbens, ut Basilius ait, *quomodo magnanimus idem, & clemens esse possit.* Atque Plato quidem 2. De Repub. *mansuetum simul, & iracundum ingenium in custode civitatis exquirit, instar generosi canis, qui adversus familiares, & notos mitissimus sit, contra vero adversus ignotos.*

Ami. Marc. lib. 29.
Apes cuius symbolum.
Glans Mag l. 1. de gēt. Septentriō.
Eccles. 7.
Magistratus timiditas.
Plato l. 9. de legibus.
Arist. l. 1. Reth. c. 9.
Cōmiseratio, & indignatio simul iūcta.
Num. 12. 4.
Exo. 32. 19
Basil. ep. 1. ad Greg. Theol.

2 שׁבר *Philip.*

Conterebam. Proprie. Confringebam: *molas*, dentes, aut dentes molares, qui fortiores esse solent ad retinendum, ut indicavit hoc loco Philip. *Iniqui*, per vim, nefasque agentis. hic vides iniquum raptorem sævientem in pauperes, comparari cum leone discerpente inferiores animantes, aut cum lupo diripiente ovem. Ubi observat Chrysost. Jobum, atque optimum Principem, judicemve, utriusque utilem esse: nam & læsos ab accipienda iniuria, & iniuries à facienda evocat, atque ad meliorem mentem convertit: nam

עול *Potentior, superbus, Leo & Lupus.*
Chrysost.

Optimus Iudex bonis, & malis utilis. nam sive judex absolvat, & tueatur, sive condemnet, & puniat, semper sibi proponit tum Reipublicæ, tum etiam singulorum bonorum quod fieri potest, & ut Seneca dixit, *cujus curam excubare pro salute singulorum, atque universorum quotidie experiuntur.* Cum vero ait *molas contritas*, & confractas, acute observavit Chrysostomus significari: *Eorum qui suapte natura mordere solent, potentiam enervatam; ita ut potentes ipsi à nova inferenda injuria arcerentur omnino.* Hinc videas quam difficilem provinciam subeat, qui verus magistratus judexue, aut quod idem est *pastor bonus* esse velit, pugnandum enim est illi sæpe cum leonibus, & lupis, & confligendum cum potentissimis Tyrannis, homicidis, laniatoribus pauperum, quod eleganter Cicero in hæc verba dixit; *Sudandum est his, qui magistratum gerunt pro communibus, adeunda inimicitia, subeunda sæpe pro Republic. tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus dimicandum.* Quid? *Ponenda etiam anima*, & committenda luporum dentibus pro ovibus suis.

Impii ab optimo Principe, non solum in præsens, sed imposterum repressi.

Cic. pro Sextio.

3

LXX. *Et de dentibus illius auferebam prædam.* Septuaginta: *De medio dentium eorum rapinam eripui.* Notant scholia Græcanica in illo *auferendi* verbo vim peculiarem, q.d. *Evulsi.* Chrysostomus quoque: *Animi (inquit) contentionem, ac servitudinem curae, & rei difficultatem animadverte.* In Hebræo proprie est: *Extrahebam*: aut *Projicere faciebam* eleganter Chrysostomus: *Rem jam plane obrutam, judicisque præreptam in integrum restitui, nec desperabam, quamvis res esset præjudicata; verum, & devoratum negotium, more optimi vigilantisque pastoris eruebam quasi ab ore leonis ovis crurib. abstractis, summisque auribus avulsis.* Ubi profecto vides, Judicem, Principemve, Pastorem esse, atque Pastoris illius, simulque Regis per similem, qui ad Saulem, (atque utinam is bene intellexisset, atque memori mente retinuisset, quæ illi à pastore dicebantur, sibi utique servanda in occidendo lupo illo Agag, ex Dei præcepto, atque ex suo peculiari Regis officio) dixit, inquam, ad Saulem David; *Pascebat servus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel ursus, & tollebat arietem de medio gregis, persequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorum, & illi consurgebant adversum me, & apprehendebam mentum eorum, & suffocabam, interficiebamque eos.* Quare si quando pauper, miserve aliquis pereat devoratus ab Urso, Leoneve alio potentiori, *requiretur*, utique de manu pastoris, qui ex suo officio, jureque pastoritio tenebatur prædam auferre. Quod jus pastoritium exigebat Labam à Jacob Gen. 25. 31. 39. *Ego damnum omne reddebam, quidquid furto peribat, à me exigebas: arietes gregis tui non comedi ne captam à bestia ostendi tibi.* Ubi Septuaginta legunt: *Ego solvebam à meipso furta diei, & furta noctis.*

Nicetas. שלר *Chrysost. Pagnin. Regia. Princeps pastor.*

Ezech. 3. 18. 20. Ius pastoritium.

LXX.

4

Plato. Ubi vides judici, & magistratui, invigilandum esse ne vespertini lupi, & nocturnæ bestiæ prædam reportent. Quare, & Plato lib. 7. de legibus, exurgere nocte magistratus jubet: *Magistratus (inquit) profecte nocte in urbibus vigilantes molis hominibus, cum hostibus tum civibus terrori sunt: amandi, honorandique justis, & temperatis: sibi, & civitati utilis universæ.* Quo illud Homeri pertinet:

Homeri li. 2. Illiados.

Non licet integram noctem dormire regentem
Imperio populos, & agentem pectore curas,
Cujus consilio, populique ac multa reguntur.

Sic dies noctesque Palinurus ille Somno suadenti repugnabat;

Vir. 7. Æn.

——— Clavumque affixum, & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat;

Excubat inquit, Sen. *Principis cura pro salute singulorum.*

Seneca.

Num quid aliud significare existimas nomen illud optimi judicis, aut gubernatoris, *Vigilantissimus*, quam pastorem super gregem suum nocturnas agentem excubias, quæ profecto gregi securitatem aliquam afferre possint? sicut aliquando Seneca commendans Cæsaris diligentiam dixit: *Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio.* Sed quid Deus bone, si Judex ipse, aut Princeps lupus sit, fur, & latro? Si pastor ipse *perdat, & mactet? demolsatur, non parcat, derelinquat, quod crassum est, occidat, quod abiectum est, non reducat, quod perierat, non quærat; violenter tollat pelles, & carnem desuper ossibus eorum, & ossa confringat, & concidat; sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.*

Sen. de brevit. vitæ. Pastor lupus levem. 28. & cap. 12. 10. & cap. 23. 1. Ezec. 34. 3.

Mich. 3. 3. Zac. 11. 5. 53. Joan. 10. 8 10.

Vers. 18. Dicebamque: In nidulo meo moriar, & sicut palma, multiplicabo dies.

1 *Totius sententiæ paraphrasis.*
2 *Extremæ senectæ periphrasis.*
3 Nidi *multiplex allegoria. Explicatus Abdias.*
4 *Palma quid proprie. Varia lectio. Phœnicis vita quanta. Illinc sumas, Symbolum supremi honoris.*
5 *Elucidatio Vulgati.* Truncus palmæ numerat ãnos.

1 *Elucidatio sententiæ.*

HÆc (inquit Jobi) tanta meæ Reipublicæ pax, atque felicitas, non solum aliis afferebat vitam jucundissimam, sed mihi etiam, cui cuncti bene volebant, beneque precabantur, felicem senectam pollicebatur, deinde vero felicem quoque atque tranquillam mortem; & quod raro evenire solet, juvenis, vir, atque senex felicissimus sine felicitatis vicissitudine, fore ut essem, sperabam. Sed:

Sen. in Herc. Oethæo act. 2.

Quos felices Cynthia vidit,
Vidit miseros abitura dies
Rarus felix, idemque senex;

Dicebam. Certo apud me statuebam fore, ut *in nidulo meo morerer.* Symmachus: Ut cum nido meo senescerem. Proprie, deficerem, præ senio expirarem, post longissimam vitam, *in senectute bona*, ac beata. Septuaginta: *Ætas mea senescet.* Hæc autem vitæ longissimæ usque ad extremam senectutem circumlocutio sit Genes. 35. 29. *Consumptus ætate mortuus est.* & 25. 8. *Deficiens mortuus est in senectute bona.*

Vario sono. Ilusis circum loquutiones Symmo. LXX.

3 *Varia expositio Nidul Vatabl*

Sed quid per *nidum* significetur, aut per *mortem in nidulo*, non eadem est apud omnes expositio: nam Hebræi, quos imitatur Vatablus, existimant significari mortem subitam citra molestiam longæ ægritudinis, in medio liberorum superstitum. Potest etiam significare, non solum lectum suum, vel domum, aut Regnum, sed etiam securam, tranquillamque mortem, ita ut neque exularet ejectus à civibus propter Tyrannidem, ut solent plerique Reges, neque occumberet appetitus aliorum insidiis, ii enim in nido, lectoque suo non moriuntur: q. d. Non ego Tyrannus, sed meorum populorum verus pater, propterea non ego Tyrannorum supplicia commeritus. Si *nidum* dicat pullis plenum; significabit, mortem in medio suorum liberorum, qui parentis amantissimi oculos clauderent, & extremum spiritum haurirent. Forte etiam *nidus* significabit editum, & eminentem urbis locum, in quo Regia structa esset; utpote in optimo, atque munitissimo loco, sicut etiam Proverb. 8. 2. indicat Sapientia suam arcem fuisse *in summis, excelsisque verticibus* Sic etiam *Abdiæ*: 4. dicitur Edom. *Exaltatus, ut Aquila, & inter Sydera posuisse nidum suum*; eo quod in montanis, præcelsisque locis habitaret. Res ad hos omnes explicatus proclivis.

Mortis pacatæ periphrasis.

Arx in loco civitatis præcelso

4 *Palma varia acceptio.* לחר

Et sicut palma multiplicabo dies. Statuebam (inquit) fore, ut diutissime viverem, *sicut palma.* Sed de *palma* nunc significatione, non parva est dissensio, nam eandem vocem originalem *Hhol*, vulgatus Interpres vertit *arenam*, Deuteron. 33. 19. & Ps. 138. 18. *Super arenam multiplicabuntur.* & Hoseæ 1. 10. *Filii Israel, quasi arena maris.* Quare hic quidem vertunt: *Sicut arena multiplicabo dies*, nam cum arena, qualibet quantumvis maxima multiplicatio numeri comparari solet. Alii post R. Salomonem, & antiquiores Hebræos, *Phœnicem* vertunt, quos sequuntur Tygurina, & Cajet. Atque hunc etiam Jobi locum Tertullianus de Resurrectione c. 13: legit, *Sicut Phœnix multiplicabo dies*, atque adeo Philippus Presbyter hoc loco testatur, idem esse *Palma*, & *Phœnicis* avis nomen, fortassisque de ave loquutum Jobum, *ut sicut illa nidum sibi faciens, in ipso post multa tempora à semetipsa dicitur concremari, & rursus de ejusdem nidi cineribus resurgere: ita Iob dicat se per mortem in cinere carnis velut in nido pro tempore futurum, & inde resurrecturum in gloria.* de quo diximus supra cap. 19. vers. 25. ubi etiam lectionem illam Ps. 91. *Iustus ut Phœnix florebit*, ex Tertulliano adduximus. Facitque cum hac expositione, tum quod Phœnix sit Symbolum vitæ longissimæ: *nam vivere sexcentis sexaginta annis*, scribit Plin. at vero Quingentis, Ambrosius, & Hieronymus, post Herodotum, & Ovidium.

Regia. R. Salomon Tygur. Caietan. Tertullian. Philipp.

Phœnix, symbolum diuturnitatis. phœnicis vita longissima. Plin. li. 7. cap. 28. Ambros. l. Fide res.

Hic

aell. Hiero. Epist. ad Præsidium. Herod. l. 2. Ovid. 15. Met. Solin. c. 46. Mela lib. 3. Martial. lib. 5. Tacitus. Manilius. Phœnicis supremus honor,

Hæc ubi quinque suę complevit sæcula vitæ, &c.
Quadraginta, & quingentos, Solinus, cum quo videtur convenire Mela. Alii mille ãnos vitę tribuunt, ut Martialis.
Qualiter Assyrios revocant incendia nidos,
Una decem quoties sæcula vixit avis.

Tacitus scribit esse, qui asserant, *Mille quandrigentos sexaginta vivere*. Scribit etiam Pli. auctore Manilio, *Cum hujus alitis vita fieri conversionem magni anni. Quamvis* (inquit Solinus) *plurimi auctores magnum annum, non Quingentis, & quadraginta, sed duodecim millibus nongentis quinquaginta quatuor annis constare dicant*. Recte ergo dici potuit per elegantem Hyperbolem, atque comparationem, *Sicut palma, Phœnix, multiplicabo dies*. Facitque pro eodem mentio illa nidi facta, nam videtur, non solum vitam longævam, mortemque felicissimam sibi pollicitus, sed honorificentissimum quoque funus. Nam suum ipsa Phænix rogum, nidumque construit ex thuriferis surculis, lignisque odoriferis, in quo concrematur. Atque adeo Herodotus scribit, *Phœnicem juvenem gestare patrem paternosve cineres myrrha obvolutos in templum Solis, ibidemque humare*. Ergo mors, funusque Phœnicis supremi honoris, funerisque honorificentissimi symbolum erit.

Herod. li. 2.

Sed, *palmam*, tamen hoc loco præter Latinum interpretem, agnoscunt, leguntque Septuag. *Sicut truncus palmæ, multo vivam tempore*, ubi forte, *truncum*, dixerunt, tum propter firmitatem, tum propter graditos illos coticis pollices, quos cum faciunt rami decidentes singulis annis, annuis gradibus crescere videtur; adeoque in *trunco palmæ*, multi anni numerantur. Atque sicut rem illam de Phœnice ave juvare videbatur mentio illa nidi; ita rem hanc de palma confirmat profecto mentio *Radicis apertæ secus aquas*, sententia sequente.

5 LXX.

Palma annuis gradibus crescens.

Vers. 19. Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea.

1 *Fertilitatis circumlocutio.*
2 Palma *amat aquas. Illustratur David.*
3 Hypallage. *Quid* Radix aperta. *Arbores infrugiferę.*
4 *Quid* Ros. *Messis rorem desiderat. Quid* messis. *Explicatur Isaia, & Salomon.*

QUanquam constat adhuc Jobum perstare in describenda sua felicitate, incertum tamen quid designet hæc *radix aperta secus aquas*. Vatabl. refert ad abundantiam omnium proventuum. nam radix, quæ in aquoso solo defixa est, feracissima est. q.d. *Quæ erant mihi necessaria ad usum, abunde aderant*: atque similem mihi bonorum abundantiam semper pollicebar. Cajet. ad ipsas arbores refert, & partem sequentem ad messes quarum felicem, & abundantem proventum quotannis percipiebat; ac forte indicat, aquarum, & fontium abundantiam in suis agris fuisse, quod in illis regionibus præcalidis, & arentibus pars quædam felicitatis erat, & cujus fieri mentionem non indignum; sicut propter similem causam fit mentio *Fontis Iacob* juxta Samariam Io. 4. 6.

1 *Radix juxta aquas symbolum fertilitatis.* *Vatabl. Caieta.*

Sed tamen existimo nunc se comparare Iob cum *palma*, atque suarum rerum felicissimarum statum, cum aquarum abundantia; cum enim diuturnitatem palmæ sibi polliceretur, nunc etiam & felicitatem, ac fructum commemorat, ut omnino similis sententia sit, atque illa Ps. 1. 3. de viro justo, & beato; *Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium ejus non defluet, & omnia, quæcunque faciet, prosperabuntur*. Quas omnes esse peculiares palmæ notas, diximus, cum eum Psalmum interpretaremur. Sed quod ad *aquas* pertinet potissimum palmæ convenit; licet enim de Cedro dicatur Ezech. 17. 5. *Firmare radicem super aquas multas*, & de Platano *exaltata juxta aquam* Eccl. 24. 19. Tamen de *Palma*, quæ *in Iudæa, felicissime provenit*, ut testatur Plin. scribit idem eodem loco; *Gaudet riguis, totoque anno bibere, atque quidem contenta est solis pluviis*; atque Theophrastus, *Magis gaudere aquis scaturientibus quam pluviis*, est enim sitibunda, & bibula; cujus sitis causa videtur esse, tum quod habet regiones calidas, & ita Plin. ait. *Nullam palmam esse frugiferam, nisi in terra, & solo fervido, & nitroso, aut salso*, quæ omnia sitim efficiunt; Tum etiam, quod

2 *Palma juxta aquas felicitatis symbolum.*

Arbores aquarum amantes. Plin. lib. 13. cap. 4. de plant. c. 4.

ut idem Plinius scribit lib. 17. Palma est *Solis amantissima*; quare oportet habere semper affluentem humorem; quam affluentiam hoc etiam loco significat plurale nomen *aquarum*. Dicitur autem *Radix aperta secus aquas*, vel per Hypallagem, quod aqua aperta sit circa radicem; Quod nos diceremus: *Que tenga el agua descubierta al pie*. Videlicet, quod pateat illi, & affundatur aqua ad illius radicem, ita ut semper illi adsit. Hæc enim omnia cadunt in proprietatem vocis originalis *aperiendi*. Vel forte est Hebraismus persimilis nostro Hispanismo, dicimus enim, vel de fossione vitium; *Abrir y cerrar*, vel de cultura etiam aliarum arborum; *Abrir les las pozas*. Atque hoc etiam in *palmam* peculiariter convenire, docet Palladius, scribens rem rusticam in Octobri, præcipiensque, ut *palma circumfodiatur assidue, ut irrigatione continua æstatis vincat ardores*. Sic igitur pollicebatur sibi Job fore, ut tanquam palma *secus decursus aquarum*, aperta semper radice, difficultates omnes, atque ardores temporis superaret, florensque, ac dactylis gravescena semper esset, & *fructum suum daret*, instar palmæ, non alienum, neque insititium, sed dulcissimum, atque suavissimum, & fælicissima illa arbore dignum; *nam quæ infrugiferæ sunt infælicissimæ quoque sunt, & à religione damnatæ*.

Cur palma sit aquarū amans. Pli. lib. 17. cap. 44. 3 *Hypallage.* *Verbum aperiendi in rem rusticam conveniens; Pallad. in Octo. tract. 12.* *Psal. 1. 3.* *Arbores steriles infelices.*

Et ros morabitur in messione mea. Catenæ auctor, *rorem*; intelligit, quo complentur, & maturescant fructus, ita ut se ipsum cum messe comparet Jobs *Quemadmodum* (inquit) *fructus vere atque imbribus lętificati atque completi suo tempore demetuntur, sic ego in bonorum copia, atate exalta, putabam ex hac me vita migraturum*. Et cum hoc sensu facere videtur verbum, *morandi*, quod idem est, quod pernoctare, aut habitare. q.d. Ros, humorque matutinus, atque serotinus pernoctabit, permanebit usque ad messem meam; putavi fore, ut nunquam exarescerent mei fructus: neque unquam exciderent mearum facultatum folia, & rami. Sed ego *rorem* intelligo aerem illum rotidum, atque humidum quem desiderant messores, ut bene, & facile messem demetere possint integris spicis, & nullo grano præ ariditate dissiliente: sicut etiam illa est felicitatis cujusdam promissio, aut significatio, Isa. 18. 4. *Sicut nubes roris in die messis*. quod Septuaginta clarius videntur dixisse. *Sicut nubes roris in die messis erit ante messem*. & Prov. 25. 24. *Sicut frigus nivis in die messis*. Quo pertinet illud Virgilii:

4 *Nicetas.* *Cōmodior roris usus patio.* *Ros messi salutaris.* LXX.

Humida solstitia, atque hyemes orate serenas
Agricolæ. ———
Deinde
——— *Nullo tantum se Mysia cultu*
Iactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.

Vir. 1. Georg.

Atque illud etiam præceptum rei rusticæ, *ut fœnum demetatur, antequam inarescat, viridum adhuc, & paulo humens*. Cum quo etiam sensu recte convenit *Messionis* nomen; licet enim vox ipsa originalis proprie significet frugem ipsam, atque messem, & interdum etiam ramos, sed Interpres *messionem* dixit, ut intelligeremus utilitatem roris ad ipsam actionem, laboremque demetendi. Ergo omnia sibi felicia pollicebatur Iob, non solum fructus, sed etiam cælestem illum rorem, quo facile, ac jucunde avelleretur, seu demeteretur ex vita, & fælieiter, sicut Eliphaz dixit, inferretur in sepulchrum, *sicut acervus tritici*; nam quibus non affunditur coelestis ille ros, cum difficultate, & cum ingenti doloris sensu præciduntur ex vita, & cum magno labore moriuntur.

Suavis mors. Mors plena difficultatis & doloris,

Vers. 20. Gloria mea semper innovabitur; & arcus meus in manu mea instaurabitur.

1 Gloria *quid*. Innovari; *aut* mutari *quid*.
2 *Varia Lectio. Arcus Dei; & arcus hominis.*
3 Gladius, & arcus *priscorum arma*. Arcus *promilitari disciplina, Illustratus Samuel.*
4 Instaurari quid. *Illustratus Samuel.*

POllicebar (inquit) mihi fore, ut gloria mea, præcellensque dignitas novis ornamentis indies augeretur, & quasi recens, novaque quotidie confirmaretur adversus adversarios omnes, difficultatesque superandas. *Gloria*, dignitas, honor, gravitas, quidquid hominem gloriosum, gravem, & præcellentem efficit. *Innovabitur*. Augusti-

gustinus; *Gloria mea nova*. Similis loquutio apud Isaiam. * *Mutabunt fortitudinem*. Videlicet pristinam cum nova: esternam cum hodierna: id est, nunquam consenescent. Sed in dies induentur recenti robore. Symmachus: *Gloria mea innovabitur præsens mihi*, id est, semper fruar præsenti felicitate. Septuaginta, ad conditionem contrariam referunt; *Gloria mea vana mecum*, idest, *spes inanis*, & *res mihi ipsi contra ceciderunt*. Sed cohæret melius nostra lectio.

**Calda dia mudaram vestido, y saldram de nuevo.*

Symma.

LXX.

Et arcus meus in manu mea. Septuag. legerunt; *Arcus meus in manu ejus gradietur*. Cui lectioni duas expositiones adhibet Nicetas: primam, quod *arcum suum*, vocet, *arcum Divinum*, a quo sagittas, & tela accipit, quasi dicat. Nunc tamen manus Dei contra me extenta est, & arcus illius in meam vitam intentus. Secunda, quod dicat *arcum suum* dirigi a Divina manu, idest, res suas omnes solitas Divina ope dirigi, & gubernari, pervenireque ad finem optatum; Non aliter, quam cum 4. Regum. 13. 16. & 17. Eliseus dixit ad Regem Israel; *Pone manum tuam super arcum, & cum posuisset ille manum suam, superposuit Eliseus manus suas manibus Regis*, unde sagittæ emissæ erant *sagittæ salutis*, non aliter *Arcus Job in manu ejus*, idest, Dei. Sicut etiam de Joseph dictum est Gen. 49. *Sedit in forti arcus ejus*; idest, arcum suum, quo se ab hostium, fratrumque iniuriis defenderet, non commisit solum suis brachiis, ac viribus, tantum Deo fortissimo sagittandi peritissimo. Indicat præterea Nicetas, *Arcum Jobi*, vocari ipsum cor, & mentem Jobi. ut nunquam in rebus decernendis aberraret a scopo, quippe *in manu Dei*, rectissimo semper jactu collimabat. *Cor enim regis in manu Domini*, de quo dicemus vers. 22.

2 LXX. *Nicetas. Varia lectio, & expositio.*

Arcus directus Dei manu, illius auxilium.

Prov. 21. 1.

3 *Germana lectio, & expositio.*

Sed vera tamen ex Hebræo lectio; *Arcus meus in manu mea*, id est, potentia, robur, arma ad tegendum, & ad offendendum: nam *arcus, & gladius*, erant illius sæculi fere universa armatura. Ideo tam frequens in sacro sermone *arcus*, & *sagittarum* mentio: præsertim in Syria, & Assyria. Quare ut sagittis sagittas hostium repellere possent Israelitæ, jussit David 2. Reg. 1. 18. *Ut docerent filios Juda arcum*, idest, militarem disciplinam. *In manu mea*, fere idem repetitur, idest, meæ vires, mea brachia non languescent, nec consennescet meum robur: semper *docebit Deus manus meas ad prælium*; & ponet ille, *ut arcum æreum, brachia mea*.

Arcus, & gladius præcipua armatura.

Psal. 7. 35.

4 LXX. לחם

Instaurabitur. Idest, mutabitur in melius, semperque augebitur meum robur. Septuaginta: respexerunt ad proprietatem verbi originalis legentes: *Gradietur, vel gradietur*. nam verbum *Hhalaph*, propriè est transire, vel pertransire, aut mutari pertranseundo; quod in sagittam, vel cultrum, aut instrumentum quodcumque aliud acutum, quo aliquid transfigitur, aut perforatur, rectè convenit; nos dicimus; *Passar, traspassar*. Quare illud, quod dixerunt Septuagin. *Arcus meus gradietur*, vel, *gradietur*, ad vim quandam sagittandi, aut perforandi pertinere videtur. Sicut de *arcu Saul* dictum est: *Non est reversus inanis*, sic hoc loco Tygur. legit: *Arcus meus in manu mea recepit vires*. Videlicet, ad penetrandas res oppositas, quanquam etiam illa Interpretis significatio egregie convenit; *instaurabitur*, id est, ulterius transibit, mutabitur in melius, superabit, prætergredieturque difficultates omnes.

2. Reg. 1. 22.

Pagnin.

Vers. 21. Qui me audiebant, expectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum.

1 Eloquentia *digna principe virtus*.
2 *Job Regij senatus Præses, minimè molestus suis auditorib.*
3 Consilium, & sententia, *quo differant*.
4 Consilium *quid propriè*. *Illustratus sapiens*.

1 *Jobi eloquētia virtus vere Regia.* *Aelian. lib. 6. cap. 19. Vide Stob. serm. 147. & ser. 151.*

TRes sequentes sententiæ ad insignem Jobi eloquentiam, & copiam dicendi pertinere videntur; atque adeo inter reliquas optimi Principis, integerrimique magistratus partes refertur, quod eloquentia Regem, jusque dicentem maximè deceat. Dicunt enim esse justitiæ, & fortitudinis comitem; cujus quoque Philippum illum Macedonem laudat Aelianus. Et vere *virtutem Regiam*, appellat apud Stobæum Musonius. Nimirum hæ sunt catenulæ illæ *aureæ*, quibus devinctos trahebat populos, suæ linguæ innexis, Magnus Alcides, ut eleganter descripsit Lucian. Hanc habuit quoque Salomon cælitus sibi affusam cum Sap. Sapient. 7. 15. *Mihi dedit Deus dicere ex sententia, & præsumere digna horum, quæ mihi dantur*, quæ duæ sunt eloquentiæ partes, cogitare, & mente informare rationem dicendorum, deinde oratione exprimere apte, & ornate, quam esse Sapientiæ partem non minimam, atque donum cæleste non vulgare, subiicit statim; *in manu illius* (Dei) *& nos, & omnes sermones nostri* (orationes) & omnis sapientia, & operum scientia, idest, Dei donum sunt omnes facultates rationales, sermocinales, factivæ.

Lucianus in Hercule Galli.

Ergo opportune Job ait: *Qui me audiebant, expectabant sententiam*. Quod Cajetanus pertinere existimat ad sententiam suam in concilio, senatuque probatam, cui ipse præsidebat. Sed in universum accipi potest; *Qui me audiebant, expectabant*, id est, ut me audirent, non fuit illis longa, aut molesta quæcumque etiam longa expectatio, vel, me semel auditum libenter usque ad finem sustinebant dicentem, & minime defatigati attentissime ad finem usque assistebant. Septuaginta; *Qui me audierunt, attenderunt*, minus congruit illa alia Pagnini lectio *audiendi*, pro *obediendi*.

2 *Caiet.*

LXX. *Pagn.*

Sententiam. Deest in originali, tantum enim est; *audiebant, & expectabant*. Sed expressum est ab Interprete, quod latebat: nam quid ab auditoribus expectari poterat suspensis animis, nisi quam sententiam Job diceret? Philippus more Latinorum, distinguit *sententiam a consilio*, quod illa sit velut præceptum, & lex; consilium vero utile aliquid, non necessarium. Sic ergo non incommodus sensus efficietur: Ita expectabant, ut essent parere parati, si quid forte faciendum præciperem. Sed melius referri poterit ad sequentem partem; Ita expectabant, ut intenti tacerent, ut nemo auderet dicentem interpellare, nemo obstrepere danti consilia. Nicetas. *Tacebant ideo, quod quid opponerent, contrave dicerent, non habebant*. Affert etiam illud silentium nescio quam præstantem opinionem conceptam de eo, qui dicit, fore ut nihil non dicat utile ad vitam instituendam, nihilque prætermittat, quo facto opus sit.

3 *Philipp.*

Nicetas.

Consilium propriè est, quod quis suo marte excogitat, & adinvenit, quod cuiusque mentis judicio lubet, aut videtur optimum. Pendebant, inquit, cæteri ea meo judicio. Hoc illud est Sapientiæ elogium beneficiumq; *Propter hanc tacentem me sustinebunt* (id est, expectabunt me, antequam dicere incipiam) *& eloquentem me respicient* (non erit auditorum obtutus vagus, sed in me defixus; quod est audiendi præceptum apud Plutarchum) *& sermocinantem me plura* (id est, etiam si longius provehar differendo, & disputando) *manus ori suo imponent*.

4 *Sap. 8. 12.*

Vers. 22. Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum.

1 *Rei Sacræ periphrasis apud Joannem. Jobi Sapientem orationem non petentes repetere auditores. Quid* iterare sermonem *apud Salomonem*.
2 *Principis sermo frugifer, & iucūdus. Explicatus Moyses.*
3 *Doctrina, instar pluviæ idonea auditoribus.*
4 *Quid* stillare *in Sacro sermone. Concionatoris lentitas. Explicatus Ezechiel, Amos, & Paralip.*

ADdere *nihil audebant*; Cajetanus; *Quod ultimus dicebat in consilio*, post auditas aliorum sententias; sicut Princeps, aut Consilii Præses solet, auditis senatoribus, rem propositam complecti, & statuere, quod optimum videatur. Vel, quod nemo haberet, quid opponeret illius dictis, aut qua ratione illius orationem refellere posset. Vel, quod videretur omnibus exhausisse totam rei difficultatem, ita ut nihil addi posse videretur. Vel, quod ejus dicta, & verba omnes æstimabant velut Sacrum Canonem, cui vel unicum verbum addere, vel detrahere nefas sit. Hæc enim est periphrasis rei, aut sententiæ maxime Sacræ ut illud Apoc. 22. 18. quo *sacerrimam suam revelationem claudit Joannes. Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas Scriptas in libro isto: & si quis diminuerit de verbis libri Prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ*. In hanc sententiam vocat Nicetas illud de *arcu suo instaurato* in manu Dei: *Cum nihil detrahere*,

1 ** Diziendo yo, no avia mas, que dezir, ni quā pedir. Caietan.*

Circumlo-quutio Sacra sententia.

Nicetas.

re, aut addere possent sententia mea, cuncti concedebant. Quasi enim arcus, sic cor meum manu tenebatur Divina, & a recto scopo nequaquam aberrabam. Potest etiam hoc referri ad magnam in dicendo subtilitatem, sapientiamqoe singularem, quam auditores, velut discipuli rudiores, non valerent iisdem verbis, eademque orationis majestate, & dignitate repetere, nam propric ex Hebr. legitur. *Post verbū meum non iterabunt.* vel, *Postquam dixissem, non iterabant sermonē,* ac si diceret, Nemo audebat repetere, ne scilicet depravarent; & ne sapientissimis dictis, sublimiq; prælectioni tanti magistri suis ipsi verbis aliquid detraherent, nam illud verbū *iterandi*, est fere idem, quod *mutare*, vel, ut ita dicam, alterare, quod est non solum alteram vicem, sed etiam quasi alteram faciem, & alteram formam verbis ipsis inducere. Quare ab eadem radice dicitur Prover. 17. 9. *Qui altero sermone repetit, separat fœderatos.* Quod propric in Hebrǫo est. *Qui iterat verbum*, idest, qui mutat repetendo, vel qui repetit cum mutatione aliqua depravando, quod audivit, & Prover. 24. 21.* *Cum detractoribus ne commiscearis.* Propric 1 *Cum iterantibus*, vel, *mutantibus*, vel *depravantibus* quæ audierunt. Sic igitur auditores Jobi non audebant iterare, vel aliqua ex parte mutare, quæ a Jobo exceperant, ne tantæ Sapientiæ splendorem aliqua ex parte obscurare viderentur.

Jobi Orationem sublimiorem, vix auditores consequi potuisse.
Pagn.
Reges.
Tigur.
Quid Iterare, aut Repetere.
שנו
**Con los que tra. sirue cambias palabras.*

Et super illos stillabat eloquium meum, idest, tanquam cœlestem quendam imbrem, & lapsam de cælo orationem, sic mea verba excipiebant, & mirabiliter influebant in eorum animos mea consilia. Philippus, *Sensim interiora viscerum penetrabat.* Olympiodorus. *Cum siti, atque cum aviditate audiebant.* Septuaginta nescio quam lætitiam infusam auditorum animis significant, qualem affert ros, & pluvia herbis, & plantis; *Gavisi sunt, cum loquerer eis.* Chaldæus. *Pulcher erat eis sermo meus,* Simile id Deuteron. 32. 2. *Concrescat in pluviam doctrina mea; fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina*, nam *imber*, & *stilla* lætas faciunt herbas, & fæcundant terram. optat itaque sermonem suum utilem accidere auditoribus, sic hoc loco ait Olympiodorus. *Frugiferi erant sermones Iob, atque in audientium animis vim strenuam, ac robur habebant.* Utrumque verò, idest, suavitatem, atque fructum doctrinæ salutaris, indicavit paraphrasis Oncheli eo loco Deuter. *Suavis sit, sicut pluvia, doctrina mea: suscipiatur sicut ros, verbum meum. Sicut venti pluvia, qui perflant super gramen, & sicut guttula imbris serotini, qui veniunt super herbam.* Quod utrumque si non habeat concionatoris oratio, nihil aliud profecto efficiet, *quam ventus, & nubes, & pluvia non sequentes.* Eritque ipse concionator, *Vir gloriosus, & promissa non complens.*

2
Orationis cum pluvia cōparatio ex varia expositio.
Philipp.
Olympiod.
LXX.
Chald.
Doctrinæ lenitas, & utilitas instar pluvia.
Onchel.
Qualis futura sit Oratio concionatoris.
Pro. 25. 24.

3
Sed in voce *stillandi* observat Gregorius quandam in docente curam, & studium, quo se, suaque verba accommodet captui auditorum, ut qui sint angustæ mentis, quasi angusti orificii, infusam humoris copiam continuo ne respuant. *In hac* (inquit) *stillatione eloquii, quid aliud, quam mensura prædicationis accipitur, quia oportet ut exhortationis gratia singulis juxta capacitatem ingenii conferatur. Debet, enim ad infirmitatem audientium semetipsum contrahendo descendere, nedum parvis sublimia, & idcirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quam audientibus prodesse.* Atque id forte observari potest in illo Deuteron. verbo, *concrescat*; nam nisi tenues vapores, nimiumque subtiles exhalationes crassescant, nec ferent utilitatem aliquam, neque ex sublimi regione in terras descendent. Sic sane si nimiæ subtilitates crassiori quodam modo plebi non exponantur, non capiunt auditores, neque influet sana doctrina in illorum animos. Recte quidem, & utiliter Gregorius, quamvis eam particularem vim non afferat vox *stillandi*, ut dicemus statim.

Greger. Accomodāda Oratio captui auditorum.

4
Alii ea voce significari existimant doctrinam, quæ ex ore dicentis, instar pluviæ spargatur, sed referri potissimum ad prophetias, & comminationes severiores, ut colligi potest ex Ezech. 26. 40. *Stilla ad Africum*, & cap. 25. 2. *Stilla ad sanctuaria, & propheta contra humum Israel, &* Amos 7. 56. & Michea 2. 6. 11. Quibus, locis continentur supplicia, & terrores Divini. Cuius significationis analogia est, quod *Stilla*, & guttæ cum impetu, & nimbo descendere soleant, propterea que symbolum esse videantur supplicii, & terroris cælitus immissi, aut etiam quamvis leniter primum defluant; esse tamen solent indicium procellæ sævioris; quod dixit Hieronymus. Amos 7. *Stillare prophetas idioma scripturarum est, quod non totam Dei simul inferant iram, sed parvas stillas comminatione denuntient.* Alii ad regulas respiciunt, quæ accepto cælesti imbre stillant, & assiduitate etiam excavant lapides; sic prophetæ, & prædicatores stillant, quod ipsi à Deo accipiunt. Ergo hunc locum Job sic exponendum existimant, ut ad terrorem quendam injectum auditoribus referatur, propterea que auditores Jobi nihil illius verbis addere auderent præ timore, & reverentia. Ego omnino hunc locum ad doctrinæ suavitatem sensim, & blande illabentis, exhilarantis, & inebriantis auditorum animos, omnino pertinere jam ostendi, probavique solide ex communi interpretatione, ac sequens ipsa sententia plane demonstrabit. Nunc de verbo *stillandi* assero idem omnino esse, quod loqui, aut prophetare. & ut Rab. Mardochai dixit, idem significat, quod *Dabar*. Quod agnovit Hieronymus Mich. 2. super id; *Ne loquamini loquentes, &c.* Aquila (inquit) *interpretatus est: Ne stilletis stillantes, quodam idiomate Hebraico, eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perveniat audientium, in similitudinem pluviæ descendentis, stillationem vocans.* At ex subiecta materia modum capit, nam vel ad terrorem, & supplicii cominationem pertinet, ut locis adductis, & 2. Paralip. 12. 7. *Non stillabit furor meus super Ierusalem*, nos de supplicio, & pæna dicimus: *Lloverle sobre la cabeca.* Iam vero ad lætissimam, & suavissimam doctrinam, ut locis a nobis superius indicatis, & 2. Machabe. 8. 27. *Misericordia initium stillans in eos.* Quod si quidquam vox ipsa per se affert, potius est blandum aliquid, lætum, & salutare. Psal. 67. 9. & de rebus dulcibus, Amos 9. 13. de odoriferis Canti. 5. 5. *Stilla* nullo adjuncto, pro re suavissima, & odoratissima *Stacte*, Exod. 30. 34. Quare ex proprietate vocis colligere possumus, oportere, ne semper concionator tonet, & fulguret, nisi sic exigat opportunitas, & utilitas auditorum; *Stillet* interdum blande, & leniter ut audiatur amice, & benevole, *loquaturque ad cor Jerusalem, & advocet eam, consoletur*, iterumque *consoletur populum* Dei, atque eo spirituali solatio auditores perfundat: *nam sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius.*

Stillare de Prophema severiori, & comminatoria.
Hieron.
Montan.
Stillare ad blandam, & suavem orationem.
R. Mardoc.
ברר
Hieron.
Verbū Stillandi ex adiunctis modum capit.
Concionator ne semper tonet.
Isa. 40. 1.
Pro. t. 921.

Vers. 23. Expectabant me, sicut pluviam, & os suum aperiebant, quasi ad imbrem serotinum.

5 *Docentis oratio non tam curiosa, quam utilis quatenus permittatur elegans. Iobi auditores bene instituti.*
2 *Aperire os, animi habitus.*
Explicati David, & Paulus.
3 *Quæ fuerit Pluvia matutina, atque serotina: precibus obtinebatur. Illustratus Zacharias.*

ME, meam orationem, *exspectabant*, desiderabant, aperto, & hiante ore; *sicut pluviam*, ex qua omne sibi incrementum, fructumque pollicebantur: nam in animis audientium promovebat semina bonarum cogitationum, atque virtutum omnium fruges. Hinc videas Jobi auditores bene & sancte institutos fuisse, ut qui exspectarent semel, & iterum dicentem Jobum, quod inter bene audiendi præcepta ponitur a Plutarcho, refertque ex Aeschine; *Quod auditor, ubi dicens peroravit, non illico contradicere orditur, sed spatium ei relinquit, sive addendi aliquid dictis, si ita videatur, sive mutandi quidpiam, vel detrahendi.* Secundò quod non quærebant curiosa, vel mollia, & quæ pruritum aurium efficerent, sed utilia, qualis pluvia est, nam qui non utile, nisi etiam curiosum, & subtile peteret, perinde faceret, ac qui antidotum nollet bibere, nisi in pretioso vasculo, & qui hyeme nollet vestem sumere, nisi ex Attica lana. Quamvis (eodem Plutarcho auctore) *Quemadmodum qui bibunt, extincta demum siti obvertunt pocula, cælaturamque contemplantur, ita ipsis sententiis impletis detur respirandi spatium, dictionemque considerandi, an elegans aliquid, & elaboratum habeat.* 1

Iobi auditores bene instituti.
Plutarch. præceptū bene audi. toris.
Salutaria, potius, quā curiosa quærenda ab auditore.
Plutarc.

Et os suum aperiebant. Aperire os, sæpe est habitus loquentis, nunc è contrario tacentis, sed desiderantis, & inhiantis ad rem aliquam salutarem, sicut Psal. 118. 31. *Os meum aperui, & attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.*

2
Silentis, & attentissimi,

ad audiendum] periphrasis

rabam. Apetto ore hiant famelici, & rem aliquam nimium sollicite expectantes, tum etiam, & nimium attenti & mente defixi in aliquid, vel audiendum, vel intelligendum 2. Corinth. 6. 11. *Os nostrum patet ad vos, ò Corinthij.* id est, non quæro, quod mihi vtile est, sed quod vobis, hoc unum desidero, magno, & longe lato desiderio cordis. Propterea enim addit *Cor nostrum dilatatum est.*

Pluvia temporanea & serotina chaldaus.

Quasi ad imbrem serotinum. Cum bis *pluvia* dixerit & nunc serotim, certe primo loco videtur locutus de *temporanea*, quæ sementi faciendæ necessaria est, sicut *serotina*, maturandis frugibus. Dicitur autem *temporanea*, etiam *matutina*, apud Ioelem 2. 23. & *primitiua*, a chaldæo eodem loco. At *serotina* dicitur eodem Ioelis loco: *Pluvia, sicut in principio*, vel, vt est in Hebrosi, *Pluvia in principio*; id est, *in principio anni*, qood erat initium anni sacri, vide licet verno tempore, in mense *Nisan*, qui respondebat nostro Martio, aut Aprili, quo tempore in ea regione maturescebant frues. Et ita chaldęus in eo loco abent *Serotinus imber in Nisan.* Neque vero *dicitur pluvia serotina*, quod vespere, aut nocturno tempore cadat, sed quod *sero*, id est, ad finem anni nsualis, ad maturaodas fruges. Quod autem raro soleat in illis calidissimis regionibus pluve, ideo prima, ultimaq; pluvia magnopere desiderabatur, & forte etiam *serotina* magis ardenter, sine qua omnino vanus fuisset totus semeotis labor Sic igitur Iobi doctrina maturare videbatur consilia, & salutares cogitationes conceptas in aoimis rudiorum Forte ille habitus *aperiendi os imbrem serotinum*, est habitus precantis, & orantis, quod à Deo imber ille serotinus soleret multis precibus obtineri, si cut scriptum est Zach. 10. 1.

Principio anni sacri maturescentes fruges in palestina. chaldaus.

Serotina pluvia precibus obtinebatur.

Petite a Domino pluviam in tempore serotino, & Dominus faciet niues, & pluviam imbris dabit eis, singulis herba in agro Summis igitur a Iobo efflagitabant precibus ut opportuna illorum animos doctrina perfunderet.

Vers. 24 Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram.

1 *Benignitas patris familias.*
2 Ridere *quid proprie Doctrina Sapientis seria. Risus qualis.*
3 *Varia expositio,* lucidi vultus
4 Lux vultus *ad hilaritatem Illustratis Salomon, & David.*
5 *Patrisfamilias correptiones non sine lenitate* Facies concidens, *aut* obscura *qua*, *Explicatus Samuel.*

1 *Animi, & contentionis honesta remissio.*

ALiqoando etiam, qood patremfamilias decet, remittebat animum, atq. grauem, & seriam de rebus divinis disputationem, vt se benigniorem, humaniorem que præberet sobditis, naturamque suam ita temperabat, vt partim severitate, cootineret in officio, partim benignitate, & lætitia permulceret, & ad officium alliceret.

2 *R Gerson. R. Aben-Esra.* *Symmach* *Tygur.* *Risus pro gaudio.* שחק *Philipp.*

Ridebam. Aliqui post. R. Gerson, & Rab. Aben Esra, sumunt *risum* pro *irrisione.* vt significetur potestas quædam Domini erga seruos ad irridendum, coouitiandum & reprehendendum. Sed hæc expositio inuita est, & non bene conueoieos cum ijs, quæ dicuntur. Symmachus legit Arridebam illis, quasi conniuans ad illorum risus, & lætitiam, Tygurina, *Si quando iocarer apud eos: non credebant.* Certe vox originalis *Ridere*, *irridere*, *ludere* significat. Sed hoc loco ad lętitiam tantum, & gaudium referenda est; quod sapienter docuit Philipp. Plerumq. (inquit) lætitia, sive gaudium in Scriptura risus nimioe dicitur Cum autem ille rederet, non credebant. Tanta (inquit Philipp.) *reuerentia & honore a predictis habebar, vt Sapientia mea, & grauitati, indulgentia blandimentum, & remissionis hilaritas congruere vix posset.* *Non credebant* me ridere, risus tantum causa, sed serio aliquid inde velle elicere.

Nicetas, *Gregor.*

Nicetas *Quod per risum ab eo fiebat, periclitandi alterius causa fieri arbitrabantur.* Cum quo facit, quod ait Gregor *quod vir sanctus talem se exhibuit subditis, vt etiam ridens timeri potuit esset. Qua in eis docemur, quod talis debet esse dispensator regiminis ut is, qui praeest, & arridens timeri debeat, & iratus amari.* Nunquam igitur ita ridebat effuse, & cũ cachinno, ut illius *risus, reputari* posset *error* (sic enin Sapieotem ridere noo oportet) sed potius risus ille pars quædam erat Sapientiæ oam ridendo instruebat quoqoe subditos Colligit inde Nicetas; *Ad se grauem, atque constantem decere esse magistrum, ut ei, aut arridenti, aut salibus utenti, fides non adhibeatur.* nihil igitur ab illo fiebat sine utilitate, fructuque suorum.

Sapientis risus. *Eccles. 22*

3 *Varia expositio.* *Vatabl.* *Caiet.* *Regia.* *Isidorus.* *Clarius.* *Eugub.*

Et lux vultus mei non cadebat in terram. Varie ab interpretibus accipitur primo, vt videatur esse obsequium quoddam impeosum ab ipsis subditis: oam ex Hebræo legitur; *Lumen faciei meæ non deijciebant, vel, non faciebant cadere.* Quod explicat Vatablus, *Non spernebant meam auctoritatem, sed ridentem etiam reuerebantur* Alius, *Quod diligenter cauerent, ne lucem, atq hilaritatem vultus illius aliquo modo turbarent, aut contristarent.* Nam demissio vultus, atque oculorum in terram mœrentis habitus est. Alij; *Non sinebant cadere in terram;* id est, non abijciebant, neque reprobabant, probabant potius vehementer meas omoes actiones, siue riderẽ, sive severius agerem. Caiet. nescio quid argutũ, & subtile: nam *lume vultus* intelligit quasi radios ipsorum oculorum, & coniectum ipsius visus, qui obseruabatur a suis subditis; excipiebantque illius oculos, non tanquam vanum aliquid, sed tanqoam pretiosum quid, & *habens mysterium*; noo enim sine causa attollebat ille, aut demittebat oculos. Sed hæ omnes interpretationes, duriores sunt, & coactæ.

4 *Simplicis interpretatio lux vultus propria sapientie.* *Eccles. 19. 23.* *Improbi vultu obscuri.*

Ego, quod simplex, & germanum videtur, proponam. *Lux vultus* sigoificare videtur hilaritatem, animi candorem, vultom placidum, atque beneuolum, indicem internæ bonitatis, quæ propria est Sapientis, sicut Scriptum est Eccles. 8. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* Ex vultu (ioquam) cognosci potest Sapiens, & *ab occursu faciei homo sensatus.* Non solum enim Sapientia ornat animum, sed etiam vultum illuminat. Sic. Psal. 66. 2. dicitur *Illuminare Deus vultum suum* Cum se hilarem, benignonmque præbet. iubemur etiam Psal. 33. 6. *Accedere ad Deum, & illuminari*, id est; vt illumiocmur; quod statim explicat; *Facies vestra non confundentur.* id est, reddit Deus accedentes ad se lætos, & hilares, aufert que vultus mœstitudinem, & confusionem. Qua ratione autem ipsa impietas, & prauitas cordis non luceat, sed potius nigrescat io vultum impij, non semel indicatur in Sacris Literis, Isaiæ. 13. 8 Nahum. 2. 10 Fieri etiam potest, ut res hæc pertioeat ad vultus, & totius oris speciem, & digoitatem vere Regiam, quæ tum in alijs, tum in Iobo multum valuit ad conciliandos subiectorum animos. vere quippe scripsit Curtius; *Plurimis gentibus in corporum maiestate veneratio est. magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.*

Curtius lib. 5.

Principis vultus lætus

Idem illud de hilaritate exponitur in secunda parte: *Non cadebat in terram*, id est, sic semper vultu hilari, atque sereno sui, vt nunquam conciderem facie, ounquã mœstus iocederem, sicut de illo dictum est Genes. 4. 6. *Quare iratus es, & cur concidit facies tua?* De quo faciei habitu erectæ, aut demissæ; non semel diximus. Illod igitur Optimi Principis habuit Iob, quod nunquam fuit *tristis, neque turbulentus.* Isaiæ 42. 4. Quod ex Hebręo legitur, *non erit obscurus*; vel, *non caligabit* (ut vertit Pagninos) obscuritas enim faciei tristitia est, sicut & lux hilaritas, Quare eo loco legunt Septuaginta *Splendebit*: sic, etiam 1. Reg. 3. 14. Non corripuit eos. Prop. *Non fuit obscurus ad eos*, ab eodem verbo Id est, Samuel non severe increpabat filios, sed potius hilarem, lucidumque vultum illis exhibebat; cui respondet id Ecclesi. 30. 4 *lacta filium tuum, & paventem te faciet: lude cum illo, contristabit te, ne corrideas illi, ne condoleas,* Et id ecclesi. 7. 25 *Filiæ tibi sunt, non ostendas hilarem faciem tuam ad illas* Ergo. *lucem vultus non cadere in terram*, est nunquam demittere, vel nunquam deponere claritatem vultus, sive doceret, sive increparet Id, quod eleganter indicavit Nicetas, ideo dixisse gravitati splendorem habuisse adiunctom, *quia suam grauitatem, & in facinorosis obiurgandis acrimoniam demonstrauit: nam qui ex illo genere sunt, tristes, atque a risu abhorrentes esse solent.*

Facie obscuritas meror. *Pagnin* LXX. *Vultus parentum obscurus ad filiorum errata.* *Nicetas*

Vers. 25.

Verſ 25. Si voluiſſem ire ad eos, ſedebam primus. Cumque ſederem quaſi Rex, circunſtante exercitu, eram tamen mœreotium conſolator.

1 *Viam ſubditis quomodo praſcribat Princeps Quādo quales quaſtiones proponi debeant ab auditoribus.*
2. *Regia humanitas. Princeps ab exteris cultus Illuſtratus Moyſes.*
3 *Exercitus, quid prop. Accinctus in Sacro ſermone quid. Princeps milites in officio continens.*
4 *Iob verus Rex. Notatus Cajetanus.*
5 *Principis clementia. Divinum, benefacere.*
6 *Princeps, ſubditorum ſecuritas. Illuſtratus Salomon, Moyſes, Hoſeas.*

1 *Sententie paraphaſis.*

ETiam (inquit) ſi Rex illorum, ſopremuſque judex eſſem, ſed humaniſſime erga illos me gerebam atque cum unus ex iis videri volebam, non ſecus quam unus e multis ad eos adibam, atque omnium moribus me accommodabam.

LXX. *Varia expoſitio Hebraica lectionis.*

Si voluiſſem ire. Sept juxta Hebræum legunt: *Elegi viam eorum.* Quod Latinus Interpres dilucide dixit, *velle ire ad eos.* Quanquam alios etiam ſenſus habere poteſt, videlicet ad ipſum pertinuiſſe eligere aliorum viam, id eſt. *Praſcribere illis, quam vita viam tenere deberent*; & quid facto illis opus eſſet, ita ut omnia Iobi arbitratu, & conſilio fierent. Alii, *eligere viam agendi cum aliis* interpretantur, quod quamcumque rationem, & viam ſive belli, ſive pacis ipſe eligeret, parebant alii: & ſive in pace ſederet, primus ille ſedebat, in principe loco, ſive bellum gerendum eſſet, dux ille erat, & imperator. Nicetas exiſtimat, *viam eligere*, eſſe habere delectum rerum utilium, de quibus cum auditoribus colloqueretur, viam illis virtutis commonſtrando. Quod etiam inter præcepta audiendi non eſt a Plutarcho prætermiſſum: ubi enim agit, de quæſtionibus proponendis ſic ſcribit; *Qui invitatus eſt ad auditionem audiat tacite dicentem, qui enim ad alia argumenta deducunt, aut interrogationes inte jiciunt, dubitationes movent, importuni auditores. nul am accipiant auditionis utilitatem ſed ſimul & oratorem, & orationem conturbant. Ubi vero is, qui dicit, juſſerit auditores ponere, de quo di ſputetur, ubi ſemper danda eſt opera, ut neceſſarium aliquid, aut utile quæſtio tua proponat.* Sed præſtat, quod initio diximus de humanitate erga ſuos. Philippus. Eundo ad inferiores humilitatem ſuam aſſerit. Quippe eſt illa Principis humanitas non dedignari civium congreſſus; de Optimo Imperatore dixit ille; *Cum civibus tuis, quaſi cum liberis parens, vivis. Reverſus Imperator, qui privatus exteras, agnoſcis, agnoſceris, eoſdem nos. eundem te putat, par omnibus*, & ruſus; *Liberum eſt ingrediente per publicum Principe ſubſiſtere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, non quaſi contingas, & copiam tui, non ut imputes, facis. Haret lateri tuo, quiſquis acceſſit, finemque ſermoni ſuus cuique pudor, non tua ſuperbia facit.*

Vatabl.

Nicetas

Iobus ſuis auditoribus proponens utiles diſſerendi quæſtiones.

Plutar. Pracepta bene audiendi.

Philip.

Plin. in Panegyr.

2 *Luc. 3. 17.*

Nicetas.

Sedebam primus. Non ſolum (inquit) viam humilium non declinabam, ſed eorum conſeſſum humaniſſime inibam eximiæ enim illud humanitatis eſt: *ſedente docere turbas.* Eſt etiam honoris, Regiæque dignitatis, illa prima ſedes. Neſcio vero quid hoc loco Nicetas de peregrinis dicit ad illum ventitantibus doctrinæ, & conſilii gratia. *Vel ab hoſpitibus, & peregrinis* (inquit) *Regiam dignitatem accepit, quia non per imperium, aut per tyrannidem occupabat principatum, ſed quia verum utilium, virtutiſque via doctor, & dux erat.* Niſi forte indicet, etiam cum ad exteros proficiſcebatur, non ſecus atque Regem, & Principem ſuum ab illis exceptum, ſicut Geneſ. 23. 4. cum dixiſſet Abraham ad Hetheos; *Advena ſum, & peregrinus apud vos; date mihi jus ſepulchri vobiſcum.* Reſponderunt filii Heth, *Audi nos, Domine, Princeps Dei es apud nos: in electis ſepulchris noſtris ſepeli mortuum tuum.* Quod Onkelus dixit. *Qui magnus coram Deo ſis, in es inter nos reputatus, in meliori ſepulchrorum noſtrorum ſepelito mortuum tuū* Septuaginta: *Rex a Deo tu es in nobis.* Non aliter Job etiam apud peregrinos pro Divino Principe habebatur, primuſque ſedebat.

Iob ab exteris exceptus, ut ſuus Princeps.

OnKel.

LXX.

Qu ſi Rex circumſtante exercitu. Hic rurſum vides humilitatem, humanitatemque cum gravitate, ſeveritateque temperatam. Recte, & juxta Hebræum Septuaginta legerunt; *Habitabam ſicut Rex in accinctis.* Auguſtinus, *Rex cinctus fortibus.* Recte autem Interpres dicit, *exercitum*, nam qui ſe comparant ad prælium, accingunt ſe, id, quod ex nomine *Gad*, & ex ejus interpretatione, & ex etymologia conſtat Geneſ. 49. 19. *Gad, cinctus præliabitur.* Eadem vox vertitur, *Latrones*, ab Interprete Latino Jeremiæ 18. 22. Hoſeæ 6. 10. 2. Reg. 4. 2. & ſuperius Job 13. 12. Quo loco diximus *Latrones*, eſſe milites, idemque ſignificari Græca voce, *Monzoni*, ait Olympiodorus. *Sunt inquit Monozoni, qui in militibus honore excellunt qui non idem, quod omnes cæteri cingulum geſtant, vel qui in nullum ordinem redacti, latronum more vitam traducunt.* Iſidorus vero ait eandem vocem ſignificare, *militaria agmina, aut cuneos barbarorum, & latronum conventus.* Ergo dicet Job, tantum apud omnes valuiſſe auctoritate, ut etiam latrones illum Principem, atque Imperatorem vellent, atque omnes in officio contineret. Sed Iſidori verba utilia ſunt, *Tale quidpiam* (inquit) *Iobum dixiſſe opinor. vel quod militibus legitime præerat, & imperabat, vel quod terrorem latronibus inferebat, vel quod illos legibus corrigebat.* Ego hic Regiam Jobi dignitatem agnoſco, *non minus legibus, quam armis munitam*, & illud etiam peculiare, quod cum ſumma charitate ab omnibus diligeretur, non minus ſecurus inter illos ſedebat, quam Rex cinctus militum cuſtodia.

3 *Humanitas Principis nihil detrahens Majeſtati*

LXX. *Auguſt.*

אזורים
גד

μονόζωνοι

Iſidor.

Ex particula illa, *quaſi*, colligit Cajetanus non fuiſſe Regem, aut Principem nos inde collegimus verum fuiſſe Regem, ſup cap 1 nunc quoque verum fuiſſe magiſtratum, verumque habuiſſe jus gladii. 4

Eram tamen mærentium conſolator: Septuaginta, Conſolans triſtes. Complutenſes, *Perturbatos.* Vox proprie, *lugentes*, ſignificat. Videturque hunc veluti clauſulam, ſummamque officii optimi Principis toti ſuæ orationi adjungere, quod omnia retulerit ad publicam civium emolumentum, miſerorumque ſolatium, etiam arma, ſeveritatem ipſam legum, atque juris: nam cum conſtipatus eſſet militaribus copiis, erat *tamen mærentium conſolator*, eratque cum ſumma humanitate terribilis, ut de Claudio illo Juliano (alioquin ſuæ animæ, fideique proditore, ut Hieronymus aliquando appellat) Marcellinus lib 25. ſcribit. *Inſtitia bonis inſignibus claruiſſe, multa ſignificant, Primo, quod erat pro rerum, & hominum diſtinctione, ſine crudelitate terribilis, Deinde quod paucorum diſcrimine vitia cohibeat, tum autem quod minabatur potius ferro, quam utebatur, poſtremo conſtat eum in apertos aliquos inimicos inſidiatores ſuos ita conſurrexiſſe mitiſſime, ut pœnarum aſperitate genuina lenitudine caſtigaret.* Atque hoc illud eſt, quod Iſocrates aliquando dicebat. *Principem venerabilem potius eſſe debere, quam terribilem.* Sed unica illa beneficentia divinum prope efficit Principem, quo Seneca ſapienter aque, ac graviter dicit lib. 1. de Clement cap 5. *Servare proprium eſt ex cellentis fortuna, qua nunquam magis ſuſpici debet, quam cum illi contingit idem poſſe, quod Diis, quorum beneficio in lucem edimur tam boni, quam mali. Deorum itaque ſibi animum aſſerens Princeps alios ex civibus ſuis, quia utiles, bonique ſunt, libens videat, alios in numerum relinquat, quoſdam eſſe gaudeat, quoſdam patiatur.* Eleganter illa apud Senecam Medea dixit. Nihil eſſe in principatu levius, & vilius, Potentia, nihil gravius, & magnificentius, quàm bene de miſeris mereri:

LXX. *Compl.*

Hieron. ad Heliod Epiſt. 3.

5 *Principis clementia*

Iſocr. oratione ad Nicoclem

Seneca.

Sen. in Medea act. 2.

Confide regnis, cum levis magnas opes
Huc feras, & illuc caſus. Hoc Reges habent
Magnificum, & ingens, nulla quod rapiet dies,
Prodeſſe miſeris, ſupplices fido lare protegere.

Optimi quoque Principis formam deſcripſit Judas in oratione ſua illa ad Joſeph, cum deprecaretur captivitatem Beniamin, quam ſcripſit Joſephus lib 2. ant. c 3. Eandem quoque elegantiſſime expreſſit, ſelicem

Impe-

Imperatorem Christianum depingens Augustinus lib. 5. de civit. cap 24.

6 *Mœrentium consolator*. Arma, apparatumque bellicum conferebat ad solatium miserorum, & defensionem infirmorum. Ideo enim eminet Princeps, doctorque in populo, ut sit velut. *Collum Ecclesiæ, & sicut turris David, quæ ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*. Nam illa Turris David non solum afferebat solatium miseris, & egenis, sed etiam securitatem, ac defensionem pollicebatur, firmumque perfugium: tum etiam, & speculam, ex qua Princeps, Prælatusve aliquis speculari possit advenientia discrimina, & antequam adveniant, opportune avertere. De Principe enim dictum est Hoseę 9. 9. *Speculator Ephraim, cum Deo meo Propheta*. idest, de longe videns, & providens gregem, instar Prophetæ, ut impendentia mala præoccupare, & avertere possit, sicque dicet miser quivis, atque afflictus de suo Prælato, quod de Deo optimo dicere Ioseph potuit fratrum invidia, atque odio appetitus, *Sedit in forti arcus meus*, idest arma mea, atque defensionem apud turrim meam munitissimam, quæ Deus est, repositam habeo, quod David dicebat. *Fortitudinem meam ad te custodiam*, idest, Tu ipse custoditam apud te habes. Denique has optimi Principis virtutes omnes ad miserorum solatium eleganter descripsit Divus Ignatius Epistola ad Magnesios, & Tralian. agens de Episcopo, tum etiam & Clemens Roman. 1. Const. cap. 20. Quæ omnia recte in Jobum doctorem simul, Regemque optimum appositissime conveniunt. *Verbi minister, scientiæ custos, mediator inter Deum, & homines, pietatis magister, post Deum pater vester, Princeps, & Dux, Rex, & Dinasta. Denique terrenus Deus post Deum: nam scriptum est, Ego dixi Dy estis vos*.

Princeps defensor populi. Cant. 4. 4. Prælatus instar turris munitæ suis subjectis. Princeps Speculator. & propheta. Gen. 49. 24. Ps. 58. 10. D. Ignat. Clement. Rom. Optimi Prælati virtutes & descriptio. Psal. 81. 6.

C A P U T T R I G E S I M U M.

A R G U M E N T U M C A P I T I S.

Commemoratæ felicitati, atque sapientiæ, existimationi, & laudi, quam quondam apud omnes obtinuit, nunc opponit præsentem calamitatem, & contemptum abiectissimæ conditionis.

1 NUnc autem derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei. 2. Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo: & vita ipsa putabantur indigni. 3. Egestate, & fame steriles, qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate, & miseria. 4. Et mandebant herbas & arborum cortices, & radix juniperorum erat cibus eorum. 5. Qui de convallibus ista rapientes, ad ea cum clamore currebant. 6. In desertis habitabant torrentium, & in cavernis terræ, vel super glaream. 7. Qui inter hujuscemodi lætabantur, & esse sub sentibus, delicias computabant. 8. Filii stultorum, & ignobilium: & in terra penitus non parentes. 9. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum illis in proverbium, 10. Abominantur me, & longe fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur. 11. Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me, & frænum posuit in os meum. 12. Ad dexteram orientis calamitatis meæ illico surrexerunt, pedes meos subverterunt. Et oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis. 13. Dissipaverunt itinera mea; insidiati sunt mihi, & prævaluerunt: & non fuit, qui ferret auxilium. 14. Quasi rupto muro, & aperta janua, irruerunt super me: & ad meas miserias devoluti sunt. 15. Reductus sum in nihilum, & abstulit, quasi ventus, desiderium meum: & velut nubes transiit salus mea. 16. Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis. 17. Nocte os meum perforatur doloribus. Et qui me comedunt, non dormiunt. 18. In multitudine eorum consumitur vestimentum meum: & quasi capitio tunicæ succinxerunt me. 19. Comparatus sum luto, & assimilatus sum favillæ, & cineri. 20. Clamo ad te, & non exaudis me: sto, & non respicis me. 21. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ adversaris mihi. 22. Elevasti me, & quasi super ventum ponens, elisisti me valide. 23. Scio, quia morti trades me ubi constituta est domus omni viventi. 25. Verumtamen non ad consumptionem meam emittis manum tuam: & si corruerint, ipse salvabis. 25. Flebam quondam super eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi. 25. Expectabam bona, & venerunt mihi mala: præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ. 27. Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie: prævenerunt me dies afflictionis. 28. Mœrens incedebam sine furore: consurgens in turba clamabam. 29. Frater fui Draconum, & socius Struthionum. 30. Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerunt præ caumate. 31. Versa est in luctum cythara mea, & organum meum in vocem flentium.

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

Vers. 1. CUm is fuerit mearum rerum status, imperij dignitas, nominisque celebritas, at nunc irrideor petulanter à iuvenibus hominibus, que vilissimis, quibus neque propter ætatem, neque propter ullam sui status dignitatem potest esse aliqua Sapientię existimatio, vel dicendi auctoritas. Nunc itaque (quod non solum dolendum propter brevem fortunę commutationem, sed propter rei indignitatem grandevus jam, atque maturus homo admoneor à iunioribus, & singillatim admoneor suggillorque ab iis, qui à me quondam jure admoniti fuerint; non quidem eo animo, & fine ut gratam mihi beneficiis memoriam illi rependant, sed ut se superiores ostendant, atque miserrimum hominem exagitent. Illi, inquam) quos omnino mea domo, ac meorum familiarium convictu, propter natalium ignobilitatem, ac vitę, & morum impuritatem indignos existimabam, & propter sordes vitæ, ac morum, cum fastidio, & nausea projiciebam; quorum optimi, atque sapientissimi plane digni erant contemni, prorsusque indignum putassem eorum patres intueri. Quibus non perinde, ut canibus meis, rerum copia suppeditabat; adeo abiectis, atque sordidis, ut non dignarer illis committere vilissima domus meæ ministeria, neque simul cum meis canibus custodiam gregum meorum concredere. Quippe indigni prorsus erant, quod canes curarent, & agerent, cibariaque pa-

pararent, quod est extremum tandem, atque vilissimum familię ministerium.

Vers 2. Homines nimirum ignavi, & infrugiferi, quorum vires cum meis comparatæ nullę omnino erant, opes nullæ, atque mihi omnino inutiles; nunquam enim eorum opera egui. Quapropter & victu ipso ad vitam necessario plane destituebantur, ac cum nihil honore, & homine dignum in vita gessissent, merito suo iudicabant fame, & egestate contabescere.

Vers 3. Barbarum plane, ac ferum genus hominum, rerum omnium ad vitam necessariarum inopia laborantes; loca inculta, & horrida incolentes propter famem, ad siccam vanamque solitudinem fugientes; nihil frugis, fructusve habentes, & qui nec reperire, nec parare rationem quampiam vitę sustinendæ poterant. In solitudine autem instabiles, & aberrantes, vilissimas quasque herbas colligebant, quas ferarum instar arroderent. Homines sane lucis inimici, & nocturno potissimum tempore, ne à quoquam videri, aut inveniri possent, ex latibulis suis prodeuntes, ut cibum comparare possent, quibus, non raro contingeret, ut siccissimas haberent, incensasque dormirent noctes. Quamquam illud quoque indignissimum, cum nuper illorum parentes huiusmodi fuerint, in summo squalore, & tenebris, at repente iam nunc hodie prodiisse illorum liberos opulentissimos, ac summam rerum tenuisse.

Vers. 4. Qui etiam ipsi heri succidebant maluas, herbasque austeras, & acerbas, fereque ad mandendum ineptas, iuxta arbusta nascentes, atque ipsis etiam paulo tenarioribus arborum corticibus, ut pane, necnon juniperorum, genistarumve radicibus utebantur.

Vers 5. Ii ipsi, qui me nunc maledictis incessunt, prędones profecto sunt latrociniis, flagitiisque infames, quos frequenter boni cives furtis atque rapinis lacessiti, è ciuitate exeuntes, multo cum clamore insequuti sunt. Non enim vagi, & improbi homines permittebantur in ciuitate consistere. Quare si publice aliquando comparuissent, statim expellebantur, & ajiciebantur. In agris verò cum isti errones per campos, & solitudines excurrunt, si fortè in aliquem hortum incidunt, clanculum subintrant furaturi herbas, fructusve; cumque deprehensi fuerint, expelluntur fures, omnibus inclamantibus. Illi verò, si quid in locis paulò humidioribus, aut in imis vallibus quidpiam, quod mandi possit, repererint, cum ingenti clamore, ad prædam omnes conuolant, & quasi de uberrimis dulcissimisque fructibus sibi gratulantes, arripientesque summa celeritate ad tuguriola sua, & specus convolant.

Vers 6. Neque verò meliora sunt illorum cubilia, domusque, nam vel in fracturis, aut rimis terrę, aut fossis alluvione factis ad ripas fluminum, vel in terræ cavernis, vel in montium antris, vel ad maris littus suas sedes constituunt, ut humanos oculos vitent, aut vitam suam latebris, & locorum asperitate tueantur.

Vers. 7. Hęc sanè omnia, quæ non hominum, sed ferarum sunt, pro summis deliciis habebant, interque sylvestria arbusta ferino more, instar onagrorum rudebant, atque barbaro quodam, confusoque clamore exultabant. Aliquando verò subito aliquo timore perculsi, abjectissimè sese sub densis vepribus colligebant; aliquando verò aridis se ad latendum, atque ad fallendum eos, qui præteribant, virgultis contegebant.

Vers. 8. Omnes profectò isti ex parentibus insipientibus, insipientes, ex turpibus, atque despectis, turpes, atque despecti, ex ingloriis, atque obscuris, inglorii, atque obscuri; abjectissimi omnes, planeque fatui, & nullius nominis, ipsaque terra abjectores, & nulla in re conspicui.

Vers 9. Molestissima verò mihi hæc fortunæ commutatio, iisdem nunc maledictis verberari ab illis, qui nuper propter sordidissimam, & ferinam vitam, omnium fabula, & proverbium erant: cantio itaque, & carmen è converso ego effectus sum eorum, meaque calamitates, non solum pro quovis alio sermone habent in ore, sed cum gaudio, & carmine excipiunt, atque in meum dedecus ridicula carmina componunt, & cantitant, ut nihil apud illos tam vulgare, & tritum sit, quàm Iobi calamitas.

Vers 10. Nomen ipsum meum cum fastidio, & nausea usurpant; visu, colloquio, aut ullo familiaritatis genere me non dignantur; rem, me, planè detestabilem, & odiosam ducunt; atque à meo contagio se quam longissimè removent, ut enim fœdissimum istum meum morbum, atque contagium regerere videantur, adversum me despuunt; & ubi ad me proprius accesserint, sputisque fœdaverint, longius recedunt, injuriis, & contumeliis fœdissimis in faciem jactatis.

Vers. 11. Hæc tam grauia mala patior utique supremi numinis voluntate, atque consilio. Voluit enim me Deus pro scopo præfigere suorum jaculorum. Adduxit itaque, intenditque vehementer chordam sui arcus, & vim omnem ad me collimandum, transfigendumque, tum etiam ad præclaros alios suæ gloriæ, suæque Providentiæ fines, exeruit, funemque laxavit. Cum verò me videant homines profligatissimi tot plagis confossum, excusso omni pudoris, & reuerentiæ fræno, quasi laxatis habenis, effrænes, atque præcipites in me feruntur, & quasi fræno iniecto in meum os, agunt me ut inutile pecus, ac mutum hominem lacessunt, tundunt, lacerant. Deus quoque silentii vinclis os meum adstrinxit, cum mihi libertatem orationis ademit, præ dolore videlicet, qui vix fręno capit, ego quasi fræno impeditus clamare nequeo; patior itaque quicquid durum, & acerbum naturæ palato est.

Vers. 12. Mutus enim, & tacitus usque persisto: quamvis me petulantissimi atque procacissimi pueri, parentum stultissimorum, atque ignobilissimorum digna germina, conviciis, & scomatis exagitare non vereantur; & à dextris consistentes, ut incautum melius adoriri possint, ludibrio, & despectu impudentissimè ludunt hominem, nimirum nuper in summo fœlicitatis vertice consistentem, repentè ad ærumnas incredibiles delapsum. Malorum enim seges uberrima, ac meæ vitæ inimicissima in ipsis meis rebus, inque meo corpore exorta est, unaque effloruit fœdissima ista scabies, qua totus operior, cum qua universi morbi, atque dolores societatis dexteras junxisse videntur, ac sese mutuis auxiliis exacuere, atque confirmare. Ipsi etiam morbi per sesè grauissimi atque molestissimi, inimicorum meorum improbitate, & irrisione multo graviores, atque acerbiores efficiuntur.

Nam in me fere jam oneri gravissimo succumbentem, incumbunt totis ipsi viribus, ac nituntur artibus omnibus pedes meos labefactare, ut me dejiciant, deiectum atque prostratum, quasi planam, tritamque viam conculcent. Et quidem veluti sævissimis fluctibus in me irruentibus, assiduis malis opprimor. Dolores autem, instar fluctuum perpetuorum sibi per vices succedunt, & miserè occurrunt; quibus penitus obruor, atque confringor. Interim nihil est in me firmum, quod malis, vel leviter resistere possit. Sic quasi plana, & expedita via universa ad me accedunt mala, obstructa mihi omni effugiendi semita.

Vers. 13. Siquod enim diverticulum, aut effugium esse potuit rapidissimorum fluctuum impetu labefactatum, & deletum usquaest, at meæ fælicitatis viæ sublatæ sunt omnes. Nemo quippè non meum melioris spei studium impedire conatur, quo minus assequar, quod ardentissimè cupio. Undique inextricabilibus impedior difficultatibus, & incertis, dubiisque semitis aberranti mihi insidias paratas ab aduersariis sentio, sed minimè istas irritas, aut vanas. Præterquam enim, quod in me lædendo feliciter operam collocant, multum quoque ex meis damnis utilitatis, & lucri percipiunt, & cum per se singuli imbecillum, penitusque fractum hominem facile superare potuissent, sine mutuis auxiliis, at in meam nunc perniciem junctis umbonibus consentiunt.

Vers. 14. Ut vero ingentis fluminis violentus impetus moles oppositas labefactare, & obruere solet, atque facilem, & latè patentem aditum ruptis aggeribus aperire;

vere illud genus improborum hominum ipse contemnebat; Scriptum est enim de viro justo: *Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus; timentes autem Dominum glorificat*. Sed quidem hic contemptus debet referri ad sequentem partem.

4 *Philipp. Varia expositio. Nicet.* * *Valian mas las perrunas, quel levavan ales mastines del ganado, que el pan que elles comiã a la mesa de sus padres.*

Non dignabar patres ponere, adiungere. Philippus, *Comparare*, componere; *cum canibus gregis mei*. Hæc cum canibus comparatio diversos habet intellectus. Nicetas ad *egestatem* refert. *Prorsus* (inquit) *indignum putassem eorum*, * *qui me nunc rident, patres intueri, quibus non perinde, ut canibus meis rerum copia suppeditabat*: Sane certam cibariorum rationem præbendam canibus pecuariis præcipiunt, qui rem rusticam docent, & Columella aut *Ordeaceam farinam cum sero*, aut *panem farreum, vel triticeum admisto fabo cocto liquore*, præscribit. Quare hæc eritea extremæ cujusdam inopiæ atque miseriæ amplificatio; qualis illa Luc. 15. 16. *Cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat*. Philippus, quod abjectissimi fuissent; *nec canibus eius digni comparari*. Canis, res vilissima, & abiectissima 4. Reg. 8. 13. Dixit Hazael; *Quid sum servus tuus canis, ut faciam rem istam magnam?* & Eccles. 9. 4. *Melior est canis vivus leone mortuo*. Divus Thomas argute, quod propter sordidam quandam segnitiem, non dignaretur illis committere simul cum suis canibus custodiam gregum suorum; quod videbatur esse suæ domus vilissimum, & extremum ministerium. Nam illis nulla erat dignitas, nulla virtus. At est merito canibus (ut Varro dixit) sua *dignitas*, sua *acrimonia*; & pecuarius requiritur robustus, apta membrorum omnium compositione, latratu gravis & formidandus: Rursus illi nullum utile ministerium præstare poterant, ut statim dicet, *Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo*: *At canis* (ut Columella eleganter ait) *quis famulus amantior Domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inveniri potest vigilantior? quis denique ultor, aut vindex constantior?*

Certa cibaria canum pecuariorum. Colum. lib. 7. cap. 12. Egestatis extrema, et abiectissima periphrasis. Philippus. Canis exiliæ symbolum. D.Thom. expositio arguta, & elegans. M. Varro lib. 2. c. 22. Canũ sua dignitas, & laus. Colum. lib. 7. cap. 12.

Chrysostomus tandem, quod & mihi germanius videtur, quod illi *viderentur indigni, qui canes curarent, & agerent*, idest, quibus canum custodia committeretur. Est hoc in villa ministerium vilissimum, cibaria canum parare, & curare, quale illud videtur 2. Reg. 3. 8. *Nunquid caput canis ego sum adversum Iudam hodie? &c.* Quod sic ab aliquibus accipitur. *Nunquid custos ego sum canum, qui ad tribum Iuda pertinent?* idest, Tam vilis sum, ut me præfectum canibus existimes; atque ducem eorum, qui David adlatrant, & ei resistunt, ne regno potiatur? Hujusmodi igitur ministerium *præfecturæ canum* sui gregis, non dignabatur Job sordidos illos, & inutiles homines. Favet huic sensui tum lectio Septuaginta; *Non putavi dignos canum meorum gregum*, tum verbum *ponendi*, quod proprie est *ponere*, aut constituere, quasi ad curandum, & considerandum aliquid, aut ordine quodam disponere; quomodo præfectus rei alicujus dicetur positus in curam rei alicujus. Neque incommode in præfectum canum conveniet; nam (ut Columella dixit) *Vel in primis hoc animal mercari, tueríque debet agricola*, & Virgil. inter alias pastoritias curas.

5 *Germanior explicatio. Ministeriũ præfici canibus. Vatabl. Præfectus canum. LXX. Colum. Virg. 4. Georg.*

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
Veloces Sparte catulos, acremque Molossum
Pasce sero pingui —— —— ——

Ergo cum canibus pecuariis comparari, aut illis præfici, digni non erant, qui velut inutiles canes, & mortui, res omnino pretii nullius, censebantur.

Vers. 5. Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipsa putabantur indigni.

1 *Hominis inutilis circumlocutio.*

2 Vita *pro vita necessariis*. *Quid* Consummatio, *&* Syntelia *apud Septuag.*

3 *Peccator vita indignus, nihil boni volens agere. Quid* Accipere animam in vano, *apud David, &* Insuper habere, *apud Ecclesiasticum. Illustratus Ecclesiasticus.*

1 *Descriptio hominis infrugiferi August. Vatabl.*

Homines nimirum ignavi, & infrugiferi. *Virtus manuum*, agendi facultas, actiones ipsæ, vires, & robur. *Mihi erat pro nihilo?* Quasi *nihilum mihi erat*, ut ait Augustinus. Vatablus. *Nulla erat illorum* potentia, & vires cum meis comparatæ. Sed non quadrat. Episcopus Algarbiensis, *Virentem* pro operibus accipit in hunc sensum; *Ut autem multi ex illis opes magnas habuerint, nihil mea refert*. Sed plane dissentit ab antecedentibus, atque sequentibus, ubi describitur egestas, atque impotentia hominum eorum, de quibus agit: Neque vox originalis accipitur unquam pro divitiis. Divus Thomas similiter: *Omnem eorum Potentiam parvi pendebam*. Ergo verus sensus elicitur ex Hebræo, quod eleganter expresserunt Septuaginta; *Et quidem virtus manuum eorum ut quid mihi?* vel propter quid; aut, quare mihi? idest; Inutiles mihi omnino erant vel ad custodiendos, & curandos canes. Nicetas: * *Nunquam eorum opera egui*.

Osor. כוח D.Thom. LXX. Simplicior expositio. Nicetas. * *Gente tã de fapro vechada, que no me podia servir de nada.*

Et vita ipsa putabantur indigni. Res in Latino dilucida, sed ægre respondens Hebræo & Græco. Legitur enim ad verbum ex Hebr. *Super ipsis periit Calahh*. quæ vox vertitur ab eodem Interprete, *abundantia*, superius, Job 5. 26. Quare hoc loco, Symma. legit: *Perierat illis, quidquid ad vitam facit*, videlicet victu ipso ad vitam necessario plane destituebantur. Septuaginta; *Super eos periebat consummatio*, pro consummatione autem est vox Græca Syntelia, quam Chrysost. vertit, *utilitatem*: atque Nicetas in illius vocis interpretatione sic scribit; *Syntelsam dici puto, quæcumque vitæ prebent utilitatem, quorum penuria Iobi premebantur adversarii: super ipsos enim periit Syntelia*, idest, *rerum ad vitam utilium abundantia*. Quam significationem quanquam sibi suspectam dicat Thesauri Græci concinnator, sed ex Græcis ipsis, pervetustis, simulque sapientissimis auctoribus haustam, & acceptam libenter amplectimur. Quare quod vertitur in Septuaginta Latinis; *Consummatio*, significabit non quidem finem, sed potius perfectionem, & integritatem quandam ex rebus omnibus, vel necessariis, vel utilibus. Ergo, ut ad proprietatem Hebrææ vocis redeamus, recte abundantia hæc rerum ad vitam necessariarum, aut utilium significari potuit ab Interprete nomine vitæ. At Hebræi atque alii dicunt significare longiorem vitam; id est, senium; quare legunt hoc loco; *Super ipsos periit senium*; Tygurina legit; *Virorem*. Sed utcumque legas, res eadem semper est; quam eleganter Vulgatus dixit; *vitam*, id est, ætatis, temporisque vigorem aut florem. *Periit* igitur illis *vita* id est, nihil honore & fama dignum gesserunt in vita, propterea que vita ipsa indigni fuerunt, q. d. *Vixerunt inutiles*. Tum etiam *periit illis senium*, ut qui præ fame, & egestate, defectuque necessariorum, non potuerint diutius vivere, *& multiplicari in senecta uberi*; viles quidem multis de causis.

כלח Symach. LXX. Chrysost. Nicetas. Henr. Steph. Vita pro rebus ad vitam necessariis. Complutensis. Pagn. Regia. Cajetan. Tygur. Vatabl. Psal. 91. 15.

Sed illa potissimum, quod (ut ait Nicetas) *Nihil unquam boni gesserunt*. In quam sententiam videtur quoque dixisse Salomon Eccles. 6. 3. dum de avaro sordido loquitur, quod *illo melior sit abortivus*: nam sicut abortivus non vixit, ita sordidus ille vita, dum vixit, putabatur indignus. *Frustra enim venit* (ingressus est in hunc mundum, vixit) *& pergit ad tenebras* (in Hebræo proprie, Venit in vanitate, vel in vanum) *& oblivione delebitur nomen eius*. Igitur qui similiter vixit, vita profecto indignus est, quod etiam in hominem peccatorem quadrat dum nihil boni, memoria dignum gerit; Propterea enim accipit a Deo vitam, ut egregie factis vita se dignum reddat. Frustra autem, vel in vanum venisse in vitam dicetur, qui *accepit in vano animam* (vitam, vitalem facultatem respirandi, tum etiam animam ipsam, Principium operationum) *suam*. (Hebr. *Extulit ad vanitatem animam suam*) sic Eccl. 19. 4. dicitur: *Qui credit cito, levis est corde, & minorabitur; & qui delinquit in animam suam, insuper habebitur*, agit nimirum de his, qui facile rebus visibilibus sua desideria committunt, & promissis fallacibus hujus mundi cito ac leviter credunt, hujusmodi enim ambitiosos, & cupidus semper *minorabitur*, id est, decrescet, & ibit in deterius, & præterea facit, & delinquit contra *animam sua*, idest, contra vitæ suæ jucunditatem, & tranquillitatem; ac præterea *Insuper habebitur*, id est, inutilis erit, & quod vulgo dici solet, impertineos; quod Hispanismo nostro eleganter respondet, *Sera un hombre por de mas*. Quæ vox in eodem etiam sensu, forensis est, ut constat ea Papiniano, *L. Sunt personæ D. de Relig. & sump. fun.* ubi cum agit de sepultura in proprio fundo, cuius usus fructus alicuius esset, alteri danda, quod stricto jure non poterat, ait; *Propter publicam utilitatem ne insepulta cadavera jacerent*, stri-

3 Vita indignus qui vita abutitur. Psal. 23. 4. Insuper haberi, de inutilis, & supervacaneo. Papiani lex.

strictam rationem insuper habendam (contemnendam, & tanquam supervacaneam reiiciendam) *qua non nunquam in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet*. Eiusmodi itaque est; qui *in animam suam delinquit*; *vita* utique *indignus*, ut qui inutilis vixerit, neque boni aliquid gesserit, contemnendus, & insuper habendus.

Vers. 3. Egestate, & fame steriles, qui rodebant in solitudine squalentes calamitate, & miseria.

1 Steriles *qui propriè. Inopia, & squaloris circulo quatie.*
2 Rodere *quid.*
3 Squalere *quid.* Heri *in sacro sermone pro nocte præte.*
4 Calamitas *quid propriè. Ignobilium hominum petulantia. Ignobiles repente evadentes divites.*

1

Ferinum hominum genus notatum a Job.

BArbarum profectò quoddam, ac ferum genus hominum describit Job, a quibus rideretur, & contemneretur in sua calamitate. Qui autem hi fuerint, dicemus inferius versic. 8. postquam illorum peculiares, & proprias notas exposuerimus. Illos igitur nunc notat ab egestate, & fame, & rerum omnium ad vitam necessariarum inopia, *steriles*. Chaldæus, *Sterilitatem* hanc refert ad orbitatem filiorum; quod quamvis cum vocis Originalis significatione quadret, sed non quadrat cum contextu. Hebræi, & quidam alii vocem Originalem vertunt, *solitarios*, q. d. habitantes in locis incultis, & sterilibus, horrida & vasta solitudine, quem sensum expressit Pagninus: *Propter penuriam, & propter esuriem solitarii erant*. Vatabl. *Coacti fame fugiebant ad locum siccum & arentem*. Cum quo facit lectio Augustini; *Egestate, & fame instabiles*. Et favet etiam, quod Vulgatus vocem Originalem vertit, solitarium, superius Iob. 3. ver. 7. Nicetas paulo subtilius steriles interpretatur; *Inopes, nihilque fruges, fructusve habentes*, vel, quod *nec reperire rationem quampiam vitæ sustinendæ poterant*. Forte eo etiam respexit D. Thomas exponens: *Fructificare non valentes*, id est, quibus nunquam proveniebat rerum, aut fructuum copia; neque Deus illos dignabatur rore Cæli, aut pinguedine terræ; cum tamen ipsi Iobo *petra funderet rivos olei*, horum enim inopiam, & ignobilitatem cum sua pristina dignitate, & fælicitate comparat, neque ab hac interpretandi ratione multum abludunt sequentes textum Hebraizantes.

Chald. גלמד *Pagn. Vatabl. August. Subtilior expositio. Nicetas. D. Thom.*

Qui rodebant in solitudine. Verbum *Rodendi*, Syriacum esse volunt, & in hoc tantum libro, idque semel, aut iterum inveniri; nempe hoc loco, & infra vers. 17. *Qui me comedunt*. At ab aliis vertitur, *Fugere*, tum etiam, & Septuag. *Fugiebant in inaquosam*, vel, Fugiebant ad solitudinem. Sed certe Vulgatus intellexit idem esse, *fugere ad solitudinem*, fame & egestate compulsos ut herbas colligerent; quod mandere, aut *Rodere in solitudine*. *Rodere* autem dixit potius, quam *comedere*, ut ad duriores arborum radices respiceret, de quibus statim dicet.

ערק *Pagnin. Regia. Vatabl. Tygur. Cajet.* אמש

Squalentes. Vox Originalis *obscuritatem*, aut *noctem* significat, sive *heri*, ut vertunt hoc loco Septuaginta; sive *noctem hesternam*, aut præteritam; unde est illud Genes. 19. 34. *Ecce dormivi heri* (nocte præterita) *cum patre meo*, & c. 31. 29. *Deus patris tui heri* (nocte præterita, & in somnis) *dixit mihi*. Ergo cum hic dicitur *squalentes*, potest significari miserrimos homines luci fugas, profugisse ex urbe in solitudinem nocturno tempore, ne a quopiam videri possent aut potius etiam prolugisse, & abdidisse se in tenebras, & obscuritatem solitudinis, ne a quopiam invenirentur. Hebræus apud Cajetanum, nescio quid valde humile comminiscitur hoc loco, quia enim vox præcedens, *Solitudinis*, significat etiam *siccitatem*, solitudo enim sicca, & arida est, ideo ipse legit, *Siccitatem noctis*, id est miserrimos homines habuisse noctes siccas, idest *sine cœna*. Itaque dormiisse incœnes præ inopia, & calamitate. Sed forte illud est verius, & germanius, ut notentur homines, quorum patres nuper erant miserrimi, repente autem filios prodiisse divites. Quod enim recens est, dicimus fuisse nuper, *heri nocte* hesterna. Ergo illi nuper * *heri nocte* erant in *squalore*, & tenebris; *hodie* tenent summam rerum.

Cajetan. humilior expositio.

** Gente, que a noche no tenia que conae, y oy no saben lo que se tienen.*

Calamitate. Est desolatio quædam, & devastatio, cum nihil est integrum, nihil erectum, aut firmum; aut, quod idem propemodum significat, miseria. Ergo, ut rectè ait Nicetas; eos ut minime ingenuos accusare videtur, qui ex obscuris locis, aut parentibus essent, a quibus ipse injuria afficiebatur; atque nobis etiam documentum præbet æquo animo ferendi sordidorum, contemptorumque hominum injurias.

4 *Nicet. Patienter ferenda injuria illata ab ignobili.*

Vers. 4. Et mandebant herbas, & arborum cortices, & radix juniperorum erat cibus eorum.

2 Mandere *quid prop.* Herba *quid in Hebræo*. Malua *qualis cibus*.
3 *Quid* Alima *apud Græcos*. *Cibus miserorum*.
3 Radices arborum *pro cibo*.
4 *Quid* Juniperus, & Genista, carbones Juniperorum. Ligna Arceutina.

HÆc est altera nota barbaræ illius gentis, atque contemptissimæ, quod victitarent sylvestrium arborum radicibus, quod proprie in Troglodytas & vicinos illos regionis Husitanæ convenire inferius dicemus.

1 *Radicibus victitantes Troglodytæ*

Mandentes, pro. *Succidentes*, videlicet ad mandendum colligentes herbas. Herbas autem dixit Interpres, quod de proprio herbæ apud Latinos nomine illi non constaret, quam Hebræi vocant, *Maluahh*. Quidam *urticam* esse volunt; Quare Thargum vertit; *Qui eradicabant spinas loco herbarum comestibilium*. Alii *maluam* esse volunt, consonante etiam voce Hebræa. Esse autem *maluam* cibum vilissimorum hominum scripsit Plutarch. in simposio septem sapientum, ex Hesiod. atque esse medicamentum arcens famem, ac sitim potius, quam cibum. Cæterum neque esse maluam, neque debere interpretem moveri illa vocum assonantia, & affinitate manifeste colligitur ex ipsa nominis Etymologia, & radice: nam *Maluahh*, dicitur à *Melahh*, idest, *Sale*; quod sit herba amara, & salsa, ut pote quæ nascatur in loco salsuginoso, ut inferius dicemus. Quare alii melius vertunt; *Qui mandebant salsam*, tantum itaque abest malua a *sale*, ut *malua* sit herba insulsa & fatua. Præterea, quia *Malaahh* (ut ait R. David) *est herba quædam dura, & mala, & non nisi in simili loco proveniens, videlicet in loco malo, & in solitudine, terraque salebrosa*, qualis hoc loco describitur: Malua autem, nec dura est, sed potius tenera, & mollis; neque mala, imò vero utilis; neque amara, & injucunda: nam quondam in acetariis est habita in deliciis, quare incommodè affertur nunc pro exemplo pessimi, & abiectissimi cibi. Atq; hoc dictum sit pro interprete Vulgato, & pro exquisita illius in interpretando diligentia.

קטף מלוח *Cajetan. Thargum. Vata. Tygur. Regia. Malua cibus vilissimus. interpres non debet moveri assonantia vocum.* מלח *Forster. Malua quondam habita in deliciis in acetariis.*

Græci nihilominus peculiarem herbam legunt: *Circuibant Alima resonante*. *Circuibant* (inquit scholiastes Græcus) *quod necesse haberent circuire ad quærendas herbas*. *Resonantem* vero, vel *sonantem* vocant valles, locave saxosa, quod in iis repercutiatur vox, & resonet Echo; aut quod, cum convalles nemorosæ sint, ventis perflentur, & sonent. *Alima* autem (inquit Nicetas) *herba est quædam, quæ celeriter explet comedentem, gignitque satietatem*, & quidem *Alimos* herba mirabilis est, quam his verbis descripsit eleganter Joannes Gorræus in suis Medicis definitionibus. *Est frutex similis Rhamno, sine spinis, foliis oleæ, sed latioribus, sepimento vallari idoneus, mirabilis* (ut ait Solinus) *affectu, quod admorsa famem interdum nulla sentiatur*. Sicque nomen habet ab, *a*, privativa particula, & *limos*, quasi sine fame, quod famem arceat. Scribitur autem etiam cum aspiratione *Halimon*, ut scribit Plin. lib. 17. c. 24. & Dioscorides lib. 1. c. 103. qui ait nasci *in sepibus, & maritimis*, atque Ruellius affirmat in Gallia frequentem nasci in sepibus. Tunc vero *Halimos*, deducitur a salsugine, quod olus maritimum sit, & non nisi in terra salsuginosa proveniens, quæ etymologia egregie convenit cum ipso nomine, & significatione Hebræa, ut nuper dicebamus. Id quod etiam confirmare potest Galen. lib. 6 simp. medic. docens, *Halimum in Cilicia esui deservire, esseque gustus salsi & subadstringentis*. Ergo sive frutex, sive herba, olusve sit, esui non ineptam esse constat, neque omnino constat, quæ herba sit. Halimon Græcis, esse Latinis Auronem, vel Aurionem scripsit Plinius, & consentiunt, quæ de Aurione scribit Theophrast. lib. 4. de hist. plantar. c. 20. & lib. 5. de causis plant. c. 22. *Hedera* (inquit) *& Aurio, nimio pabuli desiderio, salsugineque sibi ingenita, arbores necant, sed*

Græcorum lectio & interpretatio. Nicetas. ἄλιμος. Herba mirac virentis. Ioan. Gorr. Plin. Dioscorides. Ruellius. Galenus. Aurio herba quæ. Plin. Theophras.

Aurio

rire, sic sanè mei hustes violentia, atque ferocia in me incurrentes, & nescio quibus, aut amicitię, aut Zeli quasi armis mnniti, & operti, verissimo autem mei perdendi studio, admirabili cum celcritate ve rtuntur, & conaitantur.

VERS. 15. Tot igitur malorum, & cruciatuum incredibilium acerbitate, & sensu omnino conficior, & velut nimia vetustate attritus consenesco, ut omnino jam in nihilnm abjisse videar. Et quidem tum desiderium meum; atqne votorum meorum spem, præmiumque Diuinę legis custodibus propositum, quasi venti inclementis impetu, & quasi transvolantis nnbis celeritate simul cum salute, & vita ipsa dissipata video. Tum Deus ipse, quod solum mihi spei tutissimum perfugium esse poterat, incredibili indignatione concitatus, quidquid mihi jucundnm esse posse videbatur, atque melioris conditionis spem omnem impulit, atque disiecit. Igitur mea fœlicitas, quæ quondam à instar nubis ingenti mole conspicuæ, magnam bonorum omnium fæcunditatem pollicebatur, momento temporis excessit atqne evanuit.

VERS. 16. Cum mnlta igitur mala gravissima meis oculis obversentur, sed illud longè acerbius, quod interius animo, & viribus langueo, & contabesco; atque cogitationibus, & curis molestissimis irretior, quibus ipsa vis animi labefactatur: totusque exhaurior, ipso vitali humore veluti effuso. Luctuosisima igitur ac plena doloribus, & ærumnis tempora arctissimè vinctum me constringunt.

VERS. 17. Nocturno vero tempore, cum miserrimo cuiqne, indulgente morbo, indnciæ dolorum esse solent, multo ergo acerbius crucior; tunc enim intima pervadit ossa sævus dolor, quæ veluti terebrari, atque suis sedibus cunvelli, & erui videntur: & qui meam vitam, atque sanguinem sitiunt, suo somno, & quieti ducunt meos cruciatus, noctesque meas insomnes. Noctu igitur, diuque me insectantur; cum quibus profecto meis hostibns, veluti conjuratione facta, mei corporis pulsus, & arteriæ, celeri, & aberranti motu, ac vermes etiam sævo morsu consenserunt.

VERS. 18. Propter multam doloris vim ac nimiam morbi grauitatem, putredinisque manantis copiam, denique scatentium vermiculorum multitudinem, ipsa mea vestis pntrescit, & atteritur, atqne adeo cogor vestem sæpius invertere, ac omnino etiam mntare; nam totius corporis fœditas ipsam vestimenti faciem mntat, & destruit. Ipsum verò vestimenti capitium, & os infestissimis huiusmodi bestiolis turmatim ascendentibus, & quasi affervescentibus concrescit, & constringitur; ita ut me iam capere non possit, neqne commodè respirare permittat: accedente etiam molestissima angina, quæ me strangulat, & comprimit: sicut cum angusta ora vestis ingulum adstringit, premitqne vehementius.

VERS. 19. Præ tanta igitur ulcerum spnrcitia, & sanie, videor non solum inquinatus, & sordidus, sed sordes ipsæ, atque lutum; & eiusmodi planè sum, nt indignus non habear, qui omnium pedibus proculcer: atque adeò etiam ipse Deus mecum sic agia, ut nihilo me pluris facere videatur, quam si lutum essem vilissimum, aut levissimus cinis, aut si quid vilius, & abiectius est, quod cum nullius nsus sit, foras projicitur. Sed quid mirum me tantum sordescere, qui ex ipsis sordibns, & vilissimo terræ pnlvere concretus sim; propterea enim videtur mihi à Deo pars non in rebus pretiosis, sed vilissimis, in cinere (inquam) & pulvare, quæ pedibus obteruntur, constituta. Abeunte itaque aliqnando igne interno, qno accendimur, & vitali isto calore extincto, cinis utique remanebit corpus hoc, quod gesto. Ergo ut te aliquando mei tandem misereat, summe Dens, cogita me terram esse, & mihi rursus in terram abeundum esse.

VERS. 20. At accedit pro dolorum omnium, & cruciatuum cumnlo, qaod te, O supremum numen, in quo unicum est salutis meæ præsidium, assiduè inclamo: Tu verò te meis precibns surdum præbes, nnllumque audiendi specimen, spemve polliceris; nec ratione ulla mearum querimoniarum rationem dncis, quocumque tandem modo me geram; sive instem, & tuam opem assidnè efflagitem; nunc clamore, & gemitu, nunc silentio habituqua supplici, atque demisso; nunc corpore erectiore, & attentiore ad tuos nutns, nunc prostrato, & ad tuos pedes abiecto. Quod si me neque andis, neque respicis benevolè, certè id non est propter ullum meum peccatum, quippè qui omne fidelis servi obseqnium quam sollicitè præstiti. Quamquam, quæ tua est bonitas, præpotens Deus, non audire proculdubio me non potes; neque enim meas querimonias surdo me narrare confido.

Sed qnid agam, nam videris profecto, dum à me responsum aufers, non secus quam sævissimus hostis, hostium ipsorum meorum votis cumnlatè respondere. Sinis enim me cum gravissimis malis, diuturnisque cruciatibus conflictari; nec ullis de me pœnis sumptis, quamvis acerbissimis mitescis; quin potins pro viribus me verberas, atqne in me vulnerando, concidendoque vires tuas omnes, roburque expromis, indafesso robore adversnm me depugnans. VERS. 21.

Ex præcelso fœlicitatis fastigio, in quod me evexeras, nunc in profundum malorum baratrum præcipitas, eo magis acerbo ac miserando casu, quo ex sublimiori fortuna. Cum enim prius velut nubem toti mundo conspicuam, atque luce clarissima perfusam me excitaveris, & ipsis velut ventorum vehiculis inequitare volueris, at nnnc eodem quasi fortunæ vento reflante dissipas, ac liquefacis me totum, & quidem quasi in stillas minutissimas lachrymarum, pristina illa fœlicitatis species universa tabescit, atque dilabitur. VERS. 22.

Satis itaque mihi mortifera vulnera persuadent fore, ut brevi morte me tanquam tortori, extremoque supplicio committas; cuius terror homini sanè tua iam sententia damnato nunquam non mibi ante nculos obversatur. Sed id iam tandem non supplicii solum, sed extremi solatii avidè exspecto: mors enim me restituet terræ parenti, repetamque tandem meum ortum, & in illa sede quietius consistam, quæ mortalibns omnibus ad patrium, nataleque solum contendenti certo loco, carto, & constitnto tempore præparata est. VERS. 23.

Quamvis verò lethalibns me plagis confossum videam, sed dum mihi anima fuerit, spes erit: manum quidem exeruisti, iniecistiqne ad me percutiendum, sed minimè tamen, ut existimo, ad occidendnm, penitusque cunficiendum. Nam licet pleriqne mortales à te percussi prosternantur, sed tamen qnos prosternis ac deiicis, velut in cumnlum aliquem aut acervum dissipatorum lapidnm redactos, aut in cumulum & aggerem multorum cadaverum, ossiumqne congestos, cum primum clamorem opem implorantium andieris, erigis atque salvas. Scio sanè te auxiliatricem tuam manum ad hominem iam consummptum, & vita functum minimè extendere, ut illum statim ad priorem vitam revoces; sed quidem dum adhuc vivit, quamvis gravissimis in ærumnis iacentem erigere, & excitare soles. Illos præsertim, qui tuam opem contenta voce efflagitaverint. Ego verò tam acerbè doleo, ut cum sciam me mori, lætor tamen, quod sciam Deum, quos viventes vexat, & exagitat, iam tunc in sepulchro, quieti permittere, non amplius de prioribus malis, atque cruciatibus dulentes, neque cunquerentes. Quamvis enim impiorum animos immortales sempiterni maneant cruciatus, at sanctis sua est post vitæ ærumnas constituta fœlicitas. Utinam ergo iam me Dens tot dolorum vinculis exolvat. Verum tamen non ille eo est animo, ut morte brevissima me conficiat; vult enim vexare diutius. VERS. 24.

Sed quidem, quod ad meæ vitæ innocentiam attinet, indignissimè crucior. Si enim immisericors, & inhumanus adversus miseros unqnam ego extitissem, ut vos, ò amici, de me existimatis, meritò nunc experiri deberem severissimum erga me Deum, cæterosque mortales immisericordes, atque insultantes meis malis. Sed cum alenas semper ærumnas cum ingenti animi mei sensu, & fletn atque lachrymis prosequutus fuerim, debuit profectò nunc meæ calamitas aliorum misericordiam, & clementiam allicere, atque vel ex adamantino pectore lachrymas VERS. 25.

quam humanum; quæ omnia certis indiciis indicavit Job.

3 *Herodot.* Sed ex duobus illis peculiaribus, quæ scribunt Solinus, & Plinius, alterum de sermone confirmat Herodotus in Melpomene; *Trogledytæ* (inquit) *lingua nulli alteri simili utuntur, sed vespertilionum more stridentes.* Alterum de pretioso illo lapide Plin. quoque lib. 37. c. 10. cap. ultimo; *Haxecontalithos.* *Hexecontalithos in parva magnitudine multicolor, hoc sibi nomen adoptavit; Reperitur in Trogledytica regione.* At illud de fame, & squalore, quod ultimo fere loco Job commemoravit habere possumus, ex eodem Plinio, qui dum de Topazio scribit lib. 37. c. 8. *Topazii inventio. Plin.* *Id* (inquit) *accidit in Arabia insula, quæ Chitis vocatur, in qua Troglodytæ prædones, cum diutius fame, & tempestate pressi, herbas, radicesque effoderent eruerunt Topazion. Hæc Archelai sententia est.* Hi profecto similes omnino videntur Europæorum illorum populorum ad Caucasum, sive ad Dioscoriadem, *Strab. l. 15. Pthirophagi.* quos Strabo, *Pthirophagos* nominat, *quibus* (inquit) *nomen à sordibus, ac fame datum est. His proximi sunt Soanes, nihilo fame meliores, robore autem meliores.* Atque hæc de his nostris conjecturis: quibus utinam meliores alias atque probabiliores afferat, cui hæc ipsæ non probentur.

Vers. 9. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum illis in proverbium.

1 Cythara *canticum*. Psalmus, *in malum. Illustratus Ierem.*
2 Proverbium, *& parabola quid. Explicatus David.*
3 Abominari *quid. Morbus Jobi fœdissimus.*
4 *Priscorum in spuendo religiosa consuetudo.*
5 *Iobi faciem deturpatam fuisse salivis.*
6 Despuere *cujus habitus. Illustratus Moyses. Sputum vilissima. Explicatus Isai.*
7 *Alapa, & sputa allegorice quid.*

1 *Chrysost. Nicetas.* Molestissima hæc fortunæ commutatio, ut Chrysost. ait, iisdem omne maledictis verberari ab illis, qui propter surdidissimam, & ferinam vitam, omnium fabula, & proverbium erant. *Cantico itaque* (hæc Nicetas) *& carmen effectus sum eorum, measque calamitates pro quovis alio sermone habent in ore.*

Canticum. Septuag. *Cythara eorum ego sum.* Cytharam sumpserunt pro cantico, quod ad cytharam canitur. Io meum (inquit) dedecus ridicula carmina componunt, & cantilant, & meas calamitates cum gaudio, & carmine excipiunt. Quod Jerem. dixit Threo. 3. 63. *Sessionem eorum, & resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum.* *Psalterii in jura quid.* id est, sive stent, sive sedeant, de me canunt, & in meis malis exultant. Sic etiam Paul. lib. 5. tit. de injuriis, psalterii meminit, sicque definit; *Psalterium, quod vulgo dicitur, & canticum in alterius infamiam compositum, & publicè cantatum.* Vulgo dicitur, *Cantata.* Ubi profecto notatur infensus quidam, & hostilis animus spectatorum adversus Job: Gaudium enim Canticum, Psalmus in alienis malis hostium est, sicut & commiseratio amicorum. Vide quæ diximus cap. 17. vers. 6. super id, *Exemplum sum coram eis:* ubi diximus legi posse, *Tympanum*, sicut & hoc loco Septuag. dixerunt Cytharam, ad cujus sonitum illi carmina componunt. Sicque componunt intuentes in calamitatem ejus, quem oderunt, tanquam si in puncta, & notas musicæ ipsi componant canticum. Quare Septuag. eo loco Thren. 3. pro eo quod nos habemus: *Ego sum psalmus eorum.* ipsi legerunt; *Inspice in oculos eorum:* *Musica hostium in aliorum malis.* nam hostes (inquit) mea mala intuentur tanquam puncta, & notas musicæ, quas in suo cantico componendo sequantur. Hæc igitur est *importuna musica* hostium in aliorum luctu, & malis. Atque illud ipsum videtur, *sumus in parabolam*. Est enim (ut Greg. aliquando dixit) *Greg. initio c. 17. Job.* *Parabola musicum instrumentum.*

2 *Parabola quid.* *Et factus sum illis in proverbium.* In Hebr. *In sermonem proverbialem*, aut etiam, *in parabolam*. Nihil tam vulgare, & tritum, quàm Jobi calamitas, de qua omnes jucundissime fabulantur. Nunc *parabola*, non pro sententia aliqua gravissima, sed pro notissima, & vulgo familiarissima, id quod etiam in gravissima sua calamitate numerat David. Psalm. 108. *Sederunt Principes, & adversum me loquebantur.* Non tantum mea mala in vulgus spargebantur, sed etiam principum virorum domos, mensas, tribu- מלל nalia, & subsellia implebant. Si vero (id quod licet ex vi originalis vocis, significat enim sermonem præ cæteris insignem, & præstantem) *proverbium* accipiatur pro sententia proverbiali, sensus erit; Jobi infortunium proverbio fuisse usurpatum in significationem magnæ alicujus, & meritissimæ calamitatis. Plura de hac re diximus super id cap. 17. vers. 6. *Posuit me in proverbium vulgi.*

Vers. 10. Abominantur me, & longe fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur.

Abominantur. Aversantur, non dignantur me visu; 3 aut colloquio, aut ullo familiaritatis genere. Verbum originale affert nauseam rei omnino vilissimæ, atque תעב contemptissimæ, quam detestamur, & à qua faciem oculosque avertimus. Pars secunda: *longe fugiunt à me*, vim & proprietatem præcedentis verbi exponit. Nicet. *Nicet.* *Rem me plane detestabilem atque odiosam ducunt.* Forte vim morbi incredibilem, cum fœditate, fœtoreque indicat, & lepram illam, de qua supra diximus, quam etiam ipsi propinqui vehementer aversabantur, & fugiebant, id quod indicare etiam potest *sputum* rejectum adversus illum, ut statim dicemus.

Et faciem meam conspuere non verentur: Septuag. prop. 4 *LXX.* ex Hebræo: Neque in *faciem meam pepercerunt spuere.* חשך Propr. Non prohibent, non continent sputum à mea facie. *Spuendi vis in priscis. Plin.* Indicare potest hujusmodi *sputum* ipsum morbum quo laborabat: nam cum prisci à contagio se removebant quam longissime, spuere solebant. Sic de comitiali morbo scribit Plinius lib. 28. cap. 4. dum de hominis saliva loquitur: *Despuimus comitiales morbos, hoc est contagia regerimus. Simili modo & fascinationes repercutimus: dexteræque claudicatis occursum.* Quamquam hæc superstitiosa potius quam vera. Illud verissimum, & naturale, ex occursu, aut conspectu fœditatis alicujus nauseam fieri, & salivas redundare.

Sed illud habet hoc loco dubitationem, an ita se res ha- 5 buerit, ut præclara illa sanctissimi viri facies, cujus paulo *An reipsa Iobi cõspuens fuerit, an tantũ per metaphoram.* ante *Lux non cadebat in terram*, quam videntes juvenes abscondebant sese; & senes assurgentes ingenti cum voluptate contemplabantur, impudentes illi, & petulantes homines deturparint turpissimis salivis? Sic affirmare videtur Nic. *Nicet. Theoph.* *Ubi* (inquit) *ad me propius accesserint, sputisque fœdaverint, longe recedunt.* Ita Theophanes Nicenus sua epist. 2. quæ est, *De patientia ad omnes Christianos*, hunc ipsum Jobi locum elucidans ait; *Servi abjecti, & viles illudentes, & deridentes, conspuentesque in ipsum, calamitates assidue exprobare non desistebant.* Sic etiam rem ut sonat, interpretantur Latini fere omnes post D. Thom. Et *D. Thom.* quidem re ipsa *spuere in faciem*, cum ira quadam, & severiori increpatione conjungitur. *Spuere indignãtis.* Num. 12. 14. *Si pater eius spuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, & postea revocabitur.* Ubi Onkel. legit: *Onkel.* *Si pater eius increpando increpasset ea.* Vata. *Vatab.* *Præ ira*; ubi videtur Deus comparare lepram, qua Maria soror Moysis propter murmura- *Lepra instar sputi reiecti in faciem.* tionem percussa est, cum turpi, & putri sputo, quod parentes irati, & indignantes regerere solent in filios. Quare sic iratus Deus videtur spuisse in faciem Mariæ lepram. Sic igitur videbantur illi homines existimantes Iobum percussum à Deo propter sua peccata, adjungere se Deo punienti, & spuenti in faciem Jobi fœdissimam illam lepram, jaculantes etiam ipsi turpissimas suas salivas. Atque hæc eadem fuit prisca illa ceremonia Deut. 25. 9. cum quis uxo- *Ceremonia spuendi in illius faciẽ qui nõ suscitaret semen fratris.* rem fratris defuncti nolebat accipere. *Accedet mulier ad eum, & tollet calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius, & dicet; Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui.* Quibus cerimoniis, atque verbis videbatur mulier imprecari illi homini exilium, & repulsam à sua ipsius domo per morbum aliquem contagiosum, qualis lepra erat, quam omnes abominabantur, & despuebant; tum etiam & illud, quod cum *lepra* frequenter coniungi in Scriptura solet, sterilitatem, aut inutilem, & fœdum *Seminis fluxum*. Lev. 22. 4. 2. Reg. 3. 29.

Sed etiam per contemptum, & injuriam fit, cum despi- 6 *Despicatissima conspui. Laert.* catissima quæque spuimus, quale est illud Aristippi cum Dionysio Tyranno, quod scribit Laertius: *Consputus* (inquit) *à Dionysio æquo animo tulit, & cum quidam eam illi ignominiam exprobaret; Piscatores* (inquit) *ut Gobium capiant;*

piam, non ægre ferunt amari aspergi; & ego ne balenam capiam, non patiar oris illius excrementis aspergi? Idemque
Aristip. rursus Aristippus ingressus aliquando in permagnificas, per pulchrasque ædes, expuit in faciem Domini: *Non habui* (inquiens) *opportuniorem locum*. Sic Origenes in id Isa. 50. *Faciem meã non averti ab increpantibus in me* (quod implevit Christus Dominus Matt. 26. Mar. 15. Luc. 18.) ait; *Ad extremam injuriam refertur sputamenta accipere.*

Secunda sententia minus verosimilis. Hyperbole. Gregor. Sputum pro turpi verbo. Nicetas.

Alii vero (quod minus placet) hoc Jobi dictum existimant accipi per Hyperbolem, ut per *sputum* intelligantur injuriæ, & contumeliæ coram, & in faciem jactatę: utrumque enim fædum oris excrementum est, sive putre sputum, sive turpe verbum. Unde & Greg. eleganti allegoria; *Faciem* (inquit) *conspuere est, non tantum in absentia a bonis detrahere, sed unumque justum, etiam in præsentia confutare; quod tunc pravi, dum aperte irridendo despiciunt, in eorum contumeliis fluxa verba, quasi defluentes salivas emittunt.* Nicetas quoque in expositione Nazianzeni, orat. 38. *de Christi nativitate*, imitationem Christi operum allegorice tractans, ait: *Sputa, & alapa contumelia illa dici possunt, qua palam, aperteque ac velut in faciem infliguntur. Colaphi autem, qua clam, atque obscure infliguntur. Colaphus enim est concavi tactus plaga, qua in collum furtim infligitur, ac strepitum edit.* Job utroque modo percussus in faciem.

Vers. 11. Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me: & frenum posuit in os meum.

1. Funis *quid quatuor aliorũ exponendi rationes.*
2. Funis & Pharetra *quid in Sacro sermone. Explicatus David.*
3. Pharetra Dei *qua.*
4. Aperire Pharetram *quid. Dei consilia nunc operta, nunc aperta:*
5. *Varia lectio. Petulantia & impetus adversariorum Jobi:* Frænum *silentii Symbolum.*
6. Frænum *de re acerba & molesta. Illustratus Isaias, & David.*

1 HÆc (inquit) mala patior, quod Deus, vel adversarius ille (de quo sæpe loquutus est, præsertim c. 16.) me posuit pro scopo suorum jaculorum. In Hebræo
Cajetan. R. Gerson. Vatabl. est: *Funem meum solvit.* Quod Hebræus apud Cajetanum intelligit; Deum *aperuisse funem*, idest, limites agrorum patefecisse, prædonibus. Sed hic *funis*, non est ille, qui terminos, agrosque dividit, ut statim dicemus.

Vatabl post R. Gerson, *Funem* interpretatur, *reverentiam* subditorum, *qua erant velut obligati, ut Jobum revererentur*; quam cum Deus solvit, videtur Jobum exposuisse contumeliis, atque aditum patefecisse petulantię suorum adversariorum. Sed expositio hæc dura est, & inutili cum labore quæsita.

Joan. Forst. Non deest, qui *funem* hoc loco pro habenis usurpet, rursus *habenas*, pro *Dominio*, & *summa rerum* legit itaque: *Funem meum solvit, idest curru, & aurigatu privavit me, scilicet* Dominio. Alii *funem*, aut arcum resolutum, & apertum, id est, lentescentem, & languentem, idest, remissum robur, & dissolutas vires.

2 Sed hæ omnes interpretandi rationes, nodum in scirpo, & in *funiculo* quærunt. Res ipsa plana est, quam non Vul-
Funis, nervus pharetra. Pharetra nervus ipse gatus solum, sed Septuaginta etiam intellexerunt, *funem* pro *pharetra*. Neque refert, an dicatur *funis Dei*, vel *funis Jobi*: nam unus, & idem est, quem Deus intendit, ut Jobum configat. Est autem *pharetra*, non locus ille, in quem conduntur, & reponuntur sagittæ, sed ipse nervus, & chordæ arcus cui imponitur sagitta, & quare missa, emittitur, ut constat Psal. 10. 2. *Paraverunt sagittas suas*
Hierony. *in pharetra.* Hieronymus ex Hebræo; *Posuerunt sagittam*
3 *יתרו* *suam super nervum.* Sic etiam vox eadem Judic. 16. 7. vertitur: *Nervaceis funis*, & ex proprietate suæ radicis significat *funem*, qui extenditur, adducitur, & intenditur.

Dei pharetra & arcus intenti varia allegoria. Gregor. D. Thom. Philipp.

Sed quid per Dei *pharetram* oportet intelligi, & per chordam adductam arcus illius? Gregorius: Dei consilia occulta ad aliquem finem, & scopum directa, ex qua sagittas calamitatum accipimus. Divus Thomas, *divinam dispositionem*, ex qua aperta, hominibus adversitates proveniunt. At Philippus, *Pharetram*, existimat *multitudinem plagarum*, vel *ipsum Diabolum*, vel *potestatem* illius. Nos, *Divinam virtutem*, atque Divinam esse providentiam intentam ad collimandum, & configendum, non tam ipsum Jobum, quam præclaros alios scopos, atque fines suæ gloriæ, suæque providentiæ, nostri etiam commodi.

Aperuit. Nescio quid in hoc verbo *aperiendi*, subtiliter invenit Gregor. quod aliquando Deus *pharetra clausa* 4 *Gregor.* *פתח*
jaculatur, cum occulto consilio exercet nos calamitatibus: aliquando vero *pharetra aperta*, quando ipsas nostrarum calamitatum causas, & rationes aperit, & exponit. Sed sicut *pharetra* hoc loco est ipsa arcus chorda intenta; ita etiam *aperire*, est solvere, & laxare: nam chorda adducta constringitur, & quasi clauditur glandula arcus at, vero cum remittitur, videtur aperiri, & solvi; atque illud ipsum instrumentum, quo remittitur, appellamus clavem: illud vero ipsum quod est *aperire*, appellamus solvere: soltar, quod est ipsam sagittam emittere.

Et frænum posuit in os meum. Ex eo, quod verbum *ponendi*, aut *mittendi*, quod idem est in Hebræo, aliquan- 5 *שלח*
do sumatur pro compositis, idest, pro deponere, aut dimittere; legunt alii; *Frænum deposuerunt*, aut, *dimiserunt a facie mea*, vel *ab ore meo*, idest, coram me. Quod
Vatabl. Vatabl. etiam legit; *Frænum a facie mea excusserunt, Frænum* autem vocat, *Timorem, quia ut fræno cohibentur equi,*
Frænum, timor. Tygur. Caiet. *ita & homines timore continentur in officio.* Tygur. *Effrenes in me feruntur*, q. d. omni pudore sublato, & timoris fræno excusso in me debacchantur. Alii. *Dæmones* intelligunt effrænes, idest, non cohabita illorum potestate, sed permissis, laxatisque habenis. Sed eleganter Latinus Interpres verbum *ponendi*; aut *mittendi*, pro *imponendi*, aut *immittendi* usurpavit. Sicut & Septuag. *Frænum faciei meę immiserunt.* August. *Frænum in faciem meam miserunt.* Per
LXX. August. Isidor. Clar. Nicetas. Philipp. frænum autem injectum illius ori, quidam intelligunt petulantiam suorum illorum, qui illum agebant ut inutile pecus, mutum hominem lacessentes, tundentes, lacerantes. Nicetas: *Silentii vinclis os meum adstrinxit, cum mihi libertatem orationis ademit.* Paulo aliter Philip. *Frænum ei indere, ne præ dolore loqueretur, impositum, dum aut vox interdum angustiis intercluditur, aut Deum, ne blasphemet, a Domino custoditur.* Confirmare possunt interpretationem hanc, ex vers. 28. in lectione Septuag. *Gemens ivi sine fręno.*

Ego per *frænum* hoc loco intelligo quidquid durum, & 6
Frænum, quod est molestum naturæ, & durum. naturę palato acerbum, quo homo ad inunica, & repugnantia naturæ adigitur, & cum non sua voluntas, sed alterius fit. sic Isa. 30. 28. *Frænum erroris quod erat in maxillis populorum*, idest, imperium Assyriorum, quo multos subiectos populos pro libito infrænabat, & agebat quoquo versus errareque faciebat. Sic etiam dum David impiis precatur calamitates, quibus resipiscant, ait Psal. 31. 9. *In chamo, & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.* Ergo frænum est, quidquid molestum est, inimicumque naturæ.

Vers. 12. Ad dexteram orientis calamitatis meæ; illico surrexerunt: pedes meos subverterunt, & oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis.

1. *Germana lectio.*
2. *Hebraizantium lectio & expositio.* Insurgere ad *audaciam. Constructio pluralis cum singulari. Petulantia juvenum.*
3. *Quid* oriens. Nasci *aut* florere *de lepra. Explicatus Moyses.*
4. Dextera *quid.* Ad dexteram stare, *militantis Illustratus David.*
5. Fluctus, *calamitates repetita. Quid propr. in Hebræo.*

SEntentia subobscura, ad cujus elucidationem præmittendum est, veram lectionem esse; *Calamitatis*, non 1
Vera lectio examinatur. *calamitates.* Quam vocem, licet neque in Græco, neque in Hebræo sit, subintelligendam censuit Vulgatus, expressitque non ut apponeret, & construeret cum verbo *consurgendi*, se ut componeret cum illo participio *Orien-*
Mendosa interpretatio Latinorum lectio. *tis.* Quare cum *calamitates* in plurali legunt, & interpretantur, Greg. D. Thomas, Dionysius, Nicolaus, Titelmanus, nonnullique Latini, imò & Philippus, mendosa profecto lectione usi sunt; licet non omnino incommodum sensum adhibuerint; videlicet quod ab Orientali, vel Meridionali parte hostes irruerint in illius agros. Quo
August. etiam vitio laboravit lectio August, *A dextris germinantes*

(vel

Auxio perniciosior est, quo plus habet salsuginis. Plinius lib. 22 c. 22. esse *eius marinum salsum*. Utcumque sit, ille est miserorum, & in solitudine degentium hominum cibus commodissimus, & ad sedandam famem in primis utilis. Quamvis vero Solinus cap. 16. velit hanc herbam tantum in Creta nasci, propterea que appellat Creticam; at in Mauritania etiam inveniri scripsit Serapio, & apud Mauritanos appellari *Molochiam*, atque per *Babyloniam circumferentes, in manuales fasciculos componere, & clamitare, Molochia, Molochia*. Quod omnino manifeste est illud Hebræum, *Maluahh*. Neque tantum prohibere famem, sed etiam scribit Plinius; *Semine Alimi lingua subdito, sitim non sentiri*. Plutarchus in Symposi inter Pharmaca sitim, & famem arcentia, *Alima* ponit, quæ vox in interpretatione Latina vertitur *Malua*; quamvis forte Malua non sit. Sed de his herbis, quæ cibus vilissimus erant, satis.

Alimus idoneus cibus pauperum. *Solinus.* *Serapio.* *Plutarc.*

3 *Et arborum cortices*. In Hebræo proprie est; *& virgulta*, aut, *& arbore*; vel *super*, aut, *juxta arborem*, idest, colligebant ejusmodi herbas juxta arbusta. At interpres voluit etiam significari aliud cibi genus barbarorum, & Sylvestrium hominum nempe, *cortices arborum*; quamquam inter corticis usus nunquam cibatus meminit Plinius, lib. 16. cap. 9.

Cortices arborum non cibo idonei. *Plin.*

4 *Et radix juniperorum erit cibus* (panis) *eorum* Iterum hoc loco Septuaginta; *Alima erant eorum cibaria*. Symmachus; *Radix frumentorum agrestium*. Augustinus; *Radix herbarum*. Alii post Rab. David. *Radix genistarum*. Nos vocabulo pene simili appellamus, *Retamas*; quod Hebraice est *Rothem*, & pluraliter; *Rethamim*, a qua etiam radice videtur dici locus ille, *Rethma* Numer. 33. 18. dictus a copia genistarum, q. d. *el Retahmal*. Sed quamvis nomen assonet, at res ipsa dissonat; cum enim hæc eadem vox sit 3. Reg. 19. 5. incommode diceretur. *Sedisse Elias subter unam genistam*: fere enim nulla est genistæ umbra, ut sub ea homo quiescere, & sedere possit, quamvis Cajetanus eo loco præcipiat, *non esse contendendum cum interpretantibus genistam*. Quare Septuaginta cum locum intactum reliquerunt, quod de propria arbore illis non constaret, & vocem Hebræam retinuerunt, *Sedit sub Rathmau*. Complutenses; *Sub Rathum*. *Genista* autem fere eadem est, quæ *Spartum*, ut Plin. indicat, aut certe persimilis, & quamvis flores sint grati apibus, tamen radices illius nulli unquam hominum gratæ, aut utiles esse potuerunt; rursus quamvis flores, aut semen genistæ in medicina locum habeant, ut Dioscorides docet: at nunquam radices fuerunt utiles vel cibo, vel morbo. Quid, quod carbones, *Rethamim*, commendantur Psal. 119. 3. quod Chrysostomus ex aliorum sententia legit, *Carbones consipatos*, qui esse non possunt ex genista? Ergo vocem originalem, *Juniperorum*, interpretantur Septuaginta Psal. citato. & Hieronymus, atque Aquila, tum etiam & Vulgatus interpres 3. Reg. 13. & hoc loco; facitque conjectura Psalm. quod ex Junipero carbones fiant acerrimi propter materiæ spissitudinem, & densitatem, quam in conficiendo carbone laudat Theophrastus lib. 5. de histor. plantarum, cap. 10. Et ita quamvis ex editione Luciani Martyris habeantur eo loco Psal. *Cum carbonibus desolutoriis*; ipse Hieronymus interpretatur; *Cum carbonibus juniperorum* &. Isidor. libr. 17. Originum cap 7. Sic dictum Græce *Juniperum* existimat; *quod conceptum diu teneat ignem adeo ut si pruna ex eius cinere fuerint operta, usque ad annum perveniant*, quasi a voce Græca, *Pyr*, idest, ignis, deducatur. Sed venia sanctissimi, & sapientissimi Doctoris mei Hispalensis, *Juniperus* Græcum nomen non est; sed Latinum; dicitur autem Græce, *Arceutos*, Dioscoridi lib. 1. cap. 104. ut etiam testatur ipse Hieronymus Epist. ad Fabiolam de 15. mansionibus. Unde etiam dicuntur ligna Juniperina, *Arceutina* 2. Paral. 2. 8 & similiter 3. Reg. 6. 33. ubi nos habemus; *Fecit in introitu templi postes de lignis olivarum quadrangulatos*; habent Septuag. *Januas ex lignis juniperis*, & in Græco, *Arceutinas*, quamvis in Hebræo non subsit vox *Rothem* sed in loco Regum *Semen*, quod est oliva; & in loco Paralipomenon, *Algumim*, quod dicunt esse genus ligni pretiosi. Ergo, ut ad radices juniperorum redeamus, recte hoc loco dictum est, Juniperorum. Sed quod illius radices cibi apte aliquando fuerint apud probatum aliquem auctorem non video. Forte in Arabia hunc usum habuerunt. Septuaginta in communi acceperunt; *Radices lignorum manducabant propter magnam famem*.

Symmach. *August.* *R. David.* *Caietan.* *Forst.* רחם רחמים *Juniperus & genista.* *Cajetan.* LXX. *Compl.* LXX. *Plin.* *Dioscorid. lib. 4. c. 157* *Juniperus* *Hieron.* *Aquila.* *Juniperi carbones acres.* *Theoph.* *Editio Luciani Martyris.* *Hier.* *Isidorus.* *Juniperus Latinum nomen.* ἄρκευθος. *Dioscorid.* LXX רחם שבן ארגומם *Radices Juniperorum non idoneus cibus.* LXX.

Vers. 5. Qui de convallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant.

1 *Varia lectio. Improbissimorum hominum descriptio.*
2 *Descriptio famis, & inopia*. Clamor *quid*. *Explicatus Isaias*.
3 *Quid* deserta; *& cavernæ Troglodytæ*.
4 *Quid* gloria, *& rupes in sacro sermone*. *Explicatus Jeremias*.

SEnsum longe diversum habent Septuaginta, tum etiam & Hebræa, atque nostra lectio Septuaginta; *Insurrexerunt super me fures*, quod non video quomodo cum reliquis sententiis cohæreat, nisi quod hos ipsos, a quibus irridetur, appellet fures, videlicet latrociniis, & rapinis famosos. Pleniorem sententiam ex Hebræo afferunt post Rabin Gerson, & Rabin Abraham, alii. *E medio expellebantur, clamabant contra eos, sicut furem*. Quod enim, convallem, dixit Vulgatus, quæ interiacet in medio duorum montium, ipsi dicunt *medium*, aut interiora; & quod noster dixit, *rapere*, ipsi vertunt expellere, aut eiicere. Itaque efficit hæc sententia; Hujusmodi vagi, & improbi homines, non permittebantur quondam in civitate: quare si in medio civium aliquando comparuissent, statim eiiciebantur clamantibus contra eos universis, tanquam adversus furem. Sed hæc exponendi ratio habet hoc incommodi, quod non potest bene cum reliquo sermone cohærere; nam egit de solitudine; aget iterum de desertis montium. Qua igitur ratione illos ipsos sylvestres, & feros homines nunc constituet in media civitate, & frequentia hominum? At Cajetanus propius discedit, & illam ipsam Hebraizantium lectionem, refert quidem non ad latrocinia facta in civitate, sed in agris, cum improbi isti errones excurrentes per campos, & solitudines, forte in aliquem hortum incidunt, clanculum subintrant, furaturi herbas, aut fructus; deprehensi itaque cum clamore expelluntur, furem omnibus inclamantibus. Sed sensus iste humilior est, quam pro gravitate rei, & pro dignitate orationis Jobi.

1 *Lectionum dissensio.* LXX. *R. Gerson.* *R. Abrah.* *Paga.* *Regin.* *Vatab.* *Tigur.* *Eugub.* *Interpretatio parū cohærens.* *Caietan.* *Expositio humilis.*

2 Illud ergo congruentissimum; & maxime cohærens videtur, quod Latinus interpres dilucide nobis proposuit, quod *de medio*, supple montium; idest, *de convallibus rapientes*; nam vel de alienis prædiis, & hortis, vel de aliorum barbarorum hominum manibus oportebat radices, aut herbas esculentas rapere; indeque summa celeritate quasi expulsos ad sua tuguriola, & specus convolare; & *cum singula reperissent*, idest, cum quidpiam horum, sive herbulam, sive radicem, aut corticem cibi idoneum, ad ea *accurrebant* cum ingenti *clamore*, sicut solent milites ad prædam, sicut solent latrones ad hominem errantem in solitudine; sicut fures cum exultant *capta præda, & dividunt* inter se spolia. Ille clamor jubilantium est, & gaudentium, atque adeo de agrorum, & vinearum fructu lætissimo, quo homo lætari, & exultare solet, dicitur Isa. 16. 10. *In vineis non exultabit, nec jubilabit*. Propriè. *Non clamabit*, aut, *non vociferabitur*. Quod Septuaginta dixerunt, *In vineis non lætabuntur*, & similiter Psalm. 64. 14. de agrorum fructu, ubertate, & copia; *Clamabunt, etenim hymnum dicent*. Similiter igitur isti famelici miserrimique homines incolentes arentia loca, vilissima herbula, aut radice inventa, quasi incredibili aliqua optimorum fructuum ubertate, & copia clamabant, & lætabantur.

רנן *Clamor jubilantium ex perceptione fructuum.* LXX.

Vers.

(vel orientes) *consurrexerunt*: Constat vero illios mendum ex vera lectione, & correctione Vaticana Septoag. *Super dextra germinis* (vel germinaotis) *insurrexerunt*, quod nos dicemus *orientis*.

LXX. *Vaticani*.

2 Est vero magna dissensio de significatione illius vocis *Orientis*, aut germinis, aut *germinantis*; quæ vox deducitur à verbo *germinandi*; aut *efflorescendi*, vel *oriendi*, quod quidam verbum est commune nasceoti, & exorienti sive loci, sive herbæ, aut arbori. Quare quidam post R. David, R. Moi R. Abra. & si quis alius est hujus farinæ, ajuot vocem originalem significare *pueros*, qui suot in primo flore ætatis, aot adolescentes floridiores videlicet, filios, & germina illorum stultorum, quos supra nominavit; & ut est illa ætas petulans, atque procax in senes, & miseros homines, dicat Iob, sibi in ærumnas, & calamitates delapso, petulantissimos pueros à dextris constitisse, qui ludibriis, atque convitiis illum insectarentur, atque exagitarent. Quare Complut in lexico legerunt; *Ad dexteram pueri*, vel *juvenes surrexerunt*, vel ut Paguin. legit: *Adolescentes ad extremum latus insurgunt*, vel ut Cajetanus legit: *Super dexteram juventus surgent*. In qua lectione duo observari possunt; Primum, constructio nominis singularis, cum verbo plurali, quæ indicat debere fieri distributionem verbi iob subjectis cootinentis nomina singulari, id est, *pueri surgent*, hoc est quilibet puer audebit insurgere adversum me. Secundom, quod illo verbo *surgendi*, indicatur petulantia juvenilis adversum Iob; cum enim antea illum reverentor, at postea data per calamitatem occasione in illum debacchabantur.

Oriens, aut germinans commune mnltis. *RR. David Moseh. Abraham.* *Pagn. Regia.* *Complut. Pagnin. Cajetan.* *Constructio nominis singulares cum verbo plurali.*

Græci vero per *orientem*, aut per *germen* sive *germinationem*, *rerum ubertatem*, & *felicitatem* interpretantur, ut significet se cum maxime florebat, deturbatum ad extremas erumnas. Qui sensus, non valde leviter cohæret. Atque illud etiam aperte tropologicum est, quod Nicetas significari à Iobo existimat; *Laudabiles meas actiones insectantur, cum me incorrapta meate, pietati operam navasse insiciantur*.

Græcorū sententia. *Niceta tropologia.*

3 Sed ioterpres per *orientem*, aut *germinantem*, ipsum calamitatis quasi enascentis initium intelligit, quod sic videretur postulari ab adjonctis. Et quamvis videatur præter Scripturarum morem illum *ortum*, vel germinationem accipere in malum, cum fere semper in bonum usurpetur; certe si suam *calamitatem* nominet Job primam illam lepram, eleganter sigoificabit nomine orientis, vel *germinantis*: nam & de lepra dicitur Lev. 13. 12. *Si effloruerit lepra in cute*. Septuag. ex Hebræo; *Si florescens effloruerit*, & ab eadem radice, Exod. 9. 9. *Erunt ulcera, & vesica turgentes*. Proprie, *Efflorescentes*, vel *germinantes*, aut *orientes*. Nos dicimus eadem translatione; *Nacidos*. *Dextera* autem *calamitatis*, poterit esse ipsum calamitatis robur, & vis, vel conspiratio quædam suorum hostium, Dæmonum, vel hominum, consortiorium, & adiuvaotium suum morbum, & adstantium illi à dextro latere, ut acerbiorem redderent. Sicut dicitur Psalm 15. 8. *A dextris est mihi Dominus, ne commovear*, & Psalm. 88. ait David. 108. 31. *Adstitit a dextris pauperis*, & Psalm. 88. ait David Deum stetisse à suis hostibus, illosque invictos effecisse; *Exaltasti dexteram deprimentium eum*: Ergo dicet Job morbos suos per se gravissimos, multo acerbiores redditos fuisse petulantia suorum adversariorum.

Morbi, & lepra ortus, vel germinatio. LXX.

Pedes meos subverterunt. Prop. impulerunt, aut emiserunt ad lapsum, vel ad præcipitium. Incubuerunt in me totis viribus, *Tanquam parieti inclinato, & maceria depulsa*, quod iohumanissimum esset, cadentem impellere, diximus superios. Illud non prætereundum, Septuag. legere; *pedem suum extenderunt*, vel *pedes suos extendit*. Quod pertinere videtur ad supplantandum. August. vero; *pedes meos vinxerunt compedibus*, quod spectat ad inextricabiles ærumnas.

Ps. 61. 4.

Et oppresserunt, quasi fluctibus, semitis suis. Eleganter Septuag. juxta Hebræum: *Straverunt super me semitas perditionis ipsorum*. q. d. Fecerunt per me viam, atque me proculcato, aditus patefactus est malis, & hostibus universis, quasi rupto numero, & aperta ianua, atque strata, & complanata semita, ita ut primæ calamitates novas alias in dies ærumnas advocarint. Ait ergo: Assiduis damnis opprimor, & quasi fluctibus non semel appetor, sed sæpe repetunt me mala; recurrunt, incueruntque in me, *Olas van, y olas vienen*. Hoc enim indicare videtur hæc fluctuum, & semitarum translatio, ut sapienter indicavit Philip. *Semitis* (inquit) *suis, id est frequenti repetitione me affligunt*, & Vatab. *Reddunt vias suas tritas frequenti discursatione, ut me damnis conficiant*.

סלל

Philip. Vatab. אר

Quasi fluctibus. Vox originalis apud Septuag. *perditionem* sonat, apud alios Hebraizaotes, *contritionem*, vel *fractionem*; apud alios, *damnum*, vel *incommodum*. At vero apud nostrum interpretem, sigoificat *afflictionem*, Psalm. 17. 19. & *interitum*, Proverb. 1. 26. & *fontem*, *vaporem*, vel *nubem*. Gen. 2. 6. & *imbrem*, infra Iob 36 27. Et forte omnia hæc ducuntur à *nube*, quæ desuper grandinat, aut pluit, & perdere solet ad interitum, & contritionem usque arbores & segetes, & omnia virentia. Hoc autem loco vertitur *fluctus*, comprehenditque hæc omnia, quæ diximus, videlicet malorum grandinem, & imbrem ærumnarum, quæ miserum hominem obruunt, opprimunt, confringunt; sic Aquila hoc loco dixit: *Inundationem*. Quam lectionem eleganter illustravit Nicet. *Aquila* (inquit) *pro, semitas perditionis, colluvionis* (scaturientis aquæ) *dixit*: *quasi enim aqua qua impetu fertur, sic loquacitatibus atque audacibus conatibus multorum Deus quasi viam complanavit*.

Aquil. *Nicet.*

Vers. 13. Dissipaverunt itinera mea, insidiati suot mihi, & prævaloerunt: & non fuit qui ferret auxilium.

1 Dissipare *quid prop.* Itinera. *Notatus Cajetan.*
2 *Incerta via periculosa.*
3 Prævalere *quid. Calamitates perferentibus utiles, inferentibus noxia. Illustratus Paulus.*
4 *Quid* Ruptus morus *ans* fractura lata in *Hebræo. Calamitatis Symbolum. Illustratus Amos.*
5 *Quid* irruere, & devolvere. *Explicatus Ier.*

Videtur amplius describere, & exponere magnitudinem, & vim fluctuum illorum, quibus oppressus est: *Dissipaverunt*. Hoc tantum loco, invenitur verbum hoc: Septuaginta, *Contritæ sunt semitæ meæ*: Alii, *diruerunt*. Alii, *Corruperunt*, vel *subverterunt*: res fere apud omnes eadem. *Itinera*, studia opera, quidquid vellem, quidquid pararem dissiparunt. Vatabl. *Impeditæ mihi sunt, quominus assequar, quod cupio*. Nicet. *Meæ felicitatis viæ sublatæ sunt omnes*. Ego potius referrem ad inextricabiles difficultates: Nulla mihi patet salutis via, qua effugiam, quo me vertam, nescio, ita me implicarunt præsentia mala, ita omnia mea pristina studia impedita sunt. Persequitur vero eleganter illam ipsam fluctuum translatiooem: nam ingenti aliqua eluvione, & inundatione solent deleri semitæ. Si velis videre Rabbinicum omnino ingenium, & interpretandi rationem, licebit in illo Hebræo apud Cajetan. qui per *pedes subversos*, quos supra dixit, existimat intelligi asinas, & animalia abacta à prædonibus; per *itinera dissipata*, Oves, quia *illis* (inquit) *utebatur tanquam via ad felicitatem*, Bellum iumentorum.

LXX. *Pagn. Regia. Cajet. Tygur. Vatabl. Nicet.* *Itineris, & via significatio.* *Ingenium Rabbinorum. Cajet.*

Insidiati sunt mihi. Deest in Hebræo, & Græco; quod tamen additum est a Latino per paraphrasim, illuminationis gratia: cum enim viæ, & semitæ meminisset, opportune in incertis, dubiisque semitis iosidiæ parantur ab adversariis adversus hominem aberrantem.

2 *Vulgati interpretis solertia, & lumen.*

Et prævaluerunt. Proprie: *Proficiunt ad meam contritionem*. Nos diceremus. *Valeles y salensi con ello*. id est, accidunt illis pro votis omnia ad me lædendum. nullas adversum me irritas insidias parasunt. Tum etiam, mea damna illis fuerunt utilitati

3 יעל

נדב *Varia desiderij, & desiderabilis interpretatio. Compl. Vatabl. Tygur. D. Thom. Dionys. Cajetan. Nicol. Philipp. LXX. Symach.*

Desiderium meum. Prop. in originali: *Principem meam*, alii, ultroneam, vel spontaneam, aut liberalem meam; nam vox *Nadab*, voluntarium, & ultroneum liberalitatis, & beneficientiæ affectum affert principe dignum, sive in offerendo, & dando, sive in deligendo, sive alia peculiari ratione. Ergo quidam intelligunt animam ipsam, & vitam præ cunctis aliis rebus desideratam, ut quæ sit potissima hominis pars. Sic Complutenses, atque Vatablus: *Animam meam nobilem, & inclitam*, Tygur. *Animam beneficentiæ studiosam*. Alii; divitias, & cætera bona externa desiderabilia. Alii; filios in quibus tota est parentum voluntas, & desiderium. Septuag. *Spem*, dixerunt: *Spes mea, sicut spiritus*. Alii; Evanuit quicquid mihi relictum erat ad spem meliorem. fere idem, quod Philippus dixit; *Desiderium remunerationis*. Sed eleganter dixit Interpres Latinus in communi, *Desiderium meum*. Sicut & Symmach. *Desideria*, aut *jucunditates meæ*, idest, quicquid mihi jucundum esse poterat; quicquid velle, aut sperare possem, ludibrio venti expositum est, impulsum, dissipatum.

5 *Et velut nubes*, quæ quamvis in sublime evehi videatur, & ingenti mole conspicua ingentem pluviam polliceatur, sed vi ventorum disiecta dissolvitur. Sic temporalis mea felicitas, & gradus ille sublimis felicitatis. *Nubes* cito transiens symbolum rei deficientis, & evanescentis. Job 7. 9. Hoseæ 13. 3. Tum etiam fallacis, & vani promissi, quale illud est Prover. 25. 14. *Ventus, & nubes, & pluvia non sequentes, vir gloriosus* (verbosus, & multa promittens) *& promissa non complens. Pertransiit*. Septuag. *Discessit*, excessit, celeriter emigravit: *Salus mea*, aliquis; *Anima mea, à qua pendet salus mea*. Sed dure, & coacte. Cajetanus, *filios* intelligit, qui *salvant patrem prorogando ejus esse*. Hoc quoque longe petitum. Divus Thomas, *de salute corporis*. Hoc angustum. Præstat ergo ut paulo latius accipiamus. *Salus*, incolumitas, melior spes, & conditio salutarior. Nihil nunc, quod videam, bene me sperare jubet de salute, & integritate rerum mearum recuperanda.

Symbolum inconstantium felicitatis. LXX. R. Steph. Caietan. D. Thom. Salutis amplia & germana significatio.

Vers. 16. Nunc autem in memet ipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis.

1 Marcescere *quid*. Anima *cur dicatur* effundi, *aut cor, vel oratio*. *Illustrantur Moyses, & David*.
2 Possidere, & obtinere *in sacro sermone quid*. Dies, *de calamitoso*. Hypallage. *Explicatur Moyses*.
3 *Nocturni doloris*. Noctis, *& Somni simulacrum*.
4 Ossa *quid, & quem locum, vel in dolore, vel in felicitate habeant*. Olei *efficacitas*. *Explicatur David*.
5 *Varia lectio, & expositio*. Comedere, *pro detrahere*.

1 CUm multa (inquit) sint mala gravissima externis oculis observantia, quæ me reddant miserabilem, at illud longe gravius, quod interius animo, & viribus totus langueo, & velut contabesco; curis, cogitationibusq; molestissimis implicor, atque distineor. *In memet ipso*. Eleganter, & Latine, quod in Hebræo, & Græco est, *Super me*, aut, *Contra me*, q. d. non solum foris miserandam rerum omnium faciem intueor, sed intus etiam obversatur animo tristissima imago, cum enim in me converto oculos, langueo, & concido animo. Si quando assurgo mente, & spe, Deum intueor. Vide Gregorium. *Marcescit anima*. Septuaginta juxta Hebræum; *super me, effundetur anima mea*, q. d. exhaustis viribus, confecto robore, pene jam mortuus. Philippus: *A vigoris sui intentione dissolvitur*. *Anima* pro vita, aut vitę energia, & robore frequenter in Sacris. *Effundere animam*, pro exspirare, aut mori, frequens etiam apud sacros, & prophanos. Censetur enim cadaver instar vasis cujusdam pleni spiritu, & anima, plenique humore vitali aut sanguine, qui etiam dici solet, *Anima*, aut vita, hæc cum effunditur, manet inane, exhaustum, & exangue cadaver exucto vitali humido, & arescente vita. Tum etiam quoniam frequenter sanguis pro anima sumitur, & simul cum sanguine vita ipsa profunditur, ideo dicitur, *anima*, aut vita *effundi*, & aliquando etiam vomi, ut ille dixit; *purpuream vomit ille animam*. Sed illam corporis cum vase similitudinem, & animæ cum humore, qui diffunditur expressit Lucretius lib 3. nunc animam vocans *liquorem*, nunc *fumum*:

Gregor. שפך *Philippus. Anima, vitæ energia. Effundere animam. Corpus instar vasis pleni vitali humore. Lucretius.*

Nunc igitur quoniam quassatis undique vasis
Diffluere humorem, & laticem discedere cernis
Et nebula, ac fumus quoniam discedit in auras:
Crede animam quoque diffundi.
Quippe etenim corpus, quod vas quasi constituit ejus;
Quam cohibere nequit conquassatum ex aliqua re.

Græcus tamen scholiastes hunc animæ marcorem, & diffusionem refert ad cogitationum inconstantiam, & labantes in animo sententias. Nicet. *Dissolvitur, idest suspensa hæret, quod neque Deo adscribere injustitiam velit, neque sibi quicquam absurdi conscius sit*. Simili phrasi dicuntur Psal. 72. 2. *effusi gressus*, cum non consistunt, & 1. Reg. 1. 15. [a] *Effundi animam coram Domino*; cum variæ cogitationes, & confusæ perturbatæque curæ coram Deo exponuntur inter orandum. Quod etiam dicitur, *effundere cor*. Psal. 61. 9. & *effundere orationem*. Psal. 141. 3. Alias *effundere animam*, pertinet ad effusam animi lætitiam, & gaudium. Psal. 41. 5. Sed cum discrimine: nam quando in malum, *effundi*, est idem, quod *exhauriri*, & exinaniri, sic illud Genes. 49. *effusus es, sicut aqua, non crescas*, id est, penitus exhaustus, & exinanitus eris, propter nefariam libidinem; prava voluptas tuam vim animi omnino exhausit, atq; exinanivit; ideoq; nihil excelles tuos fratres. Antiqua illa Hebræorum, qui in Hispania exulabant, translatio, barbare, sed significanter exprimebat; *Escorieste, como el agua, non mejores*. At vero cum in bonum accipitur, significat, tantam boni, & lætitiæ copiam, ut etiã si ore redundet, & foras effluat, exhauriri penitus non possit.

Nicetas. [a] Derramarse el coraçon y non poder recogerse. Cogitationũ & curarũ multiplicitũ inconstantia.

2 *Et possident me* [a] *dies afflictionis*. Septuaginta. *Habent me*. prop. Tenent comprehensum, & quasi arctissime vinctum Simile in Exod. 15. 14. ab eadem radice; *Dolores obtinuerunt* (Septuaginta: *Apprehenderunt*, apprehensos possederunt, ceperunt. *Cogiron los*) *Habitatores Philistiim*. *Dies*, ærumnosissima, & calamitosissima tempora: *Afflictionis*. Prop. dolorum, & ærumnarum: non possum me explicare tantis ærumnis, & cruciatibus, vel per Hypallagem: Habeo, possideo dies calamitosos; incidi, deveni, in luctuosissima tempora. Utrumque eleganter. Illud quoque obiter notandum; utilem, sed non valde solidam esse, in hoc loco illam Gregorii observationem: *Modo dies afflictionis possident justos; quia dies lætitiæ post sequentur*, nam in Hebræo futurum est, *Possidebunt*, ut significetur perpetuitas quædam, & diuturnitas ærumnarum.

[a] Han hecho en mi fuerte y pesa el tiempo, y los dolores. אחז *Dies pro tẽpore calamitoso.* עני *Greg. observatio utilis. Futurum, de re diuturna.*

Vers. 17. Nocte os meum perforatur doloribus, & qui me comedunt, non dormiunt.

3 CUm Miserrimo cuique induciæ sint dolorum, nocte nimirum, indulgente morbo, & mitescente dolorum acerbitate, ego multo acerbius excrucior, tunc enim pervadit ossa intima sævus dolor, & qui me vexant somno, & quieti suæ ducunt meos cruciatus, & noctes insomnes. Semper igitur exagitor, semper illi me infestantur. *Nocte*. Nicetas, nihil peculiare agnoscit, quam diuturnitatem illam acerbi doloris, q. d. dies *noctesque*; Sed est in commemoratione *noctis*, vis illa, & amplificatio, quã indicavimus; est enim *nox*, sicut & somnus, laborum medicus, edomitor curarum, & ut Orpheus in hymnis dixit.

Sacrosanctum doloris omnis solamen.

Paufanias certe in Corinthiacis lib. 2. scribit apud Sycionios fuisse Somni simulachrum hujusmodi: *Leonem* (inquit) *sopiens Somnus, Epidotes cognomento*, quod quid aliud est, quam somnum sævos domare, & consopire dolores? Hæc est illa ingentis doloris, & luctus significatio, cum per *noctem non tacet pupilla oculi*, de quo diximus in Thren. 2. 18. Vid. quæ de illis morbis diximus, in quibus nocte ingravescunt dolores, cap. 2. in enumeratione morborum sect. 5. numer. 1. Vide etiam cap. 7. vers. 13. & 14. & cap. 10. vers. 17.

Coharens paraphrasis totius sententia. Nicetas. Nox dolorũ levamẽ Orpheus. Pausanias Somni simulachrũ. Significatio ingentis doloris.

4 *Os meum perforatur*. Ossa mea perforantur, terebantur, acerbus dolor pervadit, & penetrat ossa, sui sedibus dimovet, & convellit, eruit, effodit. Cadunt hæc omnia in proprietatem verbi originalis. Septuaginta, *Ossa confracta*. August. *Ossa confusa*. Alii Græci, *Combusta*. Nicetas, *Exusta vi irruentium cruciatuum*. Acerbissimus ille dolor est, qui pervadit ossa, & multo acerbior, si noctu ingravescat. Nocturnum cruciatum significat Ezechias, Isai. 38. 13. *Sperabam usque mane; quasi Leo sic*

Ossa bona, aut male habentia. quid significent. נקר *LXX August.*

Nicetas. Ossa male affecta, quod indicent, *contrivit ossa mea.* Sunt etiam in Sacro sermone apud David; *Ossa conturbata*, Psalm. 6. 3. & Psalm. 30. 11. *Dispersa*, Psal. 21. 15. *Inveterescentia*, Psal. 31. 3. *Dissipata*, Psal. 51. 6. Quæ omnia vel ad extremam consumptionem, & maciem pertinent, vel ad extenuationem omnium virium, & præcipuarum animæ partium. Sic hoc loco in- *Nicetas.* terpretatur Nicetas per *ossa, animi nervos*. Denique cum Deus dicitur, *liberare ossa*, Isa. 58 11 aut, *exhilarare*, Psal. *Quæ animi sensum penetrant comparantur cū oleo.* 33. 21. aut facere, ut *exalteat*, Psal. 50. 10. indicatur ingens quoddam animi gaudium totum hominem pervadens, & in intimas animi partes sese insinuans. Ideo hæc quæ ingentis efficacitatis, & sensus acutissimi sunt, sive bona, sive mala, comparantur cum *oleo* quod penetrat in ossa usq; atque medullas, Psal. 108. 18. Sic de oleo Aristot. *Aristot.* problem. 22. sect. 31. *Nihil eque pervadit quascumque res: etiam ipsa subit ossa*. Vide, quæ superius diximus. cap. 20. num. 10.

5
Varia lectio, & expositio. עֹרְקַי *Complut.* *Et qui me comedunt.* Vox, quam supra num. 3. diximus ab aliis verti, *fugere*, aut *fugare*. Quare Complutenses legunt: *Fugantes mei*, id est, qui me persequuntur, aut fugaces mei, forte propter celerem, & irrequietum motum, quem vel efficiunt in alio, vel in se habent. Hinc variæ exponendi rationes. Prima, ut isti *comedentes*, fugantes, *R. David. R. Mardoc.* aut fugaces, sint arteriæ nunquam quiescentes. Sic post R. David explicat R. Mardocai, *Suae (inquit) venæ pulsatiles, quia Gharak significat, fugere, & sequi, & Gherec, vena in qua pulsus agitatur*. Sic ergo interpretatur Vata- *Vatabl.* blus: *Neque pulsus meus redditur minor tempore nocturno; qui tamen minus deberet, quia calor retrahitur in partem interiorem*. Videtur ergo de sebri nocturna conqueri acu- *Febri nocturna laborans Job.* tissima. Atque eodem spectat Pagninus, qui, *pulsus*, legit. *Pagn.* Certe Septuaginta, *Nervos dissolutas*, legunt. Forteque *LXX.* intelligunt illorum motum inæqualem, & varium, aberrantemque. Regia cum Hebræo illo apud Caietanum *Ve-* *Regia. Caietan.* *nas*, vertit. Sed quanam ratione *venæ* dicentur quiescere, & dormire, aut vero vigilare? An, ut ait Caietanus, *Venæ Jobi laborãtes.* quia venæ non cessabant emittere putres humores? An propter confusionem quandam, & commotionem noxiorum humorum intra venas? Sed hæc non afferunt per se dolorem, aut cruciatum.

Duæ aliæ probabiles exponendi rationes. Osorius. Cæterum duos alios explicatus habet hæc sententia. Primum, ut *qui Jobum comedebant*, sint illius hostes, & detractores; qui mordebant, comedebant, arrodebant, & incessanter adlatrabant. Placuit hoc Algarbiensi Episcopo; immo non displicuit Philippo, qui non tantum de hominibus, sed de Dæmonibus accipi posse scribit: Ii enim vigiles sũt, & in malo nunquam dormitant. Secundum, ut *vermes* in- *Greger.* telligantur, qui depascebantur, & arrodebant membra, & *Philippus.* ulcerum latera. Significavit hoc proculdubio Vulgatus, *D. Thom.* atque interpretantur universi Latini post Gregorium, *Nicolaus.* Philippus, D. Thomas, Nicolaus, & posteriores cæteri. Sed de Jobi vermibus diximus abunde tom. 1 c. 2.

Vers. 18. In multitudine eorum consumitur vestimentum meum, & quasi capitio tunicæ succinxerunt me.

1 *Varia lectio & expositio. Vermes alterum.*
2 Consumere *quid propriè. Pthiriasis. Illustratus Samuel.*
3 *Angina Jobi*, Suspendium, *forte de morbo. Illustratus Samuel.*

1
Paga. Varab. In *multitudine eorum*. Cum in fonte tantum sit, *in multitudine potentia*, aut fortitudinis, *consumitur vestimentum*; Pagninus peculiariter retulit ad dolorem; *Propter multam vim doloris*. Vatablus similiter ad morbum: *Præ multitudine roboris, suaandi morbi: id est, præ nimia morbi gravitate*. Caietanus ad magnam vim & copiam pu- *Caietan.* tris humoris manantis, quo vestes etiam ipsæ concrescebant, & putrescebant. Vulgatus ad illud, quod proxime præcesserat, duxit referendum, videlicet ad corrosores illos, atque devoratores indefessos; quam sententiam ele- *Philippus.* ganti paraphrasi elucidavit Philippus; *Scatentium vermium multitudo semper se commovens, & per diversos vulnerum sinus discurrens, vestem quoque meam, dum per se repere non cessat, atterit*. Septuaginta sententiam in sua *LXX.* illa amplitudine, & proprietate retinuerunt: *In multa virtute apprehendit stolam meam*. & Tygurina quoddam *Tygur.* late patens suppositum expressit, omnia videlicet mala: *Vestimentum meum vi malorum faciem suam mutavit*. Ergo non incommode ad ea omnia referetur, vermes, putres liuores manantes ex ulceribus, dolores, & morbi cruciatus, ac totius corporis foeditatem.

2
חפש *Pag. Caiet. Regia. Cop. Forst. Osorius.* *Consumatur vestimentum*. Proprie legi potest; *Mutatur vestimentum*. Quia vero cum mutatur vestis, nudatur homo, aliqui legendum existimant: *In magno robore nudatur indumentum meum*. Quo profecto respicere potuit, qui hujusmodi paraphrasi locum hunc elucidare conatur; *Cogit me dolores, & ardoris vehementia vestem meam singulis horis invertere, cum eam toti corpori injectam tolerare diu non possim*. Sed sane illa mutatio, aut prioris vestimenti denudatio, ad mutationem faciei ipsius vestimenti pertinet. Sicut ab eadem radice dicitur 1. Reg. 28. *Mutavit Saul habitum suum*. & 3. Reg. 10. *Mutavit aspersione pulveries, & oculos suos*. Sic Tygurina hoc loco: *Vestimen-* *Tygur.* *tum meum faciem suam mutavit*. Nisi forte dicat necessarium esse propter vim morbi, subinde vestimentum mutare, quod in ægrotis purulentis frequenter evenire solet; *Pediculares morbus infestans ipsas vestes.* quod etiam cum vermiculis illis, qui corpus exedunt, peculiariter convenire potest: cum illis peculiare sit vestes subintrare, est enim illud malum Ethiriasis, sive pedicularis morbi, non solum ipsius hominis, sed etiam ipsarum vestium: de his enim animalculis cum agit Plinius, ait *Plin. l. 11. cap. 33.* gigni in *vestibus, præcipuè lanitio intereemptarum à lupis ovium*.

3
Prima exponendi ratio. *Et quasi capitio tunica succinxerunt me*. Si ad vermes referatur (ut videtur voluisse Vulgatus, & plerique Latini) sensus erit. Immensam vermiculorum multitudinem per collum vestis turmatim ascendere, & quasi effervescere. Illud autem, quod est, *Succingere, quasi capitio*, nihil aliud significat, quam capitium ipsum, & orificium vestium totum circumdatum esse, plerumque infestissimis *Philipp.* hujusmodi bestiolis; quod eleganter dixit Philippus: *Multitudo vermium totum, atque ex omni parte circumdatum, & quasi in unum vulnus redactum, incessabili æstu, hauslnque discruciat*.

Secunda exponendi ratio. Si verò de sanie concrescente, & constringente ipsum peristomium, & orificium vestis loquatur, sensus erit: Vestem præ densatione, & quasi constrictione angustiorem redditam, ita ut pene tota ipsa sit velut orificium tunicæ. Hoc enim esse solet justæ omnino, & æqualis mensu- *Peristomii tunicæ justa mensura.* ræ cum collo; licet alios sinus laxos, & fluentes vestis habeat: q. d. Undique constringor veste, quæ me jam capere non potest: quippe ipsum orificium tam angustum est, ut commode respirare non possim; tanta videlicet est vis saniei, atque putredinis.

Tertia expositio. Nicetas LXX. Job laborans angina. Si vero de ipso morbo loquatur, significabit se quasi strangulari angustia. Qua ratione Nicetas, Septuaginta legentes, *quasi ora vestimenti mei circumdedit me*; interpretatur: *Translata (inquit) usus est oratione: nam qui peristomio cujuspiam collum constringunt, suffocant illum, & strangulant; dicit igitur; Quia me arctius complexus est, perinde me comprimit, & strangulat, sicut cum angusta ora vestis inguium adstringit, premitque vehementius*. Vide quæ diximus, cap. 2. disp. de morbis sect. 8. & de attenuato Jobi spiritu cap. 17. Ad quem etiam mor- *Elias Thisbitis sententia de suspendioso morbo Jobi.* bum Elias Thisbites, in radice ςacar. refert illud capitis vers. 7. 15. *Elegit suspendium anima mea*. ubi ait, *ςacar esse morbum, qui obturat os fistula cibales, quæ est in collo; quo morbo homo correptus in hora moritur*. Addit etiam pro suo Rabbinico more, & ingenio: *Quod morbus iste ab exordio conditi mundi, primum omnium invasit pueros, deinde etiam adultos: & hoc interdum cum sternutarent, tunc evolabat spiritus eorum, & moriebantur. Unde profecta est consuetudo, ut homines sternutanti di-* מבר *Sternutatio olim exitiosa.* *cant, Salus*. Illud vero multo magis Rabbinicum; quod laqueum, suspendiumque Achitophelis 2. Reg. 17. de hoc *An Achitophel, vero suspendio interierit.* morbo intelligere velit: quod enim dicitur, *Disposita domo sua suspendio interiit*; existimat quod *morbus iste invasit eum, ob nimiam eum tristitiam, eo quod non successisset consilium ejus, & quod perierit strangulatione*. Nos appellamus *Garrotilla*. Simile igitur fuerit illud *suspendium*, vel strangulatio Jobi, atque de simili *Job. 7. 15.* nunc morbo conqueritur, cum *quasi capitio tunica*, aut quasi laqueo, premi se & constringi queritur.

Verſ. 19. Comparatus ſum luto, & aſſimilatus ſum favillæ, & cineri.

1 Lutum *cuius Symbolum. Morbi ſœditas.*
2 Lutum *quid prop. Explicatus Habacuc.*
3 Pulvis, & cinis. *Humana origo. Arguria Caiet.*
4 *Duo hominis nomina cur* lutum *cur* cinis. *Anima*, ignis; *Corpus*, cinis. *Illuſtratus Sapiens.*

1 *Simplex ſententia. Lutum ſordes. Vide c. 10. verſ. 9. n. 6 Tygurin. LXX.*

PRæ tanta itaque ulcerum ſpurcitia, & ſanie videor non ſolum lutulentus, & ſordidus, ſed lutum ipſum, ipſæque ſordes. *Lutum* autem referri tum ad ſordes, tum ad contemptum, & extremam abiectionem diximus ſuperius. Tygurina: *Deduxit me ad argillæ vilitatem.* Paulo acrior lectio Septuaginta: *Reputaſti me ſicut lutum*, id eſt; non exiſtimaſti indignum, qui omnium pedibus proculcarer. Quanquam ſententiam hanc paulo ſublimius accipit Catenæ auctor, ut hoc loco proponat naturæ humilitatem, ac terrenæ originis memoriam adhibeat ad precationem, & commiſerationem: *Cogita* (inquit) *ò Domine, me terram eſſe, & mihi curſus abeundum eſſe.* Sed idem Nicetas ſenſum à nobis prius iudicatum elicere, & probare videtur; ut quaſi affectu quodam, & indignatione commotus dicat, ſe à Deo non exaudiri, quod nihilo illum magis faciat Deus, quam viliſſimum lutum aut terram, vel cinerem. Sed illud, quod diximus, germanum, & ſimplex eſt, ut de ſui morbi, ſtatuſque ſordida, atque miſera conditione loquatur, inquam à Deo præcipitatus eſt. Sic enim eſt in Hebræo; *Proiecit me in lutum*, quaſi magno impetu præcipitavit me in has ſordes, in quibus nunc iaceo: *Ad ſummum* (inquit Philippus) *vilitatem perductum ſe dicit, qui vulneribus, & ſanie, ſicut lutum computreſceret, & fœteret.*

Nicetas. ירת *Philippus.*

2 חמר

Eſt autem *lutum* hoc loco proprie illud, quod ſubſidet in fundo maris, aut fluminis, quod efficit aquam turbidam, & lutulentam; dicitur enim à verbo *Hhamar*, quod eſt turbare, aut intumeſcere, quæ ſunt maris propria, ſicut Habacuc 3. 15. dicitur, *lutum aquarum multarum*, & Pſal. 45. 4. eadem voce dicuntur, *aquæ turbatæ*, videlicet nimia commotione limi, & luti excitati ex maris profundo. Quare forte reſpicere poterit ad tranſlationem illam ſemel cœptam fluctuum, id eſt ærumnarum, quibus dum appetitur, & opprimitur, videtur conſpurcari, obducique limo, & luto, quod ſecum convehunt.

3 עפר אפר *Philipp. * Eſtoy ſeco, y hecho tma yeſca.*

Et aſſimilatus ſum favillæ, terræ, aut pulveri; *& cineri*, id eſt; ſimillimus ſum rei viliſſimæ, pulveris, cineris, & ſi quid vilius, & abiectius eſt. Philippus: **Exſiccantæ carnis ainis putredine, cinis fiebat, & favilla.* Quod idem videtur eſſe cum illo cap. 7. 5. *Induta eſt caro mea putredine* (videlicet fluente, & manante, velut luto. cum vero concreſcebat, ſequitur) *& ſordibus pulveris cutis mea aruit.* Valde minutum, & curioſum potius, quam ſolidum, quod hoc loco Caietanus ſcribit, ſermonem eſſe de *pulvere*, qui verrendo eiicitur foras, & ſimiliter de *cinere*, qui eiicitur poſt colatum lixivium; ut ſignificet Job æſtimatum à domeſticis, tanquam immunditiam domus, ideoque foras proiectum ad ſterquilinium, & proculcatum. Potius dixerim, cum eædem voces ſint *pulveris, & terra, & limi*, de quo dicitur formatus Adam, ut primam illam ſuam ſordidam, lutuleotamque originem in memoriam revocet, atque in illam originem, tanquam in ſcaturiginem totius putredinis, atque ſordium, ſordidam iſtam ſuam conditionem, & ſtatum reducat. Quid mirum (inquit) tantum ſordeſcere, qui ſim ipſum lutum, pulvis, cinis? Quod videtur iudicari lectione Septuaginta; *In terra, & cinere pars mea.* quod Nicetas ſic exponit. *Hominis à Deo pars, non in rebus pretioſis, ſed viliſſimis, in cinere inquam, & pulvere, quæ pedibus obteruntur, conſtitata.*

Caietan. arguria. Miſeriarū & morborum reductio in eam noſtram originem. LXX Nicetas. Hæreditas hominis in luto, & cinere.

4 *Cur homo dicatur lutum. Cur homo dicatur Cinis. Cadaver cinis.*

Et ut de his nominibus nonnihil dicamus, repetendum eſt ex capite 10. hominem dici *lutum*, propter contemperationem, & compoſitionem ex corpore, & anima, tanquam luti ex pulvere, & aqua: cum autem diſcedit anima, areſcitque vitale humidum, remanet ſolus pulvis. Sed unde nam *cinis*? Certe ex eadem compoſitione animæ, & corporis; nam dum vivit homo, calet, ardetque velut accenſa terra, aut inflammatus carbo; At abeunte anima, & extincto calore, & igne remanet tantum cinis. ſic Euſebius Cæſarienſis de Præparatione Evangelica lib. 11 c. 4. diſſerens de arcana Hebraicorum nominum impoſitione, & ſignificatione, inter alia nomina ait, *Hominem appellari Adam*, id eſt, terrenum, & *Is*, qui ſolet dici vir à radice, *Es*, id eſt ignis; ita ut primo nomine, conditio corporis; at vero ſecundo conditio animæ, id eſt, virilis, calida, & ignea ſignificetur: * Animam autem eſſe ignem, antiqua plurimorum ſententia facit, Zenonis, & Democriti, atque aliorum quam referunt, & exponunt Cicero, 1. Tuſcul. Varro, lib. 4. de lingua Latina. Nemeſius lib. 4. de natura hominis c. 2. Lactantius libr. 2. c. 13. & de opificio Dei capit. 17 Gregorius Nyſſenus lib. de anima ca. 1. ex quo illud elicit Lactantius loco citato; *Si anima ignis eſt, in cælum debet eniti, ſicut ignis, ne extinguatur, hoc eſt ad immortalitatem, quæ in cælo eſt. Et ſicut ardere, ac vivere non poteſt ignis, niſi aliquo pingui materia teneatur, in qua habeat alimentum, ſic animæ materia, & cibus eſt ſola juſtitia, qua tenetur ad vitam.* Rem hanc ipſam ſapienter interpretatus eſt Fulgentius libr. 1. Mitholog. tractans Promethei Fabulam, qui ignem cælo deductum luteæ ſtatuæ adhibuit, ſicq; homines non ſolum finxit. ſed etiam animavit. Ergo ſi extinguatur ignis, oportet olim inflammatam terræ materiam in cinerem redigi: ſicut hac in re non omnino male, alloquio ſtulteſcentes illi Sapientiæ 2. 23 dicebant. *Fumus flatus eſt in naribus noſtris, & ſermo ſcintilla ad commovendum cor noſtrum, qua extincta cinis erit cor noſtrum.* Ubi longe pulcherrime comparatur halitus, quem ore exſpiramus, cum fumo proficiſcente ex interno vitæ, & præcordiorum igne: cadaver vero cum terra, materiave exuſta. Atque hoc illud videtur, quod Job de Deo dixit, capit. 34. 15. *Si direxerit ad eum cor ſuum, ſpiritum illius, & flatum ad ſe trahet, & homo in cinerem revertetur.*

Euſeb. ארם אש *Animam eſſe ignem priſcorum ſententia. Cice. Varr. Nemeſius. Lactantius. Nyſſenus. Animæ niſus in cælū. Fulgētius. Mithologia Promethei. Halitus cur dicatus fumus.*

Verſ. 20. Clamo ad te, & non exaudis me: ſto, & non reſpicis me.

1 *Totius ſententiæ dilucida paraphraſis.*
2 Clamare, & ſtare *cuius habitus. Jobi in orādo conſtantia. Explicatus Pantus.*
3 *Jobi charitas. Ingenium amantium.*
4 *Doloris vis efficiens varios animi, & corporis motus.*

ACceſſit (inquit) pro, dolorum omnium, & cruciatuum cumulo, quod te, ò ſupremum Numen, in quo unicum eſt meæ ſalutis præſidium, aſſidue inclamo: tu vero te meis præcibus ſurdum præbes, neque ullum audiendi ſpecimē mihi polliceris: nihiloque magis, ſi inſtem, & tuam opem aſſidue efflagitem: ſive clamore, ſive ſilentio, ſive habitu ſupplici, & demiſſo, ſive paulo erectiori, & attentiori ad tuos nutus, tu ad meas querimonias, & expoſtulationes graviſſimas reſpondes, ac neque tuis oculis miſerrimum hominem dignaris. 1 *Sententia paraphraſis.*

Clamo ad te. In Hebræo, & Græco. *Clamavi*, ut ſtudium indeſeſſum clamandi, & efflagitandi opem ſignificet. Quanquam hæc ipſa perſeverantia ſequenti voce, ſtandi, iterum ſignificari exiſtimet Philip. *In clamore* (inquit) *intentio eſt orantis: in ſtando vero perſeverantia, & indeclinabilis fiducia juſtitiarum ſuarum.* Sic Tygur. *Perſeverantem minime curas.* Et recte: nam *ſtare* habitus eſt exſpectantis, deſiderantis, tum etiam & vocantis cum magna pectoris, & vocis contentione. Poteſt etiam eſſe habitus tacentis, & attenti tantum ad ea, quæ miniſtranda Dominus juſſerit: *ſtans* enim miniſtri, pariterque ſilent coram ſuis Dominis. id annotavit Vatablus. *Cum ſto tacendo, nihil me curas.* Erit ergo ſententia: Neque me ſupplicem, & proſtratum clamantemque attendis; neque ſtantem, tacentemque reſpicis; nunquam itaque tibi curæ ſum. Quod ſi me non audis, neque reſpicis, non eſt ulla mea culpa, aut ſcelere: nam *ſto*: quod fideliter miniſtrantis eſt, & ſervi ſua culpa non excidentis à gratia, & benevolentia Domini ſui; ſicut ſcriptum eſt; *Qui ſtat, Domino ſuo ſtat, & qui cadit Domino ſuo cadit.*

2 *Perſeverantia orationis. Philippus. Tygur. Stare, quorum habitus. Vatab. Rom. 14. 4.*

Hic duo obſervare licet; primum cum auctore Catenæ: *Illud* (inquit) *Non exaudis me, eximiam quandam erga Deum charitatem oſtendit; ſic enim loquitur, quia ab eo ſe credit audiri.* Neque enim ſi non audiretur, ſurdo narraret ſuas ærumnas. Quanquam illud quidem fami-

3 *Nicetas. Amantiū ingenium.*

familiare fit animantium, conqueri se neque respici, neque audiri, sed plane contemni, dum id, quod ardenter efflagitant, non consequuntur. Quare *non audiri*, erit non obtinere suas preces: *non respici*, erit non sentire Dei vultum propitium, atque benignum. De hoc vero amantium ingenio diximus superius cap. 3. in causis querimoniarum Job,

Aegri animi varii motus, & conversiones.

Alterum vero indicari summam quandam inconstantiam, & conversionem in corporis habitu, & actionibus, quam efficit vehemens animi anxietas, & ardor; qualem etiam efficere solet intus conceptus ignis amoris: nam jam oraturus se prosternit; jam ministraturus se erigit, & stat; jam demittit oculos coram judice; jam erigit ad Dominum: jam illachrymatur, & clamat; jam absterfis conticescit lachrymis:

Ovid. 10, Metha. de Myrrha,

— Et modo desperat, modo vult tentare pudetque
Et cupit, & quid agat non invenit; utque securi
Saucia trabs ingens ubi plaga novissima restat,
Quo cadat, in dubio est, omnique à parte timetur,
Sic animus vario labefactus vulnere nutat.

Vers. 21. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ adversaris mihi.

1 Crudelis *quid. Ad mortem referri in sacro sermone. Illustrati Samuel, & David.*
2 *Propositio* In. Durities *quid. Explicatus Jeremias.*
3 *Vera sententiæ expositio. Illustratus David.*
4 Ponere *quid prop. Illustratus Samuel atque David,*
5 Ascendere, & inequitare, *ad felicitatem. Illustratis Isaias & Moyses.*
6 *Quid* ridere *in sacro serm.* Nubes *felicitatis humanæ symbolum. Explicatus Isaias.*
7 Valide *quid: Varia lectio.*

1 *Vir. Egl. 2.*

AMoris affectus vehemens, &, quod affine est, cum ira conjunctus: Sic ille, qui nihil magis, quam amare;
O crudelis (inquit) nihil mea carmina curas!
Nil nostri miserere! mori me denique cogis,

Vide quæ diximus c. 3. ver. 3. soll. 8.

In crudelem, in hostem, videris enim hostium meorum votis cumulato satisfacere, dum me finis cum incredibilibus ærumnis conflictari. Ubi nota ex proprietate vocis illum proprie dici *Crudelem*, qui ærumnosi, & miseri hominis non miseretur; ut clare ab hac ipsa radice dicitur, & exponitur Jeremiæ 6, 23. *Crudelis est, & non miserebitur*. & iterum Jere. 50. 42. *Crudeles sunt, & immisericordes*, unde dicitur Prover. 12. 10. *Viscera impiorum crudelia*, id est, quæ nulla alienorum malorum miseratione tanguntur, quod manifeste opponitur alteri parti, *Novit justus jumentorum suorum animas*, id est, sancti homines etiam irrationalium pecudum commiseratione tanguntur. Ergo cum Deum vocat *crudelem*, significat, non mitescere pœnis de illo sumptis quamvis gravissimis, sed videri expetere adhuc extremum de illo supplicium: nam non semel hujusmodi *crudelitas*, ad mortem refertur, ut illud 2. Reg. 2. 26. *Ita ne usque ad internecionem, tuus in me mucro desæviet?* & illud Deut. 32. 33. *Venenum aspidum insanabile*. Quod proprie est: venenum aspidum immisericors, aut crudele, id est, mortiferum. Onchelus: *Sicut capita aspidum crudelium*, id est, mortiferarum. Ergo sic ait: *Mutatus es mihi in crudelem*, vel, ut in originali est, de futuro: *Mutaberis*, aut *converteris*, vel vertes te; id est, cum tuarum creaturarum vitam, & spiritum ames, at nunc videris toto studio, & voluntate ferri in meam necem, & interitum, hostium instar, qui nullo nisi extremo supplicio de hostibus suis sumpto satiari possunt. Hæc est enim illa *plaga inimici crudelis*, & nullius quamvis gravissimæ pœnæ miserescens, de qua aliquando diximus.

אכזר *Crudelis quamvis proprie.* *Crudelitas ad necem relata. Crudele pro mortifero. Onchel.* הפך *Jer. 30. 14.*

2 *Et in duritia manus tuæ adversaris*. Proprie etiam de futuro, *adversaberis*, ut significet assiduos suos cruciatus sine intermissione à Deo continenter infligendos. *In duritia* autem *manus* idem est, quod *in manu durissima*, aut *fortissima*, q. d. fortissime me percutis, pro viribus me verberas & vulneras; atque in me perdendo omnes tuas vires, roburque expromis. Septuaginta. *Manu potenti me flagellasti*. Et quidem vox originalis *duritiei*, affert confirmationem quandam invicti roboris, nemini cedentis, tum etiam importunitatem quandam rei semel, & iterum repetitæ, atque sua importunitate, & quasi multiplicatione vincentis, & superantis: quale illud est Jeremiæ 30. 14. *Propter multitudinem iniquitatis tuæ duræ factæ sunt peccata tua*, sive ut Hebræi legunt; *Multiplicata sunt*, aut, *confortata sunt*. Videtur enim Divina misericordia quodammodo opprimi, indefessa illa importunitate peccandi. Sic igitur hoc loco *durities* manus, non solum erit vis vehemens. sed etiam importunitas quædam, & quasi multiplicatio flagelli numquam intermissi, sed per multas plagas, multosque cruciatus repetiti. Totam vero sententiam eleganti paraphrasi elucidavit Philippus: *Pium (inquit) & misericordem Deum fuisse sibi ostendis in prosperis, & in adversis subito commutatum, cujus etiam plagæ duritiei graves pœnas sustineat*. Illud autem quod ait; *Adversaris*, eleganter dictum est ab Interprete, est enim à radice, *Satan*, unde dicitur *adversarius*, qui stat ex adverso, & indefesso studio repugnat. de cujus vocis proprietate aliquando diximus. & quia idem verbum ad odium, & inimicitias refertur, tum etiam ad minas, alii vertunt; *Odio habuisti me*. Alii: *Minitaris mihi*. Quod non solum ad hostile vulnus, sed etiam ad hostiles, ingentesque terrores pertinet.

LXX. עצם *Compl. Durũ pro forti. Philippus;* שטן *Varia lectio. Pag. Regia Vatabl.*

Vers. 22. Elevasti me, & quasi super ventum ponens, elisisti me valide.

EX sublimi (inquit) fælicitatis fastigio, in quod me evexeras, nunc in profundum malorum baratrum præcipitas, eo acerbiori, & magis miserando casu, quo è sublimiori fortuna. Sed cum ait; *Elevasti me*, videri posset esse eadem sententia, quæ Psal. 101. 11. *A facie iræ indignationis tuæ, quia elevans allisisti me*. Sed quidem diversa videtur similitudinis, & translationis ratio: nam illud videtur sumi à pondere primum sublato, deinde allisso, & jaculato in terram magno impetu. Hoc autem loco videtur potius comparatio duci à nube, quæ in sublime excitata, ventorum vehiculis gestatur universo mundo conspicua, & interdum etiam luce clarissima perfusa; sed paulò post illo eodem, quo in sublime excitata est, vento desicitur, & dissipatur; Qui sensus ex proprietate singularum vocum facile constabit. 3

Fortunæ commutatæ duplex comparatio.

Quasi super ventum ponens. id est, Imponens me ventis vehendum, fecisti ut insiderem ventis veluti inequitaturus. Aliquando etiam verbum *ponendi*, aut *Imponendi*, cum subest verbum *Racab*, ad equitationem refertur, ut 2. Reg. 6. 3. *Imposuerunt arcam Dei super plaustrum novum*. Videlicet, vehendam instar equitantis, quod Septuag. ad phrasim Scripturæ dixerunt, *Ascendere fecerunt arcam. Que subiese, como a cavallo*. & Psal. 65. 12. *Imposuisti homines super capita nostra*. id est, Agimur ab iniquis Tyrannis, ut muta jumenta; insident, & inequitant nostris capitibus; sustinemus, vehimus illorum Tyrannidem gravissimam. 4

Poni aut imponi relatum ad equitationem. רכב *LXX.*

Illa vero sublimi quasi equitatione significatur ingens fælicitas, tum quod referat Deum, qui dicitur *Ascensor*, id est, inequitator *Cæli* Psal. 67. 34. & Deute. 33. 26. *Et inequitator Cherubin*, Psal. 17. 11. & *Occidentis*, Psal. 67. 5. tum quod ille *Ascendendi*. & *inequitandi* habitus fuerit nobilissimorum, potentissimorumque, quod fuit apud Persas nobilitatis insigne, ut scribit Strabo lib. 15. postea ad milites nobiliores translatum est, sicut è contrario ignobilitatis erat peditem incedere, juxta id Eccles. 10. 7. *Vidi servos in equis, & principes ambulantes super terram quasi servos*. Si vero etiam in hac loquendi ratione, vectura sit, non equus, aut mulus, sed aer, ventus, montes sublimes, excelsi colles, tunc jam mirabilis quidam nobilitatis, & fælicitatis gradus significatur, ut id Isai. 58. 14. *Sustollam te super altitudines terræ*; id est, equitare, ascendere te faciam super montes; insidebis rector, auriga, equitator summis verticibus; tradam tibi montium, collium, montanorum, terræ, & regionis montuosæ regnum, habenas, sicut prædixerat Moyses, Deuter. 33. 13. *Constituit eum super excelsam terram*. proprie; Ascensorem, vel, inequitatorem posuit. Septuaginta; *Ascendere fecit eos super fortitudinem terræ*. Ergo fælicitatis amplificatio est, cum hic dicit: Non tantum præcelsis montibus, sed nubibus, ventis, ascensorem, & inequitantem me imposuisti. 5

Inequitare ad fælicitatem. Equitãtes nobiles. Strabo. LXX.

Elisisti me valide. Verbum *elidendi*. sæpe à Vulgato vertitur, *liquefacere*, aut *defluere*, vel *liquescere*, vel *tabescere*, ut Psal. 64. 11. & 74. 4. quod ad duo referri solet, videlicet, ad defluvium sanguinis ex accepto vulnere, post ingentem aliquem casum e sublimi. Sicut ab hac radice 6

Liquescere, & prosterni de ingenti casu. מוג

radice dicitur 2. Reg. 14. 16. *Ecce morituendo prostratus*. Hebraice; *Liquescens, aut tabefacta* Isaiæ 64. 7. *Allisisti nos in manu iniquitatis nostræ*. Id est, nostris ipsis iniquitatibus quasi vulnerati, & confossi prostrati defluimus, & tabescimus. sic igitur potuit dicere Job, *Elisisti me*, & liquefacis, id est, post ingentem casum, quasi accepto vulnere, & aperto corpore, sanguine totus mano, diffluo, & tabesco. Sed, quod cum semel indicata *nubis* translatione melius congruit, secundo referri solet hoc verbum ad nubium liquescentium, & stillarum minutissimarum defluvium, q. d. omnis illa mea pristina fęlicitas defluxit, evanuit, liquata est, & soluta prorsus in vapores, & stillas minutissimas; liquesco nunc, & tabesco assiduo fletu, & stillis lacrymarum; huc tandem recidit pristina vitæ lætitia, atque jucunditas; levis, inanis fuit, instar nubis vanissimæ mea illa prosperitas, quam ventus cogit, ventusquoque dissolvit, & liquefacit; sicut *spuma gracilis*, quam efficit ventus commovendo mare, & quæ eadem a vento dispergitur.

Nubis liquescentes translatio ad felicitatem evanescentem.

Sap. 5. 15.

Valde. In Hebræo est, *Thusiah*, de qua voce sæpe diximus significare legem, subsistentiam, decretum. Hinc varia lectio: *Elisisti legem, aut decretum meum. id est, meam vivendi rationem non probasti, impietatis damnasti, & supplicio affecisti*. Alii: *Elisisti me decreto*. id est, statuisti me elidere Regia. *Liquefecisti me subtilitate*; forte ut ad pluviam minutissimam referat. Quæ *subtilitatis* significatio multo magis aliena est, quam sensus ipse. Ergo præstat, ut accipiatur pro *subsistentia, firmitate, robore*, quod ad Deum retulit Interpres dicens: *Valde* q. d. Divina virtute, prævalida atque præforti elisus sum. Si vero ad ipsam Jobi virtutem; Quidqud, inquit, quondam eram, evanuit, defluxit, nihil enim illud firmum fuit, aut solidum: erant nimirum vanissimi, & tenuissimi vapores ad speciem tantum concrescentes, non alio solidiori fundamento sustentati, quam vento, & aere, re omnino fluxa, & inconstante.

7 תושיה
Varia lectio Vatabl.

Regia.

Vers. 23. Scio, quia morti trades me, ubi constituta est domus omni viventi.

1 Scire *ad experimentum, & exspectationem*.
2 Tradere *ad debitum. Mors tum Tirannus, tum Judex æquissimus Illustrata Sapientiæ, & Eccles.*
3 *Sepulchrum* domus; constitutum *in Sacro sermone quid*. Domus testamenti.
4 Extendere manũ, *in bonũ*.
5 *Mors ærumnarum levamẽ*
6 *Explosa aliorum expositio. Resurrectio, & animæ immortalitas.*
7 *Lectio Septuaginta. Affectus more valentis Viri optanti mortem pauũ.*
8 *Imbecillitatis, velle mori; Mortis arbitrium fontibus permissum.*

PErsuasum, inquit, mihi est, ex mortiferis vulneribus, quibus confossus sum, fore ut brevi morti me, tanquam tortori, extremoque supplicio committas. Tanta igitur supplicii acerbitas, cujus videor tua sententia damnatus, nunquam non mihi misero obversator ante oculos. *Scio*, non solum rem bene notam, atque animo insidentem, & quasi peculiari experientia sibi persuasam significat, sed affert etiam quandam speciem solatii, & avidæ espectationis, ut statim explicabimus.

Quia morti trades me. Septuagin. *Quod mors me conteret*. In Hebræo lenius: *Reverti facies me in mortem*, vel morte convertes me q. d. per mortem restitui hominem, & converti in terram, de qua sumptus fuit; repetit enim terra suum debitum, & repetunt cuncta suos ortus, atque origines. Tygur. eleganter: *Mors restituet me*. Postquam enim *introivit mors in orbem terrarum*, tanquam mundi hujus moderatrix, certè illius dominatus, si consideretur respectu hominis quem immortalem, & liberum ab initio Deus constituit, Tyrannicus est, invidia, & crudelitate plenus, & manifesta injustitia: *Non enim est inferorum* (id est, mortis) *Regnum* (Regia arx, & ditio) *in terra*. Occupat enim quod suum non est. At vero si consideretur iste idem Mortis dominatus respectu hominis jam lapsi in peccatum, & comparatione Divinæ Justitię, quæ hominem terræ addixit, omnino justus est, redditque unicuique quod suum est, & restituit terræ debitum suum reducitque hominem juxta Dei sententiam in suam originem. Sicque valde commendatur æquitas mortis tanquam incorruptissimi cujusdam judicis, Eccles. 31. 3. *O mors bonum est judicium tuum, homini indigenti, & qui minoratur viribus, defecto ætate, & cui cura est de omnibus, & incredibili* (id est, desperanti, & impatienti) *qui perdit Sapientiã* nam hæc omnia genera miserorum, cui vita hæc iniqua est in sola mortis sententia suarum iniuriarum atque ærumnarum repositum habent solatium atque remedium, & rursus Vers. 5. *Noli metuere judicium mortis: memento, quæ ante te fuerunt, & quæ superventura sunt tibi*. (tanquam enim judex incorruptum nullius personam accipit mors, sed æqua omnes falce demetit) *Hoc judicium à Domino omni carni*. Vides igitur, ut mors minime iniqua sit, cum terræ, quod suum est, restituat, atque Divinæ Justitiæ fidelis, nec non inexorabilis administra sit. Ergo potuit Job ad solatium dicere; *Scio, quia * mors me restituet*, tradetque terræ; aut convertet me in terram.

2
Mortis circumlocutio.
בית
Tygurin.

Mortis in terris dominatus quatenus justus, & quatenus Tyrannicus.
Sap. 2. 24.

Mors Judex æquissimus.

** La muerte me aguardará justicia, y desdicha mi agravios.*

Ubi constituta est Domus. Septuag. clare dixerunt; *Domicilium est omni mortali terra*. Domus inquam, id est sedes quieta, perpetuaq. destinata viventibus omnibus, peregrinantibus dum vivunt, ad patrium, naturaleq. solum redeuntibus, dum moriuntur: namque dum vivimus, sumus in tabernaculis, ad breve tempus erectis, de quo memini aliquando dixisse. Quod autem dicitur *domus parata*, aut *constituta*, ex proprietate vocis originalis duo indicat. Primum, certum & constitutum tẽpus rei alicujus, q. d. Domus certo, & constituto tempore inhabitanda quod elegãter convenit cum re ipsa; constituit enim Deus vitæ terminos mortisque tempus. Secundum indicat, locum constitutum, & præfixum, ad quem congregatio aliqua, aut conventus hominum cogitur, certo quasi fœdere, & pacto convenientium, quod in Hebræo dicitur *Domus Moghed*, & sępe etiam vertitur, *Domus testamenti*, proprieque dici etiam potest, *Domus congregationis*, vel *conventus*; eo enim tandem conveniunt mortales omnes, certo, & constituto humanitatis, & mortalitatis fędere. Quia vero illa ipsa originalis vox significat congregationem plurimorum convenientium ad rem aliquam gravissimã, vel ad solemnitatem aliquam, & festum peragendum, potest etiam hic locus eo referri, ut mortales, qui vitæ miseriis divexabantur condicto tempore, & loco sepulcri, lætissimi conveniant, ad solemnitatem peragendam melioris status, sortisque felicioris.

3
Domus in sepulchro, tabernaculũ in vita. Vide, quæ diximus c. 18. vers. 14
יעד
רעד

Domus testamenti, sepulchrũ Pag. Regia Defunctorum congregatio.

Vers. 24. Veruntamen non ad consumptionem meam emittis manum tuam, & si corruerint, ipse salvabis.

1 *Varia lectio.*
2 Mittere manum, *in malum. Illustratus Moyses, & David.*
3 Consũptio, *quid* Cumulus *symbo um rei destructa.*
4 Extendere manum, *in bonum.*

MIrabiles hoc loco tragędias excitant non nulli quod videant longe alias esse lectionis originalis voces, & significationes: nam pro *consumptione*, est proprie *tumulus*, aut *acervus*, & ita prior pars ex verbo legitur; *Verum tamen non in tumulum mittet manum*. Pro verbo autem, *salvandi*, est proprie *clamor*; quare legitur posterior pars; *Si corruerint*, vel *si contritio fuerint clamor*. Sed operæ pretium faciemus, si nostrę lectioni duas, tresve expositiones probabiles adhibeamus, multis omissis, quas Hebræi aliique afferrunt plus tenebrarum, & difficultatis. quam lucis, atque utilitatis allaturis.

1
Varia lectio.
בעי
שוע

Primo ergo, si post querimoniam pręcedentem, nunc se erigat Job in spem de Divina benignitate, is erit primus sensus: Video me lethalibus plagis confossum, sed dum mihi anima fuerit, spes erit. *Manum* quidem ille exeruisse, iniecisseque video, ad me percutiendum, sed minime tamen existimo me ab illo occidendum, penitusq. conficiendum; nam licet plerique mortales ab illo percussi prosternantur, sed tamen quos prosternit ac deiicit, statim erigit, & salvat. Cum hac expositione bene cohærent singulæ partes; ita ut *emittere*, vel *extendere manum*, sit in malum. Exo. 24. 15. Gen. 37. 25. Quod nos habemus: *Manus vestras servate innoxias*. In Hebræo est *Manum ne mittatis in eum*. Sept. *Manum non inferatis ei*. & Ps. 54. 23. ubi nos habemus; *Contaminaverunt testamentum ejus*,

2
Duplex interpretandi ratio verisimilis.

Mittere manum sumptum in malum.

Hieronym.

In Hebræo habetur: *Inicoit manum suam in verum testamenti, vel pacis suæ.* Vel ut legit Hieronym. *Extendit manum suam ad pacifica*, & alibi sæpe; est enim ille habitus percutientis aut percutere volentis.

3 *Tumulus, aut cumulus Symbolum rei destructa.*

Consumptio vero recte dicitur ab Interprete, quod in originali est, *Tumulus*, vel *cumulus* aut *acervus Lapidum*, qui symbolum esse solet rei destructæ; aut etiam sepulchri, in quo jacent ossa, & cadavera congesta, & confusa velut in cumulo, sine ullo ordine. Quod autem sequitur in secunda parte; *Si in ruina sua eis clamor*, hanc habet intelligentiam: Si corruerint, clamore opus erit, id est, oratione, & precibus, quibus Deus alliciatur ad salvandum. Sic subsidunt æstus, & tragediæ, quas hebraizantes eacitant.

4 *Secūda exponendi ratio verosimilis.*

Secundo fieri potest, ut cum de morte dixisset, nunc precetur Deum sibi præsto adesse, antequam excedat vivis: nam non solet *extendere Deus manum in consumptionem* id est in consumptum, & defunctum hominem, ut illum revocet ad vitā sed dū adhuc vivit, *si corruit*, salvabit. Hæc interpretatio minus mihi placet, quam superior, sed tamen non omnino displicet: nam voces ipsæ non dissonant: *extendere* enim *manum* auxiliantis esse solet, aut aliqoid operis aggredientis. Deut. 12. 7. 1. Paral. 13. 9. Ezech. 2. 9. & in Psalmis sæpe sumitur etiam *Consumptio* pro tumulo, & sepulchro, aut statu, & congerie mortuorum.

Extendere manum de ope oblata.

In secunda autem parte, *Si corruerint clamor eis*, supple, prodesse poterit. Quæ pars si cum interrogatione legatur sensus erit negans: Postquam homo mortuus est, non prosunt preces, clamorve, ut revocetur ad vitam. Si autem sine interrogatione, sensus erit affirmans: Eos, qui corruerint in tribulationes, si clament, salvare solet Deus. Sic videtur exposuisse R. Moyses.

Secūdæ partis varia acceptio.

R. Moyses.

5 *Pathetica Oratio.*

Tertio tandem possunt esse verba hominis vehementer dolentis, atque sui cruciatus medicinam, & solatium quærentis, non ex alio, quam ex ipsa morte; Cum, inquit, sciā me mori, lætor tamen vehementer, quia ad *tumulum*, ad mortem, ad sepulchra, & mortuorum congeriem, non solet Deus *manum extendere* ad percutiendum, & flagellandum, sed potius, quos viventes vexat, & exagitat, jam tunc in sepulchro quiescere finit, non amplius dolentes, neque conquerentes; & si eo tandem *corruant clamor sit*; q. d. cum corruerint, clamare, & dolere omnino cessabunt.

6 *Latinorū interpretatio durior.*

Hæ omnino videtur verosimillimæ interpretandi rationes: nam illa, quam plerique Latini sequuntur, coacta mihi videtur, videlicet, ut Iob sibi pro solatio proponat fidem immortalitatis animæ, & quod Deus, quem semel lethaliter flagellat, non omnino consumit, remanente nimirum immortali anima. Quare si homo corruat in mortem, meliorem partem, idest animam salvat Deus. Hæc (inquam) expositio, quæ est D. Tho. Dionysii, Titelmani, jam inde ab ipso Philippo presbytero, videtur initium sumpsisse. *Dicit* (inquit ille) *homines non in perpetuam consumptionem redigendos, sed aliquando ab inferis revocandos.* Sed quamvis vera expositio sit, aliena tamen videtur à germana vocum proprietate, & significatione.

D. Thom. Dionys. Titelm. Philipp.

7 *LXX.*

At Sept. vehementem quendam animi dolentis affectum hoc loco exprimunt longe ut videtur, à nostra, & ab Hebræa lectione diversum. Sic illi: *Atque utinam possem mihi ipsi manus afferre: aut rogarem alium, & faceret mihi hoc.* Quæ sententia, ut cum nostra consentire possit, possemus nostræ lectioni quandam quasi optandi formam tribuere, ad eum modum, quo cum aliquid ab adversario nobis obiicitur, ut ille existimat, malum, sed re vera, nostraque ipsa opinione bonum, atque utile, respondere solemus cum peculiari gestu, *No haveis vos esse.* quasi diceremus, desperantes de re nobis valde profutura, proptereaque minime nobis prestanda ab adversario. Utinam id faceres veruntamen nihil, quod mihi utile futurum sit à te expecto. Sic ergo Iob cum dixisset: *Scio quia morti trades me*; erectus spe illa, & memoria mortis, fineque ærumnarum, statim se corrigat, dicatque; *Veruntamen non ad consumptionem extendis manum tuam.* non ille eo animo est, ut velit me incredibilibus malis brevi expedire, diuturna profecto morte vult me conficere, seu quod idem est, cum vita infelicissima diutius conflictari; Et cum jam corruerim in ingentia mala, vitam salvare, & tueri in mediis cruciatibus, ne cruciari desinam. Erit ergo similis sententia cum illa cap. 6. 9. *Qui cœpit, ipse me conterat, solvat manum suam, & succidat me.* Veruntamen non extendit ad consumptionem, & succisionem manum suam, quod mihi gravissimum est, longeque ipsa morte gravius. Sic ille dixit eodem sensu animi.

Doletis hominis effectus vehemens expectantis, & desiderātis ab hoste remedium.

** però no hará el esto que sin contenton ne es, de acabar presto con migo, si no de que me pone a la larga.*

Levis una mors est; Levis at extendi potest.

Et iterum:

Quicumque misero forte dissuadet mori,
Crudelis est, Interim pœna est mori;
Sed sæpe donum in pluribus venia fuit.

Atque iterum.

Rudis est Tyrannus, morte qui pœnam exigit;
Mortem aliquid ultra est? Vita, si cupias mori.

Sē in Herc. Aeth. act. 3. Mors miseris levamē vita pœna.

Hoc illud est vulgare:

Mors que minus pœna, quam mora mortis habet.

Senec. in Agā act. 4.

Qua de re Seneca lib. 2. de Beneficiis graviter differit: *Quemadmodum* (inquit) *acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est, cito occidere; quia tormentum ultimum finem sui secum affert; Quod antecedit tempus, maxima futuri supplicii pars est.*

Ovidius. Seneca.

Ergo, ut ad Septuaginta revertamur, cum dirum supplicium dilatæ mortis vellent exprimere, per paraphrasim dixerunt: *Utinam mihi liceret manus afferre.* Quod Chrysostomus eleganter observat referri, *non ad virum imbecillitatem*; sed quia nefas est se ipsum occidere. Unde duo comprobari existimat: *Videlicet, & plagam intolerabilem esse, & mentis pietatem servari incolumem.* Verum enim vero quamvis hominem ærumnis quasi vinci, ita ut vel mortem optet, vel sibi inferre velit, non virtutis sit, ut ad Oedipum dixit Antigone;

Chrys.

Mortis desideriū ex imbecilitate. Sen. in Thebai. act. 1.

Et hoc decebat roboris tanti virum,
Non esse sub dolore, nec victum malis
Dare terga; Non est ut putas, virtus, pater,
Timere victum, sed malis ingentibus
Obstare, nec se se vertere, ac retro dare.

Aristot.

Unde Aristoteles dixit: *Mori fugientem paupertatem, vel amorem, non est fortitudinis, sed potius ignaviæ; mollis enim animi est fugere res laboriosas, non ut honestum consequaris, sed ut malum vites.* In quam rem cum Plinius iunior Catilio Severo scribit lib. 1. ac Titum Aristonem laudat, longa, & pertinaci valetudine laborantem: *Miraretis* (inquit) *qua patientia hanc ipsam valetudinem toleret, ut dolori resistat, ut sitim differat, ut incredibilem febrium ardorem immotus, opertusque transmittat. Nuper me, paucosque mecum rogavit, ut medicos consuleremus de summa valetudinis, ut si esset insuperabilis, sponte exiret è vita, sin tantum difficilis, & longa resisteret, maneretque. Id ergo arduum imprimis, & præcipua laude dignum puto. Nam impetu quodam, & instinctu procurrere ad mortem, commune cum multis: deliberare vero, & causas expendere, utque suaserit ratio, vitæ, mortisque consilium suscipere, ingentis est animi.* Posse igitur miserum esse, & vivere, virtutis, & magni animi est. At quid naturæ ipsi, & imbecillitati humanæ utile esset, & facilius toleratu, nunc Iob exprimit quod imbecilitatis non est licet sit aliqoid humanum; quo etiam illud pertinet cap. 7. 15. *Elegit suspendium anima mea* q. d. si libera mihi mortis facultas daretur, strangulationem ego eligerem quod mortis genus levius mihi, atque facilius foret. Fuit enim aliquando apud Ægyptios damnatis permitti solitum mortis arbitrium, ut Diodorus scribit lib. 3. idemque aliquando concesserunt Romani Principes, ut colligitur ex Plinio lib. 22. cap. 12. & Tacit. lib. 15. & docet Ulpianus leg. aut damnum. §. 1. ff. de pœ. sed iniquum id esse eleganter scriptum est à Quintiliano declamatione 11. *Hoc tantum* (inquit) *ab affectibus vestris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præstetur arbitrium. Infinitam, Iudices, sceleribus aperitis audaciam, si pœnam liceat eligere condemnato.* Nulla ergo lege Divina, aut humana permissam sibi esse morti liberam facultatem indicavit Iob; illam vero ipsam humanam imbecillitatem mori volentem confirmavit pietate, & sanctimonia ad tollerandum ærumnarum difficultates: quod non solum imbecillitatis non fuit, sed incredibilis fortitudinis. De quo aliquando plura diximus supra cap. 3. sect. 6.

Plin. lib. 1. Epist. 22.

humani affectus significatio.

Mortis arbitriū damnatis permissum. Diodor. Plinius. Tacitus. Ulpianus. Quintilia.

Nemini permissū mortis arbitrium.

XXV. Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.

1 *Elucidatio totius sententiæ*
2 *Reticentia. Cōmiseratio, virtus Regia. Illustratus David.*
3 *Durum, & dura dies quid in sacro sermone. Illustratus Samuel*

Lachry-

4 *Lachrymæ sine ope & opere inutiles misero. Voluntas miserendi. Illustrati Jacobus, & Salomon.*

5 *Quid* compati. *Misericors animo patitur, quod miser corpore. Illustratus Paulus.*

6 *Virtus compassionis præstantior re externa præstita. Explicatus* Paulus.

7 Justitia, & sanctitas *pro misericordia, & eleemosyna. Explicati Salomon, & Hoseas.*

8 *Misericordia sanctitatis fructus.* Misericors *erga omnes justus. Explicatus Paulus, & Matheus.*

SI Immisericors ego adversus miseros extitissem, ut vos ò amici existimatis, merito nunc experire deberem severum erga me Deum, cæterosque immisericordes atque insultatores meis malis. Sed cum me semper alienis calamitatibus, & ærumnis socium præbuerim, alienasque miserias cum fletu, & lacrymis prosequutus fuerim, debuit profecto nunc mea calamitas, aliorum misericordiam, & compatientiam allicere.

2 *Reticentia*

Flebam quondam. In Hebræo est, reticentia quædam quasi cum juramento imprecatorio: *Si non flevi*. Quod sic supplet Tygur. *Quidlibet mali contingat, si non flevi calamitosis*. Quæ in primis virtus hominem docet, Principem vero exornat. Certè Marcum Antonin. verum non solum verè, sed regie etiam dicere solitum Capitol. scribit. Inhumanum plane esse humanis casibus, & calamitatibus non ingemiscere. Idemque auctor est, Gordianum seniorem mollissimis fuisse præcordiis, & lachrymari solitum esse, quoties puer in scholis verberaretur. Dignum propterea Regno, & Imperio. Quare merito puduit Alexand. illum Ferrentium Tyrrannum illachrymatum aliquando fuisse, audientem tragicum Poema, qui suis subditis minime misericors existeret, ut Ælianus refert lib. 14. de varia historia. Neque vero obscure viro miserenti jucundam, beatamque vitam, atque præcelsam Regni sedem, & dignitatem pollicetur David, Psal. 151. *jucundus* (jucunde, & feliciter vivet) *homo, qui miseretur* (vir misericors) *& commodat* (non solum jucundus, felixque vivet, sed oppido sibi utilis, ac commodus erit) *Cornu ejus* (dignitas, Regnum) *exaltabitur in gloria*.

Principes exornat misericordia. Capitolin. in Antonino.

Ælianus. Misericordia promissum regnū.

Sed in hac compatientia, & collachrymatione ad miserorum ærumnas potissimum illud perspicitur, quod in Principe maxime requiritur; primum, ut duriores casus & tristiores subditorum res Principes, quoad fieri possit, sublevent quod in C. Theodos. leg. 23. de Petit., & ultro deb. eleganter dicitur. *Solent Imperatores duriores casus, & tristiorem fortunam Imperatoria humanitate mollire*. Deinde ut Princeps cives suos (ut Plinius in Panegyr. ait) *amare omnino videatur*. Si vero lachrymetur ad ærumnas, & calamitates suorum, quis non dicat; *Ecce quomodo amabat eos*. Vides igitur Iob Regem sanctissimum virtutem vere Regiam pietatis, & misericordiæ coluisse. Delirabant Stoici, qui misericordiam existimabant esse vitium crudelitati oppositum; contra quos sapienter scribunt Lactantius, lib. 6. cap. 10. & 14. Augustinus, lib. 9. de Civitate, cap. 5. & lib. 1. de moribus Ecclesiæ, cap. 27.

Optimi, & clementissimi Principis officium Codex Theodosii.

Plinius.

Jo. 11. 36

Stoicorum error de misericordia. Lactant. August.

Super eo qui afflictus erat. Prop. est in Hebræo *super durum diem*, vel, *super durum diei*, vel, *super durum die*. Quod manifeste pertinet ad calamitatem, & miseriam. Et quamvis frequenter, *durus* dicatur active, qui se durum, ac difficilem præbet, vel contumacem, & rebellem, Ezech 2. 4. & Judic. 4. 24. & 1. Reg. 5. 7. tamen aliquando etiam accipitur quasi passive pro eo, qui dura patitur, id est difficilia ad tollerandum. Unde 1. Reg. 1. 15. Mulier infelix nimis ego sum. Prop. ex Hebræo, *Mulier dura spiritu*. Septuaginta *Mulier dura die ego sum*. vel ut alii legunt; *In dura die* quod eleganter noster dixit, *infelix*. Septuag. autem hanc *duritiem*, & asperitatem *diei* interpretari videntur, immedicabilitatem desperati alicuius mali, & calamitatis; nam legunt; *Ego super omni impotenti flevi*. Quod Nicetas interpretatur. *Genus quoddam hominum, quorum haud sanabile erat malum, quibus communem sensum doloris tribuerit, iis videlicet, quibus ipse auxiliari non poterat*. Nam cum non poterat ipsa re, lachrymis tamen, & compatientia aderat. Si enim re ipsa auxiliari potuisset tantumque misereretur collacrymando, dici in illum posset, quod aliquando ab Augustino refertur, de eo, qui in puteum profundum decidisset, cum enim cum vidisset quispiam permotus misericordia dixit; Miser quomodo decidisti in puteum? ac ille: Quid refert quomodo inciderim! Hoc potius age, ut hinc educar: Nam *Quid proderit* (ut Jacobus ait,) *si eum frater, aut soror nudi sunt, dicat aliquis, Ite in pace, & non dederit necessaria corporis?* Idest, Quid prosunt mollia verba, ubi re ipsa. & ope opus est, quando & ipse qui loquitur, opem præstare potest! Sic Salomon Prover. 22. 9. dixit: *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi*. Quod prop. in Hebræo legitur *Pronus*, vel *benignus oculo*, vel *benignus oculus*. ubi ita comendatur pronitas illa, & mollitudo animi ad misericordiam, ut non solum benigne intuearis, alloquarisque pauperem, sed ut etiam re ipsa sustentes. Hæc enim est vera misericordia, ut explicat lectio Septuaginta. *Qui miseretur pauperis, enutrietur*. id est pro nutrimento, vel victu præstito pauperi misericorditer, & liberaliter (est enim cum misericordia coniuncta liberalitas) vicissim ipse à Deo indulgentissimo patre delicate nutrietur, & tractabitur. Hæc enim veræ misericordiæ merces; nam ut Paulus dixit 2. Cor. 8. *Si voluntas prompta est, secundum id, quod habet, accepta est*. Sed de hoc iterum in parte sequenti.

3 Durus active, & passive.

קשה יום

Pag. Regia

LXX.

Nicetas.

4 *Non sufficiunt verba, ubi re ipsa opus est.*

August.

Jacob. 2. 15

Pagn. Reg. Tyg. Vatab

Misericordia præmiū

Et compatiebatur anima mea pauperi. Septuag. gemitum coniungunt cum illis superioribus lachrymis. *Gemui videns virum in necessitatibus*. propr. *indoluit*, aut *contristata est*. Verbū quidem, quod hoc tantū loco in Scripturis occurrit, & non eandem omnes Hebraizantes illi significationē tribuunt: nam alii vertunt *Contristari*, aut *mærere*, alii *dolere*. aliquis etiam *uri*, aut *lacerari*. Certum tamen est significari animi affectum ex misericordia, & compassione provenientem. Quod R. Mardoc interpretatur, *dolere, sollicitum esse, discruciari, mæstum esse*. Cum quo animi affectu congruit, quod sequitur: *Anima mea*: fieri enim potest, ut vir misericors sic proximi ærumnis, & egestate afficiatur, ut, sicut alius corpore, ipse animo nihilo melius habeat. *Haud leve* (inquit Chrys.) *est mentem habere ad condolendum idoneam*. Hoc enim est illud Pauli: *Quis infirmatur* (laborat, & dolet, corpore, vel animo) *& ego non infirmor?* (non dolenti, & ægro animo sum perinde ac vir omnino calamitosus, & miser. hoc enim appellare solet Paulus *infirmitates* suas, labores suos, atque ærumnas) *Quis scandalizatur* (offendit) *& ego non uror?* (Quod acerrimi doloris, atque cruciatus est. Sic hoc loco Job *anima*, & totis visceribus urebatur in proximorum ærumnis, & calamitatibus. Quod autem ait, *pauperi*, significat quidem hominem omni ope destitutum, & ex proprietate originalis vocis *desiderantem*, ut pote cui nihil boni adsit propterea que omnia desideret. Quod hoc loco Cajet. vertit; *Misellum*, minus exæquat significationem. Sed observandum ex Gregorio, argute omnino, atque sapienter de re hac disserente hoc loco; *Quamvis vera compassio sit passioni proximi ex largitate subvenire*, at aliquando facilius est eleemosynā porrigere egenti, quam ex anima, & interno compassionis sensu compati. Quia *largitorem muneris rerum abundantia facit, & non virtus compassionis*: Quare *ille perfecte tribuit, qui prius in se dolentis passionem transfert*. Cujus compassionis perfectum omnino exemplum nobis præbuit Dei filius, qui cum nos miris modis ditare potuisset; at nisi prius ipse egenus fieret, & nostri infirmitatibus doloribusque susceptis compateretur, mederi nostræ miseriæ noluit, *propter nos egenus factus, cum esset dives: ut illius inopia nos divites essemus*. Quare Paulus non minoris, imo pluris videtur facere voluntatem illam ex compassione, & misericordia faciendi eleemosynam, quam munus ipsum 2. Cor. 8. 10. *Non solum facere, sed, & velle cœpistis ab anno priore*. Et iterum. *Secundum virtutem, & supra virtutem voluntarii fuerunt*, voluntarii inquam, id est ultronei, spontanei, & liberales: nam cum quis voluntatem compassionis, & misericordiæ effectum, & lacrymas misero præbet, aliquid sui præbet: ut enim ait Gregor. *Exteriora largiens rem extra semetipsum præbuit; qui autem fletum, & compassionem proximo tribuit, aliquid de semetipso dedit*. hoc autem insignis liberalitatis est, internæ suæ mentis aliquid egenti sponte tribuere. Quod ergo statim addit Apostolus: *Non ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*: existimat Greg. dictum esse *condescendendo infirmis*, cū illa perfecta misericordia sit, per quam ut aliis sit remissio, nobis accrescit tribulatio.

5 LXX.

עגם

Misericordiæ affectus varie significatus. R. Mardoc.

Misericors animo sauciatus. Chrys.

2 Cor. 11. 29.

Infirmitas pro calamitate, & ærumna.

Pauper quis.

אבה

Cajet.

Gregor.

Perfecta compassionis formula.

2 Cor. 8. 9

Voluntas potissimum in misericordia præstanda.

Gregor.

Illustratus Paulus.

Ex

Ex misericordia operibus suã innocentiam probat Iob. Sanctus, & misericors. Iustitia, & eleemosyna. חסד צדק *Cicero. Beneficentia cum Iustitia coniuncta.*

7 Ex his vero misericordiæ operibus, suam vitæ innocentiam, & sanctitatem comprobat Job: nam fere pro eodem Scriptura accipere solet misericordiam, vel eleemosynam, & *iustitiam*, vel *sanctitatem*: Quare *Sanctus* pro misericordi, & benefico, Psal. 4.4. Mich 7.2. *Iustitia* pro eleemosyna, Psal. 111.6.& 9. Prov. 10 2. Matth. 6.1.& 2. Cor. 9. Et quod nos habemus: *Misericordia*, vel *eleemosyna*, in Hebræo, aut in Græco est, *Iustitia*, Gen. 32.10. Psal. 23. 5. Dan. 4.25. Psal. 102.6.18. Elegans est in Hebræo, transmutatio literarum cum similitudine, & sono *Hhesed* Misericors, *Tsedchk* iustus, & *Hhesed* pro sancto, & misericordi, simul in Sacro sermone, immo, & apud Latinos, Sapientes, & Philosophos, ex quibus Cicero dixit l. 1. Officiorum. *Iustitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex qua boni viri nominantur, & huic coniuncta beneficentia, quam eandem, vel benignitatem, vel liberalitatem appellari licet.* Sic colludunt illa duo loca Prover. 21. 3. *Facere misericordiam* (Septuag *Facere iusta* Hebraicè *iustitiam*) *& iudicium magis placet Domino, quam victima*, & illud Mich. 6. 7. 8. *Numquid placari potest Dominus in millibus arietum? Indicabo tibi, ò homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te: utique facere iudicium, & diligere misericordiam*, & Holeæ 6. *Misericordiam volui, & non sacrificium.*

Cur misericordia pro Iustitia, & sanctitate sumatur. Eleemosyna fructus Iustitia. Qui facit eleemosynam erga omnes Iustus. Matt. 25.30.45 Matt. 6.1.

8 Illa autem videtur esse ratio, quod *iustitia*, & *sanctitas* pro eleemosyna, aut pro misericordia accipiatur, quod videatur eleemosyna, & misericordia esse quasi primus sanctitatis, & justitiæ fructus: nam sic Paulus eleemosynam vocat: *Fruga iustitia* 2. Corint. 9.10. & quo solum justitiæ fuerit magis pingue, & fertile, eo uberiores fruges eleemosynæ proferet, & quo minor sanctitas magis tenuem, & macram eleemosynam: atque adeo, ubi nulla misericordia, aut eleemosyna, ibi nulla sanctitas, nullaque justitia apparebit. Secunda ratio, quod qui eleemosynam facit, videatur reddere omnibus, quod suum est; videlicet & sibi ipsi, cujus humanitas humanitatis sensum, & compassionem jure suo exigit, & pauperi victum, suo quasi jure debitum, & Deo ipsi exigenti etiam, atque dicenti; *Quod uni ex istis fecistis, mihi fecistis.* Sic igitur *attendendum* nobis est, quomodo *iustitiam nostram faciamus* coram Deo,

Vers. 26. Expectabam bona; & venerunt; mihi mala: præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ.

1 *Dilucida sententia paraphrasis. Ingrati quales.*
2 *Job, cum in ærumnas incidit, præcipuè vacans operibus misericordia. Divites frequenter crudeles, Divitis cum misericordia stabiles.*
3 Erumpere *quid*. Lux, *&* Tenebræ. *Iustis in dies meliora.*

Elucidatio & paraphrasis sententia.

1 His meis egregie factis, & omnis justitiæ; & sanctitatis officiis deberi summam vitæ felicitatem, & jucunditatem, plane mihi persuaseram, atque eventura omnia ex animi sententia sperabam; sed spem consequutus est eventus tristissimus, & incredibilium turba malorum. Præter expectationem itaque subito eruperunt tenebræ, quæ præclaram vitam, & splendentem fortunam obscurarunt: & qui alios mœrentes, & jacentes in tenebris illuminabam, nunc neminem habeo, qui meam vicem doleat; neminem, qui in tantis malis lucem, aut solatium præferat. Video enim omnes ad miserias meas lapidescere, etiam illos, qui beneficentiæ meę participes nuper fuerunt. Sicut de Siphinio lapide dicitur; oleo excalfactum durescere; alioqui mollissimum, non aliter, qui beneficiis deteriores fiunt.

Siphnii lapides mirabilis natura. Ingrati deteriores beneficiis.

Expectabam bona. In Hebræo particula *Quia*, aut *Quando*. q. d. Quando maxime his misericordiæ operibus vacabam, propterea, uberius mihi pollicebar præmium, tunc incurrerunt in me tenebræ. Fieri enim potuit, ut cum in suas ærumnas incidit Job, tunc vel maxime pietati se totum tradidisset, atque communis adversarius tunc demum acerbius adversus illum odium susciperet, & cum plus illum Deus diligeret, severius castigaret. Sic enim, & divinæ providentiæ dispositio, & invidia adversarii, & Dei amor, & benignitas in affligendo justo enitescunt clarius. *Expectare* autem longam quandam, & patientem expectationem affert, ut significet se diu expectasse rectè factorum præmium, *bona*, jucunda, & læta, rerum lætam, & jucundam faciem ex animi sententia. Septuag. *Insurgeni bonis, ecce occurrerunt mihi magis dies malorum.* Quod Nic. ad superiorem sententiam de eleemosyna, & misericordia refert, q. d. *Non divitiis deceptus de alienis calamitatibus oculos deiiciebam, immo vere iis, quæ in manibus habebam, bonis anteferebam.* Videlicet solent esse divites immisericordes, & inhumani. Quare difficile reperias hominem divitem, ac voluptatibus delinitum, & simul alienarum ærumnarum æstimatorem. Sed illa sententia germanior, & cohærentior, quàm indicavit Chrys. *Ob partem alieni mali sponte susceptam bona expectabam, sed spes me fefellit.* Unde colliges optimum esse apud Deum viam stabiliendæ, & confirmandæ felicitatis, alienis se malis per misericordiam, & humanitatem immiscere, & doloris alieni communionem sponte suscipere, nam solet Deus invitum flagellare, qui omnem respuit doloris sensum, & propriis malis afficere, quem aliena non tangunt.

Job ardentius pietati vacans cum tentatus est. כי קוה *Expectare, ad diuturnam patientiam, & longanimitat.* LXX. *Nicetas!* *Chrysost.* *Misericordia aliena calamitatis remedium contra miseriam suã.*

3 בוא *Eruperunt tenebræ*. In originali non alia vis quàm *veniendi*; est enim idem quod superius, *venerunt*. Sed verbum illud *erumpendi* vim subitam, & inopinatum impetum malorum affert. De *luce*, & *tenebris* sæpe diximus, expositio enim est superiorum *bonorum*, atque *malorum*. *Expectatio lucis*, est novæ diei, & lucis exorituræ spes concepta; Nunquam meam felicitatem occasuram confidebam, nunquam extinguendam lucernam meam, sed in dies meliora; fore etiam *ut Deus educeret quasi lumen iustitiam meam, & iudicium meum tanquam meridiem.* Psal. 36.6. Idest, nova gloria, & splendore probitatem meam per sese splendentem illustraret, & celebraret, atque in dies crescerem, & *procederem*, quasi *ad perfectam diem*, ad meridiem, idest, statum lætissimum, atque felicissimum, quem mortalium nemo ignoraret. Hæc enim videbatur illa antiqua justorum promissio. Proverb. 4. 8. *Iustorum semita* (vita, vitæ conditio, & felicitas eorum, qui nunquam recedunt à semitis justitiæ) *quasi lux splendens crescit, & procedit usque ad perfectam diem.* *Promissio felicitatis.*

Vers. 27. Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie: prævenerunt me dies afflictionis.

1 Interiora, venter, effervescere. *Illustratus locus Cantic. Iobi morbus.*
2 Silentium *pro requie. Explicatus David, & Ionas.*
3 Venire, *&* prævenire *quid*. Dies *de misero. Illustratus David.*

Quacumque occasione dilabitur statim ad querimonias, & commemorationem incredibilium cruciatuum, atq; morborum. Nunc vero, quod totus æstuaret, & ureretur ingenti febri, inopinaq; mors jam oprimeret: *Interiora mea*, intestina, viscera, & vitalia omnia, quæ in cavitate thoracis sunt à collo, usque ad inguina, cor, pulmones, & aliquando eadem originalis vox vertitur *Venter*, non solum pro ventriculo, & stomacho, ut Num. 5. 22. & Joan. 2. 1. sed pro visceribus, & vitalibus, potissimum corde, & præcordiis, aut toto pectore. Cant. 5. 14. Thren. 1. 20. *Conturbatus est venter meus, subversum est cor meum in memetipso*, idest, æstuat meum pectus, & intumescit, non secus ac mare conturbatur, & æstuat; corque præ nimia conturbatione agitatur, & subsultat frequentissime. Sic Septuaginta hoc loco dixerunt; *Venter meus efferbuit*. *Efferbuerunt*, ebulliunt, commoventur, & subsultant, quasi subjectis flammis; Nicetas; *Mea urentur præcordia*. Recte vero notat idem Catenæ auctor: *Effervescere, cum aqua igni concalefacta fervet, atque ebullit*: nam ab eadem radice dicitur c. 41. 22. *Fervescere faciet, quasi ollam, profundum mare.* Quare R. Mardochai ait: *Quod significatio illius est coctio.* Ergo Job forte illud significat, quod de moribundo homine dicere solemus, & de eo, qui jam vix potest ducere spiritum, tumente, & concitato pectore, *Que le hervia la olla.* Locũ hunc aliquando ad asthmatis morbum retulimus. c. 2. sect. 8. Sed nunc placet, quod diximus, quod febrilis ignis decoquebat illius præcordia, & pectoris operculum, atq; costas extollebat, excitabatque ingentem æstum, eademque est illa *ventris conturbatio*, seu æstus, quem ex Jeremia nuper adducebamus.

Venter pro visceribus LXX. *Nicetas.* *R. Mardoc.*

Philippus. Sed Philippus, nescio quem ingentem cruciatum significari existimat inferni similem: *Magnos* (inquit) *dolores gehennarum significat, dum suas cum illis comparat pœnas quibus ejus viscera interno fervore coquerentur.* Deinde vero quod additur, absque *ulla requie*: sic interpretatur; *quod doloribus simul, & cogitationibus cruciaretur.* Sed simplex est, quod diximus.

2 *Absque requie.* In Hebræo. *Absque silentio.* Conturbatio, & commotio frequenter significantur nomine vocis, aut sonitus; Quies vero, atq; tranquillitas per silentium, est (*Quies silentium.* דמם *Hieron.*) enim cum silentio conjuncta. *Silent*, idest, tranquillantur fluctus. Psal. 106. 29. & ibidem, *Statuit procellam ejus in auram*, Hebraicè, *in silentium*. Hieron. *In tranquillitatem.* & Jon. 1. 11. 12. *Cessabit mare*; Hebraice, *Silebit*, Septuag. *Quiescet.* Ergo Jobi viscera, & præcordia non silebant, velut *mare fervens* æstuabant perpetuo; neque unquam intermittente dolore, sibilabat interclusus spiritus; ipsa intestina insolito gemitu rugiebant; & cor tacere non poterat incredibiliter excruciatum. (*LXX.*) Paulo secus Septuag. nam referunt ad illa suæ vitæ, & facinorum præconia; *Venter meus efferbuit, & non tacebit. Vis* (inquam) *cruciamentorum* (sic fere Nicetas) *exclamare me, & ejulare cogit, ac præclara mea enumerare facinora.* (*Nicetas. Philippus.*) Philippus. *Quod ignoraret, unde sibi hoc malum pœnarum, qui non cognosceret culpæ meritum, contigisse.*

3 (*Vatabl. Tygur.* קדם) *Prævenerunt me.* Occurrerunt obviam mihi nihil tale suspicanti, & occuparunt incautum & securum hominem. Recte Vatab. *Anticipaverunt me.* Quod enim alii dicunt: *Apprehenderunt me*, minus est: nam verbum originale proprie significat priorem illam rationem veniendi, aut aliquid aliud faciendi, & id, quod tempore, aut loco est ante nos. Gravissima est ærumna, quæ incautum occupat, à qua illi se securos arbitrabantur, qui dicebant Amos 9. 10. *Non appropinquabit, neque veniet.* (præveniet, (*Thargum. LXX.*) Thargum, *accelerabit*) *super nos malum. Dies afflictionis*, tempora calamitosa. Septuaginta. *Dies mendicitatis.* Alii ad diem mortis referunt quod videret se juvenem, aut virum robustum morte præventum, & jam jam (*Immatura senectus ex calamitate.*) moribundum in *dimidio dierum suorum*. Sicut etiam conquerebatur David vi multarum persequutionum consenuisse ante tempus; *Inveteravi* (inquit, consenui, & quasi canos contraxi) *inter omnes inimicos meos.* Eleganter Theo(*Psal. 6. 8. Theodor.*)doret. *Omnibus malis graviora mibi sunt inimicorum opprobria, hæc enim me consumunt, & liquefaciunt, & extremam senectutem adducunt.* Hoc ipsum quoque de se testatur Job. Philippus ad internum judicii appropinquantis timorem refert: *Dies afflictionis, tempus judicii voluit* (*Dies afflictionis, judicium. Nyssenus.*) *indicare, quo præventum se videtur dicere.* Simile id quoque David Psalm. 6. 1. *Domine ne in furore tuo arguas me.* Furorem enim Interprete Nysseno, vel judicii, vel inferni indignationem intelligere videtur, quem jam sibi videbatur imminentem sustinere.

Vers. 28. Mœrens incedebam sine furore; consurgens in turba clamabam.

1 Mœrere *quid. Tristibus omnia obscurantur. Lugubris habitus.*
2 *Varia lectio.* Furor *quid. Patientia frænum. Explicatus David.*
3 Clamor *ex doloris magnitudine. Notatus Cajetanus.*

1 (*Tristitia mentis caligo.* קדר) OMnia ægerrimi, & miserrimi animi, ac conditionis calamitosissimæ documenta præbui. Sed quod ait; *Mœrens incedebam*, obscuritatem affert, quæ est mœrentis animi tristitia, aliena ab omni luce, & jucunditate: quare legi potest. Obscurus incessi, contenebratus, aut quid simile, Sic Jerem. 4. 28. dicuntur *lugere terra*, & *mœrere cæli*, cum obducuntur tenebris. Diximus aliquando tristibus, & miseris omnia tenebrescere, occupantibus cerebrum spiritibus obscuris, atris, & lucis expertibus: quare & illa melancholiam generant, quæ nigra sunt; ut olivæ nigræ, quæ obscurant spiritus; alia vero lumen & splendorem afferunt spiritibus, ut margaritæ, Hyacinthus, Corallium, Crocus; quæ propterea mœrentibus medentur ex præcepto medicorum. Hinc lætantibus *nova lux oriri videtur*; mœrentibus deficere. Hinc fit, ut obscuritas, ad lugubrem, & nigrum lugentium habitum referatur. Ita dicat Job, Atratus, incessi, pulliatis, & nigris vestibus, Tygur. *Lugubri habitu.* Pagnin. *Pullatus*; lugeo ego meam mortem, quæ jam jam instat; & quoniam nemo futurus est, qui me defunctum lugeat, & supremum funeris honorem impendat, quin potius video omnes in meis malis meæ mortis expectatione exultantes, ego qua possum ratione me ipsum paulo post moriturum prosequor ad sepulchrum: mortem ego non fugio, sed complector, sed advoco, sed necessaria ad funus, ne illa cunctetur, præparo, & jam, *quasi lugens, & contristatus ingredior.* Vide quæ diximus cap. 1. vers. 20. num. 6.

Vide, quæ diximus c. 3. vers. 5. n. 3. & c. 17. & aliis locis, ubi de tenebris. Ægror vestium inanitatum. Melancholica, quæ obscura, & nigra. Aric. tr. de virib. cordis c. 9. Ester. 8. 16. Pagn. Tygurin.

2 (*Ps. 34. 14. Eugub. Varia lectio Hebraizantium. Vatab.*) *Sine furore.* Emendandum putavit Eugubinus, & legendum *sine fervore*, eo quod ex Hebræo proprie legatur, *sine Sole.* cujus hic sensus sit; Ater, & niger sum, non quia Sol me perusserit, aut decoloraverit; sed quia cum pollerem quondam insigni, ac vere Regalis oris totius dignitate, & splendore, nunc tamen denigratum me super carbones reddit, qui me urit morbus gravissimus. Vatablus. *Faciesmea nigra, non propter afflictionem, & gravitatem morbi interioris.* Sed melius ad animi tristitiam; Qui tam graviter affectus sum, tenebras amo, ac Solis lucem vito: Tygurina: *Solem non sentiens*: At Latinus Interpres non legit (*Tygur.* חמה חמם) *Hhamma*, id est, Solem, sed deduxit à radice *Hhamam*, quod est etiam calefieri, aut excandescere, & indignari, aut furere; quare recte legit, *sine furore*, sine indignatione, sine excandescentia; quod hanc habet intelligentiam; Video me mori, ac planè deficere, neque posse ratione ulla incalescere, aut animo erigi ad depellandam mortem, & obsistendum extremo discrimini. Cedo itaque ac mœreo; non enim est, quod mea irascendi facultas sese erigat, & & excandescat adversus mala gravissima, quæ nulla ratione eludere potest; Doleo sane, sed non furor, neque indignor adversus Numen, ut vos de me censetis; Compos mei sum; & malorum gravissimorum patientissimus; quoad fieri potest dolorem comprimo, ut cum gravissime doleam, videar tamen esse sine dolore: nam dolor, & ægritudo animi *furor*, dicitur Psalm. 6. 8. *Turbatus est à furore* (*Dolor, & ægritudo, furor quidam.*) (præ dolore, & ægritudine ingenti) *oculus meus.* Apud profanos sæpe *dolor* pro *ira*; aut *furor* pro *dolore*. Ergo (*Dolor pro Ira.*) qui *sine furore* incedebat, cum vehementer doleret; sine dolore videbatur. Legerunt eodem modo Septuaginta, Complutenses; *Ambulo sine furore.* At correcti Vaticani longe secus; *Gemens ivi sine fræno.* Unde autem hanc (*Septuag. Compl. & Vatican. Nicetas.*) lectionem deprompserint, prorsus ignoro. Sed tamen hanc explicationem habet, quam Nicetas adhibet. *Ipsa patientia, quasi fræno quodam fletus magnitudinem, atque perpetuitatem nequeo cohibere, verum intemperanter, effuse, ac denique effrenate ploro, gemo.* Videlicet dolentem, vel (*Dolor animi perturbatio vehemens.*) maxime semet frænare, & sistere impetum oportet. Cum enim *omnium perturbationum animi dolor gravissimus sit*: ut Plutarchus dixit; propterea que rectum de rebus ju(*Plutarc. in orat. de Consolatione.*)dicium sæpe corrumpat, atque pervertat, ut docuit aliquando Aristoteles; profecto velut bestia quædam fera, & immanis tractandus est, frænandus, & comprimendus: nam incredibiles habere solet impetus. *Utque dolor frænos capit*, aut regi se permittit, ut Helena dixit; (*Arist. 6. Ethic. c. 5. Seneca.*) *Ratione quamvis careat, & flecti neget magnus dolor.* Vide quæ supra diximus vers. 11. & capit. 3. lectione sexta, num. 2.

3 (*Nicetas. Philipp.*) *Surgens in turba clamabam.* Nicetas: *Hoc cœtus interim frequentiam exurens, & coram multis, qui circumsistunt vociferans.* Longe aliter Philippus: *Ad spem animi virtute consurgens, quia Deus donerat me patientiam, ut æquanimiter ferrem publica satisfactione vociferans, & exorans.* ut cum falsa suæ vitæ criminatio, tum ingens dolor, & cruciatus animi, atque corporis illum clamare cogerent. Clamabant (inquit) sed ut virum patientissimum decet, non furentem, neque indignantem, dolentem tamen, & humanitatis vexatæ documenta præbentem.

(*Cajetan.*) Sed in medio hoc mœrore, & luctu, cui non risum moveat Hebræus ille apud Cajetanum, pueriliter omnino locum istum gravissimum tractans, & in hanc sententiam legens, & interpretans; *Obscurus ivi in sine Sole: surrexi, in congregatione, clamabo, Domesticorum* (inquit) *crudelitatem erga ipsum Jobum describit narrando, quod in sine Sole, hoc est in nocte ivit obscurus, hoc est sine lumine per aulam, & videns lucernam extinctam clamavit ad congregatos domesticos, & nullo veniente ivit nocte sine lumine.*

Vers. 29.

Verſ. 29. Frater fui Draconum, & ſocius Struthionum.

1 Dracones *efferati homines.*
2 Dracones *terreſtres, aut marini.*
3 Dracones *ſolitudinis amantes. Job exulans civitate.*
5 Draconum luctus, *& pugna cum Elephantis. Illuſtratus Michæas.*
4 Draconem fames, *& ſitis. Illuſtratus Jeremias.*
6 Syrenes *quæ. Avium cantus querulus.* Leviathan.
7 Struthiones, & ululæ. *an cautus dant propter ablatos pullos. Quid* ſtruthio *in Hebræo. Illuſtratus Jeremias.*
8 Frater, & ſocius *de ſimili. Explicatus Salomon.*
9 *Quare in Hebræo dicitur* filia ſtructioois, *potius quã filius. Luctus muliebris.*

1 SOcietas hæc, atque fraternitas cum *Draconibus*, & *Struthionibus* procul dubio pertinet vel ad morum, atque naturæ ſimilitudinem aliquam, vel ad loci ſocietatem, & habitationem, ut ſtatim dicemus, ſi tamen prius quid rei ſint *Dracones* iſti, & *Struthiones* inveſtigaverimus. Et primum quidem Cajetanus exiſtimat ſignificari barbaros, atque efferatos ſuorum domeſticorum animos, atque ferinos mores, & venenata verba, quibus afficiebatur, & mordebatur. & per *Dracones* quidem intelligi viros, per *Struthiones* autem intelligi fœminas, propterea quod in originali pro *Struthionibus* legamus, *filias Struthionum*. Cæterum hoc diſcrimen parum ſolidum eſt, cum nomen *Draconis* ſit generis Epicœni.

Dracones qui. Cajetan.

Draco in Hebræo generis Epicœni.

Illud paulo difficilius, cujus generis Dracones iſti ſint? nam vox, *Thanim*, licet ſæpe *Serpens*, aut *Draco* reddatur à Latino Interprete, tamen idem *Serpentis*, aut *Draconis* nomen nunc pro terreſtri, nunc pro marina bellua uſurpatur. Quod enim in mari ſunt ingentes piſces terreſtribus ſerpentibus aſſimiles, id in terra ſunt ſerpentes ipſi, atque Dracones. Quare *Cete* vertitur Geneſ. 1. & *Draco cubans in medio fluminum*. Ezec. 29. 3. At pro *terreſtri Dracone* manifeſte accipitur, & pro *coluber* Exod. 4. 3. Pſal. 90. 13. Jer. 10. 22. atque aliis etiam locis. Dicuntur enim in Jer. herbis veſci, & habere cubile inter acervos arenæ, & *habitare in civitatibus deſolatis* atque habere *mammas*, & lactare *catulos ſuos*, Threnor. 4. 3. ubi idem illud originale *Draconis*, nomen vertitur *lamia*; atque res ipſa exigere videtur, ut quoniam piſces muti ſunt, potius ad terreſtris belluas res hæc ſerpentum gementium; atque Draconum ululantium referatur.

2 *Draco quod animantis genus.*

חנים *Dracones terreſtres, atq; marini. Draco potius de terreſtri,*

3 Ergo cum *Dracones*, atque ſerpentes frequentiſſime habitent in ſolitudine, videbitur hæc *Draconum* ſocietas, & ſimilitudo ad eandem ſolitudinis & vaſtationis rationem pertinere, q. d. Vaſtatus ſum, & in extremam ſolitudinem redactus, ut omnino videar eſſe ex illorum animantium genere, quæ habitant in ſolitudine, & in civitatibus deſolatis. Nonnihil hujus rei videtur indicatum à Niceta: *Animalia* (inquit) *hæc ſunt, quæ ſolitudinem amant: Hæc igitur eo Jobus dicit, quia extra urbem, ac ſub dio commorabitur.* Illud etiam addi poteſt, quod affert Steuchus poſſe fieri, ut dicat Job ſe optare ſolitudinem, ubi longe, lateque gemere, & conqueri ſine arbitris poſſit, atque impune vociferari.

Draconum ſocietas de habitatione ſolitudinis. Nicetas. Eugub.

4 Sed tamen hæc cum *Draconibus* ſimilitudo ad ululatum, & luctum, non ad ſolitudinem alii referunt; id quod ex Michææ 1. colligitur: *Faciam planctum velut Draconum, & luctum quaſi ſtruthionum*. Dicunt enim hoc noſtro loco Philippus, Hieronym. Beda, Dracones luctuoſum quid ſibilare, & quaſi ululare oppreſſos ab Elephantis. Philippi hæc ſunt verba; *Cruciatibus pœnarum affectus dolores meos ſibilis temperabam quemadmodum facere dicuntur Dracones quando ab Elephantis capiuntur, & interficiuntur.* Fere idem docet Hyeron. Mich. 1. *Dracones* (inquit) *terribili ſibilo perſonant iuxta hiſtoriae eorum, qui de Phyſicis conſcripſerunt eo tempore, quo vincuntur ab Elephantis*. Rem fere eãdem recipiunt Rupert. & Remig. Mich. 1. Pugnam quidem Elephãtum cum Draconibus apud ſcriptores rerum naturalium lego, ſed luctum hunc, triſtemve ſibilum Draconum minime: lego nam vel raro Dracones interficiuntur ab elephaoris; vel uterque ſimul interit: nam ut Plin. dixit; *Commoritur ea dimicatio; victuſq; corruens Elephas, complexum elidit pondere.* Denique non timet Elephantem Draco, ſed timetur. Non aliud ſcribitor à Plini. libr. 8. cap. 11. Solin. cap. 38. & cap. 65. Diodoro Siculo lib. 4. non longe à principio. Aelian. lib. 1. c. 43. Iſidor. lib. 2. cap. 4.

Philippus. Henr. Beda.

Rupertus. Remigius. Draconis, & Elephãtis pugna.

Plin. Solinus. Diodor. Aelian.

Aliam huius graviſſimi gemitus cauſam ſcribunt alii, ſitim; qua cum laborat Draco, æſtuans gemit, & ſibilat horrendum. Hæc quoque cauſa, & ſitis hauſta videtur ex Rabbinorum fontibus: nam apud probatos ſcriptores, nihil cuiuſmodi legitur; Tantum Theodoretus neſcio quid æſtuantis anhelitus indicavit, in expoſitione Michææ: *Quia* (inquit) *ſolitæ ſunt cum cantu quædam præficæ lugere, & more Serpentum ſibilantium ex æſtuante corde emittere anhelitum, & violentia quadam hunc edere, poſuit dictas ſimilitudines.* Quamquam etiam illud quoque legamus apud Plin. & Solin. *Dracones eſſe valde appetentes frigidi ſanguinis Elephantorum, ob id iſtu torrente præcipue à Draconibus expeti.* Sed non ob id ſibilare, aut gemere. Verior gemendi, & ſibilandi cauſa, quæ ex Jeremiæ 14. 6. colligitur, fames: nam de fameſcentibus onagris dicitur; *Traxerunt ventum, quaſi Dracones, quia non erat herba.*

Montan. Mich. 1. Draconis æſtuantis ſiti. Theodor.

Dracones appetentes ſanguinis Elephantũ.

At gemitum hunc, & horribilem ſibilum non tam ad Dracones terreſtres, quam ad cantum lugubrem avium triſtiſſimarum, videntur accepiſſe Septuag. legentes hoc loco; *Frater factus ſum Syrenum*. Quo etiam modo legit Symmachus, atque eandem vocem originalem, *Thanim*, vertit quoque *Syrenes* Latinus Interpres Iſa. 13. 22. *Reſpondebunt ibi ululæ in ædibus eius, & ſyrenes in delubris voluptatis.* Syrenes autem interpretatur Nicetas, aves quaſdam, quæ canere ſolent, *Alciones*, aut *Ululas*. *utrumque enim genus eſt* (inquit) *animantis luctuoſum*. Sed quod ad Syrenes attinet, potius illarum cantus ſive aves ſint, ſive quid aliud, ſuaviſſimus dicitur eſſe; atque ideo Heſiodus ventos ab illis demulceri ſcribit, ita ut mare tranquilletur. Et Suidas quidem verbo *Syrenes*, ſcribit; *ſyrenes mulieres quaſdam canoras veteri fabula celebrari, quæ in inſula ſedentes ſuavitate vocis prœternavigantes delectatos; uſque ad obitum detinuerint*. Addit ſtatim, *Syrenes, & Onocentauros, quorum meminit Iſaias, Dæmones quidem ſunt. in figura apparentes in deſolatione urbis ira Divina inflicta. Syri autem olores eſſe dicunt, qui poſt lavationem ex aquis in aerem ſubvolantes ſuave quodam carmen canant. Job vero dicit; Frater factus ſum ſyrenum, & ſodalis paſſerum, hoc eſt Cantilenas calamitatis, quemadmodum ſyrenes*. Chryſ. vero rem eandem hac paraphraſi elucidat; *in lugubrem avium cantum incidi, meam naturam dedidici, nihilo ſum his avibus melior*. Et ſane non raro luctus, & querimoniæ cum avium cantu querulo conferri ſolent, ut illa apud Senecam Iole:

LXX. Symmach. חנים *Syrenes, quæ animantes. Nicetas.*

Syrenum cantus. Heſiod. Suidas. De ſyrenibus, vide Giral. ſyntag. 5. Natalem li. 7. c. 13. Delrium in 2. Chorum Medeæ. Pontanum, in ſ. 5. Aeneid. Chryſoſt. Luctus cũ avium cãtu lugubri comparatus. Sen. in Her. Oeth. act. 1.

— — *Cur mea nondum*
Capiunt volucres brachia plumas?
Felix, felix cum ſylua domus
Noſtra feretur, patrioque ſedens
Ales in agro, referam querulo
Murmure queſtus, volucremque Iole
Turba loquetur — —

Pauloque ante Syrenum meminerat;

— — *Me vel Siculis*
Addite ſaxis, ubi fata gemit
Theſſala Syren.

Tandem quidquid de cantu Syrenum ſit, aut de gemitu Draconum, vocem *Thanim* ad luctum, & gemitum pertinere certum eſt, ex Mich. 1. 8. Iſa. 13. 22. Jer. 14. 6. atque ex Job 3. ubi diximus: *Qui parati ſunt ſuſcitare Leviathan*, eſſe præficas, & lamentatrices, vel lamentatores paratos *ſuſcitare*, & inſtaurare *luctum ſuum*. In qua lectione, & interpretatione conveniunt R. David, R. Abraham, R. Mardoch. & Gerſon. R. Moyſes, & R. Peruſol. & Paraphraſis Jeroſolymitana, & poſt hos reliqui Hebraizantes; nam ſyllabam illam ultimam, *Than*, vel *Thanim* ſumunt pro *Ebel*, id eſt, luctu, de quo ibi diximus.

R. David. R. Abrah. & alii.

Et ſocius ſtruthionum. Cur hoc loco *ſtruthio* in exemplum, aut ſimilitudinem afferatur, non omnes Interpretes conveniunt: nam Philippus ad ſtultitiam *ſtruthionum* refert, aut ad ſolitudinem, in qua fere degunt; *Fatuus* (inquit) *factus ſum, & inſipiens, ut ſtruthio avis ſtultiſſima, ut hebes præ dolore fruſtra me æſtimem laboraſſe. Sive aliter, ab hominibus derelictus, beſtiis, quæ habitant* 7

Philippus.

in ſo-

LXX. *Regia. David Chimhi in* יין ענה

in solitudine, factus sum frater, & socius. Et quidem vocem originalē *Iaghana*, non eodem modo omnes vertunt. Sept. fere *syrenes*, vertunt Isa. 13. & 34. Ier. 50. Alii post Mardochai, *ululam* Kimhi in radice *Ghain*, interpretatur avem degentem in solitudine, quæ vocem lugubrem emittat, & nomen habet à radice *Ghanan*, quod est respondere, aut cantare cum labore, & afflictione, siue ut alii dicunt, *gemere*, & *ululare*. Rursus de causa istius ululatus, aut cantus lugubris est dissensio: nam aliqui dicunt hujusmodi *Varabl. & Graial. Mich. 1.* avem siti enectam gemere. Alii post Kimhi, & Mardochai referunt ad pullos hujus alitis, qui à parentibus dimissi *ob defectum cibi flent, atque ululant*. Quo videtur alludi Thren. 4. 3. *Filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto*. Quanquam alii hunc ipsum locum referunt ad miram struthionis charitatem erga pullos suos: nam scribunt capi à venatoribus infixis peracutis ferri cuspidibus circa nidum, quos amore filiorum contemnit, atque ita saucia, *Aelianus.* atq; transfixa intereat. Rem scribit Ælianus, lib. 14. c. 21. Sed à nullo probato Scriptore traditur tunc gemere, aut ululare. Forte illud verisimilius, quod struthiones lamententur filios ablatos à venatoribus, ut indicare vide- *Thargum.* tur Thargum Threnor. 4. locum illum, *Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto*, hac paraphrasi elucidans: *Enarrsiue congregatio populi mei violtos crudelibus, & lamentantur super illos matres illorum, sicut struthiones in* *Quinquarborens.* *deserto*. Quanquam Quinquarboreus existimet locum hunc, non tam de planctu matrum, quam de ipso luctu pullorum struthionis debere accipi, ut sit similitudo quædam permista dissimilitudine, q. d. non minus plangunt ac gemunt matres propter ablatos sibi liberos, quam ipsi pulli Struthiocameli, quos deserunt parentes. Nihil habeo de hoc struthionum luctu melius, aut certius. Quam- *Rupertus.* quam illud minime prætermittendum, quod Rupertus super Michæam indicavit, hanc eum luctu Draconum, atque Struthionum similitudinem non referri ad peculiarem aliquam causam, quæ cogat ejusmodi animantia gemere, sed tantum indicare Job querimonias, & gemitus *Gemitus indigni commiseratione.* suos nulla consolatione deliniri, nullaque commiseratione suscipi ab auditoribus; sicut quamvis serpentum sibilus, & voces struthionis lugubres videantur, nemo tamen illas audit cum commiseratione aliqua, sed potius cum horrore quodam, atque animi odio. Non pauca quædam de vocibus.

8\. *Frater, & socius*, &c. Societas hæc, atque fraternitas proculdubio pertinet ad similitudinem, vel comparatio- *Societas, & fraternitas inter similes* nem. Sicut enim societas, & amicitia non nisi inter similes, & pares intercedere solet, multæque existunt causæ similitudinis inter fratres; sic sane societas, atque fraternitas pro similitudine usurpari solet. Quare fratres in scelere, & moribus, dicuntur Simeon, & Levi Genes. 49. 5. Sed clare Prov. 8. 9. *Qui mollis est, & dissolutus in opere suo frater* (similis) *est sua opera dissipantis* id est, detector, atque desidiosus similes sunt.

9 *Socius struthionum*. Quod ad naturam hujus animantis, attinet, cum Job dicemus infra cap 39. Nunc tantum, quod ad modum dicendi facit; nam proprie in Hebræo *R. Chimhi.* legitur; *Socius filiabus struthionis*. Kimhi, quem sequu- *R. Mardoc.* tus est Mardochai, existimat *filias* appellari, pullos ipsos, *Struthiones fœmina lugubriores.* sed quare potius filiæ, & non filij? Respondent alii, qoia struthiones fęminæ gregatim gradi soleant frequentiusque viderit acrioremque, ac lugubriorem ululatum habere, cum quæruntur. Sed quis id docet? nam his in rebus non licet facile conjecturas admittere, nedum leviter fingere. Foterius Isa. 13. hujusmodi rationem reddit, quod hæc *Fererius.* avis *non incubat, neque fovet ova, neque excludit sicut reliquæ aves, at potius videntur esse filia, quam mater, immo filia sine matre*. Hanc rationem descripsit (ut solet pleraque) ex Joanne Forstero. Sed minime satisfacit: nam pari profecto ratione dici tam posset filius struthionis, quam filia struthionis. Refert verò idem Forsterus ex Hebræorum magistris, ideo sic dici filiam potius, quā filium, quod struthio tantum sexum fæmineum habeat. Sed hoc credi non potest, nec debet. Illa paulo melior ratio altera Kim- ועגה בנות hi, quam tradit in libro Michlol, *Benoth isghanah*, id est, *filiam struthionis*, Hebraice dici, eo quod homines fæmel- *Struthiophagi.* la fere vesci soleant, cum adhue parva est; nam Æthiopes dicuntur vesci struthionibus, atque inde etiam nominati videntur quidam Arabiæ populi, *Struthiophagi*, apud Strabonem libro 16. Diodorum Siculum libr. 4. *Strab. Diodor.* Addamus nos quoque rei hujus rationem hanc, quod cum gemitus, & ululatus muliebris plerumque fit, & fœminarum potius, quam virorum, recte cum in exemplum luctus *Ratio alia non ineleganter luctus fœminei struthionū.* afferuntur nomine fęmineo dicentur, *filiæ struthionum*. sic cum David nimium profusè luxit Absalonem, dicitur verbo fœminini generis, *Luxit David filium suum* 3. Reg. 13. 37. Sed quid, quod aliquando mentio fit struthionis, *Luctus ad fæmineam mollitudinem relatus.* non propter luctum, sed alias ob causas, fere tamen semper dicitur fœminino nomine, *filia*, aut *filia struthionum*? ut Isa. 13. 21. & Isa. 34. 13. & 43. 20. Ier. 50. 39. Ergo tandem illa hujus rei vera, & simplex causa esto, *Vera dubitationis propositæ solutio.* quod ipsum nomen avis *Iaghanah* est fœminini generis; quare cum pluraliter significantur, dicuntur fœminino genere, *filiæ struthionis*, non filii. יענה

Vers. 30. Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerunt præ caumate.

1 Cauma *quid apud Græcos, & medicos*.
2 *Morbi ignei descriptio.* Cremium *quid. Illustratus David.*
3 Cutis denigratio *unde*.
4 Cythara, *instrumentum lætitia, cujusmodi fuerit. Illustratus David.*
5 Organum *quale. Illustrati Moyses, & Amos.*

CUtis in nigrum colorem versæ causam gravissimam exponit, ex qua ad superiores illos gemitus, & ululatus compellebatur, videlicet ariditatem, & cauma. Est *Cauma morbi genus.* autem *Cauma* vox Græca, quæ eleganter respondet voci originali, estque ariditas, æstus, ardor, videlicet morbi genus. Joannes autem Gorræus breviter, ac doctè sic *Io: Gorræus* *Cauma* definiens, scribit: *Sunt qui interpretentur apud Hippocratem, febrem, quam & Pyr appellavit. Alii vero aeris ambientis fervorem, alii cauteria, & eschara, quos omnes verum dicere annotat Galenus in Aphoris. 13. lib. 7.* Quæ omnia fere sunt Galeni verba. atque illud addit, quod forte cum Jobi ulceribus ardentissimis, & caumate facit: *In hujusmodi æstibus fortibus, convulsiones, aut distensiones, malum esse, propter nervorum siccitatem*. Diximus nos de ulcere *Sechin*, quod ex ardore proveniebat, plura cap. 2. vers. 7. sect. 3. De hoc autem *caumate* videtur id Deut. 28. 22. *Percutiet te ardore, & æstu, & aere corrupto*. Qui morbus videtur depascere, & vorare intimas ossibus medullas, videturque fere idem cum illo *Tabescentis hominis præ ardore hypotyposis.* Psal. 101. ubi elegantissime describitur ægrotantis hominis macie, & ardore confecti, incredibiliterque vexati, morbus gravissimus: *Defecerunt, sicut fumus, dies mei* (quasi subjecto hujus morbi igne, & ardore, conflagrans totus evanesco, & mea substantia videtur in vapores tenuissimos, atque in fumum tota resolvi) *& ossa mea* (quibus humor ille vitalis medullarum continetur, quo totum corpus videtur irrigari, & pinguescere) *sicut gremium a-* *Cremium. Columel.* *ruerunt*. Nomen novum quamquam apud Columellam lib. 12. cap. 19. *Cremia*, aut *gremia* sint *surculi aridi, tenuia ligna*. & similiter etiam apud Plinium lib. 12. c. 19. *Plinius.* Dicantur *sarmenta*, sive *cremia Cynnamomi*. Videtur autem significare rem concrematam, aut concrematu facilem; & ut Hieronymus super id Hoseæ 10. *Quasi spu-* *Hieron. LXX. Theodotio.* *mam*, &c. Septuaginta, & Theodotio *cremium transtulerunt aridas scilicet herbas, siccaque virgulta, quæ camino, & incendio præparantur*. Aquila legit in hoc *Aquila.* Psal. *Sicut cinis*. Symmachus; *Sicut incendium*. Theo- *Symmach.* dotio; *Sicut frixorium*, vel *sicut quod frigitur*. Theodo- *Theodoret* retus; *Sicut torris aridus*. Atque eodem pertinet sequens quoque similitudo fœni: *Percussus sum, ut fœnum*, videlicet solis ardore. Illud enim est arborem aut herbam *percuti*, languere, & ex siccari *& aruit cor meum* (totus ipse) *quia oblitus sum, comedere panem meum* (inedia enim consumit, & arefacit corpus; perdiderat ergo omnem cibi appetentiam, ut ait Theodoretus. *A voce gemitus mei* (præ mœrore, & gemitu) *adhæsit os meum carni meæ*, (id est, succo omni exucto cutis arida hæret nudis ossibus. Hæc omnia illustrem hypotiposim continent *Vnde cutis obscuritas* æstuantis hominis, quem morbus, & ardentissimum urit cauma. Inde cutis denigratio, aut obscuritas nimium perustæ. Quare minus cohærent, quæ alii de causa hujus denigrationis asserunt, Divus Thomas, & plerique Latini *D. Thom.*

rele-

referentes ad putres humores. Philippus, quod *in sterco- re consistens per multa tempora soles ardentissimos usque ad essa pateretur.* Quare eleganter dixit Nicetas: *Non tam ei ea sola, quam ex morbo ac plaga accidebat: nam quæ extabescit caro infuscatur, & nigra evadit, & cum sub dio resideret in sterçore, dici æstu exurebatur, sed multo magis ob immoderatum ulceris incendium atque fervorem.*

D. Thom. Philippus. Nicetas.

Poteit autem illud, *præ caumate*, dupliciter accipi; primo ut sit, propter vim *caumatis*, & ardoris; aut ut afferat comparationem, *præ caumate*, id est, plusquam *cauma*, aut quam ipse æstus.

Vers. 31. Versa est in luctum Cythara mea, & Organum meum in vocem flentium.

4 LUctuosissima totius capitis elausula. Huc omnis pristina fortuna recidit, & Cythara, qua me quondam obiectabam, nil nisi luctuosum, & triste sonat; organum quoque fletus acerbissimos personat.

Versa est in luctum Cythara. Indicat plane duo hæc musicorum instrumentorum genera non nisi lætis, & jucundis servisse: nam fuerunt etiam instrumenta, quæ luctui dicata erant, & cum quibus non nisi tristia canebantur. Cytharam autem, quæ hoc loco dicitur in originali *Chinor* fuisse dicatam celebrationi festorum, constat ex Psal. 80. 3. *Sumite Psalmum, & date Tympanum*, Psalterium jucundum, sive dulce; ubi pro Psalterio, est eadem vox, quæ hic Cythara, & similiter Psal. 136. *suspendimus organa nostra*; Pro organo, eadem vox, quæ etiam redditur Lira 1. Paralip. 16. est etiam lætitiæ, & gaudii Ezec. 26. 13. *Quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, & sonitus Cythararum tuarum non audietur amplius* Frequenter autem, *Chinor*, vertitur *Cythara* Gen. 4. 21. Psa. 32. 2. Psal. 56. 3. Reg. 10. 12. Cujusmodi autem instrumentum fuerit diximus supra c. 25. vers. 12.

Musica instrumenta lætis convenientia. כינור

Et Organum meum. Septuaginta. *Psalmus meus*: nam originalis vox fere indifferens ad Canticum, & ad instrumentum musicum, à qua dicitur Ezech. 53. 32. *Quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur*. Pro organo vero, & ipso instrumento musico Gen. 4. 21. Psal. 150. 4. Certe antiquissimum est, ut quod ab ipso Tubal inventum fuerit, *Patre canentium cythara, & organo*. Quidã ea æstimant esse tibiam, quæ inflatione sonat. Alii non solum esse fistulam, sed fistulis constare. Certe nomen habet à radice *Ghagab*, quod est amare; vel quod ad illum cãtarentur amatoria, quæ Ezech. 33. dicũtur dulcia, & suavia; vel quod illius usus, & lusus amorem, & voluptatem efficeret. Diximus de hoc loco jam indicato. Illud vero observat hoc loco Julianus, fieri quidem posse ut cum pietate instrumẽta musica haberet; quando quidem, & in templis est illorum usus. Et quidem ex his rebus, quid non pium, & honestum, si ad pios, & honestos usus referatur? Sed in eo improbi falluntur, quod sibi impurissimis, & abutentibus re quacunque oblata, idem omnino licere putant, quod sanctis, & piis hominibus. Vide id Amos 6. *Sicut David putaverunt se habere vasa Cantici*. De quo diximus superius.

LXX. *Oleaster. Gen. 4. Forster.* עגב *Organum nomen dictũ ab amore. Julianus. Musica studium cum pietate cõjunctum. Impii abutentes honestis per se rebus.*

CAPUT TRIGESIMUM PRIMVM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Pœnis atque cruciatibus incredibilibus, quos hactenus enumeravit, subiungit suarum præclara virtutum officia, ne non existimetur, ut innocens pati.

1. PEpigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. 2. Quam enim partem haberet in me Deus, & hæreditatem Omnipotens de excelsis? 3. Numquid non perditio est iniquo: & alienatio operantibus iniquitatem? 4. Nonne ipse considerat vias meas: & cunctos gressus meos dinumerat? 5. Si ambulavi in vanitate: * & festinavit in dolo pes meus. 6. Appendat me statera justa: & sciat Deus simplicitatem meam. 7. Si declinavit gressus meus de via: & si sequutus est oculus meus, cor meum; & si in manibus meis adhæsit macula. 8. Seram, & alius comedat: * & progenies mea eradicetur. 9. Si deceptum est cor meum super muliere: & si ad ostium amici mei insidiatus sum. 10. Scortum alterius sit uxor mea, & super illam incurventur alii. 11. Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima. 12. Ignis est usque ad perditionem devorans, & omnia eradicans genimina. 13. Si contempsi subire judicium cum servo meo, & ancilla mea cum disceptarent adversum me. 14. Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? & cum quæsierit, quid respondebo illi? 15. Numquid non in utero fecit me, qui & illum operatus est, & formavit me in vulva unus? 16. Si negavi, quod volebant, pauperibus: & oculos viduæ expectare feci. 17. Si comedi bucellam meam solus: & non comedit pupillus ex ea. 18. Quia ab infantia crevit mecum miseratio: & de utero matris meæ egressa est mecum. 19. Si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. 20. Si non benedixerunt mihi latera ejus, & de velleribus ovium mearum calefactus est. 21. Si levavi super pupillum manum meam: etiam cum viderem me in porta superiorem. 22. Humerus meus à junctura sua cadat: & brachium meum cum suis ossibus confringatur. 23. Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui Deum & pondus ejus ferre non potui. 24. Si putavi aurum robur meum, & obrizo dixi, Fiducia mea. 25. Si lætatus sum super multis divitiis meis, & quia plurima reperit manus mea. 26. Si vidi Solem, cum fulgeret, & Lunam incedentem clare. 27. Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo. 28. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. 29. Si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat: & exultavi, quod invenisset eum malum. 30. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens, animam ejus. 31. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus ejus, ut saturemur? 32. Foris non mansit peregrinus: officium meum viatori patuit. 33. Si abscondi, quasi homo peccatum meum: & celavi in sinu meo iniquitatem meam. 34. Si expavi ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me: Et non magis tacui: Nec egressus sum ostium. 35. Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat, ipse, qui judicat. 36. Ut in humero meo portem illum, & circundem illum quasi coronam mihi. 37. Per singulos gradus meos pronuntiabo illum, & quasi Principi offeram eum. 38. Si adversum me terra clamat, & cum ipsa sulci eius deflent. 39. Si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi. 40. Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina. 41. Finita sunt verba Job.

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

Vers. 1. SEd ne cuiquam ob scelus aliquod, tam graviter plectendus, ac ne non innocens tot mala pati videar, mearum præclara virtutum officia, quibus vita mea enituit, enumerabo. Primum quidem cum iuvenis adhuc essem, ac de ducẽda uxore virgine cogitarem, quem aliũ, nisi honestum, sanctumque matrimonii finem, suscipiendæ nimirum prolis, non voluptatis, & luxurię mihi proponerem? Atq; adeo firmiter apud me statui, meos oculos sancta, & stabili lege, & quasi pacto lędere constringere, ut cum interno animi decreto cõsentirent, ne unquam improbe, & petulãter, ac ne curiosè quidem virginem, cuius pulcbritudo maxima est, adspicerem: sieque ad pravam cogitationem viam inciderem. Tantumq; absui ab alieni thori insidiis, ut neque ad mulierem innuptam, in qua minus periculi fuerat, impudentem oculum deflexerim, ne ullius flagitii duces mihi oculi essent, ac ne cupiditatibus, pravisque cogitationibus vitam patefacerem, ac per apertos oculos iniquũ, & turpe aliquid ingrederetur.

Vers. 2. Quamobrem post tantam animi puritatem, cur mihi Deus hanc pęnarum partem contulerit, prorsus ignoro. Etenim hominem mulierosum, voluptatumq; illecebris ac deliciis diffluentem, iure optimo quis in adversam, contrariamq; vitæ conditionem coniecerit. Quam enim vehemens, & acerbum suppliciũ constituit Deus impurissimis hominibus, oculos habentibus plenos incessabilis delicti! Atq; si ego sanè supremam animi sedem turpi aliqua cogitatione conspurcassem, meq; totum obscęna quapiam voluptate, dedecore affecissem, quodnam quęso mihi Divina pręsentia, atq; familiaritatis, ac cujusdã in animo meo, & corpore Divinæ inhabitationis, pręmium atq; felicitatẽ polliceri possem? Animum.n. incorruptũ, & integrum, corpus quoq; castum, & sanctũ, suam sibi peculiarem partẽ, & hæreditatem vendicat ille bonorũ omnium, atq; virtutum auctor Deus. Mirum igitur hominẽ obscænarum hostem voluptatum ad tãtas ærumnas recidisse!

Vers. 3. Improbis quidẽ cõstitutus sit à supremo iudice peracerbus interitus, & à sempiterna beatorum mẽtium beatitudine exilium miserrimum, nefariæ præsertim libidinis, atq; omnis turpitudinis consectatoribus: hos enim extrema pernicies proculdubio manet: alienus enim immundus erit à sanctorũ familiaritate, & consortio, proculq; à Divino cõspectu relegatus. Est enim Deus erga immundos homines abalienato animo, & ad illorum sordes, conspectumq; quasi nauseabundus stomachatur, & irascitur. Atque ipsi quoq; voluptuarii homines à re Divina (quod & ingens quoq; scelus est, & ingens sceleris pœna) fastidiosissime abalienant. Corpore itaque miseri vexantur, sævissimeque flagellantur, animo quasi extra sese positi, incredibili vecordia ineptiunt & stultescunt.

Vers. 4. Cum enim stultissimi sibi blandiantur de Dei quasi ignoratione, aut oblivione eorum, quæ in tenebris, & in occulto faciunt, at Deus illorum vivendi rationem attentissime observat, & explorat: neque tantum insigniores vitę actiones, longioresq; vias, sed minutissima etiam quæque consilia, atque levissimas cogitationes, gressusque singulos in numerato habet. Propterea ego animi, & corporis castimoniam sãctissime colui, quod Divinorum conspectum luminum, tenebras impurissimæ voluptatis illuminãtium revererer, & colerem.

Vers. 5. Deinde vero, quod ad proximum attinet; præterquam quod diligẽtissime omnem improborum hominum societatem, familiaritatemq; vitavi, atq; risum facientes, & eos qui comessationibus atque ebrietatibus indulgent, semper fugi; serio, & fide me totum ad honestatem, & virtutem conformans, certe nunquam mendacio, aut fraude malitiose quemquam lęsi, neq; cum mendacibus vitam meam institui: nullaque vel verbo, vel iniqua actione lucrum aliquod sordidum ex aliorum facultatibus captaui; oblatamve rapiendi occasionem alacriter arripui. Sin aliter feci, quidvis malum, & acerbum mihi imprecor.

Nihil vero me leviter, aut sinistro fine gessisse, ille; qui æquissimis bilancibus iudicii mortalium omnium actiones examinat, explorate cognoscet, si me publice & in omnium conspectu, suæ veritatis, examinisq; statera in sublime sublatum libret, atque perpendat; atque ad pondus & regulam suę sanctissimæ voluntatis, & legis meas omnes actiones exigat. Sic sane fiet, ut cum mea innocentia satis cognita, & probata meo iudici maneat, universis etiam mortalibus conspiciendam, probandamque proponat. Vers. 6.

Iratum merito experiar mihi numen, si vel minimum de pietatis, atque virtutis vias pes meus deflexit, quodpiamve divinorum mandatorum præterii, aut prava cogitatione, & cupiditate animi impulsus, flagitium aliquod prosequutus sum. Non enim quę in oculos incurrebant, statim amabam; neque illorum concupiscentię unquam obsequutus sum; nullus enim rerum externarum conspectus in animo meo cupiditates excitavit. Neque cum magistratus essem, ullius sordidi capiendis muneribus lucri labẽ contraxi; scio enim, quod inique ablatum est, tenacissime pietatis avarorum manibus adhærescere. Nihil tandem labis, & ignominiæ ex ullius sceleris studio suscepi. Vers. 7.

Vers. 8. Dignam itaque, si quidquam per vim, & iniquitatẽ rapui meo sceleri pęnam imprecor, ut meis ipse laboribus, bonisq; partis frui nunquam permittar; sed iis, quæ ego seminaverim, alieni utantur, & pinguescant. Atq; si filiis meis locupletandis alienas facultates aucupatus sum, meorũ liberorũ egestate, & extrema inopia, atque miserrimo exilio, ablata omni posteritatis spe, severissime plectar; non minus filiis, quã ipsis agrorum seminibus, germinibus arescentibus, radicitusq; cõvulsis: nam si qui ita rebus externis ad usum, & voluptates suas utuntur, ut cum egenis illas nõ communicent, ingentis sceleris, atq; supplicii rei constituuntur; quid de illis censendum erit, qui per vim, & iniuriam, egenos ipsi reddunt, & miseros, quos Deus bonis honestè affecerat ad sufficiẽtiam, & vitæ iucunditatẽ?

Vers. 9. Nefarium vero adulterii flagitium, quod est cum insigni turpitudine, & dedecore coniunctum, nunquam admisi; neque permisi unquam, ut peregrinę, & alienę voluptatis illecebrę in animo meo excitarẽtur; nunquã ad mei proximi fores per noctis tenebras insidias collocavi, alieni thori violãdi occasionẽ captans.

Vers. 10. Quod si unquam adulteravi, gravissimam illã, æque ac iustissimam adulterii, & stupri pęnam subeam; ut æqualitate quadã alius quispiam meũ thorũ polluat, ac meam uxorem in stuprum illiciat, necnon turpissimi quique cum illa communicent, & instar inferioris pistrini molæ, quæ aliena semina excipit, alienæ ipsa voluptati serviat, & sui corporis quæstum faciat.

Vers. 11. Adulterium namq; nefariũ scelus, grandeq; piaculum non nisi acerbissima expiãdũ morte; atq; ipsa etiã adulterii prędmeditatio, & excogitatio nefaria est. Quare tãta sceleris immanitas Divino iudicio severissimè discutitur, & ab hominibus etiam, ut quod in maximũ Reipublicæ damnũ vergat, diligentissimè inquiritur, puniturq; gravissimis in adulteros suppliciis cõstitutis.

Vers. 12. Quare non dubitem, si ipse me unquam adulterio polluerim, meis agris, fructibusq; tenerioribus, ignis incendium imprecari, quo res omnes meæ deflagrent. Ignis enim quoq; voracissimus adulterium est, qui mariti læsi substantiam, & facultates depascitur. Adulteri quoque non solum animum subiecta libidine inflãmat, verum etiam universam domum radicitus exurit: ipseque adulter ingens incendium excitat malorum; quod ipsas adulterinorum germinum radices usque exurit: ipse vero læsus vir incredibili incensus furore, & se excruciat, & adulteros insectatur.

Illam verò iustitiæ partẽ, quæ erga familiares versatur, nemo sane in me desideravit. Non solum enim aliis in aliena causa, sed etiam meis domesticis, servis, atq; ancillis in propria me causa iudicem integerrimũ præstiti: neq; alterius iudicis sentẽtia, quam mea probitate impulsuve unicuique servo, & ancillæ, qui- Vers. 13.

bus mecum nullum erat ius, ius suum reddidi: cumque supremus ipse princeps ac magistratus essem, inæqualitatem omnem fugiebam: nunquam enim fastidiosè abieci servos mecum volentes ex æquo disputare, sed liberæ orationis, atque suæ causæ tuendæ potestatem faciebam, ut si quid forte à me per iniuriam in eos committi suspicarentur, audacter dicerent. Atque adeo ubi videbatur iustum reperiri non posse, iustitiam ego servabam: qui enim adversus me litigabant, nihil sibi a mea potentia timebant: non enim habebāt me tam adversarium, quam iudicem, quam patronū.

Vers. 14. Considerabam nimirum Deum iudicem, à quo, si cuiusquam ego causam, iusque abiecissem, aut repulissem, repulsam quoque ipse passurus sim; nam pauperum, infirmorumque hominum quærimoniis excitatus, surget aliquando ad iudicandum Deus iniurias vindicaturus miserorum; tuncque nihil erit, quo illius iudicium, meumque supplicium eludere possim.

Vers. 15. Atq; illud sanè mihi omne supercilium, fastidiumque adimebat, quod una sit omnium hominum natura: unus omnium animi, atque corporis opifex, nomina quoque servorum ac dominorum, fortunæ potius, quam naturæ fuisse.

Vers. 16. Pauperibus vero (ita mihi rectè, ac feliciter cuncta procedant) petentibus opem, non solum munificum ac liberalem me præbui, sed minimè expectata egeni, ac viduæ deprecatione, rebus illos necessariis sublevabam, atque illorum desiderio, expectationi, oculis benignus occurrebam, ne quisquam vel pudore, vel difficultate petendi præ inopia deficeret: ac nulla ratione sum passus vel egestate, aut lachrymis, aut assiduo oculorum conjectu, intentioneque viduas contabescere; quod ipsum accidisset, si nec rerum, quas optabant, compotes fuissent, nec non despectæ fuissent; aut vana illas spe lactassem.

Vers. 17. Pupillis etiam (genus miserrimum ut qui sæpe, neque quærere, neque petere noverint) quotidianum victum præbebam: atque cibi mei partem orphanis communicabam; ita ut vel per exiguam panis particulam pariter cum egentibus, & mensæ socios miseros quosque adhiberem.

Vers. 18. Ipsos pupillos, tanquam pater, ab infantia nutriebam domi meæ, una cum meis familiaribus & liberis: atque tum his, tum viduis ducem & patronum me præbebam. Neque mirum quidem: nam misericordia, & benignitas non solum ex virtute & studio, sed ex naturæ quadam propensione innata mihi est; atque semper in dies adolescente natura, sua cœpit incrementa mea bonitas, & beneficentia; propter quam universis puer adhuc charus exstiti, ac postea iuveni adhuc summos honores, imperiumq; libentissimè detulerunt. Cum autem videretur clementia, & misericordia, statim atq; in hanc lucem editus sum, suis me ulnis excepisse, suisque uberibus educasse, videbar certe adhuc puer numerosam pupillorum, egentumque hominum, quos adoptabam, prolem suscepisse. Cum vero nemini non me vel senile consilium, vel paterna viscera desideraret, sanctis etiam monitis atque consiliis parvulos instituebam, & tandiu illos manu ducebam, dum opera mea magnopere non egerent.

Vers. 19. Quo vero me supplicio dignum nō censeam, si cum viderem hominem nudum & præ frigore rigentem, & conglaciantem, nihil curavit, aut non statim substiti, ut opem atque vestimentum afferrem? Dispeream, si latera, quæ mollissima sunt, & quibus à frigore majus periculum; lumbi, fęmora, quæ minimè nuda esse oportet, universam deniq; mendicorum nuditatem, honestis vestibus non cōfovi; ipsis statim, propter beneficium acceptum, clara atque contenta voce bene mihi precantibus atque ipsa veluti eleemosyna, quasi
Vers. 20. per sese meam beneficentiam, & misericordiam prædicante, propterea que felicem pecorum meorum proventum pollicente, quod pauperes ita sublevassem, ut non de alieno, sed de ipsis mearum ovium velleribus, meisq; facultatibus benignè indigentibus fecissem.

Vers. 21. Vivam semper infelix, & miser, si unquam potentia & robore abusus sum vel ad inferēdam iniuriam, vel ad prædam faciēdam imbecillorum, quibus nemo patronus, defensorque adesset; quamvis à meis partibus omnes starent, quamvis Reipublicæ principes, & optimates meam causam agerent, atq; pro mea ipse potestate neminem timerem. Et sane cum jure possem homines miseros, & humiles ad rem quampiam severius compellere, nolui tamen premere, & urgere pusillos.

Quod si non benignè remittebam, summus humerus, armosque meus discedat à iugulo, & tanquam membrum aridum languidumque decidat: neque solum brachii superior pars, sed radius ipse, & brachiale à cubito usque ad manum comminuatur, ut digno supplicio, manus, quæ iniquè contra infirmum levata fuerit, concidat: brachium, quod percusserit, atque confregerit percussum confringatur. Vers. 22.

Cùm tot igitur pulcherrima, atq; pręclarissima facinora effecerim, nihil tamē meæ virtuti, aut laudi tribuendum existimo, sed Dei timori, quo meas ille carnes, atq; agēdi omnes facultates confixit, ut ab officio, & honesto nunquam discederem. Si enim Dei præcepta neglexissem, terram quandam malorum omnium tēpestatem, extremamq; perniciem in me incumbentē cernere videbar. Neq; unquam me parem existimavi ad repugnandum supremo numini, & sustinendum illius impetum, atq; vim in me incurrentem. Illius enim minis opprimebar tantæ celsitudinis majestate deterritus, quem sciebam paratum esse, bellum acerbissimū inferre improbis, atq; sævissima super tyrannos, & oppressores pupillorum, atq; viduarum supplicia grandinare, & fulmina pluere. Quod si me Deus per injuriā quidpiam agentem, aut non bene merentem deprehēdisset, intolerabile illius mihi ferēdum esset suppliciū. Vers. 23.

Quid vero boni ab illo sperare potuissem, si vitæ
meæ præsidium, opemq; in auro primo, atq; purissimo collocassem, in illoq; pedem figere constituissem, quod est mera inconstantia, & mutabilitas, ac non potius veræ ac solidę pietati inniterer? Neque quidem unquam me insana pecuniarum libido inflammavit, aut facultatum mearum copia, impetu & quadam temeritate ad insana me consilia impulit. Vers. 24.

Tristissima mihi cuncta cedant, si ex affluentibus mihi operibus ac rebus omnib in vita iucūdissimis, lętitia intēperanter elatus sum; aut meæ industriæ gratulatus, blanditusve mihi ipsi de illis rebus, quę vel ad corporis robur, vel ad reliquas agendi jure, & facultates attinēt. Nā inter immēsas opes immoderatā cupiditatē amputabā, & certo tātum rerū numero me, familiāq; meam cōtinebam, reliquis omnibus, quęcumq; superassent, in egentiū usum conversis: quippe tanta tamq; uberi bonorum segete, nascentem animi lætitiam, illa consideratione facile comprimebam, esse illarum possessionem plane instabilem, atque incertam. Vers. 25.

Maximi apud Deum & homines flagitii, & criminis reus fiam, nisi veram fidem atque religionem semper colui sine ulla idololatriæ specie auctiuspicione. Nunquam enim me pulcherrimus iste, atq; iucundissimus Solis, Lunæ, cæterorumq; fulgentissimorū syderum conspectus, in errorem aliquem abduxit: neque unquam exorientis Solis iubar, ut laudem illi, honoresq; divinos tribuerem, splendoris illecebris, & oculorum lenocinio quodam persuasit. Si cū Lunam adspicerem, argentea luce conspicuam, pompatico, imò Vers. 26.
fæmineo incedentem gressu, veluti cæterorum lumi- Vers. 27.
num Reginam, atque ductricem, vana aliqua lætitia illectus, mecum tacitus cogitavi, Divinum illi numen inesse; atq; interna animi persuasio in externum aliquem adorandi habitum me impulit, ut manū versus cælum porrigēs, statim reverenter ad osculum referrem, atque hac ceremonia divinitatem, veri uniusq; Dei (quo in me esset) impudens, insanusq; auferrem, divinosque creaturæ honores impenderem; quod &
flagitium maximum est, & flagitiorum omnium cu- Vers. 28.
mulus, atque mendaciorum omnium turpissimum, impudentissimumq; in abneganda unica Divinitate mendacium. Neque vero in illam alteram idolorum servitutem, avaritiam, & pecuniarium sacrum cultū splendentis fortunę facies, & rerum iucundissimarum summus splendor, Gemmarum, aurique nitor me impulit; Nunquam enim in mentis latebris cupiditatem pecuniæ alui, neq; præsentis felicitatis admirationem aliquam occultavi, neque ad amantium similitudinē, eorum, quæ non habebam, desiderio flagrans, manus meas suaviatus sum. Hæc enim si fecissem atq; in mea

potius

potius dominatione, quam in Deo ſpem atq; fiduciam collocaſſem, planè mentitus eſſem veritatem, cum non à nobis ipſis, non à rebus externis, ſed à Divina gratia omne ſit auxiliũ, omnisvera ac ſolida iucũditas

Vers. 29. Adverſa experiar omnia, ſi ullam lætitiæ voloptatem cepi ex meorum adverſariorum rebus adverſis, aut in illorum ruina, atque pernicie gaudio affectus ſum, ac neque laviter commotus: quippe illos mirificè diligebam, atq; perpetno quodam amore proſequebar.

Vers. 30. Unde etiam profectum eſt, ut nibil infauſtum meis hoſtibus precarer; neque qnidem os, guttur, cæteraq; ſermonis inſtrumenta, ſponte quaſi ſua expedita, & prona ad inimicorum comminationem, & execrationem, ſuæ libidini unquam permitterem, ſed ſemper in officio charitatis continerem, ne quo unquam verbo contra proximum peccarem, aut vitam illnrũ odiſſem, vindicationis ad injnriam propulſandam cupiditata.

Vers. 31. Ac ſæpe quidem accidit; cum ab hoſte & inimicn læſus immotus ipſe perſiſterem; ut mei famuli & vernæ, zelo quodam ad ulciſcendam iniuriam inflammati, inimicos ipſos diſcerpere valleot; illos tamen ego mea bonitate demulcebã, ut placate & moderate ferrent: neq; id omnino facilè obtinebam, quippè me non diligebant modo, ſed certatim amabãt, atq; horis omnibus, oculis, auribus complexn tenere vellent, ut me, ſi fieri poſſet, comedare, & intra viſcera condere, & vel carnibus meis expleri cuperent, ipſoſq; meos artos abſorbere, ac devorare peroptarent. Quamquam neque deeſſent in mea familia, quæ humanarum rerum diverſitas eſt, viles & degeneres famuli, qui propter ſanctiorem diſciplinam, qua nihil iniuſtum domi meæ permittebam, vel propter nimiam in tractandis bnſpitibus diligentiam, me odiſſeot, ac detractorio dente morderent.

Vers. 32. Illud vero avi mei ſanctiſſimi Abrabami ſemper io animo infixum habui, ut non tam illius ſanguinis, quã hoſpitalitatis hęres fierem; domnm enim meam habui communem, menſam communem; mea haod mea, ſed Domini ratus. Ergn cum conſervis partienda cibaria. Neminem itaque peregrinum extra tectum, nò ſolum cœli ininriis, ſed civium etiam petulantiæ expoſitum pernoctare ſum paſſus. Domus mea, ipſa erat hoſpitalis, quæ aſſiduè patebat peregrinantibus, exteriſq, advenis: atq; ego ipſe in Domus veſtibulo, & iuxta iter conſiſtens prætereuotes perhumaoiter invitabam: neſas enim exiſtimaſſem, quod barbari tyranni facere conſueveruat, Domum apertiſſimam & hoſpitalem non habere, nedum ſuis finibus hoſpites vi expellare, nedum lædere.

Vers. 33 In ingenti præterea mihi ſcelere hypocriſis ponatur, ſi cum recte factorum teſtẽ nullum quęrerem, erratorum tamen cunctos eſſe conſcios non optarem: ac ipſos primos mentis motus, publica confeſſinne non curarem. Scio enim ſpontanea criminis confeſſione elevari delicta, atq; in luce extingui quæ in tenebris nata in occulto adoleſcunt, & vires ſumunt. Nullius itaque ſceleris mibi conſcius ſum, quod pro more, & iogenio bumano, iam inde à primo parente, diſſimulare, & ſub honeſta aliqua pietatis & virtutis ſpecie abſcondere curaverim; neque levem aliquam cogitationem, aut iniquam alicuins peccati conſenſionem apud me tacitns aluerim.

Nullius me peccati conſcientia retardavit, quin fi-
Vers. 34 ne robore, & timiditate prodirem in publicum. Quãvis vero nihil mihi vulgi multitudo obiicere potuiſſet, quod verendum mihi eſſet; ſed poſſem quaſcumq; surbas facile ſuperare; nunquam tamen volui cũ multis contendere: ſed quaſvis potius iniurias accepi tacitus, ac me domi continui, pacis, & tranquillitatis publicæ, quam privatarum iniuriarum appetens. Sed incorruptum nihilominus, integrumque me prçſtiti ioſtitiæ, & hnoeſtatis vindicem. Nonquam enim imperitæ multitudinis, aut ſtulta npinio, aut furens impeſus à recto, ac æquo me deduxit, quin officium meum ſtrenue obirem, veraq; iotrepidus docerem. Fraogebã enim ungnlari virtote contumaciam vulgi, atq; populares tumultos eximia arte, ſapientiaqne ſedabam. Potentiſſimos homines, familiarum nobiliſſimarum capita minimè verebar, quominus ioſoleſcentes comprimerem; & ſi quãdo opus eſſet, publicè obiurgarem, qoamvis propterea in illorum aut odium, aot contẽptionem adducerer. Ac illud non poſtremum, quod meorum propioquorum, & ſanguine coninnctnrum perſonam nũquam accepi, quin omnibus jus ex æquo dicerem: ac nemo mea dominatione fretus, ſuę ſibi temeritatis me patronum polliceretur. Propter aſſidua vero pietatis nfficia, quamvis interdum à cognatis, & familiaribus deſpicerer, non ideo frigebam in virtutum ſtndio Cum vero io extremos, atq; ignobiliſſimos ax mea cognatione homines incidebam, minimè illos faſtidiebam: ſed, quamvis mibi contemptioni eſſet, benignè illos, atq; familiariter tractabam. Quod ſi quiſquam ex meis contemptibilis ſua culpa fieret, aut iniuriam aliqnam ab extraneo acciperet, non ideo percellebar animo, nec mea poteſtate utebar ad illius defenſionem; ſed ad rem totam æquitati, & magiſtratibus committeos tacebam ipſe, & me intra domum meam continebam.

Sed iam, amici, video vos multitudinis rerum, quas Vers. 35.
dixerim, pertęſos, & quę ad Dei gloriam, & iuſtam veritatis, & innocentię defenſionem eoumerarim, in deteriorem vos partem, & inanem gloriæ cnpiditatem interpretari. Vtinam ergo ſapientem aliquem, & ad percipiendum, quæ à me nunc dicereotur, idoneum haberem auditorem, qui univerſa, quæ pro mea innocentia veriſſime protuli, & qnæ adverſarii contra obiiciunt, bene memori mente comprehenſa, ac fideliter excepta, in librum referret: iſq; idem (quod unicum in votis habeo) ſupremos eſſet iudex, à qno nnlla eſſet provocatio, qui fidem ſuam innoceotiæ, & veritati à me conteſtatæ aſcriberet; obtinerem proculdubio clariſſimum pro mea ſanctitate adverſus omnium calumnias teſtimoninm ſubſcriptum, ſignatumque à iudice ad ſempiternam memoriam ſæculorum. Et quidem etiam ipſi meo adverſario, qui cum mihi lis, & controverſia eſt, quiqne me confidenter cnndemnat ſceleratæ vitæ, rem totam conſcribendam facilè committam, ea tamen lege, ut fideliter, ac ſyncere excipiat, quæ à me veriſſime dicta ſunt; quippe librum, à quocumque taodem ſcriptum, ſua iudex auctoritate, publicoqne communicet taſtimonio, & calumoiis, falſiſque meæ vitæ criminationibus infirmitatis, ſevereqne repulſis, pro mea veritate, & innocentia incorruptum feret indicium.

Paratus ſane ſum univerſa meæ vitæ acta libro cõ- Vers. 36.
prehenſa, ac Dei mano, ſententiaque munita, humero, & capite ſublata, univerſis cõſpicua circumferre. Quid ni enim eiuſmodi librum, humero meo tanquã ampliſſimæ dignitatis inſigne, ant tanquam victoriæ clariſſimæ vexillum non imponerem, qnippè non mihi oneri, ſed ingenti decori, & hnnori futurum? Circumferendi itaq; laborem, ſanctitatis exiſtimatione, & publica apnd omnes laude lubens compenſarem. Quod ſi quicquam forte ſupplicii, & pœnæ iudex decernat, hnmeri, caputq; non invitus oneri ſubiiciam: erit enim profectn mihi ſpontanea ſceleris confeſſio vice pulcherrimæ coronæ. Si vero præmium conferat ſpecinſum diadema, quo caput cingam, atque condecorẽ, de manu mei iudicis accipere arbitrabor. Quod quidem oeque ioaniter ſpero, nt qui nunquam mihi turpem, atque vaniſſimam ex alienis laboribus, & ærumnis coronam decreverim: ſordidoſve hnnores ex alinrum inopia, & egeſtate aucupetus fuerim: nam faſciculos ſyngrapbarum, quas contra qnempiam habui, non imponebam meo capiti, ut omnibus eſſent conſpicnę glorians nominibus debitorum, & publice legens ad inanem oſtentationem; verum conſcindens condonatis nominibus debitoribus reddebam.

Auditori vero, atq; ſcriptori, ſi quis adeſſet idoneus, Vers. 37
lubens exponam, atq; dictabo, qnicquid unquam egerim, cogitaremve per omnes vitæ, & ætatis gradus, iã inde à primis pueritię annis, per omnes quoq; actionũ ſeries, & ordines; nec non poſt quam in brevem ſummam omnes meæ vitæ actiones redegiſſem, lubens ipſe contenta voce corã meo iudice, de libro recitarem; de inde tãquam libellum ſupplicem, cum ſumma animi revereotia, & ſubmiſſinne, iudici meo offerrem, ut ille tandem ſua ſententia decerneret, aut præmiũ, aut pœnam: illi deniq;, quicquid in en libro laude dignum legi poterit, acceptum referam: quippe illius

divina ope per omnes vitæ gradus salvus, & incolumis deductus sum.

Sed dicendi tandem finem faciam, & ut quæ sæpè obiecistis crimina, Tyrannidem præsertim, atque rapinæ, & sordidæ avaritiæ suspicionem, immoderatamque ditescendi cupiditatem, plane diluam, falsaque esse universa doceam, audacter, & confidenter dicam; Si terra hæc ipsa in qua habito, alicuius me flagitii perpetrati conscia est, ac, quasi læsa ipsa esset, ultionem adversum me postulas divinam, si aliquam terræ in hac ipsa regione partem à suo Domino iniustè abstuli; aut per tyrannidem vexavi, aut depopulatus sum; si non iure optimo possideo provinciam istam; si nimia ditescendi cupiditate, & fame, terram quotannis exercui, ac sine ullo requiescendi intervallo plus nimio laborare coegi; si terra insuper ipsa multo agricolarum, & operariorum culta labore, mercedeque sua defraudatorum, ullius avaritiæ me reum facit, atque sulci ipsi agricolarum sudore, & lachrymis madentes, testes sunt tum illorum fletus, tum ullius meæ inhumanitatis, quod illorum sudorem, & lachrymas mercede persoluta non absterserim.

Si ausus sum alieni fundi fructus comesse, non prius soluto pretio: si ab agrorum Dominis vi quicquam abstuli, aut illos spe fructus percipiendi fraudatos, suspirare & eiulare præ ingenti animi mœrore coegi.

Illud mihi merito imprecor, ut nullum unquam ex labore meo fructum percipiam; quin potius pro frumento proveniat in meis agris paliurus, & quævis alia spinosa, noxiaque herba: & pro hordeo lolium, zizania, labrusca, atque omnis fastidiosa, & fœtida herba; tandemque pro dulcibus, & suavibus fructibus, nihil deinceps ex terra decerpam, quam id, quod mihi gravissimi doloris aculeum infigere, ac nauseam molestissimam efficere possit.

Hæc dixit, ac peroravit Iob: neque deinceps tam seria, tamque longa oratione, nulla iam suorum amicorum interpellatione, aut provocatione, usus est. Itaque cum amicis nihil suppeteret, quod obiicere præterea possent; postquam Iob tam luculenter de suo iure, atque æquitate disseruit, ac postquam suorum votorum summam exposuit, silentio conquievit; interim multa secum tacita cogitatione, multa cum Deo mente colloquutus.

VERS. I Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de Virgine.

1 *Iobi, atque sanctorum Patrum continentia ante coniugium. Explicatur Moyses.*
2 *Germana expositio. Mentis, & cogitationum puritas.*
3 *Carnis, & spiritus dissidium, rursusque concordia, quam paciscuntur viri sancti. Illustratus Salomon, & Paulus.*
4 Pacti *nomine, lex, & stabile decretum.*
5 Oculorum *ad castitatem momentum. Illustratus Matthæus.*
6 *Præcepta de non videndo petulanter, apud Salomonem.* Insania oculorum *apud Ezechielem.* Incessabile oculorum delictum, *apud Petrum.*
7 Oculi *animi fenestræ.*
8 Oculis *cur* cogitatio, & concupiscentia *tribuantur. Qui sint* oculi fornicantes *apud Mysen. Illustratus Paulus, & Salomon.*
9 *Curiosus intuitus damnatus. Illustratus Paulus, & Salomon.*

1 *Caietan.* NOnnulla, quamvis valdè tenui verisimilitudine ductus Caietanus existimat ordiri tunc Iobum enumerationem suarum laudum, atque virtutum clarissimarum ab ea animi deliberatione, quam habuit, dum quondam iuvenis de ducenda uxore cogitabat, nullum sibi non rectum, honestumque finem præstituens. Nam in Hebræo legitur; *Et quid intelligam, aut, quid considerabo in virgine?* q. d. Quid nam ego animo proponerem, dum uxorem virginem ducere statui? Sanè non voluptatis libidinem, sed prolem. sicut ille dicebat sanctè, ac pie institutus adolescens; *Domine, tu scis, quia non luxuriæ causa accipio sororem meam coniugem, sed sola posteritatis dilectione, in qua benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum.* Ad Saram vero uxorem ipsa nuptiarum nocte; *Filii sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi, sicut gentes, quæ ignorant Deum.* Vide August. l. 3. de Doctrina Christiana: *Patres* inquit *illi veteres, plures uxores singuli cum haberent, sicut sapiens in cibo, & potu non nisi salutem corporis, sic in concubitu non nisi procreationem liberorum intuebantur.* Neq; vero obscurè hinc elici poterit sanctum Iobum numquam præter uxorem fœminam agnovisse, quod & in Iacob observare licet ex illius verbis Gen. 49. 3. loquentis ad Ruben primogenitum; *Tu fortitudo mea, & principium doloris mei,* ut ad eum locum aliquando diximus. Tũ etiam in Tobia præcipiente filio suo, ca. 4. 13. *Attende fili mi ab omni fornicatione, & præter uxorem tuã numquam patiaris crimen scire.* Atq; sic inter illos Epicteti Canones refertur Cant. 37: *Circa venerea, pro virili, ante coniugium, castum, purumque esse oportet.*

Cogitatio de ducenda uxore, honesto fine.

Tob. 8. 9.

Patriarcharũ castitas ante coniugium.

Epictetus

Ego vero illum sensum huius sententiæ existimo germanum, ac simplicem, quem omnes Interpretes agnoscunt, ac ipsi etiam Septuaginta; *Et non intelligam super virgine.* Symmachus: *Nihil cogitavi de virgine;* ut hanc temperantiæ, & continentiæ partem, quæ præcipua est, primo loco proponat. Vide Aristot. 7. Ethicor cap. 3. & 4. Clemen Alex. lib. 2. Pædag. c. 10. quod est, *De procreatione liberorum.* & Gregor. in 1. li. Reg. cap. 15. Basil. li. de Virgine.

2 *Germanus sententia explicatur.*

LXX.

Arist.

Clẽ. Alexan.

Gregor.

Basilius.

Quoniam autem, ut Chrysostom. ait, *Evangelica disciplina absolutionem Iob complexus est;* in hac ipsa sententia; nam *quæ postea Christus iussit, eadem re ipsa perfecit;* Ideo huius sententiæ vis accurate explicanda est, & quale sit huiusmodi animi *cum oculis pactum,* aut quorsum stabilitum, discutiendum. Quod autem hoc loco dicitur; *Pepigi fœdus,* manifestè indicat, animi, & membrorum corporis discordiam, & pugnam, atque hominis interioris cum externo testatas inimicitias, & intestinum bellum, quod Paulus testatur ad Romanos 7. 23. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in legem peccati, quæ est in membris meis.* Vbi vides regna divisa, diversas leges, iuraque diversa, ex quibus diversa quoq; vivendi genera instituuntur tum ab animo, tum à corpore. Nititur autem quisque alterum sibi subiicere, si non blanditiis, mollibusque verbis, at vi quadam; ita nititur *Peccatum,* fomesque peccati, mentem liberam, atque ingenuam *captivare,* subdereque *in lege peccati.* Qua de re conquerebatur aliquando ratio ipsa, voluntasque spiritualis, & spirituales Potentiæ adversus sensus, appetitumque, & concupiscentiam Cantic. 1. 6. *Filii matris meæ* (idest, sensus externi, aliæque appetitivæ potentiæ ortum habentes ex eadem anima) *pugnaverunt adversum me* (ecce illa repugnantia, & continua pugna) *Posuerunt me custodem in vineis* (videlicet ut bona tantum sensibilia, quæ facultatum sensitivarum hæreditas, & portio sunt, servarem, & curarem, (*vineam meam* (bonum videlicet honestum, & rationale, quod rationis proprium est) *non custodivi.* Atque velut captiva, & servilibus ministeriis, ac tentationibus, impugnationibusque pravi fomitis defatigata, conqueritur se *denigratam,* & Sole perustam, ut servam, non ut liberam, & ingenuam decet; *Fusca sum, & decoloravit me Sol.* Vide eo loco Nyssenum. Ergo videtur hæc esse conquestio amissæ illius internæ pacis, & concordiæ, quam habuit homo in statu innocentiæ, in quo ex unica tantum divina lege vivebatur, atque eadem erat mentis, membrorumque lex. Quid igitur nunc remedii: non aliud certè, quam *Pangere fœdus cum membris,* cum corpore, ut lubens, & volens rationi acquiescat. Hæc est sanctissimorum virorum animi cum corpore concordia. Hoc est sanctissimi Iobi *pactum,* & fœdus *cum suis oculis.* Eleganter hoc loco Vatablus: *Fuit maxima concordia carnis, & spiritus mei,* Inquit Iob.

Chrysost.

Iob servãs Evangel.

Animi, & corporis pugna.

Carnis, & spiritus Regna legesque diversa.

Anima corpori serviens.

Nyssenus

Vatabl.

Sed ne leve aliquid, & facilè existimaretur hæc amicitiarum ratio, rectè dixit: *Pepigi fœdus,* ut significaretur efficax quædam, & stabilis animi persuasio, firmumq; propositum de servanda castitate. Hæc enim omnia indicat, *pactum fœdus,* q. d. Firmiter decrevi, & certo statui. est enim illud *fœdus,* quasi lex quædam

Pactũ, et fœdus ad rẽ per se difficilem stabiliendam.

Chrysost.

LXX.

quædam sancta, & inviolabilis. Sic Chrysostomus hom. 34 in Matth 10. tom. 2. *Legem posui oculis meis.* ac Septuaginta legunt: *Testamentum posui*, quæ voces significant constitutionem aliquam firmam, & stabilem.

5 *Oculorum in castitate servanda pracipuum obsequitur. Philipp.*

Cum oculis meis. Quod ad servandam castitatem attinet, oculi sunt membra præcipua, cum quibus agendum, & paciscendum est: nam nisi oculi sint certa lege, & fœdere obligati, & constricti, nullum erit tam firmum castitatis propositum, quod oculorum vel pravitate, vel fraude, vel importunitate, vel negligentia, vel levitate non labefectetur. Quare per paraphrasim eleganter Philippus sententiam hanc elucidat in persona animi; *Ego* inquit *animus cum his obtutibus carnis mea definivi, ac statui, ut nihil omnino turpe, atque obscænum mihi intrinsecus nunciarent, quod delectationibus volutarem.* Hinc Christus Dominus, ut oculorum procacitatem in videndo comprimeret, dixit: *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Matth. 5. 28. Quod non solum fuit, interdicere pravam cogitationem, pravumque consensum, atque reducere externum videndi actum, ad eandem speciem actus interni, constituereque in interno præcipuam malitiam, quæ in opus externum refunditur, ut Theologi docent; sed (ut Chrysostomus ait) deterrere hominem à videndo curiosè, & petulanter, proposito gravi, & acerbo supplicio adulterorum. *Adulterorum* inquit *supplicia minitatus est iis, qui cernerent improbe.*

Actus internus malitia redundans in externum. Chrysost.

6 *Pracepta bonestè videndo, aut nō videndo. Eccl. 9. 3. 5. 7. 8.*

Hinc de oculis, atque videndo tot præcepta, & monita. *Ne respicias mulierem multivolam, ne fortè incidas in laqueos illius*, & iterum: *Virginem ne conspicias, ne fortè scandalizeris in decore illius.* Tertium quoque, *Noli circumspicere in vicis civitatis.* Quartum etiam; *Averte faciem tuam a muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam. Hac est illa, Oculorum insaniens concupiscentia*, Ezechielis. 17. 16. *Insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum. Hi sunt illi Oculi apud Petrum; pleni adulterii, & incessabilis delicti.* Hinc illa multo prudentior, quam severior Zaleuci Locrensium Legislatoris lex de eruendis oculis homini adultero, ut qui fuissent adulterii vel duces, vel inatores: ut enim Iuris periti præscribunt, *inspicienda est origo delicti, & causa faciendi quæri debet; non factum* Vide, quæ supra diximus cap. 24 num. 15. super id *Oculus adulteri observat caliginem.* Vide etiam quæ dicebamus infra vers. 7.

Oculi insanientes. 2. Pet. 2. 14. Adulterorum pœna. L. Si quis in fern. d. eod.

7 *Oculorum cum cogitatione cōsensus. Oculi animi fenestra.*

Vt ne cogitarem quidem &c Mirum quod possit animus pacisci cum oculis de non cogitando. Quid enim oculis, qui externa tantum sentiunt, cum cogitatione, & animi consensu in peccatum aliquod? Sed observandum tamen est, magnam esse oculorum cum corde, & spirituali appetitu coniunctionem; sunt enim fenestræ, & ianua, per quas vel legati, & nuntii rerum externarum, & visibilium intrant, & perferuntur ad animum, unde efficitur, & oritur cogitatio; vel sunt etiam fenestræ per quas videtur animus egredi & se effundere in res externas per concupiscentiam, & delectationem quo *fenestrarum* nomine ex Ieremiæ 9. 21 utuntur sancti Patres, præsertim Gregorius hoc loco, Hieronymus Epistola 22. Augustinus super id Psal. 41. *Vbi est Deus tuus?* Nilus Abbas in suis capitibus diversis, atque etiam Divus Salvianus lib. 3 de providentia ait, in hanc ipsam rem eleganter; *Sciens Salvator, fenestras quodammodo esse nostrarum mentium lumen oculorum, & omnes improbas cupiditates, in cor per oculos, quasi per naturales cuniculos introire; extinguere eas penitus foris voluit, ne intus orirentur; & letbaliter crescentibus fibris coalescerent fortasse in animo, si germinassent in visu.* Vide hoc loco Gregorium gravissime hac de re loquentem. *Semel* inquit *species forma cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu solvitur. Praceps quippe anima dum ante non providet, ne incauta videat, quod concupiscat, caca post incipit desiderare, quod vidit.* Conspirat in eandem quoque rem Clemens lib. 3. Pæd c 11. *Videtur*, inquit, *super omnia esse aversandus mulierum aspectus, non solum enim si tangantur, peccari potest. Etsi enim fieri potest, ne qui viderit, se fortiter gerat; verum tamen ne cadat, cavendum est: fieri enim potest, ut qui viderit labatur; sed fieri non potest, ut qui non viderit, concupiscat. Dum enim lasciviunt oculi, calescunt appetitiones. Melius est labi pedibus, quam oculis. Dominus itaque quam fieri potest compendiosissime medetur huic vitio: Si te tuus* inquiens *scandalizat oculus, exscinde eum, ex immo evellens cupiditatem: cum per oculos cupiditas ineat prima pugna praludia. Ante totum enim corpus corrumpuntur oculi. Talem utique effœminatum Sardanapalum Regem Assyriorum in lecto pedibus sursum sublatum sedentem, purpuram carpentem, & albuginem oculorum versantem introducunt.* Hæc ibi sparsim Clemens, quæ nos in continentem sententiam coniunximus. Vide quæ diximus super cap. 24. vers. 15. de *Oculo adulteri.*

Gregor. Hieron. August. Nilus. Salvian. Gregor. Clement.

8 *Concupiscentia, & fornicatio oculorum.*

Hinc fit, ut *oculis* tribuatur actio cogitandi, quod cogitationis initium per oculos fiat; tribuatur etiam non solum quod intellectus est, sed quod voluntatis videlicet desiderium, sicut ait Salomon Ecclesiast. 2. 10. *Quæ desideraverunt oculi mei, non negavit eis;* quod magnus sit ad concupiscentiam aditus, videre. Quod Christus Dominus dixit Matth. 5 *Videre ad concupiscendum.* & Ioannes appellavit; *Concupiscentiam oculorum*, de quo illud quoque est Num. 15. 39. cum iubet Deus: *Vittas Hiacynthinas poni per angulos palliorum, quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini; nec sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes.* Vbi videntur idem fere esse *cogitationes, & oculi fornicantes*, id est, concupiscentes, & petulanter desiderantes Septuaginta; *Et oculos, in quibus vos fornicamini post eos.* Onchelus: *Et post visionem oculorum vestrorum, post quæ vos erratis.* Quasi dicat, quorum ductum ad cogitandum, vel considerandum vos sequimini; idque præsertim, in re *fornicandi*, sive petulanter, & lascive videndi, quod etiam de idololatria non semel dicitur. Propterea enim dicuntur oculi *pravi amoris duces*, ut lascivus ille poeta dixit; *& prima origo, instrumentumque præcipuum amatoriæ fascinationis*, ut Heliodorus in Æthiopicis scripsit: *Dux* inquit Basilius lib de vera virginitate *pravius, ac pronubus oculorum iactus est eius, cuius manus ministra sunt tactus.* Nazianzenus quoque oratione 8. *Ea oculis impudis, & avidi attingunt, quæ nefas est attingere; sunt enim organum avidissimum atque promptissimum.* Ergo qui oculos retrahit à videndo, penitusque refrænat, is profecto non minus innocentiam suam probabit, quam Seneca, cum innocentiam ex cæcitate adstruit de remediis fortuitorum disserens; *Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est. Quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel ernendi erant. Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem? Huic oculi adulterium monstrat; huic incestum, huic domum, quam concupiscat; huic urbem, & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum.*

LXX. Onchel. Oculi scelerum duces. Prop. li. 2. Eleg. 15. Heliodor. Basilius. Naziāz. Ex modestia oculorum innocentia cōfirmatio. Seneca.

9 *Cogitatio cum oculorum intētione coniuncta.*

Forte autem ipse curiosus, nimiumque attentus obtutus, & defixus in re aliqua vocatur hoc loco *cogitatio*; sicut, & sermo nimium attentus, & ex præmeditatione procedens, dicitur *meditatio*, diciturque *lingua, & guttur meditari.* Psalm. 34. 28. & 36. Proverb. 8 6. nam hoc loco non tantum prohibetur fortuitus quidam, & parum attentus, parumq; consideratus conspectus virginis, sed nimium curiosus, nimiumque attentus. Quippè cum intentio oculorum animi intentionem secum trahat, potest intentus oculorum coniectus appellari animi intentio, & cogitatio, ut eleganter Clemens nuper adductus dicebat; *Dum lasciviunt oculi calescunt appetitiones; & oculi proximos impudentius respicere assuefacti; quod concessum otium habeant, intendunt cupiditates.* Qua ratione *contemplatio*, non solum tribuitur menti, sed etiam oculis apud Paulum, cum iubet nos *contemplari, non quæ videntur, sed quæ non videntur;* 2. Cor. 4. 18.
nam secus quæ videntur, quomodo videri non possunt? vult ergo ne visibilia contemplemur attente, curiosè, & eo animi desiderio, & affectu, quos sagittarii solent intendere in scopum, quem collimare desiderant,

Clemens

xitatio.

Anselm. Chrysost. Curiosus ob intuitus damnatur. Theophā.

rant, ea enim vis verbi Græci, atque etiam Latini *contemplandi*: & ita eum locum Pauli explicuit Anselmus: *Non attendentibus nobis quæ videntur*: atque adeo Chrysostomus hunc Jobi locum ad contemplationem retulit *Non contemplabor*, inquit; *idcirco oculum suum erudiebat, ut non virginum formas, pulchritudinesque curiosius persequeretur*. Eademque ratione interpretatus est Theophanes Nicænus tractans hunc ipsum locum Epist. 2. ad omnes Christianos; *Nec curiosis* inquit *oculis attendebat mulierum facies*. atque eadem est illius loci apud Matthæum intelligentia; *Qui viderit mulierem &c.* est enim *Blepo*, non solum oculos, sed etiam animum ad videndum advertere, & quod alius dixit: *Cernere acutum*. Atque hoc illud est, quod Augustin. in sua regula 3. cap. 21. observavit: *Oculi vestri, etsi jaciuntur in aliquam fœminarum, figantur in nulla*. affertque ex versione Septuagin. locum sacrum: *Abominatio est Domino defigens oculum*. Sicut etiam Chrysostom. homil. 3. de verbis Isaiæ; *Vidi Dominum*, ex Proverb. 6 (quamvis apud Septuaginta nunc non inveniamus) affert; *Non dixit; ne videas, id enim nonnunquam fit ultro; sed ne cognoscas illud tollens, ne studio animadvertamus, ne curiosè intuearis; ne contemplationi immoreris, quæ ab animo corrupto, & concupiscentia proficiscitur*; Sed quoniam si *cogitandi* verbum propriè, & rigidè sumatur præclaram continet morum doctrinam, ideo de ipsa interna mentis cogitatione pauca quædam statim adiiciemus,

Βλέπω.

Horat. l. 2. ser. Sat. 3. August. LXX. Chrysost.

De Virgine.

10 *Virginum conspectus, & stupri nomen multos deterruit. Virgo dicta, quæ nullius sit. Proprietas nominis Hebræi.*
11 *Virginum pulchritudo maxima. Levius crimen, quod pulchritudo suasit.*
12 *Improbitas scortatorū. Cavendum à virginum conspectu. Curiositas videndi. Naphta natura.*
13 *Forma, ignis insiliens in animum. Unde dicatur* forma. *Virgines* oculorum ægritudines. *Amatorem castitatis, neq; videre, neq; videri.*
14 *Oculorum cum manibus & tactu cognatio.*

Stupri nomen multos deterret a virginum conspectu.

Duplex propositæ obiectionis solutio. Chrysost.

Theophā.

בתול

10. HÆc est amplificatio temperantiæ, & castitatis singularis viri sanctissimi, quod neque virginem deperierit, neque unquam commiserit, ut attentè, & petulanter virginem aspiceret. Sed cum plerosque effrænes, & libidinosos, ipsum stupri nomen, & sceleris gravitas deterrere soleat à virginum conspectu, & concupiscentia, videretur sanè maior fuisse laus, quod abstineret à concupiscentia fœminarum aliarum, quas attingere, vel concupiscere aut facilius esset, aut minus improbum. Responderi huic rei dupliciter potest. primum, *Virginem*, hoc loco forte accipi, non tam pro ea, quæ incorrupta est, & viro incognita, quam pro ea, quæ nullius viris est, sive virgo sit, sive non, dummodo soluta sit; nam quæ hujusmodi est, præsumitur virgo. Intelligentiam hanc indicavit Chrysostomus, homil. secunda, de patientia Job to. 1. *Tantum* inquit *absfuit ab alieni thori insidiis, ut neque ad innuptam virginem, in qua nihil periculi fuerat, impudentem oculum deflexerit*. Atque Theophanes Epistola secunda, hunc ipsum locum tractans: *Si in Virgines* inquit *ac liberas mulieres erant illi oculi adeo continentes, & castigati, & vel in cogitatione, & oculo fornicationem reiiciebat, quanto minus adulterii labem, & maculam ad illius animam penetrare omnino potuisse credendum est?* Videntur itaque hoc loco tantum agnoscere *Virginem* sumi pro libera, & innupta muliere. Sed quidem ipsum originale nomen *Bethul* strictè, & propriè *Virginem*, & incorruptam significat; atque adeo ipsam virginitatem in abstracto. Deuter. 22. 14. & 15. & Judith 11 37. 38. Alia enim nomina, quæ virginem significare solent ex proprietate vocis videntur potius esse nomen ætatis; quanquam de incorrupta etiam virgine dicantur.

Secūdare sposio dubitationis

12 Secundo, & verius responderi potest hoc esse singularis continentiæ, & castitatis encomium, quod neque petulanter aspexerit virginem, cuius pulchritudo maxima est, cum florem non amiserit; neque fœdo contactu emarcuerit. Quare quamvis ex alia parte crescat flagitium eius, qui Virginem oppresserit, at certè ex hac minui videtur, quod facilius sit humanam imbecillitatem conspectu pulcherrimæ virginis capi, & demulceri: nam ut Plato in Symposio dixit: *Amor inter flores habitat; at in eo, quod defloruit, nunquam libenter insidet*, est quippè *decor natura sua, libidinis invitator*, & incitator, ut Tertullianus de cultu fœminarum dixit. Quare, qui ex legum præscripto res ponderant, levius, & venia magis dignum censent flagitium, quod pulchritudo suaserit, quam quod deformitas attulerit. Certè Chrysostom. hom. 3. in c. 5. 1. ad Tim. *Illum* inquit *magis adulterum dixerim, qui quamlibet ex vulgo, quam qui Reginam violaverit. Illic enim plurima irritamenta sunt, puta opes, elegantia formæ, & huiusmodi cætera; quorum hic nihil invenias. Eadem profectò ratione illorum magis ebrium dixerim, qui quolibet vino, quam qui optimo inebriatur. Ita & cupidum eum potissimum censeo, qui ne minima quidem rapere omittit: nam qui maxima diripit, minima fortasse contemnet: qui autem parva non despicit, quomodo his maiora despiciet? Fur igitur hic magis, quam ille est: nam qui non aspernatur argentum, numquam profectò aurum aspernabitur*. Quare Ecclesiasticus illum appellat hominem *fornicarium*, non qui delicato tantum pane vesci concupiscat, sed cui nullus panis insuavis existat, capit. 23. 25. *Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens usque ad finem*. Sunt enim turpissimi scortatores, qui vaga libidine delectantur nullo delectu: ut Plato in Convivio dixit, hi vere *non amant, sed ad explendum tantum desideria inhiant, & quodcumque fors illis offert, exequuntur*. Isti igitur magis ex affectu improbi, magisque turpes, non solum virginum, sed quarumcumque aliarum corruptores. Qua propter idem Ecclesiasticus hominem bene moratum, beneque institutum monet ulterius, ne ad virginis alicuius conspectum per imprudentiam incautus labatur. *Virginem* inquit *ne aspicias, ne forte scandalizeris in decore eius* Ecclesiast. 9. 5. namqui nimium se continuerunt intra præscriptum, & terminos sanctioris, atque purioris vitæ; at conspectu virginum forma, aliquando se fœdæ alicuius cogitationis macula deturparunt; &, ut de Salomone dicitur: *Dederunt maculam in gloria sua*. Hoc igitur opus, sicut eximiæ castitatis est, ita etiam singularis est virtutis, atque fortitudinis. Quod cum alius dixit de ipsa cuiusque pulchritudine cum sua ipsius castitate;

Tertull. Levius peccatum quod pulchritudo suasit. Tiraquel. 2. connub. nu. 12. Chrysost.

Fornicarius quis. Plato.

Eccl. 47. 22.

Lis est cum forma magna pudicitiæ:

Ovi. in Epist. Paridis.

Hoc de pulchritudinis conspectu pugnante cum pudicitia optimorum virorum, affirmari quoque verissime potest; quare enitendum illis est, ne in certamine turpiter vincantur. Atque illud Alexandri Magni libenter memoria repetam, cum à pulcherrimarum virginum filiarum Darii conspectu abstinuit: *Non committendam* inquit *sibi, ut cum viros vicisset, vinceretur a fœminis*. Laudat huius pudicitiam Plutarchus oratione 2. de Alexandri virtute: *Reliquis* inquit *Præsidibus tantum superior fuit pudicitia, quantum fortitudine Persis: nullam enim invitam vidit: & quas vidit, magis præteriit, quam non visas: ut cum alias fuerit humanissimus, adversus pulchritudinem formæ dumtaxat superbè se gesserit*. Atque huius ipsius exemplo si non petulantiam, at oculorum curiositatem comprimere conatur idem Plutarchus libello de Curiositate: *Alexander* inquit *Darii uxorem, quia formosissima dicebatur, noluit in suum venire conspectum; nos lecticis mulierum oculos subiicientes, & eos à fenestris suspendentes, nihil peccare nobis videmur, adeo lubricam, & ad omnia finentem curiositatem facientes?* Igitur quod de *Naphta*, idest, sulphureo illo bitumine, quod terra profert, scribit Plinius libro secundo, cap. 105. *Huic* inquit *magna cognatio ignium, transiliuntque protinus in eam undequaque visam*; Hoc quoque de igneis oculorum tedis, internoque concupiscentiæ igne affirmare possumus, continenda omnino hæc lumina esse, ne videant pulchritudinem: est enim his igni bus

Alexandri responsum. Plutarch. Alexander dumtaxat adversus pulchritudinē formæ superbus. Alexandri pudicitia.

Plinius.

Naphta cum concupiscētia oculorum cōparatio.

Pulchritudo ignis. bus eum pulchritudine maxima cognatios transiliunt. que in illam undecumque visam. Atque e contrario etiam poteris dicere formam esse ignem, qui facilè transiliat in nostros oculos, nostramq; animam undecumq; visam, nam concupiscentia turpis *quasi ignis exardescit*, ut aliquando diximus. Propterea enim pulchritudo, *forma* nomen apud Latinos habet, quod sit quasi fornax fervens; dicitur enim, ut Nonius Marcellus existimat, à *forvo*, quod calidum, & fervens significat. In quam rē eleganter dixit Chrysostomus homilia tertia de verbis Domini; *Ut ignis, ubi fenum aliquod, aut culmum arripuerit, nihil moratur, sed simul incidam accendit flammam; Itidem, & ignis concupiscentia, qui est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum.* Vide Proverb. sexto, ubi eum igne comparatur concupiscentia oculorum, ubi versic. vigesimoquinto, nos habemus: *Ne concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius*; Septuaginta legunt. *Non te vincat forma concupiscentia, neque capiaris tuis oculis, neque abripiaris ab eius palpebris*, nimirum vult amantem castitatis, neque videre, neque vidari. Sic profectò virgineus decor conspectus exurit oculos, atque illis dolorem ingentem solet inurere. Qua de causa appellatæ sunt aliquando *Virgines, oculorum ægritudines*, concupiscentiumque dolores; cuius loquendi moris apud Herodotum, Plautum, Plutarchum exempla, vir variæ litteraturæ, sine aliorum invidia dicam, Princeps, Petrus Victorius libro secundo, variarum lection. cap. 5. opportuna protulit.

Eccl. 9. 9.

Forma nomē unde dictū.

LXX.

Virgines, oculorum ægritudines.

Sed rem totam claudet utiliter D. Basilij Magni lib. de virginitate pulchra sentētia, de Virgine disserens; *Est sanè iniquum, & indignū præter quamquod ad vitium per oculos vehitur, virginem, quā manu contrectare non audet, ea jactu oculorum indifferenter attingere. Qua igitur non evitavit luminum tactum, quantum in se est, ne manus quidem tactum vitavit, sicut enim, cum ignem tangimus ignis indicia per impressas nobis adustiones excipimus, ita possibile non est eum; quem ignis amoris attigerit, eiusmodi tactum innocuum, inviolatumque præferre.*

Ut ne cogitarem, &c.

25 *Doctrina de cogitationum custodia propria evangelij. Illustratus Matthæus.*

26 *Cogitationum facilitas, atque comprimendi difficultas, Virus, de quo varia Patrum sententia.*

27 *Cogitationum pravarum multa genera. Corruptio mentis varijs similitudinibus explicata à patribus. Illustratus Ieremias, & locus Paralip.*

28 *Comminatio non custodienti cor. Explicati Salomon, Paulus, Joannes.*

25 *Clara, & distincta doctrina de cogitationibus curandis, propria Evāgelij.*

SEd ad id, quod de *cogitando* ex Chrysostomo, & Gregorio supra tetigimus parumper revertamur; aiunt enim Jobum in hac suarum cogitationum custodia imprimis implevisse Evangelicam perfectionem. Hæc enim dilucida, clarisque verbis expressa de cogitationibus doctrina propria est perfectionis Christianæ, ut ex Matth. 5. colligitur: *Audistis quia dictum est antiquis; Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Ut enim hoc loco Gregorius ait: *per Moysen luxuria perpetrata, per auctorem vero munditia luxuria cogitata damnatur. Quanquam, & Basilius super illud Moysis; Attende tibi ipsi, ne quando fiat verbum occultum in corde tuo iniquitas;* Hanc ipsam cogitationum custodiam, sollicitam, atque diligentem præceptam nobis interpretatur; *Facile* inquit *admodum labimur in peccata, quæ cogitatione admittuntur, & qui finxit sigillatim corda nostra, probe conscius maximam peccatorum partem solere perfici subitario, & acri illo motu proposita, aut cogitationis improvisa, principem illam animæ puritatem, quæ præcipua eius consistit, nobis edixit retinendam atque tuendam.*

Gregor. Cogitationum custodia etiam à Moysā tradita.

Exponit deinde eleganter reliqua peccata operis, tanto esse difficiliora, quanto maiori opportunitate temporis, atque loci indigent. Idemque ipse in Constitutionibus Monast. cap. 18. de hac cordis custodia interpretatur id Eph 6. *Sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Quis enim ab ignearum sagittarum jactu, & sensu immunis esse possit? Verissimè enim dixit venerabilis ille Petrus Damianus? *Non puto, quod ille, qui clausit cælum oratione, clauserit animum cogitatione; ut facilius sit cælum obserare, quam animum.* Illam Marcus Eremita, quæ est *molesta, & odiosa* comparat, *Cum latrone irruente ex improviso, quæ vi corripit animum.* Extinguenda vero sunt *tela ignea*, si excipiantur sancta alia, & castissima cogitatione; neque semel iniectam animo pravam cogitationem tractemus, versemus, repetamus. In quam rem elegans illud est Philonis libro secundo Allegoriarum legis, tractantis fugam Jacobi, ex domo Laban; *Si pulchritudine conspecta captus periclitaris, ne offendas ad eam, fuge clam ab illius imaginatione, nihil amplius menti renuncians: nam continua reminiscentia veras formas imprimendo, lædunt mentem, & invitam concitant. In his enim clancularia fuga saluti esse soles; cunctatio vero, renunciatio, dilatioque superat rationem, & in servitutem redigit. Quapropter cave animè, ne unquam rem sensibilem, a qua periculum imminet, tibi ipsi renunties, neve retractes eam, ne forte succumbens ei, reddaris infelicissimus, fuga potius, libertatem ferocem servituti mansueta præferens.* Aut certè quod ij, qui pila ludunt, diligenter cavent: Cavendum est ne coniectam in nos pilam per moram aliquam teneamus, & quod aiunt calefaciamus; sed vix obiectam animo, in ipsum pudicitiæ hostem retorqueamus: nam si incauti, & negligentes hujusmodi occultis, secretisque jaculis vulnerari nos sinamus, etiam sine opere computrescemus, & interibimus. Sunt enim, ut ait Philo lib Quod deterius pot. insid. cogitationes mentis partus, ut Bernard. de inter-dom cap. 39. ait, pravæ cogitationes, *filii viperæ*, qui in mentis utero concepti, matrem deinde lacerant, & interimunt. *Quemadmodum enim* inquit *Chrysost. cerva confixa jaculo in vitali corporis parte, etiam si venatorum effugiat manus, nihil inde fert lucri; sic, & anima accepto concupiscentia jaculo lascivo, curiosoque aspectu, etiam si cum jaculo permittatur abire, tamen ipsa per se corrumpitur, ac perit, ubique videns hostem, & insequentem habens.* De hac vero ipsa animi corruptione, quæ per pravas cogitationes fit, accepit id 2. Paralipom. 26. 16. quod de Ozia dicitur: *Elevatum est cor suum in interitum suum.* Quod Septuaginta legunt: *Exaltatum est cor ejus ad corrumpendum.* Ipse vero Chrysostomus, *usque ad corruptionem. Quid inquit est usque ad corruptionem? usque ad pravas cogitationes, quæ omnem mentis nostræ sanitatem corrumpunt. Hoc itaque dicit; Elatum est cor ejus, neque se continuit concupiscentia.* Has ipsas cogitationes pravas Cæsarius comparat cum turpibus *sputis, flegmatibus, luto, stercore, quæ animam conspurcant, & horrorem Deo faciunt; cum immundissimis meretricibus; cum carbonibus vivis, quos sine vulnere retinere non possumus; cum rebus fœtidissimis.* Nazian. oratione 49. vocat: *Primogenita Ægypti, & semen Babylonis atque parvulos Babylonios, quos oportet allidi ad petram*, ut eleganter eo loco interpretatur Nicetas, atque similiter Ambrosius lib. secundo, de pœnitentia capit undecimo, Origenes homil. 11. in Jesum Nave, & oratione de salutari adventu Christi; *Peccatrices, ac captivatrices cogitationes appellat opera Diaboli, quæ venit dissolvere Filius Dei.* Nilus in Ascetico, vocat *Idola in abscondito*, quæ *qui ponit*, & erigit, maledictus est, Deuteron. 27. 15. Rufius idem in Paræn. *Semen Diaboli.* Ambrosius super cap. 4. 2 ad Corinth. appellat *Occulta dedecoris, ut non solum de opere, sed & de cogitatione pellantur.* Bernardus sermo 3. de Nativitate; *Torrentes iniquitatis, quæ intrant usque ad animam. Est autem* inquit *cogitatio mala virus exundans, & qui nullis obicibus repelli potest.* Vide Greg lib. 1. Reg. cap. 15. Basilius de Virginitate.

P. Damianus ser. Vir. nativita. ss. Mart. Erede Baptis.

Philonis allegoria de cogitationibus.

Simile.

Chrys. ho. 3. de verbis ss Vide Dominū.

Cogitatio prava sine opere instar peculis.

LXX.

Pravarū cogitationum varia comparationes, & epitheta.

Cas ho 20.

Naziāz.

Nicetas. Ambros. Origines.

Nilus.

Bernard.

Gregor. Basilius.

Sunt

Pravarū cogitationū discrimen. Basilius. Palladius Diodoch. M. Erem. Cogitationes ex ipsa cordis instabilitate pervenientes.

17 Sunt vero etiam pravæ, immundæque cogitationes aliæ, quas sanè ipse animus ex inertia, & temeritate quadam evagandi, aut prava etiam voluptate sibi ipsi creat, ut idem Basilius loco citato docet, & in Regul. brevior. interrogatione 21. Abbas Pachon. apud Palladum in histor. Nausiciva sectio 26. Diodochus de perfect. c. 83 Climacus Grad 15. Marcus Eremita. *In Responsione ad eos, qui de Baptismate dubitabant*, de quibus illud videtur Jeremiæ 17 9. *Pravum est cor hominis* (sinuosum, mille cogitationum diverticulis, & pravitatibus perplexum *& inscrutabile*) difficile cognitu, etiam ab ipso homine, nisi valdè attente, & diligenter probet se ipsum. *Quis cognoscet illud?* (quasi dicat quis judicabit, aut quis cordis cogitationes, & ambages requiret? *Ego Dominus, scrutans cor, & probans renes*, (idest, ipsas etiam secretas cordis appetitiones, & concupiscentias, carnisque voluptates, quæ per renes significari solent) *qui do unicuique iuxta viam suam, & iuxta fructum adinventionum suarum*. Nimirum cogitationes sunt *via cordis*, & *adinventiones*, sive machinationes, & studia.

Mina intẽta prava cogitãtibus.

18 Hinc illæ comminationes factæ, *iniquitates operantibus in corde*. Psalm. 5 17. 2. *Et iniquitatem meditantibus in cubili suo*. Psalm. 35. 5. &, *Iniquitatem aspicientibus in corde*, Psalm. 65. 18. &, *Errantibus ab utero*, idest, à prima peccati conceptione, Psalm. 57. 4. Hinc quoque illæ judicis minæ, fore ut *revelentur*, & discooperiantur *occulta*. Thren. 4. 22. & quod *investigaturus sit omnia secreti ventris*, Proverb. 20. 27. *& scrutaturus Ierusalem in lucernis*, Sophoniæ 1. 12. *& quod ipse novit in tenebris constituta, & lux cum eo est*, Danielis 2. 22. Huc Salonius vocat id Ecclesiast. *Cor stulti in sinistra illius; Quia* inquit *& mala cogitat, & malis operibus accumulat, pro quibus in die judicij a sinistris ponetur*. Itemque illud, *si Spiritus potestatem habentis, idest, Diabolica suggestio, ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*, sed fortiter repugna. Sic sanè. *abyssum Dominus intuetur*; abyssus autem est cor hominis, in quo reptilia, idest, venenatæ cogitationes, *quorum non est numerus*, ut Bernard. ait de interior. domo cap 44. Propterea non solum præcingendi, & constringendi lumbi corporis pravis operibus; sed etiam * *succingendi lumbi mentis*, ab impuris cogitationibus 1. Petri 1. 13. & *præcingendum etiam cor & pectus ad mammillas zona aurea*, Apocul 1. 13 idest, coercenda cogitatio, & continenda in officio pudicitiæ, sic enim fiet, *ut omnia, quæ intra nos sunt, Deo benedicant, & ut præsit homo volatilibus cæli*, idest, ut Basilius ad pulchram allegoriam retulit, *ut imperet aeri vagis, & plenis vanitatis cogitationibus*; atque ad diem judicii revelato corporis castissimi amictu, animam exhibeat pulcherrimis picturis decoratam, non *turpibus atque indecoris cogitationum imaginibus*, & ut Paulus ait; *ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die, cum judicabit Deus occulta hominum*. Hæc tandem esto hujus rei clausula ex Origene lib 4 contra Celsum, sanctissimum fuisse Jobum, ut qui Deum semper habuerit præsentem: *Nam quis alius* inquit Origenes *modus est, quisfacilius hominem ad recte vivendum convertat, quam fides, certaque persuasio, nihil a nobis, vel dici vel geri, vel cogitari denique, quin oculis Dei pateat?* Sed rursus quantum ex impudicis cogitationibus malum, jam nunc videamus.

Salonius Eccl. 10. 2. 5.

Hominis cor abyssus.

** Greg. lib. 12. Moral. & ho. 13. in Evang. August. li. de Cont. c. 9. & ser. 23. de ver. Dom. Beda, & cõmunis interpretatio. Ps. 102. 1. Gen. 1. 26. Basil. ho. 10. Exal. et de vera virg. Rom. 2. 15.*

Deu videre nostras cogitationes, ingẽs honesta vita remedium.

Vers. II. Quàm enim partem haberet in me Deus desuper, & hæreditatem Omnipotens de excelsis.

1 *Pars a Deo attributa, pro supplitio. Scortatores ærumnis obnoxii.*
2 *Pars de supplitio, vel præmio.*
3 *Divinum suppliciam desuper ruens.* Pars, *vel* hæreditas *in malum*.
4 *Deus habitans in corpore casto, tanquam in templo. Explicatus semel, & iterum Paulus.*
5 *Sacerdotis castitas. Explicatus Ecclesiasticus.*
6 *Nomina honorifica, quibus Paulus castitatem insignit. Fornicatio probrosa.*

1 SEparant Græci sententiam hanc à præcedente; Quare quod Septuaginta legunt; *Quid partitus est Deus desuper, & hæreditas Omnipotentis ex altissimis?* illi explicant in hanc sententiam; Quamobrem post tantam animi continentiam, ac puritatem, Deus mihi hanc pęnarum partem contulerit, prorsus ignoro. Sic fere Nicetas. Chrysostomus vero eleganter rem totam explicuit his verbis: *Nec enim dicere quicquam fas est, me pænam hanc ideo luere, quod divitiis ad socordiam, atque mollitiem abusus sim; etenim hominem mulierosum, voluptatumque illecebris, ac deliciis diffluentem, rebusque ludicris studentem, iure optimo quis in adversam, contrariamque vitæ conditionem conieccerit: eum vero, qui comessationes vitarit qui homines jocalares, & moventes risus repudiarit, qua tandem ratione quis hanc tetram, mæstamque vitam præcipitaverit?* Atque cum hac interpretandi ratione consentire etiam potest nostra lectio, si *partem Dei* ut in Hebræo *& hæreditatem Omnipotentis*, (Saddai, vastatoris, & vindicis) sumamus in malum, idest, in pœnam, & supplicium. Dicet igitur Job, mirabile esse hominem castum, & impurissimarum voluptatum inimicum, ad tantas ærumnas recidisse. Nam plerumq; hujusmodi sunt bonorum abliguritores, qui *dissipant substantiam suam vivendo luxuriose*. LXX.

Nicetas. Chrysost.

Saddai; vastator, & vindex.

Luxuriosi dissipatores substãtia. Luc. 15. 13

2 Alii alia etiam via separant hanc sententiam à prędente, reguntque ab illo superiori verbo *cogitandi*, & *pangendi fœdus* q. d. Job, etiam pacto fœdere proposuisse in animo suo cogitare quam partem, quamve hæreditatem decerneret Deus iudex homini sive probo, sive improbo Hac fere ratione interpretatur Caietanus. Et quidem præter quam quod argutus est, & subtilis expositio, & forte ab Augustino indicata, qui sic scribit; *Quæ est alia pars Dei super? subauditur, non cogitabo. Aut ita: & quæ est, nisi illa?* videtur esse universale quoddam remediũ adversus peccatum, ut possit se homo continere in officio, & virtute, concipere cogitationem, & timorem judicii novissimi, de quo aliquando plura diximus.

Secunda interpretatio vero similis. Caietan. August.

3 Sed ut communior apud Interpretes, ita etiam elegantior, & pulchrior nexus est cum sententia superiori, ut pertineat ad rem de castitate servanda, aut violata, & ad illius vel præmium, vel pęnam In malum, & pęnam postulari videtur ab illis particulis, *desuper, & de excelsis*, quæ aliquando indicare, & minari solent Divinum supplicium *desuper* iaculatum, in star ruentis ponderis, aut decidentis pluviæ immissæ, judice desuper, tanquam de specula sublimi, despectante omnes mortalium actiones, ut digno supplicio improbos afficiat. Ait ergo, Statui apud me nihil habere consortii cum stupratoribus virginum, aut cum scortatoribus impurissimis; *Quam* enim (per admirationem) *partem*, (idest, quam vehemens supplicium, quam severam vindictam retribuendam impurissimis hominibus, oculos habentibus plenos stupri, adulterii, & incessabilis delicti. Non est autem infrequens in Scriptura *partem, sortem*, aut *hæreditatem*, in malum & in pœnam accipi, Psalm. 62. 11. Isaiæ 17. 14. & super Job 20. 29.

Germanior nexus & expositio. Desuper, denotat divinum suppliciũ. Vera sententiæ elucidatio.

Pars, & hæreditas in malum

4 In bonum vero etiam non ineleganter; nam *partem Dei, & hæreditatem Omnipotentis* ipse Interpres illuminationis gratia per paraphrasim dixit: *Partem, quam Deus habet*, idest, quam sibi Deus vendicat in homine. q. d. Cum hominis impura cogitatio animæ supremam sedem conspurcet, totumque hominem fœda, turpisque voluptas insigni dedecore afficiat, quod mihi Divinæ præsentiæ, atque familiaritatis, & inhabitationis cuiusdam, in meo animo, & corpore præmium polliceret, si turpiter cogitarem, turpiterque viverem? Cor ille sibi offerri postulat. Sed purum, atque mundum. Templum ille nos vult suum, *templumque Spiritus sancti, qui in vobis est*. Sicut scriptum est; *Nescitis quod templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* si tamen non *sumus nostri*; neque *tollentes membra Christi*, idest, corpus quodammodo cum Christo suscitatum, *faciamus membra meretricis*. Non enim vult *habitare Sapientia in corpore subdito peccatis: & fugit à cogitationibus quæ sunt sine intellectu*, videlicet ab illis, quæ propriæ sunt irrationalium pecudum. Non solum autem animum castum, sed etiam cor-

Pars Dei, quid. Deus habitans in homine casto, fugiens impurum.

1. Cor. 3. 13

1. Cor. 14 15. 16. 19

Sap. 1. 5.

corpus vult Deus *partem suam, & facultatem dici*. sicut ait ad Corinth. Paulus: *Corpus non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori*. id est; Datum est homini corpus, quod Deus castis, mundisque actionibus occupatum sanctificaret. Quare illum locum ex 1. Corinth. 3. 13. sic legit Cyril. Jerosol. Catechas. 4. *Nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui habitat in vobis?* atque de Corpore adversus Manichæos eodem loco differens; *Ne patiaris* (inquit) *à quoquam persuaderi, quod alienum sit à Deo corpus hoc. Qui enim hoc credebant, tanquam alieno quodam vase in scortationẽ ipsius facile abusi sunt*. Quare aliquando Paulus *Fornicatorem* cum *Profano* conjungit, & utriusque imaginem repræsentasse Esau; sic enim ait ad Hebræos 12. 16. *Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua*. nam sicut Esau propter vilem, brevemq; escæ, & palati voluptatem, sacrum illud primogenii jus, quod ad sacerdotium pertinebat, quasi profanavit, cum vendidit; ita etiam fornicator suum corpus, quod Deo sanctũ esse deberet, tanquam illius pars, & hæreditas, pro vili esca voluptatis profanat; ut Cyrillus Jerosol. loco indicato sapienter monet, hũc ipsum locum tractãs; *Ne parva voluptate vendatis magnam dignitatem*. atque id potissimum post Deum factum hominem, cujus corpus sanctissimum, vult ille exemplar, regulamque esse nostrorum corporum, ad illius *claritatem*, & imaginem *configurandorum*, adeo ut dixerit Paulus Christum factum esse hominem *nostra corpora* formando, videlicet, & sanctificando. *Dominus* (inquit) *corpori*. ideo puritatem, & castimoniam, sacerdotum præsertim, comparat Ecclesiasticus cum re Sacra, videlicet cum adipe illo oblationis, qui ad honorem Dei totus comburebatur: *Surrexit*, (inquit) *Nathan Propheta in diebus David, quasi adeps separatus a carne*. est autem adeps castitatis, & continentiæ symbolum, quod enim in corpore animalis excerni, & separari in semen solet, concrescit ad pinguedinem, & adipem; atque nimium pingues sterilescere solent, ut dici possit illud Jerem. 31. 14 *Inebriabo animam sacerdotum pinguedine*.

Corpus castum templum Spiritus Sancti.
Cyril. Jer.
Fornicator, & profanus cur junguntur.
Philipp. 3. 21.
5 *Eccles. 42.*
Ecclesiast. Adeps symbolũ castimoniæ.

6 Hinc fit, ut Paulus *Castimoniam vocet, sanctitatem*, quod reddat hominem sanctum, & dignum Dei inhabitatione, & hæreditate. In quam rem insignis est illa Pauli exhortatio 1. ad Thessal. 4. 3. *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra* (idest, videtur ad hoc reduci lex Divina, ut castitatem sectemini; sic fere interpretantur Theodoretus, Chrysostomus, Cassianus lib 6. cap. 15 & 16. cui simile est id, quod statim sequitur de vocatione; *ut abstineatis vos à fornicatione*. (hæc videlicet, ut inquit Chrysostomus, sunt illa præcepta, quę illis sępe dedit, & inculcavit: Vide, inquit Chrysostomus, *quomodo nusquam de alia re adeo vehementer obscure, ac latenter loquitur, atque de ista?* cujus rei exempla subjicit ax Epistolis Pauli) *ut sciat unusquisque vestrum* (Chrysostomus *Quid miraris quod ubique discipulis de hac rescribit, quando, & Timotheo scribens dixerit, Te ipsum castum custodi*. Cum igitur dixit. *Unusquisque*, neminem excipit) *vas suum possidere* (Latini uxorem intelligunt; sed Chrysostomus, & Theodoretus, *Suum uniuscujusque corpus*) *in sanctificatione* (per castitatem enim sanctum est Dei templum: sic etiam ad Hebræos 12. *Pacem sectamini, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*, idest, *castitatem*, Interprete Chrysostomo, Theodoreto, & Cassiano, lib. 6. c. 16.) *& honore*: nam fornicatio dicitur ignominia Ecclesiast. 47. 22. *Macula in gloria*, nos per antiphrasim meretricem vocamus, honoratam, *la honrada*; & castitatem, ad honorem referimus; *Tocole en la honra*. atq; adeo etiam Paulus *Confusionem*, appellat Phil 3. 19. *Quorum Deus venter est, & gloria in Confusione ipsorum*. Interprete Ambrosio & Rom. 1. 26. *Passiones ignominiæ*) *non in passione desiderii, sicut gentes, quæ ignorant Deum*. Sedulius presbyter; *Ignorant* (inquit) *Deum auctorem castitatis*. q. d. *Nu entienden que Dios, es Dios de Castidad*. Certe magna ex parte idolatras infestavit turpis libido ad omnem immunditiam profusa. *Ergo* (inquit Chrysost.) *disciplina est res ista, & multa, ne lasciviatur, & ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum, &c.* (hoc de adulterio paulo inferius latius explicabimus.) Concludit tandem Apostolus, quasi castitas sit summa nostræ religionis: *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem*. Cassianus lib. 6 cap. 15. legit. *Non enim vocavit nos in ignominiam, sed in sanctificationem*. Atque etiam Cyrillus Jerosoll Catech. 4. c. *De corpore*; hanc summam Evangelicæ vocationis proponit: *Tu in libros Evangelicos inscriptus cum sis, cave ne dilearis propter scortationem* Ubi nota ex Chrysostomo, cum Deus vel adulterii, vel alicujus fornicationis pœnas repetit ab homine, non solum ulcisci proximi injuriã, sed potissimum injuriam factam *Spiritui sanctificationis*, & Deo ipsi volenti habitare in nostro corpore mundo. Ergo hoc profecto erit *Spiritui gratiæ contumeliam facere*, ut Apostolus dixit ad Hebr. 10. 29. per castitatem autem, & sanctimoniam *glorificare, & portare Deum in corpore nostro*, ut idem dixit 1. Corinth 6. 20 hanc de *templo*, & *parte*, seu *hæreditate*, Dei per Castitatem, & munditiam corporis, admonitionem, & doctrinam claudens.

Castitas, sanctimonia Evãgelica.
Theodor. Chrysost. Cassian.
Chrysost.
Pauli locus de castimonia corporis illustrat.
Vas, pro corpore, & uxore.
Sanctimonia pro castitate.
Castimonia honor turpitudo probrosa.
Sedulius. Deus Castitatis.
Chrysost.
Cassian.
Cyr. Jerosol.

Vers. III. Numquid non perditio est iniquo, & alienatio operantibus injustitiam.

1 *Divini supplicii metus.*
2 *Scortatoribus & voluptuariis interitus. Illustratus Paulus*. Perditio *quid*
3 Alianatio, *& alienus quis. Libidinosi Dei gu*stum *non sentiunt. Explicatus locus Regum.*
4 *Libidinosi corpore multipliter flagellati, fœdi morbi. Illustratus Eccl.*
5 *Voluptates corporeę mẽtis inimica, & quare.*

1 NOn pauci Latini sententiam hanc in universum accipiunt, ut ideo se continuisse dicat, quod improbis omnibus constiutus sit à supremo judice peracerbus interitus, & à Divina beatitudine, & luce jucundissima abalianatio quædam, & exilium, relegatioque à consortio, & sedibus beatorum. Et favent quidem ipsæ voces *iniquitatis*, & *injustitia*, quæ nullum peculiare peccatum exprimunt.

2 Sed placet Philippi, Divi Thomæ, & aliorum interpretatio, ut hæc pertineant ad supplicium nefariæ libidinis, & omnis turpitudinis *Nunquid non perditio est?* Proprie, *Contritio*, pernicies, calamitas, interitus. Sic etiam Paulus Philip. 3. 18. voluptuariis, & *inimicis crucis Christi*, minatur finem, *interitum*. & 1. Thessal 4. 6 judicis vindictam severam; *Quoniam* (inquit) *vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus*. *Non enim* (inquit Chrysost.) *tantum voluptatibus jam capimus, quantum expectamus & sustinebimus supplicii: nam malitia unius diei, oblivionem faciet luxuriæ multæ*. Valde vehemens lectio Septuagin. *Væ perditio injusto*. Cum autem in scriptura dicitur, væ, supplicium accerbissimum, vel ipse inferni cruciatus affertur, ut aliquando diximus.

Philipp. D. Thom. Supplicia turpis libidinis.
אֵיד
Chrysost.
Eccl. 18. 29.
LXX.
Particula væ, acrimonia.

3 *Et alienatio operantibus injustitiam* idest, ex proprietate vocis, peregrinatio, exilium, relegatio: nam *alienus* in scripturis dicitur, qui alienus est, extraneus, & peregrinus; neque ejusdem generis, neque ejusdem communionis, aut legum. Sic igitur voluptuarius, & turpis homo à sedibus, & consortio exulat beatorum, à legibus, & familiaritate sanctorum; illum Deus à suo conspectu relegat: nam ut ex Paulo dicebamus: *Sine sanctimonia, & castitate nemo Deum videbit*; Alienat enim à se Deus, & amandat procul omne immundum: atque ut Sixtus (sive is Pontifex sanctus, sive alius Philosophus Christianus sit) in tractatu illo de malis Doctoribus, & de Castitate, Castitatem *rem præ cæteris Deo charam*, vocat, *in quo præcipue ejus similitudinem gerimus si incorrupti, & integri jugiter mansērimus. Est enim*, inquit) *infinita virtus, corporis vincere voluptatem. Totum justitiæ, atque sanctitatis fundamentum; quod si in aliquo vacillare cæperit, omnem ejus fabricam nutare metuendum est*. Quod vero Eugubinus *alienum* hoc loco sumit pro insolito, & inusitato supplicio q. d. *Estraneza de castigo* hoc alienum ego existimo à germana interpretatione. Multo illud melius, & signifi-

3 נכר
Fornicarius relegatus ab omni Sanctorũ consortio.
S. Sixtus.
Castitas Dei similitudo.
Eugubin.

can-

Deus nauseans ad turpes, & impuros homines Cæsarius

LXX. cantius, quod Septuaginta legunt: *Abalienatio.* q. d. Abulieoatm animo Deus est erga hujusmodi iniquos, & impuros, nauseat ad illorum conspectum, iubet longlus abicedere; extraneum se, & ignotum illis præbet, & quasi ad alienos durius loquitur, *Procul hinc, procul este, profani.* Quomodo inquit S. Cæsarius Arelatensis *si aliquis in vestimentis sputa proiiciat, ita nobis horrorem faciunt, ut nec oculis aspicere, nec summis saltem digitis velimus attingere; putas, cogitationes libidinosa, qualem horrorem faciunt Deo? Et si in templo Dei quis porcos, & canes introducat, & lutum aut stercora spargat, offenditur animus noster: quid de nobis cogitamus, si cogitationes luxuriosas suscipientes, Deo, qui in nobis habitare dignatur, iniuriam irrogemus?*

Impuri animi, & corporis alienatio a divinis.

Abalienamus profecto à nobis Deum. Tum etiam ipsimet impurissimi homines à re Divina, (quod ingens quoque scelus est, & ingens sceleris pœna) abalienato sunt animo, quod & de Salom. quoq; scriptura testat. 3 Reg. 11.3. & 4. *Depravatū est cor eius per mulieres, neq; erat cor eius perfectū cū Domino Deo suo, sicut cor David patris sui; & averterunt mulieres cor eius.* Intellige tenerum illum cordis affectū, & voluntatis propensionē defecisse; abalienatum igitur à Deo, & à re Divina illum reddideraot meretrices. Quod statim explicatur versiculo 9. *Iratus est Dominus Salomoni, quod aversa esset mens eius à Domino Deo Israel,*

LXX. Huiusmodi igitur aversio ipsissima *alienatio* est; quod eum eleganti quadam allusione videntur Septuaginta significasse; *Declinare fecerunt mulieres aliena cor eius*, quasi dicat. Alienæ abalieoaverunt illius aoimum; & ut erant ipsæ alieoigeoæ, ita animo illum, & affecto alienigenam reddideront.

D. Thom. *Caietan.*

4 Sed in his duabus vocibus *Perditionis*, & *alienationis*, discrimen agnovit Divus Thomas: *Perditionem* enim refert ad corporale damnum, vel supplicium, sive *periculum personæ, & rerum*; Deinde vero *alienationem, ad animum.* Paulo secus Caietaous primam partem ad *pœnam sensus*; secundam vero ad *pœnam damni*. Utrumque verissimum, & fortè non valdè alienum ab ipsa vocum proprietate: nam cum dixerit Paolus. *Fornicarium peccare in corpus suum*, verissime dixit: *seminat enim in carne*, atque de carne uberrimam perditionis, & corruptionis messem percipiet. Primum enim, qoot quantaque turpissimorum hominum flagella. Quot, quam graves morbi. Quam implacabiles dolores. Quanta membrorum omnium imbecillitas, & perturbatio. Quantus sensuum omnium stupor. Quanta fœditas dealbatorum sepulchrorum Certè si nihil aliud, gravissima tamen erunt illa corporis detrimenta, & incommoda, atque voluptatum turpissimarum stipendia, quæ Ætius enumerat: *Exolutio virium, cruditates hebetudo sensuum, oblivio, tremor, articulorum dolor, renum, & vesicæ morbi, oris graveolentia, dentium dolor, gurgulionis inflammatio, ulcera in membris, Pthisis*, Denique mala omnia. Quod eleganter Chrys. Homil. *Quod nemo læditur nisi à se ipso* significavit: *Hi inquit qui in delitiis, & luxuria vitam ducunt, resoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta, quibusque ad cumulum malorum podagra tremor & immatura senectus succedit: & est eis vita semper cum medicis, & medicamentis; sensus autem ipsi tardi, graves, obtusi, & quodammodo iam sepulti.* Idem Hom. 56. ad pop. Antiochen. ipsis primis verbis: *Non tam vehementer fluvialium aquarum cursus ripas corrodere solet, sicut delicia & luxus, omnia valetudinis nostræ firmamenta facile subruere.* Sicut enim adlambens aqua nihil nocere videtur, exedit tameo, & coosumit: sic sanè voluptas demulcet quidem sed cum est robur, & sicut hædera arborem vireotem complexa, videtur ornare, & convestire; at exugit omnem illius viriditatem, & succum, tandemque arefacit, & ut Plinius dixit, *arbores necat, omnem succum auferendo mammas erigens, & radicosa gestans brachia*; ita sanè meretrix, voluptasve, ætatis virorem perdit, & omnia animi, & corporis bona absumit. De qua illud dici potest, quod de iniqua muliere dixit Hesiodus:

Turpis voluptatis supplitiū, in corpore & in ani. Morbi fœdi & turpes.

Ætius li. 3. Tetrab.

Chrysost.

Meretrix, & voluptas hædera Plin. lib. 16. cap 34.

Hesiodus Opt. & Dies.

Hæc quamvis validum, sine torre, maritum
Urit, & exsiccat, citiusque senescere cogit.

Ergo sæva tempestas voluptatis ipsum adolescentiæ florem perurit, frequenter etiam deiicit, & extinguit; sin minus *libidinosa intemperansque adolescentia* ut ille dixit *effœtum corpus tradit senectuti*. Sed si nihil horum, at quanta discrimioa *perditionis* cum hoc vitio coniuncta sunt. Quam miser interitus plerumque comes voluptatis. Proverb. 7. *Nescit quod de periculo eius agitur. Inclinata est ad mortem domus meretricis, & in profundis inferni convivæ eius.* Rursus hominem fornicarium *putredo, & vermes hæreditabunt, & extolletur* (idest, tolletur, & punietur) *in exemplum maius, & tolletur de numero anima eius.* Et iterum; *propter speciē mulieris multi perierunt, &c.* Atque huiusmodi plura. Sapienter profecto Venerem Libitinam finxit antiquitas, quam Deam, & vitæ, & mortis, dicebaot; sicut enim amor vitæ, & generationis initium est, ita & libido plerumque mortis. In Veneris Libitinæ templo, ut Plutarchus scripsit, ea, quæ ad fuocra pertinebant, vendebantur; erat enim illa profecto maleficii semper machinatrix, & quos ad libidioem inflammabat, mortem, & *perditionem* moliebatur. Cum igitur illam sequeris, & in eius templo versaris, funus tuum prosequeris, & ut Chrysost. eleganter dixit; *Fornicarius, vel mortuus est, vel dæmoniacus, illius instar*, qui assidue *habitabat in sepulchris mortuorum*. Nam quid aliud sunt meretrices, quam sepulchra dealbata omni fœditate refertissima?

Cit. de Senect.

Interitus, & naufragium bonorum omnium ex turpi voluptate.

Eccl. 19.

Venus Libitina.

Voluptas machinatrix interitus. Chrysost.

At de *alienatione* illa, quam ad animam pertinere diximus, quis ambigat? Vecors est, quem voluptas decipit; qui autem vecors est, amens est: nam teste Hosæa: *Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.* Vide eo loco Hieroo. Greg. 21. Moral. D. Thom. 2. 2. q. 15 art. 3. & q. 153. art. 5. D. August. super id Psal. 57. *Super cecidit ignis, & non viderunt solem.* Platonē lib. 9. de Rep. Arist. lib. 7. Ethic. cap 9. Seoec lib. 7 de clam. in Præfat. Gell. lib. 19 c. 2. Alexander aliquaodo ex hac ipsa re, illam suæ divinitatis falsam existimationem deponebat, cum deprehenderet taniam fœditatem in Deum cadere non posse. Ergo deprehendebat *se esse mortalem*, ut Plutarchus sæpe scribit: melius brutum dixisset. sunt enim istæ corporis, & tactus voluptates, non solum meoti, & veritati inimicæ, sed propriæ pecudum. Plura de his apud eos, quos indicavimus. Nos nō plura. Hæc igitur erit illa *mentis alienatio*, quæ accidit voluptatum consectatoribus, & operantibus iniustitiam, ut ait Job. 5

Animi detrimenta ex turpi voluptat. Hos. 4. 11. Hieron. Gregor. D. Thom. August. Plato. Aristotel. Aul. Gel. Seneca. Plut li. de Discrim. adul. & amici, & in vita Ale. & in Symp. 8. c. 1

Vers. IV. Nonne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat?

1 *Libidinosi tenebras amāt Viæ*, & gressus. *Deus tenebrarum revelator.*
2 Irrisores, & *ridiculi homines affectatores libidinosorum.*
3 Vanitas, & mendacium *quid apud David. Turpe divitii mendacium. Illustratus Salomon.*
4 Dolus *de lingua, & de actione.* Pedes quid Festinare *ad alacritatem. Illustratus Isaias, & Salomon.*
5 *Imprecatio tacita. Particula* Si.

1 COhæret eleganter hæc quoque sententia cum materia subiecta, de turpi libidine, atque voluptate: cum enim huius vitii proprium sit amare tenebras, atque nimiam stulte sibi blandiri, de Dei quasi aut ignoratione, aut oblivione eorum, quæ in tenebris, & in occolto fioot, ait enim: *Parietes, & tenebra circundant me, & delictorum meorum non memorabitur altissimus*: Sapienter ounc occurrit Job, dicens; Turpissimorum hominum vias, atque gressus universos observari, & numerari à Deo: *Vias*, universæ vitæ conversationem; statum, institutum vivendi, & *omnes gressus*: idest, non tantum præcipuas vitæ actiones, & longiores vias; sed minutissima etiam coosilia, atque cogitationes levissimas in numerato habere, idest, gradus, & gressus singulos. Nicetas, *Levissima quoque tenet momenta.* Vide, quæ de *Viis* diximus, & de huiusmodi observatione Divina superius c. 24. vers. 23. super id; *Oculi autem eius sunt in viis illius.* Hac sanè consideratione Divinæ præsentiæ nititur

Ecclef. 23. 29.

Viarū humanarum observatio.

Nicetas.

tur Cæsarius Hom. 10. comprimere impuras cogitationes, ne dum actiones; *Etiam illi qui in secretis luxuriæ serviunt, meretricum amplexus in conspectu hominum perhorrescunt, plus timentes opprobria hominum in publico, quam Dei præsentiam in occulto. Si ergo propter iudicia hominum, nullus est, qui velit publice a meretricibus osculari, quare in secreto conscientia nostra, luxuriosas cogitationes non solum frequenter suscipere, sed etiam non parvas moras habere permittimus?* Ergo Iob egregie suam innocentiam tuetur, & castissimæ vitæ constans institutum, cum ait: semper se reveritum esse omnes mortalium vitæ actiones.

Vers. V. Si ambulavi in vanitate, & festinavit in dolo pes meus.

2 *Nexus cũ præcedentibus.*

VIdetur nunc innocentiam suam testari erga proximum, quem nunquam læserit; quod multo melius quadrat, quã quod Græci intelligunt nunc asserere Iob, semper se vitasse improborum hominum societatem, & familiaritatem. Legunt enim Septuaginta. *Si incessi cum irrisoribus* leguut autem loco *vanitatis, irrisores*, quos Nicetas interpretatur, *Homines risum facientes.* Iulianus autem, eos *qui comessationibus, atque ebrietatibus indulgent.* Olympiodorus: *Scurras*: nam huiusmodi grex, fæxque hominum addictissimi sunt impuris illis voluptatibus, de quibus diximus. Et forte quidem prisca fuit illa irrisorum, & scurrarum licentia, & admiratio, quæ apud Romanos viguit, mimos, & pantomimos alentes, laudantes, consectantes, adeo ut Seneca Epist. 47. appellarit, *Nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum.* Notat idẽ Tertullianus de Spectaculis. Vide Ianum Gruterum ad illam Senecæ Epistolam.

LXX. Irrisores, quos Nicetas. Iulianus. Olympiod. Genus hominũ impurũ sordidum. Seneca. Tertull. Gruterus.

3 שוא

Sed certe vox originalis *Vanitatis*, vehemẽti significationis est, atq; eiusmodi hominem significat, qui nihil facit solidum sed frustranea quod & sine certo, aut debito fine, qui frustra, & sine causa vivit, sicut Ps. 23. 4. *Qui non accepit in vano animam suam.* Quo loco Symmachus, *Mendacem* dixit, videlicet cuius verba, aut promissa frustra sũt, idest, falsa, & mendacia, & sic etiã hoc loco: *Cũ vanitate, & mendacio.* quæ omnino germana significatio est *Vanitatis* in sacro sermone; sicut ait David Psalm. 11. Diminutæ sunt veritates à filijs hominum. Deinde exponitur *Vana loquuti sunt, unusquisq; ad proximum suum* Hieronymus. *Frustra loquuntur) labia dolosa in corde, & corde loquuti sunt.* Idest, nemo non subdolo, & maligno corde agit cũ proximo; rependit nimirũ alter alteri mendacij, & vanitatis vicem. Vide etiam Psalm. 4. 3. *Diligitis vanitatem, & quæritis mendacium.* atque Psalm 61. 10 & 30 6. ubi *Observantes vanitates supervacue*, sunt observantes vanitates mendaces, atque fallaces. Sic etiam Proverb. 30. *Vanitas, & verba mendacij*, idem significant. Ergo cum hæc veritas dictorum, & conventorum sit quasi fundamentum humanæ politiæ, recte Iob illam primo loco proponit. Diximus alibi *de veritate, & simplicitate* hominis, quæ non est ultima illius laus. cap 1 vers. 1. num. 54.

Vanus, qui frustra vivit. Symmach. Vanitas pro mendacio. Hieron.

Sed non magna *inquis* laus prædivitis hominis, non mentiri, neque cum dolo agere cum pauperibus nam paupertatis potius mendacium est, ut dixit Salomon Prou. 30. 9. *Ne forte egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.* Scilicet nunquam mentiuntur egregie, & luculenter divites. esto Michæas testis c. 6. 12. *Divites eius reperti sunt in iniquitate, & habitantes in ea loquuntur mendaciũ, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.* Est autem *Ambulare cum vanitate*, cum mendacibus familiariter vivere, aut certe vitam instituere.

Divitum mendaciũ turpissimum.

4 *Dolus linguæ.*

Et festinavit in dolo pes meus. *Recte* dolus coniugitur cum mendacio, & vanitate: nam agitur dolus in lingua. Psalm. 14 3. Est videlicet *novacula illam, quæ facit dolum* Psalm. 51 atque etiam est illa *lancea, & sagitta*, de quibus Salomon Prover. 26. *Sicut noxius est, qui mittit sagittas, & lanceas in mortem, sic vir, qui fraudulenter nocet amico. Sed ex anдiunctio Pedis festinantis* nomine, debet etiam accipi pro fraudulentis actionibus, & omni adversus proximum iniquitate: quod melius quadrat, quam quod Nicetas interpretatur, *Pedem anima.* & alij Latini; *Pravum nocendi studium atque libidinem. Festinatio* autẽ illa, alacritatem, & lætitiam affert ad capiendam prædam; unde dicitur Isaiæ 8. 3. *Festina prædari.* & Ecclesiast. 2. 25. vertitur: *Delicijs affluere*, quod est cũ auiditate quadam, & alacritate, ad captandas delicias, & voluptates, quacumque data occasione conuolare Cuiusmodi festinatio semper tribuitur improbis; *Quorum pedes ad malum currunt, & festinant, ut effundant sanguinem.*

Dolus fraud. actionũ. Nicetas. Festinatio & alacritas impiorum in malum. Prov. 1. 16. & Is. 59. 7. & Rom. 3. 15

Est autem hæc sententia sub iuramenti cujusdam Imprecatorij formula; imprecatio autem, pro more Scripturæ, boni ominis gratia reticetur, nisi forte illa prima particula, *Si*, sit nota simplicis cuiusdam conditiones: quasi dicet, An ambulaverim in vanitate, necne, ipse qui statera, & bilancibus æquissimis ponderat mortalium spiritus, certo cognoscere potest; neque enim ego illi imponere possum.

Imprecationis formula cum reticentia

Vers. VI. Appendat me in statera iusta, & sciat Deus simplicitatem meam.

1 *Divinum testimonium* stateræ *nomine.* Statera iusta *qua Etiam Hypocrita stateram præferunt.*

2 *Deus sanctitatis tantum ponderator, cætera apud illum nullius sunt momenti.*

3 *Scriptura regula. Metonymia Explicatus Moyses.* Simplicitas *quid.*

1 LXX.

SEptuaginta videntur sententiam hanc accipere quasi in invocationem Divini testimonii, pro sua innocentia: nam per parenthesim legunt; (*Steti enim* in statera iusta, novit autem Dominus innocentiam meam Sed quoniam sequentes aliæ sententiæ habent suam imprecatione adiunctam, malo sententiam hanc per imprecationem accipere. * *Appendat me in statera iusta*, Publice, & in omnium conspectu, sublata in sublime suæ veritatis, & sui æquissimi iudicij statera me appendat, & libret, ut si forte inveniar *minus habens* pietatis, & religionis erga Deum quam par sit, ingens publici dedecoris apud universos mortales supplicium sustineã. Indicavit rem hanc Philipp. *Certus inquit de æquitate iustitiæ Dei se manifestari optat hominibus* Est autem *Statera iusta*, aut *Statera iustitia*, ut est in Hebræo, statera sancta, quæ ostendat iustis, & verissimis bilancibus, & ponderibus, quid quæque res ponderet, & valeat cui opponitur *statera dolosa*, Prou. 11. 1. Hoseæ 12. 7 & Amos 8 5 & *Statera impia* Mich 6. 11. Ergo illa est *Statera iusta*, de qua Levit 19. 36. *Statera iusta, & æqua sint pondera.* eadẽ ratio ponderis, & stateræ; præcessit enim versic. 35. *Nolite facere iniquũ aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura.* Huiusmodi autem *Statera* Dei propria est, & ab illo communicata hominibus; sicut Salomon Prou. 16. 11. *Pondus, & statera iudicia Domini, & opera eius omnes lapides sacculi.* Quare ad eum Levitici locum dicũt Hebræi, quod qui iniquis utitur mensuris, aut ponderibus, profanat Dei nomen, & facit recedere illius maiestatis, & gloriæ præsentiam, quæ videbatur adesse iustæ, & æquæ ponderationi, & iustæ stateræ. Et forte cum *Stateram iustam* nominat, indicat nihil referre, si sua ipsius statera, aut humani iudicij pondere iustus videatur; fallit enim plerumque huiusmodi examen: & plerumque Hypocritæ prætendunt manibus stateram iustitiæ, ut iusti videantur; cum non nisi fallaci, & iniqua utantur. Ille enim qui *in equo nigro* sedebat, in *manu etiam sua præferebat stateram*, ut esse videretur, qui minime erat

** Saqme Dios, la mentira a la cara, y ssepan todos, quien yo soy. Philipp. Statera iusta, quid. Statera iusta propria Divini iudicij. Hebræorũ de Dei statera sententia. Etiam Hypocritæ proferentes Stateram iustitiæ. Apoc 6. 5*

2 *Statera Dei appẽdens bonimũ iustitiam. Prov. 16 2 Deus sanctitatem ponderas. Homo res levissimas 2. Cor. 5 17.*

Sed est præterea illa, qua Deus utitur, *Statera iusta*, sive *Statera iustitiæ*, & sanctitatis, quod illa potissimũ appendantur merita iustitiæ, & sanctitati, sicut Scriptum est, *Spirituum ponderator est Dominus.* Rerum autem vilissimarum, & sub sensum cadentium ponderator est homo. Sic aurũ, argentum, honores, sanguis, & id genus alia, quæ apud homines gravissima iudicantur, nullius sunt apud Deum momenti: ponderat tantum sanctitatem: *Quoniam* inquit Sapient. 11. 23. *tanquam momentum stateræ, sic est ante te orbis terrarum.* Tantum illa, quæ propter Deum fiunt, aut sustinentur, quamuis *momentum & leve videatur, æternum gloriæ pondus* ponderant.

Et

2 *Sentētia paraphrasis.* *Et sciat Deus*, ideſt, Sic ſane ſciet, cognoſcetq; Deus vel, ſic proponet Deus uoiverſis mortalibus viuenda, & conſiderandam meam innocentiam: nihil eoim mihi gratius accidere poterit, quam meam ſanctitatem cognoſci, & probari meo judicii nihil mihi gravius, quam illi non probari, neque cognoſci. Iam hoc loco *Quomodo Deus dicatur denuo ſcire. Scriptura regula. Philipp.* Gregorius illam Scripturæ regulam tradit, quod *ſcire Deus dicitur, Scire nos facere, uſitato noſtræ loquutionis modo, qui lætum diem dicimus, ex quo contingit, ut lætemur.* Verba item Philippi digna ſunt, quæ hoc loco deſcribantur *Non aliquid ignorat Deus, ut examinando cognoſcat, ſed ſciat Deus, ita dixit Beatus Iob, pro ſcire alios faciat Sicut alibi dicitur, Tētat vos Dominus Deus veſter, ut ſciat, ſi diligatis eum, pro, ut ſcire cæteros faciat.* Regula hæc tradita eſt à ſanctis. Patribus ſuper id Gen. 22. *Nunc cognovi, quod timeas Deum, &c.* *August. Chryſoſt. Theodor.* Auguſtino qq in Gen q 58. Chryſoſt. Hom 47. Theodoreto q. 72. Quanquam illa aliorum eiuſdem loci ioterpretatio io noſtrum quoq; locum quadrare poteſt, quod Deus dicitur cognoſcere, quod facit, ut ipſe homo de ſe ipſo cognoſcat. Sic igitur dicere poteſt Job; Utinam Deus mihi perſpectum, & exploratum faciat, quid de me ſentiat; & ſuum erga me animum præſtito aliquo ſigno teſtatum faciat, ut iam dubium ſit oeqoe mihi, neque aliis me ab illo amari, & affligi quidem, non ut inimicum, neque ob ſupplicium, ſed ob gloriam ſuam: libenter enim illi vel vivam, vel moriar *Sciat* inquit *ſimplicitatem meam*, ideſt, integritatem, veritatem, perfectiooem, innocentiam: opponitur enim huiuſmodi *ſimplicitas*, e regione *vanitati*, de qua dixerat verſic. præcedenti. Vide, quæ de proprietate huius vocis *ſimplicis*, diximus cap. 1. verſic. 1.

Verſ. VII. *Si declinavit greſſus meus de via, & ſi ſequutum eſt oculos meos cor meum, & ſi in maoibus meis adhæſit macula.*

1 Greſſus *quid*.
2 *Germana lectio. Oculorum concupiſcentia obſequens cor. Cordis importunitas in petendo. Illuſtratur Eccleſ.*
3 Cor *de affectu. Aſpectus rerum externarum non noxius ſanctis.*
4 *Dona iudicibus accepta.* Adhærere *quid. Divitia aliena dulciſſima.*
5 Macula *quid.* Manuum ſordes, *aut nitor.*

1 *Nicetas.* SI vel minimum *inquit* deflexi de via, *Pietatis* in quam *ac virtutis*. Sic Nicetas. *LXX.* Septuaginta. *Pes.* q. d. neque minimum deflexi. *Philipp.* Pilippus; *Nihil mandatorum Dei præterii*. *Gregor.* Gregorius per *greſſus*, deſideria interpretatur; *Toties inquit greſſus de via declinat, quoties noſtra cogitatio iter rectitudinis per conſenſum relinquit erroris.*

2 *LXX. D. Thom. Dionyſ. Latinorū lectio mēdoſa. Philipp.* *Et ſi ſequutum eſt oculos meos cor meum* Eleganter quod in Hebræo; *Si abiit cor meum poſt oculos*. Sept. ſignificanter: *Si oculos obſequutum eſt cor meum*. D. Thomas, quem videtur ſequi Diooyſius, exponit de oculorum coniectu in rem deſideratam, q.d. *Si ad hoc habendum oculus meus intendit, quod cor deſideravit*; nam legit *Si oculus meus ſequutus eſt cor meum*. Quæ lectio etiam habetur apud Philippum, & Gregorium; qui etiam videtur indicare eandem expoſitionem D. Thomæ. Circumfertur etiam lectio eadem in Hierooymo, & Beda. Sed plane conſtat lectionem eſſe mendoſam, atque interpretationem etiam detortam: nam vera lectio eſt: *Si ſequutum eſt oculos meos cor meum*, ut habetur io correctioribus Vaticanis, ideſt, ſi concupiui interius, quod exterius videbam Philippus videtur utramque lectionem coniunxiſſe per paraphraſim. *Nec cor meum acquieſcens ſequutum eſt oculos meos, cum concupiſcentiæ* *Deſideriū & concupiſcentia contribuūta oculis.* *imagines ei offerrem*. Hic vides iam claré ſignificari, quod ſuperius dicebamus, Deſiderium, & concupiſcentiam ideo aliquando attribui oculis, quod illorum coocupiſcentiæ obſequatur, & acquieſcat voluntas, cuius proprium eſt deſiderare. Sic Eccleſ. cap. 2. 10 poſtquam dixiſſet: *Omnia, quæ deſideraverunt oculi mei, non negavi eis* ſtatim per expoſitionem ſubiungit; *Nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur*. Ubi iterum vide *Importunitas oculorum.* importunitatem quandam in poſtulando, & petendo, attribui oculis: ſed negare, vel concedere, attribui cordi. Quare quod Salomon *non negabat*, obſequutus nimirum ſuis oculis, negabat utique cooſtanter ſanctiſſimus Job, cuius cor ounquam pravo aliquo affectu excæcatum, ductum ſequebatur concupiſcentiæ oculorum.

3 *Cor pro affectu, et concupiſcentia Olympiod.* Obſervat autem hoc loco eleganter Olympiodorus, *Cor* hoc loco pertinere ad cupiditatem, & affectum, non ad mentem, & cogitationem; nam *Quæ digna ſunt* & inquit, *in hac rerum univerſitate, & laudare, & contēplari honeſtum eſt, ut corporum ſymmetriam, & proportionē, ut cœlorum varias temperationes, ut lapidum ſplendorem, ac nitorem; ſed nulla tamen capi harum rerum cupiditate* Quare ſapienter monet *Ephrem.* Ephrem ſermone. De recta vivendi ratione; *Cum ea, quæ ſenſui iucunda ſunt in vita conſpicis, vide ne capiaris iiſdem; nam in illis laqueus, & eſca mortis latitat: neque enim nudum piſcator hamum in aquam demittit.* Atque adeo inſtructi eſſe debemus, non ſolum ut vitemus conſpectum præſentium, ſed ne viſis capiamur, & decipiamur, Quare idem Ephrem ſermone *De non ſuſpiciendis rebus momentaneis; Oporcet*, ioquit, *nos haud tepidos in cuſtodiendis ſenſibus eſſe; ſiquidem honeſtatis oſor nos tentans confundit, ne mentis imperio diſtingui poſſit inter bonum, & malum.* Nam facile imponit ſtultis ſplendor vaoitatis externus, aut etiam rerum optimarum obſcuritas quædam; de quo ſcriptom eſt; *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona*. *Sap 6.22.* Faſcinavit profecto oculos *pulchrum pomum*. *Gen 2 9.* Illud igitur conſequutus erat vir ſanctiſſimus *ut Nicetas ait* *Nicetas.* ut conſpectus rerum externarum nullas excitarent in aoimo noxias cupiditates. Diximus plura de nexu, & conſenſu oculorum, & cordis, verſic 1.

4 *LXX.* *Et ſi in manibus meis adhæſit macula* Sept. reſtringunt ad dona, quibus indicis, & Principis animus corrumpitur: nā legunt: *Si in manibus meis tetigi dona*. nullum ſordidum lucrum, aut res proximo per iniuriam ablata. Eleganter autem dictum eſt: *Adhæſit*, דבק proprie, *Agglutinatum eſt*. Sic enim vertitur Geneſ. 34. 3. Ieremiæ 12. 11. Pſalm. 43 25. referturque ad ardentem alicuius rei concupiſcentiam. Quadrat ergo *Iniuſte ablata difficile reſtitui, &c.* in rem ioiuſte ablatam, quæ mirabiliter agglutinatur manibus ioiuſti poſſeſſoris, ut vix abijci, aut reſtitui poſſit, quod ſemel iniuſte ablatum eſt Cavendum ergo, ne contingant manus rem alienam, oun magis quā picem, quæ maoum coinquinat, atque animum etiam: ſunt enim ſicut *aquæ furtivæ*, ita etiam furtivæ divitiæ dulciores, ut quæ nullo labore conſtent. Atque de his muneribus dictum quoque eſt ſupra cap. 15. verſic. 34. *Libenter accipis*, quod iucundiora ſint, quam propria; & ſuavior *ovicula pauperis*, quam propriæ oves, atque arietes prædivitis illius homiois ſecundo Reg. 12

5 *Latina lectionis germanior expoſitio.* At vero ooſter Ioterpres minus ſtricte accepiſſe videtur hanc *maculam*, non ſolum pro ea, quæ ex iniquo locro cootrahitur, ſed omnino pro labe cuiuſcūque peccati, quæ hominis *manum*, ideſt, actionem deturpat, & commaculat. Et quamuis potuerit Interpres legere *maculam*, a radice *Num*, מום quod eſt *macula, aut ſordes*; Sed potuit etiam legere *aliquid, aut quidquam*, a radice *Meum*, מאם ſicque fit ſententia amplior; Nihil omnino meis adhæſit manibus, quod illas inficeret. Vide, quæ alibi de munditia, & nitore maouum, & precum diſputavimus.

Verſ. VIII. *Seram, & alius comedat, & progenies mea eradicetur.*

1 *Pœna digna Tyranno.*
2 Progenies *quid Dives laborans locupletandis liberis. Illuſtrat. Nabū.*
3 Eradicare, *& radix de ipſo familia, & generis auctore. Explicatur Moyſes.*
4 Eradicatio, *de exilio. Iobi ſpes.*

1 *Pœna digna tyranno & oppreſſore pauperum.* IMprecatio eſt conveniens rapinæ, & oppreſſioni pauperum, ut per eadem torqueatur, per quæ quis peccat, & ſicut iniquus Tyrannus vult introire in alienos labores ſine ullo ſuo diſpendio, ita ſanè ſimilem ipſe vim patiatur, & ſuis laboribus minime

mè frui permittatur; & quod ingentem dolorem, & cruciatum affert, non solum ipse non utatur bonis partis, sed videat alienos illis uti, & pinguescere. Vide quæ de re hac diximus cap. 20. versic. 20. & 21.

2 *Et progenies mea.* Symmachus: *Posteri mei.* Interpres pro liberis videtur accepisse, nam in filiorum egestate, & extrema inopia plectitur parentis avaritia, & rapina, quia filiis locupletandis videtur inhiare, & rapere Dives, & Tyrannus: sicut de Principe Assyriorum dictum est Nahum 2.12. *Leo cepit sufficienter catulis suis, & necavit leænis suis, & implevit præda speluncas suas, & cubile suum rapina.* Aliis minus commode accipiunt vocem originalem, quæ etiam significat *germina*, pro germinibus ipsis, & quæcumque profert tellus. q.d. quæcumque sevi, & terræ mandavi, ut ab aliis occupentur; aut quidem ante quam crescant, & ad maturitatem perveniant, evellantur, uti fere ab hostibus solet, alienos agros invadentibus, & depopulantibus. Scio sane hunc sensum rectè convenire cum priori parte hujus sententiæ, ubi de semente, & terræ fructibus mentio fit.

Symmach.

Tyrannus rapiens prædam liberis locupletandis.

Secunda exponendi ratio. נצי

3 Cæterum non solum ex proprietate nominis, sed etiam ex verbo *eradicandi*, rectè etiam convenit in familiam, & posteritatem: sunt enim posteri omnes alicujus radicis rami & germen, quare ipsa *Progenies* dicitur eradicata, quando ipse Paterfamilias simul cum suis filiis, familiaribusque omnibus convellitur, & perditur. Qua etiam dicendi formula, quicumque de stirpe alicujus capitis, & patrisfamilias dicitur esse radix, & stirps, ut Levit. 25.4.7. ubi nos habemus: *Si invaluerit apud vos manus advena, & attenuatus frater tuus vendiderit se ei, aut cuiquam de stirpe ejus.* Quod in Hebræo proprie legitur: *Si vendiderit se stirpi, & familia peregrini.* Quicumque enim sunt de stirpe, & radice, ipsius radicis rationem, & nomen habere videntur.

Progenies eradicata quid.

Radix de eo, qui ex radice oritur.

Forte igitur hæc imprecatio *eradicandæ progeniei*, videtur pertinere ad errorem, exiliumque filiorum; cum enim exulat homo à patria, videtur certe convulsus, & eradicatus ex suo natali solo. Unde in Hebræo *exilium* dicitur à *radice*, quasi eradicatio, & convulsio. Sicut è contrario, cum quis in patrio, & nativo solo non solum feliciter, sed etiam secure, & sine metu agit, dicitur bene radicatus, superius cap. 5.3. *Vidi impium firma radice.* Jerem. 12.2. *Plantasti eos, & radicem miserunt.*

Eradicatio ad exiliũ.

Exiliũ unde dictum in Hebræo. פרש׳ סרם

Sed subtiliter Catenæ auctor hoc loco objicit, nequire Jobum hoc dicere, qui inops sit, liberisque orbatus. Respondet vero, *Aut ipsum hæc ante calamitatis tempus locutum esse, aut tanquam justum rursus vita beata sperasse.* adde, posse loqui de omni spe futuræ posteritatis, & suscipiendorum liberorum. Vel, si mavis, hæc erit imprecatio quædam rerum omnium infaustarum, non solum de fructibus agrorum, aut de posteritate; Quicquid ad me pertinere deinceps potest, convellatur, pereat, etiam ipsa boni spes exarescat.

Niceta obiectio.

Vers. 9. Si deceptum est cor meum super muliere; & si ad ostium amici mei insidiatus sum.

Vers. 10. Scortum alterius sit uxor mea, &c.

1 Decipere *quid in sacro sermone. Meretricia illecebra, & deceptiones.* Parvulus *quis. Illustratus Hoseas, & Salomon.*

2 *Pericula alienæ mulieris cum esca, & deceptione comparata. Illustratus Salomon.*

3 *Voluptas periculosa animo, & corpori.*

4 *Quàm multiplices mulieris illecebræ ex omnibus illius membris. Mulier non tangenda, neque illius vestis. Illustrati Salomon, Isaias, Moyses.*

5 *Adulteri insidiæ, Mulieres in Gynecæo. Amantes excubantes ad amicarum fores.*

1 ADulterii crimen nunc à se repellit, id quod ex singulis partibus manifestè constat, præcipuè ex *mulieris* nomine, quod frequenter solet attribui non virgini. *Deceptio* autem hæc pertinet ad voluptatis illecebram, qua cor *abstractum, & illatum* seducitur. quo etiam modo videtur intelligi Columba illa seducta non habens cor. Hoseæ 2. videlicet, quam propositi cibi dulcedo inescat, & decipit. Hæ sunt meretriciæ *illecebra* Proverb. 9. quas proprie dicas ab ipso verbo *decipiendi, deceptiones*; id est, verba ad fallendum, & suadendum composita, & comparata. Quare de ipsa meretrice Proverbior. 7. 10. dicitur; *Præparata ad decipiendas animas*, idest, suavitate, & blanditiis inescandas. Et allusione quidem ad hanc ipsam meretriciam deceptionem, turpisque voluptatis errorem, adolescens, quem meretrix decipit, & allicit, dicitur *Parvulus*, & *insipiens*, aut *stultus*, quæ nomina ex proprietate hujus ipsius radicis, significant eum, qui facile decipitur. q.d. deceptum, aut deceptibilem, vel suasibilem; nos proprie diceremus; *El bovo, ò el enganado.* Vide Prover. 7.6. *De fenestra domus mea video parvulos* (Septuaginta *quemcumque insipientem filiorum*, proprie, *deceptibilem, aut suasibilem*) *Considero vecordem juvenem, &c.* Quare commode subditur: *Ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas.* & iterum c. 9. 16. & 17. eadem meretrix clamat; *Si quis est parvulus, declinet ad me; & vecordi locuta est: Aquæ furtivæ dulciores sunt, &c.* Vide etiam Exod. 22. 16. vbi è contrario de viro pelliciente virginem dicitur; *Si seduxerit quis virginem, &c.* idest, si blandis verbis, aut pollicitationibus, &c. Denique vis hujus deceptionis, proprietatisque verbi exprimitur 3. Reg. 22. *Quis decipiet Achab?* videlicet bono aliquo omine, & præsagio victoriæ allectum. & Prover. 14. 15. *Innocens* (proprie *deceptus*, aut *deceptibilis*, aut *sensibilis*) *credit omni verbo.*

Mulieris nomen de nupta.

Deceptio de illecebra.

פתה *Adolescens cõsentiens meretrici cur dicatur parvulus.*

Hinc videas illecebras alienæ mulieris frequenter comparari cum illis omnibus periculis, atque vinculis, quæ cum deceptione aliqua, & suavitate, dulcedineque cibi propositi conjuncta, & obducta sunt. Scriptum est enim: *Inveni amariorem morte mulierẽ, quem laqueus venatorum est, & sagena cor ejus* Ecclesiast. 7. 27. & iterum Proverb. 7. 23. *Velut si avis festinet ad laqueum, &c.* Levissimarum enim, stultissimarumque avicularum proprium est, capi & inescari hujusmodi illecebris. Quod si de muliere adultera, & prima adulterii occasione hoc loco sermo fit, ut statim dicemus, quam certæ, quàm veræ sunt illius deceptiones; fraudes, veneficia, Adultera, eadem & venefica esse creditur. Vide Tiraquel. lib. 8. Connub. n. 22. 2

Mulieris illecebræ deceptiones.

Secundò observandum est, non solum in hujusmodi deceptione, & falsitate agi de periculo corporis (ut nuper dicebamus) sed de verissimo *animæ periculo, cordisque interitu*, ut hoc loco dicitur, & Proverb. 6. 26. & 32. *Qui adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam.* Et Prov. 7. 10. & 23.

Deceptio exitiosa corpori, & animæ.

Tertiò observandum est sententiam hanc videri sine supposito; non enim exprimitur, à quonam cor viri illiciatur, & decipiatur. Non enim inquit, *à muliere*, sed *super muliere*. Responsio vero plana est: nam vel decipitur cor hominis ab ipsa *concupiscentia abstractum, & illectum*, ut Jacobus ait; vel ab ipsa muliere, quæ non raro, verbo, oculo, oris nutu, atque levitate, ne dicam procacitate primum aditum patefacit adulterio: non enim semper adulteri usus, & temeritas, aut effrænata libido initium facit adulterii. De verbis meretricis Eccles. 9. 4. *Ne audias illam, ne forte pereas in efficacia illius.* Proverb. 2. 26. *Mollit sermones suos.* Proverb. 5. 3. *Favus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur ejus.* Eccles. 9. 11. *Colloquium illius, quasi ignis exardescit.* Quare Joan. 4. 27. *mirabantur, quod cum muliere loqueretur.* De oculis indicatur Cantic. 4. 9. Quamquam ibi transferatur ad rem diviniorem. Sic in Proverbio est, *Mulieris oculus, spiculum.* Tota facies Proverb. 2. Eccles. 9. *Illius cor sagena.* Ecclesiast. 7. 37. *Manus, vincula*, idest, non aliis vinculis, aut catenis indiget, quam manibus; vel non alia vi opus est ad capiendum, quam levi manuum contactu. Propterea Hieronymus lib. 1. adversus Helvidium existimat dixisse Apostolum 1. Corint. 7. *Bonum est homini mulierem non tangere.* De nutibus Is. 3. 16. Prov. 25. Hos. 2. 2. *Auferat fornicationes à facie sua.* Quod videtur explicari Ecclesiast. 26. 12. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.* Gressus ipse *compositus, & saltatio* Isaiæ 3. 16. Eccles. 9. 4. Denique vestis ipsa, de qua Hieronymus supra citatus scribit; quod Joseph; *Cum tangere illum vellet impudica mulier, fugit ex manibus ejus, & quasi ad morsum rabidissima canis, ne paulatim virus serperet, quod tetigerat, abjecit.* Denique tota mulier illecebra est, fallacia, & deceptio est, veneficium est. 4

Iacob. 1. 14 Mulier ipsa adulterio ansam præbens.

Verba meretricis illecebrosa.

Meretricis oculi, spicula.

Tota facies mulieris periculum.

Fœmina cõtactu sermo prehensus. Hieronym.

Nutus fœminæ impudicæ exitiosi.

Fœmineus, & malus incessus.

Hieronym. Vestis impudicæ fœminæ venenata.

Tibull. l. 1. Eleg. 1 & 2

Et si ad ostium amici insidiatus sum, idest, si ad fores mei proximi

proximi collocavi insidias, & latitavi in tenebris, captans occasionem alienam domum, torumque violandi; qui habitus est adulteri. *Vatabl.* Annotavit Vatablus insidias collocatas alienis foribus, *ad corrumpendam scilicet uxorem eius, quæ in ostio stare solet.* Sed alienum est: *Fœminæ in interiorib. domus angulis.* nam potius mulieres in gynecæis, reconditoribusq; domus angulis, & lateribus commorabantur. Hinc illa rei turpis significandæ honesta formula, *ingredi*, vel *intrare ad mulierem*. Et illa vel adulteri, *Adulteri ante fores pernoctantes.* vel amantis circumloquutio, stare pro foribus, exspectare, insidiari, & custodum, idest, janitorum, aut canum vinctorum instar, noctes assidere ante januas, ut ille dicebat:

Tibul. li. 1. Eleg. 2.

Me retinent vinctum formosæ vincla puellæ,
Et sedeo duras janitor ante fores.

Et iterum adulter idem ad ostium *Domini*, idest mariti insidians;

Ianua difficilis Domini te verberet imber;
Te Jovis imperio fulmina missa petant.
Janua jam pateas uni mihi victa querelis,
Nec furtim verso cardine aperta sones.
Et mala si qua tibi dixit dementia nostra,
Ignoscas, capiti sint precor illa meo.
Te meminisse decet, quæ plurima voce peregi
Supplice, quum posti florida serta darem.

Quippe & amantes, alienas fores spargebant mero, coronabant floribus, ut ille dicebat:

Plaut.

——— *Agite bibite festivæ fores.*
Potate, fite mihi volentes propitiæ.

Hinc illa inclementium ventorum, & nocturnarum nivium deprecatio ante fores;

Hora. li. 3. Car. Od. 10.

Extremum Tanaïn si biberes Lyce,
Sæva nupta viro: me tamen asperas
Porrectum ante fores objicere incolis
Plorares Aquilonibus.

Affectus idem in divino, & purissimo Amore. Cantic. 5. 6. *Sap. 6. 15.* 7. *Aperi mihi, quia caput meum plenum est rore.* nam amatores, & pronubi Sapientiæ *assident in foribus.*

Vers. 10. Scortorum alterius sit uxor mea, & super illam incurventur alii.

1 *Lacedæmonum familiaris imprecatio. Lacedæmones ex genere Abraham. Illustratus locus Machabæorũ.*
2 *Dignum adulterio supplicium. Illustrat. Samuel, & Hoseas.*
3 Molendi *munus servile & turpe etiam. Illustratus locus judicum, & Thren.*
4 *Similitudo* permolendi *cum re turpi.*
5 Incurvare, *quid*, potestas. *Fornicarii sub jugum missi. Illustratus Eccles. & David.*

1 GRavissima profecto est hujusmodi imprecatio homini uxorem habenti. Atque ex hoc forte loco, & antiqua Hussitanæ gentis consuetudine, Lacedæmoniis quoque in usu fuit, ut cum acerbissima execratione adversus eos, quos vehementer odissent, uti vellent, inter cætera domus exitia imprecarentur, ut eorum uxores adulteris delectarentur. Sic sane Suidas, in verbo, *Dacnomenos*, scribit: *ex Suid. Lacedæmonum solemnis imprecatio. Suidas.* *Lacedæmoniorum execratio est; Vtinam ædifices, ac terram exeras, & equos alas, & uxor tua mœchum habeat, quod hæc omnia sumptuosa, & noxia sunt.* Lacedæmonios autem posteros fuisse Abrahæ constat, ex 1. Machab. 12. 7. & 21. in rescripto illo Oniæ Regis Spartiatarum ad Jonatham: *inventum est in Scriptura de Spartiatis, & Judæis quoniam sunt fratres, & quod sunt de genere Abraham.* *Lacedæmones ex progenie Abraham.* Quanquam aliis verbis, aliisque nominibus rem eandem scribat Josephus lib. 12. Antiquit. c. 5. nominans Regem Lacedæmoniorum, *Arium scribentem ad Oniam, Judæos, & Lacedæmonios esse ex Abrahami gentilitate.* *Josephus.* De necessitudine vero illa Spartiarum cum Judæis, disseruit erudite, & copiose noster Nicolaus Serarius super Machabæos. *Nic. Serar.*

2 Esse autem hanc justam adulterorum pœnam, manifestat illa adulterii Davidis comminatio, atque re ipsa inflicta pœna 2. Reg. 12. 11. *Eo quod tuleris uxorem Vriæ, tollam uxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo &c.* *Dignũ adulterii supplicium.* Ad eandemque supplicii compensationem pertinet, quod plerumque sive ex pravo exemplo, sive ex justa quadam indignatione, & zelo, virorum adulterium impudicas quoque atque adulteras reddat uxores. *Viri adulteri reddũt uxores impudicas.* Qua propter scripsit Seneca *Seneca.* epist. 95. *Improbus est, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum.* Sed multo luculentius, multoque elegantius Lactantius lib. 6. cap. 23. rem hanc ipsam scripsit: *Lactantius.* *Servanda, inquit, fides ab utroque alteri est, imò exemplo continentiæ docenda uxor, ut se castè gerat; iniquum est enim, ut id exigas, quod præstare ipse non possis:* Quæ iniquitas effecit profecto, ut essent adulteria, fœminis ægre ferentibus præstare se fidem, non exhibentibus mutuam charitatem. Denique nulla est tam perditi pudoris adultera, quæ hanc causam non vitiis suis prætendat, injuriam se peccando non facere, sed ferre. Quod optime Quintil. expressit: *Quintil.* *Homo, inquit, neque alienis matrimoniis abstinens, neque sui custos, quæ inter se natura connexa sunt; nam neque maritus circa corrumpendas aliorum conjuges occupatus, potest vacare domesticæ sanctitati; & uxor cum in tale inciderit matrimonium, exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut vindicare. Cavendum igitur, ne occasionem vitiis nostra intemperantia demus, sed assuescant invicem mores duorum, & jugum paribus animis ferant. Nos ipsos in altero cogitemus: nam fere in hoc justitia summa consistit, ut non facias alteri quicquid ipse ab altero pati nolis: Hæ sunt, quæ ad continentiam præcipiuntur à Deo.* Quare commeritum illud supplicium est, dignumque populo adultero. Hoseæ 4. *Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ; & super sponsas vestras cum adulteraverint, quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur.* de plurimis enim illud dici potest, quod de Clytemnestra.

Ovid. 2. de arte aman. di.

Dum fuit Atrides una contentus, & illa
Casta fuit, vitio est improba facta viri.

Et de eadem Euripides: *Euripides.*

Stultæ quidem sumus mulieres, non nego.
Cum autem insito hoc animi peccat maritus
Fastidiens connubia, imitari vult
Mulier virum, & alium parare Amasium.

Primum itaque, inquit Aristoteles, *leges sint viro ad uxorem, ut injuria cesset, sic nec ipse injuriam patietur.* *Aristotel.*

3 Sed redeundum ad nostræ sententiæ voces expendendas. In Hebræo proprie legitur. *Molat alteri uxor mea*, quod de proprio *molendi* officio Vatablus accipit: *Vatabl.* *Eripiatur, inquit, mihi, & alteri famuletur. Solebant mulieres in familiis, in quibus non erant servi, molere & panem conficere.* *Hebræum Tahan, quid est molere, unde Hispanũ molendinũ Tahona.* Illud certum, fuisse hoc ministerium tum ancillarum, tum vilissimorum servorum. Primum Exod. 11. 5. Isai. 47. 2. De servis, Judic. 16. 21. Cæterum metaphorice debere accipi, docuit ipse noster Latinus Interpres vertens, *Scortum alterius sit*, atque adeo Septuaginta legentes: *Placeat quoque uxor mea alteri.* *Servile molendi ministerium. LXX.* Et res ipsa plane probat hanc esse imprecationem pœnæ ex æquo respondentis adulterio. Quare eleganter dixit Nicetas, hoc esse dictum a Job, *Nicetas.* *Æqualitatis studio, ut iis, quæ gesserat, paria acciperet.* Eandemque Hebraismi proprietatem agnovit Vulgatus, cum Threnorum 5. 13. dixit: *Adolescentibus impudice abusi sunt.* quod in Hebræo est: *Adolescentes ad molendum tulerunt.* Quamvis alii ad servile illud molendi ministerium, vile pariter, ac laboriosum referendum existiment. Agnoscunt quoque Hebræi rem eandem Judic. 16. cum Philisthæi captum Samsonem, *Vinctum catenis, & clausum in carcere molere fecerunt.* *Sãson permolens, quid.* Videlicet quod suas illi uxores permolendas, & subagitandas tradiderunt, ut ex fortissimo homine susciperent prolem robustam, & lacertosam. Quam rem potius acciperem de meretricibus prostitutæque pudicitiæ fœminis, quarum consuetudo redderet Samsonem mollem, & elumbem, præsertim cum illius fortitudo detonsa jam, & amissa in gremio cujusdam meretricis, videretur tunc quoque meretricia opera indigere, ne succresceret. Non vero de propriis Philisthinorum uxoribus, quarum non nisi apud nationes immanitate barbarissimas, usus communis fuit.

4 Sed quidquid de hoc loco sit, certe res est in nostro certior, neque non *molendi*, aut *permolendi*, cum re, quæ nominari non potest, comparationis, & similitudinis ratio elegans. *Honestarei turpis significatio.* Illam argute Cajetanus explicat ex eo, quod sicut mola inferior suscipit semen atque frumentum, non ad fœcunditatem, ut terra, sed (ut ipse inquit) *quasi ad perditionem*, idest, ad usum, & vexationem; *Caietanus* tum etiam mola pistrini mercenaria est, cuicumque granum deferenti exposita, ita sane meretrix, quæ sui corporis quæstum facit exposita est cuicumque. *Cõmodior cõparationis ratio.* Sed commodior videtur illa exponendi ratio, quod mola inferior

verso-

versetur, & subagitetur à superiori. Quare non ineleganter legit Tygurina. *Permolat uxorem meam alius*. Quod honeste, sancteque dictum est, sicut & quod sequitur.

Et super illam incurventur alii. Proprie; Accubent, decumbant, inclinentur, aut humilient sese. Per *alios* quidem Septuaginta filios intelligunt: legunt enim; *Filii mei humilientur*, id est, ut sit superioris expositio, ex meo ipso toro filios alienos suscipiam humiles, degeneres, nothos. Sed alii proprius ad rem turpem referunt; quod videatur esse habitus viri congredientis. Sicut de Salomone scriptum est, Ecclesiast. 47. *Inclinasti femora tua mulieribus, potestatem habuisti in corpore tuo*. idest, ut ex Græco legitur; *Lumbos, aut viscera inclinasti*, & demisisti, vincique te (quod turpissimum est) à fœmina passus es. Quod egregie convenit cum illa ipsa incurvatione cervicis, totiusque corporis humiliatione, qui est habitus superati, & triumphati hominis Sicut ab eadem radice dictum est. 2. Reg. 22. 40. *Incurvasti resistentes mihi*, & Psalm. 77. 37. ubi Septuaginta: *Electos Israel impedivit*: Hieronymus ex Hebræo legit: *incurvavit*. & iterum Isaiæ 45. 23. *Mihi curvabitur omne genu*. Quicumque ergo turpiter incurvantur, turpissime quoque à fœmina superantur, & vincuntur. *Subjugatus es in corpore tuo*. Quasi sub jugum missus, capite dejecto, & gravi pondere, quod est, *Habuisse potestatem in corpore*, id est, *fœminæ dominatum, & imperium sustinuisse*.

5 *Secūda circumloqutio rei innominato.*
כרע
Incurvari quid.
Vinci à fœmina, turpe.
Habitus superati hominis, incurvari.
LXX.
Hieron.
LXX.

Digressio ad sanctas, & honestas verborum ac nominum translationes, quibus in Sacro sermone nominantur, quæ nominari non debent.

6 OPeræ pretium profecto fuerit hoc loco sacri sermonis studioso, si nomina illa, quibus sancte, & honeste sanctæ Scripturæ nominare consueverunt ea, quæ nec dici, nec nominari debent, observet; sicut enim hoc ipso loco, ita profecto sæpe exquisitis translationibus res ista dicitur, atque vel ex hoc purioris sanctiorisque sermonis studio Scripturarum sermo sacer, sanctusque merito appellatur: cum enim res alias, ut blasphemiam, & quæ horrent aures, per circumlocutionem explicare soleat (ut aliquando diximus) tum vero præcipuè rem turpem sancte, & honeste. Atque adeo Hebræi nullum videntur habere proprium nomen loci, aut rei turpis. Sicut enim res ipsas claritatem fugit, & tenebras amat, ita etiam nulla clara oratione, sed occulta, atque translatitia explicari debuit, in lingua præsertim sancta. Quare videtur Apostolus ad Ephes. 5. 3. tanquam Hebræus loqui, cum ait: *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia* (intellige aviditatem turpem, adulterium, aut intemperantem libidinem) *nec nominetur in vobis sicut decet sanctos*. Quam rem R. Moyses lib. 3. Ductorii dubiorum, cap. 10. scripsit in hæc verba: *Recte vocatum ex hoc linguagium sanctum; in ipso namque non invenies verum nomen, & proprium fornicationis, neque invenies nomen impositum alicui membro, quod turpe est nominare*. Et ex traditione suorum sapientum ait: *Vocatum esse Helisæum sanctum quia elongavit se à cogitationibus carnalibus*.

Scripturarum verba sancta.
Hebræi nō habēt propriū nomē rei turpis.
Paulus cur Hebraissā Elizatē sermonis præcipiat.
R. Moyses.

Neque hac in re movere quemquam debet, quod Hieronymus existimasse videtur, fœmineum turpe, quod in Hebræo unica voce significatur, circuitione illa explicari, *Quod intrinsecus latet*, Cantic. 4. 1. atque eandem vocem originalem vertit ipse *turpitudinem*, Isaiæ 47. 2. ubi in utroque loco subest in Hebræo vox *Tsemahh*, de qua voce, atque de illius interpretation. Latina hæc ipse scribit Isaiæ 47. *In eo ubi nos interpretati sumus denuda turpitudinem tuam, Septuaginta transtulerunt: Revela operimentum. Theodotion ipsum verbum Hebraicum posuit, Semlatecha; Aquila, Tsamatecha; Symmachus; Taciturnitatem tuam, quod tacere debeas pro verecundia: quod quidem & in Canticis Canticorum legimus, ubi sponsæ pulchritudo describitur, absque taciturnitate tua. Nolentibus, qui interpretati sunt, transferre nomen, quod in sancta Scriptura sonaret turpitudinem. Rectèque contra Babylonem inverecundis utitur nominibus; licet nulla sit turpitudo humani corporis membrum vocare nomine suo: cui præcipitur, ut nudet pectora, & crura, ac fœmina aperiat, & vadat in captivitatem, videaturque ignominia ejus, & opprobrio pateat sempiterno*. Pauloque inferius: *Disputant Stoici multa, re turpia, prava hominum consuetudine, verbis honesta esse, ut parricidium, adulterium, homicidium, incestum, & cætera his similia. Rursumque re honesta, nominibus videri turpia, ut liberos procreare, inflationem ventris crepitu digerere, alvum relevare stercore, vesicam urinæ effusione laxare. Ergo Tsammacheth, quod Aquila posuit, ut diximus, verenda mulieris appellantur, cujus etymologia apud eos sonat, Sitiens tuus, ut inexpletam Babylonis indicet voluptatem*.

Hieronym.
צמת
LXX.
Theodotiō.
Aquila.
Symmach.
שמלתך
Multa re turpia, nominibus honesta, & è contra.

Ego, ut de ista Aquilæ, & Hieron. sententia nunc dicam non sine verecundia, & reverentia, quod sentio, Primum censeo illam *Sitientis*, vel *Sitibundi* translationem, recte quidem cum re ipsa, quam Hieronymus existimat, convenire, utpote quæ sub eadem honestissima translatione non semel significetur in sacris litteris. Jerem. 2. 25. *Prohibe pedem tuum à nuditate* (quod alibi dicitur revelare, aut discooperire crura) *& guttur tuum* (os vulvæ) *à siti*. id est, ab intemperanti æstu libidinis. Et similiter sitis hæc ardentissima explicatur Proverb. 15. *Tria sunt insaturabilia, &c. os vulvæ*. Quare existimavit Hieronym. illam vocem deduci à radice *Tsama*, quod est *sitire*; cum quo etiam convenit illa altera pulchra translatio voluptatis hujusmodi, *aquæ*, aut *vini* nomine, quæ sitim sedant, Proverb. 5. 15. *Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui* (idest, tu solus fruere uxore tua) *deriventur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas divide* (idest, filii, quos ex uxore susceperis, te ad publica munia exeuntem comitentur, cura etiam illos præfici rebus publicis) *habeto eas solus, non sint alieni participes tui* (videlicet cum uxor honesta est, non dubium, quin filii non habeant dubium parentem) *Sit vena tua benedicta* (idest fœcunda, & minimè sterilis; deinde vero tota res exponitur) *Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter*. Sicut autem vir dicitur *bibere aquam de cisterna, & sitire fontem*; non minus commoda similitudinis ratione uxor quoque.

8 *Obiectionis ex Hieronymo responsio.*
Sitientis translatio, & nomen ad rem occultam.
Hieronym.
צמא
Aqua, turpis voluptas.
Bibere ad eamdē rē.

Secundum, video doctis viris illam Hieronymi etymologiam displicere, nam vocem *Tsamahh* volunt aliqui à *germinando*, idest à radice, *Tsamahh*, deduci, forte à pubis germinatione, cum generādo maturitas est: ut significatur Ezechiel. 16. 7. *Vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinavit*. Vbi eleganter Theodoretus, *Capillos*, inquit, *vocat ornatum illum, qui ab ætatis maturitate proficiscitur*. Alii, sive à germinando, sive à *Tsamam*, quod est *cincinnus*, aut coma capitis, deducatur, existimant significari nihil omnino turpe, sed frontis cincinnos, aut capillos. Quare illud Isaiæ; *Denuda turpitudinem*, erit, auferre capitis velamen, aut detonderi fœmina, quod turpissimum est. Et illud Canticorum, de oculis sponsæ pulcherrimis, multoq; venustioribus, subvolitantibus à fronte capillis interlucente lumine. Alii à *Tsamah* quod apud interpretē Vulgatum est, *perdere*, aut *consumere*: apud Hebraizantes vero alios est *frangere*, aut *constringere*. Quare dicunt esse nomen fasciæ cōstringentis aut velaminis capitis, quo crines constringuntur, & adligantur. Quare illo loco Isaiæ 4. 7. legerunt. Septuag *Revela operimentum tuum*.

9 *Hieronymi Etymologia plerisque displicens.*
Varia Hebraica vocis origo & notio.
Theodoret.

Tertio etiam, sicut Hieronymo placuit, illud sit nomen rei turpis, at (quod hujus controversiæ caput est) non est nomen proprium, ut sermo Latinus habet ejusmodi multa, sed translatitium, & honeste rem inhonestam significans sub pulchra metaphora; quod initio dicebamus.

10 *Latinis multa propria nomina rei turpis.*

Hujusmodi igitur in lingua sancta sunt multa rei immūdæ, & fœdæ munda, & sancta nomina. Speciatim, quæ sequūtur. Æs, Ezechielis 13. 36. rei sordidæ, & rubiginosæ symbolum in fœmina. VMBILICVS, Job. 40. 11. AMIGDALVS in viro, Ecclesiast. 12. 5. ut ibi diximus.

בוש

VERENDA, à radice *Bos*, quod est erubescere, aut confundi, Deut. 25. 11. Quare res turpis vocatur CONFVSIO, Philipp. 3. 19. Petr. 14. 4. Jud. 13. Apoc. 3. Communi etiam nomine, MEMBRVM, FAVSTVM, aut *Pars*, à radice *Abar*, quod est partiri, aut secare, quasi pars prorsus à conspectu separata. NVDITAS, per antiphrasim, quod minime nuda esse debeat, sed potius *abundantiori*, ut Paulus ait *honore circumdata*. De viro Exod. 20. 26. Genes. 9. 21. *Noe inebriatus atque nudatus*. De fœmina Naum 3. 5. Thr. 4. 31. *Inebriaberis, atque nudaberis*, & ejusdem rei circumloquutio Genes. 2. *Viderunt se nudos*. IGNOMINIA, Ezech. 16. 37. & conjungitur utrumque videlicet *Nuditas* cum *Ignominia*, vers. 7. *Nuda eras, & confusione plena*, & Isai. 20. 4. *Nudam, & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam* (Hebraicè, ad nuditatem) *Ægypti*. Cum quo etiam facit, quod sponsa recenter viro cognita, quæ Levit. 19. 20. dicitur, *Nubilis*, nomen habet in Hebræo *Nehherophesh*, à radice *Hharaph*, quod est exprobrare, quod ea res sit probro & improperio. Diximus de hoc *honoris*, aut *ignominiæ* appellatione, superius, versic. 2. nu. 6. Dicitur præterea propter locorum propinquitatem, FEMVR, de viro Gen. 24. 2. 47. 29. 49. 10. Exod. 1. 5. de fœmina, Numeror. 5. 21. & 22. & 27. Judith. 9. 2. & eodem pertinet secundum aliquos Hebræos illud Genes. 32. 32. *Tetigit nervum femoris ejus*, quanquam hujusmodi Hebræos rideat Aben Esra, eo quod ex membro illo extabescente non deberet Jacob claudicare. Eundem etiam locum appellat Hebræus sermo, INTER PEDES, ubi Gen. 49. 10. nos legimus: *De femore ejus*. Rursus PEDES, rem eandem significant: nam quidquid infra alvum est, *pedibus* tribuitur. In fœmina Jeremiæ 2. 25. *Prohibe pedem tuum à nuditate*, & eodem etiam pertinet Thren. 1. 9. *Sordes ejus in pedibus ejus*. De viro, Isa. 7. 20. *Radet Dominus in novacula conducta pilos pedum*. Huc etiam illud *Cooperire*, vel *tegere* pedes 1. Reg. 24. Judic. 3. 24. ex Hebræo cum purgatur venter; quamquam pertineat, ad id, quod prorsus tegi debet. Dicitur præterea CARO, vel CARNES, Levit. 16. 4. ubi legitur, *verenda*, in Hebræo, *Caro*. Ezechielis 16. 26. 23. 20. 44. 7. & 9. Levit. 15. 2. *Qui patitur fluxum seminis*. Hebraice *fluxum de carne sua*. sic enim exponitur versic. 3. *Cum adhæserit carni fœdus humor*. quod illud sit carnis opus, commune pecudibus, quo languet, & hebescit spiritus, ex quo putredo, & vermes. Sic quippe *vidit Deus, quod omnis caro corruperat viam suam*. Genes. 6. 12. Item PHARETRA, & SAGITTA; nam de *fœmina*, aut muliere fornicaria, & prostituente se omnibus, dicitur per eleganti translatione Ecclesiast. 26. 15. *Contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat*. Vides quid *sagitta*, quid *pharetra*, etiam nemine indicante, quibus turpissime pugnatur. Denique Paulus 1. Corinth. 12. 22. 23. vocat MEMBRA INFIRMIORA, *ignobiliora, inhonesta*.

[margin: רבא — 1. Cor. 12. 23. — נחרפת חרף — Aben Esra.]

11 Apud Latinos vero, etiam ipsa ratio, & honestas docuit, ut essent suæ honestæ translationes. LOCVS aliquando pro obscœno muliebri. Varro; *Loci muliebris ubi nascendi initia consistunt*. Quintus Serenus de præceptis medicinæ:

Obscœnos si pone locos nova vulnera carpent.

Eademque *loci* significatione utuntur Columella li. 8. cap. 11. Cicero 2. de natura Deorum, Lucretius lib. 4. non semel. Dioscorides lib. 1. cap. 59. Aristoteles lib. 7. de historia animalium, c. 3. Rem eandem alibi; VASCVLVM vocavit Petronius; necnon Plautus in Penulo. Tum illud: ARVVM, SVLCVS, & VOMER ex Virgilio 3. Georgicorum, ubi agit de equis, & Lucretio lib. 4. ubi de fœminis sterilibus. *Arvi* præterea, quod semen suscipit, in eadem significatione iterum usurpat, idem Lucretius lib. 4. quod à Varrone vocatu. PORCA, & ab Arnobio, SCROBS. Illud etiam de fœminis ad rem istam voluptatum transtulerunt Latini antiqui, HORTVS, SALTVS. Cicero, NVCES, Catullus, OLERA. quæ impuri, & obscuri scortatores legunt. Atque hujus generis illud est, RAMVS, pro eo, quo viri sunt, ut observat Meursius par. 2. Exercit. Critic. ex Apuleio, Ausonio, Prudentio, Arnobio. Denique *Agricolationis* vocabula ad rem voluptatum crebro translata, annotat Gruterus lib. quarto Suspic. cap. 11. & 12.

[margin: Varro. — Q. Serenus. — Colum. — Cicero. — Dioscorid. — Aristotel. — Petronius. — Plautus. — Virgilius. — Lucret. — Varro. — Arnobius. — Cicero. — Meursius. — Gruterus.]

Innominatam vero actionem ipsam illa verba significant, INGREDI, vel *intrare ad mulierem*, HVMILIARE, ASCENDERE *cubile*. Quod ille dixit, *Concurrere rem alienam*. COGNOSCERE, COLLOQVI, TANGERE, REVELARE, vel *Discooperire turpitudinem*. Quarum rerum exempla frustra scienti daremus. Item illa: CONVERSARI *cum meretricibus*, Hoseæ 4. 14. Quod Hebraice est *Separari*; quærit enim res illa solitudinem, & tenebras, quo videtur Judas Apostolus allusisse scribens adversus illos turpissimos Borboritas versic. 19. *Qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes*. ut in Commentariis nostris eo loco explicuimus. Item *locare*, *Ludere*, Genesis 26. 9. ex quorundam expositione; sum etiam, & apud Latinos, ut ex Martiale, Horatio, Livio, Ovidio, Athæoco, Plutarcho observat Heraldus in suis Animadversionibus. Ratio horum, quia ex ingressu, conversatione, joco venitur ad grave scelus. Item de fœmina illud est, *Prosterni, exponere fornicationem suam esse alicujus*, Ezechielis 16. 16. & DIVIDERE PEDES, versic. 26. Paulus. NEGOTIVM vocat, adulterium præsertim. Rursus Sapiens; COMEDERE, & BIBERE, Proverbiorum 30. 20. *Via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum, dicit: non sum operata malum*. De *bibendo*, & *sitiendo* diximus superius, & illud Eccles. 26. 15. *In filia non avertente se, firma custodiam, ne inventa occasione utatur se; ab omni aqua proxima bibet; & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet pharetram, &c.* Atque huc etiam referri à profanis verba *contrahendi, jaculandi, pugnandi*, suspicatur Gruterus nuper adductus. Item illud apud Isaiam 57. 5. *Qui Consolamini in Diis subter omne lignum frondosum*. Quod proprie ex Hebræo legitur: *Incalescentes cum Diis sub omni ligno viridi*. idest, *fornicantes*, est enim ille calor, æstus veneris.

[margin: Intrare. Ezech. 6. — Innominata actionis — facta nomina. — Allusio. — Heraldus. — 1. Thes. 4. 6 — Ian. Grut.]

Apud Latinos vero etiam honesta, verba sunt rei inhonestæ: *Dare poma*, vel, *legere poma*. Catullus, *Legere Olera*, Cicero, *Legere Nuces*. Hi enim fructus sunt, qui apponuntur in mensa Priappi. De his, vide Lipsium antiquarum lectionum libro 3. ad finem. Ovidius dixit; *Adimere nomen virgineum*. Item *Patrare*, est consummare, supple actum rei Venereæ. qua significatione verbo patrandi usus est Plautus in Pænulo. *Et Pater* (ut inquit Isid. in Glossis) *dictus est, quem patratione peracta, filium procreat, & patratio est rei Venereæ consummatio*. Denique res illa, sicut apud Paulum appellatur *Immunditia*, communi nomine; ita etiam apud profanos dicitur *Nequitia*, ut ille dixit:

Nequitia est, quæ te non sinit esse senem.

Et iterum alius:

Non ego nequitiæ dicerer esse caput.

[margin: Cicero. — Ovidius. — Plautus. — Isidorus. — Ovid. lib. 1 Fastorum. — Propert. l. 2. 14]

Denique hujus generis illa sunt, quod meretrix vocatur in Hebræo *Kedesa*, id est, *Sancta*, quasi minime sancta, a radice *Kadas*. Dicitur etiam *Hhalalah*, id est, *Communis*, aut sordida, nostrates vocant honoratam; *La honrada*, per contrarium intellectum, & ejusdem generis sunt apud Latinos illa nomina *Frater*, & *Soror*, de quibus nominibus memini dixisse priore volumine,

[margin: קדש חללה — Vide quæ diximus. c. 1. vers. 4. n. 16. & c. 27. vers. 14. n. 6.]

Ex his ergo tandem disces sancte loqui, *Sicut decet sanctos*. Vide Greg. 1. Reg. c. 15. Agnoscesque sanctæ linguæ tum sanctitatem, tum pulcherrimarum translationum fœcunditatem, & copiam. Sed pergendum ad reliqua, quæ de adulterorum scelere pronuntiat Job.

Vers. 11. Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima.

1 Nefas *quid. Incestus, scelus in sacro sermone. Explicatur Isa. & locus judicum.*
2 *Adulterium ingens malū. Avaritia apud Paulū. Illustratus Salomon.*
3 *Varia lectio. Adulterii crimen morte punitum,*

ADulterium (inquit) nefarium scelus est, & grande piaculum, non nisi morte expiandum. *Nefas*. Vos, *Zimah*, à radice *Zaman*, quod est cogitare. Quare proprie significat cogitationem, seu præmeditationem; & fere semper sumitur in malum, videlicet pro eo scelere, quod adversus aliquem nefarie molimur, & præmeditamur; quare erit cogitatio, aut machinatio sceleris, sive nefarium scelus animo præmeditatum, ut videtur indicari ex ipsa vocis proprietate Isaiæ 32. 7. *Ipse cogitationes continuabit ad perdendos mites*, & Prover. 24. 9. *Cogitatio stulti peccatum*, id est; nunquam non ille inique adversus proximum cogitat, & machinatur. Ergo cum hujusmodi nefaria cogita-

[margin: 1 — זמה זמם — Adulteriū scelus præmeditatū]

Nefas, quid proprie.

cogitatio plena sit deliberatione, plena proinde videtur malitia. Quare illud nomen peculiariter tribui solet in fandis quibusdam libidinibus, quę, ut pote magis exquisitę, & magis à natura abhorrentes, indigent diurno consilio, & præmeditatione, ut fiant. Sic ubi Levit. 18. 17. habemus: *Turpitudinem uxoris tuæ, & filiæ ejus non revelabis: filiam filii ejus, & filiam filiæ illius non sumes, ut reveles ignominiam ejus, quia illius sunt, & talis coitus incestus est.* Pro *incesto*, est in originali, *nefas*, & similiter Levit. 19. 29. vertitur, *scelus*. & Judicum 20. 6. incredibilem illum libidinis furorem Beniamitarum in uxorem Levitæ, appellant, *Magnum nefas: nunquam tantum, & tam grande piaculum, factum est in Israel.* Inter hujusmodi igitur nefaria scelera, & grandia piacula refertur hoc loco adulterium, quod plenum est improba cogitatione, & nefaria industria, & insidiis ad perpetrandum.

2 *Adulterij pœna, & sceleris gravitas.*

Et iniquitas maxima. Sic etiam Genes. 20 dixit Abimelec, cui videbatur adulterii occasio oblata ab Abraham. *Quid fecisti nobis? Quid peccavimus in te? quia induxisti super me, & super Regnum meum peccatum grande?* non solum propter insignem sceleris improbitatem, sed etiam propter supplicii magnitudinem, quod vel Deus, vel etiam homines de adulterio, deque adulteris sumere solent. Peccatum item profundum, atque insignium scelerum exemplar, & exemplum appellatur Hoseæ 9. 9. *Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa.* Meminit enim historiæ Judicum 19. & 20. cum uxor Levitæ nefarie ab adulteris vexata, & occisa est à viris Beniaminitis. Profunditas autem illa est immanitas quædam, & vehementia improbitatis. Paulus Avaritiæ etiam nomen inurit adulterio, Ephes. 4. 19. & 5. 3. *Fornicatio* (inquit) *& omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis.* & 1. ad Thessalon. 4. *Ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum.* ubi Theodoretus notat verbum *Circumveniendi*, *Pleonectin*, *significare per avaritiam in aliena invadere: avaritiam autem, & plura habendi cupiditatem hic vocari adulterium*: nam adulter non solum suis contentus non est, sed aliena appetit. Atque eodem respiciens Chrysostomus vocat: *Adulterium, latrocinium, & fraudem, immo quovis latrocinio pejus, ac gravius*, Vide etiam id Ephes. 5. *Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, &c.* *Pleonectes* enim est appetitor, & occupator alieni. Cum quo facit id Prov. 6. 30. ubi cum furto comparatur: *Non gravis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim, ut esurientem impleat animam; deprehensus quoque reddet septuplum, & omnem substantiam domus suæ tradet. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam; turpitudinem, & ignominiam congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur.* Est enim scelus adulterii, ut dixit Chrysostomus, sine excusatione. Clemens vero Romanus lib. 6. Constit. Apost. c. 27. Adulterii injustitiam gravissime ostendit; nam cum de Sodomitia, de Adulteris, de Scortatoribus agit, sic scribit. *Primi interitum mundi machinantur, qui quod à natura est, contra naturam facere conantur. Secundi vero injuriam aliis faciunt, cum aliena matrimonia violant, & quod à Deo factum est unum, in duo dividunt, ac liberos faciunt suspectos, & legitimum maritum insidiis exponunt. At scortatio, corruptio est proprii corporis, quæ non adhibetur ad generationem filiorum, sed tota ad voluptatem spectat. In primo impietas, in secundo injustitia, in tertio denique peccatum est.* Thalea ille etiam periurio, quod ad speciem attinet, volebat esse adulterium gravius: nam ut Laertius scribit, adultero sciscitanti, an abjuraturus esset, se non commisisse adulterium; *Non est* (inquit) *perjurium adulterio pejus: nam non dubitaret de pejerando, qui adulterium commisisset.* Quam rem pulchra illa, valdeque severa Chrysost. sententia hom. 3. de Ozia, confirmabimus; *Sicut Nauclerus in portu naufragium faciens neutiquam assequitur veniam; ita vir post nuptialem partum alienum conjugia invadens, vel mulierem alienam curiosius spectans, nullam habebit defensionem, tam apud Deum, quam apud homines.*

Avaritia adulterium, id est circumventio. Theodoret. πλεονεκτεῖν

Adulterium latrocinium, & fraus. Chrysost. πλεονέκτης

Adulterij crimen inexcusabile. Chrysost. Clemens.

Laertius.

Chrysost.

3 בליל פלל

Sed vim habet, quod in Hebræo est, pro iniquitate maxima. Iniquitas judicum, vel, Iniquitas judicata à radice *Palal*, quod est, judicare, quod differt à verbo *Sapat*; hoc enim significat quidquid in forensi causa peragitur; at vero *Palal* significat rem dijudicare, & cum omnibus suis circumstantiis considerare, sicut facere debent Judices, & arbitri causarum. Ergo hic dicitur adulterium, Iniquitas judicata, sive ut Complutenses legunt, Iniquitas iudicanda, quod multas habeat suæ improbitatis, & nefarii sceleris circumstantias, consideratione, & iudicum præmeditata sententia, severoque supplicio dignissimas. Vel quod etiam nefarium hoc scelus, quod in Reipub. damnum vergit, potissimum requirat Judicum vigilantiam ad cives in officio continendos. Sive quod propter incredibilem Zeli furorem, quo ardet maritus læsus ab adultero, oportuit, ut propter illum placandum res hæc peculiariter Judicibus commissa diceretur, ne ingens scelus sine peculiari Legum cura prætermissum videretur. Id quod indicat lectio Septuaginta. *Furor enim iræ indomitus, commaculare viri uxorem*: Sive tandem, quod nulla fuerit Respublica bene instituta, nullumque sæculum, in quo non iudices, & magistratus gravissimè inquisierint in adulteros gravissimis suppliciis constitutis.

Complut.

Adulterij circumstantis gravissima.

Adulterii cognoscendi & vindicandi cura peculiariter præcepta.

Magistratib.

Vers. 12. Ignis est, usque ad perditionem devorans, & omnia eradicans genimina.

1 Ignis *opportuna adulterii pœna.*
2 *Libido*, ignis. *Asmodæus unde dictus.*
3 *Libidinis æstus. Explicatus Ecclesiasticus. Adulterii malum.*
4 *Supplicium spuriorum filiorum. Illustratus Sapient.*
5 *Adulterorum pœna combustio. Explicatus Moyses.*
6 Ignis *Zelotypia. Explicatur Salomon. Adulter correptus à Dæmone.*

CAjetanus existimat hanc esse alteram imprecationis partem, ut si Job adulterio se polluerit, suis agris, frugibusque tenerioribus imprecetur ignis incendium, quo universa illius deflagrent. Sed cæteri omnes interpretes partem hanc accipiunt de ipsius adulterii aut culpa, aut pęna; de culpa quidem D. Thomas, quod videatur totam mariti læsi substantiam, facultatesque devorare, & consumere, derivando videlicet illas ad filium alienum quem adulter ex adultera suscipit. Sed videtur hæc ignis, usurpatio, totaque interpretandi ratio coacta, aut longe petita. Congruentior illa Philippi; *Hæc* (inquit) *funesta, ac detestabilia cogitare, vel facere, est ignis incentiva libidinis omnia virtutum devorans, atque universa in homine Sanctarum rerum incrementa consumens.*

1 *Caiet.*

Adulterii & pœna, & culpa ignis instar. D. Thom.

Eodem fere modo Gregorius tum hoc loco, tum super 1. Reg. cap. 15 quod totum est de pudicitia servanda; *Quid est libido nisi ignis? & quid de carne, & mente exorta virtutes nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter extinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur. Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem extinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere.* Sed rem eandem illustravit Basilius lib. de vera Virginitate, hoc ipso Jobi loco usus, disserens, de non tangenda Virgine, neque contrectanda manu: *Sicut cum ignem tangimus, ignis subitas per impressas nobis adustiones excipimus, & aut bullæ repente tactum consequutæ turgescunt, ac dolorosa per fervorem, & inflammationem ulcera mox rumpenda minantur: ita possibile non est, quem ignis amor attigerit, ejusmodi tactum innocuum, inviolatumque præferre; sed aut similis ratione bullæ per tactum manus, cordi clam subrepunt, atque intumescunt, dirasque amoris perturbatione ferventibus & æstuantibus incontinentissimisque agitationibus pariunt, ac peccati ulcera continuo rumpenda, minantur: ut animum totum in intimis tam graviter exulceratum indicat: ignis enim ardens (inquit) est in omnibus membris: in quem vero supervenit, eum à radicibus perdidit. Itaque quoniam in membris omnibus ignis hic ardet, his, qui corpus adustione liberum servare instituunt, membrorum omnium contactus cautè vitandus est.* Quid, quod etiam Asmodæus ille dęmon malus, qui dicitur esse Rex super omnes filios luxuriæ, videlicet spurcissimus spiritus, ad quem tanquam ad Principem obscęnitatum omnium procuratio spectat, nomen habet ab igne. nam *Es*, ignis est, & *Madad*. metiri. Is igitur est, qui ignem mensurat, & ponderat, novitque quantum incendium luxuriæ excitari in corde humano possit, atque conatur hujus ignis mensuram, cuicumque certam, imò & quam potest maximam subiicere.

2 *Gregorij pulchra de libidinis igne allegoria.*

Chrysost.

Libidinis cum igne, & ulcere ex inflammatione comparatio.

Asmodæus quis, & nominis ratio.

אשמדי אש מדד

Vide Serrarii, Tob. 3. q. 5. 6. 7. 8.

Et opportune quidem; nam non semel libidinis æstus

3 in Sacro ſermone cum *igne* comparatur, ſic enim Eccleſia-
Eccle. 9. ſticus ait: *Multi propter ſpeciem mulieris perierunt, & ex hoc concupiſcentia, quaſi ignis, exardeſcit.* & iterum, *Homo nequam in ore carnis ſuæ, non deſinet donec incendat ignem.* Quod propter fornicationem dictum voluit: nam ſubjicit: Homini fornicario omnis panis dulcis: Nam;

——— ——— *Cæco carpitur igne.* &:

——— *Venus erubeſcendis adurit ignibus.*

Vir. 4. Æn. Horat. 1. car. Oda 27.

Hujus farinæ illa ſunt cum Poetæ dicunt amantes torreri, & ardere, cum ſubjicit Cupido faces, cum amaſios ſuos. ſuos igne vocant. Sed quia ignem hunc diximus, devorare univerſam hominis ſubſtantiam, quot ſane, quantaque mala cum adulterio conjuncta ſit, eleganti complectemur paraphraſi Nicetæ: *Qui torum* (inquit) *violat alienum ingens hic incendium excitat malorum: nam viro injuriam facit, uxorem contaminat, ſuſpectos liberos incertos reddit, cum providentia certat, habitudinem dividit, viro ſtruit inſidias. Tantum examen malorum ex intemperantia adulterii exiſtit.*

Nicetas.

4 Sed de pœna, & ſupplicio, forte ſimplicior, cohærentiorque erit ſignificatio: *Ignis* enim in Scriptura omne ſupplicii, malique genus ſignificare ſolet. Significavit ergo adulterii ſupplicium graviſſimum eſſe, & quod in univerſa adulteri domo ingens excitet calamitatum incendium: quod non ſolum facultates omnes, atq; facultatem, & agrorum fructus, ramos, germina, verum etiam radices omnes exurat, & filios etiam perdat: nam ut Sapientia pronuntiat c. 4. *Spuria vitulamina non dabunt radices altas, neq; ſtabile fundamentum collocabunt. Et ſi in ramis in tempore germinaverint, infirmiter poſita, à vento commovebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur, &c.* & ſtatim: *Ex iniquis enim ſomnis filii, qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ adverſus parentes in interrogatione ſua.* Atque ſimiliter hæc ipſa maledictio ſtatuitur in adulteram, & filios ejus Eccleſ. 23. 34. *Hæc in Eccleſiam adducetur, & in filios ejus reſpicietur. Non tradent filii ejus radices, & rami ejus non dabunt fructum.* Cum quo videtur facere

Ignis adulterii pœna. Ignis omne ſupplicium. Univerſa adulteri ſubſtantia & familia exuſta.

LXX. lectio Septuaginta valde vehemens; *Ignis eſt ardens ſuper omnes partes.* ſive ut lectio Complutenſis habet: *Super omnia membra.*

5 Quid, ſi forte indicet hic locus priſcam illam adulterii pœnam combuſtionis? ut enim colligitur ex Gen. 38. Videntur priſci eam combuſtionis pœnam in uſu habuiſſe; dixit enim Judas poſt acceptum nuntium de fornicatione Thamar; *Producite eam, ut comburatur.* Id quod & apud Crotonienſes in uſu erat. Scribit enim Lucianus in apologia *Pro mercede conductis*; Salæthum Crotonienſem Principem legem tuliſſe, ut adulteri vivi cremarentur; Atque cum ipſe fratris uxorem deinde commaculaſſet, deprehenſus, atque ſe excuſans dum cauſam diceret, quod amore captus feciſſet, *Voluntarius* (ut Lucianus ait) *& nihil reluctans in ignem animo magno inſiluit.* Opilius etiam Macrinus Imperator, adulterii reos ſemper vivos ſimul incendit junctis corporibus. Quod autem illa combuſtionis pœna non omnino de vera combuſtione, ſed etiam de *Lapidatione* intelligi ſub nomine *ignis* poſſit, memini iudicaſſe, c. 10. verſ. 25. nu. 8. An autem *Lapidationis* pœna conſtituta fuerit lege Moyſis, an tantum pœna mortis; lapidatio vero poſtea uſu, & conſuetudine populi introducta, differere alterius loci eſt.

Combuſtio priſca adulterii pœna. Lucianus. Salethi Lex de adultero. Macrini in adulteros lex. Lapidationis pœna.

6 Tandem ignem hunc ad juſtam viri Læſi Zelotipiam referre videtur Nicetas, juxta id Proverb. 6. 35. ubi de adultero deprehenſo ſermo eſt: *Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquieſcet cujuſquam precibus, nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima.* Atque Hieronym. in Amos 7. ſuper id: *Uxor tua in civitate fornicabitur,* quod ad adulterium virorum Hieron. potiſſimum refert; nam ait juxta Symmachi interpretationem paſſive accipiendum: *non quod ipſa fornicetur, ſed quod paſſivo genere ab aliis conſtuprata ſuſtineat fornicationem. Grandis* (inquit Hieron.) *dolor, incredibiliſque ignominia, quando maritus in media civitate uxoris injuriam prohibere non poteſt. Non eſt tantus dolor in filia conſtuprato, quantus in uxore polluta: maritus enim libentius audit uxorem interfici, quam pollui.* Ergo furore incenſus incredibili adverſus illum inflammatur, à quo ſe læſum exiſtimat. Illud non prætereo Cromatium in c. 5. Matthæi, ſic hunc locum legere ex Septuaginta: *Furor iræ, & immundi ſpiritus contaminare uxorem alienam.* Videtur enim aſſerere adulterum quaſi agitari & poſſideri à dæmone. Quod eleganter dixit Cæſarius Arelatenſis hom. 16. quæ eſt de arrepto energumeno: *Multi* (inquit) *dæmonem in corpore alieno ferminant, in ſuo corde diſſimulant: omnes enim qui ſuperbiam diligit, Diabolo plenus eſt; & ſi cum ſuperbia invidiam etiam habere voluerit, duobus dæmonibus ſubditus eris; & ſi cum invidia etiam adulterium fecerit, à tribus dæmonibus poſſidetur.*

Ignis, Zelotipia læſi mariti. Nicetas. Hierony. Quantus viri dolor in adulterio. Cromatius Adulteri inſtar arrepti à dæmone. Cæſarius.

Verſ. 13. Si contempſi ſubire judicium cum ſervo meo, & ancilla mea, cum diſceptarent adverſum me.

1 *Particula, ſi. Jobi erga domeſticos æquitas.*

2 *Verbum* contemnendi. *Nullius quamvis viliſſimi, jus aſpernendum.*

3 Servus, & ancilla *quid. Servus nullus cenſetur in jure. Dominorum erga familiares judicium.*

4 *Servis proponitur præmium altera vita. Dominorum erga ſervos moroſitas. Illuſtratur Paulus.*

1 Hæc etiam eſt juſtitiæ pars, quam nemo deſideravit in Job. Notat autem Dionyſius illam particulam, *Si*, negative debere accipi pro, *Non.* Sed potuit hæc notatio prætermitti: nam eſt illa nota imprecationis tacitæ, ut ſæpe explicuimus. Ait ergo Job, non ſolum aliis in alia cauſa, ſed etiam ſuis domeſticis, & familiaribus in propria cauſa judicem integerrimum ſe præſtitiſſe; & non tam alterius judicis ſententia, quam ſua probitate impulſum unicuique ſervo, & ancillæ jus ſuum reddidiſſe, & ut eleganter dixit Nicetas: *Inæqualitatem fugiebat* ſupremus ipſe Princeps, atque magiſtratus.

Dionyſ. Si, nota imprecationis. Job ſervis æqualitatem ſervans. Nicetas.

2 *Si contempſi ſubire judicium.* in Hebræo, *ſi abominatus ſum,* vel, *Abhorrui,* vel cum Aquila: *ſi abjeci.* quod affert nauſeam quandam rei viliſſimæ, & abjectiſſimæ. Septuag. dixerunt: *ſi deſpexi judicium,* id eſt ſi deſpexi jus illorum, Quod Olympio. eleganter elucidat: *ſervis meis liberæ orationis, & ſuæ cauſæ defendendæ poteſtatem faciebam, ut ſi quid forte à me per injuriam in eos committi ſuſpicarentur, audacter dicerent.* Simile, id quod Seneca ſcribit lib. 3. de Benefic. cap. 22. *Qui de injuriis Dominorum in ſervos audiat, poſitus eſt, qui & ſævitiam, & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis compeſcat.* Oportuit enim, ut eſſet, qui iniquam dominorum inſolentiam jure, & poteſtate comprimeret. At Job ipſe judex ſui, ipſe patronus ſuorum ſervorum. Ergo non attendebat perſonam in judicio, ut abjectiſſimi hominis abjiceret etiam jus, ſed ex jure, & æquo rem definiebat.

Aquila. מאס *LXX. Olympiod. Seneca.*

3 *Cum ſervo meo, & ancilla.* Tam juſtus erat Job, ut ubi videtur non reperiri juſtum, videlicet inter ſervum, & Dominum, ibi tamen ille juſtitiam coleret: nam ſervus in jure nullus cenſetur, nulla illius qualitas, nullum jus, adeoque etiam ſervorũ teſtimonium invalidum eſt. At optimi Principis æquitas, & humanitas erga ſervos quoq; relucebat. *Meminerimus* (inquit Cic. 1. de Off.) *& adverſus infimos juſtitiam eſſe ſervandam, eſt autem infima conditio, & fortuna ſervorum: quibus non male præcipiunt, qui ita jubent uti, ut mercenariis ad operã exigendam, & juſta præbenda.* Ergo in Jobum veriſſime illud convenit, quod ex Philoſophiæ præcepto, ſcribit de Lucilio Seneca; *Familiariter cum ſervis tuis vivis. Hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Servi ſunt? Imo homines. Servi ſunt? Imò contubernales. Imò humiles amici; imò conſervi, &c.* Ubi pulchra alia de ſervorum conditione. Quamvis vero *judicium*, totum forenſem ſtrepitum ex proprietate vocis originalis ſignificet, poſſetque non incommode intelligi, quod ſuas ipſius cauſas, ſi quid interceſſiſſet cum ſubditis, & ſervis, committeret aliis judicibus, & Regiis conſiliariis; verum melius videtur convenire, ut agat de privato, & domeſtico judicio, cum ſuas rationes ponebat cum ſervis ſuis, videlicet non mancipiis, ſed familiaribus, atq; domeſticis: vox enim, ſervi, proprie ſignificat quemcumque miniſtrum, aut quodcumque ſubditorum miniſteriũ, etiam ingenuorum, atque liberorum, & vox *ancilla*, quæ Hebraice dicitur *Amah*, domus fidelem, & fidam miniſtram ſonat. Ergo videtur agere de mercede operariorum, famularumque omnium minime fraudata. nos diceremus,

Cicero. Seneca ep. 47. שפט אבד אמה

Qua

Que se ponia a razon, y cuenta con los criados, y con las amas de casa. Atq; adeo nihil incommodi, si in universum de omnibus servis accipiamus; *Quibus uti, ut mercenariis ad operam exigendam, & victum prabendam*, præscripsit in officiis Cicero. & *servus* (inquit Seneca) *ut placet Chrysippo, perpetuus mercenarius est*, & beneficium dare potest, *ubi benevolentia ergo Dominum fortuna sua modum transit*. Neminem igitur sua mercede fraudavit.

Seneca.

4 *Cum disceptarent adversum me*. Etiam in mea causa non timebant à mea potentia, & quamvis adversum me litigarent, non habebant me tamen adversarium, sed patronum, & judicem. Quod indicat illa lectio Septuagin. quam affert Philip. *Cum disceptarent ad me*. Quanquam nunc Vaticani legant: *cum litigarent mecum*. Habebant igitur servi, & ancillæ Job suum quoque præmium in hac vita: nam cum fere Domini adversus servos insolescant, & nullum videantur habere in hac vita præmium, quippe tantum proposuit illis Paulus præmium in futura, scribens ad Ephes. 6. 8. *Scientes*, inquit, *quod si boni quicquam fecerit homo, hoc reportaturus sit à Domino, sive servus fuerit, sive liber*, observavit hoc Chrysost. tum etiam illud pereleganter; Oportere aliquando, ut & Dominus serviat, moremque gerat suis servis: ait enim Apostolus: *Et vos Domini eadem facite illis, eadem, Quę? Cum benevolentia servite; servit enim, & Dominus*. Hæc Chrys. Quare non solum servi Job apud illum, sed etiam *adversus illum disceptari* poterant; tum etiam, & pro se orationem reddere. Enim vero mirabilis est quorundam Dominorum morositas, qui neque servos quidem coram se labra movere permittunt: *Virga* (inquit Macrob. ex conquestione Evangelii) *murmur omne compescitur, & ne fortuita quidem sine verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus magno malo luitur, sic fit, ut isti de Domino loquantur, quibus coram Domino loqui non licet*. quæ fere sunt eadem Senecæ verba Epist. 47. Quare & Plutar. lib. *De ira cohibenda, præcipit, ut servis etiam vapulantibus non interdicatur facultas pro se dicendi, atque peccatum suum excusandi*; quod quidem est permittere, ut disceptent cum Domino. Hujus sane generis est illa humanitas, quam in suo Trajano commendat Plin. In illius enim causa, id est, in causa fisci, & ærarii, quæ est ipsa causa, & res Principis, licebat cuivis litem intendere, & disceptare adversus Imperatorem; *Dicitur Procuratori tuo, in jus veni sequere ad tribunal. Quæ præcipua gloria tua est, sæpius vincitur fiscus, cujus mala causa nunquam est, nisi sub bono Principe. Ingens hoc meritum; majus illud, quod eos Procuratores habes, ut plerumque cives tui non alios judices malint. Liberum autem disceptanti dicere, nolo eum eligere*.

Philippus. LXX. Vaticani.

Servis præmium propositum in altera vita.

Chrysost.

Dominorum erga servos insolescens morositas. Macrobius lib. 1. c. 11.

Plutarch.

Plin. in panegyrico.

Chrys.

28. *Numquid superbis non visitabo, dicit Dominus?* Quo Paulus Ephes. 6. 9. respexit. *Et vos Domini, eadem facite illis; scientes, quia illorum, & vester Dominus est in cælis, & personarum acceptio non est apud Deum*, & Colos. 4. 1. *Domini, quod justum est, & æquum præstate; scientes quoniam, & vos Dominum habetis in cælo. Papæ* (inquit Chrysost. ad Ephes.) *Quantam rem clanculum innuit? quomodo terruit? hoc est autem, quod dixit; Qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis*.

2 *Cum surrexerit ad judicandum*. quasi excitatus miserorum clamoribus, & querimoniis, propter mercedem fraudatam, aut iniqua onera crudelissime exacta; tunc enim, & mercenarii, & servi *clamant* ad Deum Deuter. 24. 14. Jacob. 5. 4. Exod. 3. 24. *Ad judicandum* autem cum sæpe dicatur *sessurus super sedem majestatis suæ*, & *sedes ponendæ*, assessurique illi judicanti Principes Regni; at nunc dicitur *surrecturus ad judicium*: qui surgentis habitus, militantis, percutientis, comminantis esse solet. Cum enim *sedet*, indicatur rectitudo, & æquitas Divini judicii, nihil per incuriam, aut per oblivionem prætermittentis: Cum *surgit*, indicatur judicii severitas, & judicis pugnantis contra insensatos, conspectus terribilis.

Matt. 19. 28. & 25. 31. Apoc. 5. 2.

Deus nunc sedens, nūc stans in iudicio.

3 פקד *Et cum quæsierit*. proprie ex Hebræo; *Cum visitaverit*. Septuag. *Si visitationem aliquam faciat*. Nic. *Visitationem Divinam, castigationes ipsas dicit*. Visitatio hæc superioris est erga subditos requirentis ab universa familia actorum, & agendorum rationem. *Quid respondebo?* q. d. obmutescam. Certe *servus* ille *nequam* nihil respondit homini Regi, dicenti: *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit, & te misereri conservi tui?*

LXX. Nicetas.

Mat. 18. 32.

Veers. 14 Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus, & cum quæsierit, quid respondebo illi?

1 *Judicii supremi consideratio, comprimit Dominorum erga suos servos morositatem. Illustratus Salomon, & Paulus.*
2 *Judex nunc sedens, nunc surgens, quid indicet.*
3 Quærere *quid proprie*. Visitare.

1 Altera pars hujus sententiæ est alterius expositio. q. d. Quid faciam, & quid respondebo, cum judicaverit, & quæsierit Deus? Proponit autem rationem, qua seipsum excitabat vir sanctissimus ad servandam æquitatem, non solum foris, sed etiam domi; considerabat nimirum Deum judicem, à quo ipse esset repulsam passurus, si ipse aliquando repulisset, atque abiecisset cujusdam causam, & jus. Atque hæc est illa Salomonis gradatio, qua vult Principes, atque magistratus continere in officio, & æquitate, quod Deum ipsi quoque habeant judicem, Eccles. 5. 7. *Quoniam* (inquit) *excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alii; insuper & universæ terræ Rex imperat servienti*. & Sapientiæ 6. 2. *Audite Reges terræ, & intelligite, discite judices finium terræ, quoniam data est à Domino potestas vobis, qui interrogabit opera vestra, &c.* & Isa. 10. 1. ad illos, *qui condunt leges iniquas*, ait: *Quid facietis in die visitationis?* & ad eosdem, qui contemnebant judicium miserorum, Jer. ait. 5.

Consideratio Dei supremi Domini, & Iudicis, comprimit superbiam dominorū.

Vers. 15. Numquid non in utero fecit me, qui & illum operatus est; & formavit me in vulva unus?

1 Servus, & Dominus, *nomina non natura, sed fortunæ*. Facere, & formare.
2 *Ejusdem naturæ consideratio ad comprimendam superbiam. Illustrati Petrus, Joannes, Lucas.*
3 Servi secundum carnem; *quid apud Paulum. Servorum commendatio. Servi animo. Illustratus Amos.*

1 Hæc est altera ratio ex natura ipsa petita, quæ Dominis omne supercilium, fastidiumque adimit erga servos; nimirum quod omnium hominum natura sit eadem, & unus omnium creator tum animi, tum corporis. Cajetanus autem primam partem refert ad creationem animæ, secundam ad corpus. Sed quidem de toto homine utraque pars accipienda, estque una alterius, aut expositio, aut expolitio, aut simplex quædam repetitio, quæ frequenter fit in scriptura, & rei, quæ dicitur, afferre asseverationem quandam cum vehementia. De verbis autem *faciendi*, & *formandi* diximus abunde, cap. 10. super id: *Manus tuæ fecerunt me*, &c. nunc de sententia ipsa. Verùm enim vero, qui dominatione, & dignitate insolescunt, ita solent exuere humanitatem omnem, ut quasi servi homines non essent, aut ipsimet superioris alicujus, Divinæque conditionis existerent, sic cum servis agunt, illorumque non conditionem modo, sed & naturam fastidiunt. Atqui hæc nomina *servus*, & *Dominus* non suos naturæ, sed *peccati*, ut Nicetas hoc loco dixit, eleganterque docuit August. lib. 19. de Civita. cap. 15. *Rationale*, inquit, *hominem factum ad imaginem suam, noluit nisi irrationalibus Dominari: non hominem homini, sed hominem pecori. Inde primi justi, pastores pecorum, magis quam Reges hominum constituti sunt, ut etiam sic insinuaret Deus, quid postularet ordo creaturarum, & quid exigat meritum peccatorum. Conditio quippe servitutis jure intelligitur imposita peccatori. Proinde nusquam scripturarum legimus servum, antequam hoc vocabulo Noe justus peccatum filii vindicaret. Nomen itaque istud culpa meruit, non natura*. Eadem fere scripsit Greg. sed promovit paululum. Albutius, & Phaneus lib. 4. controvers. 22. dixerunt hæc nomina imposuisse fortunam. Ideoque Seneca rem eandem scribit 3. de beneficiis cap. 18. Epistola 31. ad finem, & 77. Aristotel. lib. 1. Politic. & Anaxandridas vetus poeta apud Athenæum lib. 6. Sed copiose

Secunda ratio comprimens superbiam dominorū. Cajetan.

עשה כון

Nomina Domini &, servi non natura, sed peccati. August.

Gregor. Servus, & Dominus nomina fortunæ. Seneca.

atque

Aristotel. Anaxandrida. Macrob.

atque eleganter Seneca Epist. 47. ex quo descripsit, dum inducit Prætextatum disputantem cum Evangelio, Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 11. *An forte*, inquit, *servos in hominum numero esse non pateris? unde in servos tantum, & tam immane fastidium, quasi non ex iisdem tibi, & constent, & alantur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio carpant? Vis tu cogitare eos, quos ius tuum vocas, iisdem seminibus ortos, eodem frui cælo, æque vivere, æque mori? Servi sunt, immo conservi. Si cogitaveris tantundem in utrosq; licere fortunæ: nam tam illum videre liberum potes, quam ille te servum.*

2 *Sanctorum modestia, & æqualitas erga alios servata.*

Hanc profectò eandem naturę originem, atq; infirmitatem respexit supremum illud Ecclesiæ caput Petrus, cum procidentem ad pedes eius adoraturum Cornelium Centurionem elevavit dicens: *Surge, & ego ipse homo sum*, Act. 10. 26. Paulus quoque, & Barnabas Actuum 14. 15. Divinos illos honores à Lystrensibus sibi oblatos respuerunt dicentes: *Viri, quid hæc facitis? & nos mortales sumus similes vobis homines*. Atque adeo procidentem coram se Angelum, superioris licet naturæ, at eiusdem supremi creatoris, & Domini utriusque spiritualis, atque corporeæ creaturæ, admonuit Joan. semel, & iterum Apocalip. 19. & 22. *Vide ne feceris; conservus enim tuus sum*. Quare eleganter monuit Clemens 3 Pædag. c. 11. *Non utendum famulis, tanquam iumentis: atque æquitatem, patientiam, & benignitatem dominis pulchrè convenire*.

Clemens.

3 *Pauli locus de servorũ obsequio illustratus.*

Sed quid est (inquit) quod ait Paulus Ephes. 6. 5. *Servi, obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore?* quod proprie ex Græco legitur: *Obedite dominis secundum carnem* ubi videtur significari illa naturæ inæqualitas. Minimè vero: nam potius triste servitutis nomen deliniuit, temperavitque Paulus brevis servitutis nomine, & spe: *Nomen* (inquit Chrys.) *duntaxat servitutis habet: Dominium istud iuxta carnem est, temporale, ac breve: nam quidquid carnale est, fragile est, ac marcidum*. Ergo quod, secundum carnem, dixit, non naturam, sed temporis, & vitæ conditionem significavit. Tum etiam illud, quod secundum carnem, inferius, & ignobilius est, esse posse secundum animum, & secundum virtuté vere ingenuum, ac liberum, vereque nobile: *Animo sane servus sapiens dominabitur filiis stultis*. Prov. 14. 15. & iterum. *Servo sensato liberi servient*. 17. 2. ubi Septuag. legunt; *Servus intelligens reget dominos stultos; in fratribus autem dividet partes*. In quam rem convenit illud Senecæ Epist. 37. *Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius, ac frenos: sic, & stultissimus est, qui hominem, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Servus est? Sed fortasse liber animo. Servus est? hoc illi nocebit; alius non nocebit*. Quod re ipsa confirmatũ videtur in Mycitho illo servo ad regendum, & imperandum nato, cuius præclarum virtute animum Prętextatus ille his verbis describit: *Duas virtutes, quæ inter nobiles quoque inviœm claræ sunt, in uno video fuisse mancipio, imperium regendi peritiam, & imperium contemnendi magnanimitatem. Anaxilaus enim Messenius, qui Messanam in Sicilia condidit, fuit Rheginorum Tyrannus. Is cum parvos relinqueret liberos, Mycitho servo suo commendasse contentus est. Is tutelam sancte gessit, imperiumque tam clementer obtinuit, ut Rhegini à servo regi non dedignarentur. Perductis deinde in ætatem pueris, & bona, & imperium tradidit; ipse parvo viatico sumpto profectus est, & Olympiæ cum summa tranquillitate consenuit*. Præclara deinde multa illustrium doctrina, & Philosophia; servorum exempla profert, non enim usquequaque illud verum est, quod quidam proverbio dicunt, *servis dimidium ingenij abstulisse Iovem*. quod indicavit Homerus illis carminibus, quæ Clemens Alexandr. lib. 4. Stromat. refert.

Senaca:

Macrob. Servus, idẽ Rex.

Clemens.

Homerus.

Alteram usque viro, virtutis turpiter aufert
Dimidium, quem alri misere, servire necesse est.

Sed hæc interpretatur Clemens de iis, qui animo servi sunt, venundati sub peccato. Persequitur Prætextatus egregias alias servorum virtutes plurimorum, atq; efficere conatur multos esse, non solum vulgari benevolentia, sed etiam amicitia, & familiaritate suorum Dominorum dignissimos, non raro etiam virtute, & animo superiores; ad eos enim, qui ingentibus sceleribus veram animi nobilitatem amiserant, dictum est: *Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi filij Israel, ait Dominus?* Claudo rem hanc eleganti illa Senecæ sententia lib. 3. de beneficiis. postquam enim c. 18. proposuit quæstionem: An beneficium dare servus Domino possit: respondetque dare utique aliquando posse, subiungit c. 20. *Errat, si quis existimat servitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta Dominis; mens quidem sui iuris, quæ adeo libera, & vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quominus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus igitur est quod Domino fortuna tradidit, hoc emitur, hoc venditur; interior illa pars mancipio dari non potest, ab hac quidquid venit, liberum.*

Servorum egregiæ virtutes.

Amos 9. 7. Improbi mancipia. Seneca.

Animus natura sua liber.

Vers. 16. Si negavi, quod volebant, pauperibus, & oculos viduæ expectare feci.

1 *Job occurrens desiderio pauperum. Petendi magna molestia.*
2 Oculi deficientes, & expectantes, *cuius rei Symbolum*. Deficere *pre desiderare*. *Illustratus David*.
3 Expectare *quid proprie. Pauperes non deludendi vana spe. Cito dandum. Illustratur Salomon.*

1

Mirabile quodam studium, & sensum, & commiserationis, quo pauperes prosequebatur, nunc explicat Job: non solum enim petentibus munificum, & liberalem se præbebat, sed etiam minimè expectata viduæ, ac pauperis deprecatione, rebus necessariis illos sublevabat; & non solum petitioni, sed etiam voluntati, desiderio, oculis, atque expectationi miserorum satisfaciebat, ut qui à petendo, & deprecando, vel præ pudore, vel difficultate alia impediebantur, non ideo rebus necessariis deficerent. Septuag *Impotentes, quæcumque aliquando re opus habebant, non sunt frustrati*. videlicet imitabatur Deum optimum, *qui desiderium pauperum exaudit, & præparationem cordis eorum*, id est, non solum petitionem ipsam, sed etiam primum petendi affectum præstita ope prosequitur. Laudatur quidem in Alexandro illo Severo (auctore Lampridio) quod eos appellaret, *Qui nihil peterent, dicens; Quid est, cur nihil petis?* In Christiano illud maxima laude dignum, quod etiam non potentem sublevet non solum egestate, sed & petendi labore, & molestia.

Sanctorum munificentia in pauperes.

LXX.

Psal. 9. 42.

Alexandri Severi humanitas. Lamprid. in Severo.

2

Et oculos viduæ expectare feci. Septuag *Viduæ oculum non tabefeci*. Quod Nicetas interpretatur: *Non sum passus egestate, aut lachrymis, aut assidue oculorum coniectu, intentioneque contabescere, quod ipsum accidisset, si nec rerum, quas optabant compotes fuissent, necnon despectæ fuissent*. Ex Hebræo proprie legitur: *Oculum viduæ non consumpsi*, vel, non feci, ut deficeret. Unde dicitur: *oculus deficere*. Psal. 118. 82. & 123. Jere. 14. 6. Est autem huiusmodi oculorum deliquium coniunctum cum desiderio, & expectatione. Sic enim Ps. 83. utrumque coniungitur, *Concupiscit, & deficit anima mea*. Quod ex Hebræo legitur: *Concupiscit, & desiderat*. Quia autem cum vehementi animi desiderio, coniunctum est etiam animi deliquium, & defectus, & cum defectu animi defectus quoque oculorum, ideo *deficientes, & exspectantes oculi* symbolum sunt deficientis præ desiderio animi: quia autem miserorum oculi non tam respiciunt in vultum potentiorum, quam in illorum manus; *oculi enim servorum in manibus Dominorum suorum, & oculi ancillæ in manibus Dominæ suæ*. Ps. 122. Ideo etiam oculi viduæ in manus Iobi respicientes, non sunt frustrati desiderio, & exspectatione.

LXX. Nicetae. כלה

Oculorũ deliquiũ, desiderium, expectatio. Complut. Miserorũ oculi in manus divitum.

3

Sed est in illo *expectandi* verbo peculiaris sensus: nam sunt nonnulli, qui quamvis miseris, atq; egenis non statim negent postulata, vana tamen spe illos deludunt, & cum bis dat, qui cito dat, ipsi nunquam largiuntur, quod non nisi tardissime largiuntur. Illud enim habent in ore; *Vade, & revertere, & cras dabo tibi; cum statim possint dare*. Eleganter itaque Tygurina hunc locum legit: *Si viduas lactavi vana spe*. Statim igitur subveniebat pauperi, atque hilarem datorem se præbebat, neque non illud sapientiæ præceptum egregie præstabat: *cor inopis ne afflixerie, & non protrahas datum angustianti*. In morosos enim, & tardos largitores, *verbis gloriosos, & promissa non complentes*, quadrat id, quod Democritus audiens quendam multa magnificis verbis, sed mendaciter promittentem, dixisse fertur: *conare*, inquit, *ad exigua largiendum*,

Morosus, & tardus largitor.

Prov. 3. 28

Ro. 12. 8. 2. Cor. 9. 7.

Pro. 25. 14

Stobæus.

giendum, quam ad plurima promittendum esse proclivior.

Forte vero significat Job, tantum absuisse, *ut oculus viduæ expectare faceret*, ut potius ipse expectaret viduam, cui occurreret, & re necessaria cumularet. Didicerat nimirum ab Abraham parente, cujus oculi expectabant egentes, & peregrinos, de quibus bene mereri posset; hoc illud est; *Sedenti in ostio tabernaculi, cum elevasset oculos suos, apparuerunt ei tres viri, quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum.* Genes. 18.1.2. Didicit uterque ab illo totius bonitatis auctore, de quo scriptum est; *Expectat Dominus, ut misereatur vestri; beati omnes, qui expectant illum.* (Isa. 30.18.) q. d. Prior ille expectat, prior desiderat bene de nobis meteri, ac nostræ necessitati, desiderio, expectationi occurrit.

Vers. 17. Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea.

1 Pupilli *gens miserrimum.* Buccella *quid. propr. De proprio pane largiendum egeno. Illustrat Isai. & Lucas.*
2 *Beneficia ab eo qui confert, extenuanda.*
3 *Vocādi pauperes ad mensā.*

1 (Cajetan. Tygur. Nicetas.) Pupilli genus miserrimum, ut qui interdum neq; quærendi, neque vero petendi artem noverint. hos etiam necessario victu sublevabat Job. *Buccellam*, alii, *Panem*, vel *cibum meum*. Sed epitasim habet *Buccella* nomen, q. d. neque meo proprio victu, ita me refeci, quin illius partem caperet orphanus; non solum cadentes de mensa micas illis permittebam. Nicetas; *Vide quanta hæc sit misericordia, qui vel perexiguam panis particulam partiatur egentibus.* Discant igitur Domini, non solum particulari quodam alio furfuraceo, aceroso, secundario, vilissimoque pane sustentare, sed parte etiam sui ipsorum victus, ipsiusque panis similacei, nivei, & primarii, & aliquando etiam in signum charitatis *intinctam* propria manu *buccellam* porrigere. (*Delicatus etiā panis communicandus egētibus.* Joa. 13.26.) Sicut enim hoc loco Job suam *buccellam*, communicabat pauperi, ita, & Isa. 58 7. jubetur dives, *panem suum frangere esurienti*, & Tob. 4. 17. *panem* quoque *suum cum esurientibus, & egenis comede.* 19. Atque hoc sane illud videtur Luc. 3. 11 cum ipsas paratas nobis vestes, & cibos jubemur communicare non habenti; *Qui habet duas tunicas, det unam non habenti, & qui habet escas, similiter faciat.* Atque illud etiam non solum charitatis, & liberalitatis, sed urbanitatis etiam, & insignis animi demissionis, & modestiæ est, quod *buccellam* dicit; cum ingentibus beneficiis, & minime parco victu de orphanis bene mereretur. (2 *Beneficia collata extenuare liberalitatis & modestiæ est.*) Multo enim majora, gratioraque beneficia fiunt, cum extenuantur ab eo, qui confert. Cujus rei in Lacedæmoniis exemplum scribit Plutarch. nam cum *Smyrnæi egentibus ingentem commeatum misissent: Nihil magni est* (inquiunt) *hæc enim collegimus unius diei prandio nobis, & jumentis detracto.* Multo gratius Job: *Nihil*, inquit, *magni est, quam acceperunt pupilli ex mea mensa: Buccella*, ac ne *buccella* quidem, sed buccellæ pars, dimidiumve. Digna, veraq. Abrahami progenies, qui cum *vitulum tenerrimum, & optimum, butyrum, & lac* apponeret suis hospitibus, id est, quicquid optimum, & delicatum domi habebat, at *buccellam* tantum *panis*, profitetur esse, Genes. 18. 5.

3 (Gregor.) Illud tandem, forsan adhibuisse ad mensam pauperes atque pupillos, quod indicat Greg. *Communio*, inquit, *conversationis esse cum talibus intra domesticos parietes debet, ex quibus æterna proficiant merita retributionis; unde sanctus vir non quemlibet, sed ad manducandum socium pupillum se habuisse perhibet.* Quod idem faciendum præcipiebat Tobias senior, juniori. 4. 7. *Panem tuum cum esurientibus, & egenis comede.* Implebant igitur sancti, quod præscripsit Christus Dominus. Luc. 14. 13. *Cum facis convivium, voca pauperes, & debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris.*

Vers. 18. Quia ab infantia crevit mecum miseratio, & de utero matris meæ egressa est mecum.

1 *Varia lectio. Infantes expositi adoptandi.*
2 Crescere *quid. Iob puer adhuc generosam suscepit orphanorum prolem.* Misericors *imperio dignus.*
3 *Indoles optima, Dei beneficium. Indoles pessima.*
4 *Jobi modestia in extenuandis præclare gestis. Signum prædestinationis.*

Inter præclara misericordiæ opera præclara quoq; hæc sententia per parenthesim interiecta est. Quia autem paulo obscurior est in Hebræo, pullularunt diversi sensus: (1 *Varia lectio, & expositio.*) nam ea verbo legitur; *Ab infantia crevit mecum, tanquam pater.* Sed quid *creverit*, subticetur. Et Sept. quidem subintelligere videntur, (LXX.) *pupillum*, aut *pauperem*, quos ipse sua buccella reficiebat: nam legunt: *Quoniam à juventute mea enutriebam, ut pater.* Similiter Vatabl. (Vatabl.) in prima parte *Orphanum* intelligit, in secunda *Viduam*, quæ cum egrederetur ad opus suum ipsum Job habebat ducem, & patronum. Sic igitur infantes expositi, & orphani apud illum tanquam apud patrem enutriebantur.

Sed Interpres, cum res esset de benignitate, & commiseratione, illam ipsam præposuit huic sententiæ: (2 *Varia, & simplex expositio.*) Misericordia, & benignitas non solum ex virtute, & studio, sed ex naturæ quadam propensione innata mihi est, & hæc semper ab infantia crevit mecum; ita ut indies adolescente natura, incrementa etiam caperet humanitas, & pronitas ad benefaciendum. Potest quidem verbum ipsum originale *Crescendi*, active legi, & cum proprie significet (גדל) *Magnificare, exaltare, nutrire*; commode diceremus; Magnificavit me, exaltavit me, enutrivit; videlicet quod propter beneficentiam, omnes illum etiam adhuc puerum colerent, & amarent; tum etiam libenter illi Regnum, & Imperium detulerint, sicut dicebat David; *cornu* (id est, Regiam, & præcellsam dignitatem) *eius, qui miseretur, & commodat, exaltandum in gloria.* (Ps. 111. 9) Illud etiam significat adeo fuisse misericordem, ut ipsius misericordiæ uberibus, & lacte nutritus, & educatus videretur, atque adeo puer adhuc erat tanquam pater orphanorum: Nemo enim in illa ætate desideravit, vel senile consilium, vel paterna viscera. Tum etiam cum indies cresceret præclaris misericordiæ facinoribus, crescebat etiam puer sanctissimus copiosa generosaque sobole pupillorum, miserorumque, quos adoptabat.

(3 LXX.) *De utero matris meæ egressa est mecum.* Septuag. proprie ex Hebræo. *De ventre matris meæ dux eis fui.* Sed sensus idem: nam qui egreditur cum aliquo, illum ducem sequitur. Quocumque igitur (inquit) pergerem, illam mecum deducebam itineris, & mearum omnium actionum comitem. Hæc est illa optima, Dei beneficio. puerorum indoles, (*Puerorum indoles.*) & ad peculiares quasdam virtutes, naturæ propensio, & pondus. juxta id Eccles. 1. *Initium Sapientiæ timor Domini, & cum fidelibus in vulva concreatus est.* Stoicorum sane *decretum* est, referente Plutarcho, *Disci posse virtutem, principiumque eius esse bonam indolem.* (Plut. lib. de Homero.) Sicut & sunt quædam in pueris pessimæ indolis, crudelitatisque documenta, quod in proverbio Hispano pereleganter est: * Carduus, qui aliquando punget, tener adhuc cum spinis nascitur: (* *El cardo, que ha de picar, luego nace con espinas.*) *Hi profecto errant a vulva, & ab utero.* (Ps. 57. 4.) At Job non minus, quam ille, qui de se dixit: *Puer ingeniosus eram, & sortitus sum animam bonam*; (Sap. 8. 19.) sortitus quoque fuit indolem optimam.

(4 *Jobi modestia in extenuandis egregiis suis facinoribus. Gregor.*) Licet hoc loco viri sanctissimi modestiam, & animi demissionem mirari, quod cum in misericordiæ operibus multum ipse posuerit studii, & industriæ, at illa valde extenuat, cum non tam virtuti tribuat, quam naturæ, atque naturæ conditori. Gregor. *Constat, quia suæ virtuti nihil tribuit, qui profecto testatur, quia hoc ex conditoris munere accepit. Quia sicut suo opere in utero conditus non fuit, ita nec sua virtute ab utero pius fuit.*

(*Signum. Prædestinationis. Gregor.*) Secundo observandum, signum Divinæ prædestinationis hoc loco indicari à Gregorio; cum primæ ætatis studia virtutum tempore, & ætate non languescunt, sed crescunt indies: *Electis*, inquit, *cum foris ætas corporis, iuvenis, si dici liceat, crescit et ac virtutis.*

Tertio non incommode etiam hanc sententiam referri à Niceta, & Evagrio ad doctrinæ, & sanctæ institutionis studium, quo adolescentiores à primis annis informabat, & tandiu illos manu ducebat, dum opera aliena non magnopere egerent, quod Principe sapientissimo dignissimum erat.

Vers. 19.

Vers. 19. Si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem.

Vers. 20. Si non benedixerunt mihi latera ejus, & de velleribus ovium mearum calefactus est.

1 *Non despiciendus egenus, sed servanda humilitas in eroganda eleemosyna. Illustratus Eccles.*
2 *Vera lectio. Statim succurrendum egeno.*
3 Latera *quid proprie. Explicatus Moysee, & locus Regum.*
4 Benedicere *ad abundantiam, & copiam. Inanimatis quomodo benedicendi vox tribuatur. Eleemosyna per sese vocalis, etiam tacito, & ingrato paupere. Illustrati Salomō, & Lucas.*
5 *Eroganda eleemosyna de proprio, non de alieno. An etiam de* mammona iniquitatis?

ELeganter, *despexi*, quod in Hebræo est, *Si vidi*, id est, si ita aspexi, ut despicerem, nihilque curarem: si cum viderem nudum non substiti, ut opem, atque vestimentum afferrem. Observat Gregor. hoc loco Jobi humilitatem juxta ac pietatem erga indigentiam inopum; *Nam sunt* (inquit) *nonnulli, qui mox ut ab egenis fratribus fuerint necessaria postulati, post dona largituri, prius in eos contumeliosa verba jaculantur; nec magni est operis, quod postulata tribuunt, quia ipso donationis suæ munere via eundem excessum sermonis tegunt. Quibus bene per ecclesiasticum dicitur* cap. 18. 15. 16. 17. 18. *Fili mi, in bonis non des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali. Nonne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum, melius quam datum. Nonne ecce verbum super datum bonum? Sed utraque cum homine justificato: stultus acriter improperabit, & datus indisciplinati tabescere facit oculos.*

1 ראות

Gregor. Superbia procul arcenda ab eleemosyna.

Pereuntem. Hæc vera, & germana lectio; nam maculosa est illa, quam fere Latini omnes habent post Gregorium, & Philippum; *Si despexi prætereuntem*. Ergo indicatur nudus periens præ frigore, & nuditate. Indicat vero, statim necessaria veste succurrisse nudis, & quem semel egentem vidit, nunquam iterum simili incommodo laborantem vidisse: nam Hebræa etiam sonant: *Si videbo pereuntem*. statim igitur subveniendum nudo; statim, ut videris, ne iterum (quod ab humanitate alienum est) videre contingat. *Cum videris* (inquit Isaias) *nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris.*

2 *Germana, & correcta lectio.*

Isai. 58. 7.

Si non benedixerant mihi latera, &c. Septuag. *Humeri*. Tygur. *Femora*. propriè Pagni. & Regia, *Lumbi*. quo etiam modo vertit Interpres Genes. 35. 11. Quæ eadem vox vertitur *Spolia*, aut *mutatoria*, sive *vestes* aliis locis. hac forte analogia, quod vestes præcingi circa lumbos soleant. Quare ab hac ipsa radice dicitur Num. 32. 17. *Armati* (vestiti, aut præcincti circa lumbos) *& accincti pergemus*, & 2. Reg. 2. 21. *Tolle tibi spolia ejus*. vel, ut alii legunt: *Sume tibi armaturam ejus*. vel alii, *Lumbare*. videlicet ornamentum lumborum, aut præcinctorum militare. Itaque *Lumbi* illi sunt, quos minime nudos esse oportet, & quos ornamenta, & vestes decent maxime. Atque forte Jobus intelligit, *Infirmiora nostra*, quibus, ut Paulus dixit, *abundantiorem honorem circumdamus*. Nisi forte Synecdochicos, partem sumpsit pro toto homine. Interpres autem *latera* dixit, partes videlicet molliores, & imbecilliores, quibus à frigore majus periculum.

3 *LXX.* חלץ *Pag. Regia. Tyg. Vata. Varia lectio. LXX*

1. Cor. 12. 23. Synecdoche.

Sed quid illud est, *latera benedicere*? simplex, & germanū, ipsos mendicos benedicere, & bene precari Jobo propter sua ipsorum latera, & nuditatem consota, & concalefacta. Tum etiam rem ipsam, atque eleemosynam, etiam nemine loquente, loqui, & clamare, & egregiam viri beneficentiam prædicare. Quod si eleemosyna tam est per sese vocalis, recte monuit Christus Jesus, inane esse studium hypocritarum, cum *faciunt eleemosynam, tuba canendi ante se*. Præterea nulla mendicorum ingratitudo, vel oblivio debet nos retrahere à benefaciendo: nam præterquam, quod ex eleemosyna, & misericordia nostra multi excitentur ab benedicendum nobis (sic enim inanimatis tribuitur sensus benedicendi) res tamen. & eleemosyna ipsa licet inanimata, Deo tamen loquitur, ac precatur nobis à bonorum omnium largitore, parem, immo multo copiosiorem gratiam, & ex velleribus ovium datis pauperibus, quot alia vellera, bone Deus, quot oves provenient liberali, benefico? eam enim præabundantiam, & copiam affert verbum *benedicendi*. Hoc illud est Ecclesiast. *Conclude eleemosynam in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit* (etiam paupere tacente) *ab omni malo*. & Proverb. 19. 17. *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei*. Atque eo videtur futura hæc gratiæ, & eleemosynæ retributio certior, & copiosior, quo mendicus obliviosior, & impotentior fuerit. Jam enim tunc videtur totum onus retribuendi in Deum pauperis vadem refundi, ut manifestè docuit Christus Dominus Luc. 14. 13. *Cum facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, &c. Ne ipsi reinvitent, & fiat tibi retributio. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, & claudos, & cæcos, & beatus eris: quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione justorum.*

4 *Sermo tribuitur ipsi eleemosynæ, & rebus inanimatis.*

Matt. 6. 2. Mendicorū ingratitudo non debet nos retrahere à largiendo.

Benedictio affert copiam. ברך *Deus vas pauperis, & eleemosynæ retributor.*

De velleribus ovium mearum, &c. Philippus observat, doceri hoc loco eleemosynam non de alieno, sed de proprio fieri debere; sicut scriptum est; *Frange esurienti panem tuum*. & iterum; *Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis frugum tuarum da pauperibus*.

Cum hoc tamen videbitur prima facie pugnare id Luc. 16. 9. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. Quasi cipiat Dominus, de injustis etiam, & inique partis, retentisque divitiis eleemosynas facere. Sed respondet Augustinus in qq. Evang. nequaquam id præcipi, ut ex injuste partis; sed bene quidem ex injuste retentis: nam si divitias illas, quas homo bono titulo possidet, retineat, & abscondat, cum pauper indiget, jam iniquæ, & injustæ appellari poterunt. Ergo ne iniquæ divitiæ sint, erogandæ, & communicandæ sunt, atque facienda eleemosyna; quam nisi largiaris, erit iniqua apud te conclusa, & pauperi negata.

5 *Philippus. Isai. 58. 7. Prov. 3. 9. An de iniuste partis largienda eleemosyna. August.*

Vers. 21. Si levavi super pupillum manum meam, etiam cum viderem me in porta superiorem.

1 Elevatio manus *habitus comminantis aut percutientis.*
2 Porta *pro judice, & magistratu. Justitia non utendum severe.*
3 Humerus, *&* junctura *quid prop. Varia lectio.*
4 Os *quid in Hebræo,* Canna *quid apud Hebræos, & Latinos.*
5 Membra, *quibus perpetratum flagitium, affecta digno supplicio.*

S*I levavi manum meam*. Manifeste ad malum pertinet iste habitus *elevandi manum*; & ad minas intentas contra pupillos referri potest, sicut & id Isaiæ 58. 9. *Si desieris extendere digitum; & loqui, quod non prodest*, nam digito, aut manu sublata, & appressa pectori, aut fronti, solemus alicui comminari. hoc placuit Tygurinæ, & Cajetano. Sed frequentius, *Levatur manus*, vel ad percutiendum, vel ad alterius bona capienda. Ergo ait, Nunquam se abusum potentia, & robore, vel ad inferendam injuriam, vel ad detrahenda spolia miserorum; etiam si videret se in *porta superiorem*. Septuaginta fere juxta Hebræum: *Confidens, quia mihi est adjutorium multum*, id est, etiam si magistratus, & optimates Reipublicæ illius partes agerent, & pro sua ipse potestate neminem timeret. De hac autem potestatis, & magnitudinis cum æquitate, & modestia conjunctione, diximus sæpe. Gregorius existimat asserere Job etiam cum juste, & jure posset infirmiores ad rem aliquam severius adigere, & compellere, noluisse tamen urgere pupillum. Sunt enim plerique qui licet nihil injuste conari velint, at si semel intellexerint jure aliquid posse, mirum quam severe exigant, & quam immaniter repetant! *Redde quod debes*. Gregorius: *Nec tunc utilitatis meæ negotia virtute contra pupillum exequi volui, quando me in judicio etiam ex justitia potentiorem vidi.*

1

Tygur. Cajetan.

2 *Potentia cum æquitate conjuncta. Gregorius.*

Iniqui, & plus nimio severi sui iuris exactores. Matt. 18. 28.

Vers. 22. Humerus meus à junctura sua cadat, & brachium meum cum suis ossibus confringatur.

HÆc est prima imprecatio disertis verbis proposita, sceleri ex æquo respondens, ut statim explicabimus.

Pag. Regia Caietan. שכם *Varia lectio. Latus, vel humerus quid.*

mus. *Humerus*, superior brachii pars, *armus meus*; Pagnin. Regia, Cajetanus dixerunt: *Latus meum.* Exponit autem Cajetanus, *Latus*, dici partem illam, quæ diviso toto homine in quatuor partes sub humero pendet. Legunt igitur, *Latus ab humero cadat.* Vox quidem originalis juxta subiectam materiam, nunc *Latus* vertitur, Exod. 27. 14 nunc *Scapula*, Zachariæ 7. 11. frequenter tamen vertitur *Humerus*, Deuter. 33. 12. Ezechielis 12. 6. Isaiæ 11. 14. Rursus eadem vox, quæ vertitur Humerus, accipitur pro ea vestimenti, aut corporis parte, quæ circa humeros est, & in vestibus dicitur, ora, Exod. 28. 7. Qua significatione etiam sequens pars, quæ vertitur *junctura*, vertitur *Humerus*, vel *scapula* Genes. 9. 23. Genes. 49. 15. Genes. 21. 14. Hoc autem loco eleganter dicitur *junctura*, quæ videlicet est humeri, vel brachii junctura cum collo. Symmachus *Summum humerum* dixit, vel *summitatem scapularum*. Theodotio autem: *Cervicem*, jugulum, aut claviculam. Augustinus: *Defrudat Humerus à jugulo*, decidat, avellatur, tanquam languidum, & aridum.

Symmach. Theodotio. August.

4 *Et brachium meum cum ossibus suis confringatur.* Septuaginta, *A cubito confringatur.* juxta Hebr. legitur: *à canna confringatur*; consonante voce originali, *Cane*, quæ significat idem, quod Latine *Canna*, aut *Calamus*; videlicet fistulam, vel os brachii; *La canna, o la cannilla del braco.* quia videlicet os brachii refert calami, vel fistulæ similitudinem. & similiter etiam significat calamum aromaticum quem vocamus Canela. Quare Hebræi vocant: Calamum brachii. existimat autem Kimhi, & cum illo R. Mardochai, Vatablus, & quidam alii, esse os à nodo, vel flexura cubiti usque ad humerum. Sed ego multo melius convenire video in alterum os, à cubito usque ad manum, ut sit hæc secunda pars, paulo diversa priori, quæ de superiori brachio agebat; hæc autem de inferiori, quam vel *radium*, vel *brachiale*, videntur appellare Ruffus Ephesius de appellatione partium corporis humani lib. 1. cap. 11. & Theophilus de fabrica corpor. humani cap. 9.

LXX. Pag. Regia Caietan. Vatabl. קנה *Cana apud Sacros, & profanos quid. R. Chimhi, & Mard. Vatab. Ruffus Ephesius. Theophilus*

5 Et vero in hac Jobi imprecatione illod perelegans, ut pœna culpæ respondeat, atque illud ipsum membrum pœnæ subiiciatur, per quod tyrannidem, & sævitiam in pauperes tyranni exercent, quæ igitur *manus* inique levatur, cadat; *brachium*, quod vires exerit, quod percutit, quod confringit, *confringatur*. Et, ut ille dixit, *Fumo puniatur, qui fumum vendit.* Manus quondam præcidebantur eius, qui impie parentem verberare, aut tangere ausus esset; Referunt Cuiacius lib. 7. observat. cap. 16. Pet. Faber lib. 3. Semest. c. 19. Similis lex illa *Sacrilego præcidantur manus*; quam vetat Seneca; quam aut alienæ domus destructori Justinianus sanxit Nov. 135. 134. & in novo jure multis in locis, qui alterius arundineto, aut vineæ sæpi ignem immisisset, manus cauterio, & stigmate signari, lib. Rust. tit. 11 de Incend. §. 3. 5. 6. Denique adulteris, & mæchis, & huius farinæ hominibus, naturæ opprobrio, pœna castratio apud Aegyptios, ut scribunt Diodorus Siculus lib. 5. c. 2. Horatius lib. 1. Epist. 55. & 1. serm. Sat. 2. Plaut. in Penulo, act. 4. Scen. 2. Terent. in Eunuch. Martial. lib. 5. Epigram. 60. Valer. Maxim. libr. 6. capit. 1. Lamprid. in Heliogab. Sæpe itaque membra, quæ quidpiam admiserunt, pari, dignaque pœna puniuntur.

Pœna sceleri, & membro peccanti adhibita. Lamprid. in Alex. Cuiacius. P. Faber. Senec. lib. 9 cōtrovet. cont. 4. Justinianus Incendiariorum pœna Adulterorum pœna castratio. Diodor. Horat. Plaut. Terentius. Martial. Valerius M. in Lamprid.

Vers. 23. Semper enim, quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.

1 *Divini timoris efficacitas. Fluctus quid propric. Abscinduntur cuncta ex Dei timore.*
2 Pondus, onusve *de ingentibus minis. Deus paratus comprimere Tyrannos.*
3 Pondus, *de supplicio æterno aut temporali.* Lapis probationis *quis.*

Job timens Deum. 1

LXX. איד

NIhil (inquit) meæ virtuti, laudive tribuendum, sed Dei timori, quo ille meas carnes confixit, quo semper in officio, & recto continuit me. Septuaginta. *Timor Domini continuit me. Tumentes super me fluctus* propriè est in Hebræo: *Contritio, interitus, afflictio, calamitas.* His enim modis omnibus solet Interpres vertere originalem vocem. Sed quoniam videtur esse ejusmodi calamitas, atque pernicies, quam tempestas efficit, aut nubes, aut imber, recte per paraphrasim Interpres dixit, *Tumentes fluctus*, qui valde formidabiles sunt. Est vero hoc loco utilis, ac pulchra Gregorii consideratio: *Fluctus* (inquit) *cum tumentes desuper imminent, cumque eam, quam deferunt mortem, minantur, nulla tunc navigantibus rerum cura temporalium, nulla carnis delectatio ad mentem reducitur. Ea ipsa quoque ex navi proiiciunt, pro quibus longam navigationem sumpserunt. Cuncta res in despectum mentis veniunt amore vivendi. Quasi ergo tumentes super se fluctus Deum metuit, qui dum veram vitam desiderat, omnia despicit.* Ut videatur Naucleru sapientissimus dicere improbis periclitantibus, & naufragantibus; *Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos?* Proiicienda ergo, quæ animum gravant, & opprimunt; *Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum, diverte à malo, & fac bonum.*

Timor Dei cum tempestate pulchre comparatus. Gregor.

Ps. 33. 13.

Et pondus eius ferre non potui. id est, nunquam me parem existimavi ad repugnandum Deo, & sustinendum illius impetum, & fortitudinem in me incurrentem. Est autem *onus*, vel *pondus*, quod sæpe Prophetæ repetunt, videlicet, supplicium, & minæ ingentes, sub quibus videatur imbecillitas humana deiici, & comprimi. Eadem vox sæpe vertitur *Assumptio, tumor, elevatio, celsitudo*; quia enim pondus elevatur, & attollitur sublime, solet pro ipsa celsitudine usurpari. Alii ad Deum referunt; *Celsitudinem*, aut majestatem eius, neque ferre, neque effugere possem. Videtur enim ille paratus bellum inferre, & ingentia mala grandinare de super, pluereque fulmina super Tyrannos, atque pupillorum, & viduarum oppressores. Cum quo facit lectio Septuaginta. *Apprehensione eius non sustinebo.* Quo Nicetas non solum ad tyrannidem refert, sed etiam ad oblivionem benemerendi de pauperibus, & imbecillibus; *Si me* (inquit) *Deus per iniuriam quidpiam agentem, aut non bene merentem deprehendisset, intolerabile illius mihi ferendum esset supplicium.* Atque, ut ex his Nicetæ verbis colligitur, tum ipse, tum etiam Gregorius hoc Divini supplicii pondus de temporali accipiunt, q. d. Vix Divinam plagam illatam ferre, aut perferre possum. Sed non minus commode intelligi poterit de æterno Tyrannorum supplicio, deque extremi judicii severitate, quam qui mente, & cogitatione ponderat, videtur probare lapidem illum oneris, ad quem se exercebant robustissimi quique; de quo Scriptum est Zachar. 12. 3. Et Ecclesi. 6. 22. *Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illam.* Loquitur enim de Sapientia, quę nimirum gravis videtur stultis; & pondus eius ferre non possunt. Sic ergo pondus æterni supplicii, extremeq; sententiæ esset nobis nunc probandum, & mente sustollendum; sicut faciebat Job: atque cum impares nos invenerimus, deberemos profecto continere nos in officio, neque prius aliquid audendum, quam nosmetipsos interrogassemus, *an pondus eius ferre*, & habitare *cum igne devorante, & cum ardoribus sempiternis* possemus?

2

נשא

Pag. Regia Vatabl.

LXX. Nicetas.

Gregor.

Divini iudicii pondus, quasi lapis oneris. Judicii severitas mente apprehendenda, & quasi ponderanda. Isa. 33. 14.

Vers. 24. Si putavi aurum robur meum, & obrizo dixi, fiducia mea.

1 *Divitiæ erigunt animos; sunt* fiducia, *& spes. Explicatur Salomon.*
2 Robur *quid. Divitiarum inconstantia. Illustratus Paul.*
3 *Avarorum mollis, & effeminatus animus. Nubunt divitiis.*

DE nominibus auri *Zahab*, & *Chethem* dixi superius capit. 28. Nunc quam pulchre jungantur cum auro *robur*, atque *fiducia*, & quam sancte Job nihil spei, neque suæ vitæ præsidii collocaverit in divitiis: hæ enim dicuntur esse *substantia, & fortitudo* hominis, imò, & urbs fortitudinis, intra quam se communiunt adversus omnes vitæ difficultates, de quo sæpe diximus; & Baruc. 3. 18. *Argentum thesaurizant, & aurum in quo confidunt homines.* & Eccles. 31. 8. *Nec speravit in pecunia thesauris.* & Psal. 61. & 11. *Nolite sperare in iniquitate.* quod statim exponit: *& rapinas nolite concupiscere.* Ergo divites ad quidvis audendum, & perficiendum eriguntur suis facultatibus, & illarum ope, & præsidio nihil non sperant; sicut Scriptum est: *Aurum, & argentum est constitutio * pedum* q. d. non potest figi firmus gradus, stabi-

1 *Divitiis, robur, & opes.*

Pro. 10. 15.

Divitiæ divites animosos faciunt. Ecclesi. 40. 25. 26.

** No as, en que hazer*

leque

pie, fuer o. nel dinero,

2 כסל

loque vestigium nisi in pecunia: cætera enim videntur fluxa, & instabilia. & statim: *Facultates, & virtutes excitant Cor, & super hæc timor Domini*. Sic igitur Job potius religioni, & sanctitati nixus, quam auri grandi ponderi, aut thesaurorum magnitudini, non *putabat aurum robur suum*. Pro *robore* est vox *Chezel*, quæ duo contraria significat, videlicet inconstantiam, vertibilitatem, mutabilitatem, simulque stultitiam; nam cadunt hæc omnia vitia in stultos: deinde etiam firmitatem, robur, spem, quæ sunt inconstantiæ opposita, de quo non semel diximus prioribus capitibus. Ergo cum hujus sæculi divites, decipiat splendor auri, stulte in illo spem collocant, & pedem figunt, quod est mera inconstantia, & mutabilitas. At Job, qui rem probe noverat, nunquam speravit *in incerto divitiarum*, ut admonuit Paulus faciendum divitibus omnibus, sed *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum*, 1. ad Timoth. 6. 17. & 19. Vide supra cap. 8. vers. 13. nu. 4. & cap. 5. versic. 3. num. 1.

Vide ca. 4. vers. 6. nu. 2. & ca. 8. versic. 14. num. 2.

§ LXX. *Ardens avarorum pecuniæ libido. Mollis, & effeminatus improborum, & avarorum animus. Symmach.* כסה

Est vero etiam elegans hoc loco lectio Septuaginta 1 *Si posui aurum in conjugium meum*. Quod sane ardentissimam pecuniæ libidinem significat, de quo nostrates etiam solent dicere. *Que esta uno muy casado con su oro, y con su plata*, ut vix æquo animo ferre possit, vel momento temporis ab illis separati, aut abesse. Indicat etiam mollem, & enervatum animum istorum omnium, qui pravis affectibus, avaritiæ potissimum subjugati, & conjugati sunt; nubunt enim vellunt imbecillæ fœminæ viris suis, auro, & argento: & non tam ipsi viri, & Domini suarum pecuniarum, quam argentum illorum. Rursus quod nos dicimus *fiducia*, pulchre dixit Symmachus *Metas vacuitatem*, est enim hujusmodi *fiducia*, & animi confidentia, qua quis audacter, & intrepide agit, omni metu vacuus. Vide superius cap. 8. versic. 14. super id, *Non ei placebit vecordia sua*, &c. & versic. 15. *Innitetur super domum suam*.

Versic. 25. Si lætatus sum super multis divitiis meis, & quia plurima reperit manus mea.

1 *Divitiæ*, fortitudo, & *quid comprehendant*.
2 Manus, & ad manum *in sacro sermone quid. Lætitia divitiarum compescenda. Explicatus David, & locus Regum*.
3 *Temporalis felicitas efficit inane gaudium, & tumorem animi majorem rebus ipsis possessis. Illustratus Ecclesiasticus, Isaias, & Ioannes*.

1 חיל *Divitiæ fortitudo*.

Confirmat nulla se ex affluentibus opibus lætitia intemperanter elatum, aut suæ industriæ leviter gratulatum, quod beatior, atque felicior in dies fieret. In originali pro *divitiis multis*, est vox *Hahyl*, quæ proprie est, vis, robur, fortitudo, facultas; & recte ad censum, & divitias refertur ab Interprete; tum propter rem ipsam, tum propter connexionem cum sententia præcedente, quam præsens ista exponit. *Divitiae enim sunt fortitudo Damasci* Isa. 14. & *Fortitudo gentium*, Isa. 60. 5. & *Fortitudo dando in direptionem*. Ierem. 17. 3. & Sophoniæ 1. 13. & *Fortitudo interficienda, & sacrificanda Domino universa terra*, Mich. 4. 13. *Abundantia virtutis*, Psal. 32. 17. Adde etiam cum fortitudine ista, quam divitiæ efficiunt, reliquas omnes vires, sive in armentis, & gregibus, sive in robore corporis, sive in re quapiam alia collocatas: nam hæc omnia complectuntur, *divitiæ illæ multæ*. Idest, divitiæ, & vires multiplices, & omnis generis. De vana autem illa lætitia, & gaudio statim.

2 *August.*

Et quia plurima reperit manus mea. Mendosa Augustini lectio pro *manu*: *Si innumerabilibus posui animam meam*, q. d. etiam cum affluerent divitiæ, non apposui cor; & inter immensas opes immoderatam cupiditatem amputabam. Germana lectio; *Quia multa reperit manus mea*. industria, virtus, multa comparans, & adipiscens; vel multa habens parata ad manum, ita ut nihil desideraret, quo frui statim non liceret. Utriusque intelligentiæ exempla in sacro sermone Psal. 20. 9. *Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis; dextera tua inveniat omnes qui te oderunt*, id est, Assequatur, comprehendat; manus bis repetita, utramque indicat; Sinistra apprehensos & detentos, dextera verberet, & cædat. Isa. 10. 10. *Invenit manus mea* (obtinuit, cepit) *regna idoli*. At in altera significatione 1. Reg. 10. 7. *Fac, quæcumque inveneris manus tua: quia*

Manus, industria, & virtus. Manus inveniens.

Dominus tecum est. id est, Aggredere, quid voles, quicquid occurrerit; fæliciter enim cuncta cedent. & c. 25. 8. * *Quodcumque invenerit manus tua, da servis tuis*. Quod primum occurrerit, etiam nullo labore quæsitum. Ex tanta igitur Job, tamque uberi bonorum omnium segete, quæ ad manum habebat, nullam ille animo lætitiæ voluptatem percipiebat: nam ut Chrysostomus dixit; *Is, cui nullius rei possessio erat, non sic in pecunia animum integrum servabat ut Jobus, qui tot rerum generibus abundabat. Etenim ubique animi propositum coronatum est*. Ergo etiam vana lætitia, quæ ex ingentibus opibus capi solet, minime efferebatur; vel quia immensis ille opibus carere volebat, & certo tantum rerum omnium numero se, suamque familiam continebat, reliquis omnibus, quæcumque superassent, in egentium usum conversis, ut hoc loco Nicetas ait, eo adducens lectionem Septuaginta: *Si in innumerabilibus posui manum meam*. de quo diximus, cap. 1. vers. 3. num. 5. Vel quia inanem animi lætitiam illa consideratione facile comprimebat, ut Chrysostomus ait, *Incertam, & instabilem esse illarum possessionem*. Amarescunt enim statim hujus vitæ, & defervent æstus, atque suavitates, mortis, & rerum ipsarum inconstantiæ, & vicissitudinis memoria.

** Lo primero, que halla vedes amano.*

Chrysost.

Jobus certam sibi mensuram divitiarū præscribit. Nicetas.

LXX.

Chrysost.

Illud vero in hac sententia non obscure indicatur, divites, atque potentes hujus sæculi ex sua fælicitate facile extolli, & efferi inani gaudio, multoque magis intumescere, atque exultare, quam ipsa vel divitiarum, vel fælicitatis mensura exigere, aut efficere posse videatur. Sicut Isa. 16. 6. ait: *Audivimus superbiam Moab: Superbus est valde: superbia ejus, & arrogantia ejus, & indignatio ejus, plus quam fortitudo ejus*. Neque aliter quidem ad Idumæos, Abdias 3. *Superbia cordis tui extulit te habitantem in scissuris petrarum* q. d. Quamvis in excelsis montibus sedem fixeris, non te montes extulerunt, sed superbia cordis tui ad nubes usque rapuit. *Dicis enim: Quis detrahet me in terram?* Similis quoque de Ægyptiorum fastu, sententia Isa. 30. 7. *Superbia tantum est; quiesce*. Id est, Ægyptiorum exercitus, & apparatus bellicus multo minor est, quam illorum superbia, & insolentia. Quare illi, sero licet sapientes, dicebant Sap. 5. 8. *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis?* Cum tamen videretur dicendum; Quid nobis profuerunt divitiæ? sed istæ non tam noxiæ, quam inanis illa exultatio, & fastus multo divitiis major, atque nocentior. Non aliter profecto insolescebat Goliat multo magis tumens animo, quam corpore. Scriptum est enim Eccles. 47. 5. *David in tollendo manum in saxo funda, dejecit exultationem Goliæ*. Quasi non sat fuerit prostrasse, & dejecisse molem illam carneam, nisi etiam immoderatam illius animi exultationem, & superbiam funderet, atque obtereret. Respondet itaque supplicium vanissimæ exultationi, & fastui tumentis animi, qua se efferunt potentissimi. Scriptum est enim. *Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum; quia in corde suo dicit; Sedeo regina*. Apoc. 18. 7. Ergo illud salutare consilium, ad divites præsertim, ut cum ex divitiis quamvis ingentibus nullam valde magnam habeant lætandi materiam, non lætentur intemperanter; cum potius etiam si lætitiæ plenæ essent opes, præstaret tamen, ut qui *gaudent, tanquam non gaudentes essent: & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur*.

Divites inaniter exultātes; & vane tumentes. Divitiū superbiā major quā mensura divitiarum.

Exultatio Goliæ major, quam corporis moles.

Cōprimenda divitiarum jactātia, atque lætitia. 1. Cor. 7. 30

Vers. 26. Si vidi Solem, cum fulgeret, & Lunam incedentem clare.

Vers. 27. Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.

Vers. 28. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.

1 *Duæ potissimum interpretandi rationes*.
2 *Philosophi in religione, & cultu unius Dei turpiter errantes*.
3 *Prima idololatria circa Solem, & sydera: Illustrata Sapientia*.
4 *Statuarum, & simulachrorum origo. Illustratur iterum Sapientia*.

Tres

Duæ verisimiles exponendi viæ.

1 TRes istæ sententiæ duos habent explicatus probabiles, ex quibus neutrum præterire licet; primum, ne in multorum Latinorum, tum antiquorum, tum recentiorum indignationem, aut querimoniam incidamus; secundum ut Græcis quoque placere videamur, quorum res, & sententiæ frequentissime nobis placent; præsertim cum simplicitatis interpretandi, & sententiarum cohærentiæ rationem vel maximè ducamus. Sicque, si non plerisque, nobis tamen ipsis satisfecisse videamur, sic bene de omnibus merebimur.

Prior explicatus. Phil. Beda D. Th. Nic Caiet. Vatabl.

Nexus cũ superioribus.

Priscorũ Philosophorum errores. August. Lactantius.

2 Ergo prima interpretandi ratio Philippi, Bedæ, Divi Thomæ, Nicolai, aliorum etiam quorundam, Caietani, Vatabli, uno verbo dicam, fere Latinorum omnium, ut nunc propulset à se sanctus Iob omnem superstitionis, & idololatriæ, ac violatæ religionis suspicionem; atque constanter affirmet se nunquam Soli, vel Lunæ Divinos honores tribuisse. Cohærentia cum antecedentibus hæc, ut post enumerata sancta morum officia, nunc veram suam fidem, atque religionem statuat: Priscos enim Philosophos complures legimus morum doctrina; atque integritate conspicuos sed in religione unius, verique Dei, aut turpiter deceptos, aut populari quadam consuetudine abductos, quod Dei erat, creaturis impendisse. Qua nota inurit Platonicos August. lib. 10 de civit. c. 1. Ciceronem quoque Lactantius lib 2. de Origine erroris c. 1. quod ipse inscribit *de litteratorum errore*: sic vero exorditur *Quid prodest ad vulgus, & ad homines imperitos hoc modo concionari? cum videamus etiam doctos, & prudentes viros, cum religionum intelligant vanitatem, nihilominus tamen in iis ipsis, quæ damnant colendis, nescio qua pravitate præstare.* In Ciceronem vero sic invehitur. *Video te terrena, & manu facta venerari. Vana esse intelligis, & tamen eadem facis, quæ faciunt, ipsi, quos ipse stultissimos confiteris. Quid igitur profuit vidisse te veritatem, quam nec defensurus esses, nec secuturus? Sed nimirum Socratis carcerē times, ideoq; patrocinium veritatis suscipere non audes.* Denique sic sua quoque sententiam Seneca apud Augu st. lib 6. de Civitate cap 10. de Deorum religione exponit: nam eo libro, quem Seneca contra superstitiones condidit, hoc legebatur. *Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo ævo, longa superstitio congessit, sic adorabimus, ut meminerimus cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere.* Vides istorum Philosophiam, & mores, si non cum ignoratione veri Dei, ut cum veri Dei contumelia, & depravato adorandi creaturas more corruptissimos

Seneca. August.

Prima Idololatria circa Solem, & Lunam.

3 Sed cum à se repellit Iob omnem idololatriæ suspicionem, cur tantum *Solis*, & *Lunæ*, non etiam inanium deorum, & vanissimorum simulachrorum meminit? An quia prima, & antiquissima idololatria, non tam versata fuit circa falsorum deorum, hominumque statuas adorandas, quam circa Solem, & Lunam, & fulgentissima sydera, quæ sua specie, & pulchritudine primum oculos, deinde mentes insipientum in varios circa religionem errores abduxerunt? Sanè in rem hanc potissimum quadrat illud Sap. 13. 1. *Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei* (idest, qui verum Deum ignorant, & ut in Græco est: *Natura vani sunt*, idest, re ipsa, ut ipsa quasi natura rationalis, cuius finis ultimus est sui creatoris cognitio, vana sit, & suo fine frustrata, cum illum ignorat (*& de his, quę videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est: neque operibus attendentes, agnoverunt quis esset artifex; sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam*, violentā) *aquam, aut Solem, aut Lunam, rectores orbis terrarum Deos putaverunt. Quorum si specie delectati Deos putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit.* Deinde subiicit: *sed tamen adhuc in his minor est querela, & hi enim fortasse errant, Deum quærentes, & volentes invenire: etenim cum in operibus illius conversentur, inquirunt, & persuasum habent* (in Græco, & Septuaginta, persuadentur aspectu) *quoniam bona sunt, quæ videntur. Infelices autem sunt, & mortua spes est illorum qui appellaverunt Deos opera manuum hominum, &c.* Sicut igitur illa prima luminum fulgentissimorum adoratio minus turpis, minusque inepta, ita videtur antiquior, priorque fuisse, utpotè homine nondum ad tam stupidas, tamque absurdas persuasiones de Divinitate prolapso. Quare illa postea Idololatriæ, & adorationis statuarum, & simulachrorum origo subsequuta est, quam c. deinde 14. Sapientia indicat; *Neque enim* (inquit Sapientia) *erant ab initio, atq; erunt in perpetuum: supervacuitas enim hominum hæc advenit in orbem terrarum, & ideo brevis illorum finis est inventus* (destinatus, & constitutus) Septuaginta. *Deliberatus, Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi raptè filii fecit imaginem; & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter servos suos Sacra, & sacrificia. Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & Tyrannorum imperio colebantur figmenta. Et hos, quos in palam homines honorare non poterant, propter hoc, quod longè essent, è longinquo figura eorum allatam, evidentem imaginem Regis, quem honorare volebant, fecerunt ut illum, qui aberat, tanquam præsentem colerent sua sollicitudine* Cuius quidem rei, atque loci commentarius non inepte peti potest ex lib. 1. Mythologiarum Fulgentii, differentis unde *Idolum* dicatur, illius hæc verba. *Diophantes Lacedæmonum auctor libros scripsit Antiquitatum 14. in quibus ait, Syrophanem Ægyptium familia, substantiaque locupletem, filium genuisse, quem voluit enormis substantiæ successorem, ineffabili, ultra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditum. Isque dum adversis fortunæ incursibus raperetur patri, crudele gemina orbitatis reliquit elogium, & ut posteritati perpetuale suffragium denegasset, & substantiæ propagandæ subitam intercaptionem obiiceret. Quid igitur faceret, aut facunda paternitas hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere, quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quæ semper inquirit necessitatis solacium, filii sibi simulacrum in ædibus instituit, deniq; tristitiæ remedium quærens, seminarium potius doloris invenit, nesciens quod sola sit medicina miseriarum oblivio. Fecerat enim ille, unde luctus resurrectione in dies acquireret, non in quo luctus solatium inveniret. Deniq; Idolum dictum est,* ειδοδιγνη, *quod nos Latine species doloris dicimus: namque universa familia in Domini adulationem, aut coronae plectere, aut flores inserre, aut odoramenta simulacbro succendere consueverat. Nonnulli etiam servorum culpabiles Domini furiam evitantes ad simulacbrum profugi veniam merebantur, & quasi salutis certissimo collatori florum, aut thuris offerebant munuscula, timoris potius effectu, quam amoris affectu.* Denique huius rei non immemor, & Petronius ait:

4

Origo Idolorum, & Simulachrorum humanorum.

Fulgētii.

Petronius

Primus in orbe Deos fecit timor;

Nam, & Minator musicus in Chromatopion libro musicæ artis, quem scripsit ait. Dominum doloris, quem prima compunctio humani finxit generis, exin inveteratus error humanis pedetentim consertus disciplinis, barathro quodam sæva crudelitatis prolabitur. Atque quidem cum illa Græci nominis ratione, facit quoque ethymologia nominis Hebræi, *Aven*, quod est *dolor*. Psalm. 9 7. & Psalm. 89. 10. & *Idolum* Num 23. 21. *Non est idolum in Iacob, nec videtur simulacbrum in Israel.* Septuaginta: *Non erit labor in Israel, neque videbitur dolor in Israel.* Sed de origine Idolorum cultus, nunc non plura. Interim videndus August lib. 2. de Origine erroris, præsertim cap. 17 & lib. 1. de falsa relig c. 22. & 3 Isidor. libr 8. Etymolog. c. 11. Berosus in vita Nini. Noster Valentia in Appologetico de idololatria, cap. 4. Bellarminus tom 1. controv. lib. 1. de verbo Dei cap. 13. Pereira lib. 15 in Gen. disp 3. Franciscus Ribera 1. cap. Holeæ Beuxamiū tom. 2. Harmon. c. 12. super id *in Beelzebub Principe Dæmoniorum*, apud quos alii. Iam ad nostram sententiam.

Idolū Hebraice cur dicatur a dolore. און *LXX. August. Isidorus. Gregor. Valentia. Bellarm. Pereira. Ribera. Beuxam.*

LXX.

Si vidi Solem, cum fulgeret.

5 Videre, *quid proprie.* Lux *pro sole.* Fulgere *quid in Sacro sermone. Explicatus David.*
6 *Elemēta pro Diis adorata.*
7 Sol *varius nominibus ab antiquitate cultus. Quæ illius imago.*
8 Civitas solis. *Ægyptii cultores Solis.* Bel, *seu* Belus. *Illustratus locus Canticorum.*
9 Oriens Sol *adoratus ab antiquis. Oratio versus Orientem, & cur ita factum. Quæ item ceremonia, & habitus. Illustrata Sapientia.*

5 ראה *Videre cũ voluptate.* חלל

Videndi verbum alacritatem quandam, & lætitiæ voluptatem affert hoc loco; est enim lux jucunda, & læta. Affert etiam intentionem quandam, & animi, & oculorum in rem, quæ videtur, ut eam comprehendas, & pro dignitate æstimes. Quæ omnia rectè conveniunt in hanc de adoratione Cęlestium luminum interpretationem. *Solem*; ex vi originalis vocis tantum legimus, *Lucem*; est enim nomen, quod ex æquo ad utrũque luminare maius, & minus referri solet, sed ex subiuncto nomine *Luna*, res ipsa exigebat, ut hæc pars prior de *Sole* acciperetur; quo etiam modo legunt Septuag. Facit etiam sequens Fulgendi verbum, quod in lucem fulgentissimam per Excellentiam convenit, & forte indicat primum solis exorientis jubar, quod lætissimum, & jucundissimum est: Scriptum est enim. *Exitus matutini, & vespere delectabis*, Ps. 64. 9. id est Facies, ut Oriens, & Occidens suo conspectu nos delectent. Sed quidem observandum est, verbum *Fulgendi*, idem quoque esse *insaniendi, & insigne agendi, atque laudandi, vel glorificandi*; quæ omnia videntur quodammodo coniuncta: nam species, & fulgor cælestium luminum, ad insaniam, & errorem abduxerunt insipientum mentes, & oculos, ut illis laudes, & gloriam Divinam tribuerent; De quo statim.

LXX. Antonomasia. Sol exoriens iucundissimus. Analogia plurium significatorũ eiusdẽ verbi חלל

6 *Elemẽta prodiis habita.*

Enim vero non solum cælestia lumina, sed alia etiam elementa per errorem adorata, dixit Sapientia, ut nuper adduximus Qui error sic à Divo August. 7 lib. de Civitate, multis capitibus, præsertim 16 describitur: *Apollinem ipsum solem esse dixerunt, Dianamque germanam eius; similiter Lunam, & viis præsidere, unde & virginem volunt, quod via nihil pariat, & ideo ambos sagittas habere, quod ipsa duo sydera de Cælo radios terra usque pertendant. Vulcanum volunt, ignem mundi. Ditem patrem, hoc est Orcum, terrenam, & infimam partem mundi.* Idem etiam error Persis, & Massagetis insedit. Adeoque ignem, & aquam coluere etiam Ægyptii, ut scribit Porphyrius libro de *Abstinentia carnium*, & Euseb. lib. 3. de Præparat. Evangel. c. 1. & de Ventis peculiariter, quos sapientia vocat, *citatum spiritum*. Vide Senec. lib. 4. natur. qq. c. 17 Circio enim Galliam infestanti, templum consecravit Augustus, cum in Gallia moraretur.

Porphyr. Eusebius. Seneca.

7 *Sol sub nomine Adonidis cultus à Phœnicibus. Macrob. A Phrygibus. Ab Ægyptiis. Osiris, Sol. Solis figura & statua. Diodorus.*

Sed præcipuè solem pro Deo habitum, & cultum ab Assyriis, & Phœnicibus, sub nomine Adonidis, quem Venus, id est terra absentem, & vagantem per sex anni, & cœli distantiora signa luget, eleganter scribit, fuseq; persequitur Macrobius 1. Saturnal. cap 21 ubi etiam refert à Phrygibus adoratum sub nomine Attinis cum fistula, & virga. *Fistula* (inquit Macrob.) *ordinem spiritus inæqualis ostendit, quia venti, in quibus nulla æqualitas est, propriam sumunt de cælo substantiam: virga solis potestatem asserit, qui cuncta moderatur.* Eundem sub nomine Osiridis coluerunt Ægyptii: *Et hoc signo Osirim monstrant: insculpunt sceptrum, in eoque speciem oculi exprimunt, significantes hunc Deum, solem esse, Regalique potestate sublimem cuncta aspicere, quia solem Jovis oculum appellat antiquitas.* Quam rem copiose quoque tradidit Diodorus lib. 1. cap. 2 *Primi* (inquit) *illi homines olim in Ægypto geniti, hunc mundi ornatum conspicientes admirantesque, in universorum natura duos esse Deos, & eos æternos arbitrati sunt, solem videlicet, & Lunam; & hunc quidem Osiridem hanc Isidem certa nominis ratione appellarunt.* A Massagetis scribit Strabo lib 11. *Tantummodo solem Deum putant, atque illi equum mactant.* Pœni quoque Deum agnoscunt, ut scribit Herodotus lib. 4. Sed peculiariter *Solem* Persarum. *Lunam* Græcorum præsidem credebant, ut ex Herodoto lib. 1. colligitur & Cicer. lib. 2. de nat. Deorum. Tandemque apud Pæones figura, & imagine peculiari colebatur, ut scribit Maximus Tyrius ser. 38. Terram tempus, si plura huius farinæ ex infinitis afferam, quæ tum in Macrobio adducta videri possunt, tum in Lilio Giraldo in historia Deorum *in Apolline, in Baccho, in Osiride, in Mitra*: Fulgentio *in Phaetante, & Typhone*: Phornuto in *Apolline, & Diana*. Arato in *Phenom.* Alex. lib. 6. cap. 4. & lib. 4. cap. 13. Sed illud tamen non prætereundum, quod Macrobius ferè multitudinem illam plurimorum Deorum, quos Antiquitas coluit, universam ad solem revocare conatur, ex antiquorum Theologorum, Orphei, Homeri, Hesiodi, Platonis testimonio; quare *sol* erat idem, quod Jupiter, Nemesis, Pan, Janus, Saturnus, Adad, cæteri denique lib. 1. cap 22. & cap. 23.

A Massagetis. Strabo. A Pœnis. Herodot. A Persis. Cicero. A Pæonibus. Tyr. Max. Lilius Girald. Fulgẽtius. Phornut. Aratus. Alexãd. Macrob. Multitudo Deorũ revocata ad solem unicum.

Sed, ut ad sacrorum librorum testimonia, si quæ sunt, veniamus, certè ab Ægyptiis potissimum solem adoratum, & cultum, argumento esse potest, *Civitas*, illa *solis* apud Isaiam 19. 18 quam Græci *Heliopolim* nominant, quam ibi prædicit, cum quatuor aliis præcipuis urbibus in Christum Deum credituram; sic autem cognominatam propter Solis religionem, & cultum probare potest Strabonis, de Heliopoli scriptum lib 17. *Regio Heliopolitana, ubi solis civitas est in aggere ingenti posita, quæ solis templum habet, &c.* Addit deinde quædam Ægyptii moris, & templi, ac structuræ vestigia. Quod autem de Templo Solis, & de duplici Heliopoli, scribit Macrobius cap. 23. prætermitti non debet. *Assyrii solem sub Jovis nomine, quem Dia Heliopolitem cognominant, maximis ceremoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur, regnante apud Ægyptios Senemare, seu idem Senepos nomine fuit Perlatumque est primum in eam per Oppiam, Legatum Delebois Regis Assyriorum, Sacerdotesque Ægyptios, quorum Princeps fuit Parmetis, diuque habitum apud Assyrios; postea Heliopolim comigravit. Cur ita factum, quaque ratione Ægypto profectum in hæc loca, ubi nunc est, postea venerit, ritumque Assyrio, potius quam Aegyptio colatur, dicere super sedi.* Scribit quoque Plinius lib. 36 cap. 8. Reges Ægyptios obeliscos referentes figuram radiorum Solis, & inscriptos litteris Ægyptiis Solis numini consecrasse; idque primum instituisse Mitrem, qui in solis urbe regnabat. Atque Diodorus lib. 2. cap. 1. scribit Busium civitatem maximam, condidisse solis urbem ab Ægyptiis, *Græcis vero Thebas appellatam; cuius mœnia centum quadraginta sint stadia ambitu complexa, atque magnis ædificiis, ac speciosis deorum templis, aliisque ornamentis pulcherrimis exornata.* Quamquam Dalecampius, & mendum in Diodoro, & aliam Heliopolim esse contendat. Si apud Assyrios; bene quidem, ut ex Macrobio attulimus, si apud Græcos, innominata, & apud Palæsthinos etiam fuit civitas solis: Iud. 19. 46. quam eandem esse, quæ *Bethsames*, id est *Domus solis*, existimat perdoctus vir Andræas Masius. Plura autem oppida appellata fuisse Bethsames, opinatur Hieronym. in qq. Hebraic. nempè in tribu Juda, Nephtalim, Dan, Isacar. Tangit nonnihil Becanus lib. 6 Hispan. Rem vero hanc confirmat ille locus Cantic. *Nolite me considerare, quia fusca sim, quia decoloravit me sol. Filii matris meæ pugnaverunt adversum me, &c.* Quem locum sic Kald per paraphrasim elucidavit; *Dixit cœtus Israel coram populis: Nolite me despicere, & quod nigrior vobis sum, & quia feci iuxta opera vestra, & adoravi Solem, & Lunam: quia prophetæ falsi fuerunt causa, ut devolveretur ira furoris Domini super me, & docuerunt me, ut servirem idolis vestris, & ambularem in institutis vestris.* Eandem expositionem sequutus est Rab. Salomon, ac ex nostris Theodor. hæc ex sponsæ persona verba asserens; *Denigratam sum, dum creaturas adoro, omisso creatore, & solem hunc aspectabilem colo pro sole justitiæ.* Baal quoque quidam esse volunt solem ipsum: nam, & *Apollinem* vocatum *Beel*, seu Belem ab Aquilejensibus Italiæ, scribit Herodianus lib. 8. historiæ, & Lilius Girald. in Apolline; Bel autem eundem esse, qui Baal, tum nomen ipsum Hebræum indicat, tum Hieronym. docet lib. 1. coment. in Hosæam. Atque eodem pertinet, quod Phylo Biblicus, atque Euseb scribunt. Jovem à Phœnicibus nuncupatum *Beel samen*, quod Latine sonat, *Cæli Dominum*, quod videlicet sit sol reliquorum luminum Princeps. Vide Lilium Girald Sintag. 2. in Jove, ubi nomen Beli confundere nititur cum Græco nomine solis, *Helios*, & Servium 1. Æneid. qui Saturnum, & solem, apud Assyrios tradit nuncupatum, *Hel*, id est, Deum.

8 Ægyptii solis cultores. Heliopol. Strabo. Duplex Heliopol. Macrob. Templũ Solis. Plinius. Obelisci consecrati soli. Diodorus. Dalecampius. Bethsam. quæ civitas. Massius. Bethsamplures. Hieron. Goropius Becanus. Kaldæus. R. Salom. Theodor. Baal, sive Bel sol. Herod. Giraldus. Hieron. Phila. Giraldus. Servius.

Fuit igitur antiquissima iuxta, ac communissima, apud regiones illas Arabiæ conterminas adoratio solis; quare rem indicare potuit Job, immo & digito tangere suo sæculo forte vigentem: cuius rei argumentum disertis verbis scribit Herodot. lib. 1. de Persis agens: *Mare habent editissimis quibusq; conscensis montibus Jovi hostias immolare, omnem gyrum cæli Jovẽ appellantes soli,*

Arabes adoratores solis & elemẽtorum. Herodot.

Lu-

Lunæque sacrificant, & Telluri, Igni, Aquæ, atque ventis, hisque solis sacra faciunt iam inde ab initio; Uraniæ quoque sacrificant, sic nimirum ab Assyriis, Arabibusque edocti.

Solis exorientis adoratio.

Sed illud, quod de *solis fulgore* diximus, ad illius exorientis iubar referri posse, facit sane eum hac ipsa re: adorabant enim prisci Orientem solem, atque exorienti sacrificabant, ut descripsit Poeta;

Vir. 12.

Illi ad surgentem conversi lumina Solem,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateri'sque altaria libant:

Herodot. Trismeg.

Quem morem fuisse Magorum, atque Persarum scribit Herod. lib. 1. idemque Trismegisti præceptum in Asclepio, & Pythagoreorum, ut scribit Cælius 12. cap. 9. Aliorum quoque Ethnicorum, à quibus decepti, & edocti Israelitæ notati ab Ezechiele c. 8. 16. *Dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant contra ortum solis.* Eleganter autem dicitur *Dorsa habentes contra templum:* namque, ne cum illo Ethnicorum adorandi ritu convenirent Israelitæ, adorabant ad Occidentem; ut manifeste probat porta Orientalis, per quam adoraturi ingrediebantur conversi ad Occidentem. Vide D. Th. 2. q. 3. a. 3. Anastas. Nicen. q. 18. in Scripturam. Perdurasse autem eum Paganorum ritum usque ad Priscillianistas, queritur Leo Papa sermo. 7. de Nativit. *De talibus,* inquit, *institutis illa generatur impietas, ut sol inchoatione diurnæ lucis exurgens à quibusdam insipientioribus de locis eminentioribus adoretur. Quod nonnulli etiam Christiani adeo religiose se facere putant, ut prius quam ad Beati Petri Apostoli Basilicam, quæ uni Deo, vivo, & vero est dedicata perveniunt superatis gradibus quibus ad suggestum aræ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem se solem deflectant, & curvatis cervicibus in honorem se splendidi orbis inclinent. Quod fieri partim ignorantiæ vitio, partim paganitatis spiritu multum tabescimus, & dolemus: quia & si quidam creatorem potius pulchri luminis, quam ipsum lumen, quod est creatura, venerantur, abstinendum tamen est ab huiusmodi speciе officii.* Iam ergo Leonis tempore illa primæ Ecclesiæ consuetudo adorandi, & templa erigendi versus Orientem obsolescebat; quam servandam curarunt, & præceperunt primi illi Ecclesiæ Patres statim adducendi.

Israelitæ adorantes conversi ad Occidentem. D. Thom. Anastas. D. Leo.

Cur ad Orientem conversi, variæ causæ. Iustinus;

Huius autem cæremoniæ non omnino certa ratio. Illa forte non ultima, quam indicat D. Iustinus. qu. 118. ad gentes, quod cum Divinis præstantissima quæque ad honorem, & venerationem destinemus, Orientem etiam, quæ mundi pars hominum opinione præstantissima censetur, in orando respiciamus. Illa etiam, quod matutinum tempus existimaretur sacrificiis, & precibus opportunius, adeoque evigilantes intendere debebant in ipsam lucem matutinam. Cum qua ratione colludit illud Sapientiæ 16. 28. *Quod ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat; ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare.* Et humano quidem more existimabant matutinas salutationes Diis esse gratissimas, tuncque dicebantur primam diei horam Diis nuntiare, quasi dormientes Deos prima luce excitarent. Rem indicavit Arnobius li. 7. adversus gentes: *Quid sibi volunt excitationes illæ; quas canitis matutini, collatis ad tibiam vocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad vigilias debeant?* & Apuleius, lib. 11. Milesiæ Fabulæ: *Inchoatæ lucis salutationibus religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt.* Sed eleganter Seneca Epist. 96. *Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum. Humana ambitio istis officiis capitur: Deum colit, qui novit.* Tetigit rem hanc Lipsius, lib. 2. electorum, c. 18. Iosephus Scaliger ad lib. 1. Tibulli eleg. 3. Forte illa etiam non inepta ratio, quod exoriens sol maior appareat, æque ac mitior, propitiorque, ut qui se conspici fixis oculis permittat: nam paulo superius conscendens omnino arcet, læditque humanos oculos. Ideo Mercurius iubebat Occidente Sole minime orandum esse ad Occidentem, sed converti ad Austrum, ne langnor cadentis lucis precandi ardorem restingueret. Divinioribus tamen rationibus aliis rem eandem non est aspernata Ecclesia Christiana, ut luculenter ostendit Cardinalis Bellarminus, lib. 3. de cultu Sanctorum c. 3. quod est de forma templorum, & Durantius de ritibus Ecclesiæ, c. 3. Noster Iacobus Gretserus agens de Christi Domini Cruce respiciente ad Occidentem libro 1. de Cruce, c. 25. idque confirmant ex Tertulliano lib. contra Valentinianos c. 3. Iustino, quæst. 118. Epiphanio, Hæres. 19. Orig. Basilio, Gregor. Nysseno, Augustino, Germano, Damasceno, Vualfrido. Quibus adde eundem Tertullianum in Apologet. cap. 16. & 30. Clementem libr. 2. Const. c. 57. Athan. de plurimis qq. q. 14. Anast. Nicen. q. 18. in Script. Clem. Alexand. lib. 7. Stromat. c. 4. & tangitur in antiquis Hispaniæ legibus par. 1. tit. 10. Leg. 14 cum D. Thoma Theologi 22. q. 84. art. 3. ad 3. Martinez lib. 8. Hipotyp cap. 5. Durantus de ritibus Ecclesiæ superius adductus, Lilius Girald. Sintag. 17. Atque ex hoc more suum panegyricum, & Theodosii Imperatoris auspicia exorditur Pacatus; *Ut divinis rebus operantes in eam cæli plagam ora convertimus, à qua lucis exordium est, sic ego vota verborum soluturus, id orationi tempus aspiciam, quo Romana lux cœpit.*

Allusio Sapientiæ ad priscum morem. Matutina Deorum salutationis. Arnobius. Apuleius. Seneca. Lipsius. Joseph. Scalig. Trismeg. insti. Asclepiade. Ecclesiæ mos orandi ad Orientem. Bellarm. Durantius. Gretserus. Multi patres agentes de adoratione ad Orientem. Latinus Pacatus.

Et Lunam incedentem clare.

10 *Luna culta.* Lunæ nocti lucæ *templum.*
11 *Lumen delectat, & suadet.* Lactare *quid. Illustrata Sapientia, & Hoseas.*
12 Osculari *in Sacro sermone ad adorationem pertinere. Explicati Moyses, & Hoseas.*
13 *Priscorum in adorando cum osculo ritus, & consuetudo. Osculum labratum.*
14 *Osculum in adoratione in sacris. Illustratus locus Reg. Ezech. Ps.*
15 *Quid per* osculum *significetur. Varii adorandi ritus.*

Sicut sol cæli rector, & Rex, ita Luna *Cæli Regina,* 10
etiam in Sacro sermone cognominata est, & pene ab eisdem culta & adorata, à quibus sol, ut supra indicavimus. Adeoque *Luna noctiluca* templum habuit, cuius Varro meminit lib. 4. de lingua Latina. Sed potissimum videtur adorata in plenilunio, cum videtur incedere pompatico, immo fœmineo gressu, quem significat ille *incessus,* quasi dominantis, atque triumphantis. Illud vero quod sequitur; *& lætatum est in abscondito cor meum;* videtur profecto idem cum 11
illo sapientiæ; *Quorum, & si specie delectati, &c. Est* enim, ut diximus, iste lucis conspectus per se multo lætissimus, atque iucundissimus. Quod idem significat Symmachi lectio: *Si dilatatum est cor meum:* idemque fere Sap 13. ubi de specie Solis, & Lunæ sermo est; *Persuasum habent, quoniam bona sunt, quæ videntur:* nam ex proprietate vocis originalis, *lactandi,* hic significatur *lætitia* quædam, quæ cum voluptate quadam hominis animo latenter obrepit, & aliquid suadet. Ab eadem enim radice dicitur, *puer,* aut *parvulus,* quasi suadibilis. Lectionem maculosam esse librariorum incuria, & *Lætatum* pro *Lactatum* subrepsisse contendit noster Franciscus Ribera, vir proculdubio doctrina iusta, ac sanctitate præclarus; idque ex verbo originali *decipiendi,* quod hoc loco sub est, sive *lactandi,* ut vertere solet Vulgatus, existimat necessario colligi ad illud Hoseæ 2. *Ecce ego lactabo eam.* Et quidem eleganter Ribera illustrat ex Nonio, Pompeio, Sexto, Terentio, illam vocem, atque significationem *lactandi* pro *decipiendi,* vox enim eadem sup. vers. 9. vertitur: *Si deceptum est cor meum;* & similiter hoc ipso loco Septuag. *Si deceptum est clam cor meum;* eadem omnino significatione, quasi diceretur: *Si lactatum est.* Ac bene esset; nisi correctio Vaticana illam *lætandi* vocem retinuisset, sensu quidem minime incommodo: namque vana illa lætitia, atque species, lactando oblectat, atque illectando decipit, erroremque suadet. Hæc enim omnia cadunt in significationem verbi originalis, atque huiusmodi omnes illecebras, & oblectamenta complectitur. De cuius proprietate dixi superius cap. 5 non 12
pauca.

Luna adorata, à quibus sol. Templum Lunæ noctilucæ. Varro. Sap. 13. 3. Symmac. פתה *Examen germanæ lectionis Francis. Ribera. Lactare quid. LXX. Vaticana lectio, & correctio.*

Et osculatus sum manum meam ore meo. Hoc fere

LXX. Pag. Caietan. Vat. Reg.

modo Septuaginta. *Si osculatus sum manum meam ponens ad os meum.* Pagn Caiet. Alii vero, ut Vatablus, & Regia: *Si osculata est manus mea os meum:* sensu eodem, sed dicendi forma insolentiori. Illud vero, &, coniungit cum parte superiori: *Si ita lactatus sum*, ut interna animi persuasio me impulerit in externum illum habitum adorandi, & osculandi manum. Rem autem esse de adoratione probare potest

Verbum osculādi, de adoratione. נשק

ipsum originale verbum *osculandi*, *Nasak*, quod ad orationem etiam refertur, non solum à Septuag. sed etiam à Hieronym super id Psalm 2. *Apprehendite disciplinam*; legentibus, *adorate*, quod alii dixerunt; *Osculamini*, quod etiam verbum subest Hoseæ 13. 2. *vitulos adorant*; Pagnin. Regia, Tygur. *Osculantur vitulos.* Quam quoque lectionem fuisse Aquilæ, testatur Hieronymus. *Aquila* (inquit) *interpretatus est: deosculantes; qui enim adorant, solent deosculari manum suam, quod Iob fecisse se negat.* & Genesis 41. 40. *Ad tui oris imperium cunctus populus obediet.* Quod similiter legit Regia: *Super os tuum osculabitur omnis populus.* Vatablus. *Os tuum osculabitur omnis populus, hoc nempe signo te illorum esse Dominum ostendentes.*

Pag. Reg. Tygur. Hieron. Vatabl.

13 Erat vero hæc adorandi cerimonia, & ratio, quam fere descripsit Plin lib. 28 c. 2. *Inter adorandum dexteram ad osculum referimus, & totum corpus circumagimus*, nam eminus stantes, manum versus eum, quem adorabant, porrigebant; eamque statim reverenter referebant ad osculum, ita ut palma, quæ ad Deum conversa fuerat, eadem ipsa reverteretur ad os: Nam quod postea Plin. ait; *Dextera osculis aversa appetitur*; intelligi oportet de osculis impressis dextræ alienæ. Apuleius apolog. 1. de improbo quodam; *Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratia manum labris admovere* & lib. 4. de Asino; *Multi admiratione stupidi, & admoventes oribus suis dexteram, priori digito in erectum pollicem, ut ipsam prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur.* Minutius in Octavio: *Cæcilius simulacro Serapidis visa, ut vulgus superstitiosus solet, illarum ori admovens, osculum labiis impressit.* Lucianus in Encomio Demosthenis ad finem, describens illius mortem: *Salutato, inquit, Deo sponte sequar, ego sic sperabam facturum, tum ille manum ori admovet, neque ego suspicabar, tum aliud facere quam orare Deos.* Et de sacrificiis: *Si quis pauper ita Deo litat, ut dexteram dumtaxat suam ipsius osculetur.* Atque hinc etiam cum homines alios venerabantur, dicebantur manu adorare, aut venerari. Tacitus lib. 16. de Nerone: *Postremo genua flexus, & cœtum illum manu veneratus.* Sueto. de Claudio; *Eosdem spectacula edentes, surgens, & ipse cum cætera turba voce, ac manu veneratus est.* Sed Tertullian peculiariter de Oriente sole; *Plerique vestrum affectione aliquando cælestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis.* Hieronym in Ruffinum; *Qui adorant, solent deosculari manum, & capita summittere.* Et quidem Glossarum antiquum docet hoc genus osculi, *labraium*, dici solitum, patiendi sensu, videlicet quod Rex accipiat ab alio osculum in suum honorem. Vide Cuiacium libr. 11 obser. c. 37.

Plinius. Dexterā aversam, an cāversam palmā oscularentur. Apul. Minutius Lucianus Manu adorare, quid. Tacitus. Sueton. Tertul. Cuiacius.

14 Ex Sacris in eandem rem pauca quædam, præter ea, quæ nuper dicebamus 3. Reg. 19 *Genua, quæ non sunt incurvata ante Baal, & omne os, quod non adoravit eum, osculans manum*, & Hieronym. illud Ezech. 8. 17. *Ecce applicant ramum ad nares suas*, de hac ipsa adorandi cerimonia usurpat. *Applicabant, inquit, ramos ad nares suas haud dubium, quin palmarum, ut per hoc eas idola adorare significet. Denique & Iob inter cæteras virtutes etiam hoc habuisse, se dicit, quod nunquam aspiciens cælum, & solem, & lunam, & astra fulgentia, osculatus sit manum suam, idest adoraverit creaturas.* Quo videtur pertinere illud Ps. 2 12. *Apprehendite disciplinam*, quod proprie ex Hebræo legi potest; *Adorate filium*, ut ait Hieronym. in commentariis. vel, ut Idem met vertit, *Adorate puerum.* Aquila; *Osculamini filium.* Quod egregie cum adoratione convenit. Vide hoc loco Genebrard. Atque adeo illud Ps 124 3. *Non relinquet Dominus virga peccatorum* impiorum Babyloniorum dominatū) *super sorte* (in terra, & in oppidis) *iustorum: ut non extendant iusti* (videlicet provocati pravo exemplo, aut minis, & vi compulsi) *ad iniquitatem* (id est, ad idola, vel ad idololatriam; à radice *Ghaval*) *manus suas.* Hæc interpretatio Caietano placuit. Sed mihi non omnino, tum quod verbum *extendendi*, seu *mittendi* manum, est aliquid operis faciendum, potius quam ad osculandum, tum quod iniquitas ab illa radice non invenitur posita pro idolo; neque est eadem vox, quæ dicitur *iniquitas maxima.* Atque ad illud osculum humanum, de quo nuper dicebamus pertinere videtur illud Ecclesi. 29. 5. *Donec accipiant: osculantur manus dantis.*

Hieroni. Hieron. Aquila. Genebrard. עול *Caietan.*

15 Sed unde nam, aut quorsum hæc *manuum deosculatio* inter adorandum? Hortibonus quidam in Laertii notis, existimavit, ad quandam silentii venerationem illud pertinuisse, ut labris manus admoverent, quasi digito compescentes labellum: Paræmia cum enim illud est, Deum coli silentio. Sed illud multo verius, ut cum adorantes sæpè manus, pedes, genua, ora, oculos aliorum suaviarentur; cum verebantur ore profano Deos, vel Principes tangere, eminus id facerent porrecta manu, statimque ad os relata. Cicero act. 5. in Verrem meminit simulachri Herculis, cuius mentum adorantium osculis attritum fuerit. Lucretius etiam simulachrorum quorum dexteræ attenuatæ fuerint.

Quorsum manuum osculū in adoratione. Hortibon. Ritus osculandi manus, et genua. Cicero. Lucret.

Sæpè salutantum tactu, præterque meantum. Disseruit de huiusmodi prisco ritu luculenter Iustus Lipsius lib. 2. elect. c. 6. Muretus lib 10. Var. cap. 8. Pythæus 1. adversariorum c. 7. Fulvius Ursinus. Et de diversis quoque adorandi generibus, & ritibus, Cælius non uno loco Cladius de Sainctes repet. 9 de Eucharistia c. 7. Iacobus Durantius lib 2. Variarum c. 12. Ioannes Durantus de ritibus Eccles. lib. 1. cap 3.

Lipsius. Muretus. Pithæus. Ursinus. Cal. Rodig. Sanctius. Durātius Durātus.

Vers. XXVIII. Quæ est iniquitas, &c.

16 *Divinæ adorationis gloria, & laus apud Isaiā*
17 *Ex idololatria zelus in Deo. Idololatria symbolum universorum peccatorum. Varia illius nomina:*
18 *Idololatria crimen: cur dicatur* iniquitas iudicata.
19 Negatio, & mendacium, *idololatria.*

IAm de peccato idololatriæ, id quod sequitur vers. 28. *Quæ est iniquitas maxima:* nam videtur Divinitatem ipsam Deo velle auferre, & quantum in se est, suo solio exturbare. Divinumque honorem creaturæ impendere: cum eiusmodi sit illa vera Divinitatis gloria; ut nihil præter Deum illius particeps esse possit. Sicut enim una, & singularis est Divinitas, ita & unica, & singularis illius adoratio, quæ nulla ratione communicari creaturæ possit; Scriptum est enim, Is. 42. 8. *Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* ubi laudis, & gloriæ nomine ex frequenti Scripturæ, & Patrum usu, est idem, quod *latria*, ut aliquando copiose ostendimus. 16

Idololatria gravitas. Laus, & gloria, latria.

Hinc ille Zelus Dei ardentissimus adversus violatores sui nominis, & cultores idolorum; ut propterea dicat ipse Deus indignabundus; *Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus est, &c. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferni novissima: devorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.* Dicitur præterea, *Amaritudo, & Fel*, Deuteron 32. 18 quod Divino palato acerbissimum sit. Cum aliquod maximum flagitium notatur in Scriptura, comparatur cum idololatria, tanquam cum prima improbitatis mensura. 1. Reg. 15 23 Quare idololatria videtur esse symbolum peccatorum omnium, præsertim, quæ adversus Deum fiunt: sicut *sanguine*, vel homicidio significari solent universa, quæ contra proximum, Ezechielis 9. 9 *Iniquitas domus Israel, & Iuda, magna est nimis valde: & repleta est terra sanguinibus, & civitas repleta est aversione.* Simile id Ezech. 22. 3 *Civitas effundens sanguinem in medio sui, ut veniat tempus eius & quæ fecit idola contra semet ipsam*, & per Antonomasiam infidelitas appellatur, *peccatum*: & gentes, & idololatræ, *peccatores*, Galat. 2 15. *Non ex gentibus, peccatores.* Luc. 24. 7. *Tradetur in manus peccatorum.* Ioan. 16 8. *Arguet mundum de peccato, quia non crediderunt.* Vehemens illa amplificatio est Sapien. 14. 27. *Infandorum cultura idolorum omnis mali causa est; &* 17

Deuter. Varia idololatriæ nomina. Idololatria omnium peccatorum symbolū. Sanguine significata peccata contra proximū. Antonomasia peccatum pro Idololatria.

ini-

1 *initium, & finis: aut enim dum lætantur, insaniunt; aut certe vaticinantur falsa, aut vivunt iniuste: aut peierant eis.* Ad tantum flagitium *obstupescunt cœli, & portæ eius desolantur vehementer.* Ierem. 2. 11. Vix de alio crimine tam graviter conqueritur Deus, atque de idololatria; vix alicuius improbitatis tam multæ, tamquam graves appellationes: Iam enim appellantur idola, *offensiones. & dolores oculorum.* ut quæ Deus non sustineat videre; Iam *Abominationes*, ut quas non sine ingenti nausea coram se videat; jam, *odium, spurcitia, immunditia, sordes.* Denique nihil est turpe, nihil immundum, cum quo non comparetur *maxima hæc iniquitas.*

Conquestio Dei gravissima de Idololatriæ nomine.

18 Ubi observandum, sicut superius cum de adulterio egit versic. 11. & appellavit iniquitatem maximam, in Hæbreo haberi; *Iniquitatem iudicum*, sive *Iniquitatem iudicatam*: ita etiam hoc loco legit in Hebræo; *Iniquitatem iudicatam*, videlicet dignam iudicio iudicumque sententia severissima, & gravissimo supplicio. Congruit cum hoc gravissima, & severissima lex deinde lata non uno tantum loco. Vide Deuter. 4. 25. & 23. 6. aut quia (ut non ineleganter exposuit Vatablus) *jam iniquitas illa fuisset iudicata, atque ipse Iob extremo supplicio affectus*, si idololatriæ labe se contaminasset.

Vatabl.

19 *Et negatio contra Deum altissimum.* Proprie Septuaginta iuxta Hebræum: *Quod mentitus sum coram Domino altissimo.* Hinc idololatria, aut idola sæpe dicuntur *mendacium*, & idololatræ, *mendaces*, aut quia mētiuntur idola promittentia, quod non sunt; aut quod idololatræ negent verum Deum, verumque suum Dominum Psalm 44. 18. Isaiæ 18. 15. & 17 Exod. 3. 9. & cap 44. 20 & cap. 54. 4. & cap 59 13. Hoseæ 7. 1. Ieremiæ 8. 8. Illud etiam ad huiusmodi mendacem Dei negationem facit, quod qui Deum non agnoscit, neque reveretur, videtur facere contra mentem, utpote cui naturalis videatur, & insita Dei creatoris ex creaturis cognitio, & reverentia. Atque hæc de hac prima interpretandi ratione, quæ de creaturarum adoratione est.

LXX. Cur Idololatria dicatur mendacium.

Prioris expositionis de adorato Sole, iudicium; atque secundæ, quæ est de divitiarum splendore, explicatio, & probatio.

20 *Præcedens expositio minus cohærens.*
21 *Interpretatio, & nexus cohærentior. Sol, & lux splendentis fortunæ symbolum, Eclypsis, ærumnarum. Illustratus Eccles.*
22 *Divitiæ, & desideria inanem lætitiam in animo generant.*
23 *Amoris symbolum, osculari manum, tum etiam suorum operum iactatio.*
24 *Qua ratione divites dicantur negare Deum.*

20 PRomovimus primam expositionem, & ingenti verisimilitudine communivimus. Sed dicam syncere, neque germanam, neque omnino cohærentem non immerito videri posse. Huius mei sensus auctorem habeo Chrysostomum, cui *minimè sit verosimila hæc dicta esse in Idolorum cultum. Quoniam* (inquit) *nunquam id in summis virtutis officiis posuisset*: nam veram illam religionis fidem, & cognitionem retinere possunt homines moribus corruptissimis; & potius est initium, atque fundamentum sanctitatis, non summum fastigium. Ego etiam illam rationem adiungo, quod minimè appareat, quorsum se ab idololatriæ crimine asserere vellet Iob, quod nemo illi vel obiecit, vel obiicere potuisset: præsertim, cum continens suorum præclare gestorum narratio, & præsentis orationis opportunitas rem illam minimè postularent.

Præcedēs sententia minus cohærens. Chrysost.

21 Ergo si tenendum est filum orationis totius, videtur hic locus referendus ad illam, de qua nuper loquebatur, felicitatem, splendentis fortunæ, atque auri, tanquam Lunæ radiantis lucem iucundissimam, quas nunquam coluit, neque adoravit. Est enim *idolorum servitus avaritia.* Est itaque lux solis ac lunæ iucundissima quædam felicitatis imago, quam divites, & avari colunt, & adorant; & quæ aliquando ipsa coluit, & venerata est, ac comitata sanctos, singulari quadam Dei optimi providentia. Quantam enim putas felicitatem significatam Iosepho, cum *vidit Solem, & Lunam, & Stellas*, illum *adorantes?* Ac denique sicut misero contenebrescunt Sol, & Luna, sic felici Sol, & Luna solito splendidiores exoriuntur.

Secunda exponēdi ratio cohærētior. *Lux, felicitas. Ephes. 5. 5. Felicitatē adorāt avari, sed aliquādo felicitas honorat sanctos. Gen 37. 9.*

Sed in hac exponendi ratione discrimen est: Nam Septuaginta existimasse videntur nunc proponi à Iob peculiarem quandam rationem, atque ratiocinationem, qua ipse utebatur ad contemptum divitiarum: nam ipsi legunt: *An non videmus solem, qui lucebat, deficientem, Lunam autem decrescentem? non enim in eis est.* Quam sententiam Chrysostomus sic illuminat; *Sic, quæ in cœlo sunt astra usque lucentia, vicissitudini tamen sunt obnoxia, Sol enim deficit, & Luna minuitur; An non extrema hoc fuerit dementia, quæ terrena sunt, ea stabilia, ac firma putare? Hæc nimirum causa erat, cur illum humana hæc bona neque oblectarent præsentia, neque absentia angerent.* Subiungit statim: *Si id, quod usque adeo utile, ac necessarium est, quo sublato vita est erepta mortalibus, commutationem tamen admittit: Multo magis ea admittent, quæ tum supervacanea sunt, tum illam nobis necessitatem adferentia.* Similiter quoque Olympiodorus *Ut Sol deficit, ac Luna divino iussu consenescit; sic ego quoque de divitiis, tanquam de re, quæ nunquam consistit; cogitabam, illudque didici, nequaquam esse mentis aciem in incertas opes intendendam.* Simili usus ratione, atque translatione videtur Ecclesiastes in sua illa concione, de contemptu divitiarum, universæque felicitatis, appellans Solis defectum; *Quid habet* (inquit) *homo de universo labore suo, quo laborat sub sole.* q. d in hac rerum omnium caducarum vicissitudine, & commutatione; subiicit deinde: *Oritur Sol, & occidit.* Atque quotidiano huiusmodi defectu, & ut Hieronymus ait, suo ortu, & occasu, mundi, nedum hominis interitum, & inconstantiam repræsentat. Colligit tandem ex huiusmodi, aliisque naturalibus rationibus, *omnia esse* vanissimam *vanitatem*. Sed rectè etiam cohærebit, ut ipsam splendentem fortunam, appellet *Solem, ac Lunam*, non considerata illa vicissitudine, & lucis defectu. Illam autem lætitiam *videndi auri glebam* (sic enim aliquis appellavit Solem) & argenti massam Lunarem, indicavit idem Ecclesiast cap. 5. 10. *Quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis?* q. d. hæc luminaria auri, & argenti tantum servire divitibus avaris, ad videndum, cum fulgent: propterea que videtur dictum: *Avarus non implebitur pecunia: & qui amat divitias, fructum non capiet ex eis*, nam cum tantum illis utatur ad videndum impleri non potest; cum scriptum sit: *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Propterea que idem Salomon comparat sordidum avarum, qui *non utitur bonis substantiæ*, cum illo, qui non utitur lumine Solis c. 6 5.

Bipartita interpretandi via. LXX. Chrysost. *Olympiod. Eclypsis humanæ felicitatis.* *Eccl. 1. 4 Hieron.* *Sol auri gleba apud Euripidem. Cœlius l. 4 cap. 10. Eccl. 5. 9.* *Eccles. 1. 8*

Congruit etiam, quod sequitur; *Si lætatum est in abscondito cor meum.* Diximus enim divitias efficere solere vanissimam quandam animorum lætitiam, atque voluptatem. Urget etiam Nicetas particulam illam, *In abscondito; Plerosque enim* (inquit) *invenias, qui palam contemptum præseferant divitiarum, in mentis autem latebris cupiditatem pecuniæ alunt, atque occultant.* Tum etiam forte illud indicat; Avaros non tam ex iis, quas possident, facultatibus, & divitiarum magnitudine voluptatem capere solitos, quam ex occultis quibusdam desideriis eorum, quæ non habent, voluptatem sibi fingentes: ut aliquando exposuimus, disserentes de divitum cupiditate, & desideriis multis. 22

Lætitia inanis ex divitiis. Nicetas. Avaritia malū occultum.

Cohæret, quod sequitur; *Et osculatus sum manum meam.* Olympiod. *Sæpe numero nonnulli, cum sua facta efferunt, manus osculantur suas*, simile id quod præcessit. n. 25. *Si lætatus sum, quia plura reperit manus mea.* Existimat præterea Chrysost. hæc de manuum osculo, *ad amantium similitudinem sumpta videri, qui dum ii, quos diligunt, absunt, illorum divitias, ac res gestas cum admiratione usurpantes manus suas suaviantur. Existimo quia in signum osculandi manus illius, quem diligunt.* Sic igitur, qui absentes divitias concupiscit, manus suas suaviatur ut significet se amare, & deperire, quod non habet. 23

Olympiod. Osculi manuum allegoria. Chrysost.

24 *Olympiodor.* *Mentiuntur, qui Deo cucla non cesserunt accepta.*

Iam id quod sequitur, de *Iniquitate maxima, & negatione*, aut *mendacio* adversus Numeo, sic elucidat Olympiodorus eleganti paraphrasi: *Si ego aliquando in mea potius dominatione, atque in meis egregiis facinoribus quam in Deo spem, atque fiduciam collocavi, plane mentitus sim veritatem: cum nõ a nobis ipsis, sed à Divina gratia omne sit auxilium: Ergo si deceptus tale quid passus sum, in scelere, id mihi ponatur gravissimo.* Negant autem Deum bonorum omnium largitorem divites, iuxta id Proverb. 30 8 9 *Mendacitatem, & divitias ne dederis mihi, ne forte satiatus illiciar ad negandum; & dicam, quis est Dominus?* Quasi dicant, divites; *Ego feci meipsum*. Tum etiam, depositum divitiarum illis à Deo commissum, negare videotur: oam pauperi Dei nomine peteoti, negant se aliquid habere, quod largiri possint. Sed jam de ista senteotia satis,

Divites negantes depositum pecuniarum.

Vers. XXIX. Si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat: & exultavi, quod invenisset eum malum.

1 *Pronam humanum ingenium ad gaudium de inimicorum malo.*
2 *Verum signum dilectionis inimicorum.*
3 *Dictio* Euge. Invenire, *&* exultare *quid.*

1 *Difficile non gaudere in adversariorum ruina.*

NUllam lætitiæ voluptatem animo cepi ex meorum adversariorum rebus adversis; neque elatus sum in illorum pernicie atque ruina. Quod quam sit difficile, novit nemo, nisi qui ab alio læsus est. Quamvis enim quis se à vindicta contineat & totam rem Deo supremo vindici committat; sed cum videt iam hostem sopplicio affectum, quotus est, qui non sibi lætandi, atque gaudendi materiam amplissimam oblatam intelligat? Quantom enim gaudium illi negatum est, cui dicitur; *Non lætaberis in die perditionis eorum*. Quantum vero conceditur; quibus dicitur fore, *ut videant pauperes, & lætentur*? & qui sibimet gratulantes dicunt, *Euge, euge, viderunt oculi nostri?*

Abd 12. *Ps 68. 38.* *Ps. 34 21.*

2 *Amicus inimicos diligere, quam non gaudere in illorum ruina.* *Gregor.*

Sed illud dubitationem habet, cur non potius suam probitatem commendet Iob, quod suos inimicos dilexerit; hoc enim excellentius, qoam, qood miious est, in illorum malis non gavisum fuisse? Responsio petenda ex Greg documento quodam in huius loci tractatione: *Sæpe dilectionis imagine erga inimicum animus fallitur: seque hunc diligere æstimat, si eius vita contraria non existat. Sed dilectionis vim occulte, & veraciter, aut profectus inimici, aut casus interrogat: si enim de prosperitate addicitur, & de calamitate se odientis lætatur, constat quia non amat, quem non vult esse meliorem: eumque etiam stantem voto persequitur, quem cecidisse gratulatur* Verum enim vero ex odio etiam nascitur lætitia de alterius malis, ut eleganter Plutarchus dixit: *Inimicitia cum odio introducit invidiam, obtrectationem, lætitiam de adversis inimici rebus, acceptarum iniuriarum memoriam, eamque in animo relinquit* Ex verissimo itaque signo suam erga amicos charitatem commendat Iob, Virtutem sanè Christiano dignam: addo etiam digoam magno, & excelso animo. Videtur enim illum, qui in alterius malis lætatur, non tam noceadi desiderium, quam vires defecisse. Plutarchus de utilitate ex inimicis capiendu sapienter, *Simplicitati, & magnanimitati atque bonitati plus hic loci est, quam in amicitiis. Non enim tam pulchrum est, bene amica facere, quam turpe non facere id, cum necessitas eius requirit. Cæterum oblata occasione ulciscendi inimicum, eum missum facere, æquanimitatis est: qui vero etiam miseratur inimicum afflictum, & opem fert indigenti, & filiis eius, ac familia adverso ipsorum tempore operam suam, studiumque defert, hunc, qui non amat ab omni humanitate, neque ab probitatem laudat:*

Plutarch. de invidia *Vera dilectionis indicium.* *Plutarch.*

Huic pectus atrum est, atque adamantinum,
Efficta ferro viscera vel rigent;

Cæsari, cum statuas Pompeii deiectas erigi iussisset, Cic. dixit; Pompeii statuis restituendis tuas defixisti. Vide Prov. 24. 17. 18. & Eccl. 8 8 & quæ diximus super id cap. 22. 19. *Videbunt iusti, & lætabuntur, & innocens subsannabit eos.* Ex quo etiam loco peti debet enodatio illius qoæstionis, quam hic tractat Gregorius, videlicet qua ratione possimus lætari de inimici ruina? oam *evenire* (inquit) *plerumque solet, ut non amissa charitate, & inimici nos ruina lætificet, & rursum eius gloria sine invidia culpa contristet.* Sed plura loco jam indicato.

Gregor.

3 *LXX.* *Nicetas.* עור

Secunda vero pars: *Et exultavi, quod invenisset eum malum*; nihil habet peculiare; est eoim superioris expositio. Septuagiota illum *exaltationis* affectum exprimunt: *Et dixit cor meum, Euge.* Notat vero Nicetas, *Euge, dictionem esse ad voluptatem, atque irrisionem pertinentem.* Verbum autem *exultandi* affert motum quendam lætaotis animi, & sese ipsum excitantis, & exurgeotis, quasi ad fruendum occasione oblata: nam ab eadem radice est id Judic. 5. 12. *Surge, surge Debora, surge, surge, & loquere Canticum.* Quare hoc loco Symmachus ex proprietate vocis originalis legit; *Si insurrexi.* Cum autem ille habitus *exultandi*, aut insurgendi, vel elevandi se. aliquid hostile afferat, illa *exultatio*, iuxta sobiectam materiam, accipi debet cum animo, & habitu hostili. Lectio illa, quam habet Hebræus apud Caietanum, quamvis iuxta proprietatem Hebrææ vocis languidior videatur, at Jobi charitatem erga ioimicos multum commendat. *Si me movi, quia invenit eum malum.* quasi dicat. Nihil omnino animo perturbatus sum, ac neque leviter quidem ad lætitiam commotus. nos diceremus. *No por esso bize movimiento ninguno.* De proprietate vero verbi *inveniendi* (valet eoim idem quod *venire in*, rursus per hypallagem, dicitur homo *venire in malum*, cum in calamitatem incidit) diximus alio loco.

Symmach. *Caietan.* *Invenire. Hypallag.*

Vers. XXX. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus.

1 *Consuetudo Scripturarũ. Verbum* Dandi *varium, ac multiplex in sacro sermone.*
2 *Appetitus hominis importunus, præsertim lacessitus.* Petere, *aut* expetere *quid. A Deo non petenda vindicta.*
3 Maledicere, Defendere, *Læsi ab hoste iuramento, minantur vindictam.*
4 *Job nunquam male precatus suis adversarius.*

1 *Consuetudo Scripturarũ.* *Men tonimia.*

SOleot Sacræ Litteræ non semel; quod difficilius est, præmittere, & quæ minora sunt post ponere, ut signum sint præcedentium, aut ut ex præcedentibus facilius credantor. Mious autem videtur, nulla conicere in inimicum maledicta, quàm nullam concipere lætitiam ex illo malo; Sed tamen res per sese difficilis, ac speciosa coram Deo. *Non dedi ad peccandum guttur:* Nunquam verbo maledico peccavi adversus proximum. *Guttur*, os, linguam (sunt enim hæc omnis sermonis instrumenta, & sæpe pro sermone ponuntur) sua sponte ad inimicorum execrationes prona: & expedita, non permissi suæ libidini, sed continui io officio, & charitate. Illud vero, *Dare ad peccandum guttur*, Hebraismus est, nihilque aliud significat, quàm peccare gutture. Similis locutio, Eccles. 5. 5 *Ne dederis os tuum, ut peccare facies carnem tuam.* Exponitur statim: *Et ne dicas, &c.* Sic, *Dari pedem in commotionem*: est nutare, aut vacillare, Psal. 120. 2. & *Dare faciem ad aliquem*, est intueri in ipsum, ut in Hebræo est, Daniel. 9. 3. Ezech. 14. 7. 8. & 15. 7. *Dare fornicationes*, cum aliquo fornicari. Ezech. 23. 7 & sexcenta hoiusmodi.

Instrumenta sermonis pro ipso sermone. *Hebraismus.*

2 *Appetitus læsi petens ab hominiss omnia vindictæ instrumenta.*

Si nimium curiose premere velis vocem illam Dandi, Finge, quod verè potes, te læsum ab inimico; iam ioiuria accepta, & ipse animus & appetitus male affectus expetere videntur ab homine omoia instrumenta se ulciscendi, & adversarium lædendi, cor manus, pedes, linguam, ad peccandum. Qui sui animi impos est, facile dat postulata; qui sui compos est, nedum *guttur dat* ad peccandum, & expetendum animam ioimici. Facit cum hoc ipsa vox, quæ sequitur *expetendi*, quod propriè est *petere*. q d. Nuoquã dedi guttur meũ, neq; petii, idest, neque male locutus sum de adversario, neque expetivi animo. Quamquam illud est *petendi*,

aut

שאל *Gregor. Maledicta, & imprecationes.*

aut *expetendi* simplicior interpretatio, quod non perierit à Deo ullum malum suis adversariis. Qua de re loquitur elegāter hoc loco Greg *Peccaret* (inquit) *si hoc optaret a Deo fieri, quod ipse facere vel omnino non posset, vel si posset, minime deceret: nam qui maledictionibus inimicam impetunt, quid aliud in eum facere Deum, volunt, nisi quod ipsi facere aut nequeant, aut erubescunt?*

3 אלה *Iuramenta imprecatoria, et comminatoria.*

Maleditens animam. Male precans illius vitæ, aut ipsi homini. Verbum *Maledicendi* est aut, execrari, aut jurare, juramento videlicet imprecatorio: Quare hic acciperem de juramento huiusmodi, cum homo lęsus ab inimico jurat se vindicaturum, & justas de inimico pœnas sumpturum: Cuiusmodi illud est Judith. 5. 12. *Indignatus Nabuchodonosor juravit, quod defenderet se* (vindictam sumeret) *de omnibus regionibus his.* & 1. Reg 15. 22.

4 *Iob cum Davide, et Ieremia collatus.*

Illud non prætereundum, quod cum David, atque Jeremias graviter ab hostibus vexati, suis vel persequotoribus, vel illusoribus mala gravissima imprecentur, quamvis juste sane, & nullo vel odio, vel vindictæ cupiditate, sed vel per prophetiam, vel Divinæ gloriæ tuendæ Zelo: at mitissimus Iob, neque hac quidem ratione, ullas adversus host.., & illusores suos imprecationes usurpat. Et observat quidem Gregorius, *Gregor.* jam in sua illum mente inscriptum habuisse; *Diligite inimicos vestros.* Et, *Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto.* Quod postea scriptum est Luc. 6 27. 1. Petri. 3. Dixi de huiusmodi imprecationibus, quas sancti viri jacere in impios solent, superius. Hic tantum Septuaginta exprimunt id, quod sæpe subticetur, videlicet iustam pœnam maledicentiæ; *Audiat auris mea maledictionem meam; & diffamer à populo meo male affectus.*

LXX.

Vers. XXXI. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus ejus, ut saturemur?

1 *Prima sententia non omnino rejecta. Mansuetudo Jobi, Davidis, Christi Domini erga suos inimicos. Servorum erga suos Dominos obsequiū.*

2 Mãducare alicuius carnes in malam, *servorum adversus suos heros severiores odium. Dominorum severitas & morositas.*

3 *An Jobi familia defatigata in excipiendis hospitibus. Jobo unquam detraxerunt? Nemo segnis in familia justi. Explicatus Isaias.*

4 Devorare alterius carnes in bonum. *Iob, & Principis erga servos clementia.*

5 *An hic locus de Eucharistia accipi debeat?*

1 *Multiplex interpretandi ratio. Caietan. Isidorus.*

Illud pronomen, *eius*, quod nulli certo antecedenti alligatum videmus, ansam præbuit, multis interpretationibus. Et quidem Caietanus, & Isidorus existimant, commendari hoc loco singularem Jobi mansuetudinem, & animi tranquillitatem in mediis iniuriis, ita ut cum Job sæpe ab hoste, & inimico læsus, immoto animo persisteret; At *Viri tabernaculi* illius, vernæ, & famuli arderent adversus hostes, atque si fieri posset, illos vellent discerpere, sed tamen illos placabat Job, & à vindicta continebat, pugnare gestientes pro hero suo optimo, atque amantissimo; ergo relativum eius, refert hostem. Simile mansuetudinis exemplum præbuit David maledictis impetitus à Semei. 2. Reg. 16. 10. & 11. Cum illius milites, & servi arderent adversus hostem; *Dimittite eum, ut maledicat, &c.* Sed multo illustrius exemplum habemus in Christo Servatore Luc. 9 54 & 55. Cum increpavit discipulos tonantes, & fulgurantes adversus Samaritanos. Huius ergo mititatis, & mansuetudinis Euangelicæ videtur Job expressa figura, qui suos domesticos adversus hostes, excandescentes placabat, & leniebat. Facit quoque particula, quæ in Hebræo est, quæ per interrogationem eleganter etiam vertitur: *An non dixerunt, &c.* ut cohæreat cum præcedente, quod videlicet à suis ipse domesticis stimularetur, ad sumendam de hostibus vindictam. Hæc prima interpretatio, nisi longiuscule, & quodam cum labore quæsivisset antecedens illius relativi, omnino mihi arrideret: nam aliæ quas subiiciemus non minores habent difficultates: & iam nunc dicam, si cui sequentes non placebunt, hanc ipsam tuto complecti posse.

Davidmititatis exēplum. Christus mansuetudinis exēplar. Iob Evangelica mansuetudinis imago. אם *Prima interpretatio probabilis.*

a *Secunda expositio bipartita. Gregor. Philipp. Hugo. Glossa. Caietan. Vatabl. Isidor. Eugub. Bened. Perer. Eman Sa.*

Sed frequens tamen reliquorum Interpretum consensus Jobum intelligunt in illo antecedente, cum discrimine tamen: nam alii in malum accipiunt illam loquendi formulam, *saturandi carnibus*, Gregorius, Philippus, Hugo. Et videtur etiam Interlinearis; ait enim, quod in hoc ostenditur *Patiens Iobi charitas.* Caietanus etiam: Vatablus, Isidorius Clarus, Benedictus, Eugubinus, Pereira lib 24 in Gen. disp. 2. num. 47. & 48. Emanuel S. in annotationibus. Ergo intelligunt, vel detractores Jobi, vel qui illius necem machinabantur, iuxta ea, quæ diximus sup. c. 19. vers. 22. & *carnibus meis saturamini.* Alii vero in bonum accipiunt pro ardentissima charitate, & desiderio fruendi alicuius præsentia; Chrysosto. Olympiod. D. Thom. Dionysius, Lyra, Titelmannus, Joannes Ferdinandus, lib. 3. Thesauri cap. 43. Sed hæc explicatiue tradenda.

Chrysost Olympiod. D. Thom. Dionys. Lyra. Titelma. Ioan. Ferdin. Gregor.

Secundo ergo Gregorios intelligit familiares ipsius Jobi exoptasse illius mortem: *Quia* (inquit) *si iniuste agentibus, aut unquam per silentiam cederet, aut per rectitudinem non contrairet, profecto adversarios non habuisset. Sed in eo, quod vias vitæ tenuit, exoptatores suæ mortis invenit* Ergo videtur propter sanctiorem illam suæ familiæ disciplinam, cum nihil iniustum servis permitteret, illorum in se odia concitasse. Sententiam istam amplexati sunt viri docti recentiores. Addit etiam doctus quidam Interpres, severitatem, & asperitatem in tractandis servis significari hoc loco à Job, quibus illos in officio continebat, iuxta Salomonis præceptum Proverb. 29. & Eccles. 33. Sed ut vere dicam, quod sentio, non sine verecundia, nihil video à Jobi sanctissimi mansuetudine, & charitate erga familiares suos magis alienum, quam istam severitatem, & asperitatem, neque quicquam magis repugnans cum illis sententiis 13. 14. & 15. huius capitis. Scilicet dure, & aspere illos tractabat, quos cum haberet eiusdem fidei, & religionis consortes; *Iam non ut servos, sed pro servis charissimos fratres* (ut Paulus de Onesimo ad Philemonem) *accipiebat non solum in Domino, sed etiam in carne,* Scilicet mansuetissimus, ac patientissimus Job erat sicut *Leo in domo sua, evertens domesticos suos, & opprimens subiectos sibi* Scilicet Jobi servi hostes essent (quamvis aliorum dominorum servi utique hostes censeri plerumque possint) cum Job minime esset sęvus, aut contumeliosus. Eleganter ait Macrob. lib. 1. Satur. c. 11. *Unde patet arrogantissimum illud manasse proverbium, quod iactatur: Totidem nobis hostes esse, quos servos? Non habemus illos hostes, sed facimus, cum in illos superbissimi, contumeliosissimi, crudelissimi simus: & ad rabiem nos cogunt pervenire delitia, ut quicquid non ex voluntate respondet, irā, furoremque evocet. Domini enim animos induimus Tyrannorum & non quantum decet, sed quantum libet, exercere volumus in servos.* Sed ais, insignem servorum Jobi nequitiam insigni etiam severitatem, & asperitate contineri debuisse. Ita ne tam parum profecerat apud suos domesticos Job. sua disciplina, & sanctissimæ vitæ exemplo? Ego in animum nunquam inducam meum Jobi servos ferino illum more discerpere exoptasse, & eius sanguinem unquam sitivisse. Præsertim cum *viri tabernaculi* non tantū comprehendant servos degeneres, & mancipia vilissima, sed cunctos domesticos, atque familiares, quorum sicut familiæ, ita & illorum patrem maiori iure se præbebat.

Osorius. Astunica. Censura præcedentis expositionis. Iobs erga servos comitas, & mansuetudo. Ad Philem. 16. Eccl. 4. Matth.

3 *Aliorum mitior explicandi ratio. Philipp.*

Paulo lenius alii coniungentes sententiam istam cum sequente de excipiendis hospitibus, ita ut hæc *verba sint domesticorum Iobi, quos nimium fatigabat in tractandis hospitibus.* Hanc exponendi ratione primus docuisse videtur Philippus: *Cum enim ut strenuus & efficax in omni opere bono, & hospitalitati vocaret, omnesque prætereuntes libenter susciperet, hinc domui sua cura sollicitior nascebatur, & ob hoc famuli laboris tedio victi, hoc modo ma'e dicebant eundem Dominum suum, dicentes: Quis det de carnibus eius, ut saturemur? Pro hospitalitatis igitur virtute, qua & cæteri*

san-

sancti Deo placuerunt, odium servorum cõtraxerat Hæc Philippus: quæ descripsit Beda. & fere eadem Vatab.

Beda. Vatabl.

Ergo volunt hi interprates servos defessos, & fatigatos assiduo labore, mala, atque necem vel imprecatos, vel machinatos suo Dominu. Vel, ut non nemini placuit, rem familiarem furatos, & deprędatos, quod vulgari proverbio dicimus: *Comedere dimidium latus alicuius*. Que etiam formula dicitur Isa. 9. 20. *Vnusquisque carnem brachii sui vorabit* idest, fratri suo opes, & facultates auferet. Hæc quidem exponendi ratio benignior est, sed tamen cum ipsa Iobi humanitate, atque benignitete comparata, adeo pura, & aspera mihi videtur, ut nunquam devuraturus sim facile, neque crediderim Iobi familiam adeo segnem fuisse in officio hospitalitatis, sed omnino illius Abrehamicę similem, de qua sic scribit Philo, cũ de Abrahami hospitalitate differit lib. de Abrahamo: *Nemo ad humanitatis officia segnis est in Sapientis familia; tam mulieres, quam viri, tam servi, quam ingenui, promptè ministrant hospitibus.*

Censura præcedẽtis expositionis.

Philo. Abrahami familia strenua in officio hospitalitatis.

4 *Tertia exponendi via Græcorum.*

Contrariæ interpretationis auctores, qui in bonum accipiunt, cum discrimine interpretantur. Græci quidem, ut velle aliquem comedere, & intra sua viscera condere, sit ardentissimæ cuiusdam charitatis. Olympiodorus: *Ancilla nimio studio, illiusque flagranti cupiditate incensa dixerunt; Devoremus eum.* Chrysost. *Insanum amorem, quo servi illum prosequebantur, ostendit. Sic* (inquit) *mihi, dediti erant, & affixi, ut vel carnibus expleri cuperent, ipsos meos artus absorbere, ac devorare peroptarent.* & cum Hom. 83. in Matt. Christi Iesu se nobis manducandum præbentis, atque se se nobis commiscẽtis charitatem pluribus persequitur, tandem subiungit; *Hoc Job significabat de servis, à quibus maxime amabatur, qui suum amorem proferentes, dicebant; Quis daret nobis, ut eius carnibus impleremur?* Augustinum vero in bonam quoque partem accepisse nemini dubium esse debet: nam quamuis allegorice, at *adulatorum esse* istam vocem vult. Sed explicatius alii, *Saturari carnẻ illius*, existimant significare desiderium fruendi illius præsentie, & conspectu iucundissimo. Et quidem rem istam confirmare potest; quod nisi hæc sententia contineret preclaram alicuius laudem virtutis, etque clementiæ Iobi, & mutuam suæ familiæ charitate, minime videretur inferenda in cetalogo reliquarum virtutum. At illa in optimo Principe, & patre familias eximia est; *Ut enim* (ait Chrysustomus) *ad summam virtutem pervenisset, non solum erga alios, verum etiam erga suos servos clementia utebatur. Hęc enim omnis est facilitas, cum quis eos, quibus imperat, humanitate regit, nulla violentia moderatur.*

Olympiod. Chrysost.

August.

Chrysost.

5 *Sentẽtiæ huius accommodatio ad Eucharistiã. Chrysost.*

Accedit, quod locus hic multo commodius accommodabitur ad Eucharistiæ Sacramentum, & charitatem fidelium reficientium se Christi corpore, si ad literam de charitate famulorum Iobi intelligatur, ut à Chrysost adducte, & super 1. ad Cor. 10. hom 25 *Quos amamus* (inquit) *nonnumquam etiam morsu petimus: Quare Job, ut servorum in se amorem ostenderet, dicebat, illos sape numero nimio in se amore dixisse; Quis det de carnibus eius ut saturemur? Ita & Christus suam carnem dedit nobis, quo nos in plurimum sui amorem allexit.* Greg. præterea; atque libẽter in rem eandem Ecclesia hæc verba usurpat; non quidem ut eum sensum verborum Iobi certo statuet, sed ut pie per elegantem accommodatiunem illius verbis utatur ad rem suam. Hoc enim dixerim, ne quis existimet ullum esse in hac, vel illa interpretandi ratione fidei discrimen. Mihi profecto, cui primum non valde; placere hoc ultimum debet: Cui vero neutrum; at saltem illud primum, quod cum memoria nunc repeto, iam sane blandiri, & placere incipit.

Gregor.

Iudicium præcedentium expositionũ.

Vers. XXXII. Furis non mansit peregrinus, ustium meum viatori patuit.

1 Furis, *quid proprie*. Manere. *Quondam publica hospitia, aut caupona nulla. Explicatus locus iudicum.*

2 *Pluralis numerus ad amplificationem. Cur Abrahã* sedens in ustio sui tabernaculi. *Hospitalitas qualis requiratur à Paulo.*

3 *Ægyptiorum inhospitalitas, sacrificabant hospites. Illustratus locus Sapientiæ.*

4 *Multarum gentium barbararum sævitia erga hospites, & peregrinos. Iupiter Hospitalis Explicatus locus Machab.*

VEre Iob sicut Abrahami sanguinis, ita & hospitalitatis hæres. Eleganter Chrysostomus: *Domum* (inquit) *habui communem, mensam communem: mea, haud mea, sed Dominiratus: Dominus enim dedit: ergo cum conservis partienda cibaria.* 1 *Chrysost.*

Foris, sub dio, in media via, cęli iniuriis, & pertranseuntium petulantiæ expositus; *Fuera de casa.* חוץ Vox enim, quæ *Foris*, aut *Foras* significat, eadem significat, quod *extra domum* est, Ezech. 41. 17. & *viam*, Isa. 51. 23 & *Plateam*. 3. Reg. 20. 34. Vide, quæ diximus supra Job. 5. vers. 10. num 3. Nullæ tunc hospitales domus, quæ pauperes, & peregrinos exciperent; nullæ cauponæ, viatorum; nisi vir quispiam bonus, & hospitalis hospitium præberet, necessarium erat manere, & pernoctare in platea, Gen. 19. 2 & Iudic. 19. 6. Et in Orientis quidem regione, raris oppidis culta, aviditate, & æstu infesta, necessaria locupletiorum virorum erga peregrinos, & peuperes hospitalitas. Pulchram hac fere de re instituit quæstiunculam Serarius noster ad 6. cap. Tobiæ.

Hospitia publica.

Nicolaus Serarius.

Non mansit, non pernoctavit, non dormivit. Affert verbum originale *Lun*, protectionem quandam in loco, aut sub tecto, in quo quis manet, & commoratur Cuiusmodi illud est, Iudic. 19 6. *Quæso te, hodie hic maneas, & ne in platea maneas.* & Genes. 19 Vide quæ diximus ca. 24 vers. 7. super id: *Nudos dimiserunt homines.* ubi Septuag. legunt: *Nudos dormire fecerunt.* Iobque proculdubio ibi notet inhumanitatem, & inhospitalitatem vicinarum regionum, de quibus dicemus statim. *Peregrinus*, quicumque ille esset, quamuis omnino ignobilis, exterus, & alienus, quem Interpres, *Advenam*, & *hospitem* aliis locis vertere solet.

לן

LXX.

Ostium meum. Epitasim habet pluralis numerus in Hebræo; *Ostia mea.* undequaque patuit ad meam domum aditus; volebam non unico tantum ustio, sed mille excipere peregrinos; non semel, sed semper; idque animo lubentissimo: nam pluralis illa significatio cum non possit in ipsum ustium bene convenire, exaggerat vim verbi, cum adiungitur *Patuit*. In Hebræo, prima persona significationem quoque auget; *Aperiebam*, vel *aperui*; ego ipsa prætereuntes invitabam in introitu meę domus, sicut quondam Abraham *sedens in ostio tabernaculi sui*. Peulò vero significantior lectio Septuag *Omni viatori patuit*. quod Chrysust. illustrat: *Non quod plerique factitant; ut eos, quos suscipiant hospitio, curiosius scrutentur, hoc idem Jobo familiare erat, quin potius cunctis domus illius patebat.* Nescio quid ennotare videtur Vatab. legens: *Patuit ad iter*, vel, *iuxta iter*. Quasi ipsum ostiũ apertũ esset ad eam partem, quæ publicam peregrinorũ viam respiceret; *ut peregrini facilius declinarent in domum*. Recte. Sed si hospitalitas ea est, quam Paulus ad Timotheum, & Titum esse vult, ut eleganter dixit Ambros. libr. 1. de Abraham cap. 5 profectu; *Præsto est advenientibus, & occurrit obviam, & itinera explorat, & adest non quærentibus, & rapit prætergredientes.* Ideoque ait, *Abraham in ostio sui tabernaculi: non otiosus sedet qui longe aspicit: neque aspexisse contentus, occurrit obviam.* Pari ergo ratione dicemus, Iob non otiuse *aperuisse ostium suum*, sed ut longe aspiceret, atque etiam obviam viatoribus occurreret.

Numerus pluralis ad vehementiã

Gen. 18. 1. LXX. Chrysost.

Vatabl.

Vera hospitalitatis forma

Ad Aegyptiorum, & Barbararum gentium, quas Iobus perstringit, inhospitalitatem Digressio.

SEd sicut superius, cum Barbarorum hominum mores efferatos notabat Iob, diximus vicinos illum Troglodytas vellicasse, sic sane cum suam nunc humanitatem erga hospites, & peregrinos describit, perstringere mihi videtur Aegyptiorũ inhospitalitatẽ, & sævitiam Busiridis illius Pharaonis, Aegypti, inquam, Re- 3 *Notata à Jobo Ægyptiorũ inhospitalitas. Ambros.*

Hyginus.

Regis, apud profanos scriptores valdè celebrem, & suo sęculo apud Husitas crebris forte sermonibus usurpatam. Is (sic scribitur ad Hygino) *cum esset sterilitas, & Aegyptus annis novem siccitate exaruisset, ex Gracia augures convocavit; Thasius Pigmalionis fratris filius Busiridi monstravit, immolato hospite venturos imbres, promissique fidem ipse immolatus exhibuit,* Siva fabulam, sive historiam sic oarrat Ovid.

Ovid. 1. Fast.

Dicitur Aegyptus caruisse iuvantibus arua
imbribus, atque annos sicca fuisse novem.
Cum Thasius Busirim adit, moastratque piari
Hospitis effuso sanguine posse Jovem.
Illi Busiris, fies Jovis ostia primus,
Inquit, & Aegypto tu dabis, hospes, aquam.

Pherecides. Plutarch. Euseb. August. Arnob. Cyr. l. Lilius. Servius. Virgil. Ovidius.

Verum non tam in unum hospitem, Thalium, sed io cæteros quoscumque sęviisse, ac Jovi mactasse, auctores sunt Pherecides, & Heratosthenes, Plutarchus in Parallel. c. 38. Eusebius in Cbron August. 18. de Civitate cap. ta Arnob. lib 8 contra geot. Cyrillus lib 18. c. 5. Girald. in Hercule, Servius ad id Virgilii 3. Georgic.

—— —— *Quis aut Euristhea durum,*
Autillaudati nescit Busiridis aras?

Et id Ovid. 9. Metamorph. da Hercule:

Ergo egu fœdantem peregrino templa cruore
Busirim domui —— —— ——

Strabo. Busiris an verus Rex fuerit.

Sed quid ea res mactationis hospitum, veritatis habuerit, varie ab scriptoribus exponitur. Strabo quidem nullum Regem vult Busiridem, oullumque Tyranoum, sed rem sic se habere. *Auctor est Eratosthenes,* (verba sunt Strabonis lib 17.) *Communem barbaris omnibus consuetudinem esse, ut hospites pellant: Aegypes vero accusari propterea, quæ in fabulis de Busiride, & Busiritica præfectura dicta sunt, volentibus posteris loci huius inhospitalitatem calumniari: cum Medius Fidius, nullus Busiris, nec Rex, nec Tyrannus. Illud quoque Vulgatum est;*

Durtter ac longum Aegypti perducit ad oras.

Atque illud per multum ad hoc facit, quod locus est importuosus; & quanquam portum habeat, is tamen, qui Pharo proximus est, nequaquam patet, sed a bubulcis custoditur hominibus prædatoriis, qui applicantes quosque adoriantur. Carthaginense; vero demergunt peregrinos, qui in Sardiniam, vel Herculis columnas adnavigant. Sed verum fuisse Busiridē verūq; Tyranoum, cæteris placuit. Diod. vero l. 2 cap. 4. *In Osiridis veluti frugum, ac fructuum repertoris memoriam apud posteros immortalem, boves ruffos, quoniam videntur colore similes Typhoni, qui Osiridem necavit, immolari permissum: & homines quoque colorem Typhonis antiqui Regis, ad sepulchrum Osiridis sacrificio, mactabant. Qua ex causa pauci ruffi Ægyptii reperiebantur, externi plures. Hac res materiam fabulandi Gracis dedit, Busiridem hospites necasse Sed ad Osiridis sepulchrum ea crudelitate necatum est.* Alii existimant crudelitatis tama, quam io Hebræos infantes Busiris exercuit, Græcorum figmentum extitisse: is enim idem videtur fuisse Pharao ille, quem alii Orum; alii Amenophim, alii Chenephim nominant. Ego vero cum videam non solum Busiridem, aut Pharaonem, qui regoavit tempore Mosis, sed etiam universos Ægyptios inhospitalitatis damoatos, adeoque etiam aote Busiridem, id est ante Pharaonem, cuius tempore natus est Moyses, Philo *libidinem inhospitalem* ootat illius, qui Saram abstulit Abrahamo, lib. de Abrahamo; existimo non tantum id pertinere ad communem forte illam hospitum, & Hebræorum mactationem ad Osiridis aram, verum etiam ad communem Israeliticæ gentis oppressionem, & iniquam duramque servitutem, ut non obscure ostenditur Sapientiæ 19. 13 dum de Ægyptiis dicitur; *Juste patiebantur secundum suas nequitias. Etenim detestabiliorem inhospitalitatem instituerunt. Alii quidem ignotos non recipiebant advenas, alii autem bonos,* benemeritos, *hospites in servitutem redigebant; & non solum hæc, sed alius quidem respectus* (visitatio, aut punitio) *illorum erat. Quoniam inviti recipiebant extraneos;* videntur eoim Ægyptii omnes peregrinos acerbo odio prosequuti) *Qui autem cum lætitia receperunt hos,* videlicet vel inter solemnia sacra,

Diodor. Busiris an idem, qui Pharao. Philo. Inhospitalitas Ægyptiorum opprimentium Hebræos. Sapientia locus de nequitia, & inhospitalitate Ægyptiorum illustratus.

vel ad festum aliquem diem, *qui eisdem usi erant institutis,* videlicet iam io consortium eiusdem, juris, atque civitatis admissos, *sævissimis,* paulo post neglecta fide hospitii, *afflixerunt doloribus. Percussi sunt autem cacitate, sicut illi in foribus justi, cum subitaneis coopertı essent tenebris, unusquisque transitum ostii sui quærabat* Quod videtur dignum fuisse inhospitalitatis supplicium, ut qui neque hospitio, aut domo sua dignabantur adveoam, & peregrinum, domo ipsi sua, tectoque carereot. Hæc igitur verissima fuit Ægyptiorum inhospitalitas, quam non solum tempore Mosis, sed universo fere Ægyptiacæ captivitatis tempore, post quam Josephi memoria obsolescere cæpit, exercuisse erga Israelitas videntur.

Dignum inhospitalitatis supplicium.

4

Inhospitalitas aliorum gentium. Arnobius Plutarc.

Ab Ægyptiis vero videtur ad nationes alias crudelitas ista inhospitalitatis derivata: *Tauris* (inquit Arnobius) *Ponticis, & Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare.* Plutarchus in Parallelis ex Dercyllo. 3. Italicorum refert io Italia: *Faunum Regem, qui Mercurii filius fuit, patri immolare hospites solitum. Phalaridem item Agrigentinorum Tyrannum, hospites torquere, & excruciare consuevisse. Perillus autem faber ærarius æream buculam confecit, Tyrannoque obtulit, ut in ea peregrinos vivos cremaret.* Inhospitales quoque Lacædemonii, atque Thebani, ut scribit Dionys Hal. libr. 2. Tacitus lib 11. & Appolloniatæ, ut ait Ælianus lib 13. Variæ historiæ. Philostrat. in vita Appollonii lib. 6. cap. 10. Strabo lib. 8. Spartani quoque Spartam suam nemioi peregrino permiserunt, ut scribit Plutarch in Agide, & in Lycurgo, & Carthaginenses, auctore Strabone li. 17. Scythæ quoque auctore Herodoto li 4. & Strabone libr. 7. Denique Horatius, *Britannos* hospitibus feros prædicat. Nostro sæculo Sioarum inhospitalitas celebris est neminem ad suas sedes admittentium peregrinum, sive timore id faciant sive inhumanitate. Et eam efferatam inhumanitatem pellendi hospites è suis finibus communem fuisse Barbaris omnib. tradit Strabo lib 7. auctoritate Eratosthenis.

Dionys. Hal. Tacitus. Aelian. Philostr. Strabo. Plutarc. Horat. l. 3 car. Od. 4.

Quare humaniores aliæ nationes, atque civilitatis studiosiores hospitalitatem egregie coluerunt, atque adeo *Hospitalem Jovem,* sub cuius tutela hospites esse credebantur: ut indicat illud Virgilii:

Iupiter, hospitibus nam te dare jura, loquuntur.

Proptereaque videtur voluisse Antiochus, ut appellaretur templum *In Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant Jovis hospitalitas,* ut dicitur. 2 Mach. 6. 3 Quia videlicet illi Samaritaoi profitebantur advenas à Persis, & à Medis, adeoque illarum sedium hospites, hospitalem debere Deum colere. Huius meminit Cicero 3 de Finib & Orat. pro Rege Deiotaro, & nonnulli alii Poetæ apud Lilium Gyraldum Syntag. 2. Ergo, ut ad Jobum revertar, vicinarum gentium barbaram, & inhumanam inhospitalitatem detestatus Job, hospitalitatem coluit benignissime: & ante legem, ante Evaogelium, quod legis, quod Evangelii erat, sedulo implevit.

Aliarum gentium humanitas, & hospitalitas. Vir. 1. Aenei. Iuppiter Hospitalis. Cicero. Lilius.

Vers. XXXIII. Si abscondi, qoasi homo, peccatum meum, & celavi in sino meo iniqoitatem meam.

1 *Spontanea peccati, & occultarum etiam cogitationum confessio.*
2 *Germana expositio.*
3 Abscondere *quid. Humanum, ingenium in occultando delicto. Illustratus David, & Samuel.*
4 Sious laxus, & strictus.

1

Chrysost. Olympiod LXX.

CHysostomos, Olympiodorus, & Græci existimant proponi à Job eximiam quandam animi humilitatem: quæ ut sensum integrum habeat, coniungenda est cum seotentia sequente, juxta Septuaginta, sic legentes: *Quod si, & cum non sponte peccassem, absconds peccatum meum: non enim expavi turbam multitudinis, ut non enarrarem coram eos.* involuntarios igitur illos, & primos mentis motus, qui rationem præcurrunt, publica confessione curabat,

Olympiod Chrysost.

& ut

& ut Olympiod. ait, eius rei, *Quæ non esset ad rectæ rationis legem expressa, confessionem non reformidabat*. Atque qui ut Chrysost. dixit, *recte factorum nullum testem quærebat, erratorum cunctos esse conscios optabat*. Sciebat nimirum spontanea criminum confessione elevari, revelarique delicta, quæ ad lucem, & confessionem extinguuntur; in tenebris, & occulto nutriuntur, & adolescunt. Vide Tertullianum lib. 2 adversus Marcionem, Chrysost. Homil. 20. in cap. 4. Genes. & Homil. 44 in cap. 19. De tentationibus autem illis, ac primis animi motibus non occultandis, vide Cyprianum sermone de Lapsis, Gregorium homil. 4. in Evangelia, Ephrem lib. 1. admonit cap. 8. Cassian. Collat. 2. c. 11. Eusebium Emisseoum homil. 5. ad Monach. & hom. 10. Ex profanis quædam alia congeric Faber. 3. Semestr. cap. 5.

Confessio peccati salutaris. Tertul. Chrysost. Cyprian. Gregor. Ephrem. Cassianus Eusebius. P. Faber.

2 *Germana expositio innocentia Job. Philipp.*

Ego vero censeo, his verbis suam animi sanctitatem ita commendare Job, ut asserat nullum habuisse occultum scelus, quod pro ingenio humano abscondere vellet: nam qui affirmat non abscondisse ullum peccatum, non ideo affirmat, detexisse; sed nihil habuisse, quod absconderet. Sensum hunc indicavit profecto Philippus; *De cogitationibus dixisse mihi videtur, se consensione iniqua cuiuslibet peccati non fuisse participem*. Ergo videtur absolvere enumerationem suarum virtutum, atque reppellere à se hypocrisim, quam sæpè illius amici obiecerant, sic occurens huiusmodi obiectioni tacitæ; Quamvis tibi, ò Job, hospitalitatis, misericordiæ, & aliarum virtutum externa documenta, & sanctitatis speciem quandam permittamus: non ideo te nobis satis probabis; neque à suspicione occultorum scelerum purgabis: nam illud est humanum ingenium, eorum præsertim, qui simulata virtutis specie, sanctitatis famam colligere student, ut quæ videri ab hominibus possunt, studiose efficiant; quæ videri non possunt, sibi tantum, & suæ libidini, tenebrisque faciant. Huic occurrit Job; Scio id esse humanum ingenium, ubi quidpiam ab homine peccatum est. At ego nihil amo, quod tenebras amet, & lucem aversetur: neque quidem melior videri volo, quam sim. Nunc premendæ voces.

Joboccurrens tacitæ obiectioni.

3 כסה *Confessio quondam publica per publicum sacrificium pro peccato.*

Si abscondi. Propriæ significationis, atque rei huius exemplum, Psalm. 31. 5. *Delictum meum cognitum tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi: Dixi: Confitebor adversum me iniustitiam meam Domino*, erat videlicet tunc genus quoddam confessionis publicæ, offerendo oblationem pro peccato. Ergo, *abscondere*, erit nullum dare externum documentum peccati alicuius, & vel silentio, vel oblivione, alia ratione dissimulare delictum, aut honesta aliqua specie virtutis, & pietatis, illud ornare, vel excusare. idem enim verbum, *abscondi*, significat vestire, vel operire.

Adā proprie, & appellative. Tygur. Adā peccatum tegens. Gregor. Principes peccata sua studio se occultantes.

Quasi homo, in Hebræo, *Quasi Adam*. Recte quidem, si appellative sumas cum Vulgato: non inepte etiam, si proprie, pro primo homine, cum Tygurina. Mirum enim humani ingenii post peccatum exemplum præbuit primus homo, nuditatem tegens, seque abscondens, & peccatum omni via, & ratione excusans. Vide hoc loco Gregorium. Principes vero præsertim, atque iudices illud vehementer student, ne quid suorum peccatorum resciat populus quare abscondunt diligenter. Vide id primo Reg. 15. 30. cum Saul ait. *Peccavi; sed nunc honora me coram senioribus populi mei, & coram Israel, & revertere mecum, ut adorem Dominum Deum tuum*. Valde enim periclitatur Principis, & Magistratus existimatio apud populum, quorum mores deturpant honores, atque dignitates.

4 חבנ *Sinus strictus, & sinus laxus, cuius rei symbolum.*

In sinu meo. Apud me, vel penes me, vox originalis, proprie *Latibulum* est, atque *recessus*. De sinu vero non pauca diximus superius cap. 19. super id: *Reposita est hæc spes in sinu meo*. Nonc tantum, etiam apud Latinos, *Sinum strictum*, servire rei abscondendæ, sicuti *sinus laxus*, symbolum est rei contentæ, vel acceptæ, non furtivæ, sed bona fide, & quam non oporteat abscondere, ut Lyricus dixit:

——— *Nucesque*
Ferre sinu laxo, donare, & ludere vidi.

Sic cum de rapinis, & muneribus occulte, & furtive acceptis, aliquando loquitur Plinius dixit; *Rapinarum provincialium sinus*. Sinus enim strictus abscondendo servit. Sed non dubium, quin translatitie ad mentis recessum, & conscientiæ arcanum res hæc pertineat. Paulò argutior est illa quorundam Hebraizantium lectio: *Si absconds quasi hominem, peccatum*: nam præclarum exemplum est, atque viva imago animi male sibi conscii, & peccatum suum abscondentis, sceleratus homo Judicem fugiens, atque supplicium.

Horat. li. 2 serm. satyr. 3. Pl. lib. 36. cap. 15. Caietan.

Vers. XXXIV. Si expavi ad multitudinem nimiam & despectio propinquorum terruit me: & non magis tacui, neque egressus sum ostium.

1 *Aliorum expositio.*
2 *Principis patientia, & magnanimitas. Seditio vulgi. Illustratus Ecclesiasticus.*
3 *Princeps non subditus libidini magnatum. Illustratus locus Regum.*
4 *Princeps non accipiens personam consanguineorum. Judex non in sua patria. Explicatus Matthæus.*
5 *Virum iustum, uxor, & propinqui sæpè irridentes. Illustratus Samuel, & Tobias.*
6 *Magistratus non ex privato affectu ius dicens.*
7 *Princeps dissimulans iniurias.*

1 *Varius explicatus.*

VArii sensus sententiæ apud Interpretes, sed in quibus singilatim percensendis, non multum pretii, neque operæ, utpote qui nullam Jobo dignam virtutem denuo afferant, præter eas, quæ expositæ sunt. Eo enim fere omnes referuntur, quod Job nunquam formidaverit prodire in publicum, retardatus alicuius conscientia criminis, licet posset multitudinem quamvis facile superare; nunquam enim voluit contendere cum multis, sed potius tacitus sustinere quasuis iniurias, ac domi se continere, pacis potius, & tranquillitatis publicæ, quam privatarum iniuriarum ulciscendarum amator. Sed quæ dicemus, videbuntur melius cohærere.

Si expavi ad multitudinem nimiam. Nunquam (inquit) conspectum populi reformidavi, cum enim neminem etiam ex plebe infima læsissem, nullius conspectum verebar, nihilque mihi iniquitatis, & calumniæ obiciendum timebam. Simile id 1. Regum 12. Cum Samuel dixit ad universum Israel, *Loquimini de me coram Domino si quempiam calumniatus sum, &c.* Sed quoniam ex Hebræo proprie legi potest, non solum passive; *Pavore frangebar*: Sed etiam active; *Frangebam*, vel, *terrebam multitudinem*: Opportunior sensus erit; Nunquam imperitæ multitudinis aut opinione, aut tumultu retardatum, quin officium suum strenue præstaret, veraque doceret: frangebat enim sua virtute vulgi contumaciam, *& valebat irrumpere iniquitatem*; atque populares seditiones, & impetus singulari sapientia, arteque sedabat: quæ in Principe, & magistratu non ultima tandem virtus est. Quis enim non timeat illam *populi collectionem* (seditiones) *& delaturam* (proditionem) *civitatis*, morte ipsa graviores, ut Ecclesiasticus testatur? *Eccle. 7. 6.* *Eccl. 26. 6*

3 שפחת *Optimi Principis constantia in comprimendis potentioribus.*

Et despectio propinquorum terruit me. Ex Hebræo proprie legimus: *Contemptus familiarum*: nam vox originalis multorum propinquorum cognationem, aut familiam significat; atque adeo aliqui pertinere existimant ad nobiliores tribus, atque familias, quorum potentissimos viros minimè reformidaverit, illorum insolentiam, impetusque pro virili comprimens; & si quando opus esset, publice illos admonens, & corripiens, quamvis propterea in illorum contemptum veniret. Nam solet profecto aliquando Princeps à recto, & vero deterreri metu magnatum

atque

atque Satraparum; sicut Rex ille, qui domo sua Davidem profugum, expulit dicens; *Vivit Dominus, quia rectus es tu in conspectu meo, & non inveni in te quicquam mali: sed Satrapis non places. Revertere ergo, & vade in pace.* Vide, quæ supra diximus cap. 1. versicul. 1. num. 13. num. 69. & 70

1. Reg. 29. 6. & 7.

4 Sed illud forte melius, ut significet se nunquam accepisse personam suorum propinquorum, neque inordinate, erga sanguine sibi coniunctos ius dixisse, sed omnia ex jure, & æquo iudicasse. Quem enim habebant pauperes, & pupilli patrem, ac patronum, nemo habuit suæ temeritatis, aut sceleris assertorem. Itaque sicut, nihil odio nihil gratiæ tribuebat Princeps sanctissimus. Et quod Paulus jureconsultus indigenam prohibuit: *In ea provincia, ex qua quis originem ducit, officiu fiscale administrare, ne aut gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur;* Hoc (inquam) nihil oberat rectæ administrationi in patria sua; non.n. minus integer, & sacerdos, & judex fuit apud suos, quam Pontifex Aaron, qui ab æquitate insigni laudatur Deut. 33. 9. *Qui dixit Patri suo, & matri suæ, Nescio vos: & fratribus suis, Ignoro illos: & nescierunt filios suos.* id est, Qui non accipiebat in judicio personam cuiusquam etiam si consanguineus esset, etiam si pater; aut mater. Quem locum sic elucidat paraphrasis Onkeli: *Patris sui, & matris suæ non est misertus, quando rei fuerunt judicii; faciem fratrum suorum, & filiorum suorum non accepit.* Contemni autem apud cognatos civesque suos judicem solere, indicat id Matt. 13. 57. *Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.* Huius rei rationem investigat eo loco D. Thom. arguteque reddit, tum ex se ipso, tum ex Philosopho. Sed forte illud etiam hoc loco indicat Job, si quando à suis cognatis, vel ab ipsa uxore, & liberis adolescentioribus contemneretur propter continua pietatis officia, non ideo in pietate, & religione tepuisse, aut retrocessisse. Usu enim evenire solet, ut etiam in familia, & domo, bene & sancte instituta, non nemo sit, qui patri familias interdum detrahat, & si non servi, at cognati, & propinqui; at uxor ipsa, nescio sub quo charitatis prætextu, a charitatis, & pietatis operibus retrahere conetur virum piissimum. Sic Tobiam vacantem operibus misericordiæ, *Arguebant omnes proximi eius, dicentes: Jam huius rei causa interfici iussus es, & vix effugisti mortis imperium, & iterum sepelis mortuos?* Tob. 2. 8. & versic. 15. post plagam cæcitatis: *Parentes* propinqui, nos sic dicimus, *Sui parientes;* alioquin pupillus relictus fuerat Tobias, quare per expositionem sequitur, *& cognati eius irridebant vitam eius, dicentes; Ubi est spes tua, pro qua eleemosynas, & sepulturas faciebas?* & aliquando etiam *uxor eius irata variis modis exprobrabat ei.* versi. 22. 23. Sed ne existimes ob calamitatem tantum, & paupertatem, uxoris, & cognatorum cõtemptui virum patuisse, in promptu est Michol: *Despiciens in corde suo Davidem subsilientem, atque saltantem coram Domino,* 2. Reg. 6. 16. & amarulenta quadam, subsannatoriaque ironia conata, sed frustra avertere virum à pietate, & cultu religiosissimo.

Paul. lib. 5. de sent. de 11. Fisc. advocato. Lex A. nast. lib. 1. C. 11. 39. Sacerdos, & Iudex incorruptus. Onkel. D. Thom. Cognati, & propinqui detrahentes in sancto Patri familias. Parentes pro cognatis.

6 Quid, si hæc despectio propinquorum, aut cognationum, & familiarum, significet non contemptum Jobi, quem cuncti suspiciebant, sed potius ipsam abiectionem ignobilium propinquorum? q. d. Nihil magni ducebam me tot familiarum patrem, & Principem haberi; aut si quispiam ex meis contemptibilis sua culpa fieret, aut iniuriam aliquam ab extraneo pateretur, non ideo percellebar animo, nec mea potestate utebar ad illius defensionem, sed potius rem æquitati, & magistratibus committens tacebam ipse, & me intra domum meam continebam. Res profecto digna optimo magistratu, & sancto Principe.

Job non dedignatus humilitatem, & paupertatem propinquorum.

7 *Et non magis tacui, neque egressus sum ostium.* Philipp. hæc refert ad tempus calamitatis, cum acceptis iniuriis, & indignissimis contemptus *ponebat custodiam ori suo, & tanquam surdus non audiebat.* sed non bene cohæret cum enumeratione reliquarum virtutum prioris vitæ, ex quibus pristinam innocentiam confirmare conatur. Reliqui ferè Interpretes accipiunt de iniuriis quondam acceptis. Neque mirum quidem: nam etiam aliquando optimus Pater familias audit *servum maledicentem* sibi, & contemptissimus quisque petulanter detrahit Principi. Eximia igitur Sapientia, atque longanimitate *dissimulabat se audire;* & quasi nihil omnino læsus, domi se continebat, nihil curans, quæ otiosi ad domus ostium, vel in ipso vestibulo ineptissimè garrirent. Vide, quæ supra diximus, cap. 3. vers. 26. super id: *Nonne dissimulavi, nonne silui, nonne quievi?*

Philipp. Eccl. 6. 22 1. Reg. 10. 7.

Vers. XXXV. Quis mihi det auditorem, ut desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat ipse, qui judicat.

1 *Sententia universa. Amicorum calumnia. Totius capitis clausula.*

2 *Emaculata lectio.* Auditor, & audire, de *iudice. Explicati* Moyses, & *Samuel.*

3 *Varia lectio.* Signare de *publicis instrumentis fient, &* Liber. Manus *pro scriptura.*

4 *Deus iudex libro cuiusque merita commẽdans. Consuetudo Regum Persarum. Explicatus locus. Esther. Illustratus Ezech. Malachias, David.*

5 Expositio verosimilior. *Varia lectio. Jobi fiducia, & bona conscientia testimonium.*

DUæ aliæ sequentes sententiæ, cum hac ipsa nexæ sunt, sed hinc communicanda illis lux, ideo seorsum elucidanda. Quia vero videtur oratio inversa, hoc modo rectè convertenda: *Utinam desiderium meum audiat Omnipotens, ut tribuat mihi auditorem.* Existimat vero Julianus in Catena, hanc sententiam per parenthesim legendam esse; *Cum enim, ait, multitudinis rerum, quæ dicta erant, iam pertæsum esset amicos, atque minus libenter audirent; Auditorem desiderat* Olymp. quoque; *Fortasse* (inquit) *prudentes auditores requirebat ad ea, quæ ipse dicebat percipienda idoneos.* Quod enim Job ad Dei gloriam cæterorumque eruditionem, & vitæ normam dicebat, in inanem atque in insolentem gloriæ cupiditatem amici interpretabantur. 1

Inversa sententia. Iulianus. Olympiod.

Sed accipi nihilominus hæc cum sequentibus sententia potest, tanquam totius capitis clausula acrimoniæ, & efficacitatis plena: Utinam mihi idoneus adesset auditor, qui universa, quæ pro mea innocentia dixi, & quæ contra illam obiecta sunt à meis adversariis, fideliter utrinque excepta, ac bene memori mente comprehensa in librum referret; atque etiam vellet (quod unicum in votis habeo) suum quoque testimonium fidemq; publicam innocentiæ meæ, supremus judex adiungere, & adscribere. Clarissimum profecto mihi pro mea sanctitate adversus omnes calumnias, contumeliasque testimonium præberet. Sed habent etiam succum singulæ partes, quem exprimamus.

Vehemẽs totius orationis clausula. Paraphrasis lucida.

Quis mihi tribuat auditorem. Maculosa illa Gregorii, Divi Thomæ cæterorumque codicum lectio, quæ habet Adiutorem. At eum ex Hebræo, & Græco habeamus *auditorem,* Pagnini paraphrasis dixit; *Judicem audientem me.* Existimat ergo *auditorem* esse judicis nomen, cuius est auditis partibus, quod justum est, discernere, & statuere. Neque id insolens in Sacro sermone; Deuter. 1. 16. *Audite illos* (& per expositionem) *& quod iustum est, iudicate.* 2. 4. Reg. 14. ubi nos habemus; *Sicut Angelus Domini, sic est Dominus meus Rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur: unde & Dominus Deus meus est tecum.* Sensus est, quem ex Hebræo expresserunt Septuaginta; *Sicut Angelus Domini ad audiendum bonum, & malum,* id est, ad discernendum, & judicandum inter bonum, & malum. Ergo desiderat nunc Job, quod sæpè postulavit, divini judicii publicum testimonium, & incorruptum aliquem in sua controversia iudicem: ab hominibus enim, qui aut amore, aut odio permoventur, appellat ad Deum. Sensum hunc habet quoque interpretatio Philippi: *Auditorem,* inquit, *Deum implorat, sciens utique eum iudicem esse iustissimum.* Reliqui ferè de quovis auditore, & teste suæ orationis accipiunt. cohæret utrumque; illud paulò coactius, sed vere, & vehemens. hoc paulò demissius, sed simplex, & ut videtur, germanum.

2 *Germana lectionis examen. Gregor. D. Thom. Dion. Hug. Pagn. Auditoris nomen de iudice. LXX. Philippi.*

Ut

3 *Ut desiderium meum audiat Omnipotens*. Quod Interpres dixit, desiderium à radice, *Auah*, quod est desiderare, ut etiam Thargum, & R. Levi agnoscunt, & legunt; vel si deducatur à *Thava*, quod est signare, scribere, aut subscribere, ut R. Moseh, & R. Abraham Perusol, & fere universi sequentes textum Hebræum volunt; Tum hæc sententia efficietur. Signum innocentiæ meæ Deus dabit, audiens, & respondens pro me: nam idem verbum Hebræis est, *Audiendi, & respondendi*. Sed alia poterit esse translatio, sanè pulchra, sumpta à publicis testimoniorum scriptoribus, qui libros suos signant, atque subscribunt, ut instrumentis publicis habeatur fides. *Liber* enim ex proprietate vocis, atque ex usu Scripturarum, est ille codex, in quo notarius, aut scriba recenset, quæ gesta sunt; sicut dicitur Ieremiæ 32. 10. *Scripsi in libro, & signavi, & dedi librum possessionis Baruc*. & Exod. 17. 14. *Scribe hoc monumentum in libro*. Ergo dicet Iob: Utinam meam defensionem in codicem referret diligens aliquis, benevolusque auditor, signaret profecto illam Deus, atque sua subscriptione, testimonioque muniret, ut posteritas fidem haberet meis dictis, meæque innocentiæ. Sic Deus audiet, respondebit, testificabitur mihi, atque præbebit signũ meum, signans ipse, atque subscribens mihi. Forte hoc respexerunt Septuag. legentes: *Et manum Domini si non timui*. Manum (inquam) pro scriptura, aut subscriptione q. d. Non timeo illius testificationem, & totius causæ, controversiæque subscriptionem; aut Dei iudicis manum, calamum, sententiam. Forte illud valdè simplex, atque germanum: Desidero, ut meam petitionẽ signo meo subscriptam, & breviarium meæ causæ audiat, accipiat, expediat benigne judex meus. Sed versabimus iterũ hoc desiderium sequẽte commentario.

[Margin: אות — Thargũ. — R. Levi. — R. Mard. — R. Abrah. — Pagnin. — Regia. — Caietan — Vatabl. — Tigurin. — ת ו — שפו — ספר — Integra sententiæ collectio. — LXX. — Simplex explicatus.]

4 *Et librum scribat ipse, qui iudicat*. Philip. Tho. Diony. & plerique Latini. Deum judicem intelligunt, qui idem auditor est huius controversiæ, qui reos omnes huius causæ, & tum calumnias adversariorum, tum Iobi responsiones, & suæ innocentiæ confirmationes, ut scriptis mandet ad sempiternam memoriam, ipse precatur Iob. Certum enim est fore, ut tanquam verissima testimonia jubeat judex accipi, & conservari, quæ illius adversarii elevant, & sinistre interpretantur. Habet vero Deus librum monumenti, & quem vocant memoriæ, in quem refert universas hominum actiones, instar illorum Regum sapientissimorum 1. Reg 8 16 & 3 Reg 4 3. qui habebant ministros à commentariis, quibus dictabant subditorum, & causas, & merita, ne per oblivionem exciderent. & ne vel honesti labores justo præmio, aut scelera digno supplicio non afficerentur. Idem quoque motis fuit Regibus Persarum, ut ex Esther 2 23. colligere licet, Eunuchorum enim insidiæ, & salutaris Mardochai delatio mandatæ *sunt historiis, & annalibus tradita coram Rege*, eo videlicet vidẽte, aut etiam dictãte. Quare c 13. dicitur ipse *Rex conscripsisse in commentariis*. Deus itaque, ut qui sit gratiæ rescetendæ, imo conferendæ, atque totius æquitatis prima ipsa regula, & norma, scribit ipse sua manu tum peccata, tum merita præclara. Sic sanè Ezech. 9. 2. visus est judex ipse in medio Angelorum armatorum, ac vindicum suæ justitiæ; *In medio eorum, & atramentarium Scriptoris ad renes eius*. Quod Symmach. dixit. *Tabellam*, alii *Membranam*, vel *papyrum*: videlicet, *ut omnium peccata describeret, & sanctos à peccatorum numero segregaret*, ut ait eo loco Hieronymus. De hoc libro petit David, *deleri iniquitatem suam*, Psalm. 50. 3. 11. & ne scribantur in memoriali *delictã iuventutis*, Ps. 24. 7. Sed potius redigat in librum suas misericordias Deus omni memoria dignissimas; *Reminiscere miserationum tuarum* &c. Est item liber, quo sanctorum opera describit Malachiæ 3. 16. *Attendit Dominus, & audivit; & scriptus est liber monumenti coram eo* (simile id Esther. 2. 23. coram Rege) *timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius*. Ergo hunc librum memoriale, quo sua merita descripta esse à supremo judice certo novit, postulat Iob exhiberi, & proponi conspicuum universis mortalibus, quo de sua innocentia publicum præbeatur testimonium.

[Margin: Philippus. D. Thom. Dionys. — Latinorũ expositio. — Deus in libro memoriæ refert hominum actiones. — Ministri Regum à commentariis Mos Regũ persarũ. — Hieron. — Liber memorialis continens opera Sãctorum.]

5 Sed alii Interpretes quidam, interpretantur eum, *qui judicat*, adversarium, qui Iobum condemnat, & sinistre censet de illius rebus, est enim in Hebræo; *Vir litis, & controversia mea*. id est, qui cum mihi lis est, & controversia. Tantum enim tribuit suæ causæ ac veritati suæ defensionis, ut causam suam scribendam libenter crediturus sit suo adversario; dum tamen fideliter excipiat, & scribat, quæ ipse verissimè de se profitetur: fiet enim proculdubio, ut librum suæ defensionis tanquam verissimum, à quocumque ille tandem scriptus fuerit, judex suo testimonio approbet, & confirmet. Vel duos optat scribi libros; alterum pro se ab integro, & fideli auditore, vel judice: alterum suarum criminationum, & calumniarũ à suo adversario: utrũque ergo cum sibi oblatum acceperit judex, audieritque: librum sane calumniarum repellet procul, atque mendaciorum damnabit; librum vero defensionis suo sigillo ad testimonium veritatis sempiternum communiet. Nihil præterea moratur Iob, quod adversarius obiiciat, criminetur, scribat, quod volet; si Deus, (quod diu multumque desideravit Iob) publico iudicio, publicaque sententia, litem iam tandem, atque controversiam dirimere valit. Iam, quæ sequuntur, aditum facilem habent.

[Margin: Hebraiz. interpretatio. — Lucidior sententia propositio.]

Vers. XXXVI. Ut in humero meo portem illum, & circumdem illum quasi coronam mihi.

1 Humerus, *cuius rei simbolum: ad pœnam, & supplitium. Commendatur D. Thomas*.
2 Portare *quid*.
3 Corona, coronare, diadema. *Coronati supplicabant*.
4 *Corona post peccatorum confessionem ex Chrysostomo*.
5 *Lectio Septuaginta. Creditores gloriam aucupãtur ex debitoribus*.

Librum illum meæ vitæ acta continentem, & Dei manu sententiaque munitum, paratus sum portare humero, & capite, omnibus conspicuum, publicum videlicet vitæ, ac morum testimonium. Vtramque huius sententiæ partem in bonum accipiunt plerique Interpretes. De capite, & corona quidem constat. Sed de humero etiam illud probat, quod honorificis insignibus impositis decorari soleat; Est videlicet (ut Philip ait) *Locus cunctis conspicuus*. Ergo ait librum illum gestandum humeris tanquam suæ dignitatis insigne. Nicolaus, *Tanquam sua victoria vexillum*. Dionysius; *Tanquam rem per omnia loca circumferendam*. ita ut quod aliis oneri esse solet, & molestiæ, mihi (inquit Iob) decori, & dignitati erit, & circumferendi, publicandique laborem multa nominis mei gloria, & laude, atque sanctitatis existimatione lubens compensabo. Sed D. Thomas argute sanè primam humeri partem ad pœnam refert. Quæ interpretandi ratio perplacet mihi tum propter sensum commodissimum tum propter ipsarum vocum proprietatem. Scribantur (inquit) universa, quæ ad meam causam pertinent: quidquid deinde judex statuerit, feram; si pœnam, onusque supplicii, humero imponam humerumque supponam non invitus. Si laudem, & pietatis præmium, imponam capiti, tanquam victoriæ insigne, & speciosum diadema de manu judicis. 1

[Margin: Humerus decorari solitus præclaris insignib. Philippus Nicolaus Dionys. — D. Thom. subtilis explicatus Humerus ad pœnam; corona ad præmiũ.]

Cum hoc sensu convenit eleganter verbum *portandi*, quod est elevare, & attollere, diciturque de gravi onere, & pœna. uti dicitur Ezechielis 18 20 *Filius non portabit iniquitatem patris*; & cap. 23. 49 *Peccata idolorum vestrorum portabitis*, & aliis frequenter locis, præsertim apud Ezechielem. Leu. 21. 9. & 16 c 24. 15 Numerorum 14. 34 Vide, quæ diximus c 7 vers. 21. Facit etiam cum hoc, quod quasi sub juramento quodam, & imprecatione legitur in Hebræo: *Si non portem illum humero meo*. Quod minus bene convenit cum re jucunda, & gloriosa: opportune autem cum re molesta, & gravi, cui nos cum juramento quoddam adstringimus. Neque vero obstat particula illa copulativa secundæ partis: præter quam enim quod in Originali desideretur; nihil cogit ad eandem omnino rem, utramque partem referri. 2

[Margin: Portare, & onus de gravi supplicio.]

Et circumdem illum, Proprie, redimiam caput, ligabo, adstringam diademate. est enim proprium coronæ, & diadematis circumdare. Unde, & verbum *Coronandi* usurpatum est pro *circumdare*, & forte etiam cum filii dicuntur corona parentum, significantur esse in 3

[Margin: Coronare pro circũdare.]

cir-

עטר *Corona pro circulo.* circuitu parentum suorum. Hinc, & *corona* pro *circulo*, & pro muris cingentibus civitatem, & ad montes etiam & littora coronantia mare, vel ad mare coronans insulas frequenter transfertur. Dixi hujusmodi coronas fuisse fascias circumligatas capiti, sup. c. 19. Gloriæ vero, & honoris fuisse, vulgatius est, & notius, quam ut probatione egeat. Vide *P. Fabor.* Petrum Fabrum li. semestr. 3. cap. 25. Cum vero Job suæ vitæ, atq; innocentiæ testimonium sibi instar *coronæ*, futurum asserit, non sibi soli laudem, & gloriam quærit, sed auctori bonorum omnium Deo, nimirum post rem bene gestam, atque post insignem alicujus facinoris gloriam partam, coronas assumebant; sed coronati supplicatum procedebant. Quo pertinet illud Cælii Sabini, apud Gellium li. 7. c. 4. ex persona Catonis: *Populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus veniat.*

Iob fascinorū suorum coronā Deo referens. Priscus supplicantium ritus. Gellius.

4 Quid si hæc quoque pars secunda de corona, ad aliquam peccatorum confessionem pertinere possit? Si post scriptam, beneque perpensam ab æquo judice causam meam criminis alicujus reus convincar; lubens cuivis me pœnæ subjiciam, ac minime cunctatus crimen profitebor meum. Erit enim mihi sceleris confessio pro *corona*. Eleganter sane Chrysostomus homil. 3. in cap. 26. lib. 2. Paral. super id; *Elatum est cor Oziæ*, scribit. *In mundanis, & forensibus judiciis post accusationem, & criminum confessionem, restat mors; apud Divinum autem tribunal, post accusationem, & confessionem criminum datur corona.* Sed quod primo loco diximus, minus insolens, magis cohærens.

Criminis cōfessio instar Coronæ. Chrysost.

5 LXX. Septuaginta *librum* hunc non ad suæ vitæ, suorumque operum descriptionem, & historiam, sed ad syngraphas dati, & accepti inter creditorem, & debitores hac ratione retulerunt: *Si syngrapham, quam habui contra quempiam, in humeris utique circumponens coronam, legebam, & si non scindens eam reddidi, nihil accipiens à debitore.* ut neget se unquam gloriatum fuisse, quod multos debitores haberet ex syngrapha sibi obstrictos, sed potuit *fasciculos* illos syngrapharum, & obligationum *deprimentes*, (ut Isa. appellat) rupisse, & debita condonasse. Olympiod. eleganter: *Non ne aliquis nominibus glorians syngraphas utraque manu evolvebam, publiceque legebam; verum eas conscisas condonatis nominibus, debitoribus reddebam.* Quare illud, *humeris circumponens*, interpretatur Chrysost. esse, tanquam gloriosam aliquam rem sibi circumdare, & ex aliorum debitis inanem sibi gloriam aucupari. Sic fere legit; atque intelligit locum hunc Ambrosius lib. de Tobia, c. 17. Sed ego quidem non video, unde Septuaginta hanc sententiam nunc acceperint, atque sine ullo nexu cum antecedentibus, aut consequentibus interjecerint reliquæ orationi; sensus tamen ipse per se & utilis, & verus est.

Græcorum lectio elucidata. Inanis creditorum ad versus debitores gloriatio. Isai. 58. 6. Olympiod. Chrysost. Ambros.

Vers. 37. Per singulos gradus meos pronuntiabo illum, & quasi Principi offeram eum.

1 *Vitæ* gressus *quid*. *Conscientiæ examen*. *Illustratus David*.
2 Scopendi *verbum unde deductum*. Scopus *quid*, *&* Scops *avis quæ*.
3 *Iobi humilitas*. Dux *in Hebræo quid*.

1 AUditori, & scriptori libentissime dictarem, & exponerem, quicquid unquam egerim, aut cogitarim, per omnes vitæ, & ætatis gradus à primis pueritiæ annis, cum mihi jam rationis usus affulgere cœpit ad hanc ipsam horam per omnes quoque actionum series, & ordines. Nam quod Philippus ait, *per singulos virtutum gradus, & profectuum incrementa*, angustius est, quam illa omnium *gressuum*, id est, actionum enumeratio petit. Hunc præterea sensum habere poterit; Postquam scriptus esset liber, & in summam omnes vitæ rationes redactæ, ego ipse recitarem coram meo judice. Sicut etiam Paulus ait, illi nos oportere ante tribunal Christi, ut *referat*, & pronuntiet, exponatque, *unusquisque prout gessit*. Tum etiam videretur Job bonæ conscientiæ testimonio erectus, audere rationem juris sui reddere, & omnes vitæ actiones, atque cogitationes ab omni calumnia, & criminis suspicione defendere. Qui tantum audet, profecto non semel actiones suas omnes, atque cogitationes despexerat, collegerat, ponderaverat; & ut ille dicebat: *Totum se exploraras ad unguem*. Atque ut Rex ille sanctissimus, ad rem aliam paulo diversam; *Cogitavi* (ait) *dies antiquos, & annos æternos in mentem habui, & meditatus sum nocte cum corde meo, & exercitabam, & scopebam spiritum meum.* Psal. 76. 5. 6. Quid autem existimas esse *scopere spiritum*, quam per omnes *vitæ gradus* scrutari, & explorare actiones, & cogitationes? Hieronym. *Scopebam spiritum meum, hoc est, fodiebam quasi agrum*, videlicet, ne semen aliquod vitii, aut radix amaritudinis, & peccati lateret, *quæ semen verbi Dei suffocaret.* Atque eodem pertinent, videlicet ad eandem animi, & motuum omnium explorationem, illæ aliæ lectiones Septuag. Vaticani: *Sarriebam spiritum meum.* Quam ex Græco approbat Hieronym. ad Suniam; & existimat significari, *frequentem retractatum cogitationum; nam sarriendo, & sarculando quæruntur herbæ, & sarculo secantur.* Aquila; *Effodiebam, & scalpebam.* Symmach. & Quinta editio August. & Psalterium vetus, *scrutabatur*. Kald. & alii; *pervestigabat*. Psalterium Romanum; *Ventilabam*. Mirum quam hæc omnia afferant curam, & diligentiam, in excutienda conscientia, *& per omnes gradus* exploranda.

Sententiæ paraphrasis. Philipp. 2. Cor. 5. 10. Iob suæ conscientiæ assiduus, & diligens examinator. Illustratus David de scopendo spiritu. Hieron. LXX. Aquila. Symmach. August. Pag. Vata. Regia. שוט

2 Sed illud peculiariter, quod verbum *scopendi*; non à *scopis*, ut vulgo existimant, deductum videatur, sed quod verisimilius est à Græco, *scopos*, qui est *speculator*, & explorator, observator, inspector, qui tanquam è specula contemplatur, & annuntiat. Sic sane ubi Hoseæ 9. 10. legimus: *Quasi uvas in deserto inveni Israel, & quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum.* Septuag. Vaticani legunt; *sicut scopum in ficu temporaneum*. Sicut enim scopus, id est, speculator rem longe venientem annuntiat; ita præcox ficus maturitatem, ut docte annotavit Billius ad orationem 32. Nazianz. Sic Job pollicetur se annuntiaturum, & scopiturum spiritum suum coram suo judice, ut nihil non aperte, & ingenue fateatur quod ipse contemplari, & videre etiam in annis longe dissitis potuerit. Forte etiam ea vox ab *scope* ave ducta est, quam Asionem Latini nominant. est autem, *scops*, sic dicta, ut ait Eustathius, quod noctu maxime cernat; multiplici autem colli, & capitis flexu, & circum actu demiratur, & contemplatur hominem; est enim avis parasita, saltatrix; atque humanorum gestuum, & vocum imitatrix, ut Athenæus, & Ælianus tradunt. Sic igitur etiam Job dicet, se ad vivum expressurum omnes præteritas suæ vitæ actiones, & motus, & dicendo, atque annuntiando imitaturum quicquid unquam gesserit, ut per gradus singulos appareat quis, qualisve fuerit, atque de sua vita judex tandem pronuntiet, quid de illius innocentia, & vita statui, & censeri debeat.

Scopus, explorator. σκόπος. LXX. Iac. Billius. Scops avis. Eustath. Athenæus. Ælianus.

3 Sed ita ne Job post tantam scopendi, & explorandi, atque per universas ætates annuntiandi curam, & diligentiam, cum nihil sibi conscius sit, insolescens, aut te justum gloriaberis, teque, quasi jam pronuntiata pro te sententia, justificabis? Minime inquit Job, non *enim in hoc justificatus sum, sed qui judicat me, Dominus est.* Itaque supplex librum hunc de universa vita mea conscriptum Principi meo, ac judici offeram tanquam libellum supplicem, ut ille suo testimonio declaret, vera ne dixerim, an pro vitæ meritis præmium, an pœnam sustinere debeam. Præterea accedam ad judicem cum summa reverentia, & animi demissione, qualis Principem decet; adibo præterea illum venerabundus, ut qui me hucusque per tot vitæ gradus, ac difficultates duxit incolumen, deduxitque, ne unquam graviter offenderem: illi quicquid in eo libro boni descriptum fuerit, acceptum referam. Eo enim videtur pertinere quod in Hebræo est: *Velut ducem appropinquare faciam eum*, quod per hypallagem dictum videtur; Appropinquabo ad eum, tanquam ad ducem. Sicque Philippus per paraphrasim; *Omnium bonorum operum suorum auctori eundem supplicans offerat librum.* Vox *Principis*, ex propria significatione, est ille ante quem stamus, vel qui coram suo populo est tanquam dux, ac Princeps: dicitur enim *Negued*, idest, Princeps, aut Dux, à præpositione *Hegued*, idest ante, aut coram, eo quod, ut Rab. Mardochai, ait; *Populus ponat faciem suam, & aspiciat eum in omnibus negotiis suis.* Habet igitur vim, & acrimoniam oratio Iobi; *Tanquam Principi offeram*; ei videlicet, coram quo sto; quem semper suspexi, semperque in omnibus meis negotiis, & actionibus præsentem habui; ille

Iobus nunquam sanctitatis de confessione insolescens. 1. Cor. 4. 4. Pagnin. Reg. Cajet. Hipallage. Philipp. נגיד *Dux; & Princeps, quid proprie. R. Mardo.*

illeme novit verum dicere, illi non nisi vera ego annuntiabo. Quod alii dicunt: *Cum summa reverentia accedam* *Vat. Caiet.* *ad illum, qui paratus fuerit audire causam meam, eo modo, quo Principes audire solemus*; bene quidem est; sed paulo languidius. Quod primo diximus, pietate, & acrimonia plenum.

Vers. 38. Si adversum me terra clamat, & cum ipsa sulci ejus deflent.

1 *Varia contextus rationes.*
2 Terræ clamor. *Metonimia. Nimia cupiditas ditescendi ex terra fructibus.*
Cessans terra.
3 *Sulcandi labor, & lacrima. Merces reddita abstergit lachrimas arantium.*

1 *Caietan.* SOllicitus est nunc nimium Cajet. de contextu, & merito; quoniam, quæ de *libro* suo illo, atque *auditore* dixerat Iob, videtur fuisse clausula totius capitis. nunc quorsum ad suarum laudum enumerationem convertitur? existimat itaque Cajetat. ipsum Jobum prius rem hanc de agris, & agricolis dixisse; ultimo vero *de libro, & auditore, & corona* circumponenda capiti, sed Auctorem, vel Scriptorem hujus libri invertisse ordinem sententiarum. *Auctor*, inquit, *libri, quia poeticè scripsit, existimavit indecens, at personam lugubrem, quandiu perseverat afflictio, terminare cum coronis, & ideo terminavit* *Nimia arguties.* *sermonem Jobi, in execrationibus testibus innocentia*. Plus nimio arguta, & scenica responsio. Illa pronior, atque solidior, quod cum amici sæpe illi objecissent tyrannidem, & rapinam, ne videretur illis non satis objectionibus fecisse, nunc ad rem istam, quæ caput erat controversiæ, cum novis execrationibus confirmandam revertatur, quasi summam totius suæ responsionis. Vel, quod cum jam tyrannidem, atque rapinam plene à se repulisset, nunc novum criminis genus commemoret, videlicet nimiam cupiditatem ditescendi ex suis possessionibus, quo universæ suæ innocentiæ contestatio concludatur.

2 *Terra clamor quis.* *Si adversum me terra clamat*. Terra clamare adversus aliquem solet, quæ conscia fuerit alicuius sceleris in ea perpetrati, proptereaque vindictam postulet à Deo. Vide, quæ diximus cap. 13. vers. 22. & cap. 16. vers. 19. Et videretur quidem referri posse ad aliquam terræ, & regio- *Varia expositio.* nis partem vel inique, & per Tyrannidem vexatam, vel depopulatam, & suo Dominio iniuste ablatam; quod *Nicetas.* judicavit Nicetas: *Si terra*, inquit, *à suo Domino est aliquando gemitu debilitata*. Quare etiam *lugere* dicitur ipsa *terra*, cum ex depopulatione, & sterilitate lugubrem faciem sumere videtur. Sed huic sensui obstare videtur, quod in originali, non de terra aliena, sed de sua ipsius sermo videtur, est enim ex verbo; *Si terra mea clamat*. Alii hic sensus placet; *Si non jure possideo terram, quam* *Vatabl.* *habeo*. Vatablus. Terram pro *colonis* sumit, clamantibus pro laboris mercede. Sed destruitur elegantia, & acri- אדמה monia Prosopopœiæ; præter quam quod vox *Adamah*, vix invenio, ubi pro habitatore; aut homine Metonymicos accipiatur. Semper enim ipsam proprie humum si- *Philipp.* gnificat, & frequenter eam, quæ colitur. Philippus, *D. Thom.* Thomas, Dionysius, quod terra ipsa nimia cultura sine *Dionys.* intermissione, & quiete quotannis fatigata clamare videatur adversus iniquum, & importunum Dominum. Philippus. *Quod terra sua in dandis fructibus extra possibilitatis modum eius voluerit imperare*. Sed quodnam tantum crimen, quod quotannis fereret agros minime effætos, aut macros, sed potius uberrimos, atque crassissimos? Aut quod tam præclarum virtutis documentum, ubi, & quando latifundia erant amplissima, alternis annis serere, & non nisi in bene cultis requietisque novali- *1. Georg.* bus? Præsertim, quod cessans terra multo ditior, & co- *Vir. 1. Geor.* piosior avaro existat colono: nam

Illa seges demum votis respondere avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit.
Illius immensæ ruperunt horrea messes.

Illud germanum, & bene cohærens cum sequentibus videtur, ut terra ipsa culta, & arata multo agricolarum, & operariorum labore sua mercede fraudatorum, clamet adversus tantam avari hominis, immanitatem. Sicut Jacob cap. 5. ait: *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introivit*. Expositio igitur petenda ex sequentibus.

3 *Operariorum merces fraudata.* *Et sulci eius deflent*. Juxta priorem illam exponendi rationem, quod alii, quorum agros bene cultos ac consitos Job spoliaverat, suis fraudati fructibus deflere cogerentur. Sed id melius, ut sit similis omnino sensus cum *Verisimilior interpretatio.* parte præcedente; illud enim significat particula, quæ in Hebræo est *pariter* aut similiter, quod Vulgatus dixit, *cum ipsa*. Significat igitur ille *sulcorum fletus*, laborem יחד sulcandi, & subigendi terram, multo arantium gemitu, *Fletus terra quid significet.* & lachrymis; De quibus, id est, *Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua*. Atque tauros etiam in arandi opere describens Poeta:

Ps. 125. 6.
Vir. 1. Geor.

Depresso incipiat jam tum mihi taurus, aratro;
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.

Flent igitur *sulci* respersi agricolarum sudore, aut lachrymis, quia nihil aliud hujusmodi fletum sedare potest, quam laboris præmium, quod abstergat *sudorem*, & lachrymas arefaciat. Deficiente igitur per summam immanitatem operariorum mercede, *flent* adhuc *sulci*, ingemunt agricolarum flentium, atque gementium socii, & testes.

Vers. 39. Si fructus ejus comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi.

1 *Anticipata solutio optimi divitiis. Sordida divitum avaritia gratis omnia ad vitam comparantium.*
2 *Terra virtus, & robur.*
Explicatus locus Genes.
3 Agricola *proprie quid. E terre velut maritus.* Baal *quid sonet.*
4 Anima *quid.* Affligere. *Illustratus Malachias.*

1 *Caietan.* PArtem hanc, quo à priori diversa sit; Caietanus referendam censet ad fructus alienorum agrorum, quos etiam gratuito oblatos non prius acceperit, quam suo pretio coemptos. Res eadem prius indicata à Niceta: *Nicetas.* *Neque alieni soli fructus comesse audebat, non prius soluto pretio*: non contentus, sane si credita pecunia, ut hodie divites solent, res necessarias à mercatoribus & venditoribus acciperent. Videlicet longe aberat ab immanitate *Sordida divitum villium comparantium avaritia.* illa, & sordida, quorundam Principum atque magistratuum avaritia, qui fructus optimos, & carnes pinguissimas, atque delicatissimas, & exquisitissimas omnes cupedias comedunt, *& absque pecunia*. & ut hic legunt Septuagin. *solus, sine pretio*, & vi ablatas miseris, & pauperculis venditoribus. *Hi profecto amant vinum, & pinguia*, & tamen ditescunt, nam *comedunt*, & bibunt *absque pecunia*; cum tamen scriptum sit; *Qui amat vinum, & pinguia non ditabitur*. Hi quoque fructus pecorum absque pecunia percipiunt, & vestiuntur lanis, & serico pretioso. Sed proh immane scelus! Vestimentum eorum mistum sanguine. *LXX. Pro. 21. 17.*

Si comedi fructus. Septuag. legunt: *virtutem*. Nicetas *Isa. 9. 5.* *Vis terra, ac robur est ipsa fructuum procreatio, ac tempestiva ubertas*. Vox originalis frequenter vertitur ab interprete fortitudo. R. Mardoch. ait significare etiam *vigorem*, aut *humidum radicale*. quæ etiam in terram conveniunt: aliquando enim redditur pinguis, & crassa, aliquando effœta, macra, & exilis. Unde Genes. 4. 12. *Cum operatus fueris terram, non dabit tibi fructus* (Onchelus *Robur*; Septuag. *virtutem*) *suos*. Addiderunt Septuaginta; *Si comedi solus*, ut indicarent, cum pauperibus omnem cibatum communicasse.

LXX.
Nicetas.
כח
R. Mardoc.
Onchel.
LXX.

3 *Agricola quid.* *Et animam agricolarum eius afflixi*. Prop. Herorum, ac dominorum eius, à quibus negat se quicquam per vim abstulisse: ac Dominos neque solo, neque fructibus privasse. Agricolæ autem nomen Hebræum, *Baghal*, pro- בעל prie significat maritum, & Dominum. Unde idem no- *Baal quid.* men *Baal*, erat nomen idoli, cui se subjugarat populus, *Cur idololatria dicatur fornicatio.* & velut marito nupserat. Quare & dicebatur idololatria, *fornicatio*. *Agricola* vero subagitans, & sulcans terram, & seminans maritum repræsentat. Quare & superius, cum de nominibus honestis rei inhonestæ ageremus, *Agricolarum verba.* versic. 10. indicata sunt illa. *Hortus, Saltus, Arvum, Sulcus, Vomer.*

Ani-

ad rem uxoriam translata. Symmach. LXX. Vatabl. נפש *Affligere quid. Regia. Exsufflare quid. Tygurin. LXX.*

Animam autem *agricolarum*, Symmacus, *spem* fructus percipiendi intellexisse videtur: nam legit *spe privari* Addit Scholiastes; *Reliqua, quæ Domini esset per vim, ac potestatem abrepta*. Septuag ipsam animæ partem, & appetentiam lætitiæ, aut tristitiæ capacem. *Si animam terra recipiēs contristavi*. Vatab. ipsam vim respirandi, quæ nimio labore angustiatur, & intercluditur: *si cultoris eius nimiis operis confeci*. Proprie ex Hebræo verbum *affligendi est*, flare, aut exsufflare, quod Regia interpretatur: *si animam eius afflare feci*; melius dixisset: *suspirare* vel *anhelare*. nam significat etiam spirare cum suis compositis. Unde illud Malach. 1. ab eadem radice, dum loquitur propheta de sacrificiis nimium macris, & exilibus, quæ afferebantur ab Israelitis, è contrario ipsis dicentibus nimium onerosa esse præ pinguedine; *Et dixisti, Ecce de labore* (idest, vide, quam sim defatigatus onere, & labore portandi tam pingue pecus,) *& exsufflastis illud*; id est, præ labore suspirastis. Tygurin. *anhelastis*. Septuag. *Exsufflavi illud*, per antithesim, & collusionem contrarii sensus: Vos exsufflastis, & suspirastis præ nimio onere. Ego vero tanquam rem omnino levissimam, & nullius ponderis, ac pretii exsufflo, & levi flatu repello, & reiicio, atq; adeo etiam abominor. Sic ait Job animam, & respirationem non afflixi, non feci anhelare.

Vers. 40. Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina.

1 Tribulus *quid*. Acanus. *Herba prohibens ebrietatem. Illustratus Salomon.*
2 Spina *quid, labrusca. Explicatus Isaias.*
3 *Clausula controversiæ Job, illius opportunum silentiū.*
4 *An extrema sine pars sacri textus. Quid de titulis quorundam Psalmorum.*

1 *LXX. Theodotio. Nicetas. Tygurin.* חוח *Acanus, & tribulus quid.*

SI quicquam horum ego scelerum admisi, imprecor, ne unquam ex meo labore fructum percipiam, neq; amplius annonæ videam ubertatem. *Pro frumento*, tritico; *oriatur mihi tribulus*; Septuagiota Vaticani, Theod. *spina*. Nicet. quoque testatur, Symmachum legisse *Acanum*, additque *hanc ego stirpem in libris Regum agnovi sic prorsus appellatam*. Ali. *Tallurus*. Certe vocē originalem *chhoahh*. Vulgatus vertit, *Carduum* 2. Paralip. 25. 18 & 4. Reg. 14. 9. ubi Septuag. etiam *Chardum* in li. Reg. at in Paral. retinuerunt fere vocem Hebræam, *Anchuch*. De *Acane* autem illo Symmachi, volunt fere idem esse cum *Acantho* sylvestri, seu Alba spina. Certum est esse herbam, aut fruticem spinosum, cuius meminerunt Theoph. de historia plantarum l. 1. c. 16. & l 6. c. 1. Plin. l. 22. c. 9. atq; illud peculiariter etiam appellatur *Acanum*, illud veluti pomum, quod in caule carduorum assurgit, & extuberat, quod nostrates appellant, *Alcarchofa*, ò *Alcarcil*. similiter quoque vocem Hebræam significare herbam ex sentium genere, constans est apud omnes, & apposita quidem voce, communi nomine *spinam* vertit Vulgatus Can. 2. 2. Prov. 26. 9. *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum*. Parabola enim pungit, & admonet stultum, sicut spina ebrium. Quamquam volunt quidam esse *spinam*, quæ gestata manu prohibet ebrietatem, ac de hac loquutum Salomonem; sicq; parabolam sacram esse remedium contra stultitiam: quare si de hac *spina* sermo esset, profecto haberet sensum elegantem: *Oriatur* mihi spina, quæ me pūgeret, & meæ stultitiæ, atq; ebrietatis coargueret, & inflicto dolore ad saniorem mentē revocaret.

Theophr. Plinius. Spina prohibēs ebrietatem.

2 *Pagn. Tyg. Var. Cajet. Forsterus.* באשת באש *Complut. R. Mardoc. Aquila.* σαπρίας *Theodotio.*

Et pro hordeo spina. Sic etiam Sept. Theod. *Germina, imperfecta, & inutilia*. Alii *lolium*, aut *zizaniam* interpretantur. Alii *Tribulum*; vox quidem originalis, *Bas'sah*, deducitur à radice *Baas*, quod est fœtere: quare vertunt *herbam fœtentem*. Joannes Forsterus existimat, *Esse fructum fastidium palato, & olfactui ingratum, & odiosum, quiq; fastidium, & nauseam parit*. Complut. *Labruscam* vertunt, genus videlicet *uvæ fœtidæ, & pessimi saporis*. R. Mardoch. ait *Botrus mali, & uva odibilis*. Legitur enim Isai. 5. 4. *Expectavi, ut faceret uvas, & fecit labruscas*. Ubi iterum Symmachus legit: *Fructus imperfectos*. Aquila *fructus pessimos*; quamquam & *Sapra*, qua voce Græca ibi utitur, à fœtore, & putore deducatur, & proprie dicatur significare vini quoddam genus herbis in eo putrescentibus conditi, & gravem ex illis odorem concipientis. Septuag. autem, atq; Theodotio *spinas* dixeront: quare minus est, quod quidam tantum interpretantur, *uvas omphacinas*, & nondum maturas, sed acres, & peracerbas. Quicquid sit, imprecatur sibi omnia dulcia, & suavia, si quæ cum iniquitate rapuit, atque comedit, amarescere, & molestissimam nauseam efficere, ac nihil deinceps utile ex terra percipere.

Finita sunt verba Job.

3 *Vatab.*

DIxit, ac peroravit Job. Vatablus existimat *clausulam esse forensem*, qua significetur: *causam esse dictam*. Plerique existimant significari, Jobum nunquam amplius, neque tam seria, neque tam longa, tamq; continente oratione usum: nam paucula tantum verba ad libri finem Deo respondit. Sed quidem videtur indicari, quod tam longam orationem Job habuerit, absque ulla interpellatione amicorum, nihilque deinceps habuisse, quod obiicerent, nihil quod ipse amplius pro se afferret: satis enim, atque superque suam innocentiam ostenderat, atque confirmarat. Et Septuag. caput 32. exordientes ab hac clausula, sic nectunt cum sequentibus: *Et cessavit Job à verbis, cessaverunt autem, & tres amici eius ultra contradicere*; ut initio sequentis capitis notatur; *Omiserunt autem tres viri isti respondere Job, &c.* Nescio, quid simile in fine Psal. 71. *Defecerunt laudes David filii Jesse*: Cum enim suum votum ardentissimum de venturo Messia explicuisset, nihil habuit, quod amplius petendum sibi esse duceret, ut qui jam summam suorum votorum expressisset. q. d. *Con esto acabo, lo que tenia que dezir, y que pedir*. De hoc loco vide, quæ diximus c. 19. ver. 27. super id; *Reposita est hæc spes in sinu meo*. Simili ratione Job consummavit, atque perfecit suæ causæ, & innocentiæ defensionem, atque cumulatissime de suo jure, & æquitate disseruit. Illud enim verbum *finiendi* significat rem integram, absolutam, perfectam omnibus numeris.

Germanas explicatus. LXX. Quid sit defecisse laudes David. Finiendi verbum de perfectione.

Origenes. Eccles. 3. Ps. 108. 4.

Observat vero Origenes ad Jobi commendationem, *Non simpliciter cessasse, sed verbis: nec enim eius Divinarum rerum cogitatione, atque notitia non cessavit*. Novit igitur tempus loquendi, & tempus tacendi, ac postquam quod sui muneris erat, cumulate præstitit, ne tam contendere, quam veritatis, & innocentiæ partes agere videretur, rem totam Deo relinquit judici, & diremptori, & extremo adversus detractores, & calumniatores malitiosos remedio utebatur, non jam verbis, sed *oratione*: sicut scriptum est: *Detrahebant mihi, ego autem orabam*.

4 *Quæstiuncula explicatio. Cajetan. Gregor. Philip. Beda. Hieron. Nicolaus. Hugo. Dionys. Codices manuscripti.*

Sed illud quæstionem habet, an hæc verba, *Finita sunt verba Job*, sint pars sacri textus: nam Cajetanus sic de illis censet: *Hæc clausula deficit in textu vulgatæ editionis*. Et quidem partem hanc neque habent in textu, neque interpretantur Gregor. Philippus, Beda, Hieron. Nicolaus, Hugo, Dionys. Vulgatæ editiones, quæ circumferuntur cum annotationibus Vatabli, & quæ Parisii edidit Robertus Stephanus anno 1540. Plerique etiam Vulgati Codices, & sex, aut septem Manuscripta pervetusta, quæ Hispali nunc mihi consulere licuit ex Bibliotheca Ariæ Montani, apud D. Jacobum ensiferum, & ex Bibliotheca Columbi Templi maximi, atque duo item alia domus Professæ nostræ, & nostri Collegii Divi Ermenegildi. Sed leguntur tamen ea verba in Hebræo, & Septuag. & in Complutensi. Hispana editione, refertque eadem Henricus, ex Codice S. Germani, & S. Dionysii: agnoscit præterea D. Thomas, & fere alii recentiores interpretes. Tandem in correctiori editione Vaticana leguntur quidem, sed minutioribus characteribus, ea videlicet forma qua alia scribuntur, quæ non sunt partes sacri textus, & qua annotationes quædam, cujus modis illæ sunt, cum in medio Psal. 9. annotatur Psalm. 10. *Secundum Hebr.* Et in medio capitis 3. Danielis post canticum trium puerorum; *Hæc usque in Hebræo non habetur, & quæ posuimus de Theodotionis editione translata sunt*. Et titulus Psal. 17. qui paulo longior est, ac minus probatæ auctoritatis apparet. Ego (ut de nostris jam censeam) incertam rem existimo: sic enim apparet judicatum ab iis viris, quorum correctioni editio Vaticana demandata est à Pontifice. Quare qui tanquam sacræ Latinæ editionis nollet admittere, non damnarem: qui ingenue admitteret, laudarem ingenue.

Incerta res de his verbis ultimis

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Jesu,

COMMENTARIORUM IN IOB,

LIBER VNDECIMVS.

Qui est de certamine undecimo, id est, prælonga Eliu disputatione, atque oratione habita ad Job, & ad tres illius amicos.

I in primo hoc vestibulo, & quasi ore longissimæ huius Orationis Eliu (quippe sex integra, non pauciora, ambitiose nimis occupavit capita) præmiserimus, quæ de ipso Eliu, deque huius disputationis, & certaminis qualitate quæri, & exponi possunt, facilem deinde ad intelligentiam totius orationis aditum aperiemus.

QUÆSTIUNCULA I.

Ex quonam genere fuerit Eliu?

1 Eliu *fuisse ex progenie Nachor, prima sententia.* Buz, *Provincia Idumeæ. Illustratus Jeremias.*

2 *Fuisse ex progenie Abraham, Secunda sententia.* Ram, *&* Aram, *quis. Abraham trinomius.*

3 Posteritas, *&* cognatio; *differunt.* Cognatio, *quid proprie ex Hebræo. Explicatus semel, & iterũ Moyses.*

4 *Vera quæstionis solutio. Eliu Idumæus. Cur illius cognatio indicetur. Adolescentum parentes quæri solere.*

1 *Prima sententiæ suspicio, & auctores.* DUcti similitudine, & cognatione cognominis, *Buzites*; plerique existimarunt fuisse Eliu ex progenie Nachor fratris Abraham. Nam Genes. 22. 21. dicitur Nachor suscepisse ex Melcha uxore, *Hus primogenitum, & Buz, fratrem eius.* Quare videtur *Eliu* Buzites, gentilitio cognomine referre genus Bux. Sententiam hanc, quasi ex traditione quadam, accepit Philippus. Describuntque commentaria Hieronymi, & Bedæ; idemque Hieronymus in quæstionibus Hebraicis; fereque amplectitur Nicetas; atque juniores interpretes sequuntur. Sed infirmum prorsus argumentum, quod ex solo nomine, aut cognomine ducitur, cum plures nomine *Bux*, legamus. 1. Paralipom. 5. 14. Ezech. 1. 3. quos neque ad unum aliquem generis, nominisque parentem referendos existimamus. Tum etiam, quod Nicetas in protheoria. cap. 21. Existimat verosimile (imo D. Thom. Hugo, verum existimant; atque adeo Gregorius) illud cognomen sumptum *à quappiam Provincia Ausitidis urbe*: dicerem potius ab Idumææ regionis provincia: nam Jere. 25. 23. judicatur esse provincia, aut regni caput; *Dedam, & Thema, & Buz, & universi, qui attonsi sunt in comam, & cunctis Regibus Arabiæ, &c.* Nam si (ut inferius dicemus) Eliu quoque Princeps, aut dux fuit, oportebit quoque in regione Hus partem illi assignare, in quam dominetur. Quanquam quidem Bux, non provinciam, sed urbem Idumææ vocet Hieronym. atque adeo gentes illas Dedan, & Thema, & Bux, ad Arabiam constituat. *Hæ* (inquit) *gentes in solitudine sunt, vicinæ, & mistæ regionibus Ismaelitarum, quos nunc Saracenos vocamus, & de quibus dicitur, Qui attonsi sunt in comam*. Theodor. vocat *Bux gentem Persicam*. Videlicet eam Arabiæ partem, quæ vergit ad Persas, & Medos. Cum quo consentit etiam, quod Septuag. explicare tradunt, Eliu fuisse *Ausitidis regionis*.

Philippus. Hieron. Beda. Nicetas. Titelman. Eman. Sa. D. Thom. Hugo. Gregor. Buzites cognomen unde. Buz, fuerit ne urbs, an provincia. Hieron. Theodor. LXX.

Secunda sententia asserere videtur Eliu fuisse ex progenie Abraham, nimirum per Esau; nititur autem illi nomini *Ram*; hunc enim existimant esse ipsum Abraham; sic aperte legit Kaldæus; *De cognatione Abraham*. Sequuntur Philippus, & commentaria Hieronymi, & Bedæ; ex recentioribus Albertus Magnus. Ergo cum *Ram* sit ex progenitoribus David 1. Paralipo. 2. 9. 10. dicitur enim *Ram*, Nepos, Phares, & Filius Esron; idemq; *Ram* vocatur *Aram* in Matthæo. *Esron autem genuit Aram*: non loquitur de hoc *Ram*, quippe posteriori, quàm Eliu Buzites, sed de priori alio, & consequenter asserunt *Abraham* trinomium esse; Primo *Ram*, cum in Kaldæa esset, quod interpretatur excelsus. Secundo *Abram*, quasi *transiens*, aut proficiscens, quia videlicet profectus est trans flumen Euphratem. Tertio tandem *Abraham*, quasi *Pater multarum gentium*. Hic ergo *Ram* est, de cujus cognatione dicitur esse Eliu. Et quidem nisi splendida, & celebris fuisset cognatio *Ram*, nunquam illius mentio fieret. *In generationis itaque* (ait Philippus) *Eliu nominibus nobilitatem nativitatis voluit demonstrare, qua utique clara, ac splendida familia esset, unde hic nasceretur, cui etiam tantus vir Abraham, tam magnus, & illo sæculo præcipuus, quippe Deo placuisset singulariter nominatus cognatione adjungeretur.*

2 *Secunda sententia auctores, & fundamenta. Chaldæus. Philippus. Albertus. Ram quis. Abraham trinomius. Philippi.*

Sed est in hac ipsa sententia nonnihil dissidii; nam Philippus adhuc censet esse Eliu ex Nachor, fratre Abraham: nam quod Nachor, & Abraham fratres fuissent, qui deinde erant posteri Nachor, erant quidem, non de posteritate, *at de cognatione Abraham*: nam ipse Abraham vocat filios, & posteros Nachor, *cognationem suam*, Gen. 24. 3. *Cum adjuravit servum suum, ad terram, & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias uxorem filio meo Isaac.* Quod impletum legimus in domo, & familia Nachor. Alii, & rectius existimant, si semel asseratur *Ram* fuisse eundem, qui Abraham, consequenter asserendum Eliu fuisse ex posteris Abraham per Esau: tum quoniam originale nomen *cognationis Mispahhah*, significat familiam, aut domum, cujus sit unicum caput, & auctor; quare significat multos cognatos, aut consanguineos, sub uno parente, & generis propagatore, ut clare per eandem ipsam vocem dicitur Gen. 24. 40. *Accipies uxorem filio meo de cognatione mea, & de domo patris mei.* Quod impletum est in Rebecca filia Bathuelis, nepte Nachor: non enim familia Nachor erat cognatio Abraham, id est, familia Abraham, sed erat cognatio, & familia, domusque patris Abraham. Cum autem hic dicitur, *Eliu de cognatione Ram*, dicitur esse de domo, & familia *Ram*; qui si Abraham est, oportet quoq; fuisse ex illius posteris, & filiis. Eadem quoq; vox

3 *Duplex huius sententiæ semita. Philipp. An Eliu ex Nachor. An ex Esau.* מִשְׁפָּחָה *Cognatio & familia quid proprie.*

vertitur

vertitur *familia*, & adiunctis aliis explicatur, Nu. 1. 20. *Per generationes ac familias, & domos suas.* tum etiam, quoniam si illud speciosum erat, quacumq; ratione communicasse sanguini Abrahami, cur etiam sacri istius libri auctor, illud non explicuit, cum trium aliorum amicorum mentio facta fuit, quos certus erat fuisse posteros Abrahæ? Neque tantum de cognatione, sed de familia, & posteritate per Esao? Sed ais, familia, *& cognatio Ram* celebris erat, & nobilis, qui nisi fit Abraham, ignobilis erit, ut cujus caput nemini notum? Respondeo nobis quidem nunc ignotum esse, at honoris, & nobilitatis causa tunc scriptum, non videri dubium; sicut etiam *Barachel*, quem oportet famosum fuisse suo sæculo virum, hoc tantum loco legimus. Denique quisquis fuerit *Ram*, quisquis *Barachel*, honoris ergo nunc scribitur, cum tamen neq; parentes, neque cognatio aliorum trium describatur.

Ram nobilis familia caput.

4 In re ista nemo habere potest aliquid certi, & explorati; conjecturæ, si quæ ex Scripturis fieri possunt, productæ jam sunt, qui illas attente ponderabit, in neutra parte inveniet magnum momentum. Ego hominem amicum Idumæorum, & Husitanorum Principum, & posterorum Esau, facile quoque credam Idumæum, & Esau posterum, inter Idumæos natum, & educatum. De cognatione illius, si cui quæ nuper dicebamus, non valde placuerint, atque adeo putarit aliquid aliud mysterii inesse in ea parentis, & cognationis indicatione, licebit quidem, suscipere, quod jam dicam. Ubi de alicuius origine, & genealogia ex professo non agitur, si senex ille sit, de quo agimus, aut cum quo loquimur, neque obiter quidem, strictimve, illius parentes, aut cognatio indicari, aut quæri solet: ut qui ex suis facinoribus, & præclare gestis notus esse debeat. At si junior sit, quæri, & ostendi illius parentes solent: juniores enim ex parentibus potius, quam ex suis operibus nobilitatem habent. Sic sane vides de adolescente David rogare Saulem 3. Reg. 17. 56. *De qua stirpe descendit hic adolescens? & cuius filius sit ille puer?* Rursus. *De qua progenie es, ò adolescens?* Tobias quamvis cæcus, at audito adesse juvenem illum, rogat c. 5. 16. *Rogo te, indica mihi, de qua domo, aut de qua tribu es tu?* Respondit vero Raphael. *Ego sum Azarias, Ananiæ Magni filius*; nimirum illius speciem præ se ferebat. Similiter Raguel osculatus Tobiam juniorem dixit: *Benedictio sit tibi, fili mi; quia boni, & optimi viri filius es*, c. 7. 7. Quid igitur mirum, si trium Principum virorum ætate, ac sapientia provectissimorum cognationes, atq; parentes taceantur; at junioris Eliu cognatio, parensq; simul cum illius nomine statim indicentur? videlicet ut adolescentiam illius nemo contemnat, neq; sapientiam, quamvis propter ætatem cum cæteris amicis non enumeretur.

Rei istius incertitu. de Eliu ex posteris Esau.

Cur mentio facta fuerit parentum Eliu.

Adolescentum parentes quæri solere.

QVÆSTIVNCVLA II.

Quis Eliu fuerit; an idem, qui Balaam?

1. Balaam *fuisse ipsum Eliu, antiquorum sententia.*
2. Balaam *Mesopotamius, quæ illius patria. Illustratus Moyses.*
3. *Mesopotamia fines.* Aram, *quæ regio.*
4. Balaã *Ariolus. Damnatus avaritiæ, & falsa doctrina.* Ariolus *quis dicatur.*
5. Balaam *tandem resipiscẽs. Non valde longa vita Eliu.*

1 EX Hieronymo in qq. Hebraicis ad plures emanavit traditio illa pervulgata, Eliu ipsum eundem fuisse Balaam. Quam sententiam fuisse *Patrum doctissimorum Scripturarum*, scribit Philippus, tum hic, tum in præfatione totius libri. Idem sequitur Rupertus lib. 6. in Gen. c. 24. Hieronymi verba adscribenda ex traditione Hebræa Genes. 22. *Secundus natus est de Melcha Buz, & ex huius genere est Balaam ille Divinus, ut Hebræi tradunt, qui in libro Job dicitur Eliu; Primum vir sanctissimus, & Propheta Dei, postea per inobedientiam, & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, Divini vocabulo nuncupatur, diciturque in eodem libro: Et iratus Eliu filius Barachiel Buzites: de huius videlicet Buz radice descendens.* Hæc Hieronymus. Quæ, si ille ex sua sententia protulisset, multum apud me haberent ponderis. Sed nunc leviter excogitata censeo: nam Balaam fuit quidem ex Mesopotamia: Eliu vero, quamvis *Mesopotamium* appellet Episcopus Algarbiensis, forte alludens ad hanc Hieronymi traditionem, at fuit ex terra Hus. Hoc habemus ex auctoritate Septuaginta, quæ gravissima est, vocant, enim *Husitanum*: tum etiam ex re ipsa, quæ exigit Husitam fuisse, qui ad consolandum Husitanum Regem accesserit, aut potius nõ tam accesserit ex alia provincia, quam ibi omnino degens, Jobi infortunio, & disputationi interfuerit. Et illud quidẽ habemus ex Deut. 23. 4. de Ammonite, & Moabite: *Conduxerunt contra te Balaam filium Beor, de Mesopotamia Syriæ, ut malediceret tibi.* Ubi Onchel. legit: *Cõduxit contra te Balaam filiũ Beor, de Pethor Syriæ, quæ est juxta Euphr.* Ubi videtur forte vocem originalem retinuisse, quod crederet, eam fuisse urbem aliquam patriam Balaam.

Hieronym.

Philippus. Rupertus.

Eliu non fuisse Balaam. Eliu. Husitanus. Osorius. LXX.

An Balaã Mesopotamius. Onchel.

Sed ais, rem hanc esse incertam: nam Numer. 22. 5. potius videtur Balaam fuisse Ammonites: nam Balac *misit ad Balaam filium Beor Ariolum, qui habitabat super flumen terræ filiorum Ammon.* Ubi Septuaginta vocem etiam quasi originalem retinentes, videntur assignasse propriam urbem Balaam, *Misit legatos ad Balaam in Jbathura, quod est, super flumen terræ filiorum populi illius.* quæ etiam particula, *terræ populi illius*, habetur in Hebræo: vox autem illa originalis oppidi Balaam, proprie est *Pethor*, quam etiam hoc loco, sicut in Deuteronomio retinuit Onchelus. Ergo tantum videtur ex his locis elici posse, Balaam habitasse quidem juxta Mesopotamiam, aut juxta Euphratem, & terram Ammonitarum: nam Mesopotamia, si largiuscule accipiatur, pro universa regione, quæ inter duos illos magnos fluvios, Tygrim, & Euphratem interjacet, non dubium, quin Babylonem usque pertingat. Euphrates enim, ab Armenia, unde erumpit, Cappadociam petit, Mesopotamiam præterlabitur, & Babylonem secat, tandemque in Rubrum mare influit. Sicut autem Mesopotamia est juxta Chaldæam, & juxta terram Ammonitarum, ita etiam est juxta Arabiam, & Husitanam regionem: nam omnes istæ provinciæ sunt Syriæ, sive Aram. Itaque nihil certi haberi potest, cujus fuerit Balaam; tantum sedem habuisse ad Orientalem partem illius regionis; ipse enim ait, Num. 23. 7. *De Aram adduxit me Balac, Rex Moabitarum, de montibus Orientis.* Refertur autem hoc à nonnullis ad Arabiam Felicem Orientalem, unde tres Magi Reges Christum adoraturi venerunt, successores quidem Balaam, ut Hieronymus, Ambr. Chrysost. & plerique Patrum tradiderunt. Aram autem, sive Aramæa regio, ipsa est Syria, quæ omnes illas regiones complectitur, ut sentit D. Hieronymus, de tradit. Hebraic. Genes. 10. Et super id Amos 1. 5. *Tenentem sceptrum de domo voluptatis.* Immo & propterea aliquando videtur Syria cum Mesopotamia confundi; solet enim appellari *Syria fluviorum*, Genes. 24. 10. & Deuter. 23. 4. quasi Syria Mesopotamia, in Hebræo, non solum quod aliqua tantum Syriæ particula sit, quæ dicitur Mesopotamia proprie dicta; sed quod maxima Syriæ pars tota sit Mesopotamia, & interamnis, videlicet inter Euphratem, & Tygrim. Quare frequenter quod in Hebræo dicitur *Aram*, vertitur ab Interprete, *Syria*. Ergo Balaam non quidem *Aramæum*, ut Chaldæus, & Josephus appellant; sed Madianitam sine ullo scripturarum detrimento appellat Andr. Masius Jos. 13. v. 22. Ergo, ut tandem concludã, nihil effici potest ex ista Balaam patria, & habitatione, quod probet, non fuisse Eliu.

Cuius fuerit Balaã. LXX.

Onchelus.

Mesopotamia quod comprehendat.

Euphratis tractus.

Balaam patria incerta.

Magi posteri Balaam. Hieronym. Ambros. Chrysost.

Aram, Syria ve, quid comprehendat.

Syria cur cum Mesopotamia cõiungatur.

Syria maxima pars inter Tygrim & Euphratẽ.

Chaldeus. Iosephus. An Balaã Madianit. Masius.

Respondeo sane, nihil omnino certi inde haberi, at illud videri maxime probabile, Balaam non fuisse Husitanum; Eliu vero, & Husitanum esse dictum est, & deinde confirmabimus: Tum etiam quoniam Balaam, *Divinum*, atque *Ariolum* fuisse, Scripturæ testantur: sunt autem *Arioli*, ut definit Isidorus lib. 8. etymol. cap. 9. *Qui circa aras Idolorum, nefarias preces emittunt, & funesta sacrificia offerunt iis, qui celebritatibus Dæmonum responsa accipiunt.* Quare antequam prophetaret, erigebat Balaam *aras, & imponebat victimas*, semel & iterum, Numer. 23. 1. & 29. id quod etiam docet August. lib. 2. qq. ad simplician. Vide etiam lib. 4. qq. in Numer. q. 48. Theodoretus super Numer. quest. 40. 41. 43. 45. Idemque ex Origen. Ambros. Chrysost. confirmant Arboreus in Theosophia & noster Joannes Ferdinandus in Thesauro Scripturarum, verbo *Balaam*. Damnatur etiam improbæ *avaritiæ* apud Judam Apostolũ, & *falsæ doctrinæ* 2. Pet. 2. 15. Apoc. 2. 14. & nefarium adversus Israelitas consilium Madianitis suggerit, de gerendo bello, non per viros, sed per *fœminas*, Numer. 31. 16. Eliu autem, nemo, una excepta arrogantia, & tumore animi, ac loquacitatis nota, damnat vel falsitatis, vel improbitatis: de Deo enim, deque Divinis rectissime sentit, & de universis pietatis, & virtutum officiis salutarem disciplinam præcipit.

Verisimilius Balaã non fuisse Husitanũ, Balaam Ariolus, & Idolatra. Num. 22. 5 Ariolus quis. Isidorus. August. Theodor. Origenes. Ambros. Chrysost. Arboreus Ioannes Ferdinandus.

An Balaã primum sanctus postea magus Hieronym. Oppositum verius, Balaã primo Ariolum, postea Dei veri cultorem. August. Theodor.

Sed obiicis, Eliu quidem primum extitisse justum, & sanctum, atque etiam Dei Prophetam cum Job disputantem, postea improbum, avarum, & falsorum dogmatum atque Magicæ artis magistrum. Id, quod etiam de Balaam asseruit Hieronym. *Primum sanctus, & Propheta Dei, postea per inobedientiam, & desiderium munerum, divino vocabulo nuncupatur.* Respondeo, contrarium videri multo verius, ut Balaam primum Ariolus, & Magus, & ignorans verum Deum; postea à Deo vero edoctus, & illustratus fuerit, sicut ipse significat Numer. 24. 3. *Dixit homo, cujus obturatus est oculus, qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius.* Sic docet Augustinus, & Theodoret. citati. Præterea, quod si Job est quintus ab Abraham, ut cap. 1. diximus; & Eliphaz Primogenitus Esau, oportebit Eliu, qui hoc tempore vixit, supervixisse fere annos trecentos, usque ad internecionem illam Madianitarum, cum quibus interfectus est Balaam, Numer. 31. 8. & Josue 13.22. quod contigit sub mortem Moysis. Vide

Titelman. Titelmanum in præfatione huius libri.

QUÆSTIUNCULA III.

An Eliu fuerit ex Jobi amicis, qui ad illum consolandum venerunt?

1 *Eliu inter amicos Job relatus.*
2 *Tres tantum amici Jobi nominati. Hi miraculo excitati ad visitandum Job.*
3 *Eliu forte Job consanguineus, fortuito interfuit disputationi amicorum.*

1 *An Eliu fuit Jobi familiaris & amicus, LXX.*

AMicum vocat Gregorius, ac fere is communis sensus Interpretum, neque enim familiariter, immo ad severiorem objurgationem neque accessisset. Contra obstat, quod inter reliquos amicos nunquam numeretur: & cum c. 32. vers. 3. in Hebræo habeatur; *adversum amicos eius,* vel *suos* indignatus est; at tum Septuaginta, tum Vulgatus Interpres, omiserunt de industria illud pronomen, ne videretur referendum ad ipsum Eliu, quasi ipse fuisset illorum familiaris, & socius: cum tamen debeat referri ad Jobum, cui illi tres amicitia, & necessitudine juncti essent. Sed in hac tamen dubitatiuncula duo videntur asserenda.

2 *Job 2. 11. Eliu nō numeratus inter Jobi amicos.*

Primum non fuisse ex societate trium illorum amicorum, *qui condixerunt sibi, ut pariter venientes consolarentur Job.* Semper enim tres numerantur, non plures, supra c. 2. 11. & c. 42. 7. Tum etiam Deus non videtur in numero ponere Eliu, neque illius meminisse, cum loquitur cum Eliphaz de *duobus illius amicis,* c. 42. 7. & 9 imò & ipse Eliu, non *suos amicos* nominat, sed Jobi potius, tres illos viros, c. 35. 4. cum ait; *Respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum.* Tandem Hebræi hos tantum tres amicos peculiari illo miraculo excitatos ad Job visitandum tradunt; quod Nebiensis refert super id Psalm. 4. *A fructu frumenti,* &c. & Galatinus lib. 10. c. 7. ad Eucharistiæ Sacramentum, de tribus his Jobi amicis agens; *Tradunt* (inquit) *Hebræi, arbores, quæ erant in hortis eorum aruisse, videruntque panem, quo sustentabantur, versum in carnem viventem, & vinum, quod bibebant, conversum in sanguinem: & recesserunt unusquisque de loco suo, & huius officii gratia liberati sunt à descensu ad locum, qui deputatus erat eis in Gehenna. Eliphaz de regione Themã, quæ (ut placet multis) insula est in sinu Arabia. Baldad, de provincia Suba, quam credunt esse, partem Aegypti superioris. Sophar, de regione Naama: ea est terra Judea, quam Promissionis appellant; & ipsi quidem convenerunt in unum, ut accederent ad Iob consolaturi, & confirmaturi eum.* Sed de his diximus plura c. 2. Accedit, quod ætatis, tum etiam dignitatis dissimilitudo, non poterat amicitiam, & familiaritatem facile illecire neq; cum Jobo, neque cum illius amicis, & prolixioris ætatis hominibus.

Nebiensis. Galatinus Traditio Hebræorũ de Jobi amicis miraculo excitatis ad visitandũ Job.

3 *Eliu forte ex Jobi consanguinitate, & auditoribus. Olympiod.*

Secundum, sicut multos alios tum subita Jobi clade, tum trium Regum adventu commotos ad tam insolitum spectaculum confluxisse; ita & Eliu adolescentem acrem, & vehementem, non solum audiendi, videndique sapientissimos Reges, etiam non rogatum dicendi cupidum accessisse, verosimile est; præsertim si ulla sanguinis communione junctus erat, aut ex discipulis quondam, & auditoribus Jobi familiaribus. Rem hanc Olympiodorus his verbis tradidit in fine cap. 42. *Videtur Eliu non una cum Jobi amicis ad eum visendi causa venisse, sed fortuito adfuisse; & in Jobum jam laboriosa ægritudine, ærumnaque mulctatum, & in amicos cum eo disputantes, incidisse.* Accidere enim solet, ut post institutam disputationem, nonnulli conveniant; atq; in disputantium cætu consistant, atque ea, quæ utrimq; dicuntur, audiant; suas ipsi etiam rationes quasdam obtrudant, & eas ejusmodi, ut iis deinde sit disputandi munus complectendum omnino. Eliu itaq, visendi tantum causa adiuit; quare de illius adventu, ne verbum quidem Divina scriptura. Accessit vero (ut existimo) bono, & amico animo, si non ad consolandum, at certe ut aliquam officii partem persolveret. Quare à principio universæ disputationi interfuit, ut ipse indicat vers. 6. 7. 11. 12, 16. Deinde quoniam Justitiæ cultor, & Divini tuendi honoris cupidus, & studiosus, neque vulgari excultus sapientia videtur: quæ duæ semper res, primis illis præcipue sæculis, multum valebant ad benevolentiam inter Reges, & viros Principes conciliandam. De quo statim.

Disputationibus aliorum sese immiscentes.

Eliu sapiens & iustus bono animo ad Jobum accedens.

QUÆSTIUNCULA IV.

Quæ Eliu sanctitas, atque sapientia?

1 *Eliu vir justus figuram gestat vanagloria amatorũ.*
2 *Sapiens, & eloquens. Sententiæ nomen in bonum, fere semper in sacro sermone. Catholica dogmata Eliu.*
3 *Nominis Eliu notio, & interpretatio. Minus peccasse, quam cæteros amicos.*

5 *Eliu sanctior tribus amicis. Gregor.*

ELiu virum sanctum non minus, quam tres alios amicos, aperte ostendit tum illius oratio, tum illud, quod eleganter Gregorius in Præfatione hujus capitis, sapienterque observat, tantum reprehensum esse à Deo *imperiæ* cujusdam in dicendo arrogantiæ, & tumoris: cum tamen cæteris præcipiat peccati expiationem laboriosiorem per sacrificia, & orationem. Quare cum alii Hæreticorum personam, & mores referant, at hunc Eliu existimat figuram repræsentare *vanagloria amatorum,* & quorumdam *Doctorum fidelium, sed tamen arrogantium,* qui non tam Dei gloriam, quam suas laudes aucupantur. Quanquam illæ virtutes in eo non omnino desiderantur, observantia, & pietas erga majores natu, atque modestia quædam, & *capitis demissio* in audiendo, c. 32. 6. & paratus est, si quid erraverit, corrigi, c. 34. vers. 32. non est *personarum acceptor* c. 31. vers. 31. familiariter cum Deo agit, & blande illum compellat *Patrem,* c. 34. 36. Deum timet omnia potentem, & præmio, aut pæna afficientem mortales, c. 33. & 34. 35. 36. Denique ubique videtur ardere Divini amoris zelo, sed non secundum scientiam. Sapientia, vero atq; eloquentia eximia fuit, fundit enim sententias sapientissimas, ex ipso Dei testimonio dicentis, c. 38. 2. *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* Sententiarum vero nomen sic exponit Gregorius cap. 2. hujus Præfationis: *Cum dicit sententias, sed non addit protinus quales, vult proculdubio, bonas intelligi: nam cum sententia dicantur, nisi etiam mala dicantur mala sentiri non possunt; in bono enim semper sententias accipimus,* sicut Scriptum est: *sapientior sibi videtur piger septem viris loquentibus sententias.* Et quidem R. Moyses Aegyptius lib. 2. Doctoris dub. cap. 24. ait. *Apud amicos honoratum fuisse Eliu* propter sapientiam. Sed plura suo loco. Nunc tantum indicanda, quæ Eliu sua proculdubio sapientissima oratione attingere videtur. Primo quidem, *Trinitatis* mysterium insinuat, cap. 32. vers. 22. agnoscere videtur *Spiritus sancti* donum *sapientia,* vers. 4. *Creationem,* & *animam* rationalem *inspiratam* à Deo primo homini c. 33. vers. 4. 6. cap. 34. 14. 19 cap. 35. ver. 10. c. 36. v. 3. *Angelorum innumerabilem* multitudinem, c. 33. vers. 33. Reliquorum naturæ operum, *Meteororum* præsertim mirabilitatem, c. 36. v. 27. 28. 29. 32. c. 37. 3. 4. usque ad 22. *Iustitiam,* c. 34. v. 10. 11. 12. 17. 19 c 36. v. 6. 7. 22. *Providentiam* singularum actionum, c 34. vers. 21. 22. 25. 28. c. 35. 13. c. 37. vers. 3. *Incomprehensibilitatem,* cap 36. vers. 25. 26 & c. 37. v. 23. 24. *Aeternitatem,* c 36. vers. 26. Dogmata item quædam tum ad Fidem, tum ad mores pertinentia: *morbos corporis* interdum pro peccatis immitti, c. 33. vers. 17. 19. 25. *sanctorum Angelorum preces,* c 33. ver. 23. Studium *Orandi* in tribulationibus cum animi demissione, cap. 33. vers. 26. 27.

Eliu figura Doctorum arrogantium. Eliu virtutes Pietas, & Observantia. Eliu eloquentissimus. Sententia quid sit. Gregor.

Prov. 26.

Dogmata, & præcipua capita Orationis Eliu.

Somnia-

Somniorum quorundam Divinas immissiones, ca. 33. vers. 15. *Operum* dignam mercedem, cap. 33. vers. 17. 27. c. 34. vers. 11. 18. 22. 25. 26 30. c. 36 9. 50. *Adoptionem filiorum Dei*, ca. 34. vers. 16. Novissimum *Iudicii diem*, & sempiternos impiorum cruciatus, cap. 35. vers. 15. Piorum etiam dignum *premium*, cap. 36. vers. 11. Supplicem, & utilem *sanctorum patientiam*, cap. 31. vers. 26. c. 36. vers. 10. 15. 18.

Eliu nihilo minus sapiens, quã alii amici. August.

Denique nihilminus sapientiæ, & Theologiæ sublimioris videtur tribuendum Eliu, quam amicis senioribus Immo & cum illos aliquando Prophetarum appellatione dignati fuerimus, hunc potiori jure ex Augustini sententia, *prophetam* compellabimus: nam super id c. 32. 19. *En venter meus quasi mustum absque spiraculo, &c. Commendat*, inquit, *hunc scriptura, quia in prophetia loquutus sit.* Cæteris quoque acutiorem, & in dicendo acriorem, propiusque accedentem ad veritatem, D. Tho censet, propterea que illi non respondere sanctum Iob. Atque adeo Greg. jubet: *Verba Eliu tanto graviori circumspectione pensanda esse, quanto per juventutis audaciam ferventiori spiritu proferuntur.*

Eliu an prophetã. Eliu acutior cæteris D.Thom. Gregor.

Notio, & proprietas nominis Eliu. Gregor. Ps 99. 3. אלי

Rectam denique fidem, atque rerum Divinarum scientiam suo nomine præferre videtur. nam ex eodem Gregorio, *Eliu*, sonat, *Deus meus iste*, vel *Deus Dominus*. Illud enim videtur de fidelibus dictum; *scitote, quoniam Dominus ipse est Deus*. Sed cum à nomine *El*, & affixo primæ, & tertiæ personæ videatur componi, sic explicari oportet. *Deus meus ipse.* Vel, *Fortitudo mea ipsius* Speciosa quidem ac religiosa compellatio; non minus quam aliorum trium amicorum nomina: neque minus pulchra illa notio ejusdem nominis, quam Olympiodorus tradit in fine Catenæ; *sonat*, inquit, *Eliu, Deus audiens, seu Filius Deum enuncians*. Quamquam, unde istam significationem hauserit, ex quave radice decerpere potuerit, prorsus ignoro. Sicut autem nomen *Buz*, ex quo *Buzites* dictus est, inter Hebræos postea usurpatum fuit; sic sanè etiam invenimus nomen *Eliu*; nam Samuelis proavus 1. Reg. 1. 2. dictus est *Eliu*; tum etiam Princeps quidam de tribu Manasse, 2. Paralip. 12. 10. & nepos *Obed Edom*. 1. Paralip. 26 7. & Dux, qui præerat tribui Iuda, *Eliu frater David*. 1. Paral 27. 18. Sed quomodo peccaverit Eliu, tum re ipsa, & contradicendi, atque maledicendi studio; & temeritate quadam prave judicandi; tum in forma ipsa argumentandi (quanquam multo minus peccavit, quam cæteri amici, ut eleganter explicat Nicetas in Protheoria, cap. 21. *Iobi tantum mentem non est assequutus, cum ad Deum Iudicem provocavit.* Vide inferius vers. 3.) idem dicendum, quod de cæteris amicis. Vide superius initio cap. 4.

Olympiod.

Eliu minus peccãt, quã alii amici.

QVÆSTIVNCVLA V.

An hæc Oratio Eliu numeranda sit inter Iobi certamina.

1 *Eliu acerrimus athleta. Ira opportunitas in bello.*
2 *Eliu impetus. Silentium Iobi, & patientia frangit.*
3 *Iræ antidotum. In rixa, Victor, qui vincitur.*

Acrimonia Eliu in disputandi congressu.

CErtamen fuit eo gravius, quo Athleta ætate valentior, & ardore dicendi, & repugnandi, atque vincendi cupiditate commotior. *Post tres alios* (inquit Gregor.) *ad contumelias etiam Eliu junior excitatur, ut tranquillitatem sanctæ mansuetudinis saltem dedignata levitas perturbaret ætatis*. Adde ætati per se præcipiti magnum iræ impetum; quæ, ut Seneca aliquando dixit; *Extollit animos, & incitat, nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitavit, misit que in pericula audaces.* Accedit vero, quod cum hoc sit certamen ultimum, omnium suarum virium ignes subjicit Sathanas athletæ suo, quo Jobum dejiciat. Atque in id potissimum incumbit Eliu, quod adversarius sibi efficiendum proposuerat, ut blasphemasse probet: verba enim potius quam facta Iobi calumniatur. Vide inferius vers. 3. Videre igitur licet adolescentem natura, & acrem, iratum, & indignantem adversus hominem ætate gravem, ac meritis, mitissimum, ac patientissimum laborum incredibilium; illum prætereà studio, & impetu dicendi elatum, & insolescentem adversus hominem silentem, & aures jam habentem quotidiano convitio defatigatas. Et cum omnia acerrimi Athletæ, atque irati concertatoris documenta præbeat Eliu; in Iobo tamen omnis mitissimi animi significatio elucet: *Rubicundus ille est ob iram* (mutuor Basilii verba) *hic minime ruborem prafert*; *illi, sanguinei oculi, hujus quieto, ac cum gravitate aspiciunt: non illa aspera hunc mitis*. Est vero novus hic totius disputationis actus, nova etiam argumentandi forma tanto subtilior quanto magis in se ipsam reflexa: nam videtur argumentari (ut Logici aiunt) quasi ad hominem, ex ipsius Iobi verbis, & dictis. Tanto igitur orationis pondere, quasi respondendi facultate negata, videtur opprimi Iob; accedente præsertim Divina, etiam locutione, qui acriter in eundem invasit, & institutam Eliu orationem quodammodo suscepit, atque promovit. Sed cum amicos cæteros Iob sua oratione, atque defensione refutaverat, nunc quoque non minus silentio, & sustinentia incredibili invictum se ab injuriis, & calumniis, atque ab impetu, & temeritate adolescentis hominis inexpugnabilem præsapientissimumque esse demonstrat: *sapientibus enim* (ut Euripides dixit) *silentium est responsum*: quo magis, *adversus iniquos opus habemus*. ut Plutarc. addit: Atque illud quidem præstat suo immoto silentio, & omnis sensus experte, quod inter convitia, & contumelias faciendum Basil præcipit homil. de ira: *Noli*, inquit) *tuam persuaderi mentem, nec ab eo, qui te convitiis, & omni iniuria petit, comprehendi patiare. Sine illum frustra te allatrare: in se ipso disrumpi. Sicut enim ille, qui minime sentientem, aut curantem verberat, se ipsum lædit, & incommodo afficit, quod neque inimicum plectere, neque animam, iramque exsatiare se videns: Sic & is qui contumelia in eum, qui nequaquam dolens, utitur, ardebit magis, & animo æstuabit.* Ergo cum suo silentio quasi inferior videatur Job, & victor Eliu; *at in rixa professo, ille inferior est, qui Victor est.* Vincit igitur silentio Iob, & ille omnino inferior est, cui dici oportet: *Amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor tollatur à te.* Ephes. 4. 31. Qui autem existimant Eliu se interponere, *Æquissimum arbitrum inter Iob*, & amicos, ut cum utrosque reprehenderit, *depositis utrinque erroribus*, in gratiam redeant suo interventu; benignius quam opportet, immoderatum impetum Eliu, & insolentem excandescentiam interpretantur. Hæc, quæ præmisimus, fores aperuerunt luminis totius disputationis.

Lib. 1. de Ira. cap. 6. Ira ad fortitudinem conferens. Sathan stimulans & impellens Eliu.

Eliu adolescens acer, & elatus dicẽdi studio.

Basilij l. de Ira.

Novus actus totius disputationis.

Iobi defensio, & responsio silentio potius, quã verbis Euripides. Plutarch. de vitioso pudore. Basil. Ira remedium in medijs contumelijs.

In rixa ille victor, qui victus fuit.

CAPVT TRIGESIMVMSECVNDVM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Eliu tres Iobi amicos seniores reprehendit, quod non potuerint Iobi orationem redarguere; atque sua orationi valde insolens, & parum verecundum exordium capit ab offensione, & commendatione sui.

1 OMiserunt autem tres viri isti respondere Job, eo quod sibi justus videretur. 2. Et iratus, indi-
gnatusque Eliu, Filius Barachel, Buzites, de cognatione Ram. Iratus est autem adversum
Job, eo quod justum se esse diceret coram Deo. 3. Porro adversum amicos ejus indignatus est, eo quod
non invenissent responsionem rationabilem. Sed tantummodo condemnassent Job. 4. Igitur Eliu ex-
pectavit Job loquentem, eo quod seniores eo essent, qui loquebantur. 5. Cum autem vidisset, quod
tres respondere non potuissent, iratus est vehementer. Respondensque Eliu filius Barachel Buzites, dixit.
7. Sperabam enim, quod ætas prolixior loqueretur: & annorum multitudo doceret sapientiam.
8. Sed, ut video spiritus est in hominibus; & inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. 9. Non sunt
longævi sapientes, nec senes intelligunt judicium. 10. Ideo dicam, audite me, ostendam ego vobis
sapien-

sapientiam meam. 11. Expectavi enim sermones vestros, audivi prudentiam vestram, donec disceptaremini sermonibus. 12. Et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam, sed ut video, non est, qui possit respondere sermonibus eius. 13. Ne forte dicatis; Invenimus sapientiam: Deus proiecit eum, non homo. 14. Nihil locutus est mihi, & ego non secundum sermones vestros respondebo illi. 15. Extimuerunt: nec responderunt ultra: abstulerunt à se eloquia. 16. Quoniam igitur expectavi, & non sunt locuti: steterunt, neque ultra responderunt. 17. Respondebo & ego partem meam, & ostendam scientiam meam. 18. Plenus sum enim sermonibus, & coarctat me spiritus uteri mei. 19. En venter meus, quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit. 20. Loquar, & respirabo paululum, aperiam labia mea, & respondebo. 21. Non accipiam personam viri, & Deum homini non æquabo. 22. Nescio enim, quandiu subsistam: & si post modicum tollat me factor meus.

P A R A P H R A S I S
C A P I T I S.

Vers. 1. CUM tres amici, post ingentem in repugnando, & con-
tradicendo contentionem, nihil profecissent, quippe
qui infirmis argumentis adversus incredibilem Iobi constā-
tiam, & verissimam suæ innocētiæ defensionem, & testifica-
tionem, illum de sua sententia deducere non potuissent; non
solum siluerunt, sed oculis etiam, & gestu, nihil sibi amplius
cum Iobo controversiæ futurum non obscure significarunt.
Discessissent itaq; nisi illos Eliu sua oratione, & interventu
detinuisset. Sive enim Iobi defensio tot juramentis, & exe-
crationibus confirmata, jam illis visa fuisset immerito tenta-
ta suis criminationibus, ut quem jam se ipsis justiorem cre-
derent; sive tam incredibilis constantia, & ardor in se defen-
dendo, videretur potius pertinacia repugnandi, & vanæ
apud homines existimationis sanctitatis cupiditas, vanaque
suæ innocentiæ persuasio, Censuerunt Iobum permittēdum
abundare in suo sensu. Siluit quoq; vir sanctissimus, non solū
tuenda sua causa, & veritate à calumniis asserenda, sed etiā
audiendis convitiis, & maledictis amicorum oppido defati-
gatus. Sed fortissimo athletæ, neq; nunc quidem ullum quie-
scendi intervallum, quāvis nulla illius animi lassitudo con-
stantiam, & officium impediet. Nam forte quidam juvenis,
Vers. 2. sicut ætate, ita etiam eloquentia florens, rerum Divinarum,
atq; humanarum sapientia non mediocriter instructus, & ut
videtur quidem, non solum pietatis, ac Divini honoris tuen-
di zelo succensus, sed natura acer, & vehemens, & quod
in bello animos extollit, & incitat, iracundus, elatus ho-
mo, & confidens, ac plus nimio sibi placens, à principio
universæ disputationi interfuerat. Quem sane vel aliqua
ejusdem sanguinis cum Iobo communio, vel vicinitas pa-
triæ, vel Iobi inaudita clades laborantis, vel trium Re-
gum, qui ad consolandum amicum hominem accesserant,
adventus (non enim ex illorum societate fuisse videtur)
permovit, ut eo etiam ipse cum multis aliis ad videndum
tam insolitum spectaculum, & ad aliquam officii partem
retinendam, confluerent. Hic sane speciosa nominis com-
pellatione insignitus erat: nam *Eliu*, quod est illius nomen,
Divinam fortitudinem sibi ipsi contigisse præferebat; Di-
vinamque cognitionem, non solum nomine, sed re ipsa si-
bi præ cæteris arrogabat. Contigerat illi quoque, si non
Abrahami, fratrisve Nachor stirpis, & cognationis nobi-
lissimæ communio, & genus, at saltem perillustris aliqua
ex genere Esau inter Idumæos familiæ agnatio, à Ram vi-
ro præclaro; Parensque non minus tunc temporis inter
Husitanos nobilis, Barachel. Patria æque, ac genus, non
ignobilis, Buz. Illud quoque, juveni animo per se magno,
& elato, animos facere potuit, aliqua Divinarum revela-
tionum, & Prophetiæ spiritus sive experientia, & familia-
ritas, sive apud homines existimatio: nam & Balaam fuisse
hunc ipsum Eliu in multorum opinione, & persuasione est.
Is, inquam, tot armis ad congrediendum instructus, placi-
dissimum Iobi silentium, & animi defatigati quietem ali-
quam, nec non quietam, & tranquillam de Divinis rebus
cogitationem suo interventu interpellat. Et ne unquam Io-
bo liceat quieta mente consistere, ad singulare certamen
hominem provocat ætate gravem, ac meritis, adolescens
repugnandi studio elatus, & contentionis, quam veritatis
cupidus, ac dicendi ardore, & repugnandi, atque vincendi
cupiditate commotus. Sed quem alios sapientissima oratio-
ne confutavit, hunc quoque adversarium silentio quoque,
ut jam spectaturi sumus, sapientissimo superabit.
Adolescens ita mirum in modum excandescens, & supra
quam dici potest bipatente narium hiatu fumans, & ardens,
totoque ore scintillans, exæstuante ab imis præcordiis *san-
guine*, subrectis capillis, coacto, & stridente spiritu, toto
corpore concitato, & intumescente, terroribus, ac minis Jo-
bi constantiā commovere aggreditur, atque ardore suo de-
flagrationem homini sanctissimo minatur; eo quod indi-
gnum existimaret, Jobum, qui homo esset, animum suum, vi-
tamque universam ab omni sceleris labe, & suspicione tam
constanter asserere; idque tot juramentis, & execrationibus
suam innocentiam divino testimonio confirmando: Præter-
tim, cum etiam si homo in suis oculis, nullius sibi flagitii cō-
scius sit, at si coram Deo, ad lumen & splendorem sempiter-
næ illius sanctitatis, & puritatis, purus, & mundus appare-
re conetur, & in controversia suæ justitiæ, & sanctitatis ad
divinum tribunal appellet; supremum ipsum, atque incor-
ruptissimum judicem iniquitatis insimulare videatur, quod
injuste hominem innocentem affligat, seque immerito æru-
mnis afflictum ipso Deo justiorem pronunciet. Quis enim
sibi temperandum censeat, aut æstuantis iræ impetum cohi-
bere possit, quin superbissimorum hominum insolentiam
pro virili parte reprimat?
Nec homini contendendi, atque vincendi cupido magis Vers. 3.
placuerunt amici: nam etiam adversus illos incredibiliter
exarsit, quod suo illi silentio visi fuissent desanctitare, &
totius controversiæ capite victoriam Iobo concedere. Illud
etiam indigne tulit, quod cum taciti visi fuissent multo la-
bore investigare rationes, quibus Jobum confutarent; illas
tamen neq; deprompsissent, neq; invenissent, sed vel Jobum
tandem non pronuntiassent impium; vel ita illius impietatē
coarguissent, ut rem ipsam minime persuadere *potuissent*:
nam plus contenderunt, quàm potuerunt probare. *Atq; illo*
potissimum nomine præstitit se amicis *iratum*, quod cum
Dei causam suscepissent, jam nunc quasi victi silerent. In
quo & Deum, cui patrocinabantur, prodidere; & ipso silen-
tio victoriæ insignia Iobo concesserunt. Verum enimvero
quamvis Elio benignior erga Iobum videatur, sed in eodem
tamen maledicendi, & criminandi illius innocentiam, quo
cæteri amici, cardine crepat.
Expectavit quidem Eliu nō solum longa nuper oratione Vers. 4.
de sua innocentia dicentem Jobum, sed universam amicorū
disputationem tam diuturnæ moræ impatiens, atq; respon-
dendi cupiditatem diu repressit: cæteræ enim amicorum
responsiones vagari, & aberrare suo certe judicio videban-
tur. Sed silentio tamen se continuit, ut non tam Iobo, quam
illorum provectiori ætati aliquid deferre videretur.
Cum autem ex ipso gestu, & habitu conjecit, planeque Vers. 5.
intellexit, nullam omnino probabilem respondendi ratio-
nem, & Iobi confutandi illis suppetere, multo magis excan-
duit: & ut erat natura iracundus, sese nunc multo vehemē-
tius incitavit. At illum in tanto ardoris impetu, & commo-
tione, ex ordine dicere potuisse, neque omnino inepte exor-
sum fuisse, mirum profecto videri debet.
Ergo non omnino ut intemperans, sed ut animi com- Vers. 6.
pos, sapienter Eliu filius viri illius primarii, Barachel,
Buzites, in hunc modum exorsus est: Equidem cum me
viderem ætate parvulum, ac multo vobis juniorem, qui
senes estis, atque ætate graves, caniciem vestram ita sem-
per observavi, ac reveritus sum, ut omnino timerem, aut
vos sublimibus oculis intueri, aut nō demisso capite, suppli-
cive totius corporis habitu corāvobis consistere. Quid enim
adolescens coram gravissimis senibus non delitesceret,

vel in

vel in angulo ; vel in tenebris ? Continebam itaque me,
meumque sensum, atque judicium de tota controversia ,
causaque Jobi . Neque mihi integrum existimavi , meum
de vestrarum rationum pondere , aut de Jobi responsio-
nibus utram in partem judicium , sententiamque statue-
re . Ne, quod valde molestum , atque illiberale est ,
aliquam mihi loquendo dignitatem vendicare , aut con-
tra modestiæ , honestive pudoris legem agere viderer.
Vers. 7. Certo enim apud me fore statuebam , provectiori æta-
ti, multum sapientiæ , quasi obligatum esse . Sed profecto
jam ipso experimento didici , nihil esse , cur me adolescen-
tem, & ut ætas exigit , rerum multarum inexpertum des
piciam . Video sane me ad respondendum, & ad dicendum
minime languere, potius vehementi quodã spiritu incitari;
fieri quoque potest , ut multi senes , sicut ætate , ita etiam
dicendi facultate hebescant , & frigeant ; Quasi juvenes
etiam non alat , accendatque mens, atque intelligentia, re-
rum capax Divinarum Quasi Divinus spiritus, cujus mu-
nere sapimus , & intelligimus, non etiam inhabitare possit
abiectissimi etiam hominis animum , & ad Divinorum co-
Vers. 8. gnitionem evehere . Quasi viros diuturnos sapientiæ stu-
dio probe instructos , & in rerum Divinarum tractatio
ne exercitatos , humano spiritu agi , vagari , aberrare , non
contingat . Certe Divinus ille spiritus est , cujus munere,
& afflatu sapientiæ spiritus mortalibus communicatur .
Vers. 9. Non est enim vel ea rerum humanarum magnitudine ,
vel ex diuturna multorum annorum ætate; sed ex supremo
beneficio æstimanda sapientia , verissimumque de rebus ju-
dicium. Neque enim id multitudini permittendum est, ne-
que senectuti : sed detracta ejus , qui dicit , existimatione,
quæ dicuntur, seorsum examinari, & ponderari debent .
Vers. 10. Verum enim vero ad dicendum ea potissimum de causa
aggressus sum, quod existimare silentibus jam vobis , atque
aliena ope , & opera egentibus , neque injucundam , inuti-
Vers. 11. lemve orationem meam futuram ; Quod enim meum fuit ,
vobis tunc dicentibus intervenire non sum ausus; sed atten-
tissime , atque intelligenter vestram orationem accepi ad
exitum usque ; pleneque consequutus sum , quidquid vos
vestro studio, & cogitatione pervestigare potuistis Sustinui
igitur; spectans fore ut Jobi tandem mentis , atque verbo
rum insolentiam coerceretis; atq; magnum defensioni veri-
tatis, Divinæque justitiæ vestra responsione præsidium pa-
raretis Sed opinione deceptus sum , ipsaque rei indignitas
mihi vel invito, & repugnanti orationem extorquet .
Vers. 12. Enim vero Divinæ causæ , atque justitiæ vestro silentio ,
quasi desertæ , & proditæ , nullam esse sapientem , nedum
probabilem excusationem , quam dare possitis, mea oratio-
ne plane ostendam . nam quæcumque tandem excusatio ,
vestram potius insipientiam manifeste prodet . Qua enim
re , obsecro , vestrum silentium defenditis , cum Deus si-
gnis manifestis Iobum projecerit, merito utique suo?
Vers. 13. At dicetis vos , Equidem non imprudentes tacemus :
rem enim potius committimus Deo, qui illum impulsurus,
& projecturus sit in ingentia supplicia , quæ illius impieta-
tem vindicabunt : nos enim, qui homines sumus , parem il-
lius insolentiæ , & temeritati poenam infligere non possu-
mus; præsertim verbis tantum , & oratione , quæ apud il-
lum nullius prorsus momenti sunt . Sapientius itaque, sa-
niusque consilium visum fuisse , hominem , quem Divina
vindicta exagitat, quod in nobis erat , amplius non exagi-
tare . Sane nostrarum partium fuit in hac controversia pla-
ne ostendisse Divino judicio , non humano affligi Jobum ,
ut illius impietas contestata apud omnes esse debuerit .
Esto , ille scelus neget , at adversus hominem contumacem
silentio potius, qua verborum contentione agendum est ,
quem Deus solus movere , atque dejicere de sua sententia
possit . Præsertim , cum illud sapientiæ dignum sit , in re
valde dubia , atque ancipiti , de causa humanum ærumna-
rum , rem totam Deo relinquere; qui licet nobis occultam,
at causam , rationemque facti apud se habeat æquissimam.
Vers. 14. Quod si actum vos agere putabatis , si ulterius vestram
cum Jobo disputationem, infinitam , ut videbatur , & con-
certatione plenam protraheretis , at mihi integrum est
cum illo congredi, qui nullum argumentum adhuc propo-
sui , nullumque ab illo mearum obiectionum responsum
accepi . Atque esto illius vos oratio infregerit , nihilque
tandem vestris rationibus obtinueritis; at nihil tentare no-
cebit , si quid ego novis aliis , & exquisitis argumentationi-
bus , quæ rem hujus controversiæ necessario demonstrent ,
apud illum valeam : & quæ vobis dicta, responsaque sunt ,
mihi dicta , atque responsa esse nequaquam velim .
Mirum profecto , in tam ampla , tamque uberi ad disse- Vers. 15.
rendum materia , viros alioquin sapientiæ laude celebres,
& in rerum Divinarum studio multum , diuque versatos ,
levissima hominis responsione obmutuisse perterrefactos ;
atque subita quadam animi perturbatione fractos , & con-
sternatos . Nam coram Jobo, tanquam coram potentissimo
aliquo adversario , quasi exanimati conciderunt , & semel
institutam suæ causæ defensionem promovere non potue-
runt, atque priores sermones, tanquam putridos, planeque
inutiles suo silentio ostenderunt . Quos tamen oportuisset
in tuenda sua causa , & in refellendis Jobi responsionibus Vers. 16.
constantissime persistere . Cum igitur illos diutius silentes,
atque cogitabundos expectaverim , si forte quis resumptis
viribus vicem dicendi instauraret suam , veritatisque cau-
sam semel desertam iterum susciperet ; cumque plane vi-
derim in tam bona causa constitisse; meum esse existimavi,
ut meas ego etiam, atque Dei partes pro mea virili adver-
sus Jobum agerem, atq; in hujus causæ tractationem meam
quoque ipse sapientiæ, atque judicii particulam conferrem.
Sapientissimarum quippe sententiarum , & ad rem pro- Vers. 17.
positam exquisitimarum varietate confertus sum ; atque
mentem infinita rerum multitudo peranguste refertarum ,
ad summas angustias adductam constringit, & ad dicendum
incitat, & inflammat. Æstuo profecto, & effervesco animo,
ac pene suffocor , ut mihi sit omnino loquendum ; disrum-
par enim nisi aperto ore æstus iste subsidat .
Videor enim gestare mentem opportuno jam ad partu Vers. 18.
riendum conceptu gravidam ac pectus simile vinarii doli
operculati, musto pleni, atque verbis quasi de musto, lacu-
que fervidis. Quod si utres, aut lagenæ, quamvis recentes ,
musto infuso facile disrumpuntur , & crepant obstructo
orificio, ut vinum respirare non possit; quid de me futurum
existimatis, si diutius me silentio contineam ; Disrumpar
tandem : & veluti follis ærarii, qui disruptus spiritum ef- Vers. 19.
flat , ita ipse jam loqui incipiam, invitus licet, atque repu-
gnans. Sic tandem recreabor, atque resocillabor; & istę mei
pectoris angustiæ aliqua ex parte relaxabuntur , aperto-
que ore dilatabor .
Libere vero loquar , neque gratiæ inserviam , nullius Vers. 20.
enim me dignitas à dicenda , & profitenda veritate deter-
rebit . Quamvis vero me tibi , ò Job , tuæ ætati , tuæque di-
gnitati pristinæ multum debere profitear ; sed multo plus
Deo , plus debeo veritati, Antefero enim æquitatem ,
quod sapientis est, cuivis humanæ verecundiæ , atque ubi
opus est, omnem pudorem, metumve reprehensionis facile
abjicio: Nunquam enim novi mortalem hominem , illis
quæ Dei propria sunt, honorificentissimis cognominibus ,
atque titulis insignire , sanctumque & innocentem cogno-
minare . Quorsum enim tibi, ò Job, cum iniquus sis , sancti- Vers. 21.
tatis appellatione blandiri velim , & tuo proprio nomine,
quod ex tuo merito tibi comparaveris , mutato , simile ali-
quod Dei cognomen tibi imponere , teque supparem Deo
facere?
Non novi sane , unquam admirari alicujus faciem . Vers. 22.
Quare religioni mihi futurum erit , si claris , atque di-
lectis verbis tuam insolentissimi animi impietatem non re-
fellerem : namque si severitus hominem , Dei causam
deseram , admittam assentationis crimen , non nisi mor-
te acerbissima , acerrimoque igne , qui me de medio
tollat , meique memoriam omnino deleat , expiandum.
Quare nunquam committam , ut tibi blandiar , atque
mea assentatione tuæ impietatis , tuique supplicii parti-
ceps fiam.

I. Omi-

Verſ. 1. Omiſerunt autem tres viri iſti reſpondere Job, eo quod juſtus ſibi videretur.

1 Omittere *quid*. Quies, *præteriti laboris index*. Viri *appellatio de imbecillo*. Reſpondere *non ſolum verbis, ſed etiam re*,

2 *Amphibologia ſublata ex Textu Hebræo.*

3 *Irati habitus. Iracundia cum ſuperbia conjuncta.*

1 *LXX.* *Quies poſt magnã diſputandi cõtentionem.* שבת *Vir pro imbecillo.* אנשים *Reſponſio non ſolum verbis, ſed etiam re ipſa.*

OMiſerunt. Septuag. eleganter. *Ceſſaverunt tres amici ejus, ultra contradicere Job.* Verbum ipſum originale *quieſcendi*, *Sabbath*, indicat contentionem & deſatigationem diſputationis præteritæ, & ingentem vim poſitam in repugnando, & contendendo. *Tres viri.* Nihil nunc præclarum, & magnum importat. *Viri* appellatio, potius imbecillitatem indicat nomen *Ghanaſim*, quod tamquam inferiores ſuperati fuerint à Job, atque illorum argumenta valde fuerint debilia, & remiſſa longeque infirmiora Jobi defenſione, & illius innocentiæ veriſſima teſtificatione. *Reſpondere.* Exiſtimo verbum *Reſpondendi*, non ſolum ad verba referri oportere, ſed etiam, ad geſtum, & habitum corporis: nam eſt etiam re ipſa, & oculis ſua reſponſio ad alterum, ut non ſemel diximus. Significarunt itaque nihil amplius ſibi cum Jobo, controverſiæ, diſputationisve futurum, ſed relinquendum hominem, & permittendum *abundare in ſuo ſenſu*, non cedentem amicorum monitis. Diſceſſiſſent itaque niſi illos detinuiſſet ſua Eliu oratione, & interventu.

2 *Ambiguitas Orationis Hebraica ſublata.* *LXX.* *Symmach.* *Chryſoſt.* *Gregor.* *Rabanus.* *Nicolaus.* *Hugo.* *Titelman.* *Oſorius.* *Elucidatio Hebraicæ lectionis.* *Secũda interpretatio vera ſimilior.* *Vatabl.* *Cajetan.* *D.Thom.* *Cartuſian.* *Olympiod.*

Et quod juſtus ſibi videretur. Ambiguam orationem efficit reciprocum illud, *ſibi*, quod vel ad amicos, vel ad ipſum Job referri poteſt. Septuag. de amicis accipiunt, legentes: *Erat enim Job juſtus coram eis.* Addit etiam ſua lectione Symmach. viſum fuiſſe amicis, multo quam ipſos ſanctiorem; *eo quod ipſe juſtus appareret ſuper eos.* Quaſi jam Job defenſio tot juramentis, & execrationibus confirmata, illis perſuaſiſſet, Iobum vixiſſe ſancte, & immerito ſuis criminationibus tentatam fuiſſe illius innocentiam. Indicat hoc Chryſoſt. clare vero hac ratione interpretantur Greg. Gloſſa Rabani, & alii Latini. Sic igitur ſponte tacuerunt, ſilentio ſe victos profitentes. Sed ex Hebræo commodiori ſenſu tollitur ambiguitas; eſt enim reciprocum ſingularis numeri, ut ad Iobi judicium de ſe ipſo referatur: Quare proprie legas: *eo quod ipſe juſtus in oculis ſui ipſius*, vel *in oculis illius*. quaſi tanta Iobi conſtantia, & ardor in ſe defendendo, viſa illis eſſet iracundia potius, atque pertinacia repugnandi, & cupiditas volendi videri juſtum, & ſanctum, atque contentio, & tumor ſuperbientis animi: cum tamen re vera eſſet veritatis, non contentionis ſtudium. Senſum hunc non ſolum Vatabl & Caiet. ſed D. Thom. & Cartuſianus agnoſcunt, atque adeo etiam Olympiodorus. Vide verſ. 3.

Verſ. 2. Et iratus, indignatuſque eſt Elio, filius Barachiel Buzites, de cognatione Ram. Iratus eſt autem adverſum Iob, eo quod juſtum ſe eſſe diceret coram Deo.

1 *Ira contentionis libidinem parit. Irati habitus. Ira ex ſuperbia.*

2 *Veritas hiſtoriæ Iob.*

3 *Quæ fuerit Eliu iraſcendi occaſio, quod illius propoſitum in confutando Iob.*

4 *Particula*, Coram, *ſerviens comparationi. Explicatus Samuel.*

5 *Ira ubi opportunum habeat locum, & tempus. Explicatur Matthæus. Ira, quæ juſta eſt, ira non eſt.*

1 *Plutarch.*

NVllum viro juſto quieſcendi ſpatium: nam aliis ſilentibus, intervenit oblatratio moleſtiſſima, & poſt aliorum contentionem, ſuccedit *iratus Eliu.* Ira autem in diſputatione, ut Plutarchus dixit, *Studium cognoſcendi in libidinem contendendi vertit.* De hujus autem parentibus, & cognatione nuper dicebamus. nunc tantum ex hoc loco peti egregiam hujus hiſtoriæ, & veriſſimæ perſonæ Iobi confirmationem adverſus Iudæos, & Hæreticos, exiſtimantes eſſe fictam parabolam.

2 *Veritatis hujus hiſtoriæ argumentum ex Eliu, & ejus origine.*

Quis enim niſi planè demens dicat, hominem, cujus gens, patria, parentes nomen cognomenque gentilium deſcribuntur tam accurate, fictam, aut ſcænicam perſonam geſſiſſe, neque verum fuiſſe hominem? Iam de illius animo acri, & vehementi, qui duobus vocibus ſignificatur; *Iratus, indignatuſque.* Quod in Hebræo vehementi quoque amplificatione dicitur: *Iratus eſt naſus ejus.* quod furentis eſt, & ex nimium acceſo ſanguine in præcordiis fumum conceptum, ſcintillaſque ore, & tumentibus naribus, diſſlantis, & expirantis hominis, Septuaginta dilucide; *Iratus eſt valde in Iob.* Quare is videtur fuiſſe Eliu habitus, quem in irato depingit Seneca lib. 1. de ira, cap. 1. atque Baſilius homil. de ira; Nyſſenus ſuper ſecunda Beatitudine; *Flagrantes, & micantes oculi: multus ore toto rubor ex æſtuante ab imis præcordiis ſanguine: labia quatiuntur: dentes comprimuntur: horrent, ac ſubriguntur capilli: ſpiritus coactus ac ſtridens: articulorum ſe ipſos torquentium ſonitus; gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus; & comploſæ ſæpius manus; & pulſata humus pedibus; & totum concitum corpus, magnaſque minas agens: fœda viſu, & horrenda facie depravantium ſe, atque intumeſcentium.* Adde planè contemptum eſſe Iob ab Eliu, ut enim Dorotheus ille egregius vitæ ſpiritualis, & noſtrarum paſſionum mortificandarum magiſter, ſua Doctrina, 19. docuit; *Impoſſibile eſt aliquem in proximum ſuum iraſci, vel excandeſcere; niſi prius elatus fuerit corde, ac contempſerit eum, & ille ſe potiorem exiſtimaverit.* Sed quid mirum, contemptum Iob ab adoleſcente irato; *Iratis nimirum* (hæc ſunt Baſilii verba) *non eſt ſenectus venerabilis; non vitæ virtus; non generis propinquitas; non acceptæ jam gratia; non denique quidquid aliud, quamvis æſtimandum, in honore eſt.*

Acer, & vehemens animo Eliu. *Irati habitus.* *LXX.* *Seneca.* *Baſilius.* *Nyſſenus.* *Iob contemptibus ab Eliu.* *Dorotheus.* *Ira ex contemptu.* *Baſilius.*

3 *Quæ fuerit Eliu iraſcẽdi occaſio.*

Eo quod juſtum ſe eſſe diceret coram Deo. Iuſtæ indignationis, ut ipſe Eliu dicebat, probabilis cauſa exprimitur, quod Iob *juſtificaret ſe.* Hebr. *animam ſuam*, atque ipſum etiam animum ab omni ſceleris labe conſtanter aſſereret, *Coram Domino*, videlicet adducendo Deum ſuæ innocentiæ teſtem, tot juramentis execratoriis. Solet enim eſſe illa jurandi formula, *Coram Deo*, Galat. 1. 20. 2. ad Timot. 4. 1. 1. Reg. 3. 28. *Mundus ego ſum apud Dominum.* Heb. *Coram Domino*, id eſt, Deo teſte. Poterat igitur offendiſſe animum delicatum, & faſtidioſum Eliu, illa tam crebra jactatio dirarum, & execrationum. Sed illa potuit videri Eliu probabilior reprehenſionis, & indignationis cauſa, quod cum homo, etiam ſi ſibi ullius ſceleris conſcius non ſit, at non continuo juſtificatus ſit, quoniam *oculi Divini multo lucidiores ſole*, reperire in homine poſſint ſordes, & labes, quæ humanos oculos fugiunt; Iob tamen audacter, & fidenter *diceret ſe juſtum coram Deo*, ad lumen, & ſplendorem ſempiternæ illius ſanctitatis, & puritatis. Sic ſane monet Eccleſ. 7. 5. *Non te juſtifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipſe eſt.* Ergo Paulus jubet expectari noviſſimi judicii lumen, quo *illuminabuntur abſcondita tenebrarum, & Laudem* à ſupremo judice, quæ vera laus eſt. Vide ſuperius Iob. 9. 2. 11. 12. 20. 28. c. 27. 6. Quare videtur omnino Eliu iam non tam pugnare contra Iobi bonam conſcientiam, & vitæ puritatem, quantum humanis oculis, & ſenſu perſpici, & iudicari poteſt; ſed quod *Coram Deo* iudice, in illius aſpectu, & lumine ſanctus, & purus videri vellet; fidenterque appellaret ad illius tribunal. Amici itaque nitebantur deiicere Iobum à ſolatio, & fiducia bonæ conſcientiæ, ut indicatur illis verbis: *Omiſerunt reſpondere Iob, eo quod juſtus ſibi ipſi in oculis ſuis videretur.* Contenduntque etiam coram hominibus non fuiſſe iuſtum, ſed multis ſceleribus obſtrictum. At Eliu refutare illum nititur indignabundus, non quod *in oculis ſuis*, ſed *coram Deo* iuſtus videri vult: cum ad magnitudinem divinæ claritatis, ſicut obſcurantur, quæ per ſe videntur clara, & illuſtria; ſic etiam pura, & nitida, infecta ſordibus deprehenduntur. Sed rem hanc ipſam ſæpe etiam docuit ipſe Job, ac ſuam mentem ingenue expoſuit locis adductis. Calumniam igitur denuo inſtaurat Eliu. Vide ſupra cap. 4. verſic. 17. & cap. 15. 15. & cap. 25. 4. Ubi ſententias omnino ſimiles tractavimus. Quod autem Rab. Moyſes lib. 2. cap. 24. Duct. dub. neſcio quod aliud diſcrimen nititur conſtituere inter rationes Eliu, & aliorum amicorum, obſcuræ & Rabbinicæ id facit.

Iuramenti formula. *Veroſimilior cauſa iræ Eliu.* *1. Cor. 4. 5.* *2. Cor. 10. 18.* *Quod ſit propoſitum orationis Eliu, & diſcrimen ab amicis.* *R. Moyſes.*

Sed alius ex Hebræo ſenſus profertur ab aliis, eo quod diceret Iob *ſe iuſtum eſſe præ Deo*, vel magis, quam Deum, 4

aut,

Pagnin. Vatabl. Tygur. Oster.

aut, supra Deum; quod innocens ipse injuste puniretur à Deo. Hanc quoque calumniam pravo quodam sensu intentarunt alii amici Job, & in eadem potissimum versari Eliu aperte colligitur ex c. 34. vers. 5. & 6. Quia dixit Job; *Iustus sum, & Deus subvertit judicium meum; In judicando enim me mendacium est, violenta sagitta mea absque ullo peccato.* Vide etiam vers. 17. & c. 33. vers. 2. *Numquid æqua videtur tibi tua cogitatio, ut diceres, justior sum Deo.* Quare multum ubique laborat in statuenda divina justitia, & æquitate. Ille igitur primus sensus videtur quoque cum hoc secundo conjungendus; nam & aliquando dictio, *coram*, videtur unius cum alio comparationem habere, ut 1. Reg. 1. 16. *Ne reputes ancillam tuam, quasi unam de filiabus Belial.* Proprie ex Hebræo: *Ne reputes ancillam tuam ad faciem filiæ Belial.* quod idem est, quod *coram filia Belial*: nam quæ comparantur, juxta se invicem ponuntur. Sic apud nos, *Ponere se cum aliquo*, vel coram aliquo, comparationem sonat: Et quidem in utrumque sensum prona est dictio Hebræa *Min*: Frequenter enim affert comparationem, & vertitur *Præ*, aut *Plusquàm*. Frequenter quoque vertitur *a*, vel *de*, quo etiam modo Hebræus apud Cajetanum hoc loco legit; *Eo quod justum se esse diceret ab Elohim.* quasi dicat, justum approbatum ab *Elohim*, & non solum in conspectu hominum, sed etiam coram Deo; quod melius verti *Coram*, quam ullo alio modo, Caietan. ipse fatetur. Atque indicari hoc loco, quam suæ iræ, & commotioni causam justam prætenderet Eliu: videlicet superbiam, & elationem, quam comprimere ipse conaretur. Si enim unquam, tunc certe, videtur homo non temere, sed cum ratione irasci, *Cum vindicandi peccati causa efferbuerit is affectus*, ut eleganter Nyss. dixit, de Beatit. ubi tum ipse, tum alii quos eo loco noster Maldonatus affert, legunt illum locum Matth. 5. 22. *Qui irascitur fratri suo temere, aut sine causa, reus erit judicio.* *Est enim* (ut Basil. dixit hom. de ira) *pars animi irascibilis, nobis ad multa virtutis opera necessaria: quando veluti miles quidam apud ducem arma sumens, paratus est ejus jussu auxilium præbere: sic iracundia rationi adjutrix contra peccatum fuerit, & veluti canis pastori, sit rationi obediens, nullam tamen benevolentia erga ea, quæ nocent, retinens.* Sic Plato quoque vult suum civitatis custodem instar generosi canis, *iracundum simul, & mansuetum*, illud adversus ignotos, hoc adversus familiares. Illud igitur opportunum est *tempus iræ*, ut Chrys. ait hom. 16. in c. 5. Matth. *Cum reprimimus insolentes, cumque desides increpatione convertimus.* Atque idem ipse hom. in Psalm 4. super id: *Irascimini, & nolite peccare*, ait; *Qui aliena corrigit, eum esse omnium mansuetissimum; atque ita se gerere, divinum esse.* Ita se existimavit Eliu divine agere, irascendo ad Iobi insolentiam reprimendam, & amicorum desidiam increpandam. Sed temere ille, & sine causa irascitur, & indigne perturbatur animo. Quæ enim ira sine peccato est, sine perturbatione est: quæ autem sine perturbatione, ira non est. Sed ut diait Seneca lib. 1. de ira cap. 9. *Si modum sibi adhiberi patitur, alio nomine appellanda est.* Ideo sat est in illo Matth. loco dixisse: *Qui irascitur*, & superfluit illud *temere*, aut *sine causa*: quod cum ira conjunctum est.

Utraque ar simul exponendi ratio iungenda. Particula Coram, serviens comparationi. Non avens faciem filia Belial: nos de ponere commigo, ne delante de mi.

מין

Caietan.

Iusta irascēdi causa ad comprimendā improbitatē. Gregor. Nyssen. super 4. Beatitudi. Ioan. Maldonatus. Basil.

Plato li. 2. de Repub. Chrysost.

Ira iusta sine perturbatione. Seneca. Germanior lectio Matt.

Vers. 3. Porro adversum amicos indignatus est, eo quod non invenissent responsionem rationabilem, sed tantummodo condemnassent Job.

1 *Irati creduntur esse inimici, sunt ægri, & infirmi. Correctio, & castigatio sine ira.*
2 Invenire, *conatum, & studium affert*. Non invenire, *Impotentia est*.
3 *Unde iratus Eliu adversus amicos.*
4 *An Eliu existimaret Iob fuisse justum, in quo dissentiat à cæteris amicis.*
5 *Proposita quæstiuncula solutio. In eodem argumento versari Eliu, quo cæteros amicos.*

1
LXX.
Plato. Irati creduntur inimici. Pro. 13. 10. Iratorū propria.

Hic iterum in Hebræo: *Indignatus est nasus ejus*. Septuag. *Iratus est valde*. Homini arroganti, & contendendi, atque vincendi cupido nemo placet: quare non minus *adversum amicos*, quam adversum Iob excanduit. *Irati vero, sermonis* (ut ait Plato) *rei levissimæ, gravissimas dant pœnas, inimici maledici, & maligni crediti esse.* Hoc proprium hominum superborum, *inter quos semper sunt jurgia*, & neque cum humilibus, & silentibus pacificantur. Hoc quoque proprium eorum, qui ratione, & judicio minus valent: *Iracundissimi infantes, senesque, & ægri sunt, & invalidum omne natura querulum est: Ideo nunquam assumes ratio improvidos, & violenter imperat, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat.* Idem ipsum, quod excusare potuisset Eliu, atque efficere irascendi causam probabilem, videlicet, amicorum aut error, aut ignorantia quædam inveniendi, excogitandi, proponendi, accusat potius illius impetum, & iracundiam: non est enim prudentis aut peccantibus, aut errantibus irasci, *Corrigendi sane, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?* Vide Senec. lib. 1. de ira, c. 14. 15. 16. Ergo Eliu non aliter irascitur amicis, quam si quis dumo irascatur, quod non ferat mitia poma: nam illi vel inviti fatentur, ut Olymp. ait, non posse Jobo repugnare, quamquam multo labore quæsierint, qua ratione Jobi rationibus occurrerent, at invenire non potuisse, ut Septuag. legunt; *Eo quod respondere non potuerunt opposita ipsi Job*: Non enim ideò tacuerunt, quod cum Jobo de illius sanctitate consentirent, ut Cartusianus existimavit; nam verbum illud originale *inveniendi*, quia affert studium, & conatum *inveniendi*, seu acquirendi aliquid, ex consequente videtur etiam, cum quis dicitur, non invenisse aliquid, significare non invenisse, non tam ex defectu laboris, & industriæ, quam facultatis: ita ut qui aliquid non invenit, cum laborem, & industriam omnem ad quærendum, & inveniendum contulerit, dicatur certe non fuisse sufficiens, potensve ad inveniendum. Atque hoc illud est, quod aliquando dicitur, quidquid invenerit *manus tua*, &c. id est; Quicquid potueris. Quare & Josue 17. 16. & Genes. 19. 11. vertitur à Vulgato verbum, *Non invenire*, per *non posse*. Similiter quod infra vers 5. dicitur. *Quod tres respondere non potuissent*; in Hebræo tantum est, *Non responderent*. Quod vero addidit Vulg. *Rationabile*; cum in Hebræo non sit, explicationis gratia fecit, ut indicaret nihil occurrisse amicis, quod jure posset in Iobum tegeri.

Sen. lib. 1. c. 13. cap. 10. Arist. 2. Rhetor.

Nihil est, quod excuset iracundiā Eliu. Seneca.

2
LXX.

Cartusian.
מצא

Invenire, aut inveniri, ad potentiā, vel impotentiā referri.

Sed tantummodo condemnassent Job. Nimirum impietatis: nam id affert originale verbum, quod est impium esse, aut impietatis reum, & damnatum: Septuaginta; *Et posuerunt ipsum esse impium*. Hebræus apud Cajetanum existimat ex superioribus repetendam esse negationem, videlicet indignatum Eliu, & quod non invenissent amici responsionem, & quod non damnassent Job, neque convicissent impietatis; sed potius in controversia de illius sanctitate, quasi victi silerent. Sed negationem illam secundæ partis, neque Hebræa, neque Græca exprimunt; neque videtur subintelligenda in lectione Latina, cujus simplex, & germana intelligentia hæc est, ut eleganter Nicetas exposuit, quod *duplici nomine adversus amicos ira accensus fuerit Eliu: primum, quod impietatis justum damnarunt*; quod, tamen non satis persuaserunt: nam plus contenderunt, quam probare potuerint. *Deinde quod cum Dei causam suscepissent, victi essent ac siluissent, nec hominis impietatem contra Deum arroganter sese efferentis, coarguerint: in quo & Deum, cui patrocinabantur, propemodum prodidere, & Jobo ipso silentio victoriæ insignia concessere.*

2
LXX.
רשע
Caiet.

Nicetas.

Duplex causa indignationis Eliu.

Sed existit hoc loco dubitatio; Si Eliu propterea irascitur amicis, quod Iobum condemnarunt impietatis; existimet ne illum justum, & sanctum? Nicetas in Protheoria, c. 21. Sic respondet ex persona Eliu; *Pietate, ac justitia Jobus præditus est, nec quisquam repugnarit: verum suam ipse causam læsit, cum ad Deum judicem provocavit.* Hinc primum ita colligit Nicetas; *Ergo mens quidem Eliu minime reprehendenda: nec enim re ulla gravi Jobum percussit, quod tamen ipsi amici fecerunt, cum illum impietatis nomine condemnarunt. Justi duntaxat sententiam animi non est Eliu assequutus, nec qua erga Deum charitate, quave fiducia apud Deum causam dicere cuperet, non intellexit.* Deinde infert: *Ita perspicimus, nec à Deo Eliu laudatum esse, quod verborum Iobi sententiam, & scopum ignorarit; nec condemnatum, quandoquidem is Iobum nullo impietatis crimine damnarit, nec propter sua scelera Iobum vexari pronunciarit: id, quod affirmare amici minime sunt veriti.* Non longe ab hac sententia Greg abest, c. 3. & 4. hujus Præfationis: nihil enim

An Eliu existimet, Iobum sanctum esse.

Nicetas.

Eliu nec laudatus; nec condemnatus à Deo.

Gregor.

in ora-

Qua dicũtur, possũt dici quadrupliciter. in oratione Eliu reprehensione dignum existimat, præter dicendi arrogantiam. Cum enim ea, quæ dicuntur ab aliquo ipse quadrifariam distinguat; aut enim bona bene; aut mala male; aut mala bene; aut bona male dici possint; *Eliu*, inquit, *dicere non bene bona reprehenditur, quia in his, quæ veraciter loquitur, arroganter inflatur.* Ideo, non quæ dicit, sed eum, qui dicit, reprehensum esse Dei voces; *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* Quasi dicat; *Novi, quæ dicit, sed ignoro, qui dicit, quem veraciter prolata approbo, sed eum, qui de bonis, quæ profert extollitur, non agnosco.* Cum *Quid Eliu reprehẽdat in Iob.* hoc facit, quod ipse Eliu non tam præterita vitæ crimina, quam ipsa Jobi verba, cum suis amicis disputantis, coarguere videtur, & peccata tum oris, tum cordis post calamitatem, c.36. 21. *Cave ne declines ad iniquitatem, hanc enim cœpisti sequi post miseriam*, c.33.8. 9.10. 11.12. *Dixisti mundus sum, & absque delicto, quia querelas in me reperit. Hoc est erga, in quo non es justificatus.* Et c.34.5.6.7.9. 35. *Iob stulte loquutus est, & verba illius non sonant disciplinam*, c.35. 3. 16. *Iob frustra aperit os suum, & absque sensu verba multiplicat.* Nimirum videtur rem eandem agere, quam evincendam spoponderat Satanas. hic enim tam sceleratæ vitæ improbitatem obiecerat Iobo, in illo primo Angelorum conventu, quam fore, ut ærumnosus, & afflictus, blasphemia Deum afficeret. Eliu quoque verborum peccata, blasphemiam potissimum, non tam extorquere, quam affingere, & probare contendit, c.34. 7. 37. Accedit tandem, quod Rab. Moyses, loco adducto ex Du- *R. Moyses.* ctore dubiorum lib 2.cap.24. nititur ostendere novum esse disputandi genus Eliu, novasque rationes: quod si quando sumit ea, quam amici dixerant, facit ex amicorum persona, non ex sua.

Elia ardẽ, quæ cæteri amici obijciũt Iobo. Ego existimo in eodem omnino cardine volui, quo amicos cæteros, neque eadem tantum, sed graviora etiam scelera Jobo tribuere; quæ igitur illi contenderant, sed minime probaverant, probare ipse aggreditur, & quibus potest aut verbis, aut rationibus exaggerat, & amplificat. Quare miserias sceleribus videtur tribuere, Jobi sanctitate consummata, c.33.9.10.11. 27.c.34. 5.6. incredibilem subsanandi libidinem obicit, c.34. 7. familiaritatem conjunctissimam vitæ, & morum cum impiis, cap.34. 8. negatam Providentiam, c.34.9.17.22.27.c.35.10.13. 14. Tyrannidem, & apostasiam à Dei cultu, & reverentia, c.34.18.19.28. c.35.9. c.35.6.9.18.19. Hypocrisim c.34.30.c.36.13. præter Blasphemiam, alia quoque peccata, c.34. vers.37. cap.36.9. 10. Crudelitatem, & præsertim Avaritiam, & iniquam donorum acceptionem, c.36.18. Videtur quoque polliceri bona temporalia virtuti, & pietati, c.36.11. & peccatis supplicia temporalia, c.36.13.14.15.c.34.20.24.c.33.19. Vide Philippum, D.Th. cæterosque Interpretes ad finem c.34. Ubi *Philipp. D.Thom.* etiam mentem suam, immo mentem Eliu explicuit Greg. de quo ait; *Accusat Iobum, & pro peccatis flagella meruisse, & post flagella peccasse.* Quanquam eum locum ex lectione *Nicetas.* Septuag. ad suam sententiam Nicetas non incommode interpretatur, ut ibi diximus; Quæ in contrarium allata sunt, tantum probant, minus Eliu peccasse, minusque errasse, quam cæteros amicos, & non tam in præteritæ vitæ criminibus probandis, quam in Iobi respondendi, & ad Deum judicem provocandi constantia, & fiducia comprimenda laborare.

Vers.4. Igitur Eliu expectavit Iob loquentem, eo quod seniores essent, qui loquebantur.

Vers. 5. Cum autem vidisset, quod tres respondere non potuissent, iratus est vehementer.

1 Expectare *de longiorie more tolerantia. Illustratus Daniel, & Habacuc.*
2 *Eliu laudatus à Græcis, notatus à Latinis.*
3 *Adolescentum observantia ergo seniores, in assurgendo, & audiendo. Illustratus Moyses.*
4 *An Eliu junior ætate cæteris.*
5 *Propositio verbo soluta universalis. Illustratus David.*
6 *Ira rationi adversa, latratus similis.*

חכה E*xpectationem* hanc fuisse valde patientem longissimæ moræ in universa disputatione audienda, indicat ipsum originale verbum *expectandi*, quod diuturnam longioris moræ tolerantiam affert. Vnde dicitur Daniel. 12. *Beatus, qui expectat, & pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque*; & Habacuc. 2. *Si moram fecerit, expecta eum.* Cui diuturnæ expectationi, quamvis obstare videatur, quod sequitur: *quia veniet, & non tardabit*; sed favet potius: nam sensus est: Tardaturum quidem sed non ultra tempus constitutum. Septuag. autem exprimunt, *expectasse* quidem, non tam Iob longa nuper oratione de sua innocentia, & de Divinis operibus disserentem; quam à principio controversiæ, & respondendi cupiditatem continuisse, cum suo judicio vagarentur, & aberrarent à scopo amicorum responsiones; *Eliu sustinuerat dare responsionem Iob.* Adolescenti vero dicendi, & respondendi præcupido, quam longa visa est tarditas, & mora alienæ orationis, atque responsionis! Ipse *paululum* se argumentaturum pollicetur, c.32. vers.20. & præstitit, scilicet. Vel forte ut vers.5. indicatur, post orationem Iobi expectavit, an aliquid suppeteret amicis ad respondendum, & confutandum Iob, senioribus enim semper deferebat primas sermonis partes. Quare Olympiodorus fingit nunc amicos *dubitatione æstuantes.* Laudat Eliu *Prudentiæ* Olympio. atque *verecundiæ, metus, & pietatis erga seniores.* Chrys. quoque *Prudentis silentii, & quod ab studio ambitionis abhorret.* Greg. ubique agnoscit ambitiosum hominem, acutum potius, & præcipitem, quam prudentem, & modestum, & qui *aperte beato Job, non pro sua, sed pro amicorum reverentia honorem reservasse monstratur: quia plerumque contingit, ut arrogantes plus ingenia male sapientum, quam simplicem vitam innocentium venerentur.*

Verbū expectandi de mora longissima.
LXX.
Græci excusantes Eliu, Latini vitiũ notantes.
Olympiod.
Chrysost.
Gregor.
Arrogãtiũ mores, & ingenium.

Eo quod seniores essent, qui loquebantur. Hoc illud est, 2
quod indicavit Gregorius, Eliu nihil detulisse Jobo, contempsisse potius; tantum veritum amicos, quorum personam, utpote dignitate, & opibus florentium accipiebat. *Gregor.* Viguit vero semper hæc adolescentium erga senes pietatis, & observantiæ lex in omni honesta Rep. ab ipsa quasi natura impressa visceribus, ut adolescentes revereantur senio- 3
res, non aliter quam parentes suos, tum assurgendo, tum tacendo: sicut enim *Patris* nomen præceptoris est, atque magistri; ita & *sedere*, docentis est; e contrario vero *assurgere*, audientis cum attentione, & silentio: illa enim duo verbis differunt, virtutis, & sensus ejusdem sunt, aut certe conjunctissima. Eccl.32.13. *Ubi sunt senes, non multum loquaris.* & Levit.19.32. *Coram cano capite consurge.* Etenim ad magisterium, & doctrinam eum locum retulisse quoque videtur Onchelus legens: *A facie ejus, qui doctus est in lege surgas.* Eliu vero potius insurgit, & increpat vehementius, nedum loquitur coram cano capite, cum Scriptum sit: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra, ut patrem.*

Adolescentium erga seniores observantia.
Pater idẽ magister.
Sedere, docentis; Stãtio audientis, & silentis.
Onchel.
1. ad Ti.5.

Sed jam hoc loco Magnus Albertus existimat, ideo 4
Eliu dici *juniorem*, quod rationibus propriis, atque specialioribus utatur, at vero universalioribus amici; quæ *Alb. Mag.* autem communia sunt, sicut priora, ita & antiquiora, & vetustiora dicuntur. Sed nimium Posterioristica hæc interpretatio obscurat, quod per se ipsum clarum est, amicos seniores tempore fuisse. Hebræi, & Græci; *Seniores eo erant diebus.* *Eliu junior amicis.*

Cum autem vidisset: Id est, ex gestu, & habitu aperte 5 ראה
conjecisset, intellexissetque (nam verbum originale in oculos, & in mentem convenit) *quod respondere non potuissent.* Eleganter, quod in Hebræo, & Græco valde significanter est: *Quod non responsio in ore trium virorum.* Ubi negatio illa nullo verbo alligata ad omnia tempora se extendit. Significat ergo, neque rationabiliter respondisse, neque respondere potuisse. Sic non raro negatio absoluta à verbo, Psal.58. 4. *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine.* Subaudi, nunquam à me admissum est in eos, nihil omnino eos unquam læsi. *Negatio verbo soluta amplissimæ significationis.*

Iratus est vehementer. Olympiodor. ad zelum refert *Olympiod.* pro tuenda Dei Iustitia, & Providentia. Sed vitium potius denotare, mihi videtur lectio Septuaginta; *Indignatus est ira sua.* q. d. pro suo ingenio iracundo, ut sæpe solebat, nunc quoque excanduit. Illud, *suum*, familiare vitium notat. *Hizos de las suyas.* Atque videtur nunc Eliu, *Li.3.c.12.* ubi nulla subest rationabilis irascendi causa, illam accersere, sed potius efficere, & sponte sese ad suam iram impellere. *Sæpe ad nos* (verba sunt Senecæ) *ira venit, sæpius nos ad illam; quæ nunquam accersenda est.* Habebimus itaque *Li.2.c.17.* *Iratus orator.*

que

que *iratum oratorem, qui aliquando melior est.* Sed ut idem Seneca expoluit: *non qui iratus, sed qui imitatus iram.* Quare ego magis mirandum, quod Eliu, qui valde iratus bis, ac ter hoc loco scribitur, tam apte, tamq; composite omnes optimi oratoris partes obeat, atque exordio commodissimo usus, graviter, ornate, & copiose, exquisitisque rationibus de re tota disserat: nam nihil est, quod tantum à ratione, & ordine abhorreat, quam ira, quæ, ut Melantius dixit;

Ira abhorrens à recta ratione.

Migrare coacta ratione res malas agit,

Dixit; meditatur, nihil certo, & ordinate perverse omnia Perinde (Plutarchi sunt verba) *qui se una cum domo incendunt, omnia, quæ intus sunt, tumultus fumi, & strepitus plena facit, nihil ut eorum, quæ conducunt audiri, viderive possis: itaque facilius in tempestate, & alto mari, navis vacua aliunde gubernatorem recipiet, quam homo ira fervens, atque fluctuans, alienam admittat orationem.* Adde, quam aptam, concinnamque orationem qui iratus est, habeat; rationemve ad recte excogitandum, & subtiliter inveniendum præparet.

Apud Plutarch de sera num. vindicta.

Quare præcepit Sapho, in ira, silentium, & quietem;

Sapho.

Ira cum pectus rapida occupavit,
Futiles lingua jubeo cavere
Vana latratus jaculantis.

Sed quod *Latratus* dixit, apposite dixit; nam parit canis cæcos catulos: non secus iratus cæca consilia, cæcasque rationes.

Cæca iræ consilia, instar canini catuli.

Vers. VI. Respondensque Eliu filius Barachel Buzites, dixit; Junior sum tempore, vos autem seniores; idcirco demisso capite veritus sum, vobis indicare sententiam meam.

1 Clamor *iræ comes. Sedatur musica.*
2 Antiquus *de ætate, & senio.*
3 Demissio capitis, *& timor ad observantiam erga superiorem.*
4 Timor, *& perturbatio serpentium propria illustratus Michæas.*
5 Indicare *quid. Eliu sui tum invidia laudator. Græcorum eloquentia.*

1 ACcedit jam ad dicendum iratus Eliu, & vociferabitur proculdubio homo in dicendo vehemens. Sed interim quibus potuerimus rationibus revocabimus à vociferatione, & dicentis irã demulcebimus, instar illius *C. Gracchi oratoris vehementis, & morum austeriorum, cui oranti servus à tergo abstabat fistula concinnata, quali musici vocem paulatim in utramque partem per tonos deducunt, tonumque lenem suggerebat, quo heri asperitatem, & iracundiam vocis delinitam auferebat.* Itaque nisi iratus diceret, sonaret nobis suavius; neque non videtur pulchrior; non inflatis tumen buccis, instar illius Marsiæ Tibicinis, *Quem aiunt capistro quodam, atque orificio violentiam flatus intercepisse, at faciei inæqualitatem occultasse, atque composuisse;*

Orationis asperitas fistula delinita.

Plutarch. de ira cohibenda. Marsias Tibicem deformis.

Aurum tunc splendens malis circumdedit hirtis:
Os patulum loris strinxit, retroque ligatis.

Ergo exorditur tandem, non omnino ut intemperans, sed ut animi compos à sua ætate, quæ diuturnum illi silentium coram senibus adhuc imperavit; sed rei indignitas (ut ipse ait) finem illi silendi fecit, atque initium mutandi sententiam, & quæ vellet, quæque sentiret suo pristino more dicendi.

Idoneum exordium Eliu.

2 צעיר *Iunior sum tempore.* Proprie dicas parvulus, aut minor, vel minimus. Quanquam eleganter, tum Septuaginta, tum Vulgatus *iuniorem* dixerint. Quod autem

LXX. Latinus dixit: *antiquiores*, & Septuaginta *seniores*, ex Hebræo sine comparatione legitur: *Longævi*, aut *decrepiti*. Utroque enim modo vertere Vulgatus solet. Vide supra Iob 15. vers. 10. super id: *Et senes, & antiqui sunt in nobis.*

3 ירא *Idcirco demisso capite veritus sum.* Propr. ex Hebræo: *Veritus sum, & timui, aut expavi præ timore.* Quod affert cultum quendam, & observantiam inferioris erga superiorem; quod eleganter significatum est *demissione capitis.* Eleganter quoque dixerunt Septuaginta; *Silui timens in vobis*, & quidem verbum illud originale *verendi*, aut *expavendi*, demissionem quandam & incurvationem affert, ut Hebræi dicunt. Quare legendum illi existimant, *Incurvatus sum, & timui.* Quæ significatio coniuncta est cum illa serpentum, & reptilium quasi incurvatione, aut demissione, cum ad hominum conspectum, quasi exterrentur, & vel se continent à serpendo, vel fugiunt in latebras. Quare ad humilitatem, vel ad humiliationem, & animi demissionem refertur Michææ 7. 17. *Lingent pulverem, sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis* (Septuaginta: *Turbabuntur in conclusione sua:* id est, in latibulis, quo se proripuerunt præ timore, non audentes comparere) *Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te.* Ergo significat Eliu omnem se cultum, & reverentiam senioribus detulisse, atque forte etiam à tergo, vel in angulo delituisse.

Demissio capitis habitus reverentis.

4 *Verendi verbum translatũ à serpentibus.*

LXX.

5 *Indicare sententiam meam.* Verbum *indicandi*, non affert levem aliquam, aut tenuem significatione, sed claram, & apertam suæ mentis expositionem: Est enim eiusdem verbi usus Danielis 2. 7. ubi redditur: *Interpretatio.* & infra vers. 10. ubi redditur, *Ostendere sententiam meam;* Quid ego sentirem de tota controversia, de impiorum, sanctorumve ærumnis, de Iobi vita, vestrarum rationum pondere. Quanquam in Hebræo, & Græco paulo latior sit significatio, & paulo etiam odiosior, & ambitiosior. *Sapientiam, Scientiam*, & recte quidem; videtur enim esse iste Eliu egregius suæ sapientiæ venditator, atque cum multa invidia se laudare: Nemo enim est (ut Plutarchus dixit) qui non dicat molestum, atque illiberale esse, de se ipso ad alios loquendo aliquam sibi dignitatem vendicare. Ergo oportuisset, neque dum in certamine est, laudem victoriæ dubitam præoccupare, neque suo ipso ore canere. *Eorum enim, qui in certaminibus conantur, alii victoriam proclamant, ut molestiam de se ipsis loquendi ansam præcidant.* Ergo recte Xenophon: *Laus ab aliis profecta suavissima est auditu: aliis autem ea molestissima, quam sibi quis ipse tribuit.* Video in hoc loco Græcos paulo benigniores erga Eliu, & prudentiæ, atque modestiæ nomine ab illis commendari. An quod viris suapte natura disertis, atque eloquentibus, Eliu loquens continenter, nimiumque vehementer propter ullam naturæ similitudinem minus displiceat? Latinis certe minime placet.

Indicare; non est tenuiter, sed aperte ostendere; חוה

Plut. lib. de laudãdo se citra invidiã.

Xenoph.

Cur Græcis minus molestus Eliu, quã Latinis.

Vers. VII. Sperabam enim, quod ætas prolixior loqueretur: & annorum multitudo doceret sapientiam.

1 Sperare *propriæ quid. Dies pro ætate provectiori. Explicatus Moyses, & Iosua.*
2 *Eliu multo iunior cæteris amicis. Loquendi privilegium ætati per se concessum. Illustratus Ecclesiasticus, & Daniel.*

1 אמר SPerabam. Proprie ex originali legerunt Septuaginta: *Dixi.* Sic mecum dicebam, & statuebam. Quod autẽ necessario, & certo apud se statuerat, *sperabat* fore.

Ætas prolixior. In Hebr. *Dies loquentur:* Qui etiam simpliciter dicti accipi solent pro ætate provectiori. Genes. 18. 11. *Erant ambo senes provectæ ætatis.* & Iosuæ 23. 1. *Senex, provectaque ætatis.* In Hebræo. *Processerant in dies.* Sic etiam exponit Vulgatus, quod Genes. 24. dicitur: *Abraham dierum multorum.* Quod in Hebræo tantum est, *dierum*, nos dicimus: *Hombre de dias* & Gen. 4. 3. Quod dicitur, *post multos dies;* Hebraice proprie est; *in fine dierum Acabo de dias.* Absolute etiam legitur à Septuaginta *Post dies.* Quod quamvis Onchelus dicat, *post aliquos dies*, ut breve tempus significaret; tamen forte indicantur anni, post quos accidit illud sacrificiũ Abel, aut saltem unicus annus integer, ut Aben Esra in eum locum suspicatur. Ergo hic quoque non paucis annis se iuniorem cæteris, fatetur Eliu. Eleganter quidem tribuit personam loquendi, ipsi multitudini annorum, quasi id privilegium, & dignitas dicendi, atq; docendi, soli insit ætati, senectutique. *Dies loquentur;* Futurum illud, rem certo convenientem ex futuro indicat; Fieri non potest, quin senes tandem sapienter de re proposita loquantur; non enim nisi ex ætate provectiori sanam, veramq; doctrinã peti, aut expectari.

Dies de tempora diuturniori. ימים

LXX. *Onchelus.*

Abẽ Esra

Privilegium senectutis ad loquendũ.

Eccl. 3. 4.

Illud est, quod Sapiens ait: *Loquere maior natu (Senex) decet enim te.* Quamvis enim de rectore, & Architriclino convivii ille locus accipiatur, quem oportet, ut rectorem, loqui, si quid sit inter convivandum necesse, adeoque etiam si ille junior sit; sic enim quidam Græca legerunt, *Loquere presbytero*, aut *seniori*, at verior, & germanii lectio habet; *Loquere Presbyter, decet enim te*, qui reliquis prima dignitate, & ætate, dignus convivandi, ita etiam, & loquendi, atque docendi magister creatur. Hic est ille docendi honos senectuti proprius, & peculiaris, non nisi privilegio, aut miraculo puero Danieli delatus. Daniel 13. 50 *Veni, & sede in medio nostrum, & indica nobis; quia tibi dedit Deus honorem senectutis.* Græci referunt non tam ad aliorum doctrinam, quam ad rerum multarum experimenta, quæ in vita longa colligi possunt; propterea enim dicitur tempus sapientissimum. Septuaginta. *In multis annis noverunt Sapientiam.* Consentit verbum Hebraicum, quod duplicem actionem affert, *Multitudo annorum scire facit.*

Puero Danieli collatus honor senectutis.

LXX.

Vers. VIII. Sed, ut video, spiritus est in hominibus; & inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.

1 *Asserendi particula*, Autem, Ergo, Sed.
2 Spiritus *pro commotione animi* Enos *Illustratus Habacuc.*
3 Spiritus *pro anima rationali, aut pro Divino Spiritu Illustrat Samuel.*
4 Spiritus *in malum.*
5 Spiritus Sapientiæ *Eligitur quinta expositio Inspiratio Dei.*

1 אכן

Symmac. Particula adversativa interdum asserens. Hieron.

SEd, *ut video* In Hebræo asseverandi particula est. Symmach. *Vere* quo etiam modo Vulgatus vertit, Genes. 28. 16. Is. 40. 7. & 53. 4 hoc tamen loco per particulam adversativam, *Sed*, quæ interdum Latinis habet vim asserendi Vulgatus per particulam, *sicut*, Psalm 81. *Vos autem sicut* (certe, vere Hieronymus *Ergo*) *homines moriemini* aut per illativam. Isai 48 4. *Ergo* (profecto, vere) *iudicium meum cum Domino*

2 *Triplex Spiritus expositio.*

Spiritus est in hominibus: Triplex est expositio: prima *de Spiritu* concitatori, & alacriori ad dicendum, & quidpiam faliciter aggrediendum, & conficiendum. q. d. Nuper egomet me despiciebam iuvenem, & inexpertum rerum multarum; tantum suspiciebam senes, quorum consilia sapientissima sunt. At iam nunc sententiam mutare compellor, ut enim video, & in me ipso sentio, & experior, iuvenes etiam, quamvis communi hominum opinione minus sapientes, minusque ad respondendum, & dicendum firmos, spiritus intus alit, sustentat, excitat; neque in Sapientiæ, & rerum discernendarum studio languent, sicut multi senes, senectute ipsa frigeutes, & hebescentes; quin potius nos fervemus, & exultamus. Sic recte opponetur *spiritus, homini*, qui hoc loco est *Enos*, miser, imbecillus. Neque raro in Scriptura *Spiritus* pro illa efficacitate, energia, & alacritate, quam dixi; ut Habacuc c. 11. de Nabuchodonosore victoriis insolente; *Tunc mutabitur spiritus, & transibit.* Id est animos sumet ad promovendum ulterius Expositio hæc paulo coactior videtur, & cum labore quæsita.

Paraphrasis sententia.

Enos. Spiritus, animo, ira, & energia. *Cobrar à do nuevo animo, y entrera en colera para passar a delante.*

Secunda expositio *Spiritus* pro anima rationali. q. d. Animus etiam intelligendi, & sapiendi capax, est in iuvenibus, neque est cur à Sapientiæ studio, & rerum Divinarum tractationis arceri debeant Hoc videntur sequi Caietanus, Dionysius, Nicolaus, Expositio hæc languida mihi videtur, & frigida illa ratio, quæ tantum ex animo rationali communi omnibus hominibus sumitur ad commendationem Sapientiæ.

3 *Spiritus pro anima rationali.* *Caietan. Dion. s. Nicolaus*

Tertia, pro Divino, & Sancto Spiritu, qui hominis animum, in quo habitat, ad intelligendum Divina excitat Sic videtur Symmachus legisse: *Spiritus Dei est in hominibus.* Sequuntur Divus Thomas, Vatablus, Titelmanus, & quidam alii, cum quo facere videtur, quod sequitur; *Inspiratio omnipotentis Dei* Et recte quidem is Spiritus dicitur esse, quasi latitans, & delitescens, in *Enos, homine* misero, & imbello, velut *Deus absconditus*, in adolescente nullum magnum Sapientiæ specimen præferente. Quare Eliu commendavit quidem suam Sapientiam, non ex ætate, sed ex *Divini Spiritus* magisterio, is enim est, qui mortalibus spiritum Sapientiæ inspirat, sicut etiam 1. Reg 10. 11. & 12. cum viderent Saulem, adolescentem quidem, præter omnium opinionem prophetantem, dicebant invicem: *Num, & Saul inter Prophetas?* Verum cordatiores tribuentes Divino magisterio, respondit alius ad alterum dicens; *Et quis pater eorum?* id est, quis eorum magister. *Patris* enim nomen, *magistri est*, in Sacro sermone: Quare sic legit Chaldæus; *Quis magister eorum?* id est; quod Saul prophetet, rerum Divinarum cognitione imbutus, non id tribuendum est *Cis* suo parenti, sed patri, magistroque supremo omnium Prophetarum Spiritui Divino. Non aliter hoc loco Eliu ex eodem *Spiritu* suam Sapientiam, disciplinamque commendat Idonea quidem videtur hæc interpretatio, nisi cui videatur valde sublimis; sicut præcedens valde languida.

Spiritus Divinus. Symmac. D. Thom. Vatabl. Titelm. Isa 45. 15. Spiritus Divinus Magister humana ruduum.

4 *Quarta expone̅di ratio contraria tribus præcedentibus: Spiritus in malum Philipp. Hieron. Beda.*

Quarta, contraria est tribus præcedentibus, ut *Spiritus* accipiatur in malum, quasi pro vago quodam, aberranteque spiritu; ita ut dicat, non mirum esse, quod amici, quibus solitus sit Deus Sapientiæ spiritum communicare, nunc permiserit humano tantum spiritu duci, & aberrare; verba Philippi hæc sunt; *Dicit, sibi magis videri, quod spiritu vagentur homines, quibus Deus Omnipotens Sapientiæ suæ inspirationem tribuerit: quod in suggillationem prædictarum quasi ex obliquo dicit, velut ipsi soli hoc Sapientiæ bonum concessum sit.* Fere eandem describunt commentaria Hieronymi, & Bedæ. Expositio hæc exquisita est, neque valde lenis.

5 *German. expositio. Spiritus intelligentiæ, & roboris ad docendum. Gregor. Hugo.*

Illa tandem simplex, & germana, ut *spiritus sit*, vel spiritus intelligentiæ, & Sapientiæ, qui reddit hominem facilem, & idoneum ad intelligenda Divina; vel illud, quod per expositionem additur; *Inspiratio Omnipotentis*, quæ non solum lumen affert intellectui, sed etiam vim addit roburque spiritui humano Qua ratione sæpe dicuntur prophetæ *indui* supremo spiritu, aut *virtute*, præsertim ad docendum, & concionandum. In hac fere interpretandi ratione versatur Gregorius, Hugo, & nonnulli alii.

נשמה

Et inspiratio. Spiraculum, afflatus Dixi de hac voce originali, & qua ratione ab spiritu differat, cap. 26. 4. Ubi etiam *inspiratio*, vel *spiramentum* coniungitur cum consilio, Sapientia, & Prudentia. *Dat intelligentiam*, aut intelligere facit. eleganter Septuaginta; *Docet.* Nescio quid subtilissimum hoc loco meditatur Caietanus, videlicet per *inspirationem*, aut flatum intelligi humanam mentem, quatenus est à Deo, sicut flatus noster ex imo nostro pectore expiratur. Scio quidem flatum, vel spiraculum Dei, non semel in Sacro sermone appellari animam rationalem, aut supernum lumen, aut Spiritus sancti Doctrinam, sed nunc, quod dixi.

LXX. *Caietan.*

Vers. IX. Non sunt longævi Sapientes, nec senes intelligunt iudicium.

1 *Sapientia æstimanda ex Divino munere.*
2 Longævus *quis. Sapientia non semper obligata senectuti.*
3 Iudicium *quid. Adolescentia non contemnenda.*

1 *Paraphrasis sententia.*

NOn est (inquit) vel ex rerum humanarum magnitudine, vel ex diuturna multorum annorum ætate, sed ex Divini Spiritus beneficio æstimanda Sapientia, atque æquissimum de rebus iudicium; neque id multitudini permittendum est, neque senectuti, sed tantum Divinæ benignitati quæ quos vult, cumulat Sapientiæ munere. Apud Sapientes quidem, illud est ad Sapientiam, & veritatem indagandam præceptum, quod Plutarch lib. de Auditione, similibus huius sententiæ verbis tradit; *Quæ in Philosophia dicuntur, ea oportet, existimatione eius, qui dicit detracta, seorsim per se examinari: ut enim in bello, ita etiam in auditione multa sunt inania. Etenim canicies dicentis, gestus, supercilium, sui iactatio, maxime autem vociferationes, ac tumultu faciunt ad percellendum imperitum auditorem.* non aliter Eliu amicorum sententias detracta canicie, & existimatione personarum ponderari vult.

Plutarch.

Non

רבים *Plutarch. Pag. Tyg. Vatabl. Caietan. Regia.* *Non sunt longevi.*] Vox originalis indifferens est ad magnitudinem molis, vel numeri. Nunc aliqui accipiunt referuntque ad magnitudinem quandam honoris, & dignitatis. Sic legunt: *Honorabiles*, Pagninus: *Magnates*, Tygurina, & Vatablus: *Magni*, Caietanus, & Regia. Honoris, inquit, aut præcellentis dignitatis magnitudo non dat intelligentiam, neque continuo fit, ut honoribus, & dignitatibus Sapientia obligata sit, ignobiles vero, atque infimi à fructu Sapientiæ excludi debeant. *LXX. Insapientia nō esse accipiendam personam.* Sed consultius Latinus Interpres cum Septuaginta, originalem illam magnitudinem retulit ad numerum, q.d. multos, vel numerosos, aut annosos, videlicet *Longevi*: tum etiam multi, ne putetur, tantum inveniri Sapientia, ubi senes, iique plurimi sunt. Perstat enim Eliu in suæ adolescentiæ existimatione, & auctoritate tuenda, *nequis illam contemnat*, [a]& in convellenda etiam, & labefactanda existimatione senectutis, & congregationis trium illorum, quatuorve Sapientum.

3 שפט *Nec senes intelligunt judicium*: Præcedentis expositio. *Judicium* autem hoc loco pro æquissima rerum ponderatione, & æstimatione, tum etiam pro sapientissima alicuius causæ, & controversiæ diremptione, & quasi sententia pro veritate, contra falsitatem. *Paraphrasis sententiæ.* Ergo ait Eliu; Quamvis iudicandi munus senectuti semper deferendum videatur; at non semper senectuti est obligatum, quod verum, & quod iustum est. Potest etiam adolescens arbiter, & diremptor æquissimus esse alicuius controversiæ, rectissimeque statuere, quid probari, quid improbari debeat quid in Jobi oratione damnandum, quid eligendum, & probandum.

Vers. X. Ideo dicam; Audite me: ostendam ego vobis Sapientiam meam.

Vers. XI. Expectavi enim sermones vestros: audivi Prudentiam vestram: donec disceptaremini sermonibus.

Vers. XII. Et donec putabam vos aliquid dicere considerabam. Sed ut video, non est, qui possit arguere Job; & respondere sermonibus eius.

1 *Lucida harum sententiarum paraphrasis.*
2 *Græci benigniores erga Eliu. Latini severiores.* Disceptari *quid.*
3 Arguere, *verbum severius.*

a *Elucidatio harum sententiarum.* IDeo (inquit) ad dicendum aggressus sum, quod existimarem silentibus jam vobis, atque aliena ope, atque opera egentibus, neque iniucundam, inutilemve meam orationem futuram, neque temeritati, aut immodestiæ animi tribuendam: quod enim meum fuit, vobis dicentibus intervenire ausus non sui, sed attentissime, atque intelligenter vestram orationem excepi ad exitum usque; planeque consequutus sum, quidquid vos vestro studio, & cogitatione pervestigare potuistis. Sustinui igitur sperans fore, ut Jobi tandem mentis, atque verborum insolentiam coerceretis, atq; magnum defensioni veritatis, Divinæque iustitiæ vestra responsione præsidium pararetis. Sed opinione deceptus sum, ipsaque rei indignitas mihi vel invito, & repugnanti orationem extorquet. Hæc est harum sententiarum lucida paraphrasis. Minutiora quædam tantum indicanda.

Vers. X. Ideo, &c.

LXX. Nicetas. In originali: *Ideo dixi*. Ideo dicere orsus sum. neq; mutat sensum, quod noster vertit; *Ideo dicam* Septuaginta. *Quare dixi: audite me*. Id est, ex paraphrasi Nicetæ: *Cum jam vestram orationem ad exitum adduceretis, atque vestram omnem sapientiam exhauriretis, attentum me prabui: vos nunc vicissim me percipite: Prodam enim, quod sentio, & quod probare ipsi debebatis, intelligenter enim apud vos loquar.* *Gregor.* Hoc loco sapienter observat Greg. arrogantes non tam curare, *ut scientiam habeant, quam ut ostendant*; *Bernard.* Hi sunt quos Bernard. serm. 36 in Cantic. censet ignorare modum sciendi, quamvis scientiam habere videantur; Qui nimirum

scire volunt, ut sciantur ipsi; quæ turpis vanitas est. In quos dixit utique Satyricus. *Arrogantium ingenium. Iuvenal.*

—— *Usque adeone*
Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc, sciat alter?

Illud enim tandem verum est; *Gloria cupido sapientibus novissima exuitur*. Si Taciturnitas tamen proximo utilis futura sit, quid ni ostendenda sapientia, & nos scire, sciat alter? Scriptum est enim Eccles. 20. 32. *Sapientia absondita, & thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque? Melior est, qui celat insipientiam suam, quam qui abscondit sapientiam suam*, cum quo illud colludere videtur Horat lib. 6 carmin. Od 9.

Paulum sepultæ distat inertiæ
Celata virtus. —— *Horatius.*

Græcum quoque proverbium est: *Musicam absconditam inutilem esse* Cuius meminerunt Gellius lib. 13. cap. ult. Sveton. in Ner. cap. 20. *Gellius. Sveton.*

Vers. XI. Expectavi enim, &c.

Dixi supra, minus benignos esse Latinos Interpretes erga Eliu, quam Græcos Quare Greg. *a Gregor.* *Loquens* (inquit) *Eum indicat, quam superbe tacuerit: Cum enim dicit, Expectavi sermones vestros, aperte declarat, se ad verba senum iudicantis potius studio, quam tacentis voto tacuisse* Quamquam optimi auditoris officium se præstitisse, probare vult. *Plutarch.* Quod quale sit in rem præsentem, opportune describitur ex Æschine à Plutarcho. *Cum ubique silentium adolescentis tutum sit ornamentum, maxime nunc prodest, cum aut dicentem non perturbat, neque ad singula elatrat: sed etiam si oratio non probetur, sustinet tamen expectatque, dum dicendi ille finem faciat; ac ubi is peroravit, non illico contradicere ordiatur sed ut Æschines præcipit: spatium et relinquit, sive addendi aliquid dictis, sive mutandi quidpiam, vel detrahendi.* Claru sere verbis rem hanc ipsam se fecisse, profitetur Eliu; nam præter longiorem expectationem subiicit, *Donec disceptaremini sermonibus*. *Origen. Nicetas* Orig & auctor Catenæ testantur, quædam exemplaria Græcorum sic legisse; *Ausculta usque ad intelligentiam vestram*. Alios vero legisse; *Donec exquireretis sermones, & quoadusq; vos perveniretis, considerabam* *Septuag. Vaticani. Nicetas.* At nunc Vaticani legunt; *Dicam vobis audientibus, quoadusque exquiratis sermones, & usque ad vos intelligam.* idest ut interpretatur Nicetas: *Non prius loquendi finem faciam, quam meos ipsi sermones approbaveritis, etiam si animi vestri intelligentiam superavero* Quod videtur cum Hebræo convenire, ubi legitur; *Auscultavi usque ad intelligentias vestras*.

Quod autem Latinus dixit; *Donec disceptaremini sermonibus*, existimo significare voluisse plenam, perfectamque disputationem absolutis jam sermonibus utrinque habitis. Quanquam illud ex Hebræo subtiliter indicat Vatablus: Expectasse Eliu, dum excogitarent amici, quid essent loquuturi; non continuo itaque ad dicendum prosiliisse, sed post longum amicorum silentium. Sic etiam Septuag. *Quoad usque exquiratis sermonem*.

Vers. XII. Et donec, &c.

Quod *arguere*, & *respondere* hoc loco dicitur, fere idem est; nam verbum *Ineabh*, quod est *arguere*, affert correptionem quandam, aut increpationem, qua quis respondendo, disceptando, contradicendo opponit se alteri, & alterius sermones confutat. יכח

Vers. XIII. Ne forte dicatis: Invenimus Sapientiam, Deus proiecit eum, non homo.

1 *Quam nam excusationem sui silentii, dare potuissent amici.*
2 *Variæ expositionis rationes.*
3 *Eligitur optima excusationes interpretatio.*

1 *Paraphrasis sententiæ.* EGo (inquit Eliu Divinæ causæ, atque iustitiæ, vestro silentio, quasi desertæ, & proditæ, nullam esse sapientem, non modo probabilem excusationem, quam dare possitis, mea oratione ostendam, propterea que Sapientiam vobis vos insolenter adsumitis, Nam quæcumque tandem excusatio vestram potius insipientiam prodet.

Qua probabilis silentii amicorum causa. Philipp. Gregor. Varia expositio. Isidor.

Sed quæ nam excusatio illa, qua suum silentium defendere poterant? Hæc, *Deus projecit eum, non homo.* Licet enim ex propria persona dici ab Eliu existimet Philippus, atque indicare etiam videatur Gregorius: *Nolite putare* (Sic elucidat Philippus) *quia insontem Deus abjecerit, & non potius merito suo:* At ex persona amicorum dici, hac sui silentii excusatione utentium, verosimilius est. Est vero multiplex apud Interpretes expositio hujus excusationis. Prima Isidori: *Non imprudenter* (illi dicerent) *tacemus; rem enim potius committimus Deo*, qui illum impulsurus, & projecturus sit in ingentia supplicia, quæ re ipsa illius impietatem prodent, & vindicabunt. Nos enim, qui homines sumus, parem illius insolentiæ, & temeritati pœnam infligere non possumus. Præsertim verbis tantum, & oratione; quæ nihil ille curat. Sed non videtur gravius aliquod supplicium desiderari ab amicis in Jobi causa.

Vatabl.

Secunda Vatabli; Sapientius, saniusque consilium *Nobis* (inquiunt) *visum fuisse*, non amplius miserum Jobum exagitare: *satis esse, quod à Deo exagitetur*, & proiiciatur. Sed hæc satisfactio multo lenior est, quam amicorum contentio postulare videatur.

Cōmodior Latinorū exponendi ratio.

Tertia exponendi ratio, quod amici existimarent hac tantum ratione vendicare se ab omni ignorantiæ suspicione, quod jam ostenderint Deum supremum judicem non vero hominem, qui errare possit, in tot ærumnas coniecisse Jobum: proptereaque suo judicio illum sceleris convicisse. In qua etiam re consentiebat Job, cum ærumnas omnes suas in Divinam volontatem referebat. Hæc est Latinorum satis idonea exponendi ratio, Divi Thomæ, Nicolai, Titelmani, Dionisii. Sed hæc (inquiet Eliu) excusatio, nisi aliquod aliud addat, potius iniustitiam aliquam supremo iudici affingit: quem asseritis sine causa se infensum præbere homini probo, & iusto.

D. Thom. Nicolaus Titelm. Dionys.

Duæ ultima idonea exponendi rationes.

Sed addam unam, aut alteram non minus idoneam interpretationem, vel quod quasi Jobo cedantes amici Iudicarint, hanc novam Sapientiæ artem invenisse adversus Job, silendo potius, quam contendendo verbis. Præsertim apud hominem præfractum, & contumacem, quem Deus solus movere, & deiicere de sua sententia posset. Vel, quod Jobi responsionibus jam adducti essent amici, ut intelligerent illud demum sapientissimum esse consilium, in re tam dubia, tamque ancipiti de causa humanarum ærumnarum rem totam Deo relinquere, qui illum in miserias coniecerit, causamque, & rationem, nobis licet ignotam. Neque enim controversiam hanc, de re hominis alicuius, sed de Dei arcana Providentia esse. Certe rationibus istis causisque probabilibus suum silentium defendere poterant amici. Sed neque probandæ, neque accipiendæ videntur adolescenti vehementi Eliu.

Vers. XIV. Nihil loquutus est mihi, & ego non secundum sermones vestros respondebo illi.

1 Loqui *verbum bellicum.*
2 *Disputandi vitium, importunitas, & contentio.*
3 *Superbi communes sermones nolunt existimare sibi dictos.*

1 QUod si (inquit Eliu) actum vos agere putabatis, si ulterius vestram cum Jobo disputationem infinitam, ut videbatur, & concertatione plenam protraheretis; at integrum omnino mihi est cum illo congredi, qui nullum argumentum proposuerim, nullumque vicissim ab illo responsum acceperim. Atque ut vestra oratio nihil apud illum obtinuerit, at nihil tentare nocebit, si quid ego apud illum valeam, novis aliis, & exquisitis argumentationibus, quæ rem huius controversiæ necessario demonstrent.

Philipp. Græcorē lectio. Ordinare verbum bellicum. Tygurin. עךך

Nihil mihi loquutus est. Philippus, *Aliorum* (Græcorum puto, quamvis nunc iam aliter legant) hanc lectionem adducit. *Nec dum in me loquutus est.* Quod egregie respondet originali, ex quo proprie legitur: *Non ordinavit adversū me sermones.* Eleganter Tygur. *Contra me aciem disputationis non direxit.* Nam verbum *Gharac*, bellicum est, & de dirigenda, seu instruēda acie sæpe dicitur, atque eleganter ad argumentationum pugnam transfertur. Ego itaque nondum adversum Martem, quemadmodum vos, expertus sum. Cum vero videam nihil vos vestris rationibus profecisse, alia via adoriar, & impugnabo Jobum: *Non secundum sermones vestros.* Deus bone, quis tam contentiosus unquam disputator extitit, qui non statim initio polliceatur, nihil se importune replicaturum, aut repetiturum, quod semel dictum sit: tantum prætermissa sumpturum; aut inchoata persequuturum? At quotus quisque est, qui datam fidem solvat? Ideo disputationes infinitæ. In eodem sane cardine versabitur, & stridebit Eliu, quem cæteri versarunt amici. Paulo aliter hanc Eliu pollicitationem de aliter respondendo interpretatur Philippus, videlicet non acturum *conviciis, & maledictis*, quemadmodum cæteros. Sed profecto neque hoc promissum servat Alii, quod paucioribus acturus esset, & celerius rem totam conclusurus; quippe censet amicorum longam, pariter ac molestam orationem. Sed nihil minus facit, quam quod spōdet: Nemo enim tam verbis multis, tam continenter disputavit.

2 Argumētantium pollicitationes minime præstita.

Philipp.

Illud observandum, quod subtiliter indicat Gregor: superbos, quorum personam gestat Elio, quæ ad communem omnium utilitatem dicuntur, nunquam sibi dicta existimare. Quemadmodum cum Job palam de rebus Divinis dixisset; at nunc Eliu asserit, nihil sibi à Jobo dictum, responsumve esse: dedignatur enim accipere, quæ cæteris amicis tanquam dignioribus dicta, & responsa sunt. Ideo Christus Dominus Marc. 13.34. præcipit, ut quæ maioribus dicta sunt ad communem utilitatem, reliqui omnes sibi dicta existiment. *Quod vobis dico, omnibus dico.*

3 Gregor. Superborum ingenium.

Vers. XV. Extimuerunt, nec responderunt ultra: abstulerunt à se eloquia.

Vers. XVI. Quoniam igitur expectavi, & non sunt loquuti: steterunt, nec ultra responderunt.

Vers. XVII. Respondebo & ego partem meam, & ostendam scientiam meam.

1 *Commutatio personarum in Sacro sermone Illustr. David.*
2 *Ineptus disputator admirabundus.*
3 Extimere *quid proprie. Illustratus Ieremias, & Ezechiel.*
4 Auferri, *& veterascere contraria eiusdem verbi.* Sermones veteres, *qui. Illustratus Isaias. Defensus Vulgatus.*
5 *Pars in Heb. quid.* Partē suā *agere in Sacra serm. non idē, quod in Latino.*

NOnnullam obscuritatem vers. 15. latetur Philipp. sed eam elucidandam existimat ex frequenti usu Scripturarum quæ sæpius commutant personas: cum eisdem igitur amicis, nunc per tertiam personam loquitur Eliu, cum quibus adhuc per secundam personam egit. Hæc verba Philippi paulo etiam obscuriora: *De eisdem dicit ad quos superius loquebatur, & ideo obscuratur Scriptura, dum persona loquentium sæpe commutatur.* Persimile illud Ps. 66. ubi nunc per tertium, nunc per secūdam personam permixtim loquitur cum Deo David: *Deus misereatur nostri, & benedicat nobis; illuminet, &c.* Deinde per secundam, *ut cognoscamus in terra viam tuam: confiteantur tibi. &c.* Huius autē præmutationis personarum plura aliquando exempla protulimus. Cæterum multo magis placet, nullam hic esse permutationem personarum, sed apostrophen Eliu ad circunstantes. Verisimile enim est huiusmodi amicorum disputationi multos alios interfuisse. Rem hanc eleganter elucidavit Nicet. *Negant* (inquit) *nonnulli duos hos versus esse Eliu, sed Scriptoris esse contendunt, dum silentii amicorum sermonem iniecit. Ego vero aio utrumq; versum esse Eliu atque cum ea figura, quia Apostrophe dicitur esse coniunctum: ipse enim Eliu, tanquam cum aliis de Jobi amicis sermonem haberet, sic est de eis loquutus.* Non reprobat sane Quintilianus Apostrophen in ipso orationis exordio, sed ubi sensus *redditur acrior, & vehementior ad personam directus alteram*, probat omnino, exemplisque confirmat lib. 4. cap. 1.

1 Philipp. Commutatio personarum familiaris Scripturis.

Apostrophe. Nicetas. Quinctilia. Apostrophe auitiosa in exordio.

Vers.

Verſ. XV. Extimuerunt, &c.

Extimuerunt Per admirationem inquit, & ut moris eſt tumidorum quorundam diſputatorum, qui ſolent inter diſputandum ad ipſum Vulgus ſe convertere, & illius plauſum, & favorem geſto, & clamoribus inſolitis captare. nam *ſui iactatio, & vociferationes, ac tumultus faciunt ad percellendum imperitum auditorem.* Mirum (inquit) io tam ampla, tamque uberi ad differeodum materiam, viros alioquin Sapientiæ laude celebres, & in rerum divinarum ſtudio multum, diuque verſatos, leviſſima hominis reſpooſione obmutuiſſe, & hæſiſſe per terrefactos, atq; ſubita quadam animi perturbatione fractos, & conſternatos.

2 *Plutarch de offic. Auditor.*

Extimuerunt. Verbum originale *Hatbath* eum pavorem affert, quo affici ſolent, & coſternari, frangique animo, ac planè deficere, qui ab hoſte potentiſſimo ſuperantur, vel qui hoſtem fugiont. Sic Jerem. 50. 36. *Gladius ad fortes illius, qui timebunt.* ideſt, qui vincentur, & expugnabuntur, oictique tandem deficient. & Jerem. 51 *Emarcuit* (prop extimuit, expavit) *arcus eorum* (ideſt, confractus eſt, atque ſuperatus. Ezech. 32. 30. *Deducti ſunt cum interfectis paventes*, (ideſt, victi, & ſuperati) *& in ſua fortitudine confuſi*. & verſie 24. *Qui poſuerunt terrorem ſuum in terra viventium*, ideſt, qui alios vincere, & ſuo conſpectu conſternare ſolebaot. Non aliter (inquit Eliu) amicos victos & ſuperatos defeciſſe coram Jobo.

3 חתת *Verbum timendi de animi conſternatione, & defectu.*

Abſtulerunt a ſe eloquia Quod non durat, neque perſeverat in uno loco, ſed deficit, & evaneſcit, *tolli*, & *auferri* dicunt Hebræi; ſicut quod perdurat, atque perſeverat, dicunt *veteraſcere* alicubi, atque duos hos extremos ſignificatus unico verbo, *Ghathak*, complectuotur Primam ſignificationom ſequutus eſt Interpres: *Abſtulerunt a ſe eloquia*, ideſt, vox illos, atque reſpondendi facultas defecit. Secundam vero *veteraſcendi* elegerunt Septuag. legentes: *Veteres fecerunt ex ſermones*, quod noo tam ad diuturnitatē, quam ad defectum rei inutilis, & mioimè *perſiſtentis* retulit auctor Catenæ. *Suos* (inquit) *ipſorum ſermones veteres, & putridos, & inutiles ſuo ipſo ſilentio oſtenderunt*. Sed quoniam *veteraſcendi* ſignificatio potius ad diuturoitatem, & perſiſteotiam rei referri ſolet, ut ſupra diximus cap. 21. verſic 7. & Iſaiæ 23. 18. *Veſtientur uſque ad veſtutatem*, ideſt, durabili, & nuoquam deficiente veſte. Ideo quod dixerunt Septuag. *Sermones veteres*, accipi oportet cum negatione per Zeugma è proximo petita: *Non reſponderunt, & non in veterarunt ſermones*, vel non fecerunt eloquia ſua *veteres*, ideſt, non perſtiterunt in tuenda ſua cauſa, & in refellendis Jobi reſponſionibus.

4 *Duæ ſignificationes contrariæ eiuſdem verbi.* עתק *LXX.* *Nicetas.* *Vetuſtas de diuturnitate.* *LXX.* *Zeugma.*

Verſ. XV. XVI. Reſpondebo, &c.

Cum igitur (ioquit) illos diutius ſilentes, & cogitabundus exſpectaverim, ſi forte quis reſumptis viribus vicem ioſtauraret ſuam, veritatiſque cauſam ſemel deſertam iterum ſuſciperet: cumque plane viderim io tam bona cauſa contacuiſſe, oon valentes longius progredi; meum eſſe exiſtimavi, ut meas ego etiam, atque Dei partes adverſus Jobum agerem: atque in huius cauſæ tractationem meam quoque ipſe Sapientiæ, atque iudicii particulam conferrem; atque meam quoque Sapieotiam tum vobis, tum Jobo probarem Illud, quod aliqui *partem* ioterpretantur, *pro mea virili parte*: Philippus; *pro viribus meis*, Latine potius dictum eſt, quam ad germanam vocis proprietatem, quæ noo ſignificat, conatum, aut vires, aut id, in quo poſitum eſt hominis robur; ſed divioam quaodam portionem ex toto. Potius ergo ſignificat huius diſputationis partes extremas ad ſe pertioere, cum jam primas egeriot amici.

Pars Latine, aut Hebraice. Philipp. חלק

Verſ. XVIII. Plenus ſum enim ſermonibus; & coarctat me ſpiritus uteri mei.

1 Inaoiter dicere *quid. Inflatio animi adoleſcentum.*
2 Coarctare *quid proprie.*
3 Spiritus uteri *quid. Subventanea verba, quæ præmeditatione non maturaſcunt.*
4 Spiritus *pro iracundia. Iratorum inflatio.*
5 *Dolores animi in parturiendo verbo. Sapientum, & ſtultorum ſilentium, ſimile concepius. Illuſtrati Iſaias, & Ieremias.*
6 Mentis uterus quis. Vēter *pro ventriculo animæ, id eſt, memoria. Illuſtrati David, & Salomon.*
7 Venter *pro cogitationum quaſi matrice. Explicati Iſaias, & David.*

Sapieotiſſimarum quippe ſententiarum, & ad rem propoſitam valde exquiſita varietate confertus, planeque ſplenos ſum; & mentē inſioita rerum multitudo peranguſte refertarum ad ſummas anguſtias adductam, conſtringit, atque vehementer, & ad dicendum incitat, & inflammat. Cū ait *plenum ſe ſermonibus*, amicorū profecto inopiam notare videtur, qui tam cito exhauſti fuerint: ſe vero è contrario non inaniter ad dicendum accedere, ſed pleno pectore. Recte Origenes: *Qui non plenus verbis ad loquendum accedit, inanis inania cogitabis.* Sed qui nunc fatetur ſe *plenum* atque inflatum, & deinde ſe comparat cum *utre* diſteoto, atque adoleſcentem, eudiat nunc, quod non inepte quidam dixerunt; *Non minus ſtudioſe faſtum ac ſpiritus elatos adoleſcentum ex animis, quam aerem ex uteribus excutiendum eſſe, ſi quid utile velis infundere Alio quin arrogantia pleni, inflatique non admittunt.*

1 *Plutarch.* *Origenes.* *Plutarch de offi. Auditoris.*

Coarctat Ad angorem, & anguſtias aoimi pertinet. Septuag. *Perdit me* ymmac *Comburit.* Æſtuo, inquit) ac animo efferveſco ac pene ſuffocor, ut mihi ſit omoino loquendum. Looge (meo iudicio) abit Pagnin. dum per paraphraſim exponit. *Afflictionibus, & anguſtiis affecit me.* non eſt enim iſte animi laoguor, & coarctatio, ex eo quod quis comprimatur, & in anguſtum concludatur, ſed ex eo, quod nimium turgeſcat, & diſtendatur multitudine rerū infertarum, quibus oppletur.

2 *LXX. Symmac.* צוק *Pagnin. Cuius modi iſta animi anguſtia.*

Spiritus uteri Sunt verba, quæ ſpiritu formantur, & proferuntur, quæ cum concepta ſunt, erumpendi deſiderio, mente diſtendunt, & inflant, atq; coostringunt, niſi per ſermones diffluant iu aerē, & pectoris tumor, teſtuſque ſpirituum inflamaotium partes illas vocis formativas, deferbeat, & ſubſidat. Caiet. *Spiritum exponit, impulſum animi ſui ad propellendam conceptam verba.* Greg *Spiritum elationis, qui ſeſe intra ſilentium clauſtra non capit.* Denique D. Thom. quooiam iterum intelligit eſſe intellectum qui concipit intelligibilia; *Spiritum uteri*, expooit *voluntatem, quæ hominē impellit* ad parturiendum verba, & conceptiones mentis. eodem reciduot omnia. Quamquam illod arridet, quod Nicetas, *Spiritum* interpretatur *eam partem animi, in qua irarum ardor exiſtit*. nam qui iraſcuntur, impleti ſunt ſpiritu, & tument, ut eleganter Gregor Niſſenus deſcripſit, ſuper *Beati pacifici, &c. Cum ſanguis circa cor ſupra modum efferbuerit, nigra bile ex iræ affectione per totum corpus diffuſa, tunc præ coarctatione vaporū internorum omnium ſenſuum vaſa circa caput in anguſtū redigantur; oculi quidem ultra palpebrarum limites protruduntur ſanguineo, quodam, ac Draconico obtutu, in id, quod offendit, intenti: viſcera autem anhelitu coarctātur, atq; premuntur, intumeſcunt in collo venæ: lingua efficitur craſſa; vox in anguſtum redacta arteria, ſponte ſua redditur acuta; Labia ſuffuſione, rigida bilis, quaſi concreſcunt, & congelantur, obnigreſcunt, atque torpeſcunt ad naturalem dictionem, & occluſionem, ut ne ſalivam quidem in ore redundantem continere poſſint, ſed una cum verbis emittant.* Quid magis proprium huius *coarctationis*, & oppletionis Eliu? ſimilia ſcripſit Baſilius hom de ira, cum iratum comparat cum eo, qoem Dæmon corripuerit; *Animus ira intumeſcens, oris item tumore increbreſcente, vena obturatis intera viſcera ſpiritus, dirupta, &c.* Iratus itaque Eliu ſanè dicat; *coarctat me ſpiritus uteri mei*. Sed illud, quod primo diximus, ſimplex, & germanum nam *ſpiritus* ille eſt, de quo ſcriptum eſt; *Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus*. Et iterum: *Pretioſi ſpiritus vir eruditus.* Plerumque autem, qui veloces ſunt ad loqueodum, atq; ad proferendum *ſpiritum ſuū*, ſubventaneos profecto ex mētis ſuæ utero partus proferuot: noo enim exſpectant oebitum maturitatis tēpus, ut meotis cooceptio perfici, & maturus jam fœtus, atque præmeditatus, vitaliſque exiſtat, oon ſecus, quam qui ante præſtitutum à natura tempus fœtus editur. Niſi autem aperto ore conceptis verbis, & [illegible]

3 *Spiritus uteri pertinet ad verba, quæ ſpiritu formantur.* *Caietan.* *Gregor.* *D. Thom.* *Nicetas. Commod. interpretatio.* *Niſſenus. Irati tumentis pulchra deſcript.* *Baſilius.* *Pro. 29. 11* *Pro. 17. 27* *Subventanei partus ex mente nō præmeditati.* *Stulti docentes, ne loquitur*

eluctenti spiritoi uditum patefaciant, quantum dolent, quantumque distenduntur, & excruciantur loquutuleii isti: quibus illud convenit, quod Scriptum est: *Scientia inflat*. Et iterum. *Qui huiusmodi apponit scientiam, apponit, & dolorem: à facie enim verbi parturit fatuus tanquam gemitus partus infantis* Semper enim isti parturiunt, neque unquam feliciter pariunt. Contingit autem, ut Sapiens etiam post multam & diuturnam præmeditatinnem re um ad proximorum utilitatem necessariarum, parturiant etiam, ac nisi pariant, vehemeoter ungantur, & doleant. Hinc Isaias multarum rerum ad populi salutem spectantium scientia gravidus non omnino libere potens palam edere, quod parturiebat, ait: *Secretum meum mihi, secretum meum mihi*. & Jerem. Gravissima supplicia jam jam imminentia gestiens predicare: *Ventrem* (inquit) *meum doleo, ventrum meum doleo: sensus cordis mei turbati sunt in me*, & quasi jam eniteretur: *Non tacebo* (inquit) *quoniam vocem buccinæ audivit anima mea*. Et cum se aliquando contineret, deterreretur que à prædicando propter insignem auditorum impudentiam, sicque apud se statueret: *Non loquar ultra*: Subiicit deinde: extremas angustias aoimi parturientis; *Factus est* (inquit) *in corde meo quasi ignis exæstuans; claususque in ossibus meis, & defeci, ferre non sustinens*, Deoique universam banc animi prægnantis allegoria his hoc loco verbis elucidavit Origenes: *Sicut mulier prægnans, formato puero, qui in ea natus est, cruciatibus tandiu sentatur, dum conceptum, partumque ediderit, sic animo dicentis cupido evenire solet. concepit enim comprehenditque sermonem, quem dum dissimulat, format, atque ordine fingit; ubi vero illum formarit, ac finxerit, & perfectum exprompserit, tunc demum parit, atque in labore, ac cruciatu hactenus est, quo ad peperit*. Videndus omnino Greg. hoc loco, & Bernardus serm 36 in Cantic.

1 Cor. 8. Eccl 19. 11.

5 *Sapientes concepta verba cū dolore enitentes. Isaias.*

Iere 4.19.

Iere.20.9.

Origen.

Gregor. Bernard.

6 *Venter animæ memoria. Philipp. Uter pro stomacho.* בטן

Uteri mei. Indicavimus quid uterus esset: nunc dicemus: *Ventrem suum* (inquit Philippus) *ipsam memoriam suam dixit, eo quod penè omnes sermones; Job, & amicorum eius aliquando disceptantium, velut cibos intra capacitatem suæ memoriæ congregarat*. Ergo per *ventrem*, aut *uterum*, intelligit *ventriculum*, qui cibos concoquit; spiritoaliter vero memoriam, quæ eorum, quæ ab aliis audivit, quasi alimenta capit. Et pro *ventriculo* quidem, *ventrem*, aut *uterum* accipit, quod in originali est, *Beten*, frequens est in sacro sermone, sicut supra cap. 20. versic decimoquinto, & 20. & 33. & Psalm. 30. *Conturbatus est in ira* (propter irum inimicorum) *oculus meus* (liquesco lachrymis) anima mea (vis, & appetentia cibi,) *& venter meus* (ipse ventriculus, ita nt quidquid ingestum fuerit, neque coquere, neque retinere possit.) Eam vero meotis cum ventre, qui alimenta capit comparatiooïs, & allegoriæ rationem eleganter docent Nazianaenus, Oratione ad cives Nazianzenos, Nyssenos Oration. 14. super id: *Venter eius Eburneus*; & Bernardus sermone 36. in Cantica, Hierooymus super id Job 20. *Neque est satiatus venter eius*. Hinc illud Bernardi, quod multa scientia ingesta stomacho aoimæ, si charitate decocta non fuerit, transfusaque in actus, & mores animæ, convertetur quidem in pravos noxiosque humores, atque inflationes, & tormina mentis; nam *Scientia* (quæ non pervenit ad actionem) *inflat: & Scienti bonum, & non facienti peccatum est ei, at si per similitudinem dicatur* (inquit Bernardus) *sumenti cibum, & non digerenti perniciosum est ei*. Sed hæc *uteri*, & *ventris* acceptio hoc loco vix quadrare potest: Noo enim evomere nititur Eliu, quod audierat; sed potius quem mente ipse formaverat, feceratque conceptum, parturit, & enititur

Analogia ventriculi, & stomachi, ad mentis receptaculū. Nazian. Nyssen. Bernar. Hieron. Quos sciētia inflet, & torqueat. Bernard. Ventris pro matrice, analogia ad mētem, & memoriā.

Quare illud verius, *ventrem*, aut *uterum* hoc loco pro *vulva*, & cogitationum quasi matrice accipi, deinde per translationem, non solum pro *memoria*, sed pro *corde* aut *intelligentia*; hæc enim omnia coniuncta sunt. Vide Ambrosium super id Ps 39. *Legem tuam in medio ventris mei*: secundum antiquam lectionem: *Suus* (inquit) *etiam est, venter mentis, qui semina concipit sensuum*; Quo sensu dixit Isaias, cap. 26 *In utero accepimus, & parturivimus spiritum salutis*. & Proverbiorum 22. versic 18, & 19. *Appone cor tuum ad doctrinam meam, quæ pulchra erit tibi cum conservaveris eam in ventre tuo, & redundabit in labiis tuis*. Non aliter igitur nimium gravidus mens Eliu, ore nititur parere mentis conceptiones, diuturna, ot sibi videbatur, expectatione maturescentes. Vide Theodoretum super id Cantic. 7. *Venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis* Ubi animam sanctis cogitationibus gravidam, vocat *Venn*, arcanis plenum mysteriis, quæ aperto ore deprompta, odore suavissimo auditores reficeant.

Ambros.

Theodor.

Vers. XIX. En venter meus, quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit.

Vers. XX. Loquar, & respirabo paululum: aperiam labia mea, & respondebo.

1 *Duplex in Hebræo similitudo. Res rustica præceptum de musto non operculando.*
2 Lagena *quid*. Uter *quid in Hebræo, & Græco.*
3 *Nova ex Septuaginta similitudo.*
4 Respirare *quid*. Spatium *unde, dicatur Hebrais. Illustratus Hieremias*. Aperire labia.
5 Vētriloquus, *aut* utriloquius, *et* Pyto, *qui, et quo modo responsa dederunt.*
6 *Divini verbi cum musto comparatio. Ructus ex Divina præmeditatione.*

TUrgentis uteri, atque inflati pectoris distensionem illustrat eleganti comparatione, cum dolio occluso, aut cum utre ligato, musto plenis, nam ab utroque videtor duci similitudo in originali. Prima; *Sicut vinum, quod non est apertum*. q. d. absque apertura, per quam perspirare possit. Eleganter autem dixit Vulgatus: *mustum*, quod æstuat, & fervet; cum quo congruit oratio Eliu, quasi de musto, & lacu fervida. *Apertum* autem dicitur, quoniam cum in doliis mustum infunditur, non sunt statim *Operculanda, sed quoad usque deferveat, refrigeranda, & ventilanda, nam vinum quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit*, ut Columella, usuque quotidianus docent; neque vero æstus ipse tumorque recentis vini aogustias ullas, operculumve patitur. 1

Oratio Eliu quasi de musto fervida. Præceptū de musto non operculando. Colum. l. 12 c.30.

Secundum: *Sicut utres novi*, vel, *lagena disrumpuntur*. Si cum parte præcedente iungatur, ut Vulgatus voluit conficiens unicam similitudinem, sensus est: Etiam si utres novi sint, at si mustum infuderis, orificium vero ligaveris, disrumpentur, quin vinum respirare possit. Et quidem sic Matth. 9. 16 17 *Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioquin rumpuntur utres, & vinum effunditur*. Aut certe diversa alia comparatio à præcedente esse potest, sicut Septuaginta iotellexisse videntur; *Sicut uter musti fervens ligatus* Elegantius autem Latinus dixit: *Lagenas*, aut *lagunculas* (hæ eoim testaceæ sunt, in quibus solet vinum infundi, & coqui) quam Hebraizantes, cum Septuaginta, *Utres*; hi enim pellicei sunt, & potius deferendo, quam coodeodo, & concoquendo fervendi vino magis idonei. Licet Matth. 9 dicatur: *In utres novos vinum novum non infundi*, ne illis ruptis effundatur. Et sanè existimo sicut vocem Hebræam *Ob*, proprie *utrem* significat, & deinde Pythonem, qui malo spiritu, instar utris inflatur, & distenditur; ita etiam vocem Græcam *Ascus*, pro vase pelliceo accipi, etiam vinario. Unde Judith. 10 5. legimus. *Ascopam*, sive *Ascoperam vini*, quod nos dicimus, *Una bott a di vino*. Sed usui quotidiano, & familiari prudenter obsequutus est Interpres.

2 *Diversa huius similitudinis transciendæ ratio.* LXX. *Lagunculæ. Utres ineptis coquido & tendendo vino.* אוב *Quorsum interpres lagunculā pro utre dixerit. Ascus. Ascopa quid.*

Tertiam deinde comparationem ex utre elicuerunt Septuaginta. *Veluti follis ferrarii ruptus spiritum efflat, ita ipse post diu conceptum sermonem jam loqui inciperet*. Similes profecto, & in rem ferè eandem opportunæ suot duæ item aliæ comparatinnes nimium inflati pectoris vana quadam scientiæ opinione, quibus in vanum Poeta utitur Persius Satyr 1.

3 *Nova alia similitudinis inflati pectoris, & loquendi cupidi. Persius.*

Quid didicisse, nisi hoc fermentum, & quæ semel intus
Innata est, rupto iecore exierit Caprificus?

Nihil enim aliud, inquiebat ille, doctrina est, quam fermentum, quod animum, velut massam inflat, & turgefacit. Nihil praterea aliud, quam caprificus:

sicut

ſicut enim hæc marmora findit, ita ſcientia concepta
iecur, & pectus hominis findet, ut ſe tandem prodat,
poſtquam in jecore, quod dicitur eſſe ſedes cupidita-
tis, radices egerit, ac niſi exierit ore, hominem diſ-
Chryſoſt. rumpet, ut dicebat Eliu. Scio hoc loco valde com-
mendari à Chryſoſt. patientiam Eliu, petentis adhuc
cohibere verba, nunc vero fere inviti ſilentium rum-
pentis. Sed utinam ſileret diutius, ac *ſideret*, quoniam
Eccleſ.19.10. ſuppreſſa verba *non illum dirumperent*. Illi certum,
fore ut non aliter quieſcat animo, *niſi totum ſpiritum*
LXX. *ſuum proferat Reſpirabo* (inquit) *paululum*. Septuagin-
Regia. ta, *Requieſcam*: recreabor, reſocillabor. Non inepte
Tygur. Regia ex proprietate vocis originalis: *ſpatium erit*
רוח *mihi*, Tygurina per paraphraſim: *animi anguſtias*
Spatium *removea*: Nam a ſpiritu, vel ab aere dicitur Hebrai-
unde di- ce, *ſpatium*, ſicut etiam nos, quod latum, & ſpatio-
catur He- ſum eſt, vocamus, *Ayroſo*. Sic Iere. 22. 14. Latinus
braice. omnino aſſequutus eſt proprietatem vocis, cum red-
Tygur. dit: *Aedificabo mihi cœnacula ſpatioſa*, in quo alii hal-
Regia. lucinantur, Tygurina, & Regia: *Ventis pervia* Va-
Vatabl. tab. *Refrigerantia*, ideſt, *æſtiva*. Septuaginta, *Præſta-*
LXX. *tilam* Ergo cum dixit, *Reſpirabo*, ſignificat anguſtias
illas ex ſpiritu compreſſo, & pectore nimium turgen-
te, diſſlato ſpiritu dilatandas. Illa verò phraſis ape-
riendi labia, tractata à nobis diligenter ſupra c. 3. v. 1.
num. 4. 5.

5
Quid Py- Duo hic tantum indicanda. Alterum, cum men-
tho. aut tem ſuam, quam prius *uterum*, aut *ventrem* dixerat,
ventrilo- nunc comparat Eliu ad *utrem*, & ad *Pythonem* inſla-
quus. tum, & turgentem divinatorio ſpiritu, profecto vi-
אובות detur vocare ſe *ventriloquum* quos enim Hebræi, *Obo-
th*, Latinus, *Pythones*. Septuaginta, *Engaſtrimithos*, ideſt,
ventriloquos dixerunt, Levit. 19. 31. Levit. 20. 27.
Deuter. 18. 11. 1. Reg. 28. 3. atque aliis locis, ubi nos
Pythonem habemus. Ideò autem *Pythones* à ſciſcitan-
Pythones do, *ventriloqui* dicti ſunt, quod obtuſa voce, & ſtri-
ex imo pe- dula ex imo pectore, & ex ventre, & ex utre lo-
ctore re- qui viderentur. Ideo ſtridebant, & profundum quid
ſonantes ſonabant, ut indicat illud Iſaiæ ca. 10. *Pythones, qui*
reſponde- *ſtrident in incantationibus ſuis*. in Iſaiæ 29. 4. *Humilia-*
bant. *beris, de terra loqueris, & de humo audietur eloquium*
Theodor. *tuum, & erit quaſi Pythonis de terra vox tua, & de*
Origen. *humo eloquium tuum muſſitabit*. Vide Theodor. Levit.
Chryſoſt. 19 ubi ait in huiuſmodi divinis *ab imis videri dæmo-*
Oecume- *nem loqui*. Origenem lib 7. contra Celſum, Chryſo-
nius. ſtomum 1. ad Corint. cap. 12 & ſuper acta. 16. hom. 35.
Superbia ubi etiam Oecumenius. Sed plura alio loco, de Py-
ſtridula. *thone, ſeu ventriloquo*, aut *utriloquo*. Nunc tantum
obſervanda viſa eſt ſtridula ſuperbia Eliu, ab imo pe-
ctore putantis voces ſuas, quaſi oracula, atque reſpon-
Rerum ſa Pythia edenda.
divinarũ Secundo obſervandum, non ineleganter, quæ quis
conceptio- mente concipit de divinis rebus, *muſtum* vocari: Nam
nes inſtar cum illa in mente decoquuntur, ructum excitant,
muſti. qui per os diſſlatur Hoc enim illud eſt, *Eructavit cor*
Pſal.44.2 *meum verbum bonum*. Et iterum: *Memoria abun-*
Pſ.144.7. *dantiæ ſuavitatis tuæ eructabunt*. Et rurſum: *Eructabo*
Act.1. *abſcondita*. Quare Apoſtolos exiſtimabant, *Ructare*
muſti crapulam, quia *hi* (inquit) *muſto pleni ſunt*: Hoc
tantum diſcriminis, quod in cibo materiali ructus eſt
Paulus indicium cruditatis: At in cibo ſpirituali potius bonæ
olet Chri- concoctionis, bonæque meditationis. Sic Paulus ru-
ſtum quo ctabat ubique Chriſtum, quo plenus erat, ajebat
plenus eſt enim; *Chriſti bonus odor ſumus*, Olemus videlicet,
2.Cor.2. quem manducamus, quem bibimus, quem medita-
tione concoquimus.

Verſ. XXI. Non accipiam perſonam viri, & Deum
homini non æquabo.

1 *Perſonarum acceptio non cadit in ſapientem.*
2 *Varia lectio, & exquiſita ſignificatio verbi æquandi, & aſſimilandi ſynceri hominis circum-locutio. Illuſtratus Iſaias*
3 *Vulgata lectionis defenſio, & elucidatio. Honorifica cognomina cur dicantur ſimilitudinaria. Illuſtratus Iſaias.*

1
Elucidat. Libere (inquit) loquar, neque gratiæ ſerviam, ne-
ſententia. que illius dignitas me deterrebit à dicenda, &
profitenda veritate. Et quamvis tibi, tuæ ætati, atque
dignitati multum me debere fatear; ſed multo plus
Deo; plus veritati debeo. Propterea enim dixiſſe vi- LXX.
detur; *Non accipiam*. Vel cum Septuaginta; *Non*
verebor perſonam viri. Illud enim eſt *perſonam accipe-*
re, cum plus perſonæ, aut dignitati, quam ipſi rei, &
veritati tribuitur. Ergo removet à ſe omnem adula-
tionis opinionem, atque ſapientiam ſuam tuetur. Sa- *Sapientē*
pientis enim eſt nunquam gratia moveri. Septuagin- *gratia nō*
ta uberiori paraphraſi locum hunc elucidarunt; *Ho-* *moveri.*
minem non verebor, ſed neque erga mortalem confun- LXX.
dar: non enim novi admirari facies. Quod ſignificat
omnem pudorem, metumve reprehenſionis abieciſſe,
& cuivis humanæ verecundiæ anteuliſſe æquitatem. *Pagn.*
Et Deum homini non æquabo. multi doctores ſequuti *Regia.*
Rabbi David, ſic legunt: *Hominem*, vel *ad hominem* *Caietan.*
non cognominabo vel, *non nominabo*. Vatablus. *Ad* *R.David.*
hominem mutato nomine non utar. Dicunt enim ver- *Vatabl.*
bum, *Canah*, idem eſſe, quod *nominare*, aut cogno- *Varia le-*
minare aliquem, non proprio nomine, ſed alieno, *ctio.*
vel impoſititio. Quare ſic definit huius verbi ſignifi- כנה
cationem R. Mardokai, ea R. David: *Significatio ver-*
bi, Canah, eſt Ghalam, ideſt, tegere occultare nomen עלם
alicuius honoris gratia, inquit R. David in lib. Rad. un- *R. Mard.*
de grammatici pronomen vocant, quod ſit nomen occul- *Nomen,*
tum, ponitur enim vice nominis proprii. Unde ſignificat *cognomen*
vocare quempiam, non proprio nomine, ſed occulto, aut *quomodo*
communi nomine: quod aliqui dicunt cognominare, quod *dicantur*
proprium eſt cognomen imponere ob eventum aliquem ex- *apud He-*
trinſecum, ut Scipio, qui cognominatus eſt Africanus *bræos.*
a devicta Africa, &c. Alii explicatius dicunt idem eſ- *Antono-*
ſe, quod honorifico aliquo titulo, aut cognomento, *maſi cum*
aliquem inſignire, ut ſi quis per excellentiam appellet *cognomē-*
aliquem ſapientem, Philoſophum, Apoſtolum; aut *to.*
cognomentum imponat à re aliqua præclare geſta, ſic כני
Hebræis, *Chinu*, pronomen vocant ab hac radice, *Aſſimi-*
quod ponatur vice nominis proprii. Exemplum illu- *lare quid.*
ſtre huius ſignificationis, Iſaiæ 45. 4. ad Cyrum; *Vo-* *Illuſtrat.*
cavi te nomine tuo, aſſimilavi te, & non cognoviſti me. *Iſaia.*
Ubi antequam haberes mei notitiam, non ſolum tibi
Cyri nomen impoſui, ſed addidi cognomentum hono-
rificum *Regis*, aut *Chriſti*, aut ſervi mei. Sic etiam
Iſa. 44. 5. Ubi loquitur Propheta de convertendis ex
gentibus: *In nomine Iſrael aſſimilabitur*: Iaguot: co-
gnominabitur, id eſt, jam alio cognomine nominabun-
tur, videlicet viri Iſraelitæ ſecundum fidem. Ergo *Synceri*
locum noſtrum ſic exponendum exiſtimant; *Homi-* *hominis*
nem non cognominabo. Id eſt, Syncere loquar, & ſuo *proprie-*
proprio nomine rem quamque compellabo; Nos hoſtas & de
dicere ſolemus: *Que ſin rodeos, dizen pan por pan, y* *ſcriptio.*
vino per vino, y a las coſas no les buſcan conſonance.
Hominem, qui iuſtus ſit, iuſtum, qui impius impium:
Non enim (inquit) utar tectis, & impoſititiis nomi-
nibus. Te igitur, ò Iob, pro tuis meritis nominabo,
neque mutabo nomen, quod ex tua vita, atque ex tuis
verbis merito tibi comparaveris, ut nullis verborum
ambagibus, ſed ſyncere vel iuſtitiam tuam vel ini-
quitatem oſtendam. Ergo poſtquam dixit. *Non ac-* *Tygur.*
cipiam perſonam viri: ſubiungit, ut Tygurina per lu-
cidam paraphraſim legit: *Nec honorificis appellationi-*
bus cuiquam blandiar. Paulo ſiccus Caietanus: *Non* *Caiet.*
nominabo hominem, id eſt, non laudabo; nam nomen
ad famam, & laudem pertinet. Sed ſubtilius eſt, quod
diximus.
Nunc tantum pro Vulgato dicendum: & unde po-
tuerit depromere ſuam lectionem, *Deum homini non* 3
æquabo. Imprimis non curavit puncta; quare ubi alii *Vulgata*
legunt præpoſitionem *El*, id eſt, *Al*; ipſe legit, *El*, *lectionis*
id eſt, *Deus*, mutato *Cegol*, in *Cere*. Verbi autem *Ca-* *defenſio,*
nah, nullam aliam agnoſcit ſignificationem, quam *aſſi-* *& eluci-*
milare, aut *æquare*. Quæ ſignificatio, ſicut re ipſa *datio.*
convenit cum illa alia ſignificatione Hebræorum, *co-* אל
gnominandi, aut *occultandi ſub cognomento* impoſito,
ita longe clarior, & illuſtrior eſt: nam cum nomen
translatitium, aut (ut ita loquar) ſimilitudinarium כנה
frequenter ſumatur vice honorifici alicuius cogno- *Cognomē-*
menti v. g. qui aliquem vocet Regem, aut Imperato- *ta honori-*
rem, cognominat quidem quaſi alieno nomine, ac ſi *fica cur*
diceret, Tu es mihi, velut Rex, aut velut Impera- *dicantur*
tor, & hoc eſt, quod Vulgatus appellat, *aſſimilare*, *ſimilitu-*
vel *æquare*. Id eſt, quaſi ſimilitudinario, & honorifico *dinaria.*

ali-

aliquo titulo aliquem compellare, & non proprio oomine. Hinc illud Isaiæ 45. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro*, &c. Idest, Non solum tuo nomine proprio te compello per Prophetas meos; verum aliis cognominibus, quasi similitudinariis, & translatitiis te orno; Voco enim *Christum meum, virgam furoris mei*, &c. Idest, Dico te esse velut Christum, & velut virgam, &c. Et illud Isa 44 *In nomine Israel assimilabitur*. Id est, Qui ex gentibus accesserit ad fidem Evangelii, perinde esse poterit Deo gratus, ac charus, sicut Israel, vel Iacob: & per *similitudinem* quandam, vel *adaquationem* poterit, vocari Israel. Sic hoc loco: *Deum homini non aquabo*, aut oon assimilabo, vel per Hypallagem, hominem Deo, id est, Honorificentissima illa cognomenta justi, sancti, innocentis, non similiter tribuam homini, sicut Deo: non erit mihi homo, sicut Deus Quare, ò Job (inquit Eliu) neque te, neque hominem ullum, similem, supparemque Deo faciam. Nulli enim mortalium licebit per me coram Deo, de justitia sua gloriari, aut sibi justi, & innocentis cognomen assumat, perinde ac Deo convenit. Hęc est oon solum probabilis, sed perelegans Interpretis mens, & lectio, justa etiam atque germana defensio.

Isaiæ illustratio. — *Hipallag.*

Vers. XXI Nescio anim quandiu subsistam: & si post modicum tollat me factor meus.

1 *Sententia paraphrasis.*
2 *Adulatores permutātes rerum, & virtutum, ac vitiorum nomina.*
3 *Vulgati Interpretis elucidatio, & defensio.* Tollere *quid propriè.* Faciēdi *verbum de creatione.*

1 Elucidat. sentētia.

Religioni (inqoit) mihi futurum erit, si taceam; aut si non claris, & disertis verbis, tuam insolentiam, atque impietatem, ò Job, resellam: aut si ad alicojus gratiam loqui velim: nam si reveritus hominem, Dei caosam deseram, ingens mihi divinæ iræ supplicium imminet, propter nefarium adulatioois crimen non nisi acerbissima morte expiandum.

2 כנה *Varia lectio. Vatabl. LXX. Permutatio appellationum propria adulatorum Plutarch. de dissensu.*

Nescio, quandiu subsistam. Alii deducentes vocem originalem à radice *Canah*, sequuntur illam soperiorem significationem, *Cognominandi*, aut *adulandi*. Quare legoot: *Nescio cognominare*. Vatab. *Non novi mutato nomine alloquis* Septuaginta. *Non novi admirari facies*. q. d. Hanc adolandi, & assentandi scientiam nunquam didici Est quidem hæc nominum permutatio ut hoc nunc ad illam verbi Hæbraici significationem illustrandam addamus, adulatorum pecuniaris, & propria; sic anim nomina propria vitiorum contegunt, & dissimulant, ut noo nisi nominibus virtotum similiom otantor. Ergo odulatores appellatioonibus abuti perargute scripsit Plutarchus: *Equidem scribit Thucydides in bello nomina, hominum æstimatione, à consueta fuisse significatione detorta ad res alias; Audacia enim habita fuit pro fortitudine; prudens cunctatio, pro timiditate, &c. Ita in adulationibus, prodigalitas, liberalitatis vocabulo, timiditas, cautionis, temeritas, celeritatis iracundus, ac superbus, animosi; vilis, humilisque, humani titulo afficitur.* Fere similia habet Basilius homil in Psalm. 61 super id: *Ore suo benedicebant. Multi sunt, qui vitia virtutibus vicinis honestare contendunt, & vitium omne palliant, adumbrata nomenclatura è vicino subiecta virtutis.* Ergo hęc est illa nominandi, aut cognominandi permotatio, cuius scientiam minime se tenere fatetur Eliu. Sed profectò Interpres deduxit à radice, *Cun*, quod est firmare, vel *subsistere*. Quare eleganter dixit: *Nescio, quandiu subsistam*; & si in pœnam nefarii sileotii, causæque Divinæ proditæ, *tollat me*. Pagninus, & Caietanus: *Comburat*, Septuagiota: *Edat*, id est, corrodat, & consumat, & de medio tollat, à radice, *Nas*, quod est elevare, aut tollere; & coovenit in rem, quæ amplius non comparet. Quare dicitur Deus *tollere*, vel *auferre caput alicuius*. Genes. 40. 19. Illa autem significatio *comburendi*, sive *consumendi* cum fractiona, & combustinne, quam tradont R. David, & R Mardokai, neque propria est; neque nunc necessaria. Illud autem, quod ait: *Factor meus*, opus creationis ootat, quod exquisita, & singulari arte peractum est. Vide quæ de verbo, *Ghasa*, diximus supra c. 10. vers. 8.

Sententia amici, et adulatoris. Virtutum ac vitiorū nomina permutata. Basilius. — *3* כון — *Varia lectio. Pagnin. Caietan. LXX.* — נשא — *R. David. R. Mard. Faciendi verbum de oratione.*

Indicat autem Eliu gravissima supplicia in adulatores à Deo constituta. Septuaginta peculiariter simile aliquod supplicium exprimuot, quale sustinet Job; *Alioquin* (inquiunt) *& me tinea edent*. Id est, tibi, ò Job, nunquam blandiar, ne tuæ impietatis particeps sim, tuique supplicii. Sed nihil ejusmodi subest io originali; tantum videtur mortem minitari his, qui non ad veritatem, sed ad gratiam loquuntur juxta id, qood scriptum est: *Deus dissipabit ossa eorum, qui hominibus placent*. Ubi elegans exemplum nefarii cujusdam adulatoris, atque proditoris veritatis, & religionis ob hominum gratiam indicari existimat Theodoretus; nimirum *Rabsacem, qui ex Hebrais ortus contra Deum omnium conditorem convitia iactavit, hoc pacto ab Assyriis gratiam inire existimans*. Rabsaces enim cum illis centum octoginta quinque millibus Assyriorum dissipatus est ab Angelo Domini, 4. Reg. 19. 35 Ergo hoc genus hominum Deo infestissimum, qui est veritas ipsa. Eleganter ex Platone Plutarchus: *Si veritas est* (ut ait Plato) *divina, omniumque bonorum, & diis, & hominibus principium; apparet diis inimicum esse adulatorem, Pythio præ cæteris Apollini: impugnat enim semper hanc vocem: Nosce te ipsum; animum cujusque decipiens, ignorationemque ingenerans bonorum, ac malorum.*

עש — *4 LXX. Adulatoribus interitus minatur. Ps. 52. 7. Nefarii adulatoris exemplum. Theodor. Adulatores Deo infensi. Plat. 5 de legibus. Plut. de dignosc. adulatore.*

CAPVT TRENTESIMVM TERTIVM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Eliu convertit suam orationem ad Job, redditque benevolum, & attentum ex sui animi sinceritate, qua illius temeritatem coarguit, quod de suis ærumnis expostulare cum Deo ausus fuerit. Interim docet, non inquirendum curiosius ab homine divinorum operum rationem, sed res nostras illius arbitratu permittendas.

1. Audi igitur Job, eloqoia mea: & omnes sermones meos aoscolta. 2. Ecce aperui os meum: loquatur lingua mea in faucibus meis. 3. Simplici corde meo sermooes mei: & sententiam puram labia mea loquentur. 4. Spiritus Dei fecit me; & spiraculum Omoipotentis vivificavit me. 5. Si potes, responde mihi: & adversus faciem meam consiste. 6. Ecce & me, sicut & te fecit Deus: & de eodem luto ego qooqoe formatus sum. 7. Verumtameo miraculum meom non te terreat: & eloquentia mea non sit tibi gravis. 8. Dixisti ergo in auribus meis, & vocem verborum tuorum aodivi. 9. Mundus sum ego & absque delicto: Immaculatus, & non est iniquitas in me. 10. Quia querelas io me reperit: ideo arbitratus est me inimicum sibi. 11. Posuit in nervo pedes meos custodivit omnes semitas meas 12. Hoc est ergo, in quo non es jostificatus. Respondebo tibi, quia major sit Deus homine. 13. Adversus eum contendis, quod non ad omnia verba respondetit tibi? 14. Semel loquitur Deus: & secundo id ipsum non repetit. 15. Per somnium in visione oocturna, quaodo irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo. 16. Tunc aperit aures

tes

res virorum,& etudiens eos instruit disciplina. 17. Ut avertat hominem ab his, quæ facit, & liberet eum de superbia 18. Erueos animam ejus à corruptione;& vitam illius, ut non transeat in gladium. 19. Increpat quoq; per dolorem in lectulo, & omnia ossa ejus marcescere facit. 20. Abominabilis ei fit in vita soa panis: & animæ illius cibus ante desiderabilis. 21. Tabescet caro ejus: & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur. 22. Appropinquavit corruptioni anima ejus, & vita illius mortiferis. 23. Si fuerit pro eo Angelus loquens uous de millibus, ut aonuntiet hominis æquitatem. 24. Miserebitur ejus, & dicet: Libera eum, ut non descendat in corruptionem inveni in quo ei propitiar. 25. Consumpta est caro ejus à suppliciis: revertatur ad dies adolescentiæ suæ. 26 Deprecabitur Deum,& placabilis ei erit,& videbit faciem ejus in jubilo:& reddet homini justitiam suam. 27. Respiciet homines,& dicet, Peccavi,& vere deliqui,& ut eram dignus, non recepi. 28. Liberabit aoimam suam, ne pergeret in interitum, sed vivens lucem videret. 29. Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos. 30. Ut revocet animas eorum à corruptione, & illuminet luce viventium. 31. Attende, Job, & audi me: & tace, dum ego loquor. 32. Si autem habes, quid loquaris, responde mihi: loquere, volo enim te apparere justum. 33. Quod si non habes, audi me: tace, & docebo te sapientiam.

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

Vers. 1. POstquam Eliu causam exposuit, quæ se ad dicendum adducebat, magnum videtur silentium fuisse consequutum. Facta itaque audientia ad Jobum convertitur, atque illius attentionem,& benevolentiam perquam subtiliter, ne dicam callide captans, ad hunc modum exhortando, & obsecrando aggressus est.

Vers. 2. Audi quæso, ò Job, iam enim institutus, qui mihi tecum futurus est sermo; ad quem animo ingredior integro, omnisque perturbationis experte, nec quidquam inconsiderati afferam: præsertim cum non nisi sententias, & parabolas gravissimas ex me sis auditurus. Atque adeo velim singula à te verba attentissime percipi; atque tandiu exspectare, dum peroraverim: sic sane fiet, ut ea, quæ audieris, justa meotis trutina ponderare tacitus possis.

Vers. 3. Mihi porro liberum est, quæ velim, quæque sentiam exponere, dicendi,& respondendi ad me partibus devolutis. Meas itaque, ac peculiares mentis meæ conceptiones proferam: atque submissius, & lenius tecum agam, quam pro rei istius gravitate.

Vers. 4. Quidquid vero dicam, depromam sane ex animo simplici, & candido: omnem & doli, & calumniæ suspicionem procul à me abesse intelligas, velim; neque hominem lædam, quem unice juvare, & ad meliorem frugem convertere vehementer opto: quemque amico, & benevolo semper studio prosequutus sum. Itaque præmeditatus assero, quod omnino opportunum, & utile in præsentem controversiam, atque in rem tuam videri potuit, sine fæce, sine scoria, unde nihil inutile excerni, aut reiici merito debeat: præsertim cum causam æquissimam pro Dei æquitate adversùs hominis iniustitiam, defendendam susceperim.

Vers. 5. Non est vero, quod me adolescentiorem licet de Divinis rebus verba facientem ambitiose fastidias; præter quam enim quod universi mortales operam, & officium nostrum impendere debeamus Creatori, cujus sumus, quidquid sumus: At ego non sum, sicut cæteri hominum: sed ex illorum peculiarium numero, & prima classe, quos Omnipotentis Dei spiritus nimium vehemens, & incitatus præ cæteris adflat,& vivificat, atque præcellenti Sapientia instruit. Divinæ itaque Bonitati, quidquid præ cæteris habeam, acceptum referam. Haud enim me latet, non à me ipso, sed à Deo hunc prudentiæ sensum mihi contigisse: Ille quoque nunc ad loquendum excitat; & quid loquendum sit, benignissime suggerit. Quare neque non potero libere pronunciare, quæ velim, quæque sentiam: neque non vera, & recta dicere, qui à Divino spiritu meam orationem hauserim. Neque vero velim te, ò Job, nimium mirari meam dicendi facultatem, & vim stupendam licet: sum enim homo tui similis, luteus nimirum, atque ejusdem omnino humanæ conditionis. Quare si potes, si quid habes, quod pro te faciat, profer iam tandem, & quasi acie verborum directa, ac recte oratione instituta mecum congredere, ac fortiter obtine gradum tuum. Cum enim certandum nobis sit rationibus gravissimis, libere vel à me obiectis, vel à te repulsis, aut concessis, volo te minime perturbare respondendi, & argumentandi ordinem, sed ut postulatus fueris, ad tempus, & ad singula paria paribus respondere.

Eundem habemus uterque mentis, & intelligentiæ largitorem. pari ergo Sapientiæ contentione certabimus; eandem quoque habemus ex altera corporis parte crassissimi luti originem: paribus igitur ignorantiæ tenebris obnoxii sumus. Ergo cum nibilo tu natura, & origine melior sis, quam ego, nihil est, quod verear senem, nihil quod tu contemnas iuvenem. Illud tibi potius cavendum fuerat, ne terrenus homo ad Divinum judicium causam tuam referendam existimares. Adest enim nunc tibi, qualem optasti, homo videlicet, non ille quidem Divina, & insolenti specie, sed humana, qui tecum pro Deo disputaturus est, facili atque benigna. Vers. 6.

Non enim eo animo loquor, ut dicendi vehementia te obruere, atque gravissimæ orationis pondere obstupefacere, & opprimere velim. Nihil est in me formidandum. Non te terrore, aut minis exagitabo, sed simplicissima veritate. Quare satius multo tibi fuerit mecum congredi, quam cum Divina maiestate, à qua tibi horribile quid accidere potest, quod & te perturbare, & tuam mentem permovere valeat. Ne igitur verere, ne gravi te onere urgeam mea. Memini enim cum diceres, nisi id formidares, te cum Deo certamen libenter suscepturum. Vers. 7.

Me itaque intelligenter, & atteote auscultante, audacter illud pronuntiasti, quod inficiari non poteris, nam ego hiscemet auribus audivi, non semel, sed sæpius. Candido, inquiebas, ego animo sum, nitidissimis moribus, fulgenti vita, absque ulla gravioris delicti, aut rebellionis labe: Numquam omnino prævaricatus sum, neque Divinæ legis contemptu animum pollui: ut qui innocenter vixerim, nullius iustæ reprehensioni obnoxius. Vere pro meo munere Protector pauperum; fidaque statio infirmioribus: ad me namque tamquam in tutissimum portum se recipiebant, qui Tyrannorum persecutionibus, velut sæva quadam tempestate, & ventorum inclementia iactabantur. Sic me Deus vicissim protegebat tum ab animi, tum à corporis incommodis, ut perpetua illius providentia recrearet: Vers. 8.

Illud, Job, reprehensione non caret, quod dixeris Deum Optimum Max. occasionem captasse, ut te non solum sceleris alicuius accerseret, verum etiam tanquam impium, hostemque suum severissimo supplicio condemnaret; sic invenisse Deum quendam fraudulentum accusatorem fratrum suorum, qui apud illum te falsi criminis insimulatum bona tuæ vitæ existimatione deiiceret. Quasi vero Deus aut falsa alicuius accusatione decipi; aut abalienato animo esse possit ab eo homine, qui iustitiæ, & sanctitati studet. Scilicet ille leviter adversus hominem indignatus, te tuaque Vers. 9.

curio-

dites inanis, ut oblatas escas neque sumere, neque traiicere possit.

VERS. 20. Dissolutis igitur per inediam viribus, & mollioribus, humidioribusque partibus consumptis, exurente etiam perpetua febri, consequi solet universi corporis tabes, & Atrophia, ex qua totius corporis, & oris habitus ita immutatur, ut neque vestigium quidam pristinæ faciei apparere videatur: atque ossa quidem, quæ prius carne tegebantur, & muniebantur, ita postea prominebunt, atque extabunt, ut perinde, ac si nudata fuissent, discerni, & numerari singula possint.

VERS. 21. Ex tanta macie, & tabe certa mors, & ad ipsum sepulchrum vicinitas, idque certo portendunt paroxysmi, & alia moribundi hominis signa, ex quibus certa ducuntur instantis mortis prognostica, homini mortifere affecto adsunt præterea tartarei tortores, quorum opera non solum in homine impio flagellando, verum etiam in interficiendo uti solet iudex severissimus. Videas igitur iam tunc adesse Pollynctores, qui cadaver curare debeant, & necessaria funeri comparare, ut parum iam absit, quin cum mortuis ipsis connumeretur.

VERS. 22. Illam etiam rationem agendi cum hominibus solet servare Deus, ut cum homo per dolorem correptus, decumbensque in lecto, non resipiscit, mittat Deus quempiam Angelum ex suis ministris, suæ voluntatis interpretem, per quem homini exponat salutare pœnitentiæ suscipiendæ consilium. Tunc demum fiet, ut homo Angeli hortatu, & salutaris pœnitentiæ beneficio melior effectus, convalescat ex diuturno, & periculoso morbo: præcipiatque tandem supremus vitæ, mortisque arbiter Deus Angelo patrono, suum ut alumnum integre restituat sanitati Et vero Angeli patroni munus est Divinam misericordiam allicere. Quare, si mihi credis, ò amice Iob, ingenti hoc Angelici patrocinii solatio, Divinæ benignitatis consequendæ spe tum acerbitatem istius ægritudinis, tum præfatam istam tui animi pervicaciam emolire curabis; atque te præbere minime asperum monitoribus, quicumque tandem illi sint, sive Angeli, sive homines sancti, qui Divina mandata atque consilia ad nos perferunt. Illud vero persuasum tibi velim; qui extremis cruciatibus exercetur, si perpessionis suæ causam intellexerit, impendentem mortem inhibebit, etiam si sexcenta sint, quæ mortem accersant. Enim vero ex una parte accusator fratrum Sathanas mortem nobis propter scelera merentibus inferre molitur. Ex altera vero tutelaris noster, vereque paracletus, atque unus de immenso illo administratoriorum spirituum numero, qui nostram salutem procurant, mortem ipsam frequenter obiicit, atque minatur, non tam ut inferat, quam ut avertat, & à peccando deterreat. Sic sane Angelus Sanctus interlocutor est, inter Deum, hominemque de nostræ vitæ, nostræque mortis controversia componenda acturus: & Deo quidem quasi exponere videtur, si quæ unquam fuerunt hominis præclara merita, atque illa omni, qua potest, ratione amplificat, homini vero ponit ante oculos vel millesimam partem beneficiorum Dei, & verissima illius paterna viscera, ut in illius supplicio, & flagello, quasi in præclaro, maximoque beneficio, obsequens, supplexque acquiescat.

VERS. 23. Quod summæ profecto clementiæ, & benignitatis est, sive Angelum interventorem respicias, sive Deum ipsum, apud quem pro nostra sive animi, sive corporis salute intervenit Angelus. Ii enim ardentissima humanæ salutis charitate, nostrarum rerum procuratores sunt, qui ex gratia, & commiserante voluntate, nostros morbos in hunc modum deprecantur apud Deum; Redime, ò summe Deus vitæ Redemptor, ægrotantis istius vitam à potestate, retine moribundum hominem, ne præceps ruat in locum corruptionis. Nam habeo sane, quod quasi pretium offerre possim pro huius vitæ redemptione: atque te indignantem propitiare, pariterque hominis istius sordes, & peccata vel excusare, vel tegere: non aliud quidem, quam præteritæ vitæ pœnitentiam, atq; meliora futuræ consilia. Huiusmodi vero Deus Angeli deprecatione delinitus, hominis graviter affecti commiseratione tactus, respondet Angelo, pergratum sibi extitisse illius pro homine interventum; tum etiam non minus iucundum, invenisse in homine aliquid, quod propitiationi, & veniæ aditum patefaceret. Continuo igitur mandat Angelo in homine curando, operam strenue ut collocet.

Is profecto nimium sedulus, intuens in suum alumnum morbi virulentia, & ardore consumptum, ut amplius Divinam commiserationem excitet, hæc rursus ad suam orationem addet; Iam satis, ò supreme arbiter, suppliciorum sumptum est de homine; satisque pro peccatis suis sævijt in illius carnem, & corpus universum morbus acerbissimus; instauretur itaque ò Deus benignissime, illius vita; ut iterum juvenescere, & mollissimæ pueritiæ, nitidæve adolescentiæ florem, roburque imitari, ac recuperare videatur. Quod enim nunc est, percussum, iactatum, contritum est; quod tuo beneficio erit, tenerum, succulentum, vegetabile erit præ mollissimi & tenerrimi pueri virescentis corpusculo. Itaque renovebis corpus eius, sicut tectorium in pariete, illinita velut calce candentis cutis; & ossa eius implebis medulla; ac ferme iterum totum hominem conformabis. VERS. 24.

Hæc est itaque Angelicæ deprecationis summa, & formula, qua propitiatur Deus, ac benignum se præbens, ostendit se bene velle mortalibus, atque quacumque oblata occasione gratificare. Sic sane fiet, ut Divino sanitatis restitutæ beneficio exultans homo adeat templum, ubi peculiariter Deus se præsentem exhibet; ubi lætissima gratiarum actione ad Divinæ maiestatis conspectum se statuat, hymnis Deum celebret: & unicuique posterum ius suum tribuat, illudque colat disciplina factus melior. Tum vero Deus ita benigne, & amice cum homine aget, ut perliberaliter, quæ iusto homine digna sunt, præmia conferat, & amplissimis iustitiæ fructibus illum cumulet, præsertim vita ipsa longissima, qua suos iustos afficere Deus solet. Sic sceleris præteriti pœnitens Divina sententia absolutus liberque dimittitur. VERS. 25.

Sic supremus mortalium iudex Deus contemplatur humanas actiones, & patienter expectat, donec resipiscant, fateanturque ingenue suum peccatum, peccatique pœnas, multo quam pro meritis, mitiores, sic suavi Providentia improbos ad pœnitentiam allicit; interim observans notansque omnium mortalium opera sive ad præmium, sive ad pœnam. Atque mirum sane est, quod cum primum benigne respiciat Deus, homo multis licet antea suppliciis attritus, erigitur statim Divina benignitate atque lætus, exultansque publice suum peccatum fateri non erubescat, interimq; agnoscat, quanta sit humana infirmitas, quam in ipso suo expertus est malo. Sic præco humanæ iniustitiæ, Divinæque iustitiæ, redibit melior factus ad convictum, & societatem suorum civium, & ad pristini muneris functionem; Illud semper incredibili admiratione recolens quantum quondam aberrarit à vero, & iusto! qualia perpetrare ausus fuerit! quam clementer Deus inquisierit in illius scelera! quam fuerit sibi peccatum, animæ, atque corpori noxium atque pestiferum! VERS. 26.

Hinc profecto perspicuum est, quam præclare consulat Divina bonitas mortalium saluti, & incolumitati eorum, quos ab exitio redimit, & ab inferorum pene faucibus erutos ad lucem revocat. Sic sane redimit homo vitam suam, à morte certissima melioris frugis consilio suscepto. VERS. 27.

Sic agit cum hominibus Deus, sic vulnerat, & medetur; sic territat, atque prosternit, rursusque erigit, idque non semel tantum, sed iterum, ac tertio ac sæpius quidem: conatur enim ille pro sua bonitate, homines exitio iustissimo destinatos, ab exitio eripere, atque ex tenebris difficillimorum discriminum, in quibus miseri iacebant, ad iucundissimam vitæ conditionem revocare; atque hæc Sapientis, atque adeo præfortis Dei consilia, & opera sunt, ut tripartita quadam ratione peccantes convertat, verbis horribilibus, somniis, morbis, coarguendo, & increpando, nocturnis terroribus minitando, morbis, & imbecillitatibus cruciando. VERS. 28.

Optionem itaque tibi libenter concedo, amice Job, ut eligas, quod velis potius, aut primus ipse loqui, VERS. 29.

aut

aut loquentem audire. Sed audies, credo Nam eiusmodi est mea oratio, in quam oculo, & animo auditores se totos convertere debeant. Quare obmutescendum tibi erit me loquente: præsertim eum nullam probabilem responsionem meis præbere argumentis possis Neque iam est, quod Deum, qui videri nequit, in iudicium voces.

Nam ego, qui similiter, ut tu, homo sum, coram adsum Sed loquere sane; polliceor enim meum tibi silentium, meliora, velioraque dicenti. Atque utinam aut ego te iustum pronuntiare possim, aut tuam tu v ram sanctitatem, justitiamque probare valeas. Sed quid ago? Attentum te iterum, atque iterum juben, ad sapientissimam, propeque Divinam orationem, quam denuo molior.

Vers. I. Audi igitur Iob eloquia mea: & omnes sermones meos ausculta.

1 *Attentionis callida conciliatio. Sententiæ paraphrasis.*
2 *Particula obsecrantis. Apostrophe in exordio.*
3 *Eloquium de sententia gravissima. Auditoris officium, expectare dicentem.*
4 Audire, *&* Ausculta. re, *quem usum habeant in sacro sermone. Aurium bilances* Audire, & Ponderare.

1 *Nicetas.* COnsiderant Græci, *Postquam Eliu causam exposuit, quasi ad dicendum adducebat, magnum consequutum fuisse silentium.* Faciebat itaque sibi audientiam ardentis animi adolescens, tum verbis, tum silentio. Nunc iam ad Iobum convertitur, atque illius attentionem, & benevolentiam perquam subtiliter, ne dicam callide, capiat. Sic elucidat Nicetas, *Audi ergo, ô Iob: iam enim instituo, qui mihi totum futurus est, sermonem: ad quem animo ingredior integro, omnisque perturbationis experte, nec quicquam inconsiderati afferam*
Eliu conciliat attentionem callide. Paraphrasis sententiæ.

2 *Particula excitantis, & obsecrantis.* נא *Audi igitur, ô Iob.* Obsecrando, & exhortando attentionem parat: nam particula *Na*, adhortantis, vel excitantis est; tum etiam & obsecrantis q. d. Audi nunc, quæso, Iob Habet vim Apostrophe in ipso exordio, juxta Quin lib. 4. ca. 1 Ideo autem Apostrophen hanc nomino, quod proculdubio non constituat Eliu huius suæ orationis, & causæ iudicem Iobum, sed auditores reliquos Et est quidem *secundum naturam, ut eos potissimum alloquamur, quos conciliare nobis studemus*, ut idem Quintil docet. *Sed prooemio sensus inest acrior, & vehementior ad personam directus alterius.*
Apostrophen. Quintil.

3 *Eloquiū, & parabola.* *Eloquia mea.* Sententias, & parabolas gravissimas. *Et omnes sermones meos.* Verba singula velim à te percipi, ne me interpellas dicentem. Videtur postulare, sibi par rependi in audiendo officium: *Nam qui statim interrumpunt* (inquit Plutarchus) *& neque audiunt, neque audiuntur, sed adversus dicentes dicunt, ii contra decorum agunt.* Quod ait, *Ausculta*, vertitur *auribus percipere*, Isa. 1. Psal. 5. 1. Psal. 48 1. Præponitur quidem verbo *audiendi* Deuter. 32. 1. At postponitur hoc loco, & Isa. 1. & Psal. 48 & videtur quidem aliquid peculiare *in audiendo*, & attendendo significare; cum enim dicatur ab *Ozen*, idest, aure, significat quasi aures arrigere, & ad percipiendum accommodare. Quod eleganter explicuit R. Mardoch. *Auris est instrumentum, quod conducit ad attendere faciendum; quare verbum est auribus percipere, sive aurisare, si fas esset ita loqui.* Vnde etiam, quia auribus, velut brachiis stateræ, ponderantur, quæ audimus, dicuntur ipsæ bilances aut brachia stateræ nomine *aurium*, & verbo *audiendi*, quod est *ponderare.*
Auditoris officium. Plutarch. de officio auditoris. און *Audire, & auscultare, quē usum habeant. Audire cū attētione. R. Mard. Audire, & ponderare. Vide supr. c. 6 vers. 7. nu. 4.*

Vers. II. Ecce aperui os meum, loquetur lingua mea in faucibus meis.

1 Apertio oris *ad libertatem loquentis. Fauces, non silentii, sed sermonis nota.*
2 Simplicitas *quid. Irati creduntur inimici.*
3 *Purum, & electum, quid in sacro sermone: Fucus ornata orationis.*
4 *Sermonis puritas, causa æquitas.*
5 *Calliditas simulat, simplicitatem. Cur mendaces iidem sint periuri.*

1 *Aperire os cuius habitus.* ECce *aperui os meum.* Liberum (inquit) mihi est loqui, dicendi, & respondendi partibus ad me devolutis. Dixi cap 3. versic. 1. ad libertatem orationis hanc loquutionem pertinere: id quod etiam sequente parte indicatur, quæ cum id repetat; etiam si verba nihil addant, at repetitio ipsa vim tribuit orationi, rebus, quæ dicuntur convenientem. Quod vero Gregor. indicat, & Hugo exprimit, pertinere illud ad silentium: nam res *in faucibus* peragitur sine clamore. q d submissius, & lenius tecum agam; præter vim, prætereaque proprietatem ipsius loquutionis est, sicut & quod D. Thom. observat Indicare, *se proprios conceptus enuntiaturum, neque sequuturum aliorum sermones.* Certe *fauces*, os, labia, lingua pro *sermone*, metonymicos usurpantur.
Gregor. D. Thom.

Vers. III. Simplici corde meo omnes sermones mei: & sapientiam puram labia mea loquentur.

2 *Philipp. Gregor. D. Thom. Caietan. Simplicitas quid.* ישר SImplici corde. Quicquid dixero, ex animo simplici, & recto depromam. Omnem à se *dolum* sermonis removere existimat Philippus *Duplicitatis malitiam veris admiscentam falsa*, Greg. *Calumniandi studium*, Diuus Thomas, *Malignitatem irrisoriam*, Caietanus, Recte omnia: Sed cum hæc *simplicitas* sit ex proprietate vocis *rectitudo* quædam, quæ cum iucunditate, & lenitate coniuncta est, & alicui grata, & iucunda existit, ut sæpe dicitur, *Bonum, & rectum in oculis alienus*; Existimo Eliu significare, se bono animo ingredi ad dicendum, non lædendi Iobum, sed amico, & benevolo studio illum iuvandi, & ad meliorem frugem convertendi. Et, ut eleganter hoc loco dixit Chrysost. *Non invidia ulla, & odio incensum.* Videtur enim nunc suam iram velle defendere sinceritate, & lenitate animi: nam *irati creduntur esse inimici, maligni, & maledici.* Plura de cordis *simplicitate* diximus supra cap. 1. vers. 1. num. 51. Quæ opportune ad hunc locum inde peti poterunt.
Chrysost. Irati creduntur esse inimici.

3 *LXX. Puritas cum munditia, & electione coniūcta.* ברר *Eligere, & electū.* *Et sapientiam puram.* Proprie: mundam, nitidam, tersam. Septuag *Intellectus labiorum meorum munda cogitabit* Præmeditatus sum, quod omnino opportunū, & utile in præsentem controversiam videri possit, ex quo nihil inutile excerni, aut reiici debeat, sine fæce, & sine scoria. Et quidem ex proprietate vocis *Barar*, illa *munditiei* ad expurgationem scoriæ referri solet; quod solet dici, *electum*: eligitur enim, quod optimum, & utile est, inutili materia reiecta, cum aliquid mundatur. Unde dicitur Dan 11. 35 *Vt conflentur, & eligantur, & dealbentur* Et iterum Dan. 12. 10 *Eligentur, & dealbabuntur, & quasi ignis probabuntur multi* Quare Eccle s. 1. ab hoc ipso verbo dicitur: *tractare in corde* quod est diuturna præmeditatione eligere, & secernere ab inutilibus, quæ dicenda sunt Et sane recte occurrit Eliu obiectioni: nam qui tantum effervescat, & ebulliat, multum fæcis, & materiæ inutilis despumare necesse est: opportune n. diceret quis Eliu, quod suo *Auditori* dicit Plutarchus, *Sincerus artis studiosus debet omittere florida, & luxuriosa verba; eaque putare pro pabulo fucorum sophisticen ambientium: nam ipsa dictio habet aliquid ad decipiendum si rebus applicetur suavis, at copiosa & cum fastu aliquo, atque apparatu.* Interim videtur notare amicos, qui multum inutilium verborum, atque conviciorum in Iobum iactaverint, à quibus ipse abstinere statuat.
Eliu occurrens obiectioni. Plutarch. de audiendo. Fucus ornate orationis.

4 *Nicetas. Sermonis puritas de æquitate causa.* Græci hanc *munditiam*, & *puritatem* referunt ad æquitatem causæ, quam suscipit Eliu; *Incorruptam* (inquit Nicetas) *cognominationem dicit; ipsam controversiam, & causam apud Deum pro Deo adversus homine æquitate iuris disceptandam.* q d sibi se tantum proponere probandum, quod persuadere utique possit, & debeat, non sicut amicos, quorum causa non fuerit in universum iusta.

5 *Gregor. Callidi s.* Argute profecto observat Greg Qui vitio aliquo laborant, valde sollicitos esse ne deprehendi possint; pro-

mulatio- res simpli- citatis. Cur men- daces sint periuri. Cicer. pro Q. R. Prov. 26. 22. Prover- bium His- panum.

proptereaque viis omnibus illius suspicionem à se depellere: *Magna* (inquit) *virtutis laus est, simplicitas loquutionis, quam quia arrogantes non habent, habere se hanc sollicitudinem asserunt, & pure se loquuturos denuntiant, quia duplicitatis suæ malitiam deprehendi formidant.* Mendacibus nihil familiarius, quam iureiurando sua dicta vera esse contestari, cum tamen lepide dixerit Cicero: *Nihil interesse inter periurum, & mendacem: nam qui mentitur, peierare consuevit.* De bilingui quoque scriptum est: *Verba susurronis quasi simplicia, & ipsa perveniunt ad interiora ventris.* Et in proverbio Hispano est, *Lo que le cubre, esso le descubre*, quod hominem operit, illo ipso proditur.

Vers. IV. Spiritus Dei fecit me: & spiraculum omnipotentis vivificavit me.

Vers. V. Si potes, responde mihi, & adversum faciem meam consiste.

1 *Tres nectendi rationes asperiores.*
2 *Verosimilior nexus. Præcedentium iudicium.*
3 Faciendi, *verbum de creatione.* Spiritus Dei *multipliciter usurpatus.* *Verbum & Spiritus velut Duæ Dei manus.*
4 Consistere *verbum bellicum. Oratio instar congressus bellici. Audaciæ periphrasis.*

1 *Varius contextus.*

VErosimilis nexus cum præcedente sententia multiplex. Primo, ut ex creationis beneficio ostendat se Deo debere, illius defensionis, & tuendi honoris obsequium, cuius est totum, quod ipse est; coerceat etiam Jobum mentione suæ originis, & Creatoris, cui deferre debet, quicquid habet: propterea homini non contendendum cum Deo. Hoc videtur sequutus Dionys. Sed præter quam, quod videatur multo labore quæsitum, languidum est.

Dionys.

Secundus nexus acrior.

Secundo, illud vehementius, & acrius. Non est (inquit) quod me juvenem de Divinis rebus loquentem fastidias: non enim sum sicut cæteri mortalium, sed ex illis unus, quos omnipotens Dei *spiritus* vehemens, & fortis, præ cæteris afflat, & vivificat. Indicavit hoc Caiet. proptereaque existimat nominari ab Eliu *Spiritum*, efficacitatem, *Dei*, *El*, fortis, & efficacis, *& spiraculum omnipotentis*, Saddai; ut significet suam sapientiam præ cæteris singularem, & excellentem, Divinæ potentiæ, & magnitudinis supernæ beneficio sibi contigisse. Acceptum (inquit) refero Deo, quicquid præ ceteris habeam *Haud enim me latet, non à me ipso, sed à Deo hunc prudentia sensum accepisse*. Sic Nicetas. Cum quo etiam facit Philippus qui existimat, hæc dici ab Eliu *ad auctoritatem audiendi* comparandam. Tertio paulo mitius, & melius, ut rationem reddat tum suæ orationis, tum suæ *puritatis*, & candoris: quod Divinus spiritus, qui illum ad loquendum excitet, atque suppeditet, quod loquatur. Hoc sapit lectio Sept. *Spiritus Divinus est, qui me fecit: spiratio autem omnipotentis est, quæ docet me.* Philip *Non poterit non vera, & recta dicere, qui spiritu Dei factus est* Hinc etiam D. Thom. suam dicendi libertatem defendere existimat, quod suus opifex intelligentiam illi, & intelligendi vim, & cupiditatem indiderit. Fere eodem modo Nicolaus.

Caietan. Nicetas. Philipp. Tertius nexus lenior. LXX. Philipp. D. Thom. Nicolaus

Sed quartum, simplex, & bene cohærens cum sequentibus; Nihil excellentius, ò Job, quam hominem me profiteor; nihil tu amplius, quam homo. Non est igitur, cur in socios, & æquales fastidiosus sis; ambo ex eodem luto formati; eodem spiritu apte, & concinne compositi; artificiose politi; afflati, & excitati, ut vita frueremur. Potero igitur homo homini loqui, & tu pariter, quid pro te habes, homo homini respondere.

2 *Cohærens nexus & simplex. Gregor. nexus.*

Quintum tandem propter Greg. auctoritatem non contemnendum, nectentis cum ver. 7. *Miraculum meū, &c.* Sum sane homo terrenus, sicut & tu, ò Job; neque est, quod hominem homini multum præstare intelligamus: quamvis negare nemo possit mea te nunc ope, atque doctrina indigere. *Quid est* (inquit Greg) *quod se B. Job, & conditus exæquat, & loquuturus exaltat, nisi hoc, quod arrogantes omnes cunctis quidem hominibus se æqualiter conditos meminerunt, sed per fastum scientiæ auditores suos æquales sibi, vel esse, vel credere dedignantur?* Si unum eligendum, illud, quod quarto loco diximus præstat. Si nihil reiiciendum, poterit quidem integra ex omnibus intelligentia componi. Nunc indicandæ voces.

Præcedentiū nexuū censura.

Versic. IV. Spiritus Dei, &c.

Faciendi verbum, quod frequenter in sacro sermone pro Creationis opere usurpatur, artificiosam, & elaboratam agendi rationem affert c. præcedente. vers. 22. & c. 10. vers. 8. Quod autem hoc loco dicitur, *Dei spiritus fecisse* hominem; dicerem idem significari, quod parte sequente per *spiraculum*; nisi obstaret, quod prima pars fere semper pertinet ad corporis formationem, sicut secunda ad vivificationem animæ: & cum aliis locis dicatur, *Dei manibus* factus, forte significatur nunc per *spiritum*, Dei manus altera, videlicet, *Spiritus sanctus*, quæ cum altera, id est, cum *Verbo*, hominem increavit, & formavit, ut fusius diximus c. 10. vers 8. n. 10. vel per *Spiritum Dei* indicatur Creatoris studium, & charitas in formando, & poliendo suo opificio, ut eodem loco expoluimus. n. 17. 18. Vel, *Dei spiritus*, sit Dei verbum; quod verbum in nobis *Spiritu* formatur, licet in Deo non spirando, sed intelligendo generetur. Vel ut idem sit, quod Deus ipse, qui *Spiritus est*, ut Severus in Catena intelligit, & Divus Gregorius. At Philippus paulo sublimius hoc loco Trinitatem agnoscit, cuius individuum fuit creationis opus; in *Deo*, Patrem; in *Omnipotente*, Filium; in *Spiritu*, Spiritum Sanctum. De *spiraculo* vero, & voce *Nesama*, diximus supra c. 26. n. 4.

3 *Facere de opere Creationis. Spiritus Dei multiplex acceptio. Duplex Dei manus quæ. Severus. Gregor. Philipp.*

Versic. V. Si potes responde, &c.

Si potes. Id est, Si quid habes, quod pro te afferre possis, profer; conferamus iam tandem disputationem: *Et adversus faciem meam consiste.* Proprie in Hebræo: *Dispone*, ordina, instrue, & sta. Verbum sane bellicum; supplent Vatabl. Pagnin. & Caiet. ordina *Orationem*; vel *sermones* Eleganter Tygurina: *Acie directa mecum congredere, ac fortiter obtine gradum tuum.* q. d. Volo te non perturbare temere ordinem respondendi, & argumentandi: sed, ut postulatus fueris ad tempus, alternis dicere, & ad singula paria paribus respondere. Sic ab eadem radice Psal. 5. *Mane astabo tibi*, prop. *Ordinabo*, aut disponam: supple, precem matutinam: est enim oratio, & precatio velut congressus quidam bellicus. Hieronym. *Mane præparabor ad te*. Quod etiam bellicum est. Sicut exponitur Joel 2. Per eandem vocem *Populus fortis præparatus ad prælium*. Ergo (inquit) certandum nobis est rationibus gravissimis, & veritatis momentis, libere & intrepide vel à me obiectis, vel à te repulsis. Illud, *Adversus faciem*, audaciam, & confidentiam affert, ut alibi notavimus. Illud, *Consiste*, disputantis est ex iis, quæ dicta sunt à respondente. q. d. sta dictis. Vide infra versic. 8.

4 *Consistere verbū bellicum. Vatabl. Pagnin. Caietan. Tygurin. Oratio instar congressus bellici. Hieron. Audacia. Argumētum ad hominem.*

Vers. VI. Ecce & me, sicut & te fecit Deus: & de eodem luto ego quoque formatus sum.

Vers. VII. Verumtamen miraculum meum non te terreat: & eloquentia mea non sit tibi gravis.

1 *Varius nexus, & explicatus.*
2 *Lectionis Hebraicæ elucidatio. Hispanismus. Proprietas quarundam præpositionum Hebraicarū.*
3 Miraculum *pro stupore. Arrogantium ingenium.*
4 *Lucida sententiæ paraphrasis. Varia lectio.*

EUndem habemus uterque creatorem humanæ mentis, & largitorem intelligentiæ. Pari ergo Sapientiæ contentione certabimus. Eandem quoque habemus corporis, & crassissimi luti originem; pariter etiam ignorantiæ tenebris obnoxii sumus. Sic distinguit D. Thomas has duas partes. Sed præstat, ut utraque pars sententiæ pertineat ad eandem terrenæ conditionis originem: Nihilo tu natura, & origine melior, quam ego: non est igitur, quod ego verear tecū agere: Nihil cur verearis mihi iuveni respondere. Illud forte

1 *Varius explicatus. D. Thom. Germanior sententia.*

Nicetas,

notat, quod ab hominibus ad Deum suum controversiam revocare voluerit Nicetas: *Hæc dicit, ut Jobum pudore suffundat, quippe qui Dei iudicium subire voluerit, cum inter illum, & Eliu nihil intersit.*

2 *Lectionis Hebraicæ explicat. Pagn. Regia Caietan. Paguin. Hebraismus explicatus Hispanismo.*

Quod autem in priori parte ex Hebræo legimus; *Ecce ego secundum os tuum Deo*, vel *sicut os tuum ad Deum*, vel paulo secus, ut Vatabl. *Ecce ego iuxta os tuum pro Deo.* dupliciter exponi potest; primo quod in disputatione de Deo, & de Divinis pares essent Job, & ipse Eliu, neque esset, cur sibi tantum arrogaret Job facultatem dicendi de Deo *Sicut os tuum*, Pagninus; *Secundum sermonem tuum*. q. d. Perinde ego habeo loquendi facultatem, sicut tu. *Os*, pro sermone, aut sermonis facultate passim. Secundo, ut ad desiderium vel petitionem alicuius referatur: Nos dicimus, habere, vel obtinere aliquid ad palatum, *A pedir de boca*, q. d. Desiderasti quondam cum Deo disputare, ea tamen lege, ne te ille terrifica sua specie opprimeret. Adsum nunc ego pro Deo disputaturus, qualem optasti; sicut petisti. Phrasis quidem frequentissima in Sacro sermone, & fere eiusdem significationis, cum præponitur aliqua ex his præpositionibus, *iuxta*, *sicut*, *secundum*, videlicet, *Caph*, *Lamed*, *Ghal*: Sed præpositio *Caph*, ut loco, Jerem 15.19. *Si separaveris pretiosum a vili* (quasi) *sicut os meum eris*, id est, ut ego prædixi tibi futurum. Zach 2.4 Numer. 6. 21. *Juxta quod mente devoverat.* proprie *Secundum os voti sui.* Onchelus; *Secundum votum suum*. Et Numer. 35. 8. *Juxta mensuram hæreditatis suæ dabunt*. Hebr. *Secundum os hæreditatis*, vel possessionis, *Segunde la que pedicre la possession*. Eodem sensu 4 Reg 23.35. *Juxta* (super) *præceptum* (os) *Pharaonis* Genes 45.21. 1. Paralipom. 12. 23. Quadrat igitur, quod ait Eliu: *Ecce ego adsum*, tecum disputaturus: *Sicut os tuum* postularat. Quanquam non omnino potest Eliu satisfacere votis Jobi: nam is optat disputare cum Deo qui novit abscondita cordis: non cum homine, qui tantum iudicat de externa rerum facie.

כל על *Vis particularum aut præpositionũ Hebraicarum Onchelus, Regia.*

Vers VI. Verumtamen, &c.

3 אמש *Miraculũ cum terrore. Philipp.*

Veruntamen miraculum meum, Proprie formido, stupor, horror, qui concipi solet ex re mirabili. Poteris itaque dicere: *Miraculum usque ad stuporem* vel, Stupor ex miraculo Quare elegaoter profecto hoc loco *miraculum*, vertit Latinus Interpres, atque cum terrore coniunxit. Neque incongrue Philippus observat, sub simulatione quadam velle Eliu *minarum terrorem incutere, quo perturbatus Job facile multiloquio ipsius cedat*. Ergo significat Eliu vel suam in dicendo vehementiam, vel suam mirabilem eloquentiam, ut eleganter hoc loco indicavit Gregorius, cum describit ingenium arrogantium hominum; *Priusquam dicant, mira se dicere semper existimant: & loquutionem suam admirando præveniunt: quia vel in acutis sensibus ipsa elatio, quanta sit fatuitas, ignorant.* Divus Thomas ex proprietate Latinæ vocis, *miraculum* interpretatur; *Scientiam miraculose adeptam*. Sequuntur Nicolaus, & Dionysius, Sed præter proprietatem vocis, atque exigentiam.

Gregor. Ingeniũ arrogantium. D. Thom. Nicolaus Dionysius.

4 *Paraphrasis sententiæ.*

Non te terreat. id est; Non eo animo loquar, ut dicendi vehementia te obruam, atque gravissima oratione mea te exagitem, obstupefaciam; non enim ego terrore iniecto, aut intentatis minis te obruam, sed simplicissima veritate. Sæpe enim petiisti, ne te Divina magnitudo suo pondere deprimeret, conturbaretve. Satius igitur tibi erit mecum disputare, homine videlicet imbecillo, quam cum Divina magnitudine per se formidanda humanæ menti Septuaginta proprie ex Hebræo legunt; *Neque manus mea gravis erit super te.* quasi dicat. Nocere tibi non possum; quare si quid tacueris, non est, quod causeris Divinum terrorem. Sed proculdubio Vulgatus vel non legit *Caph*, id est, *manum*, sed *Peh*, id est, *Os*, & pro ore *sermonem*, aut *orationem eloquentem* transtulit; Vel iuxta subiectam materiam, per *manum* intellexit, potentiam, & facultatem dicendi, qua valde potens sibi videbatur Eliu. Elegans est Nicetæ Paraphrasis, hoc loco, & Hebraicæ literæ accomodata; *Nihil à me tuo horribile potest accidere, sicut potest a Deo, qui & perturbare te facile potest, & mentem promovere: ut plane, quæ contra me habes, proferre non possis. Neque veru est quod dicas, vereri te, ne gravi te manu urgeam mea: memini enim cum diceres, nisi id formidares, te cum Deo certamen suscepturum.*

LXX. Varia lectio. כף פה *Nicetas.*

Vers. VIII. Dixisti ergo io auribus meis, & vocem verborum tuorum audivi,

Vers. IX. Mundus sum ego, & absque delicto: immaculatus, & non est iniquitas in me,

1 *Propositio totius orationis Eliu.* Verbum pro *sermone.*
2 *Latini solliciti nimium quærendis rerum, & vocabulorum differentiis. Negatio vehemens in Hebræo.*
3 *Varia lectio. Thalamus unde dicatur in Hebræo, velum nuptiale. Princeps instar tutissimi portus. Tyrannus, tempestas. Explicatus David, & Joel.*
4 *Divina protectio, Justorum peculiaris Providentia. Synonyma. Illustratus Moyses, & Isaias.*

Finito exordio proponit jam vice narrationis id, quod ex Jobi oratione sibi sumit refellendum Me (inquit audiente intelligenter, & attente, libere pronuntiasti, quod inficiari non poteris; nam egomet hisce auribus audivi, non semel, sed sæpius: quod indicat illud, *Vocem verborum tuorum*, quod proprie dicas; *sermonum tuorum*. Et quidem vere: nam non semel, sed sæpe suam innocentiam contestatus est, atque hoc significat illa repetitio. vers. 9. per quatuor quasi synonyma, repetita sanctitate. 1 *Propositio Eliu.* מלל

2 וכך פשע

Mundus sum. Proprie. Candidus, nitidus, fulgens. Vide supra c. 9. vers 13. & 16 & Job 15. & 8. & c. 16. 18 *& absque delicto.* Proprie; absque prævaricatione, vel rebellione, aut transgressione. Est autem eiusmodi transgressio ex contemptu Legis Septuaginta, *Non peccans.* Vide supra. Job. 10. 17. & c 13. 23. & c. 15. 33 Accipit autem Latinus hæc duo tanquam distincta, ideo interposuit particulam, *Et* Quare nimium argute D. Thomas, Nicolaus, Hugo, Dionysius, quatuor hic peccati species, & differentias sollicite quærunt. At septuaginta cum Hebraizantibus unicam partem conficiunt legentes; *Mundus absque delicto*, ut secunda pars primam exponat. Et illa negatio, *Beli*, vel, *non*, aut, *Absque*, vehementiam quandam negandi affert, ut doctis quibusdam placet, supra alias particulas negativas, & constantiam quandam, sive firmitatem in re negata q. d. Nunquam prævaricatus sum, neque unquam aliquo me delicto pollui.

Latinorũ nimia diligentia. D. Thom Nicolaus Hugo. Dionys. בלי *Negatio vehemens in Hebræo.*

Immaculatus, Sept. *Sine crimine* Pagninus *Innocens* Tygur. *Irreprehensibilis.* Vatabl. *Nitidus.* Caietanus post R. David, & R Mardochai, *Mundus.* Regia vero ex proprietate origioali vocis, *Tectus*: nam *Hhuphah*, est *Thalamus*, quasi locus protectus *& occultus, sponsæ cum sponso, & protectio*; ut ait R. Mardochai q. d. nuptiale cubiculum, aut certe locus ille, in quo sponsus, & sponsa velamine operiebantur pro ritu nuptiarum. Atque eodem fere nomine ait Elias Thisbites, apud Judæos vocari *vestem illam, quam expandunt super caput sponsi, & sponsæ, quæque tenetur quatuor vectibus, ea hora, qua fit desponsatio, quod vocatur Italice Baldechino, & Germanice, Himel.* Nos dicere solemus, *Pallium*, aut, *Cælum*, quod super rem aliquam expanditur, ut protegat. Explicatur vero Joelis 2. 16. ubi sponsus, & sponsa iubentur prodire conclavi, vel penetrali suo, loco videlicet abscondito, & tecto; *Egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de Thalamo suo*, propter adventantium malorum perturbationem. Ideo Psalm. 18. 6. Sol exoriens, prodiensque ex occulto Hemisphærio in nostrum conspectum, dicitur *tanquam sponsus procedens de Thalamo suo.* Ab eademque radice dicitur *Hhoph*, id est, portus, quod sit locus absconditus, & protectus à ventis. Ergo ex sententia Eliu dixit de se Job, Ego *Hhaph*, id est, *protector*, active, vel *protectus* passive; si active accipias, sensus erit; Ego me præbui protectorem, & defensorem pauperum, & infirmorum; Ego illis fui velut portus, & fida statio, quo se recipiebant, qui Tyrannorum perse-

Varia lectio. Pagn. Tygur. Caietan. Regia. Thalam unde dicatur in Hebræo. R. Mard. חפה *Elias Thisbites. Cur Sol dicatur sponsus procedens de thalamo. Portus unde dicitur in Hebræo.* חוף *Princeps fuit fidus Eliis portus fidus.*

quu-

quntionibus, velut sæva quadam tempestate, & ventorum inclementia jactabantur. Ubi vides comparari Regiam, paternamq; dominationem cum portu tranquillo, & fida navinm statinne; at vero violentiam

Tyrānus suo populo tempestas, & mare procellosum.

Tyrannorum, cum sæva tempestate, aut cum maris æstu, & perturbatione. Si passive accipias; Ego *tectus*, aut *protectus*, supple à scelere: quod idem est, quod *mundus*, aut minime coinquinatus: cuiusmodi esse solent, quæ in locis absconditis asseruantur operta. Et

Cur tectus sumatur pro immaculato.

huc profecto respexit Interpres vertens: *immaculatus*. Quanquam ego potins referrem illud passivum, *tectus*, aut *protectus* ad Divinam protectionem, qua solet Deus prosequi, quos diligit; qui in *protectione Dei cæli commorantur* Sicut de Beniamin, per hanc ipsam

4 *Tectus iustus.*

vocem dicitur, Deuter. 33. 12 *Beniamin amantissimus Domini, babitabit confidenter in eo, quasi in thalamo, tota die morabitur.* Onchelus ex Hebræo: *Proteget super*

Psal. 90. 1 Iustus habitās quasi in thalamo.

eum. Septuaginta; *Deus obumbrans super eum omnibus diebus*. Sicut ergo hoc loco appellatur Beniamin, *tectus*, aut protectus, quia, ut ait Theodoretus, *perpetua Dei providentia fruebatur*: ita & Job dicere potuit, se *tectū*, aut *protectum*: quæ peculiaris protectio sicut iustorum

Onchelus. Theodor. Synonyma.

est propria; ita quinquies, aut sexies vocibus fere synonymis inculcatur, Isai. 4. 5. 6. *Super omnem gloriam* (germen gloriosnm, id est, germinationam iustorum) *protectio; & tabernaculum, in umbraculum diei ab æstu; & in securitatem* (Septuag. *protectionem*. Pagnin. *tegmen*) & *absconsionem à turbine, & à pluvia*.

Divinæ providentiæ paraphrasis.

Vers. X. Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum suum.

Vers. XI. Posuit in nervo pedes meos: custodivit omnes semitas meas.

1 *Paraphrasis sententiæ.*
2 *Varia lectio.* Querela, Contradicere, Subvertere, *quid in Hebræo. Explicatus, Moyses.*
3 *Eliu calumnia. Optimus Princeps non tam puniendi, quam præmia conferendi cupidus.*

1 *Elucidatio sententiæ.*

ILlud (inquit Eliu) reprehensione non caret, quod dixeris, ò Job, Deum occasionem nancisci voluisse, qua te velut impium hominem, non solum sceleris alicuius accusaret, verum etiam tamquam impium, hostemque suum condemnaret.

2 *LXX Pagnin. Regia. Tygur. Caietan. Cōpluiēs. Lexico. R. Mard.*

Quia querelas in me reperit. Septuag. *Accusationem*. Fere omnes sequentes textum Hebræum: *occasiones*. Complutenses: *desertiones*, seu *discessiones*. R. Mardoch. ait vocem originalem significare *contritionem*, aut *fractionem*, sane radicem, No, Vulgatus vertit; *Contradicere: subvertere cor*, mentemve alicuius: Quare nomen inde deductum, videtur significare eiusmodi contradictionem, qua quis persuadere alicui nititur contrarium eius, quod ipse antea sentiebat, aut persuasum

Querela quid proprie in Hebræo.

habebat. Num. 30 *Si statim, ut audierit pater*. Alii *fregerit*, persuaserit Id est, si contradicendo, fregerit illius animum, & suaserit oppositum, & c. 32. 9. *Subverterunt cor*. Alii *fregerunt*: videlicet falsa persuasione,

[illegible]

& vano consilio retraxerunt à suo proposito. Hæc igitur falsa persuasio, aut contradictio, fit in iudicio per

Contradicere verbum iudiciale.

accusationem, aut delationem alicuius criminis, quæ etiam dici potest querela q. d. Job ex sententia Eliu; *Hallo Dios quien diesse querella de mi, de que era yo su enemigo, y creyolo*. Iovenit quidem Deus fraudulentum *accusatorem fratrum suorum*, qui me apud illum accusaret, falsique criminis insimularet: invenit contradictionē meæ sanctitatis, & fractionem, subversionemque eius bonæ existimationis, quam de me ipse prius conceperat; & quasi delatori integram fidem adhiberet, ita me pro hoste habere cœpit. Hanc autem sententiam potuit Eliu elicere ex verbis Job c. 13. 24. *Cur faciem tuam obscondis, & arbitraris me inimicum tuum?* Et vers. 19. *Consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ*. Vide etiam cap. 19. 6. 11. forte enim Eliu peccata, & ignorantias adolescentiæ, interpretabatur ex Jobi sententia, occasiones captatas à Deo ad illum condemnandum.

3 *Calumnia Eliu.*

Cum autem dicit, *reperit*, videtur affingere Job, quod de Deo non sentiat in bonitate, quasi abalienato Deus esset animo à Jobo, & quæreret occasionem, ut discederet ab amico, quod illiberale est, & alienū à lege veræ, & honestæ amicitiæ. Nicetas vim peculiarem *Nicetas.* tribuit huic sententiæ, quod non tam delationem ab alio factam Deus admiserit contra Job; sed quod voluerit ipse invenire aliquid, quod supplicio dignum esset: Cum tamen optimi Principis, & benignissimi sit desiderare, ut multos inveniat bonos, quos præmio afficiat; non malos, quos supplicio; *Deus* (inquit) *sicut aliquis inimicus diligenter est mea perscrutatus, si quid forte per imprudentiam, inscitiamque deliqui, invenit contra me querelam, ut me supplicio afficias, & omnes ingressus meos conclusit, perinde, ut solent perforato ligno sontium pedes constringi*. Vide similem Jobi querimoniam sup. c. 7. 20. 21. & 13. 27. c. 33. 16. ubi fere hæc ipsa sententia exposita est; *Posuit in nervo pedes meos, custodivit omnes semitas meas*, ubi de *nervo*, aut cippo.

Vers. XII. Hoc est ergo, in quo non es iustificatus: Respondebo tibi, Quia maior sit Deus homine.

1 *Paraphrasis, & nexus harum sententiarum.*
2 *Divina sapientia sublimior omni humano consilio. Illustratus David.*
3 Contendere: *Verbum forense. Elucidatio lectionis Hebraica.*
4 *Varia lectio.*

HÆc est summa tuorum lapsuum, & peccatorum, non solum linguæ, sed etiam animi, & mentis, quibus plane te ostendisti minime iustum esse; & quæ dixisti omnia, hac unica mea responsione facile labefactantur, nimirum, quod *Deus Eloah*, iudex, *maior sit*. Propr. ex Hebræo, per verbum simplex, multiplicetur, magnificetur, crescat, infinitis partibus & numeris omnibus excellentior sit *homine, Enos*, mortali, misero. Hinc igitur efficitur, ut non possis coram infinita magnitudine videri sanctus, neque cum immensa æquitate contendere; neque coram supremo iudice de falsitate ulla, malignave accusatione tuæ vitæ conqueri; neque comprehendere certam aliquam rationem tuorum suppliciorum, quam infinita sapientia sibi præstituerit. Cum enim multa pro tua innocentia dixeris, multaq; contentione te defenderis, multo plura Deus, qui maior est, pro æquitate suæ providentiæ, atque sententiæ in tua causa pronuntiatæ respondere poterit. Si in communi accipias, verissima est hæc sententia Eliu, atque illius persimilis: *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus*. Quidquid enim *profundo corde*, seu, ut in Hebr. est, *intimo* & medio cordis, ab homine excogitari, & inveniri attentissima cogitatione potest, inferius est Divino consilio, atque sapientia, atque ita inferius, ut à Deo dissipari, & velut sagitta configi certissime possit; sic enim iuxta Hebræum, Theodotio interpretatus est, *& mentem, & profundum cor hominis Deus configit*. Quod ad supplicia de mortalibus sumpta retulit Theodor. *Manifesta sunt Deo omnia suspiciens, qui propriam ostendit altitudinem, dum pœnas a nequam hominibus exigit*. Sed de Divina immensitate, quæ comprehendi ab homine non potest, pro hac sententia, vide superius.

1 Paraphrasis, & nexus harū sententiarum. רבח

2 Psal. 63. 8 Divina cōsilia sublimiora omni humana sapientia. Theodot. Theodor.

Vers. XIII. Adversus eum contendis, quod non omnis verba responderit tibi.

3 *Paraphrasis sententia.*

CUr igitur litigare audes cum Deo, & illius arcanæ Providentiæ obstrepere, quem neque rerum, atque consiliorum suorum ratione tibi reddere oportet; neque sigillatim tuis vanissimis querimoniis respondere: qui tamen si responderet, obmutesceres profecto, illi enim nemo iure contradicet.

Cōtēdere. ריב

Verbum *contendendi*, pertinet ad iudicialem, & forensem litem ad Dei tribunal instituendam, quod sæpe postulavit Job. Illud autem *verba tua*, verbis licet mutatis, eundem sensum habet, quem Hebræa; sic enim proprie legitur; *Quod omnia verba sua non responderit*. q. d. non ille respondet, quæ posset, multa

Cōciliatio Hebrei cū Latino.

enim sua sapientia continet, quæ nobis non manifestat; cum ergo vult, nullum responsum præbet. Sed cum Vulgato etiam Septuaginta, *verba*, retulerunt ad

Job, quod Deus illius rationes defensionis suæ singulas excipere, & ponderare noluerit; *Cur iudicium meum non exaudivit, meum omne verbum?* Complutenses; *Cur iustitia mea non audivit omne verbum?* Paulo secus sensum mutarunt Aquila, Symmach. Teodotio, ut dicant Dei verba esse eiusmodi, quibus nemo possit contradicere. Stulte igitur frivolus homo postulat sibi responsum à Deo præberi, cui denuo ipse aliquid obiicere, & replicare possit. Aquila: *Quid igitur contra Deum iudicio contendisti; omnia enim verba eius non fecerunt responsum?* Theodot *Quid igitur ipsum vocas in iudicium? Omnes enim sermones eius sunt eiusmodi, quibus contradici non possit*. Non ideo tamen, quantum satis est, hominis querimoniis non satisfaciet, ut sequenti sententia exponitur.

Complut. Aquila. Symmach Theodot. Aquila.

Vers. XIV. Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit.

1 *Sententia, & nexus. Prima interpretatio parum idonea.*

2 *Secunda expositio verosimilis* Semel *fieri, & dici, quod immutabiliter statuitur Explicatis Paulus & David.*

3 *Tertia expositio durior.* Nunc, Hodie, Semel, *pro eodem ex Paulo, & David.*

4 *Quarta, & commoda exponendi ratio* Semel *quod universale est, ex quo particularia deducuntur.*

5 *Quinta expositio non omnino integra* Semel, *quod satis est.*

6 *Sexta, & elegans interpretandi ratio. Iudicare* semel *quid* Semel, *quod irreparabile.*

7 *Septima & lenis nectendi, & exponendi ratio.* Semel loqui *dignum Deo.*

8 *Censura præcedentiũ interpretationum. Eligitur ultima.*

9 *Obsurdescentes Divinis vocibus flagellate a Deo instar brutorum. Illustratus David.*

10 *Hebraismus in numerando. Explicatis David, Salomon, Amos.*

1 *Sententiæ difficultas, & interpretationum varietas. Prima expositionis & nexus ratio.*

IN hac sententia posita est totius capitis intelligentia, unde etiam petendus est sequentium nexus, & sensus. Itaque laborandum non nihil in illius elucidatione, quæ & per sese difficilis, & apud interpretes non omnino illustrata, variis licet tentata interpretandi rationibus Et primo quidem Ironicus accipi posse quidam existimant: cum enim dixerit Job c. 23. *Ut intelligam quid loquatur mihi, &c* eo respiciens Eliu ait; scilicet eum Deo expostulas, quod tibi non responderit, aut non claris, & disertis verbis semel, & iterum satisfecerit tuis querelis. Ille profecto, quod semel loquutus est, secundo, ac sæpius repetit, intelligi enim à nobis vult: quare si illius mentem, & responsionem non es adhuc assecutus, tuæ potius surditati, quam illius silentio tribui debet. Assignat deinde plures, idest tres modos Dei agendi, & loquendi cum hominibus, per *somnium*, vers. 15 per *dolorem*, vel per *morbum*, vers. 19. & *tribus vicibus*, id est aliis modis vers. 29.

In hac interpretatione cum cætera non omnino displiceant, illud tamen non placet, quod *semel loqui Deum*, non ironice, sed serio, ac vere de Deo dici, consentiunt omnes interpretes, sensu quidem sublimi, & arcano, ut postea indicabimus

2 *Secunda interpretatio.*

Secundo, ut sententia hæc pertineat ad immutabilitatem Divini decreti, quasi Eliu Jobum accuset, quod existimaret suis precibus, aut querimoniis posse obtinere, ut si coram Deo causam diceret, Deus illum absolveret, & sententiam mutaret, cum illum antea manifesto supplicio condemnasset. Ait ergo *Semel*, immutabiliter, *loquitur Deus*, neque opus habet re melius considerata retractare, quod semel decrevit: Quare si *per somnium in visione nocturna*, aut *per dolorem in lecto*, aut *aliis vicibus*, aliisque rationibus loquitur, rem eandem ille nobis immutatus dictat: tantum repetit, aliis quasi verbis, ut hominem ad pœnitentiam adducat, & ad vitæ, & morum commutationem. versic 17. *Ut avertat hominem ab his, quæ fecit, &c.* Hæc interpretatio, quam postea Caietano placuit, primum indicata est ab Olympiodoro, qui sententiam Eliu elucidat in hæc verba; *Illud tibi (ò Job) cogitandum erat, ea, quæ Deus decrevit, non eo iure sancitam esse, quod eum aut more hominum pœniteat, aut vero quod aliquid melius ratiocinando reperiat, quod vitium in Deum minime cadit, ut eius semel pronuntiasse sit satis.* Eandem fere vim illius vocis *semel*, agnoscit Philippus. *Ab ipso (inquit) principio mundi, & deinceps semper loquutus est Deus hominibus; & semel nihilominus loquitur, sed ubi frequenter loqui dicitur Deus, vel lex eius multiplex, vel per Prophetas mandatorum eius diversitas significatur. Ubi vero semel loqui significatur, stabilitas, ac definita eius sententia demonstratur. Hoc est enim illius loqui, quod facere: Ait ergo Eliu, semel loquitur Deus, id est, non immutat, nisi hoc ipsum vitæ nostra mutatio depoposcerit.* In hac itaque interpretandi ratione recte, & ex consuetudine sacri sermonis semel immutabilitatem significat, sicut Paulus etiam dixit: *Statutum est hominibus, semel, mori*, id est, immutabiliter, immobili decreto. Similiter Psalm. 88. 36. *Semel iuravi in sancto meo.* Cuius semel facti iuramenti firmitas, deinde explicatur: *Si David mentiar: semen eius in æternum manebit, & Thronus eius sicut sol in conspectu meo, &c.* Vide Proverb. 28. 18.

Immutabilitas Divini decreti. *Caietan Olympiod.* *Particula semel, vis, & proprietas. Philipp.* *Hebr. 9. 27*

Secundo hæc interpretatio vult Divinam loquutionem debere sumi pro divina castigatione, & tribulatione, in quam reducit Philippus illum locum Job, secundum Septuaginta ex cap 40. *Putas me aliter tibi loquutum, nisi ut appareres iustus?* Id est, te affectum tribulatione, &c. Quem locum synonymis verbis Theoph. epist. 2. de patientia sic exponit; *Quam aliam ob rem permisi, ut tentationes te invaderent, nisi ut, &c.* Vide quæ de hoc loco dixi in præfatione prioris tomi cap. 10 Video interpretationem hanc iure refelli non posse.

Loquutio divina pro castigatione. Philipp. Theoph.

Tertio non deest, qui velit hanc esse simplicem quandam exhortationem ad pœnitentiam, ita ut per, *semel*, intelligat Eliu, totum huius vitæ tempus, in quo *loquitur nobis Deus* vocans ad pœnitentiam; Huiusmodi vocatione, & exhortatione minime usurus post hanc vitam. Quod ergo Paulus 2. Corint. 6. vocat: *Nunc*, & *tempus* præsentis vitæ *acceptabile*, & ad Hebr. 4. Quam unicam vocationem variis modis efficit Deus, videlicet per *revelationem*, aut per *morbum*, &c. Hæc quoque interpretatio non est inutilis, nisi durior esset, atque coactior.

Tertius explicatus. Nunc, Hodie Semel pro eodẽ.

Quarto Chrys. vocem illam *semel*, accipere videtur pro loquutione quadam universali, & communi quodam principio, quo multis particularibus quæstionibus, & expostulationibus satis fieri possit. Propterea que cum *semel loquitur Deus*, non oportere, ut ad speciales deinde mortalium querimonias, & verba singula respondeat, quare frustra conari Jobum cum Deo loqui, *qui semel loquitur, semelque* respondet, non paulatim, & per partes, quemadmodum homo. Chrysost. *Non singulatim audit, ac docet. Verum hoc Dei proprium est, semel quidpiam facere, non paulatim. Is sæpenumero somnius admonuit, ac visis, tu vero eum in iudicium abstrahere statuisti.* Quod etiam facere potest illa superior hominis cum Deo comparatio, quod *Deus maior sit homine*; unico enim verbo, unica locutione satisfacere potest omnibus humanis postulatis. Facit cum hac interpretandi ratione Gregor. *Deus (inquit) singulorum cordibus privatis vocibus non respondet, sed tale eloquium construit, per quod cunctorum quæstionibus satisfacit.* Et eleganter rem hanc persequitur hoc lib 23. cap. 19 dicet ergo Eliu, iam suam mentem explicasse Deum, semel enim loquitur; neque indiget pluribus verbis, sive flagellet, sive revelet, sive quacumque alia ratione cum homine agat; iamque per supplicia, & flagella, nisi forda sset Jobus sit, accepisse responsionem suarum expostulationum. Placebit merito non paucis hæc expositio.

4 *Quarta expositio Chrysost. Semel, pro integra, & universali responsione. Chrysost. Gregor.*

Quinto D Thom. cum Dionys. Nicolao, aliisque Latinis exponunt illud, *semel*, pro sufficienter, & quidem iuxta consuetudinem sacri sermonis, in quo, *semel*, illud frequenter est quod secunda vel iteratione, vel repetitione non indigeat, *semel*, enim satis est.

5 *Quinta Latinorũ expositio.*

Qua

D. Thom. Dionys. Nicolaus

Semel, quod satis est.

Quā significatione Paulos dixit Rom. 6. 10. *Christus mortuus est semel*, Hebr. 7. 27. & 9. 12. & 28. 1. Petr. 3. 18. Judæ 3. & 5. Aiunt ergo sufficienter Deum homini suam voluntatem declarare, sive per naturale lumen rationis, sive per tribulationes, visiones, & somnia Divina, ut, quæ Deus hoc modo homini dixerit, satis superque homo intelligat; neque opus habeat aliis loquendi rationibus, & viis illi patefacere, & ipsum repetere. Sed non videtur interpretatio hæc omnino perfecta.

6 *Sexta interpretatio noa intelligas.*

Sexto, elegans est, quod velit Eliu Jobum deterrere ab appellando ad Divinum iudicium: nam hoc non nisi *semel* peragendum est, & post hanc vitam: at dum vivimus, non solum unica, sed etiam pluribus rationibus Deus nobiscum loqui, & agere solet extraiudicialiter tamen. Phrasis ipsa *semel loquendi*, hanc exponendi rationem confirmat, cum Paulus in eandem rem dixerit; *Statutum est hominibus semel mori, & post hoc iudicium*. & David, expositore Theodor. Psal 61. 11. *Semel loquutus est Deus, duo hæc audivi*: videlicet præmium, ac pœnam. *Semel autē dixit* (inquit Theod.) *non ut numerum ostenderet, sed ut rem, quæ omnino futura est, demonstraret*. Quæ eadem sunt Hieron verba. In quo omnes significationes illius particulæ, *semel*, cōvenire videntur; sive significet immutabilitatē; sive id, quod ita fit, ut repetitione non indigeat; sive quidem irreparabile est; sicut, & Poeta Sulmonensis dixit:

Heb. 9. 27. Semel Deū loqui in Judicio. Theodor. Hieron. Collectio significationū variarum in unam. Ovid. ep. 5

——— *Nulla reparabilis arte*
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.

Et Quintil. quidem aliquando, *Non semel decretum*, ait, quod revocatur. Asconius quoque, *semel, vicinum esse, ad pene nunquam*. Quasi sit explicatio huius, quod est, *semel*, id quod secundo non repetitur. Ergo dicere potuit Eliu, Divinum iudicium non esse, dum vivimus, expetendum: nam cum, dum vivimus, revocari quidem possit vel hominis pœnitentia, vel Divina voluntate, vult tamen Deus iudicium suum, quod ferendum est post mortem, semel ferri irrevocabile, & immutabile. Quæ enim *semel* Deus tunc pronuntiabit, *semelque loquetur*, nunquam indicta volet. Interim vero dum vivimus, agit nobiscum iudex intermediis, quibusdam quasi actionibus, & interrogationibus, ut veritatem extorqueat, & ad pœnitentiam adducat.

Semel, irreparabile. Quintil. Ascon. in 2. Verrina. Iudicium semel peragendum.

7 *Septimus nexus cohærens, & lenis. Semel loqui ad maiestatē & dignitatē pertinere.*

Illud tandem videbitur alicui optime cohærere, ac lenissime decurrere, ut sententia hæc sit tanquam conclusio, vel confirmatio illius maioris, quam assumpsit Eliu; videlicet, quod *maior sit Deus homine*: quare subiungit; Non contendendum esse homini cum Deo in iudicio: non postulandum, quod *ad omnia nostra verba* respondeat. Nunc etiam addit: *Semel loqui Deum, & secundo ipsum non repetere*: uti decet supremi Numinis maiestatem, *semel* itaque suam mentem explicat homini ideo oportere vocem *semel* à Deo acceptam tenere, ac sæpe, diuque cogitare, quæ ille de nobis velit, statuatque frustra. ergo conari Jobum velle cum Deo agere, sicut loquitur homo cum homine, aut coram arbitro aliquo & inventore, aut litem illi intendere: nam jam Deus pro sua majestate, & Providentia statuit certas quasdam rationes loquendi cum mortalibus, videlicet per *somnium*, aut *visionem nocturnam*, aut per *morbum, & dolores in lectulo*. Ergo cum ille *semel* aliqua istarum ratione *loquutus fuerit*, cogitandum nobis statim est, quid nobis loquatur. Igitur (inquit Eliu) cum tibi ô Job, non una tantum, sed pluribus ex consuetis & ordinariis rationibus loquendi suam mentem exposuerit: nam *terruit te per somnia, & per visiones nocturnas*, c. 7. 4. Tum etiam Eliphaz nuper commemoravit Divinam *spiritus transeuntis* revelationem *in visione nocturna*, Divinamque loquutionem c. 4. 13. Tibi præterea morbos, gravissimos immisit, jam clarissimis vocibus loquutus est, ut te *averteret ab his, quæ fecisti, & liberaret de superbia*. infra 17.

8 *Censura præcedentiū interpretationum. Ultima, et simplicissima expōnēdi ratio.*

Ego, ut ingenue fatear, extremum interpretandi modum, illum præterea Chrysostomi improbare non possum, sed tamen esse utiles omnes, atque idoneos, propterea in medio relinquendos.

Mihi tamen omnium fere interpretum ope aliqua, simplicissimam, & eum verbis Latini Interpretis cohærentem, hanc texendi, & interpretandi rationem conficio; ut cum sæpe Jobus postulaverit apertam viam disputandi cum Deo, occurrat nunc Eliu, illud vel temere, vel stulte postulari à Jobo; eo quod præfinierit Deus modos agendi cum mortalibus, videlicet, aut amice, & familiariter loquendo per *somnium*, aut *per visionem* aliquam *nocturnam* cum terrore aliquo; quod si has nocturnas, tacitasque Dei voces homo non intelligat, cum satis fuerit *semel loquutum esse verbis*, secundo loquitur verberibus, *& increpat per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit*. infr. 19.

Deus loquēs primo per verba, deinde per verbera.

9 *Nabuchodonosor ad obediētiā Divina voce adductus per flagella instar bruti.*

Et quidem huius sententiæ Eliu, & rationis agendi Dei cum hominibus exemplum est Nabuchodonosor Dan 4. *Qui somnio, visioneque nocturna, terroreque supremo conturbatus, non resipuit tamen, neque aversus est ab his, quæ fecerat*. Ergo deinceps cum illo pœna ipsa, atque supplicio severissimo loquutus est Deus; & *secundo* primam illam benigniorem vocem non *repetiit*, sed *vox de cælo ruit*: *Tibi dicitur, Nabuchodonosor Rex: Regnum transibit à te, &c. Ex hominibus abiectus est, & fœnum, ut bos, comedit*. Dan. 4. 28. 30. *Quare post finem dierum oculos suos ad cælum levavit, & sensus illius redditus est illi, & altissimo benedixit, &c.* Quod egregie convenit cum sententia Eliu 26. & 27. *Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit, & videbit faciem eius in iubilo, & dicet: Peccavi, &c.* infra 26 & 27. Nam solet Deus eos, qui obbrutescunt, vocesque humanas audire, & intelligere dedignantur, non jam verbis alloqui, sed flagello, *camo, & fræno*: Scriptum est enim: *In camo, & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te*, idest qui tuā similitudinem (factus est enim *homo ad imaginem, & similitudinem Dei*) moribus, rationisq; usu, & honestatis studio non ostendunt. *Urgeas* (inquit Nicephorus) *domesque ac premas, quæ per virtutum similitas ad te propius non accedunt*. Athan. *Nolentes pœnitere*. Theod. *Non obtemperantes per camum, vero, & frænum animadversiones demonstrat* (ut ait Theod.) Quare statim subdit; *multa flagella peccatoris*: Scriptū est enim: *Flagellum equo, & camus asino, & virga in dorso imprudentium*. Quod apud Septuag. eleganter legitur: *Sicut flagellum equo, & stimulus asino, sic virga genti iniquæ*. Quod enim de servo, atque bruto animante dicitur; *Quod verbis erudiri non possit*, idem sane de impio dicitur, quia *quod dicis, intelligit, & respondere contemnit*. Cum videat ergo Deus si misereatur impio, ut *discant iustitiam*; statuit *iudicia sua facere in terra, ut discant iustitiam habitatores orbis & in angustia requirant eum, &c.* Isai. 26. 6. 10. 16.

Obsurdescentes Divinis vocibus flagellati instar brutorum. Psal 31. Gen. 1. 26. Nicephor Athanas. Theodor.

LXX. Pro. 26. 3. Pr. 29. 19

Nunc quædam minutiora indicanda breviter. *Semel* Hebr. prop. est. *In uno loquitur Deus*, & *secundo*, prop. *in duobus*. Hebraismus est; nam solent Hæbrei, quando numerum maiorem ponunt post minorem, numerum immediate maiorem significare. v. g. tria, & quatuor, idest, tria, & quartum, ut Amos 1. 3. a 9. 11. 13. Pròv. 30 15. 18. 21. 29. Sic nunc in uno, & in duobus; idest, Semel, & iterum. Simile Ps. 61. 11. *Semel, & duo* idest, *secundo*.

Hebraismus innumerando.

Non repetit, prop. *non aspicit*, vel *non canit eum*. nam verbum, *sur*, canere, vel intueri, significat, utrumque enim requirit quandam intentionem animi, & oculorum in rem aliquam, quam proprie affert verbum originale. Ergo Vatablus, post alios Hebr., secundam partem huius sententiæ referendam putavit ad hominem: *Una via, sive ratione loquitur Deus, aut etiam duabus ei, qui priorem loquendi rationem non intellexerit*, vel, non perspexerit Sed proculdubio nullam personarum diversitatem agnovit Vulga. & de Deo utrunque accipi voluit, videlicet quod *in uno*, idest, *Semel loquatur*, & *in duobus*, id est, *secundo* non *videat*, vel *non cauret eum*; priorem videlicet loquendi modum: neque vero recantet, id, quod primo decrevit, quod omnino videtur esse, *non repetere*.

ישור

Vatabl.

Deum unico Verbo semel omnia loquutum.

ALLEGORICA DIGRESSIO.

1 *Dei opera ad unitatem reducta. Multa in unico Dei Verbo collecta. Explicatus Paulus.*

2 *Deum* semel *loqui in scripturis, propter fœcunditatem unica vocis. Verbum Dei, Verbum Magnum.*

13 *Deum semel dixisse verbum. Ecclesia integer mundus. Ecclesia, & mundi partes.*

11 SEd quoniam diximus particulam, *semel*, significare Dei immutabile decretum, & semper sibi constantem sententiam, aliorum locorum ubi est similis scripturæ loquutio, intelligentiam indicabo, Deum dici *semel* loqui, quod est summa decernendi, & intelligendi simplicitas, & omnium effectuum ad unitatem reductio: quæ enim efficit, quamvis in se ipsa multiplicia, & per ministerium multorum Prophetarum denuntiata; ut propterea dixerit Apost. *Multifariam, multisque modis loquutus est olim Deus Patribus in Prophetis.* at in suo verbo unitatem habent; omnia ad unum finem suæ gloriæ conferuntur; unico filio suo Christo Jesu serviunt, & unico decreto statuta sunt: ut enim dixit Hilar. *Quæ Deo semel loquente audiuntur, & sub unius sermonis significatione sunt cognita, necesse est ea sibi esse connexa.* Gregor. *Semel loqui Deum, valet, quod Deus singulorum vocibus, privatis quæstionibus non respondet: sed tale eloquium constituit, per quod cunctorum quæstionibus satisfacit: ibi enim vita præcedentium, fit forma sequentium, quia in scriptura sacra, quidquid potest singulis evenire, comprehendit: atque in illa per exempla præcedentium, etiam vitam sequentium informare curavit.*

Heb. 1. 1. Omnia ad unicū Divina gloria fiunt. Hilarius. Gregor.

12 *Fæcunditas unius sacra vocis. Hier. ep. 103. ad Pauli. Chrysost. Chrys. ho. 21. in c. 6. Genes. Aug. 12. confil. 1. 30. & 35.* קטון דבר גדול דבר *Thalmud. Verbū Dei Verbū Magnum. Aug. in Ps. 61.*

Loquitur semel Deus, cum una, eademque sententia, unicaque voce multos multarum rerum sensus arcanos conclusit: nam ut eleganter Hieron. dixit: *In singulis multiplices latent intelligentiæ*, & Chrysost. unicum scripturæ verbum, & vel *syllabam*, vel *apiculum in profundo continere grandem quendam Thesaurum.* Semel igitur *loqui* Deum, quod *sapientiæ, & scientiæ* illius *divitiæ* immensæ sint. Quo enim paucioribus verbis plura quis comprehendit, sapientior est. Quare nunquam appellabo hanc unicam Dei in sua scriptura loquutionem; unicumque verbum *Dabar Caton*, id est, *verbum parvum*, ut Thalmudistæ aliquando appellarunt; sed potius *Dabar Gadol*, quod unicum cum sit, tā multa, tamquam utilia comprehendit. *Loquutus* sane *Deus* est *semel*, nam quidquid dicere potuit, unico, quod genuit, verbo dixit. Plura illum verba dixisse, menteve genuisse, nulla ratione potuit; *Apud se semel* (inquit August.) *Deus loquutus est; quia unum verbum genuit Deus; in quo simul sunt omnia, non diversa, non separata, non inæqualia. itaque ex illo verbo non solum duo, quæ David commemorat, sed universa, quæ facta sunt audiri à nobis possunt.*

13 *Semel loqui Deum per unicū verbum suum. Naz. Orat. 11. in Ps. Nicet. ibi. Ecclesia alter mūdus. Eph. 1. 10. In verbo Divino omnia, & semel recapitulata. Christus Deus homo illustravit mundum, qui est Ecclesia. Nyss Orat 57 in Cāt. Ecclesia partes instar novi mundi.*

Et ut semel dicamus, *semel loquutus est Deus* unico suo verbo, per quod mundum, hominem, Ecclesiam, Christum denique, id est, verbum ipsum, carnem factum, loqui visus est, omnia enim, quæ facta sunt, continet homo, ut videatur quidem homo esse non parvus mundus, sed *megacosmon*, idest, *magnus mundus*, ut Nazianzen dixit: *In parvo magnus alter mundus supra terram constituitur.* Rursus ipse visibilis mundus, homo quidam videtur esse; immo, & Divinum quoddam animal, sæpe tum a sapientissimis Philosophis tum à sanctis Patribus appellatus est, in quo intelligentia, & anima veluti Cœlum: caput, cerebrum. Oculi, stellæ: Cor, Sol, caloris, & vitæ fons: jecur, Mare, ex quo flumina velut venæ per occultos terræ meatus in universam terram derivantur. Ecclesia vero mundus quidam suo capite, membrisque constans, ut sæpe nobis repræsentat Paulus. Christus denique Jesus ipse, & mundi, & hominis, & Ecclesiæ exemplar est, in quo *instaurantur*, recapitulanturque universa. *Semel* igitur *loquutus est Deus*, cum quidquid vel in nostros oculos, vel in nostram mentem cadere potest, unico suo verbo loquutus fuerit. Sicut enim Iris multiplex, & varia est, & unico Solis splendore efficitur, variis quasi circulis, variisque coloribus distincta: sic postquam super cælestis ille Divinæ mentis Sol eiusdem secum substantiæ splendorem produxit, mira quædam rerum varietas nostris oculis, nostræque menti obiecta est. Apparuit enim *valde bonus* mundus hic: in lucem data est Ecclesia; cuius, sicut ait Nyssenus, *Opificium quasi quædam mundi creatio est, in qua & cælum novum creatur, quod est firmamentum fidei in Christum, & terra nova paratur, quæ imbrem in se delatum bibat; & alius homo formatur, qui per generationem supernam renovatur ad imaginem creatoris; & luminarium natura fit alia, de quibus dicitur. Vos estis lux mundi. Multa denique sydera, quæ in Fidei fundamento exoriuntur; & qui mundum hunc novum in opificio ecclesiæ adspicit, videt in eo illum, qui in omnibus est omnia.* Video me, præter morem, fecisse digressum ad allegoriam; sed ignoscendum semel facienti.

Vers. XV. Per somnium, in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo.

1 *Inter somnium, & visionem nocturnam discrimen. Illustratus Moyses, & Joel.*
2 Sopor *cum* horrore *coniunctus. Duplex genus Somnii Divini. Explicatis Moyses, & Samuel.*
3 Irruere *quid proprie.* Cadaver *unde dictum.* Somnus *pro morte.* Sopor *quid proprie. Illustratus David.*
4 Cataphora, & Caros, *morbi genus, Somnus præparans aliquando Divina motiom.*
5 *Varia voces dormiendi in sacro sermone. Duplex genus insomniorum.*
6 *Commendati auctores de insomniis Divinis, scribentes.*
7 *Præparatio ad insomnia.*

INcipit jam explicare peculiares illos modos, quibus solet Deus mortales commonefacere. Et quidem pleique Interpretes in his verbis unam tantum revelationis, aut Divinæ loquutionis formam agnoscunt, ut *visio nocturna* sit tantum expositio *somnii*; in quo videntur convenire Gregor. Philippus Divus Thom. & posteriores Latini; imo, & Græci cum Septuaginta legentibus; *Quando incidit sævus timor in homines, in dormitationibus super cubili.* Alii vero distinguunt *somnium*, à *visione nocturna*: nam hæc contingere solet vigilantibus, ut Eliphaz. supr. cap. 4. & Regi Balthasari, Dan. 5. Et sane hæc duo Prophetiæ genera videntur fuisse quondam familiaria Prophetis, ut Danieli, cui *dedit Deus intelligentiam omnium visionum, & somniorum*; ut eleganter eo loco observavit noster Ben. Perer. Idem discrimen indicatur Joelis 2. 28. *Senes vestri somnia somniabunt, & iuvenes vestri visiones videbunt.* & Num. 12. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* licet enim non nominetur expresse *visio diurna*, de nocturna tamen intelligendum videtur, quo tempore visiones maiorem attentionem, & reverentiam cum horrore, & timore quodam excitare solent. Quamquam non dubium, visiones etiam diurnas obiici solere vigilantibus: de quarum varietate statim.

1 *An somnium, & visio nocturna distinguantur. Gregor. Philipp. D. Thom. LXX. Benedict. Pererius. Visiones etiam vigilātibus cōtingere.*

Rursum indicari videtur duplex *somniorum* genus, videlicet, aut cum novus aliquis, subitus, & insolitus *sopor irruit super hominem*, cuiusmodi videtur Genes. 15. cum eadem voce originali dicitur vers. 12. *Cum Sol occumberet, sopor irruit super Abraham.* & tunc solet cum isto *somno*, vel *sopore* coniungi timor, vel horror proveniens ex aliquo somnio horrifico, aut mirabili: quare loco Genes. nunc adducto additur, *& horror magnus, & tenebrosus invasit eum.* Et ita Septuaginta hoc loco legunt: *Quando irruit sævus timor in homines.* & 1. Reg. 26. 12. *pro sopore qui irruerat super Saul* legunt; *stupor Domini irruerat super illos.* ut eo quidem referri etiam possit, quod Job 5. cap. 17. dixit: *Terrebis per somnia, & per visiones horrore concuties.* Aut secundo, cum solitæ quieti, & somnio se committunt: quod indicatur illis verbis: *& dormiunt in lectulo:* quod discrimen opportune observatum est hoc loco à Caietano, sed prius à Philippo ex illo verbo *irruendi Irruere* (inquit) *dicitur, quasi extra solitum, repente, & subito superveniat.* Qualem etiam existimat fuisse *soporem* illum *Domini*, qui *irruerat* super Saul 1. Reg. 26. 12. quem ideo existimat appellari *soporem Domini*, non quia altissimus esset, sed quia à Deo immissus. Nihilominus tamen inter *soporem & dormitionem* ex proprietate vocis, est suum quoque discrimen, quod eleganter observat Interpres in ipsis vocibus Latinis: nam licet vox irruendi tantum significet cadere, opprimere, aut prosternere; nimirum ab effectu, quod somnus

2 *Duplex genus divinorū somniorum. Horror, aut timor pro somno vel sopore. LXX. Caietan. Philipp. Sopor Domini de somno insolito. Sopor, & dormitatio, quo differant.*

3 *Irruere apud Lavinum, & Hebræum quid proprie. Cadaver.* נפל

somnus cadere faciat, & velut mortuum constituat; nam ab eadem radice *cadaver* nominatur, quod stare non possit, sed iaceat, & Latine dicitur à *cadendo*; & verbum ipsum *soporandi*, vel *sopiendi*, collabi significet, quod, qui dormiunt *collabantur*, & cadant: at *sopor* proprie dicitur de somno gravi, & alto, quo quis consepultus, & stupefactus iacet, qualis ille fuit Sisaræ ex potu lactis de quo scriptum est Iudic. 4. 21. *soporē morti socians defecit*, est enim ut Poeta dixit, *consanguineus lethi sopor*; & pro morte ipsa, tum sæpe tum. Ps. 75. sumitur: *Dormitaverunt* (propr. soporati, consopiti sunt) *quia ascenderunt equos*. Hierony. *Currus, & equus similiter consopiti sunt*. ubi Theodoret. tantum agnoscit facilitatem & proclivitatem in somnum; *Quemadmodum* (inquit) *homo nictans facile, si voluerit, dormit, sic illi brevem finem vitæ acceperunt*. At non facilitatem, sed profunditatem soporis eo loco significat. Quare Vulg. simplicem vocem originalem explicationis gratia vertere solet, *soporem gravem* Isaiæ 29. 10. Sept. autem, vocant *flerterr*. Sic etiam Genes. 2. 21. *soporem missum in Adam*; Septuag. vocant *Extasim*. Symmachus, & Aquila, *soporem*. sic enim vertere possumus tum vocem Hebræam, tum duas Græcas, quibus Græci utuntur, ut dicemus statim: nam *sopor*, Latinis est somnus sine modo. Aquilæ extasim hanc, aut soporem, vertere solet *Cataphoram* Symmachus autem, *Caron*. Eleganter sane: nam *cataphora*, ex proprietate Greeæ vocis, est quasi depressio quædam, vel immersio aut degravatio, quæ ad profundum somnum accommodatur, & privato nomine *cataphora* dicitur morbi genus, videlicet magna quadam, & gravis somnolentia, & ut Gal. li de Comate docet, sive *æger profundo, & diuturno somno prematur*, quod cataphora somnolenta est; sive tantum summa oculorum gravedine detineatur, & quasi ad captandum somnum comparatorum, variis tamen rerum imaginibus moveatur, quibus vere dormire non possit, quod est cataphora non somnolenta, semper ægrotus imaginem dormientis, & somno profundo consopiti hominis, quem facile excitare nequeas, repræsentat. *Caros vero*, quod legit Symmachus, definitur à medicis; *Paralysis quædam imaginatricis facultatis sensum, motumque omnem, excepta respiratione, adimens, clausis perpetuo oculis profundo somno*. Et uterque quidem cerebri affectus similis est lethargo, & apoplexiæ, sed sua habent discrimina, ut Medici docent. Vides igitur (ut ad *soporis* proprietatem redeamus) significare profundum quendam somnum, qui quo magis ab omni sensu, & motione hominem abstrahit, eo Divinæ motioni, & interno Divinarum imaginum sensui hominem aptiorem relinquit.

LXX. Symmach. Aquila.

4

καταφορά Cataphora morbus Galenus.

κάρος Caros morbus quis. Gorręus in definit. omnibus Medicis. Somnus aliquādo præparās motioni Divinæ.

Quod deinde sequitur: *Et dormiunt in lectulo* ad leviorem somnum, & dormiturtionem refertur aut ad ordinariam capiendæ quietis rationem, ex radice, *Num*, ut colligitur ex Psal. 120. 4. *Ecce non dormitabit* (etiam levissime) *neque dormiet* (ab alia radice, *iasan*, quod absolute dormire significat, q d multo minus dormiet) *qui custodit te*. Sic etiam Ps. 131. 4 è contrario præponitur *somnus* a radice *iasan*, & sequitur per auxesim, levior *dormitatio* à radice *Num*; *si dedero somnum oculis meis, & (imo neque) palpebris meis dormitationem*, levissimum somnum, aut nictationem oculorum. Ergo manifeste, secunda hæc pars indicat somni genus levissimi: quod aliquando etiam tantum ligatis exteriois sensibus relinquit sensus internos valde idoneos ad percipiendas Divinas imagines: Quare duas somni dispositiones, ad duas Divinorum insomniorum revelationes accipiendas indicavit Eliu; contra quam Xenophanes, & Epicurei, omnem somniorum Divinationem auferentes, dicebant indignum esse Dei majestate, *obire lectos dormientium, concursare gravatos, & stertentibus inicere somnia*, quæ illi expergiscentes, vel non recordentur, vel non intelligant, vel etiam contemnant. Videndus Cicero hac de re lib. 2. de Divinat.

נום

Variæ dormiendi voces, & proprietates.

ישן

Duplex somni ratio, producitur genere Divinorū insomniorum.

Cicero.

Video hic oblatam nobis occasionem, nihil certe à nostro proposito deflectendi, sed rem ipsam agendi, ut de somniorum veritate, & fide, ac de Divina per somnia revelatione, & loquutione paulisper disputaremus; nisi rem istam strenue præstitissent viri doctrina præstantes, ordinis nostri Benedictus Pererius 1. lib. in Daniel. Martinus Antonius del Rio lib. 4 disquisitionum Magic. c 3. q 6. & c. 1 qu. 2. sect. 2. & Petrus Thyræus lib. 2. de apparatione, & loquutione Divina: luculenter, & accurate. Primus per multas sectiones: Secundus presse, erudite, utiliter. Tertius argute, & punctim. Perdam operam, si alienis vel congerendis, vel describendis immorer, quem multa peculiaria, & propria scribenda vocant.

Pererius. Delrius. Thyræus.

Unum certe illud, cum sanctis hominibus Deus inijcit Divina somnia, requirere illorum mentem, & somnum, qualem Socrates in Platonis politia describit, qualemque Cicero in hæc verba refert: *Qui salubri, & moderato cultu, atque victu, quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis, & consilii est, agitata, & erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis; eaque parte animi, qua voluptate alitur, nec inopia enecta, neque satietate affluenti, quorum utrumque perstringere aciē mentis solet, sive deest naturæ quippiam, sive abundat, atque effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarum existit ardor, sedata, atque restincta, tum eveniet duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & se vegeta ad somniandum, acremque præbeat, tum ei visa quietis occurrent tranquilla, atque veracia*: Hæc ex Platone Cic Is vero postea; *Qui se tradiderit quieti præparato animo, tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa, & vera cernit in somniis*. Sed hæc naturalis quædam dispositio advocabit interdum naturalia somnia: non item Divina, & supernaturalia. Pergo.

7 *Quæ sit præparatio ad insomnia. Plato. Cicer.*

Vers. XVI. Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos, instruit disciplina.

1 Aperire aurem *quid. Metalepsis. Explicatus Samuel, & Ruth.*

2 Erudire *verbum severum. Sigillum insomniorum quale.*

3 *Hebraica lectionis illustratio. Cur quadam insomnia memoria infixa, quadam avolantia.*

4 *Divinum insomnium cum nostra doctrina coniunctum.* Visitatio *quid prop. Illustratus Ecclesiasticus.*

CVm divinorum somniorum, multæ causæ, multique fines Deo esse soleant, ut vel aliquid prædicat futurum, reveletque mysterium; vel ab aliquo facinore deterreat; nunc certe explicat Eliu, quid frequenter efficiat Deus sua cum hominibus per somnium loquutione, nimirum commonefacere, & docere hominem quid agere, à quo averti debeat. *Tunc* (inquit) *aperit aures*, discooperit, revelat, idest, loquitur, & audire facit; per Metalepsim: nam qui apertis & detectis auribus est, audire potest, & qui loquitur, non nisi habenti aures discoopertas loquitur: qui autem audit, intelligit quare dixerunt Septuag. *Revelat mentem hominum*. Exempla obvia; illa opportuna Ruth. 4. *Audire te volui*. Septuaginta juxta Hebræum. *Discooperiam aurem tuam*. 1. Reg 20. 2. *Non faciet pater meus quicquam, nisi prius indicaverit mihi*. Septuag. juxta Heb *Et non revelabit auriculam meam*. Sed retinet Vulgatus Hebraismum in eodem c 23. & c. 9 15. *Dominus revelaverat auriculam Samuelis*. idest, admonuerat, & loquutus illi fuerat Vide. 1. Reg. 12. 13. c. 22 8. 2. Reg. 7. 27 inferius Job. 36. 10 Qui vertit, *Aurem hominibus vellit*, Latine fecit, sed minus idonee, nam *vellere*, est admonere, reprehendere, quod ad partem sequentem pertinet; nostrum autem *aperire*, aut revelare simpliciter.

Aperire aures. Metalepsis.

LXX.

Tigur.

Et erudiens eos. Hoc magis severiorem correptionem, & castigationem verbo, aut reipsa factam, qua quis coercetur, & constringitur, & quasi strictiori vinculo religatur; *Vinculi* enim, & *disciplinæ*, sicut *erudiendi, castigandi*, atque *vinciendi* vox eadem. Vide supra Job. 5. 17 cap. 2. 18. & cap 3. inferius c. 39 8 forte hæc *eruditionis*, & disciplinæ religatio, & constrictio ad morbum pertinet, quod deinde exponet. Hebraizantes Hebraismum retinent: nam ex verbo legitur: *In vinculo suo claudes*, aut *obsignabit*. Sed incommode, & obscure; cur enim potius *vinculum* dixerint, quum

2 *Erudire, severius.* מוסר

Variæ lectio.

disci-

Sigillum insomniorum quale. Pagnin. Regia. 3 *Caietan. Vatabl. Tygur. Divina in somnia minutatim postea narrata à somniantibus. Lectionis Hebraicæ illustratio. Vatabl.* LXX. 4 *Lectionis Hebraicæ expositio, verosimilior. Divini in somniis, dicium, utilitas. Tygur.*

disciplinam, aut correptionem? Scio causam: ut discedant à Vulgato. Commodius Caietanus: *In eruditione eorum sigillabit.* Quem imitentur Vatablus, & Tygur. quod duplicem habet expositionem, aut quod einsmodi somnium, visumve immissum à Deo, minime evanescat per oblivionem, sed maneat impressum, & alta mente repositum. Sic narrant minutissime sua somnia Nabuchodonosor, Pharao, Prophetæ. Neque vero obstat somnium illud Nabuchodonosor, Daniel 2. effluxisse ex illius memoria, propterea que postulasse à Magis, ut & *somnium, & interpretationem* somnii illi edicerent; id enim Dei voluntate, ad Danielis commendationem, & Magorum ignominiam pertinuit. Aut secundo, quod ait Vatab. *Deum inspirare hominibus castigationem, qua ost eos castigaturus, quam sententiam sigillavit.* Sed qua ratione congruet hæc exponendi ratio cum sequentibus, vers. 26. & 30. *Deprecabitur eum, & placabilis ei erit, &c.* si sententiam iam obsignatam, & fixam protulerat Deus? Forte quod minas intendat Deus, quas scribit, & obsignat suo sigillo, fore ita implendas, nisi resipiscat, & avertatur homo ab his, quæ fecit. Sic sane Septuag. de quodam minarum terrore iniecto accepisse videntur, legentes: *In speciebus timoris talibus eos exterruit.* Sed placet, quod initio diximus. Nisi illud vero similius videatur Vulgatum retulisse ad signum veri, & Divini somnii, quod sit cum utilitate nostra, & disciplina, doctrinaque nostrorum morum, non vanum, & inutile, qualia dæmoniaca sunt. Hæc enim nocent potius, & inficiunt animos hominum: illa ædificant. Ergo dicet nunc Elin, videri Deum quasi appresso, & appenso suo sigillo confirmare veritatem, & auctoritatem somnii alicuius à se immissi, cum hominem instituit sanctiori disciplina, & à malo retrahit. quem sensum vides eleganter consentire cum litera Hebraica, *In eruditione sua sigillabit.* vel ut legit Tygur. *Disciplinam eorum velut impresso sigillo consignat.* Est enim Divinæ revelationis signum, utilitas, ea præsertim quæ cum correptione aliqua nostrorum peccatorum iuncta est. Sicut scribitur, *Nisi à Domino missa fuerit visitatio, ne des in somniis cor tuum.* Videlicet; nisi à Domino missa fuerint insomnia tui *visitandi*, & erudiendi gratia. Est autem vox Græca *Episcope*, seu inspectio, visitatio Divina, tum ea, quæ misericordiam, & opem affert; tum, quæ pœnas exigit ab aliquo: De hac itaque animadversione locum intelligo q.d. si somnio aliquo minas tuis sceleribus intẽdi, & Divinam inspectionem, atq; visitationem repræsentari intelligas, tũc acquiescere illi poteris: illis vero minime, quæ vanissima elatione complent animos somniantium, sicut Scriptum est: *Somnia extollunt imprudentes.* Quod Septuaginta dixerunt: **Volare faciunt.*

Eccl 34.6 Quid visitatio Græce. ἐπισκοπή. *Insomnia vana.* * *Daules a las con que se levan tan á mayores y sèengrien.*

Vers. XVII. Ut avertat hominem ab his, quæ fecit, & liberet eum de superbia.

1 *Fines, quos Deus constituit immittendo Divina somnia.*
2 *Deus pronior ad corrigendum, quam ad puniendum depravata. Pænitentia, & iustificatio impii, opus mirabile ex multis capitibus.*
3 Superbia *quid. Est radix suppliciorum Deus superbiam puniens, humilitate placatur.*
4 Soperbia, *pro superbo tyranno.* Superbia *active, aut passive.*

1 *Fines peculiares Divinorũ insomniorum. Varia lectio.* סור *Caietan.*

INcipit iam enumerare Elin, quos fines in nostra correptione, sibi proponat Deus, omnes quidem cum nostra utilitate, & incolumitate coniunctos ne frustra nos corripuisse videatur. In præsenti autem sententia indicantur duo: primus, *ut avertat hominem &c.* In Hebræo proprie: *Ut faciat recedere hominem ab opere:* Vel, *ut faciat recedere hominis opus* vel, *ut homo sit* suppositum verbi: *ut faciat recedere homo opus suum.* hæc in varietas constructionis sensum non mutat. At à quonam opere abstrahere conatur Deus hominem? Caietanus, opus futurum existimat; quod, cum homo facere parat, deterretur à Deo, ne id perficiat. Exempla huius in Abimelech Gen. 20.3. in Laban, Gen 31.24. Sed hoc plus nimio argutum: Illud germanum, & pronum est *ut opus*, pro eo, quod reipsa perfectum est, accipi debeat: nam quod tãtum cogitatione, & desiderio stetit, non meretur appellationem *operis*. Illustravit ergo Interpres, cum dixit, *Ab his, quæ fecit;* hoc autem quid illud est, quàm peccatum; Ideo legunt Septuaginta. *Ab iniustitia.* Nicetas cum superioribus ita connectit; *Semel loquitur Deus, fertque legem: postquam autem legem tulit, si quempiam iussorum negligentem invenerit, nocturnis illum terroribus ad mentem revocat, & monitis corrigit, & ad pænitentiam revocat.* Favet ipsum verbum avertendi, seu recedendi, seu declinandi à malo, quod indicat cursum, & impetum, in scelus præcipitem.

LXX. *Nicetas.*

2 *Dei bonitas, non vindictæ cupidior, quã corrigendi, ne puniat. Sap. 11.24 Rom. 2. 4. Psal. 22. 6 Heb. 2. 16. Divinæ virtutis opus iustificatio impii. Iere. 2. 24. Pænitentia peccatoris admirabilis ex multis capitibus. Ephrem.*

Vides hic etiam Dei bonitatem, non tam ad punienda peccata proclivem, quàm ad emenda, & corrigenda; in eo enim totus est, ut resipiscat impius, *& vivat.* Vide Ezech. 18. Eo minas omnes, atque terrores confert, ut deterreat, & retrahat. Ideo *dissimulat*, ut ad *pænitentiam tanta patientia, & benignitate adducat.* Ideo cunctatur in inferendo supplicio, ut tempus pænitentiæ concedat. Ideo *misericordia* illius *subsequitur*, & fugientem *persequitur*, ut *apprehendas, & avertat à via sua mala.* Nam multo mirabilius est ignoscere, quàm punire: reducere domum, quàm continere domi; revocare, & reducere de via iniquitatis, quàm hominem non errantem ducere, & recta gradienti comitem se adiungere; denique iustificare impium, quàm coronare iustum. Quantum enim, & quàm præclarum divinæ virtutis facinus, peccatorem impetu ruentem in scelera, comprimere, & sistere, instar equi præcipitis, aut Dromedariæ velocissimæ, *attrahentis ventum amoris sui*, de qua scriptum est: *Nullus avertet eam?* Propterea iubemur vehementer suspicere, & admirari, vel Dei virtutem, vel hominis etiam divina gratia corroborati pænitentiam, Eccl. 8.6. *Ne despicias hominem avertentem se à peccato.* Quantum hoc ex infirmitate nostræ naturæ; ex dæmonis insidiis, & potentia; ex divinæ gratiæ virtute, eleganter descripsit S. Ephrem tractatu de pænitentia in Jonam Prophetam.

3 *Gregor. Superbia quid. D. Thom. Nicolaus. Dionys. Hugo. Vatabl. Deus superbiam puniens humilitate placatur. 3. Reg. 21. 29. Ex radice superbiæ fructus, & germina suppliciorum.* LXX.

Et liberet eum de superbia. Secundus divinæ correptionis fructus Gregorius existimat esse expositionem præcedentis, ita ut *superbia* generaliter accipiatur pro quolibet peccato, in quo inest divinæ legis contemptus aliquis, & impudentissima humanæ voluntatis adversus divinam elatio, sicut scriptum est Eccles. 10.14. *Initium superbiæ hominis apostatare à Deo, quoniam ab eo qui fecit illum, recessit cor eius; quoniam initium omnis peccati est superbia.* Hæc interpretatio fere est Latinorum, D. Thomæ, Nicolai, *Dionysii*, Hugonis. Solet ergo Deus immissis somniis, & terriculamentis nocturnis comprimere insolentiam superbissimorum hominum, ut Nabuchodonosori, & Balthasari contigit; *Donec sciant quod dominetur excelsus super Regnum hominum, & potestas eius, potestas sempiterna.* Daniel. 4. 22. 31. 32. In hanc interpretandi rationem trahi potest litera Hebraica: *Ut abscindat ab homine superbiam.* idest, *ut humiliet eum sub manu sua.* Idest: Solet Deus homini obiicere, & repræsentare, quæ conferre possunt ad comprimendam suam superbiam, ut videns se conterritum, & humiliatum; nihil habeat, unde superbire possit. Et certe hæc videtur commodissima divinæ bonitatis ars, ne impios punire cogatur, *liberare illos de superbia.* Hæc enim est, quam severissimo supplicio prosequitur Deus. Sicut è contrario humiliatio peccatoris, Dei iustitiam, vindictam de peccatore exposcentis placare solet: *Nonne* (inquit) *vides Achab humiliatum?* Superbia autem, & impudens illa sui confidentia, atque divinæ legis contemptus, radix, & truncus quidam est, cuius fructus, & rami sunt gravissima Dei vindicta, & severissima supplicia, sicut Ezech. 7. 10. scriptum est. *Egressa est* (erupit, quasi germina arboris frondosi) *contritio, floruit virga* (videlicet ramus superbiæ; quod instrumentum erit verberum, & plagarum) *germinavit superbia* (hæc enim sunt superbiæ germina, & fructus iniquitatis, pœna ipsa iniquitatis) *surrexit in* (ex) *virga impietatis.* Ubi Septuag. legunt: *Contumelia surrexit*, est enim contumelia, & ignominia digna superbiæ pœna.

4 *Superbia*

Sed iuxta proprietatem vocis originalis, atque lectionem Septuaginta potius accipiendum videtur, ut *super-*

pro superbo tyranno.

superbia sit trux, & sævus alicuius Tyranni animus, multa in aliorum perniciem, & cædem molientis, sicut Iere 13.17. *In abscondito plorauit anima mea à facie* (præsentia, & conspectu) *superbia*, idest, Tyrannorum, & hostium sævissimorum. Rursus *superbiam* non accipio quasi active, ut significet peccatum Tyrannidis, & crudelitatis, à quo revocet Deus hominem, quem corripit; sed quasi passive, quod liberare Deus velit eum, quem corripit à *superbia alterius*, idest, à superbo, & crudelissimo Tyranno; idemque significat verbum liberandi, quod est protegi, & abscondi à quopiam discrimine, quasi in profugio aliquo; unde dictũ est Ps.142. *Ad te confugi.* Hieronymus proprie: *A te protectus sum.* Tum etiam sic exigit id, quod statim sequitur. *Vt non transeat in gladium.* & id plane intellexerunt Septuaginta legentes; *Et corpus eius à ruina liberabit.* Vox enim, quæ *superbiam*, vel altitudinem significat, dicitur etiam *de ruina*, seu valle profunda. Sententiam universam eleganti paraphrasi nexuit, & illustravit Nicetas; *Et vero* (inquit) *usque eo est hic timor utilis, qui visis, & simulacbris utitur ad erudiendum, ut & futurum supplicium cohibeat: & hominis, quem reddit meliorem corpus, & animum quovis malo, atque incommodo liberet, nec in hostium manus eum incidere sinat.*

Superbia active, aut passive quid. — כסת — *Hieron.* — LXX. — *Lucida totius sententia paraphrasis. Nicetas.*

Vers. XVIII. Eruens animam eius à corruptione, & vitam illius, ut non transeat in gladium.

1 *Quartus fructus Divinæ admonitionis.*
2 *Mortis subita circumloquutio, Fovea quid in Sacro sermone. Puteus interitus. Videre Foveam Metalepsis. Illustrati David, & Ezechiel.*
3 *Quartus fructus.* Transire *in bonum, & in malum Transire per ignem. Explicatus locus Regũ. Hypallage.*
4 Gladius *pro bello, & omni armorum genere. Vnde dicatur in Hebræo. Explicatus Moyses.*

1 *Tertius fructus Divinæ correptionis.*

ALii volunt sententiam hanc esse præcedentis expositionem. Sed præstat, ut ut tertius fructus Divinæ correptionis ac ne coincidat cum præcedente, is accipiatur non tam pro nece, quam pro insidiis ab hostibus structis, quorum discrimen eo gravius est, quo occultius. Solet Deus impium hominem insidiarum supplicio afficere: corripit igitur, ne in illas incidat & simul etiam erudit, & instruit, ut discrimina, & vitæ insidias declinare possit. *Eruens*, prohibens, continens. In Hebræo, & Græco nova sententia: Prohibet, & tuetur, *Animam*, vitam à *corruptione*, interitu, & pernicie Septuaginta. *Pepercit animæ eius à morte.* Recte, sed eam mortem, & corruptionem intelligit, in quam quis incidir subito, velut in foveam paratis insidiis: nam ex Hebræo proprie legitur: *Prohibet vitam eius à fovea.* Quid autem *fovea* significet in Sacro sermone, diximus supra, ca. 18.7.8.9.10. Significat porro vitæ discrimina, & puteum malorum, quibus in interitum præcipitatur, qui Divinæ voci, & admonitioni non obedit. Quia autem in *fovea*, aut in sepulchro res aliqua corrumpi, & interire solet, ideo *fovea* dicitur, *Puteus interitus*, Psal. 54 & pro *corruptione* sumitur ab Interprete, & à Septuaginta, Ps. 15 *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem* Quod ex præcedenti parte explicatur: *Non derelinques animam in inferno.* Quare quod in Hebræo est, *Videre foveam*, idem est, quod videre, & experiri *foveæ corruptionem.* Rursus quia cum fera aliqua incidit in foveam, solet è venatoribus multis iaculis vulnerari, & configi, ideo etiam pro *vulneribus* accipitur, Ezech. 29.4. ubi de Rege Israel sub metaphora leonis dicitur; *Non absque vulneribus suis ceperunt eum.* Quod Septuaginta dixerunt: *In corruptione captus est.* Proprie autem ex Hebræo; *In fovea captus est.* Ergo cum hoc loco *corruptionem* dixit *Eliu*, Vitæ discrimina, repentinum interitum, & quæ cum insidiis, & morte coniuncta sunt, significare voluit.

חשך — LXX. — *Mori inopinata. Fovea vitæ discrimen.* — שחת — *Puteus interitus, quid. Videre foveam, Hebraismus. Fovea pro vulneribus per metalepsim.* — LXX.

3 *Quartus fructus Divinæ admonitionis.*

Et vitam illius ut non transeat in gladium. Hic est quartus Divinæ correptionis, atque admonitionis fructus, *non transire in gladium*; cum enim soleat Deus gladio hostium, atque bello infestissimo, populi alicuius impietatem vindicare, vel privatum alicuius hominis scelus punire, permittendo ut cadat in bello; certe cum hominem corripit, docet, ut per pœnitentiam huiusmodi supplicium declinare possit: & ut, si quando manus conferat cum hoste, incolumis, victorque evadat. *Transire* autem *in gladium*, est idem quod incidere in manus, & tela hostium, & cadere in bello. Quãvis enim *transire* aliquando significet evadere salvum, & incolumen, ut Ps.141. 10. *Cadent in retiaculo eius peccatores: singulariter sum ego, donec transeam* at ex adiunctis in malum accipitur, hoc loco *transire in gladium*, idest, permitti, & devoveri gladio, & neci. 2. Reg 12.31. *David Ammonitas traduxit in tipo laterum*, Hebraice, & Septuag. *Transire fecit eos* per fornacem, in fornace quippe coquuntur lateres. & 4. Reg. 16.3. *Filium suum consecravit transferens per ignem.* Hebraice: *Transire faciens.* Idest, coniiciens in ignem, & cremans: non enim est, quod apud nos sonari posset; *Passolo por el fuego.* sed potius in igne deposuisse, ut totus, quasi holocaustum concremaretur. Sic enim Iosephus ait: Achaz Regem *unicum filium suum holocaustum obtulisse ipsi Baal*; de quo istic est sermo. Sic igitur *transire in gladium*, erit gladio perire. Nisi malis per Hypallagem exponere, ut gladius transeat, idest, adigatur in illum.

Verbum transeundi contrariarũ significationũ. — עבר — LXX. — *Transire per ignem quid.* — *Iosephus.* — *Hypallag.*

In gladium. Omne armorum genus, quæ lædunt, significat; deinde bellum, quod armati gerunt. Septuaginta: *Et non cadat ille in bello.* Quod autem hic dicitur *gladius*, est à radice *Salahh*, quod est *mittere*, aut *proiicere*; quare ex proprietate vocis significat iaculum, vel missile. Vulgatus: *Armaturam* in genere vertit. 2. Paralip. 32.5. & *Pugionem* 2 Paralip 23.10 *Gladium* vero hoc loco, & inferius, c. 36. 12 Nehemiæ. 4. 13. quam significationem probant Hebræi Rab. Abraham, Rab. Mardokai: Quare quod Genes. 37.31. dicitur; *Tulerunt tunicam eius mittentes, qui ferret ad patrem, &c.* Legendum existimant aliqui: *Gladio scindentes*, vel iaculo, aut missili secantes, eo quod instrumentum illud scindendi, appellationem habeat à verbo *immittendi*, vel *proiiciendi*.

4 *Gladius pro omni armorum genere.* — LXX. — שלח — *R. David. R. Abr. R. Mard. R. Mard. Pagnin. in Thes.*

Vers. XIX. Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit.

1 *Elucidatio paraphrastica sententia.*
2 *Deus paulatim intendẽs supplicia, & morbos. Increpatio ad dolorem, & rem ipsam relata. Explicatus Isaias, David, Moyses.*
3 *Dolor, quid proprie Lectus morbi, & infirmitatis Symbolum.*
4 *Fortitudo, & diuturnitas morbi Ossa, pro omnibus membris. Explicatus David.*
5 *Morbus, peccati pœna. Aegrotanti orandum, & pœnitendum. Illustrati Sapiens, & Lucas.*

1 *Elucidatio sequentium sententiarũ.* — *Psal. 6. 3.*

CUm vero (inquit Eliu) ad priores Dei voces, & correptiones obsurdescit homo, & nocturnis visis, atque terroribus nihilo fit melior, iam tunc multo severius loquitur Deus, & *arguit in furore*, atque *corripit in ira*, gravissimo aliquo morbo afficiens, paulatimque vim morbi, atque doloris intendens, & vitam ad summum periculum adducens, consumptis, carnibus, absumptis viribus, contusis, atque debilitatis ossibus, summo cibi fastidio; quousque tandem vel per se ipsum his flagellis admonitus resipiscat; vel alicuius Angeli hortatu, & consilio suam impietatem cum vehementi susceptæ improbitatis odio, & vitæ pristinæ pœnitentia agnoscat. Hæc est fere sequentium sensus, summaque.

2 LXX. — *Philipp.* — *Isai. 27. 8.* — *Deus paulatim augens supplicium.* — *Increpatio re ipsa, & morbo.* — ריב

Increpat quoque. Sapienter Interpres illud, *quoque*, addit: sicut & Septuag *Iterum*, ut secundam Divinæ correptionis viam, & rationem proponat Philipp. *Non solum visionibus terret Deus, ut corrigat; verum etiam infirmitatibus desæviat, ut emendet.* Hoc illud est Is. *In mensura contra mensuram.* Semel, & iterum mensurat supplicia, & paulatim per suos gradus, ubi videt opus esse, auget mensuram supplicii. *Increpat*, igitur iam, non solum verbis, sed verbere, & reipsa. Eiusmodi enim *Increpationem*, & castigationem affert originale verbum,

bom, eam præsertim, quæ morbo, & corporis dolore, & cruciatu adhibetur: nam ab eodem dicitur Deus *arguere in furore*, Davidem gravissime ægrotantem, Ps. 6. 1. & Psal. 36. 1. & *Corripitur* Jobus mortiferis morbis laborans, superius, cap 5. 17. *Reges increpat.* 1. Paralip. 16. 21. & Ps. 104. eum castigatur propter ablatam Saram Pharao *Plagis maximis.* Genes. 12. 17. Abimelech morbo gravissimo, & *mortifero*, Genes. 20. 3. 17. Denique David morbos suos *correptiones*, atque *increpationes* vocat. Ps 38. 34. *Increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem.*

3 LXX. כאב

Per dolorem. Septuagin. *Languorem* dixerunt, & sæpe coniungitur cum *infirmitate*, & cum *languore*, Is. 53. 3. & cum *ærumnis.* Eccles. 2 23. & cum *vulnere* Job. 5. 38 Gen. 34. 25. & Ps. 68. 27 & cum *paupertate.* Ps 68. 30. & cum *flagellis.* Ps 17. 18. & cum *gemitu.* Ps. 30. 11. & fere ponitur pro *tristitia.* Ezech 13. 22. Ergo significat cruciatum, aut morbum, qui cum ingenti dolore corporis, & ægritudine animi coniunctus sit, ex quo necesse sit in lecto decumbere; lectus enim, aut cubile infirmitatis symbolum est. Luc. 17. 34 ut infra dicemus. Ut autem corporis dolores, & morbi contingant ad supplicium, aut expiationem, diximus superius cap. 23. vers 10.

Lectus morbi, & infirmitatis symbolum.

4

Et omnia ossa eius marcescere facit. Afficit, inquam, morbus etiam ossa, ebibitque ossium medullas, clare reddidit Interpres. quod in Hebræo obscurius redditur: *multitudo ossium eius in fortitudine*, supple, doloris: Fortitudo enim illa à radice *Ethan*, videtur esse duritia quædam, asperitas, vehementia, pertinacia ægritudinis, & cruciatus, alii *perennitatem* quamdam intelligunt, & diuturnitatem morbi. Sic Psal 73. eadem voce dicitur: *Tu siccasti fluvios Ethan*, quod Hieronymus dixit: *Flumina fortia.* Alii, *Perennia*, aut vehementi impetu profluentia. Septuaginta ad torporem retulerunt, *Multitudo ossium eius obtorpuit.* Nicetas, *Horrorem* etiam ossium supra *torporem* addit. Sed eleganter noster Interpres: *Marcorem*, qui fit exsucto nativo succo, & medullis confectis. Quod si pro *ossibus* membra universa corporis intelligas, quod in sacro sermone licet, quia membra potissimum ossibus constant, tanquam parte solidissima, ut aliquando diximus, tunc significabit atrophiam, & marcorem, atque torporem universi corporis. Vide sup. cap 20. 11. & cap 21. 24 & cap. 30 30.

Fortitudo & diuturnitas morbi.

איתן

Hieron.

Nicetas. Ossa pro omnibus membris. Atrophia & marcor totius corporis.

5

Vides, ut morbi, & corporis dolores sint frequenter supplicia impietatis: nam qui nostri corporis auctor, & Dominus est, atque nostrorum humorum, & sanitatis contemperator cum videt nos abuti corpore, & viribus, vires adimit, & sanitatem; atque vinculis dolorum constrictos, & compedibus imbecillitatis detentos, atque lecto iacentes, tanquam cippo alligatos, tradit tortori: Scriptum est enim: *Qui delinquit in conspectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici:* Ideo iubet orandum, & sacrificandum pro peccato, & avertendum ab his, quæ quis facit, ad sanitatem consequendum; *Fili in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, & ipse curabit te. Averte a delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum: da suavitatem, & memoriam simi aginis, & impingua oblationem.* Peccata sunt, propter quæ Paulus testatur multos apud Corinthios ægrotasse, & diuturna valetudinis imbecillitate laborasse. multo etiã suũ diem obiisse 1. Cor. 11 30 Sic Jer. 16 4 comminatur: *Mortibus ægrotationum morientur.* Septuag. *In morte morbosa morientur.* non enim lævior est hostis gladius, subito vitam eripiens, & conficiens Ex horum numero, qui cum propter peccata & ægrotant, & moriuntur, illi erunt, de quibus scriptum est Lucæ 17. 34. *Erunt duo in lecto uno, unus assumetur, & alter relinquetur.* Quod S. Ephrem peculiari homil. in hunc locum de ægrotantibus, *iustis, & iniustis, & qui in morbo vitam terminant*, accipit: per *lectum* enim *infirmitatem denotari* existimat. *Sunt*, inquit, *ægroti, ac languidi iusti, ut Job, & Lazarus. Sunt, & iniusti, ut Cain, & Giezi.* Sed de morbis, & de morborum caussis superius diximus.

Morbus supplicium peccati. Deus vires adimens abutentis viribus. Eccl. 38 15 9. 10. 11. Ægrotãti, orandũ, et pœnitendum.

LXX.

Ephrem. Lectus iustorum, et iniustorũ ærumna.

Vers. XX. Abominabilis ei fit in vita sua panis: & animæ illius cibus ante desiderabilis.

1 *Cibi fastidium Lethale.* Nausea, *& abominatio. Illustratus David, & Moyses.*
2 *Verbum* Abominandi, *de rebus fœdis, & immundis.* Herba, *res immunda. Explicatus David.*
3 *Anima, ventriculi appetentia. Panis desiderabilis, ad delitias. Explicatus Daniel.*

PErgit in describendo morbo gravissimo, cum pergit Deus contumacem peccatoris animum morbo ingravescente discruciare. Est autẽ illa cibi inappetentia languens, & iacens, malũ ingens ægrotantis hominis, & per se mortiferum, ut indicatur Psal 106. 18. *Omnem escam abominata est anima eorum, & appropinquaverunt usque ad portas mortis.* Videturque similis quædam inappetentia fuisse coniuncta cum illa *saturitate*, de qua Ps 105. 15. *Misit saturitatẽ in animas eorum*, quæ eadem videtur vocari nausea, abominatio ventriculi, aut animæ. Numer 11. 20. *Comedetis usque ad mensem dierum, donec vertatur in nauseam:* quæ est fastidium omnis cibi; ut eum locum clarius legit Onkelus: *Donec fastidiatis, eritque vobis in offendiculum.* Videlicet tanquam res abominanda, quam quis omnino aversatur. Porro ad nauseam, illa *abominatio* referri solet, & ad res sordidas, quæ nauseam efficiunt, ita ut nulla ratione traiici aliquid possit. Sic Septuag. hoc loco; *Omnem escam frumenti non poterit sumere.* Vox autẽ Hæbræa in hoc tantum loco invenitur, & aiunt quidem, Elias Thisbites, Rab. David, Rab. Mardochai, & Complutenses, verbum *Zaham* ad sordes referri, & excrementa, quæ ex cibis egeruntur, quare dicunt significare, non solum *abominari* aut *nauseare*, sed etiam *inquinari*, & *fœdari*: eo quod inquinationem & sordes abominari solemus Quare Elias Thisbites legit hunc locum: *Execretur tanquam rem fœdam, vita eius panem.* quo eodem verbo utitur Thargum, Ps. 105. 20 ubi Septuag. legunt: *In similitudinem vituli comedentis fœnum.* legit enim; *In similitudinem vituli, qui comedit herbam, & coinquinat se.* Honeste enim, & munde per *fœnum*, aut *herbam viridem*, ex qua multum fœdi excrementi egeritur, sordes ipsa significari putavit Quod autem dixit interpres *in vita sua*; dissolvit, & illustravit Hebraismum, nam in Hæbræo cum verbum *abominandi* sit generis fœminini, vita est suppositum, in hunc sensum; *Vita eius abominari eum facit eam.*

Cibi fastidium lethale. Abominatio, & nausea. Onchel. LXX.

2 *Elias Thisbit. R. R. Dau. Mardoch. Complut.*

זהם

Thargum LXX.

Herba pro excremẽto.

Et anima illius cibus ante desiderabilis. Expositio præcedentis. *Anima*, ventriculo, appetentiæ redditur *abominabilis ipse cibus desiderabilis*; sive ut in Hebræo est; *Cibus desiderii*, vel aviditatis, qui solebat quondam irritare palatum, & appetentiam. Is videtur esse ille *panis*, qui Dan. 10. 3 dicitur (licet alia radice *Habamad*) *panis desiderabilis.* Hebr. & Septuagin. *Panis desideriorum.* Qui quamvis Theodoreto videatur esse panis quicumq; *Panis enim* (inquit) *necessarius est, & communis omnium cibus; idcirco panem desideriorum appellavit: ut cibum communẽ, & alimentorũ amabilissimum*, Sed certe ad voluptatem, & delicias pertinet, à quibus tempore illo iustus omnino abstinuit. Sic & panis aviditatis, vel desiderii, erit ille, qui cum delicatissimus sit, & ex ferre purissimo, velut ex adorea confectus, potens est palatum, & appetentiam quantumvis depravatam irritare; & qui quondam cum summa aviditate sumi solebat ab homine sano. Septuag. paulo aliter legunt: *Et anima eius cibum desiderabit.* Videlicet, quod tanta sit morbi gravitas, tantaque corporis imbecillitas, ut desideret quidem, & concupiscat cibum; sed sit ea aviditas inanis, ita ut oblatum cibum non possit sumere, neque traiicere.

3 *Panis desiderabilis, quis.*

חמד

Theodor.

LXX.

Vers. XXI. Tabescet caro eius: & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.

1 *Cibi fastidium. Marasmus ex inedia.*
2 *Hebraismus:* Non videri, *properire. Explicatus Jeremias.*
3 *Ossa prominentia, de extrema macie Dolor sævus* Leo. *Explicatus Isaias.*

Ex

1 *Cibi fastidium. Marasmus ex inedia.*

EX cibi fastidio, & inedia sequitur consumptio totius corporis, cum paolatim cruciatuum, & dolorum funes intendit Deus, idque sive propter febrem consumentem substantiam humidam, ex qua marasmus vel atrophia provenire solet: sive propter solam inediam, ex qua dissolvuntur vires animalis, & molliores, humidioresque partes absumuntur, ut medici docent de marasmo, & atrophia disputantes, aut etiam de senio ex morbo.

2 *LXX. Noa videri, pro perire.*

Tabescet Propr. exedetur, consumetur. Septuag. *Quoadusque putruerint eius carnes*. Addit lectio originalis: *Consumetur caro eius a visu, vel a vidente.* idest, non poterit videri; caro eius non apparebit. Clarius; Non erit caro, que videri possit; sed propter incredibilem corporis extabescentis maciem mutabitur pristinus habitus totius corporis, & tam erit macilentus, ut non appareat in eo vestigium pristinæ faciei. Quod perit, aut evanescit, dicunt Hebræi, *Non videri* Jerem. 14 13 *Noa videbitis gladiam, & fames non erit*. Ac si dixisset; Non erit gladius, & famem non videbitis. Sophon 3. 15. *Non timebitis* (Hebræa, & Septuaginta, *Non videbis*) *malum*. Psal 88. 49 Ecclef. 8.16. Vide quæ diximus supra cap 3. vers. 10. & iterum sequente particula.

3 *Extremæ maciei descriptio, ex ossibus prominentibus. LXX. Tygur. Vatabl.* שפה

Et ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur. Elegaoter, & dilucide, quod breviter, & obscure in fonte; *Nudabuntur ossa eius, non videbuntur* idest, quæ prius noo videbantur, neq; discerni poterāt, utpote quæ essent carne operta, ac bene vestita; iam tunc apparebuot, ac si nudata fuissent, ita ut discerni & numerari singula possint. Quare sapienter, quod io Hebræo est: *Noa videri ossa*, Interpres dixit, *Tegi*. & quasi vestiri superinducta carne Sept. vero; *Et ostenderit ossa sua inania*. Eleganter Tygur cum Vatabl *Et promineant ossa eius, quæ prius non videbantur*. Nam quod noster dixit, *nudare*, à radice *Saphak*, Hebræi dicunt elevare, aut eminere: consumpta enim carne necesse est ossa prominere, & extare, quæ prius immersa videbantur carne. Quod enim Pago. & Regia, Caiet. post Thargum, Rab. David. Rab. Levi, R. Mardoch. vertunt; *Ossa eius confringentur, aut, conterentur*, deducentes à radice *Suph*, alienum videtur ab hoc loco: nam *Suph*, potius significet obruere, & quasi conculcando abscondere; unde dicitur Ps. 138. *Tenebræ conculcabunt me.* Sed illud tamen non alieoum, quod morbo gravissimo ossa male habent. Hine Ezechias morbi, dolorisque magoitudinem deprecabatur. Is. 38. 13. *Quasi Leo, sic contrivit omnia ossa mea.* ubi Cyril eleganter; *Qui tandem Leo? morbi dolor, & tantum non mors, inspectem infremens, & insalutem minitans*. Vide quæ diximus sup cap. 30. 30.

שוף

Dolor fævus Leo. Cyrill.

Vers. XXII. Appropinquavit corruptioni aoima eius, & vita eius mortiferis.

1 *Iaappetētia, & alia symptomata lethalia.*

2 *Varia* Mortiferorum *interpretatio. Ministri crudeles inferendi morbos, & mortem, Dæmones. Varia illorum nomina.* Pollynctores qui.

3 *Simplicior expositio* Mortuum, *&* Mortale, *quid in sacro, & vulgari sermone. Illustrati Moyses, David, Paulus.*

1 *Galen. 3. de morb. vulg. con. 3. sect. 72. LXX.*

APpropinquavit corruptioni. Ex tanta macie, & inedia certa mors, ut aliquando Galenus dixit; *Inappetentiam, quæ eveniebat in morbo, signum fuisse ipsam naturalem facultatem extingui.* Et per sequidem tum inappetentia, tum tabes mortifera sunt Septuag. clare: *Appropinquavit anima eius, & vita eius inferao.*

2 *Pagnin. Regia. D Thom. Nicolaus Dionys. Philipp.*

Mortiferis. Alii traositive, & active reddunt; *Mortificationibus.* Vatab. *Vt qui tradunt hominem morti, hoc est morbis* Fere eodem modo Latini. D. Tho Nicolaus, Diooys. *Signis, & causis mortem inducentibus.* Sed quorsum nunc, cum adhuc de morbo egerit, & de signis per se lethalibus? Non dissimile, quod alii per *mortiferos* intelligunt paroxismos, & alia moribundi hominis signa, ex quibus certa fiunt mortis prognostica. Philip. *Infernales ministros*; Dæmones videlicet homini impæniteoti, & post morbi cruciatus, & dolores ooo resipiscenti adsunt, rapturi ad æternos cruciatus, ubi primum egressa fuerit anima è corpore, sicut scriptum est; *Si male egeris, statim in foribus* (tui exitus, discessus è corpore) *peccatum tuum* (peccati pœna) *aderit* (itineris comes, sceleris vindex) Forte etiam per *infernales ministros* intelligit, spiritus nequissimos, quorum interdum opera utitur Deus non solum ad flagellandum hominem impium morbis, sed etiam morte; è quorum oumero potuit esse ille *Angelus percutiens*, & interficiens Ægyptios, qui Exo 12.23. dicitur Hebraicè, *Masbbith*, idest. *Percussor*, vel *homicida*, vel *corrūpens*, aut *perdens*, & Paul Græcè vocat *Olotreutes*, idest, *perniciem afferens*. Et *Angelus crudelis*. Prover. 17. 11. & *Angelus exterminator*. Judith. 8. 25 & 1. Corint. 10. 10 & *Rex abyssi*, Hebr. *Abadon*, Græce autem *Appollion*. Latine, *habens nomen exterminans*. Apoc. 9. 11. Vide quæ diximus supra cap. 2. vers 7 oum. 2. & 3. Hanc eandem rem indicaruot Septuaginta vers. sequente, ubi nomioant *Angelos mortiferos*. Tygurina (quod aliis etiam Latinis placuit) paulo Latinius, *mortiferos*, vult esse *Pollinctores*, qui cadaver lavant, uoguot, pollinciunt, & funus curant, quasi dicat parum abest, quin moriatur, & mortuus jam tradatur pollyoctoribus. Sed quidem isti non interficiunt, neque mortem afferunt, de quo est sermo, sed potius mortuum efferunt.

Gen. 4. 7.

Dæmones ministri inferendi mortē, & morbos. Varia nomina Angelorum crudelium. משחית ὀλοθρευτής.

Tygurin. Tuelman Osorius. Pollynct.

Ergo illa mihi ut simplicissima, ita & germana interpretatio videtur, ut *mortiferi* dicantur moribuodi homioes, quasi iamiam morituri, ut qui mortifere ægroteot. Et quamvis proprietas Latioæ vocis id noo suadeat; at suadet haoc intelligentiam vox originalis *Methim*, quæ significat *mortalem*, *mortuumve*, à *Muth*, id est, morte, hoc discrimine, quod si sub, *mem*, habet, *Seva*, ut hoc loco, significat *mortalem*; at si habeat *Tsere*, significat mortuum; ita ut vivens adhuc, & *mortuus* positione tantum differant, quod mortalis rectus incedat, sicut sunt duo puncta *Seva* ( ) at mortuus iaceat, sicut sunt duo puncta transversa (..) Sed hoc levioris negotii est; sicut, & illud, quod propter diversa puncta eandem vocem *Methim* ad diversas radices quidam existimant reducendam, repugnante Hieronymo, qui cum habet *Seva*, reducit ad *Muth*, idest, mortem, sicut cum habet *Tsere*, ut constat Isai. 5 13 Tum etiam hoc loco Quare si legas pro *mortiferis*, *mortuos*, sensus constabit, q. d. Parum abest, quin connumeretur cum mortuis, & moribundi habitum præ se ferat: Quare *mortiferi* erunt iidem, qui mortales, non solum morti obnoxii, sed mortis certissimæ, atque brevissimæ signa præferentes. Et proculdubio, licet, *mortalis*, languidioris sit apud Latinos significationis, at apud nostrates in vulgari, sicut, & in Sacro sermone vehementioris est: nam uos *mortalem* dicimus, eundemque *mortiferum*, nam & venenum mortiferum appellamus, *Ponçoña mortal*; item & ægrotum, cum colore, oculis, ore, atque totius corporis habitu; mortuum potius, quam viventem refert, sicut de eo, qui repentino aliquo timore exanimis exalbescat, dicimus, *Pusose mortal* Sic existimo Paulum appellasse suum corpus; *Cum mortale hoc induerit immortalitatem*, idest, corpus nunc signis, & effectibus mortis circumdatum, quæ nihil nisi mortem repræseotant, exuerit omne id, quod mortis est, & vitam, vitæque sempiternæ signa quasi stolam sibi amicierit: nam quod hoc modo mortale est, mortuum refert sicut 1 Reg. 25 37. dicitur de Nabal.* *Emortuum est cor eius intrinsecus, & factus est quasi lapis.* & Genes. 2. *Morte morieris.* idest, freqties, præferesque signa mortis certissimæ: & qui te viderit, mortalem agnoscet, censebitque. Sic illud per *Seva*, Isai. 5. 13 *Nobiles eius interierunt fame.* vel cum Septuag *Mortui propter famem*, quod Hebraizantes vertunt: *viri famis*. quanto melius, *intereuntes*, vel, *mortui fame?* nos, *Muertos de hambre*. idest, macilenti, & exsucti, suriaque fame confecti. & Isaiæ, 41. 14. per *Seva* etiam: *Nolite timere, qui mortui estis, ex Israel*, qui velut mortui reputamini, & discriminibus gravissimis expositi estis: & ut Paulus loquitur: *Morti destinati*. Ergo *mortiferos* hoc loco, *moribundos*, aut eos, qui propter gravissimum mortis discrimen mortui reputantur, intelligi oportet. qua gravissimi morbi periphrasis est, ut apud David

3 *Mortiferi pro moribundis. Mortalis, & mortuus positione differens.*

מתים

מות

Simplex, & idonea expositio.

Mortale pro mortifero.

1 Cor. 15. 53.

* *Pusose muerto, y elose.*

Morbi gravissimi descriptio. vid Psal. 87 3.4. *Vita mea inferno appropinquavit, Factus sum sicut homo sine adiutorio.* (robore, qui utique melioris conditionis essem) *inter mortuos; liber* ab his cruciatibus, & morbis gravissimis. Vide, quanta soleat esse morbi, & doloris acerbitas.

Vers. XXIII. Si fuerit pro eo Angelus loquens unus de millibus, ut annuntiet hominis æquitatem:

Vers. XXIIII. Miserebitur eius, &c.

Vers. XXV. Consumpta est caro eius, &c.

1 *Varius, & verus nexus.*
2 *Nexus idoneus. Artificium Oratoris.*
3 *Angelus, pro Prædicatore, aut Propheta Angelus, nomen officii. Invocatio, & Patrocinium Sanctorum Angelorum.*
4 *Angelus manet, verberat, primum etiam terret: postea consolatur.*
5 *Angelus* loquens, eloquēs, interpretans, *quid. Interpretis munus. Angelorum Patrocinium Sunt* Oculi, *& aures Dei.*
6 Mille, *&* Millia *de Angelorum multitudine ex Daniele, Paulo, Ioanne.*
7 *Etiam ex supremis hierarchiis mitti ad homines.*
8 *Ad peculiares effectus Angelos peculiares, præter ordinarios custodes destinari. Multos Angelos opitulari homini. Illustrans David.*
9 Angelorum officium. *Amplificant opera hominum.*
10 *Angelus docet hominē.*

1 *Varia nectendi ratio.* Contextus harum sententiarum inter se, & nexus cum præcedentibus litigiosus est. Primo enim non pauci contendunt proponi ab Eliu aliam rationem, qua Deus solet loqui, & agere cum hominibus: nam nisi homo per dolorem increpatus, & decumbens in lecto, *in se redeat*, mittet Deus quempiam Angelum ex suis ministris, suæ voluntatis interpretem, per quem homini exponat, qua ratione resipiscere, & pænitere debeat. Tunc demum fiet, ut postquam homo Angeli monitu, & pænitentiæ munere melior fuerit effectus, convalescat ex morbo; præcipiatque Deus Angelo patrono, ut suum alumnum liberet à morte.

Nexus precedens incommodus. Sed hæc intelligentia minime quadrat cum præsenti instituto Eliu, præsertim cum his, quæ diximus versic. 14. nam. potius intendit Eliu severiori, & graviori castigatione corripi hominem à Deo, cum leniori verborum doctrina erudiri se non permittit. Quare tota illa morbi acerbitas non recte recidet in exhortationem Angeli, aut cuiuspiam doctoris, cum potius soleat castigari homo gravi ægritudine, nisi obediat Angelo, ut dolore resipiscat. Adde, cum Eliu omnia hæc conferre nitatur ad Iobi doctrinam, ut illi ægrotanti, atque dolenti viam ostendat, qua melius habere possit, incongrue nūc illi pollicebitur Angelum deprecatorem, quod ærumnis, & flagellis nolit (ut ipse Eliu existimat) resipiscere.

2 *Secundus nexus cōmodior.* Ergo illud ad rem præsentem congruentius, ut doceat Eliu, quid æger servare debeat, quid Angelus illius patronus efficere soleat ad Deum placandum, & illius misericordiam alliciendam, quod ad hominem attinet, ut ad æquitatem redeat, & flagellatus sapiat aliquando: quod Angeli est, procurare hominis incolumitatem, tum animi, tum corporis; & bona hominis opera Deo offerre, tandemque annuente Deo restituere hominem pristinæ sanitati. *Artificiū sapientissimi Oratoris.* His Iobum ad meliorem frugem adducere conatur & quod non inepti oratoris est, post minarum gravissimarum terrorem blandiloquentia, & solatio aliquo delinire conatur auditoris animum graviter laborantem. Ab hac intelligentia non longe abeunt plerique Interpretes; sed perpauci illam explicate tradunt. Nunc minutiora sigillatim elucidanda.

3 *Vatabl. Tygurin.* *Si fuerit pro eo.* Hebraice, *Super eum.* Vatabl. *Apud eum.* Quod Tygurina non inepte reddit: *Cum obtingiet, &c.* q. d. si secum habere contingat, oratorem, & patronum super sua causa, suaque ægritudine deprecanda. Sensum reddit Interpres: potuit etiam proprie vertere, *pro:* nam præpositio *Ghal*, non unis tantum significationis est. *Angelus.* Quidam Interpres, *Angeli* nomine Prædicatores, aut Prophetas intelligit recta monentes, & graviter minantes, nisi homo resipiscat, quique interpretentur homini, atque exponant quid ab illo requirat Deus; tum etiam doceant, quid æquum, honestumque sit, & iniquitatis etiam atque flagitii reprehendant. Quos propterea existimat hoc loco appellari à Septuaginta. *Angelos mortiferos*, & à Chaldæo, *Accusatores.* Quis huic interpreti negat Prophetam, Sanctumve aliquem hominem Dei iussa, & mandata perferentem appellari *Angelum* in sacro sermone? Malach. Vulgatum Matt. 11.10 1. Corint. 11. 10 27 & 3. 5. enim æque, ac verum est, *Angelum* esse nomen officii, non naturæ; multos item Prophetas, immo omnes graviter invectos esse in peccata populi, divina mandata perferentes; quod est, Angelorum ministerio perfunctos fuisse, Certe *Angeli*, aut nuntii nomen in sacro sermone frequentissimum, nunc refertur ad spiritus, nunc ad homines, quod est, ex loci, & sermonis circunstantiis colligendum. Sed nunquid hic locus exigit, ut de homine accipiatur ea tantum ratione, quod potest aliquando accipi? aut vero quid cogit, ut invocationem, & Patrocinium Sanctorum Angelorum, quod hic nobis ultro locus offert, atque confirmat, ulla ratione infirmemus, atque tollamus? & quod universi fere Interpretes summa consensione astruunt, nos excludamus, atque destruamus? Res profecto minime obscura de *Angelo* proprie dicto, cum *millium* mentio fit, qui Angeli sunt, innumerabiles & cum *loquentis*, qua ratio deprecationis pro nobis Angelicæ indicatur: cum *commiserationis*; nam videntur nostra mala tangere propius custodes nostros: cum curæ & attentionis, qua vel unum quodpiam pietatis opus à nobis requirunt, *quo invento* possint commodius nobis *propitiari*, offerentes illud in Dei conspectu. Denique curandum, nec locum hunc, quo velut districto, & splendenti gladio hæreticos invocandis Sanctis, & Angelis insequi fæliciter possumus, atque etiam iugulare, vel ipsi illi è manibus nobis eripiant, vel quispiam retundat. Ego continentem interpretationem huius loci usque ad ver. 26 de Angelorum patrocinio, & precibus iam proponam, atque ex singulis particulis, verbisque eliciam, & confirmabo.

Assumitur An hoc loco Angelus sumatur pro Propheta & Prædicatore.

Angelus nomen officii.

Sanctorū Angelorū patrocinium, & invocatio. Quæ probent locū proprie accipiēdum de Angelo.

Locus adversus hæreticos pro invocatione Sanctorum.

Angelus loquens. Septuag dixerunt; *Si fuerint mille Angeli mortiferi, unus eorum non vulnerabit eum.* quod ita elucidat Nicetas, *Qui extremis cruciatibus exercetur, si perpessionis suæ caussam in peccato consistere intellexerit, atque ad Deum de errato suo confessus, se converterit, impendentem mortem inhibebit, etiam si sexcenta sint, quæ mortem accersant, atque lacessant.* Videntur itaque non tam pro persona nunciante, quam pro ipsa nuntiatione, & indicatione mortis sumpsisse. q. d. Etiam si iam mille signa *mala*, atque mortifera portendant eius mortem, *ope* tamen pœnitentiæ vivet, Denique senectam revocabit. Sed sensus elegantior, & acrior, si propria *mala*, pro Angelo, non pro *Malacuth*. idest, nuntiatione sumatur; Rursus pro *Angelo* bono; quem etiam sensum amplectitur Chaldæus; *Si est in eo meritum, præparatur Angelus paracletus unus de millibus accusatoribus ut annunciet filio hominis æquitatem suam* Quamvis enim *accusator fratrum suorum* sit Diabolus, & Satanus, at is *accusat nos ante conspectum Dei nostri die ac nocte*, Apoc. 12. 9.10. Sed qui nos ipsos accusat apud conscientiam nostram, qui urget, qui minatur, ut à peccatis ad meliorem frugem convertat, & mortem avertat impendentem, is bonus Angelus tutelaris est, vereque *paracletus: Unusque de illis millibus*, qui sunt *administratorii spiritus in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*; nam plenum est paterna charitate, delinquentes monere, comprimere, & si opus sit, verberare; ut quondam factum narrat. Euseb li. 5. histor. ad finem. Natalem enim quendam in hæresim prolapsum, revocant verberibus Sancti Angeli; *Natalis deceptus, frequenter ad monebatur in somnis: sed cum negligentius susciperet visiones, à Sanctis Angelis per totam nocte verberatus, & pœnis gravibus excruciatus, mane consurgens cilicio se induit, &c.* Atque Hieronym. etiam iidem revocant à nimia lectione, & studio prosanorum librorum, *illa voce inter flagella resonante*, ut

4 LXX. *Nicetas. Angelus nō solum pro Evangelio.*

מלאכיה
מלאך

Chaldæus Angelus bonus quomodo nos accuset.

Angeli boni, & tutelares verberant interdum suos alumnos.

Eusebius.

Hieron.

Sancti Angeli paracliti, Angeli boni primo terrēt postea consolātur. Hieronym. Chrysost. Gregor. Cyrill. Beda.

ut ipse de se ad Eustochium scribit, *Miserere mei, Domine*. donec *ad Præsidentis Christi Jesu genua provoluti, qui adstabant* Sancti Angeli *precabantur, ut veniam tribueret adolescentia*. Paracleti porro sunt, & consolantur homines post molestiarum, & ærumnarum exercitationes, sicut de Lazaro deportato ab Angelis, in sinum Abrahæ scriptum est, *Hic consolatur*, Luc. 16. Quid, quod cum apparent, quamvis initio timorem injiciant, ad extremum *consolationem, & tranquillitatem*, relinquunt, ut eleganter æque, ac sapienter docebat, dicebatque Antonius ille magnus apud Athan. Hieronym. in Matth. 28. Chrysost. hom. 9. in Matth. Greg. hom. 26. Pasch. Cyril. Cathechef. 14. Beda in 1 Lucæ. Alios adduximus super cap. 4. vers. 16. cum de signis veræ revelationis ageremus.

Pagn. Regia. R. Mard. מרץ מליץ *Eloquētia. Interpretū*

5 Is vero *Angelus* dicitur *loquens*. Pag. & Regia; *Eloquens*, nam Rab. Mardochai ait vocem originalem significare *sermonem clarum, & elegantem; & quod vocant Rethoricum*. Alii quidam cum Hieron. exponunt, *interpretari*, & *Melius* vocant *Interpretem*, aut legatum, qui pro alio loquitur, aut alterius sermonem intermedia oratione tanquam orator, & internuntius eloquitur. nam solent sane oratores bene composita, præmeditataque oratione uti, tum etiam Interpretes elucidantes, quod obscurum erat. Quæ vox etiam accommodatur ad Prophetas, qui interpretabantur populo Divinam voluntatem. Isai. 43. 27. & pro Verbo Divino Parabolico, & artificioso, quod indiget interpretatione, Proverb. 1. 6. Ergo hoc loco *Eloqui* est, exponere homini, quid velit Deus, & quid ab illo requirat; quod est Interpretis officium; & declaratur particula sequente. Vel potius est, oratorem, & internuntium agere, aut si Latine dici potest, *interloquutorem*: quasi qui inter Deum, & hominem se interponat de causa acturus, & de re tota componenda: quod primum, & præcipuum est oratoris, atque legati munus, & sub quo illud primum comprehenditur. Sic sane legati sunt Angeli inter nos, & Deum, deferunt nimirum ad nos illius voluntatem, & mandata; nostra item ad illum perferunt, & vel nostras orationes, vel nostra bona opera repræsentant, resque ipsas nostras in meliorem partem interpretantur, ut nos reconcilient cum Deo. Et quidem quamvis ea Angelorum intercessione nihil indigeat Deus, neque ad faciendum, neque ad cognoscendum; at indigebamus nos, quibus divina providentia idoneum attribuit patrocinium sanctorum Spirituum, qui ante suum thronum assistunt, ut eleganter Hilarius docuit super id Psalm. 129. *Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ, &c.* Nam cum videretur aurium nomine, ipsos Angelos nobis propitios intelligere, subdit; *Si forte hos esse oculos, vel aures, vel manus, vel pedes Dei intelligere voluerimus, habemus non improbabilis intelligentiæ auctoritatem. Maxime cum scriptum sit*; Hebr. 1. *Sunt efficientes spiritus in ministerium missi, propter eos, qui hæreditabunt salutem. Intercessione itaque horum non natura Dei eget, sed infirmitas nostra ad rogandum, & promerendum, spiritualis intercessionis ministerio indigens*. Sed qui de hoc sanctorum Angelorum interventu argutam, & elegantem disputationem videre volet, adeat nostrum Nicolaum Serarium ad tertium cap. Tob. sua quæst. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

Proprium Oratoris, & legati munus. Angeli inter nunc, inter nos, & Deum. Opportunū Angelorū patrocinium. Hilarius. Angeli sūt veluti oculi, aures, manus Dei. Nicolaus Serarius.

Vatabl.

6 *Unus de millibus*. Hoc refert Vatabl. ad divinorum beneficiorum innumerabilitatem, quam suggerat homini ægrotanti Angelus, in hanc sententiam; *Si tunc adsit Angelus bonus, qui ponat ante oculos hominis millesimam partem beneficiorum Dei, ut annuntiet, sive inspiret homini ipsi, Deum juste omnia facere, & homo acquiescat, tunc miserebitur ejus Deus*. Sed importune hanc partem conjunxit cum sequente; cohæret enim aptius cum præcedente *Angelo*; tum præterea pro libito supplevit *beneficium*, potuisset enim subintelligere peccatum hominis; ut diceretur, *Angelus eloqui unum peccatum de millibus*, ut hominem adduceret *ad æquitatem*, tandem illud durum est, ut *Unum de mille*, dicatur millesima pars alicujus numeri. Secundo illud ad phrasim Scripturarum magis accommodatum, quod Isidorus Clarius interpretatur, *Unum de mille*, Angelum, vel interpretem, & doctorem, qui idoneus, & fidelis in suo munere vix reperiatur *Unus inter mille*; sicut Ecclesiastes c. 7. 29. dixit: *Virum de mille unum reperi*. difficile enim inter tot hominum myriades invenies Viri nomine dignum, & qui officio suo fideliter, & laudabiliter fungatur; sicut ait Apost. de ministris Evangelii, *quæsitum esse* à Corinthiis; *Ut fidelis quis inveniretur*. Sed hanc quoque interpretationem superius rejecimus.

Præcedens expositio incommoda. Isidorus. 1. Cor. 4. 2.

7 Simplex, & germanum, ut *millia*, significent innumerabilem Angelorum multitudinem, quæ neque à nobis certo definiri, scirive potest. Millenarius enim numerus immensitatis est: sicut & Daniel. 7. 10. *Millia millium, & decies millies centena millia* ministrantium, & assistentium Deo. Hebr. 12. 22. *Multorum millium Angelorum frequentia*. Apoc. 5. 11. *Numerus eorum mille millium*. Ergo cum *millenarius numerus* frequenter ad Angelorum multitudinem referatur. non est, cur hoc loco, ubi de Angelo sermo est, aliorsum trahatur. Tantum videtur obstare, quod numerus Angelorum dicitur esse *millia*, in numero plurali, Hebr. *Alaphim*. At hoc loco singulare est, *mille*. Hebr. *Eleph*. Vidit hoc Interpres, & *millia* vertit, tantundem ratus, singulariter, aut pluraliter dici; quod definitus numerus non nisi pro indefinito accipi oporteat.

Germana interpretatio. Millenarius numerus nota innumerabilitatis. Millia, aut mille ad Angelorum multitudinem referri. ואלפים אלף

An Angelus noster ordinarius custos nostram tantum salutem procuret; non etiam alij.

8 Illud vero quæstionem habet, an *Unus Angelus de millibus* significet quempiam ex universis ordinibus, & hierarchiis idoneum esse ex officio ad proxime res nostras procurandas; an vero potius tantum significentur inferiores Angelorum ordines, ex quibus ad nos mittantur Angeli custodes, & rerum nostrarum diligentissimi procuratores? Sicut D. Thom. 1. p. q. 112. art. 2. contendit superiores Angelos nunquam ad nos mitti, sed inferiores tantum: illos enim, videlicet Cherubinos, & Seraphinos, *denique superiora illa agmina*, ut Gregorius loquitur, *ab intimis nunquam recedere*. Res hæc in scholis disseritur subtilius, & à nostro Gabriele Vazquez in utramque partem argute, & ingeniose 1. p. disp. 244. Gregor. de Valen. disp. 18. q. 6. Francisco de Ribera ad cap. 1. Epistolæ ad Hebræos docte, & solide. Certo ubi ordo est, delectus quoque est maximus, ut non ad res quaslibet, quivis etiam è primis Principibus mittantur, sed superioribus gravissimæ legationes demandentur, minoribus item minores; ut enim Cyrillus sapienter dixit ad cap. 6. Isaiæ. *Omnia ab illis supremis potestatibus ornate, splendideque administrantur, & administrationis terminus, finesque gloria cuique sunt constitutus in Deo, qui omnia pro arbitratu suo dispensat*. Sed nemo tamen, ubi res postulat, eximitur ex legatione, & ministerio obeundo erga mortales, ut Cyrillus eodem loco subjungit: *Idem quasi jugum est omnibus sanctis spiritibus, & herili nutui serviunt, non indignam censentes servitutem, sed honori, laudique ducentes. Hæc virtus germana, ac genuina illis inest*, dicente Apostolo, *Omnes sunt administratorii spiritus* (videlicet Christi Domini Ministri, & obsequentissimi famuli) *in ministerium* (famulatum, & obsequium Christi Domini) *missi* (Græce *qui mittuntur*. vel qui mitti solent, quasi ex officio ad bonum Ecclesiæ, quod est, Christi corpus) *propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis: Cherubini*, Gen. 3. 23. 24. Ezech. 10. 1. 5. 7. *Seraphim*, Isaiæ 6. 7. *Archangelis*, Tob. 12. 15. Luc. 1. 19. 26. Apoc. 1. 4. Quæ enim his locis Scriptura propriis, supremarum Hierarchiarum nominibus narrat, proprie accipienda censent sancti Patres, Hieronymus, Ambrosius, August. Gregor. Cyrillus, Chrysost. Damascenus, Rupertus, Beda. Ergo cum hoc loco dicitur, *Unus de millibus*, certe non adstringitur ad peculiarem aliquem Angelorum inferiorum ordinem, neque ad custodem Angelum cujusvis hominis. Atque hoc sit primum à me dictum.

Annuendo mille significet quemlibet Angelū cuiusliquis hierarchiæ. D. Thom. Greg. Gab. Vazquez. ingeniosus disputator. Gregor. de Valentia. Franciscus Ribera. Ordo, & delectus in legationibus Angelorū. Cyrill. Quemlibet ex qualibet hierarchia possumitti. Heb. 1. 14. Hieronym. Amb. Aug. Cyril. Chrysost. Dam. Rup. Beda.

Illud secundum; Nihil cogere, ut locum hunc de Angelo custode ægrotantis hominis accipiamus: non enim semper demandat Deus, quæ ad bonum cujusque hominis pertinent, sive illa animi sint, sive corporis, Angelo ordinario custodi, sed ad speciales effectus, suum peculiarem Angelum aliquando mittit. Nam *Seraphinus* adurens, expurgansque labia Isaiæ; *Gabriel* Zachariam illuminans, & incredulitatem increpans; *Raphael* Tobiam seniorem sanans, juniorem comitans, Saram liberans ab Asmodæo, minime erant illorum ipsorum, quos curabant ordinarii custodes. Sed neque illi quidem (quamvis hoc non omnino exploratum) qui missi sunt ad Jacobum, & Petrum. De illo Gen. 48. 16. *Angelus, qui eruit me à cunctis malis*,

Deus ad peculiares effectus peculiares Angelos mittens. Isa. 6. 6. Luc. 1. 19. Tob. 5. 20. & 11. 15. & 8. 3.

Angeli defensores, Loth, Tobiæ, & Petri, insuper extraordinarii illorum custodes. De Angelo Danielis, & Loth.

benedicat pueris istis, &c. Videtur enim ad illum missum peculiaris Angeli patrocinium ad peculiaria quædam discrimina, & difficultates superandas. De hoc vero Petrus Act. 12. 11. *Nunc scio vere, quia misit Dominus Angelum suum, & eripuit me de manu Herodis.* Ex horum quoque numero, idest, non custodes Loth, & filiorum ejus, sed ad peculiarem effectum tunc destinati, *Qui eduxerunt Loth, & posuerunt extra civitatem dicentes, Salva animam tuam, &c.* Gen. 19. & 17. & quem Abraham pollicetur comitem itineris servo suo, Gen. 24. 7. *Ipse mittet Angelum suum coram te, & accipies uxorem filio meo.* Et quem misit Deus, *ut concluderet ora leonum*, ne Danieli nocerent. Danielis 6. 22. Quamquam hos omnes fuisse ordinarios tutelares, non omnino improbabiliter nonnulli Theologi suspicentur. Sic vero & divina Providentia, & Angelorum charitas erga mortales illustrior est, cum non unus tantum nominatim ad id designatus alumnum suum custodiat, sed alii extraordinarii saluti nostræ prospiciant, & aliquando etiam legio, & exercitus integer; ut illud non ad unum, sed ad plures referendum videatur, Psalm. 33. 8. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Basilius, *Immittet se, &c.* Quod alacritatem, & celeritatem denotet divinorum spirituum ad opem nostram in periculis convolantium. Theodorus, *Simul pugnat*, Chaldæus: *Moratur, & quiescit*; sed illud juxta Hebræum, *Castrametatur*, vel, castra figit: Quamvis enim Basilius, Dionysius, Nicephorus existiment, *unum Angelum propter fortitudinem integro exercitui, & conferto multorum hominum agmini comparari*: at quis prohibet plures cælestis exercitus milites, & interdum etiam *plus quam duodecim legiones Angelorum* intelligi? Theodoretus cum hoc loco jungit illum Apostoli; *Omnes sunt administratorij spiritus.* Quis enim repugnet eo loco allusisse David, ad duplicia illa *Castra* plurimorum Angelorum, quæ vidit Iacob, *Cum fuerunt ei obviam Angeli Dei*, Gen. 31. 2. Aut quis neget tunc *Castrametatum fuisse Angelum Domini in circuitu timentium eum*, cum dixit Elisæus, 4. Reg. 6. 16. *Plures nobiscum sunt, quam cum illis. Et ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Elisæi?* Sed pergendum ad reliquum Angeli officium, & interventum pro suo ægroto.

Alacritas Angelorum multorum convolantium ad nostram opem. Basilius. Theodorus. Chaldæus. Dionys. Nicephorus. Theodor.

Quod sit Sanctorum Angelorum officium erga res humanas.

9 *Latinorum frequens expositio.*

Vt annuntiet hominis æquitatem. Plerique interpretantur, ab Angelo *annuntiari*, vel præsentari *Deo hominis æquitatem*. idest, *Angelum* patronum exponere Deo suum alumnum jam rediisse ad meliorem frugem, tot flagellis admonitum; sic deprecari Angelum morbum illum, & dolorem gravissimum. Neque obstare poterit, quod in Hebræo legitur *homo*, cum articulo tertii casus, videlicet *ad annuntiandum homini, &c.* si, ut Cajetanus vult, is dativus sit commodi q. d. in favorem, & utilitatem hominis. Hæc expositio frequens est Latinorum; & videtur quidem ipsa fuisse mens Vulgati interpretis: præsertim cum egregie congruat cum re ipsa intercessionis, & officii Sanctorum Angelorum, qui vel preces nostras, vel bona opera offerunt Deo, Tob. 12. Act. 10. Ita vero offerunt, non ut Deo aliquid ignotum patefacere, aut nuntiare se arbitrentur, sed ut super illis ipsis rebus, *Divinam voluntatem consulant*, Vt Augustinus ait, & illius bonitatem omni cultu, & obsequio dignissimam, illis quasi sacrificiis oblatis prosequantur: *oblatioque nostra, & glorificatio per Sanctos Angelos ad cælestem ascendat majestatem*; & ut simul etiam suas obsecrationes, & desideria nostræ salutis (amant enim nos) ad Dei cultum, & gloriam adjungant. Vide Aug. 15. de Trin. cap. 13. & Epistola 120. & in Enchirid. c. 56. Anast. Nicen q. 61. in Scripturam, Bern. serm. 7. in Cant. & serm. 12. in Psalm. *Qui habitat*, Et quidem in hac interpretandi ratione illud est observandum, quod Sanctorum Angelorum proprium est, ita *annuntiare hominis æquitatem*, ut illam proponant meliori, qua possint, ratione, & ad impetrandam Divinam misericordiam magis idonea, videlicet vel excusando, & extenuando præteritam culpam vel præsentem animi deliberationem, & æquitatem laudando: & quantum veritas patitur amplificando, & exornando; Sicut *Satan, & accusator fratrum suorum*, bona opera nostra extenuat, & contemnit; peccata vero exaggerat, suasque etiam ex malignitate, & odio calumnias nequissimas adjungit. Vidimus hæc in illo concilio Angelorum, superius, c. 1. & 2. illa vero sancti Angeli tacent, quæ loquitur, & accusat Diabolus, quare illa tantum Deo præsentant, quæ suaviter olere Deo possint: *Thimiamata orationum*, & bonorum operum; ideo habent *Thuribula, & phialas plenas odoramentorum* in manibus Apoc. 5. & 8.

Daticus commodi.

Quomodo Sancti offerant Deo opera hominis. August.

Anast. Nicen. Bernard. Sancti Angeli amplificantes, & exornantes opera humana.

Cur Sancti Angeli habeant Thuribula in manibus.

10 *Expositio conformior Hebraicæ lectioni.* ישר *Psal. 118. 128.*

Sed verus etiam ille sensus est, qui ex Hebræo elicitur & non difficile potest cum ipsa lectione convenire, ut *annuntiet hominis æquitatem*, ipsi videlicet homini; vel, *exponat homini officium suum*, prop. *rectitudinem*, qua homo ad æqualitatem, & justitiam reducitur. nam ex vi vocis originalis, *æquitas* est ejusmodi rectitudo, in qua nihil depressum est, nihil eminens, sed complanata omnia, & ad rectitudinem exacta. Sicut à Davide dictum est, *Ad omnia mandata tua dirigebar.* idest, recta incedebam in via tuorum mandatorum. Estque *æquitas*, seu æqualitas vitæ gratissima Divinis oculis, sicut dictum est Psal. 5. 9. *Dirige in conspectu tuo viam meam*, & Psal. 10. 7. *Æquitatem vidit vultus ejus.* Ergo illud homini proponit Angelus, quod in Dei oculis rectum fore intelligit. Eandem fere sententiam expresserunt Septuag. *Si annunciaverit homini suum ipsius crimen, & suam stultitiam ostenderit &c.* Illud coactum, quamquam non alienum à significatione vocis, quod Vatabl. vult, ut *æquitas* referatur ad Deum, qui justo hominem propter peccata sua corripuerit morbi supplicio. Quam Divinorum judiciorum æquitatem, cum Angelo docente agnoscit homo, salutarem sustinentiam, atque pœnitentiam init. Est vero Angeli proprium illud munus: docere hominem; ut enim Cyril. Jerosol. Catech. 14. eleganter ait de Angelis prædicantibus Christi Resurrectionem, *Angeli præsentes ubique curant ignorantias*. neque tantum Physicam, & medicinã, ubi opus est, docent, ut Raphael Tobiam; sed Theologiam, & Fidei mysteria, resque futuras: ut qui dicuntur loquuti in Prophetis, aut illos instruxisse. Non immerito sane vocantur septem *Lampades ardentes ante Thronum, qui sunt septem spiritus Dei*, Apocal. 4 & 5. quod non solum ipsi fulgentissimi sint, sed omnes etiam, ad quos mittuntur, magna rerum sublimium luce collustrent; cujus rei exemplum, symbolumque pariter exhibuit Angelus, qui Act. 12. 7. cum *astitit* Petro, qua erat ipse luce præfulgens, *lumen refulsit in habitaculo*, ut pie, & sapienter observat Gerson tract. 8. super Magnif. c. 3.

LXX.

Vatabl.

Proprium Angelorum munus, docere hominem. Cyrillus.

Cur Angeli dicantur Lampades.

Gerson.

Vers. 24. Miserebitur ejus, & dicet: Libera eum, ut non descendat in corruptionem; inveni, in quo ei propitier.

1 *Primus modus contexendi sententiam. Dei misericordia erga ægrotos, & moribundos. Illustrat Paulus, & David.*

2 *Secundus contextus. Angelorum pro ægrotis patrocinium. Raphaelis diligentia in curando Tobia.*

3 *Angeli oratio pro suo alumno.* Redimere vitam, *quid.*

4 Propitiatio *quid proprie.* Propitiare *activa an passive. Propitiatorium quale. Explicatur Moyses, & David.*

5 *Longior vita nullo pretio parabilis. Sola pœnitentia redimis. Explicatur David, & Salomon.*

6 *Angelorum studium requirendi ab homine pietatis opera: abigantur nostris peccatis.*

1 *LXX.*

Gregor.

Prima necessitas, & expenenda ratio.

Ezec. 3. 18.

Dei misericordia in ægritudine hominis.

M*iserebitur.* Suppositum hujus verbi, adeoque totius sententiæ incertum. Et quidem à Septuaginta, & à plerisque Latinis post Gregorium supponitur Deus, qui misertus ægrotantis, & afflicti hominis, demandet Angelo curationem, & restitutionem pristinæ valetudinis. Dicatque, pergratum sibi extitisse invenisse in homine aliquid, quod propitiationi, & veniæ largiendæ aditum patefaceret (quæ ipsius est bonitas ad parcendum, & miserandum valde propensa) videlicet Angeli sancti interventum, & ipsius hominis ægrotantis resipiscentiam; *Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat.* Decursus hic pius est, pariter ac elegans. Verum enim vero Creatori ipsi nostro, & formatori nostrorum corporum non potest per se ipsam, aut mora aut morbus & tabes no-

bes nostri corporis placere, neque non potest non illius paterna viscera misereri graviter dolentis, & ægrotantis hominis. Indicavit hoc Paulus, cum Philip. 2. 27. de Epaphrodito scribit; *Infirmatus est usque ad mortem sed Deus misertus est ejus : non solum autem eius, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.* Ubi quamvis videatur Chrysost. hoc dictum esse à Paulo, *secundum communem audientium consuetudinem mortem metuentium : neque hoc loco philosophari*. at subtiliter profecto de Divina misericordia in nostris etiam corporis ærumnis, morbis, morte philosophatur. Sicut & ille, qui non ex alio, quam ex morbi sui magnitudine, & totius corporis imbecillitate, Divinam misericordiam commovebat, *Miserere*, inquit, *mei Domine, quoniam infirmus sum.*

Chrysost.

Psal. 6. 3.

2 Sed quidem erit non minus cohærens sententia, si de Angelo illo pro ægroto deprecante accipiatur, qui dicatur sui ægroti misertus. Sicut enim opera Diaboli sunt aliqui morbi, & cruciatus, ac dolores humani, ut indicator Luc. 13. 16. 2. Corinth. 12. 7. Galat. 4. 14. & nos diximus. c. 2. vers. 7. nu. 3. atque id quidem ex invidia, & sævitia Diaboli adversus genus hominum; ita sane sancti Angeli ex benignitate, & ardentissima charitate nostræ incolumitatis, & bonæ valetudinis, nisi aliud exigat Divina voluntas, & gloria, cui maxime intendunt, curatores, atque procuratores, sunt, & velut unius Ecclesiæ partes, altera fortior, semperque valens, alterius infirmitati, & miseriæ corporis, & animi, misetata sobvenit, & ut Augustinus dixit, cap. 56. Enchirid. pars, quæ *in sanctis Angelis beata persistit, suæ parti peregrinanti, sicut oportet, opitulatur, quia utraque una erat consortio æternitatis, & nunc una est vinculo charitatis*. Quanta igitur alacritate putas descendisse *Raphaelem Archangelum, unum e septem illis primis principibus, qui ante Deum adstant*, ut curaret cæcitatem (rem tam parvam, privati hominis, moribundi senis) Tobiæ? Quanta porro lætitia factæ medicinæ, & sanitatis restitutæ, putandum est tandem se *Medicinam Dei* suo nomine, atque officio lætanter professum fuisse, cum diceret: *Misit me Dominus, ut curarem te, & Saram à Dæmonio liberarem*? Quod vero peculiari suo nomine præfert Raphael, videlicet, *Medicinam Dei*, quam multi quoque alii Angeli re ipsa præstitisse existimandum est, cum alumnos suos adhibita invisibili sui patrocinii, & custodiæ medicina, morbis periculisque gravissimis liberarunt? *Magna*, inquit August. *cura, & vigilanti studio adsunt nobis, omnibus horis, & locis, succurrentes, & providentes necessitatibus nostris, & sollicitudine currentes inter nos, & te, Domine.*

Diabolus effector ægritudinis, Angelus sanitatis.

Angelus, pars Ecclesiæ fortior in firmiori cõpatitur.

August.

Raphaelis alacritas, & diligentia in curãdo Tobia.

Tob. 12. 14

Aug. in Soliloq. c. 27.

Et dicet; Libera eum. Hæc etiam pars indifferens vel ad Deum, vel ad Angelum. Si ad Deum, sententia erit; Deum jam tunc misertum ægrotantis hominis, demandare Angelo salutis curam, & ut assistat diligenter medico, illique inspiret optimam medicinam, neque sinat per incuriam, & ignorantiam adversa remedia præcipere, ut infirmum erigat, & consoletur, & ad sumendas potiones, & pharmaca excitet; humores malignos coerceat, ne invadant cor, aut partem aliam principem, ut temperet ab æstu vitalia; ut vim excernendi fortiorem reddat; denique totum negotium curationis diligenter procuret. ut à Raphaele diligentissime curatum est. Sed lenissimus contextus, ut de *Angelo* deprecatore hæc quoque pars, sicut & præcedens accipiatur; nam Angelus ex grata, & commiserante voluntate, deprecans morbum, *Dicet* Deo; *Libera eum*. Prop. *Redime eum; ne descendat in corruptionem*. proprie in *foveam*, sepulchrumve, qui est corruptionis locus. Septuag. *Retinebit, ne cadat*. Res potius præstanda à Deo vitæ, & mortis Domino, quam ab Angelo. Sicut voce fere simili dicebat David, Psal. 54. 29. *Redimet in pace animam meam ab his, qui appropinquant mihi*. & Psalm. 102. 4. *Qui redimit de interitu vitam tuam*. Quod quid aliud est, quam eum, qui Divino beneficio amissam, ac pene desperatam sanitatem receperit, sic à morbo liberum esse, ut in sui Redemptoris potestate tunc denuo se futurum agnoscat, atque sibi dictum existimet; *Ecce sanus factus es, jam noli peccare*. Joann. 5. 14.

3 *Angelorũ diligentia in curãda suorum alumnorũ valetudine,*

Lenior contextus.

פרע

שחת

LXX.

Cõvalescẽs ex morbo, novo titulo devinctus suo Redemptori,

4 כפר *Inveni, in quo ei propitier*. In Hebræo per nomen verbale; *Inveni expiationem*, aut, *redemptionem*, aut, *propitiationem*, aut, *deprecationem*, aut, *placationem*; videlicet Dei antea irati. Hæc enim omnia conjuncta sunt in voce originali; tum etiam *pretium*, quod pro redemptione, & remissione peccati offertur, idest, quod propitiationem mereri, aut impetrare, quod Deum placare possit, & propitium reddere homini, quasi pretio, & redemptione oblata. Sic dicitur etiam Angelus *propitiari homini*, cum Deum propitiat homini, & in hac significatione activa, *propitiari* dicitur Exod. 30. 10. *Deprecabitur Aaron*, alii, *expiabit*. prop. *propitiabit*, placabit; Septuag. *Depropitiabit*. & Levit. 4. 20. *Rogabit pro eo*. Septuag. *Depropitiabit*. Sic igitur hoc loco Angelus dicitur propitiaturus homini, qui propitiabit, precabiturque Deum pro eo. Significat vero ipsa vox originalis cooperire, linire, aut operire bitumine, quod est, quasi pristinam faciem rei alicujus, aut immunditiam abscondere, & aliam novam superinducere. Quod etiam eleganter refertur ad deletionem, & abstersionem peccati alicujus, & condemnationem præteritæ culpæ, q. d. Angelus; Inveni jam aliquid, quo excusare, & tegere, dissimulareve possim anteactæ vitæ sordes, & peccata, & novam faciem inducere; videlicet pœnitentiæ propositum, & charitatem in Deum, *quæ operit multitudinem peccatorum*: & lachrymis, velut salutari quodam bitumine, nova facies animo sordido inducitur. Inde dicitur *propitiatorium*; quod erat Arcæ operculum, quo quasi lex inclusa in Arca operiebatur, ne per illam pateret cognitio peccati. In eo igitur operculo, & tectorio Arcæ exhibebat se Deus propitium, quasi tegentem nostra peccata. ut non mirum sit illos prædicari à David *Beatos, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata*, Psalm. 32. 1.

Quomodo Angelus propitietur homini.

Pagnin. Caiet. Regia.

LXX.

Cõdonatio peccati, quasi inductio novæ faciei.

propitiatorium unde dictum.

5 Tum illud, quod supra indicavimus, vocem hanc sonare *pretium*. q. d. Angelus, ut Caiet. legit. *Inveni pretium*; inveni quo animam, & vitam hujus hominis, quasi oblato pretio redimere possim ab interitu. Sed obstat (inquis) quod ait David Psal. 48. 8. nullum esse pretium. quo possit longior vita impetrari, aut à morte instante redimi; *Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem* (Hieronym.) *propitiationem suam, & pretium redemptionis animæ suæ, & laborabit in æternum* (ut laboribus hujus vitæ diutius vacare possit) *& vivet* (vivere possit) *adhuc in finem*, Hieronym. *ut non videat interitum*. q. d. quamvis quis plusquam fraterno affectu alterius vitæ tuendæ, & producendæ consulat, nullam inveniet propitiandi, & pretii offerendi rationem, qua emere, redimereve vitam possit. Qua igitur ratione invenit Angelus redemptionem, & propitiationem animæ, & vitæ ægrotantis hominis? Responsum in promptu: Quamvis divitiæ interdum dicantur redimere hominem à morte, mortisve discriminibus, quæ illi vel per invidiam, vel calumnias intentantur, sicut Prover. 13. 8. dicitur; *Redemptio animæ viri divitiæ sua*. at pecuniæ nec à morbo, neque à morte instante redimunt, ubi quis *appropinquavit mortiferis*. Unum illud pretium inveniri potest. *Pœnitentia* peccatorum propter quam sæpe Deus. *Videns lachrymas & audiens orationem* ægrotantis hominis *adjicere* solet plures vitæ *annos*, Isai. 38. 5. Vide, quæ supra diximus, versic. 19.

Caietan. Pœnitẽtia, quasi pretium redẽptionis, & vitæ.

Hieronym.

Propter pœnitentiam & lachrymas Deus adjiciens plures vitæ annos.

6 Hic observandum, quantum sit Angelorum studium, & desiderium quærendi, & requirendi à nobis bonum aliquod opus, quod impetrandæ veniæ aditus sit; quantum gaudium *inveniendi*! Hinc illa lætitiæ signa ex nostro profectu; tristitiæ ex defectu. August. Solil. c. 27. *Quoties bene agimus, gaudent Angeli, & tristantur dæmones: quoties à bono deviamus, Diabolum lætificamus, & Angelos suo gaudio defraudamus*. Bern. serm. 3. super Missus est. *Holocaustum sanctæ devotionis nostræ gaudent se offerre Deo in odorem suavitatis*. Basil. super Psalm. 33. *Quemadmodum fumus apes, & quæ graveolent columbas expellunt, sic Angelum vitæ nostræ custodem lachrymabile multum, ac fœtens peccatum abigit*. Vide Bern. serm. de S. Michaele, & serm. 7. in Cant. & serm. 1. de Nativit.

Angeli requirẽtes à nobis bona opera.

August.

Bernard.

Basilius.

Vers. 25. Consumpta est caro ejus à suppliciis; revertatur ad dies adolescentiæ suæ.

1 *Sententiæ paraphrasis. Varia lectio. Vulgati defensio. Explicatus David.*

2 Excutere, & Excussum in *sacro sermone quid. Cur adolescens dicatur* excussus. Excussum de re inutili. Tempestas, stupa, *unde dicantur. Explicati David, Moyses, & Io-*

& locus Judic.

3 *Senium ex morbo. Convalescens ex morbo comparatus cum puero.*

4 *Integra valetudinis circumloquutio, illustr. Amos.*

1 *Lucida sententia paraphrasis.*

HOc etiam ad excitandam Divinam commiserationem & ad deprecandum morbum, videtur Deo dici ab Angelo mediatore; Jam satis suppliciorum sumptum est de homine, satisque pro peccatis suis sævijt in illius carnem, corpusque universum morbus acerbissimus, quo præterita scelera expiavit. Instauretur itaque jam, ô Deus benignissime, illius vita; & vivendi omnes facultates tuo beneficio renoventur, ut juvenescere, & mollissimæ pueritiæ, nitidæve adolescentiæ florem, roburque imitari, ac recuperare videatur. Hæc est bene cohærens sententia, mensque Vulgati. Sed, bone Deus, quantum ab illo dissident aliqui, bona, ut ipsi censent, causa, ut quibus aperte faveat lectio Hebræa, itemque Græca Septuag. Ergo legunt illi Pagn. & Caiet. *Tenerior efficietur caro eius carne pueri*. Vatabl. *Succulentior erit caro eius, quam erat in iuventute*. Tygur. per paraphrasim; *Recipiet caro eius vegetabilem vim, etiam maiorem, quam in pueritia habuit*, nam vocem, *Rutaphas*, quæ subest hoc in loco, & sub illa forma nusquam alibi reperitur, deducunt à radice, *taphas*, quæ semel item invenitur, Psalm. 118. 70. Vertiturque à Græcis, & Latinis, Hebræisque universis *incrassari*, aut crassum, pingue, & obesum esse; *Coagulatum* (Hieronym. *Incrassatum*) *est sicut Lac* (Hebr. & Hieronym. *Sicut adeps*) *cor eorum*. Pinguedo autem, & crassitudo ad insipientiam, & stupiditatem refertur. Quare Elias Thisbites ait, quod *Evil, Cesil, Cacal, & Nabal* (hæc nimirum sunt stultorum nomina) *omnia in Thargum transferuntur per Taphas*. id est, *stulte egit; desumptumque est ab illo; incrassatum est velut adipe cor eorum*. nos hominem bardum, & stupidum vocamus, *Basto, y Gorde*. quod pinguis venter videatur gignere crassam, & pinguem mentem. Ergo necessario existimant legendum; *Caro eius succulenta*, pinguis, obesa, bene compacta. Græci etiam in eandem interpretationem conspirant, legentes; *Renovabit corpus eius*. Ut significetur effectus intercessionis Angelicæ, & impetratæ valetudinis. Sed interpres vocem illam singularem, singulari huic loco aptandam existimavit, neque quidquid aliud significare, quam quod res subiecta exigebat. Cumque non oporteat alterius radicis ramum esse, nemo poterit erroris aut ignorantiæ Interpretem convincere. Contrariam itaque significationem tribuit, *Consumpta est caro eius*, extenuata, & prope jam confecta. Illud vero, quod *de pueritia*, adolescentiave dicunt; statim.

Hebraizantium discessio à Vulgato. *Pagnin.* *Caiet.* *Vatabl.* *Tygur.* רטפש *Hieron.* LXX. *Latini interpretis defensio.*

2 מנער נער

A suppliciis. est item hæc pars valde litigiosa: nam quod in Hebræo est, nihil videtur habere supplicii; sed ex verbo; *præ puero*, vel, *præ pueritia*, *minghar*. Est enim *naghar*, puer, sive adolescens tener adhuc, & in flore ætatis, à verbo, *naghar*, quod significat excutere, aut concutere. Unde habet suum nomen puer, sive adolescens, quia excutitur e sinu, & e molliore cura parentum, & truditur foras ad aliquid operis faciendum; ut aliqui languidius interpretantur; vel ut alii vehementius, quia excutit se, sicut solent alacres, robusti, & agiles se excutere, quasi accingentes se ad aliquid operis aggrediendum, uti solet *Catulus leonis iubas excutere*, Iere. 51. 38. & sicut Samson male de fortitudine sua securus, Jud. 16. 20. *Egrediar, sicut ante feci, & me excutiam*. & sicut viribus, & alacritate resumptis, ut se *excuteret de pulvere, & consurgeret*. dictum est Jerusalem Isai. 52. 2. & sicut cum quis expergiscitur, & consurgit, alacer, & expeditus, se excutit, quod nos dicimus, *Desechar pereza, O, despere Zarse*; propterea enim significat idem verbum *consurgere*, aut *expergisci*, Zach. 2. 13. *Consurrexit* (excitatus est, & excussit se) *de habitaculo sancto suo*. (Septuaginta. *De nubibus sanctis suis*) quod utique virtutis, & fortitudinis est, quare robusti, & potentissimi adolescentes *filii excussorum*, vel potentum, & juvenum, vel *iuventutis*, vel *filii excussi*, idest, iuvenes, & potentes, nominantur, Psalm. 126. 4. & quamvis Theodoretus hos loco *excussos* interpretetur, *imbecillos, & admodum miseros*; at verum est, quod dicit Hier. ad Marcellam Epist. 142. *Excussos consuetudo sermonis humani vegetos, & robustos, & expeditos vocat, & ipsi Septuagin. Interpretes in Esdræ lib. pro iuvenibus transtulerunt; in quo ita scribitur; Medij excussorum faciebant opus, & medii eorum habebant hastas*. Sed de *excussis*, atque *excutientibus* graviter eo loco Hieronymus, argute, & belle Augustinus, qui tacito nomine Hieronymo respondit, *excussum* dici, non solum, qui ab alio, tanquam pulvis, aut res inutilis excussus sit, sed *qui seipsum excutiat*. hanc itaque tantum excutiendi, & adolescentis excussi, aut excutientis se significationem attenderunt Hebraizantes. Sed tamen Vulgatus ulterius, & subtilius; quia quod excutitur, inutile est, & excussum, ut August. ait, *Dicitur, quod excutiendo exilit, unde, & dicitur excussus pulvis*, inde *excussum* ad rem inutilem, vel nocivam transfertur, quæ projicitur, & removetur, ut dicam infra cap. 38. 13. *Vt impii excutiantur* à Deo. Atque adeo, *excuti* ad supplicium pertinet, & ad iactationem molestissimam, cum hinc inde quis iactatur, concutitur, excutitur, neque unquam quiescere sinitur; velut in tempestate aliqua maxima. est enim etiam ab hac ipsa radice *tempestas*, quasi excussio, & iactatio: & inde etiam dictum est, Exo. 14. 27. *Involvit* (Septuag. *Excussit*) *Dominus Ægyptios in mediis fluctibus*. Quod reperitur Psal. 135. *Excussit* (Hieron. *convolvit*) *Pharaonem, & virtutem eius in Mari Rubro*. Quare etiam hinc nomen habet *Stuppa*, quod confractione quadam, & contritione, ut Chimhi ait, & R. Mardoch exiliat, & excutiatur ex lino. Vides iam solide legisse, & intellexisse Latinum interpretem, *Consumpta est caro eius præ excussione*, iactatione, & contritione. quod quid aliud est, quam supplicium, & molestissimi morbi iactatio! Denique quidquid Hebraizantes sua illa lectione exprimunt, sequente parte continetur, secus inutiliter repetenda.

Forster. *Unde dicatur puer, vel adolescens.* LXX. *Excussus aut excutiens, quis.* *Theodoret.* *Hieron.* *August.* *Excussum de re inutili.* *Tempestas unde dicta.* *Vulgati defensio.* *Stupa unde dicta Heb.* *R. Mardoc.*

Revertatur ad dies adolescentiæ suæ. Ut qui ex diuturno morbo contabescens, senio videbatur confectus, recuperata iam valetudine, & senio depulso convalescens, quasi ad aspiciendam denuo lucem revocetur, adolescat quasi ætatis flore, & infirmitate ac viribus totius corporis confirmetur. Elegans sane hominis ex morbo convalescentis cum puero, & adolescentulo comparatio; crescit uterque, augetur, distenditur ad iustam magnitudinem. Est item periphrasis virescentis, & vividæ naturæ, nullis adhuc pravis humoribus, aut morbis fœdissimis debilitatæ, & fractæ. 4. Reg. 5. 14. *Restituta est caro Naaman; sicut caro pueri parvuli, & mundatus est*. Certe Galenus in arte medicinali tit. 100. in eodem gradu, & curatione *convalescentes*, atque *senes* coniungit, ut quo quis melius habet, eo videatur magis recedere ab statu senectutis, *& reverti ad dies adolescentiæ*.

3 *Convalescens ex morbo puero comparatur.* *Convalescentia, & valetudinis circumloquutio.* *Galenus.*

4 LXX.

Græci sententiam integram, paululum immutatam sic reddunt: *Renovabit corpus eius, sicut tectorium in pariete, & ossa eius implebit medulla, & molliet carnem eius sicut parvuli; & restituet eum virum factum inter homines*. Perelegans sane integræ, & confirmatæ valetudinis descriptio, & insignia etiam poenitentiæ fructus; *Nec enim illa*, ait Nicetas, *tantum mortem prohibet; verum etiam integram valetudinem largitur*. Illa autem cum tectorio *parietis* similitudo in hunc modum elucidatur ab eodem Catenæ auctore; *Quemadmodum ii, qui vitium facientem, & labantem parietem vident, liniendo calce renovant, atque restituunt; sic Deus illius corruptum corpus renovabit, & ad pristinam dignitatem excitabit, ac ferme iterum conformabit*. Vbi duo opportune indicantur, videlicet tum pulchritudo restituta, tum firmitas, & vires redintegratæ divino beneficio. Quare cum pulchritudinem, simulque robur populi sui auferenda prædicit Amos 7. 7. *Ecce*, inquit, *Dominus stabat super murum litum* (pulchrum nimirum aspectu, beneque firmum) *& in manu eius trulla cæmentarij* (sua enim manu, atque potentia decorem, & robur sui populi tuebatur Deus, quasi parietem quendam calce superinducens. *Est*, inquit Hieron. *trulla cæmentarij, qua solent superinduci parietes, & non solum pulchritudinem accipere, sed & fortitudinem contra iniuriam imbrium*. Subditur statim totius visionis expositio) *Ecce ego ponam* (deponam) *trullam in medio populi mei Israel: non adijciam ultra superinducere eum*. Superinducit itaque corpus Deus, quod ferme collabebatur, & ruebat: & erectum, confirmatumque virili plusquam robore instruit, hoc enim est, quod dixerunt Septuaginta; *Virum inter homines factum, &c.*

Circumlocutio confirmatæ valetudinis. *Pœnitentiæ fructus.* *Nicetas.* *Pulchritudo comparata cum pariete lito.* *Hieron.*

Vers.

Vers. 26. Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit, & videbit faciem ejus in jubilo; & reddet homini justitiam suam.

1 Deprecari *Quid proprie in sacro sermone. Ex Paralippom.*
2 Dei facies *quid. Gratiarum actio pro consequuta sanitate. Illustratus Isaias:*
3 *Gratia amissa reviviscens per pœnitentiam. Iustus ex justitia sua referens fructus uberes.* Vivere, & vita *ad felicitatem. Illustratus locus Actorum.*
4 Reddere justitiam *quid. Illustrati David, & Jeremias.*

Deprecari quid. נתר

1 ET *deprecabitur*. Quis? à plerisque subauditur homo, qui jam tandem reconciliatus Deo, audebit faciem ad illum levare, orabitque, atque exorabit, & gratias pro accepto beneficio persolvet. Ego libenter hanc quoque particulam ad Angelum refero, ut sit quasi clausula intercessionis Angelicæ; sic, inquit, deprecabitur Deum pro homine Angelus. Jam id, quod sequitur de Deo; Deus exoratus propitium, atq; placatum se exhibebit homini. In Hebręo, *Benevolet ei*, aut *diliget eum*, aut, ut Cajetanus etiam vult, *Gratificabitur ei*, non omnino male. namque significat verbum originale, ita complacere alicui, ut rem gratissimam illi facias; diceremus nos. *Darale contento;* & aliquando ad concessionem rei postulatæ pertinet, ut 2. Paral. 10. 7. *Si placueris populo huic, & leniveris eos verbis clementibus* (*Si les dieres contento, y buenas palabras*) & illud Hieron. 14. 12. *Si obtulerint holocaustomata, & victimas, non suscipiam ea.* Hebræi Complutens. *Non complacebo eis.* Septuag. *Non placebo mihi in eis.* Utrumque eleganter. *Ni me dare por contento, ni les dare contento.* Nihil à me impetrabunt sacrificiis; illorum postulatis neque annuam, neque gratum faciam. Sic hoc loco *Placabilis erit Deus*, precibus, & postulatis annuens, & Angelo intervenienti, hominique laboranti gratiam faciens.

Complut. LXX.

2 *Et videbit faciem ejus in jubilo.* Aliqui de Deo, qui, ut Tigurina ait, *faciem suam ostendet lætam.* & Vatabl. *Favore summo prosequitur* hominem; sed commodius, & germanius de ipso homine, qui restitutæ sanitatis beneficio exultans, Deo se exhibebit gratum, & ad templum, locumve sacrum, ubi se Deus quasi præsentem exhibet, adibit, ut in *jubilo*, vel in acclamatione, hymnis, Canticis, & gratiarum actione, *videns illius faciem*, idest, in divinæ majestatis conspectu venerabundus se statuat. Sic aliquando *Dei facies*, vel arca, vel templum, in quo erat arca, ubi Deus præsentem se exhibebat, Ex. 25. 30. *Panes propositionis* (Hebr. *Facierum*) *in conspectu Dei*, & 2. Paral. 7. 14. post perfectum templum, ait Deus; *Elegi locum istum mihi, &c.* Septuag. *Intrabit*, videlicet in templum, *facie hilari cum professione*. Nicetas. *Disciplina perpurgatus gratiarum actione, & hymnis Deum celebrabis.* Cujusmodi est illud Ezechiæ sanitatem precantis; *Domine salvum me fac; & Psalmos nostros cantabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Domini.* Atque ad eandem rem Cyril. & Euseb. referunt id, *Sicut pullus hirundinis, sic clamabo; meditabor, ut columba. Carmina*, inquit Cyril. *pro gratiarum actione emittens, pollicetur se imitaturum aves, quæ canoræ sunt.* Euseb. vero; *Quoniam præter spem, salus mihi contigit, Hirundinis, & Columbæ cantilenas imitabor, tibi hymnos contexens, qui mihi vitam largitus es.*

Tygur. Vatabl.

Dei facies.

LXX. Nicetas.

Isa. 38. 20.

Cyrill. Eusebius.

3 *Et reddet homini justitiam suam.* Duplex est Nicetæ expositio; *Aut quia*, inquit, *ipse homo à Deo beneficio affectus, unicuique in posterum jus suum tribuet: illudque colet disciplina factus melior*, (vides non nisi nimium coactè sententiam hanc tribui homini cum contextus aperte de Deo loquatur,) *aut quia Deus eos, qui ita sunt affecti, justitia imbuit, vitæque ante actæ errata condonabit.* Hanc secundam interpretationem fere sequitur Vatablus. Estque frequens Latinorum, ut sermo sit de *justitia*, & gratia amissa, quam per pœnitentiam, & justificatione vivificat Deus, & quodammodo amissam videtur restituere homini. Sed interpretatio videtur non minus coacta, quam subtilis. Illa simplicior Gregorii, ut *reddere justitiam suam homini*, nihil sit aliud, quam conferre homini justificationis gratiam; quæ, ut ait Glossa, quamvis sit Dei dantis, est etiam hominis accipientis Sicut inquit Gregor. oramus, *panem nostrum dari nobis*, ita enim noster est, ut detur nobis Divino beneficio. Cajet. juxta subjectam materiam, *justitiam* interpretatur, sanitatem adeptam, quæ ex æquitate quadam, & justitiæ ratione, non condigna, ut dicunt, sed congrua, quasi in pretium pœnitentię, & Angelicæ intercessionis conferatur à Deo. Hoc plus nimio subtile. Illud tandem bene cohærens, solidumque, ut cum dixerit Deum placatum temperaturum à supplicio, & morbo infligendo, subjungat statim cum homine amice, & benigne deinceps Deum acturum, & collaturum, quæ justo homine & præmio digna sunt. Itaque cum prius homini improbo *reddiderit* in caput ejus *injustitiam suam*, atque dignam iniquitate mercedem; nunc hominem sanctum non nisi justitiæ fructibus, & præmiis sanctitatis amplissimis cumulaturus sit; præsertim vita ipsa, qua justos suos afficere solet Deus; itaque *reddere homini justitiam suam*, erit, illi tanquam justo, & amico vitam conferre fęlicem, & diuturnam. Expositio hæc lucem, atque confirmationem capere potest ex Ezech. 18. 21. 22. 23. *Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, & fecerit judicium, & justitiam, vita vivet, & non morietur* (q. d. fructus pœnitentiæ est vita fœlix, sicut impietatis peracerba mors, quod deinde clarius exponit) *in justitia sua, quam operatus est, vivet*, e contrario vero, *in injustitia sua morietur.* Vides jam quid sit, *reddere homini justitiam*, vel, *injustitiam suam.* Sic etiam Paulo videtur *reddidisse justitiam suam Deus*, cum Act. 28. 3. *Vipera invasit manum ejus. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem nihil mali passus est: at illi existimabant eum in tumorem convertendum, & subito casurum, & mori.* Sensit nimirum bestiola, ut Theodoretus observavit quæstiuncula 19. in Gen. corpus sancti hominis, illud itaque neque morbo neque tumore infecit. *Cum nihil*, inquit, *peccato tenerum aut molle in eo reperisset, mox resiliit, & in ignem se conjecit, supplicium quodammodo de se ipsa sumens, quod corpus sibi conveniens nullatenus adepta esset.*

Vatabl. Gratia amissa per pœnitentiã vivificata. Simplicior interpretatio Gregorij. Gloss. Rab. Gregor. Caietan.

4 *Solida, & cohærens interpretatio.*

Deum pœnitenti, & justo homini vitam conferre.

Theodor.

Vipera cur resiliens e manu Pauli.

Adde etiam forte hanc loquutionem aliquid forense, & judiciale olere, ut *Reddere homini justitiam suam*, sit hominem pęnitentem absolvere supplicio, & pęna constituta, & dimittere liberum. Quod in favorem alicuius iudex statuit, dicimus, *Hazer le justicia, o guardarle su justicia.* Vide id Jerem. 51. 10. *Protulit Dominus justitias nostras.* idest, publica sententia Babylonios damnavit impietatis, nosque liberatos restitutos pronuntiavit innocentes. Psalm. 7. 9. Loquutio contraria Isai. 5. 23.

Resp. 27. Respiciet homines; & dicet, Peccavi, & vere deliqui; & ut eram dignus, non recepi.

1 *Prima expositio: Dei patientia, & longanimitas. Ægyptiorum lex.*
2 *Secunda expositio.* Respicere, *cum laetitia.*
3 *Expositio tertia. Humanæ imbecillitatis cognitio. Pœnitentes sibi, & cæteris precantur veniam. Explicatus Daniel.*
4 *Convalescens ex morbo ægrotantes instruit. Explicatus David:*
5 *Simplex expositio: Periphrasis sanitatis confirmatæ, & civilis convictus. Illustratus locus Regum.*
6 *Peccati confessio ad recuperandam sanitatem ex David. Deus puniens citra condignum. Ægyptiorum consuetudo. Illustratus Sapiens.*

1 BRevitas, & contractio Hebraicæ orationis supprimentis sæpe & supposita, & apposita divinare nos passim cogit. Suppositum verbi *respiciendi*, Deum facit Rab. Gerson. quem nonnulli sequuntur q. d. Deum contemplari homines, expectareque donec resipiscant, & dicant, *Peccavi.* Caietanus etiam existimat nunc indicari tertium modum, quo Deus agit cum hominibus, patienter expectando, & suavi providentia alliciendo improbos ad pęnitentiam, respiciendo, & observando interim illorum opera sive ad præmium, sive ad pœnam, quod est *respicere super illos*, ut est in Hebr. Divinum sane ejusmodi providentia uti, & res humanas communi lege moderari, neque semper peculiaribus revelationibus, aut peculiaribus suppliciis, & morbis peccantes afficere. *Deum credibile est* Plutarchus, inquit, *quamcumque vitio captam animam, ea Numinis justo judicio aggreditur, sive motus perspicere, sit ubi ad pœnitentiam inflectuntur, tempusque correctionis largiri eis*, Ita.

Prima exponendi ratio verosimilis. R. Gerson. Caietan.

Patientia, & Providentia divina erga peccantes.

Plut. de se.

quorum non extrema est, & incurabilis nequitia. Respicit itaque, expectatque Deus pro sua providentia atque Sapientia, & sic illos erudit, & informat ad pietatem, ut dicat homo, *Peccavi.* Illud elegans, quod in eandem rem subjungit. *Legem Ægyptiam videntur recte quidam Græcorum de scripsisse, quæ jubet gravidam, si mortis fuerit damnata, asservari, donec pariat. quod si prægnans aliquis non sit, sed progressu temporis actionem, aut consilium arcanum in lucem possit producere, aut occulti alicujus mali indicium deferre, vel, salutaris fieri auctor consilij, aut necessarii usus inventor, nonne rectius facit, qui dilato supplicio eam utilitatem operitur, quam qui premature eum interficiat?* Censendum profecto idem, de supremo numine *respiciente super homines*, expectanteque salutaris pœnitentiæ partum, gemitusque illos, & voces, *Concipientium, & parturientium spiritum salutis, peccavi, & ut eram dignus, non recepi.*

Ægyptiorũ lex, de muliere gravi. da mortis damnata.

Isa. 26. 18.

2 Sed multo simplicius, multoque germanius, ut tota hæc sententia ad hominem pertineat, qui morbo liberatus, *Respiciat super homines*, Lætus videlicet, & exultans adepta valetudine. Sic Dionysius favet, quod verbum originale, *respiciendi*, sæpe conjungitur cum lætiori cantu, Exo. 15. Jud. 5. 1. Eccles. 2. 8. Sed languet hic sensus. Illud minus frigidum, quod Philippo, D. Thomæ, Nicolao, & aliis placuit Latinis, quod sese convertet ad homines, & coram eis peccatum suum pristinum fateri non erubescet; neque non divinam benignitatem publica confessione celebrabit.

Secũda exponendi ratio simplicior.
Dionys.
שור
Philipp.
D. Thom.
Nicolaus.

3 Tertio paulò subtilius, *ut respicere homines*, pertineat ad cognitionem humanæ imbecillitatis, quam in seipso suo malo expertus est, sitque agnoscere, & oculos convertere ad hominum peccata, & se cum cæteris peccatoribus Divinæ justitiæ submittere, & humanam injustitiam agnoscendo, & accusando, Divinam justitiam celebrare. Facit vox, *homines, Anasim*, quæ significat aliquid miserum, & imbecillum, morbis, ærumnisque obnoxium, tum etiam vox ipsa *respiciendi*, quæ attentam observationem, & contemplationem rerum alienarum aliquando affert; qualem insidiantes solent habere. Et ita Septuaginta hanc partem ad accusationem retulerunt legentes. *Tunc accusabit homo se ipsum.* Solent videlicet, quos vere suorum scelerum pœnitet, non solum suam ipsorum peculiarem, sed humanam etiam iniquitatem fateri, accusare, veniamque & sibi, & peccatoribus omnibus precari. Cujusmodi illud est Jerem. 14. 20. *Cognovimus Domine impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum*; & Daniel. 7. 9. *Tibi Domine justitia; nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Juda, & habitatoribus Jerusalem, & omnis Israel, his qui prope sunt, & his, qui procul in universis terris, ad quas ejecisti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te. Domine nobis confusio faciei, Regibus nostris, & patribus nostris, qui peccaverunt.* Vides, ut ad deprecandas suas ærumnas, suaque peccata, respiciebant illi Jerosolymitani reliquorum hominum peccata, dicebantque, *Peccavimus, & ut digni eramus, non recepimus.*

Tertia expositio subtilior.
Humanæ infirmitatis cognitio
אנשים
LXX.
Proprium pœnitentis peccatori, sibi, & cæteris veniã precari.

4 Forte etiam res hæc pertinet ad exhortationem quandam, & eruditionem reliquorum hominum, *Anasim*, ægrotantium, & imbecillorum; ad quos suam confessionem dirigat is, qui recens morbo liberatus est, ut alliciat illos ad similem pœnitentiam, & salutare suæ ægritudinis remedium; Sicut qui dicebat; *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.* Et iterum; *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te convertentur.* Vbi eleganter Theodoretus; *Tuam benignitatem assequens, pœnitentiæ exemplar ero, & tuæ bonitatis præco, atque impios commonefaciam, ut ad tuas preces confugiant.*

Ægrotantiũ instructio.
Ps. 21. 23.
Ps. 50. 25.
Theodor.

5 *Sed tandem illud videtur simplex*, & germanum, ut *respicere homines*, sit periphrasis valetudinis adeptæ, & confirmatæ, atque publici, & civilis convictus, q.d. lecto surgens versabitur deinceps in medio populi; & à morbi molestiis laxatus, redibit ad convictum; & societatem suorum civium, & ad publici muneris functionem. Intelligentiæ hujus duplex est argumentum, ex illo Ezechiæ ægrotantis dicto; *Non aspiciam hominem ultra*, idest, moriar, & non ero deinceps consors convictus, & societatis humanæ. Quod eleganter exposuit Theodoretus, *Alienus factus sum à viventibus, & peregrinus à cognatis meis*, ita nunc è contrario, *aspicere homines*, erit minime se alienum præbere cognatis, ac reliquis civibus.

Simplex, & germana sĩtẽtia. Circumlo. quutio sanitatis, confirmatæ, & civilis convictus.
Isa 38. 11.
Theodor.

Secundum, quod verbum *aspiciendi* significare videtur exitum quendam ad videndum aliquid, cum intentione vel attentione aliqua, quod pulchre dicat Hispanus, *Salir de casa aver, ò à mirar.* Quare R. David acute hunc locum vertit; *ibit ad homines.* Chaldæus; *Diriget se ad filios hominis.* quod egregie convenit homini liberato à morbo, & domo egredienti ad conspectum sui populi: ea enim est convalescentis hominis cura non ultima jam tandem exeundi domo, qua se continuit multos dies. Sic Ezechias dicebat Isai. 48. 22. *Quod erit signum, quia ascendam in domum Domini?* Et ait ad eum Isai. 4 Reg. 20. 5. *Ecce sanavi te, & die tertio ascendes templum Domini.* Cum quo facit illud medicorum præceptum pro convalescentibus ex morbo, & confirmanda sanitate, *Motus, vehicula, ambulationes, & paulatim se ad consueta opera transferre.*

Prietas Hispanis ẽnoli. lustrata.
R. David.
Chaldæus.
Convalescentes ex morbo deserẽt domo.
Gal. de Arte Medic. c. 100.

6 Sed quid is, qui in publicum conspectum prodit, dicturus, acturusve? Dicet; *Peccavi*; aperte atque ingenue confitebitur vir sapiens peccatum suum. Videlicet sua culpa, suoque peccato morbum contraxisse: sua item pœnitentia, & Dei benignitate convaluisse. Sic David deplorat amissas vires, & valetudinem, tumores *cicatricum*, & ulcera sanie manantia, renes, *lumbos*, & illa ægerrime affecta, cor palpitans, & *conturbatum*; *A facie insipientiæ suæ*; idest, propter peccatum, quæ ipsa verissima insipientia est. Hic iterum vides, ut morbi & supplicia corporis, animum erudiant, & admissorum scelerum vel admoneant, vel accusent. Elegans est illud Apollinarii in Catena Barbari super Psal. 37. *Supplicia in peccatorum cognitionem, & sensum revocant, & propterea animis prosunt, tanquam corpora, quæ ex stupore non sentiunt, ad sensum reducuntur.*

Confessio peccati in recuperanda valetudine.
Ps. 37. 6.
Apollinar.

7 *Peccavi.* Proprie Aberravi. *Et vere deliqui*; proprie; Rectitudinem aut veritatem perverti, detorsi, incurvavi. Septuaginta. *Qualia consummabam.* quasi per admirationem; Qualia perpetrare ausus sum! *Et ut eram dignus, non recepi.* Septuaginta. *Non digne in me inquisivit, pro his quæ peccavi.* dilucide, quod in Hebræo brevius, & obscurius: *Non fuit mihi æquale.* citra condignum punitus sum. aut, *non fuit mihi æquum*, idest, non conveniens, neque commodum; nam quod æquale, aut æquabile est, ipsum facile, & conveniens est; propterea que commodum, aut utile; ideo vox originalis æqualitatem, aut utilitatem significat. Chaldeus R. Mardochai, & alii Hebræi; *Non profuit mihi.* idest, valde nocuit & animæ, & corpori. Is videlicet solet esse impietatis fructus, & Dei benignitatis, & bonitatis præmio ultra condignum, supplicio citra condignum afficientis mortales. Prædicat ergo de divina bonitate, quod *Sacerdos olim Ægyptiorum* scribente Diodoro lib. 2. cap. 3. *Rege juxta aram hostiis deductis astante, prædicare solebat, magna videlicet voce, audiente populo, Regis virtutes, in Deos pietatem, ac religionem; in homines humanitatem servantis, tum illum continentem dicere, justum, magnique animi, veracem, liberalem, suasque frænantem cupiditates: pœnas insuper mitiores, quàm postularent errantis crimina, exigentem; reddentem vero gratiam meritis ampliorem.* Sed rursus nos allicit Salomonis vox, Dei lenitatem erga impios, liberalitatem erga probos prædicantis, Prover. 24. 14. *Viis suis replebitur stultus, & super eum erit vir bonus*, idest, in recipienda operum suorum mercede, multo ditior, & copiosior evadet justus, quàm impius: hic enim citra condignum, ille ultra condignum recipit. quod etiam videtur indicari in secunda parte, ubi ex Hebræis legitur à quibusdam: *& vir bonus à folijs*, sive *à rebus parvi momenti.* Quasi dicat, major est mensura præmii foliorum, & cogitationum, & rerum parvi momenti, quàm Deus confert justo; quàm mensura supplicii, qua Deus punit fructus ipsos pessimos, & opera mala impiorum.

חטאתי
ישר
LXX.
Varia lect.
Chaldæus; R. Mard. Cõplures.
Diodorus; Ægyptiorũ sacerdotũ & Regum cõsuetudo.
Deus puniens citra præmio afficiẽs ultra condignũ.

Vers. 28. Liberavit animam suam ne pergeret in interitum, sed vivens lucem videret.

1 *Sententia paraphrasis; Appositum in terrum.*
2 *Pœnitentia redimit vitam, quasi oblato pretio.*
3 Lux, *vita*; Tenebræ, *mors*. Videre lucem, *vita periphrasis.*

Liberavit animam suam. Sic inquam præclare consuluit divina benignitas mortalium saluti, & incolumitati, quos ab exitio redimit, & inferorum pene tenebris obrutos, ad lucem evocat. Sed cum in Hebræo pronomen illud reciprocum, *suam*, idem sit, quod non reciprocum, 1

commu-

Pagnin. Regia. Psal. 105. 4. פדה

commune relinquitur verbum *liberandi*, ut illi supponatur vel Deus, vel homo. Priorem sensum recipiunt multi. Pagninus, Regia; legunt enim, *Redimit Deus animam eius*. Videtur enim convenire in Deum, cujus illud proprium est, *Redimere de interitu vitam nostram*. Vulgatus hominem supposuit. *Sic*, inquit, *liberavit* homo, redimere, & liberare potest *animam*, vitam *suam ab interitu*. Proprie à fovea, & mortuorum tenebris. *Redemptio* autem cum fiat quasi oblato pretio, videtur pœnitentia esse ejusmodi, ut cum pœnitentia facti scelus ipsum videtur infectum reddere, nimirum delet; pretium fit redimendæ vitæ proscriptæ jam propter scelus admissum. Septuaginta deprecantur; *Salva animam meam, ne venias in corruptionem*. Quos imitatur Tygur. *Redimet animam meam*, Sed præter textum. Porro *videre lucem*, & apud Sacros & apud profanos, Periphrasis est vitæ. Psal. 55. 14. & Psal. 48. 20. Ecclesi. 6. 5. superius 6. 3. 20. & inferius versic. 3. sicut è contrario tenebræ sunt symbolum mortis. Qui per hanc *lucem* nescio quid conspicuum, & illustre inter homines intelligunt, præter Phrasim Scripturæ faciunt; est enim tantum expositio præcedentis particulæ, & simplex vitæ circumloquutio. Utiliter, mystice tamen Philippus; *Ut agnitionis Dei lucem, & immensa eius beneficia illuminatus agnosceret*.

2 Pœnitentia est pretiũ pro redimẽda vita. LXX. Tygurin.

3 Videre lucem quid sit.

Vita periphrasis.

Vers. 29. Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos.

Vers. 30. Ut revocet animas eorum à corruptione, & illuminet luce viventium.

1 *Sententia Paraphrasis. Distributio accomoda.*
2 *Varia de* Tribus vicibus *Divinæ loquutionis sententia. Deum loqui per actiones Prophetarum. Explicatus Paulus, & Amos.*
3 *Varia genera divinæ vocis. Deum etiam impiis loqui per beneficia, ex Luca, & Jeremia.*
4 *Verior exponendi ratio. Ternarius numerus ad paucitatem ex Scriptura asso. Illustratus Moyses.*
5 *Duæ extrema Theologorũ sententia circa Divinæ vocationis tẽpus, & auxilia abundantia collata impiis. Illustratus Matthæus.*

Sic, inquit, agit cum hominibus Deus, sic vulnerat, & medetur; sic terrîtat, & erigit, idque non semel tantum, sed iterum ac tertio. Sæpe quidem conatur ille homines justæ morti destinatos propter scelera, ab exitio eripere, & ex discriminum tum corporis, tum animi tenebris, in quibus jacebant, ad jucundissimam vitæ lucem, qua mortales fruuntur, revocare. Quod nos dicimus, *tribus vicibus*; Symmachus; *Bis, ter*. Quod Interpres dixit, *per singulos*, q. d. cum singulis, aut cum unoquoque homine; Hebr. & Græce tantum est; *Cum viro*, quod nullam affert distributionem; vel certe illa est, quæ vocatur, distributio accomoda. Non enim semper Deus ea ratione loquitur cum omnibus, sed cum quibus pro sua Sapientia, & Providentia constituit.

Symmach.

Distributio accõmoda.

2 *Varia de Tribus vicibus Divinæ loquutionis sententia. Caietan. Secunda interpretandi via.*

Est inter vero interpretes ingens de his *tribus vicibus* controversia; & quidem pleriq; conantur tres Divinæ loquutionis modos assignare, quibus conatur Deus revocare homines à peccato. Cajetan præter duos illos, primum insomniorum, *visionumque nocturnarum*; secundum dolorum, & morbi; tertium constituit, videlicet, *quo Deus loquitur homini pœnitenti, non imputando ad pœnam homini peccatum, quod fecerat*. Sed in constituenda hac Dei tertia loquutione multum sudat, neque valde utiliter. Alii supra illos duos modos loquendi, tertium addunt, per nuntium, vel Angelum, doctoremve alium. Sed ut ex loco illo nuper reiiciebamus interpretationem illam, quæ *Angelum* non proprie interpretabatur; ita etiam enim tertiam loquutionem addere possemus, ut ternarium numerum expleremus. Præsertim cum ea sit frequentissima Dei consuetudo, *multifariam, multisque modis loquendi olim patribus in Prophetis*: id est; ut ex Syro habetur: *Omnifariam, omnibusque instrumentis*: cum enim essent Prophetæ, & doctores, aptissima instrumenta quibus Deus loqueretur, & suam voluntatem exponeret hominibus, non solum verbis, & prædicatione Prophetarum loquebatur, verum etiam ipsis Prophetarum actionibus, tanquam verbis, & sermone utebatur, ut ait per Oseam 12. 10. *Loquutus sum super, ad, Prophetas, & visionem multiplicavi, & in manu* ministerio, & operibus *Prophetarum assimilatus sum*. Nam illorum parabolæ, & similitudines atque actiones ipsæ non solum meam voluntatem, meaque consilia, sed meum ipsum ingenium exprimebant. Hinc illud severum Dei præceptum nunquam tacendi, prædicatoribus, & speculatoribus impositum, Ezech. 3. 16. 17. *Audies ex ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, non annuntiaveris ei, neque loquutus fueris, ut avertatur à via sua impia, & vivat, &c.* Qui profecto locus pro commentario esse potest harum Divinarum loquutionum, quibus conatur Deus *avertere hominem ab his, quæ fecit*. Sed quidem quamvis hac loquendi ratione per Doctores, & ministros suos Deus homines convenire soleat; Eliu tamen, quia cum Jobo, & amicis agebat, illo ægrotante, & dolente, his vero assuetis Divinis colloquiis, insomniis, & revelationibus; quæ duo erant Divinæ vocationis genera efficacissima; ideo cætera prætermisit, quibus cum hominibus loquitur Deus; videlicet res ipsas *creatas*, quæ Dei voces sunt, Deumque benedicunt, ac impios ad benedicendum invitant; *beneficia*, quibus allicit & pios, & impios, voces item sunt, quibus multifariam loquitur Deus, & convertere conatur impios. Nam quod auctor quidam scribit, beneficiis non loqui Deum cum impiis; *sed potius tacere*: quis æquis auribus audiat: cum Scriptum sit, *Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam*? & cum non solum vexatio suppliciorum; sed beneficiorum magnitudo peccatores convertere soleat, sicut Jerem. 16. 44. dicitur; *Scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias vestras malas, atque secundum scelera vestra pessima*. Aliter tres istas Dei loquutiones assignat Nicetas. *Hæc* inquit *Sapientis, atque adeo Robusti Dei sunt opera, ut tripartita quadam ratione peccantes convertat: verbis, inquam, horribilibus, somniis, morbis*. Tres item aliter Chrysost. scribit: *Ita cum hominibus agit, ut arguat, & increpet, nocturnis terroribus minetur: loquendo doceat, increpationibus atque imbecillitatibus crucias*.

Heb. 11.

Deus loquens per actiones ipsas Prophetarum. Manus pro ministerio.

3

Varia vocum, & rerum genera, per quæ Deus loquitur homini Affluenica. Luc. 5. 32. Deus beneficiis afficiens impios.

Nicetas.

4 *Chrysost.*

Ego duas potissimum rationes, quibus Deus cum hominibus agat; doceri hoc loco ab Eliu semper existimavi; alteram verbis, aut visionibus, aut insomniis, terrificisve minitationibus, aut aliis ejusmodi rebus, quæ non tam videntur inesse homini, quam obiici, & repræsentari; alteram morbis, & doloribus ac cruciatibus corporis, ut stupidus, & sine sensu homo ad priora Dei verba, flagellatus tamen, & dolens, sensuque recepto Dei vocem percipiat, ejusque monitis obsequatur. *Tres* vero *vices*, quibus Deus hæc operatur, non pertineant ad varias formas Divinæ loquutionis, sed ad varias vices, quibus contingit sic Deum agere cum hominibus, q. d. Non est hoc tam infrequens, ut sæpe quidem non eveniat. Sic enim hoc loco accipitur ternarius numerus pro indefinita multitudine, sed non valde magna; ad quam significandam ternarius libentius, & familiarius, quam alii majores numeri usurpant Scripturæ. De qua re diligenter egit noster Ribera ad cap. 1. Amos, ubi multa ternarii numeri pro multitudine exempla congerit; sed quorum nonnulla potius ad paucitatem, quam ad multitudinem referenda videantur. Nam *tres digiti*, quibus Deus *appendit* universam *terræ molem*. Isa. 40. 12. quasi paucissimis digitis dictum est, ad distinctionem omnium digitorum, q. d. facili, & nullo negotio terram sustinet. *Tertia, & quarta generatio*, in quas *visitat iniquitatem patrum*, Exo. 20. & 5. Deut. 5. 9. potius ostendit terminos suæ justitiæ, & sumendi supplicii multo minores, & angustiores limitibus misericordiæ: nam subdit; & (at sed) *faciens misericordiam in multa millia*, atque adeo, ut acute dixit Theod. *Patientiam ei solere erga patres qui deliquerunt, itidem, & erga filios; Si vero nepotes & posteri, malorum nequitiam sequuti fuerint, supplicium sumere*. Tertia igitur generatio, primam, & secundam videbatur excludere. Quis vero *tres panes*, Luc. 11. 5. putet multos significare, quin potius paucissimos, & tantum necessarios, unum amico, qui venerat; secundum sibi, qui cum illo cœnaturus esset; & servo aut ministro tertium? & illud Isa. 17. 6. *Excussio duarum, aut trium olivarum, in summitate rami, sive quatuor*,

Simplicior, & germanior expositio.

Quæ sint tres vices, quib. Deus homini loquitur. Ternarius pro multitudine non valde magna. Ribera.

Ternarius pro parvo numero.

Theodor.

Omnes numeri usque

ad quinq; sane paucitatis. Chrysost. Euthym;

tuor, aut quinque in cacuminibus ejus. Omnes enim numeri usque ad quinque solent esse paucitatis. Sunt hujusmodi nonnulla alia. Sed ad multitudinem, & numerum ampliorem pertinere ternarium docet Chrysost. *In sartem facit tribus*. Hom. 47. Euthymius ibidem.

Hoc ergo loco, *tres vices*, aliquoties significat, sed non infinitas; non tam sæpe repetitas, ut homo velit Divinæ patientiæ, *bonitatis* allicientis, & vocantis ad pœnitentiam *divitias* contemnere, & nullum peccando finem statuere. Cum enim istæ Dei voces peculiares sint, & ut ita dicam, extraordinariæ, illis non semper utitur Deus.

R. Salomō. Nicolaus. An Divina vocatio. nis ullus sit terminus, aut tempus præscribendū. Duo extrema Theologorum sententiæ. Media via in materia de vocatione Divina. Apo.22 13 Illustratus Matth. locus.

Est vero hoc loco inter duo extrema pedetentim progrediendum: Nam R. Salomon, quem affert Nicolaus, contendit tribus tantum vicibus peccatorem accedentem ad pœnitentiam recipi à Deo; quarto non recipi, confirmatque ex illo Amos 2. *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum*: atq; adeo quidam Theologi opinati sunt, aliquando posse hominem tam nefarie peccare, tamque sæpe, ut in pœnam Deus illi deneget sufficiens auxilium ad pœnitendum: esseque jam Divina justitia determinatam certam peccatorum mensuram, qua expleta, converti homo nequeat. quo trahunt illud Matth. 23. 32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum*. Alterum extremum, nullam esse peccantis mensuram, aut multitudinem, quam Deus patienter non exspectet, paratus semper non solum sufficientia, sed etiam superabundantia auxilia, conferre. Media via tutissima est, Deum paratum semper conferre gratiæ, & auxilii vocationis, quod satis est: aliquando vero denegare peculiaria illa auxilia, quibus impius efficaciter converteretur; permittere igitur, ut induretur, & obsurdescat, *sordescatque* in suo scelere amplius. Scio rem hanc multis, & patrum, & scripturarum locis perdifficilibus perplexam esse, sed cujus longior tractatio scholarum sit, non nostra. Illud tantum de Matthæi loco, nihil significari à Christo Domino per *mensuram illam implendam*, quam quod, cum patres satis graviter, diuque peccassent, atque multis Prophetarum homicidiis se polluissent, at posteri tantæ peccatorum mensuræ cumulum addebant, scelera sceleribus addentes, & sanguini Prophetarum sanguinem, & necem indignissimam ipsius Dei. *Implebant* igitur, cumulabant, & exaggerabant mensuram impietatis paternæ,

Vers. 31. Attende, Job, & audi me, & tace, dum ego loquar.

Vers. 32. Si autem habes, quid loquaris responde mihi: loquere, volo enim te apparere justum.

Vers. 33. Quod si non habes, audi me; tace, & docebo te Sapientiam.

1 *Arrogantia Eliu. Artificium Orationis illius*. Attendere, *& respicere pro eodem. Explicatus Salomon.*

2 *Concessio, aut Dissimulatio, Ironiæ genus.*

3 *Vulgatæ diligentia. Artificiosus orator Eliu.*

1 QUis non prima facie censeat Eliu valde modestum, & temperatum disputatorem, qui optionem det oratione jam secúdam de rebus sublimioribus aggreditur. Jobo, & eligat aut primus ipse loqui, aut loquentem audire? Ego vero superbum, & immoderatum dixerim: *Eliu arrogantia.* canit enim de Jobo triumphum, antequam convicto sceleris, & sua oratione, rationibusque revincto. Et cum Jobum jubet *attendere*, censet illum *imperitum*, ut ait Philippus: censet etiam orationem suam dignam, quæ non solum audiatur, sed in quam oculis, & animo auditores se totos convertant: id enim significat verbum originale, quod frequenter auribus tribuitur, aliquando vero oculis, Proverb. 1. 24. *Extendi manum meam, & non fuit, qui aspiceret*. Septuag. *Extendi verba mea, & non attendistis* vel, non audistis. Quod vero subjungit, *Audi me*; Nicetas. *Quid est*, inquit, *quod Deum, qui videri nequit, in judicium voces? En ego, qui similiter, ut tu, homo sum, coram adsum*. pro Deo ego tibi sum: Nam ago illius partes: cum me audies, Deum tibi respondere existima. *Et tace*, Septuaginta, *obmutesce*, proprie dicas; Intende tacitus, aut tacitus contemplare, quæ à me dicentur. Philippus; *Tanquam impatientem, jubet, ut sileat. Dum ego loquor*. Græcus Scholiastes legisse videtur; *Ego sum*. Et interpretatur, *coram adsum*. quasi sua præsentia velit eis iniicere metum loquendi coram tanto viro q. d. *Que estoy yo aqui*.

Philippus. Attēdere, & respicere quid. LXX. Nicetas. LXX. Philippus. Nicetas.

2 *Si autem habes, quid loquaris, &c.* Negat probabilem ullam responsionem præberi posse suis argumentis, & ut totius disputationis arbiter, & magister, præscribit *tempus tacendi, & tempus loquendi*. Jam præcipit silere, & obmutescere, jam jubet loqui; *loquere*. Est autem hæc *concessio*, quam vocant, aut *dissimulatio*, quæ, ut aliquando Servius, dixit, *Est artificiosa prohibitio, quæ per concessionem fit*. Et Quintilianus quidem genus Ironiæ facit; *Cum similes imperantis, vel permittentibus sumus*. & pro exemplo affert id Didonis Æneid. 4.

Confessio; & dissimulatio species Ironiæ. Servius. Quint. l. 9. cap. 2. Virgil.

I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas:

Quasi dicat; Minime tibi expedit, minime poteris: *erit* videlicet conatus irritus repugnantibus Diis. Sic hoc loco concedit, permittitque Eliu Jobum loqui, & justitiam suam oratione tueri; quod (ut ipse existimat) minime poterit obtinere: pollicetur etiam suum silentium Jobo meliora, & veriora dicenti. quod illud ipsum Schematis, & Ironiæ genus est, quod subjungit Quintilian. eodem loco, *Cum ea, quæ nolumus videri in adversariis esse, concedimus eis. Id acrius fit: cum eadem in nobis sunt, & in adversario non sunt ejusmodi*. Est illud quoque;

Quintil. Ironiæ genus.

—— —— —— Meque timoris
Argue tu, Drance, quando tot cædis acervos
Teucrorum tua dextra dedit: —— —— *Æneid. 11.*

Ergo cum Jobo facultatem loquendi, mirabili *ipse rerum* atque verborum copia affluere profitens, *cum illi justitiam*, & bonitatem causæ permittit, jam quasi sceleris convictum, & injustitiæ damnat.

3 Illud autem quod subjungit, *Volo te apparere justum*; illuminationis gratia dictum est ab Interprete, ut exprimeret mentem Eliu, negantis Jobo veram justitiam: cum tamen in Hebræo propriæ sit, *Volo te justificare*. vel, ut Græci legunt, *justificari*, ut significet se bene animatum erga Job, & nullo calumniandi studio, perinde atque alios amicos, causam suscepisse.

LXX. Artificiū orationis Eliu. Novum exordium.

Tandē cum rursus *silentium* imperat, *attentionem* postulat, & *dicturum* se *Sapientiam* profitetur, insolentior prima

CAPVT TRIGESIMVMQVARTVM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Eliu de novo redintegrans orationem suam ostendit summam rerum omnium administratoris Dei æquitatem; propterea Jobum inique conqueri de Divino judicio, nihil præterea iniquum pati.

1. PRonuntians itaque Eliu hæc etiam loquutus est. 2. Audite sapientes verba mea, & eruditi auscultate me. 3. Auris enim verba probat, & guttur escas gustu dijudicat. 4. Judicium eligamus nobis, & inter nos videamus, quid sit melius. 5. Quia dixit Job; Justus sum, & Deus subvertit judicium meum. 6. In judicando enim me mendacium est. * Violenta sagitta mea absque ullo peccato. 7. Quis est vir, ut est Job, qui bibit subsannationem, quasi aquam? 8. Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impiis. 9. Dixit enim non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo. 10. Ideo viri cordati audite me: Absit à Deo impietas, &

ab

ab Omnipotente iniquitas. 11. Opus enim hominis reddet ei, & juxta vias singulorum restituet eis. 12. Vere enim Deus non condemnabit frustra: nec Omnipotens subvertet judicium. 13. Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est? 14. Si direxit ad eum cor suum, spiritum illius, & flatum ad se trahet. 15. Deficiet omnis caro simul, & homo in cinerem revertetur. 16. Si habes ergo intellectum, audi, quæ dico: & ausculta vocem eloquii mei. 17. Numquid qui non amat judicium, sanari potest? & quomodo tu eum, qui justus est in tantum condemnas? 18. Qui dicit Regi, Apostata. Qui vocat Duces, impios. 19. Qui non accipit personas Principum; neque cognovit Tyrannum, cum disceptaret contra pauperem: opus enim manuum eius sunt universi. 20. Subito morientur, & in media nocte turbabuntur populi, & pertransibunt, & auferent violentum, absque manu. 21. Oculi enim eius super vias hominum: & omnes gressus eorum considerat. 22. Neque enim ultra in hominis potestate est, ut veniat ad Deum in iudicium. 24. Conteret multos innumerabiles; & stare faciet alios pro eis. 25 Novit enim opera eorum: & idcirco inducet noctem, & conterentur. 26. Quasi impios percussit eos in loco videntium. 27. Qui quasi de industria recesserunt ab eo: & omnes vias eius intelligere noluerunt. 28. Ut pervenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum. 29. Ipso enim concedente pacem, quis est, qui condemnet? 30. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. 31. Quia ergo loquutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo. 32. Si erravi, tu doce me: si iniquitatem loquutus sum, ultra non addam. 33. Numquid à te Deus expetit causam, quia displicuit tibi? Tu enim cœpisti loqui, & non ego. Quod si quid nosti melius loquere. 34. Viri intelligentes loquantur mihi: & vir sapiens audiat me. 35. Job autem stulte loquutus est; & verba illius non sonant disciplinam. 36. Pater mi, probetur Job usque ad finem: ne desinas ab homine iniquitatis. 37. Qui addit super peccata blasphemiam; inter nos interim constringatur: & tunc ad iudicium provocet sermonibus suis Deum.

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

VERS. 1. CUm explicasset Eliu, an Job loqui vellet: is vero nullâ loquendi significationem præbuisset, rursus ille ad loquendum aggreditur, atque silenti homini hujusmodi oratione, quasi responso quodam, occurrit: ita tamen ut pristinæ Jobi orationi, & defensioni etiam respondere conetur, atque omnia refellere, quibus suam ille innocentiam defenderat. Sed non solum ambitiose disceprat Eliu: se enim potius judicem, & diremptorem totius controversiæ constituit, quam disceptatorem. Verum etiam ornate nimium, & polite: nam orationem, vocemque suam ex rerum ac verborum dignitate ita moderatur, ut affectus oratorii vultu, totiusque prope corporis habitu inardescant, & insolenter auditoribus se probet.

VERS. 2. Ergo rursus captata attentione, & benevolentia conciliata in hæc verba exorditur: Vox, ò viri, Sapientia rerum humanarum, atque divinarum præclari, compello, vos quoque judices adhibeo, multarum, atque magnarum rerum expertos, & quotidiano usu exercitatos.

VERS. 3. Sicut enim examen, & judicium verborum, atque sermonis ad aures, & gustatus ciborum ad palatum; sic profecto examen, ponderatioq; veritatis ad mentis judicium, & trutinam referenda sunt. Propterea vestrum de mea oratione, deque tota inter nos, atq; Jobum controversia syncerum, emunctumque judicium efflagito. Ideo enim aures vestras attentas, & benignas postulo, quod aures sunt orationis judices, & verum à falso internoscere, rectumque à pravo discernere debeant: non secus, quàm palatum ciborum varietates explorat: purgatis enim, & religiosis auribus vera consonant, dissonant falsa.

VERS. 4. Ergo dum ego loquor, dum vos auscultatis, quo ad fieri possit, rei hujus judicium æquum, & incorruptum faciendum est. Et verissima causæ cognitio pervestiganda. Communis itaque nobis est veri disquisitio: & commune sit judicium, recte an secus Jobus dixerit.

VERS. 5. Meminerimus vero, quæ dixerit Jobus: quæ profecto neque ipse negabit, neque non recognoscet: dixit enim non semel, sed sæpe; non leviter, sed asseveranter, & contumaciter. Satis meam innocentiam, atq; meæ æquitatem causæ ostendi, & probavi tum Deo, tum æquis hominibus: neque vere poterit me quisquam ullius sceleris insimulare. Sed tamen mihi jus meum persequi apud Deum judicem non licet; quippe ille non ex judicii formula mecum agit, sed omni privata lege liber pro sua voluntate innocentem excruciat: nec propter scelus ullum, quod judicii, & judicantis erat: sed potentia magis, quàm justitia usus insonti plagam inflixit.

Illud vero gravissimum, quod visus fuerit divino judicio, atque sententiæ mendacium affinxisse. Quasi Deus falsa ullum criminatione, atque immerito supplicio condemnarit. Nam quid obsecro supplicium est, quàm peccati pœna? Quid manifesta castigatione testatur Deus, quàm occultum aliquod hominis scelus? At pernegat is adversus divinum testimonium. Et religiosus homo, ut à mendacio abstineat, mendacium in divinam veritatem reiicit; ait enim: Si aliter de meæ vitæ innocentia loquar, scotiamve, aut aliquod crimen inuri mihi patiar, mendacium admittam. Ego vero super jure meo mentiri debeam? an par est, ut super innocentia mea mendax habear? immo vero accusatores meos mendacii convincam. Illud tantum in mea causa mendacium mihi inest, quod mei juris asserendi me spes fefellit. Falsus sum expectatione præmiorum: cum potius pro præclaris facinoribus supplicia acceperim: ego igitur qui secus expectabam, mendacium mihi met dicebam, atque suadebam. Et qui numquam mentitus sum, at mendacium sæpe concepi. * Eo enim spes omnis mea recidit, ut desperate, & insanabiliter doleam, sæva gravissimi cruciatus sagitta, tanquam violento quodam iaculo transfixus. VERS. 6.

Hæc est, optimi auditores, insolentissimi hominis oratio. Et quidem esto laudem aliquam mereri posset Jobi spectata virtus, qui sua sponte, atque judicio iniurias suscipit, ut qui aquam hauriunt: quia etiam se à facinorosorum; impiorumque consuetudine, & convictu abstraxerit: tamen illud est, quod de te, ò Job, conqueri debeam, non quod iniustus sis; se quod res nostras à Dei contemplatione, providentiaque seponas. Etenim quis mortalium, si vir est, & viri nomine sana mente prædi- VERS. 7.
ti dignus, eo stultitiæ, & impudentiæ devenit, ut dum temere, & ignoranter de divinis loquitur, irridendum, & subsannandum se præbeat cordatis omnibus, atque sapientibus? quis sani judicii homo, ita velit suæ vitæ consiliorum, & actionum dignitatem tueri, ut judicio, consilioque divino illudere, & insultare non dubitet, atque illam sibi voluptatem maximam statuat, quæ ex Divinæ Providentiæ contemptu, & maledicendi studio percipi potest? Quis tam stupidus, ut tum Dei ignominiam, suam-

suamque subsannationem amet, bibat, & sitiat? atque ingentem sitim, qua exardescit, non nisi jactatis in cœlum maledictis extinguat, aut refrigeret? Scilicet hoc animi est ad scelera projectissimi, & ad peccandum sæpe, incunctanter, gravissime nulla religione retardati.

VERS. 8. Propter impia nempe dogmata, atque pravam de Divina æquitate, & Providentia opinionem videtur profecto socius esse Job sceleratissimorum hominum: nam qui corrupte ac temere loquitur de Divinis, is mente, & animo de grege, & cætu impiorum est. Qui autem mente, & consilio consentit cum impiis, abibit quoque ad illorum opera & facinora; atque illorum vitæ, & instituto vivendi comitem se adjunget, pariterque cum illis aberrabit, nunquam neque in vero de Deo sensu, neque in recto rerum agendarum judicio fixus, & immotus gradu.

VERS. 9. Is porro est Jobi sensus non semel disertus, nihil utilitatis percipi ab homine ex amicitia, & familiaritate cum Deo, aut ex frequenti & sollicito illius obsequio, etiam si ita fuerit quispiam magnus, & summus, ut Deo in omnibus jussionibus implendis alacriter occurrat, celeriterque universa mandata percurrat.

VERS. 10. Ideo firmam omninoque fixam de Dei Providentia, & æquitate assertionem contra hunc Jobi errorem stultum, atque vecordem; cujus vos judices, viri sapientissimi, appello, & alloquor, constituere aggredior. Absit enim à nobis tam immanis stultitia, ut quidpiam iniquum de Divina æquitate concipiamus, Absit ab illa suprema judicii, & æquitatis norma, quod vel leviter detortum deflexumve sit. Error profecto ille tam pestifer non nisi in sordidissimas atque corruptissimas Atheorum hominum mentes cadere potest. Quare curandum, atque cavendum omnino mihi, ut ne etiam de totius æquitatis, & justitiæ auctore quidquam ego iniquum, pravumve loquar, aut concipiam: aut supremo illi sanctitatis, & justitiæ custodi profanum, pollutumve aliquid affingam: nam qui justitiæ auctor, & norma est, neque justitiam corrumpere, neque vim æquitati afferre potest: nihil enim in judice esse debet, vel quod juri repugnet, vel quod jure ab aliquo damnari possit; neque qui Omnipotens est, atque uberrimus bonorum omnium fons, merenti virtutis & pietatis præmium unquam denegabit.

VERS. 11. Verum enim vero justitiæ munus est, unicuique quod suum est tribuere. Quare pro suo munere Deus eum vitæ ac viæ finem, & exitum unicuique confert, quem quisque suis gressibus, & studiis comparabit: quamcumque enim viam insistat homo, obvium profecto habebit Deum, sive ultorem, & vindicem sceleris; sive laboris, & itineris ducem, & comitem: atque unicuique illa tandem evenient, quæ ea, quam ingressus fuerit viam, digna fuerint: & unumquemque facti ipsius minime obscuri conscientia convincet.

VERS. 12. Perpetuo sane Deus, constanterque justitiam tuetur, & conservat: neminem ille facit impium, neque gaudet invenire improbos: sed sua tamen sententia improbitatem omnem, ubicumque sit, declarat, & condemnat. Putas vero Deum absurda facturum, ut quempiam innocentem numero adscribat damnatorum? unquam ille judicii ferendi, & sententiæ pronunciandæ normam æquissimam atque rectissimam inflectet, aut detorquebit? Non turbabit, neque miscebit justum, & impium.

VERS. 13. Hanc autem Divinam æquitatem duplici, & ea gravissima ratione confirmabo. Primum enim oportet judicem aliquem atque moderatorem æquissimum universo terrarum orbi præsidere: neque enim is sine Providentia, sine moderatore consistere potest: neque partes illius mutua societate devinciri, nisi esset qui sua potentia, & sanctissima æquitatis lege illas contineret: at nullus est alius præter Deum; is ergo est æquissimus, & incorruptissimus judex, atque moderator non solum rerum ratione carentium, sed hominum libere agentium, rerumque omnium humanarum. Alioquin tuum erit, ò Job, quempiam meliorem, & incorruptiorem judicem proferre, cui traditus sit clavus universæ hujus mundialis machinæ. Deinde cum Deus sit mundi Architectus, & opifex, illius profecto interest curam gerere sui opificij, atque creaturas universam paterna Providentia complecti, & ad suos fines deducere; partesque singulas universis summa æquitate continere, & moderari: alioquin idem ipse secum pugnaret, nisi quæ effecit, tueretur, atque conservaret. Quæ cum ita sint, quis sanæ mentis homo in Deo rerum omnium creatore, & administratore justitiam, & æquitatem desiderare poterit? Quis enim edidit in sceleratos gravissima in omni seculo supplicia? quis in occulta facinora inquirit ut recensetque peccata populi? nonne Deus? Quod si is iniquus tibi videtur, quis tibi videbitur superior judex, ad quem sit appellatio, & provocatio nostrarum injuriarum? Nunquid alius est mundi rector, qui Creatoris opera corrigat, & dirigat? Quis post illum visitabit terram? quis eam rectius disponet? vel quis cum illo rerum universitatem sustinet, ut quasi partito imperio, & dominato, partem suam quisque Providentiæ, & potestatis administret? is profecto qui sua bonitate hanc rerum universitatem excitavit, contra quam oportet, opificium suum injuria non lædet: neque enim ab ipso, quæ effecta sunt, aliena sunt, ut nos vexare debeat injuria, etenim sibi ipsi parcit. Nam cum incredibili arte, & cura, atque certa ratione, & ordine res universas stabilierit, terramque ipsam habitabilem propter infanda scelera abstulerit; rursus suis justis restituerit, manifesto argumento est unicum illum, atque incorruptissimum esse totius æquitatis auctorem.

Tam constanter ille supremæ æquitatem legis servat, ut nullius unquam metu à jure, & æquitate discedat: cum enim ipsius potestate omnium vita, & spiritus contineatur, tuto potest rerum universitatem pro libito disponere. Quod si ille tantum ex sua potestate ageret, non etiam ex æquitate, aut si tantum ex severitate justitiæ, ut tu asseris, ò Job, non ex benignitate, perirent profecto universa. Erga justos potissimum justissimus est. Nam statim ut homo sese ad illum converterit, direxeritque ad superna cor suum; Deus placatus illius animam, & desideria ad se trahit, & peramanter sibi conjungit, completque bonum hominis opus. Ergo non odit Deus ea, quæ fecit; neque hominem persequitur odio: Sed cum sanctus sit, sanctos perpetua benignitate prosequitur, ad impiorum vero innumera scelera sæpenumero connivet: secus enim universum jam humanum genus perdidisset, ac nullum Sanctorum, improborumque delectum habuisset. Sed cum sit æquissimus rerum humanarum moderator, improbos eluvione perdidit, innocentes servavit in tuto reconditos. Hoc enim attentissime curat, ne unquam æquitatem, & sanctitatem lædat. Et quod ex Divina illa bonitate est, vult profecto vitam universis impertiri: primus enim, & uberrimus vitæ fons est. Ex illius enim quasi respiratione, & anima spiritus, & halitus afflatus est homini. Cum vero gravissimo aliquo scelere offensus punire hominem statuit; tunc quasi aversa facie cohibere videtur spiritum; & vitam, quam semel dederat, rursum ad sese colligere; aut certe quam uni denegat, aliis quibus propitium se præbet, largiter communicat. VERS. 14.

Ablato itaque spiritu vivificante non homo solum, sed universa statim expirarent viventia: homo præsertim ex pulvere compositus dissolveretur statim & pristinum in pulverem abiret. VERS. 15.

Quare iterum, atque iterum jubeo attentum te præbere, Job, atque omnem intelligentiæ vim intendere in has meas rationes perpendendas: sed his, quæ dixi fortiora etiam, & subtiliora adjungam. VERS. 16.

Nisi forte ita tu Divinæ justitiæ, & judicio detrahas, ut neque ratione, neque via ulla sanari ab isto mentis morbo, & errore possis. qui enim pravis de Dei Providentia opinionibus male affectus est, vix poterit ad saniorem mentem adduci. Est enim rectus de Divina Providentia sensus, quasi fundamentum optimarum reliquarum cogitationum. Quem si susciperes, & corpore & animo servareris: atque ipsa te Divina Providentia, quam coleres, his morbis, & ærumnis liberaret. Verum enim vero supremus ille judex est simul nostrorum animorum atque corporum medicus, ac chirurgus: adhibet enim peccatis acres atque difficiles curationes: Si vero homo minime aspernetur manum, atque sectionem, & ustionem medici, postquam semel ille vulneravit, alligabit statim, atque sanabit vulnus. Sic ille, & vulnerando, & sanando, judicium, & æquitatem servat in omnibus: etenim neque sceleratis licentiam, impunitatemque permisit, sed potius morbis atque terroribus ad graviora scelera aditum interclusit. VERS. 17.

Et cum,

Et eum, cui vitium amputare vult, morbo aliquo ſanat. hæ ſane ſunt iudicii, & juſtitiæ actiones: Ergo Deus non odit juſtitiam, neque res mortalium, ſed utrumque potius integerrime curat, atque tuetur. Manifeſtum quippe eſt, Deum, ſi juſtitiam non diligeret, neque curaturum ut animos à vitiis ſanaret, neque ut quenquam corrigeret: At ille curator, & ſanator eſt noſtrorum languorum; improbos alligat, & coercet ſupplicio; & inflicto dolore furentes ad mentis ſanitatem adducit. Deniq; nunquam ſapientiſſimus iſte medicus morbo aliquo iniuſtitiæ laboravit. Quid enim illum alligare, & curare ab injuſtitia poſſet? cum enim idem ſit Principis, atq; chirurgi munus, qui neminem ſuperiorem habet, nullo indiget medicinæ præſidio.

Vers. 18. Et quidem ſi is, qui regi in faciem audet iniquitatem obiicere, ſummæ improbitatis judicium ſubit, ut qui Regiam dignitatem odio quodam, & malignitate læſerit; quid illi fiet, qui divinam Maieſtatem injuſtitiæ, & iniquitatis temere damnat it? Videris itaque ò Job tu ipſe ne ſupremo Regi iniquitatem obiicias: & abſque iure mundum ab illo adminiſtrari: necnon illius adminiſtros Angelos eodem iniquitatis crimine involuendos cenſeas. Deus ne appellari iniuſtitiæ poteſt, qui alios iniuſtitiæ appellat, atque condemnat, nullius quantumvis potentiſſimi Regis perſonam reveritus? Neque enim ille vult regnare impios; neque juris, atque æquitatis hoſtes juri, & æquitati præſidere; neque eos, quorum intereſt publicam rem, atque pietatem promovere, contemptores eſſe hominum atque deorum: & nunquam in melius, ſed in deterius proficere. Qui non ſolum omnis legis, & jugi impatientes ſunt, ſed aliis pravo exemplo auctores, ut deficiant à lege, & æquo; atque adverſus Divinam legem omnem dolum, & fraudem meditentur. Ille enim vere reliquorum dux, vere inter alios Princeps, & liberalis, atque ſpontanei nomine dignus, qui tantum ab eo abeſt, ut viri, & legi vim inferat, ut potius ſponte ſua obligatum ſe legibus profiteri gaudeat; & non minus ſua poteſtate, quam ſuo exemplo ad legum obſervationem, & cultum ſubiectos ſibi compellat.

Vers. 19. Non ille movetur humana potentia, aut ſplendore, ut perſonas potentiorum accipiat, & iniquis principibus adverſus pauperes ſavere velit: merita ille hominum, & mores æſtimat; nullum præterea dignitatis humanæ ſplendorem paupertati, & probitati anteponit, ut alicujus metu, & reverentia ab æquitate diſcedat, aut à juſta ſententia referenda retardetur: non ſordet in illius oculis ſordida paupertas, non ſquallida macies, non tenuis, & parcus miſerorum victus. Neque è contrario ſplendet coram eo ſplendidus victus atque veſtitus, non Potentia, non amplitudo; ſed juſtitia, ſed pietas; quam neque obſcurat egeſtas; neque ementitur felicitas. Imo potius potentiores iſtos, quorum opem egentes, & miſeri inclamare deberent, ſi quando adverſus pauperem clament, atque tumultuentur, ipſe comprimit, & vocem adimit. Nam qui univerſitatis iſtius auctor eſt, atque largitor bonorum omnium, neque mirari poteſt humanum ſplendorem, neque non æquali ſtudio, & charitate omnis conditionis homines complecti.

Vers. 20. Ita cum univerſi homines ſint in ſupremi Creatoris poteſtate, frequenter Tyrannos repente aufert, & perturbatis atque exagitatis rebus illorum publicis, & quaſi pace cum hoſtibus ſtabilita, ut Tyrannorum omnia devaſtent, arces munitiſſimas expugnent; atque omni tandem humana ſpe illos deſtitutos publico exemplo, ac morte turpiſſima traducit. Quanta vero improborum oſcitatio, & dormitantium mala ſecuritas! quanta in mediis diſcriminibus ſubito exortis caligo, & turbatio! quantus populi inique oppreſſi tumultus, & ſeditio! quantus impiorum morte, & repentino exitio, motus, & exagitatio ſubditorum! hac illac ſeditioſi diſcurrunt: hi repentino caſu perculſi; illi vero velut in populari ſeditione tumultuantes, ut omnia occupent, & magiſtratus cum Principe de medio tollant. Quanquam quidem libertate conſequuta facile conquieſcent, ac levius ferent ſæviſſimi Tyranni mortem, nihil jam morantes, nec lugendum illum cenſentes, quem primum ſtupentes mirabantur. Interim Angeli miſſi à ſupremo judice, vim vi quaſi repellentes, ſæviſſimam Tyrannidem, quaſi Divina ſeveritate comprimentes, nullo negotio univerſum Tyranni ſtatum labefactabunt, nunc per inſidias hoſtium, nunc nulla humana induſtria, hominumve miniſterio, ſed cœleſtium tantum, & inviſibilium poteſtatum, adverſus quas nulla manus, nullum præſidium ſatis firmum eſſe poteſt.

Omnia Deus videt, contemplatur omnia, ipſe eſt inſpector omnium humanarum actionum, nihil ille contemnit, quod non examinet ſeveriſſime: nec ſolum publica ſcelera, ſed etiam quæ nemo præter illum videt, occultiſſima ſtudia, & minutiſſimas quaſque cogitationes, atque univerſas vitæ inſtituendæ rationes, non ſolum opera, fines, & exitus; ſed ipſa agendi initia, quæ mente concipiuntur, quaſi agendorum ſemina, opere poſtea ad finem deducenda. Cum enim locus nullus ſit tam obſcurus, in quo latitare poſſint, qui faciunt iniqua, nihil eſt tam occultum, quod æquiſſimus judex ad examen judicii ſui non revocet: nihil ille per ignorantiam præterit, nihil per oblivione impunitum relinquit. Vers. 21.

Quamvis quidem nec Deus cuiquam impingit, quod non fecit, ut cum Deo in jus ambulet: nec ab aliquo graviores exigit pœnas, quam meretur illius peccatum: Non enim ille ſeveriſſimus exactor eſt ſuppliciorum, & pœnarum, ſed benigniſſimus dilator diſſimulator, condonator: ſed digne tamen aliquando ſtatuit, non ultra differre Tyranni vindictam; ita ut ex firmo Dei judicio atque decreto neque momentum diuturnioris vitæ extorquere ad pœnitendum valeat. Sic profecto cum ſibi tantum futuros rerum, ac vitæ eventus reſervavit Deus, quod præſens eſt bonum ac malum noſtræ ille offert poteſtati: verum in eo quod conſequitur ævo, ejus rei nobis erit erepta facultas, neque enim rei gerendæ optionem Deus daturus eſt amplius: tunc enim firmitas Divini judicii nec retractari, nec mutari poterit, neque rurſus ſemel pronuntiata ſententia ad judicium, & controverſiam revocari. Sed referenda jam ab homine vitæ merces, & actiones omnes illo fine ſempiterno claudendæ. Quare fruſtra nunc etiam conaris, ò Job, quam ſemel accepiſti tui judicii ſententiam, & pœnam rurſus ad vitam, & diſceptationem adducere. Deus enim, qui attentiſſimus inſpector eſt, idemque incorruptiſſimus judex rerum humanarum, judicii, & ſententiæ ferende diem nobis dicit: neque homini licet, poſtquam accerſitus fuerit, ulterius morari: non enim noſtræ optioni permittitur, ut veniamus in judicium, cum voluerimus. Vide quam juſtus judex, quam nihil tribuens dignitati perſonarum, ſed vita ac meritis omnia metiens; Omnia ex lege, & ratione adminiſtrans, & exigens, ut niſi homo plane à lege, & ratione abhorreat, nihil jure amplius poſtulare; nihil cum illo de ulla iniuſtitia expoſtulare poſſit. Vers. 22.

Itaque Divinæ poteſtati, atque Sapientiæ eſt Tyrannos potentiſſimos male perdere, quorundam aliorum opera, & miniſterio uſus, qui priorum loco ſubſtituti, rerum deinceps potiantur: cuius rei non unum aut alterum tantum, ſed infinita penè exempla Divina juſtitia edidit; quorum ut numerus, ita neque occultum judicium nobis ſatis cognitum, & exploratum eſt. Nam hujuſmodi inſignium ſuppliciorum cauſæ, ſicut nos latent, ita certe in Dei rationario ſunt. Deus enim, quæ majora ſunt hominum opinione facit; ac nihil eorum ignorat, quæ ab hominibus geruntur. Neque vero evertit ſemper Deus regnum cum rege impio; Nam uno dejecto alium interdum erigit, columnæ inſtar, qui pondus populi ſuſtineat: ſicque populum tyrannide liberum alio benigniori Principe recreat, & tuetur. Aliquando etiam quoſdam ex humili fortuna ſublatos ad Imperium evehit, quorum opera de Tyrannorum inhumanitate pœnas ſumit; & hos ſtatim victoriis, & Imperio inſoleſcentes ſimiliter perdit, ipſe denique vel ad ſuæ juſtitiæ, & providentiæ, vel ad poteſtatis documentum, transfert Regna atque conſtituit. Vers. 23

Non quod male velit hominibus Deus, neque quod oſtentare velit Potentiam, aut quod Tyrannidem exerceat, ſed quod juſtus ſit, & humanorum ſcelerum cognitor, & vindex, tam gravia edit in Tyrannos ſupplicia; ex quibus mortales intelligant illum proſpicere, atque curare, quæ in terris aguntur; atque illorum fuiſſe nefaria ſtudia, quos ipſe ſupplicio graviſſimo afficit, atque traducit: tum ut cæteri aliorum exemplo ſapiant; tum ut ipſe improbus caſtigatione eruditus ſua ipſe opera digno Vers. 24.

judi-

Vers. 25. judicio æstimare valeat. Cum igitur gravissimo supplicio tenebris impiorum splendore obruit, & in mœrorem convertit, mirum est quantum illorum impietas, quæ diu latuerat, in lucem hominumque conspectum proferatur. Enim vero quasi exacta nocte, & affulgente jam cognitionis, & verioris judicii luce, apparebit tandem, quam nefarii fuerint impiorum conatus, & quam digni ut confringantur; & ab iis, qui fuerant Tyrannorum subditi, nunc vice versa comprimantur, & conculcentur.

Sed ne quis Divinæ justitiæ vim enervare contendat,
Vers. 26. quasi Deus non tam studio æquitatis, & odio iniquitatis, quam alio quopiam affectu incitatus everterit Tyrannos, illud certe persuasum tibi velim, sola improbos impietatis causa accersitua, damnatosque esse; & tantum quod improbi fuerint, Deum quasi complusisse manibus atque cum plausu, acclamatione, & stupore universorum mortalium; illos cunctis ridendos, spectandosque proposuisse, non in angulis, sed in locis celeberrimis: atque cum in celebri hominum frequentia illorum splendorem extinguit, alios profecto in eorum locum statuit, quos ingenti lumine felicitatis complet, ante omnium oculos.

Vers. 27. Verum enim vero non ignorantiæ, sed nequitiæ atque sceleris fuit, quod Principes isti, summique viri peccaverint: sponte enim à Divina lege defecerunt. Divina igitur æquitas non solum peccatum, sed peccati gravitatem, & circunstantias omnes expendit, atque suo supplicio afficit. Hi sane sunt, qui nunquam se Divinæ legi erudiendos, & informandos tradiderunt, ac perinde sane vixerunt, ac si de Divina lege nihil unquam percepissent.

Cum enim Deus Optimus beneficentiæ, & misericor-
Vers. 28. diæ legem erga pauperes præscribat potentioribus, vitisque principibus, hanc potissimum legem contempsere Tyranni, ut qui neque boni, neque utiles suis popularibus, sed exitiosi omnino extiterint, ut coegerint miseros opis, & auxilii causa Deum judicem inclamare. Atque adeo iidemmet Tyranni, qui per vim, & sævitiam gemitus, & clamores pauperibus extorquent, ipsi sunt qui clamorem ad Deum perferunt. Frequenter namque ipsi pauperes ita comprimuutur, ut voce quasi strangulata ne hiscere quidem coram Tyranno audeant. Dissimulat interdum Deus se audire; sed tamen ostendet repetita de improbis vindicta, ereptaque avarissimis hominibus præda. Illud etiam Divinæ providentiæ, atque justitiæ opus est, ut seditione populari adversus Tyrannos excitata, Reipublicæ tranquillitas subsequi soleat; aliquando vero pacifice agit Tyrannus ipse, ac nemo illum propter nefaria scelera condemnandum, & de medio tollendum censet: utrumque Deo providente, qui pacis, & belli auctor est, Nam si Deus, quasi abscondito aut averso vultu dissimulet se videre, nemo profecto erit, qui in Regum, Principumque vitam, & mores, quamvis corruptissimos, inspiciat, atque inquirat. Sed quidem quamvis interdum dissimulet se videre Deus; sed tamen palpebræ ejus contemplantur gentes, Respublicasque universas, atque adeo singulorum hominum actiones. Denique ea quæ ad pacem, & tranquillitatem, vel ad perturbationem, seditionemque Rerum publicarum pertinent, Divinæ Providentiæ effecta sunt, sive rerum potiantur Tyranni, & perturbatores, sive pacis vindices, & conservatores. Nisi enim Deus benigne respiciat, non deerunt Regni hostes, qui multitudinem inique premant miseranda servitute; cum nemo profecto aspicere poterit quod lætum jucundumque sit, ubique ante omnium oculos tristissima rerum observante imagine. Sed si se subito propitium præbeat numen, Tyrannumq; prosternat, interitu illius miseris vitæ melioris nova spes, nova lætitia. Deus enim est, qui impiorum seditioni silentium imperat pacatissimum. contra cujus voluntatem quis tumultuabitur, aut quis indignis adversus pauperes modis aget? Quod si idem, quasi absens esset, suam opem subtrahat, quis erit qui præsentiam numinis revereatur: aut quis Deum omnia contemplantem timebit; quisve provisor erit rerum humanarum? Hæc, quæ dixi, auditores, tum de incolumitate, calamitateve Regni, aut Reipublicæ universæ, tum de singulorum hominum statu, & conditione, intelligenda velim: hæc enim non sunt fati, non casus, & fortunæ, sed Providentiæ, sed supremæ justitiæ effecta, consilia, & actiones.

Cujus quoque est, ut aliquando permittatur domina- Vers. 29.
tus, & imperium improbo, & corruptissimo Principi, qui ficta quadam humanitatis specie, & ementito sanctitatis splendore ad honores supremos obrepat errore quodam populi, cujus Deus peccata Tyranni alicuius disciplina coercere velit. Interim improbi alicuius principatus existet suis civibus errandi occasio, existimantibus, aut illum impium non esse, cum regnet; aut quod ille proponit populo, sanctum, & legitimum esse. Sic quæ eveniunt mala sive genti universæ, sive hominibus singulis, duabus de causis evenire solent: aut propter Principem impium, aut propter peccata populi; aut cum animadversione, & disciplina opus est. Tunc enim Divina Providentia permittit, ut Rex declaretur, qui aspectu atque specie pietatem ementitur, & qui Principis officio mores humanissimos, & subditorum charitatem polliceatur, ac nihil minus opere ipso exhibeat.

Ergo si meo consilio sapies, ò Job, lubens te docebo, Vers. 30.
congruentissimam orandi formulam, atque Divinæ te Providentiæ subiiciendi; Videlicet primo agnoscendo supremam numinis potestatem cum bonitate conjunctam; qui potest levare, & remittere peccata, & non destruere hominem, alioquin morte dignissimum. Ergo par est, ut Deo sic dicas; Quamvis nesciam me peccasse, atque quidpiam ignorans deliqui, tu me docebis. Cum Deo videlicet sic agitur, cuius est peccata, & pœnam condonare, & pacem concedere, aut è contrario bellum immittere, & terram vastare ad scelerum vindictam, neque vero mirum erit, si ego, qui de Divinis rebus, ac de arcanis illius Sapientiæ, & Providentiæ loquutus sum, aliquando erraverim: ideo te non prohibeo, quin me errati admoneas, immo suppliciter peto, ut erratum homini condones; & si quid nosti melius, ostendas; Nam te meliora docentem minime interpellabo; liberam omnem dicendi, & respondendi facultatem, atque optionem tibi relinquo. Neque enim quia ipse dicendo sim *Dei causam* complexus, idcirco te urgere volo quasi severissimus exactor, neque opptimam negata respondendi facultate quasi ablato pignore, & facultate solvendi: imò potius an habeas aliquid reprehendendum videre cupio; ac si quid contra ius, & æquum feci, obmutescam: sin minus nihil tuam offensionem veritus, vera dixi, permanebo in mea sententia, & quæ præterea dicenda habeo, proculdubio audies.

Nunquid consentaneum ducis, ut à te egrediatur præ- Vers. 31.
varicatio, ob quam reddat tibi Deus malum, & post ingentes cruciatus te tandem morte consumat? Tu enim ipse tua oratione sic commeritus es, sic etiam petiisti, longioris vitæ jam pertæsus. In quo nihil est quod me reprehendas; vera enim loquor. Quod si erravi, pœnam à me repetet Deus, non à te. Nunquid enim meorum verborum est tibi pœna persolvenda? Ne igitur admonere omittas; tuum enim est diiudicare, mea ne oratio tibi displicuerit; quam etiam si cum nausea, & tædio audieris, at sine nausea, & fastidio debes admonere. Neque integrum tibi erit disputationem detrectare, cum tu illam institueris. Sic ergo tamen à te expeto corrigi, & mihi reddi verborum meorum vices, ut à Deo increpando, & ab illius æquitate, & Providentia vel criminanda, vel corrigenda omnino abstineas: tuum enim de me judicium ego requiro. Deus non item, non enim ille à te diiudicari expetit, quare mecum tibi, non cum Deo disceptandum est. Tua itaque est vel probandi, vel refellendi optio; tu enim cœpisti, & primas dicendi partes elegisti, nos enim nunquam te lacessivimus.

Sed quid, inquam, verum de rebus judicium à Jobo re- Vers. 32.
quiro? quid meam orationem probare cupio homini stulto, & indisciplinato? quid ille sine ulla bona arte, sine ingenio, sine literis respondere poterit, quam quod hactenus impudenter, & temere dixit? Viros ego (cuiusmodi vos estis auditores) rerum expertos, scituleque requiro, quibus meam sententiam facile probabo; nemo quippe sana erit mente, qui mecum non sentiat: nemo alterius disputantem libenter non audiat.

Sed cum nihil mea ratione perficiam, neque pos- Vers. 33.
sim in bonam partem restituere hominem perditi sensus, & obstinati animi: atque adeo neque Deus ipse iratus infli-

ctus

ctis in illum plagis ad sanitatem revocarit, illud mihi tantum reliquum est, ut qui tuam, Pater sanctissime, tuorumque filiorum causam tueri institui, tuus ego nimirum filius, & tui honoris amplificandi zelo inflammatus, te orem atque obtester; ut Iobum qui paterna tua indulgentia, & benignitate indignum se præstat; paterna potius severitate exerceas, nihil de supplicio remittens, quamdiu in suo scelere, & errore perstiterit: tandiu excrucies, quoad exemplum futurum sit improbis hominibus, ut ab impietate, & Blasphemia aliquando deterreantur; & vel dolore ipso, & pœna te rerum omnium Creatorem, atque provisorem colant, & vereantur. Ergo si examinetur Iob, iustus ne sit an impius, ut vel omnino expurgetur, & emundetur tribulationis igne, vel ementitus sanctitatis splendor fumet tandem, & evanescat; sic iis, qui Iobi sententiam sequuti fuerint, respondebimus exemplo, & supplicio. Verum enim vero nisi Iobi blasphemiam diuturna atque gravissima plaga coercere velis, non deerit quispiam, qui scelus suum plausu, & insolentia inter nos efferat, ac verbis cum Deo litigare audeat.

Præterquam quod Iob ad reliqua vitæ superioris scelera, hypocrisim, avaritiam, pravas de divinis opiniones, accumulet in dies nova peccata, blasphemiam, divinorum contemptum, & divinæ providentiæ, & iustitiæ criminationem; ac verberibus quidem nihilo melior effectus, ut suam iustitiam defendat, Deo adimit. Nos interim, quod nostrum est, insignem hominis stultitiam refellamus, explodemus, exsibilabimus; ne illius sceleris, & blasphemiæ participes nostro silentio videamur; aut ne ipse plaudat manibus, & canat de nobis triumphum, sibi quasi in excellentibus meritum applaudens. Pulsemus igitur, & exagitemus hominem, ne impune audeat ad divinum iudicium provocare. Quod si illum nos in arctum conclu serimus, fiet tandem, ut divinum iudicium, quod strictius, & severius est, reformidet: sic profecto nostra correptione impeditus, jam coram nobis, & coram Deo obmutescet. VERS 27.

Vers. I. Pronuntians itaque Eliu, etiam hæc loquutus est.

1 Pronuntiare, quid. Quid Respondere. Diligentia Vulgati Interpretis.	3 Multiplex exordium.
2 Pronuntiatio quid apud Rhetores. Pertinet ad sententiam iudicis.	4 Sapientes ab eruditis quo differant.
	5 Apostropha in Proœmio.
	6 Nota hominis nequiter se humiliantis.

1 PRonuntians. Docte, & prudenter quod in Hebræo, & Græco, est Respondens; quod Interpres vitavit, quia nemini nunc respondere videtur, quin potius continenti utatur oratione, sine interventu alterius. Dixit itaque Pronuntians; quasi rursus dicere aggrediens. Vatablus; Sermones persequens, quamvis nunc nemini reddat responsum. Sic enim censent docti quidam verbum respondendi Hebræis nihil significare amplius, quam aggredi ad loquendum, aut dicere. Quod quidem indicasse videtur ipse Latinus Interpres, cum verbo respondendi nunc abstinet, quo libenter, & indiscriminatim solet uti aliis locis frequentissime. Ego tamen admonui sæpe verbum hoc suam semper proprietatem retinere, cum quis loquitur opportune ad ea, quæ postulat vel res ipsa, vel persona illa, cum qua sermo est. Sicut igitur interrogatio petit responsum; sic enim res ipsa alterius sermonem exigit, interrogationis vim habet, & qui opportune loquitur, respondere censendus est. Ergo hoc loco, vel expectavit Eliu, an Iob loqui vellet: silenti itaque opportune vox Eliu ista ratione, quasi responso quodam occurrit; Vel certe respondere conatur ipsis Iobi dictis, eaque omnia refellere, quæ nuper in sua defensione dixerit. *Respondendi verbum. Vatabl.*

2 Quod vero Philippus, in verbo illo pronuntiandi observat, Eliu quasi indicem, sententiam pronuntiare, sic enim disputat, ut diremptorem potius, & iudicem totius controversiæ, quam disceptatorem agat. acutum est potius, quam solidum. Forte Interpres respexit ad gestum, & pronuntiationem hominis eloquentis, & politi orationem, vocemque suam ex rerum, & verborum dignitate moderantis, sic enim pronuntiationem definivit aliquando auctor ad Herennium; sicque existimandus est Eliu adolescens acer, & vehemens, tanta asseveratione dixisse, ut affectus orationis omnes voce, vultu, totius prope habitu corporis in ardescerent, & suum illum ignem, auditores conciperent. quod Fabius in pronuntiatione, & actione requirit. Intellexit hoc Gregorius, & subtiliter; Quid, inquit, per huius pronuntiationis vocabulum, nisi inflatio elationis ostenditur, ut verba, quæ de alta superbiæ radice veniebat, cum quadam quasi altitudine, & distinctione, & cum pronuntiationis distinctione procederent? Unde utiliter ad Divini Verbi ministros, & concionatores digreditur de Divinis insolenter, de ipsa interdum humilitate superbe, & tumide buccinantes. Qui profecto una manu ædificant, altera diruunt, & simul cum ipso Divini Verbi semine videntur disseminare lolium, & zizania; & agram serere diverso semine, ut simul res Divinas cum sua superbia auditoribus propinent. Unde fit (inquit Gregorius) ut eorum prædicatio concors sibi manere non possit, quia id quod rectum loquentes seminant, perverse tumentes impugnant. *Philipp. Caietan. Quint. lib. 11. c. 3. Matt 13. 26. Leu 19.19. Gregor.*

Vers. II. Audite Sapientes verba mea, & eruditi auscultate me.

3 AB alio nunc initio ducit orationem Eliu, ut bene observat Nicetas, rursumque captat attentionem, & benevolentiam conciliat; non quod novam ordiatur orationem, sed quod ut Fabius dixit, Si multiplex causa est, sua quibusque partibus danda præfatio est: nam iudici, & in narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant, ut faveant, rogamus. Quamquam illo vitio, quod maius est, laborant hæc proœmia quod insolentia, & superba sunt, ac minime dissimulant eloquentiam. Quæ sunt sane proœmiorum deformitates. *Nicetas. Novam orationis exordiū. Proœmiorū vitia.*

4 Audite Sapientes. Proprie, scientes, & intelligentes rerum humanarum, atque divinarum. Et eruditi, Septuaginta. Qui habetis scientiam. Proprie, habentes usum multarum, magnarumque rerum; non solum docti, sed etiam experti; vos enim meæ orationis iudices volo. Iudicare (inquit ille) difficile est sane, nisi expertum. Quare eruditos vocavit Interpres, rerum multarum peritos. Sæpe iam monui, verbum Iadagh, non solum mentis esse, sed etiam sensus; idest, non solum ad speculationem referri, sed ad sensum, & experimentum, & ad ea omnia, quæquacumque ratione humanæ mentis intelligentiam promovent, & illustrant. Et quia hoc verbum affert etiam familiaritatem rerum, quas notas habemus, forte illos demulcet, significans rerum sublimium cognitionem illis esse amicam, & familiarem. Quod enim alii discrimen inter Sapientes, & eruditos constituunt, quod illi de rebus divinis, hi de moralibus, & Physicis; illi doctores sint, hi ab aliis docti, & instructi, & alienum, & parum solidum est. Vult autem Eliu non solum audiri, sed auscultari, attente percipi, intelligi, ponderari, quæ dicturus est. Dixi de discrimine horum verborum superioris capitis initio. *LXX. Cicero de amicitia. ידע Dionys. D. Thom.*

5 Nunc primo observa, familiarem esse homini artificioso, & vehementi Eliu, Apostrophen ut initio cap. 33. diximus, Quæ figura proœmiorum esse solet, ut Fabius docuit, & dat sententiæ vires. Quamquam si vel amicos nunc alloquitur, vel alios auditores, qui suæ orationi præsentes adorant, eosque iudices constituit non debet recenseri Apostrophe: hæc enim est sermo à persona iudicis aversus. Sine figura enim, ac simplex est ille orationis sermo, qui ad iudicem ipsum convertitur. *Apostrophe Schema exordiorum. Quint. lib. 4 cap. 5.*

6 Secundo notavit Nicetas, quod Eliu delinit auditores, quos antea castigarat. Belle suo modo loquendi Caietanus. Cerne palpationem: ut ipse loqueretur, arguit illos, ut dicta eius probentur, laudat illos. Ingenium hominum sui amantium, & qui nequiter se humiliant, omnique *Nicetas. Caietan.*

Eccl. c. 19. 22. ad sui laudem referentium. Neque vero laudarent, sed illuderent, ac maligne vituperarent, si è re sua fore arbitrarentur. Vide Plutarch. commentario, De se citra invidiam laudando, ubi illam sui laudandi rationem docet, cum quis eos, *quibus idem studium est, eadem actiones, idem denique mores laudando concilia, & in se convertit, et statim acclamant: Quasi vero in eos fit talis?* Sic Eliu Sapientes vocat, ut de iniiti hac commendatione, sibi uni de Sapientiæ laude concedant, & quasi suæ orationis nemo existeret idoneus auditor, nisi sapientissimus. Quanto melius ille, qui nil molitur inane, qui profitetur *se sapientibus, & insipientibus debitorem.* Qui parvolis, & solidioris cibi impotentibus, *Lac* præbet, qui cum parvulis loquebatur, ut *parvulus*, & cum *infirmis*, & imbecillibus, vocem quoque suam extenuabat, & attemperabat *infirmantis* instar, qui cum posset, supprimebat *arcana verba, qua non licebat homini loqui, & Sapientiam loquebatur inter perfectos.*

Rom. c. 14. 1. Cor. 3. 2. 2. Cor. 11. 29. 1. Cor. 2. 6.

Vers. III. Auris enim verba probat: & guttur escas gustu dijudicat.

Vers. IV. Iudicium eligamos nobis, & inter nos videamus, quid sit melius.

1 *Varius nexus.* Auditus, *Sensus fastidiosus.*
2 *Particula,* Et, *nota similitudinis. Illustratus Ioannes.*
3 Guttur *quid proprie. Quid* dijudicare. *Iud. cium sensuum.*
4 Iudicium *quid. Quid* eligere. *Oratio Eliu artificiosa.*
5 *An Eliu falso calumnietur dicta Iobi.*
6 Auferre, *in sacro sermone quid: Quid item pervertere.*

Vers. III. Auris enim, &c.

Versiculus tertius ligari potest cum præcedente, aut cum sequente; si cum sequente, is erit sensus; Sicut examen, & iudicium verborum, & sermonis ad aures; & gustus ciborum ad palatum, sic examen ponderatioque veritatis, ad mentis iudicium pertinet; propterea vestrum de mea oratione, deque tota causa inter me & Iobum, syncerum, emunctumque iudicium faciendum à vobis est. Si vero cum præcedente nectatur, quod & Septuaginta voluerunt, aptior efficitur sententia; Ideo aures vestras attentas, & benignas postulo, quod aures sint iudices sermonum, & verum à falso internoscere, rectumque à pravo discernere possint, ac debeant, hoc enim unicum, & simplex aurium iudicium, & promiscue, & communiter omnibus à natura datum est, non secus quam palatum, quod ciborum varietates, qualitatesque dijudicat, & explorat; que iudicium igitur puræ, & opportunæ orationis ex auditu religioso dandum est. Assonant, consonant vera, & recta; dissonant, perstrepunt, offendunt falsa, importuna. *Auditum*, ille alius dixit, *sensum fastidiosissimum: aures unque iudicium superbissimum*; cum quo mentis attentio, & intelligens iudicium coniuncta sunt: erectæ nimirum aures mentem quoque excitant, & erigunt.

1 Duplex sententia explicatur.

Cic. de Orat. & ad Heren. Aurium Iudicium quale.

Dixi vero sæpe particulam copulativam, *Et*, esse notam similitudinis, & comparationis, exempla mille in Proverbiis, & libris Salomonis. in Evangeliis Marci, 9. 49. Ioan 3. cap 7. *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* (quemadmodum) *ego operor.* & 14. 19.

2 Particula copulativa nota similitudinis.

Rursus vox, quæ hic redditur, *guttur*, aliquando *fauces*, aut *palatum*; vide, quæ in simili fere sententia diximus superius, c. 12. 11. quam quam forte magis proprie, *palatum*, redditum est ab eodem interprete; cum dicatur Thre. 4. 4. *Adhæsit lingua lactentis ad palatum*, & Ezechiel 3. 26. *Linguam tuam adhærere faciam palato*. incongrue enim diceretur, *adhærere gutturi*. At cum de gustatu sermo est, *guttur*, aut *fauces* dicit, ut supra cap. 12. 11. & Septuaginta, hoc loco. Quod vero Interpres dixit, *guttur dijudicat*, simplex in Hebræo, & Græco verbum est, *gustat*; habet enim gustatus, sicut reliqui sensus, suum iudicium, suamque in sentiendo, & cognoscendo veritatem; percipiunt, & apprehendunt res obiectas, forma quadam certa, & quam vocant, intuitiva cognitione, quis enim non videat, visum videre rem esse albam? gustum gustare rem esse dulcem? discernere præterea, inter album, & nigrum; inter dulce, & amarum? quod utique iudicare est, sed imperfectum, & longe diversum a mentis iudicio, ut Philosophus docuit. Sed hæc diligenter examinavimus, cum secundum Aristotelis de anima librum interpretaremur.

3 חך

Sensuum iudicium, & veritas aliqua. טעם

Arist. 2. lib. c. 3. & 3. post. c. 18. 2. de an. m. tit. 144-145.

Vers. IV. Iudicium eligamus, &c.

Sequitur deinde versiculus quartus; Ergo (inquit Eliu dum ego loquor, dum vos auscultatis, comparare, & eruere studeamus verissimam, quo ad fieri possit, huiusce causæ cognitionem: iudiciumq; faciamus æquum, incorruptum. *Iudicium*, causæ cognitio, inquisitio, pervestigatio, videlicet illud totum, quod præcedit ante ferendum iudicium; aut vero ipsum extremum Iudicium, atque sententia post causæ cognitionem statuenda, & pronuntianda: complectitur enim, *Iudicandi*, & *Iudicii* vox, quidquid in iudicio, & foro fit, litis tractationem, criminationem, defensionem, absolutionem, condemnationem. res à nobis non semel observata. Vide cap 10. vers. 2. num. 2. & cap. 5. vers. 18. num. 3. & cap. 8. vers. 3. num. 1. Verbum autem, *eligendi*, indicat, quod tanquam optimum, & verissimum, præ aliis omnibus eligitur, atque præponitur omnibus illis raiectis, qua vel nihil ad rem faciunt, vel veritati nocent. *Et constituamus*, Septuag proprie ex Hebræo; *Noscamus inter nos, qui bonum*. Nicetas; *Erga communius sit veri disquisitio, & commune sit iudicium, rectean secus Iobus dixerit.* Et hoc quidem artificiolum est, ad aliorum benevolentiam conciliandam; ad invidiam Iobo movendum, controversiam Iobi facere sibi cum cæteris communem.

4 Iudicii significatio in Sacro sermone. משפט

בחר Eligere de re optima & verissima

יבע LXX. Nicetas.

Vers. V. Quia dixit Iob: Iustus sum, & Deus subvertit iudicium meum.

Iam proponit illa Iobi dicta, quæ vel falsitatis, vel temeritatis, & insolentiæ convincere conatur; Meminerimus, inquit, quæ dixerit Iobus, quæ ipse neque negabit, neque non recognoscet. Dixit enim non semel, sed sæpe; non leviter, sed valde asseveranter, contomaciter, præfracte: *Iustus sum*, satis meam innocentiam, atque causæ æquitatem meæ ostendi, & probavi tum Deo, tum æquis hominibus, neq; iure me poterit quispiam ullius sceleris insimulare. Sed tamen mihi persequi ius meum non licet apud Deum iudicem: quippe ille non ex iudicii norma mecum agit; sed omni lege liber, pro sua voluntate innocentem excruciat: neque propter scelus ullum, quod iudicii, & iudicantis proprium est, gravissimo supplicio afficit. Et ut eleganter dixit Nicetas; *Potentia magis, quam Iustitia usus in Iouis plagam inflixit.* Vide quæ diximus superius cap. 19 6 & c. 27. 2 ubi sententia fere eadem. Quare mirum, quod Philipp. non recognoscat hoc Iobi de se testimonium; & Gregorius dicat, Iobum hæc *minime dixisse?* Cum ideo *omiserint tres amici respondere Iob eo quod iustus, sibi videretur*, cap. 32. 1. &, *appendi simplicitatem suam in statera iusta*, postularit. cap 31. 6. & *non recedere à iustificatione, innocentia*, & conscientia bona constanter, & fortiter constituat, cap. 29 5. 6. &, *Si iuerit iudicatus, certo scire fore, ut iustus inveniatur.* cap. 13 18. Denique quid tam exploratum in hoc libro, quam Iobi constantia in tuenda, & asserenda sua iustitia? Illud vero in speciem probabiliter asseritur à Philippo, Iobum nunquam dixisse: *Deus subvertit iudicium meu*: sed *abstulit*, superius cap 27. 2. nam *subvertere*, inquit, *iudicium, ad aquitatem pertinet iudicantis*; *abstulisse vero iudicium, idest, pro tempore distulisse, ad dispensationem insti iudicis pertinet.* & Nicetas quidem eandem sententiam per paraphrasim elucidans, mendacii, & *inter* calumniæ videtur notare Eliu. *Non dictum factis meis vertere, iudicium fecit verum*; *A me iustitiam suam abstra & aufer. xit. Sic Iobi verba acceperat Eliu: verumtamen Iorbus hoc tantum dixit: de factis meis Deus iudicare cunctatur.*

5 Sententia elucidatio, & paraphrasis.

Quæstiuncula explicatio. Nicetas. Philipp. Greg.

Discrimen inter subvertere, & auferre.

Sed verbi Latini *abstulit*, aut, *pervertit*, diversitas nihil variat sententiam, quæ in Hebræo eodem omnino verbo constat, eademque significatione, nam*sur*, est auferre, declinare, divertere, subvertere; denique libe- 6

סור

liberius, ac licentiosius vagari, & ferri; & alio inverti, & converti, quàm res ipsa postulabat; quare quod ibi dictum est; *auferre iudicium*, recte hic dicitur, *subvertere*, quod est, quasi mutare, invertere; nos diceremus: *A me buelto al reves mi justicia, y trocado lo de arriba à baxa*. Scholastes Græcus: *Immutavit iudicium meum*. Aquila, & Symmach. *Pervertit, & amavit*. Quasi dicat; Non me deduxit iudicii via trita, & consueta, qua ducit cæteros, sed diverticulo alio difficillimo, & deterrimo, sicut eodem verbo dicebat Jeremias Thren. 3. 11. *Semitas meas subvertit*, cum videret populum per maxima discrimina, & vitæ, rerumque omnium errores, & difficultates aberrantem, & extraordinariis suppliciis affectum. Hæc coniungenda sunt cum cap. 27. vers. 2. ubi de eodem verbo, eademque sententia plura.

Hispanis. Nicetas. Aquila. Symmach.

Vers. VI. In indicando enim me mendacium est: violenta sagitta mea absque ullo peccato.

1 *Eliu calumnia*. Mendacium, *res ipsius permutata*. *Vera Jobi asserta à calumnia Eliu*.
2 *Varia lectio*. *Hebraica elucidatio*.
3 Mentiri *passive*, *pro falli*. Mendacium, *falsitas decentis*. Mentitur, *qui fallit*. Mendacium *unde dictum apud Latinos*.
4 *Varia lectio*. Violentum *quid*.

1 QUis, inquam, mentitus? Expresserunt Septuaginta. *Dominus mentitus est in iudicio meo*. Probabilius jam hanc esse calumniam affictam Jobo ab Eliu. Nusquam enim ille *mendacii* arguere visus est Deum: nisi Eliu maligne interpretetur, quam Jobus dixit de *ablatione*, & *subversione* suæ causæ; quasi Deus falso illum propter ficta scelera, & falsas criminationes, supplicio gravissimo damnasset. Quo videtur pertinere illud c. 9. 17. *Multiplicabit vulnera mea sine causa*. Ergo Latini *mendacium* hoc, atque calumniam regerunt in ipsum Eliu. Ego vero cum Græcis existimo neque Eliu ausum fuisse, tam aperte mentiri; neque voluisse quidem; licet nimium se rigidum verborum Jobi iudicem, & parum æquum interpretem exhibeat: quod cum ex ordinaria, & consueta iudicii forma, pœna sit peccati alicuius index; qui innocentem punit, per mendacii speciem quandam, videtur illum peccati alicuius damnare, vel *mendacium* tribuit Deo, quod sit quædam rei consuetæ, & constantis mutatio. Qui enim in Jobi iudicio, & causa iudicii formam ordinariam mutavit, mendacio quodam permutatæ rei usus est. Quo sensu conqueritur, *quod non æquo iudicio illum afflixerit Deus*. Sed in eo tamen fallitur Eliu; quod aliud sit Deum in iudicio Jobi noluisse uti ordinaria, & legitima iuris forma, voluisseque dissimulare illius innocentiam, quod dispensationis, & potestatis supremæ est, & sæpe assertum à Jobo: aliud vero Deum iniquum fuisse in Jobi ærumnis, & illius innocentiam criminatum fuisse per mendacia, & calumnias, quod à Jobi & verbis, & mente alienum est.

Calumnia Eliu. *Græcorũ interpretatio probabilis.* *Mendacii species quædam, cũ verum ordo mutatur.* *Vera sententia Jobi explicata, & Eliu refutata.*

2 Sed his angustiis potest nos liberare lectio Hebræa, quæ *mendacium* tribuit ipsi Job, sic enim ex verbo legitur: *In iudicio meo mentiar*. quasi ita Job dixerit: Si aliter de meæ vitæ innocentia loquar, sentiamve, aut aliquod crimen mihi affingi, iniurive permittam, aut vobis concedam me alicuius peccati pœnas pendere, *mendacium* admittam eritque. Quod videtur alludere ad id, quod dixit cap. 27. 4. *Non loquentur labia mea iniquitatem; nec lingua mea meditabitur mendacium*. Vatablus interroganter; *Super iure meo mentiri debeo? An inquit, par est, ut mentiar super innocentia mea?* Si active sumatur, *mendacium*, verbum ve *mentiendi* (ut sumi potest) mendacium reiicietur in amicos: sic Hebræus, apud Caietanum: *Super iudicium meum faciam mentiri*. supple, amicos, & accusatores meos, idest, mendacii illos convincam, ut sæpe quidem Job obiicit amicis dolos, & mendacia cap. 3. 4. 7. & cap. 21. 27. 34. & cap. 27. 12. Illud tandem non intelligas, ut mendacium, & fallitas pro frustratione spei sumatur; & mentiri passive, pro falli; *In iudicio meo mendacium*: idest, fefellit me spes mei iuris asserendi;

Lectionis Hebraicæ elucidatio. Pag. Regia. *Vatabl.* *Caietan.*

3 *Mentiri passive, pro falli.*

falsus sum expectatione præmiorum: nam potius pro præclaris facinoribus supplicia accepi; & mendacium ego mihimet dicebam, suadebam, concupiebam, cum felicem rerum omnium eventum mihi pollicebar. Eo videntur posse referri Aquila, & Symmachus. *Circa iudicium meum falsitas*. Et hoc quidem non semel à Jobo dictum est, cum de *exspectatione sua* loqueretur, præsertim cap. 30. 26. *Exspectabam bona, & venerunt mihi mala: exspectabam lucem, & eruperunt tenebræ*. Et quidem cum Interpres verbo *mentiendi*, reddere noluit, sed nomine *mendacii*, rem hanc ipsam videtur indicasse sapientissime: nam mendacium ibi est, ubi est falsitas: ut *mendacium* dicere possit, qui fallitur: at ille tantum mentiatur, qui alterum fallit: atque adeo, *Mendacem*, ideo à mendacio dictum putant, *quod illius mentem fefellerit fortuna*, ut Festus ex P. Nigidii auctoritate scribit: *Qui mentitur, ipse non falsus, alterum fallere conatur; qui mendacium dicit, ipse fallitur, quantum in se est. Vir bonus præstare debet, ut non mentiatur, prudens; ne mendacium dicat*. Recte igitur fallitatem esse mendacium suæ exspectationis Jobi: vere enim huiusmodi illi mendacium attribuit Eliu.

Aquila & Symmach. *Mentitur, qui fallit. Mendaciũ unde dictum.* *Festus.*

Violenta sagitta mea absque ulla peccata. De hoc etiam sæpe à Jobo deploratum, ubicumque de suo morbo loquitur: sed præcipue capite 16. 13. 14. 18. capite 17. 2. capite 9. 17. 28. capite 6. 3. 4 *Violenta sagitta*, à radice *Anas*, quod est desperare, & insanabiliter dolere, & laborare. Inde alii vertunt, *dolorata* sagitta; vel, dolorosa; alii, *insanabilis*, sæva, nociva, mortifera, gravissime vulnerans. Sed recte vertitur, *violenta*: sicut & Septuaginta; *Violentum iaculum*: ut vim, & violentiam incredibilem doloris, & impetum malorum omnium significaret.

אנש *Regia. Vatabl. Pagnin. LXX.*

Vers. VII. Quis est vir, ut est Job, qui bibit subsannationem, quasi aquam?

1 *Duplex sententia, & contrarius explicatus. Tolerantiæ descriptio. Germana, sententia paraphrasis*.
2 Subsannatio *active, aut passive sumpta. Pertinet ad verba Explicati Oseas, & Isaias*.
3 *Varia* bibendi, *& Aquæ translationes, Germana interpretatio*.
4 *Aqua potus, & humiditas laxat, & tranquillat. Est sua aquæ ebrietas. Illustratus Marses de Ebria, & sitiente*.

AN hæc sententia ad laudem pertineat, ut deinde acrius vituperet; an vero ad apertam temeritatis, & insolentiæ reprehensionem, incertum est. Nam Græci, Nicetas, & Clemens, priori modo accipiunt, ut hæc sit incredibilis cuiusdam tolerantiæ, & tranquillitatis animi descriptio; de quo cum Jobum laudet Eliu: at de Divina Providentia negata, aut accusata illum condemnat. Nicetas ex persona Eliu: *Mihi, inquit, est Jobi spectata virtus, qui sua sponte, atque indicto iniurias suscepit, ut qui aquam hauriunt*. (Deinde secundæ parti negationem addit ad sensum contrarium) *idque cum nec apud homines offenderit, nec Deum impietate ulla violarit: quia etiam se à facinorosorum, impiorumque consuetudine, & convictu abstraxerit*. Clemens vero; *Rerum omnium pretiosissimum est peculium, animi tranquillitas: talem nobis hic liber Jobum describit*. Rursus Nicetas: *Hoc de te conqueror, non quod iniustus sis, sed quod res nostras à Dei contemplatione, Providentiaque reponas*. Cæterum cum neque Hebræa, neque Latina eam negationem in secunda parte admittant, contrarius omnino huius sententiæ sensus probandus nobis est; ut qui sit & elegantior, & proposito convenientior: ut incipiat Eliu invehi in Job; Quis (inquit) mortalium, si vir est, & viri nomine dignus, eo stultitiæ, & impudentiæ devenit, ut dum temere, & ignoranter de Divinis loquitur, irridendum, & subsannandum se præbeat cordatis omnibus, atque sapientibus? Quis sani iudicii vir, ita volet suæ vitæ consiliorum, & actionum dignitatem tueri, ut in iudiciis, consiliisque Divinis illudere, & insultare per summam temeritatem, & insolentiam non dubitet? atque illam sibi voluptatem maxi-

1 *Dubiæ sententiæ scopus. Clemens. Tolerãtia descripta.* *Clemens* *Germanior sententiæ explicatio, & paraphrasis.*

mani statuat, quæ ex Divinæ Providentiæ contem-
ptu, & maledicendi studio percipi potest?
2 Ergo cum possit *subsannatio*, quasi passive accipi,
Subsannatio active, & passive. cum quis rideri, & subsannari dignus est; quasi dicat;
Quis tam abiectæ mentis est, ut suam ignominiam,
suamque subsannationem amet, bibat, devoret, sitiat, &
pro delectamento habeat? certe id stultum est, cum
Pro. 3. 35 Scriptum sit, *Gloriam Sapientes possidebunt; stultorum*
LXX. *exaltatio*. Septuaginta; *Quod exaltant*, & sibi assumunt)
ignominia Sic Ose 7. 16. sumitur passive: *Hae est subsan-*
natio eorum, (qua ipsi subsannantur) *in terra Ægypti*.
Est enim Ægyptus his, qui ad illam confugiunt, op-
probrium, & confusio qua ratione interpretatur hunc
Vatablus. locum Vatablus; *Bibere*, inquit, *subsannationem, velut*
Subsannatio active. *aquam, est esse plenum sermonibus ridiculis*. At multo le-
nior sensus, si active sumatur; *subsannatio*, contemptus,
Subsannatio de verbis irrisoriis & irrisio vel sociorum, de quo ipsi questi sunt capit. 21.
3. vel Providentiæ, atque rerum Divinarum verbis
impudentia, cum gestu, & sanna Sic coniungitur cum
verbis, Isa 28. 11. & dicitur *loquela labii*: Septuaginta
LXX. vero *irrisio*, vel *subsannatio labiorum*.
3 Quid est autem, *Bibere subsannationem velut aquam?*
Philipp. Philippus ait, *Viscera tanquam aquæ abundantia vene-*
Clemens. *no huius passionis impleta esse*. Clemens in Catena, indi-
cat propterea comparari, *subsannationem* cum *aqua*,
quod *vehemens illa tristitia, quæ ex accepta iniuria, aut*
calamitate nascitur, subsannando superatur, & sedatur.
Alii referunt ad insignem maledicendi cupiditatem, &
sitim, qua impius ardet, & non nisi coniectis in Cœ-
lum, & Divinam Providentiam convitiis extingua-
tur, aut refrigeretur. Existimat enim Eliu, illud
quod Job pro solatio, & delectamento sumit, videlicet
si patiatur immeritus, & innocens, contumeliosum
Gregor. existere Deo, & supremæ illius æquitati. D. Gregor.
ad facilitatem, & contemptum peccandi, & maledi-
D Thom. cendi refert, quod enim *bibitur velut aqua*, facile trai-
citur. Divus Thom. ad conscientiam nullo peccandi
scrupulo retardatam, quæ sine cunctanter, & indubi-
Aqua symbolum abundantia. tanter devoret scelus, quamvis ingens. Alii ad fre-
quentiam, & magnitudinem scelerum, *aqua* enim
abundantiæ symbolum est. Recte hæc omnia: ex qui-
bus integra quædam, plenaque vi, & sensu sententia
Germanus explicatur mens Eliu. coalesceet: si tamen coniungantur cum his quæ diximus
in simili sententia superius, cap. 15. vers 16 *Qui bibit*
quasi aquam iniquitatem. Certe quod in hoc loco vi-
detur conari Eliu, illud est, Job esse proiectissimæ cu-
iusdam improbitatis, cuiusmodi athei sunt, & Divinæ
Providentiæ abnegatores, cum quibus, inquit, pari
passu currit; atque ex illo hominum genere, de quo
4 Scriptum est Deut 29. 19 *Benedicat sibi in corde suo di-*
Periphr. extrema improbitatis. *cens: Pax mihi erit, & ambulabo in pravitate cordis*
mei, & assumat ebria sitientem. id est, peccet per sum-
mam securitatem, & tranquillitatem, atque mentis, &
viscerum relaxationem, quasi aquam biberet. Aquæ
Aquæ potu laxari viscera. enim potu sentimus internas partes relaxari, & leniri,
ut scribit Plutarch. de sanit. tuenda; *cuius humiditas*
Plutarch. *placida est, & quieta: cum vini humiditas, impetum*
habeat multum, vimque recentibus affectionibus nequa-
quam amicam, ut aquam Promittat itaque sibi im-
punitatem, & felicitatem, ac bonorum copiam, dum
se totum tradit cupiditatibus sui cordis, nihil vel præ-
mii, vel pœnæ expectans à numine. Sicque *absumat*
ebria sitientem. id est, coniungatur ebria sitienti; &
ebria ad se trahat sitientem. Sed quid est hoc loco
Vide c. 2. ver 9 n. 7. *ebria*, quid *sitiens*? Locus perobscurus; illuminatus à
nobis aliquando ex parte, nunc aliter, quoniam de *bi-*
Aqua ebrietas *bendo* sermo est. Quod ad *sitim*, & ebrietatem perti-
net, est etiam sua *ebrietas* aquæ, cum ad satietatem bi-
Ps 64 10 bitur, nam Scriptum est; *Visitasti terram, & inebriasti*
Ps. 35 9 *eam*, & iterum, *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, &*
Hieron. *torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te est*
LXX. *fons vitæ* Vide Hieronym id Hosæ. 4. 14. *Vivent te-*
August *mulentiæ ubi* Septuaginta legunt *Bibent, & inebriabuntur*
R. David. *fermento*. & August. qq. super Genes 9 144. Ergo R.
Cur pars inferior dicatur ebria, superior vero sitiens. David per *ebriam*, intelligit partem concupiscibilem,
quæ voluptatibus, & deliciis se ingurgitat ad satieta-
tem, & ebrietatem: per *sitientem* vero, partem intel-
lectivam, quæ corporis voluptatibus non pascitur, sed
potius abstinet. Ergo tunc *absumit ebria sitientem*, cum
concupiscentia ad se attrahit ad partem superiorem, &

cum homo ita iniquitatem, quasi aquam bibit, ut ex
ebrietate concupiscentiæ videatur etiam ingurgitata,
& obruta pars superior & quasi consopita, & sepulta
ratio & intelligentia; & adulationibus illis internis, &
fictis benedictionibus, atque pollicitationibus, quas
homo in corde suo confingit, videatur Synderesis te-
mulenta & stupida. Hi sunt igitur, qui *subsannationem*, *Luc. 21. 34*
& iniquitatem bibunt, quasi aquam, & sinunt corda
sua *gravari crapula, & ebrietate*; & quorum concu- *Jac. 1. 14.*
piscentia voluptatibus ebria, rationem quoque *abstra-*
hit, & decipit.

Vers. VIII. Qui graditur cum operantibus ini-
quitatem, & ambulat cum vi-
riis impiis.

1 *Cogitationem improbitatis sequitur actio externa. Explicatur David.*
2 Ambulare, *aut* Gradi, *de fœdere, & satietate.*
3 *An Eliu calumnietur, & mentiatur. Jobi propositum.*
4 *Varia lectio.* Placere, *&* Adæquari *quid. Illustratus Vulgatus.*
5 *Varia lectio.* Currere *ad primum voluntatis affectum. Explicatus David, & Salomon.*

PRopter impia, inquit, dogmata, & pravam de Di- 1
vina æquitate, & Providentia opinionem, vide- *Psal. 1. 1.*
tur profecto socius esse Job sceleratissimorum homi- *Post internam improbitatis consilium, sequitur actio externa.*
num; nam qui prave, & temere loquitur, videtur esse
de grege, & cœtu impiorum, qui enim mente, & con-
silio consentit cum impiis, *abibit* quoque ad illorum
opera, & facinora, sicut Scriptum est; *Qui non abiit in*
consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. li-
cet enim immotus quis cogitare possit, & mente tan-
tum suscipere consilium impiorum, at consequens erit, *Cur vita impiorum dicatur via.*
ut statim *abeat, & gradiatur cum operantibus iniqui-*
tatem; & ambulet cum viris impiis. In verbo autem
gradiendi, sive abeundi, & *ambulandi*, sive progredien-
di, non solum indicatur vita, & ratio vivendi impio- רשע
rum, quæ qualiscumque illa sit, dicitur *via*, & *semi-* *Impii expertes tranquillitatis.*
ta, ut sæpe diximus; sed illud peculiare, videlicet er-
ror, inquietudo, & vagatio mentis; quod quadrat cum
voce, *impiorum*, quæ proprie significat *inquietum*, &
pacis, tranquillitatisque omnis vel inimicum, vel im- חלך.
potentem; id, quod ipsum indicat verbum *ambulan-*
di, quod ex sua proprietate, nullum significat termi- ארח
num viæ, sed progressum quendam incertum; tum 2
etiam verbum *gradiendi*, quod significat iter facere, aut *Isaias.*
viatorem esse, ex consuetudine, & officio. Sic impii, *Verbum gradiendi ad fœdus, & societatem spectans.*
qui *quiescere non possunt* Cum autem in Hebræo sit,
Graditur in societate; contempsit Interpres, *societatem*,
quam in verbo *gradiendi*, includi existimavit; quam-
quam afferat ex sua proprietate, amicitiæ, & fœderis
iurati coniunctionem quandam; Una iter faciunt, si-
mulque eandem ingrediuntur vivendi, & sentiendi ra-
tionem; sed ita sunt mutuo fœdere devincti, ut non
solum eiusdem itineris, sed eiusdem etiam exitus, id
est, vel præmii, vel pœnæ particepes esse debeant. Quod
indicavit non sine utilitate Tygurina paraphrasi; *Tigur.*
Consors est malorum, quæ facinorosis debentur, & versa-
tur in conditione impiorum. q.d. societatem iniit merca-
turæ, & negotiationis impiorum, nihiloque, quam illi,
ditior, & beatior evadet.

Vers IX. Dixit enim: Non placebit vir Deo, etiam
si cucurrerit cum eo.

PRoculdubio existimavit Eliu, Providentiam non 1
solum contemni, & accusari à Jobo, sed negari. LXX.
Id quod lectio Septuaginta clarius docet: *Ne enim di-* *August.*
xeris, Quia non erit visitatio viri. & visitatio ei a Do-
mino. Sanct. Augustin. *Non visitabitur, qui ambula-*
verit cum Deo. Et quamvis Gregorius. Philippus, alii- *Gregor.*
que Latini mendacii manifesti arguant Eliu, qui er- *Philipp.*
rorem stultissimum affingat Jobo; at certe Eliu non
tam fingit, atque mentitur, quam male interpreta-
tur Jobi verba; cum ille vel suas præclaras vitæ actio- *An mentiatur Eliu.*
nes incredibilibus ærumnis, quasi inimicus sit; vel im-
piorum improbas, & sceleratas, quasi amici sint, in-
genti

genti felicitate cumulatus quæritur, c. 9. vers. 22. 23. 24. 29. 30. 31. c. 10. vers. 15. cap. 13. vers. 24. 26. c. 16. vers. 11. 18. c. 19. 6. 11. 21. c. 21. vers. 7. 23. 24. 25. cap. 24. vers. 1. Et fere in hoc cardine voluuntur omnes Jobi responsiones, & querimoniæ, ut neget sæpe pietati præmium felicitatis temporalis; concedat interdum improbitati; quæ si tantum præmia, suppliciave essent, aut hæc potissima, necessariave essent, ut Eliu cum cæteris sociis existimabat, Providentiam negasset Job, Sed is negat ea esse vel præmia, vel supplicia necessaria; quippe agnoscit sublimiorem aliam Providentiam, meliora præmia, graviora supplicia.

Caietan. סכן *Varia lectio. Placere, aut adæquari, quid proprie.* Quod vero ad sententiam attinet, quamvis sensum retinuerit Interpres, sed verba invertit nam ex verbo legi potest; *Non proderit viro*, vel; *Non adæquabitur in complacere suo cum Deo*, nam verbum *sacan*, quod Interpres vertit, *placere*: alii vertunt, *prodesse*, aut *proficere*, aut *adæquari*. Sed quidem hoc verbum significat adæquationem, vel assimilationem, vel congruentiam unius cum alio, ex quo alterius utilitas, vel, complacentia, amicitia, familiaritas, ministerium, aut obsequium sequitur. Ut fuse diximus superius, cap. 22. vers. 2. & 21. ubi hoc verbum occurrit. Vim ergo hoc loco expressit Interpres; Non adæquabitur, neque *placebit* vir Deo, tanquam minister, & consuetudinarius illius; non placebit ei, tanquam amicus, & familiaris; non proderit vir Deo, tanquam servus utilis, neque proderit ipsi homini sollicitudo, & labor ministrandi, & obsequendi Deo, denique non erit acceptus Deo neque illum dignabitur præmio, & felicitate, cum innocentem, & *impium ipse consumat*, *Job. 9. 22. & 10. 11.* *Iustique non levent coram illo caput*. Nos uno verbo dilucide verteremus; *Non se quadrare à Deo*. hæc quidem omnia claudit fæcunditas illius verbi, huiusque sententiæ.

5 *Caietan. Regia.* רצת *Currere ad pium voluntatis affectum spectans. R. Mard. Philipp.* In secunda etiam parte varietas est, vertentibus aliis, *Etiam si complacuerit cum Deo*, aliis; *Etiam si cucurrerit*; propter verbum *Ratsah*, quod ad gratiam, benevolentiam, & propensionem animi refertur, cum quis alium, quasi currens prosequitur bona voluntate, & favore occurrit, quare significat vel placationem, vel complacentiam, vel lætum, & alacrem cursum, vel occursum cum complacentia, & pia voluntatis affectu; seu placabilitate, ut dixit R. Mardochai. Quare Philippus, quod vix unquam fecit, nunc ad Hebraicam phrasim, & proprietatem eleganti paraphrasi utitur: *Etiam si ita fuerit quispiam magnus, & summus, ut Deo in omnibus iussionibus implendis occurrat*. Et quidem occurrere alicui, vel *currere cum aliquo*, benevolentiæ, & amicitiæ est: *Hieron.* Psalm 49. 19. *Si videbas furem, currebas cum eo*, (Hieronym. *Consentiebas ei*, & statim exponitur) *& cum adulteris portionem tuam* [societatem, commercium] *ponebas*. & Cantic. 1. 4. *Curremus in odorem unguentorum*. Ergo *currere cum Deo*, non solum est, quod alibi dicitur *ambulare cum Deo*, sed præterea, addit, propensionem animi bene affecti, & alacritatem *currendi in via mandatorum* Divinorum, & occurrendi Divinæ voluntati.

Vers. X. Ideo, viri cordati, audite me. Absit à Deo impietas: & ab Omnipotente iniquitas.

1 *Sententia paraphrasis.*
2 *Particula* Absit, *proprietas. Explicati Samuel, & Moyses.*
3 *A iudice abesse debet, quicquid iustitiam polluit. Iustitia virgo integerrima. Iudex iniquus, strupator. Illustratus Sapiens.*
4 *Profana prohibita.* Impietas, & iniquitas, *quid proprie. A iudice abesse debet, quicquid iure damnare potest.*

Sententia paraphrasis. IDeo (inquit) firmam, & sapientem de Dei Providentia, & æquitate assertionem affero, contra hunc Jobi errorem stultum, atque vecordem, cuius vos iudices appello & alloquor, viri cordati, atque sapientes. Absit enim à nobis tam immanis stultitia, ut quidpiam iniquum de illius æquitate concipiamus; absit ab illa suprema iudicii, & æquitatis norma, quod vel leviter detortum, deflexumve sit.

Osorius. Est ita, ut indicavi, diversitas; nam nonnulli accipiunt, priorem illam vocem, *Absit*, dictam gratia avertendi hominis, & detestandi sceleris quasi dicat. *Absit* à nobis error tam pestifer, & qui non nisi in pollutissimas, & sordidissimas atheorum hominum mentes cadere potest. ea enim est vis illius vocis, ut iam dicam. *LXX.* Rursus Septuaginta hunc ipsum sensum promoverunt, legentes; *Absit a me coram Domino impie agere: & coram Omnipotente turbare iustitiam* q. d. Curandum mihi omnino est, ne coram Deo totius æquitatis, & iustitiæ auctore, quicquam ego iniqui, iniustive loquar, aut concipiam. *Proprietas particulæ, Absit* Sed quidem, non tam à se, quam à Deo avertere vult Eliu omnem iniustitiæ, & impietatis suspicionem, *Absit à Deo*; est enim à radice, *Hbalal*, quod est profanum, aut pollutum esse; quare cum de *impietate*, & *iniquitate* agitur, opportune dicitur, חלל *Absit à Deo*, à quo procul abest omne profanum. Sane à iudice qui sanctos iustitiæ custos esse debet, procul abesse debere omnem iniustitiam, hac ipsa voce significatur, Genes. 44. 17. cum Joseph ait ad fratres servitutem omnes profiteri volentes, pro furto unius: *Absit* (tanquam profanum) *à me* (qui pro meo iudicis munere, iustitiæ, & sanctitatis normam gero) *ut sic agam, & repetam ab immeritis pœnam servitutis. Qui furatus est Scyphum ipse sit servus meus: vos autem abite liberi*, Jonathas quoque iusti Davidis, iustitiæque amator, dicenti Davidi, *Quæ est iniquitas mea in Patrem tuum?* Respondit 1. Regum 20. *Absit* (à Rege, qui iustitiæ sanctæ, & impollutæ custos, & dispensator est, res iniusta) *non morieris*. Quanto igitur magis à Deo aberit omnis iniustitia; ut dictum est Genes. 18. 25. *Absit a te, ut rem hanc facias, & occidas iustum cum impio*. *Iudicis munus ab omni iniustitia specie alienū* *Onchelus* Onchelus ad iustitiam respiciens, legit; *Vera sunt iudicia tua, ut non facias iuxta hanc rem*. Et 1. Regum 2. 30. videtur se Deus purgare ab iniustitiæ cuiusdam specie, cuius notaretur iudex, aut Princeps, si præmiis afficeret immeritos, & uteretur familiaritate, & consuetudine impiorum, cum ait ad Heli, & illius liberos; *Loquutus sum, ut domus tua, & domus Patris tui ministraret in conspectu meo usque in sempiternum. Nunc autem, dicit Dominus, Absit hoc à me: sed quicumque honorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles*. Ergo cum de iustitia, & incorrupto iudice agitur, eleganter dicitur, *Absit*, quidquid iustitiam sanctissimam, & incorruptum iudicis animum polluere, & contaminare potest. Et certe observatione dignissimum est, quod illud idem verbum idem significat polluere, aut profanare, quia primaria significatione significat violare, aut vim inferre, præsertim vulnerando, interficiendo; unde sequitur profanatio rei alicuius, præsertim in Lege quod etiam eleganter convenit cum iudice, & iustitia; nam qui facit iniustitiam iudex, & vim affert legi, violatque virginem castissimam suæ curæ commissam, sicut scriptum est, Ecclesiast. 10. 3. *Concupiscentia Spadonis devirginavit iuvenculam: sic, & qui facit per vim iudicium iniquum*. *Judex iniustus polluit virginē sanctam, Iustitiam.* Idque præsertim, si per sævitiam, & inhumanitatem lædatur innocens, & innoxius sanguis fundatur, tunc maxime censebitur sanctitas iustitiæ polluta, & profanata. 4 Quod in rem quoque præsentem egregie quadrat: cum enim quæreretur Job suam innocentiam afflictam, vulneratam, sanguine, & sanie manantem: occurrit Eliu volens omnem iniustitiæ suspicionem removere à Deo, dicens, *Absit à Deo*, quicquid corrumpere iustitiam potest; quicquid violentum, & crudele est. Et ut semel de ista voce dixerim, cum ea, quæ contaminata, & polluta erant, prohiberentur, ne quis tangeret; inde vox illa, *Absit*, non solum idem est quod pollutum, sed etiam idem quod *prohibitio*, ut vertit R. Mardochai, & ita videntur intelligi loca, ubi de iudicio iniusto agitur, ut Genes. 18. 25. qui potest verti, *R. Mard.* *Prohibitio tibi, ut facias hoc, &c.* Quod etiam ex fæcunditate vocis quadrat in hunc locum, *Prohibitio*. eo, *impietas*, quasi dicat. Cum Deus prohibeat, *iustificare impium, & condemnare iustum*; multo magis ipsi non tam prohibitum, quam alienum, & repugnans censeri debet, impietas, ex vocis proprietate, *Rasagh*, רשע quæ opponitur iustitiæ, & omnia iura evertit; quæ digna est condemnari in iudicio, sicut & iustitia de-

bet in judicio absolui, & defendi à judice. Quare quod Latinus vertit, *condemnare*, superius Iob. 25. 6. Psal 108. 7. Hebræus vocat, *impiare*; idest, tanquam impium condemnare, & publica sententia reum declarare Cum ergo dicitur, *Omnis impietas abesse à Deo* supremo judice; indicatur, nihil debere esse in judice, quod ab ullo homine damnari, aut de quo illi possit lis intendi; non debere illum admittere aliquid, quod juri repugnet. *Iniquitas* vero proprie est curvitas, & obliquitas, sive deflexio à lege, & recto, cum innocentiam iniuste lædimus, & affligimus. Ergo ait Eliu: Deum iniuste neque læsisse, neque afflixisse violentiam potentiæ magnitudine: nam eam vim habet hoc loco Deus, *El*, fortis, & potens, & *Omnipotens*, Saddai, bonorum omnium fons uberrimus nemini denegat præmium. Quare cohæret sequens sententia.

A iudice debet abesse quicquid damnari possit.

עול

Vers. XI Opus enim hominis reddet ei: & iuxta vias singulorum restituet eis.

1 Restituere, *&* Pacificare *pro eodem*
2 Opus, *&* Via *pro eodem* Operis, *&* Viæ *finis*.
3 *Deus homini, quacumque pergas, obuius. Conscientia increpans hominem. Est scientia. Explicatas Sapiens.*
4 *Particula asseverantis; Deus nō gaudet invenire impios, sed tamen punit.*

IUstitiæ officium, *reddere*, unicuique quod suum est; id vero indicat *reddere*, aut *restituere*, ut non semel in hoc opere observavimus. Subest vero hoc loco *Salam*, quod ad pacem pertinet, quæ loquutio nobis familiaris significat perfectam debiti alicuius persolutionem. Vide quæ diximus cap. 21. versic. 19. super id, *Et cum reddiderit, &c.* *Opus*, operis mercedem, pœnam, aut præmium sua lege statutum, *Et iuxta vias suas*. Distinguit Caietanus, *Opus à Via*, quod hac sit studium, aut desiderium. Sed idem sane est quod *Opus*, aut operum continuata series, & agendi, & vivendi institutum, ut sæpe diximus. Quod vero hic dicitur *restituet homini iuxta vias suas*, aliis locis solet dici *repleri*, aut, *satiari viis suis* idest, fructu, & mercede operum suorum affici: ut Proverb 14 14 Pro *restituere* vero est verbum, quod proprie vertas, *invenire*, aut *invenire facere*. q. d. Facit Deus, ut quisque inveniat eum sui itineris exitum, & finem felicem, aut infelicem, qui tali via dignus sit, & quem homo suis ipse gressibus, & studiis quæsivit, permittit Deus homini, *ut illud assequatur, ad quod contendit quisque*, ut eleganter dixit Tygur. Urgent vero Septuaginta illam viæ allegoriam; *In semita viri invenies eum*. quasi dicat, quamcumque viam homo insistat, obvium habebit Deum, sive ultorem, & vindicem sceleris, sive laboris, & itineris ducem, & comitem. Quare neque impius potest ire *ab spiritu*, aut *à facie eius fugere*, quin illinc inveniat Deum, *qui illum deducat per semitas æquitatis*. Nescio quid de conscientia meditatur Nicet. hoc loco, illa enim semper comitatur hominem, & viarum omnium comitem, & sociam Deus illam nobis adiungit; *Vnicuique* inquit) *illa evenient, quæ ea, quam ingressus fuerit, via digna fuerint, & unumquemque facit prius minime obscura conscientia commonet.* De singulis ergo gressibus nos conscientia admonet, & exitum nostræ viæ identidem prædicit: si *viam iniquitatis* insistimus, increpando conatur nos reducere in *viam vitæ*, sicut scriptum est. Prou. 6. 23. *Via vitæ, increpatio disciplinæ*. est enim reprehensio conscientiæ, *increpatio scientiæ*, & intelligentiæ. Rursusque Proverb 21. 29. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum* (quia videlicet neque monitoribus externis, neque interius monenti conscientiæ, & increpanti audientem se præbet; quod deploratæ cuiusdam improbitatis est) *Qui autem rectus est* (ut opponatur parti præcedenti; qui conscientiam audit) *corrigit viam suam*. Septuaginta: *Intelligit vias suas*. docetur enim, & instruitur à conscientia, qualem exitum suæ viæ habiturus sit.

1 *Restituere & pacificare.* שלם

2 *Opus pro mercede. Caietan. Opus, & via pro eodem.* מצא

3 *Tygur. LXX. Deus homini quacumque in via occurrens Ps. 138. 7. Nicetas. Conscientia nunquam deserens hominem. Increpatio conscientia.*

Vers. XII. Vere enim Deus non condemnabit frustra: nec Omnipotens subvertet judicium.

INgens est in originali assertionis vis; *Vere*, fideliter, perpetuo, constans semper est Deus in iustitia tuenda, & conservanda. *Non condemnabit frustra*; simplex verbum in Hebræo, quod vers. 10. diximus posse verti, impiare, aut tanquam impium condemnare. q. d. Deus *non impiabit*, idest, Non facit ipse impios; neque gaudet invenire improbos; sed sua sententia declarat, qui sint improbi, & traducit illorum improbitatem publico supplicio. Quia autem videretur ipse gaudere numero multorum impiorum, si quempiam innocentem adscriberet numero damnatorum: ideo addidit Interpres, *frustra*, quod deest in originali. Et quia *impiare innocentem*, absurdum est tribuere Deo, ideo dixerunt Septuaginta per paraphrasim; *Putas Dominum absurda facturum?*

Nec omnipotens. Similis omnino sententia, quæ vers. 10. Suæ potentiæ magnitudine, & pondere non *subvertet*. proprie, inflectet, detorquebit, curvabit. Septuaginta, *Turbabit*, confundet, miscebitque sacra profanis; justum & insontem cum impio. *Quod justum est*, Septuaginta ex Hebræo; *judicium*; judicii ferendi, & sententiæ pronuntiandæ formam, & rationem, quæ minime obliqua est, sed rectissima.

4 *Particula asseverantis.* אמנם רשע *Deus minime gaudens invenire impios.* LXX. *Subvertere.* יעות *Iudicium* משפט

Vers. XIII Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est?

1 *Duplex confirmatio Divinæ æquitatis. Creator idem æquissimus moderator.*
2 *Varia lectio. Visitatio in bonum & in malum Præpositio Hebræa.*
3 *Deus corrigit inferiorum judicium errata. Non est ab illo ad alium provocatio. Explicatus Salomon.*
4 *Deus ex ratione Creatoris, tuetur creaturas, & in pace conservat.*

PRobat Eliu duplici elegante, æque ac subtili ratione nullam iniustitiam posse cadere in Deum. Prima est huiusmodi: Oportet sane judicem aliquem atque moderatorem æquissimum universo terrarum orbi præsidere, neque enim is sine lege, sine Providentia, sine rectore consistere potest; neque partes illius mutua societate devinciri, nisi esset qui potentia sua, & sanctissima æquitatis lege illas contineret. at nullus est alius præter Deum; is ergo est æquissimus, & incorruptissimus judex, non solum rerum ratione carentium, sed hominum libere agentium, rerumque omnium humanarum. Rursus minor illa propositio non indiget alia probatione, quam ut qui negaverit Deum esse mundi rectorem, & judicem proferat alium meliorem, & incorruptiorem, qui possit constitui super terram, & cui tradita sit clavis universæ huius mundialis machinæ. Secunda, quod Deus sit mundi architectus, & fabricator, cuius proinde interest, curam gerere suarum creaturarum, atque tueri suum opificium, & paterna Providentia complecti, & dirigere in suum finem, denique summa æquitate partes singulas continere, & moderari, non enim fieri potest, ut unus sit creator, & opifex, alius vero conservator, & rector; sed ut idem sit creator, & conservator, pater, atque Rex, cuius est paterna administratio. Ex duplici igitur hoc capite colligit Eliu neminem sanæ mentis posse desiderare in Deo, & in administratione, & Providentia rerum humanarum justitiam, & æquitatem. Sed præmendæ singulæ partes.

1 *Duplex pro Divina æquitate argumentum. Idem moderator æquissimus rerum ratione carentiū, atque hominum.*

Creator, idem moderator, et Provisor.

Quem constituit alium super terram? Ex Hebræo proprie legitur; *Quis visitavit?* idque magis proprie, & significanter, quam quod Tygurina dixit; *Quis invisit*. & quod Pagnin. *Quis præposuit*. Quod quidem cum possit sumi in bonum (est enim visitatio superioris providentis necessaria, curantisque bonum subditorum) ut frequenter in malum sumitur, & ad supplicium refertur, cum judex visitans requirit, recensetque peccata populi. Ergo inquit, *Quis visitavit terram?*

2 *Caietan. Regia. Vatabl. Tygurina. Pagnin. Visitatio in bonum, & in malum.*

rum? quis edidit in sceleratos gravissima omni saeculo supplicia? quis hominum peccata requirit, exigitq; ab improbis poenas? quis denique iustitiae officium, munusque tuetur, quam Deus ipse iuris auctor, iustitiae parens, & lex ipsa, supremaque iudicii regula? Est praeterea in originali pro illo relativo, *alium*, relativum identitatis, quod dicunt, cum praepositione, *Ghal*, quae idem est, quod *pro, adversus, contra, super*. q. d. Quis pro illo visitavit terram, *contra illum, super illum?* unde multae pullulant elegantes intelligentiae. Prima; Quis super illum visitavit terram? idest, si Deus iudex iniustus est, quis erit superior alius iudex / *super illum*, ad quem sit appellatio, & provocatio nostrarum iniuriarum? oportet enim si sunt iniuriae contra fas, iusque, esse quoque aliquem supremum iuris vindicem, qui omnia tandem ad aequitatem reducat, & perversa iudicia iudicum inferiorum corrigat. Ex qua eadem ratione consultor Sapiens tollere admirationem, quae ex tanta iniquitatis abundantia impune grassantis, oriri poterat in animis iustorum hominum. Eccles. 5. 7. *Si videris calumnias egenorum, & violenta iudicia, & subverti iustitiam, in provincia, ne mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alii, & insuper universae terrae rex imperat servienti*. q. d. Non mirum in iudiciis inferiorum iudicum saepe errari: ideo enim sunt tribunalia superiora, in quibus inferiorum errata corriguntur, & tandem cum iudices humani pervertunt iudicium, supremus rex Deus facit, ut tyranni, & iniqui supremae suae aequitati, & iustitiae deserviant. Atque idem sapiens cap. 3. 17. nihil habuit, quod iniustitiae tribunalium humanorum opponeret, cum tribunal Dei, ante quod tandem manifestare nos oportet; *Vidi in loco iudicii impietatem, & in loco iustitiae iniquitatem, & dixi in corde meo; Iustum, & impium* (iudicem) *iudicabit Dominus, & tempus omnis rei tunc erit*, tunc videlicet etiam ipsi iudices iudicandi erunt. Sed de hoc diximus aliquando 3. & 7. cap. Eccles. Intelligentiam itaque hanc indicavit profecto subtiliter Philippus, hac paraphrasi; *Nunquid alium rectorem posuit, quia creatoris iustitia discreparet? Ipse ergo quam potens conditor, tam pius est moderator, quia opus suum cognoscit, & diligit*. Ergo si Deus inique agit, oportebit illo alium esse excelsiorem. Et huc redueitur secunda explicandi ratio. Quis *contra illum* visitavit? quis illi dicet; *Cur ita facis*, &c. Huc etiam pertinet, quod Vatablus ait: *Quis post illum visitavit terram, ut eam regeret*, *illius dispoenerer?*

Secundus explicatus: Quis pro illo, visitavit terram? q. d. loco illius, vel ut illum iuvaret in tanto onere sustinendo, & tanta rerum multitudine administranda, & providenda, quo etiam pertinet, quod quidam exponunt; *Quis cum illo, &c.* Hoc placuit Gregorio; *Per se quippe*, ait, *mundum regit, quem per se condidit: nec eget alienis adiutoriis ad regendum, qui non neglige, quod creavit, quod bene creavit, utique bene regit, quia quod pie condidit, impie non disponit, & qui nec dum facta curavit, ut essent, quae nunc facta sunt, non deserit*.

Tertio denique Caietanus, ut relativum *Ille*, refferatur ad hominem. q. d. Quis super hominem, aut super rebus humanis visitavit terram? Sed languet, & tollit vim sententiae, quam afferunt priores interpretationes, in quibus refertur Deus, non homo.

4 *Et quem posuit super orbem?* Altera ratio ad confirmandam Dei iustitiam, & aequitatem, quod Deus sit hominis, universitatisque rerum unicus creator, cuius munus est, creaturas tueri, & dirigere in proprium finem, quod hoc summa Creatoris aequitate constare non potest, si enim iustitiae violator esset, non redderet unicuique quod suum est. Eleganter Nicetas; *Is, qui sua bonitate hanc rerum universitatem excitavit, contra quam oportet, opificium suum iniuria non ladet, neque enim ab ipso, quae effecta sunt, aliena sunt, ut nos vexare debeat iniuriis: etenim, sibi ipsi parcit*. Pressimus rationem hanc Creationis, & Divinae erga creaturas charitatis, cap. 10. vers. 8. super id, *Manus tuae, Domine, fecerunt me, &c.* quae non solum ad unicum hominem, sed ad universitatem relata eandem vim habet. Si enim Deus sui opificii pater est, non tyrannous neque hostis, nihil indignum, iniquumve suscipiet adversus eos, qui in ipsius potestate, ac ditione sunt. Si singula elementa, viventia insuper, & homines suis sedibus, locis, regionibus continet, & disponit, multo minus singulorum merita turbabit, aut misce bit.

Quem posuit super orbem. id est, Quis est alius mundi dispositor, & singularum partium stabilitor, & fundator? In Hebraeo proprie, Quis posuit, disposuit arte, cura, certo ordine, & ratione, orbem, partem videlicet habitabilem, ut praeberet commodam stationem terrae animantibus, & hominibus? Eleganter Septuaginta utramq; rationem in unicam concluserunt; *Quis est, qui facit eam, quae sub Caelo, & quae insunt omnia?* Et ut tandem dicam, potuit quidem utraque huius sententiae pars accommodari, aut certe dici ab Eliu per allusionem ad diluvium, cum Deus suae aequitatis manifestissimum documentum praebuit: *visitavit enim impios ingenti supplicio*; deinde *disposuit orbem* habitabilem Noe, & suis iustis.

Vers. XIV. Si direxerit ad eum cor suum, spiritum illius, & flatum ad se trahet.

Vers. XV. Deficiet omnis caro, &c.

1 *Incertus, & multiplex nexus.*
2 Dirigere, *vel* opponere cor, *in bonum, & in malum. Illustrati David, & Samuel.*
3 *An* Spiritus, & Flatus, *idem sint*. Trahere. Attrahere *in sacro sermone, quid proprie. Illustrati Ioel.*
4 *Deus respirationa communicans vitam, cohibito spiritu, auferens.* Deus, avertens faciem *quid.*
5 *In Deo collecta, & unita vita creaturarum*. Congregari, *pro perire*.

1 Proculdubio haec sententia est superioris confirmatio, ad ostendendam perpetuam, & constantem Divinae Providentiae, & supremae legis aequitatem. Sed nectendi ratio dubia est. Quidam sic explicant, ut nunc probet Eliu Deum à iure, & aequitate nunquam discedere metu alicuius, uti solent aliquando nostri iudices; cum ipse, cuius potestate omnium vita, & spiritus continetur neminem timeat, sed tuto possit pro libito rerum universitatem perdere. Alii, ut probet Deum nihil ex sua tantum potestate violenter agere, nisi ex aquitate etiam: nam si ex potestate, perderet statim universa, ita D. Thom. Alii, quod Deus non ex severitate iustitiae, ut dicebat Iob, sed ex lenitate agat cum hominibus, ita Philippus, quem sequitur Titelman. *Nam* (inquit) *si, quae in mundo quotidie geruntur secundum regulam iustitiae sua voluerit intueri, deficiet, ac peribit; sed cum pietate potius gubernat, ac sustinet, nam si iniquitates observaveris, quis sustinebit?* Gregorius vero, quem nonnulli sequuntur, existimat probari nunc, Deum non esse iniquum erga iustos, sed iustissimum; ut qui statim, ut homo sese ad illum converterit, direxeritque ad supernae cor suum, Deus placatus illius animum, & desideria ad se trahet, & permanenter sibi coniunget, & complebit opus bonum. Haec interpretatio facit superpositum primae partis hominem, & secundae Deum, quod cum valde coactum sit, totaque ipsa interpretatio minime literalis, mirum est quantum placuerit Dionysio, & quam audacter appellet ineptam eam, quae sequitur, quae proculdubio & aptissima est, & simplicissima. Ergo inquit Eliu; Deus non odit ea, quae fecit; neque hominem maligne persequitur; sed cum iustissimus sit, sanctos perpetua charitate complectitur. Si enim odio quodam prosequeretur hominem, & non potius ad infinita peccata conniveret, iam universum genus humanum perdidisset, nullumque delectum habuisset sanctorum atque improborum atqui pereuntibus diluvio improbis, sancti, & innocentes servati sunt, in quibus servata etiam est humani generis propagandis spes; Ergo ille aequissimus est rerum humanarum moderator, & iudex. Hunc sensum, & nexum confirmant singulae partes.

Si

Marginalia:
עַל *Praepositio Hebraea.*
3
Deus corrigens inferiorum iudicum errata.
Philipp. Vatabl.
Quae vox de Residencia vedrá à deliberaz agran. tes si Dios non os batz ensoliicia; (sic)
Secunda exponendi ratio. Oforius. Gregor.
Tertia interpretatio languidior.
4 *Secunda ratio pro Divina aequitate.*
Nicetas.
מִי שָׂם / תֵּבֵל
LXX.
Pulchra ad Diluvium allusio.
1
Nexus incertus, & multiplex.
Oforius.
D Thom. Philipp. Titelman.
Gregor. Dionys. Hugo.
Simplex, & germana nectendi, & explicandi ratio.

שים
D. Thom. Titelm. Tygurin.
Apponere cor quid proprie.

Si Deus direxerit. Proprie, apposuerit, *cor suum.* quidam ad iram, & indignationem referunt. idest, Si opposuerit, vel contra posuerit, & obfirmaverit cor suum contra hominem. Septuaginta intellexerunt, significari voluntatis affectum; legunt enim *Si velit,* idam Vatabl. & Tygur. *si eius animus suggereret;* si collibitum illi fuerit. Et quidem, *Apponendi cor,* pro volendi, aut appetandi, loquutio non est aliena ab scripturis. Sed illud frequentissimum, ut *Apponere cor,* sit advertere animum, cum observatione, & vera, & attenta cogitatione, & quia cum illa animi attentione, & sollicitudine coniunctus esse solet animi affectus vel in bonum, vel in malum, cum res amore, vel fastidio, & odio mentē, & cogitationem sui cura stimulat, inde fit, ut vel ad voluntatis affectum erga res tristes, vel lætas referri soleat. Sic nostrates quod intellectus, & cogitationis est, ad utramque partem accommodant, cum dicimus: *Tener las mientes en alguna cosa.* Videlicet apponere, vel figere cor in rem aliqua, quam vel amamus, ut retineamus, vel timemus, ut fugiamus: est enim tum amor, tum timor plenus cogitationis, attentionis, sollicitudinis. & Latinus etiam ad idem dixit; *O curas hominum,* sive in amando, sive in aversando, & fugiendo. In bonum, Ps. 61. 11. *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere.* non sunt enim magna cura, sollicitudine, amore dignæ. utrumque complectitur eleganter Theodoretus; *Nolite illis vestram mentem submittere.* Sed lucidius Hilarius, *Cum sius magni amoris, & desiderii illecebra rapiuntur ingenia mentesque pendulas apprehendunt.* In malum 1. Reg. 9. 20. *De asinis, quas perdidisti, ne sollicitus sis* (Septuag. iuxta Hebræum;) *Ne ponas cor tuum eis* (ne tristeris, ne timeas) *quia inventæ sunt,* & 2. Reg. cap. 13. 33. *Ne ponat Rex super cor suum.* ne timeat, ne cogitet) *tantum accidisse mali, dicens, Omnes filii Regis mortui sunt.* Sic igitur hoc loco, *si Deus apposuerit cor* quod Interpres dixit, *direxerit,* recta in hominem defixerit, odio aliquo, aut indignatione stimulatus; quod ex subiecta materia, si non ex proprietate loquutionis, hoc loco intelligendum est.

Quod mētis est, voluntati dare solemus.
Pers. Sat. 1.
Theodor. Hilarius,
LXX.

3
Ad eum, hominem proculdubio. At unus, & alter Interpres, Steuchus inquam, & qui eum describit, existimant illud pronomen debere accipi in neutro, quoniam Hebræi neutro carent. q. d. *Si direxerit cor ad id,* videlicet, ut iustitiam contemnet, & ius pervertat, qui sensus quamvis eodem recidat, sed multo verius, & simplicius est, ut antecedens è proximo sumatur, sitque homo, de cuius spiritu statim sermo est. Nam quod Philipp & Beda de *Mundo* intelligunt; *Cuius,* idest, *de quo, spiritum, & flatum,* idest, homines, & iumenta Deus auferre potest, coactum est, & invitum.

Eugubin. Assanica
Philipp. Beda.

Spiritum illius, & flatum Facile, inquit, Deo est spiritum, vitamque universorum viventium, quam ex se ipso, qui vitæ fons est, impertivit, rursum ad se revocare, & colligere sic: expirabunt universa. Divus Tho. Caietanus, & alii curiosius distinguunt inter Spiritum, qui sit rationalis, & proprius homini; & Flatum, qui sit respiratio communis homini cum aliis animantibus, & propria animæ sensitivæ. Facit eum hoc Philippus; *Spiritum,* inquit, *dixit animam, quæ vivificat hominem, & flatum, ipsam præsentem vitam, quæ corporibus nostris per anhelitum ex hoc aere ministratur.* Gregorius, & post illum nonnulli Latini: per *Spiritum* internas cogitationes, per *Flatum* externum, externas quoque actiones, quas Deus ad se revocat cum & internas, & externas omnes hominis operationes in se converterit. Mysticum hoc. Illud ergo simplex, ut utrumque nunc ad idem referatur, sive *Spiritus,* sive *Flatus,* cum etiam ex proprietate vocis originalis fere idem significent, ut ostendimus superius, c. 26. vers. 4. ubi egimus de discrimine *Spiritus, spiramenti, & animæ. Spiritus* ergo, & *flatus* erit idem quod *spiraculum,* aut spiritus ille attractus, quem inspiramus, & expiramus. Rursus *Spiritus,* & *Flatus,* sit ipsa respiratio Dei; nam relativum *illius,* potest esse reciprocum, ac si diceret; *Spiritum suum, & flatum;* atque etiam si relativum *illius* referat *hominem,* constabit idem sensus; nam respiratio, aut *Spiritus Dei,* dicitur esse ipsius hominis, quod homini communicetur, ut statim dicemus *Trahere autem Deum Spiritum, & flatum ad se,* est, non emittere spiritum, sive, ut Septuaginta eleganter dixerunt, *Cohibere, & spiritum apud se detinere.* Nam trahere proprie est colligere, retrahere, revocare. Unde dicitur Ioel 2. *Stellæ retraxerunt lumen suum.* quod est inhibere, detinere, & quod emitti, aut dispergi solet, colligere, & revocare ad sese.

D. Thom. Caietan.
An spiritus & flatus hoc loco distinguantur.
Philipp. Gregor.
Simplex acceptio spiritus, & flatus
Spiritus Dei & hominis
LXX.
Trahere, an retrahere, quid.

4
Sed elucidanda hæc, quæ sublimiorem intelligentiam contineant: ac primo observandum, Deum, sicut humano modo solet repræsentari ad alias Divinas proprietates significandas, ita etiam nunc respirantem, & inspirantem, ac ducentem, reducentemque spiritum, quo significetur esse primum vivens, & vita ipsa, vitæque omnium viventium auctor, & principium. Cum enim nullum habeamus externum vitæ signum manifestius respiratione hac vitam ipsam, & repræsentamus, & significamus; *manifestum est enim respirationem,* ut Galen. dixit, *ad nullam particularem actionem, sed ad ipsam vitam pertinere.* Asclepiades dixit, respirationem esse, *animæ ipsius generationem,* & Praxagoras, *Corroborationem animæ.* Sicut vero per Dei *respirationem* significatur illius suprema vita, ita per illius *flatum,* & respirationem in res externas, significetur illius primæ vitæ communicatio, & viventium processio à primo vivente. Quare sive homini communicatur vita, & anima rationalis, dicitur Deus illam communicasse *per inspirationem:* sive aliis viventibus detur vita, *emittet spiritum suum;* sive Apostolis tribuitur vita supernaturalis per Spiritum Sanctum; *insufflat in eos,* sive iubet suo Prophetæ imaginem repræsentare futuræ Resurrectionis, iubet, *ut spiritus insufflet, & reviviscant ossa.* Denique propterea appellatur à Moyse, *Deus spirituum universæ carnis,* Numer. 27. 6.

Deus spirās significatur esse primæ vitae orig.
Gal. de utilitate respirationis c. 1.
Respiratio manifestū signū vitæ.
Deus vitā respiratione cōmunicans.
Gen. 2. 7.
Ps. 103. 30
Io. 20. 22.
Ezec. 37. 9

Secundo, si Deus dicatur inhibere spiritum. sicut tunc non exhibet illud manifestissimum nobis vitæ signum, ita neque censetur vitam communicare aliis rebus. Et mirum, quod cum ille dicetur, *longus, & latus naribus,* quæ suo: instrumentum respirandi proximum, aliquando non respiret. Nam *Latæ nares* datæ sunt, ubi multa, magna, & densa respiratione opus est. Nimirum prona est Divina bonitas, ut multum in nos expiret sui spiritus, & vitam diuturnam nobis conferat. Quare iubet nos Paulus, *Patri spirituum obtemperare, ut vivamus.* Quippe ille non unius tantum generis vitam, sed omne *vivendi* genus felicissime conferre nobis poterit. Quare non solum propter duo nasi, & duo respirationis vitalia foramina, dicitur Deus, *inspirasse in Adā spiraculum vitarum,* ut in Hebræo legitur, sed quod illius spiraculum principium sit omnis vitæ, animalis, rationalis, supernaturalis. Quia autem sine respiratione non potest quis diu vivere, dicitur quidem Deus ita cohibere spiritum suum, ut non omnino non respiret, sed ita, ut avertens faciem, spiritum suum vivificantem emittat in alios, quibus ingentia beneficia conferat; interim eis, quos morte, & supplicio afficere constituit, suum spiritum deneget. Coniungenda vero sunt cum his, quæ diximus supra cap. 30. vers. 8 num 18.

Deus inhibens respirationem, quid significet.
Cur Deus dicatur longus, et latus naribus.
Heb. 12. 9.
Gen. 2. 7.
Deus avertens faciem, quid significet.

5
Tertio, Quod cum à Deo derivetur omnis vita rerum viventium, quod in illa simplicissima vita unitum est, & collectum, per exitum ad creaturas videtur dividi, & dispergi in multa viventia. Rursus cum vita aufertur viventibus, videtur quod erat in viventibus divisum, atque dispersum, uniri, & colligi in suo principio, & vita illa participata, revocari ad primam vitam, & fontem vivendi. Unde forte hoc ipsum verbum *trahendi,* aut colligendi, & congregandi, quod subest hoc loco, significet disperdere, aut perire, eo quod cum vita aufertur viventibus, & pereunt, videtur illa ipsa vita congregari, & rursus colligi in Deo, ut *spiritus redeat ad eum, qui fecit illum.* Sic Ierem 8. 13. comminatur, *Congregans congregabo eos, ait Dominus* Sive *colligendo colligam* idest *perdendo perdā. vel, comedendo consumam.* & Sophon. 1. 2 *Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus, congregans hominem, & pecus; congregans volatilia cæli, & pisces maris* (quod statim exponitur) *& ruinæ impiorum erunt, & disperdam Homines à facie terræ.* Similiter Hoseæ. 4. 3.

Vita in Deo unita in creaturis dispersa.
אסף
Eccl. 12. 7
Congregari pro perire.
LXX.

4. 5. *Lugebit terra, sed & pisces maris congregabantur.* Septuag. *Peribunt*, morientur. Ps 103. 29. *Auferes* (colligis, attrahis) *spiritum tuum, & deficient.* Ps. 25. 9. *Ne perdas* (colligas) *me cum peccatoribus, & cum*
אסף
viris sanguinum vitam meam quod quamvis alio verbo, sed persimili dicitur, Ps 27. 3. *Ne simul trahas* (attrahas, pertrahans, quasi dicat, colligas, & congreges) *me cum peccatoribus* (& statim exponitur) *& cum operantibus iniquitatem ne perdas me.* Deniq; phrasis hæc frequcotissima in sacro sermone, colligendi, pro moriendi, aut perdendi, vel pereundi, sive de justis, sive de impiis. Num. 27. 3. Judic. 18. 25. 1. Reg. 15. 6. Isa. 57 1. Sed unde nam Metaphora? Quidam transferuot, vel ex more veterum, qui ossa mortuorum colligebant, aut à frugibus, quæ absumendæ colliguntur; aut quod qui moriuntur, plurimis, idest, mortuis aggregantur; aut quod cum quis aliquid tollere, & penitus convellere parat, rastris, & ligonibus, corradit, & colligit in unum locum, aut quod cum magna aliqua strages fit, solent acervi congregari cadaverum. Frigent hæ omnes translationes, ac nihil splendoris habent, si cum ista, quam præ manibus habemus, Divinæ vitæ ratione, & vitarum omnium principio, & fonte conferantur: colligit Deus ea, quæ sparsim communicaverat viventibus, cum vitam aufert, & vita ad suum auctorem redire videtur, cuoi abit ex ipsis viventibus, deficiente vita illorum, ut iam dicetur.

Colligere pro perire quanam translatio.

Vera translationis ratio.

Vers. XV. Deficiet omnis caro simul, & homo in cinerem revertetur.

1 Caro, *pro homine. Pro universis viventibus.*
2 Cinis, *quid proprie.*
3 *Spiritus Dei vivificans, & naturalis Idem violentus, & perdens. Duplex respirandi genus.*
4 *Ingenium arrogantiam. Superbia radicitus exstirpanda ne serpat.*

1 ABlato spiritu vivificante, quid ni *Caro* statim *deficeret*, periret, expiraret. *Omnis caro*, quamvis de homine solo posset accipi, propter quem potissimum hae dicuntur ab Elio, ita ut sequente parte idem exponeretur; nam *homo* habet appellationem *universæ carnis*, Genes. 6. 11. 13. Isai. 40. 5. 6. Eccles. 41 5. Judith 7. 16 Ps 64 3. & 144. 21. Joel. 2. 28. Jerem. 25. 31. & alibi frequenter, sed congruentius videtur, ut universa viventia complectatur. Sicut & Genes. 7. *Consumpta est omnis caro, quæ movebatur supee terram, volucram, animantium, bestiarum, reptilium, &c.* Similiter etiam Genes. 6. 17. c. 8. 17 c. 9. 11. 15. 16. Levit. 17. 11. Num 29. 18. Psal. 135. 25. Eccles. 1. 10. & c. 14. 18. & c. 17. 4. & c. 4 8. Et quamvis illam simplicem *carnis* appellationem homo frequenter habeat, Gene 6. 3. Ps 55. 5. & 77. 39 Dan. 12 51. at etiam cuncta appellantur *caro* plerisque locis ex adductis.

Carnis universæ nomen de solo homine.

Caro cuncta viventia.

2
אפר
LXX.
Et homo Adam terrenus: respicit ad primam ex luto originem, quod per spiritum, & insufflationem Dei, factum est *in animam viventem. In cinerem, aphar*, pulverem vilissimum, tenuissimum, inutilem operis faciendis, vagum, & inconstaotem. Septuaginta vim expresseruot; *Omnis mortalis in terram abibit, unde & formatus est.* sententia per se facilis.

3 Sed illud taotum ad diluendam dubitationem, Qui fieri potest, ut sine Dei spiritu, & flatu deficiat vita viventium, cum potius spiritus illius oris atque nasi, indignatio, ira, furor sit? Quare *devorat*, exurit, & inflammat *Spiritus nasi* illius, eum ardet nasus, Ps 21. 10. *Dominus in ira* (in naso) *sua conturbabit eos* (proprie deglutiet, & exponitur) *& devorabit eos ignis* & Deuter. 32. 22 *Ignis succensus est in furore* (io naso) *meo* & Psalm. 2. 12. *Exardet ira* (nasus) *eius*, & Isai. 30 27 & 2. Reg 24 1. Quare *fumat*, etiam *nasus* Dei indignantis, Psalm 73. 1. Spiritu nasi *consumit*, & perdit, Job. 4. 9. Gen. 28. 13. *Aufert*, & tollit de medio, Job. 15. 30. *Conculcat*, Isai. 63. 3. *Arguit, condemnat*, Psal 6. 1. Percutit, Jere. 33. 5 *Subvertit*, Deuteron 29 23. *Jurat*, & comminatur, Psal 94. 11. Deuteron. 29. 20. Hae enim omnia dicitur facere ira, vel furor eius, quod in Hebræo est, *nasus eius*. Et denique *dies nasi illius est, dies iræ*. Jerem. 18. 33. Thren 2 21 Respoodeo, non omnem spiritum nasi Dei lenitatis esse, est aliquando indignatioois, & exardescentiæ. Lenitatis, & beneficentiæ est, placida, quieta, naturalis respiratio, tunc dicitur Deus respirare, & *emittere spiritum suum*, creare, & recreare cuncta, *& renovare faciem terræ.* At respiratio frequens, violenta, deosa, qualis iratorum, aut dolentium esse solet, præter naturam, & ingenium Dei mitissimum est, tunc ardet, tumet, fumat naso, tunc non tam respirat, quam exsufflat, urit, absumit.

Spiritus Dei vivificans idem consumens. Spiritus nasi Dei quid efficiat.

Dei naturalis respiratio benigna, at alia violenta, & indignabunda. Vid. Gal. de diffic. resp. & de util. resp. & de Anato. administrat.

Vers. XVI. Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur: & ausculta vocem eloquii mei.

IUbet iterum Eliu, attentum se præbere Job atque omnem intelligentiæ vim intendere in eas ratiooes 4
perpendendas, quas putat esse omnino efficaces ad everteodam Jobi sententiam. Græcus existimat noo versari Eliu in explicandis superioribus rationibus, sed potius in eudendis, & proferendis novis; nam lectionem Septuaginta *Sin autem non sis monitus, audi hæc,* Hae paraphrasi elucidat; *Si hæc tibi persuadent, bene habet; sin autem, attende reliqua.* Sed quidem sive superiora explicet, sive novam rationem adducat, semper sibi proponit Divinam iustitiam, & æquitatem confirmandam Considerat hoc loco Greg arrogantiam Eliu: *Habent* (inquit) *hoc proprium omnes arrogantes, ut cum fortasse acutum aliquid sentiunt, inde mox ad virtium elationis erumpant, sensusque omnes in sui comparatione despiciant. Quibus contingit miseris, ut plus videndo tenebrescant, quia dum subtiliora attendunt, semetipsos intueri nesciunt* Mooet præterea, superbiam, nisi radicitus extirpetur, serpere, & dilatare sese, *ac per verborum incrementa in deterius proficere.* Prius enim superciliose dixerat; *Si habes, quid loquaris, &c.* nunc insoleotius: *Si habes intellectum, &c.*

Nicetas.

LXX.

Greg. l. 4. cap. 28. Ingenium arrogantium. Superbia dies crescens.

Vers. XVII. Numquid, qui non amat iudicium sanari potest? & quomodo tu eum, qui iostus est, in tantum condemnas?

1 *Lectionum varietas:*
2 *Prima exponendi ratio. Fundamentum reliquarum de Deo cogitatiorum. Fides illius Providentia.*
3 *Interpretum, atque variarum lectiounum conciliatio. Verosimilis suspicio lectionis Latinæ corrigendæ.*
4 Deligare, *& dominari similia. Deligandi peculiaria præcepta.*
5 *Princeps, Chirurgus, & alligator. Illustrati Isaias, & Ezech.*
6 *Varia lectio. eligitur Latina.*

TOto, quod aiunt, cælo videtur Vulgatus ab Hebræis, & Græcis discessisse. Quare solus ille incedit. Id ut appareat, primum varias, & dissidentes aliorum lectiones coogeram. Græci; *Vide tu eum, qui odit iniqua, & perdit malignos esse æternam, iustum.* ex Hebræo vero Olympiod. *Nunquid, qui odit iudicium, obligabit?* vel ut legit Nicetas, *Obligabit ad sanandum?* vel etiam ut alii referunt, *augebit*, vel, *proficiet ad sanitatem;* vel ut vertit Comitolus; *Obstruet ad sanitatem?* Chaldæus; *Non odio habens iudicium, custodietur?* Pagn Caiet. *Et dominabitur.*

1
LXX.
Olympiod.
Nicetas.
Comitol.
Chaldæus
Pagnin.
Caietan.

In qua lectiooum diversitate maius discrimen est in forma oratioois, quam in verbi significatione, nam *ad sanitatem*, quam legit Vulgatus, pertinet illa *obligatio* vulneris, & *Chirurgiorum* imitatio. At Vulgatus passive legit; *sanabitur*, aut *sanari poterit.* alii adhuc *sanare, obligare, dominari.* Quod senteotiam, & sensum longe diversum videtur efficere: nam si passive sumatur, ad ipsum Jobum refertur *Qui non amat iudicium,* extenuatio est, idest, qui odio habet judicium, Divioæ justitiæ, & judicio detrahit; qui non agnoscit, neque confitetur Divioam æquitatem, ut tu, ò Job, facis, *sanari poterit?* sanitatem recuperabit amissam? aut etiam cum pravis opinionibus de Deo conceptis male affectus sit animo, melius habere poterit, & ad saniorem mentem adduci? q.d. nequaquam, nam illa bona, & iotegra opioio de Dei Provideotia, & æquitate, circa distributiooem præmiorum, & remunerationem

2
Prima exponendi ratio de Joba.

tionem operum, quasi initium, & fundamentum est reliquarum de Deo, & de illius bonitate cogitationum; sicut scriptum est; *Sentite de Domino in bonitate: perversa enim cogitationes separant à Deo* Et iterũ; *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, & inquirentibus se remunerator est.* Huc pertinent illud Chaldæi; *Num odio habens iudicium custodietur?* idest, servari poterit corpore, & animo? aut; Eum qui negat Divinam Providentiam, custodire, & tueri volet ipsa Divina Providentia? adde etiam; Qui non amat iudicium, idest, iustum supplicium supremi iudicis sententia inflictum, non poterit sanari, neque melius habere; ille enim iudicat, & percutit, ut sanet vitia, & curet.

Sap. 1. Hebr. 11. 6

Secunda exponēdi ratio de Deo, & de illius æquitate.

Aliæ vero lectiones, atque sententiæ omnes referuntur ad Deum; & confirmant æquitatem, hac ratiocinatione; Oportet eum, qui aliorum vulnera curare debet, & peccatis medetur adhibendo curationes acres, & difficiles suppliciorum; qui iustorum etiam & proborum hominum ærumnas, & *contritiones alligat, & sanat*, esse æquitatis, & justitiæ amatorem; secus enim, si corruptor justitiæ sit, corrigere non poterit, neque sanare hominum morbos. Atque Deus est medicus, chirurgus, alligator vulnerum, sanator, & curator; ergo Deus non est osor & corruptor judicii, & justitiæ, sed judex æquissimus, & incorruptissimus. Aut potius conficietur aliter argumentatio cum Niceta; *Deus neque sceleratis licenciam, impunitatemque permisit, sed potius morbis, atque terroribus, ad graviora illis scelera aditum interclusit, & eum, cui vitium amputare vult, morbo aliquo sanat.* Sed hæc sunt judicii, & justitiæ actiones; *Ergo Deus non odit justitiam, sed palam ostendit, cordi sibi esse judicium*, neque odisse res mortalium, sed potius curare atque tueri, neque dominari in homines inique, sed æquissime atque integerrime. Vides quantum inter utramque interpretationem, & lectionem intervallum atque dissidium?

3 Sed ego tamen facile me totam litem compositurum considerem, atque universos interpretes adducturum in unam & eandem mentem & intelligentiam, unius tantum litterulæ immutatione si pro *sanari*, active legeremus, *sanare potest*, mirifice Vulgatus consentiret cum Hebræo, & Hebraizantibus Et facile quidem potuit, e, in, i, permutari, legentis aut scribentis ignorantia. Sed nunc mihi, non est animus lectionem Latinam, & vaticanam præsertim colligere: ne corruptor potius, quam corrector videri possim. Coniectura tamen, quæ eam lectionem non improbabilem efficit proponam Primum, quod Philippus active legit tum in textu, tum in commentario: sic enim scribit: *Manifestum est, quia is, qui juste & recte iudicari non diligit, neque sanare à vitiis animam, neque corrigere quemquam potest; & quomodo in Deum sanatorem languorum nostrorum, iniquitatis notare præsumis?* Quæ eadem verba descripsit Beda, & obiter quidem admonendum lectorem duxi, pleraque ex iis, quæ in commentariis in Iob, inter opera Hieronymi circumferuntur, quæ vere Hieronymi non sunt, sed Philippi, perperam descripta esse, & à vera Philippi lectione, & interpretatione longe aliena, qualis hic locus est, cuius secunda pars, sic legitur depravatissime in Hieronymo: *Quomodo in sanator es languorum nostrorum, qui iniquitates notare præsumis?* Quod vix idoneum aliquem sensum habere posse videtur. Accedit præterea, verbum activum in Hebræo, & illud, quod non ultimum est, contextus, & cohærentia cum antecedentibus, & sequentibus: nam versatur in confirmanda Divina providentia, & æquitate, cum quo nihil videtur facere prima illa lectio passivæ vocis. Secunda etiam pars sententiæ nullo modo cohærebit, quæ aperte de Deo est. *Quomodo tu eum, qui iustus est, condemnas?* Quare consonabunt omnia, si referas ad Deum, & legas; *Qui non amat iudicium, sanare potest?* Nam qui justitiam non amaret, recte administrare mundum nunquam potuisset: neque aptus esset alligandis hominum & animorum morbis, curandis plagis, corrigendis moribus. Adde etiam ex Grecis: Si ille justitiam odisset, iniustos, & improbos non alligaret, & *vinciret*, neque *coerceret* supplicio; neque mederetur improbis inflicto dolore: sic enim ille percutit, & manus eius sanant, vulnerat, & medetur: ut cum improbos propter improbitatem percutiat, & vulneret; cum primum illi resipiscunt, statim sanet, justus vero nequaquam sauciet, contristetve. Quare neque impios fovet, neque probos affligit.

Interpret. cōciliatio.

Verosimilis suspicio lectionis emaculandæ.

Philipp lectio activa.

Beda.

Commentaria quæ circumferuntur Hieronymi nomine mendosa.

Sed si omnino retineatur Latina lectio, quam in manibus habemus, *sanari potest*; referendam nihilominus ad Deum existimo: Deus si *non amaret iudicium, sanari ab iniustitia non posset*. Numquam curari opera, & industria medici alicuius, principisve superioris, atque potentioris; nunquam alligari, nunquam coerceri, & prohiberi ab iniuriis, & tyrannide exercenda; nullius ius intactum, & firmum reliquisset, nunquam justitiam administrasset At videmus multa justitiæ exempla, atque supplicia edita in improbos, & pleraque illum ex iure agere: dubitare ergo de illius justitia, & æquitate nemo jure potest. Hæc de sententiæ intelligentia; nunc de illo verbo, *sanandi*, nonnihil.

Cōmodus sensus Latinæ lectionis.

Est quidem verbum *Hbabas*, valde fœcundum, unde tot lectionum, ut vidimus, varietas pullulavit; sed pulchra potissimum analogia *sanandi*, & *dominandi*; primo quippe significat *alligare*, aut superimponere alligando, aut circumligare, & obvoluere, quod licet *in cincturam jumentorum* conveniat, ut dicit Rab. Mardoch quibus alligantur onera; tamen potissimum convenit in rem chirurgicam, quæ fasciis, & vinculis mederi solet vulneribus, & fracturis Quare licet aliquando vertatur *mederi*, aut *sanare*; sed non significat in universum omnem medicinam, ut R. Mardoch. existimavit, confundens hoc verbum cum *Rapha*, quod absolute est *mederi*, sed illam medicinæ partem, quæ in curandis vulneribus, & ulceribus & confractis membris alligandis, & vinciendis versatur, & illã potissimũ, quam Hipp. & Gal. in *Officina chirurgi*, & in lib. de *fracturis*, persequuntur, quod sanandorum vel ulcerum, vel vulnerum in ligatura potissima vis consistat. Ut enim idem Hipp. lib de Medico dixit: *Deligatio propria, & genuina medicina est, ex qua æger opem sentit.* nihil n. relinquunt, quod non præcipiant sive ligandi, & fasciarum materiam; sive nodum, sive filum, quo fasciæ consui debent: ne quam expediat, aut deligatura arctior, aut laxior, aut fortior, debiliorve sit: ne citius resolvatur, aut dolorem, vel laborem efficiat, ne sit inelegans, sed pulchra & concinna; ne tarda, & laboriosa, sed cita, expedita, facilis, unde debeat incipere fascia, qua via circunducenda, quibus linteolis firmanda, quando fasciarum numerus augendus, aut minuendus. Denique *legem ligaturæ*, perscripsit Hippocrates, *ut in medicina, tamquam in civitate* (interpretante Galeno) *juberet ea, quæ in ligando facienda sunt, prohiberetque contraria.*

4 Alligare, & sanare inter se conveniũt

חבש

R. Mard. רפא

Scientia ligaturæ. Hippocr. Galen.

Peculiaria deligaturæ præcepta.

Lex ligaturæ in medicina tanquam lex in Repub.

Ex hoc *alligandi* munere elegans translatio ad Principis dominatum. Non solum quod Principes ligent facinorosos, & in vincula coniiciant; non solum, ut indicavit R. Mardoch. quod legibus coerceant, & ligent subditos, sicut scriptum est, *Alligant onera gravia, & importabilia, &c* Sed quod Princeps esse debeat alligator vulnerum sui populi, chirurgus, sanator. Quare ille, quem ad imperium populi vocabant, detractans tam difficile munus, respondit Isa. 3. *Non sum medicus.* ubi Theodotio; *qui liget vulnera, & provideat sanitati.* Clarius vero Septuaginta; *Non ero Princeps populi huius.* Quare ad imperitos, & pravos Principes illud pertinet Ezech. 34. 4 *Quod confractum est, non alligastis*, & Isa. 1. *Vulnus, & livor, & plaga tumens non est circumligata* (hæc deligatio non est à verbo *Hbabas*, sed à *Zaras*; quod dum contraria videtur significare, comprimere, & quasi circumligare; deinde etiam, sive dissoluere, sive irrorare, quod fit spargendo; quare propere etiam ibi legas; *non est irrorata*, vel, *non est perfusa*. idest, non est conspersa aliquo medicato, aut vino quod eleganter convenit cum re ipsa vulneris, & plagæ; ut enim Hipp lib. de fracturis, faciendum præcipit; & Galen. in illius commentariis docet, *Summa curationis in perfusione sita est*) *neque curata medicamine* (videlicet post primos dies, cum ceratum, aut quid simile adhiberi oportet, ex medicinæ præcepto. Sed proprie ex Hebræo; *non est alligata*, aut obvoluta. Hæc enim est propria, & genuina

5 Pulchra analogia inter chirurgum, & de ligaturam atque principatum.

R. Mard. Mat. 23. 4. Theodotio. LXX.

חבש
זרש

Verbum contrariarum significationis. Hippoc. Galen.

na vulneris curatio fasciis, & vinculis) *Neque fota oleo*. Illa vero sunt opimi, & benignissimi Principis. Isa. 61. 1. Ut mederer (Septuaginta *sanem* Proprie, superalligem, vel obvoluam) *contritis corde*. Cum enim Hippoc. & Galen artem tradiderint alligandi, & curandi fracturas aliarum partium corporis humani, at cordis fracturam solus Christus Iesus alligat, & sanat. & 30. 26. *In die, qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, & percussuram plagae eius sanaverit.* Vide, quae diximus super c. 5. vers. 18. Ezech 30. 21. Hos 6. 1. Vides igitur recte sententiam nostram referri ad Deum, & Principem totius universitatis creaturarum; qui certe nisi aequitatis amator esset, & iuste administraret res humanas, neque medicus, & chirurgus hominum, pro suo dominandi munere, esse posset. Quare claudit Eliu suam rationem vehementi interrogatione, permixta admiratione, & insectatione temeritatis Iobi; *Quomodo*, nunquid, *eum qui iustus est, in tantum*, id est, ut proprie ex Hebraeo legi potest, tantum iustum, vel, tam magnum iustum, condemnas impietatis, vel ut supra de hoc verbo diximus, impiabis? Potest etiam illud *in tantum*, construi cum verbo condemnandi, *in tantum condemnas*, id est, tam pertinaciter, tamque temere illi affingis iniustitiam?

Optimi principis munus; Solus Deus alligator fractura cordis.

6 Caeterum quia illud, *in tantum*, ex proprietate vocis Hebraicę significat magnitudinem sive continuam, sive discretam, quae est multitudo; Septuaginta hoc retulerunt ad longitudinem quandam, & quasi multitudinem annorum, videlicet ad aeternitatem, legunt enim; *aeternum iustum*; alii vero, ut Pagninus, & Caietan. legunt, *multum iustum*. Et longe quidem alio sensu: accipit enim Caietanus *pro multitudine iusta*: perinde ac si dixisset; *Num multitudinem iustam impiabit*, vel condemnat, supple Deus? Quasi dicat: Nunquam Deus multitudinem iustorum condemnat, aut supplicio afficit: tunc enim aperte esset iniquus: Sed dum quosdam punit, alios servat; quod signum est aequitatis, qua perpendit singulorum merita, ut videre est in diluvio, cum ex universali clade totius fere generis humani paucos eripuit. Si igitur nova haec erit ratio ad confirmandam Divinam aequitatem. Sed simplicior, & elegantior est nostra lectio, atque sententia.

Varia lectio. LXX. כבר Pagnin. Caietan.

Vers. XVIII. Qui dicit Regi, Apostata. Qui vocat duces, impios.

1 *Prima Graecorum interpretatio. Praedicatori audendum verum dicere in conspectu Regum. Illustratur Samuel, Paralip. & Lucas.*
2 *Hebraizantium sententia coacta. Simplex interpretatio. Deus frangens improbitatem principum*
3 *Adamantis proprietates. Deus, & propheta potentiores improbitate. Illustratur Ezechiel.*
4 Dicere: *de Iudice Principe.* Rex *pro Divite, & Domino.*
5 Belial, *quid significat, quae illius Etymologiae. Explicatur Samuel.*
6 *Principum nomen à liberalitate Sponte suas servant leges. Lacedamoniorum ritus,*

1 Iterum in hac sententia Vulgatus, Graeci, Hebraizantes dissentiunt. Sed bene est. Graeci quidem existimant Iobum nunc reprehendi, quod Deo iniustitiam attribuerit, hac similitudine, vel argumento à minori; *Si tu, qui dicit Regi, Inique agis, apud Principes summa improbitatis iudicium subit, existimant enim dominationis odio scelerata quadam machinari; quid illis fiet, qui Deo dicere audeat, Agis inique?* Et acute quidem observavit Chrys. *Apud Principem, impium iudicari eum, qui terreno Regi exprobrat iniustitiam; neque enim apud Deum necesse est esse eiusmodi.* Contingit enim, ut Regibus atque Principibus publica peccata exprobranda sint, quamvis capitis periculum subeundum sit Prophetae; qui nisi hac animi virtute polleat, indignus est nomine Prophetae, & ministri verbi Dei. Sic Azarias ille 2. Paralip 26. insigni virtute, & zelo Divini honoris, Regis Oziae restitit, & de illo quidem. 1. Paralip 6. 10. dicitur; *Ipse est, qui sacerdotio functus est.* quasi dicat; Hic est sacerdotis nomine dignus; qui in faciem Regis restitit. Docuit Christus Iesus Leones huiusmodi Regios pro Vulpeculis habere, cum obiicientibus sibi Herodis timorem respondit, Luc. 13. 32. *Ite, & dicite vulpi illi.* nihil moratus vel Herodis minas, vel quod illi renuntiarent, quid de vulpinis illius moribus ipse sentiret. Sed tamen Regia per se dignitas nunquam non est colenda, etiam cum Princeps iniquus est. Non agnoscebat quondam Pythonissa illa Saulem Regem, at cum primum evocata est anima Samuelis, statim illum agnovit: cum enim vidisset mulier Samuelem 1. Reg. 28. 12. *Exclamavit voce magna, & dixit ad Saul: Quare imposuisti mihi? tu es enim Saul.* Agnovit, nimirum, quod Samuel signum aliquod reverentiae, & honoris praebuisset coram Rege Saule, ex quo Pythonissa cognosceret adesse Regem, quamvis apostatam, & à veri Dei religione, & obedientia ad Pythones deficientem. Ita interpretatio Graecorum non est inepta.

Nicetas.

Chrysost.

Prophetis & Praedicatoribus loquendum coram regibus.

Reges interdum Vulpino ingenio.

Regibus etiam impiis obedientia debita.

2 Secundo, Qui sequuntur text. Hebraeum per *Regem*, intelligunt Deum, per *Duces*, aut Principes Angelos Divinae iustitiae, atque Providentiae ministros; quasi dicat Eliu; Tu ipse, ò Iob, es, *qui dicit.* vel sensus, *Dicens Deo Regi*, absque iure mundum administrare; & illius administros Angelos eodem iniquitatis crimine involuendos censens. Ita Caietan. Vatabl. Isidorus. quare tota sententia expressa ad verbum ex fonte, est huiusmodi; *Nunquid dicendum Regi Belial? Impius ad Principes?* itane audes, ò Iob, Regem Regum, atque eius magistratus, ducesque lacessere contumeliis? Expositio quoque haec in nostram lectionem convenire potest. Sed illud paulo coactius, quod Angelorum nunc meminerit Eliu, cum nunquam illorum meminerit Iob.

Caietan. Isidor. Vatabl.

Tertio, Quod Vulgatus expressit, lenissimum est, atque egregie cohaerens, & additione illius relativi rem illustravit, Deum enim refert; Qua, inquit, ratione Deus appellari iniustitiae potest; qui alios iniustitiae appellat, atque condemnat, nullius quamvis potentissimi Regis personam reveritus? Forte vero alludit ad id, quod dixerat ipse Iob. c. 9. 24. *Terra data est in manus impii.* & c. 16. *Conclusit me Deus apud iniquum, &c.* quasi dicat; Minime verum est quod dixisti, ò Iob: nam si Deus Reges iniquos palam arguit impietatis, profecto illius voluntate, aut iussu iniqui non sunt; neque ille vult regnare impios, neque iuris atque aequitatis hostes principibus, & ducibus connumerat; sunt quidem Reges potentissimi, sed potentior illis est; atque illorum nequitiam, & improbitatem frangit. Cum quo eleganter videtur illud facere, cum Deus iubet Ezechieli bono animo concionari adversus Regum, & Principum improbitatem, Ezech. 3. 8. *Ecce*, inquit, *dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum & frontem tuam duriorem frontibus eorum: ut adamantem, & ut silicem dedi faciem tuam, ne timeas.* Cum enim peccatores praesertim potentissimi, *indomabili corde* sint, & adamantino, ut *qui resistant* ictus divinarum admonitionum, ignemque Divinorum beneficiorum vincant, ac nusquam Divino Verbo incalescant (quae sunt adamantis proprietates) est tamen adamas quoque Deus, ipse illisque durissimum iudicium, suppliciumque gravissimum, ut interpretatur Theodoret. super id Amos 7 secundum lection Septuag. *Quid tu vides Amos? Et dixi, Adamantem, & dixit Dominus ad me, Ecce ego imponam adamantem in medio populi mei Israel Lucentem*, inquit Theodoretus, *& admodum duram plagam inferam, similemque adamantis, qui ex omnibus materiis durissimus est, & fortissimus.* Sed eiusmodi tamen adamas est Divinum iudicium, Divinaque iustitia, qualem scribit Plinius, nobilioris fortiorisque naturę qui alios adamantes *frangere, & perforare potest*. Sic sane potentissimus Deus, potentissimos reges impios iniustitiae, & iniquitatis accersitos damnat, & gravissimis tormentis confringit.

Tertia, & germana expositio.

Deus comprimens improbitatem Principum improborum.

3 *Pl. lib. 37. cap. 4. Deus, & Prophetae adamantes fortiores adamantibus improbis. Theodor.*

Plinius Adamantem frangi, & perforari à adamante nobiliori.

4 *Dicit.* Quasi Princeps & iudex pronuntiat. est enim illud *dicere*, iudicis, & Principis iubentis, & statuentis aliquid. Sed praeterea etiam *dicit*, in ius vocent; severissime corripit, non permittit abire impune, sed sua sententia, & edicto condemnat. *Rege* sive Rex proprie accipiatur; sive pro viro divite, & potentiori: hoc enim modo Latinus non raro *Regem* accipit, nam

Dicere dictum de Iudice.

מלך *Rex pro*

PErstat in eadem Divinæ justitiæ, & æquitatis amplificatione; Non ille movetur humana potentia, & splendore, ut personas hominum accipiat, & iniquis Principibus adversus pauperes sævientibus favere velit. merita ille hominum, & mores æstimat, nullum præterea dignitatis humanæ splendorem paupertati, & probitati anteponit: neque alicujus metu, & reverentia ab æquitate discedit, aut à justa sententia ferenda retardatur: *Non accipit*, non elevat, non honorat. de qua phrasi sæpe diximus. *Personam*, faciem, externam speciem, & splendorem. *Principum*, Potentiorum; dominantium in infimam plebem. Septuag. *Non est veritus faciem honorati.*

LXX. Cognoscere ad familiaritatem & benevolentiam. נכר *Pagn. Regia. Tyg. Vata.*

Nec cognovit Tyrannum. idem quod superius dixerat. nam *cognoscere* affert familiaritatem, & benevolentiam erga aliquem, cuius contrarium est, *alienum*, & severum se alicui præbere. nam uterque significatus subest verbo *Nacar*, sive familiariter tractare, & agnoscere, nos etiam dicimus, *Reconocer, e ser conocido de alguno.* Sicut 4. Reg. 12. 7. *Nolite amplius accipere pecuniam juxta ordinem vestrum.* Hebr. *A notis vestris*, id est, ab hominibus vestri ordinis, amicis, & familiaribus. Hinc illud Thren. 4. *Non sunt cogniti in plateis.* idest, nemo se illis cognitum aut familiarem præbuit, quippe inter alienigenas, & hostes versabantur. *Hinc cognoscere personam*, aut *faciem*, idem quod *accipere personam*. Deut. 1. 10. *Nulla erit distantia personarum.* Sept. ex Hebræo; *Non agnosces faciem in judicio.* Deus itaque non se præbet in judicio familiarem, benignumque potentioribus potius, quam pauperibus.

2 *LXX. Tyrannus quis. R. Mard. Pagn. Caietan. Vat. Tyg.* שוע *Princeps verus cuius fides imploratur.*

Tyrannum. Septuag. *Neque novit honorem ponere potentibus, admirari facies eorum.* *Tyranni* autem nomen idem est hoc loco, quod Vulgatus vertit *magnificum*, Isa. 22.5. *Maiorem*, Isa. 32. 4. *Magnitudinem*, Job 36. 19. & Rab. Mardoc. ait significare *liberalem*, aut *divitem*. quam significationem amplectuntur, post R. Abraham, Perusol. R. Levi, R. Joseph. Sed eleganter Vulgatus dixit *Tyrannum* tum hic, tum Ezech. 13. 23. deducitur enim vox à radice *Suagh*, quod est clamare, & vociferari, præsertim opem, & auxilium, à potentioribus implorando in calamitate, ut exempla ostendunt, Psa. 17. 7. Psal. 11. 8. 147. Jerem. 8. 19. inde igitur Princeps, vel potentissimus aliquis vir, *Suagh*, quasi vociferatus, vel inclamatus passive, quod pauperes, & afflicti clamoribus, & vociferationibus soleant, debeantque ab illo opem implorare. Quod si is ipse, clamet contra pauperes, & afflictos, atque minis, & inconcinnis vociferationibus aures obtondat, & terrorem iniiciat, dicitur active vociferans, & clamans, & vere Tyrannus, fremens contra populum. Ad quod eleganter respexit Vulgatus, cum dixit *Tyrannum, cum disceptaret contra pauperem.* Quod in Hebræo propr. legi potest, *Non cognovit clamorum*, vel, *clamantem coram paupere.* Quod nihil aliud est, quam *non cognovit Tyrannum*, cum clamoribus, & vociferationibus disceptat contra pauperem. Certe Tyrannorum ingenium ab opposito significatur, in illa optimi, & benignissimi Principis Christi Jesu descriptione apud Isai. 42. 2. *Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur vox eius foris.* Quod proprie legitur; *Non clamabit, neque vociferabitur.* Quod est idem, quod *non disceptabit*; nam *disceptatio* fieri solet clamoribus, & rixa. Quare Matth. hunc ipsum Isaiæ locum explicatius legit; *Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius.* ubi *plateas* nomen explicat, cuiusmodi sit iste clamor, & disceptatio, nempe forensis, cum potentiores in judicio contra pauperes contendunt, & clamoribus potius, & minis quam jure, & lege infirmiores vincunt. At cum præsidet in forensi judicio Deus, nihil obtinent divitum clamores, potior enim causa est pauperis silentis, & afflicti. Propterea Septuag. legunt hunc locum, ut moverent pauperes, ne nimium fiderent potentioribus, quorum auxilium sæpe fallit, sed Deo, qui exaudit pauperum clamorem: *Vana* inquiunt, *eis evadent, clamasse, & orare virum*, ubi eleganter Nicetas: *Qui hominum implorant auxilium, & qui principibus fidunt, stulti sunt; neque ex ea re lucri quidpiam facturi sunt.*

Tyrannus vociferans.

Tyranni, & e contrario clementissimi Principis descriptio.

Mat. 12. 19

LXX. Infidum auxilium potentiorū. Nicetas.

3 *In Deum non cadit acceptio personarum.*

Opus enim manuum eius sunt universi. Ratio est, quare non possit in Deum cadere acceptio personarum, quod hominum supremus auctor, & creator sit, quare cum & ipsi homines, & universa humana dignitas atque splendor effecta sint à Deo, non potest ille mirari, neq; revereri opera manuum suarum. Frequenter enim acceptio personarum solet aut ex timore, aut reverentia inferioris erga superiorem proficisci, quæ nulla esse in Deo potest erga creaturas. Hinc etiam infertur ratio altera, quod Deus non accipiat divitum, & potentiorum personas, sed æquali studio, & charitate omnis conditionis homines, tam servum, quam Dominum, tam divitem, quam egentem prosequatur, videlicet quod in natura æquales sint: nam auctor naturæ eisdem manibus finxisse, & creasse videtur utrumq; ne dives existimet se superioris naturæ, aut ex nobiliori argilla, & pretiosiori materia formatum, quam pauperem. Pari igitur providentia, pari charitate omnes complectitur Deus. Rem hanc totam Sapientia exposuit, c. 6. 8. *Non subtrahet* (quasi præ timore, non formidabit) *personam cuiusque Deus: neque verebitur magnitudinem cuiusquam: quoniam pusillum, & magnum ipse fecit: & æqualiter cura est illi de omnibus.* Vide, quæ supra diximus cap. 31. 17. 14. 15.

Unde oriatur acceptio personarum.

Dives, & pauper apud Deū æqualis conditionis.

Pineda in Job. Tome II.

Vers. 20. Subito morientur: & in media nocte turbabuntur populi, & pertransibunt: & auferent violentum absque manu.

1 *Sententia paraphrasis. Repentinum impiorum exitium quid designet.*
2 *Allusio ad Aegyptiacam noctem. Impii male securi. Illustrata Sapientia.*
3 Turbari, *quid proprie. Denotat imminens discrimen. Impiorum supplicium ad aliorum exemplum.*
4 *Aliena aliorum interpretationes.* Pertransire; *ad oblivionem, & contemptū rei. Explicatus Sapiens.*
5 *Germana expositio.* Pertransire, *ad supplicii executionem, & conculcationem.* Violentus *quis. Illustratus Moyses.*
6 Manus, Absque manu; Ad manum, *in Sacro sermone quid.*

ITa, inquit, universi homines sunt in supremi creatoris facultate, ut non solum illos arguere, & in faciem exprobrare scelera, sed digno supplicio afficere possit, nulla dignitatis aut opulentiæ, sed tantum vitæ, & scelerum habita ratione. Frequenter igitur Tyrannus repente interficit, perturbat, & exagitat illorum Respublicas, patefacit hostibus omnia vastantibus illorum civitates, & arces munitissimas; atque omni humana ope destitutos, publico exemplo ac morte turpissima traducit. 1 *Sententia paraphrasis.*

Subito morientur. Indicatur supplicium Divinum, cuius nulla humana causa assignari, aut quod nulla humana vi declinari potest. Vide, quæ diximus c. 1. vers. 18. & c. 15. vers. 30. & c. 37. vers. 20. & sæpe quidem de repentino Tyrannorum impiorumque interitu dictum à nobis.

Repentinū supplicium quod declinari non potest.

Et in media nocte. Oscitabunda, & dormitabunda impiorum securitas, omnis discriminis oblita; tum etiam omnis consilii in ipso discrimine ignara, & impotens. Vide, quæ diximus c. 27. v. 20. & c. 30. v. 26. Forte nunc allusio est ad Ægyptiacam illam noctem, cum turbatus est populus, interfecti primogeniti, & ablati sunt violenti absque manu, & pertransiit Angelus vastator, ut describitur Sap. 18. *Cum quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, &c.* Et subiicitur conturbatio somniorum, & visionum. Idem contigit Balthasari, in ipsa sui convivii, & impietatis nocte, Daniel. 1. 5. 30. & Diviti avaro, Luc. 12. 20. Sicut enim plerumque, cum noctu fulgurat, montes, atque procerissimæ arbores de cælo tanguntur, sic Divini supplicii ignis impios, ac potentissimos Tyrannos frequenter tetigit, & in fumum atque favillam universam illorum gloriam, & potentiam convertit.

2 *Impiorum mala securitas.* *Allusio ad noctem Ægyptiacam.*

Nocte montes de cælo tangi; potentiores percuti.

Turbabuntur populi. Alii intelligunt populum oppressum seditionem nocturnam concitaturum adversus nequissimos Tyrannos. Sic nonnulli Latini: sed aliene, & improprie; nam verbum originale affert eam turbationem, quam efficit impendens periculum, aut metus alterius potentioris; ut explicatur eadem voce 2. Reg. 22. *Commota* (turbata, perculsa, concussa) *est, & contremuit terra: fundamenta montium concussa sunt, & conquassata* (iterum eadem vox, turbata; Septuag. vero Psal. 17. *Commota*) *quoniam iratus est eis.* & Jer. 25. 16. *Turbabuntur, & insanient.* Sic percellentur populi sui Principis morte, & repentino exitio. Minus congruit paraphrasis Tygurin. *Velut torrente auferentur populi.* Eleganter vero Philipp. refert ad exemplum, quo alii erudiuntur; *Hoc*, inquit, *modo turbabuntur*

3 געש

Turbatio ex metu. LXX.

Philippus. Psal. 19.

Ex impiorum suppliciis alionum institutio.

rur populi, qua turbatione terram sensibilem legimus conturbatam, sicut Propheta ait; *Commovisti terram, & conturbasti eam: sana contritiones eius, quia commota est.* sit Sapiens exemplum peccatorum hominum pertimescens, *attutior sit castigato insipiente.*

4 *Aliena aliorum interpretationes. D. Thom.*

Et pertransibunt. Alii ad popularem tumultum, tumultuantes enim cives, hac illac discurrent, ut omnia occupent, & magistratus cum Principe de medio tollant. D. Th. ad transitum de loco, in locum, & mutationem sedis pristinæ, & commigrationem gentis; vel ut *Dominium commutent, & Principes suos deserant.* Vatabl. *Ut intereant.* Sed aliena omnia. Illud minus incommodum, quod subita regis morte percussi, & perturbati cives, paulo post facile conquiescant, & minime ægreferant mortem Tyranni sævissimi: quare statim & admirationem, & tristitiam deponunt, libertate consequuta. Ergo *pertransibunt*, idest, non hærebunt in subito illo, & tristissimo eventu; nihil morabuntur; neque lugendum censebunt Regis improbi mortem. nos diceremus, *Passaran por ello.* vel, *passaran seles, y olvidaranse.* Quam proprietatem videtur habere hoc verbum Jeremiæ 2. 20. *A sæculo confregisti iugum, rupisti vincula mea: & dixisti, Non serviam.* quod alii deducentes vocem non à *Ghabad*, quod *servire*, sed à *Ghaber*, quod est *transire*, legunt; *Dixisti, Non transibam.* vel, *Non transibo.* *No bessare por ello.* vel, *no à de passar assi.* quasi dicat; Non ita fiet. Sic etiam Proverb. 19. 11. *Gloria viri est iniqua prætergredi.* ab eadem radice, præterire, idest, contemnere, dissimulare, oblivisci iniurias, neque difficilem, aut mirabundum, vel iracundum hærere in illatis contumeliis. Ita igitur in hoc loco, *populi*, qui ex nutu Tyranni pendebant, illo jam sublato repentino casu primum mirabundi *stupebunt*; paulo post contemnent, obliviscentur: quod quidem ad Tyranni supplicium, & ad Divinæ justitiæ, atque potestatis amplificationem pertinet. Sed hoc quamvis argutum, non videtur omnino solidum.

Pertransire de oblivione, & contemptu.

עבד עבר

* *El hōbre de honra a de saber passar por cosas, y dissimular agravios.*

5 *Germanus explicatio. Pertransire pro Ministris Divinis iustitiæ.*

Illud tamen videtur optimum, atque simplicissimum, ut verbum *pertranseundi* atque *auferendi*, referatur ad Divinæ Justitiæ ministros, & supplicii impiorum executores, sive ad hostes. quibus Deus utitur ad inferendum improbis supplicium, sive ad Angelos, quibus Tyrannorum interitus, & pœna frequenter demandatur. Sic Exo. 12. 12. *Transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamq; omne primogenitum in terra Ægypti, &c.* & infra 23. *Transibit percutiens Ægyptios.* Est enim ille habitus victoris depopulantis, & obvia quæque prosternentis, nemine retardante, vel resistente. Vide, quæ diximus cap. 15. versi. 19. Hostes ergo aut Angeli missi à supremo judice *auferent*, non solum de medio tollent; sed removebunt, & deiicient de sua sede, & loco, præcipitabuntque violento impetu: *violentum*; vim vi quasi repellentes; & sævitiam atque humanitatem Divina severitate comprimentes. Affert autem, *violenti* nomen nescio quid Tyrannicum, & ferocitatem quandam taurinam.

סור

Violentus quis. אבר

6 *Osor. Tyg.*

Absque manu. Alii existimant Hebraismo significari, facile, nullo negotio, absque labore ullo Tyranni statum labefactandum, & Divinæ Justitiæ impetu prosternendum. Sed nunquam invenio eiusmodi phrasim in sacro sermone; potius id, quod *ad manum est*, facile, & in promptu est, ut 1. Reg. 21. *Si habes hic ad manum hastam, vel gladium.* & Esdræ 7. *Secundum sapientiam Dei tui, quæ est in manu tua.* id est, quæ abunde tibi suppetit, & qua facile uti poteris. Vatabl. *Amovebunt fortem non manu.* idest, *non potentia, quia sæpe à famulis interficiuntur Tyranni.* Eo etiam respexit D. Thom. intelligens *absque manu armatorum*; sed insidiis. Idem fere Latini. Greg. nulla humana industria, neque hominum ministerio, sed cælitus, invisibiliter; *absque manu*, inquit, *auferent, quem subito exitu urgente invisibiliter rapitur, qui visibiliter rapiebat: vidit ipse, quos rapuit, sed quis illum in morte rapiat, non videt.* Frequenter *manus* pro ministerio. Sed frequentissimum est ut *manus* pro ope, & auxilio, robore, viribus: Qui quondam vim afferebat infirmioribus, ad summam imbecillitatem redacto nemo suppetias feret. *Cum dormierit* enim neque aliorum manibus sustineri poterit, sed neque ipse *invenient manus suas*. Breviter & eleganter Philippus *absque manu*, idest, *præsidio erit*. Huc forte spectat, quod nuper ex Septuag. adducebamus; *Vana eis evadent clamasse, & orare virum, abusi sunt enim inique exhonerationi infirmis.* August. *Cum excludentur infirmi.* Exponit deinde; *In eo male visi sunt, quia spiritum sequi maluerunt, Deum ista non curare. ex hoc enim illis male veniet, ut in necessitatibus suis clament, & rogant hominem, cum Deum rogare debuerint.* Sed aliter Nicetas; *Abusi sunt potestate, propterea quod humana gratia causa, imbecillos, & pauperes suo jure prohibuerunt.*

Phrasis Hebraica.

Vatablus. D. Thom.

Gregor.

Manus pro ministerio, aut pro viribus. Psal. 75. 6 Philipp. LXX.

August.

Nicetas;

Vers. 21. Oculi enim eius super vias hominum & omnes gressus eorum considerat.

Vers. 22. Non sunt tenebræ; & non est umbra mortis, ut abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem.

1 *Divinæ æquitatis amplificatio ex illius oculis perspicacissimis.*

2 *Supremus iudex despiciens, & dijudicans minutissima, & occultissima quæque. Explicatur Dan.*

3 Dei verbum, *pro illius sententia in iudicio. Cur dicatur procedere ex ore illius* gladius biceps.

4 Operari iniquitatem *translatum ab agricolatione.*

Alii censent statuere nunc Eliu rationem aliam pro confirmanda Divina justitia, & æquitate, petitam ex Divina cognitione; Omnia ille videt; ergo juste omnia judicat. Sed hæc ratio adversus protervum, qui Divinam æquitatem negaret, non habet multum virium. Responderé enim posset, Deum videre quidem, sed connivere sceleribus impiorum; neque valde juvare proborum hominum pietatem, aut præmium. Ergo non est nova ratio, sed simplex Divinæ justitiæ amplificatio. Omnia *videt*, omnia contemplatur, nemo potest vitare Dei conspectum. Sept. *Ipse inspector est operum hominum*, nihil ille contemnit, quod non examinet severissime, non solum publica scelera, sed etiam, quæ nemo præter illum videt, occultissima quæque, hominum videlicet studia, & minutissimasquasque cogitationes, atque universas viæ instituendæ rationes. Vide, quæ supra diximus c. 31. 4. & c. 24. 23. & c. 23. 10. 1 *Divina iustitia amplificatio.* *LXX.*

2 *Supremus Iudex vocans ad examen omnia occulta.* *LXX. Gregor.*

Cohæret deinde quod sequitur de *Tenebris*, vel locis obscurissimis, & *umbra mortis*, loco videlicet secreto ab omni humano conspectu, subterraneo, & impervio lumini viventium. Septuag. *Neque erit locus, ubi lateant, qui faciunt iniqua.* nihil igitur est tam occultum, quod æquissimus judex non revocet ad examen sui judicii. Diximus non semel *De umbra mortis*. Nunc autem Gregor. argute, sed non omnino simpliciter, per *tenebras*, ignorantiam; per *umbram mortis*, oblivionem, quæ mortis comes est, significari existimat. *Deus* inquit *mala hominum neque cogitatu ignorat, nec perpetrata obliviscitur; idcirco eius iudicio nullus absconditur.* Et certe quantumvis qui velit in tenebris vivere, tenebrarum filius, non ideo non videbitur ab eo, de quo dictum est, Dan. 2. 22. *Lux cum eo est.* Eo respexisse videtur Paulus, cum Hebr. 4. 12 comparat Deo verbum, cum *gladio ancipiti*; loquitur nimirum, de verbo illo, quo feret in impios sententiam; *Cum spiritu oris sui interficiet impios.* Propterea enim *gladius* biceps dicitur *ex ore illius procedere*, quod non tantum judicaturus sit publica, externaque improborum scelera, per unam aciem; sed per alteram etiam interna omnia, & occultissima cordis peccata; *Vivus*, inquit, *est sermo Dei* (*sermo*, inquam comminatorius ad judicium, & ad sententiam pertinens, *vivus*, acutissimus. *Tiene vivos los filos*) *& penetrabilior omni gladio ancipiti* (profunda enim, & occulta quæque perscrutatur) *& pertingens usque ad divisionem animæ, & spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis.* Ubi eleganter Chrysost. *Et usque penetrabit, & puniens, & examinans, quia, & anima punitur, & intentiora examinantur; propterea quod totum omnino hominem iste gladius penetrat.*

3 *Cur Dei verbū gladius anceps Apo. 19. 15*

Dei sermo iudicātis.

Chrysost.

De loquutione autem *Operandi iniquitatem*, quæ affert laborem impiorum, in excolenda semente, & terra iniquitatis; vide, quæ diximus supra c. 4. vers. 8o.

Operari iniquitatem, dere agricolationis.

Vers. 23. Neque enim ultra in hominis potestate est, ut veniat ad Deum in judicium.

1 *Varietas lectionis, & interpretationis.*

2 *Tres priores expenendi grationes minus cohærenter*

3 *Tres*

3 *Tres aliæ interpretationes probabiliores.*
4 *Germana, & bene cohærens expositio.* *Diligentia & acumen Latini Interpretis.*

1 *Varia lect. & interpretatio.* LXX. שום עוד

NOnnihil difficultatis est de hujus sententiæ genuino sensu inter Hebraizantes. Tum etiam dissidere videntur Hebræa, & Latina: sed facile convenient, si primã partem exposuerimus. Septuag. juxta Hebræum; *Quoniam non super virum ponet ultra*. Sed quid est, *Ponere super virum, ultra*, adhuc, rursus, amplius? his enim modis verti solet ab Interprete, particula originalis. Ex phrasi autem *ponendi super aliquem*, & ex particula, *ultra*, & ex *judicij* nomine, pullulant hujus sententiæ interpretationes bis tres.

2 *Prima expositio.* *Isidorus, Tygurin.*

Primo, ut *Imponere super aliquem*, sit imputare vel imponere alicui crimen, *ultra*, idest, amplius, quam peccarit, cum *veniet*; idest, cum sistitur ad Dei judicium. Ita Isidor. & Tygur. legens; *Neque enim impingit cuiquam, quod non fecit, ut cum Deo in jus ambulet*. Similis loquutio Numer. 12.11. *Ne imponas nobis hoc peccatum*; in Hebræo; *Ne imponas super nos*. Ergo sensus erit, Deus quidem justissimus est, ut qui non exigat ab homine graviores pœnas, quam meretur illius peccatum. Sed sensus hic non cohæret cum antecedentibus, cum sermo sit, non tam de lenitate, quam de severitate, & integritate Divini judicii nihil prætermittentis impune.

Secunda interpretatio.

Secundo, ut cohæreat cum repentina morte Tyranni; quam Deus judicio suo statuerit *non ultra* differre. quasi dicat; Non poterit homo præoccupatus repentino Dei supplicio *ultra* vivere, neque ex *Dei judicio*, idest, decreto firmo, & constante aliquid diuturnioris vitæ extorquere ad pœnitendum. Sic fere videtur interpretari Cajetan. Sed abutitur hoc loco *judicij* nomine.

Tertius explicatus. Vatabl. Eugub.

Illam particulam, *ultra*, Vatablus, & Steuchus referunt ad tempus futurum, q.d. Deus non commisit homini futura, sed sibi reservavit, ut possit homo *venire* ad Deum *in judicium*, idest, possit cum illo contendere, & expostulare, an hoc, vel illud fieri expediat. Cum enim homo rerum exitus, & eventus futuros perspectos non habeat, aliquando dubitare videtur, an ea quæ ante finem ultimum contingunt, expediant, nec ne. Sed neque ista interpretatio cohæret, neque apte interpretatur particulam *ultra*.

Nicetas.

Sicut nec Græci, qui paulo aliter exponunt. Nic. *Hoc quidem tempore bonum, ac malum in nostra est potestate: verum in eo, quod consequitur ævo, ejus rei erit nobis erepta facultas, neque enim rei gerendæ optionem Deus daturus est amplius.*

3 *Quarta expositio vero similis.* *D.Tho.*

Quarto, ut statuatur firmitas, & integritas Divini judicii, quod neque retractari neque mutari potest; sed semel pronuntiata sententia, non est in hominis potestate, illam rursus ad *judicium*, idest, ad controversiam, & litem revocare. Placuit hoc D.Thõ. & quibusdam Latinis, neque immerito. Quare videtur Eliu stultitiæ notare Jobum, qui accepta jam Divina sententia, & supplicio conetur litem suam ad Divini judicii examen revocare.

Quinta interpretatio utilis.

Quinto, ut respiciat ad subitam illam Tyrannorum mortem, quam Deus sine ulla forensi dilatione, aut mora, improbos afficit, ut *non sit in hominis potestate, ultra*, idest, ulterius rem protrahere, nulla data facultate adhibendi advocatos, aut testimonia refellendi, vel accusationem infirmandi, aut provocandi ad superius judicium. Interpretationes quidem omnes probabiles pariter ac utiles.

4 *Sexta expositio primũ idonea.* *Symmach. Nicetas.*

Octavo. Videtur Symmachus, interpretante Niceta, longe diversum sensum expressisse, & cohærentem quidem cum eo, quod proxime præcessit, Divino conspectu. nam cum etiam ex Hebræo legat, *Non in homine* situm amplius est; aut, *Non supra positum est amplius*. Nicetas existimat respexisse ad *Dei oculum omnia contuentem*, propterea *nullum esse velum obductum supra res humanas, quod Dei luminibus obstruere possit*. Sed longe alia videtur esse vis Hebraismi, ut jam dicemus. Ergo illud tandem videtur germanum, & simplex, ut *ponere super aliquem*, significet id, quod in aliquo residet, aut situm est. exempla supervacanea, sed tamen indicandum unum aut alterum.

LXX. Illustratio vulgatæ lectionis.

I.20.3..29. *Ut detur vobis benedictio*, Hebraice; ut ponat *super vos benedictionem*. vel cum Septuag. *Ut detur super vos benedictio*. idest, ut sit in vobis, permaneatque. Psal.20. 6. *Gloriam & magnam decorem imposuisse super eum*, qui nunquam illum deserat, sed semper comitetur, Hinc noster Interpres, *Non ponet, & super hominem*; eleganter idem esse putavit, quod non esse in illo; quid autem est non esse in illo, quam *non esse in illius potestate*? Illud autem, quod *non est in potestate hominis*, statim subditur in secunda parte sententiæ, nimirum, *ut veniat ad Deum in judicium*. Illud autem, *ultra*, moram quandam, & procrastinationem videtur afferre. integra ergo sententia conficietur hujusmodi; Deus, qui attentissimus inspector est, idemque incorruptissimus judex rerum humanarum repente ad judicium suum rapere Tyrannos solet: ille diem nobis judicii dicit, cum oportebit ante tribunal illius sisti, cum ille volet; non enim licebit homini trahere moras, neque postquam accersitus fuerit, poterit procrastinare, aut tergiversari: nam tempus reddendæ rationis non permittitur optioni, neque voluntati nostræ, *ut veniamus in judicium*, cum voluerimus. Paratos igitur nos semper esse debere, nisi imparati, & inviti rapi ad judicium velimus, ac semper cogitantes, ne nimium securos, atque oblitos judicis sententia opprimat. Vide quam justus judex; quam amator æquitatis, quam nunquam conveniens improbis; quam nihil tribuens gratiæ, & dignitati personarum, sed vitæ moribus, & meritis.

Sententiæ elucidatio & paraphrasis.

Vers.24. Conteret multos innumerabiles; & stare faciet alios pro eis.

1 *Divina Sapientiæ, & potentia opus, Tyrannorum exitium.*
2 *Varia lectio.* Multum *pro magno.* Multiplex, *ad vim, & amplitudinem.*
3 Stare, *de columnis*. Columnæ, *de Principibus. Regna repente translata, instar fluminum exarescentium; aut fluctuum maris stagnantium.*

ITaque Divinæ potestatis, atque sapientiæ est, Tyrannos potentissimos male perdere, atque de illorum improbitate pœnas sumere, quorundam aliorum opera, qui prioribus sedibus substituuntur. Sed sive quorumdam ruinæ sive aliorum dignitatis causam, & rationem, ille pro suo judicis munere, & sapientia exploratam habet, nobis licet nostra ratione minime cognitam, & pervestigatam. 1

2 *Multitudo pro magnitudine.* רוע *Varia lect.* כבר

Conteret. Affliget, vexabit, male perdet. *Multos*, non tam ad numerum, & multitudinem, quam ad potentiam, & multitudinem opum, & dignitatis. quod cum quidam minus attenderent, legerunt *multos*, &, atque *innumerabiles*. Sed vera lectio *multos innumerabiles*. LXX. *Gloriosa, & Magnifica*, idest, magnos, & potentes, q.d. Copiosos, multiplices; est enim eadem vox, quæ sup.c. 8. vertitur, *multiplex*, & pertinet ad vim, robur, potentiam.

חקר LXX. *Tygurina. Varia lect.*

Innumerabiles. idest; Hujus Divinæ justitiæ, & severitatis in improbos, quorum ille personas non accipit, non unum, aut alterum, sed infinita exempla edidit. Sic sane ad numerum retulerunt Septuagin. *Quorum est numerus*. Tygur. *Conterit potentes infinitos*. In Hebræo proprie legitur; *Non investigatio*, vel, *non supputatio*, aut *non inquisitio*. Quod sicut de numero accipi potuit, ita etiam nihil obstabit, ut ad occultum Dei judicium nobis incognitum, & inexploratum referri possit; q. d. Principum interitus, & intereundi causæ in Dei rationario sunt; nos non sumus illorum judices, sed Deus, quem minime latent, quæ nos latent; Explorata ille habet corda Regum inscrutabilia & mille finibus, flexionibusque prava. Fere in hanc sententiam Septuag. *Dominus omnes inspicit, qui comprehendit non vestigabilia, & gloriosa, & magnifica*. Quamquam Nicetas in aliam sententiam accipiat; *Deus*, inquit, *quæ majora sunt hominum opinione facit, nihil eorum ignorans, quæ ab hominibus geruntur*. Quod vero Cajet. dixit, *Non esse hujus rei investigationem*, idest, rem clarissimam, & multis exemplis comprobatam non indigere investigationis labore, cum in promptu sit; frigidum est, & alienum à vehementia, & gravitate orationis Eliu.

LXX. Nicetas. Caietan.

3 *Stare dictum de columnis.* *Commutatio de Principibus.* עמד

Et stare faciet alios. Alias eriget columnas loco priorum, quæ sustentare possint regni pondus; illam enim proprietatem videtur habere verbum *standi*. Neque vero evertit semper Deus regnum cum Rege impio, sed hoc sublato, populum tyrannide liberum alio benigniori Principe recreat, & tuetur Aliquando etiam aliquos ex humili fortuna evehit, & horum opera de Tyrannorum immanitate pœnas sumit: quos deinde victoriis, & imperio inso-

lescentes ad extremum perdit. Denique vel ad suæ justitiæ, & potestatis documentum *Transfert regna, & constituit,* Daniel. 2. 21. & 6. Eccles. tu. 8. Sicut enim sæpe ingentia flumina subito alveū mutant, & vel ex naturæ miraculo, vel occultiore alia vi exaruerunt; ita sæpe regna, & populi translata sunt, & suos Principes deseruerunt, aliosque amplexi sunt; sicut scriptum est; *Fluvios scindes terræ.* & iterum; *Flumina ad desertum deducent.* Cui persimile est id, quod Philo eleganter scripsit lib. *Quod Deus sit immutabilis;* cum Divina immutabilitate regnorum mutationes comparans. *Nihil*, inquit, *est in humanis rebus, ac negotijs præter umbram, auramque levissimam sine mora prætervolantem: eunt enim ultro, citroque tanquam æstuaria. nam & maris æstus nunc cum magno impetu, sonituque accedunt, & longe lateque per littora diffunduntur undis stagnantibus: nunc refluunt retro, magnamque maris partem in formam continentis redigunt. Simile quiddam accidit quando fortuna, postquam populosam aliquam gentem inundavit magnis felicitatibus, fluxu averso, ne gustum quidem sinit reliquum, deletis etiam vestigijs opulentiæ pristinæ.*

Habac. 5.
Nahum, 1.
Similia regna fluminum.
Philo.

Ad supremi Regis Dei Majestatem, & dominationem interminatam in universas creaturarum regiones, Reges, Regnaque terræ constituentis, dividentis, transferentis evertentis, Digressio.

4 *Summa dicendorum.*
5 *Deus* Rex magnus. *Illustrati David, & Isaias. Mysterium Hebraica lingua.*
6 *Divina Potentia contra humanam invocata. Geminatio ejusdem vocis emphatica. Periphrasis Regiæ potestatis. Illustratus locus Esther. Et Salomonis. Terra solertissime culta à Creatore.*
7 *Deus peculiaris populi* Rex. *Malogranata vestis Aaronis, cujus symbolum. Innuit Reginæ simulacrum. Explicati Moyses, & Amos. Statuæ Danielis consideratio.*
8 *Regnorum terræ distributor Deus. Diabolus affectator Divinæ potestatis. Explicati Daniel, & Matthæus. Illustrantur Zacharias, & Ioannes. Reges servientes divinæ Providentiæ.*
9 *Reges Dei loco. Dei facies, & manus in Principe. Explicatus Ecclesiasticus.*
10 *Divina Providentia reges constituens, & mutans ex Zacharia. Reges sine radicibus apud Isaiam.*
11 *Dei dominatio propter Creatoris Potentiam. Ex Isa. & Dan.*
12 *Peccata, quæ Deus Regni, & potestatis spoliatione punire solet.*

4 SEd quidem cum bona hujus capiti pars, atque hic potissimum locus, insumatur ab Eliu in statuenda, & confirmanda Divina potestate, Providentia, Justitia in Regibus, Regnisque aut constituendis, & augendis, aut transferendis, & evertendis, sunt hæc explicatius tradenda, & distinguenda. Ea vero, quæ docet Eliu, fere his capitibus continentur.

DEUS
1 *Supremus* Rex *universorum*.
2 *Constituit: & creat, quos vult* Reges: *Distribuit, & attribuit quibus vult* Regna.
3 *Non ideo ille se Regno, & dominatione abdicat, neque abjicit mortalium curam, nam Principibus, tanquam* Proregibus *& administris utitur, qui* illius loco sedeant.
4 *Iure* Creatoris; *summa Sapientia, Providentia, Iustitia,* Regna *Imperiaque* Mutat, Transfert.
5 *Iure etiam incorruptissimi iudicis cum populi, tum ipsorum* Principum scelera punire *solet*, Regni amissione, *& eversione, ad alienos* translatione.

5
Deus universorū sæculorū Rex.
Paraphrasis.
Ps. 134. 1.
Theodor.

ET primo quidem verissimus non unius tantum Provinciæ, regnive Rex, non unius sæculi Aeræve unius, sed cæli terræque Dominator sempiternus, Deus est; cui canit David; *Exaltabo te* (præcelsam potestatis tuæ sedem, qua præsides universo orbi, celebrabo) *Deus meus Rex* (omnium Deum atque regem, suum nominat ob amorem, Theodor.) *Et benedicam nomen tuum in sæculum, & in sæculum sæculi:* (quamvis cum David uno tantum sæculo vivere deberet, at prædicabat sempiternam omnium sæculorum dominationem sui Regis) *Magnus Dominus* (est enim omnibus numeris perfecta, imo interminata, & immensa illius dominatio) & (ideo) *laudabilis nimis* (non à me tantum, aut ab unius sæculi hominibus, sed ab omnibus generationibus, quæ illius imperio parent) *Generatio, & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuam pronuntiabunt. Regnum tuum regnum omnium sæculorum* (homines nimirum uno tantum sæculo vivere, & regnare possunt, quare Regnum unius tantum sæculi habent; at Dei regnum nullo sæculo terminatur.) Enumerat deinde regias virtutes, quæ in Deo elucent, propter quas dignissimus sit supremo, sempiternoque imperio; *Fortitudinem*, vers. 6. *Divitias bonitatis*, versic. 7. *Misericordiam, & patientiam*, vers. 9. Dictorum, & promissorum *Constantiam, & Veritatem*, vers. 13. *Miserorum providentiam*, vers. 14. Lenitatem, & *Mansuetudinem*, vers. 9. *Curam pascendi*, & necessaria subministrandi subditis, vers. 15. 16. *Aures apertas* ad miserorum *preces*, & clamores, versic. 18. *Iustitiam*, & severitatem erga improbos, vers. 17. *Bonorum præmia*, vers. 19. 20. Hæc nimirum sunt necessaria Regum optimorum ornamenta. Quæ cum in Deo summa perfectione reperiantur, est profecto *Universæ terræ Rex*, ut prædicat Salomon, seu *Rex Magnus super omnem terram*, ut iterum canit David: nam qui unius tantum regionis Rex sit, is pusillus Rex est. at qui universarum, is vere *magnus*. Quæ *magnitudo* ex proprietate vocis tum ad molem perfectionis, tum ad numerum referri potest; veluti si dicas, *Multus*, aut *numerosus Rex*, quod universorum Regnorum Dominus sit. Quo pertinet id Is. 9. 7. *Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis.* ubi similiter legunt Septuaginta. *Magnum principatum ejus.* & in rem eandem agnoscit Cyril. Orati. sua 5. & præterea Hebraizantes in eo Isa. loco observant, illud verbum, *multiplicabitur*, vel, *ad multiplicandum, Lemarbe*, esse plenum mysterio, quod illum, *Mem*, quod in medio deberet esse apertum, מ, sit tamen clausum, ם, & finale, ad significandam æternitatem Regni, quod neque finem, neque exitum habiturum sit. Quamquam de hoc mysterio aliter divinare velit Galatinus, libro 4. c. 3. & li. 9. c. 13.

Regiæ virtutes.
Homines Reges pusilli: Deus Rex magnus.
Ps. 46. 2.
Magnitudo ad numerum.
גדל
Cyrill. or. 5 in Isa.
לםרבה

6 Hanc autem Divinam, & interminatam potestatem eleganter invocat Mardoch. in illa sua oratione Esth. 13. à n. 9. adversus Artaxerxis, hominis tandem, humanamque omnem potestatem. qui cum paulo superius, asseratur *Rex maximus ab India usque ad Æthiopiam centum viginti septem provinciarum*: ut dicere ipse Artaxerxes potuisset; *Cum plurimis gentibus imperarem, & universum orbem meæ ditioni subjugassem, &c.* At sic Mardochæus precatur; *Domine, Domine* (geminatio emphasim habet dominationis amplissimæ, verissimæ) *Rex Omnipotens* (præcedentis dominationis expositio) *in ditione* (potestate) *enim* (certe, utique) *tua, cuncta sunt posita. Tu fecisti cælum, & terram, & quicquid cæli ambitu continetur* (proprie ex Græco, *Et omne mirabile sub cælo*. Vides hic astrui Divinam dominationem universorum, titulo, & jure Creationis, ut postea explicabitur.) *Dominus omnium es; nec est, qui resistat majestati tuæ.* Hæc denique est ultima Regni, Regisque circumloquutio, & descriptio, ut nemo illi resistere valeat. 3. Esd. 4. 3. & sup. Daniel. 5. 19. Eccles. 8. 5. *Ac ne quisquam Iudæorum suspicaretur*, ut Theod. ait *Deum ipsorum solo palestina dominari, & ipsorum tantummodo curam gerere, cum ipsorum duntaxat Deus esse existimaretur, merito docet David* Psalm. 23. *Eum toti terrarum orbi imperare, non violenter arrepta potestate, sed jure dominatur, qui orbem construxit.* Quare ait: *Domini est terra.* Quod si illius est; qualem putas fore, ut existat, incultane, & spinis horrida? Minime sane: nam non ille, sicut piger, pariterque stultus vineæ Dominus, de quo scriptum est; *per agrum hominis pigri transivi, & per vineam viri stulti: & ecce totum repleverant urticæ, et operuerant superficiem ejus spinæ, et maceria lapidum destructa erat.* Erat nimirum agri, & fundi illius Dominus piger, & stultus, at *Dominus terræ*, est suarum creaturarum diligentissimus, pariterque sapientissimus administrator: cujus cum *sit terra*, oportet esse pulcherrimam, ac bonis omnibus ornatissimam. Ex quo efficitur, ut Dei quoque sit omnis *plenitudo ejus.* idest, quicquid continet, & quicquid illius

Invocatio Divinæ Potestatis contra humanam.
Illustratur Mardochæi oratio.
Regis, et Regni periphrasis.
Theodor.
Terra solerter à Creatore Deo culta:
Prover. 24. 30.
L. 7. de acq. rerum do.

ampli-

amplitudinem implet. nam id in jure, & in ratione positum est, ut quod in tuo agro consitum est, continuo tuum sit: & quod in alieno solo ædificatum est, non tuum. Quid igitur esse in terra poterit, quod amplissima Dei dominatione non contineatur? præsertim cum ipse Deus, *terram plantet, riget, & incrementum det*. Propterea enim illi affudit aquæ humorem, *nam ipse super (juxta) maria fundavit eam; & super flumina præparavit eum*. Tum deinde homines *universi, qui habitant in ea*: sunt enim *terrigenæ*, ædificati ex terra, & velut arbores in eodem consitæ.

1. Cor. 3. 6. 9.

7 Quare, quod se vellet potius unius tantum populi quam gentium universarum Regem cognominari, & celebrari cum *jubilo & plausu*, incredibilis benignitatis, & charitatis erat erga suum populum; *Psallite*, inquit David, *Deo nostro, psallite, psallite Regi nostro, psallite; quoniam Rex omnis terræ, Deus*. Deus, & Rex universorum: tamen pro sua erga nos charitate *noster*, id est, unius populi, & Deus & Rex dici gaudet. Quare, & suam simul potentiam, atq; benignitatem tuetur Deus, Amos. 3. 2. *Tantummodo vos cognovi, ex omnibus cognationibus terræ*, idest, præ vobis reliquas meæ ditionis tribus, & nationes contemno, ita ut licet non possim non omnibus creaturis præsentissimus adesse; at vos familiares meos esse volo, quibus regia, & paterna cura provideam, ita ut aliis quasi Proregibus, & administratoribus cætera mundi regna committam; & *populum peculiarem* non nisi per metipsum regam, & gubernem. Sic Deuter. 32. *Quando dividebat altissimus gentes* (gentium omnium regna & provincias, ut qui universorum rex esset) *Quando separabat* (cogebat in diversas patrias, & colonias,) *filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel* (ita regna tunc septem illis populis attribuit. & suam cuique terræ, & regionis planiciem, quæ postea opportuna cederet usibus, & habitationi filiorum Israel.) *pars autem* (enim certe, id est, quoniam licet rex sit universorum, at certe unius tantum rex esse vult, qui dicatur, *pars*, peculiaris) *Domini populus eius*. Ideo videas Summum Sacerdotem, qui ipsius potentissimi Dei figuram repræsentabat, vestibus diversicoloribus amictum, quæ omnium quatuor elementorum naturas, & colores referrent, tum corymbus vestis Hiacynthinæ ornabatur *malogranatis*, & quidem *plurimis*, ut ait Ecclesiasticus, & nominatim erant *Septuagintaduo*, ut tradiderunt Hieronymus, & Isidorus, quæ quid aliud significant quam Septuag. duas linguas in diversas provincias, & regna divisas. Nam *Malogranatum*, sicut multorum granorum sub una corona collectio est, sic sane multorum civium atque populorum sub uno Rege, regnum est. & sicut folliculis quibusdam, & loculis fragmina dividuntur; ita suis sedibus, & collectionibus diversi populi, & urbes sub uno Rege. Ubi observa multo esse elegantiorem hanc amplissimi imperii Divini imaginem, quam eam, quam finxit antiquitas, constituens Junonem Reginam cum Regio diademate, dextra tenentem sceptrum, sinistra vero malum punicum, ut Divinæ majestatis, & amplitudinis dignitatem Regiam significaret. nam non in manu, sed ad pedes in lacinia, & limbo vestis plurima mala punica, idest, universa regna habere sibi subjecta super terram, aptius per Sacerdotis figuram repræsentatur. De illa vero Junonis Reginæ imagine, sic scribit Pausanias in Corinth. l. 2. *Deæ signum in solio sedet eximia magnitudine, auro, & ebore fabricatum Polycleti opus, corona capiti imposita. Dea manu altera punicum malum, altera vero sceptrum tenet*. Subiicit deinde; *Quæ de malo punico arcanis consignata sunt sacris, silentio prætereo*. Vestitur igitur Deus universis regnis; quamquam Israeliticum optimo loco gestetur, videlicet humeris, & pectore: reliqua ad pedes subiiciant.

Cur se velles Deus cognominari Deum, & Regem Judæorum. Psal. 46. 7.

Deus ad diversorum Regnorum regimen quasi Proregibus utens.

Malogranata Aaronis 72. Isidor. li. 5. Etym. c. 21 Hieron. Malogranatum symbolum Regni, aut Resp. Junonis Reginæ simulacrorum. Multo elegantior sacra figura profanis symbolis.

Pausanias.

Deus quasi vestitus Regnis universis.

Ubi observandum, aliquando quidem visam esse hominis *Statuam* compositam *ex auro, argento, ferro, & ære*, idest, ex quatuor imperiis Chaldæo, Medo & Persa, Græco, Romano; sed ita tamen ex his omnibus conflata erat *Statua*, ut nuhquam simul unus Imperator universa imperia adeptus fuerit. propterea enim erat *Statua* illa, non vera, sed tantum imaginaria: At Deus vere dominator est universorum Regnorum; quam amplissimam dominationem *tintinnabula* intermista *malogranatis* prædicant, & resonant: nam quæ natio tam barbara Divinam majestatem, & potentiam non agnoscit, & prædicat? Ideo David, ad *tintinnabulorum* sonitum invitat, Psal. 67. 33. *Regna terræ cantate Deo, psallite Domino*. Denique is est, qui *in capite habet diademata multa*, Apoc. 19. 12.

Humana Imperia in uno Monarcha non convalescentia. Statua Danielis considerata.

8 Hinc dividit supremus dominator Regna, quibus vult, ut verissima sit illa Divinæ Sapientiæ vox, Proverb. 8. 15. *Per me Reges regnant*, uti dicebat Moyses, *Quando dividebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam; constituit terminos populorum*, & Daniel: *Dominatur excelsus super regnum hominum, & cuicumque voluerit, dat illud*. Et ipse Nabuchodonosor post resipiscentiam; *potestas eius potestas sempiterna; & regnum eius in generatione, & generatione. Juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ*. Res quidem etiam sapientibus omnibus indubitata; Homerus suo illo Hymno in Musas, & Apollinem; *Dan. 4. 14.*

Ex Musis, inquit, *& procul mittente Apolline*
Viri Poetæ sunt in terra, & Citharœdi.
Ex autem Jove Reges.

Homerus.

In quam rem elegans est imprimis illud Plinii secundi in Panegyrico ad Traianum; *Quod præstabilius est, aut pulchrius deorum, quam castus, & sanctus & Diis simillimus Princeps? At si adhuc dubium fuisset forte casuque rectores terris an aliquo numine darentur: Principem tamen nostrum liqueret divinitus constitutum. Non enim occulta potestate fatorum, sed ab Jove ipso coram, ac palam repertus, electus est*. Atque huc pertinere videtur, quod Baruc 6. 65. ait de Idolis; *Neque Regibus maledicent, neque benedicent*. Id enim solius Dei est. Quare illius verbis *Tentator* Divinitatem filii Dei affectasse visus est, cum Matt. 4. 8. *Ostendit Christo omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dixit ei; Hæc omnia tibi dabo*. & addidit Luc. 4. 6. *Quia mihi tradita sunt; & cui volo, do illa*. Hinc Reges deponunt *coronas suas*, acceptas, referentes *Regi Regnum, Agno*, apud Joannem; & apud Zachariam dicuntur, *Quatuor quadrigæ* velocissimæ, velut *quatuor venti*, qui designabant quatuor imperia, *stare coram dominatore universæ terræ*. Reges enim ille constituit, qui illius Providentia atque imperio serviant; quod est *adstare coram illo*.

Plinius.

Apo. 4. 10. Zach. 6. 1.

9 Deinde vero ita Deus constituit Reges, ut Dei loco sint, atque ipsæ sedes, regna Dei potius esse dicantur, quam ipsorum Regum. Hinc sane dicuntur Reges *sedere in solio ipsius Dei*; 1. Paralip. 24. 23. *Sedit Salomon super solium Domini in Regem pro David patre suo*, non solum quod Solium, & regnum David fuisset à Deo constitutum potius, quam Saul, ut alii interpretantur, & ut indicat lectio Septuag. *Sedit Salomon super Thronum David Patris sui*; sed quod cuiuscumque Regni sedes, & Thronus, Dei proprius sit, non nisi commodato datus, & creditus homini. Sicut etiam 2. Paralip. 19. 6. Judicibus civitatum dicitur, *Videte, quid faciatis; non enim hominis exercetis judicium, sed Domini*. & Deuter. 1. 17. *Quod justum est, indicate; quia Dei judicium est*. Significavit hoc Ecclesiast. 10. 5. *In manu Dei potestas hominis, & super faciem scribæ imponet honorem suum*. non solum, inquit, quod Paulus Ro. 13. 1. *Non est potestas nisi à Deo*; sed quod *manus* quæ gestat sceptrum regni, & virgam judiciariam, videatur esse *Manus ipsius Dei*, potius quam manus hominis, propterea excipienda Regis mandata, quasi ex manu Dei. Tum etiam quod honor ille, & splendor, qui in facie Regis, & Judicis relucet, videatur esse aliquid Divinum, & quasi facies ipsius Dei. Et quid mirum, sceptrum ipsum Regis gestari manu Dei, cum etiam *ipsum cor Regis sit in manu Dei, & quocumque voluerit, flectat illud*. Itaque cordis consilia, quæ in corde Regis conflantur, & excogitantur, Dei etiam sunt, & illius Providentiæ, atque Sapientiæ effecta.

Solium, & regnum. LXX. Sedes regni Dei propria commodata hominibus. Manus Judicis, & Regis quasi Dei manus

Pro. 21. 1.

10 Neque solum Deus constituit Reges, & Regna, sed ex constituto suæ sapientiæ, & Providentiæ, aufert, mutat, transfert potestates. Sic apud Danielem *Numerat* tempus cuiusque monarchiæ, & vitæ cuiuscunque Regis; *appendit* suæ Sapientiæ, & æquitatis pondere, quid in Rege, & Regno facto opus sit; *Dividit* tandem, & quod ab uno aufert, alteri confert. Rem hanc graviter Cyprianus explicuit, cum ad *sortem*, non ad meritum, idest, ad Divinam Providentiam nobis occultam, Regna, & regnandi tempus refert, Orat. de Idolorum vanitate; *Regna non merito accidunt, sed sorte variantur: & acceptum tempus certo fine custodiunt*. In quam etiam rem Augustin. 4. de Civit. c. 23. utitur illo Num. 14. 9. Cum Josue, & Caleb erigunt Israelitas degeneres in spem occupandi aliena Imperia;

Deus mutat Reges & Regna. Daniel. 5. 27.

Cyprian.

Augustin.

Recessit inquiunt *ab eis omne præsidium*. Ubi Sept. legunt; *Abscessit tempus ad eis*: Augult. vero; *Abscessit tempus ab eis regnandi atque florendi. Dominus nobiscum est*; qui utique regnandi tempus definit, & numerat. Hinc cum Zachariæ Vati ostenduntur diversa imperia, diversæque nationes, quæ aliena regna invasura essent, videt *quadrigas egredientes de medio duorum montium, & montes, montes æri*. cum etiam irent, & *discurrerent per omnem terram*, ut sibi cuncta subiicerent; ac primum erant intra duos montes, quasi carceribus inclusæ & detentæ, donec *emitterentur ad discurrendum*. Cum autem alii aliter interpretentur *Montes* illos duos *æreos*; certe nunc videntur esse Dei *Potentia* suprema, atque severissima *Iustitia*. His enim duobus terminis universa humana potentia atque Regnorum, & Imperiorum dispositio continetur. Sunt vero *ærei*, eo quod superiores, & fortiores sunt omni humana industria, atque potentia. Sic sane apud Isaiam Prophetam celebratur hæc Divina Potentia in evertendis, & evellendis firmissimis, atque amplissimis Imperiis, cap. 40. 22. *Qui sedet* (velut Rex supremus; *Sedere enim Principis est* ; scriptum est enim) *Sedebit Dominus Rex in æternum*, *super girum terræ*, (deinde ad Regulos terræ descendit) *Qui dat secretorum scrutatores*. (Septuagin. *Principes*. Sed ex proprietate vocis, sunt ii qui Regibus assistunt; quamvis enim sint. Sed tamen in comparatione ad Deum, dicuntur ipsi Reges *assistere*, & *stare coram rege* Deo, potius quam esse Reges) *quasi non sint* (Septuag. *Quasi nihil protesse*, idest. Qui Reges de medio tollit.) *Iudices terræ velut inane fecit. Et quidem neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum, repente flavit in eos, & aruerunt, & turbo, quasi stipulam, auferet eos*. Ubi vides Reges quamvis amplissimos, & potentissimos comparari cum arbore, cuius truncus radices non egerit, neque profunde sit in terram immersus, quare & facile evelli, nullis manentibus radicibus, neque fibris, & facile etiam exarescere possit, cum tamen in aliis locis comparetur Regnum cum arbore *firma radice*. Sed ita evertitur, & convellitur à Deo, ut neque *locus inveniatur*, ubi sata, plantatave fuerit. Denique Regnum, & sceptrum, *quasi stipula rapitur*, & transfertur à loco in locum, & à Regno in Regnum impetu Divini spiritus, & iustitiæ atque providentiæ. Tandem claudit hanc rem Isaias ducto argumento ex potentia Creatoris: *Qui extendit velut nihil, cælos, &c.* & deinde. *Levate in cælum oculos vestros, & videte, quis creavit hæc*. Quasi dicat; Ipsa Creatoris potentia arguit, Regnorum dispositiones penes ipsum esse. Quo argumento usus est Dan. cap. 5. 23. adversus impium Balthasarem; *Deum, qui habet flatum tuum in manu sua, non glorificasti*. Quare opportune dixisse videtur Irinæus lib. 5. cap. 24. Quod est *de terrenis Regnis, quatenus à Deo, non autem à diabolo constituantur*; ad hanc ipsam Creatoris potentiam aspiciens; *Cuius iussu homines nascuntur, huius iussu & Reges constituuntur, apti his, qui in illo tempore ab ipsis regnantur*. Denique eleganter Philo lib. de Divina immutabilitate; *Totus orbis habitabilis more navis susque deque iactatur alternis fluctibus, nunc secundis ventis, nunc adversis utitur. Nam verbum Divinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat. Et cum perpetuo feratur per civitates, gentes, regionesque, res aliorum aliis omnium omnibus tribuit, subinde variationis apud singulos temporibus, ut totus terrarum orbis tanquam una civitas optimo Reipublicæ genere administretur populari regimine*. Adeundus omnino Irinæus loco citato, Orig. hom. 4. in lib Iud. Ambros. lib. de Naboth. & super cap. 13. ad Ro. Augult. 4. de Civit. cap. 33 & lib. 5. cap. 1. 11. 19. 21.

LXX. — *Quadrigarū & montium æreorum apud Zachar. consideratio.* — *Zach. 6. 1.* — *Potentia, & Sapientia Divina continens universa imperia.* — *Psal. 28. 10.* — *Reges assistere corā Deo.* — *Regnū sine radicibus arbor cur dicatur,* — *Creator pro sua potentia Regna transfert.* — *Irinæus.* — *Philo. Deus immutabilis mutans Regna.* — *Irinæus Origenes. Ambr. August.*

12. Tandem verissima causa, cur Deus *transferat Regna*, vel ipsorum Regum, vel populi peccata fuerunt. *Populi peccata* inferius indicantur versic. 30. & in Scriptura passim, præsertim *Idololatria*. Ipsorum autem Regum, & Principum scelera superius hoc versic 18. 19. 20. & inferius versi. 25. 26. 27. 28 vide etiam supra c. 12. ver. 17. & seqq. Et quidem res hæc clare docetur ab Ecclesi. cap. 10. 8. *Regnum à gente in gentem transfertur, propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diversos dolos*, quæ est prima causa perpendi Regni, *Violentia, & Tyrannis* erga pauperes. Secunda, *Superbia*, erga Deum, ut in eodem capite ostenditur, quod totum est de stabilitate, aut interitu Regnorum, & de instituendo Rege versi. 7. 10. 16. *Propterea exhonoravit Deus* (auferens Regem, & dignitatem Regiam) *conventus malorum, & destruxit eos usque in finem*. Et ver. 17. 18. 21 & cap. 16. 8. 9. 10. Ier. 48. 41. & cap. 50. 24. Nahum 2. 53. *Imprudentia*, Ecclesi. 10. 3 & è contrario, *Principatus sensati erit stabilis*. Ibid. 1. *Avaritia*, Eccles. 10. 9. Ierem. 22. 12. 13. 17. Omnis *iniquitas* in genere. Ecclesi. 10. 4. 24 Isai. 24. 1. 19. Amos 9 8. *Timore Domini* stabilitur, Eccles. 50. 28. 25. *Inobedientia*. 1. Reg. 13. 13. & 15. 22. *Inhumanitas*, & *crudelitas* Ierem. 22. 3. 17. & cap. 9. 4. 5. 4. Reg. 21. 16. Hose. 7. 39. Nahum 2. 11. 12. *Clementia vero roboratur Thronus*. Prover. 20. 28. *Personarum acceptio*, præsertim *Contemptus pauperum*, Eccles 10, 26. Ierem. 25. 22. & cap. 22. 16. Isai. 33. 1.

Cur Deus transferat Regna. — *Regū ipsorum scelera, propter quæ Deus aufert Regna.* — *Dan. 4. 19. 31. & c. 5. 20. 23.*

Ergo cum Reges sancti sunt, atque Regiis virtutibus præditi, tunc sane Respublica existimet *maximum quoddam, atque Divinum donum* à Deo supremo Regnorum moderatore atque Regnum Creatore suscepisse, ut Plutarchus dixit. Ad eos vero, qui Regnorum, Rerumque publicarum gubernacula tenent, dictum est; *Et nunc, Reges, intelligite, erudimini, qui iudicatis terram: servite Domino in timore, ne quando irascatur Dominus*. Qui constituit, aufertque Regna, & Reges ducit *inglorios, & stare facit alios proceres*. Quippe novit, & iudicat Regum opera, ut sequitur.

Plut. in nu. — *Psal. 2. 10. 11. 12.*

Vers. 25. Novit enim opera eorum; & ideo ducet noctem, & conterentur.

1 *Sententia paraphrasis.*
2 *Nosse dicitur Deus, cum facit nos cognoscere. Manifestat scelera occulta supplicio publico.*
3 *Varia lectio.* Inducere, vertere, convertere, *in sacro sermone quid.*
4 Conteri, *quid. Ingens supplicium, humiliari ab iis, quos quis oppresserat.*

NOn quod male velit hominibus Deus, non quod ostentate velit potentiam, non quod Tyrannidem exerceat, sed quod iustus sit, & humanorum scelerum cognitor, iudex, vindex, tam ingentia edit in Tyrannos supplicia: Ex quibus mortales intelligant, & illum prospicere, atque curare quæ in terris aguntur; & eorum fuisse nefaria studia, quæ ipse supplicio gravissimo afficit, atq; traducit. 1

Novit. Proprie, nosse facit. Cajetan. & Vatab. *facies Deus, ut homines cognoscant opera sua*, tempore videlicet pœnitendi eis concesso. Sed nihil eo hærens, neque proprium video in hac interpretatione. Illa prona; Novit Deus nefaria impiorum studia; & manifesto in illos edito supplicio universis mortalibus manifestat, spectandaque proponit, atque tunc tandem, cum obruit improbos miserandis tenebris, & turpissimam illorum vitam, quæ diu latuerat, in lucem profert. 2 *Caietan. Vatabl.*

Ideirco; propter nefaria illorum opera. Sed in Hebræo; & Græco simplex copula, *Et inducet noctem* : in Hebræo, *Convertet* Septuag. *Evertet*; sed prolus *convertendi* significatione. Pagninus, & Tygur lectionem Hebræam, quæ valde angusta est, *convertet*, aut, *vertet noctem* : sic complent; *Convertent diem in noctem*. Nicetas. *Illorum splendorem, & felicitatem in noctem, mœroremque convertet*. *Tenebrarum, & lucis* translationes sæpe à nobis in hoc opere explicatæ. At Vatablus, & Cajetanus contrario sensu existimant significari tempus illud abeuntium jam tenebrarum. *Vertente nocte*. Cajetan. *Volvet noctem*. Vatabl *Vertet sese nox*. Id est, *exacta nocte conterentur*, q. d. Cum vivebat impius, illius splendore obcæcati miseri homines tum ipsi in mediis ignorantiæ tenebris non perspiciebant verum iustitiæ, & veritatis lumen: at evanescentibus tenebris, & vertente nocte, quam Deus suo iudicio, & sententia disiiciet, apparebit tandem, quam nefarii fuerint illorum conatus, & quanto supplicio digni. Sic profecto, *Dies Domini manifestat consilia cordium, & illuminat abscondita tenebrarum*. videlicet pronuntiata sententia, & inflicto supplicio: idemque dies faciet cunctos cognoscere, quæ latebant. Utrumque eodem recidit: sed ille prior intellectus Vulgati simplicior est, & ad proprietatem verbi *vertendi*, aut *convertendi* magis exactus.

Varia lect. שוב *LXX. Pagnin. Tygurin. Nicetas. Vatabl. Caietan. 2. Cor. 4. 5.*

4 *Et conterentur*, confringentur. Septuaginta, *humiliabuntur*. quo etiam modo verbum originale solet verti à Vulgato. Augustinus legisse etiam in textu videtur: *Humilia-*

LXX. August. דכא

militabuntur, ut supra eos sit, quod sub ipsis erat. Addit deinde, *id est, premat eos, quo subditum illis erat*, q. d. humiliabuntur à suis subditis, & popularibus. Illud enim gravissimum est superborum hominum supplicium, ab iis contemni, & opprimi, quos injuriis, & contumeliis oppresserant, sicut scriptum est. *Væ qui tradaris. Nonne & ipse pradaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris.* *Is. 33. 1.*

Vers. 26. Quasi impios percussit eos in loco videntium.

1 *Particula* Quasi, *veram causam denotans. Illius ex Hebræo proprietas, & significatorum analogia.*
2 Percutere *quid proprie. Manuum complosio. Varia lectio.*
3 *Impiorum publica supplicia, ad exemplum. Ierusalem in medio terræ habitabilis. Illustratus Ezechiel.*
4 *Impiorum lux obtenebrata. Speculatores, & Principes caci.* Locus videntium *quis.*

1 *Eliu occurrit tacitæ obiectioni. Particula, quasi.*
SEd ne quis divinæ justitiæ vim enervare contendat, dicendo, Deum non tam studio æquitatis & odio iniquitatis, quàm alio quovis affectu incitatum evertisse tyrannos, sola, inquit, Eliu, impietatis causa accersitos damnabit, *quasi impios*. Dixi aliquando particulam *quasi*, non solam similitudinem, veritatem nonnumquam afferre. Quamvis Gregorius hoc loco scribat; *Nihil differt utrum quasi, an pro similitudine, an pro veritate sit positum; quia quolibet dicatur ordine, aperte prava malorum vita signatur*. Sed hoc præsertim loco particula originalis *Thahhath*, causalis est. Eleganter Tygurina, *Propterea, quod impii sint*. Vel quod cæteri vertunt; *Pro impiis; pro sicut malos*. Pagninus, & qui cum eo vertunt, *loco impiorum*, sensum pervertunt. Quamvis enim præpositio Latina, *pro*, conjuncta personæ alicui significet locum, vel vicem illius, atque eandem proprietatem habeat particula originalis, ut diligenter exposuimus cap. 5. vers. 4 nu. 3. tamen neque semper quidem, neque hoc loco significat *vicem*, sed causam; elegante quidem analogia ad primariam significationem; nam primario significat, *subter*, aut, *deorsum*; & quia quod substituitur pro altero, videtur supponi illius loco, inde significat, loco aut vice alterius. Rursus causa rei videtur esse, quasi fundamentum rei, & subjici, vel supponi ipsi rei, ideo *causam* quoque significat. Deuter. 28. 47. Jerem 60. 15.

תחת Tygurina. Pagnin.

Particula quasi, causalis.

2 *Caietan. DEO Percutere varie redditum. Manuum complosio, ex vario effectu.*
Percussit, complosit, strinxit manibus, pulsavit, allisit. Cajet. *Applausus eorum*. Idest, videndum, spectandum cum plausu, & acclamatione, & stupore omnibus proposuit. Vox eadem, quæ inferius vers. 37. vertitur, *constringi*. Et cap. 27. 23. *stringere manus*. Affert enim verbum originale, illam manuum collisionem, quæ vel admirando, & *stupendo* fit. Jerem. 31. 19. vel ridendo, & *subsannando*. Thren. 2. 15. vel dolendo. Jerem. 48. 56. vel *irascendo*, & indignando. Num. 24. 10. Forte etiam illam, quæ *percussione* fit, dando palmas in faciem alicujus; quod extremæ ignominiæ est. in universum autem videtur vellicare Jobum, quod irrideatur ab aliis tanquam impius, sicut ipse dixit supra cap. 30. 1.

3 *Impiorum supplicia publica ad exemplum.*
In loco videntium, in loco videlicet celebri, & in multorum spectatorum frequentia probantium, & suspicientium supremi judicis æquitatem, & curam rerum humanarum. Supplicia autem impiorum celebrare publice, judicis est conantis reliquos in officio continere injecto cunctis terrore gravissimi supplicii. Hoc illud est Ezech. 5. 5. *Ista est Ierusalem, in medio gentium posui eam, & in circuitu ejus terras; & contempsit judicia mea. Ideo ipse ego faciam in medio tu. judicia in oculis gentium*. Jerusalem enim dicitur *medium terræ*, Psal. 33. utpote, quæ sit in quarto climate habitabili, ex illis septem, in quæ Geographi dividunt terram habitabilem. Ideo autem orbem in medio mundi constitutam, & quasi *in loco videntium* elegit Deus, ut sicut beneficia, quæ in suos justos conferret, omnibus essent conspicua, ita & supplicia, quæ in impios ederet, quorum peculiarem curam, & providentiam gerebat, neminem laterent, sed utrumque fieret in oculis gentium. Sed de publico exemplo suppliciorum memini me dixisse superius non pauca.

4 *Deus vidit*
Septuaginta vero, paulo aliter sententiam construxerunt; *Extinxit impios; conspicuus autem coram eo*. Persequuntur enim illam superiorem translationem *lucis*, & *tenebrarum*. Extinguit, inquiunt, Deus splendorem impiorum, sed ita tamen, ut suæ providentiæ, & justitiæ oculum ab illis non avertat; nam quosdam respicit, ut illuminet; quosdam, ut extinguat, & involuat tenebris. Sicut scriptum est; *Oculi Domini super justos. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum*. Ergo *percussit* illos Deus cæcitate, & tenebris *in loco videntium*. idest, florentibus aliis, & fulgentibus felicitate. Augustinus vero hanc affert lectionem; *Extinxit impios, qui lucere videbantur, & justitias ejus non cognoverunt*. q. d. Cum in loco videntium, & res Divinas agnoscentium, constituti fuissent (est enim locus sublimis Principum) at excæcati malitia, nihil videbant neque sibi, neque suis populis utile. Illorum igitur splendorem extinxit Deus, & de sublimi speculatorum loco dejecit. *Percussi sunt igitur in loco videntium*; quod nihil viderent.

de quosdã obscurat, quosdã illuminat.

Ps. 33. 17.

August. Speculatores, & principes caci.

Vers. 27. Qui quasi de industria recesserunt à Deo; & omnes vias ejus intelligere noluerunt.

1 *Principes pro libito peccantes. Cur spontanei.*
2 *Intelligentia practica. Stultitia improborum.*
3 Dei viæ *quæ. Deus infirmus principes leuitatos. Explicatur David.*
4 *Deus audiens clamores supremus judex. Illustratur David.*
5 *Paupere tacente ipse Tyrannus clamans ad Deum.*
6 *Verbum futuri temporis quid indicet.*
7 *Avaritia Tyrannorum. Cur dicantur* Pestilentia *à David.*

1 *Principes libito, & spontaneo peccantes. Cur principes spontanei.*
DE *industria*. Addidit Interpres particulam, quæ quidem convenit in impios Principes, sponte deficientes a Divina lege q. d. Non ignorantiæ, sed malitiæ, sed sceleris, est quod peccaverint. Divina igitur æquitas non solum peccatum sed peccati gravitatem, & circunstantias omnes expendit, & suo supplicio afficit. Nunc indicabamus, hos Principes appellari in lingua sancta *spontaneos* vel voluntarios, quod quidquid faciant libito faciant, non coacti, neque lege constricti, sed quasi *de industria*.

2 *Nicetas. שכל Intelligere practicum.*
Et omnes vias ejus, &c. Idest, non se tradiderunt Divinæ legi erudiendos, & informandos, perinde enim vixerunt (quod ad opera pertinet) ac si de Divina lege nihil unquam percepissent. Nicetas; *Dei jussa practice non cognoverunt*: & recte etiam ex proprietate verbi *intelligendi*, *sacal*, quod ad prudentiam, & sapientiam practicam rerum agendarum pertinet: sicut ab hac ipsa radice dictum est Deuter. 29. 9. *Ut intelligatis universa, quæ facitis*, & Josue 1. 7. *Ut intelligas, quæ agis*, & infra, versic. 8. *Tunc diriges viam tuam, & intelliges eam*. Quia autem hujusmodi ratio improbe agendi cum ignorantia, & stultitia, non tam ex ignorantia mentis, quam ex prava voluntatis affectione constat, ideo quod simpliciter in Hebræo est, *non intellexerunt*, Interpres cum vehementia dixit, *intelligere noluerunt*, Vide, quæ in simili fere sententia diximus superius, c. 24. vers. 13. Et quæ dicemus versic. seq.

Vers. XXVIII. Ut pervenire facerent eum clamorem egeni; & audiret vocem pauperum.

3 *Dei via. Deus prenitus requirens ab homine incorruptum judicium. Isai. 1. Deus instruens Iudicem lenitate.*
NUnc exponere videtur, quæ sint illæ viæ Dei, quæve Dei opera insistere, aut agnoscere renuerunt sceleratissimi Tyranni; videlicet, *Facere judicium, & justitiam: subvenire oppresso: judicare pupillos: defendere viduam*. Quæ quoniam sunt propria optimi & incorruptissimi judicis, illa Deus requirit ab homine, si velit in Divino judicio propitium habere Deum, alioquin, inquit Deus, *Venite, & arguite me*. Illæ etiam dicuntur Viæ, quas Deus terit, Misericordia, & Veritas, Psalm. 24. 10. quas antea exposuerat ipse David, *Dulcis, & rectus Dominus, propter hoc legem dabit delinquentibus in via*, idest, ut Deus, se beneficum, benignumque cunctis præbeat, atque etiam cunctos ad rectum vivendi tramitem alliciat. Deinde etiam, *Diriget mansuetos in judicio, & docebit mites vias suas*. idest, Principes atque judices instruere suavissimis præceptis lenitatis, & mansuetudinis, atque incorrupti judicii, justitiæque servandæ. Has igitur vias omnino contempsere Tyranni, ut qui neque mansueti sunt, neque integri, neque incorrupti judices, neque boni atque utiles suis popularibus;

ribus; adeo ut coegerint illos opis, & auxilii causa vociferari.

4 *Ut pervenire facerent*. Particula, *ut* consecutionem notat; cum enim cœperint improbi *Servi cadere, & percutere conservos suos*, præter orationem, & lachrymas nihil habuerunt præterea humanæ opis: *clamaverunt igitur, & Deus exaudivit illos*. Nisi autem Deus esset judex æquissimus, neque ad illum clamassent afflicti; neque ille paratus esset audire, & respondere vociferantibus. Scriptum est enim. *Cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ. est enim Deus justitiæ*, idest, Supremus juris, & æqui administrator est, quem appellant, & invocant, & qui invocantes, pro suo judicis munere supremo, exaudit.

Luca 12.45. Supremus Iudex audiens, opis causa invocatus. Psal. 4. 2.

5 *Sed illud observandum.* Quod Græcus Scholiastes paucis indicavit; non solum pusillos vexatos à Tyrannis inclamare Deum judicem, *sed ipsum pauperum clamorem deferri ad Deum ab ipsis Tyrannis*; Sic enim legunt Sept. *Ut perferatur ad eum clamor pauperum*, quod in Catena legitur active; *ut adducerent clamorem pauperis*. quod etiam convenit cum nostra lectione, quæ active legit; *ut pervenire facerent clamorem; &c. Hi ergo qui faciunt injuriam*, inquit Nicetas, *Pauperis, qui passus est, clamorem ad Deum perferunt*. Cum enim frequenter pauperes oppressi, non solum clamare, sed neque hiscere audeant; etiam si Deum non appellent; neque vociferentur contestantes fidem Dei, & hominum; ipsi tamen Tyranni voces, & clamores deferunt; cum ipsa illorum peccata voces sint, clamores sint. Vide, quæ diximus c. 16. vers. 19.

Nicetas. LXX. Etiam tacente paupere, illius oppressio clamat ad Deum.

6 *Et audiret, &c.* In Hebræo, *Audiet*, per futurum: Nescio enim quid indicat paulo tardius, sed certum, & minime frustraneum; nam dissimulat interdum Deus, dum permittit & pauperes opprimi, & Tyrannos impune sævire. sed audiet tandem, idest audire se ostendet, repetita de improbis vindicta, ereptaque præda: sic *potentia pauperum non peribit in finem. quamvis oblivisci* videatur Deus, quamvis dormire, ita ut illi dicendum sit: *Exurge, & salva nos, perimus.*

Verbum futuri temporis, quid indicet. Psal. 9. 16. Mar. 4. 38. Luc. 8. 24.

7 Tertio, quoties lego pauperes à potentioribus, & opulentioribus opprimi, toties immanem nefariorum Principum avaritiam, non solum in pauperes sævientium, sed in cæteros divites, quos pauperes ipsi effecerint, significatam intelligo. Iis enim nihil aliud propositum est, quam, ut pauperes minime ditescere possint, & alii divites ad extremam inopiam redigantur; universos itaque status isti labefactant, & perdunt. *Sedent enim in Cathedra pestilentiæ*, sive ut August. exponit, *in Cathedra dominandi*. Cum enim ipsi sedeant, at suis sedibus, suis fortunis universos dejiciunt: & instar *Pestilentiæ*, omnes, aut pene omnes invadunt, & perdunt: nam Pestilentia primum vilissimos quosque, deinde etiam nobiliores invadit.

Avaritia tyrannorum. Psal. 13. Augustin. Cur tyranni instar pestilentiæ.

Vers. 29. Ipso enim concedente pacem, quis est, qui condemnet? Ex quo absconderit vultum, quis est. qui contempletur eum? & super gentes, & super omnes homines.

1 *Primus, & secundus nexus probabilis*. Abscondere vultum, *pro dissimulare.*
2 *Germana expositio*. Quies *pro silentio, & pace. Pax justitiæ fructus. Illustratus Isaias.*
3 *Deus pacem tribuens oppressis*. Condemnare, *pro opprimere.*
4 Dei facies *ad favorem*: abscondita, *ad tribulationem. Explicatus Paralipom. & David.*

1 DUplex hujus sententiæ explicatus, & duplex quoque nectendi ratio. Prima, ut de Tyrannorum felicitate, & pace agat, quæ non sine Providentia, & Justitia contingat Populari, inquit, seditione adversus Tyrannos coorta, pax Reipublicæ subsequi solet: Aliquando vero pacifice agit ipse Tyrannus, ac illum nemo propter nefaria scelera condemnandum, & de medio tollendum censet; utrumque Deo providente, qui pacis, & belli auctor est. Tamdiu itaque Tyrannis impune vivet, dum permittet Deus; Verum enim vero si Deus quasi abscondito, & averso vultu dissimulet se videre, nemo erit, qui in Regum, Principumque vitam, & mores quamvis corruptissimos inspiciat, inquiratque. Sed quidem quamvis interdum conniveat Deus, nunquam tamen non contemplatur gentes, Respublicasque universas, atque adeo singulorum hominum actiones. Nexus, & interpretatio probabilis; Sed illa *abscondendi vultum* significatio minus frequens. Et forte singularis in illo tantum Levitic. loco 20. 4. *Si negligens populus terræ, & quasi parvipendens dimiserit hominem, &c. Quæ negligentia*, in Hebræo hac phrasi exprimitur: *Si abscondendo absconderit populus terræ oculos suos à viro illo &c.* Quo etiam modo legit Onchelus; id est, Si connixerit, & non curaverit.

Duplex interpretandi & nectendi ratio. Abscondere vultum pro dissimulare. Onchelus.

Secundo; Ut in universum afferat nunc Baldad, ea quæ vel ad pacem, & tranquillitatem Rerumpublicarum, vel ad perturbationem, & permutationem pertinent, Divinæ Providentiæ effecta esse sive rerum potiantur Tyranni & perturbatores publicæ rei, sive pacificatores, & conservatores. Nisi enim Deus benigne respiciat, non deerunt regni hostes, qui multitudinem inique premant, damnentque miserandæ servitutis: Cum nemo profecto videre, contemplarique poterit, quod lætum, & jucundum sit, sed tristissimam omnium faciem, tum in communi Reipublicæ statu, tum in singulis civium ordinibus, atque familiis. Sic fere nectit, & interpretatur D. Th. quod ut non est omnino leve, & germanum, ita non est omnino contemnendum.

Secundus nexus, & interpretatio probabilis. D. Thom.

2 Tertio, Mihi Græcorum nexus, & expositio arridet, quam non tam exprimunt, quam significant. Cum enim dixisset de pauperum clamore, quem Deus exaudit, nunc rationem subdit spectare quidem ad Deum patrocinium, & defensionem pauperum, & impotentium. Cum enim injusto illos bello Tyranni infestant, potentissimus Imperator Deus, cum hoste confligens, Tyrannos prosternit, & interimit. Subitus ergo Tyranni interitus subita fit melioris vitæ lætitia, & tranquillitas, *Concedente Deo pacem*. Proprie, *Deus requiescere facit* significat autem ejusmodi quietem, quæ belli tumultibus contraria est, Josue 11. 23. Jud. 3. 30. Zachar. 1. 11. 2. Paralip. 22. 9. atque eadem ratione, & Analogia significat *silentium*, quod cum pace & tranquillitate conjunctum est, cum tempus mutum est à bello, & à tumultu, Isa. 14. 7. Quare hoc loco legi potest; *Ipse silere facit*. Ipse enim jubet *cessare impios à tumultu*, & jubet fieri silentium pacatissimum. Hinc illa congratulatio, & canticum lætissimum sublato Tyranno Isai. 14. 37. *Et erit in die, cum requiem tibi dederit Dominus à labore tuo, & à concussione tua: & à servitute, qua ante servisti; sumes parabolam istam, & dices: Quomodo cessavit exactor, quievit tributum, conquievit, & siluit omnis terra, gavisa est, & exultavit.* Sic dicere possumus id Isai. 32. 17. Fructus quos percipiunt cultores Divinæ justitiæ, & Providentiæ, esse pacem, atque silentium tutissimum: *Erit* inquit *opus justitiæ pax; & cultus justitiæ silentium.*

Verisimilior nexus, & interpretatio. Deus pro paupere confligens cum potentissimo tyranno. Quies bello opposita. שקט Iob. 3. 17. Fructus quos percipiunt justitiæ cultores.

3 Interim vero, *Quis est qui condemnet?* q. d. si pro egenis, & afflictis est Deus, quis contra illos? Symmach. *ipso quietem dante, quis contra vindicabit?* proprie ex verbo originali legi potest? *Quis inique aget?* Vel etiam, ut aliquando diximus, *Quis impiabit?* id est, quis pauperes, tanquam impios, censebit affligendos, & vexandos supplicio? quis cum illis tanquam cum impiis, agendum censebit? Sic igitur Deo præsentiam suam, & præsentissimum auxilium exhibente, nullus Tyrannus consistere audet adversus Dei alumnos. Alienum est, quod Gregorius, & Philippus exponunt referentes ad Deum; Si, inquam, Deus pacem tribuat impiis, quis illius Providentiam & arcana judicia condemnare audebit?

Symmach. Deus defendens pauperem. ירשע Condemnare ad supplicium. Gregor. Philip.

4 *Ex quo absconderit vultum suum*. At si Deus subtrahat suam opem, quis erit, qui Deum contempletur, & intueatur? quis illius numen reverebitur? quis invisibilem licet præsentem, & omnia videntem judicem timebit? aut aliter; Si Deus faciem suam avertat, & contemnere videatur causam pauperum, quis tunc *contemplabitur eum?* supple, hominem, frequens enim est in sacro sermone ea numerorum, & relativorum confusio, & permutatio. q. d. Quis erit inspector, & provisor rerum humanarum? ad cujus nam auxilium confugient qui inique vexantur? Sicut præsentem, & spectandum, se in lumine præbere, favoris, & benevolentiæ est. Psalm. 4. 7. Psal. 15. 11. Psalm. 20. 7. Psal. 66. 2. Psal. 139. 14. & sic 1. Paralip. 29. 12 ubi nos habemus, *Tuæ divitiæ, & tua est gloria*; in Hebræo, & Græco Complutensi est: *Divitiæ, & gloria à facie tua*, ita è contrario *abscondere vultum*, est negatæ opis, & auxilii, sæpe in Psalmis, Psalm. 12. 2. Psalm. 29. 8. Psalm. 43. 24. Psal. 68. 18.

Abscondere vultum, pro non videre. Divina faciei præsentia, favoris, & benevolentia.

& abscon-

Dei facies absc̃dita, ad opem negatam. LXX. Hieron. Theodor.

& abscondi res nostras à Deo, est negligi, & non curari, superius, Job.24.1. Isa.40.27. Gen.4. 14. Denique *Deum abscondi*, ad idem pertinet, quod Septuaginta dixerunt, *Deum averti*, Psal.88.47. Hieronymus vero ex Hebræo, *Vsquequo Domine absconderis*? Theodoretus per Paraphrasim, *Dolores nostros inspicere non vis, neque appares*. Denique quod de *Divinis oculis* aliquando diximus, de illius quoque facie dicendum.

Vers.30. Qui regnare facit hominem Hypocritam propter peccata populi.

1. *Paraphrasis sententia.*
2. *Varia expositio: eligitur optima. Deus punit populum ablato Principe, vel ablato improbo.*
3. *Principes improbi ministri divinæ justitiæ, & providentiæ. Tyrannus quatenus proficuus Respub.*
4. *An Rex improbus detur à Deo? permittitur, & declaratur exemplis.*
5. *Dei permissio. Explicatus Isaias.*
6. *Cur princeps improbus dicatur Hippocrita, & illusor, Illustratus Isaias.*
7. *Quæ populi peccata vindicet Deus Principe improbo. Contemptus Sacerdotum. Principum peccata solvit populus. Explicatus Samuel.*

1 QUod maxime, inquit, à providentia, & justitia alienum videbatur, ut rerum potiretur, & jus administraret, qui jus ipsum everteret, & leges pessundaret; hoc vel in primis est supremæ justitiæ opus, populi peccata punientis durissimo dominatu, & miserrima servitute; permittentis etiam, ut improbus aliquis, & corruptissimus homo ficta quadam humanitatis specie, & ementito sanctitatis splendore obrepat ad honores supremos, errore quodam populi. Hæc est apud Latinos, atque Græcos etiam sententia.

2 *Caietan.* Sed Cajetanus existimat nihil hic dici *de peccatis populi*, cujus Deus improbitatem Tyranni alicujus animadversione, & disciplina coercere velit: Sed quod principatus hypocritæ sit erroris occasio suis civibus, existimantibus aut illum impium non esse, cum regnet; aut quod ille proponit populo, sanctum esse, cum frequenter multa impia suadeat. Quare illud, *propter*, erit consecutio quædam: Offendet, inquit, & peccabit populus sub Principe hypocrita, quem Deus regnare permittit.

Vatabl. Vatablus paulò aliter: Quæ eveniunt mala sive genti universæ, sive *hominibus* singulis, duabus de causis evenire solent: aut propter Principem impium, aut propter *peccata populi*. Nam in originali sententia brevior hanc fere interpretationem postulare videtur; ubi utraque sententiæ pars soluta est; *Super gentem, & super omnes homines, à regno hypocritæ, ab offendiculis populi*. Sed sublimior & cohærentior est Vulgati interpretatio præsertim accedente auctoritate Septuagin. quorum lectionem hac paraphrasi elucidat Nicetas; *Id quod divina est providentia, eum, qui ad speciem atque specie ementitur virtutem, permittere ut non declaretur, idque propter populi, cui animadversione, & disciplina opus est, improbitatem. Dabo tibi* (inquit Deus suo populo sceleribus corruptissimo) *Regem in furore meo, & auferam in indignatione mea*. Iratus enim Deus constituit improbis vel Principem improbum, qui illos excruciet; vel, quod gravius est, illum etiam aufert, ut sine duce aberret populus, & pro libito vivat. Atque huc pertinent illæ comminationes Isa. 3. 4. *Dabo pueros Principes eorum, & effeminati dominabuntur eis*. Et Jer.15.4. *Dabo eos in furorem universis regnis terræ, propter Manassen filium Ezechiæ*. Quem locum sic legit Anastasius Nicænus; *Per Manassen, &c.* Per reges enim iniquos, tanquam per suæ justitiæ ministros, recepit Deus dignas de improbis pœnas. Quod Plutar. eleganter scripsit de sera numinis vindicta c.4. *Nimirum*, inquit, *Deus quibusdam malis, tanquam carnificibus usus est, ad sumendas de aliis malis pœnas: quod verum esse de plerisque Tyrannis arbitror. Quemadmodum enim fel Hyenæ, & Phocæ, aliorumque fœdorum animalium coagula aliquid habent ad sanandos morbos utile; sic nonnullis morsu, & pœna indigentibus Deus injiciens Tyranni alicujus sævitiam implacabilem, aut magistratus molestam asperitatem, non ante id, quod excruciabat, ac turbabat sustulit, quam vitiosos morbo liberasset, ac purgasset. Tale medicamentum fuit Agrigentinis Phalaris; Marius Romanis, Orthagoras Myro, & Chlisthenes Sycioniis*. Hæc illa est venusta sane Theognidis Megarensis sententia Gnomica, cum videret civitatem vitiis corruptam, & superbia, fastu, luxu tumentem;

Vulgati lectio elucidata. LXX. Nicetas. Dei supplicium auferre Principem aut permittere improbum. Osea 13.11

3 *Anast.q.5. in Scripturam. Reges improbi ministri Divinæ Iustitiæ. Plutarch. Tyrannus quid utilitatis afferat Reipub.*

Theognides.

Vterum fert civitas hæc: timeo autem, ne pariat
Virum correctorem malæ insolentiæ vestræ.

4 *Anastasius An Rex improbus à Deo præficiatur. Irem.3.* Anastasius sane inter alias, hujusmodi decimamquintam quæstionem proponit: *Cum dicat Apostolus, quod mundi potestates sunt à Deo ordinatæ, an omnis Princeps, & Rex, & Episcopus à Deo præficiatur?* Respondet statim sapienter, & graviter. Cum Deus dicat in lege; *Dabo vobis Principes secundum corda vestra, est evidens quod ex Principibus, & Regibus, alii quidem à Deo proficiuntur, tanquam digni eo honore; alii autem rursus cum sint indigni, Dei permissione aut voluntate præficiuntur populo digno eorum indignitate*. Et Irin. lib. 5. c. 24. Quod inscribitur, *De Terrenis Imperijs à Deo constitutis*, ubi varios constituendorum Regum fines constituit; *Quidam enim, inquit, illorum ad correptionem, & utilitatem subjectorum dantur, & conservationem justitiæ: Quidam autem ad timorem, & pœnam, & increpationem: Quidam autem ad illusionem, & contumeliam, & superbiam, quemadmodum & digni sunt: Dei justo judicio in omnibus æqualiter superveniente*. Recurrendum quoque ad ea, quæ diximus cap.31. vers.24. Cujus rei unum, & alterum exemplum Anastasius subdit præteriri non dignum. Quando enim teterrimus ille Tyrannus Phocas incredibiliter sævire in innocentes cœpit, singulari sanctitate Monachus quidam Constantinopolitanus, frequenter cum Deo expostulabat de Imperatoris crudelitate; *Cur*, inquiens, *Domine eum fecisti Imperatorem*? Responsum datum est cælitus. *Quoniam non inveni pejorem*. Illud alterum ad comprimendam superbiam ipsorum Principum spectat; Monachus enim hypocrita, specie quidem Monachus, sed re ipsa flagitiosissimus, Angeli monitu Thebaidæ civitatis corruptissimæ Episcopus creatus; cum ad reliqua flagitia, denuo ex Sacro honore superbiret, & insolesceret, *Cur*, inquit illi Angelus, *superbis, & magnifice tibi places, ò infælix? non es creatus Episcopus, quod dignus sacerdotio sis: sed quod civitas tali digna erat Episcopo*. Vide Evaris. Epist. 2. ad Ægyptios, & refertur 2. q.7. c. *Non est* & Greg. 6. q. 1. c. *Ex merito*. & Hieronymus 8. q. 1. cap. *Audacter*. Vide etiam Gregorium ad Clerum Mediolanensem, & super id 1.Reg. 9. *Salvabis populum meum*. Et in hoc lib. 25. per nonnulla capita. Ambrosium in Apolog. David. *Quod regum lapsus pœna populorum sit*. Et lib. 5. Epistolarum. 28. Orig. hom. 4. in Judic. Cyprianum lib. 1. Epist. 3. & 4. Bernardum de Conver. ad Cler. c. 27. *Aliquando enim permittit Deus, regnare hypocritam, ut illius supplicium in universum populum graviori cum pœna, & damno recidat*. Sed de hoc nunc satis; aliàs plura. Singulæ præterea partes premendæ.

Diversi fines quos Deus cõstituit in Regibus præficiendis. Anast. de Phoca Imperat. Evaristus. Gregor. Hieron. Ambros. Origen. Cyprian. Bernard.

5 *Ose. 8. 4. Dei permissio.* *Regnare facit*. Permittit: hi enim sunt, de quibus ipse Deus ait: *Ipsi regnaverunt, & non ex me: Principes extiterunt, & non cognovi*. Cum enim eo loco videatur Deus loqui de Jeroboam, ad quem ipse Deus regnum videtur per Abiam Prophetam detulisse, ita ut Deus ipse fecisse videatur *regnare hominem hypocritam*: at quod divina permissione factum fuerit, ut regnum Davidis scinderetur peccatis Salomonis, & Jeroboam, ait non regnasse Jeroboam ex sua voluntate.

6 *Cur Principes impii dicãtur hypocritæ, Illusores qui.* *Hominem hypocritam*. Dixi non semel, quare impii, præsertim divites, & Principes vocentur *hypocritæ*; nam officio & munere, tum etiam opulentia, & splendore ementiuntur mores humanissimos, & Principe dignos; boni, & æqui studium, curam, & charitatem pauperum. At nihil ab illis magis alienum. Hi profecto sunt *illusores*, quod populum bene de illorum munere, & officio sperantes, misere illudant, de quibus Is.28. 14. *Audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum*. Et iterum cum Principes gravissimis, & integerrimis moribus esse debeant, & animo virtutibus exaggerato ad *erumpendum iniquitates populis hypocrita* sane erit, qui sub purpura, & toga magistratus, petulantes, puerilesq; mores, & animum fœmineum gestans, illudat populum suæ fidei commissum, sicut scriptum est: *Dabo pueros Principes eorum, & effæminati* (proprie ex Hebræo, & Græco. *Illusores*) *dominabuntur eis*. *Ecclef.7.6.*

7 *Propter peccata populi*. LXX. *Propter perversitatem*. Propie

LXX. *Quo populi peccata tyrannide alt. cujus fœvissime Principis puniat Deus. Offendiculum active & passive.* פשם *Iustitia, simul, ac misericordiæ opus.* *Cyprian.* *Contemptū Sacerdotū ulciscitur Deus tyrānide improbi Princi. pis.* *Ambros.* *Regū lapsus pœna populorum.* *Isa.1.5.* *Seneca.*

prie etiam: *Propter offendicula*, laqueos, illaqueationem, deceptionem populi. Hæc enim omnia complectitur verbum originale est enim venatorum laqueos, & retia struētium, & illectantium ad ruinam, & offendiculum, quod communi voce *peccata* dixit Interpres. Potest autem sumi active, aut passive: si active is erit sensus; Populi, & civium peccata, quibus suos proximos illaqueabant, & irretiebant dolis, & fraudibus; & insidias, quas infirmioribus parabāt, commeruisse, ut Deus illis immitteret sævum aliquem tyrannum, qui vicem rependeret, & potentioribus, opulentioribusque insidiarent. Sic vides hoc esse justitiæ pariter, ac misericordiæ opus. Dum enim potentiores de medio tollit Tyrannus, pauperes levantur, & respirare permittuntur. Sic inter peculiaria peccata, quibus populus meretur *Regem hypocritam* numerat Cypr. Epi. 67. ad Rogatianum, *Sacerdotum contemptum*. Cum enim dixerat Deus ad Samuel; *Non te spreverunt, sed me: ut hoc ulcisceretur, excitavit eis Saul Regem, qui eos injuriis gravibus affligeret: & per omnes contumelias, & pœnas superbum populum calcaret, & premeret, ut contemptus Sacerdos de superbo populo ultione divina vindicaretur*. Si vero passiva accipiatur, sensus erit; Deum permittere *hypocritam regnare*, ut illaqueetur populus, decipiatur, offendat, ruat, tum in errores, & peccata, tum in ærumnas gravissimas, & inexplicabiles. Sic demum verum est illud, quod Ambr. dixit in Apologia de David. *Regum lapsus pœna populorum est: sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur*. Quid enim possit bene habere corpus Reipub. capite, qui Princeps est, *languido*, atque demisso? At de pessimis Principibus scriptum est; *Omne caput languidum*. Et à Seneca ad Neronem: *A capite bona valetudo in omnes vegeta est, atque erecta, aut languore demissa*. Et à Sapiente: *Rex insipiens perdet populum suum*. Eccl. 10. 3.

Hesiodus.

> *Unius ob crimen*, ait Hesiodus, *pœnas urbe tota rependit.*
> *Si quis sacrilege sese gerat, aut injuste,*
> *Iuppiter huic cælo clades immisit ab alto.*
> *Pestem, sive famem.*

2. Reg. 24. 17. In illa funesta Judaici populi peste, ingenue fatebatur David, *Ego sum, qui peccavi: Et ego inique egi. Isti, qui oves sunt, quid fecerunt? Avertatur obsecro manus tua, contra me, & contra domum patris mei* Sed juste propter Regis peccatum puniebatur populus.

Ovidius. *Unius ob noxam, & furias*. Quare cum *Furor Domini irasceretur contra Israel*, satis habuit, si solum Regem in populo *commoveret*: quod autem habemus, *Commovit in eis David*. 2. Reg. 24. 1. legit Theodor. & Septuag. Complutens. *Commovit in eo David*. Quod enim ipse mali moliebatur, in universum populum erat redundaturum. Ubi etiam Sapiens ille dux Joab prædixit ipsi Davidi. 1. Paralip. 21. 3. *Quare hoc quærit Dominus meus: quod in peccatum reputetur Israel?* Denique impium *regnare propter* illaqueationem populi, figura illa demonstrat Herculis Gallici, Catenulis ore, præceptoque suo pendentibus, illaqueatos, & irretitos populos secum trahentis. Vide Chrys. serm 2. de Pœnitent. Salvianum lib 6. & 7. de Providentia. Isidor. lib. 3. sent. cap. 11. & prætera alios, quos nuper citabamus.

Theodor. LXX. *Compiut.* *Hercules catenis alligans populum.* *Chrysost.* *Salvian.* *Isidorus.*

Vers. 31. Quia ergo loquutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo.

Vers. 32. Si erravi, tu doce me; si iniquitatem loquutus sum, ultra non addam.

1 *Hebræa lectio. Tres expositiones minus commoda.*
2 *Latina lectio elucidata, & defensa. Tertia persona pro prima.*
3 *Præpositio Hebræa varie reddita. Explic. Moyses, & Samuel.*
4 Levare, Prohibere, Pignorare.
5 *Interloquutio in jure quid. Arrogantium ingenium.*

1 Mirabilis est tum lectionum, tum interpretum dissensio: quibus variandi ansam præbuit prima illa pars, quæ in Hebræo est tertia persona; & sic ex verbo legi potest: *Quia ad Deum loquutus est, levavi* (peperci, abstuli erratum) *non corrumpam*. Ergo prima interpretatio est Cajetani, quæ sua subtilitate, se statim prodit, ut sit quædam mimesis; aut imitatio orationis Regis hypocritæ; qua se ad populum commendat, pietatem ementitus; sic enim loquitur ad Deum levando non tantum manus, sed etiam verba, & orationem hujusmodi: *Non corrumpam*, vel, *non destruam*. idest; Tu scis, ô Deus, quod quædam mala non punivi; sed permisi, ut vitarem graviora mala, & scandala. Deinde sequitur versic. 32. Si quidpiam per errorem, & ignorantiam admisi, tu me, Deus, admone, paratum videlicet statim corrigere, & meliora, sequi, agere, loqui. Sed quorsum nunc placuerit Cajetano oratio *hypocritæ*, aut undenam illius preces audire potuerit, nemo novit præter Hebræum illum, quo ad manum utebatur.

Caiet. *Mimesis.* *Interpretatio coacta, & aliena.*

Secunda expositio, & varia lectio. Secundo, ut Jobum docere velit Eliu orandi formulam, & se Divinæ bonitati subjiciendi; primo, agnoscendo illius supremam potestatem cum bonitate conjunctam, qui potest levare, & remittere peccata, & non destruere. deinde dicendo ad Deum; *Si erravi, tu doce me, &c.* Hæc est interpretatio Vatabli, qui brevitatem lectionis Hebraicæ, hac paraphrasi illustrat; *Par erat, ut diceres Deo, cujus est remittere iniquitatem, & non destrueret Quamvis nesciam mea peccasse, &c.* Eadem quoque lectio Pagnin. *De Deo consentaneum est, ut dicatur, Peperci, non destruam*. & Complut. *ad Deum dicitur, peperci*: atque huc fere pertinet Chaldæus: *Num enim potest fieri, ut dicas de Deo; Sustinui, non disperdam?* Et forte etiam Septu. *Quoniam erga fortem, qui dicit, suscepi, non auferam loco pignoris*. idest, Quoniam erga Deum versatur hæc nostra controversia, te oportet fateri Divinam potestatem, atque justitiam esse quidem cum clementia temperatam, ut & pœnitentes suscipere, & quæ pro pœna, & pignore debitorum auferre posset, facile condonet. Sed si hæc exponendi ratio minus invita esset, at cum præcedentibus cohærens minime esset.

Vatabl. *Pagninus.* *Complut.* *Chaldæus.* LXX. *Expositio invita, & minime cohærens.*

Interpretatio tertia verosimilis. *Oforius.* Tertia, Ut hæc sit quasi conclusio, & summa totius probationis, & orationis de Divina æquitate, & Providentia. De Deo (inquit) loquimur, cujus est peccata, & pœnam condonare, & pacem concedere, aut è contrario, bellum immittere, terram vastare; denique invehere quidquid malorum, & ærumnarum est ad scelerum vindictam. Sic fere Episcopus Algarbiensis Et non minus verosimiliter, quam cæteri. Unum illud omnibus commune, quod lectionem Latinam contemnunt.

2 *Latina lectionis defensio, & elucidatio. Tertia persona pro prima.* Sed, ut nos illam tueamur, observandum quidem, Interpretem non tam verba, quam ipsum germanum sensum sapienter captare, ait ergo Nihil mirum, si cum ad Deum de Deo, re omnino sublimi, & arcana, loquutus fuerim, aliquando erraverim; ideo te non prohibebo, quin me errati admoneas. Quod enim tertia persona pro prima accipi soleat, insolens non est in Sacro sermone; præsertim cum prima persona subsequens sic exigit. Et illud *levavi*, prætermissum est ab Interprete, vel conjunctum cum loquutione, quod putaret referri ad sermonem; sicut enim *Levare*, vel suscipere peccatum, aut pœnam, est condonare; ita *levare sermonem*, est loqui: quem eundem sensum Symmachus expressit; *Quia ad Deum loquutionem assumpsi; non recuso interpellari*. Si tertia illa persona omnino retineatur, sensus eodem recidet. Cum quis de Deo loquutus labitur, ego soleo facile condonare lapsum, & indulgere erranti, homini videlicet non satis callenti Divina. Similiter & te, ò Iob, facere oportet, ut mihi erranti condones, & si quid nosis melius, ostendas: te videlicet meliora docentem *non prohibebo*, non interpellabo. Vide quantum præstet perspicuitas, & fides Vulgati, aliorum parum fidis argutiis, & obscuris interpretationibus.

Levare sermonem. *Symmach.*

3 *Præpositio varia.* אל *Regia.* *Pagnin.* *Onchel.* Nunc minutiora quædam ad singulas partes: *Ad Deum loquutus*. Præpositio, *El*, aliquando *ad*, aliquando *de*, significat juxta exigentiam loci. Ut Gen. 20. 2. *Dixit de Sara uxore sua, Soror mea*, quod alii legunt; *Dixit ad Saram uxorem suam*, vel, *super uxore*. Et cum aliis etiam præpositionibus ultimi casus frequenter permutatur; pro *Cum*, Gen. 49. 29. *Ego congregor ad* (eadem præpositio, *cum populum meum. Sepelite me cum* (*ad patres*. Sic Onchel. & alii Hebraizantes) *patribus meis*. pro, *in*. Genes. 25. 55. *Pones in arca*. Hebraice, *ad arcam*. Pro *super*. 1. Reg. 17. 49. *Percussit in fronte* (Septuagin. *Ad frontem*, vel *super fronte*) sic hoc loco *ad Deum*) de Deo, de rebus divinis, super arcanis divinæ providentiæ.

LXX.

4 *Levare sermonem.* *Loquutus*. Dixi in Hebræo haberi, *Loquutus levavi*, idest locutionem levavi, vel assumpsi, quod nos dicimus, *Levantar platica*. Vide quæ diximus super c. 27. vers. 1. n. 2. & 3.

סבל *Non prohibebo*. Verbum *Habal*, ut aliquando diximus, significat obligationem, aut colligationem strictissimi vinculi,

qualis

Verbū prohibendi, quid proprie.

qualis pignoratio est, aut dolor, quo homo cōstringitur, vel parturiens dissipatur, corrumpitur: inde significat pignorare, aut corrumpere, vel dissipare. noster dixit, *Non prohibebo*, quod eleganter convenit, cum primaria significatione, non te constringam, non te impediam, liberam tibi dicendi, & respondendi facultatem, & optionem relinquo, neq; os tibi obstruam, neq; obligabo linguam Septuag. illam alteram *pignorandi* significationem elegerunt; *Non auferam loco pignoris*. Quod Nicet. sic elucidat: *Non quia ipse dicendo sum Dei causam complexus, idcirco abs te quasi nomen quoddam, & æs, alienum exigo, quin potius quamvis nulla mea prorsus oratio, a nunquid ad me reprehendendum habeas, videre cupio. Ego interim silebo.* q. d. Non te urgebo quasi severissimus exactor, neq; opprimam negata respondendi facultate, quasi oblato pignore, & facultate solvendi. Aliā etiā non multo leniorē interpretationē ex aliorum sententia, vide apud eundē Nic.

LXX. *Nicetas.*

Cæterum, quod alii dicunt, *Non destruam*, non dissipabo, non corrumpam, tuam videlicet responsionem, sicut utrumque admitti potest, ita sine illo verus, & simplex constabit sententiæ explicatus.

5

LXX. Interlocutio quid dicatur in Iure. L. 1. § hunc. D. de app. L. 15 § ia vendit. D. de re jud. Gregor. Arrogantium ingenium. Eccl. 19. 23

Si erravi. Septuag. fere ex Hebræo; *Absque me videbo*, Propr *præter video*, vel *non video*. idest, si præter id, quod ego viderim, *Erravi, tu doce me*, instilla mihi, & salutari admonitione perfunde. Philip *Quasi in judicio constitutus, permitte interloqui.* Nam controversiæ, & lites objectionibus, & responsionibus peraguntur, quamvis in Jure interloquutio judicis sit dirimentis aliquid ex causa, non litigatorum. Perelegans est hoc loco Gregorii doctrina, & morum observatio: *Hoc*, inquit, *arrogantes proprium habent, quod ab auditoribus suis, nequid inordinatum dixerint, tunc requirunt, cum se laudabiliter aliquid dixisse cognoscunt: ata quod de dictis suis ambigūt, sed quod ad audientium judicio favores quærant. Sed de his, qui nequiter se humiliant* alibi diximus.

LXX. פעל

Si iniquitatem loquutus. Septuag. ex Hebræo, *Operatus*, idest, si mea oratione, contra jus, æquumque feci, injustitiæ, & errati convictus obmutescam: sin minus, nihil tuam offensionem veritus (plus enim veritati, quàm gratiæ, & personæ tribuo) permanebo in mea sententia, & quæ præterea habeo dicenda, proculdubio audies.

Vers. 33. Nunquid à te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? Tu enim cœpisti loqui, & non ego: quod si quid nosti melius, loquere.

1 *Incertitudo sententiæ ex multis oritur.*
2 *Duæ expositiones idoneæ.*
3 *Tertia expositio verisimilior.* Paa, *&* in pace esse, *ad debiti solutionem.* *Illustratus Salomon.*
4 *Displicere quid proprie. Expositio optima.*
5 *Sententiæ paraphrasis* Loqui alicui, *ad favorem.*

1

Gregor. *Philipp. Caietan.*

Divinandum nobis est in sententia perobscura, & sive Latina, sive Hebræa, & Græca inspicias, nihil lucidum, sed confusa omnia, & nimia brevitate perplexa. Quare nemo est, qui illi relativo, *eam*, suum peculiarem, antecedens non attribuat, mirabili prorsus varietate. Gregor iniquitatem, pœnam, falsitatem, disputationem, scientiam, stultitiam, calamitatem, mortem. Philippus, injustitiam, *Blasphemiam*. Cajet. *Hypocrisim*. Et quid non? Rursus verbi, *displicuit*, suppositum alii faciunt Deum, vitam, mortem, disputationem, & orationem ipsius Eliu. Denique si lectiones, versiones, interpretationes persequeremur, plus tenebrarum, quàm luminis afferemus: nam in singulis verbis sua est versionis, & lectionis, atque significationis diversitas. Maxime tantum probabilia afferre conabimur.

2

Prima expositio Hebræorū. R. Levi. Pa. Vat. Eugu.

Primo Rab. Levi Gerson, quem sequuntur Pagn. Vatab. Steuchus, non unam tantum, sed multas sententias latere putant, concisas, & singulas singulis fere vocibus per reticentiam quandam comprehensas, quod proprium esse solet hominum excandescentium, & mente atq; animo perturbatorum. Ergo sic legunt, atque dispungunt: *Numquid a te Deus expetit eam? quia displicuit tibi?* Complent vero atque perficiunt sensum hac ratione. Pagninus; *Numquid* convenit, ut à te egrediatur prævaricatio, ob quam *reddat tibi Deus* malum? *Quia renuisti?* quia tu elegisti vitam hanc. Vatabl. *An ex te provenire debet, ut Deus perficiat afflictionem illam, & te perfecto puniat? Nam abominatus es vitam tuam, elegistique mori, & non ego, & quid ad hæc respondere possis?* Eugubinus hanc sibi interpretationem satis esse fatetur, atq; utinam satis cohærens esset cum antecedentibus, & subsequentibus: cum enim subintelligentię multū habeat, intelligūt enim singulis vocibus quodlibet, at nexū contēpserunt.

Secunda expositio Latinorū. Gregor.

Secundo Gregorius proxime refert ad *iniquitatem* quæ præcessit, ac si diceret Eliu; Ego coram Domino rationes positurus sum, cur modo iniquitas mea à te reprehenditur, quæ constat, quod in judicio à te non requiratur. q.d. Eliu; Nihil est, ò Iob, quod meum erratum, si quod est, moleste feras: nam illius rationem, aut pœnam à me repetet Deus, nō à te. hoc fere Latini omnes sequuti sunt Sed contra hoc est, quod Iob nihil loquutus est, quo significaret molestam sibi extitisse orationem Eliu. At inquis, si non verbis, tamen ore, gestu, oculis bene est. at quomodo nunc Eliu renuit judicari, & refelli a Jobo, quem proxime superioribus verbis constituerat judicem suæ orationis? Respondet Gregorius; *postquam de errore doceri se petijt, subitò ab humilitatis specie ad verba tumida excusationis erupit, quia omnino difficile est, ut elatio, qua regnat in corde, non erumpat in voce: diu quippe morari non possunt in ipsa humilitatis imagine, quam specie tenus sumunt.* Vides quid videatur hæc interpretatio habere coactum.

D. Thom. Nicolaus. Dionys. Hugo. Titelman. Gregor.

3

Tertia Græcorum expositio verisimilior.

Tertio Græcorum nexus, & expositio mihi probabiliores. indicaruut illi: curabimus nos jurare, & promovere. Sic illi legunt. *Numquid à te reddet eam, quia tu expelles, quoniam tu eliges, & non ego?* quod sic elucidat Nicetas ex translatione Comitoli; *Num meorum verborum est tibi pœna persolvenda? ne igitur omittas; sed quæ mihi dicta sunt reprehendas: tuum enim est deligere, atque dijudicare, rectene an secus fuerim loquutus; non meum, qui dixi.* Annotationes Vaticanæ Septuag. hanc ipsam sententiam paulo aliter descriptam tribuunt Polychronio; *Non ne tu debes reddere vices sermonum meorum? ne igitur repellas, sed redargas.* Quæ exponendi ratio, ut cum Hebræo convenit, ita non longe abest à Latino. Nam *expetere*, est verbum *Salam*, quod *pacem* significat, non solum post dissidium, sed etiam post solutionem, & redditionem, vel repetitionem alicujus debiti, cum debitor, & creditor nihil amplius habent, quo dissidere possint. Quare ab Interprete vertitur *pacificare, reddere, restituere, solvere*. Ergo hoc loco *repetere*, est tanquam debitum. Et idem, *Deum reddere* à Jobo; Idest, efficere, ut Jobus debitam pœnam, rationemve reddat, restituat, solvat; sic ad pacem, & concordiam cum creditore redeat. Exemplum hujus significationis, & Analogiæ habes Proverbior. 13. 13. *Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat* (nam detractor reus est delicti, & pœnæ non levis debitor; insuper obligatus restituere famam detractione sublatam) *Qui autem timet præceptum* (de non detrahendo, posteaque de restituendo, quod injuste abstulit) *in pace versabitur* (nihil debet, nihil restituere tenebitur.) Quod deinde sequitur.

Polychron. שלם *Pax ad debiti solutionem.*

4

Displicere quid proprie. מאס *August. LXX.*

Quia displicuit tibi; Proprie est abjicere, reprobare, repellere, cum nausea, & fastidio, id quod nobis displicet, id est; Etiam si tibi mea oratio displicuerit, etiam si cum nausea, & tædio audieris, at sine nausea, & fastidio debes me admonere Sic August. per præteritum etiam legit; *quia tu repulisti*. Si autem cum Septuag. futurum legamus; *quia tu expelles*, sensus erit; Tuum est, ò Job, repellere, & reprobare quod minus bene dixerim. Cum autem forsan innueret Job minime sibi esse in animo amplius loqui, extorquere nititur responsionem. huc spectare videtur Paraphrasis Tygur. *An à te oratam disputationem alius absolvit: quia tu jussisti?*

Tygur.

Simplex sententiæ elucidatio.

Sed secundum aliorum interpretationes, meam afferam. Cum postulasset Eliu admoneri, & refelli, si quid errasset, paratissimus audire sine interpellatione: nunc subjicit; Me, inquam, admone, redargue, corrige; sic enim ego à te expeto: mihi redde meorum verborum vices, dum tamen à Deo increpando, & ab illius æquitate, & Providentia criminanda abstineas. Nam tuum ego de me judicium à te requiro; Deus non item, non enim ille à te dijudicari expetit, neque reddi suorum arcanorum rationem, nihil illi debes reddere responsi, sed obmutescere potius. Huc spectavit Isidorus. *Num censes fore, at Deus absque consilio tuo nihil agat?* Mecum igitur disceptandum, non cum Deo; præsertim cum testatus fueris, neque tibi Deum, divinasque agendi rationes placuisse, neq; illius tibi justitiam satis probatum iri. Facit cum hoc expositio Philip. *Ob hoc displicuit tibi Deus, dum ejus justitiam, qua te punivit insontem non vis veram esse justitiam: Nunquid à te ipse exigit, at Blasphemus esses?* In te

Isidor. *Philip.*

diffi.ili

difficili non rejiciendum, quod cum aliqua verisimilitudine dicatur. Quæ deinde sequuntur, faciliora sunt.

בחר *Tygur.*

Tu enim expetisti. proprie ex Hebr. & Græco. *Tu elegisti*, aut, eliges. Tygur. *Tuu est optio*, ut vel probes, vel improbes, & refellas, quæ à me dicta sunt: tuum autem est eligere, & probare veriora: Tuum item est loqui, & absolvere disputationem hanc, ut qui cœperis: nos enim nunquam te lacessivimus; sed tuis lamentis aditum nobis ad redarguendum patefecisti: tu itaque & materiam dicendi, & primas partes elegisti. Ut significet se de rebus divinis non invitum, & repugnantem loqui, tantum ut refellat Jobi errores.

August.

Quod si quid nosti melius. Addit August. quasi ex textu Septuag. *Tu reprehendens me ipsum forte reprehendendum non video*? docetque ipse Augustinus interrogante r legendum. Ementita iterum humilitatis species.

Gregor. Sueta verbi phrasis.

In Hebræo præterea, & Græco nulla dubitatio. *Quod nosti, loquere*, quamquam Gregor. ex ipsa nostræ lectionis forma utilitatem invenit: *Non ais*, inquit, *quia melius nosti: sed si quid melius nosti: nimis hoc ipsum superbusse est, de meliore scientia dubitasse*. Adde etiam dubitationem hanc, perinde valere ac si aperte negasset Jobo vim ullam intelligentiæ, ut jam dicet.

Vers. 34. Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me.

Vers. 35. Job autem stulte loquutus est; & verba illius non sonant disciplinam.

6 Sed quid, inquam, verum de rebus judicium à Jobo requiro? quid meam orationem probare cupio homini stulto, & indisciplinato? quid ille sine ulla bona arte, sine ingenio, sine literis respondere poterit, quam quod hactenus imprudenter, & temere dixit? Viros ego rerum expertos, scientesque requiro, quibus meam sententiam facile probabo. Nemo quippe sana erit mente, qui mecum non sentiat: nemo qui ulterius disputantem, libenter non audiat.

Philipp.

Viri intelligentes. Observat Philip. Eliu se convertisse ad eos, qui cominus assistebant. Quantum, bone Deus, industriæ, & artis in homine arrogante ad captandam vulgi gratiam! Quàm turpe, benevolentiam turbæ imperitæ blanditiis, & assentationibus, atque commendatione Sapientiæ mendaci velle colligere! Quod observat D. Tho.

D. Tho.

discrimen, ut *viri intelligentes loquantur*, idest, objiciant, & *Sapiens audiat*, paratus respondere objectionibus Eliu, non est solidum. potius *loqui*, aut dicere *alicui*, videtur esse in gratiam, & favorem alicujus. q. d. *Intelligentes*, & ut in Hebr. est, *cordati*, mecum consentient, & Sapientes meæ sententiæ auscultabant, atque subscribent, Jobum stultitiæ, & impœnitentiæ condemnantes. Per *viros*, autem *cordis*, aut cordatos, intelligit Cajetanus, *Homines servantes cor mundum, aut saltem redeuntes ad cor*. Sed certum, esse periphrasim Sapientiæ, quæ sæpe tribuitur *cordi*. Septuag. *Intelligentes corde dicent hæc*. Quod sequitur ex Hebræo expresserunt Septuag. *Job non intellectu loquutus est, verba ejus non in scientia*: quamquam in Hebræo per futurum, *non intellectu loquetur*: ut significet nihil deinceps expectandum à Jobo, quam quod hactenus constanter asseruit.

Loqui alicui pertinet ad favorem.

Caietan. Sapientiæ circumloquutio.

LXX.

Vers. 36. Pater mi, probetur Job usque ad finem; ne desinas ab homine iniquitatis.

1 *Paraphrasis sententiæ Eliu oratio artificiosa. Pronomina possessiva ad amorem.*

2 Pater, *ad creationem*. Juppiter Pater. *Deus communicans creaturis paternitatem. Illustratus Paulus.*

3 Pater, *honoris, & reverentiæ nomen. Parentes Dei imago.*

4 Pater *nomen severitatis, & providentiæ. Illustratus Paulus.*

5 *Tribulationes ad probandum, & ad cruciandum.*

6 *Verbum* vertendi *severum. Usus Epithetorum apud Hebræos*. Homo peccati, *apud Paulum.*

1 Sed cum nihil, *inquit*, mea oratione proficiam, neque potuerim in bonam partem restituere hominem perditi sensus, & obstinati animi, atque adeo neque numen ipsum iratum inflictis in illum plagis ad sanitatem revocarit, illud mihi tantum reliquum est, ut qui tuam, Pater sanctissime, tuorumque filiorum causam tueri institui, tuus nimirum filius, & tui honoris amplificandi zelo inflammatus ego, te orem atque obtester, quando Jobus paterna tua indulgentia, & benignitate se indignum præstat, ut paterna illum severitate, nihil de supplicio remittens, amplius exerceas, & quamdiu ille in suo scelere & errore perstiterit, tamdiu excrucies: quod exemplum futurum sit improbis hominibus, ut ab impietate, & blasphemia aliquando deterreantur. Incredibilis sane eloquentia Eliu, & affectus animi, atque orationis mirabiles. *Pater mi*. Quantum, ad depellendam omnem odii, & pravæ affectionis suspicionem, probare vult suam charitatem erga Deum. Dixi aliquando hæc pronomina *meum*, *tuum*, *suum*, delicata esse, & plena affectionis, præsertim apud Poetas; quos enim diligunt, suos nominant, & tantundem refert dicere, *meus*, aut *tuus*, ac si dicerent, *dilectus*; & is qui curæ, & cordi est. Huc spectat concursio illa triplex ejusdem pronominis Cant. 8. 12. ut in Hebræo, & Græco habetur, *Vinea mea mihi coram me*.

Artificiù eloquentia Eliu.

Pronomina possessiva pertinet ad dilectionē.

Sen. in Hipp. act. 2. Prop. l. 1. Elegan. 9. Ovi. Epis. Hyps.

Sed quid nomine illo, *Patris*, designare vult Eliu? Expositores frequenter ad creationem referunt; ergo Deum magnifico illo Creatoris omnium nomine compellat. Philipp. *Patrem vocat, quia ab ipso est homo creatus, & conditus*. Et quidem cum Jovem Patrem omnium vocabant, auctorem rerum omnium fatebantur, ac vitæ largitorem Bythini, ut scribit Arrianus in Bythiniacis, consuevere montium cacumina conscendere, ac *Jovem Pappam*, salutare. Scythæ vero, ut refert Herodotus in Melpomene, *Jovem Pappæum* dicebant; imo, & Hieronymus Ephes. 3 censet id nomen à Deo creaturis communicatum, cum dicat Apostolus, *Ex Deo omnem paternitatem nominari in cælis, & in terra. Paternitatis*, inquit, *nomen ex semetipso largitus est omnibus; sicut enim solus bonus dicitur, ita & solus Pater, quia creator est omnium, & universorum causa substantiæ, præstat cæteris, ut patres, esse dicantur*. Quare, & Adam quod à Deo creatus sit, filius Dei dicitur, Luc. 3. 38. & inferius; *Quis est pluviæ pater*. cap. 38.

2 *Pater Deus quia Creator.*

Philipp.

Iupiter pater.

Arrianus.

Herodot.

Hieron.

Sed alii honoris, & reverentiæ ergo existimant nunc Deum nominari *Patrem*: ut Eliu latenter vellicet Jobum, qui Deum videatur injuria, ut hostis lacessere, quem potius omni religione, & pietate, ut filius parentem, colere debuisset. simul ergo erga Deum religionem commendat, atque justorum omnium, & filiorum Dei benevolentiam conciliare nititur, ut qui communem omnium causam pro communi parente suscepisse videatur, non odio cujusquam aut invidia, sed paterni, idest Divini honoris zelo quodam, & ardente studio. Est videlicet *Pater*, honoris nomen, atque adeo præcipimur honorare parentes; multo vero sanctius, & religiosius Deum, cujus imago sunt parentes. In quam rem eleganter dixit Philo lib. de Decalogo, initio 4. præcepti. *Præceptum de honorandis parentibus situm in duarum tabularum confinio conjungit ambas. Et sunt qui audacius exaggerantes nomen parentum, ajunt patrem matremque Deos conspicuos, illius ingenitì imitatores fingendis animantibus*. Proclus vero, parentes esse simulachra, & imagines Iovis omnium patris: quare qui in deorum simulachra impios se præstiterint, in Deum, utpote in prototypum, impietatem refundere. Vide Gell. lib. 4. c. 14. Plutarch. in Laconicis.

3 *Pater ad honorē, & reverētiā.*

Parentes imago Dei.

Philipp.

Proclus.

Gellius.

Plutarch.

Ego vero ad subjectam materiam de Divina Providentia, & æquitate nunc referendum existimo *Patris* nomen, quo videtur Eliu, & Providentiam, & paternam etiam Dei severitatem adversus Jobum statuere. Nam est *Patris* nomen, Providentiæ quoque, & severitatis. Providentiæ, & curæ illa sunt, Sap. 14. 3. *Tua Pater Providentia cuncta gubernat*, & Matth. 6. 32. *Scit Pater vester cœlestis, quia his omnibus indigetis*. atque ad Moysen, & Aaron populi res curantes, refert Augustin. id Psalm. 77. *Coram patribus eorum fecit mirabilia*. Propter rerum necessariarum Providentiam, & curam dicit Joseph Genes. 45. *Fecit me quasi patrem Pharaonis, & Dominum universæ domus ejus, & Principem in omni terra Ægypti*, quæ non tam pertinent ad magisterium, consilium, charitatem, quam ad œconomiam. Sed est in hanc Paternitatis Providentiam, illustris locus Ephes. 4. 6. *Unus Deus, & pater omnium, qui est super om-*

4 *Patris nomen providentiæ, & Severitatis.*

August.

Hieron. per omnes, (Hieron) *Quia auctor est omnium*, est videlicet Providentia coniuncta cum Creatoris maiestate) *&* per omnia (Theod. Chrys. *Providens, videlicet, & gubernans*. Theodor. Chrysost. Hieron. *Quia nihil absque eo est*. Chrys. *Inhabitans propterea, & suam domum curans*) Ergo opportune *Patrem* compellat Eliu, agens de Providentia, & ad corripiendum, deterreodumq; Jobum. Nam illa etiam severitatis paternæ sunt, Sapien. 11. 11 *Tanquam pater monens probasti*. Et iterum *Flagellat omnem filium, quem recipit, quis enim filius, quem non corripit pater?* Vide 2. Clemens Rom. Reg. 7. 14. Ps 88. 31 Clem lib. 4. Apost Constit. hortatur parētes ad severiorem filiorum correptionē, *Ne vereamini eos graviter castigatos corripere*. Quare Divinam severitatem Eliu advocat ad diutius excruciādū Job.

5 עד נצח *Probetur* inquit *Iob usque ad finem*. Pleriq; Latinorū *ad mortem usque*, quod in originali habeatur, *usque in sæculum*, vel, *in sempiternum*. Sed Vatabl. *Longo tempore* Greg. *Adhuc*, Philipp. *Iugiter*. Sed elegantissime Vul- Vatabl. Gregor. Philipp. gatus, *usque ad finem*, quod sonat victoriam quandam: Vince, o Deus, triumpha, proculca hominis istius pervicaciam; rem hanc ad exitum usq; persequere, quo usque Job erratum agnoscat, & se tibi dedat; ne deseras suam causam, sed obtine; nihil remittas de supplicio, dū ille in suo scelere perstiterit. Illud etiam ad rem facit, Tygurin. בחן quod dixit Tygur. *Res Iobi discutiantur exactissime*; sic enim obtinebis, Deus, in hoc iudicio. Sed quod ait, *probetur* proprie dicas etiam, examinetur, discernatur iustus ne sit, an impius. Si iustus nihil illi nocabit ignis, sed expurgabit, & mundabit omnem scoriam: si impius, fumabit adhuc, & in vanissimas querimonias, verborumq; levissimorum favillas totus abibit. Forte vero alludit ad paterna Dei viscera intligentis suis filiis plagam, ut probet, admoneat: quos enim non ut filios, sed ut hostes digno supplicio afficit, non probat cruciatibus, sed confessionem extorquet, sed condemnat. *Cum enim Israelitæ tentati sunt, & quidem cum misericordia disciplinam accipientes, scierunt, quemadmodum cum ira iudicati impii tormenta paterentur. Hos quidem tanquam pater monens probasti: illos autem tanquam durus rex interrogās condemnasti*. De discrimine autem tribulationum, quæ vel ad probationem, vel ad supplicium mittuntur, diximus superius. Caiet. vero existimat nonnihil habere hoc verbū ironiæ & amarulentiæ, cum enim hoc velit constanter Job, ut suæ ærumnæ ad examen, & probationem sanctitatis, & innocentiæ sint, non ad supplicium sceleris alicuius, occurrat per ironiam Eliu; Sane quidē *probetur* Job, sed probetur diutius, excrucietur; neq; unquam finem accipiat hæc probatio. quod quidem proprium est supplicii, quod obstinati animi perpetuū est, non *probationis*, quæ temporaria esse solet. sicut Scriptū est; *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio iucūditatis* Et iterum. *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur: Quemadmodum misertus est pater filiorum misertus est Dominus timentibus se*. Sunt oīmirū parētū in filios iræ celeres, nō graves, ut Plut. dixit.

Deus tribulationibus crucians impios, purgans iustos.

Sapien. 11. 10. 11.

Caietan.

Ironia cū amarulentia.

Eccl. 1. 29

Ps. 102. 9.

Plutarc. li. de educandis liberis.

6 שיב *Ne desinas ab homine iniquitatis*. Quod in Hebræo est, ansam dedit varietati interpretandi. Sic ex verbo, *Propter conversiones*, vel, *super responsionibus ad viros iniquitatis*, vel, *in hominibus iniquis*, nam verbum, *Sub* primario significat *converti*, aut *redire*, & deinde *respondere*, quod *respondens* convertatur ad eum, cui respondet. *Respondendi* itaq; significationem amplectuntur Tyg. Pag Reg *Ut paratæ sint responsiones contra pravos homines*; sic etiam Vatabl Nam iis, qui Jobi sententiam secuti fuerint, respondebunt eædem calamitates, & supplicia. Illud valde invitum, quod Caiet. ait, *Quoniā responsiones Jobs sunt responsiones viri iniqui*. Eandem significationem probarunt Septuag. Sed ita ut Eliu conversus ad Job illum doceret modum respondendi. *Verumtamē disce, Iob, ne dederis ultra responsionem sicut insipientes*. *Noli* (inquit Nicetas) *eosdem amplius usurpare sermones*: Sed videntur sane enervasse sententiam alioqui vehementem. Alii elegerunt illam primariam significationem *convertendi*, vel, *avertendi* Ut hoc insigni severitatis exemplo convertantur impii ad sanctitatem, avertantur ab impietate. Sed quidem Interpres *conversionem illam* pertinere existimavit ad exercitationem, & jactationem alicuius per ærumnas, sicut eadem omnino significatione, quamvis ab alia radice, dicitur, Prov. 12. 7. *Verte impium, & non erit*, nam ad suppliciū & verbera pertinet. *Dar le una buelta*. versa impios, exerce, iacta; peribit, & evanescet statim fucata felicitas Ita nunc; *propter Iob, conversionibus hominum iniquorum*. Illum exerce, verte, inverte, iacta, non permittas quiescere, non desinas illum iactare, & super illum convertere manum, ut meretur homo insignis improbitatis: id enim significat, *Homo iniquitatis*, qua phrasi, Apostolus appellavit Antichristum, *Hominem peccati* quem definit Theodor. *Qui omnem operationem Diaboli in se suscipit*. proiectus ad omnem facinus, quod alibi dicitur, *venundatus, ut faciat malum*. nam huiusmodi constructiones per genitivum non afferunt tantam vim Epitheti, ut si dicas, homo iniquus (genitivi enim nominis substantivi adiectivum fiunt in Hebræo) sed præterea afferunt vim perpetui cuiusdam Epipheti, & excellentiā in illo genere, ut quod statim addit Paulus, *Filius perditionis*, insigniter perditus. *Homo peccati*; famosus peccator: nam genitivo nominis substantivi constructo cum alio substātivo, etiā si pluralis numeri non sit, tū excellentiā quandam tum epitheta circūloquuntur Hebręi.

Tyguṛ. Pagnin. Regia. Vatabl.

Caietan.

Nicetas.

Verbum vertendi, severum, & ad supplicium.

הפך

Homo iniquitatis. 2. Thes. 2. 3.

Epithetorum vis, & usus in Hebræo.

Vers XXXVII. Qui addit super peccata blasphemiam; inter nos interim constringatur, & tunc ad iudicium provocet sermonibus suis Deum.

1 *Varius explicatus. Eligitur præstantior, & elucidatur paraphrasi.*

2 Constringere, explodere *quid*.

3 *Artificiū orationis Eliu.*

1 PEodet ex varietate superioris sentētię, huius quoq; varietas, nam si illa non restringatur ad Jobum, neq; hæc. Nisi Jobi (inquit) blasphemiam coerceres gravissima, & diuturna plaga, *non defuturus esset, qui scelus peccato cumulans inter nos plauderet, ac verbis cum Deo litigaret*. Sic Tyg. Sed præstat sensus alter de ipso Jobo: Ad peccata superioris vitæ, hypocrisim, avaritiam, & reliquos errores, *addit*. in Hebræo, *addet*: non enim poterit ad sanitatem adduci *blasphemiam* proprie, scelus, prævaricationem, discessum à Deo, divinorum contemptum, divinæ providentiæ, atque iustitiæ criminationē: & verberibus quidem nihilo melior effectus, nihil de sensu remittit. Sed dum pertinax est in innocentiæ testimonio postulando, & sibi tribuendo, iniurius est erga Deum totius iustitiæ auctorem, qui neminem nisi propter scelera puniendum statuit.

Tyguṛ in.

פשע

2 ספק *Inter nos interim constringatur*. Nos interim, quod nostrum est, insignem hominis stultitiam refellemus, subsannabimus, explodemus, exsibilabimus; ne illius sceleris, & blasphemiæ participes nostro silentio videamur. Huc respexerunt Septuag *Et iniquitas super nos computabimur, multa loquentibus verba contra Dominū*. De verbo autem *constringi*, dixi supra, significare, plaudere, pulsare, explodere, & quicquid vel explodendo, vel plaudendo fit. Quare Thargum; *inter nos plaudit, & multiplicat verba sua coram Deo*, plaudit videlicet manibus, & canit de nobis triumphum. Alii; Sibi quasi in excellentibus meritis applaudit Caiet. Plaudet cum irrisione, & contemptu nostri, non enim dignatur nos responsione aliqua: tantum ad Deum appellat. Vatabl. *Explodet opinionem nostram*. Sed prælucet reliquis Vulgatus; Pulsemus, explodamus hominem, exagitemus, iactemus, ne impune audeat ad divinum iudicium provocare Philipp nostram cum Septuag lectione coniungit; *Condemnentur inter nos interim, & absq; crimine nostro erit, si postmodum Deum provocare tentaverit*. Nescio quid argutum Gregor. in hunc modum; Si nos Jobum rationibus urserimus, & in arctum concluserimus, fiet tandem ut reformidet divinū tribunal, quod strictius, & severius. *Ex nostra assertione cognoscat, quia nequaquam divinæ examinationi sufficiat*. Sic Gregorius.

LXX.

Cōstringere quid.

Thargum.

Caietan.

Vatabl.

Philipp.

Gregor.

3 *Tunc provocet*. q. d. Tūc minime provocare audebit; non multiplicabit verba coram Deo, obmutescet nimirum impeditus nostra correptione. Observa artificiosū, atque malignum disputatorem Eliu; jam enim petit responsionem nullam sibi adhiberi: jam rem totā committit Jobo iudicandam: iam ipse inique, & temere iudicat: iam Jobum laudat, iam vituperat, iam Jobum accusat multiloquij; ipse vero nullum disputandi finem facit.

Artificiū orationis Eliu.

CAPUT TRENTESIMUMQUINTUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Denuo instaurata oratione contra Job, & illius constantiam in sua innocentia tuenda, ostendit Eliu; quamvis Deo neque noceat, neque prosit mortalium sive impietas, sive pietas, Deum tamen pro sua munera integre, & incorrupte iudicaturum omnia.

1. IGitur Eliu hæc rursum loquutus est. 2. Numquid æqua tibi videtur cogitatio tua, ut diceres: Iu-
stior sum Deo. 3. Dixisti enim: Non tibi placet, quod rectum est, vel, quid tibi proderit, si
ego peccavero? 4. Itaque respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum. 5. Suspice cælum, &
intuere: & contemplare æthera, quod altior te sit. 6. Si peccaveris, quid ei nocebis? & si multipli-
catæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum? 7. Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid
de manu tua accipiet? Homini, qui similis tui est, nocebit iniquitas tua: & filium hominis adiuvabit
iustitia tua. 9. Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & eiulabunt propter vim brachii
tyrannorum. 10. Et non dixit: Ubi est Deus, qui fecit me, qui dedit carmina in nocte? 11. Qui
docet nos super iumenta terræ: & super volucres cæli erudit nos. 12. Ibi clamabunt, & non exaudiet,
propter superbiam malorum. 13. Non ergo frustra audiet Deus, & Omnipotens causas singulorum in-
tuebitur. 14. Etiam cum dixeris: Non considerat: iudicare coram illo, & expecta eum. 15. Nunc
enim non infert furorem suum: nec ulciscitur scelus valde. 16. Ergo frustra aperit Job os suum: &
absque scientia verba multiplicat.

PARAPHRASIS

CAPITIS.

VERS. 1. QUoniam nullum respondendi ad ea, quæ Eliu disputaverat, documentum præbuerat Iobus, rursus ad dicendum ille aggressus est. Et vel quod multiplicem causam agendam sibi esse intelligeret, vel quod propter animos suspensos, atque nova expectantes tenere cuperet, novam orationem exordiri in hunc modum cœpit.

VERS. 2. Stulte æque, ac inique à vero, & honesto aberrasti, ò Job, dum iustitiam tibi, & æquitatem; Deo iniustitiam, & iniquitatem impudenter affingis. Iustiorem enim te Deo incorruptissimo Judice asserere non vereris; quasi minime perpensis mortalium meritis, præmia ille aut supplicia distribuat, sæva quadam, nec non cæca dominatione, & potestate, ita ut ulla neque lege neque ratione; nec benevolentia, & studio erga sanctitatem; neque odio, & indignatione erga improbitatem, sed temerario quodam voluntatis impetu actus, omnino negligat humanas actiones, ex quibus nihil ipse nocumenti, aut emolumenti percepturus sit. Quare aberrasti sane toto cœlo, dum id cogitasti atque protulisti. Siccine tam falsam animo de Divinis iudiciis imbibisse opinionem? aut vero quid tibi venit in mentem, cum Deum iudicem poposcisti? Num id confidis fore, ut si cum Deo litigaveris, iudicio vincas? Perquam absona profecto cuncta hæc sunt à rectæ rationis, & sanæ mentis lege.

VERS. 3. Tu vero, quod cum omni ratione pugnat, dixisti non solum te iustum, & innocentem esse in Divinis oculis, sed & Deo ipso totius iustitiæ fonte iustiorem esse. Ac ne invidiosius verba tua exaggerare videatur, certe cum Deus te propter tua peccata puniendum statuat, si tuam te iustitiam, & innocentiam probaturum confidis, quid aliud efficies, quam illius iniquitatem asserere? & qui tam graviter de Deo conqueritur, profecto ostendit aliquid invenisse in Deo, quod sibi displiceat: atque ideo illum non esse omni ex parte sanctum, & incorruptum.

VERS. 4. Rursus dicere non es veritus, nihil damni, utilitatisve vel ex peccato, & scelere, vel ex pietate percipi posse, tum à te ipso, vel à quovis alio homine; tum ab ipso Deo. Quasi nihil ille probitatem curet. Ais enim: Quid ego proficiam à peccato meo? quidve lucrabor, si ab iniquitate recedam, cum innocentem, & impium pariter Deus consummat? Deus vero res humanas, utpote sibi inutiles, prorsus negligit.

Quia vero tui amici, vel quasi ignorantes, vel quasi assentientes corruptissimæ isti tuæ opinioni minime responderunt, amplam ego, atque magnificam responsionem tum tibi, tum illis pro mea sapientia adhibebo. VERS. 5.

Divina sane Providentia, ò Job, non est utilitate aliqua captata ex rebus humanis metienda. Id, quod ex Divini domicilii, & Divinæ sedis celsitate facile ostendam; nihil enim vel ex nostris bonis, vel ex nostris malis potest ad Deum pertingere; nihil ille ab inferiori mundo accipere potest; nihil illius sedes. Cælum, inquam, ab isto nostro mundo emendicat. Omni itaque ratione ille nobis superior est. Ac vide interim, adversus quem defensionem comparaveris; nempe adversus eum, qui te tanto est sublimior. Circumspice igitur, ac diligenter observa, atque omnem oculorum aciem, & mentis cogitationem intende in cælestem regionem passionis omnis, & corruptionis expertem. Contemplare nubes, & quidquid in cælo isto pleno luminibus fulget: Cæli enim celsissimam sedem tuis tu operibus neque deteriorem, neque illustriorem reddere poteris, quanto minus Creatorem ipsum, qui suis operibus infinitum eminet? VERS. 6.

Si à recto, & æquo aberraveris, quanam re illum lædes? Quamvis multum labores, & adnitaris, quid tandem efficies, quo illi incommodes? Non solum uno aut altero peccato nihil diminuis de Divina maiestate, & sempiterna illa beatitudine; sed neque si iniquitates, & prævaricationes, quæ cum Divinæ legis contemptu, & iniuria à te admittuntur, numero, & magnitudine infinita amplificentur; atque sive arte, & industria, sive aperta vi, & impetu contra Deum conferantur, nihil adversus illum valebit. Esto vero iustus sis, ut tu existimas, aut te deinceps iustificare coneris, num ideo magno aliquo Deum beneficio adstringes? Iustitia tua Deum aliquid iuvabis, aut illius felicitati, & bonorum omnium affluentiæ ex tuis bonis operibus, & pietatis exercitio aliquid adiicietur? non ille ambit tua munera, & dona: nihil illius manus amplissima, atque largissima ex tua ista brevissima, & angustissima vola capiet; quidquid enim habes, Divinæ manui, & bonitati acceptum referri oportet. VERS. 7.

Hu-

VERS. 8. Humanum profecto, non Divinum est, alterius aut iniquitate, & iniustitia lædi, aut iustitia, & beneficentia iuuari. id quod ex te ipso discere aliquãdo potuisti; læsisti enim multos tua iniustitia, & impietate; forte etiam alios muneribus aliquibus ac beneficiis sublevasti, & demeruisti Tum præterea sicut multa damna ab hostibus accepisti, ita multa quoque aliorum misericordia indiges. est quippe homo homini nunc Deus quidam beneficentissimus, nunc lupus sævissimus, atque nocentissimus. Cum Deo itaque non est tibi agendum, neque cogitandum tamquam cum homine tui compare, qui bonis eget, qui malis urgetur, qui sibi ipsi non sufficit; quem alterius hominis opera sive bona, sive mala attingunt: quippe non superioris naturæ, sed eiusdem humanitatis consortem. In quo mirabilis est auctoris naturæ providentia, qui non propter se ipsum, sed propter nostrum commodum homines ipsos devinxit misericordiæ, & beneficentiæ legibus sanctissimis

VERS. 9. Sed obiicies, ò Iob; Cur ergo tot Innocentes, tot miseri, & egeni homines gravissimis iniuriis vexantur à Tyrannis, & impurissimis hominibus, ut clamores in cælum cogantur tollere? Responsio in promptu est; Eos omnes, quos Deus vexandos tradit, non omnino innocentes extitisse: nam esto neminem læserint, at Divinorum beneficiorum immemores vixerunt: Cum enim homo homini nocere possit, quorundam peccata aliorum iniuriis ulciscitur Deus: Unde tot calumniæ, tot clamores, & eiulatus, tot immanes Tyranni: & quamvis quidem nostrorum operum vel lucra cælum non pertingant; at non ideo Deus est aut inscius, aut negligens nostrarum rerum: patent enim illius fores, patent quoque illius aures clamoribus humanorum scelerum, gemitibus, & singultibus miserorum. His excitatus Deus, imbecillioribus vim patientibus opitulatur; ac si quem invenit iustitiæ, & humanitatis cultorem, iustis honoribus, & præmiis prosequitur. Atque vel ex hoc ipso Divina providentia confirmatur, quod homines, quorum res agitur Divinam implorent opem, ut quantum possunt, voce in cælum contendant, inde opem adversus tantam improbitatis potentiam, atque petulantiam gratis sibi impendi, flagitantes.

VERS. 10. Illam sane afferret Deus miseris, & oppressis omnibus, qui Creatoris potentiam agnoscerent, & colerent; invocatus itaque lumen profecto sui auxilii prætenderet in obscura miseriarum nocte, & præsentissimum solatium afferret, atque lætissimas causas canendi, & agendi gratias pro salute consequuta. Nam si quis erga Creatorem suum, vel erga pristina ab illo accepta beneficia ingratum se præbeat, nihil mirum, si permittatur diu cum ærumnis conflictari, & à superbissimis Tyrannis pessundari. Hi vero permittuntur diutius fæliciter agere, supremi licet Iudicis, atque severissimi Iudicii prorsus obliti, nec non sanctæ Creatoris maiestatis negligentes; qui pro sua Potentia, atque Sapientia lucentem istam cæli faciem mirabiliter illuminatam nobis exhibuit, quæ nos ad carmina Divinasque laudes invitaret: qui suavissimis avicularum cantilenis die, atque nocte nos demulcet; qui tempora noctu atque diei ita distribuit, ut dum laboribus, & exercitationibus Divinis interdiu vacaverimus, at nocturnas excubias partim quiescendo, partim Divinas laudes cantilando transigamus. At obliti mortales Divinorum operum, si miseri sunt, franguntur animo, & concidunt: si potentiores, grassantur, & furunt adversus imbecillos, quod minime recogitent Deum iudicem æquissimum posse miseris salutem præsentissimam adversus ipsos Tyrannos afferre, & noctem miseriarum tristissimam in cantica lætissima convertere, atque magnificentissimis suæ potentiæ documentis exhibitis, materiam mortalibus præbere, quam lætantes, & exultantes canant, musicisque omnibus instrumentis concelebrent.

VERS. 11. Illud vero perpetuum est Divinæ sapientiæ, atque potentiæ beneficium maximum collatum mortalibus, quod illos præ cæteris animantibus sapientiæ, & intelligentiæ dono insignierit; atque cum in cæteris quædam prudentiæ, & intelligentiæ vestigia cernantur, sive terræ iumenta spectes, quorum actiones & quasi affectatæ ratiocinationes mirabiles sunt; sive avium genus consideres, quarum nonnullas plerique divinitus instructas arbitrantur; plurimas vero ad reddendas, & formandas humanas voces, ad sermocinandum, ad discendum, ad omnem calliditatem, & astum natas esse videmus; at homo solus mente donatus est, veraque sapientia; cui non solum intelligentia auctoris naturæ, sed proprium etiam, & peculiare suum iudicium consiliumque inest. Sed proh dolor, tantam humanæ mentis dignitatem contemnunt improbi obbrutescentes, degenerantes ad belluinos mores, ab omni humanitate, atque sapientia alieni. Docuit namque hominem Deus maiora, & meliora, quam iumenta terræ, quæ ex rapto, & mutuis cædibus vivunt; & quam volatilia cæli, quæ quamvis alarum præsidio à terra se subvehant, & sublime volent, sed tamen præter cantum, præter volatum, præter cibum nihil sublime sapiunt.

VERS. 12. Sed interim patientissimus iudex immanes has Tyrannorum belluas superbire usque, & insolescere sinit, atque feliciter agere, tum ut iusti diutius oppressi, atque calamitatibus exerciti cumulatiora præmia accipiant, tum vero ut improbi impunitatis, & improbitatis fructus tandem cumulatissimos percipiant Ideo sane nec clamantibus, & petentibus opem statim adest, respondetve Deus; sed tarditate, & patientia rerum agendarum opportunitatem maturat, & Providentiam confirmat.

VERS. 13. Hinc profecto effici potest, cum preces vanæ sunt, neque ea ratione qua oportet, funduntur, minime exaudiri à Deo: quamvis quidem eum quosdam audit, atque ope, & auxilio sublevat, quosdam vero quasi obsurdescens contemnit, non id temere facit, casuve aliquo, sed supremo consilio, atque æquitate, singulorum causis, rationibusque perspectis, atque perpensis. Cum vero etiam innocentissimos homines per iniuriam oppressos permittit diu cum gravissimis calamitatibus conflictari, non id facit: concipit enim, & meditatur supplicia in improbos, atque opis suæ conferendæ opportunitatem ad sanctorum salutem certissimam Cum enim ille omnia audiat, videatque omnia, quis putet frustra audire, aut videre; aut vero ita audire, ut distincte, & articulate non percipiat Tyrannorum clamorem, & pauperum gemitus, aut ita intueri horum innocentiam, illorum improbitatem, ut quasi per nebulam videat, ac non potius attentissime, & exploratissime cognoscat?

VERS. 14. Quamvis, ò Iob, Deus non corripiat subito impios, sed lento gressu ad improbitatis vindictam procedat, non ideo ille res humanas negligit, aut præterit; sed attentissime ex occulto, & quasi insidiis observat Esto enim tu, aut quivis alius Divinæ Providentiæ criminator dicere possit, Deum non intueri res humanas, propterea quod non se præbeat omnibus intuendum: at si paulum expectemus, videbimus proculdubio illum venientem cum virtute multa, & maiestate ad iudicium universarum nostrarum actionum severissimum. Neque vero quod tu, ò Iob, illum non videas, ille te non videt. Cum igitur adhuc integras non dederis scelerum tuorum pœnas, paulisper te expectare iubeo; citissime quippe ille aderit; repetetque de te digna supplicia. Illud profecto tibi salutare existeret, si nunc te ita exhibeas, tuorum suppliciorum, atque Divinorum iudiciorum adiutorem, & socium, ut & tuam culpam agnoscas, & illius de te iudicium tua quoque sustinentia, atque voluntate probes: hac tantum ratione iudicium Dei desideres. secus ad illius tribunal minime provoces Nam si temere perstes in consilio, expectandum tibi profecto erit, simulque perferendum quidquid inde ad te redundabit. Quod si sedatis querimoniis, iam non agas iudicem tuæ causæ, sed divinum iudicium libenter accipias, licebit profecto deinceps meliora indies à iudice tuo sperare; experieris enim indulgentissimum parentem, quem nunc sentis severissimum iudicem.

VERS. 15. Nunc sane spei nostræ in Deo reponendæ, & tempus, & locus est; cum Deus non omnem stomachum suum refundit in impios; cum non paria irrogat sceleribus

ſupplicia; ſed multo leviores à te pœnas exigit, quam vitæ tuæ ratio poſtulabat. Cum igitur in ipſo ſupplicio Dei benignitatem experiaris, non eſt quod meliorem ſpem abiicias; vel quod illius furorem crimineris; quaſi vel ſuæ indignationi, vel tuo ſupplicio modum non ſtatuerit. Nam perinde profectu ille te terit in ſuppliciis, ac ſi non niſi pauciſſima, & ea non valde gravia mortalium peccata cognoſceret; pleraque nimirum condonat; non valde patiea diſſimulat, de pauciſſimis tantum pœnas repetit; atque illius laudes idcirco non poſſunt à nobis digne celebrari; quia dum is inter nos judicia exercet, iræ ſuæ rationem minime ducit, nec culpas noſtras metitur, nec admodum obſervat Neque vero Jobus divinæ iræ magnitudinem meote adhuc informavit; neque multitudinem peccatorum ſuorum aſſequutus eſt. Si enim aſſequeretur, illud item aſſequeretur, nequaquam Deus in impios ſtomachum ſuum omnem erumpere.

Iam mihi ea his, quæ veriſſime protuli, colligere licet, Jobi orationem vanam omnino fuiſſe, atque ignorantiæ, & temeritatis pleniſſimam: & nihil eorum, quæ propoſuit, finem obtinuiſſe; fuit nimirum ſenſus, atque ſapientiæ inops, tantum verborum ſonitu, & quarimoniarum ſtrepitu clamoſa. Et quamvis oratione mea revinctus, nec verbum quidem habere poſſit, quod pro ſua defenſione faciat; video tamen illum ſtultitia, & verboſitate ſuum, in antiquo illo ſuæ innocentiæ tuendæ propoſito inhærere, ut verba verbis, inania inanibus accumulet; nimirum Dei præſtantem vim, ac toleraotiam, illius incomprehenſa iudicia non attendit.

Verſ. I. Igitur Eliu, hæc rurſum loquutus eſt.

1 *Verbum reſpondendi. Novum exordium. Arrogantium ingenium.*
2 *Sententiæ paraphraſis.*
3 *Multiplex acceptio æquitatis, atque iudicii. Mentis et conſcientiæ eſt ſuum tribunal Explicati Iſaias, & Ezechiel.*
4 *An Eliu per mendacium calumnietur Job Accuſatorum ingenium.*
5 *Præpoſitio, vel ab, ſerviens comparationi Vulgati defenſio. Explicati Ezechiel, Matthæus, Lucas.*

1 *Reſpondere pro loqui.*

QUod in Hebræo eſt, *reſpondit*, ſimiliter, & in Septuaginta, recte Interpres vertit, *loquutus eſt*. Nam hoc loco reſpondere, eſt ſimpliciter loqui. Quamquam alii Latini exiſtiment expectaſſe Eliu, an aliquid reſponderet Iob, ei vero tacenti, quaſi reſpondiſſe acri alia, & vehementi oratione, & interrogatione.

Videtur autem denuo exordiri; ubi enim multiplex cauſa eſt, multiplex etiam prœmium locum habet, ut ſuperius obſervavimus. Gregor. tamen ad loquentiam, & inſolentiam Eliu hoc potius referendum exiſtimat, *Omnes*, inquit, *qui multa loquuntur, in loquutione ſua ſemper incipere ſtudent: quatenus ſuſpenſos auditores faciat, quaſi novum aliquid audire expectantes, ut immenſa loquacitas, per ſubiuncta ſemper initia continuetur.*

Gregor.

Verſ. II. Nunquid æqua tibi videtur tua cogitatio, ut diceres, Juſtior ſum Deo?

Verſ. III. Dixiſti enim: Non tibi placet, quod rectum eſt, &c.

2 *Sĕtentiæ paraphraſis.*

STulte, inquit, æque ac impie aberraſti, ò Job, tibi iuſtitiam, & æquitatem, Deo iniuſtitiam, & iniquitatem impudenter attriboens; juſtiorem enim te Deo in corruptiſſimo Iudice aſſerere non es veritus; quaſi minime perpenſis mortalium meritis præmia ille, aut ſupplicia in mortales diſpenſet, ſua quadam, neque non cæca dominatione, & poteſtate, ut neque lege, neque ratione; non benevolentia, & ſtudio, erga ſanctitatem; non odio, & indignatione erga improbitatem, ſed temerario quodam voluntatis] impetu agatur: & minime curet hominum actiones, aut merita, ex quibus nihil nocumenti, aut emolumenti poteſt accipere.

Numquid æqua. &c. Aberraſti ſive ratione, & iudicio, dum id cogitaſti, & protuliſti: Septuag. iuxta Hebræum *Quare hoc exiſtimaſti in iudicio?* Græci ad judicium Divioum referunt, dupliciter: primo, *Quam animo de Divinis iudiciis ſubmiſiſti opinionem?* Secundo; *Quid tibi venit in mentem, cum Deum iudicem popoſciſti?* Alii de iudicia, quo *Deus* Jobum affligebat. Sed perquam aliene. Vatablus, *Judicium*, pro iuſtitia; *An*, inquit, *hoc iuſtum eſſe putas, quod dixeris? &c.* Algabienſis. *Numid confidis ſare, ut ſi cum Deo litigaveris, ſuperior ex iudicio diſcedas?* Sed profecto iudicium ego accipio pro mentis recta ratione, & legitima ratiocinatione, quod familiariter diceremus; *Que es poſſible, que tal ayas penſado en todo tu iuizio?* Nam recta ratio, & debitus modus rei cuiuſque iuxta rationis præſcriptum ſolet vocari *iudicium*. Iſa. 28, 26. ubi de Agricola ſermo eſt, qui docetur à Deo rectam rationem modum, & ordinem arandi, dicitur; *Erudiet eum in ſuo iudicio, Deus ſuus docebit illum.* Et Ezechias 34. 16. *Paſcam illos in iudicio.* Septuaginta, *Cum iudicio*, debito ordine, ut par eſt, & decet. Ergo quod *ſine iudicio* fit, aut cogitatur, cum lege rectæ rationis, & ſanæ mentis non quadrat. Tum etiam quoniam *iudicium*, & ius cum rectitudine, & recta lege rationis coniunctum eſt, ideo *iudicium*, pro recto, & æquo, & quoniam humana mens habet ſuum tribunal, in quo de rebus iudicat, & habet etiam conſcientia ſuam legem inſitam, ad cuius præſcriptum iudicare debet; ideo cogitationibus humanis tribuitur iudicium, & ut eleganter illuſtravit Latinus Interpres, *æquitas*, aut iniquitas Quare cum vere, recte que iudicat mens, æquum iudicium proferre dicitur, cum ſallo, iniquum; & à ſuperiori iudice, vel confirmatur, dicente; *Recte iudicaſti*, vel reprobatur, obiurgante; *Vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris?*

3 *Æquitatis, & iudicii varia interpretatio. Vatabl. Oſorius.*

Simpliciter iudicium acceptio.

LXX.

Mens, & conſciĕtia humana habent ſuum tribunal, & iudicium.

Vt diceres. In Hebræo, & Græco. *Quia dixiſti Juſtior ſum Deo.* Septuag. comparationem hanc abſtulerunt: quare ſimplici oratione utuotur; *Juſtus ſum ante conſpectum Domini* quod non ſemel, ſed ſæpe aſſerit Iob. Propterea appellat ad Dei iudicium, quod confidit ſe, ſuamque iuſtitiam iuſto, & incorrupto iudici facile probari poſſe. Atque hoc ipſum temeritatis damnatur ab Eliu, contendente, omnem humanam iuſtitiam obſcurari coram divinæ ſanctitatis ſplendore, ut initio c. 25. verſ. 5. explicuimus. Sed ubi nam Job dixit ſe *iuſtiorem Deo?* nuſquam ut apparet: ſic cenſent Gregorius, Philippus, & plerique Latini: quare exiſtimant mentitum Eliu, dum hoc mendacium impingit Jobo *Arrogantes viri* (inquit Gregorius) *habere hoc proprium ſolent, ut dum in nimia invectione prodeunt, etiam invehendo mentiantur: & cum non poſſunt reprehendere iuſte, quæ ſunt, reprehendunt mentiendo, quæ non ſunt.* Adde etiam id ſemper moris eſſe accuſatoribus, ut dubia pro certis; conjecturas pro re ipſa; veriſimile ſignum pro neceſſario aſſerant contra eum. Potuit itaque Eliu ex eo, quod Iob aſſeruit *ſe iuſtum coram Deo* imponere, quod dixerit, *ſe iuſtiorem*, quo reſpexiſſe videtur Philippus; *Eliu* (inquit) *ſenſum Jobi invidioſe verbis ſuis exaggerat.* Sed Divus Thomas, quem ſequitur Dionyſius, argutū aliquid meditatur: exiſtimat enim aſſerere Eliu dixiſſe Jobum non quidem expreſſis verbis, ſe *iuſtiorem Deo*, ſed virtute, cum dixit, *Non tibi placet, quod rectum eſt.* Quare non ait ſe dixiſſe, ſed ſic *cogitaſſe*; & ex ea cogitatione verba ſequentia profecta fuiſſe. Sed quidem hoc non eſt ſolidum cum in Hebræo, & Græco habeatur, *dixiſti*. Tandem Caietanus contendit, neque comparationem illam dictam à Jobo, neque illi impoſitam ab Eliu Quare præpoſitionem illam *Mem*, quæ ſubeſt in Hebræo, & poteſt verti, *præ*, vel, à, nunc reddendam eſſe, à, vel *ab*, in hunc ſenſum: *Iuſtus ſum à Deo*, vel iuſtificabor à Deo, vel iuſtificabo cauſam meam apud Deum.

Luc.7. 6.
Luc.5.42.
4 LXX.

An Eliu per mendacium calumnietur. Iobum. Gregor. Philipp.

Accuſatorum ingenium, & calumniæ Philipp. D. Thom. Dionyſ.

Caietan.

Ego vero exiſtimo, optime reddidiſſe Vulgatum, & præpoſitionem illam Hebræam aſſerre comparationem; atque adeo etiam ſi dicatur *iuſtus à Deo*, perinde valere, ac ſi dixiſſet, *iuſtus præ Deo*, vel, iuſtior Deo. ſicut etiam Matth. 11. 16 & Luc 7. 35 Dicitur

5 *Defenſio, & elucidatio Vulgati.*

Sa-

Prapositio A, vel Ab, servit comparationi.

Sapientia, ideſt, Chriſtus, vel Evangelica doctrina, aut divina lex, *iuſtificata*; ideſt, iuſtior declarata, & habita *à filiis ſuis* ideſt, præ Phariſæis, & Scribis; qui cum ſe filios profiterentur, Evangelio tamen, & divinæ legi repugnabant. Luc 18. 14. *Deſcendit hic iuſtificatus ab illo*. ideſt præ illo; Publicanus iuſtior effectus, & habitus Phariſæo. Nam illud ab, eadem ratione, qua denotat perſonam agentem, denotat etiam comparationem. Qui enim iuſtificat alium ſuo facto, vel confeſſione, prædicat iuſtitiam alterius præ ſua; ſicut qui condemnat, prædicat ſcelus alterius, ut eleganter oſtendit Origenes in Luc 18. Sic leviora peccata dicuntur *iuſtificari* a nefariis ſceleribus. Ezech. 16. 51. Et peccatores minus improbi dicuntur *condemnare* ſceleratiſſimos Matth. 12. 41. 42. Ergo Job non ſemel dixit, *ſe iuſtiorem Deo*, duplici ſenſu. Primo, quod ſi Deus illum propter peccata puniendum ducit, ut exiſtimant amici, facile ſuam ipſe iuſtitiam probabit adverſus Dei iudicium, & iniquam eſſe ſuam condemnationem, ſuppliciumque oſtendet. Secundo, ex ſententia etiam Eliu, quod qui ſe iuſtum, & ſanctum eſſe tam conſtanter defendit, tamque graviter de ſuis ſuppliciis cum Deo conqueritur, videtur Deum notaſſe rei alicuius, quæ ſibi diſplicet, utpote ſancto, & iuſto; Deum igitur non ex omni parte ſanctum, & incorruptum. Hæc ni fallor eſt ſimplex, & facilis nodi huius ſolutio. Videnda omnino ſunt quæ diximus c. 32. verſ. 2.

Elucidatio mentis, & ſententiæ Iob.

Verſ. III. Dixiſti enim, Non tibi placet, quod rectum eſt: vel quid tibi proderit, ſi ego peccavero.

1 *Particula aſſeverantis*. Jucundum *pro utili*. Placere *pro* prodeſſe.
2 *Enalage perſonæ. Prima, & ſecunda pro tertia, tertia pro ſecunda. Varia lectio. Dubitationis ſolutio.*
3 *Enalage. Iobi ſententia ſenſus.*
4 *Artificium, & tumor Orationis Eliu.*

1 *Auguſt.* Rurſus, inquit, dicere non ex veritus, nihil damni utilitatiſve ex peccato, vel ex pietate percipi poſſe. Particula, *enim*, recte reſpondet originali, *Dixiſti ſane*, vel, *quoniam dixiſti* Utrumque aſſeverationem affert S. Auguſt per diſiunctionem, *Aut dices*, &c. quod minus quadrat *Non tibi placet*, in Hebræo proprie. *Quid proderit*, aut, *quid commodabit*? ſed ſenſus idem. Nam quæ placent, commoda, & utilia ſunt Rurſus illud, *quod rectum eſt*, addidit Vulgatus, ut ſententiam illuminaret, & ſecundæ parti, quæ de peccato agit, ex oppoſito reſponderet.

Jucundū pro utile. בסן

2 *Vatabl. Oſorius.* Sed hoc loco oritur dubitatio, illud, *tibi*, ad quam perſonam referatur. Nam Vatablus cenſet eſſe *Enalagen perſonæ, tibi, pro mihi*. Idem ſequitur Algarbienſis. Et quidem familiare eſt, ut alteri dicere videamur, quod nobis ipſis dicere, & convenire volumus; Et è contrario aliquid de nobis dicamus, quod omnibus dictum volumus. Ut illud Matth. 18. 21. *Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?* Id eſt, quoties peccanti dimittere quis debet? ubi prima perſona pro tertia rurſus ſecunda pro tertia, Exod. 10. 2. *Et narres in auribus filii, & nepotum tuorum*, &c. id eſt, ut omnes enarrent filiis, & nepotibus ſuis. Tertia autem perſona pro ſecunda occurret nobis inferius, verſic. 15 Denique apud noſtrates frequentiſſimum eſt, ut ſecunda perſona pro prima accipiatur, quod plenum eſt affectu; ut illud Poetæ;

Enalage perſonæ.

Prima, et ſecunda perſona.

Virg. Eclog. 1. *Inſere nunc Mælibœe piros, pone ordine vites.*

Quaſi dicat, Inſeram ego? minime id quidem ita nunc ſecum ipſe colloquatur Job: *Quid* tibi, ò Job, proderit, quidve *placere*, debeat, *quod rectum eſt*, ex quo nihil capies utilitatis? Et confirmari hæc interpretatio poterit ex ſecunda parte ſequente, ubi cum Vulgatus iterum repetit. *Quid tibi proderit?* in Hebræo dicitur per primam perſonam? *Quid proficiam ex peccato?* quo etiam modo auctor Catenæ; *Quid faciam cum peccavero?* Auguſtinus? *Quid faciam, ſi peccavi?* Sed quamvis non multum interſit hoc vel illo modo accipias; illud videtur ſimplex, & germanum, quod videtur etiam Vulgatus voluiſſe, ut hæc dicantur ad Deum. Nam & ſimilem ſententiam attribuit Eliu ipſi Job ſupr. cap. 34. verſic 9. *Non placebit vir Deo*; &c. Qui locus omnino adeundus eſt.

Varia lectio.

Nicetas. Auguſt. Dubitationis ſolutio.

3 *Vel quid tibi proderit?* In originali eſt prima perſona, ut iam diximus, *Quid proficiam a peccato meo?* id eſt, quid lucrabor ſi à peccato recedam, cum innocentem, & impium pariter Deus conſumat; & cum me etiam nitidum, & *fulgentem manibus*, Deus ſuppliciorum *ſordibus intingat*? huiuſmodi enim ſententias protulit Job. c 9 verſ. 16 17. 20. 22. & cap. 10. 14. 15. Sed quidem Vulgatus nunc iterum voluit eſſe Enalagen perſonæ primæ pro ſecunda; mihi, pro tibi, ut eadem eſſet ſententia, quæ ſupra, c. 7. 20 *Quid faciam tibi*. quaſi dixiſſe videatur Iob, Deum utilitate tantum curare hominum res; & illas negligere, quæ ſibi inutiles exiſtant.

Verſ. IV. Itaque reſpondebo ſermonibus tuis, & amicis tuis tecum.

Quod hæc peculiaris Jobi aſſertio videtur ab amicis prætermiſſa ſine peculiari repugnatione, quaſi ignorantibus, aut conſentientibus cum Jobo, proponit ſe etiam amicis reſponſurum; quare non ſolum Jobo ſed etiam amicis ſuccenſet. Neſcio an lectio Septuaginta, aliquid contemptus contineat; *Ego tibi dabo reſponſionem, & iſtis tribus amicis tuis*. Nicetas; *Jobum cum amicis ideo coniungit, propterea quod iam victi eidem aſſentiebantur*. Amplam vero, atque magnificam reſponſionem præbet non quidem utrique aſſertioni, ſed ſecundæ: nam priorem ſatis, ſuperque impugnatam exiſtimat præcedente capite.

4 *Artificiū & tumor Eliu.* LXX. *Nicetas.*

Verſ. V. Suſpice cœlum, & intuere, & contemplare æthera, quod altior te ſit.

1 *Sententia Eliu Jobo male applicata.*
2 *Varia explicandi ratio, probata Latinorum.*
3 Suſpicere, intueri, contemplari, *quo differant*. Contemplatio *aucupum. Alluſio. Illuſtratus David.*
4 Æther *quid apud Sacros & Profanos.*
5 *Germana ſententia collectio, Eliu vendicatus ab errore.*

Contendit Elio hac oratione divinam providentiam non eſſe metiendam utilitate aliqua captata ex rebus humanis: id quod efficaciter probat Eliu, ſed nihil contra Job. *Fortes*, inquit Gregorius, *ſunt quidem ſententiæ. ſed beatæ Jobi perſonæ non congruunt*. Nam Job quaſi ex conditione ad Deum loquitur; Non aliter me excrucias, quam ſi ex meis cruciatibus voluptas tibi aliqua vel utilitas accreſceret. Tum etiam, quoniam amici frequenter illi pollicebantur huius vitæ præmia, aſſerit pietatem non expectare caduca bona, cum ſæpe ærumnis, & calamitatibus illam accipiat Deus. *Tanto itaque*, ut Gregorius ait, *Jobum increpationis huius tela non feriunt, quanto contra eum iniuſte mittuntur*.

1 *Gregor.*

Suſpice cœlum. Ex divina celſitate, & divinæ ſedis ſublimitate conatur oſtendere, nihil vel ex noſtris bonis, vel ex noſtris malis poſſe ad Deum pertingere Sed huius argumenti explicandi non una ratio eſt; Nam poteſt eſſe argumentum à minori; Si cœlum, quod altiſſimum ſit, nihil à nobis, & ab inferiori mundo accipere poteſt, quanto minus Deus, cuius ſedis celſiſſima cœlum eſt? Sic fere Latini, Gregorius, Divus Thomas, poſt hos alii. Græci vero Chryſoſtomus, Olympiodorus, potius referunt ad difficultatem cognoſcendi; *Vide*, inquit Olympiodorus, *adverſus quem defenſionem comparaſti, nempe adverſus eum, qui te tanto eſt ſuperior*. Placent Latini, pro quibus etiam faciunt ſequentes ſententiæ.

2 *Varia explicandi ratio.* *Gregor. D Thom. Chryſoſt. Olympiod.*

Suſpice, & intuere. Solent ea verba non raro coniungi; & primum affert intentionem quandam circumſpiciendi, & diligenter obſervandi, & ſcrutandi, qualis, qualiſve ſit res. Secundum vero ſimplicius, & [illegible], videlicet rem circumſpiciendo, & obſervando inve[illegible], videre, & intueri forte contemnendo, aut vero admirando, & venerando Sic iunguntur 1 Reg 17. 42. *Cum inſpexiſſet Philiſtæus, & vidiſſet eum* Septuaginta. *Vidit Goliath David, & contempſit eum*. 4. Regum 3 14. *Si non vultum Ioſaphat erubeſcerem, n[illegible]*

3 *Duo verba eiuſdē ſignificationis, ſed cum [illegible], & [illegible].* נבט ראה

quidem te (videas attentam, & diligentem observatinnem Septuaginta; Si respexissem ad te? *nec respexissem*. Septuaginta *Vidissem*) Psalm. 21. 18 *Ipsi vero consideraverunt, & inspexerunt me.* Thren 1 12. *Attendite, & videte*: Et Isa. 42. 18 *Caci intuemini ad videndum.* Septuaginta sicut in loco nostro; *suspicite, ut videatis*. id est, adhibete curam, ot videre possitis Evangelii lumen. Nam Pharisæi plane contemnebant lucem oblatam à Christo. Sic ait Eliu; Erige oculos meotemque, ut videre possis in cœlum Ut enim Origenes ait, *in cælum non suspicit is, qui cælum tantum aspexerit*

LXX.
LXX.
Origen.

Contemplari aucupū & insidiatorum.
שור

Et contemplare. Hoc etiam intuandi verbum mentis attentionem, & considerationem affert, qualem solet habere aucupes, & insidiatores. Ita Num. 23. 9 vertitur, *considerare*: & hic, *contemplari*, noo quidem ex aliquo edito loco quasi ex specula, sed potius ex abdito, & infimo unde ab eadem radice dicti sunt *insidiantes, quasi aucupes*, Ierem 5. 6. Psalm 5. 9 & 58 12. & 91. 12. Et pulchra allusione dixit David Psalm 58. *Deus ostendit mihi super omnes inimicos meos*, quasi diceret. Ipsi observant me attentissime: sed Deus pro me multo maiori attentione, & cura in illorum conatus, & consilia intendit. Hieron. *Deus ostendit insidiatores meos*: Ergo huiusmodi attentissimum conspectum cęlestis regionis, atque illius impassibilitatis, & Incorroptioois pracipit Jobo Eliu.

Allusio.
Hieron.

4 שחק
Æther quid proprie.
Hieron.
Apuleius Æther apud Latinos pro regione cælesti.

Æthera Voa *Sabbak* proprie significat id, quod levissimum, & tenuissimum est: quare *nubes* vertitur; Deuter 33. 26. Psalm. 88. 7. & similiter hoc loco Septuaginta, *Respice in nubes, quam alta sint te.* Semel vertitur, *aer*, Psalm 17 12. non semel *cęlum*, Psalm 88. 3. & infra Job 38. 37. *Æther*, vero hoc loco, & similiter ubi Septuaginta dixerunt Psalm 17 12. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris*. Hieronym dixit, *in nubibus Ætheris*. Ergo per Æthera, vel intelligitur quidquid in Æthera, & sublimi reginne super nos eminet; quo etiam modo Latini Æthera accipiunt: vel quod cum re præsenti malius quadrat, Cœlum, & quæ in cœlo sunt; ut sit repetitio, & expositio præcedentis atque hæc est Ætheris frequentior inter Latinos significatio, ut Apuleius definiisse visus est; *Ætheris, inquit, appellatione cælum ipsum, stellaque, omnisque sydera compago intelligitur.*

5
Varia interpretatio.
Rationis, & argumenti collectio.
Philipp.
Eliu vindicatur ab erroris calumnia.
Gregor.

Quod altior te sit. Latini omoes de Deo accipiunt. Græci de *nubibus*. Hebræa item de *Æthere*. quod videtur cohærentius: oam sequente sententia fiet similitudinis argumentive applicatio ad Deum. sensus utroque modo constat. Dei sedem celsissimam tuis operibus neque tu deteriorem, neque illustriorem reddere poteris; quanto minus Creatorem ipsum, qui suis operibus infinitum eminet? Ex his verbis, ingentis cuiusdam erroris Philippus damnat Eliu, *qui Deum*, inquit, *corporaliter locis contineri arbitratur*. Sed in hominem præsubtilem non caderet tam crassus error; neque in illius senteotiam recte iotellectam: non enim alligat Deum cœlo: sed potius extrahit, ut brevi Paraphrasi exposuit Gregorius. *Ex ipsis creaturis intellige, quas altiores se esse corporaliter vides, quantum a Divina potentia sublimitate distinqueris.*

Vers. VI. Si peccaveris, quid ei nocebis? & si multiplicatæ fuerint ioiquitates tuæ, quid facies contra eum?

Vers. VII. Porro si juste egeris, &c.

1 Operari, *pro nocere*. Peccare *quid proprie*. Iniquites *cum Dei contemptu*.
2 Multiplicare *ad numerum, & magnitudinem*. Facere *in malum* Timidiora, *simul calllidiora*.
3 *Quæstiuncula propositio.*

5
LXX.
על
Opera in malum.
Philipp.

Si peccaveris, & à recto, & æquo aberraveris, *quid ei nocebis*? qua nam re illum lædes? Proprie, & eleganter Septuaginta. *Si peccasti quid ages*? aut quid operaberis? Nam verbū *Pagbal*, non tam *nocere*, quam operari, & laborare significat. quasi dicat; Laborando, & adnitendo, quid tandem efficies, quo illum lædas? Detorsit sententiam à leni, & facili sensu Philippus, dum secundam partem accipere videtur pro conatu hominis repugnantis, & contradiceotis Divinæ vindictæ, *Si pro multitudine*, inquit, *peccatorum tuorum miseris in se voluerit, nunquid ei poteris contraire?* est enim expositio præcedentis partis. Non solum uno aut altero peccato nihil diminois de Divioa maiestate, & sempiterna illa beatitudine, sed neque *si iniquitates tua*, prævaricationes, rebellinnes, quæ cum Dei, & Divinæ legis contemptu admittuntur, infinitæ sint, etiam si iniurios, & blasphemus existas, quod potius quadrat, qoam quod Divus Thomas, existimat ex Latina proprietate *iniquitatis* significari peccata contra proximum.

Iniquitas quid.

2 רבב
עשה
Facere, quid proprie.
Timidiora, quo callidiora animalia.

Multiplicata fuerint: numero, & magnitudine amplificatæ; est enim origioalis vox, ut sæpe monuimus, ad numerum, & molem communis. *Quid facies contra eum?* Verbum *faciendi*, non solum sicut superius, laborem, & conatum affert, sed curam, artem, industriam, qua homo se comparat ad aliquid perficiendum, quasi dicat: Non solum illum labore, & viribus non lædes: nihil enim vales; sed neque industria, & arte ulla; non aperta vi, & impetu; sed neque callide, & maligne industria. Timidiora, & imbecilliora animalcula valent sæpe dolo, & industria, & quod vi non possunt, astu perficiunt; at contra Deum non vires, non consilium, industriave.

3
Dubitationis propositio.

Sane vero peccatum omne contra Deum est, & contra illius gloriam, dolorem illi affert; quod quia summæ illi beat tudini repugnare videtur, peculiari digressiuncula explicemus, an Deus aut peccato lædi, & violari; aut hominis pietate juvari, proficere ratione aliqua possit.

An Deo hominum peccata noceaot?

Ad peccati gravitatem, ex qua Deus dolorem mœrorem, ioiuriam accipere videtur, Digressio.

4 *Propositio eorum, quæ videntur probare Deum nostris peccatis lædi. Timoris materia qua Deus ex peccato homine dolens. Illustratus Moyses.*
5 *Deus contristatus hominum sceleribus Dolor, & tristitia quo differant.* Corripi, *quid. Illustratus Moyses, Sapiens, Isaias.*
6 *Peccata tum Deo, cum peccatori amara. Explicatus Moyses.*
7 *Peccatum contra Dei honorem. Contemptus Dei. Illustratus, Samuel, & Isaias.*
8 *Honor Deo impensus ab homine an sit Dei bonum. Deus amans suum honorem.*
9 *Superbia Deo invisa. Appetit spoliare Deum. Explicatus Jacobus.*
10 *Quomodo peccatum appetat destruere, Deum. Cur Deus rideat in nostris peccatis. Explicatus Jeremias.*
11 *Responsio obiectionum. An Deus vere amittat honorem ex nostris peccatis.*

4
Quæ videntur probare ex peccato lædi summum bonum.
Timoris materia quæ.
Arist. l 2. Rhetor. c. 5.
Deus ex nostris peccatis dolens.
Pagnin.
Dolor in Hebræo cū tristitia coniūctus.
עצב

AGe ergo, quæstiuncula locus iste examinetur, An Deo nocere possit ullum hominum peccatum? nam quamvis Deo nihil melius, at peccato nihil peius est, nihil Deo inimicius Et qoidem videri posset peccatum nocere summo, atque infinito bono, si Deus illud timeat: at timere videtur, nam illi dolorem, atque tristitiam affert. ut enim Philosophia docet, materia timoris dolor est; *Non enim* (ioquit Aristoteles) *cuncta timemus mala; sed quacumque magnos dolores, vel corruptiones adducunt, & quacumque ingentes videntur habere vires corrumpendi, aut ita nocendi, ut nocumentum ad ingentem tendat dolorem.* At peccatum adferre Deo maximum dolore constat, ex Genes. 6. 5. 6. *Videns quod multa malitia hominum esset in terra: &* (ideo) *tactus dolore cordis intrinsecus*. quod unico verbo dicitur in Hebræo; *Indoluit corde suo*. Est autem verbum, *Ghatsab*, vehemens, & significat quidem eiusmodi animi sensum, qui cum dolore, tristitia, cruciatu, & afflictione coniunctus est, quare vertitur à Vulgato *contristari*, sive *mœrere*, Proverb. 15. 13. Isai. 54. 6 & 2 Regum 20. 34. & *affligi*, aut, *laborare*. Ecclesiast. 10. 9. Isajæ 63 10 Genesis 5. 2. 9. Quod sine ingeoti damno eius, qui mœret, laborat,

borat, discruciatur, videtur non posse fieri. Ego in eo loco legi potest: *Videns, quod multa mala a hominum esset in terra, contristatus est, aut conturbatus.* quod videtur respicere vim, & proprietatem, doloris; aiunt enim, dolorem afferre secum quandam perturbationem, & inquietudinem. Vide igitur quanta sit peccati acerbitas, & virus. Urgebimus eundem statim locum.

Pagnin.

5 Nunc rem hanc confirmo; nam tristitia quidem eo videtur à *dolore* differre, ut eleganter explicuit D. Thom. quod *dolor* communiter referri soleat ad sensibilia, cum aliquod malum præsens apprehenditur sensu; at vero *Tristitia* ad ea mala refertur, quæ mens apprehendit, & aversatur; quare tristitia est dolor quidam nimium exaggeratus ex mentis cogitatione proveniens, qua malum aliquod coniunctum nobiscũ, ponderamus cogitamus, aversamur. Quare sicut Greg Nyss. hanc *Tristitiæ* passionem aliquãdo vocavit *Passionem tetricam*; ita ego vocarem, *Tristitiam cogitationem tetricam.* Sic eo loco Gen 6. semel, & iterum legunt Septuag. Pro *pœnituit, & doluit*; *Cogitavit Deus, & recogitavit.* quod quid aliud est, quam tristem cogitationem suscepisse, quasi propter bonum aliquod amissum, aut propter malum aliquod coniunctum, quod sibi ex hominum sceleribus provenisset; quasi diceret; *penso se Dios triste, y pensativo.* Symmachus illam etiam tristitiæ proprietatem explicuit, *Aversatus est* Quæ *tristitia* ex nostris peccatis non semel dicitur in Scriptura, Isa.63 19.*Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, & afflixerunt Spiritum sanctum eius, & conversus est eis in inimicum.* ubi ex verbo illo *dolendi*; proprie legas; *Contristaverunt spiritum sanctum eius.* Septuaginta, *Exacerbaverunt.* Quare etiam Ezechielis 16.43. ubi nos habemus *probasti me in omnibus his.* Septuaginta legunt; *Contristabas me in omnibus his.* vel, molestia afficiebas. Atque adeo Paulus Eph.4.30 ait; *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei.* Cum quo facit id Sapientiæ 1.5. ubi describitur Spiritus Sanctus præ tristitia, & molestia fugiens hominem peccatorem; *Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet fictum, & corripietur à superveniente iniquitate.* quod idem est, quod; contristatur à superveniente iniquitate; nam solet in Scriptura significari *correptio*, pro tristitia & è contrario, ut 3. Reg. 1.6. Cum David dissimulavit insolentiam Adoniæ, dicitur, *Nec corripuit eum pater suus.* quod ex verbo illo superiori proprie legitur; *Non contristavit eum pater suus.* Sic igitur dicetur *Spiritus Sanctus corripi à superveniente iniquitate.*

Tristitia, quo differat à dolore. *D. Thom.* *D. Th 1.2. q.35 nu 2.* *Tristitia quid.* *Nyssenus l. de animæ resurrectione.* LXX. *Symmach* *Tristitia ex nostris peccatis.* LXX. LXX. *Corripi pro tristari.*

6 Atque hæc est illa *Amaritudo*, qua Divinus gustatus perfunditur ex nostris peccatis, Oseæ 14. 1. *Pereat Samaria quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum.* de quo Scriptum est Deuter. 26.18. *Ne forte sit inter vos radix germinans fel. & amaritudinem* idest, homo, qui efficiat peccatum Divino gustatui amarissimum. Quamquam enim Paraphrastes Hierosolymitanus ad ipsum peccatorem videatur referre, nam legit; *Peccatum assimilatur radici fixa in terra, cuius caput quidem, ut mel est, finis autem eius amarus, ut absynthium mortiferum* tamẽ commodius est, ut ad ipsum Deum referatur, cui nostra peccata amarescunt. Hæc illa *exacerbatio* Divini palati tam frequenter repetita; *Exacerbavit Dominum peccator.* Psal.10.4 Psal 77.40 & 41. & 56. & Psal. 105.4.2. illa prætereea *exasperatio oris Domini*, 1. Reg. 12. 14.

Peccata amara Deo. *Chaldeus.* *Peccati dulcedo ipsi peccatori, absynthio amarescens.*

7 Præterea quis neget honorem inter maxima, & pretiosissima alicuius bona numerandum? quamquam enim honor potius in honorante sit, quam in honorabili; at est quidem *Maximum bonorum externorum*, ut Philosophus docuit: Peccatis autem, atque sceleribus hominum multum lædi Divinum honorem ipsa per se res clamat: contemnit enim peccator Deum Hinc enim August. duas illas civitates distinxit, *Terrenam, quam fecit amor sui usque ad contemptum Dei cælestem vero amor Dei, usque ad contemptum sui.* In illa fuerunt *Sapientes, qui cum potuissent cognoscere Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.* Dolens itaque conqueritur Deus; *Filios enutrivi, & exaltavi: ipsi autem spreverunt me.* qui contemptus ex peccato nascitur: nam ex verbo originali proprie legitur; *Ipsi prævaricati sunt.* vel; peccarunt nam *Pesagh*, est peccare cum contemptu. Sicut etiam ab eadem radice dicitur Isai. 59.13. *Peccare, & mentiri contra Dominum.* quasi dicat, Contemnere, & datam fidem violare; quod eum contemptu sit. quod diceremus, *No hazer caso de el, ni de guardarle la palabra:* Quare omnis peccator, contemptor Dei dicitur; Sicut omnis pietatis, & religionis cultor, Dei quoque cultor, & honorificator, 1. Reg. 2. *Quicumque honorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me erunt ignobiles.* & Ierem. 33. 8 *Propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me.*

Peccatum contra Dei honorem. *Arist. 4. Ethic. c.3.* *Aug. 14. de Civit c.28* *Peccator contemnẽs Deum.* *Rom. 1. 19 21. Isa. c. 1 Iob* *Peccatũ omne cum Dei contemptu.*

8 Neque quidem peccatum esset iniuria Dei, nisi honor iste illi ab homine impensus, esset aliquod Dei bonum; neque ipse Deus odio haberet blasphemiam, & contemptum sui, ac denique peccata omnia, nisi quia amat suum bonum, idest, honorem, & gloriam, quam illi deferunt mortales Hinc enim illa gravissima quærimonia; *Propter vos nomen meum blasphematur tota die*, Isai. 52.5. & ubicumque de illius *nomine honorificando*: ac minime blasphemando sermo est. Quare & blasphemiam sui nominis, cum contemptu coniunxit apud Ezech. 20. 27. *Blasphemaverunt me patres vestri, cũ spre vissent me contemnentes.* Et huc & pertinet illa expostulatio Iere. 2. 5 *Quid invenerunt in me patres vestri iniquitatis, quia elongaverunt a me* eum enim, ut Philosophus dixit, *Cum absque honorabilibus bonis adest aliquibus fortuna sæpe numero contemnuntur*: ait Deus itaque Si non propter bonorum ubertatem, & copiã, quibus vos fortunavi; at propter bonitatem minime me contemnere, aut deserere debuissetis.

An honor impensus ab homine sit Deo aliquid boni. *Deus amans honorem delatum ab homine.* *Arist. 2. Rhet. c. 1c.* *Arist. 4. Ethi.*

9 Atque hoc cum in aliis peccatis, tum vero in Superbia verissimum videtur: *Superbus enim*, ut Bernardus ait, *non colit Deum, sed adversus eum extollitur, impius plane, & infidelis. Gloriam meam, Dominus ait, alteri non donabo: & superbus, Ego, inquit, mihi eam, licet non dederis, usurpabo. Non enim placet ei Angelica distributio, dans gloriam Deo, pacem hominibus.* Quid porro est *Deum superbis resistere*, nisi cum superbi ipsi Deo velint suum bonum auferre; Deum ex opposito pugnare, ut se suaque bona tueatur, ot vim vi quasi repellere videatur.

Superbia qua iniusta Deo. *Bern ser 4 de Natal* *Isai. 48. 13* *Luc. 2. 14.* *Iacob. 4. 8.*

10 Tandem, quoniam tantum est peccati virus, vis tanta, ut non lædere tantum, verum etiam, quod in se est, Deum destruere appetat, & conetur; quod tanquam verissimum statuunt Sapientes Theologi in suis disputationibus. Atque verissime etiam describitur a Iob c.15. vers.26. *Cucurrit* (impius) *adversus eum* (Deum) *erecto collo; & pingui cervice armatus est.* quasi cornibus velit Deum petere, atque prosternere, & de suo statu, deque sua beatitudine deiicere. Verum enim vero cum Deus sit finis ultimus creaturæ rationalis, ac nisi ex illa summa beatitudine, beatitudinem participare non possit; qui alium sibi finem; quam Deum constituit, aliam quoque beatitudinem sibi comminiscitur, Deum esse; eum qui est, non vult. destruit ergo, quod in se est, quo quidem nocentius, & inimicius Deo?

Peccatũ appetens Deum destruere. *Vide D. Th 1.2. q. 21. art. 4. ad. 1. & q. 47 ar 1 ad 1. Ubi Caiet. q. 76. art. 6. dub. ul's. ad 2. & 1. q. p. q. 19 ar 9. § ad hoc* *Med. 3. p. q. 1. art 2. ubi Suarez disp 4* *Peltanus de Satisf. Christ. c 18*

Hæc nihilominus licet ita videantur habere, sed certe Theologice, & pressè dixit Eliu: *Si peccaveris, quid ei nocebis?* nam qui natura sua impassibilis est, nihil omnino quod in se est, accipere nocumenti potest. Ipsi certe peccatori peccatum suum nocet: proximo nocet. Quare cum omnino alicuius mali expers sit Deus, in nostris ille malis *ridere* dicitur, quod illum non tangant, cum etiam refundere in nos nostra ipsa mala, quod peccando nobis ipsi maxime nocemus. Sicut Ier 14. 16. *Effundam super eos malum suum* Quare illa peccatorum divisio, ut peccatum sit contra ipsummet peccatorem, (*nam qui fornicatur in corpus suum peccat*) aut contra proximum, læditur enim ab homine homo: aut in Deum, ita accipi debet, ut priora duo membra ad verum detrimentum, & damnum referantur, ultimum vero ad affectum peccatoris, & peccati naturam, non ad effectum pertineat. non quidem quod omnis qui peccat, necessaria consequentia velit destruere Deum, & Deum non esse: sed quod ex re ipsa, & affectu peccatoris, si in effectum deveniret, consequeretur creaturam esse ultimum finem,

Deum reipsa nihil lædi posse. *Prov. 1. 29* *Isai 56. 3.* *Psal 24.* *Psal. 36. 13. 58. 9.* *Cur Deus ridere dicatur in nostris peccatis.*

Deum

Deum proinde non esse ultimum finem, neque Deum de quo actionum humanarum ad ultimum finem ordine dixit sapienter Divus Thom. *Quod per actum hominis Deo nihil potest accrescere, vel deperire; sed tamen homo, quantum in se est, aliquid subtrahit Deo, vel ei exhibet, cum servat, vel non servat ordine, quem Deus instituit.* Sed quod hæc ad scholarum subtilitates plurimum spectent, non amplius promovenda

1 Cor. 6. 1. Peccati divisio quomodo accipienda. Quomodo dicatur peccator, velle destruere Deum. D. Thom. 2. q. 21. ar. 4. ad 1. Responsio argumenti ex gravitate peccati.

Illud tantum, quo obiectis satis fit, Tantam esse acerbitatem, & gravitatem peccati, ut dicatur beatissimam illam Deitatem afficere nocumento, dolore, tristitia, opprobrio: quod quamvis reipsa non faciat, quid magis exaggeratum? Sic igitur aversatur Deus peccatum, ac si peccato destrui posset. Sic ille se præbet inimicum, ac si paratas ab illo insidias timeret. Sic se tristem, & terricum peccatori exhibet, ac si ex peccato magna tristitia, & acerbitate afficeretur. Sic denique iniuria, & opprobrio violari se conqueritur, ac si verum suum honorem, & veram sui nominis cum laude notitiam, quod verum bonum, quamvis extrinsecum est, amitteret: cum tamen non omnino amittat: nam non permitteret ipse Deus peccatum, nisi ex permissione illius multum sibi honoris, & gloriæ ex alia parte accresceret, atque vel ad manifestationem patientiæ, & misericordiæ, vel iustitiæ, & severitatis, plus eliceret ex peccato, quam in honore illo extrinseco amittere videtur. Propterea que summa illius beatitudo nulla re etiam extrinseca minui; nullo vero bono etiam extrinseco lædi potest ex ullo hominum scelere, aut iniuria. Sapienter ergo dixit Eliu, *Si peccaveris, quid ei nocebis?*

An ex peccatis hominum verè suum honorem amittat Deus.

Vers. VII Porro si iuste egeris, quid donabis ei: aut quid de manu tua accipiet?

1 *Deum bonorum nostrorum minime indigens illustratus Paraphrasi Ps. 15*
2 *Deus ad percutiendum manus angusta, ad largiendum amplissima. Longimani responsum. Illustratus Isaias.*
3 *Sua dona Deus è nostra manu accipit. Quid & qua de causa Deo aliquid gratum, & acceptum. Explicant David & Samuel.*
4 Manus, *apud sacros, & profanos pro spontaneo, & gratuito.*

1
LXX. Porro si iuste egeris. Esto ita sit, ut iustus sis, ut tu existimas. Sic videntur Septuag accepisse. *Quoniam igitur iustus es. Et* sic ex verbo legi potest; *si iustus es.* quanquam & illum sensum efficere possunt Hebræa; Si te deinceps iustificaveris *Quid donabis?* non ideo magno aliquo Deum beneficio adstringes Chrysost. *Iustitia tua Deum nihil iuverit. Neque igitur eum venditet iustitiam.* Nihil illius felicitati, & bonorum omnium affluentiæ denuo adiicies *Aut quid de manu tua* idest, ex tuis bonis operibus, & pietatis exercitio In hunc sensum vocat Philippus id Ps. 15. 1 *Bonorum meorum* (operum) *non eges* quem sensum Basil quoque, & Theodor. docuerunt *Humana iustitia non indiges Propter nostram utilitatem hanc legem, ut benefaciamus constituit.* Atque adeo Hierony ait hunc Davidis locum, ex libro Job, mutuatum: *Eandem*, inquit, *lineam, & in Job scriptam legimus; Quid prodest, si tu simplicem faceris viam tuā?* Symmac. quoque eundem versiculum videtur per extenuationem accepisse; *Bonorum meorum non indiges*, ego tua potius pietate, & beneficentia indigeo. legis enim. *Bonum mihi non est sine te.* Athanas. vero nomine *bonorum*, sacrificia intelligit, ut exponitur Ps. 49 *Nunquid manducabo carnes taurorum, &c.* q. d. Nihil tibi ex meis sacrificiis utilitatis accedit. Atque eodem modo nostrum istum locum de *sacrificiis* accipiendum existimat D. Th. *Quid de manu tua accipiet:* nimirum ille, *cuius sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus, & boves: qui cognoscit* optime ubi *volatilia cæli* nidulentur; atque *viam aquilæ in cælo* exploratissimam habet, si avibus uti vellet. Quidquid præterea *pulchrum*, & pingue *agri* proferunt, & tellus fundit, ac sustinet, in Divinæ potentiæ, & opulentiæ horreis continetur. Quare non ille indiget muneribus nostrarum manuum, non carnibus, avibus, placentis, & frugibus, ex quibus sacrificia offerebantur. Quare quod hoc loco ait Eliu, *quid de tua manu accipiet?* idem fere est, cum illo Ps. 49 10. *Non accipiam de domo tua vitulos, &c.* Quasi dicat: Non opus est mihi accipere; non habeo accepta, & grata, neque oportet me ambire tua munera, & dona.

Chrysost. Deus bonorum nostrorum minime indigens. Philipp. Basilius. Theodor. Hieron. Symmach. Athanas. Bona pars Ps 15 paraphrasi illustrata. D. Thom.

2
Ergo in singulis huius sententiæ verbis Emphasis est, & mirabile orationis incrementum: primo in voce illa manus: Nam cum hominis *manus* tam angusta, & stricta sit, ut vix pugillum rei tenuissimæ capere possit, nihil de illa poterit accipere Divina manus, quæ longissima, latissima, & amplissima est, præsertim cum bene facere mortalibus statuit; aliquando enim (quæ sua bonitas, & clementia est) videtur brevis, & angusti brachii, & pusillæ, brevisque manus, cum punit, & percutit; at ad benefaciendum longissimæ Sicut scriptum est: *Ecce non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat.* idest, ad benefaciendum, & salvandum non habet manum contractam, aut decurtatam, sed longissimam, atque amplissimam. potius enim contrahere solet iustitiam, quam clementiam, & liberalitatem Simili ergo modo dicere de illo possumus, ac de Artaxerxe illo Xerxis filio, cognomento *Longimano*, qui alteram manum habebat longiorem, dextram nimirum; cum enim vitio id illi verteretur, at ipse in bonum omen, atque regiam virtutem convertebat, dicens, sibi tanquam optimo Principi naturam concessisse ut manum haberet ad largiendum amplissimam, atque longissimam: alteram vero nempe sinistram ad accipiendum, & detrahendum brevissimam, & contractam quippe & Rege dignius, & *beatius est, dare quam accipere.* Igitur de Deo, qui in benefaciendo Longimanus est, recte dixit Eliu: *Quid de manu hominis accipiet?*

Manus hominis angusta. Deus ad percutiendum brevis brachii, ad benefaciendum longissimi. Isa. 5. 9. Plutarch. in App. p. Rom 10. Longimani sapiens responsũ. Act. 20 3.

3
Præterea illa *accipiendi* vox auget sententiam, nam quod Deus capit de manu nostra non tantum ideo est illi acceptum, quod manu nostra oblatum fuerit: sed quod primum de manu illius profectum fuerit ad manus nostras, deinde suam & ipsius dona eidem tanquam nostra obtulerimus. Sicut dixit David. 1. Paralipo. 29. *Tua est, Domine, magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria: cuncta quæ in cælo sunt, & in terra, tua sunt, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Et rursus; *Domine Deus noster, omnis hæc copia, quam paravimus, de manu tua est.* Vult igitur David sua munera accepta Deo esse non tam quod *de manu sua accipiat* illa Deus, quam quod de Divina manu primum accepta & profecta fuerint: Aliter enim Deo dicere potuisset: *Quid de manu mea accipies?* Ut enim Apostolus dixit ad Romanos 11. 3. 5. 7 *Quis prior dedit, & retribuetur illi?* Propterea que idem David gratitudinis ergo, post acceptam à Deo salutem ait, Ps. 115. 3. *Quid retribuam Domino* quod proprie ex Hebræo legas; *Quid redire faciam ad Dominum?* quidquid enim ille muneris ad Deum mitteret, redibat profecto ad ipsum beneficii auctorem, unde exierat; & retribuebat David illi, qui primum tribuerat Quid igitur ille de manu nostra accipiet? Fallor, si non etiam *manus* mentio continet aliquid spontaneum, & gratuitum. quod enim in manu nostra est, & in libera potestate, sponte possumus aut largiri, aut retinere: & cum manu offerimus aliquid alicuius, sponte offerimus. Sicut Deutero. 16. 10 dicitur *oblationem spontaneam manus tuæ offeres.* qua etiam dicendi Phrasi dicit Latinus, *manu aliquid facere*, quod est, sponte, ut Seneca aliquando dixit; *Morbos manu nostra facere.* Quid igitur, inquit Eliu, sponte, & gratuito illi dare possumus, cui nos, nostraque debemus omnia?

Quid Deo & qua de causa acceptum. 1 Par. 29. 11. 13. 14. 16. Deus sua ipsius dona è nostra manu accipit.

4 *Manus donis spontaneũ, & gratuitũ. Sen. de Brevit. vitæ c. 3. & ad Marciam. c. 9.*

Vers. VIII Homini, qui similis tui est, nocebit impietas tua: & filium hominis adiuvabit iustitia tua.

1 *Damnum ex prava imitatione. Sententia paraphrasis.*
2 *Tertius casus commodi, aut incommodi Humanum esse erga proximum, Divini est. Cur habeat homo duas manus æquales.*
3 *Deus sufficienter providens humanæ indigentiæ iustitia, & rationis lege. Sanctitatis argumentum, iuvare proximum.*
4 *Neminē lædi, nisi à semetipso, cũ animo læditur.*

Phi-

1 *Philipp. Damnū in imitatione. Gregor.*

PHilippus per imitationem interpretatur; Tua (inquit) vel sanctitas, vel iniquitas aut prodesse, aut nocere poterit tuæ vitæ sectatoribus *Nemini* (inquit) *nocere poterit impietas tua, si male agentem te æmulatus non fuerit.* Atque eundem fere sensum docuit Gregorius. Sed allegoricum est, & a prima simplicique interpretatione alienum. Hæc igitur est lucida sententiæ Paraphrasis, quæ sequitur.

Simplex, & lucida sententia paraphrasis.

Humanum (inquit) est, non Divinum, alterius aut iniquitate, & iniustitia lædi; aut iustitia, & beneficentia iuvari: id quod ex te ipso discere aliquando potuisti; læsisti enim multos tua iniustitia, & impietate; forte etiam alios muneribus aliquibus, & beneficiis sublevasti, & demeruisti. Tum præterea sicut multa damna ab hostibus accepisti; ita multa quoque aliorum misericordia indiges; est quippe homo homini nunc Deus beneficentissimus, nunc lupus nocentissimus.

Tertius casus commodi, aut incommodi. Pius lib. 2 c. 7.

Homini. Tertius iste casus commodi, & incommodi est, continetque illa ipsa verba *nocendi*, & *adiuvandi*, quæ claritatis gratia expressit Interpres, & tum in Hebræo, tum in Græco supprimuntur. *Viro, similis tui, impietas tua; & filio hominis iustitia tua.*

Qui similis tui est. Qui bonis eget; qui malis urgetur, qui sibi ipsi non sufficit, quem alterius hominis opera sive bona, sive mala attingunt, utpote non superioris naturæ, sed eiusdem humanitatis socium vicinum, familiarem. Forte notat Jobum, quod in suos populares, atque vicinos iniquus, & iniurius extiterit: Cum tamen pro natura societate, & vitæ eiusdem communione debeat homo juvare comparem suum. Conveniens enim homini est hominem servare voluptas. Et cum id ita sit humanum, ut in ipsa hominis ratione, & natura positum sit; ut videtur esse Divinum benefacere homini. Plinius alioqui de Deo impie sentiens se beneficentia Divina, *Deus est*, inquit, *mortali iuvare mortalem.* Denique qui hominem *suis similem iuvat*, se ipsum invat, seque agnoscit, aliquando pro humana imbecillitate postulaturum alterius opem. Propterea enim duas habet homo manus, duo brachia æqualia (non sicut Longimanus ille) ut tam ad accipiendum & indigendum, quam ad dandum, & abundandum natum se esse intelligat.

Benefacere Divinū Plinius.

Homo ad dandū, & accipiendum natura sua cōparatus

3 *Deus providens humanæ necessitati. Naturæ lex iustissima. Sanctitatis argumentum, Charitas, & beneficia erga proximum.*

Sed observandum quidem Deum, *cui cura est* de omnibus, satis superque mortalium generi, & bono consuluisse, tum iustitiæ, tum ratione indita, tum etiam postea suo verbo, & auctoritate confirmata; satis enim superque quicumque etiam miserrimus necessaria ad victum & humanam commoditatem haberet, si omnes ex lege, & jure tum Naturali, tum Divino, & Politicorum illo agerent. ita enim ratione cuncta disposita sunt, ut singulorum necessitatibus provisum sit Nihil præterea justæ querimoniæ potest aliquis habere, si nihil contra ius & æquum factum sit; tum demum alter nocet alteri, cum iniustus est. atque ille erit munificus atque beneficus, qui justus fuerit Sane mirum, quantum suos proximos adiuvent, qui sancti sunt, ut fere illa sit veræ sanctitatis, & justitiæ nota, si *Filium hominis adiuvat iustitia nostra.* Vide, quæ de beneficentia, & charitate erga proximum diximus supra verf. 3. & 8. & c. 24 vers. 4 & sequent.

4 *Chrysost. Nisi quis animo lædatur, vere non læditur. Paradoxum Christianum. Chrysost.*

Tertio; illud verissimum est, quamvis ut Chrysost. ait, quotidie videamus lædi quamplurimos, & affligi, & opprimi com omni iniuria, & sicut non est possibile numerare fluctus maris, ita nec hi qui affliguntur, & iniuriam patiuntur, possunt numero comprehendi, quibus neque leges ullæ subveniunt, nec judicum metus, nec ulla vis alia: *Neminem tamen posse lædi ab alio, nisi a semetipso.* Paradoxum hoc vere Christianum: vere etiam ex vera Philosophia, & Sapientia depromptum mirabiliter à Chrysostomo contra vulgi opinionem. Vide illum Hom. *Quod nemo læditur nisi à semetipso* Nisi enim quis lædatur animo, non læditur Id quod tum ex aliis, tum ex Jobi historia, & exemplo confirmat. Nam eo conferebat adversarius omnes suas machinas, non ut pauperem, ægrum, orbum faceret, in quo nihil lædebatur, sed ut dolentem, & excruciatum animo lædere posset, & vel verbum unum iniquum extorqueret. Secus enim quid Apostolos Christi penuria læsit? quid Lazarum ægritudo, & ulcera? quid Abe-

Heb. 11. 37

lem immane parricidium? quid denique Sanctos alios *tentatio, sectio, gladius, occisio.*

Vers. IX. Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & eiulabunt, propter vim brachii Tyrannorum.

1 *Tres nectendi rationes Eligitur tertia. Sententia paraphrasis.*
2 *Miserorum maximus semper numerus. Deus auditor clamorum Solemnis ad opem invocatio.*
3 Clamare, *& eiulare quo differant ex Abar. & David.*
4 *Hebraismus.* Multitudo, *de sagittis dicta.*
5 *Princeps gratis audiens miserorum preces. Judicum venales aures amputantur.*

1 *Varius nexus. Philipp.*

VArius nexus, neque tamen admodum difficilis, quamvis Philipp. dixerit, *Obscuram esse nimium sermonum istorum consequentiam.* Primo, ut novam quasi obiectionem ex sententia Jobi proponat, cui ipse Eliu statim respondeat: Dices (inquit ò Job,) si nemo innocens patitur, cur ergo tot innocentes, tot miseri, & egeni homines, gravissimis iniuriis vexantur à Tyrannis, & impurissimis hominibus, ut clamores in cælum cogantur tollere? Respondet statim, versiculo sequente, istos afflictos, & vexatos, non omnino innocentes extitisse: nam esto neminem læserint, at Divinorum beneficiorum immemores vixerunt, &c Sic fere arguta Paraphrasis Episc. Algarbiensis Illud simplex, & clarum, quod indicat D. Th ut sit quasi confirmatio, & expositio præcedentis; Homo homini nocere potest, unde tot calumniæ, tot clamores, & eiulatus, tot immanes Tyranni. Addit etiam Philippus, de Jobo hæc intelligi, quamvis pluraliter loquatur Eliu, ut illum annumeret *calumniatoribus, atque Tyrannis, quorum calumniis, & Potentia homo, & filius hominis oppressi ingemiscentes clament ad Deum* Sed tandem tertius nexus erit multo elegantior, ut ex præcedente sententia ita confirmet Divinam providentiam: Quamvis nostrorum operum vel damna, vel lucra cælum non pertingant, at non ideo Deus est aut inscius, aut negligens nostrarum rerum: Nam eo ascendunt clamor scelerum, gemitus, & lachrymæ miserorum, desideria pauperum; his excitatus Deus, non cupiditate lucri, non damni metu, *descendit, ut videat, an clamorem, qui ad illum pervenit, opere compleverint* Tyranni, & pro suo justi judicis munere, iudicet, & imbecillioribus, vim patientibus opituletur: ac si quem inveniat iustitiæ, & humanitatis cultorem, iustis honoribus, & præmiis prosequatur.

Osorius: D Thom. Simplex nexus, & interpretatio. Philipp. Elegātiar nexus. Lucida sētentia paraphrasis,

Genes. 6.

2 *Philipp. Beda.* עשק *LXX.*

Propter multitudinem calumniatorum. Active videntur accipere Philip. & Beda, pro his, *qui alios calumniantur.* Sed vox originalis exigit, ut passive accipiatur, pro his qui calumniis vexantur, vim patientes, à potentioribus oppressi. Septuag. *A multitudine calumniis appetita.* Multitudinem intellige miserorum hominum quorum semper maximus fuit numerus, vel cum Niceta. *Turbam calumniarum; mandant* enim, & calumnia calumniam tegit.

Miserorū maximus numerus. Nicetas. Hos. 4. 2. Deus audiens clamores. Exo 3 23, 24. 25. Liu. lib. 8. Invocatio Jovis, ut audiret.

Clamabant. Clamant quidem homines quorum res agitur, cum grassantur Tyranni, ad nostros igitur clamores ille accurrit; quamvis illum mala nostra non pertingant, at tangitur misericordia miserorum. Sic cum *ingemiscentes filii Israel propter opera, vociferati sunt: ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus, & audivit gemitum eorum. Et liberavit eos* non sua, sed miserorum utilitate, suam illam peculiarem Providentiam mensus est Ergo qui nihil damni aut lucri accipit, non potest non accipere clamorem scelerum, clamorem pauperum. Cum Annius Latinorum prætor insignis ferociæ homo orationem impudentem habuisset, Manlius ad Jovem conversus; *Audi*, inquit, *hæc scelera, audite ius, fasque.* Divinum esse putabant, humanos gemitus audire.

3 *Eiulare quid proprie.*

Et eiulabunt. Utrumque verbum, *clamandi*, & *eiulandi*, contentionem clamoris, & vociferationis adfert, sed illud videtur peculiariter significare vocem, & gemitum, quem vis doloris, & calamitatis extundit. sicut Abacuc. 12. *Vociferabor ad te vim patiens.* quare Exod. 3. 23. Vertitur *ingemiscere.* Hoc vero significat

eiu-

צעק *R. Mard. R. David.*

eundem clamorem implorando opem alterius, ut indicatur Ps 17.52 *Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret.* Quare Rab. Mardochai post R David, existimant idem esse, quod *orare*. Quare cum dicuntur oppressi *eiulare* propter *vim Tyrannorum*, Divinam adversus Tyrannos opem petont, & expectsnt.

Hebrais. רבב *Multitudo de sagittis dicta.*

Propter vim brachii. Eleganter illuminatus est Hebraismus, quem Græci ad verbum expresserunt: *Clamabunt à brachio multorum*. q.d. Brachium magnatum, & potentum. vox autem originalis significat multitudinem, aut magnitudinem. Potest etiam legi; *Propter brachium sagittariorum*, aut iaculatorum; nam *multi*, aut *multitudo*, nomina sunt sagittarum, aut sagittariorum, ut diximus, cap. 18. 14

5 *Princeps instar Dei gratis accipiens pauperū preces. Cassiodor. Venalis iudicum auditus. Iudicis aures aut asinina, aut amputata quando.*

Vides profecto hic imaginem, potius exemplar optimi Principis patriæ, & miserorum patris Sicut enim Deus gratis accipit voces oppressorum, & gemitus illorum nulla sua utilitate exaudit: ita profecto Principum aures, quæ suis conviciis, & detractionibus aversæ, imo obturatæ, esse debent, at patere debent miserorum precibus sine ullo pretio. Eleganter Cassiodorus lib. 11 variarum, cap 3. de integritate iudicis disserens: *Gratanter exolvit, quod deberi iuste cognoscit, & tunc qua oportet fiducia iter suggeruntur: quia non est hæsitationis meta, ubi non est venalis auditus.* Iubetur Iudex, tenetur Princeps aures integras supplicantibus præbere, non vendere. qui vendiderit, statim illi amputantur quippe iam non suæ, sed alienæ, & venditæ. aut certe asininæ illi affiguntur, veluti Midæ illi avarissimo, cui benignas atque benevolas avaritia ademerat.

Vers. X. Et non dixit, Ubi est Deus, qui fecit me: quid dedit carmina in nocte?

1 *Aliorum nexus, & sententia elucidatia. Cur Deus permittat quosdam ab improbis diutius vexari.*

2 *Nexus, & interpretatio Germana Perpetuum Tyrannorum Epithetum,* Oblivisci Deum.

3 *Quatuor aliorum expositiones minus idoneæ.*

4 *Impii pervertentes ordinem dierum, & noctium. Angelorum custodia*

5 *Simplex expositio.* Lux *prosperitas.* Nox *tribulatio.*

1 *Aliorum nexus, & sententia paraphrasis. Cur Deus permittat, quosdam diutius ab improbis vexari.*

INdicavimus nuper à plerisque Latinis hanc sententiam accipi, ut reddatur ab Eliu responsio illius problematis superius à Iobo propositi, c. 24. 7. *Quare impii vivunt*, & quare Tyranni impune grassantur in egenos? quia, inquit, quamvis oppressi, præ dolore ingemiscant, at Deum creatorem non agnoscunt, & unicam salutis spem in illo non constituunt: quem si invocarent, profecto lumen sui auxilii præberet in obscura miseriarum nocte, & præsentissimum solatium afferret, atque causas canendi, & agendi gratias pro salute consequuta. Tum etiam quia huiusmodi miseri, & vexati homines, ingrati sunt erga creatorem suum, & erga pristina ab illo accepta beneficia ut obliviscantur, quam multas olim à Deo acceperint canendi, & lætandi causas, cum plerique alii multis ærumnis afficiuntur. Deinde vero etiam adiungit aliam causam, quod licet à potentioribus vexentur, tamen ipsi impatientes sunt ærumnarum, & superbiunt adversus Deum, &, ut inquit Greg *Qui in tribulatione frangitur, à quo factus est: minime contemplatur: quia qui benigne hominem condidit, nequaquam iniuste cruciari permittit.* Ideo frustra clamant, & sinit Deus impune grassari Tyrannos, impiis quibusdam sumentibus de aliis improbis pœnas.

Gregor. Qui ærumnarum est impatiens, ingratus est erga Creatorem.

2 *Nexus, & explicatio germanior Tyrannorum proprium oblivisci Deū.*

Ergo mihi placet contextus, quem indicant Græci, & multi ex Latinis, ut hæc pertineant ad impios, & Tyrannos oppressores pauperum, quorum proprium est *oblivisci Dei, Eloah*, iudicis; hoc enim epithetum *Obliviscentium Deum*, quasi perpetuum illis attribuit David, Ps 49.22. tum etiam *Non proponere Deum ante conspectum suum in omni tempore*, Ps 53. 5. Ps. 85. 14. Hinc enim quod neque *Deum requirant*, nec recordentur, insolentiores fiunt adversus pauperes. Ideo David postquam Ps. 53. dixerat suos hostes *fortissimos*, *non proposuisse Deum ante conspectum suum*, adiecit, *celà*, tanquam notam rei indignissimæ, & luctuosissimæ, atque extremæ calamitatis; cum enim nullo Numinis metu coerceantur, quod tam nefarium facinus non perpetrabont? Sic iura pervertunt, furunt, & grassantur in suos conservos; *cadunt, percutiunt*.

Ex Dei oblivione superbiūt Tyranni. סלה

Qui dedit carmina in nocte. Tum hoc, tum quod versic. sequente subditur, pertinent ad maiestatem, & beneficentiam Creatoris Optimi Maximi. Quid sit autem *dare carmina in nocte* non unam habet interpretationem. D. Thom Nicol. Hugo, existimant hæc dici de Iob, quasi is visus sit negasse res omnes creatas esse à Deo propter bonum ipsius hominis: quam rem nunc refellendam suscipiat Eliu ex eo, quod Deus instruxerit hominem sapientia boni, & mali, & præterea etiam revelaverit carmina, & peculiares de Divinis rebus instructiones. Sed proculdubio superior est hic nexus

Matt. 24. 29. 3 *D. Thom. Nicolaus Hugo.*

De carminibus autem, D. Thom. Caiet. Nicol. existimant, *carmina in nocte*, esse revelationes, & visiones nocturnas, quas *Deus dormientibus immittere solet*. Sed præterquam quod nexum huius interpretationis cum præcedentibus non video, illud multo minus video, quare nocturnæ revelationes dicātur *carmina*, aut *cantus*; præsertim cum frequenter coniunctus sit cum huiusmodi nocturnis visionibus timor, & horror; ut indicavimus, cap 33. vers 15 & cap 4 vers. 13. & 14. & nihil frequentius in revelationibus, & visionibus Prophetarum, quam horror, & tremor.

D. Thom. Caiet.

Secundo plerique, Vatab. Steuchus, Osorius, ut sit Epithetum auctoris, & creatoris naturæ, qui creavit stellas lucentes nocte, quas Philosophi, & Astrologi admirentur, & celebrent carminibus; quæ etiam nos ad carmina & Divinas laudes invitant. Sed quorsum nunc hoc Creatoris, & Stellarum encomium cum de oppressoribus, & Tyrannis Dei contemptoribus sermo est institutus?

Vatabl. Steuchus. Osorius. Deus ob cælorum fabricam laudatus.

Tertio, alii nescio quos cantus avicularum nocturnos asserunt, quos proponat Eliu ad speciem, & laudem Creatoris Sed profecto aves noctu cantilantes funestæ sunt, ut noctuæ, cuculli; aliæ vero, quæ matutino crepusculo occinunt adventanti soli, lætiores sunt sed non tanti momenti, ut nunc ad declarandam Creatoris maiestatem adduci deberent.

Aves noctu cantantes, funestæ.

Quarto sublimiori intelligentia, Septuag. accipiont hæc carmina nocturna pro excubiis nocturnis; sic enim legunt; *Qui distribuit nocturnas custodias* & bene cum præcedentibus nectunt; Tyranni Dei obliviscuntur; atque illius perpetui ordinis, quo tempora stabilivit: nam cum ipsi noctu latrocinia exerceant, non meminerunt, nec considerant, Deum somno, & quieti attribuisse noctem; partim etiam canticis, & Divinis laudibus, non seditionibus, non latrociniis, nec prædis: itaque ut Chrysost ait, *Quo tempore somnum capiunt homines, nemo struit insidias*. Paulo aliter, sed pereleganter Origenes; Non meminerunt Tyranni esse quidem à Deo destinatos custodes nostræ salutis, & excubias nocturnas; *Sicut enim qui sunt in custodia collocati, nocturnasque vigilias agunt, eos qui versantur in nocte, à latronibus, à bellis, ab hostibus defendunt: ita profecto qui castrametantur Angeli, custodes nostri sunt*, adversus nocturnas Tyrannorum incursiones. Ergo *carmina*, aut cantica sumpserunt pro custodibus nocturnis, qui noctem transigunt cantando; aut de periculo, cantando quoque nos admonent.

4 *LXX. Tenebriones invertunt naturæ ordinē.* *Chrysost. Origen.* *Angelorū custodia.*

Sed tandem illud valde germanum videtur, quod Greg. & Philip. nunc docent, *ut carmen in nocte*, sit lætitia in tribulatione Philip. *Consequens (inquit) est, ut ea res, quæ obscuram reddit mentem hominis, nox dicatur, sicut & prosperitatis aliquando dies dicitur, quoniam qui in prosperis est, quasi quadam felicitate illuminatur*. de quo die, & nocte ad iustum virum dicitur Ps. 120 *Per diem Sol non uret te, neque Luna per noctem.* Sed de hac *tenebrarum*, & *lucis* allegoria diximus sup. c. 3. vers 5. c. 10 vers 22. c. 17. vers. 7 Cohæret vero eleganter cum præcedentibus; ideo enim illi franguntur animo, isti vero audent, & grassantur, quod non recogitent Deum iudicem aquissimum posse miseris salutem præsentissimam adversus ipsos tyrannos afferre; & noctem tristissimam in lætissima cantica convertere. Sic profecto dicitur Deus facere miserorum *lumen splen-*

5 *Simplex, & germana interpretatio. Nox, tribulatio. Lux prosperitas.*

plendescere de mediis tenebris, cum illos eripit, à negotio *perambulante in tenebris*. adde *in nocte* quoque eum
1. Cor 4. 6. pericula timentur, *Deum dare carmina*: idest, edere
Ps. 90 6. mirabilia opera, & *dare verbum Evangelizantibus vir-*
Ps. 67. 12. *tute multa*, idest, sua potentia prostratis hostibus, dare suis iustis materiam uberem canendi.

Vers. XI. Qui docet nos super jumenta terræ: & super volucres cœli erudit nos.

1 *Brutorum prudentia mirabilis, & qui illa doceant. Bruta sapientiora, quo homini similiora.*
2 *Homo ratione præcellens cæteris animantibus. Oppositum hæresis Manichæorum.*
3 *Volucrum intelligentia. Vox humanæ similis. Auguria ex avibus. Peculiaria quarundam exempla.*
4 *Brutorum minime vera sapientia. Hominis sensus cum intelligentia coniuncti. Paraphrasi elucidatus Ecclesiasticus, in descriptione hominis.*
5 *Secundus sententiæ explicatus cohærentior. Homo peccato obbrutescens. Varia brutorum appellationes convenientes homini.*

PEndet hæc sententia ex superiori, nam qui existimant hic describi Creatoris maiestatem, & beneficia posita in homine, interpretantur de mentis, & sapientiæ dono, quo Deus hominem præ cæteris animantibus insignivit, quæ maxima hominis dignitas in Creatoris laudem redundat.

Quædam brutorum intelligentiæ documenta.

Quædam in aliis animalibus intelligentiæ documenta.
Qui Auctores concesserint intelligentiam brutis.
August. Epiphan. Pierius. Porphyrius.

In hac autem interpretandi ratione, & encomio humanæ doctrinæ, & comparatione cum brutis, peculiaris mentio facta est *iumentorum*, aut *bestiarum terræ*, non solum varietate, vastitate, robore, sed etiam prudentia quadam, & sapientiæ, atque disciplinæ vestigiis insignium, adeo ut non pauci existimarint rationalem animam etiam illis inesse, quod Aug lib 6. contra Faustum Manichæum, & lib. 2. de moribus Manichæorum tribuit Manichæis, Epiph lib. 1. tom. 3. hæresi. 42. in Scholio. 1. tribuit Marcioni, Valentino, Colorbaso. Idem sensisse Anaxagor Pythagoram Plat. refert Pier. lib. 6 verbo *Litera*. Idem ex Pythagorica doctrina refert, & sequitur Porph. lib 3. de sacrificiis, pro eodem adducens Platonem, Empedoclem, Democritum, Aristotelem; imo, & quædam bruta ex differentia locorum, & maiori propinquitate ad intelligentias Æthereas, prudentiora esse quam homines: Propereaque existimat Socratem, & Rhadamantum per animalia iurasse; Ægyptios quædam
Cygnus. animalia pro Diis coluisse: & Socratem quando dixit, *Cygnos suos esse conservos, minime iocatum fuisse*. Idem
Animalia prudentiora, quo similiora homini. scribit lib. 4. cap. 1. Diogenes autem non solum mentem, sed etiam intelligentiam (quæ est intelligendi & perspiciendi usus) qua magis, vel minus utantur, quo magis, vel minus ad humanæ figuræ similitudinem accesserint: sicut è converso mores hominum, & ingenia perpendimus ex similitudine aliqua cum brutis:
Homo stultior, quo brutis similior. asinina enim labia ingenii stuporem indicant; genæ contractæ in tristi vultu, quod simiarum est, stultitiam; nasus ad faciem male discretus, qualis inest lini-
L. Valla. bus, ruditatem. Laurentius Valla lib 1. de Dialecti-
Cic. de natur. Deor. ca, cap. 9. *intelligentiam*, quamvis non animam immortalem, concedit brutis, pro quo adducit Aristo-
Quint. l. 2. cap. 3. telem, & Græcos, Ciceronem præterea & Quintilianum: nam ille ait, *In formica non modo sensus, sed etiam*
Sen. epist. 22. *mens, ratio, memoria est*. hic vero ait *sermonem magis deesse* cæteris animalibus, quam intellectum. *Ex eo*, inquit Senec. *apparet brutis inesse intellectum, quod nihil amplius si intellexerint, facerent*. Rem eandem iusto commentario ostendere conatus est Plutar. in dialogo, An brutis ratio insit Mirabilia quædam Prudētiæ, dis-
Plutarch. Plin. Ælian. Basil. cursus, gratitudinis, pietatis, & religionis, scribunt Pli li. 8. c. 17. & lib. 10 Ælian. li 13. Plut. sup. adductus Bas homil. 9. Examerin. Atque hic ipse scribens super id Isai. 1. *Cognovit bos possessorem suum, &c.* ait, *Testi-*
Bovis intelligētia. *monio istius Scriptura probari bove præ asino pleniorem obtinere intelligentiam: asinus enim præsepe cognoscit, loeum videlicet suæ voluptati destinatū; bos vero nonnulla habet, & eam utilem intelligentiam propria honestatis, ac boni* Atque de Cane, homil. 9. Examerou. feram aliquam persequente, & investigante, atque ad bi-
vium, vel trivium perveniente sic scribit ratiocinari: *Canis ratiocinatio.*
Cum eius fera vestigia, quam persequitur, investigat, siquidem invenerit ea pluribus sese findentia modis, diverticula viarum singularum ubi suo illo sagaci odoratu perlustravit, voce prope syllogisticam, per ea quæ agit, elicit hoc pacto. Fera, quam persequor, inquit, aut hac, aut illa aut ista divertit parte: atqui non hac; non item illa: restat ergo illa ista abiisse via. Atque ita falsa tollen- *Salvianus.*
do, verum invenire solet. Salvianus quoque contra gentes ait; *Non solum homines, sed etiam apes, atque for-* *Apum, et formicarū sapientia.*
mica quæcumque res faciunt, & antequam faciunt, meditātur: & postquam fecerunt, non negligunt. Quid plura? Sapiens manifesto brutorum sapientiam testimonio confirmat Prov. 30. 24. *non solum* inquam *iumentorum terre*, vastissimorum, *sed minimorum terra*. *Quatuor*, inquit, *sunt minima terra, & ipsa sunt sapientiora sapientibus: formica, lepusculus, locusta, stellio*. Deus igitur docuit iumenta.

2

Homo ratione, & intelligētia præ cæteris animalibus, insignitus Manichæorum hæresis, concedere brutis rationē.

Sed profecto sapientiæ auctor docet *hominem super iumenta terræ*; tum quoniam brutorum prudentia atque sapientia bruta est, & similitudinaria; per analogiam quamdam ad sapientiam, & actiones humanas, sicut enim homo obrutescit, cum *comparatur iumentis insipientibus*, ita & hæc ratiocinari videntur, cum hominem rationalem imitantur non tam intelligentia, & consilio, quam naturæ quodam instinctu, imaginatione, & sensu: tum quoniam mens intelligendi capax, nulli, præterquam homini, animali data est. Res quidem non solum ratione demonstrata, sed certa etiam fide confirmata, ut luculenter ostendimus cum librum Arist. 2. de Anima interpretaremur, ubi & illam Manichæorum hæresim (sic appellant Aug & Epiphan.) ratione, & auctoritate refutavimus: & facultates omnes sensitivas brutorum, ex quibus mirabiles quædam actiones provenire solent, distinximus.

3

Volucrum intelligendi, & loquendi documenta. Intelligētia volucrum. D. Thom. Sen. li. 2. natur q. c. 32. Vir. 1. Æn. Livius, Decad. 3 li. 7. Dio. li 47. Herod l 3. Plutarc. in proble. c 93. Diodor. lib. 46. Vir 1 Geo. Pli. li 10. c. 10. & c. 18. Plin. lib. 11 c 7. & lib. 10. c 29. Horat. l. 4. Carm. Ode 12. Pausan.

Volucrum intelligendi, & loquendi argumenta quæ?

Potuit etiam dici, *Et super volucres cœli erudit nos*; propter peculiarem quandam sapientiæ, & intelligentiæ imaginem, quæ in quibusdam *avibus* conspicitur; censet enim D. Tho. partem hanc dici, propter avium garritus, motus, quasi divinitus instructarum, quos antiqui observabant: Auguria intelligit, quæ ex avibus captabantur; faciebat enim Aquila *magnarum rerum auspicia*, ut Sen. dixit. *Cygnus lætissimarum*, ut Poeta cecinit: *tristissimarum Vultures, Corvus*, ut ex Herodoto. Plutarcho intelligimus; *Grues tempestatis*, atque procellæ, ut Virgil. bis cecinit; *Infortuniorum Milvus*, ut scribit Plin. *Prosperitatis, Luscinia, & Ardeola*, eodem auctore; *Hirundines infausti ominis*, ex Horatio, & Pausania. Teram tempus si vanissima priscorum ex avibus auguria persequi velim Congessit plurima Alex. Neapolitanus li. 1. c. 13. Et quidem aves futurarum præscias, *aut prænuntias*, *aut vocabant Oscines*, quæ voce augurium faciebant: aut *Præpetes*, quæ volatu observavit Servius ad id 3. Æneid.

Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Quas quidem agitari Divina mente existimabant, ut scribit Cicer. 1 de Divinatione.

Vox aviū humanæ similis. Arist 4. et 9 hist. anim. Plinius. Psittaci, & picæ reddentes voces humanas.

Sed ut hæc non tam ea intelligentia volucrum, quam ex errore hominum proficiscebantur, ita quædam sunt in illis veriora sapientiæ vestigia; vox enim qua humanam pleræque imitantur, mirabilis est; exempla explorata: plurima testatur se vidisse Pli. lib. 10 c. 42. sed verba illius colligenda; *Humanas voces reddunt psittaci, etiam sermocinantes. Expressior loquacitas certo generi Picarum est. adamant verba, quæ loquantur; nec discunt tantum, sed diligunt, meditantesque intra semet cura atque cogitatione intentionem non occultant. Constat emori victas difficultate verbi: ac nisi subinde eadem audiant, memoria falli. Agrippina coniux Claudii Cæsaris turdum habuit (quod nunquā ante) imitantem sermones hominum, cum hæc proderem. Habebant & Cæsares iuvenes item sturnum, luscinias Græco,*

atque

atque Latino sermone dociles, praeterea meditantes in die, & assidue nova loquentes, longiore etiam contextu. Caput deinde 43. scribit de *Corvorum intelligentia*, qui describit Corvum illum sutoris, *qui omnibus matutinis evolans in rostra Tiberium, deinde Germanicum, & Drusium Caesares nominatim, mox transeuntem populum salutabat.* Quid referam *Cornicem Baeticam*, non loquentem, sed sermocinantem? Diomedis aves propter insignem agendi intelligentiam, idem Pli. tradit existimatas fuisse Diomedis socios, *Graecis adulantes, quasi ex Diomedis genere, pleno gutture, atque madentibus pennis illius aedem quotidie perluentes, atque purificantes?* Lennonis aves ad sepulchrum Memnonis quotannis pugnare, & quasi exequiarum iusta persolvere, scribit Ælian. lib 6.c.16. Est omnino mirabile, quod scribit Plut. multorum Graecorum, atque Romanorum testimonio confirmatum; Picam mirifice garrulam, multos deinde dies mutam in sese meditatam tibicinum, quas audierat, modulationes, & pulsationum numeros, atque omnes mutationes expressisse nemine cogente, docenteve, *ut intelligi inde possit* (verba haec Plutar.) *in animalibus facultate a seipso discendi rationis maiorem habere vim, quam docilitatem magistro aptam. Et quoniam in docendo, quam in discendo plus inest rationis, fides iam adhibeatur Aristoteli, qui docere etiam aviculas ait. Visam enim esse Lusciniam, quae suo pullo canendi modum traderet.* Quid de illis Mamphiticis aviculis, quarum fide, & integritate utuntur in peragendis sortibus, & educendis suo ordine Syngraphis ex urna, atque legenti, & publicanti offerendis? Quid quod de Accipitribus Tracibus, cum pueris, cum caeteris hominibus societatem aucupandi coeuntes, vocatos nominatim accedere praedae partem accipere? Auctores sunt Ælia. li. 2. c.42 Pli. li 10 c.8. Quid Cornicem illam, quam *Marres Ægyptiorum Rex, valde carum habuit, quae postquam audisset, quo volatus dirigendus, & qua nam regio transeunda, & ubi terrarum requiescendum esset, eo Regis litteras ocyus quam quivis nuntius perferret?* Auctor idem Ælia li. 15. c.37. Perdicem profecto *callidam, & astutam volucrem*, Basil. dicit, *& malitiose cum venatoribus agere.* Apes, *civiles*; Grues, *disciplina ordinem* tenentes, Ciconias non *longe a Prudentia, rationeque distare, pias, hospitales*; Gallum, *Elatum, atque superbum*, Pavonem, *elegantia amatorem, politiaeque studiosum.* Denique nihil in avibus desiderabis, quod prudentissimis, & sapientissimis quadrupedibus concessit natura, sive pugnas, & inimicitias inter sese, sive artem se adversus inimicas tuendi, sive charitatem, & pietatem erga pullos, pullorum rursus erga parentes, sive gratitudinem erga hominem, sive memoriam accepti beneficii, aut iniuriae, & alia intelligentiae, & rationis documenta consideres.

Corvorum intelligentia, & vox.
Cornix Betica.
Diomedis aves.
Plinius.
Ælian.
Plutarch.
Pica garrula, deinde obmutescentis mirum.
In avibus non solum discendi, sed etiam docendi facultas.
Leonicus de reb. Afric par.8.
Pl lib.10. cap.44.
Aelian.
Plinius.
Cornicula Ægyptia.
Perdix callida.
Bas. ho. 8. Exam.
Varia intelligentiae documenta in volucribus.
De intelligentia galli vide inferius c. 38. vers. 36

Sed constans ea veritas est, *super volucres caeli erudit nos.* vel ut proprie ex Hebraeo legitur in Augustino *A prae volatilibus caeli sapientiorem me fecit*. Quamvis enim non sit eiusdem generis haec comparatio; nam sapientia, & intelligentia brutorum non est vera, sed analogica: at sapientior est homo, ut qui vera, & spirituali sapientia solus ipse inter caetera excellat animalia. Et auctor quidem naturae ita *docet iumenta, & volucres*, ut quae faciant, sint quidem opera intelligentiae, non suae ipsorum, sed Dei: at vero ita docuit *hominem*, ut quae faceret suo peculiari consilio, atque intelligentia faceret. Quod Sapientiae beneficium prae caeteris animantibus commendat Ecclesiasticus: postquam enim in fine, c.16. dixit, *Anima omnis vitalis* (quod est omnis viventis) *denuntiavit ante faciem ipsius*, supple, terrae, idest ut in Graeco habetur, *operuit faciem eius* idest si terrae superficiem aspicias, videbis illam plenam, & coopertam diversi generis animantibus, quae denuntiant Sapientiam, & Potentiam Ceeatoris Subiicit statim hominis praeexcellentem Creationem (*Dominatus est bestiarum, & volatilium. Consilium* proprie iudicium, idest consiliandi, & iudicandi facultate) *& linguam* (facultatem sermonis, quo mentis concepta, & consilia exprimuntur) *& oculos, & aures* (hi enim duo sensus intelligendo serviunt homini, & ut Philosophus dixit, potentissimi sunt ad disciplinas acquirendas sive per inventionem, sive per disciplinam, quem usum sane

August.
Brutorum sapientia similitudinaria.
Hominis excellentia ab Ecclesiastico fuse descripta.
Cap.17. 4. 5.
Oculi, & aures humana cum mente iuncta cum intelligentia.

non habent in caeteris animantibus. Quare oculi, & aures cum *corde* humano statim coniunguntur, idest, cum sapientia, & intellectu) *& cor dedit illis excogitandi, & disciplina intellectus replevit illos. Creavit illis scientiam spiritus*; idest, spiritum intelligendi, nam si quae est in brutis scientia, & cognitio, illa est corporis, non spiritus) *& sensu implevit cor illorum* (Tygue *Replevit ipsos ingeniosa scientia*) *& mala, & bona* (praemia, aut supplicia futura) *ostendit eis. Posuit oculum suum super corda illorum* (id est peculiarem illam rerum supernaturalium cognitionem, quae Divino oculo, & menti propria est, communicavit homini) *ostendere* ad ostendendum) *illis magnalia operum suorum, ut nomen sanctificationis collaudent*, (idest illius sanctitatem venerentur) *& gloriam in mirabilibus illius, ut magnalia enarrent operum eius. Addidit illis disciplinam, & lege vitae haereditavit illos, &c.* Ubi vides qua ratione Deus *docuerit homines super iumenta terrae, & super volucres caeli*.

Dominus sensus intelligentiae servientes Scientia spiritus qua.
Hieron.
Theodor.
Chrysost.

5 Sed quoniam superius diximus magis cohaerere sententiam, si non tam de beneficiis humano generi collatis, quam de Tyrannis hominibus acciperetur, sic leniter & simpliciter connectetur: Cum rugiunt instar leonum, & immanium belluarum Tyranni; cum sitiunt humanum sanguinem; cum captant praedam infirmiorum, videntur profecto a vera hominis dignitate, & natura degenerasse ad belluinos mores, omnis humanitatis, & verae Sapientiae expertes: nam docuit quidem hominem Deus maiora, & meliora, *quam iumenta terrae*, quae ex rapto, & mutuis caedibus vivunt, & quam volatilia caeli, quae quamvis alarum praesidio a terra se subvehant, & sublime volent, sed tamen praeter volatum, praeter cibum, nihil sublime sapiunt. Nihil tam frequens in Scripturis, quam hominem brutescere, cum peccat, & cum ingenuo homine, & ratione dignos mores exuit, sicut enim utriusque naturae spiritualis, & corporeae particeps est, ita in quam partem inclinaverit, similitudinem, & appellationem, accipiet; hinc Deus, aut Angelus Dei; illinc *comparatus iumentis insipientibus, similis factus illis*, & iam Leo, Lupus vespertinus, Draco magnus, Pardus non *Exuens varietates suas*, Vulpes, Aquila magnarum alarum, Genimina viperarum, Haedus, Equus, Mulus, & quid non?

Secundae sententiae contextus simplicior.
Hominem peccato obbrutescere
Varia animalium appellationes convenientes homini.

Vers. XII. Ibi clamabunt, & non exaudiet propter superbiam malorum.

1 *Prima exponendi ratio contra Pauperum superbia.*
2 *Secunda, & tertia expositio minus idonea.*
3 *Expositio germanior. Deus cur permittens pauperes opprimi. Verbum futuri temporis de re diuturna.*
4 *Particula* propter, *non reddens causam. Superbia, pro dignitate, & gloria.*

Duplex huius sententiae constructio duplicem quoque interpretandi rationem efficere potest, quam indicavit eleganter Gregoe. *Incertum*, inquit, *videtur, utrum dicat, propter superbiam malorum non exaudiet: an propter superbiam malorum clamabunt* iuxta primam constructionem videntur quidam Latini rursus haec accipere de ipsis pauperibus oppressis; qui licet *clament* prae dolore, & oppressione, tamen non exaudiuntur a Deo, nec illis vociferantibus respondet, *propter superbiam*; idest, quia se neque humiles, neque supplices Deo praebent: non enim statim atque aliquis opprimitur, adest illi Divinum auxilium, *si superbus, & malus sit* Graeci cum Septuag legentes cum interrogatione, sententiam contrariam efficiunt; *Ibi vociferabuntur, & non exaudies, & ab iniuria malorum?* idest. ut exponit Nicetas: *Ibi pro tunc positum est, tunc audies, & iniurias illatas ab improbis ulcisceris.* atque hic mihi sensus lectioque placeret quidem, si liceret sine exemplo alicuius exemplaris interrogationem appingere nostrae sententiae.

Gregor.
Caietan.
Titelm.
Algarb.
Pauperum clamantium superbia.
LXX.
Nicetas.

Huc quoque pertinere videtur Gregorii expositio, quam ipse paulo subtiliorem vocat, ut dicantur ipsi oppressi *non exaudiri, quamvis clament*, quia eorum desideria differuntur propter *opprimentium superbiam*, per-

Gregor.

permittente Deo; ut violentorum malitia nequiter augeatur atque coosumetur. Sed interpretatio hæc multo cum labore quæsita videtur.

2 *D.Th. Nic. Dion. Phil.* Secundo vero Philipp. D Thom. cum Latinis aliis accipiunt de ipsis Tyrannis, sed non eodem modo. nam Philipp. illud, *ubi*, proprie accipit pro loco aliquo ad intelligentiam designato, videlicet pro loco pœnarum, ubi improbi justorum oppressores perpetuo ingemiscent, & cruciabuntur, *sed nunquam exaudientur* propter scelera superbiæ, & tyrannidis, quam quondam exercuerunt. Expositio quidem arguta, sed non omnino solida. Illa vero multo alienior, & coactior, quam affert D. Thom. ut ipsi Tyranni dicantur ad Deum clamare, postulantes fieri desideriorum suorum compotes, sed illos Deus minime exaudiet, non enim in superborum, sed in humilium orationem respicit. *Et petunt quidem, sed non accipiunt, eo quod male petant, ut in concupiscentijs suis insumat.*

Superbia Tyrannorũ perpetuo punita.
D. Thom.
Iacob. 4. 3.

3 *Simplicior expositio.* Ego vero existimo simplicem, ac bene cohærentem sententiam fieri, si perstet adhuc Eliu in describenda Dei patientia, & providentia sustinentis improbos tyrannos feliciter vivere, miseros vero diutius opprimi infelicissime, ut tandem vers. 15. colligat ex hac Dei quasi tarditate, & patientia non tolli, sed potius statui, & confirmari providentiam, *Clamant* quidem miseri, & petunt opem, sed *non exaudivit Deus*. tum etiam utrumque futurum in Hebræo, *Clamabunt, & non exaudiet*, ut significetur diuturnitas quædam ærumnarum, atque tyrannidis.

Deus aliquãdo permittẽs pauperes opprimi.
Futuri verbum de re diuturna.

4 *Propter, nõ reddens causam.* *Propter superbiam malorum*; Non reddit causam, sed cum Græcis, & Hebræis accipio proprie, *ab injuria malorum*, vel, *à facie superbiæ malorum*, idest, coram improbis superbis. *Superbia* autem hoc loco pertinet ad altitudinem, dignitatem, gloriam, splendorem, atque omnium bonorum incrementum, & cumulum; tum etiam ad virentem, atque splendentem fortunæ faciem, ex quibus omnibus cum creetur superbia, & arrogantia, sumitur pro ipsa Superbia; quæ splendentis fortunæ comes est. Ergo clamabunt miseri à potentioribus oppressi, nunquam coram illis comparebunt, quin doleant, quin gemendi, & clamandi causas accipiant. Hæc interim Deus videt, audit; sed videre, & audire dissimulat; ita audit, ut non respondeat, est enim nunc idem verbum exaudiendi, & respondendi. Eleganter jam nectitur versiculus sequens.

Superbia, pro felicitate, & amplitudine.
גאון
Superbia comes felicitatis.
Paraphrasis sententiæ.

Vers. 13. Non ergo frustra audiet Deus, & omnipotens causas singolorum intuebitur.

1 *Germana sententiæ explicatio. Objectionis tacitæ responsio.* Non frustra, quid.
2 *Zeugma. Verbum* respondendi, *varie acceptum.*
3 Intueri, *cum observatione. Deus etiam palpebris admissis, intuens. Illustratus David.*

1 ALii accipiunt particulam, *ergo*, ut propriam illationis notam, atque ea dictis hanc eliciat conclusionem; Clamores, *frustra*, idest, vanos, & preces fusas non ut oportet, minimè exaudiri à Deo, ut respiciat ad illos, quorum, quantumvis afflictorum, preces Deus non audit. Sic fere Philipp. *Frustra clamant, qui non merentur audiri*. D. Thom. Cum quosdam exaudiat Deus spe, & auxilio præstito, quibusdam etiam clamantibus non respondeat, *non frustra*, idest, sine ratione id facit, sed æquissime causas singulorum perspicit, & disponit. Sed ille est obvius sensus, quem sapienter Gregorius. *Clamantem non frustra audit, & tamen quod patitur, respicit: & audire voces dissimulat; & quod unusquisque tolerat, non ignorat.* Occurrit ergo tacitæ objectioni. Quid confert humanis rebus, aut quid statuit divinam provideotiam, quod Deus clamores audiat, si statim laborantibus non accurrat? Respondet, *Non frustra*, neque in vanum exaudire, tum etiam *non frustra*, neque in vanum dissimulare se audire: nam cum audit, concipit supplicia in improbos, opem vero erga afflictos, atque salutem, bonorumque suorum restitutionem suo tempore edenda: hæc vero omnia, quæ concipit, & statuit apud se Deus, *non* sunt *frustra*: non mendacia, neque falsa, sed certissima. Dilatio præterea, atque tardum, ut videtur, auxilium, *non* sunt *frustra*: hac enim tarditate *justorum merita*, ut Greg ait, *proficiunt, & desideria dilatione in tenduntur, sicut semina gelu pressa solidantur*. Quare particula illa, *ergo*, non est loco illativa, sed adversativa; *Verumtamen, non frustra audit Deus, &c.* Septuaginta, *Absurda enim non vult Dominus videre*, idest, Non frustra ille videt, auditve; nam si quod incurrit in divinos oculos absurdum est, & odiosum: destruet tandem, & ad meliorem rationem sua potentia, atque sapientia convertet.

Philipp.
D. Thom.
Germanus explicatus.
Greger.
Obiectionis tacitæ responsio,
Tarditate auxilij crescunt merita justorum.
Greger.

2 *Et causas singulorum intuebitur.* Dilucida Paraphrasis sententiæ in Hebræo brevissimæ; *Omnipotens non intuebitur, illud* quidnam illud? certe, *singulorum causas*, sic explicatius tradiderunt Septuag *Omnipotens inspector est eorum, qui consumant iniqua, & salvabit me*. itaque *causæ singulorum*, sont vel miserorum innocentia, vel Tyrannorum iniquitas. Est autem per Zeugma repetenda ea superioribus negatio cum particula illa, *frustra*. Non *frustra intuebitur causas singulorum*. Est vero peculiaris vis, & emphasis in hujus sententiæ verbis, *audiendi, & intuendi*; nam cum in præcedente sententia, ubi dicitur Deus non exaudire clamorem, sit verbum *Ghanah*, quod significat *audire*, vel, *respondere*, quasi dicat; Deus non respondet, ita ut videatur non audisse: nunc tamen cum dicitur audire, est verbum *Samagh*, quod significat auditu aliquid percipere, & intelligere: & aliquando etiam animo acquiescere, & obedire. ut constat ex illo Deuter 28. 49. *Cujus linguam intelligere non possis*. ubi proprie legunt Septuag. ex Hebræo. *Cujus non audies vocem*. quam scripturæ phrasim observavit quoque Augustin. in Locut. SS. tum etiam ex Psal. 57. *Non exaudiet vocem incantantium*, id est, non percipiet, neque explicare audiet carmina incantatoria, sicque non mitescet ad præceptum *incantatoris*. Subest ergo in hoc loco hoc verbum *audiendi*, id est, intelligendi, ut significetur, quantumvis Deus statim non respondeat, non ideo non intelligere atque percipere clamorem pauperum, & clamandi causas. Et congruit cum hoc ipso verbo, alterum quod sequitur *intuendi*, quod affert observationem quandam attentam, occultam, & quasi per insidias, quare aliquando vertitur *insidiari*, id est, intueri ea insidiis. sic cum dissimulat se videre Deus, id est manifesto aliquo documento non probat se videre mortalium actiones, non ideo non perspicit, & quasi ex insidiis contemplatur: de illo quippe scriptum est Psal. 10. 4. *Oculi ejus in pauperem respiciunt, & palpebræ ejus interrogant filios hominum; Dominus interrogat justum, & impium*. quamvis dejectas, atque demissas videatur Deus habere oculorum palpebras, ut vel dormiat, vel non videat, at illius palpebræ perlucidæ sunt, & illæ ipsæ perspiciunt, probant, examinant singulorum causas; justum, & impium: *sufficiunt enim illi* (ut Theod. dixit) *duntaxat oculorum palpebræ, ut humana omnia cognoscat*. & Hieron. *Hæc est subtilitas divinitatis, & judicia Dei occulta*.

LXX.
Zeugma.
ענה
Verbum respondendi acre.
שמע
Respõdere, & audire, pro intelligere.
LXX.
August.
Deus nõ respondens percipiens tamen clamores.
שמע
Intueri est observatione.
שור
Quomodo Dei palpebræ interrogent hominem.
Theodor.
Hieronym.

Vers. 14. Etiam cum dixeris; Non considerat: judicare coram illo, & expecta eum.

1 *Duplex exponendi via.* Considerare, *quid proprie. Deus invisibilis, videns nos.*
2 *Iudex expectandus, atque timendus.*
3 *Dei judicia probanda ab homine.*
4 *Pro supplicio accepto, Deo agenda gratia.*
5 *Secũda expositio lenior. Fiducia ex præteritis benefic.*

1 *Prima interpretatio severior.* DUplex esse potest hujus sententiæ nexus, & explicatus, primus acrior, & severior: secundus paulo mitior. Primus, ut perstet adhuc Eliu in describenda Divina vindicta, atque patientia adversus impios, & Tyrannos; tum etiam ut Divina vindicta atque judicio severissimo deterreat Job in hunc modum. Quamvis, ô Job, Deus non corripiat subito impios, nec ferat statim adversus illos pro innocentibus sententiam, sed lento gradu ad vindictam procedat; non ideo ille res humanas negligit; quin potius *attentissime* considerat. ubi iterum subest, illud verbum, *intuendi*, & observandi, quasi ex occulto & ex insidiis: Nam *etiam si dixeris*, id est, tu, aut quivis alius indigne de Divina providentia sentiens, dicere possit, illum *non considerare*, neque intueri res humanas,

Deus invisibilis, contemplans humana.

eo quod non se præbeat nobis conspiciendum; oportet tamen nos illum invisibilem licet, tanquam videntes, *sustineamus*, & expectemus venturum ad judicium severissimum universarum nostrarum actionum. Hebraizantes fere omnes eam secundam partem vertunt per secundam personam, *non consideras*; aut, non intueris; vel, non vides; q. d. Ais te, ô Job, desiderare Dei tribunal, ut possis coram illo tuam causam dicere; at nihil refert quod tu illum non videas, videt enim ille te. Vatablus. *Quamvis difficile persuadeas tibi Deum te videre, tamen videt te*. Similiter fere Tygur. Sed hæc personarum mutatio sensum non mutat, quare sequitur.

Vatabl.

2 *Iudicare coram illo*. D. Thomas, Nicolaus, & alii Latini sic interpretantur; *Præparare, ut judicium ejus suscipias, & expecta eum in futurum judicantem*, id est, adhuc non dedisti dignas tuis sceleribus pœnas, dabis proculdubio; paulisper enim te volo expectare; *nam cito ille veniet, & non tardabit. quod si moram* tibi videatur facere, expecta eum; tunc integrum supplicium de te sumetur, plenum Divinæ indignationis, quod erit valde exaggeratum, nunc enim levissima sunt, quæ pertulimus. Sed in hac interpretandi ratione illud est incommodum, quod potius Job contendit expectandum esse Divinum judicium, in qua partem mercedem operibus accipiemus, neque ex præsentibus suppliciis, aut calamitatibus debere pensari vera alicujus merita; Amici vero nunquam controversiam referunt, differuntve ad futurum judicium; sed rem totam decernendam existimant ex præsentibus ærumnis, & præsente Providentia: quare alia est Eliu sententia, aliudque propositum.

D. Thom. Nicolaus. Expectandus Iudex, atque timendus. Habac. 2. 3. Heb. 10. 37. 2. Pet. 3. 9.

3 Philipp. active accipit illud, *judicare*; pro eo quod est probare, & patienter perferre Divinum suæ calamitatis judicium; *Iudicare*, inquit, *cum se debes, quam est judicij ejus concinere, non contemnens præsumptuoso judicio, sortem injuriam professere*. Idem fere Greg. *Cum idcirco Deus considerare non creditur, quia tarde miseretur, internis cogitationis ingredere, atque ibi coram ejus oculos cuncta tua materiam suscipe, & quæ ipse vivenda contulisti, vel quæ misericorditer percepisti, discerne, & tunc ad spes fiduciam accedibus*. Huc fere pertinet Vatablus. *Oportet*, inquit, *primo cognoscere te pœnam nostram* (quod pertinet ad judicium) *deinde spem suam in Deo collocare*.

Dei judicio probãda ab homine. Gregor. Vatabl.

4 LXX. In hac item paulo severiori interpretandi ratione ponenda est lectio Septuag. & Græcorum interpretatio. illi legunt; *Iudicare coram eo, si potes collaudare eum sicuti est*; Olimpiodori autem est hæc interpretatio; *Quid est, quod apud eum, qui talis est ac tantus, fare velis, judiciaque contendere, quandoquidem nec eum de ipsius ipsa pœna, quam nunc es perpessus, pro dignitate potes laudare?* eodem fere modo Chrysost. *Deum non posse a nobis dignis laudibus ornare, haud magnum fuerit; verum vis a nostra rationes adversus eum, velle defendere, quem non posse digne prædicatione efferre, hoc vere permagnum est*. Et habet quidem ea lectio Septuagin. speciem quandam Ironiæ, quasi dicat; Vis apud illum judicari? bene est, scilicet obtinebis in illius judicio. expecta igitur eum, ut sustineas illius conspectum, cujus vel laus, vel ore tenus usurpata memoria viribus nostris superior est. Habet etiam illud verbum *expectandi* aliquid terroris, atque minarum: quod eleganter exprimeret Hispanus; *Queo eis lae aver con el? pues esperalda, y avisaos, que no ay quien lo espere*.

Olympiod. Pro supplicia agenda gratia Deo. Chrysost. Ironia. Expectari dicitur res terrifica.

5 Ego vero secundam interpretandi viam mitiorem, atque benigniorem quam Gregorii, accipio, probo, & censeo lenissime cohærere, ut sit quasi totius orationis conclusio, qua Eliu hortetur Jobum ad sustinentiam ærumnarum, & spem melioris fortunæ, in hanc sententiam: Conquereris, ô Job, causam tuam negligi a Deo, & vitæ tuæ superioris præclara merita præteriri: satis profecto tibi esset, *Indicare coram illo*, id est, judicium tuæ vitæ, atque supplicium inflictum à Deo judice, patienter, accipere, & tua sustinentia, atque voluntate probare, quod si facias, licebit tibi meliora a judice tuo sperare. Gregorius: *Inter adversa fidenter expectes, quem, & post delicta propitium recolis*. tum etiam si coram Deo judicium tuæ vitæ instituas, invenies profecto propter aliqua bona opera, ingentia te ab illo accepisse præmia, eorum memoria tibi faciet bonam spem, si rursus æquitati, & pietati studeas. Gregor. *Quanti est periculi transacta munera cernere, & futura desperare?*

Secũda interpretandi ratio. Gregor. Fiducia, & spes ex memoria præteritorum beneficiorum. Gregor.

Vers. 15. Nunc enim non infert furorem suum, nec ulciscitur scelus valde.

1 *Sententiæ Paraphrasis*: Dei furor, *ad supplicia damnatorum. Explicatur David*.
2 *Varia lectio. Deus paucio-ra scelerum manifesto nunc supplicia efficiens*.
3 *Personarum in Scriptura mutatio frequens*.

1 Nunc enim, &c. Cohæret cum præcedentibus; Nunc spei in Deo reponendæ tempus, & locus est; cum Deus non omnem stomachum suum refundit in impios: cum non paria irrogat sceleribus supplicia; sed multo leviores a te pœnas exigit, quàm vitæ tuæ ratio postulabat. Cum igitur in ipso supplicio Dei benignitatem experiaris, non est, quod meliorem spem abjicias: *Nunc enim non infert furorem suum*. Septuag. *Non est visitans iram suam*. Propterea, *Non visitabit ursus ejus*. idest, sic humana scelera, sic tuam vitam visitat Deus, ut conqueri non possis, quod vel tuæ indignationi, vel tuo supplicio modum non statuerit. Dilucide Pagninus; *Animum visitabit iream*. Tygur, *Non animadvertit irascens*; tuum supplicium non meretur indignationis, & *furoris* nomen. Sic *Dei furorem* ad futuros impiorum cruciatus refert Nyssenus in Psal. 6. *Ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*. Crac. inquit, *ne in illo futuro furore sedatur ad judicium; neve per illum iram adinbratur sive castigatio*. Tunc igitur inferet Deus furorem suum, & visitabit in ira suo; ille enim dies indignationis, & furoris est, Vide quæ diximus sup.

Sententiæ paraphrasis. LXX. Pagnin. Tygur. Dei furor in futuris supplicijs. Nyssenus.

2 *Nec ulciscitur scelus valde*. Sic etiam fere Septuag. *Nec cognovit delictum vehementer*. Propterea ex Hebræo: *Non cognovit incrementum valde*, vel multitudinem, aut copiam, idest, enormia scelera, atque numero innumera dignis suppliciis non afficit; non novit illa multitudinem scelerum, idest, perinde se gerit in suppliciis, ac si non nisi pauca, & ea non valde gravia peccata cognosceret; pleraque condonat, dissimulat; de paucissimis tantum pœnas repetit; Nicetas; *Dei laudes, idcirco non possunt a nobis digne celebrari, quia dum res inter nos judicium exercet, ira sua rationem minime ducit, nec culpas nostras metitur, nec admodum observat*. Indicat præterea Nicetas secundam hanc partem posse ad Jobum referri; Non cognovit Jobus incrementum, idest, iræ divinæ magnitudinem, *ac ponderis; nec peccatorum nostrorum assequitur numerum: si enim assequeretur, nequaquam Deum in impios stomachum suum omnem erumpere*. Placuit hoc quoque Pagnino legenti; *Non cognovit multitudinem peccatorum suorum*. & quidem cadere hic sensus potest in lectionem Hebræam, cui nihil obstat sermonem de Deo proxime præcessisse, frequens enim est illa personarum mutatio in Scripturis. Hic tantum addendum, quod Greg. sapienter addit; *Ab Elmeelitum dicitur, si recte discretur, vera sunt namque, quæ dixit sed à Beati Job interpretationibus aliena*.

LXX. פשׁ Deus paucas scelera manifesto supplicio prosequitur. Nicetas. 3 Personarũ mutatio frequẽs in Scripturis. Gregor.

Vers. 16. Ergo Iob frustra aperit os suum, & absque scientia verba multiplicat.

1 *Particula copulativa vis, & significatio varia. Varia lectio.*
2 Aperire os, *quid. Explicatur sensus.*
3 *Verbositas stulta*. Multiplex, *de re fertur*.

1 Quasi jam obtinuisset, & in summas angustias conclusisset Jobum, ita necessaria, ut sibi videtur conclusione, claudit totam disputationem. *Ergo*. In Græco, & Hebræo, *Et*. Sed quia particula hæc copulativa aliquando reddit causam, & valet idem quod, ideo, aut, propterea; eleganter Interpres dixit, *Ergo*, q. d. Propter ea, quæ ego disputavi, colligo vanam fuisse Jobi orationem, & plenam ignorantiæ atque temeritatis; & nihil eorum, quæ proposuit, finem obtinuisse. *Frustra*. Proprie in Hebræo, & Græco, vane, in vanum, oratio vanissima, sensus atque sapientiæ inops, tantum sonitu verborum, & quærimoniarum clamosa. *Aperit os suum*. Pagni-

Particula copulativa varia significatio. חבל

Varia lectio. *Pagnin.* *Tygurina.*

Pagninus, Tygurin. propter præteritas Jobi responsionea. Idem est sensua nostræ lectionia per præsena, *aperit*, ut notet idem Jobi propositum, suam vitam, suamque opinionem tuendi, cui pertinaciter adhæreat, ac nulla suorum amicorum admonitione, aut oratione, melior, & sapientior reddatur. Sed proprie ex Hebræo cum Cajetano, & Regia per futurum, *aperiet*, ut significetur, nihil deinceps esse, quod pro sua sententia afferre possit Job.

Caietan.

3 *D.Thom.* *Gregor.*

Rursus hic videtur D.Thomæ, immo & Gregorio, atque aliis Latinis phrasis illa, *Aperiendi oris*, ad stultam verbositatem pertinere; quamquam possit etiam significarine verbum quidem posse Jobo suppetere ad respondendum q. d. His meis rationibus revinctus Job, ne hiscere audebit, neque *aperire os*. Hæc eadem *aperiendi oris* proprietas, Isa. 10. 14. *Non fuit qui aperire os, & gannieret*: id est, qui hisceret. Vbi Septuag. *Qui contradicat*, sic hoc loco; Non poterit Job *aperire os* ad contradicendum quidquid enim deinceps loqui præsumet, stultitiæ erit, & eundem semper errorem, atque stultissimam cantilenam canet.

Aperire os quid. *LXX.*

3 *Nicetas.*

Absque scientia. Nicetas; *Quia nec attendit Dei præstantem vim, ac tolerantiam; nec illius incomprehensa judicia.* adde etiam, neque suorum peccatorum gravitatem, nec levitatem suppliciorum. Cum hac vero ignorantia congruit verbositas, quæ sequitur; Scriptum est enim; *stultus verba multiplicat*. Eccles. 10. 14.

Verbositas stulti.

כבר *Multiplicitas de vi forti.*

Multiplicat. Vox eadem, quæ superius, cap. 8. vers. 2. *Spiritus multiplex oris tui, &c.* & affert quidem *multiplicitas hæc*, quandam fortitudinem difficilem ruptu, cujusmodi est *funiculus triplex*; Quare vel inviti fatentur amici vim, & pondus sancti Job. Septuag. *Verba aggravat*, quod Symmachus ad proprietatem stultorum refert, * *Sicut stultus*, inquit, *sermones graves facit*. Eleganter Greg. *Hoc proprium arrogantium vitium esse solet, ut & pauca credant, quæ ipsi multa dixerint, & multa credant, quæ ipsis pauca dicuntur; quia enim semper dicere volunt, aliena audire non possunt.*

LXX. *Symmach.* * *Es un necio pesado, y porfiado,* *Gregor.*

CAPVT TRIGESIMVMSEXTVM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Rursus Eliu statuit Divinam Justitiam, qua cum summa potestate atque Sapientia, jus cuique suum, atque dignitatem tribuit; Id quod ex Divinis operibus confirmat, tum naturalibus, tum ex peculiari Providentia circa potentiores viros. Ad extremum explicat, ut perferenda sint ærumna.

1 ADdens quoque Eliu, hæc loquutus est. 2. Sustine me paululum, & indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar. 3. Repetam scientiam meam à principio, & operatorem meum probabo justum. 4. Vere enim absque mendacio sermones mei; & perfecta scientia probabitur tibi. 5. Deus potentes non abiicit, cum & ipse sit potens. 6. Sed non salvat impios, & judicium pauperibus tribuit. 7. Non auferet à justo oculos suos, & Reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur. 8. Et si fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis. 9. Indicabit eis opera eorum, quia violenti fuerunt. 10. Revelabit quoque aurem eorum, ut corripiat, & loquetur, ut revocentur ab iniquitate. 11. Si audierint, & observaverint, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria. 12. Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur in stultitia. 13. Simulatores, & callidi provocant iram Dei, neque clamabunt, cum vincti fuerint. 14. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum in effœminatos. 15. Eripiet de angustia pauperem, & revelabit in tribulatione aurem ejus. 16. Igitur salvabit te de ore angusto latissime, & non habente fundamentum subter se. Requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine. 17. Causa tua quasi impii judicata est; causam, judiciumque recipies. 18. Non te ergo superet ira, ut aliquem opprimas; nec multitudo donorum inclinet te. 19. Depone magnitudinem tuam absque tribulatione: & omnes robustos fortitudine. 20. Ne protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis. 21. Cave, ne declines ad iniquitatem, hanc enim cœpisti sequi post miseriam. 22. Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in Legislatoribus. 23. Quis poterit scrutari vias ejus, aut quis poterit, ei dicere; Operatus es iniquitatem. 24 Memento, quod ignores opus ejus, de quo cecinerunt viri. 25. Omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul. 26. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. 27. Qui aufert stillas pluviæ, & infundit imbres ad instar gurgitum. 28. Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper. 29. Si voluerit extendere nubes, quasi tentorium suum. 30. Et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet. 31. Per hæc enim judicat populos, & dat escas multis mortalibus. 32. In manibus abscondit lucem, & præcipit ei, ut rursus adveniat. 33. Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit, & ad eam possit ascendere.

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

VERS. 1. RVrsum vero Eliu instaurans orationem suam, suum quoque exordiolum præmittit; & in auditore quidem audientiam requirit, & vel ambitiose vel artificiose attentionem captat. Cum enim alii amici ternis omnino vicibus disputaverint, atque ter quoque ipse disputationem suam instauraverit; jam quasi elatus dicendi studio, multaque loquendi, uberiorem se atque fœcundiorem orationem de Deo allaturum pollicetur, atque in hæc verba exorditur.

VERS. 2. Nihil est, amice Job, quod verearis obrui orationis meæ gravitate & pondere. Nam quid ego dicendo, nisi perparum valeam? paululum itaque tantum expectare te jubeo; paulisper me dicentem suffer; quamquam fieri posset, ut brevi oratione, plura tua in dicendo errata uno dicto, quasi uno digito prosternam: nam Divinam causam tueri adversus tuam temeritatem nunquam desinam; quippe multa mihi Deo suggerente, atq; etiam impellente, & præcipiente ad dicendum suppetunt. Nam quæ illius est sapientia, sapienter utique providit, ut & ignorantiæ amicorum; & tuæ temeritati meis ego sermonibus opitularer. Tuum igitur erit silere, & attendere; meum usque loqui.

Paulo itaque altius differendi initium summam: & quid VERS. 3.

verissimum in hac re constitui inter nos oporteat ex paulo remotioribus, sed necessariis principiis efficiam: atque ex ipsius naturæ, & creationis operibus probabo, nihil a Deo sine summa æquitate, rationeque constitui. In qua re nihil mirum, si quædam repetam ex superius dictis; nihil tamen dicturum me profiteor, quod mihi, vobisque exploratum perspectumque non sit. Neque vero officio deesse non possum: nam summum rerum omnium opificem, qui primam hominis naturam, atque meam quoque mirabili arte, & industria elaboravit, meritissimis laudibus prosequar, & , qua fieri potest ratione, vicem tanti beneficii rependam. Quod meum igitur est, ô Job, præstabo: & Divinam æquitatem adversus tuas calumnias, & loquendi petulantiam, afferam. Tu vero sentito, ut voles.

Vers. 4. Verissima sane ego pro veritate afferam, simplicia, solida, nullo mendacii fuco. Quare si sapis, universa, quæ dixero, probata tibi erunt: atque ex illo, quo tuo iudicio constitutum esse oportet, nimirum Deum esse sapientissimum, propterea que iustissimum, atque providentissimum; meæ orationis initium auspicabor. Interim tu, Deus optime, atque sapientissime, cui procul dubio meum dicendi studium, singulaque mea verba probata erunt, illa Jobo iniice mentem, ut & illi probata sint.

Vers. 5. Primum ergo inquiramus cur tam frequentibus, tamque gravibus ærumnis Deus exercere velit homines potentia atque opibus præcellentes, atque incredibili bonorum omnium copia paulo ante redundantes: cum ipse Deus optimus bonorum omnium abundantissimus sit, ac nulla non re optima præcellat? An quia, cum Deus potentissimus atque sapientissimus sit, huiusmodi magno corde viros magnaque potentia, propter animi livorem opprimere velit? sed absit a Deo totius bonitatis fonte, invidentia. An quia potentes solo potentiæ, & fortitudinis nomine suspecti illi sint; atque propterea omnem occasionem illos perdendi aucupetur? sed absit à Deo calumnia. An quia tam delicati stomachi, tamque morosi palati Deus sit, ut sine ulla causa ad res humanas, humanamque omnem amplitudinem, & dignitatem nauseet? sed absit ab illo omnis inutilis, & odiosa morositas, omnisque importuna mentis difficultas. Ergo in Deum qui infinitis partibus omnem creatam potentiam superat, qui natura sua bonus est, qui creaturarum pater indulgentissimus; qui humanæ omnis potentiæ, atque dignitatis auctor; neque invidentia, neque odium, neque fastidium cadere ulla ratione potest; à quibus profecto tantum abest, ut, quantum fieri potest, reliqua omnia simillima sibi, & charitatis vinculo, quæ ex similitudine nascitur, devincta esse velit, atque eas semper cogitationes suscipiat, quo modo universis benigne faciat.

Vers. 6. Nihilo tamen minus nullius, quamvis potentissimi hominis aut potentiam reformidat, aut sceleribus connivet: pauperes vero atque impotentes sua ope minime destituit, sed omnibus ex æquo ius dicit a quissimum: Impium solo impietatis nomine digna morte, merentem afficit, nunquam passus improbitatem vivere. Itaque cum adversus potentiam, adversus divitias, adversus humanam omnem amplitudinem indignatur; adversus improbitatem profecto indignatur, quam etiam nullo prosequitur supplicio, sit licet cum paupertate coniuncta: quamvis frequenter his subveniat propitius, quibus propter mansuetudinem, & modestiam insolentissimi divites molesti, atque iniurii existunt.

Vers. 7. Prospicit igitur diligentissime innocentum saluti, & incolumitati; nunquam suæ Providentiæ, atque tutelæ oculos ab illorum commodis, rebusque deiiciens, nunquamque permittens diutius iustum hominem, quicumque tandem ille sit, ab iniquissimis Tyrannis vexari; nam pietatem ille ubicumque tandem sit, non solum oculis, sed maximis honoribus atque amplissimis beneficiis prosequitur, defixis semper, rectisque luminibus in illa contemplanda, illiusque commoditatibus prospiciendis.

Vers. 8. Atque adeo sanctos homines regalibus plerumque honoribus exornat, & in firma stabilique Regni sede, clarissimis Trophæis nobilitatos amplificat. Quod si ad tempus aliquod, sanctitas & innocentia ærumnis ac paupertate exerceatur, tamen fine quodam felicissimo, atque honorificentissimo concludetur, quam deinceps ita turbitur, ut maioribus in dies muneribus, & opulentia afficiat, nisi in dignitate regni semel adepta rursus insolescat.

Verum enim vero cum ex summo dignitatis, & potestatis fastigio ad carcerem, & vincula, atque rerum omnium indigentiam quis recidit, certe in causa sunt illius scelera, quæ meritis superbiæ, & Tyrannidis suppliciis Deus prosequitur. Quippe non raro variis fortunæ casibus, regnorumque vicibus, qui nuper feliciter regnabat, potentioris Regis mancipium durissimam cogitur servire servitutem omnis generis calamitatibus irretitus, atque vinculis etiam inextricabilium suppliciorum constrictus; egestatis potissimum, cuius ad cruciandum vis est incredibilis. Illud vero agit, & curat supremus iudex, ut vel ex suppliciis sua scelera recognoscant, & ad saniorem mentem adducat; certoque tandem sibi persuadeant Deum esse scelerum vindicem severissimum. Interim mirabilis est improborum omnium stupiditas, ut cum omnibus sceleribus contaminatissimi existant, vix unquam de illis cogitent, ac opus quidem sit ipsa illorum peccata ob oculos subiicere, & quasi digito indicari, ut ea tandem cognoscant, in quæ cæci, præcipitesque ruunt. In quos profecto omnis æquitatis oblitos, omnem Tyrannidem exercentes, omnique iniquitate subiectum populum vexantes, potentissimi numinis vindicta incumbet. Vers. 9.

Sic Deus optimus solet eos, quos peccati voluptas, atque improbitas surdos Divinæ vocationi reddiderat, per flagella, & supplicia expergefactos, ad auditum, & attentionem revocare: audientibus vero atque intendentibus instillat salutaria monita, opportunas correctiones adhibet, & sanctæ obedientiæ, verissimæque pœnitentiæ certas rationes, præceptaque præscribit: atque interius quasi ad aurem personat, & nunc levioribus suppliciis autem vellicat: nunc acrius pungit ea mente, ut ab iniquitate avocet, & ad se ipsum paterna sane charitate mortalium errata flagellantem, convertat. Vers. 10.

Si divinæ igitur admonitioni, & voci audientes se præstiterint, supplicesque illi obsecundaverint, quod reliquum vitæ fuerit, bene ac beate conficient, omnibus iucunditatibus circumfluentes. Sin minus divinum imperium detrectaverint, configentur acutissimis supernæ vindictæ iaculis, tandemque digna stultis, & Deum ignorantibus nece interibunt. Quam vero miserum est, brevissimam sceleris voluptatem diuturna multorum annorum, multorumque suppliciorum pœna persolvere! porro quam beatum, patientiam ærumnarum, & obedientiam divinæ legis vitæ longissimæ, simulque suavissimæ, atque speciosissimæ iucunditatibus compleri? Ergo salutare illud consilium est, cito, non sero sapere, & tum insita naturalique ratione Deum agnoscere; tum illum præceptis obsequentes religiose venerari. Vers. 11.

Et ut nemo suas ærumnas à peccato, & scelere excusare possit, certe manifeste refellitur publicis eorum hominum suppliciis, qui licet externa sanctitatis specie fulgeant, at interna, & vera destituuntur. Odiosum profecto genus hominum, non solum impiorum, qui cum impii sint, callida, & malitiose simulare conantur, quod corde gestant, pietatem semper, quam oderunt, habentes in ore, & impietatem religionis facie obnubentes. Hi profecto statuentes suarum ærumnarum causam non ex suis peccatis, sed ex divina indignatione sumendam, Dei iram minime leniunt; sed potius accendunt, & exululant: nam tantum abest ab illis Dei commiseratio, quantum ipsi ab ope, & auxilio suppliciter implorando. Vers. 12.

Ergo pereunt misere, non minus stolidi, quam si infantes decederent sine ulla rerum scientia, & experimento, & quidem quamvis provectæ ætatis sint, superioris ætatis improbæ, & omni scelere inquinatæ pœnas tandem ab illis exigere solet divina vindicta, quæ ... omnes, vitamque ipsam instar sævæ cuiusdam, atque horrificæ tempestatis excutit, diluitque, atque sceleratissimos homines non minus morti immaturos, quam si pueri essent, acerbissime aufert, sanctorumque Angelorum ministerio usus, illorum potentium, qui effeminate vivebant, & mollitudine luxuriabantur, nullaque ratione videbantur virtute mascula resistere posse ærumnis, & difficultatibus, ut qui nihil fortes, & constanti animo Vers. 13.

fuisti.

sustinere volent; extremo supplicio affectos ante omnium oculos turpitudinis nefandæ damnatos, & inextinguibili incendio destinatos traducit. Non solum vero divitea superbos conterit Deus, & vellicat eorum aures, ut
VERS. 15. admoniti resipiscant, sed etiam exercet doloribus, & ærumnis; ut ad obbedientiam adducat; obedientes vero tandem recreet, & integræ restituat sanitati. Idem itaque pietatis officium ad omnibus requirit, sive ille Princeps, sive vilissimæ conditionis homines sint: nam & utrisque peccantibus iratum; & resipiscentibus benignum se
VERS. 16. præbet. Sed illorum tamen potissimum causam agit, qui ab aliis injuria afficiuntur: postquam enim hos exercuit doloribus, morbis, permisitque male haberi à Tyrannis, justorum suorum statim decernit vindictam, atque in eos animadvertit severissime, qui per iniquitatem, & injuriam mansuetos vexant. Itaque si quam subiisti poenam, illam tuis sceleribus debere agnoscas, Deique admonitionem supplex suscipias, eripiet te procul dubio Deus, & prope jam devoratum extrahet è faucibus baratri, nunquamque permittat, ut immensa miseriarum vorago, quibus sontes perpetuo plectuntur, te exorbeat: bonorum autem incredibilium copia te cumulabit: idemque ipse post famia, & egestatis cruciatus lautissimo te excipiet convivio; tuque ipse domi tuæ tranquillus, ac lætus accumbes splendidæ mensæ exquisitissimis, ac delicatissimis epulis instructæ. Hæc utique obtinebis, si ab illo te permittas suaderi, & excitari ad veram anteactæ vitæ poenitentiam, ut extremum vitæ, & animi discrimen possis avertere. Cujus suasio quamvis tibi nimium stricta, severaque videatur, sed tamen, mihi crede, salutaris est. Quam si suscipias, fiet profecto, ut tuorum inimicorum, quorum calumniis obsideris, ora obstruas, atque etiam ipsas tartari fauces ad recipiendum late patentes; ad emittendum, & vomendum longissime angustas declinare possis. Ex tantis igitur angustiis te Deus satis superque eripiet, conferetque salutem plurimam, atque certissimam, ipsis maximis angustiis cum amplissima fortuna commutatis. Porro ejusmodi est, immensa illa malorum vorago, ut nullum habeat fundum, sed sinus latissimos, & amplissimos; altitudinem profundissimam, in qua nihil firmum est, ubi pedem figere damnatus homo possit: in qua si semel immergaris, nunquam emerges: nullum ergo cruciandi finem habebis, dum non resipiscas: ergo ou tuæ hypocrysi, atque improbitati finem statuas, neque vivens, neque mortuus non cruciaberis. Satius itaque Dei monitis acquiescere, ad incredibiles delitias invitantis.
VERS. 17. Pro meritis sane tuæ causæ sententiam dignam accipies, atque cum ipse judicium sæpe corruperis, justitiæque vim attuleris, severissime à supremo judice judicaberis: nam optimi, & incorrupti judicis officio defuisti; gratia, & favore impiorum causas suppl.visti; divina judicia contumelia affecisti. Tantæ igitur improbitatis atque iniqui-
VERS. 18. tatis poenam sustinebis: & dum impius fueris, divinam experieris vindictam; quæ proculdubio non mitescet, quamvis importunis clamoribus, & iniquis divinæ providentiæ criminationibus illius aures complere, & iniquis rationibus causam tuam persequi non cesses. Si contingat igitur, ut in pristinam dignitatem restituaris, noli amplius peccare, neque sordida lucra, & dona sectando, quibus animum tuum corrumpas, neque subjectos populos opprimendo, quo justitiam, & sanctitatem lædas. Vides nimirum, in quas te miserias superbia, & injuria pauperum conjecit; in quam egestatem avaritia, & donorum cupiditas. Ergo animo concipe ingens odium adversus ejusmodi scelera; quamdiu vita superfit: & agnosce jam tandem causam verissimam tuarum ærumnarum: superat enim, ac male perdit Numinis ira Principes captatores munerum sordidissimos, quibus quamvis pretiosissimis, placare judicem incorruptum non poterunt. Quare illud diligenter curato, ut pravis avaritiæ suggestionibus, atque iniquitatis stimulis viriliter repugnes; neque tantum viribus, & potentia æquitatem, & honestatem metiaris: sed tunc demum justior sis, cum potentior fueris.
VERS. 19. Accipe igitur hęc salutaris modestiæ præcepta, ut deinceps submissius de te sentias; abjectius etiam de omni humano splendore; imbecillius de fortitudine humanarum virium, arciumque munitissimarum; tum quod harum rerum pretio non possit homo salutem emere, vitamve redimere, tum quod Deus non alliciatur his rebus, sed sola pietate, atque justitia. Numquid igitur existimas apud Deum magni esse tuam magnitudinem? Abjice, quæso, tuum istum animi fastum; comprime tumorem; & illud certo tibi persuade, non tibi prius salutem cælitus concedendam, quàm tribulatione, & supplicio scelera expiaris, & quàm patientia ærumnarum divinam opem demerueris; nam insolentes istos clamores querimoniarum contemnit Deus, potius fastidit, adversatur. Depone igitur tantam vocis, & querelarum contentionem; abjice quidquid tuo judicio amplum, & magnificum est: atque illud tantum in oculis tuis magnum sit, quod Deus magnifacit; ut non nisi in sanctitate salutis, & magnitudinis tuæ spem constituas. Igitur si saluti tuæ consultum cupis, meliorem statim animo cogitationem suscipe, antequam graviori supplicio cogaris supercilium istud, & superbiam deponere: neque timore poenæ, sed virtutis amore humilitatem amplectere, & virtutem cole; neminem lædito, sive potens ille sit, sive imbecillius; comprime affectus animi vehementiores iniquitatis, & Tyrannidis; vires tuas despice: nihil contra Deum conare, non enim poteris, quamvis multa in industria, Divinum supplicium declinare.

Ne igitur istius excæcitatis, & obstinatæ mentis tene- VERS. 20.
bras dilige: sed confestium ad lucem veritatis confuge, ne ascendant in cœlum clamores populorum, quos oppressisti, severissimam à judice de te vindictam reposcentes. Quam primum enim, si tuæ dignitati restituaris, officii tui partes exequendæ tibi erunt, mature impii damnandi, probi defendendi, nunquamque patiendum, ut te dormiente, & oscitante Publica res perturbationem, & confusionem accipiat, & in tenebris omnia misceantur. pessimi enim magistratus est ad multam diem in utramque aurem dormire, fidentis satellitio, & custodia excubitorum, cum potius optimi Principis sit vigilare, satagere; & tum suæ, tum Publicæ salutis excubias agere; atque ex ipsis tenebris veritatem, & innocentiam delitescentes in lucem proferre, potentiorum, & calumniatorum licentia, & petulantia repressa. Quamvis quidem eos, qui viribus valent, non debeas injuria afficere: ne forte nocte clam irrumpentes, hos quidam suis extrudant sedibus, pro illis autem alios substituant. Tum præterea nec noctu longe lateque infestes vicinos agros; neque irruptionem facias in alienos terminos, ut quibusdam suis sedibus pulsis, alios in locum illorum per vim, & iniquitatem reponas: sicque latronum dux constitutus cogas populos abire prioribus sedibus desertis. Quod cum per se nefarium sit, tum vero etiam temerarium est, tempore nocturno, quando mens tua vacua est curis, noctem insomnem ducere in ea meditatione, quorsum gentes aliquæ, & populi perierint, alii vero de-
nuo insurgant, & rerum potiantur. Tandem quod ti- VERS. 21.
bi salutare futurum est, prava ista, & ambitiosa tua desideria dominandi liberis populis, comprimere stude, ne alienæ tibi felicitatis invidentia, exitio sit. Diligenter igitur observa, atque tuum animum custodi, & averte ab iniquitatis conspectu, & blanda atque illecebrosa facie, atque ab omni scelere, cujus sane perpetuus comes est dolor, & cruciatus animi. Adhuc enim perstare videris, imo & acriori studio, nunquam deserendæ improbitatis, quam non solum tenuitas ingenii tui, & inopia mentis atque consilii, sed etiam ipsa calamitatis impatientia, & Divinæ bonitatis criminatio tibi persuaserunt, quare cum supplicio miserrimus sis, at multo es obstinatione miserior.

Quod si meis monitis consenseris, ò Job; aderit tibi
statim Deus, qui quamvis te fortiter afflixerit propter VERS. 22.
legis suæ transgressionem; non minus tamen potens est resarcire omnia damna, si deinceps Divinæ legis studiosum te præbueris; Non solum enim ipse est supra omnium mortalium miseriæ conditionem longe sublimis, sed erigens quoque, atque evehens sui studiosos ad tutissimam arcem, supra omnium hostium malorumque potentiam. Et nemo sane unquam extitit Legum lator, aut Reipubl. alicujus institutor tam sapiens, tam justus, tam in exigendis, legibus humanus. Tum igitur causam

apud illum depone; te illi instituendum præbe, qui te ad sanctitatem omnibus vitæ commoditatibus propositis allicit, & invitat.

VERS. 23. Cujus æquitas corrumpi aut depravari nequit, cujus suprema judicia in judicium vocari, aut quacumque alia ratione jurisve moderatione corrigi non possunt. Quis enim illo vel major, vel incorruptior judex? Quis illius sententiæ etiam post longam omnium judiciorum examinationem ullam injustitiæ notam jure affinget?

VERS. 24. Quamvis vero Divina judicia non sint à nobis curiosius discutienda, sed tamen illorum æquitas exploratissima nobis esse debet. Quare qui de illorum æquitate dubitaret, plane ostendet se illa prorsus ignorare. Ergo, ô Job, illud tibi persuasum vellem, Divinorum operum rationes ab universis mortalibus decantatas, à te solo ignorari, atque adeo accusari, eum aliter de illis censeas, quam ipsa Divini operis dignitas postulet, quod cum ingenti animi reverentia, & submissione excipiendum est, & quantum humanæ imbecillitati permissum fuerit, magnifice atque præclare de illo sentiendum, atque loquendum. Quid, quod nemo hominum possit, pro meritis Divinorum operum magnitudinem atq; æquitatem satis perspicere, humanæ potius ignorantiæ, quam illorum operum alicui vitio tribuendum est? Quid vero mirum non posse ab homine discuti supremæ Providentiæ arcana, cum alia minus difficilia, minusque recondita opera ignorentur: Videlicet quædam naturæ mirabilia, ex quorum conspectu, & contemplatione solent viri sapientissimi atque sanctissimi excitari ad laudes Divinas decantandas, & canticis suavissimis numerosissimisque carminibus celebrandas. Quis enim, modo ab humanitate, & mente non alienus, quamvis valde tenuis atque imbecillis judicii, non videbit manifestissima atque evidentissima divinitatis, & Providentiæ argumentis, quæ in creaturis relucent, & omnibus sunt ad contemplandum, suspiciendumque proposita, quamvis quidem sapientiores majori eum voluptate, & clariori lumine videant, quæ vulgus vel leviter videt, vel videndo præterit.

VERS. 25. Non enim omnibus datur perfecta illa, & clara cognitio, quam potest ex creaturis homo comparare, ut in se ipso, & ex seipso homo Deum opificem suum agnoscat. Sed quidem ex iis, quæ procul à nobis sunt cælo, & astris, in Divinorum cognitionem nemo non venire potest: videtur enim cunctis hominibus aliqua tandem ratione insita, Dei cognitio. Non enim tantum nocumentum videtur accepisse per peccatum, ut Deum naturæ auctorem non possiut naturaliter cognoscere, & investigare.

VERS. 26. Sed tamen ita se Deus videndum præbet in suis operibus, ut nec plurima effecta, nedum ipsum perfecte comprehendere, & examinare possimus: multa quippe Divinitatis mysteria, multa item naturæ arcana nos latent. Et vero cum sit omnibus numeris perfecta, omnibusque perfectionibus cumulata Divina natura, frustra contendit nostræ mentis imbecillitas, ut eam sibi penitus subjiciat, atque comprehendat. Licet enim quædam illius attributa multo labore meditandi, atque investigandi nostra intelligentia assequi, & vincere videamur, sed illa longe verior, longeque gloriosior victoria est, quam Divina celsitudo de tenuitate nostræ intelligentiæ reportat; obruit enim nostram scientiam, tum scientia sua, & altitudine judiciorum suorum, quibus nostra tempora moderatur: tum æternitate sua, & interminata suæ sapientiæ, suæque beatitudinis possessione. Ex quo efficitur infinitas esse suæ perfectionis partes & numeros.

VERS. 27. Eadem vero interminatæ perfectionis immensitas ex ipsis quoque creaturis colligi non obscure potest: pro sua enim sapientia, atque potentia jam negat pluviam arenti, & squalenti terræ: jam laxatis quasi habenis imbres effundit præcipites ad illam diluendam, atque obruendam: Rursus post sævissimam tempestatem ablata pluvia, disjectis nubibus optatissimam serenitatem adducit: & vel in ipsa pluvia mirabilem efficit diversitatem, nunc in nube, nunc in imbre; tandemque rore minutissimo coacto, & ipsis etiam infinitis propemodum stillis, & guttis numerando subductis, ad unamque computatis, & vel additis, & ablatis in certa mensura, & numero, prout terræ, & mortalibus expedire videtur: rursusque ex levissima atque purissima unius imbris materia vaporibus tenuissimis ad futuram pluviam subministratis, clare ostendit mortalibus, quanta Numinis potentia sit, quod vel cataclismo mundum obruere, vel momento temporis rerum universitatem tranquillare potest. Nam de nubibus, & de cœlo terram illam tam constanti temporum varietate, & vicissitudine gubernari; tam opportune aquis profundi; quotannis hyemescere, æstuare, autumnescere, VERS. 28.
quotannis juvenescere, senescere, renovari iterum, iterumque virescere, mundum jam desuper opacari, & obscurari, jam operiri, & illuminari, quanta sapientia, potentia quanta!

VERS. 29. Præterea poterit ne homo satis intelligere divisiones, & differentias nubium, atque rerum aliarum diversissimarum, quæ in nubibus, & cum nubibus generantur? Nam cum quædam sint evanidæ, & infæcundæ, quædam tamen grandinant, aliæ ningunt; Tonant aliæ, fulgurant, fulminant; ventos aliæ, aliæ imbres generant; quædam concipiunt lucem, quædam pariunt tenebras; magnum sane nubium, atque mirabile naturæ opus, extensum, varium, multiplex, longe lateque patens, ut quod amplissimam istius ætheris faciem mirabiliter obducere soleat; & aliquando sane ex parvis initiis, nam nubecula interdum, quamvis parva, ventum dat procellosum, & sordido obscuroque globo extensa totum solis lumen obscurat. Accedit vero VERS. 30.
ad tantam nubium majestatem, & amplitudinem, Deum illius uti pro suo tentorio, unde sonat, fulminat, mortales territat; & jam vel hostes suos ignitis jaculis inde collimat, & configit, vel familiaribus suis laborantibus summa celeritate, magnificentissimo quasi nubium levissimarum curru vectus, opem affert certissimam; ostentat quoque pulcherrimum illum cælestem arcum suum in nube rorida, ex superioris luminis repercussu; cujus aspectu jucundissimo, & futuræ serenitatis spe mortales exhilarat.

VERS. 31. Denique quam varium, & multiplex, quam certum, & ad humanas commoditates opportunum ex nubibus prognosticum! Quantæ porro efficacitatis, cum imaginem suam in ipsa maris facie, atque in fundo etiam cœlesti lumine percusso imprimant! Contingunt illæ sæpe terras ipsas; occultant littora; involuunt montes; & ad ingentis tempestatis significationem summis insident cacuminibus, totique potissimum mari incumbunt, ex quo frequentissime elevantur.

VERS. 32. Hujusmodi autem naturæ mirabilibus effectis, ostendit se curare, judicareque mortalium res, atque ratione, & judicio cum illis agere, quosdam præmio atque bonorum ubertate, & copia; quosdam supplicio, sterilitate, & inopia afficere.

VERS. 33. Quotus vero Deus, qui quasi manu opposita, offusa nube fulgentissimum Solis jubar obscurat, & involuit; rursusque redivivum restituit mundo! quo sane spem injicit suis amicis, suæque providentiæ cultoribus fore, ut cum ex opportuno imbre, tum ea luminis efficientia, & salutari calore fruges coalescant; sicque ipsi ad ingentium bonorum possessionem pervenire possint. Interim res est omni admiratione, atque terrore plena, Nubes cogi, invicem occurrere, misceri, vaporem siccum, & calidum continere, constringere, inter se quodam amicitiæ fœdere conjunctas pugnare cum igne, ab igne, & fulmine rumpi, cogi iterum, & quasi mandatis à supremo Domino acceptis contendere, & mutuo sibi occurrere ad aliquem præscriptum locum, rursus oratione, & precibus amicorum Dei, dissici, & clarissimam atque jucundissimam serenitatem obtineri. Qua sane re supremus humanarum rerum arbiter, expressam quandam suæ Providentiæ imaginem quasi in tabella mortalibus proponit, ex qua intelligant clarissima piorum præmia, quæ manu ille sua continet, & quibus amicitiæ suæ, atque beatitudinis futuræ spe non inani mortalium animos allicit. Tenebrarum verò, & caliginis offusione rursus obscurissima improborum supplicia significat. Porro in ipsa hujus Divinæ lucis vicissitudine cum tenebris, & quasi pugna quadam cum atris ac densis nubibus, nuntio quodam misso videtur amicos suos admonere, thesauros apud se habere plenos inextinguibilis lucis nunquam cum tenebris commutandæ, quæ solis affulget sanctis, qua omnes videntur Divinæ opes, atque jucunditates contineri, & externi luminis nuntio quodam, atque præconio apud mortales celebrari.

Vers. 1. Ad-

Verf. 1. Addens quoque Eliu, hæc loquutus eft.

Verf. 2. Suftine me paululum, & indicabo tibi: adhuc enim haben, quod pro Deo loquar.

1 *Artificium, arrogantia, eloquentia Eliu. Arrogantium ingenium.*
2 *Verbum* Addendi *adverbiafcens. Explicant Moyfes, & Samuel.*
3 *Arrogantes filentii, & audientia captatores. Ironia Hifpanifmus.*
4 *Arrogantes fua potius laudis: nam Divinæ aucupatores. Varia lectio. Articulus tertii cafus Illuftrans Ifaias.*

1 Artificiū Eliu,

NUnc iam Dicturus Eliu, fuum quoque exordium præmittit, & in auditore fuftinentiam requirit, vel ut attentionem capter, vel quia fi nimium curiofe, & minutatim alias amicorum difputationes numeremus, inveniomus fane ter dixiffe fingulos, ter quoque hucufque Eliu. At cum ad quartam jam orationem procedat, recte verum fuftinentiam auditoris poftulare, ut potequi jam videatur prolixior cæteris; quare etiam orationis brevitatem pollicetur, quo libentius audiatur. Tum etiam proponit materiam orationis honeftiffimam, videlicet Divinæ juftitiæ defenfionem, quæ nemini iure videri debet prolixior, aut moleftior. Quamquam Gregorius ad hominis arrogantiam referre videtur, nec non etiam ad loquacitatem; *Quia*, inquit, *arrogantes femetipfos credunt doctiores oftendere, quanto fe poterunt multiplicitate loquacitatis aperire: atque grave fe damnum perpeti judicant, fi fcientiam fuam loquendi brevitate conftringant*. Philip potius *nimium profundum, atque copiofum fermonem cognofcere utque multis facramentorum myfteriis reconditis plenum*. Et quidem fi unquam eloquens vifus eft Eliu, nunc fe ipfo eloquentior, & fapientior eft.

Gregor. Arrogātes multiloquio laborantes. Philipp. Eloquentia Eliu.

2 Addere, pro adverbio.

Addens loquutus eft. Obfervavi aliquando verbum, *addendi*, cum altero junctum fere adverbiafcere, atque tantum fignificare, *rurfus*, vel iterum; ficut etiam fecundum additur primo, ita cum fecundo aliquid fit dicitur additione fieri, exempla obvia Deuter. 5.25. Ubi nos habemus; *Si audierimus ultra vocem Domini*. proprie ex Hebræo, & Septuagin. *Si addiderimus audire*. utrumque autem coniunxit Onchelus; *Si ultra addiderimus audiremus*. Genef. 8. 10. ubi nos, *Rurfum dimifit columbam*, proprie in Hebræo legitur; *Addidit emittere columbam*. Sed frequenter etiam retinet Hebraifmum 1. Reg. 3. 21. *Addidit Dominus, ut appareret in Silo*, id eft, rurfum apparuit. Coniunctum autem cum verbo *dicendi*, aut *loquendi*, paffim, & vel fignificat fecundam orationem, vel femel inftituti fermonis amplificationem quandam, & continuationem.

LXX. Onchelus,

3 Gregor. Arrogantium ingenium. Ironia.

Suftine me paululum. *Multa* (inquit Gregor.) *iam dixeras, & fuftineri adhuc paululum poftulas, nam arrogantes fibi filentium exigunt, quod minime merentur*. Ego potius ad ironiam quandam plenam infolentiæ referrem, cum ficta quadam humilitate fententias noftras ita catenuamus, ut cum videamur jubere noftrum adverfarium nihil timere, at tunc maxime timere velimus, quafi neceffario fuperandum, & obruendum pondere noftræ orationis. Illud etiam apud nos minantis eft, & de victoria confidentis: *Efperad un poquito, y lo vereis*. Sic hoc loco; *Suftine*, vel *expecta paululum*. Quod vero Tygurina dixit; *Suffer me paulifper*; minus commodum eft, quam quod Regia, *Sta circa me*: nam verbum, *cathar*, proprie fignificat *circumdare*, vel effe circa aliquem, & ad locum refertur: quafi dicat; *confifte, adefto prope*. Quod vero D. Tho. illud, *paululum*, ad brevitatem orationis, & fententiæ retulit, quafi nunc fub *unica refponfione* plura Jobi dicta refellere proponat, argutius eft, quam folidum.

Hifpanifmus. Tygur. Regia. כתר D. Thom.

4

Adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar, ut illius caufam & juftitiam, adverfus tuam temeritatem tueri poffim. Quadrat in Eliu, quod eleganter admonet Gregor. *Arrogantes dum fpecie tenus Deum proferunt, auditum fibi ex reverentia eius exigentes, fe ftudent magis oftendere, quam illius facta prædicare*. Atque hoc illud eft; quod Chriftus judex dicturus eft falfis prophetis, Matth. 7. 22. *Multi dicent, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* Refpondebit vero; *Non novi vos*. nam five docuerunt veram doctrinam, five vera etiam miracula ediderunt, fe potius mirabiles efficere ftudebant, quam Dei fidem, atque virtutem. Paulo fecus habetur in originali; *Adhuc Deo fermones*. fic enim legendum, propter articulum tertii cafus, quam cum Cajetan, *ad Deum*. Accepit vero Interpres illum cafum, ut effet favoris, & commodi; quare vertit, *pro Deo*. quamquam ut ea præpofitio variæ fignificationis eft, & aliquando vertitur ab Interprete, de; poffet nunc quoque verti, *de Deo*. Nifi quis vellet *fermones effe Deo*, idem effe, quod, quæ loquitur Eliu, Dei voluntate, & præcepto loqui. ac fi diceret; Adhuc Deus habet, quæ pro fe loquatur: nam ipfe in me loquitur. Nos diceremus, *Aun toda via le queda à Dios, que hablar, y que alegar*. vel: Statuit ille, ut ego in illius caufa pluribus differam. quare fieri non poteft, ut ab aliquo in dicendo prohibear. Eft etiam hic tertius cafus, cum Deo tribuitur, firmitatis, & decreti. Ut Ifa. 28. 2. *Ecce validus, & fortis Dominus*. ubi cum nomen, *Domini*, fit in Hebræo, cum articulo *Lamed*; alii legunt, *à Domino*; alii *Fortis Domini*. fed illud germanum, & elegans, *Validus, & fortis Domino*. five fupplicatur *dies*, five *hoftis*, aut *miles*. q. d. Statutum eft jam apud Dominum, & certum illi eft, ut mittat hoftem fæviffimum, diem horribilem alicuius tempeftatis. Sic hoc loco, *fermones Deo*, q. d. Statuit ille, ut ego loquerer; providit illius Sapientia, ut & ignorantiæ amicorum, & tuæ temeritati meis fermonibus ego opitularer; vult ille ut adhuc loquar; tuum igitur eft tacere; quod ego loquar, non tam mihi tribuendum, quam Divino præcepto, & voluntati. Nos diceremus, fimili Hifpanifmo; *Efta de Dios, que aun tengo de hablar mas*.

Gregor. Arrogātes fibi potius, quam Deo captantes laudem. Varia lectio. Articulus tertii cafus. Caiet. ל Forerius. Tygur. Hifpanifmus.

Verf. 3. Repetam fcientiam meam à principio, & operatorem meum probabo juftum,

1 *Sententia paraphrafis.* Repetere. Affumere fermonem.
2 *Pronomen* meum, *ad charitatem. Beneficia communia peculiari gratiarum actione profequenda. Illuftrant Paulus, & David,*
3 *Sententia paraphrafis Apoftropha.*

PAulo (inquit) altius differendi initium fumam, & quid veriffimum in hac re conftitui inter nos oporteat, ex remotioribus, fed neceffariis principiis pervincam: atque ex ipfis naturæ, & creationis operibus probabo, nihil à Deo fine fumma æquitate, atque ratione conftitui. *Repetam*. Gregor. & Latini quidem ftricte accipiunt quod replicare eadem videatur. Alii cum D. Tho. quod rem eandem, fed alii tamen rationibus iterum probare aggrediatur. Sed quidem *repetere*, hoc loco non eft iterare, & iterum petere, fed retrorfum petere, quod alte, aut longe repetere orationem Latinus vocat: quare ex Hebræo proprie dixerunt Septuag. *Sufcipiam* (affumam, levabo, tollam) *fcientiam meam de longe*. De qua phrafi *affumendi fermonem*, aut *parabolam*, diximus, cap 27. verf. 1. cap. 28. verf. 1. atque tum ex verbo *affumendi*, tum ex nomine *fcientia*, profitetur fe dicturum, quæ explorata, & perfpecta habet; idque, ut Philippus ait, *profundo nimium, & copiofo fermone*.

Gregor. Hugo. Dionyf. D. Thom. Lyra. Titelm. Repetere quid. LXX. נשא Affumere fermonem Philippus.

Et operatorem meum probabo. In illo pronomine, *meum*, fignificatio eft fingularis charitatis: tum etiam grati animi erga Creatorem: nam præterquam quod illa pronomina afferant aliquid fingulare, & eximie dilectum, ut aliquando admonuimus, fed illud etiam pertinet ad charitatis fignificationem, cum beneficia communia fingulari animi gratitudine profequimur: & quæ omnium funt, noftra facimus. ut Paulus cum ait: *Qui dilexit me, & tradidit femetipfum pro me*. Sic etiam David, Divinam poteftatem, quam titulo Creationis exercet Deus in omnem creaturam, ad fe tantum pertinere fignificat Pfal. 144. 1. *Exaltabo te*, inquit, *Deus meus Rex*; *ob amorem*, ut ait Theodoretus. Similiter Eliu univerfitatis operatorem *fuum*, nominat. Cum autem verbum, *operandi*, ex fua proprietate afferat laborem quendam, & induftriam operandi,

2 Pronomen meum, pertinet ad charitatē. Beneficia communia fingulari animi gratitudine perfequuntur Sācti. Galat. 2.20. Ephef. 5.2.

di, & elaborandi, videtur velle rependere Deo vocem huius beneficii; quod eleganter dicitur in Hebræo, *Operatori meo dabo iustitiam meam*. q. d. Quod meum est, præstabo. tu, O Job, sentito, ut voles. ut illum notet tum ingrati animi erga Deum: tum etiam improbitatis, quod iniustitiam attribuerit Deo, ut statim se explicat. Hic iterum observat Gregorius, sub Divina justitia velle Eliu, occultare suam arrogantiam.

Theodoret. פעל *Gregor.*

Vers. 4. Vere enim absque mendacio sermones mei: & profecto scientiæ probabitur tibi.

1 VEra dicam, ò Job, simplicia, solida. quare si sapis universa, quæ dixero, probabis. Eleganter Gregorius; *Illud quod rectum sensit, laudando præcucurit*. In Hebræo autem habetur; *Perfectus scientiis tecum*. Quod Vatablus, de Deo interpretatur, q. d. Deus sapientissimus est tuo judicio, atq; ex hoc principio ordiar meam disputationem, & justitiam Dei atque providentiam confirmabo. Sed sensus male cohæret. tum etiam incongruens est, nam in hoc capite nihil ex Divina Sapientia colligere, aut deducere videtur. Multo remotius quod Aben Esra intelligit Apostrophen esse Eliu ad Deum; Tibi, ò Deus sapientissime (inquit Eliu) probabo meam orationem, atque sententiam, utinam & Jobo. In Græco, & Septuaginta sententia paulo vehementior; *Quo iniusti sunt loquar, & non iniusta verba, iniuste intelliges*. quasi dicat. Tu forsitan iniuste cogitas: ego vero tantum absum ab iniqua cogitatione, ut nunquam vel cogitarim, vel dixerim aliquid iniustum.

Sensus germanus, & simplex. Gregor. Vatabli nexus incongruus. Aben Esra. Apostrophe.

Vers. 5. Deus potentes non abiicit, cum, & ipse sit potens.

Vers. 6. Sed non salvat impios, &c.

1 *Propositum Eliu*. Potens, fortis, copiosus *de eodem*.
2 Fortitudo cordis *in bonum, & in malum. Pro sapientia. Duæ Principum virtutes*.
3 Abiicere, *quid proprie*.
4 *Similitudo conciliatrix amicitiæ. Deus omnia sibi similia volens, invidia expers. Explicatus Moyses*.
5 *Similitudo invidiæ occasio. Invidia, & Odii discrimen. Improborum invidia*.
6 *Deus amplificãs suas creaturas. Digna principe cogitatio. Illustratus Isaias*.
7 *Deus ostendens divitias suorum attributorum, ex Paulo*.

2 EXorditur jam ex Dei Potentia, & ex gravissimis ruinis, manifestisque suppliciis Principum potentissimorum. Investigat ergo causam, cur tam frequentibus, tam gravibus ærumnis Deus exerceat, afficiatque homines potentia atque opibus præcellentes. An, inquit, quod Deus potens cum sit, abiiciat potentes? q. d. Minime. Est autem pro germano explicatu observanda proprietas vocum; nam *potens*, proprie significat fortem, magnum, aut multiplicem quod supra cap. 34. 24. vertitur *multus*. unde etiam Isa. 17. 12. & 18. 2. dicuntur, *aquæ multæ* non solum copiosæ, sed etiam fortes atque vehementes. Ergo hoc loco *potens*, significat aliquem multis nominibus præcellentem, omnibus numeris absolutum, & multiplici bonorum omnium copia redundantem.

כביר *Potens, pro fortitudine & copia.*

Atque etiam hoc loco pertinet ad sapientiam: nam proprie legimus in Hebræo, *Deus potens, & non abiicit potentem potentia cordis*. Septuaginta etiam; *fortes robore cordis*. Est autem *potentia*, aut *fortitudo cordis*, si in bonum accipiatur, *sapientia*, & rerum agendarum intelligentia, qua quis valet. & potest *hæc fortitudo cordis* construi cum Deo, ut volunt, Cajetan. Vatabl. Tygur. *Deus potens potentia cordis*, Tygurina. *Habet vires animo pares*. Vatabl. *Deus fortis, & valens intelligentia, non abiicit hominem, qui valet vi intellectus*, atque ita efficietur hæc sententia, Deus cum bonorum omnium abundantissimus sit, & nulla non re optima præcellat, non abiicit quidem præcellentes potentia, atque sapientia homines, quæ duo sunt prima atque potissima præsidia Principum, Fortitudo, atque Sapientia. Cajetanus hanc cordis *fortitudinem* interpretatur, amplitudinem cordis, qua regnum alterius; quis subiicere conatur, quasi dicat; Deus cum sit Dominus omnium, non habet fortitudinem cordis ad subiiciendum regnum alterius hominis. Tum etiam nemo potest habere adversus Deum huiusmodi cordis fortitudinem, qua divinam dominationem sibi subiicere moliatur. Sed præstat, ut *ea cordis fortitudo* construatur cum hominibus potentibus, & præterea in bonum accipiatur; nam quamvis *fortitudo*, vel *duritia cordis* in malum sit, Ezech. 2. 4. cap. 3. 7. & Job 41. 15. & Psalm. 74. 6. ubi Hebræus habet, *Fortes corde*, Hieronym. *Superbos* Septuaginta, *Insipientes* Jerem. 7. 20. & 13. 10. tamen nusquam à præsenti radice, *Coahh*, hæc enim semper sumitur in bonum & semel tantum hoc loco attribuitur cordi, atque opponitur languori, & imbecillitati. quare significabit viros potentes, magnanimos, & ad res difficiles, & arduas strenuos, & virtutis est sive Deo, sive homini tribuatur.

Cajetan. Vatabl. Tygurin. Duo Principum tur. Potentia, & Sapientia; Cajetan. Fortitudo cordis in malum. Paguin. Regia. Vatabl. Hieronym. LXX. כח *Fortitudo cordis in bonum.*

Verbum autem *abiiciendi*, est de quo sæpe diximus, & proprie significat *abominari*, seu nauseare ad aliquid, tanquam ad rem abominabilem, reprobare, repellere; quare hoc loco *abiicere potentes*, erit, Deum esse tam delicati stomachi, atque palati, atque tam morosi ingenii, ut sine causa, ex innata quadam antipathia, *potentes* solo *potentiæ* nomine non ferat, & quærat occasiones omnem humanam potentiam perdendi, & evertendi. Ergo hæc est sententia Eliu; Cum Deus potentissimus sit, neque non sapientissimus, fieri non potest, ut humana potentia atque sapientia illi sit invisa, aut inimica; vel quærat ille occasiones, ut male de sapientibus, atque potentibus mereri velit. Tunc ultra; Ergo si potentes damnat, juste utique damnat, propter scelera, & improbitatem. Rursus primæ illius propositionis probatio hæc est; quod similitudo solet amicitiam conciliare: quare necesse est, ut gaudeat Deus potentibus atque sapientibus, quippe illæ videntur fuisse *Divinæ deliciæ, creasse hominem ad imaginem, & similitudinem suam*, ut earum omnino rerum efficeret hominem participem, quibus ipse Deus excellit, & quibus homo ipse poterat Dei similis esse; *Potentia nominatim*. Sic enim scribitur Gen. 1. 29. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestiis, universæque terræ*. Atque adeo sua ipse Deus bonitate impulsus mundum creavit, ut res omnes, quo ad fieri posset, sibi similes efficeret. Quod agnovit Plato, atque eleganter descripsit in Timæo, ex illo mutuatus est Plutarchus libello de Fato, & Providentia, in hæc verba, *Dicamus enim*, inquit Timæus, *causam cur universum hoc machinatus sit auctor; Bonus erat, in bonum autem nulla adversus quicquam aut ulla de re cadit invidia: eo itaque vacuus, voluit omnia sibi quam maxime fieri similia. Hanc de origine mundi sententiam potissimam à prudentibus traditam; rectissime amplecteris. Volens enim Deus omnia bona, nihil (quantum omnino fieri posset) malum esse; ita omne id, quod cerneret, adhibens, non quietem, sed motibus creatum incompositis, & vitiosis, in ordinem disposuit: ratus hunc utique confusione meliorem esse: fas enim neque est, ut optimus aliquid faceret nisi pulcherrimum*. Atque idem libello *de audiendis Poetis*, inter alia Homeri carmina, peracutum illud observat;

3 מאס *Constructio rationis Eliu. Similitudo amicitiæ conciliatrix. Prov. 8. 31. Gen. 1. 26. Deus bonitate impulsus mundum creavit. Plato. Plutarch. Deus Invidia expers.*

Gaudebat justo, sapienteque Divina Minerva.

Non diviti ullo, inquit, *non formoso, nec robusto Deam gaudentem, sed prudente, & justo fingens, si quidem solent teneri similibus similia*. Atque propter eandem similitudinis gratiam, & studium ait, se curam gerere Ulyssis.

Et quoniam prudens cordatusque. Quæ amicitiæ, & charitatis conciliatrix similitudo mille tum proverbiis, tum sententiis Sapientum celebrata est. De quo videndus omnino Aristot. 2. Rhetoricorum cap. 11. & 2. Rhetoricorum. cap. 10. adeo etiam ipsi improbi, quibus nemo placet, parium similitudine tenentur, ut non ob aliud justum oderint, quam quod *dissimilis sit aliis vita illius*.

Homerus. Cur dicatur Minerva gaudere sapientibus. Aristot. Sap. 2. 15.

Eatenus vero similitudo est causa amoris, quatenus nulla improbitas animum parium atque similium corrumperit: nam sicut pares atque similes non longe inter se distant; ita neque longe distant ab invidia: quæ, ut docet Aristoteles, *Est dolor quidam quoniam similes bona aliqua adepti videntur. Unde illud dictum est, propinquitas invidere solet, præsertim cum ambitio in felicitate, aut in honore,*

5

nere, & Sapientia exæstimatione invidiam stimulat, & cum putant sua bona ab aliis auferri. Quare eleganter dixit Plutar. libello *de fraterno amore; Gloriam velle, & admirationem captare eadem ex arte, aut facultate inter pravos perinde est, ac si duo aliqui eandem amantes mulierem, utrque plus altero placere laborent.* Hinc fit, ut improbis nihilo magis placeant improbi, quam probi, ac nihil certius, quam inter *superbos semper esse jurgia*, imò, *& pugnas*; & cædes, atque *diffusionem sanguinis*. Nam *ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas*. Ubi autem potest aliquis alterius excellentiam, cui invidet, tollere e servata similitudine, certe non destruit similem, & comparem, sed conservat, & tuetur: non enim est *odium*, quod *invidia*; ut idem Plutar sapienter admonuit. *Odium* enim adversus alterum, & universa illius bona concipitur: at *invidia* adversus id tantum, in quo alius vel excellit, vel nostræ excellentiæ obesse creditur. *Multi* (inquit Plutar. *familiaribus ac domesticis suis invident, quos perire, aut in calamitatem incidere nollent: tantum molesta ipsis eorum est prosperitas, & gloriam splendoremque eorum pro viribus minuunt, contenti veluti excelsæ domus eam partem, qua luminis officit, deiecisse.*

Invidorũ illic, & inimicitia.

Pro. 13. 10. Eccl. 27. 16 Pro. 1. 18. Plutar. de invidia, & odio.

Discrimen Odii ab invidia.

6 In Deum igitur, qui infinitis partibus omnem creatam potentiam superat, neque invidia cadere potest, neque odium in suas creaturas; *Lætatur* nimirum in *operibus* suis; Et semper cogitat, quomodo *magnificet hominem*. Cum Isaias dicat 32. 8. Princeps, *ea quæ digna sunt Principe cogitabit, & ipse super duces stabit*, id est, ut proprie ex Hebræo legitur; *Magnificus magnificentias cogitabit*. hæc enim sunt Principis animo dignæ cogitationes. sicut quidam Rex dicebat; *Spiritu principali*, (benigno, liberali, magnifico, digno viro Principe, & Rege) *confirma me* qui rea sum, ne unquam sordidas, & abiectas cogitationes suscipiam. Sic Princeps *super duces stabit*. id est, qua potest ratione, & Duces, & Principes volet omnes esse; & in his consiliis, factisque magnificentissimis se exercet, stat, consistit. aut, ut legit Vatabl. *Exsistens*; Tygurin. *Propter liberalitatem facta clarius surget*. Ergo supremus Princeps tantum abest ab invidia, ut eas cogitationes semper suscipiat, quæ Deo, & eius interminata potentia dignæ sunt, quomodo ipse supremus Princeps constituat Principes, ipse Potens potentes efficiat, bonorum omnium locupletissimus homines locupletet. Quam sane rem, & Paulus indicavit, & Chrysost. elegantissime interpretatus est Rom. 3. 25. *Iustificati gratis per gratiam ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ*. Ubi Chrysost. *Quid hoc sibi vult, Ad ostensionem iustitiæ suæ? Quemadmodum divitiarum ostensio facit, ut non solum ipse dives sit, sed etiam alios divites reddat: & vitæ ostensio, ut non solum ipse vivens sit, sed & mortuos vivificet; & potentia, ut non solum ipse potens sit, sed & infirmos confirmet; sic & iustitiæ ostensio facit, ut non ipse tantum sit iustus, sed & alios iustos efficiat.* Hinc colligit Eliu, nullas esse Deo cum sapientia, aut potentia hominum inimicitias, imo necessitudinem, & coniunctionem.

Deus sẽper cogitat creaturas suas amplificare.

Ps. 103. 31 Iob. 7. 18.

Digna Principe cogitatio

Ps. 50. 13.

Vatabl. Tygurin.

Chrysost.

Accedit etiam, quod si Deus *Potentes abiiceret*, solo *Potentis* nomine, fieret ut aliquando viros iustos, & immeritos abiiceret, & fastidiret, persæpe enim sancti homines Principatu, Potentia, Sapientia, opibus excellunt. Hos igitur aut publicatione, aut supplicio aliquo afficeret, utpote innocentes, si Deus iniquus esset. In quo videtur Eliu, tum felicem suam, atque amicorum sortem tueri, tum etiam infelicem Jobi conditionem alicuius sceleris insimulare.

Confirmatio rationis Eliu.

Vers. 6. Sed non salvat impios, & judicium pauperibus tribuit.

1 *Sententiæ paraphrasis.*
2 Salvare, & vivificare *quid. Explicatur Moyses, & David.*
3 *Cur Potentes frequenter Deo invisi. Sancti Principes Deo Charissimi. Indignationis materia quæ.*
4 Judicium *in bonum, & in malum.*
5 Pauper *pro humili, & sancto Deo peculiariter charus.* Dare judicium.

1. QUamvis Deus, neque invideat, neque male velit potentibus propter potentiam, sed potius benigne consulat; at non ideo connivet illorum sceleribus, nec timet illorum potentiam, neque pauperes, & innocentes despicit, aut sua spe destituit; sed omnes ex æquo judicat, & damnatis potentibus, imbecillos ipse sustentat. Hic est germanus explicatus.

2 *Non salvat impios*. Proprie ex Hebræo, & Septuag. *Non vivificabit*. id est, Non subtrahit dignæ morti, & extremo supplicio, non sinit vivere incolumes, non conservat in vita diutius, quæ omnia Interpres complexus est verbo *Salvandi*, ut Hebraismum illuminaret. Exempla obvia Gen. 6. 19. *Ex cunctis animantibus bina induces in arcam, ut vivant tecum*. In Hebræo: *ut vivificet tecum*. Eleganter Onchelus, *Ut in vita conserves*. Paulo longius Sept. *Ut nutrias*, Exo. 1. 17. *Obstetrices conservabant mares*; Proprie in Hebræo, & Græco; *Vivificabant masculos*. servabant incolumes. Sed negative, pro extremo supplicio capitis, Exo. 22. 18. *Maleficos non patieris vivere*. Hebr. *Non vivificabis*; Septuag. *Non sinetis incolumes*. Sic hoc loco; Deus non patitur vivere impios, non sinit incolumes, digna morte afficit, quamvis potentissimi sint mortalium. Est enim sententia verissima; *Non salvatur Rex per multam virtutem*. non illi displicet potentia, nisi sit coniuncta cum iniustitia, & improbitate. Sed quia frequentissime potentes abutuntur potentia, videtur Deus in universos potentes concepisse odium, & indignantem se præbere divitibus; & ingentibus *Fluminibus tanquam increpare mares & exsiccare illud: Iudicio, & increpatione contendere adversus Montes. & Colles, & adversum fortia fundamenta terræ*, tum illud, *Excelsos statura succidere; & sublimes humiliare, & subvertere* condensa *saltus ferro, ut Libanus cum excelsis cadat*. Quæ omnia symbola sunt, atque circumlocutiones potentissimorum hominum, quos propter impietatem gradu, & dignitate indignabundus præcipitat. Illa enim est *indignationis* materia, quod & nomen ipsum sonat, cum bona, & res secundæ eveniunt his, qui indigni sunt; ut Arist. docuit. Cum autem Principes, & potentissimi homines sua improbitate efficiunt se indignos potentia, & principatu indignantur adversus illos cæteri homines; indignatur Deus; *Ac ideirco*, inquit Ar. *Deos quoque ipsis indignationem tribuitur; & indignantur divitiis, potentiæ, & bonis illis, quibus improbi indigni sunt*. Et maxime indignatur Deus adversus huiusmodi improbos, vel ex ipsa illa ratione Aristotelis: nam maxime ad indignationem pronos censet esse illos, *qui maximis digni sunt bonis*, eaque possident. *Non enim iustum est, ut non similes similia consequuntur; deinde etiam si studiosi sunt; iudicant namque probe, adeuntque, quod iniustum est*. Ergo sicut Deus vult iustos ac sibi similes felices esse: ita indignatur adversus potentes, quod sibi sint dissimiles, & iniusti, simili tamen potestate excellant. Et potentia Divina, quæ cum summa sanctitate coniuncta est, abiicit utique potentes improbos, quos, si sancti fuissent, ut sibi similes, profusa quadam, & liberalitate, & charitate perpetuo prosequeretur.

LXX.

Salvare, & vivificare quid.

Onchelus.

Non vivificare pro occidere.

Ps. 32. 16.

3 *Cur Deus frequenter potentes abiiciat, & perdat.*

Habac 3. 8. Nah. 4. Mich. 6. 2. Isa. 10. 33.

Multa Principum potentissimorum circumlocutiones.

Arist. 2. Rhet. ca. 9

Sãcti Principes Deo similes, atque charissimi.

Et Judicium pauperibus tribuit. Cajetanus existimat hanc etiam partem ad supplicium pertinere, & *iudicium* ad condemnationem, quasi dicat; Judicium æquissimum exercet in omnes, sive potentes, & divites, sive pauperes sint. sola impietatis ratione utrobique considerata: iubet quippe ipse Deus, neque quidem propter pauperem discedendum ab æquitate; Scriptum est enim; *Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis: iuste iudica proximo tuo*. Itaque impios sive divites, sive pauperes digno supplicio afficit. Sed præstat, ut *iudicium* hoc loco, ad absolutionem, & præstitam opem referatur: in quo cum Gregorio, & Philippo fere universi Interpretes conveniunt, sic enim exigit orationis filum, & universa disputatio Eliu; atque ipsum etiam *pauperis* nomen, quod proprie sonat *afflictum, humilem, vociferantem præ dolore, mansuetum, modestum*: nam his modis omnibus solet Vulgatus vocem originalem reddere, & hæc omnia inveniri solent in homine paupere, & misero; quare nomen *pauperis* in bonum sumitur; *Sanctos* (inquit Philippus) *& innocentes viros consuevit scriptura Divina pauperes appellare*. Gregor. *Pauperes, humiles vocare consuevit scriptura*. & recte: nam ubi Isa. 66. 2. *Pauperculus*. ab hac ipsa radice: exponitur *contritus spiritu, & trementes sermones Divinos*. Septuaginta vertunt, *humilem*: & Matth. 21. 5. dicitur, Christus *pauper*, & per expositionem *mansuetus*, sive humilis, & quidem ut Nazianz. ait, *Pauperibus hoc à natura*

4 *Cuius. Judicium in malum pro condemnatione.*

Lev. 19. 15

עני

Judicium in bonum pro absolutione.

5 *Pauper quid proprie significet.*

ענו

Pauperis nomen in bonum.

Nazian. in Sententiis.

Pauper pro humili. *Pauperes Dei, pop.* *Dare iudicium.*

aura comparatum est, ut minime magnifice de se sentias. Quare *pauperes* sunt, *populus Dei*, cuius ipse non solum Rex, sed pater est, Exod. 22. 25. *Si pecuniam dederis populo meo pauperi.* Et Psal. 13. 8 eadem est *plebs Dei*, quam *devorant* divites. quare *Salvat pauperes*, Psalm. 17. 28. 106. 41. Soph. 3. 12. & ubique illis benigne facit. Atque adeo *Iudicium pauperis*, ubique ad bonum, & salutem pertinet, Psalm. 71. 4. *Iudicabit pauperes populi, & salvos faciet filios pauperum.* & Psalm. 39. 13. *Iudicium inopis, & vindictam pauperum.* Denique, *Dare pauperi iudicium*, ex ipsa proprietate phrasis, est aliquid, quod datur pauperi pro absolutione; ad condemnandum, & puniendum divitem oppressorem. quod ex sequente sententia confirmatur.

Vers. 7. Non auferet à iusto oculos suos, & Reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur.

1 *Duplex sententia acceptio. Pauperum ærumnæ eveniètes quasi Deo non prospiciente.*
2 Auferre, *quid propriè. Dei conspectus liberalis, & charitate plenus.*
3 In perpetuũ, *pro victoria, Sanctitas tandem vincens, & triumphans.*
4 *Premium pietatis. Regiæ dignitatis. Davidi plura, & amplissima regna promissa. Illustratus Samuel.*
5 Erigi, *& exaltari, in bonum, & in malum. Explicatus Sophonias.*

1 *Duplex expendiratio.*

NOn *auferet à iusto oculos.* Hæc prior pars potest accipi dupliciter, primo ut sit expositio præcedentis; non sinit pauperes affligi, illis prospicit, & favet, & nunquam suæ Providentiæ, atq; tutelæ oculos ab illorum commodis, & vita deiicit. idest, Non permittit diutius affligi cum iniquis, & Tyrannis. Nam pauperum calamitates videntur quasi Deo non prospiciente evenire. Vel secundo in communi concludit ex disputatis; Itaque à iusto, quicumque ille sit, sive potens, sive pauper, non aufert, non prohibet, non avertit *oculos*, neminem pium, & iustum dedignatur suo conspectu, atque benevolentia; sed pietatem ubicumque sit, prosequitur, non solum oculis, sed maximis honoribus, atque amplissimis beneficiis. De Divinorum oculorum vi & proprietate, diximus non semel.

2 *Verbum auferendi acre.*

Sed est in illo *auferendi* verbo peculiaris epitasis: nam *Garaph*, proprie est *auferre* aliquid de aliqua re, quod ad rei usum & necessitatem pertinebat, quare aliquando vertitur *minuere*, Exod 5. 8. & *fraudare*, Num. 9. 7. Ergo dicet Eliu; Deus perpetuo, necessario iustis prospicit, providet, consulit; nunquam illos fraudat debita ope, & tutela; nam pauperes, & imbecilli Divinæ fidei, virtuti, oculis commendati sunt; numquam diminuit oculos; non aspicit obliquis oculis, sed rectis, & cum sint velut duo lumina ab animo ad oculos perforata, difficile est, animum, & cordis affectum revocare ab oculis. Deus itaque non diminuens oculos suos à paupere, plena illum charitate prosequitur, & nulla in re necessaria illi deest: &, ut ita loquar, non est Deus diminutus. aut illius Providentia augusta erga pauperes. dicerem ex proprietate verbi, *Mira Dios a los probes, no como apocado*; sed liberaliter, large, profuse intuetur, per otium, & cum summa voluptate. Vel, ut dicat; Deus fixis intuetur oculis pauperes. nam quamvis aliquando videatur aut dormire, aut avertere oculos; semper tamen videt, & contemplatur res humanas. Eleganter hoc loco Gregorius; *Abstulisse a iustis oculos suos, fortasse Dominus creditur, quia in iniustorum crudelitatibus hic sine vindicta lacerantur. Sed famulos suos nunc magis respicit, nam iam providet, quid eis misericorditer recompenset.*

Ab animo, ex corde oculorum foramina. *Conspectus defixus in aliquo, charitatis est. Oculi demõstrati, de quo dicantur. Gregor.*

3 *In perpetuũ quid.* *LXX. Nicetas.*

Et reges in solio collocat in perpetuum. Iustos, inquit, Regalibus honoribus prosequitur, etiam apud homines; & ex iustis Reges creat, & sanctitatem ornat præmio amplissimi alicuius Regni firmi, & stabilis, & prorsus invicti: sicut impios Regno, & dignitatibus deiicit. *In perpetuum*, Septuag. *Sedere eos facit in victoria*: Nicetas, *Tandem trophæis nobilitatos amplificat.* Quoniam autem, ut aliquando diximus, idem est *in victoria*, quod, *in finem*, sive, *in sæculum*, aut, *in perpetuum*; sensum hunc habet, quod iustitiæ, ac sanctitatis hic finis sit, ut præteritam paupertatem, & ærumnas vincat, ac triumphet exitu quodam felicissimo, atque honorificentissimo, non solum dum ipse iustus vixerit, sed ad perpetuam posteritatem. Pungit ergo Iobum, quod è contrario præteritam felicitatem consequutus fuerit exitus infelicissimus, & regni atque omnis dignitatis amissio propter impietatem.

Sanctitas vincens, & triumphãs omnes ærumnas.

4 *Premium pietatis.*

Et illic eriguntur. Proprie ex Hebræo, & Græco, *Exaltabuntur.* Tantum, inquit, abest, ut Deus abiiciat humanam potentiam, ut potius pietatem, & sui cultum, & religionem, humanæ potentiæ præmio afficiat, & prosequatur; Reges ille creat, constituit, tuetur, & in dies muneribus, & opulentia auget, & ita *erigit*, ut in dies se ipsis meliores, & altiores fiant; at è contrario impii in dies decrescant. quare inter iustos atque improbos erit similis quædam *concertat, sicut inter domum David, & inter domum Saul: David proficiens, & semper se ipso robustior: domus autem Saul decrescens quotidie.* Itaque David collocatus in solio, *erigebatur.* Cujusmodi majora in dies ornamenta proprietatis, & religionis præmio pollicebatur ipsi Davidi Nathan ex Dei nomine 2. Reg. 12. 8. *Dedi tibi domum Israel, & Iuda: & si parva sunt ista, adiiciam tibi multo maiora. Quare ergo contempsisti verba Domini?* Quod ex Verbo legitur: *Et dedi tibi domum Israel, & domum Iuda: & si parum, adiiciam tibi sicut illa, & sicut illa.* quod peracute Vatabl. interpretatur; *Si parum, subaud., expetiisses, nec peccasses.* q. d. Deus fore ut ipsi majora, & ampliora Regna contulisset si iustitiam paulisper coluisset. Illud vero, *Sicut illa, &c.* videtur perinde esse, ac si digito demonstrasset *illi omnia regna mundi, & gloria eorum*, quasi habuisset in animo illum exaltare super Regnum Ægypti amplissimum, & super Babylonium locupletissimum; atque super universos Reges alios erigere, & exaltare. Hæc interpretandi ratio utique bene constat.

1. Reg. 3. 1 *Regna plura promissa Davidi.* *Vatabl.*

At suspicionem habeo, secundam illam partem, *Et illic eriguntur*, in malum, & superbiam accipi; ut probet Eliu, Deum homines pios muneribus, & regalibus dignitatibus prosequi, dum pietatem illi conservant, ita ut honor, & opulentia cum illorum pietate, & sanctitate contendat. At si in summo dignitatis fastigio collocati, *eriguntur*, id est, superbiant, & insolescant, tunc Deus illos afficit extrema abiectione, & incredibilibus ærumnis. Id quod amplius exponitur sequente sententia. Et quidem verbum *erigendi* frequenter ad superbiam refertur. Psalm. 130 1. *Domine, non est exaltatum cor meum.* Sophon 3. 11. *Auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, & non adiicies exaltari* (Septuag. *Ut magnifice glorieris*) *amplius in Monte Sancto meo.* in eadem significatione, 1. Reg. 3. 2. Psalm. 100. 5. Isai. 2. 11. Eccles. 7. 9. Ezech. 16. 50. Prov. 6 5. & Prover. 18. 12. *Ante ruinam exaltabitur spiritus.* Ergo ruina eorum, qui in dignitate positi *eriguntur*, & insolescunt, jam subiungitur.

5 *Erigi, in malum.* *Erigi, de superbia.* גבח

Vers. 8. Et si fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis.

Vers. 9. Indicabit eis opera eorum, & scelera eorum, quia violenti fuerunt.

1 *Germana expositio.*
2 *Varia lectio.* Manicæ, & Catenæ *quid. Sanctorum triumphus de Tyrannis. Illustratus David.*
3 Catenæ, *captivitatis, & servitutis symbolum. Illustrati Salomon, & Isaias.*
4 *Divina iustitia parans impiis vincula. Paupertas, vincula. Illustratus Salomon.*
5 *Impii flagellis erudiri, ex Ezech. & Salomone. Sunt cæci, & surdastri.*
6 *Scelus quid proprie. Pertinet ad iniuriam proximi.* Prævalere *in bonum & in malum. Illustratus David.*

1 *Vatabl.* *Germanus explicatus.*

NOn video, quomodo Vatabl. potuerit animo informare, hic fieri sermonem de iustis afflictis; cum omnino aperte loquatur Eliu de sceleribus & suppliciis impiorum. Cum (inquit) ex summa dignitate, & potestate, ad carcerem, vincula, & rerum omniuor indigentiam quis redierit, certe in causa sunt illius scelera, quibus Deus meritas superbiæ, atque Tyrannidis pœnas irrogat.

Si I

Si fuerint in catenis, Septuaginta. *In compedibus* quo etiam modo vertitur Psalm. 149. 8. Nahum 3. 10. conleotit R. Mard. Sed *manicae*, quae sunt manuum vincula, vertitur Isai. 45. 14. quomodo plerique ex Hebraizantibus vertendum putant. Quidquid sint, vincula sunt miserorum hominum, quos ex Regibus felicissimis efficit Deus infelicissimos. Quare non solum propter eandem vocem originalem, sed etiam propter eandem rem, & sententiam, videtur ex hoc loco desumptum illud Psal. 149. cum suis justis promittit Deus triumphum de impiissimis Tyrannis, & commutationem suae conditionis afflictae, cum illorum felicitate; *Beneplacitum est Domino in populo suo, & exaltavit mansuetos in salutem.* Theodoretus; *Eos, qui omni auxilio destituti sunt, bonisque moribus utuntur, sublimes, & illustres reddit*) *Exultabunt sancti in gloria, laetabuntur in cubilibus suis* (Theodoretus; *qui multetiam honorant, in gloria erunt multa quiete perfruentes, quandoquidem lectus quietem indicat,*) *Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, ut faciant in eis judicium conscriptum,* (constitutum, & fixum,) *Gloria haec est omnibus sanctis eius.* Sicut e contrario ignominia, & abiectio impiis.

1
נִיק
נִקִּים.
LXX.
R. Mard.
Sancti repetantes triumphū de tyrannis.
Theodoret.

3 At dubium est, an de ipsis veris corporis vinculis, & *catenis* ferreis loquatur Eliu, ut minetur impiis Regibus captivitatem? nam sic indicant plerique Latini. cum quo facit locus Psalmi nuper adductus. Tum praeterea Eccl. 4. 13. 14. ubi varius fortunae casus in Regni alicuius vicissitudine docetur, Interprete Hieronymo; *Melior est puer pauper* (qui propter paupertatem, & propter aetatem longissime videtur à Regia dignitate abesse) *& Sapiens* (dummodo justus sit) *Rege sene* (& propter aetatem, & propter diuturnam regni administrationem male securo) *& stulto* (impio) *qui nescit providere in posterum*, neque timere varias fortunae vices. Quare subditur; *Quod de carcere, catenisque quis egrediatur ad Regnum, & alius natus in Regno inopia consumatur.* Alii vero metaphorice accipiunt, Philippus, *Pro fortibus Dei judiciis, & poenis temporalibus, quibus quasi vinculis adstringantur.* Forte *catenas* huiusmodi exponit Eliu sequentibus *funibus paupertatis*. Sic vincula, & *manicas* Isaias accipit, cap. 45. 14. pro eo animi affectu, quo vincti esse solent, videlicet supplicatione, incurvatione, deprecatione, abiectione, *Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur.* Denique vincula sunt servitutis symbolum, Nahum. 1. 13, & teverissimi supplicii, Isa 38. 22. *Nolite illudere* (contemnere Divinum Verbum, & minas, praesertim vinculum forte; credi enim potest quod nos appellamus *Cable*, esse id quod Hebraice dicitur *Chebel*, vel *Hhebel*) * *Ne forte constringantur vincula vestra*; ne forte malis inextricabilibus implicemini. quippe calamitatibus impedimur, ne vagemur pro libitu; continemur in officio, & quasi rei, detinemur in carcere.

Dubitatio quid per Catenas, intelligendum.
D. Thom.
Dionys.
Catena, & vincula allegorice quid.
Philipp.
Vincula eius symbolum.
תכל
* *Nolite apte cum ne cordeles.*

4 *Et vinciantur.* Septuaginta justa Hebraeum, *capiantur*, comprehendantur, & teneantur, occupentur. indicat vincula impiis tendi, & parari à Divina justitia, quae illos capit, fugientes licet, & ab opibus, & regni satellitibus bene munitos.

LXX.
Divina justitia pecās impiis vincula.
לכד

Funibus paupertatis, vinculis arctissimis, nam à radice, *Hhabal*, dicitur, quidquid premit, & constringit, quare appellatione *funis*, comprehenditur *pignus*, quo obligatur homo; *dolor* praesertim parturientium, quia premit, Isai. 17. 8. Psal. 116. 3. *delictum*, quo obligatur homo ad poenam, Daniel. 6. 22. denique *peccatum*, per quod homo manet in reatu, deputatus ad supplicium, Proverb. 5. 22, & nunc *paupertas*, qua premitur, & constringitur homo, atque miseriis multis certissime deputatur, & addicitur. quare recte dixit Interpres, *funes paupertatis*, quod in Hebraeo est, *funes aerumnarum*, afflictionis. Quid enim non mali in paupertate est? quam quidem *malum maximum esse consueverunt, ut eius vitanda gratia de saxis, & in mare se praecipitare hominem jusserint.* Sicut ergo *Regni* nomine, omnis felicitas, atque voluptas significatur; ita omnes aerumnae intelliguntur, cum inopia regno opponitur, Eccles. 4. 14. *Natus in Regno, inopia consumatur.* Septuaginta; *In regno suo dictus est pauper.* quod eleganter conveuit in Jobum, cui in regno ipso suo summa egestas, ac mendicitas imperabat.

Funis, quid proprie.
חבל
Exod. 22. 25. n
ענה
Paupertas cur dicatur funis.
Plutarch. de Virtute Morali.
Egestas opposita Regno fertili.
LXX.

5 *Indicabit eis opera eorum*, Tygurina refert, *Eis, quid facto fuerit opus.* Sed non quadrat. Illud melius quod ait Nicetas, *Ut sua scelera recognoscant.* Eleganter Vatabl. *Renuntiat opera eorum esse mala.* Proprie, docet, exponit, quippe calamitatibus, & suppliciis ad saniorem mentem adducit Deus, & in memoriam revocat scelera, docetque simul ea ipsa esse supplicia improbitatis, ut fratribus Joseph, Genes. 42. 21. & Antiocho 2. Machab. 9. 11. 18. 1. Machab. 6. 12. 13. de quo ante prophetarat Daniel. 8. 23. *Impudens facie intelligens propositiones.* videlicet fore, ut ipse Rex aenigmata illa prophetica, & supplicia, ac comminationes intelligeret ipso experimento propter se esse dictas. Juxta id Isaiae 28. 19. *Vexatio dabit intellectum.* Cum quo facit id Sapien. 1. 3. *Probata virtus corripit insipientes.* Vel ut eleganter legit Nannius. *Potentia dum probatur, redarguit insipientes.* nam impii suppliciis erudiuntur, & corriguntur à suis pravis opinionibus, & credunt ipso experimento Deum esse vindicem suorum scelerum. Sic Deus *indicat* improbis eorum prava *opera*; & cum mortalium nemo audeat scelera in faciem exprobrare improbis principibus, at Deus *indicat*, & clare renuntiat. Vide, quae superius diximus cap. 21. 31. super id, *Quis arguet coram eo viam eius?*

T. gurin.
Nicetas.
Vatabl.
יגד
Homo per calamitates eruditus.
Io. Nānius
Deus in faciem exprobrans, impiis.

Interim mirabilis est stupiditas impiorum, quibus necesse sit *indicari*, & quasi digito monstrari opera, & scelera; cum omnibus sceleribus contaminatissimi existant; atque ad huiusmodi doctrinam tam sint surdastri, & tam male audiant, ut vix Prophetarum voces, & clamores audiant. Scriptum est enim Isa. 58. 1. *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, annuntia populo meo scelera eorum*, de quo diximus superius cap. 21 vers. 19 num. 5.

Impiis surdastri, & male audientes, tum & caeci.

6 *Et scelera eorum.* Expositio praecedentis. *Scelera* autem proprie sunt praevaricationes, & affert malitiam, perfidiam, contemptum, contumaciam in transgredienda lege: & rebellando adversus Deum. Quae vox ex adiunctis exponitur Isai. 59. 13. *Peccare* (praevaricari Septuag. *impie egimus*) *& mentiri contra Dominum.* (haec est malitia, perfidia) *& aversi sumus, ne iremus post tergum Domini.* hic est contemptus, & contumacia. Et sicut Isa hoc loco refert contemptum, contumaciam, & perfidiam in transgredienda lege, ad calumnias proximorum, nam subdit, *ut loqueremur calumniam & transgressionem; concepimus, & loquuti sumus de corde verba mendacii*; ita Eliu scelera impiorum ad tyrannidem, & violentiam refert; nam subiicit, *quia violenti fuerunt.* Proprie ex Hebraeo, & Graeco; *Quoniam valebunt*, aut, quoniam fortes, potentes, robusti fuerunt. quod Vatabl. ad supplicia gravissima refert; *quod poena transgressionem ipsorum sustineant, nisi resipiscant.* Alii ad gravitatem scelerum; Quoniam praevaluerunt illorum scelera, tum magnitudine, tum multitudine. Sed Symmachus, sicut & noster Interpres, ad superbum, & violentum dominatum; *Quoniam Tyrannidem exercebant.* Et quidem congruit cum proprietate verbi originalis, quod licet afferat fortitudinem, & robur, frequenter in bonum; at non semel affert robur violentum, & noxium, adversus imbecilliores; quare dicitur de *Victore*, Exodi 17. 13. Atque hoc ipso verbo conqueritur David, ex persona justorum, vel hominum poenitentium se ab iniquis, & violentis, vel ab iniquitatibus per vim opprimi. Psal. 64. 4. *Verba iniquorum* (Hieronym. *iniquitatum*) *praevaluerunt super nos.* Atque huiusmodi iniquis & *praevalentibus* hominibus comminatur Anna mortem violentam, quae violentos perimat 1. Reg. 2. 9 *Impii* (inquieti, infestatores aliorum) *in tenebris conticescent* (conquiescent qui prius tumultuabantur) *quia non in fortitudine sua roborabitur* (praevalebit, invalescet, adversus mortem) *Vir.* Eleganter igitur Interpres, huiusmodi praevalentes, vocavit *violentos*, atque furentes; quorum omnes conatus in imbecillos, & pauperes incumbunt: in illos enim incumbet etiam divina vindicta.

פשע
Scelus est contemptus, & perfidia
LXX.
Scelus cum iniuria proximi:
Varia lect.
Vatabl.
גבר
Robur in bonum, & in malum.
Praevalere quid proprie.

Vers. 10. Revelabit quoque aurem eorum, ut corripiat; & loquetur, ut revertantur ab iniquitate.

1 *Sententia simplex.* Revelare aurem.

2 *Impii execati splendore, cusati tenebris, & occupantes visum.*

3 *Flagellat Deus, ut ad se convertat. Non converti flagellatum stupiditatis, & obstinationis. Illustrati Oseas, Isaias, Ecclesiasticus.*

Sic

Revelare autem, quid. Gaietan. Vatabl. Philipp. Gregor. Revelare aurem.

SIc Deus optimus, solet eos, quos voluptas, atque improbitas surdos divinis vocibus reddiderat, ad auditum per flagella, & supplicia revocare, & expergefacere: attentis vero iam, & audientibus instillat salutaria monita, & gravissimas correptiones, & sanctæ obedientiæ, verissimæque pœnitentiæ præcepta. Porro indicat nonnemo *revelationem aurium* pertinere ad leviores pœnas. Cajetanus interpretatur; quodcumque supplicium. Vatabl. *Admonitiones, quæ ad aurem fiunt*, id est, secretas, & internas inspirationes. Et fere eodem modo Philippus, atque Gregorius: *Revelat* (inquit) *aurem ... quisque corripitur, quando intrinsecus æternorum bonorum desiderium percipit: & quæ mala extrinsecus perpetravit, agnoscit.* Sed certe illud est simplex, & germanum, ut *revelare*, aut *aperire aurem*, sit efficere, ut quis audiat divinas voces, atque percipiat divinas admonitiones. Vide omnino, quæ superius diximus cap. 33. versic. 16. fere in re simili.

2 *Impii excæcantur splendore, & surdi tumultu, & strepitu mundi. Deus cæcitati humanæ medens tenebris. In quem finem Deus calamitatibus afficit.*

Ubi observandum hunc nimium splendorem rerum humanarum excæcare solere humanos oculus; nimium etiam tumultum, & copiam rerum externarum efficere surditatem, ut opus sit, Deum optimum, ac sapientissimum medicum huiusmodi cæcitati, remediis contrariis, surditatique mederi, aut tenebris calamitatum, & ærumnarum, aut etiam extrema rerum omnium indigentia, & solitudine: sic enim ille revelat, & aperit oculos; revelat, & aperit aures, *ut corripiat*. Idem fere cum illo, cap. 33. *Aperit aures virorum, & arguens eos instruit disciplina*, vel correptione. Sic igitur severius, & per flagella *loquitur*, ut *revertantur ab iniquitate*. non ad *interactionem*, non ad *consumptionem*, non ad *mortem*; sed ad vitam promerendam diuturniorem. Diximus sæpe, quo animo Deus plagas, & supplicia infligat, nimirum *ut corripiat*, ut *revertantur ab iniquitate ad* Deum corripientem, & flagellantem.

3 *Flagellati non reversi ad Deum flagellantem, stupiditas, & obstinatio. Tribulatis statim adeundus Deus. Deus flagellans arcte complectendus.*

Quare obstinationi, & impudentiæ incredibili datur apud Isa. 9. 13. Quod *populus non est reversus ad percutientem se: & Dominum exercituum non exquisierint*. nam hominem percussum, & flagellatum, non converti ad flagellantem, est adhuc in suppliciis aversum esse à Deo, & neque flagellis retrahi posse ab amore creaturarum, neque meliorem fieri; tum etiam minime inquirere, quæ sit verissima causa suarum calamitatum, an divina ira, & vindicta, an vere quidpiam aliud. Quare Oseas 6. 1. prædicit, aut docet, quid facto opus sit his, qui à Deo corripiuntur; *in tribulatione sua mane* (opportune, cito, statim atque Deus revelaverit aure) *consurgent ad me. Venite, & revertamur ad Dominum*. Non solum igitur non fugiendum à Deo flagellante; non avertenda facies, non solum convertenda ad illum, sed arcte complectendus a nobis, & admovenda auris, ut à Deo reveletur, & vellicetur, & Eccles. 2. 3. *Inclina aurem tuam* (ipse enim revelat aures, ut homo melius sapiat) *& suscipe verba intellectus; & ne festines* (ne fugias, neque divertas ab eo) *in tempore obductionis* (incursionis, & vindictæ divinæ) *sustine sustentationes* (nimium, valde longanimiter perfer) *Dei; coniungere Deo.*

Vers. 11 Si audierint, & observaverint, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria.

Vers. 12. Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur in stultitia.

1 *Sententiæ paraphrasis. Vitæ iucunditas promissa iustis.*
2 Servire *de religione; & Dei cultu.*
3 Vita Completa, *de diuturna. Dies, pro anno. Hebdomada annorum, & dierum, Deus puniens citra condignum. Explicatur Moyses, & Ezechiel.*
4 Bonum, & Pulchrum *de iucundo. Illustratur David, & Samuel.*
5 *Hypallage.* Gladius *cuius symbolum.*
6 *Mors stultorum; quæ mors item sapientum.*

1 *Paraphrasis sententiæ.*

SI Deo per ærumnas, & flagella admonenti, & loquenti audientes, atque obedientes se præstiterint, atque servierint supplices, quod reliquum est vitæ, bene beateque conficient, omnibus jucunditatibus circumfluentes: si minus Divinum imperium detrectaverint, configentur Divinæ iustitiæ iaculis, & digna stultis, Deumque ignorantibus morte peribunt. Sunt profecto istæ miseræ mortis comminationes, vitæque fælicis pollicitationes sæpe in hoc libro repetitæ. Est vero ille Oseæ locus, quem nuper indicabamus, persimilis; *Venite, & revertamur ad Dominum, & vivemus in conspectu eius: Sciemus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum*. Sicut enim promittitur vita digna Deum *agnoscentibus*: ita è contrario mors, stultis, & Divinam *scientiam* repellentibus.

Vita iucunda promissa iustis Hosea. 6. 1. 3.

2 *Observare, de religioso cultu,* עבד

Et observaverint. Latine dictum est, pro eo quod est *colere*, & revereri, diligere; sicut alterum parentem. Septuaginta proprie ex Hebræo legerunt, *si servierint*. est enim, Numinis, & religionis cultus, servitus quædam; ut aliquando diximus. Exod. 4. 24. & 11. & 20. 5. Deuter. 10. 12. & 19 4. 1. Reg. 26. 20. nu. 4. 46. Jerem. 5. 20. Isai. 19 21. 23. Psalm. 2. 11. & 97 7 Malach. 3. 14. Sophon. 3. 9. & superius Job 24. 14. quibus locis ab ipsa radice, *serviendi*, dicitur cultus religionis, tabernaculi, & sacrificiorum.

3 *Compleri vitam diuturnam. Dies pro annis unde dictus.*

Complebunt. finient, & conficient, perficient. Et quamvis in malum etiam sumatur, at nunc omnino in bonum sumitur, pro eo quod est, perfectam vitæ mensuram, & annos plenos, ad satietatem usque venire. *Dies suos*. Annos, qui constant diebus. quod videtur in usu Sacro fuisse iam inde ex quo dixit Deus Numer. 14. 43. *Filii vestri erunt vagi in deserto quadraginta annis, juxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram: annus pro die imputabitur*. Quod ut ad cognoscendam peccati gravitatem factum, dictumque videtur (quod enim brevi scelus admittitur, diuturnum supplicium meretur) ita etiam allusione facta ad hanc ipsam computationem *annorum* pro annis, ad declarandam Dei clementiam citra condignum punientis, dictum est Ezech. 4. 6. *Dormies super latus tuum dextrum, & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus: diem pro anno, diem, inquam pro anno dedi tibi*. Est quippe sua proportio inter annum, & dies unius hebdomadæ; nam sicut hebdomada constat septem diebus; ita etiam annus septem quinquagenis dierum; qui numerus quinquagenarius sacer erat. Sic est *Hebdomada annorum*, & *Hebdomada dierum*. Dan. 9. & 10.

Deus puniens citra condignũ. Anni ad hebdomadam proportio.

4 *Bonum pro iucundo.* טוב *Hispanismus.*

In bono. in omni jucunditate, & suavitate. nam *bonum* in Sacro sermone est jucundum, delectabile, volupe, & quicquid contrarium est illi *funiculo paupertatis*, quem supra dixit. Nostrates finem fælicissimum hac phrasi circumloquuntur; *Acabar en bien*.

LXX. Complutens. Caietan. Pagnin. Regia. נעם *Pulchritudo ad iucunditatem et suavitatem. Philip. 4. 8. Tygur. LXX. Pagnin.*

Et annos suos in gloria. Expositio præcedentis. Septuaginta dixerunt; *in decoribus*. Alii ex Græco; *in felicitatibus*. Cajetanus; *In dulcedinibus*. Pagninus, Regia; *In delectationibus*. Certe vox *Naghom*, affert jucunditatem, delectationem, pulchritudinem rei nobis gratissimæ, nam pulchritudo etiam ad voluptatem, & jucunditatem refertur. Psalm. 146. 1. *Deo nostro sit jucunda, decoraque*, (grata illi sit, & suavis, pulchrescat, & dulcescat illi) *Laudatio* coniungitur etiam cum suavitate, & amabilitate morum 2. Reg. 13. *Saul, & Jonathas amabiles* (Septuag. *Jucundi*,) *& decori valde* (quæcumque grata, quæcumque *amabilia* semper cogitantes, *grati* omnibus) *in vita sua*, & *cum dulcedine*, Proverb. 16. 24. favus mellis. Tygur. *Amana*. Septuag. *Bona*, Pagn. *Dulcia*. Denique cum *amænitate viæ*, Proverb. 3. 17. *Viæ eius viæ pulchræ:* amænæ, & sine offendiculo. *Gloria* igitur hoc loco omnem huiusmodi jucunditatem, atque voluptatem comprehendit.

5 *Hypallage. Theodoret.*

Transibunt per gladium. Hypallage; pertransibit per eos gladius. Simile id Psal. 104 18. *Ferrum pertransiit animam eius*, quamquam Symmachus e converso legerit; *in ferrum pertransiit anima eius*: id est, ut exponit Theodoretus, *Ad cædem usque periclitatus est*. Pro *gladio*, vero proprie est missile, aut jaculum. Sed sive *gladium*, sive *iaculum* dicas, significatur Divina ultio, hostium immanitas, mors certissima, atque acerbissima, & quæ cum his coniuncta sunt tristitia, & peracerba omnia. Vide, quæ de *gladio* diximus, c. 19 29. & c. 21. 24. Rursus, *transire gladium per aliquem*, aut per aliquam terram, est opprimi, & devastari ab armato milite Levit 26. 2.

Gladius, & jaculum cuius symbolum. Transiens gladius, miles devastans.

Et consumentur in stultitia. in Hebr. *Sine scientia*, quod vel ad pœnam, vel ad culpam pertinere potest. Priori modo sensus erit; Peribunt eo supplicii genere, quo pereunt

reunt stulti & insipientes divinæ providentiæ, numinisque abnegatores. Sic fere Philippus. Quo sensu videtur dictum Baruc 3. 28 *Quoniam non habuerunt Sapientiam, perierunt propter suam insipientiam.* id est, tanquam insipientes mortui sunt. Quis sit autem finis stultorum, & insipientium, describitur Sapien. 4. 20. *Erunt decidentes sine honore, & in contumelia, inter mortuos in perpetuum.* finis videlicet inglorius, & ignobilis, qualem ipsi impii olim existimarant futuram mortem iustorum, tanquam stultorum, ut dicitur Sapien. 5. 4. *Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore.* ita ut hæc stultorum mors opponatur morti iustorum, *qui complent annos suos in gloria.* Aut vero pertinat hæc pars ad culpam, & ignorantiam, quam vocant, affectatam obstinati animi, & nolentis accipere disciplinam. Sic fere Septuaginta: *Impios non facit salvos, eo quod noluerunt scire Dominum; & quod cum monerentur, inobedientes erant.* Ergo non tam propter priora scelera, quam quia Deo monenti, & flagellanti rebelles se præbuerunt, consumpti, deletique sunt. Paulo longius Nicetas; *Quod insita, naturalique ratione Deum cognoscere minime voluerunt.* Ego simplicissime acciperem; Ipsi Deo aperienti aurem, & loquenti, erudientique per supplicia, surdos, & cæcos se præbuerunt. Cæci igitur pereunt, & stultissimi, qui nunquam erudiri voluerint. *Morientur* igitur *in stultitia.* Gregorius in eo ipso *stultitiam* horum ponit, *quod eos à culpa nec pœna compescat: & quia peccata, quæ flagellis emendare debuerant, flagellis exaggerant.* Huc accersenda, quæ diximus superius cap. 4. vers. 20. & 21. super id, *Quia nullus intelligit, in æternum peribunt, morientur, & non in Sapientia.* & cap. 21. num. 19 num. 5. *Cum reddiderit, tunc sciet.* vers. 20. *Videbunt oculi eius interfectionem suam.*

Philip. — *Stultorũ mors qualis.* — *Mors stultorum opposita morti iustorũ.* — LXX. — *Nicetas. Simplicissima exponendi ratio.* — *Gregor.*

Vers XIII. Simulatores, & callidi provocant iram Dei; neque clamabunt, cum vincti fuerint.

1 *Nexus, & explicatus germanus.*
2 Hypocrita corde *quis. Hypocrita, Princeps impius.*
3 *Ira, active, aut passive. Hypocrita non assignans veram causam suarum ærumnarum.*
4 *Cur Hypocrita Deo tam invisus. Illustrati Samuel, & Isaias.*
5 *Iusti in tribulatione orantes. Impii irascentes. Clamor proprius vinctorum. Illustrati David, & Zacharias.*

1 *Nexus, & explicatus sententiæ germanus.*

CUm asseruisset Job, ut suas ærumnas à peccato, & scelere assereret, iustos sæpe multis incommodis, & calamitatibus, impios item sæpe multis vitæ commodis & iucunditatibus affici; Eliu hoc refellit manifestis suppliciis eorum, qui manifeste impii sunt; præcedente sententia: nunc vero suppliciis eorum, qui licet externa sanctitatis specie fulgeant, at minime interna, & vera; ut interim vellicet Iobum, quod cum nolit suarum ærumnarum causam ingenue fateri, atque tribuere occultis suis sceleribus, neque veniam improbitatis prioris à Deo petere, profecto hypocrita sit, & divinum furorem adversum se exsuscitet. Hic videtur huius sententiæ simplex, & germanus nexus, atque explicatus.

2 *Hypocrita corde quid.* חנף

Simulatores, & callidi. Simplex in Hebræo vox, quæ sæpe vertitur *hypocrita.* Sed additur in Hebræo, & Græco, *Hypocrita corde.* Quod non tantum expositionis gratia dictum videtur, sed potius amplificationis: nam quamvis Principes, & potentes viri, si impii sint, hypocritæ sint, ut qui potentia, & principatu ostentent, quod re ipsa, & opere non præstant: at nunc dicitur *Hypocrita corde,* qui non solum impius est, sed qui cum impius sit, pietatem semper habet in ore, & quædam pietatis opera externa facit, ut appareat hominibus sanctus; corde igitur, & intentione, & data opera, hypocrita est; quod eleganter duabus nunc vocibus exponitur ab Interprete, *Simulatores, & callidi:* eo quod callide, & malitiose simulare contendant, quod gestant in corde pallio pietatis, & colore sanctitatis. hæc enim est proprietas radicis, *Hhaneph,* videlicet inficere rem alieno colore, vel obnubere, & velare alieno pallio, & specie, ut aliquando diximus.

Princeps impius Hypocrita.

3 שׂים

Hi igitur *provocant iram.* Latinus explicationis gratia addidit illud *Dei,* deest enim in Hebræo, & Græco; ex quo proprie legitur; *ponet iram* quo etiam modo legit Augustinus, id est, *apponunt,* vel, *imponunt* suis ærumnis, & suppliciis *iram,* & indignationem, ut qui supplicio non provocentur ad pœnitentiam, sed potius ad iram, & indignationem, adversus Dei providentiam, & correptionem. quo sensu dictum est superiori c. 5. 2. *Stultum interficit iracundia.* Vel forte eo respicit, quod ad hypocrisim pertineat, *ponere,* & statuere pro causa supplicii, non peccatum aliquod, sed Divinam indignationem immeritas pœnas repetentem de innocente; Sicut ipse Iob olim conquerebatur; *Iratus est furor eius in me.* ut hic ex innocentia afflicta callide alliciat hominum erga se misericordiam. Sed quidem ille est simplex sensus, quẽ indicavit Interpres, nam externis tantum pietatis operibus coniunctis cum impietate cordis, velle Dei gratiã, & benignitatem promereri, atq; cum illo de suppliciis, & calamitatibus expostulare, res est Deo nimiũ odiosa, atque molesta, & ab Isaia dissertis verbis exprobrata nationi illi Hypocritarum, tum alibi, tum vero, cap. 58. ubi iubet Deus contenta *voce, quasi tuba annuntiari suo populo scelera,* ne ficta religionis specie, & externis ceremoniis, & sacrificiis sibi de sanctitate blandiatur. nam volebant etiam litem Divinæ iustitiæ intendere, & obligationem obiicere, ac præmia postulare; *Rogant,* (inquit) *me iudicia iustitiæ,* nimirum eam legem, ubi se acturum cum hominibus Deus profitetur improborum vindicẽ, piorum patronum, & remuneratorem) *quasi gens, quæ iustitiam fecerit, & mandata Dei sui non dereliquerit.* Non solum autem non meruisse præmia, sed Divinam iram provocasse adversum se huiusmodi hypocritas, testatur Deus ipse c. 10. 6. *Assur virga furoris mei, ad gentẽ fallacem* (proprie, hypocritam, quæ hoc loco appellatur, *simulatrix, & callida*) *mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi.* nimirum indignatur Deus, quod hypocrita cum illo velit agere, tanquam cum mortuo, & sensus omnis experte idolo, quod colitur externis officiis, & cerimoniis, neque requirit illius religio internam animi pietatem, & devotionem; sicut Sauli à Samuele dictum est ex Dei nomine, 1. Reg. 15. 22. *Numquid vult Deus holocausta, & victimas: & non potius, ut obediatur voci Domini? quoniam quasi scelus idololatriæ est nolle acquiescere.* id est, Deo tantum externa offerre, non item cor, & voluntatis affectum; cum tamen hæc sint potissima, & à quibus externæ cerimoniæ valorem sumunt. Ergo indignatur merito adversus hypocritas Deus, qui offerunt illi *debile, & claudum,* & quæ ignobiliora sunt. Septuag. autem eam indignationem eleganter explicant; *Hypocritæ corde ordinabunt furorem,* quod est disponere, & velut aciem hostium in ordinem redigere, & adversum se statuere atque opponere, ut significetur Deus instar ducis fortissimi aciem dirigere, & ordinare exercitum adversum hypocritas, ut & fictam illam sanctitatis speciem destruat, & scelera cordis suppliciis gravissimis afficiat & patefaciat; & qui semel plagam aliquam accepit, si pergat esse hypocrita, rursum adversum se Omnipotentis iram provocet.

August. Ira active, aut passive. — *Hypocritæ dant non causã pro causa suarũ ærumnarum. Iob. 19. 11. Simplex expositio.* — 4 *Hypocrita Deo odiosus.* — *Reg. Tyg.* — *Cur indignetur Deus adversus Hypocritam.* — *Malac. 1. 10.* — LXX.

5 *Philipp.*

Neque clamabunt, cum vincti fuerint. Configit Iobum hoc quoque dicto, ut egregie observat Philippus, *Sanctum* (inquit) *Iob apertius videtur Eliu, quasi ex obliquo percutere, quod callide, & nequiter ageret, qui cum esset vinctus plaga huius compedibus, clamare ad Deum, ut à laqueis solveretur, minime curaret;* Ab impiis (inquit Eliu) plagæ, & supplicia non extorquent preces supplices, neque clamorem ad implorandam opem, & ad deprecandas tribulationes, sed potius edunt voces plenas superbiæ, & iracundiæ. Hæc igitur constantia non est vere innocentis animi, sed improbitatis internæ obstinatio; & contumacia desperantis animi. Proprium quidem ærumnosorum hominum, atque vinctorum videtur, *clamare,* & *sperare.* Sicut Zach 9. 12. dicuntur *Vincti Spei,* quos spes in vinculis, & ærumnis sustentat. De Ioseph quoque Psal 104 18. *Ferrum pertransiit animam eius, donec veniret verbum eius.* Iudicat in vinculis patienter expectasse Dei decretum, & tempus ab illo statutum; interim *Eloquium Domini inflammavit eum.* Hyeronimus,

Tribulationes à iustis extorquent preces ab impiis iram. — *Clamor vinctorũ, & miserorum.*

Hieron. Theodor. probavit. Theodoretus; *Hec omnia perpessus est more auri probatus, quasi per ignem. Tum etiam inflammatus Dei eloquio*, ardenter illum invocans eum clamore, & lachrymis, cum vinctus esset. Dissoluta igitur
Gen. 49. 24. sunt *vincula brachiorum, & manuum eius, per manus Potentis Jacob.*

Vers. XIV. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effœminatos.

1 *Mors instar tempestatis, & fulminis de cœlo iaculata. Unde habeat nomen.* Excutere, & excussum, active quid.
2 *Verbum contrariarum significationum Euphemismus.* Effœminatus, *Scortum masculum. Illustratus Moyses.*
3 *Eunuchi impuri sine vita.*
4 *Eunuchi, & Cynædi nubebant instar fœminarum. Radebantur.* Domunculæ effœminatorum *quæ. Illustratus Isaias.*
5 *Cur Effœminati dicantur Condicti.* Ephebiæ, & *Gymnasia quæ.*

1
LXX. Nicetas. **A**Nima. Quod in sequente hemistichio, *Vita. In tempestate* Septuaginta proprie ex Hebræo, *in iuventute.* quod Nicetas refert ad immaturam mortem impiorum, qualis est mors puerorum. Alii ad stoliditatem iuvenilem; Moriuntur non minus stolidi, quam
Tygurina si pueri decederent, sine ulla rerum scientia, aut experimento. Tygur. *Morietur anima eorum per iuvenilem stoliditatem.* Sed quoniam nomen originale tantum se potest extendere ad *pueritiam*, & *adolescentiam*, difficile visum est Latino Interpreti, id nomen nunc dari Tyrannis, & Principibus, & Jobo potissimum: præsertim
R. Levi. R. Mosseh iuxta Rabbinorum interpretationem, Rab Levi, & Rab Mosseh; nam qui moriuntur in pueritia, non sunt hi, qui ob scelera provectioris ætatis mort plectuntur. Propterea noluit vertere *iuventutem*, sed, quod cum re subiecta convenire posset, atque cum ipsa verbi originalis proprietate, *Tempestatem.*
נער *Nagbar* enim proprie est *excutere*, quod aliquando diximus, passive conveni-
Vide de Excusso plura c. 33. vers. 25 & hoc c. 33. vers. 13. Adolescens cur dicatur excussus. Tēpestas dicta ab excutiendo active. R. Kimhi. re in puerum, vel adolescentem in ea ætate quando excutitur è molliori gremio parentū, & pellitur foras ad negotia gerenda. Nunc vero addo etiam eam significationem *excutiendi*, aut *præcipitandi* posse adolescenti convenire, quasi active, quod omnia excutiat, & quasi præcipitet nos active etiam significamus, cum dicimus; *Es un hombre sacudido, y arrojado.* Hæc autem significatio impellendi, aut præcipitandi, egregie quadrat in *tempestatem*. Est enim quasi vehemens quædam nubium, & imbris impulsio, & præcipitatio. Tum etiam cum illa videtur cœlum, & omnia ruere, & præcipitari. Similem etiam lectionem, & significationem refert R. Kimhi, quod *mori in excussione*, sit perire præ dura morte, sæva, rapida, instar tempestatis horrificæ. Mortem enim videtur Deus cœlo excutere adversus peccatores, velut fulmina, grandinem, tonitrua. Sed de illa peccatorum pueritia iterum dicemus in sequentibus.

Effœminatorum appellationis ratio, etymologia, significatio usus.

2
Verbū contrariarū significationum. *Et vita eorum inter effœminatos.* Exigit sententia, pro elucidatione, ut de *effœminatorum* appellatione, & re pauca dicamus. Nomen *effœminatorum* in originali sonat duo contraria; videlicet aut *Sanctum*, aut *Profanum*, pollutum, scortatorem, sicut etiam *meretricis*
קדש medium nomen; sonat enim idem, quod sancta, munda, casta: aut profana, scortum, communis. Et pro-
Euphemismus. pter puritatem linguæ sanctæ, aut propter Euphemismum, ut aliquando diximus, boni hominis cauta est, quod hæc nomina rerum, quæ nec nominari dignæ sunt, honestioribus, & faustioribus nominibus commutamus. Nos etiam *peccatricem*, per irrisionem dicimus *La Sancta*. Sunt vero, qui vocem masculini generis cum fœminina confundant, nullumque inter illa discrimen agnoscant, sed meretricem utroque nomine
Montan. Hos. 4. intelligant; quod omnino, & vocibus, & rei ipsi repugnat. Ideoque noster Interpres vocem masculini ge-
קדשה neris, *Kades*, non *Scortum*, ut a fœmina distinguaret, nec scortatorem, sed potius *effœminatum* vertit; idque sapienter; nam scortator est meretricarius homo, mulierarius. At vero quem noster appellat *effœminatum*, est cynedus, catamitus, quem alii Ganymedem appellant, propter turpissimum illum Jovis Ganymedismum. *Effœminatus* igitur est vir, qui velut meretrix prostat ad aversam libidinem, naturæ adversam, & instar fœminæ virum admittit. De quo est lex illa Deuter. 23. 18. *Non sit meretrix* (Chadesah) *de filiabus Israel: nec scortator* (Kades, effœminatus cynedus, puer masculus meritorius) *de filiis Israel.* Dicuntur
LXX. Theodor. etiam *effœminati*. 3. Reg. 14. 24. & 3. Reg. 15. 8. & 4. Reg. 23. 7. ubi Septuaginta retinent vocem originalem, *Cadesim*. Et Theodoretus q. 25. ait, *per homonymiam appellari Dæmones sanctos; Cados enim interpretatur sanctus.*
Aquila. *At vero Aquila interpretatur Cadesim, illos, qui fornicabantur a Domino, nimirum qui Astarti, id est, Veneri serviebant.* intelligit procul dubio aversam venerem patientes, quare idem Aquila Hose. 4. 14. ubi noster habet
Hieron. *Effœminatos*, ipse legit, *mutatos: hoc ostendere volens* (ut refert Hieronymus) *quod suam naturam mutaverunt, & de viris factæ sunt fœminæ.*

3
Cur Cinædi diverentur effœminati, prima causa Eunuchi impuri. Arnobius Rasura olim flagitiosa. Aristophanes. Id vero, id est, quod cynedi essent ac dicerentur effœminati, duplici ratione, aut quia etiam adolescentes, aut viri meritorii eunuchi fierent, propterea que cum ad aversam venerem transibant, remanebant effœminati potius fœminæ, ut pote viri sine viro. Sic enim Arnobius, illos qui in honore Matris Deum castrabantur, appellat, *abscissos, & viro spoliatos: rursus deglabratos*, quod, & lævitatis, & glabriciei fœmineæ est nam si barba est virilitatis signum; isti qui barbam non producunt *Effœminati* erunt. Quare rasura olim flagitiosa habebatur: atque adeo quondam mollis, imo & flagitiosa *Clisthenis rasura* in proverbium abiit, & Aristophanes Pathicum Stratonem eo nomine traducit.

Eunuchorum tēperamentū. Mercur. Adria. Jun. in com. de coma. c. 2. *Eunuchus hic adest rasus novacula.* Sunt vero eunuchi eodem omnino corporis temperamento, quo fœminiæ, videlicet frigidi, & humidi, ut eleganter Hieronymus Mercurialis ostendit lib. 3 variarum c. 8. atque item in illa omnino corporis habitudine & vocis sono, & qualitate, quam describit Macrob. 7. Saturnal. c. 7 & 10.

Nazianz. Huiusmodi igitur viros *effœminari* ad usum turpem, ostendit elegans ille Nazianzeni locus in Monodiam, in Basilii vita, *Viri* (inquit) *sunt inter mulieres ad eas custodiendas, oblectandasque, mulieres vero inter viros ad omnia obscena patienda.* tum vero oratione 31. *De eunuchis* (inquit) *cuperem virile aliquid proloqui posse.* ubique enim illos insectatur, quod magna ex parte Arriana, & Macedonia perfidia corrupti essent.
Sueton. Marcellin. Martialis Hunc turpissimum pueros effœminandi morem vetuit Domitianus, ut scribunt Sveton. cap. 7. & Ammian. Marcel. lib 8. Atque eo nomine assentatur illi Martial lib. 6

Lusus erat Sacræ connubia fallere tedæ,
Lusus & immeritos execuisse mares.
Utraque tu prohibes Cæsar, populisque futuris,
Succurris, nasci quos sine fraude iubes.
Nec spado iam, nec mœchus erit, te præside, quisquam:
At prius, o mores, & spado mœchus erat.

Adeundus Barnabas Brisson libro 2. Select. Antiquit. cap. 21.

4
Secunda ratio nominis effœminatorū Jacob. Revar. lib. 4. Variorum c. 20. Secunda vero causa cur *effœminati* dicantur, quod habitum ipsum muliebrem sumebant, non secus, quam fœminæ viris nubentes. qui verus est intellectus; ex doctissimi Jacobi Revardi interpretatione; *L. Cum vir nubit. C. ad Legem Juliam de adulter.* Cum vir (inquiunt Imperatores Constantius, & Constans) *nubit, ut fœmina viris porrectura, quid cupiatur, ubi sexus perdidit locum, ubi scelus est id, quod non proficit scire: ubi venus mutatur in alteram formam, ubi amor quæritur, nec videtur?* Isti igitur formam, vultum, incessum muliebrem
Salvian. sumebant, simulque muliebria patiebantur. Cuius rei vice commentarii erunt Salviani Massiliensis verba lib. 7 de Providentia, Romanam sui temporis licentiam inurentis; *Quis*, inquit) *credere, aut audire etiam possit convertisse in muliebrem tolerantiam viros non usum suum tantum, atque naturam, sed etiam vultum, incessum, habitum, & totum quicquid penitus aut in*

sexu

sexu est, aut in usu viri? adeo versa in diversum omnia erant: ut cum viris nihil magnis pudori esse oporteat, quam si muliebre aliquid habere videantur, illis nihil viris quibusdam turpius videretur quam si in aliquo viri viderentur. Et inferius; *Cum enim muliebrem habitum viri sumerent, & magis muliebrem gradum: cum indicia quadam menstrua impuritatis innecterent, & famineis tegminum illigamentis capita velarent.* Atque hos p sos appellat eo loco Salvianus *Effaminatos*, & eos ipsos *molles*; ut distinguat à *masculorum concubitoribus*, quos notat Paulus. Hanc ipsam *Effaminatorum* consuetudinem, locn licet, innuit Martialis lib. 12. 42.

Martialis.

Barbatus rigido nupsit Callistratus Afro,
Hac, qua lege viro nubere virgo solet.
Praluxere faces, velarunt flammea vultus,
Nec tua defuerunt verba Thalasse tibi.
Dos etiam dicta est. Nondum tibi Roma, videtur
Hoc satis? expectas numquid, & ut pariat?

Lipsi. lib. 4 antiq. lect. c. 8. Domuncula effaminatorū qua. LXX.

Observavit Lipsius in Antiq. lectio ex Plauto, Scipione Africano, Seneca, pueros meritorios, ut internosci possent tunicas cum manicis more mulierum gestasse, quas *manuleatas* vocabant. Et quidem huc videtur facere, quod 4 Reg. 23. 8. dicitur Iosias *destruxisse domunculas effaminatorum, pro quibus mulieres texebant domunculas luci*; ubi interpretatur *cortinas*, ex quibus fiebant tentoria. Septuaginta Complutenses legunt, *Texebant stolas*, videlicet muliebres illas tunicas pueris meritoriis. Scin mollissimos Israelitas, fœminarum nomine molliter incedentes, & muliebriter comptos traduci ab Isaia, ex docta quorundam interpretatione, c. 3. 16 *Pro eo, quod elevata sunt filia Sion, & ambulaverunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant: & ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebant* hos autem videtur eodem capite notasse, vers. 4. *Dabo pueros Principes eorum, & effaminati dominabuntur eis*, quamquam hoc loco vox *effaminati* sit ab alia radice. Denique tum propter rationes dictas, tum propter rem ipsam, quæ dici non debet, recte vocentur *effaminati*. Sic vero apud Nonium, in *Mulieravit. Mulieravit* (inquit) *ut effœminavit*, Varro, *Gnothiseauton, & Rex, & misellus pauper amat, habetque ignem intus acrem, hic effœtum mulieravit, hic Ganymedao adolescentes cubiculum pudoris primus polluit*: Sic castigat Lipsius in antiquis lectionibus. Hi igitur sunt *Cadesim*, profani, polluti, meritorii, cauponti, & quos Interpres *effaminatos* appellat.

Fœteriuo. עלל. γνῶθι σεαυτόν. Lipsi. lib. 4. antiq. lect. c. 9.

5 Cur effœminandi dicantur condicti. Quia vero alii hos ipsos, *paratos, condictos*, aut *destinatos*, aut *praparatos* legunt, & vocant, reddenda huius quoque lectionis ratio est: nam verbum originale, *sanctificandi*, significat consequenter, aliquid præparare, & destinare ad rem sanctam, & sacrum usum: quare ex proprietate vocis huiusmodi sancti, dicentur consecrati, & destinati ad usum exsecrandum, erant nimirum suæ *domuncula* istorum *effœminatorum*, & sua etiā *Gymnasia*, seu lupanaria parata, & condicta, quæ *Ephebia*, Et *Ebeteria* vocabantur, de quibus 1 Machab. 1. 15. & 2. Machabæorum 4. 9. ubi Serarius noster, ex Tacito, Lampridio, Athenæo, Strabone, prolixe potius Fabee lib 3. Agnonist c. 27. 28. Denique, quamquam alii ad libros Regum existimaverint, *Cadesim* fuisse Sacerdotes castratos in honorem Bonæ Deæ; ut certe fuisse scorta mascula tum ex dictis, tum ex frequentiori interpretatione, super libros Reg. Rabani, Eucherii, Angelomi, Abulensi 4. Reg. 23. c. 15. pro certo habendum est. Nunc iam ad integram sententiam accedendum.

Ephebia, & Gymnasia que. Serarius. Rabanus. Eucher. Angelomus. Abulēsis.

Quid in effœminatis sententia hæc designet.

6 *Prima exponendi ratio.* Effœminati, *pueri teneri. Impii immatura morte sublati.*
7 *Secunda expositio.* Effœminati *in bonum. Angeli tortore impiorum.*
8 Effœminati, *& molles eas vita, Magnanimi hypocrita contemptu bonorum.*
9 *Tres alia expositiones incommoda Impii timidi, & laborum impatientes.*
10 *Dua interpretatione Idonea Occulta superbia punita manifesta luxuria. Sodomiticum incendium.*

Quoniam vero in *effœminatis*, aut nomen originale sanctitatis, & innocentiæ; aut virtutis, & roboris masculi defectus; aut ætas mollior, & adolescentior, qua ad voluptates abutebantur; aut voluptuaria, & impura vivendi ratio; aut vitæ genus destinatum, & mancipatum impuris illis libidinis officiis; aut pœna dicta libidini præposteræ; & id genus alia considerari possunt, multiplex est apud Interpretes huius impiorum hypocritarum, aut comminationis, aut supplicii explicatus Primus Gersonitis, qui in *effœminatis* tantum considerat adolescentiam, & teneriorem ætatem, quæ nullis adhuc inveteratis sceleribus corrupta esse solet. Propterea nomine originali *Cadesim*, idest, sancti, & innocentes appellari possunt. Intelligit ergo Hypocritas morituros *intempestate*, id est, ex proprietate Hebræa, *In pueritia*, & connumerandam *vitam eorum inter effœminatos*, id est, inter pueros, aut adolescentes, qui immatura morte sublati sunt. Hæc interpretatio non convenit cum præsente, eo quod huiusmodi hypocritæ describantur iam provectæ ætatis, atque felicitatis. Nisi forte intelligat impios non minus immaturos, atque imparatos occupari à morte, quam si pueri essent; tum etiam non meliores mori, quam si in ipsis peccatis adolescentiæ luxuriantis sublati fuissent: impleti enim *adolescentia peccatis* consenescunt, quæ *cum illis* in pulvere dormiunt, super c. 20. 11. 6

R. Gerson. Prima interpretatio effœminatorū in bonis.

Impii immatura morte sublati.

Secundo. Septuaginta, qui respicientes ad proprietatem nominis, & sanctitatis, intelligunt Angelos sanctos, quorum ministerio Deus improbos auferat; sic enim integram sententiam legunt; *Moriatur ergo in iuventute anima eorum, & vita eorum vulnerata ab Angelis*. Nicetas, *Immature decedunt, ab Angelis, mortem inferentibus sanciati*. Quæ expositio partim reiicitur, sicut præcedens; partim quod valde sit coactum, dici aliquem mori cum tortore, & interfectore, quod ab illo perimatur. 7

Secunda expositio in bonum, pro Sanctis. LXX. Nicetas.

Tertia, Gregorii, Hugonis, ex parte etiam D. Th. & Dionys. & quorundam considerantium enerve, & molle hypocritarum ingenium, persimile *effœminatorum*. *Si enim inquit viriliter viverent, laus transitoria nulla eos corruptione vitiaret. Unde electis Propheta persuadet, dicens; Viriliter agite, & confortetur cor vestrum.* Bone Deus, quam est humilitas mascula virtus, cui *pro minimo est iudicari ab hominibus, aut ab humano die.* quanta veritatis, cum qua humilitas coniuncta est, vis, & fortitudo, quanta magnanimitas illius, qui neque famam amat, neque infamiam timet. *Magnanimitatis est* (inquit Aristoteles) *pulchre ferre & felicitatem, & infelicitatem, & honorem, & ignominiam, & non admirari neque divitias, neque clientelas, neque victorias gymnicas, neque potestates, habere autem quandam animi altitudinem, & magnitudinem* Et ut dicitur, 7. Ethic *velle syncere apparere, sine simulatione*. Hinc videas Hypocritam, qui humanam laudem ex mendacio quærit, quam effœminatus, imbecillus, & timidus sit. Sicut & illud, quod pulchre de arrogantibus subdit, prostitutæ pudicitiæ nomine illos traducens: *Arrogantes humanis laudibus mollia corda prostituunt; qui a suis amoribus corrumpuntur, de quibus dicitur; Erunt homines se ipsos amantes.* 8

Tertia expositio. Gregor. D. Thom. Hugo. ionis. Hypocrita molles, et enerues. 1. Cor. 4. 3. Magnanimitas in contēptu bonorum. Aristot. de virtut. Arrogantes mollis cordis 2 ad Tim. 3.

Quarto, D. Thom. Nicol. respicientium tantum imbecillitatem *effœminatam* impiorum, non valentium resistere, neque ærumnis, neque suis hostibus. Sed videtur hoc languidum. 9

Quarta exposit. Impii timidi. D. Thom. Nicolaus

Quintus Vatablus, *Morientur* (inquit) *dum adhuc cum scortatoribus, & effœminatis vivunt.* id est, Mors illos corripiet, voluptatibus impurissimis vacantes. Sed non convenit miserrimis hominibus gravissime dolentibus, & ægrotantibus, de quibus, sermo est.

Quinta expositio. Vatabl.

Sexto considerari potest illa vocis originalis significatio, *praparandi*, ac destinandi nam quod *sanctificabatur*, destinabatur usui sacro. Sic Regia; *Morientur inter condictos* quasi dicat, inter sanctificatos; inter eos, qui supplicio, & neci acerbissimæ destinati sunt. In hac lectione, & interpretatione desideratur Vulgatæ lectionis verus, & germanus explicatus.

Sexta exponendi ratio. Regia.

Septima, ut impatientes ærumnarum comparet Eliu cum effœminatis, & quoad mollitudinem animi, & quo ad supplicium; Quantumvis dolentes sint, atq;

5 prima expositio

Rr 2 ærum-

Impatientes laborum instar effœminatorum. ærumnosissimi, si tamen sint impatientes dolorum, non minori pœna afficientur, quam molles, & voluptuarii, cum pari voluptatum cupiditate, & animi mollitudine corrupti sint: atque instar puerorum voluptates consectantium, nihil forti, & constanti animo sustinere valeant. Sensus hic non omnino incongruus Jobum pungit.

Duæ commodiores expositiones. Sed tamen jam duas interpretationes afferam simplices, atque bene cohærentes. Altera, quæ numero octava est, ut indicet hypocrisim, & occultam superbiam digno supplicio, id est manifesta luxuria affici à Deo; quantumvis enim sanctitatem simulaverint, & vitæ cujusdam castissimæ, atque mundissimæ laudem aucupari voluerint, at turpissimi tandem mores manifestabuntur ipso supplicio, & impurissimæ vitæ, inter cynædos turpissimos, ut qui ex illorum grege fuerint, pœnas sustinebunt. *Occulta superbia punita manifesta luxuria.* Altera, quæ nona est, ut allusio fiat ad Sodomiticum incendium cum tempestate illa, pluviaque ignea *effœminatos*, & molles, atque masculorum concubitores conflagrarunt. *Ultima expositio.* Ille enim ignis *factus est exemplum ignis æterni*, ut superius diximus. *Jud. 7.* Igitur improbis Tyrannis, atque improbissimis hypocritis minatur simile exitium, ut & tempestatis illius horrificæ, pluviæque sulphuræ participes sint inter *effœminatos* Sodomitas. Quo quid fœdius ad detestandam Tyrannidem, superbiam, hypocrisim, quam *congregari* cum Sodomitis *in fasciculo in lacum*, igne, & sulphure ardentam? *Isa. 24. 22* Habes pulchram utilium, ac verosimilium interpretationum varietatem, & sylvam, inter quas excellunt duæ postremæ.

Vers. XV. Eripiet de angustia pauperem, & revelabit in tribulatione aurem eius.

1 *Latinorum, & Græcorum expositiones non valde cohærentes.*
2 *Simplex, & germana interpretatio.*
3 *Præpositio* In, *pro*, per. *Particula copulativa* Et *pro* postquam. *Explicatur Moyses.*

1 *Latinorum expositio.* EST hæc fere communis Latinorum expositio. Non solum divites superbos conterit Deus, & vellicat illorum auriculam, ut admoniti resipiscant, sed etiam exercet doloribus, & ærumnis, ut Divinis monitis obediant; obedientes vero recreet, & sanet. idem itaque pietatis officium ab omnibus requirit. Quam interpretandi rationem promovet D. Thom. *D. Thom.* *Nepatetur* (inquit) *Deus personarum acceptor, & principibus resipiscentibus, & miserrimis etiam hominibus probis tamen, aque se benignum, & peccatorum condonatorem præstat.* Sed non video, quomodo res hæc cohærere possit cum instituto Eliu, cui tantum propositum est insectari divites Tyrannos, hypocritas. *Græcorum interpretatio.* Græci paulo aliter, videntur enim contingere cum superiori sententia in hunc modum; Cum Deus improbos illos Principes, & Tyrannos turpissimos de medio tollit, eripit de angustia pauperem hoc præfert lectio Septuaginta; *LXX.* *Moriatur in inventute anima eorum, eo quod tribulaverunt infirmum, & invalidum: iudicium vero mansuetorum exponet* Nicetas; *Nicetas.* *Decernet vindictam mitium, & eorum, qui affecti iniuria tacent.* Sed non potest hic sensus bene convenire cum illa secunda parte *auricula revelanda*, quæ in Latino est, licet in Græco desideretur.

2 *Germanus explicatus.* Ergo illud videtur lene, & germanum, ut hæc quoque sententia ad eos ipsos pertineat, de quibus hactenus loquutus est. Si illi, quos ob improbitatem, funibus paupertatis vinxit Deus, revelata jam auricula, & correptione suscepta, Divinam opem imploraverint, minime illos deseret Deus; quin potius ereptos calamitatibus, quibus premebantur pristina salute, & felicitate recreabit.

3 צרה *Et, pro postqua.* Quod ad dictionem attinet *Angustia* hoc loco non est à premendo, vel arctando, sed est vox coniugata *pauperis*, q. d. *Eripiet pauperem a paupertate*: miserum à miseria, humilem, & abiectum ab humilitate Et *revelabit*, id est, postquam revelaverit. nam particulæ copulativæ ea vis est, ut Levit. 15. 15. *Lavabit vestimenta sua, & ipse lotus aqua* id est, postquam ipse laverit se aqua; Hebr. *Lavabit vestimenta, & lavabit se.* Clarius Levit. 17. 15 *Lavabit vestimenta sua, &* (postquam *lavent sum aqua* Ierem. 10 13. *Dat multitudinem aquarum in cælo, &* (postquam) *elevat nebulas*, nubes) *ab extremitatibus terra*. Si hoc loco, &, pro postquam, *in tribulatione*, id est, *per tribulationem revelaverit aurem*; cordis nempe, ut agnoscant peccatum suum. *Præpositio, In.* Præpositio autem, *in*, sæpe valet, *per*, ut aliquando diximus. De *Revelatione* autem *auris*, dictum est superius.

Vers. XVI. Salvabit te de ore angusto latissime, & non habente fundamentum subter se; requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine.

1 *Sententia paraphrasis.*
2 *Varia significatio, & analogia verbi* Salvandi. *Vulgata diligentia, & fides.*
3 *Os tribuitur rebus inanimatis non ad loquendum, sed ad devorandum.*
4 Angustis, *pro hoste obsidente Os inferni angustum, & prava consuetudinis.*
5 Os, *pro ingressu. Explicati David, & Salomon.*
6 Latitudo *in Scriptura versus omnem demensionem. Illustrati Moyses, & David.*
7 *Angustia lata quid Impiorum via lata angusta: Iustorum angusta lata.*
8 Stabile, & Fundamentum *Varia lectio*
9 Requies, Pinguedo, *Pinguia dulcia illustrans Moyses.*

1 *Sententia paraphrasis.* QUæ in universum de suppliciis, & vexatione sive hominum opulentiorum, sive miserorum differuit, nunc ad Iobum applicat, atque illi pollicetur meliorem fortunam, si tribulationibus eruditus, *audiat*, & *serviat*, & revertatur ab iniquitate, iuxta versic. 11. Itaque (inquit) si quamobitisti pœnam, tuis sceleribus deberi intelligas, & illius admonitionem supplex suscipias, ille te proculdubio abstrahet ex isto angustiarum baratro, quod te miserum devoravit: neque permittet, ut præceps labaris in immensam voraginem inferioris abyssi cum cæteris damnatis per æternitatem cruciandus. Bonorum præterea maximorum affluentia te cumulabit, atque tum ille te excipiet lautissimo convivio post famis, & egestatis cruciatus; tum ipse domi tuæ tranquillus, & lætus accumbes splendidæ mensæ, conquisitissimis, atque delicatissimis epulis refertæ.

סית *Salvabit te.* Verbum originale, *Cith*, varie reddi solet, sed propter vocis similitudinem, & assonantiam videtur idem significare, quod Latinis *cites*, aut *concito*; quod agnovit Rab. Mardochai. *R. Mard.* qua ratione vertitur ab Interprete, 1. Regum 26 19. 2. Regum 24. 1. 3. Regum 21 25 *Varia significatio & analogia verbi salvandi.* Quia vero, qui aliquid persuadet alteri, videtur illum stimulare, & incitare, sumitur pro *persuadere*, Deuteron. 13 7. Iosue 15 18 & quia qui aliquem decipit, nititur persuadere, & incitat illum, ideo sumitur pro *decipere*, 4 Regum 18 32. & 2. Paral. 32. 11. 15. & quia qui alicui persuadet, aut decipit, conatur illum avertere ab aliquo, incitando ad oppositum, ideo sumitur pro *avertere*. 2 Paralip. 18. 31. Ex eadem igitur radice variæ lectiones, & interpretationes pullularunt. Septuaginta. *Super decepit te ex ore inimici.* *Nicetas.* Quod Nicetas mutatis personis sic interpretatur, ut Eliphaz non loquatur cum Jobo, sed potius regrediatur ad vitia Hypocritarum, & callidorum: & illud relativum secundæ personæ, accipiatur pro tertia indefinita; *Plectitur* (inquit) *hypocrita, quod hostili ore mansuetum fefellit.* Sed transitus hic est importunus, & incertus, atque longus. *Complut.* Alii, ut Complutenses; *Suasit te de ore angusto*, id est, *Suasit te, ne incideres in os angustum*, aut, Suasit te, ut exires, videlicet opem implorando, & manum illius, qui te posset extrahere. Sed multo consultius, illam alteram significationem *avertendi*, removendi, abstrahendi, elegit Interpres, & ut communiori, & clariori voce illuminaret, dixit, *Salvabit*, quod quidem fit, persuadendo veram pœnitentiam, abstrahendo ab extremo vitæ, & animi discrimine, avertendo ab improbitate exsuscitando à sordibus in quibus improbus iacet, & incitando *Vulgati diligentia et fides.*

do ad meliorem vitæ conditionem. Vides Vulgatum prælucere cæteris interpretibus.

Caietan. צר

De ore angusto, siva, *de ore angustia*; conclusionis, obsidionis. Caietanus legit, *De ore angustatoris*, & accipit, *Os*, *pro lingua*. idest loquutione, & admonitione Dei, cum enim Deus loquitur per ærumnas, & dolores, videtur habere *os angustatoris*: sicut cum blandia, & dulcia loquitur, distillant *illius labia mel*. Sed mirum, quod Hebræus ille apud Caietanum, *os angustia*, ad sermonem retulerit, cum nihil sit magis familiare in Scripturis, quam tribuere angustiæ, morti, gladio, os & linguam, non quibus loquantur, sed quibus devorent; & absumant.

Cantic. 4. Os tributū inanimatis.

3 LXX.

Proxima est lectio Septuaginta; *De ore inimici*. Videntur enim sumere *angustiam*, pro hoste obsidente, & redigente in arctum, & angustum, idque ex proprietate vocis, quæ fere semper refertur ad hostilem impugnationem. *Os* igitur *inimici* erit ad devorandum, & dilacerandum. Sed quidem nunc non erat de hostibus sermo.

Philipp. Inferni in angustum, quomodo. Greg. Peccati, et pravæ cōsuetudines & angustum.

Philippus tamen existimat his verbis describi stationem inferorum; *ideo autem appellari Os angustam, eo quod amplum sit ad recipiendum, & angustum ad emittendum: quoniam inferi mortuos intra se teneant, & eos ad vitam non patiantur exire*. Recte, sed allegoricum. Sicut, & tropologicum, quod Gregorius de *Pravitati, & prava consuetudinis*, cuius ingressus facilis est, exitus præangustus, & prædifficilis, cuius figura sunt *profunda* illa, de quibus *clamabat David*, exitum quærens, Psalm. 129. 1.

5 *Simplex interpretatio. Os pro ingressu.*

Sed illud simplex, & germanum, ut *Os angustia*, vel, *Os angustum*, sit ingens calamitas, velut vorago quædam, cuius os ingredientibus pateat; egredi volentibus angustissimum sit. *Os* enim loci alicuius, est aditus, seu ingressus. Sicut Proverb. 8. 3. *Sapientia clamitat iuxta portas civitatis: in ipsis foribus*. Hebr. habetur; *Ad manum portarum, ad os civitatis*. Idest, ad locum, qui est iuxta portas, & in ipso introitu urbis Rursus describitur hoc loco *Angustia*, velut abyssus quædam malorum, in quam demersus homo neque *subsistere in miseriis*, neque emergere possit, sed novis semper fluctibus eructantibus ex occultis scaturiginibus obvolvatur: sicut qui *enumeratione suarum calamitatum* (ut Theodoretus ait) *misericordiam commovere tentabat*, dicens, *Libera me ab his, qui oderunt me, & de profundis aquarum: non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum*, non solum, inquam precatur, ne os, & ingressus abyssi obturetur, ita ut præ angustia non possit egredi, sed etiam ne abyssus suas scaturigines, quæ sunt velut ora, ita urgeat eructantibus aquis, ut undique iactetur, & obvolvatur fluctibus; aut ne ita obturentur scaturigines, ut aquæ non habeant, qua possint retrocedere, atque in suos fontes relabi. Hieronym. *Ne coronet super me puteus os suum*, id est, Ne vorticibus, & fluctibus undequaque cingar instar coronæ, ut undique iacter quod noster ille eleganter dixit.

Theodor. Ps. 68. 16.

Hieron. Ludovic. Crosias.

Ne glomeret tortos me super unda sinus.

6 *Varia constructio.*

Latissime. Tum in Hebræo, tum in Latino ambiguum est, cum quo nectenda sit ista *latitudo* Quidam coniungunt cum verbo *salvandi*; salvabit te latissime, satis superque, salutem conferet plurimam, certissimam; istas tuas angustias cum latitudine, cum amplissima fortuna commutabit, *educet te in latitudinem, & salvum te faciet, quoniam volet te*. cum quo sensu facere videtur lectio Hebræa, quæ sic poterit construi; *Liberabit te de ore angustia, latitudo non angusta pro ea*. Ea enim vox *latitudinis*, frequenter tribuitur terræ spatiosæ, & longe lateque patenti, in qua libere exultare liceat: sicut dictum est. Exod 3. 8. *Educam te de terra illa in terram bonam, & spatiosam*. huiusmodi enim *dilatatio* confertur, quasi bona fælicitatis pars, ut Deuteron. 33. 20. *Benedictus in latitudine Gad*. ubi enim est ista *latitudo*, & liber quoquo versus incessus, nemine resistente, sed ipsis difficultatibus, cedantibus, & aditum præbentibus, ibi amplissima est fortuna. Sic illud Psalm. 118. 3. 2. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*. Idest, cum libere, & pro voluntate agere mihi liceat, & cum molestissimis impedimentis, & difficultatibus me explicaveris, quæ *dilatationis* iucunditas amplissima indicatur, Psalm. 17. *Dilatasti gressus meos subtus me*; Angustiis itaque semper respondet *dilatatio* sive *cordis*, sive *via* Genes. 26. a. Psal. 4. & 118. 37 & 118. 45. Isai. 60. 5.

Ps. 17. 20. רחב

Latitudo, quid in Sacro sermone.

Benedictio & latitudo Gad.

Dilatatio cordis, de ingentis lætitia.

Ego vero suspicor hanc *latitudinem* tributam esse ipsi *angustiæ* à Vulgato Interprete: itaut appellaverit *os angustum latissime*. Quid est autem *angustum latissime*, nisi quod maxime angustum est, aut quod sub angustia contineat aliquam amplitudinem spatiosissimam? Quare cum *Os* necessariam affinitatem habeat cum stomacho, *sicut angustia* tribuit *os angustum*, ita profecto eidem tribuit stomachum latissimum. Sicut Isaias similem cum pulchra quadam antithesi angustiæ ad latitudinem, stomachi amplitudinem tribuit inferno, & sepulchro 4 14. *Dilatavit infernus animam suam, & aperuit os suum absque ullo termino*. ubi quãvis *infernus* dicatur habere etiam *os latissimum, & absque ullo termino*, intelligi tamen oportet habere os latissimum ad devorandum: sed avomendum angustum. Quare non solum propter stomachi amplitudinem, verum etiam propter rictum, & vastitatem oris, atque propter ingressum voraginis huius, dicetur *os angustum latissime*: Sicut *via peccatorum* dicitur *lata* ad ingrediendum, sed tandem in eas angustias desinit, unde neque potest revocari gradus, neque omnino reperiri semita ad regrediendum. Sicut Scriptum est, *Iter impiorum peribit*. idest, amplius semita non comparebit, neque ullum itineris vestigium Poterit igitur hæc impiorum via appellari *lata angustissime*. E contratio vero *iustorum semita*, quamvis arcta videatur, & pauci sint, *qui inveniunt eam*, at desinit in latitudinem iucundissimam, & postquam quis ingressus est, *non arctantur illius gressus, neque currens habet offendiculum*: quare potest dici *via angusta latissime*. Vides igitur, quale sit immensæ illius abyssi, quæ hic describitur, *os angustum latissime*. nam cum facilis, & latus sit illius ingressus, & descensus, at ascensus arctissimus;

7 *Verosimilior exponendi ratio.*

Angustia os angustū stomachus latissimus

Via impiorum lata. Matth. 7. 13. Psal. 1. 6.

Matt. 7. 14 Prov. 18. 7

Iustorum semita angusta latissime.

Virg. 6. Æneid.

Noctes, atque dies patet atri ianua Ditis.
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est: pauci quos æquus amavit
Iuppiter, aut ardens evexit ad sidera virtus,
Dis geniti potuere —— —— —— ——

Hos enim salvat Deus *de ore angusto latissime*, idest de angustiis minime angustis, sed latissimis, atque amplissimis. Qua etiam antithesi dicitur Psal 24. 18 *Tribulationes* (proprie, angustiæ) *cordis mei multiplicatæ sunt* (proprie, dilatatæ sunt. Sunt angustiæ latissimæ, amplissima vis faucium) *de necessitatibus* (Hieronym. proprie, *de angustiis*) *meis erue me*. q. d. *Salva me de ore angusti latissimo*.

Hieron.

Et non habet fundamentum subter se. Pars hæc in originali ut brevior, ita obscurior, & incertior, cum quo sit construenda. Ex verbo legitur fere ab omnibus sequentibus tex Hebræum. *Non angustum pro ea*. ubi angustum est ab alia nova radice, videlicet, *Iatsak*, quod proprie est fundere aliquid fluens, & liquidum. Sed quia quædam, quæ funduntur, ut metalla, statim constringuntur, & coagulantur, significat etiam constringi, comprimi, & indurari, & quia quæ indurantur, sunt firma, fixa, stabilia, ideo significat aliquid figere, aut constituere, & deponere firmiter, & immobiliter a. Regum. 14. 24 unde supra cap. 11. 14. dictum est ad Iob, *Eris stabilis* (quasi æs fusile, quod postquam per ignem probationis transiit, & fusum est, coagulatur, & compingitur, & constans permanet) *& non timebis*. Ergo *angustia*, quam hoc verbum nunc affert, est compressio quædam, & quasi induratio, & stabilitas ex compressione, & compactione partium. Quare multo elegantius Hebraizantes legerent, pro non *angusto*: non compactum, aut, non compressum, vel quod inde sequitur, non stabile, non firmum, non induratum pro ea, atque ita minus in sensu aberrassent; nam quoniam *angustum* sumpserunt, pro eo quod proprie opponitur *lato*, interpretantur *Salvabit te de ore angusto in latitudinem*, omnis angustiæ expertem, idest, in latitudinem spatiosissimam, & interminatam. Sed multo consultius Interpres, quoniam *angustum* est compactum, compressum, stabile, inter-

8 *Varia lect. Tygur. Reg. Vatab. Caiet. Iob 41. 15.*

Forster.

Latini interpretis defensio, & elucidatio.

interpretatus est *fundamentum*. qua etiam ratione inferius, c. 36 vers. 38 *Quando fundabatur pulvis in terra* quomodo fere legebant universi codices Vulgati, at nunc iuxta primævam vocis originalis significationem correxit editio Vaticana. *Quando fundebatur terra.* eodem sensu; nam maolit terra compacta, & constricta, quasi ex ære fusa, & conflata, firma, stabilis; cuiusmodi esse solent fundamenta, & cuiusmodi est terra, velut totius mundialis huius machinæ fundamentum. Quare hic est nostræ sententiæ scopus; Extrahet te Deus ex immensa voragine, non habente fundum ullum, quæ cum latissimos, & amplissimos habeat sinus, tum etiam profunditatem habet altissimam, in qua nihil est firmum, in quo subsistere possis, nulla substantia, in qua pedem figere; in quam si semel immergaris, nunquam emerges; quæ nullum finem habebit, quamdiu non resipueris; non enim consistent tuæ ærumnæ in ullo termino, nisi tuæ hypocrisi atque improbitati finem statueris; nam & vivens usque cruciaberis, & mortuus per æternitatem.

Germana sententia collectio, & paraphrasis.

9 *Et requies mensa tua, &c.* Iterum dissensio Hebraizantium sumentium hanc partem pro supplicio, cum allusione ad filiorum convivialem mensam cibis onustam, eversam in illa domus ruina. Tygurina; *Mensa tua referta pinguedine pessum eat.* Septuaginta eodem sensu, *Descendit mensa tua*, q. d. Subsidit. Sed multo cohærētius, & germanius, ut ad salutis, & felicitatis restitutionem pertineat *Requies*, forte à radice *Nuahh*, quod est requiescere. Quod si forte à radice *Nahhath*, quod est descendere; erit leniter, molliter descendere, accubare, recumbere placide; Accumbes inquam, mensæ lautissimæ; & epulaberis quotidie splendide in incredibili bonorum omnium affluentia; post finem laborum excipiet te Deus convivio delicatissimo; iubebit *Lavare pedes, requiescere, comedere.* Illud minus congruit, quod alii dicunt: *Requies mensa tua*, id est, *Quæ requiescent*, & reponentur super *mensam tuam*, nempe vasa, *erunt plena pinguedine.*

Varia lectio. Tygur. LXX.

Gen. 19.

Pinguia, omnia bona.

Pagnin.

Mensa tua. Pagn. Metonymiam dissolvit, *Mappam, vasaque replebit pinguedine.* Sed non oportuit figuram clarissimam obscurari. *Pinguedine.* pinguibus, medullatis, delicatissimis; *In pinguedine terræ erit benedictio tua* ut omnibus bonis, optimisque terræ fructibus perfruaris. Quæ pingua sunt, dulcia sunt, atque eadem met optime nutriunt; Sic censet Galenus, *Pingue ipsum dulce est, & quidquid nutrit, ex genere est dulcium: rursus hoc moderate calidum, amicum, & iucundum.* quare idem alio loco scribens de causis doloris, & delectationis in unoquoque sensu, ait; *Gustui gratissimos esse succos dulces, & pingues, atque corporis substantiæ maxime consentientes* rursus necesse esse, *ut qui naturaliter se habent, pinguibus delectentur* Concinit Arist. *Quæ pinguia, & dulcia, & optima sunt, & gustui suavissima, eademque omnia valde nutriunt.* Igitur pollicetur Eliu non solum integram, perfectamque corporis, & naturæ constitutionem, sed etiam quæ ad voluptatem, & iucunditatem facere possunt. *Sic pinguedo* pro deliciis affluentibus, Psalm. 35. 9. Psalm. 62. 6. Isa. 5. 17. 3 Reg. 1. 9. sumetiam pro ubertate, atque maturitate fructuum optimorum, Genes. 27. 28. 39. & Psal. 64. 12. *In stillicidiis eius lætabitur germinans.* Pagninus, *Cæli tui stillaverunt pinguedinem.* id est, pluviam matutinam, & serotinam, quibus feliciter fructus proveniant, & ad maturitatem perducantur. nam fructus maturi pingues sunt, & ut Galenus ait, maturescunt fructus *humiditate aquea indulcedinem, aerea vero transeunte in pinguedinem.* quare subiungitur, *Pinguescent* (maturescent.) *speciosa deserti.* Igitur qui pinguedinem offert gustui, omnem suavitatem offert. Indicavit hoc Philippus, quamquam mistice exponat; *Paradisi iucunditatem, & immensam abundantiam beatæ vitæ, plenam ubertatis, & deliciis refertam.*

Galen. 4. de simpl. med. fac. c. 10. & in 6. de mor. vulg. com. 5. 1. De simpl. caus. c. 6. In 6. de morb. vulg. com. 5.

Arist. Sect. 21. Probl. 13.

Pinguedo pro deliciarum affluentia.

Pagnin.

Gal. lib. 4. de simplic. medic.

Iac. cap. 8. Philipp.

Vers. XVII. Causa tua, quasi impii iudicata est; causam, iudiciumque recipies.

1 *Sententiæ obscuritas, & varia lectio. Prima exponendi ratio.*

2 *Tres aliæ expositiones minus idoneæ.*

3 Iudicium, & implere iudicium, quid. Germanus explicatus.

4 Recipere, & sustentare quid. Illustrati Salomon, & Isaias.

INgens est Interpretum varietas nata ex obscuritate originalis; quæ etiam in Latinam lectionem redundavit; *Iudicium impii implevisti.* Quod potest primo accipi, ut nunc Eliu obiiciat illi peccata, propter quæ salute, & pinguedine illa suavissima indignum se reddidit, videlicet, quod Iudex, & magistratus cum esset, suum officium sancte & incorrupte minime obivit; sed, ut impii iudices solent, corrumpendo iustitiam in quem sensum adduci potest lectio Latina, ut *Causam suam* appellet, quam apud illum iudicem tractabat impius aliquis. *Causam* igitur *impii iudicasse*, id est, *causam impio adiudicasse* atque hoc ipsum erit, *implevisse iudicium impii*, quod deerat impio iuris, & æquitatis, iudicem supplevisse gratia, & favore; accipiendo illius personam, & pro illo pronuntiando. Et huc fere pertinet lectio, & interpretatio Caietani *Officium impii implevisti* q. d. Optimi, & incorrupti iudicis officio defuisti, impii partes, & munus obiisti. Quamquam nesciam, cur ille Hebræus, *officium* potius, quam *iudicium* dixerit, contra receptissimam vocis originalis significationem, de qua re mox plura. Huic vero sententiæ recte cohærebit secunda pars, *Causam, iudiciumque recipies*, id est pœnam iniustitiæ sustinebis, quippe *iudicium durissimum his, qui præsunt fiet, & potentes potenter tormenta patientur*, huc pertinet paraphrasis Algarbiensis. 1

Sententiæ difficultas, & lectio varia.

Caietan.

Sap. 6. 7. Osorius.

Secundo Vatablus paulo subtilius. *Iudicio impii replevisti iudicium, & iustitiam, quæ replent omnia, id est, sequutus improborum iudicium, dixisti iustitiam Dei, quæ omnia conservat, esse iniustitiam.* Cum quo etiam, invita licet, coniungi potest lectio Latina; *Causa tua*, quam Deus iudicat, dum te punit, *quasi impii iudicis iudicata est* à te. id est, Tu iudicas tuam causam iudiciarià Deo tanquam ab impio iudice; Reperisti illius purissimo, & candidissimo iudicio iniquitatem; imples illius tribunal, quod per se iustissimum est, iniustitia. Cum Vatablo abit Steuchus. Hæc expositio difficilis est, parumque conveniens Hebræo, & Latino. 2

Secunda expositio Vatabl. Eugubin.

Tertia, quæ elicitur ex paraphrasi Tygur. *Si impii iudicium expleveris, iustitia, & iudicium retinebunt vigorem suum*, id est. Dum impius fueris, & *iudicium impii*, id est, scelera propter quæ impii iudicantur, & damnantur, ad miseriæ, & iniquitatis mensuram compleveris, iudicium iustitiaque Divina non deponent vim, & severitatem suam, neque mitescent. tunc igitur senties Deum benigniorem, cum meliora sectatus fueris. Admittet quoque sensum hunc lectio Latina. Dum *causa tua, quasi impii iudicata* fuerit, *recipies* utique supplicium, quod *iudicium*, iustitiaque Divina in impios constituunt.

Tertia exponendi ratio. Tygurin.

Quarta, Alberti, D. Thom. Nicolai, aliorumque Latinorum, ut respiciat Eliu ad id, quod supra dixerat, *Deus potentes non abiicit, sed non salvat impios, &c.* *Causa tua iudicata*, damnataque est, non quod potens divesque fueris, sed quod *impius*: itaque illam solam impietatem supplicio afficit, suaque sententia damnat, non opes, non potentiam. dignas igitur impietate dabis pœnas. Sed tum huic, tum præcedentibus interpretationibus commune est, ut *causam*, & *iudicium* aliter sumant, quam originales voces postulare videntur.

Quarta interpretatio. Albert. D. Thom. Dionys. Titelm.

Ergo ille videtur simplex, & germinans explicatus, ut dicat Eliu Iobum sic *suam causam* apud Deum egisse, atque dixisse, ut impii solent, complendo aures iudicis iniquis querimoniis, impatientia accepti supplicii. criminatione Divinæ Providentiæ, atque iustitiæ, nihil præterea eorum omisisse, quæ impii solent facere, dum corripiuntur à Deo: nam neque agnoscunt scelera, neque æquo animo accipiunt supplicia. Atque hoc quidem videtur, *implere iudicium impii* id est, ius suum persequi, & suam causam agere iniquis rationibus, ex quibus sumatur argumentum verissimæ improbitatis, & manifeste prodatur improbus fuisse, qui improbe se defendit. Sensum hunc postulare videtur vox. *iudicii*, quæ non refertur hoc loco ad sententiam ferendam, aut ad pœnam inferendam, sed est ipsa actio, & prosequutio litis, quam Interpres eleganter dixit.

Germanus sententiæ explicatus.

Iudicium, actio, & prosequutio litis.

**Aveulo pleiteali y bozeado, como los que tiene mal pleito.*

*Cau-

y dado las descargas, que de vos se esperavan.

** El processo està sustanciado como de quien vos sois, y tal serà la sentencia, qual le vareis,*

.* *Causam iudicatam*, actam, & usque ad opportunitatem sententiæ ferendæ deductam, vel *causam*, ut ita loquar, litigatam, *iudicatam* ab ipso Iobo, & multis clamoribus, & defensionibus, ac testium, & accusationis infirmationibus peractam. Forte etiam quod in originali est *iudicium*, interpres dixit, *causam*: quod est implere, ipse vertit, * *Iudicata est*, ut causæ complementum significaret, quod est sententiata pronuntiata, tum ab ipso Deo, qui manifesto supplicio videbatur Iobum damnasse occultæ improbitatis, tum ab ipsis amicis, qui pronuntiabant merito cruciari, quod impius fuisset, neque melius corpore habiturum, nisi melior animo esset.

2 *Varia lect. & multiplex constructio. Tygurin. Caietan. Philipp.*

Causam iudiciumque recipies. Pro meritis tuæ causæ iudicaberis, sententiam dignam accipies. In Hebræo non restringitur ad solum Iob, sed ad omnes impios extenditur; *Causam iudicium que sustentabunt*. Tygurina. Intransitive, *causa, & iudicium retinebunt*, sustentabunt, *vigorem suum*: Quamdiu impius fueris. Caietanus active; *Si ad cor redieris, officium Principis, quo fungeris, & ius, quod incorrupte dices, sustentabunt te, nec cadas* Sapienter interpres, quod erat pluraliter dictum, ad Iobum retulit: nam, ut Philippus ait, *Sub pluralitate loquutionis videtur Eliu mordacioribus sanctum Iob terere sermonibus*. Tum præterea eleganter, & Latine dixit Interpres, *recipies*, nam verbum *Thamas*, est omnino idem, quod *sustinere* aut sustentare, quod vel fit apprehendendo aliquid, & sic significat *tenere*, vel apprehendere, Genes. 48. 17. Proverb. 1. 38. Proverb. 5. 22. Proverb. 31. 16. Amos 1. 5. vel fit recipiendo aliquid in se, & sustentando illud, & sic significat *suscipere*, vel *recipere*, ut Isai. 42. 1. & c. 43. 10. & Proverb. 11. 16. * *Mulier gratiosa in veniet gloriam*, (proprie recipiet, sustentat,) & *viri robusti habebunt divitias*. idem omnino verbum utriusque partis, quare proprie; *Recipient, sustentabunt*. idest gratiosæ, gratæ, & probæ Matri familias tribuitur honor; Patri autem familias res familiaris, vel, Mulieri incumbit honoris, viro autem procuratio facultatum; Præmium probitatis feminæ honor. viri autem laborantis, divitiæ. Similiter Isai. 33. *Qui excutit manus suas ab omni munere* in Hebræo proprie, à *recipiendo*. Nihil ergo elegantius, aut significantius dici potuit hoc loco, quam, *iudicium recipies*, perferes, sustinebis: hoc tua merces, hoc incumbet tibi. Si autem invertatur constructio, quod ex Hebræo licet, possumus sequi significationem illam *tenendi*; Causa, & iudicium recipient te, constringent, apprehendent, non prius te dimittent, quam tu dimiseris impietatem.

תמך

** A cargo de la muger està el sustentar la honra, y del marido la casa y la hazienda. Vel, la buena muger de todos recibe honras y el que trabaja, teniendo jaca, provecho.*

Vers. XVIII Non te ergo superet ira, ut aliquem opprimas; nec multitudo donorum inclinet te.

1 *Sententia paraphrasis multiplex.*
2 Ira *à fervendo, & æstuando. Constructio multiplex.*
3 *Latini Interpretis diligentia, & iudicium. Ira, & Percussio active, an hoc loco idonee accipiatur.*
4 Persuadere, decipere, vincere *ab eadem radice cum analogia Verba* hortandi *apud Hebræos complete sumpta. Illustrati Moyses, Samuel, Matthæi.*
5 *Acceptio personarum, & munerum.*

1 *Sententia elucidatio & paraphrasis.*

IAm incipit Eliu tradere Iobo documenta bene vivendi, quibus superioris vitæ errata corrigantur, & te possit ad meliorem conditionem comparare, quam si consequatur, sic in posterum instituit; Si contingat, ut in pristinam dignitatem restituaris, noli amplius peccare, neque sordida lucra, & dona sectando, quibus te corrumpi sinas, neque subditos, & pauperes per vim opprimendo. Vel certe hortatur ad detestationem præteritorum scelerum; Vide in quas te miserias superbia, & iniuria pauperum coniecerint; in quam egestatem, avaritia, & donorum cupiditas. Ergo animo concipe ingens odium adversus huiusmodi scelera, quamdiu vita superstes fuerit; agnosce iam tandem verissimam causam tuarum ærumnarum.

2 *Ira*. Excandescentia, furor, Vox ab æstu, & fervore; fervet enim ira, & æstuat furor. Non *te superet*, prop. Non te commoveat, incitet, *ut aliquem opprimas*. in originale simplex vox, *in percussione*, *oppressione*, *compressione*. Ergo cum non exprimatur in Hebræo, cuius nam futura *sit ira*; aut cuius, vel adversus quem *percussio*, vel oppressio, alii referunt ad Deum; Thargum, R. Moyses R. Levi, R. David, in hunc sensum; Na ira Dei te male perdat. Atque eodem modo accepisse videntur Septuag legentes; *Ira super impios erit, propter impietatem munerum.* Secunda vero pars *munerum*, sic accipitur ab aliis, quod Divinam indignationem impius placare non poterit multo pretio, multisque donis oblatis; neque divitiæ declinare facient hominem à supplicio: Scriptum est enim; *Noli anxius esse in divitiis iniustis, non enim proderunt tibi in die obductionis* (indignationis, iræ) *& vindictæ*.

Ira à fervendo.

חמה

כי

ספק

Varia constructio. Thargum & Hebr. Pag. Caiet. Vatabl. Isidor. Eugubin. LXX. *Eccl. 5. 10.*

3 *Latini interpretis diligentia atque defensio.*

Sed rem ipsam proculdubio tetigit noster Interpres; quorsum enim nunc diceret Eliu Iobo miserrimo, non posse fieri, ut vitam, salutemque suam multo pretio redimat. Tum quoniam verbum *superandi*, quod in Hebræo est incitare, aut commovere, non potest pertinere ad iram alterius erga Iobum: valde enim improprie tum in Hebræo tum in Latino diceretur, ira Saulis incitat, aut stimulat Davidem, aut, ira Dei commovet hominem: quamvis enim Caietanus percussionem, & iram Dei adversus Iob, explicet, *ad instar iumentorum, quæ incitantur ad ambulandum percussionibus*; sed tamen præterquam quod translatio hæc sit parum polita; certe is ipse incitatur, & commovetur ira, qui irascitur. quare si quis dicatur *incitare* alium, significabitur non quidem irasci ille, qui incitat, sed ille, qui incitatur exempla aperta, Iob. 2. 3. *Tu autem commovisti me* (ut instar irati me gererem) *adversus eum* 1. Reg. 26. 19. *Si Dominus incitat te adversum me.* & 3. Reg. 21. 25. *Concitavit eum Iezabel.* Ergo cum ait Eliu, *Non te concitet ira*; perinde est, ac si diceret, Ne irascaris, neque furas adversus imbecilliores.

Caietan. percussio, & ira active.

4 *Persuadere, decipere, vincere ab eadem radice. Verbũ incitandi, et persuadẽdi complete sũptũ.*

Sed quam sapienter dixit Interpres, *Ne te superet*, iam dicam. Verbum originale *superandi*, sæpe etiam vertitur, *suadere*, aut *persuadere*; tum præterea, *seducere*, *decipere*, cum quis alium vincit suasu, & monitis, aut fraude, aut alia quacumque ratione: ita ut non solum quis *concitet*, & *suadeat*, sed concitando, & suadendo vincat, & persuadeat. Exempla Deut. 13. 7. Iosue 5. 18. 2 Paral. 21. 11. 15. Quare verbum hoc debet sumi complete, & perfecte, & cum victoria, non solum ut significet incitationem, & ut ita loquar, suggestionem, & tentationis persuasionisque stimulos, sed incitationem cum victoria, idest cum efficacitate, & consensu eius, qui incitatur, 2. Reg. 24. 31. *Commovit David dicentem, Vade, numera Israel, &c.* idest, commovendo persuasit, & obtinuit, ut David diceret Iob. 2. 4. *Commovisti me adversus eum.* obtinuisti, quod petebas, *ut affligerem eum*. Et, ut semel dicam, verba apud Hebræos, quibus vel dehortamur, vel deprecamur, hac ratione, idest, cum complemento, & efficacitate significationis accipi oportet. ut Genes. 15. 1. *Noli timere*. & cap. 26. 24. & 35. 17. Exod. 14. 13. & 20. 20. & ubicunque hæc phrasis occurrit, idest, Ne sinas te opprimi, & vinci à timore. Matth. 6. 13. *Ne nos inducas in tentationem.* idest, Ne sinas nos vinci, & persuaderi tentationibus, quamvis in illas inducamur, & ut alio loco dicit, *intremus*; ut ingressi in stadium, non superemur sic exponentibus Augustin Gregor. Theoph. Ergo quod, in Hebr. dicebatur, *Ne te incitet ira*; sapienter illuminatum est, *ne te superet*. qua dicendi formula usus est quoque Paulus Rom. 6. 12. *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Ubi Chrysostomus pulchre observat, non dixisse; *ne Tyrannidem agat, quod ipsum necessitatis est: sed ne regnet, ne voluntate nostra a malitia possideamur*. Secus nunquam deerunt nobis pugnæ, atque impetus passionum, quibus repugnemus, *ne superemur* Sic vero pravi effectus, & concupiscentiæ nos impugnant, ut incitent, suadeant, atque decipere conentur, & quod Iacobus dixit, *concupiscentia nos abstrahat*, & illiciat; sed enitendum ne persuadeant, neque obtineant. Imitabimur ergo iustos illos, qui cum serpentibus colluctantes non superabantur morsu, aut veneno; de quibus scriptum est

Verba apud Hebr. hortandi, & dehortandi. Matt. 26. 4 Aug. Epist. 122. & lib. 2. de ser Domini. Greg. lib. 3 moral. c. 3 Theoph. super. Matth. Chrysost. super r. 6. ho. 11. Iacob 1. 14.

est Sapientiæ 16. *Filios tuos nec venenatorum vicerant dentes*.

Ut aliquem opprimas. Dixi Hebr. esse simplex nomen, *in percussione*, vel *in complosione*; nam verbum *Saphak*, solet verti, *plaudere*, aut *complodere manu*, ut superius c. 27. 23. Sed videtur quidem propria radicis significatio esse satisfacere, aut satagere, aut sufficere quam significationem agnovit Vulgatus 3 Reg. 20. 10. quare nomen inde ductum, *sufficientia*, aut *saturitas* vertitur, Iob. 20. 22 Unde non male hic verteretur. *Ne te superet ira in sufficientia*; idest, ut quidam interpretantur, *sufficienter*, quod satis est; & per extenuationem, valde, usque ad excessum. Sed acute Latinus Interpres eam sufficientiam retulit ad vires, & potentiam superiorem infirmioribus. Quare quod obscure dicebatur, *Ne te superet ira*, cum *sufficeris*, cum satis potens fueris, vel in *sufficientia* tuarum virium; illuminavit dicens, *ut aliquem opprimas* Quod Hebraizantibus etiam morosissimis displicere non debet, nisi quibus optima non placent.

Regia.

Varia lect. *Nec multitudo donorum*. Mitto lectionem illam, *multitudo locorum*, quam in *codicibus antiquioribus* inveniri testatur Gregorius; quam etiam prolixe ille persequitur. Vera enim, & germana est *donorum* vox originalis propria significat placationem, aut propitiationem, idest id, quo quis redditur propitius, & placatus, idest, pretium, sive preces. quia autem Eliu intendit instruere magistratum, & Principem. Interpres dixit donum, quo solent iudices capi, & placari, imitatus quoque Septuaginta legentes, *ira super impios erit propter improbitatem munerum, quæ accipiebant super iniquitatibus*. Sed sententia latius patet. Non tosinas preca, aut pretio abduci ab æquo, & recto, non administrabis ius ex avaritia, sed syncero, & candido animo *Non accipies personam in iudicio*; &, ut eadem voce dicitur num. 35. 14. *Non accipies pretium* (propitiationem, aut placationem, quo velut pratio dimittas liberum debitorem supplicii) *ab eo, qui reus est sanguinis*. denique *neque multitudo precum*, quamvis semel, ac centies rogeris, *incliner te*, faciat te diclinare à vero, & recto. Ea hoc verbo dicitur, *Non declines ad dexteram, neque ad sinistram* Prou. 4 27. & dicitur de pravis iudicibus, 1. Reg. 8. 3 *Declinaverunt post avaritiam, acceperuntque munera, & perverterunt iudicium* Cum Interpres dixit, *incliner*, translationem Lesbia illa *aquitatis*, & à regula iuris rectissima, non dixit a ula, quæ dicebat iis, quibus applicabatur, sed quæ nemini cedat, neque applicetur nisi æquo, & recto. Iudaa, sicut palma esto, quæ non flectitur pondere, sed nititur, & consurgit in altum, & quo pluribus onustus precibus & donis, constantior, & erectior sit imitetur sane Narniensem illum agrum, qui *imbribus siccior redditur*: non secus ille ad iniustas preces severior, & ardior.

Doctrina Principum, & magistratum.

LXX.

Inclinatio æquitatis per translationem à virga iustitia.

Narniensis agri mirabilis natura

Plin. lib. 31. c. 4.

Vers. XIX Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, & omnes robustos fortitudine.

1 *Sententia lucida Paraphrasis*.
2 *Varia lectio, & expositio. Permutatio tertia personæ cum secunda ad vehementiam* Magnitudo, *quid proprie*, Magni, *felices*.
3 Vinea, Vinum, Aurum, Munitio, *cur ab eadem radice*.
4 *Varia Tribulationis Interpretatio Animi magnitudo in despicientia bonorum, & patientia laborum*.
5 Robustus, *quis*. *Animi affectus potentiores*, *Iudex compressurus oppressores pauperum*.

1 Sententia paraphrasis.

PErgit tradere modestiæ præcepta, ut deinceps submissius de se sentiat, abiectius etiam de omni humano splendore, & divitiarum amplitudine, imbecillius de arcium munitissimarum, & humanarum virium fortitudine; tum quod harum rerum pretio non possit ille salutem emere, neque vitam redimere; tum quod Deus non allicitur his rebus, sed pietate, & iustitia. Paucis inclusimus Hebraizantium, atque Latinorum longe diversas interpretationes. Nunc explicanda seorsum.

Depone magnitudinem. Videtur Interpres, tum vehementiæ, tum claritatis gratia tertiam personam convertisse in secundam: proprie enim legitur; *Numquid æstimabit*. Deus *magnitudinem tuam*? quasi dicat *Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus*, quantumvis potentissimus: nulla apud illum magnitudo sine sanctitate. Inde igitur desumitur præceptum salutare, Humana omnia, ac se ipsum contemnendi; Quem Deus non æstimat, nec tu æstima; Te respice, ac verissima tuæ improbitatis cognitione tibi ipsi vilesce; Abiice istum animi fastum, comprime tumorem, magnus quippe tibi ipsi videris, sed inflatus es Pro *magnitudine* est in originali vox à radice *Suagb*, incertæ omnino, vel certe variæ admodum significationis: quidam vertunt *salutem*, vel *salubritatem*, ut sit sensus: Num *æstimabit salutem* (felicitatem, opitulationem) *suam absque tribulatione*: quasi dicat. Num te prius restituet Deus felicitati, & quam tribulatione, & supplicio scelera expies: mereberis igitur Divinam opem patientia ærumnarum. Alii; *Nam æstimabit divitias suas?* Alii, *Clamorem* q. d. Contemnit certe Deus tuas istas querimonias, & insolentes clamores *Depone* igitur tanta vocis, & querelarum contentionem. Alii aliter. Sed certe vox originalis videtur significare vel *salutem*, aut *salvationem*; vel opitulationē ad salutem, vel clamorem opis, & salutis causa, vel divitias, quæ multum ad salutem conferunt, vel potentiam, & magnitudinem Principis, cum qua solet esse salus, & felicitas coniuncta Ergo ex tanta huius vocis amplitudine alii alia, Interpres *magnitudinem* elegit, sicut, & Tygurina, *Amplitudinem*, & certe sensus redditur minus strictus, *Magnitudo* enim ea omnia claudit, quæ ad felicitatem. *Magnos* (inquit Seneca) *& felices, & augustos diximus: ambitiosi Maiestati quidquid potuimus titulorum, congessimus*. Ergo ait Eliu; Quidquid in tuis oculis amplum, & magnificum est, quidquid tuo iudicio salutare videtur, *depone*, abiice, & illud tantum in oculis tuis magnum sit, quod Deus magnifacit; pietatem existima Principe, & magno viro dignam, non Tyrannidem, non violentiam, non opes: In his igitur deinceps non constituas salutis, & magnitudinis tuæ spem, sed in sola sanctitate. Vide quam amplas, & quam magnificas sententias afferat Eliu.

2 Secunda persona ad vehementiā.

Ps. 14. 5.

Magnifacienda pietas.

Magnitudo quid proprie.

שגב

Pagnin. Reg. Vatabl.

Tygurin.

Magnitud est felicitas.

Absque tribulatione Unica ista vox, *batsar* multis expositionibus ansam præbuit propter incertitudinem suæ radicis: Hebraizantes fere omnes deducunt à radice, *batsar*, quod est *munire*; inde *munitio*, aut firmitas. Tum etiam *vindemia*, aut *vinea* quod munire soleat, ne diripiatur, & habet sepem, & *turrim*; eadem quoque vox sumitur ab Hebræis pro *auro*, quod fit munitio, & *urbs fortitudinis*, vel quod indigeat custodia, & munitione. Et, ut obiter dicam, si eadem vox *vineam*, aut *vinum*, & *aurum* significat, bone Deus tot ebrii, quot auri sitientes, & epotores Ergo particulam hanc sumunt Hebraizantes, ut sit confirmatio superioris; Non in auro, non in munitione, supple, erit tibi salus; nullis opibus; nullis viribus vitare poteris Divinam ultionem.

בצר

Prov. 10. 10.

Vinū, vinea, & aurū, cur eodem nomine significentur.

Sed Interpres proculdubio deduxit vocem à radice *Tsur*, quod est, *angustiare*, vel *tribulare* quod etiam commodum sensum habere potest. Primo, ut Philippus indicat, quasi active; *Depone tumorem magnitudinis tuæ, ne iniqua potentia tua humiles, & infirmi tribulentur*. Alii Latini; Ante quam deterius tibi aliquid contingat, ante quam graviori supplicio cogaris supercilium, & superbiam depone: non timore pœnæ, sed sponte submissionem animi amplectere, & pietatem cole non ut servus in eam, & fræno, flagello, & virga; sed ut filius, *absque tribulatione*, absque verbere. Vel; Nihil tibi durum, aut molestum videatur, sed iucundum potius, modestum te præbere coram Deo, coram hominibus: Non facit *tribulationem*, id est, *angustias* animi Pietas, patientia, *submissio animi*, & contemptus humanæ superbiæ, *sed potius latitudinem* efficit, & magnanimitatem. *Decet* (inquit Seneca) *Magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum, infra quem nihil est Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Magni animi proprium est, placidum esse, tranquillumque, & iniurias, atque offensio.*

4 צור

Philipp. D. Thom. Dionys. Nicol.

Sponte, et no coacte serviendū.

Voluptas humilitatis conteptus.

Animi magnitudo in despicientia, sui ipsius.

Senec. l. 1. de Clem. c. 5.

fecsionis semper despicere. maximi auteio animi seipsum despicere. maximi, celamitates dispicere. Iterum Seneca, *Calamitates, terroresque, mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est, magnus es vir? sed unde scio, Si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis?*

Senec lib. Cur bonis viris ma. lascidāt.

Et omnes robustos fortitudine. Pilippus duplicem adhibet expositionem; primam, quam iodicavit D Th. *Depone omnes robustos*, idest, Dimitte, ne illis noceas tua fortitudine: idest. Nemioem lædas, nec iofirmum, nec potentem. Sensus hic coactus, & durus Secundam indicat quoque Greg. *Omnes motus depone fortitudine superbiæ roboratos.* q d. Comprime affectus enimi vehementiores, & violentiores, vel affectus poteotiæ, violentiæ, Tyrannidis. Et fere eodem revocari possunt Hebraizantes, sumentes substantivum nomen, quod est in originali, pro adiectivo Latino. Potentiam, robur, vires depone, dispice, nihil contra Deum conare; non enim poteris, quamvis multa vi supplicium Divinum avertere. Quod Latini plerique aiunt, nunc proponi ab Eliu aliud præceptū bene admin strandi Rempublicem, ut Potentiorum potentiam adversus infirmiores coerceat, in illos enim potissimum debet virtus iudieis incumbere, ut eos humiliet, & redigat ad communiorem vitam, oeque illorum personam accipiat, durum, inquam, hoc est, nec beue cohærens cum priori parte. Septuag cum sequentibus coniungunt, ut mox videbimus.

Philipp. D. Thom. Gregor.

5 *Animi passiones robustæ quæ. D. Thom. Nicolaus Dionysius Tsselm. Iudex sōprimens potentiores.*

Vers XX. Ne protrahes noctem, ut ascendant populi pro eis.

1 *Sententiæ difficultas.*	*Innocentia publico testimonio declaranda.*
2 *Tres priores expositiones minus idonea. Princips vigilandum. Tyrannus fidit nemini.*	4 *Duæ expositiones non valde cohærentes. Non irritanda potentia. Ascendere.*
3 *Duæ aliæ expositiones non omnino simplices Ex somnolentia Principis oppressio pauperum.*	5 *Vltima expositio idonea. Protrahere. Non invidendū alienæ fælicitati.*

1 PRæceptum item hoc esse bene vivendi censent universi. Sed quod, qualeve sit dissentiunt, quippe est sententia obscurissima, & Latinus Interpres difficultatem assequutus, æque difficilem nobis sententiam reddidit, sicut invenit, locum spetiandi relinquens expositoribus. Verosimiliore, & meliora colligemus; eligemus optima.

Sentētia obscuritas & Interpretum dissensio.

2 Prime expositio Philippi; *Ne protrabas noctem* istius cæcitatis, & obstinationis, in qua diu vixisti; sed stetim ad lucem sanctitatis confuge; *ut ascendant* in cælum clamores *populorum*, quos oppressisti, extremam de te vindictam reposcentes. Videtur expositio allegorica.

Philipp. D. Thom.

Secunda quorundam Latinorum; Ne differas *robustos*, & iniquos *deponere*, damnareque tua sententia, ne illi, ut supplicium declinare, & impedire possint, *populorum* opem invocent, *ascendantque* Statim igitur sume de impiis vindictam. Sic dicebat David optimi Principis partes obiens: *In matutino* (mature, cito, non protrahebam iustam impiorum sententiam) *interficiebam omnes peccatores terræ; ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Videtur hoc monitum præter rem præterque necessitatem.

Dionys. Tiselm. Ps. 100.8. Ps. 100.8.

Tertia, *Ne protrabas noctem.* neque dormias in utramque aurem ad multam diem, fidens *populis*, idest, excubitoribus, & satellitibus, qui te dormientem custodiant; sed tu potius, ut Principem, & vigilem tui populi decet, vigila, satage, & tuæ selutis curam habeto; Principis enim est vigilare potius, & subditorum somnum, & tranquillitatem sua vigilia tueri. Hanc interpretationem depromptam ex Hebræorum penu affert Eugubinus, valdeque laudat; utioem laudedignam. Nam quorsum ounc Eliu obiiciat Jobo, quod populis fideret, eut populorum opem male securus sibi polliceretur? res adhuc à nemine amicorum indicata, neque obiecta, oon prætereunda sane, si huius dormitabundæ oscitantix illum insimulare potuissent. Si vero præcipiat Principi, aut Regi, non debere ia credere suis popularibus, sed potius eb illis cavendum; Hoc quidem Tyrannorum præceptum est, quibus etiam sui emici suspecti sunt: non Regis humanissimi, quem quia nemo timet, neminem quoque ipse timere debet; Qui *arma* quidem *ornamenti causa habet.* Quod si forte respiciat ad Chaldæos, & Sabæos vicinos, quibus nimium fideret: certe hoc potius arguit illorum infidelitatem, & proditam amicitiam, quam ullam Jobi culpam viri optimi, & beoe de omnibus existimentis.

Tertia expositio. Eugubin. Principi vigilandū Eugubin. Tyrannorum præceptum: Nemini fidere. Senec. de Clem. c. 14

3 Quarto, ut illum instruat discipline vigilandi, & custodiendi civitatem; ac propter publieam rem oullo parcendi labori; Ne stertendo, & deliciaodo, *noctem* ad multam diem *protrabas*, ne populares, præsertim opulentiores, & potentiores, ex Principis negligentia, & magistratus somnolentia putent sibi impune licere opprimere pauperes, & *scandere* alienas domos; Sicut ille qui dicebat, *Moram facit Dominus meus venire, & cæpit percutere conservos suos.* Quare qui oppressiooem, & persequutionem patiebantur, somnum sui iudicis causantes, excitabant eum, dicentes; *Salva nos perimus* & iterum, *Exurge, quare obdormis Domine?* hæc exponendi retio laborat eodem incommodo, quo præcedens.

Expositio quarta. Ex somnolētia Principis, oppressio pauperum. Matth 24 48. Ps 43. 23. Marc. 13. 4. Luc 8 23.

Quinto. Alio modo iostruit quoque iudicem, ut Ionocentis *iustitiam*, & veritetis, ac innocentiæ *Iudicium, educat quasi lumen*, & velut *meridiem*, ec publica sententia proferat in omnium conspectum; cum igitur innocentia io obscuro est, & in nocte calumoiarum delitescit, præcipit, *Ne protrabas noctem*: sed celeriter tua seotentia innocentes tuere, ne multis iniuriis vexatus populus, *pro robustis*, idest, propter potentiorum violentiam, ad te *ascendaus*, vel expostulantes; vel adversum te excitentur indignantes. Hæc quoque D. Thomæ expositio erguta, & pulchre est, sed allegorica, &, ut videtur, præter rem.

Quinta expositio. Innocētia publico testimonio tuenda.

4 Sed iam ad veritetem propius Sexta peteoda est ex lectione Septuagiota, coniungentium eum hac sententia extremam partem versiculi præcedentis; *Omnes, qui tenent fortitudinem, noli extrabere per noctem, ut ascendant pouli pro eis: sed cura, ne facias indecentia.* Quo Græcus Scboliastes existimat doceri, *quamvis indignitatem vitari oportere, & iuris æquitate erga omnes utendum*, in hanc sententiam; *Neque eos, qui viribus valent, afficere debes iniuria, ne forte noctu, & clam irrumpentes, hos quidem suis extrudant sedibus, pro illis autem alios substituant!* Sed quorsum nunc Eliu obtrudat preceptum clementiæ erga potentiores, cum sæpe illi obiiciant amici acceptionem personarum? An forte indicat Chaldæos, atque Sabæos iniuriis provocatos, irruptionem io Jobi res, etque egros fecisse? ergo Tyraonidem non solum in subditos, sed etiam in vicinos, & alienos, obiicere potuit Jobo.

Sexta expositio. LXX. Nicetas. Non irritanda potentia Principū.

Septima aliquanto simplicior; Ne noctu longe lateque infestes vicinos agros, neque irruptionem facias io alienos terminos, ut quibusdem suis sedibus pulsis, alios in locum illorum per vim, & iniquitatem reponas. Hoc videtur voluisse Symmachi lectio; *Ne cupias noctu super ascendere populos in locum eorum.* Et eodem referri poterit lectio Septuag *Omnes, qui tenent fortitudinem, noli extrabere per noctem* idest, Ne fueris dux multorum latronum, neque manum satellitum coacta cures ascendere, & irruere ad alienos terminos. Tum etiam, Ne efficias, *ut populi ascendant*, idest tollantur excindantur, abeant; (oam quod ascendit, & subducitur eb oculis, tollitur de medio, & perire videtur) *pro eis*, vel pro se, quod videtur redundare Idest, ne pereant ipsi, oppressi à robustis.

Septima expositio. Symmac. LXX. Ascēdere pro abire, & auferri.

Octava fere Hebræorum, & aliorum quorundam post Rab Abraham Perusol; *Tempore nocturno, quando mens tua vacua est curis, noli meditari, quo modo gentes aliquæ, & populi perierint, alii vero non.* ne ducas noctem insomnem, cur quædam Gentes in aliarum sedes commigrarunt nam hæc cogitatio potius relinquenda est Divinæ Providentiæ. Sed quorsum hac de re nunc Jobus eb Eliu monendus? cum potius ipse Job semper contenderit suarum ærumnarum, atque multarum calamitatum causam, in occultam Providentiam referri debere, non incerta scelera, ut amici con-

Vatabl. Pagn. in Thesaur. Caietan. Isidor. Præcedēs expositio male cohærens.

contendebant. Tum præterea, quoniam non lædit, immo iuvat pietatem, si noctem in ea Divinæ Providentiæ consideratione traducas, quare Deus populos quosdam everterit, *& ab illis abstulerit regnum, &*
2 Mach. 5. 19. 10. 4. 38. Ps. 104. 13. 2. Math. 1. 43.
gentem, & locum: alii vero in *labores, & possessiones aliorum intraverint* nimirum quibusdam *tradidit Deus labores gentium, & labores populorum possederunt, ut custodiant iustificationes eius, legem eius requirant* Rursus quibusdam *ablatum est Regnum Dei, & datum est genti facienti fructus.*

Ultima expositio.
In nona tandem explicatione consistendum, ut vel ab ambitione, & libidine dominandi in multos populos, vel ab invidentia alienæ felicitatis Jobum deterreat. Et ponenda primum est proprietas verbi *protrahendi, Saaph,* quod proprie significat, *attrahere arem,* vel anhelare; & inde *desiderare,* & *æstuare* præ desiderio; quia tunc anhelamus, Job 6. 2. *Servus desiderat* (anhelat) *ad umbram.* & similiter cum desiderio coniungitur Jerem. 2. 23. *Onager in desideria animæ suæ attraxit ventum amoris sui.* Hoc ergo loco *protrahere noctem.* erit, desiderare nocte, aut noctem ducere anhelando, & desiderando, aut certe ipsam noctem desiderando, ut adveniat, trahere, & attrahere desiderio, & spiritu. Ergo sensus erit; *Ne nocte desideres ascendere populos*; idest, dominari populis liberis, *pro eis,* idest *in loco ipsorum,* ut legunt Rab. Levi, & Rab.

Protrahere, quid proprie.

R. Levi, et R. Abrah.
Abrahami; forte enim vicini Reguli se dederant Jobo; nam supra diximus fuisse Regem Regum. Vel Ne tibi somnum nocturnum eripiat, neque in cubili tuo te discruciet desiderium, & invidentia alienæ felicitatis; cum videns alios *populos ascendere,* & incrementum capere in suo loco. Id quod elucidavit Paraphrasis Tygurina; *Ne anheles noctu, cum populi sua in sede permanentes incrementa capiunt* Rab. David dixit, *Anhelare noctem,* esse, noctem trahere *desiderando, expectando mane*: non sat assequor, nisi ad illud alludat, quod ipse Jobus dixerat c. 24. 14. *Mane prima consurget homicida, interficit egenum, & pauperem: per noctem vero erit, quasi fur.* In rem incerta, & obscura, nihil certi habeo, quod afferre amplius possim: Ab eo, qui afferat, accipiam gratus.

Tygur. R. David.

Vers. XXI. Cave, ne declines ad iniquitatem; hanc enim cœpisti sequi post miseriam.

1 *Varia expositio.* Iniquitas *quid proprie.*	*fœmininum pro neutro.*
2 Incipere *affert studium, & voluntatis affectum*	3 *Inopia quid prop. Particula* Post, *pro,* Insuper.

1 EXhortationem, & institutionem Jobi hac clausula absoluit: *Cave,* diligenter observa, & te custodi *Ne declines.* Proprie, ne aspicias, ne faciem convertas, ne pergas adhuc, *ad iniquitatem.* Vatablus restringit ad id, *Quod illum inducere possit, ut dicat Deum aliquid iniuste egisse.* quasi dicat; Ut iniquitatem affingas Deo. Philippus, *Ad desperationem, & blasphemiam* Tygur. *Ad res nihil, quibus conetur Job se ex miseriis extricare.* Sed quidem nomen originale iniquitatis, commune est ad omnem iniquitatem, cuius comes fuerit dolor, & afflictio. Ego in communi accipio; Ne usque adhæreas pristinæ vitæ sceleribus. Neque obstat id, quod sequitur.

Vatabl. Philipp. Tygur.

Iniquitas quid proprie.

2 *Hanc enim cœpisti sequi* Proprie. Hanc elegisti, quam nunc denuo sequereris. Eleganter Philipp. *Sequi voluisti.* Illud enim *incipere.* est adhuc velle, & persequi, quasi novo studio. *Post miseriam* Recte, quod in Hebræo est, *Præ paupertate,* & inopia aut, *propter afflictionem,* & abiectionem. Hæc enim omnia asseruntur nomine *paupertatis.* Sed illud pronomen, *hanc,* ambiguum est: nam non solum in Hebræo est communis generis; sed Latine etiam; quoniam Hebræi neutro carent, licebit pro neutro accipere, quasi dicat *hoc vel super hoc,* Septuaginta. *Super his elegisti ab inopia.* Ergo si referatur *ad declinandam iniquitatem,* ut Græcus Scholiastes accipit, *Super his, idest, ab ea consuetudine, quæ indigna sunt, faciendi.* sensus erit, quasi conditionatus; Noli amplius peccare: *quia,* Si, si forte statuisti pœnitentia salutari liberari ab inopia, & miseria, quæ te premit. Sic illud *cœpisti,* aut *elegisti,* ad novæ vitæ institutionem referetur.

Philipp. Incipere, affert studium & voluntatem.

עני

Femininum pro neutro.

LXX. *Nicetas.*

3 Sed præstat cum Interprete Latino, & frequente cæterorum expositione, ad *iniquitatem* referre; *hanc enim,* certe, suasit tibi *inopia*; non quidem ut Vatablus dixit, *hoc accidit tibi ex tenuitate ingenii tui,* & inopia mentis, atque consilii; (nam vix ea significatio cadere potest in vocem originalem) sed; *Miseria* impatientia te adhoc non sinit bene de Deo, & eius Providentiæ, male de pristina tua vita, moribusque sentire, nondum flagella tibi effecerunt meliorem mentem, supplicio miser, obstinatione miserior; nam miserrimum est tum animo, tum corpore miserum esse, & suppliciis ingentibus ingentia quoque scelera denuo accumulare. quare illud, *post,* idem erit quod, *super* ut vertunt Septuaginta. aut, *insuper.* nam etiam particula originalis eam vim habet. Diceremus nos, *Peccador sobre miserable.*

Latini interpretis præstantia. Inopia varie accepta.

Particula, Post, pro Insuper.

Vers XXII. Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in Legislatoribus.

1 *Ex commendatione Divinæ Potentiæ, atque Sapientiæ, spes iniecta homini. Illustratur Isaias.*	*Illustratur Moyses, & David.*
2 Excelsus *active, &* Elevatio, Insurgere.	3 *Dei arx, refugium iustorum. Illustratur Isaias.*
	4 *Divinæ legis perfectio, utilitas, æquitas, allicium ad observationem.*

PLerique existimant, hinc exordiri Eliu novum orationis genus, quo probet summam Dei Potentiam, & æquitatem non esse curiosius ab homine scrutandam. Sed ex fine capitis proculdubio ego colligo hac Divinæ Potentiæ, & Sapientiæ commendatione conari Eliu, erigere Jobum ad meliora speranda, si suis monitis ad resipiscendum audiens sit. *Ecce,* aderit tibi statim Deus. Quamvis enim ille te fortiter afflixerit propter legis transgressionem, non minus tamen est potens ad resarcienda omnia damna, si deinceps legis Divinæ studiosum te præbueris. Similis profecto locus, ac parallelus propemodum Isai. 30. 18. *Propterea* (quamvis vos afflixerit, & hosti permiserit) *expectat Dominus* (anhelat, suspirat, ardentissime desiderat) *ut misereatur vestri* (ideo enim permittit vos laboribus frangi, ut vel laboribus fracti non reddatis vos indignos illius misericordia) *Ideo exaltabitur parcens vobis* (nimirum tam *excelsus est in fortitudine sua* ad salvandum, & parcendum, sicut ad puniendum) *quam Deus iudicii Dominus* (æquissimus est, impœnitentes cruciat, *expectat si eleris* pœnitentes, recipit, sanat;) *beati omnes qui expectant eum* utinam tam prælo nos meliora sapiamus, atque illius opem anhelemus, quam ille nobis paratissimus conferet. Ergo ait Eliu. Ecce Deus æquissimus paratus est te his malis solvere, si tuis sceleribus absolui velis, expectat ille, & anhelat, utinam tu, quod tui officii est, agnoscas iam tandem, velisque.

1

Divinæ Potentiæ, & Sapientiæ commendatio facit spē.

Deus ascēdens potētiam parcendo.

Deus, El, Septuaginta. *Fortis,* potens est omnes morbi inenarrabilis, & status perditissimi difficultates superare. *Excelsus.* non solum ipse supra omnem mortalium miseriæ conditionem exaltatus, sed active, erigens, & exaltans, & in tuto collocans supra omnem hostium, malorumque vim. Sic ab hac radice dicitur Deuteron. 2. 36. *Non fuit civitas, quæ nostras effugeret manus.* Propr. ex Hebræo, *Non fuit civitas, quæ exaltasset se a nobis* Psalm. 19. 1. *Protegat* (sublevet, exaltet) *te Deus Iacob* & Psalm. 58. *Ab insurgentibus in me,* ut superiorem *me.* Sic Deus nunc dicitur *Excelsus,* tum quod possit ipse hominem evehere ad statum superiorem omnibus malis, sicut scriptum est, *Qui sperat in Domino, sublevabitur.* & iterum *Factus est Dominus refugium* (Hieronym. *Elevatio*) *pauperi.* Sic profecto Septuag. acceperunt hunc locum; *Ecce fortis roborabit.* quod quamvis Scholiastes Græcus accipiat quasi intransitive, ut Deus roboret quasi sese, idest, *Magna vi efficiat universa.* at transitive accipio, Roborat alios, & infirmos sua ipse fortitudine confirmat S. Augustinus legit, *Deus consolabitur.* Ex eo igitur,

LXX. *Excelsus active, & passive.*

עיז

Prov. 29. Psal. 9. 10. Hieron.

LXX. *Nicetas.*

August.

Et Dei fortitudine, & beatitudine spes miseris.

igitur, quod Deus, & fortis ſit, & omnis miſeriæ immunis, pollicetur Jobo Eliu foreut, illum à miſeriis eve. hat Deus Sicut dicebat David Pſalm. 58. o *Fortitudinem meam ad te cuſtodiam.* (Scio nihil eſſe in me virium; quod ſi quæ ſunt, tibi acceptas refero, qui es omnis fortitudinis fons, & principium: *meam fortitudinem*, potius infirmitatem, in te coniiciam, ut illam tu pro tuo munere perficias, & confirmes) *quia Deus*

Hieron.

(fortis, ſuſceptor) *meus* (*Græcorum* Exaltatio meam) *es tu* (in quo tuto habitabo *ideo ſubiungit*.

3 *In fortitudine ſua.* Tanquam in arce munitiſſima. Sicut ſcriptum eſt Iſai. 33. 15. *Qui ambulat in iuſtitiis, & loquitur veritatem; qui proiicit avaritiam ex calumnia, & excutit manus ſuas ab omni munere; qui obturat aures ſuas, ne audiat ſanguinem, & claudit oculos ſuos, ne videat malum*, hæc enim vera ſumma eſt ſcelerum, quæ

Forsitudo pro arce.

ננח

amici obiiciunt Iobo. Sequitur ſtatim promiſſio Dei. Excelſi in fortitudine ſua *Iſte in excelſis habitabit: munimenta ſaxorum ſublimitas eius; panis ei datus eſt, aquæ eius ſublimes ſunt. Regem in decore ſuo videbunt oculi eius*. ideſt, particeps erit Divinæ felicitatis atque conſors tecti, & menſæ. Sed ad vocem originalem potius pertinet, ut *fortitudo* ſit potentia, & virtus Dei potentiſſimi, cuius non eſt *abbreviata manus, ut ſalvare poſſit*; poterit igitur *mittere manum ſuam de alto, & extento brachio* pertingere uſque ad fundum altiſſimum ærumnarum hoc etiam capere poteſt lectio Septuaginta. *Ecce fortis roborabit (te) in fortitudine ſua*, & in te liberando potentiæ ſuæ præbebit docuioenta certiſſima. Nihil enim eſt in Deo eximium, atque Divinum, quod tibi ſi illius ſanctitatem imiteris, non ſit futurum ſalutare.

Isai. 53. 1.

Ps. 143. 9.

4 *Et nullus ei ſimilis in Legiſlatoribus* Vel inter doctores; vel, Nemo, ſicut ille, docet, præcipit, inſtruit hominem. nam ut ſupra diximus, verbum *Iarah*, commune eſt ad pluviam, & ad doctrinam, vel legem, qua perfunditur, & excolitur animus ad fructus bonorum operum Vatabl. exiſtimat hanc partem connecti cum præcedente; quod inter *Excelſos, & Fortes* nemo tam benignus, utpote qui de aliorum ſalute ſollicitus ſit, *& doceat nos vitare pericula, ne peccemus.* Sed amplior, & illuſtrior ſententia, ut nunc proponat Jobo omnes Divinæ Doctrinæ, atque legis commoditates, quibus conatur illius animum emollire ad reſipiſcentiam; Nemo, inquit, Legiſlator tam iuſtus; agnoſce igitur æquitatem Divinæ vindictæ atque tui ſupplicii, & illius *virgam iuſtitiæ, & æquitatis ſupplex exoſculare.* Nemo tam ſapiens, ut de hominibus conſtituat, quid in quaque Republica facto opus ſit; tuæ igitur miſerrimæ conditionis cauſam apud illum depone. Nemo tam ſalutaribus præceptis hominem inſtituit, *eſt enim Deus docens nos utilia*: huic igitur doctori te erudiendum trade; *noli tu altum ſapere*, neque ex tuo cerebro vitam tuam moderari. Nemo tam æquus, tamque mitis in ferendis, atque exigendis legibus, non enim invenire cupit ille ſcelera, quæ puniat, ſed egregia opera, quæ præmio afficiat; perge igitur vitam in melius commutare. Nemo tam patiens, tamque benignus admonitor, *multifariam* enim *multiſque modis nobis loquitur*; non *iraſcitur*, ſed potius admonet *per ſingulas dies* Denique nemo tam dives maximorum præmiorum, quibus cumulet ſuarum legum obſervatores. Omni igitur via atque ratione te ille ad ſanctitatem invitat, atque ſimili profecto ratione omnibus vitæ commoditatibus propoſitis Divinæ legis obſervationem commendavit nobis David Pſal. 118 qua Eliu commendat Jobo ipſum Deum *Legiſlatorem*.

Divinæ Legis commoditates

ירת

Vatabl.

Isai. 58. 17

Divinæ Legis perfectio & æquitas.

Esth. 5. 2.

Isai 48. 17

Rom. 12. 10.

Hebr 1. 1.

Psal. 7 12

Verſ. XXIII. Quis poterit ſcrutari vias eius? aut quis poterit ei dicere, Operatus es iniquitatem?

1 *Suprema Dei æquitatis, & iuſtitiæ periphraſis. Index ſuperior diſcutiens* *acta inferioris.* Scrutari.
2 *Regiæ maieſtatis circumloquutio.*

1 EXplicat minutatim Eliu, ſupremi *Legiſlatoris* maieſtatem; nunc vero incomprehenſam illius æquitatem *Quis poterit ſcrutari?* ſimiliter Septuaginta. *Quis eſt, qui diſcutiat opera eius?* quod Græci ad Divinæ

Suprema

Providentiæ conſilia referunt. Sed quidem illud *ſcrutari*, vel *diſcutere*, pertinet ad iudicem ſuperiorem: nam in Hebræo proprie legimus; *Quis viſitabit ſuper illo?* ideſt, quis illius opera. aut iudicia in iudicium vocare poterit, & quæ ille ſua ſententia ſemel ſtatuit, quacumque ratione, aut iuris moderatione corrigere? ideſt, quis illo maior, quis incorruptior iudex?

Dei æquitatis, paraphraſis.

פקד

Index ſuperior diſcutiens, et viſitans inferiorē.

2

Cohæret ſecunda pars, *Quis poteſt ei dicere; Operatus es iniquitatem?* ideſt, Quis illius ſententiæ & iudicio affingere poterit iniuſtitiam? vel, ut ex utraque parte una integra conſurgat ſententia; quis poſt longam Divinorum operum examinationem aliquid minus æquum invenire poſſit, quod illi obiiciat? Res ſæpe prolata in hoc libro ad Divinæ Potentiæ, Sapientiæque commendationem. Ex quo etiam regiam poteſtatem deſcripſit ille: *Cuius ira nihil obſtat; cuius graviori ſententiæ ipſi, qui pereunt, aſſentiunt; quem nemo interrogaturus eſt: imo ſi vehementius exandivit, neque deprecaturus quidem* Vide ſuperius cap. 22 verſic. 4 & cap. 23 verſic. 13. & cap. 8 verſic. 3. & c. 9 verſic. 12. 13. 19. & cap. 11. 10. 92. cap 15 3. & ubicumque diſſeritur, vel à Jobo, vel ab amicis de Divina Sapientia, Potentia, Æquitate.

Regiæ poteſtatis circumloquutio.

Senec lib. 1. de Clemen. c. 5.

Verſ. XXIIII. Memento, quod ignores opus eius, de quo cecinerunt viri.

1 *Hebraizantium diſſenſio. Nexus, & ſententia germana. Ex confeſſione noſtræ ignorantiæ, Deo, & Divinis operibus laus. Illuſtratus Salomon.*
2 Opus, *peculiariter de Creatione dictum.*
3 *Varia lectio.* Intuendi, *& canendi, quæ analogia Liber creaturarum diſtinctus notis Muſicis ad hominem canendum.*
4 *Priſci Poetæ quo ſæculo floruerint.*
5 Viri *appellatis de imbecillo, & ignobili. Deum eſſe per ſe notum.*

1 IN illo *ignorandi* verbo hærent ſequentes tex. hebræum: ſequuti Septuaginta: nam vocem originalem putant reducendam ad radicem *cagab*, quod eſt, evehere, aut magnificare; aut ad radicem, *caga*, quod eſt augere, & creſcere. Quare legunt; *Memento, ut magnifices, amplifices opera Dei* Septuaginta, *Memento quia magna ſunt opera eius* At vero Vulgatus forte propter codicem alium correctiorem, deducendam exiſtimavit à radice, *Cagag.* quod eſt *ignorare* aut *errare* per ignorantiam. Quare vertit, *Memento, quod ignores.* Sed quamvis verba longe diverſa; ſonius utriuſque lectionis affines ſunt, & in rem præſentem opportuni. Poſtquam enim dixit, *Vias Dei non eſſe a nobis ſcrutandas*, nunc ſubiungat, illud certum eſſe, Dei vias eſſe æquiſſimas; & qui poſt Divinorum operum conſiderationem illis affingit aliquid iniuſtitiæ, iniquitatisve, illa utique non ſolum non conſideravit, ſed neque leviter agnovit, imo ignorat prorſus. Ergo, o Job (inquit Eliu) ſcito te Divinorum operum rationes ignorare; cum illorum æquitatem ab univerſis mortalibus decantatam tu ſolus accuſas, cum de tuis ærumnis, atque ſuppliciis aliter cenſes, quam poſtulet ratio Divini operis; quod qualecumque tandem ſit, cum ingenti animi reverentia, & ſubmiſſione excipiendum eſt Convenit cum hoc illa altera lectio, *Memento, quod amplifices, extollas Divina opera* verbis, &, quod in te eſt, magnifice, & præclare de illis ſentias, nam ſi aliter loquaris, cenſeasve, errabis utique per ſupinam quandam rei clariſſimæ, atque notiſſimæ ignorantiam. Ac iam nunc facile mihi ſuadeo, Interpretem ioveniſſe, atque legiſſe radicem, *Caga*, quæ ad *magnitudinem* pertinet, ſed eleganter per *ignorantiam* reddidiſſe, ut totius orationis nexum, atque ſententiam, quanta maxima poſſet perſpicuitate nobis proponeret. Quod nemo poſſit vias Dei *ſcrutari*, nemo illius operum magnitudinem ſatis ponderare atque examinare, nemo illius iudiciorum æquitatem clare perſpicere, hoc non eſt tribuendum illius iniuſtitiæ, aut vitio operum, ſed noſtræ ignorantiæ. *Ignoramus* enim, ideſt, perfecte non poſſumus aſſequi illius opera. Rurſus voluit Interpres rem hanc ipſam confirmare argumento quo am ſacris literis familiari ad retundendam temeritatem, & audaciam humanæ mentis: Quid mirum, non poſſe à te diſcuti Divinæ

1

Diſſenſio Hebraizantium.

שגג

שגא

LXX.

Pagn. Caiet. Vatabl. Trg. Reg. Vulgatus.

שגב

Nexus, & ſententia germana.

שגא

Familiare Scripturis ex manifeſtis Dei ſtudere ignorantiam humanā.

vinæ

vinæ Providentiæ arcane, cum alia externe, & manifastiora Dei opera plane ignores? simile id argumentũ, Eccl it 1.5. *Quomodo ignoras, qua sit via spiritus, & quomodo compingantur ossa in ventre prægnantis, sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.* & illud Sap. 9. 16. *Difficile æstimamus, quæ in terra sunt, & quæ in prospectum sunt, invenimus cum labore: quæ autem in cælo sunt, quis investigabit?* Ergo ad hominem tentãtem *scrutari vias Dei*, & discutere illius Providentiam, opportune diceretur; *Memento, quod ignores opus eius.* tum etiam, *Memento, quod magnifices*, idest, magnitudinem, & celsitudinem Divinorum operum, multo tua intelligentia superiorem agnosces, & prædices; nam ingens magnificatio Divinorum operum confessio nostræ ignorantiæ est, & illius *Hymnus, & laus* nostrum infantile *silentium*.

Ignorãtia humana, & silentium, Dei commendatio.

2 *Opus, de Creatione dictum.*

Opus eius Creationis opera intelligunt Græci; *Quæ* (inquiunt) *sunt mirabilia, quamuis consuetudinis vitio videantur minora.* Et vox *operis* ad Creationem refertur, est enim proprie id, quod quasi labore manuum efficitur cum molestia quadam, & defatigatione, da quo diximus, cap 10. super id, *Manus tuæ fecerunt me* etque ita Meteora, & alia naturæ opera minutatim enumerentur. Sed ut sententia minus stricta sit, licebit etiam *operis* nomine intelligere, quidquid in opere Creationis relucet, Sapientiam, Providentiam, Æquitatem, & contemperationem rerum inter se dissidentium.

Nicetas.

3 *Gregor. August. Hugo. Dionys. Titelm. LXX. Gen. 1. 28. Titelm. Varia lect. Vulg. Reg. Tigur. Catet.*

De quo. Ambiguum in Hebræo, sicut in Latino, quod sit antecedens huius relativi. Augustinus ad Deum refert, *Quem laudaverunt viri*, eodemque modo Greg. & alii Latini. Sed cohæret profecto cum ipso *opere*, ut etiam sua lectione expresserunt Septuaginta *Cecinerunt*. Varie omnino apud alios lectio Septuaginta. *Magna opera eius, quorum dominati sunt viri* idest, exponente Niceta; *Quorum dominatus, & imperium demandatum est hominibus, quibus dictum est, Dominamini, piscibus maris, &c.* Alii, *Intuiti sunt*, aut *contemplati sunt viri* Diversitas nata est ex originali verbo *sur*, quod cum puncto dextro in *Sin*, significat *canere*, aut *intueri*; idest, recta intandere; sive vocem canendo, simulque inspiciendo in librum rei, quæ canitur; aut simpliciter oculos dirigendo, & figendo ad rem contemplandam, unde noster dixit *cecinerunt*; at vero Hebraizantes, *intuiti sunt*. Si vero scribatur per *Sin*, cum puncto sinistro, significat *dominari*, sive *dominium exercere*; unde suam lectionem hauserunt Septuaginta. Et quidem elegans est, ac virtute continet illam aliam Hebraizentium *intuendi*, aut *contemplandi* significat enim mortales ex conspectu, & contemplatione creaturarum statim in divinas laudes cantandas prorupisse. Sic Isaias dixit capit. 40. 26. *Levate in excelsum oculos vestros, & videte, quis creavit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat præ multitudine fortitudinis, & roboris, virtutisque eius.* Non aliter Paulus Roman 1. 21. ait Deum manifestasse *invisibilia sua per ea, quæ facta sunt*, atque *intelligenda, & conspicienda* dedisse; Sed Sapientes, *cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificasse, aut gratias egisse*: quod omnino est, *non cecinisse* Dei Potentiam, atque Providentiam relucentem in creaturis, cæteraque beneficia concessa mortalibus non prosequutos fuisse laudibus, & exquisitis canticis Igitur universitas ista Creaturarum est velut liber oculis mortalium obiectus, suis notis musicis, & charocteribus distinctus, in quos intuentes, & intendentes, iubemur Divinas laudes ad librum canere. Creaturæ autem *laudare*, & *benedicere* Deum dicuntur, quod mutis quasi vocibus nos invitant, atque adeo etiam docent Divinas laudes canere Cantum enim etiam libro muto tribuimus, cum vocamus, *El libro del Canto*. rursus canentibus nobis illæ concinnunt *Interroga* (inquit August.) *mundum, ornatum cæli, fulgorem dispositionemque siderum, & vide, si non sensu suo tanquam tibi respondeant, Deus nos fecit*, igitur hic *canunt viri Dei opera*, cum intuentur, & contemplantur. Nonnulli vero Latini cum Divo Thom. existimant dictum, *cecinerunt*: quod hoc loco significentur viri illi prisci Theologi, atque Poetæ, *qui carminibus cecinerunt* Divinas laudes Sed quidem res hæc priscorum poetarum iunior est, longeque posterior Jobi, & amicorum ætata, nam primus ipse Job Poetis omnibus præluxit. Vatustissimus enim fere Græcorum Poetarum Orpheus incidit in tempus Samson. Sicut etiam Musæus, & Linus, ut ex Justino, & Theodoreto, Lactantio colligitur Igitur *canere* nihil aliud est, quam Divinas laudes celebrare modis lætissimis. Quare sæpe dicitur Deus esse *nostrum Canticum*, ut in Hebræo legimus Psalm. 118. 14. pro quo Septuaginta dixerunt, *Laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem*, idest, materia laudis, & gratiarum actionis pro salute concessa. & Psal. 41. 9. *In die mandavit Dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius*, idest, interdiu accipio beneficia, pro quibus noctu gratias illi agam. Quamquam non negem orationem adstrictam, & numerosam canendo, & gratias agendo olim à sanctissimis viris adhibitam, penes quos erat Sacra Poesis.

Intueri, et canere, ab eadem radice cum analogia.

Hominee ex conspectu creaturarum invitari ad canendas Dei laudes.

Creatura liber musicarum notarum.

Aug. ser. 55. de verbis Domini. D. Thom. Dionys. Titelm.

Priscorum Poetarũ sæculum. Iustinus, in Paren. Theod. li. 2 Græcarũ affection. Lactant. lib 1. c. 5. & c. 13. & 22.

Deus dicitur Canticum nostrum, præbens materiam canendi.

Ergo per *viros*, si non priscos Poetas, at quidem alii intelligunt *Gratos, & sanctos homines cantantes, & glorificantes Deum in operibus suis.* quod videtur sumptum ex Chaldæo legente, *viros iustos*. alii *Viros, insignesque Philosophos*. Sed quidem nihil peculiare nunc afferi vox *viri* præter miseriam, & ignobilitatem nam subest hoc loco *Onasim*, idest, miserum & ignobile vulgus; quicumque non modo Sapiens, sed de media plebe, dum à ratione, & sensu alienus non sit. nam eadem omnino vox statim versiculo sequente redditur, *unusquisque*, q. d Eliu; Mirum est, o Job, ignorari à te, quod lippis ipsis notũ, & perspectũ est, quod vulgaribus canticis ab omnibus usurpatur, Dei videlicet maiestas, Providentia, nam hæc omnia in ipsos mortalium oculos, modo non cæcos, sponte incurrunt: & licet *invisibilia* sint, at *per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Quis enim ignoret quod per se notum est? eleganter Cyprian. *Quæ est hæc summa delicti, nolle agnoscere, quem ignorare non possis? unus est, & ubique diffusus est, nam & vulgus* (hi sunt *viri*, quos nominat Eliu) *in multis Deum naturaliter confitetur, cum mentes, & anima sui auctoris, & principis admonetur.* Atque similiter de his *viris*, *Onasim*, idest, miseris, & imbecillis hominibus loquitur in hanc ipsam rem Tertull. *Licet*, inquit, *anima carcere corporis pressa, licet institutionibus pravis circumsepta, licet libidinibus, & concupiscentiis evigorata, licet falsis diis exancillata; cum tamen resipiscit, & sanitatem suam patitur, & Deum nominat solum, quia propriè verus hic unus Deus, & bonus, & magnus, & quod Deus dederit, omnium vox est; iudicem quoque contestatur illum, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddit O testimonium animæ naturaliter Christianæ Denique pronuntians hæc, non ad Capitolium, sed ad Cælum respicit.* Confirmabitur hæc virorum acceptio versiculo sequente.

Isidor. Stench.

Appellatio viris de ignobili.

Deum esse per se notum Cypr tract 4. de varietate Idolorum

Tertul. in Apol. c. 17 Naturale animæ de Deo testimonium.

Vers. XXV. Omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul.

1 *Dei cognitio communis omnibus. Sapientum, & Vulgarium hominum discrimen in participatione luminis Divini.*

2 Videre, *& intueri quo differant.* Procul, *ea quæ in cælo sunt. Explicatus Lucas.*

3 *Philosophorum studium potius in Deo, quam in se cognoscendo.*

4 *Dei cognitio omnibus naturalis.* Vulneratus homo, *quid.*

POterit esse superioris sententiæ confirmatio, & expositio quædam Quis (inquit) est, si modo homo sit, propriæ; *Adam*; quamvis terrenus ex primo Adamo oriundus, qui non videat, *eum*? alii, *id*, supple opus. affixum in Hebræo indifferens ad utrumque genus. *Unusquisque* proprie, *Enos*; etiam miserimus quisque, & valde imbecilli iudicii, *videre, & intueri* poterit; *sed procul*, à longe: omnibus enim sunt Divina opera exposita ad contemplandum, & suscipiendum: sed non omnibus ex æquo: Divino quippe lumini propinquiores sunt sapientes, & exercitati in rerum Divinorum contemplatione; remotiores vero è media plebe homines, humana tantum, & sensibilia curantes sed nemo tandem alicuius luminis, quo Deus, & eius opera agnosci possunt, est omnino expers. Sic prior pars pertinebit ad *sapientes*, qui dicentur *videre Deum* peculiari ratione;

1 *Dei cognitio cõmunis omnibus.*

Divini Luminis participatio proxima, aut longinqua.

Sapientũ & vulgariũ hominũ discrimen, & circumloquutio.

ne; nam verbum *videndi* hoc loco, affert voloptatem quandam, quæ ex videndo capitur; tum etiam solat dici de visionibus propheticis, quæ peculiari lumine contingunt Prophetis. Quasi dicat; Sapientiores contẽplantur Deum, atque Divina, & recondiriora arcana cum summa voluptate: at *Enos*, & vilissimus quisque *Intuetur* tandem. Verbum hoc vulgarius est, & vel solam interdum significat conversionem oculorum ad videndum. Sic subiungitur, *procul*, imperfecte, & subobscure, sicut cum procul aliquid nobis obiicitur. Eleganter Philippus, *Quamvis quis tam pravus sit, & frigidus, ut alienus esse studeat à Creatore, & Deo sua, nullus tamen est, qui se abscondat à calore eius, & idea unusquisque mortalium licet de longe sentit, & intelligit Deum.* Gregor. *Procul eum intueri est, non iam illum per speciem cernere, sed adhuc ex sola operum suorum admiratione pensare.* Tum etiam *procul* videtur, qui non in se ipso videtur, sed in creaturis, quæ in infinitum ab illo distant. Nisi forte, illud *procul*, vel, à longe, designet creaturas sublimiores istas, ex quibus Creatoris cognitio facile comparatur, videlicet Cælum, Stellas, Nubes, & alia meteora, quæ procul sunt à nobis. Quare dicat; Si in ipsis nostris rebus, & in nobis ipsis Creatorem non cernimus (est videlicet non *longe ab unoquoque nostrum*, & inventu tam facilis, ut illum possimus *attrectare manibus*, ut Paulus dixit, sic exponente Chrysostomo, & Oecum.) at saltem ex aliis creaturis, quæ procul à nobis conspicimus Deum præsentem, & gubernantem agnoscimus. Omne studium ponebant Philosophi; non in se ipsis, neque iis, quæ ad illos propius spectabant, sed in iis, quæ procul erant, cognoscendis, Cælo potissimum, ut eleganter ostendit Lactantius lib 6 cap. 20. dum de oculorum voluptate, & spectaculis disserit. *Aiunt*, inquit, *Philosophi multo esse praeclarius, & homine dignius, Cælum potius, quam calata intueri, & hoc pulcherrimum opus intermicantibus astrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quam picta, & ficta, & gemmis distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terrestrium nos exhortati sunt, & ad Cæli spectaculum excitaverunt, tamen Spectacula hæc publica non contemnunt.* Ex illis unum producam Senecam: *Dum oculi mei ab illa spectacula, quibus insatiabiles sunt, non abducantur; dum mihi Lunam, Solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, intervalla, & causas investigare; spectare tot per noctes Stellas micantes, dum cum hic sim, & cælestibus, quà homini fas est immisceat, quantum refert mea, quid calcem?* Eminus igitur, & *procul* pascebant oculos, & Creatorem intuebantur: multo id præstituri sapientius, si, ut is ipse aliquando dixit; *priora illa ago, ac tracto, & me prius scrutor, deinde hunc mundum.* ex utriusque autem consideratione cognosci potest Deus; ut iam dicemus.

Chrysost. & Oecũ. Act. 17.

Philosophorũ contemplatio extra se ipsos.

Lactantius.

Sen. in cõsolat. ad Helui c. 9.

Sen. Ep. 65.

4
LXX.

Neque vero est prætereunda lectio Septuaginta, quæ est in hanc ipsam rem exquisita; *Omnis homo videt in ipso, quicumque vulnerati sunt mortales*, vel ut interpres Catenæ explicat: *Omnis videt in seipso.* idest, interpretante Niceta; *Cunctis hominibus est insita Dei cognitio*, ut quasi naturali quodam rationis motu ex se ipso Deum cognoscat, ut hoc loco indicavit Gregor. *Omnis homo eo ipso, quo rationalis est conditus, debet ex ratione colligere eum, qui se condidit, Deum esse; quem videlicet iam videre, est dominationem illius ratiocinando conspicere:* atque hoc ipsum docuit Irenæus lib. 2. c. 5. *Ratio mentibus infixa movet, & revelat, quoniam est unus Deus omnium Dominus.* cum ipsa quoque ratione coniungit hanc Dei cognitionem Lactantius l. 1. c. 3. *Nemo est, qui sapiat, rationemque secum puteo, qui non unum Deum esse intelligat, qui & condiderit omniam, & eadem, qua condidit virtute moderatur.* Denique ex hoc loco Philippus, Beda, in commentariis, Hieronymus, e 1. ad Galat Gregor Nissen lib 8 Philosoph cap. 7 & fere universi interpretes super id ad Rom 1. *Cum cognovisset Deum, &c.* Et super id Sapientiæ 13 *Si tantum poterant scire, &c.* docent Deum, & alia eius attributa naturali lumine cognosci.

Nicetas. Dei cognitio naturalis omnibus.

Gregor.

Irenaus.

Lactãtius.

Philipp. Beda. Hieron. Nyssenus.

LXX.

Hominũ periphrasis. Nicetas.

Secunda vero partem lectionis Septuaginta. *Quicumque vulnerati sunt mortales*; dupliciter accipit Nicetas; vel ut sit hominum Periphrasis; *Nam omnium est vulnerati*, idest, *patibili*, *& mortali natura conflare*; quare videtur hæc pars respondere nomini originali, *Enos*, quod significat infirmum, & desperatæ valetudinis. At idem Nicetas ex lectione Symmachi; *Unusquisque adspiciens longe*; colligit secundam interpretationem vulneris: *Dei vulnerationem dici, ipsam mentis exercitationem: nam qui stimulis concitantur, excitantur vehementius, animumque magis intendunt.*

Enos vulneratus.

Symmach Vulnerari præincitari.

Ego tertiam etiam *vulneris* acceptionem affero, ut dicantur etiam ipsi *homines vulnerati* Deum agnoscere, quod non tantum acceperunt nocumentum animi per peccatum, ut Deum non possint naturaliter cognoscere.

Vers. XXVI Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram; numerus annorum ejus inæstimabilis.

1 *Sententia Paraphrasis.* Multiplex, *&* Multus *de re perfecta.*
2 *Scientia quasi bellum quoddam contra difficultates cognoscendi. Minerva armata, Choreæ Philosophica, & militares.*
3 *Imago veri Theologi Luctatoris. Jacob, Esau ex suis peculiaribus notis, rudis, & parum idoneus ad scientias; Jacob natura sua ad Theologiam idoneus Virtutum appellatio mascula. Illustratus Moyses.*
4 *In bello Theologico aliquando vincantur Deus, & Divina. Difficultates Theologiæ duplicis generis. Illustrati Moyses, David, Salomon.*

ITa, inquit Eliu, Deus se videndum præbet universis . 1
mortalibus ex suis operibus, ut nec prima ipsius opera, nedum ipse, perfecte examinare, & comprehendere possimus: multa enim divinitatis mysteria, multa item naturæ arcana, nos latent. Hic est nexus, & hæc sententia dilucide proposita.

Sententia paraphrasis.

Ecce, designat id, quod sibi probandum, atque Iobo persuadendum proponit Eliu, *Deus magnus*, proprie, multiplex, nimium exaggeratus. Septuaginta, *Multus*, idest, omnibus numeris perfectus, atque omnibus perfectionibus cumulatus, sicut aliquando Divina fortitudo dicitur habere *multitudinem*. Psal. 65. 3. *In multitudine virtutis tuæ.* idest, esse omnibus numeris perfecta. sic Deus dicitur *multus*, aut *multiplex*, quod omnibus bonis, omnibus item bonitatis numeris plenus sit. Vide, quæ diximus cap 9. versic. 4. numer. 2. Atque eleganter observat Græcus Scholiastes; *Cum multum tribuit Scriptura Deo, significare id quod certis finibus est incircumscriptum, & infinitum.*

רב
כביר
LXX.
Multus, & multiplex de re perfecta.

Vincens sententiam nostram. Sua, inquit, incom- 2
prehensa magnitudine longe superat nostram intelligentiam. Quod autem in Hebræo, & sine ulla victoriæ figura, aut translatione dicitur, *non cognoscemus*, eleganter Interpres expressit verbo *vincendi*, tum quod Dei nomen, quod hic subest, sonat fortitudinem quare ex verbo legerunt Septuaginta; *Ecce fortis multus, & nesciemus.* tum quod in cognoscendis rebus sublimioribus, atque difficilioribus, videamur bellum gerere cum ipsa difficultate, atque conari illam nobis subiicere. Nec enim misterio, & ratione vacat, quod Minervam bene armatam finxerit antiquitas prodiisse ex Iovis cerebro; Sapientia enim non est inermis, nec mollis, cum de ea Scriptum sit; *Fortitudo, & decor indumentum eius.* Virgo nimirum, virago, & fortis, æque ac speciosa, Quare quibusdam Sapientiæ amatoribus, sed mollibus, & delicatis, Sapientiam sine labore ambientibus, ac illius pulchritudinem, & conspectum, his quasi verbis, *Revertere, revertere, Sulamitis; revertere, revertere, ut intueamur te.* (quis enim, quamvis delicatissimus, & à labore abhorrens, Sapientiam non amat, *& natura sua scire non desiderat*, stultissimus etiam, Scriptum est enim, *Excelsa stulto Sapientia*; nam etiam stulti illam suspiciunt, diligunt, mirantur) his, inquam, mollibus, & delicatis amatoribus, respondet ipsa; *Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum?* q. d. Quid me delicatissimi, effœminati amatores, quæritis pulchram, sed

Divinorũ studium, & scientia instar certaminis.

LXX.

Prov 31. Sapientia armata.

Cant. 6 12

Arist. initio Metaph.

Pro. 24 7.

Sapientia persona, & oratio.

armatam virginem, sed masculam; Sponsam, sed ad labores, & vigilias, atque ad bellum comparatam, & obduratam? si ad vos vultum convertam; terrebo vos; nam si *pulchra, ut Luna*, at *terribilis* sum, ut *castrorum acies* nihil effœminatum in me videbitis; exercere soleo choreas, sed *Philosophicas, & duras*, ad numeros militares; habeo choros, sed militum, & fortium, qui ad Sapientiæ certamina, & ad superandas difficultates, & sapientiæ hostes procedunt, cum methodo, & ordine non sunt mei amatores adolescentes somniculosi, sed assiduis vigiliis, & lucubrationibus macerati, ad multam noctem excubantes, *corda sua tradentes ad vigilandum diluculo*, integras etiam noctes, non semel pervigilantes; ut strenui milites, *Bona, & mala in omnibus tentantes*; Sapientiæ gloriam, & triumphum *diligentes super salutem, & speciem*; denique victoriam difficultatum, & aditum ad veram sapientiam *invenientes cum labore*. quamvis species ipsa, & color vultus marcescat, atque corporis valetudo infringatur, & perturbetur Certe circum Tabernaculum, & Arcam, in qua erant legis tabulæ continentes veram sapientiam, & repræsentantes veræ Theologiæ imaginem, ternæ Tribus 10 militari custodia excubabant à singulis lateribus; quasi oporteat verum sapientem, verumque Theologũ in castris, & in excubiis semper manere.

Chorea Philosophica ac militaris.

Eccl. 39. 5. 6.

Sapientiæ amatores quales.

Sap. 9. 16

Sap. 10.

Lev. , &

Arca cur circum militari custodia.

Numa.

Jacobi luctatoris in Divinorum Scientia victi, & vincentis, Allegoria.

Sed rem exemplo non obscuro commonstrabimus, producemusque veri imaginem Theologi in speciem delicati, re ipsa militis strenui, & luctatoris accerrimi. Is fuit Iacob, non solum nomine *Videns Deum*, & contemplans Divina per pugnam, & *luctam*, nam idem est *Jacob*, & *Israel*, idest, *idem luctatur*, ut *videat Deum*: sed re ipsa utrumque perficiens; nam ex duobus illis fratribus, Esau, sicut corpore ad labores externos, & rusticationem nato, ita ingenio fuit ad sapientiam minus idoneo, cum enim fuerit totus *in morem pellis hispidus*, fuit quoque rudi, atque ferino ingenio; nam *capilli crispi*, & hirsuti denotant *stolidum*, & *ferinos mores*, atque agreste omnino ingenium, ut Polemon Atheniensis in suis naturæ signis tradidit. Tum etiam collum habuit, non minus quam manus, pilosum; *at callum asperum habentes, rudis ingenii usquequaq; censendi sunt* Jacob e contrario *lenis*, idest, lævis: fuit enim proculdubio carnibus mollibus, quæ propriæ ingeniosorum sunt, *capilli media qualitatis, moderate flavescentibus, qui laudabilis, docilis, mitisque naturæ sunt, & eius qui ad felicem fortunam tendit: tum etiam manus molles levesque bono ingenio præditum testantur* vides igitur Jacobum ad sapientiæ studium natum Hunc Isaac parens, ut ab externarum rerum sollicitudine, & connubio avocaret, & ad Sapientiæ nuptias accenderet, vocat, *præcipitque ei dicens*; Noli *accipere coniugem de genere Chanaan, sed vade in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem*. Quam rem dum acutissimus Philo tractat lib. de profugis, rogat; Quis nam Bathuel, quisve Bathuelis domus, in quam se recipit *mediator Jacob*? sic enim illum vocat. Respondet vero; *Sapientiam in Sacris literis vocari Bathuel*; quod nomen interpretatur, filia Dei; & recte: nam *Benath*, & deficiente litera *Num*, *Bath*, est filia. *El* autem est Deus, *Bathuel* est *filia Dei*; Sed quo modo? inquit Philo *filia Dei, Sapientia, iure pater dici potest*. *An quia sapientia nomen fœmininum habet, naturam vero masculam? siquidem virtutes omnes habent appellationes fœmininas, vires autem, & actiones virorum perfectissimorum*. Vides igitur sapientiam masculam, tum etiam Jacobum sapientiæ studiosum, & pronubum, qui, ut sapientiæ studiosum decet, *fuit vir simplex* (simplicitatis, atque veritatis studiosus, & ab omni externarum rerum, atque sollicitudinum tumultu alienus, ut qui totus intendere deberet in rerum Divinarum contemplationem) *habitans in tabernaculis*, idest, domi se continens Et quidem Hebræi per *tabernacula*, intelligunt Scholas, vel Gymnasia publica Theologiæ, in quorum altero dicitur docuisse Melchisedech, in altero vero Heber, qui etiam ipse fuit Divinæ Sapientiæ Doctor. Jacob igitur auditor

Jacob imago militis strenui, atq. Theologi.

Genes. 25. 25.

Esau ferinus moribus & ingenio.

Polemon. lib. de naturæ signorum interpretatione.

Gen. 27. 12

Ar. Phisiog Signa ingeniosorum.

Jacob ambiens nuptias.

Sapentiæ.

Philo.

Bathuel interpretatur filia Dei.

Gen. 28.

בנת

בתואל

Philo libro de profug.

Virtutum actiones masculæ.

Nicolaus Tasiatus.

Tabernacula, Schola Theologiæ.

Sapientiæ, & Theologiæ. Quare eum locum legit Onchelus; *Jacob erat vir integer, minister domus doctrinæ*. Sed ex his duobus uter fortior, & militari virtute præstantior? Esau ne, qui cum feris bellum gerebat, ut pote *Gnarus venandi*; an Jacob, cui ipsa sapientia dedit *certamen forte*, non cum brutis, sed cum Angelis, & rebus spiritualibus, & intelligibilibus? *Ecce enim vir luctabatur eum eo usque mane*; postquam quidem *mature surrexisset, mansissetque solus*, in Divinarum rerum contemplatione. Quare cum Angeli, atque res spirituales obiecta illi sunt, ait: *Castra Dei sunt hæc: appellavit nomen loci illius, Mahanaim*, idest, *castra*. Hic videas Theologum atque sapientem luctantem cum Angelo, cumque Deo; quamvis enim longe superior sit nostris viribus ac cognosci à nobis vult, tractarique manibus, apprehendi intelligentia, & cum viribus nostri ingenii colluctari

Uter fortior Jacob an Esau?

6

Genes. 32. 22. 24. 25.

Sed vidimus pugnam Dei cum nostra scientia; nunc spectanda victoria, quæ adhuc videtur dubia, & incerta; nam Angelos, qui Deum repræsentabat, *cum videret, quod eum superare non posset, dixit ad Jacob, Dimitte me*; quasi Jacobi viribus superatus, & constrictus fugere, effugereve illius manus non possit, vincebat igitur Jacob, veritatis, sapientiæque studiosus. Confirmatur hæc victoria, ipsius Angeli testimonio dicentis. *Si fortis fuisti contra Deum, quanto magis contra homines prævalebis?* quasi diceret, Jacobum viribus mentis non solum humana, sed Divina etiam sua intelligentia superasse, & suæ ratiocinationi subiecisse. Cuius quoque triumphi extat apud Oseam præclarum elogium; *In fortitudine sua directus est*, (bene illi cessit luctæ *cum Angelo*; *& invaluit ad Angelum, & confortatus est*. Rurius Sapien 10 12. Ideo dicitur *datum esse Jacobo certamen forte, ut vinceret*. Ergo in hoc certamine Victoria stat pro sapientibus.

4

Deus quomodo à Theologo interdum vincatur. An Iacob superaverit Angelum.

Ose. 12. 3. 4.

Sed nihilominus verissimum est, cum Divina cognoscimus, *à Deo vinci scientiam*, & intelligentiam *nostram*. Ut David cecinit; *Mirabilis facta est scientia tua* (tui) *ex* (præ) *me*. Hieronymus *Super me est scientia, & excelsior est*. Chrysostomus; *Minum in modum excedit captum meum, ratio eorum, quæ tu facis, confortata est, & non potero ad eam*. minus dicit, quam significat; non solum non possum vincere; vincor sane, & multis partibus superor. Sed interdum tamen videmur vincere, & superare in hoc sapientiæ certamine: nam, ut superius admonuimus, sunt quædam in Deo, quæ dicuntur *manifesta*, & *nota* illius, & quæ nemo, etiam stupidissimus, ignorat; veritates nimirum notissimæ, & clarissimæ; tum etiam alia paulo difficiliores, sed tamen non omnino superiores humana intelligentia, neque naturali lumine, cum his pugnat mens humana, & quamvis multo cum labore, prævalet tandem, & vincit: sunt item quædam in natura paulo abstrusiora, & difficiliora cognitu, ac non nisi sapientibus permissa, intelligentia, & ratiocinatione prævalentibus. At sunt alia supra nostram intelligentiam, supraque naturale lumen, quarum difficultate, & maiestate facile opprimitur humana mens. Non aliter Angelus ille, qui luctabatur cum Jacob, ita suas vires attemperabat Jacobi viribus, ut licet cum labore, tamen videretur Jacob vincere, Angelus vinci. Quod si ille vires suas omnes exerere, & toto pectore voluisset cum Jacobo pugnare, quam facile illum deiecisset, perdidisset. Propterea in ipsa lucta, & Victoria *claudicat Jacob*; quamvis enim pleraque cognoscamus, tamen in ea cognitione claudicamus multa cum imperfectione: ut Sapientia in hac ipsa re docet; *Cogitationes* (ratiocinationes. Græce, Logismi, & Syllogismi) *enim mortalium timidæ, & incertæ* (vacillantes quasi diceret, claudicantes.) Propterea videbatur Jacob vincere Angelum *ascendente aurora*; quod multa sit obscuritate permista, & confusa nostra cognitio, illarum etiam rerum naturalium, quæ ante nostros ipsos oculos versantur, ut Sapiens ait; *Difficile æstimamus, quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore*) Propterea si Jacob vincit, & aliquam tandem rerum, præsertim Divinarum, scientiam comparat superatis difficultatibus, non tam vincit viribus, quam precibus, & lachrymis: Sic enim Jacob ita vincit, & tenet apprehensum Angelum, ut benedi-

Ps. 138. 5. Deus vincens scientiam nostram.

Hieron.

Chrysost.

Extenuatio minus dicẽs quã significãs.

Quæ de Deo dicuntur, & cognoscuntur, sint multiplici differentia.

Angelus luctans cũ Iacob, quo modo videretur vinci.

Cur in ipsa victoria claudicat Jacob.

Genes. 32. 26.

Iacob vincens in aurora quid.

Sap. 6. 16.

Iacob vincens non tam viribus, quã

precibus, & lachrymis. *Ose. 12. 4.* *Theod q. 91. in Genes.*

nedictionem ab illo efflagit: sic vincet Deum, & Angelum, ut ipsum Deum roget cum lachrymis, ut ille sinat se vinci; *Flevit* (inquit Oseas) *& rogavit eum.* nam in rerum Divinarum studio quantum orationis, & lachrymarum posuerunt Theologi, tantum profecerunt. Sic rogatus Angelus, *Victoriam ipse* (ut ait Theodoretus) *concessit.* Tum etiam idem Theodoret. observat, *cum quasi visset ab Angelo, qui vocaretur, non solum responso frustratus est, sed etiam obiurgatur, tanquam excedens metas naturæ.* non enim volendum, *altum sapere, sed sapere ad sobrietatem* Vide, quæ diximus, cap. 22. versicul. 2. num. 8 & 9 ubicumque de Divina incomprehensibilitate, Sapientiaque oportuit

Rom. 12. 3 disserere, ostendereque, *Deum vincere scientiam nostram.* Jam de hac allegoria satis, quamvis enim non simus fastidiosi allegoriarum sectatores, at illustres, & ab ipsa re postulatas non committendum, ut contemnamus.

Et numerus annorum ejus investigabilis.

5 Investigare *quid proprie.* Finis *profundo. Explicatus Isai. & David.*	*Illustratus Samuel, & David.*
6 *Anni Dei, quid* Annus *unde dicatur.* Mutari, *pro vestiri.*	7 *Æternitas quale attributum: Affert etiam immensitatem perfectionis totius divinitatis, & reliquorum attributorū.*

5 *Investigare aut scrutari quid proprie.*

CLarius reddiderunt Septuaginta; *Infinitus*, sed magis proprie Vulgatus, ex Hebræo; *Non potest inquiri*, non inveniri ultimus limes; non principium, finisve. Ex verbo; *Non est investigatio*, ut vertitur Isai. 40.28. & *finis*, Psal 144.3. Unde colligo propriam significationem verbi originalis *investigandi*, esse perscrutari, aut investigare aliquid usque ad finem, & usque ad imum; nos diceremus, *Hasta ballarle suelo, ò cabo.* Sic Psalm. 94 4 dicuntur esse *In manum Dei omnes fines terræ*; idest, profunditates, & quasi fundamenta, sequitur enim; & *altitudines* cacumina, vertices, *ipse conspicit.* Et eadem voce, & significatione supra Job 11. *Vestigia*) profunditates, & intimos fines.) *Dei comprehendes?*

חקר

Finis pro fundo.

6 *Nicetas. Philipp. Anni Dei quid.*

Pro *Annorum*, autem, Nicetas testatur in aliis codicibus legi, *Viarum*, atque ipse interpretatur, *iudiciorum, quæ inter nos exercet* Quo videtur respexisse Philippus, totam sententiam elucidans; *Vincens scientiam nostram magnitudine scientiæ, & altitudine iudiciorum suorum.* Quare *Dei annos* videtur intelligere ea, quæ Deus in nostris annis, operatur, occultis iudiciis nostra tempora disponens. Sed sensus hic, nimium invitus, & coactus. Quare sensus planus, quem Interpres expressit, ut proponat Dei æternitatem, quæ quamvis sit *tota simul interminabilis vitæ iucunda possessio*; nostro intelligendi, potius loquendi modo, nomine *annorum*, sæculorum, dierum explicari solet; quippe hæc, utpote quæ mutationem afferant, & simul tota non sint, aliena à Deo sunt, nostra propria. Sic *annus* ex sua proprietate, & etymologia nomen habet à mutatione, quasi dicatur, *mutatorius*; nam affert secum novitatem unius, vetustatem alterius, quod Philosophi dicunt, *prius, & posterius*, quare ab hac ipsa radice dicuntur vestes, *Misnim*: nam mutantur, veterascunt, innovantur. 1. Reg. 15.9. & *mutari* idem est quod vestiri, 3. Reg 14. 2. quod enim ibi dicitur, *Commuta habitum.* tantum est in Hebræo, *Commuta te*: Similiter igitur *Sanim*, *anni*, qui mutantur, quibus mensuratur natura mutabilis. Eo videtur allusisse David Psal. 101.27. de cœlorum duratione quamvis incorruptibilium, at multis mutationibus obnoxiorum, & de Dei æternitate loquens; *Ipsi peribunt* (deiicentur ab hoc statu præsente;) *tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent.* (nam mensurantur annis, qui instar vestis veterascunt, iterantur, & innovantur (*& velut amictum mutabis eos, & mutabuntur*, (novo habitu, & quasi novo vestimento sumpto) *tu autem idem ipse es; & anni tui non deficient.*

Simplex expositio. Boetius.

Annus unde dicatur.

שנה

מעגים

Vestiri, & mutari idem.

4 Sed cum Eliu proponat Divinam magnitudinem explicandam, cur tantum æternitatis meminit, non etiam aliorum Divinorum attributorum? An quia æternitas, non solum sit peculiare aliquod attributum, quam modus quidam interminatæ perfectionis non solum Divinæ naturæ, sed etiam Divinorum omnium attributorum, ex quo necessario colligatur, atque etiam exprimatur immensitas non solum durationis, sed etiam totius divinitatis, atque divitiarum Thesaurus inexhaustus. Sciendum est ergo (ut pro Eliu, qui sane acutissimus est Theologus, hoc nunc Theologice dicamus, quamquam nesciam, an hoc ab omnibus Theologis animadversum sit) Æternitatis nomine proprie afferri magnitudinem quandam perfectionis immensam, qua maior esse non possit; quæ ipsa minor esse non possit; nam æternitas non tantum affert potissimum carentiam principii, & finis; sed, ut Boetius dixit, vitæ *Beatæ totam simul, & perfectam possessionem*, quæ ex eo quod totam simul est, simulque perfecta, non potest mutari, diminuive: quare quod æternum, & semper est, eleganter Gregorius explicavit per hoc, quod *est unum esse, & totum simul esse, & nihil deesse.* Sapienter Dionysius *Æternum* explicat per *immutabile, & totum impartialiter.* rursus eodem loco. *Tempus esse, quod in mutatione versatur: Æternitatem, quæ eodem modo se habet.* Hinc necessario colligitur, quod æternum est, continuo illimitatæ magnitudinis, & perfectionis esse, atque ita totum simul, ut nihil incrementi admittere possit Sicut autem infinitudo Divinæ naturæ non est peculiare aliquod attributum, sed quasi modus quidam Divinitatis per attributa cætera diffusus: ita sane Æternitas Divinæ naturæ universas illius proprietates ambit, efficitque necessario, ut sicut ipsa Divinitas est tota simul, semelque perfecta, ita etiam illius attributa æterna sint, idest, tota simul sint, semelque perfecta Ergo cum audio *æternam Dei sapientiam*, propono mihi scientiam totam simul omnium possibilium, cui præsentia sunt simul, semelque omnia. Cum audio apud Paulum *sempiternam Dei virtutem*, intelligo potentiam simul, totamque simul, quæ non potest crescere Cum lego apud Danielem; *Justitiam sempiternam*, intelligo sanctitatem, omnibus numeris, quo ad esse possibile est, semel perfectam Cum Sapiens nominat *lucem æternam*, intelligo immensam *lucem æternæ vitæ* Dei, gloriæve ex ipsa æternitatis ratione, & immutabilitate semel ita exaggeratam bonis omnibus, ut sit *omnium bonorum aggregatione perfecta.* Atque adeo cum *æternitatem* nominat Sacræ literæ, ut apud Isaiam 57. 15 *Excelsus, & sublimis habitans æternitatem*; ea omnia significat, quæ tum Divinæ naturæ, tum reliquarum omnium perfectionum immensitas continet. Ergo sat bene, sat Theologice unica Dei æternitate proposita eiusdem interminatam magnitudinem proposuit Eliu, semelque absoluit, ut statim ad opera Creationis progrediatur.

Æternitas quale Dei attributum.

Æternitas non solum affert carentiam principii, & finis. Boetius. Greg. lib. 16 Moral. c. 21. Dion c. 10. divin Nom.

Æternitas ambit universa attributa.

Rom 1. 20 Dan. 9 24 1. Pet 5. 10 1. Io. 5. 11. Sap. 7. 26.

Vers. XXVII. Qui aufert stillas pluviæ, & effundit imbres ad instar gurgitum.

1 *Ex pluviæ generatione, & dispensatione, argumentum Providentiæ.*	4 *Expositio commodior Deus habens innumeratas guttas pluviæ* Auferre. *Illustr. Moyses, & Salomon.*
2 *Prima exponendi ratio. Deus puniens scelera negata pluvia. Deus habet clavem pluviæ.*	5 Effundere, *præclare, Aqua pluvialis an levissima, & purissima. Illustratus David, & Malach.*
3 *Minutiores aliæ expositiones* Nimbus, & imber *quo differant. Illustratus Nahum.*	6 *Varia lectio. Pluvia, instar fumi, & caliginis.*

1 DIvinam magnitudinem, atque potentiam, quam ex illius æternitate significaverat, nunc ex creaturis ostendit, primumque ex pluviæ tum procreatione; tum dispensatione mirabili in argumentum, tum Potentiæ, tum Providentiæ, atque beneficentiæ erga mortales. de quo diximus cap. 5. versic. 10. & 12. versic. 15. & capit 26. versic 8. Iterumque recurret sermo, cap. 37 versic 5. 6. & cap: 38. versic 25 26. 27. 28. 34. Quare nunc tantum, quæ huius loci vocumque singularum propria erunt. inter quæ illud primum est.

2 *Lectio e maculata. Gregor. Hugo. Philipp. Hieron. Beda.*

Qui aufert stillas, &c. Valde mendosam esse illam lectionem Gregorii, quam sequitur Hugo, *Qui aufert stellas pluviæ*, quasi diceret Deum interdum subtrahere mundo stellas efficientes pluviam, eum illarum effectum prohibet; nam vera lectio in Hebræo, Græco, Latino correcto, tollit *stellas*, reponit, & *aufert stillas*, atque hanc ipsam lectionem agnovit Philippus, Hieronymus, Beda cæterique Latini, ut iam videbimus. Ergo non dubium, quin aliquid valde mirabile circa pluviæ generationem, proponat nunc Eliu; sed quid nam illud sit, incertum est apud Interpretes.

Prima expositio D. Thom. & Latinorũ. Deus habet claves pluviæ, atq; aliarum rerũ reconditarum. Chaldeus.

Et primo D. Th. & quidam alii Latini existimant, describi siccitatem, & sterilitatem, quam Deus efficere potest, negata pluvia: deinde vero nimiam imbrium copiam, quos ille effundere potest ad diluendam, obruendamque terram, quorum utrumque ingens est Divinæ Potentiæ opus. Diximus aliquando in Thesauris Divinis contineri pluviam, cuius ipse clavem habet, tres item alias claves, ut Paraphrasis Ierosolymitan. dixit Genes. 30. *Quatuor*, inquit, *claves sunt traditæ in manu Dominatoris, quæ non sunt traditæ Angelo, nec Seraphe; Clavis pluviæ, de qua in dicitur* Deuter. 28 *Aperiet tibi Dominus thesaurum suum optimum, &c.* Vide quæ diximus, c. 2. vers. 10 num. 1. & c. 5. vers. 5. & vers. 20. num. 1. & 2. ubi ex novem temporibus famis totum orbem pervadentis, diximusque quinque potuisse numerari ante Iobum, & ab illius amicis adduci in exemplum Divinæ potentiæ, ad supplicium impiorum, *auferentis*; idest, prohibentis *stillas pluviæ*.

*Alia exponendi rationes. Vatabl. Commutatio serenitatis cum pluvia & vicissitudo tẽporis ex Dei potentia. Caietan. Nimbus, & imber quo differant. *Emblade repente el pan tosus agua ceros de gruesses gererones y baze que passe de presta.*

An vero *aufere pluviam*, erit *serenitatem, post tempestatem facere*? Hoc quoque non semel Sacræ literæ nobis commendant Tob. 3. 22. Sed hoc potius ad Divinæ benignitatis, & lenitatis, quam severitatis argumentum adducitur. An, ut significat Vatablus, quod illa commutatio pluviæ post ingentem siccitatem, aut siccitatis post ingentem pluviam mirabilis sit? quare sensus erit; *aufert*, idest, cum abstulerit, prohibueritque pluvias, ac summam siccitatem induxerit, educit deinde ex sua inexhausta vi gurgites pluviæ copiosissimos. Huius rei quoque exemplum in diluvio propositum fuit. An, ut Caietanus ait, illud nunc Dei opus describit, *quod pluvia grossæ deficiant, ita, & quod huiusmodi pluviæ præoccupent multos homines in agris, & in itinere*? Nimbum voluit Caietanus dicere, quem efficiunt grandiores guttæ: minutiores vero, & crebriores imbrem. Nimbum igitur Divina Potentiam cogit, efficit, eademque ipsa *aufert*, & dissipat. sicut dixit Nahum. 1. 8 loquens de calamitatibus à Deo immissis, respiciens ad hanc ipsam rem; * *In diluvio prætereunte consummationem faciet*: potest ille nos obruere cataclismo: sed potest præterea momento temporis serenitatem efficere. Sed nihilominus hæc Caietani interpretatio abiectior est, & humilior, quam pro Divinæ Potentiæ magnitudine describenda.

4 *Ultima, et germana exponẽdi ratio. Deus habens in numerato guttas pluviæ. LXX. Chrysost. Verbum auferendi pertinens ad numerum. גרע * Daldes sustarca por quen tas) no les descontéis nada.*

An tandem dicitur *Deus auferre stillas pluviæ*, quod Deus habeat in numerato singulas guttas stillantes? Hoc profecto non solum potentiæ, sed sapientiæ atque Providentiæ mirabilis est, quod pluviam certa ratione, certaque mensura, & numero guttarum temperet, & mortalibus largiatur. Hæc exponendi ratio mihi arridet, quam haurio ex lectione Septuaginta; *Numerabiles autem ei stillæ pluviæ*: ubi eleganter Chrysostomus; *Scientiam, & Providentiam narrat; nec ita moderatum, sed certa numeratione temperatum imbrem demittit.* Confirmari vero potest ex ipso originali verbo, *auferendi*, *Garagh*, quod videtur ad numerum, sive ad numerandi rationem pertinere; estque proprie *Auferre subtrahendo*, & imminuendo ex aliquo numero, quare *auferre guttas*, erit subducendo, subtrahendo, & auferendo numerare, quod nos dicemus, *Ir secando*. Eam vim habere videtur Exo. 5. 8 *Mensuram laterum imponetis* * *Nec minuetis*, (verbum *auferendi*, nihil ex eo numero subducetis; nullam partem numeri consueti) *quidquam*. Tum etiam pertinet ad rem certa mensura, & numeri, quando ex illa aliquid subtrahitur, & vertitur, *Fraudari*, Numer. 9. 7 & *Minui de hereditate*, Numer. 36. 3 & *auferre* da certo, & præscripto mandatorum numero, Deuteron. 4. 2. Sic igitur hoc loco, ea ratione, quam dicitur Deus habere *thesauros nivis*, pluviæ, grandinis, dicitur non ex immensitate illa pluviæ, quæ in sua potentia continetur, subducere, & extrahere in numero stillas pluviæ, & nunc augere, nunc minuere numerum, prout terræ, & mortalibus expedire videt. Res fere eadem, quæ ab Eliu, à Salomone prædicata Proverb. 8. 28 *Ætherea* (proprie, *nubes*) firmabat sursum, & librabat, ut in numero, & mensura influant in terram) *fontes* (scaturigines illas cœlestes) *aquarum*. Adeunda omnino, quæ diximus ad id, cap. 26. versicul. 8. *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum.*

Ex thesauris suis Deus certam numero res dispensans.

Et effundit. In Hebræo, & Græco, pluraliter Septuaginta; *Effundetur ad pluviam in nube*. Sed proprie ex Hebræo active; *Effundent*, supple, Cœli; *stillabunt*, *colabunt*. Non solum illam mirabilem artem percolandi guttatim aquam videtur proponere Eliu, sed etiam aquæ pluvialis puritatem, & purgationem quandam, qualem habere solent percolati liquores. Sic sane Galenus agens de Ponderibus, & mensuris; Aquam pluvialem, ut pote purgatissimam, & defœcacissimam, vult esse iustam omnium liquorum mensuram; tum etiam alibi, cum Hippocrate, esse *levissimam*, *limpidissimam*, *atque tenuissimam*. quamquam ea in re contrarius sit Plinius lib. 3. c. 3 censens *aquam pluviam neque non sordidissimam*. at nunc adhibenda fides Medicis, si non quoad usum, & potum aquæ pluvialis, at saltem quoad splendorem rei in speciem purgatissimæ. Ergo verbum illud *effundendi*, idem est, quod purgare, aut defæcare liquorem, seu purgatum, & defæcatum reddere. unde dicitur Malach. 3. 3 *Colabit* (Septuaginta, sicut in nostro loco, *Fundet*) *eos*, *quasi aurum, & quasi argentum* idest fundendo, expurgabit, aut percolando, & expurgando fundet. est enim de mundando tota sententia Psal. 11. 7 * *Purgatum terræ* (idest, in fundibulo testaceo) *purgatum* (Hieronymus, *colatum septuplum*. Sic cœli salutarem imbrem nubibus excolatum, & purgatum *effundunt*, *ad instar gurgitum*. Proprie *ad instar fontis*. nam nubes, pluviæ *fontes* dici possunt manantes aqua. Sicut & Proverb. 8. 28 vox eadem, quæ *fons* vertitur. Gen. 2. 6 *Fons ascendebat de terra*; quod alii *vaporem*, aut *nubeculam* vertunt. Sicut etiam hoc loco dicunt alii, *Effundent pluviam ad vaporem*: sed incommoda constructio; nam potius è converso elevantur vapores ad pluviam; nisi significetur unam pluviam esse materiam alterius; nam perfunditur terra ad vapores iterum subministrandos. Paulo commodius Tygurina. *Effundent pluviam ex vapore coacto*. Omnium optimæ Interpres; præpositionem illam, *Ad*, indicatam articulo *Lamed*, elucidavit, *ad instar gurgitis*, vel fontis, aut instar *vaporis*, vel *instar fumi*. nam hæc omnia significare potest vox originalis. Cum pluit enim, conferta pluvia, vapore, & fumo, totus iste aer compleri videtur, &, ut Plinius dixit, Terra propter vapores fumidam exhalat caliginem.

Galen. de pond. & mens. & de Aquis cum Hippocrate. Aqua pluvialis purgatissima. Plinius.

** Limpio acrisolado, crisolado. Hieron.*

אד

Pagn. Reg. Una pluvia materia alterius. Tygur.

6

Fumida caligo pluvia. Plin. lib. 2 c. 42.

Vers. XXVIII. Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper.

1 *Nubes, & cælum à tenuitate nominata. Vicissitudines temporum cur vocentur antiquitates.*
2 Prætexere. Stillare.
Pinguedo, *vox tali illustr. David.*
3 *Mirum nube tenuissima prohiberi lumina cælestia.*

1 שחק *Nubes, et cælum à tenuitate nominata.*

PErstat in pluviæ, immo in divinæ potentiæ descriptione. *Gurgites* illi *fluunt*, stillant de *nubibus*. Vox originalis tenuitatem, aut comminutionem sonat; quare dicitur de *pulvere* minutissimo. Psal. 17. 11 & de minutissimo ramento æris, quod potest adhærere bilanci, & dicitur *Momentum stateræ* Isa. 40. 15 tandem dicitur de *nubibus*, aut *æthere*, propter *tenuitatem* Psalm. 17. 12. & 36. 6. Psal. 67. 25. Psal. 77. 18. Psal. 78. 23. Proverb. 3. 20 & 8. 28. Tum etiam de *cælo*, propter tenuitatem, idest Diaphaneitatem, expertem omnis terrenæ crassitudinis, & opacitatis Psal. 89. 7. Iob 38. 37. Quare alii hoc legunt, *fluunt de cælo*, ex *alto*. Symmach. *Ex æthere*. Sed illud valde peculiare, quod Sept. legunt: *Fluunt antiquitates*: quod exponit

Symmach. LXX.

Nicetas. Curiositudines temporũ vocentur antiquitates.

nit Nicetas: *Guttas fluentes, vetustates nominavit, quo niam a priscis id fit temporibus.* Forte *antiquitates* nominantur, quod eximium divinæ potentiæ opus sit, non semel, & iterum; sed semper has rerum, atque temporum vicissitudines efficere; ut quotannis pluat, æstuet, hyemescat, autumescat. Et quem semel tenuit mundus ordinem ab antiquo, eundem semper retinaat; potens enim Deus est, & semel efficere, & semper tueri, & conservare.

2 *Quæ prætexunt cuncta desuper.* Paulò diversa lectio in Græco, & Hebr. Septuag. non longe ab originali; *Obumbraverunt nubes super innumerabili homine.* August. *Tenebrescent super homines plurimos.* Alii, *Stillabunt*, irrorabũt. Certe vox originalis vertitur sere semper ab Interprete, *pluere*, aut *stillare*. Isa 45 8 & *Replerı ubertate* idest defluere, aut irrorari fœcundante pluvia. Psal. 64 12. quod Hieron. dixit, *Vestigia tua rorabuntur pinguedine.* nam ros & pluuia, quæ sunt cælestis pinguedo, vestigia sunt divinæ potentiæ, atque providentiæ: vertitur etiam *rorem concrescere*, aut *in rorem concrescere.* Prover. 3. 10. Nunc Interpres imitatus Septuag. quoniam sermo erat de divina potentia, perterrefaciente mortales, & ut proponeret aliquid diversum à parte præcedente, retulit rem ad nubes tenebrosas, quibus mundus infarinr solet interdum ad pavorem usque, & animi angustias obsideri. Sicut ait David in eandem rem, *Tenebrosa aqua in nubibus aeris.*

LXX. August. Reg. Tyg. Complutens.

יזלו

Hieron. Ros, & pluvia, pinguedo cæli.

Psal. 17.

3 רב

Vox autem, quæ vertitur ab Interprete *iuncta*; ab aliis, *plurimi homines*; potest quidem adverbiascere, quare dicet; Stillabunt, tenebrescent, prætexent multum, valde, ut magna aliqua tempestas videatur nunc describi ad argumentum divinæ potentiæ. Quo respicit lectio Septuagin. Complutens. quam retinet Catena Græcorum; *Obumbraverunt nubila indicibilibus tonitruis*, quod sit mirabile, cælestia lumina à tenuissimis nubeculis obscurari, prohiberi posse: cuius mirabilitatis diserte meminit Plinius lib. 2. cap. 4. *Densitas nubium Solem obumbrant, perspicuum alias etiam urinantibus in quamlibet profundam aquarum altitudinem.* Tota enim aquæ moles translucida est; at nubecula parva, & tenuissima, opaca.

Septuag. Complut. Mirum, cælestia lumina obscurari tenuissimis nubib. Plinius.

Vers. XXIX. Si voluerit extendere nubes, quasi tentorium suum:

Vers. XXX. Et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet.

1 *Nubium* extensio, *quæ. Multiplices nubium differentia.*
2 *Nubes ex natura rara, densatur in pluviam Tempestatis.*
3 *Nubes quieta, aut mota, & agitata quid significent. Explicatur Moys*
4 *Cælum* Tabernaculum Dei. *Nubes illius tentorium militare. Nubibus multipliciter ille utitur.*
5 *Nubibus repræsentata Dei fortitudo. Illustrati Moyses, & Ecclesiasticus*
6 *Varia expositio. Arcus Cælestis nunciat pluvias. Prognosticum ex varia nubium cum Sole concursu.*
7 *Latinæ lectionis defensio.* Res, *&* Daleth, *confusa à Septuaginta.*
8 Cardines, *aut* radices maris, *quæ.* Extremitas terræ *prope mare.*

1 PErgit in amplificatione Divinæ potentiæ, & descriptione tempestatis. Sic incipiunt Hebræa à particula, *Aph*, insuper, prætereа, quanto magis. *Si voluerit extendere nubes.* Proprie ex Hebræo; *Si intelliget extensionem nubium*, vel ut alii legunt, *dispersionem* aut *divisionem*; hæ enim sunt velut expansio quædam; & afferuntur verbo *Pharas*, cum dextro puncto in שׁ; at cum puncto sinistro potissimum significatur extensio. Nam quod Titelmanus interpretatur *extendere*, idest, rarefacere, & dissipare ad inducendam serenitatem, coactum est, & alienum à tempestate, quæ hic describitur. Suppositum autem huius sententiæ cum in Hebræo non exprimatur, Caietanus, Vatablus, Tygurina, Steuchus post Rab. Gerson, existimant esse hominem; quare dicet; Numquid homo poterit satis intelligere divisiones, aut differentias nubium, & rerum aliarum diversissimarum, quæ in nubibus, & cum nubibus generantur? nam aliæ grandinant, aliæ ningunt, tonant aliæ, aliæ fulminant; quædam sunt evanidæ, & infœcundæ, ventos aliæ, aliæ imbres generant, quædam concipiunt lucem, quædam pariunt tenebras; imo & aliquando simul cum pluvia pepererunt carnes, pisces, arbores. Variæ quoque *nubium imagines*, ut Plinius ait; *Nam varietates colorum, figurarumque in illis cernuntur, prout admixtus ignis superat, aut vincitur*. Varia, & certa Prognostica ex nubium motu, colore, situ, & loco, coniunctione, dispersione, atrore, candore, magnitudine, parvitate, magnum, & mirabile naturæ opus, extensum, divisum, varium, multiplex. Quis ergo, inquit Eliu intelliget divisiones, dispersiones, differentias nubium?

פרש

Titelm.

Caietan. Vatabl.

Eugubin. R. Gerson

Nubium multiplex differentia.

Plin. lib. 2. c. 61.

a Sed multo melius cum Græcis, & Latinis, ut non tam imbecillitas, & ignorantia humana, quam Divina Potentia, atque sapientia proponatur, non tam in multiplici differentia nubium, quam in expansione, & amplitudine illarum; quamquam etiam proprium nubis sit esse dispersam, expansam, divisam, si enim cogatur, & concrescat, solvitur in pluviam; & tamdiu nubes est, quamdiu dispersa, & extensa est. Græcus autem Scholiastes existimat, nunc proponi idest, *quod mirabilitatem facit; quemadmodum post pusillam nubem conspectam, concretione nubium cælum contegatur universum* & quidem id quoque observatum est ab scrutatoribus naturæ, & à Plinio inter *Prognostica tempestatum*, indicatum, *Calo* (inquit) *quamvis sereno, nubecula quamvis parva ventum procellosum dabit*. Id quod Elisæus quoque notandum præcepit Giezi ex re ipsa naturali tum Dei potentiam, tum pluviam imminentem colligendam 3. Reg. 18. 44 postquam enim apparuit *nubecula parva, quasi vestigium hominis: Ecce cali contenebrati sunt, nubes, & ventus, & facta est pluvia grandis.* dedit enim quamvis parva sereno cœlo, *ventum procellosum*; miraculose quidem, tunc illa coacta, sed postquam coacta fuit, naturale procellæ signum, secuturæ ex causis naturalibus iam motis à Deo. Quam ipsam rem tanquam consuetum concitandæ tempestatis signum, Eurybates Clytemnestræ narrat.

Nubes est rara, & expansa.

Nicetas.

Plin. lib. 18. c. 35.

Tempestatis initiũ, & prognosticũ, nubes parvula.

Sen. in Agam. act. 3.

Exigua nubes sordido crescens globo
Nitidam cadentis inquinat Phœbi iubar.

Sed hæc Nicetæ expositio nimis angusta est: extendenda igitur ad nubes, quæ mirabiliter extenduntur in modum tabernaculi concamerati, ita ut videatur Deus in suis thesauris habere nubes complicatas, cum serenat; et vero cum voluerit pluere, expandit, & explicat.

3 Septuag. nescio quid peculiare indicant, *Si consisterit extensio nubis.* q. d. Si steterint immotæ nubes: est enim sua etiam peculiaris vis, & significatio nubibus consistentibus; nam si *in cacuminibus montium nubes consident, hyemabit*, ut scribit Plinius; *Si in vallibus federint, serenitatem promittunt.* Sicut è contrario etiam *cum feruntur, cælo sereno*, ventos prænuntiant, & Deuter. 33. 6. *Magnificentia eius discurrunt nubes*, cum moventur enim, & agitantur ventis, divinæ maiestatis nuntia perferre videntur.

LXX. Nubes quieta in montium cacuminib. pluviã significant.

Plin. lib. 18. c. 35.

4 *Quasi tentorium suum*: In Hebræo, *Sonitus tentorii sui.* sive, collisio, aut commotio, ut significentur tonitrua, & eruptiones fulminum cum ingenti fragore. Sed quidem originalis vox significat proprie sonitum, & commotionem tempestatis, aut aquarum: quare Interpres nihil peculiare in hoc sonitu agnovit. Græcus Scholiastes, *tabernaculi* nomine, cœlum intelligit; hoc enim sæpe dicitur in Scripturis *Dei sedes*, & *tabernaculum*. Sequitur Steuchus, immo & D. Thom. Nicolaus, Dionys. intelligunt nubes *extendi instar tentorii*, qui instar cæli, quod est Dei tentorium, solet totum Hemisphærium obduci nubibus. Vel, quia nubibus, tanquam tentorio cælum contegatur, in quo Deus residet.

Varia lectio.

תשאות

Calũ Dei tentoriũ.

Nicetas. Eugubin. D. Thom. Nicolaus Dionys.

Nubes Dei tentoriam.

Sed multo congruentius, ut ipsæ nubes appellentur Dei tentorium, in quibus ille, quamvis inaspectabilis, se præsentem exhibeat. Sunt autem *nubes* valde opportunæ, quibus divina maiestas, vel ad gloriam suæ potentiæ, vel ad mortalium terrorem familiariter utatur. Sunt illæ *Dei arcus*, quem

Nubium multæ appellationes, & translationes.

Deus multipliciter utens nubibus. Isa. 19.1. Mat. 17.5 Act. 1.9.

quem intendit, dum fulmina, lapides, grandinem iaculatue in terras. Sap. 5. 21 uti explicuimus supra cap 6. versic. 4. num. 2. Suot eadem Dei iudicis *Subsellia*: nam *veniet cum potestate magna, & maiestate in nubibus*. Luc. 21. 27. Dan. 7. 13. De quo diximus cap 15. versic. 11. Num. 5. & cap. 26 versic 10. Sunt eiusdem Regium *vehiculum*; quo ad nos descendit Exod. 19. 9. & 34 5 & 40 34. Num. 12 5. Deuteron. 31. Psal. 103 3. 15. Sunt Dei Regalis, & gloriosa *sedes*, Exod. 18. 10. Exod. 40 38. Num. 10. 34 Eccles 24 7. Eccles. 14. 34 Apocalyps. 14. 14. 15. 16. Suot *Stragulum Throni Dei*, supra cap. 26. vers. 10. Sunt *Dei amictus*, Exod 24. 15 2. Paralip. 5. 13. Iob. 22. 14. Psal. 92. 2. Isa. 45. 8 ubi precantur Sancti, *Ut nubes pluant iustum*. videlicet, ut Deum invisibilem, qui in nubibus delitescit, iam tandem nobis exhibeant visibilem humana carne concretum, instar pluviæ, quæ ex nube concrescit, Ierem 3. 45 (Ezech. 10. 34 Apocal. 10. 1. Nunc tandem dicuntur nubes ita esse Dei amictus, ut sint *Tabernaculum* militare fixum in sublimi aere, intra quod se continet summus Imperator Deus, dimicaturus cum mortalibus. Idemque postea cecinit David Psal. 17. 13. *In circuitu eius, tabernaculum eius, tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Adeunda omnino, quæ in hanc ipsam rem diximus cap 9. versic 8 super id, *Qui extendit cælos solus*. ubi hanc allegoriam promovimus.

Nubes tabernaculum militare Dei dimicaturi cum hoste.

5

Nubes terrificum tabernaculũ Præpotentis Imperatoris.

Nunc tantum hanc esse pulcherrimam nubium commendationem, quod non solum Regalis Throni magnificentiam, sed etiam militaris tabernaculum supremi Imperatoris terrificam speciem, & fortitudinem repræsentant, sicut scriptum est, *Magnificentia eius* (quod Regium est) *& virtus eius* (quod Imperatorium, & militare) *in nubibus*. & rursus Deuter. 34 26 *Ascensor* (inequitans) *cæli, auxiliator tuus* (propterea non solum magna poteotia, sed magna etiam celeritate accurret ad ferendam opportunam opem suis instis: nam) *Magnificentia eius discurrunt nubes*. per Hypallagem, *Nubibus discurrit magnificentia eius*. Vides igitur, & magnificentiam Regalem, & Imperatoriam virtutem exerceri in nubibus. Coniunxit quoque illa duo Ecclesiasticus, cap. 43 *In magnitudine sua posuit nubes*. quod proprie ex Græco legitur: *In magnitudine eius confortavit nubes*. Sed dicendum forte nonnihil inferius, cap 40 versic 1.

Deut. 33. 26. *Hypallage.*

6

Varia expositio. Titelm.

Et fulgurare desuper. Sententia in Hebræo minus stricta, ut quæ non de *fulgore*, sed de *lumine* in universum agat; quare ex verbo legitur, *Spargit*, aut, *extendit desuper, lumen suum*. Quod quidam referunt ad serenitatem, quam Deus potest mirabiliter facere post tempestatem; *extendendo*, idest, rarefaciendo nubes, & rursus per illas iam attenuatas spargendo desuper Solis radios quorum lumine compleantur sublunaria etiam usque ad *ipsas maris radices*, & profunditates. Cum hoc facit lectio Symmachi; *Et expandit super eam lumen suum*. Augustin. *Ecce fundit super omnia lumen suum* Sed non cohæret hoc cum descriptione tempestatis. Vatablus, quod doceat modum, quo nubes generentur, nimirum extendendo radios solares super mare, & eliciendo vapores; ii enim, qui e mari excitantur, propria sunt pluviæ materia, ut ipse Aristot. docet, 1. Meteor. Sed hic non tam de generatione aut materia futuræ pluviæ, quam de ipsa iam pluvia, & tempestate coactus sermo est Alii, quod cum nubes ex parte inferiori atræ sint, at ex superiori illuminentur a Sole Sed quid ea collustratio nubium, quam non videmus, afferet nobis spectandum, & admirandum? Quarto Nicetas in Catena legens, *Super ipsum extendit latitiam*; testatur quoque alia exemplaria pro, *latitiam*, habere *Arcum* ipse intelligendum vult de Arcu cælesti, qui fit ex repercussu cælestis luminis in nube rorida, cuius aspectus est iucundissimus mortalibus, propter Divinum promissum de non perdenda iterum terra eluvione, & cohærebit quidem hic sensus cum tempestate quæ hactenus descripta est; nam solet Iris pluvias ulteriores prænuntiare, ut doceot Philosophi. Quare mirabile est tempore pluvio nimium tristi, & impedito repente exhilarari mortales Iridis conspectu super omnia meteora pulcherrimæ, nam;

Symmac. August. Vatabl. Arist. Caietan. Nicetas. Arcus cælestis. Iris prænuntians pluvias. Virg. 4. Æneid. Ovid. 1. Met.

Mille trahit varios adverso Sole colores

Nuntia Iunonis varios induta colores;

Huic exponendi rationi nihil magnum habeo, quod obiiciam; quam non videi bene congruentem cum ipsa tempestate, nam hæc tunc, cum apparet Iris, mitescit, & serenat.

Nubium cum Sole concurrentium prognosticum. Plin. lib. 18. c. 35.

Quarto ergo, significare ne voluerit Eliu mirabiles in tempestatis generatione, & prænuntiatione nubium cum Sole concursus, accessus, recessus? *Nam si nubes Solem circumcludant, quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempestas erit. Si in exortum rubescant, maxima ostendetur tempestas Si Sol in exortum longe radios per nubes porriget, & medius erit inanis, pluviam significabit.* Denique quid in tempestate sapientibus naturæ scrutatoribus, non significant nubes desuper elperfæ lumine? At his omnibus expositionibus, commune illud vitium est, quod cum secunda parte de *radicibus montium operiendis* non cohæret.

7

Latini Interpretis defensio, & elucidatio. Plin lib. 2 c. 43.

Sed tandem præluxit reliquis omnibus interpretationibus lectio simul, & interpretatio Interpretis Latini, qui *lumen* hoc ad fulgurationem, & fulminationem retulit; quippe mirabile est, *coruscantibus nubium ictibus, accensam spiritam elidi scintillantibus fulgetris*. Dixi peculiaria quædam de fulguribus, & fulminibus supra c 28. supra id vers 13. *Obstetricante manum eius eductus est coluber tortuosus*. Unde, quæ ad hanc rem pertineot, petenda.

LXX. אור *Septuaginta permutantes* ועמוד

Nunc tantum indicanda lectio Septuaginta Vaticana. nam pro *lumine*, aut, *fulgure*, habent: *Edo, & radices maris contexit.* reliquerunt profecto vocem Hebræam, & dixerunt, *Edo*, quasi *Oro*: *Or* enim Hebræis lumen est. Frequenter autem propter similitudinem *Res*, &, *Daleth*, alterum pro altero supposuerunt Septuaginta, quod hic quoque contigit. nisi forte legerunt, *Ed*, (quod certius existimo) indeque dixerunt, *Edo*, quod est *nubes*, vapor, afflictio, ut supra diximus, statimque explicabimus.

שרש

Cardinẽ, & radices maris varia interpretatio. Vatabl. Nicetas. D. Thom. Nicol. Dionys. Astunica.

Cardines quoque maris operiet. Proprie sunt in Habr. *Radices maris* Quæ sint autem *radices maris* quibus incumbat nubium operculum, varia interpretatio. Vatablus intelligit *superficiem maris, quam appellat radicem propter fluctus vagos, qui in diversa scinduntur more radicis*. Quis hoc sibi persuadeat! Nicetas ait, significari *fundamenta maris operta*. idest, *occultata fuisse, cum nemo intelligat, a quonam mare portetur*. D. Th. & Nicolaus, *Extremitates maris*; nam videtur mare intra nubes inclusum. Dionys. *Littora*, ad quæ interdum pertingunt cælestes nubes Alii, extremas maris profunditates, quæ cælestis luminis participes sunt. Alii per *Radices maris*, totum ipsum mare radicitus, quod dicatur *operiri nubibus*, quod cælesti lumine percussum, nubium similitudinem repræsentet Sed quam longe hæc abiunt à tempestate! Illud proximius, quod *Montes* dicantur *radices maris*, quibus magna ex parte vis maris, & fluctuum incumbere, & allidi videtur, & in illis revolui. *Operiuntur* igitur *nubibus illi Cardines* in ingentibus tempestatibus, fluctibus maris concitatissimis asperguntur; cælitus, quoque tanguntur fulminibus, & coruscant fulguribus Sed illud tandem quod *radices, & cardines maris*, sint montes, ratione iam indicata Qua ratione Ionas demersus conquerebatur, *se ad extrema montium descendisse, & terræ vectibus* (montibus ipsis, quibus à terra arcetur mare) *conclusum*. *Operiantur* vero *nubibus* ad ingentis tempestatis significationem. Sic observat Plinius inter alia tempestatum Prognostica, *Nubes in cacuminibus montium considentes*. Illud tandem non ineptum, quod *radices maris*, &, ut noster dixit, *cardines*, sint extremitates maris, rursus hæc pro ipso mari ponantur, nam mare tanquam extremo termino terra limitatur. Sic appellat David *maris extrema*. Psalm. 138. 9. & *extremitates terræ* sunt ipsum mare, à quo dicitur Deus *vocare*, aut *elevare nubes*, Ierem. 10 13 & cap. 51. 16 Psal. 134 7. Quod ipsum exponitur Amos 5. 8. *Vocat aquas maris*. Ait igitur; Cum Deus nubes elevet è mari, rursus ad mare redeunt, & nubibus, pluviisque in illud influentibus, instauratur, & renovatur, quod ablatum illi per vapores fuerat.

Montes cur maris radices. Ioan. 2 7. Cacumina montium operta nubibus, tempestatis prænuntium. Radicum maris idonea expositio. Extremitas terræ pro mari.

Vers.

Verſ. XXXI. Per hæc enim judicat popolos, & dat eſcas multis mortalibus.

1 *Deus enim ratione diſpenſans tempeſtates* iudicare, *in bonum, & in malum.*

2 *Deus è nubibus tanquam è Tribunali iudicans. Miniſtri adſtantes venti, fulmina. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*

1 *Deus cum ratione, et iudicio efficiens meteoras impreſſiones. Iudicare in bonum.*

JAm hæc omnia, quæ de divinæ potentiæ effectis diſſeruit Eliu ad ſuam rem applicat, ideſt, non ſolum ad proponendam Dei maieſtatem, & potentiam, ſed etiam ad iuſtitiam, & providentiam *Per hæc* pluvias, nubes, tonitrua, ſulmina, tempeſtates denique horrificas, & per alia id genus naturæ opera, *iudicat*, curat, proſpicit, oſtendit ſe iudicare, curare mortalium res; iudicio, & ratione cum hominibus agere, rationem exigere. Videntur hæc omnia claudi in originali verbo *iudicandi*. Sed cohærebit utraque ſententiæ pars, ſi ex partibus oppoſitis componatur. Ergo *iudicare* erit condemnare ſupplicio, & pœna afficere, ut etiam Nicetas interpretatur: *His*, inquit, *rebus quoſdam ſupplicio quoſdam vero præmio, & beneficiis afficit* Impios itaq; obruit pluvia, grandine, pruina, gelu exurit; tonitru territat; ſulmine exanimat. At his ipſis rebus locupletat probos viros. *Dans tempora fructifera; implens cibo, & lætitia corda eorum*; *implens*, inquam, atque etiam cumulans: quod enim hic dicitur *multis mortalibus*, in Hebræo eſt, *ad multitudinem*, ſive ad copiam & abundantiam, ſive, ut Symmachus dixit, *Præbebit eſcam copioſam*. Quare cum nubes ſint ſubſellia Dei iudicantis, ut nuper dicebamus, eleganter nunc ſubiungitur, tunc vel maxime, cum Deus ſe præſentem exhibet in nubibus, cum pluit, tonat, fulminat, *iudicare populos*. Cumque è nubibus ius dicit, & ſententiam pronuntiat, adſunt ſtatim iudicii, ſententiæque exequendæ adminiſtri, venti, fulgura, & fulmina. Sicut ait David; *Qui ponis nubem aſcenſum tuum. quo*, ut inquit Theodoretus, *providentiam uſque penetrantem declaravit; qui enim ſtat ſupra ventos, & nubes, utilitatem, aut incommoditatem, quæ hinc producitur, opportune largitur*, & ſtatim; *Facis Angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem urentem*. Divini enim iudicii, atque ſententiæ, venti, & fulmina, perlatores, & exequutores ſunt. Ideo apud Eccleſiaſticum 43. 3. dicitur, *Imperio ſuo acceleravit nivem* (urget enim mortales Deus immiſſis pruinis: imperat, inſtatque nivi, ut deſcendat ad homines) *& accelerat coruſcatione iudicii ſui*, fulgura etiam cum ingenti celeritate illius mandata, & ſententiam perferunt, ſunt enim miniſtri *iudicii ſui*; *nam per hæc iudicat populos*) *propterea aperti ſunt theſauri, & evolaverunt nebulæ, ſicut aves*. Videntur, inquit, *nubes* ad nutum divinum paratæ, ut cum primum imperaverit, non aliter accelerent gradum, quam aves è carceribus emiſſæ; nam hæ etiam præſertim *columbæ*, ut aliquando diximus, Regum, & Imperatorum mandata, & nuntia perferebant. Sic ſane, & nubes, & nebulæ, & meteora, quæ cū mandatis ad nos è ſuperna regione mittit Deus.

רדן

Cohærentior interpretatio. Nicetas. Iudicare in malis. Act. 14. 17 Symmac.

2 *Deus è nubibus tanquam è tribunali iudicans. Pſ. 103. 3 Teodoret. Deus eſſe ſuper nubes iudicat, illas providentia ſubeſſe.*

Verſ. XXXII In manibus abſcondit lucem, & præcipit ei, ut rurſus adveniat.

Verſ XXXIII. Aonuntiat de ea amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam poſſit aſcendare.

1 *Sententiæ obſcuritas, Varia lectio.*

2 *Quatuor interpretādi rationes Meteorologicæ.*

3. *Quinta & ſexta expoſitio moralis.* Lux *præmium.* Tenebræ, *ſupplicium.*

4 *Beatitudo,* Lux. *Illuſtratus Eccleſiaſticus. Lux Divinæ Gloriæ Symbolum, diſcernit iuſtos ab improbis.*

5 *Inimica Solis luce continetur ferme univerſitas creaturarum. Solis elogium. Ad Divinam lucem omnia reducit.*

6 *Deus in corpore luminoſo apparens Moyſi. Illuſtratus Ezechiel.*

1 *Sententiæ obſcuritas*

LOcus hic illuſtris ſane eſt, non tam lumine, & claritate, quam obſcuritate, & tenebris; & quod in rebus obſcuris accidit, multis ſcatet, ſed incertis interpretationibus Quas neque inutiliter colligemus, neque facile optimam eligemus: incerta enim omnino eſt illa germana, & ſimplex. Ergo lectori tres interpretandi rationes Meteorologicas proponemus; Phyſicam, & naturalem unam; duas Tropologicas; Anagogicam unam. Cum vero Tropologiam, aut Anagogiam nomino, materiam tantum nomino, non diſcrimin à ſenſu literali; nam procul dubio primus, & literalis ſenſus inter has omnes explicationes deliteſcit.

Varia lect.

Proponenda primum, ſed leviter Hebræa, & Græca lectio, non valde à Latina diſcrepantes, ſed quibus tanquam fundamentis aliorum interpretationes erigantur. Sic igitur ex Hebræo, *Super manus*, aut *ſuper nubes operuit lucem, & præcipit ſuper eam occurrenti*, aut, *rurſus advenienti. Annuntiabit ſuper eum amico poſſeſſionem, ad aſcendendum* harum vero lectionum poſt enarratas interpretum ſententias, rationem ſingulatim reddemus inferius. Eadem fere eſt Græca: ſed nonnihil variata conſtructione; *In manibus contexit lumen, & mandavit de ea in occurrenti. Annuntiabit de eo amicum ſuum, Dominus poſſeſſio, & de iniuſtitia.*

a *Prima expoſitio ratio Meteorologi*

Prima igitur interpretandi ratio, ut adhuc in materia Meteorologica nubifera verſetur, & hac quaſi clauſula muniat totam de nubibus orationem; Tantæ Deus Potentiæ eſt, ut *manibus*, virtute, & potentia *abſcondat*, operiat, & contegat lucem Solis, & maximum illum, & ſplendidiſſimum ignem quaſi oppoſita manu, ſic oppoſita, & offuſa nube obſcuret, & involuat: rurſus pro ſua potentia, & præcepto diſiciat nubes, & redivivum reſtituat Solem mundo, atque luce ipſa faciat ſpem ſuis amicis, & Providentiæ ſuæ cultoribus fore, ut tum ex opportuno imbre, tum ex luminis efficientia, & ſalutari calore fruges coaleſcant, foveantur, & proveniant in magna ubertate; ſicque ipſi ad uberrimorum fructuum, & bonorum poſſeſſionem pervenire poſſint. Cohæret hæc exponendi ratio, cum illo iudicio ſupplicii, & præmii, quod præcedente verſiculo propoſitum eſt.

Secunda expoſitio de fulminum generatione. Vatabl. Tyg. Oſor.

Secundo. Vatabl. Tygur. & aliorum, qui hos frequenter imitantur, ut res hæc pertineat ad generationem fulminum: nam non videbatur res tam mirabilis contemnenda in deſcriptione tempeſtatis. Tygur. *Nubibus includit exhalationem igneam, eique præcipit, ut tendat contra occurrentem vaporem, nuntiatque illi ſocia eius, quod indignetur vapori aſcendenti*. Datur videlicet more poetico perſona his rebus inanimatis, nubibus, vapori, exhalationi, fulmini, tonitruo, & fragori nubium ſciſſarum, totaque res fulminum repræſentatur ſub translatione duorum fortiſſimorum ducum prælium committentium, in hanc ſententiam; Auctor naturæ *abſcondit lucem*, id eſt, *educit calorem, & vaporem ſiccum, & calidum, unde ſunt fulgura*; & claudit ſub nube: tunc Deus præcipit, ut ei vapori occurrat alia exhalatio frigida, & impellatur, donec inflammata rumpat nubem. Sic videtur exhalatio calida annuntiare amico, id eſt, confortare ſeſe, quaſi ingenti voce poſtulans opem, & indignari, quaſi aſcendens, & nitens adverſus exhalationem humidam, ut illam ſuperet. Hęc fere mens Vatabli.

Generatio, & eruptio fulminum inſtar prælii. Vatabl.

Tertia expoſitio de nubiū congregatione.

Tertia, Caietani Meteorologica quoque ſed non de fulmine, verum adhuc de nubium generatione, & conglomeratione; Nubibus quippe imperat Deus, tanquam obſequentiſſimis famulis, ad heri ſui præceptum in aliquem præſcriptum locum ſibi obviam concurrentibus, in hunc videlicet modum. Cum nubibus *abſcondit*, & occultat lumen Solis, præcipit uni nubi, ut adveniens obviam alteri, adhæreat priori: & ſic nuntiat nubes una alteri ſociæ ſimili advenienti poſſeſſionem, & acquiſitionem fieri vaporum aſcendentium, & concreſcentium ad locum, ubi nubes generantur: ſic nubes nubem advocat & invitat ad aſcenſum in *Æthera*, ac ſecum videntur vapores excitatos evehere

Quarta interpretatio de viciſſitudine Lucis.

Quarta interpretatio eſt Græcorum, ut ſermo ſit de dierum, ac noctium viciſſitudine; Poſtquam enim noctu lumen occultavit, quaſi oppoſita manu, *præcipit Soli*, & diei, ut *adveniat*; aut præcipit nocti, ut occurrat Soli cadenti. quarum rerum ſublimium, quæ Divinæ & voluntati, & poteſtati, tanquam propria, & peculiaris *poſſeſſio ſubiecta ſunt, cognitionem amicis ſuis impartitur*.

3

Quinta expositio de pluviis immissis propter impietatē.

Si vero referamus non jam ad rem Meteorologicam, & Physicam, sed ad id, quod proxime præcesserat Divinæ Justitiæ, & Providentiæ laudem, *per hæc enim iudicat populos, &c.* tres item alii sensus conficiuntur à Latinis. Ergo quinto, Deus *in manibus* nostris; idest, propter nostra opera si prava sint, abscondit lucem Deus, & cœli serenam faciem mortalibus eripit; noxios, perpetuosque imbres, & sævas tempestates immittit. Qua de re suos amicos admonet, ut sibi occurrant, & obviam adveniant orando, ut placatior fiat, & serenum post tempestatem faciat: lucemque, cuius ipse est ditissimus, impertiatur mortalibus, cuius obtinendi spem ipse suis amicis non dubiam facit.

Sexta expositio de præmio laborum de. positio apud Deū. Lux, felicitas.

Sexto, Deus supremus arbiter humanarum rerum *in manibus suis*, & in sua virtute, & Providentia *lucem*, præmiaque continet piorum, tum etiam improborum supplicia. *Si manum aperiat*, bona, lucemque iucundissimam elargitur; si comprimat, *abscondit lucem*, bonaque omnia eripit; pro sua iterum potentia iubet, ut *nova lux oriatur*, *gaudium & tripudium*. his iam rebus, id est, præmiorum, & munerum, atque suppliciorum etiam vicissitudinibus, ad suam amicitiam excitat mortales, & spem illis inicit fore, ut ad bonorum omnium possessionem Deo propitio atque benevolente *ascendere possint*.

4

Septimus explicatus anagogicus de Luce Dei, & beatorum.

Septimus tandem explicatus, & is anagogicus; Cum de *luce*, quæ tot tamque varias vicissitudines habet, disputarit Eliu, atque de nubibus, quæ nunc nobis solem eripiunt, nunc recedentes, & evanescentes eundem nobis restituunt, & cum in universum de lucis ac tenebrarum vicissitudine disseruisset, opportunitate, & rei similitudine excitatus, ad Deum, qui lucem habitat, inaccessibilem mente, cogitatione, & oratione effertur; Asseritque Deum proposita huius *lucis* divinæ vicissitudine cum tenebris & pugna cum obscurissimis nubibus, quasi nuntio quodam misso ad suos amicos, illos admonere, Thesauros habere apud se inexhaustos inextinguibilis lucis, nunquam obnubilandæ, nunquam cum tenebris commutandæ; lucem illam non *oriri super bonos, & malos, & super iustos, & iniustos*: sed solis iustis, atque amicis affulgere: de ea enim Scriptum est; *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia:* Hac luce compleri civitatē supernam immortalium civium; *Non enim indiget Sole, lucerna enim eius est* Deus ipse: Hanc ipsam lucem esse, quæ immortales spiritus, cum transformantur *à claritate in claritatem*, in eandem quasi lucis imaginem *transformat*; & sicut stellæ videntur esse quædam exiguæ Solis imagines, ita sanctos, & beatos omnes super lucentis Solis imagines futuros *fulgentes tanquam stellas in perpetuas æternitates*. Hæc amicis suis nuntiat Deus per internuntios huius visibilis, deficientisque lucis radios, Sicuti Sapiens scripsit; *Sol in aspectu annuntians in exitu*. Quid, inquam, annuntiat exoriens Sol? quidam putant annuntiari ab illo *lucem*. Sed frigide, quid enim annuntiari indiget, quod videtur? illud verius, *Annuntiare Gloriam Dei*, quam *Cæli* quoque *Enarrant*. Sed quid existimas annuntiari à Sole exoriente *Dei Gloriam*, quam esse illum Dominum, & Regem gloriæ? idest in Solis imagine, & lucis splendore, *annunciare Deum suis amicis*, lucem esse ipsam Dei possessionem, atque Thesauros. Habet profecto ille *thesauros grandinis, nivis, pluviæ, ventorum*; habet præterea reconditos in terræ visceribus thesauros alios auri gemmarum; ex illis depromit, quibus terram locupletat; ex his, quibus ventrem, & famem mortalium adimpleat: denique *impleta est terra possessione illius*. Sed hæc non sunt propria, & peculiaris *Dei possessio*, ut quæ omnibus communis sit; *Luce* tantum continentur illius peculiares thesauri, & opes, de quibus *suis* tantum *amicis annuntiat*, communicat, ex quibus suos amicos ab inimicis discernit; ut illi *limpido illuminentur lumine, & ubicumque habitent, lux sit; at isti, vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti horrende paveant, & admiratione nimia perturbentur*.

Thesauri lucis reposita apud Deū suis iustis.

Mat. 5. 45.

Ps. 96. 11.

Apoc. 21. 23.

2. Cor. 3. 9.

Dan. 12. 3.

Eccl. 44. 2.

Psal. 18. 1.

Lux gloriæ divinæ symbolū.

Iob. 38. 22.

Psal. 103. 1.

Sap. 17. 20.

Exod. 10. 23.

5

Solis divitia, Lux.

Ergo sciendum, quod si *Solis* divitias (quis enim dubitet esse creaturarum inanimatarum, sicut illustrissimam, ita omnium commoditatum, & bonorum ad mortalium vitam opulentissimam) si illius, inquam, opes explicare vellemus, certe diceremus illius universam possessionē esse *lucem* in illorū præsertim sententia, qui omnem Solis efficientiam, omnemque vim agendi in solo lumine constituunt. Quare in Solis lumine continetur temporum vicissitudo: fructuum proventus; animalium, atque plantarum vita; terræ species & pulchritudo; æris varietates, forma colorum; terræ metalla, & lapides pretiosi: Maris gemmæ, & uniones; Stellarum species; Lunæ varietates, Meteororum generationes mirabiles: *Cæli* (ut Plinius dixit) *lætitia, humani animi serenitas.* Denique non modo temporum, sed terrarum, syderumque etiam ipsorum regimen, ductusque certissimus, & indefatigabilis Id quod Dionysius videtur significasse cum de *luce* ad divinæ bonitatis thesauros relata differit, de Divin. nom. c. 4. *Clara* (inquit) *expressaque divinitatis imago est magnus hic Sol, totus lucens, ac semper splendidus, omnibus etiam, quæ eius lucem capere possunt, collucet: habetque lumen per omnia diffusum, sursum, & deorsum, ac si quid est, quod eo non participet id eius luminis tenuitati, aut parvitati, non est tribuendum, sed iis, quæ quia apta non sunt ad capiendum lumen, ad illud capiendum non explicantur. Itaque illius radius immensa splendoris magnitudine penetrat, ad vitam excitat, alit, auget, absolvit, purgat, renovat: ac lumen mensura est, atque numerus horarum dierum, totiusque nostri temporis colligit, convertitque ad se omnia, quæ videntur, quæ moventur, quæ illustrantur, quæ calescunt, & uno nomine, ea, quæ ab eius splendore continentur: itaque* ἥλιος*, id est, Sol dicitur, quod omnia* ἀολλῆ ποιεῖ*, idest, congreget, colligatque dispersa, eaque omnia eum expectant, quæ sensu percipiuntur, aut quod cernere cupiant, aut sentire, illustrari, calescere, omninoque contineri a lumine.* Sic ad spiritualem summi boni lucem revocat omnia, quæ creaturæ sive rationales, sive irrationales participant, & quasi divinitatis thesauros omnes in uno lucis nomine contineri docet; quasi sola *Lux possessio illius sit*, ad illam omnia *congregat colligitque* dispersa.

In unica Solis luce universitas rerum contenta.

Plin. lib. 2. c. 6.

Dionys. de divin. nomin. Solis elogium.

Ad divinā lucem omnia revocantur.

6

Qualis Deus visus.

Quare cum aliquando videndæ divinitatis desiderio inflammatus, petiisset Moyses, *Ostende mihi faciem tuam*; responsum accepit, Ego *Ostendam tibi omne bonum*; idest, omnis boni, omniumque mearum divitiarum, atque possessionis speciem quandam tuis oculis obiiciam. Obiecit autem Deus corpus quoddam splendidissimum, neque eam partem obiecit, quæ nimio splendore illius oculos perstringeret, aut ulla molestia afficeret: sed posteriorem, cuius lumen esset ita humanis oculis attemperatum, ut simul oculos atque animum incredibili voluptate compleret. *Annuntiavit* igitur tunc *Deus suo amico, quod lux possessio eius sit, & ad eam posset ascendere*, Quare cum ascendit in montem ex consortio sermonis Dei, splenduit totus, & corruscavit Moyses, *ita ut non possent in illum intendere filii Israel, propter gloriam vultus eius*. Cum vero ingentibus suis donis locupletat suos amicos; non solum servos, & famulos, uti erat Moyses; vult illos esse atque effici *Lucem mundi*; non enim habet aliquid pretiosius aut melius, quo illos exornet. Cum suam sponsam Regalibus; iisdemque divinis vestimentis condecorat, *luminibus* totam convestit, *Sole amicit*, *Lunam illius pedibus subiicit*, *duodecimque* splendidissimorum astrorum cœlestium, *coronam* illius capiti imponit. Et vero quam aliam Stolam ille sumit, quam lucem? *Amictus* videlicet *lumine sicut vestimento*. Cum sua subsellia Divino apparatu constitui vult ante mortalium oculos *nubes lucida* explicatur, quæ suo splendore præstingat nostros oculos, & veluti excæcatos obumbret. Cum *curru* vehitur illius *gloria*, quadrigis utitur totis collucentibus, & *scintillantibus*. Quid enim existimas, aliud fuisse illos *oculos* Cherubinorum, quibus *pleni erant ante, & retro, quam scintilla, quasi aspectus æris candentis? universus vero illorum aspectus lampadarum, & visio discurrens in medio animalium splendor ignis, & de igne fulgur.* Quod si splendor ille supremis nubibus utitur, nunc sane Arcum efficit; ut lumine reflexo in nubibus, omnem suam *possessionem in luce* demonstret. Denique cum speciem regni, magnificentiæque suæ ostentat hominibus, homo factus, *resplendet facies eius ut Sol*, vesti,

Vide Abulen. q. 19. 20. 21. in Exod.

2. Cor. 3. 7.

Mat. 5. 14.

Apoc. 12. 1.

Ps. 103. 2.

Mat. 17. 5.

Ezech. 1. 10.

Matt. 17.

5. Marc. 9. 2. Luc. 9. 28. ftimenta autem eius lumine tota perfula *fiunt albs ficut nix*; atque eo oftenrat, ut certam fpem iniiciat, mortalitatis tenebris circumfufis mortalibus, *poſſe ad illius claritatem, & montem luminum cum illo aſcendere*.

Iam, ut hoc verbo claudam, cum audis *tenebras*, omnia mala intellige, cum audis *lumen*, omnia bona concipe. Dei *poſſeſſio lux eſt*, ideſt, Omnium eſt bonorum aggregatione perfectus.

Verſ XXXII. In manibus, &c.

Verſ. XXXIII. Annuntiat, &c.

7 *Germana lectio.*
8 *Nomen manus, & nubis an ab eadem radice. Illuſtratus Samuel, Moyſes, & Ieremias.*
9 Aduenire *quid proprie.*
10 *Varia conſtructio. Græcorum Interpretatio. Societas, & fraternitas tributa rebus inanimatis.*
11 *Vulgata defenſio. Non ſemper* Naſus *pro ira.*

7 IAm nunc ad ſingularia huius ſententiæ, & varietatem lectionum, atque vocum accedendum: quæ varietati interpretationum aditum patefecerunt ampliſſimum: *In manibus* Mirabilis eſt illa Gregorii lectio, *Gregor.* *Immanibus abſcondit lucem; Immanes* (inquit) *ſunt, qui ſe elatis cogitationibus extullunt: ſed his immanibus lux abſconditur, quia ſuperbientibus veritatis cognitio denegatur.* Contraxit eandem lectionis maculam Nicolaus, & Hugo; præterea nemo, nam illam agnoſcunt omnes, quæ eſt præ *manibus*, & quam Græci cum Latinis habent.

8 At Hebræi *manus* non inveniunt; *nubes* tantum vident: diſcrimen ex eo natum quod *Caph*, quæ eſt vola manus, & per ſynedochen tota ipſa manus, volunt etiam *nubem* ſignificare. ſed quam analogiæ ratione, nunc quæramus. *Caphaph*, quidem eſt *curvare*, *incurvare*; inde *Caph*, manus, vel pugillus, aut vola, & curvatura manus. tum etiam planta pedis, aut media illa pars, vertitur ab Interprete Latino *manus*, *pugillus*, *veſtigium*, Hebræi ergo volunt *nubem*, præſertim parvulam, habere ſimilitudinem volæ *manus*, quare & volunt fumi pro *nube*; ſicut dictum eſt 3. Reg. 18. 44. *Nubecula parva quaſi veſtigium hominis*. Quod ex Hebræo poteſt legi indifferenter ad manum vel pedem; *quaſi vola hominis* Sed hæc analogia non uſquequaque vera eſt, cum non ſemper tempeſtas, aut pluvia, initium fumant ex nubecula parva, neque videantur nubes curvitatem manus aut pedis humani repræſentare.

כפף *Idẽ nomẽ manus atque nubis.* *Quomodo Dextera ſua protexerit faciem Moyſi.* *Pagnin.*

Confirmare tamen ſecundo nititur Pagninus hanc *manus*, & *nubis* analogiam ex illo Exod 33 *Protegam te dextera mea, donec tranſeam*, Ubi perinde id eſſe putat, ac ſi dixiſſet; *protegam te nube mea*; quod non videtur alienum ab eo loco, Nam ſi corporali ſpecie tranſiturus erat Deus coram Moyſe; quam ratione deberet *dextera ſua tegere* illius faciem? ergo opportunius videbatur, ut oppoſita nube prohiberet conſpectum, & ſpeciem corporis luminoſi tranſeuntis. Sed eſto dicamus illam *Dei dexteram*, fuiſſe nubem aliquam Dei potentia effectam, ut Abulenſis aſſerit eo loco q. 19 non ideo conſequitur, ut nomen originale *manus*, ſignificare debeat, aut poſſit *nubem*: ſed tantum dexteram, aut manum, ideſt, quidquid Dei virtute, & potentia mirabiliter efficitur. *Abulẽſis.*

Tertio ubi legimus Thre. 3 14. *Levemus corda noſtra cum manibus*, Hebræi legunt: *Levemus corda noſtra ad nubes*. Sed incommode, & invite. Ergo illa eſt vera, & germana lectio; *in manibus*. Quod vero Regia hoc loco legit: *Super devexa operuit lucem* videtur reſpexiſſe ad ſuperiorem faciem nubium convexam, quæ lumen Solis excipit; eademque illud nobis occultat. Sed quidem radix *Caphab*, nihil niſi curvum, aut concavum ſignificat; devexum, aut declive nequaquam *Parum commoda tranſlatio Regia.*

9 *Et præcipit ei, ut rurſus adveniat.* Proprie ex verbo legitur in Hebræo: *Præcipit ſuper eam in obviante*, ſive ut Septuag. *In occurrenti* à verbo *Pagagh*, quod eſt occurrere, & obviare, & ad *Orationem* ſolet pertinere, ut indicavimus in quinta Interpretatione; tum etiam ad contrarietatem, & reſiſtentiam rerum contra ſe mutuo pugnantium, quod reſpiciebat ſecunda Vatabli expoſitio, atque id ipſum indicavit Auguſt. lectio; *Mandavit de eo in contrariam*. *LXX. Advenire.* *Auguſt. Varia conſtructio.*

Annuntiat de ea amico ſuo. Hebræa conſtructio indifferens eſt ad varias etiam Latinas conſtructiones, *Annuntiat amica*; vel *annuntiat amicas*, vel *ſocias*, vel cum Septuaginta, *Annuntiabit de eo amicum ſuum*. Sed prima conſtructio, quam Latinus Interpres elegit, congruentior eſt, & nonnullis probata, ut Caietano. Quod vero illæ res inanimatæ dicantur amicæ, & ſociæ inter ſe, non eſt præter conſuetudinem Scripturarum: nam res ſimiles, & compares vocare ſolent non ſolum amicas, aut ſocias, ſed etiam ſorores; ut cortinæ, quæ *conſociabantur*, ideſt, nectebantur, Exod 26. 3. Quare non repugnat, quod vapor diceretur amicus, & ſocius alterius vaporis; & nubes comparis ſocia, atque adeo ſoror, ut volebat tertia Caietani interpretatio. *LXX.* *Rebus inanimatis tributa amicitia, & fraternitas. Cortinæ Sorores appellatæ. Caietan.*

At illud valde arduum, & difficile, quod nitebatur ſecunda Vatabli interpretatio; velle amicitiam conſtituere inter nubem, & fulgur, atque exhalationem fulminarem: quæ non magis coibunt in unam ſocietatem, quam ignis, & aqua. *Vatabl.*

10 Sed duplex præterea non prætermittendus ſenſus indicatus à Græco Scholiaſte, Prior, ut cum interrogatione legamus, in hanc ſententiam; Numquid de huius rei affectione, aut cum altero deliberat Deus, aut vero communicat? vel, ut Chryſoſt ait: *Numquid Deus de ſua poſſeſſione cum aliquo communicavit, de ratione quemadmodum exardeſcat, & animadvertat in facinoroſos?* Poſterior, qui cum Septuaginta, & Symmacho, & cum noſtra lectione convenit, ut aſſerat, *Deum harum rerum cognitionem ſuis amicis compartiri*. *Duplex Græcorũ expoſitio. Nicetas. Chryſoſt.*

11 *Quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam poſſit aſcendere*. Quia in Hebræo ea verbo habetur; *Poſſeſſio*, vel *acquiſitio faciei*, aut *naſi* exiſtimant pertinere ad indignationem, & excandeſcentiam, quæ facile proditur, & naſo fumat: quare Symmachus legit, *Zelus de iniuſtitia* quod Chryſoſtom. interpretatur *Dei excandeſcentiam, & animadverſionem in iniuſtos*, aut etiam quod Deus, *Annuntiabit amicis ſuis, ut illius Sapientia poſſeſſionem, non item qua iniuſta ſunt, conſequantur* Auguſt interpretatur. *Dei poſſeſſionem contra eos, qui aſcendere aiuntur*. Alii Hebraizantes, quod indignetur, vel *iraſcatur* exhalatio calida contra vaporem aſcendentem. Sed in ſententia, & verbis tanta obſcuritate ambiguis, potuit ſumere Interpres illam primam vocem per ſe, ut ſit id, quod Deus annuntiat; *poſſeſſio* ſupple mea eſt *lux*, quam abſcondo, quam profero. Rurſus vocem aliam *naſi*, aut *faciei*, non ſumpſit metaphorice, pro ira, & indignatione, ſed proprie pro facie, & parte anteriori, verſus quam progredimur; quare dixit *ad eam aſcendare*, quaſi facie ad illam converſa; quod & ſententiam habet congruentem, & ſenſum ſublimem; ut in ultima exponendi ratione oſtendemus. *Naſus nõ ſemper ad iram. Symmac. Chryſoſt. Auguſt. Vatabl. Tigur.* *Naſus, et & facies proprie.*

CAPUT TRENTESIMUMSEPTIMUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Perſtat Elius in enarrandis mirabilibus naturæ effectis, præſertim meteoris, ad Dei Sapientiæ, Potentiæ, Iuſtitiæ, confirmationem; & ad humanæ audaciæ temeritatem comprimendam.

1. SUper hoc expavit cor meum & emotum eſt de loco ſuo. 2. Audite auditionem in terrore vocis eius.
3. Subter omnes cœlos ipſe conſiderat, 4. Poſt eum rugiet ſonitus; tonabit voce magnitudinis
ſuæ,

suæ, & non investigabantur, cum audita fuerit vox eius. 5. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter; qui facit magna & inscrutabilia. 6. Qui præcipit nivi, ut descendat in terram; & hyemis pluviis, & imbri fortitudinis suæ. 7. Qui in manu omnium hominum signat; ut noverint singuli opera sua: 8. Ingredietur bestia latibulum, & in antro suo morabitur. 9. Ab interioribus egredietur tempestas, & ab Arcturo frigus. 10. Flante Deo concrescit gelu; & rursum latissime funduntur aquæ. 11. Frumentum desiderat nubes; & nubes spargunt lumen suum. 12. Quæ lustrant per circuitum; quocumque eas voluntas Gubernantis duxerit, & ad omne, quod præceperit illis, super faciem orbis terrarum. 13. Nunc in una tribu, sive in terra sua, sive in quocunque loco misericordiæ suæ eas iusserit inveniri. 14. Ausculta hæc Job, sta, & considera mirabilia Dei. 15. Numquid scis, quando præcepit Deus pluviis, ut ostenderent lucem nubium eius. 16. Numquid nosti semitas nubium, magnas, & perfectas scientias? 17. Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra Austro? 18. Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi, quasi ære fusi sunt? 19. Ostende nobis, quid dicamus illi; nos enim involuimur tenebris. Quis narrabit ei, quæ loquor? etiam si loquutus fuerit homo, devorabit. 21. At nunc non vident lucem; subito aer cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas. 22. Ab Aquilone aurum venit, & ad Deum formidolosa laudatio. 23. Digne eum invenire non possumus; magnus fortitudine, & judicio, & justitia, & enarrari non potest. 24. Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur esse sapientes.

PARAPHRASIS

CAPITIS.

VERS. 1. QUid ni igitur pro ingenti admiratione, & rerum maximarum reverentia, & timore obstupescam; & ex rerum Divinarum contemplatione contremiscam; cum non possit mea mens in Dei Sapientiam aciem intendere? Magna vero dixi, dicam nunc maiora, ac maxime stupenda, ex quibus necesse sit ingentem Divinorum operum, atque illius Potentiæ admirationem concipi in animis auditorum; iisque illud ipsum, quod mihi, accidere: parum quippe abfuit, quin cor meum sedem suam relinqueret, & præ ingenti pavore aut concideret, aut emoveretur attonitum ingenti Divinæ vocis quasi tonitru perculsum.

VERS. 2. Maximam igitur attentionem à vobis exigo, quamvis res ipsa audientiam faciet; quippe est valde terrifica, & supra quam dici vel audiri posse videatur; vix enim videtur humanus auditus par existere audiendo, & percipiendo vehementissimo tonitruo, quod cum semel vestras aures impleverit, mentem & intelligentiam eriget ad Divinæ Potentiæ, & magnitudinis considerationem, nam externus ille sonitus vim audiendi animi tui aperiet, ut quæ à Deo sunt importata hominibus, contemplari possis. Quem enim non excitet Altitonantis fremitus, & vox plena terroris? Contemplare damna ob grandinem; vim imbrium nimiam; terræ squalores; frugum exitium; ferme enim his rebus loquitur Deus, terroremque infert; tum etiam Dei voces illas, cum videtur Cœlum graviter immurmurare, videlicet cum spiritum intra se clausere nubes; & in concavis partibus earum volutatus eas similem agit mugitibus sonum, raurum, & æqualem, & continuum; aut cum non globata dissolvitur nubes, & crepitantem spiritum, quo distenta fuerat cum ingenti fragore emittit, quo edito concidunt homines, & exanimantur. Denique multis aliis mirabilibus effectis, quæ in tempestate audiuntur, & cernuntur, loquitur mortalibus Deus, atq; potestatis, & sapientiæ suæ scientiam tradit, ut eum, qui ista fecit, metuamus.

VERS. 3. Atque hæc ut per partes tibi explicem, mirabile profecto est, cum Creatoris manus distorquet sub Cœlo fulgur, facit fulmen, dissolvit compactas nubes, colliquat in pluviam. Et cum ignis quidem natura sua in verticem surgat, cadere tamen Divinæ profecto virtutis indicium est. Deus itaque his rebus meteoris loquitur mortalibus, & suam potentiam denuntiat, ostenditque se non solum circa cardines Cæli perambulare, sed mortalium quoq; res, atque sublunaria omnia procurare: considerat, inquam, inferiorem hunc mundum cælestibus auxiliis indigere; & sive ad perficiendos & maturandos fructus, sive ad locupletandos homines sanctos, sive ad deterrendos, & percellendos impios, huiusmodi cælestibus auxiliis occurrendum esse, quorum generatio, & iactus incerta non sunt, & vaga, sed certo directa ad res mortalium ab ipso summo rerum conditore. Quid enim non cum summo iudicio, summoque consilio statuat Deus, cum res nostras attentissime consideret, ut qui non solum Cæli, sed sublunarium etiam imperium, ac ditionem sapientissime administret? Porro mirabilis est Deus, non solum cum tonat, & fulminat, sed etiam cum fulget, cum micat inter nubes cum momento complet nostrum hemisphærum repentinis fulgoribus. Quamvis quidem nusquam non reluceat illius providentia, quæ profecto usque ad ultimas terras manat. VERS. 4.

Inter alia vero Divinæ Sapientiæ, & Potentiæ opera, maximum terrificum, & plenum minarum, tonitruum est, quod post fulgurationem sequitur, quamvis lumen fulgurans prius ad nos deferatur incredibili celeritate. Ita vero universa natura obsequitur Conditori, ut illius voluntatem effectum consequatur, cunctaque illi morigerentur; & sive illum ad nos de Cælis descendentem hæc meteori præeant, sive ad cælestes redeuntem sedet, post eum comitentur, semper illius maiestatem terrificam nostris conspectibus abscondunt. Tonitru itaque Deus prosternit, & proculcat mortalium superbiam; obstupefacit gentes; & sua celsitudine atque maiestate abiectissimam nostram conditionem, editis huiusmodi magnificentissimis tonitruorum vocibus, quasi vituperio, & contumelia quadam prosequitur. Tunc sane Deus quasi Imperator fortissimus videtur horrifico tonitruo hortari, & incitare creaturas universas ad bellũ: It Cœlo clamor creaturarũ atq; turbarũ clãgor, cum sonant rugiuntque procellæ, nimbi, venti: interim Deus instar fortissimi ducis, vultu indignans, ore fremens, magnificum aliquod facinus meditatur. Mortales vero animo commoventur, & perturbantur, pallescunt, exalbescuntque, vident enim, atque sentiunt non posse humanis viribus neque tantam vim declinari, neque reprimi tonitruum quin statim post coruscationem fulguris mortalium aures deverberet, atque adeo nemo potest investigare aut percipere rationem, quemadmodum vox tonitrui efficiatur, neque certe scire, ubi nubes detonuerit, aut ubi fulmen ceciderit: præsertim cum ingenti tonitru perculsi mortalium animi inepti reddantur ad harum rerum cælestium considerationem, atque tot mirabilium, quæ summis igne efficiuntur, & nostra scientia, & nostra investigatione maiora. VERS. 5.

Is idem profecto, qui tonat, & fulgurat ad terrorem, & stuporem mortalium, efficit etiam alia non minus miranda naturæ opera. VERS. 6.

Indigent nimirum, ut existere possint, alia naturæ opera Dei verbo, atque præceptu. Inter quæ non ultima nix est. Ergo præcipit Conditor, ut statis ningat temporibus: alternis grandines. Sed tunc quot quantaque naturæ miracula, quot etiam in ingenti aliqua tempestate, & procellosa pluvia, densa, præcipiti, aut

in

in temporaneo, & spontaneo imbri, aut vero in verno, æstivo. Denique ille potens est tum suis temporibus salutarem, & copiosam hyemis pluviam, tum importunam, & nocentem terris affundere, rerum ac temporum pro sua sapientia variatis vicibus.

Vers. 7. Quippe Deus præpotens manum hominis continet, & humana omnia moderatur, & vel ad agendum incitat, vel ab operando retrahit. Videtur enim impresso rationis signo in hominum animis designasse etiam, & assignasse in illorum manibus, & operatrice facultate, quid quoque tempore agere deberent; cuius rei designatio conspici potest in ipsa manu hominis, quæ nunc otio mollescit, nunc vero assiduo labore obcallet: lineasque ac scissuras contrahit, quippe ex ipsarum manuum conspectu agnoscit homo, se natum esse ad omnes artes exercendas. Sed illas videtur naturæ conditor claudere, & obsignare quasi sigillo appresso, cum tempora imbrifero, & tempestuoso illas complicat, & impedit, ne possint exseri ad aliquid operis exercendum, præsertim ad agricolationem, quæ ex Cælo pendet, & temporibus accommodanda est, ut Cæli status permiserit. Tunc enim Deus adempta quasi operandi potestate, recludit sub tecto agricolas, ut ne possint quidem operarios suos, & rura invisere, & recognoscere: ut ipso experimento suadeat sibi homo nihil sine Deo posse: ex illo quidquid possit, pendere, juvari, impediri. Ideo tandem sunt Dei opera admirabilia, ideo frigus existit, & æstus, ideo minime æquabiles Cæli temperationes, ut nostræ infirmitatis conscii, modeste de nobis sentire discamus, de Divinis vero effectis magnificentissime.

Vers. 8. Vis autem aeris, hyemis, & terrificæ tempestatis cogit non solum homines intra tecta, sed præterea feras intra latibula. Pisces tunc ad imos recessus confugiunt: Aves apricis se nidis continent: quippe terror ingens non permittit ullum animal libere foris vagari. Tempestatum vero, & varietatum temporis efficiendarum reconditæ quoque, atque mirabiles causæ sunt; nam præter penetralia nubium, ex quibus tonitrua, & turbines depromuntur, sunt in Antartico Polo Stellæ efficacissimæ tempestatum, atque nimborum concitatrices, incitatricesque ventorum vehementissimorum; qui ex Australi parte, tanquam ex abditissimis claustris ruunt: nam huiusmodi cellariorum Deus est & promus, & condus: habet enim in promptu quidquid velit, neque aliud videntur expectare procellæ, & turbines, quam ut Deus illis aditum patefaciat, egressuris statim rapidissime. Qua in re mirabilis est natura, & vis tum Stellarum, tum ventorum Aquilonarium, qui post ingentes pluvias solent incumbere in terras, & disiectis nubibus Cælum expurgare. Quamquam etiam aliquando tempestas non solum ab Austro, sed etiam ab Aquilone efficiatur, diductis, expansisque nubibus. Ex qua temporis, & aeris varietate, & mutatione, magna etiam perturbatio effici solet; tum in intimis viscerum penetralibus, quæ frigore obrigent, tum in extremis corporis partibus, quæ magis, quam reliqua membra, frigora tentantur.

Vers. 9. Neque vero conditor est Dominus tantum, moderatorque ventorum, sed ipse genitor, inspiratorque, utpote ex cuius ore, & spiritu adflari videantur: nam qui vehementissimi sunt flatus, profecto Divini merito censeri debent; illi potissimum qui mirabili efficacitate convertunt humidam nubem in glaciem, & grandinem; Rursusque post quam concrevit gelu, & in immensos aggeres excrevit, obriguitque, quasi ex ære fusile, permutato rursus vento dispergitur latissime pruina minutissimis, infinitisque guttulis refertissima. Sicut autem collata est Aquiloni facultas efficiendi nives; ita profecto Auster potestatem obtinuit liquandi, atq; fundendi per campos spatiosissimos, per quos liquatæ nives ubertim rivis deducuntur.

Vers. 10 His omnibus cælestibus subsidiis, nubium præsertim beneficio, & ope, potest per se tellus arida pinguescere, atque selectissimum frumentum ad humanam vitam necessarium proferre; nam noster victus, nostraque commoditas videtur Cœlo ipsi, atque nubibus negotium facessere; cum illæ sese in nostros usus libenter impendant; atque etiam, cum opus est, propter nostram lætitiam, & Cæli serenitatem atque puritatem evanescant. Et mirum, quod cum in speciem videatur frumentum fatigari à nubibus cum vehementi imbre atq; grandine sternuntur segetes; at proculdubio nubes ipsæ in terræ utilitatem, & humanos usus potissimum incumbunt: namque terrenis fructibus, satisque omnibus, cũ expetunt cælestem humorem, quo alantur, & crescant, respondent statim Cœlum pluvium, & gravescens nubibus sese in telluris sinus insinuare gestiens. Quis enim ignoret Aquilonias hyemes, nivesque diutinas esse satis omnibus atque arboribus salutares? Mirifice namque creaturarum universitas cum ipso Creatore, in commoditates mortalium conspirat; cumque omnia nostrarum opportunitatem desiderio teneantur, mutuo sibi respondent, & de nostris commodis mutuam sibi opem, atque operam pollicentur: ipsamque frugum, & terræ indigentiam, tamquam clamores quosdam, vocesque ex desideranti pectore prolectas cœlum exaudit, & nubium muneri, officioque respondet. Illæ vero simul cum lumine cælesti in terras sparso, futuræ aut serenitatis, aut uberiores pluviæ significationem præbent. Nunc enim ante exorientem rubescunt, ventosque prædicunt; nũc nigræ rubentibus interveniunt, & pluvias important: nunc circa occidentem rubescentes, serenitatem futuræ diei spondent; denique cum nubes sparsim, divisimque lumen transmittunt, diversis radiis erumpentibus imbrem denunciant, qui cum pellucidus, limpidusque sit, lumen clare repræsentat: atque cum ipso fulgurante lumine crebris intermicationibus permiscetur.

Sic naturæ Auctor ita versat orbem, omniaque permeat, atque omnibus adest, ut omnium necessitatibus provideat; nubes cogat, atque accersat, jubeatque in tempore adesse: videtur igitur per omnium naturam intentus, orbem, cuncta lustrando, conficere. Sed præcipue in nubibus mirabiles efficit conversiones, & mutationes: nam illas nunc in aquam, nunc in rorem, nunc in nebulam, in nivem, in pruinam, & in quid non, convertit. Sed illarum præsertim celeritas, & discursus mirabilis est; nam ventorum impulsu, aliquando circulum Solis divini describere, & conficere videntur nam venti ipsi per vices suas, non raro Solis motum sequuntur. Tum præterea cum ex quacumque parte Orizontis, venti spirent; undecumque etiam nubes excitantur; & vel ibidem imbres effundunt; vel in oppositas regiones impelluntur, Dei gubernatione, & consilio, quæ cum summa inferiorum rerum providentia coniuncta sunt. Vers. 11.

Et vero velut peritissimus aliquis Nauclerus, Deus nubem, tanquam navem, summa sapientia moderatur, atque ad diversas regiones, tanquam in portus quosdam dirigit, ut ibi pluviæ, atque cælestium opum mercimoniis se exonerent. Diligentissime igitur, atque celerrime perferunt nubes, & exequuntur Dei mandata; seque ipsas in Dei iussis, & voluntate exequendis libentissime impendunt, atque expendunt, non uno tantum, sed mille munerum, & officiorum generibus, obscurando Solem, temperando æstum, perfundendo terram, fulgurando, fulminando, tonando, generando ventos, prædicendo serenitatem, vel tempestatem, ostentando cælestem arcum, & Conditoris magnificentiam, atque subsellia, & thronum repræsentando. Vers. 12.

Hæc quidem constituuntur à Deo sive in disciplinã, & correctionem improborum, sive in beneficium, & opẽ terræ suæ, quam profusa benignitate prosequitur. Tum etiam ut iustitiæ, simulque beneficentiæ & lenitatis manifesta præbeat documenta mortalibus. Nam eodem vento arcentur nubes cum pluvia ex una regione, & impelluntur in aliam; Præter quam quod sunt quidem terræ perpetuis imbribus madentes; quædam vero perpetua siccitate squalentes; nihil tamen est divinæ benignitatis, atque providentiæ immune; nam non solum terræ cultæ, & frugiferæ sentiunt cælestia nubium, & pluviarum beneficia; verum etiam terra deserta, & inculta, quæ cum eundem habeat Auctorem, & Conditorem, eundem quoque profecto sentit, atque experitur benignissimum Provisorem. Quacumque tandem ratione, & loco eiusmodi naturæ opera dispensat Deus, bonitatis, & misericordiæ suæ divitias effundit; neque enim ab ulla regione, & loco abhorrent nubes, cum primum à divina benignitate mandata acceperunt. Vers. 13.

Assentire itaque jam tandem varitati, ò Job, neq; am- Vers. 14.

plius

liastes, ad Dei *Sapientiam* refert; nam legunt Septuaginta. *Ab hac turbatum est cor meum. Ex hac* (inquit Nicetas) *contemplatione, cum non possit mea mens in Dei Sapientiam aciem intendere.* Fere Latini Interpretes referunt ad ea, quæ enarravit cap. præcedente. Ego existimo referendum proxime, & proprie ad ea, quæ nunc denuo proponet; quasi dicat; Magna dixi, dicam maiora, & maxime stupenda. quorum terrore animos auditorum excitat v. seq. Sic videtur nectere Symmachus; *Etiam de his expavescit cor meum*: & Augustini lectio, *sed in hoc obstupuit.* & respondet Hebræo, quod à simili particula exorditur; Adhuc, etiam.

Nicetas. LXX. Gregor. Pineda. D. Th. Nic. Sthenchus, Dionys. Symmach.

אף 2

Expavit. Stupor quidam, & animi commotio, atque corporis tremor, qui ex admiratione nascitur, & ex timore quodam, affertur verbo originali; quare cum admiratione coniungitur, potius per admirationem exponitur, Genes. 26. 32. *Expavit Isaac stupore vehementi, & ultra, quam credi potest, admirans ait, &c.* Pro *timore*, autem 1. Reg. 4. 13. *Erat cor eius pavens pro Arca Dei.* Si utrumque iungas, vertitur *Miraculum timendum*, & stupendum; ut 1. Reg. 14. 15. *Omnis populus obstupuit, & conturbata sunt castra: &* (quia) *accidit miraculum, quasi à Deo.* statim subditur; *multitudo huc, illuc diffugiens.* Quare Septuaginta hoc loco dixerunt, *Turbatum est cor meum.* Sic igitur Dei mira proponit se narraturum, ex quibus ingens Divinæ Potentiæ admiratio, & timor concipiatur, ita ut cogatur homo abdere sese in locum aliquem tutiorem, & præ timore fugere. quod in rem, quæ sequitur de tonitruis egregie convenit: *Adversus enim tonitrua, & metus cali subterranea domus, & defossi in altum specus remedia sunt,* ut dixit Seneca,

חרד *Pavore, stimentis, & admirantis est. LXX.*

Seneca lib. 6. nat. qq. c. 1.

3 *LXX. Nicetas. Augustin.*

כחר

Et emotum est de loco suo. Septuaginta; *Effluxit.* Nicetas explicat, *Parum abfuit, quin sedem suam dereliquerit.* S. Aug. *Evulsum est.* Proprie ex Hebræo. * *Subsilit* præ timore, subsultat præ metu, & admiratione. Sicut ab eadem radice dictum est Abac. 3. *Aspexit, & dissolvit gentes*, proprie: Aspectu suo illos perterrefecit. commovit, ut huc illucque præ turbatione saltitarent, & diffugerent; saltitant enim qui *soluti* sunt. Sic nunc videtur indicare homines mente motos magnitudine tonitrui; *Quorum* (ut inquit Seneca) *mentes sonus ille cælestis loco pepulit.* Et bene ille dixit;

** Dumo saltavel ebruicon, do pure temeroso o febre saltado. Tonitrui terror. Lib. 2. nat. qq. c. 57. Ovid. 1. Metamor.*

Iussit, & humanas motura tonitrua mentes.

Atque etiam Cicero 1. de divinat; *Nonne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quod tonitrua iactusque fulminum extimuissent, credidisse ea efficere rerum omnium præpotentem Iovem?* Hos Latinus, attonitos vocat. Ut enim aliquando Servius dixit, *Attonitus est, cui casus vicini fulminis & sonitus tonitruum dant stuporem.* Res fere eadem perturbati, & commoti cordis, explicatur Ioue, 2. 13. *Dissolutum est cor nostrum*, quamquam ab alia radice; quasi dicat. *Liquefactum est cor*, aut, dissipatum, & Psal. 39. 17. *Cor meum dereliquit me*, deseruit, hoc item ab alia radice. & Genes. 42. 28. ubi nos habemus, *Obstupefacti, turbatique*, ex Hebræo legitur, *Exiit cor eorum.* Septuaginta, *Obstupuit*, ab alia item radice. Certe huiusmodi perturbationes, quales sunt ira, & pavor, cordi, in quo residet irascibilis, tribuuntur necessario. Id quod ex Crysippo docet Galenus; *Nam, & cordis palpitatio, & totius animæ concursus ad cor in pavoribus evidens est.*

Cicer. Servius in id 3. Æn. Talibus attonitus.

4 *Varia perturbationis loquutiones & voces. LXX. Perturbationes cur cordi tribuantur. Gal. 3. de Decre. Hip. c. 5.*

Vers. 2. Audite auditionem in terrore vocis eius, sonum de ore illius procedentem.

1 *Eiusdem vocis repetitio nō semper affert eundem affectum. Auditu maxima censeri inaudita. Explicatus Marcus.*

2 *Scriptura regula.* Auditus, & auditio *de re insigni. Actio pro re effecta.*

3 *Terror active aut passive.*

4 Dei vox, *tonitruum. Magna, eadem, & Divina. Tonitrua rauca: & alia tonitruorum differentia.*

5 *Mirabilia natura effecta:* Sonus de ore Dei procedens, *revelatio.*

1 HOc illud erat, quod *pavebat*, cuius terrore subsultabat festinum cor. *Audite auditionem.* Repetitione eiusdem vocis, videtur exigere attentionem in audiendo, ut per Paraphrasim legit Tygurina; *Audite attentius.* Sed si de tonitruo, & terrifica Dei voce sermo

Tygur.

est, frustra conciliatur attentio, ubi subita ipsa vox auditorem etiam oscitantem, & nolentem reddit uta est attentissimum. Alii, quod non tam attentio, quam tremor, & pavor postulatur ab auditore; *Audite*, inquit, *cum tremore Dei vocem terrificam.* Sed si ipsa Dei vox per se potens est suos hostes perterrefacere, & exanimare, quorsum petitur ab homine audientia, & terror, quem vel habebit invitus? Ergo quod sæpe diximus, nunc quoque observandum, ubicunque eiusdem vocis, aut vocum coniugatarum repetitio fit, peculiarem aliquem effectum significari, non unum, & eundem, sed varium, atque diversum, iuxta diversas materias. quare licet *audire audiendo*, quod hic dicitur, *audire auditionem*, attentionem postulet Iob 13. 17. 21. 2. Iuxta Hebræum, & Zachar. 6. 15. aliquando tamen significat leviter audire, & oscitanter, atque adeo non animadvertere animo, Isai. 6. 9. & Marc. 4. 12. *Audientes audiant, & non intelligant*; aliquando, semel, & iterum audire, quod dissimulari non potest, quin audiatur, ut Ezech. 33. 4. Quare hoc nostro loco iuxta subiectam materiam, denotabitur rei, quæ auditur, magnitudo terrifica, quam vix aures sustinere queant, quæ animum simul cum auribus attonitum reddat; Audite, inquit Eliu, rem supra quam dici potest, tremendam: incredibilem tonitrui fragorem: Ita ne fieri potuit, ut pares essetis percipiendo, & audiendo vehementissimo tonitruo? Nam quæ auditu, & visu maxima, & insolita sunt, visa, aut audita fuisse dubitamus; *Avets per ventura vista, ò ydo tal cosa?* Vel etiam non solum auditum excitat, sed intelligentiam postulat, ut ex tonitruo, de Divina potentia, & magnitudine sublime sentiant; Sic Nicetas ex lectione Septuaginta; quæ cum solo Iob loquitur; *Audi auditionem*; hac Paraphrasi elucidat; *Vim audiendi animi tui aperi, quæ à Deo sunt importata hominibus, contemplare.* Atque hoc prolectio voluit Interpres, cum, quod in Hebræo est, *audite audiendo*, ipse vertit, *Auditionem*, vel, *auditum*; quod non nisi de re famosa, & magnifica, aut terrifica dici solet, Habac. 3. 2. Psalm. 112. 7. Nah. 3. 19. Isa. 28. & Iuxta Hebræum, Num. 14. 15. & inferius cap. 42. 5. Elicit autem Gregor ex hoc loco regulam huiusmodi *Mos Sacri eloquii est, ut cum audiri aliquid per auditum insinuat, audiri eundem auditum dicat.* Recte. Sed non est peculiare *auditui*: commune quippe est ad omnem fere actionem, ut rem ex actione intelligat; ex *commutatione* rem commutatam, ex *petitione*, rem petitam; ex *requie*, rem in qua quietem capimus; ex *spe*, rem speratam. Sexcenta sunt huiusmodi; quorum exempla ex Sacris, & profanis aliquando protulimus.

Caietan.

Eiusdem vocis repetitione nō idem semper effectus. Audire auditendo, de audiendi incuria.

Tonitrui incredibilis fragor. Quæ auditu, & visu maxima sunt, inaudita videri. Nicetas. LXX.

2 *Auditio, vel auditus, de re insigni. Gregor. Regula Scripturarum. Actio pro re effecta per actionem.*

In terrore vocis eius. Idem sensus, quamvis diversa constructio in Hebræo; *Audite audiendo in terrore vocem eius.* Vox *terroris* affert commotionem, & perturbationem animi præ metu, vel præ ira; atque opponitur animo tranquillo, & libero ab his duabus perturbationibus. Ad iram igitur retulerunt Septuaginta; *Audite auditionem in ira furoris Domini.* ut nunc videatur persequi illam partem, quam superiori capite proposuerat; *Per hæc iudicat populos.* videlicet multa cælitus damna immittenda in impios; *Contemplare* (inquit Nicetas) *damna ob grandinem, imbrium immensam, terræ squalores, frugum exitium: ferme enim his rebus loquitur Deus, terroremque infert.* Sed merito Interpres eam commotionem ad humanum timorem pertinere censuit; Quis est, qui non intime concutiatur, & contremiscat, audita Dei voce?

3 רגז *LXX. Terror active. Nicetas. Terror passive.*

Sed, quænam hæc *Dei vox*, & sonitus ex *ore illius egrediens*? Pagnin. dicit, *Fulgur.* sed perquam incommode. Plerique tonitruum intelligunt; & quidem non incommode, nam ut David ait; cum *Deus maiestatis intonat, vox Domini super aquas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia.* est videlicet familiare Scripturis tonitrua appellare *Dei voces*; tum quod cum tonitrua vocis similia sunt, Dei sunt; quia ingentia sunt; quod enim magnum est, Sacrum, & Divinum esse dicitur; tum quod universa mundialis machina non alterius, quam auctoris naturæ imperio pareat. cum ergo tonitru ea concutitur, Dei voce & præcepto percelli se significat. Vide, quæ de huiusmodi Dei vocibus diximus, cap. 26. versic. 14. Conveniunt præterea cum hac interpretandi ratione propriæ huius loci voces; pro *voce* enim, est, *Kol*, quæ omnem sonitum articulatum, aut inarticulatum significat; & in ge-

4 *Psal. 28. Dei vox, tonitruum.*

ocre quemcunque strepitum: peculiariter vero accommodatur ad *tonitrua*: Exod. 9. 28. & 19. 19. *Erant voces, & tonitrua, & nubes densissima super montem.*

Sonus quid proprie. Aquila; Augustin. Vox verò, quæ deinde vertitur *sonus*; licet ab Aquila vertatur, *loquutio*, & ab Augustino *strepitus*, dicere poteris ex proprietate suæ originis, *clamorem*, aut *rugitum*, aut *gemitum*, instar columbæ gementis, quare in universum videtur significare, ut Rab Matdochai scribit, *Tumultum*, vel *strepitum*, aut murmur, quod bestiæ edere solent, sive leones rugiendo, sive columbæ gemendo.

הגה

R. Mardoc. LXX. Meditatio quid proprie. Quo respexerunt Septuaginta legentes; *Meditatio de ore eius egredietur*. Est etiam ea *Meditatio*, immurmuratio quædam, & mussitatio, quæ compressioribus dentibus, labiis tantum intonat, & raucescit. Unde dicitur Isai. 59. 11. *Rugiemus quasi ursi, & quasi columba meditantes gememus*. Psalm. 38. 14. *Meditabor, ut columba*. & Psalm. 5. 2. *Intellige clamorem meum*; Hieronym. *Rugitum meum*. Propriè meditationem, id est; Quamvis expressis verbis non componam orationem meam, sed inarticulatis gemitibus orem, tu intelliges quid velim, quo indigeam. Ergo sonus hujusmodi, *rugitusve* eleganter etiam tonitruis convenit, illis videlicet, quæ murmurant, fremunt, mugiunt, raucescunt; de quibus scripsit opportune in rem nostram Seneca: *Tonitruorum unum genus, cuius sit gravis murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento, & fremente, cum spiritum intra se clausere nubes, in concavis partibus earum volutatus aer similem agit mugitibus sonum, raucum, & aequalem, & continuum. Aliud genus est acre; quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicujus dirupta vesica est. Alia editur tonitrua, cum globata dissolvitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerit, emittit: hoc proprie fragor dicitur subitus, & vehemens, quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero vivi stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille caelestis loco pepulit*. Ergo duplici illa voce sapienter potuit Eliu designare duo genera tonitruorum.

Hieronym. Tonitrua rauca mugientia. Senec. lib. 2. nat. qq. c. 27. Varia tonitruorum sonitus, & differentia.

5

Mirabilia naturæ ef fecta, Dei voces. Nicetas. 1 not. p. D. Th. Nic. Dion. Hug. Sed quoniam res tonitruorum versic. 4. & 5. multo clarius, multoque magnificentius traditur, suspicio mihi non levis est, has nunc *Dei voces* non esse tonitrua, sed mirabilia universa, atque manifesta Dei effecta, quæ in tempestate audiuntur, & cernuntur. nam, ut Nicetas dixit, *His rebus loquitur Deus, atque nobis potestatis, & sapientiæ suæ scientiam tradit, ut eum qui hæc efficit, miremur*. Accedit præterea plurimorum Latinorum interpretatio, qui tem hanc non ad tonitrua, sed ad sonitus, & terrores quosdam referunt, qui comitari solet Divinas revelationes, quibus Deus loquitur homini. Propterea existimant dici ejusmodi *sonitum* de ore Dei procedere: *nam sonus*, inquit D. Thom. *Tonitrui est, & quasi manus ejus, id est, potestate formatus*: at qui de ore illius *procedit, ad doctrinam pertinet*. Sed res petenda ex D. Thom. & Dionys.

Sonus ex ore Dei pertinens ad revelationes.

Versic 3. Subter omnes cælos ipse considerat, & lumen illius super terminos terræ.

1 *Varia lectio. Flumen contra ignis naturam.*
2 *Expositio idonea. Hebraizantium consiliatio cum Latino.*
3 *Res naturales certa providentia dispensata à Deo ad certos fines. Fulminatur Deus ad continendos mortales, illustratur Sapiens, & Amos.*
4 *Fulminum differentia à Deo. Dei judicia, & supplicium cum summa ratione.*
5 *Fulguratio mirabilis naturæ. Leu divina providentia omnia permeans.*
6 *Macula, & emaculatio lectionis Latinæ. Ala pro excremata res.*

1

ישר

Chaldæus. Pagnin. Vatab. Castel. Isidor. Quod in universum dixerat, nunc per partes explicat. Ergo Hebræi, & quidam alii, quonium vocem *considerandi*, deducunt à radice *Jasar*, quod est *dirigere*, & quasi rectà intendere, legunt: *Subter omnes calos diriget*, supple, fulgur, aut nubem, aut pluviam. Rab. Abraham deducens à radice *Sarah*, quod est *itam solvere*, aut *dissolvere*, legit: *Sub calo dissolvit*, supple, nubes compactas, & colligatas, & colliquabit in pluviam. Alii supplent, *tonitru*: & quia verbum originale, quod est *dissolvere*, est etiam quasi *distrahere*: quod enim solutum est, facile distrahitur; legunt: *Sub universo calo distorquebit, distrahet* illud tonitru, ut compleat omnia spatia nostri hemisphærii. Sed in hac interpretandi ratione præcellunt, qui supplent, *fulmen*, ut iodicetur mirabilis, concitatissimusque descensus fulminis, contra propriam ignis naturam, qui ut in hac ipsa re dixit Seneca; *Ignis sua natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendet: fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur*. Mirum igitur, cum ignis rectà ascendat, fulmen rectà descendere. *Nihil itaque dubii relinquere videtur*, inquit Seneca, *quin divina illi virtus insit*.

שרה

R. Gerson. Caietan. Steuchus Sen. lib. 2. nat. qq. 1. 25. & 31. Fulmen cadens mirè

2

Sed ut hæc expositio verosimilis est, neque male cohærens, ita alia Latinorum, & minus angusta, & sublimior est, & cum illa, quam versiculo præcedente elegimus, cohærentior; Deus, inquit, rebus his meteoris & sublimibus loquitur mortalibus, & suam potentiam denuntiat; ostendit quoque providentiam sublunarium rerum; nam non solùm *ille circa cardines cali perambulat, sed subter omnes calos nostra considerat*. Considerat, inquam, inferiorem hunc mundum his rebus indigere; aut terram imbribus ad concipiendos, maturandos, proferendos fructus: aut ut homines sublimium illarum rerum aspectu, & sonitu perculsi, contineantur in officio; aut ut impii, quorum improbitas eget tactu fulminis, dignas dent pœnas: aut probi, & Dei amici quorum usibus, hæc omnia deserviunt, temporalibus muneribus augeantur. Eleganter itaque reddidit Vulgatus vocem originalem *Sarah*, ut sit idem, quod *Sur, intuere, considerare*, quasi ex iosidiis instar speculantis. quod in divinam providentiam omninò quadrat. Quamquam etiam si vocem deducamus cum aliis ex radice *Jasar*, poterit idem sensus cum nostro conjungi, & sic commode confici; Cum res hujusmodi cælo cadunt, non cadunt vagæ, incerto, fortuito; Deus enim, qui nos, nostraque *subter calos considerat*, ad nos illa *dirigit*, res nostras illæ petunt; Cùm fulmina cadunt, petuntque terras, non possunt omnino rectà descendere; est enim frequenter fulminum jactus tremulus, incertus, vagus obliquus, *instar colubri tortuosi*, ut cap. 26. diximus. At Deus, illiusque providentia, non est incerta, & vaga; sed ad nos directa; & cum res mortalium sic exigunt, contorquentur ipsa fulmina jactu directo. sicut Sapien. 5. 22. dicuntur hæc ipsa contra *insensatos* tanquam ad scopum dirigenda: *Ibunt directa emissiones* certo, (& indubitabili jactu) *fulgurum* (fulminum) *& tanquam à bene curvato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum* (scopum) *insilient, & à petrosa* (saxorum jaculatrice catapulta) *ira plena* (densæ) *mittentur grandines. Excandescet in illos aqua maris* (fluctus non vagi, & incerti, sed in illos sævientes) *contra illos stabit spiritus virtutis* (quamvis enim) *spiritus ubi vult spirat; & nescias unde veniat, aut quo vadat*, at à Deo dirigitur, ut impetum faciat in suos hostes, *& tanquam turbo venti divides* (ventilabit, dilectnet tanquam paleam à grano) *illos*. Vis etiam videre certam vagarum licet nubium, pluviam, à Deo vel immissam, vel negatâ certo tempore, certo dierum numero, certis locis, & regionibus, non tam *sua sponte, & per se*, ut ait Theodoretus, *quam Dei consilio, & aequitate ratione?* audi Amos 4. 7. *Dixit Dominus, Ego prohibui à vobis imbrem, cum adhuc tres menses, superessent ad messem, & pluit super unam civitatem; & super alteram civitatem non pluit; pars una compluta est*, (in eadem videlicet civitate, Chaldæus. Super unam hæreditatem descendet pluvia) *& pars, super quam non pluit, aruit. Percussi vos in vento urente, & in aurugine: multitudinem hortorum vestrorum*; (nô solum commune pabulum, sed privatorum etiam delicias,) *& vinearum vestrarum; & oliveta vestra, & fructeta vestra comedit eruca; & non redistis ad me: dicit Dominus*. Non sunt *eruca, & sana flumina*, ut Plinius, aliquando dixit; Non errarunt antiquitas, ut aberrans omnino Seneca existimavit (cum Iovem tonantem, fulgentem, fulmina autem Deum mittere fulminata nubibus credidit; nam non solum *ad terrendos animos* *terrorem* (ut proxime adductus Seneca dixit) sed ad coercendos, & continendos in officio sapientiùs quoque atque fortissimos, *metum invenerunt, sed adversus hos supra nos aliquid timeremus. Utile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, adversum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos igitur eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuerunt super caput vindicem, & quidem armatum*.

Expositio germanior & magnificentior. Germana sententia paraphrasis.

3 Certa providentia res naturales directa ad supplicium improborum.

Theodoret Pluvia certa ratione dispensata à Deo. Chaldæus.

Plinius. Senec. nat. qq. c. 41. 42. 43. Fulminator & fulgurator Deus.

Sic

4 *Fulminum differentia a Deo provisa.* Sic vero certo consilio, certaque Providentiæ ratione, dirigit Deus, ut ipsas certas etiam naturæ, & fulminum differentias cum discrimine, & cum ratione dispenset. Id quod voluerunt prisci illi Etrusci, qui *tres manubias Jovi tribuerunt* ex triplicis generis fulminibus, Quædam *quæ monerent*, & mitiora essent, ex suo consilio immittit Deus: Quædam, *quæ nocent*: atque hæc ex consiliū Deorum sententia, quasi Deus, qui natura sua bonus est, prodesse velit semper, at nocere non nisi aliis etiam auctoribus: tum etiam, quod Dei judicia atque supplicia justa sunt, quasi plurimorum judicum consilio, & sententia probata: Quædam item alia, *quæ mutationem*, & devastationem rerum inferiorum importent, atque hæc etiam ex plurimorum Deorum consilio, *judicant* enim etiam cum illo *Sancti in nationibus, & dominabuntur in populis*. Quid igitur non cum consilio, cum judicio statuat Deus, *qui subter omnes salos attentissime consideras, & cum magna reverentia disponis nos!*

Cur dicere. tur Jupiter aliquando fulminare, ex aliorum Deorū sententia.

Sap. 3. 8.

Sap. 12. 18.

Græcorum lectio. Cohæret cum hac nostra interpretandi ratione, atque cum tota te Græcorum lectio, atque sententia; Nam quia verbum illud originale, in lingua Chaldaica significat *incipere*, aut *primas*, aut *principium tenere*, legunt Septuaginta: *Subter universum cælum principium ejus*. Nicetas, *principatum*, & *ditionem* intelligit; *illi quoque* (inquit) *qui infernas incolunt regiones, in Deo sunt imperio, ac ditione: nec nostras res patitur imperante, Providenteque potestate carere*. Eodem spectat lectio Augustini; *Subter universum cælum circuit*.

L X X. *Nicetas.* *August.*

5 *Fulguratio mirabilis.* *Et lumen illius super terminos terra*. Omnes alii, præter Græcum, & paucos Latinos, *fulgurationem* interpretantur. Mirabilis quippe Deus non solum cum tonat, cum fulminat; sed cum fulget inter nubes, cum momento complet totum hemisphærium subito fulgore, ab extremo termino, usque ad terminum oppositum terræ. *Fulgur enim exit ab Oriente, & paret usque in Occidentem* celeritate mirabili. Est etiam hoc auctoris naturæ opus: loquitur ille etiam fulgurans, non minus, quam tonans, & fulminans, sed hoc discrimine, ut sapienter dixit Seneca, quod cum fulgurat, comminatur supplicium, cum fulminat, jam ipso ictu nos erudit: *Fulguratio ostendit ignem, fulminatio emittit; illa comminatio est, & conatio sine ictu: ista jaculatio cum ictu*.

Matth. 24. 27.

Senec. lib 2. nat. qq. c. 12.

6 *D. Thom.* Sed cum duas alias exponendi rationes asserat Græcus Scholiastes, priorem de lumine dilucentis Solis, *cum primum orbis terra termini ab eo illuminantur*; non probo, ut quæ neque cum tempestate, neque cum re de Providentia cohæreat: Posteriorem eligo; *Ad ultimas* (inquit) *terras illius manat Providentia*. Philippus, de omnipotentia, *qui ubique est, in cælo, in terra, in mari, & in abyssis*. eodem quoque modo Gregorius: *Qui summa regit, extrema non deserit: & qui ubique præsens, & æqualis est, etiam in dissimilibus, sibi ipsi dissimilis non est*. Ubique igitur relucet illius virtus, sapientia, divinitas.

Hoc jam loco apparet illa D. Thom. & paucorum præterea Latinorum lectio, valde corrupta, *super omnes salos*. vera est enim, *Subter calos*. quare & valde aliena D. Thomæ expositio, ni non asserat divinum Sapientiæ lumen excellentius esse super Solis, Cælique luces. Licet enim de divino lumine sermo sit, at de eo est, quod in rebus creatis, & naturæ mirabilibus fulget.

Depravata quorūdam Latinorum lectio.

Illud non prætermittendum, quod Hebræus, *terminos terra* vocat, *alas terra*, more Poetico. Caietanus autem, *Alas terra*, existimat vocari eam aeris regionem, in qua corruscationes emicant, & discurrunt: quod ea sit regio, in qua aves volant. Sed sane illæ non sunt *ala terra*, sed aeris, quæ alio etiam loco *penna ventorum* appellantur. Sed res est in proximo, *alam* appellat Hebræus, quicquid extremum est, & quicquid in ultimum protenditur; *ala* enim explicata, est avis extremitas expansa, & protensa. cum quo consonat ipsum nomen originale *Canaph*, cum eo, quod nos dicimus, *canapha*; dicitur ergo de oris rerum inanimatarum, ut *vestimenti*, Deuteron. 22. 12. ubi vertitur *angulus pallii*. Aggæi 1. 2. 13. ubi vertitur, *ora vestimenti*. Isa. 11. 12. & Ezech. 7. 2. vertitur, *quatuor plaga terra*. & Job 38. 13. *Extrema terra*. ubi res iterum explicanda.

Ala terra apud Hebræū quid.

Ala, extremitas cujuscumque rei.

Vers. 4. Post eum rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ; & non investigabitur cum audita fuerit vox ejus.

1 *Fulgur prius videri, quam tonitru audiri. Verbum* Fulgere, *correptum*.
2 *Deus occultat se nubibus, cum venit præcedentibus: Cum recedit, sequentibus.*
3 *Deus tonitru comprimens superbiam mortalium. Illustratus Samuel, & Habacuc.*
4 Tonare *ad iram, & vultus perturbationem. Tonitrua, sunt tubæ Imperatoris Dei. Illustratus Ezechiel.*
5 Investigare *quid*. Jacob *unde nominatus. Aliorum expositiones minus idoneæ.*
6 *Simplicior interpretatio. Græcorum lectio dura.*

1 IAm post encomium divinæ Providentiæ, & Sapientiæ diffusæ super omnia illius opera, recenset id, quod diximus, maxime terrificum, & plenum minarum existere mortalibus, videlicet tonitruum, in quo fere universi Interpretes Græci, atque Latini consentiunt. Sed illud *post eum*, non eodem modo accipiunt omnes: quidam enim nimium aride, & Physice; ideo, *post eum*, dictum existimant, quod hæc sint posteriora Dei, quæ videmus, nimirum effecta suo posteriora principio. At plerique referunt ad fulgur, & corruscationem, quasi dicat; Post fulgorem sequitur rugiens tonitru; licet enim prius existat sonitus, quam fulgur, at fulgur prius videtur, quia lumen celerius se diffundit: at sonitus non nisi cum motu ad nos defertur. Res ab Arist. & omnibus Philosophis explicate tradita, & ab ipso etiam antiquissimo Lucretio ex sententia Epicureorum decantata:

D. Thom. *Lyra.* *Dionys.*

Cur fulgur videatur prius, quā audiatur tonitru.

Sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
Fulgere quam cernant oculi, quia semper ad aures
Tardius adveniunt, quàm visum, quæ moveant res.
Id licet nunc etiam cognoscere, cadere si quem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum;
Ante fit, ut cernas ictum, quam plaga per aures
Det sonitum. Sic fulgorem quoque cernimus ante:

Lucre. li. 6

Propter quam fulguris incredibilem celeritatem proprio Epitheto illud vocant *subitum*. de quo est illud Senecæ libro 2. Naturalium quæst. cap. 56. *Illo verbo fulgendi utebantur antiqui correpto, quo nos producta syllaba utimur, dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significandam hanc ex nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.*

Fulgur subitum. *Senecæ.* *Fulgere correptum apud antiquos.*

2 Sed Græcus Scholiastes ad Deum refert, *ut post Deum*, sit post ejus imperium; postquam ille præceperit: *Magnos* (inquit) *atque horribiles tonitrus, quasi quosdam duces, ac Rege comites addidit assectatores. A voluntate itaque illius factum obsequitur, cunctaque illi morigerantur.* Et potest quidem hæc cum prima interpretandi ratione commode iungi, *post eum*, videlicet, & post Deum, & post fulgur; nam primum se Deus simul cum fulgure mirabili timendum præbet: deinde vero simul cum tonitru. Primum fulget Deus, postea sonat. Sic *post eum rugit sonitus*. Quamvis vero hujusmodi meteora, fulgura, fulmina tonitrua, imber, nubes, soleat nobis sermo sacer repræsentare tanquam ante ambulones, & prænuntios supremi regis adventantis ad nos; sicut scriptum est: *Ignis facie ejus exarsit*. & iterum; *Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt, Grando, & carbones ignis*: rursus cum populum duceret ad terram promissam; *Ante faciem ejus ibit mors*. sic quoque visitaturus Eliam præmittit commotionem, terræmotum, fulgura; *Spiritus grandis, & fortis, & conterens petras ante Dominum, & post spiritum commotio, & post commotionem ignis, & non in igne Dominus.* At cum proponitur nobis Deus quasi rediens ad æthera, eadem ipsa, quæ illum præcesserant, post illum sequuntur, ut semper illum nobis occulant. Sicut ille Jovis conscensum in cælum descripsit:

Nicetas.

Terrifica meteora præcedunt Deum venientem ad nos; sequūtur recedentem.

Psal. 17. 9. 14. Habac. 3. 5 3. Reg. 19. 11.

Æthera conscendit, vultumque sequentia traxit
Nubila: queis nimbos, immistaque fulgura ventis
Addidit, & tonitrus, & inevitabile fulmen.

Ovid. 3. Met. 3.

3 *Rugiet sonitus*. Vox propria *Leonis*, is rugitu territat, & prosternit reliquas animantes: tonitru Deus prosternit,

Deus toni-

Tt 2 sternit,

Pro comprimens superbiam mortalib. Habac. 3.

sternit, & proculcat mortalium superbiam: Sicut scriptum est, *In fremitu conculcabis terram*, quod cum deberet legere Interpres ex proprietate suæ originis: *In ira conculcabis*, procul dubio ad hunc ipsum tonitruorum, & tempestatis rugitum, & comminationem respiciens, dixit, *in fremitu*, quo etiam pertinet id 1. Reg. 2, 1. *Dominum formidabunt* (proprie alii legunt, *conterentur*. alii *prosternentur*, deficient, cadent præ timore) *adversarij ejus, & super ipsos in Cœlis tonabit*. & statim, *obstupefaciet gentes*, quasi attonitas ingenti sonitu. Vide, quæ diximus cap. 36. versic. 6. super id, *Quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri*. Cum enim fere eadem utrobique sententia sit, hoc tamen est vocum discrimen, quod ibi *magnitudo* sit idem, quod fortitudo, potentia: hic autem est *altitudo* eminentia, a radice, *Gaah*, quod est magnificari, aut exaltari. quod cum referri possit ad superbiam, Septuag. legerunt, *Tonabit in voce superbiæ suæ*. quod eleganter dixit Aquila; *In voce superlationis, & celsitudinis*. Alij apud Septuaginta legerunt, *In voce contumeliæ*, sive *injuriæ*, quod Nicetas interpretari videtur, *Præstantiam, & comminationem*. videtur enim Deus tum suam præstantiam, & celsitudinem extollere: tum abiectissimam nostram conditionem, vituperio, & contumelia prosequi editis his magnificentissimis tonitruorum vocibus.

LXX. Aquila. Nicetas.

4 *Tonare, affert commotionem indignantis cum mutatione vultus. Domuda ron se do pura earbados ed in tempestad, In Dei prælio commistendo ad superiug homines sonorum sub tuba clangentes.*

Sed non prætermittendum sine observatione illud *tonandi* verbum, quod proprie affert commotionem ingentem, tum animi indignantis, tum vultus mutati; qualem habere solent duces indignantes, & qualis in exercitu esse solet, quando it cœlo *clamorque virum, clangorque turbarum*. Sic inferius, cap. 39. 38. ponitur *pro exhortatione ducum*, & conjungitur cum *ululatu exercitus* & Ezech. 27. 35. *Reges tempestate* (quam Tyrus subversa est) *percussi*, *Mutaverunt vultus*. perturbati videlicet. Ergo si active, ut ita loquar, sumatur ex parte tonantis, significabitur Deus, quasi Imperator fortissimus tonitru exhortans creaturas ad bellum; significabitur etiam ululatus exercitus, & clamor creaturarum, & quasi tubarum clangentium, cum procellæ, nimbi, venti, tonitrua sonant; repræsentatur item tunc Deus quasi vultu indignans, ore fremens, totus animo, & vultu concitatus ad aggrediendum, atque perficiendum egregium aliquod facinus. Si vero quasi passive, & quasi metonymicos ex parte effectus, significatur commotio mortalium, & perturbatio, mutatioque vultus exalbescentium tonitru audito. Diximus de hoc, cap. 36. loco jam indicato.

5 *Varia lect. & exposit.*

Et non investigabitur, cum audita fuerit vox ejus. Varietatem interpretationum fecit ambiguitas verbi, *Obakab*. quod ad plantam, vestigium, calcaneum pertinet, quasi dicas, *Supplantare*, aut apprehenso calcaneo, & planta pedis *retardare*, aut *dejicere* per fraudem; aut *insidiari*, & quærere per vestigia, quod est *investigare*: unde additione literæ, *Iod*, formatum est nomen proprium *Iacob*, quasi *supplantator*. Ergo illam primam *retardandi* significationem elegerunt, post Thargum, Rab. David, Rab. Mosech, Rab. Abraham: *Non retardabit eam*: Alij, *non supplantabit, non conculcabit*. id est, non poterit reprimi tonitruum, non retardabitur, nam statim post fulgur audietur. Tygurinus: *Non differet alia, postquam audita fuerit vox ejus*, nam unum tonitruum audietur post aliud, & crebris quasi ictibus aures mortalium verberabit Deus. Sed sensus hic, & translatio vocum proculdubio visa est. Interpreti paulo asperior. Igitur aliam *investigandi* significationem a planta, & vestigio sumpsit, quo etiam modo Augustinus legit; *Non poterit investigari, cum audita fuerit vox ejus*. Latini plerique ad Divinorum cognitionem referunt; non enim potest Deus perfecte investigari ex creaturis. Sed non cohæret cum materia meteorologica. Ergo alii ad fulgur referunt; *Non investigabitur fulgur audito tonitruo*: nam cum prius fulgeat, prius videtur fulgur, vel simul cum tonitruo, ideo opus non erit unum sine alio investigare, aut unum post aliud diutius expectare. Sed hæc interpretatio friget. Nicetas; *Nemo potest investigare aut percipere rationem, quemadmodum vox tonitrui efficiatur*. Languet, & recedit non nihil à contentione orationis hæc interpretatio. Paulo erectior, & acrior, si dicas tantam esse tonitrui vim, ut adigat hominem non tam ad considerandum, & investigandum, quam ad timendum.

Investigare quid. Vatab. Pagni. Regin. Cajet. Rab. David, Mosech. Abraham Tygurin. August. Alb. D. Thom. Nic. D. Lyr. Afsunic. Languida interpretatio. Nicetas: Ex vosie to argui tur.

Quis enim tonante cælo per otium disputet de tonitrui natura? quis tunc investiget rerum sublimiorum causas? Tunc profecto trepidant mortales, & nihil nisi de salute cogitant. Sereno ad disputationem de tempestate cœlo opus est. Eleganter Seneca post disputationem de tonitrun; *Malo* (inquit) *fulmina non timere, quam nosse: itaque alios doce, quemadmodum fiant. ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari*.

Ad disputandum de tempestate opus est cœlo sereno. Seneca.

6 *Simpliciter expositio.*

Præstat tamen id, quod prima facie sese offert, Non poterit facile, neque certo investigari, ubi detonuerit nubes, aut ubi fulmen ceciderit: ea enim post ingens tonitruum, subit omnes interrogatio, ubi nam ignis cælestis deflagraverit; cum tamen nemo certi aliquid respondeat: sed quisque pro suo auditu rem incertiorem reddat, Septuaginta longius à proprietate vocis recedentes, dixerunt; *Non commutabit eos, quoniam audiet vocem ejus*: Quod est exponente Græco; *Ubi jusserit Deus, haud fas tonitrui sonos commutare; quoniam illi parent, nec possunt non obtemperare*. Prædura omnino, & præobscura interpretatio.

LXX. Græcorum lectio dura Nicetas.

Vers. 5. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter; qui facit magna, & inscrutabilia.

1 *Varia expositio. Eligitur simplex. Mirabiles fulminis effectus.*
2 *Nivis mirabilia. Fovet terras. Symbolum rerum optimarum.*
3 Pluvia, imber, nimbus, *quo differant. Pluviæ æstivæ saviores.*
4 *Repetitio ejusdem vocis significat continuationem ejusdem rei. Deus potest invertere temporum ordinem.*

1 *Nicetas;*

NE res eadem tonitrui sine nova nunc sententia repetatur, Græcus Scholiastes explicat, Deum ideo tonare, *ut perterreat mortales*, & ingenti admiratione obstupefaciat, quod erit, *tonare* non solum *mirabiliter*, sed etiam, ut in Hebræo est, *tonare mirabilia*, numero plurali indicante ingentem admirationem, & stuporem mortalium ad vocem tonitrui. D. Thomas non tam ad tonitruum, quam ad Dei vocem, id est impetum Dei loquentis, & sonantis per mirabiles alios effectus, quos efficit in rerum natura. Cajetanus ad ea *mirabilia*, quæ cum tonat, sunt conjuncta cum fulmine. quod videlicet molliora prætereat, duriora invadat; Ovum consumat illæso putamine; Vase intacto dolium exinaniat; Fœtus exanimetur illæsa matre gravida, Liquefaciat æs crumena intacta, & his similia, ut deinde *magna* alia fulminis effecta adjungat, quod discindat montes, turres maximas prosternat. Sed hæc interpretatio videtur plus nimio arguta: præter quam quod non agitur hic de mirabilitate fulminis, sed tonitrui, Sed ille explicatus, atque nexus facilis est, ac bene cohærens, ut transitum faciat à tonitruo ad alia naturæ mirabilia, Is qui tonat, & fulgurat ad terrorem, & stuporem mortalium, efficit etiam alia non minus miranda, omnino sane & nostra scientia, & perscrutatione majora.

Numerus pluralis ad amplificationem. Cajetan. Mirabilis fulminis effectus. Simpliciter explicatur.

Vers. 6. Qui præcipit nivi, ut descendat in terram; & hyemis pluviis, & imbri fortitudinis suæ.

2 *Augustini lectio mendosa.*

PEr censet reliqua Meteorologica humidiora: *Qui præcipit nivi*. Manifeste mendosa est Augustini lectio; *præcipies nubi*, nulla quippe hic ambiguitas vocis ad nivem, & nubem, qualis inferius cap. 38. vers. 20. Est in Hebræo, & Græco peculiaris elegantia; *Dicit nivi; Esto super terram*, non solum ingentia illa tonitrua sunt Dei voces, quia, ut ait Nicetas, *Deus dicit, præcipitque ut fiant, sed verbo etiam suo, atque præcepto multa alia indigent, ut existere possint*, Inter quæ non ultima *nix est*, dicit enim conditor, ut ningat statis temporibus, & alternis grandinet, Sed cum ningit, quot, quanta naturæ miracula, quod *siccam, & duram calcantes nivem minus algeant, quam quo teneram*, & labefactatam: quod cum frigidissima sit, at in ea parte aeris *fiat, quæ prope terras sit, & plus habeat caloris*: in Æthiopia numquam cadere: in Tartaria calidissima licet, media æstate aliquando ningere: & cum in maria numquam

Nicetas; Mirabilia nivis. Sen. lib. 4. nat. quæst. Pet. Mex.

S. Silv. cap. 23. Plin. lib. 2. c. 103. & lib. 6. c. 32. Rubesc. Pli. l. 11. c. 25. Arist. lib. 5. de hist. ani. cap. 29. Idem, qui supra, & Strabo lib. 31.

quam nix decidat; at insulam *Nivariam* mari cinctam, *ob perpetuas nives, id nomen accepisse* quod in Æthnæ montis capite perpetua sit nivium canicies, perpetuis ignibus subiectis; quod cum lucidissima, & candidissima sit, at aliquando *rubescat*; quod in nive deniq; ** Vermiculi creentur*, & vivant *rursus, ignem colere repræsentantes*. Denique quod præceptum nivi sit, *ut sit super terram*: tum quod, ut ex Plinio diximus, semper in terris, nunquam in *alto marinungat*; aut quod ex Seneca, quod *in ea parte aeri concipiatur, quæ vicina terris est*. Aut denique quod mira sit nivium vis ad fovendas, & fœcundandas terras. Sicut scriptum est Psalm. 147. 3. 4. *Emittit eloquium suum terræ* (præcipit enim nivi, ut descendat in terram (*Qui dat nivem, sicut lanam* (indusium album, apricum molle; pulchrum,) *nebulam* (quæ per sese frigidissima est) *sicut cinerem* (calidissimum ad exurendum (*spargit*. Res igitur mirabilis nix, & optimarum rerum in sacro sermone symbolum propter candorem, munditiem, constantiam; de quo eleganter hoc loco Gregorius; Philippus item.

Nive fovetur terra. Nix symbolum rerũ optimarũ. Gregor. Philippus.

Et hyemis pluviis, & imbri. Non dubium, quin aliquod discrimen distinguat *pluvias hyemis* ab *imbre fortitudinis suæ*; quæ profecto fuit mens Vulgati Interpretis, cum voces originales easdem aliis, atque aliis vocibus Latinis reddidit; nam ex verbo sic legimus in Hebræo, *Imbri pluviarum, imbri fortitudinis suæ*. Ubi duo subsunt nomina in Hebræo, alterum *Geem*, quod hic vertitur *hyemis*, & aliis locis *pluvia*, aut *imber* sine discrimine, vel *spontanea*, ut Psal. 67. 10. vel *subita*, & *extemporanea*, ut 3. Reg. 18. 45. quare hoc loco *hyems*, erit hyemalis imber. Alterum nomen *Matar*, quod hic vertitur *pluvia*, & in secunda *imber*, & aliis locis, ut Deuteron. 11. 21. 14. 17. & cap. 32. vers. 2. Quid autem intersit inter has duas partes, non eodem modo exponitur: nam per *hyemis pluvias*, vel ut est in Hebræo, per *pluviam pluvia*, Septuaginta intelligunt *tempestatem pluviæ*: nam illa eiusdem vocis repetitio augmentum affert, & copiam: quare alii explicant *pluviam uberem*, qualis hyeme esse solet; est enim hyems procellosa, & turbulenta, imbrifera, & aquosa, apud Poetas, & Philosophos. Quare etiam hyems pro tempestate ipsa accipi solet, quale illud est;

3 *Pluvia, hyems & imber quo differant in Hebræo. Varia lect.* מטר *LXX. Hyems pro tempestate. Virg. 1. Æneid.*

Vicit hyems, laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt;
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem, hyememque ferens, & inhorruit unda
Tenebris. —— —— —— ——

Quare hanc *hyemis* vim, & proprietatem videtur profecto indicasse Vulgatus, atque Septuaginta convertentes pluviam *in hyemem*, aut *tempestatem*. tum etiam & Tygur. vertens *nimbum*; qui apud Latinos, est præceps pluvia, subita, densa. Quare ubi similis est illarum duarum coniunctio vocum Zachariæ 10. 1. *Dominus dabit pluviam imbris*. idest, uberem, & copiosam, Septuaginta legunt *pluviam hyemalem*, per quam etiam significat, bonorum spiritualium abundantiam, & copiam Ecclesiæ affluxuram. Alii vero è converso, *Imbrem pluviæ* vocant *imbrem tenuem*; aut vero in illo nomine repetito nihil peculiare agnoscunt; ita Vatablus; videtur etiam Eugubinus, sicque videtur necessario exigere secunda pars, quæ procul dubio vim pluviæ vehementioris affert nec. enim semper illa eiusdem vocis repetitio, aut adiunctio genitivi auget significationem, ut Deut. 12. *Terra pulveris*, aut *pulvis terra*, nihil aliud est, quam terra, aut pulvis. & Psal. 39. 3. *Lutum fæcis*, nihil est aliud, quam lutum, aut fæx; Ergo recte cohærebit cum secunda parte, si prior hæc *hyemis pluvia* sit spontanea, & temporalis, recteque subiungetur, *imber fortitudinis suæ*; sive ut in Hebræo est; *imber pluviarum fortitudinis suæ*; ubi coacervatio hæc vocum, & genitivus ille pluralis, vehementissimum, & procellosum imbrem significat, non quidem hyemalem, sed verum, aut æstivum, cum sæviores tempestates cogunt ur; *Cum ver cœpit*, inquit Seneca, *major indignatio aeris sequitur, & calidiore Cœlo maiora fiunt stillicidia; ideo, ut ait Virgilius noster: Cum ruit imbriferum ver, vehementior immutatio est aeris undique patefacti & solventis se, ipso tempore adiuvante. Ob hoc nimbi graves magis, vastique, quam pertinaces deferuntur; Bruma lentas pluvias habet, & tenues, quales solent sæpe intervenire, cum pluvia rara, & minuta nivem quoque admistam habet*. Grandines item æstivæ: & sæviores tempestates: cuius argumentum tempestas illa æstiva ad terrorem ingentem excitata 1. Reg. 12. 16. 17. Eleganter ergo hoc loco Vulgatus dixit; *imbrem*, est enim *imber*, ut Nonius ait, *Agmen cœlestium aquarum, & pluviarum*. Tum etiam poterit significare hæc toties repetita *pluvia pluvia* repetitionem, & continuationem: quod etiam nos vulgo dicimus, *Agua, y mas agua, illover, que lloveras*. Ergo significabit Job Deum posse tum suis temporibus salutarem, & copiosam *hyemis pluviam*, tum non suo tempore importunam, & nocentem terris affundere, & vices rerum ac temporum pro sua sapientia variare, nunc ventis, & sideribus imbriferis, nunc contrariis: nunc pro terræ exigentia, & mortalium commoditatibus lentius; nunc vehementius.

Tygurin. Nimbus quid. Vatabl. Eugub. Genitivus non semper valet adiectivum. Seneca. Pluvia, & tempestates æstivæ sæviores. Nonius. Imber, quid propriè.

4 *Repetitio eiusdem rei ad continuationem. Potens Deus commutare temporum, & rerum ordinem.*

Vers. 7. Qui in manu omnium hominum signat; ut noverint singuli opera sua.

1 *Sententia difficultas ex multis capitibus.*
2 *Quod Orationis suppositũ: Manus Dei an hominis hoc loco intelligenda.*
3 *Cæli designatio ad nostra opera exercenda. Prima, & secunda expositiones coactæ.*
4 *Facultas operandi, manus. Tertia exponendi ratio.*

SEntentia sane difficilis ex multis capitibus; fere enim ex singulis vocibus redditur incerta. Primum ex relativo *Qui*; non enim constat ad quod suppositum referatur. Deinde cum in Hebræo *manus* non sit in regimine, neque *hominis*, sed hæc sit sententia; *In manu omnes homines signat*; ambiguum est, cuius nam hæc sit *manus*? Illud duplo difficilius, quid sit *signare*; nam non uno modo, sed pluribus, illisque diversis, & contrariis usurpatur ab interpretibus. Quarto illud non facile, quid sit, *Signare in manu*. Ultimum illud nondum exploratum, cui dandum sit reciprocum illud, *opera sua*, Deo, an homini? a

Et ut à facilioribus incipiamus, Nicetas existimat huius orationis suppositum esse *Tempestatem*, quæ prohibet hominem quo minus operibus suis vacare possit. sed de hac interpretandi ratione, postea; Nunc tantum de supposito huius sententiæ, quod procul dubio universi Interpretes Latini, atque Hebræi censent *esse Deum*, de quo præcedentia, usque ad hunc locum, continenter agunt. Deus igitur est, *qui in manu hominum signat*.

2 *Nicetas. Quod sit huius sententiæ suppositum.*

Secundo, cuius nam sit hæc *manus*, in qua Deus signat homines? Posset enim quis intelligere ipsam *Dei manum*, & potestatem, quam homines continet, & humana omnia moderatur, & ad agendum incitat, vel ab operibus suis revocat, ut in sequentibus rursus dicemus. Sed proculdubio rem ipsam Interpres dixit, sustulitque ambiguitatem originis, vertens, *manum hominum*, in quo Hebræi, Græci, Latini consentiunt.

Manus Dei an hominis hoc loco intelligenda.

Tertium, videlicet quid sit *Signare in manu*, pendet ex quarto, id est, ex significatione *signandi*.

Quartum fere totius difficultatis caput est, quid sit *signare*; Et ex duplici *signandi* significatione, duplex consurgit interpretationum classis, quas claritatis gratia seorsum proponemus, ne multitudo confusionem, & obscuritatem efficiat; nam ex Latina tantum *signandi* proprietate, nihil aliud existimant esse *signare*, quam designare, significare, delineare, & quasi indicatione aliqua, aut prognostico ostendere rei alicuius qualitatem.

Quintum vero utrovis modo intelligas sive Dei, sive hominis *opera*, commodum habebit sensum.

3 *Quorundam Latinorum expositio coactior. Nicolaus. Dionys.*

Ergo primo Nicolaus, Dionysius, & quidam Latini alii, ad signa, syderaque cælestia, videntur respicere, quæ sunt in cælo constituta hominibus *in signa, & tempora, & annos*, Deum itaque *in manu hominum signare*, erit, quasi cum manibus hominis, id est, operativa potentia coniungere illa signa, & temporum varietates, quasi designando homini, quid quoque tempore agere debeat, alia enim nocte, alia die; pluvio tempore quædam, quædam sereno docent opera. Manibus ergo hominum *assignat* Deus varietates temporum; sive disponit, ingenerat, imprimit, quid quoque tempore facere debeant, ut Dionys. ait. Interpretatio omnino coacta, & dura.

Secunda expositio D. Thom.

Secundo D. Thom. ad *signum rationis* à natura insitum humanæ menti videtur referre, cum enim homo ratione

discernat, quid quoquo tempore facere aut possit, aut debeat, videtur sane Deus ratione homini collata, *signum* quoque præbuisse ad cognoscenda opera sua; quasi suis impressum *manibus*. Hæc quoque expositio non est mitior quam præcedens, forte etiam à proposita tempestatis descriptione magis aliena; præsertim cum hinc elici possit, signum operandi instrumento manuum, impressum esse menti humanæ, non vero ipsis manibus: neque minus vere diceretur Deus signasse in pedibus hominis, aut in ore hominis, quid comedere, quando progredi deberet, cum rationem contulerit ad hæc discernenda.

Signum rationi impressum.

4 Tertia Francisci Titelmani, Deum *in manu hominum*, id est, *in vi operativa imprimere, & velut inscribere, atque insculpere, naturales inclinationes, per quandam naturalem dispositionem*, ut facile quisque intelligere possit, ad quod actionis, & exercitii genus natura ipsa aptus, & destinatus sit. Quidam enim ad militiæ, quidam ad literarum, nonnulli ad artium fabrilium aut mercaturæ faciendæ studium natura sua propendent. In hac quoque expositione, desidero simplicitatem, & facultatem, tum etiam cohærentiam cum tota oratione, & proposito Eliu.

Titelman. Manus, potentia operandi. Peculiares inclinationes homi[n]um ad diversa opera.

Physiognomicę, & Chiromanticę interpretationes duæ.

5 *Homini manus collata ad exercendas omnes artes.*
6 *Solus inter animalia homo habens manus. Manus instrumentum ante instrumenta.*
7 *Chiromanticorum interpretatio.* Signum *à significando dictum. Regiones, & astra Planetarum.*
8 *Chiromantia vana, & fabella anilis. Chiromantia Physica non omnino vana.*
9 *Physiognomia ex facie, & delineamentis indicans inclinationes, non omnino contemnenda. Etiam à sanctis viris culta.*
10 *Physiognomia manuum cum hoc loco minime faciens.*
11 *Respondetur obiectionibus Chyromanticorum. Memoria signa. Illustrati Moyses, & Salomon.*

5 Quarta paulo diversior Francisci Vallesii interpretatio, dum locum hunc copiose, & erudite tractat in sua Sacra Philosophia cap. 32. Deum *significasse* homini in suis *manibus opera sua*, eo quod *vel suas ipsius manus intuens homo, agnoscit se esse natum ad omnes artes exercendas*, scribendum; docendumque omnem sapientiam; ad numerandum etiam, quod per manum, & digitos olim fiebat. Sibi Vallesius obiicit; Significasse etiam homini Deum in auribus, natum esse audiendo; in oculis, videndo, in manibus, tangendo. Respondet sane hoc esse discriminis; quod reliquæ sensuum actiones communes sunt aliis animantibus; at quæ per manus fiunt hominis propriæ, ut quibus artes, & sapientiæ multa adminicula exercea[n]tur, & fiunt. Ex manibus igitur *cognoscit homo opera sua*. Et vero confirmari hæc possunt, quod manuum beneficium uni animalium homini collatum est. Quamvis enim Plinius aliis præter hominem manus tribuat; at sapientius, veriusque Galenus docet non modo *solum hominem esse manibus usum, sed solum hominem habuisse manus, instrumentum quidem animali sapienti convenientissimum; homini maxime proprium*. Manuum præterea beneficio non solum ad fortitudinem; & bellica arma, ad pacis, & legum condendarum politiam, ad pietatem, & aras erigendas instructum esse, sed ad domanda etiam bruta animalia; *Equum* (inquit) *domas sapientia, & manibus: & leonem percutis*. Denique *natura pro omnibus simul armis dedit, instrumentum ad omnes quidem artes necessarium, pacis vero non minus, quam bello idoneum*. Quare non solum manus est *instrumentum corporis, animo autem mens*, ut dixit aliquando Aristoteles; sed manus etiam sunt menti, & animo instrumentum. Quare idem ipse cum Anaxagora sic disputat, de manibus agens; *Anaxagoras hominem prudentissimum omnium animantium esse ait; quoniam unus omnium manus obtinet; sed recta ratio exigit, ut quoniam prudentissimus omnium est, ideo manus receperit. qui enim prudentissimus est, recte uti plurimis instrumentis potest. Manus autem esse videtur, non unum instrumentum, sed multa est enim, ut ita loquar, instrumentum ante instrumenta*. Subiicit deinde præclara multa de manuum opibus. Qui igitur manuum suarum vim, & industriam

Fräciscus. Valesius.

6 *Solus homo habet manus. Plin. lib. 11. c. 1. Gal. 13. de usu part. c. 2. & li. 17. cap. 1.*

Qua manuum ministerio fiät. Arist. Prob. 6. sect. Arist. li. 4. Part. anim. c. 10.

perspecta habeat, profecto cognoscet opera & numero; & arte, atque magnitudine mirabilia, quæ possunt humana effici manu. Sed proculdubio laborat hæc quoque explicatio iisdem incommodis, quibus præcedentes.

Manuum instrumentum ante instrumēta.

7 Proxime jam videntur in hunc locum insinuare sese Chiromantici, Signorum, & linearum manus observatores nimium curiosi; & hanc manum sibi oblatam arbitrantes, avide arripiunt, ex hoc loco nitentes studium suum probare, & confirmare; simplici & aperta, ut illis videtur, huius sententiæ expositione, nimirum *signasse Deum, & descripsisse in manu omnium hominum* eiusmodi lineas, unde *suorum operum*, eventuumque futurorum prænotionem, & augurium, quoddam comparare possint. Roborari etiam potest hæc linearum, & manuum designatio ex illo altero loco Exod. 13. 9 *Et erit quasi signum in manu tua*. ubi vult Deus Hebræis fore solemnitatem illam azimorum signum memoriale liberationis ex Ægypto, qualia esse solent signa manibus indita, aut impressa. Quæ autem alia huiusmodi *manuum signa*, quam lineæ illæ suis certis areolis distinctę, quas *designavit* Deus *in manibus* hominum! Accedit, quod planetæ, & astra *signa* sunt, *signaque* vocantur tum Genes. 1. 14. tum etiam apud profanos, congruere igitur videtur, ut si illa homini aliquid signant, & non idem singulis, sed cuique homini suam peculiarem significationem ostendunt, id fiat medio aliquo signo homini impresso, ex cuius inspectione cognoscat homo, quid sibi peculiariter cælestia signent signa. Sic igitur in manibus habet homo impressa signa suis locis distincta; suis certis astris respondentia, quibus doceatur, & quasi digito, & manu dirigatur, ad prænoscendum, quid dicturus, facturus, passurusve sit in posterum. Et mirum, quod in unica sola manus sit sua regio Iovis, sua Mercurii, sua Veneris, & suis finibus tanquam limitibus ita contineatur vis & potestas cuiusque, ut & tanta astra tam parvo spatio vivant contenta, & tam iusta sint, ut nunquam terminos transiliant alienos. Mira quoque hominis manus, quę continere valeat omnes septem planetarum regiones, & terminos, ut cum Dei filius tantum in sua manu dextera habere visus sit à Ioanne *septem Stellas* isti videre se profiteantur in utraque cuiuslibet etiam vilissimi, & sordidissimi manu, septenas Stellas, & bis septem Planetas.

Quinta expositio Chiromanticorum.

Signa manibus indita areolis distinguūt Chiromantici. Significādo dictum.

Regiones Planetarū.

Apoc. 1. 16.

8 Sed rem de Chiromantia Astrologica omnino vanam non minus quam fabellas aniles, mei muneris non est pluribus nunc insectari, quam nemo, tantum non levissimus, atque stultissimus, non detestatur. Muliercularum curiosarum, superstitiosarum, harum rerum cura, & persuasio. Ex hac nota pingit plebeiam mulierculam Satyricus.

—— *Sortes ducet, frontemque, manumque*
Præbebit vati.

Iuvenal. li. 2. Satyr. 6.

Disputavit sane adversus has ineptias ex hoc etiam loco sapienter, & copiose Franciscus Vallesius c. 32. de Sacra Philosophia. breviter sed eleganter atque solide Delrius noster libr. 4. Disquisitionum. Magicarum cap. 3. 4. 5. apud quem licet videre alios. Tum etiam distinctionem illam a Chiromantia vana, & Astrologica alterius Chiromantiæ Physicæ, quæ non omnino vane ex linearum colore, longitudine, aut brevitate; infirmitate, aut robore, & forti designatione, considerat corporis temperiem sanguinis, & aliarum partium dispositionem. Quam non omnino contempsit Aristoteles, problem. 48. sect. 10 & 1. de historia animal. cap. 15. & quam tum alii, tum Franciscus Georgius probat, & laudat, in sua Harmonia Cantic. 1. Tom 6. c. 4. ea parte etiam recipit Franciscus Valles. de Sacra Philosophia c. 32.

Vallesius. Marinus del Rio. Chiromantia physica non omnino vana Astrologici. Arist. Francisc. Georgius.

9 Quod si Deus in aliqua hominis parte signavit, designavitve illius animum, & naturales animi propensiones, non *signavit* quidem *in manu*, sed potius in facie, vultu, fronte, oculis, qui sunt velut animi imago, atque totius corporis speculum. Indicant hanc Metopolcopiæ, aut Physiognomiæ naturalem observationem Sacrę literæ; Tradiderunt, sed ex naturalibus tantum causis, optimi Philosophi; Usi sunt illa, cum utilitate tamen, cum sobrietate sanctissimi atque sapientissimi viri, è quorum numero non ultimus Nazianzenus Orat. 4. adversus Iulianum. qui quamvis in ea scientia se parum *scitum*, parumque *ingeniosum* vocet, at illud dixisse *per animi submissionem & morum felicitatem* testatur Nicetas; *Quis enim* (inquit) *parem huic potestatem habebat ad hominum naturas ex vultu co-*

Nazianzenus Physiognomia peritus.

tu co-

in cognoscendas; *atque ad internum hominum, ex externis, & perspicuis rebus perspiciendum?* Ergo Nazianzenus, Julianum ex vultu, & totius oris lineamentis longe ante vero simillime perspexit, quis futurus esset. *Tunc* (inquit) *me non malum de hoc viro conjectorem fuisse novi, quamquam alioqui non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti, atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inaequabilitas, atque ingens quaedam mentis amentis vatem efficiebat; si quidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit; neque enim mihi boni quicquam significare videbantur ceruix minime firma; humeri quos subinde agitabat, & attollebat: oculus vagus, & oberrans, ac furiosum quiddam intuens: pedes instabiles, & titubantes: nasus contumeliam spirans; vultus lineamenta ridicula, idem significantia: risus protervus, & exaestuantes: nutus, & renutus omni ratione carentes. Sermo haerens; spiritusque intercisus, interrogationes praecipites, & imperitae; responsiones his nihilo meliores, &c.* De hoc quoque consulendus est Delrius, & Gregorius. Nostrum tantum est locum hunc, & *signationem manus hominis*, furto nobis à Chiromanticis subreptum, eripere & verum sensum, solidamque explicationem restituere, quod jam faciemus.

Nazianzenus Julianum ex vultu praenoscens. Juliani Physiognomicus aspectus.

Martinus del Rio. Gregor.

Sed ante audiendi Physiognomi, quos cum non omnino rejecerimus, cumque Chiromantia illa Physica, possit ad veritatem Physiognomicam reduci, si possit quidem per illam ex *signis manuum* verosimilis aliqua conjectura fieri humanarum actionum, ut ex suis ipsis manibus possit *homo cognoscere opera sua*, locus quidem hic non vano Judiciariorum judicio, sed verosimili Physiognomicorum conjectura, lumen accipiet. Quis neget ex manibus Esau hispidis, & villosis studia, & mores illius agrestes, atque ferinos, & belluina illius opera conjici potuisse? Memini me aliam rem, de hac ipsa manuum indicatione ex Aristotele, & Polemone nonnihil dixisse. Sic sane Franciscus Vallesius censet exponi posse hunc Jobi locum, & quod ad rem attinet, vere quidem; sed quod ad ipsam sententiam, & proprietatem vocum & totius orationis contextum omnino aliene; ut jam ostendam. Si prius tamen satisfecerimus his, quae pro se afferunt Chiromantici.

10 *An ex manibus possit aliqua conjectura morum fieri. Manus hispida Esau quid designarent. Vide supe. rius c. 36. vers. 26. numer. 3. Vallesius.*

Ad id quod ex Exodo afferebatur; *Signum* illud, quod requirit Deus, non potest esse a natura impressum, sed arte, & cura usurpatum ad memoriam peculiaris alicuius eventus, & sumitur sane translatio ab annulis, quae etiam dicuntur *signa*, & memoriae serviunt, praesertim antiqui illi, quibus insculpebatur memoriae causa, vel effigies alicuius felicissimi eventus, quales videntur annuli fuisse, quorum gemmae *Victoriam cum Trophaeo exprimebant*: vel quidem effigiem amici, quem animo, & memoria quis ferebat, ut oculis etiam, & manu ferret; ut Sulmonensis Poeta dixit;

In digito qui me fersque, vefersque tuo.

11 *Objectionibus Chiromanticorum satisfit. Qua imagines insculperentur an nulo. Suetonius, in Galba. Ovid. l. de Tristib. Elegia 6.*

Atque de hoc signo memoriali id videtur intelligendum Cant, 8. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, & signaculum super brachium tuum.* non contentus (inquit Sponsus) si solum annulo meam effigiem gestes, volo etiam, ut cordi insculpas; ut brachio inuras, ut mei recordatio, & tuae menti, & tuis actibus semper intersit. alluditur enim ad quarundam gentium praesertim Chaldaeorum, ritum se incidendi, & inurendi Deorum suorum stigmatibus, de quo alibi diximus. Bone Deus quantum hinc absunt manuum incisurae, & areolae Planetarum! *Signa* vero caelestia tempora nobis designant, & opportunitates rerum faciendarum, *sementis, & messis*, & operum ad vitam necessariorum. *Signat* igitur Deus in *Caelo* nostra opera, non *in manibus*. Sed astruendus jam verus & germanus sententiae explicatus.

Antiquus ritus se incidendi, & inurendi.

Statuitur vera significatio (Signandi,) & germanus sententiae explicatus.

12 Signare *Hebraeis pro* claudere, *& abscondere. Explicant Moyses, Salomon, Daniel. Pro* perficere. *Illustr. Daniel.*

13 Signum *in Scriptura à significando. Locus Jobi ex cap. 16. Illustratur.*

14 *Germanus sententiae explicatus. Res Rustica praeceptum.*

15 *Hebraismus.* Clausa manus, *quid. Illustratus locus Judaeorum.*

16 *Interpretationes minus idoneae rejectae. Septuaginta elucidati.*

17 Signare, *relatum ad ignorationem rei occultae, Varia interpretatio.*

VErbum, *signandi* in Sacro sermone, quod est ab originali radice *Hhatham*, proprie est claudere, occultare, confirmare sigillo. Exempla obvia, sed minutatim premenda, & examinanda, quo semel res haec illustratur, Isai. 5. 15. *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis.* id est, absconde, & obsigna; non enim intelligent haec misteria, nisi quos Deus docuerit. Job 9 7. *Stellas claudit quasi sub signaculo*, cum illas obducit tenebris, & eripit nostro conspectui: Prop. *Signat*, vel *obsignat Stellas*. Sic frequenter jungitur, aut exponitur verbo *claudendi*, aut *condendi*. Daniel. 12. 9. *Claude sermones, & signa librum*. Deuter 31 34. *Condita, & signata in thesauris*. Cantic. 4. 12. *Hortus conclusus, fons signatus*. Unde *signum*, aut signaculum licet Latinis *signet*, & sigillet, quia significat, at in Sacro sermone signat, & sigillat, quia claudit, & occultat. Quare quotiescumque dicitur de literis aut libro, significat imprimere sigillum, vel ad claudendum, vel ad custodiendum firmiter, quae clausula sunt, vel ad stabiliendum, quod mutare non licet, sicut, quae abscondimus. 1 Reg. 21. 8. Esth 8 Jerem. 32. 10. 11. Isai. 29. 11. aliquando vero idem est, quod *complere*, aut *perficere*, sive ad finem adducere: nam literas, vel librum perfectum, aut rem absolutam sigillo obsignare solemus, quomodo vertitur ab Interprete, Daniel. 12. 24. *Ut finem accipiat peccatum*, (quod proprie legitur; *ut signetur*,) vel, *sigilletur peccatum*, quod etiam commodum habet sensum, & fere eundem cum nostro; *Ut peccatum abscondatur, & quasi sigillo concludatur, ne ultra appareat*, (quod ipsum est *finem accipere*, ut explicatur particula sequente) *& deleatur iniquitas*. & iterum; *& impleatur visio*. quod proprie est, *ut sigilletur visio*, vel, *ut signetur*: non quidem ut occuletur, sed ut muniatur, firma, & stabilis appareat, cum impleta fuerit, effectum sortiatur, quemadmodum sortiuntur, quae signo stabilita sunt. Denique nunquam, aut fere nunquam invenio in Scripturis post diligens studium, verbum *signandi Hhatham*, pro *significare*, aut indicare. Quod enim in Genesi dicitur, *Luminaria facta esse in signum*. nimirum ad significanda *tempora, & annos*; non est ab hac radice, sed à radice *Oth*; quod proprie est nota, designatio, character, litera; unde literae apud Hebraeos, dicuntur *Othioth*. & quod Ezech. 9. 4. dicitur, *Signa Thau*. id est, designa, & delinea, est à radice *Thauah*. quasi diceret *Thaviya Thau*: aut, *Signa signum*, Tantum poteris mihi obiicere locum superius expositum Job 24 16 *Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi*. Cum enim ex hoc verbo legatur, *Sicut in die signaverant sibi*. diximus referri posse ad adulterorum notas, & certas significationes, quibus vel paciscuntur secreto cum impudicis foeminis, quarum domos nocte adeunt; vel quibus domos ipsas, & aditus facilis interdiu designant, ut noctu facile ingredi possint. neque enim alia res videtur in adulterium (de quo ibi sermo est) convenire posse. Sed jam indicavi eo ipso loco propriam, & magis exactam interpretationem ex proprietate huius radicis, videlicet; Ultro, citroque missis litteris signatis, & clausis cum aliis sceleris sociis, vel cum impudicis foeminis egisse; quod est *condicere inter se*: vel noctu perfecisse facinora, cum interdiu *se signassent*, id est, occultassent, & clausissent domi, non audentes prodire in publicum. quod eleganter cohaeret cum eo, quod ibi sequitur; *& ignoraverunt lucem*.

14 חתם

Signum Latinis unde dicatur.

13 *Signum unde dicatur in Hebraeo.* אות תוה תו

Locus ex c. 16. amplius illustratus.

Ergo jam affulget non obscurus nostrae sententiae explicatus in hac media tempestatis descriptione: *Deus in manu omnium hominum signat*: claudit, & obsignat, quasi sigillo. Quod porro claudit, aut obsignat, quasi sigillo quando pluit, & saevit tempestas? de hac enim est sermo. Profecto non aliud, quam homines ipsos, quorum manus quasi vinculis adstringit caelum tempestuosum, & iratum, & quasi sigillo appresso complicat, & impedit, ne exeri possint. quod omnino contingit agricolis, cum pluit, cum tonat, & fulgurat: quare, & hyems iners est, & deses, quod homines cogat desidere inertes, & complicatis manibus. Certe illud est rei rusticae praeceptum, *Leviora opera interdiu fiunt, nisi cum impediatur à caelo*. Plinius inter alia, illa duo ex antiquitate repetit oracula; *Malum patrem familias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate caeli. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro*. Propterea Columella

Tempestas claudit agricolas, quasi signo quodam,

Plin. lib. 18. cap. 6. Praeceptum rei rusticae. Colum. lib.

gta-

graviter præcepit villico; *ante multos dies cavere suspecta tempora*. atque illam *menstrui eumsque officii rationem observare; quæ pendet ex ratione sydérum cæli*: (lib. 1. c. 1. & 2.) *nam, ut ait Virgilius*;

(Vir. 1. Geor.)
—— —— Tam sunt Arcturi sydera nobis,
Hædorumque dies servandi, & lucidus anguis;
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis;
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydo.

(Ex cælo, & temporis varietate pendentia opera rustica. Horat. lib. 1. Carm. Od. 4.) Quare subiicit; *Temporibus accommodanda opera viris, ut permisserit status cæli: itaque tempestatibus annototis cautior villicus, vel abstinere poterit operibus; vel festinationem adhibere*. Cogitur interdum media hyeme, & tempestate desidere ad focum: at *soluta jam hyeme*, dissolutis manibus;

Neque jam stabulis gaudet pecus, aut arator igni,
Nec prata canis albicant pruinis,

15 Vides igitur rem rusticam à Cæli tempestate, & temporum varietate pendere: lenissime propterea cohærere cum descriptione tempestatis mentionem rusticorum operum, cessationisve, ut permiserit Cæli status. *Ergo claudere*, vel, *signare in manu*, eiusmodi loquutio est, atque illa, (Osee 4. 12.) *Interrogare in ligno*, id est, *Interrogare lignum*. (Hebraismus.) q. d. *Echa les en las manos el sello, y la cerradura*. Similis (Illustratus locus Judicum.) Hebraismus Judic. 3. 15. *Aod utraque manu pro dextera utebatur*, quod hunc habet sensum; Utraque manus illi erat dextra. id est, sinistra utebatur, ac si esset dextra, non quod ambidexter esset; sed quod sinistra illi esset pro dextra, & sicut ambidexter utitur manu sinistra, ita ille uteretur. Sic enim consonabit cum eo, quod ex Hebræo (Regia.) legitur; *Aod* (Regia) *vir obturatus*, Tygur. (Tygurina.) *Clausus*, alligatus, Chaldæus; (Chaldæus.) *Contractus manu dextera sua*. Pagninus (Pagnin.) per paraphrasim; *Qui dextera manu nihil efficiebat, sed sinistra*. & iterum, cap. 20. 16. *Viri fortissimi, ita sinistra, ut dextera præliantes*. ex Hebræo etiam, *Clausa*; (אטר) vel *impedita manu dextra*, à radice, *Atar*. quod dicere possumus, *Que tenian atada la derecha, y fuese a la derecha, y fuese a la yzquierda*. Atque eos homines, qui in agendo parum expediti sunt, vocare solemus, alligatos, *Atados*. Sic homines *manu clausi, & obsignati dicuntur, cum tempestas illos arcet ab agri operibus*.

16 Quare quod hoc loco alii referunt, ad Dei Potentiam (Alia expositio non manus idonea rejecta.) quod ille tempestatem faciat *in manu*, id est, vehementi atque admirabili signo, huius loci non est. Tum quod hæc manus non sit Dei, sed hominis, ut res ipsa, & lectio Latina exigit; tum quod potius in homine obsignato, & impedito ab operando, significetur infirmitas quædam, (Aben Esra) ut lectio Septuaginta expressit. Minus alienum, quod (Nicolaus.) Aben Esra, *manum hominis* sumit, pro hominis libera (Eugub.) potestate; quod Deus homini contulerit liberam potestatem exercendi opera rustica; & illius oculis, & scientiæ subiicit temporum varietates, & rusticorum operum opportunitates, nam cum pluit, dat signum faciendæ sementis, & subigendi campos. melius R. Gerson, e contrario (R. Gerson. Gaietan.) exponens, Deum *obsignasse manum hominis*, cum illius operandi potestatem adimit, & agricolas sub tecto continet quasi domi teclusos immissa sæva tempestate, & continentibus imbribus, ut cognoscat, ac re ipsa experiatur homo, nihil sine Deo posse; quidquid possit, inde pendere, iuvari, impediri. *Cognoscit* ergo homo *opera sua*; cognoscit item infirmitatem suam. Sic Septuaginta. *Ut sciat omnis* (LXX.) *homo infirmitatem suam*. *Ideo* (inquit Nicetas) (Nicetas.) *sunt Dei opera admirabilia; ideo frigus existit, & æstus, ideo minime æquabiles Cæli temperationes, ut nostra infirmitatis conscii modeste de nobis sentire discamus*. Quem sensum elicuerunt Septuagita ex originali, ubi pro *singulis*, est *Anasim*, homines miseri, & imbecilles. Quam etiam *infir-* (Milevitanum concilium.) *mitatem*, quam ex consideratione Divinæ potentiæ agnoscit homo, ad peccata quotidiana accommodavit Concilium Milevitanum, c. 7. hunc locum coniungens cum illo

17 David, *Delicta quis intelligit?*

(Caietan. Oleaster.) *Opera sua*. Sive, Dei opera, quod Hebræo convenientius est; sive, hominis ipsius intelligas, sensus idoneus consurgit. Si ad Deum referas, significabitur Divinorum operũ magnitudo, quam homo in tempestate agno- (Signare, ad ignorationem rei occultæ.) scit, & considerat, sed non satis complectitur mente. Et quidem verbum *claudendi*, ad ignorationem rei occultæ pertinere solet. quo videtur respexisse Nicetas: *Opera* (inquit) *Dei sunt admirabilia, ut mentis aciem*, & *contumaciam Deus coerceret*. Sed lenius decurrit sententia, (Lenior interpretãdi ratio.) si ad humanas operas, & agri labores referas; à quibus tempestate, & Cæli inclementia avocatur homo. Illud humilius, & angustius, quod ait Vatablus, (Vatabli expositio humilior.) *Pluviarum abundantia cogit Deus homines remanere domi, quo minus possint invisere operarios suos*. Illud vero plus æquo amplum, quod (Caietan.) Cajetan. interpretatur. *Impedire homines non solum ab agricultura, & militia, sed etiam abstinere ab executione innumerabilium negotiorum*. Sed satis in hac sententia obsignati, & clausi, progrediendum ad sequentia liberius.

Vers. 8 Ingredietur bestia latibulum, & in antro suo morabitur.

1 *Sententiæ paraphrasis*. Latibulum, *quid proprie*. Morari.
2 *Venti Australes nimbosi*. *Ventorum promptuaria occulta. Deus in promptu habet etiam ea, quæ non sunt*.
3 *Cur dicatur tempestas* egredi. *Auster nimbosus. Explicatus David*.
4 Arcturus *quid in Hebræo*. *Aquilo* dispergens.
5 *Interpretatio germana*. *Venti Aquilonares procellosi*. *Tempestatis descriptio ex ventis oppositis*.
6 *An venti contrarii simul spirare possint*. *Auster & Aquilo simul efficiunt tempestatem*.
9 *Latini Interpretis defensio Græcorum elucidatio*.

1 Mirum, quod Philippus censet hanc sententiam multo *obscuriorem* præcedentibus, multumque *dissonam*, cum præclara sit, & valde consona! Vis, inquit, (Philipp.) hyemis, & terrificæ tempestatis cogit non solum homines intra domos, sed feras intra latibula. pisces ad ima confugiunt; aves nidis se continent, neque terror ingens permittit foris vagari. *Latibulum*. Septuaginta, *Subtegmen*, (LXX.) quo se protegant. Vox originalis non solum significat lu- (Latibulũ; quid proprie.) strum ferarum, sed locum insidiarum; qui cum debeat esse occultus, cumque in eo insidiantes latitent, recte vertitur *latibulum*. infra, cap. 38. 40 vertitur *specus*, & Psal. (ארב) 9. 29. *insidia*, id est, locus aptus ad insidiandum, quod statim exponitur per *occulos*.

Et in antro suo. Septuag. Quieverunt, super cubile. *Mo-* (LXX.) *rabitur*. Usque manebit, pernoctabit. quamvis nox data (Morari, & pernoctare.) sit *bestiis fyina, ut in ipsa pertranseant, & rapiant, & quærant à Deo escam sibi*; tamen nocturna tempestas illas cogit (שכן) intra antra pernoctare.

Vers. 9. Ab interioribus egredietur tempestas, & ab arcturo frigus.

2 Videtur jam connumerare ventos, qui tempestates efficiunt, sive superiores alias causas, sydera, & con- (Vatabl.) stellationes, *Ab interioribus*. Vatabl. Tygurina. *Nubium* (Tygurin. Oleast.) *penetralia* intelligunt, *ex quibus tonitrua, aut turbinem descendere mirum sit*. sed importune, & longe nunc recurritur ad nubem. Quare simplex illud, & verum est, ut nunc *interiora* vocet, quæ superius nominatim dixit, *interiora Austri*; (Venti nimbosi spirare ab Austro.) non solum propter Stellas Poli Antarctici, tempestatum, & nimborum effectrices, quam propter ventos nimbosos inde aspirantes; aut certe propter utrumque, quam rem exposuimus superius, cap. 9. ver. 9. in sententia simili, *Qui facit Arcturum, & interiora Austri, &c.* Utroque autem loco Septuaginta; *Promptuaria* legunt, pulchra (LXX. Ventorum promptuaria.) translatione; nam quoniam *promptuaria* solent esse in interioribus, & penetralibus domus, ideo pro *interioribus* sumuntur; qua etiam significatione vox originalis vertitur ab Interprete Latino, *cellaria*, Proverb. 24. 4. *Secretum cubiculum*, vel, *Cubiculum intra cubiculum*, Judic. 16. 9. Genes. 43. 30. 2. Reg. 13. 10. 3. Reg. 20. 30. cap. 22. 35. Cantic. 3. 4. quod elegantiæ poeticæ est; Sic enim ventorum abditissima claustra, & Aeoli domum atque recessus describunt, cum Dei Omnipotentiam significant, ventos vel coercentis, vel emittentis *ab interioribus Austri*,

Nimborum in patriam, loca fœta, furentibus Austris
Aeoliam venit. hic vasto Rex Aeolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras (Virg. 1. Æn.)
Imperio premit, ac vinculis, & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. —— ——
Sed Pater Omnipotens speluncis abdidit atris.

Vides

Vides hic *interiora Austri*, cubicula, & promptuaria ventorum, quorum non Aeolus, sed verus Deus ventorum promus, & condus. Sed illud prætereà indicatur, voce *promptuarii*, Deum in promptu habere quidquid velit, quasi jam creata, & parata ad nutum, vocat quippe ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt, non enim difficilius, aut tardius aderit tempestas denuo efficienda; quam si jam coacta, & detenta ex aliquo promptuario evocaretur in terras; ut ad illius vocem & imperium;

Deus in prompto habens omnia.

—— Venti, velut agmine facto,
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.

3
Cur dicatur tempestas egredi.

Opportune autem dixit *tempestatem egredi*, quod venti, & procellæ videantur *carcere promi*, & porta concessa statim egredi, atque vinculis elusis, sese lætissimos furiosissimosque proripere, secum advehentes tempestatem, nubes, nimbum. Quod vero hoc loco *tempestas* dicitur, Isai 21. est *turbo*; & cum Austro item coniungitur; *Sicut turbines ab Africo veniunt*, nam in Palestina *Auster*, sive quod idem est, *Africus*, nimbosus, & turbinosus est, & torrentes vel efficit, vel mirifice auget: ut colligitur ex Psalm. 25. 5. *Converte Domine captivitatem nostram, sicut torrens in Austro. Auster* (inquit Theodoretus) *humidus ventus est, nebularum aerem implet, vehementes pluvias inducit, nubes dissolvit, aquis torrentes implet. Sic igitur inquit; Cives undique dissipatos iube, ut cogantur, & torrentis instar iter faciant.* Vide, quæ diximus super cap. 27. vers. 20. super id, *Opprimet eum tempestas.* & cap. 9. ver. 9. num. 5. & c. 1. vers. 19. num. 3.

Auster, vel Africus nimbosus, Theodor.

4
Arcturi duplex in Hebr. radix

Et ab Arcturo frigus. Videretur esse res eadem cum illo, cap. 9. *Qui facis Arcturum, &c.* Sed certe ibi vox est ab alia radice, & significat vel stellam, vel constellationem Aquilonarem, quæ efficere solet pluvias, & tempestates, hic autem est vox à radice *Mazar*, vel *Zarah*, quod est dispergere, aut ventilare: quare Hebræi & alii quidam vertunt hoc loco; *A dispergentibus*, sive, à *ventilantibus*, sive, à *dispersionibus frigus*. Neque omnes tamen in sensu conveniunt: nam Vatablus intelligit *Ventos Aquilonares, qui dicuntur sæpe Casi, propterea quod reddant aerem nitidum, & mundum*, dispergendo nubes. quod desumpsit ex Rab. Levi, & Rab. David. Sunt autem venti Aquilonares frigidissimi, qui incumbere solent in terras post pluvias, & tempestates; quare rectè dicitur; *Ab austro egreditur tempestas, & ab Aquilone frigus*; Quam vim ex persona ipsius Aquilonis scripsit Ovidius;

Varia lect. R. David. R. Levi. Pagnin. Vatabl. Tigur. Complut. Aquilo dicitur dispergens post tempestatem. Ovid. 6. Meta. Caietan.

Apta mihi vis est, hac tristi nubila pello:
Induroque nives, & terras grandine pulso.

Caietanus quamquam intelligit etiam ventos Aquilonares, sed nomine *sparsionum*, existimat primo significatas Stellas Aquilonares, quæ sparsæ sunt, & non modicis inter se spatiis divisæ. Alii è contrario nubes ipsas sparsas, expansasque intelligunt, à quibus nunc imbres, nunc turbines, & nives mittuntur. Quæ exponendi ratio eo præstat præcedenti, quod sit cohærentior cum tempestate, quæ proculdubio adhuc describitur. Et quidem ab illa *nubium sparsione*, videtur Plinius *procellam* describere, *Procella* (inquit) *dissilit nube, potius quam rupta.*

Coherentior interpretatio. Plin. lib. 2. c. 49.

5
Germana interpretat. Hebr. lectionis. Sen. li. nat. qq. c. 18. Varro.

Sed quoniam de ventis tempestatem efficientibus videtur institutus sermo, certe nunc *dispergentium*, aut *sparsionum* nomine, ego intelligo ventos, nubila secum convehentes, & spargentes per aera; Venti enim, ut Seneca dixit, *modo adducunt, modo deducunt nubes*, & nunc Aquilonares quidem, quoniam de Australibus sermo præcesserat. Quæ ipsa res in prisco illo Varronis carmine, in Marcipore, ad describendam tempestatem non ineleganter exprimitur.

Nubes aquales frigido vero leves
Cœli cavernas aureas subduxerant;
Aquam vomentes frigidam mortalibus,
Ventique frigido se ab axe eruperant,
Phrenetici Septentrionum filii;
Secum ferentes tegulas, ramos, syrus.

Tempestas descripta à Septentrione, & frigore. Tempestas ex contrariis ventis.

Tempestas igitur non solum ab Austro, sed à Septentrione, & frigore opportune notatur. Atque illa tandem sævissima exurgit, cum contrarii venti concurrunt: quod hoc sane loco indicatum à Jobo coniungente *Arcturi*, & Septentrionis *frigus*, cum *interioribus Austri*, mediamque inter duo extrema constituentis *tempestatem*, multo elegantius, quam qui dixit;

Una Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus —— —— Ubi enim *frigus ab Arcturo*, sive quod idem est, Boreas aut Aquilo, qui cum cæteris ventis luctatus Cœlum, Mare, Terras versat? in cuius persona ille alius cecinit;

—— Cum fratres Cœlo sum nactus aperto,
(Nam mihi campus is est) tanto molimine luctor,
Ut medius nostris concursibus insonet Æther,
Exiliantque cavis elisi nubibus ignes.

Ovid. 6. Meta.

6
Obiicitur præcedenti expositioni. An contrarii venti simul spirent. Arist. 2. Meteor. c. 6. Plin. lib. 2. c. 92. Auster, & Aquilo simul spirantes. Ennius 17. Annal.

Sed huic expositioni, & descriptioni tempestatis ex contrariis ventis potissimum ex Aquilone, & Austro, obstat, inquis, Aristoteles, qui docet ventos contrarios spirare simul non posse, alter enim reprimit alterum. Sane; nam alterum ab altero vinci tandem necesse est. Sed parum per pugnare tamen, & manus conserere, aera, maria, terras concutere, quid prohibet? Quod suum quisque habet, conferet in unam tempestatem, Auster turbinem, Aquilo frigus Helicen sane, & Buram urbes in sinu Corinthio, hausit mare, ut Plinius scripsit: et dicunt id provenisse ex inundatione excitata Aquilone, & Austro simul spirantibus, unde Helice urbi cum Aquilonari ursa, quæ Helice etiam dicitur, nominis affinitas. Hos igitur duos ventos nominatim de tempestate efficienda concertare Ennius vere cecinit,

Concurrunt veluti venti, cum spiritus Austri
Imbricitor, Aquiloque suo cum flamine contra
Indu mari magno fluctus extollere certant.

7
Vulgati interpretis defensio, & elucidatio.

Sed cur tandem Interpres *Arcturum* reddidit cum *dispergentes*, aut *ventilantes*, debuisset reddere? Responsio in promptu; Quoniam res erat de tempestate ex utroque Cæli extremo proveniente: in Aquilone autem Arcturus procellosus est; ideo Arcturum unde & Aquilones perflant, & tempestates frigidæ invehuntur, tanquam rem notissimam nominavit. Forte etiam vocem originalem deduxit (quod potuit commode) ab alia radice, videlicet à *Zaram*, quæ vox vertitur, *turbo*, Isai. 25. 4. & *imber* supra, Job. 24. 8. & *Gurges*, Habacuc 3. 9. & *impetus*, Isai. 28. 2. Quoniam igitur hæc ex parte Aquilonari esse solent effecta Arcturi, causam pro effectis posuit. De Arcturo autem diximus, supra capitulo nono.

LXX. Lectio Septuag. elucidatur. Nicetas,

Sed cur tandem lectionem Septuaginta, quæ est eiusmodi; *De promptuariis superveniunt dolores, & ab extraneis partibus frigus*; Nicetas intellexerit non tam de aeris, & elementorum mutationibus, quam de humanorum corporum, atque valetudinis perturbatione; plane non assequor. sic ille interpretatur; *A penetralibus*, id est, *ex visceribus, his qui obriguerunt, oriri dolores, in summis corporis partibus, quæ magis, quam reliqua membra frigore tentantur* Nisi forte existimat indicari, quid tempestas, & inclementia Cæli in corporibus efficiat humanis.

Vers. 10. Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissime funduntur aquæ.

1 *Aquilo efficiens nives. Venti spirantes ex Dei ore.* Divina *de magnis.* Spiritus Dei, *etiam de aura leniori. Explicatus David.*
2 *Vis Aquilonis. Cristallus, & nix cadentes ex Dei ore. Illustratus David.*
3 *Varia expositio.* Fundere, *quid. Aquilonis & Austri permutatæ vices. Explicatus David.*

Quoniam Aquilonaris frigoris meminit, consequens fuit, ut exponeret alterum Aquilonis, & Arcturi munus, & vim non solum in concitanda tempesta, sed in efficiendo gelu, & procreandis nivibus. *Flante Deo.* Non solum ille Dominus est, moderatorque ventorum, sed ex illius ore spirare videntur. propterea venti vocantur *flatus*, aut *Spiritus Dei*. Et ut translatio hæc indubitata sit, dicitur *Spiritus oris illius*, superius Job 15. 30 Sed alii vehementiam, & impetum venti intelligunt, per *Dei spiritum*. Dei enim maxima, & excellentissima quæque sunt; Sic quod Divinum, quod Sacrum est, continuo maximum, & excellentissimum est exempla obvia. Quamquam quod primo dixi, solidum sit: quod secundo loco, non usquequaque certum. Cum enim pueri in fornace Babylonica invitarunt ad Divinas laudes, *omnem Spiritum Dei*, non tantum vehementiores, & fortiores ventos, sed leviores, & mitiores auras invitarunt. Sunt etiam istæ *Dei spiritus*; non enim semper ille spirat vehemens, & iratus. Sed hoc tamen loco ex subiecta re tempestatis, atque Aqui-

1
Aquilo efficiens gelu, & nivem.

Ex Dei ore spirantes venti. Spiritus Dei ventus vehemens.

Dan. 3. Spiritus Dei de aura leniori.

2 *Vis Aquilonis.*

Aquilonis, significetur profecto ventus vehemens, cogens humidam, & pluvialem nubem in glaciem, aut in glacialem grandinem sic, *concrescit gelu*. Hæc etiam est propria Aquilonis vis;

Indu-eque nives, & terras grandine pulso.

Ovid. 6. Meta. *Cristallus, & nix, micæ cadentes ex Dei ore.* *Cibus arborum.* *Plin. lib. 17. c. 2.*

In Hebræo significatur item glacies, aut nix, non tam à vento frigido, quam ab ipso Deo effecta; *A spiritu suo Deus dabit gelu*. q. d. Deus simul cum suo flatu, & spiritu, ex ore suo effundit glaciem. Sicut etiam dixit David Psal. 147. 6. *Mittit Cristallum suum*: gelu, glaciem, & quicquid instar Cristalli concrescit, *sicut buccellas*. sicut panis frustola, micas ex illius ore cadentes. Et quid mirum, esse *buccellas*, cum cibus arborum, & frugum sint imber, & nix, ut Plinius aliquando dixit;

Et rursum latissime fundantur Aquæ.

3 *Varia lect.* *Fundi, pro concrescere. Isidor. Cla.* יצק *Vatabl.* *Oserius.*

Sententia ad multos sensus ambigua. nam potest primo esse superioris partis aut repetitio, aut expositio; Ita concrescit gelu, & conglaciat nix, ut in immensos, & spatiosissimos aggeres excrescat; & magna illa aquarum copia, quæ in nubibus inclusa erat *funderetur*. eligatur, & quasi ex ære fusa induretur, constringatur. hoc enim sonat vox originalis; ut si ex verbo legas, *Copia aquarum in angustio*, aut, *in ære*. Quare legi potest; *Latitudo aquarum constringitur* Neque vero est in originali illa particula *rursus*, quæ indicat aliquid diversum à præcedente. Alii existimant illud *arctum*, vel *angustum* eclectri *ad primam*, *& manuum pluviam, qua est pluvialem*, (numero videlicet immenso guttarum) *& facile congelatur*. Sed vix verbis congruere potest. Alii, quod ex glacie illa attrita, & fracta rursus ingens aquæ vis cum grandine permista diffundatur. Sed nihil peculiare, quod ad rem Meteorologicam pertineat, affert hæc interpretatio. Illud videtur commode cum parte antecedente cohærere, ut sit superioris sententiæ expositio, aut quasi distributio quædam: cum enim dixisset de Austro, & Aquilone, nunc singulis facultates singulis tribuat, Aquiloni efficiendi gelu, & nives; Austro nives, & gelu liquandi, & fundendi. Res non prætermissa à Davide inter miranda naturæ, Psal. 147. 5. 6. *Mittit Cristallum suam sicut buccellas ante faciem frigoris eius quis sustinebit? Emittet verbum suum & liquefaciet ea: flabit spiritus eius, & fluent.* Quod de mutatione Aquilonis in Austrum Theodoretus explicat, & hunc quidem sensum indicavit Vulgatus apposita particula, *rursus*, q. d. Mutatis vicibus, & permutatis ventis. Illudque *latissime*, videtur accepisse de campis spatiosissimis, in quos defluunt nives liquatæ in ingentes rivos;

Expositio simplicior & cohærentior. *Aquilonis, & Austri vires diversa.* *Theodor.* *Vulgatus.*

Statius 2. Thebaid.

——— ——— ——— *Cum vero reversa,*
Bistonia solvere nives, submittitur ingens
Æmus, & angustas Rhodope descendit in amnes.

Vers. 11. Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum.

1 *Varietas, & dissensio lectionum. Frumentum unde dicatur in Hebræo. Ratio Latinæ lectionis. Explicatus Moyses.*
2 *Varia lectio. Verbum desiderandi varie redditum. Nubium labor in irrigandâ terra. Illustratus Baruch.*
3 *Latinæ lectionis elucidatio. Creaturæ omnes conspirantes in utilitatem mortalium Illustratus Hoseas, & Sapientia.*
4 *Nives, & Aquilones desiderari à segetibus, & arboribus. Cuius loco suo.*

1 *Varia lect.*

Mirabilis est dissensio lectionum, Latinæ, Hebraicæ, Græcæ. Reddenda breviter singularum ratio. Hebraizantes sic legunt; *Etiam in serenitate fatigabit nubem*. alii; *Propter irrigationem fatigabit*. Septuaginta; *Electum format nubes*. quæ harum conventio lectionum, aut quæ illarum idonea sententia? Certe ambiguitas videtur nata ex voce *Beri*, id est, *Frumentum*, quæ potest deduci à radice, *Baroth*, quæ significat cibum capere, aut cibum meliorem, & delicatiorem eligere. inde pro cibo, & pabulo *frumento*, Genes. 42. 10. & 45. 35. Job 39. 4. & ubi Genes. 35. 16 nos habemus; *Verno tempore intrante*, ex verbo legunt Complutenses, *Quando dat cibum*, aut, *frumentum terra*; id est, *verno tempore*. quam quam alii ex alia radice aliter legant; potest enim deduci à radice alma *Bara*, per *Lamed Aleph*, quod est creare, aut efficere aliquid selectum, firmum, purum, pingue, & vegetum; nam, quæ Deus creat, omni ratione *valde bona sunt* 1. Reg. 2. 29. Judic. 4. 6. 3. Reg. 4. 24. Dan. 1. 15. Ezech. 34. 3. Item affinis est, radix *Barar*, quod est eligere, mundare, expurgare. Hinc dixerunt Septuag. *Electum format nubes*. quod Symmachus interpretatur, & legere videtur, *frustum* quiest, id quod profert terra selectum, pingue, optimum. At vero Latinus Interpres dixit *frumentum*, tum quod inter cæteros fructus terræ sit optimus, & pinguissimus, tum quod *frumentum* seligatur, & expurgetur à paleis. At vero Hebraizantes, *Serenitatem* dixerunt, quod efficiat Cælum purum, & mundum: atque existimarunt post tempestatis sermonem, nunc jam subiungi serenitatem aeris, & elementorum. Sed nimium præpropere, & immature: adhuc enim in media hyeme, & in media versamur tempestate, postea de serenitate sermo erit.

Frumentum unde dicatur in Heb. ברי רות *Complut.* ברא ברר *LXX.* *Symmach.* *Ratio Latinæ lectionis.*

2 *Varia lect.* ברה *Pagnin.* *Isidor.* *R. David.* *Verbum desiderandi varie redditum.* *Caietan.*

Alii proprius ad rem tempestatis, & pluviæ, sed longius à vera vocis radice, deducunt vocem originalem à *Ravah*, quod est irrigare, & inebriare, aut ad satietatem perfundere: quare dixerunt; *Propter irrigationem fatigare nubes* ita Pagninus, & Isidorus. Sed nimium frigidiusculè, ut à Latino interprete recedant. Et quidem cum Rab. David verbum *desiderandi*, quod in Hebræo est *Tarah* constanter exponunt, fatigare, aggravare, aut laborare facere: & sub forma verbi tantum legitur hoc loco, sub forma aut nominis vertitur Isaiæ 1. 14. *Molestia*, & Deuter. 1. 12. *Negotium*. quare videbitur verbum ipsum esse, facessere negotium, aut exhibere alicui molestiam, & laborem. Ergo hunc sensum efficiunt; *serenitas negotium facessit nubibus*; nam illas extenuat, dispergit, dissolvit, verberatas primum, & fatigatas à ventis. qua eadem vexandi, aut fatigandi, nubes, formula, ventos descripsit Lucretius lib. 2.

Lucretius.

———. *nubila Cæli*
Verrunt, ac nubila vexantes turbine raptant.

Nubes laborantes in irrigunda terra. *Baruc. 6. 61.*

Alii *Luna*, aut *Sol*, vel *fulgur fatigat nubes*, extenuat, consumit. Vides sensum hunc esse coactum, tum etiam ut dixi, importunum Paulo mitius alii: *Negotium, & labor rigandi incumbit nubibus*. videntur enim multo discurrendi labore rigandi, atque opes suas profundendi fatigari, & lassari qui sensus multo elegantior efficietur, si cum *frumento* conjungatur, quasi dicat; *Propter frumentum laborant nubes*, hæc una res illis negotium facessit. *Nubes* (inquit Baruch) *quibus cum imperatum fuerit à Deo, perambulare in universum orbem, perficiunt quod imperatum est eis*, & se ipsas impendunt, ac superimpendunt in usus, & commoditates mortalium. Alii forte commodius ad rationem tempestatis invertunt sententiam: Frumentum fatigatur à nubibus: nam si vehementius pluat aut grandinet, deiiciuntur segetes, & ut ille dixit, *nimio imbre senescunt*, tum etiam læduntur grandines.

Segetes prostratæ nimio imbre. *Statius li. 5. Sylvarum.* *Ovid. 2. Meta.*

Sternuntur (inquit ille) *segetes, & deplorata colonis*
Vota iacent: longique perit labor irritus anni.

3 *Latinæ lectionis ratio & elucidatio.* *Desiderium tributum segetibus, & terra.* *Universitas creaturarum cum Creatore conspirans in commoditates mortalium.* *Sap. 19. 17.*

Sed quidem quamvis hic sensus non sit omnino incommodus, sapienter Vulgatus sensum elegit, qui cum pluvia, & cum nubibus videretur maxime convenire. nam cum hæc sint emissa ad utilitates humanas, ut nuper adductus Baruch dixit, quid ex tempestate commodi, & opportunitatis ad vitam mortalium *frumentum* caperet, nunc proponendum censuit. Et eleganter tribuit *desiderium* segeti, sive, quod idem est, terræ fructiferæ, & germinanti, cui respondeant nubes, juxta id Oseæ secundo, 22. Cum incredibilem fertilitatem, etiam terrenorum bonorum pollicetur suo populo Deus; *Erit in die illa; Exaudiam, dicit Dominus, Cælos & illi exaudient terram: & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Jezrael.* Videtur nimirum in commoditates mortalium universitas creaturarum, cum ipso auctore naturæ mirabilem concentum efficere; & ut Sapientia dicit, *Sicut in organo unum sonum ad odire*. Quare mutuo sibi accinunt, mutuoque respondent. Igitur, ut ab extremo incipiamus, *frumentum, triticum, vinum, oleum, desiderant nubes*, & pluviam: sed hoc illorum desiderium exponunt & denuntiant terræ parenti, & petunt ab illa humorem, quibus alantur, & crescant; exaudit preces suorum fætuum terra, illasque exponit Cælo, supplex, & precabunda, tanquam parenti; tanquam œconomo auctoris naturæ. Exaudit Cælum terræ preces, & refert de hac re

ad

ad Deum; & intercedit pro fructibus terræ, & commoditatibus mortalium. Deus tunc exaudit Cælum, & annuit desideriis frumenti, & aliorum fructuum; iubetque ut hæc omnia respondeant desideriis, & indigentiæ *Iesrael*, idest, sui populi. Quare ipse Deus aliquando apud Ezech. 36. 8. Sic præcipit; *Vos montes Israel ramos vestros germinetis, & fructum vestrum afferatis populo meo Israel.* Vides hæc omnia conspirantia in nostram salutem; tum etiam mutuum omnium creaturarum consensum desideriorum, Cæli præsertim, & quæ in Cælo sunt, nubium, & pluviæ, cum terra; Quod pulchre Euripides dixit apud Aristotelem;

Euripides. Refert Aristo. 6. Ethic. cap. 1.

Cum est sicca tellus, ipsa tunc eum imbrem amat:
Cum turget Æther, imbre cum Cælum tumet,
Affectat, ut telluris in sinus cadat.

Si quando vero terra fiat compos sui *desiderii*; quam læta potitur optatis Ætheris nuptiis!

Lucretius.

—— —— Unde alma liquentes
Humorum guttas mater cum terra recepit;
Fœta parit nitidas fruges. —— ——

4 *Rerum paronomasia.* Sed si non in vocibus, at in re ipsa elegans videtur esse Paranomasia; nam *frumentum desiderat nubes*, idem videtur esse, quod cibus hominum desiderat suum cibum aut desiderat potum. quid enim est *imber* frugibus, nisi *potus*, quo inebriantur; imo & cibus, quo saginantur? *Cibus* (inquit Plinius) *arborum imber est*. Valde autem opportune terræ, ac frugum mentio post nives, nubesque niviferas coactas vi Aquilonum, facta est, quod illæ mirifice terram fæcundent. Quam rem hoc ipso *desiderandi* verbo, tum in frugibus, tum in arboribus docuit Plinius, causamque cur desiderentur ab arboribus, & messibus nives, & Hyems Aquilonia, soleter investigavit, cuius testimonium erit huius loci Commentarius; *Hyemem Aquiloniam esse, omnibus satis utilissimam. Imbres vero tunc expetendi evidens causa est, quoniam arbores fœtus exinanitas, & foliorum quoque amissione languidas, naturalem est avide esurire: cibus autem earum Imber. Ergo qui dixit hyemes serenas optandas, non pro arboribus vota fecit. Hiberno quidem pulvere latiores fieri messes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum est. Itaque vota arborum, frugumque communia sunt, nives diutinas sedere. Causa non solum, quia animam terræ evanescente exhalatione, includunt, & comprimunt retroque agunt in vires frugum, atque radices: verumquod & liquorem sensim præbent purum præterea, levissimumque, quando nix aquarum cælestium spuma est; ergo humor ex hac non universus ingurgitans, diluensque, sed quomodo sititur, destillans, velut ex ubere, alit omnia, quæ non inundat.* Nihil in rem præsentem vel opportunius, vel elegantius; consentitque cum illo, *Quidas nivem sicut lanam* (convestit enim terram, confovetque nive, ne hyeme conglaciet) *nebulam, sicut cinerem spargit*: est quippe *cinis* caliditate sua loco fimi arboribus, & frugibus, & illius usus satis omnibus salutaris, ex præcepto rei rusticæ.

Pli. lib. 17. c. 2.

Nives, & Aquilones desiderati ab arboribus. Plin. lib. 17. c. 2. Nives fœcundant tellurem.

Cinis loco fimi. Plin. li. 17. c. 9. & c. 28 & lib. 18. c. 17.

Et nubes spargunt lumen suum.

1 *Triplex Græcorum expositio, Rubentes nubes quid portendant. Illustratus David, & Matthæus.*

2 *Aliorum expositio. Lumen reddens pluviam fæcundam.*

3 Lumen, *pro pluvia. Hebræorum interpretatio.*

4 Lumen, *pro fulgure. Quorsum tam frequenter fiat mentio fulguris.* Verbum spargendi, *de copia, & multitudine.*

1 *LXX.* SImiliter Septuaginta. *Dispergit nubilum lucem eius.* Græci, ut ego conijcio (illi enim non omnino clare loquuntur) tres expositiones afferunt; aut quod *nubes spargunt.* id est, dissipant, & auferunt; aut quod nubes primum atræ, deinde rarescentes, & evanescentes lumini aditum in inferiorem mundum patefaciunt, aut tandem, quod collisis, scissisque nubibus, extruditur fulgur, & fulmen. Duos posteriores sensus accipit, coniungitque Vatablus, censens nonnumquam nubes dissolvi, & cælum reddi serenum propter fulgur. D. Thom. de illo *lumine* intelligit, quod ante exortum Solis, aut post occasum, acceptum à Sole nubes rubentes refundunt in aerem. Et quidem subtiliter coniecit D. Thomas: non solum enim est res hæc pulcherrima, & iucundissima conspectui (propterea enim *exitus matutini, & vespere* dicitur Deus, *delectare*, quod nos maximopere delectet Orientis, atque Occidentis conspectus) sed cum tempestate, aut serenitate coniuncta, quarum rerum ex nubibus rubentibus certum prognosticum fit; *Nam cum ante exorientem nubes rubescunt, ventos prædicunt: quod si & nigra rubentibus intervenerint, & pluvias: si circa Occidentem rubescunt nubes, serenitatem futuri diei spondent. Si in exortu rubescunt, maxima ostenditur tempestas;* Hæc Plinius ubi de tempestatum Prognosticis. Quod ipse Auctor naturæ docuit. Matth. 16. 2. 3. *Facto vespere dicitis, serenum erit, rubicundum est enim Cælum. Et mane, Hodie tempestas, rutilat enim triste Cælum. Faciem ergo Cæli diiudicare nostis.* Atque hoc ipsum *lumen à nubibus sparsum*, videtur sane illud esse, quod sparsim, divisimque, à nubib. pluviis exit, ut Aratus diserte dixit;

Multiplex Græcorum expositio.

Vatab. D. Thom.

Nubium rubor res iucunda,

& cum tempestate coniuncta. Ps. 65. 6. Plin. li. 18. c. 35

Aratus.

Si quidem obscuræ nigranti similis,
Solem nubes; circum ipsam autem hinc inde
Radiis intervolutis finduntur.

Cum quo cohæret Plinii quoque Prognosticum; *Si Sol in exortu longe radios per nubes porrigit, & medius erit inanis, pluviam significabit.* Sed idem fere, tantum non expressa voce *spargendi*. Virgilius cum de signis, quæ dat Sol sive Oriens, sive Occidens, cecinit;

Vir. 1. Geor.

Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe
Suspecti tibi sint imbres. —— ——
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi (dispersio lumine) *erumpent radii. ——*

Hoc igitur modo tempore pluvio, *Nubes spargunt lumen suum.* Sed quidem enim adhuc in media pluvia, & media tempestate versetur Job, non videtur hæc exponendi ratio prorsus cohærere.

2 *Lumen efficiens pluviam fæcundam.* Ergo alii *lumen* cum pluvia ipsa, hac ratione coniungunt, quod nubes virtute Solis, & Stellarum excitantur, & coguntur, rursusque eiusdem superioris luminis virtute, & calore solvuntur, & liquescunt, & nisi ex cælesti lumine, non esset fæcunda pluvia, cum enim aqua sit frigida, nisi cum cælesti lumine coniuncta, neque calida, neq; fæcunda esset. Ergo nubes contemperatæ cum lumine, & influentia Cælorum, spargunt pluviam simul cum lumine ad fæcundandam terram. Hæc fuit Alberti huius loci interpretatio, quam sequutus est Dionysius. sed proculdubio longe petita, & coacta. nam esto ad terræ fæcunditatem non solum frigiditas humidæ pluviæ, sed ex cælesti etiam lumine tepiditas requiratur, an ideo dicetur illud *lumen spargi à nubib.*

Albert. Dionys.

3 *Lumen pro pluvia.* Sed iam *lumen* pro ipsa pluvia accipiunt nonnulli Hebræi, atque adeo vocem originalem, *Or*, ubique *significare pluviam in sermonibus Eliu*, asserit Rab. Joannan, idemque sequutus Rab. David, cum superius, c. 36. 30. ubi nos legimus, *Si voluerit fulgurare lumine suo desuper*, illi legunt, *Extendet desuper pluviam suam.* tum hic, *Nubes spargunt pluviam suam.* Idem sequuti sunt Pagninus, Tygurina, Olorius. Rationem huius commutationis, & significationis *luminis* pro pluvia assignat R. Mardochai. aut quia pluviæ dominatur *Or Katon, id est, luminare parvum*, quod est Luna; aut quia pluvia *est pellucida*, & lumini tota pervia. Alii vero eandem ipsam huius loci lectionem referunt non ad *Or*, quod est lumen, sed ad *Leor*, quod est fluvius, aut pluvia instar rivi pellucidi, & limpidi.

אור

R. Ioannan. R. David. Pagnin. Tygur. Olorius. R. Mardoc.

לאור

4 *Quorsum sæpius fiat mentio fulguris.* Sed quidem constat Latinum interpretem deduxisse ab *Or*, quod est *lumen.* rursus *lumen* voluisse *lumen* esse, non *pluviam*: *lumen* autem accepisse pro fulgure, & coruscatione. In qua interpretatione tantum quærenda opportunitas fulguris: nam cum illius facta fuerit mentio, versiculo 3. præcedente, & facienda iterum sit versic. 15. sequente, intempestive nunc iterum fulguraret. Sed nihil profecto elegantius, nihil significantius, quam in continua tempestatis, & pluviæ descriptione frequens, & crebra mentio fulgurum, ut ipsa fulgurum, fulminumque frequentia vagantium, incertorum, repentinorum, nunc in unam partem, nunc in aliam decidentium significaretur; quæ item varietas regionum, quas fulmen aut tangit, aut perstringit, verbo illo *spargendi*, commodissime significatur; affert enim multitudinem, & frequentiam, imo, & copiam, atque affluentiam, quomodo redditur aliquando à Vulgato Zach. 1. 17. ut illud *spargere*, sit frequentibus fulguribus, & fulminibus terras inspergere; qua etiam dicendi formula usus est, qui dixit;

Verbum spargendi de copia, & multitudine.

Ovid. 1. Meta. 283

Iamque erat in totas sparsurus fulmina terras.

Vers. 12. Quæ lustrant per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit; & ad omne quod præceperit illis super faciem orbis terrarum.

1 *Incertum sententiæ suppositum. Varia expositio.*

2 Lustrare, *quid in Hebræo. Venti sequentes circulum Solis. Illustratur Ecclesiast.*

3 *Venti ex quacumque parte Orizontis spirantes. Venti meridie quiescentes. Explicatur Baruc.*

4 *Varia lectio. Malus navis habet nomen ab alligando. Princeps instar nautæ, & mali navis. Ventorum, & nubium commoditates.*

5 *Deus nauclerus. Nubes instar navis oneratæ pretiosis mercibus.*

6 *Nubes Dei nuntiis. Obedientia Symbolum.*

1
Incertum sententiæ suppositum. Nostras. Tygurina. Osorius.

VAriam huius sententiæ expositionem efficit ambiguitas in assignando huius sententiæ supposito, quod referri debeat illo relativo, *eas*. Et quidem primo Græci referunt ad Deum, qui dicitur *lustrare orbem, omnia permeare, omnibus adesse, nubes cogere, atque accersere, & in tempore adesse.* Tygurin. quoque de Deo, sed audaci, & impropria loquutione, *Ipse versatur in orbibus.* Osorius, cuius paraphrasis fere Tygurinam imbibit, sed dilucidior, & elegantior, illam ipsam sententiam paulo emollivit; *Dominus per omnium naturam intentus, atque commeans, ita se versat, ut orbem cuncta lustrando conficiat.* Sed sensus invitus, nexus difficilis nullis verbis poliri potest. Cajetanus, *Ad lucem* retulit, illam præsertim, quæ apparet *in astris erraticis, quæ circumgirationibus volvuntur.* Quamquam de universo astrorum ordine intelligi debeant. Sed profecto neque cohærenter, neque non coacte. Cæteri interpretes Latinam lectionem simpliciter, & plane de *nubibus* accipiunt, de quibus semel institutus est sermo.

Caietan.

Communis & simplex expositio.

2
Lustrandi verbum, quid proprie in Hebr.

סבב

Vatabl. August. Duner.

Quod vero Latinus dixit, *Lustrare per circuitum*, alii legunt, *Vertitur*, aut *convertitur*. quæ est frequentissima verbi originalis significatio, & anceps quidem ad mutationem localem, & ad alias mutationes, & conversiones substantiales. quare Vatablus ait fieri *illam nubis conversionem nunc in aquam, nunc in grandinem*. Augustinus etiam ambigue dixit; *Ipsa per circuitum vertitur*. Sed procul dubio contextus exigebat, ut de motu locali ea nubium conversio acciperetur, quam Latinus eleganter vertit verbo *lustrandi*, quod alibi dicitur *discurrere*; & ex proprietate verbi originalis diceremus, *Nubes eunt, ac redeunt*, & vento impulsæ nunc recta feruntur, nunc retro vertuntur, nunc oblique flectuntur. Sic ad universos Cæli, & terræ tractus, atque regiones vertunt se se, omniaque perlustrant. Quamquam & illud vox *circuitus* indicare potest, plerumque ventorum impetu circumagi, quasi sequantur circulum Solis: nam, ut inquit D. Thomas, venti quoque videntur per vices suas Solis motum sequi, ut primum cum Oriente Sole Orientales, deinde Meridionales, postea Occidentales venti spirent. Sic nubes per hunc *circuitum* feruntur, & *lustrant* universa. Confirmari huius interpretationis suspicio, & ratio potest Plinii testimonio lib. 2. cap. 47. ubi de ventis; *Cum procursus cadentibus surgunt, à lævo latere in dextrum* (id est, ab Oriente in Occidens versus meridiem; hanc enim vocat dextrum) *ut Sol ambiens*. Vides igitur *lustrare* vento *per circuitum universa*. Tum vero confirmatur res hæc ad ventos respicere, ex capit. 1. Eccles. vers. 5. ubi cum motu Solis ab Oriente in Occidens coniungitur similis ventorum circuitus circumeuntium universa; *Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum revertitur. Ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem; lustrans universa in circuitu pergit spiritus.* de vento enim secundam hanc partem intelligi debere, eo loco ex plurimorum auctoritate probavimus.

Venti circulum Solis sequentes.

Plinius.

3
Ventorum circulus per Orizontem. Ventorum incadendo & surgendo ordo, & series.

Sed verisimilior alia mihi suspicio est, non esse hunc ventorum, aut nubium circuitum ab Oriente in Occidens cum motu Solis, sed esse motum illum, & impetum, quem habere solent per *circuitum*, id est, per circulum Orizontis; undecumque enim flant venti, vel adducunt, vel impellunt nubes ex quocumque loco, & situ; neque semper, sed raro, præsertim in tempestatibus, & pluviis, contingit illa ordinata ventorum successio, ut *cadentibus proximi surgant ab Oriente in Occidens*, quin potius contrarii, & oppositi sæpe concurrunt, & pugnant, & ex omnibus cæli plagis exoriuntur; secum igitur convehunt nubes, & in diversas cæli plagas impellunt per circuitum, ut *omnia lustrent*. quod certe indicatur loco Ecclesiast. *Lustrans universa in circuitu, &c.* Quod in Hebræo repetitionem, & Epitasim habet *Lustrans, lustrans*, & in Septuag. *Gyrans, Gyrans*. q. d. nunc ex una parte, nunc ex alia, & frequenter ex opposita, ut Plinius loco superius indicato docuit; *Omnes venti vicibus suis spirant, maiore ex parte autem, ut contrarius desinenti incipiat.* Sicque fieri necesse est, cum meridie potius sileant venti; *Sol* (inquit Plinius) *auget, & comprimit flatus; auget exoriens, occidensque comprimit, meridianus Æstivis temporibus. Itaque medio dies aut noctis plerumque sopiuntur, quia aut nimio frigore, aut æstu solvuntur.* Atque adeo Senecæ de hoc ventorum circuitu sententia, pro huius loci commentario esse poterit lib. 5. nat. qq. capit. 16. 17. 18. *Totidem ventorum sunt, quot cæli discrimina; nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem*, quod à Baruc. dictum est, cap. 6. 60. *Spiritus in omni regione spirat.* similiter sane nulla regio est, quæ beneficio ventorum, nunc imbrem, nunc serenitatem non sentiat.

Plinius.

Plinius. Venti Meridie quiescentes.

Seneca.

Quocumque eas voluntas gubernantis duxerit. Paraphrasis est unicæ tantum vocis Hebrææ *Thebhbulath*, quam intactam etiam retinuerunt Septuaginta, quod illis significationem vix una altera voce exprimere auderent: *Transvertet*, pervertet in *Thebularboth*. Sed ea vox vertitur à Latino Interprete, *Consilia*, Proverb. 24. 5. & *Gubernacula*, Proverb. 1. & 2. 20. 18. 5. & *dispositio* belli gerendi, Proverb. 24. 6. Quare Symmach. hoc loco legit; *In gubernatione sua*; Augustin. *In gubernaculis suis*. Fere Hebraizantes; *In consiliis suis*. Cajetan. *In ingeniis suis*. Certe vox deducitur à radice *Hhabal*, quod est adstringere, & obligare; unde dicitur, *Hhebel*, id est, malus navis, ad quem alligantur rudentes, & vela: & *Hhobel*, id est, gubernator, & nauta, qui rudentibus alligandis, & intendendis præest: vel quod potius ex illo, quam ex malo navis funes, & rudentes, publicæ res pendeant, atque omnis prosperæ navigationis, & felicis fortunæ spes in illo sita sit. Tum etiam quod omnes Reip. stricturæ, & omnia armamenta ex gubernatore, tanquam ex malo navis pendeant. & illius consilio, atque prudentia gubernentur, ipse vero clavo affixus, & in puppi sedens cursum rectissimum teneat. Qua fere dicendi translatione Principem, & Sacerdotem fingit Deus apud Isaia. 22. 23. *Figam illum paxillum in loco fideli, & suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius, vasorum diversa genera, &c.* Ergo significat illa vox eam gubernandi rationem, quæ consilio, & prudentia indiget, ex qua multa pendent, & quæ multis, ut vocant, obligationibus respondet. Quæ omnia eleganter elucidavit Interpres, dicens; *Quocumque voluntas gubernantis duxerit.* quod idem est, quod universa *lustrare nubes in Dei gubernatione*, consilio, voluntate, providentia. Quantæ autem sint ventorum, simulque nubium commoditates, eleganter scripsit Seneca lib. 5. nat. qq. cap. 10. *Inter cætera* (inquit) *Providentiæ opera, ex una causa ventos aut iuvantis, aut per diversa dispensuit: sed primum ut aera non sinerent pigrescere; sed assidua vexatione utilem redderent. deinde ut imbrem terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. nam modo adducunt nubes, modo deducunt, ut per totum orbem pluvia dividi possunt. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit; Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere; iidem totam Indiam, & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant.* Sic nubes non tam ventorum impetu aguntur, quam voluntate, & ductu *Gubernantis*.

4
Varia lect. LXX.

תחבלות

Symmach. August. Caietan.

חבל

Malus navis unde habeat nomen.

Princeps instar mali navis, & nautæ.

Ventorum, & nubium commoditates.

Seneca.

Cum vero *Gubernantem* dixit, quod ex proprietate vocis originalis refertur, ut diximus, ad rem nauticam, intelligo Deum comparari cum *nauclero* peritissimo; nubem cum *navi*; Divinam Providentiam, & voluntatem cum *clavo, & gubernaculo*; & regiones peculiares, cum *portubus* variis; pluviam grandinem, rorem, fulgura, fulmina, & quæcumque vel nubibus continentur, vel ex nubibus fiunt, cum *mercibus convectis* nubium, quasi navium vehiculis; quas cum *Gubernantis voluntas*, sapientiaque moderatur, in hoc quasi pelago liquentis aeris, ad portum conducit, ut ibi pro rerum, & hominum indigentia merces deponant, & pluvia se exonerent, ex qua ditescat

5
Deus nauclerus, Nubes navis, Providentia Clavus portus, regiones. Nubium opes.

ſcat tellus, vivant animalia, arbores, ſata creſcant, fontes, flumina incrementa ſumant.

6 *Symbolũ obediẽtia nubes.* *Ad omne, quod præceperit illis.* Symbolum obedientiæ ſuot nubes in Sacro ſermone; Barue 6 61. *Nubes, quibus cum imperatum fuerit a Deo perambulare in univerſum orbem, perficiunt, quod imperatum eſt eis* Forte propter levitatem, celeritatem, & frequentem diſcurſationem gerere videntur perſonam ountii fideliſſimi, exequentis Domini ſui mandata: ſicut propter eandem celeritatem, venti, & fulmina ſuot Dei nuntii, & *Angeli*, Pſal 103. 4 in illo etiam nubes repræſentant imaginem obſequentiſſimorum ſervorum, quod ad Dei iuſſa, & voluntatem ſe totas impeodunt, & ſuperimpendont, atque adeo conſumuntur, & pereunt, ut videantor illud dicere fideliſſimi Pauli; *Sive vivimus, ſive morimur, Domini ſumus.* *Nubes Dei nũtii. Nubes ad Dei voluntatem ſe totas impendunt. Rom. 14.8*

Porro cum dicitur; *Omne quod præceperit illis*, iodicat magnã varietatem, & diverſitatem miniſteriorum, quæ præſtant nubes, nunc obſcurando Solem; nunc temperando æſtum; iam perfundendo terram; iam fulgurando fulmioaodo, tonando, concipiunt ignem; & pariunt: generaot veotos; prædicunt ſerenitatem, vel tempeſtatem; oſtentant Arcum cæleſtem, & Dei magnificentiam; denique ſuot Dei thronus, & ſedes; ventorum quadriga, navis. Diximus de nubibus ſparſim plura. Vide ſuper cap. 36. verſic. 28. 29.

Verſ. XIII. Sive in uoa tribu, ſive in terra ſua; ſive in quocumqoe loco miſericordiæ ſuæ eas juſſerit inveniri.

1 *Articulus tertii, & quarti caſus, Varia lectio.*
2 Virga *inſtrumentum verborum, aut Principatus. Illuſtratus Moyſes.*
3 *Latina lectionis defenſio.* Nubes *ſymbolum Divina Juſtitia ſimulque miſericordia. Explicatus Amos.*
4 *Dei terra peculiariter, ubi ipſe colitur.*
5 *Commodior interpretatio. Deus curans deſertum, & arbores ſylveſtres. Illuſtratus David.*
6 *Deus gratuitus natura proviſor. Nubes ſymbolum Prædicatorum. Illuſtratus Iſaias.*

1 Explicate videtur nunc diſtinguere, quæ Deus oubibus ſuis perficienda mandet Et quamvis idem fere ſenſus ſit, in Hebræo certe variatio nonnulla eſt, quod in originali proprie legitur, *ad tribum*, ad *terram*, ad *miſericordiam*: ſive quod idem eſt, *tribui, terra, miſericordia*; nam articulus *Lamed*, tertio, aut quarto caſui ſervire ſolet Ergo Greci ſenteotiam hanc conficiunt quaſi ex partibus oppoſitis; oam ſic legunt; *Hæc conſtituta ſunt ab eo ſive in diſciplinam: ſive in terram ſuam:* & primæ partis expoſitionem, ut ſint ad *nocentes corrigendos*: ut ait Nicetas fere ſequuntur Hebraizantes legeotes, *Ad virgam*, ut Regia, & Caietanus. vel, *Propter flagellum*, ut Vatablus, Pagninus, Iſidorus q. d His rebus Deus ſive peccatores flagellat, ſive probos locupletat. Juxta id, quod ſuperius dixit, cap. 30. verſ. 38. *Per hæc iudicat populos.* Quare huic parti, quæ eſt diſciplina, & verberatione impiorum, reſpoodebit ſecunda *in terram ſuam, & in miſericordiam*: videlicet, cum *terram* peculiariter *ſuam*, in qua, ipſe à ſanctis religioſe colitur, bonis, & ubertate locupletat. Ratio huius lectiouis, & ioterpretationis eſt, quod vox originalis *ſebet*, *virgam*; aut *baculum*, ſignificat, ſicut & illud alterum nomen *Meteb* Virga autem, aut baculus eſt vel ioſtrumentum percutiendi, & flagellandi; quod reſpexerunt Septuaginta, & Hebraizantes, Scriptum eſt enim; *Viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum.* quare hæc appellatur *Virga diſciplinæ*. Proverb 22. 15. & *Virga iræ*, Prover. 22. 8 & *Virga furoris*, Iſai. 10 5. & *Virga funiculus*, Zachar. 11. 7 Eſt vero etiam *Virga*, & baculus inſigne Regni, aut Principatus, quod geſtabaot Reges, Principes & duces familiarum, & tribuum. Quare ſumitur pro ipſa tribu, & familia, iam inde, ex quo primis illis Priocipum familiarum, & Tribuom baculis nomina ipſarum Tribuum inſcripta ſuot, & repoſita io tabernaculo. Tum etiam propter rationis aoalogiam; quod ſicut virgæ ex radice, & trunco germinant, ſic ex uno capite multæ tribus, multæque familiæ. Ruſus utraque *Virga*

Articulus Lamed. LXX. Nicetas. Regia. Caietan. Vatabl. Pagn. Iſidor. 2 שבט *Virga inſtrumentũ percutiendi.* *Pſ 88. 33. Num. 17. 2. 10. Virga pro tribu, & familia.*

ſignificatio coniunctus eſt, eo quod ad Principem tribus, & familiæ ſupremum magiſtratum ſpectet pe cata populorum corrigere, & caſtigare. Quare Moyſes tum ut Dei Poteſtatem, tum ut Divina flagella, atque ſuppliciorum minas intenderet Pharaooi, *iuſſus eſt portare virgam Dei in manu ſua.* *Exod 4. 17*

3 *Latini Interpretis elucidatio.* Sed quidem Interpres ſapienter elegit illam alteram *Virga* ſignificationem pro *Tribu*, & *Familia*, ut ad Divinam Potentiæ, & Sapientiæ ſignificationem, nec non providentiæ, & Juſtitiæ pariterque Miſericordiæ ſingulæ partes pertineaot. Dicat itaque Eliu, quod Amos, 4. 7 *Plui ſuper unam civitatem, & ſuper alteram civitatem non plui: pars una compluta eſt, & pars ſuper quam non plui, aruit*, Neque hoc tantum propter opus iuſtitiæ, ſed etiam propter naturæ, & Providentiæ legem; nam idem ventus, qui pellit ex una regione nubes, in adverſam reiicit, ut de Eteſiis nuper adductus dicebat Seneca; ut propter bellam naturæ varietatem pars una compluta ſit, pars non ſit compluta; & nunc uua gens, una tribus ſub Cælo pluvio ſit, nunc alia ſub ſereno. Quid, ſi indicet eſſe regiones, quæ aſſiduis, & perpetuis pluviis madeant, ut in novo orbe; quædam, quæ nunquam pluviam videant, ut de Ægypto ſcribit Mela, lib. 1. c. 5 & juxta Babylonem Strabo, lib. 16. & de Hyrcaniæ montibus Plin. lib. 31. c. 5. *Nubes ſymbolũ Juſtitia ſimul & miſericordia. Seneca. Ubi nunquã pluat Mela. Strabo Plinius.*

5 *D Thom Terra nubium quæ* *Sive in terra ſua.* D. Thomas cum quibuſdam aliis Latinis *terram ſuam*, refert ad ipſas oubes, quarum dicatur eſſe illa terra, onde vapores nubiferi excitati ſunt Quia ergo nunc oubes pluunt, ubi nubes excitatæ ſunt, nunc in alienam regionem impulſu ventorum feruntur, ideo nunc *in una tribu*, nunc *in terra ſua* voluntati Divinæ obſequuotur. Alii *terram ſuam*, ad Deum referont, cuius ea terra peculiariter dicatur, quæ illius cultoi, & religioni ſervit, quam ſolet Deus peculiaribus beneficiis, & opportunis imbribus proſequi ſicut Scriptum eſt, *Pluviam voluntariam* (gratam ſalutarem) *ſegregabis, Deus hæreditati tuæ: & (cum) infirmata eſt: tu vero perfeciſti eam.* Eandem Providentiæ curam prædicat Pſal 147. quod ſuæ civitati Jeruſalem de pluvia, & omnium fructuum ubertate copioſiſſime provideret. *Dei terra qua. Pſ 67. 10.*

5 *Cõmodior ſententia diſtinctio, & explicatio.* Sed ego tamen exiſtimo has tres ſententiæ partes commode diſtingui, ut dicat Eliu; Nunc Deom *in una tribu*; & familia pluere, q. d in una terræ parte habitabili, & culta: Nunc *in terra ſua*; ideſt, etiam in regiouibus incultis, *ubi nullus mortalium commoratur* ut dicet iterum Eliu cap. ſequente verſic 36 cum enim in *una tribu* pluit, proſpicit Deus genti alicui; at cum in terra deſerta, propter ipſam terram id facit, quia *ſua* eſt atque adeo nihil io uoiverſo eſt, quod illius Providentiæ particeps non ſit Satis enim terræ ornatum, pulchritudinem, opes ille ſignificavit, qui dixit, *Domini eſt terra* Arbores ſane ſylveſcentes, & infrugiferas, & nullius agricolationũ participes, curat, colit, rigat Deus, quod ſuæ ſint; *Saturabuntur* (inquit) *ligna campi.* non, inquam, illæ arbores ſativæ, & horteoles, quas curat induſtria humana ſed ſylueſtres, non alterius, quam Dei, & naturæ beneficio viventes. Sic ex Hebræo legit Hieronymos; *Saturabuntur ligna Dei.* Sui auctoris beneficio, pingueſcunt ſpecioſa deſerti; & exultatione colles accinguntur. curat nimirum, & perſuodit Deus ooo ſolum regionem, & tribum: ſed *terram ſuam*, quæcumque tandem illa ſit. *Sive in quocumque loco miſericordia ſuæ* diximus in Hebræo haberi, *ſive ad miſericordiam ſuam*, quod illuminavit Interpres addens, *in quocumque loco*, quaſi dicat Quacumque taodem ratione, & loco Deus huiuſmodi naturæ opera diſpenſat, bonitatis, & miſericordiæ ſuæ divitias effundit: & gratuitum creaturarum ſuarum, provideotiſſimumque moderatorem ſe præbet. Illud vero, quod ſtatim additur, *in quocumque loco iuſſerit inveniri.* Græci dupliciter videotur exponere; primo ut ſit quaſi ſuperioris partis correctio quædam. Ideo hæc eveoiunt propter terræ fructus, modo Deum terra illa habeat ad benignitatem proclivem quod præfefert lectio Septuaginta; *Si in miſericordia invenerit eum.* Secundo ut indicet harum rerum cauſas non poſſe eſſe nobis perſpectas: *Illud* (inquit Nicetas) *quis inveniat à Deo his de cauſis illa fieri?* Sed rem ipſam

Deus deſerta & ſilvas curans. Pſ 23. 1. Pſ. 103. 16. Hieron. Pſ. 64. 13. 6 *Deus gratuit. & miſericors naturæ Proviſor.* *Græcorũ interpretatio.* LXX. *Nicetas.*

Vu

Nubes figura Prædicatorum. Isai. 60. 8. Marc. 16.

sam expressit Latina lectio, atque indicavit illam, quam superius dicebamus, obedientiam nubium; non enim sunt alligatæ uni loco, aut regioni, neque terræ, ex qua natæ, & excitatæ sunt, sed in quamcumque spiritu impelluntur, & convolant, figuram gestantes ministrorum Verbi Dei *euntium in universum mundum, & prædicantium Evangelium omni creaturæ; qui sane, ut nubes volant, & quasi columba ad fenestras suas.* ubi indicatur gratia Divini spiritus; qui Apostolos, & Divini verbi ministros instar *columbarum* instar *nubium* impellit, ad diversas regiones, ut illas perfundant salutari Doctrina, tum etiam amore filiorum spiritualium, idest, infidelium adducendorum ad fidem, excutat ad quærenda infidelitatis foramina, & extremos recessus. Videndus Gregorius, & Philippus.

Gregor. Philippus.

Vers. XIIII. Ausculta hæc, Iob; sta, & considera mirabilia Dei.

1 *Varia lectio.*
2 *Cometarum materia, & causa efficiens. Vulgus admiratur insolita; Sapientes consueta.*
3 *Tres aliorum expositiones minus idoneæ.*
4 *Expositatus cohærentior. Iridis periphrasis, encomium, natura. Illustratur Ecclesiasticus.*

1 Varia lect. LXX. Nicetas. Aquila. Theodot. Symmac. Gregor. Nicolaus D. Thom. Caietan. Tygur.

AUscultа. Assentire usque veritati, neque amplius in tuo sensu abundes Septuaginta; *Auribus percipe* proprie; Aures accommoda; attentum te præbe: Nicetas; *Mente assentire, & quam à Deo sit vis, considera*: Sic Aquila, Theodotio, Symmachus; Contemplare, intellige, cogita: Gregorius. *Arrogantia minoris est, auditum sibi velle extorquere majoris*

Hæc. Nicetas, *quæ dicta sunt.* Sequuntur nonnulli Latini. Alii, quæ deinceps dicentur Ergo utraque intelligo: quamvis ad sequentem potissimum orationem novo exordiolo uti videatur.

Caietan. LXX. August.

Sta. Tygurina, *Resiste*, consiste, confirma, erige te ad percipienda, & mente complectenda Divina opera. *Mirabilia Dei*, fortis, potentis Illud minus cohæret, & alienum est, quod ait Caietanus; *Attende instar stantis.* Septuaginta, & Græci ad perferendam Divinam correctionem retulerunt; *Sta commonitus virtutem Domini.* Augustinus, *Sed & commonere.*

Vers. XV. Numquid scis, quando præcepit Deus pluviis, ut ostenderent lucem nubium eius.

2 Relativum anceps. Caietan. Quæ idonea materia Cometarum.

QUod Latinus Interpres dixit, *pluvis* in Hebræo est; *Super eis*, relativum videlicet indifferens ad multa, Caietanus ad astra refert, quæ Deus certa ratione, & lege ordinat, & disponit, ut ex materia nubis, idest, ex vaporibus, *lux*, idest, cometa generetur. Sed plane ipse contextus orationis indicat adhuc disputare Eliu de *pluvia, nube, ventis*, & de his, quæ ex nubibus generantur: ad sydera nondum conscendit ex nubibus: nam materia nubium, ut quæ sit frigida, & humida, inepta est ad inflammationem diuturnam cometarum, quæ requirunt materiam exhalationis calidæ, & siccæ. Neque si conscendisset quidem ex nubibus ad astra, cometarum generationem, & inflammationem, illis tribuisset vir sapientissimus, quamvis quorundam falsa existimatio fuerit, *ut* Seneca refert, *Cometas esse ab stellis fluens lumen, & calorem inde descendentem*, aut Stellas denuo apparentes, quæ fuit, ut Stobæus, refert, opinio Pythagoreorum, Anaxagoræ. Caldæorum. vera quippe sententia, docet esse exhalationem siccam, & calidam, ideoque ad ignis sphæram attingentem, ibique inflammatam, sequi aliquando Cœlorum motum, cum suprema illa ignis parte cœlo proxima. Et quidem Eliu non tam profert, neque admiratur hæc nova, & insolita naturæ opera, quam quotidiana, & consueta, quorum potissimum admiratio, & consideratio in sapientes cadit; nam de Vulgo illud est, quod in hac ipsa Planetarum consideratione dixit Seneca; *Quandiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit: ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiam si admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolita prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cætus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in Cælo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo observat Lunam, nisi laborantem. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus.* Ergo Eliu aliud sane spectat, aliud ostendit, quam insolita illa cometarum spectacula.

An Cometa generentur ab astris. Sen. lib. 7. nat. qq. c. 1. Stobæus lib. 1. Eclo. Phy. c. 1. Vera de Cometis sententia. Vulgus admirator insolitorum Sapientes consuetorum. Seu lib. 7. nat. qq. c. 1.

3 LXX. Græcorum expositio longe petita. Nicetas.

Græci ad lucem aliam respiciunt, referunt quippe totam sententiam ad primæ lucis creationem, nam sic legunt Septuaginta; *Scimus, quia posuit Deus opera sua, cum faceret lumen de tenebris.* Scholiastes vero sic interpretatur; *Harum rerum auctorem Deum esse intelligimus, cum illa prima vox fuit, Fiat lux, quæ prius non erat.* q d Hæc omnia opera auctoris naturæ, quæ ad temporum vicissitudines, lucis tenebrarum, nubium, tempestatum, serenitatis spectant, esse quasi appendices illius primæ creationis lucis post tenebras, & ad eandem creatoris potentiam referenda Sed video nexum hunc esse difficilem, & valde longe petitum.

Aben Esra Engubin.

Multo iam germanæ interpretationi propinquiores Hebraizantes, post Aben Esra, referunt ad nubes, quibus Deus naturæ lege naturæ *præcipit*, ut nunc obducant cælum, & eripiant lumen: nunc rarescentes, & extenuatæ lumini patefaciat aditum.

Latinorum expositio. Obiciuntur duo. Psal. 17.

Tandem noster Interpres, *pluvias* dixit, potius quam *nubes*, quod post assiduas pluvias soleant nubes evanescere, & solui, & cælesti lumini perviæ fieri. quæ fere est frequentissima expositio Latinorum. Unum aut alterum in illa mihi duriusculum, quod cum in media adhuc pluvia, & tempestate simus, non viderentur tam cito nubes extenuandæ, & solvendæ. Tum illud, quod non videam congrua aliqua ratione, lumen cæleste diei debere *lumen nubis*: nam cum nubes existit, tenebrosum est; scriptum est enim; *Tenebrosa aqua in nubibus aeris.* cum vero ostenditur mortalibus cæleste iubar descendentibus nubibus, aut evanescentibus, nubium, quæ iam in rerum natura non sunt, lux illa esse non potest.

Explicatus congruentior. Vatabl. Fulguris periphrasis. Iris, lux. Iridis encomium. Deus serenans subvendens arcum cæleste humeris. Iris quid. Iris signum pluviæ. Seneca. Ovid. 1. Met. Lucretius

Propterea existimo congruentius videri, *si lucem quam ostendunt* nubes, intelligamus fulgurationem cum Vatablo; neque mirum sæpius fieri motionem *fulgurantis lucis* in hac tempestatis descriptione, nam in tempestate frequenter fulgurat. Fulgurans, ergo lux propria nubis est Aut secundo sit Iris, quæ nihil aliud est, quam lux in nube rorida mille efficiens colores, & varias, atque pulcherrimas lucis attemperationes, cuius inter alia naturæ opera, præclarum est apud Ecclesiasticum elogium, c. 43 12. *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum. Valde speciosus est in decore suo: gyravit cælum in circuitu gloriæ suæ manus excelsi aperuerunt illum.* Quis enim arcum tam speciosum, tam magnum gestare tendere, curvare posit, nisi Excelsus? Videtur enim Deus cum satis telorum ex æthera regione iaculatus est, revertens in cælestem regionem suam, arcum humeris suspensum, in signum serenitatis ostentare mortalibus Hæc mihi interpretandi ratio præ cæteris placet, tum quod arcus sit lux ipsa variata in nubibus, & in ipsis stillicidiis, quæ singula solis imaginem repræsentant: ut in Meteoris diximus. Tum quod res hæc cum subiecta materia aptissime cohæreat, idest cum pluvia, nam Iris non nisi pluvio tempore apparet, inest in ipsa nube, & guttis pluviæ: est præterea signum pluviæ, & ut Seneca dixit 1 nat. qq. c. 6. *Arcus à Meridie ortus magnam vim aquarum vehit; si circa Occasum refulsit, rorabit*; nubes non solum diiicit, sed alit; Nam

Concipit iris aquas alimentaque nubibus affert.

Denique versamur adhuc in media tempestate, & cum hac ipsa arcum coniunxit Lucretius lib. 6.

Hinc ubi Sol radiis tempestatem inter opacam
Adversa fulsit nimborum aspergine contra.
Tum color in nigris existit nubibus arcus.

Denique res hæc de præcepto impolito pluviis à Deo ad *ostendendam lucem*, videtur ol cre pactum illud Genes. 9. 13. 14. 15. Apparebit arcus meus in nubibus, & recordabor fœderis mei vobiscum.

Vers.

Verſ. XVI. Numquid noſti ſemitas nubium, magnas, & perfectas ſcientias?

1 *Varia lectio, & interpretatio. Ex nubibus alia meteora pendentia. Nubium ſemita, & diſcurſus.*
2 *Aliarum lectionum reductio ad Latinam.*
3 *Dei ſcientia magna, & perfecta.*
4 *Caietani ſententia de Via Lactea minime vera.*

1 *Varia lect.* VT ad has *nubium ſemitas* Interpretes pervenire poſſint, mirabilis itinerum varietas, & errorum diſpendium, ad quod impulit originalis vox *Miphlece*, quæ hoc tantum loco legitur, & illi quiſque ſuam ſignificationem tribuit *Cōplutēſ.* Complutenſ *Extenſiones*, ſive *expanſiones*; מפלש Thargum, *quaſtiones*, aut *involutiones*; quia verbum ſimile *Phalas*, cum puncto *Siboleth* ſignificat involuere, miſcere, conſpergere; unde legit Tyg *Miſturas nubis*; *Tygurin. R. Moyſes R. Aben. Eſra.* R. Moyſes. R. Aben Eſra, multi ex Hebraizantibus, *Pondus*, *libeamentum* propter cognationem eum verbo *Palac*, quod eſt ponderare, aut librare: quod videatur mirabile, ut nubes in aere pendulæ, ſuis quaſi ponderibus libratæ conſiſtant, & ſpatium פלס etiam, & altitudinem aereæ regionis, in qua cognntur, auctor naturæ præfinierit, atque libraverit. Alii, ut *Vatabl. R. Abrab. R. Mard. Pagnin* Vatabl. dicunt, *varietates*, & quod idem fere videtur, R. Abraham Peruſol, R. Mardochai, Pagninus, & Græci vertunt, *differentias*; ſic enim legunt Septuaginta; *LXX* *Scit differentias nubium* quod videlicet ex nubium differentia fere omnis Meteororum ſcientia, & generatio pendeat. nam illa vel ex nubibus, vel à nubibus, vel in nubibus, vel circa nubes fiunt *Ex nubibus alia meteora pendentia.* Certe Latinus Interpres eum *ſemitas* dixit, attendiſſe videtur mirabilem nubium diſcurrendi, & movendi celeritatem, per certa itinera, quamvis nulla relinquant in aere certa veſtigia *Certus nubium diſcurſus, & motus.* Similem enim itineris rationem admiratur Sapiens, *Viam Aquila in calo, viam navis in medio mari, & viam colubri ſuper petram.* *Prov. 30. 19.*

2 *Aliarum lectionum cōciliatio cū Latina* Cum his ergo *ſemitis* non invitæ conſentient aliæ lectiones; nam & illis *ſemitis* eſt ſuum *libramentum*, ſua *differentia*, & *varietas*: nunc enim ſuperius aſcendunt, nunc inferius deſcendant pro differentia gravitatis, & levitatis: eſt ſua quoque *involutio*, & *confuſio*, cum contrariis ventis, & ſemitis impulſæ nubes ſibi ipſis occurrant & miſceantur; ac mirabiles etiam in aere efficiant coloris, & lucis *miſtiones*, & *differentias*; tum rareſcentes, & expanſæ; tum contractæ, & in ſeſe collectæ non minorem varietatem reddant

3 *Dei ſcientia magna & perfecta.* *Magnas, & perfectas ſcientias.* Varietas lectionis, nihil variat ſententiam, ſive enim legas, *Magna perfectio ſcientias*, ſive, *Perfectio ſcientiis*, ſive, *Perfectas ſcientias*; ſignificat Deum pro ſua ſapientia hæc efficere, ſupra humanam intelligentiam Illud, *magnum*, ex proprietate vocis, *mirabile*, *abſconditum*, *difficile* ſignificat. Illud, פלא *perfectum*, integrum omni ex parte Deus, inquit, omnium eſt artifex, nihil difficile illius ſapientiæ, quamvis noſtris oculis mirabile, occultum, difficile. תם

4 *Caietani ſententia de Via Lactea.* Indico tantum Caietani expoſitionem hoc loco hanc *expanſionem* nobis interpretantis de Via Lactea Quod præter quam quod non cohæreat cum nubibus, & tempeſtate, nam ea via *Cælo manifeſta eſt ſereno*; non conſtat ille circulus nube, non exhalatione: non eſt in aere, ſed in octava ſphæra. Mirum, quod rem iam ſtabilitam, & fixam apud omnes ſapientes, nunc velit Caietanus Cælo deducere, & in aere conſtituere neque hoc ſolum, ſed illam impingere ſapientiſſimo Philoſopho, & Aſtrologo Eliu; cum præſertim nemo unquam fuerit, qui Circulum Lacteum ex nube compoſuerit.

Verſ. XVII. Nonne veſtimenta tua callida ſunt, cum perflata fuerit terra Auſtro?

1 *Lectio germana. Triplex nectendi, & exponendi ratio Eligitur tertia Tēpeſtates Auſtrales graviores*
2 *Ventus Auſtralis concutiens domum filiorum Iobi Illuſtratus Lucas, & Oſeas.*
3 *Elucidatio lectionis Hebraica Spes mutanda fortuna, ex temporum mutatione.*

1 *Auguſtin lectio mēdoſa.* AVguſtini lectio, quæ habet, *Veſtimenta valida*; manifeſte mendoſa eſt. Probant lectiones cæteræ, ſive Latina, ſive Hebræa, & Græca. illud difficile, quis huius ſententiæ nexus? quis ſcopus? multis proinde interpretandi rationibus anſam præbuit lectio Hebræa, quæ ex verbo ſic habet; *Qui veſtimenta tua caleſcunt, in quieſcendo terra in meridie.* Ego ad tria omnino capita univerſas nectendi, & exponendi rationes refero *Triplex, nectendi & exponēdi ratio.* Primum, ut nunc proponat Eliu temporum varietates; cum ex deſcriptione tempeſtatis, & Aquilonis videtur egiſſe de hyeme, & Sole ad ſigna auſtralia commigrante, & tellure, viventibus, veſtimentis, rebuſque humanis univerſis *Temporū & Solis varietates.* repentibus, Solis vicinia, vel meridionalium ventorum flatibus: quod quidem videbatur poſtulari poſt tantæ hyemis inclementiæ abſolutiſſimam enarrationem. *R. Eſra, & Gerſonides. Vatabl:* Hæc fere Vatablus, poſt Rab Aben Eſra, & Rab. Gerſon, Tygurina, Steuchus, & docti quidam Latini.

Tyg. Eu. gu. Oſor. Secundo, ut non proponat ventorum diverſitatem, contrarietatem, vires, rem omnino mirabilem; eum enim de Aquilone, & eius effectis adhuc dixerit, requiri videbatur, tractatio flatus contrarii, *qui efficit ſemitas nubium*, de quibus proxime dixerat *Ventorum differētia.* nam ſorte in ea regione Auſter nubes diſpellit, & diſiicit; ſicut idem ipſe, ut ait Seneca, *in Italiam impellit*, & coniicit; ruſus *Sen lib. 7. na. qq. r. § 8.* quidam amiciores; quidam æſtu, quidam frigore perurunt: quidam tellurem exagitant; quidam vexatam demulcent, & recreant. Quod ſi forte illis regionibus Auſter infeſtus, & violentus exiſtat *Auſter in Arabia infeſtus.*, at illud habet optimum, quod ſolvit hyemis, & Aquilonis rigores; & ſerenitatem adducit *Fovet corpora.* Veroſimilis eſt hæc interpretandi ratio, & conveniens cum lectione Latina, nec non eum Hebræa; nam terra vexata ab Aquilonibus, quieſcit perflata Auſtro; & quæ frigore obriguerant, Meridionali vento confoventur.

Tertia exponendi ratio congruentior. Tertio, ut hæc ſit tempeſtatis clauſula appoſitiſſima, ut eum adhuc de hyemalibus pluviis dixerit, nunc æſtivos imbres proponat, eo nocentiores, quo à calidioribus ventis adductos q. d. Non ſolum tempeſtas, qua Deus ſe mirabilem, atque terrificum exhibet, coniuncta eſt cum hyeme & Aquilone ſed pro Dei voluntate, & libera poteſtate, cum Auſtro, eum æſtate, eum omnibus anni tēporibus Hæc mihi explicandi, & nectendi via placet, placebit quoque aliis, ſi graviori auctoritate confirmem *Auſtrales tēpeſtates graviores.* Indicavit illam proculdubio D Thomas, nam Auſtrum ad rem nubium refert *D. Thom. Seneca.* Sed luculentum eſt in re naturali Senecæ teſtimonium libro quarto, natural quæſtion. cap 3. *Cum ver tepuit, maior indignatio aeris ſequitur, & calidiore calo maiora fiunt ſtillicidia, ideo, ut ait Virgilius;*

Cum ruit imbriferum ver;

Vehementior immutatio eſt aeris undique patefacti, & ſolventis ſe ipſo tempore adiuvantem Ob hoc nimbi graves magis, vaſtique, quam pertinaces deferuntur; Bruma lentas pluvias habet, & tenues Auſtro imber improbior eſt, & gutta pleniores ſunt Plinius item lib. 2 c 47 *Æſtuoſum* nominat *Auſtrum*, *italia humidum Auſtro maiores fluctus adduntur, quam Aquilone, quoniam ille infernus ex imo maris ſpirat; hic ſummo ideoque poſt Auſtros pracipui terramotus* *Plinius. Poſt Auſtros terra motus.*

2 *Ventus Auſtralis concutiēs domum filiorū Iobi.* Sed illud quoque ad nubes, & ad tempeſtates pertinet; *Ab Auſtro maxime nubes ingra veſcunt*, ut ait Seneca. Suſpicionem quoque huius rei promovere poteſt, quod eum eum ventum, qui *concuſſit quatuor angulos domus* convivantium filiorū Iobi, *Spiraverit à regione deſerti*, atq; cum dixerimus fuiſſe Auſtrū; nā *Deſertū* pro *Auſtro* uſurpari in Scripturis, Hieronym. in traditionibus docet: *Hieron.* *Hunc autem ventum procelloſum, & turbinoſum fuiſſe*, illa ipſa *vehementia* indicat; tum etiam, & quod idem Hierony ſcripſit ex aliorum traditione, ſuper id Hoſ. 13 *Adducet Dominus ventum urentem*, &c. Quod hoc loco dicitur ventus calidus: *Illum eſſet, unum de his ventis, quos in Evangelio legimus, flare, & venire cum turbine pluviis, atque fulminibus, ut ſubuertant domum, quaſuper arenam adificata eſt.* *De quo vēto loquatur Chriſtus, impellente domum ædificatā ſuper arenam.* quod quamvis pugnare videatur cum illo, quod Hoſæas ſubiungit, *Et ſiccabit venas eius, & ſiccabit fontem: & ipſe diripiet theſauros:* at Chaldæus ſimul eum æſtu, pluviam videtur coniunxiſſe, legens; *Adducam ventum vehementem à via deſerti, & ararum eorum exhauriet ſubver-* *Chaldæus Auſter adducēs pluviam.*

Vu 2 terque

atque Metropolim regni illorum; flere quoque faciet ipse omnis supellectilis expetibilis thesauros. ubi vento Australi tres effectus attribuere videtur, primum *urere*, & *exsiccare fontes*, secundũ *subvertere domos*, & urbes; tertiũ *ruere facere* quæ duo ultima ad procellam, turbinẽ, tempestatem pertinere videntur nam verbum *SacaK*, Herrum, quod proprie est *disrupere*, & devastare, eam etiam devastationem videtur afferre, quam efficit torbo, & vehemens tempestas. Nunc ergo Auster urit, & exsiccat, nunc repentinis imbribus perdit, & devastat, mirabilis proinde est Divina Sapientia, atque Potentia in varietate ventorum atque tempestatum. Consentit cum hoc Hebræa lectio; Quamvis terra quiescat ab Aquilonibus, propter subeuntem Austrum, toque ipse sentias vicem caloris, & æstus, vel, cum quiescit terra opposita alterius Hemisphærii ab Austro consurgente, & perflante adversum nos quam ipsam sententiam clariori alia interrogatione, & affirmatione illuminavit Latinus Interpres; *Non ne vestimenta tua calida sunt?*

4 *Elucidatio lectionis Hebraicæ.*

Caietan. Sed quorsum illum Austri impetum, & æstum ad sola *vestimenta* retulit Eliu? An quia in regionibus præcalidis vix possunt graviores vestes sustineri perflante Austro? Sunt enim humana vestimenta, familiariora frigoris depellendi, & caloris efficiendi præsidia.

Sumpsit vero ex his *vestimentis* Caietanus causam referendi totam sententiam ad tempus meridiei cum agricola æstuans labore, vestes abiicit, & *desiderat umbram*, dimittens tunc terram parumper quiescere, ut hæc sit imbecillitatis humanæ periphrasis Sed sententia hæc nullum habet cum superioribus, neque cum sequentibus nexum. Sicut neque illa, quam Chrysost. adhibet lectioni Septuag *Tua vero stola est calida: quiescit vero super terram?* Refert enim ad urentes dolores *Tua*, inquit, *vestis est nunc etiam corporis concalefacta doloribus, quamquã probabile est etiam refrigeratũ iri; est enim id sapientia Divinæ, ut laxamentum quoddam, atque exitum malis quærat humanis.* Itaque mutationem fortunæ, & valetudinis, ex temporum, & ventorum mutatione pollicetur.

Chrysost. LXX. *Spes mutãdæ fortunæ ex temporũ mutatione, & varietate.*

Vers. XVIII. Tu forsitan cum eo fabricatus es Cœlos, qui solidissimi, quasi ære fusi sunt?

1 *Interrogatio cum ironia.*
2 *Cælum pro orbibus cælestibus, aut pro aere*
3 *Cæli nomen a tenuitate dictum* Pro nube. Firmamentum, *expansum.*
4 *Cur aer dicatur solidus: Deus per extenuationem confirmans res. Illustrati David, & Isai.*
5 *Solidum de forti & violento. Aeris agitati vis incredibilis.*
6 Fusile. *quod pellucidum est. Aeris cum ære comparatio.*

1 *Interrogatio irrisoria.* NOn dubium, quin interrogatio hæc multum habeat acrimoniæ, sed præterea multum etiam habere amarulentiæ, & irrisionis existimat Philippus, & *In iniuriam Iob per ironiam dici*, forte quod Divinarum rerum cognitionem videretur affectare, cum tamen res meteoras, & sublunares ignoraret Sed certe mollior videtur interrogatio, tantumque ad Divinæ Potentiæ ex creaturis descriptionem pertinere.

2 *Quid Cælorum nomine intelligendum.* Sed in illa tamen dissentiunt Interpretes, quid *Cælorum* nomine intelligendum sit: nam nonnulli ex Hebræis, post R Gersonitem, lereque Latini omnes, Gregor. Philippus D. Thom. & posteriores, tum Vatablus, ex Græcis vero Symmachus, Nicetas, interpretantur de cælestibus orbibus, quorum nunc mirabilem amplitudine, & incorruptibilem soliditatem proponat, ad Divinæ Potentiæ amplificationem; nimirum ut ex sublunaribus, & generabilibus atque corruptibilibus ascendat ad superiora, natura, magnitudine constantia, stabilitate, longe diviniora.

R. Gerson. Gregor. Philipp. D. Thom. Vatabl. Eugubin. Symmac. Nicetas.

Sed contextus ipse lenis, & bene cohærens libenter admittit, ut non tam de *Cælis* superioribus, quam de cælesti, idest, aerea regione accipiamus, ut observarunt Tygurina, & Regia, legentes, *Æthera*, & Caietan legens, non quidem *Cæli*, sed, *ad Cælos*, vel, *usque ad Cælos*; propter articulum *Lamed*, ita ut sermo sit de ista aeris expansione à terra usque ad Lunæ orbem.

Cæli pro aere. Tygurina Regia. Caietan.

3 Sed quidem nomen ipsum originale, *Cælorum*, quam sit indifferens ad significandos cælestes orbes, propter tenuitatem, puritatem, & transparentiam, Psal 88. 37. Iob 36. 33. tamen proprie etiam ex primæva significatione, quæ est contundere comminuere, extenuare significat apud Interpretem Latinum, *nubes*, Psal. 88 7. Psal 35. 6. Deuter. 33. 26 supra Iob. 36, 28 & ponitur etiam pro *aere* Ps. 17. 12. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris* cum quo facit verbum originale *fabricandi* quod proprie est *extendere*, aut *expandere*, atque omnino est illud, quod Genes 1. dicitur, *Firmamentum in medio aquarum*, quod *vocatum est cælum*, quod ex hac ipsa radice potest dici *extensio*, aut *expansio*, vel *extenuatio*. Similiterque apud Latinos, ut Plinius de aere agens lib. 2. c. 38. *Hoc*, inquit, *Cælum appellavere maiores, quod alio nomine aera omne, quod inani simile.* Quare post absolutissimam tempestatis, & rerum meteorarum descriptionem, proponit nunc immensam istam aeris regionem longe, lateque expansam, quæ est velut scena, & theatrum, in qua tot rerum figuras, mutationes & conversiones natura exhibet. & qui, ut eleganter dixit Seneca, *Cælum terramque connectit; qui ima ac summa sic separat, ut tamen iungat; separat, quia medius intervenit; iungit, quia utrique per hunc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accipit à terris, rursus vim syderum in terrena transfundit.*

Cælorum nomen à tenuitate dictum. שחק *Fabricare quid proprie.* רקע *Plinius.* *Sen. lib. 2. nat. qq. c. 4.*

4 *Cur aer dicatur solidus, & quasi ex ære fusus.* Sed huic prioris partis expositioni obstare videtur secunda; nam res per se non consistens, neque proprio termino definita, ut Philosophi docent, fluxa, & vaga, non potest iure affirmari esse *solidissima*, & *quasi ex aere fusa* Sed respondetur facile, hoc non esse magis difficile, quam quod appelletur *firmamentum*; aut stabilimentum Sciendum est ergo multum commendari Creatoris potentiam, atque sapientiam, quod non minus constans, perpetua sit res fluxa, & labilis, quam si *solidissima ex aere fusa* esset; quare cum per extensionem soleant res nimium extenuari, & disrumpi, tamen Divina Potentia extendendo, & deducendo res, potius confirmat, & consolidat, ut Psal. 135. 6. *Firmavit terras super aquas*, quod ex Hebræo legitur, *Extendens terras super aquas* est enim valde mirabile, quod terra tam extensa, & iuxta rem tam fluxam, & labilem, qualis est aqua, tamen habeat firmitatem, & constantiam. Similiter Isai. 44 24. *Stabiliens terram*, proprie, extendens, extensamque confirmans, & consolidans. Non aliter ergo hoc loco, mirabilis est aeris firmitas, & constantia tam longe, lateque extensi, atque extenuati.

Deus extenuãs simulq; consolidans.

5 *Solidum, de duro, et violento.* LXX. החס Sed in Hebræo tamen duo peculiaria videntur dici de aere, & quod sit *fortis*, & quod sit *fusilis*. Primum, quod nos habemus *solidissimi*; in Hebræo proprie est *durum, forte, prævalidum, violentum* quare Septuaginta dixerunt; *Valida sicut aspectus effusionis.* quod quamvis aer videatur fluere, & fundi, sicut aqua, tamen illius impetus violentus, atque prævalidus sit est enim aeris impulsi, & agitati vis incredibilis, *Consideremus* (inquit Seneca) *quam ingentem vim per occultorum agant parvula admodum semina; & quorum exhalatus in commissura lapidum vix locum inveniat in tantum convalescunt, ut ingentia saxa distrahant, & in momenta dissolvat scopulos, rupesque radices minutissima, ac tenuissima. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nihil validum, contra quam nihil validum est? Quid est autem, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quam spiritus? hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plu es, & magnas tam populis urbes, cum totis maria litoribus? Ostendit intensionem spiritus velocitas eius, & deductio* Ubi clare vides extensionem aeris cum illius violentia coniungi.

Vis incredibilis aeris impulsi. *Sen lib. 4. nat qq. c. 6 7 8.*

6 *Pag. Reg. LXX.* ראה Secundum, aerem esse *fusilem*, quod proprie ex Hebr. legimus, *Sicut visio fusilis*, aut, *sicut speculum fusum*. Septuaginta, *Sicut aspectus effusionis*. nam, *Raah*, est videre; inde *visio*, & *speculum*, in quo nos videmus; quod quia solet ex vitro, aut ex ære lævigato, & polito fieri, Vatablus retulit ad *vitrum*, quod perspicuum est, ut comparet Cælorum perspicuitatem cum vitro. Sed Interpres Latinus ad æs, aut calybem, ex quo solent specula etiam fieri. Vel certe, illud verbum *videndi*, vel, *visionis*, nihil aliud significare censuit, quam quod Latine diceremus, *Videtur Cælum ex ære fusum*. æs enim addidit, quod videret bene convenire cum verbo *fundendi*. sicut enim æs

Varia lect. Vatabl. Elucidatio Latini interpretis.

fusile

Aeris cū fabile comparatio. constantiam habet, & firmitatem; ita aer, quamvis fluidus, & labilis, at constans, & perpetuus est.

Vers. XIX. Ostende nobis, quid dicamus illi; nos enim involuimur tenebris.

1 *Constructio argumenti à minori, & sententia paraphrasis.*
2 Ordinare, *aut dispone*re, *verbum forense*. *Non contendendum cū Deo.*
3 *Ex ignorantia, compressa humana superbia. Elucidata lectio Septuaginta.*

1 *Philipp.* OStende nobis. Opportune nunc, Philippus; *Insultantis* verbum est; & *exprobrantis*. Nimirum tu ô Job, cum Deo disputare audes, & de ta magnificentissime sentis, at vero de divinis operibus, & de arcanis divinæ providentiæ valde abiecte, poteris docere nos, profitentes ingenue nostram ignorantiam. *Ostende*, clare, & proprie Septuaginta; *Doce nos, quid dicamus illi*. Forte est argumentum à minori; Si huiusmodi res naturales vix cognoscimus, neque propterea possumus huius ignorantiæ litem intendere auctori; quanto magis ignorata nobis erunt Arcana divinæ providentiæ, de quibus nullo modo poterit homo expostulare cum Deo, *dicere, statuere*, præscribere illi rationem agendi, aut exigere rationem eorum, quæ circa res humanas agit?

ירה *Vatabl. Caiet. Regia. Ordinare, verbum forense.*

2 *Nos quippe involuimur tenebris*. Dilucide, & Latine; quod in Hebræo est; *Non disponemus*, vel *ordinabimus propter tenebras*. Verbum forense, & militare; Non audemus litem, aut diem Deo dicere; neque ad illius tribunal provocare: impares sumus disputando coram Deo, quanto minus conquerendo, expostulando? Vel, *Non præparabimus*, non disponemus, supple, sermonem, & idoneum de divinis operibus: plane enim imparati sumus coram illo dicere; quanto minus cum illo contendere?

ערך

3 *Ex ignorantia cōpressa hominis superbia.* *Propter tenebras.* Nam in magna rerum omnium, earum etiam, quæ ante oculos sunt, ignoratione versamur; Ignoramus, quid in rebus ipsis, quid in nostra ipsa aula facto opus sit; nostros ipsos cordis recessus, conscientiam nostram minime habemus exploratam: oportet itaque divinæ Sapientiæ, atque Providentiæ res nostras omnes submittere. Paulò amarulentius Septuaginta, ut in ironiam perstet; *Requiescamus multa dicentes*. Si tu nos doceas rerum naturalium, atque etiam supernaturalis providentiæ causas, gratissimum feceris; nam adimes laborem inquirendi, cogitandi, disputandi.

LXX. Amarulenta ironia.

Vers. XX. Quis narrabit ei, quæ loquor? si locutus fuerit homo, devorabitur.

1 *Sententia paraphrasis, & nexus. Elucidata lectio Græcorum.*
2 *Varia expositio.* Devorare, *ad verba suppressa. Hispanism.*
3 *Devorare, de supplicio, & interitu. Elucidata lectio Septuaginta.*

1 *Sententia paraphrasis, & nexus.* COhærens, & minime frigida sententia hæc videtur; Quamvis sane de divinis rebus & loqui, & sentire sublimius præsumeremus; at non ideo coram Deo, qui totius sapientiæ fons est, disputare auderet homo, nisi plane temerarius, & cum ingenti capitis periculo. Quantulum enim est id, quod ego, vel alius quispiam mortalis de divinis operibus assequi possumus, ut coram illo exponere non dubitemus? Quis præterea illum ex syngrapha convenire; quis, quamvis iustas haberet querimonias, in librum referet, & suam causam deferet ad Dei tribunal? Nemo sane. Vana est igitur, ô Job, hæc tua loquendi, & ad Dei tribunal provocandi libido. In hanc eandem sententiam accipio lectionem Septuag. *Nunquid liber, & scriba adsistit mihi, ut stans faciam hominem tacere?* quod Græcus exponit Scholiastes * *Nunquid ex tabulis, aut è codice hæc apud eum dicimus? Quisquam ne reperiatur homo qui dicat: vincula et silentii iniicimus?* quamquam huius lectionis acriorem aliam interpretationem adhibeat Philippus, ut optat Eliu iure sibi potestatem committi, qua Jobi os obstruat; *Si iudex essem*, inquit Eliu, *cui, & liber legis iuxta me potestatis esset in manibus, scriba quoque dictanti adsisteret, & auctoritas adminicularetur, ut stans possim dare sententiam, facerem hominem tacere.* Ubi sane

LXX.
** Delante de Dios, ni vos hablariades, ni de hablades à el callar.*
Lectionis Græcorū duplex expositio.

Eum Job videtur incontinentiæ notare linguæ.

2 *Caietani expositio aliena.* *Etiam si locutus fuerit homo, devorabitur*. Rei per se plane cohærentia difficilis, tum vero illa est valde aliena Caietani expositio ducta à simili, *Quod quemadmodum non litigamus cum Deo de corruptione nostrorum corporum: ita non est litigandum de obscuritate nostri intellectus*. q. d. Non conquerimur, quod devoramur à magnitudine, & mirabilitate divinorum operum, & quod illius providentia nobis sit occulta Sed illa tamen verosimilis est fere Latinorum omnium interpretatio, quod cum tentamus loqui de divinis, *devoramur*, & opprimimur ab illius gloria: tum illud, quod aliquis indicavit; Nostra scientia, velut tenuissimus rivulus à mari, absorbetur ab immensa Dei Sapientia. Quod enim aliter quidam dispungunt, *Si locutus fuerit Deus, homo devorabitur*, repugnat Hebrææ, Latinæ, & Græcæ lectioni. Quare hi possent non ineleganter referre verbum *devorandi*, ad imperfectam quandam loquendi rationem, cum præ ingenti conturbatione animi, semiverba pronuntiamus, semisupprimimus, quod nos simili Hispanismo dicimus, *Tragarse, y comerse las palabras*. Eo videtur spectasse paraphrasis Tygurina; *Si quisquam loquatur, est illud tamen imperfectum*. Sed non valde leniter cohæret cum præcedentibus: quamvis neque valde longe discedat.

Nicolaus D.Thom. Nicolaus Dionys.

Hispanism.

3 *Devorare de supplicio, & interitu.* Ergo illud videtur requirere proprietas *devorandi*, ut pertineat ad exitium, & supplicium extremum, quod solet appellare Scriptura; *præcipitare*, quod est perdere, destruere: nam quod in stomachum præcipitatur, & quod devoratur, abit in locum consumptionis. de quo fuse disseruimus, c. 10 vers. 8. num. 12. Igitur ait Eliu; Si quispiam præsumeret coram Deo disputare, aut cum illo expostulare, concesso aditu meritas daret pœnas, præcipitaret illum Deus in malorum, & miseriarum baratrum, ut lobum vellicet, suæ audaciæ pœnas pendentem. Vel illud tandem, quod exquisitum est, & exquisite cohærens, Si cuiquam ad Dei tribunal aut pro se, aut pro alio dicendi copia fieret, devoraretur proculdubio, qui in eo iudicio reus est criminis alicuius; Nullius hominis patrocinium eripiet impium à morte, ab exitio extremo, quin devoretur, & destruatur à divina iustitia sceleris vindice, quamvis multa homo dicat ornate, & copiose, quamvis exquisitis rationibus divinam iustitiam flectere tentet. Et huic forte non invita concedet lectio illa Septuaginta; *Nunquid liber, & scribæ adstitit mihi, ut stans faciam hominem tacere*. quasi dicat, in lite persequenda certe humanum iudicem posset aliquis vel reus pro se dicens, vel patronus pro cliente iudicis severitatem emollire, & minas temperare sua oratione, atque revocare à sententia ferenda, atque adeo etiam silentium accusatoribus iniicere in sua causa, ne quis auderet amplius calumniare. Sed hæc non valent apud supremum iudicem.

Elucidata lectio Septuagint.

Vers. XXI. At nunc non vident lucem; subito aer cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas.

Vers. XXII. Ab Aquilone aurum venit, &c.

1 *Aliorum expositio parum cohærens idonea, & bene cohærens clausula totius orationis.*
2 *Varia lectio Vulgati Interpretis diligentia* Fugare *quid proprie* Mundities, *& expurgatio de splendore. Explicati Moyses, & David.*

1 *Aliorum expositio.* FRequentissima interpretatio vult, ut postquam Eliu ex meteoris mirabilibus dilapsus est ad comprimendam Jobi audaciam, nunc iterum redeat ad eandem materiam nubium, & cælestis luminis, iam operti, idque pro arbitrio, & potentia supremi conditoris.

Clausula idonea totius orationis. Sed ne in gravissima oratione, & epilogo, quæ non ultima est inter potissimas orationis partes desideret aliquis vel cohærentiam, vel insignem aliquam sententiam, qua summa totius disputationis colligatur; existimo non agit iterum de re meteora, sed ex meteoris confici pulchram hanc similitudinem, clausulam. Sicut Deo iubente nunc eripitur nobis lumen offusa nube; nunc illa disiecta, & fugata aurea lux redit mortalibus, quamvis neque caliginosæ nubis, neque

Nexus, et elucidatio sententia.

prælucidæ ferenitatis rationem perfecte cognoſcamus. ſimiliter ſane divinorum iudiciorum, atque providentiæ rerum humanarum ratio perobſcura eſt, & ignorata, niſi Deus ſuo ſuperno lumine revelat: nunc ſe ille nobis caliginoſum præbet, lætum ſe, & hilarem rurſus aliquando præbebit, ut revelata illum facie contemplari poſſimus: tum etiam ſubitam ille nunc tempeſtatem miſeriarum cogit, quibus nos involuit; idemque ipſe ſordidos, & ſqualentes ferenitate ſui ſpiritus recreabit, purificabit, & nitidos reddet. Ergo decet illum *formidoloſa laudatio*, ideſt, laus quædam cum timore tantæ maieſtatis; eſt enim nunc nobis formidandus Deus, quem non videmus. Sed nunc pauca de vocibus ſingulis.

2 *Varia lect. Diligētia Interpretis Vulgati. Fugare quid proprie. Mūdities, & expurgatio de ſplendore, LXX.*

Nunc non vident lucem, ſubito aer cogetur in nubes. Latinus Interpres explicavit cauſam, nam in Hebræo tantum eſt, *Non viderunt lumen in æthere.* Sed ut ſequenti hemiſtichio reſponderet, nunc dixit, *nubes*, ſequitur enim ſtatim, *Ventus tranſiens fugabit*: proprie mundabit, vel expurgabit, quod verbum proprie etiam dicitur de ſerenitate, & claritate cæli. Exod. 24. 10 *Sicut cælum, cum ſerenum eſt*, proprie, *ſicut cælum mundum.* Septuag. *Sicut cæli ipſa puritate.* Pſal. 88. 44 *Deſtruxiſti eum ab emundatione, & ſedem eius, &c.* ideſt Regni ſplendorem, & claritatem illi eripuiſti. Dicitur etiam de re ſplendente, & nitente. Pſalm. 11. 7. quare relativum, *eas*, in originali refert cælos, vel aerem, qui fugatis nubibus tanquam ſordibus expurgatur. Cuiuſmodi autem ſit iſta mundities cæli, & aeris, verſu ſequente explicatur.

Verſ. XXII. Ab Aquilone aurum venit; & ad Deum formidoloſa laudatio.

1 Aquilo, *ſiniſtrum.* Aurum de re munda, & ſplendenti. Illuſtrati Ieremias, & Zacharias.	*Explicatur David.*
2 Laudatio *proprie quid.*	3 *Deus tempeſtatis, & ſerenitatis æquè timendus, & laudandus. Tempeſtatis deſcriptio.*

1 *Septētrio ſiniſtrū. LXX. Nicetas. Aurū pro re nitida, & ſplendente.*

AB *Aquilone.* In Hebræo, *à ſiniſtra*, ſicut & Meridies dicitur *dextra*, ut ſuperius late expoſuimus, cum de cæli poſitionibus diſſereremus, c. 23 verſ. 8. 9. *Aurum.* Septuag. *Nubes coloris aurei* ubi Nicetas, *Dei*, inquit, *imperio Boreas nitidas, & fulgorem auri imitantes nubes adducit.* Frequens tamen aliorum interpretum Hebræorum, & Latinorum expoſitio, intelligit ſerenitatem cæli, & aeris, inſtar auri puriſſimi, & defæcatiſſimi. Sub eadem tranſlationis figura, Zach. 4. *Suffuſoria ex auro*, ſunt in Hebræo, *ſuffuſoria fundentia ex ſe aurum*, ideſt oleum puriſſimum, & ſplendidiſſimum aureſcens, & flaveſcens. Et Ierem. 51. 7. dicitur Calix *aureus Babylon, in manu Domini*, ideſt Calix plenus vino aureo, & ſplendido potius enim eiuſmodi calix repræſentatur vitreus, in quo vinum tranſlucet, & ſplendeſcit quod opportunum ſymbolum eſt mundanæ felicitatis æque fragilis, ac ſplendidæ.

Vinum ſplendeſcens in vitro ſymbolum felicitatis mūdanæ.

2 *Laudatio pro gloria.* הוד *LXX. Symmac.*

Et ad Deum formidoloſa laudatio. In Hebræo, *Super Deum formidandum laudatio*, vel decor, aut ornamentum, vel gloria: nam vox illa, quæ vertitur ab Interprete, *Laudatio*, ſignificet quidquid hominem glorioſum, ſpecioſum laudeque dignum efficit; ſicut ab eadem radice dictum eſt, Pſal. 20. 6 *Magna eſt gloria eius in ſalutari tuo; gloriam* (reverentiam, nominis celebritatem, & publicam laudem) *magnum decorem impones ſuper eum.* Ergo ſignificat Eliu, Deum ex ſuis operibus timendum, ſimul & celebrandum. Quare eleganter legerunt Septuag. *In his magna eſt gloria & honor omnipotentis.* Symmach. *Deo terribili, & admirabili eſt laudatio.* Deo igitur tempeſtatum, & ſerenitatis auctori, tum in elementis, tum in rebus humanis deferēda laus, ſicut David iubet *afferri ſacrificia, & laudis hoſtiam, & in templo eius omnes dicere gloriam*: cum vel tonat, & pluit, vel ſerenat, & illuminat. Nam cum illuminat vultum ſuum ſuper nos, *decorem induit*; cum iterum, obducit vultum ſuum nubibus, terret nos; ſic ex utroque conſurgit Dei *formidoloſa laudatio*, & gloria terrifica, ac decor timendus. Quid enim magis formidandum, quam iratus Deus in media tempeſtate, impugnans, exagitanſque mortales, offundens tenebras, & caliginem plenam timore, atq; diſcrimine? ruere tunc videtur cælum: *Conturbat tunc fundamenta montium*; tremefacit terram; reſſat tetrum naribus indignantibus *fumum*, ex quo nubes coguntur: *mittit ſagittas fulminum*; *multiplicat fulgura*, & calcare videtur capita ipſa mortalium, quibus imminet. Res eleganter, & minutatim deſcripta à Davido 2. Reg. 22 Pſal. 17. At quid ſpecioſius; quid cantico, & hymnis celebrari dignius, quam Deus ipſe *candidus*, inſtar *meridiani Solis*, & poſt tempeſtatem non ſolum tranquillum faciens, ſed tranquilla ipſe, atque ſerena fronte? *Quieſcam* (inquit, poſtquam tonavit, & fulminavit) *& conſiderabo in loco meo* redibo ad lucidas cæli ſedes, unde videbar ad tempeſtatem efficiendam digreſſus; benignis deinceps oculis contemplabor meum populum *ſicut lux meridiana clara eſt*; quippe *illuminabo vultum meū*, ac me exhibebo hominibus meridianum Solem, qui nuper turbulentiſſimus, atque formidoloſiſſimus viſus ſum. Sic penes Deum eſt *formidoloſa laudatio*.

3 *Deus tempeſtatis, & ſerenitatis ancillæ cum timore laudandus. Pſal. 28. Deus in tepeſtate incutiens terrorem. Tēpeſtas minutatim à Davide deſcripta. Deus ſerena fronte iucundiſſimus. Iſa. 18. 4.*

Verſ. XXIII. Digne eum invenire non poſſumus; magnus fortitudine, & iudicio, & iuſtitia; & enarrari non poteſt.

1 *Nominativus abſolutus in Hebræo.* Saddai. *Sententiæ periphraſis*	*magnitudo inenarrabilis. Illuſtratus Eccleſiaſticus.*
2 Enarrandi, *&* Reſpondendi *ſignificatio ampliſſima. Divinorum operum*	3 *Varia lectio.* *Elucidatio Græcorum.*

IN Hebræo, *Saddai, Et non inveniemus*: ſunt enim, ut aliquando admonuimus, in Hebræo ſermone, quidam nominativi abſoluti. Quia autem proponitur maieſtas, & bonorum omnium abundantia omnipotentia *Saddai*, recte Interpres dixit, *Digne invenire non poſſumus*, ideſt, Non ſumus digni illius aſpectu; non dignatur ille nos ſuo domicilio, & Throno; Temere tu, ò Iob, illius conſpectum, & iudicium expetis, ſatius eſſet, ut fortiſſimum, atque iuſtiſſimum revereris. perſtringit illud Iobi dictum; *Ut inveniam eum, & veniam ad ſolium eius.* Et quamvis quidem nunc nobis non pateat acceſſus ad illius tribunal, nihil tamen iniquum de illo cogitandum eſt, ut ſit non minus iuſtus, quam fortis: cuius incorruptiſſimo iudicio, & æquitati nihil detrahit potentia, ut nihil contra ius per potentiam agere velit, aut poſſit.

1 *Nominativus abſolutus. Saddai.*

Et enarrari non poteſt. Oportet potius illius æquitati, laude, aut obſequio reſpondere. Quia autem verbum *enarrandi* multiplex eſt: multiplex quoque eſt huius partis lectio. nam verbum *Ganah*, quod frequenter vertitur, *audire*, aut *reſpondere*, proprie ſignificat actionem unius erga alium, qua alter alteri: aliqua re aut ratione reſpondeat, ſive rependat vicem beneficii, ſive ſupplicii. Et fere quidem eadem vis, & fecunditas eſſe videtur apud Latinos verbi *reſpondendi*. Sic enim dicimus de rebus ipſis, ſupplicium reſpondere ſceleri: præmium virtuti; eventum votis, & expectationi, aut quid ſimile. Ergo nunc vertere poſſemus. *Reſponderi*, aut, *reſpondere non poteſt.* ſubaudi, homo, ideſt, Illius æquitati, & iuſtitiæ nemo ex æquo reſpondebit laudando, & dicendo, quæ dici, & enarrari poſſent. Conſonet cum illo Eccleſ. 43. 23. *Multa dicemus, & deficiemus in verbis: conſummatio autem ſermonum* (hæc eſt ſumma dicendorū) *ipſe eſt in omnibus*, (ipſe eſt omnia, & in omnibus ſe admirabilem præbet) *glorificantes ad quid valebimus? ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius, glorificantes Dominum, quantumcumque potueritis; ſupervalebit adhuc; exaltate illum, quantum poteſtis; maior eſt enim omni laude. Quis videbit eum, & enarrabit?*

2 *Enarrādi & reſpondendi ſignificatio latiſſima.*

Alii vero elegerunt illam aliam ſignificationem *rependendi pœnam*, & affligendi; unde Aquila dixerit, *Iudicium, & multitudinem iuſtitia non affliget* innocentem non opprimet; immeritum non humiliabit. Quo etiam ſpectat lectio Septuaginta. *Qui nulla iudicat, non putas exaudire eum?* ut ad id reiiciatur, quod dixit Iob: *Clamabo, & non eſt iudicium.* Quamvis, inquit, illum non videas; ſed audit ille tuos clamores, & tuæ cauſæ defen-

3 *Varia lect. Aquila.* LXX.

defensionem perceptam & exploratam habet: iustum non contemnit, sed unicuique, quod suum est, tribuit. Aliis in interrogatione. *Non exaudiet* tuam expostulationem plenam arrogantiæ, & temeritatis: non respondebit tibi, temere, & petulanter oblatranti, & conquerenti. Vatablus. *Non affliget, scople nos, liberaterifed invitas*. Videas in tanta fœcunditate vocis commodissimum sensum elegisse Interpretem. (*Vatabl.*)

Vers. XXIV. Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur esse sapientes.

1 *Totius orationis clausula. Viri nomen pro imbecillo.*
2 *Humanæ imbecillitatis est Deum timere. Verbum futuri temporis de re constituta, & servanda.*
3 *Hebraica syntaxis, et varia sententia elucidatio.*
4 *Deus comprimet superbiam, & curiositatem intelligendi. Antithesis cum Paronomasia.*

1 ELegans totius orationis conclusio, & exhortatio ad Dei timorem, & pietatem, Tantam Dei fortitudinem, atque iustitiam timebunt, & colent mortales, ne experiri suo malo illius potentiam, & vindictam cogantur; neque curiosius audebit perscrutari illius arcana, qui inter homines sapientissimus videbitur.

Sed tamen in verbis nonnihil elucidandum Primum, quid *viri* nomen nunc afferet, an bonum aliquid, & speciosum? uam sic existimat Greg *Significari eos, qui ad intelligentiam sunt fortes*. Philipp. *Magnos viros, atque cordatos*. D. Thom & Latini alii. *Fortitudinis magnitudine, & sapientia* insignes, ut respondeat utrique parti præcedenti, divinæ fortitudinis, & sapientiæ, atque iudicii. Sed quidem postulat originalis vox *Onasim*, ut significet miseros, & imbecilles homines, ut maior sit oppositio humanæ imbecillitatis eum divina fortitudine. Sic accepit Nicetas: *Cum Deus in tanta sit potestate, aimirum ab homine imperito, ac vili eum fas est pertineri*. (*Viri nomē in bonum, & malū. Gregor. Philipp. D. Thom.* אנשים *Vir miser, & imbecillus. Nicetas.*)

2 Quod autem sit, *timebunt*, recte respondet alteri parti; nam homines imbecillos, & infirmos, quique omnibus ærumnis obnoxii sunt, & qui iam Dei potentiam, & iustitiam suo malo experti sunt, oportet iudicem fortissimum timere. Ut vellicet Iob ærumnosissimum, & tamen nihil formidantem Dei iudicium. Verbum autem futuri temporis solet denotere id, quod debet, quod expendit fieri, quod præcepto, & lege constitutum, servandum est; quare *timebunt* idem erit, quod timere debent, timere iubentur; timere faciet ipsa divina fortitudo, & vindicta. ut etiam ex verbo sequenti futuri temporis constabit. (*Verbū futuri tēporis, de eo, quod debet fieri.*)

3 *Et non audebunt contemplari*. In Hebræo est verbum singularis numeri; *Non videbit*, aut, *Non contemplabitur*, sed recte Interpretes; *Non audebit contemplari*; non expedit contemplari; iubentur non inspicere curiosius, & petulantius. Construitur autem in Hebraica Syntaxi verbum singulare cum nomine plurali, ut vel plurale singulariter sumatur; Nemo ex sapientibus audebit. Vel singulare pluraliter; *Non audebunt, &c.* Id autem, quod in Hebræo, & Græco est, *Sapientes corde*, Interpres Latinus per paraphrasim explicuit, *Qui sibi videntur esse sapientes*, quasi dicat, sapientes in oculis suis, suo iudicio, ut redderet orationem acriorem, & Eliu pungeret Iobum magnifice de se sentientem. Quamquam quis dem non oporteat accipi cum Gregorio in malum: *Qui sibi videntur esse sapientes*. sed, Quamvis quidam sapientissimi videantur, sintque re ipsa, ut accipiunt Philipp. D. Thom. & cæteri Latini, ut etiam interpretantur Græci, cum augmento sententiæ; *Ab homine imperito, & vili Dominum fas est pertimeri; tanto etiam magis a sapiente metui quanto scientia amplitore fuerit exornatus*. Philip *Magni viri, atque cordati non præsument scrutari incomprehensibilem; neque contemplari invisibilem*. Nemo, si sapit, audebit, tentabit, volet scrutari divinæ providentiæ arcana; neque conqueri, quod innocens flagelletur: nemini etiam sapientissimo, atque innocentissimo, postulanti, expetenti divinum conspectum, exhibebitur nunc videnda, contemplanda supremi iudicis maiestas, & gloria; hos enim nimium alta sapientes comprimet Deus suppliciis, & flagellis, ut videtur vocibus fere iisdem à Sapiente dictum, Proverb 3. 7. *Ne sis sapiens apud temetipsum; time Deum, & recede a malo; Sanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum*. q. d Cave, ne superbiam comprimat Deus morbo. Sic Eliu pungit subum verbis singulis, quie, ut ait Philipp. *Hoc totum in sancti Iob exprobratione dicitur*. (*Hebraica Syntaxis. Sapiens corde in malum. Gregor. Philipp. D. Thom. Philipp. Varia sententia elucidatio.*)

4 Est vero elegans in Hebræo Paronomasia vocum, vel Antithesis verborum *timendi*, & *contemplandi*; sunt enim valde affinia; nam *Raa* est *videre*, aut *contemplari*, & eliquando videre cum timore, & tristitia, atque dolore, ut Abac 1. 9. *Viderunt* (exponitur deinde quo affectu viderint) *& noluerunt*; at vero *Iara*, est *timere*. Ergo, inquit Eliu, sic suscipe Deum ut non audeas curiosius aspicere: nam quid ni imperitus homo videat cum timore Deum; quem neque sapientissimus audet videre? Hæc dixit Eliu. (*Deus superbiam, & curiositate sapientiæ primens. Antithesis in Paronomasia.* ראה ירא)

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS,

E Societate Iesu,

COMMENTARIORUM IN IOB,

LIBER DUODECIMUS.

Qui est de duodecimo certamine, id est, colloquio Dei cum Iobo de turbine loquentis.

QUoniam novum hoc & insolitum certamen Dei cum Iobo; novumque & usque ad illam diem inauditum colloquium fuit, non prius ad illud propius accedemus, quam nonnullas dubitationes præmiserimus, quæ viam parent faciliori intelligentiæ; ac ferme illæ eruet de occasione, & tempore huius colloquii; de divinæ apparitionis, vocisque ratione, & fine; atque de apparatu, & terrifica maiestate Dei loquentis.

QUÆSTIUNCULA I.

An Dei vox sequuta statim fuerit finem orationis Eliu?

1 *An Eliu expectarit à Iobo sua orationis responsio. nem, duplex sententia.*
2 *Quæstionis explicatio. Deus repentino turbine, humanam oratione con-pescens. Iob etiam per se a respondendo abhorrens.*
3 *Silentium, vice opportuni silentii. Adolescentem, atque Senum silentium.*

SEptuaginta quidem, commode illud præmittunt: *Et postquam quievit Eliu loqui, dixit Dominus ad Iob*, ut 1 LXX.

Eliu an expectarit Iobi responsum.

ut significent, non prius auditam Dei vocem, quam perorasset Eliu. An vero spatium etiam intersuerit, quo Eliu expectarit Iobi responsum, in ambiguo est: nam sic existimant Græci in Protheoria c. 28. *Quia Eliu de Deo recte disserentis orationem comprobavit* (ob eam enim ipsam rem tacuit, & non respondit) *idcirco cum eo Dominus tacente, nec consilium suum iudicante, sermonem orditur.* Itaque non prius loquutus est Deus, quam Iobi taciturnitas expectata, & spectata fuisset. Idem ipsum paulo post docuit Iulianus: *Fortasse quia ad ea, quæ Eliu disputarat, Jobus obmutuit: nec erat Eliu silentii causa nota* (neque enim is sciebat utrum quasi contemnens, an quia quid responderet, non habebat, siluisset) *sese nunc ostendit, suaque Jobum familiari colloquutione dignatur, dubitationemque illorum tollit, nequaquam Jobum, per contemptum; sed ideo, quod sermo ipsi minime displicuisset, tacuisse.* Rem ipsam illi sensisse videntur, qui ex ordine, & lege disputationum, censent rite, & recte absolutis argumentationibus adversariorum, Deum accessisse, minime perturbato ordine, ad totius controversiæ definitionem.

Iulianus. *D. Thom. Alb. Nicol. Dionys.*

2 *Quæstionis idonea responsio. Deus repentino turbine compescens hominis sermones.* Mihi vero duo, aut tria videntur asserenda. Primum, nullum spatium intervenisse inter finem orationis Eliu, & Dei vocem, sive potius procellam: quin potius tempestas repente excitata Eliu loquentem compescuit tres amicos abiecit, Iobum perterrefecit, omnibusque ita loquendi facultatem ademit, ut mutos effecerit. Sic decebat Dei majestatem suo interventu obiurgantem, & corrigentem *sermones* hominis *loquentis imperitos*, & sibi audientiam facientis.

Job minime ad respondendum pronus. Secundum, Etiam data loquendi facultate, & spatio, nihil responsurum Iobum; quippe jam defatigatum diuturna disputatione, atque auditione, eorum argumentorum repetitione, suæ mentis explicatione, suæ innocentiæ contestatione. Præsertim cum Eliu visus fuerit expectasse Iobi responsum in fine, cap. 33. & 34. & iterum in fine cap. 35. neque tamen acceperit.

Tertium; Non videtur Job contempsisse orationem Eliu; quod vitio tribui possit: sed tamen ea ratione præteriisse, qua & iniuriæ, & petulantiæ verborum nostrorum adversariorum præteriri, & contemni à viris gravissimis, & sapientissimis debent. Quamquam enim respondere sapientissime, & opportune posset; at satius ducebat, *Silere à bonis*, ut ille alter Rex faciebat, idest, etiam cum bonæ, & opportunæ responsiones supperent, regerendæ in suos adversarios, supprimere tamen.

Ps. 38 3.

3 *Silentiū opportunum responsum Plutarch. de vitioso pudore. Prov. 19. 11. Vide c. 3. Ger. 1.* Interdum enim illud est optimum responsum, silentium; *Silentium* (inquit Plutarchus) *Euripides sapientibus dixit, esse responsum videamur autem magis eo adversus iniquos opus habere. Nam verbis quidem possumus placare urbanos homines.* Et quamvis in Proverbiis sit, silentium esse adolescentum ornamentum; præsertim coram sene dicentium, at coram adolescente loquuturo, Senis gloria silentium erit; & juvenilia verba *iniqua prætergredi.* Diximus, hac de re aliquando plura.

Quarto tandem, recto ordine, loco, & tempore sequuta est Dei vox videlicet post exhaustas jam sapientum illorum rationes, quibus exercitatus fuerat Iobi animus, & ad sublimiora præparatus. Eleganter Methodius; *Illud animadverte, haud à primo Deum loqui hominibus; verum ubi rebus præculens fueris animus, atque exercitatione corroboratus, atque in locum editum, quantum humana fere conditio pervenerit.*

Method.

QUÆSTIUNCULA II.

An verus turbo, de quo loquutus est Dominus?

1 *Prior sententia non nisi Metaphorice turbinem interpretantium*

2 *Verum fuisse turbinem, certa sententia. Scripturæ verba simpliciter accipienda, ubi nihil absurdi.*

3 *Prima ratio ex Dei loquentis maiestate. Illustratus Moyses.*

4 *Secunda ratio ex Jobi rebus turbolentis. Deus repræsentans statum suorum iustorum. Quo tempore visus Moysi in rubo. Illustratus David.*

5 *Turbo verus excitans attentionem.*

2 QUæ rit præsens dubitatio de *turbine*, & *tempestate*; an re ipsa constiterit; an tantum imaginatione, & significatione? Caietanus rem hanc universam censet fuisse imaginariam, *in somnis, vel, in ecstasi apparenta Jobi Deo in forma indignati, increpanda eum.* Neque improbabile censet Isidorus eorum interpretationem, qui turbinem intelligunt gravem somnum, qualis fuit in Adam. Proximus est Vatablus, qui pro *turbine* legit *caliginem*: explicat vero *de ipsa caligine, in qua videtur nobis delitescere; nam dicunt Hebræi Deum habitare in caligine, idest, non posse cognosci qualis est: nam, & materia ipsa, qua includimur, impedit, quominus cognoscamus Deum perfecte.* Vides Hebræos, qui literam sequuntur, ubi spiritum quærere deberent; nunc è contrario, spiritum quærere deserta litera? Dionysius, facilem & expeditam censet Alberti expositionem, intelligentis per turbinem, Disputationis huius conflictum; sicque respondisse Deum de turbine, quasi de causa materiali, non quasi de loco. An id voluerit indicare Philippus, mihi dubium est; ait enim *ipsum quod de turbine dicitur ad terrorem pertinere increpationis.* Titelman. nihil aliud existimat turbinem, quàm terrificum divinæ vocis sonitum, instar tempestuosi tonitrui. D. quoque Thom docet metaphorice posse rem hanc intelligi, *ut dicatur Job. Dominus de turbine respondisse, propter turbationem, quam adhuc patiebatur; cum etiam propter turbinis obscuritatem, quia divinam inspirationem non possumus in hac vita clare percipere, sed cum quadam obumbratione sensibilium similitudinum.* Coniunxit ergo Divus Thom illas Hebræorum, atque Latinorum exponendi rationes.

Prima sententia accipientium turbinem metaphorice Caietan. Isidor. Vatabl. *Dionys. Albert.* *Philipp. Titelm.* *D. Thom.*

2 *Certa sententia, verū fuisse turbinem de quo Deus loquutus. Gregor. Philipp. Method. Euseb. P. Thyr.* Ego vero censeo omnino falsam hanc exponendi rationem; atque non dubitarem graviorem illi notam inurere nisi D. Thomæ vita fuisset non improbabilis: nam explicite, & confidenter nemo illam præter Caietanus docuit. Ergo statuo verum turbinem, veramque tempestatem excitatam à Deo loquente cum Jobo. Sic statuunt Gregorius, Philippus cum Latinis cæteris. Græci etiam inferius adducendi, Methodius, & Eusebius. Rem tetigit Petrus Thyræus lib 2. de apparitione visibi i cap. 2. & 3. & cap 8. ratio est in promptu; quoniam ipsa plana, & simplicia Scripturæ verba rem narrant quæ sine ulla translationis figura, nihil continent absurdi; immo vero multum opportunitatis, & convenientiæ cum persona loquente; & cum ea, ad quam sermo fit, tum etiam & cum illis, quæ intersunt disputationi.

Scripturæ verba simpliciter accipienda, ubi nihil absurdi est.

3 *Prima ratio ex Dei loquentis maiestate. Eusebius.* Et primo quidem sic decet Deum cum homine loquentem, ut sui timorem, & divinorum reverentiam iniiciat hominibus. Qua de causa excitavit ille tempestatem tetram, & caliginosam nubem, fulgura, fumum, tonitrua descensurum in Montem Sina, & legem traditurus Moysi; Res sane minutatim narrata Exod. 19 Deuter 4. *Accessistis ad radices montis, qui ardebat usque ad cælum, erantque in eo tenebræ, & nubes, & caligo: loquutusque est Dominus ad vos de medio ignis: vocem verborum eius audistis, & formam penitus non vidistis.* Neque video rem hanc simplicius hoc descriptam esse, quam in nostra sententia. Tum etiam, quoniam in originali dicitur *Ihova loquens de Turbine*, quasi ostenderet se rerum omnium principium. Sic Eusebius lib 1. de Dem. Evang c. 4 *Qui de turbine, & nubibus Jobo se ostenderat, Deum universi se esse indicabat.*

4 *Secunda ratio ex Jobi persona, & cōditione. Augusti. Gregor.* Sic quoque exigere videbatur persona, cum qua loquitur Deus, nimirum Jobus iacens in miserrima conditione, & statu rerum turbulento. Docuit hoc Aug. subtiliter; *Quod non dictum est* (inquit) *simpliciter per nubem, sed per turbinem nubis; hoc significari arbitror, quod non per sanam carnem interrogatus, hoc est, tentatus est Job, sed per tribulationum perturbationemque carnis.* Rem hanc Greg. sapienter hoc loco: *Si sano* (inquit) *atque incolumi loqueretur, ex tranquillitate Dominica loquutio facta diceretur: sed quia flagellato loquitur, de turbine loquutus fuisse describitur.* Rem eandem paulò promovit Methodius: *Quoniam turbo tempestatis est auctor; nec Jobi fides in tempestate malorum ullum naufragium fecit, sed multo magis eluxit; idcirco qui ei oracula edit, ad superioris ærumnæ procellam significandam, procellam item, dum loquitur sumit. Atque ut Jobi res à tempestate ad serenam tranquillitatem ostenderet demigrasse, non solum per procellam, sed per nubes etiam loquitur.* Addit non nihil Philippus in rem eandem: Quod

Method. *Philipp.*

Quod de turbine dicitur, ad terrorem pertinet obiurgationis; nam est sermone terribili, & increpativo arguendus Job. Persona igitur, ad quam loquitur Deus, *Turbinem, & procellam* non improbat: immo vero postulat. Postulavit nimirum Job Dei tribunal. Advehit illud Deus, constituitque in superna regione; & si non suum conspectum, at sedem maiestatis suæ oculis illius repræsentat.

Quod si utramque personam nempe Deum loquentem, & Jobum consideremus, postulare quidem videbatur turbulentus status Jobi, ut Deus in turbine esset, & sui iusti speciem quandam repræsentaret, vehementi malorum turbine iactati, ut dicere posset; *Cum ipso sum in tribulatione.* Sic sane cum suus populus sævissimo tribulationis igne torqueretur in Ægypto, & acutissimis malis pungeretur in *rubo ardente*, & in acutissimis spinis se medium constituit, ut sui populi ardentis, & dilacerati figuram gestaret. Id quod ipsum huius eiusdem apparitionis tempus, repræsentabat: videtur enim fuisse in ipso fervore, & æstu meridianæ lucis, cum pecodes perfugium aliquod, & umbram quærunt, quod indicat Scriptura, *Cum minasset gregem ad interiora deserti, &c.* Nimirum solent pastores.

Ps. 90. 15.

Quo tempore Deus Moysi visus in medio rubi.

Virg. 1. Geor.

Æstibus in mediis umbrosam exquirere vallem.

Atque ea præsertim loca meridie subire solent, quibus non solum pecudes umbras, & frigora captent; sed opportunum etiam pabulum, quale dumi, & rubi præbere solent. Quid, quod non solum meridie, sed in ipso æstu meridianæ æstatis, ut ardentissimum ignem populi conflagrantis, & perfugium aliquod quærentis, ardentissimo, & æstuosissimo tempore significaret, contigisse res hæc videtur? qualem descripsit Poeta ex his ipsis notis temporis æstuosissimi, interiori deserti aut convallis, dumorum, & ruborum.

Horat. lib. 3. Carm. Od. 29.

Jam clarum occultum Andromedes pater
Ostendit ignem: jam Procyon furit,
Et stella vesani Leonis,
Sole dies referente siccos.
Jam Pastor umbras cum grege languido,
Rivumque fessus quærit, & horridi
Dumeta Sylvani.

Quid igitur æstum, & ignem ærumnarum populi opportunius repræsentaret, quàm Deus ipse, in meridie, in media æstate, in medio igne, in medio rubo ardente Moysi visus? At non minus ille idem in *turbine, & tempestate*, cum populus jactatur tempestate, & turbine, sustinere videtur diluvium ærumnarum suorum iustorum. Scriptum est enim: *In tribulatione invocasti me, & exaudivi te in abscondito tempestatis*, videlicet Deus ipse absconditus in tempestate, quæ super iustum suum grandinabat, præsto erat iusto divinam opem imploranti, quasi eiusdem calamitatis volens videri particeps, uti possit: *Dominus diluvium inhabitare facit*, ideo ipse *Diluvium inhabitans*, ut Hieronymus legit. Cum enim ille facit nos cum diluvio luctari, & cum tribulationum undis pugnare, Deus in ipso diluvio est, & in ipsa tribulatione nobiscum laborantibus. Sic igitur turbo iste, quo perculsus fuit Job, ad Deum quoque quadam ratione pertinuit; ipse enim turbine absconditus, & nube involutus loquebatur. Vide quæ in præfatione prioris tomi diximus cap. 7.

Psal. 80.

Psal. 88. Hieron.

3 Tertio tandem sic exigebat adstantium ratio, ut perterrefacti procella, & turbine repente excitato, excitarentur ipsi quoque ad audiendum: non enim hæc tantum propter Jobum loquitur Deus, sed propter amicos potissimum, quibus & de Dei sententia, & de Jobi innocentia, & de totius controversiæ veritate constare nunc deberet.

Turbo excitans attentionem ad Dei orationem.

QUÆSTIUNCULA III.

Cujusmodi fuit turbo, de quo loquutus est Dominus?

1 *Quid* Torbo, *ex aliorum sententia.*
2 Nunc Turbo *tempestas integra.*
3 *An nubes de qua Deus loquutus, quieverit supra Jobi caput.*
Quid de Nube, *de qua Deus loquutus Moysi.*
4 Nubes *prope Jobum.* Turbo *prope terram.*

Illa dubitatio consequens est, Quid nomine turbinis intelligi oporteat? Ponendum est quidem *Turbinis* nomen apud Philosophos significare *ventum repente susum, proptereaque sæpius in se volutatum*. Definit ergo pressius Seneca; *Turbo est ventus circum actus, & eundem ambiens locum, & seipsa vertigine concitans.* Plinius vero lib. 2. cap. 48. inter repentinos flatus numerat *turbinem*, & vult *erumpere maiore e specu depressa nubis, nec sine fragore.* Cujus varietatem assignant, cum de Ecnephia, Typhone, & Prastere agunt. Hoc enim nostrum est indicare; Philosophorum explicare, & persequi, atque ex his ad rem nostram mutuare necessaria. Noster Thyræus lib. 2 de Apparitione visibili, cap 8. censet, *Turbinem fuisse ventum validissimum, & verticosum, obvia quæque deturbantem, & prosternentem*. addit deinde, *Sub aspectum venisse turbinem, densiori videlicet nubecula motu agitata, & in gyrum raptata.* Vere, ut suspicor, omnia Thyræus sed, quæ fortassis non nihil maioris luminis desiderent.

1 *Quid turbo.*

Sen. lib. 5. nat qq. c. 15.

Plinius.

P. Thyr.

Existimo sane *Turbinis* nomine tempestatem significari, quæ nubibus, tonitribus, caligine, fulgoribus constat nimirum vox originalis comprehendit hæc omnia; est enim *sagbar*, tempestuosum esse, aut tempestate commoveri. quare nomen inde deductum significat Tempestatem, Jonæ 1. 4. Psalm 48. 2. Psalm. 82. 16. Nahum. 1. 3. Et quidem quamvis eadem vox sæpe vertatur turbo; qui sit venti impetus validissimi, atque procellosi; sed sæpe iungitur cum tempestate, ut quam turbo efficiat. Ergo hoc loco non solum fuisse turbinem, id tempestatem, omnes fere Interpretes intelligunt, præsertim Chrysostomus, & Methodius; cum Septuaginta legerint: *Dixit Dominus ad Iob per turbinem, & nubes.* August. *Per turbinem nubis.* Fuit igitur ater, & nimbosus turbo, & ventus è specu nubis cum fragore erumpens.

2 *Turbo, tempestas integra.*

סער

Chrysost. Methcd. LXX. August.

Rursus de huiusmodi nube, illud quæri potest; An sicut Moysi Deus loquutus in nube fuerit, nube nimirum quieta, & consistente supra verticem montis, aut supra Tabernaculum, ita quoque supra caput Jobi hæc nubes constiterit, loquente Deo? Thyræus existimat non fuisse visam nubem quiescentem, quemadmodum illam, ex qua loquebatur Moysi, sed in gyrum rotatam: cujus rei suspicionem facere potest, nomen ipsum turbinis, quod verticem sonat; tum id quod Nicetas in Protheoria huius capitis, definire turbinem videtur; *Turbo est ventorum conversio, atque contorsio* Certe in tempestate, & turbine nubes ipsæ omnino quietæ, & consistentes esse non possunt, quas vis tempestatis exagitat; convolvit, rapit. Sed ab imo in summum agitatam, & rotatam vortice quodam, nihil est quod probet, nihil quod exigat. nam in turbine flatus, qui subeunt cavam nubem, vel qui nube protruduntur, verticem efficiunt: at necesse non est ipsam nubem, è qua erumpunt vorticari, & ab imo ad summum contorqueri. Et turbinis ipsum nomen, quamvis nimium Latine sumas, nihil est aliud, quam ventus validissimus in sese circum actus, obiecta quæque deturbans, & prosternens: neque aliam vim habet in Hebræo, quam à conturbando, & rapiendo. Esse autem aliquid discriminis inter hanc nubem, & illam, de qua Deus loquebatur Moysi, nihil nunc refert. Certe Nicetas scribit; *Nubes ideo sumi, ut cum Jobo, similiter ac cum Moyse, & Aarone colloqueretur.*

3 *An nube Dei loquentis constiterit super Iobi caput.*

P. Thyr.

Nicetas.

An nubes de qua Moysi, similis fuerit nubi; de qua Iobo Deus loquutus est.

Tandem, Ubi nam nubes illa constitit? Supra caput Jobi, nam cum suum Tribunal concedere iam Deus videretur Jobo, oportuit nubem devectam ex superiori regione, ferme ad Jobi caput descendisse, & prope Jobum constitisse. Eleganter Chrysostomus: *Cum Cæli Symbolum, ac nota sit nubes; quando Cælum ipsum vult Jobi vertici imminere, ferme solitum prope Jobum admovet, quo mentem eius erigat, nec vocem ferri superne ambigat. Hoc ipsum in monte cum nubes illa consistit, factum mihi videtur, ut cælitus vocem mitti intelligerent.* Et quidem turbo id exigit, ut in infima aeris regione fiat; ac prope terram quidem, ut Seneca de ventis agens lib. 7. Nat. qq. cap. 5 docet; *Turbo circa terras concipitur, ac fertur, ideoque arbusta radicitus vellit, & quotumque incumbit, solum nudat, inferior nubibus utique, nunquam altior.*

4 *Nubes, et turbo imminens Iobi capiti.*

Chrysost.

Turbo prope terram.

Seneca.

QUÆ-

QUÆSTIUNCULA IV.

Cujusmodi fuerit Dei vox, de turbine loquentis.

1 *Ratio quærendi. Prior sententia negans fuisse veram Dei vocem auditam.*
2 *Certa sententia, Dei vocem externam fuisse auditam.*
3 *Deus totius controversiæ Præses adversus Jobum etiam insurgens.*

1 *Quæstionis propositio, & dubitandi ratio.* *Gregor.* *Titelm.* *Prior sententia negantium auditam externam Dei vocem.* *Gregor.* *D. Thom.* *Nicolaus* *Caietan.*

NOn continuo sit veram, & Physicam fuisse Dei vocem de turbine, verus licet turbo fuerit, ut enim ait Gregorius hoc lib. 38 cap. 6 *Potuit exterius Angelus in turbine aerem excutere, & tamen interius per semetipsum Dominus vim suæ sententiæ cordi eius sine verbis insonare, ut credatur, quod dicta Dominica, quæ sequuntur, ipse jam per verba protulit, quæ repletus Deo hæc sine verbis audivit.* Tum præterea, qui negaret verum turbinem, non continuo tenebitur negare veram, & externam Dei vocem: nam Titelmannus Metaphorice interpretetur turbinem, at Dei vocem non nisi externam interpretatur. Ergo quidam existimant loquutionem hanc Dei ad Iob imaginariam, & intellectualem fuisse; probabile censent, Gregorius D. Thomas, inclinat Nicolaus, asserit Caietanus; rationem; qua permotus ipse est, videtur indicare; *Rationi* (inquit) *consentaneum est: quod fuerit sermo iste tam prolixus in somnis, vel in ecstasi.*

2 *Certa sententia externam fuisse Dei vocem.*

Mihi vero non minus certum est veram, & externam Dei loquutionem fuisse, quam verum turbinem. auctores iidem, qui superioris quæstionis. Ratio fere eadem, quoniam simplicibus verbis ita scribitur; neque magis proprie. ubi negare rem hanc ipsam nefas esset, ut cum audita est vox de nube, Matth. 3 & de Cœlo, Joan 17 & de medio ignis, Deuteron 4. & de rubo ardente. Exod. 3. Tum etiam quoniam hac ipsa Dei voce, & oratione compescitur Eliu; eriguntur, & erudiuntur amici; quare oportuit non soli Jobo interius loqui, sed externe, ut percipi Divina oratio circumstantibus posset. Tertio, quoniam cum Deus sit hujus controversiæ talis, quæ externa est cum se præbet disceptatorem, & veritatis definitorem, oportuit, ut externa id oratione præstaret. Et quod fieri in disputationibus solet, ut qui præest, etiam ipse contra suum alumnum assertiones sustinentem argumentetur, ut & ingenium sustentantis, & veritas eniteat; id in hac controversia fit, ut non solum cæteri amici sua Jobo argumenta proposuerint, sed etiam ipse Deus Jobi Patronus, & disputationis Præses adversus Jobum insurgat novis interrogationibus. Quæ omnia nisi externa sint, coalescere non poterunt in unam disputationem; neque erit idoneus unius tumultuariæ disputationis, finis tantum mente, & imaginatione Jobi perceptus. Denique quoniam quod dicitur Deus *respondisse Job*, non tam ad verba quam ad universam rem, & amicorum contentionem *respondisse*, id est, iuxta subiectam materiam, & rerum exigentiam loquutum fuisse; & tum Jobi, tum amicorum adstantium rationem duxisse, censere debemus: quod nisi externa loquutione fieret, ut res exigebat, minime fieret.

3 *Deus totius controversiæ præses, & disceptator.*

QUÆSTIUNCULA V.

An Deus loquens de turbine, in ipso turbine vocem dederit?

1 *Quæstionis ratio, & difficultas, & prima explicandi ratio.*
2 *Secunda exponendi ratio verosimilior, Deus loquens remittente fragore turbinis. Deus apparens Eliæ in sibilo auræ tenuis, quomodo.*
3 *Deum loqui de turbine, aut in turbine, quo differant.* *Deus loquutus & auditus de nube turbinosa.*
4 *Fragor turbinis & sonitus Divinæ vocis, quomodo inter se contemperati. Sonitus buccinæ qualis in promulgatione legis.*
5 *Spiritus pertransiens coram Eliphaz, qualis.*

1 *Explicatur quæstionis titulus, & dubitandi ratio.*

SI de Nube, aut de Cælo, aut de re alia quapiam, de quo piamve loco loquutus diceretur Deus, res omnino dubitatione careret: nunc quoniam de turbine dixit, qui est ventorum occursantium impetus, & fragor, res dubia: non minus, quam si dicas vocem, aut sonitum ex aliquo processisse; quod nihil insolens est: aut vero unum sonum de alio, aut unam vocem de alia voce auditam esse, quod vix informari cogitatione potest, quid rei illud sit. Ergo *Deum loqui de turbine*, duplici ratione potuit fieri, duplici item ratione potest explicari. Priorem noster Petrus Thyræus argute, & subtiliter indicavit suo libro de Apparitione Dei vocali, cap 8. ut simul cum ipso turbinis sono, & strepitu confuso, & indistincto, audiretur Dei vox distincta, & articulata, sed diversa quidem soni quantitate; quippe Divina vox intensior, multum superabat alterius soni strepitum; nam hic Divinæ voci serviebat. Tum præterea excitabat auditoris animum ad attentionem; excitatum vero Divina vox mysteriis imbuebat. Rem sic factam ipsa Scripturæ Phrasis insinuat; nam nisi simul cum turbine loquutus esset Deus, non *de turbine*, sed *post turbinem* scriberetur loquutus. Neque deest exemplum Divinæ loquutionis simul cum vehementi strepitu tonitruorum, Exod. 19 16 17. 19. *Audiebantur tonitrua, clangorque buccinæ vehementius perstrepebat*, deinde; *Sonitus buccinæ paulatim crescebat in majus.*

P. Thyræus. *Dei vox distincta, cum turbinis fragore confuso.*

2 *Secunda ratio difficultatem explicandi. Deus loquens remittente fragore turbinis.*

Posterior exponendi hanc *de turbine loquutionem*, modus est, ut turbinem ipsum, & procellosum ventorum concursantium strepitum exceperit Dei vox, sine ullo intervallo: hæc articulate, & distincte non prius audita à Jobo, & à cæteris amicis percepta fuerit, quam conquiescente, & silente, vel saltem multum remittente ventorum fragore, & strepitu. Nam quantam Divinæ vocis contentionem putas futuram, quæ vincere deberet vehementissimum turbinis sonitum? quantum excedens ipsam hominis facultatem audiendi, nisi novo miraculo roboraretur, & elevaretur, ad sustinendam tantam Divinæ vocis contentionem? At, inquis, illud etiam intendebat Deus, perterrefacere Jobum, & illius amicos voce gravi, & contenta. Sane, sed ea contentione, quam auditus ferre posset; & quæ audientiam non corrumperet, sed potius efficeret; & quæ attentos redderet, non quæ attonitos. Exemplo esse potest loquutio Dei ad Eliam, 3 Reg. 19. Præcessit enim Dei adventum, & vocem, *spiritus grandis, & fortis, subvertens montes; & conterens petras:* quem oportuit vehementer perstrepuisse, deinde commotio, & terræ motus, qui neque sine tumultu, & strepitu fuit; tandem ignis, fulgura videlicet, aut fulmina, quæ cum ingentibus tonitribus adveniunt. Prænuntii omnes illi Dei adventantis, loquuturi cum Elia, cujus majestas silentium statuit facere sua præsentia, sua voce. *Non ergo in spiritu, non in commotione, non in igne Dominus, sed in sibilo auræ tenuis:* sive ipsa Dei vox esset ipse sibilus, quia non vehementius sonabat, quam *sibilus auræ tenuis:* sive simul cum Dei voce, sibilus auræ tenuis leniter, & dulciter spirans insonaret; ut cum Dei voce, tum mutuo auræ concentu potius demulceretur, & alliceretur animus Eliæ, quam à percipienda Dei voce impediretur.

Objectio.

Sibilus auræ tenuis, in quo loquutus est Dominus Eliæ, quasi fuerit.

3 *Deum loqui de turbine, aut in turbine, quo differant.*

Ego in hac re hoc primum statuo, *Deum loqui de turbine*, esse Deum loqui de turbinosa illa, & caliginosa nube, quæ imminebat Jobi vertici, unde erupit turbo, nam profecto illa *loquutio de turbine* significat locum, unde videbatur formata, & articulata vox devenire ad aures Jobi, & amicorum illius. Neque enim, si per turbinem, strepitum illum procellosi venti intelligas, commode dicas de turbine audiri vocem, sicut *de Cælo*, aut *de Rubo*, aut *de Propitiatorio*: sed potius in turbine: Sicut Deus dicitur fuisse auditus, aut loquutus non *in spiritu, non in commotione*, &c. 3 Reg. 19 quasi asseratur loquutus, & auditus *in sibilo auræ tenuis*. Neque quidem hoc est à proprietate turbinis alienum; nam, ut diximus, turbo adnexam habet nubem, è qua erumpit. Quare *de nube turbinis* intelligitur loquutus, quasi de loco, in quo Deus se præsentem exhibebat, & unde sonabat. Quare Augustin. ait; *Vox ista facta est, quomodo ad Moysen, vel quomodo cum se Dominus tribus discipulis in monte ostendisset*. videlicet de nube vox ad illos facta est.

August.

4 *Quomodo turbinis*

Secundo, si de turbine loquamur pro fragore, & strepitu, quem ventus circumactus, & in sese contortus efficit, certe is videtur commodus rerum ordo, ut primum exci-

fragor & sonitus Divina vocis interfuit attemperate.

excitatus septimus turbinis fragor horrore simul, & terrore affecerit audientium animos, & ad Dei vocem percipiendam præpararit. Deinde vero ille fragor ita fuerit attemperatus tum voci Dei statim intonituræ, tum humanis auribus, ut vehemens fragor simul cum tonitruo Divinæ voci neque attonitos redderet auditores, neque attentionem impediret. Quare fieri potuit, ut paulatim remittente fragore turbinis, paulatim etiā intenderetur Divina vox quantum ad repræsentandam Divinam maiestatem satis esset: itaque cum vox Divina in ipso turbine inciperet; at contentio Divinæ vocis cresceret, turbine remittente. Simile quid videtur evenisse in Legis promulgatione; nam bis mentio fit *Sonitus buccinæ*, Exod. 19. 16. & 19. & cap. 20. 18. qui *Sonitus buccinæ* videtur quidem fuisse vel ipsa Dei vox Legem ferentis, vel Angeli alicuius illo terrifico sono comitantis Divinam vocem: nam is sonitus videtur de monte processisse simul cum tonitribus, & fulguribus; & paulatim intendebatur; *Sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius, & prolixius tendebatur*, & subiungitur per expositionem, quid sonaret buccina; *Moyses loquebatur, & Deus respondebat ei*, & cap. 20. *Cunctus populus audiebat voces, & lampades & sonitum buccinæ*. Cum ergo in dies Divina vox cresceret, intelligentes se impares ferendæ tantæ sonitus contentioni; *Steterunt procul* (fugientes) *dicentes Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus*: (audire poterimus) *non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur*. Ergo sicut primum vox Dei cum fragore turbinis certans, terrori fuit; at postea fragoris remissio, & Divinæ vocis contentio aliqua, & claritas terrorem ademit, quantum ad efficiendam attentionem satis fuit. Rursus videtur hoc confirmari ex illa pristina revelatione Eliphaz, quæ sane videtur etiam in turbine illi contigisse, cap. 4. *Cum spiritus illo præsente transiret?* (quod est venti commotio, & strepitus circa terram) *& inhorrescerent pili* (nam sic etiam in hoc loco vox originalis turbinis, aliquando vertitur ab Interprete horror, ut superius, cap. 38. 20. & tandem post ingentem pavorem, tremorem, horrorem) *vocem quasi auræ lenis audivit*. Oportuit itaque sonitum *spiritus transeuntis*, efficientis etiam strepitum, remisisse, ut vox *quasi auræ lenis* percipi posset. Nunc nolumus Deum de turbine loquentem tantum de contentione vocis remisisse, neque cum tanto turbinis fragore certasse. Hæc dicta sint verosimiliter.

Sonitus buccinæ in Legis promulgatione qualis fuerit.

5 *Quid spiritus trāsiens corā Eliphaz.*

QUÆSTIUNCULA VI.

An etiam cum Dei voce, aliqua imago obiecta fuerit Jobi oculis?

1 *Partis affirmativæ probatio.*
2 *Pars negativa statuitur. An visio magis, vel minus perfecta, quo magis sensibilis.*
3 *In turbine aliquid visui obiectum.*

PArs affirmans statui videtur ex ipso Jobi testimonio cap. 42. 5. *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te*: quæ non videtur alia revelatio, aut visio, quam hæc ipsa, quæ nunc incipit, neque quidem minus videtur habuisse Job, quam Eliphaz; qui tamen ut, c. 4. narratur, *vidit stantem quendam, cuius non agnoscebat vultum: imaginem coram suis oculis*. 1

Qua propter affirmativa facere possunt.

Primum, censeo, nullam personam, visam esse à Jobo, neque ab amicis; indicandam nimirum, ab ipsa Scriptura, si quid eiusmodi intervenisset. Habet præterea non nihil, imo multum timoris, & attentionis, si non videas, quem audias: 3 Reg. 19. *Elias operuit vultum suum pallio, & ecce vox ad eum, &c.* Illud etiam ad horrorem pertinet quod non videatur expressa aliqua imago, inter res alias horrore plenas: Sap. 17. 6. *Timore percussi illius, qua non videbatur faciei, æstimabant deteriora esse, quæ videbantur: & sonitus in visus deficientes faciebat illos præ timore*. Quare ad eos, quos nimio terrore affecerat Dei vox, dixit Moyses Deuteron. 4. *Loquutus est Dominus ad vos de medio ignis: vocem verborum eius audistis; & formam penitus non vidistis*. Neque vero ideo perfectior est revelatio, quo magis sensibilis sit, & imaginibus personata; sed forte imperfectior, quo magis recesserit à puritate intelligibilis actus. Quamquam in hac re nulla certa regula, sed ex circumstantiis, & re subiecta censendum.

2 *Nullam imaginem nunc à Iobo visam. Vox enim, quem non videas, terrifica.*

An perfectior aut imperfectior revelatio, quo magis sensibilis.

Secundum; Non solum fuisse videtur obiectus sensui turbo ille propter nubem caliginosam, unde erupit: sed forte etiam aliquid vaporis accensi, & densioris materiæ retortum, & rotatum visui obiectum, quo præstringerentur oculi adstantium: sic enim Præsterem volunt Philosophi esse turbinis accensi genus. Facit hoc quoque insolens spectaculum ad horrorem.

3 *In turbine aliquid sensibile. Præster.*

Tertium; Nihil certo constat de illis verbis cap. 42. Si quid peculiare habent, ibi explicandum. Jam ad capitis sententias singulas.

CAPUT TRENTESIMUMOCTAVUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Deus tertius disputationis Præses, punctum difficultatis potissima de rerum humanarum Providentia exponit Iobo, & illius amicis, ex rebus naturæ mirabilibus quæ cum propter hominem creantur, & curantur à Deo, demonstrant hominem, resque humanas potissimum curare.

1. RESpondens autem Dominus Job de turbine, dixit: 2. Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis? 3 Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & responde mihi. 4. Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi si habes intelligentiam. 5. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? 6. Super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem ejus, 7. Cùm me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filii Dei? 8. Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens: 9. Cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem? 10. Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia; 11. Et dixi: Usque huc venies, & non procedes ampliùs, & hic confringes tumentes fluctus tuos. 12. Numquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum? 13. Et tenuisti concutiens extrema terræ, & excussisti impios ex ea? 14. Restituetur ut lutum signaculum, & stabit sicut vestimentum: 15. Auferetur ab impiis lux sua, & brachium excelsum confringetur. 16. Numquid ingressus es profunda maris, & in novissimis abyssi deambulasti? 17. Numquid apertæ sunt tibi portæ mortis, & ostia tenebrosa vidisti? 18. Numquid considerasti latitudinem terræ? indica mihi, si nosti, omnia, 19. In qua lux habitet, & tenebrarum quis locus sit: 20. Ut ducas unumquodque ad terminos suos, & intelligas semitas domus ejus. 21. Sciebas tunc quòd nasciturus esses? & numerum dierum tuorum noveras? 22. Numquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros grandinis aspexisti? 23 Quæ præparavi in tempus hostis, in diem pugnæ & belli? 24 Per quam viam spargitur lux, dividitur æstus super terram? 25. Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui, 26. Ut plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur.

27. Ut

27. Ut impleret inviam & desolatam, & produceret herbas virentes? 28. Quis est pluviæ pater? vel quis genuit stillas roris? De cuius utero egressa est glacies? & gelu de cælo quis genuit? 30. In similitudinem lapidis aquæ durantur, & superficies abyssi constringitur. 31. Nunquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare? 32. Numquid producis Luciferum in tempore suo, & Vesperum super filios terræ consurgere facis? 33. Numquid nosti ordinem cœli, & pones rationem eius in terra? 34. Numquid elevabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te? 35. Numquid mittes fulgura, & ibunt, & revertentia dicent tibi: Adsumus? 36. Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam? 37. Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet? 38. Quando fundebatur pulvis in terra, & glebæ compingebantur? 39. Numquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis; 40. Quando cubant in antris, & in specubus insidiantur? 41. Quis præparat corvo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes, eò quòd non habeant cibos?

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

Vers. 1. POstquam peroravit Eliu, forte etiam Iobo approbante illius orationem (quamquam non satis habebat Eliu causam perspectã taciturnitatis Iob) Deus iam quasi ex ordine, & lege disputationum, atq; rite, absolutis argumentationibus adversariorum, accedit ad totius controversiæ definitionem, sed ita tamen, ut nullum spatium intercesserit inter finem orationis Eliu, & Dei vocem; quippe tempestas repente excitata Eliu compescuit; tres amicos abiecit; Iobum perterrefecit; atque universis loquendi facultatem ademit. Et quidem quamvis turbinosus videbatur futurus, atque terrificus ipse huius disputationis conflictus, sed illum præterea comitatus est externus turbo, atque procella, ac vera quædam tempestas, qua adstantes ad audiendum excitarentur; Tum etiam perturbatus & procellosus Iobi status significaretur. Dei etiam maiestas terrifica mortalibus præsens sentiretur. Solet enim Deus suam præsentiam contestari turbine, id est, non solum vento repercusso, & sæpius in se volutato, sed præterea erumpente cum fragore ex nubibus, additis etiam tonitruis, fulguribus, & aëris impetu validissimo, atque vorticoso obvia quæque deturbante, atque prosternente. Nubem itaque turbinosam Iobi vertici prope imminentem, quasi solium suum excitavit Deus, quo Iobi mentem erigeret, nec vocem ferri superne ambigeret. Verum enim vero quamvis posset eius internam admonitionem Jobi animo, & cordi verba sua instillare, sed externæ quoque vocis sonitus auditus est, atque perceptus ab universis adstantibus, quorum etiã non solum Iobi, rationem ducebat. Simul igitur cum ipso turbinis sono, & fragore confuso, audita est Dei vox distincta, & articulata, sed diversa quidem soni quantitate: quippe Divina vox multum contentione superabat strepitum procellæ, neque enim prius audita est Dei vox, quam multum remisisset ventorum fragor, Et sane quamvis de ipsa nube turbinosa, & obscura videretur procedere Dei vox; at nulla persona visa: nihilque aliud præter densiorem illam nubem obiectum sensibus. Nam totam animi attentionem in magnificentissima Dei oratione de rebus naturæ mirabilibus ad Providentiæ confirmationem percipienda, adhiberi oportebat. Deus itaque se totius nunc naturæ, ac rerum omnium primam verissimamque originem testatus acre, & vehemens suæ orationis exordium ab interrogatione & reprehensione duxit. Qui quamvis Eliu adolescentem ambitiosæ, & inexpertæ eruditionis, atque fecundæ perstringere potuisset, ut qui multa dicendo propositæ controversiæ de Divina Providentia, atque illius decreto de retributione, & fine bonorum operum, tenebras potius, & difficultatem, quam lucem attulisset; potissimum tamen cum Iobo loquitur, cuius tumultuantium cogitationum imperitam multitudinẽ Deus comprimere, acerrima huiusmodi interrogatione voluit. Quisnam, inquit, iste, qui celat me sui cordis consilium, & cum sat multa valde aspera de rebus sublimioribus atque Divinis pronuntiarit, asperiores alias querimonias tacitus mente, & corde volutat? At oportuit eiusmodi querulas cogitationes non solum supprimi, sed omnino arceri. Ecquis etiam hic, qui suam mentem sine amicorum offendiculo explanare non potuit, quin audientibus, sinistre aliquid cogitandi, & concipiendi de mea Providentia, & consilio occasionem præbuerit? Ita ne confuse, & perturbate multa miscuisse, quæ vel nunquam attigisse, vel clarissime proposuisse expedivit? Quis denique, qui licet sententias proferat verissimas, at dicendi rationẽ, & modum non tenet?

Vers. 2. Ecce iam annuo postulatis, neque te incautum opprimam; Age, te ad certamen singulare compara; ta virum præsta; & si quid mente ac ratione vales, nunc ostendas licet, nam vellem te consistere intrepidum instar præcincti, & bene armati militis, si forte par sis ictibus mearum interrogationum sustinendis, aut propulsandis. Tu enim mihi respondendi, aut interrogandi optionem concessisti. Et respondendo, scilicet, me novi aliquid docebis. Animum igitur iam attendito ad ea, quæ audies, omni animi mærore abiecto.

Vers. 3. Habes ne comprehẽsam, & exploratam naturæ istius universæ rationem? nam qui res sensibiles explorare non cognoscat, multo minus erit idoneus Divinorum operum rationibus comprehendendis. Ita ne in tua causa iniquum aliquid constituerim ego, qui antequam nascereris summa æquitate mundi istius naturam moderabar? Quod si propter te mundus tanta fruitur providentia, quanto magis ipse? Ego tua causa, tam præstanti absolutaque ratione, terræ fundamenta constitui, te autem cuius causa illam sum fabricatus, contemnam? expectare ne debet mea providentia tuum consilium? At qui ego cum nondum esset Homo, terram effeci, atque stabilivi arte mirabili. Et vel ex hoc ipso tuæ intelligentiæ tarditas, atque hebetudo perspici potest, quod mihi coæternus minime fueris, sed vitæ brevitas, & originis ignobilitas tuam ignorantiam prodant.

Vers. 4. Quis vero arte, atque ratione disposuit ingentem hanc terræ molem ad certam, & definitam mensuram, atque proportionem cum reliquis elementis; atque ad eam partium dispositionem, quam postulat ædificium affabre constructum? Quis terræ partes, nimirum montes, valles, camporum planities, specus, partes alias depressiores mari, alias eminentiores, ad lineam directionis, & ad centrum gravitatis exigit? indiguí ne Cementariorum opera deducentium lineas, & funiculos structorios, ad erigendum hoc terræ fundamentum, undique opificium?

Vers. 5. Cuius ne sapientia, atque potentia terræ stabilitas confirmata est, & tanquam bases defixæ, & suo fundamento immersi, super quo, tanquam super area æquabili, & bene compacta sterni possent? Qui illius fundamenta ex lapidibus magnis, quadratis, angularibus compegit? Quis angulos, in quibus magna domus firmitas, consistit, ex optimis, fortissimisq; lapidibus erexit ut angularibus positis in imo fundamento, alii angulares lapides politi in summo fastigio responderant? Quis terrã esse voluit primum, & immobile totius mundialis machinæ lapidem? Quis illius centrum, quod velut punctum imaginamur, cum reliquorum corporum circumferentia contemperavit?

Vers. 6. Tunc sane, cum iaciebam terræ fundamenta, propter tam præclarum, tamque magnificum opus om-

nium

nium suarum partium, atque membrorum proportione, quasi harmonia, & concentu suavissimum, ipsa cælestia corpora, simul etiam Angeli, præ admiratione Creatoris, suas etiam laudes, vocesque gratulatorias adiungebant Atque inter reliqua astra illa potissimum videntur Creatorem laudasse, quorum aspectus, discursus, efficientiæ mirabiles sunt, nimirum Planetæ; in quibus naturæ auctor non minus se mirabilem præbet, quã in reliqua stellarum multitudine. quorum diurnus motus mane incipit ab Oriente in Occidens; quorum lux matutina, nimiumque splendens semper conspicitur; quorum Deus matutinus, diligentissimusque velut pastor, atque ductor curam gerit Omnia proinde cælestia lumina in ipso suę creationis exordio, Deo Creatori gratias gestierunt agere, ad illius potentiam celebrandam quasi summa cura, summoque surgentes mane Et quidem ipse astrorum, cælorumque motus videtur esse exultatio quædam, atque alacritas; tum etiam harmonia, & concentus rerum inter se inæqualium, cum mirifica proportione ex imparibus magnitudinibus, disparibus facultatibus, inæqualibus intervallis, diversis deinque numeris, & gradibus luminis, efficientiæ, distantiæ, quasi ex diversis vocibus ad harmoniam compositis. Et vero astra, & incorruptibilia corpora, quæ supernæ illius lucis pulchritudinem repræsentant domestici Dei, immo & illius filii censeri possunt: Sed illæ potissimum cælestes beatorum mentes, cælorum habitatrices in divinæ bonitatis, & potentiæ præconium vires, vocesque suas omnes intenderunt; cum multitudinem, pulchritudinem, dispositionem, utilitatem, varietatem, ornamentum, splendorem, concentum, cæteraque omnia, quæ multo illi, quam nos, melius vident, intuentur, simul certe cum illis primis creaturis à Conditore creati.

VERS. 8. Cuius vero potentia vim maris immensam certis locis, regionibusque definivit, ut commoda relinqueretur terræ animantibus habitatio? meo certe imperio perfectum est, ut ea abysso illa immensa, & spatiosissima, qua universa terra ambiebatur, incredibili cum impetu confluxus aquarum fieret in loca depressiora; atque tum in prima sua creatione, tum in hoc confluxu, & congregatione, ex divina illa potestate rerum omnium optimarum fœcundissima, in qua tanquam in matrice rerum creandarum semina concepta sunt, mare processit amplissimum, & spatiosissimum, quod statim post creationem conclusum est quasi foribus oppositis; contentum vero intra suos carceres fluctuabat, enitebaturque ad exitum, instar fœtus maturi, qui materni uteri angustias sentiens, exire nititur, & cœlo frui liberiori.

VERS. 9. Mea tum gratia, atque bonitas universarum creaturarum nutrix indulgentissima, omnia nutricis munia diligenter obivit, fovendo, convestiendo, involuendo immensum hunc infantulum; videtur enim mare aere ambiente, nubibus, nebulis rarioribus, velut pannis percommodis foveri, & contineri: quibus rebus tanquam fasciis impeditur etiam, ne in latus ullum, neque sublime extra mensuram, & lineam se queat efferre. Tum etiam, ut instar infantuli repositi intra cunabula, ne libere porrigat brachia, & ne libere spatietur manibus.

VERS. 10. Et vero sæpe licet, ac semper conetur sese expedire, & divini præcepti vincula rumpere, poterit nunquam: quippe suis illud terminis, ac repagulis Deus coercuit, idest, montibus altissimis, & firmissimis littoribus circumiectis; quibus tanquam perpetuis limitibus, & sempiternis legibus illius impetum, superbiamque contregit: obiecit itaque vectem, & pessulum fortissimum, quibus claustra, portasque ostiorum, idest, fretorum obstruit. Opus sane minime fortuitæ, & vagantis sine consilio naturæ; quin potius sapientissimi, potentissimique Conditoris, solo verbo, non solum confringentis maris impetus, sed præterea efficientis, ut concitatissimi fluctus in se ipsis debilitentur, & frangantur: & quãvis in ipso littore incredibiliter efferantur, superbiant, intumescant, at præceptum semel constitutum nunquam violent, neque ultra præscriptos limites procedant.

VERS. 11. Deus vero tu, qui tantum tibi tribus, aderas ne, quando verbo meo dixi, ut fieret lux, fierentque luminaria? Nunquid te nasciturum, tuamq, iussionem expectavit mundus, ut alterna dierum, noctiumque vicissitudine constaret, ad humanum convictum, viventiumque omnium vitam necessaria? Et cum tu statim, atq; in hanc lucem editus es, noctium, atque dierum alternatione indigeres, potuisti ne hac tibi de re necessaria providere? an potius ea mihi incubuit cura, in quem, tanquam in rerum auctorem universarum, universa providentia & moderatio incombit? Tua ne sapientia factum gloriaberis, quod lucis, ac tenebrarum permutatio, qua politica, & civilis vita constat, & quæ impiis permittit locum, & facultatem noctu vagandi, atque grassandi, interdiu vero invisam illis lucem obiicit ortum tuum expectaverit, ut eiusmodi rerum discrimen, & cura civitatis moderandæ, non penes alium iudicem, & magistratum, quàm penes te resideret? Noli te, quæso, magnifacere, quasi conditor universitatis tui tantũ causa, rerumque tuarum vel naturæ ordinem invertere debeat, vel denuo instituere: sunt enim rerum universarum rationes per me constitutæ ordine stabili decurrentes; est suus luminis ortus, suus occasus; nullus in oriendo, nullus in occidendo, error, oblivio nulla; quippe cuncta à me edocentur, & manuducuntur, ne quidpiam aberrare contingat.

Et mirum, Deo auctore, & duce, momento temporis lucem simul conspici in universo hemisphærio, quasi explicatis aliis versus omnes mundi extremitates? Media itaque luce Deus terram videtur concutere quasi vestimentum, ut illam vilissimo impiorum pulvere excutiat, & expurget: necnon etiam, sicut cribrum utraq; manu apprehendens, margines terræ concutit, excutitq; impios, velut paleas, & lolium à frumento iustorum; Idemque efficit in motu, & concussione terræ, ex cuius gremio abiicere tentat improbos. Quæ omnia divinæ potentię facinora sunt. Sed luce potissimum administra utitur ad exterrendos impios, & nefariis flagitiis abducendos. Quippe hoc genus hominum lucem oderunt, post cuius exortum non amplius licenter audent in terris; sed potius exterminantur, & compescuntur Atque simili profecto ratione videtur Deus simul cum illa prima luce primæ diei, dispulisse etiam atq; excussisse tenebras illas Angelorum apostatarum ex mundo illo superiori, & ex lucidissimis Sanctorum domiciliis VERS. 12.

Et vero cum multa sint in mundi huius, & naturæ cõstitutione divinæ Sapientiæ, atq; Potentiæ documenta; præter quam enim, quod concussa terra rimas trahat, rursusque coeuntibus partibus, easdem facile obducat, & consumat, tum etiam materia, quæ continuo vertitur in varias formas, atq; figuras, quasi novis semper sigillis, figuretur, res præterea corruptibiles, homo præsertim diversimode Solis lumine in diversis anni temporibus afficiantur, rursusque restituantur mundo res aliæ recentes in locum præteritarum: at inter huiusmodi omnes mutationes, illa est lucis propria, quod improbi matutina luce occupati aliam faciem, aliam vestem sumunt, nocturna deposita; nam interdio habitu ipso morum probitatem, & honestatem ementiuntur Sed manet illos illa extrema, longeq; miseranda permutatio, cũ Dei signaculo insignitus homo suæ origini restituetur, & convertetur in lutum; ac velut vestis attrita primam illam figuram, & venustatem amittet Interim Deus iucundissima quadam novitate novam semper rebus faciem affert, novamq; speciem; & quasi sigillo quodã, ita res omnes luce perfusas divinæ perfectionis insignibus afficit, & exornat, ut eam, quam in tenebris videntur amisisse, iterum rediviva lux restituat, denuoque figuret; & recentem in singulos dies ex radiis lucis vestem fulgentissimam induat. In quo humana conditio non obscure repræsentatur, quod cum homo lutum fuerit rude, & informe, deinde tamen signatum est divina imagine, atque erectum ad cęli conspectum, sed tamen ob culpam, mortis pœna, instar vestimenti, paulatim atteritur, & veterascit VERS. 13.

Punire itaq; impios, eorumq; potentiam obterere, nẽpe divinæ id dexteræ est, atq; operationis, sive enim vitæ, & lucis usurã adimat impiis, sive nocturnas tenebras in quibus illi vivunt, & vident, diurna luce dispellat, sive sempiternarũ tenebrarum minas illis obiiciat, simul sane imaginẽ repræsentat felicissimi illius status, & præclaræ conditionis, in qua homo conditus est, tum etiam illius alterius ærumnosissimæ, simulque obscurissimæ, in qua superbiæ, atque insolentis animi pœnas dedit, si VERS. 14.

non omnino ademptis viribus, amissis facultatibus, & præciso brachio, at saltem debilitato, & fracto.

VERS. 16. Sed ut ad magnificentissima naturæ opera revertar, nunquid potuit unquam creata potentia huius Maris immensitatem vel complecti cogitando, vel exhaurire investigando? Sane Maris profundum, atque novissima ignorata tibi sunt, & incomprehensa; at mihi soli perspecta, & explorata. Quis enim mortalium infinitas piscium varietates, quæ in Maris profundo delitescunt, complecti numerando, aut perpetuas illius scaturigines, altissimas, & obscurissimas voragines, profundissimos recessus, pervestigando invenire potuit? Quis præterea fluxum atque refluxum effecit, ut videantur profundissimi aliqui fontes nunc eructare ferventem, & æstuantem aquam, nunc ebibere, & exsorbere subsidentem æstum? illa profecto, quæ hominibus inaccessa sunt, pervia sunt Conditori, qui etiam in extremis Maris recessibus tramitem invenit, & viam designat; ac nihil est, sive super fluctus ille gradiatur, sive in ipso fundo Maris deambulet, quod illius potestatẽ non sentiat,

VERS. 17. An vero parent tibi Maris fluctus, atque voragines, quæ nunquam non cum ingenti mortis discrimine adeuntur mortalibus? An profundiores, atque obscuriores aquarum vortices, quibus ad mortem recta contenditur? an altissimos terræ specus; qui sunt velut patentes aditus domus inferiorum, & illius obscurissimæ arcis, quam sub terram incolit Regina Mors, ostia teterrima? An tibi clare patent terræ viscera, & quæ in illis umbris lethalibus sepeliuntur, & obruuntur? Poteris ne unquam tuo vultu, atque præsentia vel illuminare inferorum tenebras, vel penetrare, atque tremefacere reconditissimas, atque firmissimas terræ partes.

VERS. 18. An unquam vel cogitatione dimetiri potuisti, eam terræ lineam spatiosissimam, quæ ducit à Meridie in Septentrionem, deinde vero etiam illam longissimam, quæ ab Oriente protenditur in Occidens? an universas terræ mensuras, spatium immensum comprehendere cogitatione potuisti, atque illius ambitum certa ratione atque gyro definire?

VERS. 19. Verum enim vero, quamvis minime inviseris, cœleste lucis cubiculo, & domicilium, & quotidianum illam Zodiaci viam, per quam cum Sol pergit, efficit dierum, & noctum varietatem, at si tibi universæ terræ ambitus, atque recessus explorati sunt, designa mihi locum, in quo lux consistat, atque pernoctet: unde Nox emergat, ad nocturnas luces producendas? namque videtur post diurnum illud ornandi laborem in secretum aliquem locum sese abdere lux, ut post quietem nocturnam iterum rediviva mundo oriatur. Ego sane sum, qui res singulas duco, ac reduco; suis certis sedibus atque domiciliis constituo; singulis suos assigno terminos; & manibus meæ potestatis lucem contineo, & condo, lucem item aperio, & expromo.

VERS. 20. Nondum quidem cum Cœlum luminaribus distinxi, atque tempora, & annos ad humanam politiam, & convictus necessarios assignavi, Homo erat, quem meorum consiliorum participem efficerem; Imo neque tu delitescens adhuc in maternis visceribus, vel tui curam gerere, vel tuæ nativitatis maturandæ, & horam constituendi, rationem aliquam habere potuisti. Quæ igitur cognata, & propinqua tibi sunt, cum ignores, eorum quæ ab initio fuerunt, & quæ humana conditione superiora sunt, tibi arrogas scientiam? Nunquid tandiu vixisti, ut ingens numerus annorum tuorum potuerit te docere rationes, & causas rerum antiquissimarum? Si harum igitur rerum vias nosse te dixeris, item dic te jam inde ab initio, & ante cæteras creaturas extitisse.

VERS. 21. Sed ut lucis varietate, & dispositione dimissa, ad temporum, & aeris vicissitudines descendamus, plane mirabiles sunt repentinæ grandines in immensa copia, opportune etiam tempore à Cœlo jaculatæ. Ingressus itaque, videre potuisti remotissimas illas aeris officinas, in quibus nix, grando, & aliæ naturæ opes conficiuntur, & recondontur, & tempore suo producuntur; namque earum rerum apothecæ, & promptuaria meam tantum voluntatem, & arcanam dispositionem expectant: neque aperiri possunt, nisi me annuente, ad terram mortalesque universos locupletandos.

VERS. 22. Quamquam Cœli etiam armamentaria aperiri jubeam, cum grandine, pluvia, lapidibus, aliisque id genus jaculis cælestibus meos hostes expugnare constitui. Illa enim reposita habeo, suo tempore ex meis promptuariis producenda, quippe non semper utor armis terrificis, atque ignitis; satis enim sunt meis hostibus expugnandis arma etiam mollissima, atque frigidissima, pluvia, nix, glacies, quibus aut terram eluo, aut peruro. Atque illud præclarum meæ potentiæ argumentum, quod sæpe etiam expugno, triumphoque humanam superbiam, non solum emittendo eiusmodi jacula, sed detinendo, & prohibendo; quippe cum sentio meos hostes, bonorum temporalium, & terræ fructuum ubertate insolescere, cælestia eiusmodi prælidia illis denego.

VERS. 23. Atque nunc nivoso, & grandinante Cœlo, nunc sereno, & claro, pauca luce, & radiis longe lateque per aera fusis, res mortalium æquissime procuro, & administro. Nimirum vario Solis ortu, & occasu diversis regionibus consulo, diversasque aeris, atque temporis contemperationes efficio, diversas item lucis qualitates, & rationes; nam licet illa Divina, atque cœlestis momento temporis per universum hemisphærium diffundatur, sed non semper eadem facie exoritur; nam pro temporis exigentia, & varietate, nunc clara, & serena exurgit; nunc obscura, & languida. At etiam mirabiles sunt aliorum luminum varietates; nam ex ignitis exhalationibus fiunt Stellæ currentes, & Cometæ criniti, ex quibus tandem resolutis ventus fit, qui spargitur super terram; Tum etiam lux fulguris, nulla parte certa erumpens, quam ventus Orientalis in terram dispergit. Adde etiam humidas alias meteoras impressiones, pellucidas, & albicantes; quarum generatio, & diffusio supra omnem admirationem sunt. Illud tandem, unde oriantur, à quo proiiciantur, quo tendant ignes subito erumpentes ex nubibus, divisi, & quasi frustatim emicantes, & per intervalla brevissima jaculati, & ad diversas regiones, pro cuiusque opportunitate destinati, & distributi. Cum quibus potest quoque de mirabilitate contendere vehementissimi Australis venti impetus, qui vel tempestates excitat, vel comitatur; & cum sese vehementer spargat, atque diffundat, videtur simul terram convertere, atque dispergere universam,

VERS. 24. Sed in hac tempestatum, & pluviarum providentia, illius non ultima pars est, quod suam partem aquæ, & pluviæ servet, reponatque Deus terræ incultæ, ubi nullus mortalium commoratur. Eo enim videtur invisibiles quosdam tubulos, & canales aereos struxisse, per quos opportuni imbres derivarentur; atque certas etiam vias designasse; per quas tonitrua, fulgura, flumina, non vaga, & bruta, sed certa, constantia ad singulas regiones, & terræ tractus dirigeret; quippe est universitatis huius Creator, provisor, parens. Igitur cum ex suo illo pluviæ, & aquarum promptuario rivulos quasi deduceret ad irrigandas, fœcundandasque diversas regiones, suam etiam partem destinavit ad terram desertam, & incultam; non enim tantum gerit ille curam mortalium, sed ferarum etiam, quibus ex terræ irrigatione, & fœcunditate pabulum parat; tum etiam ipsius terræ, quam absque ulla animantium necessitate, aut opportunitate exornat, & convestit. Quod quidem non facit utilitate sua, aut lucri spe aliqua, neque ut annuos exigat ab homine reditus; quid enim ab homine exigat, ubi nullus mortalium commoratur? Cuius rei exemplum non longe abest nostris regionibus; quippe Ægyptus ariditate, & fame aliquando squaluit, at vero Arabia ista deserta imbribus largissimis aliquando perfusa est.

VERS. 25. Quanta vero liberalitas auctoris naturæ, ut etiam in regionem ingratam, & natura sua sterilem, beneficia peritura conferat. Quantæ opes, ut illas in desertum profundere velit, ubi nullus mortalium commoratur. Quam lautus, quamque magnificus victus, & dimensum domesticorum illius, cum etiam terram arentem, & sitientem ad satietatem usque explere possit! quippe ita loca frugifera solet Deus ad squalorem, & sterilitatem adducere, denegatis imbribus, ut quod uni denegat regioni, liberalissime in aliam emerget.

VERS. 26. Et vero eiusmodi naturæ opes non tam ex materia

clo-

elementorum, & Solis efficientis coniugio, quam ex meæ potestatis efficientia, atque ex utero, & visceribus meæ Sapieotiæ, Providentiæ, Indulgentiæ, vitam, & conservationem rerum universarum profero, mundi huius non pater solum, verum etiam mater indulgentissima, atque providentissima, nivem, grandinem, Crystallum, pruinam, rorem, pluviaro, & si quid aliud est, felicissime atque fœcundissime progignens.

VERS. 36. Et quoniam semel de effectis frigoris mentio incidit, quid tam mirum, quam quod res tam fluxa, tam liquida, tam mollis, qualis est aqua, retenta adhuc natura pristina lapidescat, & indurescat vehementer; ita ut faciem, & speciem aliam omnino præferens, vel marmoris atque saxi, aut crystalli, gemmæve alicnius pra tiosissimæ? Accedit atiam quod quædam aquæ res, quas acceperint, in lapides vertunt; & si solidum contingunt, hærent, & adstringuntur. Sed cum mirifica sit marium, ac fluminum conglaciantium facies, in quibus tanquam in continenti agi potest; at nulla tanta naturæ, & frigoris efficacitas fuit, quæ intimas pelagi partes penetrare potuerit, & de pulso tempore partium internarum congelare.

VERS. 37. Cum iis sane tam variis naturæ effectis mirabilem cōcentum efficiunt nimbosa, & turbulenta sydera, quales sunt in Septentrione Pleiades, splendore mirabiles; In Austro vero Arcturus; illæ quidem, cum plures Stellæ sint, apte inter sese cohærentes, & colligatæ, & quasi iunctis umbonibus adversus mundum inferiorem conspirantes, terræ delicias, atque pulchritudinem impediunt, & ingenti inclementia terram infestant; Arcturus vero, Astrum etiam nimbosum, & plurimis Stellis, non parum inter se distantibus, constans, terras itidem atque elementa perturbat. An ne igitur tua potentia, ò Iob, pertingit, pervaditque universum Cœli ambitum, ut velut peritissimus naturæ gubernator, valeas simul intendere in diversarum Cœli partium, diversorumque Astrorum moderationem? Scies ne diversas, multiplicesque Stellarum naturas, in unus Astri aspectum, & figuram certa ratione devincere: rursusque distantiores illas Stellas, quæ Arcturum conficiunt, certis spatiis, & intervallis disiungere? An vero tuæ Sapientiæ atque intelligentiæ est opus, nosse quomodo quædam inter sese apte cohæreant; quædam item idoneis spatiis, locisque separentur; nunc quædam abscondantur, quædam in conspectum mortalium dentur?

VERS. 38. Mirabile igitur Stellarum, atque Astrorum ortus, & oceasus cum siot, suis temporum intervallis distincti atque constantes, tuum ne erit instar vigilantissimi Pastoris suo tempore, statis horis, in apertum & spatiosissimum ætheræ regionis campum Stellas producere; & iostar potentissimi Imperatoris cœlestem militiam recensere: aut instar peritissimi præceptoris Stellarum choros, præeundo, ad certos oumeros, & modos vocare; Zodiaci signa circumvoluere; Stellam Veneris producere, nunc ad ducendum diem, nunc ad ducendam noctem; & ut nunquam non cum Sole de pulchritudioe contendat; cum aliis vero minoris magnitudinis lumioibus, radiisque ipsa splendidissimis velut comata, & capillata?

VERS. 39. Ut vernex certo, & statuto tempore; quod sydera vel orientia, vel cadentia servant, ad cæteras cælestium motionum, effectionumque perpetuas atque constantes leges progrediamur, nunquid tua sapientia constitui, aut provideri potuissent Calorum ordines, conversiones, commutationesque; ex quibus inferior mundus sua iura, agendique leges accipit? An ne tuum fuit cœlestibus corporibus demandare imperium, atque domioatum inferioris mundi, illorumque leges & imperium rebus inferioribus exequenda præscribere, ut illi essent nostratum actioourn velut præfecti, & exactores?

VERS. 40. Coniungit sane Deus cum tanta Cœlorum amplitudine, & magnificentia vocem suam plenam formidine, enm de Cœlo tonat; indeque imperio suo, voce nimium vehementi, nimiumque cootenta, ab extremis terræ, marisque recessibus evocat nubes, quæ tam cito coguntur, imbremque effundunt, quam si alicubi, prius constitissent, & Divina voce accepta, in illius obsequium se totas impendere festinarent.

VERS. 41. Fulguribus præterea atque fulminibus pro mea suprema Conditoris maiestate; tanquam servis utor obsequentissimis; quibus eum quidpiam à me demandatum est, diligentissime exsequuntur, atque celerrime ex uno loco in alium resilientia, & si opus sit, parata reverti, & ab incepto itinere desistere, mandata perficiunt perfectisque alacriter revertuntur; & coram supremo Conditore consistentia, Ecce, inquiunt, absque mora imperata tua confecimus, An defecimus in aliquo? An est aliquid reliqui nobis perficiendum?

VERS. 42. Ex me sane, tanquam ex perenni, & inexhausto sapientiæ fonte, omnis ratio, & intelligentia, non solum quæ in mundi administratione cernitur, sed quæ mentibus humanis, atque Angelicis inest, & quæ in solertioribus quibusdam animantibus relucere videtur, derivata est, neque solum internum, & occultum hominibus spiritum intelligentia instruxi, sed, (quod non minimum est, quippe est intelligentia, & arte plenissimũ) mulieres, genus cœteroqui infirmum, texendi artificio exornavi, atqua ad opificii varietatem infectas lanas, coloresque ut adhiberent, ostendi Manus itaq; rerum efficiendarum scientes effeci; renibus peculiarem sensum appetitionum indidi, cor excogitandi, & imagioandi facultate, tanquam pulcherrimis quibusdam imaginibus, picturisque exornavi. Atque adeo quodcumque intelligentiæ vestigium in ullo animante cernitur, à me impressum est; & illud sane peculiariter, quod Gallinaceus, quasi scientissimus rerum, profundioribus horis noctis, valentiores, ac productiores edere cantus solet, cum vero matutinum jam tempus appropinquat, leniores, & minutiores omnino format voces.

VERS. 43. Cui præterea mortalium cælestium orbium numerus, magnitudo efficientia, motus satis explorata fuerunt? Quis illorum inter se proportionem, & convenientiam, ex qua velut mirabilis quædam harmoniam consurgit, & quæ Divinarum laudum uberrimam materiam suppeditat, satis perspexit? Quis item ea, quæ in hoc æthere fiunt; describere, & numerare potuit? Illa vero neque numero, neque magnitudine, aut diuturnitate maiora minorave sunt, quam sapientia Conditoris præscripserit. Quis præterea in numerato habet nubes, nubiumque varietates, imbrium guttas, ne pluat plus nimio, neque diutius nubes incumbant in terras, quam sat fuerit? An non mea sapientia constituuntur, definiuntur universa, & elementa ipsa quamvis diversis facultatibus prædita, ita attemperantur, ut sive tumultuentur, & concitentur, sive tranquillentur, & quiescant, nunquam non suavissimum concentum reddant?

VERS. 44. Perseverant universa hæc constante lege, jam inde ex quo prima terræ fundamenta jacta sunt, & pulveritiæ illius partes ita compactæ, ut naturali pondere io imum universæ propenderent. Qua io re imago quædam repræsentata est eius, quod ex pluviæ beneficio quotannis accipit terra, sicut enim in prima creatione tota fuit operta aquis, ne cum summe sicca, & arida natura sua existat, constare per se sine humore non posset, ita nunc sane imbribus frequentibus perfusa, ita compingitur, & agglutioatur, ut opere fusorio firma, & constans conflata videatur

VERS. 45. Atque ut ex providentia, & moderatione elementorum, rerumque meteorarum ad animalia, & altilia maxime insignia, in quibus mirabiliter in mea providentia enitet, gradum faciam, prope jam res humaoas, quid, quæso, tam minutum est in natura, cui ego non provideam necessaria, etiam illis, quorum est formidabilis feritas, ingenium brutum, mores immanes, natura looge ab humana familiaritatè, & commodis aliena? Itaque si eorum, quæ supervacanea videntur, tantam providentiæ rationem duco, quæ hominibus ad servitutem nullam præstant utilitatem; quanto magis coolulam rationibus? atque ut de Leonino genere, quod primum est inter reliqua animantia, primum dicamus, opus sane providentiæ, atque sapientiæ supremæ fuit, docuisse leones artem venatoriam, sicque abunde illis de cibatu providisse, ut & se, & suos catulos edacissimos ad satietatem usque explere possint. Quis itaque leoni captandæ prædæ naturalem vim indidit? quis insidiandi rationem, & in quasdam invadendi, cibi causa, belluas docuit? Sed illustrior sane est

erga catulos providentia: quamvis enim leæna catulorum charitate, quos relinquit cubantes in antro, venatum prodeat; at ego sum ipse, qui matrem stimulo, educo ad venationem; ego, qui prædam ipsam designo; ego, qui capio, captamque offero catulis expectatione inhiantibus; ego, qui illorum animam, & appetentiam exsatio; ego item, qui catulos ipsos teneriores adhuc versantes in latibulis, venari doceo, & in infirmiores animantes prope transeuntes ex insidiis invadere; nunquam enim in aperto, & plano, quod degeneris animantis est, vel fugiunt, vel ad insidiandum se abiiciunt.

Neque vero minus illustre providentiæ, atque benignitatis documentum, quod non solum leunculorum, sed præterea teterrimæ, & infaustæ alitis, Corvinorum, inquam, pullorum, & patrem, & matrem indulgentissimam me præbeam: atque illorum inanimas, & infaustas crocitationes, quasi charissimorum filiorum vagitus æstimem, & ad misericordiam alliciar, dum illorum voracitati, non solum abunde, & magnifice, verum etiam delicate occurro, molliori, & roscido cibatu: namque sive parentum oblivione, & negligentia derelictos, sive eorundem stultitia, quod videant albicantes, & implumes, abiectos, & contemptos: sive sibi avaritia quadam, & ingenii immanitate, nativo solo, & ragione expulsos, ego suscipio vagantes; errantes quærito; famelicos, & biantes multiplici, & varia esca reficio; & ad commodam, uberemque regionem deduco parenque tandem gratiam parentibus suis senescentibus rependendi rationem designo.

Vers. I. Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit.

1 *Respondendi verbum proprie sumptum Deus pro amicis respondens.*
2 Jehova. *Deus ostendens se auctorem, & provisorem universitatis.*
3 *Interrogationes aut orationem Interrogatio per contemptum. Illustrant Samuel, & Sapiens.*

1
Respondendi verbum proprie sumptum.
Deus respondendi vicem suscipiens.

RESpondens. Præter ea, quæ superius, non semel observavimus, in hoc *respondendi* verbo, afferri non solum quod interrogatio aliqua postulat; sed etiam quidquid res ipsa, de qua sermo est, aut qui præsentes sunt, exigunt; certe nunc etiam potest cum aliqua *respondendi* proprietate accipi, primo ut dicatur Deus ad Jobi rationes, & superiores querimonias, & expostulationes, quibus amici non satisfecissent, ipse respondendi vicem suscepisse. Quare dum ipse respondet, tum notat amicos ignorantia; tum Jobum videtur comprimere, ne multum suæ sapientiæ, suæque causæ tribuat.

2
Deus ostendens se universitatis Creatorem, & Provisorem Euseb.

Dominus. Subest nomen *Jehova*; cuius nominis ratio, quod ab essendo, & subsistendo dicitur congruit cum materia huius capitis nam cum hic describatur perfecta, & absoluta creaturarum omnium natura; elementorum perpetua, & stabilis lex, inanimatorum incredibilis varietas, animantium propensiones, & proprietates mirabiles, opportune profertur Dei nomen; quod significat Deum esse primum fontem totius entitatis Indicavit hoc eleganter Eusebius nuper adductus lib. 1 Demon Evang cap 4. *Qui de turbine, & nubibus Jobo se ostenderat, Deum universi se esse indicabat.*

Vers. II. Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis.

3
Interrogatio acris.

ACre, & vehemens Divinæ orationis exordium, quod ab interrogatione; & reprehensione sumitur: nam cum ipsa per se interrogatio figurata incitet orationem, at multum illam intendit interrogatio; hæcque videtur contemptus, & invidiæ cuiusdam. Equidem cum multos interrogationis modos assignet Quintilianus, at videtur prætermisisse illum, qui ad contemptum pertinet, tum etiam ad terrorem quendam nam illud, *Quis est iste*, imperitiam adducit in contemptum Tum etiam loquenti terrorem, & silentium iniicit. Contemptus quoque illud est; Eccles 13 18. *Pauper loquutus est, & dicunt, Quis est hic?* & illud 2. Reg. 16. 9. *Quare maledicit canis hic moriturus, Domino meo regi?* Eundem quoque affectum indicat pronomen, *iste*; & vocabulum *imperitia*.

Quintil. li. 9. c. 2.

Interrogatio per contemptum.

At, Quis est iste; Jobusne, an Eliu?

4 *Prior sententia asserens his verbis notari Eliu. Et illius probationes.*
5 *Quid in Hebræo* involvere. *Quid imperitia. Sophistarum vitium, & garrulitas.*
6 *Imperita adolescentia multarum rerum inexperta. Illustratur Moyses.*
7 *Secunda sententia referens hanc sententiam ad Job.*
8 *Quod genus imperitiæ tribui possit Jobi verbis. Varia Auctorum expositio, & responsio*
9 *Quæstionis solutio, & secunda sententia confirmatio.*

Prima sententia Patroni, & probationes.

DUplex sententia. Prima Latinorum post Gregorium ducem, sequitur Philippus, Beda, D Thomas, Nicolaus, & posteriore, Dionys Hugo, Titelmanus Gentianus Hervetus in commentariis Clementis, 1. Stromat. his verbis notari Eliu. Cuius sententiæ nonnullæ sunt suspiciones.

Gregor. Philipp. D Thom. & alii recentiores.

Prima, quod non minus peccavit Eliu, quam alii amici; at illi *imperitia*, & temeritatis loquendi reprehensi sunt, c 4 Ergo, ne impune abeat Eliu, nunc quoque imperitiæ, & temeritatis reprehenditur.

4
Prima ratio.
Secunda ratio.

Secunda, quod cum Dei causam videatur Eliu agere contra Jobum, ne sine responsione omnino sibi blandiretur de sapientia, & de victoria; opportuit ex eodem illo Divinorum operum genera quædam alia proferri ab ipso Deo quæ, si quid vere dictum est ab Eliu, confirment; superbiam vero, qua dictum est, comprimant.

Tertia ratio.
Relativum Quis, suppresso nomine proprio ad contemptum. Gregor.

Tertia. Ex forma ipsa interrogationis, qua nullum exprimitur proprium nomen. Nam sicut Deus novit Jobum, sicut & iustos alios *ex nomine*. ut cap 1. observabamus, ita videtur ignorare nunc Deus nomen Eliu, quare communi pronomine illum demonstrat, *Quis est iste*, quod solet ad contemptum pertinere, &, ut ait Gregorius, ad exprobrationem; subiicit autem; *Non dicimus, Quis est iste? nisi de eo utique, quem nescimus. Scire autem Dei approbare est; nescire reprobare.* At Deus Jobi sermones bis, ac ter probavit suo testimonio non solum initio libri, sed in extremo totius reiactu.

Quarta ratio.

Quarta, Quoniam hæc reprehensio videtur omnino esse orationis, quæ proxime præcessit, nam cum intercesserit valde prolixa oratio Eliu, valde nunc incommode videretur sermo esse de Jobi *sermonibus imperitis*; qui omnino silet, tacitusque persistit, altero adversus illum perorante.

5
Quinta ratio Imperitia Eliu ex multis. Philipp. Eliu multa dicendo multum confundit rem propositam. Gregor. Arrogantia imperita.

Quinto denique, quoniam Eliu, qui tam multa dixit, videtur sane involvere sententias, id est, miscere, & confundere, sive, ut in Hebræo est, *Obscurare consilium*, id est, multis verbis, & ut Philippus dixit, Cum suis suis, atque permixtis disputationibus, potius tenebras, quam claritatem ullam rei propositæ afferentibus: & ipsum Dei consilium, quod in operibus hominum sua digna mercede prosequendis, statuit servare, quamvis vere, tamen confuse, & perturbate proponit. Sive dicas, *consilium* ipsum sui animi, & suam sententiam obscure proponens, & vix multis verbis mentem suam satis exponens Propterea igitur dici possunt, *sermones imperiti*, sive, ut in originali est, absque scientia Gregorius ait, *Sententias.* Eliu appellari imperitas; quod licet bonæ sunt, sed imperitis, & arrogantibus sermonibus erant involutæ, imperitia quippe vitium est, rectum non recte sapere. id est, cæleste donum ad appetitum humanæ laudis inclinare Vide Gregorium.

D. Thom.

Divus Thom atque alii Latini imperitiam referunt ad falsitatem, hæc enim est rationis, & intelligentiæ defectus. Denique posset hoc referri ad vanam quandam dicendi, & pronuntiandi ambitionem, ut cap. 34. versic 1. observabamus ex Gregorio: quod etiam in quibusdam Sophistis notat Clemens 1. Strom quos describit, *Se ipsos erigentes; contentiosas comparantes quæstiones; Distinunculatarum venatores; pusillarum quarundam artium æmulatores: litigatores, & iurgiorum consarcinatores: in nominum delectu, & certa dictionum compositione, & connexione tota vita laborantes.* Quo loco observat Gentianus uti Clementem voce Græca *smantelismos*, quæ ex Julio Polluce, & Eustathio, est du-

Imperita ambitio Clemens.

Sophistarum vitia. Gentian. Hervet.

Imantelisinos de lingua volubilitate.

duplicis lori laberintho similis obliqua circumactio; quare mataphorice significabit linguæ volubilitatem verba verbis instar lori involuentis, propereaque hic dici: *Quis est iste involuens sententias sermonibus imperitis?* Vel in eo constituetur hæc sermonis imperitia, ut Caietanus, indicavit, quod, cum Deus illum non miserit ad suæ causæ defensionem, tamen ipse prædicaverit iniussus: & Divinum consilium de reservando præmio, aut supplicio hominum in alteram vitam, ipse Eliu sua oratione obscurasse visus fuerit: propereaque oportuisse, ut Deus suam ageret causam, commodiori via atque ratione.

6 Sed cum in oratione Eliu, quamvis prælonga, mirabile omnino artificium oratoris, & reconditam rerum humanarum atq, Divinarum scientiam invenerimus, sine multiloquio, sine stultiloquio, ut volebat Philippus: cum Græci modestiam potius in Eliu, quam ullam arrogantis hominis speciem agnoscant: cumque illum ab omni falsitatis, & mendacii opinione asseruerimus: possemus *hanc sermonum imperitiam*, vel *absque peritia, & scientia*, tum propter Latinam vocem *peritia*, quæ frequenter dicitur de usu, & experimento; tum propter vocis originalis proprietatem, referre ad ipsam adolescentiam Eliu, multarum rerum inexpertam; & tantum Theoricæ ac nudæ cognitionis, non etiam praxis, & sensus scientem, propereaque disputantem acrius, & vahementius absque sensu illo, & lenitate commiserationis, quæ cum ætate, & experientia coniuncta esse solet: qui, cum esset ex Jobi popularibus, & forte ex illius consanguinitate, & cognatione, ut nimium se alienum præberet homini calamitosissimo. nam hæc omnia capere potest vox originalis, *sciendi*, aut *cognoscendi*, nimirum scientiam sensitivam, aut experimentalem; tum etiam id, quod ex assidua familiaritate, & experientia consequi solet, bene affectum animum, & mitem erga aliquem, & proclivem ad ferendam opem unde id Genes 18. 19. *Futurus est in gentem magnam; scia enim* (id est, hoc favore illum prosequor) *quod* (quia) *præcepturus sit filiis suis, &c.* quare illud Exod. 2. 5. *Respexit Dominus filios Israel, & cognovit eos*, illud ipsum significet, quod alii cum Chaldæo legunt, *Et liberavit eas*, & Complutenses, *Et misertus est eorum*: nam recte censent, Scire Dei esse misereri, vel liberare, & quod Septuaginta, Vaticani; *Innotuit illis*, & Septuaginta Complutenses; *Cognitus est eis*, id est, re ipsa, & auxilio præstito experti sunt illius clementiam; familiariter ab illo accepti, benigne tractati sunt *Teatolos Dias, comoconorido*. tum etiam egit cum illis tanquam cum cognatis, & consanguineis, consanguineus, & cognatus ipse aliquando futurus, quia enim consanguinei esse inter se solent familiares, & noti, ideo *notus* pro consanguineo, & propinquo sumitur, Ruth 2. 1. & 3. 2. Ergo hæc erit Dei sententia increpantis Eliu; Quis hic, qui cum rerum tantum cognitione, non etiam sensu, & experimento instructus sit, tantum sibi tribuit, ut & senibus detrahere audeat; & hominem gravissime laborantem absque commiseratione, absque pietate majoribus, consanguineis, notis, & familiaribus debita, sola oratione, sola sublimiorum rerum apta, & cocinna pronuntiatione, non tam delinire, & consolari, quam exulcerare, obruere, perterrefacere conetur? Atque hæc de hac prima sententia, & interpretandi ratione.

Peritia, aut imperitia de experimento.

ירע

Benignior defensio sermonū Eliu.

Scientia de experimento.

Alienæ calamitatis misericordiam conciliat experientia, & ætas.

Complutēses in Lexico.

LXX.

Notus pro cognato.

Paraphrasis & elucidatio sētentiæ.

Secunda interpretandi ratio eorum, qui hanc Dei sententiam, & reprehensionem de Jobo intelligunt, quam proculdubio Septuaginta sua lectione non obscure indicarunt, ut statim exponemus. clare vero exprimit Chrysostomus in Catena Et proculdubio quamquam non verbis, sensu tamen idem docent Julianus; sequuntur ex Latinis Augustin. & aliis Rab. Moyses, lib. 3. Ductoris dubiorum, cap 24. Cajetanus, Eugubinus, Isidorus. Huius quoque interpretationis atque sententiæ probationes non sunt omnino invalidæ. Prima quoniam vim infert contextui sententiarum, qui sententias eodem tenore prolatas videlicet secundam, & tertiam ad diversas personas refert præsertim cum initio dictum sit, Deum *loquentem ad Job sic dixisse; Quis est iste, &c.* Secunda, ex lectione Septuaginta. *Quis est hic, qui celat me consilium, continens autem sermones in corde, & me putat celare?* quod quidem non ad Eliu, sed ad Jobum pertinere videtur ipsis Græcis expositoribus, Chrysostomus, & Juliano; nam licet taceret Job; at videbantur, ut ait Chrysostomus, *multa in eius anima versari, quæ palam efferre minime audebat*. *Docet itaque Deus: Si illa quæ dicere est ausus, usque eo gravia, acerbaque erant, cuiusmodi ea fuerunt, quæ animo latebant inclusa? Nec enim quia ea, quæ animo conceperat, minime, extulit, idcirco verba non sunt: nempe simul & partus, & conceptus est sermo.* Julianus vero sic videtur hæc Dei verba accipere; ut respondeat tacitæ querimoniæ Eliu, quod Job ex contemptu tacuisset; excusatur ergo Job à Deo ab imperitia arrogantiæ; *Quis hic celans consilium*; & responsionem imperite, & arroganter supprimens? nemo sane, non enim eo Jobus animo est, ut quemquam indigne contemnat.

7

Secunda sententia referentiū ad Iobum.

Chrysost.

Julianus.

August.

R. Mayses

Caietan.

Eugubin.

Isidorus.

Prima ratio.

Secunda ratio.

LXX.

Chrysost.

Julianus.

Deus cohibentione compimens in Jobi mente tumultuantes cogitationes.

Deus Jobum excusans ab imperitia.

At vero Augustinus, cum de Jobo quoque sententiam hanc omnino interpretari videatur, colligit aliquid imperfectionis, quod significetur nomine *imperitiæ*. *Sciendum*, inquit est, *sic in principio libri huius laudatum Job Dei testimonia & in fine tribus amicis, ut tamen nosset Deus, quantum ei deesset ad perfectionem, quo etiam laudabiles secundum hanc vitam viros paterna flagella produnt, quæ noluit ab Apostolo removere, dicens, Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Nemo flagellatus dicat; Indigne se accipere disciplinam quasi ulca non sit, quo per illam proficiat. Et si non factis, saltem verbis peccatur: & si non verbis, saltem temerariis præsumptione intus corde, vel sermonibus cogitationum.* Ergo imperitiam tumultuantium cogitationum in Jobi mente comprimere videtur Deus huiusmodi acerrima interrogatione.

8

August.

Tertia, Quoniam de se dictam esse hanc sententiam, ipse Job intellexit, cum initio, cap. 42. dixerit ipse; *Quis est iste qui celat consilium absque scientia? idea insipienter loquutus sum*, vocibus fere synonymis sicut hic dicitur, Involuere sententias, vel, obscurare consilium imperite, vel absque scientia.

Tertia ratio.

Quarto, quoniam cum Deus concertans, & disputans cum suo athleta, vellet illius patientiam, & fortitudinem illustriorem reddere; oportebat sane, non tam reiicere Eliu disputantem, ut ipse Jobum defenderet; quam Eliu disputantis partes suscipere, & instaurare vicem adversus Jobum se defendentem, atque tractationem illam Divinorum operum persequi, & promovere.

Quarta ratio.

Quinto denique, quoniam tota interrogatio, & reprehensio commode potest ad Jobum referri, ut Jobus reprehendatur no quidem ullius falsitatis, aut lapsus gravioris linguæ, cum potius de Deo, deque Divinis, de sua innocentia, & in universum de pietatis studio, de operum retributione sententias pronuntiarit gravissimas; sed quod *involuerit*, seu, ut in Hebræo est, *Occultaverit*, vel *obscuraverit consilium*, quod, ut diximus, idem omnino est, quod ipse Job dixit, cap 42 quod absconderit, vel celaverit: nam quæ involuuntur tenebris, ea absconduntur, & latent.

Quinta ratio.

Totius huius reprehensionis Divinæ relatio ad Job.

Sed cuius nam *consilium* hoc, quod obscuratum, & *involutum* est à Jobo, aut quod nam vitium in ea occultatione à Jobo admissum? Septuaginta sane ipsiusmet Jobi consilium, & cogitationem intellexerunt, legentes; *Quis est iste, qui celat me consilium; continens autem sermones in corde, & me putas celare?* ita ut cum Jobi verba asperiora visa fuissent; at in illius mente non minus asperæ, & querulę cogitationes voluerentur, quas, ut dixit Chrys. supprimebat, ne Deum læderet; aut amicos in Dei Providentiæ causa irritare videretur. Ait igitur Deus; Tacitas illas cogitationes sibi esse perspectas; quare non tam supprimi, quam omnino arceri à mente oportuisse Chrysost *Stulte igitur occultare ea conaris, quæ latere non possunt. Vides quam blandam, quam ad corrigendum & arguendum aptam usurpet orationem?* Alii *consilium* pro mente, iudicio, cogitatione etiam ipsius Jobi, in hunc sensum cum Vatablo; *Quis est ille, qui sic loquitur obscure? Isidorus: Qui suam mentem sine amicorum offendicula explanare non potuit, quomodo ad Divina disjudicanda per se aptus erit?*

Quid vitii in Jobi sermonibus.

LXX.

Consilium Jobi, idest, cogitationes oportuisse cohiberi.

Chrysost.

Consilium id est, animi sensa obscure prolata.

Vatabl.

Isidor.

Dei ipsius consilium,

Alii ad Dei *consilium*, & rationem rerum agendarum

quomodo à Jobo involutū.

præmii conferendi iustis, supplicii inferendi improbis. Quod multo melius congruere videtur: pertinet enim ex proprietate vocis ad iudicis cogitationem, & Providentiam certa ratione, & arte præmeditata res disponentis, & moderantis. Cum igitur Iob de *eius consilio*, & Providentia circa humanorum operum mercedem, atque rationem agendi cum sanctis, cum improbis, multa dixisset, præsertim vexatus tot argumentis, & contentione ac contumeliis importunissimorum disputatorum: ansam visus est præbuisse suis amicis sinistre aliquid suspicandi, aut intelligendi de Divina Providentia, atque æquitate. Censet igitur Deus; Nihil falsum dictum à Iobo, sed tamen confuse, & perturbate dixisse, quæ oportuisset clare, & perspicue: aut certe reliquisse intacta, utpote nostra intelligentia sublimiora. In hanc sententiam Tygur. *Quis est ille, qui sermonibus imperitis offendit tenebras consilio Divino?* Caietanus item Jobi verbis scandalizatos amicos, tum etiam scandalum eiusmodi ortum fuisse *ex arrogantia scientiæ, qua homo caret, ad disputandum cum Deo:* Tum præterea ex ignorantia peccatorum occultorum quæ nobis nescientibus imputat Divina iustitia. Paulo itaque confidentius (quod imperitorum est) disputasse Iobum.

Germanus Divinæ reprehensionis explicatus.

Tygurina.

Caietan.

Job, quā non sit fidentius disputet.

D. Thom.

Albert.

Job modū ex..., in quēdo.

Denique D. Thom. Albertus, & frequenter alii censent Jobum, si non verbis, at saltem specie tenus modum excessisse. Gregorius nihil omnino reprehendi à Deo, tantum vehementi interrogatione occurrisse Deum, ne suus Athleta de victoria parta sibi blandiretur, & insolesceret. Sed res hæc ad cap 41. absolvenda, & semel à nobis decernenda.

9

Quæstionis responsio, & secunda sententia approbatio,

Proposuimus, & (quo ad fieri potuit) promovimus utramque interpretandi rationem, neutram non probabilem; propterea in medio relinquendam lectori. Si vero meum iudicium postulat; Censeo primā, quæ est de Eliu, speciosam esse; & quæ tum Jobo favere videatur; tum adolescentis confidentiam merito comprimat, Secundam vero solidiorem, & in qua nihil desiderari videatur, quam priorum illarum probationum brevis aliqua responsio. Illa autem hæc erit, quod sicut Eliu non numeratur inter alios amicos, ita neque ille per se reprehenditur à Deo. Sed quidem quod aliis dicitur, sibi dictum existimet. Neq. vero de sapientia sibi blandiri debet adolescens, cuius ambitiosam disputationem repente comprimit turbo cælestis, & ipsius Dei de suis naturæ operibus oratio magnificentissima. Denique reprehendi quidem potuit Eliu, sed reprehensus non est; quod id minoris apud Deum fieret, cuius totum negotium cum Iobo esset. An vero ob verbo aliquo lapsus sit, disputabimus inferius c. 41.

Respōdetur obiectionibus sententiæ prioris.

Vers. III. Accinge, sicut vir, lumbos tuos, interrogabo te, & responde mihi.

1 Præcingi, *cuius habitus. An differant in Scripturarum usu.* cingi, accingi, præcingi. *Illustrati Ecclesiasticus, & Lucas.*
2 *Lumbi pars infirma cingulo confirmanda. Cinctus mulieris pulcher. Militis fortis. Cingulum Veneris, Martis.*
3 *Prima vice iaciendi iaculum, sorte dabantur.*
4 *Interrogationes non expectantes responsum,*

1

JAm respondens Jobi votis ardentissimis Deus; illum excitat ad singularem disputationem quam sæpe expetierat; Ecce (inquit) jam annuo postulatis: neque te in cautum opprimam: age, te compara ad certamen, te virum præsta; si quid mente, & ratione vales, nunc ostendas, licet.

Sententiæ paraphrasis.

Præcingi, cuius habitus, & symbolū.

Cingulū, extremū ornamentum.

Et quidem *præcingi*, habitus est nihil aliud expectantis, comparati jam, & operis initium expectantis; eo quod cinctus esse solet extremum ornamentum, vel militis, vel hominis cuiuspiam domo agredientis ad publicum convictum civitatis. Sic dictum est Petro Act. 12. 8. *Præcingere, & circumda tibi vestimentum tuum, & sequere me.* & Eccles. 36. 28. *Succinctus latro, & exiliens de civitate in civitatem.* nimirum stat semper paratus ad fugam, nunquam securus.

Præcingi, ad aggrediendum apud Theodor.

Est etiam aliquid operis streoue aggredientis; qui si minister sit, *linteo se præcingit*, ad ministrandum, Joan. 13. Luc. 12. & Luc. 17. sin vero potens aliquis vir, *præcingitur*, & paludamentum reducit ad cingulum, quo magis expeditus sit, ut observavit Theodor. super id Psal. 64. Accinctus potentia. Quoniam, *inquit*, cinctus ad conficiendum, quod vult, magis expeditus est; Zonam eleganti figura virtutem nuncupavit.

Præcingi, ad bellū.

Est quoque ad prælium se comparantis, & sumentis arma, gladium præsertim, quo accingebantur. Quæ cingendi ratio, in hunc locum convenit, cum ad singulare certamen non tam provocetur Iob, quam vocetur: ipse enim potius provocaverat Deum. Quamvis vero Augustinus, Psalmo 92. ex quo desumpsit Glossa, videatur constituere discrimen inter *præcingi*, quod videtur esse ministraturi; *accingi*, quod est præliaturi *cingi*, quod est quippiam operis facturi: *succingi*, quod est iter agressuri. at certe hoc discrimen potius ex circumstantiis, & subiecta materia eliciendum est, quam ex ipsa voce originali, quæ non uno tantum modo verti solet ab Interprete.

August.

Glossa.

Accingi, præcingi, succingi, quo differant.

Lūbi pars infirma cingulo cōfirmanda.

Sed tamen cum verbum *cingendi* cum *lumbis* iungitur, minime existimandum est redundare per pleonasmum, sed potius indicare partem infirmam, quæ in milite muniendа, & roboranda est armis. Atque hoc ipsum indicatur nomine *viri*, quod strenuitatem, & fortitudinem hoc loco affert. *Accinge sicut vir.* Solet videlicet esse muliebris cinctus pulcher, & pretiosus Isa. 3. 24. & Ierem. 2. 32. qualis ab Homero describitur Veneris illud cingulum:

Cinctus muliebris speciosus.

Varium; ibi vero ei mulcimenta omnia erant.
Ibi inerat quidem amor, ineratque cupiditas, inerantque nugæ
Blandæ, quæ quidem fefellerunt mentem valde quamvis prudentium.

Cingulū Marti sacrum.

At cinctus viri, fortis, militaris, terrificus: quare antiquitas cingulum consecravit Marti; ut & Homerus indicat 5. Iliad. Ergo, inquit Deus: Consiste intrepidus, o Iob, si forte par sis ictibus mearum interrogationum sustinendis, aut propulsandis. nolo te (sic enim tu postulasti) accingere lumbos sacco, quod supplicis est, & veniam errati poscentis ex misericordia; sed accingi fortitudine, & robore, quod iure, & ratione decertantis est: nam iure, & ratione tecum depugnaturus sum. Quoniam vero in provocatione, & singulari certamine, provocatus arma eligit, & designat; Deus autem videtur à Iobo provocatus, ideo præcipit Iobum *accingi*; quoniam quidem similibus se armis munit ad hunc congressum Deus: Scriptum est enim; *Et erit iustitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renum eius;* nā Deus iustitia, & verbi sui fidelissima stabilitate, & constantia adversus hostes suos dimicat. Neque solum in bello his armis dimicat, sed in suo tribunali ex hac æquitatis formula iudicat. ea enim est firmitas, & stabilimentum subselliorum divinorum; *Iustitia, & iudicium correctio sedis eius.* Hieronymus ex Hebræo, *firmamentum Solii eius.* Igitur inquit: Qui tantum iustitiæ tribuis, qui tantum iuri tuo fido, accinge lumbos tuos, non aliis armis repugnaturus quam æquitate.

Provocatæ ad singulare certamen est arma designare.

Isa. 11. 5.

Ps. 76. 2.

3

Sorte primus ictus tribuitur in singulari certamine.

Interrogabo te, & responde mihi. Non erat cuiusvis pro libito primus ictus, aut primus iactus hastæ in singulari certamine: sed sorte primæ vices contingebant alteri concertatori. Quod eleganter servatum est ab Homero in certamine Hectoris, & Paridis:

Sortes in galea ex ære facta movebant, cum cepissent,
Uter jam primus mitteret, ærratam hastam.

Hom. Iliad. 3.

At cum Iobus visus sit optionem dedisse Leo, cap. 13. 22. *Voca me, & ego respondebo tibi: aut certe loquar, & tu responde mihi*, opportune Deus primas interrogandi vices assumit; quippe jam Jobus à declamando, & querendo abstinuerat.

4

Ofcrius.

Quod vero hic dicitur, *Responde mihi*; idem omnino est, quod inferius dicitur cap 40. versicul 3. *Indica mihi, aut doce scire me.* Et mirum, quod Algarbiensis Episcopus hæc non referat ad id, quod sequitur; *Interrogabo* (inquit, *ut me ratiani..., quibus tua causa minime, erudias.* Sed sensus planus; Ad interrogata responde, quod sicut & partem præcedentem, Caietanus existimat, dictum per contemptum, & irrisionem scientiæ Jobi, quasi velit Deus speciem quandam arrogantiæ, & confidentiæ Iob comprimere provocantis ad divinum tribunal, & sat bene pro se coram Deo dicturi profitantis. Sunt vero quædam interrogationes, quæ non fiunt, ut sciatur veritas ab interro-

Caietan.

Interrogationes non ex

gan-

ignorātia sed ut sciē tia facta.

gante, sed ut extorqueatur à respondente, vel certa pro datur ignorantia respondentis: cuiusmodi esse solent magistrorum interrogationes At vero Græci existimant hæc non tam dici ad Job comprimendum, & deiiciendum, quam ad erigendum, & confirmandum: *Quoniam* (Chrysostomus inqnit) *ægritudine prostratus Jobus iacebat, verbis hominem excitat; ut ad ea quæ dicuntur, animum attendat* Olympiodorus vero, *Accingere, vir esto, animi mærorem abiice Ea ine satisfactio postulationi.* Hoc Græcorum paulo blandius, & indulgentius; illud Caietani, severius, & amarulentius. Temperandus igitur ea utroque germanus explicatus.

Chrysost.

Olympiod.

Vers. IV. Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam.

1 *Nexus difficilis. Tres nectendi rationes verosimiles.*

2 *Eligitur exponendi ratio amplissima.*

3 *Ex aliorum providentia, confirmatur circa res humanas, Mundi ordo, & concentus optimus.*

4 *Cum hominis origine iuncta ignorantia, & ignobilitas.*

5 *Sapientiæ divinæ commendatio ex Æternitate. Salomonis de Sapientia locus diligenter elucidatus. Cur dicatur Sapientia Fundata.*

6 *Ignobilitas ex terrena origine. Arcadum antiquitas. Athenienses cur dicti Terrigenæ.*

7 *Fundamenta terræ, quæ dicantur. Mundus instar domus suis partibus distincta Deus sedens super terram, quid illustrati Moyses, David, Isaias.*

1 *Nexus difficilis. Prima nectendi ratio. D. Thom. Olympiod. Caietan. Eugub.*

MIrabilium naturæ operum, & constitutionem quorum nunc proponat Deus Jobo, non tam appetenti neque tentanti suis ea postulationibus, & querimonii res huiusmodi, mirabiles licet, quam divinæ providentiæ, & sapientiæ, reconditæ rationes? Certe non una via nectendi hanc materiam cum Jobi proposito, & opportunitate. Prima Divi Thomæ, & aliorum Latinorum, quam videtur quoque Olympiodorus sequi, ut à minori ostendat Jobo, non posse ab illo comprehendi ratione divinorum operum, Providentiæ, atque Sapientiæ, qui comprehendere non possit rationes rerum sensibilium. Probabilis quidem exponendi modus, sed paulo languidius.

Secundus nexus. Gregor.

Secundus proximus est Gregorii explicatus, ut ex rerum mundialium consideratione, vel potius ignoratione, seipsum despiciat, & nulla in re sibi blandiatur *Beatus*, inquit, *Job post interrogationem verberis discutitur interrogatione sermonis, ut qua sunt superna consideret; quadam minime comprehendit, ad semetipsum redeat, & quam sit iuxta nihil in supernorum comparatione cognoscat.* Videtur hoc paulo coactius, & olere tropologiam.

Tertia interpretandi ratio. Philipp.

Tertia Philippi, ut ex Providentia totius mundi, & singularum eius partium, æquissima, & sapientissima administratione, à maiori ad minus, colligat erga unum hominem, & providentissimum, & iustissimum esse Creatorem *Tu igitur, o Job* (verba Philippi) *Qui me circa unum homunculum iniuste arguis operari, ubi eras, cum ego mundum, quem ex nihilo feceram, gubernarem? & cum omnem creaturam gubernatione iustitia regerem, in te eram iniustitia aliquid acturus?* Hæc interpretandi ratio paulo acrior, ac nisi pungeret Jobum, non omnino reiicienda

Quarta ratio à minori ad maius.

Quarta Chrysostomi, è converso, ut à minori ad maius ostendat erga Jobi res, & in universum erga cunctos mortales providentiam indulgentissimam, & solertissimam, cum res alias, quæ propter hominem creatæ sunt, tanta Providentia, & Sapientia administret Creator Deus *Huiusmodi* (inquit Chrysostomus) *quandam argumentationem ducit; Si propter te mundus tanta fruitur providentia; quanto magis ipse?* Hæc Chrysostomi interpretandi ratio benignior, & indulgentior est.

Chrysost.

2 *Amplior & fœcundior exponendi ratio eligitur.*

Ego certe, quod in divini sermonis fœcunditatem convenire necesse est, ex his omnibus unicam huius capitis intentionem, & nectendi rationem conficiam, cum unum alteri non repugnet; immo unius cum altero contemperatio mirifice conveniat cum Jobi animo, mille affectuum, & cogitationum varietate agitato, quibus nunc severitate nunc lenitate; nunc divinorum attributorum explicatione occurrendum fuit; inter quæ sane illud non ultimum voluisse videtur Deus hac suorum operum illustri enarratione, ut ægerrimum illius animum, & variis cogitationibus, curisque molestissimis, atque acutissimis doloribus perturbatum, admiratione simul, & voluptate, quæ ea divinorum operum enarratione percipi poterat, tranquillaret, & demulceret. Iam ergo ad sententiam.

3 *Chrysost.*

Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Ex primo mundialis machinæ fundamento orditur commodissime Considerat Chrysostomus non proferri à Deo totius mundi ornatum, & pulchritudinem, sed unius tantum elementi, ut opportunam inde argumentationem ad stabiliendam providentiam ducat Deus apud hominem laborantem: *Non meminit* (inquit *Sapientia, quæ vel in conformatione, vel in mundi eminet apparatu: verum ut aliquid amplius Jobo, à terra, ac cælo huiusmodi argumentationem ducat: Ego tua causa tam præstantis, absolutaque ratione terræ fundamenta constitui; te autem, cuius causa illam iam fabricatus, contemnam?* Theologi sane Mundi, cuius partes per se singulas, & maiores, & meliores, & ornatiores posse à Deo fieri per se singulas omnino censent; at universitatem rerum melius contemperatam, & omnium inter se nexum & proportionem commodiorem fieri posse negant. Ergo si illud, quod per se fieri à Deo potuit melius, & magnificentius, sui admiratione fixam rapit humanam mentem, quid ipsa consideratio divinæ potentiæ, & magnitudinis? quid ipse Creator, *in cuius altos sapientiæ fines*, ut Olympiodorus ait, *penetrare nemo potest?*

Argumētatio à mi. nori.

D. Th. 1. p. q. 25. art 6 Mundus optimo modo & ordine creatus.

4 *Hominis impotentia, & ignorātia ex terrena origine. Æ ternitas simulque Sapiētia commendatio. Sapientia assistens Patri creanti.*

Ubi eras? Ex terra, quæ ipsam hominis ex terra formati originem, & formationem præcessit, docet, quam sit homo ignobilis, impotens, ignorans, & ad divinum Creatoris consilium nihil omnino conducens. Cū enim nondum esset homo, at Deus mirabili potentia terram effecit, singulari, & eximia arte fundavit, & stabilivit: non igitur indiget Creator humano consilio; tum etiam divinorum arcanorum rationes priores, & maiores sunt humana mente. Rursus inde perspicitur humanæ mentis ignorantia, quod coæterna non fuerit suo Creatori. Sicut è contrario ex eo commendatur divina Sapientia circa rerum omnium creatarum providentiam, & gubernationem, quod Patri Creatori adstiterit in creatione universitatis huius. Nam impiissimo Arrio postulanti de filio, *Ubi erat?* Respondet ipsa; *Cum eo eram cuncta componens*. atque suam æternam originem magnificentissime ipsamet describit, Proverb 8. *Dominus possedit me in initio viarum suarum* (vel ut ex Hebræo legitur, *initium viarum suarum*) Verbum enim, & sapientia Patris est initium omnium divinarum operationum; internarum quidem, quoniam Generatio Verbi prior origine Spiratione: externarum, quoniam *omnia per ipsam facta sunt, & in ipsa creata* Rursus ipsa Sapientia *est initium viarum Dei*, ante ipsas vias; cum *nemo possit venire ad Patrem, nisi Sapientia traxerit*: & per ipsam Sapientiam divina bonitas ad res creatas descenderit *initium viarum suarum* ad opera sua. Quare ipsa est *principium viarum Dei*, de quo etiam Principio dictum est: *In principio creavit Deus cælum, & terram* (Antequam quidquam faceret à principio) non enim ipsa facta est, sed primogenita ante omnem creaturam (Ab æterno ordinata sum) Propterea Hebræo, *Principatum habui* electa, constituta in Reginam, & vexilliferam tuorum operum, *à sæculo coronata sum*; Hic videlicet inter Sapientiam, & creaturas ordo, qui inter res diversorum omnino ordinum esse potest; inter Deum, & creaturas Septuag. *Ante sæculum fundavit me.* q d. Mea subsistentia æterna est, sicut & ipsius Dei. Tum etiam, quoniam licet terra videatur fundamentum totius mundialis machinæ, at certe non sunt in terra *condita universa*, sed *in Sapientia*, propterea *Deus illam fundavit*, idest, Illa est rerum omnium Basis, & fundamentum, in quo *condita sunt universa* Et *ex antiquis* (Septuag. *In principio antequam terra fieret.* A terra vero incipit enumerationem aliarum creaturarum. Huc profecto spectat id Sapien 9 9. cum divinæ Sapientiæ parem cum Deo æternitatem, inde etiam omniū supremam cognitionem attribuit Salomon, loquens de suo illo templo *Quod præparasti ab initio, & tecum Sapientia tua, quæ novit opera tua, & quæ & adfuit tunc,*

5 *Salomonis de Sapientia locus illustratus. Sapientia divina quomodo initiū viarum Dei. Eccl. 24.*

LXX. Quare dicatur Sapientia æterna, fundamentū.

LXX.

Sapientia

cum

æternitas proba: illam esse infinitã.

cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis Quare Ioannes divini, & æterni Verbi, & sapientiæ assertor, illam prædicat anarratricem divinorum operum, ut quæ apud Deum fuerit, *& in sinu Patris*, quippe homo in tempore conditus, & ultimos divinorum operum, & corporum creatorum, vix tempora ipsa supputare, vix rerum sensibilium, & terræ, quam calcat, rationem comprahaodere potest. Ignobilitas vero humana coram suo conditore; & indignitas incredibilis, si ob murmuret, si repugnet; *Væ qui contradicit fictori suo; testa de Samiis terræ Numquid dicet lutum figulo suo, Quid facis?* q. d. indignissimum est hominem ex terra, & luto formatum repugnare suo conditori Et illud, *Testa de Samiis terræ*. tantundem valet quantum, Vas testaceum, ex ipsa terra effictum quasi dicat homo formatus ex terra, quæ item formata ab eodem Creatore fuit, cum nondum erat homo Quare ex hac ipsa ratione Luteæ originis, & conditionis supplices se Deo præbent, qui incredibilibus suppliciis afficiuntur ab ipso Creatore, Isai 64 8. *Et nunc, Domine, Pater* (Creator) *noster es tu, nos vero lutum: & fictor noster tu: & opera manuum tuarum omnes nos.*

Isa 45 6. Commemorata Eneæ originis ad sustinentiam, & humilitatem.

6 Ignobilitas ex terrena origine.

Arcadum antiquitas.

Plutarch. Congerit plures de hoc Tiraq. de Nobil. c 19 n. 28 29. & super Alex. li 5. c 18. Delrius p. ult. Com. in Hyppol. Act. 2. Corona quernea.

Athenienses cur appellati Terrigenæ Cicero. Strabo li. 8 Herod. li 7. Plato? Menexeno.

Cum vero hanc nobilitatem terra antiquior habere homo non possit, certe non ast, cur de magna aliqua suæ nobilitatis origine glorietur. Fuere quidem Arcades, quos *Proselenes*, quasi Antelunares appellabant, quod suam originem referrent ad temporis initium, cum nondum Luna esset; cuius rei meminit Plutarch in qq. Rom. 76 aliique plures numero Scriptores. Sed licet hanc antiquitatem mentirentur, at mentiri non poterant extitisse ante terram; hoc tantum certe gloriabantur, quod primi omnium hominum ex terra geniti fuissent. Quare idem Pultarchus q 95 scribit, *Usum coronæ quernea* fluxisse ex *Arcadum prisca consuetudine, quibus aliqua est cum quercu cognatio Primi enim hominum à terra nati creduntur, sicut quercus inter stirpes prima.* Atque adeo Athenienses etiam nobilitatis antiquissimæ ergo appellati *Terrigenæ*, quod non ex aliis prioribus hominibus oriundos, sed ex ipsa terra ortos dicerent, ut Cicero de Orat testatur: *De quorum*, inquit, *vobis possessione propter pulchritudinem etiam inter Deos certamen fuisse proditum est; qua vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur, ut eorum eadem terra parens, altrix patria dicatur.* Quam rem luculenter persequitur Plato in Menexeno, sive de Attica antiquitate; namque propter sapientiæ laudem, fingebant *eo tempore, quo tellus omnia animalia omnigena producebat feras, & armenta, terram duntaxat illam adhuc sterilem, agrestibusque animantibus vacuam, proprie vero ex omnibus animantibus hominem genuisse, qui cæteris intelligentia præstat, solusque ius, ac Deos colit.* Quare Ausonius in Catalogo urbium nobilium, sic de Athenis;

Ausonius

Nunc & Terrigenis patribus memoremus Athenas.
Pallados. ——— ——— ———

Sed hoc verum esset (quod fabula est; quod in primo homine ex terra formato, & in cæteris de terra oriundis quodam modo verum est) ubi Athenienses, ubi sapientissimi hominum, ubi ipse Adam erat, *Quando ponebat Deus fundamenta terræ?* Tandem hanc antiquitatis rationem ad sapientiam pertinere, indicat plane locus ille, cap. 15 7. *Nunquid tu primus homo formatus es, & ante colles formatus? Nunquid consilium Dei audisti? & inferior te erit eius sapientia?* Qui locus adeundus est ad huius uberiorem explicatum.

Fundamẽta terræ quid.

Ps 101 5.

Quando ponebam fundamenta terræ. Duplici ratione accipi potest; aut intransitive, quod vocant, idest Quando terram stabilem, firmam, fixam creabam, sicut scriptum est, *Fundasti terram super stabilitatem suam.* Quia enim fundamentum stabile & firmum, est ideo ipsa terræ firmitas, & stabilitas, *fundamentum* illius dicitur, & ipsa terra cum creata est, dicitur, fundata, Psal 101. 26 *Initio tu Domine terram fundasti*, ubi pereleganter Theodoretus; *Fundasti terræ illud quod est*, quia sicut *Cælum* dicitur habere *columnas suas*, idest firmitatem, & stabilitatem, ut superius diximus, cap 26 11. ita etiam terra dicitur habere *suas columnas*, idest, suam stabilitatem, & consistentiam, superius, cap 9. vers. 6. de quo ibi dessermimus. Terræ igitur ipsa creatio *fundamentum* est rei immobilis Quare omnino qui illam perpetuo motu cieri dixerunt, hanc terræ fundationem averterunt Vel potest sumi transitive, ita ut terra dicatur fundamentum totius machinæ mundialis, super quo prœiacto videtur superstructus orbis universus, est enim mundus hic, velut amplissima domus cuius tectum sit Cælum, impluvia subdialia, aer iste, as vero fundamentum domus, terra ipsa; ita ut Deus se potentissimum præbeat tum in cacumine istius magnifici palatii, idest, in Cælo, tum in solidissimo fundamento, idest, in terra, sicut Scriptum est, *Dominus ipse est Deus in Cælo sursum, & in terra deorsum* Quare cum dicitur Deus Isa 40. 22 *Sedere super gyrum terræ*, non solum significat terræ, atque terrigenis præsidere, sed afficere, *ut terra sedeat*, idest, firmissima subsidat, & permanaat immota; nam huiusmodi humani modi tribuuntur Deo, cum illos afficit in creaturis.

Theodoret.

Secunda expositio fundamẽtorũ terræ. Mundus instar domus suis partibus distincta.

Deut 4 39 Deus sedet super terram, quid designet. Deo tribuuntur effectus, quos ipse efficit in creaturis.

Vers. V. Quis posuit mensuras eius, si nosti, vel quis tetendit super eam lineam?

1 *Terræ cum fundamento analogia.*	*mentariorum* Funiculus coccineus *Raab. Illustratus Zacharias.*
2 Ponere, *de apta dispositione. Explicatus Moyses, & Aggæus.*	5 *Funiculus ad ædificandum, & ad destruendum Deus in mensura destruens. Speicum Perpendiculo analogia. Illustrati Isaias, & Sapiens.*
3 Mensura *active, aut passive. Pertinet ad magnitudinem. Illustratus Ieremias, & Moyses.*	6 *Apostolorum potestas. Illustris Pauli allusio.*
4 Linea, & perpendiculum, *apud Hebræos, & Latinos quid.* Lapis Ce-	

1 Fundamẽti cũ terra elemento analogia.

Illam præiacti fundamenti in terræ Creationa translationem ex arte Cementaria prosequitur, & exponit; primum enim area deligitur certæ longitudinis, atque latitudinis, ad certam pedum mensuram; deinde vero linea docta designantur fundamenta; iaciuntur postea, & tandem ad amussim eriguntur parietes. Cum vero de *mensura terræ* loquitur, non solum significat ingentem molem terræ, sed etiam certam illam, & definitam mensuram ad proportionem cum reliquis elementis, & certam à Cælo distantiam, quæ tom ipsi terræ, cum cæteris mundi partibus congruentissima esset.

2 שום Verbum ponendi aptam dispositionẽ affert. Partes terræ ad lineam directionis factæ.

Quis posuit arte cura, ratione disposuit. refertur qua ad eam partium dispositionem, quam exigit ædificium recte constructum, quod ex multis partibus recte inter se compositis constat. Unde dicitur Aggæi. 2. *Antequam ponatur lapis super lapidem.* Exodi 4. 11. *Quis fabricatus est* (posuit, disposuit *surdum, & mutum?* id est, Quis hominis aures, & linguam certo loco forma, rationeque disposuit, quæ cum reliquis partibus, atque cum toto corpore pulchre conveniret? indicatur ergo terræ partes, montes, valles, camporum planities, specus. partes alias eminentiores mari, alias depressiores, universas denique ad lineam, quam vorant directionis atque ad centrum gravitatis, mirabili fuisse artificio dispositas.

3 מדת תרך

Mensura active, aut passive. LXX. Theodor. Domus mensuræ, quid. Pagninus Regia. Terra magnitudo.

Mensura eius Vox originalis mensuræ funiculum etiam mensorium significare solet, quod nos vocamus, *medida*. consonante etiam ipsa voce Hebraica *Mida*, à radice *madad*, quæ significat mensurare, atque sumitor pro mensura activa, quo aliquid mensuramus: vel pro ipsa re mensurata propter magnitudinem diciturque de ædificiis amplissimis, Ierem 22. 14 *Ædificabo mihi domum latam.* Septuaginta, *Domum commensuratam*. quam Theodoretus interpretatur, *Habentem proportionem longitudinis, latitudinis, & profunditatis*, id ast, mensuras sibi ipsis respondentes Sed Vulgatos ipsam proprietatem Hebraismi assequntus est, propria enim legitur, *domum mensurarum*, magnarum, videlicet atque amplissimarum, quales Regiam decent, & Num 13 33. *Populus procera staturæ est*: in Hebræo. *Homines mensurarum*, quos nos ad amplificationem dicimus, *Desmedidos, y desmesurados*, idest, supra omnem mensuram. Ergo indicatur Terræ magnitudo, atque latitudo mirabilis, quæ interius traditur ex

plica-

plicatius, versic 10 8. & quam Ecclesiasticus negat ab homine dimensam esse, Eccles 1. 2. *Altitudinem Cæli, & latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est?*

4 *LXX. Aquila. Symmach. LXX. Mensura, aut perpendiculum cementariorum. Funiculus coccineus Raab, qualis. Perpendiculū apud Hebræos, & Latinos, quid. Vitruvius.*

Quis tetendit, extendit, & deduxit. Septuaginta, *Quis induxit Lineam*, Aquila, *Canonem*: Symmachus, *Funiculum mensuræ*, Septuaginta simpliciter, *Funiculum* & est quidem structorius funiculus Cementariorum, quo ad lineam, & filum erigunt muros, & dicitur *Perpendiculum*, Zachar 1. 16. & absolute *Mensura*, Isai. 28.17 & 34.11. Ierem. 31.39 Funiculus autem Threnorum 2 8. Ezech. 40.3. Iosue, 2. 18. ut videatur fuisse ille *funis coccineus* appensos in fenestra *Raab*, similis funiculi Cementarii. Et opportune quidem, cum iste *Funiculus* servire soleat ædificando, aut destruendo positus fuerit pro signo, ne destrueretur domus Raab. Neque vero huiusmodi funiculus, aut perpendiculum est, quo plumbo à filo, & Gnomone pendente rectitudo, seu obliquitas operis perpenditur, & examinatur, quod nos vocamus, *Nivel*: sed quod extendunt Latomi in longitudinem muri utrimque affixum, ut plane, & æquabiliter laterum lineæ iaciantur, *filum* illi vocant; Hebræi, *kan*; Vitruvius autem lib 7. *Regulam*, & *lineam*; Cicero, *Normam & regulam*. Quare Architectandi magistri præcipiunt *longitudines ad regulam, & lineam, altitudines ad perpendiculum, angulos ad normam respondentes exigi*. Illud vero alterum instrumentum plumbo à filo pendente, quod Latinus *perpendiculum* appellat, Hebræus vocat *Eben*, idest, lapidem, vel pondus, solet enim constare lapide, ferro, aut stanno: de quo Zach. 4 9. *Manus Zorobabel fundarunt domum istam, & manus eius perficient eam, & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.*

קוי
ק
Cic. lib. 2. Academ.
אבן

5 *Perpendiculi duplex usus*

Illud autem primum instrumentum, quod dicitur *linea*, extenditur, aut diducitur, hoc autem quod est *perpendiculum*, aut lapis, dicitur appendi, & demitti. Rursus *linea*, vel *regula* duos usus habere potest, primum *ad ædificandum*, ut ex loco Zachariæ constat, secundum *ad destruendum* Isa 34 11. *Extendetur super eam mensura*, (quod hic dicitur *linea ut redigatur in nihilum*, & *perpendiculum* (*Eben*, lapis ponduscolum,) *in desolationem*. Ideo autem est *Funiculus* ad destruendum, tum etiam, & *Perpendiculum* ad desolandum, quoniam cum perpendiculo examinetur obliquitas, vel rectitudo, quod invenit ædificator in ædificio, & Deus in Ecclesia sua obliquum destruit, & ad rectitudinem conatur adducere, tum etiam quoniam Deus non destruit temere, & sine mensura, & regula, sed ut alibi dixit Isaias, *In mensura contra mensuram* idest, applicando sæpe regulam, & funiculum, ne plus destruat, & puniat, quam expedit: & sicut ædificia ordine, & paulatim eriguntur, ita Deus ordine, & paulatim destruit. Sapientiæ 12 2. dicitur, *Eos, qui exerrant partibus*, id est paulatim corripere, & partibus iudicare, dans locum pœnitentiæ. quod Isai 18 2. dicitur. *Ite Angeli veloces ad gentem expectantem, & conculcatam* Pro expectantem, legitur ex Hebr. Ad gentem Lineæ, lineæ aut, Mensuræ mensuræ. idest, ad gentem, quæ conculcatur, & destruitur à Deo lineatim, ad lineam, ad regulam, idest, paulatim destruitur, cum modo, & ordine: nam *kan*, est linea, quæ sicut spes intendit, & applicat se alicui rei, ita applicatur parieti, & expectat, ut paries erigatur, ut illi possit commensurari. Horum autem duorum funiculorum meminit Scriptura, 2 Reg 8 2. *Percussit David Moab, & mensus est eas funiculo, coæquans terræ* (ecce funiculum ad destruendum, quamquam est ab alia radice *Hhabal*) *mensus est autem duos funiculos, unum ad occidendum, & unum ad vivificandum*. idest, non temere destruxit, nec temere reservavit captivos; sed per partes, lineatim, cum regula, & linea. Quo profecto videtur Paulus respexisse 2. Corint. 10. dicens; *Si amplius gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestram, non erubescam.* (videtur enim significare duplicis potestatis funiculum, quam illi Deus contulerat in universum mundum) *nos autem non in immensum gloriabimur* (id est non glorior in ea amplissima potestate *ædificandi*; & *destruendi*) *sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi usque ad vos* q.d. Ad vos tantum nunc lineam, & mensuram Apostolicæ potestatis extendo; quam tamen possem in universum mundum extendere Alludit fortassis ad id Psalm. 18. 5. *In omnem terram exivit sonus eorum* quod proprie ab hac ipsa radice legitur; *In omnem terram exivit linea*, vel *regula eorum*, quod sicuti de Cælis intelligi potest, quorum linea, ut Caldæus ait, idest, *effectus extensi sunt in omnem terram*; ita de Apostolis eleganter accipietur, qui potestatis lineam super universum mundum extendere poterant, *ad solvendum, & ligandum, ad ædificandum, & destruendum. ad evellendum, & plantandum* Ergo, ut ad terram revertamur, hæc *lineæ extensio* super terram, non solum est illius creatio, & constitutio, Potentia Divina, sed omnimoda subiectio Divinæ Potestati *ad ædificandum, & destruendum.*

Deus ad rectitudinem adducens obliquitatem. Deus in mensura destruens. Isai. 27 8. Sap. 12. 2. 10.

Regia. Spes, & perpendiculi analogia.

רבל

6 *Pulchra allusio.*

Potestas Apostolorum.

Chaldæus

Divinæ Potestatis regula.

Vers. VI Super quo bases illius solidatæ sunt; aut quis demisit lapidem angularem eius?

1 *Amplificatio stabilitatis.*
2 *Soliditas communis basi, & fundamento. Annulus unde dictus.*
3 Demittere *quid. Initium dicendorum* de Lapide Angulari.

PErgit illam terræ firmitatem fondamentalem explicare, & amplificare. Sicut autem diximus *terræ fundamenta* sumi intransitive, & significare ipsam terræ firmitatem; ita nunc *Basis*, terræ, est ipsa terræ firmitas, sicut enim columnæ firmæ, & immotæ consistunt basibus suis innixæ; ita sane terra stat immota, non alio fundamento, non alia Basi, quam sua gravitate subnixa. Simili translatione dicitur terra habere *columnas*, superius Iob 9 6. Quare quod Septuaginta dixerunt Psalm 103. 5. Firmasti terram super stabilitatem suam; Hieronymus ex Hebræo vertit; Super basim suam Et Aquila, & Symmachus, referente Theodoreto, *Super sedem eius*.

1 *Amplificatio stabilitatis terræ.*

Terra columnæ. Hieron. Aquila Symmach Theodor.

2 *Soliditas cõmunis basi & fundamẽta.*

Quod autem dicitur *Solidata sunt*, sapienter fecit Interpres, ut aliquid commune *Basi*, & *Fundamento* significaret, nam fundamentum tum per se solidatur, & compingitur; tum non prius iacitur, quam solum inveniatur æquabile, & bene compactum, super quo sterni, & solidari possit: id quod etiam basis omnino requirit. In Hebræo autem, verbum est, quod potius fundamento, quam basi convenit nam proprie legitur, immersæ, vel submersæ sunt. vel infixæ. quia autem quod submergitur, vel infigitur, solidari videtur, ideo dixit Interpres *solidari*. Fundamentum autem immergitur, basis autem potius emergit. Sed utrumque commune habet, quod solidum, & infixum est. Septuaginta vero legerunt; *Super quo circuli eius infixi sunt* lectionis ratio hæc; quod ex hac eadem radice demergendi, aut infigendi, dicitur annulus, vel circulus, cui immergitur, vel infigitur digitus, aut vectis, ergo nomen iuxta exigentiam verbi accommodarunt. Olympiodorus sic explicat hos circulos; *Defixi pali, fulcra enim, ac firmamenta ipsa circulos nuncupavit* Chrysostomus vero: *Ita fixa, stabilisque manet; ut si impositus, infixusque ea circulis gestaretur*

טבע

Ratio lectionis Græcæ. Annulus unde dictus. Olympiod. Chrysost.

Aut quis demisit, iecit, coniecit, deiecit, *lapidem angularem eius?* Ex verbo iaciendi, aut demittendi, tum ex ipso nomine lapidis, atque ex re subiecta, pertinet hæc sententia ad rationem fundamenti, & stabilitatis terræ; quippe in fundamentis sterni solent lapides magni, quadrati, qui Angulares nunc appellantur. Quia autem *Lapis angularis* connectit in uno angulo duos parietes: certe non solum per *lapidem angularem*, & fundamentalem terræ, ipsam terræ firmitatem, & stabilitatem intelligimus, sed ut argute D. Thom. dixit, ipsum terræ centrum, in quod imaginamur omnes circumferentiæ lineas coire, tanquam in angulum, qui diversas partes connectit: & cum centrum sit punctum quoddam, commode dicetur habere rationem anguli, quod in puncto consistit.

3 *Demittere quid.*

Quæ conveniant lapidi angulari. D. Thom.

Ad lapidem angularem & illius munera, digressio;

4 *Tractatio de* Lapide Angulari *controversa, & contentiosa.*
5 *Prima* Lapidis Angularis

4 SEd quia Lapis Angularis celebris est in Scriptura, tum etiam nexio illa *duorum parietum in uno Angulari lapide*, controversa; & audio multa hinc inde à multis sive ex veritatis studio, sive ex contentione iactari, syncere nunc, licet paucis, dicam de Lapide Angulari: interim dum prædoctam illam patris Hieronymi de Prado tractationem ad Apparatum templi Ierosolymitani in suis in Ezechielem commentariis, non habemus. Sic fiet, ut intelligamus quorsum terræ firmitas, & naturalis illius gravitas comparetur à Deo cum *Angulari lapide*.

Hieronym: Pradi tractatio, de lapide Angular

5 *Lapis* quidem *Angularis* tum ex Latina, tum ex Hebræa proprietate, est lapis angulis politus, & sectus, q d quadrangulum, vel habentem angulum, vel angulos rectos, quos appellamus, *Sillares quadrados, y sacados a esquadra*. ut in simili materia, & forma describuntur Isai. 44. 5, *Artifex extendit normam; formavit illud in runcina: fecit illud in angularibus, & in circino, &c.* De quo non magis dubitandum, quam de significatione simplici, & germana anguli nisi forte denominatione externa dicatur lapis angularis, non qui ipse angulos habeat, sed qui ad ædificii angulos, in quibus maxima ædificii firmitas posita est, muniendos adhibetur, ut statim dicemus. Sed quia propria ratio *lapidis Angularis*, & usum illius usus, & proprietates colligendæ sunt ex Scriptura, & ex illis potissimum locis, quibus Christus Dominus dicitur esse *lapis Angularis*; ideo ad illos breviter digrediendum.

Lapis Angular, quibus angulis constat.

6 Habent vero lapides Angulares non unum tantum usum, sed multos, in quo bona huius lapidis intelligentia pars posita est. Existimarunt sane nonnulli *lapidem angularem* usum tantum in ædificiorum fundamentis habere, uno aut altero loco in universum persuasi. Et quidem primo certum est *lapidem angularem* in fundamento sterni; id quod vel ex hoc nostro loco facile suaderi potest, ubi sermo est de *fundamento terræ* Isai. 28. 16 *Messiam* (quod hic dicitur demittere *in fundamentis Sion lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum*. quæ forte *fundamenti* repetitio significat infimam fundamenti partem aut potissimam huic, ut pote substrato in fundamento, monet Petrus. 1 c. 2 *Ut tanquam lapides vivi superædificemur*. Paulus item ad Ephes. 2 *Superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu* Et quoniam in fundamentis sternebantur lapides quadrati firmissimi, quicumque ingens lapis aptus fundamento, & sustinendo ædificio, quamvis angulos ipse non habeat, *lapidis angularis* appellationem habere poterit Atque adeo existimavit Christianus Adrichom in sua Ierosolyma num 54 ad *Durissimum quendam saxum in fundamento Montis Sion* alludi, cum Christus se *Lapidem Angularem* nominat atque de hoc ipso mentionem fieri, Nehem 3 20 sub nomine *firmissimi anguli* Quare cum negator Babylon iterum ædificanda dicitur Ierem. 51 26. *Et non tollent de te lapidem in angulis, & lapidem in fundamenta; sed perdita in æternum eris*

Multiplex usus lapidis Angularis. Primus usus Lapidis Angularis in fundamento.

Lapidis Angularis appellatio etiā dero, qui nō habeat angulos. Adrich.

7 Sed quidē *Lapis Angularis* in fundamento duplici ratione considerari potest; aut qui in quavis parte fundamenti substernitur, & hic dicetur Angularis, si quadratus sit, & ad regulam angularem exectus, & politus: eiusmodi significati videntur lapides illi pretiosi; qui in fundamentis novæ Ierusalem dicuntur sterni Apocal 21. cum enim *duodecim fundamenta* numerentur, & a singulis mundi partibus portæ tres cum tribus fundamentis, & tribus generibus lapidum pretiosissimorum, oportuit illos lapides fundamentales optima, & fortissima figura politos, & *Angulares* repræsentari. Sic enim & melius inter se iungi, & coalescere poterunt in unico fundamento Aut quidem dicatur *Angularis*, quod ad angulum ædificii constitutus illam partem muniat, & confirmet Utrumque vero genus lapidis fundamentalis videtur significari à Ieremia loco nuper adducto. *Non tollent de te lapidem in angulis*, (videlicet qui in singulari parte ædificii constitui solet) *& lapidem in fundamenta*. qui in reliqua fundamenti parte sternitur, ut significet non amplius prodituros Babylone Regem aut Imperatore, qui *angulum*, idest, imperii locum primarium teneat, neque qui fundamento serviat, id est, dominatum aliquem obtineat. Et de hoc quidem genere *lapidis angularis*, intelligitur qui dicitur *lapis primarius*, Zachar 4 7 *Educet lapidem primarium*. quod nihil aliud videtur esse, quam fore, ut Christus publice manifestaretur, & quasi foras produceretur, instar *lapidis primarii* qui educitur, & producitur in angulo ædificii: *Sacara fuera, y haze esquina*. quare dicitur eo loco in Hebræo *Educet lapidem capitis*, quod ille lapis soleat produci extra ordinem aliorum lapidum, & instar capitis prominere, aut quod emineat in supremo loco ut statim dicemus Unde factum est, ut Petrus dixerit *Christum lapidem summum, angularem*, ac si diceret *primarium* quod alii sumunt pro lapide summi fastigii; alii pro lapide infimi fundamenti accipiunt, quod loco addito apud Isaiam, dicitur *lapis angularis* simpliciter & licet etiam Paulus Ephes 2. 20 appellat *Summum Angularem lapidem* qui ideo videtur dici sub Isaia *lapis pretiosus*; idest, optimus, & optimo loco locatus.

Duplex ratio Lapidis Angularis in fundamento.

Lapides pretiosi in fundamē. in Ierusalem, Angulares.

Lapis in angulo fundamenti.

Lapis Angularis, qui foras educitur & angulum confirmat.

Cur Lapis Angularis dicatur pretiosus & summus.

Ad hanc sane *lapidis Angularis*, idest, constituti in angulo ædificii translationem pertinet, quod Principes, & optimates dicuntur *Anguli*, 1 Reg 14 38 *Applicate huc universos angulos populi*, & Iudic 20 2 Isai 19. 13. *Deceperunt Ægyptum angulum populorum eius* Soph 3 6 Zachar 10 3 cum enim, ut Hieronym ait super Isai 20 *Angulus in tota domo fortissimum sit, angulum pro regno ponunt Scripturæ, eo quod populos contineat* Et quamvis aliquando turres fortissimæ murorum in angulis sint, ut hæc *angulorum* metaphora non est sumpta à turribus, sed potius è converso turres significantur nomine *anguli*, ab angulis domus, qui sunt velut ossa ædificiorum, rursus hæc firmitas angulorum domus transfertur, vel potius semper respondet *lapidibus Angularibus* fundamentalibus, fortissimis semper enim à fundamentis usque ad summum fastigium grandiores, & meliores lapides in angulis ponuntur. Vide, quæ de angulis diximus cap. 1. vers 6 num 24 super id, *Et concussit quatuor angulos domus, &c.* 8

Angulus; idest, Lapis Angularis pro Principe. Hieron. Turres fortissimæ in angulis

Anguli constantes fortissimis lapidibus.

Præter hanc autem fundandi, aut confirmandi, & struendi angulum munus, rursus *Angularis lapis* ubicumque sit, licet maxime in fundamento, connectit duos parietes, quare dicitur esse nexus, pax, concordia, fortitudo illorum Et quamvis huius rei probationem minime necessarium sit petere ex Paulo, at conandum ex illo elicere, ut bene de viris doctis, & de multorum patrum interpretatione, pro virili nostra mereamur. Sic ergo ait Paulus Ephes 2. 14 *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum; & medium parietem maceriæ solvens, &c ut duos condat in semetipso.* 9

Alterum munus nectendi duos parietes. An possit ex Paulo elici munus nectendi duos parietes.

Ecce (inquiunt, qui obiiciunt, & nituntur destruere) non agit Paulus de ædificando, & erigendo duplici pariete super unico Angulari lapide, sed *de destruendo medio pariete*, qui dividebat duos populos, ut palatium quoddam amplissimum remanere possit, quod sine angustiis Ecclesiam ex duobus populis capere possit. Præterea nulla domus apte significatur constare ex duobus parietibus tantum, quare neque significabitur Ecclesia ex eo, quod unicus *lapis Angularis* connectat duos parietes. 10

Obiectio adversariorum.

Respondeo, Manifeste agere Paulum primum de *diruendo medio pariete maceriæ*, quo dividebantur duo populi: deinde de ædificanda Ecclesia in unico *lapide Angulari* Christo, *qui fecit utraque unum*, & cuius interventu ad novam ædificii rationem, oportuit destrui maceriam, nam si *destructa maceria* remanebat unum integrum, & amplum palatium ex utroque populo, iam suppo- 11

Elucidatio Pauli de lapide Angulari.

supponitur fundatum illud palatium, at Paulus profe-ſto de ipſa Eccleſiæ fundatione, & inſtitutione loquitur. Sic inferius Paulus ex dictis infert, num. 19. 20. 21. *Ergo iam non eſtis hoſpites, ſed ſuperædificati ſuper fundamento, & Angulari lapide.* Res profecto tantum indigens oculis ad videndum, & legendum. Neque vero id, quod in obiectione dicebatur agere Paulum de diruendo aliquo ædificio, verum omnino eſt; nam, ut argute obſervat Ambroſius *Maceria* non erat firmus aliquis, & perpetuus alicuius ędificii paries, ſed res *ad breve tempus in agro erecta*: ut Eccleſia firmum, conſtans, perpetuum ædificium ſuper firmo Angulari lapide erectum, ad coniungendum duos parietes huius novi ędificii itaque non Palatium ex ſola deſtructione maceriæ, ſed veluti area plana relinquebatur, in qua ſuum lapidem angularem collocaret Deus, & *duos parietes connecteret*, & ſuperædificaret: non quod duo tantum parietes aptum ædificium componere poſſint, ſed indefinite loquitur, ubicumque nexus duorum parietum, ibi Chriſtus eſt Lapis Angularis: & quoniam eiuſdem rationis eſt quilibet angulus ex ſingulis quatuor, quibus domus continetur. Chriſtus autem unicus eſt, tantum oportuit dici in ſingulari, *lapis Angularis*, cuius cum virtus, & firmitas infinita ſit, & univerſam Eccleſiam contineat, unicus ipſe ſatis eſt ad ædificandam domum, & arcem fortiſſimam, & omnibus ſuis angulis, & partibus abſolutiſſimam; ita ut ubicumque diverſi parietes concurrant, ipſe ſit *lapis Angularis*. Et vero hunc *lapidis Angularis* uſum coniungendi duos parietes, confirmat fere omnium Patrum, & Eccleſiaſticorum Doctorum conſenſus, ubicumque mentio ſit *lapidis Angularis*, ut mirum ſit à cordato aliquo Doctore negari. Docent eo Pauli loco diſertis verbis Chryſoſtomus, Hieronymus, Ambroſius, Theodoretus, Anſelmus, Sedulius, & vere dico, univerſus chorus expoſitorum Pauli, nemo negat, nemo non dicit mendacii me convincat, qui unum tantum auctorem contra me proferat. Rurſus aſſerunt iidem ſuper Pſal. 117 Hieronym. *In caput* interpretatur, *connectens duos parietes*; q. d. *In ictum utriuſque* cito nunc teſtes iterum univerſos interpretes. inter alios eleganter Baſil. *Non enim quivis lapis Angulo eſt accommodus, ſed probatiſſimus, & qui utroque latere parietem continet.* Gregor Nyſſenus exponens hunc locum de perfecta Chriſtiani forma; *Duplici*, inquit, *Angularique ſtructura quadrat: neque enim niſi duo concurrant parietes. Angulus fieri poteſt.* Univerſi itidem Interpretes ſupra Iſai. 28. 16 ubi eleganter Cyrillus *Angularem, ut qui per fidem unam duos populos coniungit. Semper enim in Angulis ædificiorum duo concurrunt muri: & contigui in unum coagmentantur.* Hieronymus ibi cenſet, ideo bis dici *lapidem, lapidem*, quia duos populos copulavit. Tandem univerſi Interpretes, 1. Petri. 2 Qui permixtim his omnibus locis utuntur. tum etiam ex illo Matthæi 21 42 qui deſumptus eſt ex Iſaia, & Davide Sed aliis peculiaribus locis Origen. Tract in Matth 19 Auguſtin. Pſalm. 88. 94 99. 11. & in capit. 1 Ioann. Tract 7. & ſerm. 18. 40. de verbis Domini, & ſermon 13 de Epiphan. Fulgent. ſerm 3. de Epiphan. Cyprian. libro 2. Taſti. ad Quir. capit. 15. Nyſſ. de forma perfecti Chriſtiani. Eundem Lapidis Angularis uſum probat ipſum originale nomen, *Pennoth*, quod à *Panah*, id eſt, à reſpiciendo, videtur dictum: eo quod Angulus promineat, & proſpiciendum ſe præbeat, vel quia ipſe Angulus ad duas partes proſpectum habeat, videlicet ad duos parietes, quos connectit.

Ambroſ. Maceria, quid.

An repræſentetur Eccleſia ædificata ex duob tantum parietib.

Temeritas negantium Lapidis Angularis officiū iungendi duos parietes.

Chryſoſt. Hieron. Ambroſ. Theodor. Anſelm. Sedulius. Baſilius.

Nyſſen. Cyrillus.

Hieron.

Origen. Auguſt. Epiphan. Cyprian. Nyſſen.

Nomen, et etymologia anguli פנות פנה

12 Tertio, ſicut *Lapis Angularis*, poteſt habere uſum in quacumque parte Anguli erecti à fundamento uſque ad faſtigium, etiam poteſt eſſe in ſuprema parte totius ædificii, aut in loco ſublimi, & prominente. Sic à Petro, Iſaia, Paulo dictum eſſe *Summum, Angularem Lapidem, Chriſtum* exiſtimant Anſelmus ſuper Paulum, Sedulius, Chryſoſt. *Summus Angularis Lapis, & parietes continet, & fundamenta: nunc ſuperne totum corpus continet, nunc inferne ſtructuram ſuſtinet.* Nyſſenus item de perfecti Chriſtiani forma, exiſtimat ideo dici Chriſtum *Caput Anguli quod non ſolum ſit principium, ſed finis ſpiritualis ædificii.* Quamvis enim cum ſpiritualis Ieruſalem *deſcendat de Cælo*, oporteat, quaſi inverſam deſcendere, ita ut illius fundamentum ſummum ſit, & celſiſſimum, propftereaque idem ſit *Lapis Angularis in fundamento fundatus*, & idem *ſummus*, atque ſupremus: ut quidem non ſolum hac ratione, ſed etiam ex utraque parte Chriſtus continet totum ædificium, ita ut non ſit eadem metaphora eſſe *Angularem* & eſſe *ſummum*, & manifeſte videtur indicari à Paulo dicente, *In quo* (tanquam in fundamento) *omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum Sanctum in Domino* (iterum in Deo creſcit, & perficitur, tanquam in ſupremo, & honoratiſſimo Lapide totius ædificii & Pſal 117. *Lapis, quem reprobaverunt ædificantes, factus eſt in caput Anguli.* videtur enim ſumi metaphora à cementariis, poſtquam iecerunt ædificii fundamenta, ac nuſquam alicuius Lapidis commodam ſedem repererunt, reputantes omnino inutilem poſtea tamen Dei Providentia factum eſſe, ut in optimo, & honorificentiſſimo loco reponeretur, quem utique, ut pote ad finem ædificii, ſublimem eſſe oportuit. Atque viri docti, & ingenio arguti ſuſpicantur, *Caput Anguli* vocari ſummum Angulum frontiſpicii, locum videlicet quidem eminentem, & honoratiſſimum: & forte rem ipſam hiſtorice contigiſſe in conſtructione frontiſpicii portæ Orientalis templi Salomonis. Quorum ego argutam ſuſpicionem non præripiam, ſed illorum inventum illis ipſis confirmandum, & ornandum, & publice edendum permittam, non ingrate à viris doctis ſuſcipiendum. Quamvis hic locus leniter, & commode explicari poſſit tum de Davide, quem Aulici Saul reprobabant, & exulare cogebant, ita ut in nulla illum Regni Iſraelitici parte conſiſtere paterentur, at poſtea non ſolum particula illius ædificii, ſed *Primarius Lapis*, & *Angularis*, *probatiſſimus*, in optimo, & honorificentiſſimo loco conſtitutus ſit à Deo, in prima videlicet Regni ſede. Tum de Chriſto Domino, quem reprobabant Sacerdotes, & Phariſæi qui *conſtitutus eſt Rex à Deo ſuper Sion Montem Sanctum eius.*

An Lapis Angularis poſſit in ſupremo loco eſſe.

Nyſſen Quid ſit caput Anguli.

Caput anguli.

Locus Pſ 117 de Davide, & Chriſto.

Pſal. 2. 6.

13 Tãdem illud tribui videtur *Angulari Lapidi*, ut eiuſmodi ſit, *ut poſſit eſſe Lapis offenſionis.* 1. Pet. 2. 78 *Lapis, quem reprobaverunt ædificantes; factus eſt Lapis offenſionis. & petra ſcandali*: quod ſumptum ex Matth. 21. 44. Luc 20, 17. idẽ Rom 9. 32. 33. & alluſum Iſai. 8. 14. Habet autem dubitationem. an hoc dicatur perſiſtendo in eadem metaphora *Lapidis Angularis*, an vero inſtituatur nova translatio? Nam quidam viri docti exiſtimant, ideo dici Lapidem illum, *qui factus eſt in caput Anguli* fuiſſe Lapidẽ offenſionis, quia *Angulares Lapides* extra ædificium extare ſolent quare qui minus cauti ſunt, dum prætereunt, ad Angulum offendunt Cum quo facere poteſt id, quod ex Zacharia nuper afferebamus, *Educet Lapidem Primarium* quod Lapides primarii, Angulares ſoleant produci, & extare extra ordinem aliorum. Ego vero exiſtimo, cum dicitur *Lapis offenſionis*, non teneri idem filum allegoriæ *Lapidis Angularis*; ſed tantum ſervata communi ratione Lapidis, aſſerit nunc eſſe fundamentum, *nunc cadere de monte abſciſſum ſine manibus, & conterere ſtatuam* eos vero qui hoſtili impetu illum Lapidem incurrerint, *confringendos*, ſicut qui vehementer in Lapidem impingit Ergo ex dictis conſtat, quid *Lapis Angularis*, ſit in uſu ſacri ſermonis, quem uſum habeat in ædificio qu item allegoriæ ratio, cum de Creatione terræ dictum eſt, *Quis dimiſit Lapidem Angularem eius.* & quam ſubtiliter dictum à D Thom fuerit *Lapidem Angularem* eſſe ipſum terræ centrum, in quo omnes lineæ ductæ à circumferentia uniuntur, in quo Lapidis Angularis ſi non omnis, at non ultima proprietas, & uſus poſitus eſt.

An Lapis Angularis ex propria ratione poſſit eſſe Lapis offẽſionis. Io ! Mald.

Zach. 4. 5.

Dubitationis reſponſio.

Dan. 2. 34

Lapis Angularis, terra centrum.

Lapidem Angularem eius, &c.

14 *Iterum comparata terra cum Lapide fundamentali.*

15 *Terra ſimilis Lapidis coniungentis duos parietes. Centrum ſimile Anguli, quem lineæ efficiunt.*

16 *Quæſtiuncula propoſitio de terra firmitate. Olim valde controverſa.*

17 *Dubitationis reſponſio. Interrogationes iſtæ aut ignorantes puniunt, aut ſapientes excitant.*

14 Ergo, ut ad rem noſtram redeamus, duplex eſt ratio, cur ipſa terræ ſtabilitas comparetur cum *Lapide Angulari*: prima propter communem illam rationem fundamenti; Sicut enim *Lapis Angularis* eſt primus, fortiſſimus maxime immotus in toto ędificio, & qui idem per-

Iterum cõparatur terra cum Lapide fundamentali.

permanet quantumvis aliæ partes mutentur, & vel destruantur, vel denuo instaurentur: ita sane terra est totius mundi pars prima, infima, immota, & reliquorum elementorum fundamentum, supra quam mille fiunt quotidie aeris, aquæ, rerum aliarum generabilium, & corruptibilium destructiones, & constructiones: *Terra autem in æternum stat*, sustinetque immota quotidianas, atque perpetuas mixtorum commotiones. *Eccl. 1. 4.*

15 *Terra similis Lapidis coniungentis duos parietes. Centrum comparatum cum Angulo, aut cum Lapide Angulari.*

Secundo, comparatur cum *Lapide Angulari*, ut argute, & subtiliter D. Thomas indicavit, propter illam alteram rationem, & usum coniungendi duos parietes; si enim per *Lapidem Angularem terræ* intelligamus ipsum terræ centrum, in quo, & circa quod maxima terræ firmitas, & immobilitas consistit, & perspicitur, certe nihil similius *lapidis Angularis*; nam præter quam quod sicut Angulus ita est acutus, ut in puncto desinat, habet præterea proprium, ut Angulus idem sit, in quo lineæ se intersecant, simulque coniunguntur, parique ratione Centrum terræ fingimus esse acutissimum aliquid, videlicet punctum, in quo simul desinunt, & coniunguntur quæcumque duæ lineæ ductæ à circumferentia mundi ad centrum terræ: quare Centrum est Lapis Angularis, aut Angulus reliquarum mundi partium.

16 *Dubitationis propositio.*

Sed illud ultimum in hac terræ consideratione quæstionem habet, cur ad comprimendam humanæ mentis arrogantiam proponat Deus hanc de *Terra fundatione*, & gravitate quæstionem, quæ proculdubio non est omnino negata humanæ intelligentiæ, & cognitioni? Nam Philosophi rem hanc ex ipsa natura gravitatis clare docent provenire, conantibus omnibus, & contendentibus ad eundem gravitatis locum. Basilius in Catena sic scribit; *Hinc discimus terræ fundamenta esse hominum naturæ ignorata*, & statim addit *Externorum Philosophorum opinionem, qua ex centro, & æquali distantia à Cælo eiusmodi terræ æquilibrium statuere conatur*. Qui profecto Basilii locus sumptus est ex ipsius Basilii commentariis in c. 13. Isai. super id vers. 13. *Movebitur terra de loco suo*, ubi Philosophorum sententiæ de loco terræ, & illius stabilitate videtur obiicere; Semel motam à Deo amittere suum fundamentum. Quod tamen ipse nunquam concedit; *Si tanta*, inquit, *firmitate nititur, & constabilita est, prorsus mota semel à fundamentis, ab ipso, quo nunc nititur, transmovebitur, fundamento*. Quare frequenter sancti Patres nullam huius rei causam Physicam assignant, quam Divinam voluntatem, atque potentiam ut Nazianz. sua Orat. 34. *Quo pacto*, inquit, *terra firma, & immota consistit? Quid nam pro vehiculo habet? cuius rei adminiculo fulcitur? quidque rursus futuram illam sustinet? neque enim rationi quidquam, cui innitatur, occurrit, si Divinam voluntatem exceperis*.

Basil. de terræ Centro & naturali loco. Patres referentes firmitatẽ terræ in Divinam voluntatem.

17 *Terræ stabilitatis causa olim valde controversa. Arist. Seneca. Interrogationes à Deo factæ ignorãtes pungunt; scientes excitant in admirationem.*

Ergo dicendum hac in re, sicut alia pleraque, ibi quidem tempore non fuisse res huiusmodi certo apud sapientes stabilitas, & fixas. Quare eiusmodi res naturales posterioribus etiam sæculis plenæ fuerunt controversiis, & dissensionibus Philosophorum, atque de Terræ immobilitate septem maximorum sapientum dissidentes sententias numerat Arist. 2. de Cælo. plures item recenset Seneca lib. 6. Naturalium quæstionum. Et quid hodie quoque tam firmum in Philosophia, etiam hæc terræ firmitas, quod in dubio non poluerit sapiens aliquis non ignobilis? Secundo responderi potest, res huiusmodi ita proponi à Deo, ut non solum ignorantiæ nos convincat; sed si forte illarum rationes teneamus admiratione Divinorum operum homines excitet: præsertim cum potentiam illam Dei creatricem, producentem res ex nihilo, tum præterea peculiares fines suæ Sapientiæ, & Providentiæ comprehendere nunquam possimus.

Vers. VII. Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes Filii Dei.

1 *Duplex nectendi, & exponendi ratio. Divina Sapientia deliciæ ex rerum Creatione.*
2 *Proponitur Quæstio, quid sint* Astra Matutina. *Prior sententia esse Angelos, probatur quatuor rationibus.*
3 *Secunda sententia simplicior.*
4 *Responsio ad obiectiones partis oppositæ.*
5 *Astra pro stellis. Pro Planetis.* Astra matutina, *quæ. Deus matutinus prosilire creaturarum. Illustratur David.*
6 Iubilare *quid proprie. Stellæ concentum efficientes.*

Duplex huius sententiæ constructio cum superiori. Prima, ut referatur hæc *laus*, & *iubilus Filiorum Dei*, ad terræ Creationem; Tunc, inquam, cum iaciebam terræ fundamenta, propter tam præclarum tamque magnificum opus, me laudabant astra matutina, &c. Sic indicant Gregorius, Philipp. exponit Franciscus Georg. in Harmonia mundi Cantic. 1. tomo. 8. c. 5. Videlicet ut cum Deus incredibili Sapientia, atque suavissimo concentu & Harmonia mundi, ac terræ fundamenta constitueret, simul etiam Angeli, ipsaque Cælestia corpora suas laudes vocesque gratulatorias adiungerent, præ admiratione Creatoris. Neque mirum, cum post terræ Creationem statim subiungatur, ingens Divinæ Sapientiæ voluptas, quasi ex aspectu rerum creatarum, cum Symmetria, & proportione; *Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo, &c.* idest, delicians atque ridens cum eo. Hic nexus non est improbabilis, forte etiam à nobis amplectendus, ut statim dicemus.

1 *Prima nectendi, & exponendi ratio. Philipp. Gregor. Francisc. Georgius.* *Sap. 8. 30.*

Secunda constructio, ut nunc etiam subaudiatur, *Ubi eras, cum me laudarent astra? &c.* Ut illam ignorantiæ, & ignobilitatis rationem, quæ ex humana origine petitur, an plus urgeat Deus. Et quidem una non repugnat alteri, sed potius mutuo se iuvant, & confirmãt. *Secunda construendi, & exponendi ratio.*

Iterum dubitatio, Quæ sint hæc *Astra matutina*. Nam quidam existimant esse ipsos *Filios Dei*, vel Angelos, & per expositionem adiungi. hoc tribuit Latinis Isidorus: & certe Gregor. Philippus, Nicolaus; Dionys. hoc sequuntur, idem ex Philippo describunt Beda, & commentaria Hieron. Idem videtur sequi Iunilius initio Genesis. Quæ exponendi ratio confirmari potest primo ex eo, quod Astra simul cum Angelis nominentur. Deinde, quod Angelus apostata videtur nominari apud Isaiam, *Stella matutina*, nimirum *lucifer, qui mane oriebatur*. & qui aliorum Astrorum matutinorum, decidentium de Cælo agmen ducebat, tanquam apostatarum dux. Tertio quoniam cum Stellæ non nisi quarto die creatæ videantur, at huiusmodi *laudatio*, & *iubilatio*, sit statim consequuta post Creationem terræ, & opus primi diei; non videtur intelligi posse de ipsis cælestibus luminibus, quæ simul cum Sole, & Luna creata sunt, quarto die. Prætermitto, quod *laudatio*, & *iubilus* multo melius intelligatur cum tribuitur Angelis, & creaturis intelligentibus, quam cum rebus inanimatis.

2 *Astra Matutina esse Angelos, prior interpretatio. Gregor. Philipp. Beda. Nicolaus. Iunilius.*

Sed multo verius videtur, sic exigente ipsa propria, & simplici vocis significatione, ut de ipsis *Astris*, & Stellis pars hæc accipiatur. atque sicut initio Genesis proponuntur duo extrema, videlicet, *Cælum, & Terra*; ita hic proponantur eadem ipsa extrema, inverso tamen ordine, videlicet Terra, & Cælum: ibi, quod Cælum prius dignitate, & natura sit, quam terra; hic vero prior terra, quod ea in ratione ædificii prior sit reliqua machina mundiali. Tum etiam, quoniam cum hæc enumeratio Divinorum operum fiat ad comprimendam humanæ mentis arrogantiam, oportuit ut primum proponeretur terra, quam videmus, quam calcamus, ex qua sumus, ut cum experiamur ea, quæ ante oculos sunt, nobis esse ignorata, reliqua deinde, præsertim cælestia, multo esse nobis ignotiora colligat. deinde singulatim ad alia elementa, & mixta descendet.

3 *Secunda sententia simplicior intelligens ipsa Astra, eligitur. Terra, quatenus fundamentum prior reliquis mundi partibus.*

Neque vero obstant rationes in oppositum adductæ, quæ tantum efficere possunt non esse omnino ineptam expositionem illam de Angelis. Illa vero, quæ quarto loco proposita est, solvitur; si vel hæc pars non construatur cum Creatione Terræ, ut superius indicamus; vel si illud intervallum quartæ diei, cum creatæ sunt Stellæ, à prima cum creata est terra, non consideretur; sed opus illud Creationis indiscriminatim accipiatur sine illo dierum discrimine. nam statim subiiciuntur opera aliorum dierum. In universum igitur ait Deus, ubi eras in prima mundi, & rerum Creatione, atque distinctione?

4 *Responsio ad obiectiones partis oppositæ.*

Nunquid vero *Astrorum* nomine, ipsa per se astra, an vero per Synecdochen, orbes ipsos cælestes intelligi oporteat? certe simplicissimus sensus est, ut de ipsis per se astris intelligamus, quæ sunt Cælorum species, & ornatus. 5 *Synecdoch.*

Vide

Vide quod diximus super id, cap. 26. num. 13 *Spiritus eius ornavit cœlos.*

R. David, & R. Aben. Esra. Vatabl.

Astra. R. David Aben, Esra, quem videtur sequi Vatablus, intelligit septem Planetas, qui per excellentiam, dicantur *matutini*, vel, ut alii legunt, *Stellæ luminis*, id est, luminosi, quorum tum aspectus, tum discursus, & efficientiæ mirabiles sunt. Sed ex ipsa vocis proprietate, nomen est commune ad omnes Stellas semper lucentes,

בבב

Psal 146 4. Psal. 147 3. Genes 15 5 & cap 37.9 & super Job. 25 5. non enim magis relucet Creatoris potentia atque sapientia in septem Planetis, quam in reliqua multitudine Stellarum, neque magis laudatur à Planetis, quam à reliquis luminibus; sicut Scriptum est; *Laudate eum Sol, & Luna: laudate eum omnes Stellæ & lumen* neque in his ducibus reliquorum luminum, quam in reliqua militia cælesti magis mirabilem se Creator præstat. Dicuntur autem *Stellæ matutinæ* ut Caietanus vult, ut significaretur Stellarum atque Cælorum motus diurnus ab Oriente in Occidens nam per *mane*, sive per *matutinum*, significatur per Synedochen dies integer, rursus per diem significatur motus diurnus, quare *Stellæ matutinæ* erunt Stellæ circumlatæ ab Oriente in Occidens Sed hæc Caietani Metalepsis nimis longa, nimisque coacta est. D Thom *Matutina* dicit, quasi de novo creata, sicut apud nos *Astra matutina* sunt, quæ initio diei denuo post tenebras videntur. Ratio non omnino cohærens Eugubinus, & qui eum describere solet, quod astra maxime conspiciantur matutino tēpore. Sed certe apud nostrates, credo apud alios quoque, nocte lucent atque conspiciuntur Stellæ: mane dispelluntur, & fugantur, neque alia auroræ, & diluculi descriptio verior, quam;

Caietan. Cur dicātur Stellę Matutinę Synedoc. D. Thom. Eugubin. Asluncta. Aurora Stellæ fugantur. Seneca.

Jam rara micant Sydera prono
Languida mundo, nox victa vagos
Contrahit ignes, luce renata
Cogit nudum Phosphores agmen.

Illud vero multo alienius, quod aliquis asserit, intelligi hic reliqua astra præter solem; cum eodem sane die creata extiterint Illud facilius, ut *Astra matutina*, sint astra luminis, vel luminosa, quod mane dilucero incipiāt inde *mane* pro lumine Quamquam ex ipsa etiam originali voce videtur posse elici matutina quædam creaturarum cura, & diligentia in suo Creatore laudando nam *Bakar*, est proprie mane consurgere, vel manicare ad aliquid quærendum, visitandum, vel ad aliquid operis faciendum, unde Psal 26 *Ut visitem templum eius*, idest, ut mane consurgam ad visitandum. Ezech. 34. 15 19 *Visitabo eos, sicut visitat Pastor gregem suum* videlicet summo mane, summa cura, atque diligentia. Non aliter dicuntur stellæ fuisse *matutinæ*, id est, statim ab initio suæ creationis, Conditoris potentiam prædicasse, atque hac quasi cura in hanc lucem venisse, ut Conditori gratias agerent. Itaque illas quasi manicasse: ad deprimendam opinionem humanæ sanctitatis, & innocentiæ, cum non statim eluceścat rationis lumen, & usus homini, sed post multos annos; quamvis enim in nostris animis *lumen* aliquod intelligentiæ *signatum* sit; at illius usus statim matutinus esse non potest, & quamvis in primo illo dilucentis rationis crepusculo Conditorem quis agnoscat; ut dicere cum Augustino poterit, Tarde te agnovi, Pulchritudo antiqua, prius quippe aberravi ego; quam te laudarem. At stellæ mane ipsum suæ creationis in Divinis laudibus posuerunt.

Mane, pro lumine.

בקר

Visitare quid proprie. Stellas statim a sua creatione Deū laudasse. Rationis usus. Augustinus in Cōfession.

6

Laudare ad lætitiā, & gratiarum actionem.

Cum me laudarent, &c. Vox originalis significat lætiorem cantum cum iubilo, & acclamatione: quod sæpe vertitur ab Interprete Latino *exultare*, idest exultanter, & cum ovatione resonare: quare *exultatio* tribuitur linguæ Ps 50.16 & coniungitur cum *iubilo*, Isai. 16. & cum *laude*. Isai 25.6 pertinet itaque ad laudem, & gratiarum actionem persolvendam cum lætitia, & alacritate.

רנן

Quomodo astra, & inanimata Deum laudent. Cæli, & Astra efficientes harmoniā in Divinis laudibus.

Sed cum huiusmodi *Astrorum*, & rerum inanimatarum *laudatio*, atque Divinæ Potentiæ prædicatio possit communi quadam ratione *astris*, sicut cæteris rebus tribui, quæ dicuntur *Deo benedicere*, cum homines illorum cōspectu permoventur, & excitantur ad Divinas Laudes, at possunt *Astra*, & Cæli habere peculiarem rationem exultandi, clamandi, & *laudandi*: nam cum ipso Cælorum, & Astrorum motus videatur esse exultatio quædam, atque alacritas, tum etiam harmonia, & concentus propter consonantiam, & proportionem rerum, & motuum inter se inæqualium; inde profecto videntur Cæli, & astra potius loqui, & laudare Deum, quam res aliæ inanimatæ vide infra vers 37 Mirabilis igitur harmonia, & concentus stellarum ex imparibus magnitudinibus, inæqualibus etiam intervallis, disparibus facultatibus, & numeris luminis, & efficientiæ, quasi ex vocibus inæqualibus, sed ad harmoniam compositis, simulque resonantibus Cum quo facit, quod legimus; *cum me laudarent simul* unico concentu, unico consensu Accedit etiam, quod indicat Caietanus, allusionem fieri ad pervulgatam consuetudinem Principum iacentium primum arcis fundamentum cum ingenti lætitia, & acclamatione musicorum instrumentorum Non aliter sane cum prima huius mundi fundamenta iacta sunt à Conditoro. Atque gratias etiam præterea agunt, quod terra sit opportunum fundamentum, circa quod reliqua elementa, Cœlique ipsi perpetuo versentur propter quam fecundandam, & perficiendam ipsi circumferuntur In motu igitur circa terram videtur perfici superiorum corporum operatio.

Caietan. Primo fundamento lætitiæ.

Et iubilarent omnes Filii Dei.

7 *Ex creatione aliarum rerum, non solum homo, sed Angelus etiam excitatur ad Dei laudes.*
8 Filii Dei, *Astra, quæ familiariter versantur in domo Dei.*
9 Filii Dei, *Angeli Illustratur David.* Laudare, *quid proprie.*
10 *Plausus, & iubilatio Angelorum propter Terra, aut propter Stellarum creationem.*
11 *Quando Angeli Creati? Cur hoc loco, non etiam in Genesi videatur fieri mētio Creationis Angelorū.*

Responsio obiectionis tacitæ. 9

POtest hinc sumi responsio obiectionis tacitę. Si Astra, res inanimatæ laudant Deum, cum illorum aspectu excitatur creatura rationalis ad Divinas laudes: non statim à sua creatione potuerunt *Astra laudare Deum*, cum nondum homo esset, qui Deum agnoscere. At saltem erant Angeli, tunc simul creati, qui ex rebus ipsis Creatis Deum laudabant Sicut autem quidam accipiebant *Astra matutina* pro Angelis; ita nunc è converso quidam accipiunt filios Dei pro astris, & Stellis. Ita hoc loco Caietanus: non improbabile censet Eugubinus neque vero id repugnat, quod sydera dicantur *Dei Filii*; cum enim suprema Creatoris Sapientia, atque virtus enixa videatur reliquas creaturas, pluviam, grandinem, mare, quid ni etiam dignetur appellare partus, filiosque suos fulgentissima ista sydera, quæ propter lucem, & candorem peculiari quadam ratione illius supremæ lucis pulchritudinem repræsentant? Tum preterea, quoniam cum Cælorum atque astrorum lex, motus, natura constans, atque perpetua sit, atque nihil in illis auctor naturæ voluerit esse varium, & fortuitum; videntur sane cælestia ista lumina Dei domus, domestici; non sicut terrestria mille defectibus, & mutationibus obnoxia, quæ licet communem, & ordinariam naturæ legem non subterfugiant, at sicut servi, sunt extra illam peculiarem, & delicatam gubernationem, & œconomiam filiorum Dei.

Caietan. Eugubin. Sydera, et Stellæ videntur esse domestici, & familiares Dei corruptibilia vero sicut servi.

8

Filii Dei. Angeli Chaldæus LXX.

At senis ipsa vocum significatio necessario exigit, ut filii Dei intelligantur Angeli, consentientibus Chaldæo, qui vertit, *Acies Angelorum*, & Septuag. legentibus; *Angeli mei* Græcis item atque Latinis expositoribus universis. De hac autem appellatione, *Filiorum Dei*, diximus e s. vers 6. Et quidem commode; nam aliarum rerum creationi, præsertim Cæli, subiungitur Creatio Angelorum, qui in Cælo creati sunt, ut Psalm. 148 cum invitat David universas creaturas ad Divinas laudes, imprimis vero primas, & præcelsas, quæ in Cælis habitant, *Angelos, Virtutes, Sydera, Stellas, Lumen, Cælestes aquas*, qui Davidis locus videtur cum hoc nostro colludere; nam cum experint à sua creatione *de Cælis, & in excelsis* Astra, & *Filii Dei* iubilare, & laudare Deum, postulat suis votis Psaltes, ne cessent à laudibus, & iubilo; sed perstent in Divinæ bonitatis, & potentiæ præconio; *Laudate Dominum de Cælis, &c. Angeli Virtutes, Stellæ, & Lumen, &c* Ubi Symmachus, & Hieronymus ex Hebræo similiter legunt *Stellę luminis*: sicut etiam diximus, *Astra matutina* esse idem quod Astra diluculi, *aut Stellæ luminis*, & fere eisdem vocibus; nam quod hoc loco dicitur *iubilare*, dixit David

David cōcinens cū Job. Symmac.

Laudare, quid propriè. *Laudare*; quod eſt vehementer clamare, aut vociferari præ lætitia, à radice *Hilal*, quod eſt gloriationem, laudem, lætitiam, cum iubilo, & ingenti voce attollere; ut homo extra ſe poſitus videatur, quare aliquando vertitur *inſanire*, qnod iolani vociferentur · & inde componitur *Haleleja*, à *Hilal*, & *Ja* quod eſt Dei nomen, quaſi dicas, Lauda tecum ingeoti iubilo, & acclamatione Deum quam vocis proprietatem reſpicientes Septuaginta legerunt, *Laudaverunt me voce magna omnes Angeli mei*.

הלל *Halelnja.* *LXX.*

10 *Duplex expanēdi ratio.* Sed quoniam iſta *Angelorum laudatio*, & vociferetio dupliciter quidem accipi poteſt, primo, communi quadam ratione eum cæteris creaturis, quæ ſoa pulchritudine, & præſtantia laudant Creatorem, ſicut ars commendat ſuum artificem; tum etiam qoa poſſuot ratione Creatori ſuo pro accepto naturæ beneficio gratias geſtiunt agere: Nam, ut dixit Theodor. *Qui creatus eſt laudat: Creator laudatur, & ingratus, qui Conditorem non laudat.* *Theodor.* Secnnda, ut cum creatione aliarum coniungatur hymnus Angelorum. Iterumque hoc dupliciter: primo propter creationem terræ, ita ut primi Angularis Lapidis, & fondamenti totius mundi coſtitutionem, ideſt, creationem terræ comitata fuerit lætitia, & acclamatio Aſtrorum, plaoſuſque Angelorum extollentinm Divinam bonitatem, ooo ſolnm communicantem ſeſe ſuperois montibus, luminibuſque cæleſtibus, ſed inferioribus etiam, terreſtribuſque corporibus. *Angelorū lætitia, et plauſus in creatiane terræ, & aſtrorum.* At vero ſecundo Græci coniuogere videntur cnm creatione Aſtrornm. Nam ſic legunt Septuagint *Quando facta ſunt ſydera, laudaverunt me, &c.* *LXX.* Quare eleganter Chryſoſtom. *Chryſoſt.* *Angeli ipſo aſpectu obſtupuerunt, cum multitudinem, pulchritudinem, diſpoſitionem, utilitatem, varietatem, ornatum, ſplendorem, concentum, cæteraque omnia, quæ multa illi, quam nos melius vident, intuerentur.* Anaſtaſius vero Synaita lib. 4. Hexameron cenſet Angelos quarto die Deum laudaſſe propter creationem Aſtrorum; ſed non propter illam tantum, ſed propter myſterium Incarnationis, quod in illis repræſentabatur; *Anaſtaſ.* *Hymnis*, inquit, *Deum celebrarunt. Quam ob rem? Quoniam facta ſunt aſtra? Non certe propterea; ſed cum vidiſſent Solem è terra recurrentem in myſterio didicerunt Chriſti Incarnationem, & è terra aſſumptionem, & ideo cum vidiſſent eum ex ſancta Virgine, tanquam ex abiſſo exortum, ſtatim exclamarunt dicentes, Gloria in Excelſis Deo.* *Angelus quarto die laudaſſe Deū propter myſteriū Incarnationis repræſentatum in Sole.* Sed hic auctor cenſet Aſtra, & Solem *prius in terra facta eſſe, deinde Cælo eſſe tradita*. quod ſi verum eſſet, minus incommoda eſſet expoſitio. Sed falſum ſupponit, & omnino allegorica eſt; parumque cohærens.

11 *Chryſoſt. Quando Angeli creati.* Jam hoc loco movet Chryſoſt. celebrem illam epud aotiquiores Patres quæſtionem de tempore creationis Angelorum, cuius planam reſponſionem exiſtimat hinc elici; *Hinc*, inquit, *planum eſt, primos ante mundum Angelos effectus*. Sed cum hæc controverſia luculeoter atque ſapienter diſputata fuerit à noſtris Doctoribus, Benedicto Pererio lib. 1. Comm. io Geneſ. Ludovico Molin. 1. p q 61. Greg de Valent. q. 12. de Aogel. Punc. 1. Gabriele Veſquez. 1 p. Diſp. 224. quod iterum recurret inferius. c 40. verſ. 14. Super id, *ipſe eſt principium viarum, &c* Mei tantum muneris nuoc eſſe exiſtimavi reſpondere Chryſoſtomo. *Bened. Pererius. Ludovic. Molina. Gregor da Valentia. Gabr. Vazquez.* Quamvis naturæ ordine ſupponi videatur Aogelus, ut qni Deum propter reliqua opera creata laudet; at non ideo oportere illum præceſſiſſe mundi creatione, ſicut neque præceſſerunt Aſtra creationem terræ, quæ tamen Deum quoque laudaot. *Reſpondetur Chryſoſtomo.* Potius ego hinc colligam, neque ineſficaciter, ſimul com mundo corporeo creatos eſſe Angelos, quod illorum ſimul cum creatione aliarum rerum, mentio fiet, quæ profecto ſuo Conditori ſtatim omnes gratias agunt. *Angeli creati ſimul cum mundo corporeo.* Sic nullo diſcrimine Angeli cum cæteris creaturis invitantur ad Creatoris laudes; Pſal. 148. eo quod ſimul creata cuncta ab illo fuerint verbo, atque præcepto. Sic colligit Epiphao. tom 1. lib 2. Hereſ. 65. exponens id Pſal 2 *Ex utero ante Luciferum, &c. Niſi una cum Cælo, & terra Angeli quoque creati eſſent, non utique dixiſſet ad Job; Quando genita fuerunt Sydera, laudaverunt me omnes Angeli*; *Epiphan.* & Aug. 11 de civit. c. 9. *iam ergo erant Angeli, quando facta ſunt ſydera.* *Auguſt.* At cur hoc loco creationis Aogelorum ratio habeator, non item in Geneſi, illi expooant, qui Geneſim exponunt; Certe ſi vera illa ratio eſt, cur Moyſes non meminerit Creationis Angelorum, quod Judæis ad idololatriam propenſis, noluerit anſam præbere colendi honoribus Divinis eas præſtantiſſimas creaturas; apud Jobum tamen, & illius amicos viros ſapientiſſimos, nihil ee res babuit periculi, præſertim loquente ipſo rerum omnium Conditore.

Cur hic, non in Geneſi facta mentio creationis Angelorū. *Chryſoſt. Theodor.*

Verſ. VIII. Quis concluſit Oſtiis mare, quando erumpebat, quaſi de vulva procedens.

1 *Sententiæ difficultas, & difficultatis ratio.*
2 *Prior interpretatio parum cohærens. Maris vulva quæ. Duplex locus naturalis ſatus.*
3 *Secunda expoſitio. Divinæ Bonitatis, & Sapientiæ fœcunditas, ex qua proceſſit Mundus.*
4 *Mare non fuiſſe Terra eductum, ſed de ipſa Terra creatum fuiſſe, quorundam ſententia.*
5 *Tres item aliæ reſpondendi rationes minus ſolidæ.*
6 *Germana explicatio de* Congregatione aquarum in locum unum. Concludere *quid prop. Expl Jerem.*
7 Oſtia Maris, *quæ. Plura Maria. Tribulationum, & ſpei emergendi Symbolum.*
8 *Erumpere de re fluente. Illuſtr. David, Ezech. Mich.*
9 *Alveus Maris inſtar alvi materni.*

SEotentia, ut videtur, non valde difficilis; ſed ſane non omnino facilis, nam quamvis maoifeſtum ſit, de illo Divinæ poteſtatis atque booitatis documeoto, quod præbuit mortalibus, cū vim Maris immenſā io certis locis, regionibuſque definivit, & commoda relinqueretur aoimantibus habitatio; at qnando hoc factum, aut quid illud eſt, *quando erempebat*, aut, *quæ illa vulva, ex qua erupit, atque proceſſit*? Nam mare primo die ſimul cum Terra, & Cælo ereatum eſt, de cuius prima creatione nunc videtur agi; ut indicatur hac metaphora *vulva*, & parturitionis; non ſolum cum natum, ideſt, creatum eſt, ſed cum appetebat naſci, & movebatur, quaſi ad exitum inſtar fœtus matri ad nativitatem. At vero Mare clauſum eſt Oſtiis, & circumſcriptum terminis tertia die, poſt primam creationem noo erupit, neque proceſſit. Hæc nectendi, & conciliandi otramque ſententiæ partem difficultas: quæ an tollatur ab interpretibus, nunc videndum. 1

Difficultatis ratio.

Ergo varia *Vulvæ*, & parturitionis expoſitio Græci, Nicetas videlicet dupliciter exponit; *Matrem ipſam, dicit Abyſſum aut certe Dei Potentiam, qua perfectum eſt, ut Mare exiſteret*. Videtur autem intelligere per *Abyſſum* id, quod poſtea Dionyſius indicavit, & Caietanus explicuit, locum illum naturalem aquæ ſuper univerſam terram, in quo primum Mare creatum, & quaſi conceptione formatum eſt, quaſi intra vulvam. Nam ſicut duo ſunt loca oaturalia fœtus; alter vulva ante nativitatem, in qoa concipitur, & incrementa capit novem menſium ſpatio, alter communis hæc animantium habitatio, in quem editur ex alvo materna: ita ſane, & *Mare* duo habuit naturalia loca; alterum, cum ambiebat terram univerſam; & tunc videbatur eſſe in vulva, ideſt, in priori loco ſuæ Creatioois: alterum, quem obtinuit, cum confluxit univerſa aqua *in locum unum, ut appareret arida*. qui confluxus videtur fuiſſe eruptio quædam cum iogenti impetu ex vulva, & loco prioris creationis Hæc ſane explicandi ratio ſubtilis, & arguta eſt: non enim libet, neque operæ pretium eſt obtrectare Sed tamen illud adhuc non dicitur cohærenter, tunc eſſe Mare concluſum, quaſi in vulva, *quando erumpebat* in ſue prima Creatione. Nam in prima creatione omnia occupabat, & ſuper univerſam terram ſpatiabatur Adde, quod cum in Hebræo ſit, *Quando exibat de vulva*; profecto non exibat Mare, cum *Congregabantur aquæ in locum unum*, ſed potius iotrabat incarceres, quibus poſtea clauſum, & detentum eſt. Expoſitio igitur acuta, ſed dura, & coacta: præter quam quod illa etiam ſimilitudo Caietani plena ſit diſſimilitudine, & diſparitate: nam cum *vulva* afferat ingentes anguſtias, quibus continetur, & comprimitur fœtus, antequam emittatur in liberam, & ſpatioſam lucem, valde incommode comparabitur prior ille, & ſpatioſiſſimus univerſæ terræ ambitus cum vulve materna; cum potius ille

2 *Prima exponendi ratio. Nicetas. Quæ dicatur maris vulva, aut Mater. Dionyſ. Catena Duplex locus naturalis ſui duplex item Maris. Præcedentis expoſitionis refutatio. Diſſimilitudo ſatus cū Mari*

ille secundus, in quem aquæ congregatæ suot, longe fuerit angustissimus.

3 *Secunda expositio D. Thom. Dionys. Nicolaus Titelman Nicetas. Joan. 1. Isa. 66. 7.*

D. Thom quem sequuntur Dionysius, & Nicolaus, *Valvam* intelligunt, occultom divinæ providentiæ, sive *divinæ Sapientiæ fœcunditatem.* Titelman. cum Niceta *Omnipotentiam*, sive hæc ipsa omnia divioa attributa simul intelligas, io quibus tanquam in fœcundissima rerum omnium possibilium matrice, semina & initia rerum creandarum concepta sunt, ibique formam, & vitam habent, quod *enim factum est, in ipso vita erat:* tempore autem ab æterna Dei Sapientia, & Providentia, constituto, quasi maturum iam conceptum eoixa est divina bonitas pulcherrimas rerum species, *& antequam parturiret, peperit;* idest sine ullo parturiendi labore, aut dolore, sed summa voluptate commonicavit sese creaturis, quæ parentem ipsum conditorem, quoad fieri posset, referrent. Ut enim dixit Plato *Bonus est: bonus nulla unquam invidia tangitur: omnia igitur, quantum sibi esse poterant simillima fieri voluit.* Video hanc quoque interpretandi rationem elegantem esse, sed stare adhuc difficultatem illam, Tunc, eum primum *erupit Mare*, non fuisse *conclusum Ostiis*.

Plato in Tim. Bonitas divina maxime munda.

4 *Philipp. Philippi sententia de creatione Maris.*

Philippus sane censet per Catacresim, terram ipsam diei *vulvam, de qua Mare procedebat;* creditque aquam elementarem fuisse creatam de ipsa terra, de qua aliæ creaturæ creatæ suot; quare ita censet: *Duas partes mundi magnas, Cælum, & Terram, Deus ex nihilo fecit; & de una earum, velut de materia informi cæteras creaturas distinctas, sive formatas instituit; inter quarum creationem, & Aquas credimus factas: quarum quidem conditionem in principio Genesis non legimus scriptam. Hanc ergo Maris processum effusionem aquarum dicere mihi videtur, qui de occultis terræ finibus emanebat, & operiebat faciem terræ.* & statim diseriis verbis negat *aquas esse congenitas, & simul creatas cum Cælo, & Terra* Hanc ipsam verbis eisdem sententiam de *Maris creatione* describunt commentaria Hieronymi, & Bedæ. Sed quidem sententia hæc singularis est; de qua ut nunc nihil dicam (nam hæc res ad Genesim in opere primi diei pertinet, obi frequens Patrum expositio docet, omnia quatuor simul elementa fuisse congenita, atque coæva, comprehensaque à Moyse nomioe Cæli, & Terræ) quod ad rem nostram attinet, censeo nihilo meliorem, melioremve esse hanc interpretandi rationem, quam præcedentes

Hieron. Beda.

5 *Triplex proposita dubitationis solutio.*

Sed quidem pro his omnibus interpretationibus communis videtur esse propositæ illius difficultatis solutio. Primo, quod creatio rerum omnium, omniumque dierum fuerit sine ullo temporis discrimine; sub unica itaque ratiooe simul proponitur *eruptio* illa, & exitus Maris ex divina Potentia simul etiam *conclusio* illius iotra carceres, & certos fines. Vel secundo, quod illæ duæ partes huius seotentiæ, videlicet prima creatio, & posterior congregatio non habeant inter se ordinem, sed sioe ullo oexu hic proponantur. quasi dicat. *Quando erumpebat Mare;* quando *concludebatur Ostiis*. Tertio taodem, ut illud *quando*, idem sit, quod *postquam*, efficiatque illum seosum, quem exprimit Vatablus. *Qui statim post creationem aquarum conclusit maria quasi foribus oppositis?* Sed saoe vero neque cum Latino, neque cum Hebræo, aut Græco quadrare potest aliqua ex his tribus responsionibus: requiritur enim ordo, & oexus illarum duarum partium simul existentium, simulque effectarum, divina Potentia, ut ipsa Maris eruptio concludatur à Deo, & ut proprie legitur in originali, *in ipso emergere, & exire de vulva,* tunc claudatur, non postea.

Vatabl. Reiicitur præcedens responsio.

6 *Cohærens & germana explicatio difficultatis.*

Ego, quod maxime cohærens, & ad rem propositam opportunum videri potest, proponam, idque brevissime: Seotentiam hanc noo esse accipiendam de prima Maris creatione, sed de opere tertiæ diei, idest, de *Congregatione aquarum in locum unum* Probabo, & expono utramque huius ioterpretationis partem Primam, non agi de prima aquarum productione, quod neque illa habuerit peculiarem aliquam rationem fundamenti, aut membri alicuius principalis respectu aliarum partium universi; neque in illius prima productione fuerit aliquid speciosum, & ad humanum sensum tam mirabile, quàm cum tertia die iussit Deus, *Congregari in locum unum*, & velut formam, speciem, locumque accipere cum cæteris rebus congruentem Propterea sane visus est Moyses Maris creationem prætermisisse, & sub *terra* comprehendisse. Quamquam noo ideo aliis Scripturæ locis, Maris creatio explicate non traditur, ut Psalm 94 5 & 145 6 *Qui fecit Cælum, & Terram, Mare, & omnia, quæ in eis sunt* Secunda autem pars facile probabitur, ex lenissima, & simplicissima singularum vocum significatiooe, & constructione Quam interpretandi rationem elicio ex Niceta, *Quando* (inquit) *veluti infans, in lucem ab ipsa edi abysso properabat, ad omnem terram aquis obruendam paratum, nisi divinis iussis, quæ portas appellavit, prohibitum esset.* Indicat eundem sensum Isidorus, & qui cum illo leguot de præsenti, *Quando erumpit, quasi de vulva procedens, &c* Tunc igitur Deus *conclusit Ostiis Mare*. sic etiam vertunt Septuaginta: *Conclusi autem portis Mare.* Verbum in fonte proprie *texit*, aut operuit, videlicet cum aliqua re opposita, aut iniecta aliquid operimus, & tegimus. sic Thren 3 44 Simul vertit *operire, & opponere*, *Operuisti in furore* (idest, te subducis à nostro conspectu medio interiecto, aut opposito, ne possimus ad te penetrare; statim enim explicat) *opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio* sumoit eoim Metaphoram à iudice, qui postquam pronuntiavit capitalem senteotiam, ne precibus, aut misericordiæ locus pateat, se domi continet clausis ostiis, nemini coocesso ingressu Sic igitur *Mare* Deus *conclusit*, idest, texit, operuit, subduxit à nostro conspectu, cum terræ finibus, & concavitatibus illud conclusit, altissimis circumiectis, interiectisque montibus, non tam oe nos ad illud, quam ne ad nos illud irrumpere possit.

Cur Moyses videatur prætermisisse Maris creationem.

Nicetas.

Isidorus.

LXX.

Concludere, quid propriæ.

סכר

Deus instar Iudicis severissimi.

Sed eum *Ostia Maris* lego, libenter plura maria, pluraque freta intelligo, suis ostiis divisa. Quare non ioepte Pagninus in Thesauro dixit, *Divisit Ostiis Mare:* oam ex pluribus *congregationibus aquarum*, necessario efficitur esse plura freta, per quæ, quasi per Ostia fluat, refluat, influat, aut effluat. Nescio quid argutum, & subtile meditatur Augustin hoc loco: cum enim *Ostia Maris* ingrediendo, & egrediendo videantur servire, agnoscit divinam potentiam ad emittendum iterum Mare per eadem Ostia, quæ ounc clausa sunt, ut quasi in Symbolo interim iubeat beoe sperare eos omnes, qui iactaotur in hoc Mari magno tribulationum fluctibus; habet enim Ostia, quæ Deus aperire aliquando possit, & velit. *Ut non solum,* inquit Augustinus, *modum haberet exercendi iustos persecutionibus, sed etiam ut liceret iustis inde egredi.* Sed quidem ad literam, *Ostia maris* freta sunt, aut circumiecta litiora, quæ repagula, & fores vehementi pulsatione, & ictu frequentissimo effringere conatur, sed frustra, de quo iterum, versu 10.

Plura maria. Pagnin.

August.

Tribulationum, et spes symbolum.

8 *LXX.*

Quando erumpebat. Septuag. *Cum fremeret ex utero matris sua egrediens.* In annotationibus Vaticanis refertur paraphrasis Chrysostomi, expooiturque ex Græco; *Habebat stimulos quosdam, quibus incitaretur.* io Catena vero Latina refertur ex Chrysost. *Quando sinclavat, quando obstetricabatur.* Aquila: *Cum incitaretur.* Proprie ex Hebr. *In emergendo, vel, egrediendo.* Et quidem pertioet hoc verbum ad partum, & proluviem illam, quam simul cum fœtu profundere solet puerpera: usfert igitur nisum parturiendi, & profluendi. Psalm 21 10 *Tu extraxisti me de utero.* idest, tuo impetu, & nisu erupi; & mea me mater eoixa est; tu vires parturienti, & motum tribuisti mihi oascenti Mich. 4 10 *Dole, & satage, filia Sion* Proprie, *Enitere, & erumpe.* Septuag *Viriliter age.* oimirum iostar parturientis, & eniteotis. Atque ab eodem verbo dicitur, Ezech 32. 2. ad Regem Ægypti; *Assimilatus es draconi & ventilabas cornu in fluminibus tuis.* ubi alii legunt, *Eduxisti aquas per flumina tua.* Alii, *Erupisti* sed proprie, & eleganter, *Erumpere faciebas;* idest, educebas, & deducebas Nilum in multos rivulos Sic igitur hoc loco proponitur Mare fluitaos, enitens profluere, & exundare cum impetu, & eruptione. De quo verbo iterum dicam cap. 40 vers. 10. 8 super id, *quod influat Iordanis in os eius*

Chrysost. Catena Comit. li. Aquila. Erumpere de re sunda.

גיח

LXX.

Quasi de vulva procedens Augustinus *Volens progredi.* Eleganter, & proprie nos diceremus *Quien cerro las puertas al Mar, al querer salir de madre?* nimirum *vulva* sint caverna illæ cæcæ, & obscuræ, & sinus terræ, atque loca depressiora, quibus Mare coercetur, & continetur, idest, alveus Maris, est *alvum* ipsa, ex qua nititur erumpere.

August. Alveus maris instar alvi materna.

Vers IX. Cum ponerem nubem vestimentum eius; & caligine illud, quasi pannis infantiæ, obuoluerem.

1 *Aliorum expositione reiecta, eligitur germanior de opere tertij diei. Gratia Dei, nutrix creaturarum.*
2 *Prouidentia commendatio* Ponendi *verbum, de arte, & industria.*
3 *Nubes, & nebulæ quomodo excitata ante creatum Solem*
4 *Operimentum nebularū, & nubium fouens, & fœcundans aquas.*
5 Caligo, *pro rariori nebula: pro densiori nubes pro aere caliginoso. Aer instar pannorum infantilium.*
6 *Mare instar infantis, ligatum brachiis, & cruribus intra cunabula.*
7 *Diuina prouidētia obiens munus diligentissima nutricis. Quid in curando infante.*
8 *Mundus, & Mare senescens laborans catharro.*

1 *D. Thom. Titelman Dionys. Asinnica*

HÆc rursus ab aliis ad primam aquarum creationē referuntur, cum *tenebræ erant super faciem abyssi.* Sed laborat hæc interpretatio eadem difficultate, qua præcedens sententia; propterea quod iam videatur has tenebras præcessisse lux primæ diei, & *congregatio aquarum* facta die tertio. Tum præterea, quoniam non videtur usque ad tertium diem fuisse illa mixtorum generatio, *nubis*, & *nebularum*. Ergo persequitur opus tertiæ diei, perstatque in eadem metaphora infantuli nascentis. Neque est, quod quisquam curiosius nobis obiiciat, iuxta nostram expositionem, in præcedente sententia, non proponi Mare tanquam iam natum, editum ex aluo materna; sed in matrice tantum cavernarum, & locorum humiliorum conclusum, licet quidem nasci, & erumpere gestiens. satis enim fuit, ut sub fœtus conceptione Mare semel proponeretur; ut nunc erga illud, tanquam erga tenerrimum, & delicatissimum infantulum, *Gratia Dei*, quæ apud Sapientem dicitur, *Nutrix* suarum creaturarum, omnia diligentissimæ, atque indulgentissimæ nutricis munia præstaret, foveret, convestiret, *involueret*.

Coharentior expositio.

Gratia Dei nutrix creaturarum.

2 *Aquila. Nicetas. Ponere, ad artem, & industriam pertinet.*

Cum ponerem. Aquila, *Circumvolui*. Quam curam, cum sibi ipsi tribuit auctor naturæ providentiam suam commendat: Nicetas, *Nec vero id in naturam tantum vaporum, qui eliciuntur ex aquis, referas: & id enim meo agitur imperio.* Verbum autem *ponendi*, artem, dispositionem compositionem affert; atque certum locum, & ordinem, quod mirifice convenit in elementorum omnium, atque mixtorum certas sedes, atque regiones.

3 *Nubes, et nebula, cuius virtute eleuatæ tertia die.*

Nubem. Si nubes, & vapores, ut excitentur ex aquis, indigent virtute, & calore Solis, & Lunæ certe vel non loquetur de ipso opere tertiæ diei, cum nondum erant facta *luminaria*: vel elevatæ sunt nubes, & excitati vapores luce primæ diei; vel ipsa Creatoris potentia.

4 LXX. *Operire, vestire, circundare. Mare fouetur nubibus. Nicetas.*

Vestimentum eius. Septuag. *Operimentum.* Sed in sacro sermone tantundem refert *operire*, aut *circundare*, quod *vestire*: quare cum aquis tota terra operiebatur, erat vestita aquis Psal 103 *Abyssus, sicut vestimentum amictus eius* Fovetur igitur Mare nubibus, fecundatur, concalescit Idque iuxta propriam naturam, & indigentiam, ut indicavit eleganter Catenæ auctor; *Quemadmodum infanti panni sunt perquam commodi, sic etiam Mari nubes, ac nebula.*

5 *Caligo, nebula.* עֲרָפֶל LXX.

Et caligine, &c Septuag *Nebula*, quæ est rarior & subtilior nubes Et quidem vox originalis *Ghoraphel*, vertitur eodem modo, *nebula* 3 Reg 8 10 11 *Cum nebula impleuit domum Domini, & non poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam. Tunc ait Salomon; Dominus dixit, ut habitaret in nebula* quod apud Septuag bis eodem capite habetur; & semel vertitur, *nubes*, secundo *caligo* Cum autem ab Interprete redditur *caligo*, significatur nubes densa, & caliginosa Exod. 2 21 & Deuter. 4 15 & pro *Nube imbrifera* Psal 17 10 Ergo videtur idem omnino intelligi, & exponi per *caliginem*, quod prius *per nubem* dicebatur, quamquam non oporteat intelligi *nubem imbriferam* nondum *enim pluerat Dominus super terram* aliqui licet existiment *illum fontem, qui ascendebat e terra*, fuisse *nubem*, ut Chaldæus vertit; vel *vaporem* roscidum, ut alii volunt. quin forte fiet allusio non obscura hac *caligine, & pannis infantiæ* Quod si vox originalis ferre possit, libenter sane *caliginem* hanc ego interpretarer *aerem caliginosum*, qui frequenter significatur appellatione *tenebrarum*. quod profecto indicavit Nicetas, suspicatus ideo dici Mare *obvolutum*, & quasi *fasciatum caligine*, aere, *quod Mare, non solum Terra, verum etiam Aere contineatur: ut neque sublime, neque in latus ullum extra mensuram, ac lineam se queat efferre.* Et quidem esset ea *in antilium pannorum*, & indusiorum pulchra quoque translatio, sicut enim deinplo rarior, ita & mollior est aer aqua. Quod autem Interpres illuminavit, dicens: *pannis infantiæ* in Hebræo, & Græco est vox simplex *quasi fascia*, quæ ligat & involuit: quare ad infantilem etiam fasciationem refertur. Ezech 16 4 & in universum vertitur *ligari*, aut *fasciari*. Ezech 30. 21. Quæ item translatio eleganter convenit eum re ipsa: sicut enim infantulus pannis, & fasciis crura, manus, brachia ligatus, intra cunabula reponitur sic sane. ne Mare libere porrigat brachia, & ne ultra modum *fatiscum* sit *manibus*, ligatū, & convolutum est à Creatore; & intra sua cunabula, idest, intra terræ sinus, & concavitates repositum; ibique velut infantulus, qui tunc quiescit, cum minime quiescit; veluti cunis fluctantibus perpetuo motu agitatur, *quiescere non potens*, nutrice, idest, Dei providentia, quasi cunarum fluxum, atque refluxum faciente: tunc vero vagiebat Mare tanquam infans, cum primum mugiebat, cum fremebat.

Caligo pro aere caliginoso. Nicetas. Aeris cū infantilibus pannis comparatio

הָחֵל

6 *Mare vestiuit infantiuus, ligatū manibus, & in cunabulis repositum. Isa. 57. 20. Fluxus, & refluxus, veluti cunarum fluctuatio.*

7 *Nutricis diligentissimæ officia obiens divina providentia. Galenus.*

Ac ut perspiciamus, quam diligenter omnia nutricis diligentissimæ officia obierit divina providentia erga Maris infantiam; certe illa præstitit, quæ Galen. lib 1. de sanitate tuenda, cap 7 in tuenda infantis valetudine præcipit. *Primum*, inquit, *fasciis deligetur; sed corpore prius toti sale modice insperso, deinde utantur balneis salubrium aquarum, & universa victus ratione humida.* Hac nemo in Maris providentia desiderabit: Vides enim Mare *fasciis* ligatum, Salsum totum non quidem lotum, sed ipsum balneum saluberrimum; & universam illius substantiam humidam. Et quamvis *Mare magnum* sit, & instar Dei illius, qui sub infantis specie fingebatur delitescens, vix ab ancilla ligari poterat *incunabulis*, idest, fasciis, & linteis.

Puer ille, inquit quem ego lavi, ut magnus est, et multū valet! Neque enim quisquā colligare queat incunabulis. At Deus infantulum hunc ligat facile, condit intra cunas obvolutum, religatum, & lachrymulis effluens, cum primis illis, placidissimisque roribus perfundebatur.

Plaut in Amphit. act 5. Vide Lambinum.

8 *An nunc etiam nubes habeat similitudinem infantilium pannorū. Heb 8. 13. Mare senescens catharro distillans. Eccl. 12.*

Sed cum nunc etiam Deus *Mare nubibus operiat*, nebulis, & vaporibus confoveat, habebunt ne adhuc rationem illam fasciarum, & infantilium linteorum? Quid ni, inquies, cum semper Dei providentia indulgentissime enutriat, & conservet suas creaturas? Sane quidem. Sed est ratio dubitandi. Quoniam iam *mundus antiquatur, & senescit, & prope interitum est* Oportebit itaque Mare etiam devenisse iam ad senectam Ergo nunc nubes, nebulæ, vapores habeant sane rationem, & similitudinem materiæ catharri, & continuorum fluxionum, qualibus solent senes laborare De senibus enim, atque de senectute destillationibus affluente, scriptum est; *Revertentur nubes post pluviam.*

Vers X. Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia.

Vers XI. Et dixi; Usque huc venies; & non procedes amplius; & hic confringes tumentes fluctus tuos.

1 *Repetitio eiusdem vocis ad peculiarem affectum. Maris conclusio constans, & perpetua.*
2 *Fluctus unde dicantur in Hebræo Limitis cum lege comparatio Maris termini divini, qui sint*
3 *Maris vectes, qui Sapientia instar arenæ confregerit Regiis operis. Illustratio loci Regum:*
4 *Deus dilectionis efficiens. Verbum accendis ad secundas vices pertinens.*
5 *Perpetua Maris agitatio ad commendationem divinæ Potentiæ.*
6 *Varia lectio. Verbum contrariarum significationum. Maris superbia circa littora.*
7 *Synonymia, & repetitio ad rei confirmationem.*

PRona est statim quæstiuncula Cum nuper de *Maris conclusione* egerit, cur nunc tam parvo intervallo repe- 1

Quæstiũculæ resolutio. *Repetitio in sacro sermone semper cũ peculiari affectu.* *Maris conclusio firma præcepto compressum.*

repetat? Respondeo, cum vox bis repetitur in sacro sermone, nunquam non significatur peculiaris aliquis affectus, aut vocis unius, aut sententiæ integræ: maiori iure eum sententia iisde, aut synonymis vocibus repetitur. Quid ergo repetitione huius rei nobis insinuatur? Certe quid simile illius, quod cap 27 dicebamus, in frequenti illa nubium & luminis fulgurantis repetitione; videlicet, fulgura non semel, sed frequenter illuminare tenebras tempestatis per brevissima intervalla. Ergo conclusio Maris primum dicta, nunc iterum fusius exposita, indicat illam primam conclusionem durare adhuc; & constantem futuram, ac nunquam fore, ut divini præcepti repagula, & fores effringat; sæpe licet, ac semper conetur, & tentet erumpere. *Circumdedi illud terminis.* Septuag. *Posui illi terminos.* Verbum in Hebræo vehemens, fregi, confregi, attrivi, illud ad rei humiliatæ, deiectæ, desolatæ contritionem pertinet, & ab eadem radice dicuntur fluctus ipsi, *Misbarim*, quasi fractiones, & contritiones, quia fluctus sese infringunt, & alliduntur ad littora.

LXX. שבר *Circumdare, quid propriè. Fluctus unde dicãtur in Hebræo.*

Terminus meus. Propriè, decreto meo, lege statuto; Lex quippe, terminus, & limes est agendorum; & sicut intra limitem, ita intra legem detinemur, & coercemur.
a Tum etiam lex, sicut terminus, agros discernit. Quod Caietanus vertit; *Fregi super eo statutum meum:* quod videlicet primum illud creationis decretum, eum æque erat supra terram, Deus fregit, & abrogavit ex parte, cum iussit aquas secedere in locum unum: omnino alienum est: nam eum huius rei Scriptura meminit, nunquam proponit Dei decretum infirmatum, aut abrogatum, sed potius stabilitum, & confirmatum. Multo melius Rab. David, R. Levi, *Fregi decretum*, idest, percussi, excidi fœdus nunquam abrogandum. Quamquam huic interpretandi rationi obest; primum, quod ea significatio *percutiendi fœderis*, vix convenire possit voci originali; tum illud, quod non proponitur hoc Dei decretum, quasi ex pacto, & stabilito fœdere eum mari, sed potius ex divinæ Potentiæ, & Sapientiæ decreto comprimentis invitum, & repugnans, mare, & semper erumpere conans. Cum autem ait, *terminis meis*, indicantur Dei, idest, divine esse, vel montes altissimos, & firmissima littora, quæ obiecta sunt undique fluctuanti Mari. Quod enim Dei est, oportet in suo genere optimum, & excellentissimum esse. Aut indicatur peculiaris Dei providentia; non enim sunt illi termini, & carceres Maris naturæ fortuitæ, & vagantis sine consilio, sed sapientissimi, atque Præpotentis Conditoris.

Legis cum limite cõparatio. חקי *Caietan. Expositio altera. R. David. R. Levi. Frangere fœdus, pro percutere. Maris termini divini.* 3 *LXX.*

Et posui vectem, & ostia. Septuag. *Claustra, & portas.* Sed *vectem* vertit interpres aliis etiam locis: & vox quidem originalis significat propriè repagulum, aut obicem quo clauduntur fores, sic dictum à velocitate fugiendi, & discurrendi ab uno extremo ianuæ in alterum, quasi dicas, *Pessulum currens, Cerrole las puertas: y corrile la tranca.* Qui autem sint *vectes*, & *ostia*, indicavi superius, eum Latinis, esse freta, littora, montes circumiectos. Terminus etiam est *arena* Jerem. 5. 22. propterea que existimant dictum, datam esse *sapientiam Salomoni sicut arenam, quæ est in littore Maris*: quod sicut arena repellit, & comprimit ferocientes fluctus, sic sapientia coercet Regios impetus, & iras. At Græci intelligunt Dei imperium, atque præceptum, quod effringi, aut violari non potest. Ergo ex his omnibus *vectes*, & *ostia* compono. *His verbis* (ait Chrysostomus) *rei firmitatem ostendit. Illis, quæ consequuntur, etiam facilitatem, subiungitur enim:*

Repagulũ & vectis, unde dicantur. Vectes, & ostia maris quæ. בריח *3. Reg. 4. 29. Sapientia Regibus pro littore fluctibus cõprimendis. Plenior interpretatio. Chrysost.*

4 *Dixi:* Statui, ratum, & fixum esse volui, ad quod satis fuit *dixisse*, & solo verbo imperasse. *Usque huc venies.* Libere tantum in æquore spatiabere. *Et non procedes amplius.* Eleganter, quod in Hebræo est, *Non addes*, idest, non poteris amplius spatii, & loci tuæ ditioni adiungere. Quanquam posset ea poni commode, & ad phrasis exigentiam: *Non iterum*, supple, operies terram;
5 Nam verbum *addendi*, ad repetitionem, & secundas vices pertinere solet, sicut & id Psalm 102. 9. *Neque convertentur operire terram.* Idest, iterum non operient.

Deus facile solo verbo efficiẽs. Hebraism. Verbũ addendi secũdas vices affert. *LXX.*

Et hic, hoc ipso in littore, *Confringes tumentes fluctus tuos.* Septuaginta *in te ipso comminuentur fluctus tui*: ut mirum sit, ipsos furentes, & tumidos fluctus in se ipsis reduci, & in se ipsis debilitari, & frangi. Eleganter Chrysostomus; *Hac de causa Deus Mare nec tranquillum, nec mite passus est, ut eum Divino imperio pugnante natura, Divinoque iusso semper vincente, esset Dei potestas prædicabilis. Etenim si foret aqua pacata, ordinis concinnitatem, atque moderationem naturæ aquæ plerique adscriberent, nunc vero conturbata, verberata, intrinsecus protrusa, cum suis finibus excedere nequeat, Dei prædicat potestatem.* Id quod à Jeremia dictum est, cap. 5. 22. *Posui arenam terminum Mari; commovebuntur, & non poterunt, intumescent fluctus eius; & non transibunt*, confringunt enim in ipso præscripto limite tumorem. Ex Hebræo Pagninus; *Pones* (depones *elationem fluctuum tuorum*. Nam verbum originale, *sith*, non solum, *ponere*, aliquando significat contrarium *ponendi*, quod est *dimittere*, aut *deponere*, Job. 10. 20. Quamquam in propria, & genuina, *ponendi*, significatione, habet elegantem quoque sensum: *Hic ponet* (supple, *ventus*. Ita Vatablus, aut tertia persona pro secunda *Pones*) *elationem fluctuum suorum.* Symmachus; *Huc usque constituta sit elatio fluctuum.* huculque gloriari, efferri, eminere, intumescere, superbire, extolli, magnificari licet. claudit hæc omnia verbum originale. Non solum igitur proponitur Maris superbia, & ferocia compressa, & coercita ad littora, sed quod in littore potissimum intumescat, & efferatur; eum enim ubique *mirabiles sint elationes Maris*, aut in littore potissimum, cum ad erumpendum, & trasgrediendum, quasi collectis in se se viribus, & reducto spiritu fluctus enituntur, & fremunt, & ex obice maior indignatio, & æstus. Hæc nos dicemus, *las resacas quam haze la Mar.*

Cur voluerit Deus, Mare sẽper agitari, & fluere. Divinæ potentia cõmendatio ex Mari. 6 *Varia lect.* שית *Verbum contrariarum significationum. Vatabl. Symmach.* גאה *Maris superbia, & elatio circa littora.*

Voluit iam D. Thom curiose nimium, pro tribus illis *termino, vecte, ostio*, distinguere tria verba, *venire, procedere, confringere*, sed nihil hic solide observatione dignum, quã quod res eadem sexies repetita vocibus synonymis, significat rem firmissimam, nunquam violandam, cum secundo aliquid dictum, aut *visum* fuisse, *firmitatis indicium fit.* Genes. 41. 32. Quare Gregorius sapienter hic observat: *Quod in conclusione maris secundo de ostiis dicitur, more sacri eloquii, res semel dicta pro confirmatione replicatur.*

D. Thom. Synonimia ad rei firmitatẽ, sicut & repetitio. Gregor.

Offerebat ultro hic nobis locus quæstionem illam, An hæc maris intra suos limites compressio ex Dei præcepto perpetuo miraculo danda sit, non etiam naturæ ipsi, & elementorum dispositioni, nisi esset à nobis diligenter disputata, cap. 26 vers. 10 num 2 usque ad 6.

Vers. XII. Numquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum?

1 *Formula Divinæ interrogationis. Circumlocutio operis quartæ diei.*
2 *Sententia lucida Paraphrasis.*
3 *Lumina creata ante hominem. Universalis providentia commendatur.*
4 *Ortus, & occasus ordine certo succedentes. Cuncta ex Dei Sapientia ad fines suos properantia.*

1 Diversa interrogationis Divinæ formula varium atque diversum nexum, & scopum huius sententiæ fecit apud Interpretes, nam eum Job nuper rogaretur à Deo *Ubi eras?* nunc vero rogetur, Nunquid post *ortum tuum*, aut *postquam natus*. Caietanus, quem videtur sequi Episcopus Algarbiensis, videtur sententiam hanc referre ad vitam politicam, & civilem rerum constitutionem, in hanc sententiam. Nunquid ea dierum, & noctium vicissitudo, qua humana politia continetur, & constat, & quæ eum impiis locum permittat noctu vagandi, at statim aurora subito illucente, illos deterret, & coercet, expectavit ortum tuum, ut non esset hoc rerum discrimen & cura civitatis moderandæ penes alium iudicem, & magistratum, quam penes te? Sed certe ut nexus hic paulo coarctior, & longior est, ita ille simplex, & facilis, quem ipsa verba offerunt, ut proponatur opus diei quartæ, cum creata sunt *luminaria*, & institutus ille lucis nascendi, & renascendi ordo, quo nunc fruimur. Quare hæc interrogandi forma. *Nunquid post ortum tuum*, aut, ut in He-

Varia formula Divinæ interrogationis. Caietan. Osorius. *Nexus facilior, & germanior. Opus quartæ diei.*

LXX. Chryfoft.

bræo eft, *A diebus tuis*, perinde valet, atque illa prior, *Vbi eras*, cum ego lucis ac tenebrarum vices conftitui ante ortum? Septuaginta; *Nunquid tecum lucem conftitui matutinam?* Chryfoftomus, *Aderas ne*, inquit, *quando dixi, Fiat lux; ftans tum narra?* Et nunc fane non folum potentiam, fed peculiarem fuam Providentiam rerum omnium inferiorum commendat Deus.

2 Paraphrafis fententiæ.

Nunquid (*inquit*) te nafciturum, tuamque iuffionem expectavit mundus, ut alterna dierum, noctiumque viciffitudine conftaret, ad humanum convictum, mortaliumque omnium, ac viventium vitam neceffaria? & cum tu ftatim, atque in hanc lucem editus es, noctium, atque dierum alternatione indigeres, id tuo præcepto factum ne eft, an meo, in quem utpote in rerum omnium auctorem, univerfarum rerum moderatio, & providentia incumbit?

3 Chryfoft. Philipp. Rerum univerfalis providentia commendatur.

Nunquid poft ortum tuum? Chryfoftomus, *Aderas ne?* ut humanam originem oftendat fuiffe pofteriorem creatione lucis, & viciffitudine dierum, & noctium. Philippus, *Ifta prius, quam in Adam per me exifteres, funt creata*. Sed illud etiam cum hac interrogatione quadrat; Noli te magnificare, quafi Conditor univerfitatis huius, tui tantum caufa à rebus tuis, vel rerum ordinem mutare, & invertere debeat, vel de novo inftituere, quafi tantum tui caufa lux, & tenebræ inftitutæ fuerint, non etiam reliquorum. Atque hoc infinuat illa lectio Septuaginta *Nunquid tecum lucem conftitui matutinam?* Quæ femper eadem confiftunt non fiunt ab homine mortali, neque unius tantum hominis gratia: fed ab æterno numine ad univerfitatis huius providentiam, & opportunitatem. Philippus huc refpiciens; *Iob*, inquit, *arguitur, qui Deum factorem, & gubernatorem rerum omnium, diceret circa fe nullo moderamine æquitatis operatum*.

Philipp

4 שחר

Præcipifti diluculo? Tibi ne paret diluculum, & Lux matutina? *Et oftendifti auroræ* Proprie ex Hebræo, Septuaginta *Ordinem fuum?* quod idem omnino eft; nam locus ortus, & occafus ordine conftat; eft enim fuus ortus, & occafus hyemalis, fuus æftivus. Eadem ratione dictum eft, Pfalm. 107 *Sol cognovit occafum fuum* Nullus in oriendo, nullus in occidendo error, nulla oblivio; noverunt res ipfæ edoctæ à Creatore, quid facto opus fit, neque minus ordinem fervant, quam fi intelligentiæ participes effent: opus quippe naturæ, eft opus intelligentiæ. Semper aurora mutat locum. Semper igitur edocetur à Deo, femper ducitur, femper agnofcit, & fequitur Creatoris ductum.

Res ex Creatoris Sapientia ter ope-rantes.

Verf. XIII Et tenuifti concutiens extrema terræ; & excuffifti impios ex ea?

1 *Varia lectio, & interpretatio*
2 Alæ terræ quid. *Illuftratur Moyfes, Sapientia, Ieremias.*
3 Excuffio terræ unde dicatur. *varia translationis ratio. Tres fententiæ minus commodæ. Illuftratur Amos.*
4 *Ortus, & occafus Symbolum brevitatis vitæ, & humanæ felicitatis. Illuftratur Ecclefiaftes.*
5 *Angelorum ruina, quando.*
6 *Lucis diurnæ encomium.*

1 LXX. Oforius. Pagnin. Tygurin. Vatabl. Caietan. Engubin LXX. Nicetas. Chryfoft.

IN Hebræo, & Græco fine fuppofito funt illa duo verba *tenendi*, & *excutiendi* Septuaginta, *lucifer cognovit locum fuum, apprehendere pennas terræ, excutere impios ex ea?* In Hebræo ex verbo, *Ad tenendum*, &c. Pagninus, Tygurina, Vatablus, Caietanus, Steuchus: tum etiam cum Septuaginta, Græci, Nicetas, & Chryfoft. ad *Auroram* vel ad *lucem* retulerunt, quæ ipfa *tenet extrema terræ*, momento occupans totum hemifphærium. Sed quoniam fecunda pars, *excutiendi impios ex terra*, commodius videtur Deo, quam loci tribuenda, ideo Interpres eodem modo, ficut præcedentem, fententiam hanc conftruxit; quamquam fenfus femper idem conftet; Deus enim media luce dicitur *tenere extrema terræ* fortiter apprehendere, occupare; Vatablus *arripere*, Tygurina *occupare*. eleganter omnia, & iuxta proprietatem verbi originalis.

Vatabl. Tygurin.

2 אחז

Pro *extremis terræ*, in Hebr. funt, *Alæ terræ* & quidem notandum, nunc non dari alas luci, ficut Pfal. 138. *Si fumpfero pennas meas diluculo*. five iuxta Hebr. *Pennas diluculi*, vel *auroræ*; eft enim lux volucris, pennata, radios velut pennas explicans, rebus mundialibus quafi involitans. Nunc vero non tam phrafi Poetica, quam Hebraifmo tribuuntur *Alæ* ipfi terræ: nam Hebræus appellat *Alas*, extremitatem cuiufque rei: quare extremi terræ anguli, aut ora veftimenti, & fimbriæ palliorum, dicuntur hoc nomine, *Canaph*, vel *Cenaphim*, quod nos dicimus *canefas*. Sic Deuter. 22. *Faciant fibi fimbrias per quatuor angulos palliorum*. Hebraice, *Super quatuor alis*. Atque eadem Metaphora Ifa. 11. 12. 16 Ezech 7. dicuntur *Quatuor plagæ terræ*, ideft anguli, five extremitates, inftar alarum avis extentarum, quod nos diceremus *las quatro puntas del mundo*. Deus igitur vel lux ipfa momento effufa in totum hemifphærium, attingenfque extremam lineam æquatoris, complectitur extremas terræ oras velocitate mirabili, quod Divinæ Sapientiæ atque potentiæ opus eft, *attingere à fine ufque ad finem fortiter*, vel ut proprie ex Græco legere poffumus, *alacriter; difponendo omnia*, complendoque luce fuaviffima.

Alæ terræ quid. Hebraifm. כנף * Enlas quatro efquinas, o puntas de el mundo. Sap. 8. 1.

Quod autē Interpres addidit concutiens, fere Latini omnes ad terræ motum referunt, quo exterrentur impii. Sed certe nihil hic de terræ motu, tantum de luce, & ut leniorem redderet tranflationem illam excutiendi impios, præmittere voluit Interpres *concuffionem*, prius enim res concutitur, quam excutiatur.

Dionyf.

3 Tranflatio ducta ab excutienda vefti-mento. Impii pulvis. Philipp. Tranflatio à cribro. Impii palea. Mat. 3. 12

Et excuffifti impios ex ea Non dubium, quin pulchra fit huius particulæ tranflatio, fed tamen incertum, unde fumatur. Frequentiffimus fane explicatus eft, ut fit tranflatio à veftimento, quod cum concutitur, excutitur, pulvis aut tinea, non aliter expurgat terram Deus viliffimo *pulvere impiorum*, cum illos de medio tollit. Philippus tranflationem dicit à cribro; *Pro magnitudine*, inquit, *virtutis fuæ utraque manu tenens margines terræ, quafi cribrum huc, atque illinc commovit, five excutit, ut impios velut paleas, & lolium excutiat à frumentis iuftorum*. Qua etiam tranflatione ufus eft Amos 9. 9. Ecce mandabo, ego ut concutiam in omnibus gentibus domum Ifrael ficut concutitur in cribro. Videlicet, ut permundaret triticum fuum, qui etiam permundat aream fuam. Sed neutra harum tranflationum videtur cum luce præcedentis fententiæ cohærere.

Potius dicerem debere necti cum terra, quam Deus concutit, videtur velle excutere impios ex gremio telluris parentis. nam verbum originale propric fignificat *excutere* quafi ex gremio, de quo late diximus cap. 33. verf. 25 num 2. Sed hæc etiam tranflatio defiderat nexum cum præcedentibus

Tranflatio à gremio telluris parentis.

נער

Ergo Vatablus fic explicat, ut dicatur Deus media luce, & vario atque multiplici auroræ ortu impios tollere, & excutere de terra, *quia ex mutatione falis, varii morbi oriuntur*, quibus pereunt impii. Sed explicatio hæc plane coacta eft, longiffimeque petita, cum potius aurora recreet cunctos mortales, nam fcriptum eft, *Exitus matutini, & vefpere delectabis*, ideft, delectare nos facies.

Vatabl. Pfal 64 9.

4 Sol fuis circuitis numerat ann. humanæ vitæ.

Quinimo alii volunt hanc impiorum excuffionem, ideft, ablationem ex terra, coniungi cum lucis ortu, & occafu; quod vitam noftram metiatur, & confummat Deus lucis illius orientis atque cadentis, menfura, & numero dierum, atque noctium, hac enim ratione, Ecclef. c. 1. humanæ vitæ inconftantiam oftendit, (*Generatio*, inquit) *præterit, & generatio advenit*. fubdit deinde, *Oritur Sol, & occidit & ad locum fuum revertitur, ibique renafcens gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, luftrans univerfa*. En tibi lucem, quæ complectitur extremitates terræ, & fuis circulis atque viciffitudinibus humanæ vitæ inconftantiam atque brevitatem; tum etiam felicitatis impiorum falfitatem & vanitatem non folum fignificat verum etiam efficit. Sed quidem quamvis fententia hæc non fit inutilis, videtur tamen multo cum labore quæfita, neque lux potius nunc referenda ad impiorum minas, & fupplicium, quam ad piorum recreationem, & folatium, cum fuperius dictum fit, de *luce*, *Deum annuntiare amico fuo, quod poffeffio eius fit, & ad eam poffit afcendere*.

Lux indifferens ad impiorum terrores, & ad piorum folatium

5 Aliorum expofitio de

Sexto, Alii præterea non tam ad impios homines, quā ad apoftatas Angelos fententiam hanc pertinere voluut; cum enim Angeli fancti non folum albi, & lucidi;

Angelis apostatis cælo pulsis cũ creata est prima lucĕ lux.

sed lux ipsa aliquando appelleutur, rursus angeli apostatæ non solum *Principes tenebrarum*, sed tenebræ ipsæ, & omnes simul eum cælo ereati fuerint, at non nisi morula brevissima in Cælo, perst terint. congruentissimum videtur ut ex illa cælesti terra impios, & desertores angelos excusserit, cum corporalem creavit Deus, ut simul cum mundi tenebris corporali luce dispulsis, dispellerentur illæ tenebrosæ mentes ex Cęlo, remanente sanctorum Angelorum luce, quæ *ornat Calus, obstetricata per manum Dei colubro tortuoso* ut superius diximus, ex quorundam interpretatione, c. 26 vers 13 num 1. Sed hæc quoque interpretatio, præterqoam quod allegorica est, non cohæret. Pertinet enim ad primum diem creationis, eum tamen iam nos versemur in quarto *luminarium*.

6 *Explicatus convenientissimus. Trãslatio ab expergiscentibus. Excutere refertur ad somnũ. Unde iuvenes dicantur excussi. Chrysost. Lucis beneficium, quo impii comprimuntur.*

Ego quod maxime cohærens cum luce, eum operibus tenebrarum, quæ luci contrariæ sunt, cum ipsa proprietate verbi *excutiendi*; existimo translationem sumi ab iis, qui luce exorta expergefiunt, & surgunt à somno. nam ipsum verbum originale *Naghar* est excutere; quemadmodum excutit se, qui somno consurgit, & expergiscitur, ut Zachar. 2. 13. Consurrexit (excussit se) de habitaculo sancto suo. Unde adolescẽtes ab ipsa radice dicuntur excussi, idest, attenti, & expediti, quod nos diceremus, *Vivos, y despierto*. Ergo, inquit Deus, præclarum est lucis beneficium, ut filios tenebrarum, idest, impios excutiat, expergefaciat somno vitiorum: sic enim eleganter ait Chrysostomus, nunc Deum loqui, *de latronibus, de iis, qui sepulcra effodiunt, cæterisque omnibus, qui ad scelera socia utuntur nocte; namque hoc hominum genus post lucis exortum, non amplius licenter audet in terras; sed potius exterminatur, & compescitur; lucem enim, à qua illi arguantur, odere*. Videtur igitur Deus Sole, quasi ministro uti, ad exterrendos impios, & nefariis flagellis abducendos. Vide quod diximus cap 24. vers. 15. 16. 17. super id, *Oculus adulteri observat caliginem, &c.* Nam tenebriones isti, ut pote filii tenebrarum, faustas sibi noctes precantur, interim *diei maledicunt*, qui illorum nefaria opera redarguit. Supremus igitur iudex videtur *scrutari* universam terram in lucerna Solis, & quasi prætenta face explicare extremos, & abditissimos terræ sinus. Et sane Sol opportunum habet nomen in lingua sancta: dicitur enim Semes à verbo Samus, quod est ministrare: quod videlicet sit quasi minister Dei, & naturæ, quo Deus parens omnium utatur ad fœcundandam, & vivificandam naturam; ad redarguenda opera tenebrarum; ad excutiendos, & expergefaciendos impios. Hic igitur supremus iudex Deus, *in matutino* videtur interficere omnes peccatores terræ; aut certe fugare, & excutere; atque in occultissimos angulos recondere; *Ortus enim est Sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabuntur*.

Soph 1. 12 *Solis nomen à ministrando.* *Ps. 100. 8* *Ps. 103. 22*

Vers. XIV Restituetur, ut lutum, signaculum; & stabit, sicut vestimentum.

1 *Proponitur sententiæ obscuritas.*
2 *Examinantur voces.*
3 *Tres exponendi rationes parum idonea.*
4 *Tres aliæ interpretationes humiles, & parum cohærentes.*
5 *Duplex explicatus cohærens, & idoneus. lux rerum species, & forma.*
6 *Optima interpretandi ratio de opere sexta diei. Quæ in hominis creatione ex luto miranda, quæ consideranda.*

1 *Sententiæ obscuritas & interpretationum varietas.*

SEntentia proculdobio perplexa, & multarum interpretationum varietate impedita: præter quam enim quod duæ similitudines valde diversæ, immo vero tres ducantur in hac sententia, videlicet ex luto, ex signaculo, ex vestimento; illud tamen perobscurum est, in quem conveniant istæ similitudines; tum etiam quomodo debeant construi, aut quod sit appositum verbi *restituendi*: *lutum* ne, an signaculum? In re igitur varia, & multiplici brevissime proponemus meliora; eligemus optima: si tamen brevem præmiserimus vocum proprietatem, & significationem, quæ ad veram sententiam aditum aperiant.

2 *Restituere quid proprie.*

Restituere. Proprie est vertere, aut convertere, aut reverti: & affert quidem mutationem, & conversionem unius rei in varias formas, aut vices, aut loca, aut partes ut cum invertitur aliquid, aut evertitur, & subvertitur: sicut etiam cum hostes convertuntur in fugam: tunc enim terga vertunt. quod sane non incommode dicitur *restituere*; quod est in pristinum statum, & formam convertere. *lutum* vero id, quod sonat, argilla, ex qua lateres fiunt, ex quo finguntur lutea vasa, ex quo factus est homo. Porro *Signaculum*, sigillum, quod peculiare insigne, atque figuram imprimit. Illud paulo diversum, quod *stare*, sive erigere, aut constituere, in originali est plurale, *stabant*. Licet quidem hæc numerorum permutatio valde frequens sit in Scripturis, neque sententiam variet.

[illegible] חמ *Lutum.* חתם *Signaculum.* יצב *Stare.*

3 *Prima expositio Latinorum humilior. D Thom. Lyra.*

His præmissis, prima interpretandi ratio est D Thomæ, Nicolai, & quorundam Latinorum referentium hanc sententiam ad terræ motum, quo quædam ædificia trahunt rimas, sed cessante motu terræ; facile restituuntur, & obducuntur, *Sicut lutum*: quædam vero, ut arbores, concutiuntur; sed tamen non rumpuntur instar *vestimenti excussi*. Interpretatio proculdubio humilior, quam divinus sermo postulet; tum minime cohærens: nam cum Dei oratio nunc non versetur in operibus artis, quid nunc pertinuit dicere ædificiorum rimas, & aperturas posse obduci gipso, aut calce? aut quid tam stupendũ, ædificia findi & satiscere, aut arbores concuti?

Secunda interpretatio quorundam. R. Gerson. Vatabl. Tygur. Eugubin.

Secunda est quorundam exponentium de terra, ac materia, quæ novis semper formis quasi sigillis impressis afficitur, & insignitur; præteritas abiicit, & vertitur in varias formas, atque figuras, instar luti mollissimi: homines vero etiam mutantur, sicut *vestimentum*, & diversi mode afficiuntur à Solis luce in diversis anni temporibus. Hanc exponendi rationem primus attulit R. Gerson, sequuti sunt Vatablus, Tygurina, Eugubinus. Nexum nullum habet hæc interpretatio, nihil præterea magnificum, dignumve Dei oratione.

Tertia exponendi ratio parũ cohærens. Dionys. Generationum vicissitudo, & mundi renovatio. Eccles 1. 4. Psal. 101. 27.

Tertiam indicavit Dionysius, ut cum de impiorum excussione, & interitu videatur proxime dixisse, nunc subiungatur opus divinæ Potentiæ, atque Sapientiæ restituentis mundo in demortuorum locum alios homines, instar luti, quod unam figuram amittit aliam admittit. Sic sane *Generatio præterit, generatio advenit, terra autem in æternum stat*. Rursus qui adveniunt denuo, stare videntur; sed stare diutius non poterunt; quippe *veterascent sicut vestimentũ, & velut opertorium mutabũtur*. Certe huiusmodi Philosophia producitur ab Ecclesiaste, non tam ad prædicationem divinæ Potentiæ, quam ad comprimendam hominum superbiam. Non cohæret itaque cum semel instituta enarratione operum, & dierum Creationis.

4 *Quarta interpretatio humilis, & invita. Caietan.*

Quartam vero, quæ Caietani est, minime prætermittemus: cum enim impiorum mentio proxime præcesserit, existimat nunc eosdem præstringi duplici similitudine: prima, quod sint instar signaculi, idest, quod coniuratio secreta impiorum, quasi sub sigillo clausa est sicut lutum, quod vertitur, & indifferenter una pars sustentat aliam: sic impii mutuo se sustentant. Secunda vero, *quod quemadmodum vestimentum accomodatur corpori, ita impii constituunt, ut quilibet accommodet se alteri, & fit velut vestis alterius, ita ut nulla oriatur inter eas discordia*. Vide quam vili, & abiecta, quam invita, quam longe petita interpretatione deceperit nunc quoque Caietanum Hebræus ille, quo ad manum utebatur? alii longe alia ratione ad impios referunt, qui matutina luce occupati aliam faciem aliam vestem sumunt, nocturnam deponunt, ne detegatur illorum improbitas. Ergo interdiu habito ipso ementiuntur probitatem, & honestatem morum, & tam facile id efficiunt, quam lutum, aut quam terra mollis, & subacta suscipere potest diversas sigillorum figuras. Indicarunt hoc Isidorus, atque Vatablus. Quæ interpretandi ratio colludere videtur cum illo, cap 26 15. *Oculus adulteri observat caliginem, dicens, Non videbit me oculus, & operiet vultum suum*. Interpretatio quidem bene cohæret cum luce, & impiorum excussione; sed humilior est, quam pro divini sermonis amplitudine, & dignitate.

Quinta expositio cohærens, sed humilis. Isidorus; Vatabl.

Sexta exponendi ratio non cohærens. Titelman

Sextus explicatus est Francisci Titelmanni, sumentis signaculum pro homine, qui divina imagine, & similitudine signatus est. Com ergo impii homines excutiuntur, & tolluntur de terra, tunc *signaculum restituitur* suæ origini, & vertitur in lutum, & pulverem, & velut vestis attrita primam illam figuram, & venustatem

statem amittit. Congruens quidem expositio, sed non cohærens.

5 *Duplex exponendi ratio idonea. Lux rerum species & formas sæpius ablatas rebus, sæpius restituta.*

Ego, secundum aliorum interpretationes, duas præterea alteram; alteram, ut eandem rem de luce tenebris propositam promoveat. Illa quippe novam semper faciem rebus affert, novam speciem, & quasi sigillo quodam, ita res omnes lumine perfusas, divinæ perfectionis insignibus afficit, & exornat, ut quam videntur in nocte, & tenebris faciem, & speciem amisisse, rursus rediviva lux restituat, & iterum imprimat rebus; sicut lutum, & ceram, cui sæpe apprimitur sigillum. Insuper singuli dies stant, *sicut vestimentum*: cum enim lux ipsa, quæ convestit, & exornat universum mundum, recens exorta videatur esse vestis quædam speciosissima ex aureis filis, & radiis contexta; cum occidit Sol, videntur tum lux ipsa, tum res cunctæ languere, & instar *vestimenti veterascere*. Seo renascente luce, deponunt cuncta attritam illam vestem, & restitutam alia pretiosiorem ex recenti lumine induuntur.

6 *Secunda expositio de hominis creatione. LXX. Homo signaculum. Nicetas.*

Alteram explicandi rationem præbent nobis Septuag. legentes, *An tu sumens terram, lutum plasmasti animal, & idoneum ad loquendum eum posuisti super terram?* Ergo videtur opportune oonc post alia creationis opera indicari à Deo opus sextæ diei, idest, hominis formatio ex luto, tum etiam illius natura terrea, & fragilis, divina tamen potentia consistens, & erecta. Cum quo recte consentit nostra lectio. Homo enim dici potest signaculum, quasi passive, idest Dei similitudine signatus; aut, ut Greci volunt, quod *præ cæteris rebus hominis Deus tradideit suum insigne, idest, rationem, qua reliquæ res omnes caruerunt, quod signaculum restitutum est, ut lutum*, idest, versum & coonversum est, rursusque reversum: primum, cum lutum ipsum versum est in hominem; deinde cum homo ipse signatus divina similitudine reversus est in lutum, *& terram, de qua sumptus est. Ego*, inquit Chrysostomus, *utraque nomine Deum admiror: vel quod corruptioni obnoxium humanum corona consularit: vel quod in ipsa corruptione vim, ac sapientiam suam expresserit.*

Chrysost.

Lutum consistere erectum mirum. Lutum cum vestimento comparatio. Origo hominis ex luto admonet hominem divinæ potentiæ, & humanæ fragilitatis.

Tum præterea illud est mirabile, quod lutum steterit, nimirum erectum: at quidem *stetit, sicut vestimentum*, quod veterascit; veterascente nimirum, & senescente corpore, collabente luto, quod prius steterat. Expositio hæc optime cohæret cum aliis diebus creationis; tum etiam ipsum nomen luti, vel, ut Græci explicant, *terra madida, idonea ad fingendum hominem*. Et illa præterea *vestimenti* translatio sæpius usurpata in sacro sermone, confirmare videtur rem hanc pertinere ad hominem. Vide quæ diximus cap. 10 vers. 9 Ubi non mirum, quod in ipsa creatione hominis ex luto, admoneat illum Creator suæ mortis, & conversionis in lutum: nam lutum per se utrumque revocat in memoriam, & potentiam Creatoris, & fragilitatem hominis. Vide cap. 10 citato, & cap. 19 ubi diximus in ipsa nostra Creatione admoneri nos, non solum potentiæ Creatoris, sed eiusdemmet potentiæ ad efficiendam Resurrectionem corporis creati ex luto, postquam in lutum conversum est, ut observavimus super id, *de terra surrecturus sum*, cap. 19 vers. 25. cum. 28. 29. 30.

Vers. XV. Auferetur ab impiis lux sua & brachium excelsum confringetur.

1 *Nexus difficilis quatuor interpretationibus tentatus.*

2 *Nexus, & interpretatio commodior, de hominis peccato, & supplicio Illustratus Ecclesiasticus.*

3 *Hominis obscuratio ex peccato Illustratus Ecclesiasticus, & Baruch.*

4 Brachium excelsum *ad superbiam* Brachium, *&* armus *Regni Symbolum.*

1 *Nexus exquiritur. Nicetas. D. Thom. Nicolaus. Lunus.*

IN seotentia per se clara, nihil præter nexum, difficile. Cum Græcis plerique Quoniam semel impiorum mentio facta est, nuoc ex illorum supplicio commendari divinam potentiam. Nicetas; *Pauere impios, eorumque potentiam obterere, nempe divinæ id dexteræ est, atque operationis.* Alii, ut D. Thomas, & qui illum sequuntur Nicolaus. & Dionysius, referunt ad suum illum terræ motum, quo vitæ lux, & arcium fortissimarum culmi do, esse solent.

Subtilior

Sed illud subtilius, & argutius, quod Caietanus eum luce connectit, ut cum dixerit impios tenebriones nocte vivere, & gestiri; ex oriente vero luce diffugere, & comprimi; videntur quidem noctem habere pro luce. Ergo cum veram lucem Deus affert mundo, aufert illorum lucem, idest, tenebras; comprimitque illorum vires, & improbitatem. quod insignis cuiusdam providentiæ est.

Caietanus.

Alii ex ipsa luce, quam oderunt improbi, eliciunt minas sempiternarum tenebrarum. Quia, inquit, isti oderunt lucem, atque præclara opera, amaruot tenebras, & mores teterrimos; omnis illis eripietur lux, & sempiternis tenebris damnabuntur.

Osorius.

Denique cum providentia, quam Deus in mundi, & rerum omnium constitutione servat, aliqui sic nectunt, ut cum duplex sit providentiæ pars, illam Deus tam ostendit in impiorum supplicio, quam in rerum aliarum instauratione, & conservatione.

Eugubin.

2 *Nexus simplicior & commodior.*

Ego vero existimo sententiam hanc cohærere cum primi hominis primo, & felicissimo statu: tum etiam cum secundo post peccatum ærumnosissimo; in quo repræsentata est divinæ providentiæ, atque æquitatis imago, iustos felicitatis luce iucundissima complentis, impios verò meritissimis suppliciis prosequentis. Atque huius sententiæ commentarium facile conficiemus ex cap. 17. Ecclesiastici, ubi hominis innocentis *lux*, & *virtus*; tum peccatoris *tenebræ*, & *imbecillitas* mirifice describuntur, ad huius nostri sententiæ illuminationem. Ergo, inquit, universitas creaturarum homini servit, tum lucis, ac tenebrarum vicissitudo: illa etiam, quæ in cælo lucent, illius sunt, creata nimirum, *ut essent in signa, & tempora, & annos; vestivit præterea illum Deus virtute secundum se*, ut ait Ecclesiasticus, idest, virtute quasi divina, *& testamentum æternum constituit cum illis, & dixit, Attendite ab omni iniquo*, ut scilicet quasi ex pacto fœdere pietatis, & obedientiæ, felicissimo statu tum corporis, tum animæ, & rerum omnium amplissima potestate potirentur; sin minus lux illa felicissima illis auferretur, & in supplicium, tum ærumnis aliis, tum incredibili corporis, & animi infirmitate afficeretur. Vides iam transgresso percepto, *ablatam ab impiis lucem suam*, sive, ut est in Hebræo, prohibitam, idest, privatos illos luce, qua fruebantur. Sicut è contrario dictum est Psal. 83. 12. *Non privabit bonis eos, qui ambulant in innocentia. Ibunt enim de virtute in virtutem* idest, divino beneficio rerum omnium potientur, iuxta id, *Præcepta mea cor tuum custodiat; longitudinem enim dierum & annos vitæ, & pacem apponent tibi.* & iterum *Qui recti sunt, habitabunt in terra; & simplices permanebunt in ea, impii vero de terra perdentur, & qui inique agunt, auferentur ex ea.* q. d. Mundum, & terram iustis concessam cum cælesti lumine ad fruendum at ab impiis auferendam lucem auferendam terram. Ut in hanc rem videatur sane dictum opportune ab Ecclesiast. 17. 27. *Quid lucidius Sole? & hoc deficit. Aut quid nequius, quam quod excogitavit caro, & sanguis? & hoc arguitur. Virtutem altitudinis cæli ipse conspicit, & omnes homines terra, & cinis.* idest. Etiam sine ullo peccato, aut culpa sua aufertur homini lux ista Solis, quam conspicimus, sive subeunte nocte, sive opposita umbra alterius astri; quanto igitur maiori iure impiis cogitantibus, quæ carnis, & sanguinis sunt, auferetur lux? Cælestis ille globus obscuratur; non obscurabitur, qui ex terra factus est homo; *& arguitur* peccati, damnabiturque mortis ut revertatur in terram, & cinerem? Hac ipsa eadem profecto ratione ad pietatem, & iucundam, ac tranquillam terræ, ac luminis possessionem hortatur Baruc cap. 3. 13. quasi cum Adamo loquutus. *Si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace super terram. Disce, ubi sit prudentia; ubi sit intellectus; ut scias simul, ubi longitudo vitæ, & victus; ubi sit lumen oculorum, &c.* Perdidit enim hæc Adamus, immortalitatem, victum, lucem oculorum, pacem, & reliquorum bonorum abundantiam, simulque virtutem illam, qua vestivit illum Deus: per peccatum enim brachium, viresque illius confractæ, & debilitatæ sunt, compressaque superbia. Illud enim significat *celsitudo illa brachii*, unde legerunt Septuaginta, *Brachium superborum*. Aut certe, brachium excelsum significare poterit illam hominis potestatem super omnem carnem, quam timebant cuncta animantia: *Posuit enim terrorem illius super omnem carnem, & dominatus est bestiarum, & volatilium* est enim Brachium,

Eccl. 17. 3

Homo propter peccatum amisit multa.

Prov. 3. Pro. 3. 33. Promissiones iustorum, impiorum supplicia.

3 *Elucidatus Ecclesiasticus.*

Baruc, qui bas sponsatus est peccator.

4 *Celsitudo brachii ad superbiam, aut ad potestatem.*

Eccl. 17. 4 Brachium

& armus Regni symbolũ. Basilius.

chium, vel Armus, ut aliquando diximus, Regni, & potestatis Symbolum. hoc vero *brachium* ad subiiciendа sibi reliqua animantia, si non omnino præcisum post peccatum, at confractum, & debilitatum est. Vide Basilium Hom 10. Hexameron.

Vers. XVI. Nunquid ingressus es profunda Maris; & in profundis abyssi deambulasti?

1 *Dni interrogatio arguit hominis ignorantiam Divina attributa inter se nexa.*
2 *Metonymia. Maris descriptio.*
3 Profundum *quid, & unde dicatur. Varia lectio. Fluxus, & refluxus. Mare ex potentia creatoris, quasi ex fonte perenni manans.*
4 *Deus nunc ambulans super fluctus maris, nunc in profundo, quid designet Prædicata illius potentia ex transitu maris Rubri Explicatus Isaias.*

1 Cum parumper abrupisset filum suæ orationis, atque operum creationis Deus, impiorum mentione divinis operibus abutentium; redit eo iterum, unde discesserat, orditurque à maris immensitate, quam complecti potest coercendo sola divina virtus, & exhaurire investigando sola divina Sapientia. Cum autem rogat hominem Deus, *an maris profundum, atque novissima penetrarit*, perinde est, ac si assereret, hæc ab illo ignorata, & incomprehensa esse; soli vero Creatori perspecta, & explorata. Quod melius cum re præsenti convenit; quam quod Philippus indicare videtur, hæc dici ad stabiliendam providentiam, & præsentiam divinam, quasi dicat, Adium ego præsens, quo tibi non licet ingredi, & iis ego rebus provideo, quas præsens video, & quæ à tuo conspectu quam remotissimæ sunt. Quamquam quidem omnia hæc divina attributa, hac sententia stabiliantur, potentia, sapientia, providentia, præsentia.

Interrogatio Dni arguit hominis ignorantiam. Philipp.

Divina attributa inter se nexa.

2 *Profundum maris.* Divus Thomas, cum Latinis existimat per Metonymiam, significari infinitas piscium varietates, quæ in maris profundo sunt. Ego synceram adhuc maris, & elementorum mentionem fieri existimo, nondum viventium, & immensam illam altitudinem maris, quæ rei obscurissimæ, & ignotissimæ humanæ intelligentiæ, soli Deo perspectæ, symbolum est. Vide superius c. 28. 11. Psal. 64 8. 68. 15. 16. Eccles. 1. 2 c. 23 28

D. Thom. Nicol. Dionys. Metonym

3 *Profundum* autem, quod dicitur à radice *Bacab*, quod est flere, aut plorare, varie redditur ab interpretibus. Caietanus quidem tum hic, tum supra cap. 28 vers 11. vertit *tricas*, sive *perplexitates*, videlicet loca illa in maris fundo in quibus ex diversis meatibus concurrentibus, aquæ intricantur, & implicantur, aut certe *voragines, & recessus maris*, ut dixit Isidorus, Tygurina, *Guttas* Regia, *Fletus*, diceret elegantius, *Lacus mas.* denique Septuaginta, *Fontem maris*, dixerunt; videlicet altissimas, & obscurissimas scaturigines manantes aquis, seu lachrymis de qua translatione diximus c 28. vers. 11. num. 5. 6 ubi dicitur Deus *scrutatus profunda fluviorum*, idest, pervestigasse scaturigines fluviorum manantes, & illachrymantes. Quæ res cum potius conveniat in flumina ex aliquo semper capite deducta, quam in mare, eleganter dixit Olympiodorus: *Non meminisse fontis, quasi fontem habeat mare; sed positum esse pro initio; Unde, inquam, sit maris initium duclum nosti?* quippe non minus est mirabile fontium, & fluminum, scaturigo, quam nulla scaturigine perpetuis aquis mare redundans. Subtile, & argutum est id, quod in hac lectione Septuaginta, Philippus indicari existimat, videlicet fluxum, atque refluxum maris, quasi fontes maris immensam illam maris copiam eructent, cum mare fluit, & æstuat: rursumque illi ipsi eandem aquam ebibant, cum refluit, & subsidet. Sed quidem illud simplex est, ut significetur, aquarum immensitas non ex alio manasse, quam ex potentia Creatoris.

Profundũ quid, & unde dicatur. Caietan.

בכה

Isidorus. Tygurina Regia. LXX.

Olympiod Philipp. Fluxus, & refluxus maris. Mare ex potentia Creatoris tanquam ex fonte manans.

4 *Et in novissimis abyssi.* Eleganter illuminatum est ab Interprete, quod in Hebræo, & Græco legitur, *In vestigiis abyssi* Vatablus, *In vado*, vel *in fundo.* Caietanus, *In inquisitione*. Tygurina, & Regia; *in pervestigatione* Nam vox originalis significat, aliquid quærere, & investigare usque ad fundum, & novissimum. de quo verbo diximus cap 20 vers 16 num 15. & cap. 15. vers 7 De abysso autem diximus superius cap 28 vers 13. Cum autem negatur humanæ potentiæ, conceditur soli divinæ, *deambulare, & viam invenire in maris profundo.* Ita videtur commendari divina potentia ex maris profunditate hominibus inaccessa, ut eadem ipsa divina potentia commendetur ex eo, quod possit tramitem invenire, & designare viam ad deambulandum in profundo maris, & in novissimis abyssi quasi dicat, *Dios sabe ballarle, y darle vado al mar* Prædicatur igitur aliquando Deus, superius cap 9 8 quod gradiatur super fluctus maris; nunc vero, quod deambulet in ipso profundo; utrumque enim imperantis, & dominantis est, universam maris regionem circumeuntis, & quasi potitione pedum subiicientis, & possidentis sive summam, & extimam aquam, sive infimam; atque novissimam. Et quidem *cum graditur super fluctus maris*, videtur concitare mirabiliter fluctus; Cum deambulat in novissimis, mirabiliter etiam *conturbare profundum* Psalm 64 8 Et forte potuit allusio fieri hac sententia ad transitum maris rubri, si iam id accidisset; nam eius rei fama universas illas provincias compleverat, ut Iosue 2 10 *Audivimus, quod exsiccavit Dominus aquas maris Rubri ad vestrum introitum.* & Sapien. 19.8. dicantur hæc mirabilia, & monstra. atque Isa. 51. 10 ex eo ipso facinore prædicatur Deus.

Vatabl. Caietan. Tygurina Regia.

דקר

Divina potentiæ commendatio ex maris profunditate.

Deus nũc super fluctus maris gradiens nunc in profundo quid designet.

Deus nũc concitans fluctus, nunc profundum maris.

Ex trãsitu maris rubri prædicata divina potentia.

Vers XVII. Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis, & ostia tenebrosa vidisti?

1 *Interpretum dissensio. Duæ aliorum interpretationes parũ idoneæ* Portæ mortis, *nunquam designantur in mari.*
2 *Congruentior expositio.* Portæ mortis, *Terra caverna Mortis Regia, Infernus. Illustrata Sapientia.*
3 *Porta mortis soli Deo patentes.*
4 *Deus timendus inferis. Allegoria Christi descensus ad inferos.*

1 Eugubinus scribit, *Omnes consentire portas mortis esse centrum terræ*: Atque id utinam vere scripsisset, ne ulla discordia interpretum nos impediret ed longissime ab illo abest D. Thom ut qui existimet nunc describi Cælum, cuius influxus efficientes corruptionem rerum inferiorum appellentur *portæ mortis*. Expositio proculdubio longissime petita. Ergo ad alicuius rei inferioris, & elementi descriptionem pertinet profecto hæc sententia ex frequenti consensu aliorum interpretum: sed dissentiunt in illo assignando. Nam Caietanus de Mari interpretatur, in quod *qui descendit*, & enavigat, *narrat*, videtque *eius pericula*; hæ sunt *portæ mortis*. deinde graviora alia quædam discrimina, & imminentem mortem, appellari *Ostia tenebrosa*, sive, ut in Hebræo est, *Portas umbræ mortis*. Scio *umbram mortis* ad pericula referri, sed mortis, vel domum, vel portas, vel arcem, & regiam, nemo constituit in Mari; in terra sæpe dicuntur, in sacro sermone.

Eugubin. Dissensio interpretum. D Thom.

Caietan.

Portæ, aut domus mortis non dicuntur esse in mari.

2 Ergo proculdubio de terræ profunditate, & altissimis specubus, tum propter sequentem sententiam, ubi agitur de terræ latitudine, nunc autem de illius profunditate; tum quod terræ profunditas non semel proponatur in Scriptura, ad excellentiam, supra cap 11 vers 8. *Profundior inferno, &c.* Habet autem peculiarem cognationem terra cum morte, quod terra mortuos excipiat gremio, cum enim excedunt ex vivis, in terram concedunt. Tum etiam quod illius specus, & cavernæ speciem habeant sepulchri, immo &, ut poetæ loquuntur, & fingunt, illæ sunt terræ fauces hiantes in prædam mortalium: quare Inferorum Regnum dicitur non esse in terra; sed potius sub terra, Sapien 1 14. *Deus*, inquit, *mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum, neque inferorum regnum in terra*: quod proprie ex Græco legas, *Neque inferni regia super terram.* q d Mors non est invecta à Deo in mundum, quin potius, si quid ille ad mortem pertinens in mundo constituit, abdidit in viscera terræ, ibique fabricavit amplissimum quoddam sepulchrum, quod exciperet eos, qui sua culpa æternæ mortis damnarentur. Illa igitur est domus regia mortis,

Verior, & germana expositio. Terra cũ morte peculiaris affinitas. Specus, & caverna portæ mortis. Inferorũ regnum sub terra. Infernus domus Regia mortis

ibi

ibi umbra, & similitudo mortis, & ut superius dixit capit. 10. versic. 21. 22 illa est *terra tenebrosa, ubi umbra Mortis, & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat,* qui locus omnino adeundus est pro commentario huius nostræ sententiæ.

3 *Porta mortis soli Deo patentes.* Ergo *Mors* hoc loco erit locus ille mortuorum, & damnatorum, in ipsis terræ visceribus profundissimus; tum etiam alii profundissimi recessus, & cavernæ, atque voragines quædam altissimæ, quæ videntur esse hiantes fauces mortis. Hæ igitur erunt *portæ mortis*, quæ dicerentur apertæ, velut ex Hebræo legi potest, *discoopertæ*, & detectæ, si ea, quæ abscondita sunt in imis terræ visceribus, patere possent; quod eum omnino negatum sit humanis oculis, at Deo pro sua Potentia, atque Sapientia expositum est. Vide cap. 34 vers. 22. cap. 28 vers 22. 24. cap. 26. vers. 6. cap. 11. vers. 8. 9.

4 Quod autem additur Ostia tenebrosa, expositio est præcedentis: repetitur enim in Hebræo, *porta umbræ mortis*. De umbra autem mortis sæpe diximus, & de lethiferis inferni tenebris, superius in fine cap. 10 dicemus etiam num. 16 sequente.

LXX. Græci vero eleganter promovent illam portarũ mortis translationem legentes; *aut tibi aperiuntur metu portæ mortis, aut ianitores inferni videntes te, timuerunt?* ut significet non solum vim divinæ Sapientiæ penetrantis occulta, sed etiam potestatis tremefacientis firmissimas terræ partes suo nutu, & conspectu. Quod vero ulianus, Chrysostomus, Theophilus, de Christi descensu ad inferos scribunt; tum etiam, & Gregorius, Philippus, & alii Latini; elegans in primis est, sed allegoricum.

Christi descensus ad inferos. Iul. Chrys. Theophil. Gregor. Philipp.

Vers. XVIII. Nunquid considerasti latitudinem terræ? indica mihi, si nosti, omnia

Vers. XIX. In qua via lux habitet, &c.

1 *Latitudo terræ, in sacro sermone, quid. Illustrati Moysis, Isaias, Ezechiel.*
2 *Nexus huius sententiæ cum præcedentibus. Terræ ambitus.*
3 *Varia interpretatio, semitæ lucis. Causa perpetui motus circularis.*
4 *Idonea expositio de loco lucis, & tenebrarum. Habitare quid. Thesaurus unde dicatur.*
5 *Solem mergi in mare, aut condi inter montes, opinio antiquorum. Lucem è cælo oriri, tenebras ex inferis. Illustrata Sapientia.*
6 *Deus cuncta movens ad suos fines.*

1 *D. Thom. Nicol. Dion. f. Titelm. Osorius. Latitudo terræ, quæ.* Mirum est, ut statim lecto, & audito nomine Latitudinis, D. Thom. & Latini, ut sunt in huiusmodi Latinis proprietatibus discernendis attentissimi, illud arripuerint, presserint, emulserint, tandemque elicuerint, nunc agi de terræ latitudine, quæ consideratur à Philosophis ex Meridie ad Septentrionem, ut deinde versiculo sequente agat de longitudine ab Oriente in Occidens. Quia enim Philosophi contingunt porrectum hominem per mundi axem, cuius caput sit in Oriente, dextrum in Meridie; inde *longitudinem* mundi, vel terræ considerant, à capite, idest, ab Oriente in Occidens; *Latitudinem* à Meridie in Septentrionem: Adeoque etiã Olympiodorus ait, Rogari à Deo Iobum de terræ diametro. Recte hæc, & vere. Sed proculdubio minime exacte ad phrasim, & consuetudinem sacri sermonis; nam

Olympiod.

Latitudo in Scriptura comprehendit omnes dimensiones. Scripturæ vocant *latitudinem*, non quæ opponitur longitudini, sed quæ universum rei spatium, universalque differentias positionis complectitur, quæ ex quacumque parte angustiis, & brevitati opponitur. Unde Deuteron. 19. 8. dicitur, Cum *dilataverit Dominus terminos tuos*, & exponitur *& dederit tibi cunctam terram* & Ezech. 41. 7 de latitudine, & longitudine videtur dici, Platea erit in rotundum ascendens sursum. quod proprie legitur ex Hebræo, *Dilatabatur, & circuibat desuper* idest, erat longior, quam lata; & Gen. 34. 10. *Terra in potestate vestra est*. proprie, *terra lata est in manibus vestris*, idest patet libera, & spatiosa circumquaque. Denique accipitur pro ambitu cuiuslibet rei, etiam in orbem. Isa. 54. 2 *Dilata locum tentorii tui*. Ergo hæc terræ latitudo, est profecto universus terræ ambitus, de quo etiam dictum est Ecclesiast. 1. 2 Latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est? Idemque ipsum probat nomen originale, quod est pluralis numeri, *latitudines terræ*, ut significet omnes illius positiones, & ambitum universum. Cuius rei pars sequens expositio est; *Indica mihi, si nosti omnia*. est enim illud omnie, numeri singularis, q. d. omnem, vel totam; refertque terram universam, ut explicate legerunt Septuag. *Cognovisti latitudinem eius, quæ sub cælo?* Rogat ergo Deus id, quod non solum humanæ industriæ, & labori, verumetiam humanæ considerationi, incomprehensum est; videlicet ut homo cogitatione certa exploret, atque cognoscat universos terræ angulos, recessus, partes.

Latitudo terræ, illius ambitus. LXX.

2 *Nexus, et opportunitas huius sententiæ. Terræ ambitus non omnino certo constituitur inter Mathematicos.* At quorsum rogatur homo à Deo an huiusmodi terræ spatiosissimæ latitudinem exploratam, & cognitam habeat? Certe non solum, ut ex immensa terræ magnitudine, Creatoris immensitatem colligat, atque solum, ut ignorantiæ hominem arguat, qui rem physicam, terræ ambitum non possit consideratione complecti (quippe Philosophi; & Mathematici profitentes se terræ ambitum certa ratione, & mensura definire, & comprehendere, nihil tamen certi, & indubitati inter se constituunt) sed ut ea comprehensione universa terræ cognoscere possit *locum lucis, atque tenebrarum*; nam hæc sententia proculdubio nectitur cum sequente

Vers. XIX In qua via lux habitet; & tenebrarum quis locus sit.

Vers. XX. Ut ducas unumquodque ad terminos suos; & intelligas semitas domus eius.

3 *D. Thom. Semita lucis est motus astrorum. Vatabl.* Divus Thomas cum aliis Latinis per *viam, semitam, terminos lucis*, existimat significari motum Solis, & astrorum. qui apud Philosophos sunt adhuc mille quæstionibus impediti, & vix satis idonee explicati per epicyclos, & orbes alios excentricos, & concentricos. Vatabl. varietatem solis per Zodiacum efficientis dierum, & noctium varietatem in diversis terræ partibus. Caietan. potius existimat quæri hac interrogatione id, quod non est, videlicet locum certum, & fixum, in quo consistat lux, aut nox qui eum inveniri non possit, (quippe est lux in continuo motu) existimat ea consequente, rogari Iobum causam perpetuitatis motus cælestis circularis. cuius nulla videtur alia, præter Divinam voluntatem. Alii, hic agi de mirabili noctis, & lucis successione, & contemperatione neque hæc proponi Iobo quod comprehendi nequeat physica illarum ratio, postquam facta sunt, sed quod mirabilis sit harum rerum inventio, creatio, dispositio, & quæ in mentem humanam per se non caderet, nisi prius factam vidisset.

Causa perpetui motus circularis cælorum. Astunica.

4 *Idonea expositio de loco lucis, & tenebrarum.* Ego vero existimo rogari Iobum de luce, & tenebris secundum speciem, in quem locum se abdat lux, cum nos deserit; unde emergant tenebræ, cum ad nos accedunt? Secus enim cum tenebræ nihil sint, sed sola carentia luminis, nullus illarum motus est, nulla habitatio, nulla domus. Res profecto prima facie mirabilis, à profanis scriptoribus sæpius; à Sacris non semel usurpata. atque hunc sensum ipsæ voces videntur exigere, tum etiam illa interrogatio præcedens, *latitudinis terræ*; An in aliquo terræ extremo recessu invenerit lucis domicilium Quare Septuaginta legerunt, *In qua terra habitet?* Sic vero ex Hebr. Ubi via, in qua habitabit? videlicet post viæ, & itineris spatium emensum. Illud enim videtur significare verbum futuri temporis, quod proprie significat quiescere, demorari, quasi in cubiculo, & loco recondito, aut in thesauro nam habet quidem vox originalis *sacan*, cognationem per metalepsim literarum, cum *Nisca*b, qui est thesaurus, camera, aut *Gazophylacium* Tum etiam est proximum verbo *sacam*, quod est mane consurgere, quasi dimissa quiete, & quiescendi loco, quod frequenter vertitur à Latino Interprete *de nocte consurgere*. *Sacan* vero erit ad quietem, & noctem traducendam alicubi commorari. Idem vero de *tenebris*, & *nocte* quæritur, locus, quo, cum fugatur, se recipit, ubi interdiu latitat. Solem alii Occidentem immergi freto, condi in terras, duas item habere domos; ad oriendum, ad occidendum, sæpe dixerunt Poetæ; ut cum de Hercule ille loquitur.

LXX.

Habitare, & quiescere, quid proprie.

שכן

שכם

Thesaur. unde dicatur.

5 *Sole mer.*

Fervi-

gi, & condi. opinio antiquorum.

Fervide Titan, obitus pariter
Tecum Alcides vidit & ortus,
Novitque tuas utrasque domos

Seneca in Her. furen act. 6.

Nocti item suam domum sub inferos tribuerunt. Aristoteles sane lib. 2 Meteor. c. 1. aliam refert antiquorum opinionem de loco, & domicilio noctis, & tenebrarum, videlicet post altissimos quosdam montes Septentrionales: inde emergebant tenebræ, ubi condebatur Sol *Hanc* (inquit, regionem Septentrionalem) *elatiorem esse, documentum inde capere possumus, quod multi, qui apud veteres sublimium rerum expositionem tradiderunt, persuasum habere visi sunt, Solem ipsum non sub terram, sed circum terram & hunc plane locum commeare, nec conspicuum existere, imme tenebras abducere, quoniam septentrionalis ille tractus celsior assurgat.* inde igitur ex altissimis montibus præcipitari noctem credebant, quam nomine *maiorum umbrarum*, Poeta significare visus est, in descriptione noctis incipientis, & Solis cadentis.

Virg. lib. 6.

Maioresque cadunt altis de montibus umbra.

Sane quidem *Luci* in superna regione, *Tenebris*, & nocti in infera, Sacræ literæ, simul etiam profanæ tribuerunt: quippe sicut fons luminis in Cælo est, ita etiam Deus, qui in Cælo residet, *Pater luminum est, apud quem*

Iaco 1. 17.

non succedit *umbra* alicuius vicissitudo, ut Iacobus dixit. Porro nocti, & tenebris infernus locus assignatur propria domus, & sedes, ut cum affunditur mundo caligo, videatur ascendisse ex orco, & inferno.

Virg. lib. 6.

Umbrarum hic locus est, somni, noctisque sopora.

Quare tenebras illas Ægyptiacas, quasi inferorum faucibus eructatæ fuissent, appellat Sapiens 17. 14. *Noctem ab infimis, & ab altissimis inferis supervenientem*: illæ videlicet sunt noctis æternæ illæ plage, illic noctis cubile, unde surgunt unde ad nos avocantur tenebræ: dixit etiam ille

Cubile video noctis. hunc tenebras vocat

Seneca in Oedip. act 3.

Sic cum Lucratius atram pingit tempestatem, dicit ex inferis ascendere tenebras, quibus obscuretur Cælum, libro 6.

In Her. Oet. act. 4. Lucretius

Quod tunc per totum concrescunt aera nubes,
Undique ut tenebras omnes Acheronta reamur.
Liquisse, & magnas Cæli complesse ruinas.

In illa ætherea regione lux habitat: è contrario iste est locus tenebrarum, sed homini invisus, & ignotus, ut eius Imperio minime pareant lux, & tenebræ, *neque ducat unumquemque ad terminos suos.*

6 Hanc vero secundam partem fere eodem modo reddiderunt Septuag. *Si duces me in fines eorum?* q. d. Num edocere poteris rationem mundum administrandi, dies atque noctes contemperandi, cuiusque singulis, locum, terminos, tempus, præfiniendi. Verbum Hebræum vim

תקח habet accipiendi, quasi manu, *Capies eam* (noctem) *ad suum finem*: nihil enim movetur, quod non deducatur

Deus cuncta movens.

ipsa Dei manu, & potestate, si ille manum non admoveat, immota iners iacebit, & squalebit natura Fugam ille alius meditabatur ad extre nos terræ, marisque recessus, at neque Deum fugere posset nisi sua illum manu Deus caperet, atque deduceret, *Etenim* (inquit) *illuc deduces me, & tenebit dextera tua.* Et eodem verbo,

Psal. 138. 12.

& re dicebat Abraham captum esse Dei manu, deductumque, nescientem quo iret; Genes. 24. 7. *Deus Cæli tulit me de domo patris mei, & de terra nativitatis meæ.*

Dei manus cuncta deducens.

Sic potentissimus Deus capit Solem accipit tenebras, ducit atque reducit. Quid tandem de illius manu nos non capimus? Vide, quæ diximus c. 36. vers. 32. super id, *In manibus abscondit lucem, & præcepit ei, ut rursum adveniat, &c.* Vatabl. hanc sententiam cum præcedente connectit sensu non incommodo, *An*, inquit, *nosti*

Vatabl.

locum lucis, & tenebrarum, quod illas tu suis certis domiciliis, & sedibus constitueris? q. d. Ego Solus, qui creavi, & certis in locis, terminisque collocavi, illarum rationem, viam sedes, comprehendo Sed nexus hic, quæsitus videtur cum labore.

Vers. XXI Sciebas tunc, quod nasciturus esses? & numerum dierum tuorum noveras?

1 *Nexus dubius. Tres aliorum expositiones.*
2 *Commoda interpretatio, & nexus cum præcedentibus.*

IN hac sententia dubius est nexus, dubium, quid designet illud, *Tunc*, & de qua nativitate sermo sit. Sed breviter elucidanda omnia Quidam existimant sententiam bene accipiendam de opere sextæ diei, & formatione hominis, de quo, in Iobi persona, asseratur fieri non potuisse, ut qui nondum creatus esset, neque primis diebus adfuisset, potuisset cognoscere creationem luminarium. Sed sensus omnino insulsus, si tantus ex unius duorumve dierum spatio colligatur ignorantia hominis. E contrario Caietan. existimat de Iobo sermonem esse illumque interrogari; an tunc, cum existeret in matris utero, sui curam aliquam, & nativitatis suæ horam maturādi, habere potuerit Urget amplius rationem hanc interpretandi Tygur *Habes ne cognitum tempus, quo nascebaris?* ut à minori colligat. Etiam cum natus esses, nativitatis tuæ horam nondum cognoscere potuisti, quanto minus rerum illarum rationes complecteris, quæ multis te sæculis antiquiora fuerunt? Chrysost *Quando natus es ipse? neque enim nosti, quandoquidem ab aliis didicisti, quantum tuum est vitæ spatium Quæ igitur cognata, & propinqua tibi sunt, ignoras, eorumque quæ ab initio fuerunt, tibi scientiam arrogas?* Sed obstat quidem utrique expositioni aliorum naturæ operum ad elementa spectantium, continuata series, & enumeratio.

1 *Nexus dubius.*

Caietan.

Tygur.

Chrysost.

Ergo media incedendum via, ut de ipso Iobo, non de Adamo, rursus non de hora nativitatis illius, sed in diversum, antequam existeret, sermo sit. Nexus vero hic assignatur à D. Thoma ut cum de Solis ortu, & occasu dixerit, nunc asserat, Cælorum motibus, non posse colligi certam hominum vitæ periodum. Sed nexus iste nimium Physicus est, neque valde opportunus.

2 *Cōmoda; expositio. Nexus cū præcedentibus.*

Ergo argutus est, & proprius ille, quem Vatablus, in Hebraismo delitescentem agnovit, ut hæc sententia pendeat à præcedente Sciebas ne lucis domum, vel ut est in Hebræo, Nosti, quod tunc, propterea quod tunc, cum lux à me creata fuit, iam tu natus esses, & nunquid magnus numerus annorum tuorum te potuit docere naturas rerum etiam antiquissimarum? Negat igitur Iobo scientiam rerum priorum, propter humanæ vitæ brevitatem, sicut diximus vers. 4. sup. id *Ubi eras, &c.* Hoc indicarunt Septuag legentes, quasi per ironiam; *Novi igitur, quod tunc natus es, & numerus annorum tuorum multus* August. simplicem lectionem cum Hebræo convenientam habet, *Nunquid scis, quia tunc natus es?* Explicatius autem Chrysostomus, & Olympiodorus: *Si harum rerum vias nosse te dixeris, item dic te tunc extitisse.*

Vatabl.

LXX. August. Chrysost. Olympiod.

Vers. XXII. Nunquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros aspexisti?

1 *Temporum varietates. Ægyptia grandines.*
2 *Nimia latinorum subtilitas in distinguendo loco nivis, & grandinis.*
3 *Thesauri rerum meteorarum, qui.*
4 Thesaurus *à recondendo dictus apud Sacros, & profanos. Explicatus David, & locus Palipom.*
5 *Quinque Thesauri proprietates convenientes Cælo, & aeri. Illustratus Moyses.*

CUm hyeme nix æstate *grando* generari soleat, vicissitudines hyemis, atque æstatis mirabiles proponit. Sed quo mirabiliores huiusmodi naturæ effectus, existimant aliqui interpretes proponi repentinas grandines, qualis illa, quæ Ægyptios campos, & late percussit: nam ad Aegyptiorum plagas fieri allusionem statim dicemus versiculo sequenti. Tum grandines in immensa copia, & opportuno tempore à cælo iaculatas, quod significari videtur *in thesauris.*

1 *Temporū varietates. Ægyptia.*

Nunquid ingressus es? Hinc D. Thomas nimium subtiliter elicit locum, ubi nix generatur, esse remotiorem à nostro conspecto: propterea dictum, ingressus es At grandinem, & grossiorem quidem frequenter generari in infima regione, & nonnunquam prope terram, ideo dictum *aspexisti*. Recte ex Philosophie. Non item ex huius loci proposito, & vocum exigentia: nam *thesauri grandinis* non magis patent nostris conspectibus, quam thesauri nivis: neque non utriusque partis significatio est eadem; *Ingressus* ne vidisti? rursus, postquam devenisti, potuisti videre!

2 *D. Thom. Nivis, & grandinis discrimē.*

Thesaurus grandinis idem qui nivis.

The-

3 *Thesauri rerum meteorarum qui. D. Thom. Philipp.* *Thesauros*. Atque oem rerum meteorarum apothecæ, out thesauri? D. Thom existimat esse vapores, in quibus tanquam in materia, latent res meteoræ Adduot alii præter moteriam, thesauros immensæ poteotiæ, ax qua edueuotur huiusmodi naturæ opes Philip. *Divinam voluntatem, & dispositionem arcanam, qua non cuivis patent. Hi (inquit) thesauri non in aliquo immenso, & capaci loco sunt, qui moles, & congeries intra se habeat conditas rerum infinitarum; sed in eius voluntate, & dispositione sunt constituti: sicut in alio loco ait,* *Ps. 49. 11.* *pulchritudo agri mecum est*. Alii immensam illam aeris vastitatem, atque Theodor *Thesauros ventorum*, interpretatur aerem Ps 134 in quo videntur latere, quæ ibi generantur Hæc quippe proprietas est thesauri, pro loco secreto, & thesaurizare, idem, quod recondere.

5 *Thesaurus a recondendo dictus.* 136.4. Reg 20 17 Amos 3. o Graci etiam, atque Latioi nominis thesauri, eodem vis pro conditorio rei cuiuscumque nam pro depositione pecuniæ, noo nisi per Synedochen Plinius Thesauros cavernarum, dixit. *Plinius lib. 17 c. 14. Gellius.* Qua ratione Gellius etiam lib 2 c 80 ex sententia Valerii Sorani scribit, *quos thesauros Græco nomine appellaremus, priscos latinos flavissas dixisse, idest cellas quasdam, & specus ad custodiendas res veteres religiosas* Adde etiam Plinium hiatus, & recessus oris Satyrorum dixisse, thesauros maxillarum, in quos Satyrorum, & Sphingiorum genus cibum condit. & Poeta, 4 Georg. *Virgil.* alvearia vocat. *Mellis thesauros.* Sed & in Sacris cellæ vinariæ, & apothecæ Olei, dicuntur nomine originali, *Thesauri apotheca.* thesauri, Paralip 27 17 quod eleganter ret nuerunt Septuag legentes; *Thesauros agri, vini, olei* & cavernæ, *LXX.* quibus ingens aquæ marinæ vis continetur, thesauri suot, Psal 3·.7. & quieructant ventos Psalm 134 8 & fere iem Thesauri nivis, & grandinis, iidem sunt, qui thesauri pluviæ, Deuter. 28 12 *Aperiet Dominus thesaurum suum optimum cælum, ut tribuat pluviam terræ tuæ in tempore suo, benedicetque cunctis operibus manuum tuarum.*

5 *Thesauri propria cōvenientia in cælo. Chrysost. Philipp. Theodor.* Quo loco omnes thesauri proprietates indicantur. primo, quod in cælo videantur latitare, & conditiores omnes ad humanos usus necessariæ secundo, quod sicut Regi facile est recludere, & *aperire* thesauros, & reconditis uti, ita & Deo huiusmodi naturæ effecta pro sua voluntate edere Indicavit rationem hanc Chrysost & Philip. hoc loco, Theod. Psal 134 tertio, quod ex illo *thesauro optimo*, idest, utilissimo, atque pretiosissimo, omnes nostræ utilitates, & opes deriventur quarto, quod abundantissimus thesaurus sit, & inexhaustus, ex quo quotannis ditescit, & ornatur terra *benediceturque* humana omnis agricolatio, & labor denique hi sunt *thesauri* naturæ, ut qui divitias naturales contineāt, ut Philosophi *Arist. 1. Polit. c. 5. & 6.* vocant: nam divitiæ illæ non naturales, quæ falsæ divitiæ sunt, effodiuntur ex terra: hæ vero accipiuntur è cælo. Vida quæ dixi cap. 1. versic. 3 num. 2 3 4

Vers. XXIII Quæ præparavi in tempus hostis; in diem pugnæ, & belli.

1 Thesauri, *& armamentaria. Allusio ad Ægyptias plagas Nubes inter Ægyptos, & Israelitas Dei arcus.*

2 *Non solum fulmina, & venti Dei arma, sed etiā res mollissima, ut nix. Rerum ordo immutatus adversus Dei hostes.*

3 Præparare, *pro recondere. Deus debellans hostes auferēdo pluvias, & alia cæli, terræque præsidia.*

1 *Iuven. sat. 13. Appianus, & Suida.* Dicit *Thesauros* illos esse armamentaria sua: qua etiam ratione Poeta dixit, Armamentaria cœli, quæ thesauri significatio agnoscitur à bonis auctoribus. Duplex huius sententiæ explicatus Primus ille, quem verba Latina præseferunt; Deum de cœlo pugnare solitum his armis adversus hostes suos grandine, pluvia, lapidibus, *quæ præparat*, dispon.t servata habet opportuno tempore adversus hostes ex promptuariis producenda. Forte allusum ad Ægyptias plagas: tunc *Allusio ad plagas Ægyptiac. Nubes inter Ægyptios, et Israelitas* enim produxit ventos, lapides, imbres de thesauris suis, & percussit Ægyptum, Adeoque Elias Thisbites in voce *Belistar*, refert ex Rab Salomone, nubem illam, quæ Exod. 14 19 stetit inter castra Ægyptiorum, & Israelitarum, ut exciperet sagittas & iacula Ægyptiorum, vocatam esse *Belistar*, idest, arcum, aut Balistam, quoniam non solum ut scuto, sed etiam ut arcu utitur nube Deus adversus hostes suos Diximus sæpe Deum *instar divini arcus.* in aere figere militare suum tabernaculum, recensere milites, producere ex suis armamentariis arma, instruere acies, debellare hostes Vide cap 9. vers. 3. & *Res Meteora Dei arma.* cap. 6. vers. 4. ubi diximus *nubem* esse Dei arcum; sagittas, & hastam, fulmina. & cap. 36. vers. 29 & vers. 31 & sparsim per totum illud cap. 16. multa ad hanc rem.

2 *Dei arma nō solum fulmina, sed etiam res mollissimæ, ut nix.* In hoc vero sensu cur tantum *grandinis*, & *nivis* meminerit *adversus hostes*, non etiam rapidissimorum ventorum, tonitruorum fulminum? hæc enim sunt fortissima, & terrifica Dei arma adversus hostes suos, de cælo pugnantis, ut describitur 2 Reg 22. Psal. 17 15. Psal 7 14 Habacuc 3. 11 Sapien 5. 21 An ut potentiæ suæ efficacitatem ostendere, non solum armis per se fortissimis, sed etiam invalidissimis triumphantis hostes? nam quid mirum igne, & fulmine terreri, exuri hostes? Illud valde mirum, muscis, ranis, culicibus, crabronibus, nive etiam mollissima, tenuissima confligere, prosternere inimicos suos. Quo in re enitet simul imperatoris *Res mutantes naturam adversus Dei hostes pro iussu.* potentia, ut eum creaturæ ipsæ per se molles, infirmæ, frigidæ, exardescunt adversus hostes Creatoris sui. Sicut è contrario frigebat, *& mansuebatur ignis* erga Dei amicos Sap. 19 18. Sed promovetur hæc divinæ potentiæ significatio sequente quoque interpretandi ratione.

3 *Secunda interpretandi ratio.* Secundus explicatus est, ut verbum *Præparandi*, iuxta suam originalem proprietatem, sit servare, aut prohibere, aut condere aliquid præparatum, & opportuno suo tempore promendum Ergo *præparare*, pro condere, & reservare. Septuag *Reposita sunt.* Caiet. *Quæ prohibui.* Tygur. *Reservavi* Pagnin & Regia, *Retinui* Pro- *LXX. Caiet. Tyg. Pag. Reg.* prie etiam *detinui*, aut *cessare feci*? Significare ergo potest, Deum nive, pluviis, grandine solitum perfundere, & fœcundare terras, at eum hæc detinet, & prohibet, debellare suos hostes, nihil agendo, tantum auferendo ab illis cælestia præsidia; quod summæ potestatis *Deus auferendo cælestia pluviarū præsidia debellans hostes.* est Favet huic exponendi rationi, quod in Hebræo est, & ab Interprete prætermissum, quod non valde interest; *quæ prohibui in tempore angustiæ*, quod enim vertitur, *ad tempus hostis*: propter præpositionem *Lamed*, potest verti, *In tempore hostis, & in die prælii*: nam est præpositio omnibus fere casibus deserviens.

Vers XXIV Per quam viam spargitur lux, dividitur æstus super terram?

Varia lucis *interpretatio. Via Solis obliqua. Duæ interpretationes parum idoneæ.*

2 *Duæ aliæ interpretationes idoneæ, & cohærentes.* Lux *pro pluvia, & meteoris aquis.*

3 *Germana expositio. Res meteora sapienter distributa à Creatore.* Dispergere *quid.*

4 *Ventorum pro singulis provinciis sapientissima distributio.*

1 Ex nivoso, & grandinaote cœlo, quod cito sereoatur, ad sereoitatem statim progreditur; quæ fit pania luce & radiis longe, lateque per aera fusis, aut certe ad aliquam aliam meteorologicam impressiooem, & mutationem aeris Ergo varia est hoc loco usurpatio *lucis*; prima Latinorum nonnullorum, ut *lux* sit Sol, cuius *Lucis varia interpretatio.* varius ortus, & occasus nunc describatur, ut varietate quadam mirabili, tum lumen, tum calor, & æstus communicetur diversis regionibus. Ergo cum prioum ro- *Via Solis obliqua.* gatus fuerit Iob, de *via Solis* ab Oriente in Occideos, nunc de *via obliqua*, qua ad Polos mundi, & ad Tropi- *D Thom. Nicolaus. Dionys. Eugubin.* cos accedit, vel recedit. Vel certe de *via illa*, idest, ratione, qua lux momento temporis pervadit totum hemisphærium. Res quidem adhuc inter Philosophos controversa, quomodo lux generetur, diffundatur, com *Caietani interpretatio aliena.* municetur? In hac autem interpretandi ratiooe, mirabile est quod Caietanus interpretatur *lucem dividi*, idest, diversimode oriri nunc claram, & serenam, nunc obscuram, & oubilam: nam proculdubio ipsa vox *dividendi*, denotat diversas partes, & regiones, quibus lux se communicat. Sed hæc expositio non valde cohæret. Secunda interpretatio Vatabli; *Ut lux sit exhalatio, quæ* *Vatabl.* *facile inflammatur, unde fiunt stellæ currentes & cometa crinita*, quæ dicatur *spargi*, quia ex illa fit ventus, qui spargitur super terram. Hæc expositio neque cohæret, *Expositio in vita, & pa-* neque non coacta est.

Ter-

3 *Tygurina.*
Tertia, ut *lux* sit fulgur; Tygur. *Qua parte lux fulguris erūpat, quam ventus Orientalis in terram dispergit.* Nixus hic: Tum quoniam cępit agere de tēpestate, in qua nix, & grando; perstabit quoque in pluvia, & tempestate versiculo sequente.

Expositio verisimilis
Tum quia *æstus* ille solet sumi pro vento Subsolano (quem cap. 27. diximus esse nimbosum in illis regionibus: & qui verti solet *ventus Orientalis*, sive *urens*. Expositio hæc idonea, & bene cohærens est.

Lux pro pluvia, & humidis impressionibus. *LXX.*
Quarta, ut *lux* sit pluvia pellucida, aut pruina albicans, quæ lucem etiam refert; aut aliæ impressiones aqueæ, quas nomine *lucis* significare solet Hebræus sermo, ut diximus cap. 27. vers. 5. 11. Sic Septuag. *Vnde procedit pruina, aut dispergitur Auster in eam, quæ sub cœlo?* verterunt autem *Austrum*, pro *Subsolano*, arbitror, ut significarent nivem, & gelu solvi in pluviam vento calidiore, ut hoc loco indicavit Catenæ auctor: de quo diximus cap. 37. vers. 10. & fere de tota hac meteorologica materia. Cohæret item hæc interpretatio cum re præsente. Sed illa *lucis* pro pluvia usurpatio est insolentior.

3 *Germana interpretatio.* *Meteororū distributio in terra.*
Existimo vero, ut tandem dicemus, postquā dixit Deus de *thesauris*, & promptuariis rerum meteorologicarum; nunc ad commendationem suæ providentiæ, quæ in rerum harum dispensatione, & distributione multum elucet; rogare Jobum, *qua via dividatur*, idest, unde oriantur, quo tendant, à quo mittātur, & distribuantur ignes subito erumpentes ex nubibus, divisi, & quasi frustatim emicantes, & per intervalla brevissima jaculati? Illud enim est, *lucem dispergi*, aut *dividi*, idest, divisam, & quasi frustatim, & particulatim depromptam ex suo reconditorio, & per partes, & intervalla fulgurare.

Lucem dispergi, quid.
Tum etiam ad diversas regiones peculiari providentia mitti, & destinari pluvias, & fulgura: nunc enim pluit, ningit, fulgurat, in una provincia, nunc in alia. Opportuna igitur, & cum consilio, & providentia hæc lucis, ac rerum meteorologicarum distributio, vocatur dispersio; nam etiam ipsum verbum originale, est distribuere per partes & loca, quomodo Complutenses legunt, juxta Hebræos; *Qua via distribuitur lux.*

Dispergere, quid proprie Complutens.

4 *Venti singuli singulis regionibus familiares* *Joan. 3. 8.*
Præterea in secunda parte rogari de ventorum, aut origine, idest Promptuario, & thesauro, aut motu. Tum etiā, & de illa vētorum distributione, qua quidam uni regioni, alii aliis familiares sunt: nescit enim homo unde veniant, aut quo vadant. De illis vero rogat, qui vel tempestates excitant, vel comitantur; vel propter vehementiam, convertere, & *dispergere* videntur terram: nam verbum *dividendi*, quod hoc loco subest, vehemens est, & significat dissipare, convertere dividendo, aut spargendo. Vel *spargitur* passive, & intransitive, spargit, dissipat se. nos vehementem ventum vocamus; *Un viento deshecho.* De vento autem Orientali urente, *Kadim*, diximus non semel.

Verbum dispergendi, vehemens.

Vers. 25. Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui?

Vers. 26. Ut plueret super terram absque homine in deserto, &c.

1 *Divina providentia commendatio circa res universas. Non solum circa hominem.*

2 Pelagi *nomen dictum à dividendo. Dei, & naturæ ordo in dispensanda pluvia, quasi aquæductus.*

3 *Præceptis aquæ ducendæ conveniens ratio pluviarū.*

4 *Tonitrua, & fulgura, non vana, & vaga.*

1 *Divinæ providentiæ commendatio.*
PUlcherrima sane est divinæ providentiæ commendatio ex eo, quod dividat Deus, servetque suam partem aquæ, & pluviæ terræ incultæ, *ubi nullus mortalium commoratur.* Quippe est hujus universitatis Creator, provisor, parens. Igitur cum ex suo illo pluviæ, & aquarum promptuario rivulos quasi deduceret, ad irrigandas, & fœcundandas diversas regiones, suam etiam partem destinavit ad terram incultam: non enim tantum gerit ille curam mortalium; sed ferarum etiam, quibus ex terræ irrigatione, & fœcunditate pabulum parat; tum etiam ipsius terræ, quam absque ulla animantium necessitate, aut opportunitate excolit, & convestit. Ergo hæc non tam potentiæ, quam providentiæ, & indulgentiæ, largitatisque divinæ commendatio est.

Deus non hominis solum, sed etiam terrā alearum provisor.

2 *Quis dedit.* Septuag. *Quis preparavit.* Aquila, & Græci juxta Hebræum, *Quis divisit?* à radice *Phalag*, quod est dividere, & partiri. & frequenter accōmodatur ad eas divisiones rei alicujus, quę fiūt per domos, & familias. quod nos dicimus *Repartimiento*. Et quidē vel ex ipso nomine *Pelagi*; videtur pertinere ad aquam, & divisionem aquarum, sive ad rivulos, & peculiares aquæductus, vel alveos: quare inde habet nomen Pelagus, quod ex illo dividantur, & derivētur flumina. Ergo sapientissimus universitatis Creator, atque Provisor dedit, divisit *Cursum*. Proprie Septuag. juxta Hebræum. *Fluctū aquæ validæ.* Alii, *Aquaductum*, vel ductum, canalem, alveum, à radice *Ghalah*, quod est ascendere, elevare, aut ducere, adducere, educere; eo quod per canales, & *aquæductus* ascendat, deducatur, educatur aqua. 3. Reg. 18. 32. 4. Reg. 18. 17. Isai. 3. c. 62. Qua translatione quid pulchrius, & elegantius ad significandam certam naturę legem, & ordinem pluviæ dispensandæ, & dividendæ, quasi aquæductum ab ipso Creatore compositum, & structum, quo nō per fistulas plumbeas, non per tubulos fictiles, non per canales structiles, ut Vitruvius præcipit, depressos sub terrā, sed per fistulas, & tubulos aereos, certissime derivetur aqua ad terram desertam, & ad montes incultos? Non igitur illæ aquæ incertæ, & vagæ quæ nulla certa via, neque loco feruntur, ut ille in aliam rem de Meandro cecinit:

LXX Aquila; פלג *Pelagi nomen unde ducatur.* *Cursus, aquaductus; & impetus;* תעלה *Dei lex, & ordo dispēsanda pluvia quasi aquaductus aereus* 3 *Vitruvius lib. 8. c. 7. Ovidius.*

Et nunc ad fontes, nunc ad Mare versus apertum
Incerta feruntur aqua.

Sed certis distinctus canalibus recta perducitur ad terras cultas, ad incultas, & desertas *vehementissimus imber*; sive ut ex originali legimus; *Vehemens inundatio*, aut eluvio impetens. Quod cum illa aquæductus translatione congruit mirifice: nam qui de aqua ducenda agunt, præcipiunt *libramenta aquę ducendæ in centenos pedes, ut minimum, sursum elici.* At, Deus bone, quanto illi aquæ pluviæ aquæductus opportuniores, ut qui elevantiores! Habent enim & ipsum nomen ab elevando, & ascendendo, ut qui in præcelsa illa aeris regione structi sunt ab auctore naturæ. Quæ omnia ita contemperata sunt ut rursum ipsa aqua subire possit altitudinem ortus sui, videlicet per medios vapores, & exhalationes subtiliores, quæ rursus vertuntur in pluviam. Deinde illa est altera lex aquæ ducendæ, *ut si longiore tractu veniat, subeat crebro, descendatque ne libramenta pereant.* Sed auctor naturæ non indiget his curvaturis aquæductuum; nō possunt aquæ cælestis decurrentis in terras libramenta perire; recta, uno cursu, uno impetu currit. Tandem *ut in omni confractu solles dometur impetus per curvaturas, laminarum, & tuborum*, At in his naturæ ductibus necessarium non est domari aquæ impetum; potius dat impetum vehementissimo imbri, & cursum fluxumque præcipitem.

Plin. lib. 8. c. 31. *Aquaductus quantū elevandus.* *Pluviæ divisa ab Auctore naturæ juxta leges aquæ ducendæ.*

4 *Varia lect. LXX. Pagninus, Regia.* *Aquila. Symmach.*
Tum etiam *dat*, designat, præparatque viam *Sonantis tonitrui.* Septuag. Complutens. *Viam tempestati.* Vaticani; *Viam tempestatum.* Alii *Viam ad coruscationem.* Certe vox originalis significat coruscationem, aut emicationem fulguris, quæ quia cum nube, & cum tonitruo conjuncta est aliquando vertitur *nubes*, Zach. 10. 1. aliquando *Tonitruum sonans*, ut hoc loco, qua etiam ratione Aquila dixit, *Strepitum vocum*; & Symmachus; *Sonitum tonitrui.* Igitur fulmina, & fulgura non vaga, bruta, & vana, sed via & ratione ad singulas regiones, & terræ tractus directa. Vide, quæ diximus, c. 37. vers. 3.

Vers. 26. Ut plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur.

1 *Deus excolens, & rigans desertum.* Desertum *unde dicatur.*

2 *Allusio illustris ad Arabiæ desertum, & Nili entrescentiae.*

3 *Ægypti fertilitas, Dei, & Cœli oblita.*

4 *Divinæ liberalitatis est, ingratis benefacere. Verbum* Implendi, *ad abundantiam pertinens.*

5 *Deus beneficium uni denegans, & alteri conferens. Divini Verbi cum pluvia comparatio. Illustratus Isaias, Lucas, Paulus.*

6 *Ægyptus aliquādo sterilis. Pluvia cōmune beneficiū, quod ingratis etiā datur.*

1 *Deus pluēs in deserto*
NOn Solius, inquit, hominis Deus rationem ducit, sed rerum aliarū, secus nō *plueret in deserto absq; homine.* Eleganter illuminavit Interpres per paraphrasim quod iterū repetitur in Hebræo. *Non homo*, vel absque homine

dicens, *ubi nullus mortalium commoratur*. q. d. In deserto incommodo, atque adeo contrario vitæ humanæ: ad quod vel non penetrant homines, vel in eo diutius demorari non possunt; habet enim nomen *Midbar* à peste, & morte. q. d. Etiam in locis pestiferis, & incultis curandis atque colendis præbet se Deus providentissimum atq; benignissimum, non enim id utilitate sua facit, aut quod ab homine annuum exigat ex terræ fructibus tributum. Nam quid ab homine exigat, *ubi nullus mortalium commoratur*?

Deserti nomen quid sonet. דבר

2 Quod si forte per *desertum* quasi digito demonstret, (ut quibusdam placuit) desertam illam Arabiam, juxta quam hæc oratio habebatur, terram utique infrugiferam, & arentem, quod aliquando imbre aliquo copiosissimo perfundatur ingenti beneficio auctoris naturæ; certe ex consequente respicere poterit ad vicinam Ægyptum, Nili excrescentis abundantissimam: ut Auctor naturæ dicat se non tantum providisse Ægypto, sed desertis etiam, atque mirus posse irrigari desertum aquæductibus cælestibus, quam Ægypti tellurem rivulis ex Nilo derivatis; non minus debere desertum Cælo, quam terrã Nilo: nec minus se mirabilem potentia, atque sapientia præbere Deum, *ubi nullus mortalium commoratur*, quam ubi abundat terra hominibus, ut quæ maxime. De Ægypto sane ille concinit.

Allusio ad Arabiã desertum, & ad encrescentiam Nili.

3 *Ægypti fertilitas.*

Claudian.

Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos.
Sola tenet, secura poli, non indiga venti.
Gaudet aquis, quas ipsa vehit, Niloq; redundat

Nemo (inquit Seneca) *aratorum in Ægypto aspicit Cælum.* Deum igitur non orabat supplex, ut dicebat Tibullus;

Sen. lib. 4. nat. qq. c. 2. *Tibullus.*

Te propter nullos tellus tua postulat imbres
Arida, nec pluvio supplicat herba Jovi.

Quippe *Ægyptus*, ut ait in Panegyr. Plin. *alendis augendisque seminibus ita gloriatur, ut nihil imbribus, Caloque debeat*. Quanto melius cum illa terra, & vel cum deserta actum est, *quæ de Cælo expectat pluviam*? quæ Deo neque frustra supplicat? quæ nihil de se gloriatur, nihil non imbribus, Caloque debere se videt, atque fatetur.

Ægyptus cœli oblita propter redundantiã Nili. *Deut. 11. 11.*

Vers. 27. Ut impleret inviam, & desolatam, & produceret herbas virentes.

4 Quanta liberalitas, ut etiam in ingratam tellurem, & natura sua sterilem *beneficia pretiosa conferat*! quantæ opes Auctoris naturæ, ut in desertum illas profundere velit! Quam liberalis, & largus domesticorum illius victus, ut possit terram arentem, & sitientem exsatiare. Verbum *implendi*, satietatem affert, simulq; fertilitatem, & abundantiam, qua exsaturamur. Quare indicat Deus horridam, & incultam eremum aquis à Deo irrigatam interdum sterilitate deposita herbescere, & virescere, interim vero loca frugifera, & hominum curatione cultissima, ad vastitatem, & squalorem adduci deficientibus opportunis imbribus: tunc

Pluvia liberalitatis documentũ. Seneca. *Implendi verbum ad satietatẽ, & abundantiam.*

5 enim Deus nõ ideo negat aliquibus regionibus imbres, quod parcus sit suorum thesaurorum, aut quod promptuariorum sit condus, non promus, imo potius cum solnam aquarum, & imbrium copiam, mensuramque annuam uni regioni negat, alteri largitur, ut supplicium, & vastitas unius, sit ubertas, & lætitia alterius, sicut per Isaiam in hanc ipsam rem ait, ad Divini Verbi divitias, ex pluviæ comparatione explicandas, cap. 55. 10. *Quomodo descendit imber, & nix de Cælo, & illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit: sic erit verbum meum, non revertetur ad me vacuum*. Sic quando enim contingat imbrem, & nivem super petras decidere, non ideo illam statim reducit Deus ad sua promptuaria. Illuc enim ultra non revertitur, sed defluit tunc aqua ad terram humiliorem, ut inebriet eam, & germinare faciat. Sic cum uni regioni negatur soluta imbrium mensura, non reservat illam Deus in suis thesauris, sed elargitur alteri. Si cum quis se reddit indignum Verbo Dei, non illud penitus aufert Deus, sed communicat alteri; Sicut dicebant Paulus, & Barnabas Act. 13. 46. *Vobis oportebat primum loqui Verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes*. Hoc illud, *Auferetur à vobis, & dabitur genti, &c.* Non enim aufert Deus, ut penitus auferat, sed ut in auferendo reluceat illius liberalitas. Sic *Delictum illorum divitiæ sunt* mundi Rom. 11. 12. Sic sterilitas est deserti. Forte igitur, ut in illa ad Arabiam desertam, & Ægyptum allusione persistamus, cum Deus sterilitatem illam septennem Ægypti, Nili coarctione, & detentione invexit, tunc Arabiam desertam largissimis imbribus perfudit, *pluitque super inviam*, & desolatam, ut produceret herbas virentes, ut *cum Nilus frustra nubila optavit, Cælumq; respexit* (ut ait Plin. de alia Ægypti sterilitate) *cum inopia, siccitate usque iniuriam sterilitatis exarsit, & aleo pulvere incanduit*; tunc non frustra terra deserta Cælum respexerat, Ægypti opes orans, & quod ille fieri non posse dixit, at fecit Conditor rerum, *ut legem casuris imbribus diceret, ne in malorum improborumque rura defluerent*. Tum etiam beneficia indignis, & ingratis regionibus dantur, velut aquæ terræ sterili, & incultæ, atq; solo ingrato, ex eo provenit; quod pluvia commune omnium beneficium est, sunt enim ex illis, quæ in medio ponuntur. *Satius* (inquit Seneca) *est prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita diem, Solem, hyemis, æstatisq. cursus, & media veris, autumniq; tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum flatus statuit pro universis Deus invenit*. Quamvis igitur terra deserta ingrata sit, & sterilis, at permittenda illi aqua, quæ neque ingratis denegatur.

Pluviam quã Deus denegat terra cultæ, profundit in desertum. *Divini Verbi cum pluvia cõparatio.* *Beneficiũ quod indignus repellit confert Deus digniori. Matth. 21. 43.* *Plinius in Panegyr.* *Seneca de benefic. lib. 4. c. 48.* *Seneca de benef. lib. 4. c. 28.* *Cur pluvia deserto, & beneficia ingratis dentur*

Vers. 28. Quis est pluviæ pater? aut quis genuit stillas roris?

Vers. 29. De cujus utero egressa est glacies? & gelu de Cælo quis genuit.

1 Gignere *pro concipere*. Uterus *rotam virorum*.
2 Ros, Glacies, Gelu, *quid proprie. Horum generatio.*
3 *Pater, & Mater creaturarum, qualitates actiuæ, atque passiuæ aliorum interpretatio.*
4 *Deus* Pater, *simul &* Mater *creaturarum. Cuncta Dei aliquam similitudinẽ participantia. Potissimus similitudinis gradus, quis. Illustratus Jacobus.*
5 *Primus mensis cur dictus Pater Patriæ nomen Divinum.*
6 *Matris nomen affert reverentiam. Sol Terra Mariens, simul & Mater. Deum appellarunt* Metropatora. *Rota figuli, & sella parientis cur idem nomen.*
7 *Dei sapientia velut Mater creaturarum. Eadem filia, & velut Sponsa Dei. Eva Sponsa, & velut filia Adami.*

Patrem, Matremque pluviæ, roris, pruinæ, glaciei, nunc quærit à Iobo Deus; Patrem inquam atque Matrem singulis sententiis: nam illud *Gignere* utrobiq; ad Matrem pertinet, quæ dicitur *Gignere* concipiendo, aut pariendo. Quare Septuag. legunt; *Quis peperit*? & ita verbum originale *Jalad*, frequenter vertitur *parere*, aut *parturire*, & ab eodem verbo passive dicitur filius *nasci*, aut *natus*, id est, *conceptus*, Job 14. 1. *Homo natus* (conceptus) *de muliere*. Rursus quod in altera sententia dicitur, de utero egredi, idẽ est, quod in altera dicitur, *parere*; est *enim uterus virorũ*, & parẽtum, ipsa interna substãtia, & viscera, de quibus dicitur *Egredi*, id est, procedere, decidi substantia filii medio feminæ, Genes. 15. 4. *Qui egredietur de utero tuo*. 2. Paral 32. 21.

1 *Gignere, pro concipere.* *LXX.* ילד *Uterus virorũ; atque parentum.*

Rursus pro *Glacie*, Cajetanus ex proprietate, & usu Philosophorum intelligit aquam gelatam in stagnis, paludibus, fluminibus, aut aliis locis inferioribus, non solum propter frigus, sed propter crassum aliquid, & terreum admissum. Per *Gelu* autem de Cælo intelligit grandinem, aut nivem. Sed potius cum D. Thom. censeo utrobique agere de meteoris impressionibus, & per *glaciem* intelligi nivem, aut grandinem, aut aliquid simile. Nam vox quidem originalis aliquando vertitur *Crystallus*, aliquando *Gelu*, quod nocte cadit, Genes. 31. 40. at vero per secundum *Gelu*, intelligi *pruinam*, ut legunt, & interpretantur hoc loco Septuaginta & Græci, quamquam vox originalis nunc vertatur *pruina*. Exod 16. & *nebula*, Psal 140. 5. sed hic tamen pruinam intelligo cujus materia eadem fere est, quæ roris, videlicet vapor exiguus, & subtilis à temperato calore, in rorem; à vehemente, congelatus in pruinam.

2 *Caietan.* *Glacies, quid.* קרח *Roris, & pluviæ causa, & generatio.*

3 Hoc jam posito, illa dubitatio prona est, quid significet hac interrogatione Deus? Cajetanus existimat significari nullos esse parentes horum meteororum, sicque propr. legitur ex Hebræo; *Numquid est pluvia pater*? q. d. minime: ut doceat, quæ in aere generantur, non similiter generari sicut animalia ex Patre, & Matre, & quæ ex semine sicut plantas. responsio proculdubio aliena.

D. Tho-

D. Thom. Dionys. Nicolaus. Calor masculus, humiditas fœminina qualitas.

D Thomas, & qui illum sequuntur existimant rogari Jobum *Patrem*, id est, causam efficientem harũ rerum, nimirum, Solem, aut cælestia corpora, aut *calorem*, quæ videtur esse masculina qualitas rursus *Matrem*, quæ fert, uterum, id est, causam materialẽ, quæ est vapor, aut humiditas, quæ videtur esse hujusmodi mistis imperfectis gravida; aut etiam *frigus*, quæ videtur esse qualitas patiens, & fœminina.

4 *Deus, Pater & Mater creaturarum.*

Sed proculdubio ipsa interrogationis formula, & decursus totius orationis aperte ostendit, eo dirigi, ut se Deus profiteatur parentem, id est, indulgentissimum æque ac efficacissimum omnium rerum conditorẽ, id est, Patrem ac Matrem cum enim appellatione *Patris* significari soleat Creatoris potestas, atq; efficacitas, ut superius diximus c. 34. vers. 36. ac nomine *Matris* Providentia, indulgentia, sapientia, conservatio afferri videtur. Verum enim vero sicut Pater filio vitam, substantiamq; tribuit; ita sane Creator cunctorũ vitæ atque substantiæ initium est; & sicut filius similitudinem parentis refert, ita universæ creaturæ aliquam alicujus gradus, & ordinis similitudinem Divinæ substantiæ, & entitatis participant, ut eleganter docent Theologi cum D. Th. 1. p. q. 33. art. 3. in qua similitudine & Divinæ naturæ participatione cum diversi gradus sint, certè ille potissimus est, cùm per gratiam efficitur homo filius Dei, & Divinæ consors naturæ, vt ait Jacob. c. 1. *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ eius*, id est, ut inter cæteras creaturas, quarum ille communi ratione parens est, nos potissimi filii diceremur, atque essemus regeniti ab illo verbo, veracis fidei, & charitate in cordibus nostris quasi seminata, qua filii Dei progignimur.

Cũcta creatura, aliquam Dei similitudinem habet. D. Thom. Potissimus gradus similitudinis creaturarum cũ Deo.

5 *Primus mensis cur dicatur Pater. Pater unde dicatur.* אבה

Ad hanc communem Creatoris, atque Paternitatis rationem (*Ab* enim pater est, dicitur primus apud Hebræos mensis, qui est *mensis novarum frugum*, ut dicitur Exod. 13. 4. & c. 23. 15. cum *floreat*, & *virent* omnia. Levitic. 2. 14. Exod. 9. 31. dicitur (inquam) hic *Mensis Abib* quasi parens, sator & creator rerum. Et quidem id nomen potest deduci commode à radice *Abab*, quod est desiderare, bene velle, vel affectum esse erga aliquem, quod Pater paterno charitatis, & pietatis affectu feratur ad filios vel procreandos, vel tuendos, & conservandos, atque adeo Deus indulgentissimus creaturarum suarum parens suas creaturas paterna charitate, & bonitate produxerit; productas vero tueatur, atque conservet. Quare semper huic *Patris nomini*, *existimarunt aliquid inesse Divinum*. ut sapienter dixit Philo, initio quarti præcepti; *Præceptum*, inquit, *de honorandis parentibus situm in duarum tabularum confinio: cum enim in prima sit ultimum, coniungit ambas; quod ideo factum arbitror, quia parentum natura videtur mortalis, & immortalis essentia confinium: mortalis, propter cognationem cum hominibus, & cæteris animantibus, & propter corpus corruptibile: immortalis vero, quia gignendo refert Deum genitorem omnium*. Quare eleganter dixit Origenes Homilia 5. in Levitic. *Nomen Patris grande mysterium est: nomen Matris grandis reverentia est.*

Philo. Patris nomen divinum. Præcepti de honorãdis parẽtibus in confinio duarũ tabularũ. Origen.

6 *Matris nomen affert reverẽtiã. Deus quasi cum labore quodã parturiens hominem.* שמש *Sol, terræ sponsus, & maritus. Sol, mater fovens creaturas. Clemens. Deus appellatus Matripater.*

Est itaque Deus *Mater* etiam suarum creaturarum, ut enim proxime adductus Origenes dixit, *Matris nomen reverentiam affert, cujus labore, cura, ministerio filius natus, & nutritus est*. Sic cum labore quodam instar Matris parturientis, significatur Deus creasse hominem, ut diximus, c. 10. vers. 8. *Manus tuæ fecerunt me, &c.* Tum præterea illius paterna indulgentia, atque Providentia complectitur, fovet, enutrit creaturas universas, sicut propter similẽ rationem Sol (qui ex propria nominis originalis etymologia dicitur *Semes*, quasi maritus creatæ naturæ, & Pater rerum generabilium, atque terræ *sponsus* habet nihilominus etiam rationem, & similitudinem Matris foventis, complectentisque rerum inferiorum imbecillitatem. Et mirum, quod à profanis etiam arcano cognomento appellatus sit Deus unico ex Patre Matreque composito nomine. Refert quippe Clemens V. Stromatum ab Orpheo, *Metropatora* appellatum, id est, *Matripater*, sic canente,

Exitii expers, Matripater, voluntur ab ira
Cui omnia; qui ventosque moves, atq; omnia nimbis
Contegis, &c. —— —— Deinde.
—— —— *Producit ver tibi flores*
Purpureos veniens: à te quoque tempus hybernum est,
Nubibus adveniens gelidus quas dividit imis.

Quo loco sic Clemens ait. *Per illud quidem Matripater, non solum significavit generationem, sed etiam dedit occasionem iis, qui introducunt productionem: ut Dei quoque coniugem excogitarent. Paraphrastico autem Scripturae illas exponit propheticas, nempe & eam, qua dicitur per Isaiam, Ego solidans tonitru, & creans spiritum, cuius manus exercitum Cæli fundaverunt: & eam quæ per Moysem; Videte, quod ego sum, & non est alius Deus præter me.* Unum vero, & eundem esse, *Matrem*, & *Patrem* Deum ex sententia antiqui illius Valerii Sorani habetur apud Augustinum lib. 7. de Civit. cap. 9. cum Jovem appellat Genitorem Genitricemque deorum, atque rerum, ut ex sua emendatione legit ibi Ludovicus Vives;

August. Ludovicus Vives.

Jupiter omnipotens regum, rerumq; Deumque
Progenitor, Genitrixq; Deum; Deus unus, & omnes.

Soranus

Ut qui unicus ipse Deus vim maris, fœminæque contineret in procreatione, & enixu creaturarum. Quare & illud mysterio non vacat; quod in lingua sancta unum, & idem nomen sit rotæ figuli, atque sellæ fœminæ parientis; nam cum sæpe dicatur Deus *figulus*, & *plastes*, fictorve suarum creaturarum, quod illas, hominem præcipuè, quasi figulus circumductu rotæ figulinæ videatur ex luto formasse, atque finxisse; certe nunc, cum illas creabat, videbatur instar puerperæ sedentis in sella parientis, *eniti*, *atque parere*, quas sua idea, & mente conceperat.

Idẽ nomen rotæ figuli, & sellæ parientis; אובנים

7 *Deus instar matris enitẽs creaturas. Philo. Scientia Dei instar matris.*

Sed quidnam in illa summa sapientia, summaque mente, in qua nihil non est virile, atque perfectum, habere potest rationem fœminæ, & Matris in mundi procreatione? Tetigit dubitationis hujus punctum, & responsionem sapienter Philo lib. de temulentia; *Rerum* (inquit) *Opificem patrem quoque suæ creaturæ esse possumus dicere, Matrem autem scientiam ipsius, cum qua congressus Deus non humano more progeminavit creaturam. Illa vero Dei semine concepto enixa est iusto partu unicum illum, dilectum sensibilem filium mundum hunc. Quapropter à quodam Divino viro inducitur Sapientia de seipsa loquens in hunc modum: Deus creavit me primam operum suorum, & ante sæcula fundavit me, necesse enim erat, ut Mater, nutrixque omnium rerum creaturae omnes ætate antecederet.* Leo vero Hebræus, seu potius Philo illo suo Dialog. 3. de Amore, fere eandem Sapientiæ Divinæ allegoriam persequitur; aitque, *Aristotelem pulchritudinem agnovisse summam, cæterum altius ascendere* non valuit: Plato vero *Ægyptiaca, vel Mosaica, sapientia instructus, pulchritudinis summa originem; Summum scilicet pulchrum*, & agnovit, & posuit. Quod, inquit, *à Moyse accepit*: nam ait, *In principio creavit*: Chaldæus. *In Sapientia, at Hebraice, Sapientia initium vocatur, & Salomon optimus discipulus, & Interpres Moysis ait, Dominus Sapientia fundavit terram, & stabilivit Cælos prudentia, & subiungit, Dominus possedit me in principio viarum suarum: vias mundi creationem vocat. Quare primogenitam Sapientiam vocat, & quasi filiam maximam, quæ deinde quasi adiuverit, ut coniux parentem, in universi formatione.* Ad hanc ipsam mysticarum allegoricarumque nuptiarum rationem revocare nititur Canticum Salomonis, quo videtur induci *summa Sapientia, & pulchritudo summi pulchri amore capta, & ex illo quasi ex Mare fœmina, concepisse universum hoc, communem amborum progeniem, & una cum singulis eius partibus enixa. Et sicut* (inquit) *ex Sole ut Mare, & ex Luna ut fœmina in Cælesti regione se mutuo amore prosequentibus, omnia in hoc inferiori mundo procreantur, sic se habet summa Pulchritudo cum summo Pulchro in rerum omnium productione.* Interest vero illud, quod ipsa non solum conjux, sed filia natu maxima summi Pulchri existit, ut in primis parentibus evenisse scimus: nam Eva ex Adæ costa producta fuit, quasi ex Patre filia. Deinde legitimo matrimonio ipsi consociata, totum genus hominum procreavit. Platonizavimus non nihil, sed non cum pœnitentia. Vidimus enim Divinæ Sapientiæ, Providentiæ, Bonitatis viscera indulgentissima complectentis, foventis, enutrientis mundum hunc, quasi unicum dilectumque summi artificis opus.

Leo Hebr. Allegorica expositio Canticorũ. Psal. 64. 9. Eva Adæ, & coniux & quasi filia.

De indulgentia vero, & summa charitate, atque lætitia, quam Creator percipit ex conspectu creaturarum, quasi filiorum; ut cum illis tanquam cum parvulis videatur colludere, arridere, lætari, diximus alio loco. Vide etiam superius vers. 8. & 9.

Verſ. 30. In ſimilitudinem Lapidis, aquæ durantur, & ſuperficies abyſſi conſtringitur,

1 *Mirabilia effecta frigoris. Aquæ lapideſcentes.*
2 *Cryſtallus optima ubi. quid item ſit. Quædam aquarum, & fontium miracula.*
3 *Cur Maris profundum non conglaciet. Mare Glaciale oſtium lacus Meotidis prælio pedeſtri, atque navali opportunitatem præbens,*

1 *Mirabiles frigoris effectus. Hebraiſm.*

QUoniam ſemel de effectibus frigoris congelantis humida, dictum eſt, pergit ad glaciei, & frigoris mirabiles alios effectus, quod res tam fluxa, tam liquida, tam mollis, qualis eſt aqua, lapideſcat, & indureſcat vehementer, retenta adhuc natura priſtina. Elegans in fonte Hebraiſmus; *Aquæ abſcondent ſe*, mutant quippe faciem, & non ſecus, ac ſi abſconditæ latitarent, ita neque apparet, neq; videtur id, quod erat. Sed eleganter Interpres, *Duritiem illã glaciei* mirabilẽ propoſuit, & expreſſit: Idonei quippe Scriptores tradunt, in regione Aquilonari muros firmiſſimos conſtrui, & erigi ex Glaciei fragmentis, non ſecus, quam ex ſaxis, & marmoribus, adverſus quos irritus ſit omnis bombardarum impetus, & omnis obſidentium conatus. Atque adeo tantam eſſe Glaciei duritiem, ut non ſolum hebetet, & repellat inſtrumenta ferrea, ſed vincat, & frangat.

Glacies lapideſcens. Olaus lib. 11. c. 20. & 52.

2 *Chryſtallus optima, ubi.*

Quid ſi, ut nonnulli volunt, Chryſtalli hic mentio fiat, id quod vero ſimilius fiet, quod *Chryſtallus* non ſolum ea vehemente gelu, ſed quod in India optima ſit, & juxta Mare Rubrum proveniat. Illud igitur deſignabit Deus quod in illa regione Arabiæ, & Huſitana Provincia experientia familiariſſimum erat: de quo ſcribit Plinius lib. 37. cap. 5. *Chryſtallum facit gelu vehemens concretum. Non alibi certe reperitur, quam ubi maxime hyberna nives rigent: Glaciemque eſſe certum eſt, unde, & nomen Græci dedere. Oriens, & hanc mittit, ſed Indica nulla præfertur. Juba auctor eſt, & in quadam inſula Rubri Maris ante Arabiam ſita, naſci, quæ Neron vocatur, & in ea, quæ juxta gemmam Topazion ferat.*

Plinius.

Quædam miracula aquarum. Seneca. Ovid.

An etiam quædam alia miracula aquarũ inſinuat? quod quædam aquæ facile durentur, & lapideſcant, quod congelatio quædam eſt, quædam res in ipſas conjectas lapides reddant? Seneca lib. 4. natur. qq. illud ex Ovid. affert.

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

Hæc (inquit Seneca) *aqua, ſi ſolidum ...ges, hæret, & aſtringitur, inde eſt, quod res abjecta in eundem lacum lapidea ſubinde extrahuntur, quod in Italia quibuſdam locis evenit, ſive virgam, ſive frondem demerſeris, Lapidem poſt paucos dies extrahis.* Ex plurimis igitur aquarum, & Glaciei miraculis, potuit aliquod Divino ſermone deſignari.

3 *Et ſuperficies abyſſi conſtringitur.* Eleganter Pagninus dixit ea Hebræo *ſuperficies aquarum congelata capiet ſe*. quod quid aliud eſt, quam conſtringi, & velut partes ſe mutuo apprehendere, & complecti arctiſſime; & recte quidem, atque ea natura ipſa dictum *Superficies aquarum*, non enim quantumvis frigus maximũ penetrare poteſt intimas Maris partes, & penitus excludere teporem internarum partium, tum etiam aeris clauſi particulas prohibentes congelationem. neque vero hic proponuntur tantum contemplanda, & miranda facies fluminum conglaciantium, quamquam hoc valde mirandum, ſed *facies abyſſi*, id eſt, Maris, quale eſt *Mare Glaciale* ſub Aquilone, quod nihil a continenti differre videtur; perinde enim in eo itur, dimicatur, ædificatur, ſicut in continenti. Cui proximum eſt, quod Strabo lib. 2. ſcribit de Oſtio Meotidis, in quo congelato Mithridatis dux hoſtem vicerat, poſtea æſtivo calore, & nivibus liqueſcentibus, hoſtem rurſus navali pugna ſuperavit. Vide Zonaram in Copronymo. Sub quo ſævitiſſima hyeme fluvij, Maria quædam, & Pontus ad multa paſſuum millia conglaciarunt. Hujus rei permulta ſimilia exempla congeſſit Simon Majolus colloquio primo, & colloquio 10.

Cur potius ſuperficies Maris conglaciet. Mare Glaciale, aut Aquilonare. Strabo. Oſtium a cui Meotidis. Zonaras. Simon Majolus.

Verſ. 31. Numquid conjungere valebis micantes Stellas Plejadas, aut gyrum Arcturi poteris diſſipare?

1 *Nexus commodus.* Plejades. *Deus inſtar gubernatoris peritiſſimi.*
2 Congregare *quod proprie.* *Plejades, ſydus vel ollant.*
3 *Cur* Plejades *dicantur* Micantes. *Varia lectio.*
4 Plejades, *quale ſydus.*
5 Arcturi *nomen, & natura. Orionis deſcriptio. Nominibus fabuloſis quomodo utantur Scriptura.*
6 Gyrus, *quid proprie.* Diſſipare. *Antitheſis pulchra.*

1 *Nexus commodus.*

QUamvis auctor naturæ videatur à meteoris impreſſionibus, & à Maris, fluviorumque mirabilibus mutationibus aſcendere, redireque rurſum ad cæleſtem regionem, ſed tamen opportune à propinquo id facit, ſunt enim proculdubio ea cæleſtia ſigna nimboſa, & turbulenta, atque meteorarum impreſſionum potentia. Quia autem *Micantes Stellæ Plejades* Septentrionales ſunt, ut ſtatim dicemus, *Arcturus* vero Auſtealis, ut Hebræi volunt, ideo certe videtur rogare Jobum, an ſua potentia pertingat, pervadatque univerſum Cæli ambitum, & velut peritiſſimus aliquis, ſimulque ſapientiſſimus naturæ gubernator poſſit, noveritque ſimul intendere in moderationem diverſarum Cæli partium, atque Aſtrorum. Qualis fere inducitur à Poeta, peritiſſimus ille gubernator Palinurus crebro reflectens cervicem ad diverſas Cæli regiones, captans ſerenitatis Prognoſticum, & indicia,

Plejades Aquilonares Arcturus Auſtralis. Deus inſtar peritiſſimi gubernatoris

Explorat ventos, atque auribus aera captat:
Sydera cuncta notat, tacito labentia Cælo,
Arcturum, pluviaſque Hyadas, geminoſque Triones,
Armatumque auro circumſpicit Oriona.

Virg. 3. Æneid. 515.

Sic igitur naturæ auctor ſingulorum naturas diverſas, atque multiplices contemperat, gubernatque ſapientiſſime: tum etiam ſingulorum naturas ad certos, & opportunos naturæ fines dirigit, & conformat; nimirum *Stellas plejadas* in unius aſtri aſpectũ, & figuram conjungit certa omnium illarum Stellarum proportiones, & Sympathia: Rurſum diſtantiores illas Stellas, quę *Arcturum* conficiunt, certis intervallis disjunxit, quod profecto ſolius Divinæ Sapientiæ, Potentiæ Providentiæ fuit. Sed hæc tamen explicatius tradenda in vocum peculiari explicatione.

Aſtrorum propinquitates, & intervalla in Providentia.

2 *LXX. Olympiod.*

Numquid conjungere valebis, &c. Septuag. legerunt: Intellexiſti nexum plejadis? quod enim noſter ad Potentiam, Græci Sapientiam retulerunt. Olympiodorus, *Illud quaſi vinculum, illaqs Stellarum, quæ Plejades efficiunt coagmentatio, an tua Sapientia, atque intelligentia eſt opus? an vere cauſam cenes, cur eadem Stella ſit inter ſe appropinquarent?* In Hebræo tamen lectio eſt ad utrumque indifferens. *Numquid congregabis?* proprie, *Numquid ligabis*, colligabis, quaſi ſub uno vinculo devincies plures Stellas, quaſi ad unum aliquẽ finem conſpirantes, & conjuratas? nam Originale verbum ejuſmodi colligationem ſignificat, quæ plurium conjuratorum rebellionem ſignificat. nos eodem fere vocabulo appellamus *Liga*. quia ergo exorientes Plejades videntur conjuratione facta rebellare adverſus mundum, elementorum ſeditiones conciliantes, aeriſque ac terræ perturbationes, recte dicuntur *congregatæ*, aut *colligatæ*, aut *conjuratæ*, vel conſpirantes. Quæ congregationis ratio multo elegantior eſt, quam quæ ſumitur ex ſola illarum locali propinquitate: quæ tamen potuit etiam verbo *congregandi*, aut ligandi deſignari nam a Poetis etiam à mutua propinquitate, & conjunctione deſcribuntur, juxta ipſum nomen Græcum, quod, ut docte obſervat Philip. dicitur *πλεῖστος*, id eſt, a multitudine, quod multæ ſimul junctæ eſſent. aut explicatius cum Greg. *A πρὸ πλεῖστον*, id eſt, à pluralitate. *Ita autem*, inquit, *vicina ſibi, & denſa ſunt ſyderis, ut & ſimul ſint, & tamen conjungi nequaquam poſſint.* à qua conjunctione Manilius vocat, Sydus glomerabile. & Cordubenſis Seneca, *Denſos pleiadum greges* quamquam alii etiam à *πλεῖν* dictas putent, quod exortu ſuo tempus ad navigandum idoneum denuntiant.

Congregatio ex rebellione.

עשר

Plejadum nomen à congregatione.

Philip. πλεῖστος Gregorius. ἀπὸ τοῦ πλεῖστου Manilius. Senec. Medea. 2. πλεῖν Vatabl. Oſorius.

Sed longe diverſa ſignificatione Vatablus, & qui illum paraphraſi elucidare ſolet, Algarbienſis, verbum *congregandi*, aut *ligandi*, intorquent ad ſignificationem *prohibendi*, aut *coercendi*, q. d. Numquid prohibebis, coercebiſque harum ſtellarum vires, & effecta: Sed quidem ſenſus aſperior, & cum labore quæſitus, ut mox videbimus.

3 *Vatabl. Varia lect.*

Micantes Stellæ. Ex Hebræo legunt Vatablus, & Regia, Delicias plejadum. Pagninus, Fructus delicatos. & quidem nomen originale *Chadonoth*, eſt à *Ghadan*, quod eſt deliciari, aut voluptati, & deliciis abundare, unde dicitur Paradiſus voluptatis Geneſ. 2. 15. ubicumque eſt in Hebræo, *Horas Ghedem* ſive *Edem*, & ab eadem radice dicuntur

עדן

Ezech.

Servius; & Pentan. 1. Georg.

Ezech. 31. 15. *Ligna voluptatis*; idest, delicata, aut deliciosa. & Jer. 52. vertitur *teneritudo*, qua repletur venter. deniq; significat quidquid pingue, tenerum, & delicatū est. Ergo hoc loco *delicias plejadum*, aut secundum alios, *delicatos*, illarum *fructus* interpretantur *flores*, fructusq; vernos, quos Deus prohibet, & coercet hyberno tempore, rigore, & inclementia Pleiadū; efficit vero, ut erumpāt vere clementia tum tēporis, tum aliorum Astrorū. Sed quis non videat hanc interpretandi rationem esse invitam, atq; coactam? quis enim appellet *delicias Plejadum*, flores, atque fructus, qui sub aliis signis, alioque tempore nascuntur?

Præcedens expositio in vita.

Ergo Alii vocem *Ghadanoth*, quasi per transpositionem litterarum, deducunt à radice *Ghanad*, quod est circūdare, aut vincire; quare Complutenses, Cajetanus, & alii, legendum existimant; *Nunquid congregabis*, vel, *ligabis vincula*, aut, *applicationes Plejadum?* ut fere idem significetur hoc nomine, quod ipso verbo *congregandi*, aut *ligandi*. Et quidem sic accepisse videtur Vulgatus, dum contempsit significationem illius nominis, cujus loco dixit *Micantes*, quod videtur esse perpetuum, necnon cōmune Stellarum Epitetum. Nisi forte intellexerit *delicias Stellarum* nō alias profecto esse, quam suum ipsarum ornatum; & pulchritudinem, id est, lucem, & splendorem; ideo *Micantes* dixit.

Complut. Caietan.

Delitiæ stellarum splendor.

4 *Varia lect. vocis originalis.* כימה

Plejades. Non levis difficultas de propria significatione nominis originalis, *Cimah*. varius enim, & multiplex est Vulgatus in illo vertendo, nam supra Iob. 9. vers. 9. vertit *Hyadas*, nunc *plejadas*. at Amos 5. vers. 5. vertit *Arcturum*. de quo diximus nonnihil superius c. 9. Latini certe volunt esse septem Stellas caudæ Tauri inhærentes, ex Plinio lib. 2. cap. 42. quas item *Vergilias* nominant, ex Gellio lib. 13. c. 9. proculdubio autem *plejades* nimbosæ sunt, & pluviæ: & ex originali nomine *cima*, videtur deductum Græcum *Chima*, quod est hyems aut tempestas. Statius lib. 5. Sylvarum *Nivosum sydus* appellat, rursusque;

Plinius. Gellius. Stat. lib. 4 Thebaid.

—— Neque enim violenter exit
Amnis humo, cum Taurum, aut plejadas hausit aquosas,
Aut Gyrum Arcturi. Hic iterum varietas, & difficultas in originali nomine, & significatione *Arcturi*. nam cum dicatur *Cesil*, à *casal*, quod est incostantem, & varium esse quasi signum, & Astrum, quod inconstantiam, & perturbationem temporis, & aeris efficiat, nunc vertitur ab Interprete *Arcturus*, qui nimbosus est, ut late diximus superius c. 9. versic. 9. num. 1. eo vero loco vertitur ab eodem Interprete *Orion*; forte quod de propria nominis significatione nihil certi haberet. de quo etiam diximus loco citato. Nūc tantum, fere ab aliis interpretibus verti *Oriona*, à Septuag. & Hebraizantibus, una excepta Tygurina, qui *Cynosuram* vertit, quæ est altera Arctos, minor ursa. Hoc tantum ex hoc loco eliciunt, esse astrum ex pluribus Stellis multum inter se distantibus; illud enim, *poteris dissipare*, tantundem videtur esse, quod, *poteris ne dissipatas*, & certis spatiis atq; intervallis disiunctas constituere? Sed conjectura hæc, & interpretatio incerta; nam in contrarium sensum potuit jure à Tygurina adduci, *Coharentes Stellas Cynosuræ disiunges?* Elegantem porro Orionis descriptionem habemus ex Basilio in cap. 13. Isa. 9. *Quoniam Stellæ Cœli, & lumen earum non expandent lumen suum.* ubi pro *splendore* Septuaginta legunt *Orion, &c.* Sic igitur Basilius; *Liquet Scripturam Oriona dicere id Sydus, quod duas, & viginti Stellas complectitur, à nonnullis Boetes nominatur: nonnulli circa hæc studia versati numerosam hanc Stellarum complexionem in partes deducunt, asserentes earum quidem quatuor esse tertiæ magnitudinis, atque earum novem quartæ, reliquas vero novem quintæ. hic Stellarum globus in Boreali, sive Aquilonari parte locatus est, qui, vel teste Scriptura, Orion nominatus est, quod in unum corpus compactus fit. Astru quidem dicunt esse, non item Stellae, quod astei, hoc est, syderis nomen, indicet congregationem Stellarum, sive multitudinem, conflatam in unum*. Rursus de *Arcturo* sic eodem loco sentit Basilius, *Arcturi commeminit Scriptura, quem ipsi cernimus medium parte Orionis positum esse, vero stella colore subrufescenti. o vicino et adiacet Plejas, vel Scriptura teste, sic nominata, seu assolent, qui externas litteras affectantur, puta, Hebræi, qui hæc arcana naturæ anxio labore commentantur. Porro in ipsa Plejade apparent septem, eadem compactiles, sibique invicem addensata, non item sex, ut quidam sunt arbitrati; positi autem in forma triangulari*. Sed non amplius in his anxio labore immorandum. Unum tantum, quod Basilius, & Cyrillus in hoc Isaiæ loco observavit, *Orionis, aut Arcturi fecisse mentionem, ut inde unum aliquod ex astris insignissimum significaret*. Rursus dum ista nomina usurpant Sacræ litteræ; *Non sequuntur Græcorum inepta, Fabulas nimirum hominum, aut mulierum in astra conversarum. Sed potius abutuntur nomine usitato, & trito.* nomina autem originalia naturas rerum ipsarum, & Astrorum, fabulas autem minime respiciunt.

5 *Quid proprie Arcturus, & unde dicatur.* כסיל כסל

Varia Arcturi lectio

Basilius. Orionis descriptio.

Basilius. Arcturus, quid.

Hebræorū anxius labor.

Cyrillus. Nominibus Astrorum quomodo utātur Sacræ literæ.

6 *LXX. Nicetas. Varia lect.*

Illud autem quod dicitur, *Gyrum poteris dissipare*; non eodem modo ab omnibus legitur: à Septuaginta; *sepium Orionis aperuisti?* Quod Nicetas sic interpretatur; *Cum statis temporibus sese Orion ostendat, utrum tua perfectum est opera, ut is quodam quasi septo occultaretur, rursumque appareret?* sed quidem ea *sepes* translatio longior, & durior est. In originali est nomen dictum à trahendo, contrahendo, prolongando, quare alii vertunt, *Contractiones Cesil*, ut Regia, quod fere est idem cum Tygurina, *Cohærentiam stellarum*. nisi potius intelligat occultationem ejus astri, quæ dissipatur, & aperitur, cum rursus apparet. Cajetanus legit. *Tractus*. q. d. spatium illud, per quod movetur. quod fere idem est, cum nostra lectione, *Gyrum*. Alii respicientes ad nominis originalis *prolongationem*, ut Pagninus, legunt; *Fructus serotinos Orionis*. Sed cum *Cesil* sydus hyemale sit, & in mense *Caslev*, id est, Novembri oriatur, nulli tunc fructus. Quod in Hebræo pro *Dissipare*, est aperire, forte habet elegantem rerum ac verborum Antithesim; nam: *colligatio illa Plejadum*, videtur esse opposita huic apertioni, q. d. neque tu illas Stellas colligasti; neque hoc alterum astrum dissolvere, & dissipare poteris. Sed in re ancipiti licuit Interpreti idoneum aliquem sensum, atque significationem diligere.

Regia. Tygurin.

Caiet.

Pagnin.

Dissipare; Antithesis

Vers. 32. Nunquid producis Luciferum in tempore suo, & vesperum super filios terræ consurgere facis;

1 *Ortus, & occasus Astrorum mirabiles. Deus Pastor, Imperator, & Præcentor.* Procedere, *quid.*	*semper cum Sole contendens.*
2 Lucifer, *quod sydus.* Phosphorus, *&* Vesperus,	3 Filii terræ, *qui. Viventes hauriunt vitam à luce.* Coma, *&* Filii Luciferi, *radii lucis.*

1 *Ortus, & occasus Astrorum mirabiles. Deus instar Pastoris ducentis stellas. Instar Imperatoris, et consentis milites instar Præcentoris moventis & dirigētis harmoniam procedere.*

Mirabiles quidem Stellarum, Astrorum, Planetarum ortus, & occasus sunt suis temporum intervallis, certis atque constantibus distinctis, ut videatur esse mens, & sapientia suprema velut Pastor quidam vigilantissimus suo tempore, & statis horis producens, seu juxta Hebræum, *Exire faciens* Stellas in apertum, & spaciosissimum illum regionis æthereæ campum. Tum etiam velut peritissimus Imperator producens ordine milites, & ex præscripto militaris disciplinæ, *Egredi, & ingredi* faciens aut velut Psaltes, & ducendi Chori magister scientissimus, Choros Stellarum quasi præeundo ad certos modos, & numeros vocat, ducit, movet; nam verbum originale *producendi*, aut *procedendi*, vel *egrediendi*, commune est ad processum Militum, Chori ovantis, Gregis. &c. Et eleganter etiam ad ortus, exitusve Astrorum accommodatur Psalm 64. *Exitus* (productionem, processum) *matutini, & vespere delectabis*. atque adeo pro ipso loco Orientis sumitur, Psalm. 74. 4. *Neque ab Oriente*, propr. *non ab exitu, vel à productione*.

2 מזרות *Varia de Lucifero, & nomine sententia. LXX. Symmach. Nicetas. Pagnin. Regia. R. David. Philippus.*

Luciferum. Non minor, forte maior, varietas atque difficultas in propria nominis originalis significatione: cum enim in hoc tantum loco legatur quisque suam significationem isto illi tribuit. Et consulto quidem fecisse videntur Septuaginta, qui vocem originalem, seu propriam retinuerunt, *Mazaroth*, quod nomen quia habet cognationem cum radice *Mazar*, quod significat *separare*, aut *dispergere*, videtur Symmachus legisse; *Nunquid produces, quæ sparsa sunt, unumquodque juxta tempus suum?* contraria vero significatione videlicet *Congregandi*, Nicetas interpretatur, *Sydus, Cœtus, atque Complexiones, quæ signa Zodiaci vocari solita sunt*. Pagninus, & Regia in communi *signa cælestia* esse volunt. Thargum, R. Abraham, Rab. David existimant esse *planetas*. Vulgatus unam tantum Stellam intellexit; *Lucifer* enim est Stella pulcherrima, quæ cum præit Solem, vocatur *Lucifer* aut Phosphorus; cum vero subsequitur, *Vesperus*, nimirum *stella veneris*. Quamquam Philippus

non unam, sed diversas esse scribat, ductus tantum nominum diversitate. Sic ex *Lucifero matutino*, & ex *Vespero*, utramque sententiæ partem componendam duxit, inde forte ducta conjectura, quod certi temporis mentio fieret, quod peculiari ratione in *Luciferum*, & in *Vesperum* quadrat, Stellam quidem Poetarum præconiis celebrem, quale est illud Pisidiæ;

Pisidias. Phosphorus, & Vesperus.

Quis vero unum, & idem sydus atri lumine
Modo Phosphorum, modo Vesperum, si perspicit.
Hoc nesciat binorum opifem cursum.
Lucis prophetam, noctis esse nuncium?

Jam igitur *ducit diem*, jam *ducit noctem* instar ducis. Quare quod in secunda parte dicitur, *& Vesperum consurgere facias*, propr. ex Hebræo legitur *Vesperum deduces*, aut, *Vesperum ducem facias*, vel, *deducere facias*. est enim velut Stellarum dux: illarum agmen nunc adducens noctu, nunc reducens mane:

Senec. in Medea. act. 4.

Mergis (inquit ille) *diem timendum dux noctis Hesperuge.*

Veneris Stella cū Sole contendens. Martian. lib. 8. de Astronom. Martian. Capel. l. 5. de Astronomia.

Et quidem præ plurimis aliis, mirabilis est hæc Stella semper quasi cum Sole colludens, aut cum illo de pulchritudine contendens, aut illius pulchritudinem ex ipso *Veneris* nomine, deperiens: *nunquam enim*, ut Martianus scribit, *A Solis orbe plus quadraginta sex partibus aberrare valens, & tamen in suo possit circulo cum vario diversitate circumdat, quia aliquando eum transcurrit, aliquando subsequitur, nec comprehendit: aliquando superfertur, nonnunquam ei subjicet, quippe qua non annis omnibus revocat cursum. Tunc etiam retrograditur ultra anni circulum, tardius solvistrum orbem; nunc faciens ortum, ut in Luciferum: nunc post occasum Solis effulgens, Vesper, vel Vesperugo nominaturi solaque fulgoris Solis emergentes diu conspectu non credo.*

Vides igitur ut in se valde incerta, & obscura, reliquis omnibus interpretationibus præluxerit Latinus Interpres, *Producens suo tempore Luciferum?*

3 Tygur. Vatab. Cajet. Reg. Pagn.

ע ש

ע י ש

Et vesperum super filios terræ, &c. Pro *Vespero* est in Hebræo *Ghes*, à radice, *Ghus*, quod est congregare, aut convenire. Et nunc iterum hic dissensio: nam alii, *Arcturum*, qua etiam ratione reddidit Vulgatus, cap. 9. versic. 9. ut eo loco exposuimus. Sed quidem juxta loci exigentiam sapienter cum Septuaginta, Latinus interpres nunc *Vesperum* dixit; neque dissonat nominis originalis etymologia, dicitur enim à *congregando*, quod videatur congregare, ducereque, ac reducere agmen Stellatum, ut Seneca in descriptione auroræ,

Senec. in Her. furente. act. 4.

Jam rara micant sydera prono
Languida mundo: nox victa vagos
Contrahit ignes, luce renata
Cogit nitidum Phosphorus agmen:

Rursusque Ovidius:

Ovid. 2. Metaph.

—— Diffugiunt Stellæ, quarum agmina cogit
Lucifer —— ——

Quod vero ait, *super filios terræ*, in Hebræo est, *cum filiis suis*. quod Pagninus cum Hebraizantibus explicat, *Cum Stellis minoribus, veluti filiis suis*. non enim sunt omnes Stellæ Plaostri, vel Arcturi ejusdem magnitudinis. Sed persistendum existimavit interpres in eadem re *Luciferi*. Quare *filios Luciferi* existimavit dici vel mortales, vel animantia, quæ lucis exortu excitantur, & foventur, vitam à luce, velut à communi parente haurientes. Longe aliter Septuag. sed tamen opportune ad eximium Luciferi splendorem; *Vesperum super comam ejus deduces?* comam autem interpretatur Nicetas, *Insignem claritatem, ac venustatem.*

Animātia vitam à luce haurientia. LXX. Coma Luciferi. Nicetas.

Vers. 33. Numquid nosti ordinem Cæli, & pones rationem ejus in terra?

1 *Nexus sententiæ.*	*dus inferior parens doctrinæ, & leges Calorum. Germana sententiæ Paraphrasis & expositio.*
2 Ordo Cæli, *Naenos leu: Numerus stellarum.*	
3 Ratio, *quid propie. Mun-*	

1 Nexus.

Cum certi, & statuti temporis, quod orientia vel occidentia sydera servant, meminisset Deus, ad cæteras cælestium motuum, effectuumque leges perpetuas, atque constantes progreditur.

Numquid nosti? q. d. Numquid tua sapientia hæc constituta sunt? aut; Venissent ne hæc in tuam notitiam, nisi prius vel vidisses, & expertus esses, vel cælitus didicisses? *Ordinem Cæli.* Septuag. legerunt, *Commutationes Cæli.* interpretatur vero Nicetas, *Cæli conversiones, aerisque commutationes, aut omnia, quæcumque sub Cælo contingunt.* Philippus vero intelligit; *Numerum astrorum, & militiæ eorum ordinem.* Sed certe originalis vox significat decretum, legem, statutum. Eleganter igitur Tygurina, & Vatablus legunt, *Jura, legesque Cæli*, videlicet perpetuum, atq; constantem ordinem, rationemque movendi, illuminandi, efficiendi, leges inquam, atque jura non solum quæ ipsis cælestibus orbibus imposuit, edixitque naturæ auctor, sed leges etiam, atque jura cælestia, quibus parent inferiora: nam illa nobis præscribunt, designantque certas agendi, quiescendi, atque movendi leges, atque rationes.

Ordo cæli natura Lex. LXX. Nicetas. Philip.

ח ק

Tygurin. Vatab.

Et pones rationem ejus in terra. D. Thom. cum Latinis existimat, *Cælestium rationem poni in terra*, si peculiares effectus suis causis superioribus assignentur. Fereque hoc indicat Græcorum lectio; *Scis, quæ sub Cælo simul facta?* q. d. Scisne, quæ in terra fiunt, pendentque ex peculiari Cælorum efficientia? Sed proculdubio interpretatio est durior, & coactior. alii legunt, *Ponis, disponis, imponis, imperium ejus, Dominium, præfecturam in terra?* nam deducunt vocem originalem à Verbo *Satar*, & à nomine *Soter*, quod dicunt significare præfectum, aut præpositum, sive ducem, aut Dominum. Sed proculdubio significat gradum aliquem præfecturæ, aut magistratus, magisteriive: conjungitur enim fere cum *maise*, & vertitur ab Interprete Latino, *Præceptor*, Proverb 6. 7. & *Magister*, Deut. 16. 1. 5. & *Doctor*, 2. Paralipom 26. 15 & *Dux*, Deuteron. 20. 5. & *Princeps*, Josue, 1. 10. denique, *Exactor*, Exod. 5. 14. Ergo significat Principem præscribentem subditis jus, legemque agendi, docentem meliora, exigentem justa. Tum etiam Elias Thisbites, ait significare, *contractum debiti, aut cautionem dotis, & scripturam, seu litteras, in quibus continetur potestas, quam alius alii tradit.* atque id desumi ex hoc loco Jobi, *Num pones potestatem ejus in terra?* nos vocamus, *Escritura de obligacion, carta de dote, poder en causa propria.* Juxta quod Complutenses dicunt significare *descriptionem*. Quæ omnia recte quadrant in imperium, principatumque Cælorum supra mundum inferiorem, quem Deus illis, quasi ex descripto, & syngrapha concessit, præscripsitque. Rogat ergo Jobum Deus, An ipsius potentia, sapientiave factum fuerit, ut terra pateat Cælorum legibus, ut doceatur *tempora, & annos*, temporumque opportunitates serendi, metendi, excolendi agros, colligendi fructus? An ipse in Cælis, & astris suam descripserit potentiam, atque sapientiam? An ipse constituerit Solem *in potestatem diei; Lunam, & Stellas in potestatem noctis?* An ab humana sapientia Cæli instructi fuerint, ut hominum magistri, & præceptorum latores esse possent, & mortalibus *enarrarent Gloriam Dei*: ut denique illi essent velut exactores, qui à mortalibus justa exigerent, & opera lucis præciperent? Hoc sane est *rationem*, dominatum, descriptionem, præceptum, præfecturam, doctrinam *Cæli poni in terra.*

2 D. Thom. LXX. Vatab. lect. Tygur. Vatabl. Pagnin. Regia. Cajet. Eugub.

ש ט ר

Elias Thisbites.

Paraphrasis germana sententia.

Mundus inferior parens legibus cælorum.

Psal. 135. 8.

Psal. 18. 5.

Vers. 34. Numquid elevabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?

1 *Dei vox, Tonitruum. Imperium. Loqui, imperare.*	3 *Nubium promptuarium in extremis recessibus Maris, & terra.*
2 *Deo vocanti parent ea, quæ nondum sunt.*	4 Impetus aquarum, *abundantia.*

Ex eo, quod Dei voces in nubibus, vel ex nubibus auditæ, sæpe soleant in Sacro sermone designare tonitrua, D. Thomas, & qui illum sequuntur, Nicolaus, & Dionysius, tonitrua hoc loco interpretantur, quibus Deus magnificentissima, simulque contentissima voce loquatur mortalibus. Sed proculdubio nunc non est *tonitrua vox*, sed Dei imperium: quasi ex suo Thesauro, & promptuario reconditissimo evocantis nubes; non enim hoc loco est ulla differentia *nebulæ*, ac *nubes*. Vox vero Dei pro illius Imperio, tam frequens in Scripturis, quam *dicere*, *aut loqui pro imperare.* Vocat igitur Deus *nebulam*, aut *nubes*, cum vult, præcipitque nubes cogi, imbremque effundere.

1 Aliorum expositio. D. Thom. Nicol. Dionys.

Dei vox, illius imperium.

Sed quidem in hac nubium evocatione, primo observandum est, res, quæ non sunt, ideo dici vocari à Deo, tan-

2

quam

Quid indicet res inanimatas vocari, & adesse. quam; *ex qua sunt*, ut significentur omnia possibilia, esse in Divinæ Sapientiæ, Potentiæ, atque voluntatis Thesauris recondita, & non minus Divino Imperio obedientia, quam si voces imperantis acciperent. Vide Sapientiæ 16. 24. & 19. 6. *Omnis creatura deserviet tuis præceptis; Nam nubes, &c.* Sic dicitur Jerem. 4. 20. *Contritio vocatur*, & 4. Reg. 8. 1. Psal. 104. 16. *Fames vocata*, & Hagæi 1. 11. Siccitas, Jerem 49. 29. *Formido*, & Threnor. 1. 15. *Tempus*, quod hæc omnia præsto adsint Divino Imperio, & voluntati. Non aliter *vocat Deus aquas Maris*, id est, nubes Amos 5. 5. & *Frumentum*, Ezech. 36. 29. Sic *Cælum*, & Terra Divinis vocibus obedientia, invocantur à Prophetis contra surditatem humanam.
Rom. 4. 17.
Deut. 32. 1. Isai. 1. 2.

3 *Elevari nubes ad Dei vocem quo modo.* Secundo, eleganter dicitur *Vox elevata ad nubes*, non solum ut significetur reconditorium, & promptuarium nubium in extremis Terræ, Marisque recessibus, ut necesse fuerit vocem contendere, & elevare, ut ex longissima distantia audire possent nubes, nam *Elevando vocem*, illas *levat Deus ab extremo terræ*; sed ut significet ipsas nubes elevari ad eum ipsum locum, quem illis designat Divina vox. q. d. Præsto illi adsunt; & cum videatur Deus tempestatem concitans in ipso sublimi aere residere, vocatæ nubes sublimes statim adsunt ad Dei vocem elevatam, & è sublimi prolatam.
Jerem. 51. 16.

4 *Plininoe. LXX. Nicetas.* *Et impetus aquarum operiet te*. Proprie ex Hebræo, Copia, abundantia, vel inundatio. Eleganter Philippus; Nunquid ad imperium, ac nutum tuum illico imbres infundent, & operient te? Septuaginta autem persistentes in illa Divinæ vocis, & imperii allegoria, legunt; *Vocabis autem nubem voce, & tremore aqua valida obediet tibi?* Nicetas; *Illa imbuta aqua, quasi tremore perculsa dicto audientes erunt?* q. d. Deus; Liquescunt statim ad meum imperium nubes, atque totas se impendunt, & superimpendunt in meum obsequium. Sed quid mirum nubes molles liquefieri, & sudare coram Deo? Montes *etiam sicut cera fluunt a facie eius*.
Psal. 96. 5

Vers. 35. Nunquid mittes fulgura, & ibunt; & reverentia dicent tibi, Adsumus?

1 Fulgur, *pro fulmine. Circumloquutio famuli obsequentis*, Mittere *dictum de nuntiis*.
2 Ire, & reverti, *pertinet ad mandata perfecta. Illustratus Moyses, & Matthæus.*
3 *Obedientis vox*, Adsum. *Explicatus Isaias.*

5 *Fulgur pro fulmine.* POtentiæ hoc est supremæ, quod fulguribus atque fulminibus utatur tanquam servis obsequentissimis, quippe vox originalis, non solum fulguris corruscationem, sed etiam ipsum telum fulminis emicantis significat. Psal. 103. 4. Cum autem de fulminibus sæpe dixerimus, nunc tantum, quæ huius loci propria sunt Est nimirum hæc circumloquutio obsequentissimorum famulorum, ac fere eadem cum illo Davidis, *Facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos flammam ignis*: id est, ventis, & flammarum igne uteris ut nuntiis, *& ministris tuis*. nam quod hic dicitur *mittere*, superioris Principis est, aliquid demandantis nuntio perferendum, aut exequendum. Latitat enim nuntius, atque nuntium in illo verbo *mittendi*, ut non semel admonuimus. Rursus quidquid *adest*, id est, accidit nobis, intellige vocatum, & missum à Deo; & tum Divino jussui parere; tum aliquid nobis ab illo denuntiare.
Circumloquutio famulorum obsequentissimorum Psal. 103. 4. Mittere ad nuntios pertinens.

2 *D. Thom.* Illud autem quod est *ire, & reverti*, D. Thom. dictum censet, eo quod fulmina *repercutiuntur ex uno loco in alium*, quasi parata ad Conditoris nutum ab incœpto itinere desistere, & ab instituto reverti. Rursus, *reverti dicentia*, *Adsumus*, existimat esse periphrasim obedientiæ, qua ratione Gregor. dixit, *In illo verbo adsumus, quoddam obsequium declarare*. atque fere eodem modo Græci. Non lassantur ex uno mandato, quippe parata sunt sæpius ire, & reddere, vix cum reversa fuerint. Sed proculdubio hæc est circumloquutio famuli feliciter exequentis accepta mandata: quare eleganter Philippus; *Reversione ia fulmina eo modo dicuntur, cum effectum fuerit illud, ad quod dirigitur iubentis scientia.* Phrasis eadem de Angelorum obedientia, & agendi celeritate, & efficacitate, sub persona strenuorum militum euntium, videntium, vincentium, Zach. 9. 8. *Euntes, & revertentes*, Genes. 28. 21. Joann. 1. 35. *Ascendentes, & descendentes*. Quare quod in Matthæo legimus Centurionem dixisse, *Dico huic, Vade, & vadit: & alio, Veni, & venit*: non sic accipiendum est, ut unus eat, alius revertatur; sed ut cuicumque aliquid operæ demandet, idem ipse *eat, & revertatur* perfectis mandatis, quod statim exponitur, Fac hoc, & facit. Sic significatur quidem corvus dimissus à Noe non obiisse legationem, neque perfecisse mandata, cum *egressus, non est reversus*. Sicut è contrario columba obita legatione *reversa est*.
Greger.
Famuli exequentis accepta mandata periphrasis.
Philippus.
Ire, & reverti, ad perfecta mandata pertinens
Matt. 8. 9.
Gen. 8. 7. 8. 9.

3 *Caietan. Obedientia vox. Isaia 6. 8.* *Et dicent, Adsumus.* Cajetanus ait literam inversam esse: Sic vero construendam; *Mittes fulgura, & dicent, Adsumus, & ibunt, & revertentur*, est enim illa obedientiæ vox, *Adsum: Ecce me; Præsto sum*, antequam accipiatur mandatum. Sed ea etiam ratione invertit literam Cajet. prius enim est dicere, Adsumus, deinde mitti: illud est enim ordine dictum; *Ecce ego, mitte me*; ergo ordine, quo scripta est, accipienda est sententia. ut postquam reversa fuerint, dicant, Adsumus; Ecce nos, obsequii nimirum vox, non solum præstandi, sed præstiti; & legationis non solum obeundæ, sed jam obitæ, q. d. Ecce jam absque ulla mora imperata confecimus. Septuaginta; *Dicent tibi, Quid est?* Nicetas; *Quidnam est, quod oporteat facere?* Sed præstat; Quid nam reliqui est nobis perficiendum? An defecimus in aliquo?
LXX. Nicetas.

Vers. 36. Quis posuit in visceribus hominis Sapientiam; vel quis dedit gallo intelligentiam?

1 *Sententiæ scopus.* Viscera, *quid contineant. Appellantur* Occulta. *Cur* Occultis, *cur* Renibus *tribuatur intelligentia. Illustratus David.*
2 *Græcorum lectio elucidata. Scientia trahendi Divina.* He, & Hheth, *frequenter impofuerunt Septuagin. interpretibus. Illustratus Moyses, David, Salomon.*
3 *Varia lectio.* Cor, *cogitatio, pictura habeat nomen ab aspiciendo.*
4 *Gallinacei multa nomina. Cur illi tribuatur intelligentia. Illius encomium.*

SCopus, & argumentum sententiæ planum est, videlicet à Deo perenni, & inexhausto sapientiæ fonte omnem intelligentiam dimanasse, tum eam quæ proprie sapientia est, & inest mentibus humanis, atque Angelicis; tum etiam, quæ analogice dicitur sapientia, & in solertioribus quibusdam animantibus cernitur. Sed in singulis partibus ingens difficultas, propter variam illarum vocum interpretationem *viscerum, & galli*, quæ sunt seorsum examinandæ. 1 *Scopus sententiæ.*

Ergo pro *Visceribus*, in Hebræo est *Tabboth*, à radice *Tennh*, quod est linire, vel tegere; & quia quod tegitur, occultatur, inde significat etiam *absconditum, vel occultum*. & peculiariter quidem huiusmodi *abscondita, vel occulta*, Interpres noster vocat, *viscera*, quod etiam sequitur Vatablus. Alii vero interpretantur *renes*, ita Hebræi, & fere Hebraizantes omnes, R. Mardochai, Pagn. Regia, Tygur. Cajetanus, Isidorus. quia enim *Renes* sunt obducti, & operti adipe, dicunt sic appellatos. Et quidem viscerum nomen ea omnia comprehendit, quæ sunt in thorace animalis, in quibus vita, vitaliaque præcipue consistunt. Quia autem, quæ spiritus sunt, & ad mentem, & intelligentiam pertinent, sunt abscondita, & quasi corpore obducta in homine, ideo occultis, & absconditis videtur tribui sapientia: sicut & ab eadem radice dicitur Psal. 51. *Veritatem dilexisti, incerta, & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*, vel, ut alii ex Hebræo legunt, *Veritatem dilexisti in occultis*, id est, veritatem viscerum cordis, intentionis; odisti vero Hypocrisim, & externam tantum speciem operum; diligis sacrificia medullata, intimum rei, cor ipsum. Nam quod Cajetanus ait, *visceribus, & renibus* tribui sapientiam, quia renes secundum Physicos officium habent purgandi humores superfluos impedientes rectum rationis usum; alienum profecto est, & inutili cum labore ad huius loci expositionem quæsitum. Quod enim aliquando renibus tribuatur, eruditio quædam, & quasi sensus intelligendi Psal. 15. 7. *Increpaverunt me renes mei*, tantum significat *Renes* esse partem delicatissimam; quare tenerrimos affectus, sensusque animi significant. Sed sive *in visceribus*, sive *in renibus* legas, sensus fere idem. Et
Viscera, quod proprie in Hebræo. טחות
Vatabl. R. Mard. Pagnin. Regia. Tygurian. Caietan. Isidorus.
Viscera continent vitalia omnia.
Cur sapientia tribuatur absconditis.
Cur Renibus tribuatur eruditio, & intelligentia.

habet

habet quidem hæc interpretatio valde difficilem, & incommodum nexum cum reliquo totius capitis decursu, in quo describitur continenter Cæli, aeris, & meteororum natura, & varietas.

2 *LXX.*

Sed huius quoque primæ partis difficultatem auget præterea lectio Septuag. *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut variegandi scientiam!* Et vero cum Græci viderent sententiam hanc videri omnino alienam ab argumento, & contextu capitis, conati sunt hanc difficultatem nexus emollire, Severus, Olympiodorus, Chrysost. Nazianz. *Dum quæ in Cælo (inquiunt) terrisque sunt, enumeras, attexuit: Ecquis mulieres, genus natura qui infirmum texendi artificio instruxit? atque ad opificii varietatem infectas lanas, coloresque, ut adhiberent, effecit? Miscet autem parva magnis Divina Scriptura.* Certæ textrinæ scientiam non nisi Divinam esse, & à Pallade communicatam mulieribus, Homerus scripsit lib. 12. Odisseæ;

Severus. Olympiod. Chrysost. Nazianz.

Scientia texendi mirabilis. Homerus.

——— *Pallas docuit variare labores,*
Pingere ... vestes, opera ardua inexere telis.

Et iterum Hymno in Venerem, cuius studia nunquam placuerunt Palladi;

Neque (inquit) illi bella placuerunt, & officium Martis
Hæcque Virgines molliculas in domibus
Præclara opera docuit ———

præclara fæminarũ opera quæ. prover. 31.

Quæ sunt autem illa præclara, & domestica opera, quam texere, acu pingere? & illa etiam, quæ mulieri forti, & sapienti tribuit Salomon; *quæsivit lanam, & linum, & operata consilio manuum suarum, studuitque texendo facere, & acu pingendo circulum variegare? Textilium inventionem* Ægyptii sibi usurpant, ut scribit Plinius; at, ut hoc loco Græci scribunt, *Textricis artis studium, neque contemptum, neque supervacaneam est, in quo Divinæ Sapientiæ extant impressa vestigia: quam ipsam artem nec Deum puduit, ut sibi propriam adscisceret, tam non alium, ac seipsum eius auctorem esse confirmavit.* Hanc autem sententiam haurire potuerunt Septuagin. ex eo, quod legerunt in originali, *He*, pro *Heth*, quæ permutatio literarum similium frequenter illis imposuit: quem quoque ex similitudine errorem frequentem in *Res*, & *Daleth*, tribuit illis Hieronymus, ut aliquando admonuimus. Ergo cum sine punctis legerent, facile fuit *Tavah*, pro *Tuah*, legere; est autem *Tava*, nere, quod opus esse peculiaris intelligentiæ docet Scriptura Exod. 35. *Mulieres doctæ, quæ neverant, dederunt Hyacinthum, &c.* Ubi iuxta Hebræum legunt Septuaginta. *Omnis mulier sapiens mente, manibus nere, attulerunt nerea.* & statim in Septuaginta, & Hebræo; *Mulieres, quibus visum est mente curam, in Sapientia neverunt pilos caprinos.* Hæc igitur sapientia nendi, est illa, quæ Proverb. 31. 31 dicitur, *Consilium manuum suarum.*

Texendi inventio. plin. lib. 7. c. 56.

Nicetas. Dei inventum, ars texendi.

ה ח

He, & Heth, literæ similes erroris causa Sept.

ד ר

Hi erra.

טות

LXX. Consilium, & sapientia manuum fæminarum.

Vides nunc quid singulę interpretationes habeant solidi, & cohærentis. Quid vero præterea habeat, si tantum simpliciter legeremus; *Quis posuit in occultis Sapientiam?* mox dicemus post explanatam secundam partem.

3 *Varia lect.*

שכוי

R. David. Pagn. R. Mard. Caietan. Cor dicatur cor, & cogitatio, & pictura ab radice.

Aut quis dedit gallo intelligentiam? Hic iterum vocis originalis significatum dubium, & multiplex; varia proinde, & multiplex interpretatio *Secui*, a radice *Sacah*. R. David, Pagninus, R. Mardochai, Caietan. dicunt significationem radicis esse aspicere, & inde significat Picturam, quia videtur; & visionem imaginariam, quia proponitur cordi, quasi conspicienda. deinde vero accommodatur ad significandum *Cor*, quia in eo sunt imaginationes, & picturæ cordis, atque cogitationes, & ut vertitur Psalm. 72. *Affectus cordis*, sive contemplationes; vel quia cor contemplatur, & intuetur res. Nam illa alia ratio huius analogiæ, quæ à Caietano traditur, quod dicatur *Cor* ab aspiciendo, *quia cor est prima animalis pars visa, cum generatur animal, vel quia cor est illa pars, ad quam præcipue spectamus scrutando ea, quæ sunt hominis.* hæc, inquam ratio, valde aliena est; Quis enim scrutari potest cor hominis, cum *sit pravum, & inscrutabile?* proinde abiunt qui dicunt proprietatem radicis esse cælare, aut fabrefacere ingeniose, & industrie; atq; inde nomen deductum significare Vas, & per accomodationem, Cor, vel Renes, in quibus figurantur, exprimuntur, continentur cælaturæ, cogitationes, imaginationes. Vel active, figurans, & pingens imagines, & cogitationes. At vero radix *Sacah*, est *pictum, aut imaginatum, vel insignatum esse*, secundum Latinum Interpretem, & dicitur de picturis, & cogitationibus.

שכה

4 *Thargum; R. Mosch. R. Abrah. R. Simeon. Gallus habet multa nomina in Scripturis.*

Cur autem nomen inde deductum significet gallum, & ut Thargum, & R. Mosch, R. Abraham, Esra, R. Simeon, Ben Jachich volunt, Gallum Sylvestrem, non explicant. nisi forte quod cum radix significet pingendi, & imaginandi artificium, & ingenium, id per excellentiam tribuatur Gallo quasi proprio Epitheto vocetur Artificiosus, intelligens, industrius. nam Gallus habet aliud proprium nomen, quædam item alia appellativa; nam Isa. 22. dicitur *Geber*, à virtute, & fortitudine, quasi Vir. & Prov. 30. *Zarzir*, quasi, præcinctus, & fortis. In quo autem illa industria, & intelligentia consistat explicat Rab. Moyses ex quodam Thargum, & ex Doctoribus Hebræorum, *Quod media nocte surgere doceat hominem ad laudandum Deum.* Sed quidem illud est etiam in Gallo peculiare intelligentię documentum, quod ternis horis canat, tum etiam, ut Greg. hoc loco ait; *profundioribus horis noctis valentiores, et productiores edere cantus solet; cum vero matutinum iam tempus appropinquat, leniores, & minutiores omnino format voces.* Sed Gallorum encomium luculentum est apud Plinium, in quo multa sapientiæ, & intelligentiæ vestigia, *Gloriam sentiunt hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoque somno natura genuit. Norunt sydera, & ternas distinguunt horas interdiu cantu: cum Sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia, ad curas, laboresque revocant: nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere. Imperitant sui generi, & regnum in quacumque sunt domo, exercent: dimicatione paritur hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes. Cælum sola volucrum aspicit crebro.* Et deinde plura. Proximum est quod scribit Aelianus; *Gallinaceum exoriente Luna quasi Divino quodam spiritu afflatum bacchari, atque exaltare ferunt, Oriens quidem vero ipsum nunquam fallit.* ubi exempla profert Aelian amoris, & pietatis Gallinaceorum.

גבר

R. Moyses. Cur Gallo tribuatur industria, & intelligentia. Gregor. Plin. lib. 10. c. 2. Gallinacei encomium.

Ælian. lib. 14. c. 28.

Nexus difficilis.

Proposuimus, promovimusque aliorum interpretationes, & lectionem Latinam, Hebræam, Græcam. Sed in quibus illud semper desideravimus cohærentiam, & nexum cum præcedentibus, & sequentibus.

5 *Versio nostra aliis nexus & interpretatio.*

Illud tantum addendum, quod cum prima pars sonet aliquid occultum; secunda vero aliquid *conspicuum*, quod proponitur videndum, commode posset huiusmodi sententia confici; Quis posuit in occultis sapientiam? Egit enim nunc de occultis viis lucis, tenebrarum, de occulta generatione Maris, terræ, de reconditissimis thesauris, & cellariis pluviæ, nivis grandinis: deinde de manifestissimis aliis naturæ effectis, tonitruo, fulgure, Lucifero, gelu, glacie; pulchre nunc subiungitur; Sive causas rerum absconditas scruteris, sive effectus ipsos per se conspicias, relucet Divina Sapientia, effusa nimirum super omnes creaturas, disponens omnia summo ordine. Sic ipsa Sapientia *posita est*, & præfecta, tum etiam data, velut in Principem, super omnia sive *occulta* sive *manifesta*? Convenit hic sensus cum ipsis verbis *ponendi*, aut *imponendi*, sive, *dandi*, aut *præficiendi*, neque minus bene cohæret, quod sequitur.

שות

נתן

Vers. 37. Quis enarrabit Cælorum rationem; & concentum Cæli quis dormire faciet?

1 *Nexus, & expositio Latinorum. Cælorum concentus, illorum proportio.*

2 Enarrare, *quid, Sententia elucidatio, & Paraphrasis.* Cælum *pro aere.*

3 *Tonitrua, & fragores procellarum, efficientia harmoniam.*

4 Concentus, *quid proprie. Instrumenta musica ex vasibus concavis.*

5 *Ratio variarum lectionum Vulgata defensio, & elucidatio.*

1 *Latinorũ expositio. Caiet. Vatabl. Chaldæus.*

NExus, & sententia plerisque interpretibus facilis, & in aperto, ut in universum nunc agat de *enarratione*, sive, ut in Hebræo est, de numero Cælorum, qui nemini adhuc Philosophorum, aut Astrologorum satis est exploratus. ita Caiet Vatabl. *Quis tam prudenter fecit Cælos ennumero, quo sunt?* & fere Chaldæus; *Quis fecit Cælos septem?* vel de universa Cælorum ratione, motu influentia, figura, magnitudine, tum etiam *concentu*, id est, convenientia, & proportione omnium & motuum, & orbium inter se. Sic fere Latini, atque adeo Philipp. hunc *Cæli concen-*

Philipp.

centum interpretatur, Cælorum *dispositionem pulchritudinem, de quibus homines, vel Angeli Deum laudant.* propterea que ipsa materia laudandi, concentus quidam suavissimus sit. Addit peculiare aliquid D. Th. ut cū de *Gallo* sermo præcessit, de *Gallo* quoq; nunc fiat quod nemo sit, qui gallum admoneat ternatum vigiliarum, neque in Cælo sit sonitus aliquis, qui nunc cesset, nunc sonandum galliū admoneat sui cantus. & tamen ille not excitet, & statis horis canat, mortalibusq; videatur enarrare Cælorum rationem.

D. Thom. hic.

2

Sed ut quæ de Cælorum ratione, numero, harmonia, influxu, quæ sunt omni humanæ intelligentiæ inenarrabilia, nunc prætermittamus, certe propriam, & genuinam hujus loci sententiam longe aliam esse intelligemus, si vocum proprietates, atque nexum cum præcedentibus quæsierimus. Ergo primam partem Septuag. propr. ex Hebr. descripserunt; *Quis est, qui numerat nubes Sapientia?* verbum enim *enarrandi*, idem est in originali, quod *numerandi*, aut *describendi*, & supputandi per numeros. porro *Cælum*, videtur intellexisse hoc aereum, in quo nubes coguntur; nam vox originalis vertitur, *nubes*, superior 36. Psal. 88, Deut. 33. Ergo postquam mirabilem auctoris naturæ, sapientiam proposuit, in his præsertim meteoris, & æthereis impressionibus, sive causarum reconditissimarum, sive effectorum manifestissimorum; nunc statam, & ritam legem, quam æther servat, proponit; non enim numero aut magnitudine, aut diuturnitate majores, minoresve sunt istæ aeris permutationes, & varietates, quam illi præscripserit Conditoris sapientia. Quis enim, præter ipsum Conditorem, enarrabit ipsi ætheri, & Cælo sapientiam, quam in ipsis rebus meteoribus producendis servare debet? Eleganter Tygur. *Quis sapientia sua ætheri dicabit, quæ faciat?* Rursus; *Quis numerabit nubes*, & guttas pluviæ, ne plus nimio pluat, aut plus æquo perseveret hyems, & occupet vices aliorum temporum; ne plures nubes generentur, quam oportet; aut ne diutius in terram incumbant, quam sat fuerit? Nescio quid peculiare in *numero* potius, quam in *mensura* agnoscit Olympiodorus. *Quis*, inquit, *in numerum, & non in mensuram incertam nubes redegit? verum ad mortalium utilitates earum continentiam metitur?* Hæc est Cælorum ratio, quam Deus in numerato habet; inenarrabilis homini.

LXX.
Enarrare, pro numerare, aut describere.
Cælum, pro sententiæ elucidatione.
שחק
Tygurin.
Olympiod.

3
Concentus, quem tonitrua & procella efficiunt.

Cohæret secunda pars; nam cum jubet auctor naturæ *concentus* ille, quem elementa efficiunt, & qui consurgit ex pluvia; tonitruis, fluminibus, tanquam ex proportione numerorum musicorum, omnino conticescit & serenitate consequuta, ne sibilus quidem auræ tenuit immurmurat. Ille igitur in numerato habet tempus pluviæ, & *procellæ sonantis*, tempus etiam quietis, & serenitatis.

4
נבל
concentus, quis proprie Synedoche.
Instrumenta musica e vasis concavis.

Sed in vocibus est cum difficultate sua quoque translationum pulchritudo. nam pro *concentu*, est nomen *Nebel*, à radice *Nabal*, quod est *defluere*, aut decidere, & marcescere, inde nomen significat *defluxum*, seu, ut alii volunt, *inundationem*, & per Synedochem, vas ligneum, aut testaceum vel coriaceum, quo potest aqua defluens excipi, & contineri; qualis est lagena, aut uter, quo liquor aliquis defertur. Quia vero è vasculis ejusmodi cavis solebant fieri musica aliqua instrumenta, inde sumitur pro instrumento musico, *Psalterio*, aut *Nable*, quod est ab ipsa radice *Nabal*. quia vero hujusmodi instrumenta efficiunt concentum, & harmoniam, inde pro *concentu*, & harmonia.

5
Ratio variarum lectionum.
LXX.
Nicetas.
Regia.
R. Mardoc.
R. David.
R. Levi.
R. Moyses.

Hinc natæ diversæ lectiones, & interpretationes ex fæcunditate vocis originalis, & sua cuique placet. Septuaginta illam primum, *decidendi*, elegerunt; legunt enim; *Quis Cælum in terram inclinavit?* loquutio similis Psal. 17. Inclinavit Cælos. Nicetas; *Vides, ut terram ipsam conjugat?* Quasi dicat, superiora cum inferioribus miscere, & supernis influxibus terrā subiicere, & conjungere. Divinæ prorsus sapientiæ est. Regia, *Defluxum Cælorum*. dixit, & Rab. Mardochai, ait *Esse pluviam fortem*: quare legit hunc locum cum R. David; *Quis pluvias Cæli quiescere faciat?* Alii post R. David & R. Levi legunt etiam; *Utres*, vel *lagenas Cæli*. Sed R. Moyses, & post illum Pagninus clare leguot, *Nubes plenas aqua*, nimirum instar utris, aut lagenæ. Quod si conjungamus cum illo dicto R. Mardoch. quod significat pluviam fortem, dicemus significare tempus nimbosum, *Quando llueve à cantaros*. Ergo Deus pro sua potentia tunc, cum Cælum ruit præ fragore; cum totum defluit pluviis vehementibus, tumultuantibus elementis, & ventis strepentibus, & seditionem concitantibus, repente serenitatem adducit, & silentium elementis indicit. Interpres noster, ut suavissimus est, & placidissimus, *Concentum* illum, & harmoniam elegit; concinente Symmacho; *Organa Cæli quis ornabit?* & Augustino; *Organa Cæli in terra declinavit?* De elementorum harmonia servantium numeros & proportionem, diximus aliquando. Vide Sap. 19. 17. *Elementa sicut in organo, &c.*

Germanus explicatus
Symmach.
August.
Elementorum harmonia.

Vers. 38. Quando fundebatur pulvis in terra, & glebæ compingebantur.

1 *Aliorum nexus, & interpretatio parum cohærens.*
2 *Germana, & cohærens expositio. Terra indigens humore, ne dissolvatur. Illustratus David. Tempestas, & serenitas repræsentantes primam terræ conditionē. Explicatus David.*
3 Fundere, *quid proprie. Emaculata lectio.*
4 Compingi, *quid. Græcorum lectio elucidata.*
5 *Præcedentis materiæ clausula. Et nova Animalium enarratio.*

1
Latinorum nexus.
Græcorum nexus.
Aliorum interpretatio non coharens.
Vatabl.

NOn alium nexum assignant Latini cum præcedentibus, quam quod nunc asseratur, ea omnia quæ hactenus exposita sunt, jam inde à prima terræ creatione constituta fuisse à Deo. Græci, quod cum semel cæli fecisset mentionem, nunc illius naturam, & qualitatem exponat, quod sit tenuissimum, sicut *pulvis*, atque firmum, simulque compactum, durissimum, solidissimum. velut *gleba compacta*. de qua lectione statim. Alii nullum nexum quærunt, tantum esse hanc novam sententiam rei mirabilis, id est, gravitatis terræ. Vatablus; *Quis dedit terræ, cum facta est, ut descenderet ex sublimi in imum?*

2
Germana, & cohærens interpretatio.
Terra humiditate compingitur, ne iterare dissolvatur.
Plinius.
Theodor.
Allusio ad primam terra faciē, & conditionem.

Sed cohærebunt omnia, si adhuc ad pluviam respiciamus, & ad beneficium, quod aqua terræ præstat. nam cum ex Philosophorum verissima, & frequentissima sententia, quam libris de Generatione, & de Cælo confirmavimus, terræ ex natura sua summa siccitas conveniat, nisi ea aliqua humiditate temperaretur, fieret profecto, ut tota dissolveretur, & abiret in vagum, & siccum pulverem. Quod eleganter dixit Plinius, lib. 2 c. 65 quod est de *aquarum ditate*: *Ita*, inquit, *formasse artifex natura credi debet, ut cum terra arida, & sicca constare per se, ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua sine sustinente terra, mutuo implexu jungerentur, hac sinus pandente, illa vero permeante totam intra, extra, supra, venis ut vinculis discurrentibus, atque etiam in summis jugis erumpente.* quod indicatum quoque videtur Psal. 23. 2 *Super maria fundavit eum (orbem terræ) & super flumina præparavit eum.* Est enim divinæ providentiæ opus, terræ aridæ affudisse humorem maris, & fluminum, ut eleganter eo loco observavit Theodoretus, *Cum enim*, inquit, *tellus natura esset arida; dedit et humiditatem moderate respondentem; cum externe ipsam mari cinxerit, & mediterraneas regiones interiecto pelago distinxerit, & fluviis quamplurimis, & maximis necnon etiam fontibus, qui per medium continentis fluunt. hos quidem semper currere, hos vero scaturire esse jussit.* Simile profecto beneficium partibus terræ habitabilis exhibent etiam pluviæ; nam si hæ diutius desiderentur, mirum est, quantum dehiscat statim terra, & tota, ut ita dicam, pulverescat? Ergo pulcherrima est ista reflexio, & allusio tempestatis, & deinde succedentis serenitatis ad id, quod prima terræ, & aquæ generatione contigit; nam mare primum operiens terram, deinde confluens in unum locum, ut *appareret arida*, videtur repræsentasse imaginem vehementis pluviæ, & tempestatis obruentis terram; deinde vero serenitatis subeuntis, & tranquillantis elementa, concedentisque tempus, & opportunitatem agendi mortalibus. Ergo jubet Deus, postquam de tempestate, & serenitate egit, recurrere ad primam illam terræ constitutionem, quando *fundebatur pulvis*.

3
Mendosa quorundā Latinorū lectio.
Fundere, pertinet ad rei firmitatem,

Ubi observandum, mendose legisse Latinos plurimos, Græcorum, Thomam, atque recentiores, ex Hebraizantibus etiam Isidorum, *Fundebatur*; cum radix sit *Iasak*, quæ significat *fundere*, *infundere*, & *conflare* aliquid quasi opere fusorio, quod eleganter in terram convenit, quæ propter circumfluxam aquæ humiditatem videtur densata, & conflata opere fusorio. Tum etiam, quia quod funditur, manet conflatum, firmum, stabile; ideo sumitur pro

re sta-

Ytz re stabili, beneque compacta, supra Job 11. 15. *Eris stabilis* (quasi conflatus, & compactus opere fusorio, nimirum tanquam aurum transitus per ignem *& non timebis*. & accommodatur idem nomen ad *terræ cardines*, idest, firmitatem, & stabilitatem. 1. Reg. 2. 8. Quadrat eleganter hæc fusio, aut infusio, vel humectatio, cum nomine pulveris,

עפר *Gabphar*, quod significat summum, levissimum, tenuissimum pulverem, & velut cinerem, humore aliquo omnino indigentem.

4 *Compingi, quid.* *רבק* *Caietan.* Cohæret in eodem sensu secunda pars; *& glebæ compingebantur*: nam verbum *Rabak*, proprie est cohærere, & agglutinari, quod etiam terræ partibus convenit, quæ medio humore cohærent, & agglutinantur. Quod Caietanus dixit, per *pulverem fusum* significari flumina turbida, & multo pulvere confusa, in ingenti tempestate; per *glebas* vero *compactas*, terram lutulentam; argutius est quam solidum. Præstat enim, ut pars utraque ad terram pertineat modo exposito.

LXX. Indicanda tantum lectio Septoaginta; *Diffusus est sicut terra cinis: & agglutinavi eum, sicut lapidem cubum*. Quæ profecto lectio, quamvis aliquas retineat ex originali voces, tamen longe alium sensum habet, quam quem ipsa per se verba postulant, totiusque orationis decursus. Quid enim referebat tunc dicere, ut ex interpretatione

Olympiod. Olympiodori colligitur, *Circa terram, quæ nigore quodam infecta est, Cœlum affusum esse*. quod propter splendores, *pulveris* instar est? tum etiam cœlum firmum, & constans esse, qualis est basis cubi, quæ est quadrata?

Finis Meteororum, & introductio ad tractationem de animalibus.

5 *Clausula precedētis orationis, & nova materia exordium.* ATque hic est finis totius de Elementis, & Meteoris divinæ orationis. Sequitur vero Animalium, Volucrumque maxime insignium naturæ enarratio. Et quidem hic poterat caput diversum, utpote de diversa materia institui; ut & dividunt quædam Latina vetustiora, quæ imitantur Biblia Roberti Stephani, & Isidori. Sed quia Hebræa, Græca, & Latina Vaticana ab hinc tribus, quattuorve sententiis caput novum exordiuntur, nobis non licet neque in re levissima ordinem invertere, ne pervertamus; non enim deerit sequenti capiti sua peculiaris materia. Forte etiam ratio metri, & sententiarum numerus in Hebraica Poesi non alium finem, neque aliam pausam orationis requirebat.

Philipp. Decem animalia nūc celebrari divina oratione. Plura terrestria, quā volatilia. Nunc illud tantum cum Philippo colligere possumus, decem in universum esse animalia, quæ Creatoris oratione celebrantur, terrestria sex, volatilia quattuor, Leonem, Corvum, Ibices, Cervas, Onagrum, Rhinocerota, Struthionem, Equum, Accipitrem, Aquilam. Forte, quod hoc denario, & perfecto numero universas animantium naturas intelligi voluerit: & plura quadrupedia, quàm volatilia nunc producuntur, quod plura quadrupedia, quam volatilia produxerit natura. Nam quod postea, cap. 40. ex infinito aquatilium genere, & numero unus tantum Leviatham proponatur, illius unius vastitas supra omnem admirationem maxima, effecit. de quo suo loco.

L E O.

Vers. 39. Nunquid capies Leænæ prædam; & animam catulorum eius implebis?

Vers. 40. Quando cubant in antris, & in specubus insidiantur?

1 *Dei providentia circa animalia, hominis solatium, & spes. Scopus huius tractationis.*
2 *Leo Rex animalium, præditus virtutibus Regalibus. Vigilans. Navis periclitans dormiente leone.*
3 *Leo vivens ex præda. Edoctus à Deo artem venandi. Incontinenter edens, triduo abstinens. Latinorum expositio & nexus.*
4 *Græcorum expositio languida, & parum idonea.*
5 *Idonea exponendi ratio. Dei providentia circa educationem catulorum.*
6 *Sententia paraphrasis. Nomina* Leonis, Leænæ, catulorum *apte accipienda.* Leæna, *virili nomine appellata.*
7 *Catulus occultans se. Leo adultus dormiēs in aperto. Explicatus locus Judæorum.*
8 *Leo venationi vacans, incurvans se. Nunquam in aperto fugiens. Illustratus David.*

1 *Deus in providētia circa animalia, consolatur Jobum. Deus occurrens tacitæ obiectioni,* PErgit Creator non solum paulò remotiori rerum inanimatarum exemplo, & providentia, sed proximiori ex animalium cura, & indulgentia, Jobi jacentem, & afflictum animum demulcere, & erigere in meliorem spem sensumque divinæ bonitatis certiorem; ut occurrat etiam tacitæ obiectioni (posset enim aliquis dicere Deum ita *circa cardines Cœli perambulare*, ut Cœlum, cœlestiaque tantum curaret, & illam tantum sempiternam cœlorum, & elementorum legem tueretur, non etiam res alias generationi, & corruptioni obnoxias, vagas, incertas, quæ ad peculiares animalium naturas spectant) subiicit nunc Creator,

Finis huius tractationis de animal. nihil tam minutum esse, quod ipse non curet, cui non provideat necessaria, etiam illis, quæ longe inferiora homine sunt; quorum est feritas immanis; natura bruta, & fera; mores, ingenium belluina, aut longe ab omni humana familiaritate, & commoditate remota. quod ipsum sic

Chrysost. colligit Chrysostomus: *Si eorum, quæ supervacanea sunt, tantum providentiæ rationem duco, quæ nec vobis ad servitutem ullam præstant utilitatem (quid enim commodi ab his animantibus ad hominum genus dimanat?) quanto magis vestræ*

Philippus. *consulam rationibus?* Philippus sic format collectionem; *Ego, qui omnia justa dispensatione procuro, circa te tantum, ò Job, videbor iniustus?*

2 *Leo Regiis animal præditum virtutibus Regalibus.* *Nunquid capies Leonæ, &c.* Vel ex hoc loco intelligi potest *Leonem* esse primum, & Regium animal, cum primo loco ab Auctore naturæ proferatur: nimirum præditus est regalibus virtutibus, magnanimitate, pietate, liberalitate, vincendi studio, mititate, justitia, vigilantia, fortitudine, totius corporis habitu, incessu, oculis, ore,

Principum symbolum leo & oculus vigilās. Leo dormiens apertis oculis. Navis periclitans dormiente Leone. pectore permagnificis. Ac ne quidem frustra cum Principis Symbolum sit Vigilans oculus sceptro impositus, leo animalium Princeps perpetuæ Vigiliæ Symbolum est, quod nunquam neque dormiens conniveat, adeo apertis oculis dormit. Et ut quidam observarunt, caudam inter dormiendum motitat, ne videatur omnino dormire Princeps: ac ne ex somniculoso Principe periclitetur Respublica, non aliter quam navis ex somniculoso Leone. Aiunt enim *navem, dormiente in ea Leone, plus solito mergi: experrecto, rursus allevari*. Propterea Leo soli Sacer, qui & ipse Principis Symbolum est. Horum omnium probationes, exempla, rationes petendæ ex Plinio lib. 8. c. 16. Æliano lib. 2. Solino c. 40. Plutarcho in Symp. 4. q. 5. & in Comment. *Utrum terrestria an aquatilia, &c.* Rursus idem Leo Tyrannum

Coeselap. Plinius. Ælianus. Solinus. sævum refert, ut diximus c. 4 ver. 10. num. 1.

3 *LXX.* *צד* *Nunquid capies*. Proprie ex Hebræo, Nunquid venaberis. Sic etiam Septuag. *Venaberis leonibus escam?* quamquam elegantius noster dixit, Prædam; nam leones non

Leones vivunt ex præda. Ælian. l. 4. c. 3. Philost. lib. 6. c. 12. nisi ex venatione, & præda vivunt, neque enim cadaver attingunt, nisi quod vivum ceperint, ut idonei auctores scribunt. Providet igitur Deus unicuique animantium generi convenientem cibatum; & *dat iumentis escam ipsorum*, Psalm. 146. 9.

Pagnin. Leo artem venatoriā edoctus à Deo. Caiet. Sed cum illud Leænæ, sit tertii casus, quid est Deum illi capere, & venari prædam. Plerique intelligunt id, quod Pagninus legit; *Nunquid venari docebis leonem?* nimirum esse opus divinæ Sapientiæ, & Providentiæ docuisse leones artem venandi; sicque voracissimæ animanti sufficienter de cibatu providisse: deinde etiam, *& catulis leonum*, qui voracissimi sunt, & ut ait Caietanus, instar puerorum frequenter comedentes. quod indicat illud verbum *implendi*, & *animæ*, seu ingluviei, idest, stomachi capa-

Psal. 103. 21. citati, seu capacitati ad satietatem usque prædam suppeditasse. Hi enim quoque *rapiunt, & quærunt à Deo* venatore supremo, sive venatoriæ artis magistro, escam sibi.

Leo postquā multa devoravit, triduo abstinens. Aristot. l. 8 de nat. an. cap. 5. Plinius. Idque multo magis mirandum, quod leones, non semper venatum prodeunt, *sed postquam multa incontinenter devorarunt* (ut aiunt Arist. & Plinius) *Solida sine ullo dissectu, mox nihil triduo, aut certe biduo edunt*. Tunc igitur cubant in antris. Id quod explicate tradiderunt Ælianus, Plutarchus Solinus; *Expletus vel triduo; vel quo ad primi cibi confectionem, abstinet, cubandoque fovet*. interim etiam in an-

Psal. 9. 28. tris cubantes insidiantur, quasi Leo in spelunca sua. hæc est fere Latinorum exponendi, & nectendi ratio.

Græci adhuc partes hujus sententiæ minus coniungunt, & plus

Græcorum expositio. LXX. Olympiod.

& plus detorquent ab originali vocum proprietate; quippe sic legunt Septuagin. *Venaberis leonibus escam, aut animas draconum replebis? Timuerunt enim in cubilibus, sedent in sylvis insidiantes.* Olympiod. *Quis leoni capiendæ prædæ naturalem vim tribuit? Quis insidiandi rationem, & in quadam invadendi cibi sensu bellua docuit?* Sed præter quam quod languida est hæc tantum diversarum belluarum propositio, nescio cur dracones, pro leoninis catulis legerunt, repugnante voce, ac nemine suffragante? Rursus verbum cubandi, aut incurvandi, repugnans, & invitum ad timorem retulerunt; nisi forte propter habitum incurvandi, & humiliandi se, qui aliquando ad timorem pertinet, ut postea dicemus.

5 *Duæ aliæ exponendi, & connectendi rationes. Dei providentia circa leoninos catulos.*

Ergo aliam interpretando, & connectendi rationem idoneam proponemus, in hoc positam, quod non sit sermo in universum de Dei providentia circa escam, & cibatum leonum, sed peculiariter, *catulorum*, dum in *antris cubant*, neque sufficientes sunt ad longam, & externam venationem: nam neque sententia sequens in universum de corvorum, sed de pullorum corvinorum cibatu agit. Est enim in hac *pullorum, & catulorum* cura, tum etiam in *ibicum, & cervarum fœtibus* procurandis divina providentia illustrior, & indulgentior circa res infirmas adhuc, & non satis à suis viribus tutas, sed aliena ope, & opera indigentes. Atque rem hanc ipsam indicavit Vulgatus cum *Leænam* dixit, quæ ut pote amantissima, & indulgentissima suorum catulorum, sollicita est non tam suæ, quam catulorum famis, & indigentiæ.

6 *Prima sententia paraphrasis.*

Ergo hæc est totius sententiæ elucidatio; Quamvis Leæna amore catulorum, quos in lustris suis relinquit cubantes, venatum prodeat; at (inquit Deus) ego sum, qui matrem stimulo, & educo ad venationem; ego, qui prædam ipsam designo; ego, qui capio, captamque adduco ad catulos expectatione inhiantes; ego, qui illorum animam, appetentiam, ventriculum expleo: Tum etiam dum Leæna in venatione est, ego doceo catulos adhuc in latibulis, quomodo infirmiores animantes prope transeuntes ex insidiis invadant. Neque vero huic expositioni obest, quod vocem originalem plerique legunt *leonem*, non *leænam* videlicet Septuaginta, Pagninus, Regis, Tygurina, Vatablus, & alii; nam constans est Vulgatus in reddendo per nomen femininum vocem *Lebi*, cum habet in fine *Aleph*, loco, *He*, sive præcedat *Camets*, sive non præcedat, ut Ezech. 19.2. Nah. 2.13. Genes. 49.9. Num. 23.28. Oseæ. 13.8. Isa. 30.6. quamquam utrovis modo legas, sive *leænam*, sive *leonem*, res eadem. Leo enim Epicænum nomen est, & Leoni damus, quod Leænæ proprium est. Atque adeo apud Homerum *Leænas virili Leonis genere appellari*, observat Gellius lib. 13. c. 7. Et sane in *leænam*, quàm in *leonem*, melius convenit, quod hoc loco dicitur de catulorum educatione, & cura: illa enim est, quæ natorum charitate excellit; & pro illis mirum in modum contra venatores depugnat, & *usque ad morsum*, ut Oppianus scribit, *armis, & telis omnibus contemptis*, ut summo periculo catulos illi suffuretur audax venator, ut dixit Horatius lib. 3. carmin. Od 20.

Nomina leonis, leænæ, catuli. LXX. Pagnin. Regia. Tygurin. Vatabl.

לביא

Leo, nomen Epicænum. Leæna appellata virili nomine Gellius. Leæna charitate catulorum excellens. Oppian. l. 3. de venatione. Horatius.

Non vides quanto moveas periclo,
Pyrrhe, Getulæ catulos Leænæ?

Est præterea nomen originale *Lebi*, nomen provecti jam leonis. Sunt enim juxta diversos ætatis gradus, diversa etiam generis leonini nomina, ut exposuimus superius cap. 4. vers. 10. num. 3.

Diversa leonis nomina.

7 *Catuli nomen in prima ætate, unde dictũ.*

כפירים

כפר

Et animam catulorum eius implebis? Pro *catulis leonum*, subest *Cepherim*, quam vocem loco indicato diximus significare *leunculum* juvenculum, quasi in secundo statim ætatis gradu, postquam desiit nutriri lacte, & dum adhuc in lustris, & antris delitescit, neque multum audet, aut potest interdiu vagari extra antrum, quod indicat ipsum nomen originale quod sonat occultationem, aut latibulum: nam *Caphar*, est aliquid operire, aut tegere, & occultare; nam de leonibus provectioribus, & qui jam attigerint perfectam ætatem, illud tradunt Aelianus, & Oppianus, *Non dormire in ulla qua specu, sed in aperto, nihil metuentem, ubicumque nox ei supervenerit.* Hi igitur catuli voracissimi sunt; nam, ut Avicenna docet, ex quo descripsit Albertus, quia natura sua leo est *valde calidus, & fames non patitur diu lacte nutriri.* Indiget igitur statim præda. Stimulante itaque fame, & natura calidissima, nimiumque appetente, sæviunt, & rugiunt. Quare illud ad amplificationem invicti Samsonis roboris pertinet, quod Judic. 14.6. *Catulus leonis (Cepher) sævus, & rugiens occurrit ei, &c.* Cum enim statim appelletur *Arieh*, quod nomen jam est provectioris ætatis post *Cephir*; propter sævitiam tamen, & voracitatem videtur appellatus *Cepher*, catulus. *Qualem fulvæ matris ab ubere, jam lacte depulsum cum dente novo*, depingit Horatius, & qualem Papinius cum novis unguibus:

Ælian. l. 1. Oppian. de venatione. Leo perfectæ ætatis in aperto dormiens. Avic. de animalib. Albert. Catuli voracissimi. Leo occurrens Samsoni cur dicatur catulus.

Ut leo, cui parvo mater Getula cruentos
Suggerit ipsa cibos: cum primum crescere sensit
Colla jubas, torvusque novos respexit ad ungues,
Indignatur ali, vandemque effusus apertos
Liber amat campos, & nescit in antra reverti.

אריה

Horat. 4. carm. Od 4. Statius l. 9. Thebaid. 739.

8 *Catuli nõ longe progrediẽtes ex antris.*

Dicuntur vero *catuli cubare antris*, quod nondum, dum catuli sunt, & in prima ætate, longius progrediantur *ex antris*: aut quod progressi continuo revertantur, ut nunc indicavit Statius. Vel, ut fit idem, quod secunda parte exponitur, *in specubus insidiari*. Nam verbum cubandi propric est incurvare se, humiliare, & submittere; qui habitus est venatoris ex insidiis capantis prædam, prostrati, & procumbentis, ut melius delitescat. A quo verbo dicitur Psal. 9.33. *Inclinabit se, & cadet, cum dominatus fuerit pauperum.* Leo enim invasurus in prædam, colligit, incurvat, & humiliat sese: nam continuatur allegoria, præcesserat enim: *Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua, &c.* Sed catulo potissimum ea insidiatio ex antro, tribuitur. Psal. 14.17. Jerem. 15.48. *Dereliquit quasi leo* (catulus leonis) *umbraculum suum*, quod hoc loco dicitur specus. Et forte ad hanc humiliationem, & captationem prædæ ex insidiis pertinet illa Septuag. lectio; *Timuerunt in cubilibus, & sedent sylvis insidiis.* Ita enim ad faciendam prædam se occultant catuli, & se incurvant, ut videantur timere. Nunquam tamen vere timet leo, neque in aperto; *sed si quando locis nudis, neque patentibus cernitur, nunquam fugit, aut metuit; sed sensim, pedetentimque discedit*, ut scripsit Arist. Igitur si quando habitum timentis præfert, si quando habitum insidiantis, quod etiam animi degeneris est, id facit *in umbraculis, & in antris*, ubi spectari non potest. Res scripta ab Arist. & Plinio, sed eleganter, & opportune a Solino; *Cum premuntur à canibus, contemptim recedunt, subsistentesque interdum ancipiti eo ssu dissimulant timorem; idque agunt ubi in campis patentibus, ac nudis arguantur: nam sylvestribus locis, quasi testem ignaviæ non reformidantes, quantum possunt se fuga subtrahunt.* Conjungenda sunt cum his, quæ de leonis nomine, & natura, juxta loci exigentiam diximus c. 4. v. 10. & c. 6. versic. 7. 27.

שחת

Cubare quid. Incurvare se habitus venãtis.

LXX.

Leo nunquam præbens argumentum timoris. Arist. Leo in occulta fugiens, in aperto subsistens.

CORVUS.

Vers. 41. Quis præparat Corvo escam suam, quando pulli ejus clamant ad Deum, vagantes, eo quod non habeant cibos?

1 *Deus Pater, & Mater Corvinorum pullorum. Corvi ergo parentes senescentes crudeles.*

2 *Latinorum expositio de pullis corvorum albescentibus, Ideo à parentibus deseri. Obiectiones, & responsiones.*

3 *Corvorum crudelitas, & ingluvies abiicientium pullos. Quo alantur in nido pulli corvini.*

4 *Corvorum vindicias eiiciētium pullos ex eadem regione Germana expositio.*

5 Præparare. Placenta unde habeat nomen. *Corvorum esca multiplex.*

6 *Corvus clamosus. Deus clamores audiens instar judicis. Corvi fames consolãtur à suis.*

7 Vagari quid. *Corvi explorandi habentes naturam.*

8 *Cur corvo primo loco mentio fiat, ratione eras. Avaritiæ Symbolum, & oblivionis corvus.*

1 *Deus pater & mater pullorũ corvinorum.*

HOc item divinæ providentiæ, & indulgentiæ documentum, quod non solum leunculorum mater, sed & parens etiam corvinorum pullorum esse dignatur; illorum inamœnas, & absonas crocitationes, quasi suorum infantulorum vagitus æstimat; illorum importunissimis clangoribus demulceri, & ad misericordiam allici dignatur; illorum voracitati non solum large, sed & delicate succurrit,

n.ol-

molliori, & roscido cibatu: denique vagantes illos quærit, velut mater sollicita, errantes sequitur, reficit, fovet. Quod si præterea parentibus impiis, ac sævis vicem impietatis, suppliciique rependat Deus mutua filiorum severitate, & contemptu adversus parentes corvos senescentes; quodnam ad bonitatis, & indulgentiæ, cum justitiæ, & æquitatis temperatione, argumentum illustrius? Hæc omnia in hac sententia continentur, sed explicanda per partes.

Corvi erga parentes senescētes parem crudelitatem rependētes.

2 Ac primum quidem investigandum, quæ nam hæc corvinorum pullorum pastio, & quis, & ob quam causam *clamor ad Deum*? Frequentissima est Latinorum, etiam aliquorum Græcorum hujus loci, tum etiam, & illius Psal. 146. 9. expositio, ex parentum erga corvinos pullos naturali quadam impietate, quod pulli recenter exclusi ex ovis albescere videantur, vel quod implumes sint, vel quod albioribus pilis subalbicent; negliguntur itaque à parentibus nigerrimis, deseruntur que tanquam alieni, & nothi tunc, cum maxime cibo, & nutritione indigent. Suscipiuntur vero, & curantur à *Gratia Dei nutrice omnium*, sustentanturque vel cælesti rore, vel muscis involitantibus, atque in illorum fauces sese insinuantibus. Rei hujus incertum auctorem, rumoremque vocat Cajetanus; sed designabimus tamen certo, Scriptores, non dico rei certæ; de hoc enim statim. Et primum quidem Gregor. hoc lib 30. Moralium rem explicate tradit, sequuntur D. Thomas, Nicolaus, Dionysius, Titelman. Olorius. Verba hæc Gregorii; *Edit is pullis, ut fertur, escam plene præbere dissimulat, priusquam plumescendo nigrescant: eosque inedia affici patitur, quod adhuc in illis per pennarum nigredinem sua similitudo videatur. Qui huc illuc vagantur in nido, & ciborum expetunt aperto ora subsidium. At cum nigrescere cæperunt, tanto eis prebenda alimenta ardentius requirit, quanto illos alere diutius distulit.* Super Psal. 146. idem scribunt. Hieron. *Philosophi dicunt, quod de rore vivant pulli corvorum.* Eodem loco Cassiodorus, Jacobus Christopolitanus, Dionysius, Nicolaus, Hugo, D. Isidorus, lib. 12. Etymolog. c. 7. quamquam Cælestis roris non meminit. Tantum scribit, *antequam plumescant, non pasci plene à parentibus, post acceptam vero nigredinem plumarum, abundantius pasci.* Joannes 44. Episcopus Jerosolym. lib. de institut. Monach. c. 8. & habetur tom. 9. Bibliothecæ Patrum. Petrus Berchorius in suo Reductorio Morali, Auctor lib. de natura rerum. Cælius Rhodiginus. *Septem vero dies deseri, & negligi à parentibus*, scribunt D. Thomas, Dionysius, & pauci alii.

Latinorum expositio de pullis corvorum albescentibus.

Caietan.

Gregor. D. Thom. Nicolaus. Dionys. Titelm. Osorius.

Hieron. Cassiod. Iacob. de Valentia. Hugo, D. Isid. Ioannes Ierosolym. Berchorius Auctor, lib. de Nat. rer. Rhodigin.

Si contra hanc interpretandi rationem obiiciamus non recte convenire cum illo, quod dicitur, *vagantes*; dum enim sunt in nido implumes, minime possunt volare, aut vagari. Respondet, & explicat Joannes Jerosolymitanus, & fere cum Gregor. intelligi, *Pullorum in ortu candidorum ora hiantia, huc illucque in nido vagantia, & cibos expetentia.* Nam quod Dionysius ex aliorum opinione respondere posse existimat, legendum non *vagantes*, sed *vagientes*, sine exemplo alicujus codicis est, tum etiam repugnat veræ lectioni. Observat vero Cassiodorus tam delicate, & indulgenter tractari ab auctore naturæ infantiam corvorum, ut permittat despici, & negligi à parentibus, ne fœtido, & cadaveritio cibatu pullos alant. Subministrat ergo ille molliorem, & meliorem, nimirum vel cælestem rorem, vel minutiores alias bestiolas involitantes.

Obiicitur præcedēti expositioni, & respondetur.

Dionys.

Cassiodor.

3 Huic proxima est Chrysostomi sententia existimantis, non quidem ob ullam alboris speciem, sed ex ipsa parentum crudelitate pullos adhuc implumes negligi, & deseri; sed in ea ratione cibi, quem tunc illi providentia divina offert, paulò est à seipso diversus; nã in Catena est hujusmodi illius sententia; *Dicitur Corvus propter ingluviem suos non alere filios: illos vero penuria cibi oppressos, naturali quadam apud Deum voce uti, & parvis quibusdam, quæ intra nidum procreantur, bestiolis nutriri.* At vero idem Homil. in Eliam Prophetam; *Odit* (inquit) *prolem suam Corvus, & natam non educat. Unde David pullorum corvorum educationem Deo adscribit. Expositis enim ad aerem, atpote à parentibus neglectis, obvolitant animalcula quadam, divina providentia suppeditata: quæ capiantes illi crescunt, & aluntur. unde dicit; Et pullis corvorum invocantibus eum.*

Alia interpretandi ratio ex naturali corvorum crudelitate. Duplex providētia ratio in educatione corvorum.

Adversus hanc exponendi rationem præter id quod de *vagatione*, & errore pullorum dicitur, cui vix bene satis faciunt, nihil jure obiici potest, quàm quod ejus rei, videlicet pullorum corvinorum implumium à parentibus neglectorum, nulla reperiatur apud idoneos naturalis historiæ Scriptores mentio. Quod enim aliqui adducunt Arist. lib. 6. de historia animal. c. 6. longe aliud est; tantum enim loquitur de *Aquilarum* genere prolem suam fastidiente: & adhuc *difficiliorem esse in alendo* illam, cui nomen Pygargus, caudæ albicans dedit; benigniorem autem, quæ tota nigricat colore. Sed neque *fastidii corvorum*, neque *albescentium* meminit *pullorum*. Certe faceret ad hanc expositionem non parum, si in Plinio invenirem, quod ex Plinio Servius adducit ad id 1. Georgic.

Præcedēti expositioni obiicitur.

Aristot.

Tum liquidas corvi pressa ter gutture voces. &c.

Plinius (inquit) *in naturali historia, dicit corvos esse obliviosos, & plerumque minime ad nidos suos reverti, sed quadam ratione natura hoc congerunt ad suos nidos; quo vermes possint creare, ex quibus relicti eorum pulli aluntur interdum. Sed si habeant quibus alantur, in nido, quid potuit clamando cibos, eo quod non habeant escam?*

Servius.

Tertia exponendi ratio desumi potest ex Theodoreto super Psal. 146. ut quamvis *pullorum corvorum* mentio fiat; sed tamen cum etiam *corvi* fiat; sententia in universum accipiatur. Deum opportune providere avi voracissimæ, sive corvus grandævus sit, sive pullus; necessitatis suarum creaturarum ratione ducta, atq; clamoris ob necessitatem emissi. Quare quod de *volatilibus Cæli*, quæ *Deus pascit*, in universum dicuntur à Matthæo, Lucas propter Corvos dicta explicat; cap. 12. 24. *Considerate Corvos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos.* Sed quidem hæc interpretatio tollit peculiarem huius sententiæ vim, & pulchritudinem, quæ in re hac *pullorum Corvinorum*, sita est, ut jam dicemus. Quamvis locus ille Lucæ, in universum de Corvis, qui voracissimi sunt, accipiendus quidem videatur. 4

Nova exponēdi ratio. Theodor.

Corvorum voracitas.

Ergo respicit proculdubio locus hic illam Corvorum ex ingluvie, & voracitate sævitiam erga pullos, quam Scriptores naturæ tradunt. cum enim, ut Arist. 5 de historia animal. c. 6. scribat; *Commune fere esse omnibus alitibus, quibus ungues adunci, ut pullos, cum primum provolandi facultas fuerit, nido expellant, percutientesque cogant discedere: cumque enutrierint, nihil praterea adhibeant curæ: excepta cornice, quæ aliquandiu providet, quippe quæ volantes jam suos pullos pascens ipsa comitetur:* At hoc peculiare Corvo, quod idem scribit lib. 9. c. 31. Quod *Locis arbitribus, & ubi non satis cibi pluribus sit, duo tantum incolunt: & suos pullos, cum jam potestas volandi est, primum nido eiiciunt, deinde regione tota expellunt.* Plin. tantum scribit, *Robustos fœtus suos fugare longius.* Ælianus vero indicat, quamquam à parentibus exagitatos, at non quidem pullos, sed grandes, neque regione tota cedere, forte revertentes; *Fœtus* (inquit) *suos nutriens, & ætate procedente firmos acriter infectantur, nidoque expellunt; quam ob rem filii Corviculi deinde ea, quæ sunt ad vivendum necessaria, inquirunt, genitoresque suos minime alunt.*

Germana expositio ex Corvorum crudelitate erga prolem. Arist.

Plin. lib. 10. c. 12. Ælian. lib. 15. c. 39.

Juxta hoc quidem quadrant singulæ partes hujus Divinæ Providentiæ elogii; *Quis præparat Corvo*, illi videlicet, de quo statim dicet, Corviculo, recens è nido excluso; *Præparat*, à radice כון, non solum certo statuit, designat annonã Corvis (nam ut ait R. Mardochai affert hoc verbum, stabilitatem, & certificationem) sed præterea conficit, & condit illius gustatui paratissimam escam. nam ad dulcedinem, & condimentum pertinet, quod ab hac radice dicitur Psalm. 67. 11. *Parasti in dulcedine tua pauperi Deus*, atque ab ipsa radice dicitur etiam *placenta*, quæ parabatur, ustulabatur, & condiebatur diligenter, Ierem. 7. 18 & c. 49. 19. Indulgentissima Conditoris Providentia! Non solum homines, sed etiam irrationalia, ab auctore naturæ, non solum in necessarias, *sed etiam usque ad delicias amantur!* Atque *Esca*, aut cujus generis, unius ne tantum? Cibatus multiplex, varius. Sic Macrobius lib. 7. c. 5. ubi contra cibum multiplicem disserit; *Videmus Corvos omnibus insidiari, fructus arborum persequi.* Ergo licet *non serant neque metant, neque habeant horreum*, quibus semina congregent, non *cellaria*, quibus fructus, & carnes asservent, *Deus pascit illos* multiplici esca. 5

Præparat quid.

נכ

R. Mardo.

Placēta dicta a condimento, & suavitate. Seneca.

Macrobius Corvorum esca varia & multiplex.

6 *Quando pulli eius clamant.* Avis quidem clamosa, & multis clamoris generibus, multisque significationibus instituta mirabiliter à natura; *Maxime*, inquit Ælianus, *omnium avium multisonas, & varias voces fundit: nam institu-*

Corvus, avis clamosa. Aelian. lib. 15. c. 4.

institutus cum humanam vocem emittit, tum eius loquutio alia quadam est ludentis, alia serio agentis. Si enim quod pertineat ad Deum agit, hic tibi Sacrum quippiam, & divinationis plenum loquitur. Sed quidem illæ crocitationes ad *Deum sunt*, cum suam causam, & necessitatem victus agit; nam *clamare* ex proprietate radicis *Soagh*, est opem, & salutem ingenti vociferatione postulare. *Clamor* (inquit Theodoretus) *ob necessitatem emissus, petitionem imitatur.* Vide quantum copior inclamari Deus in tribulationibus, in necessitatibus! Clamoribus, quos necessitas, & ægritudo extorquet, qui veræ petitiones non sunt, opitulatur ille; quid clamores, quos animus elicit, quos mens in illum intenta?

Clamare ad implorandam opem.

שוע

Theodor.

Clamor ob necessitate emissus instar petitionis.

Illud præterea, cum pulli omnes alitum pipire, & clamare soleant ad parentes suos; si parens Corvi non adsit, si ad clamores pulli obsurdescat; Deus vicem parentis subit, & adoptat filios desertos à parentibus. Tum præterea videtur hic clamor à corviculis ad Deum ferri non solum tanquam *Patrem Orphanorum*, verum etiam tanquam ad judicem; invocent igitur Divinam indulgentiam, & pietatem, contra impietatem suorum parentum & quasi illos accusarent infandæ cujusdam infidelitatis, quod suorum *domesticorum curam non habeant*; ita illis naturæ auctor dignam vicem rependi imperat, *nam Filii, genitores* suos in senectute *minime alunt*, ut Ælianus dixit; Dignus etiam, qui, contra quam, Ciconiæ senes, tractentur à filiis. *Nam Corvus* (ex eodem Æliano) *jam ætate affecta, cum pullos alere non potest, se ipsum eis cibum præstat; hi autem comedunt patrem; unde Proverbium esse natum ferunt, Mali corvi malum ovum.* Vide igitur auctoris naturæ bonitatem, æquitatem. Illi tantum Corvi hac pœna non mulctandi, quos profert Arist. l. de mirabilibus auscultationibus: *In Cracone urbe Thessalia duos esse tantum Corvos ferunt, qui se ipsos quidem alio transferunt. Cæterum alios totidem ex se natos relinquunt.* Genitores itaque soboli loco cedunt, ut ait Plinius; qui idem suspicatur diversam hanc alitem esse.

Deus adoptas Corvorum filios desertos.

Deus instar Iudicis audiēs Corvorū clamorē.

Ælian. li. 55. c. 41

Corvi senes comeduntur à filiis.

Proverbium.

Arist.

Plinius.

Vagantes, eo quod non habeant escam. Aberrant pulli natali Cælo, & nido, incertas escas quæritantes: nam verbum originale incertam aberrationem significat, unde dictum est Genes. 37. 15. *Errare in agro*, & Psal. 118. 176. *Erravi, sicut ovis.* Quod vero statim additur, *eo quod non habeant escam*; cum in Hebræo sit brevius, est etiam obscurum, & anceps, nam ex verbo habetur, *Vagantur ad non escam*. quod primo potest accipi cum Septuag. *Errant cibaria quærentes.* Cum enim nondum habeant agrorum qualitatem; & soli ubertatem exploratam, coguntur agros circumlustrare, & incommoda tandem regione consistere. nam, ut scribit Ælianus; *Quantum cum sterili ferax ager differat, plane nesciunt, in uberrimo enim gregatim feruntur; per sterilem agrum, & infructuosum bini volare assolent.*

תעה

Vagare.

Corvi exploratam habentes agrorum qualitatem.

8 Hinc jam facile est colligere peculiarem aliquam rationem propter quam primo loco producatur ab auctore naturæ avis non omnino fausta; nam primo quidem potuit aliquis dicere, quod Nicetas super illud cap. 26. *Extendit Aquilonem super vacuum, &c.* ubi asserit per Boream reliquos ventos significari, exemplo hujus loci, *Ubi*, inquit, *Pulli Corvorum pro volucri natura ponuntur.* Sicut etiam Luc. 12. peculiariter dicitur de Corvis pascendis, universaliter videtur dictum propter omne genus volucrum apud Matth. 6. 26. *Respicite volatilia Cæli.* Quo eodem modo Ambrosius legit Lucam. Sed profecto, & vere, & pulchre possunt rationes peculiares in Corvis designari. nam ut Hieron. verbis utar, *Si de avibus Cæli in universum diceret, Cur non magis Aquilas, aut Vultures numeravit?*

Cur primo loco Corvi mētio facta.

Nicetas.

Corvus pro omni volucri.

Ambros.

Hieron. Ps. 146.

Secunda ergo ratio, quod valde illustris cernatur in Corvo Divinæ Providentiæ imago, quominus provida est natura Corvorum, & magis obliviosa. Hoc enim sibi volunt, qui Corvi illam fabulam confixerunt *Missi ab Apolline ad aquationem, sed magna segete inventa adhuc viridi, investigare volentem granum frumenti, expectasse ut maturuisset, mandato Domini neglecto.* Quod videtur, nescio quid sapere legationis illius demandatæ à Noe *Corvo non revertenti.* Quid item magis obliviosum, magis ingratum, quam digressum ex Arca; ubi liberaliter alitus fuerat, & hospitis, & hospitii, atque hospitalis victus oblitum non revertisse? Hoc illud, quod superius dicebamus, tarde, & difficulter reverti ad nidum: Periret igitur, nisi sua illi Providentia Deus *pararet in deserta mensam, & prepararet escam*, ubique terrarum; nam ubi vident aratrum & boves, comitantur vomerem aratoris vestigia ipsa rodentes, ut Plinius scribit. Ergo quamvis naturalis Providentiæ præclarum exemplum sit, *Formica, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi*; at multo illustrius Divinæ Providentiæ exemplum, *Corvus*, cui oblito sui, *præparat*, reconditque in ipsa terra escam Deus.

Divinæ Providētiæ ratio erga Corvos.

Ælian. in li. 15. c. 42.

Corvus obliviosus

Pl. l. 17. c. 5.

Pro. 30. 25.

Tertia ratio, quod sicut illa est Divinæ Providentiæ amplificatio, quod *Solem suum faciat oriri super bonos, & malos, & pluat super justos, & injustos*; Sic etiam, & avibus nocentissimis, atque voracissimis satis superque suppeditet cibi; denique præstet omnia *omnibus abunde ad fruendum*; & ipsis etiam avarissimis, insatiabilibus suppeditet ad satietatem Corvus sane avaritiæ Symbolum est, ut Clemens ait, at iis etiam providet. quare eleganter observavit Basil. Hom. in divites avaros; *Avium rapacissimos, ac voracissimos Corvos, cibum Heliæ attulisse; & qui alienas solebant escas invadere, viro justissimo ministros fuisse, naturæ quoque oblitos, in pane, carneque afferendis, Dominico præcepto paruisse.* Esca itaque Corvi ministerio oblata indicat tum Dei imperio obsequentes creaturas, contra peculiares inclinationes; tum commendat Providentiam Dei in pascendis suis justis; atque etiam, justitiam; nam qui suos pullos propter voracitatem non pascit, compellit suo imperio Deus ut sanctis ministrent suo ipso rostro cibos, ut Antonio, & Paulo. Sic Corvo edacissimo cadaverum, præcepit, ut intactum servaret corpus Vincentii Martyris.

Mat. 5. 45.

1. Tim. 6. 17.

Corvus avaritiæ symbolis.

Basil.

Creaturæ Creatori obsequentes contra peculiares inclinationes.

Hierony. in Pauli eremitæ vita.

CAPUT TRENTESIMUMNONUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Persequitur enarrationem mirabilium naturæ operum, illam præsertim divinæ providentiæ, & sapientiæ partem, quæ circa animalium generationem, & partum versatur: tum & circa mirabiles aliorum naturas, & proprietates: quarum consideratione, & admiratione defixus Iob, imperitiam verborum suorum agnoscit, & submissius confitetur.

1 Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas observasti? 2. Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum? 3. Incurvantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt. 4. Separantur filii earum, & pergunt ad pastum: egrediuntur, & non revertuntur ad eas. 5. Quis dimisit onagrum liberum, & vincula ejus quis solvit? 6. Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula ejus in terra salsuginis. 7. Contemnit multitudinem civitatis, clamorem exactoris non audit. 8. Circumspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit. 9. Numquid volet Rhinoceros servire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum? 10. Numquid alligabis Rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium post te? 11. Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, & derelinques ei labores tuos? 12. Numquid credes illi quòd sementem reddat tibi, & aream

tuam congreget? 13. Penna struthionis similis est pennis herodii, & accipitris. 14. Quando derelinquit ova sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea? 15. Obliviscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. 16. Duratur ad filios suos quasi non sint sui, frustrà laboravit nullo timore cogente. 17. Privavit enim eam Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam. 18. Cùm tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum & ascensorem ejus. 19. Numquid præbebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum? 20. Numquid suscitabis eum quasi locustas? gloria narium ejus terror. 21. Terram ungula fodit, exultat audacter: in occursum pergit armatis. 22. Contemnit pavorem, nec cedit gladio. 23. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta & clypeus. 24. Fervens & fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem. 25. Ubi audierit buccinam, dicit, Vah: procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & ululatum exercitus. 26. Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad Austrum? 27. Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum? 28. In petris manet, & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus. 29. Inde contemplatur escam: & de longè oculi ejus prospiciunt. 30. Pulli ejus lambent sanguinem: & ubicumque cadaver fuerit, statim adest. 31. Et adjecit Dominus, & locutus est ad Job: 32. Numquid qui contendit cum Deo, tam facilè conquiescit? utique qui arguit Deum, debet respondere ei. 33. Respondens autem Job Domino, dixit: 34. Qui leviter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum. 35. Unum locutus sum, quod utinam non dixissem; & alterum, quibus ultrà non addam.

Vers. 1. AN tuæ Sapientiæ, tuæque artis fuit. Ibices, Capreas, Rupicapras condere pernicitatis mirandæ, solidissimis cornibus instructas, petrarum, & rupium amantes, in quibus assidue commorentur, & vel pariant, vel concipiant statis à natura temporibus, atque partus suos, summa indulgentia, atque charitate tueantur, & occulant? Tum etiam ut illæ, instar Cervarum, & Tragelaphorum, in speluncis sua sponte contectis concipiant.

Vers. 2. * An tibi sunt in numerato dies partus Cervarum, ut illis parturientibus, & præ dolore rugientibus, opituleris? An tua providentia illas tuetur, ut cum semper sunt in metu ac fuga, semper imbecillæ, & perpetuo circumsilientes, partum non abigant? docuisti ne illas ad fœtum concipiendum subsidere? ad emittendum vero, & perferendam vim dolorum, procumbere, flectere, incurvare se, ut corporis vasa, & viæ laxentur: ad lactandum vero, & nutriendum recenter natum, terræ sese apprimere, in qua hinnulus affixus est? An illarum dolores solvisti, docuistique herbam, qua faciliorem haberent uterum, ne membranas, & intestina abrumpant? An cum rugiunt præ dolore, illarum dolores sedabis, & profligabis, ne semper in dolore sint? An ne virtute tua effectum est, ut hinnulorum incrementum celere sit, & discriminum atque venatorum inexperti, stupeant omnia, atque etiam obvios se præbeant sagittantibus? docuisti vero illos matrem deserere; pasci recenter depulsos ab uberibus matrum: digredi: & matrem jam oblitos, sui juris esse, & vagari pro libito? Divina sunt hæc opera, sublimiores Divinorum operum rationes, & consilia, humana mente sublimiora.

Vers. 3. Sunt sane quædam animalia domestica, ad serviendum nata, & humanæ curæ demandata, qualis est asinus, cognoscens præsepe Domini sui, at hujusmodi servitute, virga, camo, vinculia exemi ego Onagrum, & large ac liberaliter sustento, nulli præsepio alligatum; sub nullo tecto commorantem, urbanum tumultum, & multitudinem fori deridentem; non gementem sub onere, non addictum servituti exactoris alicujus urgentia, clamantis post tergum, virga tundentis, & stimulo pungentis. Delicatiores cibos contemnit, contentus præsentibus: & quæ illi solitudo montuosa, & salebrosa parcissime profert, lætus, & gratus depascitur. In quo sanè imago quædam, & commendatio solitariæ vitæ mortalibus proposita est, quæ à rerum externarum tumultu, & perturbatione, atque multarum divitiarum, & solicitudinum sarcina, tanquam ab onere domesticorum asinorum aliena est. Sicut autem asini Sylvestris ad domesticum, & urbanum relatione, & comparatione mirabiliter relucet supremi conditoris Sapientia, ita nunc sanè eadem ipsa manifestabitur Rhinocerotis, id est, feri, & indomiti Bovis ad domitum, & cicurem per omnes proprietates enarratione; enim vero quantumvis ille omnino sit inutilis, atque ineptus humanis commoditatibus, atrocissimum utique animal; at Divino Imperio, & Providentiæ servit; & ad Dei præsepium moratur, illum enim largissime sustentat Deus. Nihil est igitur, quod quantumvis habeat homo multa asinorum millia, multa etiam juga boum, multum sibi aut de opulentia, aut de potentia blandiatur. Quid enim bos est relatus ad Rhinocerota, qui nulla vi aut industria domari potest: non manu tractari, neque ad præsepia religari, non in stabulum cogi, non jugum accipere, & ad aratrum institui, aut in terræ cultura, & versura laborare? Nam quamvis quidem insigni vastissimorum membrorum fortitudine polleat, at non illa est, quæ humano labori, & usui esse possit ad agricolationem; nihil subsidiis ex illa accipi neque ad serendum, neque ad arandum, neque ad messes convehendas in aream, tandem in horrea recondendas.

Sed ad Divinæ artis subtilitatem, & industriam mirabilem nunc producenda animans ex quadrupedum volucrumque confinio, sed longe ab utrisque naturæ diversæ. Quis enim mortalium satis demiretur Struthionem magnitudine pennarum, pulchritudine, & specie, proprietatibus vero etiam naturæ mirabilibus? nam cum pennas habeat non minus, quam aliæ volucres volatus pernicitate valentes, ut puta, quam Herodius, qui in præcelsis rupium fastigiis nidificat; aut quam Accipiter, ex Aquilino genere, cujus volatus pernicissimus est atque præcelsus, tum ad quærendam, & persequendam, tum ad capiendam prædam; at si propterea Struthio glorietur, & exultet pennis, stulte gloriatur; non enim ideo illi alas contuli, ut volaret; quamvis non omnino inutiles illi existant; nimirum serviunt illi pro stimulis, & calcaribus ad cursum velocissimum. Itaque nihil est, quod usui sit rebus ipsis creatis sine meo numine, & providentia: nihil, quod natura ipsa efficere possit, nisi à me conservetur, & sustentetur. Id quod etiam in hujus animalis procreatione, & generatione clarius relucet quando enim Struthio camelus stolidior est, & suorum ovorum oblivisior, tanto mea providentia solicitior, atque benignior. Cum enim ille pariat ova, at deserit in ipsa tellure, leviter abdita, quæ profecto ibi concalescunt, & consoventur; interim abit, quasi ovorum custodia minimè ad se pertineat, & quasi nihil sit periculi, quod pedibus hominum dispergantur, aut à bestiis, & feris proculcentur. Pullos autem jam exclusos inclementer tractat, atque paterna charitate obdurescente, nullo prolis ab aliis lædendæ timore, nulla solicitudine tuendæ afficitur, perinde ac si in pariendo, & in excludendo minimè laborasset. quippe videtur naturali charitate, & diligentia, atque solertia, qua præditæ sunt cæteræ animantes, Struthionem privasse naturæ Conditor. Sed pulli tamen benigniter, & indulgenter suscepti à mea providentia enutriuntur, atque plumescunt adeoque vitæ conservandæ aptissima illis instrumenta contuli; ut quamvis ab industriis venatoribus, & velocissimis equitibus invadantur, pedum tamen, atq; alarum sub- Vers. 4.

subsidio tanta velocitate currunt, ut equos, & insecta-
tores suos spe venationis frustratos irrideant.
VERS. 14. Sed cum de Equo, atque equine dixerimus, derideri
à bestia stolida, & insipiente, consequens fuit, ne supre-
mæ Sapientiæ opus, quod in Equi fabricatione relucet,
tibi statim proponam, qui sane si in velocitate inferior,
at in exultantis animi generositate, fortitudine, intel-
ligentiæ documentis, multiplicis ad humanos usus
commoditatis, fidelitatis, civilis cuiusdam, & huma-
ni convictus, militaris gloriæ, fortitudinis impavi-
dæ, aliarumque rerum maximarum gloria, tum
Struthione, tum cæteris quadrupedibus longe excel
lentior.
VERS. 15. An itaque tua opera est, tuaque sapientia effectum,
ut inter quadrupedia Equus, & generosissimus, & ido-
neus ad bellum viribus, & animo instructus evaderet?
Mea sane potentia bellatorem illum constituo, trudo
que impavidum ad bella etiam inermem. Tu scilicet
equo tribuisti cervicem arduam, collum erectum, den-
sas crispantesque iubas, & ut ipsa proiectione cervicum,
horrendisque fremitibus exhinniente pectore erum
VERS. 16. pentibus terribilem se cunctis exhibeat.
Nunquid tuum est illum saltu instruere, & crebris,
celerioribusque motibus agitare? Mirum, cum bipatentes
ille nares dilatat, ferociam, & vim terribilem spirare vi-
detur? quod si planiciem, aut molliorem terram nactus
est, exultans quatit campum quadrupedante pedum so
nitu; consistens vero nunquam ita quietus est, quin nũc
VERS. 17. hac, nunc illa ungula terram fodiat; & virium suarum
robore alacer, & superbiens, audacter se prælio commit
tat, atque hostibus armatis impavidus obuiam proce-
dat. In rebus arduis, & tempore difficillimo nulla timo
ris documenta præbet, quin potius animo consistit; resi-
stit in faciem hosti, nec ullis armorum micantium, &
gladiorum districtorum splendor cogit illum terga ver
tere. Circumsepiant licet illum multorum sagittariorũ
cunei; circumuolent micantes sagittæ; balistarum cre-
pitus circumsonent & ut illum deiiciant, coruscantium
VERS. 18. iaculorum, & splendidissimorum gladiorum mucroni-
bus appetatur. Neque propterea armorum fulgor &
æreorum clypeorum repercussus ignis illius oculos præ-
stingit. Cum fervet, cum fremit, incredibili velocitate
transmittit ingens terræ spatium, tam avide, tamque
ferventer, ut & terram ipsam, & homines quosque ob-
vios absorbere velle videatur. Interim vero dum exori-
tur clamor virum, clangorque tubarum, quatit ter
ram, & communem tubam ipse fremitu, pedibusque
incitat, & promovet quasi in illius auribus remisse ad-
modum, exiliterque tubæ vocalissimæ clangerent. Cum
vero iam ad prælium committendum signum datur, &
insonant vehementius buccinatores, vix præ gaudio
credit; &, qua potest ratione, assonat, & respondet,
fremitusque lætitiæ plenos denus fundit. quippe longe
ante expectat paratissimus tumultum exercitus proce-
dentis ad prælium, & non minus ipse, quam ipsi mili-
tes fortissimi, Ducum clamorem, & exhortationem ad
se pertinere existimat: captatque olfactu sagacissimo
aerem bellici tumultus; neque solum sentit, sed præ-
sagit, præsentitque sonitum classicorum. Hæc vero non
sunt humanæ Sapientiæ, atque Potentiæ vestigia, sed
divinæ, non solum in rebus per sese magnis, at inutili-
bus; sed in rebus ad commoditates, & usus humanos mi-
rifice comparatis, relucentia.
* Cum ex quadrupedibus fortissimis, ac velocissimis,
VERS. 19. lenis, & proclivis gradus ostendatur ad aves pugnacis-
simas, atque velocissimas, Accipitrem inquam, & uni-
versum Aquilinum genus, sane unum illud, vel maxi-
mum naturæ miraculum in illo relucet, quod sapientis-
sime Conditor statuerit, ut Accipiter tempus plume-
scendi nosset, atque ad eam rem maxime propitio ven-
to uteretur, Australi nimirum, tepente, & valde op-
VERS. 20. portuno ad pennarum desluvium. Quamquam enim
mirabile sit, quod alarum præsidio aliquando in subli-
me vectus explicatis alis immobilis videatur in aere
suspendi, respiciens ad Austrum; tamen illud magis
mirandum, quod Solis, & venti beneficio desluant quo-
tannis pennæ veteres, recentesque succrescant priori-
bus expansis, atque dispersis. Illud vero quantæ sapien-
tiæ est, Vulturem, qui ex Accipitrum; & Aquilarum
genere est adversus Austrum volare: vel si Auster non
spiret, ad Eurum oris hiatu se pandere, atque spiritu VERS. 21.
venti influente impleri, & concipere? Quid de Accipi-
tre Tinnunculo, qui quotannis in Aegyptum meridio-
nalem advolat, ut certo tempore, in multa quiete, &
tranquillitate pariat, & excludat, prolemque suam cum
magna redundantia enutriat, tandemque pullos firmos
ad volandum, in Aegyptum abducat tanquam ad pa- VERS. 22.
ternas sedes? Tandem illud est admiratione dignissi-
mum, quod Accipitres Aquilonares, qui versus Au-
strum venationis gratia volare coguntur, velocio-
res, maiores, præstantioresque omni ratione inve-
niantur.
Nunquid vero tua sapientia ita rerum natura consti- VERS. 23.
tuisti, & ita esse voluisti, ut ex volucrum genere Aqui-
la sublimi volatu in supremam aeris regionem sese ex-
tolleret; cum vero etiam in sublimibus, & præcelsis locis
nidularetur? Ego sane illi pro mea voluntate, quæ ipsa VERS. 24.
summa ratio est, certum domicilium designavi, in qua
familiariter habitaret, nimirum prærupta saxa, cau-
tesque mortalibus inaccessas.
Tam acuta vero oculorum acie illam instruxi, ut vel
ex editissimis locis despicere possit regiones inferiores, VERS. 25.
& inde speculari unde sibi, suisque pullis escam para-
re possit. An vero sapientia tua Vulturini, aut Aquili-
ni pulli edocti sunt, carnes adamare, & sanguinem si-
tire, atque exsorbere? Tum vero præterea sensum illis
contuli præsentiendi, etiam ex longissima distantia,
corpora occisa, ut statim festinanter eo involent, & oc-
cisorum carnibus, & sanguine largiter pascantur? nihil
enim est, quod mea sapientia ego non instituam in vi-
ta, victumque opportuno procurandis, atque conser-
vandis; nihil tandem, quod mea ego providentia, at- VERS. 26.
que benignitate non complectar.
Cum Dei supremi rerum omnium conditoris oratio-
nem plane divinam spatium aliquid quietis, silentiique
consequutum fuisset; illo turbinis fragore terrifico mul-
tum remittente, cœpit sane Iobi animus tranquillari,
divinorum operum consideratione defixus. Quippe
non solum exterius per vocem, sed interius etiam per
lumen divinum edocebatur tum iis enarratis divinæ sa- VERS. 27.
pientiæ operibus, tum infinitis aliis, quæ produci pos-
sent, manifeste confirmari divinam providentiam, at-
que benignitatem, suas cuique vires tribuentem; op-
portunis ad vitam, & conservationem muneribus, &
facultatibus munientem; cunctorum commoditatibus
prospicientem, nihilque relinquentem sua providen-
tia, consilioque destitutum. Oportere proinde bene de VERS. 28.
divina bonitate sentire, atque in ipsis ærumnis, diffi-
cultatibusque maximis spem de illius potentia, atque
sapientia firmam, & constantem retinere. Hæc cogitan-
tem Iobum, rursus Deus sua voce excitat, de eodem
turbine, deque eadem nube, quamquam multum fra-
gore terrifico remittente.
Hæc cum iam audieris, ò Iob, non sine utilitate ali- VERS. 29.
qua, à te percepta esse velim oportet enim, ut ex hu-
ius contentionis studio fructum aliquem percipias, &
eruditior, atque castigatior ex hac mea disciplina eva-
das Iam igitur facile cognosces vanos, irrisosque fuisse
tuos illos disputandi, & conquerendi ad meum tribu-
nal ardores, & conatus, qui tam facile possunt à me VERS. 30.
comprimi, & sedari An igitur iam nunc videbitur tibi
inferior Dei causa? An tuam superiorem, & meliorem
etiam nunc censebis? An meam orationem, quasi
minus idoneam, minusque probabilem refelli posse exi-
stimabis? Iam nunc igitur tuum est respondere iudicio,
quod de te antea feci, & quid iudicii, quid rationis af-
feras, expecto
Hac divina voce, atque indulgentissima obiurgatio- VERS. 31.
ne excitatus Iob, & æquiori animo confirmatus, depul-
so quoque tædio, quo ex amicorum responsionibus mo-
lestissimis affectus fuerat, ne videretur nihilo plus ex
divino sermone profecisse, quam ex Oratione Eliu, VERS. 32.
responsum præbet brevissimum, sed pietate, & urbani-
tate plenissimum, quo & Deo defert victoriæ insignia,
& tamen veritatis modæ studium non deserit in hanc
orationem; Cum præ tua suprema, Deus, maiestate
nihil sim, nihilque valeam, vilissimus ego, contem-
ptus, ut par erat, & leviter à te tractatus sum. Quare
cum nihil plane sim, ac pretii nullius, quorsum lon-
gius animaduersionem tuam producis, ac mecum,

quasi cum compare agere vis? Os itaque istud meum, quod leviter loquutum est, imposito percutiam manu, simulque mihi ipsi diuturnum silentium imperabo. Et sane quidem non mihi verba deerant, quando cum hominibus sermo habebatur, quando quasi peccatorum meorum pœnas luerem, condemnabar. Ad ea autem, quæ tuam potestatem, atque sapientiam attingunt, quidquam vel addere, vel contradicere, nefas est. Non semel igitur loquutum me leviter agnosco: videri enim alicui potui, præferre meas iustitias tuis iudiciis, aut tibi iniquitatis aliquid affingere, cum gravissime de meis ærumnis conquestus sum, & mihi tum tribunali pro me dicturo victoriam sum pollicitus. Sed ita me deinceps continebo, ne iterum labi contingat, neque liberioris orationis pœnam subire cogar. Interim dolori, & ægritudini, quæ immoderatius dixerim, ut tribuentur iterum atque iterum tuam benignitatem supplex oro.

IBICES.

I. Nunquid nosti tempus partus Ibicum in petris?

1 *Varia nominis originalis lectio, & interpretatio.*
2 Ibicem *videri* Capram feram. *Quid* Caprea *apud Salomonem.*
3 Tragelaphus, *quale animal.*
4 *Cur dicatur* Ibex petræ. *Unde habeat nomen. Explicatus David.*
5 *Quid peculiare in* Tempore partus Ibicum. *Caprarum ferarum charitas erga prolem. Rursusque prolis erga parentes pietas.*
6 *Tempus conceptionis Cervarum, & Ibicum.*

1 NOn dubium, quin ab auctore naturæ proponatur res aliqua naturæ mirabilis; sed quidnam *Ibex*, quid in *temporis partus*, quid in ipso *partu* peculiare, & mirabile sit, omnino est incertum.

Varia nominis Hebræi lectio. יעל יעלי
Vox quidem originalis *Iagbal*, sive etiam in genere fœminino, *Iagbalah*, Hieronym. vertit *Ibicem*, tum hic, tum 1 Reg. 24. 3 idem Proverb. 5. 19 transtulit *hinnulum*; *Cerva charissima, & gratissimus hinnulus*. ubi Symmach. & Theodotio, *cervus*. similiter & Septuag. Psal. 103. 18. *cervos* vertunt, *montes excelsi cervis*. At vero hoc loco Septuag. *Tragelaphos* legunt, quod nomen ex *Hirco*, & *cervo compositum est*. q. d. *hirco cervum*. Alii capram, aut *hircum sylvestrem*, & *ferum* interpretantur, in quo fere R. David, & R. Mardoc. atque alii conveniunt: Regia, *capreas* dixit; Complut. Genus cervorum vocant ex Hebræorum sententiis; denique cum nostro Vulgato in appellatione Ibicis conveniunt Pagn. Tygur. Vatabl. Caiet. Isidor.

Hieron. Symm. Theod. LXX. R. David R. Mard. Regia. Pagn. Tygur. Vatab. Caiet. Isidor. Capreolus, aut Rupicapra. Strabo.

Certe videtur ad cervinum, caprinumque simul genus pertinere, coniungitur enim cum cervo hoc loco; & forte illud animal est, quod *Capreum*, aut *Capreolum*, aut *Rupicapram*, nominant. Strabo quidem lib. 4. ex Polybio tradit, *Alpes gignere peculiaris formæ belluam, habitu quidem ad cervi staturam, collo dumtaxat excepto, & villis, in quibus capro perquam similis est, geritque sub mento carnis globum ad palmæ magnitudinem capillosum, crassitudinem pro equinis pulli cauda habentem*. Fere eadem, aut persimilis videri potest descriptio *Feræ capræ* apud Ælianum l. 6. c. 34. & quæ cum summis montium, & petrarum fastigiis, quo-
2
rum hoc loco mentio fit, multum facit; *Capræ feræ ad summos Lybicorum montium vertices commorantur, ad boum magnitudinem accedunt, ipsarum armi, & crura luxuriosis pilis diffluunt, tibiis parvis, frontibus rotundis, oculis ravis, & concavis non valde proiectis sunt*. (An forte hoc genus Dorcadum) *Cornibus post primum exortum utrisque ab alteris longe aversis, ut ad armos pertingant. Ex capris longe maxima ad saliendum habilitate sunt: nam ex cacumine in aliud longe distans cacumen transiliunt: & tametsi sæpe earum quapiam, dum ex uno vertice in alterum saltare contendit, ob nimiam intervallorum distantiam per prærupta saxa praeceps agitur, nihil tamen læditur, sic est adversus saxorum duritiem membrorum resistenti firmitate, ut nec cornua frangat, nec caput diminuat*. Quæ res affinis est cum illo Cant. 2. 8 *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreæ, hinnulorumque cervorum*. Atque adeo Philip. hoc loco existimat hoc animal *in canticis vocari Damulam, & vel maximè in saxis nutriri, vel in cavernis petrarum*. Cum quo mirifice consentire videtur Ibicis descriptio apud Plinium: nam Iob caprarum genere, & appellatione Ibices comprehendit lib. 8. cap. 53. *Capræ*, inquit, *in plurimas similitudines transfigurantur. Sunt capreæ, sunt Rupicapræ, sunt Ibices, pernicitatis mirandæ, quamquam onerato capite vastis cornibus, gladiorumque vaginis. In hæc se librant, ut tormento aliquo rotati in petras, potissimum è monte aliquo in alium transilire quærentes, atque recussu pernicius, quo libuerit, exultant*. Facit cum hoc, quod Montanus in suis naturæ observationibus, 300 existimat esse animantem in Sardinia notissimam, quam vulgus appellat *Muslon*, corporis forma, & pilo caprino, cornibus arietinis, elegantem, velocem, vivacem. Sed huic non tam vasta cornua, quàm pingit Plinius. Illud præterea quod addit Montanus nomen *Iagbal*, designare numerum supra centum, & decem; ideoque animantem hanc esse valde vivacem, incertum est, & Cabalisthicum.

Fera capra. Ælianus. Ibices videri capras feras

Caprea apud Salomonem, quod genus animantis. Philippus Plinius. Motanus. יעל

Forte huc pertinet *Tragelaphus*, ut Græcis placuit, 3
ex eodem nimirum Caprorum genere; quamvis enim Plinius lib. 8. cap. 33. & Solinus in fine, cap. 38. scribant, *Non alibi, quam iuxta Phasim amnem nasci*: at in *Arabia* etiam (ubi hæc scribebantur) nasci scribit Diodorus, de quo vide Plinium, & Solinum.

Tragelaphus. Solinus. Diodorus.

Quodcumque tandem animal sit, hic ex peculiari 4
nota dicitur *Ibex petræ*, id est, amans rupium, atque petrarum. idem 1. Reg. 24. 3. & Psalm. 103. 18. *Montes assignantur Cervis, aut Ibicibus*. Quare aliqui deducunt à radice *Ghalah*, quod est ascendere; quia conscendit loca sublimia; vel forte ab ipsa radice, *Iagbal*, quod est prodesse, aut utile esse, per antiphrasim, quod illarum venatio minimè utilis, sed maximè periculosa sit.

Cur dicatur Ibex petræ. Unde Ibex habeat nomen. ח

Sed quid laboris est (inquit Philip.) *nosse tempus cervarum, & Ibicum parientium? aut unde tam latebrosum est humanæ notitiæ, præsertim cum hæc ipsa animalia pe-* ידע
5
ne in medio hominum commorentur? Quid vero peculiare Providentiæ in ea relucet? Hujus rei variæ suspiciones. Numquid in illis cavernis petrarum se abscondunt, aut partus suos occulunt? Respondet Caietanus, minimè nunc sermonem fieri de *occulto loco*, sed potius de ignoto *tempore*. Sed cum tempus conjungatur cum petra, forte rogatur Iob, An notum sibi sit tempus illud peculiare, quo Auctor naturæ constituit partus Ibicum, & caprarum Sylvestrium, cum pullos suos in summis rupium fastigiis, & in reconditissimis speluncis petrarum occulunt. Hoc indicavit Greg. *Meridiana*, inquit, *pars Ibices aves vocat, quæ Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero, Occidentalisque plaga parva quadrupedia, Ibices nominat, quibus, & moris est in petris parere, quia neque sciunt, nisi in petris habitare. Quæ si quando etiam de altis saxorum cacuminibus ruunt, in suis se cornibus illæsa suscipiunt*. Sanè commode post illam obliviosam negligentiam corvorum in educendis pullis, subjungetur nunc diligentissima cura ferarum caprarum in curandis filiis. Sic enim Ælianus ex accessione Gyllii, ex Oppiano refert li. 6. cap. 25. scribens de Feris Capreis. *In hoc genere mater pullos suos etiam atque etiam diligenter curat: quam quidem maternam educationem filii cum pari studio compensant: nam charis parentibus senectute confectis pabulum suo ore sollerter eis porrigunt, & ex fluvio haustam aquam ad optionem afferunt, acœorum corpus horridum lingentes, nitidum reddunt. Quod si solam matrem comprehenderis,*
6
continuo etiam suam capies teneram prolem. Nam sua sponte in vincula incidunt, & cum matre capiuntur.

Philipp. Quid peculiare in tempore partus Ibicum. Caietan. Quo tempore Ibices partus suos abscondant. Gregor. Ibicum charitas erga prolem. Ælianus. Gyllius. Ferarum Caprarum pietas erga parentes.

An forte sermo est de peculiari anni *tempore*, quo Ibices concipiunt, pariuntve, illorum naturæ idoneo, & à natura stato, & præscripto? Et quidem aliquid hoc deredicemus in cerva. An *tempus partus*, est tempus conceptionis? nam ex proprietate originalis vocis, conceptio, generatio, nativitas simul significantur. Nam hoc etiam in *cervis* peculiare, quod in transcursu, immo potius in cursu rapidissimo admittant mares: quod quamvis Plinius sic dicat, *Fœminas cervorum ingredi in con-*

Duplex alia ratio temporis partus. Tempus quo Ibices, & Cervæ concipiunt, mirabile.

פרח *Plinius. Oppian. Olympiod.*

conceptu, quia vim marium non tolerant; tamen Oppian. *Magna*, inquit, *celeritate currentes fœminas cervi incurunt, nec earum cursum retardare possunt, sed inexorabiles illæ ad consistendum mari, & fugere perseverant.* Quod cum valde mirandum inter ea sit, quæ animal generant, designari sane potuit hac interrogatione *tēporis partus*, seu conceptus *Ibicum*. An illud est, quod Olympiod. (quanquam sine testimonio idonei Scriptoris) tradit, *Cervam, & Tragelaphum, hoc est, capram sylvestrem, in petris, atque speluncis sua sponte contectis concipere?* Propterea *tempus conceptionis Ibicum, & cervarum* ignotum esse homini, penitusque occultum? Si quid præterea luminis ex *parturitione cervarum* accipi potest ad Ibicum partum elucidandum, indicabimus statim.

CERVÆ.

Vel partorientes cervas observasti?

Vers. II. Dinumerasti menses conceptus earum; & scisti partus earum?

Vers. III. Incurvantur ad fœtum, & pariunt; & rugitus emittunt.

Vers. IV. Separantur filii earum, & pergunt ad pastum; egrediuntur, & non revertuntur ad eas.

1 *Continens paraphrasis harum sententiarum.*
2 Observare, & Custodire, *quid proprie. Cervarum parturientium periculum abortiendi.*
3 Observare, *de re occulta. An cervæ parturientes locum secretum, an apertum ament à partu occultant prolem.*
4 Implere *dictum de prægnantibus.*
5 *Quo tempore cervæ concipiant, quando Arcturus oriatur.*
6 *Rerum ordo non semper servatus in scripturis.*
7 *An cervæ difficultate potius, quam facilitate pariendi excellant. asseritur facilitas.*
8 *Cervæ ad concipiendum, ad lactandum accubantes.*
9 *Cervæ parientes exedentes involucrum fœtus. Cervorum intestinum infirmum.*
10 *Varia lectio. Metonymia. Cervi quando maxime rudant.*
11 Separari *quid. Hinnulorum incrementum celere. Exercentur a matribus.*
12 *Hinnuli apti procreationi, non amplius revertuntur ad matres.*

1 AN, inquit Deus, tibi sunt in numerato dies partus cervarum, ut illis parturientibus, & præ dolore rugientibus opitularis? Docuisti ne illas ad emolliendam, & perferendam vim doloris, procumbere, flectere, incurvare se, ut corporis vasa, & viæ laxentur? An hinnulos cervinos docuisti matrem deserere; pasci recenter depulsos ab uberibus; digredi, & matris iam oblitos, sui iuris esse, & vagari pro libito? Divina hæc sunt opera, sublimiores divinorum operum rationes humana mente, & providentia. Sed seorsum elucidanda singula.

2 *LXX.* שמר *Duplex observandi ratio, & interpretatio. Chrysost. Tēpus pariēdi cervis periculosum. Vatabl.*

Parturientes cervas observasti? Septuag. proprie ex Hebræo, *Custodisti?* quod cum ad observationem speculandi, & contemplandi; tum etiam tuendi, & propulsandi periculum pertinere possit, duplicem habet explicatum. Alterum Chrysostomi, *Custodisti*, servasti conceptum, ne immaturum fœtum abigerent? vel ut legit Interpres Catenæ Græcæ iuxta Complutensem editionem; *Observasti dolores cervarum?* nam idem verbum originale significat *parturire*, atque *dolere* Chrysost. *Recte dixit cervarum dolores observasti? quandoquidem eæ semper sunt in metu, ac fugæ: semper imbecillæ, perpetuo circumsiliunt; quo nam igitur pacto non partum abigant.* Alii, ut Vatabl. dicunt cervas difficultate pariendi laborare, idoque illius parturiendi temporis Deum esse observatorem, & custodem, ut laborantibus opituletur, & aliqua ratione, aut naturali industria difficultatem illā vincat. Et recte quidē conveniret; si illius difficultatis testimonium aliquod firmum haberemus, de quo statim.

3 *Grgor. Philipp. D. Thom. Caietan. Nicolaus Dionys.*

Altera vero explicandi ratio indicatur à Gregorio, & Philip. & explicate traditur à D. Th. Caiet. Nicol. & Dionyl. significari hac sententia locum, in quo pariunt cervæ esse occultum, & ab illis deligi secretum, ut Caiet. ait, *Unico aditu contentum ne feris, aut* venatoribus multiplex ingressus pateat. Sed certe Auctores idonei rem hanc *Cervarum parientium* contraria ratione tradunt Nam sic scribit Arist. 6 de Hist. animal. c. 29 & lib. 9 c. 5. *Parere iuxta vias maxime solent metu belluarum.* Plinius vero paulo luculentius; *In pariendo semitas minus cavent humanis vestigiis tritas, quam quæ secreta, ac feris opportunæ.* Res eadem à Plutarcho refertur lib. *Utrum terrestria prudentiora sint, &c.* Solino, c. 31. Ælian. lib. 6. c. 14. qui non solum illam huius rei causam tradit, *Quod hinnulis suis insidias a feris timeat fieri: sed vel quia celeritatis fiducia homines egregie contemnat.* Addit vero Ælianus *Postea autem quam se opimo corporis habitu affectam sentit non amplius iuxta viam partum edit, quod iam se minus accommodatam ad currendum intelligit; at enim vel in saltibus, vel in convallibus parit* Quod sane non de cerva, sed de cervo mare Arist. loco citato scribit; *Marem, cum pinguerit, quod valde tempore fructuum fit, nusquam apparere, sed longe sedere.* Non pariunt igitur in occulto, sed in aperto. At quidem postquam pepererunt, latebras, & recessum pullis suis amant; Sic enim subiungit idem Arist. *Cum peperit, hinnulum ducens in stabula, assuefacit, quo refugere debeat; saxum hoc est abruptum, uno aditu quo loco eam si quis invadit, expectare, repugnareque affirmant* Idemque explicatius scribitur à Solino; *Nec qualibet partus suos educant: teneros studiose occulunt; & absconditos inter profunda fruticum, vel herbarum pedum verbere castigant ad latendum.* Cum quo facit, quod Xenophon de venatione præcipit, Venatorem de *specula prospicere. & cervas simul cū luce hinnulos ad locū datere videbit, in quo suum quaque futura est.* Huc igitur potuit respicere illa *observatio parturientium cervarum*. Sed quidem illa est interpretatio simplex, & lenis; Tua ne sapientia, atque providentia, o Iob, præscriplit cervis certum, & statutum tempus pariendi? ut vem exploratum esset, quo tempore concipiant, quo pariant, nisi eam ego scientiam tibi, & aliis mortalibus communicassem?

An cervæ parturientes locum apertum, an secretum amant. Arist. Plin. Pl. Solin. Ælianus. Cur cervæ in aperto pariunt. Cerva à partu occultantes prolem Solinus. Simplicior interpretatio.

Dioumerasti, &c.

4 *LXX. Caietan. Tygurin. Vatablus.* מלא *Imple prægnans. Col. lib. 7 c. 6. Plin lib. 8. c. 44.*

Septuag. iuxta Hebræum; *Numerasti menses earum plenos?* idest Præscripsisti ne, quot menses uterum ferre debeant à conceptu, ut possis nosse, quo tempore parituræ sint? Nam quod Caiet. *plenitudinem* ad tempus refert, nimirum *menses, quos debent implere, antequam pariant*; id quod dixit Tygur. *Num posses numerare, quanto spatio menses suos impleant*; Vatablus paulo aliter: *Menses, quibus fœtum, vel conceptum adimplent*: hæc, inquam, aliena sunt, nam *impleri*, seu, *plena*, ab hac ipsa radice, dicitur prægnans, quia plena est fœtu, Eccl. 11. 5. & eadem *implendi* significatio cum de armentis sermo est apud idoneos latinitatis Scriptores de equis, & asinis loquentes, *Fœminas à partu optime septimo die impleri; mares fatigatos melius implere.*

5 *Caietan. Tēpus cōceptionis cervarū. Solinus. Plinius. Albertus Arcturus quādo oritur. Plin l. 18. c. 29. Col. lib 12. c. 2. Xenoph. Quo tēpore hinnuli nascātur, quo venandi.*

Refert vero Caietanus interrogationem hanc ad *Ibices* de quorum conceptus, & partus tempore versiculo primo dixerat, cum quo hæc *dinumeratio* melius cohæret, quam cum *cervis*. Græci ad *Ibices*, simul, & *cervas*. Latini plerique ad *cervas*, quæ proxime præcesserunt. Neque constat à naturæ Scriptoribus designari tempus conceptionis, & partus cervarum: nam non oportet res has esse omnino ignotas humanæ intelligentiæ; cum significetur tantum esse à divina sapientia constitutas, provisas. De tempore autem conceptus cervarum, sic scribit Solinus; *Fœminæ, licet conferantur, non concipiunt ante Arcturi Sydus.* Eadem Plinii verba; *Ab Arcturo*, inquit, *mense Augusto, & Septembri.* Videlicet, ut Albertus designavit, ad finem Augusti, & initium Septembris. Nam Arcturi Sydus oritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, ut ait Plinius; contingit autem id æquinoctium Octavo Kalendas Octobris, idest, 24 die Septembris, ut scribit Columella. *Ferunt vero uterum octo menses*, ut Aristoteles, & Plinius tradunt. Quare *medio Vere hinnuli nascuntur*, observatore Xenophonte, cum de venatione cervorum agit: *nam tenellos hinnulos Verno tempore venari* præcipit, *tunc enim nascuntur.*

Verſ III. Incurvantur ad fœtum, &c.

6 *Rerum ordo & ſeries natura nō ſervata inter dicē dum.*

Quamvis recta ſeries exigere videbatur, ut ſicut res fiunt, ita enumerarentur, Conceptus, menſes uteri, parturiendi dolores, partus, educatio pullorum, depulſio ab uberibus; tamen non ſemper ordinem hunc Scripturæ ſervant; neque quidem in hiſtoriis, quod plerumque vel orationis impetus, vel rerum ſignificatio, vel translationum ratio, vel metrum, aut quidpiam ſimile, non ſine elegantia, & pulchritudine ordinem perturbet, & invertat. Ergo nunc peculiariter aptandæ ſingulæ partes harum ſententiarum ad proprietates ipſas cervarum, & hinnulorum, ſive in partu, ſive in conceptione illas reperire contingat.

7 *Regia, Tyg. Caietan.* כרע

Incurvantur ad fœtum. Regia, Tygurina, & Caietanus fœtum disiungunt ab *incurvatione*, & coniungunt cum verbo ſequente *pariendi*. Sed ſenſus perinde conſtat. *Incurvari autem ad fœtum* emittendum, eſt genuflectere, ut vertit Caiet. vel ut proprie ex Hebræo legitur, Accubare, corruere, referturque ad difficultatem pariendi, qua dicuntur cervæ laborare. & quam his verbis per Paraphraſim elucidat Vatabl. *Cætera animalia optime ſeſe componunt, ut facile pariant; at iſta ſeſe alio modo diſponunt; incurvant enim ſe præ dolore, & in terram proſternuntur ut fœtus ſuos emittant; quod faciunt maximo cum dolore; nam membranas confringunt, quæ ſunt in ventre ſuo. Si quando natura conatur emittere fœtus, videntur reſiſtere: non adiuvant ipſam naturam.*

Vatabl. Cervarū pariendi difficultas.

Hieron. *Vatabl.*

Et quidem hæc pariendi difficultas videtur indicari. Pſal 28 9. *Vox Domini præparantis cervas.* ubi Hieronymus ex Hebræo legit, *Obſtetricans*, vel, *parturire faciens cervas præ metu.* Quod licet ad abortum referat Vatab. quod videlicet terrifico tonitru perculſas cervas, & in latebris adhuc ſylvarum commorantes, tempeſtas abortiri cogat; ta ue alii in bonum accipiunt, videlicet quod Deus præparat, & iuvat ad partum tonitru, & tempeſtate; ſecus perirent propter nimiam difficultatem pariendi, & propter anguſtias viatum.

Cervi halitu extrahentes ſerpentes. Hieron. Auguſt. Caſſiodor. Theodor. Baſilius, & alii Græci. Plinius. Cervæ præparantes ſe ad partum. Ælian. Partus cervarum facilis. Chryſoſt.

Sed res hæc de difficultate pariendi cervarum à pauciſſimis probatæ auctoritatis auctoribus traditur; cum etiam in illo Pſalmi loco nulla alia proprietas cervorum agnoſcitur, quam in perimendis, & extrahendis halitu ſerpentibus, à Hieronymo, Auguſtino, Caſſiodoro, & Græcis Theodor. Baſilio, Athanaſio, Didymo, Euſebio, Nicephoro: nam potius videtur auctor naturæ indidiſſe cervis peculiarem facilitatem in pariendo: cognoſcunt enim naturaliter herbam, qua ſe ad faciliorem partum præparant, de qua ſic Plin lib 8 c. 32 ſcribit, *Cervorum fœminæ ante partum purgantur herba quadam, quæ Seſelis dicitur, faciliore ita euntes utero.* Idem vero lib 25 c 8 ſcribit Herba Seſeli etiam uti poſt partum, ex Ariſt. Illud vero Ælianus ex acceſſione Gyllii lib. 9 c. 17 ex Ciceronis auctoritate refert. Igitur tanquam effectum peculiaris providentiæ nunc ſiet mentio *partus cervarum*, utpote præfacilis; quod etiam videtur Chryſoſtum. agnoviſſe hoc loco: *Sua*, inquit, *ſponte pariunt, nec opera obſtetricis egent ulla.*

8 *Ariſt. Cervæ accubantes concipiunt. Cervæ accubantes hinnulos lactant. Xenophon*

Sed ſuſpicari licet in illa *incurvatione, vel accubatione cervarum* unum, aut alterum peculiare indicari; primum quod indicat Ariſt. non ſemper cervas in tranſcurſu velociſſimo concipere, ut nuper dicebamus, ſed incurvatas, & accubantes; *Cervæ*, inquit, *plurimum ſubſidens coit.* quare *incurvari ad fœtum* erit, accumbere & ſubſidere ad concipiendum. vel ſecundo commendabitur divina providentia, & quaſi indulgentia erga hinnulos, quod peculiari ratione conſtituerit ipſe, ut cervæ non niſi incurvatæ, & accumbentes pullos ſuos lactent. Res videtur indicata a Xenophonte libro de venatione, ubi præcipit, ut venator *de ſpecula contempletur, ubi cervæ recumbant, & lac præbeant, intentæ, ne ab ullo videantur* tum præterea *Hinnulum velut terræ affixum eſſe*, quod utique erit *matrem incurvari ad fœtum.* ſive ut proprie ex Hebræo legimus, ad recenter natum, & lactentem.

9 *Varia lect.* פלח LXX.

Et pariunt. Proprie ex Hebr. legunt Hebraizantes; *Confringunt, ſcindunt, diſſecant.* quod Græci videntur referre ad mitigationem dolorum, cum enim dolores dicantur funes, quibus, tanquam funibus arcte conſtringitur parturiens; dolores remittuntur, cum rumpuntur, & ſcinduntur funes; unde legunt Septuag. *Dolores earum ſolviſti?* ut ad facilitatem illam partus de qua nuper dicebamus pertineat. At vero forte indicatur in hac effractione, ſeu diſſectione, quod fœtus involucrum, ſtatim atque peperit, ſcindat, & diſſecet: *Cum peperit* (inquit Ariſtot.) *involucrum primum exedit.* Forte, quod in pariendo inteſtinum aliquod abrumpatur: nam & cervus ipſe infirmum valde inteſtinum dicitur habere; atque propterea in curſu ſubinde ac quieſcere, & reſpectare. *Semper* (inquit Plinius) *in fuga acquieſcunt, ſtanteſque reſpiciunt. Cum prope ventum eſt, rurſus fuga præſidia repetentes. Hoc fit inteſtini dolore, tam infirmi, ut ictu levi rumpatur intus.*

Funiculi dolores. Cervæ exedentes involucrum fœtus. Ariſt. Cervorū inteſtinū infirmū. Plinius.

Et rugitus emittunt. In originali proprie legitur, Dolores ſuos emittunt. Chryſoſt. duplicem adhibet expoſitionem; priorem, ut dolores ſint, ipſi cruciatus pariendi, in hunc ſenſum: *Dolores earum ſedabis, ac profligabis, ut non ſemper in dolores ſint?* Secundam, *Præ doloribus*, *ea quæ cum dolore edita ſunt.* Sic Septuag. Vaticani: *Earum partus emittes?* quod ex Symmachi lectione exponendum vult Chryſoſtom. *Quæ peperunt derelinquunt.* quippe poſtquam recentem prolem educaverunt, quo libuerit, abire permittunt. quamquam res hinnulorum emittendorum ſtatim deſcribetur. At Latinus Interpres retulit ad *rugitus*, quos parturientes emittunt præ dolore, & eſt quidem in cervorum voce hoc peculiare, ut Ariſt. ſcribit, quod *tervi tempore, quo libidine efferantur, vocem mittunt; at fœmina, cum metuunt*, ſolet enim metus vocem adimere; at cervis, & præſertim fœminis timidiſſimis vocem efficit. Mirum autem ſi parturientes & dolentes, non ruderent, & raucarent. Tunc ergo, cum maxime timent partus diſcrimen, maxime rugiunt.

10 *Chryſoſt.* דבל LXX. *Symmac. Metonym*

Ariſt. Cervi quādo maxime rugiāt.

Verſ IV. Separantur filii earum, &c.

11 *Varia lect. & expoſitia. Separari, quid proprie.* חלם

Sententia hæc ad hinnulorum educationem ſpectat *Separantur filii*, Ambiguitas originalis vocis variæ lectioni, atque interpretationi anſam præbuit: nam verbum originale ſignificat *condenſationem* quandam, &, ut ita dicam, ipſiſſitudinem. deinde per analogiam ſignificat *ſomniare*, quod provenit ex craſſis humoribus concreſcentibus: tum etiam *pingueſcere*, & *confortari*, vel *roborari*; tandemque convaleſcere, aut *ſanari*, quoniam, quæ convaleſcunt, & ſanantur, incraſſantur, & pingueſcunt. Hinc Caietanus legit, *Sanabuntur filii*. Vatabl. vero, *Sani evadunt*, additque Caietanus, *Ecce opus mirandum, quod cerva pariendo contra maternum morem lædit pullum ſuum, qui tamen ſanatur, divina id ordinante providentia.* Sed res hæc omnino tacetur ab aliis Scriptoribus Regia, *Convaleſcunt*, neque incommode, ut ſignificet id, quod de hinnulis ſcribit Ariſt *Hinnuli incrementum celere*, quod celeriter à nativitate augeantur, & adoleſcant. Cæteri vero legunt, pingueſcunt. ſed ſapienter Latinus Interpres dixit, ſeparantur; ut doceret, cum primum cerviculi iuſtum incrementum acceperunt ſeparari, & dimitti à matre; & idem indicarunt lectione ſua Septuag *Abrumpent filios ſuos.* quod nihil aliud eſſe videtur, quam adultos iam filios, & bene à ſe inſtructos in ſaltu, & fuga, ſeparare, atque abrumpere à ſe; nam ut ſuperius dicebamus ex Ariſtotele; Plinio, Æliano, Solino, priuſquam dimittant editos partus, *exercentur curſu, & fugam meditari docent, ad prærupta ducunt, ſaltumque demonſtrant.* Atque huiuſmodi ſane ſeparationem, videntur indicaſſe Septuag. addentes de ſuo *Nutriſti Hinnulos earum ſine metu, & partus earum emittes?* Sicut enim ipſa iuvanilis catulorum Leonis ſævitia, inexperta diſcriminum, multo ſævior eſt, quam Leonum parentum feritas, ita ſane videtur Hinnulorum timiditas venatorum, & diſcriminum inexperta, minor eſſe atque ſtupidior; præſertim cum de hoc cervorum ſtupore, & ſimplicitate multa ſcribantur à naturæ ſcriptoribus; & nominatim à Solino dicente; *Stupent omnia propterea facilius ſe præbent ſagittantibus.*

Caietan. Vatabl.

Regia. Ariſt li 6 de hiſt. c. 29. Hinnuli celeriter creſcētes.

Plinius. Cervæ prolem ſuam ſaltu inſtituentes.

Hinnuli minus timidi, quā parentes. Solin. c 31

12 LXX. *Auguſt.* ברר *Nicetas.*

Et pergunt ad paſtum. Proprie Septuaginta ex Hebræo; *Multiplicantur in genimine.* Auguſtinus, In tritico, in frumento, in omni illo quod ſaginare armentum poteſt; in *pabulo* electo, & puro Nam hæc omnia affert originalis vox. Tum etiam *multiplicantur*, non ſolum enutriuntur, increſcunt; ſed ut Nicetas ait, *Propagantur*, & iam à lacte depulſi, quamvis non revertantur ad Matres, paſcuntur à Deo. Quare Nephtalin quod pul-

pulcher esset, & nemine indigeret, vocatur *Cervus emissus*. Rem vero hanc Hinnulorum non revertentium ad Matres, eum propagationi, & multiplicationi apti sunt, ab aliis auctoribus prætermissam, indicavit eleganter Poeta Lyricus, cum Cloem similem facit Hinnulo;

Gen. 49. 21. Hinnuli.

Quærenti pavidam montibus aviis
Matrem non sine vano
Aurarum, & sylvæ metu.

Horat. 1. Carm. Od. 23.

Concludit tandem, tempus maturum esse egrediendi, & non revertendi ad matrem.

Tandem desine matrem
Tempestiva sequi viro,

ONAGER.

Vers. V. Quis dimisit Onagrum liberum, & vincula eius quis solvit?

Vers. VI. Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra salsuginis.

Vers. VII. Contemnit multitudinem civitatis, clamorem exactoris non audit.

Vers. VIII. Circumspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit.

1 *Paraphrasis harum sententiarum. Dei domus amplissima, cum allusione ad eam domesticam Jobi.*
2 *Onagri descriptio, & natura ex opposito respondens asino domestico, qui familiaritate hominum gaudet. Unde habeat nomen*
3 *Asinus domesticus familiaritate gaudens. Arabia abundans Onagris. Dicta a solitudine. Salsugo quid Onager parvo contentus.*
4 *Onager parsimoniæ symbolum, Cervorum temperantia.*
5 *Solitaria vita laus. Solitudinis amantes contempti à sapientibus sæculi. Accusati etiam. Simplicitas Christiana.*
6 *Cordis solitudo servanda in media multitudine. Asinus scientissimus certæ vitæ. Dextera symbolum gerendorum negotiorum. Ferinæ passiones solertissime curantur.*
7 *Exactor quis Circumloquutio vitæ licentiosæ.*
8 *Cibatus asini domestici, atque sylvestris.*

1
Paraphrasis harum sententiarum. Isa. 1.

SUnt sane quædam animalia domestica ad serviendum nata, & humanæ curæ demandata, qualis est asinus, *cognoscens præsepe Domini sui*. At huiusmodi servitute, virga, camo, vinculis exemi, ego (ait Deus) Onagrum, & large, ac liberaliter sustento nulli præsepio alligatum, sub nullo tecto commorantem; urbanum tumultum, & multitudinem fori deridentem; non gementem sub onere; non addictum servituti exactoris alicuius, clamantis post tergum, virga tondentis, & stimulo pungentis, delicatiores ille cibos contemnit, contentus præsentibus; & quæ illi solitudo montuosa, & salebrosa parcissime profert, lætus, & gratus vescitur. Et sane iam non solam providentiam, aut sapientiam, sed potentiam simul videtur ostentare conditor, & familiæ suæ amplissimæ magnificentiam, cum allusione quadam ad Jobi asinas, & boves. quasi dicat. Tibi, ò Job, mansuetæ illæ asinæ, boves pauci serviebant; hæc te armenta, & agelli non valde lati efficiebant potentissimum Orientalium hominum. At mea familia amplissimo; quippe serviunt mihi etiam ipsi Onagri, iugi impatientes, & servitutis inexperti: tua rura arabant boves; at mihi obsequuntur, meque possessorem agnoscunt, & ad præsepe meum demorantur Rhinocerotes, qui præsepe non agnoscunt. Hæc sunt, quæ his sententiis indicantur; & quæ non illustrabimus breviter, ad illa cum opus fuerit recurrentes, quæ de Onagro diligenter scripsimus, cap 6. vers. 6. & c. 11 vers. 12. Ubi de nomine originali *Phere*, & an esset *Mulus*, an vero sui generis, & nobis ignotum animal.

Dei domus, & familia amplissima.

פרא

Vers. V. Quis dimisit, &c.

2
Onagri natura ex opposito respondet asino domestico.

Solvit illi vincula Deus, quibus utique alligaretur, si à Conditore creatus esset ad serviendum, sicut asinus domesticus; hunc enim alligavit Conditor præsepio, illum exemit vinculis; hunc servituti, & labori addixit, illum libertate donavit. Quare tota asini Sylvestris descriptio videtur ex opposito asino domestico respondere: nam cum, is humanæ servituti sit addictissimus, & sive rusticis, sive urbanis operis, &, ut Plinius dixit, *Quidquid per asellum fieri potest, vilissime constat*. Ideo *asinis feria nulla, nisi in familia sunt*. ut Cato præcipit in re rustica; At Onagro perpetua libertas, & continens feriandi otium, ita ut Onager sit indomitæ, & petulantis liberatis Symbolum, ut exposuimus cap 6. versic. 5. n. 6. cap 11. versic. duodecimo, num 3. & 4. Quare etiam videtur habere nomen *Phere*, à *Pharad*, quod est dividere, separare, dispergere, recedere, quod separet se à servitute, & ad libertatem abeat.

Plin. Cato. Onager libertatis symbolum.

פרד

Vers. VI. Cui dedi in solitudine, &c.

3
Asinus domesticus cum familiari curatore gaudens. Galenus.

Asinus domesticus familiarissimum hominibus animal, ut Galen. libro 2. Method. scribit *Si curatorem suspexit, non solum ut hominem, sed etiam ut hunc hominem agnoscit; & micat auribus, & caudam quatit, & rudit, & lascivit cum eum aspexit, utique indicans se familiarem agnoscere*. At Onager amantissimus solitudinis, Oseæ 8. Jerem 2. Eccl 14. de quo diximus etiam loco citato. Et quidem videtur hic locus designare solitudinem Arabiæ: nam Arabia videtur abundare Onagris. ut scribit Xenophon lib. 1. de expeditione Cyri, describitque in hunc modum; *Per Arabiam Euphrate ad dexteram relicto: iter per deserta loca fecere: in his Onagri cursu equos facile superabant: cumque iam ad eos equites proxime accessissent, ad cursum illis incitabantur; restitabant deinde, cum abessent longius: atque ita sæpius iterata fuga, equitem fallebant.* ut videatur hoc etiam referendum ad id, quod statim subditur, *Contemnit multitudinem civitatis*. Quod vero Montanus ait in Observationibus naturæ cap 30. Onagrum ita amare solitudinem, ut etiam sui generis societatem non curet; falsum videtur; quippe Onagri gregatim incedunt ad pastum, & ex pastu, ut locis superius indicatis diximus, præsertim super id cap. 24. 4. *Tanquam Onagri egrediuntur ad pastum*.

Arabia abundans Onagris. Xenophon

Montanus.

Domum. Mea domus non, sicut tua, angusta, & tectum paruum; planicies camporum longe lateque patens sub dio continet meos Onagros. quippe, non curo tantum animalia, quæ in præruptis montibus commorantur, ut sunt Ibices, & Cervi; sed etiam quæ planiciem camporum amant. Hoc videtur indicare nomen *solitudinis*, *Arabah* nimirum campestris, Deuteron 1. unde dicitur *Arabia deserta*. Quare de ipsa regione vicina videtur sermo esse.

Onagri amant campos apertos. Arabia nomen habet a solitudine.

Quod autem subiungitur, *in terra salsuginis*, potest dupliciter accipi. Primo pro terra sterili, sicut Psal. 106. 34. ut notetur forte aliquid peculiare; videlicet Arabes illos Onagros gaudere forsitan malvis salsuginosis, aut alio quopiam pabulo salso, quamquam in hac re nihil certi; quin potius herbis omnibus indiscriminatim videntur uti, ut Oppianus apud Ælianum ex accessione Gyllii, scribit; *Onagri pastu aluntur herbarum, quas abunde fundit terra*. Vel secundo, commendabitur Providentia Creatoris, qui in terra salsuginosa, sterili, arida, tamen sufficientem annonam præbet Onagro, illumque parvo lætum, & contentum efficit, & multarum rerum, & circumfluentium deliciarum contemptorem, amore solitudinis. Tertio etiam; ut hæc pars sit omnino præcedentis expositio: & *terra salsuginis* nihil sit aliud, quam *solitudo*, & desertum, vel terra inhabitabilis, Jerem. 17. 6.

מלחה

Salsugo, quid.

Onagri quid pabulum. Oppian. Ælian. li. 5. c. 22. Amor solitudinis reddit, Onagrum parvo contentum.

Vers. VII. Contemnit multitudinem, &c.

4

Contemnit. Ridet, irridet, illudit; *multitudinem civitatis*, turbas, tumultum, perturbationem, confusionem. quasi dicat. commoratur in locis ab omni urbano tumultu remotissimis. Sed quid est illud *contemnere*? certe multo lætiorem vivere in deserto, quam si ad urbem adduceretur nihil ille præterea curat, nihil appetit, quam quæ ex deserto habere potest. Alia animalia furto, & rapto vivunt, nunquam præsentibus contenta, circuunt, & quærunt, melioribus insidiantur, & cupedias, ciboque exquisitos expetunt: at Onager nihil præter solitudinem curat; nullius rei appetentia illum ex terra salsuginis abstrahit Ut interim perstringat immoderatum luxum mortalium, & rerum infinitarum super-

שחק

המון

Onager temperantiæ symbolum.

Luxur immoderatus. *Luc. 12. 15.* *Ælianus. Temperantia Cervorum.*

superfluentium libidinem intemperantissimam; atque doceat naturam paucis contentam, & quod *non in abundantia cuiusquam vita est eius.* Simile, quod de temperatione cervorum scribitur ab Aeliano, tum ad hominum, tum ad Onagrorum mores opportunum: *Cervus,* inquit, *ad vivendum præsentibus contentus est, nec plura desiderat; immo vero hominibus temperantius multo, & ventri moderatur, & cupiditates continet. Nam in Hellesponto collis est, ubi cervi, quorum altera diffissa est auris, sic pascuntur, illius extra fines, ut nunquam progrediantur; nec enim alias pastiones desiderant, nec prata alia bonitate præstantiora concupiscunt: & verò satis habent omni anni tempore præsentibus vesci. Quid ad hac homines, quos sane nunquam, ne orbis quidem terræ explere queat?*

5 *Commendatio vitæ solitariæ.*

Sed videtur præterea in hac *contemptione multitudinis* tumultuantis, commendari ab auctore naturæ, solitaria vita, & quæ à rerum externarum tumultu, & perturbatione aliena est; tum cum proprium alioi sit, *cura, & sollicitudine carere:* & cuiatotis alterius fidei se committere, multo illud magis proprium *Onagri* est, qui *deridet tumultum civitatis.* Ad eos enim, qui in urbe, & rerum multarum confusione, & perturbatione, multarum divitiarum congestu versantur, tanquam ad urbanos asinos multa divitiarum, & curarum sarcina onustos, dictum videtur; *Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub Sole?* Mirum, ut sapientes sæculi huius vocent, & æstiment tanquam asinos, eos, qui strepitu, & turba civitatis se abdicantes, negotia contemnunt, & otium illud sollitudinis pro summo negotio, & summa voluptate sectantur, & diligunt! Quo nomine non solum quondam despiciebantur Philosophi nec privatæ, nec publicæ rei curam gerentes, toti in rerum divinarum contemplatione positi, ut scribitur à Platone in Theeteto; sed etiam asininæ cuiusdam ignaviæ, & inertiæ accusati sunt quondam Christiani, atque virum illum sapientissimum, & unius salutis animæ curandæ diligentissimum, Flavium Clementem, quem patruelem suum Consolatu perfunctum, Christianam religionem amplexum, à Domitiano occisum, Suetonium appellat, *hominem contemptissimæ inertiæ.* Atque adeo ad hanc Æthnicorum calumniam, Christianos, tanquam solitarios Onagros, inertes traducentium respondet Tertullianus, c. 42 Apologetici: *Iniuriarum,* inquit, *titulo postulamur, & infructuosi in negotiis dicimur. Quo pacto homines vobiscum degentes eisdem victus, habitus instructus, eiusdem ad vitam necessitatis? neque enim Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophistæ sumus, Sylvicolæ, & exules vitæ. Plane temperamus, ne ultra modum, aut perperam utamur. Itaque non sine foro, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nundinis, cæterisque commerciis cohabitamus in hoc sæculo. Sed ceremonias tuas non frequento, &c.* Ergo etiam in media turba, & vita urbana ille erit terrenarum sollicitudinum vinculis exemptus, & degens in solitudine. *Si,* ut Gregor. hoc loco ait, *pro solitudine corporis, intelligamus solitudinem cordis? quid enim prodest solitudo corporis si solitudo defuerit cordis? qui enim corpore remotus vivit, sed tumultibus conversationum se inserit; non est in solitudine. Si vero prematur aliquis corporaliter popularibus turbis: & tamen nullos curarum sæcularium tumultus in corde patiatur, non est in urbe.* Hanc *simplicitatem* infantilem, à multiplici cura abhorrentem, exigere à nobis Deum, cum frequentissime filios suos vocat pueros, observat Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædagog. c. 5. *Hæc,* inquit, *videtur esse stultitia his, qui ad calliditatem, & versutiam se exercuerunt: iure ergo sunt pueri, qui solum Deum Patrem noverunt, simplices, infantes, qui sunt unicornium Cornuum amatores. Idest, qui unitatem amant.* Huiusmodi ergo solitarius Onager, qui ab urbanis negotiorum tumultibus se subducit, illud videtur dicere, quod, qui ut iumentum, Domini sui ductum sequebatur obsequentissimus; *Quoniam non cognovi literaturam introibo in potentias Domini: Domine, memorabor iustitiæ tuæ solius.* ubi Psalterium Romanum legit, *Non cognovi negotiationem.* quasi dicat. Cum cor geram solitarium, contemnamque multitudinem urbanorum negotiorum, Deum, divinaque tantum in cordis solitudine curabo.

Eccl. 1. 3. *Solitudinis amatores, et contemptores urbani tumultus, vocantur asini à mundi sapientibus.* *Plato.* *Christiani quondam accusati inertiæ.* *Sueton. in Dom. c. 15.* *Tertull.*

Gregor. *Solitudo cordis potior, quam corporis.*

Clemens. *Simplicitas Christiana.*

Cor solitarium, divinis familiare. *Psal. 70. 15.*

6 Et orandum quidem vehementer, ne cum ad multitudinem civitatis, idest, negotiorum externorum, corpore accedimus, delitiosissimam illam, liberamque cordis solitudinem amittamus. Sic precatur idem Propheta; *Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum:* ubi Chaldæus legit, *Introitum tuum ad studia legis, & exitum tuum ad negotiationes mundi.* Vide eundem Paraphrastem eodem Psalmo, super id, *Dominus protectio tua super manum dexteram tuam;* est enim Dextera, Symbolum dexteritatis in negotiis gerendis.

Cavendum ne in urbano tumultu amittatur solitudo cordis. *Psal. 120.* *Chaldens.* *Dextera ad negotia gerenda.*

Et quidem qui huiusmodi solitudini, sibi, & Deo vacant, quamvis à mundo æstimentur, & tractentur, velut stolidissimi asini, sunt tamen sapientissimi, & certæ viæ tenendæ atque discriminum declinandi scientissimi, ut videatur dictum de illis, quos mundus stultos vocat; *Hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam.* Isa. 35. 8. nam hæ sunt asinorum proprietates, *Totam peragrare viam, in neutram partem declinando.* Tum etiam, *obviis in via non cedere.*

Asinus scientissimus rectæ viæ, & periculi declinadi.

Denique illud unum longe diversum in Onagro spirituali, quod dum Onager in solitudine degit, ferus est, & indomitus, familiaritate autem hominum, & urbano convictu mansuescit; at è contrario feriozæ animorum passiones, quæ in multitudinem civitatis nimium superbiunt, & efferascunt, tamen in solitudine cicurantur, & mansuescunt, ut eleganter docuit Basilius epistola ad Gregorium Theologũ, *De vita in solitudine agenda.* vide eundem lib. de laudibus Eremi, & in Regulis fusius disputatis, interrogatione quinta, & sexta, atque alios Patres de vitæ solitariæ laudibus.

Ælianus. *Gal. lib. 2. Methodi.* *Ælian.* *Feriæ passiones animorũ solitudine cicurãtur.* *Basilius.*

Et vocem exactoris non audit. De exactore dixi cap. 3. versic. 18. esse illum, qui adhibita vi, & minis, exigit opus aliquod, vel repetit debitum urgendo, & instando importunis clamoribus. De quo cum constet, quid erit, *Onagrum non audire vocem exactoris?* Et primo Vatablus venatorem videtur intelligere: *Qui vult enim redigere in servitutem, more exactoris, qui aliquid ab aliquo exigit,* quasi dicat. *Non potest cicurari.* Caietanus in communi legit, & interpretatur *vocem oppressoris,* nempe hominis, qui percutiendo, onerando, pungendo, clamando opprimere solet, animalia bruta; refugit ergo huiusmodi humanos convictus, quod ineptus natura sua sit ad humanum obsequium. Sed cum legamus apud idoneos Scriptores, Onagros aliquando cicurari, & domari. Atque adeo quanto magis capti mansuescunt, tanto efferatiores esse, antequam capiantur. Existimo hanc esse circumloquutionem licentiosæ illius naturæ, & vitæ liberæ, atque solitariæ, in qua nulla exactio laboris, nulla oneris impositio, nullus clamor instantis à tergo agasonis; nam cum asinus domesticus vocem audiat, agnoscatque, nunc clamore, nunc fuste, & virga exigitur ab illo opus. Ergo ut Hoseas dixit, *Abit Onager sibimet* solitarius, idest, ut Ieremias dixit, in desiderio animæ suæ. ideo eleganter legerunt Septuaginta; *Non audit querelam exactoris.* nam, & iniquis oppressus oneribus miser asellus, plagarum patientissimus insuper, & clamore, ac minis exigitur, plusquam reddere potest, laboris, & operæ.

7 *Exactor, quis.* *Vatabl.* *Caietan.* *Pli. lib. 8. c. 44.* *Circumloquutio vitæ licentiosæ.* *Hoseæ 8. 9.* *Iere. 2. 24*

Vers. VIII. Circumspicit Montes Pascuæ, &c.

Videtur pergere in eadem antithesi asini domestici, atque sylvestris, quod domesticus dimensum accipit parcum, & vile; at Onager pro libito ipse sibi pabulum quærit tenerum, virens, varium. Caietanus existimat indicari illius terræ salsuginosæ sterilitatem, ob quam necesse sit deserta camporum planitie conscendere in montes, pabuli investigandi causa. Cum quo videtur facere illud Ierem. 14. 6. *Onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum, quasi dracones, quia non erat herba.* quasi non alia de causa conscendant in montes, quam fame stimulati, ad quærendum aliquid virens: quocumque enim etiam parvo contentus est, & illud tantum quærit, quo facile, & sine ullo laboris dispendio vitam sustentare possit. Alii vero intelligunt significari licentiosam vitam, nunc in campestribus, nunc in montanis, ut pro libito omne pabuli, herbaque genus degustet: ut enim ex Plinio dicebamus; *Onagri pastu aluntur herbarum, quas abunde fundit terra.*

8 *Cibatus asini domestici, atque sylvestri.* *Caiet.* *Plinius.*

RHINOCEROS.

Verſ. IX. Nunquid volet Rhinoceros ſervire tibi, aut morabitur ad præſepe tuum?

Verſ. X. Nunqoid alligabis Rhinocerota ad arandum loco too? aut confringet glebas vallium poſt te?

Verſ. XI. Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?

Verſ. XII. Nunquid credes illi, qnoniam ſementem reddat tibi, & aream tuam congreget?

1 Rhiooceros *relatus ad bovem domeſticum. Sententiarum paraphraſis.*
2 Rhinoceros, *unde nomen habeat. Varie redditur ab interpretibus. Confunditur cum Monocerote*
3 *Unicorne animal nō unius tantum generis. Aſinus Indicus. Boves unicornes. Monocerotis deſcriptio.*
4 *Quid in Monocerote conveniens cum Jobi Rbinocerote.*
5 *Rbinocerotis deſcriptio.*
6 *Rbinoceros quando viſus Romæ. Rbinoceros Jobi idem, qui Plinii. Quæ inter Rbinocerotem, & Bovem ſimilitudo, quæ item oppoſitio*
7 *An Rbinoceros duo habeat cornua.*

1 *Rbinoceros relatus ad bovem. Paraphraſis barum ſententiarum.*

SIcut quadam alluſione ad aſinos domeſticos diximus mentionem factam eſſe Onagrorum, ita nunc Rhinocerotis hiſtoria proponitur comparatione ad bovem Ille autem eum omnino ſit inutilis humanis commoditatibus atrociſſimum utique animal, as divino Imperio, & provideotiæ ſervit, & ad Dei præſepium moratur, illum enim ſuſtentat Deus Nibil eſt igitur, quod quantumvis habeat homo multa aſinorum millia, multa etiam iuga boum, multum ſibi aut de opulentia, aut de potentia blandiatur. Quid enim bos eſt relatus ad Rbinocerota, qui oulla vi aut induſtria domari poteſt, non manu tractari, neque ad præſepia religari, non io ſtabulum cogi, non iugum accipere, & ad aratum inſtitui, aut in terræ cultura, & verſura laborare? nam quamvis quidem inſigoi vaſtiſſimorum membrorum fortitudine polleat, at non illa eſt, quæ humano labori uſui eſſe poſſit ad agricolationem nihil enim de illo ſperare poteſt agricola, nihil ſubſidii accipere, neque ad ſerendum, neque ad arandum, neque ad meſſes convehendas in aream, tandem in horrea recondendas. Hæc videtur eſſe barum ſenteotiarum ſumma per partes explicanda.

2 *Rbinoceros unde habeat nomen.* ראם רום *Rbinoceros, & Monoceros. Nomē originale varie redditū ab interprete Latino. Aquila. Hieronym. LXX. Idem Monoceros, & Rbinoceros. Pbilipp. Alb. Mag. R. Elias.*

Sed prius ſtatueodum eſt, quod qnale ve animal ſit Rhinoceros Originalis vox *Reem*, aut *Rem*, videtur dici ab altitudine, & elevatione, quod habeat Cornu ſublime, & erectum; propter cognationem cum radice *Rum*, quod eſt, *elevare*, aut *ſublimem eſſe.* Ab univerſis interpretibus uno ex duobus nomioibus vertitur, *Monoceros*, ſive *Unicornis*; & *Rbinoceros*, quod dicitur habere cornu in nare, q d *Naricornis.* Et ſane altitudo, vel ſublimitas in utrovis recte conſtituitur; nec putet aliquis altudinem tantam cornu in paroum illud Rhinocerotis cornu non poſſe convenire: quippe ſatis eſt, ut io capite, aut naribus emineat illud cornu, videlicet in parte ſublimi Ab Interprete Latino nunc uno, nunc altero nomine indifferenter vertitur, *Unicornis* · Pſal. 21.22. Pſal. 28 6. Pſal 91.11. Iſa 34. At *Rbinoceros*, Deut. 33.17. Num. 23. 2 & 24 8. & in præſenti noſtro loco Sicut etiam ab Aquila; à Hieronymo vero Pſal 21 *Unicornis.* Pſal. 18. *Rbinoceros.* Septuaginta vero, *Unicornis*, ſive *Monoceros*, legunt ubique Ex quo ſuſpicio eſt apud Hieronymum, & Septuag. eundem eſſe *Monocerotem*, & *Rbinocerotem*, ut explicat hoc loco docet Pbilippus, & quidam alii confundentes utrumque, ut Albertus Magnus lib. 22. animal Sed R. Elias acriter contendit non poſſe *Rem*, eſſe *Unicornem*; cum Deuter 33 17. pluraliter dicantur *cornua illius.* Sed quidem hæc objectio non magnam habet vim, nam illud ſingulare *Rbinocerotis*, *ponitur* pro plurali, quaſi diceret, *Cornua Rbinocerotum* Sicut è cootrario diceret quis, *cornu tauri*, pro *cornua.* Tom præterea *Rbinoceros*, quamvis duo habeat cornua, ſed tamen ab uno, quod prægmagnum, & prævalidum eſt, potuit accipere denominationem Monocerotis. Quare, & *Rbinocerotem* unicornem nominat Tertullianus, adverſus Judæos, lib 3 adverſus Marcionem, cap 18 & ex uno cornu illum deſcribit Plinius lib. 8 cap. 20. Atque adeo etiam quamvis Ambroſius lib. de Benedictionibus 11. illam ipſam dubitationem R. Eliæ attingens, ſcripſerit; *Cum dixeris, Cornua, quomodo poſſunt unicornium, requirendum, cum ipſe unicornuus inter generationes ferarum, ut periti aiunt, non inveniatur*, at ſtatim, *Unicornuum* perfectæ ætatis deſcribit, *cum ei oriuntur cornua.*

Cur in plurali dicuntur cornua Rbinocerotis. Tertulliā. Plinius. Ambroſ.

Sed conſtare non poteſt, an *Monoceros*, & *Rbinoceros* idem ſint, niſi ex utriuſque deſcriptione: quæ deinde eum animali, quod nobis proponunt ſacræ Litteræ, eum ſuis peculiaribus proprietatibus, & indiciis conferen aerit. 3

Et quod ad *Unicornem*, ſive *Monocerotem*, attinet, incertum eſt, quod animal deſignarit Ambroſius, cum dixit; *Peritos dicere non inveniri inter generationes ferarum*, quippe Unicorne aoimal non unius tantum generis eſt: nam eſt Aſious ſylveſtris, ſive Indicus *monoceros*, apud Ariſt. lib. 2. de hiſt. c 1 Plin lib. 11 c 37. Philoſtrat. lib 3 de vita Appolli Ælianum lib 5 c. 42. apud quem mirabilis eſt natura: *Silveſtres aſinos*, inquit, *equis magnitudine non inferiores apud Indos naſci accepi, eoſque reliquo corpore albos, capite vero purpureo, oculiſque nigris eſſe, cornuque in fronte gerere, cuius ſuperius puniceum, inferius autem album, medium vero nigrum ſit Ex hoc cornu bibentem ab inſanabilibus morbis tutum fieri* Sed hæc oon eſt vulgati *Unicornis* figura, ut inferius dicemus Sunt item & Boves uoicornes apud Plinium lib 8 c 21 & lib 27 c 11. Solinum c 53 tum etiam, & apud Cæſarem lib 6 Comentariorum Sed *Monocerotis*, proprie dicti, ſeu *Unicornis* hæc eſt hiſtoria ex Plinio, dum de feris Indicis ſcribit; *Aſperrimam feram Monocerotem, reliquo corpore equo ſimilem, capite cervo, pedibus elephanto, cauda apro mugitu gravi, uno cornu nigro media fronte cubitorum duum eminente Hanc feram vivam negant capi.* Eadem imago apud Solinum c 33 qui addit, *Cornu ad longitudinem pedum quatuor, ſplendore mirifico, ita acutum, ut quicquid impetat facile ictu eius perforetur.* Addit Ælianus lib. 7 c 3. peculiares alias notas; *Juba, & pilis fulvum eſſe, pedum bonitate, & totius corporis celeritate excellere, atque ſimiliter ut elephantos, pedum digitis indiviſos eſſe. Inter ſupercilia cornu uno, eodemque nigro, non levi quidem, ſed verſuras quaſdam naturales babente, atque in acutiſſimum mucronem deſinente; omniumque maxime animalium abſonam vocem, & contentam mittere: & ad alias quidem beſtias ad ſe accedentes manſueſcere, cum vero gregaribus ſuis pugnare. Neque modo cum maribus naturali quadam contentione diſſidere, ſed etiam contra fœminas, (præter quam coitus tempore certare, pugnamque uſque ad mortem ingraveſcere. Nam & maximo robore præditus, & inexpugnabili cornu armatus eſt: deſertiſſimas regiones proſequitur, ſimul & ſolitarius errat.* Alis item *unicornis* ſcribuntur proprietates ab Iſidoro, & Alberto, quas etiam refert Paulus Jov lib. 18 ſuæ hiſtoriæ, ſed quæ ad noſtram rem non multum faciunt

Ambroſii ſententia incerta. Animal unicorne non unius generis. Ariſtot. Plinius. Philoſtrat. Ælianus. Aſinus Indicus mirabilis. Boves unicornes. Plinius. Solinus. Cæſar. Imago Mōcerotis Solinus. Ælianus. Iſidorus. Albertus. P. Jovius.

Ex dictis primum collige, diſcrimen ab *Aſino Indico*, tum etiam ab illo *Monocerote*, ſive *Unicorni*, quod Cæſar lib 6 Commentariorum refert inter boves, *Cervi figura, cuius à media fronte inter aures unum cornu exiſtit excelſius, magiſque directum his, quæ nobis nota ſunt, cornibus: ab eius ſummo ſicut palmæ, ramique late diffunduntur.* nam hæc fera in Hercinia Germaniæ ſylva invenitur. At verus Monoceros non niſi India, aut certe apud alias longe barbaras, & diſſitas regiones

An verus Monoceros deſcriptus à Cæſare;

4 *Cōveniēt hiſtoria Moocerotis cum Rbinocerote Jobi Rbinoceros vivus non capitur.*

Cooveniunt autem hæc, quæ de *Monocerote* attulimus, cum *Rbinocerote* Jobi, primum io feritate illa ſolitaria, longe remota ab agris excultis, & frumentitus. Secundo in fortitudine indomita, quę nunquam ſe ſinit alligari, neque ad arandum, neque ad capiendum. Nam ut olim ex Plinio dixit, *Interim quidem poteſt, capi non poteſt*; niſi forte *pullos etiam num teneros*, ut ſcribit Ælianus Quo videtur alluſum, Pſalm 88. 11. eum adverſus Pharaonem dicitur; *Tu humiliaſti, ſicut vulnera-*

Salinus. Æ. anus.

neratum superbum. Tunc enim non nisi vulneratum, atque in certamen cepisse, atque subiecisse videtur indomitam feritatem Pharaonis, atque aliorum impiorum obstinatorum. Tertio, convenit etiam cum illa proprietate, quam diximus ex Æliano; nihil curandi, neque quidem gregales suos, neque fœminas, quod vers. 11 dicitur *Derelinques ei labores tuos.* & vers. 12. *Numquid credes illi, quod sementem reddat, &c.* q. d. Nulli curæ, nulli labori natum esse Id animal, tantum ferioo, & inutili errori. Atque hæc de Monocerote.

Quæ sit historia Rhinocerotis. Plinius. Ælianus. Solinus. Diodorus. Strabo.

Nunc proferenda, quæ de *Rhinocerote* habemus, & cum dictis conferenda; Hæc igitur est ex Plinio *Rhinocerotis* descriptio lib 8 c. 20 *Rhinoceros unius in nare cornu, qualis sæpe visus, hostis Elephanto, longitudo ei par, crura multo breviora, color buxeus* Addit Ælianus. *Huius pellem tanta existere firmitate, ut ægre iaculo penetrari queat.* Super addit Solinus, c 43. *Cornu unicum repandum.* quæ omnia confirmantur a Diodoro lib. 4 Bibliothecæ. Sed luculentior est apud Strabonem descriptio lib 16 *Rhinocerotes, ut Artemidorus ait, longitudine parum ab Elephantis exceduntur, quod Alexandriæ vidisse affirmat se, fere etiam quantum ad altitudinem, eius autem, quem nos vidimus, color non buxeus, sed Elephanti similis erat; magnitudo vero tauri; forma apro proxima, præsertim quantum ad rictum, præter nasum, qui cornu quoddam est recurvum; omni est durius, eo pro armis utitur quemadmodum aper dentibus, habet etiam duo singula tanquam Draconum volumina, a dorso usque alterum circumeuntia, alterum ubam versus, alterum ad lumbam* Cum qua coloris varietate facere videtur, quod ex Oppiano, Gyllius in sua accellinne lib 5 cap 25 scribit:

Gyllius.

Frons leviter rufa est, & dorsum maculis purpureis distinguitur.

6 *Quando Rhinoceros Romæ visus. Rhinoceros Vlissiponæ commissus cum Elephanto. Verus Rhinoceros descriptus a Plinio. Rhinoceros Plinii, idem qui Jo. Rhinoceros, Bos Ægyptius aut nasutus. Festus. Colum lib. 6 c. 1. Bovis generosi indicia.*

Sed cum Pompeii magni ludis, tum etiam Augusti tempore visus sit Romæ *Rhinoceros*, Vlyssipone vero non solum visus, sed commissus etiam cum Elephanto spectante Emanuele Rege anno 1515. cum visus nostris diebus Toleti, Madriti, non iam amplius dubitare licet, quin verus Rhinoceros fuerit, quem descripsit Plinius, tum colore corporis buxeo, tum notis aliis; atque diversum animal ab Unicorni, & Monocerote. esse vero Rhinocerotem Iobi hunc ipsum potius, quam illum Monocerotem, illud videtur efficaciter ostendere, quod cum hoc loco Rhinoceros comparatione quadam referatur ad bovem, propter aliquam corporis similitudinem, mores vero diversissimos; *Rhinoceros* sit Bos quidam *Indicus*, vel Æthiopicus, nasuto cornu, vel nare cornuta, ut vocat Paulus lib. 9. quanquam Festus Pompeius, *Bovem Ægyptium* nominet. Sic enim hæc Rhinocerotis tractatio, cum Bovis Sylvestris, & feri, ad bovem domesticum, & familiarem Antithesi, multo erit elegantior Habemus præterea in *Rhinocerote Buxei coloris*, vel potius subnigri, similitudinem Bovis, qui commendatur etiam *colore rubeo, vel fusco* Tum præterea *grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robustis, fronte lata, & crispa, cervice longa, & torosa, palearibus amplis, & pene ad genua promissis, pectore magno, armis vastis, capaci, & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoque, vel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis, ac rectis, ungulis magnis, corpore denso;* ut specie tenus videatur Bos, esse potius Rhinoceros; at Rhinoceros esse maximus quidam Bos.

Morũ, & ingenii oppositio inter Rhinocerotẽ, & Bovẽ.

In hac vero similitudine est illa Antithesis morum pulcherrima inter Bovem, & Rhinocerotem, quam explicabimus per partes capitibus sequentibus.

7 *An Rhinoceros habeat duplex cornu. Iustinus. Genebrar. Clemens.*

Sed antequam ad ipsas sententias veniamus, dicendum breviter, an etiam in eo sint similes Bos & Rhinoceros, quod habeat Rhinoceros geminum cornu; Nam sic videtur docere Iustinus Martyr Dialogo contra Tryphonem, contendens crucis figuram cornibus repræsentare; oportere proinde cornu esse bifurcum, sic existimet Genebrardus Psalm 28 eandemque sententiam tribuit Alexandrino Clementi, libr. 1. Pædagog. c. 4 cum ait, *Christianos esse velut simplices infantes, qui sunt amatores unicornium cornuum.* Sed quod ad Iustinum attinet, valde obscure loquitur, multo vero obscuriorem interpretationem ipse Genebrardus adhibet Clementi; nam is potius intelligit à Christianis amari, & coli unicum Deum, qui in unico Rhinocerotis cornu significatur; ut superius ex loco Numerorum indicavimus, ex interpretatione Theodoreti, tum etiam hoc loco Psalmi, ubi Hieronymus.

Unicornis symbolum unici veri Dei. Theodor. Hierony. Martialis.

Sed obiicis præterea oculatum testem Martialem in Amphitheatro, 22. Geminum cornu tribuentem Rhinoceroti;

Namque, inquit *gravem gemino cornu sic extulit ursũ,*
Iactat ut impositas taurus in astra pilas.

Politianus. Calderin. Marcellus.

Difficultatem viderunt Interpretes Martialis, quã infeliciter tollere agressus est Politianus in Miscellaneis c 56. Melius, sed paulo durius Calderinus, per Geminum cornu intelligens geminum ictum; Leoius Mercellus, Geminum cornu, unum illud prægrande, alterum minutum in capite, aut humeris; quod item prævalidum est atque oportet quidem vel ex ipso Martiali interpretationem petere, cum ipse paulo ante 9. de Rhinocerote dixerit, unico cornu mirandum;

Quantus erat cornu, cui pila taurus erat!

Sed iam ad singulas sententias.

Vers. IX. Numquid volet Rhinoceros servire tibi, &c.

1 *Rhinocerotis cum bove oppositio.* Servire, *de terra cultura Explicatus Moyses, Ezechiel, Ieremias.*

2 *Bovis ingenium obsequẽs. Rhinoceros nemini serviens. Illustratus Moyses. Cur populus Fidelis comparatus cum Rhinocerote.*

3 *Multiplex ratio pabuli bovilli Curatio boum ab opere.* Mutari, *quid.*

Volet servire. Verbo *serviendi* allusio profecto fit ad terræ culturam, ad quem videtur esse Bos natus, & hominis concessus à Conditore. *Quid,* inquit Cicero, *de bobus loquar, quorum cervices nata ad iugum: tum vires humerorum, & latitudines ad aratra trahenda?* Et quidem verbum originale, *serviendi*, de terræ cultura dicitur Genes. 3. *Ut operaretur terram proprie; ut serviret terræ* Gen 4. *Cain Agricola* proprie; *Serviens agro.* Ezech 39 9 *Arabimini, & accipietis sementem.* id est, excolemini, Septuaginta; *Colemini* serviam vobis, *Tu vos beneficiare.* Iob 7. *Servus,* (famulus ruris, agricola) *desiderat umbram* Genes 47. 19 servos agricolas profiteri se volentes, Ægyptii, dixerunt; *Eme nos in servitutem Regiam, & præbe semina, ne pereunte cultore, redigatur terra in solitudinem.* Quare de indomito populo, & neque acclamatione, neque stimulo, & flagello mansuescente, neque obsequente ad culturam Divinæ legis dictum est; *A sæculo confregisti iugum: rupisti vincula; dixisti, Non serviam.* Bos itaque obsequentissimæ naturæ cum sit facile domatur, & vult servire, quippe ut ait Aristoteles, *Est ingenio miti, remissus; & minime pervicax,* & tantæ obedientiæ postquam semel domitus est, quantum descripsit Aelianus lib 4 c. 29 *E natura bovis est, cum ex feritate ad mansuetudinem traductus est, ut ad parendum facilis sit. Enim vero ad feretrum portandum sub iugum missus, quietus manet sive velis eum erecto capite quiescere sive ad terram inclinato abbitet.* At vero Rhinoceros non vult servire Cuius indomitæ fortitudinis elogium est, illud Num. 24. 8 *Cuius fortitudo similis est Rhinocerotis.* ut Theod. q. 44 in Numeros, & Procopius eodem loco docent; per hoc enim animal, *quod nullis hominum viribus in servitium redigi potest, significabatur populus nemini serviturus, quam diu unicum Deum coleret;* quemadmodum Rhinoceros unicum habet cornu. Unde dicebat David; *In inimico nostro, ventilabimus cornu.* Tum illud, quod ad laborem, & servitium compellitur bos vel voce, & acclamatione (audit enim vocem armentarii, & paret imperio) vel flagello, & stimulo; & illa est Bubulci periphrasis, Eccles 38 25. *Qui gloriatur in iaculo, stimulo boves agitat.* At Rhinoceros neque pungi, neque stimulum sentire potest, *ut qui pellem habeat tanta firmitate, ut ne iaculo quidem penetrari possit.*

Antithesis Rhinocerotis cũ Bove. Bos natus ad servitiũ. Cic de Natur. lib. 2. Servire de terræ cultura. 1

עבר

Ierem. 2. 20. 2 *Bos natura obsequens. Arist. Bovis ingenium. Aelianus. Theodor. Procopius. Cur populus fidelis cõparatus in Rhinocerote Ps. 43. 6. Bubulci periphrasis. Aeliãus.*

Aut morabitur ad præsepe tuum. q. d. Non est animal cicur, & domesticum. Hæc altera ab Bovem antithesis. Is enim à magistris pecorum in pabulo curatur diligentissime; *Bubus* (inquit Columella) *pro temporibus anni pabula dispensantur: nec illos recte pascendi una ratio est, ad præsepia item pascendi, quibus pro conditione regionum*

3 *Pabuli bovilli multiplex ratio. Colum.*

una ratio est, ad præsepia item pascendi, quibus pro conditione regnunum cibi præbentur. Nollus enim est mensis, qui non habeat sua peculiaria pabuli ministrandi, & dimetiendi, præparandi, servandi, miscendi præcepta, quod minotatim persequitur Columella, l.6.ca.3. At Rhinoceroti nullom aliud præsepium, quam sylvæ, lucus, sive folia ille decerpat, sive semina colligat, sive virentibus, sive potius aridis gaudeat.

4 Quod autem ait, *morabitur*. Septuag. ex Hebræo; *Aut dormiet super præsepe tuam?* proprie est, pernoctabit, manebit post laborem diurnum: debet enim conjungi, cum illo *servitia*, quod præcessit. q. d. An Rhinoceros volet tibi interdiu servire, & laborare io terræ cultura, præmio allectus nocturni pabuli; quod sub tuo tecto, & ad præsepe toum alligatus noctu percipiet? Quæ est item eum bove comparatio quippe est peculiaris curatio, *& tractatio boum ab opere disiunctorum; primum, confricando, neque statim ad præsepia religando, quam sudare, & anhelare desierint. & cum tempestive potuerint vesci, non multum, nec universum cibum, sed partibus, & paulatim præbendo; ducendo ad aquas, sibilisqar allectando, quo libentius bibant, postea domum reductos largiori pabulo satiando.* A quo quam longe abest indomita feritas, & licentiosa vivendi, & agendi ratio Rhinocerotis!

לין LXX. *Morari, quid proprie. Curatio boum ab opere. Cal. l. 2. c. 3.*

Vers. 10. Numqnid alligabis Rhinocerota ad arandum, &c.

1 *Bovi araturi, quam arctissime ligandi. Rhinoceros ineptus ligando.*
2 *Arationum differentiæ, & integra ratio agricolandi terram. Illustratur Isaias.*
3 *Præcepta in vitulorum domitura. Rhinoceros indomitus.*

1 חלם Quod ait, *ad arandum*, propriè legitur in Hebræo, *In sulco*, vel ad sulcum ducendum, vel, ad sulcandam terram, quod est *arare*. Sed in communi dictum, ut statim exponemus. Non Rhinoceros, sicut Bos, cujus domitura funibus, & vinculis perficitur; à quo vincula, & jugum opus exigunt; neque vincula quæcumque; *nam araturos Boves quam arctissime jungi oportet*, ex arandi disciplina Non solum igitur ille non admittit vincula cum eoim taurorum cornoa videantur ad excipienda vincula composita; at Rhioceeros vinciendo natura sna ineptus est;) sed præterea comparem dedignatur; nam *neque societatem gregalium suorum admittit*. cum nullo igitur animali ad laborem, & servitium humanum jungi potest.

Vincula Boum. Plin. l. 18. c. 27. Calum l. 2. c. 234. Rhinoceros neque vinculis aptus, neque comparem amat.

Ad confringendum glebas vallium post se Unica in originali vox *Sadad*, ad agricolandum valles; vel ad sarriendas occandas valles; ad contundendas grandiores glebas terræ primum proscissæ, & inaratæ; nam vox originalis non est simpliciter, *arare*, sed *sarrire*; quod est leviter versare, aut purgare terram Et sic vertitur à Hieronymo Isai 28. 24 & *Confringere sulcos*, quod hic dicitur *confringere glebas*; & quod Latinus vocat *Occare*, Olex, 101. *Arare* vero est ab alia radice, *Hbaras*, quod est *prolongare sulcam*, & producere usque ad finem versuræ quæ arationum differentia indicatur Isai: 28.24 *Numquid toto die arabit arans* à radice *Hbaras*, profuode arabit; nostrates dicunt; *Barbechar*) *proscindet* (proprie à radice, *Pathabh*, aperiet, patefaciet; nos in vinearom cultura, dicimus, *abrir*, in agricultura vero *Vinar*) *& sarriet humum suam* (sarculabit, ab hujus loci radice *Sadad*, leviter versabit, arabit superficie tenus, quod in sementibus quibusdam, ut in fabis fieri solet. in frumentitio verò diceremus, *Cohechar*, quod est sementi proximè præparare, vel post jactum semen versura alia, & levissima aratione tegere sementem, & complanare terram occando, *& confringendo glebas*, quod dicitur, *Sombrar, y cubrir*.) Describitur ergo atque simul docetur perfecta, & integra ratio agricolandi terram: & postquam semen jactum est, complanandi, confractis, & cootritis glebis, & ut Columella dixit, *resolutis*, & terra, inducta erate, coæquata, qnod, e re arui maximè est;

2 שרר *Sarrire. Occare.*

חרש *Arationum differentiæ.*

פתח

Integra ratio agricolandi. Col. l. 2. c. 18. Virg. 1. Geo. 19. Isidor. lib. 19 Etym. c. 2.

> *Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertes,*
> *Vimineasque trahit crates, iuvat arva.*

Quæ *confractio glebarum*, & sarritio, sive occatio aliquando fit, ut Isidorus dixit, *Bobus dimissis, cum rustici aratione facta grandes glebas ligonibus frangunt*; aliquando vero, Bobus ipsis, & levi vomere.

3 Sed quid illud, *ad confringendas glebas post te*? Numquid unquam bovem præcessit arator, sequitur Bos aratro junctus? imo vero sequitur semper, instatque à tergo, stimolatqoe bubolcus: recalcitrat tunc constra stimulum à tergo pungentis. Ego certe suspicor hoc loco pnlcherrime, atque subtilissime indicari domitnram vitnlorum, docerique brevissime à Deo, quæ postea à magistris rei rusticæ præcepta sunt. Quare hæc erit verissima circumloqnutio domituræ novelli juvenci, *Alligare illum ad confringendum glebas vallium post se*. Sic eoim præcipiuot in domando: primo, *ut canabinis funibus cornua juvencorum ligentur*: deinde, si opus fuerit, *plures dies religati teneantur*. Tertio, *ut ad aratrum instituantur in subacto agro, ne statim difficultatem operis reformident, neve adhuc tenera colla dura proscissione terra contundant*; quod hic est, *confringere glebas vallium*, id est, mollioris terræ, non enim primo assuefaciendi sunt ad aratrum in loco sublimi, & con fragoso Quare quod pro *convallibus*, dixit Tygurina *Profundos sulcos*, incommode fecit, & quod alienum esset à *confractione glebarum*, quæ levi vomere, & teoui sulco fit. Tandem *postea quam juvencus desævit, simulque iras contudit, manu producatur, ita ut & aliquis ante* (Ecce illud, *post se*) *& à tergo complures, qui sequantur retinaculis eum contineant, & unus cum clava saligna procedens*. (q. d. *præcedens, & post se ductus*) *modicis ictibus subinde impetus coerceat*. Ergo hæc seoteotia perinde valet, ac si dixisset; Rhinoceros noo potest domari instar juvenci novelli.

Colum li. 2. de domandis bobus.

Tygur.

Rhinoceros domari non patest.

Vers. XI. Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, &c.

1 *Aliorum expositiones parum idoneæ. Et igitur germana. Explicatur Salomon.*
2 Derelinquere, *quid proprie. Labor Allusio ad legem de non alligando ore bovi triturantis.*
3 Reddere sementem, *& ad bovis labores, & agricolationis fructum.*

1 Quid sit *fidere, aut confidere fortitudini Rhinocerotis*, Cajetanus existimavit ad rem bellicam pertinere, cum quadam allusione ad Elephantum, cojus opera, & fortitudine solebant in præliis nti. q. d Numquid poteris uti ad prælium fortissimo, & acerbissimo animali? sed expositio est aliena; abrumpit enim filium orationis, & agricolationis semel institutæ. Secundo vero D. Thomas, & qui illum sequuntur, allusionem putant fieri ad canes villaticos, & alios famulos custodes agrorum, & areæ. q. d. Neqne pro bove, neque pro cane, neqoe pro custode tibi erit ului Rhinoceros. Sed lenis contextus totius orationis id exigit, quod eleganter dixerunt Græci; *Numquid rem rusticam illi credes?* q. d Fisus, ususque fortitudine Rhinocerotis, sperabis multos terræ proventus, sicut solent homines ex bovis labore, & fortitudine sperare, atq; percipere? Scriptum est enim, *Ubi non sunt boves, præsepe* (area, horreum) *vacuum est: ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis*. Non igitur in tuos usus, tuave horrea plurimis segetibus implenda conferet Rhinoceros fortitudinem suam, neque tu illi concredes labores agrarios, & opera rustica. Ita erit præcedentis partis expositio. Qoamquam propter proprietatem verbi originalis *derelinquendi*, quod pertinet ad id, quod non reconditur, sed foris de industria relinquitur, & deseritur tanqnam residuum, videbitur fieri allusio ad humanissimum illud præceptum, *non alligandi os bovi triturantis*, cum enim ex fortitudine bovis plurimas segetes agricola collegerit, inhumanum esset particulam aliquam *laboris*, & defatigationis, lassitudinisque suæ (nam hæc est proprietas vocis originalis) non *derelinquere*, & permittere bovi laboratori, ut hæc sit sententia; Numquid ita uteris labore Rhinocerotis in agricultura, ut pietatis & humanitatis ergo aliquam particulam ex frugibus collectis, veluti bovi, illi permittas?

Caietan.

D. Thom. Nicolaus Dionys. Germanior explicatio. Nicetas.

Pro. 14. 4.

2 *Derelinquere quid.* עזב

Deut. 25. 4. 1 Corin. 9 Allusio ad Bovem, & legem de non alligando ore. Labor. יגע

3

Vers. XII. Numquid credes illi, quo nam sementem reddat, &c.

Sementem reddat. Potest necti cum præcedente sententia, ita ut *reddere sementem*, sit partem illam pabuli, & seminis accepti ab hero, & bubulco, postea la-

laborando majori eum fœnore restituere suo Domino. Sed ab aliis accipitur de vectura, & comportatione frugum in aream q. d. *Reddet*, id est, redire faciet, id est, comportabit fruges tuas in aream? est enim multiplex bovis utilitas, non solum ad terræ culturam, sed etiam ad vecturam; nulla autem commoditas Rhinocerotis ad humanos usus.

Bos semẽtem acceptam restituit cum fænore. ישׁב *Rhinoceros inutilis humanis commoditatibus.*

STRUTHIO:

Vers. 13. Penna Struthionis similis est pennæ Herodii, & Accipitris.

Vers. 14. Quando derelinquit ova sua in terra?

Vers. 15. Obliviscitur, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat.

Vers. 16. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui; frustra laboravit nullo timore cogente.

Vers. 17. Privavit enim eam Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.

Vers. 18. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, deridet equum, & ascensorem ejus.

Paraphrasis continens historia Struthionis.

AD Sapientiæ, & Providentiæ Divinæ confirmationem producitur nunc exemplum animantis mirabilis omnino naturæ, in quadrupedum, volucrumque confinio, sed longe ab utrisque diversæ. Cum enim è quadrupedibus produxisset asinum, & bovem feros, id est, Onagrum, & Rhinocerota, longissime distantes ab asino, & bove domesticis, nunc ex pennatis volucrem, fere bestiam, producit. Quis, inquit, mortalium satis demiretur Struthionem magnitudine, pennarum pulchritudine, & specie, proprietatibus vero etiam aliis naturæ mirabilibus? nam cum pennas habeat non minus, quam aliæ volucres volatus pernicitate valentes, ut puta quam *Herodius*, qui in præcelsis rupium fastigiis nidificat; aut quam *Accipiter*, ex Aquilino genere, cujus volatus pernicissimus est, atque precellus, tum ad quærendam, & persequendam, tum ad capiendam prædam; at si propterea Struthio gloriatur, & exultat pennis, stulte gloriatur: non enim ideo illi alas contuli, ut volaret. Quamvis non omnino inutiles illi existant, nimirum pro stimulis, & calcaribus ad cursum velocissimum. Itaque nihil est, quod usui sit rebus ipsis creatis sine meo numine, & providentia nihil, quod natura ipsa possit, nisi à me conservetur, & sustentetur. Id quod etiam in hujus animalis procreatione, & generatione clarius relucet. Quanto enim Struthio camelus stolidior est, & suorum ovorum oblivisior; tanto mea Providentia solicitior, atque benignior. Cum enim ille pariat ova, at deserit in ipsa tellure, leviter abdita; quæ profecto ibi concalescunt, & confoventur; interim abit, quasi ovorum custodia minime ad se pertineat; quasi nihil sit periculi, quod pedibus hominum dispergantur, aut à bestiis, & feris proculcentur. Pullos autem jam exclusos inclementer tractat, paternaque charitate obdurescente, nullo prolis lædendæ timore, nulla solicitudine tuendæ afficitur, ac si in pariendo, & in excludendo non laborasset: quippe videtur naturali charitate, & diligentia atque solertia, qua præditæ sunt cæteræ animantes, Struthionem privasse naturæ Conditor Sed pulli tamen benigniter, & indulgenter suscepti à mea Providentia, enutriuntur atque plumescunt: adeoque vitæ conservandæ aptissima illis instrumenta contuli. ut quamvis ab industriis venatoribus, & velocissimis equitibus invadantur; pedum tamen atque alarum subsidio tanta velocitate currant, ut equos, & insectatores suos spe venationis frustratos irrideant. Hæc est harum sententiarum nexio, & ratio, sed explicanda per partes.

Vers. 13. Penna Struthionis similis est pennæ Herodii, & Accipitris.

1 *Numerus incertus avium, qua hic describuntur. Pavo gloriosus, simulq; malevolus.* Gallus sylvestris.
2 *Militum galea ornata pennis Struthionis. Cassis Alexandri. Struthio gloriosa.*
3 Neelassa, *quid apud Græcos.* Struthio *dicta vel à luctu vel à lætitia.*
4 Hhacida, *incertum avis genus. Varie redditur:*
5 *Ciconia, Symbolum pietatis. Struthio misericors per contrarium intellectum.*
6 *Idonea sententia expositio.* Struthio Arabica. Aves cervinæ.

NOn levis difficultas in numero atque nominibus harum avium explicandis: nam in Hebræo tantum agnoscunt, duo nomina, duas item aves, R. David, R. Abraham, Pagnin. Cajetanus, *Pavonem*, pro nostro *Struthione*, & *Ciconiam* pro Herodio, & Accipitre Alii, ut Græci, plures quam tres. Sed explicandæ originales voces; sic enim legitur ex Hebræo, pro *Panna Struthionis: Penna lætantium læta*, aut, *læta*. Græci vero, *penna lætantium Neelassa*; nam quod in Hebræo est pœna *Renanim*, deducitur à radice, *Ranam*, quod est cantare, gloriari, lætari, ovare. quare proprie est, *penna*, vel, *ala lætantium*, & ovantium. Quia autem Pavo est gloriosus, & ut Plinius ait, non gloriosum tantum animal, sed *& malevolum: gemmantes quippe, cum laudatur, expandit colores adverso maxime Sole, quia sic fulgentius radiant, quos spectari gaudet*. Rabini illi cum Hebraizantibus, quos retulimus, existimant significari *Pavonem*, ita ut ex prima illa hujus capitis interrogatione dependeat hæc sententia; Numquid tu contulisti Pavoni pennas pulcherrimas, quibus glorietur, & exultet? Sed quidem si semel hujus avis mentio fieret, oporteret in illius descriptione, & elogio diutius immorari. Thargum exponit, *Gallum sylvestrem*, qui etiam exultat, ovatque, instar triumphantis. Sed non tanti est *Gallus sylvestris*, neque illius cantus, ut nunc ad Divinæ Sapientiæ, & Potentiæ commendationem, iterum proponi debuerit præter ea, quæ c. 38. vers. 36. de *Galli intelligentia*, dicta sunt. R. Abraham existimat esse aves, quæ lætantur, *& exultant, cum comedunt in agro fruges*. ideo nomen habere à canendo, & exultando. Sed hoc commune pluribus avibus. Alii tandem cum nostro Interprete consentiunt in significatione *Struthionis*, Tygurina, Vatablus, Forsterus. 1

De natura, et numero avium hoc loco descriptarum. *R. David. R. Abrab. Pagnin. Caiet. Mercerus* *Pavo malevolus, simul & gloriosus Pli l. 10. c. 20.* *Thargum Gallus Sylvestris* *R. Abrab.* *Tygur. Vatablus. Forsterus.*

Sed in ratione nominis dissentiunt; nam quidam volunt *pennam exultantium*, per periphrasim dici, *pennam Struthionis*, quod hujusmodi *pennis* gloriosorum militum *galea adornentur*, ut Plinius scripsit Sed quidem hujusmodi galearum insignia non videntur in usu, & more antiquo fuisse; potius jubæ, & caude equinæ, aut *pelles Leoninæ*, & *Vulpinæ*, aut *crista* rubentes. Posterior vero videtur fuisse illa militaris gloria in galeis *ex pennis Struthionis*. cujus meminit Plinius l. 10. ca. 1. & *Pavonis*, apud Claudianum in sextum consulatum Honorii, & ex *Pennis aliis candidissimis*, quibus *Alexandri cassis circumcincta fuit*; ut scribit in illius vita Plutarchus. Illud melius convenit, ut referatur exultatio, & gloriatio ad ipsam naturam avis lætabundæ, & gloriabundæ, vel ad pulchritudinem ipsarum pennarum colore, crispitudine superbientium; eadem prorsus ratione, qua hic dicitur, *deridere venatorem, & equitem*; qua in re gloriari, ovare, triumpare videtur, & sibi de sua celeritate, & alis plaudere. Denique hoc esse nomen Struthionis probat descriptio proprietatum, quæ statim subjicitur. 2

Militum galeæ. Plinius. Prisca Galearũ insignia. Plinius. Claud. Alexandri cassis pennis candidis ornata. Plutb. Cur dicatur Struthio gloriosa.

Sed quod statim addunt Septu. *Neelassa*, certe etiam additur in Hebræo, *Penna Renanim Negbalaa* à radice *Galaa*, quod item est *exultare*, & lætari Quare perinde est, ac si diceretur, *Penna Struthionis* gloriosa, lætabunda, exultans. Nihil enim aliud præter pennas videtur habere Struthio, quo gloriari, & exultare possit. Quod enim Græci volunt, *Neelassam* esse peculiarem quandam avem pulchram ad aspectum, alienum videtur, ut nunc fiat tot avium nominatio, & enumeratio, cum non nisi unius natura, & proprietates designentur 3

LXX. עלץ *Neelassa, quid apud Græcos.*

Illud tantum dictis obiici posset, aliam esse Struthionis appellationem supra cap. 30 vers. c. 29. videlicet non à cantando, & exultando, sed potius à gemendo, & ululando. Sed respondari potest eo loco agi de gemitu luctuosissimo; ideo nomen lugubre usurpatum fuisse, quod cum ipsa etiam Struthionis natura lugentis ablata pignora, vel cum ipsis pullis à venatore direptis, & tri-

Non unũ Struthionis nomẽ in Scripturis.

ste

Struthio. Cur nomen à lucta, vel à lætitia. ste gementibus; bene convenit: Nunc autem lætiua, & gloriosius nomen eidem avi tribui, propter pennarum exultationem, & gloriam; præsertim cum peculiares notæ pariendi ova, & educandi pullos aperte convincant hanc esse Struthionem, quam illam capit. 30.

ונצה

4 Quod vero in secunda parte dicitur *Herodius, & Accipiter*, proculdubio respondent uni tantum voci originali, *Hhasida*, cujus sigoificatio quia omnino est incerta, Interpres duplici nomine exprimere curavit, ut posset melius significationem, & veritatem attingere; oam quod duas aves nunc distinguunt Septuaginta vertentes, *Asida, & Neessa*, opinione decepti sunt, nam vox *Neese*, quæ post *Hhasida*, sequitur, non significat peculiarem aliqoam avem, sed *plumam*, vel *alam*. Et quidem neque ipse Hieronymus, neque Septuaginta neque Hebraizantes perpetuo sibi invertendo originali nomine constant, Nam quod Hieronymus hic dicit *Herodium*; qui est ex genere Aquilino, Falco, aut Hierofalcus, Zachariæ 5. 9. vertit *Miluum*; *Ciconiam* vero Jerem. 8. 7. Et *Porphyrionem*, Deuter. 14. 18. At vero *Herodium*, hic, & Levitici 11. 19. Psalm. 103. Septuaginta vero Interpretes, quamvis suæ linguæ peritissimi, Zachar. 5. legunt *Upupam*. Psal. 103. *Herodium* at vero in hoc loco, & Jeremiæ 8. vocem originalem reliquerunt intactam, *Asida*. Theodotio, Symmachus, & Aquila *Herodium* legunt Zachariæ 5. At vero Symmach. in hoc loco nostro *Cygnum*, Aquila vero, ut testatur Olympiodorus, legit *Accipitrem*, Alii, ut idem Olympiodorus refert, dixerunt esse *peculiarem avem, quæ in Mesopotamia reperitur*. Hebraizantes fere omnes *Ciconiam* vertunt, eo quod nomen ipsum videatur sonare pietatem,

החסידה

Hhasida incertum avis genius. LXX. Septuagin. incommode vertentes vocem originalem.

נצה

Hieron. Herodius, Miluus. Ciconia. Upupa. Theodotio. Symmach. Aquila.

5 & misericordiam: *Ciconia* autem propter pietatem erga parentes senes, & effœtos sit pietatis, & misericordiæ Symbolum. Denique alii volunt esse ipsum *Struthiocamelum*, dicique à pietate, & misericordia per contrarium intellectum, eo quod sit crudelis erga suos pullos; quam interpretationem Pagninus in Thesauro, & in textu sequitur; tum etiam Cajetanus, Isidorus. Sed cum huic nomini originali diversæ omnino res, & proprietates tribui videantur in Scripturis, videlicet in Jeremia, *Intelligentia* quædam, & præsagium *temporum*; hic vero *privatio intelligentiæ*, & stoliditas; & Psalm. 103. sublimis volatus, & *nidificare* in excelsis arboribus: At vero hic *derelinquere ova sua in terra*, certum videri potest hoc loco non intelligi Struthionem appellatione *Hhasida*, sed potius avem contrariæ naturæ, & proprietatum, sive quoad naturalem pietatem erga pullos, qualis est Ciconia: sive quoad sublimem volatum, & rationem nidificandi, qualis est Herodius, vel Accipiter: quod ipsæ proprietates naturales, quæ statim subjunguntur, aperte ostendunt, cum nulla ratione convenire videantur neque in Ciconiam, neque in Aquilinum genus.

Ciconia symbolum pietatis. Struthiocamelus misericors per contrarium intellectum. Paguin. Caietan. Isidorus.

6 Potest ergo sententia hæc accipi cum similitudine, ut legit noster Interpres; vel cum dissimilitudine, ut videntur sonare Hebræa, sed eodem sensu. *Penna Struthionis exultat. An numquid penna Herodii, pluma?* quasi dicat; Avibus istis numquid tu contulisti pennas, & plumas? plumas quidem omnes; sed longe diversæ rationis, diversæque naturæ. Illud enim indicat naturæ auctor, esse Struthionem, quasi misti generis; nam Struthio ita est avis, ut sit pene bestiarum generis, ut Plinius ait, præsertim Struthio Arabica, quæ valde magna est, ut testatur Xenophon lib. 1. de expeditione Cyri, & Diodorus Siculus lib. 3. rerum antiquarum, cum enim in descriptione Arabiæ versatur, scribit, *Arabia fert animalia naturæ duplicis, mixta specie: quorum aliquos appellant Struthiocamelos, qui ex Struthione, Cameloque constant unde, & nomen trahunt; magnitudine ad Cameli nascentes modum*. Plinius vero scribit, *Altitudinem equitis insidentis equo excedere*. Quod vero Diodorus indicavit, ex Camelo, & Struthione constare, non vult gigni ex duplici animali, sed specie referre parti Camelum, altitudine, collo, cruribus; partim vero Struthionem, id est, id quod suum proprium est; atque etiam propter quandam similitudinem cum magnitudine cervi, videntur appellari *Aves cervinæ* ab Strabone libro 16. & Diodoro libro 4. describentibus Arabes Struthophagos.

Duplex sententiæ expositio idonea. Plin. lib. 10 cap. 1. Xenophon. Struthio Arabica magna. Diodorus. Plinius. Cur dicatur Struthio Camelus. Aves cervinæ. Strabo. Diodor.

Vers. 14. Quando derelinquit ova sua in terra, &c.

1 *Struthio minus idonea fovendis ovis. Naturaliter caluet. An aliquando incubet ovis.*
2 *Nidus Struthionis. An visu fovent ova: Quo tempore pariat. An omnine negligat.*
3 *Locus Jeremiæ illustratus.*
4 Oblivisci. Conculcare:

1 PRoprietas hæc à nemine Scriptorum tam explicate traditur, videtur enim ne magnitudine, & gravitate corporis illa confringeret, à natura provisum, ut illa derelinquat naturæ, & calori cælesti, quæ illis incumbant, & fovendo excludant. Neque mirum; nam *ova alia citra incubitum sponte natura gignunt, ut in Ægypti fimetis*, Scriptore Plinio; & hujus indicium est, quod pectore, & cruribus fere sit implumis: *naturaliter enim*, ut Plinius ait, *Struthiocameli calvent*, non solum capite, sed pectore, & clunibus, si hæc calvities dici potest. Sine plumis autem inutiliter incubare, & fovere tentaret. Forte autem non omnino ita deserit, ut aliquando non incubet; nam Ælian. lib 14 c. 19. 20. 21. scribit *amplius octoginta ova ex sese parere; fecunda ab infœcundis discernere; tantumque frugiferis incubaret non tamen uno, eodemque tempore pullos excludere: sed ex his, partim jam in lucem proferuntur, partim etiam foventur*. Rursus describit nidum, quem

Struthio minus idonea in cubando, & fovendis ovis. Plin. lib. 10 cap. 54. Ælianus, An Struthio aliquando incubet ovis.

2 fingit sibi in ipsa terra: *Pedibus fane nidum ex sabulo architectans, in solo humilem nidum fingit, & construit, cujus medium concavum efficit; labia ambientia alte exaggerat, ac tanquam muro circummunit, ut munitio eminens pluviam in nidum influere; & pullos etiam nunc teneros alluere prohibeat*. Nisi forte hæc incubatio pertineat ad id, quod Cælius lib. 20. cap. 5. scribit, solo visu ova sua in arena recondita fovere. Qui potius oculorum respectus, observatio quædam est, & ab Alberto sine ullo firmiori testimonio traditur lib. 23. hac ratione, *Ova mense Iulio parit* (hoc tempus idoneum calefaciendo) *& in sabulo abscondit; quæ calore Solis excluduntur, ut alia multa ova animalium, & ideo ad ea non revertitur quod nudo corpore ea fovere non possit; & subinde respicit ad locum, in quo condita sunt*. D. Th. designat peculiare tempus pariendi ova, cum exoriuntur Vergiliæ. Sed non producit hujus rei auctorem, nisi forte id accepit ex traditione, & doctrina Alberti Magni. Isidor. non tam ad Solis, quam ad arenæ, & pulveris æstuantis beneficium refert lib. 12. cap. 7. *Ova (inquit) sua fovere negligit, sed projecta tantummodo fotu pulveris animantur*. Olympiodorus item ait, *In terram ova abdere, ibique foveri*. Quare quod dicitur *in terra*, & in originali, *Super terram*, tantum est, non in alto nidificare, sed in plano solo. Si quando vero contrectet ungulis, & incubare tentet, *Ovum est durissima, & quasi lapidea crusta munitum*, ne facile frangatur.

Nidus Struthionis. Cælius. Struthio visu fovens ova Alber. Tempus pariendi ova. D. Thom. D. Isidor. Olympiod. Oppian.

3 Quod vero est apud Ierem. 4. *Filia populi mei crudelis, quasi Struthio in deserto*. vel, ut legunt Septuag. *Incurabile; quasi Struthio*. incertum ad ova, an ad pullos jam exclusos pertineat. quos etiam à parentibus derelictos Deus curat, & pascit, omni humana ope destitutos.

LXX.

Vers. 15. Oblivisitur, quod pes conculcet ea, &c.

NOn curat, neque animadvertit; ita agit, ac si neque meminisset, neque illi veniret in mentem, Ova, quæ non sunt in sublimi nido reposita, exposita esse discrimini pertranseuntium. Per *pedem*, Græci, Philippus, D. Tho. & Latini intelligunt hominum pedes, ut distinguant *à bestia agri*. Ego potius existimarem idem significari in utraque parte: nam in vastissima, & invia solitudine nullus viator, præsertim pedes. Si quando vero eo appellat homo, eques est venator.

Philipp. D. Thom.

Quod vero dicitur *concalcet*, proprie est, dispergere, aut disperdere, & desiicere, indicat enim pedibus incursantibus, aut dispergi, quæ congregata sunt in terra; aut proteri, & opprimi.

Conculcare. זור

Vers. 16. Duratur ad filios suos, &c.

1 *Varia lectio. Struthionis charitas erga pullos. Cur dicatur crudelis:*

2 *Naturalis parentum charitas erga prolem. Lactis generatio ex amore.*
3 *Filii eo plus diliguntur, quo majori labore constant.*
Cur primogeniti maximè dilecti. Illustratus Moyses.
4 *Cur Struthio sit avis stolida, Caput parvum stolidorum,*

Varia lect. LXX. Olympiod.

1 VIdetur jam agere de educatione pullorum. Septuag. active legunt; *obduravit filios suos*, sed eodem sensu, *obduravit*, duriter tractavit. Paulo diversum sensum indicavit Olympindorus, ut sinat obdurari filios suos, *Hac avis*, inquit, *postquam ovum elaboravit, labore pullos suos confestim ait, ut ne à se ipsa alantur, contra suscepta prolis educationem naturali charitate obdurescente.* Atque huc potius pertinere diximus illud Threnor. 4. 3. *Crudelis, quasi Struthio*, videlicet, quod mulieres Ierosolymitanæ infantulos suos non minus negligerent sine cibo, & potu, quam Struthio pullos suos. Sed res hæc apud alios Scriptores non reperitur. Potius ex Æliano, quod amore acerrimo erga fœtus suos flagrans, sitienter eum eis versari cupiat, *ex inquisitione pastus revertitur: ac nimirum prius quam in nidum introeat, huc illuc versans oculos circumspectat, quod metuat ne quis sese speculetur. Deinde ardentissime pullorum studio victa, & si ferrum splendescit, ita tamen alis passis, tanquam velis contentissime explicatis, intra nidum mirabiliter ingreditur: nam cuspidate ferro transfixa acerba morte afficitur*, Sed poterunt hæc hac ratione conciliari, ut cum erga fœtus suos alia charitatis documenta præbeat, at certe pullos non pascat, quare coguntur filii Struthionum gemere Mich. 1. 8. Iob. 30. 29 non aliter matres illæ Ierosolymitanæ, cætera erga filios indulgentissimæ, non poterant præ fame filios alere.

Ælianus. Struthionis charitas erga pullos.

2 *Naturalis charitas erga prolem. Gene. 45. 8 Thren. 4. 3. Nazianz.*

Quasi non sint sui. Quid enim magis naturale, quam charitas erga *suos*, & cura sustentandi? ut ex hac ratione dixerit Iosephus constitutum se à Deo. *Patrem Pharaonis*. Sed, & *Lamiæ nudant mammas, & lactant catulos suos*. Quam rem eleganter persequitur Gregorius Nazianz. carmine ad Nicobulum Patrem Nicoboli filii nomine;

Quod sua progenies ego sum; pater optime parvum.
Munus id esse reor. nam bestis omnibus his mos,
Atque hominum generi flagrare libidinis Aestu,
Consilioque Dei vitam capiunt que vicissim,
Dantque aliis, laudemque ipsi post ultima fata,
Semen ut in spica redivivo flore virescunt.
Ast etiam me post alvis tanta cura? quid autem
Hos iterum magna? vitali quoque plena parentis
Ubera fronte premunt, atque hunc perferre laborem
Vis adigit, dulcis tamen hac, jucundaque matri;
Stridula quin etiam circumvolat undique pullos
Implumes volucris, seque his, illisque fatigat
Pabula dum proli nutrix impasta requirit.

Plutar. lib. de Amore prolis. Lactis procreatio signum paternæ charitatis.

Sola, inquit Plutarchus, *lactis confectio ac dispensatio sufficit ad demonstrandam naturæ providentiam, atque industriam*, quippe est illa enutriendi cura prima, & manifestissima. *nimirum quia pariendi, & alendi finis est non necessitas, sed amor.* Is ipse efficit animalia de gulosis parca. *Sic Homerica illa avis pullis tradit.*

Esca quidquid habet, male sit sibi quamlibet ipsi.

Sua enim ipsius fame pullos alit, cibumque jam ventri appropinquantem, abstinet, & ore premit, ne imprudens degluriat. Ex ipsa igitur rerum natura dictum est, obduratur erga filios suos, quasi non sint sui.

Nicetas.

Frustra laboravit, &c. Id est, vanus est ille labor, cujus custodiendi atque tuendi nulla est solicitudo. Eleganter Nicetas; *Dum pullorum suorum amissionem non timet, operam perdit.* Indicat naturæ auctor naturalem illam parentum charitatem, quæ ita cum labore conjuncta est, ut ferme ex ipso labore nascatur, ut quo majori labore proles steterit, eo plus à parente diligatur. unde ajunt plus a matribus, quam a patribus prolem diligi. Tum etiam ab utrisque parentibus filios primogenitos; quod etiam prima procreatio existat utrique parenti laboriosior, ut indicavit Iacob, primogenitum alloquens Ruben; *Tu principium doloris mei.* Quare hæc filiorum charitas, sicut solet ex animantibus imbellibus, & timidis audacissimas reddere; ita è contrario *timore cogente* ex audacissimis efficit timidas, ut subtiliter indicavit Plutarchus loco nuper adducto; *In universum*, inquit, *amor prolis animalia audacia reddit timida, & desidiosa industria.* non ob aliud, quam ne *frustra laboraverint, nullo timore cogente.* Quare ex Homero in descriptione. *Canis anxia pro teneris catulis*, acutum illud affert, quod primum latratu irascatur, *vero metum pro catulis, quasi secundam iram concipit.* Vide, quæ diximus cap. 12. versic. 4. num. 4. super id. *Numquid timens arguet te, &c.* Ubi diximus de timore parentum in castigandis filiis, & Eccles. 30. versic. 7. super id, *Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, & super omnem vocem turbabuntur viscera ejus.*

Charitas parentum major, quanto majore labore constant filii. Primogenitus cur magis diligatur à parentibus. Genes. 49. Plutarch. Homerus.

Vers. 17. Privavit enim Deus intelligentia, &c.

4 *Varia lect. Sapientia pro prudentia. LXX.* רשת *LXX. Symmach.* חלק

EX Hebræo legitur; *Fecit Deus illam oblivisci Sapientiam*; vel, removit, abstulit ab illa sapientiam, prudentiam, scientiam, & rationem rerum agendarum. Septuag. *Tacere fecit ei Deus Sapientiam*, idest. Non dixit illi Deus, non præcepit Divina Sapientia, quid facto opus esset in educatione filiorum. Nihil enim sine dictamine, & præcepto summæ Sapientiæ fit indito creaturis.

Nec dedit illi intelligentiam, Septuag. *Non partitus est ei.* Symmachus; *Non distribuit ei prudentiam.* nam omnis ratio recte agendi creaturarum, sive rationalium, sive irrationalium particula est supremæ illius sapientiæ, Augustinus; *Despexit illam Deus in Sapientia.*

August. Cur Struthio dicatur stolida. Plinius. Diodorus; Caput parvum stolidum. Struthio stolide omnia devorat.

Sed dubium est ad quid debeat hæc *insipientia* referri? Plerique juxta subiectam materiam accipiunt, quod scilicet illi non contulerit Deus, sicut cæteris avibus, prudentiam, & solicitudinem in educatione filiorum. Alii minus stricte; Non mirum, inquit, negligentem esse suorum filiorum, cum sit stolida. Hujus autem stoliditatis notam in eo designat Plinius, quod in tanta reliqui corporis altitudine, cum colla *frutice occultaverit, existimet se latere.* At vero Diodorus Siculus lib. 3. ex ea ipsa re Struthionis solertiam, & naturæ magistræ sapientiam commendat, *Cum effugere*, inquit, *nequit, inter arbusta sepius, aut umbrosa loca caput abscondit, non naturæ desidia, ne videatur, aut conspiciatur ab aliis, ut quidam putant: sed quia ea corporis pars cæteris debilior, umbram sibi pro tutela parat: natura enim optima singulis animantibus ad sui salutem magistra, non sua tantum, sed eorum quoque quos procreat, curam salutis gerit.* Certum tamen est, vel ex hoc loco, esse minus prudentem, quam alias aves; signum ex parvitate capitis, quæ stolidorum est, ex Physiognomia; ex cujus defectu, præsertim cum cerebrum fere nullum habeat, stoliditatem illam devorandi effici putant, ut quidquid tetigerit, continuo degluriat, lintea, ferrum, lapides.

Vers. 18. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, &c.

1 *Pulli Struthionis celeriter adolescentes. Duplex exponendi ratio.*
2 *Cur data sint ala Struthioni.*
3 *Illius ars cætera venatoribus.*

1 *Varia expositio. Tygarinus. Struthionis celeritate adolescens. Aelian. lib. 14. c. 20. Commodior exponendi ratio.*

SI de pullis ipsis loquatur, idoneus sensus efficietur; Pullus, quamvis à parentum cura destitutus, tamen meo præsidio defenditur; brevi adolescit, & alarum beneficio fugit, & declinat pericula. Indicavit hoc Tygurina; *Post quam adultus est, alas attollit.* Nimirum videtur esse celere Struthionis incrementum; *Tria*, inquit, Ælianus ex Oppiano, *ex minimis evadunt maxima animalia: ex aquatilibus, Crocodilus; ex volucribus, magna Struthio: ex quadrupedibus, Elephantus.* Ergo in tempore, ut in Hebræo legimus, aut *Juxta tempus*, id est, brevi tempore, alas erigit. Sed sensus idem, & nexus commodior, si in universum accipiatur, & conjungatur cum parte sequente, *Cum tempus fuerit*; nimirum cum à venatoribus, & equitibus appetitur, *alas erigit*, nam secus tardigrada est, & gressus pompatici. Dicitur autem *alas attollere*, non librare, aut quatere, sicut cæteræ volucres; quia non ad volandum in sublime, sed *ad currendum*, ut Plinius dixit, *penna illi data sunt.* Aelianus vero dicit, *alas, tanquam vela, contenta sunt explicare.* Xenophon. libr. prim. de Cyri expeditione in Arabia; *Struthiocamelum nemo omnino capere potuit; eam longe enim modo pedum pernicitate, modo vero alarum, quasi velificatione promovebant, ut statim equites*

2 *Cur dicatur Struthio, alas attollere Plinius. Ælianus. Xenophon.*

despe-

Struthionis ars contra venatores. Oppian.

3 *Plinius. Ælianus.*

desperata præda insequi desiverunt. Ergo, ut Ælianus ait, *Utrinque in alas ingruens ventus, tanquam vela illas extendit, & sinuat*. & cum adeo velox sit, *ut vel cum alite volante contendere possit*, ut Oppianus scribit, *deridet Equum, & ascensorem eius*; videlicet præda frustratum. Forte etiam hæc equitum, & venatorum deridendorum ars in eo posita est, ut Plinius, atque Aelianus dicunt; *Cum propior facta, ut à venatore capiatur, obvios lapides sic pedibus retro ad hostes versus, tanquam funda jaculatur*. Sed onn semper derideri potest industria humana. Venandi rationem vide in Aeliano, lib. 14. cap. 21.

E Q U U S;

Vers. 19. Numquid præbebis Equo fortitudinem; aut circumdabis collo ejus hinnitum?

Vers. 20. Numquid suscitabis eum, quasi locustas? Gloria narium ejus terror,

Vers. 21. Terram ungula fodit; exultat audacter; in occursum pergit armatis,

Vers. 22. Contemnit pavorem, nec cedit gladio.

Vers. 23. Super ipsum sonabit Pharetra; vibrabit hasta, & Clypeus.

Vers. 24. Fervens, & fremens sorbet terram; nec reputat tubæ sonare clangorem.

Vers. 25. Ubi audierit buccinam, dicit Vah; procul odoratur bellum; exhortationem ducum, & ululatum exercitus.

1 *Nexus huius materiæ cum præcedente.*
2 *Paraphrasis, & elucidatio totius historiæ de equo.*
3 *Quod equorum genus nunc celebretur. Regiones diversæ equis nobiles?*
4 *Equi Sylvestres Syriæ. Equi Palesthini, & Palmati. Ægyptus equis nobilis. Illustratus David.*

1 *Aptius nexus huius materiæ cũ præcedenti.*

CUm de Equo, atque equite dixisset derideri à bestia stolida, & insipiente, consequens fuit, ut supremæ sapientiæ opus, quod in Equi fabricatione relucet, statim proponeret. qui, si in velocitate inferior, at in exultantis animi generositate, fortitudine, intelligentiæ documentis, multiplicis ad humanos usus commoditatis, fidelitatis civilis cujusdam, & humani convictus militaris gloriæ, fortitudinis impavidæ, aliarumque rerum maximarum gloria, tum Struthione, tum cæteris quadrupedibus insignior est. Ergo hæc est hujus nunc orationis, & elogii equini sententia; At tua opera, tuaque sapientia effectum est, ut inter quadrupedia, Equus & generosissimus, & idoneus ad bellum, viribus, & animo instructus evaderet? Mea sane potentia bellatorem illum constitui; trudoque impavidum ad bella, etiam inermem. Tu, scilicet, equo tribuisti cervicem arduam, collum erectum, densas, crispantesque jubas; & ut ipsa projectione cervicum horrendisque fremitibus ex hinnienti pectore erumpentibus, terribilem se cunctis exhibeat. Numquid tuum est, illum saltu instruere, & crebris celerisque motibus agitare? Mirum: cum bipatentes ille nares difflat, ferociam, & vim terribilem spirare videtur. Quod si planiciem, aut molliorem terram nactus est, exultans quatit campum quadrupedante pedum sonitu, consistens vero, nunquam ita quietus est, quin nunc hac, nunc illac ungula terram fodiat, & virium suarum robore alacer, & superbiens, audacter se prælio committere gestiat, & hostibus armatis impavidus obviam procedit. In rebus arduis, & tempore difficillimo nulla timoris documenta præbet. Quin potius animo consistit; resistit in faciem hosti, nec ullus micantium armorum, & gladiorum districtorum splendor cogit illum terga vertere. Circum sepiunt illum multorum sagittariorum cunei: circumvolant micantes sagittæ, ballistarum crepitus circumsonant, & ut illum deiiciant coruscantium jaculorum, & splendidissimorum gladiorum mucronibus appetitur. Neque propterea armorum fulgore, aut æreorum Clypeorum repercussus ignis illius oculos perstringit Cum fervet, cum fremit, incredibili velocitate transmittit ingens terræ spatium, tam avide, tamque ferventer, ut & terram ipsam, & hominea quosque obvios absorbere velle videatur. Interim vero, dum exoritur clamor virum, clangorque tubarum, quatit terram, & communem tubam, ipse fremitu, pedisque incitat, & promovet: quasi in illius auribus remisse admodum, exiliterque tubæ clangerent. Cum vero jam ad prælium committendum signum datur, & insonant vehementius buccinatores, vix præ gaudio credit, & qua potest ratione assonat, & respondet; fremitusque lætitiæ plenos denuo fundit. Quippe longe ante expectat paratissimus tumultum exercitus procedentis ad prælium, & non minus ipse, quam milites fortissimi, ducum clamorem, & exhortationem ad se pertinere existimat: captatque olfactu sagacissimo aerem bellici tumultus, neque solum sentit, sed præsagit, præsentitque sonitum classicorum. Hæc vero non sunt humanæ sapientiæ, atque potentiæ vestigia; sed Divinæ, non solum in rebus per sese magnis, at inutilibus, sed in rebus ad commoditates, & usus humanos mirifice comparatis, relucentia.

2 *Paraphrasis totius historia de Equo.*

3 *An præcipua oratio sit de Equis Arabicis. Equi generosi apud diversas regiones. Ælianus.*

Sed ante alia explicandum an de Arabicis, Syriacisve equis sermo proximus, & primarius sit, an vero in universum de equis cujuscumque regionis, aut alicujus ex circumvicinis. Nam cum de aliis animalibus Arabicis, quibus ea regio abundat, sermo habitus sit, videtur quoque ex eadem regione productus equus. Et quidem fere nullum est animal, quod ita pro regionum diversitate suum peculiare pretium, & dignitatem habeat. Sunt enim celebres, Tyrrheni, Siculi, Achæi, Cappadoces, Mauri, Scythæ, Parthi, Magnetes, Epæi, Jones, Armeni, Tracea, Erembi, Lybici, Hispani, Lycospades, ut Aelianus numerat lib. 4. cap. primo, & Armeni potissimum, omnibus optime indolis notis, & documentis insignes; quæ regio non longe abest ab Arabia. Et quidem equi Sylvestres in Syria pluresunt, & mirum in modum feri, ut Aristot. in Mirabilibus tradit. videntur etiam nobilitate insignes habiti equi Palesthini, quos sub nomine, *Equorum Palmatorum* significari ab Arcadio, & Honorio Imperatoribus L. unica de Grege Dominico, tt. 5. libro 10 & L. equos de Scænicis, tt. 7. ejusdem libri, existimat Petrus Faber libro 2. Agonisticon. cap. 24. nam cum Generosia, meritissimisque equis Hermogenianis, & Palmatis constituatur annona ex publico, videntur quidem *Palmati* deducti ex Syria, & Palesthina, palmaq; inusti, & notati, quæ devictæ, & triumphatæ Palesthinæ, & Judeæ Symbolum erat. Atque inter alias quidem equorum notas, *Palmarum*, meminit Nemesianus in suo illo prælegenti carmine.

4 *Equi Sylvestres in Syria. Arist. Equi Palesthini. Equi Palmati qui. P. Faber. Palma insigne Iudeæ. Nemesian.*

Cornipedes igitur lectos det Gracia nobis;
Cappadocumque notas referat generosa propago
Armata, & Palmas nuper Grex omnis avorum.

Ego vero existimo hoc loco sermonem non haberi, de equis feris, aut Sylvestribus; nam ejusmodi non sunt militares, imo neque valde apti domituræ; nam cum censeri possint similes illorum Aethiopicorum, *qui forte comprehensi, abstinent se propterea cibo, & potione, quod serviendi indignitatem acerbissime ferrant*, certe non nisi de iis, qui & libentissime, & fidelissime serviunt, nunc sermo est. Atque forte de equo Aegyptio, cujus tum ad alia, tum vero maxime ad bellum usus, & præstantia erat, ut docent Scripturæ; nam illi Aegyptii *in curribus, & in equis*. Rursus Aegyptii sunt *equus, & ascensor eius*: de quo dixi aliquando ad caput primum Ecclesiastæ. Et quidem cum Aegyptus esset plana, nobilis erat equis, & equitatus; Nam ut Plinius dixit, *Equi dignitas præcipue in planis regionibus, sicut boves in montanis*. Sed reliqua nobis per partes indicabunt singulæ sententiæ.

Equi Aethiopici; Oppian. lib. 3. de Venatione. Aegyptii Equi militares. Aegyptus nobilis Equitatu; Plinius.

Vers. 19. Numquid præbebis equo fortitudinem, &c.

1 *Varia equorum genera, & usus.*
2 *Equi militaris descriptio. Marti Sacer: belli Prognosticum.*
3 *Equi fortitudo virilis. Imperii Symbolum. Israelita abstinentes ab immoderato usu equorum in bello: Illustratus David, & Zacharias.*
4 *Hinnitus, quid proprie: Varia lectio.*
5 *Colli equorum ornamenta. Hinnitus equorum divinatorius.*

Varro. Varia Equorum genera. Equi militaris commendatio.

QUamvis, ut ait Varro, multa sint equorum genera, quorum *Aetatibus sint ad rem militarem: alii ad predam, alii ad vecturam, alii ad admissuram*, hic tamen potissimum de militari agitur, utpote cujus statim fortitudo proponatur, & commendetur. Nam non hic potissimum celeritas, quæ aliquando imbellis, & timida est; non pulchritudo, & sagina, quæ delicata est, qualis in nostratibus equis, sed *fortitudo*, quæ ipsa plerumque deformis, & excarnis, & ossea, potius quam mollis, & carnea est, qualem profecto graphice descripsit Synesius

Synesius.

2 in Epistolari illa commendatione equi, quem dono miserat Uranio. *Dono* (inquit) *tibi misi equum omnibus equi laudibus ornatissimum: qui usum sui tibi prebebit ad certamina cursuum, ad venationem, ad pugnas in bello, ad pompam denique victorialem de Lybico Trophæo celebrandam. Non enim facile dixerim venator ne sit præstantior, aut in certamine cursor, aut pompicus, aut bellator. Quod, si indecentior ei forma Nyssois equis appareat, ut cui aspera, & prominens calva sit, & lumbi excarnes; cogitandum similiter in equos, ut homines, non simul omnia divinitus conferri. Sed forte hoc ipso nomine laudabilior fuerit, quod maiores partes duras, quã molles, à natura acceperit: tolerandis enim laboribus ossa, quã carnes aptiora sunt. Vestri quidem equi carnes nostri ossibus excellunt.* Ideo equus victor Marti Sacer immolabatur, ut Plutarchus scribit in quæst. Rom. 97. *Quia animosa est bestia, & bello apta, atque Martialis equus. Diis vero ea potissimum immolant, quæ his accepta sunt, & convenientia. Victor autem equus mactatur, quia Deo victoria est accepta ferenda.* Lib. autem de Iside, & Osiride, scribit, *Orum ab inferis reversum ab Osiride parente institutum ad prælium, rogatumque quodnam animal ad pugnam eunti conferret utilius? cum Equum, respondisset Orus, miratum fuisse, & in dubium vocasse, quod non Leonem potius, quam equum dixisset. Respondisse Orum; esse Leonem utilem indigenti auxilio, Equum autem facere ad instandum hosti, eumque interficiendum. His auditis delectatum Osirim fuisse, ut qui satis instructum ad pugnã Orum sentiret* Sapienter igitur Anchises solo ex equorum aspectu bellorum Prognosticum facit;

Descriptio Equi fortissimi, sed minime pulchri, ano venusti. Equus Marti sacer. Plutarch. Ori responsũ de equo. Belli prognosticum ex equo. Virg lib. 3. Æneid.

Quatuor hic (primum omen) equos in gramine vidi.
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.

Atq; ex equino capite in fundamentis Carthaginis reperto;

Monstracat caput acris equi, sit nam fore bello
Egregiam ——— ——— ———

3 Fortitudo igitur non quæcumque, sed bello idonea, & humanæ custodiæ opportuna commendatur in equo; non illa fera, & indomita, atque inutilis Rhinocerotis. Quare ex proprietate vocis originalis possemus interpretari fortitudinem virilem, aut virtutem humanæ instar, quod etiam indicavit Homerus Iliad. 4. nominans Equorum *alacritatem, & virilitatem*. Tum etiam significat virtutem dominatricem, & sub potestate, & dominatu continentem alios. Nam *Gabar*, virtutem, & dominium significat. Unde quatuor illa fortissima Imperia virorum fortissimorum designantur per *quatuor quadrigas equorum*, qui *perambulant*, triumphantque *universam terram*, apud Zachariam. Quare interdixit Deus suo populo nimium equorum usum, quod cum ea res bello, & victoriæ opportuna esset, solet in equorum potius, quam in Divina fortitudine sui populi fiduciam reponi, & ut vel hac ratione populum suum ab Ægyptiis discerneret, dicente David, *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri invocabimus.* Igitur cum David cepisset Adarezer, subnervavit omnes jugales curruum 2. Reg. 8. & Josue 11. dixit *Dominus ad Josue pugnaturum contra exercitum curruum, & equorum infinitorum, Equos eorum subnervabis, & currus igne combures*. Vide Isai. 31. 1 & Ose. 1. 7. & Zach. 10. 4. ubi promittit Ecclesiæ suæ Deus Apostolos, & Ministros fortissimos, *quasi equum gloriæ suæ in bello*. Vide Basilium Psal. 32. super id. Fallax equus ad salutem. & super id Isai. 2. *Repleta est terra equis*. Sed an omnino prohibuerit Deus suo populo equitatum diximus cum de equitatu Salomonis, ad Eccl c. 2. ubi de magnificẽtia, & numero Armentorũ illius.

Equi fortitudo virilis. Homerus. גבר *Equus symbolum imperii. Zach. 6. 1. Psal. 19. 8. Basilius.*

4 *Aut circumdabis collo eius hinnitum.* Septuag. proprie ex Hebræo; *Induisti collum eius?* nam vestis circumdat hominem. Quare licet ab alia radice, circumdare idem est quod vestire, atque utroque verbo indiscriminatim utuntur Scripturæ. Pro *hinnitu* autem, Septuaginta legunt *Timorem*, Symmachus, *Clamorem*, aut *fremitum*, Chrysostomus interpretatus est, *Elationem terroris terrificam*: eodemque fere modo Caietanus, *Vestios collum ejus arduum?* & existimat *vestimenti* nomine intelligi jubas densas, atque crispantes, quibus equorum cervices vestiuntur, & superbiunt. Sed originalis vox proculdubio ad sonitum terrificum refertur, & significat tonitru, quod fit indignantis Cæli terrifica vox. Quæ autem est indignantis, & ferventis equi vox, nisi *hinnitus*? sic consentiunt cum nostro interprete, Symmach. Tygurina, Vatablus, eandemque lectionem habet Augustinus. Et est pulcherrima translatio ducta ab equorum phaleris, & ornamentis, illis præsertim, quæ cum tintinnabulis, & cimbalis, equorum collis appenduntur, qualia & Homerus Iliad. 4. describit, & Virgilius lib. 7.

LXX. לבש Varia lect. Hinnitus. quid proprie. LXX. Symmach. Chrysost. Caietan. רעם *Symmach. Tygurin. Vatabl. August.*

5

Equorum ornamenta colli. Homerus. Virgil.

Instructos ostro alipedes, pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt, sub dentibus aurum.

Quasi dicat Deus; Tu quidem poteris equum vestire, & ornare pretiosis aliquibus stragulis, pictisque tapetibus, & ærea crepitacula collo appendere; sed meæ potius est industriæ, atq; potentiæ pulcherrima ornamenta* *hinnitum*, equino collo circumdare. *Hinnitus*, res in equo plena sapientia, & divinatione quadam, & ex quo amplioris fortunæ; imo & Imperatoriç dignitatis præsagium faciebant. Vide Plutarchum de fortuna Alexandri, oratione 2. Herodotum libro 3. Alexandrum Neapolitanum lib 15. c. 13. id quod germanis potissimum tribuit Tacitus lib. de moribus Germanorum. Sed si nihil aliud, at certe quod hic ejusmodi *hinnitus* significatur nomine *tonitrui*, indicat sequuturum statim vehementissimum impetum, instar fulminis, in media prælii tempestate; sunt enim etiam *sua fulmina belli*, sunt fulmina sagittæ, & gladii micantes.

** Suplerasnipudseras en: ponerle al cavallo un pre tal de relinchos.* *Hinnitus divinatorius, imperii omen. Plutarch. Herodot. Alexand. Tacitus. Cur hinnitus vocetur tonitruum*

Vers. 20. Nunquid suscitabis eum, quasi locustas?

1 *Nota generosi equi à commotione.*
2 *Equi armati instar locustarum. Locusta loricatæ, & armatæ. Illustratus Joannes.*
3 *Equi locustarum similes saltu, & celeritate. Equi alati, vento geniti Hispani. Vesparum Symbolum.*
4 *Equi generosi nares apertæ, fumantes, ignitæ.*

1 QUasi locustas. In Hebræo est, *Terrebis*, commovebis, tremere facies, crebris motibus concuties, aut extolles. nam hæc omnia affert verbum originale. Et quidem Caietanus existimat designari notam generosi equi, quod commoveatur, & tremat, non iam ex metu, quam ex animæ commotione ad invadendum, ut dixit Poeta;

רעש *Caietan. Nota generosi equi. Vir. 3. Geor.*

——— *Si qua sonum procul arma dederunt,*
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus.

Sed proculdubio hæc commotio, & agitatio referenda est ad similitudinem cum *locusta*.

2 Sed in quonam ea similitudo constituenda sit, non eadem est interpretatio; nam Græci referunt ad formam, habitumque locustarum, quasi virorum armatorum, quam speciem repræsentant equi Cataphracti. Quare legunt Septuaginta; *Circumposuisti ei armaturam?* q. d. non ideo exultat, & effertur audacia, quod tu illum armis undique communieris, sed quod illum ego ad bella natura sua idoneum effecerim, & corpore toroso, jubis densis, ungulisque robustis instruxerim. Ad quam etiam similitudinem *locustarum*, & armatorum fit allusio Apoc. 9. 7. 8 9. *Similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium, & super capita earum tanquam coronæ, similes auro, & facies earum, tanquam facies hominum, & habebant capillos, sicut capillos mulierum, & dentes earum, sicut Leonum erant, & habebant loricas, sicut ferreas, & vox alarum earum, sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum* ubi vides arma plurima ad ipsam locustarum speciem, & habitum referri. Nam quod de *dentibus leonis* dicitur, respicit id, quod à Plinio scribitur, de locusta *in commissura occipitis, & scapularum habere, quasi dentes, eosque inter se terendo stridorem edere*. & quod de *aculeis habere pinnas pro aculeis*. Cum autem nominat *loricas*, præter quam quod capita locustarum *loricata* appareant, certe etiam equi Cataphracti sunt in co illarum similes, quod loricis squamatis, aut plumatis ex ære muniebantur capite, ut describit Poeta Chloreum.

Equi armati instar locustarum. LXX. Plin. lib. 11. c. 29.

Spu-

Vir. 11. Æn.

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.

Servius. Jacob. Pontanus. In quem locum videndus est Servius, ac longe elegantior, & locupletior noster Pontanus ex Statio, Luctatio, Iustino, Sallustio, Lipsio de milit. lib. 3 Dialog. 6, potuit itaq; ad *armatas locustas* hic locus respicere. Quæ interpretandi ratio propter auctoritatem Septuag. non est contemnenda.

Quamvis hæc similitudinis ratio præter quam, quod ex rebus valde imparibus sit, videtur esse aliena à proposita naturæ ratione, potius enim in arte, & industria humana cōsistit, vestiente equum hamatis, & squamatis armis.

3 *Equus simile locustæ saltu, & celeritate. Plin. lib. 11. c. 29.* Aliam similitudinem cum locusta, in eo constituunt quod equus, sicut locusta volet saltando, aut saltitet volando; Et quidem locustæ *tanto volant pennarum stridore, ut aliæ alites credantur, solemque obumbrant, solicitis suspectantibus populis, ne suas operiant terras.* Tum etiam & cicadæ, quæ locustarum generis sunt, excitatæ volant, ut idem Plinius dixit. Cum ergo possit equi velocitas cum aliis avibus comparari, sed elegantissime nunc confertur cum *locustis, quæ cum ducem non habeant, egrediuntur per turmas suas*, repræsentantes militarem aliquam aciem, atque adeo etiam, tanquam ad bellum, contra illas procedunt; *Prov. 30. 27.* & ut testatur Plinius, *Necnon illas in Syria* (ubi hæc scribebantur) *militari imperio sequuntur.* Equi autem velocitas bellica est, & instar *cicadæ, excitatus* volat. Atque adeo *Contra locustas pugnatur in Syria. Xenophon.* cum equum bellatorem instituit Xenophon lib. de re equestri, præcipit, *exercendum saltu transgrediendo fossam*; cui in conatu saliendi adhibenda sunt calcaria, præterea docendum *superare vallum, in eadem rumpere, de saxo desilire.* quæ omnia profecto fiunt, *insiliendo equum, quasi locustam.* *Vesparum symbolum, equi cadaver. Orus. Hadriani Equus.* Atq; ad hanc velocitatem equinam respicientes Aegyptii, ut *vespas significarent*, equi cadaver fingebant Oro teste, cujus ratio peti potest ex Æliano lib 4. *Equi*, inquit, *cadaver prostratum, vespas gignit, ex hujus putrescente medulla provolans vespa, nimirum volucris progenies, ex equo animali velocissimo.* Quare non mirum, quod ille Hadriani equus *Volucris* vocatus sit; cum in universum, avium nomine illos dignentur nobiles Scriptores, cum illos *alatos*, potius alites vocant. Quapropter fingunt Equas vento concipere;

Equi Alari Solinus li. 6. Ovid. 3. Amor. Virg. 3. Geor.

Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis
Exceptantque leves auras: & sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)

Hispania Equi vento grati. Varro. Columell. Plinius. Virgilius. Quod de Hispaniæ equis scribunt quoque consentientes cum Poeta, Varro lib. 2. de re rustica, cap. 1. Columella, lib. 6. cap. 27. Plinius lib 8. cap. 42. Vento igitur genitus equus, quod mirum, si

——— ——— Cursibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis
Æquora, vix summa vestigia ponat arena,
Ille volat simul arva fuga, simul æquora verrens.

Jam non mirum, *suscitari quasi locustam.*

4 *LXX.* *Gloria narium ejus terror.* Nescio cur planam ex Hebræa lectione vocem, *narium*, in *pectus* transtulerunt Septuaginta, legentes; *Gloria pectorum ejus audacia*, præsertim cum sit optimi equi, atque generosissimi laus à *naribus apertis, non angustis*, ut Varro scribit. quippe nares patulæ, multo quam conniventes, & apertiores meatus habent animæ, & faciunt videri equum terribiliorem ut Plato in Phædro, & ex Platone Oppianus docent. *Equorum nares apertæ Varro. Plato.* Videntur igitur non minus *terrorem*, quam

——— ——— Spirantes naribus ignem.

Virg. lib. 7. Æneid. 12. Sicut & illi, qui *lucem alatis naribus efflant.* Parum enim fuerat dixisse;

Fumant humentes calida de nare vapores.

Atque adeo hunc narium ignem videntur refrigerare, *Nemesian. Plinius. Caietan.* cum bibunt; nam ex Plinio. *Quo quæ acrior, in bibendo profundius nares mergit.* Cajet. illud admonet, *terroris* nomine, significari tremorem quendam, aut pallorem narium, qualis esse in timentibus solet, collecto introrsus calore Sed qui fieri potest, ut naribus tremat, & exalbescat, si totus ardet, si agit ore spumas, si nares diducit, & inflat?

Frementque collectum volvit sub naribus ignem.

Vers. 21. Terram ungula fodit, &c.

1 *Equorum laus ab Ungulis.* Caballi *nomen unde dictum.*

2 *Equorum Ungulæ quales. Illarum pulsatio ex superbia, & exultatione, Non sequitur ducem gregis.*

3 *Equorum audaciæ, & virtus.* Audacia, *quo differat à fortitudine.*

4 Arma, *quid. Equus inferens se bello.*

COmmendatur nunc generosus, & bellator equus ab ungulis robustis; &, ut Aelianus dixit, *rotundis*, quibus fodit terram, vel, ut ex Hebræo legunt Septuag. *Fodiens in campo lasciviat.* Unde videtur apud Latinos *Caballi* nomen deductum, quod terram cavet, & excavet ungula impressa. Quod neque prætermissum est ab equi generosi descriptoribus; 1 *Commēdatio Equi ab ungulis. Ælianus. LXX. Caballi nomen unde. Vir. 3. Geor. Nemesian.*

——— ——— ——— Cavatque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.

Et rursus Nemesianus hanc pedum concitationem in pulsanda terra ad suam causam refert generosi animi;

Nec per assuetum standi tenet: ungula terram
Crebra ferit, virtutisque artus animosa fatigat;

Atque adeo cum equi tantum valeant pedibus, primum in illis probari *ungulam, an sit spissa vel tenuis cava, vel plana, rotunda, vel oblonga*, præcipit Xenophon in Hypparchico, & de venatione. *Ungulæ Equorum quales. Xenophon. Ælian.*

Exultat audacter. Eisdem fere verbis Aelian. hanc exultationem ad superbiam referrens lib. 4. c. 19. *Inter cæteras animantes equus magno, elatoque animo est. Enim vero magnitudo, & celeritas ipsa, cervicisque eminentia, & crurum facilis contractio, facilisque porrectio, & ungularum crepitus inducunt eum, ut audacius is exultet, & gestiat, insolentiusque efferatur.* *Ungularū pulsatio ex superbia, & animi exultatione.*

Quare illi, qui equum ex diversorum animantium virtutibus componebant, mulieris superbiam simul cum coma illi tribuebant. Atque adeo non minus, quam Leo, *ducem non sequitur gregarium propter superbiam*, ut Aristot. observat. Quare, & in lingua sancta, ab hac superba exultatione videtur habere nomen: dicitur enim *Sus*, quasi *sus* quasi gaudens, & exultans, à radice *Sos*, quod est gaudere, & exultare. Quo etiam pertinet, quod *cum Gregalibus in pabulo contendit, in cursendo, a sive quamvis re, quo potior sit.* Quare eleganter ipsam exultationem videtur depinxisse Poeta in ingrediendi superbia; *Equus non sequitur ducem gregis. Arist. Equi nomē apud Hebr. Varro lib. 2. c. 7.*

Altius ingreditur, & mollia crura reponit. סוס

Sed imaginem hanc proposuit graphice Ovid in Halieutic. שוש

Hic generosus honor, & gloria major equorum,
Nam capiunt animis palmam, gaudentque triumpho,
Seu septem spatiis circo meruere coronam, *Virgilius.*
Nonne vides victor quanto sublimius altum
Attollat caput, & vulgi se vendicet auræ?
Celsave cum cæso decoratur terga leone,
Quam tumidus, quantoque venit spectabilis actu,
Compescitque solum generoso concita pulsu
Ungula, sub spoliis graviter redeuntis opimis?

3 כוח Quod vero *audacter* dicitur, in originali potius est *fortiter*, vel, *in fortitudine*, quamquam eleganter ea fortitudo, *audaciæ* nomine explicatur, quæ solet esse fortitudinis comes, tum etiam, & superbiæ. quamquam cum audacia vitium sit, *& ante pericula audaces præcipites sint in ipsis vero periculis timidi, & tergiversantes.* ut Aristot. docet; hæc equorum audacia, fortitudo est, & virtutis speciem habet; *cum fortes in ipsis operibus fervidi sint, ante vero quieti.* Habet igitur equus, quod optimum est in audacia ante periculum, videlicet *exultare*, & concitari: & quod optimum est in fortitudine, in ipso discrimine, videlicet non tergiversari, neque timere; *Audacia vitium, & in periculis timiditas. Arist. 3. Ethicor. c. 7. Fortes in periculis, ante pericula quieti. Virgilius.*

Primus adire viam, & fluvios tentare minaces,
Audet, & ignoto sese committere ponto.

Quod eleganter Varro dixit, Equum à pullo conjectari docens, *Si cum flumen transeundum est, gregi imprimis progreditur, ac non respectat alios.* Tandem exultatio, & audacia binis itero, non amplius, verbis a Varrone dicuntur lib. 4. c. 7. *Si hilaris, & intrepidus* *Varro.*

4 *Nicetas. Vir. 2. Geor.* *In occursum pergit Armatis.* Septuag. legunt, *Procedit in campum in virtute.* Quod Nicetas interpretatur; *Per campum incedit ad bellum*, quod videtur fere idem cū illo;

Hinc bellator equus campo sese arduus infert.

נשק Vox originalis arma significat. Alii *armaturam*. Græci intelligunt, *cataphractos, & armatos milites.*

Vers. 22. Contemnit pavorem, &c.

1 *Metonymia. Equi ad repentina perturbãtur. Quomodo exercendi, ne paveſcant.*

2 *Equus non reformidans micantia arma. Comparatus cum leone, & tauro.*

1 *Metonym. Nicetas. LXX.*

PAvor, pro re timenda, & formidanda. Videtur eſſe expoſitio rei præcedentis, videlicet *armorum*. Græci in Catena legunt, *Sagittas*, aut *facula*. Septuag. Vaticani; *Occurrens Regi deridet*. quod nullam habeat dignitatis rationem, ſed impetu maximo feratur in obvia quæque. Sed ut cum notis generoſi Equi, quæ hactenus deſcriptæ ſunt, etiam hoc cohæreat, pertinebit profecto hic *pavor* ad id, quod in bello, & in armis non ultimo formidabile eſt, videlicet armorum crepitus, clangorq; tubarum; quamvis .n. Equi ad omnia repentina maxime perturbentur, at illud non tam ex pavore, quam ex animi concitatione provenit;

Equi ad omnia repentina maxime perturbantur.

Virg. 3. Æneid.

——— ——— *Nec vanos, horret ſtrepitus.*

Columella. Ælian.

Quod diſerte ſcripſit Columella l. 6. c. 29. *Cum natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare; ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, neque res auditu terretur.* Quare, & ſua peculiaris ars equos per ſe audaces & bellicoſos efficiendi, traditur ab Aelian. l. 4. c. 9. *Ne armorum fremitum, & gladiorum ad clypeos reſonantium crepitum equi extimeſcant, eos ad ſtrepitum, & ſonitum aſſueſcere cogunt, armaq; quæ endavarum ſimulacra ſub ipſum fœnum ſubiiciunt, ut eorum conſpectum in bello ferre conſueſcant, ut ne rerum terribilium metu effecti, ad rem militarem inutiles ſint.*

Quomodo ſint aſſuefaciendi Equi militares.

2 *Equus non reformidãs ſplendens ferrum.*

Explicatio vero eſt, quod ſequitur; *Non cedit gladio*. proprie; *Non retrocedit à facie gladii*, non fugat illum micans gladius. Septuag. *Nec ſe avertet à ferro*. Ingens profecto amplificatio equinæ conſtantiæ, & *fortitudinis, nam tunc vel maxime, cum leæna pro Catulis ſuis dimicat oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expaveſcat*. At equus tantum abeſt, ut expaveſcat, ut potius ab ipſa facie micantis gladii allici videatur, & ſponte occurrat, non defixis in terram oculis, ut leæna, non clauſis, & demiſſo capite, ut Taurus, ſed collo erecto, atque apertis oculis.

LXX. Plin. lib. 6. c. 16.

Verſ. 23. Super ipſum ſonabit pharetra, &c.

1 *Equeſtris ſagittatio, aut jaculatio.*

2 Sonitus, *quid proprie. Illuſtratus David.*

3 *Haſta, & Clypeus, quæ armorum genera. Illuſtratus Samuel.*

1 *Equeſtris ſagittatio. Strabo. Plinius.*

INdicat uſum, & arma equeſtris militiæ: Ex equo enim pugnabant ſagittis, quare & ſagittandi ſtudium cum equitatione coniungit Strabo, cum ſcribit, *Equitandi ſtudium à Medis ad Perſas, & ad Armenos profectum fuiſſe*. Fuere item *equites jaculatores*. Atque adeo Plinius teſtatur ſe librum compoſuiſſe de *jaculatione Equeſtri*. atque *equorum ingenia*, inquit, *enenarrabilia jaculantes obſequio experiuntur, difficiles conatus corpore ipſo, nianque invitantium, jam tela humi collecta equiti porrigunt*. Sed illa præſertim frequentior inter Aſiaticos pugnandi ex equo ratio, *Haſtis prælongis*, ut ſcribit Herodotus lib. 1.

Herodot. LXX.

Sonabit pharetra. Septuag. legunt, *Super ipſum gaudet arcus*, alii, *cantabit*: alii, *ſtridebit*. Certe vox originalis lætum quemdam clamorem, & ovationem ſignificat, quæ cum *pharetra* tribuitur, tantum ſignificat crepitationem, & ſonitum cordæ reductæ ad emittendam ſagittam: non enim eſt *Pharetra*, in quam conduotur ſagittæ, ſed in qua reponũtur, videlicet ipſe arcus, & balliſta, ſicut ſcriptum eſt, *Paraverunt ſagittas ſuas in pharetra, ut ſagittent, &c.* Ergo ſonitus, & crepitatio arcus ad inſignes equitis jaculantis vires ſpectat, ex quo etiam commendavit Homer Menel. Iliad. 4.

רניות

Pharetra quid.

Iſai. 10. 2.

Homerus.

Nervum papillæ admovit, arcui vero ferrum.
Sed poſtquam circularem arcum valde extendit,
Sibilavit arcus, nervus vero valde ſonuit, ſalit autẽ telum,
Citatum per turbam pervolaſſe cupiens.

3 *Clypeus quid in Hebræo.* כידון *Hieronym. LXX.*

Vibravit haſta, & Clypeus. Septuag. tantum legerunt, *Gladius*. In Originali prop. *Ferrum Haſta*, & *Cidon*. Quid autem ſit *Cidon*, incertum eſt: quamquam certum ſit eſſe genus armorum. Hieronym. vertit *Clypeum*, aut *ſcutum*, Joſue 8. 18. 1. Reg. 17. 6. Jerem. 6. 23. & 50. 42. idem vero ipſe reddit *Haſtam*, infra c. 41. 21. Tum etiam Septuaginta non ſemper in eadem interpretatione conſtant. nam illo Joſue loco legunt, *Geſum, quod habebat in manu Joſue*. quod Theodoretus q. 10. Cum Joſepho, & Symmacho Clypeum interpretatur. Procopius ex aliorum interpretatione, *Scutum, Haſtam, Scipionem, Baculum, Acinacem*, ſive, *contum*. rurſus Septuag. legunt *Clypeum*. 1. Reg. 17. Neque poteſt hoc loco *Haſta* intelligi; nam ſunt arma, quæ muniunt humeros, & ſcapulas, ergo eſt Clypeus, vel aliquid loco Clypei ad protegendum. Lyra. Joſue 8 potius *Haſtam* intelligit & 1. Reg. confirmat non ſignificare Clypeum, ex eo, quod armiger illius portabat *Clipeum*, quare intelligit *laminam deſcendentem à Caſſide deſinentem in acutum inter ſcapulas, ut ſic protegeret collum, & juncturam armorum capitis*. R. David, & R. Mardochai cum aliis quibuſdam, dicunt eſſe *haſtam*, aut *lanceam*. Et oportet quidem eſſe genus armorum ad percutiendum, ut colligitur ex Jeremia citato, & inſerius, cap. 41. Res igitur incerta, ut fere ſemper, ubi occurrunt nomina propria rerum. Hoc noſtro loco bene quidem quadraret, ut hoc nomen ſignificaret genus aliquod peculiare teli; nam non videtur commode fieri mentio *ſcuti* in impetu ruentis equi ad prælium. Quod etiam indicavit Interpres cum dixit, *Vibravit*. quanquam id verbum deeſt in originali, videntur enim ſub illo primo, *ſonandi*, omnia hæc contineri, *Sonabit Pharetra, Haſta, & Cidon*. At invenio quidem *Clypei ſonitum* in militia equeſtri apud Philoſtratum lib. 2. de Vita Apolonii, cum Damis vult equitem, & equum bellatorem inſtructum eſſe, *hoſtem ferire, & ſe protegere, inſequi, ac aufugere, & inimicum pellere, & equum aſſueſacere, ne Clypei ſonitum, aut fulgentis galeæ ſplendorem formidet, neque pugnantium clamorem perhorreſcat*.

Theodor. Joſephus. Symmach. Procopius.

Nicolaus.

R. David. R. Mardoc.

Clypei ſonitus. Philoſtrat. Equus quomodo aſſuefaciendus.

Verſ. 24. Fervens, & fremens ſorbet terram, &c.

1 *Equi commotio, & tremor ex fortitudine.*

2 *Varia lectio. Equi velocitas proiectiſſima.*

3 *Sonitus Claſſici equis optatiſſimus.*

1 *Quis fervor & commotio Equi* רעש רגז

QUod *fervens* dicitur, in Hebræo eſt, *In commotione*, vel *in agitatione*. vox eadem, quæ verſ. 20. redditur, *ſuſcitare*: Quod vero dicitur fremens, in Hebræo eſt, *In commotione*, ira, indignatione, & videtur diſcrimen habere à verbo præcedente, quod primum affert aliquid timotis, aut tremoris: at vero ſecundum affert animi affectum commoti, & indignantis. primum igitur poterit referri ad corporis, & membrorum agitationem, nam *neſcit ſtare loco*. At ſecundum pertineat ad internum affectum expectantis, & exoptantis prælium. Et recte utrumque verbum *fervendi*; & *fremendi* exponitur, nam hæc procedunt ab animo concitato, & indignante.

2 *LXX. Varia lect.* גמא

Sorbet terram. Septuaginta dixerunt, *Evertet terram*: Hebraizantes fere omnes, *Fodit*, vel *effodit terram*. Alii, *inundabit terram*, vel, *impetet*, aut *impetum faciet*. Sed quidem fere ſemper Latinus Interpres verbum Originale reddit verbo Latino, *bibendi*, aut *ſorbendi*, quod etiam probant R. Joſeph, R. Mardochai, & alii Juniores, quam proprietatem probant loca, in quibus eſt hujus verbi uſus. Tum etiam quod illa Hebraizantium lectio nunc friget poſtquam ſemel dictum fuerat, *Terram ungula fodit*. Quid etiam ſit *Equum ſorbere terram*, non una interpretandi ratio. Vatablus, ad curſus celeritatem refert; *Tanta*, inquit *velocitate currit, ut terram abſorbere videatur*, nos de Veredariis dicere ſolemus, *Que evelan y tragan leguas, como tierra*. Forte ſignificat habitum illum indignantis, & irati, dum invitus retinetur ante ſignum committendi prælium, videtur enim velle devorare homines, & deglutire, quæ prope ſunt. Sic Nicetas videtur accepiſſe lectionem Sept. *Eo*, inquit, *affectus eſt animo, ut terram ſit everſurus*; Simile quid tribuitur illis ferociſſimis Diomedis Equis;

R. Joſeph. R. Mardo. Vatabl.

Nicetas; LXX.

Ut qui terribiles pro gramen habentibus herbis,
Impios humano viſcere pavit equos.

Ovid. in Ibim.

Et quidem hæc exponendi ratio cohærere videtur cum eo quod ſequitur.

3 *D. Thom. Claſſicum Equis gratiſſimum. Virgil. LXX.*

Nec reputat tuba ſonare clangorem. D. Thomas cum Latinis, exponit id, quod prima facie ſeſe obiicit, nihil magni facere terrificum claſſicum, quippe non horret ſtrepitus vanos: imo potius, ut Virgilius dixit, *litnos paſcitur*. Sed ex proprietate verbi originalis, proprie legerunt Septuaginta, *Non credet*, vel, *non fidet*. à verbo *Aman*, quod eſt credere, aut, fidelem eſſe: quod Septuaginta ad fidelita-

אמן delitatem equi retulerunt; *Non credit, donec significaverit tuba*. Ubi Nicetas, *Quam nihil sine ordine molitur docet, idest, attentissimus est ad signum classici, nec prius se committit prælio, quam signum committendi acceperit*. Sed sensus alius ex Hebræo elicitur cum Latina lectione consentiens, impatiens est moræ, & si *qua sonum procul arma dederunt, stare loco nescit*, & quem maxime optat tubæ clangorem, diffidit se auditurum, quippe, quæ maxime optamus incredibilia nobis fiunt, & antequam consequamur, & postquam obtinuimus.

Nicetas. Expositio germanior.

Vers. 25. Ubi audierit sonitum buccinæ, &c.

1 *Interiectio exhortātis.*

1 *Interiectio lætantis alacriter. Equus hilaris ad sonitum classici.*
2 *Equum musica demulceri.*
3 *Equus ad cursū quibus incitetur. Præsagit pugnam.*

האח *Dicit Vah* Proprie Septoaginta ex Hebræo, *Dicit Euge*, est enim interiectio lætantis, *Heahh*. Nos simili particula utimur ad exhortandum, & ad incitandum: *Ea*. Et quidem audito *sonitu buccinæ*, aut tubæ, mirum in modum lætatur, & exultat, ut Statius Cecinit;

Statius li. 11. Theba.

Ad lituos hilarem, intrepidumque tubarum
Prospiciebat Equum —— ——

2 *Equum musica demulceri.*

Non solum quod bello delectetur, sed quod musica etiam, ut Plutarchus scribit. *Equos tibiis, & fistulis mulceri*. & Ælianus pervulgatum esse *Sybaritas saltationem equos docuisse*, cujus meminerunt Suidas, & Athæneus. Tum illud quod Plinius de Equorum docilitate; *Tanta est*, inquit, *docilitas, ut universus Sybaritani exercitus equitatus, ad Symphoniæ cantum saltatione quadam moveri solitus inveniatur*. Quin etiam Ælianus scribit lib. 4 c. 20. *Lybicas equas tantū ad tibiam mansuescere, & insistere pastore insistente*, refertque ex Euripide incitari equos atque equas, *nuptiali fistula præcinente, nuptias equinas celebrari*. Sed potissimum, quod hic locus præfert, tubæ auditu ad cursum incitari Solinus docet, c. 57. *Quidam*, inquit, *equorum cantibus tibiarum, quidam saltationibus, quidam colorum varietate, nonnulli etiam accensis facibus ad cursum provocantur*. Itaque auditu voluptatem percipere, idem videtur esse, quod *dicere, Vah; Voluptatem iis inesse*, inquit Solinus, *Circi spectacula prodiderunt*.

Plutarch. de musica. Ælian. lib. 6. c. 23. Athenæus lib. 2. c. 6. Suidas. Plinius. Equorum docilitas. Ælianus. 3 *Solinus. Equi ad cursum quibus rebus incitentur.*

Procul odoratur bellum, Hoc ipsum profecto est, quod Plinius ait, *Præsagiunt pugnam*. Tum etiam, & pugnæ, bellique successum, aliquando enim ex sui equi alacritate spem bonumque omen capiebat Turnus.

Plin. lib. 3. c. 42. Equus præsagus pugnæ.

רעם *Exhortationem Ducum*. Proprie est clamor, aut, strepitus Principum. Sed hoc quid aliud, quam exhortatio Imperatoris insidentis? Hoc ipsum disertis verbis Plinius; *In Circo ad currus juncti non dubie intellectum adhortationis, & gloriæ fatentur*.

Plinius.

רעת *Et ululatum exercitus*. Iterum proprie, clamor, commotio. quod indifferens est, ut sonet classicum, vel confusum clamorem militum congredientium, aut vero impetum ruentium, vel utrumque, quo quidem intellectu quodam incitatur equus. Atque eo magis mirandum. quod confuso quodam, permixtoq; clamore belli significationem percipiat, non jā unius tamē ducis & equitis vocem, & imperiū,

ACCIPITER:

Vers. 26. Numquid per sapientiam tuam plumescit Accipiter, expandens alas suas ad Austrum?

1 *Aves pugnacissimæ, & velocissimæ. Conditoris indulgentia, & Providentia.*
2 *Plura Accipitrum genera.*
3 Accipitrum *nomen dictum à volando.*
4 *Prima expositio Græcorum. Avium volatus consistens, perseverantiæ Symbolum.*
5 *Latinorum expositio. Ratio plumescendi Accipitrū. Aviarium quale.*
6 *Tentatur alia interpretatio. Vulturum conceptio. Accipiter Soli Sacer. Civitas accipitrum.*
7 *Accipitres Tinnunculi; Aquilonares præstantiores.*

1 *Aves pugnacissimæ, & velocissimæ.*

EX quadrupedibus fortissimis, ac velocissimis, leniter, & opportune gradum facit ad aves fortissimas, pugnacissimas, velocissimas, *Accipitrem*, & *Aquilam*, Et vero ex plurimis, quæ in Accipitris natura, Divinæ Sapientiæ documenta relucent, unum vel maximum proponit ex plumescendo. Tum etiam, ut Chrysost. observat; *Eorum, quæ nullum fructum afferunt utilitatis, frustraque videantur esse, meminit, ut doceat, si tanta erga hoc animantium genus Sapientia utitur atque Providentia, multo maiore erga illud genus, quod utilius est hominibus, uti*. Tum etiam hinc colligemus, ut Seneca aliquando dixit, etiam *usque ad delicias* homines à supremo Conditore amari; quippe istæ aves sunt, in quibus *Principes ludunt*. Ludo igitur, & oblectamento humano illas creavit Deus. maximi enim Principes harum avium aucupio maxime delectantur. Ergo inquit; Anne tu, per Sapientiam tuam constituere, aut efficere potuisses, ut Accipiter tempus plumescendi nosset, atque ad eam rem maxime propitio vento Australi uteretur, atque in eum adversum pennas explicaret? Sed hæc diligentius explicanda.

Chrysost. Seneca. Barue.

Plumescit Accipiter. Cum Arist. numeret decem Accipitrum genera, Plinius sexdecim, magnitudine, colore, aviditate, & venandi industria diversa, certe tamen neq; illorum diversitatem, imò neque nomina cum distinctione designarunt, neq; ea, quæ designarunt, certis indiciis, & experimentis tradiderunt. Præsertim cum omnibus quædam sint communia, sed an hæc *plumescendi* ratio omnibus communis sit, an vero alicui generi peculiaris, ex jam subiiciendis Interpretum sententiis colligemus, præmissa tamen vocum simplici, & germana proprietate.

2 *Arist. Plinius. Plura accipitrum genera.*

Accipiter. In Hebræo est, *Nets*, à radice *Natsah*, quod plumam, vel pennam significat, quasi nomen habeat a volando, vel ab ea ipsa proprietate, quæ hic designatur, *expandendi alas ad Austrum*. Est autem nomen pennæ, aut plumæ ab eadem radice, Levitici 3. 16. Psal. 54. 7. Isa. 40. 31. quod enim ibi dicitur de Aquila, *Longe membrorum ducta*, idem est quod, *ingentibus alis*, tum etiam supra vers. 13. *Penna Struthionis*. Ergo verbum ab ala, vel pluma deductum, quod verbaliter, & non nisi semel, idest, in hoc tantum loco legitur: Hebraizantes fere omnes vertunt, *Volare*; ut exponatur parte sequente, *extendendo alas*, quod profecto volando fit. Septuaginta autem longe diversa significatione, stare, aut consistere dixerunt, idest tantum *expansis alis consistere* absque volatu. Vulgatus, ad rem plumarum retulit, *plumescendi*, id est, plumas amittendi, rursusque emittendi, ut jam videbimus.

3 *Accipiter unde habeat nomē. Varia lect. LXX.*

Jam ergo prima exponendi ratio est Græcorum, legentium; *Tua scientia stetit Accipiter, expandens alas, immobiles, respiciens, quæ ad Austrum?* Quod in hanc sententiam accipitur ab Olympiod. quod *Accipiter, versus Austrum explicatis alis fere erectus in aere consistere, prædamque contemplari, atque hac demum ratione in illam ipsam involare*. Sed apud Avium Scriptores nihil simile invenitur, tantum de Falcone Sacro apud Albert. *Diutissime volare, & prædam sequi, nec deserere ad duarum triumve, aut etiā quatuor horarum spatium*. Qua in re perseverantiæ Symbolum referre poterit, non minus quam si immotus in aere consistere, ut Philip. indicavit, exponens lectionem Septuag.

4 *Prima expositio Græcorum. LXX. Olympiod. Falco sacer. Albert. Perseverantiæ symbolum. Philippus.*

Chrys. paulo secus, referēs ad avium naturam, quæ nullo labore pascuntur ab Auctore naturæ, & volantibus licet subministratur esca. *Qua tandem ratione* (ait Chrysost.) *factum est, ut suspensus in aere Accipiter teneretur? quo pacto alimenta sunt eidem subministrata?* Sed præterquam quod hæc res non sit propria Accipitrum, sed communis generi volucrum, certe lectio illa Septuaginta longe abest ab originali, aut vero nimium coacte sumit *expandere alas*, pro eo, quod, est *expansis alis consistere absque volatu*.

Chrysost.

Secunda exponendi ratio Gregorii, quem fere sequuntur Latini posteriores, utramque partem, & *plumescendi*, & *expandendi* alas ad Austrum, in hæc verba interpretantis; *Quia per annos singulos pennam veterem Accipiter nova nascente proiiciat, ac sine intermissione plumescat, pene nullus ignorat. Non autem hic illud plumæ tempus dicitur; in nido vestitur, quia tunc pullus ad Austrum alas extendere non valet; sed illa annua pluma describitur, quæ, laxata veteri penna, renovatur. Et quidem domesticis accipitribus, quo melius plumescere debeant, humida, ac tepentia loca requiruntur. Agrestibus vero moris est, ut flante Austro alas expandant, quatenus eorum membra ad laxandam pennam veterem, venti tepore tenualescant. Cum vero ventus deest, alis contra radios Solis expansis, atque percussis, tepentem*

5 *Secunda expositio Latinorū. Gregor.*

sibi

sibi auram faciunt; sicque capto tepore apertis poris vel veteres exiliunt, vel novæ succrescunt. Confirmari hæc, quæ Gregor. dicit de Accipitribus non cicuribus, possunt. quod hæc pennarum mutatio incipiat Vere, perficiatur vero Æstate: tum locum, vel aviarium, in quod includuntur cicures, expediat esse expositum Soli, & Australi plagæ, ut Budæus hac ipsa de re disserens explicare præcipit. Tum illud observari solet, ut aviarium sit spatiosum, pluribusque perticis instructum, ut Accipiter non in una tantum desiderat, sed moderato volandi exercitio in plumescendo proficiat. Quod igitur ars, & industria humana faciunt, acceptum profecto esse oportet ab ipsa natura, quæ Accipitrem docuit, & Solem, & loca aprica, & aerem meridionalem captare, ut facilius amissis pennis veteribus, novis plumescant. Illud igitur quod est, *Expandere alas ad Austrum*, quamquam volitando fiat, at tunc volatus neque est, neque esse potest sublimis, diuturnus, vehemens, quousque pennarum mutatio perfecta fuerit. Quare verbo *expandendi*, seu *dispergendi*, explicatur, & recte convenit cum amissione pennarum, nam tunc pennæ decidentes disperguntur. ab eadem enim radice dicitur Ezech. 17. *In omnem ventum dispergentur. Sic plumescit Accipiter, dispergendo pennas suas ad Austrum.* Nam quod nonnulli existimant, nomen *alæ* originale *Caneph*, significare non pennas, sed integram alam, non est certum, quin potius frequenter pennarū, alarum, plumarum, nomina indiscriminatim usurpantur.

Gregor. Aviarium Accipitrū ad mutandas plumas, quale, Budæus.

Volatus cur dicatur fieri expandendo alas. פרש *Marinus.* כנף

6 Sed quia in hac *plumescendi* ratione, & Accipitrum intelligentia, nihil invenimus scriptum à principibus naturæ descriptoribus, tentandum est præsenti loco, alia quoque via lucem afferre, non nisi dubitanter, & timide in re incerta, & tantum suspicionibus exposita. An itaque locus hic tantum commendat volatum Accipitris, solem versus? nam Ælianus lib. 14. c. 12. quoddam Vulturum genus proponit, quod fere verbis similibus dicit, *expandere alas suas ad Austrum*, non quidem plumescendi causa, sed sublimiori alia nimirum concipiendi, & genus suum propagandi, atque plumescentes pullos excludendi. verba hæc Æliani; *Vulturem non nasci marem unum, sed fæminas omnes generari: quam rem non ignorantes hæ bestiæ, pullorumque solitudinem ac inopiam timentes, ad gignendos pullos talia machinantur; adversa Austro volant, vel si Auster non spirat, ad Eurum ventorum oris hiatu se pandunt. Spiritus venti influens, ipsas implet.* Cujus quoque rei videtur meminisse Ambrosius, scribens, Vultures dici *sine concubitu concipere, & generare.* Rem eandem paulo immutatam scribit Orus. Neque vero hic curiosius distinguo *Vulturem* ab *Accipitre*; nam quæ sunt sub genere avium rapacium valde confusa sunt. Cum hac vero suspicione facere potest, quod existimetur Accipiter solare animal esse, proptereaque Apollini, id est, Soli ab Ægyptiis consecratum; *Cum Apolline autem*, inquit Ælianus, *idcirco convenientiam habere aiunt, quod de avibus Soli Accipitres semper nullo negotio adversos Solis radios intuentur, neque intentis oculis sursum versus eos suscipere gravantur, nec Divina flamma offenduntur.* Atque adeo Strabo scribit lib. 17. Accipitrum civitatem in Ægypto esse, ubi Accipiter colitur. & Porphyrius lib. 4. de abstinentia ab animalibus, scribit Solem appellatum esse, Accipitrem; quare fieri potest, ut propterea etiam Sole gaudeant meridionali; ideoque *expandant alas suas Austrum*.

Tentatur alia exponendi via.

Ælianus.

Vultures quomodo cōcipiant.

Ambros.

Orus.

Accipiter cur Apollini Sacer. Ælianus.

Strabo. Accipitrū civitas.

7 An forte illud Accipitrum genus mirabile indicatur, quod in Ægyptum advolat ineunte vere, ad speculandas Australes quasdam insulas, mirabili naturæ solertia, & intelligentia? hoc Accipitres *Tinnunculos*, Aelianus vocat, cap. 14. & rem in hæc verba scribit, *Accipitres esse creduntur, qui censentur in genere Aquilarum. Ineunte vero delecti ex omnibus duo in Aegyptum allegantur, ad speculandas insulas quasdam desertas, quæ Lybiæ adiacent. Illi autem ubi reverterunt prœuntes reliquos deducunt: quibus duobus cæteri peregre illinc profectionis festum agunt: cum ad eas insulas pervenerunt quas illi duo speculati commodiores sibi judicarunt: hic in multa quiete, & tranquillitate pariunt & excludunt passeresque, & columbas venantur: pullos cum magna redundantia alunt, deindeque firmos ad volandum in Aegyptum abducunt, tanquam ad paternas sedes.*

Accipitris Tinnunculi natura mirabilis. Ælianus.

An tandem quod illi Accipitres fortiores, velociores, majoresque sint, qui in regionibus Aquilonaribus nascentes, versus Austrum volant? itaque sit hæc Aquilonaris Accipitris circumloquutio, *Versus Austrum pandere alas*. Sed in re dubia, & incerta non possumus nitendum incertas, & dubias, verisimiles tamen suspiciones attulisse.

Accipitres Aquilonares præstātiores.

A Q U I L A.

Vers. 27. Numquid ad præceptum tuum elevabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum?

Vers. 28. In petris manet; & in præruptis silicibus commoratur, atque in accessis rupibus.

Vers. 29. Inde contemplatur escam; & de longe oculi ejus prospiciunt.

Vers. 30. Pulli ejus lambent sanguinem; & ubicumque cadaver fuerit, statim adest.

Cum neque apud ipsos profanos Scriptores omnino constet, an Vultur sit Aquilini generis species aliqua cum omnia Aquilarum, Accipitrum, Vulturum genera permista sint, non solum adulteratis nominibus, sed etiam promiscua, adulterinaque natura, præsertim cum quædam ex proprietatibus hoc loco indicatis, *Vulturi*, non *Aquilæ*, conveniant, ut dicemus vers. 30. certe neque nunc designare certo possumus, quam speciem Aquilæ significet *Nesar*; quamquam mihi dubium non sit, diversam esse re, sicut & nomine ab ea quæ præcedente sententia descripta est, & vocata *Nets*. Ex peculiaribus autem Aquilini, aut Vulturini generis proprietatibus, illæ quærendæ sunt, quæ cum hoc loco maxime congruant. Sententia vero videtur hujusmodi.

נשר

Numquid ita tu constituisti rerum naturas, & ita esse voluisti in volucrum genere; ut Aquila sublimi volatu in supremam aeris regionem sese extolleret: tum vero etiam in sublimibus, & præcelsis locis nidularetur? Ego sane illi pro mea voluntate, quæ ipsa summa ratio est, certum domicilium designavi, in quo familiariter habitaret, nimirum prærupta saxa, cautesque mortalibus inaccessas. Tam acuta vero oculorum acie illam instruxi, ut vel ex editissimis locis despicere regiones, & inde speculari, unde sibi, suisque pullis escam parare possit. An vero sapientia tua Vulturini, aut Aquilini pulli edocti sunt carnes adamare, & sanguinem sitire, atque exsorbere? Tum præterea ego sensum illis contuli præsentiendi etiam ex longissima distantia corpora occisa, ut statim festinanter eo involent, & occisorum carnibus, & sanguine largiter pascantur. Nihil enim est, quod mea Sapientia ego non instituam in vita, victuq; opportuno procurandis, atq; conservandis. Nihil tandem, quod mea ego Providentia, atque benignitate non complectar. Sed hæc explicanda per partes.

Quod genus Aquilæ nunc describatur incertum. Paraphrasis harum sententiarum.

Vers. 27. Numquid ad præceptum tuum, &c.

1 Præceptum, verbum, os. *Explicatur Moyses.*
2 Altitudo, *quid proprie. Aquila volatus sublimis, & directus,*
3 Elevare, *quid. Aquila, & Accipitres nidū antes in locis altissimis. Idumea regio montana. Illustratur Abdias,*

Ad *Præceptum tuum*. In Hebræo prop. *Ad os tuum*; quasi diceret; Tuo dicto, tuo imperio, tum etiam, tua voluntate, & libito, facile. Diximus de hac phrasi, cap. 33. vers. 6. num. 2. Quare quod in Hebræo est, *os Dei*, vertitur ab Interprete Latino, *Verbum Domini*, vel *Imperium*, Num. 23. 4. 1. Paralip. 12. 4 Reg. 24. 3

1 *Præceptū, verbum, os.*

Elevabitur Aquila. Verbum originale præcelsam, & excellentem altitudinem significat; quare frequenter dicitur de *Divina altitudine*, & celsitate, Job 18. 8. Psalm. 112. 5. Isai. 5. 16. & 52. 13. dicitur etiam de *Cœlorum altitudine*, Isai. 55 9. Psal. 102. 11. & tandem dicitur de superbia, quæ affectat Divinam celsitudinem, & *similis esse altissimo*, Psal. 130. 1. Ezech. 16. 50. 1. Reg. 2. 3. Isai. 2. 11. & semper, ubi hujus vocis originalis usus est, significatur insignis, & præcellens altitudo. Indicatur ergo hoc loco præ-

2 *Elevatio, aut altitudo, quid proprie.*

præcelsus Aquilæ volatus, ut Cælum prope contingere videatur, quod utique cum *Aquila* convenit, quæ ut Oppianus ait, *Aerem volatu superat, & sublimius evadit.* Atque ita elevatur, ut directo volatu ascendat; quod etiam affertur verbo originali *elevandi*; videlicet rectitudo quædam, quod sic testatur Aelianus lib. 14. c. 19. *Aliæ aves volandi idcirco diverticulis, flexionibusque in Cælum efferuntur, quod recta non possint: sola Aquila directe volatu in sublime fertur. Aliæ item rectam viam flectunt, cum ad terram delabuntur: Aquila deorsum versus recta defertur.* Illud vero, quod R. David super id Isai. 40. *Assument pennas, sicut Aquila*, refert ex Rab. Sahadia; Aquilam quolibet decennio ascendere ad ignem elementarem, cum sit maximi volatus, Rabbinicum videtur. Sed de hoc dicemus iterum statim, ubi de *nidificando*, & vers. 29. *ubi de contemplanda esca.*

Oppian. Item.

Ælianus.

Aquila volatus directus.

R. David. R. Sahadia.

3 *LXX.*

Et in arduis ponet nidum suum. Jam hic Septuag. subolfacientes Vulturum proprietates, *Vulturem* nominant; *Aut vultur super nidum suum sedens moratur*? Sed non dubium quin ea ratio *nidulandi in arduis* communis sit, universo fere Aquilino generi, Accipitri, Vulturi, Aquilæ, quæ omnes alites *Elevant nidum suum*, ut hoc loco legimus ex Hebræo, nam verbum originale solet accomodari ad eam altitudinem, quam habet pars aliqua eminens supra cæteras ejusdem generis; quare dicitur de altitudine montium, Deut. 12. & *Cornuum*, Psal. 106. & *Oculorum* Prov. 26. & quia hujusmodi loca sunt separata, ideo idem verbum significat, *separare*. Ergo significatur Aquilinum genus nidulans in locis altissimis, & ab omnium tum hominum tum aliorum animalium accessu remotissimis. de *Accipiter*, Arist. de hist. lib. 9. c. 11. *Accipiter in locis saxosis, & arduis nidulatur.* & de Vulture, tum Arist. adductus, tum Plinius lib. 10. c. 6. *Nidos nemo attigit; nidificant in excelsissimis rupibus.* de Aquila Plinius; *In petris, & arboribus nidificare* scribit; quam rem luculentius dixit Arist. & verbis in rem nostram opportunis li. 9. c. 32. *Nidulantur locis non planis, sed celsis; præcipue quidem arduis saxis, & præcipitibus.* Causam subiicit duplicem; ut tutiores ab insidiis sint, & quia difficulter à terra tolluntur. Res explicate tradita Abdiæ 1. 4. *Si exaltatus fueris ut Aquila, & si inter sydera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.* Idumæi enim, quibus cum loquitur, in montanis habitabant, & de regione munitissima sibi blandiebantur. Præcessit enim, *Superbia extulit te habitantem in scissuris petrarum. Exalta solium tuum.* & Jeremiæ 49. 16. *Qui habitas in cavernis petræ, apprehendere niteris altitudinem collis; cum exaltaveris quasi Aquila nidum tuum, &c.*

Elevare, quod proprie. גבה

Accipitres & Aquilæ nidulantes in locis altissimis & remotissimis. Arist. Plinius.

Idumæorũ regia montana.

Vers. 28. In petris manet, &c.

1 Deus petræ, *quid apud Hebræos. Quoddam Aquilæ genus amans montes, quoddam littora.*
2 *Aquila, Divina, visu pollẽs. Quorsum Chaldæi comparati cum Aquilis Aquilonaribus.*
3 *Aquila Tyranni, & Avari Symbolum. Penna Aquilina amantes auri. Aquila invidum animal.*

1 *Deus petræ quid.*

M*anet, &c. Commoratur, &c.* In Hebr. *Commoratur super dentem petræ, & super arcem*, idest in locis valde prominentibus, instar dentis; & in locis natura sua munitissimis. Quod autem dicit, *manet*, & *commoratur*, non solum indicat quod eo ascendat; sed quod jugiter, & familiariter ejusmodi loca frequentet, & ibidem pernoctet. Quod verbis fere synonymis scribit Plinius lib. 10. cap. 3. de illo Aquilæ genere, quam Græci Melænacton appellant. *Magnitudine minimam, colore nigricantem, viribus præcipuam. Sola*, inquit, *sine clangore, sine murmuratione, conversatur in montibus.* Et quidem Arist. lib. 9. c. 32. alia etiam Aquilarum genera commemorat, quæ loca plana sylvas, lucos, & littora amant. Forte etiam hæc ratio manendi in petris, indicat id, quod Aristot. eodem in loco scribit; *Considunt in locis editioribus, quia difficulter à terra tolluntur.*

Plinius: Melanacti propria. Aquila amans montes. Arist. Quoddam Aquilæ genus amãs sylvas & littora.

Vers. 29. Inde contemplatur escam, &c.

2 *Aristot.*

A Rist. loco proximo adductus, *Volans sublimes, ut per quam maxime procul inspiciant, quapropter homines solam avium omniũ Aquilam Divinam perhibent.* Atq; à Deo tantum pollere oculorum acie scribit Isidor. lib. 12. cap. 7. *ut cum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tanta sublimitate pisciculos natare videat; ac tormenti instar descendens, raptam prædam pennis ad littus pertrahat.* quo videtur fieri allusio; Deuter. 28. 49. cum minator, hostes quasi Aquilam in prædam velocissime involaturos. *Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus, in similitudinem Aquilæ volantis cum impetu.* & Habacuc 1. 8. *De longe venient; volabunt, quasi Aquila festinans ad comedendum, omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens.* Ut forte videatur insinuasse Aquilam volare ex adverso venti urentis, & Australis; nam cum Chaldæa esset ad Aquilonem, videtur comparare Chaldæos cum Aquilis Aquilonaribus volatu, atque aucupio velocissimis, quæ *de longe contemplantur escam.* Qua in re Symbolum gerit Aquila potentissimi alicujus Tyranni, qui sedis suæ fastigium, & volatus celsitudinem eo confert, *ut contempletur escam*, & imbelles alias animantes rapiat. Quare quamvis Regina avium appelletur, & ex Aquilæ significatione, ut Ælianus scribit, *Filium suum nomine Midam, Gordius Regem fore conjecit: cum supra huius caput arantis primo volasset, deinde totum diem in iugo sessitare non prius destitisset, quam is ad vesperam arationem dimisisset.* tamen, ut idem Ælianus docet, Aquila, *Violentum potius animal, & Tyrannicum est: neque modo in assequendis ad vivendum necessariis rapinas facit, sed etiam usu carnium delectatur.* quare Chaldæorum avaritiam, & rapinam cum Aquila comparat Abacuc 2. 9. *Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, ut sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali.* ducit, enim metaphoram à nido Aquilarum, in quem, ad alendos filios, venationem convehit. Atque recte etiam Principis avari noxia societas, & vicinitas mala significabitur per Aquilam; *Nam non modo præsentem, & viventem cæteræ omnẽs volucres extimescunt, atque eius conspectum exhorrent, & penna eiusdem, si quis cum aliarum pennis commiscuerit; incorrupta atque integra manet: aliæ cum illis communitatem conferentes, putrescunt.* Videtur enim rapina, sitis, & fames cum ipsis avaris defunctis dormire, & habere ossa plena avaritia, quippe etiam de aliquo Accipitrum genere scribitur; quod si *os tibiæ illorum ad aurum admoveatur, sic ipsum illecebra quadam mirabili ad se attrahit quemadmodum Heracleotem lapidem sua vi prædicant, quasi præstigiis, & captionibus ferrum ad se attrahere.* Denique quid ad Principes avaros, & ambitiosos significandos magis idoneum, quam quod *natura sit invida, & famelica*, ut Arist. ait; atque adeo *invidet suis liberis iam mansuetulis, quasi edacinsculis. Atque aliæ ab aliis longissime nidificant, ne mutua eos loci propinquitate inopes præda pereant.* Quod utinam avari ambitiosique præstarent, neque alteri alteri injuriam inferret.

Aquila Divina.

D. Isidor.

Aquila visu pollens

Chaldæi comparati cum Aquilis Aquilonaribus.

Aquila symbolum tyranni.

Præsagium regni ex aquila. Ælian. lib. 14. c. 4.

Principis avaritia societas noxia ex Aquilæ symbolo. Ælian. lib. 14. c. 17.

Penna Aquilarũ noxia, & rapaces. Ælian. lib. 14 c. 1. Plinius lib. 19 c. 3.

Aristot. lib. c. 39. Ælianus lib. 14. c. 17

Arist. lib. 9. c. 34.

Aquila invida.

Vers. 30. Pulli ejus lambent sanguinem, &c.

1 *An Aquila bibat aliquando.*
2 *Aquila genus pullos suos spergens sanguine. Eucharistiæ symbolum.*
3 *An aliquod Aquilarum genus gaudeat cadaveribus: Percnopterus.*
4 *Vultur præsentiens cadavera. Est acutissimi odoratus. Illustratus Habacuc.*

A*Quilam non bibere* docet Arist. atque eo nomine carpit Hesiodum lib. 8. de historia, cap. 18 quod cum *Aduncæ aves vivant prope sine ullo potu, Hesiodus tamen faciat Aquilam bibentem.* Forte quod *illis sit pro potu sanguis prædæ*, ut Oppianus scribit; hujus vero rei historiam opportunis in nostrum locum verbis, describit Aelianus, c. 17. *Aquilæ nullas fruges exedunt, & consiciunt, sed carnes vorant, & sanguinem exsorbent.* quod enim hoc loco dicitur *lambere*, proprie est in originali, *deglutire*, aut *exsorbere*, ut alii vertunt. Septuag. vero leguot, *Pulli eius conspergunt ur in sanguine.* Quod forte videretur alicui respicere ad illud *Vulturis*, seu *Aquilæ* genus, cujus Aelianus ex accessione Gyllii meminit, capit 13. quod nihil in amore ardentius habet, quam pullos; & sic in alendam prolem incumbit, *ut non se ex pullorum loco commoveant: ac si quando nutrimenti facultas desit, ne fame pulli pereant, femori*

1 *Aquila an vivat sine potu. Arist. Hesiodus. Oppianus. Ælianus.*

עלע *LXX.*

2 *Vulturis genus ardentissima in pullos charitatis.*

Cyllius. Aquila sanguine infuper gene pullos, Christi Iesu symbolũ bibendũ se præbentis. Aug. LXX. Nicetas.

mors eo vulnus infligit, & manantem sanguinem eis ipse exsorbendum dat. Quod si hoc paternæ charitatis documentum; est quale illud erit, Christum Iesum Aquilam verissimam, non ex femore, sed universi corporis sanguinem, pedibus, manibus, pectore, toto corpore manantem, filiis suis instar pullorum Aquilæ in fide perspicacibus inspersisse, saginasse, bibendum propinasse! Augustin. vero hanc Septuag. lectionem sic habet; *In sanguine volutantur.* Quod, ut Nicetas indicat, videtur conjungi cum parte sequente; *Sanguinem adamant; & in locis ubi sauciorum, confectorumq; cadavera sunt, versantur.* de quo statim.

3 *Aquila nõ in universum vescitur cadaveribus. Ælian. c. 1. Percnopterus Ar. Aquila vescitur cadaveribus Arist. Oppian. Albert.*

Et ubicunq; cadaver fuerit. &c. Aquilis in universum tribuitur vesci cadaveribus, & proculdubio non omnium generum commune est, sed alicujus tantum; sicut enim non omnes sunt carnivoræ, *nam una quæ Jovis appellatur, carnee non attingit, sed ad victum ei herba satis est,* ut Aelianus scribit; ita Arist. ex Aquilis unum tantum genus videtur nominare, quod cum cadaveribus versatur, & forte hæc est, quam *Percnopterum* Plinius vocat, *Jejunæ semper aviditatis, & querulæ murmurationis, quæ sola Aquilarum exanima fert corpora.* quod descripsit ex Arist. lib. 9. c. 32. Atque Oppianus testatur, *Aquilas nullum attingere cadaver, nisi forte ab ipsis relictum post venationem.* Idemque de Falconibus, & Accipitribus scribit Albertus. Quod videtur facere cum ipsa præstantia, & superbia Animalis; Sicut enim Leo quadrupedum Rex, dedignatur cadavera: sic etiam & Aquila Regina volucrum. Cæterum dubitari non potest, quin cadaveribus gaudeat aliquod Aquilarum genus, tum propter hunc locum, tum propter illud Matth. 24. 28. Lucæ 17. 37. *Ubicumque fuerit corpus* (mortuum) *illuc congregabuntur Aquilæ.* quod hic dicitur statim adesse.

4 *Vultures sanguinarii, & observatores cadaverũ.* חלל *Ælian. lib. 24. c. 12.*

Quod autem hic dicitur cadaver; proprie est in originali *Corpus occisi, aut vulnerati.* ut videatur respicere illam pervulgatam Vulturum proprietatem præsentiendi, atq; etiam præsagiendi futuram hominum stragem. nam hujusmodi Vultures sanguinarii sunt, & sanguinem exsorbent. Propterea scribunt, *hominem vicinum ad moriendum diligenter observare. Tum etiam expeditis in bellum exercitus præsensione quadam consequuntur plurimæ scientes; & quod ad bellum proficiscuntur, & quod omnis pugna strages edere solet.* Quare illud, quod ab Aeliano scribitur cap. 13. *Futuro bello septem ante dies quam pugna committatur, locum prævidere, in eamq; partem, in qua alterutra pars succumbet, respectare:* vel, ut Plinius scribit c. 6. *Triduo ante, aut biduo volare, ubi cadavera futura sunt.* Quod referendum potius videtur ad odoratum acutissimum quo ex longissima distantia odorem percipit cadaverum. Quo profecto alludere potest illa, quam diximus ex Ieremià, & Abacuc, hostium velocitas *instar Aquilarum* ex longissima distantia convolantium, vel propter cædis præsagium; vel propter certitudinem; non enim secus accelerabant, quam si jam cadaverum odorem percepissent, ut *statim tempore adessent*; quippe hostes instar Vulturum, non nisi ex alieno damno, & sanguine pascuntur, & pinguescunt.

Vultur acutissimi odoratus.

Hostes instar Vulturum.

Vers. 31. Et adiecit Dominus, & loquutus est ad Job.

1 *Nexus, & opportunitas divinæ orationis.*
2 *An hæc Dei oratio fuerit de turbine.*
3 *An nunc quoque exterius percepta fuerit Dei vox.*

1 *Nexus cũ præcedentibus.*

NOn dubium, quin Dei sermonem consequutum fuerit spatium aliquod, atque silentium, quo illa turbinis vehementia remittente, & timore, qui initio divinarum revelationum accidere solet, abeunte, Jobi animus Dei oratione tranquillatus, & divinorum operum consideratione defixus, silens, & immotus perstitit; non solum enim instruebatur exterius per vocem, sed interius etiam docebatur, pauca hæc, quæ ex infinitis prope animantium, rerumque generibus producta sunt, manifeste ostendere divinam providentiam, atque benignitatem, suas cuique vires tribuentem; opportunis ad vitam, & conservationem muneribus, & facultatibus munientem; cunctorum commoditatibus prospicientem; nihilq; relinquentem sua providentia, consilioq; destitutum. Oportere proinde bene de divina bonitate sentire; atque in ipsis ærumnis, difficultatibusque maximis, spem de illius potentia, atque sapientia, firmam, & constantem retinere. Hæc cogitantem Jobum, rursus Deus sua voce excitat.

Divinæ vocis opportunitas.

2 *An Deus nunc quoque loquatur de turbine. Caietan. Verosimilior dubitationis responsio.*

Sed ante alia, dubitationi satisfaciendum, An in hac secunda oratione loquatur adhuc de turbine? Cajetan. quidem affirmat, jam nunc Deum absque turbine loqui. Nicetas ait, *Audita Dei voce, gaudio ut par erat, exsiluisse* Iobum; quod quidem argumento est, jam illa cessasse, quæ timorem afferebant. Ego certe in hac re nihil habeo certi: quamquam verosimilius existimem, semper cum Dei voce, aliquem fuisse turbinis, mitioris licet, fragorem; sed divinæ vocis magnitudine minorem. Sic enim decebat Dei majestatem loquentis. Sic quoque impedimento esse non poterat Jobo auscultanti. Vide quæ diximus cap. 38. quæstiuncula 4. Tum præterea quoniam cum sequenti statim capite loquatur de turbine Dominus, non videtur intermissus turbo tam brevi spatio.

3 *An hæc Dei loquutio fuerit externa. D. Thom.*

Illud præterea, an hæc Dei secunda oratio, fuerit externo sono formata, & auditu à Iobo percepta? nam Divus Thom. asserit, fuisse tantum interius Jobo inspiratam. Sed quidem & externam fuisse, & ejusdem omnino rationis cum prima, iisdem rationibus probari potest, quibus usi sumus initio cap. 38. quæst. 3.

Vers. 32. Nunquid qui contendit cum Deo tam facile conquiescit? Utiq; qui arguit Deum, debet respondere ei.

1 *Duplex sententia acceptio, & explicatio.*
2 *Elucidata Græcorum lectio.*
3 *Cujus rei responsio postuletur à Jobo.*

1 *Duplex sententia explicatus idoneus.*

SEntentia facilis, sed quæ non uno tantum modo accipi potest: nam proprie in Hebræo legitur, *Nunquid contendere aut, litigare cum Deo, eruditio?* q. d. Quamvis incruditi animi, parumque sapientis sit cum Deo sapientissimo, ratione, & judicio velle contendere, aut litem illi intendere: at saltem oportet, ut aliquem hujus contentionis fructum percipias, & eruditus, atque castigatus maneas, sapientiorque in posterum efficiaris. Utinam igitur salutarem aliquem divinæ correctionis, divinæque castigationis fructum percipias; Nam verbi originalis, quod est docere, castigare, erudire, hæc videtur proprietas. Si vero ad doctrinam, & eruditionem, qua quis præditus est, referatur, hæc erit sententia. Nunc jam cognosces, ò Job, sapientis non esse Deum provocare, à quo facile compesci, & comprimi possunt humani omnes impetus, & conatus. diceremus nos, *Para os aberu, que à sido discrecion, ponerse con Dios à razones?* Paulò secus Vatablus; Non est ille bene eruditus, neque bene obsequens divinæ disciplinę, & castigationi, qui Deo castiganti obstrepit, & litem intendit. Obscurior multo Græcorum lectio. *Nunquid iudicium cum Omnipotente declinat?* Quod in hunc sensum ego accipio. Videtur ne nunc tibi infirmior esse Dei causa? an superior evasisti divino judicio? Nicetas per paraphrasim; An me, quasi minus idoneam, atque probabilem orationem attulerim, à te refelli posse arbitraris? Latinus Interpres rem totam ut illuminaret, & tum Jobi silentium, tum animi obsequentissimi demissionem, atque divinæ orationis efficacitatem significaret, dixit Jobum paulo ante querulum, ægro, & perturbato animo, audita Dei voce, mirabiliter delinitum conquievisse. Nam quod Dionysius interpretatur, non debere *conquiescere*, id est, *dimitti, ut quiescat*; sed potius *fortiter examinari, & exerceri* valde alienum est.

יסר

Secunda expositio varia.

Aliorum interpretatio minus idonea.

2 *LXX. Nicetas.*

Dionys.

3 *Nicetas. Cujus rei responsio exigat à Jobo. Deus.*

Utique qui arguit Deum, debet respondere. Lenissima correptio, quæ respondendi facultatem non adimit, sed potius ad respondendum invitat. Sed ad quidnam jubetur Jobus respondere? Nicetas per paraphrasim; *Judicio, quod de te antea feci, respondo, id est, Quod judicii, quod rationis, afferas, expedi.* Si verbum respondendi proprie, & stricte deberet accipi, certe referendum esset ad ea quæ proxime disseruerat Deus de mirabili quorumdam animantium natura ad divinæ potentiæ, sapientiæ, & providentiæ confirmationem. Quasi dicat: Si quid habes, quod obiicere possis, proferto. Vatablus nimium presse, & stricte: *Qui conatus convincere Deum, respondeat ad hanc interrogationem, nempe, An contendere cum Deo, sit se ipsum casti-*

Vatabl.

castigare. Sed profecto responsum Jobi indicat aliquid aliud à se requiri. Ergo illud videtur cum tota re melius convenire, ut verbum *respondendi*, libere accipiatur, & ad ea omnia referatur, quæ hactenus pro se dixit: Si quid habes, quod pro te dicere debeas; quod tibi faveat; quod mihi incommodet; quod tuam justitiam tueatur; quod meam æquitatem, aliqua ex parte lædere possit, tibi per me proponere licet. Eleganter Nicetas: *Neque vero hæc dicit, quod de Jobi religiosa mente quidquam dubitet. Verum ut amici ex iis, qui responderit, cuiusmodi Jobus sit, intelligant.*

Simplex, & idonea expositio.

Nicetas.

Vers. 33. Respondens autem Job Domino, dixit.

Vers. 34. Qui leviter loquutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.

Vers. 35. Unum loquutus sum quod utinam non dixissem; & alterum, quibus ultra non addam.

1 *Jobi responsum pietate simul, & urbanitate plenum.*
2 *Varia Hebraizantium expositio, & lectio.* Leviter loqui, *aut* Maledicere *quid. Illustrati Moyses, Jeremias, Ezechiel.*
3 Loqui *active, aut passive. Elucidati Septuaginta. Job non cum Jehova, sed cum Deo iudice loqui postulans.*
4 Ponere manum super os, *cuius gestus. Percussio pectoris, quid significet.*

1 *Jobi responsum pium, & urbanum.*

DIximus c. 4. divinis revelationibus primum afferri, & effici timorem, postea lætitiam. Jam nunc igitur animæquior factus Job, & depulso tædio, quo ex responsionibus amicorum affectus fuerat, ne videatur nihilo plus ex divino sermone profecisse, quam ex oratione Eliu, responsum præbet brevissimum, sed pietate, & urbanitate plenissimum; quo fie se victum fatetur, & victoriæ insignia Deo defert, ut nunquam veritatis tuendæ studium deferat; nam nihil graviter erratum à se agnoscit; tantum *leviter*, ut jam explicabimus.

2 *Varia Hebraizantium expositio, & lectio.* קלל *Leviter loqui, aut maledicere quid.*

Qui leviter loquutus sum. Hebraizantes alii ad contemptum, & abiectionem loquentis referunt; *Contemptibilis ego sum*, vilis. Septuaginta, *Cum nihil sim*. Sed proculdubio verbum originale ad verba refertur, quibus aliquis alium male tractat, aut leviter accipit, aut despicit, & vilipendit, quod verbum subest. cap. 3. 1. Cum Job *Maledixit diei suo*, idest, vilissime, & abiectissime de illo loquutus est. Exempla opportuna eo loco protulimus; sed nunc non minus commoda accipe, Jerem. 6. 14. *Curabant contritionem populi mei cum ignominia*. proprie, *cum levitate*; vel cum facilitate, leviter de illa loquendo, sicut de rebus abiectissimis leviter, & cum ignominia solemus loqui, *No haziendo caso, y ablando à poco mas, ò menos*. Levitici 19. 14. *Non maledices surdo*: non afficies iniuria ulla, quam ille audire non potest. Ezech. 22. 7. *Patrem, & matrem contumeliis affecerunt*. vilipenderunt, leviter tractarunt.

3 *Loqui, active, aut passive.*

Ergo Interpres rem ipsam dixit, *Leviter loquutus sum*. quod ad contemptum quendam verborum pertinet. Sed cum active, aut passive accipi possit, duplex inde sensus; prior, quem indicarunt, Septuaginta, & alii. Contemptus sum, & leviter tractatus à te, ò Deus sapientissime, ut par erat; quod igitur homo vilissimus audeat coram te loqui? ut illud * *Loquutus*, sit quasi passive. Contemptus ego verbis divinis. Posterior sensus, & quem merito expressit Interpres ex ipsa originali proprietate participii activi; *Loquutus leviter*, parvipendens ego, non ea oratione, qua de Deo, & de divinis par est, mortalem loqui. Septuaginta longiorem paraphrasim sententiæ reddiderunt. *Quid adhuc ego judicor commonitus, & arguens Dominum, audiens talia, cum sim nihil?* Quod expositore Niceta, hanc habet interpretationem; *Abs te victus sum; quid ero longius animadversionem producis? Quam ob rem istbæc audio, & admoneor, perinde quasi à me Deum redargui rectum sit, qui nullius pretii, ac plene nihil sim?* quasi dicat; Ita videor reprehendi, & ita mihi satisfacere velle videris, ac si ego tuam causam læsissem, & par esset, ut cum homine mortali supremus rerum Conditor judicio ageret. Cum quo sensu facit, tum quod pro *Domino* est, hoc loco, *Jehova*, totius entitatis, & substantiæ creaturarum fons, & origo, cum quo non licet homini expostulare, neque loqui, At vero cum Deo, *El*, judice, postularat Job aliquando colloqui, ea tamen conditione, ne magnitudine sua, quam affert nomen *Jehova*, illum deterreret, & opprimeret. Tum quod Job animo demissior, & ægritudine levatus ex divino sermone, negat se jam velle, quod aliquando postulavit.

* *Estoy hablado de vos como yo me rezco.* LXX.

Nicetas.

Iob cum iudice Deo, non cum Jehova loqui postulans.

4 *Cajetan.*

Manum meam ponam super os meum. Gestus est, ut Cajetanus videtur, agnoscentis peccatum oris, & verborum, sicut manu pectori admota agnoscimus, & fatemur peccatum cordis. Sed proculdubio res, ratioque longe diversa: nam *manum ponere super os*, non est percutere os, sed potius arte, & ratione certa, manu compescere labia: nam percutere, & verberare pectus, aperte indicat repeti pœnitentiam ab illo, unde *exeunt cogitationes, adulteria, blasphemia, &c.* Sua igitur manu Publicanus verberabat conscientiam, & prodebat auctorem delicti latitantem sub pectore, ut enim Augustinus dixit Sermone 8. de verbis Domini: *Tundere pectus quid est, nisi arguere, quod latet in pectore, & evidenti pulsu occultum castigare peccatum?* Ergo ille gestus non est percutientis, sed diuturnum silentium sibi ipsi imperantis. Vide supra c. 21. 5. Mich. 7. 16. Quare eleganter hoc loco Olympiodor. ex persona Jobi; *Non mihi verba deerant, quando quasi peccatorum meorum pœnas luerem, condemnabar. Ad ea autem, quæ tuam potestatem, atque sapientiam attingunt, quidquam vel addere, nefas est.* Vide quæ diximus c. 9. vers. 3. super id, *Non poterit ei respondere, &c.* Et ubi de silentio justorum disseruimus, c. 3. v. 1. & vers. 2. num. 3. c. 13. v. 19. num. 4.

Ponere manum super os cuius gestus. Tonsio pectoris ad pœnitentiam.

Matt. 15. 19. Marc. 7. 21.

August.

Olympiod.

Vers. 35. Verum loquutus sum, & alterum, &c.

1 *Quinque minus idonea interpretandi rationes.*
2 *Simplex interpretatio.*
3 *Cuius nam peccati sermo.*
4 *Formula excusandi lapsum verborum.*

1 *Varia interpretatio.* *D. Thom.* *Albert.*

FEre universi interpretes existimant Jobum se accusare duplicis errati, sed in illo assignando longe discedunt. Divus Thomas duo hæc assignat: Primum, quod voluerit cum Deo disputare: Secundum, quod suas justitias visus sit, divinis judiciis prætulisse. Albertus primum, cum dixit se à Deo affligi *non æquo judicio*: Secundum, cum quæritur, graviorem esse calamitatem suis meritis, *si appendantur in statera*. Gregor. duo tantum distinguit tempora, alterum ante calamitatem, cum forte leviter peccavit; alterum, post calamitatem, cum non omnino silvit ad Dei verbera. Utrumque igitur tempus accusat. Philippus, illa duo verba esse existimat, *Elegit suspendium anima mea*. & illud alterum. *Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentum rideat*. Cajetanus item aliter, primum, cum pollicetur sibi victoriam in divino judicio: *Scio, quod iustus inveniar, &c.* rursus illud, cum postulavit, ostendi sibi, *quantas haberet iniquitates, & peccata*.

Gregor.

Philipp.

Caietan.

2 *Simplex explicatio.*

Verum, quod ad phrasim loquendi pertinet, nihil profecto aliud significatur, quam non semel loquendi modum excessisse; quasi diceret: Semel, atque iterum; sæpe etiam erravi. Sed ita me deinceps continebo, ut iterum labi non contingat: obmutescam igitur, *& non aperiam os meum, quoniam tu fecisti*. Non est ergo quærendus ille numerus binarius nimium solicite. Sapienter enim dixit Gregorius: *Si transacta beati Iobi verba discutimus, nihil eum nequiter dixisse experiemur: si vero dicta eius, quæ cum veritate, ac libertate prolata sunt in aliquo superbiæ vitio flectimus, duo jam solummodo non erunt, quia multa sunt.*

Psal. 38. 10. *Gregor.*

3 *Quomodo Iob dicatur verba lapsus.*

Ex hoc jam loco fere colligunt Interpretes omnes cum Gregorio, non tam lapsum fuisse Jobum peculiari aliquo verbo nequam, aut falso, quam paulò liberiori oratione. Oportuisset enim paulò modestius, pauloque demissius de Deo disputasse, paucioraque de sua justitia, & innocentia loquutum, ne in speciem videretur aliquid divinæ æquitati, & providentiæ detraxisse. Sic Gregorius ait: *Dicta illius cum libertate prolata sunt, at in aliquo superbiæ vitio flecti posse.* Tum etiam, *quamvis res flagello dignas non egisset, at illicite loquutum fuisse, idest, de flagello murmurasse. Igitur minus se patientem in verbere agnovisse.* Et Philippus super id cap. 17. *Non peccavi*, sic ait; *Non omne, quod loquutus est, ita rectum fuit, ut per se omnino plenum, & consummatum sine aliqua reprehensione fuerit. Licet in ipsis responsionibus non potuit carere peccato*. Caietan. *imprudentiam* illi tribuit super id cap. 19

Gregor.

Philipp.

Cajet.

Scitote;

Scitote; quia Deus non æquo judicio afflixit me. Denique cum hoc videtur facere illorum sententia, qui de Iobo accipiunt id, cap. 38. *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* vbi eam sermonum *imperitiam*, varie tractavimus, & conjunximus cum illo, cap. 42. *insipienter loquutus sum, &c.* Ubi nos iterum, & cum tandem prodem pronuntiat Deus; *Non estis locuti rectum, sicut servus meus Iob.*

4 *Asperioris sermonis excusatio.* Illud vero, *Quod utinam non dixissem*, illuminationis gratia additum est ab Interprete, ut eum animi affectum exprimeret, quem affert verborum pœnitentia; aut excusatio aliqua, cum in dolorem, vel ægritudinem, reiicimus sermonis vel asperitatem, vel temeritatem, ut illa dolore, & amore furens Medea ad Iasonem;

—— Illud tum voce extremum peto
Ne, si qua noster dubius effudit dolor,
Maneant in animo verba, sed melior tibi *Sen. in Medea, act. 3.*
Memoria nostri subeat, hæc iræ data,
Oblitterentur. ——

Respondet vero Iason, quæ & cælitus Iobo à Numine dicta videri possunt.

—— Omnia ex animo expuli.
Precorque, & ipse fervidam ut mentem regas,
Placideque tractes, miserias lenit quies.

CAPVT QVARANTESIMVM.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Illustrioribus aliis duobus sua Potentia, atque Sapientia effectis, ostendit Iobo Deus, humanam virium imbecillitatem parem esse humanæ justitiæ; proinde imparem divinæ Justitiæ, atque Potentiæ. Temerarium itaque illũ esse, qui cum Deo non de viribus, & majestate, sed de justitia, & innocentia velit cõtendere.

1 RESpondens autem Dominus Job de turbine dixit: 2. Accinge sicut vir lumbos tuos: Interroga-
bo te, & indica mihi. 3. Numquid irritum facies judicium meum: & condemnabis me, ut tu
justificeris? 4. Et si habes brachium sicut Deus, & voce simili tonas: 5. Circumda tibi decorem,
& in sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus. 6. Disperge superbos in furore
tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia. 7. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & con-
tere impios in loco suo. 8. Absconde eos in pulvere simul, & facies eorum demerge in foveam: 9. Et
ego confitebor quòd salvare te possit dextera tua. 10. Ecce, Behemoth, quem feci tecum, fœnum quasi
bos comedet: 11. Fortitudo ejus in lumbis ejus, & virtus illius in umbilico ventris ejus. 12. Stringit
caudam suam quasi cedrum, nervi testiculorum ejus perplexi sunt. 13. Ossa ejus velut fistula æris, car-
tilago illius quasi laminæ ferreæ. 14. Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum applicabit gla-
dium ejus. 15. Huic montes herbas ferunt: omnes bestiæ agri ludent ibi. 16. Sub umbra dormit in
secreto calami, & in locis humentibus. 17. Protegunt umbræ umbram ejus, circumdabunt eum sali-
ces torrentis. 18. Ecce, absorbebit fluvium, & non mirabitur: & habet fiduciam quòd influat Jordanis
in os ejus. 19. In oculis ejus quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares ejus. 20 An ex-
trahere poteris Leviathan hamo, & fune ligabis linguam ejus? 21. Numquid pones circulum in nari-
bus ejus, aut armilla perforabis maxillam ejus? 22. Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur
tibi mollia? 23. Numquid faciet tecum pactum, & accipies eum servum sempiternum? 24. Numquid
illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis? 25. Concident eum amici, divident eum negotiato-
res? 26. Numquid implebis sagenas pelle ejus, & gurgustium piscium capite illius? 27. Pone super
eum manum tuam: memento belli, nec ultrà addas loqui. 28. Ecce, spes ejus frustrabitur eum, &
videntibus cunctis præcipitabitur.

P A R A P H R A S I S

C A P I T I S.

Vers. 1. CVm vim, & impetum suæ orationis denuo instaurare vellet Deus, instaurasse iterum tempestatem visus est: quare turbine, qui multum remiserat, denuo invalescente, & vehementius perstrepente procella, ad divinæ præsentiæ, & vocis manifestiorem significationem; tum antiquis Jobi querimoniis, atque iis etiam, si quæ nunc forte in ejus animo versabantur, cogitationibus tristioribus; tum ipsius silentio, hac ratione occurrendum censuit.

Vers. 2. Confirmato, & integro animo iterum, atque iterum te volo in tua justitia, & causa defendenda. Noli igitur silentio uti, loquere, te collige; vir esto; ægritudinem pelle; animoque complexus, quid te respondere oporteat, viro dignam responsionem præbe.

Vers. 3. Tu vero in meo judicio cur ita obmutescis, cum sæpius postulaveris apud me causam dicere tuam? Frustra ne jam tibi aditus ad meum tribunal patebit? Atqui cum tibi meũ conspectum desideranti, aperte respondeo, eo sum animo, non ut tibi loquendi facultatem adimam, aut ut ullius peccati reum traducam, quin potius, ut tua oratione, atq; mea responsione cunctis mortalibus tua justitia promulgetur; & tibi quidem ornamento, ac gloriæ, orbi aut terrarũ sit emolumento. Nisi forte velis judicium meum, quo res tuas certa Providentia constitui, ita dissolvere, & dissipare, ut meæ justitiæ, & æquitati aliqua ex parte detrahatur; & in tuam justitiam, & innocentiæ existimationem ita intendere, ut nõ valde cures an meæ æquitatis lædendæ, & infirmãdæ ullam occasionem præbeas. An vero fas esse putas, ut quod ego de tuis rebus constituerim, & de tuarum ærumnarum mensura, & modo præscripserim, vel tuis rationibus persuasus, vel tuis querimoniis defatigatus, mutandum, & infirmandum censeam? quasi ego æquissimis judicii mei lancibus non ponderaverim, quid res vnaquæq; exigit. An vero satius ducis, ut ego mutandi decreti, & infirmandæ Providentiæ, veluti damner à te; ne tu alicujus hominis judicio peccati alicujus insimuleris? Ita ne existimas necessario fore, ut meum judicium aliqua iniquitatis nota inurendum sit, si tu declarandus sis innocens? Atqui quamvis mea te sententia omni criminis suspicione absolvam, nullam mea æquitas, meaque Providentia iniquitatis notam subibunt.

Vers. 4. Quod si Dei similem potentiæ, & pulchritudinis gloriam habes, poteris sane tuis viribus, tuam salutem tueri. Quod si neq; cum Divina gloria, neq; cum illius specie, & pulchritudine, de æqualitate contendere potes, consequens profecto est, ut neque cum divina gloria, neque cum illius specie, & pulchritudine, de æqualitate contendere potes, consequens profecto est, ut neq; tuam salutem parere tuis viribus possis. Verum si conscientia tuæ imbecillitatis cũ meo robore collatæ tibi animos adimebat, quasi mihi propositum esset, te opprimere: potius inde colligere potuisses, non fuisse mihi tecum pugnandum, imparibus omnino viribus, neque tuam imbecillitatem primum à me lacessẽdam. Et vero quamvis brachio tuo, instar Divini, adversarium superaris, atq; arrogantis fastum obtriveris, eumque cum sua cohorte longius proieceris; at illud minime præstitisses, nisi brachium istud tuum mea virtute roboraretur. Tu vero quasi meæ opis adversus

versus hostes acerbissimos, minime indigeas, ita & meeum expostulas, & quasi ex æquo mecum agere non vereris, quod sane stultum videtur æque, ac illud, hominem gloriari de sua justitia, qui suæ sibi salutis causa existere non possit, neque ullum magnificum potestatis, & roboris documentum præbere. Illud vero persuasum tibi esse oportet vel ex tua imbecillitate fieri non posse, ut contra meum decretum, atque sententiam, tuam salutem, & restitutionem consequaris, qui æqualis potentiæ, atque roboris in magnificentissimorum operum gloria, & laude mecum non sis. Expedit igitur ut compressis querimoniis supplicem te meo brachio flagellanti præbeas Ut vero tibi aliquid de mea potentia, & suprema æquitatis majestate, & de tua etiam imbecillitate proponam, si quid viribus, aut imperio vales, indue, & exorna gloriosis virtutum ornamentis, Angelorum naturam, & superborum arrogantiam comprime ex priori dignitate, & supremo domicilio, in sortem abiectissimã, & locum infimum, idest, terræ viscera abiice; emine, & præside universitati creaturarum, & cælesti lumine te ipsum circumfunde; voce magnificentissima jube, ut quę non sunt, in lucem prodeant, superbos omnes, sive de cælo in inferorum baratrum; sive de paradiso deliciarum, in terram squallentem, & mortalitatis locum perpetuo exilio mulcta; simulque sustenta justos; territa impios omni ex parte; sanctitate, & puritate fulge atque sanctorum fulgoribus, velut pretiosis quibusdam ornamentis, amictus, in supremo glorię solio super omnẽ creatã conditionẽ evectus, superbos extremę sortis abiectione affice

VERS. 5. Verum enim vero, Job quamvis cultu Regio, & pretiosissimis ornamentis circumfulgeas; quamvis sublimi Throno residens, aliorum mortalium humeris, & verticibus immineas; quantumvis ad iuris, & æquitatis leges optimo cuicumque principi excolendas, aspires, &, quod in te fuerit, virtute tui brachii coneris irrumpere iniquitatem; sed hæc quid sunt cum mea virtute, & justitia comparata, qui sempiternæ gloriæ, atque imperii ornamentis fulgeo, qui sceleratorum elatę mentis insolentiam vultu ipso meo designo, atque dominatum frango? id quod ex re ipsa præsente terrificæ huius tempestatis, & turbini, conjicere potes.

VERS. 6. Nam tunc tandem ancipitem fortunam mecum experieris, si possis istius brachii, & virtutis signum aliquod præbere; si perinde ac ego, splendoris vestimentis excultus tonitrua edere, turbinem versare, fulgura dispergere, quibus superborum fastum proteras; & versato pulvere clarissimorum virorum facies obducere, & inspergere, nulla humanæ dignitatis habita ratione.

VERS. 7. Sed ut ex præstantibus, admirandisque naturæ operibus nonnulla depromam, & monstra quædam ex bestiarum generibus, sive magnitudine, sive parvitate mirabilia prætercam, quæ non secus, quam homo ipse, mea potentia, & virtute sustinentur: certe supra omnem admirationem fuit incredibilis illa varietas bestiarum, & reptilium ex terra, sexto illo creationis Die, quo Adamus ex terra factus est Ex illis vero, quamvis nonnullæ carnivorę sunt, mirum est tamen, maxima ex parte sic à natura institutas fuisse, ut boum alimentis contentæ, non carnibus, sed fœno pascantur Sed unus pro multis Animalibus Elephantus erit, membrorum vastitate, ingluvie, aviditate, fortitudine incredibili Attene igitur, quæso, ad belluam vastissimam, in qua multarum tibi belluarum genera proposita fuisse arbitreris; ut quod sit terrestrium animalium maximum, & tam diuturnæ vitæ, ut plurimarum belluarum ętates, unus ipse continere videatur, propeque ad humanum ingenium disciplina, mititate, obedientia, societate cum humano genere, solertia denique & intelligentia accedens Et licet tam vastum, tamque grava animal sit, mirum est quam facili, quamque levi pabulo, nimirum herba, atq; seminibus, perinde ac bos, tantam membrorum molem sustinere queat, ut bovem quendam maximum esse arbitreris, quippe gaudet cibum sumere ex hominis manu. Et vero maxima Elephanti vis, & robur in dorso illius, & coxendicibus residere videtur; namque durissimo dorso plures bellatores ligneis turribus inclusos defert, dorso astrictis, & reductis vinculis sub ventrem, & umbilicum, & licet aliquando ventris luxu, & intemperantia bachatur; sed fœminæ, quæ in aliis generibus esse solent imbelliores, at in hoc genere majores, & robustiores, sicut & ventre laxiores, esse solent.

Cum autem generationi vacat, mirum est, tam parvo, tamque occulto genitali munere venereo fungi, ac semẽ excernere, picis Cedriæ instar. Caudam autem, & partem corporis vilissimam, nullis munitam pilis à natura obtinuit, quæ præsidio esse posset abigendo tædio muscarum, sed cum nullum habeat setarum tegumentum, verum instar horrescentis Cedri foliis duris, acutis, spinosis, caudam nimium strictam, nimiumque rigidam habeat, cancellatam cutem obtinet, quam cum extendit, recipitque muscarum examina, arctatis in rugas repente cancellis comprehensas illas enecat. Hoc illi pro cauda, iuba, villo est Atque in eo etiam Cedri similitudinem repræsentat, quod sicut ingens Cedrus, ex parvo semine, parvisque initiis evadit maximus; cumque testiculos habeat multis nervorum plicaturis non foris conspicuos, sed intus circa renes conditos, rem veneream numquam in aperto agit, sed inter arbores densas, aut in profundum aliquem locum se abdit; in quo imago proponitur Cedri utique cum fructu, sed sine flore, sine seminis, aut generationis manifestis aliquibus argumentis Quare stricte, & moderate libidines frœnat suas. VERS. 8.

Ossibus vero est solidissimis, instar æris, & ferri, dentibus aut cornibus robustissimis, costis, & lateribus fortissimis, cruribus autem sine flexu; quæ propterea repræsentare videntur bacillos ferreos, aut columellas æreas, quibus tam vasta moles incumbit Denique sive ossa majora consideres, sive minutiora, durissima sunt; pariterque solidissima. Quamvis vero mollior, non ideo imbecillior est proboscis, quamvis cartilaginea; quippe illa arbores prosternit, & præ cæteris animalibus naturæ illius partis magnitudine, viribus, usu pręstat: non minus, quam si instrumento aliquo ferreo instructus esset. VERS. 9.

Cum ergo tam vastum animal sit, vel tempore aliquando, vel naturæ ordine videtur cętera quadrupedia præcessisse, utpote magnitudine, fortitudine, docilitate reliquorum facile princeps. Et quidem tanta est fortitudine; ut cum cætera animalia mirum in modum exhorreant congressum cum Elephanto, at Conditor illius, qui certa illum dispositione formavit, tantum videatur suæ potentiæ quasi mucrone illum confodere posse. quippe vivit diutissime Quamvis idem ipse naturæ auctor certam rationem mortalibus designavit, qua illum configere, & prosternere possint. Cumque tam immanis bellůę aluum mollissimam effecerit, videtur designasse Rhinoceroti parte opportunam, quam mucrone sui cornu maxime peteret, neq; vano ictu. Quippe cum Rhinoceros sit brevioribus cruribus, videtur certa proportione, & altitudine ab ipsa natura habere cornu applicatum sui hostis aluo infimæ An vero non etiam Draco gladius erit, qui Elephanti sanguinẽ fundit, dum Elephantum vulneratum ebibit, & exhaurit? VERS. 10

Tanta vero vastitas, & fortitudo innoxia sane est minoribus quadrupedibus, non enim insidiatur pecoribus, non caulis pastorum, non segetibus, & satis, sed sponte è terra inculta germinantibus: quare cum mitissimus occurrat infirmioribus pecudibus, lætæ illæ. & securæ in eisdem pascuis cum illo versantur Atq; illud etiã mirandum, quod tam immani bellůę parvulus illudat mus, quẽ maxime odit: sues invalidi in fugam convertant, hirudo intolerãdo afficiat dolore: vermes exagitẽt, & exulcerẽt. VERS. 11.

Tantæ verò cum sit magnitudinis, arbores illum sua umbra tegere commode non possunt: neque potest latere in arundineto, neque in loco lutoso, quem aliæ animantes pro cubili, & statione amant. Quamvis latere non possit, quod recumbendi usum cum cæteris animalibus non habeat communem: nihilominus erectus, & arboribus incumbens, juxta papirum, & carices somnum capit: quippe amat amnes, & loca palustria, tempore præsertim æstivo. cum æstuante sole peruritur; atque etiam tempore generationi destinato; tunc enim Elephantus solitudinem petit, & præcipue secus flumina, ubi frequenter proveniunt salices, alni, & populi, quæ amant aquas VERS. 12.

Cum autem natura siticulosus sit, largissimi quoque potus est, atq; adeo ingentes haustus facit, ut quasi quadam bibendi avaritia, & sacra siti, totum ipsum flumen in os suum convertere velle videatur. Ipso igitur bibẽte, insistit fluvius, insistit quoq; Elephantus per otium, & securitatem bibens; postquã diutinã sitim toleravit. Vide- VERS. 13.

tur itaque fluvius, quantumvis maximus, non aliter
in illius aqualiculum influere, quam Jordanis in Mare
mortuum, quod propterea nunquam exundat.
Vers. 14. Bibendo autem natum longissimum, oculis tenus
usque in fluvii fundum immergere videtur, ut aquam
abunde haurire possit; ex quo interdum contingit, ut
sudibus in imo fundo defixis offendatur, & tangatur.
Illud etiam ab Auctore naturæ constitutum est, ut naso,
qui illi est bibendi, & deliciandi instrumentum, arte ve-
natorum perforato capiatur, & alligetur. Designavit
Vers. 15. enim Deus hanc illius capiendi rationem, instructa fo-
vea, in quam cum imprudens incidit, & oculis, & naso
vulneratis optatissima fiat præda venatoribus. Sed tunc
potissimum, cum largissimo se potu implet, parantur il-
li à Draconibus insidiæ: nam immersum Elephantum in
fluvium, invadit Draco, constringit illigata manu,
morsumque in aures defigit; neque aliud magis, quam
oculos petit, quos solos expugnabiles esse natura mon-
strante cognovit. Aliquando etiam à vermibus illis Gan-
geticis, branchiis, quasi sudibus transfixus, ad potum ve-
niens Elephātus ovordicus cōprehēsa manu abstrahitur.
Quod si in tanta belluæ vastitate, quam Deus nullo
Vers. 16. negotio expugnat, atque prosternit, mirabilis est Con-
ditoris potestas, atque sapientia; quanto magis, cum im-
manissimæ belluæ, id est, Diaboli superbiam comprimit,
viresque enervat? Est ille Lernæa Hydra, non solum
septiceps, sed bellua infinitorum capitum, ex omnibus
improbitatibus, & belluinis artibus cōposita; & in illos
potissimum dominatum exercens, qui belluinos mores
amplexati, belluinis voluptatibus se totos tradiderunt. Is
ipse mirabili arte, atque virtutum omnium ornamentis
à Deo conditus, simul cum homine, intelligendi parti-
ceps, ex suprema creaturarum intellectualium dignita-
te in abjectissimam belliarum sortem sua superbia deci-
dit; & humanæ salutis invidia contabescens, cum illo
nunquam non testatas gerit inimicitias; perpetuus co-
mes illius vitæ, & itineris, ne unquam lædendi, & im-
pediendi occasionem prætermittat. Interdum vero va-
nissimam mundi gloriam, & paleas, atque quisquilias
impurissimarum voluptatum, quibus ille veluti pingue-
scit, offert belluinæ vitæ sectatoribus, amplius nil quam
meram corruptionem, & immunditiam de studiis, &
carnis voluptate decerpentibus.
Atque cum illa amare videatur, quæ inesse vult suis
Vers. 17. sectatoribus, videtur profecto prima hujus belluæ vis à
libidine proficisci, longius autem progressa ad umbili-
cum arrepit: quia ventris luxum, atque intemperan-
tiam comitantur affectus, qui ventri parent: ventris
enim satietas obscenæ libidinis radix est. Vires igitur
suas, suumque virus exerit, cum hominum lumbos,
partesque mollissimas, & ad voluptates proclives nostri
corporis sic corrumpit, ut perinde in nostris membris
dominetur, ac si sua illius membra, suique lumbi exi-
sterent. Tunc autem parte mollissima, atque maxime
imbecilla, id est, umbilico ventris Tyrannidem exercet
suam, non solum cum mulieres genus imbecillum, & vo-
luptuarium, impurissimis libidinis illecebris inescat:
sed cum per fœminas, tanquam per præsentissimum hu-
manæ vitæ, atque salutis virus, virorum animos emol-
lit, & enervat, omnesque virtutis nervos incidit.
Proh mentis improbitatem obfirmatam, atque inexo-
rabilem, nostræ morti, & actionum universarum fini in-
Vers. 18. sidiantem: qui si pravus sit, ex nostra ille finali impœ-
nitentia, caudam sibi conficit, erigit, stringet, agitabit,
velut cedrum proceram, & imputribilem. Cum autem
incredibiles sint illius fraudes, & plicaturæ ad generan-
dos sibi similes filios, mille tentationum involutionibus,
& perplexitatibus versutiarum, at improbitatem nobis
ille obiicit, atque proponit voluptatum illecebris, quasi
tela quadam ex multis filis contexta convolutam.
Consilia vero illius, quibus tota illius moles, & ratio
agendorum, tanquam ossibus innititur, sunt profecto
solidissima, & ad improbitatem exquisitissime compa-
rata. Quæ cum per se sint crudelia, & acerba; at conve-
stita ille gestat omnibus deliciis, & mollitudinibus, ve-
lut contecta: & interdum etiam potentiores quosdam
viros, & improbos Tyrannos, sibi tanquam ossa adscisci,
quorum virtute, & potentia utatur ad alios infirmiores,
& molliores in improbitate sustentandos.
Hic denique est, qui cum Divina similitudine iosi-
gnitus fuisset, & creaturarum excellentissimus, in quo Vers. 19.
reliquæ viderentur, quasi per recapitulationem quan-
dam colligi, & velut primogenita creatura donis am-
plioribus præ cæteris cumulata, ipso suæ creationis ini-
tio, cum mundo isti corporeo se communicavit Deus: at
Divinam bonitatem primus ipse provocare ausus, non
amplius in se ipsu expertus est Deum beneficum Con-
ditorem, sed judicem severissimum improbitatis pœnas
justissimas, gravissimasque exigentem, & supremi numi-
nis potentiam, & vindictam in scelcratos omnes velut
gladium acutissimum adigentem. Et quidem quamvis
improbum Dæmonem non spoliaverit Deus viribus, &
facultate ad nocendum, at comprimit illas, & pro sua
Providentia, atque Sapientia, ita moderatur, & appli-
cat, ne plus noceat, quam ipse permittendum consti-
tuerit. Atque in eo mirabilis est Divina bonitas, quod
Dæmonem suopte ingenio & improbitate paratum, &
applicatum perpetuo ad nocendum, suamque operam,
& industriam offerentem supremo judici, si forte ille se
tortore, & carnifice uti velit; ita moderatur Deus; ut
illius improbitatem, & nocendi libidinem contra eum
ipsum convertat; ut dum justis insidias struit, & interi-
tum machinatur, suis se artibus, & nocendi libidina
consodiat, & perdat, justis vero ipsis ingentia lucra ex
tentationibus, & calamitatibus maligne procuratis desi-
gnet, & afferat. Cum enim Deus sit per se pacis amantis-
simus, hostium nostrorum armis ad ipsorum supplicium
sapientissime utitur.
Interim sævissimus inimicus, qua potest ratione, no- Vers. 20.
stris malis, & detrimentis suas divitias metitur: nostris
enim lasciviis, & impuris voluptatibus lascivit, & pin-
guescit ille, atque illis cum summa voluptate vescitur,
quæ sponte germinant ex pravitate, & corruptione no-
stræ naturæ, in illis prætertim hominibus, quorum stu-
dium est, cum Principes sint, libidinibus obsequi; & si-
cut aliorum, ita rationis, & honestatis legi, & imperio
minime se submittere. Atque ex montibus, id est ex viris
Principibus in præcelso dignitatis fastigio constitutis,
opimam prædam reportat, quam suis militibus, & eo-
rundem studiorum consortibus in tartaro dividit, de
nostra improbitate lætantibus cunctis, & per summam
ignominiam humanæ stultitiæ detrahentibus.
Et mirum; improbitatis auctori deterrima quæque, Vers. 21.
& pessima placuerunt, gaudet nimirum in obscuris, fri-
gidis, torpentibus mentibus residere, & requiescere ve-
lut in loco ad incredibilem voluptatem sibi comparato:
& in iis rebus, & bonis, quæ cum nihil solidi habeant,
umbræ sunt veri boni, ad speciem tantum, & ludifica-
tionem oculorum: tum præterea in iis, quorum mens
nunquam est quieta, sed variis perturbationibus agita-
ta; quiescit enim ille, & dormit, cum nostram quietem
animi interturbat: denique in illis, qui alios pravo
exemplo, aut ope præstita ad improbitatem duces, &
exhortatores se præbent.
Sic maximam mortalium prædam capit, & ex nostra- Vers. 22.
rum mentium inconstantia, & fluentium voluptatum
studio, fraude quadam, & illecebra ad sese alliciens, in-
credibilem nostri sanguinis, & interitus sitim exsatia-
re se posse sperat.
Mirum igitur, ut malignus observet justum oculis, & Vers. 23.
stridat dentibus in eum, considerans attentissime qua
via invadere, qua ratione capere, & decipere possit: ut
dolet oculis suis gravissime, cum videt nos cum diligen-
tia vitam nostram, & virtutis opera disponentes; tunc
enim capi se oculis arbitratur nostræ vitæ splendore ob-
cæcatus. Sed tunc potissimum captus, & illusus est suis
oculis, cum filium Dei, quem videbat carnis infirmita-
te circumdatum, inique agressus, & in carnem dentes
infigens, hamum voravit, quo transfixus est, & Divina
virtute, quasi calamo suspensus piscis, irridendus pro-
positus est, obtritis jam & quasi perforatis illius naribus,
& sagacissimis insidiis detectis, atque calumniandi, ri-
dendi, contemnendi licentia repressa, & castigata.
Denique si teterrima hujus belluæ vitia, & impro- Vers. 24.
bitates consideres, universa illius membra non nisi ex
scelere, & iniquitate compacta esse perspicies. Si vero
vim, & dominatum, quem in improbos exercet, ex qui-
bus, tanquā ex mēbris totus componitur, & veluti coale-
scit, Draco nimirū terrificus ex pluribus serpētibus, & fi-
liis viperina luxuria, atq; intēperātia natis, facile credes
ima-

improbos omnes membra esse Diaboli; atque illos præsertim, qui impurissimis operibus vacantes, & idolorum specie misere delusi, vel in montibus, vel in lucis & sylvis, aut in fluminum ripis, Dæmonem pro Deo venerantur, & colunt.

Vers. 20. Sed non solum in terrestri bellua quadrupede maxima, atque fortissima divinæ potentiæ, atque sapientiæ, tum etiam diabolicæ immanitatis, atque superbiæ, quam Deus conterit, præclarum specimen, datum est mortalibus. Sed præterea in Leviathan marino monstro maxime terrifico, quod propter vastitatem, atque immanitatem videtur esse copulatum ex multis, non solum quod membris, & squamis mutuo sibi inhærentibus arctissime compactum sit, sed quod copulationem habeat multorum, quibus ornatum, & comitatum incedit. In qua sane marini serpentis vastissima, & terrifica immanitate, quæ divinæ potentiæ, atque imperio paret, & obsequitur, graphica imago proposita est invisibilis Ceti, qui in hujus turbulentissimi maris, idest mundi æstu, & perturbationibus tyrannidem exercet acerbissimam; nihil enim mari, terrave sævum, & immane est, quod Diaboli sævitiam, & immanitatem non repræsentet. Verum enimvero mirum est, ut Balena, & Cetus aliquando incedat cum ingenti ornatu, & comitatu ostreorum, pisciculorum, herbarum, quæ in illius cute adnascuntur; cujus cum magnitudo, & vastitas prope immensa sit, eritne mortalis aliquis, qui lino, & hamo piscatorio possit Cetum inescare, & extrahere fune pendentem, & lingua, branchiisque transfixum? Et vero, ò Job, poteris illum uncinu, hamove infixu palato, & per nares eminente, aut branchiis affixo capere, captum vero junceo circulo, aut recurvo alio instrumento suspendere, & quo velis deferre?

Vers. 21. Sanè hujus piscis tanta est immanitas, ut omnem humanam potentiam non pertimeat; neminique supplicare, aut blandiri assueverit. Tantum, cum tempestates præsentis Conditori suo, & dominatori fluctuum, quasi supplicans, & blandiens ludere, & caudam agitare videtur. Erga mortales vero, aut erga alios pisces, cum immanissimi ingenii sit, nonquam ex jure amicitiæ, & societatis agit, ferum utique, & indomitum monstrum, à mea tantum potentia edomitum, & servitute perpetua subjugatum.

Vers. 22. Non humanæ vires, non industria, & ars illius vires, & sævitiam unquam eludere potuisset, nisi Cetacei generis ducem ego constituissem, qui cæcutienti belluæ, & superciliorum mole gravatæ viam ostenderet. Ergo capto eo pisciculo, tunc tandem piscatorum industria delusum, & aberrantem Cetum, & in vada, aut littora impingentem configere, & dilacerare potest, neque minus facile, quam si stulta esset avicula, puerorum, atque feminarum lusus, & aucupium.

Vers. 23. Tunc sanè quamvis immanissimus sit, neque ex illorum piscium familiarissimo genere, qui solent ad edulia, & cibos incidi, & præparari, tamen turmatim ad illum confluunt homines, & de tanta præda mutuo sibi gratulantes, lætissima celebrant convivia; & alii hastis, alii tridentibus, alii securibus cædunt, & multa verberatione expugnatam in littus compellunt, atque ejiciunt. Cumque adeo immani magnitudine piscis sit, ut illius corpus uni toti nationi satis esse possit, mercatorum multitudo in illo partiendo, præparando, distrahendo diligenter, & solicite operam collocat. Si quando igitur in manus hominum devenit, non est humanis viribus, aut industriæ, sed supremæ numinis providentiæ adscribendum, quæ tantam belluam usibus humanis deputavit, atque subiecit. Nam quæ tanta sagena contexi potuisset, ut illius solam pellem complecteretur? quæ profecto crassissima est, & ad opportunitatem humanæ vitæ aliquam idonea. Aut quis mucro, gladiusve, qui pellem durissimam discinderet, nisi me monstrante, qua ratione exenterari, per partes dividi, in cetaria, & piscaria officina saliri, parari, & asservari expediret? & præsertim caput magnitudine mirabili, quod vel cibo, vel oleo, vel etiam sustinendis piscatorum tabernis idoneum est.

Vers. 24. Denique tanta est Cetorum magnitudo, ut siquis suis viribus, & industria illa se posse capere, & expugnare confidat, atque manum ad illius capturam suam injicere; fit profecto, ut cum temere provocarit belluam potentissimam, bellum sustineat gravissimum, & periculosissimum, quo exanimitur, & pereat, neque aliter saluti suæ consulere possit, quam retrahendo manum, tergaque vertendo, interim manente ingentis discriminis, & temeritatis stultissimæ memoria sempiterna. Quis enim semel incidit in Leviathan, qui deinceps diligentissime caveat, ne iterum simili discrimine laborare contingat, aut ne navigationem repetat, littusque prope contingat terrore plenissimum? Vers. 25.

Sic profecto fit, ut sæpe omnes insidiæ humanæ artis ad capiendum Cetum, vanæ, & irritæ sint: ad conspectum enim teterrimæ bestiæ statim consternantur homines, quasi continuo devorandi, & exsorbendi. Sed nonnunquam etiam divina providentia fit, ut & Tyrannus ipse marinus spe evadendi ex omni discrimine, atque tuto minores pisciculos insequendi, & piscandi spe frustratus, incolis maritimæ regionis spectaculum jucundissimum præbeat, è mari extractus, & fluctuum ipsorum vi ejectus, atque in ipsa arena infixus, & inhærens. Quæ omnia repræsentant sane immanissimum illum hostem humani generis: quippe nihil est in rerum natura, sive in Mari, sive in Terra, terrificum, & exitiale, quod illius ingenium, mores nequitiam non referat. Sed illum tamen illudentem mortalibus divina Sapientia prosternit, & triumphat, triumphatumque universis creatoris spectandum, & irridendum exhibet.

Vers. I. Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit.

Vers. II. Accinge, sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & indica mihi.

1 *An Deus nunc proprie, & vere respondeat Jobo.* Respondere, *loqui.*
2 *Deus respondens silentio Jobi Græci benigniores. Latini severiores in interpretatione harum sententiarum.*
3 *An Deus iterum loquutus de turbine. Turbo, & procella instaurata, excitatus pulvis.*

Quæ huic loco peculiaria sunt præter ea, quæ initio c. 38 exposuimus, breviter perstringemus. Et primum quidem, an cum dicitur *Deus respondere Jobo*, proprie accipiendum sit; an vero ratione illa communi, qua sæpe diximus, *Respondere* idem esse, quod loqui, aut semel cœptam orationem prosequi. Nam Septuaginta hanc secundam interpretandi rationem indicant sua lectione, *Adhuc respondens Dominus, &c.* At vero D. Thom existimat nova nunc Deum responsione occurrere Jobo suam innocentiam, & justitiam summa animi contentione tuenti, & ad fastidium usque repetenti, & contestanti. Caietanus item peculiariter respondere existimat ad id c. 19. 25. 6. *Quia Deus non æquo judicio afflixerit me. Ecce clamabo vim patiens, &c.* Nam rem hanc videtur indicare versiculus tertius sequens.

1 *Prima quæstiuncula, an Deus nunc proprie respondeat Jobo.*

LXX

D. Thom.

Caietan.

Sed existimo, rem eandem nunc agi, quæ in superiori capite; cum ex eodem argumentorum genere, videlicet ex magnificentissimis divinæ potentiæ, & sapientiæ operibus disputetur. Licet quidem res eadem nunc urgeatur, & prematur, id quod D. Thomas, & Caietanus observant. Respondet igitur Deus amplificando rem eandem, quam semel institoerat.

Dubitationis vera responsio.

Græci vero, atque Philippus argute indicant, Deum nullis Jobi verbis respondere, quin potius illius silentio; cum enim postulatus à Deo, atque etiam expectato responso, nihil responderit, jubetur rursus animi sui sensa, & cogitationes palam exponere, ut illius responsione fiat divina causa melior, & illustrior. Philippus quidem paulo severius, *Nolo, ut taceas, ait Deus, sicut disposuisti; sed potius loquere.* At vero Græci forte mitius, & blandius, quam cum terrifica Dei voce, & increpatione conveniat; *Incredibilis*, inquit Olympiodorus, *Dei erga homines perspicitur benevolentia: quia enim Jobus ea, quæ se digna erat, sanctitate disputare cum Deo recusarat, ac se nihil esse confessus erat, ideo illum rursus Deus blande, amiceque compellat: Noli, inquiens, silentio uti: loquere; te ipse collige, vir esto; ægritudinem pelle; animoque complexus, quid te respondere oporteat, vera dignam da responsionem.* Sed potius quidem ad terrorem,

Nicetas; Philipp.

Philipp.

Olimpiod. Græci blandiores quam videatur expedire.

& reverentiam supremæ maiestatis, iterum atque iterum petitur ab illo responsio, quam propriæ infirmitatis, atque ignorantiæ conscius reddere non valet.

[*Secunda quæstiuncula, an nunc loquatur Deus de turbine.*] Illud etiam dubitationem habet, An in eodem turbine loquatur nunc Deus, de quo loquutus est initio cap. 38. Lectio Septuaginta indicat in eodem turbine auditam Dei vocem, *Adhuc Dominus dixit ad Job de nube.* Itaque semper Deus nunquam intermisso turbine, aerisque perturbatione loquutus est, ut diximus cap. præcedente vers. 38. At vero suspicio mihi est in hac secunda Dei oratione tempestatem, & turbinem invaluisse, & perstrepuisse vehementius; forte etiam ad maiorem terrorem, & ad divinæ potentiæ, & gloriæ illustriorem significationem instaurata fuisse tonitrua, & aliquam speciem splendidissimam obiectam fuisse Jobi oculis, qua repræsentaretur Deus *speciosis indutus vestibus*; tum etiam excitatus turbine multus *pulvis* impetu ventorum concursantium, quo *facies* Jobi, & aliorum ibi adstantium obduceretur: atque hæc omnia peculiari ratione, & vi affecta fuisse, quam initio huius orationis exposuimus, cap 38 Hanc suspicionem mihi iniiciunt sententiæ, quarta, quinta, sexta, septima, octava, ut in illarum tractatione exponemus. Interim vide initio cap 38 quæstiuncula tertia, quarta, & quinta. [LXX. *Turbo instauratus.*]

Vers. III. Numquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me, ut tu iustificeris?

1 *Scopus totius capitis. Græcorum interpretatio benignior.*
2 *Latinorum expositio magis idonea, quamvis paulo severior. Dei servus divinæ gloriæ, quam suæ magis attentus. Illustrati Petrus, & Paulus.*
3 Irritare, *quid propriè. Quæ requirant ex ratione sua firmitatem.*
4 *Triplex alia exponendi ratio irritandi iudicii.*
5 *Iustorum patientia Deo honorifica. Pater quondam Iudex filiorum Illustratus Ecclesiasticus.*
6 *Iudicium a superiori irritari. Dei æquitas ex illius suprema potestate. Explicata Sapientia.*
7 *Præcedentium expositio cum varietate.*

1 Ex hac sententia pendet scopus, & intentio totius capitis: videtur enim contendere Deus adversus Jobum nulla ratione fieri posse, ut suum *iudicium irritum fiat.* Quod quidem non unam habet interpretationem. [LXX.] Et primo præmittenda est lectio Septuaginta longe à Latina diversa, *Ne repellas iudicium meum. Putas autem me aliter tibi respondisse, quam ut appareas iustus?* quamvis enim singula verba huius sententiæ fere inveniantur in originali, & in lectione Latina; sed totus contextus miru in modum diversus est. Habet autem sensum iuxta Chrysostomum valde lenem: [*Chrysost. Græcorũ interpretatio lenior.*] *Non quod te condemnem hæc loquor; verum ut iustum esse palam doceam: neque aliam ob rem mihi constitutum esse, ut illa tibi acciderent, nisi ut cunctis mortalibus tua iustitia promulgaretur, & tibi quidem ornamento, & gloriæ; orbi autem terræ esset emolumento.* Atque in eandem sententiam Origenes, & Gregorius Nazianzenus, existimant [*Origenes Naziãz.*] iam nunc illustri præconio declarari Jobum, & arcanam suæ calamitatis causam aperiri à Deo. Cum hoc sensu posset, quamvis minime leniter, coniungi lectio Latina; *Numquid irritum facies iudicium meum?* Ita ne in meo iudicio obmutescis, cum sæpius postulaveris apud me causam dicere tuam? Frustra ne patebit iam tibi aditus ad meum tribunal? Atqui certe eo animo tibi, meum conspectum desideranti, respondi, non quo tibi, pro te loquendi facultatem adimerem, aut te ullius peccati reum traducerem; quin potius ut tua oratione, & mea responsione tua innocentia cunctis contestata innotesceret. Sed proculdubio huiusmodi interpretandi ratio aliena est à contentione, & severitate divini sermonis & à contextu totius capitis, in quo quæ dicuntur, speciem habent reprehensionis.

2 [*Latinorũ exponẽdi ratio magis idonea.*] Ergo illa multo commodior interpretatio Latinorum, ut expostulet cum Jobo, quod voluerit *irritum facere divinum iudicium.* Sed quanam ratione ooo omnes conveniunt: nam Philippus, Divus Thomas, Nicolaus, Dionysius, & fere Latini omnes, etiam Vatablus, Caietanus, Steuchus, interpretantur *irritum fieri divinum iudicium*, sive, ut est in Hebræo, *Dissolui*, & dissipari, cum divinæ iustitiæ, & æquitati detrahitur. [*Philipp. D Thom. Nicolaus Dionys. Vatabl. Caietan. Steuchus.*] Videbatur ergo Job asserendo suam innocentiam immerito afflictam, iniustitiam tribuere iudici immeritum punienti, vel, ut ipse dixit, *non æquo iudicio affligenti.* Oportuisset autem, ut Job potius vellet videri peccator meritis pœnis affectus; quam vel specie tenus de æquitate divini iudicii dubitasse, aut ansam alicui dubitandi præbuisse. [*Dei servus primo spectans Dei gloriam etiam sua dispẽdio.*] Hoc enim est munus obsequentissimi servi Dei, suam vel gloriam, vel existimationem ad divinam gloriam coolceee; quam suam existimationem velle tueri, læsa divina. Sicut Petrus scribit 1.4. e4. *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris gloriæ, & virtutis Dei super vos requiescet*, nimirum nostris opprobriis illius gloriam tuemur. Deinde quod addit Petrus, *Nemo vestrum patiatur, ut homicida, aut fur*, Hunc habet sensum; non committendum esse furtum, vel homicidium, propter quod iure quis pœnam lege statutam perferre cogatur. Sin minus falso accusatus fuerit, vel homicidii aut immerito etiam damnatus constanter, & patienter perferat, sine ulla Divinæ Providentiæ querimonia, hic sane *Divinum iudicium irritum non facit*, neque tentat Divinam Providentiam damnare, ut se iustificet. Quare Paulus *Ministrum se Dei exhibet in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis in plagis, in carceribus, per ignobilitatem, & per infamia, ut seductor, & ignotus,* (id est, quem nemo visu, & familiaritate dignetur) *quasi moriens* id est meritæ morti adiudicatus, & damnatus, qua ratione Paulus non solum *non faciebat irritum Divinum iudicium*, quin potius Divinam statuebat iustitiam sua violentia incredibilium ærumnarum. [1. *Corint.* 6.8.] Ergo hæc exponendi ratio aliquid tribuit Jobo adversus Divinam iustitiam, quod Greg his verbis non levibus hoc loco explicat. [*Qua ratione Jobus videretur læsisse divinum Judicium. Gregor.*] *Qui contra Domini flagella semetipsum defendere nititur, flagellantis iudicium evacuare conatur: nam cum culpa sua feriri se denegat, quid aliud, quam iustitiam ferientis accusat? Beatus itaque Job culpam suam inter flagella non inveniens, nec tamen flagella eadem causam sibi esse augendi meriti deprehendens, iniuste se feriri credidit.* Fere eadem ratione Philippus. [*Philippus*] *Quo* (inquit) *sensu Sanctus Job dixerit ea, quæ supra conscripta sunt, in hoc loco, Dominus manifestat, nam & cum increpatione propter hoc ipsum ab eo arguitur, qui in eius iniuriam, & sugillationem se iustificare voluerit, dum eum ex ipsis cruciatibus, quos sibi inique inflictos asserit, iniustitiæ notat.* Hæc est paulo severior Latinorum expositio adversus Job. [*Præcedẽs expositio Paulo severior.*] Sed tentandum, an alia ratione possit hic locus lucem accipere.

3 [*Quid sit irritum facere.*] Certe quod in Latino est, *Irritum facere*, est simplex verbum contrarium verbo confirmandi, aut firmum, ratumque aliquid faciendi, est igitur *infirmare, labefactare, frangere, irritare* quod de iis rebus dicitur, quæ firmitatem requirunt cuiusmodi est *Juramentum*, Num. 30 14 & *Fœdus*, 3. Reg 15. 19 Jerem 33. 20 & *Consilium* firmum stabile aliquid faciendi, Psal. 32 10 & Isai. 8. 10 Nehemiæ, 4 9. atque inde videtur deduci *Thuca*, quod est genus mensuræ, nam mensura est aliquid certum, & firmum, quod nullo modo irritari, aut mutari debet, aut potest. quod Hieron. vertit *lagenam*, aut *laguunculam*, Agæi, 2. 19 Isai 63 3. *Iudicium* autem, ut sæpe diximus, est non solum litis contestatio, aut causæ tractatio, sed *Ius*, & præscriptum, vel lex quod dicimus *el Aranzel*, ratio, mensura, & exemplar agendi, ut 1. Reg 8. *Hoc erit ius Regis.* Tum etiam sententia iudicis vel absolvendo, vel damnando. quæ quia debet esse firma, & immutabilis, significat decretum, & statutum, 1. Reg. 27 11. 3. Reg 4 28. Tum etiam significat officium, aut ritum consuetudine firmatum, Genes. 40. 13. Josuæ. 6 15. 1. Paral 24 19. Jerem. 30. 18. quibus omnibus locis subest nomen *Misspath*, id est, *Iudicium*, ea significatione, qua dixi, pro *ritu, consuetudine*, decreto, *sententia*, quæ infringi, aut infirmari non debeat. [פור] [*Quæ ex sua ratione firmitatem requirant.*] [חק] [*Judiciũ quid.*] [משפט]

4 [*Triplex alia exponendi ratio commodior.*] Jam ergo hinc elicimus idoneum sensum, ut *irritare iudicium*, non tam sit, Divino Judicio iniquitatem affingere, quam illius decreti, sententiæ, iuris, mensuræ stabilitatem, & firmitatem infirmare, labefactare, mutare, ut Deus non expostulet cum Jobo de suæ æquitatis, & iu-

iustitiæ existimatione ab illo læsa, sed potius, quod visus fuerit importunis querimoniis velle, ut Deus mensuram calamitatis, qua illum affecerat mutaret, & imminueret, & quasi plus nimio in mensura excessisset Deus, ita Job sua delicta extenuat præ sua pœna q. d. Deus; Nunquid tu mihi præscribes mensuram iudicandi: pœnam, suppliciumque infligendi? *Numquid tu mensurabis iudicium meum?* Atqui, ô supreme Judex (inquit Job) *Pro mensura delicti erit plagarum*

Deu 25.2. *modus*. Hanc ego mensuram in tuo judicio requiro:

Job 6.2. nam *si appendantur peccata mea in statera, & calami-*

Ier.10.24. *tas, quam patior, hac gravior apparebit*. quare, & Jeremias precabatur, *Corripe me Domine, verumtamen in iudicio* mensura ordinaria, & consueta iudicandi ratione. Deus vero respondet: In iudicio humano hæc mensura. At in meo iudicio non hæc tantum mensura, sed mea Providentia, mea voluntas, *pro hac erit plagarum modus*.

Tum præterea *irritum facies iudicium meum*; & quod ego semel decrevi, existimabas fore, ut tuis rationibus ad mutandum compellarer? quasi ego non præviderim, quæ tu nunc excogitasti; & quid unumquodque exigat, non ponderaverim æquissimi iudicii mei lancibus.

Iudit. 9.4. 5. quippe ita iudico, ut simul de omnibus unico intuitu perspectis, iudicium feram. *Tu enim fecisti priora* (inquit Judith) *& illa post illa cogitasti: & hoc factum est, quod ipse voluisti: omnes enim viæ tuæ paratæ, & iudicia tua in tua providentia posuisti.*

5

Tygur. Tandem, ut Tygurina ait, *Nunquid rescindes a me iudicata?* quasi dicat Minime id mihi honorificum existet: nam quæ semel facienda constitui, ne meæ sententiæ gravitas periclitetur, non oportet mutari, sed diutius conservari, & ab iis etiam coli, & suscipi, quorum res agitur, si bene sunt erga divinam gloriam animati?

Iustorum patentia honorifica Deo existit. Propterea eos, qui filiali charitate Deum prosequuntur, ad patientiam ærumnarum, & divinæ providentiæ cultum hortatur Sapiens; *Iudicium patris audite, filii, & sic facite* (exequimini) *ut salvi sitis*.

Eccl.3.2. quasi dicat Quidquid Pater statuit, & sua sententia

Pater quondam erat iudex filiorum. decernit (quippe Pater iudex erat filiorum) filii ratum, & firmum habere debent, *facere* exequi, & minime *irritum facere* Quidquid igitur Deus de nobis statuat, non est tentandum *irritum facere*, sed suscipiendum silentio, vel ea tantum ratione, quod *Deus*

Ps.38.10. *fecerit*, & decreverit, instar illius, qui dicebat, *Ob-*

Greg. *mutui, & non aperui os meum; quia tu fecisti*. In quam rem sapienter hoc loco Gregorius. *Superna sententia, etsi non est cognita, non tamen credatur iniusta, sed eo saltem iustum credat omne, quod patitur, quo nimirum constat, quia Deo auctore patiatur. Magna enim satisfactio percussionis est, voluntas iusta Conditoris.*

6

Iudicium irritari à potentiori Deniq; iudicium aliquod irritum potest fieri, quando vel qui iudicatur tam potens est, ut non possit ulla iudicis vi compelli ad exequutionem sententiæ: vel quando est superior aliquis iudex, qui inferioris sententiam, & iudicium corrigat, & rescindat. Sed neque hac ratione potest divinum *iudicium irritum fieri*; id quod statim ostendit Deus à versu. 4. *Si habes brachium, sicut Deus, &c.* Quare ex hac ratione imbecillitatis humanæ, & supremæ potentiæ, qua nullus

Ex suprema Dei potestate statuitur eius æquitas. est superior iudex, concludit Sapiens non posse *irritum fieri Divinum Judicium*. Sap 12 *Quis dicet tibi, Quid fecisti? aut quis stabit* (resistet) *contra iudicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis sibi imputabit, si perierint nationes* (etiam sancti cum impiis) *quas tu fecisti? Non est enim alius Deus, quam tu cui cura de omnibus, ut ostendas, quoniam non iniuste iudicas, iudicium? Neque Rex, neque Tyrannus inquirent de his, quos perdidisti. Cum ergo sis iustus, iuste omnia disponis.*

7

Præcedentis expositio. Varia etiam interpretatio. *Et condemnabis me, ut tu iustificeris?* Præcedentis expositio quare eosdem habere potest explicatus quos pars præcedens *Condemnabis me iniustitiæ*, ita ut velis potius mihi iniustitiam, quam tibi attribui? aut *Condemnabis me* irritandi iudicii, & sententiæ infirmandæ, & mutandi mei decreti, ut tu appareas iustus cum ærumnis liberatus fueris, quas ego pro mea sapientia, & voluntate constitui? Tum etiam; Ita ne fieri putas, necessarium esse meum iudicium, & sententiam nota aliqua iniquitatis inuri, si tu declarandus sis innocens? atqui pene potest stare mei iudicii æquitas cum tua innocentia. Quamvis enim tuam iustitiam, & innocentiam asseras in meo iudicio, quamquam te omni peccati suspicione absolvam publico testimonio, non ideo ullius ego peccati notam subibo: non enim in meo iudicio pugnat sanctitas cum ærumnis.

Vers. 4. Et si habes brachium, sicut Deus, & simili voce tonas.

Vers. 5. Circumda tibi decorem, & in sublime erigere: esto gloriosus, & speciosis induere vestibus,

Vers. 6. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia.

Vers. 7. Respicite cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo.

Vers 8. Absconde eos in pulvere simul, & facies eorum demerge in foveam.

Vers 9. Et ego confitebor tibi, quod salvare te possit dextera tua.

Quis harum sententiarum scopus, & nexus?

1 *Græcorum nexus, & interpretatio minus idonea.*
2 *Latinorum expositio convenientior.*
3 *Quorsum nunc cōmēdetur Dei potentia adversus Iobū, et prima divinæ argumentationis constructio.*
4 *Tres aliæ exponendi rationes verosimiles.*
5 *Interpretandi ratio optima.*

GRæci non eodem modo, quo Latini legunt, aut intelligunt: nam apud Septuag. hæc sonant aliquid 1 *LXX.*

concertationis, & pugnæ, inter Deum & hominem; *Græcorū nexus,*

Nunquid brachium tibi est contra Dominum, aut voce & interpretatio

contra eum tonas? &c. Quod lenissime accipitur à Chry- *minus idonea.*

sostomo, & Origene. Chrysost. quidem, ut doceatur *Chrysost.*

Job deponere metum, & spem concipere ex ipsa Dei potentia in hanc sententiam; Si conscientia tuæ imbecillitatis eum mea potentia collata, tibi animos adimebant, quasi vellem ego mea te potentia opprimere; potius inde colligere potuisses, non fuisse mihi tecum pugnandum imparibus omnino viribus. *Nec enim bellum inferens, te sauciari permisi; quæ enim tua fortitudo, ut*

prælio sis mihi ipse lacessendus? Num tibi brachium est ad- *Origenes.*

versus Domini brachium? Ergo non hæc ad ostentationem, sed ad Dei notitiam valerent, ut hinc discat meam vim. Origenes vero multo honorificentius, ut hoc sit virtutis Jobi præconium, & publica contestatio, ut videatur Jobi virtus in vincendo Satana similis extitisse Divini brachii: atque virtutis: *Adversarium superasti. Revoca igitur tuam illam mentis celsitudinem; lauream accipe; splendorem, ac dignitatem indue. At tu vero arrogantis saltum obtrivisti, eumque cum sua coborte longius projecisti, ut ea res ignominiæ sit illi, atque dedecori.* Sed proculdubio hæc non conveniunt cum confessione Jobi, & severitate Divinæ orationis.

Ergo ex sententia omnium Latinorum simplici, & 2

germana; His omnibus sententiis, nova quædam Dei *Latinorū*

adversus Jobum argumentatio contineri videtur, *simplex*

cuius antecedens constat sex prioribus sententiis, con- *explicatus.*

sequens vero ultima, *Ego confitebor, &c.* Cuius hæc videtur constructio: Si Dei similem potentiæ, & pulchritudinis gloriam habes, poteris tuis viribus salutem tuam tueri. Quod si neque cum Divina gloria, neque cum illius specie, & pulchritudine contendere potes; consequens est, ut nec salutem possis tuis viribus tibi parare. *Nova Dei adversus Jobū argumētatio.*

Sed premendum amplius antecedens, & consequens huius argumentationis. Ac prima quidem de antece- 3

dente dubitatio oritur. Quorsum nunc Divina potentia *Quorsum*

commendetur in reprehendendo Jobo, cum Job nihil *adversus*

unquam, neque quidem specie tenus, Divinæ potentiæ *Jobum*

detraxerit, immo vero semper de illa preclare loquutus *commendet Deus*

fuerit, ac nihil sibi esse negotii, contentionisve cum terrifica Dei maiestate, aperte professus fuerit, sed tantum *potentiā*

cum Divino iudicio, & æquitate: Caietanus respondet, *suam:*

hac oratione probari, temerariū esse cum Deo illū con- *Caietan.*

tendere, qui, si quam Deo contentione sua iniuriam infert, non potest illam paribus viribus defendere. Et

Nova rationis constructio.

explicatur huius rationis robur. Quoniam qui quidpiã contra aliquem audet, vel superiori, vel saltem pari potentia præditum esse oportet, ut conatus suos, vel perficere, vel tueri possit; nisi temerarius, ridiculusque haberi velit. Ergo si cum Divina æquitate ausus est Job contendere, oportuisset parirum Deo potentia præditum esse. Secus facile à Deo deiiciendum, & temeritatis damnandum, atque puniendum. Sed non videtur cum hac ratione interpretandi cohærere illud, consequens. *Quod salvare te possit dextera tua, &c.*

4 *Philipp. Nicol. Dionys.*

Secundo Philippus, quem imitatur Nicolaus, & Dionysius, videtur argumentum construere, & antecedens explicare, ut probet Deus stultum esse cum Deo illum contendere, qui divina virtute indiget ad suam salutem, cum non possit ipse salutem sibi parare, explicatur vero hic discursus; Qui cum Deo contendit, &

Argumenti formatio secunda.

quasi ex æquo cum illo agit, & expostulat, non videtur indigere illius ope, & potentia adversus superbissimos, & sævissimos hostes, Dæmones, atque homines, ut de illorum calumniis, & insidiis salvetur, quippe videtur esse æqualis cum Deo virtutis: secus stultum est contendere cum Deo, cuius suppliciter opem implorare, & salutem ab illo expectare quis debet. Atqui tu, ô Job, neque salutem à me petis, neque non cum mea æquitate contendis; Ergo, vel pari mecum potentia præditus es, atque potens eris te tueri, & asservare ab omnibus ærumnis, & adversariorum impetu, & calumniis, vel si non es tantæ potentiæ, ut manifeste constat ex meis effectis, voce, vestibus, specie, indignatione; stultus, & temerarius eris, si mecum contendas, & salutem ex mea ope non procures. Verba hæc Philippi; *Quam impossibile est, ut hæc habeat, tam stultum est, ut quasi ex æqualitate contra Deum loquaris, a quo humiliter sperare misericordiam debes, ut eius dextera, & virtute contra superbos, impiosque salveris.* Hæc quoque interpretatio laborat eodem incommodo, quo præcedens.

Philipp.

Tertia exponendi ratio. D. Thom.

Tertio, Divus Thomas in hunc finem confert totam argumentationem, ut probet stultum esse, hominem gloriari de sua iustitia, cum non possit ipse sibi suis viribus suæ salutis causa existere. Non potest vero, quia neque alia mirabilia Dei effecta, potest imitari. Hæc interpretandi ratio videtur à Gregorio desumpta, sic exponente per Paraphrasim; *Si potes hæc terribilia facere, tibi, & non mihi deputo bona omnia, quæ fecisti. Si vero non potes, liquet, quod a reatu nequitia tua te non valet virtute liberare.* Hæc expositio salutem accipit tropologicè, non simplici, & literali sensu.

Gregor.

Quarta interpretatio. Vatabl.

Quarto, Vatablus, ut probet iustitiam summam cum summa potentia coniunctam esse propterea in Deo esse, qui potentissimus est, non in homine imbecillo. Diximus superius ex ipsa infinitæ potentiæ, & supremæ dominationis ratione necessario colligi, Deum esse iustum. Sed quidem hæc quoque interpretatio paulo videtur longior, & durior.

5 *Congruentior exponendi ratio.*

Ratiocinationis opportunitas, & nexus.

Ego secundum alios Interpretes, meam quoque interpretandi rationem, & argumentationis nexum adiungem. Cum enim dixisset Deus conari Jobum suis ærumnis liberari, ut iustificaretur, & appareret iustus, & innocens; velleque propterea, ut Divinum *iudicium irritaretur*, & illius decretum infirmaretur, & mutaretur: quod, vel fieri poterat à Iudice alio superiori, & potentiori, qui Divina decreta rescinderet; vel ideo, quia cum damnatus esset alicuius supplicii, non posset aliqua vi compelli; nunc subiicit Deus, irritos, & vanos esse huiusmodi Jobi conatos, cum non sit alius superior iudex; neque salutem ipse suam, & incolumitatem contra Dei sententiam, iudicium, statutum comparare possit; oportere proinde, ut Deo flagellanti supplex obsequatur, sine querimoniis. Non potest autem salvare se contra Dei sententiam, & potentiam, qui non est æqualis roboris, qui similia facinora edere non potest. Hæc videtur simplex, & bene cohærens interpretandi, & argumentandi ratio.

Unde dicatur hæc suprema maiestatis atque potentia descriptio.

1 *Difficultas præsentis sententiæ.*
2 *Prima exponendi ratio Divina Potentia ex Creatione Angelorum, & Dæmonum supplicio.*
3 *Deus magnifice ornatus in opere Creationis.*
4 *Latinorum expositio Tropologica, aut mistica.*
5 *Duæ interpretationes idoneæ. Regiæ maiestatis cum Divina comparatio.*

Explicuimus consequens, & intentionem huius argomentationis, nunc antecedens, quod cum certum sit, continere periphrasim Divinæ Potentiæ, incertum est, unde ea sumatur. Et quidem tres, quatuorve omnino explicandi rationes invenio. 1

Prima est Philippi, & Caietani, descriptionem hanc universam Divinæ Potentiæ sumentium, primum ex creatione naturæ Angelicæ, deinde ex Dæmonum superborum præcipitatione, & supplicio, in hanc sententiam. Si brachio efficere, & voce imperare vales; celsitudinem (naturæ Angelicæ) ornamentis *gloriosis*, donorum naturalium, & supernaturalium, *indue* (putat enim legendum active, & transitive) & *superborum* appetitum excellentiæ comprime; deiice ex priori dignitate, & loco in sortem abiectissimam, & locum infimum. Minutiora, quædam pro suo more distinguit Caietanus; sed ea ratione, qua diximus, expositio redditur verisimilis, quamvis non omnino cum lectione Latina conveniens. 2

Prima exponendi ratio. Philipp. Caietan. Dei potentia in creatione Angelorum, & supplitio Dæmonũ.

Secunda referri tota potest ad opera creationis sex dierum, quamquam non omnino dierum, & operum ordine servato: effecit quippe Deus *Brachio*, quod alibi *manus* dicitur Cœlum, et Terram; tonuit voce, cum dixit, *& facta sunt*; videtur vero *in sublime* erectus, & universitati creaturarum præsidens *speciosis vestibus* gloriosus, cum Cœlesti, & sublimi lumine creato in firmamento Cœli, lucis suæ documenta præbuit: *Superborum*, sive Dæmonum, sive Hominum arrogantium *humiliavit in loco suo*: deiecit illos de Cœlo in Inferorum barathrum, hos vero de Paradiso in Terram maledictam, & in statum mortalitatis, brevi redigendos in *pulverem*. Hæc est summæ Divinæ Potestatis descriptæ hoc in loco; quam nemo integram habet; nonnulli per partes indicant, Nicolaus potissimum. 3

Secunda descriptio divinæ potentiæ ex operibus Creationis.

Nicolaus

Tertio, Divinæ Potentiæ, simul, & Divinæ sanctitatis, & puritatis descriptionem D. Thom., & Dionysius hac fere ratione conficiunt; quod *brachio* suo sustentet Deus sanctos, *voce* terreat impios, doceat ignorantes, omni ex parte, sanctitate, & puritate *fulgeat* in supremo gloriæ solio supra omnem creatam conditionem evectus, & sanctorum fulgore, velut *speciosis* quibusdam ornamentis circumdatus; unde *superbos* dignis afficiat suppliciis: dignis etiam morte, & extremæ sortis abiectione. Sed præseferunt huiusmodi interpretationes Anagogiæ, & Tropologiæ plurimum. 4

Tertia interpretatio. D. Thom. Dionys.

Ego præterea duas subiiciam interpretandi rationes, non minus sane simplices, & bene cohærentes, quàm elegantes: alteram, qua non est suus auctor fraudandus, Franciscus Titelm., ut ostendat nullam humanam potentiam, neq; opulentiam posse cum Divina comparari: Quantumvis, ô Job, cultu regio, & pretiosissimis ornamentis fulgeas; quantumvis sublimi Throno sedeas, & reliquorum mortalium humeris, atque verticibus insideas; quantumvis ad iuris, & æquitatis leges excolendas cuiusque Principi optimo, aspires; & quod in te fuerit, virtute tui brachii irrumpas iniquitatem, improborum tyrannidem comprimas, superbiam deiicias, & proculces, & digna etiam morte aliquando prosequaris (quippe his omnibus iustitiæ, & æquitatis operibus minime à te neglectis visus es gloriari.) Sed hæc quid sunt cum mea virtute, & iustitia comparata, qui Divino brachio, Divino Imperio, sempiternę glorię, atq; dignitatis ornamentis fulgeo; qui universorum mortalium scelera ulciscor; atque omnem elatæ mentis insolentiam vultu ipso meo designo, ut impiorum dominatum frangam, penituq; deiiciam? Quæ profecto est magnificentissima sempiternę maiestatis, dominationisque descriptio. Illa altera iure nemini displicebit, ut tota hæc ratio ex re subiecta, idest, ex turbine, & tempestate, de qua Deus loquitur, desumatur. Tunc tandem, ô Job, ancipitem fortunã mecum experieris, si possis istius brachii, & virtutis signum aliquod præbere; si edas tonitrua, turbinem veries, tempestatem concites, & fulgure multa dispergas, quibus superborum insolentiam 5

Duæ interpretationes magis idoneæ. Titelmã. Regis splendoris, & cultus descriptio.

Humani cultus, & potentia cum Divina comparatio.

Divinæ maiestatis descriptio ex turbinis, & procellæ excitatione.

ebii-

abijcias; perinde ac ego, qui coram te, gloriosis decoris, & splendoris ornamentis coruseo; qui concitato, versatoque pulvere tuam, suorumque amicorum facies obduco, & inspergo, nulla humanæ dignitatis ratione habita; atque ipsos etiam Tyrannos potentissimos huiusmodi cœlestibus prodigiis prosterno in terram, & vel præmetu cogo, ut sese in specus, & foveas abdant. Sic universa oratio decurrit leniter, & constat discursus Divinæ argumentationis. Coniectura huius interpretationis multiplex; nam *brachium*, cum *voce Dei* sumetiam illius *gloria*, *furor*, *dispersio improborum* vocibus fere Synonymis, aut iisdem, quæ in hoc loco dicuntur in descriptione tempestatis Isaiæ 30. 30. & nos sigillatim indicabimus. Nunc singulæ sententiæ breviter percurrendæ.

Vers. IV. Si habes brachium, sicut Deus, &c.

1. *Brachij Divini, Brachij item humani attributa.*
2. *Homo potens ex coniunctione cum Brachio Divino. Illustratur Moyses, & Ecclesiasticus.*
Dei vox *qua. Tonitrua signum Dei indignantis. Cur Phiala iræ effusa in aerem.*

1\. *LXX. Chrysost. Brachium Dei, & brachium hominis. Brachij humani attributa.*

QUod septuaginta dixerunt, *Brachium contra Dominum*; comparative sumi potest, ut etiam Chrysostomus accepit. Porro sicut *brachium Dei* semper sonat invictum robur omnia vincens, ita *brachium hominis* meram infirmitatem affert; est enim *brachium carneum*, molle, & enerue. Ierem. 17 5. 2. Paralip 32. 8 est nimis *breve*, manus item *abbreviata*, ut *salvare nequeat* Isa 59. 1. facies *arescit* Zach. 11. 17. non resistit ictui, vel vulneri, quare facile *inciditur & infringitur*. Psal 36 17 Ezech. 30 21. Ierem 48 25. facile quoque, si parumper erigatur, languescit, & concidit Dan. 11. 6. *Non obtinebit* (retinebit) *fortitudinem brachij, neque stabit* (durabit) *semem eius*.

Brachij Divini attributa.

At vero *brachium Dei* spiritus, & non caro. Isai. 31. 3 propterea *terrificum* est, Isai. 30. 30. non est *abbreviatum* neque contractum, sed valde longum, & extentum, Psal 135. 12 Ier. 23. 17. *Attingit à fine usque ad finem*. Sap. 7. 24. quippe habet *magnum* brachium, Exo. 15. 16. Psal. 78 11. sustentat, quod semel suscepit, neque *lassatur*, aut languescit, Hos. 11. 3. Psal 36 17. *Brachia peccatorum conterentur, confirmat* (sustentat) *autem iustos Dominus*. Quare in benedictione Aser pollicetur Moyses ex indefatigabili Dei brachio firmum præsidium, Deuter 33. 27. *Habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna*, idest quamvis in Cælo ille resideat, non ideo illius brachia non continent, & complectuntur inferiorem mundum indefatigabili robore, & sempiterna virtute.

2\. *Hominis Brachium potens ex coniunctione cum Divino.*

Quare si unquam *hominis brachium* aliquid potuit efficere, non aliter potuit, quam ex coniunctione cum Divino brachio: ponit enim ille *manum super manum nostram*, & brachium sustentat brachio Psal. 88. 20. Gen. 49 24. *Dissoluta sunt vincula brachiorum* Heb roborata sunt brachia *illius per manus Potentis Iacob* Denique *Divini brachij* gloria esse solet, multa, insolita, & inaudita miracula patrare, præsertim ad conterendos impios, Eccles 36 67. *Innova signa, immuta mirabilia, glorifica manum, & brachium dextrum, excita furorem, & effunde iram*. Quis ergo homo *habebit brachium, sicut Deus*?

3\. *Dionys. Dei vox, qua.*

Et similis voce tonas. Alij interpretantur de voce Dei imperantis docentis cum efficacitate dicentis, veritatē contestantis. Sed simplex, & prona est interpretatio cum Græcis de *tonitruo*: namque *Dei vox*, idest tonitruum, & tempestas coniungitur sane cum illius *Brachio* Isai. 30. 30 cum tempestate excitata fudit copias Sena herib. *Auditam faciet Dominus gloriam vocis sua & terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis* (fulgure, & fulmine) *allidet in turbine, & in lapide grandinis. A voce enim Domini pavebit Assur, virga percussus*. Diximus de *Dei voce* idest, tonitruo c. 26. 14. c. 37 45. c 38. 25. 34.

Cur Phiala iræ Dei effusa in aerem.

Vide etiam Apoc. 16. cum *septimus Angelus effudit Phialam iræ Dei in aerem* quippe in aere Deus se iratum præbiturus erat ingenti tempestate excitata, & tonitruis editis *& exivit vox magna de templo, & throno, dicens, Factum est Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terramotus, & grando magna, sicut talentum, descendit de cœlo in homines*. Tunc videlicet Brachium Dei *innovavit signa*, & voce Divina tonavit.

Illud tantum, vocem humanam valde parua sphæra contineri, & non valde longe audiri; *At Dei, & cælorum sonus in omnem terram exit, & in fines orbis terræ*. Rursus *inanis* esse solet vox hominis, *& velut æs sonans, aut cymbalum tinniens*. At *Dei vox* simul cum fulgure, & cum fulmine. Ita enim homo homini loquitur, sæpe friget, cum loquitur ille *cor ardet nostrū*. *Psal. 18. 3. 4. 1. Cor. 13. 4. Luc. 24. 32.*

V. Circunda tibi decorem, & in sublime, &c.

1. Altitudo, & sublimitas *quid. Dei pretiosa ornamenta*
2. *Locus sublimis de Dei maiestate Explicatus Salomon, & Paulus*
3. *Hominis imperantis in terra verissima superbia Illustratus locus Machabæorum. Deus de sublimi expugnans hostes. Illustratus Daniel.*
4. Pulchritudo, & gloria, *de vestibus, aut fortitudine.*

DUplex sententia Latina, simplex est in Hebræo, & Græco. *Orna sublimitatem*, aut altitudinem. Septuaginta *Assume altitudinem*. Sed sensus semper idem, ut Olympiodorus exponit: *Hac tibi sume, quæ naturæ Dei conveniunt, indue gloriam, indue honorem:* Caietanus interpretatur de Angelica natura, quæ appellatur celsitudo, & excellentia, quam Deus vestiuit multis naturæ, & gratiæ præclaris ornamentis Sed perquam eliene Philippus interpretatur, *decorem æternitatis*. Divus Thomas, *Claritatem, veritatem, puritatem Divinæ essentiæ* Nicolaus, *Ordinem universi*, quo videtur Creator circundari, & vestiri. Sed videtur in universum accipiendum, & intransitive; Orna te, decora, excole te cultu, & elegantia Regia, imo Divina. 1. *Quid sit altitudo, aut sublimitas. Olympiod. Caietan. Quæ sint Dei præclara ornamēta. Philipp. D. Thom. Nicolaus.*

2\. *Et in sublime erigere* D. Thomas, *In summo perfectionis*, & sanctitatis fastigio Philippus *In summo honoris*, & dignitatis gradu. Nicolaus. *Præsidens & eminens universitati creaturarum* Recte hæc omnia Sed iuxta illam nostrā suspicionē, allusio est ad eam ætheris, & procellosæ nubis celsitudinem, quæ Iobi capiti imminebat; de quo loquebatur illi Deus, quasi diceret, Tenta huc conscendere, & in sublime erigere, ut iam nunc ex æquo mecum congrediaris. Desiderabis mei tribunalis aditum, ut venires ad meum solium; patet tibi accessus: Tuum erit ascendere, & te ipsum subvehere, ut vel ipsa corporis gravitas, & *terrena inhabitatio deprimens* hominem, doceat illum *nil sublime sapere*, sed humilibus consentire; tum etiam; ex loco, ubi tu ex stis debes metiri vires tuas, & æstimare etiam meam supremam celsitudinem ex loco superno, unde ego expugno arrogantes, & superbos. Quanta enim temeritas, cum ego sim *in Cælo & tu super terram*, velle mecum congredi? Sane ut difficultatem pugnę expli- caret Paulus, quæ nobiscum est, non *cum carne, & sanguine*, sed cum spiritibus nequissimis, dixit *colluctationem nobis esse in cælestibus*. idest, illos esse in cælestibus & in aere isto sublimi, ut vel ex hoc intelligeremus nobis esse superiores Vide id 2. Machabæor. 15 cum Nicanor minime in sublime erectus, at *superbia erectus*, interrogavit: *Si est potens in cælo, qui imperavit agi diem Sabbathorum?* & respondentibus Iudæis *Est Dominus vivus ipse in Cælo potens; qui iussit agi septimum diem; at ille ait; & ego potens sum super terram, qui impero sumi arma*. Sed quis exitus infælicissimi Nicanoris? quis gentis triumphus, *Habentis adiutoria de Cælo? sublimes omnes Cæli* (sublimia ista, unde pugnavit adversus suos hostes Deus) *benedixerunt Dominum*. Ergo cum superbissimorū conatus sit, *in Cęlum conscendere*, ut ex hoc loco sublimi, tutissimo expugnare tentent Dei altitudinem; At illorum conatus vanus est, non enim possunt ad tantam celsitudinem assurgere; Tum etiam, & Deus *in sublime erectus*, & grandine, & lapidibus illos deijcit. Cuius signum ille *Lapis de monte cadens*, Statuæ pedes comminuens, quippe cum omnis humana potentia sit terræ affixa at Deus, & * *sublimem* tenet collem, & lapides. Sicut est in Proverbio. *Locus sublimis ad supernam Dei Maiestatem, inferior ad humanā ignobilitatem. Eccl. 5. 1. Ephes. 6. 12. Superbia Nicanoris. Divina maiestatis descriptio ex eo quod resideat in cælo. Isa 14. 13. Dan. 2. 45. * El cerro tiene la cuesta, y las piedras.*

Esto gloriosus. Diximus aliquando *Gloriam*, peculiariter ad vestium pulchritudinem referri. Exod. 28. 2.

1 Metonymia. Equi ad repentina perturbantur. Quomodo exercendi, ne paveſcant.

2 Equus non reformidans micantia arma. Comparatus cum leone, & tauro.

1 Metonym. Nicetas. LXX.

PAvor, prn te timenda, & formidanda. Videtur eſſe expoſitio rei præcedentis, videlicet *armaturum*. Græci in Catena legunt, *Sagittas*, aut *Jacula*. Septuag. Vaticani; *Occurrens Regi dorides*. quod nullam habeat dignitatis rationem, ſed impetu maximo feratur in obvia quæque. Sed ut cum notis generoſi Equi, quæ hactenus deſcriptæ ſunt, etiam hoc cohæreat, pertinebit profecto hic *pavor* ad id, quod in bello, & in armis non ultimo loi midabile eſt, videlicet armorum crepitus, clangorq; tubarum; quamvis .n. Equi ad omnia repentina maxime pertui bentur, at illud non tam ex pavore, quam ex animi concitatione provenit;

Equi ad omnia repentina maxime perturbantur.

——— ——— *Nec vanos, horret Strepitus.*

Virg. 3. Æneid. Columella. Ælian.

Quod diſerte ſcripſit Columella l. 6. c. 29. *Cum natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare; ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, neque rei auditu terretur*. Quare, & ſua peculiaris ars equos per ſe audaces & bellicoſos efficiendi, traditur ab Aelian. l. 4. c. 9. *Ne armorum fremitum, & gladiorum ad clypeos reſonantium crepitum equi extimeſcant, eos ad ſtrepitum, & ſonitum aſſueſcere cogunt, armat aque cadaverum ſimulacra ſub ipſum fœnum ſubiciunt, ut taforum conſpectum in bello ferre conſueſcant, ut ne rerum terribilium metu effecti, ad rem militarem inutiles ſint*.

Quomodo ſint aſſuefaciendi Equi militares.

2 Equus non reformidās ſplendens ferrum. LXX. Plin. lib. 6. c. 16.

Explicatio vero eſt, quod ſequitur; *Non cedit gladio*. proprie; *Non retrocedit a facie gladii*, non fugat illum micans gladius. Septuag. *Nec ſe avertet à ferro*. Ingens profecto amplificatio equinæ conſtantiæ, *& fortitudinis, nam tunc vel maxime, cum leæna pro Catulis ſuis dimicat oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expaveſcat*. At equus tantum abeſt, ut expaveſcat, ut potius ab ipſa facie micantis gladii allici videatur, & ſponte occurrat, non defixis in terram oculis, ut leæna, non clauſis, & demiſſo capite, ut Taurus, ſed collo erecto, atque apertis oculis.

Verſ. 23. Super ipſum ſonabit pharetra, &c.

1 Equeſtris ſagittatio, aut jaculatio.

2 Sonitus, quid proprie. Illuſtratus David.

3 Haſta, & Clypeus, quæ armorum genera. Illuſtratus Samuel.

1 Equeſtris ſagittatio. Strabo. Plinius.

INdicat uſum, & arma equeſtris militiæ: Ex equo enim pugnabant ſagittis, quare & ſagittandi ſtudium cum equitatione coniungit Strabo, cum ſcribit, *Equitandi ſtudium à Medis ad Perſas, & ad Armenos profectum fuiſſe*. Fuere item *equites jaculatores*. Atque adeo Plinius teſtatur ſe librum compoſuiſſe de *jaculatione Equeſtri*. atque *equorum ingenia*, inquit, *inenarrabilia jaculantes obſequio experiuntur, difficiles conatus corpore ipſo, nixuque invitantium, jam tela humi collecta equiti porrigunt*. Sed illa præſertim frequentior inter Aſiaticos pugnandi ex equo ratio, *Haſtis prælongis*, ut ſcribit Herodotus lib. 1.

Herodot. LXX.

Sonabit pharetra. Septuag. legunt, *Super ipſum gaudet arcus*, alii, *cantabit*: alii, *ſtridebit*. Certe vox originalis lætum quemdam clamorem, & ovationem ſignificat, quæ cum *pharetra* tribuitur, tantum ſignificat crepitationem, & ſonitum cordæ teductæ ad emittendam ſagittam: non enim eſt *Pharetra*, in quam conduntur ſagittæ, ſed in qua reponitur, videlicet ipſe arcus, & balliſta, ſicut ſcriptum eſt, *Paraverunt ſagittas ſuas in pharetra, ut ſagittent, &c*. Ergo ſonitus, & crepitatio arcus ad inſignes equitis jaculantis vires ſpectat, ex quo etiam commendavit Homer Menel. Iliad. 4.

רנית

Pharetra quid.

Iſai. 10. 2.

Homerus.

Nervum papillæ admovet, arcui vero ferrum.
Sed poſtquam circularem arcum valde extendit,
Sibilavit arcus, nervus vero valde ſonuit, ſaliit autē telum,
Cuſpatum per turbam pervolaſſe cupiens.

3 Clypeus quid in Hebræo. כידון Hieronym. LXX.

Vibravit haſta, & Clypeus. Septuag. tantum legerunt, *Gladius*. In Originali prop. *Ferrum Haſtæ*, & *Cidon*. Quid autem ſit *Cidon*, incertum eſt: quamquam certum ſit eſſe genus armorum. Hieronym. vertit *Clypeum*, aut *ſcutum*, Joſue 8. 18. 1. Reg. 17. 6. Jerem. 6. 23. & 50. 42. idem vero ipſe reddit *Haſtam*, infra c. 41. 21. Tum etiam Septuaginta non ſemper in eadem interpretatione conſtant. nam illo Joſue loco legunt, *Gæſum, quod habebat in manu ſuo*. quod Theodoretus q. 10. Cum Joſepho, & Symmacho Clypeum interpretatur. Procopius ex aliorum interpretatione, *Scutum*, *Haſtam*, *Scipionem*, *Baculum*, *Acinacem*, ſive, *contum*. rurſus Septuag. legunt *Clypeum*, 1. Reg. 17. Neque poteſt hoc loco *Haſta* intelligi; nam ſunt arma, quæ muniunt humeros, & ſcapulas, ergo eſt Clypeus, vel aliquid loco Clypei ad protegendum. Lyra. Joſue 8 potius *Haſtam* intelligit & 1. Reg. confirmat non ſignificare Clypeum, ex eo, quod armiger illius portabat *Clipeum*, quare intelligit *laminam deſcendentem à Caſſide deſinentem in acutum inter ſcapulas, ut ſic protegeret collum, & juncturam armorum capitis*. R. David, & R. Mardochai cum aliis quibuſdam, dicunt eſſe *haſtam*, aut *lanceam*. Et oportet quidem eſſe genus armorum ad percutiendum, ut colligitur ex Jeremia citato, & inferius, cap. 41. Res igitur incerta, ut fere ſemper, ubi occurrunt nomina propria rerum. Hoc noſtro loco bene quidem quadraret, ut hoc nomen ſignificaret genus aliquod peculiare teli; nam non videtur commode fieri mentio *ſcuti* in impetu ruentis equi ad prælium. Quod etiam indicavit Interpres cum dixit, *Vibravit*. quanquam id verbum deeſt in originali, videntur enim ſub illo primo, *ſonandi*, omnia hæc contineri, *Sonabit Pharetra, Haſta, & Cidon*. At invenio quidem *Clypei ſonitum* in militia equeſtri apud Philoſtratum lib. 2. de Vita Apollonii, cum Damis vult equitem, & equum bellatorem inſtructum eſſe, *hoſtem ferire, & ſe protegere, inſequi, ac refugere, & inimicum pellere, & equum aſſuefacere, ne Clypei ſonitum, aut fulgentis galeæ ſplendorem formidet, neve pugnantium clamorem perhorreſcat*.

Theodor. Joſephus. Symmach. Procopius.

Nicolaus.

R. David. R. Mardoc.

Clypei ſonitus. Philoſtrat. Equus quomodo aſſuefaciendus.

Verſ. 24. Fervens, & fremens ſorbet terram, &c.

1 Equi commotio, & tremor ex fortitudine.

2 Varia lectio. Equi velocitas proiectiſſima.

3 Sonitus Claſſici equis optatiſſimus.

QUod *fervens* dicitur, in Hebræo eſt, *In commotione*, vel *in agitatione*. vox eadem, quæ verſ. 20. redditur, *ſuſcitare*: Quod vero dicitur fremens, in Hebræo eſt, *In commotione*, ira, indignatione, & videtur diſcrimen habere à verbo præcedente, quod primum affert aliquid timoris, aut tremoris: at vero ſecundum affert animi affectum commoti, & indignantis. primum igitur poterit referri ad corporis, & membrorum agitationem, nam *neſcit ſtare loco*. At ſecundum pertineat ad internum affectum expectantis, & exoptantis prælium. Et recte utrumque verbum *fervendi* & *fremendi* exponitur, nam hæc procedunt ab animo concitato, & indignante.

1 Quis fervor & commotio Equi

רעש

רגז

Sorbet terram. Septuaginta dixerunt, *Evertet terram*. Hebraizantes fere omnes, *Fodit*, vel *effodit terram*. Alii. *innadabit terram*, vel, *impetet*, aut, *impetum faciet*. Sed quidem fere ſemper Latinus Interpres verbum Originale reddit verbo Latino, *bibendi*, aut *ſorbendi*, quod etiam probant R. Joſeph, R. Mardochai, & alii Juniores, quam proprietatem probant loca, in quibus eſt hujus verbi uſus. Tum etiam quod illa Hebraizantium lectio nunc friget poſtquam ſemel dictum fuerat, *Terram ungula fodit*. Quid etiam ſit *Equum ſorbere terram*, non una interpretandi ratio. Vatablus, ad curſus celeritatem refert: *Tanta*, inquit *velocitate currit, ut terram abſorbere videatur*, nos de Veredariis dicere ſolemus, *Que evolan y tragan leguas, como tierra*. Forte ſignificat habitum illum indignantis, & irati, dum invitus retinetur ante ſignum committendi prælium, videtur enim velle devorare homines, & deglutire, quæ propeilunt. Sic Nicetas videtur accepiſſe lectionem Sept. *Eo*, inquit, *affectus eſt animo, ut terram ſit everſurus*; Simile quid tribuitur illis ferociſſimis Diomedis Equis;

2 LXX. Varia lect.

גמא

R. Joſeph. R. Mardoc.

Vatabl.

Nicetas. LXX.

Ut qui terribiles pro gramen habentibus herbis,
Impios humano viſcere pavit equos.

Ovid. in Ibim.

Et quidem hæc exponendi ratio cohærere videtur cum eo quod ſequitur.

Nec reputat tuba ſonare clangorem. D. Thomas cum Latinis, exponit id, quod prima facie ſeſe obiicit, nihil magni facere terrificum claſſicum, quippe non horret ſtrepitus vanos: imo potius, ut Virgilius dixit, *litnos patitur*. Sed ex proprietate verbi originalis, proprie legerunt Septuaginta, *Non credet*, vel, *non fidet*. à verbo *aman*, quod eſt credere, aut, fidelem eſſe: quod Septuaginta ad fidelita-

3 D. Thom. Claſſicum Equis gratiſſimum. Virgil. LXX.

delitatem equi retulerunt; *Non credit, donec significaverit tuba.* Ubi Nicetas, *Quam nihil sine ordine moliatur docet, idest, attentissimas est ad signum classim, nec prius se committit prælio, quam signum committendi acceperit.* Sed sensus alius ex Hebræo elicitur cum Latina lectione consentiens, impatiens est moræ, & si qua *sonum procul arma dederunt, stare loco nescit*, & quem maxime optat tubæ clangorem, diffidit se auditurum, quippe, quæ maxime optamus incredibilia nobis fiunt, & antequam consequamur, & postquam obtinuimus.

אמן — *Nicetas.* — *Expositio germanior.*

Vers. 25. Ubi audierit sonitum buccinæ, &c.

Interiectio exhortātis.

1 *Interiectio lætantis alacritar. Equus hilaris ad sonitum classici.*
2 *Equum musica demulceri.*
3 *Equus ad cursū quibus incitetur. Præsagit pugnam.*

האח — *Statius li. 12. Theba.*

Dicit *Vah* Proprie Septuaginta ex Hebræo, *Dicit Euge*, est enim interiectio lætantis, *Heahh*. Nos simili particula utimur ad exhortandum, & ad incitandum: *Ea*. Et quidem audito *sonitu buccinæ*, aut tubæ, mirum in modum lætatur, & exultat, ut Statius Cecinit;

> *Ad lituos hilarem, intrepidumque tubarum*
> *Prospicientes Equum* —— ——

2 *Equum musica demulceri.* — *Plutarch. de musica.* — *Ælian. lib. 6. c. 23.* — *Athenæus lib. 2. c. 6.* — *Suidas.* — *Plinius.* — *Equorum docilitas.* — *Ælianus.*

Non solum quod bello delectetur, sed quod musica etiam, ut Plutarchus scribit. *Equos tibiis, & fistulis mulceri.* & Ælianus pervulgatum esse *Sybaritas saltationem equos docuisse*, cujus meminerunt Suidas, & Athæneus. Tum illud quod Plinius de Equorum docilitate; *Tanta est*, inquit, *docilitas, ut universus Sybaritani exercitus equitatus, ad Symphoniæ cantum saltatione quadam moveri solitus inveniatur.* Quin etiam Ælianus scribit lib. 4. c. 20. *Lybicas equas cantu ad tibiam mansuescere, & insistere pastore insistente*, refertque ex Euripide incitari equos atque equas, *nuptiali fistula præcinente, nuptias equinas celebrari.* Sed potissimum, quod hic locus præfert, tubæ auditu ad cursum incitari Solinus docet, c. 57. *Quidam*, inquit, *equorum cantibus tibiarum, quidam saltationibus, quidam colorum varietatem, nunnulli etiam accensis facibus ad cursum provocantur.* Itaque auditu voluptatem percipere, idem videtur esse, quod *dicere, Vah; Voluptatem iis cessisse*, inquit Solinus, *Circi spectacula prodiderunt.*

3 *Solinus. Equi ad cursum quibus rebus incitentur.* — *Plin. lib. 3. c. 42. Equus præsagus pugnæ.*

Procul odoratur bellum, Hoc ipsum profecto est, quod Plinius ait, *Præsagiunt pugnam*. Tum etiam, & pugnæ, bellique successum, aliquando enim ex suí equi alacritate spem bonumque omen capiebat Turnus.

רעם — *Plinius.*

Exhortationem Ducum. Proprie est clamor, aut, strepitus Principum. Sed hoc quid aliud, quam exhortatio Imperatoris insidentis? Hoc ipsum disertis verbis Plinius; *In Circo ad currus juncti non dubie intellectum adhortationis, & gloriæ fatentur.*

תרע

Et ululatum exercitus. Iterum proprie, clamor, commotio. quod indifferens est, ut sonet classicum, vel confusum clamorem militum congredientium, aut vero impetum ruentium, vel utrumque, quo quidem intellectu quodam incitatur equus. Atque eo magis mirandum. quod confuso quodam, permixtoq; clamore belli significationem percipiat, non sā unius tamē ducis & equitis vocem, & imperiū,

ACCIPITER;

Vers. 26. Numquid per sapientiam tuam plumescit Accipiter, expandens alas suas ad Austrum?

1 *Aves pugnacissimæ, & velocissimæ. Conditoris indulgentia, & Providentia.*
2 *Plura Accipitrum genera.*
3 Accipitrum *nomen dictum à volando.*
4 *Prima expositio Græcorum. Avium volatus consistens, perseverantiæ Symbolum.*
5 *Latinorum expositio. Ratio plumescendi Accipitrū. Aviarium quale.*
6 *Tentatur alia interpretatio. Vulturum conceptio. Accipiter Soli Sacer. Civitas accipitrum.*
7 *Accipitres Tinnunculi; Aquilonares præstantiores.*

1 *Aves pugnacissimæ,*

EX quadrupedibus fortissimis, ac velocissimis, leniter, & opportune gradum facit ad aves fortissimas, pugnacissimas, velocissimas, *Accipitrem*, & *Aquilam*. Et vero ex plurimis, quæ in Accipitris natura, Divinæ Sapientiæ documenta relucent, unum vel maximum proponit ex plumescendo. Tum etiam, ut Chrysost. observat; *Eorum, quæ nullum fructum afferunt utilitatis, frustraque videntur esse, meminit, ut doceat. si tanta erga hoc animantium genus Sapientia utitur atque Providentia, multo maiore erga illud genus, quod utilius est hominibus, uti.* Tum etiam hinc colligemus, ut Seneca aliquando dixit, etiam *usque ad delicias* homines à supremo Conditore amari; quippe istæ aves sunt, in quibus *Principes ludunt.* ludo igitur, & oblectamento humano illas creavit Deus. maximi enim Principes harum avium aucupio maxime delectantur. Ergo inquit; Anne tu, per Sapientiam tuam constituere, aut efficere potuisses, ut Accipiter tempus plumescendi nosset, atque ad eam rem maxime propitio vento Australi uteretur, atque in eum adversum pennas explicaret? Sed hæc diligentius explicanda.

& velocissimæ. — *Chrysost.* — *Seneca.* — *Batat.*

2 *Arist. Plinius. Plura accipitrum genera.*

Plumescit Accipiter. Cum Arist. numeret decem Accipitrum genera, Plinius sexdecim, magnitudine, colore, aviditate, & venandi industria diversa, certe tamen neq; illorum diversitatem, imo neque nomina cum distinctione designarunt, neq; ea, quæ designarunt, certis indiciis, & experimentis tradiderunt. Præsertim cum omnibus quædam sint communia, sed an hæc *plumescendi* ratio omnibus communis sit, an vero alicui generi peculiaris, ex jam subiiciendis Interpretum sententiis colligemus, præmissa tamen vocum simplici, & germana proprietate.

3 *Accipiter unde habeat nomē.*

Accipiter. In Hebræo est, *Nets*, à radice *Naesah*, quod plumam, vel pennam significat, quasi nomen habeat a volando, vel ab ea ipsa proprietate, quæ hic designatur, *expandendi alas ad Austrum*. Est autem nomen pennæ, aut plumæ ab eadem radice, Levitici 3. 16. Psal. 54. 7. Isa. 40. 31. quod enim ibi dicitur de Aquila, *Longo membrorum ductu*, idem est quod, *ingentibus alis*. tum etiam supra vers. 13. *Penna Struthionis*. Ergo verbum ab ala, vel pluma deductum, quod verbaliter, & non nisi semel, idest, in hoc tantum loco legitur: Hebraizantes fere omnes vertunt, *Volare*; ut exponatur parte sequente, *extendendo alas*, quod profecto volando fit. Septuaginta autem longe diversa significatione, stare, aut consistere dixerunt, idest tantum *expansis alis consistere* absque volatu. Vulgatus, ad rem plumarum retulit, *plumescendi*, id est, plumas amittendi, rursusque emittendi, ut jam videbimus.

Varia lect. LXX.

4 *Prima expositio Græcorum. LXX. Olympiod. Falco sacer. Albert. Perseverantia symbolum. Philiponus. Chrysost.*

Jam ergo prima exponendi ratio est Græcorum, legentium; *Tua scientia stetit Accipiter, expandens alas, immobilis, respiciens, quæ ad Austrum?* Quod in hanc sententiam accipitur ab Olympiod. quod *Accipiter, versus Austrum explicatis alis fere erectus in aere consistere, prædamque contemplari, atque hac demum ratione in illam ipsam involare*. Sed apud Avium Scriptores nihil simile invenitur, tantum de Falcone Sacro apud Albert. *Diutissime volare, & prædam sequi, nec deserere ad duarum triumve, aut etiā quatuor horarum spatium*. Qua in re perseverantiæ Symbolum referre poterit, non minus quam si immotus in aere consistere, ut Philip. indicavit, exponens lectionem Septuag.

Chrys. paulo secus, referēs ad avium naturam, quæ nullo labore pascuntur ab Auctore naturæ, & volantibus licet subministratur esca. *Qua tandem ratione* (ait Chrysost.) *factum est, ut suspensus in aere Accipiter teneretur? quo pacto alimenta sunt eidem subministrata?* Sed præterquam quod hæc res non sit propria Accipitrum, sed communis generi volucrum, certe lectio illa Septuaginta longe abest ab originali, aut vero nimium coacte sumit *expandere alas*, pro eo, quod, est *expansis alis consistere absque volatu*.

5 *Secunda expositio Latinorū. Gregor.*

Secunda exponendi ratio Gregorii, quem fere sequuntur Latini posteriores, utramque partem, & *plumescendi*, & *expandendi* alas ad Austrum, in hæc verba interpretantis; *Quia per annos singulos pennam veterem Accipiter nova nascente projicit, ac sine intermissione plumescit, pennas nullas ignorat. Non autem hic illud plumæ tempus dicitur; in nido vestitur, quia tunc pullus ad Austrum alas extendere non valet; sed illa annua pluma describitur, quæ, laxata veteri penna, renovatur. Et quidem domesticis accipitribus, quæ melius plumescere debeant, humida, ac tepentia loca requiruntur. Agrestibus vero moris est, ut flante Austro alas expandant, quatenus eorum membra ad laxandam pennam veterem, venti tepore concalescant. Cum vero ventus deest, alas contra radios Solis expansis, atque percussis, tepentem*

sibi

sibi auram faciunt; sicque capto tepore apertis poris vel veteres exiliunt, vel novæ succrescunt. Confirmant hæc, quæ Gregor. dicit de Accipitribus non cicuribus, possunt, quod hæc pennarum mutatio incipiat Vere, perficiatur vero Æstate: tum locum, vel aviarium, in quod includuntur cicures, expediat esse expositum Soli, & Australi plagæ, ut Budæus hac ipsa de re differens explicate præcipit. Tum illud observari solet, ut aviarium sit spatiosum, pluribusque perticis instructum, ut Accipiter non in una tantum desideat, sed moderato volandi exercitio in plumescendo proficiat. Quod igitur ars, & industria humana faciunt, acceptum profecto esse oportet ab ipsa natura, quæ Accipitrem docuit, & Solem, & loca aprica, & aerem meridionalem captare, ut facilius amissis pennis veteribus, novis plumescant. Illud igitur quod est, *Expandere alas ad Austrum*, quamquam volitando fiat, at tunc volatus neque est, neque esse potest sublimis, diuturnus, vehemens, quousque pennarum mutatio perfecta fuerit. Quare verbo *expandendi*, seu *dispergendi*, explicatur, & recte convenit cum amissione pennarum, nam tunc pennæ decidentes dispérguntur. ab eadem enim radice dicitur Ezech. 17. *In omnem ventum dispergentur. Sic plumescit Accipiter, dispergendo pennas suas ad Austrum.* Nam quod nonnulli existimant, nomen *alæ* originale *Caneph*, significare non pennas, sed integram alam, non est certum, quin potius frequenter pennarũ, alarum, plumarum, nomina indiscriminatim usurpantur.

Gregor. Aviarium Accipitrũ ad mutandas plumas, quale. Budæus.

Volatus cur dicatur fieri expandendo alas. פרש

Marinus. כנף

6 Sed quia in hac *plumescendi* ratione, & Accipitrum intelligentia, nihil invenimus scriptum à principibus naturæ descriptoribus, tentandum est præsenti loco, alia quoque via lucem afferre, non nisi dubitanter, & timide in re incerta, & tantum suspicionibus exposita. An itaque locus hic tantum commendat volatum Accipitris, solem versus? nam Ælianus lib. 14. c. 12. quoddam Vulturum genus proponit, quod fere verbis similibus dicit, *expandere alas suas ad Austrum*, non quidem plumescendi causa, sed sublimiori alia nimirum concipiendi, & genus suum propagandi, atque plumescentes pullus excludendi. verba hæc Æliani; *Vulturem non nasci marem ainunt, sed feminas omnes generari: quam rem non ignorantes hæ bestiæ, pullorumque solitudinem ac inopiam timentes, ad gignendos pullos talem machinantur; adversa Austro volant, vel si Auster non spirat, ad Eurum ventorum ore hiatu se pandunt. Spiritus venti influens, ipsas implet.* Cujus quoque rei videtur meminisse Ambrosius, scribens, Vultures dici *sine concubitu concipere, & generare.* Rem eandem paulo immutatam scribit Orus. Neque vero hic curiosius distinguo Vulturem ab *Accipitre*; nam quæ sunt sub genere avium rapacium valde confusa sunt. Cum hac vero suspicione facere potest, quod existimetur Accipiter solare animal esse, proptereaque Apollini, id est, Soli ab Ægyptiis consecratum; *Cum Apolline autem*, inquit Ælianus, *ideirco convenientiam habere aiunt, quod de avibus Soli Accipitres semper nullo negotio adversos Solis radios intuentur, neque ardentis oculis sursum versus iter suscipere gravantur, nec Divina flamma offenduntur.* Atque adeo Strabo scribit lib. 17. Accipitrum civitatem in Ægypto esse, ubi Accipiter colitur. & Porphyrius lib. 4. de abstinentia ab animalibus, scribit Solem appellatum esse, Accipitrem; quare fieri potest, ut propterea etiam Sole gaudeant meridionali; ideoque *expandat alas suas Austrum.*

Tentatur alia exponendi via.

Ælianus.

Vultures quomodo cõcipiant.

Ambros.

Orus.

Accipiter cur Apollini Sacer. Ælianus.

Strabo. Accipitrũ civitas.

7 An forte illud Accipitrum genus mirabile indicatur, quod in Ægyptum advolat ineunte vere, ad speculandas Australes quasdam insulas, mirabili naturæ solertia, & intelligentia! hoc Accipitres *Tinnunculos*, Aelianus vocat, cap 14. & rem in hæc verba scribit, *Accipitres esse creduntur, qui censentur in genere Aquilarum. Ineunte vero delecti ex omnibus duo in Aegyptum allegantur, ad speculandas insulas quasdam desertas, quæ Lybiæ adiacent. Illi autem ubi reverterunt præeuntes eo alios deducunt: quibus duobus cæteri peregre illinc profectiones festum agunt: cum ad eas insulas pervenerunt quas illi duo speculatores commodiores sibi judicarunt: hic in multa quiete, & tranquillitate pariunt & excludunt passeresque, & columbas venantur: pullos cum magna redundantia alunt, deindeque firmos ad volandum in Aegyptum abducunt, tanquam ad paternas sedes.*

Accipitris Tinnunculi natura mirabilis. Ælianus.

An tandem quod illi Accipitres fortiores, velociores, majoresque sint, qui in regionibus Aquilonaribus nascentes, versus Austrum volant? itaque sit hæc Aquilonaris Accipitris circumloquutio, *Versus Austrum pandere alas.* Sed in re dubia, & incerta non pœnitendum incertas, & dubias, verisimiles tamen suspiciones attulisse.

Accipitres Aquilonares præstãtiores.

A Q U I L A.

Vers. 27. Numquid ad præceptum tuum elevabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum?

Vers. 28 In petris manet; & in præruptis silicibus commoratur, atque in accessis rupibus.

Vers. 29. Inde contemplatur escam; & de longe oculi ejus prospiciunt.

Vers. 30. Pulli ejus lambent sanguinem; & ubicumque cadaver fuerit, statim adest.

CUm neque apud ipsos profanos Scriptores omnino constet, an Vultur sit Aquilini generis species aliqua cum omnia Aquilarum, Accipitrum, Vulturum genera permista sint, non solum adulteratis nominibus, sed etiam promiscua, adulterinaque natura, præsertim cum quædam ex proprietatibus hoc loco indicatis, *Vulturi*, non *Aquilæ*, conveniant, ut dicemus vers. 30. certe neque nunc designare certo possumus, quam speciem Aquilæ significet *Nesar*; quamquam mihi dubium non sit, diversam esse, sicut & nomine ab ea quæ præcedente sententia descripta est, & vocata *Nets*. Ex peculiaribus autem Aquilini, aut Vulturini generis proprietatibus, illæ quærendæ sunt, quæ cum hoc loco maxime congruant. Sententia vero videtur hujusmodi.

נשר

Numquid ita tu constituisti rerum naturas, & ita esse voluisti in volucrum genere; ut Aquila sublimi volatu in supremam aeris regionem sese extolleret: tum vero etiam in sublimibus, & præcelsis locis nidularetur? Ego sane illi pro mea voluntate, quæ ipsa summa ratio est, certum domicilium designavi, in quo familiariter habitaret, nimirum prærupta saxa, cautesque mortalibus inaccessas. Tam acuta vero oculorum acie illam instruxi, ut vel ex editissimis locis despicere regiones, & inde speculari, unde sibi, suisque pullis escam parare possit. An vero sapientia tua Vulturini, aut Aquilini pulli edocti sunt carnes adamare, & sanguinem sitire, atque exsorbere? Tum præterea ego seorsum illis contuli præsentiendi etiam ex longissima distantia corpora occisa, ut statim festinanter eo involent, & occisorum carnibus, & sanguine largiter pascantur. Nihil enim est, quod mea Sapientia ego non instituam in vita, victuq; opportuno procurandis, atq; conservandis. Nihil tandem, quod mea ego Providentia, atque benignitate non complectar. Sed hæc explicanda per partes.

Quod genus Aquilæ nunc describatur incertum paraphrasis horum sententiarum.

Vers. 27. Numquid ad præceptum tuum, &c.

1 Præceptum, verbum, os. *Explicatur Moyses.*

2 Altitudo, *quid proprie. Aquila volatus sublimis, & directus,*

3 Elevare, *quid. Aquila, & Accipitres nidu unt in locis altissimis. Idumea regio montana. Illustratus Abdias,*

1 AD *Præceptum tuum*. In Hebræo prop. *Ad os tuum*; quasi diceret; Tuo dicto, tuo imperio, tum etiam, tua voluntate, & libito, facile. Diximus de hac phrasi, cap. 33. vers. 6. num. 2. Quare quod in Hebræo est, *Os Dei*, vertitur ab Interprete Latino, *Verbum Domini*, vel *Imperium*, Num. 33. 4. 1. Paralip. 12. 4 Reg. 24. 3

Præceptũ, verbum, os.

2 *Elevabitur Aquila*. Verbum originale præcelsam, & excellentem altitudinem significat; quare frequenter dicitur de *Divina altitudine*, & celsitate, Job 11. 8. Psalm. 112. 5. Isai. 5. 16. & 52. 13. dicitur etiam de *Cælorum altitudine*, Isai. 55 9. Psal. 102. 0. & tandem dicitur de superbia, quæ affectat Divinam celsitudinem, & *similis esse altissimo*, Psal. 130. 1. Ezech. 16. 50. 1. Reg. 2. 3. Isai. 2. 12. & semper, ubi hujus vocis originalis usus est, significatur insignis, & præcellens altitudo. Indicatur ergo hoc loco præ-

Elevatio, aut altitudo, quid proprie.

præcelsus Aquilæ volatus, ut Cælum prope contingere videatur, quod utique cum *Aquila* convenit, quæ ut Oppianus ait, *Aerem volatu superat, & sublimius evadit.* Atque ita elevatur, ut directo volatu ascendat; quod etiam affertur verbo originali *elevandi*; videlicet rectitudo quædam, quod sic testatur Aelianus lib. 14. c. 19. *Aliæ aves volandi idcirco diverticulis, flexionibusque in Cælum efferuntur, quod recta non possint: sola Aquila directo volatu in sublime fertur. Aliæ item rectam viam flectunt, cum ad terram delabuntur: Aquila deorsum versus recta defertur.* Illud vero, quod R. David super id Isai. 40. *Assumeat pennas, sicut Aquila*, refert ex Rab. Sahadia; Aquilam quolibet decennio ascendere ad ignem elementarem, cum sit maximi volatus, Rabbinicum videtur. Sed de hoc dicemus iterum statim, ubi de *nidificando*, & vers. 29. *ubi de contemplanda esca.*

Oppian. Iren.

Ælianus.

Aquilæ volatus directus.

R. David. R. Sahadia.

3 *LXX.*

Et in arduis ponet nidum suum. Jam hic Septuag. subolfacientes Vulturum proprietates, *Vulturem* nominant; *Aut vultur super nidum suum sedens moratur*! Sed non dubium quin ea ratio *nidulandi in arduis* communis sit, universo fere Aquilino generi, Accipitri, Vulturi, Aquilæ, quæ omnes alites *Elevant nidum suum*, ut hoc loco legimus ex Hebræo. nam verbum originale solet accomodari ad eam altitudinem, quam habet pars aliqua eminens supra cæteras ejusdem generis; quare dicitur de altitudine montium, Deut. 12. & *Cornuum*, Psal. 106. & *Oculorum* Prov. 26. & quia hujusmodi loca sunt separata, ideo idem verbum significat, *separare*. Ergo significatur Aquilinum genus nidulans in locis altissimis, & ab omnium tum hominum tum aliorum animalium accessu remotissimis. de *Accipiter*, Arist. de hist. lib. 9. c. 11. *Accipiter in locis saxosis, & arduis nidulatur.* & de Vulture, tum Arist. adductus, tum Plinius lib. 10. c. 6. *Nidos nemo attigit; nidificant in excelsissimis rupibus.* de Aquila Plinius; *In petris, & arboribus nidificare* scribit; quam rem luculentius dixit Arist. & verbis in rem nostram opportunis li. 9. c. 32. *Nidulantur locis non planis, sed celsis; præcipue quidem arduis saxis, & præcipitibus.* Causam subiicit duplicem; ut tutiores ab insidiis sint, & quia difficulter à terra tolluntur. Res explicate tradita Abdiæ 1. 4. *Si exaltatus fueris ut Aquila, & si inter sydera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.* Idumæi enim, quibus cum loquitur, in montanis habitabant, & de regione munitissima sibi blandiebantur. Præcessit enim, *Superbia extulit te habitantem in scissuris petrarum. Exalta solium tuum.* & Jeremiæ 49. 16. *Qui habitas in cavernis petræ, apprehendere niteris altitudinem collis; cum exaltaveris quasi Aquila nidum tuum, &c.*

Elevare, quid proprie.

גבה

Accipitres & Aquilæ nidulantes in locis altissimis & remotissimis. Arist. Plinius.

Idumæorũ regio montana.

Vers. 28. In petris manet, &c.

1 Deus petræ, *quid apud Hebræos. Quoddam Aquilæ genus amans montes, quoddam littora.*

2 *Aquila, Divina, visu pollẽs Quorsum Chaldæi comparati cum Aquilis Aquilonaribus.*

3 *Aquila Tyranni, & Avari Symbolum. Pennæ Aquilinæ amantes auri. Aquila invidum animal.*

1 *Deus petræ quid.*

Manet, &c. *Commoratur, &c.* In Hebr. *Commoratur super dentem petræ, & super arcem*, idest in locis valde prominentibus, instar dentis; & in locis natura sua munitissimis. Quod autem dicit, *manet*, & *commoratur*, non solum indicat quod eo ascendat; sed quod jugiter, & familiariter ejusmodi loca frequentet, & ibidem pernoctet. Quod verbis fere synonymis scribit Plinius lib. 10. cap. 3. de illo Aquilæ genere, quam Græci Melænactou appellant. *Magnitudine minimam, colore nigrisantem, viribus præcipuam. Sola*, inquit, *sine clangore, sine murmuratione, conversatur in montibus.* Et quidem Arist. lib. 9. c. 32. alia etiam Aquilarum genera commemorat, quæ loca plana sylvas, lucos, & littora amant. Forte etiam hæc ratio manendi in petris, indicat id, quod Aristot. eodem in loco scribit; *Considunt in locis editioribus, quia difficulter à terra tolluntur.*

Plinius: Melanæti propria. Aquila amans montes. Arist. Quoddam Aquilæ genus amãs sylvas & littora.

Vers. 29. Inde contemplatur escam, &c.

2 *Aristot.*

ARist. loco proximo adductus, *Volant sublimes, ut per quam maxime procul aspiciant, quapropter hominea solam avium omnii Aquilam Divinam perhibent.* Atq; à Deo tantum pollere oculorum acie scribit Isidor. lib 12. cap. 7. ut *cum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus: de tanta sublimitate pisciculos natare videat; ac tormenti instar descendens, raptam prædam pennis ad littus pertrahat.* quo videtur fieri allusio; Deuter. 28. 49. cum minatur, hostes quasi Aquilam in prædam velocissime involaturos. *Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus, in similitudinem Aquilæ volantis cum impetu.* & Habacuc 1. 8. *De longe venient; volabunt, quasi Aquila festinans ad comedendum, omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens.* Ut forte videatur insinuasse Aquilam volare ex adverso venti urentis, & Australis; nam cum Chaldæa esset ad Aquilonem, videtur comparare Chaldæos cum Aquilis Aquilonaribus volatu, atque aucupio velocissimis, quæ *de longe contemplantur escam.* Qua in re Symbolum gerit Aquila potentissimi alicujus Tyranni, qui sedis suæ fastigium, & volatus celsitudinem eo confert, *ut contempletur escam*, & imbelles alias animantes rapiat. Quare quamvis Regina avium appelletur, & ex Aquilæ significatione, ut Ælianus scribit, *Filium suum nomine Midam, Gordias Regem fore conjecit: cum supra huius caput arantis primo volasset, deinde totum diem in iugo sessitare non prius destitisset, quam is ad vesperam arationem dimisisset.* tamen, ut idem Ælianus docet, Aquila, *Violentum potius animal, & Tyrannicum est: neque modo in assequendis ad vivendum necessariis rapinas facit, sed etiam usu carnium delectatur.* quare Chaldæorum avaritiam, & rapinam cum Aquila comparat Abacuc 2. 9. *Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, ut sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali.* ducit, enim metaphoram à nido Aquilarum, in quem, ad alendos filios, venationem convehit. Atque recte etiam Principis avari noxia societas, & vicinitas mala significabitur per Aquilam; *Nam non modo præsentem, & viventem cæteræ omnes volucres extimescunt, atque eius conspectum subterrent, & pennæ eiusdem, si quis cum aliarum pennis commiscuerit; incorruptæ atque integræ manent: aliæ cum illis communitatem non ferentes, putrescunt.* Videtur enim rapina, sitis, & fames cum ipsis avaris defunctis dormire, & habere ossa plena avaritia, quippe etiam de aliquo Accipitrum genere scribitur; quod si *ex tibiæ illorum ad aurum admoveatur, sic ipsum illecebra quadam mirabili ad se attrahit quemadmodum Heracleotam lapidem sua vi prædicant, quasi præstigiis, & captionibus ferrum ad se attrahere.* Denique quid ad Principes avaros, & ambitiosos significandos magis idoneum, quam quod *natura sit invida, & famelica*, ut Arist. ait; atque adeo *invideat suis liberis iam mansuetis, quasi edacinsculis. Atque aliæ ab aliis longissime nidificant, ne mutua in loci propinquitate inopes præda pereant.* Quod utinam avari ambitiosique præstarent, neque alteri alteri injuriam inferret.

Aquila Divina. D. Isidor. Aquila visu pollens.

Chaldæi comparati cum Aquilis Aquilonaribus.

Aquila symbolum tyranni.

Præsagium regni ex aquila. Ælian. lib. 14. c. 4.

Principis avaritia societas noxia in Aquilæ symbolo. Ælian. lib. 14. c. 17.

Pennæ Aquilarũ noxiæ, & rapaces. Ælian. lib. 14 c. 1. Plinius lib. 19 c. 3. Aristot. lib. c. 39. Ælianus lib. 14. c. 17 Arist. lib. 9. c. 34. Aquila invida.

Vers. 30. Pulli ejus lambent sanguinem, &c.

1 *An Aquila bibat aliquando.*

2 *Aquilæ genus pullos suos spargens sanguine. Eucharistiæ symbolum.*

3 *An aliquod Aquilarum genus gaudeat cadaveribus: Percnopterus.*

4 *Vultur præsentiens cadavera. Est acutissimi odoratus. Illustratus Habacuc.*

AQuilam non bibere docet Arist. atque eo nomine carpit Hesiodum lib. 8. de historia. cap. 18 quod cum *Aduncæ aves vivant prope sine ullo potu, Hesiodus tamen faciat Aquilam bibentem.* Forte quod *illis sit pro potu sanguis prædæ*, ut Oppianus scribit; hujus vero rei historiam opportunis in nostrum locum verbis, describit Aelianus, c. 17. *Aquilæ nullas fruges exedunt, & conficiunt, sed carnes vorant, & sanguinem exsorbent.* quod enim hoc loco dicitur *lambere*, proprie est in originali, *deglutire*, aut *exsorbere*, ut alii vertunt. Septuag. vero legunt, *Pulli eius conspergunter in sanguine.* Quod forte videretur alicui respicere ad illud *Vulturis*, seu *Aquilæ* genus, cujus Aelianus ex accessione Gyllii meminit, capit 13. quod nihil in amore ardentius habet, quam pullos; & sic in alendam prolem incumbit, *ut non se ex pullorum loco commoveat: at si quando nutrimenti facultas desit; ne fame pulli pereant, fe-*

1 *Aquila non vivat sine potu. Arist. Hesiodus. Oppianus. Ælianus.*

עלע *LXX.*

2 *Vulturis genus ardentissime in pullos charitatis.*

mori

Oyllius; Aquila sanguine inspergens pullos, Christi Iesu symbolü bibendü se præbentis. Aug. LXX. Nicetas.

more ne vulnus infligit, & manantem sanguinem eis ipsis exsorbendum dat. Quod si hoc paternæ charitatis documentum; est quale illud erit, Christum Jesum Aquilam verissimam, non ex femore, sed universi corporis sanguinem, pedibus, manibus, pectore, toto corpore manantem, filiis suis instar pullorum Aquilæ in fide perspicacibus inspersisse, saginasse, bibendum propinasse! Augustin. vero hanc Septuag. lectionem sic habet; *In sanguine volutantur*. Quod, ut Nicetas indicat, videtur conjungi cum parte sequente; *Sanguinem adamant; & in locis ubi sauciorum, confossorumq; cadavera sunt, versantur*. de quo statim.

3
Aquila nõ in universum vescitur cadaveribus. Ælian. c. 1. Perenopterus An. Aquila vescentur cadaveribus. Arist. Oppian. Albert.

Et ubicunq; cadaver fuerit. &c. Aquilis in universum tribuitur vesci cadaveribus, & procuIdubio non omnium generum commune est, sed alicujus tantum; sicut enim non omnes sunt carnivoræ, *nam una quæ Jovis appellatur, carnes non attingit, sed ad victum ei herba satis est*, ut Aelianus scribit; ita Arist. ex Aquilis unum tantum genus videtur nominare, quod cum cadaveribus versatur, & forte hæc est, quam *Perenopterum* Plinius vocat, *Jejunæ semper aviditatis, & querulæ murmurationis, quæ sola Aquilarum exanima fert corpora*. quod descripsit ex Arist. lib. 9. c. 32. Atque Oppianus testatur, *Aquilae nullum attingere cadaver, nisi forte ab ipsis relictum post venationem*. Idemque de Falconibus, & Accipitribus scribit Albertus. Quod videtur facere cum ipsa præstantia, & superbia Animalis; Sicut enim Leo quadrupedum Rex, dedignatur cadavera: sic etiam & Aquila Regina volucrum. Cæterum dubitari non potest, quin cadaveribus gaudeat aliquod Aquilarum genus, tum propter hunc locum, tum propter illud Matth. 24. 28. Lucæ 17. 37. *Ubicumque fuerit corpus* (mortuum) *illuc congregabuntur Aquilæ*. quod hic dicitur statim adesse.

4
Vultures sanguinarii, & observatores cadaverũ.
חלר

Quod autem hic dicitur cadaver; proprie est in originali *Corpus occisi*, aut *vulnerati*. ut videatur respicere illam peruulgatam Vulturum proprietatem præsentiendi, atq; etiam præsagiendi futuram hominum stragem. nam hujusmodi Vultures sanguinarii sunt, & sanguinem exsorbent. Propterea scribunt, *hominem vicinum ad moriendum diligenter observare. Tum etiam expeditos in bellum exercitus præsentione quadam consequuntur plane scientes; & quod ad bellum proficiscuntur, & quod omnis pugna strages edere solet*. Quare illud, quod ab Aeliano scribitur cap. 13. *Futuro bello septem ante dies quam pugna committatur, locum prævidere, in eamq; partem, in qua alterutra pars succumbet, respectare* vel, ut Plinius scribit c. 6. *Triduo ante, aut biduo volare, ubi cadavera futura sunt*. Quod referendum potius videtur ad odoratum acutissimum quo ex longissima distantia odorem percipit cadaverum. Quo profecto alludere potest illa, quam diximus ex Ieremia, & Abacuc, hostium velocitas *instar Aquilorum* ex longissima distantia convolantium, vel propter cædis præsagium; vel propter certitudinem; non enim secus accelerabant, quam si jam cadaverum odorem percepissent, ut *statim tempore adessent*, quippe hostes instar Vulturum, non nisi ex alieno damno, & sanguine pascuntur, & pinguescunt.

Ælian. lib. 14. c. 18. Vultur acutissimi odoratus. Hostes instar Vulturum.

Vers. 31. Et adiecit Dominus, & loquutus est ad Job.

1. *Nexus, & opportunitas divinæ orationis.*
2. *An hæc Dei oratio fuerit de turbine.*
3. *An nunc quoque exterius percepta fuerit Dei vox.*

1
Nexus cũ præcedentibus.

NOn dubium, quin Dei sermonem consequutum fuerit spatium aliquod, atque silentium, quo illa turbinis vehementia remittente, & timore, qui initio divinarum revelationum accidere solet, abeunte, Jobi animus Dei oratione tranquillatus, & divinorum operum consideratione defixus, silens, & immotus perstitit; non solum enim instruebatur exterius per vocem, sed interius etiam docebatur, pauca hæc, quæ ex infinitis prope animantium, rerumque generibus producta sunt, manifeste ostendere divinam providentiam, atque benignitatem, suas cuique vires tribuentem; opportunis ad vitam, & conservationem muneribus, & facultatibus munientem; cunctorum commoditatibus prospicientem; nihilq; relinquentem sua providentia, consilioq; destitutum. Oportere proinde bene de divina bonitate sentire; atque in ipsis ærumnis, difficultatibusque maximis, spem de illius potentia, atque sapientia, firmam, & constantem retinere. Hæc cogitantem Jobum, rursus Deus sua voce excitat.

Divinæ vocis opportunitas.

2
An Deus nunc quoque loquatur de turbine. Caietan. Verosimilior dubitationis responsio.

Sed ante alia, dubitationi satisfaciendum, An in hac secunda oratione loquatur adhuc de turbine? Cajetan. quidem affirmat, jam nunc Deum absque turbine loqui. Nicetas ait, *Audita Dei voce, gaudio ut par erat, exsiliisse Iobum*; quod quidem argumento est, jam illa cessasse, quæ timorem afferebant. Ego certe in hac re nihil habeo certi; quamquam verosimilius existimem, semper cum Dei voce, aliquem fuisse turbinis, mitioris licet, fragorem; sed divinæ vocis magnitudine minorem. Sic enim decebat Dei majestatem loquentis. Sic quoque impedimento esse non poterat Jobo auscultanti. Vide quæ diximus cap. 38. quæstiuncula 4. Tum præterea quoniam cum sequenti statim capite loquatur de turbine Dominus, non videtur intermissus turbo tam brevi spatio.

3
An hæc Dei loquutio fuerit externa. D. Thom.

Illud præterea, an hæc Dei secunda oratio, fuerit externo sono formata, & auditu à Jobo percepta? nam Divus Thom. asserit, fuisse tantum interius Jobo inspiratam. Sed quidem & externam fuisse, & ejusdem omnino rationis cum prima, iisdem rationibus probari potest, quibus usi sumus initio cap. 38. quæst. 3.

Vers. 32. Nunquid qui contendit cum Deo tam facile conquiescit? Utiq; qui arguit Deum, debet respondere ei.

1. *Duplex sententiæ acceptio, & explicatio.*
2. *Elucidata Græcorum lectio.*
3. *Cujus rei responsio postuletur à Jobo.*

1
Duplex sententiæ explicatio idonea.

SEntentia facilis, sed quæ non uno tantum modo accipi potest: nam proprie in Hebræo legitur, *Nunquid contendere* aut, *litigare cum Deo, erudiet*? q. d. Quamvis ineruditi animi, parumque sapientis sit cum Deo sapientissimo, ratione, & judicio velle contendere, aut litem illi intendere: at saltem oportet, ut aliquem hujus contentionis fructum percipias, & eruditus, atque castigatus maneas, sapientiorque in posterum efficiaris. Utinam igitur salutarem aliquem divinæ correctionis, divinæque castigationis fructum percipias; Nam verbi originalis, quod est docere, castigare, erudire, hæc videtur proprietas. Si vero ad doctrinam, & eruditionem, qua quis præditus est, referatur, hæc erit sententia. Nunc jam cognosces, ô Job, sapientis non esse Deum provocare, à quo facile compesci, & comprimi possunt humani omnes impetus, & conatus. diceremus nos, *Para os abera, que à sido de screcion, ponerse con Dios à razones*? Pauló secus Vatablus; Non est ille bene eruditus, neque bene obsequens divinæ disciplinæ, & castigationi, qui Deo castiganti obstrepit, & litem intendit. Obscurior multo Græcorum lectio. *Nunquid iudicium cum Omnipotente declinat*? Quod in hunc sensum ego accipio. Videtur ne nunc tibi infirmior esse Dei causa? an superior evasisti divino judicio? Nicetas per paraphrasim; An me, quasi minus idoneam, atque probabilem orationem attulerim, à te refelli posse arbitraris? Latinus Interpres rem totam ut illuminaret, & tum Jobi silentium, tum animi obsequentissimi demissionem, atque divinæ orationis efficacitatem significaret, dixit Jobum paulo ante querulum, ægro, & perturbato animo, audita Dei voce, mirabiliter delinitum conquievisse. Nam quod Dionysius interpretatur, non debere *conquiescere*, id est, *dimitti, ut quiescas*; sed potius *fortiter examinari, & exerceri*; valde alienum est.

יכח

Secunda exponendi ratio.

Aliorum interpretatio minus idonea.

2
LXX. Nicetas.

Dionys.

3
Nicetas. Cujus rei responsionẽ exigat à Jobo. Deus. Vatabl.

Utique qui arguit Deum, debet respondere. Lenissima correptio, quæ respondendi facultatem non adimit, sed potius ad respondendum invitat. Sed ad quidnam jubetur Jobus respondere? Nicetas per paraphrasim; *Judicii quod de se antea feci, responde, id est, Quid judicii, quid rationis, afferas, expecto*, Si verbum respondendi proprie, & stricte deberet accipi, certe referendum esset ad ea quæ proxime disseruerat Deus de mirabili quorumdam animantium natura ad divinæ potentiæ, sapientiæ, & providentiæ confirmationem. Quasi dicat: Si quid habes, quod obiicere possis, proferto. Vatablus nimium presse, & stricte: *Qui conatur convincere Deum, respondeat ad hunc interrogationem, nempe, An contendere cum Deo, sit se ipsum*

custo-

castigare. Sed profecto eesponsum Jobi indicat aliquid aliud à se requiri. Ergo illud videtur cum tota ee melius convenire, ut verbum *respondendi*, libere accipiatur, & ad ea omnia referatur, quæ hactenus pro se dixit: Si quid habes, quod pro te dicere debeas; quod tibi faveat; quod mihi incommodet; quod tuam justitiam tueatur; quod meam æquitatem, aliqua ex parte lædere possit, tibi pee me proponere licet. Elegantee Nicetas: *Neque vero hæc dicit, quod de Jobi religiosa mento quidquam dubitet. Verum ut amici ex iis, quæ responderit, cuiusmodi Jobus sit, intelligant.*

Simplex, & idonea expositio.

Nicetas.

Vers. 33. Respondens autem Job Domino, dixit.

Vers. 34. Qui levitee loquutus sum, eespondere quid possum? manum meam ponam super os meum.

Vers. 35. Unum loquutus sum quod utinam non dixissem; & alterum, quibus ultra non addam.

1 *Jobi responsum pietate simul, & urbanitate plenum.*
2 *Varia Hebraizantium expositio, & lectio.* Leviter loqui, *aut* Maledicere quid. *Illustrati Moyses, Ieremias, Ezechiel.*
3 Loqui *active, aut passive. Elucidati Septuaginta. Job non cum Jehova, sed cum Deo judice loqui postulans.*
4 Ponere manum supee os, *cuius gestus. Percussio pectoris, quid significet.*

1 *Jobi responsum pium, & urbanum.*

Diximus c. 4. divinis revelationibus primum afferri, & effici timorem, postea lætitiam. Jam nunc igitue animæquior factus Job, & depulso tædio, quo ex responsionibus amicorum affectus fuerat, ne videatur nihilo plus ex divino sermone profecisse, quam ex oratione Eliu, responsum præbet brevissimum, sed pietate, & urbanitate plenissimum; quo sic se victum fatetur, & victoriæ insignia Deo defert, ut nunquam veritatis tuendæ studium deserat; nam nihil graviter erratum à se agnoscit; tantum *leviter*, ut jam explicabimus.

2 *Varia Hebraizantium expositio, & lectio.*

קלל *Leviter loqui, aut maledicere quid.*

Qui leviter loquutus sum. Hebraizantes alii ad contemptum, & abiectionem loquentis eeferunt; *Contemptibilis ego sum*, vilis. Septuaginta, *Cum nihil sim*. Sed proculdubio verbum originale ad verba refertur, quibus aliquis alium male tractat, aut leviter accipit, aut despicit, & vilipendit. quod verbum subest. cap. 3. 1. Cum Job *Maledixit diei suo*, idest, vilissime, & abiectissime de illo loquutus est. Exempla opportuna eo loco protulimus; sed nunc non minus commoda accipe, Jerem. 6. 14. *Curabant contritionem populi mei cum ignominia*. proprie, *cum levitate*; vel cum facilitate, leviter de illa loquendo, sicut de rebus abiectissimis leviter, & cum ignominia solemus loqui, *No haziendo casa, y ablandad poco mas, ò menos*. Levitici 19. 14. *Non maledices surdo*: non afficies iniuria ulla, quam ille audire non potest. Ezech. 22. 7. *Patrem, & matrem contumeliis affecerunt*. vilipenderunt, leviter tractarunt.

3 *Loqui, active, aut passive.*

Ergo Interpres rem ipsam dixit, *Leviter loquutus sum*. quod ad contemptum quendam verborum pertinet. Sed cum active, aut passive accipi possit, duplex inde sensus; prior, quem indicarunt, Septuaginta, & alii. Contemptus sum, & levitee tractatus à te, ò Deus sapientissime, ut par erat; quod igitue homo vilissimus audeat coram te loqui? ut illud * *Loquutus*, sit quasi passive. Contemptus ego verbis divinis. Posterioe sensus, & quem merito expressit Interpres ex ipsa originali proprietate participii activi; *Loquutus leviter*, parvipendens ego, non ea oratione, qua de Deo, & de divinis par est, mortalem loqui. Septuaginta longiorem paraphrasim sententiæ reddiderunt. *Quid adhuc ego judicor commonitus, & arguens Dominum, audiens talia, cum sim nihil?* Quod expositore Niceta, hanc habet interpretationem; *Abs te villus sum; quid ero longius animadversionem producis? Quam ob rem ista hac audio, & admoneor, perinde quasi à me Deum redargui rectum sit, qui nullius pretii, ac plane nihil sim?* quasi dicat; Ita videor eeprehendi, & ita mihi satisfacere velle videris, ac si ego tuam causam læsissem, & par esset, ut cum homine mortali supremus eerum Conditor judicio ageret. Cum quo sensu facit, tum quod pro *Domino* est, hoc loco, *Jehova*, totius entitatis, & substantiæ creaturarum fons, & origo, cum quo non licet homini expostulare, neque loqui. At vero cum Deo, *El*, judice, postulaeat Job aliquando colloqui, ea tamen conditione, ne magnitudine sua, quam affert nomen *Iehova*, illum deterreret, & opprimeret. Tum quod Job animo demissior, & ægritudioe levatus ex divino sermone, negat se jam velle, quod aliquando postulavit.

* *Estoy hablado de voz como yo me vezeo.* LXX.

Nicetas.

Iob cum iudice Deo, non cum Iehova loqui postulans.

Manum meam ponam super os meum. Gestus est, ut Cajetanus videtur, agnoscentis peccatum oris, & verborum, sicut manu pectori admota agnoscimus, & fatemur peccatum cordis. Sed proculdubio res, ratioque longe diversa: nam *manum ponere super os*, non est percutere os, sed potius arte, & ratione certa, manu compescere labia: nam percutere, & verberare pectus, aperte indicat repeti pænitentiam ab illo, unde *exeunt cogitationes, adulteria, blasphemia, &c.* Sua igitur manu Publicanus verberabat conscientiam, & prodebat auctorem delicti latitantem sub pectore, ut enim Augustinus dixit Sermone 8. de verbis Domini: *Tundere pectus quid est, nisi arguere, quod latet in pectore, & evidente pulsu occultum castigare peccatum?* Ergo ille gestus non est percutientis, sed diuturnum silentium sibi ipsi imperantis. Vide supra c. 21. 5. Mich. 7. 16. Quare eleganter hoc loco Olympiodoe. ex persona Jobi; *Non mihi verba deerant, quando quasi peccatorum meorum pœnas luerem, condemnabar. Ad ea autem, quo tuam potestatem, atque sapientiam attingant, quidquam vel addere, nefas est.* Vide quæ diximus c. 9. vers. 3. super id, *Non poterit ei respondere, &c.* Et ubi de silentio justorum disseruimus, c. 3. v. 1. & vers. 2. num. 3. c. 13. v. 19. num. 4.

4 *Caietan.*

Ponere manum super os cuius gestus. Tonsio pectoris ad pænitentiam.

Matt. 15. 19. Marc. 7. 21.

August.

Olympiod.

Vers. 35. Verum loquutus sum, & alterum, &c.

1 *Quinque minus idoneæ interpretandi rationes.*
2 *Simplex interpretatio.*
3 *Causa nam peccati sermonis, Jobum pæniteat.*
4 *Formula excusandi lapsum verborum.*

Fere univeesi interpretes existimant Jobum se accusare duplicis errati, sed in illo assignando longe discedunt. Divus Thomas duo hæc assignat: Primum, quod voluerit cum Deo disputare: Secundum, quod suas justitias visus sit, divinis judiciis prætulisse. Albertus primum, cum dixit se à Deo affligi *non æquo judicio*: Secundum, cum quæritur, graviorem esse calamitatem suis meritis, *si appendantur in statera*. Gregor. duo tantum distinguit tempora, alterum ante calamitatem, cum forte leviter peccavit; alterum, post calamitatem, cum non omnino silvit ad Dei verbera. Utrumque igitue tempus accusat. Philippus, illa duo verba esse existimat, *Elegit suspendium anima mea.* & illud alterum. *Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentum rideat.* Cajetanus item aliter, primum, cum pollicetue sibi victoriam in divino judicio: *Scio, quod iustus inveniar, &c.* rursus illud, cum postulavit, ostendi sibi, *quantas haberet iniquitates, & peccata.*

1 *Varia interpretatio.*

D. Thom.

Albert.

Gregor.

Philipp.

Caietan.

Verum, quod ad phrasim loquendi pertinet, nihil profecto aliud significatur, quam non semel loquendi modum excessisse; quasi diceret: Semel, atque iterum; sæpe etiam erravi. Sed ita me deinceps cootinebo, ut iterum labi non contingat: obmutescam igitur, *& non aperiam os meum, quoniam tu fecisti*. Non est ergo quæreodus ille numerus binarius nimium solicite. Sapienter enim dixit Gregorius: *Si transacta beati Iobi verba discutimus, nihil eum nequiter dixisse reperiemus: si vero dicta eius, quæ cum veritate, at libertate prolata sunt in aliquo superbiæ vitio flectimus, duo jam solummodo non erunt, quia multa sunt.*

2 *Simplex explicatio.*

Psal. 38. 10.

Greger.

Ex hoc jam loco fere colligunt Interpretea omnea cum Gregorio, non tam lapsum fuisse Jobum peculiari aliquo verbo nequam, aut falso, quam paulò liberiori oratione. Oportuisset enim paulò modestius, pauloque demissius de Deo disputasse, paucioraque de sua justitia, & innocentia loquutum, ne in speciem videretur aliquid divinæ æquitati, & providentiæ detraxisse. Sic Gregorius ait: *Dicta illius cum libertate prolata; ac in aliquo superbiæ vitio flecti possunt.* Tum etiam, *quamvis res flagellis dignas non egisset, at illicite loquutum fuisse, idest, de flagello murmurasse. Igitur minus se passurum in verbere agnovisse.* Et Philippus super id cap. 17. *Non peccavi*, sic ait; *Non omne, quod loquutus est, ita rectum fuit, ut per se tanquam plenum, & consummatum sine aliqua reprehensione fuerit. Licet in ipsis responsionibus non potuit cavere peccato.* Cajetan. *imprudentiam* illi tribuit super id cap. 19

3 *Quomodo Iob dicatur verbo lapsus.*

Greger.

Philipp.

Cajet.

Scitote;

versus hostes acerbissimos, minime indigeas, ita & meeum expostulas, & quasi ex æquo mecum agere non vereris, quod sane stultum videtur æque, ac illud, hominem gloriari de sua justitia, qui suæ sibi salutis causa existere non possit, neque ullum magnificum potestatis, & roboris documentum præbere. Illud vero persuasum tibi esse oportet vel ex tua imbecillitate fieri non posse, ut contra meum decretum, atque sententiam, tuam salutem, & restitutionem consequaris, qui æqualis potentiæ, atque roboris in magnificentissimorum operum gloria, & laude mecum non sis. Expedit igitur ut compressis querimoniis supplicem te meo brachio flagellanti præbeas. Ut vero tibi aliquid de mea potentia, & suprema æquitatis majestate, & de tua etiam imbecillitate proponam, si quid viribus, aut imperio vales, indue, & exorna gloriosis virtutum ornamentis, Angelorum naturam, & superborum arrogantiam comprime ex priori dignitate, & supremo domicilio, in sortem abiectissimã, & locum infimum, idest, terræ viscera abiice; emine, & præside universitati creaturarum, & cælesti lumine te ipsum circumfunde; voce magnificentissima jube, ut quę non sunt, in lucem prodeant, superbos omnes, sive de cælo in inferorum baratrum; sive de paradiso deliciarum, in terram squallentem, & mortalitatis locum perpetuo exilio mulcta; simulque sustenta justos; territa impios omni ex parte; sanctitate, & puritate fulge atque sanctorum fulgoribus, velut pretiosis quibusdam ornamentis, amictus, in supremo glorię solio super omnẽ creatã conditionẽ evectus, superbos extremę sortis abiectione affice

VERS. 5. Verum enim vero, Job quamvis cultu Regio, & pretiosissimis ornamentis circumfulgeas; quamvis sublimi Throno residens, aliorum mortalium humeris, & verticibus immineas; quantumvis ad iuris, & æquitatis leges optimo cuicumque principi excolendas, aspires, &, quod in te fuerit, virtute tui brachii coneris irrumpere iniquitatem; sed hæc quid sunt cum mea virtute, & justitia comparata, qui sempiternæ gloriæ, atque imperii ornamentis fulgeo, qui sceleratorum elatę mentis insolentiam vultu ipso meo designo, atque dominatum frango? id quod ex re ipsa præsente terrificæ huius tempestatis, & turbini, conicere potes.

VERS. 6. Nam tunc tandem ancipitem fortunam mecum experieris, si possis istius brachii, & virtutis signum aliquod præbere; si periode ac ego, splendoris vestimentis excultus tonitrua edere, turbinem versare, fulgura dispergere, quibus superborum fastum proteras; & versato pulvere clarissimorum virorum facies obducere, & inspergere, nulla humanæ dignitatis habita ratione.

VERS. 7. Sed ut ex præstantibus, admirandisque naturæ operibus nonnulla depromam, & monstra quædam ex bestiarum generibus, sive magnitudine, sive parvitate mirabilia prætercam, quæ non secus, quam homo ipse, mea potentia, & virtute sustinentur: certe supra omnem admirationem fuit incredibilis illa varietas bestiarum, & reptilium ex terra, sexto illo creationis Die, quo Adamus ex terra factus est. Ex illis vero, quamvis nunnullæ carnivorę sunt, mirum est tamen, maxima ex parte sic à natura institutas fuisse, ut boum alimentis contentæ, non carnibus, sed fœno pascantur. Sed unus pro multis Animalibus Elephantus erit, membrorum vastitate, ingluvie, aviditate, fortitudine incredibili. Attene igitur, quæso, ad belluam vastissimam, in qua multarum tibi belluarum genera proposita fuisse arbitreris; ut quod sit terrestrium animalium maximum, & tam diuturnæ vitæ, ut plurimarum belluarum ętates, unus ipse continere videatur, propeque ad humanum ingenium disciplina, mititate, obedientia, societate cum humano genere, solertia denique & intelligentia accedens. Et licet tam vastum, tamque grave animal sit, mirum est quam facili, quamque levi pabulo, nimirum herba, atq; seminibus, perinde ac bos, tantam membrorum molem sustinere queat, ut bovem quendam maximum esse arbitreris, quippe gaudet cibum sumere ex hominis manu. Et vero maxima Elephanti vis, & robur in dorso illius, & coxendicibus residere videtur; namque durissimo dorso plures bellatores ligneis turribus inclusos defert, dorso astrictis, & reductis vinculis sub ventrem, & umbilicum, & licet aliquando ventris luxu, & intemperantia bachatur; sed fœminæ, quæ in aliis generibus esse solent imbelliores, at in hoc genere majores, & robustiores, sicut & ventre laxiores, esse solent.

Cum autem generationi vacat, mirum est, tam parvo, tamque occulto genitali munere venereo fungi, ac semẽ excernere, picis Cedriæ instar. Caudam autem, & partem corporis vilissimam, nullis munitam pilis à natura obtinuit, quæ præsidio esse posset abigendo tædio muscarum, sed cum nullum habeat setarum tegumentum, verum instar horrescentis Cedri foliis duris, acutis, spinosis, caudam nimium strictam, nimiumque rigidam habeat, cancellatam cutem obtinet, quam cum extendit, recipitque muscarum examina, arctatis in rugas repente cancellis comprehensas illas enecat. Hoc illi pro cauda, iuba, villo est. Atque in eo etiam Cedri similitudinem repræsentat, quod sicut ingens Cedrus, ex parvo semine, parvisque initiis evadit maximus; cumque testiculos habeat multis nervorum plicaturis non foris conspicuos, sed intus circa renes conditos, rem veneream numquam in aperto agit; sed inter arbores densas, aut in profundum aliquem locum se abdit; in quo imago proponitur Cedri utique cum fructu, sed sine flore, sine seminis, aut generationis manifestis aliquibus argumentis. Quare stricte, & moderate libidines frœnat suas. VERS. 8.

Ossibus vero est solidissimis, instar æris, & ferri, dentibus aut cornibus robustissimis, costis, & lateribus fortissimis, cruribus autem sine flexu; quæ propterea repræsentare videntur bacillos ferreos, aut columellas æreas, quibus tam vasta moles incumbit. Denique sive ossa majora consideres, sive minutiora, durissima sunt, pariterque solidissima. Quamvis vero mollior, non ideo imbecillior est proboscis, quamvis cartilaginea; quippe illa arbores prosternit, & præ cæteris animalibus naturæ illius partis magnitudine, viribus, usu præstat non minus, quam si instrumento aliquo ferreo instructus esset. VERS. 9.

Cum ergo tam vastum animal sit, vel tempore aliquando, vel naturæ ordine videtur cętera quadrupedia præcessisse, utpote magnitudine, fortitudine, docilitate reliquorum facile princeps. Et quidem tanta est fortitudine; ut cum cætera animalia mirum in modum exhorreant congressum cum Elephanto, at Conditor illius, qui certa illum dispositione formavit, tantum videatur suæ potentiæ quasi mucrone illum confodere posse: quippe vivit diutissime. Quamvis idem ipse naturæ auctor certam rationem mortalibus designavit, qua illum configere, & prosternere possint. Cumque tam immanis bellię alvum mollissimam effecerit, videtur designasse Rhinocerotis parte opportunam, quam mucrone sui cornu maxime peteret, neq; vano ictu. Quippe cum Rhinoceros sit brevioribus cruribus, videtur certa proportione, & altitudine ab ipsa natura habere cornu applicatum sui hostis alvo infimæ. An vero non etiam Draco gladius erit, qui Elephanti sanguinẽ fundit, dum Elephantum vulneratum ebibit, & exhaurit? VERS. 10

Tanta vero vastitas, & fortitudo innoxia sane est minoribus quadrupedibus; non enim insidiatur pecoribus, non caulis pastorum, non segetibus, & satis, sed sponte è terra inculta germinantibus: quare cum mitissimus occurrat infirmioribus pecudibus, lætæ illæ, & securæ in eisdem pascuis cum illo versantur. Atq; illud etiã mirandum, quod tam immani belluę parvulus illudat mus, quẽ maxime odit: sues invalidi in fugam convertant, hirudo intolerãdo afficiat dolore: vermes exagitẽt, & exulcerẽt. VERS. 11.

Tantæ verò cum sit magnitudinis, arbores illum sua umbra tegere commode non possunt: neque potest latere in arundineto, neque in loco lutoso, quem alia animantes pro cubili, & statione amant. Quamvis latere non possit, quod recumbendi usum cum cæteris animalibus non habeat communem: nihilominus erectus, & arboribus incumbens, juxta papirum, & carices somnum capit: quippe amat amnes, & loca palustria, tempore præsertim æstivo, cum æstuante sole peruritur; atque etiam tempore generationi destinato; tunc enim Elephantus solitudinem petit, & præcipue secus flumina, ubi frequenter proveniunt salices, alni, & populi, quæ amant aquas. VERS. 12.

Cum autem natura siticulosus sit, largissimi quoque potus est, atq; adeo ingentes haustus facit, ut quasi quadam bibendi avaritia, & sacra siti, totum ipsum flumen in os suum convertere velle videatur. Ipso igitur bibẽte, insistit fluvius, insistit quoq; Elephantus per otium, & securitatem bibens; postquã diutinã sitim toleravit. Vide- VERS. 13.

tur itaque fluvius, quantumvis maximus, non aliter in illius aqualiculum influere, quam Jordanis in Mare mortuum, quod propterea nunquam exundat.

Vers. 14. Bibendo autem ualum longissimum, oculis tenus usque in fluvii fundum immergere videtur, ut aquam abunde haurire possit; ex quo interdum contingit, ut sodibus in imo fundo defixis effodatur, & tangatur. Illud etiam ab Auctore naturæ constitutum est, ut naso, qui illi est bibendi, & deliciandi instrumentum, arte venatorum perforato capiatur, & alligetur. Designavit
Vers. 15. enim Deus hanc illius capiendi rationem, instructa fovea, in quam cum imprudens incidit, & oculis, & naso vulneratis optatissima fiat præda venatoribus. Sed tunc potissimum, cum largissimo se potu implet, parantur illi à Draconibus insidiæ: nam immersum Elephantum in fluvium, invadit Draco, constringit illigata manu, morsumque in aures defigit; neque aliud magis, quam oculos petit, quos solos expugnabiles esse natura monstrante cognovit. Aliquando etiam à vermibus illis Gangeticis, branchiis, quasi sudibus transfixus, ad potum veniens Elephantus mordicus comprehensa manu abstrahitur.

Quod si in tanta belluæ vastitate, quam Deus nullo
Vers. 16. negotio expugnat, atque prosternit, mirabilis est Conditoris potestas, atque sapientia; quanto magis, cum immanissimæ belluæ, id est, Diaboli superbiam cumprimit, viresque enervat? Est ille Lernæa Hydra, non solum septiceps, sed bellua infinitorum capitum, ex omnibus improbitatibus, & belluinis artibus composita; & in illos potissimum dominatum exercens, qui belluinos mores amplexati, belluinis voluptatibus se totos tradiderunt. Is ipse mirabili arte, atque virtutum omnium ornamentis à Deo conditus, simul cum homine, intelligendi particeps. ex suprema creaturarum intellectualium dignitate in abjectissimam bestiarum sortem sua superbia decidit; & humanæ salutis invidia contabescens, cum illo nunquam non testatas gerit inimicitias; perpetuus comes illius vitæ, & itineris, ne unquam lædendi, & impediendi occasionem prætermittat. Interdum vero vanissimam mundi gloriam, & paleas, atque quisquilias impurissimarum voluptatum, quibus ille veluti pinguescit, offert belluinæ vitæ sectatoribus, amplius nil quam meram corruptionem, & immunditiam de studiis, & carnis voluptate decerpentibus.

Atque cum illa amare videatur, quæ inesse vult suis
Vers. 17. sectatoribus, videtur profecto prima hujus belluæ vis à libidine proficisci, longius autem progressa ad umbilicum arrepit: quia ventris luxum, atque intemperantiam comitantur affectus, qui ventri parent: ventris enim satietas obscenæ libidinis radix est. Vires igitur suas, suumque virus exerit, cum hominum lumbos, partesque mollissimas, & ad voluptates proclives nostri corporis sic corrumpit, ut perinde in nostris membris dominetur, ac si sua illius membra, suique lumbi existerent. Tunc autem parte mollissima, atque maxime imbecilla, id est, umbilico ventris Tyrannidem exercet suam, non solum cum mulieres genus imbecillum, & voluptuarium, impurissimis libidinis illecebris inescat; sed cum per fœminas, tanquam per præsentissimum humanæ vitæ, atque salutis virus, virorum animos emollit, & enervat, omnesque virtutis nervos incidit.

Proh mentis improbitatem obfirmatam, atque inexorabilem, nostræ morti, & actionum universarum fini in-
Vers. 18. sidiantem: qui si pravus sit, ex nostra ille finali impœnitentia, caudam sibi conficit, erigit, stringet, agitabit, velut cedrum proceram, & imputribilem. Cum autem incredibiles sint illius fraudes, & plicaturæ ad generandos sibi similes filios, mille tentationum involutionibus, & perplexitatibus versutiarum, at improbitatem nobis ille obiicit, atque proponit voluptatum illecebris, quasi tela quadam ex multis filis contexta convolutam.

Consilia vero illius, quibus tota illius moles, & ratio agendorum, tanquam ossibus innititur, sunt profecto solidissima, & ad improbitatem exquisitissime comparata. Quæ cum per se sint crudelia, & acerba; at convestita ille gestat omnibus deliciis, & mollitudinibus, velut contecta: & interdum etiam potentiores quosdam viros, & improbos Tyrannos, sibi tanquam ossa accersit, quorum virtute, & potentia utatur ad alios infirmiores, & molliores in improbitate sustentandos.

Hic denique est, qui cum Divina similitudine insignitus fuisset, & creaturarum excellentissimus, in quo Vers. 19.
reliquæ viderentur, quasi per recapitulationem quandam colligi, & velut primogenita creatura donis amplioribus præ cæteris cumulata, ipso suæ creationis initio, cum mundo isti corporeo se communicavit Deus: at Divinam bonitatem primus ipse provocare ausus, non amplius in se ipso expertus est Deum beneficum Conditorem, sed judicem severissimum improbitatis pœnas justissimas, gravissimasque exigentem, & supremi numinis potentiam, & vindictam in sceleratos omnes velut gladium acutissimum adigentem. Et quidem quamvis improbum Dæmonem non spoliaverit Deus viribus, & facultate ad nocendum, at comprimit illas, & pro sua Providentia, atque Sapientia, ita moderatur, & applicat, ne plus noceat, quam ipse permittendum constituerit. Atque in eo mirabilis est Divina bonitas, quod Dæmonem suopte ingenio & improbitate paratum, & applicatum perpetuo ad nocendum, suamque operam, & industriam offerentem supremo judici, si forte ille se tortore, & carnifice uti velit; ita moderatur Deus; ut illius improbitatem, & nocendi libidinem contra eum ipsum convertat; ut dum justis insidias struit, & interitum machinatur, suis se artibus, & nocendi libidine confodiat, & perdat, justis vero ipsis ingentia lucra ex tentationibus, & calamitatibus maligne procuratis designet, & afferat. Cum enim Deus sit per se pacis amantissimus, hostium nostrorum armis ad ipsorum supplicium sapientissime utitur.

Interim sævissimus inimicus, qua potest ratione, no- Vers. 20.
stris malis, & detrimentis suas divitias metitur: nostris enim lasciviis, & impuris voluptatibus lascivit, & pinguescit ille, atque illis cum summa voluptate vescitur, quæ sponte germinant ex pravitate, & corruptione nostræ naturæ, in illis præsertim hominibus, quorum studium est, cum Principes sint, libidinibus obsequi; & sicut aliorum, ita rationis, & honestatis legi, & imperio minime se submittere. Atque ex montibus, idest ex viris Principibus in præcelso dignitatis fastigio constitutis, opimam prædam reportat, quam suis militibus, & eorundem studiorum consortibus in tartaro dividit, de nostra improbitate latantibus cunctis, & per summam ignominiam humanæ stultitiæ detrahentibus.

Et mirum; improbitatis auctori deterrima quæque, Vers. 21.
& pessima placuerunt, gaudet nimirum in obscuris, frigidis, torpentibus mentibus residere, & requiescere velut in loco ad incredibilem voluptatem sibi comparato: & in iis rebus, & bonis, quæ cum nihil solidi habeant, umbræ sunt veri boni, ad speciem tantum, & ludificationem oculorum: tum præterea in iis, quorum mens nunquam est quieta, sed variis perturbationibus agitata; quiescit enim ille, & dormit, cum nostram quietem animi interturbat: denique in illis, qui alios pravo exemplo, aut ope præstita ad improbitatem duces, & exhortatores se præbent.

Sic maximam mortalium prædam capit, & ex nostra- Vers. 22.
rum mentium inconstantia, & fluentium voluptatum studio, fraude quadam, & illecebra ad sese alliciens, incredibilem nostri sanguinis, & interitus sitim exsatiare se posse sperat.

Mirum igitur, ut malignus observet justum oculis, & Vers. 23.
stridat dentibus in eum, considerans attentissime qua via invadere, qua ratione capere, & decipere possit: ut dolet oculis suis gravissime, cum videt nos cum diligentia vitam nostram, & virtutis opera disponentes; tunc enim capi se oculis arbitratur nostræ vitæ splendore obcæcatus. Sed tunc potissimum captus, & illusus est suis oculis, cum filium Dei, quem videbat carnis infirmitate circumdatum, inique agressus, & in carnem dentes infigens, hamum voravit, quo transfixus est, & Divina virtute, quasi calamo suspensus piscis, irridendus propositus est, obtritis iam & quasi perforatis illius naribus, & sagacissimis insidiis detectis, atque calumniandi, ridendi, contemnendi licentia repressa, & castigata.

Denique si teterrima huius belluæ vitia, & impro- Vers. 24.
bitates consideres, universa illius membra non nisi ex scelere, & iniquitate compacta esse perspicies. Si vero vim, & dominatum, quem in improbos exercet, ex quibus, tanquam ex membris totis componitur, & veluti coalescit, Draco nimirum terrificus ex pluribus serpentibus, & filiis viperina luxuria, atq; intemperantia natis, facile credes im-

improbos omnes membra esse Diaboli; atque illos præsertim, qui impurissimis operibus vacantes, & idolorum specie misere delusi, vel in montibus, vel in lucis & sylvis, aut in fluminum ripis, Dæmonem pro Deo venerantur, & colunt.

Vers. 20. Sed non solum in terrestri bellua quadrupede maxima, atque fortissima divinæ potentiæ, atque sapientiæ, tum etiam diabolicæ immanitatis, atque superbiæ, quam Deus conterit, præclarum specimen, datum est mortalibus. Sed præterea in Leviathan marino monstro maxime terrifico, quod propter vastitatem, atque immanitatem videtur esse copulatum ex multis, non solum quod membris, & squamis mutuo sibi inhærentibus arctissime compactum sit, sed quod copulationem habeat multorum, quibus ornatum, & comitatum incedit. In qua sane marini serpentis vastissima, & terrifica immanitate, quæ divinæ potentiæ, atque imperio paret, & obsequitur, graphica imago proposita est invisibilis Ceti, qui in hujus turbulentissimi maris, idest mundi æstu, & perturbationibus tyrannidem exercet acerbissimam; nihil enim mari, terrave sævum, & immane est, quod Diaboli sævitiam, & immanitatem non repræsentet. Verum enimvero mirum est, ut Balena, & Cetus aliquando incedat cum ingenti ornatu, & comitatu ostreorum, pisciculorum, herbarum, quæ in illius cute adnascuntur; cujus cum magnitudo, & vastitas prope immensa sit, eritne mortalis aliquis, qui lino, & hamo piscatorio, possit Cetum inescare, & extrahere fune pendentem, & lingua, branchiisque transfixum? Et vero, ò Iob, poteris illum uncino, hamove infixo palato, & per nares eminente, aut branchiis affixo capere, captum vero junceo circulo, aut recurvo alio instrumento suspendere, & quo velis deferre?

Vers. 21. Sanè hujus piscis tanta est immanitas, ut omnem humanam potentiam non pertimeat; neminique supplicare, aut blandiri assueverit. Tantum, cum tempestates præsentis Conditori suo, & dominatori fluctuum, quasi supplicans, & blandiens ludere, & caudam agitare videtur. Erga mortales vero, aut erga alios pisces, cum immanissimi ingenii sit, nunquam ex jure amicitiæ, & societatis agit, ferum utique, & indomitum monstrum, à mea tantum potentia edomitum, & servitute perpetua subjugatum.

Vers. 22. Non humanæ vires, non industria, & ars illius vires, & sævitiam unquam eludere potuisset, nisi Cetacei generis ducem ego constituissem, qui cæcutienti belluæ, & superciliorum mole gravatæ viam ostenderet. Ergo capto eo pisciculo, tunc tandem piscatorum industria delusum, & aberrantem Cetum, & in vada, aut littora impingentem configere, & dilacerare potest, neque minus facile, quam si stulta esset avicula, puerorum, atque fœminarum lusus, & aucupium.

Vers. 23. Tunc sanè quamvis immanissimus sit, neque ex illorum piscium familiarissimo genere, qui solent ad edulia, & cibos incidi, & præparari, tamen turmatim ad illum confluunt homines, & de tanta præda mutuo sibi gratulantes, lætissima celebrant convivia; & alii hastis, alii tridentibus, alii securibus cædunt, & multa verberatione expugnatam in littus compellunt, atque eiiciunt. Cumque adeo immani magnitudine piscis sit, ut illius corpus uni toti nationi satis esse possit, mercatorum multitudo in illo partiendo, præparando, distrahendo diligenter, & solicite operam collocat. Si quando igitur in manus hominum devenit, non est humanis viribus, aut industriæ, sed supremæ numinis providentiæ adscribendum, quæ tantam belluam usibus humanis deputavit, atque subiecit. Nam quæ tanta sagena contexi potuisset, ut illius solam pellem complecteretur? quæ profecto crassissima est, & ad opportunitatem humanæ vitæ aliquam idonea. Aut quis mucro, gladiusve, qui pellem durissimam discinderet, nisi me monstrante, qua ratione exenterari, per partes dividi, in cetaria, & piscaria officina saliri, parari, & asservari expediret? & præsertim caput magnitudine mirabili, quod vel cibo, vel oleo, vel etiam sustinendis piscatorum tabernis idoneum est.

Vers. 24. Denique tanta est Cetorum magnitudo, ut si quis suis viribus, & industria illa se posse capere, & expugnare confidat, atque manum ad illius capturam suro iniicere; sit profecto, ut cum temere provocarit belluam potentissimam, bellum sustineat gravissimum, & periculosissimum, quo exanimitur, & pereat, neque aliter saluti suæ consulere possit, quam retrahendo manum, tergaque vertendo, interim manente ingentis discriminis, & temeritatis stultissimæ memoria sempiterna. Quis enim semel incidit in Leviathan, qui deinceps diligentissime caveat, ne iterum simili discrimine laborare contingat, aut ne navigationem repetat, littusque prope contingat terrore plenissimum? Vers. 25.

Sic profecto fit, ut sæpe omnes insidiæ humanæ artis ad capiendum Cetum, vanæ, & irritæ sint: ad conspectum enim teterrimæ bestiæ statim consternantur homines, quasi continuo devorandi, & exsorbendi. Sed nonnunquam etiam divina providentia fit, ut & Tyrannus ipse marinus spe evadendi ex omni discrimine, atque tuto minores pisciculos insequendi, & piscandi spe frustratus, incolis maritimæ regionis spectaculum jucundissimum præbeat, è mari extractus, & fluctuum ipsorum vi eiectus, atque in ipsa arena infixus, & inhærens. Quæ omnia repræsentant sane immanissimum illum hostem humani generis: quippe nihil est in rerum natura, sive in Mari, sive in Terra terrificum, & exitiale, quod illius ingenium, mores nequitiam non referat. Sed illum tamen illudentem mortalibus divina Sapientia prosternit, & triumphat, triumphatumque universis creaturis spectandum, & irridendum exhibet.

Vers. I. Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit.

Vers. II. Accinge, sicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & indica mihi.

1 *An Deus nunc proprie, & vere respondeat Jobo.* Respondere, *loqui.*
2 *Deus respondens silentio Jobi Græci benigniores. Latini severiores in interpretatione harum sententiarum.*
3 *An Deus iterum loquutus de turbine. Turbo, & procella instaurata, excitatus pulvis.*

Quas huic loco peculiaria sunt præter ea, quæ initio c. 38 exposuimus, breviter perstringemus. 1
Et primum quidem, an cum dicitur *Deus respondere Jobo*, proprie accipiendum sit; an vero ratione illa communi, qua sæpe diximus. *Respondere* idem esse, quod loqui, aut semel cœptam orationem prosequi. Nam Septuaginta hanc secundam interpretandi rationem indicant sua lectione, *Adhuc respondens Dominus, &c.* At vero D. Thom. existimat nova nunc Deum responsione occurrere Jobo suam innocentiam, & justitiam summa animi contentione tuenti, & ad fastidium usque repetenti, & contestanti. Caietanus item peculiariter respondere existimat ad id c. 19. 25. 6 *Quia Deus non æquo iudicio afflixerit me. Ecce clamabo vim patiens, &c.* Nam rem hanc videtur indicare versiculus tertius sequens.

Prima quæstiuncula, an Deus nūc proprie respōdeat Jobo.
LXX
D. Thom.
Caietan.

Sed existimo, rem eandem nunc agi, quæ in superiori capite; cum ex eodem argumentorum genere, videlicet ex magnificentissimis divinæ potentiæ, & sapientiæ operibus disputetur. Licet quidem res eadem nunc urgeatur, & prematur, id quod D. Thomas, & Caietanus observant. Respondet igitur Deus amplificando rem eandem, quam semel instituerat.

Dubitationis vera responsio.

Græci vero, atque Philippus argute indicant, Deum nullis Jobi verbis respondere, quin potius illius silentio; cum enim postulatus à Deo, atque etiam expectato responso, nihil responderit, iubetur rursus animi sui sensa, & cogitationes palam exponere, ut illius responsione fiat divina causa melior, & illustrior. Philippus quidem paulo severius, *Nolo, ut taceas, ait Deus, sicut disponis ipse; sed potius loquere.* At vero Græci forte mitius, & blandius, quam cum terrifica Dei voce, & increpatione conveniat; *Incredibilis,* inquit Olympiodorus, *Dei erga homines perspicitur benevolentia: quia enim Jobus sa, quæ se digna erat, sanctitatis disputare cum Deo recusarat, ac se nihil esse confessus erat, ideo illum rursus Deus blande, amiceque compellat: Noli, inquiens, silentio uti; loquere; te ipse collige, vir esto; ægritudinem pelle; animoque complexus, quid te respondere oporteat, vero dignam da responsionem.* Sed potius quidem ad terrorem,

Nicetas; Philipp.
Philipp.
Olympiod. Græci blandiores quam videatur expedire.

& reverentiam supremæ maiestatis, iterom atque iterum petitur ab illo responsio, quam propriæ infirmitatis, atque ignorantiæ conscius reddere non valet.

Secunda quæstiuncula, an nunc loquatur Deus de turbine.

LXX.

Turbo instauratus.

Illud etiam dubitationem habet, An ex eodem turbine loquatur nunc Deus, de quo loquutus est initio cap. 38 Lectio Septuaginta indicat in eodem turbine auditam Dei vocem, *Adhuc Dominus dixit ad Job de nube*. Itaque semper Deus nunquam intermisso turbine, variisque perturbatione loquutus est, ut diximus cap. præcedente vers. 31. At vero suspicio mihi est in hac secunda Dei oratione tempestatem, & turbinem invaluisse, & perstrepuisse vehementius; forte etiam ad maiorem terrorem, & ad divinæ potentiæ, & gloriæ illustriorem significationem instaurata fuisse tonitrua, & aliquam speciem splendidissimam obiectã fuisse Jobi oculis, qua repræsentaretur Deus *speciosis indutus vestibus*; tum etiam excitatus turbine multus *pulvis* impetu ventorum concursantium, quo *facies* Jobi, & aliorum ibi adstantium obduceretur: atque hæc omnia peculiari ratione, & vi effecta fuisse, quam initio huius orationis exposuimus, cap 38 Hanc suspicionem mihi iniiciunt sententiæ, quarta, quinta, sexta, septima, octava, ut in illarum tractatione exponemus. Interim vide initio cap 38 quæstiuncula tertia, quarta, & quinta.

Vers. III. Numquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me, ut tu iustificeris?

1 *Scopus totius capitis Græcorum interpretatio benignior.*
2 *Latinorum expositio magis idonea, quamvis paulo severior Dei servus divinæ gloriæ, quam suæ magis attentus. Illustrati Petrus, & Paulus.*
3 *Irritare, quid propriè. Quæ requirant ex ratione sua firmitatem.*
4 *Triplex alia exponendi ratio irritandi iudicii.*
5 *Justorum patientia Deo honorifica Pater quidam Judex filiorum Illustratus Ecclesiasticus.*
6 *Judicium a superiori irritari. Dei æquitas ex illius suprema potestate. Explicata Sapientia.*
7 *Præcedentium expositio cum varietate.*

1 EX hac sententia pendet scopus, & intentio totius capitis: videtur enim contendere Deus adversus Jobum nulla ratione fieri posse, ut suum *iudicium irritum fiat*. Quod quidem non unam habet interpretationem.

LXX.

Et primo præmittenda est lectio Septuaginta longe à Latina diversa; *Ne repellas iudicium meum. Putas autem me aliter tibi respondisse, quam ut appareas iustus?* quamvis enim singula verba huius sententiæ fere inveniantur in originali, & in lectione Latina; sed totus contextus mirum in modum diversus est Habet autem sensum iuxta Chrysostomum valde lenem: *Non quod te contemnem hæc loquor; verum ut iustum esse palam doceam: neque aliam ob rem mihi constitutum esse, ut illa tibi accideret, nisi ut cunctis mortalibus tua iustitia promulgaretur, & tibi quidem ornamento, & gloria; orbi autem terræ esset emolumento.* Atque in eandem sententiam Origenes, & Gregorius Nazianzenus, existimant iam nunc illustri præconio declarari Jobum, & arcanam suæ calamitatis causam aperiri à Deo. Cum hoc sensu posset, quamvis minime leniter, coniungi lectio Latina; *Numquid irritum facies iudicium meum?* Itane in meo iudicio obmutesces, cum sæpius postulaveris apud me causam dicere tuam? Frustra ne patebit iam tibi aditus ad meum tribunal? Atqui certe eo animo tibi, meum conspectum desideranti, respondi, non quo tibi, pro te loquendi facultatem adimerem, aut te ullius peccati reum traducerem; quin potius ut tua oratione, & mea responsione tua innocentia cunctis contestata innotesceret. Sed proculdubio huiusmodi interpretandi ratio aliena est à contentione, & severitate divini sermonis & à contextu totius capitis, in quo quæ dicuntur, speciem habent reprehensionis.

Chrysost. Græcorũ interpretatio lenior.

Origenes Naziãz.

2

Latinorũ exponẽdi ratio magis idonea.

Ergo ille multo commodior interpretatio Latinorum, ut expostulet cum Jobo, quod voluerit *irritum facere divinum iudicium*. Sed quanam ratione non omnes conveniunt: nam Philippus, Divus Thomas, Nicolaus, Dionysius, & fere Latini omnes, etiam Vatablus, Caietanus, Steuchus, interpretantur *irritum fieri divinum iudicium*, sive, ut est in Hebræo, *Dissolui*, & dissipari, cum divinæ iustitiæ, & æquitati detrahitur. Videbatur ergo Job asserendo suam innocentiam immerito afflictam, iniustitiam tribuere iudici immeritum punienti, vel, ut ipse dixit, *non æquo iudicio affligenti*. Oportuisset autem, ut Job potius vellet videri peccator meritis pœnis affectus; quam vel specie tenus de æquitate divini iudicii dubitasse, aut ansam alicui dubitandi præbuisse. Hoc enim est munus obsequentissimi servi Dei, suam vel gloriam, vel existimationem ad divinam gloriam conferre; quam suam existimationem velle tueri, læsa divina. Sicut Petrus scribit 1. 4. 14. *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris gloriæ, & virtutis Dei super vos requiescet*, nimirum nostris opprobriis illius gloriam tuemur. Deinde quod addit Petrus; *Nemo vestrum patiatur, ut homicida, aut fur*, Hunc habet sensum; non committendum esse furtum, vel homicidium, propter quod iure quis pœnam lege statutam perferre cogatur. Sin minus falso accusatus furti, vel homicidii, aut immerito etiam damnatus constanter, & patienter perferat, sine ulla Divinæ Providentiæ querimonia, hic sane *Divinum iudicium irritum non facit*, neque tentat Divinam Providentiam damnare, ut se iustificet. Quare Paulus *Ministrum se Dei exhibet in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis in plagis, in carceribus, per ignobilitatem, & per infamiam, ut seductor, & ignotus* (id est, quem nemo visu, & familiaritate dignetur) *quasi moriens* id est meritæ morti adiudicatus, & damnatus, qua ratione Paulus non solum *non faciebat irritum Divinum iudicium*, quin potius Divinam statuebat iustitiam sua violentia incredibilium ærumnarum. Ergo hæc exponendi ratio aliquid tribuit Jobo adversus Divinam justitiam, quod Greg his verbis non levibus hoc loco explicat. *Qui contra Domini flagella semetipsum defendere nititur, flagellantis iudicium evacuare conatur: nam cum culpa sua feriri se denegat, quid aliud, quam iustitiam ferientis accusat? Beatus itaque Job culpam suam inter flagella non inveniens, nec tamen flagella eadem causam sibi esse augendi meriti deprehendens, immerito se feriri credidit.* Fere eadem ratione Philippus. *Quo* (inquit) *sensu Sanctus Job dixerit ea, quæ supra conscripta sunt, in hoc loco, Dominus manifestat, nam & cum increpatione propter hoc ipsum ab eo arguitur, qui in eius iniuriam, & fugillationem se iustificare voluerit, dum eum ex ipsis cruciatibus, quos sibi inique inflictos asserit, iniustitia notat.* Hæc est paulo severior Latinorum expositio adversus Job. Sed tentandum, an alia ratione possit hic locus lucem accipere.

Philipp. D. Thom. Nicolaus Dionys. Vatabl. Caietan. Steuchus.

Dei servus primo spectans Dei gloriam etiam suo dispẽdio.

1. Corint. 6. 8.

Quaratione Jobus videretur lesisse divinum Judicium.

Gregor.

Philippus

Præcedẽs expositio Paulo severior.

3

Quid sit irritum facere.

Certe quod in Latino est, *Irritum facere*, est simplex verbum contrarium verbo confirmandi, aut firmum, ratumque aliquid faciendi, erit igitur *infirmare, labefactare, frangere, irritare* quod de iis rebus dicitur, quæ firmitatem requirunt cuiusmodi est *Juramentum*, Num. 30 14 & *Fœdus*, 3. Reg 15. 19 Jerem 33. 20 & *Consilium* firmum stabile aliquid faciendi, Isai. 32 10 & Isai. 8. 10 Nehemiæ, 4 9. atque inde videtur deduci *Thura*, quod est geometra mensuræ, nam mensura est aliquid certum, & firmum, quod nullo modo irritari, aut mutari debet, aut potest. quod Hieron. vertit *lagenam*, aut *laguunculam*, Aggæi, 2. 19 Isai 63 3. *Iudicium* autem, ut sæpe diximus, est non solum litis contestatio, aut causæ tractatio, sed *Ius*, & præscriptum, vel lex quod dicimus *el Avanzel*, ratio, mensura, & exemplar agendi, ut 1. Reg 8. *Hoc erit ius Regis*. Tum etiam sententia iudicis vel absolvendo, vel damnando. quæ quia debet esse firma, & immutabilis, significat decretum, & statutum, 1. Reg. 27 11. 3. Reg 4 18. Tum etiam significat officium, aut ritum consuetudine firmatum, Genes. 40. 13. Josue. 6 15. 1. Paral 24 15. Jerem. 30. 18. quibus omnibus locis subest nomen *Mispath*, id est, *Iudicium*, ea significatione, qua dixi, pro *ritu*, *consuetudine*, *decreto*, *sententia*, quæ infringi, aut infirmari non debent.

שור

Quæ ex sua ratione firmitatem requirant.

חק

Iudiciũ quid.

משפט

4

Triplex alia exponendi ratio commodior.

Jam ergo hinc eliciemus idoneum sensum, ut *irritare iudicium*, non tam sit, Divino Judicio iniquitatem affingere, quam illius decreti, sententiæ, iuris, mensuræ stabilitatem, & firmitatem infirmare, labefactare, mutare, ut Deus non expostulet cum Jobo de suæ æquitatis, &

iu-

iustitiæ existimatione ab illo læsa, sed potius, quod visus fuerit importunis querimoniis velle, ut Deus mensuram calamitatis, qua illum affecerat mutaret, & imminueret, & quasi plus nimio in mensura excessisset Deus, ita Job sua delicta extenuat præ sua pœna q. d. Deus; Nunquid tu mihi præscribes mensuram iudicandi: pœnam, suppliciumque infligendi? *Numquid tu mensurabis iudicium meum?* Atqui, ò supreme Iudex (inquit Job) *Pro mensura delicti erit plagarum modus*. Hanc ego mensuram in tuo iudicio requiro: nam *si appendantur peccata mea in statera, & calamitas, quam patior, hac gravior apparebit*. quare, & Jeremias precabatur, *Corripe me Domine, verumtamen in iudicio* mensura ordinaria, & consueta iudicandi ratione. Deus vero respondet: In iudicio humano hæc mensura. At in meo iudicio non hæc tantum mensura, sed mea Providentia, mea voluntas, *pro hac erit plagarum modus*.

Deu. 25. 2. Iob 6. 2. Ier. 10. 24.

Tum præterea *irritum faciet iudicium meum*; & quod ego semel decrevi, existimabas fore, ut tuis rationibus ad mutandum compellari? quasi ego non præviderim, quæ tu nunc excogitasti; & quid unumquodque exiget, non ponderaverim æquissimi iudicii mei lancibus. quippe ita iudico, ut simul de omnibus unico intuitu perspectis, iudicium feram. *Tu enim fecisti priora* (inquit Judith) *& illa post illa cogitasti: & hoc factum est, quod ipse voluisti: omnes enim viæ tuæ paratæ, & iudicia tua in tua providentia posuisti.*

Iudit. 9. 4. 5.

5 *Tygur.* Tandem, ut Tygurina ait, *Nunquid rescindes à me iudicata?* quasi dicat Minime id mihi honorificum existet: nam quæ semel facienda constitui, ne meæ sententiæ gravitas periclitetur, non oportet mutari, sed diutius conservari, & ab iis etiam coli, & suscipi, quorum res agitur, si bene sunt erga divinam gloriam animati? Propterea eos, qui filiali charitate Deum prosequuntur, ad patientiam ærumnarum, & divinæ providentiæ cultum hortatur Sapiens; *Iudicium patris audite, filii, & sic facite* (exequimini) *ut salvi sitis*. quasi dicat Quidquid Pater statuit, & sua sententia decernit (quippe Pater iudex erat filiorum) filii ratum, & firmum habere debent, *facere* exequi, & minime *irritum facere* Quidquid igitur Deus de nobis statuat, non est tentandum *irritum facere*, sed suscipiendum silentio, vel ea tantum ratione, quod *Deus fecerit*, & decreverit, instar illius, qui dicebat, *Obmutui, & non aperui os meum; quia tu fecisti*. In quam rem sapienter hoc loco Gregorius. *Superna sententia, etsi non est cognita, non tamen credatur iniusta, sed eo saltem iustum credat omne, quod patitur, quo nimirum constat, quia Deo auctore patiatur. Magna enim satisfactio percussionis est, voluntas iusta Conditoris.*

Iustorum patientia honorifica Deo existit. Eccl. 3. 2. Pater quondam erat iudex filiorum. Psal. 38. 10. Greg.

6 *Iudicium mutari à potentiore.* Deniq; iudicium aliquod irritum potest fieri, quando vel qui iudicatur tam potens est, ut non possit ulla iudicis vi compelli ad exequutionem sententiæ: vel quando est superior aliquis iudex, qui inferioris sententiam, & iudicium corrigat, & rescindat. Sed neque hac ratione potest divinum *iudicium irritum fieri*; id quod statim ostendit Deus à versic. 4. *Si habes brachium, sicut Deus, &c.* Quare ex hac ratione imbecillitatis humanæ, & supremæ potentiæ, qua nullus est superior iudex, concludit Sapiens non posse *irritum fieri Divinum Judicium*. Sap 12 *Quis dicet tibi, Quid fecisti? aut quis stabit* (resistet) *contra iudicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit, si perierint nationes* (etiam sancti cum impiis) *quas tu fecisti? Non est enim alius Deus, quam tu cui cura de omnibus, ut ostendas, quoniam non iniuste iudicas, iudicium? Neque Rex, neque Tyrannus inquirent de his, quos perdidisti. Cum ergo sis iustus, iuste omnia disponis.*

Ex suprema Dei potestate statuitur eius æquitas.

7 *Præcedentis expositio. Varia etiam interpretatio.* *Et condemnabis me, ut tu iustificeris?* Præcedentis expositio. quare eosdem habere potest explicatus quos pars præcedens *Condemnabis me* iniustitiæ, ita ut velis potius mihi iniustitiam, quam tibi attribui? aut *Condemnabis me* irritandi iudicii, & sententiæ infirmandæ, & mutandi mei decreti, ut tu appareas iustus cum ærumnis liberatus fueris, quas ego pro mea sapientia, & voluntate constitui? Sum etiam; ita ne fieri putas, necessarium esse meum iudicium, & sententiam nota aliqua iniquitatis inuri, si tu declarandus sis innocens? atqui pene potest stare mei iudicii æquitas cum tua innocentia. Quamvis enim tuam iustitiam, & innocentiam asseras in meo iudicio, quamquam te omni peccati suspicione absolvam publico testimonio, non ideo ullius ego peccati notam subibo: non enim in meo iudicio pugnat sanctitas cum ærumnis.

Vers. 4. Et si habes brachium, sicut Deus, & simili voce tonas.

Vers. 5. Circumda tibi decorem, & in sublime erigere: esto gloriosus, & speciosis induere vestibus,

Vers. 6. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia.

Vers. 7. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo.

Vers. 8. Absconde eos in pulvere simul, & facies eorum demerge in foveam.

Vers. 9. Et ego confitebor tibi, quod salvare te possit dextera tua.

Quis harum sententiarum scopus, & nexus?

1 *Græcorum nexus, & interpretatio minus idonea.*
2 *Latinorum expositio convenientior.*
3 *Quorsum nunc commendetur Dei potentia adversus Jobum, et prima divinæ argumentationis constructio.*
4 *Tres aliæ exponendi rationes verosimiles.*
5 *Interpretandi ratio optima.*

1 *LXX. Græcorum nexus, & interpretatio minus idonea. Chrysost.*

GRæci non eodem modo, quo Latini legunt, aut intelligunt: nam apud Septuag. hæc sonant aliquid concertationis, & pugnæ, inter Deum & hominem; *Nunquid brachium tibi est contra Dominum, aut voce contra eum tonas? &c.* Quod lenissime accipitur à Chrysostomo, & Origene. Chrysost. quidem, ut doceatur Job deponere metum, & spem concipere ex ipsa Dei potentia in hanc sententiam; Si conscientia tuæ imbecillitatis cum mea potentia collata, tibi animos adimebant, quasi vellem ego mea te potentia opprimere; potius inde colligere potuisses, non fuisse mihi tecum pugnandum imparibus omnino viribus. *Nec enim bellum inferens, te sauciari permisi; quæ enim tua fortitudo, ut prælio sis mihi ipse lacessendus? Num tibi brachium est adversus Domini brachium? Ergo non hæc ad ostentationem, sed ad Dei notitiam valerent, ut hinc discas meam vim.* Origenes vero multo honorificentius, ut hoc sit virtutis Jobi præconium, & publica contestatio, ut videatur Jobi virtus in vincendo Satana similis extitisse Divini brachii: atque virtutis: *Adversarium superasti. Revoca igitur tuam illam mentis celsitudinem: lauream accipe; splendorem, ac dignitatem indue. At tu vero arrogantis factum obtrivisti, eumque cum sua cohorte longius processisti, ut ea res ignominiæ sit illi, atque dedecori.* Sed proculdubio hæc non conveniunt cum confessione Jobi, & severitate Divinæ orationis.

Origenes.

2 *Latinorum simplex explicatus.* Ergo ex sententia omnium Latinorum simplici, & germana; His omnibus sententiis, nova quædam Dei adversus Jobum argumentatio contineri videtur, cuius antecedens constat ex prioribus sententiis, consequens vero ultima, *Ego confitebor, &c.* Cuius hæc videtur constructio: Si Dei similem potentiæ, & pulchritudinis gloriam habes, poteris tuis viribus salutem tuam tueri. Quod si neque cum Divina gloria, neque cum illius specie, & pulchritudine contendere potes; consequens est, ut nec salutem possis tuis viribus tibi parare.

Nova Dei adversus Jobum argumentatio.

3 *Quorsum adversus Jobum commendet Deus potentiam suam: Caietan.* Sed premendum amplius antecedens, & consequens huius argumentationis. Ac prima quidem de antecedente dubitatio oritur. Quorsum nunc Divina potentia commendetur in reprehendendo Jobo, cum Job nihil unquam, neque quidem specie tenus, Divinæ potentiæ detraxerit, immo vero semper de illa præclare loquutus fuerit, ac nihil sibi esse negotii, contentionisve cum terrifica Dei maiestate, aperte professus fuerit, sed tantum cum Divino iudicio, & æquitate: Caietanus respondet, hac oratione probari, temerarium esse cum Deo illum con-

tendere, qui, si quam Deo contentione sua injuriam infert, non potest illam paribus viribus defendere. Et explicatur huius rationis robur: Quoniam qui quidpiā contra aliquem audet, vel superiori, vel saltem pari potentia præditum esse oportet, ut conatus suos, vel perficere, vel tueri possit; nisi temerarius, ridiculusque haberi velit. Ergo si cum Divina æquitate ausus est Job contendere, oportuisset parictum Deo potentia præditum esse. Secus facile à Deo deiiciendum, & temeritatis damnandum, atque puniendum. Sed non videtur cum hac ratione interpretandi cohærere illud, consequens. *Quod salvare te possit dextera tua, &c.*

Nova rationis constructio.

4 Secundo Philippus, quem imitatur Nicolaus, & Dionysius, videtur argumentum construere, & antecedens explicare, ut probet Deus stultum esse cum Deo illam contendere, qui divina virtute indiget ad suam salutem, cum non possit ipse salutem sibi parare, explicatur vero hic discursus; Qui cum Deo contendit, & quasi ex æquo cum illo agit, & expostulat, non videtur indigere illius ope, & potentia adversus superbissimos, & sævissimos hostes, Dæmones, atque homines, ut de illorum calumniis, & insidiis salvetur, quippe videtur esse æqualis cum Deo virtutis secus stultum est contendere cum Deo, cuius suppliciter opem implorare, & salutem ab illo expectare quis debet. Atqui tu, ò Job, neque salutem à me petis, neque non cum mea æquitate contendis; Ergo, vel pari mecum potentia præditus es, atque potens eris te tueri, & asservare ab omnibus ærumnis, & adversariorum impetu, & calumniis, vel si non es tantæ potentiæ, ut manifeste constat ex meis effectis, voce, vestibus, specie, indigatione; stultus, & temerarius eris, si mecum contendas, & salutem ex mea ope non procures Verba hæc Philippi; *Quam impossibile est, ut hæc habeas, tam stultum est, ut quasi ex æqualitate contra Deum loquaris, a quo humiliter sperare misericordiam debes, ut eius dextera, & virtute contra superbos, impiosque salveris* Hæc quoque interpretatio laborat eodem incommodo, quo præcedens.

Philipp. Nicol. Dionys.

Argumenti formatio secunda.

Philipp.

Tertio, Divus Thomas in hunc finem confert totam argumentationem, ut probet stultum esse, hominem gloriari de sua iustitia, cum non possit ipse sibi suis viribus suæ salutis causa existere. Non potest vero, quia neque alia mirabilia Dei effecta, potest imitari Hæc interpretandi ratio videtur à Gregorio desumpta, sic exponente per Paraphrasim; *Si potes hæc terribilia facere, tibi, & non mihi deputo bona omnia, quæ fecisti. Si vero non potes, liquet, quod a reatu nequitiæ tuæ te non vales virtute liberare*. Hæc expositio salutem accipit tropologice, non simplici, & literali sensu.

Tertia exponendi ratio. D. Thom

Gregor.

Quarto, Vatablus, ut probet justitiam summam cum summa potentia conjunctam esse propterea in Deo esse, qui potentissimus est, non in homine imbecillo. Diximus superius ex ipsa infinitæ potentiæ, & supremæ dominationis ratione necessario colligi, Deum esse justum. Sed quidem hæc quoque interpretatio paulu videtur longior, & durior.

Quarta interpretatio. Vatabl.

5 Ego secundum alios Interpretes, meam quoque interpretandi rationem, & argumentationis nexum adjungam. Cum enim dixisset Deus conari Jobum suis ærumnis liberari, ut justificaretur, & appareret justos, & innocens; velleque propterea, ut Divinum *judicium irritaretur*, & illius decretum infirmaretur, & mutaretur: quod, vel fieri poterat à Judice alio superiori, & potentiori, qui Divina decreta rescinderet; vel ab eo, qui cum damnatus esset alicuius supplicii, non posset aliqua vi compelli; nunc subiicit Deus, irritos, & vanos esse hujusmodi Jobi conatos, cum non sit alius superior judex; neque salutem ipse suam, & incolumitatem contra Dei sententiam, judicium, statutum comparare possit; oportere proinde, ut Deo flagellanti supplex obsequatur, sine querimoniis Non potest autem salvare se contra Dei sententiam, & potentiam, qui non est æqualis roboris, qui similia facinora edere non potest. Hæc videtur simplex, & bene cohærens interpretandi, & argumentandi ratio

Congruentior exponendi ratio.

Ratiocinationis opportunitas, & nexus.

Unde dicatur hæc supremæ majestatis atque potentiæ descriptio.

1 *Difficultas præsentis sententiæ.*
2 *Prima exponendi ratio Divinæ Potentiæ ex Creatione Angelorum, & Dæmonum supplicia.*
3 *Deus magnifice ornatus in opere Creationis.*
4 *Latinorum expositio Tropologica, aut mistica.*
5 *Duæ interpretationes idoneæ. Regiæ majestatis cum Divina comparatio.*

Explicuimus consequens, & intentionem huius argumentationis; nunc antecedens, quod eum certum sit, continere periphrasim Divinæ Potentiæ, incertum est, unde ea sumatur Ego quidem tres, quatuorve omnino explicandi rationes invenio. 1

2 Prima est Philippi, & Cajetani, descriptionem hanc universam Divinæ Potentiæ sumentium, primum ex creatione naturæ Angelicæ, deinde ex Dæmonum superborum præcipitatione, & supplicio, in hanc sententiam Si brachio efficere, & voce imperare vales; celsitudinem, naturæ Angelicæ ornamentis *gloriosis*, donorum naturalium, & supernaturalium, *indue* (putat enim legendum active, & transitive) & *superborum* appetitum excellentiæ comprime; deiice ex priori dignitate, & loco in sortem abiectissimam, & locum infimum. Minutiora, quadam pro suo more distinguit Caietanus: sed ea ratione, qua diximus, expositio redditur verosimilis, quamvis non omnino cum lectione Latina conveniens.

Prima exponendi ratio. Philipp. Cajetan.

Dei potentia in creatione Angelorum, & supplicio Dæmonū.

3 Secunda referri tota potest ad opera creationis sex dierum, quamquam non omnino dierum, & operum ordine servato: effecit quippe Deus *Brachio*, quod alibi *manibus* dicitur Cœlum, ac Terram; tonuit voce, cum dixit, *& facta sunt*; videtur vero in *sublime* erectus, & universitati creaturarum præsidens *speciosis vestibus* gloriosus, cum Cœlesti, & sublimi lumine creato in firmamento Cœli, lucis suæ documenta præbuit: *Superborum*, sive Dæmonum, sive Hominum arrogantiam *humiliavit in loco suo* deiecit illos de Cœlo in Infernum barathrum, hos vero de *Paradiso* in Terram maledictam, & in statum mortalitatis, brevi redigendos in *pulverem*. Hæc est summa Divinæ Potestatis descriptæ hoc in loco; quam nemo integram habet; nonnulli per partes indicant, Nicolaus potissimum.

Secunda descriptio divinæ potentiæ ex operibus Creationis.

Nicolaus

4 Tertio, Divinæ Potentiæ, simul, & Divinæ sanctitatis, & puritatis descriptionem D. Thom., & Dionysius hac fere ratione conficiunt; quod *brachio* suo sustentet Deus sanctos, *voce* terreat impios, doceat ignorantes, omni ex parte, sanctitate, & puritate *fulgeat*; in supremo gloriæ solio supra omnem creatam conditionem evectus, & sanctorum fulgore, velut *speciosis* quibusdam ornamentis circumdatus; unde *superbos* dignis afficiat suppliciis: digna etiam morte, & extremæ sortis abiectione. Sed præseferunt huiusmodi interpretationes Anagogiæ, & Tropologiæ plurimum.

Tertia interpretatio. D. Thom. Dionys.

5 Ego præterea duas subiiciam interpretandi rationes, non minus sane simplices, & bene cohærentes, quàm elegantes, alteram, qua non est suus auctor fraudandus, Franciscus Titelm., ut ostendat nullam humanam potentiam, neq; opulentiam posse cum Divina comparari: Quantumvis, ò Job, cultu regio, & pretiosissimis ornamentis fulgeas: quantumvis sublimi Throno sedeas, & reliquorum mortalium humeris, atque verticibus insideas: quantumvis ad iuris, & æquitatis leges excolendas cuicumque Principi optimo, aspires; & quod in te fuerit virtute tui brachii irrumpas iniquitatem, improborum tyrannidem comprimas, superbiam deiicias, & proculces, & digna etiam morte aliquando prosequaris (quippe his omnibus iustitiæ, & æquitatis operibus minime à te neglectis visus es gloriari.) Sed hæc quid sunt cum mea virtute, & iustitia comparata, qui Divino brachio, Divino Imperio, sempiternę glorię, atque dignitatis ornamentis fulgeo; qui universorum mortalium scelera ulciscor; atque omnem elatæ mentis insolentiam vultu ipso meo designo, ut impiorum dominatum frangam, penitusq; deiiciam? Quæ profecto est magnificentissima sempiternę maiestatis, dominationisque descriptio. Illa altera iure nemini displicebit, ut tota hæc ratio ex re subiecta, idest, ex turbine, & tempestate, de qua Deus loquitur, desumatur. Tunc tandem, ò Job, ancipitem fortunā mecum experieris, si possis istius brachii, & virtutis signum aliquod præbere; si edas tonitrua, turbinem verses, tempestatem concites, & fulgura multa dispergas, quibus superborum insolentiam

Duæ interpretationes magis idoneæ. Titelmā.

Regis splendoris, & cultus descriptio.

Humani cultus, & potentiæ cum Divino comparatio.

Divinæ majestatis descriptio ex turbine, & procella excitatione.

obii-

abijcias; perinde ac ego, qui coram te, gloriosis decoris, & splendoris ornamentis coeusco; qui concitato, versatoque pulvere tuam, tuorumque amicorum facies obduco, & inspcego, nulla humanæ dignitatis ratione habita; atque ipsos etiam Tyrannos potentissimos hujusmodi cælestibus prodigiis prosterno in terram, & vel præ metu cogo, ut sese in specus, & foveas abdant. Sic universa oratio decurrit leniter, & constat discursus Divinæ argumentationis. Coniectura huius interpretationis multiplex; nam *brachium*, cum *voce Dei* tum etiam illius *gloria*, *furor*, *dispersio improborum* vocibus fere Synonymis, aut iisdem, quæ in hoc loco dicuntur in descriptione tempestatis Isaiæ 30. 30. & nos sigillatim indicabimus. Nunc singulæ sententiæ breviter percurrendæ.

Verſ. IV. Si habes brachium, ſicut Deus, &c.

1. *Brachij Divini, Brachij item humani attributa.*
2. *Homo potens ex coniunctione cum Brachio Divino. Illustratus Moyses, & Ecclesiasticus.*

Dei vox qua. *Tonitrua signum Dei indignantis. Cur Phiala iræ effusa in aerem.*

1\. *LXX. Chrysost. Brachiū Dei, & brachium hominis. Brachij humani attributa.*

QUod septuaginta dixerunt, *Brachium contra Dominum*; comparative sumi potest, ut etiam Chrysostomus accepit. Porro sicut *brachium Dei* semper sonat invictum robur omnia vincens, ita *brachium hominis* meram infirmitatem affert; est enim *brachium carneum*, molle, & enerue. Ierem. 17. 5. 2. Paralip. 32. 8. est nimis *breve*, manus item *abbreviata*, ut *salvare nequeat* Isa. 59. 1. facies *arescit* Zach. 11. 17. non resistit ictui, vel vulneri, quare facile *inciditur & infringitur*. Psal. 36. 17. Ezech. 30. 21. Ierem. 48. 25. facile quoque, si parumper erigatur, languescit, & concidit Dan. 11. 6. *Non obtinebit* (retinebit) *fortitudinem brachij, neque stabit* (durabit) *semen ejus*.

Brachii Divini attributa. At vero *brachium Dei* spiritus, & non caro. Isai. 31. 3. propterea *terrificum* est, Isai. 30. 30. non est *abbreviatum* neque contractum, sed valde longum, & extentum, Psal. 135. 12. Ier. 32. 17. *Attingit à fine usque ad finem*. Sap. 7. 24. quippe habet *magnum brachium*, Exo. 15. 16. Psal. 78. 11. sustentat, quod semel suscepit, neque *lassatur*, aut languescit, Hose. 11. 3. Psal. 36. 17. *Brachia peccatorum conterentur, confirmat* (sustentat) *autem justos Dominus*. Quare in benedictione Aser pollicetur Moyses ex indefatigabili Dei brachio firmum præsidium, Deuter. 33. 27. *Habitaculum ejus sursum, & subter brachia sempiterna*, idest quamvis in Cęlo ille resideat, non ideo illius brachia non continent, & complectuntur inferiorem mundum indefatigabili robore, & sempiterna virtute.

2\. *Hominis Brachiū potens ex coniunctione cū Divino.* Quare si unquam *hominis brachium* aliquid potuit efficere, non aliter potuit, quam ex conjunctione cum Divino brachio: ponit enim ille *manum super manum nostram*, & brachium sustentat brachio Psal. 88. 20. Gen. 49. 24. *Dissoluta sunt vincula brachiorum* Heb. roborata sunt brachia *illius per manus Potentis Iacob*. Denique *Divini brachij* gloria esse solet, multa, insolita, & inaudita miracula patrare, præsertim ad conterendos impios, Eccles. 36. 67. *Innova signa, immuta mirabilia, glorifica manum, & brachium dextram, excita furorem, & effunde iram*. Quis ergo homo *habebit brachium, sicut Deus?*

3\. *Dionys. Dei vox, qua.* *Et similis voce tonas.* Alij interpretantur de voce Dei imperantis docentis cum efficacitate dicentis, veritatē contestantis. Sed simplex, & prona est interpretatio cum Græcis de *tonitruo*: namque *Dei vox*, idest tonitruum, & tempestas conjungitur sane cum illius *Brachio* Isai. 30. 30. cum tempestate excitata fudit copias Sennacherib. *Auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ & terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis* (fulgure, & fulmine) *allidet in turbine, & in lapide grandinis. A voce enim Domini pavebit Assur, virga percussus*. Diximus de *Dei voce* idest, tonitruo c. 36. 14. c. 37. 45. c. 38. 25. 34. Vide etiam Apoc. 16. cum *septimus Angelus effudit Phialam iræ Dei in aerem* quippe in aere Deus se statim præbiturus erat ingenti tempestate excitata, & tonitruis editis *& exivit vox magna de templo, &* *Cur Phiala iræ Dei effusa in aerem.*

throno, dicens. Factum est Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus, & grando magna, sicut talentum, descendit de cælo in homines. Tunc videlicet Brachium Dei *innovavit signa*, & voce Divina tonavit.

Illud tantum, vocem humanam valde parua sphæra contineri, & non valde longe audiri; *At Dei, & cælorum sonus in omnem terram exit, & in fines orbis terræ*. Rursus *inanis* esse solet vox hominis, *& velut æs sonans, aut cymbalum tinniens*. At *Dei vox* simul cum fulgure, & cum fulmine. Ita cum homo homini loquitur, sæpe friget, cum loquitur ille *cor ardet nostrū*. *Psal. 18. 3. 4. 1. Cor. 13. 4. Luc. 24. 32.*

V. Circunda tibi decorem, & in sublime, &c.

1. Altitudo, *& sublimitas quid. Dei pretiosa ornamenta*
2. *Locus sublimis de Dei majestate Explicatus Salomon, & Paulus*
3. *Hominis imperantis in terra verissima superbia Illustratus locus Machabæorum. Deus de sublimi expugnans hostes. Illustratus Daniel.*
4. Pulchritudo, *& gloria, de vestibus, aut fortitudine.*

DUplex sententia Latina, simplex est in Hebræo, & Græco. *Orna sublimitatem*, aut altitudinem. Septuaginta *Assume altitudinem*. Sed sensus semper idem, ut Olympiodorus exponit: *Hæc tibi sume, quæ naturæ Dei conveniunt, indue gloriam, indue honorem*: Caietanus interpretatur de Angelica natura, quæ appellatur celsitudo, & excellentia, quam Deus vestiuit multis naturæ, & gratiæ præclaris ornamentis. Sed perquam aliene Philippus interpretatur, *decorem æternitatis*. Divus Thomas, *Claritatem, veritatem, puritatem Divinæ essentiæ* Nicolaus, *Ordinem universi*, quo videtur Creator circundari, & vestiri. Sed videtur in universum accipiendum, & intransitive; Orna te, decora, excole te cultu, & elegantia Regia, imo Divina. 1. *Quid sit altitudo, aut sublimitas. Olympiod. Caietan. Quæ sint Dei præclara ornamēta. Philipp. D. Thom. Nicolaus.*

Et in sublime erigere D. Thomas, *In summo perfectione, & sanctitatis fastigio*. Philippus *In summo honoris*, & dignitatis gradu. Nicolaus. *Præsidens & eminens universitati creaturarum*. Recte hæc omnia. Sed juxta illam nostrā suspicionē, allusio est ad eam ætheris, & procellosæ nubis celsitudinem, quæ Iobi capiti imminebat; de qua loquebatur illi Deus, quasi diceret, Tenta huc conscendere, & in sublime erigere, ut jam nunc ex æquo mecum congrediaris. Desiderabis mei tribunalis aditum, ut venires ad meum solium; patet tibi accessus: Tuum erit ascendere, & te ipsum subvehere, ut vel ipsa corporis gravitas, & *terrena inhabitatio deprimens* hominem, doceat illum *nil sublime sapere*, sed humilibus consentire; tum etiam; ex loco, ubi tu ex stis debes metiri vires tuas, & æstimare etiam meam supremam celsitudinem ex loco supremo, unde ego expugno arrogantes, & superbos. Quanta enim temeritas, cum ego sim *in Cælo & tu super terram*, velle mecum congredi? Sane ut difficultatem pugnę explicaret Paulus, quæ nobiscum est, non *cum carne, & sanguine*, sed cum spiritibus nequissimis, dixit *colluctationem nobis esse in cælestibus*. idest, illos esse in cælestibus & in aere isto sublimi, ut vel ex hoc intelligeremus nobis esse superiores. Vide id 2. Machabæor. 15. cum Nicanor minime in sublime erectus, at *superbia erectus*, interrogavit: *Si est potens in cælo, qui imperavit agi diem Sabbatorum?* & respondentibus Iudæis *Est Dominus vivus ipse in Cælo potens; qui jussit agi septimum diem; at ille ait; & ego potens sum super terram, qui impero sumi arma*. Sed quis exitus infælicissimi Nicanoris? quis gentis triumphus, *Habentis adjutoria de Cælo (sublimes omnes Cæli* (sublimia illa, unde pugnavit adversus suos hostes Deus) *benedixerunt Dominum*. Ergo cum superbissimorū conatus sit, *in Cęlum conscendere*, ut ex hoc loco sublimi, tutissimo expugnare tentent Dei altitudinem; At illorum conatus vanus est, non enim possunt ad tantam celsitudinem assurgere; Tum etiam, & Deus *in sublime erectus*, & grandine, & lapidibus illos deijcit. Cuius signum ille *lapis de monte cadens*, Statuæ pedes comminuens, quippe cum omnis humana potentia sit terræ affixa at Deus, & * *sublimem* tenet collem, & lapides. Sicut est in Proverbio. 2. *D. Thom. Philipp. Nicolaus. Locus sublimis ad supernam Dei Maiestatem, inferior ad humanā ignobilitatem. Eccl. 5. 1. Ephes. 6. 12. Superbia Nicanoris. Divina maiestatis descriptio ex eo quod resideat in cælo. Isa. 14. 13. Dan. 2. 45.* * *El tiene la cuesta, y las piedras.*

Esto gloriosus. Diximus aliquando *Gloriam*, peculiariter ad vestium pulchritudinem referri. Exod. 28. 2. 40.

Gloria de vestibus pretiosis. הוד

40. Matth. 6.29. Vide, quæ diximus cap. 19. versic. 9 Est vero vox eadem, quæ dicitur *Confessio*, Psal. 108. 1. *Confessionem* (Hier. *Gloria*) *& decorem induisti*, & videtur quidem is Psalmi locus per imitationem ex hoc nostro. In universum autem gloria, quæ hic dicitur, est quo quis gloriosus est, honor pulchritudo, opus Regius splendor exempla certa, & frequentia. Sed de fortitudine terrifica, supra 39. 20. & Psal. 44. 4. *Accingere gladio tuo, specie tua, & pulchritudine* (gloria) idest, gladius te gloriosum efficit; merito gloriaris gladio, & Zach. 10 3. *In bello* conspicitur *gloria* equi, & equitis, & frequenter conjungitur cum specie, & *pulchritudine*, sequentis partis, nam nomina originalia fere sunt synonyma. Significant ergo Dei terrificam majestatem externis quibusdam rebus significatam, lumine, figurationibus, tonitruis, nubibus, quæ opponuntur humanæ gloriæ, & vanissimæ arrogantiæ. Quod vero alii hunc decorem, & *gloriam* ad sanctorum beatitudinam referunt, vel ad laudes, & præconia; minus congruit, ut superius indicavimus.

Gloria ad fortitudinem relata. הוד

VI. Disperge superbos in furore tuo, &c.

1. *Verbum* dispergendi, *vehemens, & de vehementi supplitio. Verbum item bellicum. Illustrat Isaias & Habacuc.*
2. Dei Facies, Vultus, Nasus, *ad indignationem, Illustratus David.*

1 *Pagnin. Caiet. Vatabl. Tygur. Ret.* הפץ *Verbum dispergendi vehemens.* *LXX. Olympiod. D. Thom. Allusio ad ædificatores turris Bab.*

IN Hebræo furor est appositum verbi dispergit iras, furores *effunde indignationem*, ostende te iratum. Est autem verbum dispergendi vehamens, & affert contritionem, & confractionem, unde dictum est, Psal. 2. 9. *Tanquam vas figuli confringes eos*. Confractos disperges, dispergendo conteres, in omnem partem vindictam tuam exerce: quod Septuaginta referunt ad Angelos Divinę Justitiæ ministros; *Mitte Angelos iræ*; id est, cum Olympiod. *Utere, si potes, Angelis ad ulciscendum contumeliosos, atque superbos, & eos longe amanda*. D. Thom. *Disperge, ut in unum convenire non possint*; ut fiat allusio aliqua ad visionem, & dispersionem superbissimorum ædificatorum turris Babel. Sed eleganter cohæret cum re de tempestate; Divide superbos, hac illas, desiice, coge illos fugere, vel longe lata strage dispersos prosterne: vel disperge, & mitte fulgura, & fulmina, quibus illos dispergas, & prosternes, nam verbum hoc cum turbine, & fulmine conjungitur Isaiæ. 30. 30. *in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis allidet*, disperget, dispersis fulminibus prosternet. Septuaginta eleganter, *fulminabit) in turbine, & lapide grandinis*, ut videatur quidem is locus Isaiæ expressus ex hoc nostro. Tum etiam, & ille alius ejusdem Prophetæ, c. 33. 3. cum Deus è sublimi dispersit Assyrios. *A voce Angeli fugerunt Populi, & ab exaltatione sua dispersæ sunt gentes*, adhuc enim perstat in illa translatione Dei, in tempestate de Cęlo expugnantis humanam superbiam videtur enim verbum *dispergendi* bellicum, quod dicimus *Desbaratar* 3. Reg. 22. 17. 4. Reg. 25. 5. Iere. 52. 8. Atque poterit hoc etiam respexisse David Psal. 67. 1. *Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant, qui oderant eum à facie eius*, id est, exurgens Deus, & sublimis, dispergit statim superbos. Idem cum illo Habacuc. 3. *Aspexit, & dissolvit gentes, stetit, & mensus est terram*, nam dispersis hostibus expedita mansit terra Dei Populo, ut illam tribus metirentur, & dividerent inter se.

LXX. *Verbum dispergendi bellicum.*

2 *Dei nasus facies, vultus indignationis est. Psal. 33. 17. Ludovicus Crucius.*

In furore tuo. Proprie, in naso tuo, vel in facie tua; q. d. Vultu tantum indignante, superbos disperges, & dissipabis, quod sequente parte exponitur: *Respiciens omnem arrogantem humilia*, incurva, deprime, posterne, nam *vultus Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum*, quippe solo vultu dispergit & ut noster ille dixit in Paraphrasi Poetica Latine.

Exurge, vagos fuga dissipet hostes
Formidoque tui pavidos agat æmula vultus.

VII. Inspice cunctos superbos, & confonde, &c.

1. Confundere, *quid. Varia lectio.*
2. *Superborum dignum supplicium, Ignominia, & abiectio.*
3. Absconditi, *dicuntur humiles, & ignobiles*; Pulvis, & Fovea, *sepulchrum*, Facies alligata, *defunctorum.*
4. *Periphrasis confusionis, & erubescentiæ Illustra-tus Lucas.*
5. Confiteri *pro laudare. Confessio nostrorum peccatorum coniuncta cum Dei Gloria.*

1 *Confundere quid proprie. Aquila.* כנח *LXX. Olympiod. Cajetan.*

COnfundere, Proprie est *humiliare*, atque etiam *conterere* cum ignominia, & confusione, proculcare, aut cum Aquila, *invertere*, cum aliis, *subvertere*, & quod Septuaginta dixerunt, *Corrumpere*, velut legitur in Catena, *Putrefacere*: & ut interpretatur Olympiodorus, *Tabe*; *atque putredine consumere* verbum quidem hoc tantum loco repertum, quare ex subjecta materia exigenda est propria significatio. Propria quidem pœna superbiæ, extrema humiliatio, & abjectio, quod Caietanus ad pœnam superborum Dæmonum refert, sed præstat ut in communi accipiatur, & de eo, quod non semel diximus, Deum tempestate, & tonitruis confundere humanam superbiam.

2 *Nihil tutum a Cœli injuriis. Gregor. Superborum dignum supplicium. Ps. 1. 35. Prov. 3. 35. Terra locus humana humilitatis.*

In loco suo, ubicunque tandem fuerit; quamvis in extremos recessus se abscondant, nam nihil tutum à Cœli injuriis, etiam domibus suis inclusos, & à parietibus, & tecto munitos. Gregorius, quamvis Tropologice, sed proxime ad litteram, ut loco suo interpretatur, *in ipsa superbia*; *impius*, inquit, *in loco suo conteritur, quia ipsa superbia, qua elevatur opprimitur. Unde Propheta ait, Deiecisti eos, dum allevarentur; non ait, postquam elevati sunt: quia falsa contingit gloria exterius elevari, & sua illis in pœnam vertitur culpa*. Mirum igitur ex superbia, & elevatione effici abjectionem, & confusionem, ex lumine umbram, ex die tenebras, denique ex superborum *exaltatione ignominiam*. Sed ad etiam locus hic superborum sit, terra hæc, quæ est ipsa abjectio, & humilitas nostra, cum in illam convertimur, sicus scriptum est; *Ne avertas hominem in humilitatem*; dicemus statim.

VIII. Absconde eos in pulvere simul, &c.

Ps. 89. 3.

3 *D. Thom. Absconditi humiles, & ignobiles. Ps. 64. 3. Pulvis, & fovea sepulchrum.* בחש *Defuncti habitus, facies alligata.*

DIvus Th. Ut sit expositio præcedentis; Redde illos obscuros, & ignobiles, cujusmodi sunt absconditi. Alii ad mortem, quæ est extrema gloriandi, & superbiendi meta; Sicut, Prophetæ roganti, *Usquequo peccatores gloriabuntur?* Responsum est, *Donec fodiatur peccatori fovea*. Vide Iob. 20. 7. *Si ascenderit in Cælum superbia ejus, quasi sterquilinium, &c.* Et quidem *pulveris*, & *fovea* nomine sepulchrum, & status mortuorum sæpe significantur. Illud autem, quod est *demergere*, proprie est in Hebr. *alligare, & involvere*, aut *fasciare*: quare proprie legitur, *Facies eorum alliga*, aut involve. Quod quamvis eleganter referri possit ad habitum defuncti, qui syndone involvitur, cum *facies ejus ligatur sudario, atque manus. & pedes institis*; sed videtur esse extremæ confusionis, & erubescentiæ circumloquutio; nam superbus sicut habet elevatum cor, ita etiam *elatos oculos*, ambulat *extento collo*, & vagis, atque incertis oculorum nutibus; ita qui præ confusione erubescit, absondit sese, & veluti habeat faciem ligatam, & obvolutam, ita *non audet oculos ad Cælum levare*, vel seque demergi in foveam; *dicit enim montibus; Cadite super nos, & collibus operite nos*. Ergo hæc est sententia; Numquid potens erit gloriosissimos tyrannos ad extremam ignominiam, & confusionem adducere. Fit autem ad tempestatem, & turbinem allusio, ut jam diximus, propter concitatum pulverem, & propter foveas subterraneas, & *specus*, quæ, ut dixit Seneca, *excogitati sunt propter fulmina, & Cælorum injurias*.

4 *Periphasis ingentis confusionis. Ps. 103. 1. Isa. 2. 26. Qui erubescit, abscondit se. Luc. 23. 30. Seneca.*

IX. Et ego confitebor, quod salvare, &c.

Confiteri pro laudare.

CUM hujusmodi, inquit, potentię documenta præbueris, tunc te habebo, & prædicabo fortissimũ, cujus salus non indigeat alienis auxiliis. Frequens in Scripturis, *confessio* pro laude, & honorifico testimonio rei, quæ taceri non debet, sed publica excellentium operum confessione celebrari, quod potissimum Deo convenit. Sicut confessio nostrorum operum nobis confusionem parat; quare utrumque solet coniungi *Confessio* Dei, id est, illius laus, & *gloria* cum *nostri peccati*, & confusionis *confessione*. Iosue 7. 19. Ioannis 9. 24. 3 Esdræ 9. 8. Vim autem huius sententiæ, initio huius argumentationis diligenter tractavimus.

BE-

BEHEMOTH.

Vers. 10. Ecce Behemoth, quem feci tecum, fœnum, quasi bos comedet.

Vers. 11. Fortitudo eius in lumbis eius, &c.

Quæ notio nominis Behemoth, quæ res?

1 *Nexus, & scopus, atque difficultas huius materiæ.*
2 Behemoth, *nomen plurale.* Iumentum *dictum tam de feris, quam de domesticis.*
3 *Prima Iudæorũ expositio, & mẽdaciũ de Behemoth.*
4 *Secunda expositio parum verosimilis.*
5 *Reiicitur tertia exponendi ratio.*
6 *Duæ interpretationes maxime verosimiles.*

1 *Nexus, et scopus huius descriptionis.*

HIs sententiis à decima usque ad vigesimam insignis cuiusdam bestiæ vastitate, & mole membrorum omnium, ingluvie, & aviditate mirabilis descriptio continetur, ad amplificationem divinæ potentiæ, cui tanta belluæ superbia, & immanitas obsequitur. Tum etiam ad comprimendam arrogantiam humanarum virium longissime inferiorum. Sicut autem nexus huius descriptionis, cum antecedentibus, & sequentibus facilis est, ita sane est prædifficile, & vehementer controversum, quæ nam bellua, his omnibus proprietatibus, & indiciis designetur, appellatione *Behemoth*.

2 *Behemoth, nomen plurale.*

Et antequam dissidentes aliorum sententias afferamus, id primum ponendum, in quo omnes consentiunt, videlicet nominis notio. Est quidem *Behemoth*, plurale nomen inflexione, & significatione à singulari, *Behemah*, quod significat terrestre quadrupes, aut domesticum, aut ferum, & agreste, quod distinguitur à reptili, & vertitur *Iumentum*, aut *Iumenta*, etiam cum de feris, & agrestibus dicitur, contra quam aliqui observarunt: nam de montanis, & agrestibus dicitur Psalm. 49. 10. Psalm 103. 14. Ergo *Behemoth*, in communi significat bestias, pecora, animalia non quidem, ut Philippus dixit, *plures*, sed & in plurali frequenter dicitur de *iumentis* domesticis Psalm. 72. 22. Prov. 12. 10. Exod. 20. 8. 4. Reg. 3. 17. Ex subiecta itaque materia colligendum, cuius naturæ sit animal, non ex vocis proprietate.

בהמות
בהמה

Iumenti appellatio etiam de agresti & fero. Forsterus.

3 *Plurale nomen ad amplificationem.*

Est præterea observandum plurale nomen, sæpe ad amplificationem dici, ut sæpe monuimus, sed in hoc ipso nomine, Psa. 72. *Ut iumentum (Behemoth, bestiæ vel agrarum bestia) factus sum apud te.* ubi sicut numero plurali significatur ingens aliqua, & belluina stupiditas, muta, insipiens ita eodem ipso numero significari potest, quidquid bestiis proprium est, sed cum amplificatione. nimirum maxima vastitas, feritas, ingluvies, immanitas Sed an nunc numerus pluralis dicatur ad amplificationem; an vero sine ulla figura pluribus bestiis, incertum, ut in dicendis constabit. Quod vero Goropius Becanus in Hieroglyp lib. 14 in fine, nomen *Behemoth*, ad linguam suam Cimbricam revocare conatur, ut sit quasi Cimbricum *Veemoth*, quod sonat *pecudum, & iumentiæ caput*. Merum est hominis sapientis somnium, qui satius fecisset, si in Cimbricis tantum somniaret, & nugaretur; non etiam misceret Sacra profanis.

Bestiarũ plurium appellatione quod proprium illarum est.

Goropius Becanus.

Proponũtur quinque interpretationes.

Nun iam quinque omnino invenio interpretandi rationes, ex quibus si duas priores, utpote minime probabiles nunc reiiciamus, de tribus aliis seorsum erit nobis accuratius disserendum. Prima igitur est R. Salomonis, & quorundam Hebræorum existimantium esse hoc nomen peculiare, & proprium cuiusdam animalis; quod docuit Pagninus, & Hebræi alii apud Nicolaum docentes, nunc esse nomen proprium; esse item aliquando nomen generale, & appellativum. Sed illius belluæ peculiarem naturam Hebræi cum R. Salomone ex his notis describunt apud Lyram sic scribentem: *Iudæi dicunt, quod Behemoth est nomen cuiusdam animalis incredibilis magnitudinis: tantumque in una die depascit herbas mille montium; & crastino renascitur herba in tanta magnitudine; sicut erat in præcedenti die. & ad hoc inducit R. Salomon super istum locum auctoritatem Psalm. 49. In quo ubi habemus: Iumenta in montibus, & boves: Hebræi dicunt, Behemoth in montibus mille. Translatio à Hieronymo sumpta immediate de Hebræo habet; Pecudes in montibus millium.* Hæc Lyra. De huius autem belluæ magnitudine, hæc item est Hebræorum sententia apud Albertum, & Dionysium: *Quod Behemoth sit bos, cuius corpus septem milliaria contineat, collum, unum; & caput, unum: sicque novem milliaria in universum contineat, cuius cauda sit quasi sylva cedrina.* Ingens proculdubio, & immane non tam animal, quam mendacium Sed si non mentiuntur, at somniant proculdubio homines veræ sapientiæ, veræque Theologiæ expertes, quod viros mediocris sapientiæ pudet & somniare. Addunt vero Iudæi *Quod in Resurrectione Deus illud animal occidet, ut iustis paret convivium.* De iustis nihil sint solliciti Iudæi; *recumbent* enim illi *in regno cælorum*. Si de se Iudæi satagunt, & carnes Behemoth expetunt, ferendum; nam similes amant lactucas. Simile quid confingunt de carnibus salitis Leviathan, ut constabit inferius.

R. Salomon.

Pagn.

Hebræorũ commẽtũ de Behemoth.

Mẽdaciũ, et somnia Iudæorũ.

Iudæi appetentes carnium Behemoth.

4 *Secunda expositio minime verosimilis.*

Est vero secunda interpretandi ratio, non tam magnitudine, quàm parvitate mirabilis, apud Iulianum in Catena; *Quidam*, inquit, *bestias hoc loco ipsos vermes è putredine procreatas, Iobique artus depascentes intelligunt.* Favetque Olympiodor. dicens, *Carnem Iobi, quasi fœnum absumi.* à quo vero absumebatur, quam à minutissimis, atque infestissimis bestiolis? Sed quoniam res hæc non tam adducitur à Iobo lamentante suas morborum ærumnas; quam à Deo enarrante magnificentiam suorum operum non est vero simile locum hunc ad tam minuta mala referendum.

Iulianus. Olymp.

5 *Tertia expositio parum idonea.*

Tertia, ut *Behmoth*, nulla dicenda figura, significet plures bestias; quas creavit Deus 6. die, cum iussit Deus, *ut produceret terra animam viventem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ.* Sic Septuaginta legerunt. *Ecce bestiæ apud te, fœnum sicut boves comedunt.* Itaque proponat Deus in universum creationem quadrupedum varietate, & natura mirabilem; Tum illud, ut ait Chrysost. *Quod cum belluæ sæpe numero Divino consilio cum sanguine minime pascantur, boum alimentis contenta sunt, quod ipsum est admirabile, ut pascantur fœno, non carnibus.* Hunc explicatum indicavit R. Moyses Ægyptius lib. 3. Ductoris dubiorum, ca. 14. quamquam profiteatur se universam libri Iob summam collegisse, & Behemoth non meminerit, at in Leviathan videtur etiam comprehendisse Behemoth, & ait, *Illud de universitate viventium corporalium, quæ dividuntur in omne Animal ambulante, serpente, natante in aquis, & volante in aere.* Sed cum hæc interpretandi ratio, in primum versiculum quadrare possit, at in reliquos nulla ratione potest, ut qui de una aliqua bestia, non de omnibus dicantur.

Gen. 1. 24. LXX. Chrys.

R. Moyses

6 *Duæ maxime verosimiles interpretationes.*

Ergo in duas tantum sententias, totum interpretandi negotium incumbit, alteram quæ de Elephanto est; de Dæmone alteram, seorsum tractandas, & tunc demum de illis iudicandum, cum examinaverimus utra illarum verbis, & argumento harum sententiarum melius satisfaciat. Nam assertores Elephanti; contendunt, neque in aliud Animal, neque in Dæmonem quaidam huius descriptionis partes convenire, ut quod de *paleis*, quod de *ossibus*, quod de *oculis*, quod de *naribus*, dicitur. Atqui de Dæmone interpretantur, existimant in solum illum convenire, quod dicitur, *ipse est Rex super omnes filios superbiæ*, & *Principium viarum Dei*. quædam item alia, quæ de illius membris designantur.

Interpretationis, quæ est de Elephanto propositio, expositio, & confirmatio per partes.

1 *Auctores prioris expositionis de Elephanto.*
2 *Rationes præcedentis sententiæ.*
3 *An Elephantus habeat proprium nomen in Sacro sermone. Illustratus locus Regum.*
4 *An Adam, fuerit nomen proprium primi hominis.*

1 *Qui de Elephãto interpretantur. Forsterus Marinus. Vatab. Tigur.*

DE Elephanto accipiunt plurimi Hebræi, apud quos *Behemoth*, est Elephanti nomen, ut referunt Forsterus, Marinus, in thesauris, Vatablus, Tygurina, Eugubinus, Titelmanus, Alsunica, Osorius, Benedictus Pererius in Danielem, c. 3. super id, *Benedicite omnes bestiæ, &c.* Blasius Viegas in Apoc c. 12. sect. 21. & sane idem videtur sensisse Chrysostomus, sic scribens; *Nec illud nos fugit, in Diabolum hæc dicta esse, nonnul-*

nullos existimasse. Verum enim primum historiæ danda est opera, deinde utilitati succurrendum auditoris, nec contemnenda anagogia. Atque hinc prima sumitur confirmatio, quod cum secundum historiam multorum animalium natura, & vires descriptæ sint ab ipso Auctore naturæ, ut Providentiam ergo res naturales ostenderet, & proberet Iobo, non videtur nunc alia orationis ratio, neque aliud argumentum, quare nunc historiam narrat, quæ non in alium quam in Elephantum convenire debeat; præsertim cum indicia ipsa certa, & peculiaria signa non videantur permittere nos vagari circa allegorias. Confirmatur item quia ubi animalium quorundam membra, & proprietates designantur, ut apud Danielem quatuor illæ bestiæ, *quasi leana & alas habens Aquila, & alia similis urso, & tres ordines erant in dentibus ejus, &c.* ipsa res cum natura repugnans, & ipse dicendi modus, tum etiam nomen visionis, cogunt nos allegoriam quærere, non historiam. At hic non permistio, & confusio diversorum animalium, sed simplex unius naturæ narratio per suas partes proponitur. Accedit, quod in Scripturis, nullum inveniamus proprium nomen Elephanti. Nam quod 3 Reg. 10 22 dicitur *Dentes Elephantorum*, in Hebræo simplex est; vox q.d. *Ebur*, aut *dentes*; nisi malis vocem ignotæ significationis; nam cum ibi legatur, *Senabim*, quidam suspicantur, esse dictionem compositã ex *Sen*, quod est dens, & *Habim*, quod sit *Elephas*. Sed suspicionem suam non possunt juvare aliquo Scripturæ loco, cum ibi tantum legatur. Ergo ne tam vastum, tam mirum animal, innominatum sit in Scripturis, & in hoc præsertim loco, ubi aliorum minoris admirabilitatis mentio fit, oportuit nomine aliquo quamvis appellativo, per excellentiam designari. Sicut etiam primus homo, qui & corporis magnitudine, & robore excellentissimus fuit, proprium nomen non videtur habuisse, quàm commune suæ speciei; *Adam* enim hominem *terrenum* sonat; quod docet Epiphanius, initio Panarii, non aliter communi, & appellativo nomine dicetur primum, & maximum animal. Denique rei hujus firma erit probatio, si ea partibus singulis harum sententiarum verum Elephantum componamus: quare aggrediendum.

Engubin. Titelmã. & recentiores. Benedictus. Pererius. Vietas. Chrys.

2 *Rationes hujus interpretationis,*

3 *In Scriptura nullum nomen Elephanta, שנהבים Compl. Forster,*

4 *Primus homo an habuerit proprium nomen. Epiphan.*

Vers 10. Ecce Behemoth, quem feci tecum, &c.

1 *Cur elephantus habet appellationem bestiarum. Illius magnitudo, vita, cornua, cor duplex.*

2 Facete, *de compositione aptissima omnium membrorum. Cur dicatur elephantus factus cum homine. Illius commoditates, & usus, societas cum homine.* Cum, *pro juxta.*

3 *Elephantus prope humani ingenii.* Præpositio *cum*, *affert similitudinem.*

4 *Quæ provincia abundent elephantis.*

5 Fœni *appellatione quid intelligendum. An in statu innocentiæ animalia aliqua carnivora.*

6 *Elephantus. Bos Lucæ cum bove comparatus.*

7 *Elephanti cibaria. Gaudet cibo domestico, & blandimentis.*

1 *Cur dicatur Elephantus plures bestiæ variæ rationes. Hebraismus numeri pluralis ad excellentiam. Elephanti præstantia super reliquas bestias. Vastitas Elephantorum Indicorum.*

IN Hebræo est præterea particula obsecrantis, Ecce nunc quæso; *Vide obsecro te*, hortatur ad attentam considerationem rei admirabilis. Cur autem Elephantus, *Behemoth*, idest, plures bestiæ dicatur, non difficilè plures, easque idoneas causas assignare. Prima ex ipsa loquendi Phrasi peti potest. quasi dicat; Ecce Elephantus instar multarum bestiarum in quo multa belluarum genera tibi proposita arbitreris: Nunc, ut de cæteris taceam, & quæ dici de plurimis possent in unicam belluam concludam, Elephantum considera, &c. Secunda ratio ea peculiari usu Hebræorum, utentium numero plurali ad excellentiam; quare appellabunt bestias, illam, quæ sit bellua bestiarum excellentissima, quæ excellentia cum in plurimis intelligentiæ, memoriæ, religionis, cælestium cultus, pietatis, inobedientiæ, castimoniæ, mansuetudinis, æquitatis documentis considerari possit, at recte etiam in vastitate, & mole corporis constituitur ab auctoribus hujus interpretationis, neque incommode, cum de Elephantis Indicis, & Æthiopicis, apud Historicos celebrioribus, sermo esse potuerit, *India enim*, ut Diodorus scribit lib. 3. cap. in *plurimos, maximosque Elephantos habet, robore ac magnitudine præstantes.* Quam eandem Indicorum magnitudinem testatur Plinius, & in universum, *Terrestrium animalium maximum esse*, scribit lib 8. c 1. quod descripsit ex Arist lib. 4 de hist. cap 4. Mensuram autem certam assignat Ælian lib. 1 c 2. *Alius ad duodecimum, alius ad decimum tertium dodrantem excelsitate procedunt, alius ad decimum quartum*, amplius explicat ca 21. *Indici Elephanti novem cubitorum altitudine, latitudine vere quinque habentur.* Tum vero illa idonea esse poterit hujus appellationis ratio, quod diutissime vivat, multorumque animalium durationem unus ipse complectatur. *Elephantum animalium diutissime vivere*, scribit Arist lib 4. de hist. c 10 atque eam vitæ diuturnitatem ad magnitudinem videtur referre l. de long. & brevit. vitæ, *Majoribus enim maxima ex parte, quam minoribus vita longior est.* Vivunt autem fere ducentos annos, ut scribunt Arist Ælianus, Arrianus, Diodorus; etiam trecentos concedunt Plinius, & Solinus, ca. 38. Pro movet etiam amplius Strabo lib 15. *Onesicritus* (inquit) *dicit eos ad trecentesimum annum vivere, raros ad quingentesimum: circiter ducentesimum robustissimos esse.* Multa præterea sæcula vixisse Alexand. Elephantum quendam, scribit Philostratus lib 2. de vita Apollonii. An vero etiam Elephantus plurium bestiarum rationem, & naturam habere dicetur, quod ut Arist scribit lib 2. de part. animal. c 16 propter officium proboscidis, qua cibum tam humidum, quam siccum captat, & ori admovet, vocat *animal natura sua simul terrestre, & palustre?* tum etiam cum verè cornutum animal non sit, at propter duos illos exertos dentes, cornutum appellatur. *Quis igitur in magno non ponat miraculo esse animal cujus ex ore erumpant cornua?* inquit Pausanias in Æliacis. Cum bisulcum non sit, sicut reliqua cornuta, at multifidum videtur; habet enim multos digitos designatos. Denique multorum animalium differentias unus Elephas complectitur. Tum illud, quod non est solitarium animal, sed gregarium; *Elephanti* inquit Plinius *Gregatim semper ingrediuntur ducit agmen maximus natu, cogit ætate proximus:* Tandem *cum duplici tum corde, tum sensu animi*, ut Ælian scribit. c 39. *Elephantus esse dicatur, & altero quidem ira incendi altero mitigari*, & leniri, quis non dicat multas illum belluas continere? ut multis jam ex causis merito debeat *Behemoth* appellari.

Diodorus. Plinius. Aristot. Ælianus. Elephantus propter vitæ diuturnitatem instar multorum animaliũ. Aristot. Elephãtorum vita quanta. Arist Ælianus. Arrian. Diodor. Solinus. Strabo. Philostr. Arist Elephantus simul terrestris & palustris. Elephãti cornua ex ore. Pausan. Plin. Ælianus. Elephantus duplici corde, et gregarius.

Quem feci tecum. Præter quam quod verbum *faciendi* affert peculiarem curam, aut industriam in *faciendo*, & componendo toto corpore, & debita omnium partium constitutione, quæ cum non eadem in Elephanto, quæ in aliis sit animalibus, ut ex naribus, cornibus, id est, dentibus, quæ ex capite ipso ortum habent, ex testiculis, & totius corporis conformatione constat, ut illud plenum est sensu, quod dicatur *factus cum homine*, aut *cum Iobo*. Utrumque enim denotare potest illud *tecum* si hominem in universum designet, *cum quo dicatur factus*, significabis eodem, id est, sexto die creatum, quo creatus est homo: vel ita esse creatum, ut humanis usibus, & commoditatibus aptissimus, & familiarissimus esse possit, hoc enim designare potest illud, *cum*, sicut Gen 2. 18 dicitur mulier *adjutorium simile homini*, vel, ut legitur ex Hebræo, *coram homine*, vel ut Septuaginta, *Secundum hominem*, quod usui humano inserviret, & prope illum esset. Nam præpositio *cum* in Hebræo eadem est & idem valet, quod *juxta*. Certè ex Nearcho refert Strabo, quod Elephanti omnia discant, & ad omnes usus idonei sint, *existimatam esse maximam possessionem elephantorum currum* est vero Elephanto mirabilis *Imperiorum obedientia. & officiorum, quæ didicere memoria, ad arandum etiam*, ut testatur Plinius. *Usus in bello*, quem elegantur describit Pausanias in Atticis, Ælianus, c 21. ad *Vigilias, & excubias Regumque custodias*, ex eodem Ælianus, c 22 ad fidem rei sibi creditæ, & vel ad *aurificis massas obeundum*, ut exemplo idem Ælianus confirmat ca. 35. Denique indicat ingenium, facile & mite, quod cicurari potest, ut habitet cum homine. *Natura* (inquit Ælianus, c 4) *illum non modo summa ex omnibus animalibus magnitudine ornavit, sed & disciplina mansuetum, & tractabilem edidit, Elephanto ad morum facilitatem erudito, nihil minus, nihil ad id, quod volumus, obtemperantius est.* Est vero etiam elegans, quod addit Gyllius in sua accessione, c. 5.

2 Facere, quid.

עמך

Cur dicatur Elephantus factus cũ homine. Cum aliquo, quid designet. LXX. Cum, pro Juxta. Strabo. Elephantus maxime mansuetus, & multiplex usus illius. Plinius. Pausan. Ælian. Gyllius.

Tan-

Tanta huic belluæ cum genere humano societas, tamquam prope accedit ad hominis ingenium; ut Cicero non vereatur affirmare, non parvam nationem hominum sensu ac ingenio esse multo inferiorem: ubi semel ad hominem adsuefecit, ab eo omnia patitur, ex eoque morum similitudinem in se transfert; neq; aliter quam perparvi catelli, ex hominis manu gaudet cibum sumere, &c.

3 *Elephas similis cū homine ingenii.* *Plinius.* *Strabo.* *Solinus.*

Quod si illud *tecum*, similitudinem afferat ingenii, morum, intelligentiæ humanæ? hoc quoque opportunis verbis scribunt. Plinius; Elephas *Proximus humanis sensibus*. Strabo. *Ad rationale animal proxime accedit*. Conjunxit utrumque Solinus; *Iusta sensum humanum intellectum habet*. Et quidem, ut aliquando ex usu Sacri sermonis observavimus, cum unum dicitur esse *cum alio*, aut *juxta aliud*, perinde est, ac si diceretur esse simile alterius.

Cum, aut Iuxta, indicāt similitudinē.

4 *Elephantis abundans.* *Arabia, & aliæ provinciæ.* *Strabo.*

Quod si illud, *tecum*, respiciat Jobum peculiariter forte significabitur, Elephantis eam regionem aut conterminas abundare. Et quidem illæ sunt Hussitanæ Provinciæ conterminæ, aut non valde distantes ab Arabia, & Ægypto, quas Plinius patriam Elephantorum assignat: *Elephantes ferunt Æthiopes, & Troglodytæ, sed maximos India*. Quod si ad Arabicos etiam Reges turic jam temporis manarat consuetudo Indicorum Regum, certe hunc locum elucidabit perpportune, quod de Indicis scribit Strabo lib. 15. *Privata homini equum, & Elephantem alere non licet utrumque enim Regis possessio censetur, suntque eorum curatores*. Ergo significabit, Deum *fecisse Elephantum cum Jobo*, id est, dignum, qui ab ipso Jobo Rege curaretur, & aleretur, illiusque simul cum equo, qui magnificentissime descriptus est capite præcedenti; curam gereret.

Indorum Reges curatores Elephantū.

5 *Feni nomine quid intelligendum.* חציר *An in statu innocētiæ animalia ulla essent carnivora.* *Basilius.*

Fœnum, quasi bos comedet. Non solum aridum, ut vult ille Hebræus, Cajetani, sed etiam virens herbam, quidquid demetitur ex proprietate vocis, *Paleas*, quæ dicuntur esse pabulum bovis; sicut Isa. 11 7 dicitur, *Leo quasi Bos, comedet paleas*, Quod videretur in adventu Messiæ naturalia Animalium carnivororum rediisse ad priorem illam ante peccatum conditionem, in qua nulla fuisse animalia carnivora aliqui arbitrati sunt, cum Basilio Hom 11. Hexam. Mirum igitur tunc Leonem sanguinarium, & carnivorum paleis contentum esse. Mirum quoque Elephantum tam vastum, tam gravem, tam facili, levique pabulo vivere?

6 *Elephāti cum Bove coparatio.* *Bos Luca.* *Varro.* *Arrianus.* *Strabo.*

Duo autem præterea indicantur in hac similitudine, primum, similitudo aliqua cum ipso Bove; quare & Itali, cum primum Elephantos in Lucanis vidissent bello Epirotico, *Boves Lucas*, cognominarunt. Tum quod cornuti viderentur, *tum quod maximam quadrupedem, quam ipsi haberent, vocarent Bovem*, ut de hac appellatione disserit Varro libro 6 de lingua Latina Elephantis item ut Bobus, ad arandum utuntur Indi: & cum gregatim ingrediuntur sicut Boves Taurum maximum, ita Elephantes maximum sequuntur, ut Arrianus in Indicis, & Strabo scribunt.

7 *Elephanti cibaria.* *Ælianus.* *Plinius.*

Alterum vero similitudo, & genus pabuli ex *fœno*, paleis, hordeo. Denique cum carnivorum animal non sit, herba, & seminibus vescitur. Illa etiam cibariorum blandimenta Ælianus assignat c 27 *Panes maximos, hordeum, carices, uvas, cæpas alia, juncum, palmam, hederacea folia* Plinius etiam lib 8 cap. 10 *Terram edisse iis tabificum est, nisi sæpius mandant: devorant autem, & lapides. Truncas quidem gratissimo in cibatu habent. Palmas excelsiores fronte prosternunt, ac ita jacentium assumunt fructum*. Descripsit hæc Solinus c 38. sed addidit. *Pabula, quæ a mansuetis concacata sunt, recusat*, Strabo, *Apud Indos herba, vel arundine viridi reficiuntur*. Mensuram autem cibi hanc assignat Ælianus, c 43. *Elephanti novem hordei modios Macedonicos exedunt, & metretas Lacedæmonicas quatuordecim bibere possunt, & rursus ad ejusdem diei vesperam octo*: quod descripsit ex Arist. lib. 8 Histor c 9. Et quidem tum ex similitudine cum *Bove*, tum ex proprietate vocis. *palearum*, significatur nunc pabulum domesticum subministratum, & demessum ab homine; nam de pabulo, quod ipse sibi quærit Elephantus, inferius dicetur versic 15. Ergo nunc mirum, tam immanem belluam *ex manu hominis* velle *pabulum accipere*? atque ea re peculiariter gaudere, & mulceri? & ut Ælianus dixit in c. 9 accessione Gylli c. 5. *Non aliter quam perparvuli catelli, ex hominis manu gaudet cibum sumere*. Tum illud ex c. 4 *A magistris cibos illecebris, & suavium invitamentorum varietate refertos indulgeri*, Tandemque ex c 30. militares Elephantes *Non prius aliquando cibos sumere, quam præsentis labra floribus ornata conspexerint; cibo suavitatem ex his bene olentibus comparantes*.

Solinus. *Strabo.* *Quæ mensura cibi pro Eleph.* *Arist.* *Elephan. gaudens domesticis ciba limentis cibariorum.*

Vers. 11. Fortitudo ejus in lumbis ejus, & virtus illius in umbilico ventris ejus

1 *Elephātus commendatus a fortitudine dorsi Turris lignea illis imposita.*
Elephanti venter mollis.
2 *Quæ virtus ventris, & umbilici, expositiones quatuor parum idoneæ. Modus ineundi fœminas.*
3 *Quinta expositio Optima umbilici constitutio ad robur.*
4 *Synedoche*. Venter *ad intemperantiam. Elephas vino efferatur.*
5 Umbilicus *de fœmina. Elephas fœmina robustior, & major.*

1 *A quo desumatur hac comēdatio Elephantis* *D Thom.* *Dionys.* *Cajetan.* *Nicolaus* *Nicetas.* *Drosū, et coxēdices.* *Elephanti fortissima* LXX. *Olympiod.* *Cōmendatio à fortitudine arboris, & lumbis.* *Plinius* *Ælianus.* *Elephantorum turres* *Lucretius* *Philostrat*

PArtem hanc ad generationem pertinere existimarunt D. Thomas, Nicolaus, Dionysius Cajetanus, eo quod seminaria vasa in lumbis, & renibus marium sint Sed cum nihil peculiare in Elephanto sit, quod ad hanc rem pertineat, ut versiculo sequēte ostendemus. nunc certe tantum de dorso illius, & coxendicibus agitur, in quibus maxima Elephanti vis, & robur perspicitur, non in renibus, non in instrumentis generationis. Quare Septuag *Lumbum* in singulari dixerunt, ut eleganter exponit Olympiodor. *Locum ostendit, in quo bestia robur resideat, sive ut Aquila convertit, dorsum: sive, ut Symmachus, venter* Quare nunc commendatur Elephantus à fortitudine, *Acetabulorum lumborum*. Quæ roboris circumloquutio familiaris est Scripturis, ut diximus, cap 38. vers 3. Ergo hoc illud, quod de Elephanto ait Plinius lib 8 cap 10 *Durissimum dorsi tergus*. Ælianus scribit, *Dorso nuda tres bellatores ferre a latere dextra, alterum sinistra pugnantem, at simul quartum bestiam diri gentem* Sed illud majus, quod Plinius ait, *Turres Elephantorum miramur humeros*. Quippe *Turres Elephantorum in hostes ferunt* Quas turres avitia superstructas fuisse Lucretius ait lib 5.

Hinc Boves, Lucas turrito corpore tetros
Anguimanos belli docuerunt vulnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare catervas.

Philostratus lib. 2. describit Elephantes *Onustos Turribus, quibus decem, aut etiam quindecim armati homines superstant, qui ex Turribus, tanquam propugnaculis in hostes jaculantur, aut arcu sagittas torquent*. Sed majus, ac verius. quod Auctor libri Machabæorum, 1 cap 6 narrat in exercitu *Antiochi* fuisse *Elephantos triginta duos doctos ad prælium, & Turres ligneas super eas firmas, ac protegentes super singulas bestias, & super eas machinas: & super singulas viri virtutis triginta duo, qui pugnabant desuper, & Indus magister bestiæ*. vide igitur quanta *fortitudo in lumbis*, & dorso Elephanti? Sed illud, quod sequitur, paulo difficilius.

2 *Elephāti venter mollis.* *Plin. lib 8 cap 10.*

Et virtus eius in umbilico ventris eius. Nam potius mollis, & infirma pars in Elephanto *umbilicus*. Sicut enim *durissimum* dorso tergus, ita *ventri molle*. Quare Rhinoceros, *in dimicatione cum Elephanto, alvum maxime petit, quam scit esse molliorem*. Quod ipsum intuens Eleazarus 1. Machab. 6. 43-46. in prælio adversus Antiochum, *Videns unam de bestiis loricatam loricis Regis, & erat eminens super cæteras bestias, & intrat sub pedibus Elephantis, & supposuit se ei, & occidit eum*, &c. Infixit igitur lethale vulnus parti omnino imbecillæ. Quomodo igitur in illa *virtus*? D. Thom quem alii Latini imitantur, *umbilico*, & *ventri* insignem fortitudinem tribuit; atque ex eo colligit, quod cum non cœat more aliorum animalium, sed quasi inequitans fœminæ, & incumbens suo ventri, & umbilico toto corporis pondere dirumperetur, nisi ea parte munitus esset. Illum vero modum congrediendi ex Alberto describunt. Quamquam Aristoteles tantum scribat. *Fœminam submissis cruribus, pedibusq; innitentem, & subsidentem comprimi a mare*. Diodorus item, *viri munere fungi, sicut equos, & reliquas quadrupedes*. Ergo hæc interpretandi ratio neque difficultati satisfacit, neque convenit cum his, quæ de Elephanti natura scribuntur.

Quæ virtus ventri Elephātis. *D. Thom.* *Prima reiectio parū idonea.* *Elephanti qua ratione ineant fœminas.* *Albert.* *Arist.* *Diodor.*

Secundo

Tertiandа responsio non sufficiens. Titelm.

Secundo, Francisc. Titel refert ad alligatoram oneris impositi, turriumq. lignearum, quæ cum fortissimis vinculis reductis sub ventrem, & umbilicom adstringantur, non possent firma consistere, nisi & venter firmus consisteret, & sua duritie, & fortitudine perferre posset tantam vinculorum cootentionem Sed hæc quoque ratio longe petita videtur.

Tertia expositio minime solida Olympiod.

Tertio, Olympiod. physice sic explaoat; *Reipsa e dorsi spina ductis nervis umbilicum devinc nat, ut merita bajas animaatis vis posita fit in umbilico, perinde quasi in dorso collocata esset*. Sed quidem hac nervorum in umbilico colligatio ioaudita est apud Physicos. oam Aristot. *Quasi putamen venarum, qua exitum babent in vulaa*, dixit esse umbilicum, lib. 7. de hist. anim cap. 8. & 2. de Generat. Licet eoim c. 4. & 5. in aliis quidem *Venam simplicem; in alus aatem maltiplicem deductam ex venis illis exeuntibus à corde*, docet: Et quamvis quidem Galenus io Introductione c. 11. in Vmbilico unum nervum agnoscat simul cum venis, & arteriis, quæ umbilicum componunt (licet lib 6, de decret. Hipoc. c. 6. videatur asserere nullum omnino nervum pertingere ad umbilicum, rursus lib. 15. de usu part. c. 4. describens interiorum anatomen, doceat venas, & arterias umbilici reduci sub dorsum, & spinam; at nemo io illis vim aliquam ullius animalis constituit.

Vmbilicus, quid. Arist. Galenus.

Quarta expositio. LXX. Dorsi periphrasis.

Ergo iam quarto. Erit ne huius rei explicatio petenda ex lectione Septuaginta. *Virtas* (inquiunt) *ejus super ambilicam eius*. Erit ergo hac pars expositio præcedentis, & periphrasis dorsi, quod est *super umbilicum*. Sed lectio hæc singularis est, & noo minus ab Hebræo, qoam a Latino recedens.

3

Quinta exponendi ratio. Quæ optima umbilici constitutio. Galenus. Aristo Fortitudo ex umbilici constitutione, quomodo consideranda.

Quinto vero, An per *ambilicum ventris*, designat rectissimam in Elephanto umbilici constitutionem, ut omnino in medio ventris infixus sit, quæ umbilici constitutio optima est ad sanitatem, & vitæ diuturnitatem multum confert. Vmbilicus vero medium animalis omnino occupare debet, ut docet Galen. lib. 2. de decret. Hipoc. cap 4. Rursuscum ea res aliquando deficiat, rogat Arist sect. 10 Probl 63. *Cur vita brevi, imbecillisque viribus sint, qui partem ambilico subiectam maiorem, quam superiorem babent pertinsatem ad pectus?* Respondet vero iis minus caloris in ventriculo esse, atque plus excrementorum, propterea que morbis parere. Sed quidem constitutio hac umbilici noo est peculiaris Elephanto potius, quam aliis animalibus, ut in illius descriptione peculiariter propooi debuerit.

4

Synedocbe Venter pro intemperantia. Olympiod Elephantus vinosus. Ælianus. Plin. lib. 15. c. 24.

Ergo sexto, per umbilicum ventris licebit ne ipsum ventrem intelligere; rursus per *ventrem*, satietatem cibi, atque potus? Indicavit hoc profecto Olympiod. partem hanc allegorice licet, tractans; *Ventris luxu, atque intemperantia incitatus baccbatar*. Elephantum autem vini potos ad prælia trudit inermem. Et Aelianus lib 2. cap 30 ait; *Elephanto, qui ad bellum certat, non modo ex vitibus confectis, sed etiam ex oriza factitii vini usus indulgetur*. 1. Machabæorum. 6. 3. *Elephantis ostenderant* (exhibuerunt) *sanguinem uva, & mori* (quippe ut ait Plinius *Moris succas in carne vinosus, ad acuendos eos in pralium*) Venter igitur illos inciiat, & armat, io prælium. *In ambilico* itaque, & ventre *virtus*.

5

Vmbilicus de fœmina Elephas fœmina robustior. Gyllias. Plin lib. 8. c. 8 & li. 11. c. 49

An tandem septimo per *umbilicum*, Elephas fœmina significatur, cuius, secus quam in aliis animalibus, vel non minor quam maris, vel certe maior virtus designatur? *Umbilicum* autem potius ad fœminam quam ad virum pertinere dicemus inferius. At fœminam Elephantem multo robustiorum alacriorem, magnanimiorem, & ad vectiones fortiorem, quam marem esse, Gyllius in accessione sua cap. 2. & Avic. etiam, fœminas, quam mares maiores, & excelsiores, cum nonnullis scribunt, reluctante Plinio tamen. Sed in re incerta, non pœnitendæ tot veritatis, & coniecturæ certæ faciendæ rationes, & suspicioоes vero similes.

Vers. 12. Stringit Caudam suam, quasi Cedrum, nervi testiculorum ejus perplexi.

1 Stringere, *quid proprie. Sententia difficultas.*
2 *Dua aliam interpretationes. Semen, & genitale Elephantis.*
3 *Tertia exponendi ratio Cauda Elephantis, qualis.*
4 Cedrus *qualis arbor, cutus folii, ubi provenit. Comparata cum Elephanti cauda, & lingua.*
5 *Actiones tribuuntur rebus in Hebræo, cum tribuuntur rex facta per actiones Explicatus Moyses.*
6 *Cedri fructus qualis Tres similitudines inter Cedrũ, & Elephantum.*
7 *Testiculi absconditi Elephanti instar Cedri Castimonia exemplum.*

RVrsus hoc ad naturam Elephanti non facile accommodatur, quare vel hoc maxime obiicitur huius sẽtentiæ sectatoribus, vix posse in Elephantum conveni- 1
re. Exponendum igitur, quid habeat veritatis, si tamen prius statuamus proprietatem verbi *Stringendi*; est enim in originali *Hhaphall*, quod proprie est, *velle*; aut *complacentiam babere*; & ad ingeniem animi voluptatem refertur, quare proprie nunc legeremus; *Delectabitur in cauda sua*, aut *volet*; vel, *Cum vult, caudasua, est tanquam Cedrus*. Quia autem ea *cauda voluptas*, in aliqua peculiari re posita videtur, ideo quisque suam affert lectionem, & illuminationem, *Caudam movet, erigit, stringit*. Rursusque hæc omnia propter Cedri similitudinem, in qua vel erectio, vel impulsio, & agitatio vi veotorum considerari potest; tum etiam propter significationem *cauda*, nunc pro eo, quod sonat; nunc vero pro ea parte, quæ caudæ proxima est, atque generationis instrumeotum, aliter atque aliter, quæ omnia paucis exponenda.

חפץ

Stringere quid proprie.

2

Prima interpretatio, parũ idonea D Thom. Nicolaus Dionys.

D. Thom. Nicolaus, Dionysius, existimant In animalibus, illa qua nuper indicavimus, figura coeuntibus, *caudam* inter femora *stringi*, seu adstringi; sicqe munere venereo persungi. Illud igitur nunc indicari, io quo consistat illa caudæ voluptas, voluntasve. Sed quid hoc peculiare Elephanto, quod aliis etiam commune est; præsertim cum neque res sit illustris. oeque non videatur digna, quæ præteriri deberet. Tum etiam quoniam hæc interpretatio nihil curat illam *Cedri* comparationem.

Secũda interpretatio. Albert. Cauda pro generationis instrumenta.

Secundo, Albertus *Caudę* nomine intelligit membrũ genitale, quod cum ex omoibus nervorum extremitatibus compositum sit, in eiaculatione seminis stringitur, & omnes secum corporis nervos stringit. In eo autem *Cedri* similitudinem repræsentat, quod impurum, & sanguineum homorem excreet, *Cedri* instar, ex quo dicitur succus exprimi sanguineus. Sed neque hæc exponendi ratio quidquam habet in generatione Elephãti peculiarius, quam in generatione aliorum animalium: neque de hoc Cedri succo quidquam certi est, præter succum illum, aut cedrinam picem, quam *Cedrinam* appellat Plinius lib. 14. c. 20. & lib 24. c. 5 Et quidem semen Elephanti aliqoam haberet similitudinem cum pice Cedria, si verum esset id, quod mendacium planum censet Arist. lib. 2. de Generat Anim. c. 2 *Ctesias* (inquit) *Gnidius plane mentitur ea, qua de semine Elephanti scribit. ait enim usque adeo durari siccescens, ut electro, id est succino simile efficiatur; quod nunquam fit*. At, inquiunt aliqui, Genitale Elephanti enormiter magnum est, ideo *Cedri* similitudinem erectæ, & excelsæ repræsentat Certe oppositum coostat ex Elephanti historia; scribit enim Arist lib. 2. de historia cap. 1. *Elephantus Genitale Equo simile habet, sed parvum, nec pro corporis magnitudine*. At certe huic interpretandi rationi favet, quod de *testiculis* statim subiungitur.

Cedrina pix. Plinius. Arist. semen Elephantis. Genitale Elephãti. Pereira. Eugub. Arist.

3

Pagnin. Vatabl. Eugubin. Titelmã. Oleaster.

Tertio, *Caudam stringere*, id est, quoquo velit, *movere*, & agitare, instar Cedri ventis impulsæ, interpretantur Pagninus, Vatablus, Eugubinus. Addunt etiam. *Caudam stringere*, esse elevare, & erigere, quæ magna est instar ingentis Cedri, quod ipsum habetur in lectione Septuag. *Erexit caudam, sicut Cupressam*. Ita Vatablus, Eugubinus, Titelman. Sed mirum, hos Auctores tam magnifice sentire de *cauda Elephantis*, quam constat esse valde exilem, & nullis pilis ornatam, instar cæterorum Animalium Occurrens vero huic objectioni Algarbiensis Episcopus, sic per Paraphrasin interpretatur; quod *Elephantus caudam vult, id est, partes etiam corporis vilissimas, minus charas babet, ut eandem exilem, & nullis munitam pilis coaservatam velit; perinde, atque si posset illa muscas abigere*.

Tandem si in re incerta quidquam valet suspicio aliqua, ex *Cedro* delumi poterit, quod lumen efficiat. Sciendũ est ergo *Cedrũ* à Septuaginta dici *Cupressũ*, quę 4
licet

Cedrus multiplicata in Libano. Theophrast. Plinius. Cedrus arbor montana. ארז *ארזות*

licet sit fructu, & odore similis Cedri, Cedrus vero proculdubio hic significatur quæ mirum in modum multiplicabatur in Libano; nam & *in Syria montibus Cedri exeunt præstantissima*, ut scribunt Theophrastus lib. 6. de histor. Plantarum, c. 9. Plinius lib. 13. c. 5. & lib. 16. c. 39. Est nimirum *Cedrus, arbor montana* ex eodem Plinio lib. 16. cap. 18. & 32. & cum Hebraice vocetur *Erez*, & contignatio *ex Cedro* vocetur *Arza*, certo conjectari licet esse, quam Arabes in Hispania vocabant, *Alerze*, diuturnam videlicet, & imputribilem materiam, ex qua Cordubense templum initio contignatum fuisse dicitur. Quod vero Motanus in Notationibus naturæ, c. 139. censet nomen *Eres*, lætissimum esse, & comprehendere omne genus arborum fructiferarum, falsum videtur; quippe Cedrus non habet aliud nomen in Scripturis; habere autem debuit arbor familiarissima illi regioni, simulque odorata, & ad multas opportunitates idonea.

Alerze, et qua materia. Montanus Cedri folium quale. Plinius, lib. 5. c. 9. Theophrast.

Duo vero peculiaria in rem nostram Cedrus habet: alterum, quod Cedro quamvis potentissimæ, & pulcherrimæ arbori, *folium est durum acutum, spinosumque*; ut Theoprastus scribit lib. 3. cap. 12. tum etiam *capillarum, & pungens*, ut ait Plinius lib. 16. c. 12. quæ omnia brevitatem, & angustias foliorum declarant pro tanta proceritate, & crassitudine, qualis in Syria provenit, *illic enim* (inquit Theophrastus) *Cedri in montibus tum longitudine, tum crassitudine præstantissima oriuntur: quippe adeo crassescunt ut sint, quas ulna hominum quatuor nequeant amplecti, addant his ampliores, pulchrioresque compertas in hortis*.

Plinius. l. 16. c. 24.

Quis igitur non miretur tantam Conditoris Sapientiam, *qui latissima folia Fico, Viti, Platano dederit* angustissima, & brevissima, & strictissima, *Capillorum* instar, Pino, & Cedro? Eædem profecto Providentiæ, & Sapientiæ partes in animalibus, & Elephanto præsertim, cum aliis minoribus caudas amplissimas, latissimas, setis ornatissimas dederit: Elephanto vero strictam, brevem, & eam sine pilis. Sic sane Elephanto *Setarum nullum tegumentum, ne in cauda quidem præsidium abigendo tædio muscarum* (namque id etiam tanta vastitas sentit) *sed cancellata cutis, & invitans id genus animalium odore. Ergo cum extentis receperunt examina, arctatis in rugas repente cancellis, comprehensas enecant: Hoc iis pro cauda, juba, villosi.*

Plin. lib. 8. c. 10. Elephanti lingua parva. Arist.

Quid si in tanta vastitate addas insignem ramorum aliorum brevitatem linguæ, videlicet perexiguæ, & genitalis? *Linguam enim* (ait Arist. libr. 2. de Hist. c. 6.) *per quam exiguam habet, atque interius positam, quam in tereris sit, ita ut vix eam videri possit.* Hæc igitur cum tam exigua sint, nihilominus tamen, *volet caudam suam*, id est, contentus est sua cauda brevi, & stricta & cum Plinius lib. 11. c. 50. scribat *caudas accedere animalibus pro desiderio corporum*; At Elephantus quamvis non pro corpore, at majorem non vult, non desiderat; *Stricta*, nuda contentus est. Hoc proculdubio elegantissime indicavit Interpres, cum dixit, *Stringit Caudam*, ac si diceret, Strictam, & brevem habet caudam.

5 *Actiones verborum quomodo tribuātur suppositis in Hebræo.*

Et notandum quidem aliquando actiones verborum tribui suppositis habentibus ut ita loquar, res factas, per tales actiones. exempla rem demonstrant. Genes. 50. *In sepulchro meo, quod fodi mihi in terra Chanaan, sepelies me.* atqui Jacob non foderat subterraneum sepulchrum. Parum id refert, nam perinde, est defossum emisse, & post dixisse. Deut. 2. *Aquam emptam haurietis, & bibetis.* Proprie ex Hebræo, *Aquam fodietis*. perinde si ipsi fodissent puteos, & aquam, si aqua è puteis ab aliis effectis, & fossis uti poterant. Non aliter hoc loco, *Stringit Caudam*; Strictam habet caudam.

6 *Cedri fruct. Theophrast. Dioscorides. Plinius.*

Alterum, quod in Cedro observari potest, cum si arbor sylvestris, est exiguitas floris, fructus, seminis pro tanta arboris magnitudine. Sunt enim hæc omnia *similia, magnitudine baccarum myrti*, ut ait Theophrastus, *& Juniperi modo baccarum myrti magnitudine rotundas*. ut ait Dioscorides lib. 1. cap. 89. Plinius lib. 13. c. 5. qui etiam addit. *Semen Cedri Cupresso esse simile*. item, & illud; *Cedri duo genera, quæ floret, fructum non fert, frugifera non floret*. Mirum igitur ex tam paruo, tam stricto semine tantam arborem exire. Rursus, *quæ fructum fert abscondere flores, & fructificandi spem, & indicia*. Quæ proculdubio cum Elephanti natura facere videbuntur, si caudam pro re occultanda accipiamus, significatione non inaudita apud Latinos. Hæc enim est, quam ille dixit, *Caudam salacem*; est enim ea valde parua, pro tanta animalis vastitate, ut superius diximus. Rursus non valde magna seminis copia redundat. nam pullus Elephanti valde parvus est, nam *vituli anniculi*, æqualis nascitur; aut vero *vituli trimestres*, ut scribunt Arist. & Plinius. Mirum ergo ex tanta parvitate ad tantam magnitudinem excrescere. *Tria enim* (ut Ælianus in Struthione ait) *ex minimis evadunt maxima animalia, ex aquatilibus, Crocodilus, ex volucribus, magna Struthio; ex quadrupedibus, Elephantus.*

Horat. l. 1. ser. Sat. 2. Ælianus. lib. 1. cap.

Pullus Elephanti, quantus. Arist. Plinius. Ælian. lib. 14. c. 0.

Hoc ergo primum in Elephanto, & Cedro, mirum, & simile. Secundum illud, quod sicut arbores majores, magis steriles sunt, ita etiam ait Plinius, *Animalia quo majore corpore, eo minus fœcunda sunt. Singulos enim gignunt Elephanti.* Tertium illud, quod sicut Cedrus frugifera, nullum præbet floris argumentum; abscondidit enim natura hæc fructificandi indicia; ita & Elephanti membrum generationi aptum, parvum, & non valde conspicuum; Tum præterea *Nervi testiculorum perplexi.* Septuaginta, *Complicati*, non quidem, ut Titelmanus dixit, *duri, & fortes, cum in aliis animalibus sint molles, & teneri*; Sed multis nervorum plicaturis tecti, & abstrusi. *Testes*, (inquit Arist.) *non foris conspicuos, sed intus circa renes conditos habet.* Rursus occulto, & in tenebris rem veneream agunt; *Pudore* (inquit Plinius) *nunquam nisi in abdito coeunt.* Atque rem eandem de Elephantorum castitate prolixius scribit Ælianus cap. 22. *Non ut lascivi, societatem veneris cum fœmina faciunt. sed tanquam veneris successione carentes, liberis procreandis dant operam. Neque id, amplius, quam semel in vita; & eo duntaxat tempore, dum se fœmina inire patiuntur. Ut autem eorum quisque uxorem impleverit, non eam amplius attinget. Aperte porro ac palam in aliorum oculis non coeunt, sed recedentes, aut secedentes, aut se in arbores densas, & frequentes occultant, aut in remotum locum, profundam se abdunt.* Quis jam in animali maximo, cujus dedecora occulta sunt, non videat repræsentari Cedrum maximam, cum fructu, sine flore, sine seminis, & generationis manifestis aliquibus argumentis: continere igitur, & *Stringere*, quæ ad rem illam faciunt, & ut Ælianus dixit; *Moderate Elephantum continere libidines*? Sed pergendum, hoc tantum indicato, quod refricabimus postea, locum hunc potius ad castitatem, quam ad luxuriam rem facere.

Tres similitudinis rationes inter Elephantum, & Cedrū. LXX. Titelman. Arist. lib. 2. de hist. c. 20. Plin. l. 11. c. 49. Plin. lib. 8. c. 5. Ælianus.

Vers. 13. Ossa ejus velut fistulæ æris, cartilago illius, quasi laminæ ferreæ.

1 *Dentes Elephanti nomine* ossium. *quam solida sint.*
2 *Ossa laterum, & crurum Elephanti. An crura habeant sine flexu. Illorum venatio. Usus pedum priorum.*
3 Cartilaginis *nomine quid aliquid intelligant.*
4 *Prudentia Latini Interpretis*, Cartilago *cujus natura, & temperamentum, quo differat à nervis.*
5 *Proboscis Elephanti partim cartilaginosa, partim musculosa. Integra illius descriptio. Cur comparata cum* Lamina.
6 *Varia lectio. Lapis* Smyrites, *qualis.*

1 *An ossa Elephanti, intelligan. tur dentes. Dentes Elephanti, quales.*

Corporis pars solidissima ossa sunt, hæc rursus in Elephanto solidissima. Et quidem alicui videri posset, de dentibus loqui, qui propter soliditatem, fortitudinem, magnitudinem, nunc dentes, nunc cornua appellantur, ut superius ex Philostrato lib. 2. de Vita Apollonii c. 5. indicabamus; de his enim sub nomine Ossium, videtur idem loquutus, cum ait, *Natura cornutis omnibus animalibus perforata, & in medio vacua ossa supponens, tale etiam extrinsecus cornu producit. Elephantorum autem plena, & per omnes partes similia ossa sunt: quod si illud extrinsecus quis ad apertum inspicias, in medio tenue foramen inveniet, sicut in dentibus esse videmus.* Et facit quidem nomen Originale, *Ghatham*, quod licet *Os*, significet, tamen ex proprietate suæ radicis dicitur à fortitudine, & duritie; maxima autem Elephanti fortitudo in dentibus est; facit etiam similitudo *fistula æris*; sicut enim in *æris fistula*, nulla est concavitas ita neque in dentibus. Secus in aliis ossibus, quibus inest sua concavitas pro medullis. Tandem ne videatur pars hæc speciosissima, pretiosissima, & maxime admirabilitatis hoc loco prætermissa. Recte præterea cohærebit illa vox *fistula*, quæ deducitur à radice *Aphak*, & affert violentiam, & impetum, quare hunc locum aliqui leguut; *Ossa ejus veluti fortitudines, robusta, violenta, æris*, aut *Chalybis*. quod potissimum in dentes convenit, quibus Elephantus impetum facit.

עצם אפק *Varia lect.*

1 *Offa laterum & crurum, LXX. Eugub.*

Alii vero de aliis etiam *Offibus* accipiunt; & Septuaginta peculiater de *Costis*; legunt enim *Costa eius costa anea*; vel ut alii legunt, *Latera*; Alii vero non tam de *Costis*, quà de reliquis offibus, quibus universa corporis moles sustinetur. Et quidem si vox *fistula* sonaret ex sua proprietate vincula, aut juncturas, ut contendit Eugubinus eleganter cum illo legeremus, *Offa eius juncture, aut vincularis*, quasi diceret, Offa ejus vinculis fortissimis alligantur, & continentur. Sed illam vocis originalis significationem nemo agnoscit, neque quidem ad rem, quam ille intendit, necessaria est, nam in ipsa comparatione *fistula ferrea*, significatur illa juncturarum fortitudo, & rigiditas membrorum, videntur enim habere crura sine flexu.

An habeant Elephanti crura sine flexu. Strabo. Elephantorum venatio. Ambros.

Unde Strabo sic illos describit in venatione lib. 6. *Nonnulli arbores notant, quibus Elephantes accumbere solent: accedentes itaque ex altera parte truncum recidunt; cui cum bestia inhaeserit, pariter cum arbore ruit; cumque surgere nequeat propterea quod crura continuum, & inflexum os habeant, ex arboribus desilientes illam obtruncant.* Quam eandem rem elegantius, æque ac luculentius descripsit Ambrosius lib. 6. Exameron, cap. 5. *Elephantus nec genua inflectit quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta possit machina sustineri. Calcaneum leviter incurvat, rigens catera pedum à summo usque ad imum. Nec sicut in anchylas nos sape deponimus, ita sauciam bestia potest tanta deflectere moritoque non volvendo se, neque recumbendi usum cum cateris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis, ut in somnum aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes eius nulla artuum coniunctione distinguitur.*

Arist.

Sed Arist. lib. de Communi animalium gressu, tum etiam lib. 2. de Hist. Animalium cap. 1. fatetur, *Crura inflectere, nequire tamen pra nimio pondere utrumque in latus aquilibrio quodam vergere. Sed aut lavo incumbere, aut dextro, atque eo ipso habitu requiescere.* Rem eandem explicuit Gyllius in sua ad Ælianum accessione lib. 1. cap. 2.

Gyllius.

Quod cum verum sit, nihil tamen obstat, quominus crurum ossa videantur repræsentare bacillos ferreos, aut columellas æreas, ut quibus tam vasta moles incumbat, quod potissimum quadrat cruribus prioribus, de quibus scribit Arist. 2. de part. Anim. c. 16. Elephantum *Propter vastam corporis magnitudinem, pondusque ingens, sustinendi tantummodo gratia pedes habere priores, nec ad ullum alium usum utiles, propter tarditatem flectendi, atque inopiam.*

Arist.

Priorum pedum Elephãtis quis usus.

Cartilago illius, quasi lamina ferrea. Pro *cartilagine*, in Hebr. est voa, quæ ossa significat, & conjungitur cum verbis, quæ rei duræ tribuuntur; ut sunt *Comminuere*, confringere, exficcare, Prov. 17.22. & Prov. 25.15. Num. 24.8. Quod Isidorus sine ullo discrimine accipit: ut pars secunda sit expositio, aut amplificatio prioris; *Offa eius velut fistula aris: Offa, inquam, eius velut baculus ferreus.* Ut autem sit aliqua differentia horum *ossium*, à præcedentibus. Tyg. videtur nunc intelligere ossa majora, & solidiora; legit enim *Offa eius referunt fistulam aris, & solidiora offa baculum ferreum.* E contrario vero Cajetanus existimat priori parte significari *Maiora offa*, in secunda vero *minora*. Septuag. ad spinam, vel dorsum referunt; *Spina eius ferrum fusile.* Explicat autem Olympiodor. quid sit *Spina* aut *dorsum*; videlicet *membrorum omnium nexus.*

3 גרם *Quid intelligendum nomine Cartilaginis. Isidorus. Tygurin. Caietan. LXX. Olympiod.*

Certe Interpres, cum semel dictum esset de ossibus, vocem originalem, quæ duritiem, & fortitudinem sonat, pro re alia in Elephanto solidissima, videlicet *Cartilagine* eleganter atque sapienter intelligi voluit. *Cartilaginis* autem nomine, nonnulli intelligunt nervos, & tendines ossium. Sed certe *Cartilago* longe differt à nervis; quamquam enim sit sicca, & frigida, sicut nervus; potius tamen assimilatur Ossi, ut Galenus docet libr. 5. de Anatomica administratione, c. 4. disputans de ossibus, & cartilaginibus pectoris. Quare idem lib. 12. de usu partium c. 2. Cartilaginem duriorem esse docet, quam nervum, & ideo cartilagines aliquando ab ossibus procedunt. Ergo per *cartilaginem* proculdubio videtur Interpres proboscidem Elephanti intellexisse.

4 *Consilium Latini Interpretis. Asturica. Cartilago natura, & temperies. Galenus. Cartilaginis & nervi discrimen.*

Quæ quamvis tota cartilaginosa non sit, utpote quæ multos habeat motus, & flexiones, & cartilago non conferat ad motum, ut proxime adductus Galenus docuit; Tamen propter consistentiam aliqua ex parte cartilaginosa est, ut sunt etiam hominis nares; est enim proboscis Elephanti naris, qua odoratur, & respirat, ut eleganter descripsit Galenus lib. 17. de usu part. c. 1. *Habet*; inquit, *hoc animal, quo loco aliis est nasus, partem quandam pendentem; angustam, ac longam adeo, ut ad terram pertingat: quam cum primum sum conspicatus, supervacaneam, atque inutilem esse putavi: cum autem animal ipsum uti ea pro manu animadverti, tunc non amplius ipsam iudicavi esse inutilem; quod usus huius partis cum actione utili assor coniunctus; quandoquidem partis usus ita demum apparet, si actionem habeas utilem. Elephas igitur extremo huius particula sic omnia tractat, atque ita rebus apprehendendis applicat ut ne minima quidem numismata ipsum effugiant, qua etiam, sublata pronomida, seu proboscide (sic enim partem eam vocant de qua nunc agimus) vectori, qui sibi insidet tradit.*

5 *Proboscis Elephanti cartilaginea, & musculosa etiam. Galenus. Nares Elephanti. Elegans Proboscidis descriptio.*

Sed brevius Aristot. hujus Cartilaginis fortitudinem, & usum docuit, primo de historia Animalium cap. 11. vocans *Narem prolixam, validamque*, & lib. 2. cap. 1. *Talem, tantamque narem esse, ut ea arbores prosternat: qua extrema sui parte flecti non potest; cartilaginea enim & proinde rigidiuscula est*, & lib. 2. de partib. Anim. cap. 16. *Peculiarem hanc partem magnitudine, & viribus fortitum esse Elephantum pra cateris Animalibus*, Cum ergo para hæc concava sit, duoque habeat foramina instar narium aliorum animalium, recte comparatur *lamina* circumvolutæ; Quod Interpres respexit, cum *Laminam* vertit potius, quam *baculum*, ut alii Hæbraizantes.

Aristot. Cum Proboscis comparata est Lamina.

Unum tantum notandum, cum nunc locum Gregorius Nyssenus legeret Homil. 5. in Cantica, paulo aliter legisse, & aliquid etiam aliud addidisse supra id, quod habent Septuaginta. *Plane, inquit, sunt terribilia, cuius latera quidem sunt aeneatanrum* (Septuaginta. *Ferrum*) *fusile spina; intestina autem lapis Smyrites.* Est autem hic Lapis, quem vulgo vocamus *Esmeril*, durissimus, cujus pulvere poliuntur Gemmæ, & ut Dioscorides dixit, *Expurgantur & erodunatur. Propterea Smyrides finduntur vitrum, quemadmodum, & adamante.* Sed proculdubio incommode tribuitur tanta durities intestinis, præsertim cum ea lectio singularis sit, & nunquam Septuaginta Interpretibus agnita.

6 *Nyssenus. Lapis Smyrites. Diosc. lib. 5. cap. 23. Gal. lib. 9. simp. med.*

Vers. 14. Ipse est Principium viarum Dei, qui fecit eum, applicabit gladium ejus.

1 Viæ Dei, *illius opera. Principium pro re excellentissima. Illustratus Sapiens, atque Iacobus.*
2 Gladius *unde habeat nomen. Cur dicatur* inebriari.
3 Gladii *nomine Divina Potentia, mors. cornu Rhinocerotis Cur dicatur Rhinoceros* applicatus *Elephanto, instar gladii.*
5 *Draconis, & Elephanti pugna, & pugna occasio. Illustratus Ecclesiasticus.*

V*ias Dei*, ea peculiari Scripturarum Phrasi, diximus esse Dei opera, ut ex Proverb. 8. constat, *In initio viarum suarum, antequam quidquam faceret*, quamquam ibi *Initium viarum*, non sit primum opus, sed initium ante opera. hic vero *initium viarum*, non sit in universum primum opus, sed post multa opera, primum in aliquo genere. Quod in Elephanto habet duplicem explicatum, aut quod primum creatus sit Elephantus ante alia quadrupedia, primumque ex prima illa terræ germinatione prodierit, Genesi 1.24. ita ut, vel tempore aliquantulo, vel naturæ ordine Elephantus reliqua præcesserit; aut quod *Initium*, idest Principium, & Princeps reliquorum sit magnitudine, fortitudine, docilitate, quem sensum manifeste indicat lectio Septuaginta. *Hoc est principium formationis Domini.* Hanc exponendi rationem, utpote facilem, & bene convenientem cum ipsa, re non est cur alterius interpretationis sectatores aspernentur. Præsertim cum *Principium*, aut initium pro re maxima, aut optima frequenter sumatur in Scripturis, quod vulgo per expositionem dicere solemus, *Lo primero y principal*; Sic Jacobus dixit, hominem Dei verbo regeneratum, *Esse initium creatura Dei*; non quod reliqua creatione præcesserit, sed quod excellentia, & dignitate antecellat.

a *Via Dei, qua. Quomodo Elephãtus initium viarũ Dei. LXX. Principiũ pro re excellentissima. Jacob. 1.18.*

Qui fecit eum, applicabit gladium eius. admovebit accedere faciet, idest, appetet mucrone, & invadet eum; Tanta, inquam, est fortitudine, ut cum cætera animalia mirum in modum exhorreant congressum cum Elephanto, at *qui illum fecit*, certaque dispositione formavit, eum illo congreditur, illumque prosternit.

2 יגש

Gladium. Licet vox originalis vertatur gladius, ensis, mucro;

חרב

mucro; sed in universum significat quodlibet instrumentum armorum, quare vertitur *armatura*, Ezech. 26. 9. nimirum quidquid satiari petit, & exhaurire sanguinem. nam dicitur ab exsiccando, & exhauriendo. cum autem sanguis similis sit vini rubentis, gladius, qui illam bibit, & exhaurit, dicitur inebriari, Isai. 34. 5. & statim exponitur, *Gladius Domini repletus est sanguine*.

Gladius unde habeat nomen.

Nunc jam dubitatio est prona, quid intelligi debeat *Gladii*, aut *mucronis* nomine Aben Esra, quem sequitur Eugubinus, intelligit Creatoris potentiam omni creata fortitudine superiorem. Idem videntur sequi Vatablus, & Isidorus. Verum cum multa de Elephantorum venatione ab Aristotele, Plinio, Strabone, Philostrato, Æliano scripta sint, non solum enim Indi, & Æthiopes illos venantur, sed etiam sagittis configunt, & securibus enervant, non videtur hæc *gladii applicatio* tantum Divina, quin etiam sit Humana.

R. Aben Esra. Eug. Vatabl. Isidorus.

Titelmanus, ad vitæ diuturnitatem retulit, *Gladiumque* intellexisse videtur seram mortem, tardamq; senectam ut hinc Deus dicatur *illi applicare gladium*, cum pro sua sapientia, illius vires atq; vitam expugnat, & conficit. Sed videtur expositio insulsior. neque peculiaris Elephanto; sed communis quidem animalibus omnibus diuturnioris vitæ.

Titelman.

Alii, non ineleganter, *Gladii* nomine intelligunt mucronem Rhinocerotis, cum quo sunt Elephanto testatæ inimicitiæ, hujus igitur *mucronem*, idest, cornu, dicitur Deus *applicare* Elephanto, cum ipse Rhinoceros invadit Elephantum in ea parte, quæ à Deo opportune facta est ad accipiendum ictum, & vulnus, videlicet sub ventrem, nam, ut Plinius ait lib. 8. 20. *Cornu ad Saxa limato, praeparat se pugnæ, & in dimicatione alvum maxime petit, quam scit esse molliorem*. Quia autem Deus juxta debitam mensuram hunc gladium ita applicavit, ut ictus non esset vanus efficit quidam, ut Rhinoceros licet sit longitudine par Elephanto, haberet tamen crura multo breviora, ut mucro & cornu facile applicari posset infimæ alvo.

Cornu Rhinocerotis instar gladii adversus Elephantum.
Plinius.
Rhinoceros cur dicatur applicatus Eleph.

4 An vero *Gladius* hic, qui in Hebræo habet nomen ab exsiccando, ebibendo, & exhauriendo; erit Draco, cum quo etiam testatas gerit inimicitias, idque ut Draco ebibat, & exhauriat Elephanti sanguinem? Pugnam hanc servata illa voce, & translatio *exsiccandi*, scribit opportune Plinius lib. 8. c. 26. *Et, inquit, dimicationis huius fama, Elephantos frigidissimum esse sanguinem: ob id æstu torrente, præcipue à Draconibus expeti. quam ob rem in omnes mersos bibentibus arctatisque illigata manu, in aurem morsum defigere, quoniam is tantum locus defendi non possit manu. Dracones esse tantos, ut totum sanguinem capiant. Itaque Elephantos ab iis ebibi, siccatosque concidere: & Dracones inebriatos opprimi, commorique*. Ergo nunc videtur Deus proponere humanæ considerationi spectaculum quodam gratissimum duorum fortissimorum animalium alterius proboscide, & manu alterius gladio, & cornu, aut linguæ serpentinæ, & dentium mucrone armati, ut proxime adductus dixit Plinius, *Quam quis aliam tanta discordiæ causam attulerit, nisi naturæ spectaculum; sibi paria componentis?* quod profecto illud est, quod ab Eccles. Scriptum est, cap. 33. 15. *Contra bonum malum est, & contra mortem vita, sic contra virum justum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, & unum contra unum*.

Draco, gladius ebibens, sanguinem.
Elephanti, Draconum cum Elephanto pugna ratio, & causa.
Spectaculū naturæ ex paribus animaliū pugnantiū.

Vers. 15. Huic montes herbas ferunt, omnes bestiæ agri ludent ibi.

1 *Elephanti ingluvies. Duplices generis, Montani & Palustres.*
2 *Elephantes innocuus. Naturæ mitissimæ.*
3 Ludere, *proludere. Elephantum à plurimis bestiolis ludi, & terreri.*

NOnnulli existimant describi voracitatem tam vastæ belluæ, cui uni videantur montes pascendo, & saciando servire. In quem sensum trahunt Hebræi, ut superius indicabimus, illud Psalm. 49. *Jumenta* (Behemoth) *in montibus*. sed cum de pabulo, *& paleis*, quibus vescitur Elephantus, instar bovis, dictum superius fuerit, nunc forte indicabitur peculiare genus Elephantorum, videlicet montanorum, nam alii campestres sunt, alii palustres, ut inferius dicemus, simulque indicabitur innocua animalis natura, non enim insidiatur aliis pecoribus, non ovibus, non caulis pastorum, non segetibus, & satis, sed sponte germinantibus è terra in incultis montibus, quippe non est bellua carnivora, & cohæret eleganter cum secunda parte. *Omnes bestiæ agri ludent ibi*. Eleganter Tygur. *Apud eum*, Mitissimus, inquit, est, neque illius congressum exhorrent cætera animalia, sed læta in eisdem pascuis versantur; *Tanta*, inquit Plinius, *Elephantis narratur clementia contra animalia minus valida, ut in grege pecudum occurrentia manu dimoveat, ne quod obterat imprudens. nec nisi lacessiti noceant*.

1 Elephanti ingluvies. Elephanti montani aut palustres.
2 Innocua Elephanti natura.
Tygurina. Plinius lib. 8. c. 5.

An vero *Bestias agri ludere ibi*, est ei illudere? & quod *omnis bestia* dicitur forte de pluribus bestiolis agri, & planitei, ubi sunt pecora campi, non tam fera, & sylvestria quam gregaria, & mansueta intelligi debet, propter proprietatem verbi *ludendi*, quod frequenter significat illudere, & irridere. Mirum igitur tam immani belluæ illudere murem, *quem maxime odit*; confici à Camæleonte, quem imprudens devoraverit, Lethali veneno; terreri Suum grunitu, *atque ita graviter perturbari, ut quamvis à primo ætatis tempore domiti, & mansueti, tamquam furiis incitentur, nullumque teneant ordinem*. Exempla narrat Ælianus lib. 1. c. 33. *Denique hirudine in potu hausta intollerando affici dolore. A vermibus illis caeruleis, prope Gangem*, ut scribit Plinius lib. 9. cap. 15. *ex Statio Seboso, proboscidem comprehendi, & abstrahi*. Quis igitur non dicat *bestias agri illudere ei*!

3 Ludere, pro illudere.
שחק
Elephantē à plurimis bestiolis lædi, & illudi. Plin. l. 8. cap. 10: Solin. c. 38. Plin. lib. 8. c. 17. Ælianus.

Vers. 16. Sub umbra dormit, & in secreto calami, & in locis humentibus.

Vers. 17. Protegunt umbræ umbram ejus; circundabunt eum salices torrentis.

1 *Somnus, & accubitus Elephanti.*
2 *Gaudet locis umbrosis, & humentibus. Dormit stans.*
3 *Dormire de re venerea: In occulto, & in umbrosis generationi vacans Elephantus.*

DUplex exponendi ratio. Prior, quam sequitur Vatablus, ut hæc per interrogationem legantur, quæ valeat negationem; *Numquid dormit sub umbra! &c.* q. d. *Tantæ est magnitudinis, ut arbores cum sua umbra tegere non possint: neque potest latere in arundineto, & in loco lutoso, ut aliqua animantes solent*. Cum qua interpretandi ratione facere potest, quod apud naturæ scriptores nihil inveniamus de Elephanti accubitu, & somno, quin potius Aelian. scribit *somnum erecto corpore capere, quia operosum esset decumbere simul, & deinde à cubitu exurgere, grave*. de quo diximus vers. 13. ex Strabone, *Arboribus accumbere*. ex Ambrosio vero, *Recubandi usum cum cæteris animalibus non habere communem*. Nihilominus existimo illam Vatabli expositionem incommodam esse; tum quod invertat sensum rectum, & planum, quem expresserunt quoque dilucide Septuaginta. Sub *omnigenis arboribus dormit, juxta papyrum, & calamum, & carectum: obumbrant autem in eo arbores magna cum ramis, sarmenta agri*. tum quod cum procerissimæ sint arbores, non dubium, quin possint Solis, & æstuantis regionis ardorem arcere.

Vatablus.
Somnus, & accubitus Elephanti. Ælian. Strabo. Ambros.
LXX.

Ergo duo, aut tria Elephanti propria nunc indicantur: primum delectari locis umbrosis, & humentibus. Rem diserte scribunt Arist. lib. 9. de Histor. cap. 46. *Amat amnes, & quamquam non fluviatile sit, tamen riparium dici potest*. & lib. 2. de partibus cap. 16. *Est hoc Animal sua natura simul terrestre, & palustre: idcirco ut pariter humore atque terra uti posset, necesse fuit. Quamobrem si quando iter per aquam faciunt naro emersa respirant*. Rem eandem descripserunt Plinius lib. 8. cap. 10. Ælianus libr. 5. cap. 7. in tria genera Elephantos dividens, *Palustres, montanos, campestres*. Sed valde in rem nostram opportune cap. 15. in hæc verba. *Anni æstivo tempore, cum æstus ingravescit, cum Elephanti ad calorem frangendum inter se crasso perfunduntur cœno, quo partem vim caloris depellant, partim vel umbrosis speluncis, vel arboribus, quæ ramorum frequentia eos opacare possint, refrigerentur*. Quare hæc est descriptio locorum humentium, & uliginosorum quod abundent umbris, calamis, & carectis, atque *salicibus torrentis*, ibi ergo placide requiescit; & dormit. Quod autem Tygurina,

2 Elephātus gaudens locis umbrosis, & humentibus. Arist. Plinius. Ælianus.
Tygurin.

Cajetan. Regia. *Elephantus stans dormit.* שכב

Cajetanus, Regia legunt; *Iacet*; valde incommode fecerunt, nam licet vox originalis significet quamcumque quiescendi rationem, jacendo, posternendo se, aut quamcumque aliam rationem accubandi, & dormiendi, tamen cum propter corporis gravitatem, non possint se prosternere, neque decumbere more aliorum animalium, ut versic. 13. ostendimus; *dormiunt* quidem, sed non jacent, neque in alterum latus se reclinant, aut recumbunt.

3 *Dormire de re Venerea.*

An vero cum dicitur *dormire in secreto calami*, vel in arundineto, aut carecto, significabit usum fœminæ non habere nisi in latibulis, aut inter sylvas densiores, & secretiores: nam hæc est etiam verbi *dormiendi* significatio, procumbere. Sic sane vehementer suspicor, nam ut Plinius dixit, *Non nisi in abdito coeunt*. Tum vero, ut Aelianus dixit, *Secedentes se in arbores densas, & frequentes occultant, aut in concavum locum, & profundum*. Sed unicus Arist. erit huius loci commentarius, huiusque interpretationis confirmatio, lib. 5. de hist. c. 2. ubi quomodo Elephantus umbram, & flumina amet, & quorsum, quomodo item Elephas fœmina jaceat, & subsidat dilucide exponitur; *Elephantes*, inquit, *solitudines petunt coituri: sed præcipue secus flumina, & quæ pasci consueverunt. Subsidet fœmina, clunibusq; submissis insistit pedibus, ac innititur. Mas supervenions comprimit; atque ita munere venereo fungitur.*

Plin. lib. 8. c. 5. *Elephantus in abdito vacans generationi.* *Ælian.* *Arist.*

Igitur cum intra arbores abdat se, *illius umbram obumbrant arbores magnæ cum ramis*, ut dixerunt Septuag. præcipue *Salices torrentis*: nam sicut *aquas odere Cupressi, Juglandes Castaneæ*; ita non nisi in aquosis proveniunt *Salices, Alni, Populi, &c.* Plinius lib. 16. c. 18.

Arbores gaudentes aquis. *Plinius.*

Vers. 18. Ecce absorbebit fluvium, & non mirabitur; & habet fiduciam, quod influat Jordanis in os ejus.

1 *Elephantus cum sitiens, tum largi potus. Absorbere quid proprie. Varia lectio.*
2 *Avaritiæ descriptio, & Symbolum. Bibendi Hyperbole.*
3 *Admiratio, & festinatio cuius affectus. Elephantus tolerantissimus sitis.*

1 *Elephantus sitiens sine, & largi potus.* *Arist.*

ALii fere hanc partem, neque incommode, referunt ad naturam Elephanti siticulosam; propterea que largissimi potus, ut ex Arist. constat lib. 8. de hist. animal. c. 9. ubi de pastu, & potione Elephanti scribit; *Iam quidem Amphoras aquæ mensura Macedonica quatuordecim sed embansisse potu, & rursus à meridie eosdem dees esse*. Illud igitur est *absorbere flumen*, facere ingentem haustum, quasi totum velit exhaurire. In quam sententiam consentire potest proprietas verbi originalis *absorbendi*, quod proprie est in Hebræo calumniari, aut per vim, & fraudem aliquid extorquere. quare vertit Caietan *Ecce rapiet fluvium*. Vatabl. *Ecce calumniatur*. quod ad quandam aviditatem, & insatiabilem bibendi avaritiam refertur, illorum similem, qui volunt ab aliis per calumniam, & fraudem extorquere pecuniam, quorum est Sacra sitis. Eodem pertinet Regia; *Comprimet fluvium*, id est, exinaniet, exhauriet, ut cursum suum sistere videatur; quasi per fraudem, & calumniam defraudabit alveum suo fluvio, & aquas ad aliorum utilitates defluentes, in os suum, & fauces, per avaram sitim convertet. Elegans profecto avaritiæ descriptio, simulque Symbolum. Similem bibendi Hyperbolem, verbo illo *rapiendi* expressit Claudianus, agens de infinito illo Xerxis exercitu 2. in Ruffinum;

Absorbere, quid proprie. *Caietan.* *Vatabl.* עשק *Regia.* 2 *Avaritiæ descriptio, & symbolum Bibendi Hyperbole.* *Claudian.*

Haud aliter Xerxem toto simul orbe secutus
Narratur rapuisse vagos exercitus amnes.

Rursusque idem Paneg. 1. in Stilic.

Arebant sancti epoti millibus amnes.

3 *Varia lect. LXX.* *Festinare cuius affectus.*

Cohæret secunda pars, *Et non mirabitur*. Nihil magnum ducet, etiam si magnam fluminis partem exhauriat. Septuag. *Si fuerit inundatio, non sentiet*. proprie ex Hebr. legitur; *Non festinabit*. nam verbum originale afferr animi quandam accelerationem, & festinationem, qualis contingere solet ex metu, admiratione, stupore. Hinc Symmachus dixit, *Non pavebit*, noster, *Non mirabitur*. Hebraizantes ex ipsa radice, *Non festinabit*. quod nonnulli referunt ad ipsum flumen, in hunc sensum; bibente Elephanto, non festinat fluvius, quin potius cursum sistit. At fere omnes de ipso Elephanto; bibit non accelerate, & festinanter, sed sensim, & leniter, neminem timet, bibit secure, & intrepide, per otium se delectat potu. Ego vero hanc *festinationem* ad ipsam naturam Elaphanti elegantius referri existimo, si non tam ad aviditatem bibendi, quam ad tolerantiam sitis referatur; Multum ille bibit, sed non est in bibendo frequens, neque festinus ad potum, cum, enim ab bibendum accedit, non prius bibit, quam aquam ipse sibi diutina siti præpararit. Rem sic scribit Ælian. lib. 14. c. 44. *Clara aqua potu Elephanto inimicissima est: turbulentam & sordidam suavissime bibit. At si ad flumen, aut ad lacum accesserit, non prius, quam canum pedibus perturbarit, & pulchritudinem aquæ deformarit, ad hauriendam aquam incumbit. Sine potione esse duos fere.*

חפז *Symmach.* *Elephantus bibendi appetens.* *Elephantus tolerantissimus sitis.* *Ælianus.*

Et habet fiduciam, quod influat Jordanis, &c. Amplificatio Hyperbolica prioris Hyperboils. Septuaginta. *Quia subibit Jordanis in os eius*. Juxta Hebr. quia advocabit, adducet, attrahet Jordanem in os suum, quod eleganter dictum est, *influere*. & proculdubio videtur fieri allusio ad Mare Mortuum, in quod influens Jordanis absorbetur; nec ideo exundat mare, ita sane videtur ingluvies, & aqualiculus Elephanti suffecturus ebibendo continente influxu Jordanis, maximo utique Palesthinæ fluvio. Unde & conjectura fieri potest hæc contigisse juxta Jordanem, cui affinis est regio Husitana, ut è proximo sumeretur exemplum.

גיח *LXX.* *Allusio ad mare mortuum.*

Vers. 19. In oculis ejus, quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares ejus.

1 *Prima interpretandi ratio non probata. Ratio bibendi Elephantorum.*
2 *Secunda interpretandi ratio non omnino conveniens. Seu venationis elephantorum diversæ rationes.*
3 *Prapositio, In, causam denotans. Elephantum oculis captà Dracone. Draconis lingua instar hami appensa.*
4 *Elephantus à Dracone, & vermibus alligatus proboscide.*

1 *Sententia ambiguitas.* *Vatabl.* *Eugubin.* *Bibendi ratio Elephantorũ.* *Reiicitur præcedens expositio.*

AMbiguitas relativi, *Eum*, reddidit sententiam ad varios sensus ancipitem, præsertim cum in Hebræo, & in Græco non habeatur, *hamus*, sed tantum capiet, accipiet, *assumet eum*. Ergo Hebræi, & Hebraizantes nonnulli ad fluvium referunt, Vatablus, Eugubinus, ut persiet in describenda potione Elephanti: Ita bibit avide, ut ex conspectu aquæ maxime delectetur; Tum etiam nasum usque in fundum fluvii *oculis* tenus immergit, ut aquam abunde capiat, quo fit, ut *sudibus* in imo fundo infixis, offendatur, & *perforetur nares*, quæ mollior, & carnea est. In qua exponendi ratione nihil est (ingenue dico) quod mihi placeat. Primum, quod perperam exponitur illud *in oculis*, quod proculdubio denotat instrumentum, aut rationem, qua capitur. Secundum, quod rem nimium humilem de læsione illa, & perforatione narium, & à nullo rerum naturalium Scriptore notatam, illi scribunt: præsertim cum animal solers, prudens, cautum, si semel ea bibendi ratione pateretur detrimentum, numquam amplius narem immergeret, suo damno edoctum. Denique quod proboscis, licet mollior sit, est tamen simul prævalida, & ad extremum cuspidi est durior, & cartilaginea, ut superius diximus: quare etiam si ea parte incurreret in palos, scrupos, & lapillos & sudes infixas, non facile vulneraretur.

2 *Elephantorum venationis ratio.* *Osorius.* *Tirelman.* *Dionys.* *Nicolaus.* *Tres venationis*

Ergo alii relativum *Eum*, pro ipso Elephanto accipiunt & totam sententiam ad Elephantorum venationem referunt, non una tamen ratione. Prima indicatur ab Episcopo Algarbiensi, quod ita *capitur, ut ruat in foveam ante oculis positam, & nasus illius perforatus funibus alligetur*. Elephantum ergo capit hac ratione venator; seu quod idem est; Deus hanc illius capiendi artem demonstrans. Secunda adducitur a Tirelmano, & Dionysio, quod postquam in paratam foveam cecidit, ab uno quopiam venatore ceditur oculis, quos nimium teneros, & charos habet dolenti tunc adest venator alius prioris injuriam propulsans, & amice demulcens hordeumque porrigens, quo maxime gaudet. Huic se mansuetum, gratumque præbet & in servitutem deinde tradit. Sic sane *in oculis capitur*, & *sudibus*, in *naribus* perforatur. Tertia etiam à Nicolao traditur venationis ratio, qua supra paratam foveam cibus exponitur, quo viso allicitur Elephantus, & in insidias paratas ponte factitio mentiente ruit. Ex his tribus exponendi, & venandi rationibus prima videtur insulsior

illam

tionis Elephantorũ rationes incerta. *Plures venandi Elephantos artes.*

illam enim phrasim *in oculis*; enervat. partem item alteram, *perforata naris* non explicat. Secunda, & tertia acceptæ sunt ab Alberto, qui item accepit ex Avicenna, qui rursum se ex quodam *Sede fide digno* accepisse profitetur, sed tacentur ab aliis scriptoribus. Et non parum diversæ plures aliæ rationes hujus venationis traduntur ab Arist. lib. 9. c. 1. Plinio lib. 8. c. 8. Æliano lib. 1. c. 6. 7. 10. 20. 21. 27. Strabone lib. 15. in descriptione Indicæ gentis, & libro 16. post descriptionem Tauri montis, Arriano in Indicis, Ambrosio lib. 6. Hexam. c. 5. ex quibus triplex alia venandi ratio colligitur; Prima per fossas, & vincula pedum, & colli. Secunda sagittis, & arcu; Tertia desultando ex arboribus in clunes, & incidendo securibus posteriorum crurũ poplites. ubi nulla omnino mentio oculorum, neq; perforatarum narium. Ergo alia tentanda, & tenendi exponendi via.

3
Verosimilior exponẽdi ratio.

Suspicio sane mihi vehemens est, sententiam hanc cohærere cum eo, quod proxime præcesserat; nimirum cum potu Elephanti, qui si inter bibendum *capiatur oculis*, capiatur etiam nare, & proboscide, non dubium; quin sententia tota lucem acceptura sit. Sic enim retinebitur proprietas illius præpositionis, *in*, quæ in Sacro sermone causam denotat, tum etiam verbi *capiendi*, quod ad prædam hostilem referri solet, tandemque Divinæ Sapientiæ, & Potentiæ, quæ per alia multo minora, & imbecilliora animalia insidias Elephanto parat, ita ut ipse dicatur *Elephantum capere*, cum naturas sic disposuit, ut ab aliis hostibus capi posset, non tam arte humana, quam naturali astu, & industria pugnantibus. Quippe tota hæc res ad naturas rerum, non ad artem venationis humanam proculdubio referenda est. Ergo, quod *ad oculos* attinet, sciendum est ex Oppiano, Elephantum *minorem esse naribus, & oculis quam pro tanta molis portione*, Secundo ex Plinio lib. 8. c. 12. *Dracones in amnem mersos insidiari Elephantis bibentibus, ac latisque illigata manu, in aures morsum defigere; quoniam is tantum locus defendi non possit manu.* Sed si loco aurium reponeremus *oculos*, rem nostram haberemus. Ergo paulo ante dixerat Plinius, *Dracones obvii deprehensi in adversos erigunt se, oculosque maxime petunt, ita fit ut plerumque Cæci, ac fame, & mæroris tabe confecti reperiantur.* Solinus rem dilucidius narrat, c. 38. *Dracones nunquam invadunt Elephantos, nisi potu gravatos, ut venis propensius irrigatis, majorem sumant de oppressis satietatem. Nec aliud magis, quam oculos petunt, quos solos expugnabiles sciunt.* Meminit etiam hujus rei *oculorum*, Ælianus, cap. 43. sed non intra amnem, sed cum ad arborum ramos decerpendos accedit Elephantus, Draco latitans inter folia, *& fasciculi instar appensus, & demissus in oculos insiliens effodit, & constrictum tenens, ... & novo quodam laqueo strangulat*, Itaque in *oculis* ... *eum, & quasi hamo*, nam bifida, ... bisulca Draconis lingua ex toto corpore app... repræsentat. Tum etiam cum intra amnem ... pugna, qui capitur, *Hamo capi* ... tur, ... capiuntur. *Hamum* ergo Interpres ... ut rem hanc, & capturam intra aquam peragi indicaret, aut ut ostenderet oculos appeti a Draconibus ... suavissimi.

Elephantũ capi à Draconibus oculis & naribus.
Oppian.
Plinius.
Solinus.
Ælianus.
Lingua draconis instar hami.

Secundam autem partem ... *sudibus perforabit nares ejus.* Tygurina ... nam verbum originale proprie ligamento ... retire, & illaqueare, aut parare insidias & ... more aucupis. quod eleganter convenit cum illo, quod diximus ex Plinio, Dracones *... illigare manum*, idest, narem Elephanti, Quorum ergo Interpres, *Sudes*, dixit? Sane ut responderet verbo *perforandi*; tum etiam ut rem indicaret, qua item *in naribus* capitur Elephantus, duobus mucronibus, aut *sudibus* præacutis transfixus. Verba hæc Plinii l. 9. c. 15. *In Gangre esse Statius Sebosus haud modico miraculo affert vermes branchiis binis, sexaginta cubitorum, caruleos, qui nomen a facie traxerunt. His tantas esse vires, ut Elephantos ad potum venientes mordicus comprehensa manu eorum abstrahant.* hi sane in *sudibus perforant nares*, & capiunt *in naribus*. Atque hæc de hoc loco, & de tota Elephanti interpretatione.

Tygurina.
Draco illigans manu Elephanti.
Plinius.
Elephãtus capitur, & perforatur à vermibus.

Extremæ interpretationis, (*Behemoth*,) quæ de Diabolo est, expositio per partes, & confirmatio.

1 *Propositio, & summa secundæ interpretationis.*
2 *Auctores eam Græci, quam Latini, qui illam in primo, & literali sensu indicant.*
3 *Nexus, & opportunitas hujus interpretationis.*

Quid jam habeat extrema sententia verisimilitudinis nunc explicandum, & illius assertores proferendi, qui nullum alium priorem litteræ sensum agnoscunt, veræ alicujus naturæ animalis, quamquam sub specie belluæ, & membrorum corporeorum, volunt nunc repræsentatam Diaboli sævitiam, fortitudinem, calliditatem ingenium: & licet nonnulli Latini cum D. Thoma, quasdam hujus descriptionis particulas ad Elephanti naturam alludere velint, sed in universum integram descriptionem uni Diabolo convenire docent. In hanc interpretandi rationem versantur August. lib. 11. de Genes. ad Litteram, cap. 20. & lib. 11. de Civit. c. p. 15. 17. Hieron. hoc loco Ambr. lib. 1. de pœn. cap. 13. Cyrillus lib. 9. in Joann. cap. 6. Chrysost. c. 11 in Matth. hom. 27 & communis Græcorum in Catena Origenes, Greg. Theolog. Athanas. Eusebius, Severus, & Catenæ auctor, Gregor. Nyssenus orat. 6. in Cant. D Gregor. hoc loco, quem sequuntur Glossa ordinaria, & interlinealis Rabani, Philippus. valde indicant Theodoretus, & Basilius super id Psalm. 103 *Draco iste, &c.* D. Thomas, Nicolaus, Dionysius, Hugo, Cajet. in Comment. Abulensis in cap. 25. Matth. qu. 405. Leo Castrensis in cap. 27. Isa. Goropius, Becanus in Hierogliph. lib. 14. in littera P. Joannes Ferdinandus in suo thesauro, verbo *Behemoth*. Hujus interpretationis nexus, cum præcedentibus, quod sermo proxime præcesserat de Dei Potentia comprimentis superbos, cum quo opportune conjungitur Diaboli superbia, & vires compressæ à Deo. Partes item singulas bene convenire jam ostendemus.

5
Propositio & summa secundæ interpretationis.
D. Thom.
Hujus sententiæ Auctores.
Aug. Hier. Amb. Cyill. Chrysost. Origen. Greg. Naz. Athanas. Eus. Serv. Nicet. Nyss. Greg. Gloss. Philipp. Theodor. Basilius. D. Thom. Nicol. Dionysius. Hugo. Caietan. Abulen. Castro. Goropius. Joan. Ferd.

3
Nexus cum præcedentibus.

Vers. 10 Ecce Behemoth, quem feci tecum, &c.

1 *Particula* Ecce. *Diabolus complectitur vires plurimarum belluarum. Cur bestia dicatur. Explicatus Joannes.*
2 *Dæmon propter superbiam, ad belluinam conditionem adiectus. Illustratus David, & Daniel.*
3 Facere. *Illustratus Ezechiel, de Diaboli creatione.*
4 *Quomodo Diabolus factus cum homine. Unicuique homini suus impugnator. Quomodo impugnatio Dæmonum fit à Deo*
5 *Diaboli cibus allones vitiis, apta igni. Bovis, & Dæmonis pabulum mundũ. Illustratus Habacuc.*
6 Fœnum, *bona temporalia. Illustrati Petrus, & Iacobus.*
7 *Impii Diabolo dulces, Deo amari* Fænum tectorum, *amarescens.*
8 *Diabolus omni ratione nobis insidians.*

Ecce. Invitat ad considerandam perfectissimam creaturam. Solet enim ea particula servire rebus præcellentibus, atque excitandæ attentioni. *Behemoth*, plures bestiæ, Diabolus, quod fortitudinem, sævitiam, astus belluarum omnium comprehendat, ut significatum est Apoc. 12. 2. *in Dracone habente capita septem, & cornua decem.* ita ut cum Lernæa illa Herculis Hydra septiceps fuerit, aut octiceps, vel ut Alcæus dixit, *Quinquaginta*, ut Simonides, *Nonaginta Capitum*; at Dæmon verissima Hydra infinitorum capitum, *Behemoth*, belluæ, omnium vires & sævitiam unus ipse colligit, & cõtinet, instar plurimorum Regulorum, aut Basiliscorum; Idem enim multa diademata habet, quod non unus tantum Regulus sit, sed omnium Basiliscorum, & Regulorum Rex, omnium diadematis unus ipse insignitus sit. Rursus cum *Draco* dicitur, bestia simul marina, atq; terrestris est, utriusq; enim generis Dracones sunt. Diceremus etiam esse Draconem cælestem; *Visum enim signum in Cælo, Draco magnus, & rufus.* & Apocal. 13. 1. *Bestia ascendit de mari similis Pardo, & Urso, & os eius, sicut os Leonis*, ubi cum diversarum bestiarum congeries sit, existimatum est à Beda, Primasio, & aliis interpretibus, significatam eo loco multitudinem impiorum. Sed significatus quidem est unus impius, omnium impietates, & belluinos mores in se continens, qui sane cum impiorum caput, & pater sit, atque ejusdem non naturæ, sed voluntatis, & vivendi rationis, res ipsa postulat, ut si peccatores vulpes sunt, porci, canes, leones, equi, muli, tygrides, ursi, par-

1
Particula, Ecce, usus. Diabolus continens astus, & vires plurimarum belluarum.
Hydria quot capita.
Cur Draco habeat multa capita, & multa coronas.
Draco Marinus simul que Terrestris, cum etiam Cælestis.
Bestia ascendens de mari quid significet.
Beda. Primasius

di, viperæ, ac denique cætera bestiarum genera, continuo pater ipsorum, appellationem, capita, & rationem habeat omnium bestiarum. Accedit præterea, quod cum creaturæ omnes rationales ad beatitudinem ordinentur, si quando contingat aliquam ejusmodi creaturam devenire ad statum, in quo sit jam inepta ad beatitudinem consequendam, proculdubio persimilis erit bestiarum, quæ beatitudinis participes esse non possunt. Dejectus igitur est *Behemoth*, à prima illa conditione, & consortio Angelorum ad conditionem bestiarum, & belluinos mores, cum enim dictum sit, *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis, & similis factus est illis*, eleganter ait Theodor. *Causam huius stultitia esse, quod nos dignitatem intelligere nolumus, quæ à Deo omnium conditore data est nobis, sed iumentorum ferarumque vitam amplexi sumus.* cum quo eleganter consentit quod ait August. tractatu 18 in Io. *Alia vita terrena, alia cælestis, alia vita pecorum, alia hominum, alia Angelorum. Vita pecorum terrenis voluptatibus æstuat, sola terrena conquirit, in hæc pronaque prosilla est: Vita Angelorum, sola cælestia: vita hominum media est inter Angelorum, & pecorum. si vivit homo secundum carnem, pecoribus comparatur: si secundum spiritum, Angelis sociatur.* Ergo cum Angelus vivere voluerit secundum *opera carnis*; quæ quidem *manifesta sunt*, (non solum enim, si non in seipso, at in nobis amat, & procurat *luxuriam, immunditiam*, & alia quæ Paulus numerat ad Galatas 5. 19. Sed præterea in seipso *inimicitias, contentiones, æmulationes, iras, rixas, dissensiones, sectas, invidias*) vivit profecto *secundum carnem*, & belluinam vitam, non minus, sed magis quam homo, utpote qui ex eo bestiarum statu assurgere jam non possit ad vitam meliorem. Is igitur cum *In honore esset non intellexit, comparatus est jumentis* Behemoth *& similis factus est illis*. Tandem quod illa videatur digna superbiæ pœna, ut qui Divinos honores appetit, ad bestiarum statum deprimatur. hoc superbienti homini, & Divinam similitudinem affectanti contingit, ut proxime adductus David testatus est. Exemplum manifestum in Nabuchodonosore Daniel 4. 22. & Dan. 5. 20. & 21. quando *Elevatum est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio Regni sui, & gloria eius ablata est, & a filiis hominum eiectus est, sed, & cor eius cum bestiis positum est, & cum Onagris erat habitatio eius fœnum quoque ut Bos comedebat.* Diabolus vero non solum Rex superbus, sed *Rex super omnes filios superbiæ*, è cœtu filiorum Dei ejectus, quando in *superbiam obfirmatus est*; neque solum cum *bestiis fuit habitatio eius*, sed ipse *Behemoth* & bestiæ, *fœnum, ut Bos comedit*. Atque adeo fuere nonnulli, qui illam Nabuchodonosoris historiam ad Diabolum referrent, ut eo loco scribit Hieronym. Jam quid mirum, quod sicut sancti Angeli *Dii* vocantur, & *filii Dei*, Divinam speciem præferentes; ita Diabolus sese transformet in omnes belluinas figuras, & *Behemoth*, appelletur?

Diabolus propter statum ineptitudinis ad beatitudinem appellatur bestia.

2 *Psal. 48. 13.*

Theodor.

August.

Digna superbiæ pœna.

Hieronym.

3 *Facere, perficere.* עשה

Quem feci. Verbum *faciendi*, ut non semel diximus, artem, & studium in faciendo, parando, aptando, perficiendo significat: convenit igitur in Diaboli naturam præstantissimam, perfectam à Deo, & pretiosissimis ornamentis decoratam, juxta id Ezech. 28. 12. *Tu signaculum similitudinis*, id est, te Deus insignivit similitudine sua, & quasi sigillo apposito, & impresso testatus est suum esse opus, *quem feci*, non aliter atque artifices, perfectis operibus nomina inscribunt sua. Gloriari igitur videbatur naturæ auctor de creata Angelica natura, numeris omnibus perfectissima. quæ item dicitur, *signaculum similitudinis*, idest, *signata similitudo*, & perfectum exemplar mirabilis cujusdam perfectionis, in quod possent naturæ aliæ, tanquam in perfectissimum exemplar intueri. Quare additur apud Ezech. *Plenus sapientia, & perfectus decore*, & post alia pretiosissimarum gemmarum ornamenta; *Foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt.* nam ad tantam gratiarum, & donorum ornamenta accepit naturam proportionatam, & aptam, ut dicere possimus: *Que quando le hizo Dios, le hizo con el encaxe de las piedras, y con las orejas abiertas para los carcillos.* Denique hoc verbum *Faciendi*, idem est, quod magnificare, aut nova ratione aliquem efficere, & denuo creare, 1. Reg. 12. 6. *Dominus qui fecit Moysen, & Aaron, & eduxit Patres nostros de Ægypto, ad st.* id est, Qui miraculis editis, illos reddidit terribiles Pharaoni, & apud universas gentes, celebres. Non aliter Deus dicitur fecisse Angelos, magnos, & præcellentes inter universas creaturas.

Locus Ezechielis de diabolo pressus, & paraphrasi illustratus.

Facere, pro magnificare.

4 Sed quid illud, *tecum*? Ad tempus creationis refert Gregorius, quod Diabolus dicatur *factus* simul *cum homine*, ea ratione, qua omnia dicuntur facta simul in cognitione Divina, quamvis non eodem temporis momento processerint. Ita Gregor. aut quod omnia eodem tempore facta fuerint, cum Augustino, aut quod designetur similitudo, ut Angelus intellectualis dicatur simul factus cum homine rationali, non item bruta. Ita etiam Gregorius, aut quod tantum significet, Angelum esse Dei creaturam perinde atque res universas; ita etiam Greg. aut quod cum bestiæ eodem die creatæ sint, quo homo videlicet sexta, licet Diabolus primo die creatus fuisset; & eodem jam cecidisset; at non erat adhuc *Behemoth*; nondum quippe erant bestiæ, ad quarum similitudinem, ipse dicitur *Behemoth*, tunc igitur cœpit esse *Behemoth*, cum cœperunt bestiæ, & cum cœperunt esse serpentes, ex quibus ipse unus unus, *Callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Deus.* Tandem forte indicat Diabolum assistere homini simul etiam cum Angelo Custode. Est enim dogma Theologicum singulis hominibus deputatos esse singulos Dæmones ad oppugnandum, sicut singulos Angelos ad defendendum, quod mirabile est Divinæ Providentiæ opus creantis hominem, cui statim, quippe in palæstra constituto, adesset impugnator, ut de hac ipsa re dici verissime potuerit à Deo, *quem feci tecum*. Hanc exponendi rationem indicavit proculdubio Philippus, qui locum hunc accepit de Angelo Jobi tortore, & illud, *tecum* interpretatur, *apud te*, cujus hæc sunt verba; *Diabolum fortem, & potentissimum inimicum tuum, quem ob inmanitatem truces animi eius, Behemoth nomine feralis bestiæ nuncupavi, apud te, velut Bovem, animal videlicet mansuetum, fœnum comedere faciam, non carnes, ut Leonem, quia carnes quando comeduntur, non fit sine viventis interitu. Circa te vero non ita est. sicut iam dixi, cui iussione imperii mei hoc modo præcepi dicens: Ecce in manu tua est, verumtamen animam eius serva.* Sed obstat inquis, non effici à Deo hanc Dæmonis impugnationem, neque ab illo præceptum esse, ut nobiscum Dæmon versaretur ad decipiendum, & impugnandum, quare non esse *factum Dæmonem nobiscum*. Sed responsio potest peti ex D. Thom. 1. p. quæst. 114. ar. 1. duo posse considerari hac in re primum *impugnationem ipsam*, quæ ex Dæmonum malitia procedit, & ex superbia primi Angeli deputantis sibi ministros determinatos ad hominum impugnationem. aut secundum consideratur *ordo ipsius impugnationis*; id est, quod hæc impugnatio ordinetur à Deo ad præclaros suæ Providentiæ fines, & hac ratione res hæc est à Deo. Quare, & propter *permissionem*, & propter *Providentiæ ordinem*, dici commode potuit, *quem feci tecum*.

Creatio Angelorũ.

Gregor.

August.

Gregor.

Unicuique homini suus impugnator Dæmon.

Mag. 2. d. 11. Orig. l. 3. Periarcon. cap. 2. Nyssen. de vita Moysis.

Philipp.

Obiectio.

D. Thom.

Qua ratione impugnatio dæmonum sit à Deo.

5 *Fœnum quasi Bos comedet.* Multiplex apud interpretes hujus *fœni*, & cibatus Diaboli allegoria. Prima, quam Cajetanus elicit ex ipsa ariditate *fœni*, ut significentur Dæmonis actiones virore omnis virtutis exustæ, & siccæ. Sed diximus superius ex proprietate vocis nihil aridum significari; tantum illud, quod ex segete demetitur, sive sit virens, sive aridum.

Multiplex cibus diaboli.

Caietan.

Fœnum, actiones vitiosa.

Secundo Gregorius, quem plerique imitantur, intelligit carnales homines, quippe apud Isai. *Omnis caro fœnum; & fœnum est populus.* Rursus potius cum Bove, quam, cum Equo (quamvis uterq; *fœni* appetens sit) comparatur, quod dicantur Boves non nisi recenti, & mundo pabulo vesci; non aliter Dæmon electissimum quemque devorare appetit, cum de illo scriptum sit: *Cibus eius electus.* ubi sub Metaphora Regis Babylonis videtur describi improbissimi Dæmonis ingenium molientis in rete suum universos concludere, & ex omnibus delicias sibi colligentis, & eligentis pinguissimum quemque: quia in ipsis *incrassata est pars eius, & cibus eius electus*. Et quidem illud præcipue efficere conatur, ut justorum opera *fœnum*, & paleæ sine fruge, & grano sint, idest, sine fructu, sine soliditate rectæ intentionis, quippe hæc pabulum ignis sunt, neque secus exardebunt futuro igne.

Gregor.

Isa. 40. Caro, fœnũ

Abac. 1. 16.

Boves vescentes recenti, & mundo pabulo.

Dæmonis cibus electus.

Opera infructuosa palea, & fœnum.

Quam si quis tamen in ignem supponat aristis,

Aut frondem, positasque cremet fœnilibus herbas.

Ovid. 6. Met.

Quare Petrus 2. 1. & 5. cum ad studium solidissimarum virtutũ exhortatur, *paleas* proponit arentes, & fructu, frugeq; vacuas: *Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide*

in fide vestra virtutem, scientiam, abstinentiam, patientiam, pietatem, amorem fraternitatis, charitatem. Hæc enim si vobiscum adsint, & superent, non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini Nostri Iesu Christi cognitione. Quare deinde pollicetur bonis operibus fore, ut *abundenter*, idest, tanquam fructus abundans, & uber recondatur in Cœli horrea: *Sic enim*, inquit, *abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum Regnum Domini nostri, & Salvatoris Iesu Christi.* Quare comparatur Christus Judex Matth. 3. 12. cum agricola, *Cujus ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum; paleas autem comburet igni inextinguibili.* Denique ubicumque sacræ Litteræ minantur *ignem*, non nisi fæno, paleis, & lignis arentibus minantur. Hæc igitur sunt Dæmonis cupediæ, & deliciæ, quæ per pabulum significantur; quippe bestiarum voluptas in cibo est.

6 *Fænum bona temporalia.* *Diabolus invidens sanctis bona temporalia.* *Diabolus adversus Iobum bos, non leo.* *Philipp.*

Tertio, *Fæni* nomine commode intelligi potest vanissima hujus mundi gloria, & externa facies, opes, cuncta denique temporalia bona, quorum flos non est, quàm fæni, magis diuturnus. Hæc autem appetit Dæmon, cum etiam hæc minima bona invidet, atque eripit sanctis; quemadmodum ingentes Iobi opes invidit, rapuit, devoravit, consumpsit; abstinuit vero carne, & sanguine. Quamvis enim simul Leo sit carnivorus, & sanguinarius, Deus tamen non est passus, nisi ut bovem se tantum præberet fæni, palearumque tantum appetentem: quippe dictum illi est; *Ecce universa, quæ habet, in manu tua sunt, verumtamen animam illius serva.* Philippi autem hæc verba. *Sed ecce bestias, quas feci apud te, fænum sicut boves edunt. Idest, at hoc dextera mea potentia factum est, ut substantiam tuam, & facultates, quæ ad pretiosa mentis tuæ divitias fæno comparantur, in potestatem acceperit devorandas, & ideo vilia quæque, & temporalia tibi abstulit, quæ fæni nomine significata sunt, non quæ magna, & grandia, idest, animæ ornamenta, quibus te spoliatum blasphemiæ ruina, & pondus obrueret, quali peccato totus homo à Diabolo devoratur.*

Inconstantia humanæ felicitatis fænum. *Hieronym.*

Quare propter inconstantiam, & instabilitatem humanæ gloriæ, & universæ felicitatis, frequenter usurpatur in Scripturis hæc hominis cum *fæno* comparatio. Psal. 102. 15. Isa. 30. 6. Ubi eleganter Hieronymus, Psal. 128. 6. Ex quo loco rem ipsam docet Ambrosius lib. 3. Hexameron, cap. 4. Iob 14. 2. ubi non pauca hanc in rem priori tomo, & Petrus Apostol. 1. cap. 1. 24. bona spiritualia, & incorruptibilia a temporalibus, & carnalibus discriminans, hanc ipsam comparationem usurpat; *Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per Verbum Dei vivi permanentis in æternum, quia omnis caro, ut fænum, & omnis gloria eius tanquam flos fæni: exaruit fænum, & flos eius decidit.* Nihil enim in fæno constans, & diuturnum. Justi autem qui spiritu vivunt, non *ex sanguinibus, neque ex carne* corruptibilibus, sed ex Deo, & ex Divino, & incorruptibili semine nati, sti quidem *plantati in domo Dei florebunt, & adhuc multiplicabuntur in senecta uberi, & bene patientes erunt,* (idest in longissima sæcula,) *ut annuntient.* Atque hoc illud est Pauli ad Galat. 6. 8. *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam*, idest, de carnis operibus percipitur interitus, & mors. *Corpus enim*, ut ait Theodoretus, *interit, & in corruptionem dissolvitur.* Quare recte *corruptioni* opponitur *vita æterna*, & spiritualium bonorum incorruptio. Quo profecto alludit *immarcessibilis* sanctorum corona, sicut *marcescere* divitum *decor*, & *vultus*, ex hac ipsa fæni natura, Iacobi 1. 9. *Vir duplex animo* (duplicia, idest, multa bona temporalia appetens) *inconstans est* (instabilis, & minime diuturnus) *in omnibus viis suis* (quacumque oratione se muniri velit adversus temporis injuriam) *Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua.* (quippe illa futura est diuturna, æterna) *dives autem in humilitate sua* (nihil enim habet diuturnum, quam futuram ignominiam, & egestatem). *Quoniam sicut flos fæni transibit; exortus est enim Sol cum ardore, & arefecit fænum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit: ita & dives in itineribus suis marcescet.* Hoc profecto *fænum* bonorum temporalium ardebit aliquando, absumeturque universa humana gloria. Hoc nunc *fænum* vellet nobis ereptum Hostis noster: si quando tamen videtur nobis offerre, non nostro bono id facit, sed ut meliora bona deprædetur. Quippe *ostendit universa Regna Mundi, & gloriam illorum*, & ea nobis omnia pollicetur se daturum, si *cadentes adoraverimus illum*: atque eo potissimum animo id facit, ut cum fæno impleverimus nos, fæni similes redditi, & arentes per avaritiam; illius pabulo, & prædæ cedamus: Scriptum enim de avaro est? *Arefaciens consumit animam suam.*

Iam. 1. *Ps. 91. 15.* *Theodoret.* *Immarcescibilis sanctorum corona.* *Vultus divitum marcescens.* *Quomodo nobis fænū offerat Dæmon.* *Matth. 4. 8* *Luc. 4. 6.* *Eccles. 14.*

7 *Impii Deo acerbi, diabolo dulces.* *Tit. 1. 16.* *Fænum tectorum amarescere.* *Galen.* *Plinius.*

Quarto, illa etiam ratione peculiariter appellari poterunt peccatores *fænum*, quod cum Divino gustatui amarescant, omnino inutiles, & *ad omne opus bonum reprobi*, at soli Diabolo dulcescant, & suavissimum pabulum præbeant: propterea enim comparantur cum fæno tectorum. *Fænum* vero, quod in tecta conferri solet, est illud, quod *prius quam evellatur, exaruit*. Psalm. 128. quod antequam exaruerit dulce; si priusquam evellatur, exaruit, amarescere, indicat Galen. lib. 4. de simpl. facult. cap. 15. Quare Plin. lib. 18. cap. 28. *de Fæno* scribit, *secandum antequam inarescat; Cato, fænum*, inquit, *ne sero sicete, prius quam semen maturum sit, secato.* Hi igitur inutiles omnino, at diabolicæ fami, & gulæ utiles, & suaves; his saginatur, & distenditur ille.

8 *Homo fænum Diabolus omni ratione inhians in nostrum exitium.* *1. Petr. 5. 8* *Gen. 49. 17* *Luc. 8. 5.* *Iob. 40.* *Ps. 103. 27* *Gen. 3. 14.* *Apoc. 14. 4.* *Matth. 7. 27.* *Luc. 8. 23.* *Matth. 13. 25.* *Os Diaboli Mors.* *Ps. 48. 15.*

Quinto, tandem illa mihi videtur, & simplex, & non inelegans allegoriæ ratio, ut dicatur *Homo* in universum *fænum*, & herba. Dæmon vero devorare nos appetens, *bos fænum comedens.* Quare cum *caro*, & *sanguis* nominatur Homo, opportune appellatur Dæmon, *Leo rugiens*, carnivorus, *circuiens*, & *quærens devorare* carnem: cum vero homo dicitur *fænum*. Dæmon habet nomen Bovis comedentis fænum, cum homo eques incedit, fit *Cerastes in semita mordens ungulas equi, ut cadat ascensor eius retro*: cum *exit Paterfamilias seminare*, fit ille *avis cæli*, ut comedat grana jacta in terram; cum in pelago hujus mundi, velut infiniti pisciculi jactamur, fit ille *Cetus*, & *Draco*, ut nobis illudat, cum homo est *terra*, fit ille serpens, ut *super pectus suum gradiens, nos comedat*: si homines sint stellæ, fit Draco, *ut cauda ingenti trahere possit stellas, & mittere in terram*: *Si domus*, & ædificium sumus, *fit ventus vehemens*, ut nos dejiciat: *Si sumus semen*, assumit habitum *Inimici hominis, ut superseminet Zizania.* Denique in id se transfigurat, quod è re sua, è nostro damno fore animadvertit. Nunc itaque nos *Fænum*, ille *Bos*, nos ille comedit, cum nostri prædam appetit. Tum etiam quoniã cum nostræ vitæ, & incolumitati inimicissimus sit, suo ore, quod illi est Mors, videtur nos devorare, & deglutire, & *depascere nos in inferno*, & sepulcho. Sed de dæmonis sævitia, & odio in genus humanum, diximus cap. 1. versic. 12. 13. 14. 15. & cap. 2. vers. 7. 5. 78.

Vers. 11. Fortitudo ejus in lumbis ejus, &c.

1 *Quæ Diaboli membra. Illius fortitudo ex magnitudine nostri damni.*
2 Lumbi *spectantes ad generationem*, Lumbi compressi, *ad continentiam. Illustrant Moyses, David, Matthæus.*
3 Umbilicus *ad rem fœminam pertinens, multorum sententia*,
4 *Umbilicus cum utero, aut cum generatione non consentiens. Mamma, locus voluptatis, cum utero, & matrica cognata. Lac, & vinum pro voluptate. Illustrant Salomon, & Ezech.*
5 *Tres aliorum interpretationes parum idoneæ.* Cotylidones *qui, & quem habeant usum.*
6 Umbilicus, & *venter de mollitudine fæmitura.* Venter *de virie*. Ecclesiæ venter.

1 *Quæ Dæmonis membra.*

CVjusmodi hæc fortitudo, & virtus Diaboli, ad vincendũ ne, an vero ad resistendum. Quid item *lumborum*, quid *umbilici* nomine significetur, nunc explicandum, cum in Dæmone, qui spiritualis est, membra corporea esse non possint. Certe quod ad *fortitudinem* attinet, quamvis *fortitudinis* nomen, tantum videatur significare robur ad resistendum; tamen nomen *Virtutis* plenum est tyrannide, & violentia: quare vox eadem significat dolorem, luctum, iniquitatem; quia significat fortitudinem, & robur injurium, quod aliis per vim, & iniquitatem, dolorem infert. Ergo nunc consideratur Dæmonis fortitudo ex damno quod infert hominibus; & ex Tyrannide, quam per vim, & iniquitatem in nobis ipsis exercet.

Dæmonis fortitudo ex damno, quod nobis infert.

2 *Quid illic significetur.* *Gregor.*

Lumborum autem nomine, luxuriæ affectum significari, docet Gregorius hic, & homil. 13. in Evang. quem posteriores omnes imitantur, confirmatque ex Paulo ad Hebræos

bræos 7.5.9. agens de Levi decimato. *In lumbis Abrahæ* cum obviavit ei Melchisedech. Quippe est res proxima vasis, & instrumentis generationis. Possem etiam adducere id Genes. 35.11. *Reges de lumbis tuis egredientur.* Quare ad rem, & motus pudendos, referunt Hieronymus, Origenes, Theodoretus, Basilius, Didymus, id Psal. 37.8 *Lumbi mei impleti sunt illusionibus*, & ad compressionem luxuriæ, pertinere compressionem lumborum, colligit Chrysostomus homil. 3. in Matthæum, ex illo, *Erat accinctus Zona pellicea circa lumbos suos*, & Basilius illud Isaiæ 15. *Lumbus Moabitidis*, & Hieronymus illud Ezechiel. 16. *Cinxi te bysso*. Qui etiam in eandem rem interpretantur id Luc. 12. *Sint lumbi vestri præcincti, &c.* Simul etiam Augustinus serm. 39. de verbis Domini, & de contin. cap. 7 Euthymius Luc. 12. Bernardus de modo bene vivendi, serm. 23.

Basilius. Compressio lumborum. Chrysost. Basilius. Hieronym. August. Euthymius. Bernard.

3 Sed de *umbilico* res obscurior. Nam Gregorius *Lumbos* ad viros refert; *umbilicum* vero ad fœminas. *Seminaria*, inquit, *viris in lumbis esse, inesse autem fœminis in umbilico perhibentur*. Quam rem confirmat Albertus, ex eo quod matrix nervos habeat pertingentes ad umbilicum, proptereaque umbilicus suscepto semine vehementi delectatione titilletur. Res eadem apud Græcos invaluit, nam Olympiodorus in Catena scribit: *Ne divinus sermo fœminam in prætereunt relinqueret, umbilici nomen attulit, qui doceret infesto exercitu Satanam non solum adoriri eos, qui semina gerunt, verum etiam mulierum genus. Summa autem cum dignitate verborum, & in mare lumbi, & in fœmina umbilici nomine est usa divina scriptura, siquidem & parem dignitatem, atque modestiam ad mulieres adferre oportebat.*

Umbilicus an referatur ad fœminam. Albertus. Olympiod.

Hieronym. Hieronymus quoque Ezech. 16. super id, *Non est præcisus umbilicus, &c.* ait, *Quomodo virorum seminarium significentur in lumbis, sic genitalia fœminarum honesto sermone juxta consuetudinem scripturarum, Umbilicus vocantur, testimonio Iob, &c.*

4 Sed, ut de significatione allegorica *Umbilici* postea dicamus, nunc sane, quod ad Physicam Anatomiam pertinet, nihil omnino invenio, quod rem hanc de concupiscentia sita in *Umbilico*, juvare possit, nam apud Physicos, & Medicos, nullum habet umbilicus usum, quam in fœtu, nulloque modo censetur, esse generationis instrumentum in fœmina potius, quàm in viro: Immo si uterus, & matrix, atque locus voluptatis fœminæ habet peculiarem cognationem cum aliqua corporis parte, certe illi sunt lumbi: nam *& morbi uterini, cum lumborum distensione* conjuncti sunt, ut docet Galen. lib. 2. de Semine, cap. 1. tum præterea illa est potissima fœminæ pars, quæ voluptati respondet, videlicet *mammæ*; quare consentiunt cum utero fœminæ, & in illis est voluptatis etiam sedes. Unde Hippocrates 5. Aphorismorum, & Galenus in eius Commentariis sæpe asserunt, venas, & arterias ab utero in mammas protendi: ex cucurbitula apposita mammis menstruum cohiberi: pro qualitate fœtus mammas aut intumescere, aut languere, & deiici: tempore conceptionis venas uberum oppleri, & turgere, & in genitalia. Et idem Galenus in tractatum Hippocratis de morbis vulgaribus, Commento 5. 8 uterum, mammasque docet societate coniungi; eum eo loco docuat Hippocrates 3. *Si mammarum papilla, & rubrum, viride sit, egrotare conceptaculum.* Vide eundem libr. 5. de simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 22. docentem: *Communes esse uberibus, & utero venas; & ubi ad alterutram partium sanguis defertur, alteram siccescere.* Ex quo factum est, ut ex mammarum contrectatione voluptas & percipiatur, & in ipsis insit. Sunt ergo Symbolum rei turpis. Ezechiel 23.3 *In adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt ubera earum, & fracta sunt mammæ pubertatis earum.* Proverb. 6. 19. *ubera eius inebrient te*, & 7.18. *in breviter uberibus* est enim lacti, & vino communis dulcedo, & somni, atque voluptatis conciliatio. Quare Oseas 2.2. significat adulterium versari in lascivia, & molliter culta facie, tum etiam inter ubera; *Auferat*, inquit, *fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio uberum suorum.* Hinc Iuvenalis portentosam Messalinæ libidinem notavit *ex nudatis papillis*. Ovidius illam alteram ex *diffuso pectore*. Inde *ubera* pro amoribus, & voluptate: quare sunt *ubera consolationis*. Isa. 66. 11. & *ubera reconciliationis*. 12. & est *Tempus amantium*. Ezech 16.8. quod in Hebræo est, *Tempus uberum*, & est *Cubile mammarum*. Ezech. 23.17. cubile amatorium. Denique Sponsus habet *Mammas*, & *Ubera*, idest, amores, Canticorum 1.2. & 7.12. Nam & Galenus in fine lib. 7. de usu partium, vult, in hominibus recte à natura mammas pectori additas, cū in aliis animalibus ad extrema ventris demissæ sint, quod in homine sit illarum cum corde specialis consensio: cor autem amoris, & ferventioris sanguinis sedes est. Hæc ideo dixi, ut ostenderem consuetam Scripturarum notationem, & circumloquutionem voluptatis in fœmina ex re mammarum, & inauditum esse in Scriptura *umbilicum* ad rem feminarum, propter ullum naturæ consensum, peculiariter pertinere. Nam quod Ezech. 16. sub figura sponsæ dicitur! *Non est præcisus umbilicus tuus*, quod de pronitate ad libidinem interpretantur Orig. Homil. 6. Hieronymus in Commentariis, Gregorius hoc loco; pertinet profecto ad descriptionem infantilis status, & sordidissimæ nativitatis, potius quàm ad depravatos vivendi mores; & ut Theodoretus indicavit, populum adhuc ex Ægypto egressum *quasi ex tetra nativitate nondum præciso umbilico, adhuc in utero matris impietatis Ægyptiacæ alimenta capere*: nam infans per umbilicum alitur, & augetur.

Galenus. Mammæ hominis cur in pectore. Quid umbilicus non præcisus. Origenes. Hieronym. Gregor. Theodoret.

Galenus. Mammæ fœminarum cum utero, & voluptate consentientes. Hippoc. Galenus. Galenus. Mammæ symbolum turpis voluptatis. Lac, & vinum somnum, & voluptatem conciliant. Adulterium in facie, & inter ubera quomodo. Iuv. Sat. 6. Ovid. 1. Fast. Ubera, & mammæ pro amoribus.

5 At, inquit, Ioannes Camerensis in suo opere de animantibus reptilibus, libro 4 cap 12. uteri fundum sub umbilico residere, ideo umbilicum in congressu dilatari, & inflari, distento utero; & ideo expetere masculi pondus, quo comprimatur. In cuius confirmationem adducit Aristotelem de Generatione animal. cap. 7 Sed quidem Aristoteles, eo loco *umbilici* non meminit, tantum congressus, & applicationis serpentum. Tum præterea illud non efficit umbilico peculiarem inesse vim, aut sensum voluptatis, potius quàm ventri, aut parti, sub qua latet fundus uteri, aut os matricis.

Ioannes Camerensis. Umbilici usus in generatione. Aristotel.

Caietanus ex eo, quod originalis vox in Hebræo sit pluralis numeri (sonat enim *umbilicos*) existimat significari umbilicos internos in utero, quos Græco, inquit, *vocabulo appellant Cotyledones, id est, Latine herba, habentes formam umbilici, & sunt venæ quædam ad venerem*. Certe Galenus lib. de Anatomia parva, Cotyledones ait esse meatus quosdam, nomen etiam habentes umbilici, quibus matrix alligatur fœtui, & fœtus accipit alimentum à matrice. Et idem ipse lib. de Anatomia vivorum ait, in nativitate rumpi Cotyledones. Sed præter quam ad fœtum, nullum alium usum in generatione illis tribuit.

Caietan. Cotyledones quid, & quem habeant usum. Galenus.

Propterea alii *umbilicum ventris* non magis ad fœminam, quam ad viros referunt; & utrumque quidem intemperantis libidinis, & voluptatis Symbolum esse volunt, atque his peculiariter membris inesse. Huius interpretationis videtur Philippus, quem describunt commentaria Hieronymi, & Bedæ. Sed vere, quod ad *umbilicum* attinet, eodem incommodo laborat hæc interpretatio, quo præcedens: neque enim *umbilico* videtur inesse peculiaris voluptas, neque est instrumentum peculiare voluptatis mari, sicut nec fœminæ.

Umbilicus non magis de fœmina, quam de viro. Philipp. Hieronym. Beda.

Ergo paulò alia est Græcorum expositio nominatim Olympiodori, per umbilicum *intemperantiam*, & *satietatem*, intelligentis. *Primo*, inquit, *vis huius belluæ in libidine proficiscetur, longius autem progressa ad umbilicum arrepit, quia ventris luxum, atque intemperantiam comitantur affectus, qui ventri parent; ventris enim satietas obscœnæ libidinis radix est.*

Olympiod. Umbilicus, pro ventre, & intemperantia.

6 Ego, ut allegoriam à sanctis Patribus summo consensu cultam; & frequentissime usurpatam minimè contemnam, aut convellam, censeo per *umbilicum ventris*, idonee significari mollitudinem, & voluptatem fœmineam, non solum propter appellationem *umbilici*, sed propter adiunctum *ventrem*, quod in originali est, *Beten*, nam quamvis id nomen tribuatur cordi, & visceribus, virorum etiam, præsertim in libro Proverbiorum, & supra Iob. 32. 19 tamen frequentissime refertur ad *Vulvam*, & matricem fœminæ Deuteron. 28.4. Iob. 3.10. Psalm. 21.10 Psal. 126. 3. Psalm 131. 11. Ecclesiast. 12. Atque adeo cum vis peculiaris Diaboli per fœminam sit *ad decipiendas animas*, si semel de hac re dicebatur, oportuit aliquid peculiariter dici de fœmina. Scimus sane *ventrem*, & *ventris voluptates*, pro re turpi, de utroque sexu dici; cum Sapiens Eccles. 23 6. precetur *auferri à se ventris concupiscentias*, & Paulus etiam *ventrem* cum *confusione*, id est, cum pudendis coniungat, Philippenses 3.19. *Quorum Deus venter, &* 10

Umbilicus ventris, de mollitudine fœminea. Venter de viris dictus. Venter de re turpi.

gloria

Ambros. Hieronym.

gloria in confusione ipsorum, sic interpretante Ambrosio ibi, & Hieronym. Epistola 128. Et Ecclesiæ fœcunditatem significans Sponsus, comparat illius *Ventrem tum acervo tritici vallato liliis*; Cant. 5. quod Hugo Victorinus retulit ad conjugatos; qui in Christi corpore, quod est Ecclesia, ventris locum, & denominationem habent, & liberis procreandis dant operam, quare Divus Hieronym. Epistola 128. ad Fabiolam scribit, *Eleazaram: qui Zambri cum Scorto Madianitide confixerat in locis genitalibus* (Numer. 25. quod ipse legit, *In ventre*, & Septuaginta, *Per vulvam eius.*) accepisse pro præmio ex sacrificio. *Ventrem*, cum tamen sacerdoti non cederet nisi pectusculum, & armus, ex lege Exod. 29. quod *ex Hebræorum traditione*, *& secundum veteres lectiones*, dixisse Hieronymum, annotat in Scholiis, Marianus, Victor. quamvis ignorem, quas *veteres lectiones* nominet; cum nec in Græco nec in Latino, & Hebr. illud habeatur. Denique propter locorum propinquitatem, non dubium quin per *umbilicum*, & *ventrem* nominentur, quæ nominari non debent: Sed dicendum jam cum utilitate morum de Diaboli fortitudine in *lumbis*, in *umbilico*, in *ventre*; tum etiam, & in cogitatione, vel desiderio, quo sonat ipsum *umbilici* nomen, ut inferius dicemus.

LXX. Præmium Eleazari, an Hebræorum traditione. Marian. Victor.

In lumbis ejus, &c.

1 *Diabolus utens membris fornicariorum, tanquam suis. Explicatus Paulus.*
2 *Nostra membra arma Diaboli, aut Christi. Diabolus fortis ex nostra imbecillitate. Illustratus Paulus.*
3 *Diabolus illudens fornicariis. Luxuria opprobrium, ignominia. Illustratus Paulus, & Sapientia.*
4 *Fœmina potens nos decipere. Ipsa Diaboli fortitudo. Explicatus Salomon, & Sapiens.*
5 Umbilicus, *ad pravas cogitationes. Voluptas conjuncta cum intemperantia. Ventris servitus. Illustratus Paulus.*

NOtandum quidem, non solum hoc loco asseri, Diaboli *fortitudinem* ad illudendos, & vincendos lumbos virorum, quod utcumque videbatur non omnino mirabile, quippe hostis invisibilis, & desuper adversus carnem, & sanguinem depugnans, potest facile partem corporis mollissimam, & minus natura sua munitam, collimare, & configere, sed præterea non aliis armis pugnare adversus hominem, quam ipsis lumbis hominis. Itaque fortitudo Diaboli in nostris ipsis lumbis sita est; unde *lumbi hominis*, appellantur lumbi ipsius Diaboli. *Quia nimirum* (inquit Greg.) *etas proprie corpus fiunt, qui suggestionum turpium blandimentis decepti, et per lasciviam fluxa succumbunt.* Rem eandem dilucidius proposuit Philipp. *Voluptatum*, inquit, *sectatores Diabolo fortitudinem propriis vitiis ministrantes, de parte illius, & consortio efficiuntur, ut sint membra eius, quorum tanquam corporis sui ipse est caput.* Quare non solum efficitur. *Unum corpus cum meretrice, qui adhæret illi*: sed etiam efficitur unum corpus cum Diabolo, cum fornicarius suos ipsos lumbos, suum ventrem, faciat membra Diaboli; quæ per castimoniam, & sanctitatem poterat facere *membra Christi*. Atque hoc illud videtur, quod Paulus ad Rom. 6. de hac ipsa re loquutus, hortatur *propter infirmitatem carnis nostræ; Sicut præbuistis membra vestra, servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita & nunc exhibete membra, servire iustitiæ in sanctificationem.* Rursus hæc Diaboli arma, quibus oppugnat hæc membra nostra, quæ ille nobis eripit, & sibi induit, non extorquet à nobis, invitis, sed nos illi voluntate deferimus. Propterea que Paulus ait, *Ne regnet peccatum in nostro mortali corpore.* ubi eleganter Chrysost. *Non dixit, ne vivat caro, neque operetur sed peccatum ne regnet, ostendens non vi, ac necessitate, sed voluntate nos nostra à malitia possideri; non dixit, ne Tyrannidem agat, quod ipsum necessitatis est: sed ne regnet, & quomodo regnat peccatum? inquiens, non à propria virtute, sed à tua socordia, atque ignavia.* Ubi item observandum recte vocari à Paulo, *Membra nostra arma*, nam illis, si nobis eripit, oppugnat nos Dæmon, tanquam suis; si vero sub duce Christo militamus, his ipse nostris armis, nostrisque membris Diabolum triumphat. Nam sicut Diabolus in nobis contra nos pugnat nostris armis, ita Christus in nobis, nostrisque membris, pro nobis pugnat contra Diabolum. Quare non tam

Philipp.

1 Corint. 6. 15. 16.

2 *Nos ipsi offerimus Diabolo arma contra nos. Chrysost. Cur mēbra nostra, arma. Diabolus instar Tyranni potēs ex nostra infirmitate.*

est ille adversus nos sua potentia fortis, quam nostra infirmitate, quod proprium est Tyrannorum sumentium animos ex infirmitate popularium, adversus ipsum populum. Hæc est igitur Diaboli fortitudo, Tyrannica, ut superius annotavimus, & ut observat Chrysostomus super id Matthæi 12. *Cum fortis armatus, &c. Fortem*, inquit, *Diabolum appellavit, non quia natura talis sit, sed ut Tyrannicas illius vires, quas ex natura sumpsit ignavia, ostenderet.* Vide, quæ diximus cap. 2. vers. 5. num. 2.

Ex hac ipsa Diaboli fortitudine, & Tyrannide efficitur, ut cum lumborum nostrorum ministerio, & ope nos ipsos devicerit, statim nobis illudat, quod sane Tyrannorum est, & sordidissimorum militum, illis, quos vicerint, exprobrare, & illudere. Sic David conqueritur se hoc bello superatum, insuper, *& illusum*, Psalm. 37. *Lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Hieronymus ex Hebræo, *ignominia.* Quare impudica illa femina, quæ mentita est, Iosephum tentasse, illam per vim opprimere, non aliter rem exposuit, Genes. 39. *Ingressus est ad me servus Hebræus, ut illuderet mihi* sed hæc tamen contumelia, & illusio ab alio inferebatur; illa indignissima, quæ nobis infertur usu nostri corporis, & per nos ipsos, sic enim fornicarios, & voluptuarios homines ignominia afficit adversarius noster, ut ipsimet *contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis.* Diximus aliquando turpem voluptatem vocari *opprobrium & ignominiam.* Quare Ecclesiasticus, cap. 23. precatur, ne in manus incidat Tyranni immanissimi, & petulantissimi, *Aufer*, inquit, *à me ventris concupiscentias, & concubitus concupiscentiæ, ne apprehendant me, & animæ irreverenti, & infrunitæ ne tradas me Domine.* Namque spiritus luxuriæ est, tanquam Tyrannus quidam & miles irreverentissimus, inverecundissimus, contumeliosissimus. De qua impuræ voluptatis Tyrannide, opportune dictum est à Seneca Epist. 39. *Quis Hostis in quemquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt! quorum impotentiæ, atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur. Serviunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur, & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infœlicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent, & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.*

3 Diabolus illudēs suis captivis. Fornicariis illudēs Diabolus, Hieronym.

Rom. 1. 24.

Luxuria instar militis inverecundissimi.

Et virtus eius in umbilico, &c. Non solum utitur adversarius nostris membris, ut in suam nos potestatem redigat, sed femina potissimum, cujus infirmitas, & mollitudo plena est violentia, atque Tyrannide; non solum quod feminam etiam Diabolus ad turpia illiciat, sed quod femina utatur ad decipiendas virorum animas; de cujus sævitia, & artibus diximus super id Ecclesiast. 7. *Amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius, qui placet Deo, effugiet illam, qui autem peccator est, capietur ab illa.* Ubi vides terram, mareque infestari à turpi femina; etiam & aerem, Ecclesiast 9. 3. *Ne respicias mulierem multivolam, ne forte incidas in laqueos illius.* est enim etiam laqueus aviculis simplicissimis, de quibus dictum est Proverbiorum septimo 22. *Adolescens sequetur eam, quasi bos ductus ad victimam, &c. Velut si avis festinet ad laqueum, &c.* Sed hæc videntur potius artis, & calliditatis, quam fortitudinis, & virtutis. Illa ergo potentiæ, & dominatus sunt. Ecclesiast. 9. 2. *Ne des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtute tua, & confundaris.* Quod ex Græco proprie legitur, *Ne ascendat ipsa super animam tuam, seque sibi penitus subiiciat.* quod eleganter dictum est, more victoris capientis arcem aliquam post diutinam obsidionem *ne ingrediatur* [illegible], aut, fortitudinem tuam, quasi diceret, *No le entregues las llaves del alma, que entrara la fuerça, y se enseñoreara del Omenage.* Iusta quod dictum est Ecclesiast. 47. 21. de Salomone, *Inclinasti femora tua mulieribus, potestatem habuisti in corpore tuo.* nimium supplex, & procumbens in genua, femineæ potestati subjecisti corpus tuum. Sed de hac re diximus, cap. 31. versic. 1. 2. 3. 4. 9. 11. 12. Illud nunc tantum si *Fortitudo*, & robur hosti nostro animos faciunt, ut quidquid malorum possit nobis inferat: certe hæc illius fortitudo est, femina impudica, ex qua cuncta nobis mala proveniunt.

4 Diabolus utens femina ad decipiendos, & superandos, viros. Feminarū insidiæ, & artes ad decipiendum.

Fœmina ad decipiēdum viros. Quid sit, ingredi in virtute.

Fœmina Diaboli fortitudo.

Supplicium crudele viris, ac pœna cupido
Ex se sunt rixæ, certamina, bella, querelæ,
Et dolor.

Apollonius

Quare

Quare è Cœlo, ubi pax summa est, hanc Tyrannicam, & seditiosam fortitudinem turpem voluptatem præcipitatam fuisse, finxit Antiquitas,

Aristopha.

Rejectus est numquid Deorum calculis;
E Cœtu Amor decem duorumque omnium
Turbavit ille, bella, litesque intulit,
Ubi esset una; quod foret valde insolens;
Huic arroganti alas ceciderunt Dei,
Volare rursus ne valeret ad polum,
Profugum, deorsumque expulerunt ad viros;
Alas dedere, quas habebat, posset ut
Exuvias referre victor ex hostibus.

5 *Vox umbilici ad pravitatem cordis.*

Sed est in voce *umbilici*, vis peculiaris: quia enim refertur ad pravam voluptatem, ideo significat etiam pravitatem cordis, aut Cogitationis, Deuteron. 29. 19. Ierem. 3. 17. Psalm. 13. Indicat enim non solum adversarium nostrum nos vincere re ipsa per feminam, sed per solam feminæ cogitationem, & inane desiderium, quod ipsa cupidinis, libidinis, concupiscentiæ nomina præferunt. Quare est castitas non solum corpore, sed, & mente; non solum *præcingendi lumbi corporis*, sed etiam *lumbi mentis*, *&c.*

Castitas corporis, & mentis. *Luc. 12. 35.* *1. Pet. 1. 13*

In umbilico ventris. Superius indicavimus Tyrannidem voluptatis conjunctam item esse cum Tyrannide ventris, & intemperantiæ, ut enim ait Chrysostomus, super id 1. ad Corinthios 9. *Castigo corpus meum &c.* Agens de hoc immoderato ventris affectu; *Affectus gravis, & ferus est, & servos facit, & maximè sibi ministrari*, Theophilatus; *Omnium hæresum seminarium esse, unde illæ ortæ sunt.* Quapropter idem Paulus agens de ciborum esu; *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.* Id est, Quamvis liceat mihi sumere quemcumque cibum, quantum ex natura cibi est; at nulli cibo ego serviam, ut mei ventris mancipium sim. Illi sane se ventri manciparunt, & illorum *Deus venter est*, qui resiliunt Evangelio. Curandum igitur ne vincamur. Plutarchus sane libr. de tuenda valet. præcipit; *Studiosus ac litterarum amans, si quando serius fuerit cœnandum, picturam Geographicam, aut librum, aut lyram, haud quaquam abjiciat, cum ventre bellum gerens; sed assidue cogitationem avocans à mensa, & ad illam traducens cibi cupiditatem, velut Harpyas litteris discutiat.*

Voluptas cõjuncta cum intemperantia. *Chrysost.* *Theophil.* *1. Cor. 6. 12* *Ventris servitus, quæ.* *Plutarch.*

Vers. 12. Stringit caudam suam; quasi cedrum, &c.

1 *Dæmonis cauda nocentissima. Variæ illius allegoriæ.*
2 *Dæmon insidias nostræ morti. Cauda Scorpionis, qualis Diaboli cauda. Mors nostra desidiosa.*
3 Perplexitas *fraudum, Virilitatis Symbolum. Illustratus David.*
4 *Diabolus tegens turpitudinem peccati, Deus retegens. Explicatus Isaias.*

1 *Dæmonis cauda nocentissima.*

Qvæcumque hujus belluæ *cauda* sit, illa nocentissima est, ad strages edendas paratissima. *Locustæ* illæ, quæ *ex puteo abyssi ascenderant, habebant caudas, & in caudis aculeos.* Apocal. 9. 10. & *Equi* illi, quorum capita erant leonina, caudibus prævalebant; nam *potestas Equorum erat in ore ipsorum, & caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita.* Apocal 9. 19. & Draco, *Cauda trahebat tertiam partem stellarum Cœli.* Apoc. 12. 4. Propterea variæ hujus rei Patrum allegoriæ, sed quæ omnes tendunt ad eundem finem. Per *caudam* extremum aliquid omnes intelligendum præcipiunt. Gregorius Antichristum, quod novissimis temporibus futurus sit membrum Diaboli, erectum, & superbiens, velut *cedrus*. Eadem est Nicetæ interpretatio secunda: prior autem eadem, quæ Philippi quod ejus superbia, & strictissima durities, perpetua erit; *Mentem*, inquit Nicetas, *obfirmatam atque inexorabilem usque ad extremum servat.* Alii *caudam* Diaboli, *mortem* intelligunt, quæ est extremum malorum omnium, quæ ipsa est peccati, & iniquitatis finis, quam ille erigit, & qua superbit, qua cunctis hominibus minatur: quam Deus tandem *omnino destruet*; ut Paulus ait; *Novissima inimica destruetur mors.* Adde etiam quod morti nostræ Diabolus semper insidiatur, *Calcaneo* insidians, & mordens *ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro* & idem est, quod dicitur, *Iniquitatem nostri calcanei circumda-*

Cauda allegoriæ, quid. *Gregor.* *Antichristus.* *Nicetas.* *Philipp.* *Obstinato superbia.* *Mors.* *1. Cor. 15. 26.* *Gen. 49. 17* *Psal. 48. 6.*

renes, idest, nostram ipsam vitam vitæque actiones universas, & animum ad superna contendentem, oppugnari, & obsideri extremo exitu, & fine. Nunquam igitur non insidiatur Hostis noster nostro fini, & extremitati, quod est, semper illum erectam, *strictam*, nunquam languidem, neque demissam habere *Caudam* &, ut habetur in originali, motitatam, & agitatam. Quare etiam locustæ illæ, Apocal. 9. dicuntur habere *Caudas Scorpionum, & in caudis, aculeos*; Nam ut Plinius ait lib. 11. cap. 25. *Scorpionis cauda semper in ictu est, nulloque momento meditari cessat: ne quando desit occasioni. Ferit, & obliquo ictu, & inflexo.* Quo quid opportunius ad insidias communis adversarii nostris potissimum novissimis intentas? Ita profecto potestas hujus belluæ non solum in capite est, & in primo congressu, sed *potestas* etiam est *in cauda*, & extremo certamine. Rursusque habet *caput in cauda*, quoniam omnes suas cogitationes, & curas in finem nostrum intendunt; & instar Samsonis *vulpecularum*, quæ capitibus erant divisæ, ad caudas vero junctæ, & alligatæ; ita sane plures Dæmones non ejusdem semper peccati suggestionem nobis instillant, sed alius, aliam. At vero omnes ad hunc finem alligantur, & consentiunt, ut fini, & morti nostræ insidientur. Sicut etiam nostra peccata quamvis diversa sint, eundem tamen finem habent, nempe mortem. Ergo sicut Diabolus ex nostris lumbis infimis, & depravatis fortissimos sibi lumbos assumit; ita sane ex extremo vitæ nostræ desidioso, & languido, *Caudam* ille sibi erigit, *stringit*, agitat, velut *cedrum* proceram, & imputabilem.

2 *Dæmon insidians nostro fini, & morti.* תן *Locustæ habentes caudas aculeatas.* *Plinius.* *Cauda Scorpionis.* *Vulpeculæ Samsonis ad eundem finem.* *Iudic. 15.* *Diabolus caudam sibi sistens ex nostra morte desidiosa*

Posset vero per *caudam*; idem ipsum intelligi, quod per *lumbos*, & *umbilicum*, ut supra indicavimus, ut sit tantum expositio superioris: nam *cauda* solet esse nomen partis innominatæ.

Quod autem dicitur, *Nervi testiculorum ejus perplexi sunt*, Gregorius interpretatur, *Prædicatores falsitatis*, qui Dæmoniaci mendacii testes sunt, dolosi, intricati, falsis allegationibus, quasi nervorum implicationibus utentes. At Philippus intelligit *vincula* fortissima *illecebrarum*, ac voluptatum quibus homines carnaliter innectit, & implicat. Cajetanus vim Dæmonis ad generandos sibi filios, fraudibus, & involutionibus tentationum. Alii aliter. Ego dicerem commode significari, nihil plus valere Diabolum, quam fraude, & astutia: vel certe pares in illo esse vires, & fraudes, namque *testes*, & virilia, virtutis Symbola sunt. Sicut è contrario feminea, sunt Symbolum imbecillitatis, ut ex Herodoto lib. 2. in Sesostre, colligi potest. Illi ergo, quos non solum aperta vi, sed occultis fraudibus, & insidiis, Diabolus efficit sua membra, dicuntur *decinnare in obligationes*: Hieronymus, *In pravitates*; Aquila, *Sternicantes*, Symmachus, *Obliquitates*; Theodotio, *Perversa*. quæ profecto sunt istæ nervorum *perplexitates*, Nodi, contorsiones, versutiæ, quæ apud Deum sunt maximæ iniquitates.

3 *Nervi testiculorũ perplexi, qui.* *Gregorius.* *Falsi Prædicatores.* *Philipp.* *Caietanus.* *Virilitatis, & virtutis Symbolum.* *Ps. 124 5.* *Hieronym.* *Aquila.* *Symmach.*

An forte isti *nervi testiculorum*, qui ut ex Originali legimus, sunt *ramificati*, id est, instar ramorum perplexi, & involuti, quasi velamen quodam, & telam conficientes, significabunt voluptatum illecebras, quibus Diabolus involuit peccatum, & mortem, ne mortalia, & turpia aliter videantur, quam jucunda, & voluptuosa? Sic sane evenit, ut ita faciem externam peccati perplectat Diabolus nervis, quasi filis voluptatum, ut in hujusmodi *obligationes*, & sordidissimam telam faciat *declinare* peccatores irretitos, & involutos concupiscentiis. Sed destruet tamen Deus ad extremum has Diaboli perplexitates, & voluptatum tellam, sub qua illius virus; & *venena*; & mortis stimulus delitescunt. Scriptum est enim; *Præcipitabit Dominus in monte isto faciem vinculi colligati*, (colligantis, involventis, operientis) *super omnes populos; & telam, quam ordivit est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lachrymam ab omni facie; & opprobrium populi sui auferet de universa terra.*

4 *Diabolus perplectens voluptatis telam ne videatur peccatum pecudo.* שר *Isai. 25. 7.* *Dæmonis tela abrumpenda a Deo.*

Vers. 13. Ossa ejus fistulæ æris, &c.

1 Ossa *ad robur. Ossa Diaboli qua. Explicatus David.*
2 *Ossa, consilia agendi. Ossibus non carne expugnanda consilia adversarii. Explicatus Moyses, & Paulus.*

3 *Dia-*

3 *Diaboli caro, carnales homines, quos ille sustentat. Deus carnem mundam, & castam induit fortitudine spiritus sui.*

1 *Ossa ad robur.*

NOn dubium, quin ex utroque nomine, tum *æris*, & ferri, tum *ossium*, ingens robur significetur. Sic quod Genes. 49. 13. dicitur, *Asinus fortis*, in Hebræo est, *Asinus ossis*, & Psalm. 62. 6. *Deus dissipavit ossa* (robur, potentiam) *eorum, qui hominibus placent.* Hieronymus, *Circumdantium te.* Sed quænam Diaboli *Ossa*, quæ *cartilago*? Philippus intelligit pertinaciam inflexibilem intus, & foris, in cogitatione, & opere. Gregorius, quosdam impios insigniter duros, alios molliores: aut certe per *ossa*, illorum consilia; nam *sicut in ossibus, corporis robur subsistit; ita in fraudulentiis tota se eius malitia erigit. Per cartilaginem vero, cum valde mollis sit, cor tamen movet, quando se insidiis sub prætextu infirmitatis exercet.* Quæ fuse, & cum ingenti utilitate prosequitur Gregorius à cap. 16. vsque ad 24.

Hieronym. Philipp.

Gregorius. Ossa Diaboli, quæ.

2 *Consiliis, tamquam ossibus actiones nituntur.*

Et quidem sicut ossibus, quasi prima, & solidissima parte, totum corpus nititur, ita illius agendi *consiliis*, reliquum corpus actionis. Quam consiliorum osseam duritiem, indicavit Iacob, Genes. 49. 5. *Simeon, & Levi vasa iniquitatis bellantia* (videntur enim fuisse Diaboli instrumenta quasi ab illo edocti nequissimum nocendi consilium; statim enim subdit) *in consilium eorum non veniat anima mea* (quia autem consilium à voluntate approbatur statim subjungit) *quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum* (vel, vt ex Hebræo legitur) *Subnervaverunt taurum* (fuit enim valerrimum illud consilium circumcidendi nervum, & enervandi vires Sichen. Fuisse autem consilium durum, instar Ossis, subjungitur) *Maledictus furor eorum, quia pertinax, & indignatio eorum, quia dura.* Ejusmodi profecto fortia, & ossea consilia Paulus vult suscipi adversus ossa Diaboli; cum jubet, *In carne ambulantes, non secundum carnem militare*, ut ossa opponat ossibus, & stratagemata spiritualia, fraudibus Diabolicis; subiicit enim; *Arma militia nostra non carnalia, sed spiritualia, potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, &c.*

Non carne, sed ossibus vtendum adversus robur Diaboli.
2. Cor. 10.

3 *Diabolus, mors ossea.*

Sed nunquid hæc Diaboli *ossa* durissima excarnia sunt? si ita dicas, monstrum erit horrificum, mors ipsa ex solis ossibus compacta, nihil molle, nihil lene habens. Si vero velis hæc *ossa* convestire carnibus, poteris quidem *levitie*, & pertinaciæ inflexibili latēti induere omnē mollitudinem externorum blandimentorum, deliciarum illecebrarum, sub quibus latet ferrum, stimulus, mors fortis, *dura, sicut infernus.* Sicut autem ossa sustinent reliquam mollem carnis, & universum corporis pondus; ita sane Diaboli fortitudo, & potentia sustinet, & portat universam molem iniquitatum: quare eleganter dixit Gregorius cap 24. *Tam mira, & magna operari non posset, si non ex magna conditione subsisteret.* An vero istorum ossium carnes, sunt carnales homines, quos sustinet Diabolus, & nunquam quiescentes inique agere, nunquam fatigantur, aut lassantur; quia illos sublevat, sustentatque Diabolus, & quasi humeris sustinet? At vide quid sit, carnalem esse, & *secundum carnem ambulare*, vestire Diaboli ossa, & illius partem mollissimam esse. Nisi autem caro casta, & munda sit, non vult Deus suam fortitudinem illi adjungere, sicut scriptum est, *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* Si munda, & casta sit coram Angelis Dei confitebitur, *Hoc nunc os, ex ossibus meis, & caro de carne mea.* An vero ossa Diaboli sunt potentiores, & fortiores improbi, quos comitantur infirmiores alii, & minoris notæ homines: convestiuntur enim tanquam ossa carnibus potentiores improbissimis, sed de hoc forte non nihil inferius.

Caro Diaboli, quæ.

Carnem mūdam, et castā Deus tanquam suam habet.
Gen. 6. 3.
Gen. 2. 23.

Vers. 14. Ipse est Principium viarum Dei, &c.

1 Caput, *aut* Principium, *tempore, aut dignitate. Duæ viæ Dei, benefaciendi, puniendi.*
2 *In via Dei quomodo itur, & reditur.*
3 *Angeli creati cum mundo corporeo.*
4 *Creator parens suarum creaturarum. Primus Angelus quasi primogenita creatura, & donis primogenitorum cumulatus. Illustratus Ezechiel de creatione, & ornamentis Angeli. Principium, quid. Illustratus Moyses.*
5 *Diabolus velut vestimentis sacerdotalibus ornatus in sua creatione. Illustratus adhuc Ezechiel.*
6 *Communicatio personarum.* Applicare *quid. Gladius Dei, quis. Gladius Dæmonis, nocendi voluntas, à Deo compressa. Illustratus locus Regum.*
7 *Dæmon suis artibus sibi incommodus.*
8 *Deus alienis tortoribus, & instrumentis indigens ad puniendum. Peccata ipsa terror, & supplicium improborum.*

CApus, quod in Hebræo est, aut *Principium*, quod in Latino, sive quod idem est, *Principatus*, aut *primitiæ*, referri potest ad ordinem temporis, vel dignitatis ut superius indicavimus. Rursus hoc referri potest ad vias, idest, ad opera creationis, vel Providentiæ. Et D. Thom. quem sequitur Caietanus, ad *vias Providentiæ refert*, quæ cum duæ sint, altera benefaciendi, puniendi altera, priori vtitur Deus propter semetipsum communicando suam bonitatem creaturis: (hac enim ratione videtur ex se ipso procedere, & exire ad ea, quæ creat) alteram vero viam designavit, & constravit malitia creaturæ, ad quam puniendam tum in Dæmonæ, tum in homine processit Deus: Dæmonis autem malitia fuit caput, & initium hujus viæ, idest, ut relicta priori benefaciendi semita, alteram ingrederetur Deus puniendo, & mortem inferendo: nam *invidia Diaboli, mors introivit in orbem terrarum: & Deus mortem non fecit, impii vere manibus, & verbis accersierunt illam.* Interpretatio quidem argutior, & operosior, quam solida, aut conveniens: cum vulgatissimum sit inter sanctos Patres, *Vias Dei*, ad illius actiones, & effecta pertinere. Quod idem indicatur lectione Septuaginta, legentium, *Principium formationis Domini*, idest, creationis. Vide quæ de Dei vestigiis superius disputavimus.

1 ראש

Caietanus. Duæ viæ divinæ providentiæ.

Sap. 2. & 3. 16

Via Dei illius effecta.

LXX.

2 *In via Dei itio, & reditio.*

Cæterum in hac ipsa Divinorum operum, & creationis via potest considerari itio, aut reditio, & quasi, via Dei exeuntis ad creaturas, aut reditus creaturarum ad Deum. Sicut enim cum Deus vel creat aliquid, vel creaturis præcipit, & cum homine loquitur, videtur viam facere ad hominem; ita cum homo audientem se Deo præbet, dicitur in ipsa *Dei via ambulare*: quare qui ad obedientiam Divinorum mandatorum creatus est, accipiens Divina præcepta, ante alias creaturas, potest dici, *Principium viarum Dei.* Sic interpretatur Philippus. *Quod ad vias Domini ambulandas, & per obedientiam præcepta Dominica observanda, hic inter cæteras creaturas rationabiles primus à Deo sit conditus, & inde dictum est: Ipse principium est viarum Dei.*

Philipp.

3 *Multorum sententia de tempore creationis Angelorū. Orig. Basil. Naz. Hil. Amb. Isid.*

Sed ut de *Viis*, & operibus creationis, locus hic accipiatur, quæ est frequentissima, ac simplicissima interpretatio, plurimorum sententia fuit, Angelum ex eo dictum, *Principium viarum Dei*, quod esset conditus ante mundum corporeum; in quo cum Origene, Basilio, Nazianzeno, consensere etiam ex Latinis Hilarius, Ambrosius, atque alii; Isidorus præsertim lib. 1. de summo bono, cap. 12. sententia quarta, ubi hoc ipso Iobi loco vtitur, ex quo ipse colligit Diabolum esse creatum ante mundum corporeum, prius tempore; at Angelos bonos prius quantitate tantum prælationis. Sed quoniam nihil in hac quæstione de tempore creationis Angelorum peculiare habeo præter ea, quæ luculenter, & erudite scripserunt nostri ordinis viri, Benedictus Pererius lib. 1. in Genes. Ludovicus Molina 1. part. quæst. 61. art. 3. Gregorius de Valentia sua disp. 11. puncto 3. Gabriel Vasquez sua disput. 224. cap. 1. 2. 3. 4. 5. 6. ideo ad illos adeundum. Nunc sat fuerit indicasse frequentissimam, simulque verissimam sententiam Augustini, Gregorii, Theodoreti, Epiphanii, Scholasticorum cum Magistro, secundo sententiarum, Creatos fuisse Angelos simul cum mundo corporeo. Quare quod hic dicitur, *Principium viarum Domini*, si intelligatur de initio temporis, intelligetur quasi negative, quod nulla creatura corporea prior illo extiterit, ut fere D. Thom. & alii explicant. aut de principatu dignitatis, quod reliquarum creaturarum excellentissima sit. Atque adeo cum Creator sit quasi parens suarum creaturarum, ut superius ostendimus, certe illa creatura, quæ dicatur inter reliquas prima videbitur iure primogenita, primus itaque Angelus videbitur nunc appellari

Bened. Perer. Lud. Molina. Valentia. Gab. Vasq.

Vera sententia, creatos fuisse Angelos cum mundo corporeo.

D. Thom.

4

Principiū de primogenito. Circumlo-quutio Primogeniti.

pillari primogenita creatura Dei; & ipsum quidem nomen *Principij*, aut *principatus*, solet ad primogenitos referri; ut dicitur Psalm. 104. *Percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias* (Principium, præcipuum) *Omnis laboris* (concupiscentiæ laboriosæ, quæ molestiam, & folicitudinem affert) *eorum*. Est enim hæc primogenitorum periphrasis. Sicut etiam ad Ruben dixit Iacob, *Tu fortitudo mea, & Principium doloris mei*. quod fortitudo, & virtus parentis multum reluceat in generando primogenito sibi simillimo. Et sicut de eodem Rubeno, utpote primogenito subjungitur, *Prior in donis, maior in imperio*, quod videlicet ea jure primogenii deberet accipere duplicem portionem hæreditatis, dignitatem præterea Sacerdotii, & Principatus, atque dominatus in reliquos fratres: ad quam etiam conferebat, vestimentorum pretiosissimorum dignitas, primus item accubitus in capite convivii, ut decebat reliquorum caput: Ita sane ex his notis, & privilegiis videtur apud Ezechielem describi excellentia naturæ excellentissimi Angeli, ut qui esset *principium*, id est primogenitus reliquorum. Quo Ezechielis loco Hieronym. Gregorius, Theodoretus sensum litteralem de Dæmone esse: alii saltem allegoricum certo esse contendunt. Ergo sicut primogenitus est patri simillimus; ita Lucifer dicitur, *signaculum similitudinis*, quasi dicat, *Signaculum*, vel figura exemplaris, aut faciei, quod peculiari, valdeque perfecta ratione similitudinem suam Deus in Angelica natura impressisset: ideoque dicebatur etiam *Signaculum*, quasi sigillum, in quo essent insculpta insignia, & quæ vocant arma, aut stemmata divinitatis. Sicut autem solent præcedere Regum adventum, qui illius stemmata præferunt; ita sane cum Lucifer esset *signaculum similitudinis*, dicitur, *Principium viarum Dei*, quasi præferens illius insignia in via craturarum.

Angelica naturæ descriptio ex privilegijs Primogenitorum. Hieronym. Gregor. Theodor. Angelus Deo valde similis. Primus Angelus præferens Dei stemmata.

Ubi quidem observandum est, nostrum locum cum isto Ezechielis colludere, non solum propter illam cognationem similitudinis cum *Principio*, vel primogenito, sed quia præterea nomen *Primogeniti*, convenit cum nomine *Principij* in alia quoque significatione. Nam nomen *Principij*; aut *capitis*, quod est in orignali; solet ad summam numeri alicujus referri, Exod. 30.12. Levit. 6.5. ubi vertitur *Omnia*, idest, *summa omnium*: quia sicut caput in animali eminet, & supra omnes partes reliquas consurgit, ita summa aliquarum partium, & unitatum, est præcipua præ singulis partibus. Unde habent cognationem, & re, & nomine *summitas*, & *summa*, & *caput*, atque *recapitulatio*, sive collectio, & reductio in summam. Quare possemus hunc locum legere; *Caput*, summa, recapitulatio *Viarum Dei*; videntur enim aliæ creaturæ minus excellentes recapitulari in excellentissima omnium. Rursus nomen *similitudinis*, est quoque numerus, aut mensura, à radice, quæ significat ponderare, mensurare, certo, & perfecte perpendere; unde dicitur similitudo omnibus numeris absoluta, & perfecte mensurata. Possumus igitur legere; *Tu sigillans numerum, mensuram summam*. quod eleganter respondet nostræ sententiæ, *Tu summa viarum Dei*. Atque cum hac numeri, & summæ ratione, & lectione facit lectio Thargum; *Tu similis monetæ figuræ*, seu, *monetæ figuratæ*. Sicut enim nummus cum regiis insignibus datur pro commutatione reliquarum rerum, ut videantur cætera omnia contineri in valore monetæ; ita sane videbatur primus Angelus valere cætera omnia creata; qui tandem valor, & pretium referri debet ad ipsam rationem maioris similitudinis eum Deo, ex eo enim excellentior erat reliquis omnibus, quod Dei similior esset: &, ut dicebat Iacob ad suum primogenitum, *Tu fortitudo mea*, quia in primogenito, utpote simillimo, partis virtus, & fortitudo relucet. Sic sane *Dei fortitudo* in hoc uno, tanquam in primogenito, potius quam in cæteris creaturis Dei, emicuit.

Principiū, aut caput summa numeri. ראש *Similitudo pro mensura aut numero.* תכן *Thargum. Creatura perfectior, quæ Deo similior.*

4 Secundo indicatur dignitas, velut sacerdotalis, cum dicitur, *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*. quod, ut ait Theodoretus, dictum est cum allusione ad sacerdotis Rationale, quod gemmis constabat. Unde sequitur; *Tu Cherub extentus, & protegens*, quod Septuaginta legunt; *Tu Cherub unctus à Deo in tabernaculo habitare*, est enim Sacerdos, Cherubinus unctus, ut qui Deo in templo adstet.

Angeli Dignitas velut sacerdotalis. Theodor. LXX.

Acceperat vero etiam duplicia dona, & duplicem hæreditatis portionem, in naturali sapientia, & pulchritudine; *Plenus sapientia, & perfectus decore*.

Denique sicut Princeps, *In medio lapidum ignitorum*, id est, reliquorum spirituum *qui sunt ignis urens* quod alii legunt, *In capite*, & principe loco. Quæ quidem omnia non obscure explicant, quam vere fuerit Angelus, *Principium viarum Dei*, & omnibus primogenitorum muneribus cumulatus. *Isai. 14.*

Qui fecit eum, applicabit gladium eius. Observavit nunc Philipp. commutationem esse personarum Sacris Scripturis familiarem; cum enim adhuc Deus de seipso in prima persona loquutus fuerit; nunc in tertia, *Qui fecit eum, &c.* Similia exempla aliquando plura protulimus. 6

Philipp. Commutatio personarum. Caietan.

Gladium eius, id est, *gladium Dei*, interpretatur Caietanus, rursus *gladium* pro Divina justitia scelerum vindice; quæ quamvis in Deo esset ante peccatum Angeli, sed tamen nemini *applicata* fuerat; sive ut est in originali; *nemini appropinquaverat* per supplicium; Igitur applicata est primo Angelo.

At reliqui *Gladium* ipsius Angeli, idest, vim, & potestatem nocendi interpretantur. atque hoc dupliciter primo quod potestatem Diaboli ad nocendum Deus comprimit, & pro sua Providentia, atque Sapientia moderatur, & ita applicat, ne plus noceat, quam ipse permittit. Hæc interpretatio est frequens Latinorum post Gregorium, D. August. 11. de Genes. ad litteram cap. 20. & super id Psalm. 103.27. *Draco iste, quem formasti, &c.* De quo plura diximus c. 1 vers. 12. Nunc tantum, quod ea verbo *applicandi* colligitur, Diaboli propensionem ad nocendum, & illum suopte ingenio, & depravata volutate, semper esse applicatum ad nocendum: tantum enim dicitur Deus applicare, quod ipse permittat illum sese applicare, aut potius, semper applicatum esse.

Dæmonis potentia compressa à Deo, & permissa secundum mensuram Gregor. D. August. Propensio Diaboli ad nocendum.

Secundo, cum verbum *applicandi* significet *appropinquare*, aut active, adducere, offerre; potest in Hebræa sententia hæc dispunctio atque sensus inveniri, *Ipse est Principium viarum Dei, qui fecit eum*; deinde, *applicabit gladium ei*, adducet, offeret. ut sit de ipso dæmone, qui Deo offert sua operam, & industriam ad nocendum, quasi ab illo semper postulans permissionem, & nocendi facultatem. ut ex 3. Reg. 22. cum Propheta *vidit Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum Cœli assistentem à dextris, & à sinistris. Et ait Dominus; Quis decipiet Achab? Egressus autem spiritus ait; Ego decipiam, egrediar, & ero spiritus mendax.* Non enim minus se offert Diabolus, aut minus præsto est ad malum, & ut mittatur ad nocendum, quam qui ad bonam legationem dixit, *Ecce ego, mitte me*. *Isai. 6.8.*

Secunda interpretādi, & expungēdi ratio. Diabolus postulans sibi fieri facultatē ad nocendum.

7 Sed illa demum videtur elegans interpretatio Philippi, & Bedæ, ut intelligatur ipsi Dæmoni applicandus à Deo suus ipsius gladius. Quare nonnulli codices legerunt; *Applicabit ei gladium suum*. ut videlicet suæ ipsius artes nocendi, vertantur in bonum justorum, & in maius supplicium & malum Diaboli: quod videtur indicatum quoque à Gregorio; *Quod à quibusdam*, inquit, *vincitur, eius gladius ab auctore replicatur, & quia omne, quod applicatur, in semetipsum reducitur, recte applicatus Behemoth gladius dicitur, in ipso namque se eius malitia decoquit, cum ad votum suum sese contra electorum vitam, prohibitam non exercet*. At dilucidius lectio Septuaginta. *Hoc principium formationis Domini, factum, ut illuderetur ab Angelis eius* quod Symmach. interpretatur *Factum, ut eius gladio admoveatur*. Augustinus vero 11. de Genes. ad litteram, capit. 22. *Initium figmenti Domini dictum est. Non quia ipsum primitus condidit, vel initio malum condidit, sed quia, cum faceret eum, ad hoc propria voluntate malum futurum, ut bonis noceret, creavit eum ad hoc, ut de illo bonis ipse prodesset. Hoc est enim, ut illudatur ab Angelis, quoniam sic illuditur, cum sanctis prosunt tentationes eius, quibus eos depravare conatur: ut malitia, in qua ipse esse voluit, eo nolente, sit utilis servis Dei, quia hoc prævidens, eum fecit*. Idem fere docet, versans eundem locum libr. 11. de Civitate capit. 17.

Philipp. Beda. Dæmon suo gladio vulneratus. LXX. Symmach. August.

8 Hinc vero primum discere possumus, cum Deus ipsis Diaboli, & impiorum armis utitur ad illorum supplicium, Deum significari esse pacis amantissimum, ut qui, nisi nostra improbitas illum armet adversum nos, inermis videatur. Aliena igitur videntur arma illa, quibus impios

Deus pacis amator, alienis armis nos puniens.

impios percutit: sicut dicit se mutuaturum, aut *conductitium novaculam ad radendum barbam*, & honorem sui populi. Is. 7. 20. *Radet Dominus in novacula conducta, in rege Assyriorum, caput, & pilos pedum, & barbam universam.* Non ergo habet domi, neque intra suum populum instrumenta nostri supplicii, nam Rex Assyriorum est novacula; Mædus, aut Persa, est *virga furoris sui*; Diabolus vero longe exulans à Domo Dei, est illius *gladius*.

Deus impios cruciaus ipsis illorum iniquitate Plutarch.

Secundo. Si nostra improbitas Deum concitat, & armat contra nos, non indiget ille aliis tortoribus ad nostrum supplicium, quam nobis ipsis. Sic Plutarch. *de Sera Numinis vindicta*, eleganter dixit; *Quemadmodum facinorosus quisque ultimo affligendus supplicio, corpore suo propriam fert crucem, ita improbitas ex se ipsa supplicium sibi struit ipsi, proinde si dicere fas est flagitiosos homines, neque aliquas sive Deorum, sive hominum indigere ultore arbitror, sed perniciosam illorum vitam, omni pravitate, ac scelere corruptam, satis superque ad seipsam torquendam sufficere.* Quod non solum verum est in internis suppliciis, sed etiam in externis, cum jubet Deus, ut unus improbus de alio supplicium sumat; aut permittit, ut idem se ipsum conficiat. Exemplum videas 2. Mach. 12. 22. *Cum ex praesentia Dei, qui universa conspicit, in fugam versi sunt hostes populi Dei, alius ab alio, ita ut magis a suis deicerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur.* Quis non dicat Ægyptios suis manibus fabricasse arma, quibus illos percussit Deus, & ipsa sui supplicii instrumenta, cum *quidam errantes colebant mutos Serpentes & bestias supervacuas, immisit illis Deus multitudinem mutorum animalium in vindictam, ut scirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Quare si vult Deus impium funibus constringere, ipsa improbitate utitur, nam peccator *funibus peccatorum suorum constringitur.* Si vult in carcerem, & foveam obscurissimam conjicere, permittit, ut ille fodiat alteri foveam nam si *Lacum aperuit & effodit eum; incidet in foveam, quam fecit.* Si velit gravissimo peccatorum jugo deprimere, peccata ipsum jugum sunt; sicut Scriptum est; *Vigilavit jugum iniquitatum mearum.* Si velit contumeliis afficere, permittit, ut *tradantur in desideria cordis eorum; ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis.* Si velit demergere in Mare, gravissimo lapide ad collum alligato, ipsa iniquitas lapis est, *& gravabit eum iniquitas sua, & corruet, & non adjiciet, ut resurgat.* Denique nostra improbitas *gladius* est, quem strictum Deo adversus nos tradimus; Diaboli malitia *gladius* est quem Deus illi ipsi *applicat*, & adigit. In quam rem opportune, & eleganter scripsit Athanasius lib. de Passione, & Cruce Domini, *Arundinem Christus accepit, cum illi à Diabolo porrigeretur ignaro, quod contra se ipsum gladium acueret. Dicitur enim arundo serpentibus lethalis esse, atque inde pessimam interfici. Cum igitur ipse Dominus Sabbaoth, ut Isaias dicit, fugientem Draconem; & magnum illum Serpentem Diabolum persequi statuisset, tum eius rei causa id, quod illi exitiale erat, ab eis accepit, ut suis propriis quibus debiliora redderet, ij qui Christi erant, homines fortiores redderentur. Quale quid David in Goliath designavit, qui sumpto adversarij gladio, eo ipso illius caput praecidit. Idem quoque Servator fecit, sumens arundinem ab illis, ut nos non solum liberaret à versutia serpentis, sed illum serpentem tolleret, & mortuum exhiberet.* Vide quæ diximus cap. 8. vers. 4. super id, *Dimisit eos in manu iniquitatis suæ.*

Impius unus de alio supplicium sumens. — *Sap. 15. 16. 17.* — *Prov. 5. 22.* — *Psal. 7. 16.* — *Thr. 1. 14.* — *Rom. 1. 25.* — *Is. 24. 20.* — *Diaboli malitia contra ipsum pugnans. Athanas.* — *Arundo Christo passionis à Diabolo tradita.* — *Militia militans contra suum possessorem.*

Vers. 15. Huic montes herbas ferunt, &c.

1 Herba *temporalis voluptas.* Montes, *quos Diabolus excolit, Principes improbi.*
2 Ferre, *pro offerre Dæmon adoratus in montibus. Superbia Diaboli.*
3 Bestiæ agri, *populares improbi adhærentes Principib.*
4 *Diabolus irridens humanam stultitiam redditis Oraculis.*

1 DIvus Gregorius, quem videtur imitari Philippus, intelligit superbos, quorum lascivia, & temporalis voluptas per *Herbam* significata, opportunum pabulum Diabolo præbent. D. Thom. & quidam alii, quod viri Principes, si improbi sint, quod non raro esse solent, propriæ voluntatis, desideriorumque sponte nascentium cibum suavissimum Diabolo ministrant, aut etiam suos populares per *Herbam* significatos, exponunt prædam, & cibum Diabolo. Cajet quod Principes videatur esse Diaboli ager, quem primum seminat Diabolus; quamquam enim tam in planitie, quam in montibus velit ipse seminare semen suum, idest, Zizaniam; potissimum tamen in præcelsis montibus agricolationem suam facit: atque hujusmodi montes non alios fructus, frugesque ferunt, quam mollissimam *Herbam*, quæ sit ignis pabulum; ut dici possit hujusmodi montes *concipere ardorem, & parere stipulam.*

Gregor. Philipp. D. Thom. — *Caietan. Principes excolit Diabolus.* — *Isai. 33.*

Cum vero verbum *ferendi*, non solum ex originali sit *proferre*, quomodo fere universi Interpretes sumpserunt, sed etiam offerre, tanquam oblationem, aut elevare in manibus, tanquam dona, & oblationes, quæ in sublime elevabantur; erit ne *montes afferre Diabolo herbam*, offerre illi suos fructus? idest. Dæmonem in montibus lucis nemoribus adoratum fuisse? Tum etiam, & initium idololatriæ à montibus, idest, à viris Principibus, honores sibi Divinos arrogantibus, initium sumpsisse? An etiam erit Diabolum nihil humile sapere, sed superba, & sublimia omnia, ita ut dedignetur pabulum convallium, tantum spectet sublimiora? ut dici possit, *Que los altos, y grandes, le hazen el plato.*

2 Ferre, pro offerre. Dæmon in montibus cultus. — נשא — *Dæmonis superbia.*

Omnes bestiæ agri ludent ibi. Divus Thomas, quem imitatur Cajetanus, partem hanc refert ad impios Principes, quibus adhærent improbi alii, tanquam *bestiæ agri* protecti, & sustentati ab improbis Principibus. Ideo enim Diabolus jugiter commoratur in montibus, quod per Principes lucretur sibi populum. Simile id Danielis 4. quod dicitur de Nabuchodonosore sub figura *magnæ arboris, cuius folia pulcherrima, & fructus eius nimius, & esca universorum in ea: subter eam habitabant animalia, & bestiæ, & in ramis eius conversabantur volucres Cœli, & ex ea vescebatur omnis caro.*

3 D. Thom. Caietan. Impij Principibus adhærent cæteri populares

Alii vero *bestiarum* nomine Dæmones inferiores intelligunt, qui dicantur *bestiæ agri*, idest, degentes in hoc mundo inferiori; quia non solum *Princeps Dæmoniorum* delectatur *montibus*, idest, improbis Principibus; verum etiam convocat secum plures alios spiritus; & invitat bestias agri, *ut ingressa habitent ibi*. ita vero delectantur, & ludunt Dæmones in improbitate Principum, ut *illudant* & irrideant hominum stultitiam, voluptas enim, quam ex nostris malis percipiunt, plena est lusu, illusione, subsannatione, fraude. Tum etiam videntur quasi ad sonitum, & harmoniam principum improborum *ludere*, & tripudiare Dæmones, & *saltare pilosi*, ut, si cum superiori jungas, dicere possis. *Que los malos Principes, le hazen el plato, y el son, porque el bayle.* Sic Septuaginta, ad lætitiam etiam tartareæ gentis referunt, Diaboli accessum ad montem aliquem excelsum: *Adveniens ad montem præruptum, fecit lætitiam quadrupedibus in tartaro*, quasi ex *montibus* opimam prædam convehat, quam cum magna lætitia suis militibus in tartaro dividat. Illud ultimum: Est ne res hæc de *montibus*, & *illusionibus* ludificatio aliqua delusæ antiquitatibus, accipientis responsa, & oracula à Dæmonibus habitantibus in *montibus*?

4 Dæmones minores. — *Dæmones illudentes hominum stultitiam* — *LXX.*

Vers. 16. Sub umbra dormit, &c.

Vers. 17. Protegunt umbræ umbram ejus, &c.

1 *Varia* Umbræ *allegoria.* Umbra *bona temporalia, qua ratione. Explicatur Ecclesiasticus.*
2 *Varia* Arundinis *allegoria. Cur dicatur Dæmon quiescere in locis humentibus.*
3 *Improbi aliorum vitia protegentes, dicuntur* Umbræ.
4 *Dæmon saltus in litoribus, & lucis. Dijs inferis ubi, & quando sacrificatum.* Umbra *quid. Illustratur Sapientia.*
5 *Varia* Fluvii *allegoria.* Jordanes *designat Christum, aut prædicationem Evangelicam.*

1 VAria *umbræ* allegoria apud Interpretes, præsertim, apud Gregorium, & Philippum hoc loco. Gregor. vero *Nequitiæ corporum* intelligit. *Quia Diabolus in frigidis mentibus securus jacet, qui contra corda charitate calentia solicitus vigilat.* Philippus, *Peccata*, aut *peccatores*: nam peccata tanquam umbra corpori, ita morti vicina sunt. Alii otium, lasciviam, delicias, quibus cum nos allicit, ipse delectatur. Forte umbra indicat temporalium

Umbra allegorice, quid Gregor. Philipp.

Umbra, bona temporalia. Eccl. 34. 3.

bonorum vbertatem; quæ *tanquam umbra transeunt*, quæ sunt bonum apparens, & umbra tantum sempiternæ felicitatis: de quibus dicere posses, quod de insomniis dicitur à Sapiente, *Hoc secundum hoc*, id est, umbra iuxta corpus) *visio somniorum: ante faciem hominis, similitudo hominis* (id est, similitudo apparens in speculo, quæ statim evanescit.) Et quidem si quid boni in mundo est, supernæ felicitatis umbra est, & imago quædam relucens in speculo creaturarum. hæ igitur umbræ & nos deludunt, & Diabolo placidissimam requiem conciliant.

2 *Gregor. Philipp. Arundo, quid allegorice. Philippus. Caietan.*

In secreto calami. Gregorius multas, item *arundinis* allegorias indicat, sicut & Philippus. Tandem in illa consistit; quod *arundinetum* sit vita sæcularium cum externa gloria, sed internę veritatis vanitate. Ita ut in cordibus superborum altitudinem, & nitorem sæculi ambientium, Behemoth dicatur *dormire quietus, ubi eos, quos possidet quiescere non permittit*, sunt enim arundines vento agitatæ. Philippus, *Secretum pravarum cogitationum*; Caietanus, *Hypocrisim sine fructu*, sine medulla, inanem. quæ omnia pabulum sunt ignis. Et in *locis humentibus*, Infixi sunt, quia fere semper hæc vitia secreta putoire Deus tolet maoilesta luxuria.

3 *Gregor. Improbi aliorum vitiis protegentes.*

Denique *protegunt umbræ umbram eius*. Gregorius, quod cum quilibet iniquus sit umbra, id est, similitudo Diaboli; illi dicuntur umbræ protegentes aliam umbram, qui cum impii sint, alios etiam minores peccatores fovent, & protegunt. Ideoque comparantur *salicibus torrentis*, arboribus nimirum proceris, & infructuosis, tantum ad protegendum idoneis. Alii per *umbram umbræ*, tantum intelligunt, densissimam umbram, id est, multiplicationem voluptatum, mollitudinis, otii.

Dæmō olim adoratus in littoribus, & lucis. Umbra de Idolis, & statua. עלל

Sed forte his sententiis allusio fit ad loca umbrosa, & opaca; vel in montibus, vel iuxta ripas fluminum, in quibus Dæmon olim colebatur. Nomen enim *umbra*, ad umbrosam arborem commode referri potest, imo, & ipsum umbræ nomen de statuis, & imaginibus idolorum frequenter dicitur, 1. Reg 6. 5. Numeror. 33. 52. Danielis, 2. 31. & ad *Nemora* pertinet, Ezechielis 31. 3. quare dicetur *sub umbra*, aut, *in umbra dormire*, qui in Idolis habitabat, & facit cum hoc verbum *dormiendi*, quod ad rem turpem refertur; tum etiam ad idololatriam, quæ dicitur *fornicatio*. Quare, & nomen idoli *Baal*, significat maritum, quod Idololatræ cum illo fornicarentur. Dormiebat igitur Dæmon turpissimus in umbris nemorum, & *accendebat concupiscentiam*, ut dicitur Sapientiæ 15, 4. *Umbra picturæ, labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores, cuius aspectus insensato dat concupiscentiam*.. Diis vero Inferis in littoribus sacrificatum fuit. Vide de *Arborum honore* Plinium lib. 12. cap. 5. & lib 16. cap. ult.

Diis Inferis in littoribus sacrificatum Plinius.

Calamus odoratus. Dæmon amator umbrarum.

Quod vero de Calamo dicitur, certe rem olet sacrificiorum; nam est etiam *calamus odoriferus*, ut indicatur Isaiæ 43. 24. *Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum, &c.* Item. 6 20. *Ut quid mihi thus de Saba offertis? & calamum suave olentem de terra longinqua?* Denique is idem est, *umbrarum* amator, qui & nocturna sacrificia exigebat, (Diis enim Inferis nigræ pecudes noctu mactabantur,) & cui canebatur,

Claudian.

—— —— *O maxime noctis*
Arbiter, umbrarumque Potens ——

Vers. 18. Ecce absorbebit fluvium, &c.

5 *Gregorius. Philipp. D. Thom. Fluvij varia allegoria. Nicetas.*

GRegorius, Philippus, & alii posteriores, *Fluvij* nomine genus humanum; D Thom. peculiariter homines inconstantes intelligunt, hos exsorbet Dæmon, & rapit etiam per fraudem, & calumniam, dum per peccatum trahit ad mortem, quæ est proprietas verbi *absorbendi*, ut superius diximus: quippe iste est *Prædo gentium*, Ierem. 4. 6. Expetit vero Dei populum, qui per *Iordanem* significatur. Nicetas ad fidem Evangelii videtur referre. *Sua*, inquit, *calumniandi licentia fretus, Divinam Gratiam prĳulanter infectatur, eamque verbis irridet, atque contemnit, idque molitur facinus, per Græcos, Iudæos, Manichæos, qui redemptionem eam, qua Iordano cæpit, non admittunt*. Commode etiam ad Christum referri potest, nam statim, atque baptizatus est in Iordane. *ductus est ab spiritu* (Lucas *à Diabolo*) *in desertum, ut tentaretur*.

Matth. 4. 1 Luc. 4. 5.

Vers. 19. In oculis eius, quasi hamo capiet eum, &c.

1 *Diabolus cum invidia observans iustos, à Christo coram omnibus triumphatus. Cur Christus in publico moriens, non in publico resurgens.*

2 *Diabolus captus, postquam multos deceperat.*

3 Hamus, *& vincula allegorice.*

4 *Diaboli nasus, quid. A Deo compressus, & resimatus.*

VArium suppositum, varium item appositum hujus sententiæ apud Interpretes, ut diximus superius, Nicetas supponit *Dæmonem*, apponit vero *iustum*. Ille igitur *oculis observat iustum, & stridet dentibus in eum*. considerat attentissime, qua ratione illum capere possit. Tunc, ait Chrysost. *Diabolus sævior efficitur, cum videt nos cum diligentia vitam nostram disponentes; cum videt, virtutis opera composita, & magnos acervos, tunc gravius inferre naufragium studet*. Sicut igitur Angeli boni sunt *oculi*, nobis prospicientes; ita Dęmones sunt *oculi* nobis invidentes, insidiantes. Cæterum diximus appositum hujus sententiæ esse *Behemoth*. Erit ergo venator Christus, qui Diabolum *in illius oculis cepit*, neque *frustra iecit rete ante oculos pennatorum*, non per insidias, aut per occultas fraudes; sed per ea, quę palam erant, & in oculis solis hujus; per crucem, quam Diabolus procuraverat. Sic ait Paulus Coloss. 2. 15. *Spolians Principatus, & Potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*, ubi eleganter Chrys. Homil. 3. *Confidenter, palam, & secure mortuus est. Nihil enim Diabolus intentatum reliquit, ut aliquo pacto hominibus persuadere posset, non esse mortuum Christum. Et publice quidem videntibus omnibus mortuus est; verum non publice resurrexit, sciens futurum tempus veritatis testimonium allaturum. Præclarum enim est, quod inspectore mundo. sursum in ligno serpens ille immolabatur. Nam quid non fecit Diabolus, quo crucifer moveretur, &c.* Hanc igitur confusionem recusabat Diabolus, hanc timebat, *ne in suis ipsius oculis caperetur*, & inspiciente mundo, à Christo moriente triumpharetur. Illud etiam ad ingentem ignominiam pertinet, quod in oculis suis captus sit, id est, ut ait Philippus, *In ipso intelligentiæ lumine; nam per calliditatem suam captus est, dum non videt, &c.*

Nicetas. Diabolus observans cum invidia iustum. Chrysost. Angeli oculi nobis prospicientes. Diabolus captus à Christo videntibus, & coram omnibus videntibus. Chrysost. Cur Christus publice moriens, non in publico resurrexerit. Philipp.

2 *Abac. 2. Isai. 33. 1*

. Tum præterea captus est Dæmon, cum absorbuerat hujus sæculi flumen *Cum dilatavit sicut infernus animam suam, & ipse quasi mors & non adimpletur, & congregavit ad se omnes gentes, & coacervavit ad se omnes populos*. Tunc inquam, captus est, & illius captivi victoriã Christi, & Dęmonis ignominiam cecinerunt: *Numquid non omnes isti parabolam sument, & loquelam ænigmatum eius?* & infra. *Quia tu spoliasti gentes multas; spoliabunt te omnes, qui reliqui fuerint de populis*. Tum illud: *Væ qui prædaris, nonne, & ipse prædaberis, cum consummaveris depredationem depredaberis; cum fatigatus desieris contemnere, contemneris*.

3 *Hamus, & vincula allegorice, quid.*

Hami autem allegoriam, id est, Divinitatis vestit humanitate, eleganter prosequitur Gregorius, de *vinculis* etiam, quibus alligatus est Diabolus, quod sonat vox Hebræa, vide August. super Psalm. 67.

4 *Olympiod.*

Illud autem, quod dicitur, *Perforabis nares eius; Diaboli nasum* Olympiodorus interpretatur, Licentiam calumniandi, irridendi, contemnendi, maledicendi, & eleganter quidem; nam hic videbatur, ut ille alius dixit, *Populum humanum naso suspendere aduneo*. Contortas igitur, & irridentes hujus belluæ nares obtrivit Deus. Ait vero Olympiodorus, à bobus sumptam translationem, *quorum nares perfodiuntur, ut ita ducantur facilius*, Gregorius in *Naribus* sagacissimas insidias intelligit, quas multo acutioribus sensibus, atque verbis tum suis, tum suorum iustorum Christus perforat, & transfigit. Atque hæc est etiam vulgata *narium* significatio; sicut & illa alia pro furore & indignatione, quæ naso tumet, & fumat. Compressæ igitur sunt Diaboli nares longissimæ, & vel amputatæ, vel simæ redditæ, quorum utrumque turpe est, atque ignominiosum.

Olympiod. Diaboli nasus. Horatius. Gregor. Diaboli nares compressa.

Vtriusque expositionis judicium: & indicatio novæ duplicis allegoriæ.

1 *Expositio de Elephante, nomine* Behemoth *simplex, & lit-*

& litteralis : Allegoria de Diabolo, incerta, & dura.
2 *Nova allegoriæ ratio componendi corpus Behemoth ex vitijs & sceleribus, tanquam ex membris.*
3 *Diaboli membra, improbi, & illorum varietates, & rationes diversæ.*

Præcedens expositio de Elephanto litteralis.

PRomovimus, quoad fieri potuit, utramque exponendi rationem de Elephanto, & de Diabolo. Nunc inspicienti, atque legenti facile est judicare, utra ipsis sententiis, atque verbis lenius, simpliciusque conveniat. Ego simplicem, germanam, litteralem censeo illam, quæ de Elephanto est.

An expositio allegorica de Diabolo sit certa. D. Thom. Nicolaus. Dionys. Eugubin.

At, inquis, illa, quæ de Diabolo est, licet allegorica, erit tamen certa, & indubitata? Respondeo nihil omne certi apud Interpretes haberi: nam D. Thom. & Nicolaus cum Dionysio, quasdam sententias de solo Elephanto accipiunt, quasdam de solo Diabolo: videntur itaque frequentibus saltibus, & transitionibus uti. Eugubinus vero diserte ait, nulla sibi ratione probari, hujusmodi sensum allegoricum, quippe nulla necessitate cogente: atque illud etiam pro Eugubino facere videtur, quod eodem verborum tenore proponatur fortitudo, & magnitudo Behemoth, sicut aliorum animantium, quæ quidem non proferuntur in malum, sed in bonum; idest, non ad specimen malitiæ, & fraudis; sed ad commendationem effectorum Divinæ Providentiæ, Sapientiæ, Potestatis clarissimorum. Nexus igitur hujus exponendi rationis, de Diaboli nequitia, & improbitate, cum reliquis hujus materiæ partibus prædifficilis est; neque unus, aut alter superius à nobis indicatus, omnino videtur simplex, & lenis. Et confirmari hæc res potest; quoniam cum sensus litteralis fundamentum allegoriæ sit; tecteque sibi respondere debeant; nullo modo sibi consentire videbuntur, si cum ea, quæ de Elephanto aut ulla bellua à Deo creata ad commendationem dicuntur, statim ad vituperium, & nequitiam in Diabolo usurpentur. Oportuisset enim malitiam moralem Dæmonis, in malitia naturali bestiæ significari; sævitiam in crudelitate; turpitudinem in obscœnitate; ingluviem in voracitate. Sicut in astutia serpentis, recte diaboli calliditas nobis præfigurata est Genes. 3. At qui nunc *Behemoth*, non quidem malitia, & sævitia, sed potius magnitudine, mansuetudine quadam, cibi parsimonia, fortitudine ad onera sustinenda, & ad vectiones commendatur; tum etiam & temperantia, atque castimonia. Deniq; quoniam Interpretes non sibi constant in unica allegoriæ ratione: quisque enim singularium partium, atque membrorum suam affert significationem, suumque Symbolum. Atque adeo præter ea, quæ peculiariter nos ad aliorum allegorias adiecimus in sententiis singulis; nunc quoque duas alias hujus allegoriæ rationes idoneas indicabimus.

Allegoria de Dæmonis nomine Behemoth incerta, & difficilis.

2 *Allegorica Behemoth tractatio, & illius membrorũ duplex.*

Prima illa erit, ut sicut partes, & membra Sponsi, & Sponsæ per allegoriam designantur in Canticis, vel componẽdo corpus mysticum ex peculiaribus virtutibus Christi Sponsi, atque Ecclesiæ Sponsæ; ut si dicas Providentiam *oculorum*; sublimes cogitationes *capillorum*; Verecundiam genarum; Obedientiam *aurium*; Pulchritudinem *sermonis labiorum*; Candorem castitatis *eburnei pectoris*; Liberalitatem *manuum tornatilium, &c.* Aut secundo componendo corpus mysticum ex peculiaribus statibus Ecclesiæ; ut si dicas *oculos*, esse Prophetas; *capillos*, Contemplativos; *manus*, vacantes operibus misericordiæ; *labia*, Prædicatores; *aures*, Obedientes; *genas*, Verecundos; *linguam*, Interpretes; *ventrem*, Conjugatos; *pedes*, Peregrinos, &c. Ita etiam hanc designationem partium, & membrorum Behemoth, ita accipiamus, ut componamus unicum illius corpus ex sceleribus, & omnibus improbitatis generibus; ideoque appelletur *Behemoth*, idest, bestiæ, quod nihil sit improbum in bestiis, quod in illo non inveniatur majori cum improbitate; & sicut illi apud Ezechielem Cherubini dicuntur singuli habuisse *similitudinem vultus quatuor animalium*, propter peculiares virtutes, & speciem, quam repræsentabant quorumdam animalium: ita nunc Diabolus dicatur *bestia*, propter improbitatem, quod videatur ex omnibus bestiarum improbitatibus totus compactus, & obrutescens. Habet igitur *oculos*, insidiarum, & invidentiæ: speciem quadam parsimoniæ, *comedendo fœnum*, cum tamen gulosissimus sit, & incredibiliter expetens cupediarum omnium, deliciarum, *herbarum*, quas *montes ferunt*: est otio diffluens, & somniculosus, ut qui *in umbra dormiat*: voluptatum sæculi consectator, ut qui sectetur *umbras salicum*, & *ripas fluminum*; pertinax, & obstinatus in malo, ut qui sit *ossibus æreis*: indefatigabilis in nocendo, ut qui sit *cartilaginibus ferreis*; amator turpitudinis, ut cujus *virtus sit in lumbis & umbilico*; *Stringens caudam cedrinam*, ut qui bona specie, & bono odore tegere velit turpitudinem, & fœditatem suam: totus denique ex fraudibus compositus, ut cujus *nervi testiculorum perplexi sunt*.

Membra Diaboli vitia, aut vitiosi.

Dæmon continens omnem belluinam improbitatem.

3 *Impij membra Diaboli. Behemoth bestia multorum capitum.*

Aut vero possumus componere corpus Behemoth ex suis membris, idest, ex multitudine improborum, ideoque appelletur *Bestia*, quod corpus Diaboli sint plures *bestiæ*, idest, plures improbi: quare neque habet *Behemoth* unicum caput, nam est bellua multorum capitum, terrifica: nullum enim animal est, cujus caput non emineat in Behemoth, sive terrestrium, sive volatilium, aut aquatilium. Sicut enim vulpes Sampsonis ad caudas junctæ, capitibus divisæ erant; ita omnes improbi capitibus, sensibusque divisi, at in unico Diaboli corpore componendo omnes conveniunt. Igitur illius *os bovillum*, non nisi selecto, *mundo fœno* vescens, erunt fastidiosi, & morosi ciborum delicatissimorum appetitores. *Lumbi* illius, & *umbilicus*, luxuriosi. *Cauda illius instructa, quasi Cedrus*, sunt ignobiles, & vilissimi quique; superbientes tamen, & insolescentes. *Testiculi perplexi*, homines improbi, qui alios sibi similes generant; & qui pravo exemplo aliorum peccata excusant, quæsitis rationum, quasi *nervorum perplexitatibus*. *Ossa illius ærea*, improbi principes; qui propterea dicuntur esse quasi *fistulæ æris*, vel, ut est in Hebræo, *quasi baculus*, aut *virga ærea*; quod sint Tyranni sævissimi, sicut scriptum est, *Contrivit Dominus baculum impiorum: virgam dominantium, cædentem populos indignatione, plaga insanabili, &c.* Sunt præterea *ossa*, qui alios improbos populares portant, & in improbitate sustinent. Illis vero, qui adulatoribus ridiculis, mimis, pantomimis, & improbis ministris delectantur, dicuntur *montes herbas ferre, & bestiæ ludere*; Molles, otiosi, & delitiosi *in umbra dormiunt*. Luxus, & nimiorum odoramentorum amatores, *in secreto calami*. Illi, qui alios, præsertim justos, & sanctos ad sua facinora alliciunt, dicuntur *absorbere fluvium*, & *habere fiduciam, quod influat Iordanis in os illorum*. Sed, bone Deus, quam vastum, quàm varium pelagus allegoriarum? quæ sicut cum utilitate tractantur à sanctis Patribus, ita committere non debemus, ut vel nimium in illis immoremur, vel ut illæ, quæ à plurimis, atque frequenter indicantur, & quas ipsa Scripturarum Littera exigit, negligenter prætereamus.

Isai. 14. 5.

An *Behemoth* descriptus sit sub forma quadrupedis, an serpentis.

1 *Quæstionis, & sententiæ propositio, Behemoth describi sub forma serpentis.*
2 *Præcedentis sententiæ probationes, & indicia. Quædam serpentum proprietates. Illustratus Isaias, & Joannes.*
3 *Vera quæstionis solutio; Behemoth esse belluam quadrupedem. Serpentes potus, & victus exigui; potius gulosi, quàm voraces.*
4 *Responsio obiectionum. Vera ratio conficiendarum similitudinum, & parabolarum.*

1 *Jo: Camerensis sententiã de Behemoth*

SEd neque prætereunda viri prædocti, multę, & reconditæ eruditionis, sententia de *Behemoth*, quam ideo huc usque distuli, quod nisi aliarum interpretationum ope, integre, & syncere de illa judicare minime possemus: is est Joannes Bullamantius Camerensis, in suo opere de *Reptilibus vere animantibus sacrę Scripturę*. In quo non pauca ille vere, & sapienter scripsit, quæ intelligo: arbitror, & multa alia, quæ non intelligo. Sed quantum assequi possum, sic ille censet, de *Behemoth*, lib. 4. cap. 12. Primum Behemoth non posse esse Elephantum, fere propter rationes illas, quas expositioni de Elephanto superius objecimus, & inter exponendum disiecimus. Secundum *Behemoth* repræsentari tanquam monstrosum quoddam, & fictum animal, cujus non sit vera natura: licet ad veram Dæmonis naturam, veramque malitiam significandam usurpetur.

Tertium *Behemoth*, describi sub forma Serpentis, aut Draconis reptilis: quare quæ hoc capite dicuntur minime posse convenire in animal quadrupes, sed tantum in serpentum multitudinem, ideoque significari nomine plurali *Behemoth*, quasi dicas plurium animantium nexum, & vinculum, quia multa animantia terrestria adeo sibi hærent, & plicantur, sicut serpentes.

3 Rationes, & indicia, quibus probari videtur, Behemoth esse serpens. Serpentum partes,

Probat primo, quia tantum describuntur partes illæ, quæ in serpentibus necessario adsunt, tum etiam & passiones earundem partium, *Oris, lumborum, umbilici, veneris, caudæ, testiculorum, ossium, cartilaginum, oculorum, narium*. At vero nunquam incidit sermo brachiorum, crurum, manuum, pedum, quibus soli Serpentes destituuntur. & confirmatur, quoniam in Leviathan serpente, eadem ipsa membra subticentur.

Serpentum gula, & libido. Arist. Plinius. Ælianus.

Secundo, quoniam duo tantum vitia videntur notari in *Leviathan*, voracitas, & luxuria, & horum tantum duorum vitiorum, instrumenta, aut materia designantur, luxuriæ, in *lumbis*, & *umbilico*; gulæ, in *fœno*, & *herbis*: Hæc autem duo vitia potissimum vigent in serpentibus, ut Arist. docet lib. 8. de historia anim, cap. 7. Plinius lib 10. cap. 62. & cap. 70. Aelianus lib. 9. cap. 15. 11. 12. 13. Ubi sparsim vel gulæ, vel luxuriæ exempla.

Serpentes delectantur locis humentibus,

Tertio, quoniam quod hic dicitur de *Behemoth*, proprium est Draconum, atque serpentum, vel in aquis degere, vel *locis humentibus*, & cœnosis delectari, ut indicatur Apoc. 12. dum ruens Draco minatur *Terræ, & Mari*, & Isai. 35. *Ubi habitabant Dracones*, utpote in locis humentibus *orietur viror calami, & iunci*, Psalm. 70. & Ezech. 29. *Draco habitat in medio fluminum*. Et Esdræ 2. cap. 2. mentio fit *Fontis Draconis*. Oriuntur præterea ex humida terræ putrefactione, & in convallibus opacis. Plin. lib. 8. cap. 59. Ælianus lib. 16. cap. 39.

His potissimum contendit vir eruditus suam de Behemoth suspicionem confirmare, cum enim plura alia adducat, capit. 13. 14. 15. 16. at illam potius infirmant, & destruunt.

Ego vero neque tam sum morosus antiquitatis admirator, ut quod ab antiquitate, cum auctoritate, & ratione recedit, contemnendum putem, neque tam sum novitatis amator, ut sine auctoritate, & ratione solo novitatis nomine, aliquid mihi probatum velim, quin potius mihi, quod sapientibus omnibus, semper fuit novitas suspecta falsitatis. Censeo itaque descriptum esse *Behemoth*, sub specie belluæ quadrupedis, quasi bovis cruribus, testiculis, cauda instructæ: quippe repugnat serpenti, *umbilicus, Ossium prælongorum*, & *cartilaginum* rigidissimarum instar baculi aut lamina ferreæ, magnitudo, & durities. Tum etiam ratio victus, & pabuli, nam *serpentes* potius *sunt omnivora*, ut Aristoteles dixit, quam *Fœni* amantes; neque tam sunt voraces; & intemperantes, quam cupediarum appetentes, videlicet *vini, sanguinis succi, herbarum*; nam potu exiguo indigent, *& pene nullo cibo vivi asservantur inclusi*, ut Plinius, & Aristoteles locis nuper citatis scribunt. Quam igitur longe à serpentum natura illud, *Ecce absorbebit fluvium* quam longe ab opportunitate conterendi, & *conculcandi Draconis*, applicatio *gladij*. Hæc cum videret Camerensis, ingenue fatetur, nullius veri animantis naturam hic describi; quin potius monstrosam & natura impossibilem. Quanto melius, quanto pulchrius nos, qui veram animantis naturam ab ipso naturæ conditore descriptam designabimus per suas partes. Fuisset enim proculdubio parum idoneum argumentum ex re impossibili deductum ad ostendendam Creatoris potentiam.

Quæstionis solutio. Quæ probent Behemoth esse quadrupedem. Serpentes non tam voraces, quam gulosi. Plinius. Arist. Camerens. Exemplum parum idoneum ductum à re impossibili.

4 Obiectioni occurritur. Vera ratio ducendarum similitudinum & parabolarum.

At, inquis, veræ res describitur nimirum malitia, & spurcitia Dæmonis sub specie tamen impossibilis belluæ. Sed quanto melius, si in vera aliqua bellua, verissima illius nequitia designetur? Illa enim est parabolarum, & similitudinum, atque figurarum congruentissima ars, & ratio, ut ducantur ex rebus veris, possibilibus, familiaribus, ne continuo existimetur impossibile, quod est simile impossibilium.

Responsio priorum obiectionum.

Quæ pro se affert Camerensis tantum ex particularibus procedunt, quare non recte colligitur ex quibusdam indiciis serpentem describi, si illa sint etiam communia quadrupedibus. Cum vero urget, non describi quadrupes, cujus pedes non scribuntur, recurras ad id, quod de rigidissimis, atque fortissimis crurum ossibus in Elephanto diximus. Sed jam de Leviathan.

LEUIATHAN.

Vers. 20. An extrahere poteris Leviathan hamo, & fune ligabis linguam ejus?

NOn minus per se laboriosa tractatio *Leviathan*, quam *Behemoth*, forte, etiam longior, ut in cujus descriptione, reliquum hujus capitis, tum etiam integrum caput quadragesimum primum insumatur. Sed difficultas *Leviathan*, est paulo mollior reddita in *Behemoth*, quippe sunt totidem, atque persimiles sententiæ de utroque per partes igitur *res explicanda*, & à nomine incipiendum.

QUÆSTIUNCULA I.

Quæ nominis, (*Leviathan*,) significatio, & notio?

1 *Aliorum sententia de nomine Leviathan, & de verbo* Lavah.
2 *Statuitur primaria, & propria significatio verbi* Lavah, *Fœnerator comitatur debitoribus, Sacerdotes comitantes Deum. Illustrati Samuel, & Salomon.*
3 Auferre, coronare, ligare, *ab eadem radice. Illustratus Salomon, & locus Regum.* Luctus, & Lamentatores *quasi comitantes. Explicatus Iob.*
4 *Ratio nominis* Levi.
5 *Vera ratio nominis*, Leviathan.

CErtum videtur nomen *Leviathan*, oriri à radice *Lavah*. Rursus Vulgatissima est illa interpretatio *Leviathan*, ut sit, quasi *Additamentum eorum*. Quod Gregorius, Philippus, Hieronymus, Beda, D. Thomas & posteriores omnes scribunt. Unde necesse est verbi *Lavah*, significationem esse, addere, adhærere, adjungere, applicare, apponere, copulare, & quidem his modis omnibus vertitur ab Interprete. Sed ne ego iterum à viro docto postuler hujus verbi universum, atque genuinum usum quem ait se desiderasse in priori tomo, Iob 5. vers. 8. paucis nunc indicabo. Vertitur sane idem verbum *Auferre*, Eccles. 8. 15. & *Mutuare*, aut mutuum accipere, aut fœnerari, Deuteron. 28 12. Psalm. 39. 21. Proverb. 19. 17. quare ex his significationibus primariam, & propriam nonnulli dicunt esse illam *mutuandi*; aut *accommodandi* quam præponunt, vel solam agnoscunt Pagninus, Complutenses, Rab Mardochai, Oleaster, Genes. 49. in notione nominis *Levi*. Alii illam, *adiungendi*, seu *copulandi*, significationem eligunt, ut Ioannes Forsterus. Ego itaque hæc censeo, significare illam societatem, vel copulationem aut comitatum, quem ad certum tempus, minores exhibent maioribus vel serviendo, vel comitando, vel adstando, vel aliquid emolumenti, aut honoris tribuendo. Quare proprie dicemus esse honorificum, & quasi mercenarium comitatum, ad quod omnia hujus verbi significata facile reducuntur: nimirum *fœnerari*, aut *mutuare*: nam fœnerator suis debitoribus ad tempus, & pro certo mutui accepti tempore servis utitur: illum supplices comitantur, ut qui fidem, suaque omnia creditoribus adstrinxerint, quo ad usque se liberent; sicut de vade dictum est Proverb. 6. 5. *Defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus; semetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui.* Adde etiam, quod creditores aliquando usi sunt debitoribus tanquam servis, quoad usque *redderent universum debitum*, ut superius diximus. Insuper etiam secum assumebant *fasciculos* Syngrapharum; & aliorum obligationibus onusti, tanquam honorifico instructi comitatu incedebant. Rem hanc perstrinximus superius cap. 31 versiculo 35. Quare cum *Domino*, & cum emente comparatur *fœnerator*, & qui repetit debitum, Isai. 24. 2. Hac ratione dicitur de Sacerdotibus, & ministris templi, qui Deum comitantur, & illi adstantes serviunt, quandiu fuerit voluntas Dei; Sicut 1. Reg. 1. 28. dixit Anna de Samuele; quem addicebat ministerio templi *Ego commodavi eum Domino, cunctis diebus, quibus fuerit accommodatus Domino*, quamvis enim hoc loco *accomodare*, sit ab alia radice, videlicet à *Saal*, quod est petere; sed eundem

1 Gregor. Philipp. Hieronym. Beda. D. Thom. לוה *Fœnerari auferre, addere, adducere, ligare ex eodem verbo, cum analogia. Pagnin. Complut. R. Mardoc. Oleastr. Forsterus.*

2 Propria significatio verbi Lavah. Fœnerator comitatus debitoribus, tanquam servis. Matt. 18. 44. Isai. 58. 6. Sacerdotes comitantur Deum tanquam servi & famuli. שאל

eundem sensum habet *Dedi eum Domino*, cui filium meum debeo, & acceptum refero; serviturum sane, quamdiu ille debitum repetierit. Proprietas eadem Isai. 14. 2. & cap. 56 6. Ieremiæ 50. 5. Zach. 2. 11.

3 *Auferre pro adhærere comitanter.* Vertitur etiam, *auferre*, Eccl 8. 15. *Hoc solum secum auferet de labore suo in diebus vitæ suæ*, quod dicere possumus, *Esto solo puede pegar de su haZienda, mientras viviere.* idest, lautus victus, & magnificentior cultus corporis poterunt hominem divitem comitari, dum vixerit.

Corona, cur dicatur addita. *LXX.* Dicitur præterea de *Corona*, aut ornamento capitis; quod illa pro tempore convivii, aut lætissima alia opportunitate comitari soleat hominem; & illius capiti devinciri; Proverb 1. 9. *Ut addatur* (copuletur i comitetur honorifice) *Gratia* (Septuaginta. *Corona gratiarum*) *capiti tuo, & torques collo tuo.*

Vincula, di cuntur additamenta. Dicitur præterea de loris, aut vinculis, quibus boves jugo alligantur pro tempore, quo culturæ serviunt. 3. Reg. 7. 29. *Subter Leones, & Boves, quasi lora*, ubi alii legunt, *accommodationes, coniunctiones, ornamenta, additamenta*, ex ære pendentia.

R. David. Significat præterea *Luctum*, Iob 3. 8. 2. secundum R. David, & plures alios Hebraizantes, qui legunt pro *Leviathan*; *Parati sunt suscitare luctum suum*, quia Lamentatores, & Lamentatrices pro tempore, quo conducebantur ad lugendum, honorifice comitabantur mortuos. *Lamentatores dicti sunt copulari.*

Ratio nominis Levi. לוה Denique ratio, & significatio hujus verbi redditur à Lia, Genes. 29. 34. cum postquam peperit tertium filium dixit, *Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios; & idcirco appellavit nomen eius Levi*, à radice *Lava*, quasi dicas, Additus, vel adiunctus, non quidem ut nonnulli existimarunt, quod ille tertius filius additus fuisset ad duos priores; nam pari ratione potuisset secundus appellari *Levi*, quia additus ad primum; & quartus, quia additus ad tertium; neque quod additus esset, & addictus ipsi matri, quasi in se potius, & non in Deum ordinatos, quod perperam non nemo dixit. *Camerens. lib. 4. c. 6.* *M. Marinus.* Neque, ut Brixianus dixit, quod natus esset ex coniunctione Iacob cum Lia: nam alii filii non erant ex separatione nati; sed quod Iacob post tertium filium jam susceptum, frequentius, & familiarius videretur cum Lia fœcunda acturus, ut ipsa disertis verbis dixit; *Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus*, quasi diceret, *De aqui adelante me ha de hazer mi marido mas compañia.* Licet quidem nomen *Levi*, ex sua etiam proprietate recte convenire possit in officium ipsum tribus Leviticæ, quæ Aaroni summo sacerdoti, & Deo in ministerio templi assistebat, & Dei arcam jugiter comitabatur, quare Elias Thisbites in radice, *Thisbites.* *Lava*, existimat idem esse apud Rabinos, quod *comitari*, quare quod Genes. 12. 20. dicitur de Ægyptiis, *Deduxerunt eum, & uxorem illius*; Chaldæus vertit per verbum *Lava*, *Comitati sunt eum*, nimirum ad breve illud tempus honorifice deducentes.

לויתן *Vera significatio nominis Leviathan.* Hinc iam deducitur nomen *Leviathan*, Trisyllabum per, i, consonans, quod ut superius diximus, *additamentum*, aut *societatem*, vel *comitatum* significat. Estque nomen deductum ab hac ipsa radice *Lavah*, quod est copulare, & *Thanin*, idest, serpens, aut Draco, quasi dicat, *Draco copulans sibi*, aut copulatus aliis, aut habens in se copulationem, & scribitur per *Nun* finale. לוה תנין Nam nugantur, qui scribunt, per *Mem*, componentes ex Levi, & *Etham*, quasi *Ithim*, idest, *ligones*, quasi dicas sociatum, & devinctum ligonibus, aut aratro. *Camerens.* אתים Illud etiam alienum, quod Abulensis Matth. 12. qu. 62. interpretatur *Leviathan*. *Similiter in pace*, quod Diabolus sit pacis inimicus. *Abulensis.* Quam interpretationem, unde hauserit Abulensis, omnino ignoratur; nam quod est *simul*, longe est ab alia radice; שמר quod vero est *Satan*, idest, inimicitiæ, scribitur per *Tet*, non per *Than*. שטן Illud vero melius, & subtilius, quod Franciscus Ribera Mich. 5. num. 38. existimat vocari *Leviathan*, copulatum, quasi ex multis compositum, quod sicut *Behemoth*, propter vastitatem, videatur esse plura, ita & *Leviathan*, videatur continere copulationem plurium. *Franciscus Ribera.* Sed proculdubio, illa significatio *comitandi*, seu adhærendi alteri, est magis apta ad rationem hujus nominis, non solum (ut plerique existimarunt) quod *squamæ illius* sibi mutuo fortissime adhæreant, & membra ipsa solidissime se mutuo confirment, sed quod *Leviathan*, copulationem habeat multorum, quibus comitatum, & ornatum incedit; quod vel active, quia *Leviathan* se adjungat aliis; vel passive, quod illum alii comitentur, accipi potest, ut inferius dicemus. In Sacris Libris quinquies legitur hoc nomen, ter nomine originali retento, Iob 3. 8. & hic, cap. 40. Isa. 27. 1. bis *Draco*, aut *Serpens*. Psalm. 72. 14. Psalmo 103. 27. Sed quid proprie nomen ipsum designet, jam dicendum.

QVÆSTIUNCULA II.

Quid rei Leviathan?

6 *Commentum de Leviathan ex 4. Esdræ.*
6 *Hebræorum commentum de Leviathan, et convivio ex carnibus salitis Leviathan.*
8 *Aliorum expositiones minus idoneæ.*
9 *Duæ potissimæ interpretandi rationes, & auctores, censura utriusque.*

VT incerta separemus ab indubitatis, reiiciendum statim commentum illud ex quarto Libro Esdræ, cap. 6. ubi nomen *Leviathan*, proprie sumitur pro homine quodam, aut pro humana anima; sic enim scribitur in descriptione creationis quintæ diei; *Quinto autē die dixisti septimæ parti terræ, ubi erat aqua congregata, ut procrearet animalia, & tunc conservasti duas animas; nomen uni vocasti Henoch; & nomen secundo Leviathan, & separasti eam ab alterutro non enim poterat septima pars, ubi erat aqua congregata, capere ea. Et dedisti Henoch unam partem, quæ siccata est tertio die, ut habitaret in ea, ubi sunt montes mille. Leviathan autem dedisti septimam partem humidam, & servasti eam, ut fiat in devorationem quibus vis, & quando vis.* 6 *Commentum ex lib. 4. Esd.* Quem locum diligenti commentario elucidare contendit doctor Camerensis, & ad veritatem adducere; quasi Elias sit *Leviathan*; quod cum Leviathan significet additamentum, vel copulationem, Elias vero habuerit nexum, & additamentum spiritus duplicis, videlicet Prophetiæ, & Gratiæ miraculorum, merito appellari potuerit, *Leviathan*. *Camerens. Elias, Leviathan.* Sed cum merum figmentum, & somnium eo loco describatur, cumque disserte asserat ille locus illas duas animas creatas fuisse ante opus sextæ diei, in quo creatus est Adam, quid poterit esse hujus loci commentarius, nisi quod sit merum commentum?

7 *Hebræorū commentum.* Proximum est inventum aliud Hebræorum, qui, ut ait Albertus apud Dionysium, asserunt, *esse Serpentem, seu piscem, qui circuitu suo corporis totum terræ ambit globum; qui Solem, & radios apprehendere nititur, atque voraret; sicque Solem in circuitu suo semper anxie fugientem.* Ingens profecto piscis, ingensque mendacium, quod non puduit Eliam Thisbitem suo quoque scripto confirmare; nam in *Leviathan*, sic scribit; *Thisbites.* *Dicitur Deus ex illo in futuro sæculo paraturum convivium pro Iustis.* Rursus in *Iuchna*; יוכנה *Invenitur in Agadah, avem esse magnam, quæ vocatur Bar Iuchna, cuius ovum miræ magnitudinis esse dicuntur Massecheth Bechoroth. Etiam audivi, quod Deus tandem in futuro sæculo ex eo iustis paraturus sit convivium una cum Leviathan, & Bove.* Ergo Iudæi delicatioribus cibis, & convivio illi, in quo *iusti recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno Cælorum*, libenter renuntiant; dummodo illis vesci liceat *Behemoth, Leviathan, Iuchna*. *Iudæorum convivium, & deliciæ.* Sed mirum quod velint Iudæi, pisce, & per multa annorum millia desiccato, & salito vesci? nam sic habent in Thalmud, ut diserte refert Hieronymus à S. Fide ex Iudæo Christianus quæ fuit Medicus Benedicti XIII. circa ann. 1412. lib. 1. contra Iudæos cap. 9 *Hieronym. à S. Fide.* *Dicitur in Thalmud, Quod animal, illud Behemoth, est omnium animalium maius, & quod masculus, & fœmina fuerunt ab initio creati, Videns autem Deus, quod si filios genuissent præ illorum magnitudine, & multitudine, totus mundus esset destructus, castravit masculum, & refrigeravit fœminā; quem custodit, ut det eam iustis tempore Messiæ ad comedendum. Item piscium squamas non habentium accipiunt maiorem, quem Leviathan appellant, & dicunt, quod Deus habet ipsum salsum ut eum det iustis in futurum ad comedendum: intantum quod hodie multi reperiuntur, qui partem suam huius Leviathan, quē comedere sperant, multo auro, & Argento minime commutant, & ad veritatem rationem habent. Ego namque Hieronymus de S. Fide huius opusculi compilator, non dimitterem pro*

maxima pecunia quantitate partem meam congri, aut lampred æquam, postquam agnovi Messiam veracem, comedere consuevi. Rem hanc paulo secus scribit Sixtus Senensis sed vanitates, & mendacia ista sunt.

Sixtus Sē. Dionysius. R. Moyses Ægyptius. R. Abrahā & alij Hebræi.

Tertio tamen paulo cortatiores alii, quos nominat Dionylius, videlicet Moyses Ægyptius, Abraham Hispalensis, Isaac, & Iacob Alkindi, per *Leviathan* intellexerunt *malitiam privationis infusam in totam materiam*. Sed qua ratione *materia* convenire possiot, quæ de Leviathan scribuntur hoc loco, nemo videt, præter illos oculatissimos viros.

Albert.

Quarto; similis est subtilitas Alberti, qui per *Leviathan*, intelligit partem hominis sensitivam, & veneno Diaboli corruptam. Sed quam apte & nomen & proprietates Leviathao cadere possint io partem hominis sensitivam, & animalem, dicat Albertus.

9 *Duplex potissima interpretandi ratio.*

Iam totum pondus huius loci atque interpretationis in duas potissimum interpretandi rationes incumbit, similes omnino illarum, quas protulimus in *Behemoth*, Altera asserit describi hoc loco veram aliquam serpentis, aut piscis vastissimi naturam ad Divinæ Potentiæ commendationem, auctores iidem omnino, qui in Behemoth. Probari vero existimant non melius, neque efficacius, quam si partes singulas in veram serpentis Marini, aut Ceti historiam interpretentur, quare non nisi allegorice tractationem hac de Diabolo accipiendam. Quod præter recentiores illos, quos superius adduximus, videtur docere Theodoretus super Psalm. 103. vbi expressis verbis ait allegorice dici de Diabolo, primario vero *de Ceto, & Dracone marino*. Idem sensisse videntur D. Thomas, & Nicolaus.

Prior interpretatio de Ceto. Theodor. D. Thom. Nicolaus. Secunda interpretatio de Diabolo. Isidorus. Abulensis.

Alii vero in ipso primario, & litterali sensu existimant describi Diabolum, & præter illos, quos superius nominavimus in *Behemoth*, docet idem to Leviathan, Isidorus lib. 8. Etimol. in cap de Diis gentium, Abulensis super Matth. 12. quæst. 62. vbi ait, *Leviathan aliquando esse commune nomen Diaboli; aliquando vero nomen peculiare Principis Dæmoniorum*, propterea quod asseratur à Iobo *esse Rex super omnes filios superbiæ*, Indicat idem Franciscus Ribera Michææ 5. nn. 38. mordicus asserit Leo Castrensis super id Isa. 27. *Visitavit Dominus super Leviathan, &c.* Probát potissimum ex eo, quod non videaotur neque Ceto neque vlli belluæ convenire *preces, pactum, & fœdus, cordis duritics, timor Angelorum, & potestas Regia super filios superbiæ*. quare ad naturam intellectualem videntur refereoda. Sed videtur saoe idem in hac sententiarum dissensione centendum, quod in *Behemoth*, simplicem, & primum explicatum de vera alicuius animantis natura accipiendum esse: secundum, & allegoricum, ad Diabolum referendum, cuius proprietates, & peculiares notæ, quoniam prælonga oratione describuntur, ne bis cogamur caput cum dimidio semel, & iterum tetractare, in singulis sententiis historiam simul, & allegoriam indicabimus. Si tamen prius quæstioni satisfecerimus.

Franciscus Ribera. Leo de Castro. Quæstionis solutio.

QVÆSTIUNCULA III.

Quod genus animaotis per Leviathan designetur, terrestris, an marioi!

50 *Sententia aliena. Leviathan esse serpentem terrestrem.*

51 *Probatio eius sententiæ præcedentis ex magnitudine, immanitate, squamis, fulgore, serpentum Montanorum, ex incerta habitatione in mari, aut in terra.*

52 *Vera sententia. Leviathan esse belluam marinam.*

53 *Responsio priorum obiectionum.* Serpentis *nomen tam de marino, quam de terrestri.* Thinni *nomen Latinum vnde.*

54 *Diaboli astutiam repræsentat serpens terrestris, magnitudinem marinus.*

50 *Camerens. Quo probāt Leviathan esse terrestrem serpentem.*

JOannes Camerensis lib. 6. de Animantibus vere reptilibus, cap. 6. docet *Non leviter illos errare*, qui existiment Leviathan esse Draconem Marinum, cum sit vere serpens & reptile terrestre. cuius conjecturas, & suspiciones proponemus, simulque promovebimus, atque iuvabimus. Probat primum Isai. 27. ubi clare dicitur *Leviathan serpens vectis*, id est, prælongus, *Tortuosus*, & orbibus actus, *Teres*, id est, hirsutus. Atqui Draco Marinus, & parvus est, & minime tuortuosus, sed potius rigidus, & inflexilis, spinis, & aculeis à capite ad caudam horridus. Confirmat hæc testimonio Plinii libr. 9. cap. 27. Sed hic tantum meminit nominis *Draconis Marini*. & lib. 23. cap. 11. Sed hic taotum nominat pisciculum *Dracunculum graculo similem, aculeos in branchijs habentem ad caudam spectantes*. Citat præterea Ælianum lib. 14. cap. 11. sed hoc lib tantum disputat de volucribus, & cap. 15. de Gryphibus. Forte voluit indicare lib. 1. cap. 41. Sed hoc tamen loco scribit Ælianus, *Dracones Marinos esse magnos, & venustos*. Vere tamen asserit *infestos, & venenatis armatos esse aculeis*. Tandem adducit io confirmationem Arist. de histor. lib. 8. cap. 13. Sed hic nihil aliud habet præter *Dracones* piscis nomen.

Plinius. Ælianus. Aristot.

Secundo, quoniam licet *Balena*, aut Cetus ex piscibus majoribus ortu, at cum Leviathao describatur maximis viribus, potentia, & mole, profecto ad terrestres Dracones pertinet, quibus nullum in omni natura cognoscunt animal aut vastioris molis, aut maioris potentiæ. Vastissimæ molis exempla Serpentum, & Draconum affert Arist. lib. 8. de historia, cap. 28. & de admirand. audit. cap. 22. Plinius lib 8. cap. 12. 13. 14. & lib. 31. cap. 2. apud Troglodytas Arabiæ conterminos. Aelianus lib. 9. cap. 9. quod est de magnitudine Serpentum, & lib. 11. c. 21. & lib. 16. cap. 39. Gyllius in sua accessione lib. 9. capit. 50. in hanc rem congerunt quædam omni admiratione dignissima, Solinus cap. 43. 53. 55. Philostratus lib. 3. de vita Apollonii. Mela lib. 1. cap. 6. Strabo lib. 16. Gyllius lib. 6. cap 3. Paulus Orosius lib. 4. cap. 8. Hieronym. in vita Hilarionis, de Dracone *Boa*, appellato, quod boves glutire soleat. Ioannes Diaconus, in Gregorii Vita lib. 1. cap. 16. Gregorius Turonensis lib 10. Historiæ Galliæ, cap. 1. Simon Maiolus in suis diebus Canicularibus, Colloquio 8. Merito ergo dixit August. super id Psalm. 148. *Laudate Dominum de terra Dracones, & omnes abyssi, &c. Dracones circa aquam versantur, de speluncis procedunt, feruntur in aera, concitatur propter eos aer. Magna quadam sunt animantia Dracones, maiora non sunt super terram. Propterea inde tempus dicere, Dracones, & omnes abyssi, sunt autem spelunca aquarum latentium, vnde flumina, vnde fontes procedunt, & omnes ista humida natura aquarum simul cum mare, & isto infinito aere, abyssus, vel abyssi vocantur, ubi viuunt Dracones, & laudant Deum.*

Serpentes, & Dracones terrestres vastissimi. Aristot. Plinius. Ælianus. Gyllius. Solinus. Philostr. Mela. Strabo. Gyllius. Hieronym. Io: Diacon. Turonensis. Simon Maiol. August. Draconum natura, magnitudo habitatio.

Tertio quoniam, quæ de *squamis* dicuntur, videlicet esse quasi *scuta fusilia*, conveniunt saoe in terrestres serpentes, nam Gyllius superius adductus ex Possidonio refert, *In Macra, loco sic nuncupato, mortuam spectatam fuisse serpentem ingentis longitudine, tanta crassitudine, ut in vtraque parte adstantes equites inter se intueri non possent, tamque largo rictu immanisse, insidentem, vt equo hominem exhauriret, at singulas squammas Clypeo maiores fuisse.*

Gyllius. Possidon. Squammæ serpentum.

Tum illud, quod dicitur vers. 19. *Non fugabit eum vir sagittarius, &c.* olet id, quod à Plinio lib. 8. cap. 14. scribitur, *In Punicis bellis ad flumen Bagradam à Regulo Imperatore balistis, tormentisque, ut oppidum aliquod, expugnata serpens sexaginta pedum longitudinis: pellis eius, maxillaque usque ad bellum Numantinum duravere in templo.* quod describit quoque Gyllius lib. 6. cap. 3. sed Luculentius Orosius lib. 4. cap. 8. ubi scribit expeditionem Reguli cum exercitu adversus Draconem, *At nihil in eius tergo profecisse iacula, & omnium telorum fuisse irritum impetum; quæ per horrendam squammarum cratem, quasi per obliquam scutorum testudinem labebantur.*

Plinius. Gyllius. Orosius.

Illud præterea, *Falsum esse, ut nullum timeret*, quoniam serpentes Indici adoriuntur, & exhauriunt Elephantem ut diximus superius in Elephanto, hauriunt solidos cervos, taurosque, ut ex Megasthene refert Plinius, denique *Nullam nationem animalium extimescunt; imo Leones, & Vrsos exedunt, conficiunt*, vt Gyllius in sua accessione, ex Paulo Veneto testatur.

Serpentes nullum belluarum metuunt. Plinius. Gyllius.

Illud etiam, quod de *Luminosa sternutatione & palpebris diluculi*, & de *fenestra*, quæ post *eum lucet*, & quod *Omne sublime*, idest montanum *videat*, videtur esse omnino id, quod Philostratus describit lib. 3. cap. 2. cum de serpentibus Montanis, & Palustribus scribit, *Omnis India regio Draconibus abundat, & multitudine et magnitudine mirandis. Itaque paludes plenæ sunt, & montes, neque tumulus vllus est vacuus*

Philostrat. Serpentum Montanorum descriptio.

cuns

cuni reperitur. Sunt etiam alij in radicibus, aut cacuminibus montium habitantes, in meliorem perrecti magnitudinem longitudinemque, & velocius fluminibus, quamvis rapacibus feruntur, ita ut ab illis evadere nihil possit. Qui coloris ignei
11 *sunt, & in dorso squamas imminentes tanquam serram habent, quibus etiam barba adnascitur, & altius cervicem attollunt, & eorum squamma instar argenti fulgens. Oculorum autem pupillae lapides sunt, tanquam ignis fulgentes. Montani vero Dracones squamas habent coloris fulvi. Longitudine autem excedunt campestres, barbaque illis est fatosa, & ipsa coloris aurei. Supercilia vero profundiora habent, quam campestres, oculi autem superciliis subsunt torve, graviterque aspicientes, quibus perinde, ac si essent aurei resonant, quandocunque in terra serpunt*. Quae procul dubio videtur esse ipsa facies, & habitus Leviathan.

Serpentes incertae habitationis. Quarto quoniam si quando Dracones, aut Serpentes in aquis degere dicantur, intelligi oportet de Draconibus, & Serpentibus vere terrestribus, qui videntur esse incertae, & ancipitis naturae, & modo aquas incolentes, ut fere omnes scribunt, qui de Draconibus, & Serpentibus scribunt, atque adeo *Plinius.* Plinius lib. 8. cap 13. scribit, *Apud Aethiopes in maritimis Dracones quaternos, quinosque inter se cratium modo implexos, erectis capitibus velificantes ad meliora pabula Arabiae vehi fluctibus*. Opportune ergo dictum est, cum ruebat *Apoc. 15. 12* *Draco magnus* praecipitatus de Coelo, *Vae terrae, & Mari*, quod soleant Dracones, & Terras, & Maria infestare.

Denique, quoniam si asseratur *Leviathan* describi sub specie, & forma Draconis terrestris, multo commodius, & familiarius repraesentabit Diabolum, qui figura, & speciem terrestris serpentis aliquando sumpsit, & nunquam non illam amat, ut eleganter scripsit, Augustinus 11. de Genes. ad litteram cap 28. quam si asseramus describi sub figura Draconis marini, id est Ceti, aut alicuius vastissimi piscis.

12 *Vera acceptio Leviathan, pro bellua Marina.* Sed procul dubio constans, & indubitatum est apud universos Interpretes Hebraeos, Graecos, Latinos, *Leviathan* esse vastissimum piscem, quem vocant Draconem marinum, ut deinceps explicabimus. Ratio vero congruentiae est valde efficax; ut postquam animal terrestre vastissimum proposuit, nunc item proponat vastissimam belluam marinam, ut ex natura omni colligat id, quod magis mirandum sit.

13 *Responsio priorum obiectionum.* Tantum haec res indiget responsione priorum obiectionum. Ad primam, cum dicimus Leviathan esse Draconem marinum non loquimur de illo pisciculo, quem peculiari nomine *Draconem*, aut *Dracunculum* vocant, sed de vastissima bellua marina propter figuram, propter immanitatem, propter vastitatem, propter habitationem regionis humidae, similem serpentum terrestrium. Et potissimum in illo loco Isai a 7. procul dubio sermo est de vastissimo pisce; nam postquam nominavit *Leviathan Serpentem vectem, tortuosum*, per expositionem additur, *Occidet Cetum, qui in Mari est*. Et vero quod ad nomen Serpentis *Serpentis nomen non potius in terrestres, quam in marinos conveniens* attinet, quamvis apud Latinos Serpentis nomen potius in terrestres, quam in aquatiles conveniat, tamen in usu Sacri sermonis, praesertim ubi subest vox originalis, *Thanim*, tum ad terrestres, tum ad aquatiles serpentes accommodatur. Ad terrestres, Exod 4. & Exod. 7 11 12 Deuteron. 32, 33. Psalm. 43. 20 Ierem 10. Ierem 9. 11. & cap. 10. 21. cap. 49. 33 cap. 51. 37 Isai. 34. 13. Threnorum 4. 13. At vero de marino, id est, de Ceto, Genes. 1. 21. Isai. 27. 1. Isai 51. 9. Iob 7. 12 Ezech. 29. 3. Ezech. 32. 5. Psalm 74. 13. *Nomen Latinum Thinni.* quibus locis nunc vertitur Cetus, nunc, *Draco, qui est in Mari*, vel *in Flumine*, & semper subest vox originalis *Thanin*, ex qua forte ducta est vox Latina Thinnus: quamquam non videatur significare Thinnum, sed potius Cetum, aut maximam belluam marinam, quam inferius describemus. Vide quae diximus cap. 7. vers. 12. super id, *Numquid ego Cetus sum, aut Mare*.

Ad secundam, quamvis Draconum magnitudo illa sit tamen non minus miranda Cetorum vastitas, ut diximus.

Ad tertiam, quamvis illae peculiares notae conveniant *Terrestres serpentes in aqua etiam, aquatiles autem, quam in terra.* Draconibus terrestribus, at contendum est de omnibus simul, ut integra descriptio uni, & eidem belluae tribuatur.

Ad quartam, Terrestres quidem serpentes aliquando etiam in aquis degere, & nare possunt; sed non ideo aquatiles sunt, at vero e contrario Ceti, & serpentes marini nusquam in terra vivunt, de quibus nunc loquimur.

Ad ultimum, Diabolus commode repraesentatur sub specie, & tipo cuiuslibet immanis belluae sive terrestris sive marinae, & quamvis ea sit familiarissima Diaboli figura, nimirum *Serpens, super pectus gradiens & terram comedens omnibus diebus vitae suae*. at tunc non repraesentatur sub vastissima mole, sicut cum repraesentatur sub figura Ceti, & sub figura Elephanti, quod in his descriptionibus potissimum attenditur, ad Divinae magnitudinis, & potentiae commendationem. *Diaboli assueta sub figura serpentis. Magnitudo sub figura Ceti.* His iam expediti facilius singulas sententias percurremus, si tamen propius, quod piscis genus sit in Leviathan, contemplemur.

QVAESTIUNCULA IV.

An Leviathan sit genus peculiare piscis, an etiam singularis animans.

14 *Duplex aliorum sententia.*
15 *Tres pro veritate assertiones. Illustratur locus Ezechielis. Monstra Maris Indici*
16 *Leviathan videri peculiare genus Cetorum. Quod in eo genere magnitudine excellant, & in Mari Indico.*

QVamvis, quae prima quaestione statuimus, postulari nunc videbantur, at quod illa manifeste falsa essent 14
& aperta mendacia Hebraeorum extra controversiam, oportuit statim reiici, iis servatis, quae verisimilitudine aliqua alicuius animum permovere possint.

Prima ergo dubitatio, An Leviathan significet singularem animantem. Partem asserentem indicavit Io: in Camerensis lib. 6. de Reptilibus Sacris cap 6. ad finem Nimirum *fuisse Draconem monstruosum, amplitudine immensum, ut fuere Gigantes in natura hominum, non secus increvisse illum ultra leges naturae, & fuisse Giganteum in eo genere animans.* *Prima dubitationis propositio. Camerens.* Proxima est Montani sententia in eo opere, quod nunc recens editum inscribitur, *Naturae historia*, c. 219. quod est de *Montanus.* Cetis, & Draconibus, cum de *Thaninim*, disputat. Ac ne quis existimet homini docto me velle affingere aliquid, quod indecens sit, adscribam illius verba; *Maximus in hac Draconum natura Leviathan est, singularis animans, diuturnaque vita, eodemque perpetua, constantique Providentia teste, & index qui longo servatus tempore, aliquando iis piscium generibus, quibus ipse pascitur convivium (Deo instruente) sui corporis praebebit: Interim vero in aquis ludit, & iis, qui se vel expectarunt, vel cogitaverunt, exemplorum, & similitudinum, carminum, atque etiam locorum argumenta ac materiam sufficit, S. S. E. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei, sive ad* *Psal. 105.* *illudendum in eo. Et, An extrahere poteris Leviathan hamo?* *Iob. 40.* *Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis praecipitabitur. Et ex translatione eadem Psaltes, Tu contribulasti capita Leviathan, &c. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti, super Leviathan. Atque de hoc ipso monstro ita Esdras commentatus fertur: Leviathan autem dedisti sibi unam partem humidam, & servasti eum ut fiat in devorationem quibus vis, & quando vis.* *Psal. 74. Isai. 27.*

Ego primum censeo, Non fuisse Leviathan *singularem animantem*, quoniam universa haec naturae descriptio non 15 *Leviathan non est singularis aliqua bellua.* tam ex monstruosis, & insuetis constat, quam ex consuetis, & ordinariis effectis, & operibus, in quo perpetua, & constans Conditoris Providentia cernitur. Sicut enim singularia, & monstra reiiciuntur ab arte, ita sane in ea tractatione de Divinae Providentiae lege, universitati creaturarum constituta, commodum locum non habet. Confirmat rem hanc aliarum animantium tractatio, suarum specierum, Ibicum, Cervarum, Onagri, Equi, Struthionis, Accipitris, Elephanti, &c.

Censeo secundum, minus incommodam esse illam Camerensis sententiam, fuisse aliquando monstrum, de quo tanquam de re vulgatissima apud Arabes, & Hussitanos. Deus ad Iob loqueretur, quod in Arabico sinu visum fuisset, nam dum Plin. de aquatilibus scribit lib. 32. c 1 nominatim scribit, *Mirabilia Maris Rubri atque ex Iuba commentariis, Cetos sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis, in flumen Arabiae intrasse; pinguique eius mercatores Camelos perungere, &c.* Et lib. 9 c 3 sic scribit; *Cadara appellatur Rubri Maris Peninsula ingens, huius obiectu vastus efficitur sinus, 12. dierum, & noctium remigio enavigatus Ptolemaeo Regi, quando nullius aurae recipit afflatum. Huius loci quiete praecipua ad immobilem magnitudinem belluae adolescunt.* De Balenis item, & Physeteribus Indici Maris, Strabo lib. 15. Solinus cap. 36. *Montani sententia longe alienior, quam Camerensis. Plinius. Monstra Maris Rubri magnitudine miranda. Strabo. Solinus.*

Tertiam

Tertium censeo, illam Montani Historiam de Leviathan, si non ipsam Judaicam fabulam, quam prima quæstiuncula rejecimus, at filiam esse illius fabulæ, atque à Deo recentiorem, & delicatiorem fabellam. Multa hujus rei indicia. Primum, quod ex hujus Leviathan carnibus dicatur Deus aliquando instructurus convivium aliis piscibus. An hoc est illud convivium Judæorum, in quo apponendæ carnes salitæ Leviathan, & Behemoth? vel unde hoc convivium dicit Montanus; nam ipse nullum pro eo testimonium affert. At scio unde, puduit Rabinos proferre. Sed in gratiam viri docti designemus locum Ezech. 29. ubi Deus instruit convivium ex carnibus Draconis, *Ecce Ego ad te, Pharao Rex Aegypti* (alluditur, inquis, ad verum aliquem Draconem, Leviathan) *Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, &c. Extraham te de medio fluminum, & universi pisces tui squamis tuis adhærebunt: & projiciam te in desertum, & omnes pisces fluminis tui: super faciem terræ cades, non colligeris, neque congregaberis: bestiis terræ, & volatilibus Cæli dedi te ad devorandum.* Sed hoc loco pisces alii simul cum Leviathan extrahuntur è Mari; & bestiis, & avibus conceduntur. At, inquis, disserte, locis adductis, minatur Deus Leviathan, interitum, præcipitium, gladium. Sane; sed si de pisce intelligas, significat nihil esse, quod suæ potentiæ facile non subiiciatur, & cujus pervincendi ipse non designet hominibus rationem, & industriam. Si de potentissimo aliquo Tyranno, significat se facile etiam omnem creatam potentiam, & Tyrannidem comprimere. Nihil igitur Sacrum est, quod Montani sententiæ faveat.

Drac. & Leviathā Deus minans interitum, quid significet.

Secundum illius fabellæ indicium, quod utatur ad confirmationem loco illo ex 4. Esdræ. quod, ut superius vidimus, merum est figmentum.

Non potest esse Leviathan vita perpetua. Montanus

Tertium, quod indicet hanc singularem animantem vivere adhuc, & diuturnæ vitæ esse, ut perpetuæ, constantisque Providentiæ testis sit. Quis non rideat unicum animal tot annorum millia vixisse? & delitescere adhuc potuit, ut nullum sui documentum præberet navigantibus? Respondet tacite Montanus, *Paucis, qui illum spectarunt, & cognoverunt, materiam jocorum, & lusus præbuisse.* Si hoc de Davide, & Isaia intelligat, perperam intelligit; illi enim non per jocum de Leviathan loquuntur, sed serio, sed graviter, & cum ingenti admiratione Divinæ Potentiæ. Si de se ipso intelligat, fateor jocari, & ludere.

16 *Secunda dubitationis propositio. Philipp. Leviathā peculiare Cetorum genus.*

Sed numquid Leviathan designat peculiare aliquod genus Cetorum? Sic asserit Philippus; *Videri*, inquit, *potest, quod horrendum, nescio quod, genus Draconum sit, quod Leviathan dicitur, cujus malitia, ac potentia congene Diabolus conspectur.*

Mihi non dubium, quin genus belluæ marinæ designetur immanissimæ, & vastissimæ Sed, ut Dialectice loquar, an genus commune, & subalternum Cetorum, an speciem infimam, mihi non liquet. Illud verosimilius quod genus Cetaceum significetur, sub quo plures formæ, & species belluarum immensæ magnitudinis, Balena, Pristis, Misticetus, Thinni, Physiteres, Dracones. *Maximum animal in Indico Mari Pristis, & Balena est*, inquit Plinius. Rursus, *Pristes ducenum cubitorum.* de Cetis nuper dicebamus. Ælianus quoque lib. 10. c. 2. de Cetis, sub eo genere plures belluas commemorat, *Eximia*, inquit, *magnitudine existimantur, Leo, Libella, Pardalus, Phiseter, Pristis, Maltha bellua inexpugnabilis, Aries, vel ipso aspectu infestissimus, & periculosissimus: procul enim licet compareat Maris procellas, & tempestates ciet, & agitat.* Nos vero frequentissime, Balenæ aut Ceti nomine, tanquam communissimo, & generali utemur. quamquam quæ de aliis Cetacei generis belluis dicuntur, in sermonem adducemus. nam Balenarum, & Cetorum sicut nomina, ita magnitudines vulgatissimæ sunt. Quare eleganter Cetum descripsit Isidorus l. 12. c. 6. *Cete sic dicta ob immanitatem Sunt enim ingentia genera belluarum, æqualia montium corpore, quales Cetus excepit Jonam: cujus alvus tantæ magnitudinis fuit, ut instar obtineret inferni. Dicente Propheta, Exaudivit me de ventre inferni.* Sed jam ad peculiares sententias, & proprietates Leviathan.

Maximū animal in. dicis maris. Plin. lib. 9. c. 34 Ælian.

Isidorus.

Vers. 20. An extrahere poteris Leviathan hamo,
& fune ligabis linguam ejus?

17 *Balena, vel Cetaceæ convenit nomen Leviathan. Illorum magnitudinem, &* *comitatus.*
18 *Lingua Cetorum mira magnitudine. De corpore Balene vastissimo.*
19 *Diabolus Terra, Marique immanissimus. Adoratus sub forma piscis.*
20 *Dagon an fuerit Piscis. Pisces adorati ab Assyriis. Illustratus Samuel, &* *Lucas.*
21 *Cur Diabolus dicatur* Leviathan, & Additamentum.
2 Ligata lingua Diaboli, *præ confusione. Idola coram Christi Evangelio muta.*

INdicatur immanis Cetorum vastitas quibus expiscandis nulli hami, nulli funes satis esse possunt. Sed primum dicendum, quam opportune Ceti, & Balenæ appellari possint *Leviathan*: nimirum propter allocationem illam, vel comitatum quem diximus afferri nomine *Leviathan*, quia Cetus, vel Balena incedit cum ingenti ornatu, & comitatu ostreorum, & herbarum, quæ illius cuti adnascuntur, ut diximus super id cap. 26. vers. 5. *Ecce Gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis*, ubi cum de mirabilibus aliis vicinis, & cohabitatoribus Balenarum dixerimus, nunc recte nomine Leviathan intelligemus comitatum illorum, quæ dixi, ostrea, conchas, herbasque marinas enatas *in cute cubitales crassitudines*, ut Nearchus memorat,

17 *Cur Balena vel Cetus appelletur Leviathan.*

Plinius.

Magnitudinem autem Cetorum, & Balenarum eodem loco indicavimus, cum *Gigantes* exponeremus, *qui gemebant sub aquis*; ubi etiam indicavimus auctores, qui mirabilem Cetorum magnitudinem, & vastitatem universi Cetacei generis describunt, in quibus invenies aliquos, instar montium, aut insularum ingentium. quæ nullum operæ pretium iterum hic referre. Quare merito Plinius dixit, *Maximum animal in Indico Mari Pristem, & Balenam esse. Rursusque, plurima, & magna in Indico Mari animalia, e quibus Balena quaternum ingerum; Pristes ducenum cubitorum.* Hæc igitur forte illa sunt, quæ Ælianus lib. 10. cap. 2. ancipitis, & dubiæ habitationis facit: *Sedes*, inquit, *& commoratio Balenæ, est Pelagus, in siccum egreditur, ubi à solis radiis calescit.* Rursusque cap. 3. ubi de Cetis Taprobanæ insulæ; *In eodem*, inquit, *Mari belluas in utraque sede vivere audio, & nocte segetes, & herbas depascere, deinque cum jam incipit dilucescere, in Mare abdi.*

Cetorum, & Balenarum magnitudo.

Plin. lib. 9. cap.

Ælian.

Quod deinde additur, *Et fune ligabis linguam ejus*, est expositio præcedentis: cum enim *Hamo capiuntur pisces*, lingua, & ore infigitur hamus pendens fune, quod est vinculi genus; quare verbum *ligandi*, proprie est, *immergere*, aut *absorbere*. quod eleganter convenit cum *hamo*, qui absorbetur, immergitur in os, & in linguam piscis, cum profunde in illam infigitur. Sed indicat præterea linguam Cetorum ingentem esse, cujus rei meminit Olaus Magnus lib. 21. cap. 9. dum testatur se vidisse Anno Domini 1532. *in Aquilonari Mari Piscem longum pedes nonaginta: cujus crassitudo ab imo ventre usque ad summum dorsum esset pedum octodecim: oris autem hiatum patuisse tradit ab imo in summum recta linea pedes undeviginti: maxillas octo pedum crassitudine, longas ad duos supra viginti pedes; costas singulas crassitudine sesquipedali, longas ad pedes duodecim.* Adiicit præterea, *tres illi fuisse in utero specus ingentes, singulas sinus triginta, pennas singulas (duæ etenim tantummodo erant) pedum quindecim, quas nec quinque boum juga traxissent: linguam ad viginti unum pedes longam: intervallum, quod inter est oculos, octodecim: caudæ extremum patebat pedes unum, & viginti, serratum, carebat hæc bellua dentibus, at in palato obduratæ erant squamæ.*

18 שקע

Cetorum lingua permagna.

Descriptio belluæ vastissima.

Allogorice de Diabolo.

Nihil immane sive in Mari, sive in Terra, quod Diaboli immanitatem non repræsentet. Est igitur etiam piscis immanissimus, & Maris, idest, mundi Tyrannus. Quis enim ignorat mundum hunc Mare concitatissimum esse? Vide Augustinum super id Psalm. 103. *Draco iste, quem formasti, &c.* Et Doctores alios super id Matth. 12. *Sagena missa in Mare*: Tum, & super id Ezech. 47. ubi agit de Mari mortuo, & de *aquis viventibus Maris magni*. Quia vero Diabolus est, sive Serpens in terra, sive Cetus in Mari; dictum est; *Væ terræ, & Mari, quia descendit Diabolus ad vos, habens iram magnam.* In cujus etiam significationem assimilatur Pharao simul animali terrestri, & belluæ marinæ, Ezech. 32. 2. *Leoni gentium assimilatus es & Draconi, qui est in Mari.* quare voluit ipse non solum sub specie quadrupedum, & bestiarum omnium adorari, & coli;

19 *Diabolus terra marique immanissimus August.*

Apoc. 12.

Dæmon adoratus sub forma piscium.

& coli; sed peculiater etiam sub specie serpentum, & piscium, ut indicatur, Deuter. 4. 16. *Non vidistis aliquando similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb, ne forte facientes vobis sculptam imaginem masculi, vel fœminæ: similitudinem omnium jumentorum, quæ sunt super terram, vel avium sub Cælo volantium, atque reptilium, quæ moventur in terra: sive piscium, qui sub terra morantur in aquis.* Quare Dagon ille à Philistæis cultus, inferne piscis erat, ut eruditi observant, superne vero facie & manibus hominis; quamvis Lyranus ex Hebræorum sententia asserat, caput habuisse piscis. Nam *Daga*, piscem significat; aut ut alii volunt piscari, & multiplicari; quod piscium generi peculiariter convenit. Quod si corruit, mansitque *truncus Dagon ante arcam Dei*, non dubium quin illum Christus Jesus qui in arca illa figurabatur, *extraxerit hamo*, & Tyrannum hujus magni Maris foras ejecerit, atque idolatriam confregerit, ut statim exponemus. Huc etiam aliqui pertinere existimant, quod *Dæmonium illud mutum* esset, mutumque redderet hominem, quod Christus Jesus ejecit, Luc. 11. ut designaret illum esse, quem sub figura piscis Assyrii colebant, nam muti silentii Symbolum est piscis. Ab Assyriis vero non solum Dagon, sed alii etiam pisces colebantur, scribit enim Xenophon libr. 1. de Cyri expeditione; *Chalon amnis magnus, ac mansuetis piscibus refertissimus est, quos Syri Sacrosanctos habent, eosque violare, æque ac columbas, nefas putant.* Rem eandem testantur Cicero, lib. 1. de natura Deorum Diodor. lib. 3. cap. 2.

20 Dagon inferno piscis. Guevara. c. 2. Habac. Lyranus. 1. Reg. דגה *1. Reg. 5. 5. Symbolum silentii, Piscis. Pisces culti ab Assyriis. Xenophon. Cicero. Diodor.*

21 Cum igitur Diabolus piscis figuram amet, & piscis haberi voluerit, præsertim apud nationes illas Arabiæ conterminas, non dubium, quin vastissima bellua, & maximus Cetus esse voluerit, cujus nimirum cuti adhærescant ostrea, & alii pisciculi minores, adnascanturque herbæ marinæ, propterea que merito appelletur *Leviathan*, Additamentum, Cupulatum, Comitatus Sic de illo sub figura Ceti, & sub persona Pharaonis. Scriptum est Ezech. 29. *Ecce ego ad te, Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum & dicis, Meus est fluvius, & ego feci memetipsum. Et ponam frænum* (circulum hamum, instrumentum recurvum) *in maxillis tuis, & agglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis* (Ecce Leviathan agglutinationem, associationem, copulationem) *& extraham te de medio fluminum tuorum, & universi pisces tui squamis tuis adhærebunt.* q. d. Qui tuis viribus nitebantur, & sub tua umbra securi quiescebant, & quos tuo robore sustinebas, idem tecum discrimen subibunt. Quod idem est cum illo, licet sub alia Metaphora apud Danielem 4. 8. ubi describitur copulatio, & comitatus *Leviathan*, sub specie *Arboris, in cujus ramis conversabantur volucres Cæli, & sub terram habitabant animalia, & bestiæ.* Iste igitur dicitur *Leviathan*, idest, *Additamentum eorum*, ut veteres Patres interpretantur. Rogat autem Isidorus libro 8. Etymologiarum cap. de *Diis gentium*; *Quorum sit additamentum?* Respondet vero; *Quorum, nisi hominum quibus in paradiso semel per culpam prævaricationis intulit mortem quotidie persuadendo adducit, vel extendit!* Eadem fere scripsit Gregorius; addidit vero etiam hanc nominis Leviathan rationem, *Ut per irrisionem dicatur, Additamentum hominum, primo quippe homini persuasione callida divinitatem addicturum se perhibuit, sed immortalitatem tulit:* Interpretatur ergo, *Additamentum*, active, quod ipse nobis addiderit mortem Philippus vero, *Quod excedens præsumptionis modum addidit sibi superbiam, & quasi supra naturæ bonum in summorem morbo elationis excrevit.* Sed præstat, ut active simul, & passive interpretemur, quod ipse *Leviathan*, habeat *additamentum*, & accessionem eorum omnium, quorum ipse est caput, & quæ, tanquam sua membra, sibi concorporat, & quos suos Angelos efficit, sive illi sint homines, sive Angeli, quos etiam, ut pisciculos, suis squamis agglutinat, & suis branchiis excipit, pro qualitate vitiorum, ut Hieronym. eo loco Ezechielis interpretatur; *Per totum corpus Draconis vel capitis, vel ventris, vel caudæ & extremis partibus adhærentes, & ut extracto Dracone, pisces quoque qui adhærent ei, pariter extrahantur ut ipsi vincti cum Dracone unum cum eo corpus efficiant, & copulentur ei vel in erroris consortio, vel in pœnæ similitudine, quomodo qui adhæret Domino, unus spiritus est.*

21 Diabolus Cetus, & Leviathã. Comitatus & associatio Diaboli. Interpretatio nominis Leviathã. Isidorus. Gregor. Philipp. Hieronym. 1. Cor. 6.

22 Illud, quod additur de *fune quo lingua ligatur*, ad Sagenam refert Philippus, neque omnino incommode; cum rete, aut Sagena contexatur ex funibus. Sed quid per *Sagenam*, quid per *funes*, intelligatur eleganter Gregorius, & Philippus hic, Hieronymus super Ezech. 29. Cyprianus in expositione Symboli docent. Fere enim intelligunt idem; quod per *Hamum*, idest, Dei Filium ex duplici natura Divina occulta, & humana manifesta. Vel etiam Evangelii prædicationem, qua eductus est Leviathan de mari, in quo Tyrannidem exercebat.

Philipp. Funis, pro reti, & sagena. Gregor. Hieronym. Cyprian. Hamus, et Sagena qua captus est Diabol. Christus, vel Evangelium.

Sed quid illud de *lingua*? pertinet ne ad Diaboli confusionem, cujus os obstructum est, cum *eiectus foras*; deductus est cum rubore ad Inferni tenebras, & *muta facta sunt labia dolosa*? an vero quod Christi voce, & Evangelio personante, obmutuerunt idolorum responsa, & Dæmonum Oracula? Imperavit igitur Diabolo garrienti silentium, ligata lingua, & non *sinebat illum loqui*. Vide Eusebium de præparat. Evangelii libro 5. capit. 8. Plutarchum libro de Oraculorum defectu. Ac vide, quam longe abeat Caietanus, qui *Ligari Dæmonis linguam*, in contrarium sensum interpretatur pro eo, quod est, suis illius responsis, & Oraculis homines ad se allicere, & trahere: quod homines sæpe pacto inito Dæmonum responsa captarent. Alienum, inquam hoc; nam linguam Dæmonis eo modo ad se trahere alios, non significabitur, tanquam impossibile. De *Hamo* vero allegorice diximus in Elephanto.

Ligata Diaboli lingua quomodo! Idolorum oracula desierunt coram Evãgelio. Plutarch. Eusеb. Caietan.

Vers. 21. Nunquid pones circulum in naribus ejus: aut armilla perforabis in maxillam ejus?

1 Hamus; Circulus, Juncus, Calamus, *unde habent nomen in Hebræo*. Ramus, & Juncus *pro frondibus. Illustratus Isaias.*

2 Armilla, Carduus, Spina, Catena *in quo conveniunt in Hebræo, & in Latino sermone, Concertatio vocum Synonymarum ad asseverationem.*

3 *Dæmonis nares, & insidiæ à Christo compressæ, frænatæ, transfixæ. Crux Christi, & Clavi, Hamus.*

Sane expositio est præcedentis, nam *Circulus in naribus tuis, & armilla in maxillis*, quid aliud est, quam uncinus, aut hamus, vel in lingua, & palato infixus, & per nares eminens, aut adfixus branchiis? Ergo sciendum, quod pro *circulo* in Hebræo est, *Agmon*, cujus radix est incerta, & vel dicitur à *Bugam*, quod est Pelagus, vel stagnum, vel à verbo *Gama*, quod est ingurgitare, vel sorbere, unde descendunt *Agmon*, & *Gome*, quæ significant *iuncum*, aut *calamum*, eo quod crescant in aquis, & sint herbæ bibulæ. Quia autem iuncus propter aculeum, & propter flexibilitatem refert speciem hami recurvi, ideo vertitur à Vulgato *Circulus*, Isai. 58. 5. *Contorquere, quasi circulum, caput suum*, quod convenit in Hypocritas, qui recurva cervice, & contorto collo, laudes humanas expiscantur. & similiter Isai. 9. 14. vertit. *Disperdit Dominus incurvantem, & refrænantem*, Sive, ut alii legunt, *depravantem*, quod alii legunt *Ramum*, & *Iuncum*, uterque enim affert *curvitatem* quandam & depravationem à rectitudine, & *frænum* etiam recurvum est. Ubi etiam *Ramus* ingravescens fructu, & *iuncus* recurvus forte significant honorabiles senes, qui videntur non minus fructibus operum anteactæ vitæ, quam pectore, & dorso recurvi, ut statim ab ipso Propheta subjungitur, *Longævus & honorabilis, &c.* Vel intelligit falsos Prophetas, & Hypocritas eminentia fructuum gravitate, & colli corvitate. Hoc igitur loco *circulus* proprie erit *iuncus*, & Metaphorice *hamus*. Si proprie sumas, sententia ducitur à more piscatorum, qui solent pisces majusculos iunco nares traiicere, ut penduli portari possent. Judicatur igitur vastitas balenarum, quæ sicut neque hamo capi, ita neque captæ possunt trajectis naribus iunco suspendi adunco. Si vero Metaphorice *Hamum* intelligas, expositio erit, & amplificatio sententiæ præcedentis. 1

Hamus, & circulus unde habeant nomen. אגמון בגם *Juncus, & calamus, unde dicãtur.* גמא *Ramus, & iuncus pro senibus.*

Aut armilla perforabis maxillam eius. Pro *armilla*, vox est in originali, quæ varie admodum transfertur videlicet *Spina*, aut *Carduus* 4. Reg. 14. 9. 2. Paralippom. 25. 59. Cantic. 2. 2. Proverb. 26. 9. 2. *Circulus* vero, 4. Reg. 19. 28. Is. 37. 59. & *Catena* 2. Paralip. 33. 11. Ezech. 19. 9. Nunc vero 2

Armilla, spina, carduus, catena, in eodẽ

Armilla,

nomino convenien-tes. חוח

Armilla, & Exod. 35. 22. & videntur quidem omnia hæc convenire in unica ratione instrumenti alicujus recurvi, & acuti, instar *Spinæ*, vel instar *Hami* incurvi, & acuti, quod etiam referat speciem quandam circulorum ex quibus catenæ conficiuntur; Tum etiam repræsentet *armillas*, vel *annullos*, aut *fibulas*, vel *uncinos*, quæ sunt ornamenta vestium, quibus alligantur, vel detinentur. Et sane eadem fere horum nominum cognatio est apud Latinos, nam *Spinas* cum *Hamo* junxit Poeta.

Ovi. 2. Met. Vir. 5. Æn.

Sentibus hamatis implet præcordia:

Rursusque *Hamum* pro Catena dixit;

Levibus huic hamis consertam, auroque triplicem:

Loricam. —— —— ——

Coacervatio vocum Synonymarum.

Ergo hoc loco *Armilla in maxilla*, erit idem, quod *hamus*, quo tanquam *Spina* perforatur, & transfigitur branchia piscis. Quare coacervatio hæc vocum fere synonymarum significantium instrumenta piscatoria ad vulnerandos, & capiendos pisces significabit nullum esse instrumenti piscatorii genus, quo maximus Cetus capi possit. *Ni Anzuelos, ni Garfios, ni Cañas, &c.*

Pisces, iisdem instrumentis, quibus capiuntur, trahuntur *LXX.* *Theodotio.*

Indicatur etiam non solum ejusmodi instrumenta ferrea servire capiendis, & configendis piscibus; sed etiam postquam semel capti sunt, ducendis, & trahendis, & quasi fræno quodam gubernandis; quo etiam videtur pertinere lectio Septuag. *Duces Draconem in hamo, & circumpones capistrum circa nasum ejus; aut ligabis circulum in naribus ejus; & armilla terebrabis labium ejus?* Ubi Theodotio dixit; *Fræno perforabis maxillam ejus?*

Allegorice.

Si hæc ad Diabolum referas, videbis solum Deum illius

3 *Olympiod. Nicetas. Dæmonis superbia, & insidiæ a Christo compressa. Psal. 31. 9.*

Nares configere, & furorem comprimere; *Cruce*, item *sua*, *& claves suis*, ut Olympiod. dixit, *Quasi hamis piscem captasse. Clavus vero*, ut Nic. dixit *adactus, & circumactus, circulus evadit*, q. d. *Echole sus claves en la boca, y roboles las puntas Armilla igitur, & septo*, inquit Nicetas, *eius labra consuit Christus, ne insolenter glorietur*. Capistro præterea injecto non potest libere carpere, & depascere, quæ vult; fræno coercetur illius impetus; denique Christus in *Camo, & fræno illius maxillas constringit, ut appeximet ad nos*. atque illius insidias, & sagacitatem narium retundit, & in contrarium convertit. ut dici de illo possit, quod de superbissimo Rapsace Scritum est, Isai. 37. 29. *Cum fureres adversum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frænum in labiis tuis, & reducam te in viam, per quam venisti*. Vide, quæ superius diximus, *in naribus* Elephanti.

Vers. 22. Numquid multiplicabit ad te preces; aut loquetur tibi mollia?

1 Loqui mollia, *cujus proprium. Supplicis, & deprecantis circumloquutio.*

2 *Cetos in tempestatibus ludere, Natura suo Creatori supplicans, & quasi adblandiens.*

3 *Adversarius, Christo loquens mollia, non auditur sed increpatur et compellitur. Illustratus Lucas.*

5 *Loqui mollia, cujus sit proprium.*

Fere interpretes existimant hanc esse circumloqutionem incredibilis fortitudinis Cetorum, qui cum humanam potentiam, non pertimeant, nemini supplicant neque blandiuntur. Et quidem supplicem se præbere, & *loqui mollia*, aut *dulcia*, inferioris est, & vel precibus obtinere tentantis potentioris misericordiam, ne lædatur; aut allicientis illius gratiam, ut beneficium accipiat, vel postquam semel læsus est, damnum deprecantis. quod videre est in asina Balaam, Num. 22. 28. 29. 39. quæ cum vehementius cederetur, multiplicavit preces, & loquuta est mollia ad Balaam? *Quid feci tibi? Cur percutis me, ecce iam tertio? Numne animal tuum sum, cui semper sedere consuevisti usque in præsentem diem &c.* Ergo significabitur summa Creatoris potestas, cui supplicem se præbet omnis natura creata. Alii existimant allusionem fieri ad serpentum naturam, quos Creator ita constituit, ut semel domita, & frænata illorum superbia, postea videantur hominibus supplicare, & cauda adulari, quod videtur esse *loqui mollia*.

Summa Creatoris potestas; atque Sapientia.

Sed existimo rem hanc pertinere ad naturam Cetorum; 2

scribunt enim illos ludere, cum tempestates præsentiunt, *Cetos in tempestatibus ludere.*

quasi Conditori suo adblandientes; tum præterea cum strepitum tintinnabulorum; aut remigationis senserunt, in profundum mare se abstrudere; quod Ælianus ex Gyllii accessione libr. 10. cap. 7. de Physeteribus scribit. & cap 11. de Cetis, quæ *Rori*, appellantur. Quod utique ad aliquam timoris rationem referri potest, ex ipsa etiam originali voce *mollitudinis*, quæ ad timorem refertur Deuteron. 20. 3. *Ælian.* רכך

Allegorice.

3 *Diaboli simulata mollitudo*:

Quadrant vero hæc in Cetum invisibilem, qui vel in tentatione Christi Domini, vel cum obsidebat humana corpora, supplicem atque mollem suo se Conditori præbebat, ut ne illum compelleret *in abyssum*, Marci 5. Luc. 4. *Multiplicat item preces*, cum extorquere nititur facultatem nocendi hominibus, & quasi adblandiens, proprio nomine compellavit, *Jesu*: & quod de illo præclare sentiebat, quasi in præmium illius honorificæ notitiæ petit, ut permittatur nocere hominibus; *Scio (inquit) te, quia sis sanctus Dei*. *Loquitur mollia*, cum emollit *sermones suos super oleum, & ipsi sunt Jacula*. Vide Græcos hoc loco. Sed pater mendacii etiam vera dicens compescitur, *mollia loquens* increpatur, multiplicans preces, nihil obtinet; quia cuncta agit ex mendacio, & ex depravata voluntate. *Et increpavit illum Jesus dicens; Obmutesce*. Vide Chrysost. homil. 13. in Matth. & hos 2. de Lazaro. *Psal. 54. 22.*

Vers. 23. Numquid faciet tecum pactum, & accipies eum servum sempiternum?

1 *Descriptio ingenii ferini, et indomiti. Illustratus Paulus.*

2 Ferire pactū & servire ex iure belli, et victi. *Illustratus Lucas, et locus Regum* Cete *unde habeant nomen.*

3 *Diabolus cogitur profiteri se Dei Servum. Servit in munere vilissimo tortoris, simul et nobis ignominioso. Illustratus Paulus.*

4 *Diabolus torquens, Deo obsequitur.*

Potest esse expositio superioris sententiæ, & ingenii immanissimi, quod nunquam mollescit, neque amice, & pacifice novit agere. quod significatur per hoc, quod est, non *ferire pactum*: sicut etiam Paulus belluinum hominum ingenium descripsit ad Romanos 1. 31. *Superbos elatos, non obedientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia*. quæ omnes notæ sunt feritatis; sicut & non servire; quod enim servit, cicur est, & domesticum animal: quod vero non servit, ferum, & indomitum. Vide superius, c. 39. 5. 9. Psal. 2. 3. Jerem. 2. 20. 1

Creatori cuncta serviunt.

Mirabilis vero Creatoris majestas cui animantes efferatissimæ cicures fiunt, & *serviunt in sempiternum*. sive ut in Hebræo est, *In saeculum*, idest, quamdiu vivunt, agnoscunt enim universæ creaturæ supremam Conditoris potestatem, neque audent, posuntve illi resistere. Forte allusio est, ad jus belli; nam *Rex iturus committere bellum adversus alium regem, sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se: alioquin adhuc illo longe agente, rogat ea, quæ pacis sunt*; hoc illud, *Loqui mollia, et ferire pactum*. Exemplum in Benadad Rege Syriæ 3. Reg. 20. 32. cum per nuntios multiplicavit preces & servitutem professus est ad Achab, *Servus tuus Benadad dicit, Vivat, oro te, anima mea*. q. d. Hoc pacto me tibi dedam, ut victum serves, serviturum in sempiternum. Deo igitur omnis creata potentia paret, supplicat, servit; etiam immanissima *Cete*; quod nomen ex Græco ab *immanitate* dici, scribit Isidorus.

Ferire pactum et servire iure belli et victi. Luc. 14.

Ceti nomē ab immanitate.

Allegorice.

Diabolus captivare nos moliēs, Deo tamen servitium invitus agnoscit. Philipp.

At si de Diabolo accipias; quodnam illi cū Deo pactum, *aut quæ conventio Christi ad Belial*? aut qualis ille servus, qui Hostis, & inimicus sempiternus est? Certe cum nullas inducias pacisci velit cum homine tantumque à serviendo absit, ut in turpissimam nos servitutem redigere conetur, at invitus licet, supremi Creatoris, servum profitetur; ut eleganter hoc loco dixit Philippus; *Licet sit rebellis, & ni-*

& nimium tumidus; cogitur tamen, atque compellitur ipsius naturæ bono, quod ei testimonium iustæ damnationis eius ex parte non perit, ut Dominum Creatorem suum, saltem ut servus malus, esse fateatur. Et Nicetas duplicem rationem servitutis, vel spontaneæ, vel coactæ distinguit; *Voluntate,* inquit, *servus efficitur, qui Deo servire sua sponte; vel necessitate vero is, qui comprehenditur, atque vincitur, quod genus servitutis sustinet Diabolus.* Et quidem ut improbissimus servus furcam secum quocumque deferens, & vincula atque cruciatum semper sustinens, vilissima in Dei domo ministeria obit, videlicet tortoris, atque carnificis. Unde Chrysost. super id 1. ad Timoth. 1. *Hymenæum, & Alexandrum tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare, &c. Quemadmodum,* inquit, *carnifices innumeris sceleribus plenis castigant alios: ita & hic de nequissimo Dæmone dicitur.* Vide August. super id Psal. 77. *Immissiones per Angelos malos.* tum etiam, quæ superius disputavimus de hominum suppliciis inflictis Angelorum ministerio. Hoc autem tortoris munus libentissime exsequitur Diabolus; tum quod illius immanitas, & sævitia male nobis velit; tum quod supplicium illius mano homini inflictum ignominiosissimum sit. Quare Chrysost. nuper adductus subjungit; *Paulo non deerat auctoritas puniendi. Quid igitur Satan ad supplicium vocat? ut scilicet una cum vehementia, atque cruciatu esset contumelia maior.* Ac de hac ipsa re videtur idem Paulus loquutus, cap. 3. cum præcipit Episcopum, *habere bonum testimonium ab iis, qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli.* nam cum illi tradimur, funiculis, & laqueis torquendi, & constringendi, incredibili profecto ignominia simul afficimur.

Nicetas. Duo servientis genera. Diabolus Deo serviens in ministeria vilissimo. Chrysost. August. Supplicium diaboli manu inflictu ignominiosum. Chrysost.

4 Ille igitur, qui quamvis Dei inimicus sit, at ex Dei voluntate, & permissu libenter, atque alacriter tortorem, & carnificem agit, recte dicitur, quasi ex pacto, & fœdere *Servire Deo*, repugnans quidem, & invitus, quia tunc Deo famulatur; at lubens, & alacer, quia nobis nocet, neque tamen quantum vult, nocet, sed quantum ex pacto, & fœdere à Deo permittitur. Quod eleganter à Gregor. expositum est hoc loco. *In pacto,* inquit, *discordantium partium voluntas impletur, ut ad votum suum quæque perveniat, & iurgia desiderata fine concludat. Nam viros iustos semper malevole tentare appetit: sed tamen hoc Dominus vel misericorditer fieri, vel iuste permittit. Hæc ipsa ergo tentationis licentia pactum vocatur: in qua & desiderium tentatoris agitur, & tamen per eumdem modo voluntas iusta dispensatoris impletur. Servus ergo ex pacto est, qui dum voluntatem suam implere permittitur, à superni consilii voluntate ligatur: ut electos Dei (sicut dictum est) vexans teneat, & tentanda nesciat.* Ergo opportune dixit Ambros. 1. ad Timoth. 1. *Diabolus ad hoc paratus est, ut audita sententia accipiat in potestatem, & corripiat.* Quare Adversarius ille, cui debemus esse consentientes, *Dum sumus in via*. Deus est ex interpretatione Augustini, *Qui tradit nos iudici*, id est, Christo; *Iudex vero tradit Ministro*, id est, Dæmoni tortori, *& in carcerem mittimur.* Matth. 5.

Gregor. Ambros. Christus Iudex, Diabolus tortor. Aug. lib. 1. de ser. Domini, & in qq. novi Tes. q. 7.

Vers. 24. Numquid illudes ei, quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis?

1 *Captura Cetorum, capto Musculo illorum duce. Balena cæcutiens.*
2 *Balenis, & Cetis quomodo illudatur ab hominibus, varia expositio.*
3 *Par piscium, & passerculorum aucupium. Venatio avicularum mollis, & fœminea.*
4 *Quomodo illudatur Dæmonia à Deo. Illius potentia à nocendo revocata.*
5 *Ancillæ Dei, quæ dicantur. Apostolorum virtus. Illustratur David, & Isaias.*

1 Proculdubio adhuc describitur indomita Balenarum vastitas, quæ neq; viribus, neque industria, aut arte potest superari ab homine; cui rei nihil obstat, quod tandem sit ab homine inventa Cetorum captura, quam describit Gyll. in accessione Æliani, lib. 10. c. 7. nam præterquam quod piscatus Cetorum valde rarus sit, & plenus discrimine, ille tamen indicatus est ab ipso Auctore naturæ, cum dedit ducem his immanibus, & cæcutientibus piscibus, nimirũ Musculum piscem, qui viam commonstrat, & scopulos declinare docet; ut enim ait Plin. *Prægravi superciliorum pondera obrutis Balenæ oculis infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat Musculus, oculorumque vice fungitur.* & de eodem duce Cetacei generis scribit Ælianus lib. 10. cap. 6. *Ante Cetorum caput antecedens dux cuncta illis providet, & præsentit, caudaque præmonstrat singula, tum horribilia, formidolosaque innuit; tum cibaria conciliat, insidiasque à piscatoribus positas signo quodam ostendit, atque quem locum propter magnitudinem ipsum adire non oporteat, præsignificat; ne quando nimirum Cetaceum genus irretitum funditus pereat. quod mirum videri debet; minimam bestiam maximo animali vitæ causam auferre: cum enim bellua huiusmodi ad pinguitudinem pervenit, amplius nec videre, nec audire potest: carnium enim moles, & videndi, & audiendi viam intercludit, & tanquam illius luminibus abstruit: quare eius oculus improbe afficitur ad videndum: quod si is pisciculus, quo ad necessaria utitur, perit illi quoque pereundum est.* Ergo si ducem comprehendas facile aberrantem *Cetum* comprehendes. Ut enim Gyllius dixit, allutus piscator varia, & multiplici escarum illecebra pisciculum capit, & deinde nullo labore monstra comprehendit, tanquam pondera quædam temere vagantia, ignara, quo nam fluctibus deferantur. Hos itaque pisciculos si non præbuisset auctor naturæ, quis Balenam piscaretur?

Cetorum captura. Musculus dux Cetorum. Plin. lib. 8 cap. 2. Ælianus. Gyllius.

Nunquid illudes, quasi avi. Incertum, quod nam hoc *lusus*, aut *illusionis* genus. Plerique rem interpretantur ex secunda parte sequente; solent enim pueri ligatis passerculis ludere; &, ut Origenes dixit; *Quæ pueri voluntas tulerit, circumferri.* Vatablus item lusum hunc ad animi recreationem retulit, q. d. Tanta immanitas non recreat hominem, potius exterret. Montanus nuper adductus in historia naturæ tum hunc Iobi locum, tum etiam illum Ps. 103. *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei,* quem ipse existimat legendum, *Ad ludendum in eo,* refert ad carmina, & iocorum argumenta, quibus sancti viri, & sacri Scriptores ludere dicuntur, & in Leviathan natura describenda se exerceant. Alii considerant illam illusionem ligatæ aviculæ, quæ parumper laxato filo liberam se existimans, volare nititur; sed inopinato delusa, & impedita prohibetur. Denique tunc dicitur auceps illudere pisciculo, quem carcere arundinea continet, quasi in vincula conjectum. His sane modis omnibus cum minime possit Leviathan illudi ab homine, at luditur ab auctore naturæ, qui illum marino carcere condidit, non nisi certo vagandi, & spatiandi spatio concesso: Scriptum est enim; *Numquid ego Cetus sum, aut Mare quia circumdedisti me carcere?*

4 Varia expositio. Origenes. Vatabl. Montanus. Iob. 7.12.

3 Sed existimo simplicem, & germanum hujus sententiæ explicatum esse de esca, qua solent aviculæ, & pisciculi deludi, & capi, atque irretiri: est enim par piscium, & avicularum capiendarum ratio, quod ad cibum attinet, & quod ad retia. Scriptum est enim: *Pisces capiuntur hamo, & aves laqueo comprehenduntur.* Ergo significatur, Cetos non esse ex his piscibus, quos cibo illectare possis: nam cum *Inexplebili cibi helluatione flagrent, quis nam cibus tantus erit, ut ad illorum gurgitem, ac voraginem explendam satis esse possit* aut qui nam funes, quæ retia, & vincula ad tantam vim perdomandam?

Par piscium & avicularum aucupium. Eccl. 9.12. Gyll. in Accessione Æliani li. 10. cap. 8.

Quod autem dicitur, *ligabis eũ ancillis tuis*, Periphrasis est delicatæ, pariterq; deliciosæ venationis, quæ propria est fœminarum, nimirum aucupium, præsertim avicularũ, & passerculorum. Sicut eleganter significavit Hispanus Poeta in suo illo blando carmine de Nypha loquutus:

Venatio passerculorum delicata, & fœminea.

Qualquiera casa à entrambas agradava,
Pero la de las simples avecillas,
Menos trabajo, y mas plazer nos dava. G. L.

Recenset statim, minores aviculas, fœminarum aucupium, & prædam,

Zorzales, Tordos, Mirlas que timiendo,
Dolante de nosotras espantados,
Del peligro menor yuan huyendo.
Davan en el mayor desatinados,
Quedando en la sutil red engannosa,
Confusamente todos enredados.

Allegorice.

Quod vero ad allegoriam pertinet, Caietanus existimat hoc dici ad refutandas opiniones quasdam de Dæmonibus

iocu.

joculares, & fabulosas, quæ instar fabellarum pueris, & puellis oblectandis servire possunt; quasi diceret; *Esto de el Diablo, no es cosa de burla, ni iuego de muchachos*, Cum quo videtur concinere illud Juvenalis, Sat. 2.

Juvenalis.

Esse aliquos manes, & subterranea regna,
Et contum, & Stygio ranas in gurgite nigras,
Atque una transire vadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt. —— —— ——

Dæmon à nocendo impeditus, & revocatus. Gregor. Philipp.

Sed explicatua hic proculdubio incommodus est. Alii considerant, quod sicut passer alligatus laxiori filo volare tentans, spe deluditur, & in medio volatu impeditur, ita sane Deum illudere Dæmoni, cum illius facultatem ligat, & in medio ipso impetu à nocendo revocat. Gregorius, quod illusus fuerit Christi Domini carne, & mortalitate: Philip. quod etiam à sanctis pudore afficiatur, dum illi prædam auferunt sive corporum, quæ aliquando obsederat, sive animarum, quas errore, & fraude sibi subjecerat.

5
Ancillæ Dei quæ dicantur. Gregor. Philipp.

Eodem fere pertinet quod dicitur, *alligandus ancillis Dei*; quas Gregorius, & Philippus intelligunt Apostolos, & Discipulos, quibus dictum est Lucæ 10. *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, & supra Scorpiones, & super omnem virtutem.*

LXX. Apostoli cur dicantur nomine fœmineo.

Septuaginta autem loco *ancillarum*, sive, ut in Hebr. est, *Puellarum* legunt, genere masculo *puerum*. quod perinde est; nam novæ creaturæ in Christo solent Scriptura appellari *infantes, lactentes, parvuli*. Sed quidem nomen illud fæmineum propter humanam infirmitatem quam habebant per se Apostoli, nisi divina gratia confirmarentur, appellati sunt Proverb. 9. 3. *Misit ancillas suas, ut vocarent ad arcem.* Isa. 40. 9. *Super montem excelsum ascende, tu, qui evangelizas Sion*, ubi alii codices vulgati legebant, *Quæ evangelizas*, fœmineo genere; quod etiam cognovit Hieronym. in Commentariis, & quidem juxta Hebræum, ubi proprie legitur, *Ascende evangelizatrix Sion*. Sicut etiam Psalm. 67. 12. *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa*. Hieronym. juxta Hebræum, *Annuntiatricibus fortitudinis plurimæ*, mirum enim homines molles, & imbecillos divinæ fortitudinis annuntiatores, etiam ipsis dæmonibus imperare. Tandem Clemens Romanus lib. 8. constitutionum Apostolicarum, locum hunc ad orationem, & exorcismos, quibus tanquam vinculi constringitur, & alligatur Diabolus, retulit in *Obsecratione pro energumenis*, c. 7. *Qui fortem ligasti, & omnia vasa eius diripuisti: qui dedisti nobis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem potestatem inimici: qui dedisti nobis homicidam serpentem vinculis constrictum, sicut passerem pueris, quem omnia horrescunt, & contremiscunt à facie potentiæ tuæ*, &c.

Hieron. *Hieron.* *D. Clemens.* *Dæmon vinctus ab energumenis, illa sua tanquam passerculus.*

Vers. 25. Concident eum amici, divident illum negotiatores.

1 *Varietas interpretationū.* Concidere, & Præparare dictum de cibis. *Explicatus locus Regum.*
2 Amicus, & Socius, *unde dictus.*
3 *Vastitas, & feritas Cetorū. Delphinorum familiaritas cum homine. Thinnorum carnes habita in delicijs.*
4 *Cetorum captura, & vulneratio. Æthiophagi.*
5 Chananæus, *nomen proprium, et appellativum. Varia lectio.*
6 *Æthiophagorum regio, mores, victus. Cetorum oleum. Illustratus David.*
7 *Prædicatores, & Apostoli piscantes, & concidentes, Leviathan.*
8 *Quomodo sancti dicantur comedere Leviathan.*
9 *Impiorum cibus Diabolus.*

1
Varietas explicantium.
כרה
Concidere, dictum de cibis.
R. Mard.
Præparare dictum de cibis.
LXX.

EX varietate vocum originalium, tum vero ex varia distinctione sententiæ Latinæ, multi orti sunt explicatus, aliis cum interrogatione; & in sensu affirmativo: aliis in bonum, aliis in malum accipientibus: & quidem verbum, *concidendi*, pertinere solet ad edulia, & cibos, qui comedendo inciduntur, & præparantur. Sic R. Mardochai dixit, esse idem, quod *convivium, viaticum, prandium*. Quare verbum videtur esse idem, quod *præparare*; quod etiam nos in communi ad rem ciborum referrimus, cum de cibis dicimus, *Estar adereçado*. 4. Reg. 6. 23. *Apposita est eis ciborum magna præparatio*. quod ex verbo legitur; *Præparavit eis præparationem magnam*. Septuag. *Apposuit eis appositionem magnam*. & statim exponitur; *& comederunt, et biberunt*. Quare hoc loco Septuagin. *Pascantur in eo gentes*. Pagninus in Thesauro; *Comedent super illum socij*. At idem, & Regia in lectione, & Vatablus, *Cœnabunt super eum*. Caietanus, *Prandebunt*. Unde forte Hebræi illi nugatores, quos supra retulimus, convivium illud suum ex carnibus salitis Leviathan somniarunt. Quia autem nihil magis proprium hominis, quam id, quo vescitur, significat idem verbum possidere, & acquirere; quare legi posset, *Possidebunt*, aut *acquirent eum*. Significat præterea *Fodere*; quia qui in amplissimis quondam agris fodiebat sibi puteum, aut sepulchrum suum faciebat, & possessionem sibi parabat. Quare legunt quidam, ut refert Pagninus. *Num fodient super eum incantatores?* Vel, *Numquid foveas facient?*

Pagnin. Regia. Vatabl. Caietan. *Pagnin.*

Pro amicis autem vox est, quæ significat socium, à verbo *Hhabar*, quod est jungere, & fœdere copulari; significat etiam *incantare, et inde incantator*, quod videatur amicus serpentum, fœdere cum illis inito. Sic Rab. Abraham legit, *Incantatores*; Thargum, *Sapientes*; incantatores enim, & magi, putabantur sapientes. 2

Amicus unde dictus. חבר *R. Abrah. Targhum.*

Ergo eum adhuc in describenda indomita, & incomprehensa magnitudine Ceti versetur, hæc erit illius circumloquutio, si interroganter accipiamus cum Vulgato, ut valeat idem quod negatio; Non potest capi, aut possideri Cetus à piscatoribus; neque quidem continget, ut illius carnibus concisis; & dissectis conviventur; non cænabunt, non prandebunt, non cedet Cetus in usum, & cibum hominum; non poterit instrui, neque apparari convivium ex Leviathan. Isidorus testatur *Solere convivia publica fieri, quando capiuntur grandiores pisces*. Sed hic mos inauditus est. Vatablus, *Solere mercatores vendituros alijs mercatoribus aliquid, celebrare convivia, ut melius merces suas vendere possint; & interim loquuntur de mercibus vendendis*. Hæc item consuetudo mercatorum, vel primum inventa est à Vatablo, vel longissime petita, & nimirum invita ad piscatores translata. Certe in deliciis thynnorum carnes habitæ sunt, qui sunt sane ex Cetaceo genere: Plinius lib. 9. cap. 15. *Thynni membratim cæsi, cervice, & abdomine commendantur, atque clidio, recenti duntaxat, & tunc quoque gravi ructu*. Tum præterea; Non possidebunt, non acquirent, non concident, aut ferient, supple pactum, & fœdus, incantatores, & sapientes cum Leviathan, vel, ut ex aliis refert Pagninus, *Non fodient, non facient foveas, ut è mari suis incantationibus illum educant*. Tanta piscis immanitas non obedit voci Venefici, *incantantis sapienter*; non est ea illis piscibus, qui arte, aut industria, aut natura mansuefieri possunt, præterquam ab ipso naturæ Conditore. *Delphinus quidem non homini tantum amicum animal, verum & musica arti, mulcetur Symphonia cantu, & præcipue Hydrauli sono. Hominem non expavescit, ut alienum, ex illius manu vescens, præbensque se tractandum, & alludens natantibus, impositosque portans*. Tum etiam alios pisces, manu vesci solitos, testatur idem Plinius. *Et in Lyciæ Myris, fonte Apollinis, quem Curium appellant, ter fistula evocatos, venire ad augurium. Hierapoli Syriæ in lacu Veneris, ædituorum vocibus parere vocatos; exornatos, auro venire, adulantes scalpi, ora hiantia manibus inferendis præbere*. At quam ab hoc ingenio longe Cetus nunquam se præbens amicis, nunquam societatem cum homine iniens!

3
Periphrasis magnitudinis Cetorum. Consueudo mercatorū. Isidor. Vatabl. *Thynnorū carnes habita in delicijs. Plinius.* *Pagnin.* *Delphini cum homine familiaritas.* *Plin. lib. 9. c. 8. Lib. 3. cap. 2.*

Si vero sine interrogatione legamus, & valeat idem, quod affirmatio; sensus erit, non tam ab homine edomari Ceti potentiam, quam ab ipso auctore naturæ, qui tempestate aliqua ejectum ad littora, & infixum terræ, præbet concidendum multis hominibus, catervatim confluentibus ad tantum spectaculum, & ad dissecandam, & in frusta concidendam tantam belluam; quod Æthiophagis incolis Faræ insulæ evenire dicitur. Tuos vero in illa capiendi ratione, quam Gyllius in sua Aeliani accessione c. 8. scribit, proponit belluam aliquando vulneratam, & defatigatam tandem in summo Mari. *Fluctuantem, quam alij hastis, alij tridentibus, alij securibus cædunt, & multa verberatione expugnatam, in littus expellunt, atque ejciunt*. Illud vero, quod Montanus superius adductus videtur intelligere, Deum instructurum convivium piscibus aliis ea carnibus concisis Leviathan, ita ut alii pisces dicantur socii, & amici dilaceraturi eum, qui alios devorabat. Rabbini- 4

Æthiophagi. Gyllius. Balenæ captura, & vulneratio. Montanus. Commentū Rabbinicū.

cum

enim est, atque eo nomine mendacium, quod supra rejecimus.

5 *Chananani nomen gentis et appellativum mercatoris.* Eodem pertinet, quod subiungitur; *Dividunt illum negotiatores*; sive, ut proprie ex Hebræo legitur, *Partientur Chananai mercatores*; ut enim aliquando diximus, *Chananaus*, est proprium gentis; tum etiam interdum appellativum negotiatores, aut institoris, merces distrahentis vel circumferentis. Quod quidem vivendi institutum, Chananæa gens potissimum coluit. *LXX.* Sept autem hunc locum legunt; *Pascuntur in eo gentes: partiuntur autem eum genus Phœnicum*. *Origen.* ubi Origenes ait, *Phœnicem, Chananeam prius appellatam; siquidem Syrophænissam illam, Chananeam vocant*. *Chrys.* Ergo, ut Chrys ait, *adeo immani magnitudine illius est corpus, ut uni toti nationi satis esse possit*.

6 *Ichthioph.* Forte ergo designat nationem aliquam, & gentem victitare solitam carnibus Cetorum, & Balenarum; qui profecto non longe à Chananæa sunt, neque longe ab Husitana, & Arabiæ Provincia, atque ab Ægypto: nam fere ad Assyrios, & Ægyptios constituuntur ab *Strabo.* Strabone l. 16 Ichthiophagi, & Gedrosii, qui piscibus victitant. & cum Æthiopibus coniungit. l. 2. Iterumque ad finem eiusdem libri cum Æthiopibus Throglodytis, *Descriptio victus, et morum Ichthiophagorum.* Arabibus, & Gedrosiis; quos omnes Ichthiophagos appellat, idest, Pisci comedones. Sic autem illos describit l. 15. *Ichthiophagorum regia secus mare est, & magna ex parte arboribus caret. Raritas in ea palmarum: ac acanthi, mirica, aquarum, & domestici cibi maxima est, vescuntur piscibus, tum ipsi, tum eorum pecora, & aquas pluviales, ac fossiles petant, pecorum carnes piscibus præbent, domicilia ex ossibus Cetorum, & ostreorum conchis magna ex parte faciunt: Nam trabium, & fulcrorum usum costa præstant, portas maxilla, e vertebris fiunt mortaria, in quibus pisces subiguntur, ad solem assantur, postea ex his panem conficiunt frumenti pauxillum admiscentes*. *Philostr.* Et Philostratus l. 3. de Vita Apollonii, cap. 15. post Mare Rubrum constituit Ichthiophagos. Ad gentem hanc, quæ pertinet ad Æthiopiam Ægypti allusum est Psal. 73. 14 *Tu confregisti capita Draconis*; (Leviathan) *dedisti eum escam populis Æthiopum*. sicut enim *Philost.* habitantes littus Aethiopicum, solent vivere ingentibus piscibus, ita & tunc viderunt in suo littore ejectos *Plinius.* Aegyptios, velut Dracones Maris Rubri. De hoc enim *Mare Rub. Cetis abundans.* Mari, ut superius ex aliorum auctoritate dicebamus, scribit Philostratus l. 3. c 16 multis, variisque belluis refertum esse, Cetis præsertim. Atque huc etiam spectat, quod Ichthiophagi non solum in frusta concidunt Cetum, cibi causa, sed ut oleum inde exprimant, quod Pli. l. 15 c. 7. in universum ait *Ex piscibus facere oleum*. & li. 32. c. 1. ex Cetorum, qui *In flumen Arabiæ intrant, pingui, & omnium piscium adipe negotiatores perungere Camelos, ut asinos ab his fugent odore*. *Nostrates in uno et eodem Thinno bas unius carnis partes distinguunt, ciada, badana, moxama, sangraza, coleta, pandero cun chillos, morrillo, papad, espinazo.* Forte etiam illud *dividere*, & *partiri*, pertinet ad varia genera carnium, quæ ex uno pisce separantur, quæ in Thinno fecerunt nostrates in cetariis Gaditanis, & Zaharanis & Plinius etiam l 9 c. 15. discernit in Thinno, *Cervicem, abdomem, clidium, plena palpamenta, melandria*. quæ profecto in Cetis quoq; & in universo Cetaceo genere dividi possunt.

Allegorice.

Quod ad mysterium attinet, si in bonam partem hæc accipiamus, nomine *amicorum*, aut *sociorum* intelligimus, Apostolos, & discipulos, qui, & ipsi à Christo Domino appellati sunt *amici*, iidemque ipsi sunt *Socii*, nimirum *bini Missi* ad prædicandum Evangelium; erant-

7 *Apostoli, & prædicatores piscantes, & concidentes Leviathan.* que velut *Societas Christi*, præeuntes, *quo erat ipse venturus*; qui eum Psalm. 67. 11 appellentur *Animalia Dei Animalia*, inquit, *tua habitabant in ea*, alii legunt, *Societas tua habitabit*, &c. Sunt etiam negotiatores, sive mercatores piscium: quorum negotium, & mercatura in piscatu est, quod valde proprium est Apostolorum, qui ex *piscatoribus piscium* facti sunt *piscatores hominum*. ii profecto *concidunt Leviathan*, dilacerantq; illius membra; cum eos, qui videbantur membra Diaboli, ab illo separant, & faciunt membra Christi. *Luc. 10. c. Regia. Mat. 4. 19 Mat. 1. 17. Philipp.* *Dum per eosdem*, ut inquit Philippus, *ad fidem Christi deperditorum eius multitudine ab eius consortio, velut membra separantur*. Tum etiam corpus Leviathan partiti sunt Apostoli, cum regna gentium infidelium partiti sunt inter se, ad prædicationem Evangelii.

8 Dicuntur vero etiam sancti *concidere* Leviathã, idest comedere. At, inquit August. super id Ps. 72. *Dedisti eum escam populis Aethiopum*, idest iis, qui cum prius nigri, & tenebræ fuissent, facti postea sunt lux in Domino; *August. Ephes. Quomodo Sancti, et Prædicatores comedant Leviathã. 1. Cor. 5.* *Quomodo acceperunt isti in escam Draconem istum? Puto, quia magis Christum acceperunt in escam. Sed Christum, quo se consummarent; Diabolum, quem consumerent. Unde vitulus ille, quem adoravit populus infidelis, datus est populo bibere, quia adoratores Diaboli, corpus ipsius facti erant; Quomodo agnoscentes Christum, fiunt corpus Christi, ut ei dicatur; Vos estis corpus Christi, & membra. Sic Draco Moysis omnium magorum virgas absorbuit*.

9 *Origen.* In malum vero accipitur ab Origene intelligente amicos ipsius Diaboli, quorum cibus Diabolus est: *Quemadmodum enim fidelium cibus est Dominus, ita impiorum cibus est Draco, cum Scriptum sit, Dedisti eum escam populis Aethiopum*. Impii igitur Diaboli corpus inter se partiuntur. *Cum singuli Draconis partem sibi sumunt; quorum alii aliud nefarium scelus admittunt*.

Vers. 26. Numquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius?

1 *Sententia simplex explicatur.*
2 *Synedoche*, Pellis, *pro toto Ceto*. Membrana *quid*. *Balenarum excoriatio*.
3 Sagena, *unde dicta*, Implere, auferri, interire, *ab eadem radice*.
4 Gurgustium *apud Hebræos, & Latinos quid*. *Varia lectio*.
5 Sagena, gladius, hamus *Dei, ad capiendum Diabolum*.

1 EX varietate vocum, & significationum reddita est sententia multiplex, sed non valde obscura, nam quomodocumque reddatur, perstat in describendo piscatu Cetorum, qui non potest fieri viribus, aut industria humana, quod si aliquando contingat, oportet adscribi Providentiæ Divinæ, quæ tantam belluam usibus humanis deputavit, atque subiecit. Ergo hæc est sententia: Non potest capi sagena, aut aliis piscatoriis instrumentis, sicut alii minores pisces.

Synedoc. *Pellis* autem nomine, per Synedochem, intelligunt alii totum piscem Ego vero existimo aliquid peculiare indicari, dicunt enim Cetorum pellem crassissimam esse *Pellis Cetorum.* forte etiam aliquam hominibus opportunitatem præstat. quare sicut ossa Cetorum asservant ad usus domesticos, ita etiam forte, & pellem ad vestitum, vel quidpiam simile; Sic enim de Ichthiophagis scribit Philostratus l. 3. cap. 15 Ichthiophagos *Urbem incolere nomine Stoberam, ubi ex magnorum piscium membranis, vestes intexunt*. *Philostr. Membrana quid.* quid enim aliud est *membrana* quam ipsa membrorum, id est, carnis pars suprema, quæ artus tegit? Forte etiam serviebat pellis concisa ad exprimendum oleum, nam quod Divus Thomas scribit ideo *Pellis mentionem factam esse*, ut indicaretur modus, quo *D. Thom. Balenarũ excoriatio* maximi Ceti dormiant in rupibus; accedentes vero piscatores partem pellis, quæ est juxta caudam incidunt, & fortissimis funibus alligant, nihil tunc sentiente bestia, propter nimiam pinguedinem deinde vero excitati Ceti, & impetu recedentes, pellem dimittunt. hoc, inquam, ab aliis naturæ scriptoribus tacetur, & præterea *frustro pellis* dimissio, non potest impleri sagena, quamquam huic interpretationi quodammodo videtur lenocinari cauda, quam legunt Septuag. *LXX.* *Omne navigans convenient non ferent pellem unam caudæ eius, & in navigiis piscatorum caput eius*. *Origen.* Quod sic Origenes interpretatur; *De Ceto quidem haud est obscura sententia, quamvis enim omnia quæcunque sunt ad navigationem idonea, congrediantur, detrahi tamen de eius cauda pellis non possit, nec reperiuntur navigia, quæ caput appropinquans aut sustinere, aut capere queant*.

3 *Sagena quid.* Quid sit autem *Sagena*, mira inter interpretes varietas. Nam Titelmannus videtur intelligere naviculas, aut certe deberi ad naviculas piscatorum referri, quæ solent impleri piscium multitudine copiosa, sicut *Titelm. Luc. 5. 7.* S.S *Et impleverant ambas naviculas*. Atq; hoc profecto indicavit lectio Septuaginta nuper adducta alii legunt, *LXX.* *Tabernacula*, ut Symmachus, *Symm.* *Numquid implebis tabernaculis pellem eius*. ita ut per *tabernacula* intelligatur stramentum, & materia arida, qua solent contegi tabernacula, vel subintelligatur ista materia arida, in hanc sententiam. Numquid detractam pellem huic be-

ſtiæ, & delatam ad tua tabernacula, ibi curabis implendam, & infarciendam arida materia, vel paleis, ut poſteritati permaneat mirabilis piſcationis monumentum Nam ſolent quidem vel ſerpentes, vel mirabiles aliæ beſtiæ exenteratæ, & plenæ paleis in locis publicis ſuſpendi ad memoriam poſterorum. Indicavit hoc Algarbienſis Epiſcopus. Sed illud eſt argutum potius, quam ſolidum. Ego potius, ſi ea *Umbraculi* lectio, & ſignificatio retinenda eſſet, dicerem cum Rab Abraham, & cum Chaldæo; *Num poteris implere Tabernacula, aut ſudes pelle ejus* ideſt; Num tabernacula piſcatoria, quæ ſolent propter Mare erigi, & pali, in quibus ſolent ſuſpendi piſces, ad exſiccandum, ſufficient ad rapiendam, & ſuſpendendam tantam pellem? Quamquam illa lectio *umbraculorum*, cognationem habeat cum *sagena*; eſt enim nomen dictum à verbo *Cua*, quod eſt ſæpire, aut protegere; inde pro *umbraculo*, quo ſæpimur, aut protegimur. Quia autem ſæpes Vinearum ſolent frequenter componi ex vepribus, vel ex palis præacutis, ideo ſumitur idem nomen pro *Clavis acutis*, Numerorum 33. 55., & pro *Cultro*, Proverbiorum 23. 2.

Oſorius. R. Abrab. Caldæus.

Quare hoc loco ſequentes Textum Hebræum volunt pro *ſagenis*, legendum eſſe *cultros*, aut *ſudes*, aut *ſpinas acutas*; ita Rabbi Levi, Rabbi Abraham, Pagninus, Vatablus, Tygur. Caietanus. Ad quam etiam ſignificationem trahunt verbum *implendi*, vertentes; *Numquid cultris concides pellem ejus?* Quia enim ſolet res auferri, & perire plena ætate, & completo tempore, & herba ſuccidi poſt plenitudinem fructus, ideo ab Hebraizantibus ſumitur *implere*, pro ſuccidere, aut perire: vel propterea quod, cum res aliqua penitus tollitur, habet plenitudinem interitus Sed profecto vocem originalem, quæ à ſæpiendo deducitur, eleganter Interpres dixit *ſagenam*; nam ea ſæpiuntur, & circumveniuntur piſces, ut ex eodem ſæpiendi officio dixit Manilius:

R. Levi. R. Abrab. Pagnin. Vatab. Tygur. Caiet.

Sagena dicta à ſæpienda. Manil. l. 5.

Excipiunt vaſta circumvallata ſagena.

Quod ſi *ſagena*, non ſolum pro reti piſcario ſumi poſſet, ſed pro Cetaria, ideſt, officina piſcaria juxta Mare, in qua Ceti ſaliuntur, quam noſtrates vocant, *la Chanca*, commode cum ſignificatione illa Tabernaculi, & cum tota re conveniet; neque longe aberit à ſignificatione *ſagenæ*, cum enim locus ille ſerviat continendis piſcibus, certe non abſimile eſt reti, & ſagenæ: & cohærebit etiam cum hoc ſenſu pars ſequens.

Varia lect. 4

Et gurguſtium piſcium capite illius Hic iterum diſſenſio interpretum; nam vocem originalem *Haltbal*, varie admodum interpretantur. Pagninus, Cajetan vertunt *Cultrum piſcium*: & in Theſauro ait ex Chimhi, eſſe inſtrumentum, quo transfigitur caput piſcium exiſtentium in aqua. R. Abraham, *Eſſe ſpinam in oſſibus piſcis, per quam capiuntur piſces perforato capite* R. Levi, *Eſſe gladium, quo inciduntur capita piſcium magnorum* R. Mardochai, *Eſſe fiſcellam bamum, naſſam*. R. Abraham, *Eſſe vas, in quo ponunt piſces ſalitos*. Septuaginta, *Navigia piſcatorum*. Divus Thomas, quem ſequuntur alii Latini, dicunt eſſe inſtrumentum vimineum, ad rapiendos piſces. Cum quo videtur conſonare, quod de Icthiophagis ſcribit Plinius lib. 16 cap. 1 *Ulva, & paluſtri juncaſ nuces nectunt ad prætexanda piſcibus retia* Sed quidem R Moſeh interpretatur, *Tabernacula, quæ faciunt piſcatores in ripis fluminum*, quod ſumptum ex Chaldæo legente, *Umbracula piſcatoria*, illa videlicet, in quibus reponunt piſces jam captos, atque ſaliunt, ne putreſcant. Quod videtur ab Interprete Latino aperte ſignificatum nomine *Gurguſtii*, quod, ut Feſtus ait, *eſt genus habitationis anguſtum, a gurgulione vermi ſic dictum*. Qua ſignificatione uſus eſt Cicero, ſumens pro obſcura, & luctuoſa ſpelunca, primo de natura Deorũ; *Quid erat, quod concupiſceret Deus mundum ſignis, & luminibus, tanquam Ædilis ornare; ſi, ut Deus ipſe melius habitaret, ante videlicet tempore infinito, in tenebris, tanquam in gurguſtio habitaverat*. In Piſonem vero: *Meminiſti ne Cœnum cum ad te veniſſem neſcio quo e gurguſtio te prodire, capite involuto, ſoleatum*. Ergo *Gurguſtium*, erit anguſta, & obſcura taberna piſcaria, non quidem Cavernæ illæ piſcium in Mari deliteſcentes, ut viſus eſt voluiſſe quidam auctor: quis enim exiſtimavit capita horum piſcium eſſe ſine carne, & ſine pinguedine: ideo exiſtimavit eſſe hanc circumloqutionem rei inutilis, reiicere capita piſcium inutilia in Mare, ut impleant gurguſtia, & Cavernas piſcium. Potius ergo ſignificat capita harum Belluarum utilia eſſe; nam, & nominatim Plinius meminit *cervicis*, qua cetaceum genus Thynnorum commendatur Ideoque, ſi quando contingat Divina providentia Cetum aliquem eiici ad littus, tunc piſcatores in gurguſtiis, & tabernis piſcariis illorum capita diſſecta recondere, vel cibo, vel oleo: præſertim cum ipſis oſſibus Balenarum, ipſiſque maxillis ad ædificia utantur Ichthiophagi, ut ſuperius vidimus.

Pagn. Caiet. R. Abrab. R. Levi. R. Mard. LXX. D Th. Plinius. R. Moſeb. Chald. Gurguſtiũ quid. Feſtus. Cicero. Camerenſis l. 4. c. 8. Plinius.

Allegorice.

Quod vero ad myſterium attinet, belliſſima eſt hoc loco Cajet. allegoria de *cultro*, quo diſſecatur caput, & pellis Diaboli, ideſt, de argumentis, & rationibus, quibus ſapientes hujus ſæculi diſputant de operibus apparentibus Dæmonum, tribuentes illa humori melancholico. Interpretatio ſane ludicra. Si vero quæratur *ſagena*, quæ poſſit capere tantam Belluam, & ita capere, ut plus rapere poſſit; habet Deus ſagenam ſuam, ideſt, potentiã, atque ſapientiam, dicente Ezechiele, *Expandam ſuper te rete meum, & extraham te in ſagena mea*. Si quæratur *Hamus* ſufficiens tam immani rictui, eſt apud Habacuc. 1. 15 *Totum in hamo ſublevabit* Si quæratur *Gladius piſcium*, quo ingentium piſcium capita diſſecantur, & quo tanta cutis duritiès incidi poſſit, eſt apud Iſai. 27. *Gladius Domini durus & grandis, & fortis ad occidendũ Leviathan*. Si quæretur *gurguſtium* piſcatorum, ideſt, taberna obſcura, & ſecreta, in qua membra Leviathan à piſcatoribus diſſecantur, præparantur eſui, & ſaliuntur; Eccleſia eſt, & ſecreta Confeſſariorum officina, qua peccatores exenteratos, & ſalitos per ſecretam confeſſionẽ Deo præparant Rurſus ſi quæras, quod ſit *caput* Satanæ, quæ *pellis*. Greg intelligit per caput, *Sapientes*; per pellem, *Hereticos* qui nimium inhærent Diabolo; de cujus membris ſuperius diximus in Behemoth.

Cajetan. Sagena qua capiatur diabolus. Eze 32. 3. *Greg.*

Verſ. XXVII Pone ſuper eum manum tuam; memento belli, nec ultra addas loqui.

1 Ponere manum ſuper aliquem, *cujus habitus*.
2 *Congredi cum Ceta periculoſum*.
3 *Diabolus à Deo ſubjectus Homini*.
4 *Diaboli vires & ſævitia*. *Vincitur non tam loquenda, quàm ſuſtinenda Bellum diſputationis inter Deum, atque Jobum*.

Videtur eſſe clauſula quædam incredibilis immanitatis Leviathan, qui nulla Humana induſtria, aut potentia poſſit capi, & expugnari, præterquam Divina virtute, quę cum illius immanitate Bellum gerere videtur. Quod hic dicitur, *Ponere manum* non eſt amicitiæ incundæ, aut fœderis dexteram præbendi: ſed potius pugnandi, & manum ad capturam admovendi. Quare eleganter dixit Chryſoſtomus, *Manum inice*. Sed quia verbum *ponendi*, accuratam, & artificioſam diſpoſitionem affert, forte perſtat in eadem rei piſcatoriæ allegoria: Mitte, inquit, ſi placet, tua induſtria ſuſpẽde manu piſcatoriam arundinem, demitte hamum cum perpendiculo; diſpone retia; capies ſcilicet, niſi ego in manus tuas dedero mea potentia edomitũ Leviathan. 1

Ponere manum, cuius ſymbolum. Chryſ.

Memento belli Fiet profecto, ut ſi temere audeas provocare Belluam immanem, periculoſiſſimum tibi bellum immineat, quo exanimeris, & pereas: neque aliter tuæ ſaluti conſultum eſſe poſſit, quam retrahendo manum, & fugiendo, neque ultra te obiiciendo Hoſti truculentiſſimo. Manebit igitur alta mente repoſta memoria temeritatis periculoſiſſimæ. Nos diceremus, *Llegalle, que a bueu ſeguro, que os veays en una refriega, que no ſe os olvide tan preſto*. Vel poteſt referri ad Bellum, & diſcrimen, quod alii experti ſunt, perculſi timore Belluæ immaniſsimæ. a

paraphraſis ſententiæ. Periculoſus conflictus cum Ceto.

Nec ultra addas. Non iterum addes, ut illum provoces: ſi quis ſemel incidit in Leviathan, cavebit deinde, ne iterum adeat navigationem, aut littus plenum diſcrimine, & terrore.

Allegorice.

Facile hæc ad inviſibilem Hoſtem referas: primo cum Philippo. *Pone manum*, ideſt, victo per me adverſario, pones ſuper eum manu tuam, ut poſsis ei tuto illudere, quaſi diceret: Ne timeas, nam efficere poſſum, ut ſecure poſsis illius *caudam apprehendere*. Videtur enim 3

Philipp.

eſſe

esse hortantis, & vires, atque animum præbentis Exod. 4. 4. *Extende manum tuam, & apprehende caudam eius, &c.*

Demō per Deum no bis subie-ctus. *Memento belli*, in quo ille à me superatus, & compressus est; quasi diceret; *Confidite, ego vici mundum.* vici Leviathan. Sed melius cohæret, ut per ironiam

4 dicatur, Iniice manum. Sic cum Gregorio, fere Lati-

Jo. 16. 33. Ironia. Greg. Chrys. ni omnes, & Chrysostomus, cujus est elegans huius loci paraphrasis: *Manum, inquit, iniice, ac belli, quod tibi cum Ceto gestum est, recordare; tuaque si potes, virtute perfice, ut semel à te debellatus obsistere in posterum non audeat. Sane formidolosum est bellum, quod adversus Leviathan suscipitur, ipsaque bellua est ad expugnandum difficilis, & nos continenter oppugnat.* Poterit etiam referri ad sævitiam Diaboli, &, ut ita loquar, ad excusationem quandam Divinæ misericordiæ: Si quid tibi, ò Iob, immerito illatum quereris; communis hostis sævitia procuratum est, à me vero iniussum. Licet tibi, si audes, aut si vales, de illo vindictam sumere, & sicut te expolui in illius manu, ita nunc per me licet, ut *ponas super eum manum tuam*. At sanè superior ille

Diaboli sævitia. in hoc congressu evadet, quippe superior est viribus, sævitia, nocendi libidine. Ex antiqua igitur invidentia, & desiderio oppugnandi, atque expugnandi hominum vitam & incolumitatem, tuæ istæ ærumnæ originem ducunt, non est, quod gravius de me conqueraris, neque ultra *addas* mihi *obloqui*: si tamen viribus animi repugnes, & non tam lamentis, & lingua, quam sustinentia, & animi fortitudine te confirmes fiet profecto, ut obtineas in bello. *Belli* igitur *memento*, *neque ultra addas loqui*. Quia verò illuminationis gratia addidit Interpres illud *loqui*, cum in Hebræo desideretur, forte *bellum* hoc, illud est, quod inter Deum,

Bellū, disputationis inter Deum, et Jobum. & Iobum disputando geritur; quasi dicat Cum tanta sit immanitas Leviathan, tanta meorum operum amplitudo, & magnificentia, tam exquisita Providentia rerum omnium, quæ in quacumque mundi regione, aut elemento versatur, cumque plane te obruerim mea oratione, non est quod amplius tuæ causæ tribuas, sed demisso silentio, meæ Providentiæ te supplicem præbeto.

Vers. 28. Ecce spes eius frustrabitur eum: & videntibus cunctis præcipitabitur.

1 *Cetus impingens, & infixus in littus.*
2 *Cetus spectaculum præbens, cum capitur.*
3 *Diabolus frustratus spe, in morte iustorum.*
4 *Idola, et fortis armatus cum ignominia expulsus à Christo.*

Gregor. Philipp. D. Thom. Sententia plana, sed anceps: nam si ad Cetum referas, ut fere Gregorius, Philippus, Divus Thomas, & alii Latini interpretantur, significabitur Divina Potentia fieri, ut tam vasta bellua aliquando impingat in littus, & sine duce Musculo aberrans facile capi possit: insolens itaque illius spes evadendi ex omni discrimine, illudendi minoribus piscibus, & tuto insequendi, aliquando tandem fallit Tyranoum, atque adeo tunc universis incolis maritimæ regionis confluentibus ad illud spectaculum, *Præcipitabitur*, proprie ex Hebræo, eiicitur, asportatur, extrahitur è mari: hoc enim *Præcipitare.* sonat verbum originale; quamquam proprie videtur esse emittere, aut eiicere ex uno loco in alium, sive quod *מיל* aliqui curiosius observant, ita proiicere aliquid, ut maneat infixum in eo loco, ad quem proiicitur, ut cum proiicimus jaculum. Quod eleganter convenit in Balenas, quæ vi tempestatum ingentium eiiciuntur, & hæreot in littore.

Si vero, quod cohærentius videtur, non referatur ad a
Cetum, sed ad hominem vel ad ipsum Iobum, de quo proxime sermo præcesserat, sensus erit, quem dilucide proponit Tygurina; *Spes eum capiendi fallax est*: nam *Tygur.* *cunctis videntibus*, sive ut in Hebræo est, ad conspectum illius deiicietur, consternabitur homo. Vatabl. *Excidet tanquam exanimatus eo viso*; Præcipitabitur, devora- *Vatabl.* bitur à bestia.

Allegorice.

Facile hæc omnia ad draconem antiquum referuntur, 3
quem spes devorandi justos sæpe fallit, & sæpe hæret, & *Justo moriēte frustrata spes Dæmonis.* infigitur in littore, evadente ex vitæ istius Mari salvo, & incolumi iusto moriente. In exitu igitur, & morte alicuius iusti videntur Sancti, & Angeli confluere ad spectandum, & eiiciendum, præcipitandumque Draconem, quem nocendi, & comprehendendi hominem, spes frustrata est.

Tum præterea cum præcedenti sententia facta fuerit mentio *belli*, feceritque Deus animos Jobo laboranti, & in stadio contendenti, nunc iniicit spem majorem, fore ut hostem triumphet, & ut huius omnis conatus sit irritus, atque spes vincendi mendax: & cum spectaculum nunc præbeat Angelis, & hominibus, non multo post illius victoria cunctis item spectanda sit; cunctis videntibus hoste prostrato, & ejecto ignominiosissime.

Si ad Christi, & Evangelii victoriam referas, hoc illud est fortissimi armati supervenientis, & *diripientis vasa* alterius armati in *quibus habebat fiduciam*, eundemque traducentis palam triumphatum. Accedit, quod mirabilis fuit ejectio, & præcipitatio idololatriæ, quæ ipsa erat Diaboli spes maxima: nam *cunctis videntibus* 5
tunc ejectus est, cum non *per successionem*, ut Euse- *Euseb.* bius dixit, *Defecerunt idola: unum post alterum; sed omnia simul, quasi terræmotu facto post Domini nostri Jesu Christi Resurrectionem ruerunt.*

CAPUT QVARANTESIMUMPRIMUM.

ARGUMENTUM CAPITIS.

Absolvitur descriptio Leviathan ex peculiaribus notis totius corporis, & terrifico membrorum omnium habitu, & compositione.

1 NOn quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo? 2. Quis antè dedit mi-
hi, ut reddam ei? omnia quæ sub cælo sunt, mea sunt. 3. Non parcam ei, & verbis potenti-
bus, & ad deprecandum compositis. 4 Quis revelabit faciem indumenti eius? & in medium oris eius
quis intrabit? 5. Portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido. 6. Corpus illius qua-
si scuta fusilia, compactum squamis se prementibus. 7. Vna uni coniungitur, & ne spiraculum quidem
incedit per eas: 8. Vna alteri cohærebit, & tenentes se nequaquam separabuntur. 9. Sternutatio eius
splendor ignis, & oculi eius, ut palpebræ diluculi. 10. De ore eius lampades procedunt, sicut tedæ ignis
accensæ. 11. De naribus eius procedit fumus, sicut ollæ succensæ atque ferventis. 12. Halitus eius pru-
nas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur. 13. In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius
præcedit egestas. 14. Membra carnium ejus cohærentia sibi: mittet contra eum fulmina, & ad locum
alium non ferentur. 15. Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus. 16.
Cùm sublatus fuerit timebunt angeli, & territi purgabuntur. 17. Cùm apprehenderit eum gladius, subsi-
stere non poterit neque hasta, neque thorax: 18. Reputabit enim quasi paleas ferrum, & quasi lignum
putridum, æs. 19. Non fugabit eum vir sagittarius, In stipulam versi sunt ei lapides fundæ. 20. Quasi

stipulam æstimabit malleum,& non deridebit vibrantem hastam. 21. Sub ipso erunt radii solis, & sternet sibi aurum quasi lutum. 22. Fervescere faciet quasi ollam profundum mare , & ponet quasi cùm unguenta bulliunt. 23. Post eum lucebit semita , & æstimabit abyssum quasi senescentem. 24. Non est super terram potestas ; quæ comparetur ei , qui factus est, ut nullum timeret. 25. Omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiæ.

PARAPHRASIS CAPITIS.

Vers. 1. Nemo itaque tam audax erit , tamque suæ vitæ, & salutis inimicus, nemo tam furens, & concitatus adversus Hostem aliquem , qui lacessere audeat Leviathan , solus enim ego illum mihi hostem deposco , quem nullo negotio trucidare possum, quippe nemo tam ferus , & immanis hostis erit , qui mihi valeat resistere. Quod cum ita sit , nemo erit sanæ mentis , qui mihi aliquam ingenii crudelitatem tribuat , quod Tyrannum Maris potentissimum ego creaverim , & in tantam vastitatem extulerim , atque quodammodo incitaverim , ut bellum sanguinarium aliis piscibus minoribus , ingentem vero mortalibus terrorem inferret : nam tantum potentiæ meæ magnitudinem documento aliquo perspectam esse volui mortalibus ; tum in huius belluæ formatione ; tum in illius captura , & trucidatione . Quis enim antequam ego viam demonstrassem , cum illo congredi ausus fuisset?

Vers. 2. Verum enim vero, quis rerum omnium naturas moderatur ita legibus æquissimis , ut vel præmio , & mercede commeritis , aut supplicio , & morte rem quamque prosequi posset ? Quis enim mihi vel ad Leviathan debellandum , vel ad illius immanitatem debitis modis tractandam , auctor , vel opitulator extitit ? nam delatæ opis præmium referet statim . Sicut ergo potentiæ fuit creare Leviathan , ita sane nullius fuit crudelitatis illum fortitudine , & magnitudine instruere : nullius enim iniuria est beneficium in unum quempiam a me collatum.

Vers. 3. Est vero hæc mea potestas efficacissima , ad sumendam de hostibus vindictam , ut quę nullis precibus , minisve revocari possit à iusta vindicta, & supplicio: tum etiam & ad comprimendam creatarum rerum insolentiam ; sive cum improbis agam , sive cum brutis feritate , & immanitate insignibus . Non est enim silentio prætereunda Cetorum magnitudo , & immanitas , neque abstinebo à singulorum membrorum , & totius corporis vastissimi descriptione , & intolerandæ Tyrannidis, quam in universum aquatilium genus exercet , quam ego pro meo Conditoris, & Conservatoris munere coerceo , & reprimo. Et ut de tota corporis conformatione dicam, quæ quam longissime abest à pulchritudine, nam hæc mollis, & delicata esse solet; certe tamen in suo genere nihil pulchrius ; nihil ex membris omnibus mutuo sibi in magnitudine , & vastitate respondentibus perfectius exactiusve ; quippe eam gratiam membrorum omnium aptissima dispositione illi contuli, ut eum per se sint aptissima at tam terrifica , sint humanis oculis , ut ipso conspectu nos excitet ad implorandam Divinam opem adversus impetum belluæ immanissimæ.

Vers. 4. Quis enim illius corpus certa Anatomicæ artis ratione dissecuit, aut excoriavit ? quis prope consistet ad contemplandam illius faciem vel manum admovebit , ut operculum carneum superciliorum. quod in illius oculos imminet , revelare , & removere possit, ut quanti illius oculi sint , perspiciat ? Quis illius oris horrificum rictum palmis dimetietur , ut idoneæ mensuræ frenum , atque lupatum illi indat ? quis utriusque maxillæ vastitatem comprehendet ,quarum hiatus homines , equites , navigia exsorbet ; & cum tempestas ingruit , fœtus ipsos Cetaceos excipit , & condit ?

Vers. 5. Dentes porro horrificos obtinet, maximos, instar apri exertos, quibus tanquam portis aperire videtur hians , & ingens illud os . Pro dignitate vero mandibulas habet maximas ; labiaque vastissima , quibus horrifice dentes muniuntur , & cum ingenti mortalium admiratione, & pavore conspiciuntur , simul atque labia diducit , dentes illi Aprini , Elephantini , serrati ; pectinatim coeuntes, & multiplici serie dispositi.

Vers. 6. Neque vero est tantum armatus Leviathan dentibus ad nocendum sævissimis , sed præterea cute durissima, & squamis fortissimis , ad protegendum , & defendendum ; nullumque liberum spatium ictui , & iaculo præbentibus . Ergo defenditur non solum dentium , quasi palorum vallo, & crate, sed præterea squamarum, quasi a reorum scutorum obtectu; viscerum ingenita quadam duritie: hirsuta insuper , & squamata cute , quæ non magis reserari , & laxari poterit , quam quod arctissimo sigillo clausum , & confirmatum est: videtur enim totum illius corpus ; quasi lapidea quadam asperitate , & aculeata duritie instar lapidis Smyritis inhorrescere.

Cum autem alia aquatilia frigidioris naturæ sint , at Leviathan propter copiam sanguinis , & spirituum calidissimorum , ardet totus , & ingenito quodam squamarum, & oculorum splendore coruscat, ut à longe conspectus, videatur esse piscatoribus ignis quidam maximus , & vel ex hac una re illius immanitas perspici possit , quæ toto ore , & oculis emicat . Tum præterea propter internum calorem indiget frequenti , & magna respiratione , simulque propter ingentem respirandi vim resflat , & eructat magnam aquæ copiam, quæ cum in sublime spargitur rota candet, luce perfusa instar matutinæ lucis: idque cum ingenti impetu , & fragore , instar sternutamenti : quippe ore , quod in fronte habet Balena , nimbos efflat , & diluviem eructat, nunc pellucentem, nunc caliginis instar fumantem , & obscuram . Denique ore , naribus , fistula capitis candicantem , & spumosum humorem ressans, fluctuum æstum quendam concitat , ut Mare subiectis ignibus fervere videatur , & quasi ferrariis follibus , ita bipatentibus narium fistulis continenter accendi , & incitari. Vers. 7.

Cum autem erectus respiret, gulam & collum, obtinuit pro corporis, & pulmonis dignitate, & proportione, maximum, quod propter respirationis beneficium frequenter fluctibus effert, atque elato , & sublimi non raro conspicitur dormire. Et mirum, quantum pinguissima, & crassissima cervix terrorem incutiat . Cum vero cursum aliquo dirigit, videtur sane ipsa egestas, & fames illum præcedere, quippe non aliter omnia perdit, & devastat, vel fugatis, vel magna ex parte deglutitis piscibus, quos imprudentes præoccupat , in quorum præda , & vastitate lætatur, & tripudiat, atque aliorum mærore , & interitu mirum in modum deliciatur , & pinguescit. Vers. 8.

Neque vero solummodo caput vastissimum, quod magna ex parte ossibus , & cartilaginibus constat , prædurum , & præforte est , sed partes etiam corporis carneæ , non sunt quemadmodum in aliis animantibus molles , & laxæ, sed mirifice solidæ, & compactæ, ac nimium agglutinatæ , sive illas consideres , quæ pinguedini hærent , sive quæ circa lumbos, & ilia consistunt, sive quæ ad ventrem , & alvum propendent , sive denique partes alias generationi servientes , quæ cum in aliis animalibus deciduæ sint , at in Leviathan sunt ad interiora reductæ : quippe testiculos habet conditos ad renes internis partibus adhærescentes. Cum ergo carnes habeat concretas, & solidas, ac si ex ære fusiles essent, immotus videtur , & rigidus sine ullo flexu , ut si se tanquam vectem , & obicem opponat flumini , efficere possit , ut cursum sistat , & velut iners , & stagnans consistat . Tantam vero potentiam aliquando Deus excelsus tangit , in illamque effundit cælestem ignem , fulminaque potenti manu iaculatus contorquet , quæ tamen eludere non potest , quin illorum vi, & impetu illidatur ; quamvis Conditor illum ita constituerit, ut aliquando neque ingenti tonitru , neque fulminis iactu commoveatur , aut de statione sua vel minimum dimoveatur. Vers. 9.

Verum enim vero quamvis in universis animantibus cor sit nervosum , spissum , beneque compactum , at in Leviathan est maxime rigidum , durum , hirsutum , manifestum utique illius audaciæ , & fortitudinis argumentum; atque adeo rigescit , ut videatur totum osseum , imo & lapideum , aut ferreum , & malleo ductum , vel potius instar ipsius durissimæ incudis , quæ con-

continua percussione in dies stringitur, & durescit; non enim aliter durissimus Cetus dissensiltatibus resistit, aggressionibus, & assultibus non cedit, tempestatibus, & incommodis, quibus cæteri pisces afficiuntur, minime frangitur aut debilitatur.

Vers. 11. Præterea cum tam immane monstrum de medio tollit Deus, ipsi Angeli tantam Conditoris Potentiam, & Maiestatem admirantur, & dignis laudibus prosequuntur; nam vident à solo Deo edomari, & proteri, quem cætera animantia reformidant, & vel sola illius commotione exterrentur, & perturbantur, necnon vel ipsi fortissimi equites consistentes in littore percelluntur. Et vero si quando caput undis effert, & collum sublime exerit, nautæ ipsi Maris scientissimi, tamen tunc consilii inopes, nesciunt quo se vertant, solutis artubus contremiscunt, & à supremo Numine tantam discriminis gravissimi acerbitatem supplices deprecantur, negligentiamque quoque accusant suam, quod infaustum navigationis cursum ad infestata Cetis littora direxerint, & peccatis suis tribuentes, errati veniam a potentissimo Maris Dominatore, & Cetorum perdomitore postulant: atque illa eadem omnia faciunt, quæ in gravissima aliqua tempestate, & timore maximo efficere mortales solent.

Vers. 12. Tanta est indomita belluæ immanitas, nullis armis cedentis, sive illa cominus, sive eminus lædant, nullo fragore, strepituve commotæ, nullis vulneribus perviæ, ferrum ipsum, & mucrones acutissimos hebetantis, & confringentis, non minus quam si cariosis lignis, aut paleis mollissimis appeteretur. Nam si quis Cetum gladio appetat, non lædet, quin potius lædetur ipse, & retundetur cutis durissimæ repercussu. Iacula cum ingenti vi contorta resilient massilia omnia facile respuet: loricatos viros prope accedentes proteret, & loricas ipsas dissipabit: sagittarum ictus nullo negotio repellet; nam undique squamis munitus, & cataphractus videtur. Fundibulariorum præterea iactus irridebit; Machinarum, & catapultarum impetum, clavarum, & malleorum percussiones Hastarum stabilium vim, & aggressiones, & integrum exercitum ad expugnationem comparatum superbissime eludet.

Vers. 13. Et vero eo est ingenio, ut neque externa vi tangi posse videatur, neque ipsa luce delectari; neque auro, aut re ulla quamvis pretiosissima allici. Detrimenta vero, & incommoda omnia etiam contemnit: cum enim adeo duræ cutis sit, quamvis affricet se, & incubet fragminibus testarum acutissimis, nihil tamen ex ea re lædetur, vulnerisve accipiet; imo & quamvis radiis Solis ferventissimis expositus sit, neque penetrari ab illis neque concalefieri potest. Cuncta etiam durissima mollescunt illi, instar mollissimi luti, tunc vel maxime cum in Maris fundo, ubi pretiosissima, & fulgentissima metalla delitescunt, exporrectus subsidit. Quid, quod etiam onerarias Naves pretiosissimis mercibus, & auro onustas submergere solet; submersas vero etiam prætereire, & ingenti mole opprimere, ut videatur tum ex Navibus, tum ex mercibus, & Auro mollissimum lectum sibi insternere.

Vers. 14. Subsidente vero Ceto, mirum est, ut Mare ferveat, & concitetur illius halitu, bullantium Aquarum exsufflatione, non minus quam si subiectis ignibus ingens aliquod ahenum efferveret. Interdum etiam circa Solstitia maxime visuntur huiusmodi Belluæ, tunc ruunt imbres, & deiectæ Montium iugis procellæ ab imo volvunt Maria pulsataque ex profundo Belluas cum fluctibus volvunt.

Vers. 15. Cum autem in summo Mari enatat, lux quædam universæ cuti innata longe, lateque emicat, tum vero designat semitam spumosam, & candicantem, quam Aquarum agitatione efficit: sic enim in abyssum dominatur, quasi in captivum, & obsequentissimum servum. Atque adeo tantum suis viribus, & robori fidit, ut universam se abyssum exsorbere, & exinanire posse arbitretur, neque Maris, & fluctuum vim aliter tractat, & frangit, quam vires, & conatus senis alicuius languidi, & egœti, cum quo quasi per iocum colluctatur, & quasi Mare ipsum in extrema senecta, & prope interitum esset, atque brevi arefaciendum, avidissime prædam captat, ne victu necessario destitui contingat: cumque Mare sulcat, & agitat per se extru-

leum, at canum, & spumosum reddit, & faciem ipsam mutare cogit.

Ex quibus omnibus tandem colliges nullam esse in humanis potentiam, cui tam immanis Bellua pareat; nullam item, quæ cum illa ex æquo possit conferri: quamvis enim Marina Bellua sit, non vero Terrestris, atqui neque in Mari, neque in Terra quidquam tam potens, aut tam immane est, quod cum illo de magnitudine, & fortitudine contendat, neque quidem inter quadrupedia est aliquid, quod dominatum, & Tyrannidem similiter exerceat, sicut Cetus in aquatilia. Quippe ita à supremo Conditore factus, & compositus est, ut indomitæ fortitudinis, & audaciæ, quæ à nemine debilitari posset, speciem mortalibus repræsentaret. Vers. 16.

Et ut tandem superbissimæ immanitatis descriptionem absolvam cum Leviathan collum, & caput sublime effert, videtur præ tanta celsitudine vicinarum regionum Montes & Colles despectare, & vel oculis, & cultu ipso insolentissimi ingenii fastum prodit, totus enim superba est, & nihil humile oculis, & appetentia pertractat: cum enim natura sua superciliosus sit, torvis omnia contuetur oculis, despicitque universa. Quid vero mirum, maxima quæque ab illo videri cum contemptu, cum sit Tyrannus potentissimus superbissimis, maximis, fortissimis imperans quibuscunque Belluis, potissimum Maris, & naturæ universæ virulentæ. Vers. 17.

In hac igitur vastissimi piscis descriptione, atque teterrimi Dæmonis imagine Iobi animum mærentem, atque malis incredibilibus laborantem consolatus est, simulque erudivit Deus, immanissimum Dæmonem esse, qui nunquam non mortalium generi insidias molitur, & exitium machinatur: quem nisi supremi Conditoris potestas coerceret, uno impetu stravisset hominem. Ergo supremam Providentiam certa ratione, & modo habenas permittere sævitiæ, nostrorum adversariorum, ut neque tantum noceant, quantum sitiunt, neque non humanas vires exerceant, in quo certamine sicut qui nihil sibi arrogant, sed virium suarum imbecillitatem recognoscentes, totos se Divinæ Providentiæ, voluntati, virtuti committunt, non suis, sed Divinis viribus indomitam hostis immanitatem edomant, ita qui vel viribus suis fidit, vel Divina ope, atque præsidio non munitur minime poterit impetus adversarii sustinere. Sic Divina Providentia æquissime agit cum homine, iustissime cum hoste, numquam permittens illum tentare supra id quod possumus. Sic eruditus est Iob Divina oratione, quid sibi de Divina Providentia, & hostis sævitia, de suis viribus, atque ærumnis sentiendum, loquendum esset. Vers. 18.

Vers. 1. Non quasi crudelis suscitabo eum.
Quis enim resistere potest vultui meo?

1 Crudelis, *quid proprie. Permutatio personarum Hebræis familiaris.*
2 *Verbum* suscitandi, *aut* vigilandi, *bellicum. Deus armans Diabolum, non ex crudelitate, sed ex potentia. Illustrati David, Isaias, Petrus.*
3 *Simplex sententiæ paraphrasis.*
4 *Diaboli sævitia, Dei permissio; & severior castigatio, sed sine crudelitate.*
5 *Dei potentia salutaris, & benefica. Illustratus Isaias, & David.*

CUM illa, quæ nuper facta est *belli* mentio, videtur sententia hæc cohærere. Habet autem variam constructionem apud Interpretes nam sequentes textum Hebræum per tertiam personam legunt; *Nemo est tam crudelis*, tam audax, suæ vitæ inimicus, & in animam crudelis; aut nemo tam concitatus animo, & ira adversus hostem aliquem; hoc enim exigit proprietas originalis qui excitet illum, qui provocet ad certamen, & audit lacessere. Solus enim ego, inquit, Deus illum mihi hostem deposco, quem nullo negotio trucidare possum; nemo enim tam ferus, & immanis Hostis est, qui valeat mihi resistere. Et hæc quidem sententia per se apta est. Sed tamen Interpres, ut tota oratio melius decurreret ex Dei persona loquentis, intellexit tertiam illam personam, *Suscitabit* accipi debere pro pri- 1 *Crudelis, quis Tygarinus. Vatab. Pagnin. Isidor. Regia. Caietan. Eugubin.* בזר

Permutatio personarū Cajetan. Sententiæ Paraphrasis.

ma, idest, pro ipso Deo, quo etiam modo intellexit Cajetanus: nam hæc personarum mutatio non est insolens in sacro sermone. Ergo ait Deus: Quamquam ego feram, & indomitam Bestiam *Leviathan*, Tyrannum Maris potentissimum creaverim, atque in tantam vastitatem extulerim, & quasi illum incitaverim, ut inferret bellum sanguinarium aliis piscibus minoribus, atque ingentem mortalibus terrorem; non est id mihi tribuendum crudelitati, aut Tyrannidi innatæ, sed tantum supremæ Potentiæ, cujus argumentum est, tum ipsius Bestiæ magnitudo, & vastitas; tum quod ego illam comprimo, & trucido, & concidendam hominibus præbeo, cum mihi visum est.

a

Verbum Suscitandi, ad prælium pertinens. עור

Convenit cum hac interpretandi ratione verbum illud *suscitandi*, quod ad prælium videtur pertinere: quamquam enim significet vigilare, & somno consurgere; tamen ipsa etiam vigilia, & somni depulsio bellica est. Exempla manifesta Ps. 43. 24. *Exurge* (præliaturus cum hoste) *quare obdormis Domine?* Psal. 79. 3. *Excita Potentiam tuam, & veni.* Ps. 77. 38. *Non ascendit* (non excitavit) *omnem iram suam.* Isa. 59. 9. *Consurge, sicut in diebus antiquis: Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti Draconem?* Isa. 10. 26. *Suscitabit super*

1. Pet. 5. 8.

eum Dominus exercituum flagellum. Denique ad bellum nos comparat Petrus dicens; *Vigilate, quia adver-*

Matt. 26. 41.

sarius vester circuit, &c. Cui resistite fortes. Tum etiam Christus Dominus; *Vigilate, ne intretis in tentationem.* Ergo cum Deus dicitur *excitasse*, aut *evigilare fecisse Leviathan*, indicat illum armasse robore, & immanitate adversus alias creaturas imbecilliores. Quod multo melius quadrat, quam quod alius interpretatur, Leviathan semel præcipitatum, *non suscitabo*, vel non erigo, neque incito ego immane hoc monstrum, ut illius ope, & immanitate utar ad exercendam ultionem in mortales, instar crudelissimi alicujus Tyranni, qui coacta nefariorum manu Rempublicam occupat, & devastat.

Interpretatio, quæ minus probatur.

Tygurina Oserius.

Quis enim resistere potest vultui meo? Quod in originali est, *ad vultum meum*, vel *ante me*, ancipitem habet sensum; primum, quem indicat Tygur. sequitur Oserius. Quis ante me cum illo congressus est? idest *Quis ante me restitit?* supple, illi. Sed proculdubio interpretatio hæc coacta est. non enim significatur ordo temporis, sed opportuna redditur præcedentis ratio sententiæ. Quamvis Leviathan crudelis sit, potest tamen mea Potentia comprimi, ideo non ad exercendam tyrannidem, & crudelitatem, sed ad specimen meæ Potentiæ, cui nulla creatura resistere potest, illum creavi. Vel, cum ego solus potens sim Bestiam immanissimam lacessere, sternere, trucidare, quis tam audax, aut temerarius erit, qui vel in faciem mihi resistere, vel coram facie mea consistere audeat? Commendat igitur suam Potentiam Deus, atque comprimit insolentiam, & ausum humanæ imbecillitatis. Cum qua exponendi ratione facere potest paraphrasis hujus loci apud Septuag. *Nonne audisti eum? Nonne super iis, quæ dicuntur, miratus es? non timuisti, quia paratus est mihi? Quis est enim, qui mihi ex adverso steterit, vel quis resistet mihi, & sustinebit?*

Simplex Paraphrasis sententiæ.

LXX.

Allegorice.

4

Deus permittens Diaboli sævitiam Cautan.

Quadrant vero hæc omnia in invisibilem Draconem, quem Deus *non suscitat* adversum nos in bellum, immo vero ipse ait Draconi; *Tu commovisti me adversus eum.* Ad ea, quæ peccata sunt, Deus non incitat; tantum permittit, & copiam facit. Quod dixerim propter Caject. dicentem, quod Deus *movet Dæmonem ad oppugnandum nos*, quod caute accipi debet, & ut Theologi dicunt, permissive non positive. Tum etiam Deus in hujusmodi permissione, *non est crudelis*: nam media illa, utitur Dæmonis opera, & impugnatione, ad justa commerita supplicia: ut enim eleganter dixit Seneca: *Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli.* In ipso vero supplicio, quod citra condignum est, nulla est crudelitas, sed incredibilis cum misericordia Iustitiæ temperatio. *Iudicans eum puniens das locum pœnitentiæ.* Ergo si cum suscitat Dæmonem ad improborum supplicium, minime crudelis est; multo etiam minus, cum illum suscitat permittendo, ut justos exerceat; ne

Sen. lib. 1. de Clem. cap. 2.

Sap. 12.

Jobus in hoc conflictu cum adversario de ulla crudelitate conqueri possit: nam cedunt prælia militum Dei, in Dei gloriam, in ipsorum coronas; & *proventus, cum probati fuerint*, & in adversarii ignominiam, cum superatus, de quo non pauca diximus superius. Durior igitur est aliquando Dei parentis suorum justorum disciplina, & severior interdum castigatio; diuturnior etiam & asperior probatio; sed *crudelis*, quod inimicitiarum, & vitii est nunquam. Sapienter scripsit hoc loco; *Suscitare Deus Leviathan, hoc modo dicitur, ut eum cæteris qualis sit, manifestet; quem, velut Pharaonem longa impunitate diutius insultare permittit, hoc cum justissimo judicio Deus fieri sinit, aut ad exercitationem, probationemque Sanctorum, aut iniquorum pœnam.*

1. Cor. 10. 13.

Job 1. 12.

Dei castigatio severior, sed minime crudelis.

Philipp.

Cur Deus permittat sævire Diabolum.

Rei huius conveniens ratio subiungitur ex Divina Potentia, Interprete Greg. *Propter Potentiam dixit; Quis potest resistere vultui meo? &c. Ac si diceret; Non enim quasi crudelis suscito, quia de ejus fortitudine, & electos meos potenter eripio, & rursum reprobos non inique, sed rationabiliter damno.* Vide quæ diximus priori tomo in Præf. cap. 5. ubi de propria materia huius libri disseruimus.

5

Gregor.

Tum præterea commendat Deus lenitatem suam ex Potentia, indicans, Potentia sua comprimi sævitiam Dæmonis, ne tantum noceat, quantum cuperet, sed quantum expedit: nam cum Dei Potentia fundamentum, & radix sit totius æquitatis, ut Sapientia dixit, *Virtus tua justitiæ initium est*; & cum potentissimus universorum Dominus sit, *omnibus parcit*; & cum sit *dominator virtutis, cum tranquillitate judicat*; fieri non potest, ut sit *crudelis*, vel in suo præcepto, vel in sua permissione. Est enim illius Potentia non inimica, & exitiosa, sed clemens, & salutaris. *Ita* inquit ille *virtutes magnis viris decori, gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera vis est, valere ad nocendum, quare, & illa optimi imperatoris vox est: Quoties nullam inveni misericordiæ causam, mihi peperci* quasi dicat Propter me sicut ipse Deus dicit: *Ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me*, quod agnoscebat David Divinam clementiam inclamans: *Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo: multum est enim.*

Deus comprimens Diaboli nocendi cupiditatem.

Dei potētia salutaris, & benefica.

Sap. 12. 18.

Sen. lib. 1. de Clem. cap. 3. 2.

Isa. 43. 25.

Ps. 24. 11.

Vers. II. Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? Omnia, quæ sub Cœlo sunt, mea sunt.

1 *Nexus, & scopus hujus sententiæ.*
2 Præcedere, occurrere, resistere, *cum analogia ab eadem radice. Illustratus Moyses.*
3 *Pax dicta de restitutione, aut complemento res.*
4 *Tres exponendi rationes parum idoneæ.*
5 *Quarta interpretatio subtilis. Divina liberalitas, sine ullius injuria, aut iniquitate. Illustratus Jeremias, et Paulus.*
6 *Duæ extremæ interpretationes verosimiles. Divina Potentia commendatio ex operibus Creationis.*

1

Nexus & scopus hujus sententiæ.

SEntentia, licet in speciem facilis, & aperta, sed ad connectendum subobscura. Quorsum enim nunc de donando, & restituendo? Varius igitur apud Interpretes nexus; varia etiam interpretatio, sed omnes tamen ad duo capita reducuntur, alterum, quo suam Potentiam excuset Deus ab omni specie crudelitatis; nam huius rei meminerat sententia præcedente. alterum, ut suam Potentiam, vi ecique confirmet; atque utriusque ratio, & probatio petatur ex ipsius divitiis, & liberalitate. Sed ut commodius germana sententia colligatur, præmittenda est vocum proprietas.

2

קדם

Præcedere, & occurrere ejusdē radicis.

Quod igitur hic est, *ante dare*, in Hebr. est verbum simplex, *præcedere*, vel *antevertere*; quod indifferens est, ut sit præcedere, dando, vel aliquid aliud agendo: quia vero ejusmodi verbum sumitur à parte anteriori, & à facie, antequam aliquid consistit, vel præcedit; ideo etiam significat occurrere, quasi faciei alterius obviare: qui enim prævenit, & antevertit alium, solet etiam occurrere: quomodo exponi potest illud Job. 30. 27. *Prævenerunt me* (inopinato occurrerunt mihi) *dies afflictionis*, & Deuteron. 23. 4. *Noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via*, quod proprie ex Hebræo legitur ab ipsa hac radice; *Non prævenerunt vos*, vel *non ante dederunt*, vel *non succurrerunt*, & similiter vertitur Nehem.

LXX.

hem. 53. e. consentientibus utrobique Septuaginta io hac lectione, & significatione *Occurrendi*.

Pax dicitur de restitutione & solutione debiti, & de perfectione rei. פלם *Varia lect.*

3 Verbum autem *retribuendi*, proprie est *pacificare*; aut ad pacem reducere; quod quia fieri solet *reddendo*, aut *retribuendo* debitum, sive premium, sive supplicium, sumitur pro *restituere*, aut *retribuere*, & *solvere*. Et quia ejusmodi debiti compensatione videntur res impleri, etiam sumitur pro perficere, & ad integritatem adducere, collato eo, quod deerat, præmii, aut supplicii. Ex qua verborum fœcunditate pullulant variæ lectiones: *Quis prævenit*, vel antevertit me; quis occurrit, succurrit, obviam venit, & retribuetur ei? In originali active; *& retribuam*, restituam, solvam præmium, aut supplicium. Vel, perficiam, & ad complementum, atque integritatem adducã. Ex his quasi seminibus exurgunt plures, & quidẽ verosimiles omnes interpretandi rationes.

Greg.

4 Prima est Gregorii, referentis sententiam hanc ad reproborum damnationem, & supplicium; opus quidem ita à crudelitate alienum, sicut plenum iustitia: *Eos*, inquit, *quos respuo, non injuste derelinquo: nemo quippe, ut Divina illum gratia subsequatur, prius aliquid contulit Deo. Si ergo, & electi prævenientes se gratia, sequuntur; & reprobi juxtà quod merentur, accipiunt: & de misericordia inveniunt electi, quod laudent; & de justitia non habent reprobi, quod accusent. Bene igitur dicitur, quis ante dedit, &c.* Sed proculdubio hæc exponendi ratio longe petita est, & parum cohærens.

Præcedẽs expositio parum cohærens.

Secunda interpretatio. Dei potẽtia benefica erga eis, quæ nondum existebãt.

Secunda etiam, ut ad commendandam Dei potentiam ab omni specie crudelitatis perquam alienam, referatur. Ratio vero huiusmodi conficiatur: Fieri non potest, ut crudelis fuerim, creando Leviathan; nam cum perquam liberalis extiterim præveniendo res universas beneficiis, & demerendo illas, antequam mereri aliquid possent, quando nondum existebant, multo magis beneficus ero erga ea, quæ facta sunt. *Diligit* nimirum Deus, quæ sua *sunt*. Sic ab omni iniquitatis suspicione asserit Paulus Divinam liberalitatem Rom. 11. 34.

Tertia exponendi ratio parũ lenis. Osorius. Astunica. Tygurina דר

Tertio alii proxime ad Cetum referunt, quorum sententiam brevi, & illustri Paraphrasi expressit Osorius: *Quis ante me manum cum hoc immani Hoste conseruit, ut illum debito præmio, atque mercede remunerem?* Vel, quis mihi occurrit, succurrit, opem contulit ad debellandum Leviathan? An alienis viribus, non meis illum stravi, triumphavi? Quam sententiam fere, ut solet, descripsit ex Tyg. Et licet utcumque cohærens sit cum præcedente: at non videtur omnino opportuna ad rem præsentem: præter quam, quod illa *prioris* verbi acceptio, pro eo quod ast, prævenire pugnando, insolens sit, atque coacta.

Quarta expositio subtilis. Dei liberalitas nemini injuria, aut noxia.

5 Quarta est aliorum, qui nituntur sententiam hanc connectere cum viribus, & Potentia Leviathan, hoc sensu. Non fuit crudelitatis, tanta potentia instruxisse, & armasse Leviathan; liberalissimus enim est bonorum omnium auctor. Potest igitur cui volet, & quod volet conferre, & cum omnia illius dominationi serviãt, nemini facit iniuriam, si rem unam meliorem, fortioremque efficiat; rem vero aliam imbecilliorem priori subiiciat; tantum erit unius beneficium, sine alterius iniuria. Quamvis enim Jacob diligat, constituatq. Dominum uterini fratris; at minime poterit Esau de iniquitate ulla expostulare, quod Paulus eleganter exponit ad Rom 9. 14. *Numquid iniquitas apud Deum? Absit.* Ex eadem etiam amplissima dominatione hortatur suum Populum ipse Deus apud Jerem 27. 5. ut supplici, & patienti animo servitutem serviat sub Nabuchodonosor, ipse quippe supremus universorum Dominus constituisset illum dominari, alios vero servire: *Ego feci Terram, & Homines, & Jumenta in fortitudine mea magna, & dedi eam ei, qui placuit oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes Terras istas in manu Nabuchodonosor, insuper, & Bestias agri dedi ei, ut serviant illi; & servient ei omnes gentes, &c.* Cum igitur omnia mea sint, stulta erit, vel Hominis, vel Creaturæ alicuius querimonia, quod illam non instruxerim eisdem viribus, quibus Leviathan. Sicut neque *potest dicere lutum ei, qui se finxit, cur me fecisti sic?* neque conqueri, quod aliud *vas fecerit in honorem, aliud in contumeliam*. Arguta sane exponendi ratio, & bene cum verbis ipsis conveniens.

Isa. 45. 9. Rom. 9. 21

6 Quinto, ut simpliciter commendetur Divina Potentia ex Creatione Leviathan, rerumque aliarum. Indicavit hanc exponendi rationem Vatablus, sequutus est Eugubinus; & habet nexum facilem; *Quis antevertit me*, scilicet creando, vel Belluam Leviathan, vel res alias naturæ mirabiles? *Quis ante dedit*, contulit rebus vires, facultates, *& retribuetur*, vel ut diximus ex originali, *& perfecit*, idest, ut inquit Vatablus. *Quis ostendit mihi viam in Creatione totius mundi? Quis mundum perfecit?* nemo sane. Omnia quippe mea sunt. Jure igitur dominor Leviathan, & potestati maris. Potest cum hac interpretandi ratione consentire lectio Latina: *Quis ante dedit mihi:* designavit viam, & rationem creandi; occurrit, succurrit mihi, opẽ in Creatione contulit. Et sane ad Creationis opus, videtur Paulus simili sententia usus, Rom. 11. 34. *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* (nimirum præveniendo, & suggerendo illi consilium, & rationem Mundi creandi, id quod sequente parte exponit) *Aut quis prior dedit illi, & retribuet ei? quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.*

Quinta expositio. Divinæ potentiæ commendatio ex creatione Leviath. Vatabl. Eugubin.

Sexta brevis, & facilis sententia, & nexus, coniungatur cum illo, quod proxime præcessit; *Quis resistere potest vultui meo?* nunc subiungitur: *Quis ante dedit*, quis antevertit, præoccupavit, occurrit, prior lacessivit? *& retribuetur ei:* & pacem habebit; ut sit omnino sententia eadem cum illa; *Quis restitit ei, & pacem habuit?* nam verbum *retribuendi*, ut diximus est idem, quod *pacem habendi*, & pertinet ad retributionem, vel per solutionem debiti, sive supplicii, sive præmii, nos diceremus. *Nadie si la hizo, que no se la pagasse.*

Sexta interpretãdi ratio.

Vers. III. Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.

1 *Divinæ potestatis efficacitas. Deus Diabolo potenti facultatem nocendi, non conveniens.*
2 *Varia lectio.* Parcere *quid.* Silentium, *& Silere de Cessatione ab actione. Illustratus David, & locus Judicum.*
3 *Varia lectio.* Vectis, *Symbolum fortitudinis.*
4 *Verba, quæ solent ad Tyrannidem pertinere.*
5 *Deprecari quid proprie, quid* Componere. *Varia Græcorum, & Latinorum interpretatio.*
6 *Monstri vastissimi pulchritudo, ex membrorum omnium proportione.* Gratia *quid proprie Illustr. Latiani interpres.*
5 *Immanitas hostium docet non orare.*

ANceps illud relativum *Rei*, ancipitem reddidit sententiam. Sed in universum sive referatur ad eum, qui proxime præcessit, Hominem temerarium, quĩ ausit Deum lacessere; sive ad Cetum, de quo oratio instituta est; sive ad Dæmonem, cui convenit figura Ceti, semper videtur nunc asseri efficacitas Divinæ Potestatis sumentis de hoste vindictam, neque ullis precibus, aut minis temperantis ab infligendo iusto supplicio: quamvis enim Cetus non habeat *verba Potentia*, neque *deprecatoria*, loquitur tamen Deus tanquam de Hoste potentissimo, rogante ea, quæ pacis sunt. & quamvis Diabolus non utatur: *verbis ad deprecandum compositis; intelligere tamen possumus.* inquit Philippus; *Quod quamvis sit rebellis in Deum, & contumax, suum tamen trementi sentiat Creatorem, & tanquam servus nequam, saltem coactus, Deum suum obsecrare simulet.* Greg. vero de corpore Diaboli; *Sunt*, inquit, *nonnulli, qui prolixas preces habent, quorum petitionibus nullo modo parcitur, cum eorum preces opere destituuntur.* Adde etiam quod Deus *non parcit*, non silet, quasi annuendo *verbis potentibus*, id est, sævissimis, quibus fraudulenter nititur obtinere à Deo facultatẽ nocendi Hominibus.

Divinæ potestatis efficacitas. Prosopopeja. Philipp. Gregor.

Varia lect. Parcere quid. חרש

2 Sed germanam consequutionem in describenda immanitate Leviathan per sua membra, indicavit nobis lectio Hebræa, quam proculdubio, licet obscure, expressit lectio Latina. Pro eo, quod Latinus dixit, *Non parcam ei* Hebræus habet, *Non silebo*; non dissimulabo, non præteribo, supple, quæ habeo præterea dicenda de Leviathan, quod verbo Latino *parcendi*, eleganter significatur; *Non parcã dicere*, non abstinebo à reliqua totius corporis immanissimi descriptione. Sed forte Interpres usus est verbo *parcẽdi*, quod silentium illud, quod affertur verbo originali, ad rem ipsam, & actionem referendum existimaret, ita ut *silere*, sit nihil agere: sicut enim *Verbum* sumitur pro ipsa res: ita *silere* pro nihil agere.

Sicut

Tigur. Vatab. Engubin. Oyerius. כפל,

Secunda vero pars de *medio oris*, paulo aliter legitur in Hebræo, & in Græco, nam in Hebræo ex verbo, *Cum medio*, vel, *cum duplicitate frœni eius, quis intrabit?* id est ex interpretatione aliorum, *Ori illius quis frænum iniciet?* Sed cum iam de *hamo*, de *fune*, de *circulo narium*, de *armilla*, quæ sunt pro fræno, dictum fuerit, c. 40 v. 20. 21. aliter illuminandam sententiam censuit Vulgatus, cum enim *duplicitas* illa significata in originali, pertinere videretur ad duas maxillas; cumque *frænum* pertineat ad id, quod inditur ori inter maxillas, totam sententiam referendam existimavit ad *medium oris*, quod est inter maxillas, & ad rictum illum horrificum. Nam quantum putas fore rictum belluæ, quæ homines, quæ equites, quæ navigia exsorbeat? quantum os illius, cuius singulorum oculorum fovea viginti hominum capax sit? si verum est quod scribit Albertus lib. 24 Quanta vastitas tum oris, tum maxillarum, si verum itidem est, habuisse *dentes quatuor cubitorum longitudine*, ut idem scribit in Balena? & ille alius piscis, quem Plinius l. 9 c. 5. ex Turanio scribit; *Expulsam belluam in Gaditana littora, cuius inter duas pinnas ultimæ caudæ cubita sexdecim fuissent, dentes eiusdem CXX. maximi dodrantium mensura, minimi semipedum Belluæ cui dicebatur exposita fuisse Andromeda. Ossa Romæ apportata ex oppido Iudeæ Joppe, ostendit inter reliqua miracula in Ædilitate sua, M. Scaurus, longitudine pedum quadraginta, altitudine costarum Indicos Elephantos excedente, spina crassitudine sesquipedali.* Denique quam terrificum belluæ caput existimas illud, quod in Balenis Norvegiæ conspici scribit Olaus l. 21. c. 5. *Quadratum illis caput est, undique spinis refertum, cornibus peracutis ac longis, radicum ingentis arboris modo; singula enim cornua denos, atque duodenos cubitos excedunt: oculi singuli ambitu cubitis decem sunt ampliores.* & c. 9 testatur idem se vidisse, *Anno Domini 1532 Piscem, cuius oris hiatus patebat recta linea pedes unde viginti; maxillas trium pedum crassitudine oblongas ad duos supra viginti pedes.* Quis igitur hanc *faciem revelabit*, quis *medium huius oris intrabit*?

Rictus Ceti vastissimus & maxime terrificus.

Albert.

Plinius.

Dentiũ, et maxillarũ Ceti magnitudo.

Olaus.

4 *Balena excipiens ore fœtus suos.* *Auct l. de natura rerum, non omnino probata fides.* *Philostr.*

An vero quod dicitur, de *intrando*, sive *veniendo in medium oris eius*, sive, *in duplicitatem maxillarum eius*, pertinet ad id, quod probati Scriptores naturæ tradunt, tempestate imminente, Balenam fœtus suos ore excipere, & condere? quippe hoc ingens naturæ mirum. quod quamvis Auctor l de natura rerum scribat, atque illud etiam addat, si quando propter aquæ defectum fœtus impediantur, ne matrem sequantur, matrem ore receptam ingentem aquæ vim in illos immittere, ut littori inhærentes, & bene dilutos inde eximat. at fidem maiorem facere potest Philostratus lib. 2. de Vita Apollonii, cap. 7 *Balena*, inquit, *faucibus filios abscondit, quando maiorem belluam fugere contigerit.*

Allegorice.

5 *Mendacia, & dissimulatio Diaboli.* *Olympio.* *Origen.* *Hypocritarum larva, & persona detrahenda.* *Hypocrisis figura.*

At rogas, quodnam erit invisibilis Ceti *faciei indumentum*? Certe ementita species sanctitatis, qua ille contegit & dissimulat verissimam improbitatem, & mendacia, ex quibus totus compactus est. Tunc sane *faciei indumentum* sibi obducit, cum transfigurat se in Angulum lucis. Atque eleganter hoc loco interpretatur Olympiodorus. *Faciem indumenti, diversas, quas vicissim personas, quasi histrio, suscipit: ovis enim naturam fingendo imitatur, cum lupus existat; necnon in Angelum lucis transfiguratur, cum sit tenebra.* Id quod Origenes fusius explicat, *à larvis, & personis, quæ imponi solent hominibus, exemplo petito.* Hunc imitantur Pseudo Apostoli, Pseudo Prophetæ, & hypocritæ omnes quorum personam detrahet Deus, cum *revelabit abscondita tenebrarum* de quibus loquitur Paulus 2 Corinth. 11. 13. *Non est*, inquit, *magnum, si ministri eius transfigurentur, velut ministri iustitiæ quorum finis erit secundum opera ipsorum.* Nescio quid rei huius repræsentatum est in uxore Ieroboam, 3. Reg. 14. quæ cum *Commutasset habitum*, ne agnosceretur, audito sonitu pedum eius, Ahias Propheta, cui revelaverat Deus *faciem indumenti*, *dixit, Ingredere, uxor Ieroboam, quare aliam te esse simulas? Sonitus igitur pedum, arguit indumentum faciei & finis*, ut Paulus ait, *Operariorum subdolorum erit secundum opera sua.* Qui finis est cum extrema ignominia, qualis pingitur à Baruch, c. 6 vel potius à Ieremia, revelatio, & opprobrium Idolorum, quæ cum sint argentata, & inaurata, revelatur tandem facies indumenti, & apparet lignea, & cariosa. *Cum sint* (inquit) *lignea, et inaurata, & inargentata, scietur postea, quia falsa sunt.* quare concludit, *Melior est homo Iustus, qui non habet simulacbra; nam erit longe ab opprobriis.* Tum præterea revelat *indumentum faciei*. id est habitum totius corporis, quia omnia *nuda sunt, & aperta oculis eius*, sive ut ex Græco legit Chrys. *Excoriata*.

Heb. 4. 13. Chrys.

Vers. 5. Portas vultus eius quis aperiet? Per gyrum dentium eius formido.

1 Portæ oris, *quæ Labia instar portarum. Illustratus Ecclesiasticus & David.*

2 Os patens, *quid indicet. Dentes horrifici Balenarum triplicis generis.*

3 *Dentes, & fauces Diaboli Christus intrans ad diripiendam prædam. Uterus Balena.*

1 *D. Thom. Vatab. Dionys. Nicolaus Astunica. Pli. l. 9. c. 3* *Strabo.* *Labia instar portarum.*

Portas vultus, id est oris. Pertinet hoc ad eandem oris, & rictus vastitatem describendam. D. Tho. *Portas oris* interpretatur duos illos dentes maximos, quos caninos appellamus, in modum apri. exertos, quibus, tanquam portis, videtur aperiri hiatus Balenæ. Sed multo commodius, alii, maxillas, aut mandibulas superiorem, & inferiorem. Et quid mirum, cum scribat Plin. *Alexandri Magni classium Præfectos prodidisse Gedrosios, qui Arbim amnem accolunt, in domibus, fores maxillis belluarum facere; ossibus tecta contignare*. atque idem superius indicavimus ex Strabone l. 15 16. At forte Portarum nomine, labia intelligemus; aut ea, quæ in piscibus labiorum loco sunt, & dentes contegunt: nam sicut portæ custodiunt domum, ita *labia custodiunt scientiam*, Malach. 2. 7. & dum istæ portæ non aperiuntur, dicitur *Thesaurus scientiæ in visu, & sapientia* intus concepta *absconsa*, Eccles. 20 32. Eadem *oris custodia, & Ostium circumstantiæ labiis*, Ps. 140 3.

2 *Os patẽt.*

Aperiet, ut vel interiora intueatur, vel prædam extrahat. cum enim *patet os*, perspici potest, quanta sit viscerum, *& cordis latitudo*, ut Paulus dicebat 2. Corinth. 6 11.

Dẽtes ingentes, & horrifici Balenarũ. אימת *Olaus libro 25. c. 8.* *Serpentis triplex dentiũ ordo.* *Solinus.* *Nicãder.* *Pl. lib. 11. c. 37.* *Leviathã omni genere dentiũ horrificorum.*

Per gyrum dentium eius formido. id est, ordines dentium in gyrum oris dispositi formidabiles sunt: statim atque ille labia diducit, & aperit, visuntur terrifici dentes. Vox originalis *formidinis*, giganteum aliquid sonat; *Dentes illius enim*, Gigantes maximi, solo aspectu formidandi Quales ab Olao magno describuntur visi in Ceto borealis Oceani, *Cuius hiatus pateret ad pedes duodecim, dentibus hinc inde dispositis, Aprorum, Elephantorumque persimilibus.* Cum autem in Hebræo pluraliter dicantur, *ordines dentium*, significare poterunt dentes utriusque lateris: vel forte triplici ordine dentium armatum esse Leviathan, sicut de quibusdam serpentibus Nicander, & Solin. scribunt, ut singuli ordines sint pro singulis dentium generibus. Quamquam enim ut Plinius ait, *Dentes serratos, & pectinatim coeuntes, ne contrario occursu atterantur, proprii sint, serpentibus, piscibus, canibus*; at vero *Exerti apro, & Elephanto, continui vero homini, & equo*: tamen monstrosa bellua *serratos* habet, pro natura piscium. *exertos* item instar Apri, & Elephanti, ut nuper ex Olao adduximus tandem habebit *continuo*, ut ann. salutis 1545. visam scribit Gesnerus l. 4. aquatilium, *Habentem dentes inter se contiguos, & latos, tanquam homini*, ne aliqua formidinis parte carere videatur Leviathan.

Allegorice.

3 *Diaboli pectus pravum & sinuosum.*

Quadrant hæc omnia in Inferni fauces, & os, cujus medium intravit Christus, descendens ad inferos, eripiens prædam. Quadrant etiam in Diaboli savitiam, nunc mollitudine, & blanditiis dissimulatam, & opertam; nunc apertam, quippe cum veterator sit, specie bo-

Vers. 9. Sternutatio eius, ut splendor ignis, & oculi ejus, ut palpebræ diluculi.

Vers. 10. De ore ejus lampades procedunt, sicut tædæ ignis accensæ.

Vers. 11. De naribus eius procedit fumus, sicut ollæ succensæ, atque ferventis.

Vers. 12. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.

1 *Cetus calida natura Oculi Balenarum lucentes, Pisces lucentes.*
2 *Sternutamentum unde fiat. Illius motus violentus. Quid in Ceto designet. quomodo eructet aquam.*
3 *Ignis, & splendor oris Balenarum.* Teda, *Hebraice, & Latine, quid.*
4 *Nares Balenæ. Ira.*
5 *Dæmonis sævitia, Sternutatio, Oculi, Lux, Heretici, Prædicatores falsi.*

1
Cetus calida natura.
CVm alii frigidioris naturæ sint, at Leviathan est calentioris, ut qui multum sanguinis habeat, respirationeque magna indigeat, ut Aristoteles de Ceto scribit, habetque tum in squamis totius corporis ingenitum quendam splendorem, ut postea dicemus; tum vero potissimum in oculis, & capite. Sed præsertim in
Oculi balenarum lucetes. Olaus.
oculis, in quibus præterquam quod ex natura sua lucidi sunt, copia tamen calidissimorum spirituum inflammantur, & ignescunt. Id quod de oculis Balenarum Norvegianarum scribit Olaus libro 21. cap. 5. *Oculi,* inquit, *noctu coruscant, ingentium flammarum modo; procul enim visi a piscatoribus, ignes esse grandes putantur.* Sed præterea describitur ingens quædam ignis in visceribus Leviathan. qui illius sævitiam arguat, & toto ore, atque capite emicet, vel fraudulenta natura, quæ ementito fulgore decipiat, & illectet; vel denique cum vastitate, illustre quiddam, & præclarum, quod in supremi Conditoris laudem redundet. Nam-
Piscium lux quadam. Plinius. Dactylus piscis.
que est ista piscium lux mirabilis, qualis in *Lucerna* pisce describitur à Plinio lib. 9. c. 27. *Subit in summa maria piscis, ex argumento appellatus Lucerna, linguaque ignea per os exerta, tranquillis noctibus relucet.* Atque illa non minus miranda natura *Dactylorum*, qui ut eodem lib. Plinius scribit cap. 61. *Sunt e genere concharum, quibus natura in tenebris remoto lumine alio, fulgore clarere, & quanto magis humorem habeant, lucere in manibus, atque etiam in solo, ac vestibus, decidentibus guttis, ut procul dubio pateat succi illam naturam esse; quam miremur etiam in corpore.* Sed quoniam describi-
Ignis internus Leviathā.
tur Leviathan ore, oculis, naribus, halitu, flammas eructare, indicatur sane magnam ignis copiam habere intus conceptam, unde ista ignis argumenta præbeantur; splendores, lampades, flammæ, fervor, & æstus: ad eam similitudinem, qua Sap. 2. comparatur ab stultis vita, & anima cum igniculo residente in corde: unde statim colligebant, *halitum* esse *fumum*, ex illo interno igne ascendentem; *Quoniam* (inquiunt) *fumus flatus est in naribus nostris; & sermo scintilla ad commovendum cor nostrum, cinis erit corpus nostrum, &c.*

2
Sed quia in igne, & *lampade* non solum inest calor, sed coruscatio, & fulgor, quod potissimum in his sententiis indicatur, videndum quales sint eiusmodi *splendores*, & *lampades*, tum etiam *sternutatio*, & *halitus*.

D. Th. Dionys. Nicolaus Sternutamentum unde fiat. Galenus.
Quod ad *sternutationem* attinet, plerique Latini existimant describi ex sternutamento magnitudinem cerebri, & ex consequente magnitudinem capitis Leviathan; eo quod sternutatio efficiatur ex subtili vapore incluso in ventriculis cerebri, conante natura vehementius expurgare, & expellere, ut Galenus docet li. 2. de Symptomatum causis, cap. 2. 3. 4. 5.

Cetus eructās aquam pellucida.
Sed existimo in hac *sternutamenti* ratione duo potissimum attendi: primum ingentem vim Leviathan ad eructandam, & resflandam aquam ore, & naribus; in quo perspicitur non levis cum *sternutatione* similitudo. Deinde secundum id, quod eructat, esse pellucidum, & candens, qualem oportet esse tenuissimam aquam sublime elatam, & luce perfusam, in quo constituitur illa species, *flammarum, & splendorum diluculi*. Sternutationem autem esse opus facultatis expultricis, docet Galenus, loco citato, c. 6. atque eo differt à *pandiculatione*, & *Oscitatione*, quod isti sint motus medio- *Galenus.*
cres; ut vero *sternutatio*, & tussis motus validi. atque c. 4. docet, majorem, & vehementiorem esse spiritus impetum in *sternutatione*, quam in tussi. Rursus in librum sextum de Morbis vulgaribus Commento 2. Textu 32. ex aliorum sententia ait, *Sternutationem ap-* *Sternutatio a facultate expultrice.*
pellatam esse eructationem; & in universum omnem excretionem ructamentum appellari posse: qua ratione dixere Poetæ. mare eructare foras, cum æstuat, ut ille de Acheronte dixit.

——— *Vastaque voragine gurges.*
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam. *Vir. 6. Æn.*

Iam quid opportunius, quid elegantius ad exprimendam Balenarum naturam, quibus in fronte os est, os inquam, non quo mandant, sed quo eructent nimbos, *Balenarū os in frōte quale.*
& vim aquæ incredibilem? Ora, inquit Plinius, *Balenæ habent in frontibus, ideoque summa aqua natantes in sublime, nimbos efflant.* Hæc est enim illa *fistula*, qua *Pl. l. 9. c. 6.*
spiritum ducunt, ut Ælianus dixit; Tum vero etiam *Ælian. li. 10. c. 1.*
aquam ducunt, ac reducunt. In quo genere excellere videtur *Physeter*, ideo sic Græcis dictus, quasi flator, *Physeter resflans nimbos*
quod resflando soleat ingentes nimbos emittere. De quo Plinius lib. 9. c. 4. *In Gallico Oceano Physeter ingentis columnæ modo se attollens altiorque navium velis diluviem* *Plin.*
quandam eructans. Atque Strabo lib. 15. ad finem in de- *Strabo.*
scriptione Arabici sinus, & Nearchi navigationis; *Plurimum,* inquit, *eos in habuit Physeterum magnitudines, fluctum maximum, & accumulatum, & cali-* *Isidor.*
ginem tantam resflationibus excitantes, ut quæ ante pedes erant, conspici non possent. Denique D. Isidorus *Balena unde dicta.*
huc adducere nititur ipsum *Balenæ* nomen; *Balenæ,* inquit, *ab emittendo, & fundendo aquas, vocatæ,* *Isid. l. 12. c. 6.*
cæteris enim bestiis maris, altius jaciunt undas Ballein enim Græce emittere dicitur. Hæc sane est *sternutatio* *Strabo.*
Leviathan, ut splendor ignis, Quamquam enim Strabo dixerit, *Emittere fluctuum caliginem*: sed eleganter etiam dixit D. Thom. candorem aquæ commotæ, *D. Thom.*
& spumosæ, tum etiam rariores illos nimbos difflatos, & luce perfusos, ad splendorem ignis pertinere; præsertim si in oculis residet innata lux, quæ in aquam etiam refundatur.

Quod de oculis dicitur, & de *palpebris diluculi,* si- *Oculorū ignis.*
ve auroræ, pertinet ad ignem oculorum, de quo diximus. *Palpebræ* autem *auroræ* sunt primæ lucis radii, *palpebræ auroræ, quæ.*
quare eædem dicuntur *Ortus auroræ,* superius ca. 3. 19. & ut ad aspectum terrificum pertineat, poterit referri ad colorem sanguineum, & ignitum oculorum; ru- *Sanguineus oculorum color iratorum.*
beum enim, quod in ore, & genis suave est, & pulchrum; in oculis est cruentum, & horrificum, at auroræ lux rubens, & punicea est ut enim Arist. docuit Probl. Sect. 31. Probl. 3. *Sicut pudefacti auribus, ita irati præsidium in eam partem, tanquam violatam transmittitur, qua* *Arist.*
& sensu, & motu facilior est.

Quod statim ve. 10 dicitur, *De ore eius lampades procedere,* eodem pertinet, quo *Sternutatio,* nam ore etiam 3
candicantem, & pellucidam aquæ vim emittentes lam- *Eructatio Balenarū qualis.*
pades videntur eructare. Nisi forte debeat hæc pars coniungi cum *sternutatione*: nam aquam, quam ore excipit, per fistulam capitis eiicit, ut Arist. scribit lib. 4. de Partibus animalium c. 13. *Delphini,* inquit, *Balenæ, & reliquum cetarium genus, branchiis carent, sed fistu-* *Arist.*
lam sui pulmonis causa continent, qua humorem quem in ore acceperint, respuant. nam & humorem admitti necesse est; cum cibum in aqua submersum capiant; & admissam emitti necesse est. At D. Thom. quem sequitur *D. Thom. Dionys.*
Dionysius, existimat propter calorem vehementis halitus, dictum esse *de ore eius procedere lampades,* & sicut tedam, quam esse dicunt lignum odoriferum, cuius natura, & odore allusionem fieri putant ad Cetorum na- *Teda Hebraice, & Latine, quid.*
turam, qui dum esuriunt, suavem odorem ore emittunt, quo illectant, capiuntque pisciculorum prædam. Sed neque teda est aliud in Hebræo, quam *scintilla,* aut *splendor*; neque in Latino aliud, quam lignum aptum *Ambra.*
concipiendo igni: neque halitus Cetorum suave olet; 4
nam quod de Ambra dicitur, ad excrementa pertinet, *Nares Balenæ, quæ.*
neque res illa ab ullo probatæ fidei auctore traditur.

Quod statim vers. 11. dicitur de *naribus*, per expositionem potest accipi, de eisdem fistulis, quibus eructat aquam,

aquam, & instar ollæ serventis, fervere, & æstuare facit mare. Quamquam dicunt habere binas fistulas loco narium, forte alias quam quæ sunt in capite. Sicut etiam id quod subiungitur de *halitu faciente prunas ardere*; quæ videtur esse periphrasis follis ferarii, qui bipatente foramine, prunas exsufflans, & inflammans, repræsentat binos narium hiatos, per quos reflatur vehemens, & præcalidus spiritus, & ingens aquæ copia. Atque hæc omnia indicant id, quod nuper ex Aristotele afferebamus, Balenam propter magnam copiam calidi sanguinis, & pulmonis præcalidi indigere magna aeris copia ad respirandum, atque idoneis ad respirationem instrumentis. Quæ omnia *ignis* & *flammarum* nomina, pertinent profecto ad significandam crudelitatem Leviathan: nam illa est graphica iræ, & indignationis descriptio 2. Reg. 22. 9 *Ascendit fumus de naribus eius, & ignis de ore eius voravit; carbones succensi sunt ab eo.*

Naris instar follis ferrarii.

Ira descriptio.

Allegorice.

Jam hic videas repræsentari incredibilem Dæmonis sævitiam, & indignationem adversus mortalium genus, nam ardet ipse totus, atque cruciatur inextinguibili igne, & ut ille dixit,

Gerit infernos sub pectore flammiger ignes. Quos ingenti cum fragore, & impetu nititur excutere in homines, instar *sternutantis*, & eructantis mala, quibus ipse utitur. Cum vero nihil aliud sit, quam teterrimus carbo, ignitus, at *transfigurat se in Angelum lucis; & sui crebri sordes, velut rem splendidam, & illustrem, cum delectatione effundit*. ut Philipp. dixit. Vide Chrys. & Olympiod. hoc loco.

Dæmonis sævitia.

Diaboli sternutatio.

Oculi autem eius sunt, vel illius consilia, & suggestiones in speciem lucidæ, re ipsa obscuræ; in speciem vera, re ipsa mendacia corruptissima. Igitur repræsentant auroræ lucem permixtam tenebris; Vel, ut Gregorius, Philippus, Olympiodorus volunt, illius oculi sunt Falsi Prophetæ, & hæretici, *Visionem suorum oculorum* proponentes, tamquam lucem auroræ, id est, veræ Fidei. Sicut enim aurora, & diluculum lucem habet permixtam caligine, & ex ipsa proprietate vocis originalis, sonat *splendorem nigrum*, fuscum, turbidum; ita sanæ Fidei lumen cum obscuritate coniunctum est, ut per quam *videamus, sicut per speculum in ænigmate*; & tanquam per *lucernam lucentem in caliginoso loco, donec illucescat dies, & Lucifer oriatur in cordibus nostris.*

Philipp. Chris. Olympio.

Diaboli oculi, qui. Gregor. Philipp. Olympiod. Hæretici, & falsi Prophetæ.

Lumen Fidei obscurum.

Sed si ad illam sævitiæ, & crudelitatis significationem referre velimus, quæ proditur flammantibus, & scintillantibus oculis, ex comparatione cum aurora rubente, licebit interpretari cruentos Diaboli oculos, indignantes, & erubescentes, tum præ indignatione, & ira, tum præ invidia, & confusione.

Diaboli sævitia ex oculis rubentibus.

Quod vero pertinet ad *lampades, & flammam procedentem, de illius ore*, Diaboli consilia, & verba sunt, quæ nostram concupiscentiam inflammant, & *tanquam prunas ardere faciunt*: in illum enim convenit, quod de impio Scriptum est. *In labiis eius ignis ardescit*. Si vero *Os*, & *Halitus* Diaboli sint Hæretici, & Falsi Prophetæ, iidem describentur, qui apud Joannem Apoc. 9 *Vidi equos, & qui sedebant super eos, habebant Loricas igneas, & Hyacinthinas, & sulphureas, & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur, & ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est*. nimirum ii, cum flammas gerant pectore, & capite per infidelitatem, & evomant per prædicationem, at præferunt colorem Hyacinthinum cælestis lucis, utpote *Operarii subdoli*. Adversus huiusmodi Diaboli, & Hæreticorum ignita acula hortatur Apostolus sumere, *Scutum fidei, in quo possimus omnia tela nequissimi ignea extinguere.*

Diaboli consilia, et suggestiones illius, & halitus.

Pro. 16. 27

Hæretici, & falsi Prædicatores, os Diaboli.

Cur lorica Hyacinthina equorum.

Qua in dimicatione adversus lucem, & ignem Diaboli.

Eph 6. 16.

Sunt item *Os*, *Diaboli* igneum, qui adversus proximum irascuntur; ut enim superius diximus, irati ignescunt. & ut Plato ait in Timæo, *Omne iræ opus per ignem fit*. Tum etiam, & Seneca l. 2 de ira cap. 18. 19 *Cuius in illis elementis portio prævalebit, inde mores erunt, iracundos fervidi mixtura faciet; est enim actuosus & pertinax ignis*. Qui potissimum ore prodit. Et mirum quantam cognationem habeat ignis cum ira, verbis, lingua: multum enim ad inflammandum animum, in utramque partem, valent verba. vide Jacobum, c. 3 *Ecce quantus ignis, quam magnam sylvam incendit, & lingua ignis est, universitas iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata a Gehenna*. vides igitur linguam nostram, & os accendi, & inflammari à Gehenna, & ab ore Leviathan. Vide Prov 16. 27 28 Ecclesiast 28. 11. 12. 13. 14. Et in eo quidem sunt verba, & ira, similia scintillarum, ut hoc loco legere possumus ex Hebræo, quod cum levissima sint, at initia sunt incredibilis incendii, sicut dicebat Jacob. *Quantus* (quam parva scintilla) *ignis, quam magnam sylvam incendit?* quare levibus occasionibus, tanquam à scintillis cavere nos præcipit Seneca, ne irascamur, l. 3 de Ira c. 30. *Melius est initia ipsa perspicere, quam levia sint, quam innoxia. Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes, frivolis turbamur, & inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram Aspis exurgit; Ursos, Leonesque mappa proritat, omnia, quæ natura fera, ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis, & stolidis ingeniis evenit: rerum suspicione feriuntur.*

Qui proximum verbo irato lædit, os Diaboli.

Seneca.

Temperamentum iratorum igneum.

Ignis cognatio cum lingua, et verbis.

Iracis occasiones, & parva initia cavenda.

Eodem pertinet, quod de *fumo narium* & de *fervore ollæ* subiungitur, quæ appositissima sunt iracundiæ, & indignationis Symbola. de quo vide D. Thomam 1-2 quæst 48 artic. 2. Agunt enim iracundi spumas ore, sicut *olla fervens*, incredibili perturbatione, & ebullitione viscerum, & pectoris. de quo diximus superius cap. 33 v 2. 3. 4. 19. 20. Sic vel Divina indignatio, vel hostium immanissimorum ardens ira comparatur cum *olla succensa* Jerem. 1. 13.

Olla fervens iræ symbolum.

Denique frequenter repetitum *ignis*, & *flammæ* nomen, maximum ignem significat, rursus hic *maximam iram*, à qua præcipit Angelus cavere Apoc. 12.

Vers. 13. In collo eius morabitur fortitudo: faciem eius præcedit egestas.

1 *Piscium capita corporis proportione maxima. Qui pisces habent collum.*

2 Collum *Symbolum indomitæ insolentiæ*: Torques, *victoriæ. Illustratus locus Judicum.*

3 Morari. *Delphinus dormirus exerto capite.*

4 *Varia expositio feritatis Leviathan*, Res, *&* Daleth *similes.*

5 *Diaboli lætitia ex nostro damno. Illius satelles. Perditio.*

PErgit adhuc in descriptione capitis horrifici, & vastissimi, cuius pondus cum sustineatur collo, oportuit, ut maximi capitis collum esset fortissimum. Et quidem cum *Capita piscibus proportione corporum maxima data sint*. ut Plinius scripsit, at non omnes pisces collum habent; cum enim hoc datum sit à natura propter respirationem, & gulam atque pulmonem, tantum habent collum pisces respirantes, & pulmonem atque gulam habentes, nimirum Cetus, & Delphinus, ut docet Arist. l. 3. de partibus Animalium c. 3. & lib 4. c. 10. lib. 2. de Historia, cap. 13 Cui igitur contigit caput maximum, collum contigit fortissimum. Per *Collum* autem significatur indomita, & insolens immanitas Leviathan, cuius Symbolum est *Collum* pingue, erectum, rigidum. Vide, quæ diximus cap. 15. vers. 16. vers. 12. & ubicumque *Cervicis* mentio incidit. Et quidem peculiaris cognatio est collo, & cervici, cum fortitudine; præterquam enim quod, ut Arist in Physiognomicis tradit, *Qui collum grossum habent, fortes sunt secundum animam; qui autem subtile, imbecilles*: Fortibus atque magnanimis victoriæ, & triumphi insigne colli ornamentum, id est, torques dabatur, atque victorum illa erat præda potissima, ut indicatur Judicum 5. 30. cum uxor Sisaræ victoriam illi augurabatur, *Vestes diversorum colorum Sisaræ traduntur in prædam; & suppellex varia ad ornanda colla congeritur.*

1 *Piscium capita maxima. Pl. l. 11 c. 37.*

Collum non omnes pisces habent Arist.

Collum grossum indicium fortitudinis.

Ornamentum colli, torques victorum.

Illud vero, quod dicitur, *morabitur*; vel, ut sonat vox originalis, *pernoctabit*, dormiet, indicat ne, tunc potissimum Leviathan caput, & collum erigere, cum dor-

3 *Morari, quid proprie.*

dormit? nam cum in ea capitis, & colli ratione, Delphinus, & Cetus persimiles sint: Delphinus sane dormiens rostrum exerit supra Mare, ut scribit Aristot. lib. 6. de Historia Animalium cap. 12. & lib. 8. c. 2. similiter igitur cum spiret Leviathan, exerto capite, & collo, *morabitur*, pernoctabit, dormiet.

Delphinus dormit exerto capite. Arist.

4
Ante faciem eius praecedit egestas. Hoc plerique referunt ad voracitatem Leviathan, qui quoscunq; pisces obvios habet, exsorbet. Quare hunc locum legit Aquila; *Ante eum currit esuriens*, Septuaginta, *Perditio*; Hebraizantes *Dolor* quasi dicens Omnia perdit, & devastat. Cui simile est illud Habacuch. 3. *Ante faciem eius ibit mors, egredietur Diabolus ante pedes eius.* id est, ad illius conspectum concidunt, fugantur Hostes.

Aquila. LXX.

Varia expositio. R. David. R. Mard. Thargū.

Sed cum verbum *praecedendi* semel, & hoc tantum loco legatur, Hebraizantes omnes post Rab. David, Rab. Mardochai, & Thargum, contendunt radicem, *Dus*, significare exultationem, gaudium, lætitiam, quare vertunt; *Ante faciem eius exultabit*, gaudebit, vertetur in lætitiam, dolor, tabes, mors, labor, aut quid simile. Quod ab ipsis Hebraizantibus non eodem modo accipitur; nam quidam nimium insipide interpretantur, Leviathan etiam in ætate tabida, & dolente esse fortem, ita ut exultare possit. Alii, ut Vatablus; Nihil esse, quod illi tristitiam afferre possit, quippe coram illo evanescit dolor, & molestia, exultat gaudium, & tripudium. Atque eodem pertinet Isidorus legens, *Coram eo comminuetur labor* quippe nihil illi existit laboriosum. Paulo secus Tygurina. *Gaudium ei affert, si timeatur*; si alii doleant, & præ timore langueant. Sed proculdubio rem ipsam attigit Latinus Interpres, *Coram illo praecedit*, alacriter, exultanter, dolor, timor, *egestas*, habet enim verbum, *Dus*, cognationem cum radice *Rus*, propter similitudinem *Res*, & *Daleth*, quod significat, currere, discurrere, festinare. Ergo, inquit; Leviathan in aliorum perditione, & vastitate tripudiat, atque aliorum egestate, & perditione pinguescit; lætatur, & gaudet aliorum mœrore, & languore.

Vatabl. Isidorus. Tygur.

רוץ *Res, & Daleth similes. Simplex expositio.*

Allegorice.

Quid iam opportunius ad Diaboli superbiam indomitam significandam, & ad victoriæ atque triumphi insigne, quo tanquam torque, *collum* suum exornat ea præda hominum; tum etiam ad significandas illius artes, & dolos, quibus conatur verissimos animi dolores, egestatem, perditionemq́, specie vanissima gaudii; & lætitiæ, nobis propinare? Tandem cum ipse sit *Abadon, exterminator* : disperdens, non mirum, quod *illius prodromus, & satelles sit ipsa perditio*, ut ait Origenes.

Apo. 9. 11 Origen.

Vers 14. Membra carnium eius cohærentia sibi: mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.

1 *Varia lectio*, Carnes *pro membro genitali Quæ Animalia habeant testes intus conditos.*
2 *Varia lectio. Statuitur germana.*
3 *Ratio lectionis Hebreæ, et Græca. Item vitiam, & Latina minus correcta.*
4 *Illustratio germanæ lectionis.*
5 *Numerorum permutatio Ceu de Cælo lacti Omnium lectionum harmonia.*
6 *Diabolus extrema sententia configendus.*

1
POST capitis, & faciei descriptionem, progreditur ad reliquas corporis partes, præduras, atque prætortes. Non solum caput, quod osseum est, & plenum cartilaginibus; sed partes corporis carneæ, & molles, compactæ, & solidæ sunt, &, ut Septuaginta dixerunt, *agglutinatæ. membra*, Rab. Levi, *Partes carnis*. R. Abraham, illæ partes, quæ hæreut pinguedini, quæ propterea molliores videntur, Rab Mosch, *Lumbi*, aut, *ilia*; Thargum, *Spinæ dorsi cum costis*, cum Rab David, Tygurina dixit, *Pulpas* Caietanus, Vatablus, *Decidua*, id est, *partes illa, quæ in aliis Animalibus laxæ sunt, & propendent; in hoc sunt firmæ*. Vox quidem à radice *Naphal*, quod est *concidere*, aut deciduum, aut inferius esse. Et eleganter dixit Interpres, *membra*, quæ inferiora sunt capite, & quasi cadunt à capite. Sed forte per *decidua*, aut inferiora carnis eius cohærentia, & agglutinata, intelligit membrum genitale; quod indicarunt Septuag. legentes; *Carnes corporis eius sunt agglutinata: quidnam Caro*, aut *Carnes*, pro membro virili non semel in Sacris. Neque mirum huius quoque membri fieri mentionem in Leviathan, cum facta sit in Behemoth Quid autem est, membrum genitale cohærere sibi, aut esse agglutinatum, quam simile illius, quod in Elephanto diximus esse *occultos*, & abditos testes, & ad interiora reductos, & renibus, partibusque internis adhærescentes, non *deciduos ad crura, ut Pecori, & Armento*, quippe Delphino, qui est ex genere cetaceo, *prælongi, ultima conduntur in alvo: & Elephanto occulti*, ut Plinius dixit. Tum etiam Aristoteles 5. de Generatione Animalium, cap. 12. *Delphinus, & quæcumque cetacei generis, testes habent, intus continent: ovipara quadrupedes corticati generis, ut Elephantus, & Herinaceus*; docet eandem rem lib. 3. de Historia, cap. 1., & lib. 1 de Generatione Animalium cap. 3., ubi in universum vult ea, quæ vel non habent testiculos, sed meatus quosdam, vel habent intus conditos, avidiora, & celeriora esse ad Venerem.

R. Levi. R. Abrah. R. Mosch. Thargū. R. David. Tygurin. Caietan. Vatabl.

דבק *LXX. Carnes, quid. Testes Leviath. Plin. l. 11. cap. 49. Aristot. Quæ Animalia celeriora ad Venerem.*

2
Mittet contra eum fulmina. Ingens de huius loci lectione ambiguitas, tum quod Latina inter se non consentiant, ut diligenter Franciscus Lucas ostendit in suis annotationibus, antiquioribus interpretibus legentibus; *fulmina*, paucioribus *flumina*, quam extremam lectionem, retinuerunt Bibliæ, quæcumque Roberti. Stephani, sive excussa cum annotationibus Vatabli, sive seorsum formæ maioris ea etiam, quæ cum annotationibus Benedicti circumferuntur, Biblia item Plantini. Sed iam Vulgatæ lectionis varietatem sustulit Sixtus Pontifex correctione Vaticana, quæ habet *fulmina*, quam præter viginti quatuor exemplaria manu Scripta, quæ habuit Franciscus Lucas, probat etiam, quod in nostro Collegio Hispalensi D. Ermenegildi, apud me est, alterum in Domo nostra Professa, duo item alia in Columbi, & Montani Bibliothecis, omnia spectatæ antiquitatis.

Lectionis varietas. Franciscus Lucas.

3
Sed omnium lectionum breviter reddenda ratio, quo ea quæ genuina est, magis elucidetur. Ex Hebræo sic legitur; *Fortis in eo, non movebitur*; Cum Pagnin, & Regia. Vel non tam per participium, quam per futurum cum aliis, & Caiet. *Fortis, & super eum stringet*, solidabit, quod videtur ad membra, & partes corporis referendum, quod quælibet sit fortis, concreta, solida, fusilis: quasi ex ære fusa, nimium compressa, & compacta; nam hæc omnia claudit vox originalis, quæ significat, vel fundere, & liquare metalla: vel etiā compactum, & pressum, ac solidum, quale remanere solet id, quod funditur.

Pagninus Regia. Caietan. יצק *Lectio Græcorū.*

Secunda autem pars, ad fortitudinem etiam, & firmitatem pertinet; *Non movebitur*, non mutabit, non cadet, nam his modis omnibus verti solet ab Interprete; Hinc Greci suam lectionem hauserunt, *Effundet super eum, non commovebitur*, quod Symmach. item ad soliditatem carnium, atque membrorum retulit, legens; *Carnes eius circumfusa sunt ipsi immota*: obductus, & circumtectus est carnibus fusilibus, compactis, concretis. Quamquam nescio quare Nicetas, *Infusionem hanc ad oblationem quandam, medicinam, obsequium retulerit: Quorumcunq; (inquit) utatur obsequio, quodcumque ei tandem adhibeat, fore tamen, ut nihil is sentiat, curationem nullam admittat.*

מוט *Symmac. Nicetas.*

Hinc iam affulget illa lectio *fluminum*: quia enim verbum originale significat *fundere*, quid erit, fundere in eum, aut super eum, quam *mittere contra eum flumina*? Quid est autem illum non *moveri*, quam si ille se opponat, tanquam vectem, & obicem alveo, efficere sua mole, ut flumen non fluat, sed ibi cursum sistat, & *ad locum alium non feratur*?

4
Correctissima iam lectio Vaticana, quæ utiq; est propria, & germana Latini Interpretis; lucem hinc capit. quia enim verbum illud *fundendi*, seu quasi opere fusorio *constringendi*, & *arctandi*, ad angustias, & tribulationes refertur, sapienter censuit Interpres sententiæ suppositum esse Deum; qui, ut Philippus observavit, *Subito personam commutavit*; de se sub tertia persona loquutus,

Illustratio vera lectionis. Philipp.

Deus sua Potentia iaculis cõfigens Leviathan. tus, qui in arctum, & angustum cogens Leviathan, *effundit super eum*, quid, quæso, aliud, quam tela illa ignita, fortissima, quæ opere quasi fusorio in fornace sua conficit, fulmina inquam? cum illa contorquet Deus, fortescit, roborat se se adversus tantam potentiam, & duritiem Leviathan effundit, & pluit super eum *Dominus à Domino ignem, & sulphur.*

5 *Numerorum permutatio. Fulmen pro tempestate.* Illud vero, quod additur, *& ad locum alium non ferentur*, vel, non *feretur*, ut alii legunt (nam hæc Numerorum permutatio in Sacris Litteris frequentissima est, eodem sensu ratento) duplicem habere potest explicatum; aut quod tantæ sit duritiei, & fortitudinis, quod neque fulminibus terretur, aut commovetur, neque fugit, locumve mutat, non dilabitur inde, neque fluctuat, quantumvis cœlestibus jaculis appetitus, quæ ingens est illius vastitatis, & duritiei hyperbole. Vel, ut *Hyperbole* *fulmen* sit Symbolum tempestatis pars pro toto, constat enim tempestas procellis, atque fulminibus. Igitur quãvis ingentes tempestates in illum incumbant, quamvis eum rapidissimis fluctibus colluctetur, non languebit, non dissolvetur membris, non cedet. Secundum, quod *Leviathã cedens tãtum fulmini.* tantum Deus potest illum configere cœlesti fulmine: & cum omnem aliam Humanam industriam eludat, & contemnat, facileque elabatur: aut etiam omnia effringat obstacula, si leviter se commoveat; tamen fulmina eludere non potest, quin elidatur: non enim resiliet fulmen, quod semel tetigerit Leviathan: collimabit illum Deus, quippe *ibunt directæ emissiones fulminum, & ad locum alium non ferentur*: fulmina immergentur in illius *Sap. 5. 22.* vastissimo corpore, ibi extinguentur. Sicut autem fulmina; quæ in Terras cadunt, frequenter altissimos feriunt Montes, ita sane cum frequenter in Maria decidant, frequenter etiam tangent Cetos, qui sunt Maris *Ceti frequenter tacti de Cælo.* Montes, præsertim dorso, instar præcelsi collis, supra Mare prominentes Vides jam lectionum omnium, quãquam dissidentium sono, & qualitate, harmoniam tamen, & in unica originali sententia nexum, & convanientiam.

Allegorice.

Diabolus quomodo extrema sẽtẽtia fulmine configendus Hujus loci non alia ad Diabolum relatio, quam ea, quæ pertinet ad crudalitatem, & obstinatam duritiem illius, atque suorum membrorum, tum etiam illum configendum fore extremæ sententiæ fulmine, cum non amplius licebit vagari in aere hoc caliginoso, sicut Judas in sua Epistola dixit, *Angelos, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis, sub caligine reservavit.* De quo diximus cum eum Judæ Apostoli locum interpretaremur.

Vers. 15. Cor ejus indurabitur tamquam lapis; & stringetur quasi malleatoris incus.

1 *Cor nervosum Hirsutum, quid significet. Quorundam corda cum ossiculis.*	*ssia.*
2 *Cor Leviathan. Varia le-*	3 *Incus cujus Symbolum. Dæmonis durities indurans mortales.*

1 *Cor nervosum. Aristot. Plinius. Cor hirsutum quid indicet.* CUM cor sit in omnibus animantibus nervosum, tum etiam, & spissum, beneque compactum, ut Arist docet lib 3 de partibus, c. 4 at in Leviathan maxime durum, rigidum, hirsutum, signum fortitudinis, & audaciæ, ut Plin docet lib. 11 c. 37. adeoque cum cor *carneum sit sine osse, præter quam equi, & generis cujusdam Boum, in quibus ossicula quadam fortitudinis, & sustentatonis causa inveniuntur*, ut iidem Scriptores tradunt at eo Leviathan totum videtur osseum, totum Lapideum 2 *Cor Leviathan Varia lec.* פלח imo ferreum, & malleo ductum, quod durius est: imo sicut ipsa incus, quæ continua percussione, durissima evadit. Pro *malleatore*; alii legunt *molam inferiorem*; nam ex sua radice proprie significat fragmen, aut partẽ Lapidis divisam ut Judicum 9 5., & 2. Reg 11 21, sed Interpres eandem vocem sumpsit pro *malleatore*, aut fabro ferrario eo, quod dividat, & in frusta secet ferrum, quare cum duas illas voces legamus in Hebræo; *Sicut fragmen*, aut *sicut frangens inferius*, eleganter, & subtiliter Interpres retulit ad *malleatorem*, qui frangit ferrum: & tundit crebris ictibus incudem inferiorem, ut duritiem istam amplificaret.

Allegorice.

D vero Thomas, & posteriores alii Latini eleganter observant, in *Incude* resistente ictibus, repræsentari potentiam, & vim non cedentem difficultatibus; aut externis viribus, & aggressionibus: quippe Cetus, neque tempestatibus, neque incommodis aliis, quibus cæteri pisces percutiuntur, debilitatur, aut cedit. *D. Thom. Incus symbolum resistentiæ.* Hac est illa obstinatæ mentis, & inflexibilis arbitrii Dæmonis durities, hæc ipsa incus est, in qua tunduntur, & quasi malleo ducuntur, & indurantur mortalium mentes, & *cervices, ferrea*, atque *corda dura, quæ male habebunt in novissimo* hæc ipsa incus est, & molaris parata semper excipere, quos conterat, & comminuat, plena odii pertinacissimi, de quo diximus plura, 1. & 2 capite. *Diaboli durities indurans Homines:*

Vers. 16. Cum sublatus fuerit timebunt Angeli; & territi purgabuntur.

1 *Ambiguitas vocum, & sententiæ.*	*conveniat. Explicatur Isaias.*
2 *Quatuor aliorum exponendi rationes. Timor refrigerans, & solvens.*	4 *Fortituda non versatur circa tempestates. Harum timor cadens in constantem virum.*
3 *Idonea expositio. Vota periclitantium in Mari.* Angeli *nomen in quos*	5 *Diaboli superbia. SS. Angelorũ timor, et reverẽtia.*

VAria, & anceps hujus sententiæ expositio apud Interpretes, quam faciunt proprietates trium vocũ; 1
prima illius, *cum sublatus fuerit*, ex radice Nasa, cum נשא
puncto *Cebaleth*, quæ proprie significat *altitudinem*, elevationem, extollentiam, at vero cum puncto *Sibolesh* significat *conturbationem*, & destructionem, vel interitum. Secunda *Angeli*, quæ ex proprietate significat אילים
fortes, aut potentes, & aliquando dicitur de *Deo*, aliquando de veris Angelis, aliquando vero de potentibus, atque Principibus. Tertia, *purgabuntur*; quod חטא
proprie est *peccare*, deviare, aut declinare, & aberrare à recto, aut peccati expiationem, purgationem, munditiem quærere per sacrificium, aut ratione alia. Hinc natæ sunt variæ lectiones, atque interpretandi rationes.

Prima D. Thomæ, Dionisii, Nicolai, referentium ad Divinam virtutem *auferentem*, idest, punientem, vel prosternentem sua virtute, & Cœlesti fulmine Cetum; propiereaque *Angelos* veros *timere*, idest, admirari Divinam virtutem, *purgatos* à nescientia, idest, tunc tandem cognoscentes præclarum illud facinus Divinæ potestatis. Interpretatio hæc bene cohæret, sed juxta vocum proprietates est parum exacta; potius multum invita, & coacta. 2 *Prima expositio D. Thom. Nicolaus. Dionys.*

Secunda, quod cum Cetus se commovet, & effert in Mari, etiam ipsa quadrupedia *fortissima*, & potentissima timent sibi; Sic indicarunt Septuaginta legentes; *Cum se verterit, timor Bestiis quadrupedibus, super terram saltantibus*, forte enim respicit, ad equos, & equites confluentes ad littora, si forte eo appulit, & impegit Cetus aliquis. *Secunda expositio. LXX.*

Tertia huic proxima est, ut præ illius *altitudine*, vel *dignitate*, ut legit Isidorus, cum in altum caput erexerit, & collum *sustulerit fortissimi* quique, atque, peritissimi nautæ ex templo *purgentur* idest, curent aufugere, & sese ex tanto discrimine expedire, declinantes à recto tramite, alio cursum, & navigationem dirigentes *Vel etiam, quod aberrabunt præ turbatione*; & ut Tygurina dixit, *Animis consternati nescient, quo se vertant*, ita Titelmanus, vel quod in ingenti timore evenire solet, etiam fortissimorum quorumcumque artus, & membra solvantur, solvatur etiam alvus ita Vatablus, & Isidorus Quorum interpretatio, quamvis parum munda sit, atque ex intimis petita, est tamen ad fœdi timoris naturam valde opportuna, ut docet Aristot 4. Probl. sect. 32. Denique alii, illam vocem, *purgandi*, accipiunt pro expurgatione peccati, *Tertia expositio. Isidorus. Tygurin. Titelmã. Vatabl. Isidorus. Timor solvẽs partes inferiores.*

cum

cum deprecantur delicta, & Deo supplicant, qui in Mari periclitantur. Quid enim magis familiare, quam in vota, & preces procumbere, quos Mare conturbat?

Arist.

Quarta expositio.

3

Planior, & commodior interpretatio.

Vota periclitantium.

Sed omnium harum interpretationum ope aliqua, nos integram, & opportunam conficiemus ex ipsa natura Ceti concitantis tempestates, & difflantis nimbos, quibus frequenter periclitantur navigia, & duces fortissimi, atque peritissimi navarchi terrentur vehementer, & vel errati se accusant, quod infaustum navigationis cursum ad freta Cetis infesta direxerint; vel peccatis suis illud tribuentes, veniam, & incolumitatem precantur à potentissimo Cetorum Domino, & perdomitore; denique ea omnia faciunt, quæ in tempestate, & timore ingenti fieri solent. Et quidem præterquam quod vox originalis *Elohim*, ad viros præclaros, & fortes referri solcat, Exod. 15. 11. Psal 81. & aliis locis, at nomen *Angeli*, id est, *Nuntii*, vel *legati*, peculiariter etiam ad navigantes refertur, qui vel merces, vel nuntia aliquo perferunt, ut constat ex illo Isai. 18. 2. *Mittit in Mari legatos, in vasis papiri super aquas. Ite Angeli veloces.* Cum vero se effert Cetus, simul etiam extollit fluctus, & tempestates concitat, ut superius ex Plinio, Strabone, & aliis confirmavimus. Tempestatis autem vim ingentem esse ad commovendos fortissimorum animos, docet Arist. 3. Ethic. ca. 6 dum docet *Fortitudinem non versari circa eam mortem, qua fit in Mari, neque non virum fortem in Mari timere; quod enim nautæ non timeant, non tam evenit propter fortitudinem, quam propter experientiam.* Vide eumdem Philosophum. 3. Ethicorum ad Eudemum initio, & Gellium lib. 19. cap 1 ubi narrat Stoicum quendam Philosophum interrogatum, cur in Maris tempestate palluisset, sed respondisse sapienter. Quis enim nisi plane stupidus & ab omni sensu alienus, in media tempestate non timeat? quare fortissimum Æneam, ingenti correptum formidine, & solutis membris pingit Poeta, dum ait;

Nomen Angeli de navigantibus, aut legatis.

Cetus concitans tempestates.

Plinius.

Strabo.

Arist.

4

Fortitudo non versatur circa timorem Tempestatum.

Gellius.

Vir. 1. Æn.

Eripiunt subito nubes Cælumque diemque
Trucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra:
Præsentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra,
Ingemit, & duplices tendens ad Sydera palmas.

Iacob. Pontanus.

In cuius loci commentariis pulchra quædam affert noster Jacobus Pontanus. Simile id, quod Seneca in Agamemnone Act. 3. in descriptione tempestatis horrificæ;

Seneca.

Nil ratio, & usus audent in magnis malis.
Tenet horror artus, omnis officio stupet.
Navita relicto, remus effugit manum.
in vota miseros ultimus cogit timor.

Allegorice.

Cum vero Dæmonis superbia insolescit, quis non timeat? cum illam compressam, & deturbatam contemplantur Angeli sancti, tantam Dei Potentiam, & Maiestatem verentur, & timent. Cum Diaboli casum contemplantur sancti homines, superbiæ peccatum, si quod admiserunt, supplices deprecantur, & expiare nituntur. De quo videndi Gregorius, & Philippus. nam Græci suam lectionem in longe alium sensum interpretantur, quod videlicet, tanta sit Diaboli sævitia, ut etiam neque suis parcat; sed illos perterrefactos, mente emotos, corpore inquietos, & contremiscentes efficiat. legunt enim Septuaginta, *Cum se everterit*, id est, contraverterit contra homines improbos bestiarum more desipientes, *timor bestijs quadrupedibus super terram* prætimore, & turbatione *saltantibus*.

Gregor.

Philipp.

LXX.

Vers. 17. Cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit, neque hasta, neque thorax.

Vers. 18. Reputabit enim, quasi paleas, ferrum; & quasi lignum putridum, æs.

Vers. 19. Non fugabit eum vir sagittarius; in stipulam versi sunt ei lapides fundæ.

Vers. 20. Quasi stipulam æstimabit malleum, & deridebit vibrantem hastam.

1 *Descriptio feritatis indomita.*
2 Hasta, *quod genus armorum.*
3 Thorax, *quid.* Lignum putridum, *cuius Symbolum. Explicatus locus Regum.*
4 Filius arcus, *quid.* Filii *appellatio amplissima. Fundibularii cum sagittariis.*
5 *Funda antiquitas, inventio, usus, glandes, & lapides. Illustratus locus Iudicum.*
6 Malleus, *an aliquod armorum genus. Illustratus Salomon.*
7 *Integri exercitus partes, & ordines.*
8 *Christus instruens exercitum adversus Diabolum.*

PErelegans indomitæ fortitudinis descriptio, nullis armis cedentis, sive cominus, sive eminus lædant; nullo armorum sonitu commotæ; denique omnem humanam Potentiam, atque industriam deridentis, qualia horrifica illa monstra, seu potius membra monstrifera Herculis describit Seneca;

1

Indomita feritas, a fortitudo

Seneca in Her. Act. 1.

Nullis vulneribus pervia membra sunt:
Ferrum sentit hebes, lentior est Chalybs,
In nudo gladius corpore frangitur,
Et saxum resilit, fataque negligit,
Et mortem indomito corpore provocat.
Non illum poterant figere cuspides:
Non arcus Scythica tensus arundine,
Non quæ tela gerit Sarmata frigidus,
Aut qui Solifera suppositus plaga
Vicino Nabathæ vulnera dirigit:
Partibus Cnosiacis certior ictibus
Muros Oechaliæ corpore propulit.
Nil obstare valet: vincere quod parat,
Jam victum est. ———

Quæ profecto elegans esse potest Paraphrasis monstriferæ huius fortitudinis Leviathan. Sed in vocibus minutiora quædam leviter perstringenda.

Cum apprehenderit gladius, id est, Si quis eum gladio appetat, attingatve, retundetur statim; non consistet illius acies, non poterit resistere durissimæ coti; quod igitur vincere parabat, vincetur, itaque neque ad lædendum, neque ad defendendum, valebit *gladius*.

Neque *hasta*. Peculiare quidem armorum genus, quod in Hebræo dicitur, *hasta*, aut *Lancea Maragh.* Licet autem illud nomen Hebræi Complutenses accipiant pro *armis* in genere, alii vero pro peculiari aliquo telo. ut Vatablus; alii tamen, ut Rabbi Jonah, & Rab Moseh accipiunt pro apposito *hasta*, quam Tygur. vocat, *Hastam penetrabilem*; at vero alii Hebræi, *Hastam profectionis*, vel *progressionis*. quia radix significat proficisci; aut progredi: quasi dicas, *Lancea missilis*. Enim vero duplex fuit hastæ genus, alterum *stabile*, alterum *iaculatorium*; Ennius dixit;

2

Hasta quod genus armorum.

Compl.

R. Jonah.

R. Moseh.

Tygur.

Hastati spargunt hastas. fit ferreus imber.

Quare non una uni militi hasta, sed septenæ, ut scribit Livius anno 452. lib. 16. At quod nihil peculiare videretur afferri illo nomine, illud contempsit Interpres, sicut & Septuaginta.

Duplex genus hastæ.

Ennius.

Livius.

3

Thorax, quid.

Cicero.

Quod statim additur, *neque Thorax*, sive *lorica*: genus armorum est ad protegendum pectus, & ventrem, ut eleganter Cicer. dixit pro Murena; se ipsum pingens loricatum; *Descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata, insignique lorica, non quæ me tegeret, verum sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere.* Sed quorsum Lorica adversus eum, quem velis lædere? Respondet Rab Abraham, per nomen originale non tam designari loricam, ad protegendum, quam genus armorum ad lædendum, quod alii volunt esse, *pilam*, aut *iaculum*. Sed cæteri, etiam Hebræi, conveniunt esse loricam, & aperte colligitur ex 1. Reg. 17. 39. & 3. Reg. 22. 34 & 2 Paralip 18. 33. *Lorica* igitur in hoc conflictu fit mentio, certe ut significetur, non posse diu adversus Leviathan hominem pugnare, quamvis fortissima lorica protectum; non enim minus loricam discindet Leviathan, quam ictus gladiorum repellet.

R. Abrah.

Congerit deinde omnia alia armorum genera sive *ferrea* sive *ænea*; de qua armorum materia satis diximus

super id cap. 20 vers. 24. *Fugiet arma ferrea, & irruet in arcu æreum.*

Palea, & lignum putridum, cuius symbolum.

Rursus *palea, & lignum putridum*, Symbolum mollitudinis, & imbecillitatis innocuæ sunt. Quare fortissimus David, qui omnem suorum hostium fortitudinem debilitarat, & vires depaverat, comparatur cum Teredine, quæ efficit lignum putridum, & cariosum. 2 Reg 23.8. *David Princeps inter tres, ipse est, quasi tenerrimus ligni vermiculus.* Postquam igitur confregerat hostium robur, *reputabat illos, tanquam lignum putridum.*

Hebræis. Pagn. Tygur. Filii appellatio in Scripturis per ampla.

4 Quod deinde dicitur, *Vir sagittarius*, in Hebræo est, *Filius arcus*, plerique *Sagittam*, intelligunt, quæ dicitur *filia Pharetræ*, Threnorum 3.13 cum asservatur, aut producitur ex pharetra: & *filia arcus*, cum paritur, & emittitur ex arcu. Alii, *filium arcus*, volunt esse hominem studio arcus, & sagittandi deditum, & addictum: quadrat utrumque. Et quidem nomen, filii, amplissimum est in Scripturis, & ad ea omnia refertur, quæ vel alicui rei addicta sunt, vel ex aliquo loco desumpta, aut mutuata, aut orta, sicut filius à Patre, quare triticum vocant *filium areæ*, Isai. 21 10. Sacerdotes unctos, *filios olei*, Zachar. 4. 14. Collem consitum olivis, *Filium olei*, Isa. 5. 1. Cucurbitam una nocte natam, *Filiam noctis*, Jonæ 4 10. Scintillas, *Filios carbonum*, aut prunarum, Job 5 7. qui annum vixit, vel munus aliquod administravit, *Filium anni*, Exod. 12. 5. 1. Reg. 13 1. & sexcenta huiusmodi. *Ergo inquit, vir sagittarius non fugabit eum*, quippe totus munitus est squamis, velut *scutis fusilibus*, & totus Cataphractus atque armatus; *nam qui huiusmodi munimenta non habent*, ut Vegetius dixit. cap. 20. *aut vulnera sustinent, aut capiuntur, aut fugarem perdunt.* qui non fugatur, bene munitus est; Et ideo *fundibularii*, & *sagittarii* in cornibus locabantur, ut si possent, hostem fugarent, atque insequerentur.

Vegetius. Sagittarii simul cū fundibulariis.

Lapides fundæ. Par erat *sagittariis* manus fundibulariorum. quare, & iungebantur in prælio, & iunctim faciunt illorum mentionem Salustius in Jugurtha, Sisenna lib. 3. Historiarum. Imo fundibulariis major vis, quam sagittariis in ejaculando, ut ex Xenophonte, Dione, Strabone, Vegetio demonstrat Lipsius l. 3 suæ militiæ cap. 20.

Salustius. Sisenna. Lipsius.

Funda eiusque antiquit., et inventio.

5 Hinc etiam licet colligere antiquissimum fuisse usum fundæ. Quamvis enim Vegetius lib 1 c 16 scribat, Baleares *Primos invenisse fundarum usum*; & Plin. lib. 7. cap. 56. ait, *Fundam inventam à Phœnicibus*. at antiquior fuit, & fere inter ipsa prima pugnæ instrumenta designata à natura ante usum æris, & ferri, quippe lapidibus, & stupeo, aut junceo, setaceove filo peragitur, quæ ipsa prima sunt, aut valde rustica naturæ, & artis arma;

Lucr. li 5.

Arma inquit Luc. antiqua, manus, ungues, dētesq; fuerūt.
Et Lapides, & item sylvarum fragmina rami.
Et flamma, atque ignes, postquam sunt cognita primum.
Posterior ferri vis est, ærisque reperta.

Vegetius.

Atque ante cruentam fundendi sanguinis invidiam, hæc fuit dimicandi ratio; *Cum* ut inquit Vegetius *Membris integris letale tamen vulnus importent, & sine invidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat* Atque cum primum fundis jacerentur lapides, ut hoc loco dicitur; postea etiam & glandes plumbeæ, ut indicavit Lucanus;

Fundæ lapides, & plumbeæ glandes. Luc. l. 3.

Lygdamus excussa Balearis tortor habena
Glande petens, solido fregit cava tempora plumbo.

Seneca.

Vehementi vero impetu, & attritu aeris, ignescebat, & liquescebat plumbum; ut Seneca dixit lib. 2. nat qq. cap. 56 *Aera motus extenuat: & extenuatio accendit: Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aeris velut igne destillat* Congerit in hanc rem pluscula Lipsius li. 5 6. Dialog 20. verum quidem cum multæ nationes funda excelluerint, ut Lygisti, referente Arist. in mirabilibus auditionibus; tum præterea Acarnes, & Rhodii, ex Thucid li. 2 belli Pelopon. Cyrthei, ex Livio Decade lib. 7. Persæ ex Strab. lib 15 at Baleares excellentissimi; quibus Diodorus l 5. c. 6. scribit, *Arma esse fundas tres; una caput cingunt, altera ventrem; tertiam manibus gestant*, Idem Florus l 3. Epitom in bello Balearico. addit etiam. *Certo esse quis miretur ictus, cum hæc sola genti arma sint? id unum ab infantia studium: cibum puer à matre non accipit, nisi quē ipsa monstrante, percussit.* Excelluerunt etiam Lygisti, quos in mirabilibus scribit Arist. *aves volitantes singulas singulis ictibus destinare, tanquam certo momento omnes casuras.* Sed quid hoc cum dexteritate illa antiquissimorum Palesthinorum, Jud. 20. 16. *Ita sinistra, ut dextra prælianses* (*solebant* quippe ut ait Vegetius, *Draconarii, atque Signiferi sinistra manu hastas gubernare*) *fundis lapides ad certum jacienses, ut capillum quoque possent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur.* In horum numerum David adolescens adhuc merito referendus, & in exercitu Saulis, ex ordine fundibulariorum qui ad destinatam frontem Goliath (quippe fronte tamen nudus erat) funda jaciens, uno ictu Philisthæum stravit. Tempore quoque Jobi apud Husitanos fundæ in usu.

Lipsius. Aristo. Thucydides. Livius. Strabo. Diodorus. Florus. Arist. Vegetius. David adolescēs fundibularius.

6 Quod deinde de *malleo* dicitur, non placet Hebræis, neque quibusdam aliis: nam vocem originalem *Thothabh*, quæ semel tantum hoc loco legitur, vult R. David esse quodcumque *saculam*. sequitur Pagnin. & Cajetanus. At vero recentiores post R. Moseh & R. Abraham, quos sequitur Regia. volunt esse *machinam ad proiicienda saxa* videlicet Catapultam, aut Arietem. At Septuaginta cum Latino Interprete, *malleos* dicunt, quo nomine nihil aliud intelligunt Olympiodorus, aliique Latini, quam ictus plagarum vehementes. Sicut Prov. 19 25. cum dicitur, *parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutientes stultorum corporibus.* nihil aliud videtur significari, quam quod simplici voce, in Hebræo dicitur, *percussiones stultorum corporibus.* Ego vero existimo fuisse proculdubio, armorum genus aliquod ad percutiendum, & confringendum instar *mallei*, aut instar *clavæ*, quæ ex una parte capilata est; nam ea etiam, inter prisca illa armorum genera numerant.

תותח R. David. Pagnin. Caiet. R Moseh. R. Abrab. Regia. LXX. Olympiod. Malleus, armorum genus. Lucretius. Clava, armorum genus Pōdera adversus hostes iacta. Ovidius.

Consectabantur inquit Lucretius *sylvestria secla ferarū.*
Missilibus saxis, & magno pondere clava,

Jactis præterea ponderibus, velut adactis malleis, opprimere conabantur hostes, ut describit Ovidius. 3. Metam. Cadmum cum serpente pugnantem.

——— Dextraque molarem
Sustulit, & magnum magno conamine misit.
Illius impulsu cum turribus ardua celsis.
Mœnia mota forent; serpens sine vulnere mansit
Loricæque modo squamis defensus, & atræ.
Duritia pellis validos cute reppulit ictus.

Quod de Leviathan nunc quoq; asseritur, duritia pellis repellente malleorum ictus. Neque mihi dubium, est allusionem etiam fieri eo loco Proverbiorum ad hoc genus armorum, *malleorum percutientium*. tum etiam & Judicum 4. 21. cap. 5. 26 quamvis enim Jahel dicatur suo. plite *fabrorum malleum cum clavo*. ad percutiendum Sisaram; tamen cum agatur ibi res bellica, eleganter innuitur, non alia graviori clava, neque majori bellatorum malleo Jahelem usam, quam *malleo fabrorum*, qui satis illi fuit Divina virtute roboratæ.

Vibrans hasta diversa à missilis.

Additur deinde, *Vibrans hasta* Non dubium quin *hasta* nunc sit, non illa iaculatoria, sed stabilis, quæ cum manu teneatur, tremit, & concutitur, *Vibrans* enim dicitur à tremendo, & concutiendo.

7 Jam ergo his armorum generibus ordine enumeratorum, proculdubio integer aliquis exercitus significatur, nam tot armorum genera, non gestabantur à singulis, sed à diversis ordinibus, ut enim Vegetius scribit lib 2 c. 2 & Livius lib 8. ex Hastatis, Triariis, Scuta gestantibus, Sagittariis, Funditoribus, Ballistariis, & Ferentariis, qui tela ministrabant; constabat duplex ordo. Primus, videlicet levis armaturæ, ut Funditores, & Ferentarii; tum etiam illi, qui parmas breviores, & septena jacula, aut sagittas gestabant. & hi in prima fronte exercitus, in cornibus locabantur, ut si forte hostes fugarent, sequi possent, ut Modestus ait, de Nominibus Castrensibus. Quare recte etiam nunc dicitur. *Non fugabit eam vir sagittarius*; atque ideo primum hoc loco numerantur, *Gladius, Hasta, Thorax, Sagittarius, Fundibularius.* Qui etiam ordo servatus est, à Juda Machabæo. 1. Machab. 9. 11. *Fundibularii, & sagittarii præibant exercitum.* Deinde sequebatur gravis armatura, quæ ex aliis hastatis, & gravioribus munimentis constabat, consistebatque

Vegetius. Livius. Funditores et Sagittarii collocati in fronte exercitus. Modestus.

batque; tanquam murus ferreus quæ profecto significatur, in *hasta vibrante, & in malleis*. Ergo hæc est instructissimi exercitus periphrasis, quem integrum deridet Leviathan, irritos reddens omnes hominum adversum se conatus.

Allegorice.

Integer exercitus, cuius dux Christus adversus Diaboli. Zachar 9. Varii ordines ministrorum Divini verbi.

Sed cum immanissimus Leviathan humanam omnem potentiam contemnat, atque derideat, ne tamen insolescat, & glorietur, datus est nobis dux fortissimus Christus Jesus, potens in Mari, potens in fluminibus, potens comprimere Cetum immanissimum, potens nos instruere fortissimis armis adversus Leviathan, Sicut scriptum est, *Loquetur pacem gentibus, & potestas eius a Mari usque ad Mare; & a fluminibus usque ad fines terræ*. deinde integrum exercitum instruit Zacharias ex sagittariis, hastatis, fundibulariis, videlicet ex Apostolis, & Divini Verbi Ministris; *Quoniam*, inquit, *extendi mihi Judam, quasi arcum, implevi Ephraim; suscitabo filios tuos Sion, super filios tuos Græcia; & ponam te, quasi gladium fortium; & Dominus Deus super eos videbitur, & exibit, ut fulgur, jaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Austri; Dominus exercituum proteget eos, & devorabunt, & subiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur, quasi a vino, & replebuntur ut phiala, & quasi cornua altaris.*

Vers. 21. Sub ipso erunt radii Solis; & sternet sibi aurum quasi lutum.

1 *Varia lectio, & ratio Hebraica.*	Sub.
2 *Hyperbole. Radii lucis acuti. Tria Solis nomina. Explic. Moyses.*	4 *Quid sit Leviathan conculcare omne pretiosum.* Lutum *Symbolum abundantia.*
3 *Circumloquutio ingentis vastitatis. Particula*	3 *Dæmon obtenebrans lucem.*

Sicut per se aperta, & facilis, ita cum originali collata, tum etiam cum præcedentibus difficilis est hæc sententia; nam nullum nexum habere videtur. Id quod Latini intelligunt, quicquid speciosum, atque pretiosum in rerum natura est, despici à Leviathan; & neque luce delectari, neque auro allici. Tum vero id quod Hebræi, & Hebraizantes legunt, multo melius cohærere videtur cum duritie, & fortitudine Leviathan;

Ratio lect. Hebraicæ.

Sub ipso erunt radii acuti testarum, & sternet sibi acuta, quasi lutum. Lectionis huius, & varietatis ratio hæc; quod pro *radiis*, subest in originali, vox *Hhadudi*, quæ significat *acumina*, à radice *Hhadad*, quod est

חדד

exacuere, vox autem, quæ vertitur *Sol*, frequentius vertitur *testa*, aut *fictile*, supra Job 2.8. Isai 45 9. & Ezec. 23.36. & ubicumque invenitur. quare is efficitur sensus; Leviathan est cuti adeo duræ, ut quamvis affricet

חרש

se, & incumbat fragminibus acutissimis testarum, minime tamen lædatur. Agnoverunt eundem sensum Sept.

LXX. Nicetas.

legentes; *Lectus eius obelisci acuti* quod interpretatur Nicetas etiam de animante: *Dura & aspero corpore illud esse, ut in obeliscis etiam dormire, & nihil ex ea re lædi, vulnerisve accipere possit*.

2 Hyperbole

Sed cum hæc Hiperbole neque valde conciona, neque multum opportuna videretur Interpreti, neque res hæc testarum levis, imo vero magis humilis, atque minuta, quam pro orationis, & descriptionis istius dignitate, *Acumina*, illa sumpsit, pro *radiis*, quæ videntur ex corpore luminoso, tanquam ex Base diffundi, & in acutum desinere. qua etiam ratione dicuntur cornua. Nomen autem *Hherec*, sumpsit pro Sole, quod existimaret solere. *Sin*, præsertim si habeat punctum *cholem*, cum *camech* permutari. Hherec, autem per *camech*, significat Solem. quare censuit Hierony super id Isai. 25. *Erubescet Luna; & confundetur Sol*. Similem varietatem lectionis, & sensus, natam ex nomine *Hherec*, legentibus ibi Sept. *Liquesiet later, & cadet murus*. *Quæ* (inquit) *erroris causa sit, sequentia verba monstrabunt, Sol in lingua Hebraica, tribus nominibus appellatur, Hhamah, & Semes, quod interpretatur calor, & Hheres, quod testam, vel ariditatem sonat*. Ergo non

Radii Solis acuti. Exo. 34. 29.30. Hierony.

Tres Solis appellationes.

חמה

שמש

הרש

frustra intellexit interpres *acumina Hherec*, esse, radios Solis.

3 *Varia expositio. Astruuta Circumloquutio ingentis vastitatis.*

Quid est autem *sub illa esse radios*? An quod sua mole ingentem umbram efficiat, ut videatur opprimere, & obscurare Solis radios, ac si ipse illis superior esset? An quod cum tam ingens sit Leviathan, sub se videat Solis radios, quasi ad pedes suos abiectos, sicut præcelsi montes sub se, id est, ad radicem vident Solem? Sed utraque hæc interpretandi ratio coacta est, & minime lenis. An forte pertinet ad eandem indomitam vim, quam semel descripseras, Vincit ferrum, & mucrones, retundit gladios, sagittas, repellit lapides, hastas, etiam se impenetrabilem reddit acutissimis radiis Solis, vincit illos, neque propter crassissimam cutem, calefieri potest, sub illo sunt itaque tanquam superati, & victi? nam illud, *Sub*, ad humiliationem, & subiectionem pertinet. Facit cum hac expositione id, quod sequitur verbum, *sternendi*, vel, *prosternendi auri*, ut dicemus. Sed obstat, quod Ælianus, & Oppianus scribunt, *Balenas in siccum egredi, ut a Solis radiis calescant*. An vero indicat hi *radii* inferiores, non solum lucere capite, & oculis, sed etiam alvo candicare, & fulgere? An tandem illud, quod R. David vult *Radios*, esse margaritas radiantes, quas ille vastitate corporis in Mari occulit? sed de hoc dicemus statim.

Particula sub.

Ælian. li. 10.c. 1. Oppianus R. David

Leviathan præteriens, et proculcans omne pretiosum

Sternet sibi aurum, quasi lutum. Prosternit, proculcat, quidquid optimum est, quidquid instar auri fulget, splendentia arma ærea aurum imitantia, aut ferrum scintillans proterit; mollescunt illi cuncta, etiam durissima instar mollissimi luti. Quamquam alii longius referre videantur, ad naves mercatorum pretiosis mercibus, & auro onustas, quas vel submergit Leviathan, vel submersas præterit, & opprimit suo pondere, ut videatur *sternere sibi lectum* ex navibus, ex auro, ex mercibus, quasi ex mollissimo luto. Hic quoque dissensio lectionum nam quod vertitur *aurum*, est à radice *Hharats*, quæ proprie est *decidere*, aut *præcidere*, & præcidendo abbreviare quare nomen inde ductum sonat incisionem, aut tribulam, habentem rostra incidentia, & serrantia. Quare universi Rab. apud Pagninum in radice *Raphad*, legunt; *Sternet sibi rem incidentem*, aut, *tribulam*, fere eodem sensu, quo præcedentem partem accipiebant. Significat vero idem nomen *aurum*, cuius cum grana parvula inveniantur, videntur esse decisa, & secta ex massa grandiori. atque eandem lectionem elegerunt Thargum, & Sept. *Omne aurum Maris sub eo, sicut lutum inenarrabile*. Quod si cum illa partis præcedentis interpretatione R. David coniungas; *Sub eo erunt margaritæ, ut Sol splendentes*, effici potest ingentis molis, & vastitatis periphrasis elegans: Tanta est vastitas Leviathan, ut universum Maris fundum, in quo margaritæ, & aurum delitescunt, obumbret. quippe videtur esse Maris Tyrannus, cui omnes suorum civium, suique imperii commoditates, & opes inserviunt pro lecto, & deliciis sicut *lutum*, in maxima abundantia. Nam similis est amplificatio abundantiæ, & divitiarum. 3. Reg 10. cum dicitur, *tanta fuisse abundantia auri, aut argenti, quanta lapidum*. Atque observat præterea Philippus ad naturam Draconum spectare hunc locum, *Qui in terrarum abditis finibus vel maxime commorari dicuntur, ubi metallum auri sit* Ergo si sursum se efferat, videtur universam Maris faciem operire. si se in imo deturbet, & cubare velit, universum Maris fundum, in quo margaritæ, & aliæ naturæ opes, opprimit illas sua mole, & simul cum luto lectum illi mollissimum præbet.

Varia lect.

חרץ

Pagnin.

רפד

Thargum. LXX.

Lutum symbolum abundantiæ.

Philipp.

Allegorice.

Si hæc accipias de *Principe tenebrarum*, an non cum ille Tyrannidem agebat in hoc mundo, *tenebræ operiebant terram, & caligo populos*? An non cum *Stellas Cæli cauda* implicitas secum traxit, in tenebrarum locum sub ipso strati erant, atque prostrati radii Solis? An non cum electos, & iustos sibi devincit, in radiis Solis quiescit, & cubat? Tum præterea ipse se pronunciat Plutum, & divitiarum Deum, cuius illæ sunt voces, *Mea sunt omnia, & cui volo, do illa*. Denique qui se illi subiecerit etiam si aurum mundissimum sit, at immundum lutum evadet.

Isai.9.1 Apoc. 12. 4. Matt. 4.8. Luc. 4.5.

Verſ. 22. Ferveſcere faciet quaſi ollam, profundum Mare: & ponet, quaſi cum unguenta bulliunt.

1 *Leviathan dominans in profundum Maris. Symbolum ſupremæ poteſtatis. Explicatus David.*
2 *Cetorum reſpiratio vehemens. Cum tempeſtatibus Baluas volui.*
3 *Vnguenta ferventia Symbolum confuſionis.*
4 *Dæmon auctor turbationis. Tyranni proprium. Diaboli ſubiciens ignem noſtræ concupiſcentiæ. Illuſtrati Iſaias, & Iudas.*

DUplex poteſt eſſe huius ſententiæ nexus. Prior, ut perſtet in deſcribenda violentia, & vaſtitate huius potentiſſimi Maris Tyranni, qui Mare miſcet, & cum Mare fervet, fervet autem ſemper, videatur tamen incitari, & æſtuare halitu, & ſpiratione Leviathan. Poſterior, ut cum proxime dictum ſit Leviathan cubare in immenſo Maris fundo; nunc ſubiungat, etiam nunc dominari poteſtati Maris; quippe non ſolum enatans in ſumma aqua, tempeſtates ciet, Maris æſtum, quod & vehementiores venti ſolent, ſed præterea profundum Maris commovet, quod venti non ſolent. atque id Symbolum ampliſſimæ, imo, & Divinæ poteſtatis Pſal. 64 8 *Qui conturbat profundum Maris.* Sed indicatur præterea tanta vi conturbari Maris profundum, ut ſurſum, velut in ore ollæ, ebulliant ſpumæ, & æſtus ferventiſſimus inſoleſcat. Id quod videtur reſpiratione Cetorum effici; ut enim Ælianus dixit, *Tanto robore reſpirant naribus, ut tantopere in ſublime marinos fluctus iactent, ut hæc imperitis maxima Maris tempeſtates eſſe videantur.* Hæc item illa eſt, quam Plinius dixit, Balenarum, & reſpirantium piſcium, *bullantium aquarum ſuffl atio.* An vero locus hic illud etiam indicare poteſt, quod idem Plin. alio loco narrat, in Mari Rubro aliquando ab imo ad ſummum huiuſmodi belluas cum ipſis fluctibus, & ingentibus tempeſtatibus volui, ita ut videatur non niſi ab ipſarum belluarum potentia, & violentia effici tantos æſtus? Verba hęc Plinii; *In Indico Mari belluæ circa ſolſtitia maxime viſuntur, tunc illic ruunt turbines, tunc imbres, tunc deiectis montium iugis procellæ ab imo vertunt maria, pulſataſque ex profundo belluas cum fluctibus volvunt.*

Cetus dominans profundo Maris. Symbolũ ſupremæ poteſtatis. Ælian. li. 10. c. 2. Cetorum reſpiratio vehemens Plin. lib 9 cap. 7. Catos cũ tempeſtatibus volui.

3 *Vnguenta bullientia ſymbolum confuſionis aſſiduæ.*

Illa vero ſimilitudo unguentorum aptiſſima eſt, non quidem, quod unguenta, utpote materiæ unctuoſæ, & pinguis, cum fervent, denſiorem materiam efficiant; Sed quia unguenta ex variis miſturis, & condimentis conficiuntur. Symbolum igitur eſſe poſſunt permiſtionis, & confuſionis ingentis.

Allegorice.

Hæc ipſa eſt Dæmonis, auctoris diſcordiarum, & pacis inimici, libido concitandarum ſeditionum, & inimicitiarum; nunquam ille mare huius mundi tranquillat, perturbat ſemper, quamvis enim Deus etiam *mare conturbet*, ſed tranquillat etiam atque hac viciſſitudine oſtendit ſe Maris potentem; *Qui turbat Mare,* inquit Ieremias, *& ſonant fluctus eius.* At vice verſa; *Tu dominaris poteſtati Maris,* inquit David *& ſonum fluctuum eius tu mitigas.* Diabolus vero, utpote huius Maris magni Tyrannus, miſcet, & turbat omnia; nunquam mitigat. Hoc eſſe Tyrannicum officium, docet Ariſt. l. 3. Politicorum, c. 11. Plato, 8. de Republica ad finem, vide eundem Dialogo 9. de iuſto, poſt initium. Denique ubi noſtrorum animorum fluctus fuerint, & violentiores impetus, ubi ſpumæ, & bullæ effervescentes, ſubeſſe intellige ignem Leviathan *fervere facientem* animi noſtri ollam, & fœdiorem, ſordidioremque ſpumam agentem. Et cum impii ſint, *quaſi Mare fervens, quod quieſcere non poteſt*, quis plane non ſentiat agitari, & commoveri à Leviathan illos, quos Iudas Apoſtolus appellat, *fluctus feri Maris deſpumantes ſuas confuſiones.* Hi ſunt Hæretici.

4 *Dæmon nunquã auctor tranquillitatis. Ier. 31. Tyrannorum proprium. Ariſto. Plato. Diabolus ſubiciens ignem noſtræ concupiſcentiæ. Iſai. Hæretici.*

Verſ. 23. Poſt eum lucebit ſemita, æſtimabit abyſſum quaſi ſeneſcentem.

1 *Varia expoſitio. Semita quid. Cetus cutis lucens, et ſpumas lucentes agens. Aliquando etiam eminens inſtar inſulæ.*
2 Seneſcere, *pro deleri. Metalepſis.*
3 *Cetorum voracitatis circumloquutio. Accipitres Norvegiæ.*
4 *Simplex interpretatio. Mare canum.*
5 *Diabolus quo ſigno dignoſcitur. Illius ſævitia, & cupido vorandi.*

QUidam hoc referunt ad mucorem quendam lucidum inſtar illius, quem limax rependo relinquit. Sed cum hoc non poſſit convenire piſci, præſtat, ut accipiamus de innata aliqua luce univerſæ cuti, quæ à longe albicare, & ſplendere cernatur, ut de aliis piſcibus lucentibus, nuper dicebamus. Aut, quod plerique volunt, quod enatans deſignet ſemitam ſpumoſam, & albicantem, lucentemque; quam cum ſua vaſtitate, & robore efficiat Leviathan bullas, & ſpumas efflans in ſublime. Illæ itaque ſunt veſtigium, & indicium Leviathan, per quod cognoſci poteſt, tanquam per ſemitam, & veſtigium, quaſi diceret; *Por el raſtro de la eſpuma ſe dexa conocer.* Tum etiam cum *ſemita*, hoc loco ſit illa, quæ calcari poteſt, & quam in Mari, vel flumine appellamus vadum, ut colligitur ex Iſai 43. 16. *Dedit in Mari viam, & in aquis torrentibus ſemitam*, videlicet ad ingrediendum; deſignare poterit, Balenas aliquando eminentes in Mari inſtar inſularum, *ſemitam* præbere nautis, & locum egrediendi ex navibus, ut Ambroſ. etiam in Hexameron ſuperius adductus teſtatur, de quo mirabile eſt id, quod ſcribit Laurentius Surius menſe Novembri, in vita ſancti Maclovii.

Semita.

Balena eminens in Mari inſtar inſulæ.

Ambr. Laur. Surius.

Quod deinde additur, *Æſtimabit abyſſum, quaſi ſeneſcentem*; varie redditur: nam Septuaginta legunt, *reputat abyſſum, tanquam captivum*; quod videatur eſſe, abyſſi Imperator. Deducunt nimirum à radice *Sabah*, quod eſt *captivare, aut captivum tenere*; At vero Interpres, quem ſequuti ſunt plerique deducunt à radice *cub*, quod eſt *ſeneſcere*, aut *inaneſcere*. quod D. Thom interpretatur, tantum de viribus, & robore ſuo confidere, ut exiſtimet ſe univerſam abyſſum exſorbere poſſe. Interpretationis ratio hæc; quod finis rei, atque ſenectus, ſimilia ſint, tum etiam illud, quod exſorbetur, & abolet, conionctum eſt cum fine; inde *ſeneſcere*, pro *deleri*. Vides longiſſimam Metalepſim. Alii paulo aliter; quod vires, & impetus Maris furentis nihil timeat, ſed facile frangat, atque debilitet, infringendo, & ſecando fluctus, non maiori negotio, quam ſi cum ſene languido, & imbecillo colluctaretur. Alii ad voracitatem, & ingluviem: quod tanta aviditate, & fame prædam captet, ac ſi Mare ſtatim ſiccandum eſſet, & ipſe neceſſario victu deſtituendus: *reputat* enim *abyſſum, quaſi ſeneſcentem*, & prope interitum, qua ratione dictum videtur id Apoc. 12. 12. *Væ terræ, & Mari, quia deſcendit Diabolus ad vos, habens iram magnam, ſciens quia modicum tempus habet.* Sic dicunt Accipitres Norvegianos, quibus ternis tantum lucis horis volare conceditur, celerrime ad prædam involare: quippe qui ſentiunt diem, *quaſi ſeneſcentem*.

a LXX. *Varia lect.*

Pagn. Regia. Vatabl. Caiet. D. Th. Seneſcere Pro deleri. Metalepſis. Lyranus.

3 *Cetorum voracitas. Dionyſ.*

Accipitres Norvegię

Sed ſimplicior, pariterque frequentior, eſt illa alia aliorum intelligentia *Maris ſenectutem*, id eſt, canitiem ſpumarum interpretantium. Sic à Poetis Mare, fluctus, flumina, non minus *Cana* dicuntur, quam ſenectus. Mirum igitur tantam eſſe potentiam Leviathan, ut Mare per ſe cæruleum, & interdum etiam purpureum, illo indignante, & furente, faciem mutet, & incaneſcat.

4 *Simplicior expoſitio. Maris ſenectus canities undarum.*

Allegorice.

Sed Diabolus poſt ſe *lucidam ſemitam*, id eſt, non obſcura ſui veſtigia relinquit, nunquam enim ita ad tentandum accedit, vel ex tentatione recedit, quin deprehendi poſſit; & non raro ex divitiis, & ſplendore bonorum temporalium, quæ ſecum convehit ad alliciendam, & inflammandam concupiſcentiam oculorum. Qui vero illum ſequuntur, ruunt in tenebras, à tergo relinquentes, veram *lucis*, & vitæ *ſemitam*. Denique cum illius vis, atque ſævitia nunquam langueſcat,

5 *Qua ſit ſemita lucens poſt Diabolum.*

ut Mundi istius vires, Hominum etiam virtus quotidie antiquatur, senescat, & refrigescat, in dies majores sumit animos reputans Mundum quasi senescentem, atque in dies etiam exacuit animi sævitiam, sciens, *quia modicum tempus habet*: nam *Mundus antiquatur, & senescit, & prope interitum est.*

Apoc.12. Heb.12 23

Vers. 24. Non est super Terram potestas, quæ comparetur ei. Qui factus est, ut nullum timeret.

1 Dominari, & comparari *ab eadem radice.*
2 *Leviathan marinus, excedens Terrestria.*
3 *Inter quadrupedia nullum omnino Princeps reliquorum. Sicut Leviathan inter aquatilia.*
4 *Diaboli natura excellentissima.*

Illatio non solum sententię præcedentis, verum etiam totius capitis. Eleganter autem Interpres illuminavit, quod in voce simplici originali latebat, videlicet *potestatem, & comparationem*; nam verbum *Masal*, significat dominatum, aut potestatem: & quia, quæ excellentia sunt, & dominatum habent super reliqua, solent esse materia comparationum, & similitudinum, ideo significat comparare, vel assimilare. Ideo Septuag. alteram significationem expresserunt, legentes; *Nihil est super Terram simile ei.* Alii vero illam alteram dominii, vel *potestatis*, legentes; Non est in Terra potestas, cui pareat. Interpres vero utrumque conjunxit; *Non est potestas, quæ cum illo conferri possit.*

1 *Dominari, et comparare ab eadem radice.*

משל

Varia lect.
LXX.
Tygur.

Super Terram, quod aliqui cum Symmacho ita accipiunt. *Non est potestas ejus in Terra*, sed in Mari quippe est Bellua Marina, non Terrestris. Terrestria igitur, utpote generis diversi, nullam cum illo comparationis, aut similitudinis rationem habere possunt. Sed præstat, ut sit amplificatio; & clausola magnitudinis, & roboris Leviathan: Neque in Mari, cujus ille Imperium tenet: neque in Terra quidquam cum illo conferri potest. Tum præterea inter quadrupedia; quamvis, & sævissima, & vastissima plurima inveniantur: at nullum est, quod cæterorum dominatum exerceat sine controversia nam Leo, & viribus, & corpore superatur ab Elephanto, & Rhinocerote: rursus Elephantus quamvis procerior, & vastior, tamen sæpe vincitur à Rhinocerote: At Leviathan sine controversia dominatum exercet in omnia aquatilia. Igitur potestas illius, dominium, Principatus non habet similem *super Terram.* Tum etiã nullum est inter quadrupedia, quod, vel magnitudine, vel robore, vel Tyrannide, & dominatu cum illo conferri possit, quippe *factus est*, ita compositus, & natus, ut à nullo infringi, debilitarive possit, Ideo illum creavit Deus, ut indomitæ feritatis, & audaciæ incredibilis speciem quandam repræsentaret in natura.

2 *Symm. Leviathã Marinus nihil habet in terra simile. Amplificatio roboris Leviathan.*

3 *Inter quadrupedia nullũ omnino princeps reliquorum. Creatus Leviathã ad speciẽ indomitæ feritatis.*

Allegorice.

Quadrant hęc in Angelorum supremum, natura sua potentissimum, *Cui nihil simile*, ut Nicetas ait, *tum potestate, tum nequitiai nam insolescens suprema naturæ potestate, in supremam nequitiam lapsus est* Videndus hoc loco Gregorius de peccato Angelorum, & de Dei timore filiali, quo etiam sancti Angeli afficiuntur, à quo longissime abest impudentissimus Dæmon.

4 *Diaboli natura inter reliquas creaturas suprema. Gregor.*

Vers. 25. Omne sublime videt; ipse est Rex super universos filios superbiæ.

1 *Tres explicandi via* Videre *ad superbiam, & aliarum contemptum. Illustratus David, & Salomon.*
2 Filii superbiæ. *Belluæ ingentes.* Filius *in Hebræo quis. Superbia in quo consistat.*
3 *Diabolus Dux adversus humilitatem Christi. Superbiæ, & humilitatis arma.*
4 *An sit ordo Prælationis inter Dæmones.*
5 *Totius descriptionis Leviathan relatio ad solatium, & eruditionem Jobi.*
6 *Examinandus Homo an aliquam habeat nota Leviathan in animo suo.*

HÆC est universæ descriptionis, atque superbissimæ immanitatis Leviathan clausula appositissima; cujus prima pars triplicem potest habere explicatum; primus, ut pertineat ad proceritatem corporis Leviathan; Cum se erigit, & caput undis extollit, etiam ipsos malos Navium præcelsos exæquat, & superat, ut superius diximus, atque ex tanta altitudine, tanquam ex specula, potest despicere vicinarum regionum Montes, & Colles, quamvis superbissimos. Sed cum neque Balenæ visu valde perspicaci polleant, neque eminere soleant, potissimum capite, sed dorso; non videtur hæc exponendi ratio omni ex parte conveniens.

Varius explicatus.

Engubin.

Secundus explicatus, ut sit periphrasis animi insolentis res magnas consectantis, nimirum respicere ad id, quod sublime est; & nunquam in re humili sensum, aut intentionem defigere, sensum hunc indicavit Theodotio legens; *Omnem superbum intuebitur*, quod sic Nicetas elucidat sua paraphrasi; *Totus*, inquit, *superbia est, & nihil humile mente pertractat*. Sic fere Latini post D. Thom. & nonnulli ex Hebraizantibus. Habet hoc *Magnanimus*, ut dixit Seneca, *ut mediocribus contentus, maxima negligat*. Et quoniam superbus vere pusillum animum habet; nunquam mediocribus contentus est, inhiat ad majora.

Circumloquutio animi insolentis.
Theodot.
Nicetas.
Magnanimi proprium.
D. Thom.

Tertius quem sequitur Greg est utique ad proprietatem verbi videndi, & ad rem propositam magis exactus, ut *videre* pertineat ad contemptum, sitque idem, quod despicere, ut ab hac ipsa radice dicitur Psal. 53.9. *Super inimicos meos despexit oculus meus*, Ps. 21 18. *Consideraverunt, & inspexerunt me.* Ezech 28 17 *Ante faciem Regum dedi te, ut cernerent te.* Micheæ 7.10 *Oculi mei videbunt in eam.* Cantic. 1. 6. *Nolite me considerare, quod fusca sim, &c.* Quæ omnia pertinent ad despicientiam: Quo pertinet id, quod sæpe de oculis elatis, & excelsis, atque palpebris in altum surrectis, diximus. Ergo significabitur in Leviathan, qui re ipsa, atque natura superciliosus est, molle carnis imminente in oculos, torvum aliquid, & superciliosum in adspiciendo, quasi præ sua magnitudine reliqua omnia inferiora sub se despiciat, cujus expositio statim subjungitur.

Dionys.
Nicolaus
Tygur.
Olorius.
Seneca.
Gregor.
Videre pertinens ad contẽptum.
Leviathã superciliosus, et torve intuens.

Ipse est rex super omnes filios superbiæ. Nihil mirũ, maxima quæque ab illo videri cum contemptu, est enim Rex Imperans superbissimis, maximis, fortissimis quibuscunque quippe superbissimus, maximus, fortissimus omnium. Qui autem peculiari Hebraismo dicuntur *filii superbiæ*, iidem sunt, qui superbi, ut nuper dicebamus; nam Hebræus appellat *Filium rei* alicujus, eum, qui, illam amat, colit, sequitur, qui illius studio addictus est, & qui in illa exercenda versatur, qui suis moribus, studiis, illius imaginem gerit Hinc dicuntur milites, *filii exercitus*, 2. Paralip, 25.13. fortis, *filius fortitudinis* 1. Reg. 18. 17. 2. Reg. 2. 7. 1. Paralip 26.7. & pulcherrima, utpote omnium fœminarum venustate prædita dicitur, *filia fœminarum*, Dan 11.17. vir dexteritate valens, & robore, dicitur *filius dexteræ*, Ps. 79.18, & maximus impius, *filius iniquitatis* Ps 88.23. Plebejus, *filius Populi*, 2. Paralip. 35. 5.7. Jere 26.23. & dignus plagis dicitur, *filius plagarum*, aut *verberum*, Deut. 25 2. Vide superius exempla alia, quæ adduximus vers. 19 super id; *Non fugabit eum vir sagittarius, &c.* Ergo *filii superbiæ* sunt, quos superbissima ornamenta roboris. potentiæ, insolentiæ exornant, & insigniunt. Quod autem hoc loco dicitur *superbia*, alii vertunt robur, magnitudinem, sævitiam, & cum bis tantũ legatur in Scripturis, videlicet superius, c 28.8, ubi *filii institorum*, ab aliis dicuntur *filii superbiæ*, idest immanes ac vastæ Belluæ, & præterea hoc loco, nunc etiam ad vastas, & immanes Belluas Marinas referendum æstimarunt, Thargum. R. Abraham, R Moseh. Tygur Vatabl. Pagninus, imo, & Septuag legentes, *Ipse rex Omniũ, quæ in Aquis*. Symmach. autem; *Ipse est rex Omnis naturæ viruleatæ.*

a
Filii superbiæ. Hebraism.

Leviathã princeps bellarum Maris.

שחץ

Thargum
R. Abrah.
R. Moseh.
Tygur.
Vatab.
Pagnin.
Symmac.

Allegorice.

Quod si aliquid aliud, hoc certe propriissime convenit in Dæmonem, qui nihil humile sapuit, sed *omne sublime videns*, in Divinæ similitudinis celsitatem intendens, dixit; *Super astra Cæli conscendam, similis ero altissimo*. Hujus imago superbissimus An-

Isa. 14. 15. Gregor. D. Th. 2. 2. q. 162. ar. 4. Greg. li. 23. Mora. c. 7. & lib. 34. c. 15. 16

Antiochus. 2. Mach 5. *Qui sibi videbatur fluctibus maris imperare, & montium altitudines in statera appendere.* quare eleganter ait Greg. *Omne sublime videt, id est, sunctos, velut infra se positos, quasi de sublime respicit: quia dum per intentionem contra auctorem nititur, astimare sibi quemlibet similem dedignatur.* Hæc sanè est illa Diabolica superbia, qua id appetimus, quod excedit modum præfixum à Divina Providentia, & quod naturæ nostræ debetur, Hæc illa sublimitas, de qua Apostolus monet Episcopum, *Ne elatus in superbiam, in iudicium incidat, & in laqueum Diaboli.* 1. Tim. 6.

Superbia, in quo cõsistat.

3 *Diabolus dominans in superbos.*

Ipse quidem *Rex est*, multis de causis imperitans superbis, sive Angelis, sive hominibus. Primum, quod sicut imperitat *filiis superbia*, ita ipse *Pater superbia* fuerit, idest inventor, initium, primus omnium superborum dux, & antesignanus. Secundo, quod sicut filii dicuntur *discipuli*, ita superbi omnes ab illo discant, & superbiendi præcepta accipiant; Tertio tandem quod suos milites pugnare doceat, adversus Principem, & Imperatorem supremum *humilium, & mansuetorum.* Superborum autem arma, & apparatus bellicus, quæ recenset Paulus ad Colossenses. 3. *Iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, mendacium, &c.*

Diaboli exercitus, & arma adversus humilitatem Chri. Iesu. Arma humilitatis

Arma humilitatis, illa, quibus instruit novus homo Christus Iesus suos milites, *Viscera misericordia, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Quamvis enim his armis instructus homo, cunctis adversariorum telis pervius videatur, ut qui nihil resistat, *neque per contentionem*, neque per inanem gloriam, *sed in humilitate superiores ceteros arbitrans*: Deus tamen pro illo *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*, roburque vincendi.

Deus resistens superbis pro humilibus

4 *Nicetas.*

Sed *ne regnet peccatum in nostro mortali corpore*, orandus est nobis Deus, inquit Nicetas, *Quando quidem hac damnum causa fuit, cur ad describendam Damonis nequitiam, & pervicaciam fictas corporis similitudines, atque imagines Divinus sermo adhiberet. Id enim studuit, ut metu perculsi ad illum, qui servitutis iugum capti Draconi imposuit, confugeremus.* Quippe ita Diabolus *Rex est* super alios inferiores Dæmones, ut in invidiam generis humani illos, quasi Imperator, conspiratione facta, & instructis umbonibus instruat, & producat; atque ita est Rex super homines improbos, ut velut sævissimus Tyrannus subiectos sibi exagitet. Vide Theologos cum D. Thoma, 1. p. q. 109. disputantes de ordine, & principatu Dæmonum.

Supremus Dæmon quomodo imperet in ferioribus

5 *Relatio descriptionis Leviathan ad rem Jobi.*

In hac igitur imagine Jobum mærentem, & gravissimis plagis laborantem consolatus est, simulque erudivit Deus, Immanissimum Dæmonem esse, qui nunquam non mortalium generi insidias molitur, & exitium machinatur, quem nisi supremi Conditoris Potentia coerceret, uno impetu stravisset hominem. Ergo suprema Providentia certa ratione, & modo habenas permittit sævitiæ nostrorum adversariorum, ut neque tantum noceant, quantum sitiunt; neque non humanas vires exerceant. In quo certamine, sicut qui nihil sibi arrogant, sed virium suarum imbecillitatem recognoscentes, totos se Divinæ Providentiæ, voluntati, virtuti committunt, non suis sed Divinis viribus indomitam hostis immanitatem edomant: ita qui vel viribus suis fidit, vel Divina ope, atque præsidio non munitur, minimè poterit impetum adversarii sustinere. Sic Divina Providentia æquissime agit cum homine, iustissime cum hoste, nunquam permittens *illum tentare supra id, quod possumus*. Si eruditus est Job Divina Oratione, quid sibi de Divina Providentia, de hostis sævitia, de suis viribus, atque ærumnis, sentiendum, loquendum esset.

6 *Caiet.*

Sed est hic, quod admoneam unum, aut alterum; Caietanum, qui in hac de Diaboli interpretatione minutiora quædam, & interdum puerilia consectatur, nunc tandem duo animadvertenda præcipere, alterum utile, videlicet ex his omnibus dæmonis proprietatibus, & affectionibus instrui hominem, ut seipsum discutiat, atque examinet, si quid in illo habeat Diabolus. Solus enim Christus Iesus dicere potuit, *Princeps huius mundi in me non habet quidquam.* Alterum inutile, & falsum, videlicet Jobi amicos negasse Dæmones; tum etiam futura præmia bonorum atque malorum, quos errores, qui illis impingat, non leviter errare, sæpius ostendimus, præsertim initio capitis quarti.

Io. 14. 30.

CAPUT QVARANTESIMUM SECUNDUM.

ARGUMENTUM CAPITIS:

Brevissima, simulque modestissima Iobus responsione, Divina iam Oratione, & Disciplina eruditior, forte etiam Divina Imaginis visu erectior, si quid vel verbo, vel sono, aut cogitatione levissime offenderat, deprecatur. Totius item Certaminis clausula, Dei sententia, Jobi Triumphus, Hostis ignominia, Amicorum reprehensio, & expiatio.

1 Respondens autem Job Domino, dixit: 2. Scio quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio: 3. Quia est iste, qui celat consilium absque scientia? ideò insipienter locutus sum, & quæ ultra modum excederent scientiam meam. 4. Audi, & ego loquar: interrogabo te, & responde mihi. 5. Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te. 6. Idcircò ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in favilla & cinere. 7. Postquam autem locutus est Dominus verba hæc ad Job, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non estis loquuti coram me rectum, sicut servus meus Job. 8. Sumite ergo vobis septem tauros, & septem arietes, & ite ad servum meum Job, & offerte holocaustum pro vobis: Job autem servus meus orabit pro vobis: faciem eius suscipiam ut non vobis imputetur stultitia: neque enim loquuti estis ad me recta, sicut servus meus Job. 9. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Suhites, & Sophar Naamathites, & fecerunt sicut loquutus fuerat Dominus ad eos, & suscepit Dominus faciem Job. 10. Dominus quoque conversus est ad pœnitentiam Job, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia quæcumque fuerant Job, duplicia. 11. Venerunt autem ad eum omnes fratres sui, & universæ sorores suæ, & cuncti qui noverant eum priùs, & comederunt cum eo panem in domo eius: & moverunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat Dominus super eum: & dederunt ei unusquisque ovem unam, & inaurem auream unam. 12. Dominus autem benedixit novissimis Iob magis quàm principio eius. Et facta sunt ei quattuordecim millia ovium, & sex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille asinæ. 13. Et fuerunt ei septem filii, & tres filiæ. 14. Et vocavit nomen unius Diem, & nomen secundæ Cassiam, & nomen tertiæ Cornustibii. 15. Non sunt autem inventæ mulieres speciosæ sicut filiæ Iob in universa terra: deditque eis pater suus hereditatem inter fratres earum. 16 Vixit autem Iob post hæc centum quadraginta annis, & vidit filios suos, & filios filiorum suorum usque ad quartam generationem, & mortuus est senex & plenus dierum.

P A-

PARAPHRASIS CAPITIS.

VERS.1. QUamvis Iob aliquando recepisset, non amplius se verba facturum; cum intellexisset, promissis se non teneri, quibus Divina voluntas adversata fuisset, cumque ad loquandum eum Deo Divina ipsa voce instructior evasisset; præsertim cum vocem, quam illi ademerant terror supremæ majestatis, animi mœror, & abiectio, jam nunc illi restituissent, ipsa Divina vox, pulchritudo, Divinorum operum, atque spes concepta de Divina Potestate, & Providentia; in hunc modum brevissime, simulque modestissime respondit.

VERS.2. Satis, ò supreme rerum Dominator, & antea mihi persuasum erat, & tua deinde oratione edoctus sum, quanta sit tuæ potentiæ atque Providentiæ efficacitas, tum in aliis naturæ rebus, tum in illis, quæ ad peculiarem tuorum iustorum providentiam spectant, in communi adversario comprimendo, & omnibus illius artibus eludendis: Ingenue præterea confiteor, in tuo arbitrio, & potestate esse, qua velis ratione cum mortalibus agere, etiam innocentiam affligendo; atque semper tuam providentiam bene de hominibus mereri, & sapientissime, de humanis rebus quacumque ratione cogitare, & constituere. Quid enim tam eximium, & ad præclaros fines consequendos tam opportunum, quod in tuam cogitationem non cadat, ac tuæ potestati non subiiciatur? qui igitur harum rerum oblitus, aliquando insolentioribus querimoniis elatus sum, erratum agnosco, & deprecor. Quippe cum in me ipsum, meamque imbecillitatem oculos reflectebam, agnoscebam me imparem tot difficultatibus sustinendis, nedum superandis. Atqui oportuisset frequentius convertisse mentem, & oculos ad te, qui omnia potes, cui nihil difficile, qui cordis istius mei, perturbatæque mentis fluctus æstuantium cogitationum facile componere, & tranquillare vultu jucundissimo poteris, qui mentis tuæ arcana, & sublimiores providentiæ rationes, non minus perficere, quam cogitare, & designare vales.

VERS.3. Quid enim iniquissimus adversarius, moliri, & machinari tentabit contra tuum consilium? An patere sua statim consilia non senties? Quis porro tam stultus erit, qui reconditissimas sui animi cogitationes Dei oculum omnia contuentem latere posse arbitretur? aut quis mentis Divinæ consilia satis assequetur, aut non aperte, & plane pronunciabit, Dei consilia omnino superiora esse humana cogitatione? Ego vero fateor me obscure, & perturbate de Divinis loquutum, atque tentasse liberius, quod parcius, & modestius attingere oportuisset: multa pro me, & pro mea innocentia, & cum multa contentione dixisse, pauciora pro te, & pro tua Providentia, & non nisi languidiori animo disputasse: quædam suppressi, prætermissi, quæ expliratius essent tradenda; in quibusdam morose, & importunæ hæsi, quæ leviori manu tractanda forent; sed tu, Optime, homini multa rerum caligine laboranti, lumen in mediis ignorantiæ tenebris prætulisti; vexationis mihi meæ causam indicasti; Diaboli pertinaciam, & inhumanitatem docuisti; & de tua jam providentia sublimius, & magnificentius sentiendi disciplinam tradidisti, ut deinceps nunquam definire tentem, quæ meis cogitationibus superiora sunt.

VERS.4. Precor igitur benignitatem tui numinis, ut si quidpiam eorum, quæ me fugiunt, te rogavero, docere me ne graveris; doceri enim à te volo, quid mihi de meis rebus censendum, sentiendumque sit; non jam tecum de meis ærumnis amplius expostulare. Et quidem quidquid aliquando dixerim, dictum esse à me velim interrogando, ut erudiar; precando, ut doceas, Si quid enim deinceps dicendum mihi sit, ita pedetentim, & verecunde dicam, ut interrogare potius, quam dicere videar.

VERS.5. Nisi enim ex tua doctrina, & lumine, in rerum Divinarum cognitione proficere nequeo: videor enim mihi nunc tandem tua oratione eruditus, adeo clare Divinæ tuæ Providentiæ æquitatem, atque Sapientiam consiliorum omnium perspicere, ut oculis ipsis haurire videar, quæ quondam vel in pristina illa mearum rerum conditione, vel in ea, quæ posterius secuta est, calamitosissima, valde obscure, & non nisi levi auditione accepisse visus sim. Ergo iam præsentia tua erectus, facie ista jucundissima recreatus, atque illuminatus, defixis te oculis contemplor, & suspicio. VERS.6.

Ex tui vero cognitione, & cultu ad mei contemptum insurgo; incipioque propemodum ad res meas nauseare, indignitatem conditionis meæ, sordesque vix oculis, & cogitatione ferre valens: tum etiam acriter reprehendens importuniores illas mearum ærumnarum querimonias; mœrentis animi languorem; melioris conditionis, meliorisque spei desidiosam quandam oblivionem. Quamquam hoc mihi nunc solum reliquum est, ut præteriti errati serio pœnitendi, & vitæ consilia in melius commutandi facultas mihi non negetur. Ergo conscius humanæ imbecillitatis, & bene memor sordium humanæ originis, pulveris, & cineris, aspersione veniam admissæ culpæ deprecabor; atque iam nunc pœnitentiæ ergo, sedere in pulvere, & cinere non recuso: nihil enim me, meaque omnia iam facio.

Finis certaminum, universæ Historiæ clausula, & epilogus.

HIs iam actis, dictisque, cum post tolerantiam tentationum dignus fuisset habitus Iob, qui Deum videret, audiretque, atque Divina oratione edoceretur arcanum rerum suarum, suæque afflictionis; Sed adhuc tamen, corporis plaga non videtur fuisse profligata. quippe statuerat Deus, ut laboranti usque, & ægrotanti impenderetur pietatis, & misericordiæ solatium ab amicis, & familiaribus, quod per summam inhumanitatem viro sanctissimo laboranti denegatum fuerat, quo is delinitus, quamvis dolens adhuc, & exulceratus, sed moderate tamen, & cum ingenti animi solatio, dolebat. Quare ex Divina consolatione, & cælesti lumine vultus illi aderat tranquillus & placidus; frons pura, nulla mæroris aut iræ rugositate contracta; remissaque in letum modum supercilia; oculi humilitate, non infelicitate dejecti; os taciturnitatis honore signatum, color, qualis securis, & innoxiis: motus frequens capitis in Diabolum, & minax risus. Jam enim pudore affectus, & turpissime victus fugam ille meditabatur, iamque ab incitandis doloribus, & accendenda totius corporis plaga abscedebat.

Ergo, ut multo felicior, multoque lætior esset Jobi triumphus, & ærumnarum exitus, eadem ipsa Divina vox, quæ Jobum erexerat, amicos nondum inde digressos abiicit supplices, & precabundos ad illius pedes quippe sicut ad Iob de turbine externa, & articulata voce loquutus fuerat Deus, ita sane ad Eliphaz instaurato turbine, & vehementius perstrepente procellæ fragore, atque aeris commotione Divinæ indignationis indice, in hunc modum loquutus est; Vehementer me ad furorem, & indignationem, tuum, tuorumque similiter amicorum Sophar, & Baldad calumniandi, & detrahendi innocenti homini studium, incitavit. Quamvis enim præclare vobis ipsis fecisse videmini meæ causæ patrocinantes; tamen turpiter aberrastis proculdubio, dum iusti innocentiam, & æquitatem lædere conati estis; digni utique gravissimo supplicio; quippe multa temere effutientes, iniquam de meo servo sententiam tulistis. At Jobus servus meus cuncta est vere loquutus; atque adeo, in meo tribunali, & iudicio, in quo non solum de externis, sed de internis potissimum iudicatur, Jobi causa melior, & verior visa est.

Ergo hoc delictum hac vobis ratione expiandum erit: ut cum magnopere peccaveritis, numerosum atque perfectum sacrificium mihi offerendum curetis. Neque vero tanta sacrificia satis futura erunt ad expiationem. nisi etiam viri patientissimi, quem inique læsistis, merita accedant: ad illum itaque, qui Sacerdotis munere fungetur, septenas victimas adducendas curabitis, id est, vitulos septem, totidemque arietes in

mei

mei honorem, & in vestræ iniquitatis detestationem concremandas. Inter sacrificandum autem ille apud me pro vobis intercedet; neque alium patronum vobis opportuniorem designo, quam illum ipsum, quem iniuria affecistis, quippe suopte ingenio mitissimus est, mihi vero ea etiam ratione charissimus. Et vero nisi propter ipsum, perdidissem utique vos, atque digna morte abiecissem, ut cum ingenti ignominia scelus detrahendi compensarem; fœde namque, & turpiter peccastis contra omnem humanitatis, & amicitiæ legem, insultantes misero, negantes opem amico, æstimantes sanctitatem ex felicitate, improbitatem ex inopia. fiet tamen illius deprecatione, ut tantam abiectissimi animi improbitatem, Jobus ipse vobis ex meo nomine condonet.

Hæc cum dixisset Deus severissime ad Iobi amicos, decrevit statim non solum honorificentissimo præconio, & nominis celebritate, apud mortales universos Jobum prosequi; sed præterea multo ampliori vitæ conditione, & fortuna fæliciori Jobum locupletare, pristinis plagæ & calamitatis vestigiis omnino deletis, rebus omnibus in melius commutatis; atque ereptum faucibus immanissimi hostis, victoriæ, & triumphi sempiterni laurea illum condecorare. Amplius igitur Iobi res afflictas Deus non est passus, non solum felicissimam sui restitutionem, sed præterea etiam amicorum veniam, quasi certaminis sui munus, ac trophæum reportantis. Per insignis enim honor, ac dignitas fuit, precibus placatum Deum, peccata illis condonare, dicente iusto, Ne statuas illis hoc peccatum

Facti huius fama constans, tum Divini præconii atque visitationis, pro Iobo, tum obiurgationis, & pœnitentiæ amicorum, universam Husitanam provinciam momento complevit, omniumque sermone celebrata est; ac nemo fuit, qui cum altero de tentatione illa, Divinaque visitatione non colloqueretur; erat quippe cunctis iucundum de Iobo narrare, atque audire. Ergo sic volente numine, illi ipsi, qui ab alienato animo à Iobo recesserant, commutato iam statu, incredibili alacritate accesserunt, ei, quem Deus honore affecerat, tanquam Regi honorem deferentes; famuli, & servi ad servitia, & ministeria; affines, & cognati ad omnia pietatis munia; amici, & familiares ad amicitiæ leges, & iura persolvenda, & officii atque solatii partes omnes obeundas. Lætissimum itaque, atque splendidissimum cum Jobo in Regias ædes restituto, convivium celebrarunt, omnium in illum animis conversis summa cum admiratione rei gestæ, incredibili congratulandi lætitia, Lachrymis etiam ex inopinato gaudio suborientibus, & ad pristinæ calamitatis recordationem, & ad morbi reliquias commotis, atque condolescentibus pro sua quisque facultate, tum pecore, tum Pecunia, atque auro, vel facto, vel infecto illius inopiam sublevare curarunt. Obtulerunt igitur singuli ovem vnam, & certi ponderis numum, pretiosumque monile, quo vel aures, vel frontem, & genas Husitana gens exornare consueverat.

Auxit igitur Deus Maximus, atque mirum in modum multiplicavit Jobi extremam ætatem, bonis, altero tanto amplioribus, quam quondam habuerat. Quippe tam celere, tam ingens fuit incrementum pecorum, & Armentorum illius, ut brevi tempore fuerint illi quatuordecim millia ovium, & sex millia Camelorum, & mille iuga Bovum, & mille Asinæ, ad omnem ruris, & urbis usum, & opportunitatem magnificentissime comparata.

Post receptam vero integram valetudinem suscepit præterea septem filios, & tres filias ex uxore pulcherrima simulque honestissima, ad vitæ solatium, & iucunditatem suorum parentum omnes natos. Cum autem filiæ sint suppellex domestica, perpetuo versantes parentibus ob oculos, singulari Dei beneficio, pulcherrimæ natæ sunt, ut assidue parentis sanctissimi oculos, & animum oblectarent, quibus, & restitutionis suæ memoriam, Divinum beneficium, atque ipsarum virginum incredibilem pulchritudinem, opportunis nominibus impressit, atque expressit, nam filiæ natu maximæ nomen imposuit, *Iemimah*, quod nomen *Diem* sonat; & felicissimæ fortunæ splendorem; virginis vero tum honestatem morum, tum faciei, & coloris eum splendore suavitatem opportune repræsentabat. At secundam *Ketsigbah*, quod nomen *Casiam* olet: nimirum odoratissimum fruticem, & colore ipso flavescentem, atque splendentem, quod in memoriam revocabat pristinarum sordium, & gravissimæ olentis morbi commutationem cum sanitate perfecta, & rerum omnium quadam suavitate, bonorumque voluptate; tum etiam virginis ipsius nomen bene ubique redolentis castimoniæ, & modestiæ pervulgata laude. Denique tertiam appellavit *Keren Happuc*, id est, *Coraustibii*; quod tum ipse post restitutam fortunam, vitam viveret omni bonorum genere profluentem, atque ex se ipso haberet omnis generis ornamenta; tum etiam, quod virgo speciosissima, non ullo fuco, aut coloris, & faciei pigmentis, sed iis omnibus reiectis, sine stibio, sine cerussa, sine purpurisso, solo Dei dono contenta, speciosissima fuerit, & ex se ipsa pulchritudinis medicamentis abundaret.

3 Ergo in ea regione non est inventa fœmina aliqua, quæ cum pulcherrimis Iobi filiabus de forma contenderet, quippe species ipsa uxoris viri sanctissimi mirabilis quoque erat, ut cui filiæ non minus morum, & disciplina, quam corporis elegantia responderent. Cum autem naturæ essent nuptui, honestissimo illas matrimonio pater collocavit, dote ingenti tradita; quippe universas facultates ex asse universis utriusque sexus liberis partitus est.

Iam incredibili igitur bonorum omnium ubertate, & felicitate vitam beatissime vixit, centum quadraginta annis, ut & prioris vitæ conditioni, & ærumnarum tolerantiæ amplissimum felicitatis præmium, spatiumque responderet. Extremam vero senectutem non solum honestissimi liberi recreabant, sed iucundissimi quoque atque charissimi nepotes, & abnepotes, non solum facultatum, sed morum sanctissimorum avi sui hæredes. Postquam vero ad satietatem usque beate at feliciter vixisset, vita perfunctum cum ingenti pietate, universa illius cognatio curavit, aromatibusque conditum, iusta persolventes, regio monumento condiderunt.

Vers. 1. Respondens autem Job Domino dixit.

1 *Job cur silentium abrumpat Eruditior factus, respondet, brevissime*
2 *Varius nexus. Eligitur optimus.*
3 *Posse. ad victoriam pertinens*
4 *Varia expositio. Dei cogitationes firmæ. Explicata Sapientia.*

QVæstiunculam hoc in loco movet Nicetas. Cur, qui promiserat, se non ulterius loquuturum, respondeat iterum? respondet Nicetas iussum esse à Deo respondere: ideo non teneri suis promissis. *Neque enim verborum nostrorum sunt pondera examinanda, ubi Divina his voluntas fuerit adversata.* Addit secundam rationem, quod indignum putavit, qui insipiens esset de Deo, & cum Deo colloqui: nunc jam eruditior factus loquendi sibi facultatem fieri existimat. Tertio neque in universum se nihil dicturum spoponderat, sed fore tandem, ut deinceps ab illa querimoniarum, & suæ innocentiæ contestandæ contentione abstineret, & nec tam multa, tam exaggerata prosuoderet. Brevissime ergo nunc absolvit, ne in multiloquio errare contingat. Quarto, quod sicut Divinæ Maiestatis terror, obiurgatio, animi mæror, & abiectio illi vocem ademerant, nunc Divina vox, polchritudo Divinorum operum, spes concepta de Divina Potestate, & Providentia eadem illi restituunt.

1 *Nicetas. Cur Iob post promissum silentium denuo loquatur.*

Vers. 2. Scio, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio.

DUplex huius sententiæ nexus, & explicatus, prior, ut nunc tandem profiteatur illustriori se scientia imbutum, & Divino sermone satis intellexisse, quanta sit efficacitas Divinæ Potestatis tum in naturæ rebus, tum in illis, quæ ad peculiarem suorum iustorum Providentiam spectant, ad comprimendum hostem, & omnes illius artes eludendas. Sic fere accipiunt Lati-

2 *Varius nexus, et expositio.*

ni-

ni. At Græci existimant explicare Jobum pristinam suam mentem, atque fidem de Divina Potentia, & Scientia sibi ante perspectis. *Haud*, inquit Nicetas, *se nunc primum hæc dixisse profitetur*. Quis enim tam insipiens, qui existimaret universas hominis cogitationes non esse apertas Divinis oculis, ut statim subiungitur?

Idoneus nexus, et exponendi ratio. Ego vero tertium huiusmodi nexum, & explicatum affero; Jam nunc, tua, ô Deus disciplina instructus, & confirmatus fateor ingenue, liberum tibi esse pro arbitrio agere cum homine, etiam illius innocentiam affligendo & quacumque ratione cum homine agas, præclare de illo mereri, & sapientissime de illius rebus cogitare, & constituere. Quid enim tam eximium, & ad præclaros fines consequendos tam opportunum, quod in tuam cogitationem non cadat; rursus cogitatum tuæ potestati non subiiciatur? qui igitur harum rerum oblitus aliquando insolentioribus querimoniis elatus sum, erratum agnosco, & deprecor. Hæc fere idonea videtur huius sententiæ, atque sequentium intelligentia, & cohærentia; & faciunt cum hoc proprietates ipsæ verborum.

3 *Posse ad victoriam relatum.* *Omnia potes*. Verbum originale illam proprietatem affert, quæ difficultates superat: quare tantundem refert posse, ac si dicas, difficultatem vincere, aut superare, vel prævalere adversus obicem. Refertur igitur ad *Potentiam vincendi*, Genes. 32, 25. Psal. 12, 5. Psal. 128. 2. Ergo loquit Job; Tot mearum rerum difficultatibus laborans, & victus, cum in me ipsum, measque vires oculos reflectebam, plane me imparem agnoscebam illis sustinendis, nedum superandis. atqui oportuisset subinde ad te respexisse, qui omnia potes, cui meæ difficultates perfaciles sunt.

4 *Varia interpretatio.* *Et nulla te latet cogitatio*. Sanam illam exponendi rationem sequuntur Latini, ut existiment loqui Jobum de tumultuantibus illis *cogitationibus* sive superbiæ, sive de sua sanctitate, sive iniquæ expostulationis cum Divina Providentia. quare dixit Philippus: *Apparet sanctum Job, accusare cogitationes suas, quibus se meminit Dei iustitiæ obliquæ iniquitatis notam obiicere tentasse*. Agnoscit igitur tum perturbatæ mentis æstuantes cogitationum fluctus, concitatos à Dæmone adversus illius fidem; tum Dei beneficium componentis fluctus, & tranquilliores cogitationes efficientis. Sed eleganter cohærebit cum illo nostro explicatu, ut cogitatio referatur ad ipsum Deum. Sic postulat proprietas verbi originalis latendi, quod proprie est *auferri*, vel *prohiberi*, aut *desistere*; & quia id, quod nos latet, prohibetur à nostro conspectu, sumitur pro latere. Ergo

Dei cogitationes nunquam irritæ. Sap. 8. 1. *cogitationes non latere Deum*, erit suas illius cogitationes, & consilia non prohiberi, quin sicut mente designavit, opere perficiat: nunquam enim illius cogitationes vanæ sunt: quippe potentia illius *attingit a fine*, idest ab uno extremo, quod est initium rei faciendæ, videlicet à consilio, & cogitatione; *usque ad finem* rei perficiendæ, de quo sæpe diximus. Eandem intelligentiam habuerunt Septuag. legentes, *Nihil tibi est impossibile*. atque hanc ipsam lectionem, sensumque aliorum testatur Olympiod. *Non tolletur a te, quod in mente*

Olympio. *te habes*. Ea igitur iam Iobus consideratione Divini consilii, & exquisitissimæ *cogitationis* comparatæ ad ipsius Dei gloriam, & ad suam utilitatem, in suis etiam ærumnis, iam incipit videre quod hymnis potius, quam quod lamentis prosequatur.

Vers. 3. Quis est iste, qui celat consilium absque scientia? Ideo insipienter loquutus sum: & quæ ultra modum excederent scientiam meam.

1 *Varium antecedens, varia item expositio.*
2 *Idonea exponendi ratio, & elucidatio mentis Iob. Tertia persona pro prima.*
3 *An Job verbo sit lapsus? Vera dilatationis responsio.*
4 Intelligere *quid proprie. Explicat Salomon Jere. Daniel.*
5 Scientia *de experimento. Divina Sapientia, & Providentiæ proprius extus calamitatum.*

1 *Varium huius re-* Cum Pronomine, iste, designari possint varia, & diversa antecedentia, necesse est variam, & diversam intelligentiam effici. Et primo quidem Greg. de Diabolo accipit, ait enim; *Absque scientia Leviathan celas consilium: quia quamvis contra infirmitatem nostram multis fraudibus occultetur, protectoris tamen sancta nobis inspiratione detegitur*. Sed quidem intelligentia hæc non cohæret. *latiis antecedens. Gregor.*

Secundo, tum frequentissima est Latinorum, tum Græcorum expositio, ut nullum certum antecedens designetur, sed in universum asseratur, neminem esse tam stultum qui sibi persuadeat arcanas sui animi cogitationes Deum latere posse; ad confirmationem illius, quod proximè præcesserat, quod *Nullam Deum lateat cogitatio*; Explicatus hic cum antecedentibus bene convenit, non item cum sequentibus, ubi se Job accusat, *sermonis insipientiam* aliquam recognoscens. *Frequens Latinorũ atq, Græcorum interpretatio.*

Tertio, ut se ipsum demonstret Job, ac se ipsum cum contemptu reprehendat, quod eleganter nostrates exprimerent per admirationem: *Que hombre este, que tal a hablado*, quasi iam verborum pœnitens; Quis ego, ut Dei consilium celaverim, & imperite loqui non dubitaverim? Cohæret vero hic sensus cum præcedente sententia, & cum ea, quam exposuimus cap. 38. vers. 2. & 8. & 9., ut statim videbimus. Neque vero insolens est in Sacro sermone primam personam de se loqui sub tertia; cuius exempla aliquando protulimus. Ergo recognoscit se *celasse consilium absque scientia*, non quidem quod unquam dixerit, *aliqua fieri in hoc sæculo consilio Dei*; ut temere attingunt Jobo annotationes Vatabli nec, quod existimarit cordis cogitationes tacitas posse effugere oculum Dei cuncta contuentem, ut fere Græci interpretantur, tum hic, tum cap. 38 vers. 2. sed quod clare, & diserte non pronunciarit de Dei cogitationibus arcanis ab illo perficiendis, etiam ubi res humanæ deploratissimæ existunt, vel non perscrutandis ab Homine quantumvis sanctissimo, & nullius peccati sibi conscio: vel non constituendis, & definiendis pro captu Humano. quasi una sit tantum in una re Dei cogitatio, non etiam possint esse infinita consilia Ergo quadrat in hunc locum, quod loco indicato, c. 38 diximus significari illa sententia; *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis?* vel iuxta originale, *occultans consilium absq; scientia?* Quare videtur hoc solum desiderari in Jobi oratione, ut aperte, & clare dixisset pro Arcana Dei Providentia, & Divinæ mentis cogitatione perficienda tandem, & ad finem fælicissimum adducenda, licet Homini incomprehensa: quam tandiu, tamque morose hæsisse in defensione sua innocentiæ, in amplificatione, & deploratione suarum calamitatum, in expostulatione cum Divina benignitate; hæc enim omnia si non tollebant, neque negabant; at obscurabant, & occultabant Dei consilium; quasi iam fælicioris conditionis, & melioris vitæ Deo viam aperiendi, & consilii inveniendi, & perficiendi rationem gravissimę illæ calamitates præcludere potuissent. Cætera, quæ ad hanc sententiam pertinent, ex loco superius indicato petenda sunt. *Prima persona sub nomine tertię. Annotatione Vatabl.* 2

Ideo insipienter loquutus sum. Hic illa alter locus est, in quo tandem decernendum. An Job verbo sit lapsus nam sic scribit Philippus; *Manifestissime errorem suum demonstrat, & insipientiam confitetur, per quam ignorans ad Deum loquendi modum excesserit*. Paulo benignius D. Thom. *Quod non servaverit debitam reverentiam Divinæ excelentiæ*. Perstat, Caietan. appellan. Jobi *Verba scandalosa*. Dionysius; *Parum caute*. At D. Gregorius benignissime: quod *qui sapiens et loquutus Hominibus fuerat, Divinas tamen sententias audiens, sapientius se cognoscit, non esse sapientem; quia omnis Humana sapientia, quantumvis acumine polleat, Divinæ Sapientiæ comparata insipientia est*. 3 *An Job verbo sit lapsus. Philipp. D. Thom. Caietan. Dionys. Gregor.*

Sed proculdubio non aliud loquutionis vitium impingendum Jobo sapientissimo, quam quod ipse recognoscit, & quod Deus ipse reprehenderit, quod *involverit Dei consilium* imperitis sermonibus, & oblitus Divinarum cogitationum, meliorisque finis suarum calamitatum, ad suam potius innocentiam, & ad ærumnarum acerbitatem oculos defluxerit. Illud ipsum sonat, quod hic dicitur: *Loqui insipienter*, proprie enim est, annuntiare, indicare, explicare, quasi dicat, Enarravi quidem multa de Divinis attributis vera etiã multa inter disputandũ exposui, sed cælavi prætermisi, neglexi, quod maxime dicendũ, & enarrandum esset. Feci *Quid Deus in Joba reprehẽdat, quid ipse recognoscat. Elucidata sententia Job.*

igitur

igitur *insipienter*. proprie, *& non intelligam*, id est, parum scienter, parum considerate, quippe non bene rationes superni consilii animadverteram, nondum ad Divinam mearum rerum Providentiam arcanam perspexeram; nondum mearum ærumnarum causas comprehenderam; nunc jam video, qualis mearum rerum conditio fuerit; quales meæ calamitates; qualis erga me Dei Providentia. Nam verbum originali *intelligendi*, affert huiusmodi judicium, & cognitionem, cum res distincte agnoscitur, quæ, & qualis sit, qua ratione facta, disposita; ut exemplis manifestius constabit Daniel. 8. 16 *Fac intelligere visionem*. videlicet, qualis sit, quando, quomodo impleri debeat, quid singula significent. Prov. 14. 4. *Sapientia callidi est intelligere viam suam*, disponere, moderari quid quoque tempore faciendum. Iere 39. 24 *In novissimo dierum intelligetis ea*. nam exitus ipse declarat non sine ratione, & consilio cuncta disponi, tum etiam singula oportuisse fieri ea ratione, qua facta sunt. Proverb 8. 8. *Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum, recti sunt intelligentibus*, iis, qui illorum rationes, & causas tenent; qui cur dicantur, quomodo, in quem finem dirigantur, probe norunt. Ergo, inquit Job; Nihil mirum, me, quamvis vera dixerim, tamen interdum extra chorum saltasse, neque semper attigisse punctum, & caput mearum calamitatum, aliquando etiam tantam cruciatuum acerbitatem cum mea innocentia comparatam iniquam mihi visam fuisse; quippe qui nondum intelligebam plene, quorsum affligerer, qua ratione, & consilio Deus disponeret res meas: quo dirigeret, atque perduceret. Iam nunc *intelligenti* mihi, *nihil pravum*, iniquumve videri potest, sed recta omnia, summa cum Sapientia disposita. *Dicit quod illam plagam* (inquit Philippus) *longe alio modo circa eum Deus operatus est, quam ipse antea indicaret*. Septuaginta vero ex eisdem vocibus originalibus aliam sententiam illuminationis gratia conficiunt, quæ cum nostra lectione connectitur; *Annuntiabam utique ego, quæ non satis intelligebam. Quis autem annuntiabit mihi, quæ non novi?* cuius interpretatio elegans est, & opportuna ad totius rei illuminationem in Niceta. *Tu vexationis mihi meæ causam indicasti, & Diaboli pertinaciam inhumanitatemque docuisti: nec non ipse tuo Divino lumine illustratus, Providentiæ tuæ notitiam sum ampliorem adeptus. Hac demum erant mihi antea ignorata*. Cohæret quod sequitur.

Intelligere, quid proprie. — *Jobi mens, et confessio qualis.* — *Philipp.* — *LXX.* — *Nicetas.*

5 *Et quæ ultra modum excederent scientiam meam* Proprie, mirabilia, occulta, difficilia præ me. vox, & sententia eadem, quæ Psal. 138. 5. *Mirabilis facta est scientia tua ex (præ) me*. Insipienter loquutus sum, quod ea ego definire tentaverim, quæ mea scientia superiora sunt, quæ nunquam in mentem meam caderent, quæ nunquam expertus fueram, nam ad experimentum refertur hæc scientia ex proprietate vocis. Inexperto itaque mihi; tantum tuorum beneficiorum, & indulgentiæ experientissimo; mirabiles acciderant meæ calamitates: sed multo etiam nunc mirabilior tua cogitatio de meis rebus permittendis hosti, parumper affligendis, ad deploratissimam conditionem adducendis, ad exitum fælicissimum perducendis. *In deficiendo* (inquit David) *spiritum meum: & tu cognovisti semitas meas* propr. *in operiendo*. cum ipsa vis intelligentiæ meæ, tum mæroris, tum ignorantiæ tenebris operiretur, & caligaret, nec mearum calamitatum perfugium, aut exitum aliquem invenirem; *ut tu perspectas habebas semitas*, quibus ad exitum fælicissimum me perduceres. Hæc quippe *ultra modum excedunt scientiam meam*.

פלא — *Scientia experimenti.* — ידע — *Ps. c. 142. 4.*

Vers. 6. Audi, & ego loquar; interrogabo te, & ostende mihi.

1 *Particula obsecrantis, cum animi submissione.*
2 *Quid Jobus Deum roget nunc. Interrogandi affectus, quid indicet.*
3 *Qui rogat, timide, et verecunde loquitur.*

1 LXX. AUdi. Additur in originali obsecrantis particula; *Audi quæso*, quem eundem affectum expresserunt Septuaginta, per eatum vocandi, *Audi me, Domine*; multo jam modestius, atque submissius cum Deo loquens, nec iam vi, & jure extorquens audientiam, sed precario postulans, non tanquam expostulaturus, sed doceri, & erudiri cupiens, quare illud, *& ostende mihi*, perinde valet, ac si dixisset; *ut doceas me*. non, inquam, utar interrogationibus, quibus tecum expostulem de meis rebus afflictis, sed quibus doceri postulem, quid mihi de meis rebus censendum, sentiendum sit.

Particula obsecrantis. Job modestia.

2 Sed illud hoc loco quæstionem habet, Cur nihil interroget, nullumque responsum à Deo acceperit, qui recipit se interrogaturum, atque tum submisse responsionem precatur? Prima, vera etiam explicandi ratio quod hæc dicat Iob, quasi sub conditione; Si quid aliquando dixero, dictum esse à me volo, interrogando, ut docear, precando ut tu doceas, & ignorantem erudias. Ita videtur accepisse Tygurina, ac multo elegantius Nicetas, *Si quidpiam eorum, quæ me fugiunt, te rogaro, docere me ne graveris, ut & mihi eadem enunciandi potestas sit, atque earum rerum sim cæteris magister ac doctor*.

An decreverit Job, aliquid de re Deum interrogare. — *Tygur.* — *Nicetas.*

Secunda, ut universali quadam, & doctrinali propositione doceat, qua ratione sit homini agendum cum Deo: Cum res Divinæ longe superiores sint nostra scientia, hominis interest, de dubiis, & ignorantiis ad Deum referre humanæ imperitiæ doctorem.

Interrogandi affectus.

Tertia ut Verbum *Rogandi*, accipiatur ample pro oratione; Cum tua disciplina eruditior factus fuerim, orandum mihi deinceps fuerit, ut à te doceat. Sic fere D. Th. & posteriores fere Latini. *D. Tho.*

3 Quarta, ut quæ mox sequuntur, interrogationis rationem obtineant, atque timide, & pedetentim, tum etiam verecunde ad dicendum accedat: neque secus, quam si rogaret, ut quidpiam edoceretur. ita nunc rogat, ut, si dicendo contingat errare, statim admoneatur.

Qui rogat timidus, & verecundus.

Vers. 5. Auditu auris audivi te; nunc autem oculus meus videt te.

1 *An Jobus peculiarem habuit visionem. Videre, pertinens ad revelationes. Prima sententia asserens.*
2 *Secunda sententia negans. Videre dictum de intellectu, & animo.*
3 *Quæstionis responsio.*
4 *An Jobus peculiarem illuminationem habuerit præter Dei vocem.*

1 ILluminari petiit à Deo, nimirum ut clarius perspiceret res Divinas, atque Divinæ Providentiæ rationes, in quarum caligine, & ignoratione antea versabatur. Sed an peculiari aliqua Dei visione, aut cælesti imagine recreatus fuerit, an etiam præter Divinam orationem, & doctrinam his capitibus præcedentibus traditam, aliquam aliam revelationem acceperit, qua de suis rebus deque Divinæ Providentiæ rationibus instrueretur, in quæstione positum est. Et quidem Eusebius l. 1. de demonstratione Evangelica c. 4. aperte docet imaginem filii Dei visam esse à Iob; non minus, quam aliis Patriarchis, quibus Deus apparuisse scribitur. Nam, inquit, *qui antea de turbine, & nubibus illi se ostenderat, Deum universi se esse indicabat. Porro autem progressus, ita se ipsum præbet videndum. ut ipse Job tum dicat: Audi me, Domine, ut etiam ego loquar. Sonitum quidem vocis tuæ audivi prius, nunc autem oculus meus vidit te. Quod si fieri non potest, ut altissimus Deus invisibilis, & ingenitus, & rex universi à mortali natura cernatur, quis tandem hic, qui visus est, aliud fuerit præter Dei verbum, quod se ipsum ad tempus de propria magnitudine demiserit, ut alibi quoque dicendum est?* Idem sequutus videtur Titelmannus. Dionysius Isidorus, & Astunica indicant. Huius sententiæ probatio peti potest ex ipsa plana, & simplici voce *videndi*, quæ frequenter dicitur de externis imaginibus, & apparitionibus, ex quo Verbo dictum est Num. 12. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, aut per somnium, &c.*

An Jobus peculiari aliqua Dei visione illustratus fuerit. — *Prima sententia asserens.* — *Eusebius.* — *Titelm.* — *Dionys. Isidorus.* — *Videre pertinet ad revelationes.*

2 Secunda sententia frequentissima Græcorum, atque Latinorum negantium aliquid fuisse obiectum sensibus externis præter vocem: tantum appellari nunc *visionem*, clariorem rerum Divinarum cognitionem. Greg. *Quanto visus superior est auditu, tanto differt ab eo, quod*

Secunda sententia negans. — *Greg.*

prima

prius extitit, quia interno oculo veritatis lumen magis conspexerat. Philippus. *Audire Deum, vel videre, qui est invisibilis, non istorum oculorum, vel aurium est, sed mentis, & cordis.* Chrysostomus, *Non quia oculus viderit, sed quia clarius audierit.* sequuntur Olympiod. D. Thom cum posterioribus Latinis. ex Hebraizantibus, Caietanus, Vatablus, Steuchus Tum etiam R. Moyses l.3 dubitantium c.23 Rei huius probatio, quod si vera aliqua species obiecta fuisset, non taceretur ab Scriptura. Tum etiam, quod verbum *videndi*, ad mentis cogitationem frequentissime refertur, imo & ad auditum, ut Iere.23. *Videte Verbum Domini.*

Philipp. Chrys. Olimp. D. Thom. Caiet. Vatab. Eugub. R. Mois. Videre de intellectu et auditu.

3 *Quaestionis responsio.*

Ego censeo rem omnino incertam, & in medio relinquendam, ut quae utrinque non careat verisimilitudine. Mihi certe non fit incredibile iam tunc, cum Iob curatus est, simul divina aliqua visione recreatum fuisse. Si obiicias, iudicandum id ab Scriptura, concedo libenter. Sed quibus, obsecro, verbis clarioribus, quam cum dicitur Deus primum *auditus*, deinde *visus* à Iobo? Sed sive per externam imaginem, sive per internam illuminationem, significat nunc, se longe melius, & clarius de divinis rebus sentire, ac loqui.

4 *An Iob tantum fuerit a Deo illuminatus enarratione Divinorum operum.*

Rursus dubitari potest an eam clariorem cognitionem rerum divinarum acceperit tantum ex divina voce, & divinorum operum enarratione? Caietan. non aliam revelationem agnoscit, quam eam quae proxime praecessit in descriptione Leviathan, id est, Diaboli, per quam multum ipse profecerat in sui, atque Dei cognitione. Ergo dicere potuit, cum antea multa de Deo per auditum accepisset, multa etiam per revelationes alias obscuriores, & imperfectiores, nunc tandem hac clarissima revelatione divinę vocis longe instructiorem evasisse.

Secunda responsio Gregorii.

Secunda respondendi ratio, ut tantum designet Iob duplicem statum rerum suarum? priorem prosperitatis, cum quasi ex *auditu* Deum cognoscebat ad aurem loquentem: posteriorem verò aerumnarum, per quos in Dei cognitione valde profecit, tantoque se ipso melior evasit, quantum visus excellit auditum. Sic docet Gregorius.

Tertia expositio Philippi.

Tertius tamen explicatus est Philippi, qui novam revelationem hoc loco agnoscit, & postulatam à Iobo, & concessam à Deo; nam post illa verba, *Interrogabo, & responde mihi;* sic interpretatur; *Hinc est, quod se doceri cupit à Domino, sibique hoc ipsum deposcit ostendi. Accepto ergo Iob, sicut ex sermonibus eius credendum est, Divino visitationis oraculo, ait ad Deum, Auditu auris, &c.*

Idonea exponendi ratio.

Ego verò ope aliorum Interpretum hanc conficio interpretandi rationem, sane vero similem aeque, ac cum tota re convenientem; ut Iob tum Dei voce, & oratione, tum peculiari lumine divinitus accepto perspexerit universam rerum suarum Tragediam, & divinae Providentiae, atque Bonitatis rationes, quę sibi ante vel obscurae, vel difficiles videbantur; iam igitur tum auditu, tum mentis lumine, & visione profecerat; quare illud, *nunc*, perinde est, ac si dixisset, etiam, praeterea. Quod autem ait, *Auditu auris audivi*, pertinet ad Dei revelationem, quę instar *verbi* audiri debet cum magna attentione: non enim, quaecunque res, si levior sit, dicitur in Scriptura *auditu auris audienda*, sicut neque quaecunque rei alicuius intelligentia dicitur *visio* mentis, sed rei divinae, & diviniori lumine perspectae.

Quae res dicantur audiri, & videri.

Vers.6. Idcirco me reprehendo, & ago poenitentiam in favilla, & cinere.

1 *Iobi profectus, in se reprehendendo, & despiciendo.*
2 *Poenitentia cur in Hebraeo dicatur Solatium.*
3 Favilla, & cinis, *Symbolū sordium humanę originis.* Terrā *ad expiationem criminis. Iobi modestia.*

EX Divino Lumine profecerat sanctus Iob ad Dei cognitionem, & reverentiam, & ad sui contemptum: Propterea quod te, inquit, audierim, & viderim, *me reprehendo*. proprie Septuaginta iuxta Hebraeum *Despexi meipsum*. Quanquam verbum originale caret apposito, & proprie significat nauseare, vel reprobare, cum fastidio abiicere. Supplent Vulgatus, & Septuaginta. Me: Nicetas vero, *conditionis meae indignitatem atque sordes*. Caietanus, *Partes diabolicas*. Sed simplex, & cohęrens explicatus est; me liberius loquentem de Divinis rebus: haerentem, & moerentem plus aequo in querimoniis mearum calamitatum; languentem, aut etiam aliquando oblitum spei melioris conditionis. 1

Varia lect LXX.

Nicetas. Caiet.

2 *Cur poenitentia dicatur consolatio*

Et ago poenitentiam. Proprię ex originali per futurum, *Agam poenitentiam*. Verbum originale significat *consolationem*, quasi commutationem miseri status in meliorem conditionem, quae ratio communis est resipiscenti, cui post peccatum, quid aliud potest solatium afferre, quam poenitentia, & consiliorum mutatio in melius?

3 *Favilla, & cinis symbolū humanae originis. Expiationes criminum per omnia elementa. Clemens. LXX. Aquila. Nicetas. Iobi modestia simul & animi constātia.*

In favilla, & cinere. Poenitentiae circumloqoutio, & solemnis cerimonia, qua ex cognitione propriae imbecillitatis, & sordium humanae originis, cuius Symbolum sunt *favilla, et cinis*, deprecatur homo veniam culpae admissae ex infirmitate. Et quidem sicut igne, & aqua, ita etiam aspersione terrae & cineris criminum purgationes fiebant; quare parricidum, quasi crimen inexpiabile, terra carere voluerunt, ut scripsit Clemens, L.3. Paedagogi, cuius etiam mentio L. unica. C. de his qui par. vel lib. occid Quare eleganter dixerunt Septuaginta. *Putavi me terram, & cinerem.* Aquila; *Consolatus sum in favilla, & cinere.* Nicetas. *Cum perceperim ea, quae ipse meis viribus, nisi non possum: conditionis meae indignitatem, sordesque perspexi.* Quod autem per verbum praesentis temporis dixit Interpres, *Poenitentiam ago*, forte indicare voluit, viri sanctissimi seorsum animi modestissimi, simulque nonnihil etiam in sua ille sanctitatis confessione constantis. Si non ob prioris vitae delicta, at saltem propter loquendi imperitiam, his plagis merito afficior, si non ob ea quae mihi adversarii affingunt, at propter humanae conditionis imbecillitatem, sedere in pulvere, & cinere non recuso. Indicavit hoc Chrysostomus. *Nihil me*, inquit, *facio: priora dumtaxat defendo*. De nominibus autem *favilla, & cineris* superius diximus. Vides quantum iam remiserit vir sanctissimus de expostulatione, & conquestione acerbissima suarum aerumnarum Divina visitatione delinitus; quamquam quidem nondum à plaga curatus erat, cum hoc loquebatur, ut observat idem Chrysostomus, quippe paulisper experiri volebat Deus Iobum dolentem adhuc, sed tamen lenius, & modestius se gerentem, atque illo cogitatione defixum, & actione mentis intentum, *Coniungere Deo, & sustine, ut crescat in novissimo via sua. Crede Deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam, & spera in illum.* Atque hic esto certaminum, & totius litis tractandae finis.

Chrys.

Eccl.2.3.6

IOANNIS DE PINEDA HISPALENSIS

E Societatis Iesu,

COMMENTARIORVM IN IOB,

LIBER DECIMVSTERTIVS,

Qui est de Dei colloquio cum Jobi amicis, totius controversiæ sententia, & judicio, Jobi corona, & restitutione.

Quando fuerit Iobi plaga curata.

1 *Vltimus huius scenæ actus, Jobs restitutio. Cur illius sanitas sileatur ab Scriptura.*
2 *Prima Græcorum sententia in assignanda tempore curationis Iobi. Dua item aliæ minus idoneæ. Quarta sententia Latinorum. Historia, et temporis ordo non semper servatus in Scripturis.*
4 *Quintus sentiendi, & respondendi modus idoneus, atque tres illius confirmationes Patientiæ vultus, & alacritas.*
5 *Dua item rationes. Dæmon recedens à Iobo cruciando. Deus potentia sua sanans corpus incredibile. Corpus ægrotans similè navigij male materiati.*
6 *Assignatur tempus curationis plagæ Jobi. Illius sanitas duplo firmior, quam pristina.*

1

Vltimus actus Scenæ huius Iobum restitutum repræsentat, ac restitutionis modum, & rationem designat, collata ope cognatorum, & familiarium illius, Dei benedictione, & celeri rerum omnium incremento.

Cur Scriptura sileat Jobi sanitatē. Tempus sanitatis interitum.

At, quod huius restitutionis, imo & felicitatis pars est non ultima, corporis sanitatem Scripturæ tacent, non ob aliud sane, quam quod nemini tam mentis dubitare de illa potuit. Sed sane dubium, & incertum, quo tempore, qua item ratione corporis plaga profligata fuerit. Et primo quidem Theophanes 2. Epistola de Patientia ad omnes Christianos, ait curatum fuisse, cum secundo dicitur Deus orationem suam instaurasse, nempe initio capitis 40. ubi Septuag. habent sententiam illam; *Putas me aliter tibi respondisse, quam ut appareres iustus?* Atque ex eo iam tempore *pronuntiatum esse à Deo, iustum, & victorem*. Theophanis vero verba digna sunt, quæ adscribantur. *Post tolerantiam tentationum dignus habitus est, qui Deum videret audiretque illud Divinum præconium, (etenim ut victorem pronuntiat hunc coronarum dator) diceas illi: Putas ne me aliam ob causam alloquutum te esse, nisi ut iustus appareas? Oratio quidem hac immarcescibilis fuit corona certaminum athleta, decorans, glorificansque illum in æternitatem hoc bravium fuit agonis ipsius: hæc patientiæ præmium. Oratio hæc morbum illum doloribus plenum illico dissoluit, & facultates omnes reddidit duplo maiores his, quas amiserat; & ex tanta inopia, morbo, & despectu repente ad maximam gloriam, opes, ac bonam valetudinem evexit.* Quæ profecto mutata videri possunt ex Nazianzeno. Oratione 21. in laudem Athanasii. *Qui cum inquit per turbinem, & nubes oracula edebat, qui ad inferendam pœnam tardus est, & ad opem ferendam celer in fine certaminis illustri præconio athletam suum & victorem pronuntiat, atque afflictionis arcanum aperuit: Num hæc censes, inquit, me aliam ob causam tibi dixisse, quam ut iustitia tua elucescat?*

2 Theoph. LXX.

Prima sententia in assignando tempore curationis.

Nazian.

Hæc vulnerum medicina: hæc certaminis corona: hoc patientiæ premium. Nam quæ deinde secuta sunt, parva fortasse, & parvorum hominum causa constituta: tametsi alioqui dupla maiora, quam quæ ipsi fradempta fuerant, receperit. Idem sentire videtur Catenæ Auctor in Protheoria capitis 27. *Tandem inquit, post multa certamina, post Divinæ vasis adhibitam consolationem, protinus est valetudo consequuta: statimque is, qui famæ destituebat, qui vermium imbres mittebat, in statum est pristinum restitutus.* Atque huc adduci potest Dionysius, qui in fine vers. 6 sic scribit: *Apparet, quod ita dixerit Dominus Beata Job iam sanata.* Sed proculdubio totus ille locus initio cap. 40. pertineat quoque ad Iobi reprehensionem aliquam, cum nondum tunc absolverit Deus suorum operum enarrationem, quæ perseverat ad finem usque cap. 41. non videtur alterius conditionis fuisse Iobus, valetudine corporis; quam fuisset initio Divinæ Orationis.

Secundus modus dicendi, ut statim post Divinam Orationem, qua etiam illius animus, atque patientia probata fuerant, curatus fuerit ante obiurgationem amicorum; sic enim & reprehensio acrior ex manifesta Iobi innocentia à calamitatibus, & supplicio corporis absoluta; & Iobi gloria, & victoria illustrior confutatis, & profligatis penitus argumentis sceleratæ vitæ, quia ex morbo petebantur ab adversariis ita videtur in dicasse Tertull. lib. de Patient. c. 14 *Operarius inquit ille victoriis Dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica, clypeoque patientiæ, & integritatem mox corporis à Deo recuperavit, & quæ amiserat reduplicata possedit.* *Mox*, inquam, ait Tertullianus, post tentationes; quippe nullum aliud virtutis, & patientiæ argumentum expectabatur: non distulit igitur Deus coronam. Accedit, quod Iobi lenissima illa responsio indicat illius animum dolores, & ægritudine vacuum, & subita Dei visione non solum recreatum animo, sed etiam corpore. Sed procul dubio ipsi Iobi verba aperte ostendunt adhuc in habitu pœnitentiam agentis, & in conditione ærumnarum versari, ut ex ipsis verbis Chrysost. eleganter observavit. *Hæc eadem inquit cum Iobus loquebatur, non tamen eius ærumna profligata est, verum cum in malis etiam versaretur: palinodia est usus.*

Secunda sententia

Tertull.

Chrys.

Tertia expositio est ipsius Chrysostomi, tunc primum cum suam responsionem absoluit, & se etiam ipsum reprehendit, restitutum esse sanitati: post verba enim nuper adducta, subiungit. *Quid igitur Deus? Nempe tunc iustum absolvit, cum se ipsum condemnavit.* Sed quidem neque hoc videtur opportunum tempus curationis; expectabatur enim deprecatio pro peccato amicorum, ut statim ostendemus.

Tertia respondendi modus. Chrys.

Quarto, ut statim post orationem, & sacrificium oblata pro amicis, vel certe ipsas preces, & sacrificium mirabiliter curatus fuerit ita videtur indicari vers. 10. cum dicitur *Dominus quoque conversus est ad pœnitentiam Job, cum oraret ille pro amicis suis.* manifeste enim eo loco indica-

Quarta respondendi sententia Latinorum.

Caietan. Tertull. Oforius.

Narratio nis, & tēporis ordo non sēper servatur

dicatur conditionis mutatio, & restitutio. Ita fere supponunt Latini Interpretes. Sed explicatius tradunt Caiet. Titelmannus, Episcopus Algarbiensis, sed præter quam quod ille locus non unam tantum habeat exponendi rationem, ut iam videbimus, certe non semper in Historia servatur ordo rerum & temporis; multa enim per anticipationem dicuntur, multa postponuntur ut manifeste constat ex hoc ipso loco, cum dicitur Deus addidisse, quæ fuerant Job. duplicia, cum tamen postea narretur collatio stipis, quam non statim simul sequuta est duplicatio illa bonorū, sed forte paulatim, longo post tempore, quare potuit cum Iobi Oratione, & sacrificio coniungi illius restitutio, tum corporis, tum rei familiaris, quamvis non statim post orationem, illam acceperit. Præterea, quia illa *motio capitis*, & *consulationis* obsequiū præstitum à cognatis, & amicis *super malo, quod intulerat Dominus super eum*, indicat nondum malo, & ærumna levatum fuisse: secus enim inutilis fuisset consolatio.

Quinta vero similis respondendi ratio, octo rationibus confirmata.

Prima ratio ex restituta illi benignitate, & humanitate amicorū.

Secunda ratio ex sua innocentia testimonio illustriori.

Tertia ratio ex Christi repræsentatione.

Quarta ex mitigatione cruciatuum, et mœroris

Sexto tamen dicendi, ac suspicandi modus esse potest, ut post solatium amicorum, & familiarium, post convivium celebratum, post collatam stipem ad inopiæ subsidium, levatus quoq; fuerit morbo Divina ope Huius rei has habeo suspiciones, & coniecturas. Prima, quod v. 11 dicantur propinqui; & amici, levare illius inopiam collata ope, tum etiam illius malum universum allato solatio, etenim Deus sicut inopiam levavit restituendo illi misericordiam amicorum; iniq; illi antea denegatam vel à Dæmone, vel ab ipsis amicis, ita etiam vult illi ægrotanti adhuc impendi solatium benignæ visitationis: non enim minus restituendum illi hoc fuit, quod inique denegatum fuerat ęgrotanti, quam cætera bona sanitatem adepto. Secundo, quoniam opportuit, ut cum amici ægrotantem sceleris insimularant propter morbum; atque supplicium, eidem ægrotanti adhuc, & laboranti, propter dignitatem patientiæ, & tribulationum sanctè toleratarum, iidem amici supplicarent, & suam felicitatem atque corporis valetudinem illius ærumnis, & doloribus multo melioribus submitterent.

Tertio, ut illustriorem gereret figuram Christi Iesu in Cruce adhuc, & incredibilibus plagis, atq; doloribus confixi, orantis, & sacrificium offerentis pro inimicis, prædicati, & agniti filii Dei ab illis; qui *percutientes pectora sua dicebant, Vere filius Dei erat iste*.

Quarto, quod acerbitas cruciatuum Iobi non solum efficiebatur ab ipso morbo, & dolore corporis, sed potissimum ab ægritudine animi, & cogitatione mestissima, qua afficiebatur ex cognatorum impietate, & inhumanitate; ex amicorum infidelitate, ex popularium immisericordia, ex hominum vilissimorum probris, & iniuriis; ex rerum omnium necessariarum indigentia, ex Deo etiam, ut videbatur differente, quæ cum restitutæ essent omnia, quamvis adhuc ęrumna corporis perseveraret, delinita iam esset Quare cum sæpe patientissimus vir animi mæstitudinem incredibilem, verbis, vultu, atque tum interrogationibus tum responsionibus testatus fuerit, dolebat quidem, sed mærebat simul, atque tristabatur: nunc vero jam in alio statu, alioq; patientię gradu constitutus, dolet, & versatur adhuc in morbo, sed vultu læto, & alacri, atque Divinæ consolationis teste certissimo, qualis quoq; fuit Theodorus ille adolescens generosus Christi athleta: qui apud Theodor l 3. Historiæ c. 10. cum in mediis cruciatibus rogatus esset, *Ecquid doloris acerba illa, & crudelia tormenta passus sensisset? Respondit, Se initio aliquantum doloris sensisse: at postea ei apparuisse quendam, qui linteo molli, & frigido faciem sudore manantem continenter tergebat, iubebatque bono animo esse. Et propterea cum carnifices ab eo cruciando cessarent, se non voluptatem, sed afflictionem ideo sensisse, quod is, qui eius levasset cruciatum, una discesserat.* Quare cum tristissimam Iobi, & universarum illius rerum faciem tristissimam contemplati fuerimus, nunc licebit paulo lætiorem, quamvis ex pugna, & certamine sudantem intueri; qualem in Psychomachia descripsit Prudentius recensens congressum Iræ, & Patientiæ, post quam hæc illam devicerat;

Iob in morbo nunc quoque sedlatus, & quieto animo.

Theod. Theo. martyris voluntas in cruciatibus.

Iobi vultus post certamina.

Prudent.

——— Secat medias impune cohortes.
Egregia comitata viro: nam proximus Job
Hæserat invicta dura inter bella magistra,
Fronte severus adhuc, & multo vulnere anhelus:
Sed iam clausa truci subridens ulcera vultu.
Perque cicatricum numerum sudata recensens
Millia pugnarum, sua præmia, dedecus hostis.
Illum Diva iubet tandem requiescere ab omni
Armorum strepitu, capitis & perdita quæque
Multiplicare opibus, nec iam peritura referre.

Patientię habitus, et vultus. Tertull.

Sed multo iucundissimum, atq; lætissimum illius vultum intueri, dolentem licet, & ægritudine adhuc marcentē, qualem in Patientia alacri, & læta pulcherrime describit Tertullianus de Patientia, c. 15. *Vultus illi tranquillus, & placidus, frons pura, nulla mœroris, aut iræ rugositate contracta; remissa æque in lętum modum supercilia, oculis humilitate, non infelicitate deiectis: os taciturnitatis honore signatum; color qualis securis, & innoxiis: motus frequens capitis in Diabolum, & minax risus. Cæterum amictus circum pectora candidus, et corpori impressus: ut qui nec inflatur, nec inquietatur; sedet enim in Throno Spiritus eius mitissimi, & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet, sed est teneræ serenitatis, apertus, & simplex.*

Quinta ratio ex diaboli abscessu, qui dolores accendebat.

Quinto accedit, quod diabolus iam pudore affectus, 5
& turpissime victus abscesserit, cum primam Divinæ sententię vocem, Jobum ab omni criminis suspicione absolventis, audiret; abscedente vero Dæmone, qui dolorum flammas halitu accendebat, & membrorum prunas ardere faciebat, necessarium fuit, ęstum dolorum ferbuisse, & in statu convalescentiæ hominem constitutū, melius in dies habuisse, atq; statim sanitatis obtinendæ manifesta indicia præbuisse, colore, vultu, mundicie ulcerum iam redintegratorum, ac cutis revirescentis, totiusq; faciei deformatæ conformatione, & renovatione, quippe cessante iam potissima causa efficiente morborum, quamvis partes male affectæ, & ex depravatione humorum ægrotantes, & dolentes non potuerunt subito ad pristinam valetudinem sese reducere Ergo tum quod abiens esset hostis, tum præsentissimus Iobi animus, præsens adhuc morbus ut incredibiliter remitteretur, efficiebant, ut Poeta fere in re simili ad patientiæ commendationem dixit;

Ovid. l. 2. Elegia 1.

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas.
Et vidi nullo concutiente mori.

Ergo ipsa animi placidissimi tranquillitas, & opinio suę utilitatis, ac Divinæ Providētiæ, & æquitatis clarius, & firmius cœpte, dolores, quāvis ingentes lenire potuit;

Miseras inquit ille *lenit quies.*

Sen. in Medea, act 3.

Adeoque in agrestibus feris arctissima vincula, si se exercent, imprimuntur: si quiescant, relaxantur.

Egesippus l. 2. de excid. Ierosolym. c. 9

Sexta ratio ex Dei Potentia sanitatem conferentis deplorate ægrotanti.

Sexto, ut adhuc in corpore miserrimo suam potentiā ostēderet Deus, & velut gubernator peritissimus in male materiata cimba Iobi animum, resq; universas, sapientissime deduceret ad portū felicitatis, ut videatur in Iobum convenire, quod in iustum Noe Scriptū est Sapiētiæ, 10. 4. *Cum aqua deleret terram, sanavit iterum Sapientia per contemptibile lignum iustum gubernans* Quid enim ægrotantia corporis, & membrorum lacerorum similius, quam navigium exesum, rimosum, male materiatum, sentinam faciens? Sed Divina Sapientia ad portū dirigit, & felicissimum miseriarum finem, sicut Scriptū est, *Sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis*.

Iac. 5. 11.

Septimo, censeo iam tandam indicari curationem, &
medicinam tunc miraculo factam Iobi doloribus, cum v. 6
12 dicitur, *Benedixit Dominus novissimis Iob* tunc enim commutata sunt in melius omnia. Neque mihi dubium, quin valetudo etiam duplo firmior, & melior fuerit, quam quondam habuerat; ut quæ Deo medente, & curatore collata illi fuerit. Sic enim existimat Ambrosius, in universum, quæ miracula fiebant à Christo Domino, ea in suo genere longe præstantiora fuisse, quā quæ solis naturæ viribus effici possunt. Exēpla in miraculis Christi Iesu, *Vinum* miraculosum confectum ex aqua, *optimum*: Claudi curati, celerrimi, *salientes sicut cervi*, Visu restitutus cæcis, perspicacissimus, mundities sanatæ Lepræ, nitidissima, non solū sicut Hominis jam provecti, sed *sicut caro pueri*. Denique Iobi valetudo duplo melior, quam antea, firmissima, integerrima. Huius signū vita longissima *centum quadraginta annorum* post recuperatam sanitatem: quippe illa fuit supra ordinaria illius ævi mensuram, & lineam vivendi. nam cum Abraham *Mortuus fuerit, in senectute bona, et plenus dierum*; at non amplius fuerunt dies vitæ Abrahę, quam *centum sexaginta quinque anni*, Gen. 25. 78.

Ambr. Quæ fiebant miracula à Christo, præstantiora, quā solis naturæ viribus:

Iobi valetudo dupla melior, et firmior quā pristina.

5 Octavo; Tandem momento temporis sanatus est, sic exigebat miraculum, Dei virtus, plaga ipsa, quæ momēto tēporis fuerat inflicta; Athletæ corona, ut eo esset illustrior apud omnes, quo magis subita, magisq; Divina. *Theoph.* Sic docuit Theophanes superius adductus, indicavit *Tertull.* Tertull. Nunc jam ad explanationem ipsius Historiæ.

Vers. 7. Postquam autem loquutus est Dominus verba hæc ad Job, dixit ad Eliphaz Themanitem; Iratus est furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non estis loquuti coram me rectum, sicut servus meus Job.

1 *Duę partes optimi iudicis.*
2 *An Deus loquutus concinctiter cum Jobi amicis.*
3 *An amici digressi a Jobo ante oblatum sacrificiū.*
4 *Eadem ratione loquutū esse Deum cum amicis, sicut cum Jobo.*
5 *Deus loquutus ad Eliphaz cum turbine vehementiore. Eliphaz dignior cæteris. Divina ira ex causa graviore.*
6 *Deus indegne ferens justorum iniurias. Illustratus David.*
7 *Cur Jobi amici non puniti à Deo propter peccatum.*
8 *Cur Aaron non percussus lepra, sicut Maria: & sacerdotum honor, & munditiei.*
9 *Eliu cur non similiter reprehensus, sicut cæteri.*
10 *Iobi cum amicis comparatio in causæ bonitate.*
11 *Finis orationis pro Joba contra amicos. Patiens, Arrogans qui. Illustratus Ecclesiastes.*

1 DUæ Sunt optimi iudicis partes, immeritum absolvere, nocentem damnare: utramque unica sententia æquitas Divina complexa est, sed ita tamen, ut in hoc iudicio mirifice *superexaltet misericordia*; nam iudicium nocentium amicorum ad Jobi innocentiæ honorem, & triumphum revocat; tradit enim suos *tribulantes in animam*, & orationem ipsius Jobi.

Quæstiuncula proposita. *Postquam autem.* Quæstionem habet, an statim hæc Dei loquutio sequuta fuerit post Jobi colloquium, & responsionem, an vero spatium aliquod intercesserit. Certe in originali forma huius narrationis eadem est, quæ usurpari solet initio cuiuscumq; Historiæ: incipit enim à particula copulativa, *Et fuit*, quod indifferens est vel ad novam narrationem, vel ad eiusdem partem aliquam *Pater Alfōsus Salmeron.* continentem cum reliqua historia. Noster Pater Alphonsus Salmeron To. 13. in Evang tract 33. dum hunc Jobi locum tractat pro satisfactione peccatorum confirmanda, censet cum Job dicit, *Aga pœnitentiam*, iam tunc non adfuisse Jobi amicos.

3 *An amici Jobi digressi ab illo fuerint ante sacrificiū.* Ego censeo primum, nondum Jobi amicos egressos in suas domos: quippe vel de victoria sibi blandiri potuissent: vel adhuc Jobi famam inique traducere, nisi prius audita Dei sententia reprimerentur.

Secundum, multo minus constat, an aliquantum inde digressi fuerint; nam brevem discursum videtur indicare illud, quod statim subiungitur, *Ite ad servum meum*, & iterum; *Abierunt ergo*. quod proculdubio ex proprietate vocis videtur pertinere ad profectionem, & viam susceptam; atque à Deo opportune admoneri potuerunt, ne redirent ad Jobum, nisi cum holocausto.

Tertium, videtur multo lætior exitus ærumnarum Jobi, triumphus etiam multo honorificentior, si statim Divina vox, quæ Jobum erexerat, amicos abiecerit ad Jobi pedes, & preces, iniuriarum veniam deprecantes, ut nunc impletum illud fuerit, quod postmodum scriptum est à Salomone, *Cum placuerint Domino via hominis, inimicos quoque eius convertet ad pacem*. *Pro. 16. 7* Signum igitur *placuisse Deo viam Jobi*, ex reditu, & conversione amicorum. Neq; obstat verbum illud *eundi*; nā potest sumi pro accedere; tum etiā pro *venire, quæsito holocausto*.

4 *Dixit ad Eliphaz.* Quomodo contigerit hæc Divina loquutio erga Eliphaz, minus difficile explicari potest, quam quomodo erga Jobum, nam licet quidem potuerit contigisse visione imaginaria, aut in somnis, quomodo *Caiet.* Caiet contigisse affirmat, videlicet *Eliphaz dormienti, eo quod sic apparuit socero Jacob*; sed existimo eadem ratione Deum loquutum esse cum Eliphaz, quemadmodum cum Iob, tantum vocis, & orationis conversione facta, *Nicetas.* Sic indicavit Catenæ Auctor, *Deus, inquit, nunc ad ipsū præcipue orationem convertit: sed eam, quæ tribus amicis omnibus apte communicari possit.* Quare sicut Dei vocem cum Jobo loquentis, percipiebant tres amici; ita loquentem cum Eliphaz audiebat tum Jobus, tum duo alii, præterea Eliu. Ita sane postulabat Jobi innocentia, publica sententia, publicoque testimonio declaranda.

5 *An Dei loquutio ad Eliphaz fuerit cū procella.* Sed numquid durat adhuc turbo, & procella comitantes Dei vocem, atque præsentiam? ita sane existimo, cum sic exigat Dei loquentis Maiestas, orationis materia, quæ comminatoria, & terrifica est; tum etiam ipsa orationis forma, qua exprimit Deus vehementem indignationis sensum, quare exigere videbatur vehemētiorem aeris perturbationem indicem Irę Divinæ. Nam si in Jobi rebus perturbatis perturbationem aeris, & elementorum efficit Deus loquuturus cum illo: tranquillo ne aere, & ventis silentibus debuit vehementer iratus, percellere Eliphazum? Sane quidem procellosus ille turbo, & cœlestis sonitus, qui Dei cum Jobo colloquio miscente, multum de contentione remiserat, nunc Deo excandescente, & vocem contendente, atq; acuente; rursus vehementius exurgit, & insonat.

Iratus est furor meus in te, & duos amicos tuos. Sæpe observavimus Eliphaz anteire reliquis dignitate, forte *Eliphaz dignior cæteris amicis.* etiam ætate, atq; sapientia, primas igitur tum loquendi, tum præterea Divinam vocem accipiendi partes obtinuit: graviter præterea errasse, atque peccasse in Judicio de Jobi meritis, atq; suppliciis, temere hominem sanctissimum condemnando, cuius peccati gravioris manifestum indicium est, cōtestatio Divinæ Iræ, atq; furoris: *Divina Ira ex causa gravissima.* quæ cum significetur esse gravissima, & naso tumente, atq; excandente, subesse item intelligitur causa gravissima digna furore, & indignatione. Quare pro eo, quod nos habemus, *Iratus est furor meus, &c* Sept tantum habent, *Peccasti tu, & duo amici tui.* *LXX.* Et mirum sane, quod 6 *Iustorum iniurias Deus non ferens.* cum viderentur amici præclare fecisse Dei causæ patrocinantes, at tanti Deus faciat causam, & existimationē sui justi, ut qui quacumque ratione illum lædat, gravissime ferat. Satis ergo ad iusti commendationem, ad minas, & terrorem obtrectatorum fuit dixisse *Qui oderunt iustum, delinquent.* *Psal. 33.* proprie *aberrant*, quamvis enim sibi blandiantur, quasi de præclaro facinore, quod *arbitrentur obsequium se præstare Deo*, persequentes iustum, at aberrant toto Cœlo; nam illorum conatus quamvis vani, in Deum recidunt, & maledicta facta in Sanctos, Deum configunt plane igitur aberrant ab scopo. Multo etiam magis, quod conatus adversus iustum, non *Iniuriæ adversus Iustos, recidunt in suos auctores.* solum iniurii sunt Deo, sed ipsis improbis obtrectatoribus noxii. Vide igitur, quantum delinquant, quantum aberrent, qui iaculantes ad justum, Deum impetunt, & seipsos configunt. quippe *sagittæ parvulorum, factæ sunt plagæ eorum, & infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum.* *Ps. 63. 8.* Ps 63 8 ita enim pueri jaculantur ad scopum, ut temere, & inconsiderate illū considerent, & potius id, quod minime existimarant, percutiant, & configant. *Jacula enim à pueris emissa*, inquit Theodoretus, *nihil damni afferunt his, qui petuntur, malis, qui percutere conatur.* *Theodor.*

7 *Cur Jobi amici propter peccatum nō sunt affecti supplicio.* Sed cum Dei furor & indignatio significare soleat nō solum ex parte Hominis peccatum ira dignum, sed etiā ex parte Dei effectum vehementē, quasi ex animo irato procederet, cur Jobi amici Divina ira dignissimi, non sunt affecti manifesto aliquo supplicio? quod si propterea dicas, non punitos aliqua corporis plaga, quod ex Jobi cognatione essent: at exemplum manifesti supplicii potast esse Maria Soror Moysis, quæ propter murmurationem contra Moysem percussa est Lepra. Potuerunt igitur quasi Talionis pœna Leprosi fieri Jobi amici, propter peccatum temeritatis in sinistram partem in- *Num. 12* terpretandi Jobi Leprā. Huic dubitationi occurrit Nicatas; *Ideo Mariam obtrectantem pœnas dedisse, quia illa non tantum Moysem, sed Deum etiam Moysis laudatorem voce violavit. Hi vero cum Dei dignitatem, & laudem extulissent, Hominem tantummodo in vituperationem adduxerunt.* *Nicetas.* Sed non apparet, qua ratione peculiariter Divinum honorem plus læserit Maria, quam Jobi amici; præsertim cum fratres Moysis tantum contenderint se- *Num. 12.* se Moysi æquare, non etiam amplios extollere: *Nonne*, 8 *Cur Aarō nō sit percussus lepra sicut Maria, propter murmurationem.* inquiunt, *& nobis similiter loquutus est Dominus* At vero amici, Jobum, non solum, ut sibi parem, sed longe meritis, atq; sapientia inferiorem contempserunt. Illa ergo potior causa reddi potest, quæ etiam in Aarone locum habet, cur non fuerit particeps supplicii, & Lepræ, cum peccati, & detractationis particeps fuisset, non fuit igitur similiter punitus Lepra, quod summus esset Sacerdos, à quo longissime abesse debet omnis immunditia, & cujus existimationi, & honori, apud Populum, consultum

Sacerdotū honari cōsulēs Deus.

fultum voluit Deus: tum etiam, & ipsius populi necessitatibus, pro quibus intercedere deberet Aaron; quod si leprosus, & immundus fuisset, à tabernaculo, & à solemnibus precibus abstinuisset. Non aliter cum Iobi amici suæ gentis Sacerdotes essent, simulque Reges, utrique dignitati consulere voluit Deus, tum etiam, & necessitatibus suorum popularium; Nam forte etiam ante legem quæcumque deformitas, præsertim lepra, Sacerdotem arcebat à publicis precibus, & sacrificiis. Accedit exitus lætissimus Iobi rerum non permittens tristitiæ, aut supplicii partem aliquam, in illis præsertim, qui per ignorantiam deliquissent.

Super procurata Sacerdotum munditiee.

9 *Et in duos amicos tuos.* Neque reprehensionis, neque supplicii pars aliqua videtur redundare ad Eliu, de quo non nihil diximus initio cap. 38. versic. 2. in fine, ubi diximus, quod aliis amicis dictum est, sibi quoque dictum fuisse oportuisse existimate Eliu. Tum etiam minoris illum fieri in hac controversia, quam priores tres amicos. Secunda causa, quod minus peccaverit, quam alii, indicata est à nobis initio cap. 32. quæstiuncula 4 & ibidem vers. 3. Quamquam enim in eodem fere cardine versatus fuerit, in quo cæteri amici crepitarunt; tamen illa fere in Iobi oratione notanda, & inurenda sibi proposuit, quæ Deus etiam sua reprehensione notavit, videlicet, non tam prioris vitæ scelus aliquod quam plus nimio vehementem sui defendendi, atque conquerendi contentionem.

Cur Eliu non similiter reprehensus, sicut tres amici. Eliu minus peccasse quā alios amicos.

10 *Quoniam non estis loquuti coram me rectum.* Locum hunc perstrinxit Philippus initio cap. 17. & per comparationem exponendum censuit videlicet, quod melius loquutus sit Iob, quam amici, cum tamen aliquid etiam reprehensione dignum loquutus fuerit Iob; multo vero plura temere effutierint amici. At vero Septuaginta hoc loco omnem comparationis rationem abstulerunt; *Non loquuti estis coram me verum quidquam*, quod Nicetas sic interpretatur. *Nihil, quod verum esset, iuste loquuti estis, cum contra iustum suffragia vestra ferretis. At Iobus servus meus veritatis cupidus, cuncta est vera loquutus.* Sed cum sapientissimi Philosophi, atque Theologi fuerint Iobi amici omnes, ut initio capitis quarti luculenter ostendimus, cumque in omnibus veræ Fidei principiis, atque Catholicis Dogmatis, cum Iobo convenirent, tantum in Iobi rebus dissentiant, & errent; videtur sane hæc Divina sententia iuxta subiectam controversiam accipienda, videlicet meliorem, & veriorem fuisse Iobi causam, & partem in hac lite de sua innocentia, & de suarum rerum Providentia. Id quod eleganter indicavit Nicetas, exponens illud, *Coram me, Apud me*, inquit, *iudicem.* Quamquam Gregorius paulo aliter accipit, *Coram me*, idest, *intus. Quia*, inquit Gregorius, *intus sæpe multorum vita displicet, quæ etiam foris hominibus placet.* Observat vero sapienter idem Gregorius, *Iobum à Deo commendari adversariis; & reprehendi in se ipso, quia videlicet melior, sapientiorque suis adversariis; sed tamen in examine Divini iudicii non usquequaque perfectus.*

Philipp. LXX. Nicetas. Iobi cōparatio cum amicis iuxta subiectā controversiam. Gregor.

11 Jam nunc videtur in hanc Dei pro iusto sententiam pronuntiatam in fine totius controversiæ quadrare, quod à Sapiente dictum est, *Melior est finis orationis, quam principium, melior patiens arrogante.* Ubi cum per *patientem* oporteat intelligere ex proprietate ipsius vocis originalis, virum longanimem, longum latumque naribus, qui cum credat Deo se, suaque omnia, *in tempore* tamen tribulationis, *non festinat*; nomine *arrogantis* è contrario intelligemus calumniatorem elatum spiritu, & cum superbia, & contemptu contemnentem meliores; Potior, igitur est *Patiens Arrogante*; nam licet *Principium orationis*; & contestatio litis, & delatio multarum calumniarum videantur illum opprimere, at *finis orationis*, vel, ut proprie legitur; *finis verbi*, idest, extrema sententia, veritatem, & iustitiam afferet ab omni calumnia.

Finis orationis pro Iobo. Eccl. 7. 9. Patiens, quis. Arrogans, quis.

Vers. 8. Sumite ergo vobis septem tauros, & septem arietes, & ite ad servum meum Iob, & offerte holocaustum pro vobis; Iob autem servus meus orabit pro vobis. Faciem eius suscipiam, ut non vobis imputetur stultitia: neque enim loquuti estis ad me recta, sicut servus meus Iob.

Vers. 9. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Suhites, & Sophar Naamathites, & fecerunt sicut loquutus fuerat Dominus ad eos, & suscepit Dominus faciem Iob.

1 *Deus se abscondens, aut se præsentem exhibens post iactam sententiam, quid indicet Illustratus Moyses.*	*etiam offerunt sacrificiū.*
2 *Septenarius numerus hostiarum consuetus, quid designet. Septenarii dignitas. Illustratus Moyses.*	4 Orare, *quid proprie, Iob mitissimus, & sanctissimus suo sæculo.*
3 *Iobi Sacerdotiū Adstantes*	5 Stultitia, *quid proprie. Capitale vitium, & supplicium detractionis. Explicatus Moyses.*
	6 *Homo hominis index.*

Cum Deus aliquando vehementer irasceretur contra Mariam, & Aaron, detrahentes illius servo Moysi, postquam illos acriter increpavit, statim abiisse scribitur; *Iratus*, inquit, *contra eos, abiit, nubesque recessit, quæ erat super tabernaculum: & ecce Maria apparuit candens lepra, &c.* Videtur enim integerrimus iudex post pronuntiatam sententiam, se abscondisse, ne statim deprecationi supplicii ullus esset locus, sed reus mox subiret supplicium constitutum, statim igitur Maria percussa est lepra. At cum nunc pronuntiata sententia, se statim non abscondat, sed potius deprecandi supplicii certam viam, atque rationem designet, incredibilis benignitatis fuit, &, ut Nicetas dixit, *volentis ob honorem, qui iustis defertur, peccata merentibus condonare.* Sic quoque Abrahami existimationi, & honori consulens, condonavit Abimelech raptum Saræ, propter preces Abraham: *Quia Propheta*, inquit, *est & orabit pro te.* Genes. 20. 7. & pepercisset universis Sodomitis propter *decem iustos*, nisi destitisset Abraham ab intercessione. 1

Num. 12. Deus se abscondēs post pronūtiatam sententiā. Nicetas.

Sumite vobis septem tauros, &c. Parum interest, sive *tauros*, sive *vitulos* dicas: nam utriusque ætatis animal familiare erat sacrificiis. Sed Septenarius numerus observatione dignus, & præsertim in sacrificio: legimus enim Num. 23. 1. dixisse Balaam ad Balac: *Ædifica mihi septem aras, & para totidem vitulos, & eiusdem numeri arietes.* Quem victimatum numerum, quamquam Nicolaus, Abulensis, & alii eo loco referant ad superstitionem Astrologicam, quod Æthnici in honorem septem Planetarum, quibus videtur humana vita conservari, numerum Septenarium superstitiose colerent, verum existimo, non tam ad superstitionem pertinuisse: quam ad ipsius numeri naturam, & perfectionem: iam inde ex quo rerum perfecta creatio septem diebus constitit, tum etiam multarum rerum perfectionem, & complementum septenario numero Deus constituerit. Ergo perfectionis, & multitudinis Symbolum est, atque adeo habetur in usu Sacro, de quo vide Chrysostomum Oratione quinta, in Iudæos, Basilium Homil. 2. Hexameron. August. 11. de Civitate Dei, cap. 31. & super Psal. 78. Hilarium prologo super Psalm. Clement. Alexand. 6. Stromatum, Gregorium hoc loco Hieron. super Amos 5. Procopium super id Genes. 4. *Septuplum punietur*, & super id Deuter. 7. *Annus remissionis*, & super Genes. 32. Philo lib. 2. allegoriarum, & de mundi opificio, & de Decalogo, Franciscum Georgium in Harmonia, Cant. 2. Tomo 6. c. 5. Macrobium lib. 1. cap. 7. Gellium lib. 3. cap. 10. Bapt. Egnatium in suis Racemationibus, cap. 21. Pierium lib. 36. Igitur numerosum atque perfectum sacrificium imperat illis Deus, propterea quod, ut Olympiodorus ait, *Magnopere peccavissent*, id quod explicatius tradidit Chrysostomus: *Victima magnitudine illorum quoque peccati magnitudinem demonstrat: neque enim tantis erat iis opus sacrificiis, nisi etiam criminum, quibus liberandi erant, gravia extitissent. Illud iam docet, haud illa satis futura esse sacrificia ad expiationem, nisi Iobi quoque merita accessissent.* D. Thom. etiam, vel quod Septenarius numerus pertineret ad grandium delictorum expiationem: vel quia Duces essent, & quasi universitatem populorum ipsi continerent; ideo Septenario numero uterentur. Vide, quæ diximus cap. 1. ubi de Iobi armentis, & gregibus idoneis ad sacrificium.

Septenarius hostiarum numerus familiaris Sacrificiis. Lyra. Abulens. Vndenarius honor numeri septenarii. Chrysost. Basilius. August. Hilarius. Clemens. Greg. Hieronym. Procop. Philo. F. Georg. Macrob. Gellius. Egnatius. Pierius. Olympiod. Chrysost. Septenarius ad gravitatē peccati expiandi.

Ite ad servum meum Job, & offerte, &c. Cavendum, ne aliquis hoc loco videatur sua Paraphrasi, enervare vim offerendi sacrificium à proprio Sacerdote. Quamquam cum dicantur amici Iob obtulisse sacrificium, ut sane offerunt, qui Sacerdoti sacrificanti adstant, tamen proculdubio lo- 3

Iobi Sacerdotium.

Praeter Sacerdotem, cuius est proprium offerendi munus, alij etiam offerre dicuntur.

bus pro Sacerdotis munere, & officio, nunc sacrificavit. Adeunda, quae diximus cap. 1. versic. 5. ubi de Sacrificiis, & Sacerdotio Jobi. Ergo eleganter ex hoc loco colligit Olympiodorus, jussisse Deum, ut Jobus, *Sacerdotis munere fungeretur, atque hostias immolaret*. neque tamen omnino exacte loquutus est Chrysostomus, dicens, *Jobum fieri Sacerdotem, amicis victimam adducentibus*. Quippe Sacerdos ille erat rite, & recte, non uno tantum titulo, ut capit. 1. expoluimus. Quanquam illud pulchre observat Chrysostomus; Deum ipsos illos homines iniurios in Jobum, *victimas, & vectantes solet effecisse*.

Olympiod. Chrysost.

4 *Orare, quid hoc loco.*

Ipse offeret holocaustum. Non est nimium curiose captanda distinctio *holocausti* ab aliis victimis; cum hae ante legem contigerint, de quo diximus c. 1. vers. 5. ou. 13.

Et ille orabit pro vobis. Elegans imprimis est proprietas verbi originalis *orandi* pertinet enim ad rem forensem, & judicialem, & quidem significat *orare*, aut, *deprecari*, more ejus, qui ad judicem appellat, & illum addit supplex, & precabundus; aut qui in judicio patrocinatur, & pro aliquo intercedit arbiter, qui rem diiudicat, & componit litem, vel qui pro se rogat, & obsecrat. Igitur Deus ait; Hoc vobis erit salutare consilium, si vestrae salutis, & deprecandi ingentis supplicii, quod meremini in meo judicio, non alium Patronum vobis adhibeatis, quam ipsum Jobum, quem injuria affecistis; tum quod ipse Jobus mitissimus sit, & proculdubio ipse *orabit pro vobis*; ut intelligere licet de viro sanctissimo, pro suis etiam persequutoribus exoraturo; tum quod nullius alterius hominis libentius faciem accipiam, precesve acceptiores habiturus sim; quam Jobi. Tunc enim *non erat ei similis in terra*. Sicut neque tempore Noe alius justior; vel Danielis aetate alius sanctior. Quare ad hunc locum respicit illud Ezech. 14. *Si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob ipsi iustitia sua liberabunt animas suas*. De *suscipienda* vero, aut *honoranda facie* alicujus, ea frequente Scripturarum phrasi, saepe diximus.

Iob mitissimus.

Iob suo tempore sanctissimus mortalium.

Ut non vobis imputetur stultitia. vox originalis *stultitia*, à radice *Nabal*, significat rem decidutam, fluxam, vilem, abjectam, cujusmodi sunt animus, atque cogitationes insipientium, & stultorum. inde abjectio, ignominia, stultitia; denique peccatum foedum, & turpe, quod non cadit nisi in mentem vilissimam, & abjectissimam. Ex hac vocis foecunditate pullularunt hujus loci multae intelligentiae, prima acrior, & severior Septuaginta, legentium; *Nam nisi propter ipsum, perdidissem, utique vos*. idest, digna morte prostravissem, atque abiecissem. Unde Olympiodorus colligit, *Capitale esse iustis detrahere capitale esse etiam supplicium*. Timere vero oportuisse, detrahere justo, indicat illud Num. 12. 8. *Quare non timuistis detrahere servo meo Moysi*. Quare supplicium leprae, quod subiit Maria, perinde reputatum est ab Aarone, ac si fuisset capitali sententia affecta; *Obsecro*, inquit, *Domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum quod, stulte commisimus; ne fiat haec, quasi mortua, &c.*

נבל

Abiectio, & ignominia coniuncta cum stultitia.

LXX.

Olympiod.

Capitale vitium & supplicium detractionis.

Aut secundo, *Stultitia* pro ignominia, quae par pari rependitur; q. d. Ne vos ingenti ignominia afficiam, & detractionem digno supplicio compensem. Ita fere Caietan. D. Thom. *Stultitiam* pro *infidelitate*. Albertus, & Dionysius, pro *ignorantia culpabili*.

Caietan. D. Thom. Albertus. Dionys.

Sed diximus *stultitiam* esse foedum, turpeque delictum, quod non cadit nisi in hominem vilissimum; Foede, inquit, & turpiter peccastis contra omnem humanitatis, & amicitiae legem, insultantes misero, negantes opem amico; sanctitatem ex foelicitate judicantes, improbitatem ex inopia: quae omnia vitia sunt ingeniorum vilissimorum. Vide, quae de hujusmodi *stultitia* diximus non semel prioribus capitibus.

Stulte pro foede, & absurde delicto.

6 At a quonam *imputanda stultitia*? sane ab ipso Deo judice aequissimo; tum etiam, & ab ipso Jobo laeso. Cum enim velit Deus, ut qui iniuriam accipit suae iniuriae, atq; causae judex non sit, sed totam rem Divino Iudicio committat, *Mihi*, inquit, *vindictam, & ego retribuam*; Deus tamen totum honorem judicandi referre videtur ad ipsum hominem. quasi tantum vindictae, & retributionis exequutio ad se pertineret. Dicitur igitur ipse homo detractori, aut, & persequutori suo imputare peccatum, tanquam judex. Numer. 12. 11. Aaron ait ad Moysen, *Obsecro, Domine mi*, (Adonai, nomen est *Domini* timendi, dominium, & potestatem exercentis; Principis, & judicis, cui tamquam basi, & fundamento nititur populus, & est unum ex Dei nominibus) *ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus*, & similiter Matthaei 5. 23. ad judicis munus videtur pertinere, quod dicitur, *Si frater habet aliquid adversus te*. sicut Deus supremus judex dicit, Apoc. 2. 4. *Habeo adversum te pauca*.

Heb. 10. 30

Homo homini iudex.

אדנאי

Formula iudicis cum postulatur cum reo.

Vers. 10. Dominus quoque conversus est ad poenitentiam Job, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia, quae fuerant Iob, duplicia.

1 *Varia lectio. Paronomasia. Captivare captivitatem, quid.*

2 *Rabbinorum ingenium. Poenitentia in Deo, quid designet. Explicatur Ieremias.*

3 *Iobi sanctitas, Christi figura. Praeteritum imperfectum, quid significet. Illustratur Lucas.*

4 *Signum insignis sanctitatis, movere alios. Iob nondum sanatus orans pro amicis.*

5 *Iobi incrementum ulterius. Cur Iob duplo felicior se ipso. Potentia exemplum, oportuit praemium duplum.*

QUod Interpres dicit, *Conversus est ad poenitentiam*, proculdubio ex vi locutionis, circumloquutio est restitutae Iobi faelicitatis, quamquam etiam Graeci intelligant significari non solum restitutam, sed praeterea amplificatam conditionem, nam legunt, *Dominus auxit Iob*. Quod vero dicitur, *Conversus est ad poenitentiam*, proprie legi potest, *Dominus convertit captivitatem Iob*. vel *Convertit conversionem*. vel ut Caietan. legit, *Restituit restitutionem*. quod in Hebraeo dicitur pulchra vocum paronomasia: nam verbum. *Sub*. est vertere, aut convertere, aut redire, vel restituere. nam haec omnia analogiam habent. At vero pro *poenitentia*, est nomen deductum à radice *Sababh*, quod est reducere ad locum captivando, & abducendo ex proprio, & nativo loco. quae reductio, vel conversio ex loco in locum, dicitur *Captivitas*, atque eleganter dici solet *Captivare captivitatem*, vel, *convertere conversionem*, idest, reducere, vel restituere vel convertere; Iudicum 5. 12. Psalm. 125. 1. 2. Paralip. 28. 2. Sophoniae 2. 7. Hebraei vero nimium anguste captivitatem hanc interpretantur, videlicet, aut pro ipso Iob, qui captivus fuerat traditus potestati Satanae: aut pro ipsis gregibus, & armentis abactis à praedonibus illis Sabais, & Chaldaeis; Deo videlicet praecipiente, & monente, ut interpretatur Rab. Moyses, ut amici praedam reducendam curarent. Sed Rabbinica est interpretatio: & cum saepe quaerant Miracula. ubi opus non sunt, illa nunc tollunt, ubi opus sunt. Significatur itaque miraculosa Iobi restitutio. At quia qui poenitentiam agit, ex priori studio, & vivendi instituto ad meliorem frugem convertitur, & Deum videlicet, eleganter pro *captivitate* illa, vel conversione, aut restitutione, Interpres dixit, *Poenitentiam*, ut vehementiorem redderet sententiam, & Divinae Misericordiae sensum exprimeret; quasi diceret, Deum poenitentia affectum super calamitate, & afflicta Iobi conditione, qua ratione dictum est Ierem. 18. 8. *Si poenitentiam egerit gens illa à malo suo, quod loquutus sum adversus eam, agam & ego poenitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei. Et subito loquar de gente, & de regno, ut aedificem, & plantem illud*. idest, Habuit se Deus, instar poenitentis, cui praeterita displicent: & qua fieri potest ratione, infecta esse vult: displicuit igitur Deo jam amplius Iobi calamitosus, & afflictus status, neq; amplius illius res afflictas passus est: placuit vero incredibili illum foelicitate cumulare. Hac igitur ratione referenda est ad Deum poenitentia super Iobi rebus. Nam quod Gregorius, D. Thomas, Albertus, Dionysius, Titelm. & plures Latini referunt, *Poenitentiam* ad ipsum Iob, quod poenitentia sua, tum pro peccato suo, tum pro peccato amicorum, Deum placaverit: verum quidem: sed minime exacte ad Scripturae phrasim.

8

Varia lect.

Caietan.

Paronomasia.

שוב

שבת

Hebraismus.

R. Moyses Rabbinicum ingenium.

Significatio Divinae benignitatis.

Poenitentia in Deo, quid designet.

Gregorius. D. Thom. Albertus. Dionys. Titelman.

Cum oraret ille pro amicis suis. Quaedam ex hoc loco breviter colligenda, etiam indicanda. Primum, hinc manifeste colligi Iobi iustitiam, & sanctitatem, qui non habet nunc necessitatem precandi pro suo delicto, sed aliorum certe non obscura figura Christi Iesu, qui *Quadam* (non semel, sed forte saepius eandem orationem orabat, quod indicatur tempore illo, *dicebat*) *Pater dimitte illis*. Luc. 23. 34. Atque in eo etiam Christi figuram gestabit, quod sicut Chri-

3 *Iobi manifesta sanctitas.*

Praeteritum imperfectum quid significet.

Christi figura. Christus Jesus, tunc vel maxime rogavit pro illudentibus, cum illudebatur à prætereuntibus; ita & Job, pro his maxime, à quibus maximis contumeliis affectus fuisset.

4 *Mereri aliis signũ eximiæ sãctitatis.* Secundum, gratissimam fuisse pro amicis orationem, potius pro inimicis, utpote, quæ ab eximia charitate proficisceretur, propterea que tunc vel maxime non solum decreta fuit Jobo illa incredibilis omnium bonorum amplificatio, sed præterea etiam laius, & venia amicis concessa·meruisse enim non solum sibi, sed aliis excellentissimæ sanctitatis est. Vide hoc loco Gregorium, atque D. Thomam. *Greger. D. Thom. Nicetas.* *Certaminum* inquit Nicetas *munus, ac tropheam reportat, cum amicis veniam impetrat. Perinsignis enim honor, ac dignitas, precibus placatum Deum peccata illis condonare, dicentem justa, Ne statuas illis hoc peccatum.*

Iob nõdum sanatus orans pro amicis. Tertium hinc colligunt nonnulli, Jobum suæ sanctitati restitutum, *dum oraret pro amicis suis*; probabile quidem, ut superius diximus, sed mihi verisimilius fieri, adhuc exulceratum, ut Græci censent & nos superius probavimus, ut illustrior esset Christi Jesu patientis, in Cruce figura, dum oraret pro inimicis: illius vero etiam exemplar, qui dicebat, *Ps. 108. 4.* *Detrahebant mihi, ego autem orabam* & iterum; *Ps. 44. 13.* *Cum mihi molesti essent, induebar cilicio: humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo convertetur.* Agnoscebat enim *in sinum*, & lucrum, eam maxime orationem convertendam, quæ pro illis funditur, à quibus molestiam accipias. Nam quidquid boni illis preceris, tibi precaris. Sicut contrario, quidquid mali fratri moliaris, in caput tuum recidit, de quo superius diximus.

5 *Dictum per anticipationem. Caietan.* *Et addidit Dominus omnia, quæ fuerant Job duplicia. Auxit addendo*: dicitur enim de ea re, quæ per additionem augetur. Indicatur ergo nunc per anticipationem, id, quod postea additione diuturna factum fuit, ut Jobi facultates in dies crescerent. Bene Caiet. more suo, *Habuit meritum habendi res duplices in successu temporis.* Cujus multiplicationis initium, & ratio describitur statim sententia sequente. Quæ multiplicatio quamvis momento temporis non contigerit, at brevissimam esse oportuit, sicut de justi progressu, & facultatibus scriptum est; *Eccl. 11, 24* *Benedictio Dei in mercedem iusti festinat: & in hora veloci processus illius fructificat.* Quam restitutionis velocitatem precabatur populus captivus, & cum per varia discrimina, & varios itineris, & exilii errores Babylonem pervenisset, ut reduceretur tamen brevissime sine ullo itineris, & erroris dispendio in patriam, quanta velocitate solent torrentes deferri coacti australibus tempestatibus, *Converte Domine captivitatem nostram, sicut torrens in Austro.* *Ps. 125. 4.* Ergo non satis fuit Divinæ benignitati dixisse, *Ier. 30. 17. & 33. 6.* *Ecce obducam ei cicatricem, & sanitatem, & curabo eum, & revelabo illis deprecationem pacis, & veritatis, & convertam conversionem, & ædificabo eum, sicut à principio,* cum erat *Magnus inter omnes Orientales*: Sed ut se ipso quoque duplo melior, duploque beatior sit. *Cur Iobus duplo fœlicior se ipso Augu. 9.* Et quidem qui patientiæ exemplum est hic duplicatum præmium reportat. Ut enim docet August. in quæstionibus ex utroque testamento q. 118. eum beatus Iob fuerit patientiæ exemplum, quod multi imitarentur, duplicatum sibi meritum paravit, duplicatum Diabolo damnum intulit.

Vers. 11. Venerunt autem ad eum, omnes fratres sui, & universæ sorores suæ, & cuncti, qui noverant eum prius; & comederunt cum eo panem in domo eius; & moverunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat Deus super eum; & dederunt ei unusquisque ovem unam, & inaurem auream unam.

1 *Jobi narratio, atque auditio cunctis iucunda.*
2 Venire *ad subiectionis professionem.*
3 Fratres, & Sorores, *quos comprehendant.*
4 *Convivium, munditiei, & amicitiæ Symbolum.*
5 *An Iobi domus eadem, quæ pristina.*
6 *Capitis commotio cuius affectus.*
7 *Compassio an sit de ærumna præterita.*

1 Facti fama cum Divini præconii, atque visitationis, tum obiurgationis, & pœnitentiæ amicorum, ad universos Husitanos cives permanavit, quod significat lectio Septuaginta, quæ addit, *LXX.* *Audierunt omnes fratres, quæcumque acciderant ei, & venerunt, &c.* Atque subtiliter interpretatur Nicetas, *Nicetas.* *Non ideo dictum fuisse, Audierunt, quod calamitatis essent ignari, sed quia unusquisque cum altero de sententione illa, Divinaque visitatione colloquebatur: eratque cunctis iucundum narrare, atque audire.* Contraria videlicet ratione, ac diximus c. 2. Diaboli fraude, & impostura factum fuisse, ut Jobi nomen, & memoria molestissima cunctis existeret, & dignissima diris execrationibus. Nunc vero jam Regis sanctissimi afflicta fortuna cunctorum misericordiam alliciebat. *Cunctis iucundũ narrare, atque audire de Iobo.*

2 *Greg.* *Venerunt autem ad eum.* Gregorius, *Divina Dispensationis permissione amicorum verbis afflictus, etiam nunc humana debet charitate refoveri.* Quod autem, *venientes* subjectionem quandam profiterentur, intelligere videtur Nicetas, *Venire ad subiectionis professionem.* *Illud*, inquit, *commentarii state haud dubium erat argumentum, quod ei, quem sic Deus honore affecerat, tanquam Regi homines honorem deferre vellent.* Tum etiam D. Thomas ex illo, *D. Thom.* quod subjungitur *Comederunt cum eo panem in domo eius,* colligit *redisse ad pristinam famulationem.* Non dubium itaque, quin *venientes*, honores Regios illi deferrent. Sed ex vi hujus sententiæ illud tantum colligendum est *venisse*, ut officii partes persolverent consolando, & convivium celebrando.

3 *Frater, & Soror.* Quod vero dicitur, *Fratres, & Sorores*, diximus sæpe utriusque sexus cognatos significare in Sacro sermone. Eos vero, *qui noverant eum prius*, intellige non solum notos, & familiares, sed illos omnes, à quibus ipse c. 19. 13. 14. 15. queritur se desertum; *Fratres meos longe fecit à me, & noti mei, quasi alieni recesserunt à me: dereliquerunt me propinqui mei, & qui me noverant, obliti sunt mei. Inquilini domus meæ; & ancillæ meæ.* Qui locus omnino adeundus est.

4 *Et comederunt cum eo panem in domo eius.* Ex hominum convictu ejectum, & omni humana communione privatum & cum quo cibum sumere immundum, & nefas existimarent, nunc eadem mensa dignantur, & apud illum lætissime epulantur. *Philipp.* Et sane, quamvis hoc loco Philippus censeat in hoc *convivio honorio eius*, significari ab *eo omnium sordium squallore abstersum*; quod idem habent commentaria Hieronymi & Bedæ; *Hieronym. Beda.* sed ut superius diximus, ex reliquiis morbi, quæ forte superessent, nihil fastidii, aut immunditiei redundare in convivium, vel in convivas potuit. Pertinuit ergo convivium ad significationem amicitiæ, & restitutionem humanæ societatis, atq; sublevationem inopiæ. *Cõvivium symbolum amicitiæ.*

5 *An eadem Iobi domus, quæ quondam.* *In domo eius.* Quem semel sanctum agnovissent, eidem quoq; Regni honorem restituerunt: & ad Regias ædes admiserunt; sive antiqua domus fuerit, sive recens alia, quam post restitutionem adeptus fuisset. Vide, quæ de hac re diximus, ubi de sterquilinio disservimus, c. 2. v. 8. sect. 11. num. 7.

6 *Capitis cõmotionis affectus.* *Et moverunt super eum caput*, Incertum apud Interpretes quis animi affectus hujusmodi *Capitis agitatione* significetur cum enim plæriq; supponant Jobi plagam omnino profligatam. vix possunt invenire locum agitationi capitis, ad miserendum, & compatiendum. Ergo Gregorius; *Quid*, inquit, *in motione capitis nisi admiratio designatur?* *Gestus admirantis. Greg.* Facit cum hoc lectio Septuag. *LXX.* *Consolati sunt eum, & mirati sunt super omnibus, &c.* ubi ait Nicetas; *Nicetas* *Sane res admiratione perquam digna videbatur, iustum hominem tam mala esse perpessum.* Sed rarissimus est ille gestus in admirante.

Proximus est Philipp. scribens, *Philipp.* *In motu capitis indicari convenientium ad eum lætitiam.* Huc pertinet Dionysius, *Dionys.* & Titelmanus referrentes ad gestum *congratulantium*. *Titelm.* Sed iste *motus capitis*, licet aliquando sit deridentis, nunquam tamen est ridentis, neque lætantis.

Motus capitis est consolatio. Proculdubio igitur ille *capitis motus*, velut est in originali, *motus*, aut *commotio*, subintellecto *capite*, pertinet ad compassionem, & condolentiam, & ad solatium, quod afflictis, & calamitosis compatiendo exhibemus. Quare verbum originali frequenter vertitur *Consolari*, ut diligenter ostendimus super id, c. 16. vers. 5. *Moverem caput meum super vos*, quo recurrendum est. Quare hoc loco per expositionem additur, *& consolati sunt eum.* נוד

7 *An compassio sit de præterita ærumna. D. Thom. Caietan. Oserius.* Sed D. Thomas, Caietanus, & quidam alii Latini ad memoriam tantum præteritarum ærumnarum referunt eiusmodi compassionem, atque solatium. Non nemo etiam, quod sensus humanitatis, & calamitatis pristinæ recordatio lachrymas visitantibus excutiebat. Censeo tamen rem hanc, ut sonat, accipiendam, & quidquid erat inopiæ, aut valetudinis neque omnino integræ, neque confirmatæ postulasse hanc amicorum compassionem, & gestum capitis; lachrymas etiam, & quidquid pro solatio esse potest

ærumnosæ conditioni: nam ubi nihil ærumnarum sit, non videtur esse locus consulationi, & compassioni, nisi ea ratione, quam indicat Nicolaus; quod ille potius gestus dolendi ad seipsos reflecteretur, existimantes se deceptos, dum toique condemnarunt hominem sanctissimum. Sic sane David vix agnoscit consolationi locum, vbi nullum est calamitatis vestigium; *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus, sicut consolati.* Quamquã enim Passioni Christi Domini prætritæ, nunc cum ille gloriosus existit, vere compati & possimus, & debeamus, at hæc cõpassio non concipitur causa, illius consolandi, sed quod illius dolentis imitatio, & imago in nobis ipsis repræsentata, & illi, & Patri iucundissima existat.

Lyra.

Ps. 124. 1. Quomodo compatiamur passioni præteritæ Christi Iesu.

Et dederunt ei unusquisque ovem unam, & inaurem auream unam.

8 Ovis *nomen pro nummo. Explicatur Moyses, & Lucas.*
9 Pecunia *Latinis unde dicta.* Ovis *nominata genere viril.* Decabæus.
10 Ovis *nunc propter pro pecore. Qua pristina divitia.*
11 Inauris, *quid, & cuius membri ornamentum. Illustrant Isaias, & Ezechiel.*
12 Inauris *cuius figura.*
13 *An Iobus subito duplo locupletior.*

8 PHilippus; *Velut inopi, & penitus nihil habenti dederant ovis singulas.* Ingens de voce originali contentio inter eos, qui sequuntur text. Hebræum plerisque contendentibus, tribus in locis, in quibus tantum legitur, significare *nummum*, potius quam *ovem*, nimirum hic, & Gen. 33. 19. Iosue 24. 32. quibus locis agitur de emendo, & vendendo. ita R. David, R. Hakabab R. Mardochai, Pagnin Regia, Tygurina, Caiet. Eugubinus. & alii Lexicorum collectores, & cum *Kesitah*, scribatur cum puncto sinistro, ajunt oriri ea *Keset*, cum puncto dextro, quod significat veritatem, aut firmitatem contrahentium, quasi *Kesitah*, sit præmium, aut pecunia, qua redditur firmus contractus. Rem item hanc confirmant ea, Actuum 7. 16. vbi testatur Stephanus *emptum ab Abraham sepulchrum pretio argenti*, quod item videtur esse cum illo Gen 33. 19. ubi dicitur Jacob *Emisse agrũ centum agnis. Oves* igitur, vel *agni, argentum* est, vel argentei numi. Neque si Stephanus non loquatur de illa agri emptione facta *centum agnis*, Gen. 33 sed de altera speluncæ emptione *quadringentis sicles argenti*, Gen. 23. ut docte probat contra Andream Masium Benedictus Pererius Genes. 23. 33. non ideo res ipsa per se confirmari non poterit, vel ea ipso Latino *Ovis* nomine. nam *Pecunia*, à pecore dicta est, sive à pecude, ut scribit Plinius lib. 18, cap. 3. *Servius*, inquit, *Rex ovium boumque effigie primus æs signavit. Rursus Pecunia ipsa à pecora appellabatur. Mulctæ non nisi ovium, boumque impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum benevolentia. Cautum quippe est ne bovem, prius quam ovem nominaret, qui indiceret mulctam.* Vide eundem, lib. 33. cap. 13. Varro lib. 4. de lingua Latina. Gellius lib 11. c. 1. ubi observat in dicendis mulctis à Magistratibus Pop. Rom. *Oves* genere virili appellatas, nimirum ut tunc *Ovium* nomine significarentur numi, hac videlicet forma, *Ego ei unum ovem mulctam dico*. Atque etiam in Draconis legibus, mulcta irrogabatur, quam appellabant *Decabæum*, idest, decem boves, quam rem confirmant Varro libro 2. de Re rustica, cap 2. Budæus lib. 5. de Asse, & in annotationibus ad Pandectas 1. ff. de Contrahenda emptione. Calcagnin. super L. Bona ff. de verborum, & rerum significatione. Rodiginus, lib. 12. c. 2. & lib 23. c. 17. Pierius lib. 23. in *Tauro*, & in *Ove* Sane nostrates argenteum octuplicem, aut quadruplicem communiquam vocant solot, *Ochalumbovis, Oio de Buey*. tum etiam, semiargenteum vocant Agnellum, *Corderillo*. Atque illa tandem potest esse hujus rei confirmatio, quod Hebraice vera ovis, aut verus agnus alias habeat proprias appellationes.

Philipp. Quid ovis nomen significet.

קשיטה

R. David. R. Hakab. R. Mardoc. Pagnin. Regia. Tygurina. Eugubin.

קשט

Benedictus Pererius.

9 *Pecunia. Plinius.*

Varro. Gellius. Oves dicta genere virili. Decabæus, quid. Varro. Budæus. Calcagn. Rodiginus. Pierius.

10 Sed cum Paraphrasis Chaldaica, Septuaginta, & Vulgatus Interpres in significatione illius vocis, & reddenda *Ove*, minime consentiant, nemo poterit hujus lectionis veritatem, & vim funiculi triplicis abrumpere; probatque potius *Ovem*, quam *Nummum*, usus priscarum divitiarum potius pecoribus, quam auro, & argento constitisse. Pecoribus etiam rerum permutationes fiebant, ut Homerus testatur, cujus carmina tum alii, tum vero Alciatus libr. 2. Præterminorum sic Latina reddit,

Caldæus. LXX. Priscæ divitiæ potius pecoribus, quam argento constiterunt. Alciatus.

Cæsariæ insignes redimebant vina Pelasgi,
Aerem alii, ferro quidam lucenti, bovillis
Tergoribus quidam, bubus plerique, sed ipsis
Manubijs alij. ——— ——— ———

Atque ex Sexto Iliados producit Juris Consultus, illam armorum commutationem Glauci, & Diomedis;

Paulus L. 1. ff. de contra hen. empt. ubi Budæus in annotationibus.

Iupiter eripuit sensus de pectore Glauci,
Aurea Tydidæ qui arma mutaverat olim
Perfecta ex ære, bovesque valentia tantum
Probis, quæ fuerant bubus pendenda novenis.

Denique res ipsa multiplicatorum gregum clamat, hoc initium fuisse *quatuordecim mille ovium*; at vero reliquorum armentorum argentum, & aurum *inaurium*, ut utroque divitiarum genere illius inopiam sublevarent, nimirum, & pecoribus, & argento.

11 *Et inaurem auream unam.* Proculdubio monilis, & ornamenti genus erat familiarissimum Husitanæ genti, atque adeo Arabibus, & Ismaelitis, non fœminis tantum, sed viris, ut constat ex Jud. 8. 24. cum Gedeon post insignem victoriam, petit à militibus; *Date mihi inaures ex præda vestra. Inaures enim Ismaelitæ habere consueverant.* Sed præterea usus etiam manavit ad Israelitas; Gen. 35. 4. Exo. 35. 22. ubi *inaurium* usus ipsis quoque viris tribuitur.

Inauris, quid.

נזם

Inauris, cuius membri ornamentum.

Sed cujusnam membri ornamentum erat monile hoc? Certe ex ipso nomine Latino constat ad aures pertinuisse, ut clare exprimitur Genes. 34. *Inaures, quæ erant in auribus eorum.* Sed præterea ad nasum pertinuisse, in fœminis præsertim, constat ex locis sequentibus, ubi eadem vox originalis subest, Proverb. 11. 22. *Circulus aureus in naribus.* Isai. 3. 21. *Gemmæ in fronte pendentes*, Hebraice, *Monilia nasi*. Ezech. 16. 12. *In aurem super os.* Hebraice, *Super nasum*. & statim distinguitur ab ornamentis aurium.

Inauris ornamentũ nasi.

12 Quomodo autem nasus hujusmodi monilibus exornaretur, iterum Dubitatio est; nam Oleaster. cap. 15. Genesis, existimat *Fœminas illius terræ fecisse foramina in extremitate nasi, quemadmodum in auribus, ad quæ suspendebant hujusmodi inaures, quibus solent margarita ligari, & suspendi.* Sed proculdubio præterquam, quod importunissimum esset ornamentum, potius impedimentum, quod adhiberetur parti, quam oportet esse nimium expeditam, & liberam, & quæ sæpius contrectari, & expurgari debeat; Latinus Interpres Isai. 3. rem ipsam per Paraphrasim exposuit dicens, *Gemmas a fronte pendentes*, ubi Septuaginta dixerunt, *Monile demissum*. quod videlicet à fronte demitteretur ad initium usque nasi. Idemque ipsum testatur Hieronymus Ezechielis 16. *Usque hodie*, inquit, *inter cætera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus.*

Oleaster.

Inauris à fronte ad nasum propendens. LXX. Hieron.

13 Unde collige, cujusnam figuræ fuerit hoc monile; erat nimirum, ut ex loco Proverbiorum, & ea commentario Hieronymi nuper adducto colligitur, circulus instar annuli, cum gemma appensa, ut ex loco illo Isaiæ constat, ubi vertitur ab Interprete, *Gemmas pendentes*. & a Septuaginta, *Monilia appensum*. Montanus quidem Iudicum 8. vult Monile hoc retulisse Lunæ speciem. ac propterea nescio quid de auriculis, & de naso, ac fronte meditatur, minus certum aliorum opinione, quam sua, quæ in illo videri possunt: non enim obtrectare libet.

Cuius figuræ erat inauris.

Montanus.

14 Ergo, ut ad rem revertamur, tam viri, quam fœminæ *inaures* singulas deferebant Jobo, sua singuli monilia. Neque dubium, quin magna auri copia, & vis ex singulorum oblationibus coacta fuerit; quamvis non statim divitiæ illi duplo ampliores numeratæ fuerint, ut existimavit Philippus. *Animadverti*, inquit, *potest, quod grandis multitudo ad illum convenerit, qui cum a singulis parum acceperit, subito tantarum divitiarum factus fit Dominus.* Nam hujusmodi incrementum per anticipationem dicitur, quod per centum quadraginta annos effici potuit; ut superius versiculo decimo dicebamus, *festinante Dei benedictione ad multiplicationem, & ad fructificationem velocem*. Eccle. siast. 11. 24.

An Iobus subito duplo locupletior factus. Philipp. Anticipatio narrationis.

Vers. 12. Dominus autem benedixit novissimis Job magis, quam principio eius; & facta sunt ei quatuordecim millia ovium, & sex millia camelorum, & mille juga boum, & mille asinæ.

1 *Iustorum incrementum novissimum.*
2 Benedictio, *quid. Illustrati David, & Isaias.*
3. *Fœlicitas, ex radice sanctitatis pullulans, Illustratur David, & Sapiens.*

AVgens, multiplicans, *benedicens* Deus, extremæ Iobi ætati, bonis illum duplo amplioribus cumulavit. Hęc illa prophetia Baldad, quamvis nesciens Prophetarit, c. 8. 7. *Si mundus, & rectus incesseris, statim evigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ, in tantum, ut si priora tua fuerint parva, & novissima tua multiplicentur nimis.* Vide, quæ eo loco diximus. Iam nunc illud dicere possumus de Iobi domo, & rebus universis, quod de Ecclesiæ initiis, & ultimo incremento dicebat Zach 4. 10. *Quis despexit dies parvos? & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.* Cum enim initia Ecclesiæ parva fuerint, tum etiam multis persecutionibus Tyrannorum impedita, at Deo fundante, & fabricante, ad quantam altitudinem, & amplitudinem ædificium Ecclesiæ perductum est? Domus sane Iob fundamenta ampla, sed postea impedita, ut videbatur, diruta etiam, & dissipata, sed Deo ędificante, & perpendiculum tenente, ad quantam fastigii sublimitatem excrevit? Incredibile hoc incrementum Divinæ liberalitatis affert nomen ipsum *Benedictionis*, Gen. 9. 1. Gen. 12. 2. Gen. 24. 35. *Dominus benedixit Domino meo valde, magnificatusque est, & dedit ei oves, & boves, argentum, & aurum, servos, & ancillas, camelos, & asinos, & peperit Sara uxor Domini mei filium, &c.* Hæc enim omnia exponunt, quid sit *benedictio*. Vide etiam Genes. 26. 13. Genes. 28. 3. 2. Reg. 6. 11 Psalm. 106. 38 Psal. 144. 14. Cuoi enim *benedicit* ille, habet utique manum apertam; *Aperis* inquit David *manum tuam, & imples omne animal benedictione.* Quod licet Hieron. legerit ex Hebræo, *imples omne animal refectione*: Felix: *Imples omne animal benigna voluntate*, alii tamen, *Saturas desiderium omnium animantium ad voluntatem*, ut aperta, & exteosa manus Dei capiat totam voluntatem hominis, & ad ea omnia se extendat Divina liberalitas, & benedictio, ad quæ se effundit hominis voluntas. Sic etiam manu ille extenta solet metiri cælestia beneficia conferenda in homines; at tribulationes non nisi manu compressa, & stricto pugno; *Mensus est*, inquit Isai *pugillo aquas* tribulationum, *& cælos* supernorum gaudiorum *palmo ponderavit*. Quamvis igitur tam incredibilis ubertas bonorum ex Dei aperta manu, & liberalitate processit, at etiam quadam ratione pullulavit ex radice pietatis, & sanctitatis, manente adhuc in Iobi animo, & domo tum etiam ex imbre tribulationum, & sulcis bonorum operum, ex quibus incredibiles bonorum omnium proventus in exultatione influit. quam rem eleganter persequitur Chrysost homil. 4. ad populum Antioch Sed Iesus Sirach 1. 9 *Timenti Dominum bene erit in extremis; & in diebus consummationis* perfectionis, & restitutionis *illius benedicetur. Plenitudo sapientiæ est timere Deum, et plenitudo à fructibus illius: omnem domum illius implebit generationibus, et receptacula à thesauris illius Corona Sapientia timor Domini, replens pacem, et salutis fructum.* Ex illa igitur radice, solas pax, bonorum omnium abundantia incredibilis provenit. Quamvis enim Hyemis tempore, & ventorum inclementia exusta folia, truncati rami, concussus truncus: at Scriptum est; *Ad tempus sustinebit patiens, et postea redditio* proprie germinatio, aut pullulatio *iucunditatis*, Iustus igitur, qui est instar *palmæ*, plantatæ *secus decursus aquarum fructum suum dabit in tempore suo*. nimirum in *novissimo*, ut observat August. *et omnia, quæcunque faciet*, tollerabit, & perferet, *prosperabuntur*. non quidem semper in præsenti *prosperantur*, illud potius de improbis, *Quare via impiorum prosperatur; bene est omnibus, qui operantur iniquitatem?* at iustorum *novissimis benedicit Deus*, *Bene* erit illis, *in extremis prosperabuntur*.

Ecclesia, & Iustorũ incrementum novissimũ.
Benedictio, quid afferat.
Psal. 94. 16. Hieronym. Felix. Tygui. Vat. Pagnin. Regia.
Isai 40.
Unde Iobo nata tãta bonorum ubertas. Chrysost.
Eccl. 1. 29.
Psal. 1. 4.
Ier. 12. 1.
Isai. 3. 10.

Ves. 13. Et fuerunt ei septem filii, & tres filiæ.

1 *Filiorum susceptio ad omnium fœlicitatis.*
2 *Cum non etiam susceperit Iob duplo plures filios. Duplex error profligatur.*
3 *Fides Resurrectionis.*

1
Gen. 24. 34

QVorsum enim amplæ fortunæ, ubi nullus hæres? ideo Eliezar post recensitas amplissimas facultates Abraham, subiungit; *Et peperit Sara uxor Domini mei, Domino meo in senectute sua*. Ergo, cum in primo capite statim post testimonium sanctitatis Iobi subiungatur ad confirmationem illius, numerosa proles, tanquam præmium sanctitatis, ante alia bona externa; at nunc post enumerationem bonorum, tanquam illorum complementum etiam tanquam argumentum receptæ valetudinis, subiungitur susceptio liberorum. Opportune igitur in Iobum convenict, quod Vlyssi redeunti peregre, post convitia accepta à Melanthio, cum Philetius illum humaniter excipiens, vix tandem agnoscens, sic alloquutus est.

Salve, o chare Pater, precor ubi tempora læta.
Divitiaque iterum succedant, hospes, amans,
Qui nunc obtineris tot dura sorte malorum.

Hom. lib. 2. Odyssea.

Sed de numero filiorum quæstiuncula est cur, etiam illorum numerus non fuerit duplo maior, præsertim cum non ultima fælicitatis pars in numerosa prole sita sit; Sive illi fuissent denuo suscepti, sive priores etiam suscitati. Duplex primum error profligandus. Philo Biblicus in suis antiquitatibus duplicatum filiorum numerum scribit sed errat manifeste. E contrario extremo, Tertullianus lib. de Patientia, capit. 14. indicat deinde sine liberis vixisse. *Si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur; sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudy: secuturse de Domino distulit; sustinuit tum voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viveret.* Quem locum licet Pamelius, inter Tertulliani errores, aut paradoxa referat, & quod forte non legisset integrum cap. 42. lib. Iob ubi & Græce, & Latine diserte scribitur numerus filiorum; ego tamen potius excusarem Tertullianum, atq; exponerem, loquutum quidem non in universum de filiis, sed de prioribus, quos si suscitatos accepisset, duplicatam sobolem utique possideret. At, inquit Tertullianus voluntariam filiorum amissorum orbitatem voluit, ut pater illorum rursus non diceretur; ne sine aliqua patientia viveret. Quæ profecto patientiæ commendatio perelegans est, & idonea causa non restitutæ amissæ sobolis.

Cur non susceperit Iob duplo plures liberos.
Philo Biblicus,
Pamelius.
Defensio Tertull.
Patientia commendatio.

At vero pleriq; alii patres ad Resurrectionis fidem confirmandam rem hanc referunt. Gregorius; *Filij autem totidem sunt redditi, quot amisit: septem quippe filios, & tres filias habuit septem autem nunc filios, & tres filias recepisse describitur, ut & hi, qui extincti fuerant, vivere demonstrentur.* Idem eisdem ferre verbis scribunt Basilius, & Olympiodorus in Catena. Philippus & Beda hoc loco describunt etiam posteriores Interpretes. Eleganter Gregor. Nyss oratione habita in funere Pulcheriæ Seo in universum, quod non expedierit plures filios habuisse, ex suppositione duplicium facultatum, ne non fæliciores, atque locupletiores essent filii, quam quondam fuissent, sed singulis duplex hæreditatis pars constitui posset à parente, altero tanto quam quondam fæliciori; subtiliter indicatur à D. Thom.

3
Resurrectionis fides.
Basilius. Olympiod. Philipp. Beda. Nyssenus.
D. Thom.

Vers. 14. Et vocavit nomen unius Diem, & nomen secundę Cassiam, & nomen tertiæ Cornustibii.

Vers. 15. Non sunt autem inventæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob, in universa terra; Deditque eis pater suus hæreditatem inter fratres earum.

1 *Propositur quæstio: Unde nomina filiarum Iobi imposita fuerint.*
2 *Prima interpretandi ratio, sumpta ex ipsa Iobi fælicitate. Beneficia accepta parentibus impressa nominibus filiorum.*
2 *Secunda sententia verisimilior.*

SPeciosissimæ proculdubio appellationes Virginum speciosissimarum, seu quonam consilio hæc nomina imposita fuerint; & unde petita, dubitationem quoque pulchram habet. Enim vero potuerunt hæc nomina ea ipsius Iobi fælicitate desumi; aut ex ipsarum virginum specie incredibili; tum illa, quæ cum primum natæ sunt, resplenduit in illarum ore; tum illa, quæ in adolescentiori ætate futura significabatur. Priorem interpretandi rationem docet Nicetas. *Ita*, inquit, *primam filiam Diem vocavit: ideo quod ab obscurissima ærumnarum nocte ad fælicitatem restitutam devenerit, quasi ad diei lucem adipiscendam esset revocatus. Secundam Cassiam appellavit, quoniam et odoris quadam suavitate, bonorumque voluptate frueretur. Tertiam Amalthea cornu vocavit, quod vitam deinde vixerit cum bonorum genere perefluentem.* Et quidem frequentissimum fuit Patriarchis, & viris sanctissimis beneficiorum acceptorum memoriam

1
Unde imposita nomina filiarũ Iobi.
Iobi fælicitas significata.
2
Nicetas.

riam imprimere in ipsis nominibus filiorum: ne unquam subire posset oblivio Divinæ beneficentiæ ipsis impressæ clarissimis pignoribus. exempla sexcenta. Alii vero ex ipsa filiarum specie volunt, & accepta nomina & exponi debere. ita docet Greg. Nyss. orat. 9. in Cantica, quem inferius item adducemus. docent quoque frequenter Latini omnes, & non obscure significat sententia sequens, in qua subnectitur species virginum ipsis speciosis nominibus. Huic ego interpretandi rationi libentius assentior. Quamquam non repugnarem, integram, perfectamque horum nominum rationem ex utraque parte spectari posse, videlicet ex Iobi felicitate, & ex filiarum pulchritudine; nam hæc illius complementum, & amplificatio fuit. Sed sunt in his nominibus duo potissimum observatione dignissima; primum, quod ad nominum Hebraicorum Latinam interpretationem attinet, secundum, quod ad rem ipsam significatam, quæ non sine opere pretio per se tractabimus.

Filiorum nomina repræsentantia beneficia collata parentibus

3 *Gregorius.*

Quæ nomina propria filiarum Iobi, & an Latina reddi debuerint per nomina appellativa.

1 *Nomina originalia filiarum Iobi.*
2 *Nomina propria unius linguæ servanda in alijs.*
3 *Interpretatio nominum propriorum aliquando tradita in Scriptura. A quo huiusmodi interpretationes scriptæ fuerint.*
4 *Obscuritas ex interpretatione nominum propriorum.* *Multa illius exempla apud alios auctores.*
5 *Undecim illustria exempla interpretationis nominum propriorum per voces appellativas. Multarum item sententiarum illustratio.*
6 *Quorsum Interpres nomina propria reddat nominibus appellativis. Virtus nominum Hebraicorum.*

1 ORiginalia nomina proferenda primum ex lingua originali, deinde examinandum, an debuerint Latine, interpretata proponi.

יְמִימָה יוֹם קְצִיעָה פּוּךְ קֶרֶן

Nomen primum est, *Iemimah* à radice, *Iom*, quod est, *Dies*, cum terminatione fœminina q.d. Diaria. Secundum, *Kesighah*, quod ipsum est *Cassia*, idest, odorati fruticis nomen. Tertium, *Keren Haphuc*. quod ipsum est, *Cornustibij*, à *Keren* unde Latinum nomen Cornu, fluxit: & *Haphuc* quod est, *Stibium* aut lapis stibini coloris, de quo postea.

2 *Nomina propria quatenus in omni lingua servanda.* *Hermolaus* *Antonius Nebricēsis.* *Iacobus Curtius.* *Delrius.*

Sed de nominibus in universum præcipiunt sapientes omnes, ut serventur ipsa originalia propria nomina neque temere per interpretationem transfundantur in linguam aliam; terminatione tantum mutata, & inflexa pro cuiusq; linguæ more. Rem hanc docuerunt Hermolaus annotationibus in Plin. lib. 4 c 5, reprehendens Vallam, qui Promontorium Peloponnesi, *Ichthyn*, Plinio vocatum, ipse *Piscem*, transtulit in Thucidide. Antonius Nebrissensis nostræ Bethicæ suo sæculo lumen, in Quinquagena, c. 49. agens de *Simone Cananæo*, qui à Luca dicitur *Zelotes* Curtius Brugensis lib 2. Coniecturalium iuris, cap. 38, agens de quibusdam nominibus, atque cognominibus gentis Romanæ, sed petitis ex lingua Græca. Noster Antonius Delrius super Medeam Senecæ; Act. 5. 9. 23. Quod præceptum sane observant diligenter ipsæ semper Scripturæ, retinentes Hebraica nomina propria hominum, locorum, aut rerum aliarum, tantum mutata pronuntiationis, aut inflexionis ratione, quam suavitas latinitatis postularit. Servatur etiam in Græco. ubi eadem propria nomina frequentissime retinentur ex Hebræo, tum etiam ex Latino nam Act, 13. 1. Simon Niger, Græce habetur non. *Melas*, sed *Niger*, ipsa etiam Latina terminatione retenta; nam Græce proferendum esset, *Nigros*, & Act. 1. 23. *Barsabas cognomento Iustus*, Græce item habetur *Iustos* Centum huiusmodi.

Scriptura retinentes nomina propria originalia.

μέλας νίγρ ἰοῦστος

3 *Nominum propriorum interpretatio tradita Scripturis.*

Sed tamen aliquando Scripturæ interpretationem nominum propriorum per voces appellativas tradunt; idque dupliciter aut cum ipsam interpretationem adiungunt nomini proprio; aut cum prætermisso nomine proprio, docent pro illo poni illius interpretationem. ut Lucas dixit, cap. 6. *Simon, qui vocatur Zelotes*, nam *Chananæus*, Hebraice, sonat *Zelotem*, Græce, & Latine, & Io. 10. 24. *Thomas, qui dicitur Didymus*, nomini proprio adiunxit interpretationem Græcam; nam *Thomas* Hebraice, sonat Græce *Didymum*, Latine *Geminum*. Idem observare licet fere semper ubi Scripturæ addunt nomini alicui proprio, *Quod interpretatur*, *Quod dicitur*, *Quod vocatur*, *Quod est*. quæ verba an ab ipsis Sacris Scriptoribus, an ab interpretibus Græcis, aut Latinis adhibita fuerint, non huius loci est examinare; sed ubi singula per se occurrunt. De hoc tamen Hieronymus intelligendus, cum ad Galat. 4. ait, *Hanc consuetudinem in pluribus locis Scriptura conservat, ut Hebraicum nomen cum interpretatione sua ponat.*

An interpretatio nominum originalium in Scriptura fuerit ab ipsis sacris Scriptoribus addita. Hieronym.

4 *Obscuritas nata ex interpretatione nominum propriorum*

Illud maioris difficultatis, atque obscuritatis, est ubi nomina ipsa propria interpretata vocibus appellativis, proponuntur nulla nota, admonitioneve interpretationis, quod sane multis sententiis obscuritatem attulit, exemplo est hic noster locus, *Nomen unius vocavit Diem, &c.*

Martinez. Frācisus Ribera. Beuter. Graiar.

Sed præterea operæ erit pretium Sacrarum Litterarum studioso quædam alia indicare intelligentiæ Scripturarum non leviter profutura. Septem huius rei exempla producit Matth. Martinez Cantapetrensis lib. 2. Hypotipo c. 1. Coll. 98. Septem vel octo alia numerat noster Franciscus Ribera super id Sophoniæ 2. *Væ qui habitatis funiculum Maris, &c.* Quinque alia loca indicavit Antonius Beuter. annotat. 1. in Scripturam. Tria aut quatuor, Gaspar Graiar, super id Michææ. 1. *Ne ploretis in domo pulveris*, quibus, nam facile adiri possunt prætermissis, quædam nos alia indicabimus.

5 *Decem illustria exēpla nominū propriorū nominibus appellativis redditorum.* *Vatabl.*

Primum, 2. Reg. 8. 1. *Tulit David Frænum tributi de manu Philisthijm*. Hebraice, Tulit David, *Metheghamma, &c.* Quæ erat urbs, aut regio, ut vult Vatablus, quamquam alii *Primarum* interpretantur, tamen esse proprium nomen aperte ostendit littera maiuscula, per quam scribitur in Bibliis Vaticanis, Plantinianis, & Robertinis, à *Metheg*, quod est frænum.

מתן אל חנן בן יער

Secundum, 2. Reg. 21. 19. *A Deo datus filius saltus*, quod est nomen proprium, *Elhhanan ben iaghare*, cuius partes sunt significativæ. *El*, Deus, *Hhanan*, dare, *Ben*, filius, *Iaghar*, saltus.

Tertium; 1. Paralippom. 4. 22. *Qui stare fecit Solem, virique Mendacij, & Securus, & Incendens, qui Principes fuerunt in Moab*. Quo loco tum ipsa enumeratio virorum insignium, qui præcesserunt, & qui sequuntur, aperte convincit, hæc ita esse nomina propria; tum Septuaginta legentes. *Ioacim, & viri Chozeba, & Ioab, & Saraph*. Hebraice autem *Ioachim*, dicitur à radice *Kum*, quod est, *Stare*, aut *Stare facere*, ubi licet Sol, non subsit; at cum Statio tempore Iosue valde famosa fuerit; ab ea *Statione Solis*, visum est Interpreti nomen deductum, utpote à re maxime celebri, non inepte igitur dixit *Stare fecit solem*. Neque quidem fuit, quod tam acriter hoc loco Interpres carperetur a Caietano, Abulensi, Beuter Annot. 50. Domus autem Cozeba dicitur, *Viri*, aut *domus mendacij*, a *Cazab*, quod est mentiri. *Ioas, Securus* à radice Iaas, quod est, desperare, aut curam rei alicuius abiicere; inde *securus*, qui minime afficitur cura, aut solicitudine, *Sarapha, Incendens*, à radice *Saraph*, quod est succendere, aut exurere. Sed quoniam hunc ipsum locum amici rogatu peculiari expositiuncula illustravimus, quæ quorundam manibus teritur, de illo nunc non dicendum amplius.

Vulgatus immerito carptus à Caietano.

כזב יאש

שרף

המת

Quartum, 1. Paralipp. 2. 55. *Cinæi venerunt de Calore Patris Domus Rechab*. Proprie legunt Septuaginta, & Tygurina, Pagnin. Regia; *Venerunt de Hhamath Patre Domus Rechab*. Et 1. Paralip. 7. 18. *Soror eius Regina peperit virum Decorum*. Septuaginta cum Hebraizantibus, *soror eius Molecheth peperit Ishod*.

LXX. Pagnin. Regia. Tygurina. Complutēses. in radice Chaphar.

Quinto, Nehem. 6. 2. *Veni, percutiamus fœdus pariter in Viculis in Campo Ono* ubi originale *Cephirim*, pro *viculis* dicunt Complutenses in radice *Caphar*. ex Hebræorum traditione, esse nomen proprium loci.

כפר זער

Sextum Psalm 41. 9. *Memor ero tui, & Hermoniij à monte modico* nomen originale, *Mizghar*, quod sonat modicum, Hebræi putant esse nomen proprium montis.

Septimum, Psalm. 119 4. *Incolatus meus prolungatus est*. Hebraice, Incolatus meus in *Methec* dicunt enim Hebræi esse nomen regionis barbaræ, & longæ dissitæ a Ierusalem.

Octavum, Iosue 13. 3. *A fluvio turbido, qui irrigat Ægyptum, usque ad terminos Accaron* Hebraizantes a *Sihor*, qui dicitur esse rivulus Nili, alio etiam nomine appellatus *Torrens Ægypti*.

אגר קאה

Nonum, Proverb. 30 1. *Verba Congregantis, filij Vomentis, visio, quam loquutus est vir, Cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, &c.* Nomina dicunt esse propria virorum sapientum. Verba *Agur*, filii *Iache*, visio *Iethiel*, *ad Ethiel*. nam *Agur* videtur dici ab *Agur*, quod est congregare.

gare. *Iobs* per transpositionem Litterarum à *Kaab*, quod est *Vomere*. *Iesthiel, ad me Deus*, & Abeo Esra existimat
Aben Esra *Agar* illum, fuisset Doctorem insignem, reliquos illius discipulos. Vide Vatablum.

חרשה Decimum, Cant. 6. 3. *Pulchra es amica suavis, & decora, sicut Ierusalem* pro *Suavi* est Hebraice. *Kerirsa*, sicut *Tirsa*, quæ fuit eivitas Regia Regum Israel ante Samariam, 3 Reg. 14. 15. 16. Sic vult Aben Esra, & quidam alii Hebræi, ut
Aben Esra comparetur Sponsa cum duabus vrbibus Regis *Tursa*, & *Ierusalem*.

Undecimum, Cant. 7. 4. *Oculi tui, sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta Filiæ multitudinis*. nomen proprium portæ, *Bath, Rabim*, à *Bath*, quod est filia, & *Rabab*, multiplicare. Sed hæc pro exemplis, quæ non licet nunc singula premere, & diligentius examinare.
בת רבב

6 Qua vero plerumque in Scriptoris Sacris ipsa nomina imposita sunt, vel ex re ipsa, vel ad rem ipsam significãdam, quæ fuit nominis imponendi occasio, ideo consulto Interpres interpretationem pro nomine proponit, ut nos doceret rationem, & vim nominis. Cum vero etiam non solum nomina, sed res ipsæ aliquid nobis significent, aliquando nomina rerum vocis appellativis reddit, ut indicet, quid re ipsæ nobis significent. His enim rationibus rerum Sacrarum verissimæ, atque vtilissimæ allegoriæ teneri possunt. Non alio itaque consilio nobis significationem nominum filiarum Iobi propinavit Interpres, quam ut præclaram doctrinam morum, vel sublimioris intelligentiæ inde hauriremus.

Quorsum Interpres nomina propria interpretetur appellativis.

Quamquam enim Origenes contra Celsum asserat; *Nomina Hebræa propter virtutem, quam continent, non debere transferri in aliam linguam*; at ea ipsa ratione, ut virtutem suam in alias linguas transfundant, expedit illorum interpretationem aliquam habere. *Hæc omnia*, inquit Gregor. *pro eo, quod virtutibus sumpta sunt, apte curavit Interpres, non ea, sicut in Arabico sermone inventa sunt, sed in Latinum eloquium versa apertius demonstrare*. Sed jam illorum vim, & significationem propius consideremus.

Origen. Virtus nominum Hebraicorum. Gregor.

Significatio, & Doctrina nominum filiarum Iobi.

7 *Virtutes indicata nominibus filiarum Iobi.*
8 *Pulchritudinis splendor, bona fama, despicientia pigmentorum, appellationibus filiarum significata.*
9 Unum *pro primo. Pulchritudo brevis, & fallax instar floris.*
10 *Suavitas lucis, & coloris. Adolescentia fulgores. Pulchritudo apud Platonicos.*
11 *Turpes amatores obcæcati splendore aliena pulchritudinis.*

7 CEnsuimus nuper hæc nomina potissimum referenda ad pulchritudinem ipsarum Virginum; sed in eo quoque nonnulla varietas. Nam D. Gregorius ait *A virtutibus*
Gregor. sumpta esse, nimirum cognitionis Divinæ diem, bonum Dei odorem, atque hymnos Divinarum laudum, cornu, quasi tibia modulatarum, significari existimat; quibus virtutibus forte excelluerunt tres illæ Virgines. At Gregor. Nyssenus Hom. 9. in Cantica, peculiares alias virtutes significatas existimat singulas singularum; *Littera*, Inquit, *Sacra filiarum Iobi pulchritudinem admirata, vocibus ipsis eximium hoc miraculum demonstrans, cum Dies nomen audimus, honestatem; quemadmodum & Apostolus filios lucis, ac diei appellatos, qui vitam puram agunt. Cassiæ appellatione puritatem, ac fragantiam studiorum; Cornu vero Amaltheæ laudem omnis generis virtutum significantes*. Hæc ex verbis ipsis Gregorii paululum immutatis.

Nyssen.

Virtutes filiarum Iobi.

8 Sed cum superius dixerimus hæc nomina præseferre mirabilem pulchritudinem, & gratiam virginum illarum, ne *fallax sit gratia, & vana pulchritudo*, recte licebit externam corporis speciem cum interna animi pulchritudine conjungere, & complecti appellatione ejusdem nominis; atque illam peculiarem fœminarum virtutem tribuere fœminis natura sua pulcherrimis, quod nativum faciei splendorem significatum primo *Diei* nomine; & suavitatem instar odoratissimæ *Cassiæ*, significatam secundo nomine, & oculorum pulchritudinem significatam tertio, non deturparint adscititiis pigmentis, aut medicatis unguentis; contentæ nimirum facie, & pulchritudine quam illis dedisset Deus, de quo pluscula statim, cum ad singula venerimus.

Feminarum virtus, despicere fucos faciei.

In numero vero ipso ternario arcanam significationem agnoscit Nicetas; *Tria*, inquit, *præclara virtutis documenta, quæ tribus temporibus Iobus dedit, tribus formosis filiabus indicantur. Siquidem & in divitiis, & in paupertate, & in restauratione rerum illius fuit spectata virtus*. Sed de numero filiorum, & filiarum, & de sobole utriusque sexus diximus cap. 1.

Nicetas. Tres Iobi filiæ, tres illius status repræsentant.

Nomen vnius vocavit diem.

9 Nomen, inquam, primæ, aut Primogenitæ; *unum* enim pro *primo* frequentissimum est in Sacro sermone, ut aliquando admonuimus. *Dies* autem duo potest in pulchritudine indicare; Primum, breve tempus, & diurnum tantum; quippe *fallax gratia, & vana pulchritudo* idest, cito evanescens, ideoque ipsa brevitate inopinata fallens; nam est donum fragile, fugax, anceps, atque instar rosæ, de qua quidem dixit;

Vnum pro Primo. Prov. 31. Pulchritudo diaria, & fallax.

Una dies aperit, sustulit una dies;

& Theocritus; *Theocrit.*

Et rosa pulchra est, & tempus eam contabefacit.
Et viola pulchra est in vere, & statim senescit.
Candidum est lilium, tabescit vero cum decidit.
Et nix candida est, & liquitur, cum concreverit.

Dies igitur est, cui,

——— *Nulla non dies*
Formosi corporis spolium abstulit.

Sen. in Hypol. act. 2.

Quem

Tempus tacitus subruit: horaque
Semper præterita deterior subit.

Dies item, quoniam sicut natura, quæ majoris momenti, atque opportunitatis ad humanos usus esse puterant, diuturniora fecit; quæ vero tantum oculis lenocinantur, ut flores, in diem progenuisse videtur; ita formæ florentis pulchritudinem, *Diem* appellari voluit, ut quæ in diem duraret. Quam rem sapienter significavit Plinius lib. 21. cap. 1. de *natura florum, & coronamentorum*, in hæc verba scribens; *Quippe reliqua usus, alimentique gratia genuit, ideo sæcula, annosque tribuit iis; flores vero, odoresque in diem genuit: magna (ut palam est) admonitione hominum, quæ spectatissime floreant, celerrime marcescere.*

Flores breves et diurni.

10 Sed propter suavitatem Divinæ lucis, & splendoris jucunditatem, videtur primogenita Iobi filia appellata *Dies*; quippe est potissima pulchritudinis pars, suavitas illa coloris, quam lucem, & splendorem appellamus; & quæ jucundissimum, atque gratissimum vultum efficit. De quo vide, quæ diximus cap. 28. vers. 24. super id, *Lux vultus mei non cadebat in terram!* Hinc tam frequentes pulchritudinis cum rebus omnibus splendidissimis, Sole, Luna, Stellis, comparationes. Sicut ille dixit:

Suavitas divinæ lucis in pulchritudinis splendore.

Conferat tecum decus omne priscum
Forma miratrix senioris ævi:
Pulchrior tanto tua forma lucet.
Clarior quanto micat orbe pleno
Cum suos ignes coeunte cornu
Iunxit, & curru properante pernix,
Exserit vultus rubicunda Phœbe,
Nec tenent Stellæ faciem minores.
Qualis est, primas referens tenebras,
Nuntius noctis, modo lotus undis,
Hesperus, pulsis iterum tenebris
Lucifer idem.

Sen. in Hypol. act. 2.

De prima igitur pulchritudine dictum est; *Pulchra ut Luna, electa ut Sol*. Sane quidem maximi illius ducis Hispaniculis antiquitatis atque nobilitatis Cid Roderici Dietz filia, non minus eximia oris pulchritudine, quam splendido nomine, *Domina Sole*, clarissima fuit. Totam denique pubescentis, atque florentis ætatis rationem ad fulgores quosdam videtur retulisse Hippocrates 6. de Morbis Vulgaribus tom. 1. Textu 5. *Infantium*, inquit *fulgores, cum pubertate nonnunquam mutationes habent*. vbi Galenus illum ætatis florem intelligit per *fulgorem*, *translatione ducta ab externa flamma, quæ cum materiam vicit, eamque sibi ipsi omnem assimilavit, effulget manifestaque omnibus redditur*. Atque idem Galenus subjicit deinde, Zeuxidis interpretationem paulo diversam, *Adolescentes pubescenti tempore effulgere; tunc enim carnosi fiunt, & adultiores, colore que, & forma gratiores, viribus, sagaces, atque præstantiores; repente autem ac simul hæc omnia eveniunt, etiamque qui natura formosi sunt, tunc magis* effulgent.

Hippoc. Adolescentia fulgores.

effulget pulchritudo. Dies igitur, qui erat in familia Iobi proculdubio Solem lucentem suo ore præferebat, atque eadem lux cum Dei donum esset, licebit tantæ pulchritudinis descriptionem mutuare ex Platonicorum doctrina definientium pulchritudinem, *Gratiam quandam vivacem, & spiritualem, Dei radio illustrante, Angelo primum infusam.* Cumque ipsæ Virgines castissimæ essent, quid mirum illarum natu maximæ indies Deum illi contulisse splendorem, atque diem illustriorem Iobi domui indies illuxisse crescente pulchritudine, & iucundius effulgente in pulchro corpore; non aliter atque de sancta Iudith, quæ *erat eleganti aspectu nimis; tum etiam propter famam pudicitiæ erat in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde, neque erat, qui loqueretur de illa verbum malum,* cap. 8. 7. 8. scriptum est deinde cap. 10. 4. *Cui etiam Dominus contulit splendorem, quoniam omnis illa compositio non ex libidine sed ex virtute pendebat: ideo Dominus hanc in illam pulchritudinem ampliavit, ut incomparabili decore omnium oculis appareret.* Comparat vero eleganter Prudentius in Psychomachia Pudicitiæ splendorem, cum teterrimis flammis libidinis;

Pulchritudo. — *Prudentius*

Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis.
Quam patrias succincta faces Sodomita Libido,
Aggreditur, piceamque ardenti sulfure pinum
Ingerit in faciem, pudibundaque lumina flammis
Appetit, & tetro tentat suffundere fumo.
In famulos, famulasque Dei, quibus intima casti
Vera animi sola fervet de lampade Christi.

11 Sed hoc die, hac luce splendentis formæ, sua culpa, suo vitio præstringuntur improbi fœde voluptatis amatores, & ut ipsa Iudith dixit cap. 9. 13. *Capiatur laqueo oculorum suorum in me.* Non enim laqueus est pulchritudo honestissimæ fœminæ, sed concupiscentia impurissimorum oculorum. Igitur qui lippientibus oculis es, in splendorem pulchritudinis aciem oculorum minime intendito. quippe ea Medicinæ præcepto *Fusci colores prosunt lippientibus; splendidi incredibiliter nocent.*

Pulchritudinis aliena splendore capit turpes amatores. — *Galen. de Sub. figuratione, c. 5. & lib. 10. de usu part.*

Es nomen secundæ Cassiam.

12 *Cassia multa genera, odor, color nomen. An eadem, quæ Canella.*
13 *Pulchritudinis comes est bonus famæ odor. Illustratur locus Iudith.*
14 *Cassia adstringens, virgo severa.*
15 *Virgo bene olens, si nullis medicamentis redoleat;*

CAssia frutex est aromatibus, cuius cum multa genera enumerat Dioscorides lib. 1. c. 12. & luculenter exponit Andreas Mathiolus, potissimam tamen *Gigni iuxta odoriferam Arabiam*, testatur. de qua, utpote notissima, videtur locus hic intelligendus. Cuius cum odor suavissimus constet; ut enim eo loco docet idem Dioscorides, *Quædam est aromatica odore vinoso; quædam, quæ rosam odore imitatur;* apta præterea coronamentis, ut scribit Plinius, atque Virgilius etiam inter coronarias herbas recensens;

12 *Dioscorid.* — *Plin. li. 21. c. 9. Virgil. Egl. 2.*

Narcissum, & florem iungit bene olentis anethi.
Tum cassia; atque aliis intexens suavibus herbis.

Sed colore floris, & splendore non minus grata; *Eligenda* inquit Dioscorides, *est fulvescens pulchri coloris, coralij æmula.* & forte quidem est ea, quam *canellam* vocamus; tum odore, tum colore insignis, aliisque notis designatis à Dioscoride, ut quæ *gustu mordeat, & cum aliquo fervore adstringat, & crassi corticis.* convenitque ipsum nomen *Kessiphah* cum radice *Kasaph*, quod est abradere, vel decorticare, nam vulgaris canella est cortex abrasus: Potuit igitur appellatione *Cassiæ*, pulchritudo, & suavitas coloris significari, secus enim quid pulchritudinis, quæ oculos pascit, cum odore? at sane odor etiam cum pulchritudine floris coniunctus; & bonæ famæ odor cum pulchritudine formæ. Quare non solum singula nomina filiarum per se repræsentant eximiam speciem; sed peculiariter tria ista nomina perfectam pulchritudinem suis significationibus component, convenientem integram singulis. Quid enim pulchritudo fœminæ, quamvis omnium admiratione maxima, nisi bene redoleat opinione omnium? Sane postquam Iudith pulchritudo, & formæ splendor proponitur cap. 8. 2. statim additur; *Et erat hæc in omnibus famosissima, quoniam timebat Dominum valde; nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum*, quasi diceret; Erat Dies, erat præterea odoratissima *Cassia*. Atque adeo sicut odor longe lateque funditur, etiam ubi res odorata videri non potest; ita sane pulchritudo Virginis abscondita, & quæ non facile pateat humanis conspectibus, at longe, lateque laudari debet. ut eleganter disserit Plutarchus, initio lib. de Virtutibus mulierum. *Alia est, inquit, ô Clea de mulierum virtute mea quam Thucydidis sententia. Is enim ei primam laudem tribuit fœminæ, de qua foris minimus est, vel in bonam, vel in malam partem sermo; censens nimirum, ut corpus, ita famam quoque boni mulieris domi inclusam esse, neque in publicum extre debere. Mihi autem elegantior videtur Gorgiæ opinio, qui mulieris non formam, sed famam vult multis esse notam: & Romanam legem maxime probo, quæ mulieres itidem, ac viros, post mortem publice laudari pro dignitate iubet.*

Cassia odore atque colore insignis. — *Dioscorid.* — *Cassia an Canella.* — קציעה קצף — *Pulchritudo cum bonæ famæ odore coniuncta.* — *Virgo domi abscondita publice laudata.* — *Plutarch.*

An vero illud significatur in *Cassia*, *quæ gustu mordet, & cum fervore adstringit*, Virginem paulo debere esse adstrictiorem, & quæ gustu mordeat; ne si nimium verbis, gestu, responsionibus mollescat, & diluat, aliquod pudicitiæ periculum creetur? Sic Cyprianus lib. de bono pudicitiæ, severitatem pudicitiæ adiungit: *Quid est aliud pudicitia, quam mens honesta ad custodiam corporis data, ut sexibus redditus pudor, severitate signatus?* 14

Virgo tutior quo severior. — *Cyprianus*

Ad tandem, quod nulla quærat medicamenta externa faciei, nulla unguenta, quibus bene oleat? nam nisi per se ipsam suo pudore, & honestate morum bene oleat, frustra unguentis odoratissimis perfundetur. ut Comœdiographus scite ait; 15

Ecastor, mulier recte olet, ubi nihil olet.
Nam istæ veteres, quæ se unguentis unctitant, interpoles,
Vetulæ, edentulæ, quæ vitia corporis fuco occultant.
Ubi sese sudor cum unguentis consociavit, illico.
Itidem olent, quasi cũ una multa iura confundit coquus.
Quid oleant, nescias; nisi id unum, male olere intelligas.

Plaut. in Mostellaria.

Sed de hac re iam plura.

Et nomen tertiæ Cornustibii.

16 Cornustibii *ex quibus nominibus componatur. Cornuum usus.*
17 *Cornu copiæ. Quomodo Scriptura utatur nominibus fabulosis. Copia rerum ex pietate profluens.*
18 Fucus *unde dictus.* Stibium, *quæ illius virtus.*
19 *Oculorum nigrorum elegantia. Pallas Cæsia. Venus Pæta.*
20 *Flavi capilli apud Palæstinos in pretio. Explicatur Salomon.*
21 *Pulchritudo nulla indiget arte. Fama pudicitiæ abhorrens ab omni fuco.*

PUlchritudinem quoque, atque pulchritudinis virtute comitem præfert hæc appellatio. Sed explicanda per partes, quæ duæ sunt, *Cornu*, & *Stibium*. nam Gregorius componens id nomen ex *Cornu*, & *Tibia*, lusit sane, sed lusit cum venustate, & utilitate aliqua *Cornu-Stibij*, autem est cornu; in quo asservatur stibium; nam cornua hunc habent usum oleo, liquorive alii, aut rei cuipiam asservandæ. *Cornibus utebantur, quondam pro vaginis gladiorum, quibusdam etiam bibunt:* oleum non solum pastores, sed etiam Sacerdotes asservarunt cornibus. Sed cum de hac parte nulla dubitatio sit, at de secunda est non levis propter Græcos legentes, *Cornu Amalthea*. Fabulosum utique illud Amaltheæ cornu; quod sive fuerit caprinum, sive taurinum; sive Amalthæa fuerit Nympha, sive nutrix Iovis, sive Capra, cuius lacte, & beneficio enutritus fuerit. dicunt gratitudinis ergo inditam fuisse illi cornui mirificã facultatem, ut quidquid optari posset, ex illo cornu largiter proflueret, fabulam, non eodem prorsus modo scribunt Lactantius lib. 1. cap. 22. Strabo lib. 10. Ovid. 9. Metamor. & lib. 4 cap. 5. & lib. 5. cap. 2. Nicetas hoc loco, qui etiam illud sapienter observat. *Cum Scriptura, ait, Cornu Copiæ, aut Sirenum, aut Vallis Titanum, aut Gigantum mentionem facit, tantum utilitatem illis fabulis significatam, non vero falsitatem ullam nobis propinare.* Ergo Cornu Amalthææ proverbio significat, Nicetas ait, opimum, & beatum statum; vel beatam rerum omnium affluentiam ex pace, & cultu pietatis, atque virtutibus, ut indicavit Horatius in suo sæculari carmine;

16 *Cornustibij unde componatur. Gregor.* — *Cornuum usus. Plin. lib. 11. cap. 37.* — 17 *Cornu copiæ.* — *Lactant. Strabo. Ovidius. Diodor. Nicetas.* — *Scriptura utens fabulosis nominibus veritatem aliquã docet.* — *Horatius.*

Iam

Hor. l. 1. Cor. ode 57.

Jam fides, & par, & honor, pudorque
Priscus, & neglecta redire virtus
Audet, apparetque beata pleno
Copia cornu.

Et iterum.

Di, me tuentur: Dispietas mea
Et musica cordi est, hinc tibi copia
Manabit ad plenum benigno
Ruris honorum opulenta cornu.

Opportune igitur significari potuit, vel opulentus, & beatus status Jobi restituti; vel pulchritudo eximia tertiæ virginis non minus elegans, & jucunda conspectu, quam esset os illius cornu copiæ, unde bona omnia, fructusque pulcherrimi ubertim effluebant.

Vatab. Sed cum nihil in Hebræo sit, quod capram oleat, sed *cornu Haphuc*, Vatabl existimavit illam secundam vocem deduci à radice, *Haphac*, quod est vertere, aut convertere, vel mutare in contrarium. Quare existimat interpretandum nomen, *Cornu conversionis*, ut hoc nomine consignaret memoriam utriusque fortunæ, & restitutionis suæ. Sed proculdubio, tum cum re ipsa, tum cum pulchritudine virginũ elegantius convenit ut deducatur à radice *Phuc*, unde videtur nomẽ deductũ Latinum *Fucus*, quod est medicamentum, quo mulieres faciẽ, aut oculos tingũt, elegantiæ, & pulchritudinis gratia.

D. Tho. Lyr. Dion. Sed quod, qualeve illud medicamentum sit, incertum est apud Interpretes, nam D. Th. quem sequuntur Nicolaus, & Dionys. tum hic, tum super illud 4. Reg. 9. ubi de Iezabel, definiunt, *stibium* esse unguentum, seu herbam ad decorandam, seu medicandam faciem. nonnulli *cerussam* vocant, qua albor inducitur faciei. Alii, *purpurissum*, quo malæ pinguntur, & rubescunt. Conjecturam ducunt, quod idem nomen sit lapidis preciosi. 1. Paralip 29. 2. & Isa. 54. 11. quem Hebræi post R. David dicunt esse *carbunculum*, aut *lapidem rubentem*. R. Mord. *Lapidem rutilantem, & diversi coloris*. *R. Abrah. R. Mard.* Sed sane quidquid de lapide sit, quod valde incertum est (propterea enim Latinus Interpres in loco Isaiæ, non designavit cuius coloris lapides illi sint. in loco autem Paralipomenon dixit. *Lapides quasi stibinos, & diversorum colorum*) quod ad fucum istum pertinet, certum est fuisse medicamentum, quo oculi pingerentur, ex 4. Reg. 9. 29. *Iezabel pinxit oculos suos stibio* & Jer. 4. 30. *Si pinxeris oculos tuos stibio.* Cerussa autem, aut purpurissum oculis adhiberi non possunt. *Stibium* autem primum utilitatis, & medicamenti postea etiam elegantiæ causa oculis adhibitum est. Quare Plinius de Stibio loquens l. 33. 6. *Vis* inquit, *eius adstringere, & refrigerare, principalis autem circa oculos: namq; ideo etiam plerique, Platyophthalmon id appellavere, quoniam in Calliblepharis mulierum dilatet oculos, & fluxiones inhibet oculorum, &c.* Dioscorides *Stibium oculis curandis adhibitũ Plinius.* varo, *Etiam sordes, & ulcera oculorum expurgare, sistere sanguinem: e cerebri membrana profluentem*, scribit, & Galenus l. 9. simplic. medicam. ex eo *Collyria ficta* componit. Arabes & Vulgus jam Antimonium appellant. R. David ait esse *Fucum nigrum.* de quo Hieron. scribens ad Furiam, tom. 1. Epistola 10. *Meretrix illa in Evangelio baptizata lacrymis suis non habuit crispantes mitras, nec stridentes calceolos, nec orbes stibio fuliginatos, quanto fœdior, tanto pulchrior.* Similiter Cyprianus de habitu virgi notat *oculos circumducto nigrore fucatos*. & iterum inter alia faciei medicamenta meminit, *flavi coloris, nigri pulveris, & ruboris.* Tertullianus l. de cultu fœminarum meminit *fuliginis oculorũ* Xenop quoq; in Oeconomico.

Dioscor. Galenus. R. David. Hier. Cypr. Tertull. Xenoph.

19 *Oculorũ nigrorum elegantia. Homerus. Pallas Cæsia. Venus nigrocula.* Ergo cum *Stibium* sit medicamentum oculorum nigrum, & fuliginosum, videbitur tertia Jobi filia commendari ab elegantia, & pulchritudine nigrorum oculorum, quæ proculdubio olim in pretio, & in eximia pulchritudine habita est. Quamquam enim Pallas ab Homero celebretur, cognomento *Glaucopis* q. d. Glaucocula, id est, oculos Cæsios habens, quod Cæsii oculi, & nimium splendidi dicantur esse ingeniosorum, quare idem Homerus in Hymnis Deorum Palladem *Glaucopin* appellat, at Venerem sic salutat;

——— *Salve, nigras*
Habens palpebras, dulciloqua.

Ovi. l. 2. de arte Amandi. Et Ovidius.

Si pata est, Veneri similis, flava, Minervæ.

Spectabilis igitur quondam erat forma *nigris oculis*, aliquando etiam, & *nigro capillo*, non tam fæmina, quam vir. Quamquam hoc non in universum, sed apud Gentem Romanam; propterea enim dictum;

Turpis Romano Belgicus ore color.

Proper. Elega. 19. 20 Flavus capillorũ color pulcher apud Palestinos. Cant. Capilli Sponsi cõmendati à nigrore, idest, nitẽte flavore. Nam in Syrorum, & Palesthinorum gente, colorem rufum, aureumve capillorum, in pretio fuisse, & ad pulchritudinem commendatum, tum in Davide, Absalone, Salomone, tum vero in Sponso, ostendimus in Scholiis ad illum locum Canticorum. 5. *Dilectus meus candidus, et rubicundus, etc.* Quamquam enim dicantur *Sponsi capilli nigri, quasi corvus*: illud tantum accipiendum est ex proprietate ipsius vocis originalis, de nitore, & splendore: nitent enim mirum in modum corvinæ plumæ; non de colore: nam de hoc illud est, quod sequitur, *Coma eius sicut elata palmarum*, quæ non solum crispæ sunt, sed phæniceo rubore flavescunt. Ergo, ut ad rem nostram revertamur, quam cum pilis flavescentibus, & aureis non possint esse oculi natura sua nigerrimi, at aliquando fuligo illa fucata ad pulchritudinem adhibita est, qui mos & apud Arabes, & apud Africanas fœminas nunc vigens, aliquando in Hispania viguit. Ergo tertiã Jobi filiã appellatam fuisse *Cornustibii*, significabit non solum fuisse oculis pulcherrimis, sed præterea habuisse quidquid aliæ feminæ pigmentis, & medicamentis parare solent.

Ergo indicabitur tertia quædam pulchritudinis virtus & laus præter illam bonæ famæ fragrantiam, videlicet quod nullo indiguerit, neq; ulla fuerit adscititia in corporis cultu; quod inter maximas feminarum laudes, imo & ad pulchritudinis commendationem refertur; atq; eo nomine & faceta historia laudat Galenus in exhortatione ad bonas artes, Phrynem illam modestissimã omni formæ artificio carentem. Atque Ovidius Lucretiam: 21

Galenus. Ova. Fast.

Forma placet, niveusque color, flavique capilli.
Quique aderat nulla factus ab arte decor.
Sic sedit, sic culta fuit, sic stamina nevit,
Neglectæ collo sic iacuere comæ.

Quæ igitur natura sua videretur habere omnia amatoria medicamenta, & omnia pulchritudinis pigmenta, si se illa præterea ornasset, & pinxisset alienis coloribus, utique se deturbasset potius; quippe ut Prudentius aliquando dixit: *Prudentius in Hamartigenia.*

——— *Nec enim contenta*
Decore ingenuo mentitur fœmina formam.

Ad elegantem vero sic dicebat Scapha Plautina; *Plautus in Mustellaria.*

——— *Scita es tu quidem.*
Nova pictura interpolare vis opus lepidissimum.
Nõ sic hanc ætatem oportet pigmentũ ullũ attingere.
Neq; cerussã, neq; melinum, neq; aliã ullam offuciam.

Pulchritudo, & pudicitia fama abhorrens ab omni fuco. Hieron. Cypria. Sed est cum illa *Cassia*, quam diximus, & cum bona fama pudicitiæ coniuncta pulchritudo ista naturæ abhorrens ab omni fuco; *Quid enim*, ut Hier. ad Furiã ait, *faciunt purpurissus, & cerussa, quam ignis iuvenum, fomenta libidinum, impudicæ mentis indicia?* & Cypr de Habitu Virginum; *Si te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuventutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomitem succendas: ut & si ipsa non pereas, alios tamen perdas, & velut gladium, & venenum videntibus te præbeas: excusari non potes, quasi mente casta sis, & pudica: redarguit te cultus improbus, & impudicus ornatus.* Rursus idem de Bono pudicitiæ, *Longe absit, quibus pulchritudo non ornatur, sed prostituitur: nam sollicitudo de pulchritudine, & malæ mentis indicium, et deformitatis est. Semper est misera, quæ sibi non placet, qualis est. Quid capillorum mutatur color? Quid oculorum suffusicatio? quid facies artibus in diversam formam convertitur? quid postremo speculum consulitur, nisi quia, ne ipsa sit, timetur.* Videndus omnino adversus immoderatum fœminarum cultum Cypr. de Habitu Virginum Tertul. de cultu fœminarum. Ambrosius l. 1. de Virginibus. Hieron Epist. 10. ad Furiam de viduitate servanda, & l. 6. Hexameron c. 8. Chrys. Homil. 21. ad populum Antiochenum. Clemens Alexan. lib. 2. Pædagogi, c. 10. & quæ in hanc rem congessit ex Sacris & profanis. Tiraq. l. 3. connubiali. *Qui adversus immoderatum cultum fœminarũ scripserũt Chrys.*

Vers. 15. Non sunt autem inventæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Job in universa terra: deditque eis Pater suus hæreditatem inter fratres earum.

1 *Constructio Hebraica verbi singularis cum nomine plurali.* Universa terra quid.
2 *Speciosi liberi falicitatis pars.*
3 *An Jobi uxor eadem, qua ante plagam.*
4 *Filia honestissima amula materna pietatis.*
5 *An filia succedant in paternam hareditatem. Virgines matrimonio maturè locata.*

1 *Constructio verbi singularis cum nomine plurali. Universa terra, quid significet. LXX.*

Superioris partis expositio, & confirmatio, in universa illa Regione ne ullam quidem tunc temporis puellam inveniri potuisse, quæ cum Jobi filiabus merito de pulchritudine contendere posset. Quod autem pluraliter dicitur, *inventa sunt*, in Hebræo singulariter dicitur, *Inventa*, & construitur cum nomine plurali mulierum; quæ Syntaxis Hebræa indicat sub illa mulierum multitudine, unicam singularem, cui verbum tribuatur: Non est *inventa mulieres*, idest, ne una quidem inventa est inter mulieres Quod deinde dicitur *universa terra*, quamquam in universum Sept legant, *Eam, qua sub Calo*, tamen de illa regione accipiendum est, de qua est sermo, ut cap. 1. observavimus.

2 *Speciosi filii parentum felicitas. Nicetas.*

Porro hæc susceptio filiarum speciosissimarum, pars fuit felicitatis ipsius Jobi, ut nuper indicabamus, & nūc quoq; eleganter exprimit Nicetas, *Catera*, inquit, *felicitate seposita filias quoque liberali specie, atque egregia forma suscepit, ut earum adspectu omnis superioris arumna memoria funditus interiret*. Et quamquam nunc nulla

Jobi uxor an eadem qua prima. LXX: Severus.

uxoris Jobi mentio fiat, at Sept. designant hoc loco *uxorem Arabissam, quę genera filium, cui nomen, Emmon*. an autem hæc fuerit pristina uxor? An vero illa vel mortua, vel propter aliquam infidelitatis, & blasphemiæ causam merito repudiata, aliam uxorem duxerit, incertum est. Sane Severus in Catena aliam fuisse in hæc verba statuit; *Fortan autem nec consentaneum, nec rectum erat, ut ea bonorum particeps esset, qua certaminis tempore virum despexisset, atque è summo constantia, ac patientia vertice præcipitem agere Ath. eram conata esset*.

Jobi uxor pulchra, & pia. Pulchra soboles Reip. bonum, Virg. Æn.

quod mihi valde fit verosimile: sicut, & uxorem illi tū pietate, tum corporis dignitate; & elegantia insignem à Deo designatam fuisse, ex qua tum domus suæ, tum Reipublicæ, & Regno pulchram, & speciosam sobolem procrearet. id enim maximum Reipublicæ emolumentum, ut scribit Plato 6. de legibus: *Cogitare*, inquit, *omnino Sponsus, & Sponsa debent, quo pacto quam pulcherrimos, & optimos, civitati liberos poterunt procreare*. Atque hoc Divinum plane munus, & felicitatem non vulgare pollicebatur Iuno Æolu, Ex præstāti corpore Nymphi;

Quarum, qua forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.

Namque ex deformi uxore nemo pulchram suscipiat sobolem.

4 *Matris mores communicati filiabus. Colu. l. 3. Juv. Sa. 6. LXX. Nicetas.*

Pietas autem uxoris Jobi ex ipsa etiam filiorum pietate colligi non obscure potest; nam cum illud verissimū sit, quod de ipsis fructibus telluris parentis dixit Columella, *Nihil dubium, quin ipsa natura sobolem Matri similem esse voluerit*, at nihil certius; quam ut filiabus;

——— *Tradat Mater honestos*
Aut alios mores, quam quos habet

Virgines vero ut corpore, ita, & animo pulcherrimas fuisse testatur lectio Sept. *Non sunt inventa iuxta filias Iob meliores eis, in ea, qua sub Calo*. quod Nic. sic interpretatur, ut illud, meliores, non magis ad corporis, quàm ad animi dignitatem, & præclaram speciem referatur.

Deditq; eis pater suus hareditatem inter fratres earum.

An filia succedant in parentum bonis Inter, denotat aqualitatem. Nicetas. Hareditas faminarum.

An peculiare hoc fuerit filiabus Jobi, ut hæredes ex Asse fierent paternæ hæreditatis, an vero res tunc in more illius gentis posita significetur, incertum est: certè tamen nunc significatur simul cum fratribus hęreditatem paternam ex æquo adiisse: nam illud, *inter*, vel ut in Hebræo est, *In medio fratrum*, æqualitatem quandam & communem rationē denotat. Sic interpretatur est Nic. *Idest, una cum fratribus: ut ostendat omnes filios à Jobo in æquales partes hareditatis vocatos esse*. Hæreditas autem fœminarum apud gentes alias non eadem semper ratione constituta fuit. vide Alexandrum Neapolitanum, agentem de intellectu legis Voconiæ l. 6. c. 15.

Sed existimo præterea hoc loco hæreditatis filiarum mentionem fieri, ut significetur maturo, & honesto matrimonio locatas fuisse. dotes igitur opimas à patre accepisse, tempore nuptiis opportuno Quod Philosophi, Legumque latores fœminis ad decimumquintum annum, paulo minus, plusve assignarunt.

Filia Jobi matarę locata matrimonio.

Vers. 16 Vixit autem Iob post hæc centum quadraginta annis: & vidit filios suos, & filios filiorum suorum usque ad quartam generationem: & mortuus est senex, & plenus dierum.

1 *Jobi atas incerta.*
2 *Gracorum supputatio incommoda.*
3 *Verosimilis summa vita annorum S. Job.*
4 *An anni felicitatis duplo plures fuerint quam ante plagam.*
5 *Filiorum appellatio, quos comprehendat.* Videre, *ad voluptatem.*
6 *Saturitas, &* plenitudo vitæ. *Ps. 90. paraphrasi illustratus, et relatus ad Jobum.*
7 Salutare Dei, Finis Domini.

Paulo aliter Jobi ætatem assignarunt Sept. *Vixit*, inquiunt, *Job post plagam annos centum septuaginta, omnes autem annos vixit ducentos, & quadraginta*. quamquam in aliis codicibus, & in Catena Græcorum legantur, *ducenti, & quadraginta octo*. quibus auctor Catenę præcipit addendos septem alios, quibus plagæ acerbitatem tulit; qui merito videntur excepti, cum ærumnosa vita, mors sit potius, quam vita existimanda. 1

Incerta Jobi atas.

Summa, inquit, *annorum universa, ducenti quinquagintaquinque. ex qua quidem summa detracti sunt septem, ut arcanam temporis rationem, quo est mala perpessus, intelligeremus.* Sed cum magna semper esse soleat in numeris, & in Chronicis varietas cum etiam non liceat lectionis Latinæ; cum qua etiam Hebraica consentit, nostrum annorum numerum in veritatis suspicionem vocare, omnino standum est nostro *centum, & quadraginta annis*; non illis Græcorum; *centum, et septuaginta*: efficitur enim ex ea supputatione valde incommodus numerus annorum vitæ Job, ante calamitatem; nam si ex *ducentis quadraginta*, demas *centum septuaginta*, quos vixit post calamitatem, remanent *septuaginta* ante plagam: quorum sexaginta cum aliis *centum septuaginta* nulla videtur esse peculiaris, aut certa proportio. At vero si numeros illos Græcorum ita permutaremus, ut diceretur vixisse post calamitatem *centum quadraginta annis*, eleganter concludare nus illius universam ętatem fuisso *ducentorum septuaginta annorum*; uam fieret summa duplo major, ita ut alterum tantum vixisset post plagā, quantum ante illam, nam si ex bis centum quadraginta; id est, ex ducentis octoginta, demas septem calamitatis, remanent ducenti septuaginta tres: unitates autem paucæ contemni solent in magnis numeris. Ergo verosimiliter affirmari potest, cum post plagam vixerit *centum quadraginta annis*, alterum tantum ante plagam vixisse: cum enim illi anni calamitatis non omnino iusto periissent, quippe erant in numerato apud Deum, utpote plenissimi præclaris actionum, & patientiæ meritis, non oportuit cum aliis bonis duplicatis, duplicari quoque, sed eadem ratione, qua de filiis diximus, quod non periissent, totidem tantum ab illo susceptos fuisse, non duplo plures; ita, & de annis dicendum. At si contendat quis etiam ipsos felicis vitæ annos duplo plures extitisse, ut contendit Nicetas. *Etenim si post detractam calamitatem Jobo duplicata omnia fuerunt, quin anni quoque duplicati sunt, dubitare non debet*; Tunc asserendum ante calamitatem vixisse Sept. annos, quibus duplo plures, efficiunt *centum quadraginta*: atque adeo vita universa consurget *ducentorum decem annorum*. nam illum septenarium annorum plagæ, valde incertum asso, ac longe brevius calamitatis tempus fuisse censuimus, c. 3. v. 7. & 8. sect. 12. n. 4.

2 *Gracorū supputatio annorum Jobi, incommoda.*

4 *An anni felicitatis Jobi duplo etiam plures prateritis Nicetas.*

Et vidit filios suos, & filios filiorum suorum. Quid nomine *filiorum suorum* intelligi debeat, incertum est: non enim videbatur opus de suis ipsius filiis dicere, de quibus satis superius dixisset: forte igitur nunc appellatione *filiorum suorum*, intelliguntur nepotes, qui statim per expositionem dicuntur, *filii filiorum suorum*. Quid enim aliud avus est, quam pater, aut unde nam appellationem habere existimas, quam à nomine Syro,

5 *Filius. Nepotes comprehensi appellatione filiorum.*

vel

Avus dictus a nomine Heb. Festus.

vel Hebræo, *Ab*, quod patrem significat? aut ut Festus Pompejus ex Græco deducit, quod *Magnus pater sit*. Et quidem in Proverbio Hispano est, Auum esse bis patrem.

Videre, ad voluptatem. Nicetas.

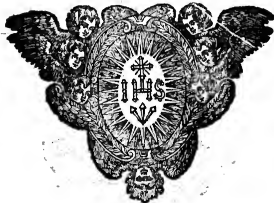
Denique verbo *videndi*, iucundissimus filiorum, ac nepotum conspectus significatur, quod in verbo, *videndi* non semel nos observavimus; tum vero hoc loco eleganter docet Nicetas; *Eo verbo, vidit, cararam atque amabilem iuxta Sobolem Scriptura demonstravit.*

Et mortuus est senex, & plenus dierum. Clausula
6 moetis fœlicissimæ post beate, ac feliciter actam vitam.
Plenus, ad satietatem usque Cum autem vivendi increeibile sit desiderium, & fames nunquam satiata, qui semel dicitur *Plenus dierum*, saturque vitæ, vitam profecto significatur vixisse longissimam, ad usque extremam senectutem, ut elegaoter observavit Theodoretus extremo versicul Psal. 90 *Longitudine dierum replebo eum, &c* Vide quæ diximus cap. 5. vers. 26. super id; *Ingredieris in abundantia sepulchrum*. Et quidem videtur Ps. ille 90. fere descriptus, & quasi commentariis illustratus singulatim, ex partibus huius Historiæ, quæ repræsentavit virum *Habitantē in adiutorio altissimi*; & ut ex Hebræo legimus, *pernoctantem* obscurissima nimirum incredibilis calamitatis nocte, appetitū, *laqueis*, & sagittis *venantium verbo aspero*, acerbissimisque amicorum contumeliis infestatum *negotio perambulante in tenebris*; sive ut Hieronymus legit *peste*, & lue corporis teterrima, *in tenebris*, id est, per insidias adversarii obscurissimas, & occultissimas illi procurata; oppugnatum *ab incursu, & Dæmonio meridiano*, id est, ut Hieronymus legit, *morsu* : ut Chaldæus, *a turba Dæmonum in meridie grassantium*, quippe tunc acerbissime illum momordit turba Canum rabidissimorum, cum supra filios meridie convivantes, Dæmonum arte, & impetu ruit tota domus. Sed iovictus Dei Athleta, Hostium acies strenue profligavit, *cadentibus a latere eius mille, & decem millibus à dextris suis*; non tam propriis viribus, quam Divina virtute. Restitutus igitur, non solum pristinæ, sed duplo etiam maiori felicitati, gravissimo liberatus morbo, *flagellum* deinde, sive ut Hieronymus legit, *Lepra, non appropinquavit Tabernaculo* corporis illius. Peculiari deinde Angelorum Providentiæ, & diligentissimæ custodiæ commissus. *Ne unquam offenderet ad Lapidem pedem*, neve minimum detrimenti ex re ulla caperet. Videres igitur iam tunc virum fortissimum *super Aspidem, & Basiliscum ambulantem, & conculcantem Leonem, & Draconem*, atque triumphantem omnem superbiam adversariorum; reportantemq; suæ iustitiæ, tolerantiæ, spei dignam coronam, & supremum Imperatoris præconium, ad spectaculum Mundi, Angelorum, Hominum, hac solemni verborum formula: *Quoniam in me speravit, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognovit nomen meum: clamavit ad me, & ego exaudiam eum; cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum, longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum*, ubi eleganter Thedor *Faciam, ut ad profundam usque senectam perveniat, & futuram salutem in futura illi vita præmonstrabo.*

Hieron. Chald. — *Theodor. Ps 90. ad Jobum restitutū relatus. Saturitas, & plenitudo vitæ.*

Hoc est Dei *salutare*, quamquam, & illud etiam, quod 7
io hac vita illi collatum est, & à Deo propinatum in *ea luce salutari*, accepit enim *salutarem calicem*, sive, ut Tertullianus, & Cyprianus legunt, *Calicem salutum*; quippe per patientiam consertus à Deo, salus corporis, atque mentis; tandem *Finis Domini*, Deo, & Divina Providentia dignus, ut Apostolus dixit. Hic finis Iobi. De die autem obitus, & Sepulchri honore supremo, nonnihil in fine Paraphrasis.

Tertull. Ps. 115. Cyp. lib. 3 Epist. 25. Finis Domini. Dies obitus sancti Jobi.

Dies obitus, Funeris, & sepulchralis Pyramidis honor supremus.

OBiit autem S. Iob die 10. Maii secundum Romanum Kalendarium: *In terra Hus Job Propheta admiranda patientia.* At secundum Græcorum Menologium 8. Idus, *Die sexta S. Job, qui multa contra Satanam certamina sustinuit.* Neque dubium quin ex more Ægyptiorum, & Arabum, Arabicis liquoribus corpus illius medicatum, Regali sepulchro, & ut credi potest, Pyramidali, honorificentissime conditum fuerit. Is proprius usus Pyramidum. nam sane quidem non fuerunt tantum *Regum Pecuniæ otiosa, ac stulta ostentatio* ut scripsit Plinius, nec ut tanquam Phari quidam sumptuose fabricati navigantibus prælucerent, ut indicavit Nollious: non ut essent horrea publica, ut Stephanus dixit; tum etiam Nicetas (perperam enim id imponit Nazianzeno Goropius) refert inquam Nicetas eas Pyramides ad Iosephum, qui procondendo frumento illas extruxerit. Ergo verissime fuerunt Regum Monumenta, figura ipsa animi immortalitatem significantia: quippe Pyramis desinens in conum, instar ignis, sursum versus tendens, Cœlum appetit, & vitam illam futuram præfigurat: imo etiam eum *umbras ipsa sua figura, rationeque consumat*, ut Ammianus scripsit, designare videtur animum spiritualem, umbra corporis, quasi in basi ipsa, deposita, & inclusa, in auras, & sedes lucidas evolasse. Sepulchrales igitur Pyramides Regum erant, ut ex Herodoto constat lib. 2. in Sepulchro Chephrenis, Mycerini, & Asychi, & ex Strabone, Diodoro, Isidoro, & aliis scriptoribus rerum Ægyptiacarum. Cumq; Ægyptiæ illæ Pyramides *ex Arabicis lapidicinis constarent*, ut scripsit Plinius, valde verosimile fit, de Pyramide aliqua Sepulchrali intelligendum id, quod scripsit Nicetas in protheoria primi capitis; *Extare etiam nunc Jobi Sepulchrum in Arabia, atque sterquilinii Palaestram, ubi speciosas coronas adeptus est; anniversariisque honoribus illum indigenæ prosequuntur.* Ergo vera narrant, Abul sup. Gen. q. 5. Prol., & sup. Num. 14. q. 12. Brochardus, Breidembachius, Fretelius, quos adducit Adri. Kom in suo Terræ Sanctæ Theatro, extare etiam nunc in finibus Idumææ, & Palæsthinæ, in Iordanis planicie, ad Orientem urbis Svetæ Pyramidem, Sepulchri S. Job Pyramidi autem idonea forma delineatæ, pietatis, & cultus ergo, Epitaphium nos superaddendum curavimus, quod non Diis Manibus Sacrum, sed *Deo Optimo Maximo*, brevissime complecteretur insigniora momenta dignitatis, sapientiæ, pietatis viri sanctissimi, quorum hæc capita *Orientalium Regum Rex*, ut idoneis coniecturis statuimus c. 1. vers. 1 nu. 18 *Sapientissimus*, quod prisca illa sæcula exigebant à Principibus, quod, & loco citato indicavimus, & c. 29 vers. 12, & præterea ostendit decursus disputationis sapientissimæ, & Dei præconium pronuntiantis pro veritate, & sapientia Jobi *Opulentissimus*, ex c. 1. vers. 3. & cap 42. vers. 12 *Servus Dei Cœli*, ab ipso Deo non semel cognominatus est, de cujus cognomenti honore diximus c. 1 Deum autem Cœli dicebant, qui unius Creatoris potestatem profitebantur inter Æthnicos, 1. Esdræ 5. 11. 12 quod professam peculiariter fuisse Jobi familiam credendum est, quippe inter Husitanos, dubiæ, & incertæ fidei, & religionis, ut disputavimus cap 1 vers. 1 a nu 36. *Jobus ergo Hic Situs Est* Monumentum vero non solum ad viri sanctissimi, sed ad *Resurrectionis cum Redemptore* memoriam, & spem erectum esse ab ipsa Iobi familia nemo merito ambigat, quippe, & suæ & Redemptoris Resurrectionis testis, & prædicator Iob familiares suos hac sæpe fide instruxit, ut qui olim resurrecturus esset cum ipso Christo Iesu resurgente, ut diximus cap 19 vers. 25 26 Indicantur præterea certamina, victoriæ, triumphus præsertim de Satana; cum hoc enim potissimum depugnasse ostendimus in præfatione prioris tomi, c. 5 & c. 1. vers. 1. num 45. & vers. 12 & c. . vers 6. 7 8. Sed præterea fortissimus athleta cum utraque fortuna confligens, Deo utique spectatore dignus, *Ecce* (inquit Sapiens ille) *par Deo dignum vir fortis cum mala fortuna compositus.* Job vero cum bona, cum mala: cum illa quippe non minus acris, neque minus incerta luctatio est. *Prophetam* fuisse, nos tractavimus, in præfatione prioris tomi c. 9. Ex quo item genere cap. 1. vers. 1 Filii autem, qui parentis dulcissimi oculos clauserunt, iidem Monumentum, existimandi sunt *Animo Libenti Posuisse.* Annorum vero, quos vixit numerus incertus; mihi is quem assignavi, 280 paulo certior, ut nuper computabamus. Quis autem non illum prædicet *Pium in Suos*, qui legat cap. 29. & 30 Sponsam autem Jobi Patientiam videtur Prudentius constituere, & merito, ut quæ ex Patientia tot merita, & bonorum omnium incrementa, tanquam filios susceperit. Patientia igitur, Virgo Sanctissima officium, & pietatem erga Sponsum Defunctum exponit Hospiti accedenti, quo illum ad imitationem accendat: & in spem erigat propositis illis duobus Symbolis, tum Resurrectionis, tum vitæ felicissimæ, ac diuturnæ, quæ ad se ipsum retulit ipse Job. 29. 18. videlicet Phœnicis Arabicæ, ex se ipsa reviviscentis, & Palmæ Syriacæ, suo trunco annos innumeros numerantis, quæ nos accurate exposuimus, super id vers. 18. *Dicebamque in nidulo meo moriar, & sicut Palma multiplicabo dies.*

SEQUITUR PYRAMIS.

INDEX INSIGNIORVM QVÆSTIONVM,

QVÆ IN COMMENTARIIS EXPONVNTVR, ordine, & loco, quo occurrerunt, aliis minutioribus prætermissis quas loci alicujus difficultas, & tempus postularunt.

INDEX

INDEX VOCVM
HÆBRAICARUM
QUÆ IN HOC OPERE EXPLICANTUR, ET ILLUSTRANTUR:

Tum variis exemplis Latini Interpretis, tum aliorum Interpretum varia lectione.

א

ב

Hhat-

Salahh,

Kadam,

Sobhats,

F I N I S.

INDEX QUORUMDAM VOCUM
QUÆ EX GRÆCO EXPLICANTUR
AD PECULIAREM SCRIPTURARUM
INTELLIGENTIAM.

INDEX SIMPLICIVM DICTIONVM,

QVÆ IN SACRO SERMONE FREQVENTER OCCVRRVNT,

ET DILIGENTER IN HOC OPERE examinantur ad Scripturarum intelligentiam.

A

B

C

Cedrus,

D

E

F

Flere

G

H

I

L

Pho-

Q

R

S

T

V

INDEX

INDEX PECVLIARIVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ PHRASIVM,
HEBRAISMORVM, REGVLARVM, FIGVRARVM,
Quæ in Commentariis exponuntur.

INDEX

INDEX RERVM

IN QVO EA TANTVM DESIDERABIT LECTOR,

QVAE VEL AD VOCVM SIMPLICIVM SIGNIFICATIONEM, & usum, vel ad Scripturarum Phrases & Regulas prioribus Indicibus indicantur.

Agesilai

ARMA.

DIABOLVS.

DILECTIO.

DILVVIVM.

DISPVTATIO.

DIVES, DIVITIÆ.

Fuit

HYPO-

tumul-

Fit

Meſo-

Peccati

RA-

SOLITVDO, SOLITARIA VITA.

SOMNVS, SOMNIVM.

S P E S.

S P I R I T V S.

SPVERE, SPVTVM.

S T A T E R A.

STELLÆ, SIDERA.

S T E R C V S.

S T R V T H I O.

S V L P H V R.

S V P E R B I A.

S V P P L I C I V M.

VIR-

E I N I S.

INDEX

INDEX PECVLIARIVM SCRIPTVRAE LOCORVM,

QVI IN HOC OPERE SPARSIM EXPLICANTVR, & illustrantur, vel ad Scripturæ Phrasim, vel ad observationem doctrinæ, & morum.

PRAETER ALIOS PLVRES, QVOS PASSIM OFFENDET LECTOR vel indicatos, vel exempli gratia cateruatim occursantes,

GENESIS.

EXO-

EXODVS.

2. 22. Advena fui in terra, &c. cap. 19. versic. 15. num. 5.
3. 2. Videbat, quod arderet, & non comburceretur, cap. 20. versic. 20. num. 3.
3. Videbo visionem hanc magnam, cap. 19. versic. 27. numero 3.
8. Lacte, & melle manans, cap. 20. vers. 17. num. 7.
12. Qui est, misit me, &c. cap. 18. vers. 15. num. 6.
24. Sum, qui sum, cap. 21. vers. 16. num. 4.
25. Hoc nomen meum, & hoc memoriale, cap. 18. vers. 17. num. 3.
22. Postulabit mulier a vicina sua, & hospita sua, cap. 19. versic. 15. num. 1.
4. 7. Ecce manus leprosa, &c. cap. 19. versic. 25. num. 24.
5. 8. Mensuram laterum non minuetis, cap. 36. versic. 27. numero 4.
7. 5. Scient Ægyptii, quia ego sum Dominus, cap. 19. versic. 6. num. 3.
9. 17. Adhuc retines populum, &c. cap 19. vers. 12. num. 8.
10. 7. Vsquequo patimur hoc scandalum, cap. 18. vers. 10. num. 5.
16. Flare fecit ab Occidente Ventum vehementissimum, cap. 27 uersic. 20. num. 4.
12. 12. Transibit per terram Ægypti, &c. cap. 34. vers. 20. num. 5.
38. Vulgus promiscuum innumerabile, cap. 29. versic. 15. num. 2. 4.
43. 44. Alienigena non comedet, servus emptitius, &c. cap. 19. vers. 15. num 5.
13. 5. Terra fluens lacte, & melle, cap. 29. versic 6. num. 3.
9. Erit quasi signum in manu tua, cap. 37. versic. 7. num. 7.
15. 1. Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, cap. 22 uersic. 19. num. 3.
7. Misisti iram tuam, quæ devoravit eos, &c. cap. 19. versic. 51 num. 2.
16. 16. Gomor per singula capita, cap. 44. versic. 10. num. 6.
17. 16. Manus Solii Domini, & bellum Domini erit contra Amalec, cap. 26. vers. 9. num. 4.
18. 21. Qui oderint avaritiam, &c. cap. 22. versic. 3. num. 3.
25 Levius sit tibi partito in alios onere, cap. 29. uersic. 15. num 3.
19. 5. Peculium de cunctis gentibus, cap. 19. versic. 55. numero 2.
25. Clangor buccinæ vehementius perstrepebat, cap. 3?. præf quæst. 5. num. 1.
21. 48. Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire Coloniam, cap. 16 vers 15. num. 2.
24 10. Quasi opus Lapidis Sapphirini, & quasi Cœlum, cum serenum est, cap. 28. versic. 6. num. 2.
25. 8 Facient sanctuarium, & habitabo in medio, &c. cap. 18. vers. 15. num. 4.
20. Respicient se mutuo versis vultibus, cap. 41. uersic. 8. num. 5.
28. 2. Facies vestem Aaron in gloriam & decorem, cap 19. versic. 9 num. 2.
30. Pones in Rationali iudicii doctrinam, & veritatem, cap. 18. vers. 15. num. 1. cap. 28. vers. 17. num. 4. cap. 29. vers. 16. num. 3.
30. 10. Deprecabitur Aaron, &c. cap 33. vers 24. num. 4.
32. 1. Videns populus, quod moram faceret, &c. cap. 19. versic. 3. num 4.
6. Sedit populus manducare, & bibere & surrexerunt ludere, cap 21. vers. 13 num. 2.
33. 19. Ostendam tibi omne bonum, cap. 36. vers 32. num. 6.
22. Protegam te dextera mea, cap. 36 uer. 32. num 8.
34. 7. Nullus apud te per se innocens est, cap. 22. versic. 19. num. 6.
29. Cornuta erat facies Moysi, cap. 25. vers. 5. num. 5.
39. 29. Fecerunt laminam Sacræ venerationis, cap. 19. vers 9. num. 5.

LEVITICVS.

23. 11. Si effloruerit lepra in cute, cap. 30. versic. 12 num. 3.
48. Quidquid ex pelle confectum est, cap. 28. versic. 17. num. 7.
16. 13. Confregi jugum cervicum vestrarum, ut incederetis erecti, cap. 22. vers. 20. num. 3.
32. Disperdam terram vestram, & stupebunt inimici vestri, cap. 18. versic. 20. num. 3.
18. 17. Incestus est, &c. cap. 31. vers. 11. num. 1.
19. 34. Coram cano capite consurge, cap. 32. versic. 5. num. 3.
36. Statera justa, & æqua sint pondera, cap. 31. vers. 6. numero 1.
20. 4. Si negligens populus terræ, & quasi parvipendens dimiserit hominem, cap. 34. vers. 29. num. 1.
25. 23. Terra mea est, & vos advenæ, cap. 19. versic. 15. num. 1.
39. Non eum opprimes servitute famulorum, cap. 19. vers. 16. num. 3.

NVMERI.

11. 20. Comedetis carnes donec vertatur in nauseam, cap. 19. vers. 17. num. 1. cap. 33. vers. 20. num. 1.
22. Ut possit sufficere ad cibum, cap. 23. vers. 3. num. 4.
12. 6. In visione apparebo, vel per somnium loquar, &c. cap. 33. vers. 15. num. 1.
8. Maria apparuit candens lepra, &c. cap. 42. uersic. 7. num. 6. & 10. & vers. 11. num. 2.
14. Si pater ejus spuisset in faciem illius, &c. cap. 30. versic. 10. num. 5.
13. 23. Stirpe Enac vidimus, cap 26 vers. 5. num. 7.
33. Populus proceræ staturæ est cap. 38. vers. 5. num. 3.
34 Vidimus monstra quædam de genere Giganteo, cap. 26. versic. 5. num. 7.
24. 9. Recessit ab eis omne præsidium, cap. 24. vers. 25. n. 10.
34. Annus pro die computabitur, cap. 36. versic. 11. numero 3.
15. 39. Oculi per res varias fornicantes, cap. 31. vers. 5. numero 8.
22. 5. Misit ad Balaam, qui habitabat super flumen terræ filiorum Ammon, cap. 32. præf. quæst. 2. num. 2.
23. 1. Ædifica mihi septem aras, cap. 42. vers. 10. nu. 1.
7. De Aram adduxit me Balac, cap. 32. præf. quæstion. 2. num 2.
21. Non est idolum in Iacob, &c. cap. 32. vers. 26. numero 4.
24. 4. Qui cadit, & sic aperiuntur oculi ejus. cap. 21. vers 20. num. 1. cap. 32. præf quæst. 2. num. 5. Semen ejus erit in aquas multas, cap. 26. vers. 5. num. 11.
25. 4 Tolle Principes, & suspende eos contra solem, cap. 22. vers. 19. num 1.
26. 26. Recedite de med o, &c. cap. 24. vers. 24. num. 1.
31. 23. Quod post transire per flammas, cap. 23. vers 20. numero 4.
35. 8. Juxta mensuram hæreditatis suæ, &c. cap. 33. vers. 3. num. 2.

DEVTERONOMIVM.

2. 28. Filios Enacim vidimus, cap. 26. vers. 5. num. 7.
2. 6. Aquam emptam haurietis, cap. 40 vers. 22. num. 5.
10. Emim primi fuerunt habitatores ejus, cap. 20. vers. 25. num. 5. cap 26. vers 5. num. 8.
25. Audito nomine tuo pavescnt, &c. cap. 26. vers. 5. numero 2.
36. Non fuit civitas, quæ effugeret, capit. 36. vers. 21. num. 2.
7. Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, &c. cap. 27. versic. 10 num. 5.
4. 16. Ne forte faciatis vobis imaginem piscium, &c. cap. 40. versic. 20. num. 19.
54. Eduxit de fornace ferrea Ægypti, cap. 20. versic. 26. num 6.
6. 13. Ipsi servies, cap. 21. vers. 15. num. 5.
7. 10. Reddit odientibus se statim, &c. cap. 27. versic. 13. num. 3.
19. 14 Non assumes, & transferre terminos, &c. cap. 24. vers. 2. num 4.
23. 4. Conduxerunt contra te Balaam de Mesopotamia Syriæ, cap. 32. præf. quæst. 2. num. 1.
18. Non sit meretrix nec scortator, &c. cap. 56. vers. 14. num 2.
24. 10. Non ingredieris domum ejus, ut pignus auferas, cap. 26 vers. 6. num. 2.
25. 9. Tollet calceamentum de pede, spuetque in faciem, &c. cap. 30. vers. 10. num. 5.

Hista.

I O S V E.

I V D I C E S.

R V T H.

R E G V M I.

R E G V M II.

REGVM. III.

REGVM IV.

PARALIPOMENON I.

PARALIPOMENON II.

ESDRAS.

NEHEMIAS.

IVDITH.

TOBIAS.

ESTHER.

ESTHER.

IOB.

Passim secum ipse confertur tum suis locis, tum alienis, sed illa præsertim alio loco illustrantur.

PSALMI.

19. Domi-

PROVERBIA.

ECCLESIASTES.

CANTICUM.

SAPIENTIA.

2. 2. Frua-

ISAIAS.

IEREMIAS.

30. 23.

OSEAS.

IOEL.

AMOS.

ABDIAS.

IONAS.

MICHÆAS.

NAHVM.

HABACVC.

SOPHONIAS.

AGGÆVS.

ZACHARIAS.

13. Exten-

MALACHIAS.

MACHAB. I.

MACHAB. II.

MATTHÆVS.

MARCVS.

LVCAS.

IOANNES.

ACTA APOST.

EPIST. AD ROM.

I. AD CORINTH.

II. AD CORINTH.

AD GALATAS.

AD EPHESIOS.

AD PHILIPPENSES.

AD COLOSSENSES.

I. AD THESSAL.

I. AD TIMOTH.

20. Quis

AD HEBRÆOS.

CANONICA IACOBI.

I. PETRI.

II. PETRI.

CATHOLICA IVDÆ.

APOCALYPSIS.

F I N I S.

